UNIVERSITÄTS BIBLIOTHEK WUPPERTAL
BERGISCHE UNIVERSITÄT WUPPERTAL

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-1133

Visual Library

Geschenk von Karl von der Heydt
der Schule gehörig. 1821.

Nro. 191.

D 2 76

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA,

Cum notis Variorum.

GENEVÆ. Apud Leonardum Chouet et Socium

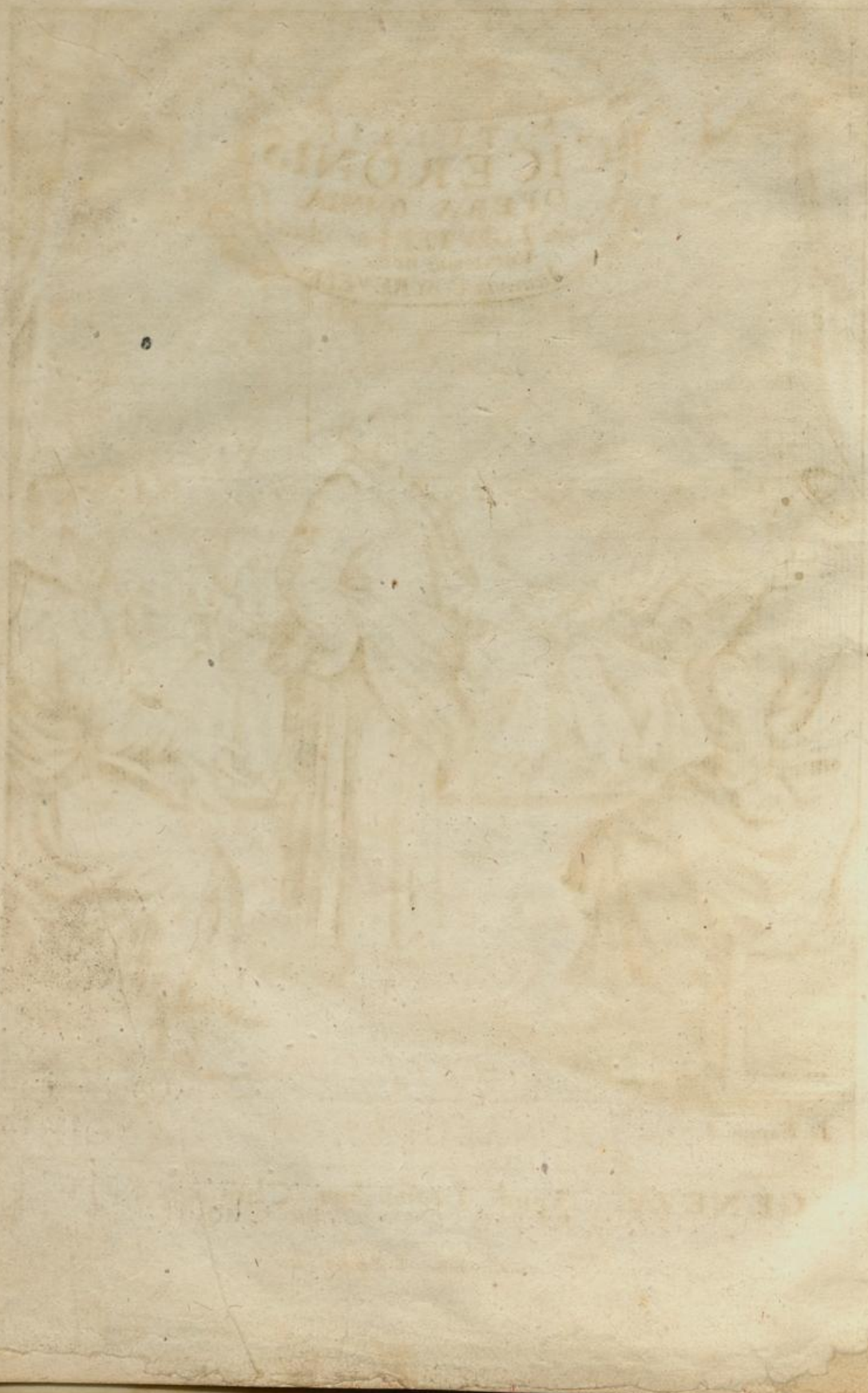

M. TVLLII

CICERONIS OPERA OMNIA,

Cum selectissimis JANI GRUTERI & VARIORUM notis,

Ac Indice locupletissimo, accurante

CORNELIO SCHREVELIO.

Ad exemplar editionis ELZEVIRIANÆ.

Accedunt nova huic Editioni DION. GOTHOFREDI argumenta.

GYMNASIUM IN ELBINGEN

BASILEÆ,

Sumptibus LEONARDI CHOUËT & SOCII,

Typis

JOH. RODOLPHI GENATHII.

M DC LXXXVII.

PRÆFATIO
AD
LECTOREM.

Qui Latini sermonis elegantiore copia delectantur, ii se plus uni Ciceroni, quam cæteris omnibus debere fateantur necesse est. Pauci enim in uno scribendi genere, ille in omnibus excelluit: ut, cum liberalium disciplinarum gloriam Græcis concedere cogamur, in hac tamen ornatè scribendi laude, non dicam equidem illos vincere, sed certè dubia cum illis palma certare videatur. Nec verò Latinam linguam verbis tantum Cicero locupletavit; sed rebus etiam vel ingenio quæsitis, vel à doctrina sumptis, vehementer auxit, & ut alia prætermittam, ita scripta, ut unus maxime de iis, qui Romanam eloquentiam colunt, meritus optime sit: ille summum oratorem: ille præstantem civem: ille optimum virum libris suis formavit, atque finxit. Non sine ratione ergo acriter invehitur Erasmus in stolidos illos, qui in Cicerone nihil præclarum esse dictitant, præter verborum phaleras. Faciunt næ intelligendo ut nihil intelligant. Quàm varia enim & egregia conscripsit volumina: quanta vis, quanta copia salubrium ac sanctissimorum præceptorum? quanta cognitio, quantaque memoria priscarum simul & recentium historiarum? Tum autem, quàm altæ cogitationes de vera hominis felicitate? quæ planè declarant illum hoc egisse, quod docebat. Jam verò in explicandis rebus procul à communi sensu ac sermone populari semotis, quasque multi desperabant Romana lingua tractari posse: quæ perspicuitas, qui candor, quæ facilitas, quæ copia, quæ denique festivitas? Philosophiam, quæ primùm in rerum naturalium comtemplatione occupata, procul aberat à vitâ communi, Socrates primus in terras atque etiam in domos deduxisse legitur: Plato & Aristoteles conati sunt eam & in aulas regum & in senatum & in ipsa tribunalia producere, M. verò Tullius mihi videtur eam etiam in proscenium perduxisse; cujus opera sic loqui didicit, ut promiscuum etiam vulgus possit applaudere. Atque hujus generis tam multos libros scripsit vir ille difficillimis temporibus, summoq; Reipublicæ tumultu; quosdam etiam rebus in summam desperationem adductis. Ita ut meritò nos Christiani pudore suffundamur, quum videamus homines ethnicos tam sanctis commentationibus, otium, quod dabat Reipub. calamitas, transegisse: nec ab ineptis voluptatibus quæsivisse mentis avocamenta; sed à sanctissimis philosophiæ præceptis petiisse remedium? Quid aliis accidat, nescio: me legentem sic afficere solet M. Tullius; præsertim ubi de bene vivendo disserit, ut dubitare non possim, quin illud pectus, unde ista prodierunt, aliqua divinitas occupârit. Nulli enim dubium esse potest, quin crediderit esse numen, quo nihil esse posset neque majus, neque melius. Porrò quid senserit de animorum immortalitate, quid de diversa sorte præmiisq; vitæ futuræ; tum quanta fuerit sinceræ conscientiæ fi-

ducia; si non satis declarant tot ejus libri, certè vel una illa epistola satis arguit, quam ad Octavium scribit, jam ut apparet, morte destinata.

En ergo Tibi, Tullium, concinnatum à Cl. Grutero, ex magna quidem annotationum farragine, ejusq; potissimum judicio collectarum; quod tamen pendere voluit ab auctoritate codicum Bibliothecæ Palatinæ. Nam cum ejusdem cura illi commissa esset à florentissimo Principum FREDERICO VI. *Electore primario, nihil prius habuit, nihil antiquius, quam recensere Gulielmiana ad membranas suas, exque eis porro supplere, quæ ipsis deerant. Quare cùm Chirographi illi libri præstiterint, nunc lapidem Lydium, nunc virgulam Mercurii, iidemque pro Helice illi fuerint ac Cynosura, iisdem auctoribus admodum multa, scabie prius atque ulceribus fœda, in pristinum restituit nitorem: adminiculantibus præterea editionibus ævi vetustissimi; quas ærumnabili labore frequentissimè consuluit. Interim ferè semper illi fuit pro regula, editio Petri Victorii; omnium profectò ante hanc & castissima & castigatissima. Nam Lambiniana sane nimium sibi indulserat: & sic tamen nonnunquam lectioni earum impressionum adhæsit; tunc scilicet cum retro vulgatæ nihil subesset gratiæ, nihil venustatis; neque ei ullum veniret à manuscriptis subsidium. Ita ut de se gloriari soleat, quod optimum Romanæ linguæ auctorem mille amplius locis illustrarit, correxerit, auxerit: ubi antea, doctis juxtà atque indoctis, meræ erant tenebræ, mera vulnera, meri obices, ita ut opera Arpinatis nostri, jam vultu vividiora esse membrisq; omnibus lætiora, quam prius, fatebuntur ultrò omnes quorum scripta, quorum spiritum animumque non obsidet aut livoris pestis, aut insciticæ venenum. Nam plane fallor, aut nobis gratulabuntur, post tot manuscriptorum exemplarium fluctus ac scopulos, tot diversarum sententiarum ventos ac procellas, Ciceronem demum constitutum in qualicunque vado salutis.*

De catenatis illius Viri laboribus, quid optimo Scriptori accesserit; dicere supersedeo; ejusq; censuram relinquo Senatui Populoq; Critico; hoc scio, hoc spondeo, prodire nunc tandem M. Tullium longè ornatiorem, expolitiorem, pleniorem, quam anteà nunquam planè, mille aliquot non nævis modò ac verrucis, sed vulneribus, sed vomicis leviorem esse; aut ultrò fatebitur; aut certè intrà conscientiam suam sentiet, quisque evolverit: addidimus insuper præter Gruteri, paucas Variorum notas, ut Salmasii, Gronovii; sed in suum locum digestas. Indices illos vastissimos & diversissimos in unum contraximus, ac collegimus, ne materiarum verborumq; diversitas, lectorem turbaret, confunderet: & tamen ut credimus, sine dispendio Lectoris. Græcorum vocabulorum expositionem notis insertam orationis contextui subjecimus: argumenta quin & à Dionysio Gothofredo jam olim concinnata, quæ hactenus in Batava editione desiderabantur, plerisque libris præfiximus. Ita ut nihil in magna illa Editione Gruteri & Schreveliana contineatur, quod non huic nitidissimæ correctissimaque Editioni insertum sit & additum.

Quæ omnia qua potuit à nobis fieri diligentia, in tuam utilitatem emissa, quæso te, humanissime Lector, ita accipias, ut nostra hactenus consuevisti: nosque Tuis ac bonorum omnium commodis addictos, eo animo complectaris, quo soles, qui literarum literatorumq; caussa tot labores suscipiunt. Vale.

M. TVL-

M. TULLII CICERONIS HISTORIA. PER CONSULES DESCRIPTA, ET IN ANNOS LXIV. DISTINCTA, PER FRANC. FABRICIUM, MARCODURANUM.

M. TULLIUS. M. F. M. N. COR. CICERO.

HOc modo Orator noster, cujus historiam descripturi sumus, Romanorum more nominatur, atque hæc singula primùm explicabimus. M. id est MARCUS, prænomen ejus est, quod à patre, maximus natu filius de more habuit. TULLIUS, proprium & gentile ejusdem nomen est: fuit enim è Tullia gente antiquissima, libro 2. de legibus. Patrem Ciceronis ex regio Volscorum genere fuisse, in Eusebii Chronicis legimus. Et Plutarchus scribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volscorum regem. Hinc Silius Italicus libro octavo:

Tullius æratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto:
Indole proh quanta juvenis, quantumq; daturus
Ausoniæ populis ventura in sæcula civem!
Ille super Gangem, super exauditus & Indos
Implebit terras voce; & furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam sperare nepotum.

M. F. Marci filius, habuit enim Cicero noster patrem M. Tullium, qui cùm esset infirma valetudine, in Arpinati villa ferè ætatem egit in litteris, libr. 2. de legibus. Eum fulloniam fecisse, ac vites oleasque semper coluisse, Q. Calenus in maledica oratione apud Dionem lib. 46. ait. Patrem hunc Cicero in petitione consulatus, annos jam natus XLIII. amisit, ut Asconius scribit. vide epist. 5. lib. 1 Att.

M. N. Marci nepos. nam & avus ejus M. Tullius Cicero nominatus fuit, eoque vivo se natum ait, libr. 2. de legibus. De eodem lib. 3. ita scribit, Et avus quidem noster singulari virtute in hoc municipio quoad vixit, restitit M. Gratidio, cujus in matrimonio sororem, aviam nostram habebat, ferenti legem tabellariam. Is quoque est, de quo Cæsar libr. 2. de Oratore, M. Cicero, inquit, senex, hujus viri optimi, nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium dicebat: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. COR. Cornelia nomen est tribus, ablativi casus, ut sit, ex Cornelia: ex tribubus autem XXXV. aliquam necesse erat, cujuscunque ordinis esset, civis Romanus obtineret. atque à tribu, in qua censebantur, cives etiam significabantur, Asconius in Verrinam secundam. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia censebatur. Livius lib. 38.

CICERO. Cicerones à cicere appellatos fuisse satis constat: itaque dictum esse illum, qui primus hoc nomen invenit, à nasi figura, auctor est Plutarchus. Apud Priscianum quoque Grammaticum libro 2. legitur, eum qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum esse. Plinius vero lib. 18. cap. 3. ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde esse, ut quisque aliquod optime genus sereret.

Anno post Romam conditam DCXLVII, *ante Christum natum* CIII. *Consules fuerunt,*

Q. SERVILIUS CÆPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

HIs Consulibus ante diem III. Nonas Januarii M. Cicero natus est, Gellius libr. 15 cap. 28. His quoque Consulibus, quibus L. Crassus legem Serviliam suaserit, se natum esse, ipse Cicero in Bruto scribit. Idem III. Non Januar. natalem suam vocat, epist. 5. libr. 7. & epist. 41. libr. 13. ad Atticum. Verba Plutarchi sine causa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita scribit, τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νεῶν καλανδῶν, id est, editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die Calendarum novarum, sive, post diem tertium Kal. Januarii. quo genere loquendi non quartus, sed tertius dies Januar. significatur, ut sit tertio die post Kalendas, connumeratis ipsis Kalendis. Sic Livius libr. 30. ait, Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decessisse: qui venit in Italiam anno, ut Livius numerat, ab U. C. DXXXII. decessit anno DXLVII. Rectè igitur Paullus Juriscon. in L. Anniculus. D. de verb. signif. Ante diem decimum Kalendarum post diem decimum Kalendarum, neutro inquit sermone

undecim dies significantur. Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, utroque sermone: ut perperam Alciatus, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod sequitur: ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες ὀμνύουσι, τὴν ἡγεμονίαν τοῖς Καίσαρσι, id est, quo die nunc magistratus pro Principe faciunt, & vota nuncupant, de quo die Cajus in L. Si calvitur. D. de verb. signif. Post Kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur, ubi tertium diem Januarii intelligendum esse hæc verba Capitolini in Pertinace ostendunt: Denique ante tertium Nonarum diem, Votis ipsis, milites Maternum Lascivium, senatorem nobilem, ducere in Castra voluerunt. Votis ipsis, id est, ipso votorum die, quomodo ludis gladiatoribus, & similia, à Latinis dicuntur. De iisdem votis Spartianus in Hadriano: Ingravescente valetudine per somnium periit ipsis Kal. Januariis. Quare ab Hadriano votorum causa est lugeri vetitus. & Vopiscus in Tacito, Divorum templum fieri jussit, in quo essent statuæ principum bonorum, ita, ut iisdem Natalibus suis, Paribus, Kalendis Januariis, & Votis libamina ponerentur.

Mater Ciceronis, quæ ipsum, ut Plutarchus scribit, sine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Eusebio & Paullo Diacono in supplementis Eutropianis rectè nominatur: nam apud Plutarchum Οὐελία mendose est pro Ἑλβία, quod nomen in ejusdem Quæstionibus Romanis emendatè legitur. quo de in Annotationibus in Orosii libr. cap. 15. Habuit mater Ciceronis sororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupsit: quem L. Crassus dilexit ex omnibus plurimum, ut est libro 2. de Oratore, ubi Aculeonem Crassus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendisse dicitur, de eodem ipse Crassus libr. 1. Nonne, inquit, videtis equitem R. hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseris, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis consobrini fuerunt, quibuscum se in pueritia bonis disciplinis operam dedisse, ipse testatur initio libr. 2. de Orat. Ex his fuit C. Visellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam, in Bruto. De eodem in Orat. De provinciis Cos. Antequam ad sequentem annum transeo, admonebo adolescentes studiosos, his consulibus natum esse Cn. Pompejum pridie Kal. Octobris, quod Velleius libr. 2. & Plinius lib. 37. cap. 2. diserte scribunt: cujus rei observatione facillimè dijudicari potest, quot annos natus Pompejus res singulas gesserit, honoresve consecutus sit. id quod tam varie ab auctoribus scriptum est, ut major discrepantia vix inveniatur.

Anno urbis DCXLIIX. *Ciceronis* II. Coss. *fuerunt*,

P. RUTILIUS RUFUS, CN. MALLIUS.

Hic est P. Rutilius Stoicus, homo doctissimus, & Panætii auditor, de quo Cicero in Bruto, lib. 3. de Officiis, & nos inferius. Alterum Consulem Cn. Mallium voco, quoniam sic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium descripsit, de quo Cic. pro Plancio, populus R. Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro præposuit Cn. Mallium non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta. Idem scribit pro Murena. Sed apud historicos, qui hunc consulem victum à Cimbris scribunt, magna varietas in nomine & prænomine invenitur, de qua Sigonius in Fastis. Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconsuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum est, qua de causa seditio in urbe excitata fuit. de qua Cicero lib. de Orat. unde L. Cottam & T. Didium Norbani collegas fuisse, cognoscimus. Sed Cæpio damnatus est, ejusque bona publicata sunt. Livius libr. 63. & Asconius in Cornelianam, ubi mendosè impressum est, Tulerat autem eam maxime, propter simultates cum Q. Cæcilio. est enim legendum, cum Q. Servilio, vel cum Q. Cæpione.

Anno urbis DCXLIX. *Ciceronis* III. Coss. *fuerunt*,

C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C. Marius iterum Consul Kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit. Plutar. in Mario, Sallustius in Jugurthino. C. Fimbriam Cicero pro Plancio inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. esse non potuissent, Consules facti sunt. De ejus eloquentia idem in Bruto. His consulibus C. Cassius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnasset, cujus imperium abrogasset, in Senatu ne esset, Asconius in Cornelianam. Hoc anno C. Lucius Tribunus milit. Marii sorore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, sive C. Plotio militi, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. quem cum Marius scelere solutum periculo liberasset ac coronasset, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Consulatum attulit. auctor Plutarchus in Mario, & Apophthegmatis. Cicero pro Milone, Valerius lib. 6. cap. 1. Quintilianus lib. 3. cap. ult.

Anno urbis DCL. *Ciceronis* IV. Coss. *fuerunt*,

C. MARIUS III. L. AURELIUS ORESTES.

Marius hunc Consulatum in apparatu belli Cimbrici (quod Cicero de provinciis Coss. Gallicum vocat & Mario extra ordinem decretum fuisse ait) consumsit, ut scribit Velleius lib. 2. ubi addit his Coss. Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tulisse, ut sacerdotes, quos antea collegæ suffi-ciebant, populus crearet. cujus meminit Suetonius in Nerone, & Cicero Agraria secunda his verbis: de sacerdotiis Cn. Domitius Tribunus plebis

vir

vir clarissimus tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. de eadem lege Domitia idem in Corneliana apud Asconium, ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum consularem hominem vexavisse. Orestes in magistratu mortuus fuit. Itaque Marius è Gallia Romam profectus comitia consularia habuit, quibus ipse consul quartùm creatus est, Plutarchus in Mario.

Anno urbis DCLI. *Ciceronis* V. Coss. *fuerunt,*

C. MARIUS IV. Q. LUTATIUS CATULUS.

HOc anno Marius Teutonos & Ambronas ad aquas Sextias prope Massiliam delevit, Strabo lib. 4. Orosius libr. 5. cap. 16. ut alios mittam, de quibus in Orosium scripsi. Q. Catulus pater est; de cujus dicendi genere multa Cicero in Bruto. Interfectus est à Marianis anno DCLXVI. Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio post, suo nimirum anno, consul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam persecutus fuit, ut est in epitoma Liviana libro 68. Atque hanc rem ipse Antonius intelligens, libr. 1. de Oratore inquit. Cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus. Corradus non animadvertens, proconsulem dici etiam, qui ante consulatum cum imperio consulari in provinciam mittitur, scripsit M. Antonium post consulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium nostrum in Lig a rianam. Atque hic est Antonius ille triumphalis vir, cujus filiam à prædonibus captam fuisse, Plutarchus in Pompejo tradit, unde Cicero pro lege Manilia: An ignoratis ex Miseno ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? in cujus loci interpretatione doctissimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonstrabimus, confundit. His consulibus Archiam poëtam Romam venisse, Cicero in oratione pro eo habita scribit: & addit, illum sibi à prima pueritia principem ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem suorum studiorum extitisse. Usus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipse in epist. ad M. Titinnium referente Suetonio de claris Rhetoribus ita scripsit: Equidem memoria teneo pueris nobis primum Latine docere cœpisse L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Anno urbis DCLII. *Ciceronis* VI. Coss. *fuerunt,*

C. MARIUS V. M. AQUILLIUS.

MArii in quinto Consulatu Collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius apud Cicero nem libro 2. de Oratore ait, se in Aquillii causa Marium crebro appellando collegam ei suum commendasse. Aquillium Marii in quinto consulatu collegam adversus fugitivos in Siciliam missum, bellumque servile, Athenione duce interfecto, confeciss e, Diodorus Siculus libro 36. scripsit, in cujus excerpta historia ab Henrico Stephano Latine edita hic Consul C. Acilius per mendum vocatur, apud Ciceronem quoque Agraria 2. male scriptum est, Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit, ubi M. Aquillius scribendum. ut initio Verrinæ septimæ, Nos post id bellum, quod M. Aquillius confecit, sic accepimus: Nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuisse. Aquillius deinde causam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius libro 70. Cicero lib. 2. de Oratore, & Verrina septima testantur. Idem pro Flacco: M. Aquillium patres nostri multis avaritiæ criminibus, testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt. Eodem pertinet illud pro Fonteio: Quam multa M. Aquillius audivit in suo judicio? accusavit Aquillium L. Fusius, ut Cicero in Bruto scribit. itaque recte nunc libro 2. de Officiis legitur: in accusando etiam M. Aquillio L. Fufi cognita industria est. Ubi prius Manlio, corrupte scriptum erat. C. Marius Cos. V. & Q. Lutatius procos. Cimbros in Venetia ad Athesim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Orosius noster lib. 5. c. 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit: ut ait Cicero de provinciis Coss. atque Italiam obsidione liberavit. Idem post redit. ad Quirites. Meminit pro Rabirio, & in Catilin. 4. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in palatio in area M. Fulvii Flacci fecit, Cicero pro domo.

Anno urbis DCLIII. *Ciceronis* VII. Coss. *fuerunt,*

C. MARIUS VI, L. VALERIUS FLACCUS.

HOrum consulum frequens est mentio apud Ciceronem pro Rabirio, in Bruto, in Catilinam, & in Antonium. Quibus L. Appulejus Saturninus seditionem movit: is enim cum anno superiore Tribunatus competitorem, A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes nostras in cap. 17. lib. 5. Orosii) adjuvante C. Mario occidisset, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tulisset, in quam à singulis senatoribus jurari voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus erat, de civitate maluit, quàm de sententia dimoveri: & C. Mario sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligerer, cedendum esse duxit, Cicero pro Balbo, pro Sextio, & in Pisonem. Sed cum idem Saturnius C. Memmium candidatum consulatus interfecisset, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor consul fieret: S. C. factum est, ut consules viderent, ne quid respublica detrimenti

caperet. Itaque Saturninus & Glaucia statim sunt interfecti, Cicero pro Rabirio, in Catilin. 1. Philip. 8. & in Bruto. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtulisse, auctor de viris illustribus scribit. Quare postea Cicerone consule C. Rabirius accusatus fuit à T. Labieno, cujus patruus Qu. Labienus cum Saturnino occisus fuerat, Cicero pro Rabirio, Orosius lib. 5. cap. 17. A Saturnino latæ sunt leges Appuleiæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in singulas colonias ternos civeis Romanos facere posset, de qua Cicero pro Balbo.

Anno urbis DCLIV. *Ciceronis* IIX. Coss. *fuerunt,*

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS ALBINUS.

DE his Cicero in Orat. post reditum ad Quirites: Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius homo eloquentissimus cum A. Albino collega Senatum aut populum est cohortatus. Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus est, epist. 9. libr. 1. Famil. Tribunus fuit Qu. Calidius, auctore Valerio lib. 5. cap. 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem restitutum fuisse Cicero quoque pro Plancio ait. Eodem anno Tribunus pl. fuit Sext. Titius, homo seditiosus & turbulentus: Cui Antonius Consul restitit, ut ipse narrat lib. 2. de Oratore, ubi de testimonio suo in Titium reum agit. fuit enim hic Titius accusatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi suæ habuisset, ut scribit Cicero pro C. Rabirio, & Valerius lib. 8. cap. 1. qui ait, eum lege Agraria gratiosum fuisse. est ergo is, de quo Obsequens in Antonii & Albini Consulatu hæc scribit, Sex. Titius (Sextius in Obsequente mendose legitur) tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes, ita pugnaverunt supra concionem, ut rostris unguibusque lacerarentur. Haruspices sacra Apollinis litanda, & de lege, quæ ferebatur, supersedendum pronuntiarunt. Unde emendandus est locus Ciceronis lib. 2. de legibus corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis postremis. Sic enim legitur: quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, aut etiam decreto collegii, ut Livias consilio Philippi consulis & auguris? in codice manuscripto pro, *ut etiam*, legitur, *ut tetiam*, tu, *ut Titiam*, repone. nam in eodem libro, *Levias* pro *Livias* scriptum est. His consulibus C. Claudium Pulchrum eum, qui septimo anno post consul fuit, ædilem curulem fuisse, ex Plinii lib. 8. cap. 7. cognoscimus. Eum magnificentissima ædilitate functum esse, Cicero lib. 2. de offic. ait. De eodem in Verrem 6. C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum.

Anno urbis DCLV. *Ciceronis* IX. COSS. *fuerunt,*

Q. CÆCILIUS METELLUS NEPOS, T. DIDIUS.

AB his Consulibus lata est lex Cæcilia Didia, ab utriusque nomine dicta. cujus meminit Cicero pro domo, Philip. 5 epist. 9. libr. 2. Attic. ubi vulgo Cœliam Didiam, sicut pro Sextio, Aciliam Didiam mendose legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: Unum, ne diversis de rebus lex ferretur: Alterum, ut leges trinundino promulgarentur, auctor Cicero locis jam citatis. Manutius in libro de legibus, duas leges Cæcilias Didias fuisse affirmat, quem lege. Hoc ex Asconio addiendum, Hujus Metelli consulis filium fuisse Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias gessit, quem Herbestus nescio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno urbis DCLVI. *Ciceronis* X. COSS. *fuerunt,*

C. CORNELIUS LENTULUS, P. LICINIUS CRASSUS.

P. Crassus, pater est M. Crassi, de cujus censura ad annum DCLXIV. de interitu ad ann. DCLXVI. infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut est in Salustii invectiva. Eodem anno Censores in Tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus, & M. Antonius, de quibus Valerius Max. lib. 2. c. 4. Cicero initio libri tertii de Oratore scribit, Antonium Censorem imperatoris manubiis rostra ornasse.

Anno urbis DCLVII. *Ciceronis* XI. COSS. *fuerunt,*

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS, C. CASSIUS LONGINUS.

DE hoc Domitio Cicero pro Domo, Cn. Domitium, inquit, nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem Max. vidimus. De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Censor fuit anno DDLXI. post Tribunatum pontifex maximus populi suffragio creatus fuit, ut est in epitoma Liviana lib. 67. De eodem Cicero in Bruto, Hoc, inquit, loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. His Consulibus Ptolomæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum testamento heredem populum Romanum reliquisse, Obsequens & Cassiodorus scribunt: Cicero contra Rullum 2. Asscribit idem auctioni Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenses, qui Apionis fuerunt.

Anno urbis DCLIIX. *Ciceronis* XII. COSS. *fuerunt,*

L. LICINIUS CRASSUS, Q. MUCIUS SCÆVULA.

DE his Cic. Verr. 4. Halesini pro multis & magnis suis, majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, sub jure nuper L. Licinio, Q. Mucio Coss. cum haberent inter se contro-

controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Idem lib. 3. de Officiis, Esse pro cive qui non sit civis, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scævula. Hanc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto. qua acerrimam de civitate quæstionem venisse, ait pro Balbo, de eadem pro Cornelio majestatis reo: Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis duo Consulares omnium, quos vidimus, sapientissimi tulerunt. in quem locum Asconius plura scribit. Crasso Gallia provincia obvenit, in eaque rem gessit, de qua Cicero lib. 1. de Inventione, & in Pisonem. Q. Mutius in Asia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Consul fuerat anno DCXLIIX & quia publicanis nihil agere in Asia permiserat, eorum conspiratione in judicium vocatus ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus est, ut scripsi in cap. 17. lib 5 Orosii. Meminit ejus Cicero passim, lib. 1. de Oratore, in Bruto, pro Fonteio, in Pisonem. lib. 3. de Natura Deor. & alibi. His Consulibus Prætor fuit, suo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut est in Verrina 4.

Anno urbis DCLIX. *Ciceronis* XIII. COSS. *fuerunt,*

C. COELIUS CALDUS, L. DOMITIUS AHENOBARBUS.

COELIUM hunc inter novos homines numerat Cicero pro Murena. Eundem non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendisse, ut ad summos honores perveniret, ait in Ver. 7. De eodem Crassus lib. 1. de Orat. Quis non videat, C. Cœlio æquali meo magno honori fuisse homini novo illam ipsam, quamcunque habuit in dicendo mediocritatem? Hac de causa meminit ejus in Bruto. Eundem clarissimum ac fortissimum adolescentem Quæstorem non esse factum, ait pro Plancio. ubi male, Q. Cœlius legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atq; severitatis exemplum in pastorem, qui aprum venabulo percusserat, ediderat. quod ex Ciceronis Verr. 7. Valerius in cap. 3. libr. 6. transtulit.

Anno urbis DCLX. *Ciceronis* XIV. COSS. *fuerunt,*

C. VALERIUS FLACCUS, M. HERENNIUS.

M. Herennius is est, qui in consulatus petitione L. Philippum superavit. de quo Cicero in Bruto: Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superavit: & pro Murena: Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? Totum annum domi forisque tranquillum fuisse, Obsequens scribit.

Anno urbis DCLXI. *Ciceronis* XV. COSS. *fuerunt,*

C. CLAUDIUS PULCHER, M. PERPERNA.

Hic C. Claudius Ap. F. dicitur à Cicerone Verrina 4. Alii non male C. F. appellare videntur: ut sit P. Clodii patruus, quem consulem fuisse, Cicero in Cœliana ostendit. Claudii collega in fragmentis Capitolinorum Fastorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας idem nominatur à Dione libr. 41. ubi de ipsius morte scribit. Hoc anno Censor cum Cn. Domitio fuit L. Crassus; cujus censuræ Cicero in libris de Oratore aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clarissima illa M. Curii & M. Coponii causa apud Centumviros à duobus consularibus atque æqualibus L. Crasso & Q. Scævula defensa est, paullo ante quam Cicero in forum venit, ut testatur ipse pro Cæcina. Meminit ejusdem lib. 1. & 2. de Oratore, & in Bruto, unde causam talem fuisse cognoscimus. Coponius in Testamento postumum hæredem scripserat: eique, si ante quàm in tutelam suam veniret, mortuus esset, Manium Curium substituerat. cum postumus natus non esset, M. Coponius heres legitimus ad se hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævula Coponii patronus, nisi postumus, & natus & antequam in suam tutelam veniret, esset mortuus, heredem eum esse posse, qui postumo & nato & mortuo, esset substitutus. Crassus, qui Curium defendebat, contendit, testatorem hac mente fuisse, ut si filius non esset qui in tutelam veniret, Curius heres esset, idque omnibus probavit.

Anno urbis DCLXII. *Ciceronis* XVI. COSS. *fuerunt,*

L. MARCIUS PHILIPPUS, SEX. JULIUS CÆSAR.

L. Philippus is est, quem à M. Herennio prius superatum fuisse, diximus. de eodem Cicero lib. 3. de Officiis: L. Philippus Q. F. magno vir ingenio, inprimisque clarus gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima. Hic annus decimus sextus terminus est puritiæ Ciceronis in qua, ut Plutarchus scribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, disceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, visendi Ciceronis cognoscendæq; celebratæ celeritatis in discendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. de quo honore Plutarchus in Præceptis civilibus, & Ovidius lib. 5. Fastorum:

Et medius juvenum, non indignantibus ipsis
Ibat: & interior, si comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipsum ejusmodi natura fuisse ait, qualem Plato lib. 5. de Rep. in Philosopho & homine docili requirit. ubi Socrates ita concludit, δοκεῖ οὖν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φύσεμβλον ἐπιθυμητὴν εἶναι ἁπάσης, τοῦ ὅλου ἐρᾶν, ἀλλὰ μέρους, id est, Igitur & Philosophum dicemus sapientiæ amatorem esse, non unius alicujus, sed universæ. Puer Cicero, cum poësi inprimis delectaretur,

ctaretur, Pontium Glaucum tetrametris compositum, quem sua etiamnum ætate exstitisse Plutarchus ait. Æschylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ à Strabone, Athenæo & aliis citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Livius Drusus, cum senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, inquit Velleius lib. 2. Cùm igitur vehementius invehe retur in causam Principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos à pridie Non. usque ad Idus Septemb. fuisse, ex veteri Kalendario cognoscitur, Crassus se cum C. Cotta & P. Sulpicio in Tusculanum contulit, quo cum primum Q. Scævula & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Julius Cæsar venissent, habita fuit disputatio de Oratore, quam Cicero postea tribus libris complexus est, seque tum adhuc puerum fuisse, ait lib. 13. Att. Idibus Septembris senatus frequens vocatu Drusi in Curiam venit, ibique permulta vehementissima contentione animi, ingenii, virium à L. Crasso dicta sunt: dicenti latus condoluit, sudorque multus consecutus est: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumtus, Cicero lib. 1. & 3. de Oratore. Drusus quoque, sociis & Italicis populis spe civitatis Roman. sollicitatis, cùm è foro cinctus immensa multitudine revertisset, in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit, Vellejus, & Livius libr. 70. Cicero quoque libr. 3. de Natura ait, Drusum domi suæ ferro à Q. Vario interfectum esse. & pro Milone, Tribunus pleb. M. Drusus occisus est: nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Petiit eodem tempore tribunatum pl. C. Cotta is, qui anno post Rom. cond. DCLXXVIII. Consul cum L. Octavio fuit. sed paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate, lib. 3. de Oratore. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res suas extulisset, & equites palam insectatus esset, antequam sententiæ de ipso ferrentur, urbe cessit, Appianus lib. 1. Crasso mortuo, Cotta pulso Cicero in forum venit ut ipse testatur in Bruto. Unde cognoscitur, M. Tullium anno sequente, cùm judicia bello Italico intermissa essent, sumpta virili toga in forum venisse. Deducebantur enim tum in forum adolescentes à patre, vel à propinquis, ut essent fori auditores, & sectatores judiciorum, qua de re Tacitus in Dialogo de Oratoribus. meminit Cicero pro Cœlio. & ep. 10. libr. 13. Famil. Filius etiam, qui togam virilem sumebat, à patre & propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Cassii filio scribit, & togam virilem ἀνδρῶνιον ἱμάτιον appellat Dio lib. 45. eandem ἐσθῆτα ἀνδρικὴν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, & Græci ἀπέφηνον nominant. Dabant etiam suis liberis Romani decimo sexto fere anno. Sic enim Suetonius in Augusto, Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens, avium Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quanquam expers belli propter ætatem. Sic M. Tullius suo filio, quo auctus fuit Cæsare & Figulo Coss, anno DCLXXXIX. togam puram dedit Lentulo & Marcello Coss. Anno DCCIV. ep. 1. lib. 1. & ep. 20. l. 9. ad Att. Adolescentes eo ipso die, quo togam virilem sumebant, in Capitolium ascendisse, argumento est, quod Valerius libri quinti cap. 4. de M. Cotta scribit, de quo Dio libr. 36. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum significatum fuit: quæ Sisenna initio belli Marsici exposuit, auctore Cicerone, libr. 1. de Divinat. Eadem referuntur ab Obsequente, & Orosio libro 5. cap. 18. Tum Haruspices Italici belli funesta illi principia non obscurè prædixerunt, Cicero de haruspicum resp.

Anno urbis DCLXIII. *Ciceronis* XVII. Coss. *fuerunt,*

L. JULIUS CÆSAR, P. RUTILIUS LUPUS.

HORUM Consulum Cicero lib. 1. de Divinat. his verbis meminit: Quin etiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæcilia Balearici filiæ somnio. & paulo post, Cæciliæ Q. filiæ somnio modo, Marsico bello, templum est à senatu Junoni Sospitæ restitutum. Nam his consulibus, ut Paterculus scribit, ortum est bellum, quod, quia à Marsis primum commotum fuit, Marsicum est dictum, ut Strabo lib. 5. scribit, atque ita vocatur à Cicerone etiam Phil. 8. & orat. 2. contra Rullum. ubi idem, sicut & Verrina quarta, pro Cluentio, pro Archia, & de Haruspicum resp. Italicum nominatur. Idem à Cicerone pro Fontejo Sociale, à Diodoro, Plutarcho, & Appiano, Μαρσικὸς & συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi ac vicini, ut Cicero pro Sulla ait. Tu vide Orosium nostrum cap. 18. lib. 5. Gestum est hoc anno & proximo sequente ab ipsis Consulibus. Hinc Cicero pro Fontejo, Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. Atq; de his duobus annis intelligendum, quod Cicero in Bruto scribit, Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum. Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adversus intercessionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum R. arma sumsissent, Asconius in orat. pro Scauro, Valerius lib. 8. c. 6. Appianus lib. 1. cujus libri mendose Κοΐντου ἀκυλέιου pro Qu. Vario edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebræq; defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob ejus tristitiæ occasionem senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur, inquit Asconius pro Cornelio.

lio. Tum Cicero, ut ipse in Bruto ait, quotidie & scribens & legens & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem auctore Quintiliano lib. 10. cap. 3. in disputationibus de Oratore judicium suum cum Crassi auctoritate conjunxerit; non dubium est, quin ipse Tullius suas exercitationes lib. 1. de Oratore sub Crassi persona ita significaverit: In quotidianis cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam, illam exercitationem maximè, ut aut versibus propositis quam maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, verbis aliis quam maximè possem lectis pronuntiarem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cum ea quæ legerem græcè, latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Tum igitur Cicero admodum adolescentulus, ut est lib. 2. de natura Deorum, Arati carmina de cælo stellisque convertit, quorum fragmenta exstant. Marium quoque illis temporibus, cum Scævula viveret, qui de eo dixit, Canescit sæclis innumerabilibus, scripsit. cujus à se scripti meminit lib. 1. de legib. lib. 1. de Divinat. & lib. 12. ad Att. De Mario aliter Corradus: quem lib. 1. de legibus refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæsar cos. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas est sociis & Latinis data, ut Cicero pro Balbo ait.

Anno urbis DCLXIV. *Ciceronis* XVIII. Coss. *fuerunt,*

C. POMPEJUS STRABO, L. PORCIUS CATO.

HOc anno primum senatores cum equitib. Rom. lege Plotia judicarunt, cujus Cicero pro Cornelio meminit, & Asconius eum locum interpretans, scribit his consulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tulisse. Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone, de Haruspic. resp. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto, Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus, excesserat. ego autem juris civilis studio multum operæ dabam Q. Scævulæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi dicebat. Atque hic est Q. Mucius Augur, ad quem sumpta virili toga Cicero à patre ita erat deductus, ut quoad posset, & liceret, à senis latere nunquam discederet; quod ipse in Lælio scribit. Sed cum Q. Scævula Augur, qui cum L. Metello Consul fuit Anno urbis DCXXXVI. in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris sit depravatum. nam Scævulam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti significari putant, intelligi non posse, inde constat, quòd Cicero se ad Pontificem, non nisi Augure mortuo contulit. Augur autem non solum hoc, verum etiam sequente anno superstes fuit, ac tum Ciceroni sermonem Lælii de amicitia exposuit, ut è Lælio M. Tullii perspicuum est. De eodem Augure Cicero hæc Philippica VIII. Ego Q. Scævulam Augurem memoria teneo bello Marsico, cùm esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem, neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque & debilis primus veniebat in curiam. Plutarchus scribit, Ciceronem bello Marsico aliquandiu sub Sulla militasse. Apud Sullam legatum se fuisse, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit, ipse Cicero lib. 1. de Divinatione scribit de hac sua militia: etiam Philipp. 12. hæc memoriæ prodidit: C. Pompejus Sex. F. consul me præsente, cùm essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catone duce Marsorum inter bina castra collocutus est. Hoc anno censores fuerunt P. Licilius Crassus, & L. Julius Cæsar. quibus censoribus nullam populi partem esse censam, Cicero ait pro Archia.

Anno urbis DCLXV. *Ciceronis* XIX. coss. *fuerunt,*

L. CORNELIUS SULLA, Q. POMPEJUS RUFUS.

DE hoc anno Cicero in Bruto. Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpicium ab optima causa profectum, Cajoque Julio consulatum contra leges petenti resistentem, longius, quàm voluit, popularis aura provexit. ait idem de Resp. Haruspic. Dissidebat enim capitali odio à Q. Pompejo consule, quicum conjunctissime & amantissime vixerat, in Lælio: cumque auctore Mario perniciosas leges (quas per vim latas, Sulla dicebat, ut est Philipp. 8.) promulgaret, ac Pompeji consulis filium, Sullæ generum occidisset, Sulla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit, Livius libro 77. & alii. tum Sulla P. Sulpicium oppressit, eique ferro erepta vita est, Cicero in Catilin. 3. & lib. 3. de Oratore. Marius primo senile corpus paludibus demersus, occultavit: deinde ad infirmorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugit: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenit, ait Cicero pro Sextio. Historiam pleniorem apud Plutarchum, Appianum, Vellejum, & in Epitoma Livii invenies. De eodem Cicero post reditum ad Quirites: C. Marium egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset. & in Pisonem: C. Marium Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus Africa devicta, ab eodem expulsum & naufragum vidit.

Dum

Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates rex Ponti, Ariobarzane & Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque Bithynia, Asiam intravit, unaque die tota Asia tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives Roman. necandos trucidandosque denotavit, inquit Cicero in Manliana, scribit Livius lib. 78. Valerius lib. 9. cap. 2. Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico. Atque hæc est illa universorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis misera crudelisque cædes, quam Cic. pro Flacco nominat. Hanc verò crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cùm à rege Mitylenis oppressus esset, vestis mutatione vitavit, ut est in orat. pro Rabirio Postumo. Idem in Manliana ait: Mithridatem tum legatum populi Rom. consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necasse. Intelligit autem M. Aquillium consulem anni DCLII de quo præter Appianum Justinus lib. 38. & Athenæus lib. 5. Dipnosoph. Cicero etiam hac de causa M. Aquilii mentionem facit Tuscul. 3. Urbs Rhodus sola tum in fide mansit, atque oppugnata fuit, ut est in epitoma Livii lib. 78. Unde Cicero in Verr. 4. ait Rhodios prope solos bellum illud superius cum Mithridate gessisse, omnesque ejus copias, acerrimumque impetum mœnibus, littoribus, classibusque suis excepisse. Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Athenien sium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei se Cicero tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, ut ipse in Bruto ait. Hinc Plutarchus scribit, Ciceronem, cùm è pueris excessisset, Philonem Academicum audivisse: quem inter Clitomachi discipulos Romani inprimis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum mansuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero lib. 1. de Natura Deor. inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo, Jam Clitomacho Philo noster operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit. Phædrus quoque Ciceroni, cum puer esset antequam Philonem cognovisset, valde ut philosophus, probatus fuit, epist. 1. lib. 13. Famil. Merito igitur lib. 1. de Natura scripsit, non mediocrem se à primo tempore ætatis in philosophiæ studio operam curamque consumsisse, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorũ videbatur, ut ait in Bruto. Hoc etiam anno ut jam retulimus: Q. Mucius Augur Lælii de amicitia sermonem habitum, ab illo paucis diebus post mortem Africani Aquillio & Tuditano consulibus anno DCXXIV. Ciceroni exposuit. Augure mortuo Cicero se ad Qu. Scævulam pontificem contulit: cui Reip. & senatus principi cum operam daret, peritus juris evasit, ut Plutarchus scribit. Unde Attic. lib. 1. de leg. Tullium his verbis affatur: Nam à primo tempore ætatis juri studere te memini, cum ipse etiam ad Scævulam ventitarem: neque unquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, ut jus civile contemneres. & Brutus de claris Orator. Tu mihi videris tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset Oratori. Qu. Scævula pontifex, seu, ut Appianus eum nominat, Μέχιος Σκαιόλας ὁ τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερώμενος, id est, quem supra consulem cum L. Crasso fuisse anno ab v. c. DCLVIII. scripsimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno urbis DCLXVI. *Ciceronis* XX. *Coss. fuerunt,*

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

HOc anno Cinna consul. cum pernicioſas leges per vim ferret, urbe à Cn. Octavio collega pulsus est, Livius lib. 79. unde Cicero in Catil. 3. Cn. Octavius consul armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit, atque ita bellum Octavianum commotum est: cujus meminit Cicero l. 1. de divin. & l. 2. de Natura Deorum, Tum, inquit, stellis iis, quas Græci cometas, nostri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ. vide Plinium lib. 2. cap. 25. Dissensionis inter Octavium & Cinnam meminit Cicero etiam de haruspicum resp. Cinna urbe pulsus, corruptum App. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, ut Livius lib. 79. scripsit. App. Claudio, P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuisse, Cicero pro domo ait. Tum Marius cum reliquis exsulibus ex Africa accersitus, cum in urbem recepti essent, eam velut captam cædibus & rapinis vastarunt, qua de re Orosius lib. 5. c. 19. & ego in eum locum. Hinc Cicero post red. in senatu ait, C. Marium reditu suo senatum cunctum pæne delevisse. Tum Q. Catulus, M. Antonius. C. Julius trium ætatum oratores tres sunt crudelissime interfecti, Cicero in Bruto. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit: postea vero civili bello victor iratus, necessariis Q. Catuli deprecantib. non semel respondit, moriatur. Idem Tuscul. 5. & Cotta lib. 3. de Natura Deor. Cur tot civitatis principes à Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? M. Antonii in iis ipsis rostris in quibus ille Remp. constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita conservata, lib. 3. de Orat. & Tuscul. 5. Cinna collegæ sui consulis Cn. Octavii præcidi caput jussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita, M. Antonii omnium eloquentissimi quos audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis, de his omnib. vide proœmium l. 3. de Orat. de P. Crasso Cicero pro Sextio, In qua civitate ipse meminissem patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset. de eodem pro Scauro, &

ibi Asconius. Hoc anno M. Tullius Molini Rhodio Romæ dedit operam, & actori summo causarum, & magistro, ut ait in Bruto. de quo Molone Plutarchus in Cic. & Cæsare, Strabo lib. 14. Quintilianus lib. 3. c. 1. & Suetonius in Julio Cæsare. Molonem Rhetorem studia M. Ciceronis acuisse, ait etiam Valerius Max. l. 2. c. 1. Circa hoc tempus Cicero adolescens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos & rudes edidit, quod ipse initio lib. 1. de Oratore, & Quintilianus lib. 3. significant.

Post hunc annum triennium fere urbem sine armis fuisse, Cicero in Bruto ait, quo Sulla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnanæ Marianæque partes Italiam obsederunt. ut scribit Vellejus.

Anno igitur ab V. C. DCLXVII. *Ciceronis* XXI. Coss. *fuerunt,*

C. MARIUS VII. L. CORNELIUS CINNA II.

MARIUS, quem Cicero pro Plancio, duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consulem esse factum ait, editis multis sceleribus Idibus Januarii decessit, Livius lib. 80. de ejus morte sic Cic. lib. 3. de Natura Deor. Cur Marius tam feliciter septimum consul domi suæ senex est mortuus? Mario suffectus est L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio exstat. Huic cùm à Cinna missus, ut Sullæ ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam trajecisset, consuli portas tota Asia clausit, Cicero pro Flacco. Anno sequente idem à C. Fimbria legato suo consularis interfectus est, Vellejus lib. 2. Livius 82. Strabo 13. Hoc anno censores in tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Marcius Philippus, M. Perperna, quorum Verrina tertia in lege Verris mentio fit ita: Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne ei admittito. de Marcio item Cicero pro domo ait, L. Philippus censor avunculum suum præteriit in recitando senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea Rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. Hi sunt superiores illi censores, quibus Archiam cum L. Lucullo quæstore fuisse in Asia, Cic. pro Archia ait. Lucullus enim hoc tempore quæstor in Asia permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, ut Cic. in Luculli principio scribit. Lucullum verò in Græcia fuisse ante, quàm Sulla eo veniret, ex Plutarchi Sulla cognoscitur. Sulla quoque ex Asia decedente Lucullus ibi mansit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis DCLXIIX. & DCLXIX. *Ciceronis* XXII. & XXIII. *Consules à se creati Remp. tenuerunt,*

L. CORNELIUS CINNA, CN. PAPIRIUS CARBO.

QUa ratione M. Tullius hoc triennium quo urbs fere sine armis fuit, traduxerit, ipse in Bruto his verbis exponit; Ego, inquit, hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar, eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in aliis rebus tum studiosissime in Dialectica exercebar: quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Hactenus Cic. qui hunc Diodotum lib. 1. de nat. Deor. primo loco numerat inter eos Philosophos, à quibus institutus fuit. de eodem in Lucullo; Diodoto quid faciam Stoico? quem à puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo, & ep. 16. lib. 13. Fam. Domi meæ cum Diodoto, Stoico homine, meo judicio, eruditissimo, multum à puero fuit. ejusdem meminit ep. 4. l. 9. Fam. de quo loco etsi Adriani Turnebi, & Petri Rami, præceptorum meorum, quos ut ipsorum dignitas poscit, honoris gratia nomino, sententiæ aliquando nonnihil discreparunt: res tamen ipsa ex vera hujus nominis scriptura, quam Victorius, Manutius, & Lambinus, viri doctissimi è vetustis libris ediderunt, jam extra controversiam est. De eodem Cicero Tuscul. 5. Diodotus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi vixit, is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assiduè, quàm antea versaretur; & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in studiis oculis non egebat) tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quo, quamque lineam ducerent. Mortuus fuit Cæsare & Bibulo Coss. anno ab V. C. DCXCIV. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratorib, ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes Philosophiæ partes penitus hausisse. Addit Cicero, in Bruto: Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. commentabar declamitans sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius: vel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quòd à græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Ciceronem ad Prætoram usque græce declamasse, auctor est Suetonius de claris Rhetoribus. Circa hoc tempus Cicero; cum Aratum jam Romanum hexametris versibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit, ut scribit Hieronymus in præfatione in Euseb. Chron. Ipse Cicero secundo libro extremo de officiis ad filium, viginti annos natum ita scribit: Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere ætate cùm essemus, qua es tu nunc, è græco in latinum convertimus. Divisit autem Cicero unum Xenophontis librum in tres, ut Servius in primum Georgicorum testatur. Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius lib. 10. cap. 5. Timæi pars cum maximo bono studiosorum utriusque linguæ exstat. Protagoram

ab eo conversum fuisse, Hieronymi, Prisciani & Donati testimoniis tantummodo scimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quàm hoc fecisse, putamus. Carbonis in secundo consulatu Quæstor fuit C. Verres, Cic. Verrina 3. Tum Sulla pace cum Mithridate facta, Asiam in quadraginta quatuor regiones distribuit, auctore Cassiodoro. Cum autem Sulla omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, descripsit, Cic. pro Flacco, & ep. 1. lib. 1. ad Qu. fratrem. Sed Sullam in Italiam revocavit Resp. ait pro lege Manilia.

Anno urbis DCLXX. *Ciceronis* XXIV. COSS. *fuerunt,*

L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS. C. NORBANUS FLACCUS.

HOrum Consulum meminit Cic. pro Quintio. ubi etiam C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuisse ait. cujus Flacci mentionem Cæsar lib. 1. de bello Gallico facit. Scipionis Quæstorem M. Pisonem de quo paullo ante, fuisse, ex Verrina tertia cognoscitur. Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus est, de quo Cic. in Bruto. Nam Sulla compositis transmarinis rebus in Italiam venit, & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in c. 20. lib. 5. Orosii. tum Cn. Pompejus adolescentulus privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, & rem optime ductu suo gessit, Cic. in Manliana. eodem pertinet illud in Phil. 5. Pompejus ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exercitum accessit; vide Plutarchum & alios. Sulla vero cum Scipione inter Cales & Theanum, cum altex nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de jure civitatis, legis inter se conditiones contulerunt, inquit Cicero Phil. 12. sed cum res convenire non posset, & Sulla Scipionis castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis signa ad Sullam transtulit, Scipio, cum interimi posset, dimissus est. hæc Livius l. 85. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulsus Massiliæ postea in exilio vixit, Cic. pro Sextio. Hoc anno Capitolium incensum fuit, cujus meminit Cic. in Catil. 3. & Dionysius Halicarnasseus lib. 4. Tu lege Plutarchum in Sulla, & August. cap. 24. l. 2. de Civit. Dei.

Anno urbis DCLXXI. *Ciceronis* XXV. COSS. *fuerunt,*

CN. PAPIRIUS CARBO III. C. MARIUS C. F.

HORUM consulum mentio est apud Ciceronem contra Rullum. Hoc anno, cum à Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marii, consulis, cum Senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit, Livius libr. 86. Tunc interfectus fuit C. Carbo consulis frater, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Famil. Periit tum quoque P. Antistius Cn. Pompeji socer: de quo Cicero in Bruto, & Q. Scævula pontifex maximus, quem Livius l. 86. scribit in vestibulo ædis Vestæ occisum fuisse. Hinc Cicero libr. 3. de Natura deor. Temperantiæ, prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex max. est Q. Scævula trucidatus. meminit ejusdem l. 3. de Orat. Tandem Sulla, fuso Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in cives exstitit, de qua Cicero lib. 2. de officiis, & Oroses exstitit, de qua Cicero lib. 2. de officiis, & Orosius libr. 5. cap. 21. Tum Cn. Pompejus in Siciliam sius libr. 5. cap. 21. Tum Cn. Pompejus in Siciliam cum imperio à Senatu missus Carbonem consulem captum interfecit, Livius libr. 89. Plutarchus in Pompejo, & alii, de quo Cicero epist. 21. lib. 9. Fam. Hoc vero, qui Lilybæi à Pompejo nostro est interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit. atque ita Pompejus Siciliam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit, Cicero in Manliana. Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus quem Cicero defendit, à Sulla cum duabus legionibus in Asia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus in Mithridatico. Murena vero Mithridatem vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit, ut ait Cic. pro Murena. & addit filium viro fortissimo parenti suo magno adjumento in periculosis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuisse. Lucullum autem quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumsisse, idem in Lucullo scribit. Extremo hoc anno Sulla effecit, ab Interrege ut dictator diceretur, ait Cicero ep. 18. l. 9. ad Att. quomodo id effecerit, copiose Appianus, & Plutarchus scribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat. 3. contra Rullum, omnium legum iniquissimam, dissimillimamq; legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit, ut omnia, quæcunque ille feciisset, essent rata. de eadem lege libr. 1. de legibus. Nihilo credo magis illa justa est, quam Interrex noster tulit, ut Dictator, quem vellet civium, indicta causa impune posset occidere. Itaque Sulla Dictator, qui tum sine dubio habuit regalem potestatem, ut est in orat. de Haruf. resp. omnes, quos oderat morte multabat, pro Ligario. De proscriptione Sullana Orosius noster c. 21. l. 5. Etsi autem Sulla dictator post Cn. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero orat. 3. contra Rullum: consules tamen creari permisit.

Anno urbis DCLXXII. *Ciceronis* XXVI. COSS. *fuerunt,*

M. TULLIUS DECULA, CN. CORNELIUS DOLABELLA.

DE his consulibus Cicero orat. 2. contra Rullum. De quibus vendendis S. C. facta sunt M. Tullio, Cn. Cornelio coss. Sulla Dictator hoc tempore rebus novis Reip. statum confirmavit, ut est in epitoma Liviana 89. Recuperata Rep. & legibus atque judiciis constitutis, Cicero ad causas & privatas & publicas adire cœpit, in Bruto. Itaque his consulibus, ut Gellius l. 15. c. 28. scribit, M. Cicero causam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judi-

cem

rem dixit. Præterea in Eusebii Chronico ita legitur: XXVI. anno ætatis Cic. Quintium defendit. Idem cognoscitur ex ipsa causæ expositione, quæ talis est. Sex. Nævius ante biennium, Scipione & Norbano Coss. cum P. Quintius prid. K. Febr. in Galliam profectus esset, à P. Burrieno prætore possessionem bonorum Quintii, à quo sibi pecuniam deberi, & vadimonium desertum dicebat, ex edicto postulavit, missus in possessionem Nævius, cùm bona absentis Quintii dies XXX. possedisset, ea præscribi jussit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii auctionem impedire conatur, seque paratum esse judicio absentem defendere profitetur. Nævius postulat, ut Alphenus judicatum solvi satisdet, quod cùm ille recusaret, eoque nomine Tribunos appellasset, convenit, ut Idibus Septem. Quintium sisti Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum & sex menses, hoc est ab Idibus Septem. Scipione & Norbano Coss. usque ad Idus Martias hujus anni, nihil perit. Tum demum in jus ventum ad P. Dolabellam Prætorem. ibi Nævius petiit, ut Quintius judicatum solvi satisdaret, quod cùm is recusaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut satisdaret, aut sponsionem faceret, Ni bona sua ex edicto possessa non essent. Sponsione facta, C. Aquillius Judex datus est, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto à Nævio possessa non esse. Vides igitur aperte Quintii causam hoc anno à M. Tullio defensam esse post Idus Martias, nam quod Cicero ait rem jacuisse in controversiis biennium: Oratorum more elate dictum est, & si quis velit calumniis Nævii rem in biennium ductam fuisse, hoc quidem certè omnes fateri necesse est, post idus Sep. quæ hoc anno, non quæ Sulla & Metello Coss. anno insequente fuerunt [ut Corradus res nescio quas agens scripsit] hanc causam actam esse. Quod vero & Corradus opinatur, & non nemo affirmat, Quintium defensum post Dictatorem Sullam, eo quod Cicero dicat, Emisti bona Sex. Alpheni L. Sulla Dictatore vendente, leve admodum est. cur enim in judicio privato hoc eloqui ausus non fuisset? aut quis præstabit, ab Oratoribus omnia dicta, vel eo modo acta fuisse, quo postea scripta sunt & edita?

Sulla dictatore Cicero iterum se Moloni, qui legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dedisse, ait in Bruto. Hoc quoque tempore Cn. Pompejus, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero pro lege Manilia. intelligit autem bellum gestum cum Domitio, & Hierta Numidiæ rege, quo de Orosius libro 5. cap. 21. atque ex Africa Pompejus adhuc eques triumphavit. Miror autem Eutropium scribere Pompejum tunc quartum & vigesimum annum egisse, cum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto & Vellejo notum est, & nos supra admonuimus. Eodem tempore L. Sulla Murenam ex Asia revocavit, ut ait Cic. in Maniliana. Murena reversus amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphavit, in Orat. pro Murena.

Anno igitur ab V. C. DCLXXIII. *Ciceronis* XXVII. Coss. *fuerunt,*

L. CORNELIUS SULLA FELIX II. Q. CÆCILIUS METELLUS PIUS.

HORUM Consulum meminit Cicero Verrina tertia, & Gellius libro 15. cap. 28. ubi scribit, Ciceronem his consulibus Sex. Roscium parricidii reum defendisse. & addit, Feneſtellæ errorem notatum fuisse à Pædiano, quod scripsisset Ciceronem sexto & vigesimo ætatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Quem Feneſtellæ errorem Corradum, aliosque viros doctos potius amplecti, quam Asconii & Gellii auctoritatem sequi, equidem miror: cùm præsertim Quintilianus libro 12. cap. 6. scribat, Ciceronem sex & XX. annos natum pro Sex. Roscio dixisse, is vero ante III. nonas Januarii hujus anni natus non fuit. Egit tamen opinor hanc causam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipsa intelligitur, in lege de proscriptione erat, ut anno superiore ad Kal. Junias proscriptiones venditionesque fierent: Roscius autem pater aliquot post menses Romæ occisus est: eaque res quatriduo ad Chrysogonum in castra Sullæ Volaterras (quod oppidum obsessum Sulla in deditionem accepit. Livius libr. 89.) delata est. Bona Roscii tanquam proscripti, ideoque occisi, ut Plutarchus tradit, Sulla hastæ subjecit, & Chrysogonus ejus libertus duobus millibus nummûm emit, cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, cùm etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roscii bona patris ita vendita esse ægre ferret, eaque sexagies esse demonstraret, Sulla coargui se graviter tulit, & Roscii filii nomen opera Chrysogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roscii patrocinium ob Sullæ metum nemo susciperet, adolescens ab omnibus desertus, ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud splendidius aut præclarius gloriæ initium habere non posset. Cic. igitur adolescens contra L. Sullæ dominantis opes Sex. Roscium Amerinum defendit, libr. 2. de Offic. Defensionis capita tria sunt: in primo parricidii crimen falso objectum fuisse Roscio, multis argumentis convincit: secundum est de audacia duorum Rosciorum, Capitonis & Magni. in quos crimen ita confert, ut eos multis suspicionibus arguat. terrium est de Chrysogoni potentia, quam invidiosè insectatur. Victor in causa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait: ipse verò in Bruto sic scribit: itaque prima causa publ. pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio videretur. Roscio contra Chrysogonum defenso Ciceronem Athenas secessisse, atque inde post triennium Romam revertisse, in Eusebii Chronico scriptum est. unde illud Caleni apud Dionem lib. 46, manasse videtur, καὶ διὰ τρία ἔτη ὁ Ἀθήναζε ὑπεξεληλύθως: quibus verbis significat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis

vixisse, & certe si Roscio defenso statim in Græciam profectus esset, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixisset. Jam verò, cum secus ipse in Bruto scribat, nos etiam hæc temporibus aliter dividemus.

Mitylenas hoc tempore in Asia expugnatas fuisse in Liviana epitoma lib. 89. scriptum est. expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Cæsar, auctore Suetonio, corona civica donatus est. Atque ita urbs, & natura, & situ, & descriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, belli lege ac victoriæ jure populi Romani facta est, Cicero Orat. 2. contra Rullum.

Anno urbis DCLXXIV. *Ciceronis* XXIIX. Coss. *fuerunt,*

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

HOs Consules in hunc annum Sulla contra voluntatem populi, qui ipsum creabat, renuntiandos curavit, & Dictatura se abdicavit, Appianus lib. 1. Orosius lib. 5. c. 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde in Orat. de haruspicum respon. P. Servilius collega patris ejus nominatur. Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem disertissimum defendit, Sulla adhuc vivo, ut ait pro Cæcina. Erat eo tempore in Cicerone summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eoque magis, ut ipse in Bruto scribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat. itaque cum eum & amici & medici hortarentur, ut causas agere desisteret, ipse autem quodvis periculum adire, quàm à sperata dicendi gloria discedere, mallet: censeret tamen remissione & moderatione vocis & commutato genere dicendi se & periculum vitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutaret, eam sibi causam in Græciam proficiscendi fuisse ait in Bruto. itaque cum esset biennium versatus in causis, Roma est profectus hujus anni æstate, ut ex sequentibus cognoscetur. Cum venisset Athenas, sex menseis cum Antiocho veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philosopho fuit: studiumque philosophiæ nunquam intermissum à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renovavit, ut ipse in Bruto testatur. ideoque lib. 1. de Natura Deor. Antiochum inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodem lib. 1. de legibus: Vir iste fuit prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihique ut scis, familiaris. Plutarchus quoque in Cicerone à nobis conversо, ita scribit, Cum Athenas venisset, Antiocho Ascalonitæ operam dedit: ejusque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: sed quæ ab ipso in philosophia novabantur, e. minime probabat. jam enim Antiochus à nova Academia defecerat; & relicta Carneadis secta, commutatoque instituto, vel evidentia & sensibus victus, vel, ut nonnulli ajunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi discipulis adductus, Stoicorum decreta ferè defendebat. Antiochus igitur, ut Cicero in Lucullo testatur, appellabatur quidem academicus, sed erat, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tamdiu, ut constaret diutius didicisse neminem: & scripserat de Academica secta acutissimè, eamque non acrius accusavit in senectute, quàm antea defensitaverat. Plura in Lucullo Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum & Zenonem frequenter cum Attico audivit, ut ait lib. 2. de finib. Meminit Tuscul. 3. & Acad. 1. Hic annus xx. est post M. Antonii & A. Posthumii consulatum: ad quem Lucullorum ædilitas à Plinio lib. 8. cap. 7. refertur. eam verò magnificentissimam fuisse Cic. l. 2. de Officiis scribit. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magistratus, quos Cic. initio Luculli recenset, ita constituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Marcio Coss. prætor fuerit, sequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio & Cotta Coss. ad consulatus petitionem redierit.

Anno urbis DCLXXV. *Ciceronis* XXIX. Coss. *fuerunt,*

M. ÆMILIUS LEPIDUS, Q. LUTATIUS CATULUS.

HIs consulibus Sulla in agro Cumano mortuus, ac Romam perlatus cum magna pompa in Campo Martio sepultus est, quod præter ceteros Appianus lib. 1. copiosè narrat. Primus autem è patriciis Corneliis Sulla igni voluit cremari, lib. 2. de legibus. Post Sullæ mortem dissensio inter consules orta est, cùm Lepidus Sullæ acta rescindere tentaret, & Catulus ei resisteret. vide Orosium nostrum l. 5 c. 22. Hinc Cicero in Catil. 3. Dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo, attulit non ram ipsius interitus reip. luctum, quam ceterorum. Ubi verò M. Tullio de Sullæ morte Athenas allatum est, ut Plutarchus scribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu esse cœpisset, & vox ita conformata esset, ut cum auditu suavis ac plena, tum ad corporis constitutionem moderate accommodata esset, motus & precibus litterisque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipsum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capesseret, dicendi vim ceu instrumētum rursus excoluit, civilemque facultatem exercitavit. Itaque primum, ut ipse in Bruto scribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum studiosè exercebatur. post totam Asiam peragravit cum summis oratoribus, quibuscum exercebatur ipsis ludentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Asia illis temporibus disertissimum fuisse judicat. unde Strabo lib. 14.

lib. 14. καὶ τοῦτο δ' ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγονὼς ἦν τῶν Μενίππου καὶ τῶν πατέρας ἡμῶν, Κατοκᾶς ἐπικαλουμένων, ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν καθ' αὑτὸν ἡητόρων, ὧν ἀνεγράψατο Κικέρων, ὡς φησιν ἐν τῷ γράφῃ αὐτὸν συγκρίνων Ξηνοκλεῖ, καὶ τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἀκμάζουσι. id est, Fuit ibi patrum nostrorum memoria nobilis magister dicendi Menippus cognomento Catocas: quem Cicero ex Asiaticis oratoribus, quos audivit, maxime laudat, ut est in quodam ipsius libro, ubi eum cum Xenocle, atque illius ætatis oratoribus comparat. de Xenocle, Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo l. 13. Erat cum Cicerone tum etiam Æschylus Cnidius, assiduissime autem Dionysius Magnes. quibus non contentus, Rhodum venit, seq. ad eundem, quem Romæ audiverat, Molonem applicavit, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. is dedit operam, ut nimis redundantem Oratorem nostrum, & superfluentem juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentem coërceret, auctor ipse in Bruto. De Apollonio Molone inquit Plutarchus, traditum est memoriæ, eum Latinæ linguæ rudem rogasse Cic. ut græce declamaret, in quo cum ideo illi obtemperasset, quod putaret, se ita melius corrigi posse; ceteri omnes admiratione obstupefacti, certatim de Cicerone, aliusque alio glorioſius prædicabat: Apollonius neque orante Cicerone lætitiam præ se tulit, & cum peroraſſet, defixus in cogitatione diu sedit, quod ubi Ciceronem ægre ferre sensit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo & admiror: sed me Græcorum fortunæ miseret, cum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ sola nobis reliqua erat, per te ad Romanos translatam esse. Rhodi Cic. Posidonium Philosophum etiam audivit, ut Plutarchus scribit. Posidonius enim cum esset Apamiensis è Syria, Rhodi vixit, teste Strabone lib. 14. Hunc familiarem suum vocat Cic. lib. 1. de Finib. Eundem lib. 1. de Natura inter eos numerat, à quibus in Philosophia institutus fuit. Præterea in libro de Fato ita scribit: Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur.

Anno urbis DCLXXVI. *Ciceronis* XXX. Coss. *fuerunt,*

D. JUNIUS BRUTUS, MAM. ÆMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.

HOs Consules ex interregno iniisse, argumento est oratio Philippi apud Sallustium, de quibus Cicero in Bruto. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis & Latinis. Mamerci Æmilii Lepidi consulis meminit Valerius l. 7. c. 7. Hoc anno, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, Pompejus adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidolosissimumque suasu L. Philippi pro consule missus est: quo quidem tempore cum esset suos nemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro consule, Philippus dixisse dicitur, Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere, ait Cicero in Manilliana. Idem Philip. II. Pompejo Sertorianum bellum à Senatu privato datum est: cum L. Philippus pro consulibus se eum mittere dixit, non pro consule. Scribit idem Plutarchus in Pompejo: Comparato exercitu, hosteis in cervicibus jam Italiæ agenteis ab Alpibus in Hispaniam submovit, Galliamque recepit, ut ipse apud Sallustium ad Senatum scribit. Unde Cicero in Manilliana ait, Pompejum per Galliam legionibus Romanis in Hispaniam iter Gallorum internecione patefecisse.

Hoc quoque anno M. Tullius se recepit è Græcia, biennio post quam eo profectus erat, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia vocis refederat, & quasi deferbuerat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat, ut ipse in Bruto testatur. Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna spe erectus, ad rempublicam summo studio raperetur, ardor ejus oraculo quodam repressus est. Nam cum Delphos profectus Apollinem consuluisset, quanam via ad summam gloriam pervenire posset, oraculum editum est, Suam naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ sequeretur. Quapropter Romam reversus primo timide dixit, & dubitanter ad honores accessit, nec ullo in numero habitus, sed Græculus atque otiosus appellatus fuit: quæ nomina infimis & sordidis hominibus in promptu esse, atque in ore consueverunt. Ut verò & innata horum cupiditate ductus, & patris atque amicorum cohortatione incitatus, se totum patrociniis tradidit, non jam pedetentim principem locum petiit, sed statim eluxit, ceterisque oratoribus longè præstitit. Hactenus Plutarchus, ut à me ante annos octo conversus fuit, ubi quod Græculum atque otiosum dixi, qui Plutarcho est γραικὸς καὶ σχολαστικὸς, secutus sum auctoritatem nostri oratoris, qui pro Sextio inquit, Græculum se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subitò dedit. Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem objiciunt, ut Zonaras scribit.

Anno urbis DCLXXVII. *Ciceronis* XXXI. Coss. *fuerunt,*

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS CURIO.

DE his Cicero in Bruto: Cn. Sicinius, cùm tribunus pl. Curionem & Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: nunquam inquit, Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui nisi se tuo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent. Videntur autē consules à Sicinio producti fuisse, cum id egit, ut tribunitia potestas populo redderetur, Asconius in Divinat. in Verrem. Cn. Octavium M. filium optimum atque humanissimum virum, familiarem suum, nominat Cic. lib. 2. de finib.

de finib. His consulibus Cicero, ut ipse in eodem Bruto ostendit, cum unum annum reversus ex Asia, causas nobileis egisset, Quæsturam petiit, cum C. Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius Ædilitatem peteret. Quæstoriis comitiis, quæ Tributa fuisse epist. 31. libro 7. Famil. cognoscitur, Cicero quæstor in primis cunctis suffragiis est factus. in Orat. in Pisonem. Idem Verrina septima ait, se ita quæstorem factum fuisse, ut sibi honorem illum tum non solum datum, sed etiam creditum, ac commissum putaret. In causis iis, quas Cicero ex Asia reversus, ante Quæsturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comœdo, id quod proposita constitutione causæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita se habet. C. Fannius Chærea servum suum Panurgum communem cum Roscio ea lege fecit, ut is à Roscio arte histrionica institueretur, quæstusque inter eos communis esset. Institutum artificio comico fecit. In hanc rem Fannius cognitor à Roscio datus fuit, qui Flavium judicio DAMNI INIURIA DATI Roscii nomine persequeretur, non secus atque si res sua esset. Lite contestata, Roscius sine Fannio cum Flavio decidit H-S. centum millibus. Deinde C. Pisone teste & arbitro, Roscius Fannio pro opera, pro labore, quòd cognitor fuisset, quòd vadimonia obiisset, certam pecuniam dedit hac conditione, ut si quid Fannius pro sua parte servi interempti à Flavio exegisset, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Post triennium Fannius, qui diceret se à Flavio nihil abstulisse, Roscium cum eo de tota re pro societate decidisse, Roscium in jus vocavit, & H-S. quinquaginta millia, dimidiam scilicet partem ejus pecuniæ, quam Roscius à Flavio abstulerat, petiit, & sponsione Roscium lacessivit, Ni sibi ille H-S. 1000. deberet. Datus igitur Judex à Prætore fuit C. Piso cum hac formula, Si paret Roscium Fannio H-S. 1000. debere. quod Cic. enumeratione causarum debitionis falsum esse docet: neque societatis nomine quidquam à Roscio peti posse probat. Corradus Ciceronem hanc causam egisse Cn. Pompejo & M. Crasso coss. anno post hanc sexto inde putat, quod tum C. Piso prætor fuerit. sed fallitur, qui ex Judice privato prætorem facit. Falluntur quoque illi, qui Roscium Comœdum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Græciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roscium fuisse defensum, ex oratione cognoscitur, in qua Roscium Sullano tempore cum Flavio decidisse, & quadriennio post causam actam esse apertè significatur. Hoc anno in Hispania adversus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sucronense & Durience commissa sunt, quorum meminit Cicero pro Balbo, tu vide Plutarchum in Pompejo.

Anno urbis DCLXXVIII. *Ciceronis* XXXII. Coss. *fuerunt*,

L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA.

DE his Cicero in Verrem 3. cum L. Octavius, C. Aurelius Coss. ædes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæsius: factum est S.C. quibus de sartis tectis cognitum & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius prætores cognoscerent, & judicarent. ubi videsis C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Siciliensi succesit, hoc anno prætorem urbanum fuisse, qui cum sequenti Siciliam obtinuerit, & Cicero ante Verrem Quæstor in Sicilia fuerit, prætore Sex. Peducæo, suspicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæstorem urbanum & insequenti in Sicilia fuisse putavit, falsam esse omnes vident. Hic est igitur Siciliensis annus, qui M. Tullium quæstorem excepit, ut ipse in Bruto scribit. Cum autem bini quæstores in Sicilia singulis prætoribus essent, Lilybætanus & Syracusanus: Cicero Lilybætanus quæstor fuit, ut Asconius scribit, & Cicero ipse pro Plancio ostendit. Idem Asconius scribit, Ciceronem Quæstorem in Sicilia fuisse prætore Sex. Peducæo. ipse vero in orat. post reditum in Senatu ait, se patri M. Curtii quæstorem fuisse. Accidebat autem sæpè, ut unus quæstor duorum prætorum esset, ut Gruchius libr. 2. de Comitiis docet. De Quæstura Ciceronis Plutarchus ita scribit, Quæstor creatus & sortitus provinciam Siciliam, cùm in difficultate annonæ, atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam esset mittendus, Siculos initio offendit: post, ubi diligentiam, justitiam & comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores, quàm ulli unquam prætori tribuerunt. De eadem ipse in oratione pro Plancio. Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse: frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi. & in Verr. 7. Sic obtinui quæsturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me, quæsturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro, versari existimarem: ut omnia semper, quæ jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegarem. Idem Verrina 2. ait, Siculos, in quæstura suæ innocentiæ, abstinentiæque periculum fecisse. Eo tempore, ut Plutarchus scribit, multi Romani adolescentes, claris parentibus atque honesto loco nati, apud Siciliæ prætorem accusati sunt intemperantiæ, & neglectæ disciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conservavit.

Anno urbis DCLXXIX. *Ciceronis* XXXIII. Coss. *fuerunt*,

L. LICINIUS LUCULLUS, M. AURELIUS COTTA.

HIs Consulibus Cicero, annuo munere quæsturæ expleto, è Sicilia provincia decessit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne

nigne promisit, ut Asconius scribit. Decedebat autem ea spe, ut sibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. ac cùm casu dieb. iis itineris faciendi causa, Puteolos venisset, concidit pæne, cùm ex eo quidam quæsisset, quo die Roma exisset, & numquid in ea esset novi, quod ipse pro Plancio narrat, & Plutarchus in vita scribit. Cum è Sicilia se recepisset, jam videbatur facultas illa dicendi esse perfecta, & habere maturitatem quandam suam, ut ait in Bruto. Fuit hoc anno Tribunus pleb. L. Quintius, homo maxime popularis, & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie seditiosas & turbulentas habebat, Cicero pro Cluentio. Hunc acta Sullæ rescindere, ac reipublicæ statum movere & perturbare conantem, Lucullus consul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho in Lucullo. Hinc Macer apud Sallustium: Lucullus quantis animis ierit in L. Quintium, vidistis. Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætore urbano, condemnatus est, Cicero pro Cluentio, & Asconius in Verrin. 2. Verrem his consulibus prætorem urbanum fuisse, cognoscitur etiam Verrina septima, ubi Cicero inquit: Nemo tam rusticanus homo L. Lucullo & M. Cotta coss, Romam ex ullo municipio vadimonii causa venit, quin sciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ consulis & Cethegi factione in senatu, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus est, & ad extremum inferens Cretensibus bellum, re male gesta, morbo interiit, Asconius in Verr. Livius libr. 97. Florus libro 3. capite 7. Meminit Vellejus & Cicero Verr. 4. Ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi Antonio κρητικὸς mendose pro Κρητικὸς nominatur. Tum quoque Metellus & Pompejus in Hispania ab obsidione Calagurii oppidi depulsi, coacti fuerunt diversas regiones petere, Metellus ulteriorem Hispaniam, Pompejus Galliam, auctore Livio libr. 93. Itaque tum exercitus Pompeii hyemavit in Gallia, cùm M. Fontejus prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero pro Fontejo ostendit.

Anno urbis DCLXXX. *Ciceronis* XXXIV. Coss. *fuerunt,*

M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS, C. CASSIUS VARUS.

DE his Cicero pro Cluentio: Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus tulerit? num anno post M. Lucullus & C. Cassius? Eosdem: Verrina tertia, M. Terentium & C. Cassium nominat, à quibus lex frumentaria Terentia & Cassia lata fuit, de qua Cicero Verrina quinta, & septima. fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam evenisse, Eutropius lib. 6. scribit. Hinc Cicero in Verr. 4. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid Lucullus qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quam tu Hortensi, qui Romæ fuisti? Hoc anno bellum in Italia à gladiatorib. duce Spartaco excitatum est, quod Cicero in Maniliana Servile vocat. de quo scripsi in ult. cap. lib. 5. Orosii. Eodem tempore L. Lucullus, qui consul anno superiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, auctore Livio libr. 9. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamq; urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur, ait Cicero pro Murena. eandem rem pro lege Manilia & pro Archia commemorat.

Anno urbis DCLXXXI. *Ciceronis* XXXV. Coss. *fuerunt,*

L. GELLIUS POPLICOLA, CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.

DE his Cicero in Verr. 4. Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius [*Lucullus* impressi libri Ciceronis mendose habent, cùm, *Lucullus* in vetustis recte legatur] Consules faciunt mentionem, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium. Iidem in orat. pro Balbo aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem: M. Lollium Palicanum Tribunumpleb. hoc anno fuisse, cognoscimus. quem laborasse, ut Tribunitia potestas populo restitueretur, Asconius in Verrinam primam scribit. De eodem Cicero in Bruto. Aptior, inquit, etiam Palicanus auribus imperitorum. Hoc anno Lucullus Mithridatem in Pontum persecutus, eum legionibus Romanis patefecit, qui ante populo Rom. ex omni aditu clausus fuerat, ut ait Cicero pro lege Manilia, & pro Archia.

Anno urbis DCLXXXII. *Ciceronis* XXXVI. Coss. *fuerunt,*

C. AUFIDIUS ORESTES, P. CORNELIUS LENTULUS SURA.

ORESTES gentis Aureliæ cognomen est: sed hic Orestes à Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero pro domo ait, Cn. Aufidius Orestes dictus fuit. Cn. Orestem, cum Tribunuspleb. esse non potuisset, consulem factum, ait Cicero pro Plancio. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI. ut ex Valerio lib. 7. cap. 7. apparet. P. Lentulus cum Catilina conjuravit, atque à Cicerone Consule in carcere strangulatus fuit, ut inferius dicemus. Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: Cum Sullanis temporibus quæstor magnam vim pecuniæ publicæ consumsisset atque perdidisset, Sulla id ægre ferens, rationem ab eo in

Senatu

Senatu exegit. tum ille negligenter & cum contemtu progressus, rationem se redditurum negavit, suram autem præbiturum, ita ut pueri consuessent, cum in pilæ lusione deliquissent. Hinc Sura cognominatus fuit. sura enim Romanis est ea, quæ Græcis κνήμη dicitur. Hactenus Plutarchus. Bellum servile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Crasso prætori id mandatum, & sex mensibus confectum fuit, ut Appianus libro primo extremo scribit. itaque Crasso tum permissum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cicero in Pisonem: Crasse pudet me tui. quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? Exercitum eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompejus reduxit & quinque millia fugitivorum, qui è prælio sufugerant, interfecit, atque ad senatum, auctore Plutarcho, scripsit, Crassum acie gladiatores fudisse, se bellum radicitus sustulisse. Hinc Cicero in Maniliana: Testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeji attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum. Hujus belli confecti gloriam Cicero pro Sextio quoque ad Pompejum his verbis transfert: Qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset. Ultimo hujus anni die pridie, quam consulatum iniret, Pompejus etiamnum eques Romanus ex Hispania procos. triumphavit, ut Vellejus libro 2. scribit, de quo triumpho Cicero pro lege Manilia: Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatus consulto triumpharet?

Anno urbis DCLXXXIII. *Ciceronis* XXXVII. Coss. *fuerunt,*

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEIUS MAGNUS.

POMPEIUM ex S. C. legibus solutum consulem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset, Cicero in Maniliana testatur. Numerus de ætate Pompeji apud Appianum, mendo caret: respicit enim tempus anni superioris quo Pompejus ante natalem suum consulatum petivit. M. Tullius jam post quæsturam in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus erat, ut ipse in Bruto scribit, fuitque in admiratione, quod ab iis, quorum causas agebat, nulla dona aut munera, auctore Plutarcho, accipiebat. In iis causis fortasse fuerunt M. Tullii, & L. Vareni, quas Cic. scriptas edidisse testimonio Quintiliani & Prisciani cognoscitur. In primis autem, ut Plutarchus ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. nam in patrocinio Siciliensi maximè in certamen venit designatus Ædilis, cum designato consule Hortensio, quod ipse in Bruto scribit. Tenuerat Verres ex prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinose, avare, crudeliterque versatus. quare cum tandem hoc anno L. Metellus ei succederet, repetundarum reus à Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum ad accusandum descendere compulerunt, jam pridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset, & decedens multa iis benigne promisisset, ut Asconius ait. Natus jam erat Cicero annos XXXVI. quod tempus legitimum erat ædilitatis petendæ. Certè P. Scipio Africanus minor, cum annos natus XXXVI. ædilitatem peteret, consul à populo dictus est, Livius lib. 50. Vellejus l. 2. Ædilitatem igitur suo anno petens Cicero, prior designatus est cunctis suffragiis populi, in Orat. in Pisonem. Suscepto patrocinio Siciliensi, exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Asconius scribit, Plutarchus ait, hominem libertinum fuisse, & judaicæ religioni obnoxium, unde Cicero in eum dixit, Quid Judæo cum Verre? Romani autem porcum non castratum, Verrem nominant. in Plutarchi libris, in quibus legitur, Βίβλῳ οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσι, negatio deest, & restitui debet, τὸν μὴ ἐκτετμημένον. alioqui falsum esset, quod Plutarchus scribit, idque duos interpretes viros doctissimos, non animadvertisse miror. Cæcilius igitur contendebat se potius accusatorem constitui oportere, has afferens causas: unam, quod à Verre læsus, jure illi inimicus esset: altera, quod cum quæstor ejus fuisset, crimina sciret: tertiam quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in publicis quæstionibus, ut est libr. 1. ad Herennium, legibus cavetur, ut ante si reo commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, necne: divinatio accusatorum Ciceronis & Cæcilii facta est, tum Cicero primam Verrinam de accusatore constituendo dixit: in qua hac usus est divisione, spectandum, à quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur, à quo minime velit is, qui accusatur, auctor Quintilianus lib. 7. cap. 5. Victo Cæcilio, & accusatione ad se delata, Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies cx. & cum L. Tullio fratre Patruele totam provinciam colligendis literis in Verrem, & denuntiandis testimoniis peragrasset diebus quinquaginta; Romam reversus, cum videret id agi, ut à M. Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum aliumque prætorem res tota transiret, eriperetur que sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc Consules futuri erant, hoc commentus est rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret, inquit Asconius. Unde Quintilianus libr. 6. cap. 6. Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse; quàm in eum annum quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. Consilium suum ipse Cicero Verrina secunda copiose exponit, quæ præterea exhortationem continet judicum ad vere judicandum: minæ quoque in adversarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium: qua oratione ipse Verrina

gina tertia hoc se assecutum fuisse ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo spem judicii corrumpendi præcideret. primo autem die magno testium numero citato, alter dies amicis Verris & defensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis abstulit. nam, ut Asconius scribit, arte Ciceronis ita est fatigatus Hortensius, ut nihil contra quod diceret, inveniret. Itaque nobis, ut Cicero in Oratore, pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. dicendi enim facultatem Cicero Hortensio nullam dedit nihil ipse dicendo, ait Asconius & Plutarchus, τὸπον εἶλεν οὐκ εἰπών, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸ πρόπον πὰ δ μὴ εἰπῆν, ubi aliquando ἐξ ὧν τὸ corruptum esse, atque pro eo ἐξέφερεν commodius legi posse putavi. sed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magistri de me optime meriti, mihi nunquam nisi honoris causa usurpandum est) anno superiore literis significavit, τὸπον πὰ ἐξ ὧν τὸ δ μὴ εἰπῆν, esse quodam modo abdicata eloquentia. Hæc prima actio, cujus quasi proœmium tantum literis mandatum est, quæ Verrina secunda numeratur, novem diebus transacta est, Verrina tertia: eaque Verres convictus sua sponte in exsulium decessit, Asconius: in quo exsulio illum consenuisse, donec à Triumviris post Cic. mortem proscriptus periit, auctor est Lactantius lib. 2. cap. 4. & Seneca in Suasoriis libr. 1. Proscriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis se ei cessurum negavisset; Plin. lib. 34. cap. 2. Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: sed, cùm vellet omnem vim & rationem accusandi in uno reo ostendere, quinque hos libros domi scriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, anteactis unum dedit, crimini repetundarum quatuor, unum de jure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de signis, quartum de suppliciis, Asconius. Hi sunt quinque contra Verrem secundæ actionis libri, de quibus Fabius l. 11. cap. 2. & Tacitus in dialogo de Oratoribus Cicero etiam in Oratore Verrin. 6. quartum Accusationis appellat. Itaque in primo accusationis libro, quæ est Verrina tertia, Cicero anteacta, id est ea crimina, quæ Verres ante præturam Sicilienſem in quæstura, legatione, & prætura urbana commisit, exponit. In secundo Accusationis libro quæ est Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in jure dicundo commissa. Tertius liber est de frumenti criminibus, eaque oratio frumentaria à veteribus Grammaticis nominatur. Quartus liber, seu Verrina sexta, est de signis. Quintus & ultimus de suppliciis. Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H-S. æstimasset, male audivit, quasi pecunia accepta, de multa remisisset. Apud Plutarchum ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδες, est tricies sestertium: siquidem εἴκοσι πέντε μυριάδες est, decies H-S. ut idem in Antonio testatur. Verùm Budæus in libris de Asse & in Commentariis censet in Plutarchi libris verbum τριακοσίων, aut aliud deesse. Sestertium quadringēties à Verre tantum repetitum esse, Asconius scribit. His coss. tribuniciam potestatem restitutam esse, Sallustius in Catil. scribit, idem est in epitoma l. 97. Liv. apud Vellejum l. 2. & Plutarchum in Pompejo. Hinc Q. Cicero lib. 3. de legibus ait, Pompejum nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis summisque effero laudibus: de tribunicia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. Post judicia à Sulla constituta, senatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas postularetur. hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, ut senatores cum equitibus & tribunis ærariis judicarent. Cicero Verrina prima, & Asconius in eandem. Livius l. 97. & Vellejus 2. Eodem anno Censores fuerunt Gellius Poplicola, & Cn. Cornelius Lentulus de quibus Cicero pro Cluentio. Lentuli censoris meminit etiam Verrina septima, pro Flacco, & pro domo.

Anno urbis DCLXXXIV. *Ciceronis* XXXVIII. Coss. *fuerunt,*

Q. HORTENSIUS, Q. CÆCILIUS METELLUS CRETICUS.

DE his consulibus Cicero pro Cluentio: Tum interim Hortensio Metello coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam. Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. ædiles autem ἀφ' ἑνὸς ὧν περέπεσον ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταὶ κεκλῆν), id est, ab una parte sui muneris quasi curatores ædium dicti sunt, Dionysius Halicarnassæus lib. 6. ubi addit eos à Græcis ἀγορανόμους dici, quod magnam illis partem similes sunt. de ædilitate sua Cicero Verrina septima ita scribit: Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos, mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos: mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam. hinc etiam pro Murena, se ædilem trinos ludos fecisse, ait. Idem libr. 2. de officiis, pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adeptus esset suo anno, exiguum sumptum ædilitatis suæ fuisse tradit. Advexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex insula ad Ciceronem ædilem, quorum ille nihil in suum quæstum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam usus est, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæsonius, ut ipse Verrina secunda, & Asconius testantur. Scio Paullum Manutium in Asconium scribere, hunc magistratum cum Tullio non Cæsonium, sed C. Antonium gessisse. verum unde id didicerit, equidem ignoro. Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit in

Maniliana Cicero. Cùm enim pridie nonas Octobris magnum numerum hostium exigua manu ad Tigranocertam vicisset, deinde urbem cepit. Plutarchus in Lucullo. Dio libro 35. eodem anno M. Puppius Piso de Hispanis triumphavit. Cicero in Pisonem, & Asconius. His quoque consulibus templum Jovis in Capitolio, quod incendio consumtum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum est, Cassiodorus & Livius lib. 98. Tacitus libr. 19. Plinius lib. 7. cap. 43. Cicero etiam Verrina sexta, Qu. Catulum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum, quam fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixisse videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut supra ad annum DCLXXIX. annotavi. Reversus autem Romam repetundarum reus factus est à Gallis, quòd Fontejo prætore oppressa ære alieno provincia fuisset: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portorium vini instituisset. Accusavit eum M. Plætorius, subscriptore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cum jam equites cum senatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba ostenduut. Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum verò tale est: M. Fulcinius Tarquiniensis Cesenniæ uxori moriens, usumfructum omnium bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cesennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit. Idque negotium Sex. Æbutio dedit, cui fundus, pecunia Cesenniæ emptus, fuit addictus. Cesennia cùm non multò post A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cesenniæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem veniretur, ut cùm Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum à prætore postularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eò restitueretur. Æbutius restituisse se dixit: in eamque rem sponsio facta est. de qua Recuperatores à prætore dati, cognoverunt. Tota quæstio definitionis est, An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore: Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus.

Anno urbis DCLXXXV. *Ciceronis* XXXIX. Coss. *fuerunt,*

L. CÆCILIUS METELLUS, Q. MARCIUS REX.

DE his consulibus Cicero in Pisonem: Audenunc ô furia de tuo dicere, cujus fuit initium ludi compitalitii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium Coss. contra auctoritatem hujus ordinis. Ita enim rectè Paulus Manutius nomina mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolam 4. libr. 1. ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Nitibis urbis obsidione sollicitavit, auctore Dione lib. 35. unde Cicero de Haruspicum resp. Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc.

Anno urbis DCLXXXVI. *Ciceronis* XL. Coss. *fuerunt,*

C. CALPURNIUS PISO, M. ACILIUS GLABRIO.

HI consules nominantur à Cicerone lib. 12. ad Att. & Philippica secunda, quibus C. Triarius, legatus Luculli à Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui adduut, cecidisse tum centuriones CL. tribunos XXIV. & castra Romanorum à Mithridate capta fuisse. Hæc est illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuisse ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. hactenus Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, ἐκλέκτοι οἱ τῶν στρατιώτας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui ut Lucullo succederet, missus erat, adventare audiverunt. atque Acilius Glabrio est, quem Cicero in Maniliana Lucullo successisse ait. Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex lib. 5. histor. apud Priscianum lib. 18. leguntur: Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum consuli datam, se missos esse. Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cùm piratæ non solum maria, verum etiam oras maritimas suis latrociniis infestas redderent, ut præter historicos Cicero in Maniliana ait, de uno imperatore contra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgavit. unde idem post reditum in senatu de Gabinio inquit, Qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate & improbitate coactus, piraticam ipse fecisset. Tum Hortensius in senatu contra Gabinium graviter, ornateque dixit. Q. Catulus cum ex populo Rom. quæreret, si in uno Pompejo omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cæpit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce, in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. hæc Cicero pro lege Manilia. ubi ait etiam, Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maritimum nominat, extrema hyeme apparasse, ineunte vere suscepisse, media æstate confecisse. Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero pro Murena ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunus pleb. legem,

gem, ut equitibus Rom. in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur, auctor Livius l. 99. & Dio libro 36. de eadem lege Asconius in Corneliana ita scribit: Roscia est, qua L. Roscius Otho biennio ante confirmavit, ut in theatro equitibus Romanis XIV. ordines spectandi gratia darentur. Meminit ejusdem Tacitus libr. 15. Horatius in Epodo, & epist. 1. lib. 1. & Juvenalis Satyr. 3. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea transtulit, quæ ante biennium ad ipsum pro nostra amicitia miseram. Eodem anno, cum magnus ambitus esset, C. Cornelius tribunus pleb. is, qui biennio post majestatis reus à Cicerone defensus est, legem de ambitu tulit: in qua gravissimis pœnis crimen hoc sanxit, quare senatus consulibus mandavit, ut huic rei moderarentur, qui tum legem tuleruut, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti essent, nemini aut magistratum gerere, aut in senatu esse liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc est lex Calpurnia de ambitu, quam severissimè scriptam fuisse, Cicero pro Murena ait. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio scribit, nihil scisscere licebat: sed cùm interim candidati multa nefaria facerent, cædesque fierent, senatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata esset, comitia ne haberentur, & consulibus præsidium daretur. excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio & Asconius scribunt, ob quas cum dilata comitia essent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus est, ut ipse in Manliana testatur. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio post ædilitatem. vide epist. 25. lib. 10. Fam. in præturæ petitione competitores illustres multos cum haberet, prætor primus designatus est, auctore Plutarcho. ipse prætereà in Bruto, se & prætorem primum & incredibili populi voluntate esse factum ait. idem in Pisonem confirmat. Cicero igitur prætor primus, id est primo loco factus fuit ex octo illis qui tum fiebant. Prætores cum Cicerone designati septem hi fuerunt, Q. Voconius Naso, M. Plætorius, C. Flamminius, C. Orchinius, G. Aquillius Gallus, P. Cassius, & C. Antonius, Cicero pro Cluentio, & Asconius. De comitiis prætoriis agit Cicero epistola 8. & 9. lib. 1. Att. quæ hoc anno scriptæ fuerunt. in nona, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuisse testatur. Extremo hujus anni mense, a. d. IV. Id. Decem. (quem diem Trib. pleb. ineundo magistratui solleunem fuisse, ex Livio & Dionysio patet) C. Manilius tribunatu inito, post pauculos dies subnixus libertinorum & servorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, auctor Asconius in Cornelianam & Milonianam, atque hoc Dio lib. 36. ita scribit τῷ ἴδιει τῷ τ ἀπελθόντων ἐν τε ἐχάτῃ ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἰατίρων, παραχρησάσας πῶς ἂν ἐμίλυν, ψηφισαμ μετὰ τ ἐξελθόντων σφᾶς ἔδωκεν. quorum verborum sententia, à docto interprete non satis bene expressa, hæc est, Manilius libertinis extremo anni die sub vesperam comparatis nonnullis è multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis suis suffragia ferrent.

Anno urbis DCLXXXVIII. *Ciceronis* XLI. *Coss. fuerunt,*

M. ÆMILIUS LEPIDUS, L. VOLCATIUS TULLUS.

HOs consules nominat Cicero in Catil. I. & pro Sulla, quibus ipse Kal. Januarii præturam iniit, quam hoc anno gessit. Indicat Asconius in Cornelianam. Sequenti, inquiens, anno M. Lepido L. Volcatio coss. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt. Indicat idem Cicero pro Cœlio: Fuit assiduus mecum prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat, secutus est annus causam de pecuniis repetundis. Quare si Catilina causam de pecuniis repetundis anno sequente Cotta & Torquato coss. dixit, ut ex Asconio, & oratione pro Sulla cognoscitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. quod Dio exponens res gestas hujus anni diserte scribit, Prætor Cicero quæstioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipse pro Rabirio Postumo ita confitetur: Accusavi de pecuniis repetundis, judex sedi, prætor quæsivi, & pro Cornelio: Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Idem ostendit pro Cluentio: ubi quæstionem de pecuniis repetundis suam vocat. Judicia Cicero, ut Plutarchus scribit, visus fuit caste integreq; exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui & ipse multum in civitate poterat, & Crasso patrono utebatur, cùm de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accusatus esset, & judices adhuc sententias ferrent, fretum sua potentia & studio amicorum domum abiisse, & caput statim totondisse, sumptaque veste pura tanquam victorem in forum revertisse. sed cùm Crassus in vestibulo occurrens, eum omnibus sententiis damnatum esse, dixisset reversum decubuisse, atque ita decessisse, ajunt. quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. hactenus Plutarchus. Valerius Maximus l. 9. c. 12. rem paulo aliter narrat. Cicero autem ep. 3. l. 1. Att. quam hoc anno prætor scripsit. Nos, inquit, hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Marco transegimus: cui cùm æqui fuissemus: tamen multo majorem fructum ex populi existimatione illo damnato cepimus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus. Meminit in eadē epistola comitiorum Q. Fratris quibus ille ædilitatem petiisse videtur. Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S.C. damnata fuit, auctore Dion. Tum Manilius, ut Pompeji gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompejo, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias persequebatur, Bithynia, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant bellumque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis septem gesserat, committeretur, Plutarchus in Pompejo, Appianus in Mithridatico, Dio lib. 36. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortensius viri consulares de more dissuaserunt, Cicero prætor suasit

oratione, quæ pro lege Manilia exstat, qua bellum Mithridaticum & genere necessarium, & magnitudine periculosum Cn. Pompejo, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, autoritas, & felicitas, transmittendum esse persuasit. Eodem anno A. Cluentius Avitus veneficii à T. Atio accusatus, à Cicerone prætore apud Q. Voconium defensus fuit. Veneno sustulisse cum alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum suum arguebatur. sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defensione primũ de falsa infamia purgat. Cùm enim Oppianicus ante annos octo Lucullo & Cotta coss. ut supra demonstravimus, à Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit cum diceret, pecuniam in judicio fuisse versatam: cum incertum esset ex qua parte esset profecta, populus Rom. non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, ut scribit Asconius in Verr. 1. Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio, & Q. Gallio dixisse, Carolus Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: sed de oratione pro Gallio dissentio. M. Ciceronem etiam, cùm prætura fungeretur, scholam M. Antonii Gniphonis frequentasse, Tranquillus de illustribus Grammaticis auctor est. Cùm P. Vatinius, patronus asper, & magistratuum contemptor, strumis oppletum collum haberet, ac coram à Cicerone prætore aliquid peteret, idque ille non concederet, sed diu deliberaret, dixit; ea de re se, si prætor esset, nihil dubitaturum. cui Cicero: At ego tantas cervices non habeo. Extremo mense hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum prætura superesset, Manilium quidam furti apud ipsum postulavit. Studebat Manilio populus, quod propter Pompejum, cui amicus erat, accusari videretur. cùm igitur Manilius unum diem petiisset ac Cicero tantum insequentem dedisset, populus indigne tulit: quod mos esset ut decem minimum dies prætores reis darent. quare productus in concionem à tribunis pl. ibique accusatus, cum rogasset, ut audirent dixit, Se, qui in reos semper quantum leges permitterent, comis & humanus fuisset, indignum judicasse, non eundem se Manilio præstare, itaque ei diem, quem unum prætor in sua potestate haberet, dedita opera præfiniviisse: cùm non sit ejus, qui rei causam adjuvare velit, ad alium magistratum judicium rejicere. hac oratione animi populi ita commutati sunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus prosecuti, rogarent, ut Manilii patrocinium susciperet, quod ille præsertim ob Pompejum absentem cupide recepit. magnaque vi orationis in studiosos potentiæ paucorum & Pompeii invidos invectus est. Hactenus Plutarchus. Dio autem de eadem re in hanc sententiam scribit: Cum homines nobiles Manilio accusationem comparassent, isque in hoc incumberet, ut dies sibi prorogaretur, Cicero prætor, & quæstionis judex præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in posterum diem judicium distulit ante anni & prætura exitum prætexens, quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit, coactus à tribunis pl. senatumque insectatus, Manilii causam defensurum se promisit. Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in causa fuisse ait, quem brevi expediam. Comitia consularia hoc anno habente L. Volcatio Tullo, consules designati fuerunt P. Antronius Pætus, & P. Cornelius Sulla designatos jam L. Cotta, & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus; accusarunt & damnarunt, atque ad se magistratum transtulerunt, ut Cic. in orat. in toga candida, Asconius, Sallustius & Dio testantur. Cicero quoque lib. 2. de Finib. ait, L. Torquatum adolescentulum eripuisse P. Sullæ consulatum, & ad patrem suum retulisse. Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, auctore Sallustio & Asconio. Tum contra Remp. conjuraverunt pauci, in quibus à Sallustio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Piso numerantur. Dio & Suetonius illis addunt P. Sullam, nec dissentit Livius lib. 101. quo nomine Sulla post annos quatuor à L. Torquato accusatus, ab Hortensio & Cicerone defensus fuit. Hi circiter nonas Decemb. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalen. Jan. Cottam & Torquatum coss. interficere. ea re cognita, in nonas Februar. consilium cædis transtulerunt. sed neque tum cædes facta est, quod Catilina signum conjurationis prius, quàm parati essent, dederit, Sallust. & Asconius.

Anno urbis DCLXXXVIII. *Ciceronis* XLII. Coss. *fuerunt,*

L. AURELIUS COTTA, L. MANLIUS TORQVATUS.

HORVM consulum meminit Cicero Agraria secunda, & in Catilin. 3. his verbis: Memoria tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, &c. Eadem prodigia Cicero in secundo de consulatu Uraniam Musam narrantem fecit versibus elegantissimis, qui exstant l. 1. de Divinat. de iisdem Obsequens, & Dio l. 37. M. Tullius ex prætura in provinciam ire noluit, ut ipse pro Murena testatur: sed cum anno sequente consulatum petere cogitaret, hoc tempore prensabat. qua de re ait in ep. 1. l. 1. ad Att. quam hoc anno ante comitia consularia Attico scripsit. His consulibus Cicero C. Cornelium de majestate apud Q. Gallium prætorem quatriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Asconio, apud quem reliquiæ orationum exstant. Eodem anno, ut Dio lib. 37. scribit, C. Papius tribunus pl. legem tulit, ne quis peregrinus in urbe esset. Hinc Cicero lib. 3. de Officiis: Male etiam qui peregrinos urbibus prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres nostros, Papius nuper. hanc legem Papiam nominat idem pro Archia, eandem intelligit in Agraria prima, cum inquit: Simillime atque in illa lege, qua peregrini

grini Roma ejiciuntur, Glaucippus exripitur. Hoc quoque anno Catilina accusatus est repetundarum à P. Clodio adolescente, Cicero pro Cœlio, & Asconius. Reo de pecuniis repetundis, Catilinæ advocatus fuit Torquatus consul, pro Sulla. Clodius accusator à Catilina pecuniam accepit, ut turpissime prævaricaretur. de Haruspic. resp.

Anno urbis DCLXXXIX. *Ciceronis* XLIII. Coss. *fuerunt,*

L. JULIUS CÆSAR, C. MARCIUS FIGULUS.

HOs consules nominat Cicero pro Sulla iisdem se filiolo auctum scribit lib. 1. ad Att. Quia vero annus XLIII. legibus Romanis consularis fuit, ut Cicero Philip. 5. ostendit, ideo Cicero hoc anno consulatum petivit, de quo pro Cœlio inquit: Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. In consulatus petitione sex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Cassium Longinum, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. de quibus Asconius in orat. in tog. cand. & Q. Cicero de petitione cons. in his patricii duo fuerunt, P. Galba, & L. Catilina. de quib. Cicero pro Murena: Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo viro peterem, superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Cum autem in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. cui rei cùm Q. Mucius Orestinus tribunus pl. intercessisset, graviter senatu intercessionem ferente, Cicero surrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus est, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magistratum petens candida toga quam Polybius l. 10. πρόσωπον λαμπρὸν nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Asconium exstant Quintilian. l. 3. c. 9. vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in senatu esse habitum loco sententiæ. Catilina jam convocatis iis, quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat, consilium suum exposuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Sallust. scribit. itaque, ait Asconius, Cicero consul omnium consensu factus est, Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit, & ipse in Pisonem: Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quàm voce priorem consulem declaravit. Item Agraria secunda. Est illud amplissimum, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis posthabitis affecistis. quod prima petitione, quod anno meo, sed tamen magnificentius atq; ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed vocem vivam præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus, neque singulæ voces præconum, sed una voce universus pop. R. consulem declaravit. Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendisse ut putē, Asconius facit: qui in orat. in toga candida scribit, postea defensum esse Gallium. Prætor fuerat anno superiore: hoc verò tempore de ambitu accusatus fuit, quod præturæ candidatus cum esset, gladiatorium dedisset, auctor Asconius. Eodem anno illud memoria dignum accidisse Dio scribit quod is, qui Sullæ jussu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proscriptos interfecerat, rei inter sicarios facti & condemnati sunt, auctore in primis Julio Cæsare, ubi L. Bellienum. & L. Luscium significari, ex Asconio in orat. pro Ligario scripsi. ubi Cicero ait, Sullanam crudelitatem à C. Cæsare esse vindicatam. Cæsar enim hoc anno in exercenda de sicariis quæstione eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, auctore Suetonio. Eas verò pecunias M. Catonem quæstorem anno superiore, Cotta & Torquato coss. etiam exegisse, Plutarchus in Catone scribit. Neque solum hoc præter opinionem multitudinis accidisse Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos à Sulla proscriptos occiderat, in judicium adductus & absolutus fuit. atque hoc est illud judicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuisse, cùm adessent ceteri, Cicero pro Sulla dicit. Catilinam à L. Lucullo reum inter sicarios factum post repulsam, Asconius scribit. Fuit hoc anno censor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus in Cicerone ostendit. itaque L. Cotta homo censorius dicitur, pro domo sua. Extremo hujus anni mense P. Servilius Rullus tribunus pl. inito magistratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri summo cum imperio crearentur, qui in sua potestate Italiam totam, Syriam universam, eaque omnia, quæ virtute Pompeii recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. esset; judicarent de omnibus, de quibus ipsi vellent, exsules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quod opus haberent, conscriberent, & alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus in Cicerone recenset: ipse in Orationibus plura habet, sed quæ ad hæc pertineant.

Anno urbis DCXC. *Ciceronis* XLIV. Coss. *fuerunt,*

M. TULLIUS CICERO, C. ANTONIUS.

KAl. Januarii Cicero se Rempubl. accepisse plenam solicitudinis, plenam timoris, in qua nihil esset mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent, ait Agrar. 2. Nam tribunipl. ut Dio scribit, nacti Antonium cos. moribus sibi simillimum; partim liberos eorum, qui à Sulla proscripti, honorum petitione privati erant, ad magistratus adducebant, partim P. Præto, & Cornelio Sullæ, qui cum ipso damnatus fuerat, senatoriam dignitatem restituebant, atque ut magistratus gerere possent, permittebant: alii novas tabulas

proponebant, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, & ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio. Multa Antonius, collega Ciceronis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ, & Catilinæ familiaris ab ejus consiliis non erat alienus. quod Cicero pro Sextio & in Pisonem, Sallustius, Plutarchus & Dio significant. erat enim inflatus Catilina Antonii promissis, pro Murena. Hunc igitur Cicero patientia & obsequio suo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito consulatu senatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavit, ut ipse in Pisonem ait. Tum primam orationem consularem habuit in senatu epist. 1. lib. 2. ad Att. atque hæc est oratio prima contra Rullum, cujus pars exstat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, emtionem agrorum, & deductionem coloniarum. Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuisse, ait, ut nihil contra dixerint. cum deinde iidem consules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. discepratore uti non dubitavit: sed, cum senatum se sequi jussisset, progressus, secundam orationem consularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Servilium antiquandam esse suadet, quod per eam Rullus simulatione largitionis tyrannidem constituat: cùm & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam potestatem ipsis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem ejecisse, verum etiam tribunos in desperationem reliquorum, quæ moliebantur, conjecisse. Huc accesserunt duæ orationes breves, quasi ἀπαντοδιμένα legis Agrariæ, ut scribit ad Atticum ep. 1. lib. 2. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, brevissima extat. qua se defendit contra accusationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Sullanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi obsistere criminati erant. Ita factum est, ut Cicerone dicente, legem agrariam, hoc est, alimenta sua abdicaverint tribus, ut Plinius lib. 7. cap. 30. ait. Quanta vis dicendi & eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuisse ait, quod in illius consulatu circa spectacula evenit, L. Roscius Otho legem Theatralem Pisone & Glabrione Coss. tulerat, ut supra demonstravimus. quam plebs ad ignominiam suam pertinere censuit: ideoque Roscium in theatro sibilis consectata est, cùm equites contra illum plausu exceperunt, sublato deinde majore hinc sibilo, inde plausu, convicia, & tumultus tota cavea consecutus est. quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo & admonendo castigavit. Hanc orationem consularem tertiam de Othone appellat lib. 2. ad Att. qua effectum est, ut Roscio theatralis auctori legis plebs ignoverit, & notatam se discrimine sedis æquo animo tulerit, ut Plinius lib. 7. cap. 30. testatur: Plutarchus vero scribit plebem ex æde Bellonæ in theatrum reversam, Othoni magnum plausum dedisse, & de ornando viro equestri ordine nihil concessisse. Quarta oratio consularis pro Rabirio exstat, sed imperfecta. Unde orta hæc causa fuerit, diximus supra ad annum DCLIII. quo Saturninus occisus fuit. hoc vero tempore C. Julius Cæsar T. Labienum subornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius scribit, & Dio pluribus verbis libro 37. Est autem perduellio summum imminutæ majestatis crimen. de quo Duumviri à populo creati, quærere solebant. quod vetus lex apud Livium libro 1. ostendit. Itaque C. & L. Cæsares Duumviri in hac causa creati, non à populo, ut moris erat; sed à prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio scribit. C. Cæsar, auctore Suetonio, forte judex in reum ductum tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit. Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari solebat, in campo Martio habita sunt: ubi consul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod senatus imperio paruisset, tum quod fidem publicam non violasset, quam Marius sine S. C. dare non potuisset. De hac causa in Pisonem hæc dixit: Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. de eadem in Oratore: Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur, ergo in omni genere amplificationis exarsimus. Quinta oratio consularis fuit de proscriptorum filiis. Hi sunt, quos Plutarchus in Cic. scribit, lege Cornelia honoribus exclusos, cum neque infirmi, neque pauci essent, populum concitasse: ac juste quidem Sullæ tyrannidem accusasse, verum alieno tempore remp. perturbasse. Dictator enim Sulla non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios petendorum honorum jure lege lata privavit, auctores sunt Plutarchus in Sulla, Paterculus lib. 2. & Dionysius Halicarnasseus lib. 8. qui addit illis etiam aditum in senatum obstructum fuisse, itaque perentibus illis, ut lege Cornelia abrogata, capessendorum honorum potestas sibi fieret, Cicero Consul restitit, qua de re Quintilianus lib. 11. cap. 1. & Cicero in Pisonem: Ego adolescentes bonos & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Hinc Plinius Ciceronem appellans, Te orante, inquit, proscriptorum liberos honores petere puduit. Sextam orationem consularem M. Tullius ad Atticum numerat, quam habuit, cùm provinciam in concione deposuit. Provincias senatus consulibus lege Sempronia decreverat Macedoniam & Galliam cisalpinam. Macedoniam ut Dio scribit, Cicero, Galliam Antonius erat sortitus. commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione deposuit. hinc in Pisonem, Ego inquit, provinciam Galliam senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, & quam cum Antonio communicavi [commutavi fortasse rectius] quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione

cione depositi, reclamante populo Rom. Interim L. Sergius Catilina arma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam, Fæsulas ad C. Manlium centurionem portabat. denique plurimos cujusque generis homines adsciscebat, & in proximum annum consulatum petebat, ut Sallustius scribit, cùm omnia, ut consul designaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret. M. Tullio referente placuit senatui, ut ad pœnam quæ ambitus crimini constituta erat, decem annorum exsulium lege ad populum lata, adderetur. hæc Dio. Legem de ambitu se consulem tulisse, Cicero quoque pro Murena aliquoties significat. item in Vatinium: Atque illud etiam audire à te cupio, quare cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes? vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve esset gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die, ut ibidem & pro Sextio ait. Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra se ex S. C. latam putaret, manum quandam comparavit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus est, ut ipse confestim designaretur. Edicta comitia consularia fuisse videntur in ante diem XII. Kal. Novemb. qui nominatur in Catil. 1. sed, cùm pridie ejus diei Cicero Catilinæ consilia ad senatum detulisset, factum est S. C. ne postero die comitia haberentur, ut de iis rebus in senatu agi posset. Itaque postridie, inquit Cicero pro Murena, frequenti senatu Catilinam excitavi, atque eum de iis rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque induit, tum enim dixit, duo corpora esse Reip. unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite: huic, cùm ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum. Hactenus Cicero. idem est apud Plutarchum. Eo die, id est, decimo octavo ante, quam primam Catilinariam Cicero dixit, ut Asconius in Orat. in Pisonem, scribit, factum est S. C. ut viderent consules, ne quid respub. detrimenti caperet. de quo Sallustius, & Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commisisse, ipsi urbem curæ fuisse, idem Cicero ep. 2. lib. 5. Famil. significat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut pro Murena testatur, in campum deduci sciebat, descendit in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque ejus concurrent. Tectus igitur præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Antonii copias & conatum repressit, ut ait pro Sulla & in Catilin. 1. Cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato. Loricæ qua tectus Cicero in campum descendit, meminerunt Plutarchus, & Dio. His comitiis Catilina repulsam iterum tulit: consules declarati sunt, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena. Cùm igitur nihil, inquit Dio, Catilinæ procederet, jussit conjuratos noctu in domum quandam convenire. Fuit ea domus M. Porcii Leccæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ consecuta est posterum diem nonarum Novemb. Catilinæ denunciatione convenisse, Cicero pro Sulla ait. tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis atque incendiorum constituta est. quod à Cic. Orat. 1. & 2. in Catil. & à Sallustio explicatur. Dixit ibi Catilina, paullulum esse sibi etiam tum moræ, quòd Cicero viveret, reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paullò ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur Orat. 1. in Catil. Alter eorum C. Cornelius à Sallustio & Cicerone pro Sulla nominatur. ei Sallustius L. Varguntejum addit, qui senator non eques fuit. Plutarchi libri Marcium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expressit. Cùm autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabatur, vixdum etiam cœtu illo dimisso, certior factus esset, domum suam majoribus præsidiis munivit atque firmavit: excluſit eos, quos Catilina mane ad ipsum salutatum miserat, Cic. in Catil. 1. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio. VI. Idus Novemb. Cicero senatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio viæ Sacræ, qua ad Palatium ascenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus senator assidere voluit, ut Plutarchus scribit. Cicero in Catil. 1. & 2. ait principes ordinis senatorii partem illam subsellio-rum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquisse. Tum M. Tullius consul sive præsentiam ejus timens, sive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl. quam postea scriptam edidit, ait Sallustius. Hæc est prima Oratio in Catilinam, & septima consularis, qua Catilinam emisit, epist. 1. lib. 2. ad Att. Ego, inquit in Pisonem, L. Catilinam, eædem senatus, interitum urbis non obscurè, sed palam molientem; egredi ex urbe jussi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Plutarchus; Cicero eum urbe exire jussit: oportere enim inter se, qui verbis; & illum, qui armis rempub. gereret, murum interesse. Catilina igitur nocte intempesta cum trecentis armatis, lictoribus & fascibus imperii insignibus adhibitis, ex urbe in Manliana castra profectus est. Postridie, quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam consularem numerat epist. 1. lib. 2. ad Att. & est secunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipub. quod Catilina ex urbe sit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos utriusque partis copias inter se comparat. Postquam Romæ compertum fuit, Catilinam in castra Manliana profectum esse, senatus Catilinam & Manlium hostes judicavit, decrevit præterea, ubi consules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturaret, Cicero urbi præsidio esset, auctore Sallustio. Catilina

tilina jam bellum gerente, cum ejus socii in urbe relicti nondum essent deprehensi, Cicero Murenam consulem designatum defendit, ut ex ipsa oratione & pro Flacco apparet. Accusarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, & Cn. Postumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, & repulsam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita scribit jurasse, accusaturum se quemcunque pecuniam populo dare cognovisset: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum esse, quod is pecunia effecisset, ut consul cum Silano designaretur. Defenderunt Murenam Q. Hortensius, M. Crassus, M. Cic. qui, cùm Hortensium eloquentiæ laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquievit, usque eo ut nimiis curis & vigiliis afflictus, inferior, quàm ille, in actione visus fuerit. hæc Plutarchus in Cicerone, ut ego jampridem converteram, ubi quod alii μὴ addunt, alii αὖτὸ pro αὖτῷ legunt, nullo modo probare possum. Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam questum de avaritia magistratuum venerat, solli citavit, eosque in Galliam ad suos cives cum litteris misit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco & C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur IV. Nonas Decembr. cum advesperascèret occultè eò profecti, tertia ferè vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & litteris comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cùm jam diluceseeret, deduxerunt. III. Nonas Cicero principes conjurationis ad se venire jussit, & senatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis conjuratio omnis patefacta est. Introductis in Senatum indicibus, Cicero constituit C. Coseonium, M. Messalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. quod ipse pro Sulla refert. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Cæparius ex S. C. in custodiam sunt traditi quæ Cicero in Catilin. 3. Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio pluribus verbis exponunt. Eo die senatus Ciceroni togato, non ut multis, bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipub. testimonium dedit, & singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit, in Orat. in Pisonem. ejus dem supplicationis mentio est Catilin. 3. & 4. Philip. 2. & 14. pro Sulla, & epist. 4. lib. 15. Famil. Sub noctem progressus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in Senatu actum erat, exposuit ea oratione; quæ tertia in Catilinam exstat, & nona Consularis numeratur, epist. 17. lib. 2. ad Att. E concione Cicero, ut Plutarchus scribit, in domum vicini à populo deductus fuit, eo quòd domi ejus in operto sacra Bonæ deæ à mulieribus & Vestalibus fierent. ibi tum peracto sacrificio, cum ignis in ara jam exstinctus putaretur, magna flamma è cineribus in altum sublata fuit, quo ostento aliarum mentes perculsæ fuerunt. Vestales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire, atque dicere jusserunt, quæ de patriæ salute agere instituisset, ea exsequi ne dubitaret. Ostenti hujus mentio est quoque in Dionis historia libro 37. Postero die nonas Decembr. indicibus præmia constituta fuerunt, ut Cicero in Catilin. 4. indicat. Nonis Decembr. cum Cicero consul intelligeret, paratos esse, qui Lentulum & Cethegum eriperent, dispositis præsidiis, & senatu convocato retulit, quid de iis fieri placeret, qui in custodiam traditi erant. Primus D. Junius Silanus, quia consul designatus erat, sententiam rogatus, extremum supplicium in eos decrevit. ei assensi sunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem sententiæ dictio pervenit. hunc censuisse Appianus ait, ut comprehensi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus esset. Cæsar deinde prætor designatus censuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic sententiæ, ait Plutarchus, cum & æquitatis plena, & ab homine eloquentissimo dicta esset, momenti Cicero non parum addidit: surrexit enim, atque in utranque partem disseruit, partim illam Silani, partim hanc Cæsaris sententiam defendens, quibus verbis summam quæstionis orationis in Catilinam comprehendit, in qua Cicero de duabus sententiis contrariis ita disputat, ut non obscurè in severiorem Silani inclinet. atque hæc est decima oratio Consularis: quam in senatu nonis Decembr. habitam fuisse, ipse epist. 1. libr. 2. ad Att. scribit, ut satis mirari nequeam, Silvium & Curionem affirmare, illam orationem VII. Idus dictam fuisse. Cæsari deinceps omnes assensos esse usque ad Catonem, Appianus & Dio tradunt. Plutarchus ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixisse. Inde M. Porcius Cato tribunus pl. designatus, adhuc admodum adolescens, pæne inter ultimos rogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit, sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis, & commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret. hæc Vellejus. tu lege Ciceronem pro Sextio. Facto igitur S. C. in Catonis sententiam, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere sumptum est. Atque ita M. Cicero suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, internecione, cives, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, in orat. pro Sulla. Ad vesperum, cum Cicero, ut Plutarchus scribit, per forum se domum suam reciperet, non jam silentio cives, neque ordine illum deducebant: sed quocunque accesserat, omnes eum vocibus & plausu excipiebant, & servatorem ac conditorem patriæ appellabant, in foribus lampades & faces accensæ vicos, & angiportus clarissima luce collustrabant, pro tectis mulieres stabant, ut eum virum honorarent & spectarent, qui clarissimis viris comitatus tanto splendore per forum ascenderet. atque hæc facta sunt nonis Decembr. quas Cicero semper

semper in ore habebat, ut scribit Brutus ad Att. Vide epist. 9. libr. 1. Fam. epist. 16. libr. 1. & epist. 1. lib. 10. ad Att. In consulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset lib. 3. de legibus. Quæstor Ciceronis cos. fuit T. Fadius. post red. in senatu. Antonii quæstor fuit, P. Sextius, pro Sextio. Eodem anno Cicero consul L. Luculli currum triumphalem pænè in urbem introduxit, in Lucullo. itaque Murenæ consulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præstò affuit, pro Murena. Eodem consule referente, primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompejo Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello in orat. de provinciis Coss. Hactenus consulatum Ciceronis descripsimus. de quo M. Crassus ita dixit, Se, quòd esset senator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, Ciceroni acceptum referre. quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium ejus videre, epist. 11. lib. 1. ad Att. Maximè verò consulatum hunc Cn. Pompejus probavit, qui, ut Ciceronem primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, ejus beneficio patriam se visurum esse dixit, Philip. 2. idem vir abundans bellicis laudibus Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret; frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse, nisi ejus in rempubl. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus, lib. 1. de Officiis. Ciceronem præterea Q. Catulus princeps senatus, & auctor publici consilii frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit, in Pisonem. Neque solum Catulus, verum etiam multi alii sæpe in senatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipse testatur pro Sextio. in his Plutarchus numerat Catonem. de quo Applanus: Cum Cato Ciceronem patrem patriæ appellasset, populus acclamavit: atque, ut quibusdam placet, hæc appellatio primum Ciceroni tributa, inde ad Imperatores pervenit. Hinc Juvenalis Satyra 8. Roma parentem, Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit. & Plinius lib. 7. cap. 10. M. Tullium sic affatur: Salve primus omnium parens patriæ appellate. De Cicerone L. Gellius vir clarissimus in concione dixit, si ille consul, cum fuit, non fuisset, rempubl. funditus interituram fuisse, post red. ad Quirites. Idem civicam coronam Ciceroni deberi à republ. dixit, in Pisonem, vide Gellium lib. 5. cap. 6. Cùm extremis diebus anni hujus novi tribuni pleb. quia a. d. IV. Id. Decembr. magistratum inibant (ut supra ad annum DCLXXXVI. demonstravimus) res eas, quas Cicero consul gesserat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua accersivit cum eo exercitu, quem tum secum habebat: cujus adventu tribunorum conatus sunt retardari Cicero pro Sextio. Hos tribunos Plutarchus Metellum, & Bestiam nominat: sed L. Calpurnius Bestia tribunatu jam v. Id. abierat; quod Manutius & Corradus ex Sallustio monuerunt. Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem consulem abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit. cujus injuria Ciceroni tamen honori summo fuit. nam cum ille nihil ei, nisi ut juraret permitteret, magna voce juravit verissimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipsum verè juravit, epist. 3. lib. 5. Famil. Juravit autem se patriam conservasse, ut Plutarchus & Dio scribunt. & ipse Cicero in Pisonem. Ego, inquit, cùm in concione abiens magistratu dicere, à tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram, cumque is mihi tantummodò, ut jurarem permitteret; sine ulla dubitatione juravi; rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam, mihi populus Romanus universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipse una voce & consensu approbavit, quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. hujus frequentiæ, qua abiens consulatu domum fuit reductus, mentio est in epist. 13. lib. 1. ad Att.

Anno urbis DCXCI. *Ciceronis* XLV. *Coss. fuerunt,*

D. JUNIUS SILLANUS, L. LICINIUS MURENA.

AB his Consulibus lata fuit lex Junia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur, Cic. Philip. 4. Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia? ejusdem legis meminit in Vatinium, & ad Atticum epist. 9. lib. 2. & epist. 15. lib. 4. Initio hujus anni Catilina in agro Pistoriensi à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est, Sallustius, Dio lib. 37. Livius lib. 103. Vicit eum prælio M. Petrejus legatus Antonii. de quo Cicero pro Sextio. Victo Catilina Antonius laureatos fasces, ut Obsequens scribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia verò Antonius in fascibus insignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat, qua de re scripsi in Ligarianam. Itaque Cic. epist. 5. lib. 5. Famil. qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiscentem hoc anno commendavit, Imperatori adscribit, quod Paulus Manutius sine causa miratur. nam & Dio lib. 37. apertè tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæsorum numerus infra legitimum esset, Imperatorem appellatum fuisse. Metellus tribunus pleb. ad III. non Januar. ut est epist. 2. libr. 5. Famil. cum agere cæpisset, non in senatu, ut vir doctus annotavit, sed ad populum, οὐ πρὸ ὁμίλου, ut Dio loquitur (fuisse autem diem comitialem vetus Kal. ostendit) tertio quoque verbo orationis suæ Ciceronem appellabat, cùm clamaret, non licuisse ei, Lentulum, Cethegum, & reliquos cives indicta causa necare. atque hoc crimen verbo Ciceroni, re senatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo restitit, & orationem Metellinam contra concionem Metelli scripsit, cum

ille prior scripsisset, epist. 10. libr. 1. & epist. 12. libr. 3. ad Att. Meminit Quintilian. libr. 5. cap. 3, Gellius lib. 18. cap. 17. Priscianus lib. 9. & 10. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam proconsule obtinebat, ad Ciceronem misit epist. 1. lib. 5. Famil. querens nepotem fratrem suum ab eo oppugnatum, cui Cicero epistola secunda respondet. Hoc anno ex indicio L. Vetti equitis Rom. qui de Catilinæ sociis in urbe remanserant, partim præsentes, partim cum citati non respondissent, damnati sunt, ut Dio scribit. in his fuerunt P. Autronius, Ser. Sulla, L. Varguntejus, M. Porcius Læca, C. Cornelius, quos Cicero in orat. pro Sulla nominat, damnati sunt lege Lutatia de vi publica quod indicant hæc verba Ciceronis pro Cœlio: Quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reip. extremis pœnè temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias conjurationis exstinxit. Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Sullæ consulatum ante triennium eripuerat, ejusdem nomen de duplici conjuratione detulit, de priore, quæ L. Tullo, M. Lepido coss. inita fuit, Q. Hortensius; de posteriore Cicero, qui illam anno superiore oppresserat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sulla exstat, quam hoc tempore, condemnatis aliis conjuratis, habitam esse, illa verba argumento sunt: Severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate. Huc accedit, quòd homines docti tribunum illum, quem Cicero adlugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, Metellum nepotem esse non sine causa putant. Eodem tempore, cùm Sulla reus esset, domum Cicero in palatio emit, ut Gell. scribit lib. 12. cap. 12. Domus emptæ à se meminit epist. 10. lib. 1. ad Att. quam scripsit mense Januario anni sequentis, quare non dubito, quin extremo hujus anni mense, cum Q. Fufius Calenus tribunatum pleb. iniisset, Cicero scripserit epist. 6. lib. 5. Famil. ad P. Sextium, qui, cùm anno superiore C. Antonii consulis quæstor fuisset, hoc anno pro quæstore cum eodem in Macedonia erat. vide Orat. pro Sextio. Cn. Pompejus, confecto jam bello Mithridatico, litteras publicè miserat: in quibus, quod gratulationem de rebus à se in urbe gestis prætermiserat, Cicero cum eo expostulat epist. 7. libr. 5. Famil. P. Clodius Ap. F. adolescens audax & insolens Pompejæ uxoris C. Cæsaris amore captus, extremo hoc anno cum Bonæ deæ in domo Cæsaris pro populo fieret, in opertum cum veste muliebri venit; sperans se, quod imberbis esset, clam ingressum, ad Pompejam perventurum. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aurelia matris Cæsaris ancilla conspicitur, nomenque rogatus, cùm se Auram petisequam Pompejæ quærere dixisset, ex voce agnoscitur, & à mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingressus erat, deprehenditur, atque foras ejicitur, ut Plutarchus in Cicerone & Cæsare scribit. Cicero in Orat. de haruspic. respons. ait illum ancillarum beneficio emissum esse, tu vide epist. 10. & sequentes libr. 1. ad Atticum.

Anno urbis DCXCIV. *Ciceronis* XLVI. *Coss. fuerunt,*

M. PUPIUS PISO. VALERIUS MESSALA.

P. Clodii sacrorum profanatio, à Virginibus & Pontificibus id nefas est decretum: Cæsar deinde uxori nuntium remisit, & Clodium tribunus pleb. accusavit, auctore Plutarcho in Cæsare. Accusatorem Clodii Cicero de haruspic. resp. Lentulum nominat. Clodium incesti crimine à tribus Lentulis accusatum fuisse, Valerius libr. 4. cap. 2. tradit. De Clodii judicio vide epist. 13. lib. 1. ad Att. in eo M. Tullius testis productus, cùm Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, se illa nocte non Romæ, sed longe ab urbe Interamnæ apud Cassinium Scholam fuisse, Cicero contra pro testimonio dixit; illum ad se domum venisse, & de quibusdam rebus egisse, id quod verum erat. Plutarchus, Cicero pro domo, & Milone, ibidemque Asconius, Quintilianus lib. 4. cap. 2. Valerius libr. 8. cap. 5. Absoluto Clodio Cicero cum eo idibus Maji in senatu contendit. epist. 13. libr. 1. ad Att. Hoc anno Q. Tullius Cicero M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias sortirentur, Q. Ciceroni Asia obtigit, epist. 12. libr. 1. ad Attic. Obtinuit eam provinciam per triennium cùm L. Valerio Flacco successisset, ut ex orat. pro Flacco intelligitur. Eodem anno censores creatos fuisse, & lustrum condidisse, ex libr. 1. ad Att. & Dionis lib. 7. satis notum est. Hi Onuphrio sunt, P. Servilius Isauricus, & Mam. Æmilius Lepidus. Ante hos Censores Ciceronem pro Archia dixisse, hæc orationis, quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc exposuit, arguunt. Est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia, primis Julio & Crasso nullam populi partem esse censam, L. Julium Cæsarem, & P. Licinium Crassum censores fuisse primos post datam civitatem Archiæ, anno DCLIV. diximus. Tertio anno pòst, L. Marcius Philippus, & M. Perperna censores lustrum LXVI. fecerunt, quo tempore Archias in Asia fuit cum Lucullo quæstore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, Cicero in Luculle. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum urbis DCLXXXIII. quo L. Gellius, Cn. Lentulus lustrum LXVII. fecerunt, cùm Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administraret, atque hi Censores proximi ante Ciceronis consulatum censum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato coss. creati fuerunt, propter dissensionem abdicarunt: illi autem, qui anno insequenti iis successerunt, intercedentibus tribunis pleb. nihil agere potuerunt, auctor Dio lib. 37. Itaque M. Tullius post consulatum ante censores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controversiam moverat, defendit illa oratione, quæ exstat. in qua primo, eum civem esse, probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum esse demonstret. Corradus

ex epist.

ex epist. 13. lib. 1. ad Attic. putat, Ciceronem pro Archia dixisse Metello & Afranio Coss. sed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil scripsisse videri potest. Hoc anno Pompejus tertium triumphum de Mithridate, Tigrane, plurimisque regibus, ac gentibus per biduum III. & prid. Kal. Octob. ut est in Fastis Capitol. egit. trium triumphorum Pompeji mentio est lib. 2. de Divinat. de iisdem Cicero pro Balbo: Cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri. Eodem anno C. Cæsar, cùm esset in Hispania prætor, populum Gaditanum summis ornamentis affecit, controversias sedavit, jura ipsorum permissu statuit: & inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione testatur. Tum quoque C. Pomptinius, qui anno superiore in Galliam ulteriorem ex prætura missus erat, Allobrogas domuit, ut copiose Dio l. 37. narrat. Meminit Cicero in orat. de provinciis cos. & Livius lib. 103. nonis Decembr. Cicero ad Att. scripsit epist. 14. lib. 1.

Anno urbis DCXCIII. *Ciceronis* XLVII. Coss. *fuerunt,*

Q. CÆCILIUS METELLUS CELER, L. AFRANIUS.

DE his consulibus Cicero libro 1. ad Att. Primis hujus anni mensibus Tullius in urbe fuit, ep. 15. & 16. libr. 1. ad Att. effecitque ne Qu. fratri in Asia succederetur epist. 1. libr. 1. ad fratr. L. Flavius tribunus pl. legem Agrariam auctore Pompejo promulgavit de agris dividendis militibus Pompeji, & plebi, de qua Cicero lib. 1. ad Att. & Dio lib. 37. qui scribit Metellum consulem tum à Flavio in carcerem ductum fuisse, unde Cicero epist. 1. libr. 1. ad Atticum, nunc consule in carcere incluso, P. Clodius, ut idem Dio scribit, tribunatus cupidus primum tribunos quosdam submisit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magistratus capiundi potestas esset. quod ubi non persuasit, patritiatum ejuravit, atque in concionem progressus, ad plebem tansiit. In hanc sententiam Dio. Cicero vero ep. 15. libri primi ad Atticum ita scribit: C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemq; fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat. addit Dio: Clodius tribunatum statim petiit: sed creatus non est, Metello ei resistente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat, prætendebat vero adoptionem more majorũ non esse factam: quia plebejus, nisi lege Curiata, fieri nemo posset, apud Dionem ἐν τῇ εἰσφορᾷ ἢ γραπτικῇ νόμῳ, mendose est pro ἢ φρατριακῇ, quod ex libr. 39. cognoscitur, ubi, τῶν εἰσφορῶν ἢ φρατριακῶν de Clodii adoptione agens dicit. Clodio igitur tum frater Metellus, & concors senatus principi Cn. Pompejo sententiam dicenti acerrime una voce ac mente restitit: Cicero de haruf. resp. Metellus etiam consul incipientem furere Clodium atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu dixit, pro Cœlio. Idibus Martiis hujus anni Cicero Commentarium consulatus sui Græce compositum ad Atticum misit, epist. 16. libr. 1. Misit eundem Rhodum ad Posidonium, ut ornatius de iisdem rebus scriberet. ille vero rescripsit, se illud ὑπόμνημα cùm legeret, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum, epist. 1. lib. 2. ad Att. Ciceronem ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας Plutarchus in Cæsare adducit. Scripsit etiam Cicero de consulatu suo versibus tres libros. Tertium poëma exspectato, inquit ep. 16. lib. 1. ad Att. & epist. 5. lib. 2. Sed me κατάκλισις mea illa commovet, quæ est in libro tertio. Libro etiam primo de Divin. Q. frater plures versus ab Urania Musa in secundo de consulatu pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris consulatus Ciceronis Lactantius adducit lib. 3. cap. 17. De Prognosticis. quæ Atticum propediem exspectare jubet, ep. 1. lib. 2. quid dicam non habeo. Certe quæ lib. 1. de Divin ex Ciceronis prognosticis adducuntur, Aratea sunt, atque Διοσημείους Græce exstant. Priscianus quoque lib. 10. 16. & 18. Ciceronem in Prognosticis citat. verum, quos adducit versus, ex Arato expressi sunt. Post Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem è Pompejano se recepit a. d. IV. Id. Maji, epist. ult. libr. 1. ad Att. Kal. Jun. Antium profectus fuit, ep. 1. lib. 2. ad Att. Hoc anno Qu. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata sustulit, auctore Dione. de portoriis Italiæ sublatis, Cicero epist. 16. lib. 2. ad Att. Sub idem tempus, ut Dio scribit, Faustus Sullæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Faustum testamento patris debuisse, Cicero pro Sulla ait. Hoc est Fausti adolescentis nobilissimi epulum magnificentissimum, ex quo Vatinium famem suam explesse, Cicero in interrogatione ait. Hoc anno conspiratio inter tres principes civitatis facta est, Cn. Pompejum, M. Crassum, & C. Cæsarem, de qua Cicero libro secundo ad Atticum.

Anno urbis DCXCIV. *Ciceronis* XLVIII. Coss. *fuerunt,*

C. JULIUS CÆSAR, M. CALPURNIUS BIBULUS.

CUM C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno superiore successisset: ut cognoscitur epist. 1. libr. 2. ad Att. Antonius hoc anno lege Lutatia de vi accusatus est à M. Cœlio, ut est in Orat. pro Cœlio. Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (sic lego ex libris olim impressis) reum factum esse à Qu. Fabio maximo, Cicero in Vatinium demonstrat, sed, an de eodem crimine Cœlius & Maximus accusarint, mihi non constat. Hoc Dio lib. 38. scribit, Antonium de Catilinę conjuratione in judicium adductum, propter male administratam provinciam condemnatum fuisse. Cicero vero pro Cœlio ait, Antonio nocuisse opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephallenia exsulavit, auctore Strabone lib. 10. nec à M. Antonio fratris filio

cum aliis exsulibus restitutus fuit. Philipp. 2. De sua defensione Cic. pro domo ita inquit: Hora fortasse sexta diei quæstus sum in judicio cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi visa sunt, ad illius miseri causam pertinere; hæc homines improbi ad quosdam viros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Hinc Suetonius in Julio: Cicerone in judicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum ejus frustra jampridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit. Transiit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. adoptatus fuit à P. Fontejo. contra quam adoptionem Cicero pro domo sua disputat. de eadem Suetonius in Tiberio: P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini, atque etiam natu minori in adoptionem se dedit. In hac adoptione Cæsar legem Curiatam tulit, Pompejus in auspicio fuit, epist. 7. & 12. lib. 2. ad Att. de haruspic. resp. Tullius mense Aprili & Majo extra urbem Antii, in Pompejano, Formiano, & Arpinati in literis vixit: ibique epist. quartam & sequentes usque ad 18. lib. 2. ad Atticum misit. Attico deinde in Epirum profecto, Cicero se Romam recepit, & ea, quæ in sequentibus epistolis leguntur, ad Atticum scripsit. Consiliis publicis nullis, ut est ep. 23. intererat, totumque se ad forensem operam laboremque contulerat. Tum A. Thermus bis Cicerone defendente absolutus est, pro Flacco. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicero ne consule gesserat, Asiam provinciam obtinuerat, à D. Lælio repetundarum accusatus, à Q. Hortensio & M. Cicerone defensus est. Ciceronis oratio extat: de Hortensii defensione vide epist. ult. lib. 2. ad Att. Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πόπλιος Ἀτίνιος non sine mendo nominatur, tribunus pl. Cæsari consuli in omni re obsecutus est, eaque gessit, quæ à Cicerone in interrogatione in Vatinium reprehenduntur. Lege Vatinia Cæsari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico: & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione adjecit, Dio lib. 38. Plutarchus, Suetonius, & Orosius l. 6. c. 7. In hoc imperio Cæsar Ciceronem sibi legatum esse volebat, lib. 1. ad Atticum epist. 19. & epist. 18. A Cæsare, inquit, valde liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus. & de provinciis cos. Me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit. Consul Cæsar leges multas tulit, quæ ab ipso Juliæ sunt appellatæ, de quibus Dio libr. 38. & Cicero de haruſ. Resp. Tum leges Julias contra auspicia latas, & hic & in concionibus dicere. Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, Suetonius & Vellejus. Curatores etiam, qui agros dividerent, constituit Viginti viros ex iis, qui plurimos honores gessissent, atque ad eam rem quam maxime idonei essent, auctore Dione initio libri 38. Suetonius quoque in Augusto XX. viros agrum Campanum plebi Julia lege divisisse, ait. In his fuit Costonius, quo mortuo Cicero in ejus locum invitatus fuit, epist. 19. lib. 2. ad Att. in iisdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro l. 1. de re rust. cap. 2. nominat eosdem Frontinus & Plinius lib. 7. cap. 32. Sed Cicero XX viratum repudiavit, quod Quinctilianus libr. 12. cap. 1. scribit, & ipse ep. 2. lib. 9. ad Atticum de Cæsare inquit, Repudiari se totum, magis etiam quàm olim in XX. viratu putabit; ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem. Paterculus quoque in commemoratione exsulii Ciceronis addit: Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter XX. viros dividendo agro Campano esse noluisset. Hic scrupulum injicit oratio de provinciis Cos. in qua Cicero ait, se à Cæsare fuisse rogatum, ut quinque viratum acciperet, eumque se obstinatione quadam sententiæ repudiasse. præterea quinqueviri nominantur epist. 7. lib. 2. ad Att. Sunt viri doctissimi, in rebus Romanis cognoscendis diu multumque versati, qui scribunt Cæsarem ad æstimationem agri Campani XX viros creasse. ac præterea quinque, qui æstimatum dividerent. Dant illi quidem testem in hanc rem Dionem: sed verba, quibus hoc demonstretur, in Græca ejus historia invenire equidem adhuc, nulla potui. Comitiis tribunitiis P. Clodius Pulcher tribunus pl. factus fuit opera Cæsaris, ut scribit Dio, & Plutarchus in Cæsare. Etsi autem Pompejus Clodium omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ut est pro Sextio: ille tamen in fide non mansit: sed tribunus pl. factus, continuo se in Ciceronem convertit. qua de re dicemus, si prius illud admonuerimus, hunc tertium fuisse annum imperii Q. Ciceronis in Asia. quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epistolam illam pulcherrimam, quæ est prima lib. 1. ad Fratrem, misit, in qua omnia præcepta bene administrandæ provinciæ ita persequitur, ut amplius nihil requiri possit. Ejusdem anni ultimis mensibus scripsit epistolam secundam ad Fratrem, ut ex ipsa cognoscitur.

Anno urbis DCXCV. *Ciceronis* XLIX. Coss. *fuerunt,*

L. CALPURNIUS PISO CÆSONINUS, A. GABINIUS.

PRÆTORIS hujus anni à Suetonio in Julio nominantur duo, C. Memmius, & L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia & Junia edixisse, ut Vatinius adesset die tricesimo, Cicero in Vatinium ait: Piso, & Gabinius sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque everſores reip. quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in orat. post reditum, pro domo, pro Sextio, de provinciis Cos. in Pisonem, & alibi. His consulibus sedentibus, inspectantibus, atque adeo adjuvantibus M. Tullius conservator patriæ à sceleratissimo tribuno pleb. in exsulium ejectus est. Clodius enim ut Dio lib. 38. scribit, sperans, facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites & plebem

sibi

sibi conciliasset, quatuor leges, populares illas quidem, sed reipubl. pernicioſas, initio hujus anni, quod Cicero in Pisonem significat, tulit: unam ut frumentum populo gratis daretur: alterum, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret: tertiam de collegiis restituendis, novisque instituendis: quartam, ne quem Censores in senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque Censoris sententia damnatus esset. hæc Asconius in Pisonianam, Dio libr. 38. & Cicero passim. Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit, unam de provinciis consulum nominatim, alteram de Ciceronis pernicie, ut ait pro Sextio. Pactus enim cum consulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Persas; Pisoni Achaiam, Thessaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit. Cicero De provinciis, & in aliis Orationibus. Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur: cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur, inquit Paterculus lib. 2. idemque scribit Dio lib. 38. atque iccirco Tullius hoc privilegium appellat, vide Orat. pro domo. Reus igitur Cicero, ut Plutarchus scribit, vestem mutavit, & sordidatus populo supplicavit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat stipatus hominibus contumeliosis & temerariis: qui petulanter mutationem vestis, & habitum Ciceronis exagitantes, multisque locis luto & lapidibus in eum conjectis, supplicationes impediebant. Cum Cicerone tamen primum omnis fere ordo equester vestem mutavit: eumque nobilissimi adolescentes numero ad x x. millia sordidati deprecatores ejus salutis, comitabantur. Deinde cum senatus frequens convenisset, ut vestem tanquam in publico luctu mutandam censeret, idque consules vetarent, & Clodius cum armis ad curiam versaretur, senatores non pauci è senatu, vestibus discissis & clamore sublato, se proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio lib. 38. tradit, equites in Capitolium tunc convenisse, atque ad consules & senatum misisse legatos non solum è suo ordine, verum etiam senatores duos, Q. Hortensium, & C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Unde Cicero pro Sextio ait, Cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt, erat tum senatus in æde Concordiæ, & Gabinium consulem, Pisone absente, orabat. equites quoque Rom. & omnes boni veste mutata se pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt, quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius ad senatum de rep. retulit, senatusque frequens vestem pro Ciceronis salute mutandam censuit, pro Sextio. Dio hunc Mummium vocat L. Ninnium Quadratum, & scribit, eum populo auctorem fuisse ut tanquam in aliqua publica calamitate vestem pro salute Ciceronis mutaret. Pro me, inquit Cicero post reditum ad Quir. senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt. Sed consules edixerunt, ut ad suum vestitum senatores redirent. vide orationes post reditum, pro domo, pro Sextio, & in Pisonem. Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equestris ordinis principem relegavit, quod Dio lib. 38. dicit ὅτι τῇ πολιτείας ἐξήλασε. meminit Cicero post redit. in senatu, pro Sextio, in Pisonem. & epist. 16. lib. 11. Famil. Itaque Cicero non solum à consulibus, verum etiam à Cn. Pompejo proditus, & derelictus, maluit urbe cedere, quam bonorum vitam servis armatis objicere, quod ipse in orationibus non semel testatur. Habebat domi suæ Minervæ signum, idque longo tempore religiosissimè coluerat. Cum autem ex urbe discessurus esset, hoc signum in Capitolium delatum ibi dedicavit, & subscripsit, MINERVÆ CUSTODI URBIS, Plutarchus & Dio. Hæc est illa Minerva custos urbis: de qua Cicero epist. 25. lib. 12. famil. & libr. 2. de legibus. Dio libr. 45. Ἀθηνᾶν φυλακίδα nominat. Discedentem M. Tullium omnes boni flentes prosecuti sunt, ut ipse pro domo ait. Cessisse urbe Ciceronem puto mense Martio extremo. nam, ut ex Plutarchi Cæsare, & primo Commentario de bello Gallico intelligitur, cum Helvetios a. d. v. Kal. Apr. de finibus suis exire constituisse, Cæsar cognovisset, maturavit ab urbe proficisci, atque octavo die ad Rhodanum pervenit, neque tamen prius Cæsar ad exercitum abiit, quàm Ciceronem per Clodium Italia expulisset, auctore Plutarcho. Ubi compertum fuit Ciceronem discessisse, Clodius de exsulio ejus ad populum tulit, atque edictum proposuit, ut illi aqua & igni interdiceretur, ne intra quingenta millia passuum ab Italia recto reciperetur. Hæc Plutarchus in Cicerone, quibus gemina scribit Dio lib. 38. in eo tamen dissentit, quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuisse ait, ne intra stadium tria millia septingenta quinquaginta, id est millia passuum CCC LXIX. fere, ab urbe illi esse liceret. Cicero epist. 4. lib. 3. ad Att. in lege hoc correctum fuisse ait, ut sibi ultra quadringenta millia liceret esse. Dio hoc quoque legi adjectum fuisse tradit, ut si Tullius intra spatium definitum visus fuisset, & ipse, & qui eum recepissent, impune interficerentur. hinc Cicero pro domo: Pœna est, qui receperit: quam omnes neglexerunt. Pœnam neglectam fuisse, omnibus reverentibus M. Tullium, comiterque excipientibus & prosequentibus, Plutarchus quoque scribit. Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit, & domum in palatio incendit, atque in area templum libertatis extruxit, Plutarchus, Dio & Cicero pro domo. Bona diripiebantur, atque ad consules deferebantur. columnæ marmoreæ ex ædibus ad socrum Pisonis portabantur: in fundum autem Gabinii vicini consulis, non modo instrumentum aut ornamenta villæ Tusculanæ, sed etiam arbores transferebantur. hæc Cicero pro domo, post reditum in senatu pro Sextio, & in Pisonem. templum Libertatis. ἀπὸ ἐλευθερίας, Cicero libr. 2. de legibus templum Licentiæ vocat. Pulsum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam versus fecisse, Plutarchus

scribit. Neryco Locridis fuit VI Idus Aprilis, ibique scripsit epistolam secundam lib. 3. ad Att. Inde Cicero Vibonem venit, quod est oppidum Lucaniæ ad fretum, & à Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, Strabo lib. 6. Cæsar. 3. de bello Civili. Ibi, ut Plutarchus scribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo consule præfectus fabrûm fuerat, illum in ædes quidem non recepit, sed fundum sibi ipsi adsignaturum denunciavit. Sic illa Plutarchi verba, χωρίον ἢ κληρουχήσων ἐπηγγείλατο, ego jam pridem converteram: cùm præsertim alibi quoque verbum κληρουχέω pro attribuere & assignare usurpatum notassem, ut φιλαδελφίας: ἐπεὶ οὖν, παιδικὰ καὶ πόρειας οἰκίας καὶ ἄγρας κατηγορήσαντες, ὑπὸ οἰκτιδὸς καὶ γοιτείας πρὸς ἀδελφὰς ἀμμιουμένου. Merito igitur Xylander noster à Bocchii & Corradi falsis interpretationibus discessit. Cicero se ad Vibonem in fundo Sicæ fuisse, ad Atticum scribit, epist. 2. & 4. lib. 1. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίλιος est apud Plutarchum) prætor is Ciceroni scripsit, ne in Siciliam veniret. quare consilio repente mutato, iterum à Vibone Brundusium terra petere contendit, ut ipse pro Plancio narrat. In eo itinere III. Idus April. Thurii scripsit epist. 5. libr. 3. ad Att. & XIV. Kal. Maji Tarenti, sequentem. eodemque die se Brundusium venisse, epistola 7. ejusdem libri scribit. urbem ipsam ingressus non est: sed in hortos M. Lenii Flacci, se contulit, pro Plancio, meminit etiam in Sextiana. Apud M. Lenium dies XIII. fuit epist. 4. lib. 14. Famil. Pridie Kal. Maji, cum Brundusio proficiscens Dyrrhachium vento secundo transmitteret atque adversus ad alto reflasset, rejectus est: deinde iterum in altum profectus, Dyrrhachium pervenit. ubi, cùm è navi in terram egressurus esset, terræ motum & maris convulsionem exstitisse ferunt, unde haruspices conjiciebant, illius exsulium non fore diuturnum, quod hæc mutationis signa essent. Hæc Plutarchus. Dyrrhachio aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexit, & cum eo Thessalonicam X. Kalend. Junii venit, pro Plancio, & epist. 9. libr. 3. ad Att. Thessalonicæ Cn. Plancius sua liberalitate Ciceronem per menses septem retinuit. quo tempore plures epistolas ad Atticum scripsit, quæ lib. 3. ab octava usque ad XXII. leguntur. Interim Q. Cicero cum jam Asiam per triennium obtinuisset, de provincia ante Kal. Maji decessit, ep. 9. l. 3. ad Att. Fratrem aliquanto post suum discessum ex provincia venisse sit pro domo. meminit quoque in Sextiana. Itaque M. Cicero, Idibus Junii ad eum misit epist. 3. lib. 1. & deinceps sequentem. Tertio Non. Octob. Thessalonica ad Terentiam uxorem misit epist. 2. libr. 14. Famil. Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulso, Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, & regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum est, quo de Cicero sæpe. Plutarchus in Catone, Appianus lib. 2. Dio lib. 38. Kal. Junii, ut est in orat. pro Sextio, decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, dissentiente nullo, referente L. Mummio tribuno pleb. intercessit Ælius Ligus. Pompejus quoque illo tempore se accusans, ut Plutarchus scribit, quod Ciceronem prodidisset, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit. Resistente Clodio, placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio: Omnia senatus rejiciebat, nisi de me primùm consules retulissent. & in Pisonem: An tum eratis consules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat: ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? de eadem re vide epist. 24. libr. 3. ad Att. Initur deinde consilium de interitu Cn. Pompeji, ait Cicero pro Sextio. quam rem Asconius in Milonianam sic exponit: Cum III. Idus Sext. Pompejus in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii ficam excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum consulem delata, dictum est, servo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompetum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit, ex eo domi tenus. & Cijus statim domum rediit, ex eo domi tenus. & Cicero pro Milone: Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad C. Pompejum interficiendum colloçarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro Pompejus postea, caruit senatu, caruit publico. Huc pertinet illud paradox. 4. Ante senatum tua sica deprehensa est. & in Pisonem: Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Meminit etiam pro domo. Quarto Kal. Novembris octo tribuni pleb. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iisdemque referentibus P. Lentulus cos. designatus, præstantissimam de Cicerone sententiam dixit, pro Sextio, post red. in senatu, & epist. 23. lib. 3. ad Att. Thessalonica Cicero se Dyrrhachium recepit: ibique VI. Kal. Decembr. scripsit ad Terentiam epist. 1. lib. 14. famil. & partem epistolæ 23. lib. 3. ad Attic. pridie Kal. Decemb. inde misit ad Terentiam epist 3. lib. 14. & ad Atticum epist. 23. libr. 3. & deinceps quatuor reliquas ejusdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. IV. Idus Decembr. novi tribuni pleb. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Mess

tulerat, nihil humanarum rerum sibi prius, quam de Cicerone agendum judicavit. cùm princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus propterea que lege illi opus non esse: verùm Pompejus censuit, ut ad senatus auctoritatem populi beneficium adjungeretur. atque eo die confecta res esset, nisi Sex. Atilius tribunus pleb. non aulus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. Hæc Cicero post redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio, lib. 3. de legibus. Postea res acta est in senatu alia nulla, & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad populum VIII. Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine sanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, post reditum ad Quirites. & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39. scribit, illo die, cùm lex ad populum ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit. Tum in foro tribuni pleb. vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadavera tanquam occisus jacuit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudelissimæ cædis eo tempore in foro factæ, mentio est etiam in Milonianâ. Clodium Milo tum de vi postulavit: sed in judicium non adduxisse Dio scribit, quod nondum creati essent Quæstores, per quos judicum sortitionem fieri oporteret, Neposque Prætori edixisset, ne quod judicium, ante quam judices sorte deligerentur, fieri paterentur. Quæstores autem, nisi habitis prius comitiis ædilitiis, quibus hac de causa mora potissimum afferebatur. creari non poterant. In hanc sententiam Dio: Cicero verò in Sextiana ait, consulem, prætorem, tribunum pleb. nova novi generis edicta proposuisse: ne reus adesset, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. quo pertinet illud de haruspic. respons. Restiterunt etiam, ne causam diceret. Quare, cùm Milo videret judicia esse sublata, ne Clodius omnia vi posset efficere, curavit, inquit idem post redit. in senatu. Emit enim gladiatores, ut Dio scribit. de quibus Cicero lib. 2 de officiis: Sed honori summo nuper nostro Milonî fuit, quod gladiatoribus emptis reipub. causa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit. Senatus autem multo ante, quàm lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optimè de rep. meritum recepissent, pro domo, in Pisonem, Parad. 4. & Plutarchus. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem & vitam Ciceronis custodirent, pro Sextio. Idem ad M. Tullii salutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui remp. salvam esse vellent, imploravi, in Pisonem. Factum enim S. C. fuit, ut literis consularibus cuncta ex Italia omnes, qui remp. salvam vellent, convocarentur. pro Sextio. post redit. in senatu, & pro domo. Cum igitur Ciceronis capitis servandi causa Romam uno tempore quasi signo dato Italia tota convenisset, Lentulus consul senatum frequentissimum in Capitolium convocavit, in Pisonem, & post redit. in senatu. Ibi tum in templo Jovis opt. max. Q. Metellus Nepos cos. qui Ciceroni vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens cum M. Tullio rediit in gratiam, post red. in senatu, pro Sextio, & de provinciis cos. hic cum mitissimam orationem in senatu habuisset, Cicero ad eum misit epist. 5. Famil. in qua studium & auxilium ejus implorat. Illo verò die, cum CCCCX. senatores, magistratusque omnes in Capitolio adessent, Cn. Pompejus de scripto sententia dicta, uni Ciceroni patriæ conservatæ testimonium dedit: cujus sententiam frequentissimus senatus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exsulio revocavit, post redit. in senatu, pro Sextio & pro Milone, de hoc S. C. in æde Jovis Mariana facto, Cic. lib. 1. de Divinat. & Valerius lib. 1. cap. 7. Faciebat eodem die ludos in theatro consul. quo cùm ipse & senatores spectatum è senatu venissent, S. C. illud de Ciceronis reditu factum frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum est, pro Sextio, & libr. 1. de Divinat. Postridie de Ciceronis salute P. Lentuli consulis, Cn. Pompeji ceterorumque principum, in his P. Servilii, & L. Gellii celeberrimæ & gravissimæ conciones fuerunt, post. redit. ad Quirites, & in senatu, pro Sextio, in Pisonem. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de cœlo servaret; ne quis moram illam afferret. si quis aliter fecisset, eum planè eversorem Reip. fore, idque senatum gravissimè laturum: & ut statim de ejus facto referretur, addidit etiam senatus illud: nisi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata. decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis M. Tullii causa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, pro Sextio, post red. in senatu, & in Pisonem. Legem deinde omnes magistratus, præter Appium prætorem, duosque tribunos pleb. N. Quintium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, in Pisonem. Cùm ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. venisset, & Lentulus consul, idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Glodius legem de more dissuasit, quod Dio libro 39. planè scribit, & Cicero pro domo ita significat, illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti tum, cùm etiam tibi contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. & in Sextiana: Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me, eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Verùm, cùm & alii, & Pompejus in primis legem suaderet, ut Dio scribit, summo consensu omnium centuriarum accepta fuit, cùm nemini civi ulla quo minus adesset, justa excusatio esset

visa,

visa, nullis comitiis, unquam multitudo hominum tanta, neq; splendidior fuisset, in Pisonem. Constat enim, ut idem pro domo sua ait, nullis unquam comitiis Campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse, idem est in orat. post reditum. Pridiè Non. Sextil. ipso illo die, quo lex est lata, Cicero Dyrrhachio profectus, Brundusium venit Non. Sext. epist. lib. 4. Att. Advenienti Ciceroni tanquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dexteram porrexerunt Brundusini; cum ipsis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuisset, qui natalis idem Tulliæ filiæ, quæ ibi patri fuit præsto, idem etiam ipsius coloniæ Brundusinæ, idem Salutis, quæ res animadversa à multitudine, summa Brundusinorum gratulatione celebrata est, pro Sextio & libr. 4. ad Att. epist. 1. Brundusii cum esset in domo optimorum & doctissimorum virorum Lenii Flacci, & patris & fratris ejus, ante diem VI. Id Sextil. cognovit litteris Quinti fratris, mirifico studio omnium ætatum, atque ordinum, incredibili concursu Italiæ, legem comitiis centuriatis esse perlatam, ibidem. Inde à Brundusinis honestissimis ornatus, iter via Appia Romam versus fecit. In itinere XXIV. dies consumsisse videtur, cùm Sextilis tum XXIX. dierum esset Brundusio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam, & demum Ariciam, pridie Non. Septembr. Romam venit, epist. 1. lib. 4. ad Att. Toto autem illo itinere à Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publicè ad Ciceronem venerint gratulatum. magnæ erant effusiones hominum ex oppidis, maximi concursus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. cumque viæ multitudine legatorum undique missorum celebrarentur: urbes Italiæ festos dies agere adventus ejus videbantur, in Pisonem, & pro Sextio. Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, quin ipsi obviam non venerit, epist. 1. lib. 4. ad Att. itaque in Pisonem ait, Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii: cùm senatum egressum vidi, populumque Rom. universum: cùm mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Cùm venisset ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camœnarum) ab infima plebe completi erant, à qua plausu maximo cùm esset Ciceroni gratulatio significata, similis & frequentia, & plausus eum usque ad Capitolium celebravit, in foro & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit, epist. 1. lib. 4. ad Att. Itaque ille unus dies, ait pro domo, quo die me popul. Rom. à porta in Capitolium, atque in domum suam celebritate, lætitiaque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Plutarchus scribit, revertenti Ciceroni tanta lætitia civitates, tanto studio homines obviam veniisse, ut infra veritatem sit. quod postea dixit, se humeris Italiæ Romam reportatum fuisse. dixit autem hoc in extrema oratione post reditum in senatu. Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egit ea oratione, quæ, post reditum in senatu inscripta, exstat. egit etiam populo Rom. gratias, altera oratione, quæ post reditum ad Quirites inscribitur. De utraque Dio ita scribit: κατῆλθε δὲ ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ πανεθνεῖ ὄντων αὐτῷ τῶν ἀστῶν, καὶ ἐν τῷ συνεδρίῳ, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔγνω, id est, Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione à Consule lib. data, in senatu, & in concione egit. Eo biduo, cum esset annonæ summa caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinares faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa confederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum senatus habebatur, concurrerunt, cumque cædem & incensionem Capitolii senatoribus minarentur, atque iccirco per eos dies, quibus senatus de annona habebatur, consulares plerique abessent, quod tuto se negarent, posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est S.C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur, Cicero pro domo & epist. 1. lib. 4. ad Att. Asconius in Milonianam, Plutarchus in Pompejo & Dio lib. 39. Secuta est deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati consecraverat. populus eam comitiis centuriatis eodem jure esse jusserat, quo fuisset. verum senatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut est in orat. de haruspic. resp. Apud pontifices pridie Kal. Octobr. Cicero pro domo, dixit eam orationem, quæ exstat; in qua primum respondet Clodio, qui actionem ejus de potestate rei frumentariæ Pompejo danda reprehenderat, deinde suam domũ propter Clodii consecrationem sacram non esse, sed ab omni religione vacuam atq; puram docet. Nam, ut Dio lib. 39. scribit, lationem legis Curiatæ, qua è patriciis ad plebem Clodius transierat, criminans, quòd ex instituto majorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribuno pleb. jure fieri potuisse, qui ipse contra omne jus plebejus factus esset. atque ita pontificibus persuasit, ut sibi aream, quæ ab omni religione vacua & pura esset, restituerent. Hactenus Dio. Itaque Cicero in Pisonem ait; Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, P. C. collocaverunt: mihique quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt, in quem locum Asconius legendus. Superficiem ædium consules de consilii sententia æstimarunt H-S. vicies, Tusculanam villam H-S. quingentis millibus, Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus, ep. 2. l. 4. ad Att. Eodem anno Ptolemæus

rex

rex Ægypti, cum, ingenti pecunia consumpta, ut rex atque socius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret, & cum hoc nomine, tum quod Cyprum à Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare nollet, apud suos offendisset, regno pulsus, Romam venit, P. Lentulo etiam tum consule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum restitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina purgarent, miserunt. de quibus Dio & Cicero de haruspic. respons. Ante diem tertium Non. Novemb. expulsi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata jussu Clodii, epist. 3. libr. 4. ad Att. hæc est vis illa nefaria, qua se cum fratre domo expulsum fuisse, ad Lentulum scribit. Cùm autem Clodius saxis, & ignibus, & ferro vastitatem ædibus Ciceronis intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui universam Remp. oppugnassent, teneri in orat. de haruspic. respons. Quæ deinde, usque ad VIII. Kal. Decemb. acta sunt, vide ep. 3. l. 4. ad Att. IV. Idus Decemb. novi trib. pl. magistratum inierunt, è quibus à Cicerone l. 1. Fam. l. 2. ad Fratrem; & Dione l. 39. hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antistius Verus, & Cassius. Cùm tribuni magistratum inissent, C. Cato turbulentus adolescens, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam & Ptolemæo simul, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo consuli paranti jam iter, concitare, secundo quidem populi rumore, cœpit. quod ex l. XXII. Annal. Fenestellæ Nonius Marcellus refert. In quindecim legatis, quos Pompejus sibi rei frumentariæ causa legaverat, fuit Q. Cicero, qui cum esset in Sardinia, M. Cicero ad eum scripsit, quæ extremo hujus anni mense in senatu acta fuerunt, ep. 1. l. 2. ad Frat.

Anno urbis DCXCVII. *Ciceronis* LI. *Coss. fuerunt,*

CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS, L. MARCIUS PHILIPPUS.

IN collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Qu. Ancharius, & C. Claudius Pulcher, ut pro Sex. l. 2. ad Frat. & in Cicerone Plutarchi cognoscitur. M. Tullius initio hujus anni omni studio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro consule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento sunt epistolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum missæ lib. 1. Fam. exstant. Tum quoque orationem de rege Ptolemæo, cujus apud Aquilam, & Fortunatianum mentio est, habuisse videtur, cum regis Alexandrini restitutionem Lentulo sua sententia decerneret. XIV. Kalend. Feb. Cicero scripsit ad Q. Fratrem ep. 2. l. 2. ubi ait, Comitia ædilitia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edicta esse a. d. XI. Kal. Feb. Clodius ædilis factus, Miloni diem dixit, & de vi ad populum accusavit pro Sextio, in Vatinium, & lib. 2. ad Frat. qua de re Dio ita scribit: Clodius simulatque ædilitatem Marcellino, & Philippo coss. iniit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus rempub. obsedisset: quæ enim ipse commiserat, quorumque nomine reus erat, ea illi crimini dabat; non quòd Milonem condemnatum iri speraret, qui patronos magnos, in iis Pompejum & Ciceronem, habebat, sed ut per hanc causam & Milonem oppugnaret, & patronos ejus vexaret. IV. Non. Febr. Milo affuit: ei Pompejus advocatus venit: producta dies est in VIII. Idus: quo die Pompejus, cùm pro Milone apud populum diceret, clamore, convicioque jactatus est, Clodiusque diem in Quirinalia, id est XIII. Kal. Mart. produxit: epist. 3. l. 2. ad Frat. & ep. 5. l. 1. Fam. Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Feb. ad Atticum ex Epiro in Italiam reversum miserat ep. 4. l. 4. A. d. IV. Id. Feb. P. Sextius à M. Tullio Albinovano lege Lutaria de vi postulatus fuit, propter cædem, quam anno superiore, VIII. Kal. Feb. cùm de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. defensus fuit cum ab aliis tum à Q. Hortensio, & M. Cicerone: cujus oratio pro Sextio exstat. Sextius absolutus fuit a. d. II. Id. Mart. ep. 4. l. 2. ad Frat. Oppugnaverat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam testimonium in illum dixerat. itaque Cicero Vatinium testem perpetua interrogatione accusavit, quæ oratio separatim edita exstat, de qua Fabius l. 5. c. 7. Cicero ep. 9. l. 1. Famil. Tota vero interrogatio mea (orationem in Vatinium sic appellat) nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo de vi, de auspiciis, de donatione regnorum, III. Id. Feb. Cicero dixit pro Bestia de ambitu, apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, ep. 3. lib. 2. ad Frat. Tulliam filiam Cicero anno proximo ante consulatum suum desponderat C. Pisoni L. F. Frugi ep. 2. l. 1. ad Att. ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exsulantem, tanta fuit, ut supra nihil posset, ep. 1. & 3. l. 14. ad Fam. & in orat. post redit. Ei vero fructum pietatis suæ ferre non licuit: decessit enim anno superiore ut ex Sextiana & orat. in Vatinium cognoscitur. Quem cùm Tullia hoc anno eluxisset, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Crassipedi despondit, eique VIII. Idus sponsalia præbuit: l. 2. ad Frat. ep. 5. ut Manutius nunc distinxit. Unde scribit ad Attic. lib. 4. ep. 5. Viaticum Crassipes præripit. De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero respondet ep. 7. lib. 1. ad Fam. Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis sententiam ut de agro Campano frequenti senatu Idibus Maji referretur, ep. 9. l. 1. Fam. Cum autem Miloni dies in Nonas Maji prodita esset, Cicero Roma exivit, villasque lustravit ep. 5. & 6. l. 2. ad Frat. Prodigia interim facta, ut Dio l. 39. scribit. Nam & in Albano monte sacellum Junonis, quod in mensa dedicatum orientem solem spectabat, ad septentriones conversum est. fax à meridie ad Aquilonem porrigi visa, lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti sunt, & in ægro Latinienſi auditus

Fuit ſtrepitus ſub terra cum fremitu, quæ cùm haruſpices expiari vellent, iratos Deos eſſe, quòd loca ſacra & religioſa profana haberentur, reſponderunt. Hanc occaſionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de ſacris & religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca eſſe dixit, quæ conſecrata profana haberentur. itaque poſtridie Cicero defendens ſe in ſenatu, qui ex haruſpicum reſponſo decreverat, ut de locis ſacris & religioſis conſules ad ſenatum referrent, orationem habuit de haruſpicum reſponſis, quæ exſtat, in qua haruſpicum reſponſa contra Clodium interpretatur. Tum quoque Cicero, ut Dio ſcribit, Milone & quibusdam trib. pl. adhibitis, in Capitolium venit, & tabulas de exſulio ſuo à Clodio trib. pl. fixas dejecit. ſed Clodius cum fratre Cajo, qui Prætor erat, interveniens, eos tum eripuit. poſtea vero obſervata Clodii abſentia, rurſus in Capitolium aſcendit & tabulas inde ablatas, domum ſuam aſportavit. quod factum à Clodio reprehenſum cum Tullius in ſenatu, ut Plutarchus narrat, ſic defenderet, ut diceret Clodium contra leges è patriciis ad plebem tranſiiſſe, ideoque nihil eorum, quæ geſſiſſet, ratum habendum eſſe; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat: ſed grave & violentum eſſe confirmabat, tot decreta, & res geſtas ſenatusconſulto tolli, in quibus eſſent etiam ea, quæ ipſe in Cypro & Byzantii geſſiſſet. de quibus rebus præter hiſtoricos Cicero pro domo, in Sextiana, & alibi. Hoc etiam tempore actum in ſenatu fuit de ſtipendio exercitus Cæſaris. idque Cicero ſe non ſolum decreviſſe, ſed etiam, ut alii decernerent, laboraſſe ait in orat. de provinciis cos. ſtipendii decreti meminit ep. 7. l. 1. Fam. ubi & de decem legatis. de quibus ſic in oratione de provinciis: Actum eſt de decem legatis; quos alii omnino non dabant: alii exempla quærebant: alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant, in ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. cauſa ſentirem, facere uberius propter ipſius Cæſaris dignitatem. & pro Balbo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit. Hos decem legatos à Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæſari habitis inquit, ὡς τε περὶ οὐκ ἐλαχίστου ἀνδρὸς, ὡς καὶ ἐπὶ δεκαμήνοις πανταχοῦ τοῖς Γαλάταις ἀπεστάλη. Nam re bene geſta, diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ, ut Manilius apud Livium l. 38. ait, Imperatoribus decem legati decernebantur, A. Gabinius, qui Syriam pro cos. tenebat, in Palæſtina re bene geſta contra Ariſtobuli filium Alexandrum, ipſumque Ariſtobulum, ut Joſephus l. 14. Antiquitatum ſcribit, literas Romam miſit, quibus & rem bene geſtam in bello nuntiavit, & ſupplicationem à ſenatu poſtulavit. Idibus Maji ſenatus frequens ſupplicationem Gabinio denegavit, ep. 7. l. 2. ad Fratrem, de provinciis cos. & in Piſonem. Deinde, cùm provinciæ conſulares futuris conſulibus lege Sempronia eſſent decernendæ, ut in argumento orat. de provinciis ſcripſi, & de quatuor provinciis ſententiæ dictæ eſſent, de Syria, Macedonia, & duabus Galliis: M. Tullius rogatus ſententiam, orationem, quæ de provinciis conſularibus exſtat, in Senatu habuit, in qua ſuadet, ut Syria & Macedonia futuris conſulibus decernantur, & Galliæ Cæſari non adimantur. Ante orationem de provinciis in libris Ciceronis legitur Corneliana pro L. Cornelio Balbo, quam hoc anno à M. Tullio dictam eſſe ex eo ſuſpicor, quod de ſupplicatione, ſtipendio & decem legatis extrema fere oratione dicitur. ea enim hoc anno Cæſari decreta eſſe, non ſolum oratio de provinciis docet, verum etiam ep. 7. l. 1. ad Lentulum, quam tametſi docti quidam ad ſecundum Conſulatum Pompeji & Craſſi referant, tamen hoc anno ſcriptam eſſe arguit, quod L. Racilius inter magiſtratus nominatur, quem Marcellino & Philippo coss. trib. pl. fuiſſe ſupra diximus. Igitur Balbus, cùm eſſet Gadibus in Hiſpania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus, bello confecto à Cn. Pompejo civitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium hoc beneficium conſecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus eſt. Et inimici Cæſaris & Pompeji accuſatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controverſiam movit: negans eum jure & recte civitate donatum, cùm ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo poſſet, niſi is populus factus eſſet fundus, id eſt, auctor obſtringendi ſe jure civium Romanorum, in civitatem venire. Defenderunt Balbum Marcus Craſſus, Cn. Pompejus & Marcus Cicero. De Planciana, quæ ſuo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de Cœliana dicendum. Hoc anno Ciceronem pro Marco Cœlio apud Cn. Domitium Prætorem dixiſſe Corradus ſcribit. Manutius cùm in Commentario in epiſtolam quintam libri ſecundi ad Fratrem orationem pro Cœlio habitam, Marcellino & Philippo coss. ſcripſiſſet, exponens deinde epiſtolam duodecimam ejusdem libri, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio & Appio Claudio coss. Cœlium de vi accuſatum, & defenſum à M. Tullio facit. Res eſt non levis, quæ & tanti viri animum in ſcribendo diſtraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre poſſit. quare, an certi quid eruere queamus, experiamur. Quæſtionem illam Cn. Domitium exercuiſſe, ipſa oratio demonſtrat. Fuit autem Cneius Domitius prætor hoc anno apud quem Ciceronem pro Beſtia dixiſſe, indicavimus. Fuit quoque alius Domitius Prætor biennio poſt, apud quem Cœlius cauſam dicere debebat, epiſtola duodecima, libri ſecundi ad Fratrem. Cur autem Cœlium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coss. non eum, qui biennio poſt prætura geſſit, putem, illa me cauſa maximè movet, quòd Marcus Craſſus una cum Tullio Cœlium defendit. (nam interpretum inſcitia, qui Craſſum Cœlii accuſatorem faciunt, ridenda, ſeu miſeranda potius, quàm refutanda) Caſſius verò cùm anno inſequenti conſul paludatus exierit, Appio & Domitio coss. ne Romæ quidem fuit, nedum cauſas ibi orare potuit. Hac accedit, quòd Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi cauſa Cœlium aurum à Clodia ſumpſiſſe adverſarii

adversarii arguebant, anno superiore fuerit occisus, auctore Dione libr. 39. & Strabone in 17. nec verisimile sit, accusatores hujus cædis crimen & accusationem in annos plures distulisse. Si quis objiciet, Cn. Domitium, hujus anni prætorem de ambitu quæsiviſſe, Cœlium de vi accusatum fuisse: is si probaverit singulos prætores tantummodo uni quæstioni præfuisse, magnum fecerit. Nec me movet, quod Cœlius Appio & Domitio coss. reus inventur. quid enim obstat quæso, quo minus hoc tempore absolutus, à gente Clodia in judicium retrahi potuerit? Quod Latomus putat, hanc orationem Appio & Domitio cos. ideo habitam quod Cn. Domitius, qui post illos Consul fuit, in eorum consulatu prætoram gessisse videatur, tempori, quo ista scripsit, attribuito. Hoc ergo maneat, Cœlium lege Lutatia de vi propter seditiones Neapolitanas, & alia crimina accusatum; de seditionibus Neapolitanis, & Alexandrinorum pulsatione Puteolana à M. Crasso, de auro, quod à Clodia sumpsisse, & veneno, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse dicebatur, à M. Cicerone hoc tempore esse defensum. Qu. Metellus Nepos ex Consulatu in Hispaniam profectus, eam provinciam hoc tempore proconsule obtinebat, unde τῆς Ἱσπανίας ἀνθύπατος à Plutarcho in Cæsare nominatur. videturque ex Hispania ad Ciceronem misisse ep. 3. l. 5. Famil. in qua de contumeliosis concionibus Clodii ædilis conqueritur. Clodius frater. Nepotis appellatur etiam in orat. post redit. in senatu, & pro domo, non propter affinitatem, ut vulgò interpretes sibi persuaserunt, verum quia ὁ ἦθος αὐτῷ ὅμοιος, ut Dio de Metello Celere ait, quem etiam Cicero de haruspicum respons. & pro Cœlio Clodii fratrem nominat. Fuerunt autem fratres patrueles, seu ut Jurisconsulti vocant, amitini. Cæcilia enim mater Clodii Metellorum amita fuit. Metellum Nepotem hoc tempore in Hispania decessisse, eumque à Cicerone intelligi ep. 9. l. 4. ad Att. viri docti putant. quod si verum esset, Dionem l. 39. ubi res ab eo in provincia gestas, exponit, prætermissurum fuisse non arbitror. Immo si jam in Hispania periit, est quòd Pediano gratiam referat, qui illum mortuum in vitam reduxit, atque in choro novem consularium, qui biennio post Scaurum reum laudaverunt, collocavit. Ut ut sit, M. Tullius quinq; epistolas libri quarti ad Att. nempe quartam, quintam, sextam, septimam, & octavam his consulibus scripsit. In sexta meminit epistolæ ad Luceium missæ, quæ est 12. l. 5. Famil. qua ut res à se in consulatu gestas scribat, eum rogat. C. Julius Cæsar, gestis hoc anno rebus illis, quas l. 3. commentariorum perscripsit, exercituque in Aulercis Lexobiisque, reliquis item civitatibus quæ proximè bellum fecerant in hibernis collocato, discedens in Italiam Lucæ hiemavit, auctore Plutarcho in Pompejo, Cæsare, & Catone. eoque Pompejum & Crassum extractos compulit, ut detrudendi L. Domitii causa, qui palam minabatur, consulem se effectum, quod prætor nequisset, adempturumque Cæsari exercitus, consulatum alterum peterent, Suetonius in Julio. Ita factum, ut Domitius, qui tot annos, quod habebat, designatus consul fuerat, consul fieri non potuerit, epist. 8. libr. 4. ad Attic. Cum autem Pompejus & Crassus intra legitimum tempus professi non essent, effecerunt cum per alios, tum per C. Catonem trib. pl. ne eo anno comitia haberentur: ut cùm res ad interregnum rediisset, legitimè consulatum & peterent & capesserent, Dio lib. 39.

Anno urbis DCXCVIII. *Ciceronis* LII. Coss. *fuerunt,*

CN. POMPEJUS MAGNUS II. L. LICINIUS CRASSUS II.

CONSULATUM ex interregno inierunt, Dio l. 39. reliquosque magistratus suo arbitratu creârunt, quo tempore M. Cato in præturæ petitione repulsam tulit, & P. Vatinius in locum ejus creatus est, Plutarchus & Dio. Cicero mense Aprili fuit ruri, ibique scripsit epist. 9. lib. 4. ad Att. cum Puteolis magnus esset rumor, Ptolemæum esse in regno. Eum A. Gabinius hoc anno jussu Pompeji in regnum restituit, Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 30. Strabo libr. 12. & 17. Meminit Cicero in Pisonem, quam orationem his consulibus dixit, auctore Asconio, cùm Piso revocatus è Macedonia sententia Ciceronis, quam anno superiore de provinciis consularibus dixerat, de insectatione ejus in senatu conquestus, atque in eum invectus esset. Pisoni Cicero respondit oratione illa quæ exstat, & continet Pisonis vituperationem, quamvis in senatu sit habita loco sententiæ, ut testatur Quintil. l. 3. c. 9. Dicta fuit oratio, auctore Asconio, ante paucos dies, quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum à se factum dedicavit. magnificentissima verò Pompeji munera secundo consulatu fuerunt, ait Cicero l. 2. de Officiis, & demonstrat ep. 1. libr. 7. Famil. ad Marium. De theatro & ludis Pompeji, Plutarchus in ejus vita, Dio l. 39. Tacitus l. 14. Plinius l. 8. c. 7. Hoc anno Cicero ad Quintum fratrem scripsit epist. 8. 9. & 10. lib. 2. ad Atticum, ep. 9. 10. 11. & 12. lib. 4. In duodecima facit mentionem profectionis Crassi in Syriam, antequam verò paludatus exiret, cœnavit apud Ciceronem in hortis Crassipedis generi, ep. 9. l. 1. Fam. Proficiscentem Atejus Capito tribunus pl. diris cum omnibus retinere conatus est, ille verò dirarum obnunciatione neglecta, in Syriam contendit. atque exercitu deleto trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit. Cicero lib. 1. & 2. de Divinat. Plutarchus, Appianus, Dio, Vellejus, & alii. Cicero etiam hoc tempore scripsit tres libros de Oratore, de quibus sic ad Att. ep. 12. l. 4. de libris oratoriis factum est à me diligenter: diu multumque in manibus fuerunt, describas licet. vide quoque proœmium lib. 2. de Orat.

Anno urbis DCXCIX. *Ciceronis* LIII. Coss. *fuerunt,*

L. DOMITIUS AHENOBARBUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

CUM Crassus hoc tempore in Syriam iter haberet, Cicero ejus absentis causam in senatu de-

fendit, & cum consulibus atque consularibus magna contentione decertavit, ut scribit ipse ad Lentulum epist. 9. libr. 1. & ad Crassum epist. 8. libr. 5. Famil. Quæ initio hujus anni mense Februario in senatu acta sunt, Cicero ad Fratrem scribit libr. 2. epist. 11. & 12. ut in libris Manutianis distinguuntur. Misit deinde in Galliam ad Cæsarem pro cos. C. Trebatium Testam Jurisconsultum cum literis, quibus eum studiosissimè commendat, epist. 5. lib. 7. Famil. Tum etiam Q. Tullius Cicero legatus Cæsari in Galliam profectus est, de quo Cæsar libr. 5. Comment. M. Cicero item Roma profectus, ruri scripsit ad Atticum, epist. 13. lib. 4. Fuit autem in Cumano & Pompejano: atque in Cumano instituit scribere πολιτικὰ, de optimo statu civitatis, & de optimo cive, epist. 13. libr. 2. & 5. lib. 3. ad Fratr. & epist. 13. lib. 4. ad Att. IV. Non. Junii Cicero Romam rediit, epist 14. l. 2. Ad Fratr. IV. Non. Quintil. Suffenus & Cato absoluti sunt. epist. 14. lib. 4. ad Att. de C. Catone absoluto Asconius pro Scauro. His rebus actis Cicero à Reatinis in eorum agrum eductus, apud Ap. Claudium consulem, & decem legatos Reatinorum causam contra Interamnates egit, epist. 14. libro 4. ad Attic. Varro de re rust. libr. 3 cap. 2. VII. Id. Romam rediit. eoque tempore se à causis & judiciis districtissimum fuisse, ait epist. 15. libr. 2. ad Fratr. defendit tum Messium, item Drusum, de quibus epist. 14. libr. 4. ae Attic. ubi hoc quoque scribit, se ex Quinti fratris literis suspicari, jam eum esse in Britannia. Illo tempore ad Trebatium scripsit epist. 6. 7. 8. 9. & 10. libr. 7. Fam. Ex Britannia Quintus ad Marcum literas misit, quibus ille mense Sextili respondit eodem die, quo P. Vatinium defendit, epist. ult. lib. 2. ad Fratr. de Vatinio in gratiam recepto & defenso scribit epistola longa ad Lentulum. Pro Vatinio Ciceronem dixisse L. Domitio, Ap. Clodio Coss. Asconius testatur. Valerius quoque lib. 4. cap. 2. scribit M. Ciceronem P. Vatinium dignitati suæ semper infestum duobus publicis judiciis tutatum esse. itaque Vatinius se clientem Ciceronis appellat, epist. 9. libr. 5. Famil. M. Æmilius Scaurus à C. Triario repetundarum postulatus apud M. Catonem prætorem à M. Tullio defensus est a. d. IV. Nonas Septembr. vide Asconium. Hanc orationem una cum Planciana mense Septembri se absolvisse scribit, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. Plancium his Coss. à M. Juventio Laterense accusatum, & à Cicerone defensum esse, Latomus & Corradus putant, recte meo quidem judicio. Fuerat enim Plancius tribunus plebis biennio ante, ut diximus, atque in hunc annum ædilitatem recte petiit. Quod autem Silvius per Consulem, quem Cicero comitia ædilitia habuisse ait, M. Crassum intelligit, nulla probabili ratione nititur nec potuit Plancius in tribunatu ædilitatem petere. huc accedit, quod hunc fuisse legitimum annum ædilitatis Laterensis, ex prætura ejus perspicuum fit: quam triennio post, Ser. Sulpicio, M. Marcello Coss. gessit, epist. 7. lib. 8. Famil. Illud autem, quod Corradus pro certissimo argumento affert. quod C. Alfius, qui præturam hoc anno gessit, quæsitor in causa Planciana fuerit, nullum est. nam primum ex peroratione cognoscitur, non C. Alfium, sed C. Flavium quæsitorem fuisse, quem eundem præturam tum gessisse, affirmare non ausim: arbitror enim tam quæsitorem, quam consilium, edititium fuisse: editos autem fuisse ab accusatore, quæ potestas si rei fuisset, ait Cicero, eum sine dubitatione C. Alfium tribulem suum quæsitorem, atque è Terentina, & Voltinia tribubus judices fuisse edituum. Pridie Nonas Septemb. ludi Romani, qui per novem continuos dies fiebant, commissi sunt. Ludorum diebus Cicero in Arpinati fuit, & XIII. Kalend. Octob. Romam venit, epist. 1. lib. 3. ad Fratr. a. d. VI. Kalend. Octobris: cum æquinoctium subesset, Cæsar exercitum Britannia reportavit, Cicero epist. 15. lib. 4. ad Att. & Cæsar lib. 5. Comment. cum Cæsar Britanniam peragraret, audivit discessisse filiam, Seneca de Consolatione ad Marciam. Hinc Cæsaris luctus epist. 1. lib. 3. ad Fratr. de morte Juliæ, quæ Pompejo nupta erat, Dio lib. 39. Plutarchus in Pompejo, & Cæsare. Cum M. Crassus A. Gabinio in Syria successisset, ille in Italiam reversus XII. Kal. Octob. ad urbem accessit, & IV. Kal. urbem noctu intravit, & de majestate accusatus est, epist. 1. lib. 3. ad. Fratr. In eo judicio Ciceronem Gabinium gravissimè accusasse, Dio lib. 39. auctor est, sed Cicero se testimonium secundum fidem & religionem, gravissimè in eum dixisse, testatur ep. 4. l. 3. ad Fratr. Gabinio absoluto, M. Tullius VIII. Kal. Novemb. in Tusculanum profectus fuit. Ita extremis mensibus hujus anni Cicero omnes epistolas l. 3. ad Fratr. & postremas l. 4. ad Att. & longam ad Lentulum scripsit. Gabinius de majestate absolutus, de repetundis accusatus & condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeji eum defendisset, Dio libro 39. Valerius libro 4. cap. 2. Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat. Cicero pro Rabirio Postumo, ait sibi causam defendendi Gabinii fuisse reconciliationem gratiæ, ibidem testatur, se Gabinium ex maximis inimicitiis receptum in gratiam, summo studio defendisse. Meminit hujus defensionis D. Hieronymus in Apologia adversus Rufinum. Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accusavit C. Rabirium Postumum, qui, cum post mortem patris sui C. Curtii natus esset, à C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Postumus dictus fuit. defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæsar apud Suetonium refert, Rabirio Postumo Ptolemæum Alexandriam crediti servandi causa secuto crimen majestatis apud Judices motum fuisse. Hoc ad extremum admonebo quatuor prætores hujus anni à Cicerone in epistolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium, & C. Alfium, quibus Dio addit Ser. Sulpicium Galbam. tribuni pleb. apud Ciceronem sunt, Q. Mucius Scævola, Terentius, & C. Memmius, his apud Valerium lib. 8. cap. 1. additur Lælius.

Anno

Anno urbis DCC. *Ciceronis* LIV. Coss. *fuerunt,*

CN. DOMITIUS CALVINUS, M. VALERIUS MESSALA.

HI consules non statim initio, ut moris erat, sed septimo tandem mense magistratum inierunt, auctore Dione lib. 40. Cùm enim anno superiore comitiorum consularium singuli dies obnuntiationibus sublati essent, ut scribit Cicero epist. 3. l. 3. ad Frat. & ob id mense Januario nulli dum Consules essent, Interreges de more proditi fuerunt, qui rempublicam per sex menses administrarunt: cum quod propter auspicia, quæ secunda Interregibus non eveniebant, comitia habere non possent, tum quod tribuni pl. qui remp. tractabant, ne magistratus crearentur, impedirent, ut Dio scribit. Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero ep. 1. l. 7. Famil. quam hoc tempore scriptam esse res ipsa indicat, sicut & sequentes. quarum decima tertia data est III. Nonas Mart. decima octava VI. Idus Apr. Sed, cum Tribuni pl. comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni milit. pro consulibus, deinde ut Pompejus Dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus, Pompejus effecit, ut Cn. Domitius, & M. Messala coss. tandem fuerint creati, Plutarchus in Pompejo & Dio l. 40. His coss. M. Crassus interfecto P. filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero l. 2. de Divinat. & scribit præter alios Orosius noster lib. 6. cap. 13. Periisse Crassum mense Junio Ovidius lib. 6. Fastorum indicat. In locum P. Crassi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus scribit. In Auguratus petitione competitorem habuit C. Hirrum, de quo lib. 2. & 8. Fam. Sed M. Tullium augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt, Philip. 2. Ab Hortensio se cooptatum in collegium, & inauguratum, ait in Bruto. Quo tempore Cicero Augur factus est, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipse ait Philip. 2. erat autem in Asia, eoque Cicero ad illum misit sex primas epistolas lib. 2. Famil.

Anno urbis DCCI. *Ciceronis* LV. *Consul fuit,*

CN. POMPEJUS MAGNUS III. SINE COLLEGA.

PETEBANT in hunc annum Consulatum summis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui summæ inimicitiæ cum Milone intercedebant. itaque a. d. XIII. Kalend. Febr. cum Milo Lanuvium proficisceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurrisset, rixa & pugna fore commissa, Clodius interfectus fuit, quod Asconius in argumento orat. pro Milone pluribus verbis narrat. Pompejus deinde ab interrege Ser. Sulpicio V. Kal. Martii consul creatus est, statimque consulatum iniit, & novas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim cædem Appia viæ factam, & incendium Curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna graviore, & forma judiciorum breviore proposita. utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur, auctore Asconio. hinc Tacitus in dialogo de Oratoribus ait Pompejum primum adstrinxisse, & imposuisse veluti frænos eloquentiæ. de hac lege Pompeji Cicero in Bruto, Maximè, inquit (de se & Hortensio agens) perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem novi veniebamus quotidie. & initio l. 4. de Finibus. Ain' tandem, cum eo de hac nova lege videam, eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? Perlata lege Pompeji, & L. Domitio Ahenobarbo Quæstore suffragio populi creato, Milo de vi, & de ambitu, & de sodalitiis postulatus fuit. Accusarunt de vi Milonem III. Idus Ap. Appius major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos, respondit illis unus M. Cicero. qui cùm inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, ita, ut non ea, qua solitus erat, constantia diceret. sed oratio illa quoque exceptra fuit, ut Asconius scribit. Meminit Quintilianus l. 4. c. 3. Eam verò, quam nos habemus, Cicero postea scripsit cum Milo esset Massiliæ, quò condemnatus, in exsulium intra pauciissimos dies profectus fuit. Asconius, & Dio lib. 40. Accusatus deinde M. Saufejus, defendente Cicerone, & M. Cœlio, absolutus fuit. Sex. autem Clodius magno consensu damnatus est. Asconius. Pompejus in hoc consulatu Corneliam Q. Metelli Scipionis filiam uxorem duxit & socerum sibi in quinque menses extremos collegam subrogavit. Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 40. Appianus lib. 2. eundem Scipionem Censoriam potestatem, quam Clodius imminuerat, lege restituisse, Dio scribit. Hoc anno fingitur habitus sermo de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque postea perscripsit. argumento sunt verba illa, quæ de libro quarto modò adduxi, & illa l. 2. Ut M. Crassus fuit: qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus: cui rectè facienti gratia est habenda. Extremo hujus anni mense, cùm T. Munacius Plancus Bursa magistratu abiisset, à Cicerone accusatus, & Cn. Pompejo defensus, condemnatus fuit, Dio l. 40. & Cicero ep. 2. l. 7. Fam. quam hoc tempore scripsit. Plancus omnibus sententiis, maximo populi plausu condemnatus fuit, quòd Curiam incendisset, Philippica 6. & 13.

Anno urbis DCCII. *Ciceronis* LVI. Coss. *fuerunt,*

SER. SULPICIUS RUFUS. M. CLAUDIUS MARCELLUS.

HOc tempore, certe pòst Clodii cædem M. Tullius de Legibus scripsit, ut ex lib. 2. cognosci-

tur. Cùm autem plures libros de Legibus scripsisset, ad nos tres tantùm, iique mutilati pervenerunt. Factum anno superiore senatusconsultum erat, ne quis prætorius aut consularis intra quinquennium in provinciam ire posset, ut Dio lib. 40. scribit. Hoc S. C. ire in provincias coacti sunt, qui in eas ex prætura, aut ex consulatu non iverant. in his erat M. Tullius: cujus sors cùm dejecta esset, Cilicia provincia consularis cum exercitu peditum XII. mil. equitum duûm mil. DC. ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero se nomen tantum duarum legionum habuisse, ait epist. 15 lib. 5. ad Att. & ep. 6 l. 3. Fam. ait in tanta militum paucitate abfuisse tres cohortes. Tenuit Cicero pro cos. etiam Cyprum insulam Ciliciæ oppositam, & præterea tres diœceses Asiaticas, Cibyraticam, Synnadensem, & Apameensem, ut lib. 5. & 6. ad Att. perspicitur. itaque lib. 1. de Divinat. ait, se natione Cilicum, Pisidarum, & Pamphyliæ præfuisse. Successit M. Tullius App. Claudio, quem de successione certiorem facit epist. 2. libr. 3. Famil. cum epistolam primam prius ad ipsum in Ciliciam misisset. Legatos habuit Cicero, Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, & M. Anneium: Quæstorem L. Messinium, cui C. Cœlius postea successit. Profectus Cicero ex urbe mense Majo, Nonis cum Attico in Tusculano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompejano, & Trebulano peragratis, Beneventum venit v. Id. Maji. Tarentum XV. Kal. Jun. & triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuit, epist. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. lib. 5. ad Att. Brundisium venit a. d. XI. Kalend. Jun. epist. 3. libr. 3. Famil. ibi plures dies mansit. pridie non. Junii se etiam tum Brundisii fuisse scribit ad Appium ep. 4. lib. 3. Fam. interim M. Cœlius ad eum misit, epist. 1. libr. 8. cui Athenis rescripsit epist. 8. libr. 2. Famil. Brundisio profectus Actium venit XVII. Kalend. Athenas VII. Kalend. Quintil. epist. 9. & 10. lib. 5. ad Att. Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus epist. 2. lib. 3. ad Frat. & epist. 19. lib. 13. Fam. & Appianus lib. 2. is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mitylenas profectus erat, ep. 11. lib. 5. ad Att. tum Cicero ad eum misit epist. 1. & seq. ut videtur, lib. 13. Famil. Cum Athenis decem ipsos dies fuisset, pridie Non. Quintil. inde profectus Ephesum venit ad XI. Kal. Quintil. epist. 11. 12. & 13. lib. 5. ad Att. & epist 8. lib. 2. Famil. Tralles venit a. d. VI. Kal. Sextil. atque ad Appium misit epist. 5. lib. 3 Famil. Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. epist. 15. 20. & ult. lib. 5. ad Att. epist. 2. & 4. lib. 15. Fam. M. Cœlius interim ad Ciceronem plures epistolas scripsit, quæ libr. 8. Famil. exstant. in quarta Kal. Sextil. data meminit C. Marcelli cos. designati: habita ergo comitia consularia fuerunt ante Sextilem, quibus creati consules sunt, L. Paulus & C. Marcellus, qua re cognita, Cicero non solum ipsis, verum etiam C. Marcello patri, & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli cos. design. gratulatus est, epist. 7. 8. 9. & 12. l. 15. Famil. Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade VII. Kalend. Septemb. in Lycaoniam ad Iconium in castra venit, epist. 16. & sequentibus lib. 5. ad Attic. & epist. 4. libr. 5. Fam. C. Cassius, qui quæstor M. Crassi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus se in Syriam receperat eo tempore, quo Cicero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthosque cedentes ab oppido insecutus rem bene gessit, Osace duce occiso, Cicero epist. 10. lib. 2. Famil. & epist. 20. lib. 5. ad Atticum, Dio lib. 40. Justinus l. 42. Unde Cicero Philipp. 11. de Cassio: Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cum Parthorum nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. In castra Ciceronis ad Iconium ante diem III. Kalendar. Septemb. venerunt legati missi ab Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse, ut scribit epist. 1. & 3. lib. 15. Famil. Pridie Kalend. Septemb. Cicero castra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema non longe à Tauro apud oppidum Cybistra castra posuit, epist. 6. lib. 3. & epist. 2. & 4. lib. 15. Fam. & epist. 18. lib. 5. ad Attic. ibi cùm dies quinque esset commoratus, regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu commendatam habebat, præsentibus insidiis liberavit, ut scribit ad Catonem, & copiose exponit magistratibus epist. 2. & 4. lib. 15. Famil. inde confestim iter in Ciliciam fecit per Tauripylas, & Tarsum venit a. d. III. Non. Octobr. epist. 20. lib. 5. ad Att. Non. Octobr. in senatu recitatæ sunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miserat, epist. 1. lib. 15. Famil. & epist. ult. lib. 5. ad Att. eodemque die Cicero Tarso Amanum versus profectus est, epist. 8. lib. 3. Famil. qui mons erat hostium plenus sempiternorum. hic a. d. III. Id. Octob. magnum numerum hostium cecidit, castella munitissima cepit, incendit, imperatorque appellatus est, epist. 20. lib. 5. ad Attic. epist. 10. lib. 2. & 4. lib. 15. Famil. vide quoque Commentarium nostrum in Ligarianam. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuit, ea ipsa, quæ contra Darium habuerat apud Issum Alexander, ut est locis jam citatis. inde Pindenissum oppidum munitissimum Eleutherocilicum diu omnibus machinis oppugnatum septimo & quinquagesimo die cepit, Saturnalibus mane, epist. 20. lib. 5. ad Attic. & epist. 4. lib. 15. Famil. Pindenisso capto exercitum in hiberna dimisit, iisque Quintum fratrem præposuit, epist. 4. lib. 15. Extremo hoc anno Cicero ad Curionem misit ep. 7. lib. 2. Fam. in qua illi de tribunatu pleb. gratulatur, quem ad IV. Id Decemb. iniit.

Anno urbis DCCIII. *Ciceronis* LVII. Coss. *fuerunt,*

L. ÆMILIUS PAULLUS, C. CLAUDIUS MARCELLUS.

AD hos consules exstant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quàm honorificentissimum S. C. de rebus à se gestis faciendum curent, epist. 10. & 13. lib. 15.

lib.15. Fam. hac de re scripsit etiam ad Catonem ep. 4. ejusdem libri; tum Ciceroni pro re bene gesta supplicationes sunt decretæ, epist.11. lib.8. Famil. & ep.1. lib.7. ad Att. pro quibus Marcello cos. gratias agit ep.11. l.15. Famil. Nonis Jan. Cicero Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum diœcesium hominibus jus diceret, epist. ult. l.5. ad Att. quam Idibus Febr. se dedisse ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Qu. Thermus pro prætore in Asia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat ep.1. lib.6. ad Att. Itaque è Cilicia Cicero ad Thermum & Silium misit epist.53. & alias, quæ deinceps lib.13. Fam. leguntur. Laodiceæ M. Tullius ex Idibus Febr. ad Kalend. Maji forum egit omnium diœcesium Asiaticarum, ep.1. & 2. l.6. ad Attic. Eo venit M. Fabius commendatus ei à C. Cassio. commendat eundem ipse Cœlio, Pœto, & Curtio, ep.14. l.2. ep.25. l.9. ep.59. l.13. & ep.14. lib.15. Famil. eodem tempore Cicero aliquot epistolas ad Cœlium & Appium misit, quæ l.2. & 3. leguntur. in quibus cùm de aliis rebus, tum de Appii accusatione, & Tulliæ nuptiis agitur. Accusavit Appium reversum è provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia M. Ciceronis filia hoc tempore nupsit. de affinitate hac gratulatur Ciceroni Cœlius ep.13. l.18. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio scribit, censor cum L. Pisone. Appii censuræ meminit Cic. in epistolis ad ipsum, epist. 10.11. & ult. l.3. de eadem Q. frater l.1. de Div. in quo: Appii is collega tuus, bonus augur, ut ex te audire solco, non satis scienter, virum bonum, & civem egregium, censor P. Atejum notavit, quod mentitum auspicia subscripserit. Ex Asia Cicero in Ciliciam Nonis Maji profectus ep.13. lib.2. Famil. & ep.2. lib.6. ad Att. Tarsum venit Nonis Jun. ep.4. l.6. ad Att. Ciceroni interim Quæstor C. Cœlius obtigit, ad quem scribit epist. ult. lib 2. Fam. eundemque de provincia decedens III. Kal. Sextil. provinciæ præfecit, ep.6. l.6. ad Att. ep.15. lib 2. Famil. & ep.14. lib.3. Epheso profiscens Kal. Octobr. Athenas venit pridie Idus, ep.8. & 9. l.6. ad Att. & ep.5. l.14. Fam. Athenis Ciceronem libenter commoratum esse, πάνυ ἡδέως παλαι Δημητριῶν, Plutarchus scribit. Athenis imperatorem se apud Aristonem diversatum esse Tull. 5. ait. Tironem libertum Cicero è Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, ep.2. l.7. ad Att. ad eumque plures ex itinere epistolas misit, quæ l.16. Fam. leguntur, & totius itineris rationem continent. Brundisium venit VII. Kal. Decemb. eodemq; tempore uxor Terentia ad portam Brundisinam accessit, quo Tullius in portum, ep.1. l.7. ad Att. & ep.9. l.16. Fam. inde Romam versus proficiscens, ex itinere scripsit ad Atticum ep.3.4.5.6.7. & 8. l.7.

Anno urbis DCCIV. *Ciceronis* LVIII. *coss. fuerunt,*

L. CLAUDIUS MARCELLUS, L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

His consulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti sic est obviam proditum, ut nihil fieri potuerit honoratius, epist. 10. lib.16. Famil. ubi addit, se incidisse in ipsam flammam civilis discordiæ, vel potius belli. quod etiam Plutarchus scribit. Nam Kalend. Januar. cum in Qu. Metelli Scipionis sententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret; si non faceret, eum adversus remp. facturum videri, eique S. C. M. Antonius & Q. Cassius tribuni pleb. intercessissent: Senatus consulibus, prætoribus, tribunis pleb. & iis, qui pro consulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid resp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Cassius ad Cæsarem ex urbe cum Curione profugiunt, Cæsar lib.1. de Bello civili, Cicero ep.10. l.16. Fam. & Philip.2. Cicero ut venit ad urbem, non destitit omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, epist.11. lib.16. Famil. fuitque semper auctor pacis, ut testatur in orationibus pro Marcello, Ligario, & Dejotaro. item, ep.6. l.6. & ep.3. l.7. Famil. eaque de re, ut Plutarchus tradit, privatim multa ad Cæsarem scripsit, & Pompejum coram precatus est, utrumque placans & deliniens. Sed mirus invaserat furor non tolum improbis, sed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil esse bello civili miserius, ep.11. l.16. Famil. Itaque Italiæ regiones descriptæ fuerunt, quam quisque partem tuerentur. Cicero Capuam sumpsit, quod pridie Idus Januar. ad Tironem scripsit ep.10. lib.16. Cum interim Cæsar, trajecto Rubicone, Ariminum, Pisaurum, Auconam, Aretium occupasset, urbem consules, atque optimates omnes reliquerunt. Cicero ep.11. l.16. Famil. Dio l.41. & alii. M. Tullius tum quoque ab urbe discessit ep.9. & sequent. l.7. ad Att. Discessisse eum XIV. Kal. Feb. cognoscitur. ep.12 l.9. ad Att. Fuit Cicero ἐπίσκοπος totius oræ maritimæ à Formiis, ep.11. lib.16. Famil. & epist.10. lib.7. ad Att. VIII. Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit ep.12. lib.7. ad Att. Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ. ep.11. lib.16. Famil. quarum curam sæpius Attico mandat. ipsas quoque de hac re monet ep.14. & 18. lib.14. Famil. VI. Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiscens ad Atticum misit epist.13. libr.7. & postridie sequentem. IV. Kalend. Capua ad Tironem dedit ep.11. lib.16. Famil. Capua profectus est Formias ad III. Kalend. eo quarto Non. Febr. Tullia & Terentia venerunt. M. Tullius postridie cum fratre Capuam versus profectus est, ep.15. & 16. lib.7. & ep.13. lib.8. ad Att. Capuæ cum triduum fuisset, VII. Id. Febr. inde discedens se Formias recepit ep.19. l.7. & 13. l.8. ad Att. Formiis quotidie fere literas ad Att. dedit, quæ extremo libro septimo, & primo octavo leguntur. Reddita interim Ciceroni est à Pompejo epist.12. lib.8. ad Attic. qua in Apuliam evocatur, eam se XV. Kal. Mart. Formiis accepisse, Pompejo rescribens ait, ep.13. lib.8. ad Attic. meminit epist.1. ejusdem lib. Profectus deinde ad Pompejum cum Theanum Sidicinum venisset, ex C. Messio, aliisque compluribus cognovit, in iis locis esse Cæsarem, ut tuto ad Pompejum venire non posset. itaque Cales progressus ibi constitit. & cùm esset incertum

iter

iter Cæsaris, Leptam ad Pompejum misit, & literas: ipse Formias revertit, ep. 3. & 15. l. 8. ad Attic. Ibi aliquamdiu manens plures epistolas ad Att. cum misit, quæ l. 8. & 9. extant. VIII. Kal. Mart. Pompejus Canusio Brundisium profectus fuit, ep. 1. lib. 9. ad Att. eo Ciceronem vocavit missa ep. 14. lib. 8. ad Att. quam Cicero accepit III. Kal. epist. seq. & mansit in Formiano. A. d. VII. Id. Mar. Cæsar Brundisium cum legionibus sex pervenit, atque ad murum castra posuit, cùm jam consules Dyrrachium profecti cum magna parte exercitus essent, & Pompejus Brundisi cum cohortibus XX. remaneret, ep. 16. l. 9. ad Att. & l. 1. de bello civili. Cicero illo tempore etiam ad Tironem scripsit ep. 13. 14. & 15. lib. 16. Famil. Pompejus XVI. Kal. April. Brundisio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus est: Cæsar postero die oppidum ingressus, & concionatus Romam contendit, ep. 18. lib. 9. Att. Eo itinere M. Cicero illum convenit, & quid egerit, Attico scribit ep. 21. lib. 9. Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio suo togam puram dedit, ep. 21. & ult. lib. 9. ad Att. mansitque in villis mense Aprili & Majo, atque ad Att. misit epistolas, quæ libr. 10. extant. VII. Idus Junii ad Pompejum in Græciam proficiscens navim conscendit, ep. 7. lib. 14. Famil. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te, ait ipse pro Ligario, & nos in Commentario exposuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus scribit, ceteris gratus fuit, Cato autem illum conspicatus multis verbis reprehendit, quod Pompejum secutus esset. nam se non potuisse honeste eam sectam deserere, quam ab initio in rep. delegisset, illum, qui magis prodesse patriæ & amicis potuerit, si in Italia mansisset, & æqualiter se ad eventum comparasset, nulla ratione & absque necessitate hostem Cæsari factum esse, atque in tanti periculi societatem venisse. Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompejus illius opera utebatur, in causa erat ipse non negans, se facti sui pœnitere. Hactenus Plutarchus. ipse quoque ep. 3. lib. 7. Famil. ait: Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ ibi offendi, quòd veneram Cæsar in Hispaniam profectus, ea potitus est, & Dictator à M. Lepido prætore dictus comitia habuit, quibus ipse cum P. Servilio consul creatus est, ut scribit lib. 3. de bello civili.

Anno urbis DCCV. *Ciceronis* LIX. COSS. *fuerunt,*

C. JULIUS CÆSAR II. P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.

HIs consulibus pridie nonas Jan. Cæsar Brundisio in Epirum contra Pompejum trajecit, l. 3. de bello civili post Nonas Febr. Cicero è Græcia ad Atticum dedit ep. 2. lib. 11. Obsesso à Cæsare & circumvallato Pompejo apud Dyrrhachium, P. Dolabella ad Ciceronem misit epist. 9. libr. 9. Famil. nonis Junii in castris fuit: è quibus ad Atticum dedit epist. 3. libr. 11. & sequentem: in qua scribit se confici solicitudine, ex qua etiam summa infirmitas corporis consecuta sit. Itaque cum Pompejus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam media æstate, ut Plutarchus in Bruto tradit à Cæsare victus est, Cicero in acie non fuit, ut scribit ad Pætum ep. 18. lib. 9. Famil. sed remansit in castris, ut Livius lib. 3. scripsit: unde Plutarchus in Cicerone ait, τὸ μάχης ἀπεῖναι δι' ἀῤῥωστίαν, id est, prœlio propter infirmitatem corporis non interfuit. Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato, lib. 1. de Divinat. Catonem Dyrrhachii, ut impedimentis præsidio esset, cum XV. cohortibus à Pompejo relictum fuisse, Plutarchus in Pompejo, & Catone auctor est. Victo Pompejo, Cato (inquit Plutarchus in Cicerone) qui copias magnas, classemque magnam Dyrrhachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate consulari præstaret, imperium deferebat. quod cùm ille recusaret militiamque subterfugeret, propius factum est nihil, quàm ut occideretur, cùm & Pompejus filius, & amici eum proditorem appellarent, gladiosque stringerent; sed Cato resistens vix illum cædi eripuit, & ex castris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero lib. 1. de Divinat. refert Labienum ex Pharsalica fuga in castra venisse, interitumque exercitus nuntiavisse, atque ita ipsos subito perterritos metu naves conscendisse. Victoriam igitur Cæsaris Cicero belli finem sibi fecit. nec putavit, cùm integri pares non fuissent, fractos superiores fore, epistol. 3. libr. 7. Famil. Dio lib. 42. scribit Ciceronem cum nonnullis aliis senatoribus continuo Romam profectos esse: ipse epist. 6. lib. 11. ad Attic. ait, se in Italiam venisse non accersitum. Terentiæ uxori, quæ ipsi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novemb. Brundisio rescripsit, epist. 12. libr. 14. Famil. Brundisii Cicero diu moratus est Cæsarem exspectans, dum is post prælium Pharsalicum in Ægyptum profectus bellum Alexandrinum gessit. & Pharnacem in Ponto superavit. Brundisium quoque M. Antonius post victoriam cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit, quod beneficium Cicero Philippica secunda agnoscit. Scripsit tum Cæsar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset. quare, cùm Antonius petiisset à Cicerone per literas, ut sibi ignosceret: facere se non posse, quin Cæsaris litteris pareret: misit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonstraret, Cæsarem Dolabellæ dixisse, ut ad Ciceronem scriberet, ut in Italiam quam primùm veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. hoc XIV. Kalend. Januar. Cicero ad Atticum scripsit epist. 7. lib. 11. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit epistol. 7. lib. 11. ad Att. de eodem scribit ad Terentiam epist. 39. lib. 14. Famil. scribit etiam per Leptam & Trebatium epist. 17. ejusdem lib. vide epist. 8. lib. 11. ad Atticum.

Anno

Anno urbis DCCVI. *Ciceronis* LX.

C. JULIUS CÆSAR, II. DICTATOR FUIT. M. ANTONIUS MAG. EQVIT.

HAnc Dictaturam Cæsar extra Italiam iniit, auctore Dione lib. 42. De Antonio magistro equitum Cicero Philipp. 2. Accessit, ut Cæsare ignaro, cum esset ille Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. III. Non. Jan. die natali suo M. Tullius ad Att. dedit epist. 9. lib. 11. & sequentem XII. Kal. Febr. VIII. Id. Martii ad eundem scripsit epist. 11. & 12. Romæ illo tempore seditiones à P. Cornelio Dolabella trip. pl. & Tulliæ marito, legem ferente de novis tabulis, excitatæ sunt, de quibus Livius lib. 113. Dio lib. 42. Hæ sunt generi actiones, de quibus Cicero epist. 12. 14. 15. & 23. libr. 11. ad Attic. Pridie Idus Maji Cicero ad Atticum dedit ep. 15. & 111. Npnas Junii sequentem ejusdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brundisium venit, ep. 11. & 15. lib. 14. Fam. & ep. 17. lib. 11. ad Atticum. Constituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium eum Cn. Sallustio obviam Cæsari mittere: sed cum de ejus adventu nihil afferretur; consilium mutavit, ep. 17. & 18. lib. 11. ad Att. & ep. 11. & 15. lib. 14. Famil. Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæsaris, quas ille ex Ægypto ad eum miserat, ut esset idem, qui fuisset, ep. ult. lib. 14. Famil. & pro Ligario. ubi C. Pansam nuntium de concessis fascibus pertulisse, ait. Dedit tum Cicero ad Att. epistolas, quæ extremo libro undecimo exstant. Cum Cæsar ad Kal. Sept. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Asiaticas secus putabat ep. 21. lib. 11. ad Att. Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor est. Ubi ad Ciceronem allatum est, eum Tarentum navibus appulisse, atque inde Brundisium pedibus contendere, obviam illi processit, non equidem valde diffidens, sed tamen veritus in tanta multitudine hostis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæsar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, descendit & salutavit, cumque eo solo colloquens multa stadia processit, hæc Plutarchus in Cicerone. Kal. Octob. Cicero ad Terentiam de Venusino dedit ep. 20. lib. 14. Fam. mandans, ut in Tusculano omnia essent parata ad hospites excipiendos. deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam ep. 1. l. 9. Fam. Extremo anno Q. Fusius Calenus, & P. Vatinius coss. fuerunt, Dio lib. 42.

Anno urbis DCCVII. *Ciceronis* LXI. *Coss. fuerunt,*

C. JULIUS CÆSAR III. M. ÆMILIUS LEPIDUS.

CÆsar cum à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, ut Cicero lib. 2. de Divinat. ait, VI. Kal. Jan. Lilybæi conscendit, ac post diem quartum in conspectum Africæ venit, ibique hoc anno bellum Africanum adversus P. Scipionem, & Jubam Mauritaniæ regem administravit, de quo Hirtius, & alii. Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius scribit. Misit tum ad eum in provinciam Cicero epistol. penult. & ult. lib. 13. Famil. Cæsar, cùm ad bellum Africanum proficisceretur, M. Brutum Galliæ Cisalpinæ præfecit, auctor Appianus lib. 2. & Cicero epist. 6. lib. 6. Famil. eo tempore Cicero ad illum scripsit quinque epistolas, quæ lib. 13. Fam. leguntur. Græciæ idem Cæsar præfecit Ser. Sulpicium; epist. 4. lib. 4. item 1. & 6. lib. 6. Fam. Ad eum quoque plures Ciceronis epistolæ exstant lib. 13. Fam. Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec ferè exibat, propter varias hominum suspiciones, quas Varroni exponit epist. 2. lib. 9. Fam. Fuit etiam ruri in villis, epist. 1. libri 12. ad Attic. ubi Hirtii & Balbi Cæsarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ epistolæ ad familiares tum scriptæ ostendunt. in quibus sunt ad Varronem & Pætum pleræque lib. 9. Famil. Conquiescebat M. Tullius in studiis epist. 6. libri 9. Famil. Scripsisse illum eo tempore Partitiones Oratorias Corradus putat. & de Bruto, qui est de claris Oratoribus verè affirmat, eum vivo adhuc Catone scriptum esse, quamvis procœmium, anno sequenti editum fuisse, ostendat. Cæsar initio mensis Aprilis, ut Hirtius scribit, Jubam & Scipionem vicit: ac paucis diebus post M. Cato sibi Uticæ mortem consciv it. Cato autem sic decessit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet, ait Cicero Tusculan. 1. Africano bello confecto, Cæsar Idibus Jun. classem conscendit, & post diem tertium in Sardiniam pervenit. inde a. d. III. Kalend. Quint. naves conscendens duodetrigesimo die ad urbem Romam venit, Hirtius. Fuerat cum Cæsare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero Philip. 2. qui cum Cæsarem ab Africano bello redeuntem antecederet, epist. 7. lib. 9. ad Famil. Cicero ei Tironem obviam misit epist. 5. lib. 12. ad Attic. Cæsari senatus multos honores decrevit; in iis, ut præfectus moribus, καὶ πρότων ἐπιστάτης per triennium esset. Dio lib. 43. meminit Cicero epist. 15. lib. 9. Famil. Erat Cicero in urbe, atque à Cæsare, ut Plutarchus scribit, honore afficiebatur, adeò ut laudi Catonis à Cicerone scriptæ respondens orationem ejus & vitam, ceu Periclis & Theramenis maximè geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber Cato, Cæsaris Anticato inscribitur. Cicero anno sequente ad Atticum, ut epistol. 15. lib. 12. ita scripsit: Qualis futura sit Ciceronis vituperatio contra laudationem meam perspexi ex eo libro quem Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis. Tribus statibus usum C. Cæsarem in vituperando Catone, est apud Quintilian. lib. 3. cap. 9. Cæsarem in Anticatone citat Gellius lib. 4. cap. 16. C. Cæsar in Anticatone priore adducitur à Priscian lib. 13. Juvenalis Satyra 6. Duo Cæsaris Anticatones. Cicero sub finem lib. 13. ad Att. Cæsaris libros contra Catonem, nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. 4. M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo

æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud Judices respondit? Gellius libro 13. cap. 18. M. Cato nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem sibi gladio manu sua consciv it: de cujus vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur, Laus M. Catonis. Cæsarem laudationem à Cicerone scriptam non ægre tulisse, sed librum, sive βιβλίον π, scripsisse, ὃ ἦ Ἀντικάτωνος ἐπαίνεσις, ait Dio l. 43. Catone absoluto Cicero statim est aggressus Oratorem, ut ipse in oratore ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, scribit. De Oratore lege ep. 19. l. 6. Fam. M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in consulatu Cæsarem palam oppugnaverat bello civili partes Pompeji secutus, eo victo Cæsarem veterem suum inimicum metuens Mitylenas concessit, ibique in studio bonarum artium hoc tempore beatissimè, quantum modò natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Consolatione ad Albinam: tum M. Tullius ad eum dedit ep. 7. & 8. l. 4. Fam. hortans illum, ut Cæsari se summitteret. cum autem in senatu à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus senatus consurrexit, & ad Cæsarem supplex accessit, tum Cæsar accusata acerbitate Marcelli, repentè præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne ominis quidem causa negaturum. Itaque, cùm omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæsari præter L. Volcatium Tullum egissent, Cicero qui statuerat in perpetuum tacere, sententiam rogatus pluribus verbis egit Cæsari gratias, quæ oratio pro Marcello exstat. vide ep. 4. lib. 4. Fam. Cicero quoque Marcello persuasit, ut Romam redire vellet, epist. 9. 10. & 11. ejusdem libri. Hoc anno, ut Dio testatur, Cæsar fastos correxit, annumque ad cursum Solis accommodavit, ut CCCLXV. dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur, quo autem magis in posterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interjecti duos alios: fuitque hic annus XV. mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat. hæc Suetonius, lege præterea Macrobium, Plinium, Dionem & Plutarchum. Prid. Kal. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui post victos in Africa Pompejanos vita à Cæsare impetrata extra Italiam in exsilio vivebat, mare ad Cæsarem venit: cumque fratres & propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea est locutus, quæ causa, quæ tempus postulabat, epist. 15. lib. 6. Fam. Ligarius deinde à Q. Elio Tuberone reus factus est, ejusque patrocinium Cicero suscepit, tum Cæsarem dixisse ferunt: quid est causæ, cur Ciceronem orantem aliquamdiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hostem esse jampridem certum est. Ubi vero Cicero ingressus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progressa cùm affectibus varia, tum venustate admirabilis fuit, perspicuè cognitum ajunt, varios colores Cæsaris vultum subire, ejusque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharsalici præcli mentionem facere Orator cœpisset, immodicis perturbationibus incitatum corpore contremuisse, & libellos quosdam è manu ejecisse. Victus igitur Cæsar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac causa à nobis conversum in fine Commentarii Ligariani ad Ornatiss. virum Gerhardum Juliacensem jam dudum edidimus. Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hispania commovit: cujus meminit Cicero ep. 13. lib. 9. Famil. Tu lege Dionem lib. 43. ubi Cn. Pompejum Magni filium Hispaniæ partes plerasque in suam ditionem redegisse tradit. Cæsar igitur extremo hoc anno ad bellum Hispaniense profectus, XXVII. diebus in Hispaniam pervenit, ut Appianus libro 2. scribit. Hoc anno M. Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione lib. 57. atque tertium & centesimum explevit annum, ut scribit Val. Max. lib. 8. cap. 13.

Anno urbis DCCVIII. *Ciceronis* LXII.

C. JULIUS CÆSAR III.
DICTATOR FUIT.

M. ÆMILIUS LEPIDUS
MAG. EQVIT.

Eodem anno

C. JULIUS CÆSAR IV.
COS. SINE COLLEGA FUIT.

HÆc ex Capitolinis lapidibus rectè à viris doctis probantur, vide Fastos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimissa, virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dictitabat, formæ gratia, ut autem Tiro Ciceronis libertus scripsit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum dissolveret, erat enim puella dives, & bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat, quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum & familiarium impulsu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus satisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, è quibus verba illa Plutarchi, ἢ τὴν ὑστέραν αὐτῆς Κικέρων οὐ πάνυ κληρονόμῳ καταλαφθεὶς διεφύλαττεν, quæ nos vertimus, Et bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat: Bocchius sic expressit, Et ejus substantias sub tutoris fide servabat: Xylander notiter: Ejusque bona fidei suæ commissa Cicero heres, ab ea scriptus servabat. Corradus, Et ejus facultates Cicero suæ fidei commissas, ut heres relictus, servabat. Non erat Cicero ut heres relictus, neque secundus heres, ut Corradus scribit: sed Publilius, sive Popillius moriens Ciceronem heredem instituerat, & rogaverat, ut hereditatem redderet suæ filiæ. Hujusmodi heredem fideicommissarium dici à Jurisconsultis, etiam in Græcis Justiniani Constitutionibus, notum est iis, qui libros illos non aspernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres à Q. Fabio Gallo scriptus, rogatus fuit, ut, omnis hereditas ad filiam perveniret, ut est lib. 2. de Finibus. Verum ad

institu-

institutum. Calenus apud Dionem lib. 46. ait, M. Tullium exacta ætate virginem duxisse, ἵνα οἱ τὰ ἰδίας δυνάμεως ἀπαίσῃ, ut illius facultatibus se ære alieno liberaret. Quintilianus lib. 6. cap. 4. Cicero objurgantibus, quod sexagenarius Popilliam virginem duxisset, Cras mulier, erit, inquit lib. 12. ad Att. ep. 27. Publilia nominatur, quam secundam Ciceronis uxorem fuisse homines docti affirmant. De his nuptiis cum Ciceroni Cn. Plancius gratulatus esset, Cicero ita respondit, epist. 14. lib. 4. Famil. Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certè scio. sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempub. offendissem, &c. Non ita multò pòst, quàm Cicero Publiliam duxerat, Tullia filia apud Lentulum pariens decessit, ut Plutarchus scribit. Asconius quoque in Pisonem, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu decessisse, ait. Propter Tulliæ partum Cicero se Romæ teneri initio belli Hispaniensis scribit ad Leptam epist. 19. lib. 6. Famil. Lentulus apud quem Tullia decessit, est P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæsare in Hispania erat, ut Cicero Philipp. 2. & epistolarum ad Atticum libr. 13. ostendit. Itaque deplorans Tulliæ mortem ad illum scripsit epist. 11. lib 9 Famil. Quanto dolore propter interitum filiæ carissimæ exarserit, ipse ostendit in epistolis, quas cum ad Atticum misit, & exstant lib. 12. & 13. ad Attic. Undique tum philosophos ad Ciceronem consolandi gratia convenisse, Plutarchus auctor est. Misit ad Tullium consolatorias literas M. Brutus, epist. 8. lib. 12. ad Att. in Bruto, & epist. 9. ad M. Brutum. Ser. Sulpicii consolatio exstat, epist. 5. lib. 4. Famil. cui Cicero epist. sequenti respondit. L. quoque Luccejus Ciceronem per literas consolatus fuit. eique respondet epist. 13. lib. 5. Famil. Præterea Cæsar litteras consolatorias pridie Kal. Maji Hispali dedit, epist. 19. lib. 13. ad Att. sed, cùm omnem consolationem vinceret dolor, se ipse per litteras consolatus est, scripsitque librum, quem consolationem, vel de luctu minuendo inscripsit lib. 12. & 15. ad Att. Ex hoc lib. Lactantius lib. 1. & 3. multa adduxit. Consolationis suæ meminit etiam Cicero in Tusculanis aliquoties, & in secundo de Divinat. sic: Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur, ceteris item multum profuturam puto. Plutarchus addit, Ciceronem Publiliæ nuntium remisisse, quod visa esset Tulliæ morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de solutione dotis fuisse videtur lib. 13. & 16. ad Att. Post Tulliæ mortem Cicero domo abfuit, & Asturæ atque in ceteris villis maximam partem anni in philosophiæ studiis consumpsit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philosophiam, cui multum adolescens discendi causa temporis tribuerat, se retulit, & sapientiæ studium longo intervallo intermissum revocavit, Tuscul. 1. & de Offic. 2. Quare cùm, quæ à Græcis summis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis litteris illustrare vellet: Hortensium scripsit, quo in libro philosophiam ab Hortensio accusatam & vituperatam, ipse defendit, & collaudavit, ut testatur primo de Finibus, ejusdem mentio est Tuscul. 3. & lib. 2. de Divinat. his verbis: Cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo libro, qui est inscriptus Hortensius, hujus libri lectione D. Augustinus se ad veræ, hoc est, Christianæ philosophiæ contemplationem incensum fuisse, aliquot locis fatetur. Deinde, ut est secundo de Divin. quod genus philosophandi minime arrogans, maximeque & constans & elegans arbitrarentur, quatuor Academicis libris ostendit. Scripserat autem primum duos libros Academicos, & unum Catulum, alterum Lucullum appellavit, quorum posterior adhuc exstat: de quo Plutarchus in vita Luculli, deinde quia φιλόσοφον τὸ πρέπον videbatur, quòd erat hominibus non ignota illa quidem ἀπαιδευσία, sed in iis rebus ἀτεχνία, eosdem ipsos sermones ad Catonem Brutumque transtulit, sed admonitus ab Attico totam illam Academicam σιωπὴν ab hominibus nobilissimis absturbaret, transtulique ad M. Varronem, & ex duobus libris condidit in quatuor, lib. 13. ad Att. epist. 12. 13 & 19. atque ex his quatuor libris primi tantum particula exstat. Scripsit tum etiam ut ex iisdem epistolis cognoscitur, de finibus, cumque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum & malorum, perfugatus est is locus quinque libris, ut quid à quoque & quid contra quemque Philosophum diceretur, intelligi posset, lib. 2. de Divinat. Ita autem confecit quinque libros πρὸς πλάτωνα, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, πρὸς πανταικὸν M. Pisoni daret, epist. 18. lib. 13. ad Att. Scripsit eodem tempore Laudationem Porciæ, sororis M. Catonis, & uxoris L. Domitii Ahenobarbi, epist. 36. & 47. lib. 13 ad Att. Jam à scriptis aliò transeamus. Post Tulliæ mortem Tullius M. F. Athenas cum L. Tullio Montano profectus est, in fine libr. 12. ad Attic. Serv. Sulpicius adhuc Achaiæ præerat, atque pridie Kalend. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit epist. 12. lib. 4 Fam. in qua eum certiorem facit de M. Marcello, qui à P. Magio Chilone occisus erat, Livius lib. 115. Cicero epist. 10. & 11. libr. 13. ad Attic. A. Torquatus eo tempore Athenis exsulabat, ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib. 6. Famil. In quarta epist. Servius Athenis discessisse dicitur. Cæsar interim liberos Pompeji in Hispania vicit: è quibus Sextus profugit, Cneus prid. Id. April. interfectus est auctore Hirtio. Dolabella inde in Italiam profectus, ad Ciceronem Majo mense venit, epist. 8. lib. 13. ad Attic. Cæsar deinde in urbem mense Octobri revertit, ut Paterculus lib. 2. scribit. Initio ejus mensis eum revertisse, ex iis, quæ sequuntur, disces. In triumphalibus fragmentis tabularum Capitolinarum scriptum est, Q. Fabium Maximum cos. anno DCCVIII. ex Hispaeia III. Id. Octobr. triumphasse. Fabius autem consul non fuit, nisi post Cæsaris reditum ex Hispania. Cæsar enim in urbem reversus consulatu se abdicavit, & in reliquum anni Q. Fabium, & C. Trebonium suffecit, auctore Dione lib. 43. atque hi sunt Consules, quos Cæsarem in quarto Consulatu sibi

internos novissimos menses substituisse, Suetonius ait. Jam Cæsarem ante Q. Fabium triumphasse, non modo ex Dionis historia cognoscitur, sed & à Quintiliano lib. 6. cap. 6. diserte scribitur. Quæ cum ita sint, considerandum, quomodo Cæsar ex Hispania revertens à Cicerone tertii Saturnalibus potuerit hospitio accipi, ut videtur significari epistol. ultim. lib. 12. ad Att. Post reditum Cæsaris ex Hispania Cicero apud eum dixit pro Dejotaro, quæ oratio exstat. Fuerat is tetrarcha Gallograciæ pœne totius, Armeniæ minoris rex à senatu constitutus. Sed quia bello civili Pompeji partes secutus fuerat, Cæsar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abstulerat, Cicero Philip. 2. Hirtius de bello Alexandrino. Cùm deinde Cæsar litteris Tarracone datis eum bene sperare, & bono animo esse jussisset; hoc tempore Castor nepos Dejotari ex filia Philippum medicum servum regis corruptum præmiis ad accusandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi suæ Cæsarem interficere voluisse. Accusatum domi Cæsaris Cicero hospes ejus defendit, causamque licet tenuem, & inopem, tamen scripsit, atque ad Dolabellam misit, epist. 12. lib. 9. Famil. Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo, consule mortuo, C. Caninius Rebilus consul hora septima renuntiatus est, qui usque ad Kalend. Jan. esset, quæ erant futuræ mane postridie. Itaque Cicero dixit, eum mirifica vigilantia fuisse, qui suo toto consulatu somnum non viderit, epist. 30. lib. 7. Famil. Macrobius lib. 3. & 7. Pollio in libro de xxx. tyrannis. Plinius lib. 7. cap. 53. Plutarchus in Cæsare & Dio lib. 43.

Anno urbis DCCXI. *Ciceronis* LXIII. *Coss. fuerunt,*

C. JULIUS CÆSAR V. M. ANTONIUS.

EOdem anno, ut monumenta vetusta ostendunt, C. Julius Cæsar dictator IV. fuit, & M. Æmilius Lepidus Magister equitum. Cicero post libros quinque de Finibus totidem Tusculanarum quæstionum sive disputationum edidit, iisque res ad beate vivendum maxime necessarias aperuit: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa contentam, libr. 2. de Divinat. Utrum verò hi libri ad hunc, an superiorem annum referendi sint nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philosophicis libris deinceps dicemus, si prius acta urbana exposuerimus. Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit Kalend. quidem Januarii affuit in senatu, cùm Cæsar P. Cornelium Dolabellam subrogare sibi, resistente Antonio, voluit, ut cognoscitur Philip. 2. vide Plutarchum in Antonio. Lupercalibus, id est, xv. Kalend. Martii, cum Cæsar in Rostris sedens in sella aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos, Antonius unus e Lupercis ad sellam accessit & capiti ejus diadema imposuit: quod Cæsar cum plausu populi rejecit, Cicero Philipp. 2. 3. & 13. Plutarchus, Appianus, Dio, & alii. Idibus Mart. Cæsar à conjuratis in Pompeji curia tribus & xx. plagis confossus est. ejus conjurationis, ut Plutarchus scribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiarissime uteretur, verum, quia Cæsare interfecto, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; Antonius, Ciceronis consilio Cæsarem interfectum, postea in senatu dixit, Phil. 2. Dio l. 44. ait percussores Cæsaris, cùm è curia in forum se conferrent, crebro Ciceronem exclamasse. Receperunt illi se è foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis ascendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret, atque ad defendendam remp. hortaretur: sed, cùm cæteri consulares irent, redirent, ipse in sententia mansit, neque Antonium illo die neque postero vidit, ut ipse in secunda Philipp. testatur: nec verum est, quod Plutarchus, Appianus, Dio, & interpretes Philippicarum scribunt, postridie Idus senatum in æde Telluris habitum fuisse, nam & in secunda Philip. se post diem tertium in ædem Telluris venisse ait, ex epist. 11. & 16. libr. 14. ad Atticum id Liberalibus factum fuisse ostendit, id est, a. d. xvi. Kal. April. Eo die M. Tullius, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, Athenienssumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavit, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censuit. Philipp. 1. Plura scripsi in cap. 2. libr. 12. Orosii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejusque parvus filius in Capitolium missus, pacis obses fuit, Philipp. 1. & 2. itaque interfectores, ut Plutarchus in Bruto, scribit, è Capitolio descenderunt, & Brutus apud Lepidum, Cassius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. postero die provinciæ iisdem in senatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Cassio Africa: Trebonio Asia: Cimbro Bithynia, D. Bruto Gallia citerior. Sed, cùm Cæsar funere elatus, & à M. Antonio laudatus esset, plebs cum facibus ad domum Bruti, Cassii, & aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulsa fuit. quod historici prope omnes scribunt, & cum illis Cicero libro 14. ad Attic. & Philipp. 2. Tum M. Brutus, & Cassius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti, diu ibi otioli fuerunt, ut lib. 14. & 15. ad Atticum videmus. Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas suas lustravit, ut indicant epistolæ illæ, quæ initio lib. 14. ad Att. hoc tempore scriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat, quam rusticari, epist. 23. lib. 16. Famil. Hæc autem rusticatio nobis dedit tres libros de Natura Deorum, & duos de Divinatione, & præterea dialogum de senectute, ut puto, quamvis enim ante libros de Divinatione sit scriptus, ut procœmium

lib. 2.

lib. 2. ostendit: tamen hoc anno eum ad Atticum missum arbitror, cum is timidior παιπαφίς quibus dam commoveretur, & Cicero senectutem contemneret, epist. 23. lib. 16. Famil. Ante Idus Maji scriptum fuisse, cognoscitur extremo libr. XIV. epistol. ad Attic. Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes suas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, epistol. 23. lib. 16. Famil. scripsit Lælium, sive de amicitia. Romæ interim à consulibus M. Antonio, & P. Dolabella, qui Cæsaris locum ceperat, uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat, & in Liviana epitoma lib. 116. Chamaces, ab Appiano lib. 3. ἀμφὶ πῶ ὁ ψελλὸς μάγειρος, à Valerio Max. lib. 9. cap. 16. Herophilus equarius medicus dicitur. De hujus supplicio Attici literas Cicero accepit XVII. Kalend. Maji. epist. 8. lib. 14. ad Attic. Mense Aprili & Majo Antonius Italiam percursavit, Dolabella, absente collega, bustum in foro evertit, Philipp. 2. Plebs enim solidam columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in foro in busto Cæsaris statuerat, & inscripserat, PARENTI PATRIÆ: atque apud eandem sacrificabat, vota suscipiebat & controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahebat, ut Suetonius scribit. Dio lib. 44. βωμὸν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sacrificia fecerit. Ara nominatur quoque epist. 1. lib. 11. Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella sustulit, & homines seditiosos, quia illam eversionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo dejecit epist. 18. lib. 14. ad Attic. & Philip. 1. Meminit ejusdem rei Lactantius lib. 1. cap. 15. ubi ait, Dolabellam Cæsaris columnam, id est, titulum, evertisse. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ consuli, epistol. 14. l br. 9. Famil. C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit, & Augustus dictus est, cùm Cæsar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæsaris cæde in Italiam transit & Neapolim venit XIV. Kalend. Maji, epist. 10. lib. 14. ad Attic. fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorifice & amice, epistol. 12. ejusdem lib. Romam cùm venisset, ab Antonio cos. superbe exceptus est. Adiit tum invidiosam Cæsaris hæreditatem, quamvis id neque Attiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. quod cum aliis historicis Vellejus & Suetonius scribunt. Adita hæreditate Cæsaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæsar Octavianus de more dictus est. quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum sequente, cum jam consul esset, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero eum modo Octavianum modo Octavium nominat. Deinde aperte (inquit Vellejus) Antonii ac Dolabellæ Consulum erupit furor. sestertium septies millies depositum à C. Cæsare ad ædem Opis occupatum est ab Antonio. Hinc Cicero in Philipp. 2. ubi est millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? Mentionem ejusdem pecuniæ facit Philippica 1. & 5. & epist. 16. lib. 14. ad Attic. Rapinas, inquit, scribis ad Opis fieri. Quibus in villis & locis M. Cicero mensem Aprilem & Majum rusticando posuerit, epistolæ lib. 14. ad Att. demonstrant, quas illis mensibus scripsit. Hoc quoque ex iisdem, & ex epist. 1. lib. 15. cognoscitur, A. Hirtium cos. designatum mense Majo cum Cicerone in Puteolana fuisse. Ibi tum sermonem de Fato habitum fuisse, ipse initio libri de Fato testatur. De Timæo Platonis, qui liber de Universitate inscribitur, certò sciri non potest, quo tempore scriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille temporibus hisce videtur conversus, non invitus descendo: cùm præsertim constet, Ciceronem, nisi extremo hoc tempore, græcos scriptores, non vertisse. vide procœmium lib. 1. de fin. Extremo mense Majo Tullius Romam versus proficiscens, ut Kalend. Junii in senatu, sicut Antonius edixerat, adesset, scripsit epistolas, quæ initio lib. 15. ad Atticum leguntur. Kalendis, cum Antonius Romam se, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisset; senatores metu perterriti repente diffugerunt, Philipp. 2. IV. Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, epist. 8. libr. 15. ad Attic. nec in urbem rediisse, nisi pridie Kalend. Septemb. videtur. Eo tempore de Officiis scribere aggressus est, epist. 13. lib. 15. ad Attic. sed post reditum è cursu Achaico absolvit. hoc verò tempore, cùm haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingressus est, ut Romæ adesset Kalend. Januariis, quibus Hirtius & Pansa consulatum erant inituri, Philipp. 1. & in Cicerone Plutarchus. VI. Nonas Quintil. ex Arpinati scribens Attico epistola 26. libr. 15. ait, se itinera sic composuisse, ut Nonis Puteolis esset, sicut fuit epist. 1. libr. 16. ad Attic. Cùm autem Brundisium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, Cicero vitaret, ut ait Philipp. 1. Veliæ fuit XIII. Kal. Sext. epist. 20. lib. 7. Famil. eumque diem ibi constitit. epist. 6. lib. 16. ad Att. Vela proficiscens Topica ad Trebatium, cùm secum libros non haberet, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsit, & Regio librum ad Trebatium misit. V. Kal. Sext. epist. 19. lib. 7. Fam. & in procœmio Topicorum. Miserat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Gloria, epist. 28. lib. 15. & 6. lib. 16. ad Att. Meminit horum librorum ipse lib. 2. de Officiis, & Gellius lib. 15. cap. 6. Scribit in epistolis Franciscus Petrarcha, se hos libros habuisse, qui jam nusquam apparent. Cicero deinde in Siciliam transgressus Kal. Sext. venit Syracusas. Cùm autem postero die venti ipsum ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, detulissent; ab eo loco conscendit, ut transmitteret, & stadia circiter CCC. provectus, rejectus Austro vehementi est ad eandem Leucopetram: cumque intempesta nox esset, mansisseque in Villa P. Valerii comitis & familiaris sui, postridieque apud eundem ventum exspectans maneret, Rhegini quidam illustres eo venerunt Roma, qui summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, Cæsaris interfectores Romam redirent. Addebant etiam, Ciceronem desiderari, & subaccu-

sari. quæ cùm audisset, sine ulla dubitatione abjecit consilium profectionis, itaque celeriter Veliam devectus, convenit Brutum, qui cedens Italia cum suis navibus erat apud Haletem fluvium circa Veliam, Philippica prima, & epist. 7. lib. 16. ad Attic. Inde ventis remisque in patriam omni festinatione properavit, epist. 25. lib. 12. Famil. Accedenti ad urbem tanta multitudo, ut Plutarchus scribit, obviam processit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt, adventumque gratulantur, dies fere consumtus fuerit. Videtur autem verisimilius eum prid. Kalend. Septemb. Romam revertisse, quod Plutarchi narratio ostendit, quàm Kalendis, ut ipse significare videtur epist. 25. lib. 12. Famil. Kalendis Septemb. Antonius senatum habuit de supplicationibus Cæsari decernendis, & Ciceronem in Curiam vocavit, qui cum è via langueret, & sibimet displiceret, misit pro amicitia qui hoc ei diceret, Philipp. 1. & 5. Plutarchus ait, Ciceronem languoris causam oppositisse, cùm re insidias metuere ex quadam suspicione, & indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens, palam in senatu, nisi veniret, fabros se missurum & domum ejus disturbaturum dixit Philipp. 1. & 5. Plutarchus scribit, Antonium milites misisse, quos Ciceronem adducere vel domum ejus incendere jusserit: sed, cum multi intercederent, & deprecarentur, pignoribus captis quievisse. Venit postridie in senatum Cicero, cùm Antonius non venisset, locutumque se de rep. minus quidem libere, quam sua consuetudo; liberius tamen, quam pericula minæque postulabant, ait Philippica 5. ad Att. epist. 23. lib. 12. Famil. scribit, se postridie in summa reliquorum servitute liberum unum fuisse. Habuit tum in senatu primam orationem Philippicam, in qua primum itionis & reditionis suæ causam exponit: deinde de Antonii injuria, & Cæsaris actis disputat, ad extremum Antonium & Dolabellam coss. ad remp. moderate regendam cohortatur. Tum Antonius ira incensus, inimicitias Ciceroni denuntiavit, atque adesse in senatu jussit XIII. Kal. Octob. ipse interea septendecim dies de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamavit, & XIII. Kalend. agmine quadrato in ædem Concord. venit, atque in Ciceronem absentem orationem ex ore impurissimo evomuit, omnibusque visus fuit suo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cupienti in senatum venire, per amicos non licuit, eo quod Antonius à Cicerone cædis initium quæreret, facturusque putaretur, Philipp. 3. & 5. & epist. 25. lib. 12. Famil. Antonio M. Tullius respondit scripta nobili & divina, ut Juvenalis ait, Philippica secunda, in qua primum crimina sibi objecta refutat, & deinde totam Antonii vitam à pueritia exorsus reprehendit. Nec verum est, quod interpretes ad unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in senatu præsente Antonio habuisse, sed ita Cicero eam scripsit, quasi in præsentem Antonium XIII. Kal. Octob. habita esset, argumento sunt verba illa: Quæro deinceps num hodiernus dies qui sit, ignores: nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse? quartum diem ludorum Rom. in circo fuisse XIV. Kalend. Octob. ex Kalendario vetere notum est. Antonius deinde obviam profectus est legionibus quatuor quæ in Macedoniam à Cæsare missæ; post ejus cædem in Italiam reverterunt, ut eas pecunia sibi conciliaret, & ad urbem vel potius in urbem adduceret: Brundisiumque venit VII. Idus Octob. epist. 23. lib. 12. Famil. & Philipp. 5. Profecto Antonio, Octavianus primum à Galatia, mox à Casilino veteranos paternos excivit: quorum exemplum secuti alii brevi in formam justi exercitus coiere, Vellejus libr. 2. Cicero epist. 8. lib. 16. ad Attic. Cum autem Antonius Brundisii militibus centenas drachmas promitteret, fortissimæ legiones ejus promissis reclamarunt, & congiarium hoc acciperę noluerunt, itaque centuriones domum ad se venire jussit, eosque ante pedes suos, uxorisque suæ jugulari coëgit, Cicero Philipp. 3. 5. & 13. & epist. 8. lib. 16. ad Att. Dio lib. 45. Appianus 3. Cicero tum rusticabatur, atque libros de officiis perficiebat, ut cognoscitur epist. 8, & sequentibus lib. 16. ad Att. Sunt etiam, qui eo tempore paradoxa scripta fuisse existiment, quod secundo paradoxo in Antonium invehi videatur: quamvis in procœmio de Catone quasi vivo loquatur. Antonius, cùm edixisset, ut adesset senatus frequens a. d. VIII. Kalend. Decemb. eumque diem obire neglexisset, in ante diem quartum Kalend. distulit, adesse in Capitolio jussit, quo cum de legione Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæsarem Octavianum transierant, nuntius esset allatus, mente concidit, & paludatus in Galliam citeriorem, quam à populo obtinuerat, cùm ea D. Bruti provincia esset, properavit. Dio, Appianus, Vellejus, Cicero ipse Philippica tertia & sequentibus. Sed Antonium Brutus provincia excluſit, atque exercitu obsistens edictum proposuit, quo promittebat, se provinciam Galliam retenturum in senatus populique Rom. potestate Philip. 3. Quare cum Cicero V. Idus Decemb. Romam venisset, ut scribit epist. 5. libr. 11. Famil. tribuni pleb. edixerunt, ut senatus adesset a. d. XIV. Kal. Jan. Statuerat Cicero ante Kalendas Januar. in senatum non venire: sed cum eo die ipso edictum D. Bruti propositum esset, mane in senatum venit, quod ubi est animadversum, frequentissimi senatores convenerunt, epist. 6. lib. 11. Famil. Retulerunt tribuni pleb. ad senatum de præsidio consulum desi. Pansæ & Hirtii, ut senatus Kalendis Januarii tuto haberi, sententiæque de summa reipubl. libere dici possent. Tum M. Tullius rogatus sententiam censuit, ut & præsidium decerneretur, & quæ Octavianus Cæsar egisset, publica auctoritate confirmarentur, & milites, qui ab Antonio ad Cæsarem transissent, præmiis afficerentur; item ut D. Brutus, ceterique provincias suas retinerent, neque cuiquam traderent, nisi qui ex S. C. successisset, quam sententiam Cicero Philipp. tertia complexus est, factoque S. C. in ejus sententiam, progressus in concionem, quid in senatu actum esset, populo exposuit quæ est Philippica quarta. Hujus S. C. meminit etiam Dio lib. 45.

Anno

Anno urbis DCCXX. *Ciceronis* LXIV. Coss. *fuerunt,*

C. VIBIUS PANSA, A HIRTIUS.

KAlendis Januarii consules statim post sollemnem religionem senatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumsedebat, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt; ut Appianus lib. 3. scribit. Ibi L. Piso & alii nonnulli mitiorem sententiam de Antonio dixerunt, legatosque ad eum mittendos censuerunt. Cicero cum suis id egit, ut hostis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in senatu quintam Philipp. in qua non modo legationem dissuadet, verum etiam bello Antonium persequendum esse censet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempubl. adversus Antonium defendant. Eo die nihil in senatu confectum est: sed, controversia usque ad noctem ducta, senatum esse dimissum, Appianus scribit. Postridie Antonius hostis, ita ut Fullius censuerat, judicatus fuisset, nisi Salvius tribunus pleb. intercessisset, decrevit tamen senatus, ut D. Brutus laudaretur, quod Galliam Antonio non concessisset: item, ut Cæsar una cum Hirtio & Pansa exercitu illo, quem haberet, bellum administraret, atque statua illi poneretur, ut sententiam loco consulari diceret, consulatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquissent, parta victoria pollicitus esset, tanta publice daretur. Hæc Appianus lib. 3. ubi addit, insequenti die fuisse decretos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Ciceronem scribere senatus voluerit. Dio lib. 45. & 46. eadem fere narrat & senatum à Kalendis Januar. per triduum habitum, sententiasque dictas, & tandem legationem ad Antonium missam fuisse ait. Itaque pridie Nonas Januar. factum Senatusconsultum fuit, ut Serv. Sulpicius, L. Piso, & L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur, quam rem M. Tullius eodem die in contione exposuit habita oratione, quam sexta Philippica comprehendit, de legatis vide epist. 8. lib. 11. 4. & 24. libri 12. Famil. Cum legati ad Antonium missi exspectarentur, ejusque amici responsa illius confingerent, M. Tullius metuens, ne senatorum animi ad pacem inclinarent, habuit in senatu Philippicam septimam, in qua pacem tribus de causis dissuadet: Primum, quia sit turpis, deinde, quia periculosa: postremo, quia esse non possit. In legatione Ser. Sulpitius mortem obiit. Piso & Philippus Romam reversi ab Antonio ad senatum intolerabilia postulata retulerunt, ep. 4. lib. 12. Famil. Dio lib. 46. Tumultus interim à senatu fuit decretus, cum belli nomen in sententia poni quibusdam non placeret, id quod Cicero Philippica octava reprehendit. quam ante Idus Martias in senatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Calenum, qui Antonio studebat. Deinde, cum de ornando Serv. Sulpitio in senatu ageretur, Cicero nonam Philippicam dixit? suadens, ut Sulpitio statua pedestris ænea in rostris poneretur, quam sua ætate pro rostris Augusti exstitisse, Pomponius de Origine juris testatur. M. Brutus anno superiore ex Italia in Græciam profectus, cum Athenas venisset, adolescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium causa erat, sibi adjunxit, in his fuit M. Ciceronis filius: quem Brutus, ut Plutarchus scribit, summis laudibus efferebat, inquiens, se illum sive vigilaret, sive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generosus tantumque odium tyrannorum esset, Brutus inde in Macedoniam transgressus, Ciceronem filium secum duxit, eoque legato usus multa feliciter gessit, ut Plutarchus in Bruto testatur, & Brutus in epistola ad Ciceronem patrem, quæ nunc est quarta libri, qui ad Brutum exstat, ita scribit: Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nunquam dimittere videatur cogitationem, cujus sit filius. Ut vel hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur, qui verum esse non putant, quod Cicero lib. 2. de Officiis ait, filium bello civili à Pompejo alæ alteri præfectum, magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consecutum fuisse equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propositum. Venit M. Brutus in Macedoniam, cum Q. Hortensio decedenti C. Antonius Marci frater succederet. Sed Hortensius exercitum, quem delectu habito conscripserat, Bruto tradidit. legio etiam, quam L. Piso legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio se tradidit, equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum quæstorem, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cneus Domitius adolescens à legato Syriaco, qui à Plutarcho Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrhachium occupaverat portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius se Apolloniam recepit, Cicero Philipp. 10. Plutarchus in Bruto, & Dio lib. 47. His de rebus Brutus litteras publice misit, quas C. Pansa consul coacto senatu recitavit, & Brutum oratione sua ornavit. Sed Q. Fufius rogatus sententiam, Brutum oppugnavit. contra quem Cicero tum Philippicam decimam dixit, quam Brutus epist. 4. de litteris habitam esse contra Calenum, ait. Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum septem cohortibus Philippica 10. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amisit, quas Brutus concidit: deinde prælio cum Cicerone filio ad Byllidem commisso, victus in Bruti potestatem venit, ut Plutarchus in Bruto scribit. Antonium Brutus secum diu honorifice habuit, usque eo, ut magistratus insignia illi non adimeret, quam ejus clementiam Cicero in epistolis ad eum scriptis sæpe accusat. Sed, cum Antonius Apolloniam teneret, ante Kalend. Aprilis Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ, verberibus ac tormentis quæstione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit, Cicero Philipp. undecima; & Dio 47. Itaque Dolabella à senatu hostis judicatus fuit: Postridie,

cum

cum in senatu ageretur de Imperatore deligendo, qui bello Dolabellam persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum esse: aliis nonnullis placuit, ut consules Dolabellæ persequendi causa Asiam & Syriam sortirentur. Cicero sententiam rogatus Philippicam undecimam dixit. in qua primum Trebonii casum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accusat: deinde duabus illis sententiis refutatis, censet, ut Dolabellam C. Cassius bello persequatur. quam sententiam se repugnante & irascente Pansa dixisse, ad Brutum scribit epist. 5. ea sententia dicta, quæ facile valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset, productus fuit in concionem à tribuno pleb. M. Servilio eandemque rem ad populum summa contentione egit, epist. 7. lib. 12 Famil. Extremo anno superiore turbinis vi simulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ pridie, quam in exsulium iret, posuerat, dissipatum membris prorsum jacuit fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obsequens & Dio lib. 45. scribunt. Quinquatribus, id est XIV. Kal. Apr. senatus decrevit, ut hæc Ciceronis Minerva, custos urbis restitueretur, epist. 25. lib. 12. Famil. Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, senatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem, & P. Servilium. Sed, cùm eam legationem frustra fore Cicero videret, habuit in senatu Philippicam duodecimam. in qua legationem dissuadet, seque ad eam obeundam idoneum non esse demonstrat. Meminit hujus legationis Dio quoque lib. 46. Pansa deinde initio mensis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Paterculo, pontifex Max. in C. Cæsaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad senatum misit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. ea de re cùm in senatu ageretur, multi pacem suaserunt, quòd incertus exitus belli esset, & quòd Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere posset. tum M. Tullius rogatus sententiam, Philippicam 13. in senatu dixit, in qua adversariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis esse non posse docet: & Antonii animum ex litteris ad Hirtium & Octavianum missis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum misit epist. 27. lib. 10. Famil. in qua illum, ne se in istam pacificationem interponat, hortatur. Post profectionem Pansæ consulis turbulentissimum tempus fuit, cum D Brutus Mutinæ vix jam sustineret. itaque cum tristis à Mutina fama manaret, omnesque aut fœdissimam mortem, aut miserabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque insolentia impii cives famam dissipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum fascibus descensurum esse. Interim XVII. Kalend. Maji, ut Galba ad Ciceronem scribit epist. 30. lib. 10. Famil. seu, ut Ovidius lib. 4. Fast. indicat, XVIII. Kalend. Maji, Antonius prælio ad Mutinam superatus est. Habuit paucis diebus post concionem Romæ P. Appulejus tribunus pleb. in qua cum liberare Ciceronem suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse à M. Tullio unquam de republica, nisi optimè cogitatum. Duabus tribusve horis post optatissimi nuntii & litteræ de Victoria Mutinensi venerunt, quo tempore tantæ multitudinis, quantam urbs capiebat ad Ciceronem concursus est factus, à qua ille maximo clamore atque plausu in Capitolium deductus, & in rostris collocatus domum inde reductus est. Hæc sunt apud Ciceronem Philip. 14. epist. 2. 6. & 7. ad Brut. & epist. 30. lib. 10. & 6. lib. 12. Famil. Pridie Vinalia, id est X. Kalend. Maji, Cicero habuit Philippicam decimam quartam. in qua supplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Pansæ, Hirtii, & Cæsaris nomine ob Antonium hostem superatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos consolatur. de supplicatione 1. dierum vide Appianum libr. 3. Cùm Hirtius in prælio cecidisset, & Pansa ex vulneribus paucis diebus post Bononiæ mortuus esset, rumor percrebruit, Ciceronem cos. factum esse, epist. 8. ad Brut. Plutarchus & Appianus scribunt, M. Tullium ab Octaviano ad consulatus petitionem inductum fuisse. V. Kalend. Maji senatus habitus fuit de iis, qui hostes judicati erant, bello persequendis, epist. 9. ad Brut. Dedit eo tempore Cicero plures litteras ad D. Brutum, & L. Plancum, ut fusum Antonium persequerentur. quæ libr. 10. & 11. Famil. exstant. Interim Antonius fuga transgressus Alpes primo spe colloquii repulsus à M. Lepido; mox sæpius in conspectum veniens militum, per aversa castrorum proruto vallo à militibus receptus est, Paterculus lib. 2. Plutarchus in Antonio, Appianus lib. 3. Lepidus se cum Antonio conjunxit. a. d. IV. Kalend. Jun. epist. 23. lib. 10. Famil. Pridie Kalend. Quintil. Lepidus sententiis omnibus hostis à senatu judicatus est, ceteriqué qui unà cum illo à republ. defecerant, quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta fuit, epist. 10. lib. 12. Famil. epist. 16. & 19. ad Brut. & Dio lib. 46. Octavianus Cæsar, ut cognovit Antonium à Lepido receptum, ceterosque duces & exercitus consentire pro partibus, causam optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque jactassent, Suetonius in Augusto, Paterculus lib. 2. Brutus epist. 20. lib. 11. Famil. Tum inter eum & Antonium commercia epistolarum, & conditionum facta mentio, quod Paterculus scribit. cumque effecisset, ut milites inter se jurejurando sancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæsaris fuisset, bellum se gesturos; quadringentos milites Romam ad senatum misit, qui consulatum sibi nomina exercitus deposcerent: cùm quidem cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto sagulo ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si non feceritis vos, Suetonius, & Dio libro 46. ubi addit, Ciceronem subjecisse: Si ita consulatum petieritis, eum accipiet. Militibus re infecta ad Octavianum reversis, Antonium & Lepidum in Italiam accersivit, atque

atque ipse legiones ad urbem hostiliter admovit, Suetonius, Dio & Appianus: qui scribit Ciceronem tum ad Octavianum venisse, ac paullo post lectica ex urbe fugisse. C. autem Cæsar Octavianus consul cum Q. Pedio statim factus est, ut omnes annales testantur. Consulatum Cæsarem iniisse pridie, quàm xx. annos implerct, x. Kalend. Octobris, Paterculus auctor est. In Liviana epitoma lib.119. legitur, Cæsarem consulem creatum esse, cum annos xix. haberet. Plutarchus in Bruto ex Octaviani commentariis refert, ipsum vigesimum annum egisse, cum consul primum est factus. Eutropius initio libr.7. ait, Cæsarem Romam cum exercitu profectum extorsisse, ut sibi vigesimo anno consulatus daretur. Suetonius in Augusto scribit, eum in ordinatione anni Sextilem mensem è suo cognomine nuncupasse, quod eo sibi & primus consulatus, & insignes victoriæ obtigissent. Similiter Dio libr.56. tradit Octavianum xix. die Augusti, eodem, quo primum consulatum ceperat, decessisse. Cæsar Octavianus cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, Livius lib.120. Appianus libr.3. Di lib.46. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæsarem interfecerant, aqua ignique interdictum est, Vellejus lib.2. Suetonius in Nerone. Consul factus Octavianus Ciceronem, ut Plutarchus in ejus vita scribit, valere jussit; & pace cum Antonio Lepidoque facta, copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quasi possessionem aliquam inter se diviserunt. Partiti sunt autem provincias inter se hoc modo, ut Cæsar utramque Africam cum Sicilia, & Sardinia; Lepidus Hispanias & Galliam Narbonensem; Antonius reliquas Gallias haberet, Appianus lib.4. Dio lib.46. Inter hos etiam convenit, ut ipsi triumviri reipubl. constituendæ per quinquennium essent, & ut suos quisque inimicos proscriberet, in qua proscriptione plurimi equites, cxxx. senatorum nomina fuerunt, ut est in epitoma libr. 120. Tu vide Orosium nostrum libr. 6. cap. 18. Cæsarem restitisse aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam utroque acerbius exercuisse, Tranquillus ait. Maximam verò contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proscriptio præbuit, cùm Antonius nullam conditionem acciperet, nisi primus ille interficeretur, Lepidus Antonio assentiretur, & Cæsar utrique repugnaret. Congressus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto à castris, & flumine circumfuso, ut Plutarchus non solum in Cicerone, sed & in Antonio tradit. Dio quoque lib.46. scribit, triumviros convenisse in parva insula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio libri quarti ait, eos congressos esse ad Mutinam in Lavinii fluvii insula. Sed trium virûm copias ad Bononiam contractas fuisse, Suetonius etiam in Augusto auctor est & Florus cap. 5. lib.4. tradit, pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Perusiam & Bononiam. Ibi ajunt Cæsarem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis salute cum aliis concertasse, ac tertio die concessisse, ejusque vitam prodidisse, fuitque permutatio ita facta: Ciceronem Cæsar, L. Paulium fratrem Lepidus, L. Cæsarem avunculum Antonius proscribi permisit. Sed nihil, ait Paterculus, tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, & ab illo Cicero proscriptus est. Cesserat ille sub adventum III. virorum urbe, ut ex Livio Seneca lib.1. Suasoriarum refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium & Brutum posse. Primo in Tusculanum fugerat: inde transversis itineribus in Formianum, ut Cajeta navim conscensurus, proficisceretur, unde aliquoties in altum provectum cum modò venti adversi retulissent, modò ipse jactationem navis cœco volvente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit: regressusque ad superiorem villam, quæ paullò plus mille passibus à mari abest, Morior, inquit, in patria sæpe servata. Hactenus Livius; Plutarchus verò ita: Erat Cicero in Tusculano cum Quinto fratre. Cognita verò proscriptione, Asturam in maritimum Ciceronis fundum proficisci, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria læti rumores afferebantur, transire constituerunt. Ferebantur lecticis confecti mœrore, atque in itinere subsistentes, junctis lecticis inter se casum suum deplorabant. Quintus verò magis angebatur animo, atque inopia illi in mentem veniebat: nihil enim secum se domo extulisse dicebat: Marco etiam perexiguum viaticum erat: satius igitur esse affirmabat, Marcum fuga antecedere, convasatum domum recurrere. Hoc consilio probato, complexi inter se, multisque lacrymis profusis digressi sunt. Quintus non ita multis diebus pòst à servis proditus inquisitoribus unà cum filio suo interfectus est. Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus: Appianus in hanc sententiam: Q. Cicero cum filio comprehensus percussores orabat, ut se ante filium necarent, quod cùm filius contrà fieri obsecraret, illi se eorum controversiam composituros dixerunt, itaque alii hunc, alii illum arripientes eodem signo ambos simul occiderunt. Dio lib.47. ita: Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio removit, &, quantum in ipso fuit, servavit, nam & patrem occultavit, ut inveniri non posset, & ea de causa tormentis omnibus excruciatus indicium nullum fecit, sed pater, re intellecta, cùm admiratione filii, tum misericordia adductus ultro prodiit, seque ipse percussoribus tradidit. Redeamus nunc ad Plutarchum. Cicero, inquit ille, Asturam delatus, navem, quam nactus fuit, subitò conscendit, & oram legens Circæum usque vento pervenit. Inde solvere gubernatores cùm pararent, vel maris metu permotus; vel Cæsaris fidem non plane desperans, in terram egressus est: & millia passuum XIII. fere pedibus Romam versus progressus, animi pendere cœpit, sententiaque mutata rursus ad mare descendit, ibique noctem gravibus & incertis cogitationibus traduxit: adeò, ut in animo ha-

mo haberet, Cæsaris domum clam ingredi sibique ante lares ejus manus inferre, atque ita furiales intemperias illi impingere. Sed ab ea ratione cruciatus metu depulsus, alia rursus tumultuosa consilia in pectus instituit, & servis se ad Cajetam deportandum navigio commisit, ubi prædia habebat, & blandum æstate Etesiarum diebus perfugium. est ibidem supra mare sacellum Apollinis: unde corvi cum clangore ad Ciceronis navem, quæ ad litus appellebatur, confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ insidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita rostris tutuderunt: idque signum omnibus infaustum est visum. Cicero tamen egressus in villam se recepit, & quieti dedit. ibi corvorum magna pars tristi voce ad fenestram assedit: unus in lectum devolavit, & rostro vestem, qua Cicero tectus erat paulatim ab ore ipsius removit. De eadem re Valerius lib. 1. cap. 4. M. Ciceroni mors imminuens auspicio prædicta est: cùm enim in villa Cajetana esset, corvus in conspectu ejus horologii ferrum loco motum excussit, & protinus ad ipsum tetendit, ac laciniam rogæ eò usque morsu tenuit, donec servus, ad occidendum eum milites venisse, nuntiaret, hactenus Valerius: ex quo perspicuè cognoscitur apud Plutarchum ἐς Κρότωνα mendose non pro Capua, sed Cajeta legi, quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa, in qua adventantibus inquisitoribus à corvis è somno excitatus sit. Sequitur in Plutarcho: Servi hæc aspicientes suam ipsi ignaviam damnarunt, si herilis cædis spectatores esse sustinerent; cumque bestias domino opem ferre ac pro indigno ejus casu solicitas esse viderent, ipsi eum non defenderent; partim precibus partim vi impositum lecticæ ad mare detulerunt. Interim percussores cum ministris superveniunt, Herennius centurio, & Popillius tribunus militum, quem parricidii reum Cicero olim defenderat.

De Popillio hoc multa Seneca in Declamationibus & Suasoriis, de eodem Valerius lib. 5. cap. 3. M. Cicero C. Popillium Lænarem Picenæ regionis, rogatu M. Cœlii, non minore cura, quàm eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit, hic Popillius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quòd amplissimæ dignitatis, certè salubri studio (ita lego è manuscriptis) præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per summum & securum otium amputavit: eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in urbem reversus est, neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.

Sequitur apud Plutarchum: Percussores cum fores clausas invenissent, eas effregerunt: cumque Cicero non appareret, & ii, qui intus erant, scire se, ubi esset, negassent, ajunt adolescentem quendam, à Cicerone in bonis literis & disciplinis educatum, Quinti fratris libertum, Philologum nomine, tribuno dixisse, lecticam per silvestres & opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus circum ambulationes ad exitum cucurrit. Herennius recta per easdem accurrit: quod ubi Cicero animadvertit, servos lecticam ibi deponere jussit. Satis, inquit Livius, constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse. Appianus scribit, multos discurrisse quærentes, num alicubi Cicero visus esset: cumque alii benevolentia & misericordia permoti, eum in alto esse dixissent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis, Popillio Lænati tribuno militum indicasse viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupisse, & cum servos longe plures, quàm ipse secum habebat, ad dimicandum paratos vidisset, callide exclamasse, Tribuni, qui in extremo agmine sunt, ingrediantur: tum servos majorem multitudinem exspectantes perterritos fuisse. Cicero, ait Aufidius Bassus apud Senecam, paullum remoto velo, postquam armatos vidit, Ego vero consisto, ait: accede veterane, &, si hoc saltem potes rectè facere, incide cervicem, trementi, deinde dubitantique. Quid si ad me, inquit, primum venissetis: Butridius Niger apud eundem: Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur, sed ut vidit appropinquare notum sibi militem Popillium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit; at ille, victoribus idipsum imputaturus occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Prominenti, inquit Livius, ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est, nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque, scripsisse aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt, Plutarchus: Cicero mentum, ita ut consueverat, tangens, in percussoribus oculos constanter fixit squaloris plenus, & capillo demisso, macieque ob solicitudines confectus, usque eo ut plurimi Herennio eum jugulante capita obnuberent. Occisus est præbens cervicem extra lecticam, cum annum jam LXIV. ageret. Præcidit illi jussu Antonii caput & manus, quibus Philippicas scripserat. Vixit, ait Livius tres & LX. annos: ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit. Eusebius: Cicero in Formiano suo ab Herennio, & Popillio occiditur LXIV. ætatis suæ anno. Appianus: Occiso Cicerone quidam equis, alii navigiis incitatis properabant Antonio huic nuntium perferre, eique in foro sedenti Lænas caput & manum eminus ostendit, quo ille maxime lætatus, tribunum militum coronavit, & H-S. decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod summum & infensissimum suum inimicum occidisset. Plutarchus: Cum membra Ciceronis Romam perlata essent, Antonius, qui tum fortè comitia habebat, iis visis exclamavit,

mavit, Proscriptionem jam peractam esse: caput autem & manus pro rostris poni jussit, spectaculum horrendum Romanis, qui se non Ciceronis vultum, sed imaginem animi Antonii videre putabant. Dio lib. 47. Ubi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis & gravibus probris illatis, illud pro rostris, loco præ aliis conspicuo poni jussit, ut unde in ipsum verba faciens auditus fuerat, ibi caput ejus cum manu dextra, quæ simul præcisa fuerat, conspiceretur. Fulvia vero caput antequam auferretur, in manus sumpsit, atque atrocibus verbis illudens & conspuens genibus suis imposuit, & linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iisque execrandis opprobriis. Livius: Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille Consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant. Cremutius Cordus: Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ ministra: ceterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem. Mortem Ciceronis versibus elegantissimis deploravit Cornelius Severus: in quibus sunt, qui sequuntur:

Abstulit una dies ævi decus, ictaq; luctu
Conticuit Latia tristu facundia lingua,
Unica sollicitu quondam tutela, salusq;,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusq; togæq;.
Publica vox sævo æternum obmutuit armis,
Informes vultus, sparsamq; cruore nefando
Caniciem, sacrasq; manus, operumq; ministras
Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans, nec lubrica fata Deosq;
Respexit: nullo luet hoc Antonius ævo.

Paterculus post narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam relpub. tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc vel sorte, vel providentia, vel utcunque constitutum rerum naturæ corpus, quod ille pæne solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam hujus nomen, cadet. Ciceronem hoc anno VII. Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo de Oratoribus, intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt V. Kal. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII. menses XI. dies V. sive annos LXIV. minus XXVI. diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim divulgavit. Cum anno Christi M. D. XLIV. Kalend. Decembr. Angulus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Jonio Epiro adjacet, apud sacellum D. Mariæ Gratiosæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit hac inscriptione: M. TULLI CICERO HAVE. ET TU TEPTIA ANTΩNIA. in eodem sepulchro inventæ sunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrimarum, ut volunt; in majoris fundo, erat vitro inscriptum: AVE MAR. TVL. Hoc monumentum ibi in sacrario templi adservatur, & Ciceronis nostri esse putatur. Verum in hujusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam μίμνα(ε ἀπιστεῖν ad aurem utramque insusurrari facile patior: cùm præsertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuscripto ἀδέσποτον subjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam servari, inveniam, quem Lignamineus à servis crematum, & in Zacynthum delatum fuisse putat.

FINIS HISTORIÆ M. T. CICERON.

CL. ALIQVOT VIRORUM
ELOGIA
DE
JANO GULIELMIO.

FRANCISCUS MODIUS JANO GULIELMIO SUO S.
Coloniam Agrippinam. Epistolâ Novantiquarum lect. CXXXI.

SIt sane ita, GULIELMI; *Magnus in his Studiis vir fuerit D. Lambinus; ideò licere quidvis homini in optimum & doctissimum quemq; putabimus? Victorium, Langium, alios, ut semidoctos, &, si Diis placet, barbaros, ac Latinæ linguæ ignaros, passim traducit, cum tamen hi sint illi, à quibus tantum in Ciceronis recognitione adjutum fuisse constat, quantum haud scio an ab ullis omnino aliis, sed quid de istis queror; quorum Italum alterum, alterum Belgam ipse Gallus suo quodammodo jure, ut alienigenas contemnere potuit; oùm etiam non pepercerit suis? de quibus, ut Muretum, & infinitos alios mittam; an non ausus est Turnebum; illum inquam, Turnebum, quo doctiorem Gallia non vidit, plagii accusare? sed benè quod nemo credit, non magis quàm cùm dissimulare studet nostrorum hominum (& jam non de Langio, sed aliis quam plurimis loquor) in Ciceronem laboribus merituq; quidquam deberi, quorum quantum ille ipse Lambinus cùm judicio, tum libris, diligentiaq; in hoc scriptore adjutus fuerit; qui videre volet, is postremam ejus editionem cum prioribus contendere ne gravetur. Cetera ut spero tibi curæ erunt: dico in quibus plusculum sibi etiam contra libros omnes idem Lambinus licere voluit, est tibi certè facultas cernendæ hujus tantæ quantum ex alio scriptorum frustra speres, gloriæ; ad quam ut accedat etiam voluntas, præter eam quam dixi laudem, movere te debet doctissimorum hominum per Belgicam & Germaniam exspectatio; quos omnes hac spe implevi, futurum brevi, ut per te hunc auctorem omnium optimum, & ad usum vitæ maximè necessarium, quam emendatissimum habeamus, ego promisi, tu vide ne amicum vanitatis accusari patiare.*

JUSTUS LIPSIUS Libro II. Electorum, cap. 16.

ITa vivam ipse & valeam, ut peracerba nuper mihi accidit JANI GULIELMI *mors, sive potius raptus. Subita enim fuit: & vix Biturigas venerat, cum febris eum occupavit, & in paucis diebus extremus ille dies. Sanè amabam adolescentem insigni indole, magnâ spe: nec facile ingenium videram (juvenile quidem) magis mihi ad gustum. Libelli judicio meo testes, quos in Critico isto genere paucos edidit; sed probos doctosq; & quos haud temerè Invidiæ dens atteret aut lima labentis ævi. Sed peracerba mihi tamen hæc mors, non nova. Quæ enim alia vitæ Lex? Ut lignum uri natum est, arista secari: sic homines mori. Ite mei juvenes, & animis fidite aut annis, una nempe morbi aura est, quæ adurit & exstinguit hunc omnem vitæ florem. Quin & venti cùm vehementissimè perflant, ponunt ferè & desinunt: sic mortales, cùm grandia maximè spirant & sperant. Ego ipse, qui ista loquor, quamdiu hic sum? Fallor: aut strictum jam in me quoq; fatale hoc ferrum, & sequor te, mi Gulielmi, imò calcem premo calce. Ita lentus difficilisq; morbus hic suadet: qui ut hedera quædam serpens, implicat & enecat me longo tractu. Sed hoc quidem fiet cùm Deo meo visum: intereà judicii mei de te & amoris monumentum hoc positum esto, non æternum, scio, (stulti qui ab his scriptis id sperant,) sed longævum fortasse: si tamen, ut cum Pindaro dicam,*

——— Σαύ τινι μοιριδίῳ παλάμᾳ
Εξαίρετον Χαρίτων νέμομαι
——— Κᾶπον

JACOBUS AUGUSTUS THUANUS fine Historiarum lib. LXXX.

EOdem mense Quintili CIↃ IↃ XXCIV. JANUS GULIELMIUS, *adolescens cultissimi ingenii Lubeca natus, Avarici Biturigum, quò ad magnum Cujacium audiendum profectus fuerat, contracto ex nimiis caloribus morbo, vix salutata urbe decessit, cùm nondum* XXX *vitæ annum attigisset; eo magis deploranda morte, quod multa, & inter ea novam Ciceronis operum ad M. S. exemplaria diligentissime collatorum & amplius sexcentis clausulis suppletorum editionem paratam haberet; quam & ego Lutetiæ, dum is ad me familiariter ventitaret, vidi, hactenus magna rei literariæ jactura aut disperditam aut suppressam.*

HIERO-

ELOGIA.

HIERONYMUS GROSLOTIUS LISLÆUS JACOBO LECTIO JC. parte epistolæ, editæ Anno 1610.

VOlebam hîc interjungere, ni me ulterius provehi incitasset, qui est justissimus, & meritò obstinatus dolor meus, quem contraxi ex obitu C. M. juvenis amicissimi quondam mei, quem, ut ita dicam, mi Lecti, dulcacidum mihi est in sinu tuo deflere. Is fuit, JANUS GULIELMIUS, *quo juvene, non me redarguet ipsa Veritas, nihil tulit Germania doctius aut verius: nihil vidit Sol ipse amabilius aut melius, jurasses factum illum à Gratiis, eductum edoctum à Musis. Nam illi quanta probitas in ore? quanta in sermone simplicitas? quanta urbanitas, quis candor, qui sales? quam pari lance gravitas comitasq; ? quanta in omni vita pietas? & quod rarissimum in illa gente, quanta in omni victu abstinentia? deniq; quo ille studiorum amore flagrabat? quantum legit? quantum etiam scripsit? quæ nunc maximam partem cum ipso, sine fructu posteritatis, abierunt. Supersunt tamen in manibus hominum non obscura tanti ingenii monumenta, quæ etsi fuerint edita ab admodum adolescente, &, ut ipse sum oculatus testis, nimio impetu præcipitata, tamen æternum (si æterna, quod auguror, erunt) testificabuntur, quo fuerit in his literis acumine & judicio simulq; quantum virum daturus fuisset, si virtutes ejus maturuissent. Angor ipsius casu, qui acerbo & planè immaturo interitu primo ætatis flore extinctus est: dignus (ô fata!) vivere ætatem trium Nestorum. Sed illud fortean utcunq; tolerabile, quia commune cum multis, hoc verò mihi non triste solum, verùm etiam luctuosum videtur, quod reliquit imperfectum præclarissimum opus, quod absolvi non minus fuisset è re publica, quàm ex ipsius sua, qui sibi inde comparasset nominis immortale decus. Enim parabat emittere in vulgus optimum linguæ Romanæ parentem M. Tullium Ciceronem quam castigatissimum & nitidissimum: & jam propè adfecta res erat, nisi tam alieno, & pœnè dicam, tam non suo tempore, fato fuisset oppressus. Verùm si posteritatem spectemus, quidquid non absolutum, habetur pro non inchoato. Memini, & memini non absq; lacrimis, audivisse ipsum sæpius prædicantem, non vana ostentatione, ut solet, à qua sanè plurimum abhorrebat emendatissima indoles ejus, se in Cicerone quà ex libris, quà ex conjecturâ aut emendasse certo judicio, aut explicasse nunc primum, ad ter mille locos maximi momenti. Levioris enim habebat ὅσα ψαμαθός τε κονίς τε. At ista omni immortalitate dignissima præmatura ejus morte nunc jacent; & verendum ne malâ operâ eorum, in quorum manus devenere, idem quod ille, fatum sentiant. quod invidisse illi tantam gloriam, & nobis atq; ipsis, quas colimus, literis, tantum bonum, quis vel imbutus humanitate aliqua non misereatur, non doleat? M. Tulli, si quis tibi etiam adhuc manet sensus, agnosce & defle seriò maximè capitale fatum tuum, quo tibi præreptus est ille Æsculapius tuus, qui vitam dum tibi reparat (ah nimis invidiosum opus!) exitium paravit sibi ipse, fatum tibi tanto calamitosius illo, quo præcisum divinæ eloquentiæ caput, amputatæ fortissimæ manus; quanto tibi gratior esse vita debet, quàm mors; quæ puto, jucunda tum fuit, eversâ penitus Repub. quam conservaveras. Ita mihi, ô, semper pateant abditiores & jam vetustate fallentes sensus tui, mi Arpinas homo, angor acerbissimè tuo nomine: angor tamen publico magis, cujus maximo malo denatus est tam ingenti tot literarum, tot virtutum flumine inundatus juvenis: cui quemadmodum propè unico ævi hujus nostri, dixero Invidia audiente indignante, facultas erat tantum scriptorem emaculatissimum publicandi, ita doctissimorum judicio felicissimè, cum prosam scriberet, prorsus exprimendi, accersitis tamen ex Plauto, aliisq; similibus, id est, optimæ notæ scriptoribus lepidissimis, & jocis urbanioribus. Jam verò cum se demittebat ad carmen, edebat,* DEOS *bone! quàm tersum, quàm amœnum, quàm acutum & verbo dicam, omnino sanitatis antiquæ: ita proximè effingebat veteres illos, Horatium dico, Catullum, Propertium, & ceteros augustioris famæ. Testor illius Divos Manes, Lecti, nequicquam do amicitiæ: quicquid hîc scribo, extorquet à me ipsissima veritas: si non eum destinasset hæc mortalis vita in tam secundo ad supremam humanæ laudis metam cursu, se probasset proculdubio Musarum alumnis scriptorem eloquentissimum, summum Poëtam, maximum Criticum. Deniq; angit me super ista multò gravissima jactura mea, si jactura dicenda est, tanti viri, tanti amici amissio; amici, cui propè unico volebam patere intimas cogitationes meas. Accedit mœrori meo, quod absens & impendentis mali nescius, pariter ægrum, pariter excessisse cognovi, ut in tanto infortunio meo privatus fuerim tantilla felicitate adversus illum fungendi novissimis quæ debemus, officiis. Paulo enim ante, quàm venissem Avaricum (quæ urbs funesta ejus morte, honorata sepulchro) Deo reddiderat optimè de literis, deq; amicis nobis meritum spiritum, &c.*

IN NOVAM EDITIONEM
OPERUM
M. TULLII CICERONIS,

Ex accuratissimâ recensione
Clarissimi VIRI,

D. CORNELI SCHREVELI, Med. Doct.

Illustris Gymnasii Lugde Bat. Rectoris celeberrimi.

NOn jam, ROMA, Tibi Linguæ Facundia soli
Est propria, ac tantis capis arma invicta lacertis
Antoni contra gladios. Sua præmia laudi
Inde etiam nostri pulchrè meruêre BATAVI:
Una omnis jurata manus, gensque obvia factis
Et sceleri, Catilina, tuo. Qui protinus omne
In vitium armati, divino fulmine Suadæ
Rem gerimus, tonitruque pio per aperta volantes
Sternimus audaces hoc ORATORE Cethegos.
Salve Romulidæ Decus indelebile Gentis,
Arpinas generose! Tuo qui munere fandi
Stravisti tot castra Ducum, fortesque manîplos
Ausonii per regna fori. Quo Vindice Solo
Gaudet Libertas se purâ in luce renasci,
Ut cedant sic arma Togæ. Victorque Senatus,
Jam dudum belli furias exosus & iras,
Finitimos latè Populos in Pace gubernet.
Haud potuit nostro majora SCHREVELIUS orbi
Scribere, quàm summum SCRIPTOREM reddere Luci
Majestate suâ. Et Gothicas damnare tenebras
Eloquii splendore novo Veterum Quiritûm
Consilia, ac tantæ miracula prodita genti
Ad seros etiam Batavûm transferre nepotes.

REINERVS NEUHUSIUS, JC.
Gymnasii Alcm. Rector.

M. TUL-

MARCI TULLII

CICERONIS

OPERUM

TOMUS PRIMUS,

QUO

OMNES EJUS LIBRI ORATORII

CONTINENTUR.

INCERTI AUCTORIS,
SEU,
Ut Doctis quibusdam videtur,
CORNIFICII,
Rhetoricorum ad C. HERENNIVM,
LIBER PRIMUS.

Synopsis libri primi ad Herennium.

a & De ratione dicendi, arte Rhetorica, eiusque præceptis ad Caium Herennium scribit hic author: b in quem hoc primùm occurrere videtur, ut hujus artis præcepta ad exercitationem, hoc est dicendi assiduitatem accommodentur. c Ab his tractat de Oratoris Officio, & Generibus causarum, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. e De Materia oratoris, hoc est Inventione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronuntiatione. f eaque omnia tribus comparari docet, arte, imitatione, exercitatione. g De INVENTIONE *& quemadmodum ad eam orator suum officium possit accommodare. h Inventionis sex partes esse, Exordium, Narrationem, Divisionem, Confirmationem, Confutationem, Conclusionem. i & De* EXORDIO, *k & ut commodè exordiri possimus, genus causæ considerandum esse, nimirum, an honestum, turpe, dubium, humile. l Exordiorum duo esse genera Principium & Insinuationem, m Principium quid, & quemadmodum auditorem docilem, attentum, benevolum efficiamus, n De Insinuatione & quando ea uti liceat. o De exordii vitiosis. p & De* NARRATIONE *eiusque generibus & officiis. q & De* DIVISIONE *seu partitione. r & De* CONFIRMATIONE *&* CONFVTATIONE, *in his tuam spem vincendi positam esse: utrumque facere nos posse si constitutionem causæ cognoverimus. s Constitutiones causarum tres esse. t Constitutionem causæ, esse primam deprecationem defensoris cum accusatoris insimulatione conjunctam. u & x Constitutionum aliam esse* CONIECTVRALEM. *y* LEGITIMAM *(ea noscetur ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ambiguo, ex definitione, ex translatione, ex ratiocinatione,) z & a* IVRIDICIALEM, *in Iuridiciali quæritur iure an iniuria factum sit. b & c Iuridicialem aliam Absolutam. d Assumptivam aliam esse. e & f cuius partes, criminis concessio (ea subdividitur in purgationem & deprecationem,) g Translatio h Remotio, i Comparatio k Constitutione reperta, quærendam esse rationem: l inventa ratione, firmamentum quærendum esse. m His inventis iudicii quæstionem seu iudicationem & κεφάλαιον nasci. n Inventa iudicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportere, o τὸ κεφάλαιον aliter inveniri in constitutione conjecturali quam aliis constitutionibus. p & Transitio.*

ETSI negotiis familiaribus impediti, 1 vix satis otium studio suppeditare possumus, & idipsum, quod datur otii, libentiùs in philosophia consumere consuevimus: tamen tua nos C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle 2 cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se *fructus* copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores 3 inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiverunt, 4 quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur; nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere sumsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. (6) Nunc ne

1. *Vix satis otium studio suppeditare possumus.*] Pal. quartus notæ optimæ liber, non agnoscit illud *studio*; aberatque item à membranis Francisci Fabricii, quibus usus fuit Gulielmius.

2. *Cognoscere artem rhetoricam.*] Nullus ex se Pall. admisit vocalem *artem*: pro ea tamen contra Lambinum pugnat Gulielmius.

3. *Inanis arrogantiæ causa.*] Pall. omnes & Gulielmiani hoc loco retinent illud *inanis*, quod Lambinus adjungit infra voci *gloria*.

4. *Quæ nihil attinebant.*] Ejecimus binas dictiones *ad rem*, quæ in nullo comparebant Palatinorum. nam primus, earum loco habebat *ad propositum*.

ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus: si te unum illud monuerimus, ARTEM sine assiduitate dicendi non multum juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accõmodari oportere. (e) ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. (d) Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem. 1 Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. (e) Nunc quas res oratorem *habere* oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. (f) Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum, & dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate. (f) Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, qua 2 impellimur eum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus usus, consuetudoque dicendi. (g) 3 Quoniam igitur demonstratum est, quas causas orator recipere, quasque res habere conveniret, nunc, 4 quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accõmodari, dicendum videtur. (h) INVENTIO in sex parteis orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut judicis 5 constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Divisio, est per quam aperimus 6 quid conveniat, quid in controversia sit: & per quam exponimus quibus de rebus 7 simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est 12 artificiosus terminus orationis. (i) Nunc, quoniam una cum oratoris officiis, quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loquerentur, & eas ad inventionis rationem accõmodaremus: de exordio primùm dicendum videtur. (k) Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cùm aut id defendimus, 8 quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut *pro viro forti* contra paricidam. Turpe genus intelligitur, cùm aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, quum contempta res affertur. Cùm hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ accommodari. (l) Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græcè πρόοιμιον appellatur: & insinuatio, quæ 9 ἔφοδος nominatur. (m) Principium, est quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus *ad audiendum*. in ita sumitur, ut attentos, ut docileis, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benivolentia principium constituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posteriùs dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare adversarios criminando, benivolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit reste vel uti, vel non uti principio. Si uti volemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ *adjumento* principium capere oportebit. (n) Quoniam igitur docilem, benivolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Docileis auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam *docilis* est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Deorum 10 immortalium *religionem*: &, si rogabimus, ut attentè audiant: 11 & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quattuor modis possimus, à nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. 12 A nostra persona benivolentiam contrahemus, si nostrum Officium *sine arrogantia* laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parenteis, aut in amicos, aut in eos ipsos 13 qui audiunt, vel omnes, vel aliquos referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra *incommoda* proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia cap abitur, si eos in *odium*, in *invi-*

---

1. *Deliberativum est, quod in consultatione positum habet in se, &c.*] Adblanditur mihi scribtura Pal. quarti: *Deliberativum, est in consultatione, quid habet in se.*

2. *Impellimur eum diligenti ratione.*] Gembl. & Bruil. item Pal. quart. *dicendi.* forte fuit *diligendi ratione*, pro *deligendi*, veterinus enim *dilectus*, quod nobis hodie *delectus*, diligendi ergo ratio, esset delectus, quo non aliud magis in imitatione necessarium.

3. *Quoniam igitur demonstratum est, &c.*] Tota hæc Clausula est ab interpretibus; aut potius, liber iste in epitomen redactus est ab aliquo, quid enim absurdius hac recapitulatione, cum tribus punctis sua omnia vix signarit, nedum demonstrarit? Sic & infra ubi est: *Nunc quoniam una &c.* Nihil odiosius est tali insinuatione, hoc in breviculo.

4. *Quemadmodum ad orationem possint.*] Ita editio Victorii, neque aliter Pall. aliquot, ceteri *rationem*, nisi quod primus, *ad rationationem possint.*

5. *Constituitur vel apparatur ad audiendum.*] Monet Gulielmius ex stirpe in Colonensi & *app.* quomodo & tres Pall. posteriores; itaque habet illud *vel*, canquam inligne gloßema tis.

6. *Quid conveniat, quid in controversia sit.*] Hanc lectionem servant Pall. vetustiores, nam quo quodque exemplar est recentius, hoc pluribus interpolatum est quisquiliis ex scriptorum a unde sec. *quid nobis conveniat, quid, &c.*

7. *Simile dicturi.*] Gulielmio placebat *asturi*; sed cum parum interstet, & nihil varient Pall. retineo lectionem receptam.

8. *Artificiosus terminus orationis.*] Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adficiunt, *tetius orationis.* Quæ dictio otiosa videri non posset, nisi abesset totidem Pall. in Germania forte descriptis.

9. *Quod ab omnibus defendendum.*] Gulielmius, & hîc & statim infra delevit vocabulum *ab*, nescio an librorum jussu, hæret id sane in sex Palatinis, & vetuste editis.

10. Ἔφοδος.] Maluit Gulielmius ἔπαυδος; ut Latinis expressere literis duo mss. ejus, & Pall. omn. tralatio tunc ducta esset ab incantationibus, sed longius petitum videtur.

11. *Immortalium religionem, & fi, &c.*] Secutus sum Victorium, & Manutium. & Pall. quinque, item Fabr. nam retrò vulgati verbosius: *religionem, aut ad pietatem, & fi, &c.* Male.

12. *Et si numero exponemus res, &c.*] Plerique mss. *quibus de rebus dicturi*; ut videatur id admittendum, sed prius expuncta syllaba *res.*

12. *A nostra persona benivolentiam contrahemus.*] Alii *contrademus*; *recomparemus.*

13. *Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus.*] Lambinus. nam nostri subscribunt vulgato, *qui audiunt aliquid referemus.*

1. *Haspi-*

invidiam, in *contemtionem* adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, 1. hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, 2 quàm veritate eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè judicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ judicii exspectatio sit aperiemus. A rebus ipsis benevolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contemtionem deprimemus. *(o)* 3 Deinceps de insinuatione aperiundum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt considerandæ: aut cùm *turpem causam* habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut cùm animus auditoris persuasus videtur esse ab iis, qui antè contrà dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non *hominem*: aut hominem, 4 non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cùm diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus; aut aliquorum judicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, 5 aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio adversariorũ auditoribus fidem fecerit: (neque enim nou facilè scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus *fides fieri* soleat.) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo quod adversarii *firmissimum* sibi adjumentum putaverunt, primùm nos dicturos pollicebimur: aut ab adversarii dicto exordiemur. & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione utemur, quid potissimùm dicamus, aut cui loco primùm respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ *risum* movere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exsuperatione, 6 collatione, abjectione, adjectione, litterarum mutatione: præterea exspectatione, similitudine, novitate, historia, versu: aut ab alicujus 7 interpellatione, aut arrisione, & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quòd principium hujusmodi debet esse, ut statim 8 apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benevolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. at *insinuatio* huiusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verùm hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, benivolos præbeant: tamen id per exordium causæ maximè comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit *sermo*, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plureis causas potest accomodari, quod vulgare dicitur. item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod commune appellatur. item illud, quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario. item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est. & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod *separatum* vocatur, in quo etiam *translatum* includitur) 9 ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque benevolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. *(p)* De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus. NARRATIONVM tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad *utilitatem* nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus judicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quò commodiùs illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, quæ neque veras, neque verisimileis continet res, ut hæ quæ tragœdiis traditæ sunt. *Historia*, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, 10 dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem. insperatum incommodum, subitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verùm hæc in *exercendo* transigentur, illud quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus, *(q)* Treis convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non 11 ab ultimo initio repetere volemus: & si summatim, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur, & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus Quod genus, si dicam, *me ex Provincia rediisse*, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest: sed etiam id, quod neque obest, neque adju-

1. *Hospitium, sodalitatem, &c.*] Arbitratur Gulielmius corrigendum *hospitia, sodalitates*.

2. *Quàm veritate eos confidere.*] Sic Pal. sec. quart. sextus item Brail.

3. *Deinceps de insinuatione aperiundum est*] Pal. quartus non habet, *aperiundum est*.

4. *Non rem spectari oportere.*] Indicat Gulielmius restare in Brutii. *exspectare*; quod & mihi repertum in Pal. pr. sec. quarto, sexto.

5. *Aut de aliqua re dicturos.*] Hactenus impressi interjectum habebant, *re eorum dict.* perperam.

6 *Collatione, abjectione, adjectione litterarum.*] Et sic editio Roberti Stephani, & interpres antiquus Palat. qui etiam explicat *collocatione*. Lambinus interponit ter voculam *aut*, quæ in nullo mss. Posset etiam legi *collectione* cum Brut. & Fabr.

7. *Interpellatione aut arrisione.*] Lambinus *irrisione*, malè.

8. *Apertis rationibus, quibus præscripsimus.*] Pall. nostri, & alii, *quas præscripsimus*. Gulielmius monuit abesse Fabr. *apertis*, ac probat.

9 *Ut propriè cohæreat.*] Revocavi veterem scripturam à Lambino fade ejectam.

10. *Dissimulationem, misericordiam.*] Interserunt recentiores, *errorem*, sed malè.

11. *Ab ultimo initio repetere.*] Habuerim vocabulum *initio*, pro glossatoris emblemate.

adjuvat, satius est *praterire*. Et ne bis, aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel suprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, 1 insidias fecit virgini:
Insidias postquam fecit: vim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus si ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid nove dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne abs tempore repetamus, ne longe persequamur, ne quid quod ad rem pertineat, prætereamus? & si lequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. nam quo brevior, eo dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet. *Verisimilis* narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt. 2 ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conservanda sunt. nam sæpè veritas, nisi hæc servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conservanda. De iis rebus cautè confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma *auctoritas* videbitur interfuisse. (e) Adhuc quæ dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, 3 nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli, præter ceteros, in tria tempora divisimus, ut planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsivisse videamur, si prius pauca de causarum divisione dixerimus. CAVSARVM divisio in duas parteis distributa est. primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis: si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam esse matrem* ab Oreste convenit mihi cum adversariis: jure feceris, & libueritne facere, id est in controversia. Item è contrario, *Agamemnonem* esse à Clytemnestra occisum confitentur: cùm id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas parteis, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cùm dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. 4 Eum plus, quàm trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, ne quando plus, minusve dicamus, & suspicionem affert auditori meditationis, & artificii: quæ res *fidem abrogat* oratori. Expositio est, 5 cum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolutè. (f) Nunc ad confirmationem transeamus. TOTA spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confutatione. nam cùm adjumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissolverimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognoverimus. (t) Causarum constitutiones alii quattuor, fecerunt: 6 noster doctor Hermetes treis putavit esse, non ut de illorum quicquam detraheret inventione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito. (u) Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Constitutiones itaque ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. (y) Conjecturalis, est cùm de facto controversia est, hoc modo: *Ajax in silva*, postquam resciit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses intervenit: occisum conspicatur: è corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit; cùm fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur. (z) Legitima cõstitutio est cùm in scripto aut ex scripto aliquid controversiæ nascitur. Ea dividitur in parteis sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controversia, cùm videtur scriptoris *voluntas* cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quæ jubeat, *eos, qui* propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere: eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi. magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, 7 scapham conscenderant, præter unum ægrotum. is propter morbum, exire, & fugere non potuit. casu & fortuito navis in portum incolumis delata est. illam ægrotus possidet. navim petit ille, cujus fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, cum alia lex jubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, *eum, qui* de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, *augurem*, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, 8 in demortui locum nominavit. petitur ab eo mulcta. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas, aut plureis sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori 9 legavit, hoc modo: *Tullius heres meus*, Terentiæ uxori meæ xxx. pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. post mortem ejus vasa pretiosa & celata 10 magnificè, petit mulier. Tullius se, quæ ipse volet in xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, 11 cùm inde controversia est, quo nomine factum appelletur. ea est hujusmodi: *Cum L. Saturninus* legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, Cæpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre

1. *Insidias fecit virgini.*) Lambinus, *insidiatur virgini*, contra Pall. & Gall. neque verba sabat. absorbetur enim prima syllaba à fine antecedentis.

2. *Ne refelli possit, &c.*) Aptum huic loco verbum. alii leg. *referre*, sed non inferendum in contextum.

3. *Nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli, &c.*) Alii, *insinuationes*, item cum Gulielmius emendaverat, *nisi quæ de insinuatione nova excogitavimus, eam soli nos, &c.*

4. *Eum plus quam trium partium numero esse non oportet.*) Sic Pal. pr. ac sec. at tertius & quint. *numero contineri nonæp.* quartus. *ea plus quam trium partium uti non oportet.*

5. *Cum res de quibus dicturi sumus.*) Ita etiam plerique Pall. non ut priores editi, *cum res quibus de rebus dicit.*

6. *Noster doctor Hermetes.*) Haud aliter Victorius, & alludunt Pall in quibus fere *Hermetius*, aut *Hermes*; Lambinus reposuit *Hermagoras*. Gulielmius mallet nihil adesse, quàm nomen falsum.

7. *Scapham conscenderant.*) Ita Pall. quarto & sexto, & *in scapham conscenderunt*. Lambinus reposuit, ex optimis, ut loquitur, membranis, *& in scapham descenderunt*. ex quo putabat Gulielmius faciendum *escenderunt*.

8. *Inde mortui locum nominavit.*) Sic lego auctoritate Pall. pr. sec. quart. sexti & Brullerensis.

9. *Legavit, hoc modo.*) Pal. quartus non habet illud *hoc modo*, & non videtur esse auctoris.

10. *Magnificè petit mulier. Tullius se qua ipse volet in xxx. pondo, &c.*) Sic omnino Pall. plerique & Gulielmiani. prius editi *magnificè illa petit. Tullius se quæ velit ipse xxx. pondo, &c.*

11. *Cum inde controversia.*) Ita Pall. pr. quart. Brull. & Fabr. non *ea* ut antea vulgati.

ferre cœpit. Collegæ intercedere. ille nihilominus 1 cistellam detulit, Cæpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adversus remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, 2 ponteis disturbat, cistas dejicit; impedimento est, quo secius feratur lex: arcessitur Cæpio majestatis. Constitutio est legitima ex definitione Vocabulum enim definitur ipsum, cum quæritur quid sit *minuere majestatem*. Ex translatione controversia nascitur, cùm aut tempus differendum, aut accusatoré mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili plerumque utimur. in hac parte nos juris civilis scientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen nonnihil ea 3 utimur, hoc modo: *Si quis* peculatus accusatur, quòd vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, posse dicere, cùm definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: *secum* furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis rarò venit in judicium, quòd & in privata actione prætoriæ exceptiones sunt, & causa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæstionibus cavetur legibus, ut antè, si reo commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrùm illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controversia constat, cùm res sine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. ea est hujusmodi: lex est, *Si furiosus exstiit*, 4 agnatùm, gentiliumque in eo, pecuniaque ejus potestas esto. & Lex, Qui parentem necasse judicatus erit, 5 is obvolutus & obligatus corio, deve hatur in profluentem. & Lex *Paterfamilias* uti super familia, pecuniave sua legaverit, ita jus esto. & Lex, *Si Paterfamilias* intestatus moritur, familia, pecuniaque ejus agnatùm, gentiliumque esto. Malleolus judicatus est matrem necasse. ei damnato statim follicula lupino os obvolutum est; & 6 soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso præsente conscribunt: testes ritè affuerunt: de illo supplicium paullo pòst sumitur. ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, 7 qui eum oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem *lege agnationis*. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione (a) Cujusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus: nunc de judiciali constitutione dicamus. (b) JUDICIALIS, constitutio est, cùm factum convenit, sed *jure an injuria* factum sit, quæritur. (c) ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumtiva nominatur. (d) Absoluta est, cùm id ipsum, quod factum est, ut nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus. ea est hujusmodi: *Mimus* quidam nominatim Accium poëtam 8 compellavit in scena. cum eo Accius injuriarùm agit, hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cujus nomine scripta dentur agenda. (e) Assumtiva pars est, cùm per se defensio infirma est, 9 sed assumta extraria re, comprobatur (f) Assumtivæ partes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. (g) Concessio est, cùm reus postulat *sibi ignosci*, ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm consultò se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, *ut Cæpio*, ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, *ut ille*, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumsit, cui frater esset, antequàm tabulas testamenti aperuit, cùm is servus manumissus testamento esset. Necessitudinem, *ut illo*, qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ intercluisissent. Deprecatio est, cùm & peccasse se, 10 & consultò fecisse reus confiteatur, & tamen postulat ut sui misereantur. hoc in judicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, 11 cujus multa rectè facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus; *Quod si hoc* fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verùm nihil postulat ignosci. Ergo in judicium non venit: at in Senatum, aut ante Imperatorem, 12 & in consilium talis causa potest venire. (h) Ex translatione criminis causa constat, cùm fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: *ut Orestes* cùm se defendit, in matrem confert crimen. (i) Ex remotione criminis causa constat, cùm à nobis non crimen sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, 13 vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: *ut si* accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, 14 & id jussu Consulum defendat: & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, *ut si quis* ex testamento, quod facere jussus sit, ex plebiscito vetetur. (k) 15 Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus *necesse* fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus satius fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: *C. Popillius*, cùm à Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, venit cum hostium ducibus in colloquionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum. 16 exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arcessitur majestatis. (l) Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. 17 Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. 18 Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum

---

1. *Cistellam detulit.*) Sic vulgarii omnes & Pall. ad unum. Lambinus ex suis maluit *fistellam*.

2. *Ponteis disturbat, cistas dejecit.*) Haud secus Pall. nostri, nisi quod sec. *gradus pontis disturbat, cistam dejicit.*

3. *Utimur hoc modo.*) Pal. quar. & Bruil. *utimur ut hoc modo* qui's non videt, *hoc modo*, delendam, retento, *ut*.

4. *Agnatio gentiliumque.*) Casus gignendi antiquus, pro *agnatorum*, neque aliter Pal. quar. sextus, Fabr.

5. *Is obvolutus & obligatus corio deturbatur.*) Sic mss. nostri omnes, nisi quod Ilhensis, *ut obvolutus*. Stephanus pater publicavit *culeo*, quod & retinuit Manutius, & ut *dejiciatur in prof.*

6. *Soleæ ligneæ pedibus inductæ.*) Bruil. *ferreæ in pedibus*. quod *in* restat etiam in Pal. pr. quar. sext.

7. *Qui eum oppugnaverat in ejus periculo.*) Tria verba postrema, resipiunt glossam interpretis.

8. *Compellavit in scena.*) Debetur Bechichemo. scripti enim nostri omnes, *in cænaculo*, placuitque Gulielmio.

9. *Sed assumpta extraria re.*) Sic ferè omnes libri nostri; nisi quod quidam *ex contraria*.

10. *Ex consultis fecisse reus confiteatur.*) Vocabulum *reus* reduxi suasu Pall. trium & primarum editionum. solum Pall. pr. habet alio positu; *& consultò fecisse & se peccasse reus confiteatur.*

11. *Cujus multa rectè facta constant.*) Hoc est, *ea quidie sunt*, & *nota omnibus*. Eam vim verbi *constare* non vidit Lambinus.

12. *Aut in consilium, &c.*) Vulgo *concilium*, contra libros, & sententia nulla. *Consilia* consulum intelligit aliorumque magistratuum.

13. *Vel in rem quampiam conferimus.*) Verbum ultimum est à glossatore, subintelligiturque *transferimus*. vel ejus loco *inferimus*.

14. *Et id jussu Consulum defendat.*) Sic Pall. & olim impressi, nisi quod Pall. pr. non habeat vocalem *id*. tert. vero ejus loco *se*.

15. *Ex comparatione criminis causa constat.*) Dubito de voce *criminis*, an sit legitima: invexit primum Victorius.

16. *Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.*) Quadriga horum verborum nata mihi videtur à glossa marginali. si retinenda, tunc certe expugnanda veenint illa, *satius esse duxit impedimenta quam exercitum.*

17. *Nunc quo modo eas, &c.*) Legendum est voce divisa, non unita.

18. *Constitutione igitur reperta.*) Sic Pall. sic Bruil. sic antiquitus cusi.

mum consistamus:) *Orestes cum confiteatur* se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, 1 perverterit defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset: *illa* enim, inquit, patrem meum occiderat Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnationē. (m) Inventa ratione, 2 firmamentum est quærendū: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, *Iure occidi*; illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: 3 *Sed non* abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. (n) Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, judicii quæstio nascatur oportet: quam nos *judicationem*, Græci κρίσιν appellant. Ea constituitur ex conjunctione firmamenti, & ratione defensione, hoc modo: *Cùm dicat* Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine judicio Clytæ nestram occidi. Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. (o) reperta judicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. (p) In omnibus constitutionibus, & partibus constitutionum hac via judicationes reperientur, præterquàm in conjecturali constitutione. ea nec ratio quæritur, quare fecerit; feciſſe enim negatur: nec firmamentum exquiritur: quoniam non sub est ratio. Quare ex intentione, & infitiatione judicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, *Occidisti Ajacem*. Infitiatio, Non occidi. Judicatio, occideritne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc judicationem conferenda est. Si plureis erunt constitutiones, aut partes constitutionum, judicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione repertentur. (q) Sedulò dedimus operam ut breviter, & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius est in alio libro de ceteris rebus deinceps exponere: ne qua 4 propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare. 5 Sed si quo hæc tardiùs, quàm studes, absolventur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis Veruntamen maturabimus, &, quod negotio diminuum fuerit, exæquabimus industriā: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM, LIBER SECUNDUS.

Synopsis libri 2. ad Herennium.

a ¶ Synopsis, seu repetitio eorum quæ de Inventione superiori libro tractata. b De Inventione, ad quamque constitutionem accommodanda c De CONIECTURALI CAUSA *seu constitutione, & quibus argumentationibus sit tractanda. In hac, actorem suspiciones omnes quærere, ut nihil factum esse sine causa ostendat, reum verò suspiciones elevare. d Hujus constitutionis partes quinque, e Probabile (id dividitur in causam & vitam) f Collatio g Signum (hujus partes locus, tempus, spatium, occasio, spes perficiendi & celandi) h Argumentum (id dividitur in præteritum, instans & insequens tempus.) i Consecutio. k Approbatio: hujus loci, proprij vel communes. Communes à testibus, contra testes: Ab argumentis & signis, contra argumenta & signa. A rumoribus, contra rumores. l Conjecturalem constitutionem ita tractari. m De* LEGITIMA CONSTITVTIONE, *& quibus argumentationibus uti debeamus, si dicatur pro scripto adversus sententiam. n Pro sententia adversus scriptum. o si contraria leges p Si ambiguum verbum aliquod explicandum in sententia q si desinitione. r si translatione. s si causa rationali, seu ratiocinatione utemur t De* JVRIDICIALI CONSTITVTIONE, *& quibus argumentationibus tractanda. Est autem hac vel absoluta, assumptiva. u In absoluta quæritur, Iure factum an injuria? x Iure, inquam, quod varié nascitur. Est enim ius aliud. y Natura, z Lege, a Consuetudine, b Iudicato, c ex æquo & bono, d ex pacto. e Assumptivæ partes criminis comparatio, f Translatio, g Concessio. (h Cujus partes purgatio, i deprecatio, Remotio. k* ARGVMENTATIONVM EXORNATIO *& quemadmodum Argumentationes singularum constitutionum ornare & absolute tractare possimus. l ¶ Absolutam & perfectissimam argumentationem quinque partitam esse (hoc est constare propositione) quæ & expositio & enumeratio, (Ratione, Confirmatione, Exornatione, Complexione.) m Brevissimam tripartitam: Mediocrem quadripartitam esse. n* ARGVMENTATIONVM VITIA *duo esse, aut enim reprehensione dignas, aut nugatorias seu ex se corruentes esse. o vitiatem cognoscendæ vitiosa argumentationis summam esse. p Vitia vrgumentationum singulis partibus argumentationum accidere. q Propositiones enim (quæ & expositionis & enumerationes) r Rationes, s Confirmationes, t Exornationes, u Complexiones vitiosas reperir. x ¶ De* CONCLVSIONE (*quæ &* ἐπίλογος) *seu extrema parte orationis, y Cujus partes Enumeratio, z Amplificatio (quæ & Indignatio) a Misericordia (quæ & Conquestio) b Transitio.*

1. In

---

1. *Perverterit defensionem.)* Pal. tres *pervertit*, ut & lectio vulgata. Bruil. & Pal. tertius, quart. sext. *perverteris*; quod Gulielmio non displicuisse videtur, ideoque admisimus.

2. *Firmamentum quærendum est: id est quod continet, &c.)* Melius Pal. pr. & Bruil. item Lilienfis collegii liber, *firmamentum quærendum est id quod, &c.*

3. *Sed non abs te tamen.)* Sane *sed* non exstat in Pal. pr. quaro, sexto ejusque loco habet cett. quint. *At non abs te*, sine dictione *tamen*.

4. *Propter multitudinem litterarum.)* Voces eæ tres videntur à glossatore in Pal. quarto *alsitudinem*.

5. *Sed si quo hæc tardiùs.)* Est à plerisque Pall. item. Fabr. & Br. aliæ edd. *Sed si quidem hæc tardius.*

1. Et

IN primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, 1 & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia, qua ratione facillimè consequi posset. 2 Verum quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de *maximis* primùm scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficilima essent, potissimùm scriberemus. CAVSARVM tria sunt genera: demonstrativum, deliberativum, judiciale: multo difficillimum est judiciale. ergo id primùm absolvemus. 3 Hoc & priore libro egimus, 4 cùm de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio & prima & difficillima est: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. 5 De sex partibus orationis primùm scribere incepimus, in primo libro loquuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucidè, quàm revelle existimabamus. deinde conjunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit, quare genera constitutionum & earum parteis aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & parteis constitutionis causa posita, reperiri oporteret. deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. postea admonuimus, esse causas complureis, quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. (b) Reliquum videbitur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inventiones ad unamquamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare, & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primùm ergo quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conveniat. 6 & nimirum conjecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum considerabimus. (c) IN CAVSA conjecturali, narratio accusatoris suspiciones interjectas, & dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abitum, nihil denique factum *sine causa* putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cum attenuatione suspicionis, (d) Hujus constitutionis ratio in sex parteis est distributa: probabile, collationem, signum, argumentum, consecutionem, approbationem. horum unumquidque quid valeat aperiemus, (e) Probabile est, per quod probatur, *expedisse* reo peccare, & à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id dividitur in causam, & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorum spe, aut incommodorum vitatione: ut cùm quæritur, num quod commodum 7 maleficio appetierit *num honorem*, num pecuniem, num dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut hujusmodi libidinis voluerit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi 8 cupiditatem ostendet adversarii, in vitatione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. deinde *iniquum esse* dicet, omneis, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re pervenerit, in suspicionem maleficii devocari. Deinde *vita* hominis ex antè factis spectabitur. In quò primò considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in similem suspicionem: & in eo debit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paullò ante exposuerit, vita hominis possit accommodari hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper *avarum* fuisse: si honoris, *ambitiosum*: ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum causa reperire, repetiat dispar. 9 Si non poterit avarum demonstrare, demonstret 10 *corruptorem*, vel *perfidiosum*, si quo modo poterit: denique aliquo, aut quàm plurimis vitiis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus, & integer existimabitur adversarius, dicet *facta*, non *famam* spectari oportere: illum antè occultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. 11 Defensor primùm demonstrabit vitam integram, si poterit; id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. 12 Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur loco communi, *rumoribus* credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus ejus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud judices dicere. (f) Collatio est, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium fieminem potuisse perficere, nisi adversarium; aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse simuletur, facere potuisse. (g) Signum, est per quod ostenditur idonea perficiendi *facultas* esse quæsita, id dividitur in parteis sex: locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. *Locus* quæritur, celebris, an desertus: 13 semper desertus, an tum, cùm id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: facer, an profanus: publi-

cus

---

1. *Etin quibus officiis artis elaborare.)* Delet *artis* Lambinus. ego non audim. sunt qui leg. *partibus artis*, quod etiam ipsum non displicet.

2. *Verum quia neque de omnibus rebus, &c.)* Sic Pall. & vett. edd. nisi quod Pall. pr. non adsit *rebus*.

3. *Hoc & priore libro egimus.)* Sic Gulielmiani, sic Pall. sic edd. vett. nam recentes præposita vocula: *De hoc, &c.*

4. *Cum de quinque oratoris officiis tractaremus.)* Haud secus Pall. Guil. vett. edd. nam mediæ ætatis, *cum de oratoris officiis tractabamus*.

5. *De sex partibus, &c.)* Enumeratio isthæc tam prolixa, valdè ineptit: nam certè paucula admodum de his supra dixit.

6. *Et nimirum conjecturalem, qua prima & difficillima est.)* Pall. pr. *conjecturalem earum qua est difficillima.* omissis ceteris; nam sec. *conjectl. ea qua difficill. est.* Bruilerensis, *nimirum quæque difficill. ea?* quod & in quarto, præterquam quod *is quæ*, non *quæque*, omisso prorsus illo *conjecturalem.* vett. edd. *conjectl. qua prima quæque diff. est.*

7. *Maleficio appetierit.)* Haud aliter manuscripti & nostri & Gulielmii, item edd. antiquæ posteriores. *acquisierit*, longè deterius.

8 *Cupiditatem ostendet adversarii, in vitatione incommodi formidinem augebit.)* Robustiora omnia forent, expuncto illo *ostendat*; ut ad *augebit* & prius membrum referretur.

9. *Si non poterit avarum demonstrare, demonstret, &c.)* Lambinus addidit ex Mss. *quum pecuniæ causa dicat maleficum fuisse.* quod nec invenit Gulielmius in suis, nec ego in Pall. aut vetustissimis edd.

10. *Corruptorem vel perfidiosum.)* *Corruptores* è Cicerone noti. *Perfidiosi*, qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt. ut in privata, qui socios fallunt; in publica, qui depeculantur ærarium.

11. *Defensor primùm demonstrabit vitam integram.)* Palatinus primus, *famem integram.*

12. *Sin vehementer hominis turpitudine impeditur.)* Lambinus legit, unde *vita hominis.* Gulielmius tamen infit: Probo veteris libri scripturam, quam Lambinus frustra mutavit. *Vita impeditur turpitudine & infamia* quæ vitiis & flagitiis cooperta est. *Impedire* enim interdum est *pollucre.*

13. *Semper desertus, an tum, &c.)* Inserui verbum *desertus*, suadentibus cunctis ad unum manuscriptis & edd. vett. primùm removit puto Victorius.

L Quid

cus, an privatus fuerit: cujusmodi loci attingant: num, qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, præscribere non gravaremur, nisi facilè quivis, causa posita, posset judicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficisci: cetera facile comparabit exercitatio. *Tempus* ita quæritur, qua parte anni, 1 qua hora: noctu, an interdiu: qua die, qua noctis hora factum esse dicatur, 2 & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione provideri non potuit. *Occasio* quæritur, 3 idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ, aut præterita sit aut non exspectata. *Spes* perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ suprà dicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, 4 scientia, apparatio videbitur fuisse: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: 5 quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. *Speculandi* quæ fuerit; quæritur ex consciis, arbitris, adjutoribus, liberis, aut servis, aut utrisque. (*b*) Argumentum, est per quod res cognoscitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id dividitur in tempora tria: præteritum, instans, consequens. In *Præterito tempore* oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; num quid appararit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, 6 de adjutoribus, de adjumentis: 7 num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. 8 In *instanti tempore* quæritur, num visus sit, cùm faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, 9 aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quivis horum, sensus potest conflare suspicionem. In *consequenti tempore* spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore, & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi relictum sit, 10 aut vestigium repertum fuerit, 11 si cruor in vestimentis; si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. (*i*) *Consecutio* est, cùm quæritur, quæ signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, adversarium; cùm ad eum ventum sit, 12 erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeò *præmeditatum* fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. (*k*) *Approbatio* est, quâ utimur ad extremum, confirmata suspicione. ea habet locos proprios, atque communes. Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cùm dicit *reorum* misereri non oportere, & cùm auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cùm misericordiam captat, & cùm accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cùm accusatoris, tùm defensoris, à testibus, contra testeis; à quæstionibus, contra quæstiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A *testibus* dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testeis, vitæ turpitudinem, testimonii & inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, 13 aut cupidè dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. A *quæstionibus* dicemus, cùm demonstrabimus, majores nostros veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnibus conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primùm majores nostros voluisse certis in rebus interponi quæstiones. 14 cùm, quæ verè dicerentur, sciri, quæ falso in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: *Quo in loco* quid positum sit, & siquid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, *dolori* credi non oportere, 15 quòd alius alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscendum, quod denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire: quod cùm dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellimus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus conjecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & certis locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: *cum multa concurrant* argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus, hæc enim 16 eo modo exponi, quo re vera sint gesta: testeis corrumpi posse vel *pretio*, vel gratia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse

1. *Qua hora: noctu an interdiu: qua die, qua noctis hora factum.*) Lambinus concinnius quidem hæc omnia edidit, sed an verius, dubites.

2. *Et cur ejusmodi temporibus.*) Egnatius emendatio, quam eruit quidem è Fabriciano Gulielmius. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pal. pr. & tert. neque abludit sec. quart. sext. nisi quod ii, *& cum ejusmodi.*

3. *Idonea ne fuerit ad rem adoriendam.*) Libri recentioris editionis, *& cum ejusmodi.*

4. *Scientia, apparatio, videbitur fuisse.*) Adjeci duas voces, *videbitur fuisse*; eas enim agnoscunt sex membranæ quas consuluit Gulielmius, sex Pall. & editiones primæ.

5. *Quare scire potuerit utrum.*] Et hæc quoque sunt à triplici librorum nostrorum fide: Pro quibus mediæ ætatis editiones, *per quas res scire præterimus, utrum.*

6. *De adjutoribus, de adjumentis.*) Adjutores sunt quibus anima; adjumenta quæ ea carent; instrumenta scilicet arma aque rebus expediuntis idonea.

7. *Num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore.*) Sic Victorii editio eâ priores, *num quid in loco præter consuet. fecerit &c.*

8. *In instanti tempore quæritur.*) Pall. duo *In stanti tempore.* & vero unus ex iis; primus scilicet, supra quoque habebat, *instans* non *instanti*, ut forte aliquid adhuc subsit mendosi.

9. *Aut denique numquid aliquo sensu perceptum sit.*) Blanditor mihi quod est in Palat. pr. *aut denique aliquid sensu*, omissis ceteris.

10. *Aut vestigium repertum fuerit.*) Aliis *aut si vestigium repertum*, fuit illo *fuerit*. Victorius edidit, *aut si vestigium ver fuerit*; omisso illo *repertum*.

11. *Si cruor in vestimentis.*) Et ista est antiquissimæ editionis scriptura: sequentes præposuerunt *aut*, quod quidem retinuit Lambinus, sed rejecit si, Pall. pr. loco vocis *cruor*, habet *aeta*, quod non arbitror de nihilo.

12. *Erubuisse, expalluisse.*) Sic omnino omnes nostri.

13. *Aut cupidè dicere, & argumentari.*) Ianus VVouverius annotavit, malle se *putide dicere*. à quo dissentio.

14. *Cum quæ verè dicerentur sciri.*) Sic & edd. primæ, à quibus tamen recedunt membranæ vett. in iis enim partim *servari*, quod Victorio placitum & Manutio, partim *probari*, partim *seu*.

15. *Quod alius alio recentior sit in dolore.*) Sic nostri scripti, & antiquitus impressi, probatdue Gulielmius; sed tamen non omnino displicet mihi aliorum *reticentior*.

16. *Eo modo exponi quo re vera sint gesta.*) Sic Pall. meliores, sine repetitione vocis *modo* quæ extat in retrò editis.

esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari: deinde, unamquamque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm alium quempiam convenire; 1 indignum esse facinus, sine testibus conjecturam, 2 & suspicionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus: si negabimus temere *famam* nasci solere, quin subsit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiâ confingeret, & commiscereretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primùm, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos, & maledicos confinxisse dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verũ rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis asserat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quòd *quivis homo* possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare (l) Quòd & difficilima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sæpissimè tractanda est, eo diligentiùs omneis ejus parteis perscrutati sumus; ut ne parvula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. (m) Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus. CVM voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur, si à scripto dicemus 3 his locis utemur, secundum narrationem: Primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione. scirentne adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat: Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid judicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur, & infirmabitur, Deinde quæretur, quid ei obfuerit, 4 si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commodè, perfectè, certe cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cùm ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, à scripto potius judicatæ sint: Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cùm fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, feciſſe, tamen facti quærat defensionem. (n) *A sententia* sic dicemus. Primùm laudabimus scriptoris commoditatem, atque brevitatem, quòd tantùm scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, 5 non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quàm rectissimè fieri nemo dubitet; at ea, quæ à nobis facta sint, justissimè facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & 7 contra scriptum judicatorum enumeratione utenur: deinde legum & stipulationum 8 breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. (o) *Cùm duæ leges inter* se discrepant, videndum est primùm, num qua obrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrùm legeta dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabat 8 se feciſſe quod cogeretur, cùm altera lex permitteret. PLVS enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cùm ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cùm hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de Juridiciali absoluta sumemus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum ea faciat: de qua parte posteriùs disseremus (p) 10 SI AMBIGVVM est scriptum, ut puta quod in duas, aut plureis sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. primùm, sitne *ambiguum*, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse, quod adversarii interpretentur, è contrario: nec esse ambiguè scriptum, cùm intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem *amphiboliarum* eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento. omneis enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ 11 ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè, & expeditè loqui volunt infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum puerileis opiniones, rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. 12 In præsentiarum hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam disciplinam contemneremus. (q) Cùm definitione utemur, primùm afferemus brevem vocabuli definitionem,

1. *Indignum esse faciunt.*) Miror cur Lambino displicuerit vox *facinus*.

2. *Suspicionem firmamenti satis habere.*) Verbum *firmamenti* non est in Pal. pr. discipiant otiosiores.

3. *His locis utemur secundum narrationem.*) Bruilerensis & Fabricianus non agnoscunt illud *secundum narrationem*. Exstat tamen in Palatinis & edd. primis.

4. *Si id voluisset adscribere num non potuerit præscribi.*) Ita scripsit è manuscriptis suis sex Gulielmius. Vulgo corrupti sunt omnes libri. & certe variant valde Pall.

5. *Non æquo & bono posse fieri.*) Postremæ duæ voces non comparent in Palatin. pr. & profectò sunt supersluæ.

6. *Contra scriptum judicatorum enumeratio. Deinde.*) Sic ferè mss. Arti aliarumque item edd. principes; excludentes nimirum vocem *utemur*. quæ in retro impressis, hac forma, *enumeratione utemur*. Membranæ quædam habent *enumerationem*, quædam *enumeratione*, quod & in edd. primis.

7. *Breviter excerptarum.*) Liquido in Gemblacensi, Colonienſi, Fabriciano fuit, *excerptarum*, ut Lambinus rectè conjecit.

8. *Se feciſſe quod cogeretur cum altera, &c.*) Addit Fabricianus, *ab altera*. Pal. quartus *altera, cui altera*, quod item in sexto.

9. *Si ambiguum est scriptum, aut puta quod.*) Reposuit istud Gulielmius; nec abit editio Stephani; imò sic quoque veruſtissima, nisi quod voce amplius; *Si ambiguum esse scriptum putabitur, ut puta quod.*

10. *Ex altera parte sententiam nullam &c.*) Lambinus interseruit, *parte in sententi.*

11. *In præsentiarum hoc interdicere non alienum.*) Sic vett. edd. Sic ferè Pal. & Gulielmiani. *interdicere* positum pro *interfari, interloqui*. Stephaniana: *In præsentia hæc interim dicere non alienum.*

12. *Qui ea tollit ex quibus rebus.*) Vox *rebus* non conspicitur in Palat. prim. aut sexto, neque eâ opus erat.

hoc modo: *Majestatem iu minuit,* 1 qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: 2 quæ sunt ea? quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio privasti, cùm ponteis disturbasti. Item ex contrario, *Majestatem* is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento: ærarium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primùm igitur vocabuli sententia breviter, & ad utilitatem causæ accommodatè describetur. Deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur, deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. id quoque ex juris partibus sumetur, de juridiciali absoluta, de qua jam loquemur. *(r)* Quæritur in *translationibus*, primùm, num aliquis ejus rei 3 actionem, per petitionem, aut persecutionem habeat, quem non oporteat: 4 num alio modo, tempore, loco, num alia lege, 5 num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in juridiciali absoluta. *(s)* In causa *rationali* primùm quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. deinde utrùm consultò de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cavere, an quòd satis cautum putarit, propter cetetorum scriptorum 6 similitudinem. *(t)* De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad juridicialem revertamur. *(u)* ABSOLVTA Juridiciali constitutione utemur, cùm ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, *jure factam* dicemus, sine ulla assumtione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, 7 jurè ne factum sit. *(x)* de eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus constet, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, judicato, æquo & bono, pacto. *(y)* *Natura* jus est, quod cognationis, aut pietatis causa observatur: quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. *(z)* *Lege* jus est id, quod populi jussu sancitum est: quod genus, UT IN JVS EAS, QVVM VOCARIS. *(a)* *Consuetudine* jus est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id: 8 QVOD ARGENTARIO OBTVLERIS EXPENSVM, A SOCIO EIVS RECTE REPETERE POSSIS. *(b)* *Judicatum* est id: de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli aut tribuno plebis placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit: quod genus, *M. Drusus*, prætor Urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judicium reddidit, Sextus Julius non reddidit, Item, C. Cælius judex absolvit injuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possint res simili de causa *dissimiliter* judicatæ proferri, cùm id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, 9 numerum cum numero judicorum proferemus. *(c)* Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, VT MAIOR ANNIS LX, IO ET CVI MORBVS CAVSA EST, COGNITOREM DET. 11 Ex eo vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. *(d)* Ex pacto jus est, SIQVI INTER SE PEPIGERVNT, SIQVID INTER QVOS CONVENIT. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, 12 REM VBI PAGVNT, ORATO, NI PAGVNT, IN COMITIO, AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONDICITO, Sunt item pacta, quæ sinè legibus observantur 13 ex conventu, quæ *juri præstare* dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridiciali faciendum videtur. *(e)* CVM ex comparatione quæretur, utrùm satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat *oportuisse* fieri: primùm quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, 14 utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contrà refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cùm statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus & ab judicibus ipsis, quid facturi essent, si *in eo loco fuissent*: & tempus, locum rem, deliberationem suam ponet ante oculos. *(f)* Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primùm quærendum est, jurène in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus susceptisse se fateatur. Deinde *oportuerintne* in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde oportueritne judicium antè fieri. Deinde cum factum judicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re judicium fieri, quæ res in judicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quâ judicia valere oportere, & ab adversariis percunctabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati *atrocitatem* proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in judicium venire. *(g)* Concessio est, perquam nobis

ignoſci

---

1. *Qui ea tollit ex quibus rebus.*) Vox *rebus* non conspicitur in Palat. prim. aut sexto, neque eâ opus erat.

2. *Quæ ea sunt? quæ capiunt.*) Interrogationis nota est à Lambino, hærretque in Pal. quarto, primæ edd. *hæc sunt ea quæ capiunt*, sicque Pal. pr. nec improbem.

3. *Alicujus per petitionem aut persecutionem habeat.*) Sic Palat. quartus & sextus. vulgata, *actionem aut exercitionem.* Stephaniana, *act. aut persecutionem.*

4. *Num alio modo, tempore, loco.*) Pall. aliquot: *num alio modo, num alio tempore, num alio loco.* neque aliter Fabrician. ex enim quartus & sextus solum agnoscit, *num alio tempore*, excluso *modo* & *loco.*

5. *Num alio quærente aut agente.*) In Pall. sec. non habetur quidem illud *aut agente*, nisi à manu aliena ac recenti.

6. *Similitudinem.*) Lambinus subtexuit, *an ea consules.* Biga enim ista hæc verborum, in nullo visitur manuscripto, in nullo edito.

7. *Jure ne factum sit.*) Lambinus ampliùs, *jure an injuria factum sit*, præter mss. omnes.

8. *Quod argentario obtuleris expensum.*) Pal. sec. ac Bruilerensis, *tuleris expensum*, nihilo pejus, si non melius.

9. *Numerum cum numero judicorum proferemus.*) Lambinus edidit *conferemus*; forte melius, si niteretur fide membranarum aliquarum.

10. *Et cui morbus causa est.*) Recinuit XII. tabularum formulam: *Cui morbus ævitasve causa erit.*

11. *Ex eo vel novum jus constitui.*) Particula *vel* nunc primum è tenebris venit in lucem, eam deprehendi in Pall. tribus & Fabriciano; multumque in ipsa energiæ.

12. *Rem ubi pagunt orato, ni pagunt, in comitio.*) Sic Lambinus ex certissima conjectura Bossii: itaque hoc locum suum dedi; tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis: nam primitus: *Rem ubi pangunt oratiunculam pangunt in comitio, &c.* quomodo etiam est in Pall. tribus prioribus.

13. *Ex conventu, quæ juri præstare dicuntur.*) Divinat Gulielmius, *ex conventis*, indicatque Fabricianum habere *quæ ex jure.* at Pall. pr. ac sec. *de jure*, quomodo & edd. primæ. quart. *qui jura.* quint. & sext. *qua jure.*

14. *Verum venustius, facilius, &c.*) Edidi à Lambino *rectum honestius*, sed præter mss. editosque omnes.

X. Cogno-

ignoſci poſtulamus. ea dividitur in purgationem, & deprecationem (h) Purgatio eſt, cùm conſultò à nobis factum negamus. Ea dividitur in neceſſitudinem, fortunam, imprudentiam. de his primùm partibus oſtendendum eſt: deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primùm, conſiderandum eſt, utrum *per culpam* ventum ſit in neceſſitudinem, num culpam veniendi neceſſitudo fecerit. Deinde quærendum eſt, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in neceſſitudinem cauſam conferet, expertusne ſit, quid contrà facere, aut excogitare poſſet. Deinde, num quæ ſuſpiciones ex conjecturali conſtitutione trahi poſſint, quæ ſignificent, id *conſultò* factum eſſe, quod neceſſariò accidiſſe dicitur. Deinde, ſi maximè neceſſitudo quæpiam fuerit, 1 cõveniatne eam ſatis idoneam cauſam putari. Si autem *imprudentia* reus ſe peccaſſe dicet, primùm quæretur - utrùm potuerit ſcire, an non potuerit. Deinde, utrùm data ſit opera, ut ſciretur, an non. Deinde, utrùm caſu neſcierit: an culpa. nam QVI SE PROPTER vinum, aut amorem, aut iracundiam fugiſſe rationem dicet, is animi vitio videbitur neſciſſe, non imprudentia. quare non imprudentia ſe defendet, 2 ſed culpa contaminabit. Deinde conjecturali conſtitutione quæritur, utrùm ſcierit, an ignoraverit; & conſiderabitur, ſatisne *imprudentia* præſidii debeat eſſe, 3 cùm factum eſſe conſtet imprudenter. Cùm in *fortunam* cauſa conferetur, & ea re defenſor ignoſci reo dicet oportere, eadem omnia videtur conſideranda, quæ de neceſſitudine præſcripta ſunt. 4 Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter ſe finitimæ ſunt, ut in omneis eadem ferè poſſint accommodari. Loci communes in his cauſis: Accuſatoris contra eum, qui, cùm ſe peccaſſe confiteatur, tamen oratione judices demoretur. Defenſoris, de humanitate, miſericordia: VOLVNTATEM in omnibus rebus ſpectari convenire, & quæ conſultò facta non ſint, 5 ea fraudi eſſe non oportere. (i) Deprecatione utemur, cùm fatebimur nos peccaſſe, neq; id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſariò feciſſe dicemus, & tamen ignoſci poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis, ſi plura, aut majora *officia*, quàm maleficia, videbuntur conſtare: ſi qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit: ſi qua ſpes erit, uſui futurum, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit: ſi ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus, oſtendetur fuiſſe: ſi ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, ſed *officio* & recto ſtudio commotus fecit: ſi tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt: ſi nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, ſi eum miſſum fecerimus: ſi nulla aut à noſtris civibus, aut ab aliqua alia civitate vituperatio ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contrà dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum. Hæc cauſa, judicialis fieri non poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quòd poteſt vel ad ſenatum, vel ad conſilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda. (i) Cùm à nobis crimen removere volemus, aut in *rem*, aut in *hominem* noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, in quem cauſa conferetur, & ecquonam modo aut honeſtè, aut ſine periculo potuerit obſiſti: ſi maximè ita ſit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in conjecturalem trahetur controverſiam, 6 & ediſſeretur, num conſulto factum ſit. Si cauſa in rem quandam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt. (k) QVONIAM ſatis oſtendiſſe videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere cauſæ judicialis uti conveniret; conſequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornatè, & abſolutè tractare poſſimus. nam ferè non difficilè eſt invenire, quid ſit cauſæ adjumento: difficillimum verò eſt, inventum *expoſire*, & expeditè pronuntiare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm ſatis ſit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor cùm totius cauſæ, tum uniuscujuſque argumentationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. (l) Ergo abſolutiſſima, & perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in quinque parteis eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus ſummatim, quid ſit, quod probare volumus. Ratio, eſt cauſa, quæ demonſtrat, verum eſſe id quod intendimus, brevi ſubjectione. Rationis confirmatio eſt ea, quæ pluribus *argumentis* corroborat breviter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtandæ, & collocupletandæ cauſa, confirmata argumentatione. Complexio eſt, quæ concludit breviter, colligens parteis argumentationis. Hiſce igitur quinque partibus, ut abſolutiſſimè utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. *Cauſam oſtendemus* Ulyſſi fuiſſe, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo ſibi non injuria ſummum periculum metuebat: videbat illo incolumi, ſe incolumem non futurum: ſperabat illius morte ſe ſalutem ſibi comparare. conſueverat, ſi jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari: cui rei 7 mors indigna Palamedis teſtimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo ſupplicium verebatur: & conſuetudo peccandi, maleficii ſuſcipiendi removebat dubitationem. OMNES enim cùm minima peccata cum cauſa ſuſcipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima ſunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti ſuſcipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ ſpes, ſi complures ſcelere ſe contaminaverunt imperii cupiditate, ſi multi *leve compendium* fraude maxima commutaverunt: cui mirum videbitur, 8 iſtum à maleficio propter acerrimam, formidinem non temperaſſe? Virum fortiſſimum, integerrimum, inimicitiarum perſequentiſſimum, injuria laceſſitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conſcius ſui peccati, 9 inſidioſus, inimicum incolumem eſſe noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm *feras beſtias* videamus alacreis, & erectas vadere, ut alteri beſtiæ noceant, non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum, ferum, crudelem, atque inhumanum, 10 cupidè ad inimici perniciem profectum: præſertim cùm in beſtiis

1. *Conveniatne eam ſatis idoneam cauſam putari.*] Ita Pall. tres priores & quint. & Fabricianus 3 neque ſecus edd. primæ, illud *cauſam* non compâret in Pall. quart. aut ſexto.

2. *Sed culpa contaminabit.*] Addunt Pall. tres & Fabricianus, *perſonam*, quomodo tamen nulli editi, in quibus *contaminabitur*.

3. *Cum factum eſſe conſtet imprudenter.*] Additi ex Fabriciano *imprudenter*, quæ vox excidiſſe videtur, neque eſt præter rem. *Gulielmius*.

4. *Etenim omnes hæ tres partes purgationis.*] Vocem *omnes* recipi in contextum, quia aiſſertim exſtaret in Pall. in Gulielmianis & edd. primis.

5. *Ea fraudi eſſe non oportere.*] Pall. noſtri omnes, *in iis fraudem eſſe non oportere*, quod non improbem ob editionem Victorii, in qua item viſitur.

6. *Et ediſſeretur, num conſulto &c.*] Sic omnes libri ſcripti, *ediſſerere* argumentatione diſquirere.

7. *Mors indigna Palamedis teſtimonium dat.*] Vox ultima non influit ſuaviter in aureis: eſtq; in Pal. pr. *teſtimonium probet*. forſan utraque eſt à librariis.

8. *Iſtum à maleficio, &c. temperaſſe.*] Maluit *iſtum a maleficio*, Gulielm.

9. *Inſidioſus, inimicum incolumem &c.*] Hæc perturbata immutatione duarum vocum, ſic legas: *inſidioſus inimicus*. Reſpondent enim illis ſupra poſitis, *injuria laceſſitum, ira excitatum*. ſi quis tamen mavult *inſidioſus*, licebit, dum hoc maneat, ſcribendum eſſe *inimicus*, ſic Gulielmius.

10. *Cupide ad inimici perniciem profectum.*] Convenit hoc cum eo verbo quod in [illegible] eſt, *vadere*, malim tamen *proficiſci*. proveſtitu enim animus ita aut cupiditate, non proficiſcitur.

inbestiis nullam neque bonam, neq; malam rationem esse videamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, &, si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætetmittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: brevissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. (m) Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum quod ab adversario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conveniat quæ tacite contemni, atq; vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè poteris. (n) Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. (o) Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis 1 quæ vitia vitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. (p) Expositio vitiosa est, cùm ab aliqua, aut à majore parte ad omneis confertur id, quod non necessariò est omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat, *Omnes qui in paupertate sunt*, malunt maleficio parare divitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facilè reprehendemus expositionem, cùm ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omneis pauperes falsò & injuriâ conferri. Item vitiosa expositio est, cùm id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo potest* uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere. nam cùm non nemo devenerit in amorem uno aspectu, & cùm ille *neminem* dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodò aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cùm omneis res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur *hominem occisum* constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemtus. Nam in hujuscemodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à *familia*, vel à *coheredibus* nostris. Cùm hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cùm omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cùm plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res sunt, judices, quæ omneis ad maleficium impellunt, *luxurtes & avaritia*. Quid amor? inquiet quispiam. quid ambitio? 2 quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid deniq; alia permulta? Item falsa enumeratio est, cùm pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, Tres res sunt, quæ omneis homineis sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse *metum* & *cupiditatem?* quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo, *omnium* malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt, hæ pariunt avaritiam: avaritia porrò hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur *avaritia* inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

Utinam ne in nemore Peliо securibus
Cæsa cecidissent abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoanda exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchi, imperio regis Pelia per dolum:
3 *Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem*
Medea, animo agra, amore sævo saucia.

Nam hic satis erat dicere (4 si id modò, quod esset satis, curasset poëta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
5 *Medea.*

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. 6 Non enim reprehensione, sicut aliæ complures, 7 sed sua sponte vitiosa est. (q) VITIOSA ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum est: velut apud Plautum,

Amicum castigare, ob meritam noxiam,
Immane est facinus: verum in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio est. videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hostem meum
8 *Concastigabo pro commerita noxia.*

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: *Amor* fugiendus non est, nam ex eo

---

1. *Quæ vitia vitanda sunt.*) Sic libri omnes olim editi, nisi quod Pal. pr. destituatur illo *vitia*; & abesse potest. Stephanus atque Manutius, *vitia vitanda.*

2. *Quid religio.*] Pal. sec. *irreligio.* item Fabricianus editioque princeps, inclinatque in hanc lectio. item Gulielmius. at cum & in pluribus miss. inveniatur alterum, ei adquieverim. est enim verbum ambiguum *religio.*

3. *Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem, &c.*] Fortean rectius; *Nam nusquam.* noti scriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, *nusquam domo*, & *nusquam pedem.* Gulielmius.

4. *Si id modo quod esset satis curasset poëta.*] Arridet animo meo scripcura Palatina; *si id modo quod satis esset curarent poëta*, ita enim codex numero primus, quartus, sextus.

5. *Medea. Ergo.*] Ita expressi, secutus Pall. sex, qui hic quidem habebant, *animo agro, amore sævo saucia*, non etiam superius. at ibi proprie habere locum, non etiam hic, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana.

6. *Non enim reprehensione, sicut alia complures, &c.*] Editi posteriores *reprehensione eget, sicut, &c.* sed verbum illud *egere* non habemus in edd. primis, in Pall. aut Bruilerensi; estque magistelli alicujus.

7. *Sed sua sponte vitiosa est.*] Vocula *sed* non exstat in Pal. pr. neque requisiverim.

8. *Concastigabo pro commerita noxia.*] Libri veteres pro *commissa*, non rectè, & aliter in Plauto ipso. adde quod verbum *committendi*, habitat in re mala & flagitio.

eo verisima nascitur amicitia. Aut hoc modo; *Philosophia* vitanda est. affert enim secordiam, atque desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuvius,

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent Philosophi,
Saxoq; illam 1 instare globoso prædicant volubilem:
Ideo, quò saxum impulerit fors, cadere eò fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quò sese applicet.
Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alii Philosophi, qui contra fortunam negant
2 Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi, id magis
Verisimile ajunt; quòd usus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modò fuit Rex, modò mendicus factus est:
3 Naufragio res contigit: Nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cùm ait, verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo: *Magno malo* est hominibus avaritia, idcircò quod homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: *Vitio est* sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt. Item, *utile est* amicos veros habere. habes enim quibuscum jocari possis. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari. ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. (r) In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia, propterea quæ diligentiùs considerandæ sunt; quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobat argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam si improbum Chærephontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis sin est probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria,
Si probus est, bene locavi: sin autem improbus,
Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione altera pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chærephontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: *Necesse est*, quoniam pallet; ægrotasse: aut *necesse est* peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. quod si concurrerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cùm vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: *Iracundia* inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore. Hujusceemodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod inter omneis non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas mortis superùm, atq; inferum,
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Chrephontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi serò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem* mihi si venisset, Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cùm id, quod in aperto delicto positum est, tamen in aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

4 Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo sola ut restituam paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens, ac factiosus in concione dixerit, *5 Satius est* uti regibus, quam malis legibus. nam & hoc tametsi *6* rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat *injuriam* esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, *quadruplator*, ut breviter describam, *capitalis est*. est enim improbus, & pestifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, *eum esse* hominem improbum, avarum, fraudulentum: ei rei testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: *Non convenit*, Censores, istum vobis satisfaceæ ex eo, quòd ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. quòd si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo, vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco perfertur. Item vitiosum est, cùm id, de quo summa controversia est, parùm expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

1 *Aperiè*

---

1. *Instare globose prædicant volubilem.*] Malè & contra libros, quæ scribunt *volubili*: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium. interim mirandum est manuscriptos omnes habere, *Saxique instar globosi esse volubilem.*

2. *Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi.*] Sic editi in Victorio, nisi quod habeat priore versu *fortunam*; quo modo item est in omnibus membranis nostris; quarum antiquiores planè præferunt, *Ullam esse miseritatem aut humanitatem, sed temeritate omnia regi*; quæ lectio sanè contemnenda minimè videtur: imò amplectenda venit.

3. *Naufragio res contigit nempe: ergo haut fortuna obtigit.*] Pal. quarto *fallitur est mendicus modo. Naufragos nempe res ista contigit: ergo id non forte neque fortuna obtigit.* Gulielmius è varietate suorum istud eruebat: *Naufragio contigit. ergo id non forte aut fortuna obtigit.* ut det *contingere* temeritati, fortunæ *obtingere.*

4. *Cum te expetebant, &c.*] Meliores scripti, *exspectabant*, quod longè verius judicabat Gulielmius.

5. *Satius est uti regibus.*] Hoc malo, quam Lambinianum, *bonis regibus*. sic enim nulli mss. nostri; soluni aliqui, *malo regibus.*

6. *Rei arguendæ causa.*] Libri ferè calamo exarati *augendæ*, placuitque Lambino. nam Gulielmius referibi voluit *agendæ.*

1 *Aperte fatur dicito, si intelligat,*
Tali dari arma, qualis qui gesserit, fuit,
Jubes, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea, me æquum est frui
2 *Fraternis armis, mihique adjudicarier,*
Vel quòd propinquus, vel quod virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusem hunc, neq; exputando evolvere,
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra judicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omneis res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controversia sit: inque hujusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur: aut tota causa mutata in aliam causam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum controversia cùm *de musica* inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Uti si quis cùm accusetur, *ambitu* magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumerò se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehendemus, & in hujusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, *artem*, aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quòd perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: *Mortuum* deformatum, 2 tumore præditum, coloratum fuisse constat, ergo veneno necatus est. Deinde, 3 si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) *venenum datum*, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentiùs disputare: ut si comparetur, *utrum* satius sit populum frumentum accipere, an non? quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat: aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cùm alteram laudes. Quod genus, si quæratur, utris major honor habendus sit, Albensibus, 4 an Venusinis, quod reipub. & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat, non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cùm alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posterius immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non *exules*, sed *vi ejectos* se reducere ajebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, *exules* appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si eum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem. (*f*) QUONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex judicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. *Simile* vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. *Exemplum* vitiosum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quàm res postulabit. *Res judicata* vitiosè profertur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controversia non est: aut si improba, aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantùm augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: *Ut si quis* quem arguat hominem occidisse, & antè quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm hominem occidere. non enim, utrùm indignum sit, an non, sed factumne sit, quæritur. Complexio vitiosa est, quæ non, ut quidque primùm dictum est, primùm complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum. (*t*) CONCLUSIONES, quæ apud Græcos ἐπιλόγους nominantur, tripertitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. in principio, secundùm narrationem, secundùm firmissimam argumentationem, in conclusione. (*u*) Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quib. de rebus verba fecerimus, breviter: *ut renovetur*, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à divisione. deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. (*x*) Amplificatio est res, quæ per locum communem institutionis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, *quanta curæ* ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui,

Item

1. *Aperte fatur dicito, &c.*] Ingeniosè quidem Memmius *Aperta*, id est, *Apertius*. sed quia in nullis libb. ita legi video, recipere dubitavi.

2. *Fraternis armis.*] Non variant nostri; idcoque admittere non ausi sum Aurati conjecturam *Tatereis*. potuit enim illa heic petere Apex Telamonius, Achilli patruelis.

3. *Venisse se editum, erubescatur.*] Sic Bruil. sic Pal. quart. ac sextus antea cum *proditum corpore decoloratum*.

4. *Si sit usque in eo occupatus.*] Ita libri nostri antiquiores, sine illo *ades*; quod rectè abjecit Lambinus, sed perperam alia illa sua inculcavit.

5. *An Venusinis, quod, &c.*] Pall. pr. *Vestinis*, sec. *Vecstinis an Pexenpolus, quod, &c.* quart. *Venusi qui an Penetopibus, quod, &c.* uti & videtur fuisse à manu prima in sexto. & vero *Penneates* hos agnoscit Brulerianum quoque exemplar, & videtur postliminio inferendum hîce nostris libris. nam ponuntur iidem à Plinio sub Regione IV. Italiæ, sed ibidem scribitur *Vinuenses*.

Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrùm *ad omneis*, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus ii sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur,) an ad pareis, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem *concedatur*: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit *remissum*, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc exspectatio judicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut ersatum judicum corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus est, cùm ostendemus 1 ex consulto factum, & dicemus VOLUNTARIO facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa *bella* suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo *maturiùs*, & atrociùs vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cùm dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum 2 propter imperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione. (y) *Misericordia* commovebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodis simus, comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subjiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceris necessariis calurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, *illorum* nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua *in alios* usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. NIHIL enim lacryma citiùs aresçit. (z) Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic voluminis modus hic sit. Reliquas præceptiones, quod videbitur in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verùm hæc futura satis scio. te enim non ignoro, nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM, LIBER TERTIUS.

Synopsis libri 3. ad Herennium.

a ¶ *De* INVENTIONIS *accommodatione ad genus causæ deliberativum & demonstrativum.* b DELIBERATIONIBUS *quærimus quid & quid potius faciendum sit.* c *consultamus de his quæ vel propter se, vel propter extraneam causam, vel propter se partim, magis tamen propter extraneam causam in deliberationem, vel consultationem veniunt: & quemadmodum singulæ hujusmodi deliberationes tractandæ* d *Deliberationem sequitur* SENTENTIA. *Cujus finis* UTILITAS. e *Ea vel tuta est vel honesta:* f TUTA *à vi & dolo.* g *Honesta eaq; duplex* h RECTA (*hoc est cum virtute, Prudentia, Justitia, Fortitudine, & Modestia conjuncta.* i *& quemadmodum partibus prudentiæ, justitiæ, fortitudinis, modestiæ utamur in dicendo*) k LAUDABILIS. l *& qua ratio esse debeat exordii, narrationis: confirmationis, confutationis, conclusionis cùm de tuto, honesto, recto, & laudabili dicemus* m ¶ *Demonstrativum genus causæ versatur in laudis & vituperationis confirmatione.* n *Laus autem est vel rerum externarum, vel corporis, vel animi,* n *Quemadmodum in hoc genere causæ utendum sit principio seu exordio,* o *Narratione,* p *Expositione seu Disputatione,* q *Confutatione,* r *Conclusione* ſ *De* DISPOSITIONE. t *quid dispositio.* u *Duo genera dispositionis: unum ab institutione artis profectum, alterum ad tempus, seu casum temporis accommodatum* x ¶ *De* PRONVNCIATIONE *ejusq; utilitate.* y *Pronunciationem dividi in vocis figuram & corporis motum.* z ¶ FIGURA *vocis quid.* aa *Figuram vocis dividi in magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem.* bb *Magnitudinem à natura esse.* cc *Ab arte firmitudinem,* dd *mollitudinem.* ee *cujus partes, Sermo, Contentio, Amplificatio,* ff *Sermonis partes, Dignitas, Demonstratio, Narratio, Locatio.* gg *Contentionis partes, Contentio, Distributio.* hh *Amplificationis partes, Cohortatio, Conquestio,* ii *Qua & quemadmodum dignitas servanda in sermonis dignitate & demonstratione, in Narratione,*

---

1. *Ex consulto factum.*] Sic. Pall. omnes. Lambinus supposuit, *ex consulto.* non video quare, *ex consulto, ut de tudstria.*

2. *Propter imperantem superbiam.*] Istud admisi fide Palatini quarti, neque aliter Bruil. prius cusi *intemperantem.* supra etiam reposui, *sacrum legere*, ex Pall. sec. ac Fabr. alludebatque quintus. in quo, *sacrum legen.* sed & præterea rescribendum *stuprare ingenuam*, è quarto Pal. & nescio quo Gulielmiano, mox scripsi *sollitudine* pro *solicitudine*, volentibus Palat. pr. sec. quinto.

ratione, locatione, Contentione, Distributione, Amplificatione cohortatione & conquestione. kk *¶ De* MOTV *seu corporis gestu & vultus moderatione.* ll *¶ De* MEMORIA *(eo thesaurus est inventorum, & omnium partium Rhetoricæ custos)* mm *Memoria alia* NATVRALIS: *alia* ARTIFICIALIS, nn NATVRALIS *quemadmodum perficiatur.* oo ARTIFICIOSA *constat* LOCIS & IMAGINIBVS. pp *Quid loci.* qq *quid imagines,* rr *Loci quemadmodum invemendi,* ss *Imagines alias esse* RERVM, *alias* VERBORVM. tt RERVM uu & VERBORVM *imagines quemadmodum parentur.* xx *Transitio ad Elocutionem quintam Rhetoricæ partem.*

AD omnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas, & demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniundi præceptio tibi quamprimùm persolveretur. Reliquæ quattuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronunciatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cùm voles, & interdum sine nobis legendo consequère; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: 1 nos proficisci ad instituta pergemus. *(b)* DELIBERATIONES partim sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit: partim hujusmodi, uti, quid potissimùm faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: 2 *Carthago tollenda*, an relinquenda videatur. Quid potissimùm, hoc pacto: *ut si* Hannibal consultet, cùm ex Italia Karthaginem arcessitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam. *(c)* Item deliberationes partim ipse propter se consultandæ sunt: ut si deliberet senatus, *captivos* ab hostibus redimat, an non? partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem: ut si deliberet senatus, *bello* Italico solvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos. fieri: partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, *bello* Italico sociis civitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. *(d)* Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, *finem* sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. *(e)* Utilitas in duas partes is in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. *(f)* Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumq; sumemus conjunctim, 3 Vis decernitur per exercitus, classeis, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere velimus. *(g)* Honesta res dividitur in rectum, & laudabile. *(h) Rectum* est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, scientia cujusdam artificii. item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Justitia est æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contentio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum. *(i)* Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus, cùm alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: Aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus quippiam, cujus rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facilè id, quod velimus, *exemplo allato* persuadere possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus benè merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ulcisci malè meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregiè dicemus servari oportere: si societates atque amicitias studiose dicemus coli convenire: si quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus, si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque hujusmodi partibus justitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, justam esse ostendemus: contrariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus parati. Sin *fortitudinis* retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas, & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humileis, & indignas viris fortibus, 4 vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua judicare, Item à nulla re honesta, periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: ANTIQVIOREM mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. *Modestiæ* partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. 5 Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus. Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortamur, ut hæc attenuentur, quæ suprà demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verùm aut res non 6 hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quàm in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is qui contrà dicet, *justitiam* vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam *prudentiam* appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille

modestiam

1. *Nos proficisci ad instituta pergemus.*] Vox *proficisci* salva sententia auferri poterat.

2. *Carthago tollenda.*] Apage illud Lambini commentum *delenda.*

3. *Vis decernitur.*] Sic Pall. & Bruil. maluit Lambinus *discernitur*, quàm bene, ipse viderit. vulgo erat *secernitur.*

4. *Vel viros fortes propterea, &c.*] Additi e Pal. quatuor syllabam *vel*; quod *propterea* illud invenissem in pluribus Palatinis, quod alioquin Gulielmio tollendum videbatur: vel mutet *propterea* in *præterea*, fide Pal. pr. ac quinti.

5. *Si quoad cuique satis, &c.*] Vulgo, *Si denique quid cuique satis, &c.* sed nos veterum loquendi genus reposuimus, repertum in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. & Colonien. Plautus Menæchmis: *Verum ei modus tamen, quoad pati uxorem oportet.*

6. *Hujusmodi non dicatur esse.*] Pal. tert. quart. quint. *dicantur*, quod fieri item queat.

vndeſtam dicet eſſe, eam nos inertiam, & diſſolutam negligentiam dicemus: quam ille *fortitudinem* nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconſideratam appellabimus temeritatem. (*k*) Laudabile eſt, quod conficit honeſtam & præſentem, & ſequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto ſeparavimus, non quòd hæ quattuor partes, quæ ſubjiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis comemorationem dare non ſoleant: ſed quamquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. Neq; enim ſolùm *laudis cauſa* rectum ſequi convenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. 1 Cùm igitur erit demonſtrandũ rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab *idoneis* hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquib. ſociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, poſterisque noſtris. (*l*) Cùm hujusmodi locorum diviſio ſit in conſultatione, breviter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali cauſa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujusmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honeſtam: ſi utrumq; poterimus oſtendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quòd dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diviſione utemur in vim, & conſilium. Nam, quod in dicendo rei dilucidandæ cauſa *dolum* appellavimus, id in dicendo honeſtius *conſilium* appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus, & omnes partes recti incident: quadripartita diviſione utemur, ſi non incident, quod erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed ſi acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta, ſententia ſit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumſeſſi deliberant quid agant: qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: *Nullam rem utiliorem* eſſe incolumitate; virtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod non ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: *virtutem* nullo tempore relinquendam, vel dolorem, ſi is timeatur: vel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia levorem eſſe: conſiderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi: nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultrò ad mortem proficiſci, eſſe præclarum; FORTITVDINI fortunam quoque eſſe adjumento ſolere: eum tutè vivere, qui honeſtè vivat, non qui in præſentia incolumis ſit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Concluſionibus ferè ſimilibus in his, & judicialibus cauſis uti ſolemus, niſi quòd in his maximè conducit quamplurima rerum antè geſtarum exempla proferre (*m*) Nunc ad demonſtrativum genus cauſæ tranſeamus. QVONIAM hæc cauſa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem conſtituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. (*n*) Laus igitur poteſt eſſe rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum ſunt ea, quæ caſu, aut fortuna ſecunda, aut adverſa accidere poſſunt: ut genus, educatio, divitiæ, poteſtates, 2 gloriæ, civitas, amicitiæ, & quæ hujusmodi ſunt, & ea, quæ his ſunt contraria. Corporis ſunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria ſunt. Animi ſunt ea, quæ conſilio, & cogitatione noſtra conſtant: ut prudentia, juſtitia, fortitudo, modeſtia, & quę cõtraria ſunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. (*o*) In hujusmodi igitur cauſa principium ſumetur aut à noſtra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, perſona, aut ab re. 3 A noſtra, ſi laudabimus, dicemus aut *officio* facere, quòd cauſa neceſſitudinis intercedat, aut ſtudio, quòd ejusmodi virtutis ſit, ut omnes comemorare debeant velle: 4 aut quòd rectum ſit ex aliorum laude oſtendere, qualis noſter animus ſit. Si vituperabimus aut meritò facere, quòd ita tractati ſimus: aut ſtudio, quòd utile putemus eſſe, ab omnibus unicam malitiam, atq; nequitiam cognoſci: aut quòd placeat oſtendi, quid nobis diſpliceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus perſona, de quo loquemur, ſi laudabimus, 5 *vereri* nos dicemus, ut illius facta verbis conſequi poſſimus: omneis homines illius virtutes prædicare oportere: ipſa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici poſſe, dicemus: ut paullò antè exempli cauſa, demonſtratum eſt. Ab auditorum perſona, ſi laudabimus, *quoniam* non apud ignaros laudemus, nos monendi cauſa pauca eſſe dicturos: aut ſi erunt ignoti, ut talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam eodem virtutis ſtudio ſint, apud quos laudemus, 6 quo ille, qui laudatur, fuerit, aut ſit, ſperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: *quoniam* norint, pauca de nequitia ejus non eſſe dicturos: quòd ſi ignorent, petemus ut cognoſcant, uti malitiam vitare poſſint: quoniam diſſimiles ſint, qui audiunt atque ille, qui vituperatur, nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipſis, *incertos* eſſe, quid potiſſimùm laudemus vereri nos, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ ſimileis ſententias habebunt: quibus ſententiis contraria ſumuntur à vituperatione. (*p*) 7 Principio tractato ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſariò conſequatur: ſed ſiqua inciderit, cùm aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum ſit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. (*q*) Diviſione hac utemur: Primò exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quove tempore res erit geſta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tutè, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia, deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata ſint, demonſtrare. Ordinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus ſit: *ſi bono genere*, parem, aut excellſiorem fuiſſe: ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in majorum virtutibus habuiſſe

1. *Cum igitur erit demonſtrandum.*] In Pal. quart. & ſextus præter Toſanum, Gembl. & Colon. prius cuſi, *demonſtratum.*

2. *Gloria, civitas, amicitiæ.*] Sic Pall. omnes item Bruil. & Fabr. recte, nemo enim duarum civitatum eſſe poteſt jure naturæ, & de datione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, *civitates.*

3. *A noſtra ſi laudabimus, dicemus.*] Illud *dicemus* non adeſt in Pall. pleriſque Gulielmianis, poteratque abeſſe ſine ſententiæ incommodo.

4. *Aut quod rectum ſit ex aliorum laude, &c.* Pall. omnes rejiciunt hanc poſitionem, habentque *velle quod rectum ſit; aut ex aliorum.* neque aliter Suffridi codd. item Br. ac Fabr.

5. *Vereri nos dicemus, ut illius facta verbis conſequi poſſimus.*] Pal. tert. quart. ſext. Bruil. non agnoſcunt illud *dicemus*, quo carere poſſumus, omnes ii tamen ceterique præter ſecundum, exhibebant *conſequi non poſſimus*, quod Latine dici poſſe hac ſignificatione, ſtrenue negat Lambinus.

6. *Ille qui laudatur, fuerit aut ſit.*] Eſt à Pal. ſec. & Suffridi noſtri libris, quod attinet ad *laudatur*, nam Pall. ceteri omnes inculcant illud *aut ſit*, hactenus libris publicatis ignoratum.

7. *Principio tractato ab aliqua harum quæ antea, &c.*] Ita Lambinus, neque aliter Bruil. aut Pal. ſec. quippe ceteri ſpernunt adhuc à ſe illud *ab re* vulgo cratq; *Princ. tractato tum ab re, tum ab aliqua harum.*

præsidium. In vituperatione, *si bono* genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, *bene*, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, detrimento, atque dedecori: si vires, atq; velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: 1 si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his usum dicemus, quæ casu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit, si non erunt præter formam, omnia ipsius *culpa*, 2 & intemperantia non fuisse dicemus. (r) Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerunt, considerabimus: divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit; cujus causâ susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi *mors* ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omneis autem res, in quibus animus hominis maximè considerabitur, illæ quattuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, si laudemus: aliud justè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus: sin vituperemus, è contrario, aliud injustè, aliud ignavè, illud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumserimus; non necesse esse nos omneis has parteis in laudem, aut vituperationem transferre, 3 propterea quòd sæpe ne incidunt quidem: sæpè ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. quapropter eas parteis, quæ firmissimę videbuntur, legere oportebit. (s) Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communeis. Nec hoc genus causæ, eò quod rarò accidit in vita, 4 negligentius considerandum est. NEQVE ENIM id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportèt velle quam accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in judicialibus, & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis, quare in hoc quoque genere causæ 5 nonnihil industriæ consummandum putamus. (t) NVNC, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventione perpolita, atq; ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad ceteras parteis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. (u) QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. (x) Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione *artis* disponemus, cùm sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationis parteis disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, 6 una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quæ, cùm ab ordine artificioso recedendum est, oratoris judicio *ad tempus* accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur; deinde narratione: aut si quam hujusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudine verborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione, deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principii sententiam reverti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo *æquo animo* principium possit audire: à narratione cùm inceperimus, ad principii sententiam revertamur licebit. Si narratio parùm probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpè uti necesse est, cùm ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones hujusmodi convenit habere: firmissimas argumentationes *in primis & postremis* causæ partibus collocare: mediocreis, & neque inutileis ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint, cùm ceteris conjunctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet, nam re narrata, statim exspectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam *nuperrimè* dictum facilè memoriæ mandatur, utile est, cùm dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam *instructio militum*, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando, parate poterit victoriam. (y) PRONVNTIATIONEM multi maximè utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimùm valere, 7 nos quidem unum de quinque rebus plurimùm posse non facilè dixerimus; 8 nec egregiè magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus, nam commodæ inventiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quàm sine his rebus pronuntiatio

1. *Si valetudo perpetua; diligentia & temp. cupid.*] Est à Pal. quarto & sexto, neque aliter Becichenio, codd. quam quod ii præterea *ſ. valetudo perp.* inepte huc usque impressi: *ſ. valetudo, ex perpetua dilig. &c.* nam *perpetua valetudo*, eadem est cum *constante*, cui opponitur *varia*.

2. *Et intemperantia non fuisse.*] Pall. veriores ignorant negativam. Secundus vero habet. *& intemp. accidisse*, ut videatur rescribendum, *afuisse*, hoc est, *abfuisse*.

3. *Propterea quod sæpè ne incidunt quidem. sæpè ita tenuiter incidunt, ut non sint necessaria dictu.*] Habentur ista quidem omnia in Pall. quatuor numero. sed quartus & sextus solum habent: *propterea non sæpe se iudicant, ut non sint necessaria dictu*, quomodo item fuit in *Bruil.* & verò malim præ vulgatis.

4. *Negligentius considerandum est.*] Vox penultima alia est in Pal. in sext. & quart. item Br. & Fabr. *commendandum*. Gulielmius formabat, *summentandum*.

5. *Nonnihil industriæ consummandum putamus.*] Ita erat in Br. in Pal. pr. & sexto; cui ultimo superscriptum, id est, *conferendum*, quod deinde irrepsit in contextum. Gulielmius malebat *consumendum*, uti erat in Fabr. firmatque Pal. sext. Vulgata *putarimus*, potest quidem tolerari; dum norint lectores, auctorem de oratoriæ studiosis loqui, non de ipso se, ut hactenus perperam explicarunt.

6. *Una per orationes, altera per argumentationes.*] Sic Palatini omnes præter secundum, in quo, *orationis, altera per argumentationis partes*. Suffridus noster ait fuisse in suis *orationem & argumentationem*; quod verius esse, ex superioribus planum putabat Gulielmius.

7. *Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse, non, &c.*] Secuti sumus auctoritatem Pal. quarti, sexti, & Bruil. nam recepta lectio: *Nos quid unum, &c. plurimum posse, non, &c.*

8. *Nec egregie magnam.*] Videtur illa negativa adversari periodo subservienti. & verò Pal. quartus servat, *& egregiè*, ut videatur retrahenda adhuc litera à voce præcedenti, quo fieret *sed*; aut rescribendum *at*.

riatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucidè scribi, cùm hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res considerandа. (z) Dividitur igitur pronuntiatio in *vocis figuram, & corporis motum.* (aa) Figura vocis, est quæ suum quemdam possidet habitum ratione, & industria comparatum. (bb) Ea dividitur in treis parteis, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maximè conservat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget, & maximè conservat 1 exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam *torquere* in dicendo pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. (cc) Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inscii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. (dd) De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si antequàm leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (*commutationes* enim faciunt, ut 2 nullo genere vocis effuso in omni voce integri simus,) & acutas vocis 3 exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & si quis splendor est vocis, consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe *rerum* naturæ, gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, 4 eadem attinent ad suavitatem pronunciationis: ut, quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. quid insuavius, quàm clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem *varietas* maximè delectat; cùm sermone animum ejus retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem, habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potiùs vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis suavitudini prosunt, de utraque re simul erit in præsentia dictum, 5 de firmitudine quæ visa sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paullo post dicemus. (ee) Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentiùs nobis considerandа est. (ff) Eam dividimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam *trahit* auditoris animum. (gg) Sermo dividitur in parteis quattuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio, est quæ decet remissa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio, est oratio, 5 quæ ex aliqua re *risum* pudentem, & liberalem potest comparare. (hh) Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acri vociferatione. (ii) Amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad *iracundiam* adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. (kk) Quoniam igitur mollitudo vocis in treis parteis divisa est, & hæ partes ipsæ in octo parteis alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo, cùm est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cùm autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, 6 inserere, atque intersecare videamur in animis auditorum. Cùm autem sermo in narratione est, tum vocum *varietate* opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: 7 at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæstè, hilariter in omneis parteis commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium *personarum* sensus, atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cùm parva significatione risus, 8 sine ulla suspicione mimæ cachinnationis leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortationu utemur 10 voce *attenuatissima*,

1. *Exercitatio declamationis.*] Palat. sec. quart. sext. *exercitatio imitationis.* quod fere malim; imò omnino. nam *exercitatio declamationis*, servit magis *mollitudini vocis*, quæ mox sequitur.

2. *Nullo genere vocis effuso.*] Hoc ait, si neque contentione, neque sermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum posse transire: hæc Gulielmius.

3. *Exclamationes vitare.*] Hoc modo erat in Pal. quarto, sexto, Bruil. nonnullisque Lambini, subintelligiturque superius *oportet*. vulgata addidit, *vitare debemus*.

4. *Eadem attinent, ad suavitatem pronuntiationis.*] Bruil. & Pal. quart. *eadem etiam ostentationi fit*, neque aliter sextus, nisi quod is, *item attinent*.

5. *De firmitudine quæ visa sunt.*] Lambinus delet tres postremas dictiones; sed libris invitis, neque favente orationis contextu.

6. *Qua ex aliqua re risum.*) Pal. quart. sext Bruil. *re verisimile risum*. qui libri nihil temerè addunt.

7. *Inserere atque intersecare.*) Ita libri nostri, præter quam quod in quibusdam *insecare*, vel *intersecant*. Gulielmius maluit *insectare*. etiam legi posset *interjectare*, argutius forsan & Latinius.

8. *At aliud otiosè, retardabimus.*) Distinctio est à Gulielmio. *Strenuè*; est celeriter, industriè: contra *otiosè*, securè, negligenter. nec aliter Plautus aut Terentius.

9. *Sine ulla suspicione animæ cachinnationis.*) Manuscripti nostri ita scripti sunt, ut videri possit *mimicæ*, quemadmodum vulgatum hactenus. aut adeo *mimæ*, uti erat diserte in Fabriciano, & hoc propriè quadrat.

10. *Voce attenuatissima.*) Palat. quart. & sext. *attentissima*; neque aliter Bruilerianse exemplar.

1. Quid-

clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depressa, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. (l) De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. *Motus* est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, levi dextere motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paullulum corpus à cervicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus *ad auditores*, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paullo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplausione, acri, & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paullo tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus certis rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fæmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mæsto, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hic admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res *ex animo* agi videatur. (m) Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. (n) MEMORIA utrùm habeat 1 quidquam artificiosi, an omnis à natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multùm valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis 2 esse artificium memoriæ: quare placet, alias ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, 3 & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. (o) Sed quia in ceteris rebus INGENII bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porrò, naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregiæ, similis sit huic artificiosæ. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, 4 ut *ingenio, doctrina*; præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paullo post poteris intelligere. Quòd si illi freti ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen justa causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. (p) Nunc de *artificiosa memoria* loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. (q) Locos appellamus eos, qui breviter, perfectè, insignitè, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. (r) Imagines, sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. (s) Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui *litteras* sciunt, possunt id, 5 quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui μνημονικὸ didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronunciare. Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt: imagines, litteris: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine nos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamus, quo seciùs quoto, quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, 6 edere & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stanteis notos complureis viderimus, nihil nostra interfit, utrùm à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, imaginibus commoti dicere possimus id, quod locis mandaverimus. Quare placet & ex ordine locos comparare; & locos, quos assumserimus, egregiè 7 commeditari oportebit, ut perpetuò nobis hærere possint. nam imagines, ficut *litteræ*, delentur, ubi nihil illis utimur: loci tanquam *cera*, remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli possimus, quintum quemque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit *Decimo*: deinde facile erit simileis notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conservat integras simulacrorum figuras. 8 Præterea dissimiles forma, atque natura loci comparandi sunt, ut distinctè interlucere possint. nam si quis multa intercolumnia sumserit, *conturbabitur* similitudine locorum. ut ignoret, quid quoquo in loco collocarit. 9 Et magnitudine modica, & mediocreis locos

1. *Quòddam artificiosi.*) Sic Pal. quart. sext. Gemb. Br. & Lilienfis, *artificiosum*, quod ex arte factum; cui contrarium naturale. vulgata *artificii*.

2. *Esse artificium memoriæ.*) Ita iidem scripti, nec non Pal. sec. alii tamen *memoriam*, quod exhibet editio Victorii.

3. *Et simul cum cogitatione nata.*) Pal. quart. & Bruil. Gembl. item margo Liliani & Tolani, *& sine multa concitatione*. sed non abeo à vulgata quæ & ipsa commoda est.

4. *Ut ingenio doctrina, præceptione natura nitescat.*) Ita omnes mss. nostri. sententia est; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoriæ, nitescere doctrinam, si fortita sit ingenium docile, & naturam vel optimam magis exsplendescere, si præceptionum adhibita sit ratio.

5. *Quod dictatum est scribere.*) Edidi *dictatum*, ejecto vulgari *dictum* è Pal. sec. quart. sexto, &c. notum enim *dictaturet* fuisse, qui scribis suggererent quod exciperent; vel ex joco Cæsaris apud Suetonium, negantis *Sullam scivisse litteras*, quod deposuisset Dictaturam.

6. *Edere & proferre possimus.*) Apparet loco vocis primæ fuisse aliquid, librariis minus cognitum. nam vacuum relictum est in Palat. sec. primus verò habet *dicere*. quintus *videre*. an fuit educere?

7. *Commeditari oportebit.*) Magis placebat Gulielmio quod in suis invenerat Suffridus, *commeditarque notare*. & vero ita quoque erat in Palat. quarto, sexto, Colonienfi, sed sine enclitica.

8. *Præterea dissimiles forma atque natura.*) Palat. sec. quart. sext. *præterea*, quidam etiam *dissimili*.

9. *Et magnitudine modica, & mediocreis locos, &c.*) Fabricianus: *id est mediocres*: adeo ut Gulielmius habeat *& mediocres* pro glossemate. erat in Pal. quinto, *ex magn. modica*. quod excutient quibus onum est, quo careo.

locos habere oportet. nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustreis, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, ferè paulo plus, aut minus 1 pedum tricenûm. Nam ut *aspectus*, ita cogitatio minus valet, sive nimis procul removeris, sive vehementer propè admoveris id quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paullo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac promta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. (t) De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum simileis imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: unæ *rerum*, alteræ *verborum*. Rerum similitudines exprimuntur, cùm summatim ipsorum negotium imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cùm uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. (u) Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit, *ab reo* hominem veneno necatum; & hereditatis causâ factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testeis, & conscios esse: si hoc primùm, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus: in primò loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam ejus detinebimus. 2 si eum non agnoverimus: aliquem ægrotum 3 non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: &, quoties cumque rem meminisse volemus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ volemus, memoria consequemur. (x) Cum *verborum similitudines* imaginibus exprimere volemus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. 4 *Jam domitionem reges Atrida parant.* In loco constituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, cùm à regibus Martiis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domitionem reges.* In altero loco Æsopum & Cimbrum 5 subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum: hoc erit, *Atrida parant*, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primùm transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimamus. hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. 6 nam utraque altera separata minus erit firma: ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, cùm ab instituto nostro recessissemus, minùs commodè servaretur hæc dilucida brevitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod NULLA NISI nova, aut admirabili re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, 7 incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque: quæ acciderunt in *pueritia*, meminimus oprimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facilè è memoria elabuntur, insignes, novæ manent diutius. SOLIS exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipseis solis mirantur, quia rarò accidunt: & solis eclipseis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & usitata re non excitari: novitate verò, & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. NIHIL est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agenteis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, 8 quo nobis notatior sit similitudo: aut siqua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus, nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras facilè meminimus, easdem fictas & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandarum causa celeriter animo percurramus. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, quia eas edisscere vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ consumerent: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cùm ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam removere, ut nequid ipse quærat, cùm illi omnia parata, quæsitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commovetur. Nam ut sæpè formam siquam similem cuipiam dixerimus esse, non omneis habemus *assensores*, quod alii videtur aliud, ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis.

1. *Pedum tricenum.*) Palat. secundus *trigenum*, pr. *tricenciam*. Delbenius legendum censet, *trinum pedum*. Pal. pr. ait esse qui legant *triginta*.

2. *Si eum non agnoverimus.*) Palat. quartus & sextus excludunt, *agnoverimus*; probem, si & tolleretur una, *eum*. Gulielmius maluisset *cognoverimus*.

3. *Non de minimo loco.*) Pall. fidem non agnoscunt negativam.

4. *Jam domitionem reges Atrida parant.*) Ed. à Victoriana. nam prius impressi, *domi alterum*, quod servant Pall. omnes; etiam Bruil. & Fabr. nec non ii quos excusit Perrejus, eique scripturæ patrocinatur Gulielmius.

5. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*) Quot excussi Palat. totidem inveni lectiones variantes. meliores tamen inclinabant, in *subornare ut ad Iphigeniam in Agamemnonem & Menelaum*.

6. *Nam utraque altera separata minus erit firma.*) Pall. meliores: *nam cum ex utraque altera vis parata, magis erit firma*. Tol. Gembl. Br. *nam cum ex utraque ab altera vis parata, minus erit infirma*.

7. *Incredibile, ridiculum, id diu, &c.*) Pal. quintus subjicit *periculosum*. sed primus id positum habet in vicem *ridiculum*. neque aliter Fabr. & mss. Suffridi: veriusque putabat Gulielmius. nam *periculi* sane tenacissima est memoria; & de *ridiculo* infra agit; ita ut simul innuat se de ea antea non meminisse.

8. *Quo nobis notatior sit.*) Ita Br. & tres è Pall. vulgata *notior*, Pal. sec. *notabilior* præferunt.

Quare sibi quemque suo commodo convenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subjicere quo res possit esse dilucidior, ut cùm de procœmiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri convenire. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cùm IN OMNI disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum verò in μνημονικῆς minimùm valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut à ceteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cùm aliquo majore negotio detinemur. (y) Quare cùm sit utile, facilè meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos 1 tuo studio diffisi; aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quasque partes in animo frequenta, &, quòd maximè necesse est, exercitatione confirma.

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM, LIBER QVARTUS.

Synopsis libri 4. ad Herennium.

a. ¶ *De* ELOCVTIONE: *& quorum ex libris elocutionis exempla petenda, an oratoris aut poetæ alicujus, an potiùs novis & ad id de quo agitur inventis & excogitatis quemadmodum hoc author facit.*

b. ¶ *De* ELOCVTIONIS *præceptis, & quibus in generibus seu figuris oratoria elocutio consistat.* c *Elocutionem variè constitui seu versari.* d *hoc est in orationis genere gravi,* e *medio,* f *extenuato seu attenuato, quod scilicet ad infimum & quotidianum sermonem dimissum est.* (g *His contrarium est genus orationis sufflatum, fluctuans, dissolutum, arduum & exsangue.*) h *Genera illa orationum dignitate affici* EXORNATIONIBVS, *seu* FIGVRIS: *& quidem variis, distinctam: crebris obscuram orationem reddi: sed & figuras commutandas esse, ut satietas varietate muretur.* i ¶ *Elocutionis tres sunt partes,* k ELEGANTIA, l *cujus partes Latinitas* (m *hujus vitia solœcismus & barbarismus*) n *& Explanatio: quæ vel usitatis, vel propriis verbis comparatur,* o COMPOSITIO, p DIGNITAS, *qua versatur in* VERBORVM *&* SENTENTIARVM *exornatione,* q VERBORVM *exornationes sunt hæ, Repetitio,* r *Conversio,* s *Complexio,* t *Traductio,* u *Contentio,* x *Exclamatio,* y *Interrogatio,* z *Ratiocinatio,* aa *Sententia,* bb *Contrarium,* cc *Membrum,* dd *Articulus,* ee *Continuatio* ff *Compar,* gg *Similiter cadens,* hh *Similiter desinens,* ii *Annominatio,* kk *Subjectio,* ll *Gradatio,* mm *Definitio,* nn *Transitio,* oo *Correctio,* pp *Occupatio,* qq *Disjunctio,* rr *Conjunctio* ss *Adjunctio,* tt *Conduplicatio,* uu *Interpretatio,* xx *Commutatio,* yy *Permissio,* zz *Dubitatio,* aaa *Expeditio,* bbb *Dissolutio,* ccc *Prævisio,* ddd *Conclusio,* eee *Nominatio,* fff *Pronominatio,* ggg *Denominatio,* hhh *Circuitio,* iii *Transgressio* kkk *Superlatio,* lll *Intellectio,* mmm *Abusio,* nnn *Translatio,* ooo *Permutatio,* ppp SENTENTIARVM *exornationes sunt hæ: Distributio,* qqq *Licentia,* rrr *Diminutio,* sss *Descriptio,* ttt *Divisio,* uuu *Frequentatio,* xxx *Expositio* (*ea fit commutatione rerum, verborum traslatione*) yyy *Commoratio,* zzz. *Contentio,* aaaa *Similitudo,* bbbb *Exemplum* cccc *Imago,* dddd *Effictio,* eeee *Notatio,* ffff *Sermocinatio,* gggg *Confirmatio,* hhhh *Significatio,* iiii *Brevitas,* kkkk *Demonstratio,* llll ¶ *Conclusio operis seu quatuor ad Herennium librorum.*

QVONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus: & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt: necessariò faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolvemus. Sed faciliùs nostram rationem intelliges, si priùs, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cùm ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poëta probato sumtum ponere *exemplum*. Et primùm se id modestia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur esse ostentatio quædã, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè dignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cùm possimus ab Ennio sumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea EXEMPLA testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, & leviter fecerit præceptio exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non igitur ridiculus sit si quis in lite, aut in 2 judicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponant, & sua maximè probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus; aut poëtis sumta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt; si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare: non possunt dicere, quare

1. *Tuo studio diffisi.*] Haud aliter Pal. aut quos consuluit Suffr. posterius cusi, *diffiderent*, minus rectè pendent enim ibi hæc ab subsequenti *videamur*.

2. *Judicio domestico testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo.*] Secutus sum auctoritatem Pal. primi, quibus suffragantur & alii, nisi quod ii, *testimonio abutatur*. Victorii editio invexit, *judicio domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur*, at velim doceri quid sit illud *judicium domesticum*.

1. Quod

quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa *auctoritas an cuiquam*? nam cum res, probabiliores, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddit: immò erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cùm spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremò hoc ipsum est summum artificium, res varias, & dispareis in tot poëmatibus, & orationibus sparsas, & vagè disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subjicere possis. Hoc si industria solùm fieri posset, tamen essemus laudandi, cùm talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cùm summè teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & sperare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas, aut poëmata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quòd scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & *alienis exemplis* uti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quàm veritate disputationis. Illud enim vere mur: necui satis sit ad contrariam rationem probandam, 1 quod ab ea parte steterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & *vetustate* jam satis omnibus probati sunt. Quòd si, illorum auctoritate remota, res omneis volent cum re cõparare: intelligent. NON OMNIA esse concedenda antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, 2 ne nimiùm pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt; cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympiacum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudenteisque illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carceres stet, & narret aliis, quomodo 3 Ladas, aut Bojuscus Sicyonius cursitarint: Sic isti, cùm in artis curriculum delcenderunt, illos, qui in eo, quod est artificii elaborent, ajunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis *ex alterum laboribus* libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum simili a sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus *probatissimis* sumi. Primùm omnium exempla ponuntur hìc non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cùm dicimus esse exornationem, quæ verbi causa, constet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, *quibus possumus, & debemus*, 4 non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: *Exemplo* demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit: *Testimonio*, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. Nam cùm scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cùm verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipsum difficile est, inquiunt, *eligere* de multis. Quid dicitis difficile? utrùm laboriosum, an artificiosum? SI LABORIOSVM non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuò gloriemini, nisi fortè etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis: videte ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos; quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facilè faciat quivis mediocriter litteratus: item si, cùm ex orationibus, aut poëmatis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erres: propterea quòd isto signo videmus te nonnihil ejus scire: 5 aliis signis, multa scire intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum *scribere ex arte*. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commodè scripta facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipse commodè scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore utantur ex facultate, non tum, cùm parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. dicimus ergo, eos omneis, ideò quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant. sed de eo, quod postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primùm, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omneis res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, 6 utrùm *unum omnia*, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere: ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. sin id desperabit, in paucis se exercebit, ipsis enim contentus erit, nec mirum, cùm ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumtis aliis à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui

1. *Quod ab ea parte.*) Additum illud *parte*, è Pall. plerisque, item Suffridi scriptis & Fabriciano.

2. *Nimium puerilitèr proferatur.*) Vulgati addiderant *inutiliter* &, quod rejeci, fide quatuor Pall. & Bruil.

3. *Ladas aut Boiscus Sicyonius cursitarint.*) Videatur super hac emendatione, Turnebus lib. XX. Adverf. cap. 25.

4. *Non testimonium Collocamus.*) Negativam addidi: suasu Pal. quarti ac quinti, nec aliter Bruil.

5. *Aliis signis multa scire intelligimus.*) Istud malui cum Pal. pr. quarto: quàm vulgatum *te scire multa intelligimus*. Libri hoc valde sunt mendosi; nulli tamen accedebant i li Lambiniano, *aliis signis multa scire intelligimus*.

6. *Utrùm unum omnia, &c.*) Pall. aliquot & Petrei nostri, item Bruil. præferunt: *utrum ab uno omnia, an omnia à nemine, an aliud ab alio*, quod an de veritate concerner cum vulgato, perpendat onofior

discere vult, 1 *non putare unum posse omnia.* Igitur nemo in hanc incidet opinionē, si ab uno exempla sumsissent, nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus & poëtis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non malè utatur hoc adjumento, quòd *unus* omneis artis parteis consequi nemo potuerit. Quod igitur iuvat eorum rationem, qui omninò improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare?* Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerētur. Nunc omninò aliunde sic intelligimus sumenda non fuisse. Primùm omnium, quòd ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, *Sume à me*, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis: ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cùm hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si Prometheus, cùm mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, omnium dicendi præceptores, non videntur sibi ridiculè facere, cùm id quod aliis pollicentur ab aliis quærunt. Si, qui se fonteis maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat 3 qui sitim sedet, non rideatur? Isti cùm non modò dominos se fontium, sed *seipsos fonteis* esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cùm id polliceantur aliis, aresicant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria, propterea quòd in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. in præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne polsit *ars eminere*, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ convertimus, 4 ea remota sunt à consuetudine quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum *nomina* non poterant esse usitata. Ergo hęc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis, hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cùm artis inventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. (*b*) Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quib, in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat. (*c*) SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium 5 lævi & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & pervulgatissima 6 verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. (*d*) 7 In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententiæ, in amplificatione, & quæ commiseratione tractantur eligentur: &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: NAM QVIS EST VESTRVM, judices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuum, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia majores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt: Atque in aliis malefiiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeleis cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! qui agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt. quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerunt in civitatem: quomodo deùm templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, 8 matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderent cinerem. Nequeo verbis consequi, judices, indignitatem rei: sed negligentiùs id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reip. facilè edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obtuere. (*e*) In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante aliquantulum demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic: QVIBVS CVM BELLVM GERIMVS, judices, videtis: cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. poss. t, scire, & æstimare poterant. Hi, cùm deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua *fret* bellum suscipere conarentur, cùm multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cùm sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent:

1. *Non putare unum omnia posse.*] Sic quidam Pall. alii, *putare à nemine omnia posse.* Gembl. & Br. *putare neminem omnia posse.* quod fortè melius receptum.

2. *Qui sitim sedet.*] Est à Pall. plerisque & Gulielmianis. supra quoque reposui *non ridiculus*, iisdem libris auctoribus.

3. *Remota sunt à consuetudine.*] Berichemii codices scripti adjiciunt *Latina.* quod tamen in nullo nostrorum.

4. *Lævi & ornata.*] Ita Pal. quart. sext. Bruil. nam tert. *leni*, vulgò *magna & ornata.*

5. *Verborum dignitate.*] Aut Gulielmius, aut sanè VVowerius, contra libros scribendum censebat *indignitate.*

6. *In gravi figura consumetur oratio.*] Ita plerique è nostris, item Gulielmiani, nisi quod Bruilerienſis, *consummabitur.*

7. *Maribus familiæ & ingennis.*] Præposuit Lambinus *virginibus*, superflue. nam latet ea vox sub illo *ingennis* è quo intelliguntur & pueri simul & puellæ.

rent: si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, 1 partim *voluntate* consenserunt, cùm aut *armis*, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facilè conarentur, quo, illi quemadmodum desciissent, videbant. Nam RERVM IMPERITI, qui uniuscujusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est, quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? (*f*) In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: NAM VT FORTE HIC in balneas venit, cœpit, postquàm perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsaverunt: satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum verò iste cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis 2 rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, 3 ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed ponè scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperio ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset *scurram* exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex iplis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. (*g*) Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consectamur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si *sufflata* nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpè imperitis videtur ea, quæ turbet, & inflata est, cùm aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: NAM QVI PERDVELLIONIBVS venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Fœnitet igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eò non poterunt, errantes perveniunt 4 ad confine genus ejus generis, 5 quod appellamus *fluctuans*, & dissolutum: eò quòd sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, 6 nec potest confirmatè, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: SOCII NOSTRI cùm belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem, diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum, & exsangue genus orationis, quod non alienum est *exile* nominari, cujusmodi est hoc: NAM ISTIC ille ad balneas accessit: ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic convicium fecit, & magis, magisque præsentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. (*h*) Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur; quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti *coloribus*: si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas varietate vitetur. (*i*) QVONIAM, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. (*k*) Elegantia est, quæ facit, ut unumquidque purè, & apertè dici videatur, hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. (*l*) Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. (*m*) Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus est, cùm verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cùm verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica 7 dilucidè discemus. (*n*) Explanatio est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. (*o*) COMPOSITIO, est verborum constructio, quæ facit omneis parteis orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Bacca aurea* amœnissimæ impendebant, & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti: „ *O Tite, tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti.* Et hic ejusdem poetæ: „ *Quidquam quiquam cuiquam quod conveniat, neget.* Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est hujusmodi: *Nam cujus* rationis ratio non exstet, ei rationi ratio non est fidem habere Et, si non utemur continenter similiter eadentibus verbis, hoc modo: „ *Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes.* Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re poste-

1. *Partim voluntate consenserunt.*) Lambiniana *concesserunt*, quod & in Suffridi nostri libris, & melius videtur.

2. *Rubores elicere.*) Est à conjectura Ranconeti, cum perstaret in manusc. omnibus *ejicere*. neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ se ferunt, *injicere*. quod placuit Gulielmio.

3. *Ut ne ad solarium quidem, &c. sed ponè scenam & hujusmodi.*) Hæc est scripeura meliorum Pall. nisi quod quartus adhuc habeat *exercitate*; ubi vulgo *exercitatus sis*. Eratque in Br. *penes*.

4. *Ad confine genus ejus generis.*) Palat. pr. & tert. non habent illud *genus*, exstatque in Bruil. *ad confinem ejus generis*) quod pronum est mutare cum Gulielmio in *confinium*.

5. *Quod appellamus fluctuans & dissolutum.*) Palat. quint. & Fabr. respuunt *fluctuans*, &c. ceteri verò Pall. excludunt, & *dissolutum*, retento illo *fluctuans*, & malim sanè primum.

6. *Nec potest confirmatè, neque viriliter.*) Scripsi ita cum Pall quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata *neque potest confirmare, nec viriliter*.

7. *Dilucidè discemus.*) Pall. tres *dicemus*. exemplaria examinata Suffrido nostro, item Fabr. & Br. *dicimus*. rectè putabat emendari Gulielmius *discimus*.

rius loquemur, quo in vitio est Lucilius assiduus; ut hoc est in priore libro: „ *Hæc res ad te scriptas, Luci, misimus, Æli.* Item, fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. (p) DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. (q) REPETITIO est, cùm continenter ab uno, atque in eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud* attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item *Scipio Numantiam* sustulit, Scipio Karthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit. Item, *Tu in forum* prodire, tu lucem conspicere, tu in hor in conspectum venire conaris? *Audis* verbum facere? audes quidquam ab iis petere? audes supplicium deprecari? *Quid est*, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? *Non jusjurandum* reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multum venustatis habet tum gravitatis, & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. (r) Conversio est, per quam non, ut antè primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Patres populus* Romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respub. sublata est. Item, *C. Lælius*, homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, i bonis viris & studiosis amicus erat, ergo in civitate primus erat. Item, *Nam cùm* istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas. (s) Complexio est quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut repetatur idem primum verbum, sæpius, & crebrò ad idem postremum revertatur, hoc modo, *Qui sunt*, qui fœdera sæpe rupe unt? Karthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Karthaginienses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare. Item, *Quem senatus* damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis? (t) Traductio est, quæ facit, ut, cùm idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniorem orationē reddat, hoc pacto: QVI NIHIL habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, EVMTV hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, DIVITIAS sine divitum esse: tu verò virtutem præfer divitiis, nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneę tibi videbuntur divitię, quæ virtutis pedisequæ sint. Ex eodem genere exornationis est, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: *Cui eam* rem tam studiosæ curas quæ multas tibi dabit curas? Item, AMARI jucundum sit, si curetur, nequid insit amari. Item, *Veniam* ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quattuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius: sed inest festivitas quædam, quæ facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. (u) Contentio est, cùm ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: HABET assentatio jucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, *turmich* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, *In otio* tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in ferventissima friges. *Tacito* cùm opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio piæ ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus oration em, & ornati, & graves poterimus esse. (x) Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cujuspiam compellationem, hoc modo: *Te nunc* alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen splendori, ac dedecori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimico um crudelitatem. Item, *O perfidiosa* Fregellæ, quàm facile scelere vestro contabuistis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, *Bonorum* insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cujusque petistis: tantamne ex iniquitate judiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & rarò, & cùm rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. (y) Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cùm enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur* hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrùm animos sociorum ab regib. removebas, & alienabas, an non? & utrumne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? (z) Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidq; dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus uniuscujusq; propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: MAIORES nostri siquam unius peccati mulierem damnabant: simplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parenteis, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cùm cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodq; maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, BENE MAIORES nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paullo antè in ampliſſimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? desino meminisse. Quid ita? quia VIRI FORTIS est, qui de victoria contendant, eos hosteis putare; quia victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profectò tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia

talem

1. *Bonis viris & studiosis.*] Palatin. quart. sext. item Brutl. & Fabric. *studiis.* quam varietatem peperit insolentia verbi. rarius enim *studiosum* pro bono & probo dici. Cicero pro Ligario: *Nisi in tam studiosum & bonum virum judicarer.*

2. *Amari jucundum sit*] Sic Pal. quart. & sext. alluditque Br. in quo *Amare jucundum sit.* vulgo erat, *amari jucundum est*, minus efficaciter.

1. *Ani-*

talem stultitiam contemnere, *non imitari* consuevi. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, 1 & animum auditoris retinet attentũ, tum venustate sermonis, tum rationum exspectatione. *(aa)* Sententia, est oratio sumta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: 2 DIFFICILE est primùm virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, LIBER is est existimandus, qui nulli turpitudini servit, Item, EGENS æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, OPTIMA vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quòd habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subjectione rationis, hoc modo: OMNES bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subjecta sunt fortunæ dominationi. Item, QVI FORTVNIS alicujus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cùm enim accessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil supereſt, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur, 3 sine ratione, & cum ratione. hoc modo sine ratione: ERRANT, qui in prosperis rebus omneis impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: QVI ADOLESCENTIVM peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non est impedimento bonis studiis. at hi sapienter faciunt, qui adolescenteis maximè castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi rarò convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur, cùm ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Contrarium, idem fere est, quod contentio. *(bb)* Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter, & faciè confirmat, hoc pacto: NAM, QVI SVIS rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item, NAM, QVEM in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, QVI PRIVATVS intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate quis speret? Et, QVI IN sermonibus, & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, *Quos ex* collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant: hi postquàm pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cùm commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, compro bat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. *(cc)* Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: *Et inimico* proderas, id est unum, quod expellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, *Et amicum* lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: *Et inimico* proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, *Nec reipublicæ* consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti *(dd)* Articulus dicitur, cùm singula verba intervallis distinguũtur cæsa oratione, hoc modo: *Acrimonia*, voce, vultu adversarios perterruisti. item, *Inimicos* invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quòd illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri vulnere corpus consauciari videtur. *(ee)* Continuatio, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum, Ea utemur commodissimè tripertitò: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: EI NON multùm potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: NAM SI quis spei non multùm collocarit in casu, quid est, quòd ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: QVOD si in eos plurimùm fortuna potest, qui suas rationes omneis in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nunnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujusce modi continuationes. *(ff)* Comparatio appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum afferet usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: *In prælio* mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graveis casus administrabant. Item, 4 *Alii fortuna* felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cùm in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. *(gg)* Similiter cadens, exornatio dicitur, cùm in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: *Hominem* laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, CVIVS omnis in pecunia spes est, ejus à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cùm ita vivit, neminem præ se ducit hominem. *(hh)* Similiter desinens est, cùm, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: *Turpiter* audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiosè, delinquis studiosè, loqueris odiosè. Item, *Audaciter* territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: PERDITISSIMA ratio est amorem petere, pudorem fugere: diligere formã, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes: & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt. *(ii)* Annominatio est, cùm ad idem verbum, & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ, aut litterarum, syllabæ, aut syllabarum: aut ad res dissimi-

1. *Animum auditoris retinet attentum.*) Ita plures Pall. & Br. nam Fabr. *continet.* prius cusi *reddit.*

2. *Difficile est primum virtutes revereri.*) Est hoc è Guilelmianis omnibus ac Pal. pr. tert. quinto antea cusi *virtutem*; nisi quod Lambinus adhæserit conjecturæ Ranconeti *plurimum virtutem*, non necessar. o; nam *primum* notat hoc in *primis*, *ante omnia*.

3. *Sine ratione & cum ratione.*) Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tert. reliquis excidentur, ob repetitionem vocum similium.

4. *Alii fortuna felicitatem.*) Haud aliter Pal. sec. quar. quin. sextus, & Bruil. hactenus impressi; *Illi fortuna.*

1. Quæ

dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem litteræ, si: *Hic, qui* se magnificè jactat, atque ostentat, veniit à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario: *Hic, 1 quos* homines alea vincit, eos ferro statim vincit. Productione ejusdem litteræ, hoc modo: *Hunc avium* dulcedo ducit ad avium. Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: *Hic tametsi* videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantùm Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: *Hic sibi* posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, sic: *Si leones*, tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis litteris sic, *Videte*, judices, utrùm homini navo, an vano credere malitis. Item, *Nolo* esse laudator, ne videar adulator. Commutandis hoc modo: DELIGERE oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in litteratura, 2 brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi, *Quid veniam*, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, brevi cognoscetis. Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: *Demus* operam, Quirites, ne omnino Patres inscripti circumscripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior: sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solùm additæ, sed uno tempore demtæ quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in Casuum commutatione, aut unius, aut plurimum nominum. Unius nominis, hoc modo: *Alexander* Macedo summo labore animũ ad virtutes à pueritia per orbem terræ 3 cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, 4 Oceanum manus Macedonum transvolasset. Varie hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis. hoc modo faciunt annominationem: *Ti. Gracchum* rempub. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. 5 C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipub. amantissimum subitò de sinu civitatis eripuit. Saturninum 6 fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuus, ô Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paullo antè omnia concedebant, eum brevi spatio non modò vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt, cùm in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri pósse sine elaboratione & consumtione operæ. Ejusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & *severitas oratoria* minuitur his exornationibus frequenter collocatis; & non modò tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quòd est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare QVAE SVNT ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, 7 citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interseremus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminib. distinctis illustrabimus orationem. kk Subjectio est cùm interrogamus adversarios, aut quærimus ipsi, quod ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis: è contrario, hoc modo: *Quæro igitur*, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut judicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti *domi nascitur aurum*, aut, unde licitum non est, pecunias accepit. Item, *Sepe, judices*, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnastis. An ad suam reverteretur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, *Credo*, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? ac ne scriptas quidem judicasti. Cùm ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. Multùm inest acrimoniæ, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cùm quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: *Nam quid me* facere conveniret, cùm à tanta Gallorum multitudine circumsederer? an dimicarem? at cùm parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habeamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habeamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. vitam militum negligerem? at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumeis patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at SALVS antiquior est militum, quam impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potiùs, quàm, quod factum sit, faciendum fuisse. Il Gradatio est, in qua non antè ad consequens veebum descenditur, quàm ad superius conscensum est hoc modo: *Nam quæ* reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet: & quod licet,

1. *Quis homines alea vicit.*) Sequor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgati, *vincit*.

2. *Brevi commutatione aut productione,*) Revocavi scripturam editionum antiquiorum Pell. confirmatam libris, item Br. & Fabr. nam Victorius malucrat, *commutatione, brevitate, aut productione*.

3. *Cum laude & gloria sunt.*) Libuit sequi auctoritatem Pal. quarti & sexti, confirmatam fide Gemblacensis libri & Bruilecensis. vulgata habebat amplius *gloria vulgata sunt*; quæ vox in quatuor illis nulla est.

4. *Oceanum manus Macedonum transvolasset.*) Et hoc nostrum est facinus; ad quod induxit Palatinorum senio. quorum pr. quart. sextus tantum repræsentabant, *Oceanum Macedonum transvolasset*. quintus vero *Oceanum fama Macedonum transv.* sec. vero ac tert. servabant illud *manus*: vere. legatur modo Suasoria I. Senecæ patris.

5. *C. Graccho similiter occiso oblata est quæ virum reip. amantissimum &c.*) Ita quidem nonnulli à Pall. sed plerique tamen oggerunt *occisi, ablata est respubl. quæ virum amantissimum*. Aldus Nepos expressit, *occisio oblata ipsi quæ virum, &c.* nec omnino displiceat.

6. *Fide captum malorum, perfidiæ scelus vita, &c.*) Placuit illud Gulielmio, ex Bruil. & sic quoque reperi in Pal. quarto & sexto. nam ceteri subscribebant vulgato, *fide captum, malorum perfidia per scelus vita &c.*

7. *Citò satietate afficiunt.*) Recte Bruilecensis liber *vita satietate*.

licet, possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque perfeci, & non probavi. Item, *Africano* industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, *Imperium* Græciæ fuit apud Athenienseis, Athenienſium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. *(mm)* Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolutè, hoc modo: *Majestas* reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item *Injuriæ* sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam cujuspiam violant. Item, *Non est* ista diligentia, sed avaritia: ideo quòd diligentia, est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum. Item, *Non est* ista fortitudo, est contemtio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideò commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cujuspiam vim, & potestatem ita dilucidè proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. *(nn)* Transitio vocatur, quæ cùm ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: 1 *In patriam* cujusmodi fuerit, habetis: nunc in parenteis qualis exstiterit, considerate. Item, *Mea* in istum beneficia cognoscitis, nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res, nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. *(oo)* Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quòd si iste* suos hospites rogasset, 2 immo innuisset modò: hoc facilè perfici posset. Item, *Nam postquam* isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque atq; adeò insectaris! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: 3 ast ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis ab initio, præsertim cùm scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est cùm non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cùm eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cùm ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias, quòd si continuò venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animadversa esset. *(pp)* Occupatio est, cùm dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: *Nam de puerilia* quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. *Et illud* prætereo, 4 quòd te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quòd injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item: *Non dico* te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta: rapinas tuas omneis omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occultè admonuisse, prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facilè potest reprehendi: ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quàm hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. *(qq)* Disjunctio est, cùm eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unum quodque certo concluditur verbo, sic: *Populus* Romanus Numantiam delevit, Karthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt; nihil Karthaginiensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, FORMAE DIGNITAS aut morbo defloruit, aut vetustate exstinguitur. Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamq; rem certo verbo concludi videmus *(rr)* Conjunctio est, cùm interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: FORMAE dignitas aut morbo defloruit, aut vetustate. *(ss)* Adjunctio est, cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: DEFLORESCIT formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: AVT MORBO, aut vetustate formæ dignitas defloruit. Ad festivitatem disjunctio est apposita; quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat: ad brevitatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæc tres exornationes de simplici genere manant. *(tt)* Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurimum verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus* C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, *Commotus* non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, *Nunc etiam* audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit, in contrario cauſæ; quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. *(uu)* Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Remp.* radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, *Patrem* nefariè verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cùm gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut à priore posterior, contraria priori, proficiscatur, hoc modo: ESSE oportet, ut vivas: non vivere, ut edas. Item, *Ea re* poëmata non facio: qui cujusmodi volo, non possum: cujusmodi possum, nolo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici possunt, non dicuntur. Item, *Si poëma* loquens pictura est: pictura tacitum poëma debet esse. Item, *Quia stultus* es, ea reticaces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commodè fiat, cùm contrariæ sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, diluci-dum esset, ut cùm benè esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur. *(xx)* Permissio est, cùm ostendimus in dicendo nos aliquam rem totâ tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam* 5 omnibus rebus ereptis, superest animus

---

2. *In patriam cujusmodi, &c.*] Si libros nostros mss. sequimur, vox addenda est una, altera transponenda. Pall. enim omnes & Bruil. hoc pacto: *Modò in patriam &c.*

2. *Immò innuisset modo.*] Fatuè editi à Lambino *si innuisset.*

3. *Ast ea post ipsius, &c.*] Reposui illud *ast* volente Palat. sec. ac sexto, item Gembl. & Lilienſi, nam Pal. tert. ac quint. *at ea.*

4. *Quod tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt.*] Emendatio hujus loci nata è Pal. pr. alluduntque ferè ceteri: se totidem literis. Ita quoque concepta est isthæc lectio in Br. in Gembl. Lil. item Fabr. & Persini in hunc diem legimus, *quod rei militaris te infrequentem reddidisti.*

5. *Omnibus ereptis, superest, &c.*] Secuta sum Palat. quart. & sexc. quibus secundas faciebat Bruil. additum hactenus, *omnibus ereptis solum mihi superest*, plane superflue.

3. *Quare*

animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini licebit, impunè: in me, quicquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissimè est accommodatum. (yy) Dubitatio est, cùm quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimùm dicat, hoc modo: *Obfuit eo* tempore plurimùm reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque. Item, *Tu istud* ausus es dicere, homo omnium mortalium? 2 quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nomine. (zz) Expeditio est, cùm rationibus compluribus enumeratis, quibus aliquas res aut fieri, aut non fieri potuerit, cetera tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Necesse est*, cùm constet itum nostrum fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cùm ego adessem, possidere non potuisti, tuum usu fecisse etiamnum non potes: emtio nulla profertur, hereditate tibi, me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc exornatio plurimùm juvabit conjecturaleis argumentationes, sed non erit, tanquam in pleriisque, ut, cùm velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem. (aaa) Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: GERE MOREM parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, *Descende in* integram defensionem: noli quidquam recusare: da servos in quæstionem: stude verum invenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad brevitatem accommodatum. (bbb) Præcisio est, cùm, dictis quibusdam, reliquum, 3 quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic: *Mihi tecum* præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me, nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia, dignum putavit. Item, *Tu ista* nunc audes dicere, qui nuper alienæ domus? non ausim dicere, ne cùm te digna dixero, me indignum quippiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. (ccc) Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: *Quod si* Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Trojam. (ddd) RESTANT etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed à superioribus separavimus, quod omnes in uno genere positæ. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellaverunt. Significandæ rei causa, sic: *Postquam* iste in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis in primis est auditus. Hoc genere rarò utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo utatur, & rarò, non modò non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. (eee) Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut, siquis, cum loquatur de Gracchis: *At non* Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis, de adversario dicat: *Videte* nunc, inquit, judices, quemadmodum me 4 plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomè, quod pro certo nomine collocamus. (fff) Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quę non suo vocabulo sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro *Libero*, inum, pro *Cerere* frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo: *Nam tam* cito Sarissæ Græcia potitæ sunt: Aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam* facilè ex Italia materis transalpina depulsa est: Aut id, quòd fit, ab eo, qui facit, ut, siquis cùm bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: *Mars* istud te facere necessariò coëgit: Aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut, cùm *desidiosam artem* dicemus, quia desidiosos facit: & *frigus pigrum*, quia pigros facit: ab eo, quod continet, id, quod continenetur, hoc modo denominabitur: *Armis* Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis *aurum*, vel *argentum*, aut *ebur* nominet, cùm *divitias* velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quàm in nominationum magis in præcipiendo divisio, quàm in quærendo difficilis inventio est, ideò quòd plena consuetudo est non modò poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, hujusmodi denominationum. (ggg) Circuitio, est oratio rem simplicem assumtam circumscribens elocutione, hoc pacto: *Scipionis* providentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Karthago simpliciter appellari. (hhh) Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Proversione sic: *Hoc vobis* deos immortaleis arbitror 5 dedisse pietate pro vestra Transjectione hoc modo: *Istabilu* in istum plurimùm fortuna valuit. Item, *Omneis* invidiose eripuit tibi bene vivendi casus facultates. Hujusmodi transjectio, quæ rem non reddit obscuram, multum prodest ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus 6 oportet verba, sicut à poetis, in quendam exstruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint esse absolutæ. (iii) Superlatio, est oratio superans veritatem, alicujus augendi, minuendive causa. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic, QVOD SI 7 concordiam retinebimus, impeni magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur: A similitudine sic: *Corpore* niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo: *Cujus* ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est, *Tactus* erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur. (xxx) Intellectio est, cùm res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: *Non illa* te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commo-

1. *Abutaminiri licebit impunè.*] Pal. quart. sext. Bruil. habent *impunitè*.

2. *Quæro quonam te digno.*] Palat. quartus: *quæro jam quo te digno, &c.* sed magis placet quod inveni in sec. & tertio: *homo omnium mortalium? nam quo te digno, &c.* sine voce *quæro*.

3. *Quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic mihi.*] Pall. aliquot, item Tolanus, Br. Fabr. *relinquitur judicium, sic mihi tecum*. non probem.

4. *Plagiosippus iste.*] Ita maxima pars Pall. quippe unus atque alter *Plagiosippus*, quomodo Br. & Petreiani, sed unico per Fabr. *Plagioxiphus*.

5. *Dedisse pietate pro vestra.*] Sic Pal. pr. & sec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos. vulgo erat *pietate pro vestra*.

6. *Oportet verba, sicut à poetis, ita quendam exstruere numerum.*] Gulielmius malebat cum Lambino, *sicut ad poetarum*. & vero in Pal. sec. & Fabr. erat, *sint ad poetarum quendam exstructa numerum*, quod maluerim, si modo quid venit mutandum.

7. *Concordiam retinebimus.*] Libri publicati adjicitunt, *in civitate*, quod excluſi, quod abesset Pal. quart. sexto, item Br. ac Fab.

commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut siquis ei, qui vestitum, aut ornatum sumtuosum ostentet, dicat, *Ostentas* mihi divitias, & locupleteis copias jactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo, *Pœno* fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus: in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: *Atrox* calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. *(lll)* Abusio est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: *Vires* hominis breves sunt, aut parva statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facilè est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse tradu&a. *(mmm)* Translatio est, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Italiam* tumultus expergefecit terrore subito. Brevitatis causa, sic: *Reges* adventus exercitus subitò civitatem exstinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: *Cujus* mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: *Nullius* mœror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem posuit. Minuendi causa, sic: *Magno* se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus difficillimis aspiravit. Ornandi causa, sic: *Aliquando* reip. rationes, qnæ malitia nocentum 1 exaruerant, virtute optimatium reviruere. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. *(nnn)* Permutatio, est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in treis parteis, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cùm translationes, una, aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam CVM CANES funguntur officiis lupo rum, 2 cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, cùm à persona, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi, aut minuendi causa, dicitur: 3 ut siquis Drusum, Gracchum, *nitorem obsoletum* dicat. Ex contrario ducitur sic, ut siquis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, *parcum*, & *diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quod ait* hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Æneam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. *(ooo)* Hæc sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus. DISTRIBVTIO est, cùm in plureis res, aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo: *Qui vestrum*, judices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est, petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste suæ turpitudine ordini honestissimo, maculæ atque dedecori sit. Qui parenteis habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus hujusmodi comparatæ. Item, SENATVS officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maximè suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare: Testis est, dicere, quæ scierit, aut audierit; Quæsitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, & conjectura prosequi patieris; jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confitmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique 5 tribuens officium, seperatim res dividit plureis. *(ppp)* Licentia est, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minimè offendat, aut quos ii diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi posse videantur, hoc modo: *Miramini*, Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deseruntur? quod causam vestram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ; atque definite mirari. Quid enim est, quare non omneis istam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos ponite: deinde exitus omnium considerate, tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius, illos omneis ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in ampliss imum locum pervenisse. Item, *Nam quid* fuit, judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contrà tenuiter, & nugatoriè responsum? Hic vos veriti estis, 6 si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles exstiimaremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis abfutura, eam inveniistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: cùm etiam majores impendere videantur, sedetis, & oscitamini Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur, & eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; 7 ac reip. perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate. Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur, nam continuò aliquid hujusmodi licebit inferre. *Hic ego* virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & modestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendò, si *loco* fit, maximè facit, 8 ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur; cùm aut ita objurgamus eos, qui

1. *Exaruerant, virtute optimatium reviruere.*] Est à Pal. quart. & sexto: neque recedit Br. quam quod is, *reviruerunt.*

2. *Cui præsidio pecua credemus.*] Ita apertè Pal. quartus, nisi quod is adhuc *qui præsidio*, sext. habet *peculia.* reliqui *pecuaria*, ut vulgata. scripsi etiam *funguntur*, fide quarti & primi. nam sextus *fungerentur.* Bruil. *fungentur*; non, ut editi prius, *fungantur.*

3. *Ut si Drusum, Gracchum, nitorem obsoletum dicat.*] Repræsentavi quod repereram in Pal. quarto; restabatque item in Bruilerienſi; quippe Pal. sext. *mitiorem, nitor obsolutus*, dicitur, quemadmodum, *Est honesta impudoo pro bona causa*, apud P. Syrum. Turnebus lib. xx. cap. 25. legendum credidit, *munitorem*que *obsolutum.* recepta lectio, *Numitorem obsoletum.*

4. *Is oportet istum maximas pœnas dedisse velit.*] Vox *velit* non est in Pal. quarto aut sexto, mutatque *oportet* in *optet*: neque secus Bruil. forsan melius.

5. *Tribuens officium, seperatim, &c.*] Est à Pall. iisdem & Br. quibus accesit & Pal. quintus, hactenus impressi *separat & res, &c.*

6. *Primo cœtu.*] Bene interpretatur Turnebus lib. xx. Adverſ. cap. 25. qui adeatur.

7. *Ac reip. perniciem, &c.*] Libri illi nostri tres, *ad reip. pern.* quod satisfaciebat Gulielmio.

8. *Ut & illi, qui, &c. dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur.*] Suffridus ait exstare in Erfurdienſi *veritatis adserture esse videamur*; quod & à manu recenti in Pal. sexto. prius enim scriptum in illo; *ut & illi qui, &c. dicimus, tamen tam sententia eorum qui dicunt, quam de quibus dicitur vera habeatur*, quomodo item restat in quarto & Bruil. qui ultimus superscriptum habet; *tamen tam ipso, veriti esse videamur, quam, &c.*

qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari : aut id, quod scimus facilè omneis audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant : sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicimus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris, hujusmodi : *Nimium*, Quirites, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit : erratis, & frustra falsa spe jam diu detinemini : STVLTITIA vestra est, 9 qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum : *Mihi* cum isto, judices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, cum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur : acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude : & assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. (999) Deminutio est, cùm aliquid esse nobis, aut in iis, quos defendimus aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium : quod, nequa significetur arrogans ostentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo : *Nam hoc* pro meo jure, judices, dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic siquis dixisset, *ut optimè tenerem*, tametsi verè dixisset, tamen arrogans visus esset, nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, *Vtrum* igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at hunc quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne *magnum* aut *maximum* diceretur, hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus, nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, 2 quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium. (rrr) Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo : Quòd si istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è cavea leo missus, aut aliqua terrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, 3 acuens denteis multos in cujusque fortunas, in omneis amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perstringens, rem funditus labefactans. Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omneis formidine; vobis denique ipsis consulite, nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, ferам & truculentam bestiam, judices, immiseritis. Item, *Nam si de hoc*, judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul multos jugulaveritis, grandis natu parens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit, filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi : tota domus hujus indigna concidet calamitate : at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, 4 & superbi re simul, & verbis invehentur. Item, NAM NEMINEM nostrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant : arma qui contra tulerint, statim crudelissimè trucidantur : cæteri, qui possunt 5 per ætatem & vireis laborem ferre, rapiuntur in servitutem : qui non possunt, vita privantur : uno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrabit incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahuntur : liberi partim 6 è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, 7 partim ante pedes constuprantur, nemo, judices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cùm res consequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimuntur oratione (sss) Divisio est, quæ rem semovens a re, utramque absolvit, ratione subjecta, hoc modo : *Cur ego* nunc tibi quicquam objiciam? si probus es, non meruisti : sin improbus, non commoveris. Item, *Quid nunc* ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam : sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, DVAE RES SVNT, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia, te avarum in fraterna divisione cognovimus : inopem atque egentem nunc videmus, qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest : Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit : hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subjiciens rationes, exornat orationem. (ttt) Frequentatio est, cùm res in tota causa dispersæ & coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto : *A quo tandem* abest iste vitio? quid est, judices cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ : cupidus, intemperans, petulans, superbus : impius in parenteis, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pareis fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omneis intolerabilis. Ejusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimùm conjecturalibus causis opitulatur, cùm suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto : *Nolite igitur*, nolite judices, ea, quæ dixi, separatim spectare : sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit : neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit : neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium : neque factum, quod opus non fuerit : & cùm locus idoneus maximè quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe : & præterea antè quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in

1. *Qui quod erat [in vestra pot. &c.)* Ita Pall. aliquot & Bruil. vulgata anim. *quia quod* :

2. *Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia.)* Istud malui cum Pal. pr. ac sec. quam quod erat in ceteris, *in ratione vivendi*, aut *ratione in vivendo* : vulgata, *ratione in vivendo.*

3. *Acuens denteis multos.)* Gembl. Tof. Lilienfis, Bruil. *habens denteis multos*, quod forsan melius; neque aliter est in Pal. quarto aut sexto, posset tamen retineri vulgatum, dummodo *multos* reformaretur in *multis*.

4. *Et superbi re simul & verbis.)* Ita libri nostri meliores, vulgata sine copula, *superbia re, &c.*

5. *Per ætatem & vires laborem ferre.)* Bruil. & Pal. quart. *per ætatem, qui laborem*, vix admiserim.

6. *Egremiis parentum diripiuntur.)* Insulse hoc Lambinus, *diripiuntur.*

7. *Partim ante pedes constuprantur.)* Idem videntur velle *ante aedes* quod esset *in publico*, sed præferendum vulgatum.

8. *Coguntur in unum.)* Præculi istud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicato, unum in locum.

in quo est occisio facta, solus: paulo pòst 1 in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, judices, his in unum locum collatis, 2 certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose, ut omnia inter se à primo ad postremum conveniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. *(uuu.)* Expolitio est, cùm in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) 3 sed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cùm, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: NVLLVM TANTVM est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. 4 Cùm agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, 5 ut pro patria studiosè quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest, neque parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis. quod tractando conficitur, si sententiam traiiciemus aut ad sermocinationem. Sermocinatio est de qua planius paullo pòst suo loco dicemus. Nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: 6 SAPIENS, qui omnia reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeò multo potius, natus sum patriæ, vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè produxit usque ad hanc ætatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, &c: QVIS EST TAM tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissimè laudet, & sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reip. fortunis, quamvis magnum, atque atrox periculum studiosè suscipiat, & libenter subeat; Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possum: idemque hoc certò scio, vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur modis, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, plurimis utemur commutationibus. Nam cùm rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur, sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo. ut scire possis, quàm facilè præceptione rhetorica res simplex multiplicatione tractetur. SAPIENS nullum pro repub. periculum vitabit; ideò quòd sæpe fit, ut, cùm pro repub. perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cùm & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cùm cogat, reddere: patriæ, cùm roget, non dare: & cùm possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, malle per dedecus, & ignaviam vivere: & cùm pro amicis, & parentibus, & ceteris necessariis adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus, quàm communi saluti, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hosteis immisisse medios, amisit vitam: at non perdidit, re enim vilissima, & perparva maximam redemit, dedit vitam, accepit patriam; amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quotidie magis enitescit, quòd si 7 pro rep. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quòd non modò cum causam dicimus, adjuvat, & exornat orationem, sed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, cùm exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. *(xxx)* Commoratio est, cùm in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius reditur,

1. *In ipso maleficio.*] Necesse habui istud admittere, ob consensum omnium Pal. & Br. nam alioqui nō absurde impressis *in ipsis locis maleficii.*

2. *Certam sumere scientiam.*] Sic passim omnes edd. at enim mss. nostri persistunt in *sumere sententiam.*

3. *Sed commutatè.*] Ita quoqi præter Lambinianos noster quartus, & sic omnino legendū, non *commutare*, cuivis patet ex nostra distinctione

4. *Cùm agetur incolumitas.*] Ita quoque noster quartus, non *augetur*, quod in vulgatis posterioribus, & plerisque mss.

5. *Pro patria studiosè quamvis &c.*] Haud aliter omnes nostri, ii tamen quos contulit Suffridus noster, addunt vocem, *studiosè laberet, quamvis, &c.* non necessario.

6. *Sapiens qui omnia &c.*] Pal. quartus excludit pronomen *qui*; forsan rectè.

7. *Pro rep. debere accedere ad periculum.*] Lambinus, *debere accedi ad periculum*, sed præter mss. qui mirifice hoc variant, Br. servat *decere*, quod placuit Guilielmio, Pal. pr. habet *pro rep. debere suscipere periculum*, quintus: *pro rep. debere vel suscipere vel adire periculum.*

hac uti maximè convenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subjici non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam *sanguis* perfusus est per totum corpus orationis. (yyy) Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejusmodi: *Inimicis* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, hujusmodi: *Vos hujus* incommodis lugetis, ille reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, ille solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat: hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. (zzz) Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de causis sumitur, ita quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: NON ENIM, quemadmodum in palæstra qui 1 tædas candenteis accipit, celerior est in cursu continuo, quàm ille, qui tradit: ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: 2 *Dicitur* minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumtum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paullò antè, cùm de cursoribus disserebamus. Per negationem dicetur, probandi causa hoc modo: *Neq; equus* indomitus, quamvis natura bene compositus sit, 3 idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilius factum est, 4 quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse, ergo sumtum est probandi causa. Dictum est autem per negationem, id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. 5 Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per brevitatem, hoc modo: *In amicitia* gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facilè procurras: Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui, verbi causa, *post mortem* amici liberos ejus custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem; in amico 6 tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per brevitatem, non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjunctè 7 & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, sic: UTI CITHAROEDVS, cùm prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea 8 magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura appositа ad dignitatem, si, cùm magnam populo commoverit his rebus exspectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit exspectatus, eo magis deridus & contemtus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutis, & artium, quæ *virtutis magistra* sunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & exspectatus, eo vehementius derisus, & contemtus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile 9 exornatione utriusque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius stultitiæ simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit. Dictum autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus observare oportebit diligenter: ut, cùm rem afferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata, id est hujusmodi: UT HIRVNDINES æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: *ita falsi* amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omneis res animatas, & inanimatas, mutas & loquenteis, feras & mansuetas, terrestris, & cælesteis, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. *Non enim* res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. (aaaa) EXEMPLVM, est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertiorem, cùm id, quod sit obscurus, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. (bbbb) Imago, est formæ, cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic:

1 *Ibas*

1. *Tædas candenteis.*) Lambini *ardenteis*; exstat in Pall. aliquot, sed alii retinent item alterum. quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*. quod rectum esse posse annotavit Gulielmius.

2. *Dicitur minus bonos.*) Vox *dicitur* abest Br. item Pal. quarto & sexto; meo animo rectè.

3. *Idoneam ad eas utilitates quæ, &c.*) Delevi duas voculas, *& aptus*, repertas tantum in uno Palatino, cum haberemus sex. sed neque exstat in Bruil.

4. *Quod magis est verisimile, &c.*) Lambinus libris omnibus reclamantibus suppoluit *minus*, non necessario. Gulielmius rectius putabat scripturam à Suffrido erutam, *ac magis, &c.*

5. *Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per, &c.*) Secutas sum Pal. omnes Br. Lil. & Persini codd.

6. *Tantum benivolentiæ, ut ultra quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio.*) Residi *studium*, quod aliis positum post *benivolentiæ*, præeuntibus Pal. pr. ac sec. si tamen sequimur Pal. quart. & sext. nec non Br. tunc rescribendum erit, *tamen benivolentiæ studium, ut efferatur ultra finem* ceteris omissis omnibus, neque displicet.

7. *Et confuse comparata.*) Sic Pal. quart. sextus Bruil. nam prius cus. *utraque & confuse pronunciata.*

8. *Magnis fulgentibus gemmis, &c.*) Pall. iidem & Bruil. *magna*. forsan bene.

9. *Exornatione utriusque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius stultitiæ, &c.*) Hæc est lectio Pal. quarti, quinti, sextis item Bruil. quorum duo cum habeant *artifices scilicet* & punctis notarit Bruil. illud *scilicet*, suspicor adhuc abjiciendum alterum *artifices*, ut locus sit perpurgatus; *inertiæ* hoc est ἀτεχνίας. supra etiam rescripsi *& industriæ*, ubi antea erat *& illustris*, iisdem codicibus volentibus.

2 *Ibas*

1 *Ibat in prælium*, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iste quotidie* per forum medium, tanquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, 2 aspectu venenato, spiritu rabido circumspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, 3 ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iste, qui* divitias suas jactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro, 4 clamat, & dejerat. Ut in contemptionem adducat, sic: *Iste*, 5 *qui* tanquam cochlea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur. *(ccce)* Effictio est, cùm exprimitur & effingitur verbis, corporis cujuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico*, judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucidè facta est. *(dddd)* Notatio est, cùm alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa: Ut si velis non divitem, 6 sed ostentatorem pecuniosum describere: *Iste*, inquies, *judices*, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intuentur, nonne vobis videtur dicere? 7 Darem, si mihi molesti non essetis: cùm verò sinistra mentum sublevat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium præstringere. Cùm puerum respicit hunc unum, quem ego novi, (8 vos non arbitror novisse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lecticuli sternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aut curri locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile falsæ *choragium* gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illò plureis mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sanè. Deinde casu veniunt hospites 9 homini, qui istum splendidè, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle sanè conturbatur: sed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domùm rectà abissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novisse mus. At istud quidem facile fuit, undelibet invenire, verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris cujusmodi frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere; tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. 10 perspicit argentum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. accedit servulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus hospites: frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc 11 decuma venitote. hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quò jusserat, veniunt. quærunt hunc, reperiunt, domus cuia sit: in diversorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, expostulant, accusant. 12 ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse: contra valetudinem suam ad noctem multam exspectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. servulus non inurbanus satis strenuè, & concinnè comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidam amico ad nuptias commodasse, nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædeis commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habebo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hujusmodi notationes, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cujuspiam ponunt ante oculos, aut glorioši, ut nos, exempli causa, cœperamus: aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitioši, amatoris, luxurioši, furis, quadruplatoris: denique cujusvis studium protrahi potest in medium tali notatione. *(eeee)* Sermocinatio est, cùm alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: *Cùm militibus* urbs redundaret, & omneis timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædeis subitò, deinde magna voce: Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? 13 quin mihi præstò sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abjecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sût in vita, miserere nostri: noli exstinguere exstinctos Fer mansuetè fortunam, nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi detis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, & clamore maximo mor-

1. *Ibat in prælium, &c.*] Sic Pall. omnes, nisi quod pr. *Inibant prælium*, quod & in suis reperit Petreius.

2. *Aspectu venenato, spiritu rabido.*) Ita omnes Pall. nisi quod unus & alter *rapido*. nam Victorius ediderat, *scribite aspectu rabido circumspectat.* alii, *aspectu rabido, spiritu venenato*. non malè.

3. *Ore attingere.*) Præmittunt aliæ edd. *quem*. sed dictio ea non exstat in Pal. quatuor aut Bruil.

4. *Clamat & dejerat.*) Sic quoque Victoriana, respondentque Pall. quart. & sext. alii tamen *delirat*, quod & in primitus impressis.

5. *Qui tanquam cochlea abscondens, &c.*) Nescio an habeamus lectionem, auctoris genuinam, nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Iste qui tanquam testudo se cochlea abscondens & retentat sese tacitus cum in domus sua tutus ut comedatur aufertur.*

6. *Sed ostentatorem pecuniosum.*) Non improbo Memmii Auratique conjectaneum, *pecuniæ suæ*, sed videsis, ne acutius sit quod inveni in Pal. quarto ac sexto, *ostentatorem pecuniosi.*

7. *Darem, si mihi molesti non essetis.*) Melius fortè Palat. prim. quart. sext. *Daretis mihi locum, si mihi molesti non essetis.* & ita quoque Bruil.

8. *Vos non arbitror novisse.*) Illud *novisse*, non restat in Pal. quarto aut sexto, & satis subintelligeretur.

9. *Homini, qui istum splendidè dum peregrinaretur receperant.*) Videtur prius fuisse, *invitaram*. cujus vocis ignorantia mirè torsit librarios. nam pr. *homini quos iste dum splendidè peregrinantur invitat.* ubi forte legendum, *quos iste dum splendidè peregrinantur, invitavit.* sec. *qui istum splendidè receperunt dum peregrinabatur, invitat.* quart. & Bruil. *homini quos iste dum splendidè peregrinaretur exorat.* sine alio verbo.

10. *Perspicit argentum, &c. visit, &c. probat.*) Hoc modo Pall. nostri: inep è ibi Lambinus.

11. *Decuma venitote.*) Gifanius maluit, *ad decumam.*

12. *Ait iste eos, &c.*] Pal. quart. sext. Bruil. à manu secundâ, *ait iste eos.* placet.

13. *Quin mihi præstò sit?*) Pall. ferè *fuit?* nisi quod sec. *ita quomodo mihi præstò fuit*; unde forsan hæret in Gembl. Tosano & Lil *qui non mihi præstò fuit.*

tem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumeis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, 1 cùm ecce iste præsto, Sedes, inquit audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, 2 Metuebam, inquit, ne planè victus essem, nunc video in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere non vis: occidar equidem, sed *victus non peribo*. At ille, In extremo vitæ tempore 3 etiam sententiosè loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immò quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso commovere: & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. *Num quid* putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subjicere sermonem. *(fffff)* Conformatio est, cùm aliqua, quæ non adest, persona consingitur, quasi adsit, aut cùm res muta, aut informis, fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quid si nunc* hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, *Quid si nunc* Lille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos iutroduciris: ego libertatem, quæ non erat, peperi: vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plureis res mutas, atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus, & commiseratione. *(ggggg)* Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. ea fit 4 per exuberationem, ambiguum consequentiam, abscisionem, similitudinem. Per Exuberationem cùm plus dictum est quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: *Hic de tanto* patrimonio tam citò testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum potest in duas, plureisve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Prospice* tu, qui plurimùm cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt hujusmodi significationem. Ea reperientur facilè, si noverimus, & animadverterimus verborum ancipiteis, aut multipliceis potestates. Per consequentiam significatio fit, cùm res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si falsamentarii filio dicas: *Quiesce tu*, cujus pater cubito se emungere solebat. 5 Per abscissionem, si, cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus satis relinquitur suspicionis, sic: *Qui ista forma*, & ætate nuper alienæ domui nolo plura dicere. Per similitudinem, cùm aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: NOLI, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. 6 inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimùm festivitatis habet interdum, & dignitatis: finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. *(hhhh)* Brevitas, est res ipsis tantummodò verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum* prætiens cepit: 7 inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: 8 inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item, *Modo consul*, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, postremò consul factus est. Habet paucis comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cùm aut res non egent longæ orationis, aut tempus non finit commorari. *(iiii)* Demonstratio est, cùm ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul* atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, jubet advocari concionem. Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus convolant: atque è populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. 9 At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. 10 Ille nulla voce dilabans insita virtute concidit tacitus. iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese. 11 Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda & commiseranda re, hujusmodi enarrationibus. statuit enim totam rem, & propè ponit antè oculos. *(kkkk)* Omneis rationes honestandæ elocutionis studiosè collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio, *vulgari sermone* effera-

---

1. *Cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax?*) Nihil variant Pall. sed non displicet quod restat in Lilienst: *cum ecce, inquit iste, præsto sunt. Sedes ais, audax, &c.*

2. *Metuebam, inquit ne planè victus essem.*) Pal. sextus non agnoscit vocem *Metuebam*, habetque *esset*.

3. *Etiam sententiosè loqueris?*) Pal. quart. sext. *sententias eloqueris?* quod amplectar, aut *sententiæ loqueris?* ut habet Bruil.

4. *Per exuberationem.*) Placuit istud ex Pal. quint. Bruilerensi, pro eo hactenus *exsuperationem*.

5. *Per abscissionem.*) Bruil. exemplar *abscisionem*, quod mire probat Gifanius.

6. *Inulti jacent Gracchi.*) Sic. Pall. in Italia scripti: at quart. sex. *stultitia C. Gracchi memento.* quintus *stultitiam cerne Gracchi.*

7. *Inde Thasi præsidium reliquit.*) Sic reposuit Turnebi, alludunque omnes Palat. in quorum nullo visitur vulgatum *Tharsi*.

8. *Inde pulsus in Hellespontum.*) Lambinus, Auratum secutus, maluit *appulsus*, quod est in Palat. sexto.

9. *Spumans ex ore scelus.*) Malui istud cum Victorianis, repertumque in Pal. quart. ac sext. quam quod Manutiani sequuntur, *spumam ex ore rejicitur*. rejicit enim hanc scripturam membrum sequens.

10. *Ille nulla voce dilabans, insita virtute.*) Reposui quod erat in Pal. quarto ac sexto, item Bruilerensi. nam ceteri, *nullam vocem edens, insita virtute*. Victorius edidit, *voce delibans insitam virtutem*. nostrum genuinum magis videtur.

11. *Hæc exornatio &c. hujusmodi enarrationibus.*) Adhæsimus Pal. quarto ac sexto & Bruil. positura enim verborum elegantior est: & aliquin illa, *& in*, non erat simul in aliis missi, nostris.

efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus, res enim communis agitur, ut frequenter, & assiduè consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii *cum molestia* tribus de causis maximè faciunt: aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium *cognatio* fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiam si non pervenerimus in dicendo, quò volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. 1 Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur 2 Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & ordinatè disponemus: graviter, & venustè pronuntiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: ornatè, & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis 3 diligentia consequemur, & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS,

RHETORICORUM,

SEU DE

INVENTIONE RHETORICA,

LIBRI DUO,

Qui reliqui sunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS

Synopsis libri 1. de Inventione.

a ¶ *De* ELOQVENTIA ejusque utilitate, *si cum sapientia conjungatur.* b *De* Principio *eloquentiæ & quemadmodum nata & progressa.* c *De ejus abusu,* d *& studio necessario.* e *Eloquentiam non modò naturæ, & exercitatione, sed & artificio quodam comparari.* f *Artem eloquentiæ seu artificiosam eloquentiam certis præceptis perfici.* g *Genus artificiosæ eloquentiæ, Civilem rationem seu causarum, genera. Demonstrativum, Deliberativum, Judiciale (& quod ea parte senserit Gorgias, Aristoteles, Hermagoras)* l *Partes, inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronunciationem.* m *De Rhetoris officio, & Eum qui artem Rhetoricam scribat, de materia artis & partibus potissimum, & quidem conjunctè scribere oportere.* n *& ab inventione, quæ princeps est omnium partium, incipere.*

Priore autem loco definiatur qualis esse debeat Inventio in omni causarum genere. o *&* quemadmodum CONSTITVTIO, *id est quæstio, seu id de quo agitur inter actorem & reum inveniri debeat.* p *Agitur autem inter actorem & reum vel de facto,* (*hæc Constitutio* CONIECTVRALIS *appellatur.*) q *vel de nomine facti* (*hæc constitutio* DEFINITIVA) r *vel de qualitate facti,* (*hæc Constitutio* GENERALIS) *Cujus partes quatuor ab Hermagora constituæ, falsò nimirum Deliberativa, Demonstrativa, Judicialis, cum sint duæ tantùm, Judicialis, in qua de æquo, recto, præmio & pœna: Negotialis in qua de juris civilis constitutione quæritur. Ac prioris quidem partes duæ, Jurisdicialis & Absoluta. Cujus partes rursus quatuor: Criminis concessio, cujus item duæ partes, Purgatio & Deprecatio, Remotio, qua fit causæ vel facti translatione, Relatio, Comparatio,* s *vel de actione: ut cùm quæritur quis, in quem, quomodo, apud quem, quo jure quave lege, quo tempore, quo crimine, qua pœna, qua actione experiri debeat: Cujusmodi quæstio seu constitutio* TRANSLATIVA *nominatur, cujus Hermagoras dicitur inventor.* t *De quarum constitutionum omnium exemplis alio & quidem commodiore loco dicetur.* u *Et in hunc quidem modum constitutio causa inveniunda: qua reperta considerandum, utrum causa sit simplex an conjuncta,*

x *An in ratione seu voluntate, an in scripto sit controversia.* y *Ad hæc quæstio, Ratio, Judicatio, Firmamentum quæri debet.* z *His repertis, singulæ partes totius causæ considerandæ: hoc est, excogitanda sunt ea quæ ad ordinandas singulas partes orationis pertinere possunt.*

aa *Sunt autem sex orationis partes: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio.*

bb ¶ EXORDIVM *principem esse orationis partem.* cc *quid exordium.* dd *Dispari ratione exordiri, idq; pro varietate causæ generis. Aliud enim causæ genus Honestum, Admirabile, Humile, Anceps, Obscurum,* ee *Partes exordii duas esse, Principium & insinuationem.* ff ¶ PRINCIPIVM *eò spectare, ut benevolos, dociles, attentos auditores efficiamus. Hæc enim exordio contineri oportet,*

gg *Idq; variè, pro varietate nimirum causæ generis. Aliter enim ea à nobis præstanda sunt in causa genere honesto, quàm in admirabili,*

1. *Demonstratum est.*] Non agnosco aliquot sequentibus periodis Cornificium, & mirum est, nisi tota hæc recapitulatio, sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis.

2. *Quæ si exsequimur.*] Est à Pal. quarto, Gembl. & Bruil. vulgo *sequamur.*

3. *Diligentia consequamur & exercitatione.*] Non absurde Pal. quar. sex. Gembl. Tol. Br. *consequamur exercitatione.*

1. *Est ita-*

humilt, ancipiti & obscuro. hh *Porrò* Benevolos *facuimus à persona nostra, adversariorum, auditorum, à rebus ipsis.* Attentos *si magna, nova, incredibilia.* Dociles, *si aperte & breviter pollicearmur nos dicturos esse.* ii INSINVATIONE *verò nobis utendum est, si inest in ipsa causa turpitudo, si persuasus aut desessus est audiendo auditor.* kk PRINCIPII & INSINVATIONIS *hoc est Exordii generalia hæc &* communia præcepta : *ut sententiarum & gravitatis, plurimum : splendoris, festivitatis, concinnitatis, minimum.* ll Vitia *verò cum est Vulgare, Commune, Commutabile, Longum, Separatum, Translatum, Contra præcepta.*

mm ¶ NARRATIO *quid.* nn *Generatria : unum ipsius causæ ac negotii, Alterum, Digressionis non aliena ab ipso negotio, Tertium, Delectationis causa comparatum, quod vel in negotiis, vel in personis maximè versatur.* Illud tres partes habet : *Fabulam, Historiam, Argumentum rei quæ fieri potuit. Posteriore personarum sermones & animi subjiciuntur.* oo *Ipsius causæ ac negotii expositionem seu narrationem tres habere res oportet : ut sit Brevis, Aperta, Probabilis.* pp *Vitia Narrationis hæc sunt, si obest, si nihil prodest, si non loco dicatur, si non quemadmodum causa postulat.*

qq ¶ PARTITIO *hanc utilitatem parit quod illustrem & perspicuam totam efficit orationem.* rr *Partes ejus duæ : una cum ostendimus quid nobis cum adversario conveniat, quid non conveniat : Altera, cùm breviter exponimus quibus de rebus dicturi simus.* ¶ *Priori parte id quod nobis cum adversario convenit, inclinare ad nostræ causæ commodum debemus : Quod non convenit, in judicationis expositione ponendum est.* tt *Posteriorem commendat brevitas sermonis, Absolutio seu partium utilium enumeratio, Paucitas partium, seu in pauca partiri ea quæ dicturus sis,* uu *Est & hoc in partitione considerandum, ut & prima quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur.*

xx ¶ CONFIRMATIO *est qua argumentando nostræ causæ fidem & autoritatem adjungimus.* yy ARGVMENTATIONVM *autem mat ria varia, sylva est.* zz *Dicuntur tamen vel ex eo, quod personis, vel ex eo quod negotiis attributum est.* aaa *A Personarum attributis ducimus argumentationem à Nomine, Natura, Victu, Fortuna, Habitu, Affectione, studio, consilio, facta, casibus, orationibus.* bbb A NEGOTIORVM *verò attributu variè.* ccc Continentia *sunt enim quædam cum ipso negotio.* ddd In gestione ipsius negotii *alia posita sunt.* (*ut est Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultas*) Adjuncta negotio *alia sunt : ut Majus, Minus, Æquè magnum, Simile, Comparabile, Contrarium, Disparatum, Semis, Pari, Eventus.* eee Consequentia negotium & *quæ illa.* fff ARGVMENTATIONIS SPECIES *duæ. Est enim* NECESSARIA *vel* PROBABILIS. ggg NECESSARIVM *genus argumentandi dicendo tractamus per* Complexionem, Enumerationem, Simplicem Conclusionem. hhh PROBABILIS *verò argumentatio versatur in eo genere quod fere solet fieri, quod in opinione positum, quod simile (similitudo autem maximè spectatur in Contrariis, partibus, & iis quæ sub eandem rationem cadunt,* iii *Partes Probabilis argumentationis, signum Credibile, Judicatum, Comparabile. Hujus rursus partes, Imago, Collatio, Exemplum.* kkk ARGVMENTATIONIS ORATORIAE PARTES, *seu* EXORNATIO, *Absolutio & Tractatio restat.* lll *Tractantur autem varia oratoria argumentationes,* mmm, *Inductione nimirum,* nnn *vel Ratiocinatione,* ooo *apud Philosophos etiam aliis modis tractantur.*

ppp ¶ REPREHENSIO *quid.* qqq *Eodem ex fonte generaliter petenda, ex quo Confirmatio.* rrr *Et tamen specialia ad eam rem præcepta tradi possunt.* ¶ *Primum enim argumentatio reprehenditur* sss *si ex iis, quæ ab adversario sumuntur, aliquid non conceditur.* ttt *ut si quis neget sumptum ab adversario esse credibile.* uuu *signum,* xxx *Comparabile,* yyy *si judicatum elevatur aut omnino improbatur.* zzz *Et hujusmodi reprehensio probabilis est. Necessaria verò est, si complexio aut una aut ex utraq; parte reprehenditur.* aaaa *si enumeratio falsa ostenditur,* bbbb *si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur.* cccc ¶ *Secundo loco argumentatio reprehenditur, cùm his concessis quæ adversarius sumpsit, negamus ex his quæ sumpsit complexionem confici.* dddd *Tertiò argumentatio reprehenditur, si genus ipsum argumentationis ostendemus : ut si omnino falsum, si commune, vulgare, leve, remotum, si mala definitio, si contrò versum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum.* eeee ¶ *Quartò argumentatio reprehenditur si contra argumentationem adversarii aliam aquè firmam aut firmiorem ponemus.*

ffff ¶ CONCLVSIO *pars ultima & sexta orationis rejecta opinione Hermagoræ, quæ Digressionem partem, eamq; sextam orationis constituebat.* gggg *Conclusio quid.* hhhh *Conclusionis tres partes.* iiii *Enumeratio quæ & rerum repetitio.* kkkk *Indignatio qua & amplificatio,* llll *Conquestio seu Commiseratio, cujus conciliandæ sedecim loci hic enumerantur.* mmmm ¶ *Transitio ad proximè sequentem librum.*

SÆPE, & multum hoc mecum cogitavi, boninc, an mali plus attulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium, nam cum & nostræ reipublicæ detrimenta considero, & maximarum civitatum veteres animo *calamitates* colligo, non minimam video per disertissimos homines invectam partem incommodorum. cùm autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex literarum monumentis repetere instituo : multas urbeis constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cùm animi ratione, tum facilius *eloquentia* comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimùm sententiam ducit, ut existimem, SAPIENTIAM sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si quis, omissis rectissimis, atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis dicitur : qui verò ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur (*b*) Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive studii, sive artis, sive exercitationis cujusdam, sive facultatis à natura profectæ considerare principium : reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus *profectum.* Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim & bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant ; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant, nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur : nemo nuptias viderat legitimas : non certos quispiam inspexerat liberos : non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, 2 atque inscientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus

---

b. *Est iam modo.*] Sic Pal. sec. ac cett. item Gre. vulgati, *mere*, quod quis non videt interpretamentum alterius ?

2. *Atque insciential.*] Ita quoque Pall. iidem, item Greve, & Fabr. legitur passim, *insciti.*

bus corporis abutebatur, perniciosissimis *satellitibus*. Quo tempore quidam 1 magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis esset hominum, siquis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens, utilem, atque honestam, primò propter *insolentiam* reclamanteis, deinde propter *rationem*, atque orationem studiosius audienteis, ex feris & immanibus, miteis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subitò converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & justitiam retinere discerent, & aliis parère sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cùm viribus plurimùm posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à jucundissima consuetudine recederet, 2 quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. (*e*) Postquàm verò commoditas quædam, prava *virtutis imitatrix*, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere urbeis, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus *insantes* & insipienteis homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac diserros homines accedere, sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent, quibus in controversiis cùm sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, DICENDI assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium 3 resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam, comparasset, fiebat, ut & multitudinis, & suo judicio *dignus*, qui rempub. gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cùm ad gubernacula reipublicæ, temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima & miserrima *naufragia* fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent *quietum*. Quare mihi videntur postea cætera studia recta, atque honesta per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleviss eo tempore quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. (*d*) nam QUO INDIGNIUS rem honestissimam, & rectissimam violabat stultorum, & improborum temeritas, & adaucia, summo cum reip. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum 4 (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & privatim, & publicè perversè *abuntur*: sed eò quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm possint: cùm præsertim hoc unum sit, quod ad omneis res & privatas, & publicas maximè *pertineat*: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est SAPIENTIA, hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare PRÆCLARUM mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. (*e*) Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur: non alienum est videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. (*f*) Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus, nam his rebus cognitis, faciliùs, & expeditiùs uniuscujusq; animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit. (*g*) CIVILIS quædam ratio est, quæ multis, & magnis ex rebus constat, ejus quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam *rhetoricam* vocant, nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus, quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse, dicamus (*h*) Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: (*i*) finis, persuadere dictione, inter *officium* autem & *finem* hoc interest, quòd 5 in officio, quid fieri: in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, *curare ad sanandum apposite*: finem, *sanare curatione*. Item oratoris quid officium & quid finem esse dicamus, 6 intelligemus, cùm id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus. (*k*) Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur, ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plureis, alii pauciores existimaverunt, nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit, hic infinitam, & immensam 7 huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo,

1. *Magnus videlicet vir & sapiens.*] Enclitica non est in Pal. sec. quod noto, ut juniores qui deinde Pullio auxiliares sunt admoturi aliquando manus, attendant libris suis veteribus, numquid & hoc varient.

2. *Quæ præsertim jam naturæ vim, &c.*] Pal. sec. *Præsertim cum jam naturæ, &c.* Lambinus divinat *naturæ vim* eum infeliciter.

3. *Resistere audacibus.*] Grev. *restare* quod placuit Gulielmio, sic Terentius: *confidenter restas stulta.*

4. *Ut verè dicam.*] Pal. sec. non agnoscit voculam *ut*, & nescio quam istud fortius videtur altero.

5. *In officio quid fieri.*] Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen noster Ursinus prodit in suis reperiri; *quid fuis*, quod non displicuit Gulielmio.

6. *Intelligemus, &c. ejs dicemus, &c. appellabimus.*] Hoc malim cum Pall. & mss Suffridi Petri nostri, quam retro vulgatum, *intelligimus, &c. &c. esse dicimus, &c. appellamus*, neque aliter ediderat Victorius; sed non invenit qui sequeretur.

7. *Huic artificio materiam subjicere, &c.*] Grev. *huic arti*, & concinnum Gulielmio visum.

tivo, judiciali. *Demonstrativum* est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. *Deliberativum* est quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. *Judiciale* est, quod positum in judicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoribus, & facultas in hac materia tripertita varianda existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam, & in quæstionem dividat. *Causam* esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam treis ei parteis, quas antè diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. *Quæstionem* autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omneis intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum *labore* consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non, quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc verò ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neque eò dico, quòd ejus ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur, (nam satis in ea videtur 1 ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque novi protulisse) verùm oratori minimum est *de arte loqui*, quod hic fecit: multo maximum *ex arte dicere*, quod eum minimè potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videatur ea, quam Aristoteli vilam esse diximus. (*l*) Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. *Inventio*, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. *Dispositio*, est rerum inventarum in ordinem distributio. *Elocutio*, est idoneorum verborum, & sententiarũ ad inventionem accomodatio. *Memoria*, est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. *Pronuntiatio*, est ex rerum & verborum dignitate, vocis & 2 corporis moderatio. (*m*) Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. (*n*) Quare *inventio*, quæ princeps est omnium partium, potissimùm in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur. (*o*) OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. *Constitutio*, est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Feceris, non feci, aut jure feci. Cùm *facto* controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cùm autem *nomine*, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio *generalis* vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, *translativa* dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. quare eam ne causam quidem convenit putari. (*p*) Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui. nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum. (*q*) *Nominis controversia* est, cùm de facto convenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. quo in genere, necesse est ideò nominis esse controversiam, (3 non quod de re ipsa non conveniat) non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrùm *fur*, an *sacrilegus* sit judicandus. nam id, cùm quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarii dicunt. (*r*) Generis est controversia, cum & quid factum sit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quæritur; hoc modo: Justum, an injustum: utile, an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras parteis quattuor suppositit, deliberativam, demonstrativam, juridicialem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: 4 verùm brevi, ne, si aut taciti prætermerimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutiùs in hoc constiterimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. EADEM enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum, nam aut nullium causæ genus est, aut judiciale solum, aut & judiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, eum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, 5 amentia est. Unum autem judiciale solum esse quî potest, cùm deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint & ab judiciali genere plurimùm dissideant & suum quæque finem habeat quò referri debeat? relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt

1. *Ex antiquis artibus.*) Codex Fabr. *antiquissimis artibus*. fortassis, inquit Gulielmius, *antiquissimis auctoribus*.

2. *Corporis moderatio.*) Tosanus, *modulatio*. sed quis probet?

3. *Non quod de re ipsa non conveniat.*) Hæc uncis circumscripsit, tanquam suspecta, vetus Pal. loc. habebat, *quod de re ipsa non conveniat*, sine priore *non*.

4. *Verùm brevi.*) Haud aliter quoque Pall. nostri: itaque non est mutandum in *breviter*.

5. *Amentia est.*) Liber Sustridii, *summa amentia est*.

sunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera, multò igitur minus rectè parte ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus quælibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, sive constitutionem, primam causæ, accusatoris confirmationem dixerit, sive defensoris primam deprecationem, nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino NULLA constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideò quod unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plureis nonnunquam, ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos *jurisconsulti* existimantur. Ac juridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis absolutam, & assumtivam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris, & injuriæ quæstionem. Assumtiva est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. *Concessio* est, cùm reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat, hæc in duas parteis dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa removetur, hæc parteis habet treis, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, ut agnoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. *Remotio criminis* est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus removere conatur, id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transferetur. Causa transfertur, cùm aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. *Relatio criminis* est, cùm ideò jure factum dicitur, quòd alius antè injuria lacessierit. Comparatio est, cùm aliud 2 aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. (*f*) In quarta constitutione, quam *translativam* nominamus, ejus constitutionis est controversia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras *inventor* esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint 3 artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quàm *invidia*, atque obtrectatione quadam impediri. (*t*) Et constitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodius exposituri videmur, cùm in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus, nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari. (*u*) Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, utrùm causa sit simplex, 4 an juncta: & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione. *Simplex* est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. *Conjuncta* ex plur i bus quæstionibus; in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrùm Karthago diruatur, an Karthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. *Ex comparatione*, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Hannibalem copiæ sint. (*x*) Deinde considerandum est, in *ratione*, an in *scripto* sit controversia nam scripti controversia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinque sunt, nam cùm verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plureis discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plureis res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de scripto & sententia; secundum, ex contrariis legibus: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinativum: quintum, definitivum nominamus. *Ratio* autem est, cùm omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. (*y*) At tum considerato genere causæ, & cognita constitutione, cum, simplexne, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris; deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. *Quæstio* est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure feci sti: jure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat, ex ea igitur nata itur controversia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controversiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & pervulgato exemplo consistamus: Oreste si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. *Judicatio* est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controversia, nam sit ea nobis exposita ratio, quam paullo antè exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At

1. *In quæ æqui & iniqui natura.*) Sic reponendum censuit Gulielmius, ex libris omnibus Suffridi nostri; quibus respondet Pal. sec. cæteri, *æqui & recti*, quomodo antea vulgati.

2. *Aliquod factum rectum aut utile conteditur.*] Pal. sec. *aliquod rectum aut utile conceditur*. Fabr. *cum aliquod alicui factum rectum*, liber Tolosanus *cum alicujus aliquod factum rectum, &c.* quod amplectebatur Gulielmius.

3. *Artis scriptores eam superiores.*) Videntur esse ab aliquo librario certe si ab ipsis, nihil sententiæ defuerit.

4. *An juncta: & si juncta.*) Ita erat in Pall. omnibus, & Grev. vulgata enim *an conjuncta: & si conjuncta.*

non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. ea est hujusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cùm illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est firmissima argumentatio defensoris, 1 & aptissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & judicationem: ut factum est, factum non est: factumne sit. Quot autem in causis constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæsitiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. (z) His omnibus in causa repertis, tunc denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideò quòd illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri, argumenta diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. (aa) Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. (bb) Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus. (cc) EXORDIVM, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquã dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem fecerit. (dd) quare qui bene exordiri cautam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. *Honestum* causæ genus est, cui statim sinè oratione nostra auditoris favet animus. *Admirabile*, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. *Humile*, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. *Anceps*, in quo aut judicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benivolentiam pariat, & offensionem. *Obscurum*, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. (ee) Igitur exordium in duas parteis dividitur, in principium, & insinuationem. (ff) *Principium*, est oratio perspicuè, & protinus perficiens auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. *Insinuatio*, est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum. (gg) In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benivolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam AB IRATIS si perspicuè pax, & benivolentia petitur; non modo ea non invenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, benivolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium potest, vel, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: 1 sin uti principio placebit, benivolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium docileis auditores efficere oportebit. (gg) Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est: reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit. *Benivolentia* quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab judicum persona, 2 ab ipsa causa. Ab *nostra*, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab *adversariorum* autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, si quod eorum spurcè, superbè, crudeliter, 3 malitiosè factum proferetur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium & luxuriosum otium proferetur. Ab *auditorum persona* benivolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quàm honesta existimatio, quantaque eorum judicii, & auctoritatis exspectatio sit, ostendetur. Ab *ipsis rebus*, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus. *Attentos* autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ab omneis, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustreis homines, aut ad deos immortaleis, aut ad summam reipubl. pertinere: & si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, si plures erunt. *Docileis* auditores faciemus, si apertè & breviter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controversia, nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. (hh) Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. *Insinuatione* igitur utendum est, cùm admirabile genus causæ est, hoc est, ut antè diximus, cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo, aut ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cùm jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam ex hac quoque re non minùs, quam ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ *turpitudo* contrahet offensionem: aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cùm jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea, quæ indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri: deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de

1. *Et aptissima ad judicationem.*) Pal. lec. & Grev. à manu principe, *apprimè aptissima*, non male.

2. *Sin uti principio placebit.*) Vulgata, *vel si uti principio*, Lid alterum restituit in Pal habebat præterea Grev. *sin autem uti*. Supplevi in auctoribus ipsum nisi. Subsitueti, *vel si commodum erit*, cum prius scriptum esset: *Si, commodum*.

3. *Ab ipsa causa.*) Legebatur antea, *ab ipsa re*, sed præter Pall. in quorum secundo alterum exstabat: nam pr. & tert. *ab causa*, sine pronomine, quod tamen in editione Victorii.

4. *Malitiosè factum proferetur.*) Grev. *efferatur*, placuitque Gulielmio. sed sunt pro vulgata Pall. tres.

de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque apertè lædàs eos, qui diliguntur, & tamen id obscurè faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus feciſſe, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maximè ii qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas. cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii *perturbatum* putant oratione, videt animo firmissimo contrà dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causâ confidere arbitratur. 1 Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causâ, te brevius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, 2 acclamationem: aut jam parata; quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. nam ut CIBI satietas, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur. (*ii*) Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum, & gravitatis plurimùm debet habere & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quòd id optime faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat: splendoris, & festivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam *apparatûs* atque artificiosæ diligentiæ nascitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. (*kk*) Vitia verò hæ sunt certissima exordiorum, quæ summoperè vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatũ, contrapræcepta. *Vulgare* est, quod in plureis causas potest accommodari, ut convenire videatur. *Commune* est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ, potest convenire. *Commutabile* est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. *Longum* est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultrà quàm satis est producitur. *Separatum* est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum, annexum orationi. *Translatum* est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cùm benivolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, cùm insinuationem res postulat. *Contra præcepta* est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est. (*ll*) NARRATIO, est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. (*mm*) Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causâ, interponitur. Tertium genus, est remotum à civilibus causis, quod delectationis causâ, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negociis, altera in personis maximè versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, treis habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur: cujusmodi est:

Angues ingentes alites, quæ sit jugo.

Historia, est gesta res, 3 ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Karthaginiensibus bellum. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam ut postquam excessit ex ephebis, Sofia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me sæve clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur corrumpis?
Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es,
Nemium ipse durus est præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumentur. (*nn*) Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam treis habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. *Brevis* erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam sæpè satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum: & si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verùm etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur: & si semel unum quidque dicetur: & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cùm se breveis putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, 4 non ut omnino paucas res dicant, & non plureis, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædeis, puerum evocavi: respondit: quæsivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam

SAEPE

1. *Sin auditoris studium defatigatio.*) Suffridi codd. aliquot. *audis animum specie veli.* sed non relinquimus publicatam.

2. *Acclamationem: aut jam parata.*) Gulielmius præferebat scripturam libri Grevemb. *exclamationem: aut jam peralta.* adhæreo ipse vulgatæ.

3. *Ab ætatis nostræ memoria remota.*) Lambinus, *memoria propter vetustatem remota.*

4. *Non ut omnino, &c.*) Fabr. & Grev. hæc ignorant. conspiciuntur tamen & Pall. absque quibus, omnino item exterminassem.

E Et

SAEPE res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. *Probabilis* erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur, si causæ factorum exstabunt, si fuisse facultates faciundi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, 1 & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. (oo) Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut, cum obsit narratio, aut cùm nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cùm ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quàm argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulneri præsto *medicamentum* sit & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cùm ab adversariis re exposita nostra nihil interest, iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil interfit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione supersedendum est. *Non loco* dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cùm de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. *Non quemadmodum causa postulat*, narratur, cùm aut id, quod adversario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, aut id quod ipsum adjuvat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter, & enodatè narrando (pp) Ac de narratione quidem satis dictum videtur, deinceps ad partitionem transeamus. RECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. (qq) Ejus partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam & constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. (rr) Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid *conveniat*, aut quid non conveniat, ostendit: hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra, Interfectum esse à Clytæmnestra Agamemnonem, convenit, nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum est. (ss) Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. *Brevitas* est, cùm, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. *Absolutio* est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur, in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. *Paucitas* in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permistè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plureis parteis amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est: Thebani, aut Trojani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur; Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempub. pervenisse: is non intellexit, in partitione, expositò genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum, *cupiditas*: ejus autem genetis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, 2 ejus secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cùm in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissimè, cùm ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse, nam fecisse ostendere satis est: Aut, cùm in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perrarò potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. (tt) Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit; 3 hoc modo, ut nequid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primùm nati vitam:

Nam ut postquam excessit 4 ex ephebis, Sosias,
Liberius vivendi fuit potestas.

Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do.* Posthæc quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primùm accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas parteis accedet, & omnibus absolutis, perorare. (uu) Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur. CONFIRMATIO est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit orario. (xx) Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividentur. Verumtamen non incommo-

1. *Et ad vulgi rumorem.*] Lambinus nobis obtrusit, *vulgi morem*: ineptè & præter editos scriptosque.

2. *Ejus secum aliquam, sicus diversam, &c.*] Haud aliter editus ab Victorio, priores enim tempore; certè publicati Venetiis clɔ ccc xcvi. præfecunt, *ejus secum secuti aliquam diversam, &c.* Lambinus habet, *ejus secuti diversam, &c.* quomodo & Pal. rect. nam pr. *secuti*: secundus *secum, &c.* forte fuit initio; *ejusce aliquam diversam, &c.*

3. *Hoc modo, ut ne quid, &c. inferatur. Partitur.*) Hæc est lectio omnium Pall. item edd. ante Lambinum, qui transposuit priores duas voces: *ut ne quid, &c. inferatur. Hoc modo partitur, &c.* laudarem, si usus fuisset duce aliquo libro veteri.

4. *Ex ephebis Sosia. Deinde secum.*) Est à Pall. nostris, neque secus editio Rob. Stephani anni clɔ Iɔ xliv. aliæ adjecerant: *Sosia, Liberius vivendi fuit potestas.*

1. *Persua*

commodum videtur, quandam silvam, atque materiam universam antè permistam, & confusam exponere omniũ argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. *(yy)* omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. *(zz)* Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. *Nomen* est, quod unicuique 1 personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. *Naturam* ipsam definire difficile est: parteis autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæ autem partim divino partim mortali in genere versantur. mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate, Natione, Grajus, an Barbarus: Patria, Athenienſis, an Lacedæmonius; Cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: Ætate, puer, an adolescens; natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut 2 corpori, hoc modo: Valens, an imbecillius: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox an tardus sit, acutus an hebetior: memor, an obliviosus: comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura considerandæ sunt. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In *victu* considerare oportet, apud quos, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In *fortuna* quæritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate: jure an injuria: felix, clarus, an contrà: qualeis liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. *Habitum* autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam. *Affectio*, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. *Studium* autem, est animi assidua, & vehemens, ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. *Consilium*, est, aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. *Facta* autem, & *casus*, & *orationes* tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac, personis quidem hæc videntur esse attributa. *(aaa)* Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim gestum negotium consequuntur. *(bbb)* *Continentia* cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab eo possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. *(ccc)* In *gestione* autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. *Locus* consideratur in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. *Tempus* autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus 3 annui, mensrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum 4 reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in litteris exstent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo *longinquitas* ejus est considerandæ. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre 5 potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum. *Occasio* autem, est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciedi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt, nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verùm in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cum genere idem sit, fit aliud, quòd parte quadam & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, commune, singulare. *Publicum* est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. *Commune*, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. *Singulare* autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. *Modus* autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. *Prudentiæ* autem ratio quæritur ex iis, quæ clam palam, vi, persuasione fecerit. *Imprudentiæ* autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiã, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. *Facultates* sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. *Adjunctum* autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contra-

---

1. *Persona datur, &c.)* Grev. & Pal. sec. ter. *tribuitur*, pr. & editio vetustior, *attribuitur*.

2. *Corpori, hoc modo, &c. tardus sit: acutus, &c.)* Lamb. interposuit, *corpori hoc modo, &c. tardus sit animo, acutus, &c.* non male, si auctorem haberet hujus additionis; nam mss. nostri, aut antiquitus cusi stant pro vulgata,

3. *Annui, mensrui, &c.)* Pal. pr. à manu secunda, Grev. item duo antiquissimi quos excusit Suffridus Petrejus, *mensurni*. quod ipsum Ciceroni restituendum erit, si admittimus arbitrum Priscianum, qui consulatur fine ferè libri 2.

4. *Reponantur: & quæ jam diu gesta, &c.)* Lamb. heic & tempora mutat, & verba interserit, sed nullo suffragante membranaceo vetere. ideoque quis sequatur, ecfi ferreæ frontis?

5. *Potueritne, &c. in eo transigi tempore.)* Gulielmius, quod Grevenb. non agnosceret *in*, ibat præterea deletum verbum *tempore*. & copiosa quidem Ciceronis omnia; at non supervacua. verum quei admittam mera conjectanea?

5 2

contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus. *Majus*, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur. *Simile* autem ex specie comparabili: comparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura judicatur. *Contrarium* est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimùm distat, ut frigus calori, vitæ mors. *Disparatum* autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. *Genus* est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. *Pars* est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. *Eventus*, est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: *Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.* Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In hac ex res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primùm, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli: Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium: Deinde natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter ac rarò: Postea hominesid sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremò, attendendum est, num quæres ex iis rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res ex, quas commemoravimus, sunt attributæ, Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut *probabilis*, aut *necessaria* debebit esse. Etenim, ut breviter describamus; argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessariè demonstrans. Necessariè demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. *Complexio* est, in qua, utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? Si probus, cur accusas? *Enumeratio* est, in qua, pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, una reliqua necessariò confirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum, nam SINE CAVSA maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors ejus pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem *conclusio* ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me illud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc relelli possit, 1 ut ne confirmatio modum in se argumentationis solùm habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. *Probabile* autem est id, quòd ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum, est, sive verum. In eo genere, quòd ferè solet fieri, probabile hujusmodi est: SI MATER est, diligit filium: SI AVARVS est, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos 2 pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam SI IIS, qui imprudentes læserunt, ignoscì convenit, iis qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam VT LOCVS sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. in iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam *cicatrix* est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis *pulvis*, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in parteis distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile. *Signum* est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. *Credibile* est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non LIBEROS suos incolumeis, & beatos esse cupiat. *Judicatum* est, res assensione, aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu *assurgatur*, 3 ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: 4 velut Gracchi patris factum, quem populus R.om. ob id, quòd insciente collega in centura nihil egisset, post censuram consulem fecit. *Comparabile* autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet, Ejus parteis sunt imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidè confirmationis ut facultas tulit, apertus est, nec minùs dilucidè, quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. 4 In præsentia tantumodò numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse, & permixtè dispersimus, post 5 discretè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventum exornari, & certas in parteis distingui & suavissimum est, & sum-

1. *Ut ne confirmatio modum.*) Lambinus asseverat legendum ex vett. *ut infirmatio*; quod in nulle est nostrorum, neque meminerunt alii editores.

2. *Poenas esse praparatas.*) Grev. *peratas*; sequiturque Gulielmius. alterum reflat in Pall. omnibus editionibusque exoletis.

3. *Ut supplicum misereatur.*) Pal. pr. *simplicium*. Grev. *supplicium*. ἁμαρτήμα. editio prima *supplicantium*.

4. *Velati Gracchi patris factum &c.*) Pal. primus præmittit; *velut gracci factum est à populo Rom. approbatum, quod occidit sororem, cum illa detestatum ab eo Curiatium hostem deleret, & velut Gracchi.* elegans clausula, & sine dubio auctoris genuina germana; dummodo *gracci* illud reformetur in *Horatii*; *deleret*, in *deflere*, historia notissima est.

5. *In praesentia.*) Pal. sec. *In praesentiarum*. Grev. *In praesenti*.

6. *Discrete & electè.*) Est ab editione Victorii, neque aliter editio vetust. recentior, *descriptè*, quod in Pall. tribus; prius tamen erat in Grevenbachtano.

summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum, quare & de ea præceptione 1 nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem 2 argumenti, absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quòd non solùm rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas. Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. *Inductio*, est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Æschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam: Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, 3 utrumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quàm tuus est, tuumne equũ malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrùm illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam uterque vestrûm, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc profeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè *requiretis*, ut & tu 4 maritus sis quàm optimæ, & hæc quàm optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur; si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimùm Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse idipsum non oportebit: Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, ante induxerimus. nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam. plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam Tacitvrnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis alicui videbitur dilucidè demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satis fiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, non tradidit, &, cùm paucos ipse dies contra legem, exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si judices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat legem, & addat exceptionem hanc, Extra qvam si qvis reip. causa exercitvm non tradiderit, patiemini? non opinor. Quòd si vosmetipsi, quòd à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, judices. Quòd si litteris corrigi neque ab alio neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re, & judicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur; paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque ejus parteis esse dixerunt, partim non plus, quàm in treis parteis posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui parteis oportere, ajunt primùm convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melivs accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis & quàm copiosissimis verbis approbari putât oportere hoc modo: Domvs ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicujus

1. *Nobis in hoc loco dicendum est.*) Sic Pal. tert. prius cusi *nobis & in hoc loco dicendum visum est*, quod in ceteris Pall. sed non uno modo: imò in Grev. exstat *nobis in hoc loco videtur dicendum*. quæ varietas arguit falsitatem vulgatæ.

2. *Arg. absolutio quoque argumentandi adjungeretur.*) Pal. sec. *expositio quoque arg. adjung.* primus *argumentandi absolutio adjungeretur*, omissa voce *argumenti*, quem admodum item est in editione principe, præterquam quod admiserit *quoque*. at tert. solum habet *inventionum argumentandi adjung.* Grev. *argumenti absolutio adjungeretur.*

3. *Utramne tuum an &c.*) Pal. pr. non agnoscit *utrum*, habetque *an tuum an illius malis?* tert. verò adhuc omisit *ne*: quomodo edidit Lambinus. at etenim sec. noster, hæc omnia concepit: *utrumne tuum an illius malis? Respondit, illius verè. Quid si vestem, &c. malis? Illius, inquit. Age, si inquit illa, &c.* quæ ferè præposuerim vulgatis.

4. *Maritus sis quàm optimæ.*) Vulgata addeXuit *mulieris*: sed id vocis non comparet in ullo Palatinorum.

cujus administratur. Eadem navigii ratio est, nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: NIHIL autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Hujus assumtionis quarto in loco aliam potrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & *signorum* ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diutnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cùm conduxerit breviter propositionem, & assumtionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si meliùs geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum meliùs administratur quam omnis mundus: consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripertitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt, negant enim, neque à propositione, nèque ab assumtione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumtionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumtio, & assumtionis approbatio dicitur, eandem sibi assumtionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripertita, aliis quinquepertita videatur, quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemàdmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: Deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutiùs, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione: ut ostendemus, separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quòd constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die, hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur, igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione, nam esse quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuivis facilè perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripertitam argumentationem. Simili modo liquæ alteram quoque approbationem separatam esse ab assumtione, nam si quadam in argumentatione satis est uti assumtione, & non oportet adjungere approbationem assumtioni: quadam autem in argumentatione infirma est assumtio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumtionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumtio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendemus, separata est igitur ab assumtione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: QVAE PERSPICVAM omnibus veritatem continet assumtio, nihil indiget approbationis, ea est hujusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hæc propositio indiget approbationis, non enim perspicua est, neque constat inter omneis, propterea quòd multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumtio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumtio quædam, quæ approbationis non indiget, nam quandam indigere perspicuum est, separata est igitur ab assumtione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quàm tripertitam argumentationem. Atq; ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumtio indigeat approbationis, hujusmodi, (ut certum quiddam, & breve, exempli causa, ponamus:) si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est, summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumtio, & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumtione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque parteis distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur parteis ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis: Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: Assumtio, per quam id quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur: Assumtionis approbatio, per quam id, quod assumtum est, rationibus firmatur: Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in controversia est. 1 Deunaquaque parte potest alicui videri posse, consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia

1. *De unaquaque parte potest, &c. posse consistere.*] Ita olim impressi; recedunt Pall. posteriores interieruere, *potest, &c. argumentationem posse consistere*, sunt etiam qui *quaque* mutarunt in *quoque*.

bia sunt, rationes afferemus. Quinquepertita argumentatio est hujusmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem reip. proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reip. quod 1 ex legibus omneis rempub. optimè putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniâ reip. servimus, ex reipub. cõmodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta: sicà legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio definite literas legis perscrutari; & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. 2 considerate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios oppressi? 3 Cui rei magis Epaminondam Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo catius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. 4 Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omneis ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reip. profuit, profectò non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quattuor autem partibus constat argumentatio, cùm aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propositio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quattuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Judices, 5 qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis? Assumtionis autem approbatione præterita, quadripertita, sic fiet argumentatio: Qui saepe numero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primò quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertiò, turpe. Karthaginienses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Utraque approbatione prætermissa tripertita fit, hoc pacto: Aut metuamus Karthaginienseis oportet, si incolumeis eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus, ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam 6 posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione, quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est. peperit autem. hic satis esse dicunt proponere, & assumere: 7 quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur, & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam, aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumtionem hoc modo: Quòd si leges omneis ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reipub. profuit: profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod concluditur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit. peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutiõe uti. Si qui autem ex una quoque parte putabũt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumtionis, vel ejus approbationis, neque cõplexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideò, quòd & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur, officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumtionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquã tantum 8 inter summos *oratores*, & mediocreis

1. *Ex legibus omnes rempublic.*) Vulgata *resp.* sed præter Pall. & Grevenb. imo & edd. priscas, in quibus. *omnem rempubl.*

2. *Considerate. Quid enim.*) Editi nuper. *considerate quod hic fecit. Quid enim.* quomodo nulli scripti quos Lambinus consuluit; nulli Palatini, nullus Guhelmianus: sed nec conspicitur in editione veterrima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV.

3. *Cui rei magis Epaminondam.*) Recepit istud Lambinus, sed ex libro aliquo; sic certe Pal. sec. vulgo, *Quid magis Epam.*

4. *Atque hoc quidem, &c.*) Lambinus, *At hoc quidem.* olim cusi, *Atque hoc idem.* Pal. pr. *Ac hoc quidem.* se. *Adhuc quidem*, quod ultimum placet, nam tert. luxuriatur, in quo; *Ac per hoc quidem.*

5. *Qui ex lege jurati judicatis legibus, &c.*) Habet Lambinus, *lege juratis estis, legibus, &c.* inepte, præterque omnes libros.

6. *Posse complexione & oportere supersedere.*) Illud & interposui suasu Pall. omnium. neque aliter etiam editio Rob. Stephani. Victorius, *posse complexione supersedere oportunè.* Lambinus, *oportere* totum delevit, ita scilicet fit, cum abitur à mss.

7. *Quoniam perspicuum sit quod conficiatur; complexionis, &c.*) Habuerim quinque voces priores pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis detegunt libri nostri mss. in quibus, *conficiatur ex ratione, quod si fiat, complexionis, &c.* quæ omnia præcesserant, ut dixi.

8. *Inter summos oratores & mediocres.*) Verbum *oratores*, abest Pall. omn. & Grevenb. videtur tamen necessarium.

diocreis interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit, nam omnibus in rebus SIMILITVDO est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile factu sit. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa 2 nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus. REPREHENSIO est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, 2 aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari, nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid *non conceditur*, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis ut antè ostendimus. Quod *pro credibili* sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicuè falsum erit, hoc modo. NEMO est, qui non pecuniam, quàm sapientiam, malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: QVIS est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse avarum, dicat alicujus mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: QVI pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cedem factã esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod rarò fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio: *Nemo potest uno ass. illum, neq; præterieus in amorem incidere.* Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primùm verum esse ostendi oportet: Deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut eruorem cædis: Deinde factum esse quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit: Postremò scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem & consuetudinem, nam ea res sunt signo attributæ: quas diligentiùs aperiemus, cùm separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cùm autem *pro comparabili* aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur 3 ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero istud, quod similitudinem afferetur; & quo in loco hoc genus, cujus causa afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. *Si judicatum* aliquod inferetur, 4 quoniam id ex his locis maximè firmatur: laude eorum, qui judicarent: similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando, difficilius, & majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, 5 quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicarit, judicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne, cùm aliter multa sint judicata, solitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur, nam his rebus auctoritas judicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti *necessaria* inducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi: sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si vereatur, quid eum accuses, qui est probus?
Si invereundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id 6 parvi auditu æstimet?

Hic si vereri dixeris, sive non vereri, 7 concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immò verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin invereundum animi ingenium possidet, tamen accuses, non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. *Enumeratio* vitiosa intelligitur, si aut

---

1. *Nobis abhorrere ab usu oratorio videntur.*] Vetustissima impressio, *nobis ab usu oratorio visa sunt aliena.* Gre. & Pal. *nobis abhorr. ab usu orat. visa sunt.*

2. *Aut allevatur.*] P. Victorius, *levatur.* Pall. nostri ut & editi antiquiores *allevatur.*

3. *Ei qui cum conferetur.*] Sic Pall. ac Grevenb. *ei cui conferetur*, quod malebat Gulielmius.

4. *Quoniam id ex his locis maximè firmatur.*] Revocavi *hic* ex libris, temere omissum à neotericis, certè à Lambinianis.

5. *Quo de agetur.*] Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus sec. vulgata enim *quod agetur.*

6. *Parvi auditu æstimet?*] Ita etiam nostri, sed non omnes: nam tert. *existimet*, edit. Victor. *existimat*; ut & mox *existimabit*, uterque.

7. *Concludendum hoc putat.*] Primus cum & Pall. *concedendum hoc putat*; nisi quod sec. *concedendum hic putat.*

aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit; quare non honestè possumus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, surripueris necesse est, sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, 1 cujus prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse, aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cùm dixerint adversarii; Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere, nam hoc quidem, si spiritum ducit, vivit: si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccavit, numquam corrigetur: sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & 2 magnæ atque arduæ cogitationis indigeat, quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur: hæc erunt considerandæ; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses, non es autem ab his visus, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cùm concesseris propositionem, & assumtionem, complexio est infirmanda, aliud enim, quam cogebatur, illatum est. At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. *Ambiguum* si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare; demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis, si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ, mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis, pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcircò concedebam. Cùm autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis, conficeretur autem, si tibi primò quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem vellet habere, cum pecuniam non habere. Sæpe autem obtutum putant, quid concesseris, & idcircò id, quod non conficiuur, quasi conficiatur, in conclusione interrui, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis, post assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat, deinde infertur, Ille igitur occidit, id ex iis, quæ sumserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, *vitiosum* his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, 3 si mala definitio, si controversium, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcircò judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis, se judices, non commisisset? Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: 4 aut si perspicuè rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentissimo
Regno; reliqui: nunc destitutum ab omnibus,
Summo periclo, sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam T. Graccho collocasset, atque 5 ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent, quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Longiùs enim repetita est, quam res postulabat. *Mala definitio* est, cùm aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis, nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniæ quærendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est pestis, metus superûm atq; inferûm,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cùm Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. *Non concessum* est, cùm id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cùm Ulyssem accuset, in hoc maximè commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo

1. *Cujus prædæ sectio non venierit.*] Haud aliter editio prima, quam quod ipsa, *venerit*. sequences *venerit*, usque ad Victorianam credo. ea namque, *sectione venierit*, quomodo item fere Pall. nostri nam pri. *qui prædæ sectione venerit*. sec. ac terc. item Grev. *sectione evenerit*; quæ ultima habet quo se tueatur, consulantur tamen commentaria Fabii Victorini.

2. *Magnæ atque ardua cogitationis indigeat.*] Illud voluit Gulielmius ex Grevenbruchiano, nostri tamen accedunt vulgatis, *cognitionis*.

3. *Si mala definitio.*] Pal. sec. tert. *definitione*. Suffridi nostri libri, *si male definitum*, quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt reponendumque ex eisdem mox, cap. seq.

4. *Aut si perspicue rem turpem, &c.*] Syllabam *si*, addidi secutus fidem codicis Grevenb.

5. *Ex ea duos Gracchos.*] Monet ad eram Grev. eriam legi *duosque antiquos* videlicet modo.

mo virum fortissimum, Ajacem, necatum. *Turpe* est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut iis, qui audiunt: aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. *Offensum* est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam laudet. *Contrarium* est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbeis diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. *Inconstans* est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui VIRTVTEM habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: Aut se amico adesse propter benivolentiam: 1 sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. *Adversum* est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars augmentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est. nam Eriphyle auro, viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cùm ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut, si qui, cùm aliquem volet laudare; de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alterius non faciat mentionem. 2 Aut si, cùm de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est factum, verum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
3 *Concastigabo pro commerita noxia.*

Aut eadem hoc modo: Maximum malum est avaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus 4 maximè versabitur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: Aut cùm id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. 5 Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras *digressionem* deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam infertri orationem, à causa, atque à judicatione ipsa remotam, quæ ad sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quòd de causa degredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non seperatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus. CONCLVSIO est exitus, & determinatio totius orationis. hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res dispersæ, & diffusæ dictæ, unum in locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari intelligitur, sin variè fiet, & hanc suspicionem, & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omneis 6 transire breviter argumentationes; tum autem id, quod difficilius est, dicere, quæ quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, 7 & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris? tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: 8 Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat considerare. Atque in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrariis conjungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere: Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cùm ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor exstat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quod possitis dicere, cùm vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit aliàs singillatim transire omneis argumentationes: aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret, quærere, aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, judices, cùm vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit *gravissimum*, & unumquodque quàm brevissimè transeatur;

1. *Sperare enim aliquid commodi, &c.*) Sic omnino Pal. sec. nam prim. *spellare tamen*, quod erat in Grevenb. placebatque Gulielmio; non etiam mihi.

2. *Aut si cum de certa re, &c.*) Periodum hanc, loco tanquam suo motam sic transposuerat Ianus Gulielmius indicio Grevenb. membranarum. adsentior & ego, cum & eundem deprehenderim situm in Pall. prim. ac sec.

3. *Concastigabo pro commerita noxia. Aut eadem.*) Ita rescripsimus secuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum.

4. *Maximè versabitur.*) Pall. istud volebant & editio vetus. recentiores *versabunt*, quam etiam deserit Grev.

5. *Deinceps nunc de conclusione ponemus.*) Pal. tert. *concludendum ponemus*, ut publicavit Lambinus, sed alterum restat in cæteris mss. prima vero editio præfert, *de conclusione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat, tanquam adscititia.

6. *Transire breviter argumentationes.*) Placebat Lambino aliorum *transigere*; sed contra exemplaria vetusta: neque ratio postulat.

7. *Et reducere in memoriam.*) Pal. sec. ac tert. *redintegrandum*, quod monere visum est.

8. *Illud docuimus, illud planum fecimus.*) Sic Pal. pr. ac sec. neque abibat editionum prima, nisi quod haberet, *illud dicimus, hoc planum fecimus*, vulgata: *Dicimus hoc, illud planum fecimus*.

catur; ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio, est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab *auctoritate*, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, & similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per *indignationem*, ostenditur, an ad omneis, an ad majorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit *eventurum*, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacreis *exspectare*, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta *veritate*, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem *consulto*, & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, VOLVNTARIO maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quòd tætrum, crudele, nefarium, *tyrannicum* factum esse dicamus, 1 per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est per quem demonstramus, non *vulgare*, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à fetis quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse, hæc erunt, quæ in parenteis, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobileis, & honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, *comparatur*: & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo *acta* sunt, quæque post negotium confecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maximè ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo *minimè oportuerit* & à quò, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd *nobis* hoc primis acciderit, nec 2 alicui unquam usu evenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria *contumelia* juncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam 3 odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut *ad suas res* nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quinctusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè sumetur. Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans, in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo faciliùs conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos FORTVNAE vis in omneis, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter & sententiosè, maximè dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cùm in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis *fuerint*, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis *fuerint*, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque *deploratur* incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, &, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res *turpes*, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante *oculos* singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter *spem* in miseriis demonstratur esse, &, cùm aliquid exspectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem *ad ipsos*, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse *factum*, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo, Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad *mutas*, & experteis animi res refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis *sepeliendi*, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem *disjunctio* deploratur ab aliquo, cùm diducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minime *conveniat*, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à quibus

1. *Per vim, per manum, &c.*] Ferè adsentiar scripturæ Pal. sec. *per vim, manum, opulentiam*; neque abit tertius, quam quod is, *opulentam*. habet tamen vulgata suam Venerem, quam non videtur affecutus VVouverius noster arbitratus forte referibendum, *manum violentam*.

2. *Alicui unquam usu evenerit.*] Ita Pal. sec. ceteri & Grevenb. *venerit*, quod maluit Gulielmius.

3. *Odium concitatur.*] Haud secus Pall. quippe Grev. & primo cusus *incitatur*, Lambini editio prior, *edis concitatur*.

1. *Per-*

bus indignum est; ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per *obsecrationem* sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui *cari* nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum *in altos* misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus, nam sæpe VIRTVS, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutiùs in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, LACRIMA NIHIL CITIVS ARESCIT. Sed quoniam & satis, ut videmur de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longiùs processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
RHETORICORUM,
SEU DE
INVENTIONE RHETORICA,
LIBER SECUNDUS.

Synopsis libri 2. de Inventione.

a ¶ *Cur exemplis externis utatur.* b ¶ *Quibus de rebus superiore libro dixerit: & de quibus nunc dicturus sit.*

c ¶ *De* JUDICIALI *genere causarum*, d & CONJECTURALI *constitutione.* e *& quibus locis seu argumentationibus conjecturales controversiæ tractari possint.* f *Conjecturam oriri ex causâ, personâ, facto ipso.* g Et causa *conjecturam dupliciter fieri: ut si actor dicat, aliquid Impulsione, aut Ratiocinatione, seu certo animi proposito factum esse. Quo in genere non tantùm perveſtigat quod in veritate, sed & quod in opinione (tametsi opinio dupliciter fallat, vel quia res ejusmodi est, vel eventus defuit) sed & inquirit Causam, Potestatem, facultatem, voluntatem. Contrà defensor ac Reus Impulsionis & ratiocinationis suspiciones aut negat, aut minuit.* h Ex persona *adversarii conjecturam capimus variè: nimirum ex ejus nomine & cognomine, ex ejus naturâ, victu, fortunâ, habitu animi vel corporis, studio, factis, casibus, rationibus. Contrà Defensor ac Reus ex iisdem locis contraria ducet.* i Ex facto *ipso conjecturas & suspiciones ducimus dupliciter. Primùm ex ipso negotio separatim (quo in genere perveſtigamus quæ ante rem, quæ rei adjuncta: quæ potuit rem consequuta sunt confestim, aut ex intervallo) Deinde communiter ex ipso negotio & personis suspiciones ducimus: sed & quæstionibus, testimoniis, rumoribus: quod tria actor & reus simili via præceptorum, torquere solent ad suum commodum.* k De NOMINIS *controversia seu* DEFINITIVA *constitutione.* l De ACTIONE *seu* TRANSLATIVA *Constitutione.* m De GENERALI *Constitutione, cujus duæ partes.* n Negotialis *quæ ipso negotio, juris civilis implicitam & absconditam habet controversiam. In hac quæritur de Iure naturæ: (cujus exempla Religio, pietas, gratia, vindicatio, Observantia, Veritas) vel civili, & consuetudine, Iure civili. Edictis, pactis, pari & æquo, Iudicato.* o Jutidicialis. p *Eaque vel* Absoluta, *in qua æquum, præmium & pœna non abscondite ut in negotiali (de quo nunc diximus) sed patentiùs & expeditiùs continetur.* q *vel* Assumptiva *cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur.* r *Hujus quatuor partes.* s *Crimini comparatio.* t *Relatio*, u *Remotio*, x *Concessio*, y *Hujus partes duæ* z *Purgatio (cujus partes Imprudentia, Casus, Necessitudo)* aa *Deprecatio*, bb De PRÆMIIS & POENIS. cc De SCRIPTI *controversiis.* dd *Nascuntur autem ex ambiguo*, ee *ex scripto & sententia*, ff *Ex contrariis legibus*, gg *Ex Ratiocinatione*, hh *ex Definitione*, ii ¶ *De reliquis generibus causarum.*

kk ¶ *& de genere* DELIBERATIVO. ll *De* Honesto, *per se expetendo seu virtute.* mm *Prudentia, (cujus partes Memoria, Intelligentia, Providentia)* nn *Iustitia, Naturæ jus (Religio, Pietas, Gratia, Vindicatio, Observantia, Veritas) Consuetudine (partes. Par, Iudicatum) Lege jus* oo *Fortitudo (ejus partes Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseverantia)* pp *Temperantia (ejus partes Continentia, Clementia, Modestia)* qq ¶ *De Honesto cui utilitas adjuncta: quo in genere est Gloria, Dignitas, Amplitudo, Amicitia.* rr *De* utilitate *(Hujus partes Incolumitas & Potentia.)* ss *De* Honesti & utilitatis attributis *Necessitudine*, tt & *Affectione*, uu *De genere* DEMONSTRATIVO *seu laude & vituperatione. Quod genus causæ in genere tractari potest ex his locis qui personis sunt attributi: distribuitur autem, ex virtutibus Animi, Corporis, & Externis.* uu ¶ *De* INVENTIONE *prima, & maxima parte Rhetoricæ hæc dicta sint.*

CROTONIATÆ quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complureis tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani *religionem*, remansit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt, r putaverunt enim, si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus

r P*utaverunt enim, si quo, &c.*] Delevi pronomen *eum*, quod erat in hactenus vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione principe, neque agnoscerent Pal. nostri.

opus illo in fano relicturum, neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus, corporum viribus & dignitatibus antestèterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domùm cum maxima laude retulerunt.) 1 Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt, sorores sunt apud nos, virgines, quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ 2 *publico de consilio* virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderunt, quòd ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset, neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideò quòd nihil simplici in genere omni ex parte *perfectum* natura expolivit. itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur. 3 Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessario viderentur: sed, omnibus, unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcepere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur, quapropter stultitia visa est, aut à bene inventis alicujus recedere, 4 si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accidere, cujus aliquo bene præcepto duceremur. Quòd si in ceteris quoque studiis à multis *elegere* homines commodissimum quodque, quàm sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent: non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto 5 levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo, atque inventore Tisia, repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquisita cura perspicuè conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantùm inventoribus ipsis suavitate, & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus, ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumserunt, sicut & ipse, cujus institutа sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt, nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus, discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diversis sicuti *familiis*, quarum altera cùm versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata: unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omneis, quoad facultas tulit, proposuimus, 6 & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facilè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito, stultè & diu perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquidque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commodè hæc perscripsisse videamur: illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequemur. (b) Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, 7 & constitutiones, & judicationes continebat. Deinde parteis orationis, & in eas omneis omnia præcepta. Quare cùm in eo ceteris de rebus distinctiùs dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantùm ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis parteis referre oportebit. (c) Omnis & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutionis genere, uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi

1. *Cum puerorum igitur formas & corpora magna.*] Est versus longus; quem destruendum putabat Gulielmius fide libri Grev. *corpora & formas*, Pall. adhærent vulgatæ.

2. *Publico de consilio.*] Sic Pall. omnes, Grev. tamen *communi de consilio*, quod præferebat Gulielmius; nondum ego.

3. *Quod quoniam nobis voluntatis accidit.*] Grev. *voluntati*; vultque Gulielmius, voluisse expr. mere *voluptati*.

4. *Si quo in vitio ejus offenderemur.*] Gulielmus Lambinum secutus, deleverat *in*, & aberat ea syllaba Pall. tert. sed erat in pr. & sec. libris

melioribus, sic & mox *offendere in arrogantia*, ita enim Pall. nostri, non *arroganziam* ut vulgo editum est.

5. *Levius ex inscientia laborarent.*] Ita Pall. etiam omnes, non *inscitia*, ut aliæ fere edd.

6. *Et ex nostro quoque.*] Pall. duo priores, & Grevenb. *ex nostra*; quod forsan sequendum erit.

7. *Et constitutiones. & judicationes, &c.*] Sic Pal. sec. Grev. & mss. Suffridi Petrei, ante vulgatis plerisque abhuerat *& judicationes*; præcipue vero Manutianis.

possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur GENERVM fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicata controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. (d) 1 Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, 2 est consecutus. cum hoc, ut ferè fit, in via sermonem contulit; ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. quare cùm 3 in eandem tabernam devertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) 4 cùm alium alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquàm illos *arctius* iam, ut fit, ex lassitudine dormire, sensit accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterũ occidit: nummos abstulit, gladium cruentatum, in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autẽ, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illũ suum inclamavit; ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & 5 cum quibusdam deversoribus illum, qui antè exierat, consequitur, in itinere hominem comprehendit, gladium ejus è vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne. (e) Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omneis in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. (f) Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est. (g) Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. *Impulsio* est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, aut amor, iracundia, ægritudo, violentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id, quòd fecit impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. *Ratiocinatio* autem, est diligens, & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si inimicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contrà rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. nam horum ingenus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cùm aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id feciſſe dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cùm autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid *commodi* sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quàm maximè poterit, ut quoad ejus fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Sigloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item, si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum; & omninò quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit, & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementius, quid in *opinione* ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi poteſt, ei visum esse, qui arguatur, Nam *opinio* dupliciter fallit homines, cùm aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non iseventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cùm aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, siquis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non esse ita visum quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Eventus autem tum fallit, cùm aliter accidit, aut ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamẽto se heredẽ arbitratus sit. NON ENIM ex eventu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem

1. *Nunc à conjecturali constitutione, proficiscemur.*) Guilelmius malebat cum Lambin. *ad conjecturalem constitutionem.* & sic edit. prima.

2. *Est consecutus.*) Malui istud cum Pal. sec. & Grev. & marginalibus, quàm quod hactenus obsedit libros, *est comitatur.* vult enim in itinere posito supervenisse.

3. *In eandem tabernam.*) Et istud oræ librorum nostrorum adsitum, intuli in contextum, auctoritate Pal. pr. sec. Grev. & libris à Suffrido nostro perunctatis. antea erat, *quandam tabernam*, neque enim omnes qui ad eundem devertebant, eadem utebantur mensa, nedum cubili.

4. *Cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet animadvertisset.*) Lambinus tentabat *alterum nummos habere animadverteret*; quod non displicet ejectis *videlicet qui*.

5. *Cum quibusdam deverſoribus.*) Ms. sec. *diverſoriis.* quod excutient non festinantes.

6. *Quæ cogitatione & ſpe ad maleficium, &c.*) Pall. omnes & Grev. amplius, *quæ cogitationi ut animum & ſpe, &c.*

1. *Cogor.*

rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, ai i *nemini* causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin tuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos, abutetur. Verùm id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario primùm impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, *quæ vis & natura* ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam lenissimè quietissimam ad partem explicanda, ut res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut *commodum* nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm aliis: aut incommodum sibi majus, quàm commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expeditum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod *ei visum* sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quòd si dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, *dubia spe* impulsum, certum in periculum se committere. Quemadmodum autē accusator, cùm ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cùm in alios ab se crimen volet transferre. (*b*) Ex persona autem conjectura capietur, si ea res, quę personis attributę sunt, diligenter considerabuntur, quas omneis in primo libro exposuimus, nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur, *Nomen* autem cùm dicimus; cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcircò aliquem *Caldum* vocari, quod temerario & repentino consilio sit; aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quòd *Clodius*, aut *Cæcilius*, aut *Mucius*, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, vir, an mulier: hujus an illius civitatis sit: quibus sit majoribus, quibus consanguineis: qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ *natura* sunt *attributa*, ad aliquam conjecturam faciendā pertinebunt. Et ex *victu* multæ trahuntur suspiciones, cùm, quemadmodum, & apud quos & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex *fortuna* sæpe argumentatio nascitur, cùm servus, an liber: pecuniosus, an pauper, nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: 2 privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. *Habitus* autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam Affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item *ex consilio* sumetur aliquid suspicionis, nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res ex sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti, nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi *animus* ejus qui insimulatur in eam suspicionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut, enim animum alicujus improbare nihil attinet, cùm causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare *vitam* ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari antè peccato convictus sit. Si id non poterit: siquam in similem antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: 3 ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse: possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquod factum avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit, ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse *vitiis* doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantundem de facultate totius est defensionis deminutum. 4 Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari; locus inducetur ille: per quem hortandi judices erunt, ut *veterem famam* hominis, nihil ad rem putent pertinere, nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri, quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit, nam Necesse est, eum, qui velit peccare, aliquan-

1. *Cognomen quoque intelligatur oportet.)* Prima editio, *cognomenque & agnomen intelligitur*; & vero editi à Victorio & Lamb nō, *cognomen quoque & agnomen intelligatur*, &c. nec aliter Grev. aut Pal. pr. sed malim tamen primo loco positum, cui respondet sec. ac terr.

2. *Privatus an in potestate sit.)* Lambini tres istud habent. item totidem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, *rem potestate*, sic & lege 13. de jurisd. magist. *vel is qui in potestate aliqua.*

3. *Ut si, quem pecunia.)* Est ab editione prima; ne hoc forte quis attribuat Lambino. vulgata, *si qui pecunia*, mss. *si quidem pecunia*; item *si quid pecunia*, &c.

4. *Si nulli affinis vitio poterit reus ante admisso demonstrari.)* Videntur, *reus ante admisso*, esse à manu potius interpretis, quàm auctoris.

1. *Etiam*

quando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco prætereto, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitam ejus, qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia *Officia:* quod genus, in parenteis, cognatos, amicos, affineis, necessarios? 1 etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cùm necesse non esset, officii causa, aut in remp. aut in parenteis, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quòd eo confirmatius erit, si, cum *potestas* impunè aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cùm avaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, 2 perquam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum amicus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut INIQVVM esse, & optimo cuique perniciosissimum, vitam honestè actam tali in tempore quàm plurimùm prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium. Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erũt: aut falso veniſſei n eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ, animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, aut animus non omnino integer, sed à tali *culpa* remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. (1) Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re *separari* non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid si ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est *negotii gestio* pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusque vis diligẽter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hîc non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, considerandæ est. Deinde videndum est, quid *adjunctum sit negotio*, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere *eventus* quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnoperè considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, 3 ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ *suspiciones*, communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt. & cum facti suspicione junguntur. Maximè enim quæri oportet in hac constitutione primùm potuerit ne aliquid fieri: Deinde ecquo ab alio potuerit; Deinde facultas, de qua antè diximus; deinde utrùm id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse; item quod spem celandi haberet: deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. *Ante rem* erit, quod in itinere se tam familiariter appilcaverit, quod sermonis causam quæsiverit, quod simul devertetit, cenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quòd illum tam 4 familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, 5 an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe 6 si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de una-

1. *Etiam quæ magis rara, &c.*) Grevemb. habet omnino, *& quæ magis rara & eximia sunt, ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicet.* quod *factum* etiam restat in Pall. sed in ceteris confirmant vulgatam, ut videatur legendum distinguendumque: *etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicet.*

2. *Per quam miserum facinus, &c. demonstrabitur.*) Spurium quid sapit auribus meis illud *demonstrabitur.* si abesset, & *perquam* unica dictione enunciaretur melius esset sententiæ.

3. *Ecquæ actio.*) Pal. pr. non habet voculam ultimam. sec præfert litera una plus *pactis*, quod placet. nam tert. *erat.*

4. *Tam familiarem comitatum.*) Victorii editio: *comitem.* neque aliter Pal. tert. aut Grev. haud tamen temere aliquid mutarim. P. Manutius exprosit *tam familiarem comitatum.*

5. *An ita temerè, ut non verisimile sit quemquam tam temerè ad maleficium accessisse.*) Etiam Grevemb. non agnoscit illa omnia, *ut non verisimile, &c. accessisse*, & abesse poterant sine damno sententiæ. conspiciuntur tamen in Palatinis; quorum primus supra, amplius habetur; *quod eruentum gladium habuerit. quorum pars dicit propter facultatem quæ ad consilium non pertinet; si ipsa negatur, vel quorum locorum pars continet ad consilium, pars ad fortunam, pars ad naturam, quod vero hic eruentatum habuit gladium, non pertinet ad consilium. itaque dicit, Horum pars pertinet ad consilium. Quæritur, &c.*

6. *Si pecuniæ adjumenta, si adjutores.*) Pall. pr. *si pecuniæ, si adjumenta, si adjutores.* tert. *si pecuniæ, si adiumenta, adjutores.* medix locum hoc habere posset.

1 Ex.

unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omneis totius negotii parteis considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cùm ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe *quæstiones*, testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & 1 ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc degenere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, 2 & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solùm, quæ dicetur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omneis ejusdem generis causas transferri non satis commodè possit: pars autem est pervagatior, & aut in omneis ejusdem generis, aut in pleraque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, *locos communeis* nominamus. nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabileis rationes argumentandi: ut suspicionibus credi oportere, & contrà, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atque illustratur maximè, rarò inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certionibus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimùm consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communeis locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspicionibus credi oportere, & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere: Quæstionibus credi oportere, & non oportere: Vitam antè actam spectari oportere, & non oportere: Ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum *misereri* oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatius, & cùm verbis, tum etiam sententiis excellentibus. in illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. (*k*) Nunc ad aliam constitutionem transeamus. Cum est *nominis* controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul remp. malè gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accersitur majestatis. Intentio est, Majestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est. Non minui majestatem: Quæstio est, Majestatemne minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patriæ potestate, hoc est, privata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. ad hanc judicationem argumentationes omneis afferri oportebit. Ac, nequis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omneis videbit constitutiones, & earum parteis, & controversias, siquæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse; verbi causa, Majestatem minuere, docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda adversariorum descriptio

1. *Ex quæstione suspicionis, &c.*) Lambini editiones præferunt *suspicioser*, quod quid sibi velit nescio, alterum enim restat in mss. nostris & editis; nisi quod P. Manutii *suspicionem*.

2. *Et ipsius rumoris causa, & veritas ex, &c.*) Editio prima, *rumoris veritas ex*, Pall. sec. *causa & veritatis ex, &c.*

3. *Et si cum definitione nostra, &c.*) Libri Suffridi nostri verbo auctiores, *& si infirmabitur cum definitio*. Pall. non variant, nisi quod ex stet in sec. *Aut si cum de definitione, &c.*

scriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex *opinione* hominum sumetur, cùm, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur: de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et, si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio simileis, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quæratur, FVR SIT, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra iturpuerit: erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verùm etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & opinione hominum descriptio, hoc modo: *Mo*
jestatem minuere, est aliquid de republica, cùm potestatem non habeas, administrare: Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus: Postea sui facti ab ista definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur: Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solùm convertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm causa postulabit, utemur. (l) CVM autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio *translativa* appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes, nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut *causa cadat* is, qui non, quemadmodum oportet, egerit, quare in jure peremque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt: ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmentur autem assumta alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, cùm *venefici* cujusdam nomen esset delatum, &, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solùm mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cùm de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessariò consequatur. Hic defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contrà præsto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est injuriarum: postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem. 1 EXTRA QVAM IN REVM CAPITIS PRAEIVDICIVM FIAT. Hic is, qui agit, judicium purum postulat: Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, excipiendum sit, an non. Ratio, non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non *primo quoq. tempore* judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquando majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur, atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrùm malitia quid agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium, aut actio constituta, an rectè sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, *fugere judicium* ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, & in judicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur: quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc orationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutiones, quæ parteis non habent, ad hunc modum tractabuntur. (m) Nunc generalem constitutionem, & parteis ejus consideremus. CVM & facto, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius quæritur, constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & juridicialem (n) Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicatam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam PVPILLVM HEREDEM FECIT: pupillus autem ante mortuus est, 2 quàm in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi jussit esse. Quare, præterquàm quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrum esse non

1. *Extra quam in rem capitis, &c.*] Scio eruditos hæc mendi suspecta habuisse, & conatos mederi tanquam corruptis, sed frustrà postulat enim à Prætore exceptionem, ne in rem capitis præjudicium fiat; extra quàm præjudicium fiat. Actor sine ulla conditione vult agi, is qui cum agitur, petit exceptionem. VVOuverius.

2. *Quàm in suam tutelam veniret.*] Non variant Pall. at *in sui* placet VVouverio, ex duobus nescio quibus mss.

1 Ergo

non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quòd ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plureis habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponitur enim ab heredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quòd altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimùm valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hac erunt usi infirmatione, Posse plureis esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis: de eo ipso judicatio nascitur, Possitne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. 2 Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab *natura* ductum videtur: quædam autem ex *utilitatis* ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata 1 quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut *religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem.* Religionem, eam, quæ in metu, & ceremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parenteis aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedenteis veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quæruntur ad hanc controversiam, quòd neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. *Consuetudini* autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit, in ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem, quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, *pactum, par, judicatum.* Pactum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut juri præstare dicatur. Par, quod in omneis æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, 3 aut ex majore minorive nasci videbitur, attendere, atque elicere, pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omneis incidant, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expositimus, ipsa res ostendat. (o) Nunc juridiciale genus, & parteis ejus consideremus. Juridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumtivam alteram nominamus. (p) *Absoluta* est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius, & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & ferè mos esset Grajis, cùm inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret: æneum statuerunt tropæum. Accusatur apud Amphictyones, 4 id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum *inimicitiarum* monumentum Grajos de Grajis statuere non oportet. Judicatio est, Cùm summæ virtutis celebrandæ causa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt: Non enim justè, neque piè bellum gessistis: in relationem criminis delaberemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, qua de antè dictum est. Locos autem communeis & ex causa ipsa, siquid inerit indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos, & graveis sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. (q) Nunc assumtivam partem juridicialis consideremus. *Assumtiva* igitur tunc dicitur, cùm ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur, (r) Ejus partes sunt quattuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. (s) Comparatio est, cùm aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causæ factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cùm ab hostibus circumsideretur, neque effugere *ullo modo* posset, depactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent; aut altera conjecturalis, Non ideò fecisti,

1. *Ergo una in constitutione. &c.*] Aberat *una* codici Grevenb. & probabat Gulielmius.

2. *Quædam aut à consuetudine aut à vero utilia visa.*] Est ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter expressit voces Victorius, sed interpunxit aliter; præter mss. nostros.

3. *Aut ex majori minorive nasci videbitur, attendere, &c.*) Ita Pall. nostri, comptius multo quam hactenus vulgata, *aut ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, &c.* nam editio prima *quisque attendere, &c.* habebat.

4. *Id est apud commune Græciæ concilium.*) Gulielmius habet pro adulterinis. & poterant abesse sine detrimento sententiæ vasiunturtamen in membranis nostris omnibus.

feciſti. 1. Ex quibus ſunt judicationes, Periſſentne: &, Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim ſatius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur, Cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, *utrum ſatius fuerit* amittere milites, an ad hanc conditionem venire. 2 Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis, infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, ſi aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, niſi id factum eſſet, quo de facto judicium eſt, futurum fuiſſet negabitur, aut ſi alia ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, ſicut in hac cauſa (nam majeſtatis arceſſitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. 3 Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura & definitione utendum ſit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. nam accuſatori maxime eſt in hoc elaborandum, jut id ipſum factum, propter quod ſibi reus concedi putat oportere quàm plurimis infirmet rationibus, quod facile eſt, ſi quàm plurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare. Ipſa autem comparatio ſeparata à ceteris generibus controverſiarum ſic ex ſua vi conſiderabitur, ſi illud quod comparabitur, aut non *honeſtum*, aut non *utile*, aut non *neceſſarium*, fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, ſi demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis cauſa comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defenſore laudabitur, aut faciendum fuiſſe demonſtrabitur, contendere & hoc extenuando, maleficii magnitudinem ſimul adaugere. Id fieri poterit, ſi demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit. *Honeſti* autem, & *utilis*, & *neceſſarii* vis & natura, in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tanquam cauſam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè expoſuimus: cum omnes perituri milites eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent, utrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquam in conſultationem res veniat, tractari oportebit. Defenſor autem, quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iisdem conſtitutionibus defenſionem comparabit: cæteros autem omneis locos, qui ad ipſam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accuſatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defenſionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum inutile, neque turpe, neque item inutile, neque honeſtum putari oportere, niſi, quo *animo*, quo *tempore*, qua de *cauſa* factum ſit intelligatur. qui locus ita communis eſt, ut bene tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honeſtate, aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius: per quem res expreſſa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipſi ſe quoque *idem* facturos fuiſſe arbitrentur, ſi ſibi illatæ, atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. (*e*) Relatio criminis eſt, cum reus id, quod arguitur, confeſſus, alterius ſe inductum peccato, jure feciſſe demonſtrat. Ea eſt hujuſmodi: Horatius occiſis 4 tribus Curiatiis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Is animadvertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborantem: ſponſi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. indignè paſſus, virginem occidit, accuſatur. Intentio eſt, Injuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt, jure occidi. Quæſtio eſt, Jurene occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum R. viciſſe moleſtè ferebat. Infirmatio eſt, Tamen à fratre *indemnatam* necari non oportuit. Ex qua judicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſæ, primùm ſi quid ex ceteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatione præceptum: Poſtea ſi qua facultas erit, per aliquam conſtitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere: Deinde, levius eſſe illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit: Poſtea translationis partibus uti, & oſtendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac ſimul oſtendere, NON OPORTVISSE ante ſupplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari: Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum crimini conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere: Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipſi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipſi ſupplicium ſumſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc ſi conſtitutum ſit, ut peccata hominum peccatis, & injurias injuriis *ulciſcantur*, quantum in commodorum conſequatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſe judicio: ſi verò ceteri quoque idem faciant, omnium judicium nullum futurum. Poſtea demonſtrabitur, ne, ſi judicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen ab reo conferatur, potuiſſe hunc *ipſum* de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumſiſſe, quæ ne adducta quidem ſit in judicium. Deinde poſtulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud

quod

1. *Ex quibus ſunt judicationes.*] Non erat illud *ſunt* in Pal. pr. unde verum videtur, *ex quibus judicatio eſt*, quod repræſentat ſecundus.

2. *Hoc cauſæ genus ex his locis tract. &c.*) Grevenb. *ex ſuis locis*; ceterum noſtri omnes retinent *conveniet*, quod uni ſuorum abeſſe teſtatur Lambinus.

3. *Atque hoc quidem plerumque in genere accidit ut conjectura.* Ita emendavit Gulielmius, ſecutus Lambini conjecturam, an libros ſuos, neſcio, nam Pall. omnes præferunt, *Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidunt, ut conjectura.* vulgata, *Atque hæc quidem plerumque in hoc genere accidunt, &c.*

4. *Tribus Curiatiis.*] Ita Lambinus, neque abit Pal. ſec. quam quod is *Curiatis*; vulgata *Curiatiorum*. non damno; imò ideo mox recinui *Curiatiis*, quod ſic quoque eſſet in ſec. ac reliquis, cum Lambinus oggeſſiſſet *Curiatii*, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in uſu.

1. Anti-

quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè? sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in cõparatione, assumtio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis, locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levi demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorem criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplici sumendi potestas data sit, levabitur: Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omninò homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroceis, & perspicuas res esse, ut de his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in ejus autem, qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, 1 audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid male futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata (u) Remotio criminis est, cum ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipertito; nam tum causa, tum res ipsa removetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas, Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cùm iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione, criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primùm defendet: si poterit. sin minus poterit, negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accusat, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere & cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cùm cetera, si qua ex aliis incidet constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm cujus acciderit culpa, demonstrabit: deinde, cùm id *alterna culpa* accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate. quod minus, quàm convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa removebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione demta, ceteris similiter uti locis oportebit, & exconcessionis partibus quæ convenient assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes 2 iidem utrisque fere, qui superioribus assumtivis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cùm in alio culpa sit, 3 in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit jussu imperatoris. Fœdere autè ab senatu improbato eũ quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est. Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cùm & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cùm is, qui *potestatis mihi* habuerit, jussu imperatoris, in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendusne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ a superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est: quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cùm prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum demovebat: sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur,

ipse

1. *Audaciam sui conquestione.*] Conjecit Lambinus, *audaciam conquestione*, quod secutus fuerat Gulielmius: non ausim ego; Palatinis nihil variantibus.

2. *Iidem utrique ferè.*] Lambinus *utrique*, quod & in Grevenb. & Palat. secund. tert. at enim prim. *utrinque*.

3. *In ipso non sit.*] Delevi voculam, *non*, quæ his præmittebatur, suasu Palatini secundi.

ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque 1 ex omnibus honestatis, & utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communeis ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. (x) *Concessio* est, per quam 2 non factum ipsum improbatur, ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. (y) cujus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. (z) *Purgatio* est, per quam ejus qui accusatur non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis, imprudentiam, casum, necessitudinem. *Imprudentia* est, cùm scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: Ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. *Casus* autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cùm Lacedæmoniis lex esset, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemtor præbuisset, capitale esset: hostias is, qui redemerat, cùm sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum subito 3 magnis commotus tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemtor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omneis in litore ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cùm omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subitò accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus est. Judicatio est, Cùm in ea re redemtor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicione dignus sit. *Necessitudo* autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset: vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cùm rostratam navim in portu 4 deprehensam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit, oporteatne eam publicari. Horum trium generum idcircò unum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, separare, id est, ostendere *dissimile*, quòd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, 5 aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo *turpitudinem* videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quivis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quali in absoluta juridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui 6 potestatem habent vindicandi, neglecta sit. Defensor autè conversis omnibus his partib. poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quòd non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde NIHIL INDIGNIVS esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur, defensoris conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum *animum* non *eventum* considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur; quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. (aa) Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio

---

1. *Ex omnibus honestatis & utilitatis partibus.*) Ita & Pal. sec. nam editio prima, omisit *honestatis &*: ideo videlicet quod reperisset in antiquis, *& omnibus honestatis partibus, & omnibus utilitatis partibus*; quod & in vulgata utriteraretur, alterum membrum esse è varia lectione.

2. *Non factum ipsum improbatur.*) Sequentia volunt legamus, *probamus*; quod & Vossius notset vidit electis illis Oratoriarum Institutionum libris: neque aliter Pall. sec.

3. *Magnis commotis tempestatibus.*) Est à Pal. sec. quemadmodum conjecerat Lambinus, retro cusi *commotus est.*

4. *Deprehensam lex publicarit.*) Lambini editio, *lex jubeat publicari*, sed præter editionem cæcam & Pall. tres.

5. *Aut nisi fecisset, præcaveri.*) Editionum prima, *aut ne fecerisset præcaveri*, quomodo & Palatin. secund. nam prim. tres priores voces non habet; offendi tamen vulgatum in Palatin. tertio. Lambinus finxit, *ac ne si faceret, præcaveri.* Gulielmius scribebat è plerisque Suffridi libris, *aut nec si fecisset præcaveri*; quod non contempserim.

6. *Potestatem vindicandi.*) Ita quoque Pall. prim. ac tert. Item Grev. & Suffridi, recepta lectio *judicandi.*

stulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideò quòd CONCESSO peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, cùm causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cùm videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd si, judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causa, *uni delicto* ut ignoscere tis postularet, 1 tam dignum vestra mansuetudine, quàm virtute hujus esset, judices, à vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum cmounē 2 ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quāquàm in judiciis nō versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquā est, & in senatu, aut consilio sæpeomni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam id senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est; & de Q. Numitorio *Pullo* apud L. Opimium, & ejus consilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quā cognoscendi postulatio valuit. nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facilè probabat, cùm conjecturali constitutione uteretur, quàm ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cùm deprecationis parteis adjungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo *boni* quàm *mali* profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabunt, proferre: Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate feciſse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum 3 aut jam à majoribus inprimis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum quæstione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros proferre, quibus *majora delicta* concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam demonstrabit, 4 aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficia quàm maleficia: aut, CUM BENEFICIIS honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiā: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum MISERERI oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. (bb) Juridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. Restat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. nam & apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, 5 cum genere primò, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omneis, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus cos. quosdam in citeriore Gallia, nulli illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui *hostes* populi Rom. esse dicerentur: quòd tamen excursionibus, & latrociniis infestam provinciam redderent, confectatus est, & confecit: Romam redit: triumphum ab senatu postulat. Hîc, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quòd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, Oporteatne pœna affici: in hac, hujusmodi, Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quattuor est in parteis distributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. *Beneficia* ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex causa considerantur. Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna, an parva: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, Si tum, cùm indigeremus: cùm ceteri non possent, aut nollent opitulari: si tum, 5 cùm spes deseruisset. Ex animo, Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstitisset. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris insum-

1. *Tam dignum vestra mansuetudine, &c.)* Secutus sum Victorianam, cui favet etiam editio princeps, item Pal. tert. nam pr. *tunc dignum, &c.* at sec. *tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute, &c.* quod quidē restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Grev. item liber Augustanus, in quo nihilominus remanet, *tamen* pro *tam*.

2. *Ad ignoscendi voluntatem ducere.)* Pal. pr. *iaducere.* sec. *deducere*, quod & in edit. prima.

3. *Aut à majoribus in primis, &c.)* Pall. repetita vocula, *aut in primis.* Grevenb. *majoribus aut primis*; quomodo emendarum in Pal. tert. videturque probasse Gulielmius. maluissem ego cum libro Augustano, *à majoribus primis.*

4. *Aut postea odium esse acre susceptum, &c.)* Pal. prim. *ab re susceptum.* sec. tert. *hac re susceptum*, utrunque habet quo se tueatur; præsertim ultimum, quod & comparet in amplissimi Caroli Rechlingeri membranis Vlricianis.

5. *Cum genere primò.)* Vox *primò* non exstat in ullo Pall. habet tamen editio princeps. Grevenb. præfert, *genere primò & forma*, sine illo *cum*, aut *tum etiam*.

6. *Cum spes deseruisset.)* Ad textum hactenus, *opitulatus sit*, cujus nullum judicium in Pal. sec. aut Grev. ideoque abjeci.

ferit: ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere: aut 1 num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num hujusmodi sit factum, ut, *nisi fecisset*, supplicio dignus esset; non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut nam quò supplicium aliquod vitet, eò præmium postulet, uti de se præjudicium factum esse videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur. Deinde, apud *majores* quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos 2 nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, PRAEMIA virtutis & officii, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, MINVS homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato, quæ enim rara, & ardua sint, 3 ea ex præmio pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, si exsistant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cùm pari præmio talcis homines affici videant, 4 deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium præmium postulatur: in quo utrum copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an pænuria, consideratur. Loci communes, FACVLTATES augere, non minuere, oportere, & IMPVDENTEM esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ut ita factitatum sit, pro beneficio postulare. (*cc*) Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur. In scripto versatur controversia, cùm ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. (*dd*) Ex ambiguo autem nascitur controversia, cùm quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas plureisve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cùm filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiosè celata petit à filio mater, ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primùm, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguè scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea *sententia*, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni consideratà scriptura perspicua fiant, hęc ambigua nõ oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum *voluisse*, qui scripsit ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commodè fieri posse, quàm id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet: nos quod dicamus, facilè & commodè transigi posse, ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO. SI HABVERIT, PVBLICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: &, si id, quod ab adversariis dicetur, minimè ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, *quæ vellet*, si heredis voluntati permitteret, eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentiæ igitur fuisse, cùm heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi adscribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit. (*ee*) Ex scripto & sententia controversia consistit, cùm alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: 5 SI MIHI FILIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ assolent. Postea, SI FILIVS

1. *Num satis, &c. honos habitus sit.*] Editio Lambini habet appositum erat, forte *honoris*, non alterum æquè Latinè dicitur; ut pluribus ostendi in libellis Suspicionum.

2. *Nimium pervagetur.*] Lambinus ait esse, qui aucument subtituendum *pervulgetur*, quod eâ voce mox utaturs ac ideo mihi minimè quid mutandum videtur.

3. *Ea experiunda pulcra, &c.*] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grev. neque retedebat ed. antiqua; nisi quod ea *expediendo*, deinceps publicata *ea ex præmio pulcra, &c.* quam lectionē non sollicitassem, nisi à nostra steriissent etiam mss. Lambin. item Rechling.

4. *Deliberari putent?*] Lambinus emendat *deliberaris*, mihi videbatur ferri posse vulgata; Si vellemus in dubium vocari an operæ pretium fecerint, alioquin veniebat sub stylum, *deliberari*, videatur & hujus libri cap. penultimum.

5. *Si mihi filius genitus unus, &c.*] Ita Pall. & Lambiniani, nam editio prima *Si mihi genitus sit filius unus*. sequentes, *Si mihi filius genitus fuerit unus*. Lamb. finxit, *filius genitus unus*; non necessario.

LIVS

LIVS ANTE MORITVR, QVAM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, DICEBAT, SECVNDVS HERES ESTO. Filius non est natus, ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius antè, quàm in suam tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumtivæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cùm lex *aperiri portas nostu* vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros hostes castra haberent. Tum relatio criminis, 1 ut in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem *occidere* vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat: qui sumtum quæstor non dedit, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti: Primùm scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si *legitimum scriptum* proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contrà dici possit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contrà factum esse, aut contrà contendi neget: utrum negare ausus sit, se dicere desiturum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quò hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contrà dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid *juratus* sit, quid sequi debeat, duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget aliquid adversarius. Cùm & scriptum apertè sit, & adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parère, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut causa assumtiva inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, 2 judicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur, nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueverint. Quòd si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, à voluntate ejus stare: nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi *imaginem* reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primùm erit contrà dicendum: quàm absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde conversa omnia esse: antè solitos esse accusatores judicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Dinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes Primùm nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: Deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremò si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset apertè perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consuesse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideò quòd, cum semel causa consideretur, nisi attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit, Quod si sit institutum: omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cùm intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsis judicibus judicandi & ceteris civibus vivendi rationes *perturbatum* iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & judices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, 4 quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem judicarint: & ceteros civeis, quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quærere à judicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reip. munere impediantur, 4 cùm sæpius feriis suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent, cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causæ quo minus frequenter operam reipub. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere

1. *Vtin eo qui, &c. tribunum militum suum, &c.*] MSS. & olim vulgati, *eo milite qui*; ut putem rescribendum, *ut in eo milite qui, &c. tribunum suum, &c.*

2. *Iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis.*] Palat. secund. tert. Grevenbruch. *iudicium*; hæreo in eligendo.

3. *Quo pacto alius improbare possint.*] Victoriana *alios*; Lambini, *in alia improbare*; membranæ Suffridi nostri *probarem*, an fuit? *improperare* aut *exprobrare*.

4. *Cum sæpius feriis suis rebus.*] Adjeci vocem *feriis*, fide Pall. sec. tert. ac Grevenb. ejus loco erat in pr. *necessariis* interpretamentum scilicet alterius.

1. *Ejus*

rere ab judicibus, si 1 ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porrò quid si ipsi velint judices adscribere? passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quàm rem verbo & litteris mutare non possint, eam re ipsa, & judicio maximè commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm *populo* cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis judicibus invidiosissimum futurum. non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. quòd si nunc id agant, velle se scire, qui latores sit, qui sint accepturi: 2 se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cùm summè inutilia, tum multo turpissima sint; legem cujuscemodi sit, in præsentia conservari à judicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cùm scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potiùs, quàm legis ipsius verba cognoscere. His, & hujusmodi rationibus ostenditur, causa extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi; eam tamen minimè oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui contra scriptum dicit, *æquitatis* aliquid afferat oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus justiùs, & probabiliùs accusare videatur. 3 Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti judices, etiam si nollent, necesse esset. hæc autem etiam si necesse non esset, ut vellent contrà judicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandum transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum: ut sententia quoque, & voluntate scriptoris non ipsa solùm scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem *æquitas* causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: &, quamcunque causam assumet, assumtionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adversarios dicet oportere causas accipi, demonstrabit, NULLAM esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: OMNIA supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse, Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine *judices*, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intelligeret, quales viri judicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea quærere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: eumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit *verba* spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum qui scripserint sapientiam & diligentiam. Posteà, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & JUDEX is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm INDIGNUM sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambiguè aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso defenderit, etiam cùm æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet. ideo quòd, si id, nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. 4 Loci autem communes certis ex assumtionis partibus in utramque partem cõvenient. Præterea ejus, qui à scripto dicet, leges *ex se*, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere. & LEGIBUS antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur. (ff) Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cùm inter se duæ

viden

1. *Ejus rei causam, &c.)* Primitus cusi *causæ*, quod & in Grev. at enim Pall. *causa*. quod ferè malim. Lambinus, *causam* abjecit.

2. *Se actiones videre.)* Palat. prim. *accessisse videre*. & blanditur auribus.

3. *Nam superior oratio hoc omnis faciebat.)* Lambinus transponit, *Nam superior omnis oratio hoc faciebat*, non volentibus mss. nimirum ignorabat *hoc* positum hoc *ἀντὶ τοῦ huc*, antiquè.

4. *Loci autem communes certis, &c.)* Editio vetterima *certi*. neque aliter Grevenh. Pal. prim. sec. nam tert. *ceteri*; quoq & in Victorini antiquiore editione.

1. *Qua*

videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex: TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATVS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quòd uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primùm igitur leges oportet *contendere*, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se: ea maximè conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nam *postrema* quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat, nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur, nam maximè conservanda est ea, 1 quæ diligentissimè facta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet, nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam: utra communiter in plureis; utra in aliquam certam rem scripta videatur, nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, 2 promtius ad causam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrùm statim fieri necesse sit: utrùm habeat aliquam moram, & sustentationem, nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctiùs & firmiùs id videatur esse quod apertiùs descriptum sit: Deinde suę legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: Postremò facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione *utraque* lex conservari videatur: & adversariorum ratione, altera sit necessariò negligenda. Locos autem communeis, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat. (*gg*) Ex ratiocinatione nascitur controversia, cùm ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto; Lex est, SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA 3 PECVNIAQVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITVR, FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVMQVE ESTO. Quidam judicatus est parentem occidisse, ei statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, 4 in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testeis adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem. Locos autem communeis hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primùm, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. 5 Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quòd, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat: neminem dubitaturum arbitratus sit: Postea multis in legibus multa esse *praterita*, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quòd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in judiciali absoluta. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur: Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus antè dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: *periclitari* omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse pænè, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantùm singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omneis res per scripturam amplecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, hujuscemodi: conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit. (*hh*) Definitio est, cùm in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVERINT, OMNIA AMITVNTO. EORVM NAVIS ET ONERA SVNTO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cùm jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animadverterunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementiùs jactare cœpit, usque adeò, ut dominus navis, cùm idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, moderaretur: ille autem,

1. *Quæ diligentissimè sancta est.*] Sic P. Manut. & Lambin. nam prius excusi, *quæ diligentissima & sancta est*, quod & in Pal. pr. & tert. quippe sec. *diligentissimè scripta est.*

2. *Promptius ad causam.*] Sic scripti omnes; maluit Lambinus *propius*, non à se tamen, sed à Petro Fabro, qui videatur ad L. LXXX. *de regulis juris.*

3. *Pecuniaque sua legaverit.*] Pal. sec. ac tert. *legasset*, legendum scilicet *legasit.*

4. *In quem conjectus.*] Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi posset, *conjectus*; quod ferri queat.

5. *Postea admirationem percontatione.*] Lambin. interposuit *eum*, sed non è libris, iis enim adest *per contentionem*, neque spreverim.

L. Pru-

cujus merces erant, in *gladium* in navi ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius facilè est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia, nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur. (*ii*) Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis, in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem, in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque unusquisque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores: sic res apertas, obscuriores fieri oratione. (*kk*) Nunc ad deliberationis præcepta pergamus. REVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua *dignitate*: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter *fructum*, atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut *amicitia*, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur, quæ autem in secundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & *honesta* nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, *honestas & utilitas*: vitandarum, *turpitudo & inutilitas*. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur, de utraque post apertius perscribemus. (*ll*) Nunc honestatis rationes primum explicemus. Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cùm ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omneis res una vi, atque uno nomine amplexa virtus, nam *virtus* est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus, quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quattuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. (*mm*) *Prudentia*, est rerum bonarum, & malarum, & utrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. (*nn*) *Justitia*, est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit. 2 Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam 3 sanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, quod aut leviter à natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut aliquid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum, Pactum est, quod inter aliquos convenit. 4 Par, quod in omneis æquabile est. Judicatum, de quo alicujus aut aliquorum jam tententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur. (*oo*) *Fortitudo*, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, patientia, perseverantia. Magnificentia, est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patientia, est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria, ac diuturna perpessio. Perseverantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. (*pp*) *Temperantia*, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, 5 consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi 6 temere in odium alicujus invectionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia *propter se* solum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt, quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à brevitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia: verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentiæ contrarium

---

1. *Prudentia, est rerum bonarum & malarum, & utrarumque scientia.*] Mss. nostri non agnoscunt copulam &, unde factum puto ut Lambinus ediderit, *& malarum, neutrarumque scientia*, erat in Pal. sec. *malarum utrarum vitandum scientia*, quod excurrent feriatores.

2. *Natura jus est, &c.*] Pal. omnes, item primitus cusi; *Natura*. sed rec. per m. nisi se jus esset mox, *consuetudine jus esse &c.*

3. *sanguine conjunctis, patriæque benivolis.*] Hæc mutavit Lambinus, sed nullo præeunte manuscripto.

4. *Par, quod in omnes æquabile,*] Sic posui præeunte Pal. sec. tert. & Grevenbr. vulgata *inter omnes.*

5. *Consilii gubernatione regitur.*] Pal. prim. initio habuit *generationes*; unde fit ut non abhorream à scriptura Grevenb. *consilii ratione agitur.*

6. *Temere in odium alicujus invectionis concitati.*] Lectio minus vera, ineptit enim hæc definitio, neque integram eam Lambinus, reponendo, *inferierit*. Pal. sec. habet *alicujus invectis concitata*, tert. *alicujus injectione concitati.*

tium est diffidentia, & ea re vitium est: Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nonnine appellatum: ut audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perseverantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. (qq) Nunc de eo, in quo *utilitas* quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo 7 ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus: ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem, quorum quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc si ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. (rr) Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad *corpus* pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii: quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solùm conficitur, ut salvæ & incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia, est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facilè fieri possit, oportet considerare. Facilè fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quàm brevissimo tempore confici potest. Difficilè autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omneis, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest. (ss) Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc *necessitudinem*, cui nulla vi resisti potest: quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uti posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse ut vis ea postulat, quam modò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, cùm in dicendi rationes incidunt, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne, fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simpliceis & absolutas. Nam aliter dicere solemus: necesse est Casilinenseis se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem, illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint fame perire, si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quòd sive velint Casilinenses se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimùm, cùm is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cùm simplex erit necessitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam *nulla ratione* lenire possumus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam *adjunctionem* nominamus: 2 pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit, quod genus, ut homines mortaleis necesse est interire, sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: Extra quam, si nolint fame perire. Ergò, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum, nam omni tempore 3 id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo; necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimùm consulendum sit, deliberetur, cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cùm *incolumitati* consuluerimus, quod sit in præsentia 4 de honestate delibatum, virtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos *honestatis* rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, 5 vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus exspectare oportebit. 6 In *commoditatis* verò ratione, modò illud attendatur, dignane causa videatur ea, quę ad utilitatem pertinebit, quare aut de

1. *Ducunt ad se.*] Lambinus abscidit *ad se*. & verò non comparent in Palat. secund. aut tert. aut Grevenb. non tamen est dedecori sententiæ.

2. *Pariter autem esse multas.*] Ita Manutiana nupera, neque aliter Pal. secund. alii enim voce immissa, *inveniae esse multas*; non necessario, repetitur quippe superius *reperiae*. Prima editio præferet: *praeter haec autem invenietur esse multas*, quam secuti sunt Victorius ac Lambinus.

3. *Id pertinebit, ut aut ad honestatem, &c.*] Pal. secund. *id pertinebit, ut honestam ad partem.*

4. *De honestate delibatum.*] Ita quidem hodie legitur; sed antiquitus cusi exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. mutaviqs; Lambinus in *deliberatum*, forsan bene: ita tamen ut sumatur non à *libro*, sed à *libra*.

5. *Vel in praesentia quiescere.*] Sic omnis scripta lectio; primitus cusi *ut in praes.* deinceps vulgati, *& in praes.*

6. *In commoditatis verò ratione.*] Quatuor hæ voces non sunt in Palat. secundo. Grevenb. autem eorum loco habet, *In commoditatis tam summodo illud, &c.*

magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam judicemus. *(tt)* *Affectio*, est quædam ex tempore aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hosteis transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Ulysses transiit: & pecuniam in mare dejicere, inutile: at non eo consilio, 1 quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam *ex tempore*, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. *(uu)* Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet: partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paullò antè dictum est: Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honor, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia & cetera, 2 quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus *usus* sit. nam fortunam quidem & laudare, stultitia; & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. *(xx)* Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventione, prima ac maxime parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TULLII CICERONIS AD Q. FRATREM, DIALOGI TRES DE ORATORE.

DIALOGUS, SEU LIB. I.

Q. MVC. SCÆVVLA: L. CRASSVS: M. ANTONIVS P. SVLPICIVS: C. COTTA.

Synopsis libri primi de Oratore.

a ¶ *Se in suo hoc otio ad scribendum conferre velle.* b *& quidem de omni ratione dicendi, atque adeò arte scribere,* c *se interea mirari, quòd tam pauci oratores: atque adeò plures imperatores, philosophi, Mathematici, Musici, Grammatici poeta plures sint, quàm oratores.* d *Idque eò magis se mirari, quod eloquentiæ usus in medio sit positus, summa delectatio, summa præmia.* e *Causam hanc unam sibi videri, artis oratoriæ incredibilem magnitudinem & difficultatem. In oratore enim requiri plurimarum rerum scientiam, verborum electionem: & constructionem, leporem, vim movendi, historiæ, jurisque cognitionem, actionem oratoriam, memoriam.* f *Vt hæc ita sint, se de ea tantùm dicendi parte, quæ in forensibus disceptationibus versetur, dicturum: non ex Græcorum præceptis: sed quæ acceperit à Cotta, quondam in elegantissimorum & ornatissimorum principum Romanorum disputatione in Tusculano tractata,* g *L. Crassi, Qu. Mutii Scæuulæ, M. Antonii, C. Cottæ, P. Sulpitii.* h *Scæuulam disputationis illius initium fecisse, ad consedendum invitasse.* i *Crassum de studio dicendi sermonem intulisse. Nihil præstabilius, nihil tam admirabile, jucundum cognitu atque auditu, potens, magnificum, regium, liberale, munificum, necessarium, jucundius magis, proprium humanitati esse, quàm eloquentiam: Eloquentia una nos præstare brutis: Dispersos homines ab agresti vita ad humanum cultum & civilem deductos: oratoris moderatione vel universa Reipublicæ salutem maximè contineri.* k *Contra Scæuulam, prudentium consiliis urbes constitutas: non disertorum oratione, imò eversas potiùs: Cæteras disciplinas etiam sine eloquentia posse consistere, putà Pythagoricorum, Democriticorum, Socraticorum, Academicorum, Stoicorum, Peripateticorum, Mathematicorum, Grammaticorum, Musicorum. Munus tantùm esse, ut prudentibus disertè: stultis etiam verè dicat.* l *Tum Crassum, Græcis quidem ita videri philosophis, sed eis, si velint ornatè dicere, ad oratoris facultatem necessariò confugiendum. Itaque oratoris esse quacunque de re, prudenter, compositè, ornatè, & memoriter dicere: sed & ornatiùs & meliùs, quàm illi ipsi, quorum sunt ea artes, aut à quibus, id de quo agitur, verbs gratia, à C. Mario de re militari: à Sexto Pompeio de philosophia didicerit: Ad summam, oratorem non esse qui non sit omnibus in artibus,*

qua

1. *Quo Aristippus fecit.*) Pal. sec. item Grev. *dejecit*, adeo ut suspicer utramque vocem esse ab interprete.

2. *Quæ simili esse in genere.*) Dictio *esse*, non extat in Pal. secund. Gulielmius eam mutabat in *ex se*.

1. *Reipub.*

quæ libero homine digna perpolitus. m *Tum Scævolam, Id vel Apollonio Rhodio, vel Crassō oratori summo, rem autem & veritatem ipsam aliam videri:* n *Tum Crassum, eam ita esse & ea omnia studio magis parari posse.* o *Tum Antonium, Idem sibi videri, oratorem locupletiorem fore si his omnibus sit ornatus, sed & difficile factu, & consuetudine populari ter dicendi repugnare. At si Menesarcho, Carneades, Menedemo Atheniensibus credatur, aut nullam esse artem dicendi aut sanè à philosophis petendam* p q r s t u x y z aa *Ab his primæ partes disputandi Crassō demandantur.* bb *Tum Crassus, Dicendi nullam aut pertenuem artem sibi videri.* cc dd ee ff gg hh *Naturam atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam, Permulta esse, quæ orator, nisi a natura habeat, non multum a magistro adjuvetur: Natura sine arte quosdam dicendo laudem consentos: in his Cœlium & varium fuisse. Qui optimè dicant in exordienda oratione pertubari & exalbescere* ii kk ll *Caput artis esse, dicere, seu decorum* mm nn oo *Studium & ardorem animi ad studium afferri oportere,* pp *In his ferè artificiata eloquentiæ doctrinam versari, ut intelligamus quod sit oratoris officium: quæ materia, quot genera causarum: quæ oratoria facultatis, quæ orationis partes: qua verborum & sententiarum figura. Hæc omnia in præceptis consistere. Sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia Hu exercitationem adjungendam esse.* pp qq *in qua linguam ipsam & vocem exerceamus themate aliquo nobis fillo atque proposito: sed & plurimum scribendum esse. Ab his studium collocandum, Ut sententias & verba seligamus, eaq; rectè collocemus. Vitiosam esse exercitationem, siquis quæ à summo oratore, vel poeta Latinè scripta sunt, alijs verbis Latinis conetur reddere: & tamen summorum oratorum Græcas orationes Latinè reddi utile esse. Laborem insumendum in vocis, spiritus, corporis linguæ motu & exercitatione: in memoria exercenda: educendam esse dictionem in aciem forensem, legendos esse poetas, historicos, & bonarum artium scriptores: disputandum de omnibus in contrarias partes, probabilia eligenda. Perdiscendum jus civile. Lepidem, facetias, sales adhibendos esse.* rr ss tt uu xx yy zz aaa *Iis qui perfecti oratores esse volunt, juris civilis privati, & publici cognitionem esse necessariam: eaq; ignorata, oratorem errare ac labi.* bbb ccc ddd eee fff ggg hhh *Tum Antonium sibi delatis ac susceptis dicendi partibus dixisse, videri sibi, non suo oratoris officio omnium rerum & artium scientiam comprehendi: Oratorem esse qui verbis jucundis, & sententijs ad probandum accommodatis utatur, voce, actione, lepore adjunctis. Non si ista omnia Pericli vel Crassō adfuerint, continuò cæteris oratoribus necessaria: & tamen se eum oratorem probare, cui jucunda rerum varietas insit, qui multa audiverit, viderit, animo, legendove percurrerit oratorem esse posse etiamsi rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus non perspexerit: satis esse, si ea de moribus hominum sciat & dicat, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Naturæ & usu callidum esse oportere qui sagaciter pervestiget, quid sui cives sive apud quos dicturus, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent: quique cujus generis, status, orationis mentis, sensus: philosophica sibi ad otium seponat Jurisconsultus sine eloquentia: eloquentem jus in controversijs impunè ignorare posse: eloquentes Jurisconsultos sæpe obstitisse. Viros bonos sine civili non fieri. Oratorem sine juris scientia causis satisfacere posse: satis videri si Jurisperitum seu pragmaticum aliquem habeat, à quo jus mutuetur: subsidium senatus malè collocari à Crassō in juris civilis cognitione, cum in pecuniæ magnitudine, & otio constitui possit Oratorem, historias, prudentiam juris, ejus publici, antiquitates & exempla ab earum rerum peritis petere: si interea quod à Crassō dictum esset, Oratori omnia legenda & audienda, probare, si modò id quis sponte facere velit: sed & exercitationum præcepta à Crassō tradita sibi placere. At illud non aquè Oratorem in suo genere esse oportere, quasi quendam Roscium: sed & illud, prava citius in oratore, quam in histrionibus deprehendi. Igitur Oratorem eum sibi videri qui accommodatè ad persuadendum dicat, qui nolitess & dies ea tantum quæ in usu civitatis vulgari & forensi vigent, quique perfectos oratores imitandos sibi proponat.* iii kkk lll mmm *His ita peroratis in diem sequentem de arte oratoria disputatio omnium consensu rejicitur.*

COGITANTI mihi sæpenumerò, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent qui optima 1 republica, cùm & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. 2 Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrûm præclara studia referendi, fore justum & propè ab omnibus concessum arbitrarer, 3 si infinitus forensium rerum labor. 4 & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitissset Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum grâves communium temporum, tum varii nostri casus *fefellerunt.* nam qui locus, quietis, & tranquillitatis 5 plenissimus fore videbatur, in eo 6 maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt, Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, interque nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus qui per nos 7 à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel anguftiis temporis, obsequar studiis nostris: &, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum, vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. *(b)* Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriæ non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; 8 quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego 9 prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem

---

2. *Republica, cum & honoribus, &c.*) Pall. aliquot, item Memmianus, *quoquomodo*, unus & alter *quomodo*; quod & in Francisci Pithæi libro quem excussit Gulielmius.

2. *Ac fuit tempus illud, cum mihi.*) Pal. pr. non agnoscit *tempus illud.* Pithœanus præter duas illas voces omisit & tertiam. Palat. nonus conveniebat cum edit. Veneta anni CCCCLXXVIII, habebatque, *Ac nunc quidem quoque mihi*, quomodo tamen nulli præterea codd. nostri. Meo judicio, probum videtur, *Ac fuit cum mihi, &c.*

3. *Si infinitus forensium, &c.*] Lambinus syllaba priore expuncta obtrusit nobis, *finitus*, sed contra, omnes Pall. novem.

4. *Et ambitionis occupatio.*) Hotomannus lib. II. observ. cap. 5, emendat, *ut amb.* quomodo item placebat Gulielmio. abnuunt tamen omnes mss. de quibus Pal. prim. & sec. item præterea Pith. & Memm. *cursu* non *decursu.*

5. *Plenissimè fore.*) Pal. prim. sec. item Mem. & Pith. denique C. à Gulielmio collatur, *plenus.*

6. *Maximæ moles molestiarum.*) Adscivi vocem *moles*, quod extaret in illa veteri editione, firmaretque eam Pal. terr. sept. nonus.

7. *A communi peste depulsi.*) Haud aliter Pall. omnes, non video tamen quid sibi velit vocabulum *peste*, nescio an reponendum *pestore depulsi*, aut simile quid, sed potius totum eradicandum est, ut volebat Lambinus.

8. *Quoniam quæ pueris.*) Hæc est scriptura Pall. novem. Lambinus contentus sequi Victorium qui publicavit, *quædam pueris.*

9. *Prudentissimorum hominum artibus.*) Ita Pal. prim. secund. duo Memmiani & Pithœanus, & rectè; solet enim noster opponere prudentiam oratorum loquacitati rabularum. vulgata. *eruditissimorum hominum.*

ru autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. (c) Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur 1 plures in omnibus rebus, quàm *in dicendo* admirabiles exstitissent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellenteis in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli *duces* ex hac una civitate præstantissimos pæne innumerabileis, in dicendo autem excellenteis vix paucos proferre possimus? Jam vero 2 consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare rempub. possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiã majorum exstiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus *singuli* tolerabiles oratores invenirentur. Ac, nequis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: 3 convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, 4 quamque multi: tum facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas judicabit. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi *parentem* eam, quàm φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, 5 quæcumque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel disserendi ratione compruhenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita imbuti perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis hujus studio litterarum, quod profitentur ii qui grammatici vocantur, penitus, se dedidit, quin omnem illarum artium pænè infinitam vim, & materiam, 6 scientiæ cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam *poëtarum* egregiorum exstitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & ex Græcorum copia comparare veles, multo tamen pauciores *oratores*, quàm poëtæ boni reperientur. (d) Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur: ut in ceteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum est à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud quidem vere dici potest, 7 aut plureis ceteris artibus intervire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Græciam, quæ 8 semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, 9 in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hacipsa civitate profectò nulla unquam vehementius, quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquàm, imperio omnium gentium constituto *diuturnitas* otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. Excitabant eos magnitudo & varietas, multitudoque in omni genere causarum ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur *usus* frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem hic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, 10 proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum, multum ceteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? (e) Sed nimirum majus est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. 11 Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem *magnitudinem, ac difficultatem*? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque irrideuda est: & ipsa oratio, conformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet *lepos* quidam, facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitas & respondendi, & lacessendi, subtili venustate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis *antiquitas* exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis sententia 12 negligenda est. Nam quid ego de *actione* ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, & scena declarat: in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm

pauci

---

1. *Plures in omnibus rebus.*) Ita Memmiani duo, Pith. & C. præter Pal. prim. ac sec. vulgata, *omnibus artibus*; minus rectè. miramur enim eiusmodi in re summam excellentiam.

2. *Consilio & sapientia.*) Pall. priores numero ac bonitate istud præferunt: posteriores *sententia*, quod placuit VVouverio, quod & bonus Sentior sententia regat rempubl. & privatorum controversias consilio dirimat.

3. *Convertant animum ad ea ipsa, &c. circumspiciatque.*) Non istud modo habent Pall. nostri, sed & olim impressi sequentes, *Conv. an. & ea ipsa, &c. circumspiciat, quique in iis, &c.*

4. *Quamque multi; sic facillimè.*) Sic Pall. quart. sext. sept. oct. rotundius sanè vulgato *multi fiat: facillimè*; quod & ejecerat fide unius mſ. Lambinus.

5. *Quæcumque possent, vel, &c.*) Pal. plerique & tres Gallicani à Guilielmio excussi, item editio princeps, sic scriptum habent. Vulgata *essent, vel.* quod jactantius fuerit quam verius; retinendum tamen putabat Gulielmius.

6. *Scientiæ cogitatione.*) Non secus trias Gallicanorum, nec non Pall. priores duo publicati, *sententia & cognitione*, minus nervose.

7. *Aut plures ceteris artibus vacare.*) Si fides habenda Pall. melioribus, ut & Pithœano, abjicienda veniet dictio *artibus*.

8. *Semper eloquentiæ princeps esse, &c.*] Memmii scriptus *eloquentia*.

9. *In quibus summa dicendi vis, &c.*] Gulielmius putabat *vis* esse à librario; ita Perronius, *summa sevitia*, sed sic tamen rursum loquitur noster libro 1. de Oratore cap. 53. circa finem.

10. *Proposita præmia.*] Pall. & Gallicani *exposita*; quod vel ideo revocandum, aut utrumque expungendum, satis enim erat, *præmia*.

11. *Quis enim aliud, &c.*] Tosanus, Pith. Memm. item Pall. prim. ac secund. *Quid enim quis aliud*.

12. *Negligenda est.*] Liber Langii, *concedenda est*.

I. Qui

pauci sint, fuerintque quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium *memoria*? quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia NEMO poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio; 1 quæ nisi subest, res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pænè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere *nescire*, quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, 2 quæcumque sit proposita, ab eo ornatè, copioseque dicatur. (*f*) Sed quia non dubito, quin hoc pleriisque immensum, infinitumque videatur, & quòd homines non solùm ingenio & doctrina, sed etiam otio, studioque abundanteis, partitionem quandam artium feciſe video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed sepoluisse à ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum; repetamque non ab incunabilis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices & doctores reliquerunt: sed cùm illa *pateant*, in promptuque sit omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem, Græcis anteponam. (*g*) CVM igitur vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus, Diusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur: dici meminì, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem, socer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in repub. socius, & summa cum Crassò familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crassò adolescentes & Diusi maximè familiares, & in quibus *magnam tum spem* majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universa republica, quam obcausam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non *impendere* illi tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cùm lauti accubuissent, to[l]leretur omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, & 4 tantus in jocando lepos, ut 4 dies inter eos curiæ fuisse, videretur, convivium Tusculani. (*h*) Postero autem die, cùm illi majores natu satis quiessent, 5 & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam duobus spatiis, tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus 6 ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: 7 & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus cerè concedi est æquius. (*i*) Tum Crassum, Immo, verò commodius etiam: pulvinosque popoſcisse, & omneis in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui cùm ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non *æqualibus* suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur: Neque verò mihi quidquam inquit *præstabilius* videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere quò velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam *admirabile*, quàm ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam *jucundum* cognitu, atque auditu, sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & polita? aut tam *potens*, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius orationè converti? Quid tam porrò *regium*, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam *necessarium*, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel 8 provocare integros, vel te ulcisci lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc ENIM uno præstamus vel maximè feris, quod colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem QVIS HOC non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime

---

1. *Quæ nisi subest res ab oratore, &c.*] Pall. iidem, nec non Pith. & Memmii unus, *quæ nisi sit ab oratore.*

2 *Quæcumque sit proposita.*] Gallicani illi duo *posita*, quod placuit Gulielmio: nec abhorrerem ab eo ipse, nisi alterum invenissem in omnibus Pall.

3. *Tantus in jocando lepos.*) Pall. duo illi priores *lequendo*: neque aliter Gallicani duo, facitque pro eo superius illud cap. 5 *Accedat eodem oportet lepos quidam.*

4. *Dies curia, &c.* Non possum probare interpretationem Lambini, copioseque simpliciter, diem transactum in rebus severis, ut solet ubi agitur in curia, convivium autem fuisse pro jocunditate loci otioque.

5. *Et in ambulationem ventum esse: dicebat, cum Scævolam, &c.*) Ita Pall. duo. Lambinus id recepit quidem, sed delevit *dicebat*, quod tamen in mss. omnibus. vulgata, omisso *&*, habebat, *in amb. ventum esse dicebat, cum Scævolam.*

6. *Ad opacandum hunc locum.*] Pith. & Memmii unus, *placandum*: quod tale putabat Gulielmius, ut in id inquiri posse putaret. Palatini adhærescunt vulgato, nisi quod quidam *occupandum*; alii *opparandum.*

7. *Et quod ille.*] Sic tres Gallicani & duo Pall. item editio princeps. sequentes, *sed quod ille, &c.*

8. *Provocare integros.*]Sic Pall. meliores à manu prima, & Gallicani duo, & videtur hic locum suum habere debere, ideoque ejecti hactenus vulgatum *impetere*, vocem nihili, hoc præsertim.

ximè bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus, QVAE VIS alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita 1 ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? AC, ne plura, quæ sunt pænè innumerabilia, consecter, comprehendam brevi, sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solùm ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ *reip. salutem* maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. (*k*) Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de hujus generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, veteor, ut tibi possim concedere: Unum, quòd ab oratoribus civitates & ab initio *constitutas*, & sæpe *conservatas* esse dixisti alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quàm dissertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse? aut verò reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores, & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? In ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia non ne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim *deterrimenta* publicis rebus, quàm *adjumenta* per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse T. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haud quaquam eloquens, & sæpè alias, & maximè censor, saluti reipub. fuit, atque is non accurata quadam orationis copia, sed *nutu*, atque *verbo* libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At verò ejus filii diserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cùm civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista *præclara gubernatrice*, ut ais, *civitatum*, eloquentia, 2 rempublicam dissipaverunt. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus, quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo; divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis *studio*, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est. Quòd verò in extrema oratione, quasi tuo jure sumsisti, oratorum 3 in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, 4 multisque præsessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes, atque Democritici, 5 ceterique in suo genere Physici, 6 vindicarentque ornati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cùm universi in te impetum fecissent, tum singulæ *familiæ* litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, 7 id ipsum scire negaret. Stoici verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quàm omneis dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio Mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis 8 ne minima quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo, satis id est magnum, 9 quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimùm valeat oratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris, hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. (*l*) Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere, audivi enim summos homines cùm quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illi ferebatur, quòd eam Carneades, & Clitomachus, & Æschines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum, vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus: 10 & Peripatetici Critolaus, & Diodorus, multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus unà pænè repelli voce oratorem *à gubernaculis* civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantùm in judicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tum

Athenis

1. *Ad hunc humanum cultum, &c. deducere.*] Pall. sec. item Gallicani *in hunc, Zque* bonum.

2. *Remp. dissipaverunt.*] Ita Pall. novem, sed enim Pithœanus, *dispaverunt*; forsan *dispersaverunt*, annotatum Gulielmio.

3. *In omnis sermonis disputatione.*] Lambinus ex nescio quibus mss. reposuit *in omni sermone*, sed nolentibus Palatinis, Gallicanisque.

4. *Multisque præssem.*] Haud aliter quoque Pall. aliquot. meliores nihilominus, *præssem*, quomodo in cusis ante Lambinum.

5. *Ceterique in suo genere Physici.*] Sic quidem pr. & alii Pall. verum sec. tert. quart. quint. sext. sept. item Pith. non agnoscunt illud *genere*, quod placet, quintus ad oram habebat, *tuæ sus*, quomodo edidit Lambinus, ex Langii, ut suspicor, mss.

6. *Physici vindicarentque ornati homines in dicendo, &c.*] Pal. pr. ac sec. spernunt, *quòd ornati homines*, est ad oram primo *vindicarent ornati omnes, &c.* quod mallem.

7. *Id ipsum scire negaret.*] Pal. pr. & Memmii membranaceus, antea cusi *ipsum negare cogeret*.

8. *Ne minima quidem societate contingitur.*] Est à Pall. neque divertit Tolanus aut Pith. sicque etiam editio Victorii, vulgata, *contingitur*.

9. *Quod potes præstare.*] Obtrudunt nobis mss. passim, *potest* neque ab eo abhorrere possum.

10. *Et Peripatetici Critolaus & Diodorus.*] Pall. duo potiores, item tres Gulielmiani, *Critolai Diodorus*; quod ob angustias temporis non examino, alii faciant licet.

1. *In*

Athenis cum Carneade diligentiùs legi Gorgiam: quo in libro, hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi 1 in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. verbi enim controversia jamdiu torquet *Graculos* homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodò in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. NEQVE ENIM sine multa pertractatione omnium rerump. neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, 2 ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari, & peritè potest, qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui: quæro idipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non concedi tis? DICENDI enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de qui bus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus: materies illa, fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis, divinitùs est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejunè quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi 3 *in arte altera* facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita: aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. QVID EST enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicit melius, & ornatiùs, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assiduè versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui *rhetorici* vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? 4 quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cautasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus 5 philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, cùm illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium *oratoris*, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit à me, nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, 6 de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, *sua hæc esse* omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinet. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, disserant, cùm concesserò, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi 7 tenui quodam, exangueque sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis Philosophis cum Athenis disserebam. Cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de v. stigalibus: de jure civium generatim in ordinis, ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero *eloquentium* reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudenteis, anteponant hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Numquam enim enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed ORATOREM plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omneis proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua *scientia* sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipub. genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam exstinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis, explicantur. Atque haud scio an minùs hoc vobis sim probaturus, equidem non dubitabo, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paullo antè

1. *In oratoribus irridendis.*] Pal. sec. & Pith. retinuit pronomen *in*. & sic alibi locutum annotavit Gulielmius; nominatim lib. IV. ad Atticum Epist. 2.

2. *Ac moribus.*] Rectè, etsi præcessit *morum*, quod reposui fide membranarum omnium, cùm prius fuisset *morib.* prius enim significat consuetudinem gentis publicam; illud verò privatas cujusque indolem.

3. *In arte altera facultatem.*] Sic Gulielmius ex Gallicanis. nam Pall. aut, *ex arte alterum facult.* quomodo olim editi, aut *in arte alterum facult.*

4. *Quæ nisi qui naturas, &c.*] Passeratii conjecturam recepit Lambinus, *quare nisi.* non necessario, certe invitis mss.

5. *Philosophorum proprius videtur.*] Haud aliter olim cusi ac mss nostri, quibus præterea est, *Atque.* Vulgata, *Atqui hic locus philosophorum putatur proprius.*

6. *De communi civium, de hominum.*] Lambinus heic frustra fluctuat. nam *jus communis civium*, est publicum *hominum* est privatum, Guliel.

7. *Tenui quodam exsanguique sermone.*] Est à Pal. sec. & charraceo Memmii libro. nam alii aliquot *& exsangui*, plures, *& exiguo*, quomodo vulgata.

1. *Quam*

antè & mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. *Illustrare* autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius, artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic Marco Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cùm ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cùm eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnes in eo, quòd scirent, satis esse eloquentes.* Illud verius, NEQVE QVEMQVAM IN eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optimè sciat, ignarusque sit faciundæ, ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse de quo sciat, dicere. Quam ob rem siquis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite & ornatè, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Si cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quæcumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi. Tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorum ex sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario affini nostro, &, cùm acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæne hic melius, 1 quàm ipse ille scire videatur. Sin de jure civili: tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin qua res inciderit, in qua de *natura*, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum, (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quamcunque rem à quoque cognoverit, de eo multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores: quo illa relinquamus, idque largiamur inertiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil ocatori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornatè dicendo, si modo erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, *hominem* ignatum astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus Aratum, de cœlo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac pænè par: in hoc quidē certè propè idem, nullisunt terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quà velit. 2 Namque illud quare Scævola, negasti re fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem *perfectum* esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum quem fingo, meipsum esse arbitrarer, sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minùs, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, NEMINEM ESSE in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen appāret, atque exstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: *ut, qui pila ludunt*, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. (*m*) Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. 3 Hæc, cùm ego prætor Rhodum veniissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contemsit, multaque non tam graviter dixit, quàm facete, tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omneis, comites ac ministras oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit unus complexus omneis, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore, sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si *esse posset*, tu esses unus profectò, qui & meo judicio, & omnium. vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. (*n*) Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quam ad cognoscendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa antè confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis *suspicari*. Quid si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maximè defuit, doctrina certè, & otium, & hercule etiam 4 studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum? (*o*) Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis; nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, siquis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile

1. *Quam ipse ille scire videatur.*) Pall. & Gall. *illa.* nihilo pejus; si non melius.

2. *Namque illud quare Scævola*) Tosani liber à Suffrido excussus. *Non quod illud, Qu. Scævola* fortan rectius.

3. *Hæc cum ego prætor, &c.)* Memmii duo mss. item Pall. & Pithœanus, *Quæ cum ego, &c.* non damnem.

4. *Studium illud discendi acerrimum, &c.]* Sic plerique è Palatinis, neque secus libri quos evolvit Suffridus noster; quomodo dudum conjecerat Hotomanus.

ficile est factu, præsertim in hac *nostra vita*, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulò antè dixisti, quamvis illi ornatè, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum: sed palæstræ magis, & olei, quàm hujus civilis turbæ, ac fori. Namque egomet, qui serò, ac leviter Græcas litteras attigissem, tamen cùm pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complureis tum ibi dies sum 1 propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, 2 pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam *operarios* lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem: &, qui unam virtutem haberet, omneis habere, easque ipsas esse inter se æqualeis, & pareis. ita, qui esset eloquens, eum virtutes omneis habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo uberius iisdem de rebus loquebatur, non quò aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ; *adversari* semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui *rhetores* nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contrà diserti homines. Athenienses; & in repub. causisque versati, in quis erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cùm diceret ESSE QVANDAM prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & 3 regendarum rerum publicarum, 4 excitabatur homo promtus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omneis enim partеis illius ipsius prudentiæ, petendas esse à *philosophia* docebat, neque ea, quæ statuerentur in repub. de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, 5 usquam in eorum inveniri libellis. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procœmiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, 6 littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius experteis esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. CAPVT enim esse arbitrabatur oratoris, 7 ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem ipse optaret, videretur, id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognoisceret iis, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia *retrusa*, atque abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis, conabatur refellere, memoriter enim multa 8 ex orationibus Demosthenes præclarè scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in eminem partem dicendo *permovendis*, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Huic respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamq; vim habuisse dicendi: sed sive illi hoc ingenio potuisset, sive id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, *nullum artem esse dicendi*: idque cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, 9 ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contrà diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quòd *consuetudo*, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primùm quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabileis quosdam nominabat: in quib. etiam (sive ille irridens, sive quòd ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) posse aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facilè assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illud; ab eo aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & *numquam fallentibus* rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cùm & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esse tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura *opinio*. Quid multa? sic mihi rem persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut copiosè dicere 10 Quibus

dicere

---

1. *Propter navigandi difficultatem.*] Tosani liber, *facultatem*, quod temerarium videri non debet.

2. *Pro se quisque, ut poterat, de officio.*] Editio vetustior, *pro se quaque quisque poterat*, neque aliter Pall. priores, nam tert. & Memm. *pro se quisque poterat*. Gulielmius putabat sufficere, *pro se quisque, de officio, &c.* omissis intermediis.

3. *Regendarum rerum publ.*] Legit *augendarum* Gulielmius, sed præter mss.

4. *Excitabatur homo promptus.*] Hotomanus lib. II. Observ. cap. 6. conjiciebat *excipiebatur*; quod arripuit Lambinus, forte *exagitabatur*, inquit Gulielmius, sed non opus erat aliquid mutare.

5. *Usquam in eorum libellis.*] Per contemptum ita dicuntur Rhetorum scripta infra cap. XXIII. neque aliter Pal. pr. sec. Memmiani, Pithœanus, vulgati prius, *in eorum libris*.

6. *Littera nulla in eorum libris inveniretur.*] Apertum ferè glossema, *in eorum libris*, certè si resecetur, nihil defueris sententiæ.

7. *Ut & ipsis apud quos, &c.*] Arbitratur aliquid deesse Gulielmius, sed certè legendum, *& ut ipsis*.

8. *Ex orationibus Demosthenis.*] Pith. liber, *Demostheni*; ut & infra libro II. cap. 23. *filium fuisse Demostheni*, antiquè, ut & alicubi *perieli* pro *periclis*.

9. *Ut & blandiri & suppliciter insinuare iis, à quibus.*) Sic nulli mss. præter ferè Palat. prim. in quo tamen, *subtiliter*, quod & in uno Memmiano, nisi quod ibi *insinuari*, at alter, *& suppliciter & subtiliter his à quo quid esset petendum*. Pith. habet, *& suppliciter quibus*, omissis aliis, quomodo item penè Pall. ceteri, in quibus, *ut & blandiri suppliciter iis à quibus, &c.* quod & in editione principe, neque displiceo nimis.

10. *Quibus dicere Carneades, &c.*) Lambinus edidit: *Quibus adjicere Carn. solebat*, quod est conjectaneum Hotomani. Gulielmius malebat: *à quibus disseri Carneades*; scilicet copiosè & callidè dicentibus.

2 Antea

dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te pugnacem in disputando esse visum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *Disertos* me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè, atque dilucidè apud mediocreis homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem verò, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omneisque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis qui 1 antè, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur *ambitione*, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cùm se ad audiendum, legendum, 2 scribendumque dediderit, exsistat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solùm *disertus*, sed etiam *eloquens* dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraq; quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere. (p) Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrûm, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim hue venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut verò penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui 3 de vi ac ratione dicendi, cùm & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo *observare*, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. (r) Tum ille. Immò verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paullò ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cùm te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumque cognossem, sed mehercule istius disputationis *insolentia*, atque earum rerum, 4 quæ quasi traduntur in arte, *inscitia*. (s) Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicatis, dimiserimus. (t) De his, credo, rebus, inquit, Crassus, 5 ut in cretionibus scribi solet, QVIEVS SCIAM, POTEROQVE. (u) Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet (x) Jam verò, ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. (y) 6 Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius expossuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cùm in schola assedissent, ex magna hominum frequentia *dicere*, juberent, siquis quid quæreret? quod primùm ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam susciperet, ac profiteri videbatur, cùm se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, *esse paratum* denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui non istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, &, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. (z) Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non *in libellis*, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguaque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam scisciscantur. Equidem te cùm in dicendo semper putavi *deum*, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo 7 excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. (aa) Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam dicere. Ac primùm illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo; mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars

ita

1. *Antequam ad discendum.*) Ita legendum indicavit Hotomanus lib. II. Obs. cap. 6. confirmatque Palat. tert. quartus, forte & sequentes, sed non libuit ulterius consulere, cum haberem testimonium duorum.

2. *Scribendumque dediderit...*) Sic Pal. prim. etiam sec. sed is, *dederit*, quod in Gallicanis. vulgata amplius, *scribendumque majore opera dediderit*, superflue.

3. *De vi ac ratione dicendi.*) Fortè, *via*, inquit Gulielmius.

4. *Quæ quasi in arte traduntur inscitia.*) Haud aliter Pith. & Memm. unus. nam. Pal. pr. *traderentur*. Secund. *tradentur*. Verum alteri Memmiano abest, *in arte*, rectè. nam *tradere* artis verbum est, ut liquet ex cap. 28. infra. item libro II. cap. 12. initio.

5. *Ut in cretionibus scribi solet.*) Et quidem à conjectura Francisci Duareni, lib. II. Disput. Anniversar. cap. 42. sed cui proxima accedunt mss. nostri. nam est in Pal. pr. sec. *certioribus*. in tert. quart. sext. sept. *certionibus*. Pith. *certionibus*. vulgata præfert *conditionibus*, cui insistens Rob. Titus, fingebat *conditionibus* lib. VIII. Locor. controversi cap. 2. sed in considerate.)

6. *Atqui, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius expossuit, &c.*) Vetus editio, *Atqui, inquit Sulp. hoc ostende quid modò Anton.* quod & in nonnullis mss. sed variante littera, *ostende meliores*. tamen Pall. habent tantum, *Atqui inquit hoc ostende quomodo*; neque aliter Memmii liber; nam Suffrid. nostri codd. *Atqui, inquis Sulpicius, hoc primum extende quod modo*, forsan non male; hactenus, *dum deinde expugnamus, quid sentias quærimus.*

7. *Excellentis ingenii adolescens.* Pall. pr. sec. Pith. Memmii duo, *excellentes ingeniis adolescentes.*

I 5 *Et*

ita definitur, ut paullo antè exposuit Antonius, *ex rebus* pēritus perspectis, plāeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis: non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ *observata* sunt in usu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadversa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora. (bb) Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique Philosophi facerent repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem posse prodesse. (cc) Dicā equidem quoniam instituti, peramque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis videar, non ipse aliquid à me promsisse, sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. Equidem, cùm peterem magistratus, solebam in prensando dimittere à me Scævolam, cùm ei ita dicerem, me velle esse *ineptum*, 2 id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem nunc meārum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm idipsum dicere, numquam sit non ineptum, nisi cùm est *necessarium*. (dd) Perge verò, Crasse, inquit Mucius, istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo. (ee) Sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primùm, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paullo antè dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, sed *naturam* defuisse. Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni. & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt 3 omnia: sunt enim illa dona naturæ) 3 quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, &, QUÆ BONA sint fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti, atque agrestes, ut, etiam si ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum, maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. ADEST enim ferè nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat. ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescenteis, siquid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis vestrum æqualem meum, Q. Varium, vastum hominem, atque foedum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi *libera* quædam *oblectatio*, quàm diligenter, & quàm propè fastidiosè judicamus? Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat judicare. AC, si quæritis, planè, quid sententiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optimè dicunt, quique id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, nisi timidè ad dicendum accedunt, & in ordienda oratione perturbantur, pænè *impudentes* videntur, tametsi id accidere non potest. UT ENIM quisque optime dicit, ita maximè dicendi difficultatem, varioque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. NON ENIM pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in meipso sæpissimè experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac 4 debilitatum metu viderit. (ff) Hic omnes assensi, significare inter se, & colloqui cœperunt, fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen 5 non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. (gg) Tum Antonius; Sæpe, ut dicis inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quamquam tibi par, mea sententia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri. Cujus quidem rei cùm causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimùm esset, ita maximè is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quòd intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia 6 *eventum*

1. *Se assentire Crasso.*] Gulielmius ita reposuit ex Pith. & duobus Memmianis, eratque item in Pal. pr. sec. non *assentiri*.

2. *Id erat petere blandius, &c.*] Voces has duodecim circumsæpiit uncis Gulielmius, tanquam librariorum. & poterant abesse.

3. *Omnia; sunt enim illa dona naturæ.*] Videndum ne isthæc omnia sint à glossa. reperiuntur tamen in mss. nostris.

4. *Quid de illis dicit.*] Pall. Plures, editioque princeps, *dicam*, non male.

5. *Debilitatum metu viderit.*] Pighius legit ex mss. *vidit*, estque melius altero.

6. *Non modò non obesset.*] Palat. pr. ac sec. item Pith. non agnoscunt illud, *non modo*. Memmiani vero alterum *non* respuunt. & vero utraque lectio habet quo se defendat; videaturque *non modò* adjectum à librariis.

7. *Eventum dicendi præcedere.*] Gulielmius putabat sine exitio sententiæ exterminari posse, *eventum dicendi*, & verum est.

dicendi procedere. ita non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: ceterarum hominesartium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit inquiunt, hodie agere Roscius; aut Crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. STVLTITIA autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia erudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam gravius judicium in dicendo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur. &, qui semel in gestu peccavit, non continuò existimatur nescire gestum. cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est: aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multùm à magistro adjuvaretur: valde tibi assentior, inque eo vel maximè probavi summum illum, doctorem Alabandensem Apollonium, qui cum *mercede* doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, & 1 ad quamcumque artem putabat esse aptum ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodò similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba propè poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pænè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur *diligentiæ*, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modò esset vitii id terre ipse nō posset. NIHIL EST tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hujus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, viderisne, quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omneis moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere *Roscius* diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) adid, quod facere possit, detrudendum puto. (*ii*) Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? (*kk*) Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui posletis, *exacuendos* accommodavi orationem meam: & quamquam in utroque vestrûm summum esse ingenium, studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut suaviorem mihi videor audisse, quæ, quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur. & ut ne dedeceat. Id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minimè est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus *paterfamilias*, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, DECERE: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. (*ll*) Minimè verò, inquit, Cotta, nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes, neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse *assumendum* putes? (*mm*) Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quemdam amoris? sine quo cùm in vita nihil quidquam egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò STVDIA nihil prosunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quæritis, exponam vobis quamdam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat. (*nn*) Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque *precibus* umquam, nec *insidiando*, nec *speculando* assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. (*oo*) Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cùm audieris, non tamte hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum, tum, cùm ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse, Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum. nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principiò illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primùm, *oratoris officium* esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut, etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Exsistere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint à communi quæstione sejunctæ, partim in *judiciis* versari, partim in *deliberationibus*: esse etiam genus tertium

1. *Ad quamcumque artem.*) Ita Palatini posteriores; priores eum *quemque*. P. Manutius & Lambinus maluerunt, *ad quemque artem* quomodo & antiquissima editio, sed minus placet.

2. Dispen-

tium, quod in *laudandis*, aut *vituperandis* hominibus poneretur: ceteroſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Cumque eſſet omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partes diſtributa, ut deberet reperire primùm, quid diceret, deinde inventa non ſolùm ordine, ſed etiam momento quodam atque judicio 1 diſpenſare, atque componere: tum ea denique veſtire, atque ornare oratione: poſt memoria ſæpire: ad extremum agere cum dignitate, & venuſtate: etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio *conciliandos* eorum eſſe animos, qui auditent: deinde rem demonſtrandam: poſtea controverſiam conſtituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: poſt, quæ contrà dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis eſſent, amplificanda, & augenda; quæque eſſent pro adverſariis, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipſius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primùm, ut purè, & Latinè loquamur: deinde ut planè & dilucidè: tum ut ornatè: poſt ad rerum dignitatem apte, & quaſi decorè; ſingularumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maximè propria eſſent naturæ, tamen his ipſis *artem adhiberi* videram. nam de actione, & de memoria quædam brevia; ſed magna cum exercitatione præcepta guſtarem. In his enim ferè rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare, mentiar. habet enim quædam quaſi ad commonendum oratorē, quò quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque ſibi propoſuerit, minùs aberret. Verùm ego hanc vim intelligo eſſe in præceptis omnibus, non ut ea ſecuti oratores, eloquentiæ laudem ſint adepti, ſed, quæ ſua ſponte homines eloquentes facerent, ea quoſdam obſervaſſe, atque id egiſſe, ſic eſſe non eloquentiam ex artificio, ſed *artificium ex eloquentia natum*: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Eſt enim etiam ſi minùs neceſſarium ad benè dicendum, tamen ad cognoſcendum non illiberale. 2 Ea exercitatio quædam ſuſcipienda vobis eſt: quamquam vos quidem jampridem eſtis in curſu: ſed iis, qui 3 ingrediuntur in ſtadium, quique ea, quæ agenda ſunt in foro, tamquam in acie, poſſunt etiam nunc exercitatione quaſi ludicra prædiſcere, ac meditari. (pp) Hanc ipſam, inquit Sulpicius, noſſe volumus: attamen iſta, quæ abs te breviter de arte decurſa ſunt, audire cupimus, quamquam ſunt nobis quoque non inaudita. Verùm illa mox: nunc de ipſa *exercitatione* quid ſentias, quærimus. (qq) Equidem probo iſta, Craſſus inquit, quæ vos facere ſoleris, ut, cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè: ſed plerique in hoc vocem modò, neque eam ſcienter, & vireis exercent ſuas, & linguæ celeritatem incitant, verborum que frequentia delectantur, in quo fallit eos, quod audiunt, *dicendo*, homines, ut dicant, efficere ſolere. Verè enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQVI. Quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt, etiam ſubitò ſæpe dicere, tamen illud utilius *ſumto ſpatio* ad cogitandum, paratiùs, atque accuratiùs dicere. Caput autem eſt, quod (4 ut verè dicam) minimè facimus (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam pluri mùm ſcribere. STILVS OPTIMVS, ET PRAESTANTISSIMVS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER: neque injuria, nam ſi ſubitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facilè vincit: hanc ipſam profectò aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiæ, qui modò inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe, & occurrunt: omneſque ſententiæ, verbaque omnia, quæ ſunt cujuſque generis, maximè illuſtria, ſub *acumen ſtili* ſubeant, & ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio, conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poëtico, ſed quodam oratorio numero, & modo. Hæc ſunt, quæ clamores, & *admirationes* in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quiſquam, niſi diu, multumque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſimè ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur: & qui à ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam ſubitò ſi dicat, tamen illa, quæ dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur: atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid cùm ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. Ut concitato navigio 5 cùm *remiges* inhibuerunt, retinet tamen ipſa navis motum, & curſum ſuum, intermiſſo impetu, pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cùm ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum, ſcriptorum ſimilitudine, & vi concitata. 6 In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maximè, quæ C. Carbonem noſtrum illum inimicum ſolitum eſſe uti ſciebam, ut aut verſibus propoſitis, quàm maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, *verbis aliis* quam maximè poſſem lectis pronuntiarem. ſed poſt animadverti, hoc eſſe in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujuſque rei propria, quæque eſſent ornatiſſima, atque optima, occupaſſet, aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi fortè propoſuiſſem ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe: ſi aliis, etiam obeſſe, cùm minus idoneis uti conſueſcerem. Poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Græcas orationes explicarem. quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latine redderem, non ſolùm optimis verbis uterer, & tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova noſtris eſſent, dummodò eſſent idonea. Jam vocis, & ſpiritus, & totius corporis, ipſius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm *laboris*: quibus in rebus habenda eſt ratio diligenter, quos, imitemur, quorum ſimiles velimus eſſe. Intuendi nobis ſunt non ſolùm oratores, ſed etiam actores, ne mala conſuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus. Exercenda eſt etiam *memoria*, ediſcendis ad verbum quam plurimis & noſtris ſcriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non ſanè mihi diſplicet adhibere, ſi conſueris, etiam iſtam locorum, ſimulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio eſt ex hac domeſtica exercitatione, & *umbratili*, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in caſtra, atque aciem forenſem. ſubeundus uſus omnium, & periclitandæ vires ingenii: & illa commentatio incluſa in veritatis lucem proferenda eſt. Legendi etiam poëtæ

1. *Diſpenſare atque componere.*] Sic Pall. omnes & primitus cuſi. vulgata eximie *diſponere*.

2. *Ea exercitatio quædam.*) Pall. nihil variant, niſi quod unus indicet, alias legi *quidem*. Lambinus excudit, *præterea exercitatio quædam*. Guilelmius putabat legendum, *& exercitatio*, &c. P. Manutius publicavit, *ejus exercitatis quadam*, &c.

3. *Ingrediuntur in ſtadium*, &c.] Haud aliter Lambini liber ſcriptus, ſi non fallit. nam ſane Pall. omnes, *ad ſtadium*.

4. *Ut verè dicam.*] Memmii liber alter *verum*. quod præpoſuerim priori ſcripturæ.

5. *Cùm remiges inhibuerunt.*] Hæc eſt lectio omnium Pall. Lambinus reponit *ſuſtinuerunt*.

6. *In quotidianis autem concitationibus.*] Non abit ab hac ſcriptura editio vetus, & Pall. noſtri. poſt cuſa, *cogitationibus*. P. Manutius edidit *commentationibus*.

1. Elicien-

ac doctores & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, 1 eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. jura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: 2 libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos: quo tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcumque patrem familiàs arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset. (rr) Hæc cùm Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celeriùs esse multo, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum: (ss) Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis? (tt) Immò id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit: & sic *evolavit* oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locuplerem, ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus 3 constructis, ac reconditis: sic modò in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi: sed ea cùm contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè 4 nosse, ac vidisse. (uu) Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam 5 domum plenam ornamentorum villamque venisses? si ea sepositа, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim 6 si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi *per transennam* prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. (xx) Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium, *impedit pudor* ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan *puerorum elementa* videantur, exquirere.) 7 sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & peranguste referstit in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. (yy) Ego mehercule, inquit Mucius, ante vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc verò, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contingit, 8 ne gravere *exadificare* id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo. (ff) Enimverò inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, actuis auribus. (aaa) 9 An tu, inquit ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, 10 de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso jure civili? 11 hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem numquam videram. (bbb) Potes igitur, inquit Crassus, (12 ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cùm in campum properaret & ridens, & stomachans Scævola, cùm Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, CAVSA CADERE liceret? Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, *subsitia adversarij*, liberaretur? (ccc) Ego verò istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modò oratoris nomine, sed 13 ne foro quidem dignos putarim. (ddd) Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, 14 sed juris civilis prudentia: quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat? quod cùm impetrasset causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione: neque *intelligebat*, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætore urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, 15 ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cùm peteret, 16 exceptione excluderetur, QVOD EA RES

1 IN

---

1. *Eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, &c.*) Palat. sext. & octav. *atque discendum jus.* tert. quint. sept. *eliciendum atque perdiscendus jus civile, &c.* Pall. prim. & secund. item Pith. & Memm. non migrant à vulgato, quàm quod præferunt, *eligendum.*

2. *Libandus etiam ex, &c.*) Hanc lectionem amplectuntur Pall. numero octo; unus solum habuit *liberandus*, quod Lambinus invenit in quatuor mss.

3. *Constructis ac reconditis.*) Reposuit Lambinus *restructis*, libris, ut inquit, omnibus reclamantibus, veritate ipsa flagitante. à quo seorsim secutio una cum Gulielmio.

4. *Nosse ac vidisse.*) Pith. Memm. Pall. pr. *invidisse.* probo. dicta enim *invidia*, quod nimis accurate quid intueatur, &c. Gulielmius putabat tamen primitus fuisse *intervidisse.*

5. *Domum plenam ornamentorum villamque.*] Est à Pal. prim. nam editio prima *vel villam*, sequentes *illam*, sed male; omnes enim scripti *ullam* aut *villam.*

6. *Si esset familiaris: similiter nunc petis.*) Haud secus Pall. aliquot & Pith. prius impressi, *esses*, & *petes.*

7. *Sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, &c.*) Pal. pr. ac secund. item Memm. & Pith. *sed tu hanc nobis veniam Scævola perfice, &c.* neque displicet. sic. & supra cap. 21. *date nobis hanc veniam, ut ea qua sentitis, &c.*

8. *Ne gravere exadificare opus.*) Ita Pall. duo priores, & Gallicani; nisi quod ii omnes *exadificari.* vulgatum, *ne gravare exadificare id opus.*

9. *An tu, inquit ille, &c.*) Lambinus, *Ain tu? inquis ille*, quod & in Pal. sept. nam oct. *Quin tu, inquis.*

10. *De naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur.*) Pro istis omnibus solum est in Memmiano & Palat. prim. ac. sec. *de naturis, quomodo hominum mentes & incitarentur & reprimerentur* & forsan cetera sunt à librariis.

11. *Hanc enim ego omnem, &c.*) Sic ferè Pall. at enim Memm. *hanc ego ea omnem, &c.* forte, *hanc ego ante omisem*, inquit Gulielmius. est in Pal. oct. *hanc enim ego meam omnem, &c.*

12. *Ut alia omittam innumerabilia, & ad ipsum.*) Ita duo Pall. prim. & unus Memmianus. nam alter & Pith. *ut ad ipsum.* recepta lectio, *ut alia omittam qua innum. & ut ad ipsum.*

13. *Ne foro quidem dignos putarim.*) Mss. & editi interserunt, *vix.* quod admitti posse putabat Gulielmius.

14. *Juris civilis prudentia.*) Pal. pr. sec. Tol. Pith. Memm. *scientia*, quod forsan hoc convenientius.

15. *Ut illi unde peteretur.*) Iidem libri *illud*: statim etiam pro, *vetus atque usitata exceptio daretur*, habet Pith. *proventus atque exceptio daretur.* Memm. & Pal. pr. *tempus atque exceptio daretur* Tol. *locus atque exemptio daretur.* Explicat locum istum Hotoman. tit. de exceptionibus in Institutionibus Justinianeis. item eod. loci Cujacius.

16. *Exceptione exclud.*) Sic Pall. duo, & Memm. ac Pith. vulgatum, *ne exceptione.*

2 In

IN IVDICIVM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc *personam* susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, cùm multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto; 2 quòd cùm P. Scævola frater esset, solitus ei persæpe dicere, NEQVE ILLVM in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) neque se antè causas eorum tractare, atque agere cœpisse, quàm *jus civile* didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, 3 quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re jamdudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: 4 sed tamen idem hoc semper jus civile contemsit, verùm quoniam sententiæ, atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonii in credibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur etiamsi hac scientia juris *nudata* sit, 5 posse se facilè ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros verò non dubitabo primùm inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, 6 testamentorum ruptorum, ceteratumque rerum innumerabilium jura versentur, cùm omnino, quid suum, quid alienum: 7 quare denique civis, an peregrinus: servus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est *impudentiæ*. Illa verò deridenda arrogantia est. IN MINORIBVS navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremeis, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cùm in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula; cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citiùs hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quàm illius *militia*? de cujus morte, cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cùm miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam testamento exheres filius. 8 Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, POSSETNE paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem neque exheredem scripsisset nominatim? Quid, quæso, de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cùm Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem *nominis* hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum? Quid quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? qui Romam in exsilium venisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa *jus applicationis*, obscurum sane, & ignotum, patefactum in judicio, atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio private causam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cùm enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque serviret quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid tulisset *incommodi* in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cùm ædes L. Fufio venderet: in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem simulatque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, 9 cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis esset *procul*, mutari lumina putabat. Quid verò? clarissima M. Curii causa, 10 M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua exspectatione defensa est? cùm Q. Scævola, 11 æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maximè limatus, atq; subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque NISI POSTHVMVS, & natus, &, antequàm in suam tutelam veniret, mortuus esset, 12 heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum, heres institutus: 13 ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, SI FILIVS non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrûm in ea causa, in auctoritatibus, in exem-

1 *In judicium antea venisset.*] Vulgata intruserat negativam. sed abest omnino *Pall.* duobus, item Memm. & Pith. videtur Hotomanus lib. VIII. observ. cap 3.

2. *Quòd cum P. Scævola frater esset.*] Sic quidem etiam Pall. pr. & Pith. ac Memm. sed reliqui, *Scævolæ*, præter Pal. sec. in quo tantum, *quod cum P. Scævola esset.* adeo ut non videatur negligendus Tosani collegii liber, in quo. ut monuit Suffridus noster, *quod cum P. Scævola superfuisset, &c.* de quo consulatur Gulielmius lib. II. verisimilium cap. 4.

3. *Quantam illa tempora, &c. ferre maximam potuit.*] Pal. pr. sec. *quantæ*, item *maximè*. quomodo & Pith. Memm. placuitque Gulielmio; qui præterea è Tosano revocabat, *efferre*.

4. *Sed tamen idem hoc semper jus, &c.*] Legendum potius arbitrabatur hic Gulielmius, quam, ut contra mss. transponeremus cum Lambino, *idem semper hoc jus*.

5. *Posse se facile ceteris armis, &c..*] Pronomen istud inserendum autumabat Gulielmius; extatque differre in mss. Pall. posterioribus omnibus; item in editione principe.

6. *Testamentorum ruptorum.*] Delevi quod sequebatur in vulgatis, *aut rapturum*, quod non extaret in Memm. aut Pith. solumque haberet Pal. sec. *testamentorum rapturum*. primus verò ac Tosanus, alterque Memmii; *testamentarum raptorum aut raptorum*; ut appareat appositum à scribis prælectione variante.

7. *Quare denique.*] Gallicani & Pall. duo priores, *quare demum*. Lambinus abjecit, *quare*.

8. *Nempe in ea causa.*] Dictio *Nempe*, non apparet in Pall. duobus, aut totidem Gallicanis; & resipit certè glossam.

9. *Cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis, &c.*] Editio prima interjecit; *officeretur via*, quod & in aliquot Palatinis, sed syllaba minus, ii enim *officeret via*. Camerarius illud *via* mutabat in *illa*, ut applicaretur *particulæ*. at Pal. pr. habet, *efficeret, sua quamvis*: ut securissimum putarem adhærescere lectioni receptæ, quæ & remansit in pluribus Pall.

10. *M. que Coponii.*] Ita Pall. posteriores. at pr. *M. que Ceji.* sec. & Memm. *M. que Copii.* Pith. *M. que Capi.* Memmianus alter chartaceus, & *M. Quinti Caponis*.

11. *Æqualis & collega meus.*] Pall. priores, & Gall. *collega ejus*.

12. *Heredem eum esse posse.*] Sic Pall. priores. nam posteriores inserta negativa, *esse non posse*, quod ait Camerarius exstare in Victoriana, defendique posse ratione Linguæ Græcæ qui duæ negativæ affirmant; is videatur.

13. *Ego voluntatem defenderem, &c.*] Consulatur & heic Camerarius.

plis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari? Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum quæ sunt innumerabilia, capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cùm eum propter *invidiam* Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset: P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de senatu jussit educi, quòd eum civem negaret esse: quia memoria sic esset proditum QVEM PATER suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentionemque majorem, quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos *servisset* ex populo fœderato, seseque libertasset, ac posteà domum revenisset: quæsitum est apud majores nostros, 1 num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem. Quid? de *libertate*, quo judicium gravius esse nullum potest: nonnè ex jure civili potest esse contentio, cùm quæritur, is, qui domini voluntate census sit, 2 continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cùm uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cùm quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre: quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non *novis nuptiis*, fieri cum superiore divortium in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis *ignorantem*, erectum & celsum, alacri, & prompto ore, ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Et, quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris, magna, ac difficilis, tamen *utilitatis* magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, ó dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, *nullius* artis faciliorem sibi cognitionem videri, quod quidem certis de causis 2 à plerisque aliter existimatur: primùm quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa, *pervulgari* artem suam noluerunt: deinde, posteaquàm est editum, expositis à Cn. Flavio primùm actionibus 3 nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent. NIHIL EST enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse paullò obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. OMNIA FERE, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus, in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, 3 & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum *philosophi* assumunt, quæ rem dissolutam, divulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sic ergo in jure civili finis hic, legitimæ, atque usitatæ in rebus, causisque civium, *æquabilitatis conservatio*. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plureis. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur, omniaque, quæ sunt vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim *definitio*, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cerneretem. nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt: deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat: tum propriam cujusque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habebitis, magis *magnam*, atque *uberem*, quam *difficilem*, atque *obscuram*. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem undique, 4 repleri justa juris civilis scientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minimè ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita *multis litteris*, aut voluminibus magnis continentur, eadem enim sunt elata primùm à pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò quo facilius percipi, cognoscique jus civile possit, (quod minimè plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo *suavitas*, & delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quòd & verborum, 5 prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, majorum consuetudinem, vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, (nam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc 6 descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus,

---

1. *Num is ad suos postliminio.*] Consulatur Cujacius lib. XI. observationum cap. 23.

2. *Continuo ne, an ubi lustrum conditum, liber sit.*] Restitutio loci debetur Cujaci membranis, qui adeatur lib. XVII. Observ. cap. 20. neque divertit exemplar Pithœi, in quo, *an tibi lustrix conditum, liber sit.* Nam Memmii unus, *an ubi jam ter lustrum conditum, liber sit*, alter verò *continuo ne an tribus lustris conditis libre sit*; quod & in Pall. pr. sec. tert. oct. item nono; nisi, quòd & is præterea præmittat vulgatam; hoc modo: *si non sit conditum lustrum? continuo ne an tribus lustris conditis liber sit*, quomodo item restat in editionum prima, nam posteriores, *si, quando sit conditum lustrum sine libre.*

3. *A plerisque aliter existimatur.*] Pal. pr. & sec. item Memm. ac Pith. *aliter nominatur*, forsan verius.

4. *Et diffusa late videbantur.*] Memmii liber, *diffusa lata*, Pith. & Pal. sec. *diffuse latere*, unde putabat Gulielmius rescribendum, *omnibus diffuse latere videbantur.*

5. *Repleri justæ juris civ. scientia.*] Pall. posteriores, item editio antiqua, *ipsa*, priores item Pith. & Memm. *replere ipsam juris civ. scientiam*, quod amplectendum existimabat Gulielmius, aut certè examinandum.

6. *Prisca vetustas cognoscitur.*] Pith. *vetustate prisca cognoscitur*, quod præposuerim alteri, etsi isthæc cum sequentibus habeam pro inquinatis, nam ubi mox habemus, *sive quis civilem scientiam contempletur*; Palatinis nullis adest illud *contempletur*, præferuntque posteriores *quod*, non *quis*. Pithœanus verò exhibet, *civili scientia, quam, &c.*

7. *Descriptis omnibus civitatis utilitatibus.*] Pith. Memm. Pall. pr. ac sec. non exhibent illud *omnibus civitatis*.

cibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hosce habet fonteis omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur, ex his enim & dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, justus, atque honestus *labor* honoribus, præmiis, atque splendore decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coërcere omneis cupiditates, nostra tueri, ab alienis menteis, oculos, manus, abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio: BIBLIOTHECAS mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fonteis, & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac, si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam, sapientissimus vir *immortalitati* anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primùm nobis *mens, mos, disciplina*, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrùm, vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiam, & voluptatem, quòd, quantum præstiterint nostri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges *conferre* volueritis. Incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pænè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominum nostrorum prudentiam 1 ceteris omnibus, & maximè Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam. Jam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, *mercedula* adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos κηρυκικοὶ vocantur: sic in nostra civitate contrà amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sit appellatus à summo poëta est.

Egregiè cordatus homo, catus Ælius Sextus:

multique præterea, qui cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure, auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solùm ad causarum usum forensem; sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cùm me vires (quod ferè jam tempus adventat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. QUID EST enim præclarius, quàm honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, *undesibi*, si non *populi*, & *reges*, at omnes sui cives *consilium expetant*,

Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consilî
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus Jurisconsulti, totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valitudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur. Jam verò illi non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis, atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & *vetustatis exempla*, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis, atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut antè diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in rep. subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primùm sit ejus artis antistes, cujus cùm ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse *deus* putatur, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam *caduceo*, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum *motum* res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem, vobis, quoniam ita voluistis, fonteis, unde hauriretur, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda: non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium,) sed ut commonstrarem tantùm viam, &, ut fieri solet, *digitum* ad fonteis intenderem. (*eee*) Mihi verò, inquit Mucius, satis, superque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum ajunt dicere, *perfectum* sibi opus esse, siquis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse quàm bonos viros iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cùm illa te & non contemnere, & didicisse, confiterere, ea si paullo latius dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum: sed *vias* earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi *mysteria* enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius, nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. (*fff*) Pero igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus quas à te quæri vides, sentias. (*ggg*) Deprehensum equidem me, inquit Antonius,

1. *Cæteris omnibus, &c.*) Recepta lectio, *hominibus*; sed nostram propugnant Pall. omnes.

nius, planè video, atque sentio, non solùm quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, *succedam*, id me nunc isti vitare non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quòd idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur ornata oratio, neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaque illa quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cùm vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. (hhh) Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, *quid illud sit*, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent. Nam, si fortè quæreretur, quæ esset *ars imperatoris*, constituendum putarem principiò, quis esset imperator: qui cùm esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterque exemplis Africanorum, & Maximorum, Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam, usum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus *utilitas reip.* pararetur, augeretur, que, teneret: iisque uteretur: hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabileis alios cùm ex nostra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quæreretur, quisnam *juriconsultus* verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. Ælium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. *Philosophi* denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pænè profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. *Oratorem* autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus immensis pænè describere. nam & *civitatum* regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cùm sæpissimè tibi senatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas: jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram *vultu* ipso, aspectuque conterreat: qui quamquàm est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur. Neque verò, siquis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, 1 aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. NEQVE ENIM est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus, ne amplius, quàm singulas artes, nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & jutis peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, 2 & duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit: eademque ratione dicantur, &, quos 3 φυσικὸς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne *philosophi* quidem: ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omneis artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, SIT BONI ORATORIS multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cùm eo maximè vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas *ætates* videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & gravis, cùm

iratum

1. *Aliquam scientiam dicendi copia est consecutus.* Lambinus, *illam scientiam*, sed præter mss. nostros, in quibus tamen, *aliquam scientia dicendi copiam est consecutus.*

2. *Et duodecim scriptis.*] Non aliter etiam Pall. nostri. ut & in suis reperarat P. Victorius, egregieque vertur libro 7. Var. Lectionum cap. 30. 3. φυσικὸς Physicus.

iratum adversatio judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam quòd nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in judicium mentibus concitent, scelus eos netarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocreis, ac potiùs leveis motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine, mala ac molesta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit: Itemque ea, quæ vulgò expetenda, atque optabilia videntur, dicendo ãplificat atque ornat, neque vult ita *sapiens inter stultos* videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut Græculum putent: aut etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos molestè ferant: sed ita 3 peragrat per animos hominum, ita sensus, menteisque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat orationc, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter se jungi, copularique possint: an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quærimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent. Teneat oportet *venas* cujusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, sensusque degustet. philosophorum autem libros reservet sibi ad hujusicemodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, *novam* quandam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quæ dicenda de justitia putabat, à vitæ consuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis, atque in civitatibus: quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAVCIBVS EORVM, QVORVM CRVDELITAS NOSRO SANGVINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE, NISI VOBIS VNIVERSIS, QVIBVS ET POSSVMVS ET DEBEMVS. Omitto miserias, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis esse non potest: omitto fauceis, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: servire verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque ETIAM, si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, non modò senatum servire posse populo, sed etiam debere, quis philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas tradidisset? Itaque hæc cùm à te *divinitus* & ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter & flagitiosè dicta esse dicebat. Idemque Ser. Galbam, quem hominem 2 probè nosse, & commeminisse se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cùm M. Cato Galbæ gravis atque acer inimicus, asperè apud populũ R. & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis expoluit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi *recordatione*, & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat, quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi *pueris & lacrymis* usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cùm esset ille vir exemplum, ut scitis innocentiæ: cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modò *supplex* judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem, auctoriùs causam dici suã 3 quàm simplex oratio veritatis ferebat. Paullum huic Cottæ tribuit partium, discrtissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. Quid situ tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, addicendi copiam, petendum esse paullo antè dicebas, &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset *vis orationis* tuæ: nunc talis vir amissus est, dũ causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est quæstus, nemo remp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio supplosit, credo, ne stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed *magister*, aut dominus videretur esse judicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, *ut, si mihi* calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solùm *primis sententiis*, quibus tantùm statuebant judices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si staus capitalis non esset, 4 quasi pœnæ æstimatio. ex sententia, cùm judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates esset, respondit, *sese meruisse*, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei vi-

1. *Peragrat per animos hominum.*] Lambinus expunxit, *per*; non necessariò, & nolentibus mss.

2. *Probè nosse & commeminisse &c.*] In Pall. nostris non invenio *nosse &c.* abfuitque charta ceo Memmii. nam alter membranaceus hoc erat mutilus, ut & Pithœanus.

3. *Quam simplex oratio veritatis ferebat.*] Ita Pall. omnes, nisi quod ratio abesset *veritatis*. retro vulgati, *ratio*, præter edd. antiquatas.

4. *Quasi pœna existimatio. ex sententia, cum judicibus, &c.*] Lambinus reposuit, *hæc sententia*, sed præter libros scripros, qui nihil variant, nisi quod, *pœna ea æstimatio ex sententia*. unus, *pœna destimatio*. editio pr. habet, *quasi pœna, ea æstimatis & sententiam cum judicibus*.

actus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur: qui honos apud Græcos maximus habetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent, qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cùm ille damnatus est nullam aliam *ob culpam*, nisi propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris. tum, quum dicebas, videbam. Primùm Scævolæ te dedidisti, quem, omnes amare meritissimò pro ejus eximia suavitate debemus: cujus artem 2 cùm indotatam esse, atque incomitatam, & incomtam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ, laborisque consumseras, cùm ejus studii tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. sit sanè tanta, quantam tu illam esse vis, etenim sine controversia & magna est, & latè patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives 3 ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo, & *alieno ornatu* velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concesso, & tradito spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eumdem esse consultum, præclaras duas artes constitueres, atque inter se pareis, & ejusdem socias dignitatis nunc verò jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimus: oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus, & acutus, præco actionum, 4 *cantor* formularum, *auceps* syllabarum. Sed qui 5 sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamque adjunxisti. Quòd verò *impudentiam* admiratus es eorum patronorum, qui aut cùm parva nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cùm ea nescirent, nunquamque didicissent: utriusque rei facilis est, & promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis 5 erctum cieri oporteat, nesciat, idem hercundæ familiæ causam agere nō possit. Nam quòd maximas centumviraleis causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cùm hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non *sua arte*, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisseque ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui cùm Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo *verum* magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondisse video. deinde ipsum Crassum manu prehendit: Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille *fidenter*, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè, & copiosè, multas similitudines afferre, multaque pro *æquitate* contra jus dicere; atque illum, cùm differendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse: actamen concessisse Galbæ, disputationem sibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. NVM QVIS eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem 1 juris incontroversi ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori, ejus partis, quam cumque defendat, auctorem aliquem invenire: à quo cùm *armentarias hastas* acceperit, ipse eas oratoris lacertis, viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curii defendisti: nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia. (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cùm & illud *nimium acumen* illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitasset: *nasci prius oportere, quàm emori*: cumque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acutè, sed etiam ridiculè ac facetè: ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate cōjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptū videretur? quā legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut SCRIPTVM plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem

---

1. *Cum indotatam esse atque incomitatam, &c.*) Quidam docti putant hinc alienum, *atque incomitatam*, sed minimè est. respicit enim ad mulieres, quibus comites & pedisequæ; ut vel nocum ex Amphitruone Plauti.

2. *Et studio etiam hodie præsunt.*) Retulit Lambinus habuisse mss. duos amplius, *ei studio & semper præfuerunt, & etiam hodie præsunt.* & ita quidem editi à P. Victorio, neque multo secus prima impressio: sed nihil eorum præferunt exemplaria Palatina septem. primus enim liber ac secundus hoc æque, ut Gallicani, mutilantur.

5. *Cantor formularum, &c.*) Editio vetustissima *cantor*, quod & in Palquinto, sexto, oct. nono, item uno Memmiano, sed prius hæret in ceteris Pall. tert. quart. sept. videturque optius. Bernardus Martinius emendabat e mss. *cantor formularum*; qui consulatur libro IV. Var. cap. 3. Gulielmius maluisset, *prudens altercandi, captor formularum, &c.*

4. *Erctum cieri.*) Castigatio debita P. Victorio; qui videatur libro XXXV. Var. lection capite 1. alludenique eodem membranæ Pall.

5. *Iuris incontroversi.*) Est à conjectura Lambini. Pall. enim omnes & prius vulgati, *juris in controversis.*

1. *Manilia-*

tem contulisses, tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur: vel si causam ageres militis, partem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omneis fiere actamentari coëgisset, ut totum illud; UTI LINGVA NVNCVPASSET, non in XII tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quòd *inertiam* accusas adolescentium, qui istam artē primùm facillimam non ediscant; quæ quàm sit facilis jam illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm 1 Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem quòd *amore patriæ* censes nos nostrorum majorum inventa noluisse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus & supplicia vitiis: equidem putabam, VIRTVTEM hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, 2 quàm sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine, nec hebetem, nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac *communi intelligentia* contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim, cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò si de reipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si 3 de tabulis, & præscriptionibus controversia est, contortas res, & sæpe difficileis necessariò perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt veremur, ne ea, si ac ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur *prodesse* oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm *vox*? tamen me auctore nemo dicendi studiosus 4 Græcorum more, & tragœdorum voci serviet, qui & annos compluteis sedentes declamitant, & quotidie, antequàm pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. hoc nos si facere velimus, antè condemnentur ii, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, 5 Pœanem, aut munionem citarimus. Quòd si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, in hac *arte* quotidiani muneris, spatii nobis datur, quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox, & gestus subitò sumi, & aliunde arripi non potest: juris utilitas, ad quamque causam quamvis repentè vel à *peritis*, vel de *libris* depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, 6 cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paullo antè dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum *auctoritate* leges, & jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei Pragmaticum adjutorem dare. Nam quòd dicis senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia, fortasse etiam *peculiæ* magnitudine. sed nos non quid nobis utile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus, quamquam quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice fummus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quòd si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse fallit, quàm multa sint, & quam varia genera dicendi, 7 & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & 8 contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles: veteris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à *litigiosis* hominibus non colatur,

---

1. *Manilianas venalium, &c.*) Secutus sum auctoritatem Antonii Augustini, asserentis ita nomen istud scribi in Pandectis Florentinis. Vulgatur quidem passim *Manlianas*, sed alterum reperi in Pal. quint. & sept. nam oct. habebat *Manulianas*; sextus *Manilianas*; tert. quart. nonus *Mamillianas*, quod & in Memmiano; quibus proxime editio prima, *Mammillianas*.

2. *Quam sit bellum cavere malum.*) Forte *malo*, annotatum ad oram Lambini Gulielmius id rancellavit, adscripsitque, *malum civem*.

3. *De tabulis & præscriptionibus.*) Id est, sine ne præscriptæ tabulæ temporum decursu. male Lambinus, qui suppositi *perscriptionibus*.

4. *Græcorum more, & tragœdorum voci serviet, &c.*) Lambinus fide, trium mss. delevit &, male. certe comparet in Pall. omnibus, præterquem in sept. ubi exstat *aut*.

5. *Pœanem aut munionem.*) Haud multum divertunt ab hac lectione Pall. Turnebus conjecit *minurtionem*, stabilitque libro 1. Adversar. cap. 12. Aliis placet *nomotum*.

6. *Cum ipsi sint peritissimi.*) Nihil discrepant mss nostri. Lambinus substituit *imperitissimi*, ita tamen ut hujus mutationis nullam faciat mentionem in Notis.

7. *Et quod haud sciam, &c.*) Lambini editionibus inolevit sphalma typographicum, *aut faciam*: quod ferri non potest.

8. *Contentio probatur.*) Pall. plures *probabatur*, nescio utrum dicam potius.

colatur, à ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. SVBSIDIVM enim bellissimum existimo esse senectuti, otium. Reliqua verò etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, siquando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, 1 familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modò hortatus es) omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur, sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati: sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subitæ ad præpositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac *stilus* ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrûm quasi quendam esse Roscium: dixistique, non tam ea, 2 quæ recte essent, probari, quàm quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video, tenet enim *res ipsa*, atque causa, at Æsopum, 3 si paullum irrauserit, explodi. *A quibus* enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud revertar; sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere, is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque ceteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, nocteis & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Athenienſem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primùm *impedimenta naturæ* diligentia, industriaque superarit: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cùm spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat: neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: ceteraquæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atq; munere sejuncta esse arbitror. *(iii)* Hæc cùm Antonius dixisset: sanè dubitare visus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. *(kkk)* Tum Crassus Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atq; haud scio an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramq; partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neq; quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cùm censebam, oratorem, præsertim *in nostra republ.* nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paullum requiescet, dum se calor frangat; & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. *(lll)* Placuit sic omnibus. *(mmm)* Tum Scævola, Sanè, inquit, 4 vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium, &, cum exsurgeret, simul arridens, Neq; enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervelliit, quàm jucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVL-

1. *Familiari meo Longino.*] Ita restituit ex alio Tullii loco Nicol. Gruchius. vulgo erat *Longo*, quod & in Pall. aut *longè*.

2. *Quæ recta essent probari, quàm quæ prava sunt fastidiis adhæreſcere.*] Pall. omnes respuunt illa intermedia, *probari quàm quæ prava sunt.* adscriptumque octavo aliter legi, *essent, quàm quæ fastidiis adhæreſcere.* volunt forte *fastidii.* exstat tamen vulgata in editione prima.

3. *Si paullum irrauserit.*] Hac facie citatur à Prisciano, exstatque in Pall. octavo. ceteri adhærent ferè vulgato *irrauserit.*

4. *Vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio.*] Haud secus omnes Palatin. recepta enim lectio *constiterat.* sed verè Lipsius noster libro v. Quæst. Epistol. 17. monuit agnoscere se heic manum malam: quare adhibito scalpello restituit, *constituissem in Tusculanum hodie Lælio*; ut cetera sint à Scholiaste.

1. Quæ-

M. TULLII CICERONIS DE ORATORE, LIBER SECUNDUS.

CRASSVS, CATVLVS, C. IVL. CAESAR, Antonius, Sulpitius, Cotta.

Synopsis libri secundi de Oratore.

a ad o *Antonius susceptо dicendi onere.* p q r s *Artificium sive studium dicendi nullum esse posse ait, nisi os accesserit. Rem facultate praclaram esse, arte mediocrem cum ars sit rerum quæ sciantur, oratoris autem actio opinione contineatur: cum & apud eos qui sciant, & ab iis ipsis qui nesciant, dicatur.* t *Et tamen præcepta quædam peracuta dicendi dari posse ad pertractandos animos hominum & commovendas eorum voluntates. Ea si simul collecta sint, magnam quandam artem aut quasi artem efficere, ut qui ea fuerit assecutus, perfectus sit orator, qui nihil neque præclarius, neque jucundius, planius, subtilius. Oratorem illum versari in consiliis rerum maximarum dandis, in invitandis hominum animis, moderandis, cohortandis, dehortandis, in vituperio, laude, accusatione, consolatione, historiæ cognitione. Ceterarum artium homines ornatius sua dicere, siquid ab hac arte didicerint. Oratorem sine eloquentia munus suum præstare, aut nomen suum obtinere non posse: tametsi sine eloquentia cetera artes possint.* u x y *Materiam oratoris quæstionem esse vel infinitam seu generalem: & finitam, seu certam. Hoc genus quæstionis ultimum versari vel in lite ordinanda (hinc judiciale genus causæ) aut in consilio dando (hinc deliberativum) In laude (unde demonstrativum) quod consistit, minus necessarium esse.* z aa *Ex superioribus enim facilè peti posse.* bb cc *aque ut si de testimonio.* dd ee *mandato aliquo sit dicendum si objurgandum, cohortandum.* ff gg hh ii kk *aut historia scribenda (*ll mm nn oo pp qq *quo loco hîc ab Antonio de historiæ legibus, & scriptoribus cum Latinis, tum & Græcis quædam interseruntur) Infinitum genus causæ non rectè à multis explicari.* rr ss *Judiciale genus causæ omnium esse difficillimum.* tt uu *Græcos id causæ genus minus benè tractasse. Nam de infinito genere causæ nulla dant præcepta. Ac licet rectè quinque quasi membra eloquentiæ faciant, (Inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronunciationem) ut & quinque, sex, septemve orationis partes (Exordium, Narrationem, Partitionem, Confirmationem, Digressionem, Conclusionem) quæ tamen præcepta principiorum & narrationum esse voluerunt, eadem sunt & aliarum quoque partium, quum omnibus partibus benevolum, attentum & docilem auditorem facere oporteat, verisimiliter & apertè & breviter sit dicendum. Hoc utilius tradi, ut orator futurus primum tinctus sit litteris, & optima ab optimis discat, ut quid deceat in omnibus sequatur, ut valeat viribus, spiritu, lingua. Imò ut sit vir bonus (In perfectis enim oratoribus superiora requiri, ut & mediocri permittenda quæ velit: Absurdum oratorem, ad aliud studium transferendum esse) Eum qui perfectus orator esse velit debere, forum discendi ludum putare: sed & magistrum, quem imitetur, optimum eligere, & cum optimis se exercere (*xx yy *Tam tsi possit accidere, ut nullius imitatione sibi proposita quidam laudem, sed cum periculo obtineant) AD* INVENTIONEM *hæc quæ sequuntur pertinere causa genus ei vel ab initio spectandum esse. Quæstionem facti infitiatione: Qualitatis, futuri perspicacia: Nominis definitione: scripti controversias perspicuitate tolli atque expelli. Causæ genere cognito, Probationes oratori quærendas esse, quarum quæ contrarem sunt, collocanda tantum: quam re insita, etiam inveniendæ, & ex suis quasi locis eruendæ.* zz aaa bbb ccc *ad* ddd *Vim oratoris, in auditore conciliando, docendo, movendo totam positam esse, quæ orationis lenitatem, acumen, vimque desiderent. Argumentis fidem fieri, quæ ex locis suis eruenda acumine, ratione, diligentia. Acumen ingenii primas: diligentiam secundas obtinere.* eee fff ggg *Artem non esse ostentandam.* hhh *Locorum alios ex sua vi & natura: alios foris assumi. Vel mediocris esse ingenii judicare, quod argumentorum genus cuique causarum generi conveniat. Argumenta ita reperta rectè atque ordine tractari oportere. Inventis quæ ad docendum auditorem efficiant, quærenda esse quæ ad conciliandum,* iii kkk lll mmm & *movendum. Neminem sive oratorem sive histrionem, sive poetam movere, nisi ipse primum sit. Animos conciliari concitatione, & commendatione.* nnn ooo *Motus non passim adhibendos, sed si causa postulet. Amorem enim, odium, timorem: Item, Latitiam, molestiam, Invidiam, misericordiam aliter atque aliter excitari. Refutationem ex iisdem locis, quibus confirmatio petatur, quari. Jocos & facetias plerunque admoveri oportere.* ppp ad zzz *Facetiarum aliam aquabiliter fusam in omni sermone (quæ & cavillatio) alteram acutam & brevem, quæ & dicacitas.* aaaa *Tum Julius sermone suscepto, de Risu disputans, in risu quinque potissimum quæri, quid & unde risus, cujus sit risum movere, & an oratoris: quatenus movendus, & quæ ejus genera. Facetias in re aut dicto seu verbo consistere, easq; variè tractare posse. In verbo sunt ridicula, ut cum aliud expectamus, aliud dicitur, cùm ab adversario verbum exceptum, in eundem infligimus: cum paronomasia usimur: versum aliquem vel proverbium interpolamus, verba immutamus vel invertimus. In rebus verò facetia erunt, si rem ipsam ridiculam aptissime ponemus, si apologo, historia, similitudine, imagine, ridiculis utemur: si obscuritate adhibita alium purgemus: si quid dissimulabimus, si honesto verbo rem vitiosam appellabimus: si ex adversariis oratione aliud exceperimus, quàm ille velit: si videri intelligere nolimus, quod ipsi intelligimus: siquid proferemus, in quo ridiculi sit suspicio. Huc pertinent stomachosa, submorosa, lenta, stultitia falsa reprehensio, conjectura falsa: si ridentur discrepantia, si reprehendemus quasi errantem: si admonebimus, aut consilium dabimus, siquid adversario vel res consentaneum diximus siquid rapiemus præter exspectationem, si id facetè adversario concedemus facilè quod nobis detrahit, si sententia adhibita ridiculum quid dicemus, si posse, quæ fieri non possunt, optabimus: si lentè percontantibus aliud respondebimus. Huc referri exsecrationes, adjurationes, minationes & similia.* bbbb ad gggg *Tum Antonius receptis dicendi partibus, iisque ad Inventionem pertinere explicatis,* DISPOSITIONIS *præcepta afferens, monet initio cogitandum esse, quid primùm sit dicendum, ac quidem de* Exordio, Narratione, Partitione, Confirmatione, Refutatione, Conclusione. *Hæc in genere causarum*

causarum Judiciali, & Deliberativo spectant. Laudativum occupari in testimoniis & funeribus. Laudari hæc, genus, formam, virtutes, opes, divitias, & cætera quæ à fortuna, vel virtute corporis, morum, animi. hhhh iiii *His explicatis de* MEMORIA *disputat.* kkkk *ad* llll *ac tandem disputationis finis imponitur iis, quæ ad* ELOCVTIONEM *&* PRONVNCIATIONEM *pertinent, in librum sequentem rejectis.*

MAGNA nobis pueris, Quincte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ quàm quantum prima illa *pueriti institutione* potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atq; ignarum fuisse: erantque multi, qui, (1) quamquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis eruditendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm: & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat: multa nobis de ejus studio, doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, eruderemur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus ejusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio verò, quamquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus, dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur *pudor*, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare posset, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa *despicere*, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino *didicisse nunquam* putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis, ac temporis, NEMINEM eloquentia, non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere umquam, & præstare potuisse. Etenim cetera ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, & ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, benè sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc *summa* duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, *custodirem litteris*, si ullo modo assequi, complectique potuissem: vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque à *silentio* vindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cùm alter non multùm, (quod quidem exstaret,) & idipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cùm etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi *fingere*, siquid velim, nullius memoria jam refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt: ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium, memoria teste, commendemus. Nec verò te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu *agrestes* putas, insequor ut erudiam: (Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniam sive judicio, ut soles dicere, sive, ut ille patet eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore, à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, sive, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modò in una familia rhetorem, sed pænè in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, *jejunitatem* bonarum artium, possit illudi. Nihil enim, mihi quidem videtur in Crassi, & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum: usum autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. (b) Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora ferè secunda, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repentè eò Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt. Qui cùm inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutassent, Quid vos tandem? Crassus, numquidnam, inquit, novi? (c) Nihil sanè, inquit Catulus, etenim vides esse ludos. sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. cùm ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi, à se Scævolam hinc euntem esse conventum: ex quo *mira* quædam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de

1. *Quamquam ita se rem habere arbitrarentur.*] Retinui omnium Pall. scripturam; inveniteque ita procul dubio etiam in suis Victorius; utpote cum sic expressisset in editione sua primitus cusa, *quamquam non ita sit*, quod secuti Manutius ac Lambinus, ita & quoque chartaceus ms. Memmii, sed non placet.

2. *Cum essemus ejusmodi.*] Lambinus eorum istud delet, regiè ac egregiè Gulielmius litteras transpositis ultimum mutabat in *domi*.

1. *Ita*

de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. 1 Ita frater exoravit meipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus; ut huc secum veniremus. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum, nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat (d) Tum Crassus, equidem, quacumque causa vos huc attulisset, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam: quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quàm hesterno die, placui: magis adeò id *facilitate*, quam alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniistis. (e) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profectò, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare tu ne sis ineptus, me esse judices (f) Tum ille, Ego mehercule, inquit Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. quem enim nos *meptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non sit aptus, idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. itaque quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. ut enim cæteras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an ulla sit major, 2 quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimè disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti fumus. (g) Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se *inculcant auribus* nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & tardò datur, & nunc peropportunè nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis *nullam vitam* esse ducamus? (h) Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inventisse arbitror. Nam & sæculis multis antè gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cùm omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores *discum* audire, quàm philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & gravissimis disputantem philosophum omnes 3 unctionis causa relinquunt ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior, verùm OTII fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audivi, cùm is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter 4 *reputrescere* esse solitos, cùm rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, ut umbilicos 5 ad Cajetam, & ad Laurentum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. Sic enim se res habet, ut, quemadmodum volucreis videmus procreationis, atque utilitatis suæ causa 6 fingere & construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. Itaque illud, quòd ego in causa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. MIHI ENIM LIBER esse non videtur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cùm huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam, quòd addidisti tertium, vos eos esse, qui *vitam insuavem* sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo 7 doctus, & perurbanus, dicere solebat, *ea, quæ scriberet*, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, 8 alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiam scripsit, *Persium non curo legere:* (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus:) *Lælium, Decimum volo*, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos, *malo* enim non intelligi orationem meam quàm reprehendi. (i) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quòd huc venerim

1. *Ita frater exoravit me ipsum. &c.*] Pal. *Ita me frater exoravit, ne ipsi quidem, &c.* probem, si *ipse* mutetur in *ipsum*.

2 *Quàm, ut illi solent, &c.*] Ita editio Victorii, cui accedunt omnes Pall. præter quartum, in quo, *quàm, quod illi solent.* vulgata, *quam illorum qui solent, &c.*

3. *Unctionis causa relinquunt.*] Explicat P. Faber lib. II. Agoniſt. c. 4.

4. *Reputrescere.*] Nihil auscultandum libris Lambini; natum enim illud *reputrescere* à vitiosa scriptura, *repuescere* quæ in Pal. pr. & Memmiano.

5. *Ad Cajetam & Laurentum.*] P. Victorius & Manutii *Lucrinum*. vetustior omnis editio *Laurentum*, quod item in plerisque Pall. nam tert. *Laurentium*, quart. *Laurentinum*. Memmii membranaceus *Laurium*; quod secutus fuit Lambinus, nostrum firmatur Valerii Maximi libro VIII. cap. 8. ubi videantur Pighii nostri Notæ.

6. *Fingere & construere nidos.*] Pithœanus ambœque Gallicani *effingere*; quod & in Pal. pr. & tert. qui præterea *construere*; alterum tamen restat in ceteris omnibus.

7. *Doctus & perurbanus.*] Memm. membranaceo & Pith. item Pal. pr. non adest, *doctus &*, poteramusque eo carere. sed neque iidem postea agnoscunt. *ea quæ scriberem*, meo animo rectè.

8. *Alteri plus fortasse quam ipse de se? quo etiam scripsit.*] Memmii membr. *alteri alind.* Pith. *alteri alium.* Pal. pr. *alteri alter*; quod ultimum placet, rescribendumque certe eorundem fide, item Memmii præterea chartacei, atque editionis primæ: *quam ipse: de quo etiam scripsit.* nam quæ Lambinus adhuc attexuit, in nullo sunt exemplari scripto.

rim, nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse parteis, ut de tota eloquentia differat, quemque jamdudum Cotta, & Sulpicius exspectant? (k) Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere pàtiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. (l) Quidnam? inquit Catulus. Ut hìc sitis hodie. (m) Tum, cùm ille dubitaret, 1 quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquid Julius, pro utraque respondeo: sic faciemus: atque istà quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. (n) Hic Catulus arrisit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram: & hic apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit (o) Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: (p) & ille, Audite, inquit, hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis litteris eruditum, & eo quidem loquar confidentius, quòd Catulus auditor accessit: cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, *docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici*, quid de omni genere dicendi sentiam. (q) Hic posteaquam arriserunt, (r) Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. *Ars* enim, earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò ut Crassus contra medicat aliquando, aut ego contra Crassum, cùm alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrûm eadem de re aliàs aliud defendat, cùm plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. (s) Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse usurus. Exortus es enim non gloriolæ magis, ut tu putas, à veritate, quàm à nescio, qua dignitate. (t) Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & 2 ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam siquis volet *magnam quandam artem* esse dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temerè, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id quitoto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis: ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, 3 possem vobis exponere: Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit: tamen NIHIL esse perfecto oratore præclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus 4 moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? quî actor 4 in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici, graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis actius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando? *Historia* verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque *insignibus*: aut si via ulla, nisi ab hac una arte traditur, aut argumentorum aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cùm aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium. sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modò eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi etiam *sine doctrina* aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cùm videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. (u) Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen mihique ignosces. *Non enim possum, quin exclamem*, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cùm exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè: quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet, debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, *disertè dicere*, idque siquis in alia arte faciat, cum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliyit, hominemque reddidit, nam hesterno sermone, unius *cujusdam operis*, ut ait Cæcilius, *remigem aliquem, aut bajulum*, nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, 5 atque inurbanum. x Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor, debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere,

1. *Quod ad fratrem promiserat.*] Miror cur lectionem istam vexet Lambinus, restantem in omnibus Pall. editionibus.

2. *Ad excipiendas eorum voluntates.*] Nihil muto, Pal. tamen pr. *explicandas*. Pith. & Mcanm. membr. *expediendas eorum voluptates*.

3. *Possem vobis exponere.*] Idem tres, *possum vobis exquirere*, quemadm. & supra excludunt, *propter excitationem aut*, quod tamen in Pall. aliis.

4. *Moderata orationis pronunciatione dulcior.*] Triga eadem, *moderata orationis dulcior*, ut apparet librarios aliis aliisque usos exemplaribus. Pal. tert. habuit à manu prima, *moderata orationis dulciter*, sine verbo altero.

5. *In imitanda, quam orator in suscipienda.*] Tres illi utramque omittunt præpositionem; secutusque id est Lambinus.

6. *Atque inurbanum.*] Sic Pall. septem, Pith. & Memmii chart. at ejusdem membr. item Pal. pr. habent illud Lambinianorum codicum, *urbanum*, quod ultimum retinet Gulielmius, adducitque illud Varronis lib. 1. de re rust. cap. 2. *arcessitus urbanus*.

1. *In*

ere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum *muneri* velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur: unum infinitum, alterum certum. *Infinitum* mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia: expetendine honores. *Certum* autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur: cujusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut 1 in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. *(y)* Quidnam? inquit Catulus, an *laudationes*? id enim video poni genus tertium. *(z)* Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omneis, affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primùm *mulieri* hunc honorem in nostra civitate tribunum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat quis est qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? politis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis fuæ, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, QUAE NATURA, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pari vinci, non posse: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse *fortunæ bona*. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, vitium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, 2 sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. *(aa)* Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. *(bb)* Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & *testimonium* sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratiùs, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illo tribuno plebis pro republica restitissem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? *(cc)* Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. *(dd)* Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, idcircò pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? *(ee)* Minimè verò, inquit Catulus, non enim deerit homini disertò in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus, & causis comparata. *(ff)* Ergo item, inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paullo antè, (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. *(gg)* Planè, inquit Catulus, assentior. *(hh)* Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti homines in dicendo putas esse historiam scribere? 3 *(ii)* Si, ut Græci scripserunt summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore satis est non esse *mendacem*. *(kk)* Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initiò scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omneis singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, ii qui etiam nunc *Annales maximi* nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, *brevitatem*. Paullulum se extexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. *(ll)* Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni, & æquabili perpolivit illud opus: sed ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. *(mm)* Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cùm ad cetera res illustreis, tum *ad scribendam historiam* maximè se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omneis dicendi artificio, mea sententia facilè vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum propè numerum *sententiarum* numero consequatur: ita porrò verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cùm à republica remotus, atque, id quod *optimo cuique* Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est

1. *In lite ordinanda.*] Ita Pall. præter prim. & Pith. & Memm. membr. qui *ornanda*. Gulielmius emendabat *tranda*.

2. *Sapienter caruisse.*] Lambinus quidem *patienter*, sed nolentibus mss. neque necessario, quidquid dicat.

3. *Si ut Græci &c.*] Est à Pall. nostris posterioribus, admisitque item Victorius. nam priores, *sicut &c.* ut vulgata.

Syracusius Philistus, qui cùm Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò, quasi ex clarissima rhetoris *officina*, duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: causas omnino numquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, pòst ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; & hic quidem rhetorico pænè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus: & qui illum imperum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa, compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem *(nn)* Hæc cùm ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quàm propriè de uno quoque dixit? *(oo)* Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantum. *(pp)* Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed *delectationis causa*, cùm est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, CVM in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cùm istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum 1 cantu quasi colorari. Sed ne latiùs hoc vobis patere videatur, hæc tuntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt, à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, DECEPTVS INDICIBVS librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustiis, & concisis disputationibus illigati. *Poëtas* omninò, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere, cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximũ neq; tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorũ præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, PRIMAM esse historiæ legem, nequid falsi dicere audeat? deinde nequid verè non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ædificatio autem exædificatio, posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solùm quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cùm de *eventu* dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cujusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, fusum atque tractum & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, 2 præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur. addat, siquis volet, etiam laudationis; Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæcumque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit 3 solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat hoc onere susceptо recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solùm de iis controversiis, quæ temporibus, 4 & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus: sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum 5 oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute, de justitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit *circumscripta* modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent, ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, & simpliciter & splendidè, 6 sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumque rerum 7 nulla à me præcepta ponentur; sic statuo, ut in ceteris artibus cùm tradita sunt cujusque artis *difficillima*, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, 8 posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem, aut taurum, pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: NEQVE

EST

---

1. *Cantu quasi colorari.*) Mire dictum, nihil tamen variant Pall. nisi quod primus præferat *cantum*; quintus verò totum istud omiserit; habeatque *sensio orationem meam illorum. Sed ne, &c.* quod examinabunt Ciceronis amatores. nam plura sanè ei adficta sunt, quam vulgus putet. Sic supra, ubi est, *studiosius legerim*, est in libris nostris *legerem*, est *legerem*, est *legere*: ut suspicer ferè, duas eas voces additas à librariorum manu.

2. *Præcepta, admonita.*) Lambinus publicavit, *monita*. verum retinent alterum omnes membranæ. Gulielmius conjiciebat, *aut monita*. non ineptè.

3. *Solis magnitudo.*) Pal. pr. sec. item Memmii membranaceus acl. Pith. *alia plenitudo.*

4. *Personis notæ sunt.*) Sic Lambinus, libris ut ait reclamantibus. non sequor.

5. *Oratori volumus adjungere.*) Pal. pr. *oratorie esse volumus, adjungemus.* & verè illud *adeungamus*, exstat item in Pal. sec. & Pith. nam Memm. membran. *adjungamus.*

6. *Sine ulla serie disputationum, &c.*) Quinque hæ voces non conspiciuntur in Pall. duobus illis, aut alterutro Gallicano.

7. *Nulla à me præcepta ponentur.*) Quadriga eadem, *patentur.*

8. *Posse eum cujusvis.*) Lambini lectio, quàm libris acceptam fert; non comparet in Gallicanis Gulielmii, aut Palat. meis novem.

1. Simi-

257 omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum, & ceterarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur: 1 similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum menteis, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam seperatim facere didicisset. *(qq)* Tum Catulus: Præclarè mihi vidêris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, 2 quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solùm genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. *(rr)* Non est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm *(id quod est majus) expertus.* Omnium ceterarum rerum oratio mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis *exitu, & victoria* judicatur, ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est, cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum, accedat oportet *actio* varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena varietatis. In his operibus siquis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora facere discat, laborabit. *(ss)* Tum Catulus: Quo ista majora, ac mirabiliora feciſti, eo me major exspectatio tenet; quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur, non quò mea quidem jam interfit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicum, vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum *cognoscendi studio* adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cùm ipse numquam ullum judicium adspexeiit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cùm Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul: proque eo, quòd ejus nomen erat magna apud omneis gloria, invitatus esset ab hospitibus, ut eum, quem dixi, si vellet audiret: cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cùm ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret. hîc Pœnus, non optime Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se delitos senes sæpe vidisse: sed qui mafiis, 4 quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. Quid enim aut *arrogantius*, aut *loquacius* fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. *(tt)* Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt, facilè omneis perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse *minus pœniteat.* dimitto autem eos non tam contumelioſe, quàm philosophum illum Hannibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas parteis, in causæ controversiam, & inquæstionis. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controversia: Quæstionem autem, 4 rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirùm silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve parteis, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim *exordiri* ita ut eum, qui audias, benevolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem *narrare*, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: Post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi *peroratonem* collocant: alii jubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim concinnè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilem autem; non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum, cùm doceo, & explano: attentum verò, crebrò tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus.

1. *Similiter arbitror.*] Memmii chartaceo abest *arbitror*, Gulielmio volente.

2. *Quid si iam si non, &c.*) Ita mss. omnes & editio Victorii, imò adeo primus cusi: ne id, cum Lambino, Roberto forte Stephano imputemus

3. *Quam Phormio deliraret.*) Pall. duo & Pith. item Memm. *delectaret.* neque ab eo abhorruisse videtur Gulielmius.

4. *Rem positam in infinita dubitatione.*) Stant ab hac lectione Pall. posteriores. primus habet, *rem positam in infinita divisionis dubitatione.* secund. *rem positam infinitam divisionis dubitatione*; quomodo & Pith. nam Memmianus *infinitam distionis dubitatione.* Lambinus exhibuit nobis *in disceptatione finita rerum controversarum.* unde id sumserit, ne memini quidem verbulo.

1. Tim-

Jam verò narrationem quòd jubent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent. quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quòd existimant, *artificium* esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt: non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi sunt ad eos, qui hæc docent. omnia jam explicata, & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant, quid velint ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. *Aliud* enim pugna, & acies: aliud ludus, campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem atque versutus invictos viros efficit non difficilius arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potuero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi 1 *vinctus litteris*; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo, tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, cùm omnia summa fecerit, tamen ad mediocreis oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optimè potest, deterendus ullo modo est à cohortatione nostra; neque is qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, *divinitatis* mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optimè possis, vel facere quod non pessimè facias, *humanitatis*. tertium verò illud clamare contrà quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu, Catule, 2 de quodam declamatore dixisti, stu titiæ suæ quamplurimos testeis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primùm in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii:) & verbis effervescentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis:) non sum aspernatus. Volo enim se *efferat in adolescentia fœcunditas*. nam facilius, sicut in vitibus, 3 revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur, ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. NON ENIM POTEST in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusavit C. Norbanum, defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum *natura* ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, 4 studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac pæne *vitiosa*, consectantur imitando. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosè aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, 5 furit in rep. Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriæ quos tamen habuit ille, non assequitur: oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulas singula propè genera dicendi? quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus judicare; quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa tam reliquerunt, quàm in Græcis: ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves; sententiis magis, quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad *imitandum*. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus, omnes etiam tum retinebant illum 6 Pericli succum. sed erant paullo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus è ludo, tanquam ex *equo Troiano*, 7 meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustrès esse voluerunt. Itaque & illi Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem 8 similes sunt, & inter sese magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter

1. *Vinctus litteris*] Contra Budæum isthæc explicat P. Victorius libro x. Var. lect. cap. 18.

2. *De quodam declamatore*] Palat. sec. terr. quart. & seqq. ut & Memm. chart. *clamatore*; quod notandum putabat Gulielmius.

3. *Revocantur ea, &c.*] Ridicule Lambinus conjicit *resecantur*. *revocantur* enim quæ se nimium prodiderunt. Virgilius: *In quascunque vires erres, haud tarda sequetur*. Gulielmius.

4. *Studio atque imitatione incidisset*.] Hæc est lectio Pall. item Pith. & Memm. nonnullorum, non *intendisset*, quod ex nescio quibus mss. eruisse se adserit Lambinus.

5. *Furit in rep. Fufius*.] Aldus Nepos expressit *Fufius*, quod item in Pall. plerisque. restat tamen alterum in quint. ac sept. nam pr. & sec. istud exemplum omisere.

6. *Pericli succum*.] Vulgo *Periclis*, sed alterum visitur in Pall. ferè omnibus, & Gallicanis, Gulielmi duobus, denique editionibus exoletis adnotavitque sic legi in vetustioribus membranis Rivius; cujus Castigationes consulendæ.

7. *Meri principes*.] Produxit istud primum P. Victorius, qui videatur libro XVIII. cap. 6. sicque erat ad oram Pal. quarti, cum nihil ejus loco haberet. nam alii *nummeri principes*.

8. *Similes sunt, & inter sese magistri*.] Restitui hunc locum è Pall. duobus & totidem Gallicanis, neque recedebant ceteri nostri mss. aut antiquitus editi, quam quod repeterent illud &, etiam ante *magistri*.

Inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquàm, exstinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit: alia quædam dicendi *molliora*, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi: intelligemus, 1 ut hodie Alabandensem illum Menecleum, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum *scribendo* maximè persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior. in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. (*au*) Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multùm scripsisse arbitror. (*xx*) Tum ille: QUASI verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & *suapte natura*, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus lepôrem quemdam, & salem: alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam, mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quamdam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maximè potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros 2 pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verùm, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium. si riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri, hoc ei primum præcipiemus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque *cognoscat*. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. LEX PEREGRINUM vetat in murum adscendere: adscendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa dicenda præcipiunt. hæc est enim in ludo, causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia pleraque causas, & maximè privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel *negligentiæ*, susceptis rebus: vel *perfidiæ*, receptis: sed etiam illa major opinione, quod NEMO potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere. ita dum inertiæ vituperationem, quæ major est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me *ipse* doceat, &, ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere adversarii causam, ut ille agat suam, &, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessisset, treis personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quàm boni, reperio: id totum abjudico, 3 atque rejicio. Ita assequor, ut 4 alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique *ingenio* freti, simul faciunt. sed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus, causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. NIHIL est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis, sive ex deliberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu rarò illud datur, ne possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, rarò etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed *qualis sit*, quæritur: ut cùm L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id jure pro salute patriæ, factum esse dicebat, ut eidem Carboni tribuno pleb. alia tum mente rempub. capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, respondérat, jure cæsum videri. *Iure* autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid apellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo *majestatem imminutam* negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut verbum illud, quod causam facit, 5 lucidè, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquàm puerile videri solet, alia est enim, cùm inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primùm reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur è manibus: de-

1. *Ut hodie Alabandensem.*) Pall. priores & Gall. *ut etiam*, quod placuit Gulielmio. *etiam* pro *adhuc*: nisi malimus dividere. *& jam.*

2. *Pro fratribus Cossis.*) Ita Pall. posteriores. at primus *Roscius* sec. *consciis*. Memm. membr. *Rossis*. Pith. *Cossis*.

3. *Atque rejicio.*) Et à Gallicanis & Pall. nam recepta lectio *rejicio*. sic & supra lib. 1. cap. 32. M. habemus item *ejicio*, quod Lambinus, invitis mss. mutavit in *rejicio*.

4. *Alio tempore cogitem quid dicam.*) Pall. duo & Gallicani, *quæram quod*. & fore præstulerim quod statim sequatur, *ad cogitandum*: supra etiam ubi exstat, *causas dicunt incognitas*; idem libri habent, vel *sciunt*, vel *sumunt incognitas*: ultimum non spreverim.

5. *Lucidè breviterque definiat.*) Vulgata amplius *breviterque uterque definiat*. quæ vox jure displicuit P. Manutio. nec est in Palat. prioribus aut totidem Gallicanis; secundus interim noster habebat. *breviterque definiatur*. ut volebat idem litterarum columen egregium.

1. *Qua*

Inde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pænè puerilem: tum in sensum, & *in mentem judicis* irrare non potest. antè enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controversia. Nam illud ipsum, cùm *scriptum* à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut ferendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguè. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minùs nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cùm idcircò aliquid ambigitur, quòd aut verbum, aut verba sint *prætermissa*. Iterum autem peccant, cùm genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt. nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possint: quid fiat, factum, futurumve sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, *rectène factum sit*, totum in eo est, quod quale sit quærimus. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere, & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis, & judicii: deinde illa duo diligentissimè considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut *probemus* vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies; una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cùm causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & TARDI ingenii est, rivulos consectari, fonteis rerum non videre: & jam ætatis est, usuique nostri, à capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manant, videre. Et primùm genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testeis; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definitè de singulis temporibus hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa *commentatione*, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testeis, tabulas, quæstione oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamque, desiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda sint in causis, primùm, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pænè mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, eâ, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, varieque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minùs perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos judicabitis: quibus ex locis ad eas treis res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præstò est qui omneis docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens *assentandi* suspicionem) neminem esse oratorem paullò illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, siquid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & judico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cùm ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum. (y) Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. NEQVE enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cùm te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus *cicatrices adversas* senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cùm hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe *impetus* populi non injustos esse: quos præstare nemo possit? multas etiam è republica seditiones sæpe esse factas, ut, cùm reges essent exacti, ut cùm tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatam? potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare,

x *Quæ non reperiuntur ab oratore.*) Locum sanavi ex Pal. pr. ac sec. item Memm. uno & Pith. vulgati in hunc diem, *ab oratore pariuntur*: nisi quod editio prima *periuntur*, quæ scriptura semitam monstrat ad verum. non est quidem recepta lectio barbara; sed cum paullo post iterum sequatur illud *pariuntur*, hîc sine locum habere non debet.

y *Quæ*

singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. (zz) Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cùm inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque à *natura* denegatum, neque à *doctrina* non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potiùs, quàm à Crasso dici maluisse. (aaa) Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur? quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa depromenobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperque divinitus. (bbb) Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modò Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima *tenuitatem* orationis, secunda *acumen*, tertia *vim* desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem, disputatio ducitur. Nequa enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ sepositæ argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel *usu*, quem ætas denique affert; vel auditione, cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit *ætatem*. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut *agro* non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem, est usus, auditio, lectio, litteræ. Ac primùm naturam causæ videat, quæ numquam latet: factumne sit, quæratur, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quædam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: interfecit Opimius Gracchum, quid fecit causam? quod *reipublicæ causa*, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. Ad id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, *licueritne* ex senatusconsulto, servandæ reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita, sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui *sibi* eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellunt, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, 1 quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omneis controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, Num poena videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa, interemerit cùm id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de avaritia: quòd seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quòd à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communeis rerum, & generum summas revolventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter, animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum cùm de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si *Mancini causam* in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. 2 Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam, quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiã sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut *genera rerum* discernerent, eaque paullo subtilius explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ, sin ad genera rum universas quæstiones referuntur: ita modicæ & paucæ sunt, ut omneis eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè *decantatas* habere debeant: nisi forte existimatis, à Manio Curio causam dicisse

1. *Quod personis certis, &c.*) Quæ hoc mutat additque Lambinus, non comparent in Pall. nostris: neque adeo in Pith. aut Memmianis, quos excussit Gulielmius.

2. *Ac si quid adfert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra, &c.*] Memmii membr. item Pal. pr. sec. *præterea aut hominis vita aut dignitas, extra, &c.* tertius *præterea* mutavit à manu secunda in *præsoda*; hac facie, *adfert persona hominis aut dignitas indignitasve*. ceteri tamen stant à vulgato.

diciſſe L. Craſſum; & ea re multa attuliſſe, quamobrem poſtumo non nato Curium tamen heredem Coponii eſſe oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſę vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii, pertinuit, in genere erat univerſo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæſtio, cùm ſcriptum ita ſit, SI MIHI FILIVS GENITVS, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus heres ſit, heres eſſe. Perpetui juris, & univerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fonteis deſiderat. In quo etiam iſti nos jurisconſulti impediunt, à diſcendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de jure viro aut mulieri reſponderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis *cauſam* aliquam fuiſſe; ut, quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul eum ſpe perdiſcendi abjiceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum, & diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum. *(eee)* Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui & quod diſci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in jure, vel aptè deſcribere, vel ornatè illuſtrare poſſit. *(ddd)* Ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cùm ſe de turba, & à ſubſelliis 1 in otium, (ut cogitat) ſolitumque contulerit. *(eee)* Jam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cùm diceret, ubi certum eſſe, à judiciis, cauſisque diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, *non licebit*, neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à viris bonis fruſtrà implorari patietur, neq; id æquo animo feret civitas: quæ ſi voce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. *(fff)* Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc verè à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum: & 2 iſtam oſcitantem, & dormitantem ſapientiam, Scævolarum, 3 & ceterorum beatorum otio concedamus. *(ggg)* Arriſit hic Craſſus leniter, &, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorſus es, me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. *(hhh)* Hujus quidem loci, quem modò ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum varietate, ſed *in generum cauſis*, atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium vocarentur: genera autem eſſe definita non ſolùm numero, ſed etiam paucitate: ut eam materiam orationis, quæ cujusque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & ſententiis. Ea, vi ſua verba parient, quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem videri ſolent, ſi ejusmodi ſunt, ut ea, res ipſa peperiſſe videatur. Ac, ſi verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam, & opinionem meam) hoc *inſtrumentum* cauſarum, & generum univerſorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit; tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò conſiderarint, ſtudio adhibito & uſu, pertractata eſſe poſſunt. ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe jam appellavi, *locos*, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum eſt ſive artis, ſive conſuetudinis, *noſſe regiones*, 4 intra quas venere & perveſtiges quod quæras. ubi eum locum omnem cogitatione ſæpeſeris: ſi modò uſum rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic, cùm ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quàm licet (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non poſſum equidem non ingenio primas concedere: ſed tamen IPSVM INGENIVM diligentiæ etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, cùm omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimùm valet, hæc præcipuè colenda eſt nobis: hæc ſemper adhibenda; hæc nihil eſt, quod non aſſequatur. Cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſarium attentè audiamus atque ut ejus non ſolùm ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus, *vultus* denique perſpiciamus omneis, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. Id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. Deinde ut in iis locis, quos proponam paullo poſt, pervolvatur animus, ut ſe penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura & cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vireis: hæc magna ſunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum eſt artis. ars demonſtrat tantùm, ubi quæras, atque ubi ſit illud, quod ſtudeas invenire: reliqua, ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore, compleſtar uno verbo, quo ſæpe jam uſi ſumus, *diligentiâ*: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philoſophi, qui, ut opinor (ſed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res propoſita eſt, ſuſcipiunt, de qua copioſe & abundanter loquantur. *(iii)* Tum Catulus: Eſt, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philoſophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Ariſtoteles, is, quem maximè ego admiror, propoſuit quosdam locos, ex quibus 5 omnis argumenti via, non modò ad philoſophorum diſputationem, ſed etiam ad hanc, qua in cauſis utimur, inveniretur: à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, ſive tu ſimilitudine illius divini ingenii in eadem incurris veſtigia, ſive etiam illa ipſa legiſti, atque didiciſti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dediſſe rebus video, quàm putaramus. *(kkk)* Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. ſemper ego exiſtimavi, *jucundiorem*, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum ſignificationem daret, atque ego idem exiſtimavi, PRVDIS eſſe, non hominis, cùm tantas res Græci ſuſciperent, profiterentur, agerent, ſeſeque & vivendi rectè obſcuriſſimas & bene vivendi, & copioſe dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, & ſi palam audire eos non auderes, ne minueres

1. *In otium ſolitumque.*] Redintegravi iſtud fide Pal. prim. ſec. & Pith. firmatque ipſe noſter infra cap 55, ſub finem. item lib. III. cap. 34. ipſo medio.

2. *Iſtam oſcitantem & dormitantem.*] Voces duæ poſteriores non ſunt in Pal. pr. ſec. aut Memm. ac Pith. nec deſiderem.

3. *Et ceterorum beatorum, &c.*] Dicti *beatorum*, non eſt in dictis Gallicanis: unde Gulielmius conjiciebat, *Cetegorum*, ſed enim hæret in omnibus Pall.

4. *Intra quas venire & perveſtiges quid quæras.*) Mirè hic me locus torſit, ob diverſitatem lectionum, quæ in mſſ. ſed veni demum ad cubilia veri, ductu Pal. at quarti ac ſeptimi; in quibus totidem literis fuit quod hic exhibeo: neque ab hac octavus, niſi quod is *venerit*, vulgata in hunc diem, *intra quas venire debeas, ut perveſtiges quid quæras.* ſatuêre præ alia noſtra metaphora enim venatorium omnibus modis præmit Tullius, ut vel ſequentia ostentant.

5. *Omnis argumenti via.*] Lambinus reposuit ex duobus mſſ. *argumentandi ratio*, quod nos exhibemus, erat in Pall. pr. ſec. Pith. & Memmii meis: haec ego, recepta lectio, *omnis argumentatio.*

6. *Quam putaramus.*) Ita Pal. ſec. ac tert. nam pr. & Gallicani, *putaremus*, quod mutabat in *putarimus* Gulielmius.

nueres apud tuos civeis auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voceis eorum, & procul, quid narrarent, attendere. itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustavi. *(lll)* Valde hercule, inquit Catulus, timide tanquam ad aliquem *libidinis sepulturo*, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; quiannis permultis antè fuit quàm ipse Pythagoras: quo etiam *major vir* habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt, & certè non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui Secvm eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cùm dicerent, pergratum Athenienseis & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quòd, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, propè bellum indixeris. *(mmm)* Minimè inquit Antonius: ac sic decrevi *philosophari* potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis, Nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse, ego ista studia non improbo, moderata modò sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror, imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis finem. Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere benè differendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco Διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniatur, sed tantum est, *quo modo judicetur.* Nam & omne, quod eloquimur, 1 sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; &, si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verum ne sit, an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modò ea; quæ jam non possint ipsi *dissolvere*, sed etiam quibus antè exorta, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum, quod si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non *aurificis statera*, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, à cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare, atque inter hunc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artem omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem *prudentia*, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquàm esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit: nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quàm ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem *indidem* diem noctemque tundentibus, qui omneis tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices 3 infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, ubi non secluſa aliqua *aquula* teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex *sua vi*, cùm aut res, quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. *Extrinsecus* autem, cùm ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin pars: partitione, hoc modo: Avt senatvi parendum de salute reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum: suum, arrogans, utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo, Si consvl est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & conjuncta quærimus: & genera, & parteis generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & majora, paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratvs in populi Rom. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem, Si ferae partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine, Si barbarorvm est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in ge-

1. *Sic ut id aut esse dicamus*] Ita Pall. posteriores. Victorii editio, *sic ut id aut dicamus &c.* quomodo editio prima & Pal. pr. & Memm. membranaceus. probabátque Camerarius.

2. *Aurificis statera.*] Ita Pal. sec. quart. quint. sext. sept. oct. ne quis id putet cum Camerario non inveniri libris in vetustioribus. sed sic quoque Gallicanus Memmii ac Pithœi. *artificis* tamen restabat in Pall. ceteris & Memmii chartaceo.

3. *Infantibus pueris.*] Memmii membr. *puris*; quod spernendum non putat Gulielmius; utpote usurpatum Lucilio, ipsum etiam ex eodem adnotat, *commostret* pro *commonstret*.

2. Quis

nere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: *Si Gracchus* nefariè, præclarè Opimius. Ex consequentibus, *Si & ferro* interfectus ille, & tu inimicus ejus cùm gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quòd de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: *Non si* Opimium defendisti, Carbo idcirco te isti bonum civem putabunt, simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd Pub. Africani necis socius fuisti, 1 quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: AVARITIAM si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: *Si avarii* copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore: *Si bona* existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

hic parva consuetudinis
Causa hujus mortem fert tàm familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: EST EIVSDEM & eripere contra rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est: dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est: habita enim *quæstio* est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas, de quo genere toto paullo antè dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: 2 sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neq; enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum *tractare* possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, 3 relinquere aliàs, alioq; transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsâ afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde 4 quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculas, nequis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut *faveat* oratoris, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio, aut consilio, regatur. PLURA ENIM multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus *(nnn)* Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas expositisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. *(ooo)* Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper *deus* videri soles. *(ppp)* Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus, non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam *ignotum hominem*, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cùm tria sint à me proposita, de uno dictum: cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multùm ad vincendum, *probari* mores, institutа, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari adversariorum, animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benivolentiam cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. *Conciliantur* autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, ut *invitus*, & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde 5 benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus poterit inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. *Reos* autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omneis, quorum de re disceptatur, sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos,

---

1. *Quod eam legem, &c.*] Pighius in Fastis ad annum Vrb. Cond. DCXXXIV. putat ante hæc aliquid omissum ignavia librariorum; quo i vel prodat discrepantia mss. quorum hi, *quod legem*; illi *quidem legem*. Memmiano verò abest illud *quod eam*. putat inquam fuisse prius, *quod C. Gracchi dum & auctor repetenda per seditiones tribunitia potestatis fuisti*. vel simile quid. idem air, ms. suum supra habuisse, *hic Crassine*. erat enim præsens: infra verò, *semper à bonis discessisti*. quod utrumque probat. etiam ego prius. nam si abeundum à vulgato *dissensisti*, malim *dissedisti* cum Memmiano ac Pithœano.

2. *Sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, &c.*] Pal. oct. non habent *novi*, sed *erui*, quod & in primo sedis præterea scripsit: *rem notas, quærenti demonstrari; ubi sint.*

3. *Relinquere aliàs, alioque transire.*] Pal. pr. sec. *aliorsum transire*; ut suspicer repetendam dictionem præcedentem *relinquere aliàs aliorsum transire*.

4. *Quod agitur adjungas,*] Adnotavit Gulielmius forte legendum, *quo de agitur*, non absurdè.

5. *Benivolentiam conciliant.*] Pith. item Pal. pr. ac sec. *eruinant*. unde putabat Gulielmius geminata litera reponendum *eruinnant* sed præstat credere *li* mutatum inscitia librariorum in

sos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, 1 & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi *mores* oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, 2 facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere menteis judicum *permoves*, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, aut metuant, 3 aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut 4 ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum *sua sponte* ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut ajunt) incitare, quàm commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut *medico* diligenti, priusquàm conetur ægro adhibere medicinam, 4 non solùm morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem 5 cùm aggredior accipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaque versor, ut odorer quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, &, ut antè dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque judex: plus est operis, sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta est 6 flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò 7 inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut *imperator* bonus ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Cajique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclarè acta, laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucoque puerili, ut mihi non solùm tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse, atque insti videbuntur. Quòd si *fictus* aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego quid tibi Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos *mentiar*. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui: quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est persicere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolore, toties omni animi motu, concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non solùm ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cùm professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, *fides*, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi cùm ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur 4 spondalia illa dicentis,

„ *Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?*
„ *Ne sue paternum adspectum es veritus?*

Numquam illum adspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

„ *Quem ætate exacta indigem*
„ *Liberûm lacerasti, orbasti, exstinxisti: neque fratris necis,*
„ *Neque gnati ejus parvi, quæ tibi in tutelam est traditus?*

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidiè cùm ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Paeuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audivi, Poetam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exsistere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.

Quare

---

1. *Et cùm sensu tractatum.*) Nihil mutant Palatini; neque necesse est aliquid adjici, ut volebat Lambinus.

2. *Facilitatemque significanti.*) Sic Pal. sec. neque abit primus nisi quod is, *significati*. erat etiam nostrum in Memmiano membr. nam Pith. *facilitatem significanti*. sine copula vulgata, *facilitateque significandi*: Aldus Nepos publicavit, *facultateque significandi*.

3. *Aut spernant, aut cupiant.*) Lambiniana, *aut sperent*. quod in Pal. quarto, quinto, octavo.

4. *Ad motus abducantur.*) Editio prima & Victoriana, *adducantur*. Mss. nostri, *deducantur*, aut *deducant*.

5. *Non solum morbus ejus, cui mederi volet.*) Priores tres voces restant tantummodo in Pal. prim. in sec. Pith. & Memm. membr quatuor. Non habent, inquam, *cui mederi volet*. & verò non requiram si abfint.

6. *Cum aggredior accipitem causam & gravem, ad animos, &c.*) Ita quidem Pall. posteriores. sed. pr. & sec. item duo Gallicani, *cum aggredior in accipiti causa & gravi ad animos, &c.* neque displicebat Guilielmio.

7. *Flexanimo, atque omnium reginæ rerum oratio.*) In duobus Lambinianis, non est copulatio *atque*, neque exstat in Memm. aut Pith. & sic fuerit pars septenarii. retinent eam tamen Pal. posteriores. nam primus præfert: *flexo atque animi naturæ omnium*. sec. *flexo atque animi naturæ omnium*.

8. *Inclinantem erigere.*) Pall. pr, sec. item Memm. & Pith. *excipere* & fere est ut præponam vulgato. loquitur enim de judice, tanquam de milite nobis adversario.

9. *Spondalia illa dicentis.*) Pal. prim. & Pith. *spondali illa*. sec. & Memm. vulgata tamen remansit in Pall. ceteris. Auratus mutabat in *Sophoclea illa*. Turnebus lib. XX. Adverf. cap. 17. inferebat litteram, ut fieret *spondialia*; qui videatur. ut etiam Cælius Rhodiginus lib. VI. Antiq. lect. cap. 9. *Spondalia illa &c.*] legendam *spondaulia*. Nam σποδαύλαι, tibicines, qui hujusmodi tibias insuflabant: σποδαύλιον enim tibia hæc dicebatur: inde σποδαύλιον μέλος. *Salmas.*

1. Hunc

Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veterum casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem *aliena personæ*, sed auctor meæ, cùm mihi M. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore, feciſse. Quem enim ego Cos. fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem, 5 hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi quidem tum magnopere moveri judices, cùm excitavi mœstum, ac sordidatum senem, & cùm ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed *motu magno animi*, ac dolore, ut dicinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multùm lacrymis suis adjuvaret: cumque ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum *fortunam* defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolore, ut flere possitis, quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando, 2 sodali, & quæstore meo, tantum *incendium* non oratione solùm, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras; ut ego ad id restinguendum vix conatus accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi, miserabilique casu: in judicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cùm *intercedere* vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere: ego homo censorius vix satis honestè viderer seditiosum civem, & in homini consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, 3 qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo, si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper *seditiones* fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi; neque tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque *provocationem*, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano, 4 in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quòd si umquam populo Rom. concessum esset, ut jure *consulatus* videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter judicia abalienati, 5 renovabam, atque revocabam. Quod ubi sensi me 6 in possessione judicii, ac defensionis meæ constitisse, quòd & populi benivolentiam mihi conciliarem, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos val calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in *liberum* loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à judicibus ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sin in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset *minuere majestatem*, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. 7 His duabus partibus orationis, quarum altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quàm doctis; tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. (qqq) Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil umquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed *incendium* tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initiò, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti; te 8 pro homine perneccessario, quæstore tuo, dicere; quam tibi primùm munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum *propter necessitudinem* arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præceptâ desiderabam. 9 istam enim ipsam demonstrationem defensionum

1. *Hunc cum adflictum, debilitatum.*) Memmii membr. & duo Pall. priores, *cum derelictum* ferè probem.

2. *Sodali & quæstore meo.*) Vœrque Memm. nec non Pith. & tres Pal. *sodali meo*, exclusis, intermediis, nec desiderem.

3. *Qui mihi quæstor fuisset.*) Duo Pall. & totidem Gallicani, *legatus* exhibent, non *quæstor*: quod tamen constanter in ceteris Palatinis, adeo ut pateat non unius sæculi horum illorumque librorum discordem concordiam.

4. *In nefario crimine.*) Totum istud abest Pal. sec. at primus ejus loco habet, *in periculo*, quomodo & Memm. membr.

5. *Renovabam atque revocabam.*) Illud, *atque revocabam*, non visitur in Palat. prim. sec. tert. aut Memm. membr. neque desideratur.

6. *In possessione, &c.*] Pal. sec. item Pith. *possessionem.*

7. *His duabus partibus orationis.*) Quadriga illa Germano Gallica, *His duabus orationibus*, quod excutient quibus otium aliquod.

8. *Pro homine perneccessario, quæstore tuo dicere.*) Dicto *o dicere* non est in Pall. pr. sec. aut Memm. membr. & bellè meis quidem auribus, subintelligitur.

9. *Istam enim ipsam demonstrationem, &c. commemoratam doctrinam esse, &c.*) Pro his omnibus est solum in Pal. pr. & Pith. Memmianoque membr. *ipsam tam doctrinam esse, &c.* neque aliter sec. nisi quod is, *tum*, loco *tamen*; restat tamen vulgata in reliquis Pall. ideoque non ausus sum abjicere.

1. Ini-

sionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. (rr) Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. *docuit* enim jam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primùm considerare soleo, postuletne causa, nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ *dicendi facies*, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes orationem flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maximè sunt in judicum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus *amorem* conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare. namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis *futuræ*, quam *præteriti* beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in eam, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse cauta sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; tùm diis autem eorum ceteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris, demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in *iracundia* vel excitanda, vel sedanda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, pernicioſum, aut inutile sit, id factum augeas: odium creatur, tùm, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque maximè debuerit, aut in rempub. tum excitatur si non tam certum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item *timor* incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est *spei*, lætitiæ, molestiæ, sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ, nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. *Invident* autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse. sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & ago magis, si intolerantius se jactant, & æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse virtute parta: deinde etiam vitiis, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen *non esse tanti* ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, siquam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit 1 iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere, omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est) hoc 2 commune vitium, & pervagatum: *invidetur* autem præstanti, florentique fortunæ; ut hæc opinio minuatur, &, illa excellens opinione fortuna cum laboribus, & miseriis permista esse videatur. Jam *misericordia* movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ut suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cùm singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maximè luctuosa est; & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi,) atque summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid. 3 & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis, quadam gravitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & *principia* tarda sunt, & *exitus* tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant, nec cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatque emissa est, adhæretur. illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt *omnia*. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est. aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumantur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, 4 non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut, promotionis vehementer sæpe utilis *jocus*, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe, aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimùm docebis. (sss) Ego verò, inquit Cæsar, omni de re 5 facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis, disputari. Itaque cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem *de ridiculis*, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. inveni autem ridicula, & salsa multa Græcorum, nam & Siculi in eo genere, &

---

1. *Iniquæ merces periculi,*] Pall. aliquot & Memm. membr. *æquæ*, quod placebat Gulielmio. Pall. quoque iidem ferè omnes, item Pith. & Memmii membranaceus repræsentant. *tametsi*, ubi hodie est *tametsi*, eidem complacitum.

2. *Commune vitium & perpetuum,*] Malui istud præ publicato, *& pervagatum*, cum Palatin. prim. secund. ac duobus Francicis membranis.

3. *Et ex hac vi maximèquæ animi aliquid inflammandum est illi lenitati.*) Ita scripsi secutus quandoquidem mss. fere lectionem laudatorum, item Palat. oct. & non. nam vulgata *inflandum* Lambinus, *infundendum*. Gulielmius conjectabat, *inflandum*, translatione ducta à tibiis. si & mihi mutire licet, omnia isthæc habuerim pro putido emblemate librarii alicujus: sanè si resecentur, nihil depereat veneri sententiæ.

4. *Non effici ex propositis.*] Sic Pall. sed Memmianus membr. *ex positis*; quod satisfaciebat Gulielmio; ut & antea Lambino.

5. *Facetius puto esse.*] Arridet æque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis, *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

I. Creat

re, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cùm duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis Antoni) multum in causis persæpe lepôre, & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines & 1 creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm antè illud facetum dictum, emissum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cùm à Philippo interrogans, *quid latraret*, Furem se videre respondit? quid in omni oratione Crassus vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere lepôris excellens, & illo, qui in perpetuitate sermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco: dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso *servabat suam*, quod est hominibus facetis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur. 2 Dicere enim ajunt Ennium: „*flammam à sapiente facilius ore inardente opprimi, quàm bona dicta teneat*: hæc scilicet *bona dicta*, quæ falsa sint, nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit; atque illa brevia, cùm ille diceret, *se sine causa sudare*: *Minimè mirum*, inquit, *modò enim exiit de balneis*. Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus illa jucunda perpetua. Cùm enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de lege Servilia, & cùm contraria inter sese de repub. capita contulisset, noster hic facetissimè treis patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. *Brute*, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapiens* videlicet homo cum primis nostræ civitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Vbi* sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam 3 in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepôre, atque his facetiis non minus refutatum sit. *observatis* quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ casu in eadem causa 4 cum funere efferretur anus Junia? Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inexspectata? quàm repentina? cùm, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, BRVTE, QVID SEDES? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonione augendo? at id non est *nobilitatis*. sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt, an juri civili? est paternum. sed dicet, te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem, & cæsis *filium* tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra videris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in censura nuper, neque lepôre & festivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multùm *facetiis* in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. (*ttt*) Tum Antonius, ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facetum, atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum: sed, cùm omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimum, & severissimum & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. (*uuu*) Hîc cùm arrisisset ipse Crassus: Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Juli, negares: aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere *hominum, rei, temporis*, nequid jocus de gravitate decerperet, quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cùm his nihil opus sit. nos autem quomodo utamur, cùm opus sit, quærimus: ut in adversarium & maximè si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facilè homines audituri videbuntur. omnino probabiliora sunt, quæ *lacessiti* dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti, ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, lepôre magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur. (*xxx*) Tum Sulpicius, quid igitur? inquit patiemur, Cæsarem, qui quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur; præsertim cùm tantam vim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur? (*yyy*) Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? (*zzz*) Hîc cùm Sulpicius reticuisset. Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius 5 tamdiu loquitur, ars ulla esse

1. *Creat & imitatores & narratores facetos, & vultu, &c.* Eadem quadriga, *creat imitatores facetiarum adjuvante & vultu, &c.*

2. *Dicere enim ajunt Ennium flammam à sapiente facilius, &c.*) Pro his solum restat in Pal. pr. *Dicere enim antiquiores facilius, &c.* in sec. & Pith. *aut cupiunt facilius*. Memm. membr. *ajunt cupienti facilius, &c.* hæret tamen vulgatum in Pal. ceteris.

3. *In balneis lotum cum filio.*) Malui istud quam receptum *lotum*, quod Pal. pr. & sec. retinerent *lotum*, haberentque primum illud à manu secunda, quintus ac sextus; à prima tertius.

4. *Cum funere efferretur anus.*) Quatuor viri illi ut ita dicam, Palatino-Galli, non agnoscunt *cum funere*, & meo animo satis subintelligitur.

5. *Tamdiu loquitur.*) Idem *jam diu*: quod retinet Gulielmius, dictum ut *jamdudum, &c.*

esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm in dicendo valent: quæ si eloquenteis facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo posset edisscere? sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cùm, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur (aaaa) Egò verò, inquit ille, quoniam à collectam à conviva. Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quamquam soleo sæpe mirari eorum *imprudentiam*, qui agunt in scena gestum, a spectante Roscio. quis enim tele commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primùm loquar de facetiis, & docebo *sus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audisset, *sanum alios* ajebat *esse oportere*. (bbbb) Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cùm ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. verùm te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. (cccc) Et Antonius, perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio. (dddd) Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, simul ac perpaullulum gustaris, extrudam, & ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreviter exponam. De *risu* quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes, *tenere* nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupent, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet. &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur, hæc enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris movere risum: vel quòd ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnumquam etiam lacessentis: vel quod frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem, *politum* esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeque tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquàm diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. *facinorosos* majore quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primùm in jocando moderatio, itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridentur. Est etiam *deformitatis*, & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modò illud præcipitur, neque insulsè, sed etiamsi quid perridiculè possis, vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cùm ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cùm esset cùm eo Tarracinæ de *amicula* rixatus. salsa, attamen à teipso ficta tota oratio. addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM. Cùm quæreres id, quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, sive habeas verè, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem per vestram familiam*, Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? *Pertuas statuas* verò cùm dixit, & extento brachio paullulum etiam gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa RoscIana imitatio senis,

Tibi ego, Antipho, has fero, inquit, *senium est, cùm audio.*

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscænitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, *cogitet* plura, quàm videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscænitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In *dicto* autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur, sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primùm; ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet, inquit, rogare*, Philippus? Tum quæsitor properans, *Modo breviter. Hic ille, Non accusabis. perpusillum rogabo.* Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quàm ipse testis. omnis est risus in judicem conversus. visum est totum scurrile judicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur. *Canabo*, inquit apud te, huic luscо, familiari meo, C. Sexto. uni enim locum esse video. Est hoc scurrile, & quòd sine causa lacessivit: & tamen id dixit, quod in omneis luscos conveniret. Ea, quia meditata

1. *Collectam à convivio exigis.*) De ea re Turnebus lib. III. Adversar. cap. 6.

2. *Spectante Roscio.*) Duo Pall. & totidem Gallicani, *aspectante.*

meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit & cena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia & raritas dictorum, distinguet oratorem à scurra: &, quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? *Puer abige muscas.* Risum quæsivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graveis sententias posse duci. tantum interest, quòd gravitas honestis in reb. severè, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solùto esse*, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempub. accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis*, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem: præclarum & grave est. Quod Calvino Glaucia claudicanti, ubi est vetus illud: *Num claudicat?* at hic clodicat: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. Quid hoc Nævio ignavius? severè Scipio. At in male olentem, 1 *Video me*, à te circumveniri, subridiculè Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco. sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, si non convenit. caput enim magnum est. laudabile, & honestum. At ex eodem genere est, *Calvus* satis est, quod dicit parum. Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maximè movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscænitas, non solùm non foro digna sed vix *convivio* liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet lepórem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re, sed non sæpe magnum risum movent, magis ut bellè, & litteratè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiosè pila luderet; & idem ligna sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Velpa Terentius, quòd eum *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium. *Quid? Decius, 2 Nuculam an confixum vis facere? inquit.* Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis.* Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maximè, ingenioso enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quàm risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud *exspectamus*, aliud dicitur. hic nobis met ipsis nostet error risum movet, quòd si admixtum est etiam ambiguum, fit salsus: ut apud Nævium, videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatur ita,

Quanti additus? mille nummûm.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum est ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem*, *mobiliorem* Cato: aut, ut idem cum quidam dixisset, *Eamus deambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de? Immo verò*, inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu & adversus, & adversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic il um in campo Martio nomen inveniisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facere interponitur, vel ut est, vel paullulum immutatus, aut aliqua pars versus, ut Statius Scauro stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate, natam, Crasse, dicant:

Sì, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cùm ille à se pecuniam profectam diceret testis & haberet filium delicatiorem: abeunte jam illo,

Sensin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud Scipionis, cùm Asellus omneis provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *Agua Asellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, 3 non tibi molestus

1. *Video me à te circumveniri.*] Expressi quod erat in Pall. septem. & editione prima. nam pr. & sec. hæc deficiebant, uti etiam Gallicani, quos consulere solebat Galelmius; postea vulgati addidere de suo, *non esse veniris, sed circumveniri*; quod tamen neutiquam admittit Victorius.

2. *Nuculam, an confixum vis facere?*] Explicat Janus Parrhasius in Quæstis per epistolam, numero quinquagesimo.

3. *Non tibi molestus, &c.*] Turnebus censet ita rescribendum, scripti enim alioquin *num*, quod minus convenit.

molestus esset futurus, si 1 ad te bene ante lucem venisset: *Tu* verò, inquisti, *molestus non eris: Jubebis igitur te*, inquit, *sustentari?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum Cos. procoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumq; civem esse arbitror.* Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, *Ex tui animi* sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, 2 ex mei animi sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cùm aliud est exspectatum. natura enim nos (ut antè dixi) noster delectat error: ex quo cùm quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione, ut olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut ceteris feci? *Ut semen*tem feceris, *ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cùm Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmalein* dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpernam judicem, pro Aculeone cùm diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano 3 L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui cùm interpellaret odiosè: *Audiamus*, inquit, pulcellum puerum, Crassus. Cùm esset arrisum, *Non potui* mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, *Audiamus*, inquit, disertum. multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta; ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrariè: quod idem genus sæpe est etiam facetum, ut Ser. ille Galba, cùm judices L. Scribonio, tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando* tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? *Cùm* tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, *Villam* in Tiburte habes, cortem in palatio. Ac verborum quidem genera quæ essent facета, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi antè) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sunt, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sanè illud, quod antè posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cùm Sext. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, possùm tuos Ajaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, Scaure; ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostri homines* similes esse Syrorum venalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam: *Jam ostendam*, cujusmodi sis: cùm ille, *Ostende*, quæso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico 4 sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: Risus est commotus. nihil tam Manciæ simile visum est. ut cùm Testio Penario mentum in dicendo intorqueti, *tum ut diceret*, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur, velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum *magnum videri* Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum* pareret mater ejus, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cùm parva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregiè fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi: *Nihil est*, quò mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire. Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit. Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit. Urbana etiam dissimulatio est, cùm alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo antè dixi, cùm contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cùm toto genere orationis severè ludas, cùm aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaq; longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, & cùm gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quòd apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium* cuivis tempori hominem esse. Sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: Ut cùm Africanus Cens. tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, 5 cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur: *Non amo*, inquit, nimiùm diligenteis. Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, roga retque eum Salinator, ut meminisset,

1. *Ad te bene ante lucem venisset.*] Gulielmius putabat restituendum, *ad te bene mane venisset*; cujus glossema fuerit, *ante lucem*.

2. *Ex mei animi sententia.*] Haud secus Pall. septem & Memm. liber charraceus, & primitus cum malè posteriores, *ex animi tui sententia*. Videatur loci hujus explicatio apud Lipsium nostrum lib. 1. Variar. lect. cap. principe.

3. *L. Helvius Lamia, &c.*] Pighius lib. XIII. Annal. Romanorum mallet *Allius*; neque enim in *Helvia*, sed in *Allia* gente reperiri familiam Lamiarum.

4. *Sub Novis distortum, &c.*] Sic legendum rectè censuit amicus noster Stephanus Pighius, lib. IV. Fastorum, qui consulatur; publicata *sub Nodo*, ineptè. altera enim lectio innuit locum in foro ubi posita Galli pictura. Turnebus tamen non alienus videtur à vulgata. qui videatur libello peculiari in hos Tullii jocos.

5. *Cum ille se custodia caussa.*] Quatuor è Palatinis non admiserunt illud *causa*, quod forsan additum à descriptoribus. de quo videatur & Lipsius meus lib. V. Epist. quæst. 17.

opera sua se Tarentum recepisse. *Quid ni*, inquit memineris? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perappositа, sed etiam quodammodo nobis:

„ *Homo fatuus,*
Postquam rem habere cœpit, est mortuus. „ *Quid est tibi*
Ista mulier? Vxor. Similis medius fidius. Et,
„ *Quandiu ad aquas fuit, Numquam est mortuus.*

Genus hoc leve, & ut dixi, mimicum: sed habet non numquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audisset te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando*, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè, falsèque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem* existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu, Metello, cùm excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset: *Tu igitur* nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Esquilina video villam tuam. Ut illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse: paucis pòst diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, *Quid? ego* non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens. ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malà audisset, festivo hominі Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, 1 *Quid tu Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana? Non pol, inquit, audeo. nam me ad famosas vetuit mater accedere.* Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi abscónditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cùm familiaris quidam quæreretur, quòd diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, da mihi ex ista arbore quos ferам surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam* quidem, inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cùm à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium

„ *Quid ploras pater?*
Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: ut, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, *Cave*: rogavit, numquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ salsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quæso*, inquit, prætor, adversario meo da istum patronum. deinde mihi neminem dederis. Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longè aliter, atque sunt; sed acutè, atque concinnè: ut cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse Cos. esset factus, ille repulsam tulisset. & in ejus tabulis ostenderet litteras. A. F P R. idque diceret esse, *Actum fide P. Rutilii*: Rutilius autem, *ante factum, pòst relatum*: C. Cannius, eques Romanus, cùm Rufo adesset, exclamat, neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? *Æmilius ficet, plectetur Rutilius.* Ridentur etiam discrepantia, *Quid huic* abest, nisi res, & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi erranti: ut, cùm objurgavit Albius Granium, quòd, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset: *Perdam*, inquit, vocem, si id feceto: Melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut, ut, cùm Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeji, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter exspectationem, cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cùm ageretur de agris publicis & de lege Toria, 2 & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, Lucilii pecus illud: erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse. quà lubet, pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit, cùm ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejero*, inquit: iniquus est. cùm esset admurmuratum, *Ah*, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, 3 verùm omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facetius. cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus. potest etiam, ut tu non rectè intellexeris. id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris, hoc ita præter exspectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus 4 Nævius, & jocus est familiaris,

Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiam facetè concedas adversario idipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius. cùm ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodiisset, & satis contumeliosè, *Quid fers* Cinciole? quæsisset: *Ut emas*, inquit, Cai, si uti velis. Sæpe etiam salsè quæ fieri non possunt, optantur: ut Marcus Lepidus, cùm ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc* esset, inquit. laborare. Salsum est etiam quærentibus & quasi percunctantibus lentè respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cùm M. Antistio Pygensi equum ademisset, amicique cùm vociferarentur & quærerent, quid illi patri suo responderet, cui ademptum sibi equum diceret cùm optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum*, inquit nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa tamen mihi videor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita

1. *Quid tu Egilia, &c.*] Retinui lectionem membranarum. alii qui omnia redigere volunt in versus, minutum fuerunt licentiosi in transponendis addendisque vocibus suis.

2. *Et premeretur Lucilius ab iis.*] Pighii scriptus, *& peteretur Ennullus*; quod probat, ut fuerit pater *L. Lucilii*, qui M. Thridatem vicit. videatur ipse in Fastis ad annum DC XXXIIX.

3. *Verum omnibus.*] Gul. annota vitiam ambiguitas in *verum*: id est, *justum*, *&c.* LINGELSH.

4. *Nævius, &c. jocus est familiaris.*] Pall. omnes præter octavum *Nævius*. iidem, *est locus est familiaris*, nisi quod nonus, *est jocus*. Turnebus indicat in veteribus suis legi *Nævius: hæc jocus, est familia: Sapiens si algebis tremes*, integro scilicet Senario.

1. *Salsum*

definita sunt: quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magis, quàm rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi naturâ quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, 1 salsiora videri solent. Sed jam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pomtinum deverteris neque amœnum, neque *salubrem locum*, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. *eeee* Ego verò, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores & Atricanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum, & cogitandum fuit. nam cetera, faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cùm ad causam tum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus: cum & argumenta causæ, & eos locos quibus animi Judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quæque causa *boni*, quid *mali*. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, id exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo 2 *dissimulatum* obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimùm partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra faciliùs probari, quàm illa redargui possunt: abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo jure sumo: Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino *nihil respondeam*: quod forsitan aliquis jure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementiùs, ita cedere solere, ut non modò non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quamdam in dicendo speciem, atque pompam & *pugnæ similem fugam*: consistere verò in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum, & providendum puto, quodque me sollicitare summè solet: non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut *nequid obsim*: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen MULTO est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? (*fff*) Minimè, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. (*gggg*) Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit sive refellendi causa, sive quærendi. (*hhhh*) Tum Julius. Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri *vellissimum*: propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoriâ teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. Tum illum mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò *improbi* esse hominis, & perfidioli, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret, quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. (*iiii*) Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam, sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cujusdam est ingenii, ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obesseteque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consultò, putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Athenienſis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique *artem memoriæ*, quæ tum primùm proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cùm ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se *oblivisci quæ vellet* quàm si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidisseve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, nequid *offendas*, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut malè dicamus, denique interrogemus. non moveor, non obtempero, non satisfacio, 3 neque tamen ullam assequor laudem. HOMINES enim imperiti faciliùs quod stultè dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideò

1. *Salsiora videri soleant.*) Palat. prim. secund. item Pith. *sessiora*. Memmianus uterque *seriora*; à *seriò*, pro quo tamen ad oram Pal. prim. *seriosiora*.

2. *Dissimulatum obruatur.*) Adscripsit oræ Gulielmius forte legendum *dissimulatim*.

3. *Neque tamen ullam adsequor laudem.*) Tres Pall. tres Gallicani, *nullam*. hæreo utrum præferam. Supra etiam Pith. & Pal. pr. sec. pro *Themistoclis responsum*, servant, *Themistoeli*. antique. quod forte revocandum erat.

I. *Itaque*

non multi, & fæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille*. adversariumne? immò verò ajunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem sæpissimè video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid illud, quòd supra dixi, solere me *cedere*, & ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cùm id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cùm personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo, invidiosiora faciunt: quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos sine ulla *præmunitione* orationis acerbius, & contumeliosius invehare, nonne absterre judices abalienes? Quid, si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in judices invehi mediocre peccatum esse? Quid, si, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cùm te ipsum, Sulpici, objurgabam, quòd *ministratorem* peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim sæpius,) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paullo ante laudabas, ad ordinem, collocationemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus *natura* ipsa præscribit. Ut verò statuamus, ea, quę probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnumquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia, atq; firma, si ea tamen, (ut sæpe fit) valde multa sunt: ea, quę ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia fecerni arbitror oportere, atq; ex oratione removeri. Equidem cùm colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omneis ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi *docere velle* videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentem, apud quos agetur, movendas, permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maximè proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: *degredi* tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. 1 Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum, & ad ornandum gravissimæ, atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum *impetus* eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plureis adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum *exspectationi*, qui audiunt, quàm celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ferventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut vulgatorium, aut vulgare, atque commune. PRINCIPIA autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tùm verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commodatio orationis in principio, quæ continuò eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cùm *brachium concalefecerit*, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maximè serviant, & reliquis viribus suis consulant. Neq, est dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed *ad speciem* valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum, in qua 2 non vis potius, sed delectatio postulatur? *Nihil est* denique in natura rerum omnium, quod se universum 3 profundat, & quod totum repente evolet, sed omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hęc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcircò tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inventis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cùm erunt pænè ex intima defensione depromtæ, & apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed

1. *Itaque vel narratione exposita.*] Ita alia nostra duplex, *Itaque vel re narrata atque exposita*, quomodo Lambin.

2. *Non vis potius, sed delectatio postulatur.*] Idem quatuor libri: *quam delectatio*. forsan rectius.

3. *Profundat, & quod totum repente evolet.*] Pal. prim. & Memm. *evibret*. in quod inquirendum, nam & secund. *evibrat*, & Pith. *evabrat*.

sed penitus 1 ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia 2 proportione rerum præponere. Itaque in parvis, atq; infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cùm erit utendum principio (quod plerumq; erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (*reos* appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiâ dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanariq́ue non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos, beneq; existimanteis efficiamus: quod agendo efficitur melius, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur, nam & *attentum* monent Græci ut principio faciamus judicem, & *docilem*: quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quàm reliquarum partium: facilliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè sunt, cùm omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. *Illustrora* enim sunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantùm impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi prœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, 3 ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quòd breviter jubent, si *brevitas* appellanda est, cùm verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio. si tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maximè in narrando, non solùm quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda; & ad persuadendum accommodata sit, tollit: 4 ut illa, *Nam ut postquam excessit ex ophebis*, quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis: reliqua pervariè, jucundeq; narrantur. Quòd si hanc brevitatem quæsisset,

„ *Effertur, inus, ad sepulcrum venimus.* „ *In ignem 5 posita est.*

in his ferè decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cùm, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est; 6 si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurratur. Aperiam enim narrationem tam esse oportet, quàm ceteras: sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd & difficilius est, non esse obscurum in re narranda quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam ceteræ: vel quia siquo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem *perspicua narratio*, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilii. neque enim si nota res est, 7 nec dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt acriter, persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrà, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt *firmamenta* causæ conjunctè, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maximè extremo ad mentes judicum quàm maximè permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas conferenda sunt. Neque sanè jam causa videtur esse, cur secernamus ea præcepta quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus; 8 vitanda etiam ingenii, ostentationisque suspicio. Concio caput omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm *dignitas*.

1. *Ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.*] Ita Pall. omnes editioque Victorii; aliæ *defluxisse*, præter libros nam Gallicanis, & *fluxisse*. sciendum tamen in Palat. pr. & sec. non comparere, *quæ tum agatur*; poteratque abesse.

2. *Proportione rerum præponere.*] Amicus meus conjiciebat, *præpellere*.

3. *Ut audientiam sibi fieri velle videantur.*] Non satis adsequor mentem auctoris. moneo interea restare in Pal. quinto, sexto, nono & Memm. *velle*.

4. *Ut illa: Nam postquam.*] Sic videtur referibendum ex literis ambiguis Pal. sec. ubi nimirum litera secunda ita expressa est, ut videri queat etiam 7. unde natum illud vulgatum, *videlicet illa*, quod solum tamen in prim. nam tert. & quart. quint. *videnti illam*, emendatumque in altero, *viden illam*. sext. sept. oct. non. habent *videant illam*, aut *illa*. emendatumque in uno, *tollere videtur*. *Nam postquam*. quod ipsum firmat illud nostrum *ut*, quod ob characteris secundi obscuritatem visum est quibusdam 7. quibusdam r. ideoque inde factum *videtur* sive *videlicet*.

5. *Posita est, fere decem versiculis, &c.*] Est à Palat. octav. nam prim. adhuc aberat *ferè*, vulgata, *in his fere decem*. quod & Lambino displicuit.

6. *Si sic consistitur aliquando.*] Sic Victoriana. Sed nihil variant Pall. quam quod pr. ac sec. excludant *si*, habeantque, *sic consistitur aliquando*. ceteri firmant receptam lectionem, *si sic consistitur aliquando*. Lambinus reposuit è libris, ut quidem asserit, *si hic consistitur aliquamdiu*. in P. thoan. Memm. erat, *si consistitur aliquando*.

7. *Nec dubium, quid gestum sit.*] Est à Pall. & duobus Gallicanis, proximeque accedit Victoriana, nisi quod is, *nec dubium sit, quid gestum sit*. vulgata, *nec si dubium sit, quid gestum sit*.

8. *Vitanda etiam ingenii ostentationisque suspicio.*] Enclitica *que* non est in Pall. prim. aut sec. in Memm. aut Pith. è quibus duo præferunt, *ingeniive*.

nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cùm subeat ille timor, ea *neglecta*, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cùm id convenit, certatur, utrùm honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, 1 opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium præsidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maximè est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, *nosse rempublicam*: ad dicendum verò probabiliter, nosse *mores civitatis*: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. &, quamquam una ferè vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse abhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à demeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum *tibicen* sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares, multi, variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur, aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur, tum objurgatio, si est *auctoritas*: tum admonitio, quasi leniot objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breve aliquod dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facilè, quàm multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, ut potui, vobis in utroque genere causarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initiò quasi à præceptis nostris secreveram, sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, & quod nos laudationibus non ita multùm uti soleremus, totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci magis legendi, 2 & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quàm utilitatis hujus forensis causa, laudationeis scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine *optanda*, alia *laudanda*. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se *veram laudem*: quæ deberi virtuti una putatur: sed tamen quòd ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, Non extvlisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes, & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. *Virtus* autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet pluteis parteis, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, 3 qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & *pro nihilo* putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minùs, jucunditatis minùs. Ipsos enim magis videtur, quos 4 laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri; sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. feriunt enim aures hominum, cùm illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique Virtvs esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus *sapienter* adversos, non fractum esse fortuna retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ, judiciis hominum

---

1. *Opum, potentiæ, pecuniæ.*] Vox *pecuniæ* non est in ullo è nostris quatuor.

2. *Et delectationis &c.*] Revocavi quod erat in Pall. & Gallic. omnibus, item editione prima. sequentes, *qui delectationes &c.*

3. *Quæ omnes res humanæ geruntur.*] Dictio *geruntur*, non visitur in Pith. & membr. Memmii: & vero punctis subducta est in Pal. sexto. habent tamen reliqui præter pr. & sec. in quibus præmittitur, *sine qua omnes res humanæ tenues, &c.* quòd factum videtur, quod non adsequerentur auctoris sententiam; quæ probè tamen procedit sine ullo genuntur. unde etiam negexit id Lambinus.

4. *Laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare.*] In quattuor nostris illis non reperies, *quam illos apud quos laudamus*: & sanè satis subintelliguntur ob præcedentia.

3. Sine-

rum comprobatæ : in quibus etiam *felicitatem* ipsam, deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris *comparatio*, in laudatione, præclara. De quo genere libitum est mihi paullo plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat oratori virtutum omnium cognitionem, sine quia laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiosè laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite, atque asperè posse. Atq; his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neq; ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea quibus hæc exornentur. (*kkkk*) Perge verò, inquit Crassus. libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoq; evolutum iliis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio : & quod mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, estque mihi gratum. (*lll*) Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quàm memoriæ, malim : gratiamque habeo 1 Simonidi illi Cejo, quem primum ferunt *artem memoriæ* protulisse. Dicunt enim, cùm cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecinisseteque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, *se dimidium* ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum : reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paullo pòst esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret : juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnoperè evocarent : surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse : ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. quos cùm humare vellent *sui*, neque possent obtritos internoscere ullo modo : Simonides dicitur ex eo quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda : sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conservaret : res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori *memoria finitus*, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omneis fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere; Itaque Solet, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid superfit : iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium : sed hæc ars tota dicendi, sive *artis imago* quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verùm ut ea, quæ sunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria ferè quisquam est, ut non dispositis, notisque rebus, ordinem verborum, aut sententiarum complectatur : neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa : acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum *videndi* : quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas, & ab aspectus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum veniunt, sedes opus est. etenim *corpus* intelligi sine loco non potest. quare ne in re nota & pervulgata, multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum 2 conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguentis. Sed *verborum* memoria, quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullâ possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria, propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, *opprimi* memoriam imaginum ponere, & obscurari etiam id, quod per se natura teneri potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina propè memoria, Athenis Carneadem : in Asia, quem vivere hodie ajunt, Scepsium Metrodorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis : sed certè, si latet, evocanda est. Habetis sermonem benè longum hominis utinam non impudentis, illud quidem, certè non nimis verecundi : qui quidem cùm te, Catule, tum etiam L. Crassò audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minùs me fortasse movere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. (*mmmm*) Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam : & cùm humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum levatus

1. *Simonidi illi Cejo.*] Ita rectè emendatum ab Hadr. Junio Centuria IIIs Adagio 71. antea erat *Chio*.

2. *Conversa & immutata casibus.*] Est à quatuor nostris, neque aliter Lambinus. vulgata, *conservata &c.*

1. *Qua*

tus errore, & illa admiratione liberatus. quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognôsse, & undique collegisse, *usuque doctum* partim correxisse video, partim comprobâsse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multò magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, NEMINEM sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognôssemus, quæ te causa in sermonem impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? (mmm) Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crassi volui, quem ego paullo sciebam, vel pudentiùs, vel invitiùs, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosiùs) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego scrò, quæ eursim arripui, a quæ subcisivis operis, (ut ajunt) iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ni frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus (nnnn) Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnunquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quàm quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret, neque verò mihi quisquam copiosiùs umquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pænè inhumanus, uti eo *gravarer*, quod vos cupere sentirem. (pppp) Tum Sulpicius. An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? (qqqq) Hic ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, ut & parteis faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque re dicere. (rrrr) Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. (ssss) Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit (tttt) Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses, (uuuu) Et Catulus: Quid, quòd dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum? nihilne ad fidem tuam putas pertinere? (xxxx) Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc *censorium* est, id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. (yyyy) Agite verò, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differe mavultis. (zzzz) Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS DE ORATORE, LIBER TERTIUS.

CRASSVS, CATVLVS, ANTONIVS, COTTA, Cæsar, Sulpitius.

Synopsis libri tertii de Oratore.

abcdef *Crassus post meridiano tempore receptis dicendi partibus, quemadmodum ea, quæ ab oratore dicenda sint, ornari oporteat, aggreditur: & quidem in primis Rem simul & Verbis omnem constare rationem: Unam esse eloquentiam, quascunque in oras disputationis, regionésve delata est: verborum ornatum sine sententiis, sententiam sine verborum luce illustrem esse non posse. Oratorem & oratorem, etsi in iisdem sententiis versatur, summas habere dissimilitudines, subtilitatis, nominis, sonatus, vis, gravitatis, lenitatis, asperitatis, profluentis, & canori: ut quod oratores sint totidem pènè reperiuntur genera dicendi. Difficile hinc esse, ut figuræ dicendi, ac varia iisdem præceptis, unáque institutione tradi possint. Ex eodem enim ludo Isocratis summos in suo quoque genere exisse discipulos, Ephorum, & Theopompum. Dicendi modum in eo consistere, ut Latinè planè, (hoc est purè, & dilucidè sermone) ornatè, apte, congruenterque dicamus. Loquendi elegantiam expolivit scientia litterarum, auget legendis oratoribus & poëtis. Intendum ut Latinè loquamur, id est, verba afferamus, quæ nemo reprehendat, quæ conserventur casibus, temporibus, genere, numero, ut nihil in iis sit perturbatum, discrepans, præpostérum, ut im-*

1. *Quæ subservit operis*, ita Pall. septem, nisi quod sext. *subscivis*. at prim. & sec. *sibi scivi*. Pith. & Memmii chartaceus, *subcisivis*, quod videtur Gulielmo tale fuisse, ut super eo amplius quærendum censeret.

ut lingua, spiritus, & vocis sonus servetur: sic ut litera non exprimatur putidiùs, aut obscurentur negligentius, ut ne verba exiliter, instatè, anhelatè, molliter, rusticè proferantur, sed suaviter atque Attiè g h i k l *Hæc autem omnia addiscere possumus ex doctrinâ puerili vel subtiliore analogia, consuetudine, libris veterum oratorum, & poëtarum.) Planè autem & ut intelligamur dicemus si verba sint usitata, nec antiqua, ut ne oratio disjunctione nimis continuata, producta ve, sententia non discerpta, nihil præposterum tempore, confusum personis aut ordine.* m n *Ornatè verò & apertè dicit, qui distinctè, explicatè, abundanter, illuminatè, quasi quodam munere versúque confecto, hoc est ornatè, ubi rerum & personarum dignitas fert; quo vi isti dicendi summam probitatem & prudentiam adjungat, qui denique est sapiens, non ea sapientia qua qui olim secuti Pythagorici, Socratici, Epicurei, Stoici, Academici. Nec enim eloquentia est de latium generibus, principiis, & narrationibus tantùm tradere, sed de virtutibus, officiis, omni natura, moribus hominum, animi, vita, legibus, jure & reipublicæ.* o *ad* ſ *Eloquentia esse debet ornata & apta, instructa non vulgi, aut fori, aut dicendi magistrorum opinione: sed exquisitè verba eligi, collocari, concludi, ratione aut exercitatione possint. Rerum sylva depromenda, ornanda, & formanda est oratio genere primùm & quasi colore quodam & succo solo suo: denique oratio toto suo corpore (genus autem in eo est ut sit gravis, suavis, erudita, liberalis, admirabilis, polita, &c.) illuminanda verbis & variandis sententiis (nec enim verborum & sententiarum floribus æqualiter per omnes articulos conspersa esse debet) amplificationibus utendum: quod maximè sit in laudatione & vituperio: idque locis communibus, quorum alii accusationem, alii deprecationem, aut miserationem, alii ancipites habent quæstiones. Versatur enim eloquentia in controversia definita vel infinita: eáque aut ad cognoscendi aut ad agendi vim refertur. Cognitionis tres modi. Conjectura, (quâ quærimus quid sit res, quæ ejus origo, qua causa & ratio, quæ imitatio.) Definitio (quum quæritur quid in communi mente positum, quid cujusque proprium, nec res distribuitur in partes, cùm quæritur quæ cujusque rei forma & nota.) Consecutio, ut cùm quærimus vel sine aliquid expetendum aut fugiendum, putà paupertas, honor, æquum, iniquum, honestum, turpe: sitne aliquid alio magis expetendum. Actionis verò disceptationes sunt aut in officii disceptatione, aut animorum permotione gignenda, sedanda, tollenda. Adhæc orator maximarum & plurimarum rerum suavitate, copia, varietate, pectus auditoris complere debet.* t u *& quem instructum tot tantisque rebus oporteat & quidem præstantissimis.* x ad ee *Ornare autem orationem suam debet orator: & quidem ipsa verba singula conjunctáque; singula si propriis, ac pene in re ipsa natis (quo in genere vitant absecta, obsoleta, insuèta) si tectis atque illustribus (in quibus plenum quiddam & suave esse videtur, quod aurium judicis & consuetudine ponderandum) si translatis, si novatis (ea novamus & facimus ipsi) Insuèta sunt prisca, poëtica, & similia. Novantur, si aut unum ex duobus vel pluribus fiat, aut sine conjunctione innovetur. Transferuntur autem vel necessitate, vel delectandi causa: Idque per similitudinem, quæ utimur ut rem factamus clariorem, ut magis res tota significetur, ut brevitate utamur. Quo in genere vitabitur dissimilitudo, longè aut à re turpi ductum, majus aut angustius quàm res postulet, durum (proinde hoc casu molliendum aut simile præpositum aliquo verbo) affectatum obscurum (talia sunt ænigmata) Metaphoris etiam utemur, aut ex parte totum, aut ex toto partem: aut ex uno plures aut expluribus unum, aut non uti dictum, sed uti sensum est intelligentes. Abuti nonnunquam etiam licet vocabulo. Et his quidem modis in singulis verbis tanquam si illulis ornatur & illuminatur oratio. Continuatis verò duplicitèr: Collatione (ut si ita struantur verba, ut non sit asper, hiulcus, vastus, deductus eorum concursus. Sed coagmentatus & lenis, junctus, cohærens, & æqualiter fluens modo & forma, hoc est versu & numeris, pedibus. Ab his sententiarum ornatus requiritur.* dd ee *& quid maximè deceat in oratione conservandum; hoc est quid causa, auditori, personis, tempori congruat; quæ omnia perinde sunt* ut aguntur. *Actio enim in dicendo una dominatur, quæ animi permotiones declaramus aut imitamur, iracundiam, ingratitudinem, metum, vim, voluptatem, molestiam. Motum subsequitur gestus manuum, digitorum, brachiorum, oris, oculorum, vultus, vox.* ff gg hh ii *Gradatim enim vocem ascendere oportet, non à principio clamare. In contentione est etiam quiddam extremum, ut & in remissione* kk ll *His ita præmissis finis huic dialogo imponitur.*

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subitâ est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, *videndum* sibi aliud esse consilium: illo senatu se remp. gerere non posse: manè idibus Septembris, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. Hîc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper ferè contigisset, ut numquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum *à sese superatum*. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus: cujus ordinis à consule, qui quasi *parens bonus*, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cùm suis consiliis remp. profligasset, consilium senatus à repub. repudiaret. Hic cùm homini & vehementi, & disserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faceis admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitiùs dicta efferebantur, cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS I PRO PIGNORE PVTARIS, EAMQVE IN CONSPECTV POPVLORVM CONCIDERIS, MEIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SVNT CAEDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE. 2 HAEC TIBI EST EXCIDENDA LINGVA QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REFVTABIT. Permulta tum vehementissimâ contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, UT POPVLO R. satisfaceret, numquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tanquam *cygnea* fuit divini hominis *vox*, & oratio, quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse: sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm *coborruisset*, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O FALLACEM hominum spem, fragilemque fortunam, & inaneis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt,

1. *Pro pignore putaris, &c.*) Secutus sum Pall. duos & Gallicanos totidem; quamvis sic quoque editum à Manutio & Lambino. priores enim; *pro pignore putaris, &c.*

2. *Hæc tibi est excidenda.*) Pal. prim. sec. *incidenda*, neque aliter Memmii membranaceus; neque improbem.

3. *Cum*

& antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt! Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam *auctoritatem* dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed *donata mors* esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam; non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multùm omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatum L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, 1 cùm horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cùm sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam *deprecaretur*, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hoc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa simul *exstinctus* esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se *dicarant* horribileis, miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ floreſcenti, 2 ferro erepta vita est, & pœna *temeritatis* non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego verò te, Crasse, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & exstinctum esse arbitror. nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, *bonorum victoria* mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem, & singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipiteis casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & *summi* labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermonemque L. Crassi reliquum, ac pænè postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem ilius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrûm, cùm libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. Nos enim qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus Cajus Cotta tantummodò locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium jeuniorem, aut Crassum fuisse plenioremputet; quam quomodo à nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut expositi antea) cùm studio, atque ingenio, & doctrina, præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio decesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paullumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum ejus cùm ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpè vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumtas. Deinde quum omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, (b) Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. (c) Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maximè & opacus, & frigidus (d) Sanè, inquit Crassus. etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. (e) Cùm placuisset idem ceteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi espectatione considitur. (f) Tum Crassus, Cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamque in partienda disputatione nostra, cùm sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cùm omnis exre, atque verbis constet oratio: neque *verba* sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ *supra & subter*, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. NVLLVM EST enim genus rerum, quod aut avulsum à ceteris per se ipsum constare, aut quo cetera, si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possit. Sed hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendi. est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum

1. *Cum horum ipsorum, qui tum.*] Ferre possem, abesse *eum*, item *ei*: lassam certe reliquere videntur.

2. *Ferro erepta vita.*) Pith. & Memm. *excepta*, cui scripturæ alludit Pal. sec. in quo *erepta*.

1. Quam-

harum ingenuarum, & humanarum artium, uno quodam *societatis* vinculo contineri, ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mitus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod profiteamur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesterna die dixi; & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis, regionesve delata est. Nam sive de cœli natura loquitur, sive de terra, sive de divina vi, sive de humana, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, *vivis* est diducta oratio, non *fontibus*: & quocunque ingreditur, eodem est instructu, ornatuque comitata. Sed quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modò vulgi, verumetiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa, & quasi discerpta contrectant: & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam orationem meam plus, quàm mihi imponitur: tantum significabo brevi. Neque Verborum ornatum inveniri posse non partitis, expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complureis dissimileis inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pænè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectent dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt: sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi *mutis* artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cùm in iisdem sententiis, verbisque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima *cognatio* cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quàm apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, 1 quamquam omnibus, par pænè laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere *princeps*. Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vivis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latinè loqui pænè solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propè singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pænè comicè, tristeis remisè, severas hilarè, forenseis scenica propè venustate tractavit: atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur? Ecce præsentes duo propè æquales Sulpicius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis: *hæret* in causa semper: &, quid judici probandum sit, cùm acutissimè vidit, omissis ceteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur. Ad nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ sæptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum *aurium* satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certè tamen ab hujus multùm genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quòd Minime sibi quisque notus est, & difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus vestigiis primum instituti, in iis ferè soleo perorare: & quòd aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quàm eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione, & silentio fuisse videatur. Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis, quàm genere distinguitur, atq; omne *laudatur*, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem pænè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione fortasse occurrat illud, si pænè innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se disrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, *ex eodem* quasi ludo summorum in suo cujusq; genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimileis inter se, attamen laudandos, cùm ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maximè insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se *calcaribus* in Ephoro, contrà autem in Theopompo *frenis* uti solere. alterum enim exsultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos simileis effecit inter se, sed tantùm alteri affinxit,

1. *Quamquam omnibus par, &c.*] Lambinus, quamquam. sed bene, quod ipse fatetur factum à se libris omnibus reclamantibus.

affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrûm studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhæresceremt, id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quę explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumq; agetur, aptè, congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari à me, puri, dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperare, qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum; neq; verò, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed OMNIS LOQVENDI ELEGANTIA, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parcè, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiosè, & multùm volutatus. Atque, ut Latinè loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidiùs, nolo obscurari negligentiùs: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi *anhelata* graviùs. nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. est autem vitium, quod nonnulli *de industria* consectantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur, ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. 1 Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quamquam est caput: verùm id affert *ratio*, docent litteræ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, hujus est urbis maximè propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Athenienſium *interiit*, domicilium tantùm in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suaviter loquendo, facilè superabit. Nostri minùs student litteris, quàm Latini, tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litteratum, nemo est, quin litteratissimum rogatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipso oris pressu, & sono facilè vincat. Quare cùm sit quædam certa vox *Romani generis*, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio sorum meam Læliam (FACILIVS enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed presè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut JOTA litteram tollas, & z. pleniſſimum dicas. non mihi oratores antiquos, sed messores videris imitari. (g) Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. (h) Utinam quidem, inquit ille. id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. (i) At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihite simillimum dixit sibi videri. (k) Tum ille, Tum quod monuit idem, ut EA, QVAE in quoque maxima essent imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, misi 2 suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si fortè, motum. (l) Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. sunt autem mea multo & plura, & majora, quàm dicis, quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & *lectio* veterum oratorum, & poëtarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volemus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cùm DIFFICILIVS intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumq; ipsi docent, ut non desideres planiùs dici. Easdem res autem 3 simulac Fusius, aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. (m) Atqui vides, inquit Antonius, 4 cùm alias res agamus, quàm te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) 5 relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus:

1. *Me autem tuus sonus & suavitas.*] Hodie quidem ita publicatur, pugnatq; pro hac scriptura Lambinus: sed tamen antiquitus vulgati servant *subtilitas*; neque aliter Palatini septem, aut Memmii charraceus, quem consuluit Gulielmius.

2. *Suppositum pedis.*] De ea Turneb. lib. XXVII. Adverſ. cap 1.

3. *Simulac Fusius.*] Palat. quart. sext. oct. nonus, *Fusius* exhibent.

4. *Cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus.*] Illud *audiamus*, in nullis est mſſ. nostrorum; quibus omnibus adest, *quam te invita qui &c.* præter octavum; in quo, *quanta in vita qui.* editio præfert, *quam absque te: non inviti quidem adducti.*

5. *Relictis ut rebus omnibus.*] Lambinus tollit *omnibus*, tanquam supervacaneum. ac ego malim abesse *rebus*, relinqui vero *omnibus*.

1. *Verum*

diamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. (n) Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel potius pænè prætérii, Latinè loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quòd Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodò, sed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contemsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem *deum*, ut ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque conficiunt: id est quod dico, ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omneis istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. 1 Verum enim Oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus: quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocumque incubuerit, possit impellere: quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed *furentibus quadam arma dederimus*. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique rationem, vimque dicendi, veteres Græci Sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt. non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque *otium* secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plurcis, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse, ac quærenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè *faciendi*, & bene *dicendi magistra*: neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phœnix, qui se *à Peleo patre* Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cùm tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque perpererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum menteis *ad humanitatem* fingerentur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas consumserunt. Sed quòd erant quidam, iique multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: Inventi sunt, qui cùm ipsi doctrina, & ingeniis abundarent, à re autem civili, & a negotiis, *animi quodam judicio*, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps. is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærenteis, disputationibus suis seperavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato, tradidit, cùm ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatæ sunt quasi *familiæ dissentientes* inter se, & multùm disjunctæ, & dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos, & dici vellent, & esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem ille magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit quam ille, & ejus posteri simpliciter defenderant: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec *dignitati* satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant: Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi, & disputationibus sunt jamdiu fracta, & exstincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & *regendæ civitatis ducem*, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in caulis publicis esse volumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis. non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet; sed in horrulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicatè, nos avocat à rostris, à judiciis, à curia, fortasse sapienter, a hac præsertim rep. Verùm ego non quæro nunc,

1. *Verum enim oratori.*] Nihil discrepant Palatini. Lambinus edidit *Verè*. Goliciminus faciebat *Rerum*; ut quid si *rerum* enim dicamus positum pro *Loiorem*.

2. *Hac præsertim rep.*] Est à Lambiniano, aliæ edd. *ac præsertim à rep.* quod & in Pall. nostris.

L Magnopere

nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maximè. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus. sunt enim boni viri, & quoniam sibi ita videntur, *beati*. tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tamquam mysterium, teneant, quòd negant *versari in rep. esse sapientis*. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd tolli ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab hoc quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel quod omneis, qui sapientes non sint, servos, latrones, hosteis, insanos esse dicunt: neque tamen quemquam esse sapientem. VALDE autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum: sed ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & *bona*, *& mala videntur* Stoicis, & ceteris civibus, vel potiùs gentibus: alia vis honoris, ignominiæ: præmii, supplicii: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socratis hoc maximè arripuit, *nihil esse certi*, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi, sensusque judicium, primumque instituisse, (quam quam id fuit Socraticum maximè) non, quid ipse sentiret, ostendere: sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades: cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo, sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam, & *portuosum*: oratores autem in inferum hoc Tuscum, & Barbarum, sceopulosum, atque infestum, haberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atq; hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessariò, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, us debuerit, ac licuerit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere quæ multo tamen ornatiùs, quam ab illis dicuntur, & uberiùs explicavit Antonius: sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingenti quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sanè gyrum compelitis. Sin veterem illum Periclem, aut hinc etiam, qui *familiarior* nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, &, si illam præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut antè dixi) veteres illi 2 usque ad Isocratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scientiam cum dicendi ratione jungebant: postea 3 dissociati (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socraticis, item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur: ex quo promiscuè hauritent si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacrificiorum *multitudinem* tres viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, institui: sic Socratici à se cautarum actores & à communi philosophiæ nomine separaverunt, cùm veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cùm ita sint, paullulum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris *in pueritia doctus* essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse fortasse vobis videar, detulissem, non possim dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, 4 annosque natus unum & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum, in judicium vocarim: cui disciplina, fuerit forum: magister, usus, & leges, & institituta populi Romani, mosque majorum. Paullum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cùm essem, æqualem ferè meum ex academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenis: ubi ego diutiùs essem moratus, nisi Athenienses, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos omneis, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ, tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ *mores hominum*, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcumque rem pertineant, ornatè, copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus, neque tamen istis, qui in una philosophia quasi *tabernaculum* vitæ suæ collocarunt, multùm sanè in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosiùs possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis quos exposuit Antonis, hæc dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompejus, aut

1. *Magnopere dissensit*] Gulielmius *dissensi*, malebat, propius à vulgato quam Lambinianum *dissensserunt*.

2. *Usque ad Isocratem*] Manut. ac Lambin. *Socratem*, sed alterum hæret in pluribus mss. atque editionibus; habetque quo se tueatur.

3. *Dissociati à Socrate, diserti à doctis &c.*] Plerique mss. *diserti*. non displicet Lambinianum, *dissociatos à Socrate, diserto à doctis*.

4. *Annosque natum unum & viginti.*] Si Tacitum sequimur, ut fecit Lambinus, rescribendum *undevigesimo*, reclamantibus libris omnibus.

aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut velim quicquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum, nam QVID FACIET in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutus, atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus 1 in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat: quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemq; dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus *nervis* satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem, pullos suos excludere in nido, qui evolent, clamatores odiosi, ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus 2 in infulis tantam rem, tamquam puerilem delicias aliquas depingere: nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur. (o) Tum Catulus, Haud quaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo videretur: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ *ad sapientiam* spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse, sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video. nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades, maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. (p) Hic Crassus, Hoc tibi, inquit Catule, primùm persuadeas velim, me non multo secus facere, cùm de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi *palæstram*, nisi saltare didicisset: neque, ea cùm dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quæcumque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certè non sum. neque enim apud homines res est ulla *difficilior*, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. VIS ENIM, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis, & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere: nec verò, id quod tu rectè commeministi, ullum umquam habuisse repositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas forenses feriæ concessêrint. At, si quæris, Catule, de doctrina ista, quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempubl. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita deficit. OMNES enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. 3 at Q. Velocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

——— *quamvis bonus ipse*
Samnis in ludo, ac ruditus, 4 civis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat, erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cùm est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est Eques Romanus, puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes in virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cùm operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres, id agere, cum ageret tamen, Africanum. ISTA DISCVNTVR facilè, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere: ipsa tractatio, & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges, ita fit, ut agitatione rerum si inflnita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet: mediocris opera tribuatur: memoria, studiumque permaneat. libet autem semper discere, ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio teneat, etiam fortasse si assequi non possim, at alii, quia præclarè faciunt, *vehementius*, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quòd quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, NISI QVOD quisque citò potuerit, numquam omnino possit perdiscere. (q) Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior. satis video tibi hominii ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis, (r) Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. (s) Mihi verò, Catulus inquit, placet. (t) Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quàm maximè jucunda, quàm maximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quàm plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè atque mendicum est. illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, 5 non multum est majus, quàm illud vulgare, ac forense. Apparatu

1. *In utramq; sententiam possit dicere.*] Tertius Pal. ac nonus, *in utramque partem sententiam*; quod minus improbem, licet Lambinus illo *partem* retento, abjecerit *sententiam*.

2. *In infulis depingere.*] Explicat Turnebus commentariis suis orat. contra Rullum.

3. *At Qu. Velocius, &c.*] Ex conjectura Victorii lib. VI. cap. 21. ut & Turnebi lib. XXV. cap. 10. libri enim & vulgata, *atque Velocius, &c.* sine ullo sensu commodo.

4. *Civis satis asper.*] Ita erat in plerisque Pall. aut *cujus*, literis tamen indiscretis. edidere alii, *causis satis asper*. Lambinus *civis*. Nostrum illud, conjecerat quoque Iustus Lipsius; qui adeatur libro V. Antiq. lect. cap. 2.

5. *Non multum est majus.*] Revocavi scripturam veterem editionum, ac membranarum. recentiores enim *maius*, tanquam si alterum minus ferri posset.

ratu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar faciendum est ad annum: ut ego in ædilitate laboravi, quòd quotidianis, & *vernaculis* rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juventus nostra dediscceret pænè discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego CENS. edicto meo sustuleram; non quò (ut nescio quos dicere ajebant) *acui ingenia* adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, 1 qui cujusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & 2 humanitatem dignam scientia. hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut *audirent*: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset: putavi esse *censorii*, ne longiùs id serperet, providere, quamquam non hæc ita statuo, atque decerno, ut desperem, Latinè ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum usum, moremque transferri. sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt. sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primùm, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porrò conspersa sit quasi verborum, sententiarumque *floribus*, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, & quod non solùm delectet, sed etiam *sine satietate* delectet. Non enim à me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra & ætates. Difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur EA, QVÆ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiam si primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cùm iidem nos in *antiquis tabulis* illo ipso horrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatores in cantu flexiones, & *falsa vocula*, quàm certæ, & severæ? quibus tamen non modò auferi, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: &, magis 3 laudari quod ceram, quam quod crocum olere videatur. in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & lævitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius, quique 4 dulcitudine præter ceteros sensus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillimè fugiant satietatem. Sic omnibus in rebus, VOLVPTATIBVS maximis fastidium finitimum est, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poëtis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, 5 sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citiùs in oratoris, aut in poëtæ cincinnis, ac fuco offenditur, quòd sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis non aurium solùm, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Quare, *bene* & *præclare*, quamvis nobis sæpè dicatur: *belle* & *festivè*, nimium sæpè nolo, quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare, atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, præmium, haud prædam petit:

sed abjicit prorsus, 6 ut in proximos,

Equid video? ferro sæptus possidet sedes sacras,

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter:

Quid petam præsidii?

quàm leniter? quàm remisse? quàm non actuose? instat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu, & exhausta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipsi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut antè dixi, primùm *silva* rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solùm ad augendum aliquid, & tollendum altiùs, dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimùm, eaque una laus oratoris est, & propria maximè. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari

---

1. *Qui essent cujusmodi essent.*] Gulielmius conjiciebat, *cujusque modi essent.* Lambinus edidit, *cuicumodi essent*; quomodo & P. Manutius.

2. *Humanitatem dignam scientia.*] Adjutus à mss. Lambinus edidit *humanitate dignam scientiam.* sed ita nulli Palatini.

3. *Laudari quod ceram quam quod crocum olere.*] Hæc est scriptura Pall. septem & Memmiani 3 propugnatque lib. IV. cap. 5. Miscellaneorum Brodæus. Lambinus reponit è Plinii libro XVII. cap. 5. *terram quam crocum sapere.*

4. *Dulcitudine.*] Habent istud non Nonius modo, sed & Palat. tert. quart. sexa. septimus; non *dulcedine*, quod inveniri tamen in plerisque membranis putarat Lambinus.

5. *Sine reprehensione.*] Lambinus intrusit *respirationes*, libris calamo exaratis non adsentientibus.

6. *Ut in proximos, Equid video?*] Pall. omnes, *& quid video?* ut videatur omnino legendum; *ut in proximos: Sed quid video?*

Ut

tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti, confirmatis criminibus, oporter. aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipiteis disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra *possessione* depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, à Græcis *politici philosophi* appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, PLACEATNE à Karthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari: aut infinitè de universo genere quærentis, QVID OMNINO de captivo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur, atque hactenus loquuntur. Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut judicio, 1 ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, 2 *furculo desringendo*, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec parteis, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, 3 quàm attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio videreneur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut VIRTVS suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, SITNE sapienti capessenda resp. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur, ut illud, SITNE in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, SITNE aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad conjecturam eamque in quatuor genera dispertiunt. nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: NATVRANE sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei: ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio: ut, si quæratur, *cur doctissimi* homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut, si disputetur, *num* interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si disseratur, *idne* sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cùm quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut ornatè dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, cùm res distribuitur in parteis, ut, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cùm, quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, ut, si quæratur avari species, seditiosi, glorioli. 4 Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, *expetendane* sit gloria: aut ex comparatione, *laus*, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisve rebus, ut, expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, *æquumne* sit ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc, *sine* honestum, gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi, unus, cùm, idemne sit, an aliquid interfit, quæritur: ut metuere, & vereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cùm, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, OPTIMINE cujusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, quæritur: cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem *animi motum* & impulsio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, siqua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paullo secus à me, atque ab illo, 5 partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos expositi Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. *Ornatissima* sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, 6 qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescenteis, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque

1. *Ut denique recuperare amissam, &c.*) Lambinus δεύτερον suam hic jactat, emendando, *aut vi denique*, sed eam sane nullus admiserim.

2. *Furculo desringendo.*) Videatur Turnebus lib. Adversar. XXI. cap. 14. nec pœnitebit.

3. *Quàm attentatum deseri.*) Memmii membr. item Pal. nonus, *intactum*, chartaceus *ad tantum*, quod & in Palat. tert. quart. sept. nam pr. sec. *attactum*. oct. *attractum*, quod & ad oram quart. Pith. *attactum*. edit. prima, *quam tale ac tantum deseri*.

4. *Consecutionis autem duo prima quæstionum genera, &c.*) Memmii membr. *duo contraria*. de quo amplius quærendum. nam Pal. pr. habet fere *duo crimina*. sec. *crimina*.

5. *Partita ac distributa.*) Pall. priores & Gallicani duo, *tributa* solum reti nent.

6. *Qui audiant, natura & genere, &c.*) Gulielmius attentendum putabat binis Gallicanis, *natura & genere*: & id certè etiam in Pal. pr. ac sec. sed nihil mutarim.

1. *Scripto-*

vos differendi traducendos putavit. Quare non est *paucorum libellorum* hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, neque procudenda lingua est, sed onerandum, complendumque *pectus* maximarum rerum, & plurimarum suavitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ, doctrinæque possessio, in quam homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque *rhetoricos* inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cùm *fontem* viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspexerit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cùm liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facilè suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. RERVM enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modò is, qui dicet, aut scribet, institutus *liberaliter* educatione, doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos 1 scriptores, oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognorit: næ ille haud sanè quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requiret. ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est *exercitata*, labetur. (u) Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantum rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum *regno* collocare! Namque illos veteres doctores, auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos, ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente Græcia, NIHIL ESSE ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has arteis, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, 2 quæ de rebuspublicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, 3 soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne *sordidiores* quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo Patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem, quæstionemque vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profiterur: isque princeps ex omnibus ausus est in conventu *poscere*, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed *aurea* statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis: oratorisque nomen apud antiquos in Græcia majore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cùm tu in alia lingua, 4 ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel *orbis terræ* procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio, & oratione in civitate valeat, scientia, atque exercitatione sociaris: illi nati in litteris, ardentesque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum *conservaverint*. (x) Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam complurib. distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, 5 alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius alium sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audivi de patre, & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium, M. vero Manilium nos etiam vidimus *transversâ* ambulantem *foro*: quod erat insigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis domi, sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: itemque in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militiæ consilium suum, fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc pene nostram, doctrinam *transmarinam*, atque adventitiam, defuit, 6 num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negli-

---

3. *Scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognorit.*) Pal. pr. Pith. Memm. membr. *scriptores oratoresque cognoscendos imitandosque delegerit*; & sic quoque fere secundus. videturque potius vulgato.

2. *Quæ de rebus publicis dicerentur.*) Lambinus *differentur*. Pall. nihil variant, nisi quod octavus, *ducerentur*; quod non omnino insuper habuerim.

3. *Soccos quibus indutus esset.*) Pall. duo & Memmii chartaceus, *induatur*. & dignum est examine.

4. *Ac moribus natus.*) Pith. *natis*, unde potat Gulielmius forte legendum *ingeniis natis*. non potem.

5. *Alios qui oculis mederentur.*) Ridiculè Lambini editio inserit, *qui auribus*; quasi vero tam periculose curarentur aures, ut eis opus medico peculiari.

6. *Num, quia jus civile didicerat.*) Pall. septem, Gallicani tres, *non ille dicerat*, quod mutabat Gulielmius in *eundidicerat*. Ego habeo quo defendam lectionem meam. prima editio tamen, *civili dicebat*.

negligebat? At utroque in genere & laboravit, & præstitit, num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri, discive potuit, quod ille non cùm investigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contrà PLERIQVE ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleverunt: aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quàm in *clamore*, & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognationemque non norunt. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis *præfuerunt*. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut litteris, doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, *populare* omnibus, & jucundum videretur: cujus in labris veteres comici, etiam cùm illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) *lepórem habitasse* dixerunt: tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi *aculeos* quosdam relinqueret. At hunc 1 non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes. nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi, ac *virtutis magister*, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ *Graciam*, quæ quondam *magna* vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugante *natura*, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à causis forensibus, & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, versumque quendam de Philoctete paullo secus dixit. Ille enim *turpe sibi* ait *esse tacere cum Barbaris*: hic autem, *cùm Isocratem pateretur dicere*. itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem: rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro *filio* doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscientiam illius, cui res non supperat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, MALIM equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quæritis quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum: sublata controversia est. sin eos disjungent: hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. (y) Hæc cùm Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. (z) Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cùm ingressus esses, repentè te quasi quidam *æstus ingenii* tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit; omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis:) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam totum compulisti; in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodò adspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquiescam, neque defatigabor antè, quàm illorum ancipiteis vias, rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero. (aa) Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maximè Crasse, commovit, quòd eum negasti, qui non *citò* quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus (bb) Hic Sulpicius, Ego verò, inquit, Crasse, neq; Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero. vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cùm causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. (cc) Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas,

1. *Non clamator aliquis.*) Ita septem Pall. & Memmii charracteus, ut neque uti recentiores *declamator*, minus rectè priore voce usus & supra cap. 21. ante finem.

cognitas, Sulpici, quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed etiam morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur *oratio* conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctè. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pænè unà nata cum rebus ipsis: aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut *abjecta*, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere proprio rum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam benè loquendi, valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis* is verbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) 1 verùm hoc quasi solum quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. *Inusitata* sunt, prisca fere, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostra: sed tamen rarò habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Quia tempestate Pœnus in Italiam venit*: nec *prolem*, aut *sobolem*, aut *effari*, aut *nuncupare*: aut, ut tu soles, Catule, non *rebar*, aut *opinabar*: & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. *Novantur* autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi 2. omnem exanimato expectorat.

3. *Num non vis hujus me versutiloquas malitias.*

Videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nota. 4 Vel sæpe sine conjunctione verba novantur, 5 ut, *ille sensus*; ut, *Dii genitales*; ut, - - *bacarum ubertate incurvescere*.

Tertius ille modus *transferendi* verbi late patet, quem necessitas genuit inopiâ coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. nàm ut VESTIS frigoris depellendi causâ reperta primò, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio, instituta est inopiæ causâ, frequentata delectationis. Nam *gemmare viteis*, *luxuriem esse in herbis*, *lata segetes*, etiam rustici dicunt, quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes, quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paullo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt. quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorruit mare,
Tenebræ conduplicantur, nocteque & nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum toni tru contremit,
Grando missa imbri largifluo subita præcipitans cadit:
Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines:
Fervit æstu pelagus.

Omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

6 *Quandoquidem iste circumvestit dictis, sapit sedulò.*

Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit*. Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quòd omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii speciem est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res, ac totum simile concipitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & 7 dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus. Illa verò oculorum multo acriora, quæ ponunt pænè in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, *lumen* affert orationi. Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo.

—— *Cælis ingentes fornices.*

Quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

—— *Vive Ulysses, dum licet:*

8 *Oculis postremum lumen radiatum rape.*

non dixit, *cape*, non, *pete*: haberet enim moram spemantis diutius esse sese victurum: sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum

---

1. *Verum hoc quasi solum, &c.*) Pal. prim. sec. interserunt *tamen*, item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*, sed enim cæteri Pall. habent: *verum jam in hoc quasi, &c.*

2. *Omnem exanimato expectorat.*) Revocavi veterem lectionem mss. omnium, item olim editorum. malè post impressi; *ex animo expectorat*. idem restitui infra cap. LVIII. volentibus rursum omnibus mss.

3. *Num non vis hujus me versat.*) Mirificè variant Pall. nostri. nonus solum accedit conjecturæ Gulielmianæ; *Num metuis hujus versus*. habet enim, *Num vero me vis hujus versat*.

4. *Vel sæpe sine conjunctione.*) Pal. pr. sec. Pith. Memm. *Sed sæpe vel sine conjunctione*. quod minimè displicet.

5. *Ut, ille sensus, ut Dii genitales, &c.*) Repræsentavi quod erat in Pal. pr. ac sec. item Pith. & Memm. libroque Bonromæi, ex quo fingebat Gulielmius, *ut ille sensus*. & ut Terentii Eunucho: *Video sentum*. nisi tamen hoc significat, *Ut dii deaque illum sensum perdant, qui me huic remoratus est*. Turnebus corrigit libro IX. cap. 26. *ut ille Ennius, Dii genitales*. Lambinus maluit, *ut illud differti sensûs, Dii genitales*. vulgata præferebat, *ut ille sensus differtus indigenitalis*, à quo non longè abeunt Palatini ceteri, nisi quod ii ferè, *ut ille sensus differtus vidi genitabilis*. nonus habet, *ut ille Ennius vidi gen.* text. *ut ille Ennius differtus indegen.*

6. *Quandoquidem iste circumvestit, &c. &c.*) Fortè *is te circumvestit*, duabus vocibus.

7. *Dulcedo orationis.*) Pith. item Palat. quart. quint. sext. sept. *dulcitudo*. qua voce usus supra cap. 25. m.

8. *Oculis postremum lumen radiatum rape.*) Pal. pr. ac sec. non habent hoc *rape*, neque adest membr. Memmii. & ferri posset. Muretus lib. XI. Var. lect. cap. 9. emendat. *radiantia*. adeatur.

aptatum quod antè dixerat, — *dum licet.* Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. *Syrtim patrimonii, scopulum* libentius dixerim: *Charybdim bonorum, voraginem* potius. facilius enim ad ea, quæ vitâ, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis, oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est, 1 verbi transferendi, 2 ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo, morte dici Africani *castratam* esse remp. nolo *stercus curiæ* dici Glauciam. quamvis sit simile, tamen est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *Tempestas comissationis:* aut minus: *comissatio tempestatis.* Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum,

—— *Quidnam est, obsecro? 3 quid te adire abnutas?*

Melius esset, *vetas, prohibes, absterres:* quoniam ille dixerat,

— *Illico iste, ne contagio mea bonis, umbra ve obsit.*

Atque etiam si vereare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque ut precariò, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

—— *Neque me patiar iterum*
Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Errat, erras: nam exsultantem te, & præsidentem tibi
Repriment valida legum habena, atque imperii insistent jugo.

Sumta te simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili semper horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumta Africa: Neque factum verbum est, ut,

—— *Mare saxifragis undis:*

neque translatum, ut, *Mollitur mare:* sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

Desine Roma tuos hostes, ——

Et,

—— *Testes sunt campi magni,* ——

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu, *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma ac tela* pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, *Luxuries* quam in domum irrupit, &, Quò *Avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiatur, ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cùm *parietes,* aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem, ut, cùm unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.

aut cùm ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, 4 qui fuimus ante Rudini.

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cùm *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus, atque laus, tribus exsistat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus, 5 consuetudinique parcendum: aut translatum: quod maximè tanquam stellis quibusdam 6 notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus, & levis. In quo lepidè socer mei persona lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compostæ? ut tesserulæ omnes
Arte pavimento, atque 7 emblemate vermiculato.

Quæ cùm dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quàm Albucius. verùm in me quidem lusit ille, ut solet. sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem. id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastiùs diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque *librariorum notis,* sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque *aurium causa* (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis

1. *Verbi transferendi.*) Pal. pr. sec. Pit. Memm. *in verbis transferendis,* quod & secutus Lambinus, neque aliter Palat. tert. nisi quod omittat præpositionem.

2. *Ut sensum feriat.*) Lambiniani, *sensim,* perperam, & contra omnes libros scriptos editosque.

3. *Quid te adiri abnutas t)* Pith. *abnitear.* putatque Gulielmius fuisse, *abnuteas;* idemque mox *obsit* mutat in *obfet.* non ausim sequi.

4. *Qui fuimus ante Rudini.*) Lectio ista hæc deprompta è Palat. sec. tert. & Pith. nec abit pr. quàm quod is *Rhodini.* ceteri Palatini habent *ante Rutili.* quod ferè etiam in editione prima. nam sequentes exemerunt *ante,* ut ex heroico fieret pentameter. videatur Lipsius ille nosset d. cap. 1. lib. v. lectionum. conjectura enim adsecutus est scripturam veterem.

5. *Consuetudinique parcendum.*) Lambinus, *parendum,* sed libris invitis.

6. *Notat & illuminat orationem.*) Pall. pr. sec. oct. nonus, *illustrat & nobilitat orationem.* Pith. & Memm. *illustrat & notas statuerum.* quanta licentia.

7. *Emblemate vermiculato.*) Iosephus Scaliger legit, *vermiculata,* ut referatur ad *lexeis.* alterum restat in mss. omnibus.

dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeveritas pati poſſit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud eſt vel maximum, quod *verſus* in oratione ſi efficitur conjunctione verborum, virium eſt: & tamen eam conjunctionem, ſicuti verſum, numeroſè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque eſt ex multis res una quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat quàm quòd ille rudis incondité fundit quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto, & ſoluto. 1 Nam cùm vinxit modis, forma & relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua *lege* verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur. Quonam igitur modo tantum munus inſiſtemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſè dicendi conſequi poſſe: Non eſt res tam difficilis, quàm neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè ſequatur, quocumque ducas, quàm *oratio*. ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio, non enim ſunt alia ſermonis, 2 alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam, pompamque ſumuntur: ſed ea nos cùm jacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam *ceram* ad noſtrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus: 3 idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata: ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimùm vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. *Incolumitatis*, ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi, atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi, nutuque teneatur: ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diverſam partem: ut luna acceſſu, & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat: ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu, curſuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata cohærere non poſſint: tantam *pulchritudinem*, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam, & figuram. nullam partem corporis 4 ſine aliqua neceſſitate affictam: totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia ſunt denique, niſi ad ſuam retinendam, conſervandamque naturam? nuſquam tamen eſt ulla pars, niſi *venuſta*. Linquamus naturam, arteiſque videamus. quid tam in navigio neceſſarium quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, 5 quàm mali? quæ tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolùm ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa, inventa eſſe videantur. Columnæ, & templa, & porticus ſuſtinent. tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii faſtigium illud, & ceterarum ædium, non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt. nam cùm eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur: utilitatem templi, faſtigii dignitas conſecuta eſt: ut, 6 etiam ſi in cælo ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine *faſtigio* dignitatem habiturum fuiſſe videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac propè neceſſitatem ſuavitas quædam, & lepos conſequatur. Clauſulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque anguſtiæ ſpiritus attulerunt. Id inventum ita ſuave, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus patus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod hominum lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſſet. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt. Sed hic naturæ modus eſt, artis alius, nam cùm ſint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter, qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem, ſermonemque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primùm ad heroum nos dactyli, & anapæſti, & ſpondei pedem invitat: in quo impunè progredi liſet 7 duos duntaxat pedes, aut paullo plus, ne planè in verſum, aut ſimilitudinem verſuum incidamus. 8 Aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia 9 continuandorum verborum ſatis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæon: qui eſt duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves conſequuntur, ut hæc verba, *deſinite, incipite, comprimite*: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa: ſicut illa ſunt, *domuerant, ſompedes*. Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæone, poſteriore finire. eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed *aurium menſura*, quod eſt acrius judicium, & certius par ferè Cretico, qui eſt ex longa, & brevi, & longa: ut,

Quid petam præſidii, aut exſequar? quove nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius, *Si, Quirites, minas illius*. Hunc ille clauſulis, aptiorem putat, quas vult longa plerumque ſyllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque deſiderant, quàm eſt illa poëtarum: quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic verba verſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu quidem minimo brevius, aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & planè, ut dicitur, 9 ſic & eſt verè ſoluta, non ut fugiat tamen, aut erret, ſed ut ſine vinculis ſibi ipſa moderetur. Namque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit 10 polita, atque facta quodammodo, non adſtrictè, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, & ex illis modis, quibus hic uſiratus verſus efficitur, poſt anapæſtus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior. & divitior fluxit dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleri oratione diffuſa. Et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones. & quod metiri poſſumus intervallis æqualibus: rectè genus hoc numerorum, dummodò ne con-

---

1. *Nam cum vinxit modis, forma & relaxat, &c.)* Pal. pr. ſec. oct. *forma & modis, relaxat, &c.* neque ſecus Pith. ac Memm. alii habent, *modis & forma; relaxat, &c.* at ſept. *modis, formas & relaxat.*

2. *Alia contentionis verba.)* Palatin. prim. *confectionis*. forſan *rejicionis*.

3. *Idque ad omnem rationem & aurium voluptatem.)* Pal. prim. ſec. item Memm. & Pith. tantum exhibent, *omnem aurium voluptatem*. excluſis voculis duabus intermediis Pall. ſequentes retinent vulgatum, ſed habent *itaque* pro *idque*.

4. *Sine aliqua neceſſitate adfictam.)* Firmat hanc ſcripturam Gifanius noſter in Lucretiano Indice, ad vocem *Siſtere*.

5. *Quam mali? quæ.)* Sic Pall. ſeptem. nam ſext. atque nonus, ſolum ſervant retro vulgatum: *quam reliqua?* quod tamen exulat ab aliquone principe, quin imo Gallicani tres, Pith. & Memmii membr. ac chart. adhuc excluſere, *quam mali?* Repoſui quoque *carina, ἀντὶ τῆς carina*. Gallicanis iiſdem volentibus, item Pall. in quibus tamen ferè *ceterum*.

6. *Etiamſi in cælo ſtatueretur.)* Delevi vocem *Capitolium*, ſecutus auctoritatem Pal. pr. ac ſec.

7. *Duos duntaxat pedes.)* Pall. ferè, *duo duntaxat pedis*. antique.

8. *Alia ſunt geminæ.)* Pal. pr. ſec. Memm. *Altera*. ſed natum id ex prava ſcriptura *Alia*, quæ exſtat in Pithœano.

9. *Continuandorum verborum.)* Dictio *verborum* non viſitur in Pal. pr. ſec. aut Memm. & Pith.

10. *Sic & est verè ſoluta.)* Pal. pr. ſec. & totidem Gallicana abſcindunt *&*, forte referibendum *ſicut eſt, ſoluta*. miſſis cæteris.

11. *Polita atque facta.)* Pal. prim. *aut ſtatim*. ſec. Pith. Memm. *atque ſtatim*.

1. Nam

ne continuum sit, in orationis laude ponetur. 1 NAM si rudis, & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quòd 2 hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi ineſt numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis, membrisque distincta quàm si continuata, ac producta. 3 membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum *ambitus*, sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut pariæ esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius, & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eos sæpius testificor, ut auctoribus laudandis *ineptiarum* crimen effugiam. *(dd)* Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? *(ee)* At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. *(ff)* Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervagata exspectare ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. *(gg)* Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negarem in eo, quem scripsi, libello, me inveniſſe eloquentem, sed eò te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. *(hh)* Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cùm exercitatione, tum *stilo*, qui & alia, & hoc maximè ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum, acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Nequa semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati, consuetudo modò illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè heroo, & pæone priore, aut cretico, sed variè, distincteque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modò ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quàm aures exspectent: aut longior, quam vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentiùs etiam servandas esse arbitror, quàm superiora, quod in his maximè perfectio, atque absolutio judicatur. nam versus æquè prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum, in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi, & notandi pedes, si modò non breviora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere *ex tempore*, tantumque hominis ingenioſi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cùm in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis, incredibilisque naturæ. OMNES enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus *natura* voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis moventur omnes, verùm etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paullum modò offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, *theatra* tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine, & populo, non modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur? Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo interſit inter doctum, & rudem, quàm non multùm differat in judicando. ARS enim cùm à natura profecta sit, nisi natura moveat ac delectat, nihil sanè egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur; quorum illa summa vis carminibus est aptior, & *cantibus*, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, Saliorumque versus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verùm, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Expositi fere, ut potui quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi *colorem* aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidem venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est & ver-

1. *Nam si rudis & impolita.*] Haud aliter quadriga mss. supra laudatorum, vulgata habemus, *rudis & indocta*.

2. *Hominum aures vocem naturâ modulantur ipsa.*] Ita editio Victorii & Manutii: nam vulgata *ipsa*. Pith. & Memm. *hominum auribus vocem natura modulantur ipsa*. Pall. habent *aures* aut *aurès*, plerique tamen è posterioribus *natura*.

3. *Membra illa modificata.*] Lambinus istud habet, exstatque in Pith. & Memm. item Pal. pr. ac sec. vulgata prius, *verba illa*.

bis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solùm sibi vitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum *venustate* moneantur: 1 sic verbis quidem ad aptam compositionem, & concinnitatem, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur, 2 ut ii, qui in armorum tractatione versantur. Formantur autem & verba, & sententiæ pænè innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, 3 quòd verborum tollitur, si verba mutaris: sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris puteris, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis; in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi *luminibus* distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio una in re permultùm movet, & illustris explanatio rerumque, quasi 4 gerantur, sub adspectum penè subjectio: quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria 5 sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distinctè concisa brevitas, & extenuatio, & huic adjuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa degressio: in qua cùm fuerit *delectatio*, tum 6 reditus ad rem aptus, & concinnus esse debebit: propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, sejunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis *dissimulatio*, quæ est perjucunda, cùm in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel antè vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpè autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: antè occupatio: tum duo illa, quæ maximè *movent*, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis à proposito, non ut superiori illa degressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, lepórem aliàs, & paullum immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio, & ejusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio, & revocatio verbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & *imago*, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. (*ii*) Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ suprà dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrùm omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pænè evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio, difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc, quid *aptum* sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus. quamquam *id* quidem perspicuum est, NON OMNI causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus, ornamentis iisdem uti ferè licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs: omnique in re posse quod deceat, facere, artis & naturæ est: scire, quid, quandoque deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur, *Actio*, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator, esse in numero nullo potest: mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, QUID in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias, Quo mihi melius

1. *Sic verbis quidem ad aptam compositionem & concinnitatem, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur.*) Horum nihil agnoscit editio prima: sed nec invenit in Pith. aut duobus Memmianis Guilielmius; non magis quam ego in Palatinis sex. nonus tamen omnia habebat præter syllabam primam de voce post illa *concinnitatem*: sextus vero ac septimus posita habebat ante dictionem *Formantur. ac ii qui, &c.*

2. *Ut ii qui, &c.*) Septem istæ voces erant in nostris scriptis omnibus. supervacuus tamen esse, res ipsa clamat.

3. *Quod verborum tollitur, si verba.*) Pal. sept. oct. non addunt, *tollitur venustas*, &c. erè allubescit.

4. *Gerantur sub adspectum, &c.* Pall. posteriores, item Memmii chart. *aspectu*. sed alterum restat in Palat. prim. ac sec. nec non in Pith. & Memm. membr.

5. *Sæpe præcisio est.*) Pall. ferè *percussio*, item Pith. nam Memmii uterque *percusso*. fortè *percursio*. sed malim tamen vulgarum; cui alludit Pal. oct. in quo *pervisio*.

6. *Reditus ad rem aptus & concinnus.*) Sic Palat. sext. & nonus. nam pr. & oct. *concinnus*. sec. *continuus*. tert. *continens*, quod & in Memmiano chart. item inter lineas quarti, qui *continens*, quod conjecerat Guilielmius. quint. *concinnitas*. sept. *concinnens*. satis faciet mihi vulgata. nam & sic capite sequenti exstat, *concinna transgressio*.

1. *Oratio-*

lius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cùm propter ignominiam judicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte, edita: quam cùm suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, QVANTO, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui 1 orationem eandem, aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quod me puero 2 tantopere ferretur? QVO ME MISER conferam? quò vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut *lacrimas* tenere non possent. Hæc eò dico, pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis histriones occupaverunt. Ac sine dubio IN OMNI re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pænè obruatur: discutienda sunt ea, quæ obscurant: & ea, quæ sunt eminentia, & promta sumenda. Omnis enim motus animi, suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, 3 ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quas tamen inter omneis est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, læve, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermissio: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum simílium generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum *colores*. Aliud enim vocis genus 4 iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos.

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus:

Et,

Equis hoc animadvertit? vincite. ——

Et Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac mœror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?

Et illa,

O pater, ó patria, ó Priami domus!

Et quæ sequuntur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum,

Multi' modi sum circumventus, morbo exsilio, atq; inopia:
Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis? contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

5 *Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,*
Iterum jam aggreditur me, & quietum excusecitat.
Major mihi moles, majus miscendum 'st malum.
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum,

6 *Sed mihi* 7 *cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias.*
Tibi ferebat, 8 *cùm simulabat sese alteri dare:*
9 *Tum ad te ludibunda dolè, & delicatè detulit.*

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti, ac virili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam *telum* orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò meliùs nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnoperè laudabant. ANIMI est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, 10 tot significationes, & commutationes possit efficere. neque verò est quisquam, 11 qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit *actorem aversum* solitum esse dicere, qui 12 in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimiùm mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem

1. *Orationem aliam esse putaret.*] Pal. sec. *forte putarit.* prim. tert. Pith. Memm. *forte putarit.*

2. *Tantopere ferretur.*] Lambinus *efferretur*, sed præter libros impressos & calamo exaratos; neque erat necesse.

3. *Ut à motu animi quoque sunt pulsæ.*] Non displicet tmesis Palat. pr. sec. Pith. *ut motu animi eumque sunt pulsæ.*

4. *Iracundia sibi sumat.*] Pal. plures *sumat.* tert. verò ac quartus vocem eam non habet; sed ejus loco, *aliud.* quod & in Pith. & Memmii papyraceo.

5. *Iterum Thyestes Atreum attractum advenit.*] Ita Pall. nisi quod sext. ac sept. *Atreum alter etiam tum advenit*, quod accedit ad conjecturam Lambini. *Iterum Thyestes meum altercatum venit.* sed accedit tantum.

6. *Sed mihi cum tetulit, &c.*] Pal. pr. ac sec. *Sed sibi.* Pith. *sibi cum tetulit*; sine *sed.*

7. *Cum tetulit coronam ob collocandas nuptias, &c.*] Explicat Cujacenus lib XI. observ. cap. 15.

8. *Cum simulabat sese alteri dare.*] Mirifice variant mss. nostri. Pal. prim. sec. Pith. *se sibi Ajaci dare.* tert. nonus, Memmiani duo, *sese Ajaci dare.* ceteras lectiones tædet exhibere. sufficit annotasse ad Tullii mei marginem. ex istis enim facile constat locum hunc hærere in medio.

9. *Tum ad te ludibunda dolè.*] Lambinus, *Tunc ad te ludibunda' dolè.* sed præter vett. libros. nam Pall. tres priores, *cum à te ludibunda.* quod *ludibunda* præterea in ceteris extat, in quibus, *Cum ad te.*

10. *Tot significationes & commutationes posit efficere.*] Pal. prim. sec. Pith. Memm. abjecerunt *& commutationes*: neque requiritur.

11. *Qui eadem contuens efficiat.*] Nullus manuscriptorum hanc habet lectionem præter Pall. octav. aliis est vel *continens*, vel *contenens*, vel *contrens*, quod esset *contrens*, & fere placet: conjecteratque id Gulielmius.

12. *In agendo contuens aliquid.*] Fortè *contuens aliud*, certe hoc vult Tauriſci mens.

1. *Ut*

natura nobis, 1 ut equo, & leoni setas, caudam, aureis, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, ineſt quædam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. *verba* enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est: sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omneis movet. iisdem enim *omnium animos* motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant. (*kk*) Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur: equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere quod, ut dixi paullo antè, PLVRIMIS in rebus quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. 2 nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio: nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid ad aureis nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? (*ll*) Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, litterato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret *occulte* post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret. (*mm*) Audivi mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cùm diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. (*nn*) Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam 3 ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, 4 ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam *similes habere* cupiamus. (*oo*) Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Jullus, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo. (*pp*) In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci. hinc gradatim *ascendere* vocem utile & suave est. Nam à principio clamare, agreste quiddam est, & illud idem ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, 5 quod tamen interius est, quàm acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omneis sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. sed fistulatorem domi relinquetis, sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim *causam* conferre in tempus, cùm afferre plura, si cupias, non queas. (*qq*) Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus. Fore dicis? inquit: ego verò esse jam judico, & tum judicavi, cùm, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cùm pro Bithyniæ rege dixi. Quamobrem rectè vides, Catule, nihil enim isti adolescenti neque à *natura*, neque à *doctrina* decesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum. non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto minorem *præcurrere* vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

M. TVL-

1. *Ut equo & leoni setas.*] Pall. duo & Pith. *aut.* Lambinus illud *setas* mutavit in *subas*, sed nolentibus libris.

2. *Nam ad vocem obtinendam.*] Hodie vulgata: *vocem in dicendo obtinendam.* sed insertum illud ferè in nullo inveni mss. imò neque in editione prima, aberatque Gallicanis tribus Gulielmio excussis.

3. *Ea tela texitur, & ea incitatur in civitate, &c.*] P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 7. opinabatur vacare illud *incitatur*; natum à scriba qui id scripserat, loco *in civitate*, neque tamen deinde deletat, quam ejus sententiam impugnat Villomarus lib. v. controv. cap. 24. sed quàm feliciter, videatur ex Villiomari animadversionibus in eum locum. sanè vox ea non conspicitur in Pal. pr. sec. aut Pith. habent, inquam, *maxime ea in civitate, &c.*

4. *Ac posteritati ostenditur.*] Pall. nostri & Gall. *posteritatis.* quod nescio an non præponendum alteri.

5. *Quod tamen interius est quam, &c.*) Sic Pall. pr. sec. tert. oct. non. item Pith. & duo Memmiani. vult enim esse intra clamorem. hactenus publicati *inferius.*

M. Tullii Ciceronis

DE

CLARIS ORATORIBVS LIBER,

QVI DICITVR

BRUTUS.

Synopsis.

¶ a ad kk *de claris Oratoribus Græcis & Romanis.*

CUm è Cilicia decedens, Rhodum venissem, & eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. nam & *amico amisso*, cùm consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo *juratus* judicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magna sapientium civium, bonorumq; penuria, vir egregius, conjunctissimusq; mecum consiliorum omnium societate, *alientissimo reipub. tempore* exstinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quòd non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potiùs, & consortem glorioſi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobileis poëtarum *aquilium* morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat glorioſius, quàm omninò adversarium non habere? cùm præsertim non modò numquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contrà semper alter ab altero adjutus & communicando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit è vita, suo magis quàm suorum civium tempore, & tum occidit, cùm lugere facilius remp. posset, si viveret, quàm *juvare*: vixitque tamdiu quàm licuit in civitate benè, beatèque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius verò mortis opportunitatem benivolentia potius quàm misericordia prosequamur, ut, quotiescunque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus, illum potius, quàm nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quòd eo jam *frui* nobis non licet: nostrum est id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret unà cum reliquis bonis & fortibus civibus, hunc autem & præter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cùm forum populi Romani, quod fuisset quasi *theatrum* illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græcisque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assueveceram, quæque erant propria cùm præstantis in rep. viri, tum bene moratæ, & bene constitutæ civitatis. Quòd si fuit in republica tempus ullum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio: tum profectò fuit, cùm *patrocinium pacis* exclusum est 1 aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quòd, quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in *portum* confugere deberet, non inertiæ, neque desidiæ, sed otii moderati, atque honesti: cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem, tum arma sunt ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti glorioſe, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunatè, beatèque vixisse, cùm in ceteris civitatibus, tum maximè in nostra, quibus cùm auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude *perfrui* licuit, quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, gravissimisq; curis jucunda sanè fuit, cùm in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cum inambularem in xysto, & essem otioſus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cùm inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaq; jucundi, ut eorum adspectu omnis, quæ me angebat de rep. cura consederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem novi? *(b)* Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. *(c)* Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium, & aliquid auditemus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. *(d)* Vos verò, inquam, Attice, & præsentè me cura levatis, & absenti magna solatia dedistis, nam vestris primùm litteris *recreatus*, me ad pristina studia revocavi. *(e)* Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissimè. *(f)* Rectè, inquam, est visus, nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut post Cannensem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prœlio, populus se Romanus erexit, posteaque prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt: sic post rerum nostrarum, & communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. *(g)* Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructū, si quidem quod volui, tanta in re conse-

---

1. *Aut errore hominum.*] Ita primum emendavit Io. Rivius Castigationum libello, antea cusi, *terrore*; minus rectè, ut liquet ex aliis Tullii locis pro Marcello, pro Ligario, pro Deiotaro, item lib. VII. Epist. XI. ad Atticum.

consecutus sum. Sed scire cupio, 1 quæ te Attici litteræ delectaverint. (b) Istæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. (i) Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi *facentem* excitavit? (k) Tum ille, Nempe cum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, & ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? (l) Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. (m) Tum Atticus: Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? (n) Ille vero & nova, inquam mihi quidem, multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, *uno in conspectu* omnia viderem: quæ cùm studiosè tractare cæpissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis aut etiam *cumulatiore*, si possis. Ego autem 2 voluntatem tibi profectò emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor: idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex novis, (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi. sic omnis fœtus repressus, exustusque flos siti veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pænè solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut *impendiis* etiam augere possimus largitatem tui muneris; modò idem noster animus efficere possit, quod AGER, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet. (o) Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. (p) Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego à re hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, 2 se incommodo exacturum negat. (q) At verò, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius à te caverò, amplius eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. (r) Non mehercule, inquit, tibi 3 repromittere istuc quidem ausus sim, nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. (s) Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modò primùm animadverti paullo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. (t) Quidnam id? inquam. (u) Ut scribas, inquit, aliquid. jampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos *de republica* libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cùm poteris, atque ut possis rogo. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quærimus. (x) Quidnam est id? inquam. (y) Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cùm ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem. cùm te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Brute, & mihi. (z) Ego verò, inquam, si potuero, faciam vobis satis. (aa) Poteris, inquit: Poteris, inquit: relaxa modò paullùm animum, aut sanè, (si potes) libera. (bb) Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quòd erat à me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi, atque optimi regis, ornatissimè & copiosissimè à Bruto me audisse defensam. (cc) Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, & fori. (dd) Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, ecquodnam *curriculum* aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cùm enim in maximis causis versatus esses, &, cùm tibi ætas nostra jam cederet, *fasciisq; summitteret*, subitò in civitate cùm alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. (ee) Tum ille, 4 Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm *studium* ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua NE MAXIMIS quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. (ff) Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quòd cetera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. (gg) Cùm idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. (hh) Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque proposium nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem unam esse omnium *difficillimam*. quibus enim ex quinq; rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cùm eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, præstetque ceteris, tamen omneis artes vetustiores habet, & multo ante non inventas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cùm intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primùm se orator extulit, primumque etiam monumentis, & litteris oratio est cœpta mandari. tamen ante Periclem cujus scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat. & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paullo seniorem etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multùm, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit: quem constat cùm prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis *turbulentum* illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Thera-

1. *Quæ te Attici litera delectaverint.*] Maluisset Gulielmius, *quam te, &c.* item supra, ubi est *volui id quidem efficere.* delebat idem, ceu glossema, *id & efficere.*

2. *Voluntatem tibi profecto emetiar.*) Conjecit Rivius *remetiar*, quomodo omnino legendum vel libris repugnantibus asseverat Lambinus. at Antonius Palmyrenus *profecto* mutat in *pro facto*; mea sententia ineptè.

3. *Se incommodo exacturum negat.*) Lamb. interponit *sibi* præter libros & rationem. nam si quid mutandum, fieri poterat *sine incommo.*

4. *Promittere istius quidem ausus sim.*) Forte *ausim*; annotavit ad oram libri sui Gulielmius.

5. *Ceterarum rerum causa inquis.*) Ritterhusius noster delebat dictionem *causa*, tanquam à malamanu.

1. *Ex*

Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, 1 ex Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maximè potest, grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, & *facta* quodammodo oratio: tum etiam magistri dicendi multi subitò exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cejus, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanè verbis, QVEMADMODVM causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex ubertimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primumq; tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur, quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret: philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores à quibus degressi sumus, revertamur. Exstitit igitur jam senibus illis, quos paullo antè diximus, Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quasi *ludus* quidam patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, 2 quam nemo quidem, meo judicio, est poëta consecutus, is & ipse scripsit multa præclarè, & docuit alios: & cùm cetera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum versum effugeres, modum tamen, & numerum quendam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat: aut, siquando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: verumtamen 3 natura magis tum, casuque nonnumquam, aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, concluditurque sententiam: quæ cùm aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque numerosè. Nam & *aures* ipsæ quid plenum, quid inane sit, judicant, & spiritu, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modò defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregiè subtilis scriptor, atque elegans, quem jam propè audeas oratorem perfectum dicere, nam planè quidem *perfectum*, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facilè dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdolè, nihil versutè, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Æschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim *ætas* effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra, itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat, processerat enim in solem, & pulverem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti, doctissimi hominis, *umbraculis*. Hic primus inflexit orationem, & eam mollem, teneramque reddidit & suavis, sicut fuit, videri maluit, quàm gravis: sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: 4 & tantùm ut memoriam concinnitatis, suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione *aculeos* etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Videsne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quàm ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriæ proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Athenienſium sæcula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullo regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam *Troicis temporibus* tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus: ut apud Athenienses, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem ferè tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque *fortuna* clarorum virorum. Si quidem uterque, cùm civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. (*it*) At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est rhetoribus *ementiri in historiis*, ut aliquid dicere possint argutius, ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Athenienſis erat, & sumo loco natus, summusque vir, & paullo ætate posterior, tantùm mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conciviſſe mortem: hunc isti ajunt, cùm taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare, 5 quoniam tibi ita quadrat. 6 omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. (*kk*) SIT, sanè, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationé mentis à reconditis abstrusisque rebus ad causas forenseis, populareſque facilè traduxerat. Hujus suavitate maximè hilaratæ sunt Athenæ: hujus ubertatem, & copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi, terroremque *timuerunt*. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. NEC ENIM in constituentibus

1. *Ex Thucydidi scriptis.*) Sic ex Romano volumine restituit Rivius, sibique postea adscripsit miser Lambinus.

2. *Quem nemo quidem meo iudicio sit poeta consecutus.*) Præceptor Lipsius ita emendabat, è Rufsino Grammatico. videatur ille lib. III. lect. cap. 14. prius edebatur *posita*.

3. *Natura magis tum, casuque nonnunquam, &c.*) Ita Palatin. & codex Cujacianus, quo usus Gulielmius. vulgo erat, *Natura magis, tum casu nonnunquam quam aut, &c.* consulatur Rivius.

4. *Et tantum ut memoriam.*) Delet particulam *&* Gulielmius, nullo sententiæ malo.

5. *Quoniam tibi ita quadrat.*) Illud *ita*, à Rivio additum, etiam deprehendi in membranis Palatinis, nec non Cujaciano.

6. *Omnia fuisse in Themistocle patria.*) Cujacianus, *Omnia fuisse Themistocli patriæ*, quod forte admitti posset. nam & in Pal. visitur *in* soluti inter lineas.

stituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, & jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cùm sublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo judiciis repeterentur, tum primùm, quòd esset acuta illa gens, & controversa natura, artem, & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via nec arte, sed accuratè tamen, & *de scripto* plerosque dicere: scriptasque fuisse, & paratas è Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc, *communes* appellantur *loci*. Quod idem fecisse Gorgiam, cùm singularum rerum laudes, vituperationesque conscripsisset: quòd judicaret hoc oratoris esse maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamusium similia quædam habuisse conscripta, quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, cùm se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quòd Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem jejunior, orationes cum *scribere alii* cœpisse, artem removisse. Similiter Isocratem primò artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in judiciis uterentur, sed, cùm ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis judicio circumveniretur) sæpe ipse in judicium vocaretur: orationes aliis desitisse scribere, 1 totumque se ad artem componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus, atque fonteis vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres: ad ipsorum, sanè recenteis. Nam antequam delectata est Athenienſium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem *studium* non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedæmonium verò usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, *dulcem* illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Peiræo eloquentia evecta est, omneis peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret *moribus*, 2 omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui pænè dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parùm pressi, & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similiores. (*ll*) Sed de Græcis hactenus, etenim hæc ipsa forsitan fuerint, non necessaria. (*mm*) Tum Brutus: Ista verò, inquit, quàm necessaria fuerint, non facilè dixerim: jucunda certè mihi fuerunt, neque solùm non longa, sed etiam breviora, quàm vellem. (*nn*) Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, e quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut *celeritatem ingenis* L. Bruto illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acutè, arguteque conjecerit? qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit? qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit, civitatemque perpetuo dominatu liberatam magistratibus annuis, legibus, judiciisque devinxerit? qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut è civitate regalis nominis *memoriam* tolleret? quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes propè ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumque montem, qui *Sacer* appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam *Maximum* esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus & concionibus suis *mitigaverit*. Possumus Appium Claudium suspicari dissertum, qui senatum jamjam inclinatum, à Pyrrhi pace revocaverit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quòd ex pontificum commentariis longè plurimùm ingenio valuisse videatur: M. Curium, quòd is tribunus plebis, interrege Appio cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cùm de plebe Coss, non accipiebat, patres antè auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Mœnia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cùm consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione, & seditione nunciata: ut erat læna amictus, ita venit in concionem, *sed tamen* cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor. tantummodò conjectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pleb. legem de agro Gallico & Piceno viritim dividendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem verò exstet, & de quo sit memoriæ proditum, *eloquentem* fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius, præsertim cùm & ipse eum audiverit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est *amicitiæ* causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono, (ut opinor) annali:

Additur orator Cornelius' suaviloquenti
Ore Cethegus Marcus'. Tuditano collega,
Marci Filius. ——

Et oratorem appellat, & suaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in plerisque, latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiæ certè maxima.

— 3 *in dictus ollis popularibus olim,*
Qui tum vivebant homines, atque ævum agitabant,
Flos delibatus populi.

Probè verò. ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclarè tum illi homines *florem populi* esse dixerunt, — *suadaque medulla.* Πειθὼ quam vocant Græci, cujus effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. ejus autem Cethegum *medullam* fuisse vult, ut, quam deam 4 *in Pericli labris scripsit* Eupolis sessitavisse, hujus hic *medullam* nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, quæstor; his coss. M. Cato, modò planè annis ex L. ante me cos. & idipsum

1. *Totumque se ad artem componendas.*] Duo mss. Lambini excludunt *componendas*. habent tamen Pal. & Cujacius.

2. *Omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis vel quasi sanitatem perderet.*] Sic Pal. Cujac. Lambinus edidit, *omnemque illam Atticæ dictionis quasi sanitatem perd.* exclusa voce *salubritatem*: contra bonos libros; ideoque proterve.

3. *In dictus ollis popularibus olim.*] Gulielmius annotavit, forte legendum *sollis*.

4. *In Pericli labrit.*] Sic Cujac. sic Pal. sic quos excussit Rivius, non *Pericli*, ut vulgata.

1. cum

ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc *vetustas*, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Nævianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Nævius est mortuus, quanquam Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc errasse, vitamque Nævii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est, Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX. post eum fuit consul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio consulibus mortuus est, annis LXXXIII. ipsis ante me consulem. Nec verò habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæ quidem exstant. Ipsæ enim *familiæ* sua quasi ornamenta, ac monumenta servabant, & ad usum, siquis ejusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam, quamquam his laudationibus *historia* rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cùm homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus: ut, si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule, anno X. post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minùs multæ veræ sunt, quàm Attici Lysiæ: cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atticus, quoniam certè Athenis est & natus & mortuus, & functus omni civium munere: quamquam Timæus eum, quasi Licinia, & Mucia lege reperit Syracusas: & quodam modo est nonnulla in iis etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breves. Sed ille Græcus ab omni laude felicior. Habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm *gracilitates* consectentur, quos valetudo modò bona sit, tenuitas ipsa delectat quamquam in Lysia sæpe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit valentius: verùm est certè genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novit omninò? At quem virum? dii boni! mitto civem, aut senatorem, aut imperatorem, *oratorem* enim hoc loco quærimus. Quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Referta sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas quidem adhuc invenerim, & legerim) & verbis, & rebus illustribus, licet ex his eligant ea, quæ notatione & laude digna sint. omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Jam verò *Origines* ejus quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam antè sæculis & Philisto Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horum consiliis sententiis, interdum etiam non satis apertis, 1 cùm brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione, atque altitudine orationis suæ: quod idem Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit. 2 Hæc posteriorum quasi exaggerata altiùs oratio, Sed & 3 in nostris inscitia est, quòd ii ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone, non noverunt quidem: Hyperidæ volunt esse, & Lysiæ. Laudo, sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem, atque utinam imitarentur, nec ossa solùm, sed etiam sanguinem. gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, & quædam horridiora verba. Ita enim tum loquebantur, id muta, quod tum ille non potuit; & adde numeros; & aptior sit oratio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. *Ornari* orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant σχήματα. & sententiarum, orationisque formis, quæ vocant χαρακτῆρας. non verisimile est, quàm sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. Nec verò ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius: quippe cùm ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi *signa*, rigidiora esse, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, jam tamen quæ non dubites pulcra dicere. Pulcriora etiam Polycleti, & jam planè perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in *pictura* ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas, & liniamenta laudamus. 4 At in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia, & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. NIHIL est enim simul & inventum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

— *quos olim Fauni, vatesque canebant,*
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat:

Ante hunc: ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. Nam & Odyssea Latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tuditano coss. docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius: post Romam conditam autem quartodecimo, & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem à Q. Maximo quintùm consule captum Tarento scripsit Livium, annis XXX. postquàm eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus. Docuisse autem fabulam annis pòst XI. C. Cornelio, Q. Minucio coss. 6 ludis Juventatis, quos Salinator 7 Senensi prœlio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his coss XL. annos natus Ennius fuerit: cui cùm æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerant ante hos coss. & Plautus, & Nævius

1. *Cum brevitate, tum nimio acumine.*] Monuit Rivius hæc non citari à Budæo in Pandectis, & censet ipse interpretis emblema. Lambinus vero statim reperit duos mss. quibus omnino abessent. habentur tamen in Pallat. & Cujac. qui præterea præmittunt, *autem*.

2. *Hæc posteriorum.*] Rivius invenit in uno libro, *posteriores*. Pal. videtur exorare voluisse *posterum*.

3. *In nostris inscitia est.*] Ita Cujacii codex, nam Palat. *inscita*. Lambinus edidit *inscientia*.

4. *At in Aetione.*] Ita & Pal. & Cujac. nisi quod omiserint diphthongum. male forsan Lambinus qui expressit *Ethione*, quod quidem conjecerat Rivius; sed ita ut non præponeret illi nostro.

5. *Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat.*] Illud *nemo superarat*, non comparet in Pal. aut Cujac. & forsan non adjecit Cicero, uti nec paulo post complet versum sequentem. habet tamen editio Victorii.

6. *Ludis Iuventatis.*] Est à Victorianis, & respondet omnino Palat. nisi quod is unica littera, *Iventasia*. unde natum aliorum *Iuliatia*.

7. *Senensi prœlio.*] Pal. *Senesi*. Victorius conjecit *Senonensi*, nescio an necessario.

1. M. alium

Nævius. Hæc si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. *(co)* Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi *notatione temporum*, & ad id, quod instituisti oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto *(pp)* Rectè, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exstarent illa carmina, quæ multis sæclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sanè, ut est certè, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, —*scripsere*, inquit, *alii rem Versibus*, — & luculentè quidem scripserunt, etiam si minus, quàm tu, pol te. Nec verò tibi aliter videri debet; quia Nævio vel sumsisti multa, si fateris: vel si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse, filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem à Paullo adoptavit, si *corpore valuisset*, in primis habitus esset disertus. Indicant cùm orationculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissimè. Numeroque eodem fuit Sex. Ælius juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis litteris studuit, ipsque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, splendidiorque consuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyestes fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio coss mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis cos. & censor fuit, cujus & oratio Græca apud Rhodios: quem civem cùm gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, 1 M. alium illius, qui sacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo cos. fuit: Q. Nobiliorem, M. filium, jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ætolia militaverat, civitate donavit, cùm triumvir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus Africani pater, personam *principis civis* facilè dicendo tuebatur: at verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque, & LXXX. natus excessit è vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset; quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, 2 & unà Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cujus & aliæ sunt orationes, & contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannii annali. Tum ipse L. Cotta *orator* habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paullum his antecedens sine controversia Ser. Galba, eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis, itaq; exaruerunt; vix jam ut appareant. De ipsius Lælii, & Scipionis ingenio, quamquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii *de collegiis*, non melior, quàm, de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior, & horridior ille, quàm Scipio, &, cùm sint in dicendo variæ voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paullo magis priscis Lælius. Sed EST MOS hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenii, litterarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi ceterorum judicio solum videtur; sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, cùm diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. Publius Scipio, & D. Brutus (ut opinor) coss. de re atroci, magnaque quæreret. Nam cùm 3 in silva Sila facta cædes esset, notique homines interfecti, insimularetur que familia, partim etiam liberi, societatis ejus, 4 quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio CENSS. redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules. Causam *pro publicanis* accuratè, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Cùm consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronuntiavissent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliusque dixisse: iterumque eodem modo à consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, cùm eum socii domum reduxissent: egissentque gratias, &, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiosè, accurateque fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Ser. Galba, quod is 5 in dicendo ornatior, acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè, & dubitanter recepisse, unum quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerandæ causa, componendaque posuisse, &, cùm cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret: usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse: quorum aliud dictare eodem tempore

1. *M. alium illius qui sacra acceperit filium, dicunt, &c.*] Nihil variant Pal. sed enim Cujac. *M. ajunt.* & vero P. Manutius edidit, *ajunt illius, &c. dicunt etiam, &c.* quod & placebat Gulielmio, solummodo putabat posse etiam deleri illud *dicunt*. Pighius noster in fastis, ad annum urbis DCXXIX. arripuit voces legitque: *Censor fuit, Publii illius qui sacra acceperat filium habitum eloquentem dicunt.*

2. *Et una Ser. Fabius Pictor.*] Palat. *& una servii Fab.* Cujac. *& una Serius*, quod mutabat in *Seatus*, Gulielmius.

3. *In Sylva Sila.*] Turnebianum est, cujus confirmatio videnda Adversar. cap. 1. iterumque lib. XXV. c. 12. vulgata, *silva sua*. Pal. *in silva ita*. Cujac. *in silvas sua*. unde & nonnulli legunt, *in silva sita*.

4. *Quæ picarias.*] Haud aliter Pal. placuitque Victorio, item Cujacio lib. v. de Feudis, legitur aliter *picaviar*, sunt etiam qui *pecuarias* legendum putarunt, erat in Cujaciano *piccarias*.

5. *In dicendo ornatior.*] Palat. *adhortor*. Cujac. *adhortor*. oportet sub eo aliud quid lateat, quam quod alias oræ adfingitur, *fortior*.

I. Ita

pore solitus esset. interim cùm esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat: scriptores illos male *mutatos* exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solùm, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna exspectatione plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, 1 illa die, quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum: altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos: multoque plus proficiat is, qui *inflammet* judicem, quàm ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maximè cognita est, cùm Lusitanis à Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in *Originibus* suas retulit, paucis antequàm mortuus est, an diebus. an mensibus? 2 Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cujus orbitas & fletus mire *miserabilis* fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. *(qq)* Cùm hæc dixissem, & paullum interquievissem: Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat: quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. *(rr)* Nec enim est eadem inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleræque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantùm ad dicendum proficit, quantum *scriptio*. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cùm se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium *arbitrium*, sua scripta non venerint: alios, quòd meliùs putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque, contigit, ut ipsi Galbæ: quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi. & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cùm otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam *ventus*, hominem defecerat, flaccessebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere & scribere: ardor animi non semper adest, isq; cùm consedit, omnis illa vis, & quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aurelii Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cùm civis egregius, tum non indisertus fuit. C. verò, filius ejus disertus. Cujus que Tuditanus cùm omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum *patientia*, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paullo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, & prope æquales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cùm de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione *majorum* est adeptus. Tum L. Cassius multùm potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia, & severitate *popularis*: cujus quidem legi tabellariæ, M. Antius Brisso, tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Cos adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia deductus Brisso putabatur. Tum duo Cæpiones multùm clienteis consilio & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia sublevabant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similis) & plena prudentiæ. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: &, cùm esse P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævolam, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cùm & consuleretur plurimùm, & diceret. Horum ætatibus adjuncti 3 duo C. Fannii, & C. M. filii fuerunt: quorum C. filius, qui Cos. cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit; sanè & bonam, & nobilem. *(ss)* Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii à C. Persio, litterato homine, scriptam esse ajebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobileis, quod quisque potuisset, in illam orationem *contulisse*. *(tt)* Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed numquam sum adductus, ut crederem, eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec ejusmodi est, ut à pluribus contusa videatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stilus nec de Persio reticuisset Gracchus, 4 cùm & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris objecisset, præsertim cùm Fannius numquam sit habitus *eloquii*. nam & causas defensitavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is socerī instituto, quem, quia co-

1. *Illa die quæstione liberatos esse.*] Cujac. *illa die quæstione*: Pal. compendio scripsit; sed tamen ita, ut resolvi debeat, *illa die quæstionis esse lib. &c.* apposite.

2. *Tum igitur recusans Galba pro sese.*] Corradus adjicit è Valerio Maximo, *nihil recusante*, sed libri non item juvant.

3. *Duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt.*] Particula & non est in Cujaciano, neque agnoscit Palat. qui habet a manu emendatrice, *Fannii, Ca. filii.*

4. *Cum & Fannius de Menelao.*] Forsan fuit, *cum ei Fannius*; certè aperior fuerit eo modo sententia.

optatus in augurum collegium non erat, non admodum *diligebat*, præsertim cùm ille Q. Scævolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minari dixit se illud, sed majori filiæ detulisse: Is tamen instituto Lælii Panætium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non inelegantèr scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè disserta. Mucius autem augur, 3 quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, iuculentus juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Utinam in Tito Graccho, Caioque Carbone talis mens ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profectò nemo his viris *gloria* præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia fuderis Numantini boni iratus accesserat, ab ipsa repub. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se à severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atq; hoc memoria patrum teste dicimus, nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiaq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ *matris* à puero doctus, & Græcis litteris eruditus, nam semper habuit exquisitos è Græcia *magistros*, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ, temporibus illis, disertissimum, sed & breve tempus ingenii augendi, & declarandi fuit. 2 Carbo, quò vita suppeditavit, est in multis judiciis, causisque cognitus: Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic optimus illis temporibus, est patronus habitus, eoque *forum tenente* plura fieri judicia cœperunt, nam & 3 quæstiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Coss. tulit, ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annaleis, sanè exiliter scriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido, & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poëta sum audire solitus, & dicere non incultè solebat, & erat cùm litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti, 4 & verò antè Maximum illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat *quod opus esset*, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latinè loqui putabatur, litteratiusque, quàm ceteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paullo etiam copiosiùs. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius: mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed ut vita, sic oratione etiam *turbulentus*. M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, 5 iterum tribunum, fecit, vir & oratione gravis, & auctoritate: eique proximè adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Coss. quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui Q. Ælio Cos. fuit: sed omnia is *summa sperans*, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latinè diligenter locutum. Iis adjuncti sunt C. Cutio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed *oratorium ingenium* defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solutè, & suaviter dicere, ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis, & recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas. non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cùm pro reo diceret. Hoc dicendi genus, ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam verò sententiam, cujus erat ille princeps, vel maximè. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maximè rem continebat, fidem, habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset, quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti *de vita ipsius* acta, sanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam, & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & severo genere dicendi versatus est, & uterque natura vehemens & acer. Itaque cùm unà consulatum petivissent, non ille solùm, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in judicium vocavit: multaque opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, 6 sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, philosophorum de & ipsorum opinio, firma in hoc viro, & stabilis inventa est: qui quamquam innocentissimus in judicium vocatus esset, (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) cùm essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit, dixit ipse pro sese;

---

1. *Quod pro se opus erat, &c.*] Haud aliter editio P. Manutii, nec recedit Pal. aut Cujac. vulgata, *quod per se, &c.* unde fecit Lambinus, *quod opus erat, ipse per se, &c.* ineptè.

2. *Carbo, quò vita suppeditavit.*] Ita Gulielm. ex Cujac. neque aliter Pal. vulgata, *quod vita*, Lamb. *quoad vita*; quod & in Manutian.

3. *Quæstiones perpetuæ.*] Corradus è libro mſ. reponit, *quæstiones publicæ*, quod improbat Cujacius, malitque *quæstiones, pecuniarum repetundarum*, Notis in Iustiniani Institutiones.

4. *Et verò ante maximum illum Scipionem.*] Legit Gulielmius, *ante Persicum maximum.*

5. *Iterum tribunum fecit.*] Non variant Pal. aut Cujac. Corradus id mutabat in *frugi*; forsan rectè. Tribunum enim Gracchum facere Drusus anno superiore nō poterat, tum ipse candidatus, & ejus competitor, ut rectè monuit in Fastis ad unū urb. DCXXXI. amicus noster Pighius.

6. *Sed tamen & exile, nec &c.*] Pal. & Cujac. fortasse meus; *sed tamen esse exile, nec &c.*

sese; & pauca C. Cotta, quòd sororis erat filius, & is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in toro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, 6 quos *statarios* appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, & *congruens* cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus, itaque honoribus *majorum* respondere non potuit. Fuit autem constans civis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio, sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. *(uu)* Tum Brutus, Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut omnes ferè Stoici, prudentissimi in differendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pænè verborum: iidem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fanio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. *(xx)* Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quòd istorum in *dialectica* omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quòd si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis comodius fingeretur oratio. Quo magis, tuum, Brute, judicium probo, qui eorum, 2 id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi, & copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo judiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone: 2 *Jovem* ajunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiosè, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque appàret ex genere, & grauditate verborum, dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur: *(yy)* Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. *(zz)* Curio fuit igitur ejusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio *de incestu*, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam compàret in hac turba novorum voluminum. Præclarè, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas, certè enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi & ornatius: & nocuimus fortasse, quòd veteres orationes post nostras, non à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque, quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam *de incestu* laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes: verumtamen nondum trita nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cùm & vita suppeditavisset, & splendor ei non defuisset, Cos. non fuisse. Sed ecce in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit existimo; atque istum de superioribus, pænè solum lego. Immò plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim, illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quàm *patriæ*, præstare voluisset, quam ille facilè tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem, grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclarè inchoata multa, perfecta non planè. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti, non enim solùm acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter *patris memoriam*, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cùm pro sese ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam discueremus: hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam judicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latinè loquendo, cuivis erat par, & omneis sale, facetiisque superabat. ejus collega L. Bestia *bonis initiis* orsus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit) vir & acer, & non indisertus, tristeis exitus habuit consulatus, 4 nam invidiosa lege Manilia quæstio C. Galbam sacerdotem, & quattuor consulareis, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Album, civemque præstantissimum L. Opimium Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cùm is contra populi studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem ferè, sed longius ætate provectus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. 5 Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, & cùm virtute, tum etiam

1. *Quos statarios appellant.*] Interpretatur Turnebus lib. 1. adversariorum cap. 10.

2. *Id est ex vetere Academia Philosophorum.*] Istud totum esse alienum, neque adeo ipsius Tullii, autumat Lambinus. injuste. distinguit enim veteres Peripateticos, qui iidem Socratici, à novis, ut semper. Gulielmius.

3. *Jovem ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui.*] Rivius hanc lectionem nobis exsuavit; sed non etiam indicavit unde. purior sane est recepta. *Jovem sic, ut ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, loqui*, sicque Palat. nam Cujaciana accedit Rivianæ, nisi quod sic transponat voces, *Jovem sic ajunt Philosophi, si Græcè loquatur, loqui.*

4. *Nam invidiosa lege Manilia quæst. &c.*] Lambinus sustulit vocem *quæstio*. quæ tamen in Pal. & Cujac. retinebatq; omnino Gulielmius, & expresit P. Manutius.

5. *Idem tolerabilis patronus, nec rudis, &c.*] Assentior Pighio nostro autumanti illud *tolerabilis patronus*, intre ductam à margine glossulam.

ipso orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi cum remiserant dolores pedum, non deerat in cautis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patrocinio cum licebat. iisdem temporibus M. Brutus, in quo 1 magnum fuit, Brute, *dedecus generi vestro*, qui cum tanto nomine esset, patremque, optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut facile cerneres 2 naturale quoddam stirpis bonum *degenerâsse* vitio depravatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsulenus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio 3 mulctam lege Aquilia *de justitia* petivisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspicionosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel potius, pænè Græcus loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat, minimè aptum ad dicendum genus. Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus. multæ litteræ, summi non vitæ solùm, atque naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspici cùm ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem *de consulatu*, & de rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poëtam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quàm illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: 4 sed hæc mea culpa est. numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, & suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam, quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cùm quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cùm autem *ipsum audires* sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant de repub. quod esset illis viris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed politè: Latinè verò in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui *fortuna belli*, crimini: invidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmii, fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili *lege*, vectigali levavit. M. Marcellus Æsernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promtis tamen, & non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus. L. etiam Cotta, prætorius, in mediocrium oratorum numero, dicēdi non ita multum laude processerat, sed de industria, cùm verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum *locum*: quorum quidem 5 quæ fuerit ascensio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim jam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione versamur, cùm tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumque pervenimus! Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primùm cum Græcorum gloria Latinè dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quæque *loco*, ubi plurimùm proficere, & valere possent: ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinatè locutus: sed illa, quæ propriè laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latinè loqui, est illud quidem, sut paullo antè dixi,) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quàm quòd est à plerisque neglectum. NON ENIM tam præclarum est scire Latinè, quàm turpe nescire: neq; tam ad mihi oratoris boni, quàm civis Romani proprium videtur: (sed tamen Antonius in verbis & eligendis,) neque id ipsum tam leporis causa, quàm ponderis, & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis *oratorum* est *princeps* judicatus. Σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eaq; non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cùm hæc magna in Antonio, tum *actio* singularis: quæ si partienda est in gestum, atq; vocem: gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens: vox permanens, verùm subrauca natura: sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat, habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumque cùm ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsivisset, *quid primum* esset in dicendo, actionem: quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: taleisque oratores videri, facit, qualeis ipsi se videri volunt. Huic alii parem esse dicebant, alii antecenebant L. Crassum. Illud quidem certè omneis ita judicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum suprà dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. erat summa gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum, & urba-

1. *Magnum fuit dedecus generi vestro.*] Rivius ait exstare in editione Romana *vultus*. Pal. & Cujac. præferunt, *fuit genus generi nostro*, quod quid sibi velit, ignoro. scio *unus* aliquando degenerasse in *genus*. id an hic locum habeat, viderint eruditiores.

2. *Naturale quoddam stirpis bonum.*] Cujacii chartaceus, *natale*.

3. *Mulctam lege Aquilia de justitia petisset.*] Malui repræsentare scripturam omnium veterum librorum, quam supponere cum neotericis vel *injustitia*, vel *injuria*: tanquam potuerit hic fuisse de eo genere hominum qui adversarium suum rapuit in jus, quod parcius pectore telum recepisset.

4. *Sed hæc mea culpa est.*] Conjecit Rivius, *sed nec*, arripuitque statim Lambinus. ego nondum audeo; cum & alteri scripturæ suus sit sensus, & quidem non invenustus.

5. *Quæ fuerit ascensio.*] Sic ex mss. Rivio, firmatque Pal. noster. vulgo erat *assensio*.

& urbanitatis oratorius, non scurrilis, *lepos*. Latinè loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cùm de jure civili, cùm de æquo & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idque cùm sæpè alias, tum apud centumviros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum *pro æquo & bono* dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cùm uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut *eloquentium jurisperitissimus* Crassus, *jurisperitorum eloquentissimus* Scævola putaretur: qui quidem cùm peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut æquo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, & disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. Verùm ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævolæ nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate præstantius, nam, ut paullo antè dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter se, statuere ut tamen non posses utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis: Scævolæ multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur hæc, [1] ut dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet, cùm omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, *mediocritas*: uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cùm ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum, & Scævolam cognovisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans esse quandam vobis cum illis similitudinem judico. Quonam, inquam, illuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Servius eloquentiæ tantum assumsisse, ut jus civile facilè posset tueri: ætatesque vestræ, ut illorum, nihil: aut non ferè multùm differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem & tu probè dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facilè quem dixerim plus studii, quàm illum, & ad dicendum, & ad omneis bonarum rerum disciplinas adhibuisse, nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate, fuimus; & postea unà Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: &, inde ut rediit, videtur mihi in *secunda arte* primus esse maluisse, quàm in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omnium, non ejusdem modò ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps. Hic Brutus, Am tu? inquit; etiamne Q. Scævolæ Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scævolam, & apud multos fuisse: artem, in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primùm videre, deinde distinguere, postremò habere *regulam*, qua vera & falsa judicarentur, & quæ quibus positis essent, queque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confusè ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, sed adjunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillimè perspici potest. Cumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo: Galli hominis acuti & exercitati promtam, & paratam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate, diligentiaque superavit: Balbi, docti, & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus; sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quàm Scævola: (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: [2] ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quàm Scævola) sic Servius sapientissimè, cùm enim duæ civiles artes, ac forenses plurimùm & laudis haberent, & gratiæ: perfecit, ut altera præstaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audivi enim nuper eum studiosè, & frequenter, Sami, cùm ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum judicium, multo magis confirmo testimonio, & judicio tuo: simul illud gaudeo, quòd & *æqualitas* vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest; ab obtrectatione invidiæ, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur, quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, judicioque cognovi. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Rom. carere tam diu: quod cùm per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de repub. ut fileremus: itaque faciamus, nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò quærendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur: à principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) exspectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: vehemens, & interdum irata, & plena justi doloris oratio: multæ & cum gravitate facetiæ: quodque *difficile* est, idem & perornatus, & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum [4] principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem,

1. *Ut dicantur à me quodammodo.*] Emendatum in Pal. manu aliena, *quodammodo ut dicantur à me*, at Cujacii liber habebat, *ut dicantur à me quodam modo*; quod non displicebat Gulielmio.

2. *Ille se consuli nolebat.*] Posteriores edd. *nolebat*. non recte, certè contra antiquiores, & præcipue Victorianam.

3. *Ab obtrectatione invidiæque, quæ solet lacerare, &c.*] Revocavit ex editione Rom. Rivius, neque contradicunt Palatin. aut Cujac. nisi quod excluserint *quæ*, vulgatum, *ab obtrectatione invidiæ, quæ solet.*

4. *Principum oratorum.*] Inclinabat Gulielmius in scripturam Cujaciani codicis, *principium*, quod & à manu prima in Palatino.

1. *Idque*

eloquentissimum hominem, admodum adolescens; summam ingenii non laudem modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos XXVII. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamque colonium (ut fecit) ipse deducere. Exstat in eam legem senior, (ut ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde cautæ, sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud præconem Granium, 1 idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scævolæ quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scævola gessit. cum enim magistratum nemo umquam Scævolarum petivit. sed hæc Crassi cùm edita oratio est, quam te sæpe legisse certò scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim Coss. eam legem suasit, quibus nati sumus, cùm ipse esset Q. Cæpione Coss. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latinè prima *maturitas* in qua ætate exstitisset, posset notari: & intelligeretur jam ad summum pænè esse perductam, ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, & jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta non brevis, ut laudatio: ut oratio autem, brevis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color. quinetiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic *periodum* appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis, & in membra quædam, quæ κῶλα Græci vocant, dispertiebat orationem lubentiùs. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso, libuisset scribere. cùm enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & invidia concitatur in judicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam *dicta*, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem de Cœlio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in repub. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latinè, & diligenter sequentibus, numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Ejusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo judicio, eò pervenisse videtur, quò potuit ferè Latinus orator *sine Græcis litteris*, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pænè Attico stilo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acutè, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer, & vehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris: cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit, C. Fimbriam M. Marii Gratidiani pater. Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus, è Marsis quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles quàm docti & Græcis litteris, & Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius: qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. ferè ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Qui tu igitur, inquit, tribus istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum *urbanitate* quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantùm esse quendam scio: Id tu, Brute, jam intelliges, cùm in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est majus: quòd in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modò appâret, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo *sapore vernaculo*: ut ego jam non miret, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cùm percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet: & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non potes minoris*: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cùm ætatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. 2 Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur. Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. NEC ENIM in quadrigis eum secundum

1. *Idque nobis narravisset.*] Pal. & Cujac. addunt *hoc*, quod ait non exstare in codice vetusto Rivius: ideoque exclusit Lambinus. item Manutius aliique quos item sequimur; quia & eodem inclinabat Gulielm.

2. *Omnino sic (ut opinor) in nostris, &c.*] Rivianum est. publicati enim, *Omnium sicut opinor in, &c.* Cujacianus mox præfert *ille Atticus*, pro quo vulgati, *ille.*

dum numeraverim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multa facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ætati propè conjunctus L. Gellius non tam *vendibilis* orator, quam ut nescires, quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atque ita diu vixit ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè, Cnæusque Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater ejus præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure & ante hos M. Brutus, & paullo post eum 1 C. Bilienus, homo per se magnus, propè similitudine summus evaserat, qui Cos. factus esset, nisi in Marianos contulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantùm in *dicentium* numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus, eloquenteis enim videbare, non sedulos velle conquirere. Festivitate igitur, & facetiis, inquam, C. Julius, L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepôre, nemo suavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus *sine nervis* perspici potest. Ejus æqualis P. Cethegus, cui de repub. satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque *cognorat*. itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur. sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, & acutus, & jurisperitus. 2 nam Aphilia, aptior concionibus, quàm judiciis, prudens etiam. T. Annius Velina, & in ejus generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pæne frigidus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Ausidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive *rabularum*, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris 3 C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Junius, L. filius, tribunitius, quo accusante P. Sextius, pr. designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi temperi infirma, atque etiam ægra valitudine fuisset. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteriique à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem *ignoratione*. quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicenteis vidimus. Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere repub. maximis *præmiis* eloquentiæ propositis, omneis cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paullo, quàm Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fusius, 4 M. Drusus, P. Antistius, nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius cùm meo judicio, tum omnium, facilè primas tulerunt. Hîc Atticus, Quomodò istuc dicis, inquit, cùm tuo judicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, *vulgi judicium*, cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. 5 An tu, inquit, id laboras si huic modò Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modò is sum, qui id possim, aut sciam judicare: qualis verò sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut *doceatur* is, apud quem dicetur, ut *delectetur* ut *moveatur* vehementiùs. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit: vulgi assensu, & populari approbatione judicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi viguerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio, & doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses, *Quis est in hac civitate eloquentissimus?* In Antonio & Crasso, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. 6 neminem, opinor, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profectò. ID ENIM ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare ubicen Antigenidas dixerit discipulo sanè fricanti ad populum, *Mihi cane, & Musis*: ego huic Bruto dicens, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane, & populo*, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam ut id ef-

1. *C. Bilienus.*] *Billienus* mss. nostri. mavult tamen Pighius noster *Bellienus*, lib. XIII. Annalium Rom.

2. *Nam Ofilia aptior concionibus.*] Ita posterius publicati; prius *Asilia*, quomodo ita Pal. & Cujac. Gulielmus putat substituendum *Ofilius*, de quo Pomponius I. C.

3. *C. Gorgonium.*] Palat. membranæ, item Cujacius, *Gargonium*.

4. *M. Drusus, P. Antistius.*] Hodie sic quidem publicatur. at Victoriana *M. Drusus Patistius*. priores adhuc *patricius*, & vero illud *Patistius* exstat in Cujac. *Baristius* in Pal. Rivius auctor fuit revocandi id quod exhibui.

5. *An tu id laborat si huic modo Bruto probaturus es?*] Ita Ald. nam Victorius: *An tu ad laborasse huic, &c.* quomodo Cujac. exemplar item fere Palatinum; quod tamen habet à manu emendatrice: *An tu id laborare modo Bruto probaturus esse.*

6. *Neminem Philippum, tam &c.*] Palatinus: *tam ut Philippum*, quod potius habuerim.

1. *Nam*

ficiatur, intelligam. Creditiis, quæ dicuntur, qui audit oratorem: vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo? & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur, quid habes quod disputes? gaudet, dolet, rident, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, iracitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quòd exspectetur docti alicujus sententia? QVOD ENIM probat multitudo, hoc idem doctis probandum est denique hoc specimen est popularis judicii, in quo numquam fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissensio Cùm multi essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere judicatus est vulgi judicio, qui non idem à doctis probaretur. Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligèdi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen utrùm de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cùm esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius judicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, QVI VULGI opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque judicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poëtam, ferunt, qui cùm convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod noviistis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus: Plato enim mihi unus* 1 *instar est omnium millium*, & rectè. Poëma enim reconditum, 2 paucorum approbatione; oratio popularis, ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cùm esset relictus à ceteris, verbum facere non posset. 3 Quid? tu Brute posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet, ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen puret: sic oratori *populi aures* tanquam tibiæ sunt: ex si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino 4 tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine [illegible], cum à mediocri, aut etiam à [illegible] tur: eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecumque est, probat, tenet enim aureis vel mediocris orator, sit modò aliquid in eo: NEC RES ulla plus apud animos hominum, quàm ornatio, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cùm Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet, M. Curium, cùm ita heres institutus esset, SI PVPILLVS antè mortuus esset, quàm in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione disertorum, scripta *simplicium* hominum pervertere? Quàm ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quàm omnino multa de conservando jure civili? quæ quidem omnia cùm perite, & scienter, tum ita breviter, & presè, & satis ornatè, & pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At verò, ut contrà Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans *scalmum* reperisset, ob eamq; rem ædificare navem concupivisset, exorsus est: similiter Scævolam ex uno scalmo captionis centumvirale judicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in *hilaritatem* à severitate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id valere, & valuisse semper. Hæc, & multa ejusmodi dicens, *fidem faciebat*: quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum testamentorum sententias, voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cùm in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cùm graviter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, assensionemque commovit, dixisse, ut *contra* nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, judicium suum contemneret, at verò intelligens & doctus, audiens Scævolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus & ornatius, ab utroque autem, causa perorata, si quæreretur, uter præstaret orator, numquam profectò sapientis judicium à judicio vulgi discreparet. Qui præstat igitur intelligens *imperito*? magna re & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cùm oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit, nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. UT ENIM ex nervorum sono in fidibus, quàm scienter ei pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attentè audiens, sed uno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe judicat, videt oscitantem judicem, loquentem cum altero; nonnumquam 5 etiam circulantem; mittentem ad horas; quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit

---

1. *Instar est omnium millium.*] Sic quosdam legere indicat Aldus Nepos; placebatque Gulielmio. dictum ut Græcis μυρίοι πάντα. vulgata, *omnium me illum*, quod & in Pal. & Cujac. Lambinus hèic mire vagatur. Turnebus malebat, *omnium millorum*. Rivius, *omnium, meritò ille.*

2. *Paucorum adprobatione*; *oratio popul. ad sensum vulgi debet movere.*] Illo modo Palatinus; nec abit Cujac. quam quod is, *adprobationem*. Corradus emendabat, *panc. adprobationem*; *oratio pop. ad sensum vulgi debet, movere.* Rivius eadem retinebat nisi quod ultimo loco reponeret, *moveri.*

3. *Quid? tu Brute posses, si te, &c.*] Pal. & Cujac. *nisi te*, rescribit Gulielmius, *posses ni, si te, &c.*

4. *Tanquam equus non facit.*] Explicat Turnebus lib. XIV. Adverss. cap. 22. sed Ciceronem respicere dictum vulgare, *nihil fit*, annotarum Gulielmio.

5. *Etiam circulantem.*] Videndus lib. VIII. Var. lection. cap. 13. Petrus Victorius.

1. *Casa-*

possit animis judicum admovere orationem, tanquam fidibus manum. Idem si præteriens adspexerit erectos intuenteis judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut *avem canu* aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maximè opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementiùs: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profectò intelliget. Cùm hæc disseruissem, uterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè judicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo *oratorum bonorum* (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuatè, presseque: alterum sublatè ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius, & magnificentius, tamen IN BONIS omnia, quæ summa sint, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia & jejunitas: amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè: & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat sic ad virium imbecillitatem, dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudque maximum, quod, cùm contentione orationis flectere animos judicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti, quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maximè omnium, quos quidem ego audiverim grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. vox cùm magna, tum suavis, & splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur. incitata & volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cùm summi essent oratores, duæ res maximæ, altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, *posse* esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, Quo ferat natura sua quemque: & ea ducutentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se *calcaria* adhibere, alteri *frenos*. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse *P.* Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio diligentissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpeque ex eo audivi, cùm se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro se *lege Varia* quæ inscribitur, eam L. Ælius scribit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus & Græcis litteris, & Latinis: antiquitatisque nostræ & in inventis rebus, & in actis, scriptorumque veterum literatè peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omnique doctrina, pluribus & illustribus litteris explicavit. sed idem Ælius, Stoicus, esse voluit, orator autem nec studuit umquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Ruso: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cùm essem apud Ælium adolescens, eumque audire perstudiosè solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Ælianas leveis oratiunculas, voluisse existimari suas. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus suprà dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maximè expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad 1 Cæsarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quàm *nostra ætate*, judicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primùm sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maximè autem quemadmodum quæque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm, cùm unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cùm sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi *membra*, suo quæque loco locata, suam & vim, dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat, quanto difficilius cavere, nequid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui ante dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur *gratiæ*, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur: & quia Latinè non pessimè loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed MAGNI interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero: quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ, matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caji filiæ sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: 2 & filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego verò ac lubenter quidem, inquit Brutus: & eò lubentiùs, quòd L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniæ filium, 3 Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio, collega meus, mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus, est ex ipsius *sapientiæ stirpe* generatum. Nam & de duobus avis jam diximus, Scipione, & Crasso: & de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii: P. Scipione, qui & dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem remp. vindicavit: Q. Scævola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Cos. fuit, qui est *Corculum* dictus: alterius omnium sapientissimi, C. Lælii? O generosam, in-

L. 5 quit

1. *Cæsarem: Cotta & Sulpitius expetebantur, &c.*) Lambinus interserit quatuor voces, *Cæsarem: secundum Philippum & Cæsarem, Cottæ, &c.* non male, si è libris. quod non arbitror; neque ipse autumat.

2. *Ex filiæ ejus Muciæ ambas.*) Legit Gulielmius, *& filiæ Scævolæ Mutiæ, &c.* motus iis quæ leguntur infra cap. 72.

3. *Crassi testamento qui fuit adoptatus.*) Illustrat Cujacius lib. VII. Emend. & Observ. cap. 7.

4. *Atque*

quit stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera: sic in istam domum multorum insitam, atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto, puto sermone assuefactam domum: & eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam *memoriam antiquitatis* collegerat; non publicum jus, non privatum, & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cùm constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una 2 planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: eranique ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quàm verborum splendore, & copia, nam cùm tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cùm eo, in utramque partem, toto corpore, vacillante, quæsivit, *quis loqueretur è lintre*; & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. is cum tribunus pleb. Curionem, & Octavium Coss. produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Namquam* (inquit) *Octavi*, collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more jactavisset, hodie te illic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cùm proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in judicio privato, vel maximo, cùm ego pro Titinia Cottæ peroravissem, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subitò totam causam oblitus est, idque veneficiis, & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quàm quòd etiam in *scriptis* oblivisceretur, quid paullo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cùm senatum Cæsar Cos. habuisset, omnisque ille sermo ductus è percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cùm inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cùm sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar Cos. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem, umquam senserit, quantum flagitii commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quàm, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, cùm illarum rerum jam *tempora* præteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se, Cæsare Cos. non accedere, sed id dicat ipso Cos. exiens è senatu. Jam qui hac parte animi, quæ *cæteros* est ceteratum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo antè posuisset, huic minimè mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cùm ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut antè dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes *adspectandæ* tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores, verumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solùm sine aliis in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero ejusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem planè *oratorem* dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquillii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum tu magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cùm de rep. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati sanè peritum: M. Lucullum M. Octavium, Cn filium: (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, 3 populi frequentis suffragiis abrogaverit) Cn. Octavium, M. filium: M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex *acie*, id est, à judiciis, & in præsidiis reipub. cui facilè satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complureis minimè dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus *auribus imperitorum*. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apulejus Saturninus, eloquentissimus visus est? magis specie tamen, & motu atque ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ, Longè autem post natos homines, improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis, & fortunæ, & vitæ *sordibus* in prætura, Cos. factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis Mario & Flacco Coss. publicè est interfectus, homo simillimus Athenienſis Hyperboli: cujus improbitatem veteres Atticorum *comœdiæ* notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in genu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi *Titius* nomen esset, ita cavendum est ne quid in agendo, dicendove facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem ætatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantùm locuti sumus, revertamur. Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cùm tacuisset annos, neque convenni solùm, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm contra

C. Julii

---

1. *Atque illuminatam sapientiam.*) Non est inelegans emendatio Lambini, *illimitatam*.

2. *Planè claudicaret.*) Pal. & Cujac. *claudere*, quod non video cur cedere debet alteri.

3. *Populi frequentis suffragiis abrogaverit.*) Alias legi *frequentibus*, annotat Pigh. in Fastis suis ad annum urbis DC XXXIII.

I. In

C. Julii illam consulatus petitionem extraordinariam, *veram causam agens*, est probatus: & eo magis, quòd eandem causam cùm ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic pluta, & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primò multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perfacilè currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paullum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter profectionem, reditumque L. Sullæ sine *jure* fuit, & sine ulla dignitate resp. Hoc etiam autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem, & Pomponium: quorum utrumque facilè superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latinè loquens, gnarus reip. non sine facetiis: sed neque *laboris* multi, nec satis versatus in causis: interjectusque inter duas ætates, Hortensii, & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quæ cùm facile omneis vincat superiores, tum indicat tamen quantum absit à summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul adspectum, & probatum est: Is L. Crasso, Q. Scævola Coss. primùm in foro dixit, & apud hos ipsos quidem Coss. & cùm eorum, qui affuerunt, tum ipsorum Coss. qui omneis intelligentia *anteibant*, judicio discessit probatus, unde viginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo, C. Marcello Coss. mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor & XL. fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco voluimus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quàm essent ipsi, & cum aliquanto minoribus comparentur, ut Attius iisdem ædilibus ait se, & Pacuvium docuisse fabulam, cùm ille octoginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum suis æqualibus solùm, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat: & magis jam etiam vigebat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeji bonis dicente. in illa causa adolescens cùm esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facilè pervenerat: & suos inter æqualeis M. Pisonem, M. Crassium, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè præstitit: & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos 1 in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui *viverent*, nominare, ne vos curiosius elicere tis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa. quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam est? Vereri te, inquit, arbitror ne per nos hic sermo tuus emânet, & ii tibi succensent, quos *praeterieris*. Quid, vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè; sed tamen 2 te arbitror malle idipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ergo, Verè inquam, tibi, Brute dicam, non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immò verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit, nam etsi me facilè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te. nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quàm quòd *gradus* tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus *flos* tamen, neque *lumen* ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut similiter; atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sanè bonorum cursu quodam incitato: ita furebat tamen, ut mirare tam alias res agere populum, ut esset *insano* inter dissertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi *actione* faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cùm esset nec peracutus (quanquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canora, 3 admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ *dignitas*, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suavitas, & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex *disciplina*, maximeque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limaverat quod erat in reprehendendis verbis versutum, & sollers: sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is cùm satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit *ex studio*, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum; litterarum & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus: quod propositum

rat,

1. *In studio ejusdem laudis exercuit.*) Suspicatur Rivius legendum *studio*, quod statim arripuit Lambinus, sed non adsentientibus libris plurimis. Supra ubi est, *vigebat cum Antonio*, Pal. & Cujac. non admisere *cum*.

2. *Te malle id ipsum tacere.*) Iidem libri excludunt pronomen *id*. Forsan non male.

3. *Admirando irridebat, calebat in agendo.*) Quæ heic substituunt Corradus aut Lambinus, non firmantur mss. nostris: ideoque non abii à recepta lectione, quæ εἰρωνεία indicare videtur; cujus hoc proprium, ut dum laudet & admirari se simulet, irrideat.

Ll. si-

rat, explicans expedite: non invenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si *vita*, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non planè hortida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facilè in ullo diligentiorem, majoremque cognoverim, sed eam ut citius *veteratoriam*, quàm oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis causis probatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum. C. deindè Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, & simulatione, multo etiam acutior, quàm erat, videbatur. Nam ejus æqualem M. Glabrionem, bene institutum avi Scævolæ diligentia, socors ipsius natura, negligentiaque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi *gloriam* habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò ejus habebat, & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non mukum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompejus A. F. qui *Bithynicus* dictus est, biennio quam nos fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possum, fuit enim mecum & cum M. Pisone cùm amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis erat copiæ, in illa autem lepôris parum. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui cùm multas jam causas diceret, adolescens est mortuus, is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm paratè. Et 1 C. Stajenus, qui se ipse *adoptaverat*, & 2 de Stajeno Ælium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & judicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpasii fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit 3 M. Crassi, quasi *secundarum*. Is omnibus exemplo debet esse, 4 quantum in hac urbe polleat multorum *obedire tempori*, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat, sed ut pugiles *inexercitati*, etiam si pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possint, tolem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cùm omni jam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de *face*, inquit, hauris, idque jamdudum: sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Stajenos & Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de *mortuis*: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos; verùm, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur. T. Torquatus, T. filius & doctus vir ex Philodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus: (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu consul factus esset:) plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satis fecit: officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pomidius, municeps noster, multas privatas causas actitavit, celeriter sanè verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quàm non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaque vehementius: ut non cum adversario solùm, sed etiam (quod mirabile) cum judice ipso, cujus *delinitor* esse debet orator, jurgio sæpe contenderet. M. Messalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, 5 nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, Lucii filius, perfectus litteris, sed *Græcis*: fastidiosus sanè Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. &, si de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirem non minus libenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. illum enim sæpe audivi: hic, cùm ego judicare jam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo judicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maximè. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec verò sine causa. nam & *didicit*, &, omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, & dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui 6 hoc tempore ipso, cùm liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoletur se cùm *conscientia* optimæ mentis, tum etiam usurpatione, & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper

per

---

1. *C. Stajenus, &c.*) Ita Pal. & Cujacianus. aliis locis idem nominatur *Stalenus*, alterutrum vitiosum esse, monuit Rivius, qui stare videtur pro posteriore: prius autem placet magis Theodoro Marcilio ad Persium, hodie tamen alterum prævalet.

2. *De Stajeno Ælium fecerat.*) Pigh. noster Fastis ad annum DCLXVII. mallet, *Patum fecerat*, quomodo nominatur in Cluent.

3. *M. Crassi quasi secundarum.*) Non *secundanus* cum Romana antiqua, non *secundarius*, utcumque laudent Turnebus, Budæus, Rivius, sed *secundarum* legendum ex tribus Lambini, ex omnibus Gruteri scriptis. Intellige, *partium actor*: & vide Gronovii Observat. Ecclesiast. cap. 25.

4. *Quantum polleat multorum obedire tempori, multorumque.*) Forsan illud *multorum* auferri poterat. certe non visitur in Pal. imò nec sequens *obedire tempori*, quod tamen omnino necessarium.

5. *Nihil in causis versati.*) Nihil mutant libri nostri. videtur tamen legendum *nunquam* vel *nunquam nihil* Rivio. quod & in postrema editione Lambini, cum prior habuisset, *nihil non in causis*.

6. *In hoc tempore ipso, cum liceat.*) Hæret istud in nostris. alii substituunt *cum facias*; *quantum licet*; *quam non licet*; aliaque, forsan non necessario.

I Nam

per virum, atque (ut dixi) vidi *planè virum*. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus judicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt: neminem ut prætermitteres, næ tu in multos Autronios, & Stajenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, nequis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri posset: de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cùm & tuum de illius ingenio notissimum judicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo *æstimatore* sæpissimè audio, illum omnium ferè oratorum Latinè loqui elegantissimè: nec id solùm domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem *recondítis* & exquisitis summoque studio & diligentia est consecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripserit: primoque in libro dixerit, *verborum delectum, originem esse eloquentiæ*: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cùm hunc nomine esset affatus: Ac, si cogitata præclarè eloqui possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cujus te pænè principem copiæ atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum novisse sermonem, 1 nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem, atque inventorem *copiæ* dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam *bene meritum* de populi Romani nomine, & dignitate. quo enim uno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquid, gloriam, testimoniumque Cæsaris, 2 tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris judicii, non benivolentiæ testimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis triumphi. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus sæpe 3 constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat, sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus) *vralim* mihi L Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Minervæ signum ex ebore pulcerrimum. tamen Ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum lignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cùm pauci pingere egregiè possint, aut fingere: operarii autem, aut bajuli deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem, *ætatis* illius ista fuit laus, tamquam innocentiæ, sic Latinè loquendi: nec omnium tamen. nam illorum æqualeis, Cæcilium, & Pacuvium, malè locutos videmus. sed omnes tum ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, 4 nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, 5 *tanquam obtrita*, ratio, quæ mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. existimabatur bene Latinè, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, ut à te paullò est antè dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Corta, quia se valde dilatandis litteris à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabat; contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum: alia quidem, quasi inculta & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati, cùm esse vellet; ne à 6 C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo 7 accusante Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quædam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Circumvenior*, inquit, judices, nisi subvenitis Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cùm ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono *lumine*. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam *commentarios*, quosdam scripsit rerum suarum. valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis,

---

1. *Nunc pro derelicto est habendum.*] Lambinus, *non pro derelicto*. vellem prodidisset causas quare.

2. *Tuæ quidem supplicationi non, sed &c.*] Sic Rivii liber, sic tres Lambiniani, sic Palat. vulgata amplius, *non solum sed &c.* supervacue.

3. *Constituta est Imperatorum sapientia salus, &c.*] Mutat heic deletve Lambinus; sed omnino sine justa causa.

4. *Neque eos aliqua barbaries domestica infuscaverat.*] Aliter Lambinus tentat: sed propius literas Gulielmius, *neque eos aliqua barbaries domesticas &c.*

5. *Tanquam obtrita ratio.*] Ita emendat ex mſ. Nicol. Victorius, adprobatque Turnebus lib. XIV. Adverſ. cap. 22. nisi malimus inquit, *cum obtrita*; vulgatæ propius, in qua *quam obtrita*. at Palat. & Cujacius, *quantum obtrita ratio*; quod video amplexatos Manuticos.

6. *C. Rusio*] Haud aliter Pal. & Cujac. Manutii, *Rusio*. Lambinus, *Rusco*. Amicus noster Pighius verisimiliter admodum conjiciebat *Ennio*, qui consulatur in fastis laboriosissimis ad annum DCXIII.

7. *Accusante Chritilium.*] Est ab editione Victorii nam alias publicarum *Chirtilium*. primæ edd. 6. *Rutilium*. Gulielmius inclinabat in *C. Hirtium*. nam Cujacius *Chirtilium*. Pal. tamen *Chirtilium*, retinet.

tiouis. 1 tamquam veste detracto: sed dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, 2 qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura & illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur. C. Sicinius igitur, Quinti Pompeji illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator: jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita, Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia) tamen habet *ordinem*, & quasdam errare in dicendo non patenteis vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. is cum post curulem ædilitatem judex quæstionis esset, ei mortuus: in quo fateor vulgi judicium à judicio meo dissensisse. nam populo non erat satis *vendibilis*: præceps quædam, & cùm idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, jurisque civilis jam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quàm, ut Græci dicunt, πολιτικὸν. Erant in eò plurimæ litteræ, nec ex vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ: divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. atque hæc omnia vitæ 3 decorabat dignitas, & *integritas*. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ senectutis oratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consideratum exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit (ut omittam cetera, quæ sunt innumerabilia) de istis duobus cùm cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellenteis viros, nec multos alios præstanteis civeis resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. nam & Præteritorum recordatio est acerba, & acerbior exspectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quærimus,) prædicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitavit accurate, cùm præsertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus, collega, & familiaris meus: hic jam & satis studiosus, & vald cùm doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta *naturæ* deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus, satis erat fortis orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sanè, ut plena esset animi, & terroris oratio. Quæreres in judiciis fortasse melius: in rep. quod erat, esse judicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minus vehemens orator, quàm bellator fuit effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges, atque instituta cognoverat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omneis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt *flantes loqui*, ut mihi imprudens M. Servilium prætertisse videare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cùm melius aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primùm ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint *laude digni*. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Comminium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit. T. Accium Pisaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & satis copiosè: eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis: quibus etsi ornamenta non satis optima dicendi, tamen, ut *flatu*, velitibus *armentata*, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. studio autem neminem, nec industria majore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi umquam vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut *evolare*, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ, acutæque sententiæ: gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne *amore* videar plura, quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est: alia enim de illo majora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis, eum illo conferendum puto. Nec verò M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcumque ejus *in exitu* vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus pleb. fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæque omnes ex reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles. Hic cùm summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo *decessit à se*, ceciditque postea quam eos imitari cœpit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas, exquisitasque sententias mollis, & pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primùm ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhæresceret: nullum, nisi loco positum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longiùs ductum: ac non propria verba rerum

1. *Tanquam veste detracta.*) Recepta lectio *detracta*. sed alterum requirit sententia; ut bene monuit Turnebus d. cap. 22.

2. *Qui volunt illa calamistris, &c.*) Rivius mallet *volens*; quod statim admisit Lambinus, repugnantibus membranis.

3. *Decorabat dignitas & integritas.*) Est à Rivio; sequunturque Manutius ac Lambinus. scripti tamen & vulgati, *gravitas & integritas*.

1. Inf-

rum, sed pleraque tralata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed *immigrasse* in suum diceres. nec verò hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non apertè, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulanterque conclusis. Erant autem & verborum, & sententiarum illa *lumina*, quæ vocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem illud, quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suaviter dicere: nihil est, quod melius hoc quærendum putes? Sed cùm à nobis paullo antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summè tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret, atque incitaret animos, quam plurimùm pollere dixtmus, nec erat ulla vis, atque contentio, sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur. sive quòd natura non esset ita factus, sive quòd non consuesset, sive quòd non posset, hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, adfuit: si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi cum *venenum paravisse*, idque a se esse deprehensum, seque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accuratè & exquisitè disputavisset: me in respondendo, cùm essem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cùm pestem capitis sui, cùm indicia mortis, se comperisse manifestò, & manu tenere diceret, tam *solutè* egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tv ISTVC, M. Calidi, *nisi fingeres*, sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque tantum abfuit ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, 2 Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cùm ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, &, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium, tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium; qui si diutiùs *vixissent*, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitor dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facilè, & luculenteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic à *magistris* parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, *honores*, quàm *opes*, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cùm Honos, sit præmium virtutis, judicio, studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, adscendens *gradibus* magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. F. cùm initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cùm eum vehementer hortarer, ut eam laudis *viam rectissimam* esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cùm institutus optimè, tum etiam perfectè, planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit *æstus* quidem non insolitæ adolescentibus gloriæ: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum *ætatem* certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant: & L. Crassi, & multorum Crassorum inventus est dissimillimus. Sed ad Calvum, (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset cùm litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quamquam scienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam 3 verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem, & à foro, cui nota eloquentia est, devorabatur. Tum Brutus, *Atticum* se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putidè, Atticè putat dicere: is rectè, nisi Atticum, probat neminem. *Insulsitatem* enim, & insolentiam, tanquam insaniam quandam orationis, odit: sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodò sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret, & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. *Atticos*, inquit, *volo imitari*. quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? 4 quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem; ceteri ergo Atticè non dicebant. si omneis: qui potes, cùm sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticène dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se: sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lysiam; Democharcs autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam histo-

1. *Insignibus in ornatu, &c.*] Intelligit de foro ab ædilibus ornato. Lambinus tamen abjecit *in ornatu*, contra mss. libros.

2. *Atqui dubitamus, inquit, &c.*] Legendum potius videtur dictione dissepărata in duas; *At qui dubitamus? &c.*

3. *Verum sanguinem deperdebat.*] Victorii editio, *dependebat*; quod & in Pal. & Cujac. & videri poterat genuinum, nisi alterum laudaret Quintilianus. quem tamen quid vetat suspicari eo loco corruptum?

4. *Quem idem & Hyperides.*] Cujac. *idem*, quod satisfaciebat Gulielmio.

3. *Quid*

historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam tractum, tam minutum, tam in ipiâ, (quam tamen consequitur,) concinnitate puerile? *Atticorum similes esse volumus*, Optimè. Sunt ne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? *Thucydidem*, inquit, *imitamur*. Optimè, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit. hoc forense concertatorium judiciale non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt,) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim: ut, si quis *Falerno vino* delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit: nec rursus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium consulem quærat. Atqui ex notæ sunt optimæ. credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minimè: sed quendam sequatur ætatem. Sic ego istis consuerim & novam istam quasi de musto, ac lacu fervidam orationem, fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicia nam notam, persequendam. Ipse enim Thucidides si *posteriùs* fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! 1 quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modò ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cùm Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cùm isti Attici dicunt, non modò à corona, (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad *stantem judicem* dicant. Subsellio grandiorem, & pleniorem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cùm auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cùm surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cùm velit; cùm velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat: at placere tamen, & *in scena esse Roscium* intelligat. Hæc cùt contingat, eum scito Atticè dicere, ut de pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Æschine, de ipso quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & ex siccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Atticè, iidem bene: sed, ut omnes qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjucunda à proposita oratione degressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, *ironiam* illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Æschinis libris utitur, facetam, & elegantem puto. est enim & minimè inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, cùm de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum insciam fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cùm, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio. Quorsus, inquam, illuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum, & singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiæ similem? quo nihil potest esse pictius: bella ironia, si jocaremus: sin asseveramus: vide, ne *religioni* nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cùm prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cùm omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornatè dicere? Galbam laudas. si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes, (sunt enim) & dic, hunc, quem tu plus quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius, nomine nos capis summi viri, vitæque elegantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc: ne ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam aspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cùm in cæteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum, & Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti *Doryphorum* sibi Lysippus ajebat, si tu suasionem legis Serviliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modò de Cælio dixeris. ii enim fuerunt certè oratores. quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omneis, ut mihi videantur *mori voluisse* nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixisset, 2 Longi sermonis initium depulisti: inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cùm aliorum, tum in primis Catonis. intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum quæ inventa nondum erant, florem, & colorem, defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi *magistram* fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate, tamen,

1. *Quid, quæso nos aliud agimus.*) Emendatio est Pauli Manutii. antea enim legebatur, *quid quæso nos, &c.*

2. *Longi sermonis initium depulisti.*) Sic & Pal. & Cujac. Nanutius & Lambinus admisere *deturbasti*. Victorius *repulisti*.

1 Verè,

tamen adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paullo antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quàm pauci *digni* nomine evaderent. Quare ἐξοστὰ me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? 1 Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, si modò licebit: quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, revertamur. Hortensius igitur cùm admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi cœptus est. quamquam inciderat in Cottæ, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores excellente tum Crassò, & Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognovisse me arbitror, ut quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. hoc adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata, & scripta, &, nullo referente omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem *cupiditate* sic, ut in nullo umquam flagrantius studium viderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. sæpissimè autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & 2 collectiones, memor & quæ essent dicta contrà, quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus; eaque erat cùm summo ingenio, tum excercitationibus maximis, consecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acutè: nec prætermittebat ferè quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: vox canora, & suavis. motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno, miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium *Varia*, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cujus in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel à concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus, reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoris tantùm exercitationibus *contentus* non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionanis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad Philosophiam studio concitatus. in quo hoc etiam commorabar attentiùs, quod etsi rerum ipsarum varietas, & magnitudo summa me *delectatione* retinebat; tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximò trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur esse à propositâ ratione diversa, tamen idcirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico hæc nota sunt) & videre quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga, (nam aberant etiam adolescentes; M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius: magis, magisque quotidie probatur Antistius, Piso sæpe dicebat: minus sæpe Pomponius, rarò Carbo: semel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni nocteis & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Erat cum Stoico Diodoto: qui cùm habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. à quo cùm in aliis rebus, tum studiosissimè in *dialectica* exercebar: quæ quasi contracta, & adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & ejus artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans, (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multùm etiam Latinè, sed Græcè sæpius: vel quòd *Græca oratio* plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latinè dicendi afferebat: vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græcè dicerem, neque corrigi possem, neque doceri: Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scævolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. tum primùm nos ad causas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro *disceremus*, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima causa publica, pro Sex. Roscio dicta, 1 tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multæ, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non *navo* aliquo aut *crepundiis*, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & *laterum* magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi

1. *Verè, inquam Brute.*) Lambinus, *Ego verè inquam, &c.* sed contra veteres libros. & sic locutus non semel; ut lib. II. Tusc. cap. II. lib. I. Divinat. cap. 46. pro Rullo denique, & Murena.

2. *Excellentiores.*) Pal. & Cujacianus *completiones*. quod tale esse putabat Gulielmius, ut de eo quæri posset.

3. *Tantum commendationis habuit.*) Uterque ille scriptus *habui*. nihilo pejus, si non melius.

summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cùm me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed, cum censerem, remissione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum profectus. Cùm venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho, fui, studiumque *philosophiæ* numquam intermissum, à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: &, si nihil habere molestiarum, nec *ineptiarum*, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes. erat etiam Æschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cùm actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis, animadvertendisque vitiis, & instituendo, docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id consequi potuit) ut nimis redundanteis nos, & superfluenteis *juvenili* quadam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffluenteis coërceret. Ita recepi me biennio post, non modò exercitatior, sed propè mutatus. nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi refervebat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & propriis verbis comprehendens solutè, & facilè sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam defloreſcentem cognovisti, sed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere parteis Hortensium. ACREM ENIM oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat. Unum igitur annum, cùm rediissemus ex Asia, causas nobileis egimus, cùm quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. Interim me quæstorem Sicilienſis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cùm autem anno post è Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse *perfectum* & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longè absum, sed ut laborem, & industriam. Cùm igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Sicilienſi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam, verumetiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consulatibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit *beatius*, ut ipse putabat, remissiùs certe vivere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de *pictura* veteris colore detraxerat, quantum non quivis unus ex populo, sed exīstimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate, & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cùm omni genere *exercitationis*, tum maximè stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter inquisitius, & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi *novitate* converteram. Nihil de me dicam: dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quàm vulgus hominum, studuisse litteris: quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, beneque dictorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo, qui *memoriam* rerum Romanarum teneret: ex qua, si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testeis excitaret: nemo, qui breviter, arguteque, incluso adversario, laxaret judicum animos, atque à severitate paullisper ad hilaritatem, risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quæstionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus, (quod unum est oratoris maximè proprium) quocumque res postularet, impelleret. Itaque, cùm jam pænè evanuisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum Cos. Cos. factus essem, revocare se ad industriam cœpit: ne, cùm pares honore essemus, aliqua re *superiores* videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cùm ego mihi illum, sibi me ille anteferret, conjunctissimè versati sumus: consulatusque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maximè verò perspecta est utriusque nostrûm exercitatio, paullo antè quàm perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit: cùm lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, *novi* veniebamus quotidie, quibus quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, complureisque & nobiscum, & solus egisti; ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis antè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus. Idem quarto, & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus, unà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed, si quærimus, cur adolescens magis *floruerit* dicendo, quàm senior Hortensius: causas reperiemus verissimas duas: Primùm, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. Genera autem *Asiatica dictionis*, duo sunt: Unum sententiosum, & argutum, sententiis non tam gravibus, & severis, quàm concinnis & venustis; qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandæus, magis etiam Menecles, frater ejus fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre, atque incitatum; quali est nunc

Asia

Asia tota, nec flumine solùm orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Æschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Æschines. in iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi, aptiora sunt adolescentibus: in *senibus* gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menecliun illud studium crebrarum, venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ, dulcesque sententiæ, quàm aut *necessaria*, aut interdum utiles. Et erat oratio cùm incitata, & vibrans, tum etiam accurata, & polita. Non probantur hæc senibus. sæpe videbam cùm irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed MIRABANTVR adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens judicio vulgi, & facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm jam honores, & illa senior auctoritas *gravius quiddam* requireret: remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cùm tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit (ut ajunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule, & Scævola usque ad Paullum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est, nostra, publico. Melius, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam: & id non tam mea causa, quàm tua: sed *fortunatus* illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cùm belli civilis *causas* in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi *tutores* relicti sumus, domi teneamus eam sæptam liberali custodia: & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paulò serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipub. noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris: quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent; quæ, si rectè esset, salute reip.; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de rep. consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes, 1 quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reip. 2 hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris, & judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atq; augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum; tu illuc veneras unus, qui non linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium *instrumento*, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse republ. careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod jam propemodum, vel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum ubertimis artibus quas cùm domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quæ *domus* est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Aristus, hospes, & familiaris meus, siquidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? nonne cernimus, vix 3 *singulis ætatibus* binos oratores laudabileis constitisse? Galba fuit inter tot æqualeis unus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus post-ea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum. **

1. *Quasi quadrigis vehentem.*] Iambinus maluit *velantem*, quem jure reprehendit Rubenius lib. 1. Electorum cap. 4.

2. *Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat.*] Corradus corrigit *angit*. quem secutus est Lambinus. sed si auscultabimus Palatino stotæ ea vox abjicienda venit.

3. *Singulis ætatibus constitisse.*] Inclinabat Rivius in *exstitisse*, ita tamen ut non sollicitaret vulgatam, sed id prorsus recepit Lambinus, contra libros editos scriptosque.

M. TULLII CICERONIS AD MARCUM BRUTUM ORATOR.

Roganti Bruto præscribit quæ sit optima species & quasi figura dicendi: seu quod eloquentia genus summum & perfectissimum. Hac adumbratione excellentia neminem terreri oportere. Honestum enim esse, prima sequentem in secundis & tertiis consistere. In præstantibus rebus, magna esse, quæ sint optimis proxima. Perfectæ eloquentiæ speciem animo videri, auribus audiri, re ipsa non videri. b *Eloquentem perfectum & absolutum sine philosophia effici non posse.* c *Tria dicendi esse genera, grandiloquum, tenue (quod & cautum) intermedium & quasi temperatum.* d *In his omnibus Demosthenem excellusse, hunc Atticè dicere volentibus imitandum, quo nec Athenæ magis Attica,* e ¶ *Eos qui se ad Atticorum aureis teretes & religiosæ accommodat, Atticè dicere, quibus adipatum dicendi genus placeat, sed quid enucleatè, nihil insolens aut ineptum ornate, graviter, copiosè (hi tenues, summissi, acuti) non qui Lysiam aut Thucydidem, aut Xenophontem: sed qui ab Isocrate (qui primus instituit dilatare verbis & mollioribus numeris explere sententias, & in Epidictico excelluit) orationis petat incunabula.* f *Tria videnda esse huic oratori, quid, quo loco, & quomodo dicat.* g *Priora illa duo, hoc est, Invenire & judicare proprium esse magis prudentia quàm eloquentiæ.* h *Et tamen oratorem nosse debere argumentorum & ratiocinum locos: sed & quæstionum signis: E quibus controversiam qua quæritur quid sit, necne sit, definitionibus: quale sit recti pravique partibus tractabit. In infinita quæstionis, qua thesis, tractatione se exercebit, Locis utetur aptis communibus, delectis, molliet dura, occultabit quæ dilui non poterunt: asseret probabiliora, inventa collocabit, aditus causæ faciet honestos & illustres, occupatis animis, infirmabit contraria. Firmissima primis & postremis: leviora mediis collocabit.* i *Ab his videndum quomodo dicat: si genus orationis optimum (alii enim graves, tenues, temperati)* k *Id autem consistit in agendo nitmirum & eloquendo. Actionem esse quasi corporis quandam eloquentiam, quæ voce, motu, gestu, vultu constet. Vocis mutationes tres esse, quot animorum: Acutam, inflexam & gravem in dicendo quendam cantum obscuriorem esse vocis bonitatem optandam, statum, vultum, oculos artis legibus moderari oportere.* l *Speciem perfecti oratoris & summæ eloquentiæ in elocutione positam esse: ab eloquendo enim, non ab inveniendo, componendo, aut agendo eloquentem dici.* m *Hanc eloquentiam separandam esse à philosophorum, sophistarum, historicorum, putarum eloquentia.* n *Esse eloquentis officium in foro civilibusque causis ita dicere, ut probet (id necessitatis) delectet (id suavitatis,) & flectat (id victoriæ) Priori parte subtilis: secunda medius, tertia vehemens esse debet,* o *Decorum (quod & πρέπον) in sententiis & verbis servabit, idque quod & loco, tempori, auditoribus personis, causæ denique ipsi erit consentaneum.* p *Consuetudinem dicendi imitabitur, ab hisdistortis re potiùs, quam opinione differet: ut qui eum audiant, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidant se posse dicere. Ejus oratio non plurimi sanguinis erit, sed tamen succum habebit: & integra ejus valetudine. Vinculis numerorum ita erit exemptus, sic tamen ut non vagetur, aut licenter erret. Verba verbis quasi coagmentatione negliget, removebit fucum, dicet purè, Latinè, dilucidè, decoro observato, acutis crebrisque sententiis interpositis. Propriis verbis utetur: in faciendis, non audax, in transferendis verecundus & parcus: in priscis (ut & reliquis verborum & sententiarum ornamentis) demissus: & in translatis crebrior. Verba concinnè (citra elaborationem & aucupium tamen) collocabit: sales risè admiscebit. Quæ qui faciet, summissius, enucleatus, humilis, tenuis, acutus & subtilis erit orator: sed tamen magnus & germanus Atticus, si non maximus.* q Medius verò seu intermedius & temperatus inter summissum, de quo diximus, & grandiloquum, quoque in genere præstitit Demetrius Phalereus, tralatis, mutatis, seu ὑπαλλαγὴ, & metonymia, καταχρήσεις, ἀλληγορίας omnibus denique luminibus verborum, multis sententiarum, eruditis disputationibus, locis communibus, sine contentione tamen utetur: è philosophorum & sophistarum scholis talis evadet: non tamen comparandus superiori, de quo dictum, hoc est, summisso.* r ¶ *Atque in quem quærimus est orator: quem animo non manu prehendimus, quem nunquam vidit Antonius, qui humilia subtiliter, seu parva summisse: magna graviter, mediocria seu modica, temperatè potest dicere.* s *qui facultati fuit lateq; dicendi, vicinam & finitimam dialecticorum scientiam, hoc est, disputandi seu loquendi adjunxerit.* t *qui omnis philosophia notos & tractatos locos habeat, qui ne physicorum & divinorum quidem sit ignarus.* u *sed nec humani juris & civilis, sed nec historiæ etiam externæ.* x *Causarum & controversiarum seu quæstionum genera habebit cognita: an ex re (de vero recto nomine) an ex verbo ambiguo aut contrario oriatur quæstio, an ex pugna sententiæ dicentis & verborum.* y *Præcepta argumentorum cognita quoque habebit: quorum magnus usus est oratori. Videbit quid deceat, ut sit temporum, causarum, & personarum moderator.* z *Versabitur quoque in augendis & abjicendis rebus.* aa *Movebit animos auditoris & judicis moderatè, vel incitatè.* bb *Formam & characterem orationis illuminabit verbis simplicibus vel collocatis.* cc *sed & sententiis.* dd ¶ *Verba suavissima aptè collocabit, ut inter se quàm aptissime cohæreant extrema cum primis.* ee *Qua in parte veteres peccabant in vocalium crebra concursione, & consonantium elisione extrema vocis: in hominum nominibus contrahendis (tametsi id omnium causa fieri possit) in verbis duobus pluribusque simul unguendis. Dicebant exin, pro exinde, cum nobis, cum me, cum te: diùm, meùm, exitiùm, consiliùm, auguriùm, exitiùm prodigiùm, horriferùm, portentùm, armùm, fabrùm, procùm, duùm & triùm, virùm, sestertiùm nummùm: nosse, judicasse, scripsere, iisdem pro eisdem. Quibus in rebus à consuetudine impetratum est peccare suavitatis causa: unde pomeridianum libentius quam postmeridianum: mehercule quàm mehercules: nescire, quàm non scire: meridiem, quàm mediem dicimus. raro præpositione Abs utimur. Non dicimus abfugit, absert, amoti, amari. Non dicimus ex Republica est, ut ex usu est: sed nec insapientem, inæquum, tricapitem, conesum, pertisum. Iam verò Inclytum & inhumanum pronunciamus brevi prima: insanum & infelix longa: veteres dicebant Purrhum pro Pyrrhum, Eruges, Phryges: elidebant quoque in dictionibus quarum extrema syllaba bus esset.* ff ¶ *Prater superiora oratori cura fuerit, ut oratio orbem suum conficiat, id est, ut ratione finiat, idque vel sponte sua, vel quadam concinnitate verborum, ut si casus similes habeat eadem oratio, si paribus paria, contrariis opponuntur.* gg ¶ *Sed & illud curæ oratori fuerit ut ejus oratio* numerum *habeat à versu differentem.* hh *Cujus observationis prima Origo est Isocrates, & Gorgias: Causa, voluptas certissima.* ii kk Natura *verò talis est ut sit oratione quidam numerus.* ll *Vi pedis sint à poetis numeri ipsi pedibus constantes.* mm *Deinde hoc considerandum, qui numeri cadunt in orationem: sunt qui Jambicum putent: Ephorus paana aut dactylum admittit: spondæum & trochæum rejicit. Aristoteles heroum numerum & Iambum non*

admittit:

admittit: pæana probat ut & Theophrastus, & Theodectes. Cicero verò vult omnes in oratione esse quasi permistos & confusos pedes, frequentiorem tamen pæana. nn *Est & in hac parte tenendum numeros pro genere orationis variandos esse. In humili & demisso sermone, iambum: in ampliori, pæana: frequentiorem in utroque dactylum permiscendum esse.* oo pp *Sed & in primis ut in extremis partibus orationis numeros usurpari, diversos esse à poeticis: neque semper numerosi fieri, sed aut concinnitate & constructione verborum.* qq *Usus numerorum is servandus est, ut Historici & qui in Epidictico genere versantur, imitentur numeros Isocratis aut Theopompi: oratores verò ne passim, sed cùm opus est, numeris utantur.* rr *Opus est autem in laudationibus, in amplificanda re, nec tantùm in peroratione, sed & in orationis reliquis partibus.* ss *Deinde numeri ac pedes mutandi, uti orationem incitatam aut tardam esse volumus.* tt uu *Numerosam orationem non numero fieri, sed compositione & genere: ita quæ incisa & membra dicuntur, usurpatis.* xx *Sine numeris infantem & jejunam esse orationem.* yy *Et hoc Ciceronis de oratore judicium est.*

VTRVM difficilius, aut majus esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim & *justa petenti, & præclara cupienti*, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate consequi difficile esset, sed etiâ cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium. Quid enim est majus, quàm cùm tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cùm studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, benivolentiam. Quæris igitur, idque jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum judicem. In quo vereor, ne si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero: tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed PAR EST omneis omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. PRIMA enim sequentem, honestum est in secundis, tertiisque consistere. 1 Nam in Poëtis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, ceterorum studia restinxit. Nec solùm ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cùm summa *miraremur*, inferiora tamen *probaremus*. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omneis unus excellat. Atta men, cùm esset Demosthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut langueścat industria. Nam NEQVE ILLVD ipsum, quod est optimum, desperandum est: & IN PRAESTANTIBVS rebus, magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an umquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam *pulcrum*, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulcriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem, artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, 2 quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi gravissimus auctor, & magister, Plato: easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri; cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam, speciemque redigendum. *(b)* Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe *nova videri* dicere intelligo, cùm pervetera dicam. sed inaudita plerisque: & fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorumque sermonum, in quibus Platonis primùm impressa sunt vestigia: sed & hujus, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenseis causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, *agrestioribus Musis* reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, ipsa à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adjumentis, magnisque caruit: sed tamen ornata verbis, atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium, reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligetur) SINE PHILOSOPHIA non posse effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem. parva enim magnis sæpe re-

1. NAM *in poëtis, &c.*] Pall. tres, item Cujacii liber & Memmianus, *An in poëtis*. & ita expressit Aldus Manutius Nepos, sive is fuit Victor Pisanus; qui hunc locum adornavit commentario.

2. *Quæ sub oculis ipsa cadunt.*] Sic legendum ostendit Petrus Victorius lib. XI. Variar. lect. cap. 14. prius cusi, *non cadunt*. Supra quoque ubi habemus [*& in præstantibus*] *rebus*, & Victorii membranæ & Gallicanæ, nec non Palatinæ præferunt, *& in præsentibus rebus*. quod habet quo se defendat. sed & nostri codices Electorales item Memmianus, pro illo *spes infringatur*, habent *infringat*, quod ejectum putat Gulielmius, ut *spes deficiat*.

conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Si quidem etiam in Phædro Platonis hoc periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet, eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didicisset, uberem, & fœcundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis, quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest: cujus ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus: nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de *natura rerum*, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, DISERTOS ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quòd si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profectò comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit, quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat: at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. (c) Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peræquè autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & *grandiloqui*, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos instructi, & parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque concluſa: alii levi, & instructa, & terminata: Et contra *tenues*, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non amplora, facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, & consultò rudium similes & imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, & leviter ornati. Est autem quidam interjectus, inter hos medius: & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, 1 ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum quærimus) potius expers. Isque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem, & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, *toros*, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. (d) Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum est, satisne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornatè, ac graviter, iidem versutè & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus. esset egregium non quærere *externa*, domesticis esse contentos. sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quòd amarem meos, 2 recordor longè omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit *Atticum*, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. (e) NVNC enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, judicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ *moderatrix* fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minimè politæ, miniméque elegantes sunt, adsciverunt, aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minùs, Athenienses verò funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens, *sincerumque judicium*, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, & elegans. eorum religioni cùm serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè optima, summissiùs à primo: deinde, dum de legibus disputat, pressiùs: pòst sensim incedens, judices ut vidit ardenteis, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat: illudenſq;, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam quærit ab ipso, cùm quidem eum *belluam* appellet, utrùm illa verba, an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum *incendiis* irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes, negat in eo positas esse *fortunas Græciæ*, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cùm verò inclinata, ululantique voce, more Asiatico, canere cæpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis tereteis, & religiosas, qui se accommodant, ii sunt existimandi *Atticè dicere*. Quorum genera plura sunt, hî unum modò quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horridè, inculteque dicat, modò id eleganter, enucleateque faciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quod solum: quod Atticè, non falluntur. Istorum enim judicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controversia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta *fulgere*, *tonare*, *permiscere Græciam* dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornatè verò, & graviter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se *Thucydidios* esse

1. *Et quasi cinnus amborum.*) A Nonio petita est loci hujus restitutio, qui in libris editis scriptisque maculosus erat.

2. *Recordor longè omnibus, (&c.)* vulgata, *ut longe.* sed pronomen illud non est in Pall. aut Gallicanis.

esse profitentur, novum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclarè consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prœlia, graviter sanè, & probè: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, *vix ut intelligantur*: quod est in oratione civili vitium vel maximum. QVAE EST autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Athenensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò umquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator. nec verò, si historiam non scripsisset, 1 nomen ejus exstaret, cùm præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cùm mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel *sine magistro* facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet; cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: sed *nihil difficile amanti* puto. Amo autem, & semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desiderio solùm (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victûs, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quàm à severitate *comitas*? Quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controversiis dijudicandis *ab omnibus* diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosque dimittas. itaque efficis, ut, cùm gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia 2 communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cùm in Italiæ luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quòd in maximis *occupationibus* numquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non patere nefas esse duxissem: sed testificor, me à te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, *injusti oneris* impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen judicii nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est, formam, (quod χαρακτῆρα, Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quòd non discedit à communi more verborum: Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus: multa apud alterum negligentiùs. Fac alium Attio. *varia enim sunt judicia*, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: contrà alios nitida, læta, 3 collustrata delectat. Quid est, quo *præscriptum* aliquod, aut *formulam* exprimas, cùm in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, IN OMNIBVS rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui ejus rei guarus esset, judicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore non quo negligenda sit: est enim illa quasi *mutrix* ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: & arguti, certiq;, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed apertè, ac palàm elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, & paria respondeant, ut crebrò conferantur pugnantia, comparenturque contraria: & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rariùs multo facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico autem Isocrates ea studiosè consectatum fatetur. non enim ad judiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Trasymachum Chalcedonium, primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modò, primumque *nascentia*, minuta, 4 & versiculorum similia quædam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum ætas cùm in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris, quasi *sedatiùs amnis* fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberiùs, quàm superiores, & ornatiùs dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter ceteros ejusdem generis laudatur semper à nobis, nonnumquam, Brute, leviter, & eruditè repugnante te. sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cùm concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur *arte quadam* verba vinxisse: 5 Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cùm doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus ejus *officina* habita eloquentiæ est. Itaque ut ego, cùm à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à cæteris facilè patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Est

1. *Nomen ejus exstaret.)* Editiones Lambini, *non exstaret*, sed abest illa negativa Palatinis & Memmiano, neque agnoscunt editiones antiquæ aut neotericæ.

2. *Communi non ardet incendio.)* Gulielmius putat aliquid hic deesse, & rescribendum, *nunc ardet inc.*

3. *Collustrata delectat.)* Sic Pall. ac Gallicanus. P. Manutius tamen & Lambinus publicarunt *delectat aut.*

4. *Et versiculorum similia, &c.)* Haud dubiam censet conjecturam Lambinus, *versiculorum*, reclamantibus libris omnibus. at cur idem etiam non mutat illa inferius cap. 20. *apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.*

5. *Thucydides autem præfractior.)* Noni us in *Rotundum* citat *Thucydidem* improbatque Lambinus.

1 Quæ

enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates, ADOLESCENS etiam nunc, ô Phædre, Isocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quàm ut cum orationibus Lysiæ comparetur: præterea ad virtutem major indoles: ut minimè mirum futurum sit, si, cùm ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus qui umquam orationes attigerunt, aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum. hunc miratur unum: me autem, qui Isocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone *errare* patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum: pompæ, quàm pugnæ aptius: gymnasiis, & palestræ dicatum: spretum, & pulsum foro. Sed quòd educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi *incunabulis* dicere. Verùm hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus. (*f*) Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus: sed qualis nobis esse videatur. (*g*) Ac duo breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis pænè communia. nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam *animi instar* in corpore: sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: 1 qua tamen in causa est vacua prudentia? (*h*) Noverit igitur hìc quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo aut, sitne: aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis, & temporibus semper, si potest, avocat controversiam, (latiùs enim de genere, quàm de parte disceptare licet:) ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit *probari* necesse. Hæc igitur quæstio à propriis personis & temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberiùs dici possit, exercuit: Idemque *locos* (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio. 2 Facilè igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, discet ex quo emanent etiam qui communes appellantur loci, nec verò utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solùm quid dicat, sed etiam expendet, NIHIL enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes, non solùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur; alioqui, quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Jam verò ea, quæ invenerit qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. 4 *Vestibula* nimirum honesta, adituque ad causam faciet illustreis: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria: de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim, breviterque describimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi graves, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. (*i*) Cùm autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud est longè maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, *Clitomachum* eadem dicere. 5 Charmidam autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philosophia tantum interest, *quemadmodum dicas*, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniendo, & in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cùm est *oratio* mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & severitatem quandam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur: quodque paullo antè divissimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam cœpi jam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatum est (tibi enim tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breviter de inveniendo, & collocando) ne nunc quidè solùm de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit. quandoquidè de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. (*k*) Quo modo autem dicitur, id est in duobus, in *agendo*, & in *eloquendo*. Est enim *actio* quasi corporis quædam eloquentia, cùm constet è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jam dudum

---

1. *Quæ tamen in causa est vacua prudentia?*] Nihil abeunt ab hac scriptura Pall. neque Memmianos; nisi quod is *& vacua*. Pisanus habet, *quæ enim causa, &c.* Lambinus, *quæ tamen, &c.*

2. *Facile igitur, &c. quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, utetur aptis, generatim discet, ex quo emanent, &c.*] Sic distinguunt libri veteres etiam scribuntque præterquam quod iidem præferant, *ut quoniam, &c. percurret omnes, utatur, &c.* unde Gulielmius faciebat: *Facile igitur, &c. ut quoniam, &c. percurrat omnes, utatur aptis generatim, discat, &c.* tentavit & hunc locum Lipsius noster Lib. II. Varior. cap. 7. qui consulatur.

3. *Aliqui, quonam modo.*] P. Victorii editio, non habet illud *aliqui*; neque visitur in Pall.

4. *Vestibula nimirum, &c.*] Illustrat Victorius lib. XXIII. cap. 15. Variarum lectionum.

5. *Charmidam autem eodem modo.*] Est à conjectaneo Victorii, cum offendisset in suo vetere *charmadam*, quæ scriptura item in Pal. quint. nam quart. *charmiadam*. sext. *charniadam*. vulgata *charmadem*, malè uti doceberis à doctissimo illo Italorum lib. XXXII. Var. lect. cap. 24. porro Pall. & Memm. præterea habent, *eodem etiam modo*. rectè.

dum noſtra indicat oratio, utcumque ſe affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit ſonum: de quo plura dicerem, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus. quibus omnibus, dici vix poteſt, quantum interſit, quemadmodum utatur orator. Nam & *infantes*, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt: & *diſerti*, deformitate agendi, multi, infantes putati ſunt: ut jam non ſine cauſa Demoſthenes tribuerit, & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla ſine hac, hæc autem ſine eloquentia, tanta eſt; certè plurimùm in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & ſummiſſa, leniter: & inclinata, videri gravis, & inflexa, miſerabilis. Mira eſt enim quædam *natura vocis*: cujus quidem, è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, gravi, tanta ſit, & tam ſuavis varietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pænè canticum: ſed ille, quem ſignificat Demoſthenes, & Æſchines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. 1 Dicit plura etiam Demoſthenes, illumque ſæpe dicit *voce dulci & clara* fuiſſe. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuavitatis in vocibus. ipſa enim natura, quaſi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutum vocem, nec una plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria. Ac vocis quidem *bonitas* optanda eſt, non eſt enim in nobis. ſed tractatio, atque uſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, omneis ſonorum tum intendens, tum remittens, perſequetur gradus: idemque motu ſic utetur, nihil ut ſuperſit in geſtu. *Status* erectus, & celſus; raius inceſſus, nec ita longus: excurſio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione, *brachii* projectione in contentionibus, contractione in remiſſis. *Vultus* verò, qui ſecundum vocem plurimum poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo cùm effeceris; nequid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam UT IMAGO eſt animi, vultus: ſic indices oculi: quorum & hilaritatis, & viciſſim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt. (l) Sed jam illius perfecti oratoris, & ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt: quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inventor, aut compoſitor, aut actor, hæc complexus eſt omnia, ſed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè *eloquens* dictus eſt. Ceterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam ſibi quiſque vendicat: dicendi autem, id eſt eloquendi maxima vis, ſoli huic conceditur. (m) Quamquam enim & philoſophi quidam ornatè locuti ſunt, (ſiquidem & Theophraſtus divinitate loquendi nomen invenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum laceſſivit, & Xenophontis voce *Muſa* quaſi locutas ferunt: & longè omnium, quicumque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, 2 exſtitit & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenſeis habet. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare. ſic de rebus placatis, ac minimè turbulentis, docendi cauſa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipſo, quòd *delectationem* aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam de qua nunc agitur, ſecernere. Mollis eſt enim oratio philoſophorum, & umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec juncta numeris, ſed ſoluta liberiùs. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque ſermo potiùs, quàm oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio, oratio eſt, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio ſignata nomine eſt. Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda ſimilitudo videtur, qui omneis eosdem volunt flores, quos adhibet orator in cauſis perſequi. Sed hoc differunt, quòd, cùm ſit his propoſitum non perturbare animos, ſed placare potius: nec tam perſuadere, quàm delectare: & apertiùs id faciunt, quàm nos, & crebriùs: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabileis: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertiùs transferunt, eaque ita diſponunt, ut *pictores* varietatem colorum: paria paribus referunt, adverſa contrariis, ſæpiſſimeque ſimiliter extrema definiunt. Huic generi *hiſtoria* finitima eſt, in qua & narratur ornatè, & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: ſed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contora, & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à *poëtis*, hæc eloquentia, quam quærimus, ſevocanda eſt. nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi differrent ab oratoribus. numero maximè videbantur antea, & verſu: nunc apud oratores jam ipſe numerus increbruit. quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à verſu, (nam id quidem orationis eſt vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etſi abſit à verſu, tamen, quòd incitatius feratur, & clariſſimis verborum luminibus utatur, potiùs poëma putandũ, quàm comicorum poëtarum: apud quos, niſi quòd verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. nec tamen id eſt poëtæ *maximum*: etſi eſt eo laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, cùm verſu ſit adſtrictior. Ego autem etiam ſi quorundam grandis, & ornata vox eſt poëtarum, tamen in ea cùm licentiam ſtatuo majorem eſſe, quàm in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, 3 tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inſerviunt. Nec verò, ſi quid eſt unum inter eos ſimile, (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum diſſimilitudo intelligi non poteſt: ſed id nec dubium eſt, &, ſiquid habet quæſtionis, hoc tamen ipſum ad id, quod propoſitum eſt, non eſt neceſſarium. Sejunctus igitur orator à Philoſophorum eloquentia, à ſophiſtarum, ab hiſtoricorum, à poëtarum, explicandus eſt nobis, qualis futurus ſit. (n) Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro, cauſisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare, neceſſitatis eſt: delectare, ſuavitatis: flectere, victoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas cauſas poteſt plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot ſunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in *flectendo*: in quo uno vis omnis oratoris eſt. Magni igitur judicii, ſummæ etiam facultatis eſſe debebit moderator ille, & quaſi temperator hujus tripertitæ varietatis. nam & judicabit, quid cuique opus ſit; & poterit, quocumque modo poſtulabit cauſa, dicere. (o) Sed eſt eloquentiæ, ſicut reliquarum rerum, fundamentum, *ſapientia*. UT ENIM in vita, ſic in

M 5 oratione

1. *Dicit plura etiam Demoſthenes, &c.*] Pal. quint. *dici*, moxque & idem & quart. ſext. *dicat*; ubi hodie eſt, *dicit*. locus eſt minus ſanus. Lambinus nobis objecit: *Obicis plura etiam Æſchini Demoſthenes*. ſed qua auctoritate.

2. *Exſtitit & gravitate princeps Plato*] Nihil hoc deſidero; ſicque Pal. quart. & ſext. & Memm. nam quint. *& ſuavitate & gravitate*. finxit autem Lambinus, *& ubertate & gravitate*; fruſtra puto.

3. *Tum etiam nonnullorum voluptati.*] Non diſplicebat Gulielmio, *voluntati*, quod erat in Memmiano; neque aliter Palat. nec enim omnes ipſum poëma capit. placet. ineptè igitur Lambinus, qui obtrudit, *tum etiam auditorum voluptati*.

3. *Sect-*

oratione, nihil est difficilius, quàm, quid deceat, videre. πρέπον appellant hoc Græci: nos dicamus sanè DECORVM, de quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modò in vita, sed sæpissimè & in poëmatis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solùm, sed etiam in verbis. NON ENIM omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq; in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque huic locum, longè, & latè patentem, philosophi solent in officiis tractare, non cùm de recto ipso disputant, (nam id quidem unum est) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidiis cùm apud unum judicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de majestate populi Rom. summissè, & subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut judicum, aut etiam adversariorum: nec re solùm, sed sæpe verbo. etsi *sine re nulla vis verbi est*, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo. in omnibusque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit *nimium*, quàm *parum*. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. sed ad id quod agitur, illud satis: cùm hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis: cùm hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrùm decere, an oportere dicas: *oportere* enim perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: *decere*, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, & personæ: quod cùm in factis sæpissimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contraque item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cùm probam orationem affingit improbo, stultove, sapientis: si denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Ulysses, mœreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam *summam* illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed cùm hoc, tantum sit: quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. (p) Sequitur, ut cujusque generis nota quæratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut sæpe jam diximus: sed INGREDIENTIBVS considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primùm informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant *Atticum*. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valitudine. Primùm igitur eum tanquam è vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis, quàm de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed QVAEDAM etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ 1 inornatæ, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucidè, planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, & affluens: acutæ, crebræque *sententiæ* ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. Suppellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatisque verbis, quòd aut optimè sonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuò: aut factum ab ipso, aut novum: aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quòd rarò utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, 2 & parcus in priscis; reliquisq; ornamentis & verborum, & sententiarum demissior: translatione forasse crebrior, qua frequentissimè sermo omnis utitur non modò urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, *gemmare vites, sitire agros, latas esse segetes, luxuriosa frumenta*. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quàm ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque appâret, cùm verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his *luminibus*, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis (quem, nisi quòd solum, ceteroquin recte quidem vocant Atticum) sed paullò parcius. Nam sic ut in *epularum* apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solùm, sed etiam elegantem videri volet: eliget quibus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemque pacto cadentia: & immutatione *literæ* quasi quæsitæ venustates; ne elaborata

1. *Inornatæ, quæ id ipsum deceat.*] Pulcinorum duo, pr. & sext. *quasi*, egregiè. idèo enim potissimum non esse ornari, quod ipso videantur formosiores, sic Tacitus de Poppæa lib. XIII. Annal. cap. 45. *velata parce vitia, ne fastiores aspectu; vel quia hoc decebat.*

2. *Et parcus in priscis reliquisque.*] Ita ex veterrima editione Rivius, firmatque Memmianus. postea editi, *& parcus: & in priscis reliquisque*, quod & in Pal.

1. *Nimium*

elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum *iterationes* contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: ceteris promiscuè poterit uti; continuationem verborum modò relaxet, & dividat, utaturque verbis quàm usitatissimis, translationibus quàm mollissimis, etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet remp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraq; ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridiùs. talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidque pronuntient. Huic generi orationis adspergentur etiam *sales*, qui in dicendo 1 nimium quantum valent; quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venustè, altero in jaciendo, mittendoq; ridiculo, cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, *ridiculo* sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobscæno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicum: aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata; quæ plerumque sunt frigida. parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit insanabileis contumelias: tantummodò adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omneis, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale, & facetiis, ut ego ex istis *novis Atticis* talem cognoverim neminem, cùm id certè sit vel maximè Atticum. Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti. Lysias satis, & Hyperides: Demades præter ceteros fertur: Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam *dicax* fuit, quàm facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis. (q) uberius est aliud, aliquantoque robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: summissius autem, quàm illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac orationis forma, suavitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo judicio præstitit ceteris: cujus oratio cùm sedatè, placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi *stellæ* quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re aut suavitatis, aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti. quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo translatum est, cùm dixit Ennius, 2 *arcem & urbem orbas*: alio modo, si pro patria arcem dixisset: ,, & *horridam Africam terribili tremere tumultu* cùm dicit, 3 pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen thetores, 4 quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, & abusionem. quam καταχρησιν vocant: ut cùm *minutum* dicimus *animum* pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd decet. 5 Jam cùm fluxerunt plures continuæ tralationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀπηγμενον, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia *translationes* vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, suntque dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: 6 *latæ*, eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è *philosophorum* scholis tales ferè evadunt: &, nisi coràm erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum è *sophistarum* fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. (r) Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque ferretur: quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permovere. hæc modò perfringit; modò irrepit in sensus: inserit novas opiniones, evellit insitas, sed multùm interest inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaboravit, ut callidè, argutèque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus: minimeque *in lubrico* versabitur, &, si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modò suum illud satis instruxerit; non extimescit ancipiteis dicendi, incertosque casus: etiam, siquando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. *altè* enim *cadere* non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maximè est contemnendus. Ille enim summissus, quod acutè, & veteratoriè dicit, sapiens iam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facetè dicere, præsertim cùm causæ partim totæ sint eo modo, partim aliquâ

---

1 *Nimium quantum valent.*] Fuit & istud in Memm. & Pal. quart. ac sext. nam quint. *nimium quantum*, hæsisse alterum item in tribus mss. quos excusit, testatur ipse Fabricius ad Terent.

2. *Arcem & urbem orbas: alio modo, si pro patria arcem dixisset.*] Pal. pr. & sec. qui hoc primum auspicantur suum Oratoris initium, veriorem, mea sententia, lectionem continent: *Ardent urbem urbem; alio modo si patriam ardere dixisset.* loquitur enim de Roma à Gall. incensa, civibusque suis viduata, qui in Capitolium refugerant. hinc liquet, quid sentire debeamus de Lambini edit. quæ nobis suppositit, *arce & urbe orbe sum, &c.* conjecturam esse scilicet plus quam humanam.

3. *Pro Afris immutat Africam.*] Palatini iidem duo; *immutate.* forsan melius vulgato.

4. *Quia quasi summutantur.*] Pithœi liber, *sumunt tamen.* Pall. ambo, *sumunt tantum.* fortè *submittantur*, adnotatum Gulielmio.

5. *Iam cum fluxerunt.*] Palat. iidem, *Iam confluxerunt*, ut fortè perierit ob similitudinem *cum*; referendumque sit: *iam cum confluxerunt*, ut dudum notatum aliis.

6. *Latæ eruditæque.*] Gulielmius emendat *lasæ.*

aliqua ex parte tractandæ? si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit: furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. (s) Tenemus igitur, Brute, quem quærimus: sed animo, nam manu si prehendissem, ne ipse quidem. Sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed invenius profectò est ille eloquens, quem *numquam vidit* Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, differam pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi *mentis oculis* videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Cæcina, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus. temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur. ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & varianda sunt. Quod igitur 1 in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at *conatus* tamen, atque adumbratio. non assequimur? at, quid deceat, videmus, nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eò difficiles, ac morosi simus: ut nobis non *satisfaciat* ipse Demosthenes: qui quamquam unus eminet inter omneis in omni genere dicendi, tamen non semper implet aureis meas. ita sunt avidæ, & capaces: & semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cùm esses Athenis, totum diligentissimè cognovisti: neque eum dimittis è manibus; & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumq; modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus. nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æqualeis. nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. (t) Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, numquam Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fulæ orationis aureis civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus 2 de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. "QVID ENIM tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum 3 ossa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, & exspectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura. " *Uxor generi*, noverca filii, filiæ pellex. Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio juvenili redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paullo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, complures; aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maximè tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent; ipse numquam ab illa *acerrima contentione* discederem? Sed quid poëtas divino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solùm in dissimillimis personis satisfaciebant, cùm tamen in suis versarentur, sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus. ego non elaborem? Cùm dico me: te, Brute, dico. nam in me quidem jampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod cum, credo, *amares*) cùm ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lysiæ subtilitate edit, nihil argutius, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, & splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud *medium* quoties vult, arripit, & à gravissimo discedens, eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimùm efficit, cùm gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus (quandoquidem de genere, non de homine quæritur) rei potius, id est, eloquentiæ vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi causa esse dicturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. in quo tamen longiùs progredimur, quod videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est. Esse igitur *perfectè eloquentis* puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fusè, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in disserendo est. disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cùm compresserat digitos, pugnumque fecerat: *dialecticam* ajebat ejusmodi esse. cùm autem diduxerat, & manum dilataverat: palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quòd hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo,

1. *In accusationis septem libris.*] Hotomanus *quinque*, quod vel invitis libris omnibus recipiendum putabat Lamb. nus.

2. *De supplicio parricidarum.*] Exulat istud totum è Pal. pr. sec. neque comparet in Pithœano; & poterat subintelligi.

3. *Ossa terra non tangat.*] Eadem trias librorum, *terram non tangant*, & mox *alluantur* pro *alluantur*.

ſummo, omnem, quæ ad dicendum trahi poſſit, loquendi rationem, eſſe notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit præcepta plurima diſſerendi, & poſtea, qui dialectici dicuntur, *ſpinoſiora* multa pepererunt. Ergo eum cenſeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non eſſe earum rerum omnino rudem: ſed vel illa antiqua, vel hac Chryſippi diſciplina inſtitutum. noverit primùm vim, naturam, genera verborum, & ſimplicium, & copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falſumne ſit, judicetur: quid efficiatur è quoque: quod cui conſequens ſit, quodque contrarium: cumque ambiguè multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda ſunt oratori. ſæpe enim occurrunt. ſed quia ſua ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis *nitor*. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primùm conſtituendum eſt, quid *quidque ſit*: (nifi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur, nec rectè diſſeri, nec umquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quàque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda eſt, ſi quidem *definitio*, eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quàm breviſſime. Tum ut ſcis, explicato genere cujuſque rei, videndum eſt, quæ ſint ejus generis ſive formæ, ſive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, ut definire rem poſſit, neque id faciat tam preſsè, & anguſtè, quàm in illis eruditiſſimis diſputationibus fieri ſolet: ſed cum explanatiùs, tum etiam uberiùs, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatiùs. Idemque etiam, cum res poſtulabit, genus univerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut ſuprà dixi) *judicem* me eſſe, non *doctorem* volo. (*u*) Nec verò dialecticis modò ſit inſtructus, ſed habeat omneis philoſophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas, ſed jejunius aguntur: nihil, inquam, ſine ea ſcientia, quam dixi, graviter, amplè, copioſè dici, & explicari poteſt. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. volo enim prius habeat orator *rem*, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, quibus *verbis* quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior ſit, & quodam modo excelſior (ut de Pericle dixi ſuprà) ne *phyſicorum* quidem eſſe ignarum volo. Omnia profectò, cùm ſe à cæleſtibus rebus referet ad humanas, excelſiùs, magnificentiusque & dicet, & ſentiet. (*x*) Cumq; illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. *Jus civile* teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. quid eſt enim turpius, quàm legitimarum, & civilium controverſiarum patrocinia ſuſcipere, cùm ſis legum, & civilis juris ignarus? (*y*) Cognoſcat etiam rerum geſtarum, & *memoriæ veteris* ordinem, maximè ſcilicet noſtræ civitatis: ſed & imperioſorum populorum, & regum illuſtrium: quem laborem nobis Attici noſtri levavit labor: 1 qui conſervatis, notatisque temporibus: nihil cum illuſtre prætermitteret, annorum ſeptingentorum memoriam uno libro colligavit. NESCIRE autem, quid antea, quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerum. Quid enim eſt ætas hominis, 2 niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio ſumma cum *delectatione*, & *auctoritatem* orationi affert, & fidem. Sic igitur inſtructus veniet ad cauſas: quarum habebit genera primùm ipſa cognita. erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe, in quo non aut res controverſiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam ſiquando aliud in ſententia videtur eſſe, aliud in verbis, genus eſt quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri ſolet: in quo, quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari videmus. (*z*) Cùm tam pauca ſint genera cauſarum, etiam 3 argumentorum præcepta pauca ſunt. traditi ſunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipſis, alteri aſſumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipſæ quidem res in perfacili cognitione verſantur. quid enim jam ſequitur, quod quidem artis ſit, niſi ordiri orationem, in quo aut concilietur *auditor*, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & apertè, ut, quid agatur, intelligi poſſit? ſua confirmare? adverſaria evertere? eaque efficere non perturbatè, ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod ſit conſequens iis, quæ ſumentur ad quamque rem confirmandam? poſt omnia peroratione inflammantem reſtinguentemve concludere? Has parteis quemadmodum tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco. nec enim ſemper tractantur uno modo. (*aa*) Quoniam autem non, quem doceam, quæro, ſed quem probem: probabo primùm eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim ſapientia maximè adhibenda eloquenti eſt, ut ſit *temporum, perſonarumq; moderator*. Nam nec ſemper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cùm ſtatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec ſatura jejunè, nec grandia minutè, nec item contrà, ſed erit rebus ipſis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non 4 elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offenſionem adverſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi *tenues cauſæ*, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat acceſſio. Cùm verò cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ poſſit expromi: tum ſe latiùs fundet orator, tum reget, & flectet animos, & ſic efficiet, ut volet, id eſt, ut cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. (*bb*) Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem aſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam cùm omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, ſic ut verbum nullum, niſi aut grave, aut elegans excidat: tum ſunt maximè luminoſæ, 5 & quaſi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in univerſi generis quæſtione pono, quam (ut ſuprà dixi) Græci appellant ἔκθεσιν: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem αὔξησις eſt nominata. Quæ etſi æquabiliter toto corpore orationis fuſa eſſe debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui *communes* appellati, quod videntur multarum iidem eſſe cauſarum, ſed proprii ſingularum eſſe debebunt: At verò illa pars orationis, quæ eſt de genere univerſo,

1. *Qui conſervatis notatisque temporibus.*] Legendum videbatur Gulielmio *concervatis*.

2. *Niſi memoria rerum veterum cum ſuperiorum, &c.*] Ita Pall. omnes, niſi quod Pal. pr. & ſec. *ſuperioribus*. Vulgata, *niſi cum memoria*. Memm. ſolum habet, *niſi cum rem. vet. iterum contexatur*; omiſſis ceteris.

3. *Argumentorum præcepta pauca ſunt, traditi ſunt, è quibus, &c.*] Sic Pall. poſteriores, quippe pr. & ſec. item Pith. *præcepta tradita ſunt, è quibus ducantur*.

4. *Elatis incenſa verbis.*] Haud aliter Pall. omnes, & Pith. recepta lectio *intenſa*, alias *intenta*.

5. *Et quaſi actuoſæ.*] Ita Pall. omnes & Gallicani. Nonius tamen duobus locis inculcat nobis *jactuoſæ*.

verso, totas causas sæpe continet. quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod Græcè κεφάλαιον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad *perpetuam quæstionem*, atque de universo genere dicatur: nisi cùm de vero ambigetur: quod quæri conjectura solet. Dicetur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios aspere. Augendis verò rebus, & contrà abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quoties usquam dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus & pæne infinitè in perorando. *(cc)* Duo sunt, quæ bene tracta ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt. quorum alterum est, quod Græci ἦθικον vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno *regnat oratio*. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cùm rapidè fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe adversarios de statu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna & gravi, cùm cœpisset Curio pater respondere, subitò assedit, cùm sibi *venenùm* ereptam memoriam diceret. Quid ego de *miserationibus* loquar? quibus eo sum usus pluribus, quòd etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacumque in me sunt: 1 me enim ipsum non pœnitet, quanta sint: sed apparent in orationibus, etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa cùm aguntur, quam cùm leguntur, videri solent. Nec verò miseratione solùm mens judicum permovenda est (qua nos ita dolenter uti solemus ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut *irascatur* judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qui in varietate, dutiorum, accusatio suppeditabit exempla: mutiorum, defensiones mex. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed (ut suprà dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. NEC VMQVAM is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret, oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis vel Latinis, si nulla reperirem: vel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea judiciorum. nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii dicebat melius, quàm scripsit Hortensius. Verùm hæc vis, quàm quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis judicio, de suis factis, consiliis, meritis in remp. aggressus est dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur. *(dd)* Sed jam forma ipsa restat, & *character*: ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex iis, quæ suprà dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ *translationes* erunt, quòd eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur *insignia*: non quòd sola ornent, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cùm aut duplicantur, iteranturque verba, aut brevi ter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur, aut cùm similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut multis modis contrariis relata contraria: 2 aut cùm gradatim sursum versus reditur: aut cùm demtis conjunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus, aut cùm corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cùm ejusdem nominis, casus sæpius commutatur. *(ee)* Sed *sententiarum* ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè esse laudibilem. Et vero nullus ferè ab eo locus 3 sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quidquam est, dicere nisi omneis, aut certè pleraque aliqua specie illuminare sententias: quas cùm tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùm notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, 4 ut verset sæpe multis modis eandem, & unam rem; & hæreat in eadem, commoreturque sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid: sæpe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cùm transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet, ut, quod dixit iteret: ut argutum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata *sibi ipse* respondeat, ut contrà, ac dicat, accipi, & sentiri velit, ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat: ut sæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi *deliberet*: ut hominum sermones, mores q; describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem, risumve convertat: ut antè occupet quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberiùs quid audeat: ut irascatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atq, alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis: sæpe suprà feret, quàm fieri possit: *significatio*

1. *Me enim ipsum non pœnitet quanta sint.*] Pith. & Pall. duo priores tantum habent, *me ipsum pœnitet quanta sint.*

2. *Aut cum gradatim sursum versus reditur.*] Pal. iidem & Pith. *redditur*, unde faciebat *recidditur* Gulielmius, postea tamen maluisse videtur, *sursus versus cedere*, ut sit ex illo Plauti Epidico: *repi rursum versum ad illum paxillatim accedere.*

3. *Sine conformatione sententia edicitur.*] Retinent istud Pall. posteriores; priores enim, *dicitur*. alias legi *inducitur* dudum annotatum aliis. sed quid si tota illa vox abjiceretur?

4. *Ut verset sæpe multis modis eadem, &c.*] Est ad Rivio & Lambinianis. nam Pall. posteriores, *eadem, ut unam in rem hæreat, & in eadem commoretur sententiam.* priores & Pith. *eadem & unam rem, & hæreat in eadem commoretut que sententiam*; quomodo vulgò editi, nisi quod ii, *eandem.*

1. *An*

significatio sæpe erit major, quàm oratio: sæpe hilaritas, sæpe vitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo (ff) Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo cùm mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ suprà dixeram, tamen iis quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, quibus *referta sunt omnia*, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto *negare roganti voluisse*, justa esset excusatio, cùm & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, latisfacere voluissem. Sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi, præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit, quin in rep. nostra *primas* eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus, secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset: in altera, persecutionum, cautionumque præceptio, quę quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea verò repugnante vix suas regiones, finesque defenderet. Curigitur *jus civile* docere semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornatè, pellatur omnino è civitate eloquentia. sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam remp. CVR AVT discere turpe est, quod scire honestum est, aut, quod nosse pulcerrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed ut riusque rei causa est. Alteros enim respondenteis audire satis erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & discentibus satis facerent, & consulentibus. alteri, cùm domesticum tempus in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, 1 an plerique nostrorum oratorum *ingenio* plus valuerint, quàm *doctrina*. itaque illi dicere melius, quàm præcipere: 2 nos contrà fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certè, si quasi *in ludo*. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? At jus profitentur etiam qui nesciunt, eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quòd PRVDENTIA hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, nequis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem, cùm & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ? cumque vulgò scripta nostra legerentur, dissimulatem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cùm ita sit, tamen ea, quæ suprà dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis, habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen *sunt* magnificentius, quàm docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc dicitur. nam OMNIVM magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam facilites, dissimulare non sinit, quin delecter; sive tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum, agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cùm meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum: aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quàm litteris, dederem? quæ quidem me antea in judicia, atque in curiam deducebant, nunc *oblectant domi*. Nec verò talibus modò rebus, qualeis hic liber continet, sed multo etiam gravioribus, & majoribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus etiam domesticæ litteræ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quàm aptissimè cohæreant extrema cùm primis, eaque sint quàm suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasque verborum conficiat *orbem* suum: aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. (gg) Atq; illud primùm videamus quale sit, quod vel maximè desiderat 3 diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operosè: nam esset cùm infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albucio Scævola;

Quàm lepide lexeu compostа? ut tesserulа omnes
Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facilè hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum inlequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent *aures*: *quarum est judicium superbissimum*. Quod quidem Latina lingua sic observat, 4 nemo ut tam rusticus sit, quin vocaleis nolit conjungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas litteras tanto opere fugerit; 5 etsi id magister ejus Isocrates. at non Thucydides: ne ille quidem haud paullo major scriptor, Plato: nec solùm in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in prœliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces

---

1. *An plerique nostrorum oratorum ingeniis plus valuerint.*] Accedit Muretus codici Alexandri Glorierii, in quo erat amplius, *oratorum, contra atque nos, ingenio &c.* & vero sic quoque præfert exemplar Pithœanum, eratque in Palatin. prim. ac secund. *oratorum esse atque ingenio.* sed tamen vix admiserim, nihil variantibus Palatinis ceteris.

2. *Nos contra strasse possumus.*] Nihil adjiciunt membranacei nostri, quare non possumus adnuere Glorieriano libro addenti, *possumus melius docere*, etsi id probet Muretus libro XII. Variar. Lectionum cap. 20.

3. *Diligentiam, ut fiat quasi structura quadam, nec tamen fiat operosè.*] Hanc scripturam etiam offendit in Pith. Gulielmius, egoque in Pal. pr. ac sec. estque concinnior longe hactenus recepta.

4. *Nemo tam rusticus quin.*] Haud aliter Pall. & firmat P. Victorius. libro Var. lect. XII. cap. 17. Turnebus lib. VIII. cap. 3.

5. *Etsi id magister ejus Isocrates: at non, &c.*] Pal. pr. *etsi id magister ejus Isocrates fecerat: attamen Thucydides.* neque aliter sec. nisi quod is, *etsi idem magister, &c.*

voces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant, ut Nævius,

„ *Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.*

Et ibidem,

„ *Quam numquam vobis Graij, atque Barbari.*

At Ennius semel,

Scipio invicte. ——

Et quidem nos,

„ *Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti.*

Hoc idem nostri sæpius non ruborem habuisse, quod Græci laudare etiam solent. 1 Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multis modis*, 2 *vas argenteis, palmis & crinibus, telis fractis.* Quid verò licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*: sic *Duellium*, eum, qui Pœnos classe devicit, 3 *Bellium* nominaverunt, cùm superiores appellati essent semper *Duellii*. Quinetiam verba sæpe contrahuntur non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è *maxillis*, 4 & *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, consuetudo elegans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant. ut *sodes*, pro, *si audes*: *sis*, pro *si vis*. Jam in uno, 5 *capsis*, tria verba sunt: *ain*, pro, *aisne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro, *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. Dein etiam sæpe, & *exin*, pro *deinde*, & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *eum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent litteræ, ut etiam modò, nisi AVTEM interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*. Atque etiam à quibusdam serò jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt. nam *Proh deûm, atque hominum fidem*: *deorum* ajunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatiùs contraxerat,

-- *Patris mei meûm factûm pudet*, pro *meorum factorum*: Et,

Texitur: *exitiûm examen rapit*, — pro *exitiorum*: non dicit, *liberûm*, ut plerique loquimur, cum, *Cupidos liberûm*, aut, *In liberûm loco*, dicimus: sed ut isti volunt,

Neque tuum umquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem,

Namq; Æsculapii liberorum. ——

At ille alter in Chryse, non solùm,

Cives, antiqui amici majorum meûm, quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consiliûm, augurium, atque *exitûm interpretes.*

Idemque pergit,

Postquàm prodigiûm horriferûm, portentûm pavos: quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libentur, *armûm judicium*: etsi est apud eundem, *Nihilne ad te de judicio armûm accidit*? quàm *armorum*. Jam (6 ut censoriæ tabulæ loquuntur) *fabrûm, & procûm*, audeo dicere, non *fabrorum*, & *procorum*. Planeque, *duorum virorum judicium*, aut *trium virorum capitalium*, aut, 7 *decem virorum litibus judicandis*, dico numquam. Atqui dixit Accius, *Video sepulcra, dua duorum corporum*. Idemque, -- *Mulier una duûm virûm*. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel *Proh deûm* dico, vel, *Proh deorum*: alias, ut necesse est cùm *trium virûm*, non *virorum*: cùm *sestertiûm nummium*, non *nummorum*: quòd in his consuetudo varia non est. Quid, quòd sic loqui, *nosse*, *judicasse*, vetant: *novisse*, jubent, & *judicavisse*? quasi verò nesciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Ebo, tu cognatum tuum non noras*? -- Post idem, *Stilphonem*, *inquam*, *noras*? *Siet*, plenum est: *sit*, imminutum. licet utare utroque. ergo ibidem, *Quam cara sinta*, *post carendo intelligunt*, *Quamq; attinendi magni dominatus sient*. Nec verò reprehenderim,

— *Scripsere* alii *rem*. & *scripserunt*, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, — inquit Ennius: &,

In templo isdem, — probavit. at, *eisdem*, erat verius: nec tamen, *eisdem*, opimius. malè sonabat, *eisdem*. IMPETRATVM est à consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret: & *pomeridianas quadrigas*, quàm *postmeridianas*, libentius dixerim: & *mehercule*, quàm *mehercules*. *Non scire* quidem: barbarum jam videtur: *nescire*, dulcius. Ipsum, *meridiem*, cur non *mediem*? credo, quod erat insuavius. Una præpositio est, AB, eaque nunc tantùm in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, & *abegit*, & *abstulit*, ut jam nescias, *ab* ne verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit*, turpe visum est; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo repetitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus cùm IN præponi oporteret. dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quàm ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, & *è republica*, quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses: & ut *exegit*, *edixit*, *refecit*, *retulit*, *reddidit*: adjuncti verbi primam litteram præpositio commutavit, ut *subegit*, *summutavit*, *sustulit*. Quid in verbis junctis? quàm scitè *insipientem*, non *insapientem*? *iniquum*, non *inæquum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concæsum*? Ex quo quidam *pertisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inclytus* dicimus brevi prima littera, *infandus* producta. *inhumanus* brevi, *infelix* longa. &, ne multis, quibus in verbis ex primæ litteræ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aureis, probabunt. quære, cur? ita se dicent juvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cùm scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Kartaginem* dicerem: aliquando, idque serò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset, USVM LOQVENDI populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Orcivos* tamen & *Matones*, *Otones*, *Capiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet.

---

1. *Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus, &c.*] Hanc interpunctionem stabilit Victorius d. cap. 17.

2. *Vas argenteis, palmis & crinibus.*] Parum juvant libri scripti. Lambinus tamen ausus reponere, *argenteis vasis, passis crinibus.*

3. *Bellium nominarunt.*] *Bilium* vult Paulus Merula ad Ennium, qui consuliatur.

4. *Taxillis.*] Muretus maluit è Glorieriano *axillis*, libro XII. Var. lect. cap. 20. ut & mox pro *paxillo* reponendum autumabat *paxillum*, præter membranaceos tamen nostros.

5. *Capsis, tria verba sunt.*] Ea Turnebus libro VIII. Adversar. cap. 3. suspicatur esse *cape si vis*, addit tamen: At quanto verisimilius est M. Tulli, præteritum esse antiquum, pro *ceperis*; ut apud te, libro II. de legibus: *Sacrum sacrove commendatum si quis clepsit rapsitve, parricida esto, &c.*

6. *Ut censoriæ tabulæ, &c.*] Lectionem istam contra novatores eorum retinet & defendit Turnebus d. cap. 3. qui adeatur; habent tamen Pall. priores & Pith. *accedit quam centuriam fabrûm & procûm, ut censoriæ tabulæ loquuntur, audeo, &c.* posteriores, *accidit, quam centuriam, ut censt. tab. loq. fabrum, &c.*

7. *Decemvirorum litibus judicandis.*] Idem Muretus affirmat in Glorieriano exstare *litibus*, antibuè si verum est, revocandum erit, quamvis exemplaria alia non accedant.

8. *Ut exegis, edixit, refecit, &c.*) Malui heic, ut & in prioribus ac sequentibus repræsentare scripturam passim receptam, quam conjecturas meas obtrudere cum Lambino; utique cum libri plutearii parum aut nihil juvarent.

licet. 1. *Burrum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*: non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas: & cùm *Phrygum*, & cùm *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantùm Barbaris casibus Græcam litteram adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in *optumus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur.

Qui est omnibu' princeps. non, *omnibus princeps.* &,
Vita illa dignu', *locoq.* non, *digmus.*

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? *(hh)* Hæc dixi brevius, quàm si hæc de re una disputarem. est enim hic locus late patens, de natura, usuque verborum: longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ est, vocum autem, & numerorum, aures sunt judices: &, quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aureis, *sonus* & *numerus*. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimùm bene sonantia, sed ea non ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. 2 Qua *pontus Helles*-- superat modum. At, *Auratos artes Colchorum*, -- splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus, 3 insuavissima littera finitus, *Frugifera, & ferta arva Asia tenet*. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quàm splendore Græcorum, nisi forte sic loqui pœniteat, *Qua tempestate Paris Helenam*. -- & quæ sequuntur. Immò verò ista sequamur, asperitatemque fugiamus, *Habeo istam ego perterricrepam*. -- Idemque, *Versutiloquas malitias*. Nec solùm componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana. EST ENIM, JVDICES, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur.

Eam, quam nihil accusas, damnas, condemnas dicerem, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri
Id, quod scis, prodesse nihil: id, quod nescis, obesse.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum, id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest; quod nescis, multum obest*. Semper hæc, quæ Græci ἀντιθέτα nominant, cùm contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui, jam ante Isocratem delectabantur, & maximè Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis, CONFERTE HANC pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. 4 Ergo & hi numeri sint cogniti. *(ii)* Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosæ & aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aureis habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfecto completoq; verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? *concioneis* sæpe exclamare vidi, cùm aptè verba cecidissent. id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat. nam 5 & verba eligebant, & sententias graveis, & suaveis reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa *pictura* paucorum colorum, magis, quàm hæc jam perfecta, delecter? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. HABET autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimùm. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo, quod est: præsertim cùm ea majora judicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omneis usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cùm in oratione judiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim *insidiarum* ad capiendas aureis adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti & ipsi infracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant, & inanibus verbis, levibusque sententiis: jure. sin probæ res, lecta verba: quid est 6 cur claudere, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere. Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt concluſa, laudantur. Et apud Græcos quidem jam anni propè quadringenti sunt, cùm hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vatesq; canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cùm dicturus non sim, *Ante hunc* -- ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos ausi reserare*. -- legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodù absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari

1. *Burrum semper Ennius, &c.*] Sic voluit scribi Petrus Victorius libro XIV. Var. lect. cap. 3. neque aliter legitur in Pal. prim. aut sec. non *Purrum*, ut vulgo.

2. *Qua pontus Helles superat modum, &c.*] Non dubium est, quin admittenda sit scriptura quam è Seneca eruit Lipsius noster; *Qua Pontus ab Helles*. libri tamen nostri faciunt pro vulgatâ. monstra tamen præferunt verborum, in sequentibus, quippe Palat. prim. ac secund. *Qua Pontus Heles superat modum ad auricos lucrum, &c.* quart. quint. sext. *Qua Pontus Helles superat Tuclum ad Taurices lucrum, &c.*

3 *Insuavissima littera finitus.*] Sic Manutius, sic Lambinus; neque aliter Pal. prim. aut sec. & Pith. at antiquiores edd. *infinitus*. quod reformabat Gulielmius in *infignitus*. Pall. tamen posteriores habent *litterâ finis*.

4. *Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus, &c.*] Sic fere Pall. omnes. certè nulli agnoscunt illud rerò vulgatum, *cogniti etiam à Latinis. Genus*. quæ liquet esse à glossa.

5. *Et verba eligebant.*] Pal. pr. sec. Pith. *effingebant*. quod tamen non ausim sequi.

6. *Cur claudere.*] Coactus sum sequi Palatinarum membranarum chorum, quibus accinebat Pith. vulgata *claudicare*.

1. *Qua*

etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi *vitium*, sequuntur, cùm à bonis absint longissime. Quod si aureis tam inhumanas, tamq; agrestes habent ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum, & Naucratem: quamquam orationis faciendæ, & ornandæ auctores locupletissimi, summique ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? 1 quis porrò Isocrati est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis, ut (Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est, (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non moventur: nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem, 2 theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut brevior, aut longior. Nec verò multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum, & brevitatum in sonis, sicut acutarum, graviumque vocum, judicium ipsa *natura* in auribus nostris collocavit. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, ponamus? Sed quid quæro, velisne: cùm litteris tuis eruditissimè scriptis, te id vel maximè velle perspexerim? Primùm ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ, atque numerosæ. (kk) Nam qui Isocratem maximè mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quòd verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cùm enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cùm jucunditatis causa, tum ut *varietas* occurreret satietati. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus: cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerosè. Nam, (ut paullo antè dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè, Gorgias primus invenit: sed his est usus *intemperantius*. id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis, faciendisq; verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, & his festivitatibus, (sic enim ipse sensit) insolentiùs abutitur: quas Isocrates (cùm tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatiùs temperavit. Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cùm jam admodum esset senex: in quo dicit *se minùs jam servire numeris, quàm solitus esset*. ita non modò superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoresque, quos dicimus, & origo inventa est: causa quæratur. quæ sic aperta est, ut miter, veteres non esse commotos, præsertim cùm, ut fit, fortuitò sæpe aliquid conclusè, apteque dicerent: quod cum animos hominum, aureisque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucundè: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque & longiora, & breviora judicat, & perfecta, ac moderata semper exspectat. Mutilà sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquam *debito* fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatiùs excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures: quod cùm in plerisque, tum in hoc genere NIMIVM quod est, offendit vehementiùs, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica, & versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadversum est, multo illud quidem seriùs, sed eâdem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; verborum. (ll) Quoniam igitur causam quoq; ostendimus: naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo: & is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla *numerosa oratio*. Quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. deinde, si sit numerus in oratione: qualis sit, aut quales: & è poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: & si è poëticis, quis eorum sit, aut qui. namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur. deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis: quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrùm numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cujusque: ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & *lumen orationis* appareat: sitque omnium fons compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant χρώματα. At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit *gravitati* vocum, aut *suavitati*. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit. (mm) Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. judicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ, & animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quamquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaveris, nuda pænè remanet oratio.

Quorum

1. *Quis Isocrati est adversatus impensius.*] Convenit istud magis quàm hactenus vulgatum *infensius*, eduxi autem è tenebris Pal. pr. ac sec. neque aliter erat in libro Petri Pichæi.

2. *Theatra tota exclamant.*] Lambinus arbitratur restituendum *reclamant*, non puto necesse, libris non addicentibus.

Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros : velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? 1 qui tarda in senectute :

& quæ sequuntur : quæ, nisi cùm tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & versus intelligi possit : quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem : verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam : in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, NECESSITATIS inventa antiquiora sunt, quàm voluptatis : ita & in hac re accidit, ut multis sæculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, superiorq; ætas numero caruit, nisi quando temerè, ac fortuito : & scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam QVOD ET facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facilè sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone. 2 numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam *palæstram*, & extrema lineamenta orationi attulit. Quòd si & angusta quædam, atque concisa : & alia est collatata, & diffusa oratio : necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum, & brevium varietate, quibus implicata, atq; permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam *circuitus* ille, quem sæpe jam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perveniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus. (nn) sed hi numeri, poëticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea quòd definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, 3 partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, 4 aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. ita fit æqualis dactylus, duplex jambus, sesqui pæon; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. (oo) Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimùm sit utendum. incidere verò omneis in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quòd versus sæpe in oratione *per imprudentiam* dicimus : quod vehementer est vitiosum : sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex jambis nostra constat oratio. sed tamen eos versus facilè agnoscit auditor. sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen versus; vitiosum genus & longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæstum, quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit *malitiosè*. prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui *Aristophaneus* nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut à me animadversum est studiosè inquirenti in eum) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, *in solutis etiam verbis ineſſe numeros*, eosdemq; esse oratorios, qui sint poëtici. Sequitur ergo, ut, qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit; sunt enim qui jambicum putent, quòd sit orationi simillimus : qua de causa fieri, ut is potissimùm propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum : fugit autem spondeum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat treis breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba proclivius : contraq; accidere in spondeo, & trochæo, quòd alter longis constaret, alter è brevibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum à sese numerum, eumdemq; amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quàm desideret soluta oratio : jambum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat; plenam tamen eam vult esse *gravitatis*, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, *cordacem* appellat, quia contractio, & brevitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omneis, sed ipsos non sentire cùm utantur; esse autem tertium, ac medium inter illos : sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim & dactylus in versum cadunt maximè. itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam *inimicius*, quàm illa, versibus. Pæon autem minimè est aptus ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat. syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat : quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis est par jambo : sed eò vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quòd verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodectaque de pæone dicuntur. Ego autem sentio, omneis in oratione esse quasi permistos, & confusos pedes. nec enim effugere possèmus animadversionem, si semper iisdem uteremur. quia neque numerosa esse, ut poëma; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat : alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur; ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, (ut suprà dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maximè (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. (pp) Quos autem numeros, cum quibus, tanquam *purpuram*, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuiq; accommodatissimi. Jambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus : in utroque dactylus, ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minimè animadver-

1. *Qui tarda in senectute.*] Sic quoque Pall. nostri, nisi quod unus, quin. hoc pono, quod edit. Lambini perperam exhibeant, *quid*.

2. *Numerus autem non domo depromebatur.*] Hanc scripturam revocavit ex Orci emendis Victorius, cui ridicule Lambinus præponit suum *nondum*. Pall. & olim cum præferunt, *modo*.

3. *Partitur in tria.*] Illud *in tria*, non comparet in Pal. prim. ac sec. sed nec fuit in Pith. quod fortè non est temerarium.

4. *Aut altero tanto, aut sesqui esse majorem.*] Perpendit locum hunc Badæus lib. 1. de Asse, emendatque rectius legi posse. *aut altero tanto majorem, aut sesqui*.

1. Vi

tetur delectationis *aucupium*, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda sibi censent, verba dico, & sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec verò nimius is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil ut fiat *extra modum*. nam id quidem esset poëma. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quàm versibus: quòd illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionũ modi. sed universa comprehensio, & species orationis, clausa, & terminata est: quod *voluptate aurium* judicatur. (qq) Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sunt, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantùm numerose oportere, terminariq; sententiam. Est autem, ut id maximè deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cùm aures extremum semper *exspectent*, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, quæ nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat. quorum descriptus ordo aliàs terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: ut jam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cùm faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum: translatum, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, ex, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cùm crebrius, tum etiam audacius: & priscis libentius utuntur, & liberius novis. quod idem fit in numeris: in quibus quasi *necessitati* parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet: idq; quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. (rr) Ita, si numerus orationis quæritur qui sit: omnis est; sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte verborum. si, unde ortus sit: ex aurium voluptate. si componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, & extrema nobis in dividendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si, quando, semper. si, quo loco: in tota continuatione verborum. si, quæ res efficiat voluptatem: eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. (ss) Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum *ambitum*, tum *circuitum*, tum *comprehensionem*, aut *continuationem*, aut *circumscriptionem* dicimus: an in principiis solùm, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum; quæque inter se aptissimè collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maximè pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus differendum est, quærendumque, utrùm una species, & longitudo sit earum, anne plures: &, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. postremò totius generis *utilitas* explicanda est, quæ quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plureis accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis respondere videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq; more, illa circumscriptione, ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sententiis. Itaq; posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à judiciis, forensique certamine, quin redigeret omneis ferè *in quadrum*, numerumque sententias. Nam cùm is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenseis, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cùm satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. (tt) Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primùm videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliæ laude diximus, aut in senatu de consulatu meo; aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose, & volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissimè sumus: quòd plurimis locis *perorationes* nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cùm is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, 1 ut insidietur & observet; sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, 2 quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cùm si his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cùm Græci κόμματα, & κῶλα nominent,

1. *Ut insidietur & observet.*] Lambinus induxit, *ut insidiatorem observet*, tanquam è libris scriptis. at Palat. nostri prius retinent, & habet quo se defendat.

2. *Quam ipse includit.*] Gulielmius conatur legere, *quam ipsam includat*, L. Iosſius.

nominent, nos non rectè *incisa*, & *membra* dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cùm verba aut suavitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut à simili mutuari. (*uu*) Quo autem pacto deceat incisè, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo tum incitatius, brevitate pedum, tum proceritate tardius. cursùm contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. 3 Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta Asia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & brevibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur *vocabulis*. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclarè, quo etiam *fatietas* formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello*. hæc quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim, *Tu dicere solabas, sacram esse rempublicam*. Hæc item membra ternis. post ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse et pœnas persolutas*. dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis, deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit*. Hoc dichoreo tantus clamor concion's excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, *Comprobavit filii temeritas*: jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primùm enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè, & jucundè cadant. nam & creticus, qui est è longa, & brevi, & longa, & ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior: quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cùm sit duplex. nam aut è longa, & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut è totidem brevibus, & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè rejicio, sed alios antepono. Nè spondeus quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum; in incisionibus verò multo magis, & in membris. *paucitatem* enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cùm in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne jambus quidem, qui est è brevi & longa, aut par choreo, qui habet treis breveis, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus brevibus, si est proximus à postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, siquis eorum in extremo locutus est, nisi cùm pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Jam pæon, quòd plures habeat syllabas, quàm treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omneis constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ; putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes*: quovis loco aptus est, dum semel ponatur. iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehendetur manifestò, quid à nobis de industria fiat, & occurretur satietati. (*xx*) Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, (quod antè dictum est,) concinnitatis: compositione potest intelligi, cùm ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur: ut apud Crassum, NAM VBI LVBIDO DOMINATVR, INNOCENTIAE LEVE PRAESIDIVM EST. Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla arctiore oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamque eam ætatem) aptè numerosèque dixerunt; ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cùm aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerosè cadat. quo de genere cum exemplis suprà diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper *eodem modo* desinendi. nec tamen hæc ita sunt arcta, & adstricta, ut ea, cùm velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrùm numerosa sit, id est similis numerorum, an planè è numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata & inculta & fluens est oratio. (*yy*) Sed quoniam non frequenter, verùm etiam rarò in veris causis, aut forensibus circumscriptè, numerosèque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ suprà dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quattuor ferè partibus, quæ *membra* dicimus, ut & aureis implcat, & ne brevior sit, quàm satis sit, neque longior. quamquam utrumque nonnumquam, vel potiùs sæpe accidit, ut aut citiùs insistendum sit, aut longiùs procedendum, nec brevitas defraudasse aureis videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. 2 Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cùm opus est, ab isto cursu invidioso facilè nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minimè apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant*. Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, — sensisset profectò effugisse senarium: omnino melius caderet, *prodeant ipsi*. Sed de genere nunc disputo. *Cur clandestinis consiliis non oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa, ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maximè probo. Sed

1. *Insistit autem ambitus, modis pluribus.*] Lambinus omnino pertendit reponendum *pedibus pluribus*; oblitus præcessisse, *nunc quot modis mutentur comprehensiones, &c.* item dixisse Tullium supra cap. 58. Sub finem: *Itaque non sunt in eo tanquam tibicini pertentionum modi.*

2. *Sin membratim volumus dicere.*] Illud Lamb. *nolumus*, videtur exstare in Pal. quart. reliqui tamen duo præferunt alterum; quod non videor toto cœlo autumet adversari sententiæ Monstrolienſ. ille

1. In

quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.* Hæc incisè dicta sunt quattuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas, 1 in alienos insanus insaniisti.* Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti.* dichoreo finitur. At disponeo proximum illud, nam in iis, quibus, ut pugilunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis (& utrisque addi pedis pars potest,) non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimùm valet, maximeque his locis, cùm aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos* homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda! Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quasi*, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos? Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferire verbis, nonnumquam singulis paullo aliàs pluribus: inter quas variis clausulis interponit se rarò numerosa comprehensio. quam perversè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pænè Demosthenem, saltat, incidens particulas. & is quidem non minus sententiis peccat quàm verbis: ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret. (ꝛ) Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulcrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolutè: nec *verborum lumen* apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modò non poëticè junctus, verùm etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modò oratorum, & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere, non solùm, (quod ait Atistoteles & Theophrastus) ne infinitè feratur, ut *flumen*, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verumetiam quòd multo majorem habent apta vim, quàm soluta. Ut enim *athletæ*, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam, ut quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit aptæ: nec satis tectè declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit: Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq; abest, ne, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, *enervatur* oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; 2 ne aut verba trajiciamus aperte: quo melius aut cadat, aut volvatur oratio. quod se L. Cœlius Antipater in proœmio belli Punici, nisi necessariò, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: &, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptiùs explet, concludit que sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè, numero servienteis, iuculcata reperias inania quædam verba, quasi *complementa* numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Menecles, minimè mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quòd omnia ferè concludebantur uno modo: quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; is omnia ferè vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. corrumpatur enim tota res. ut & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia, *Neq; me divitiæ* movent, quibus omneis Africanos, & Lælios 3 multi venalitii, mercatoresque superarunt. Immuta paullum, ut sit, *multi superarunt mercatores, venalitiique*: perierit tota res: Et quæ sequuntur, *Neque vestis, aut* cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi è Syria Ægyptoque vicerunt. Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi è Syria, Ægypteq;*: Adde tertium, *Neque verò* ornamenta ista villarum, quibus Paullum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari: Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco*: videsne, ut ordine verborum paullum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cùm sint ex aptis dissoluta? aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamq;, ordine verborum paullum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac solutum. Age, iume de Gracchi apud censores illud, ABESSE NON POTEST, QVIN EIVSDEM HOMINIS SIT, PROBOS IMPROBARE, QVI IMPROBOS PROBET. Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo umquam noluit: nemo potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt; ita facti sunt repente Attici, quasi verò Trallianus fuerit Demosthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos

1. *In alienos insanus insaniisti.*] P. Victorius ingenuè fatetur, non videre sequem locum hoc habeat secunda harum dictionum. videatur ipse libro XVIII. Var. lect. cap. 9.

2. *Ne aut verba trajiciamus aperte.*] Gulielmius putabat aptius, *neve aperte trajiciamus.*

3. *Multi venalitii mercatores.*] Patricius & Lambinus reponendum putant *venalitarii*. sed alterum restat in Pall. quinque & Pithœano; usurpatumque idem aliis scriptoribus pro *emptoribus venalium*; ut exemplis palam facit Britannicus libro XIX. de verborum significatione.

si quos magis delectant soluta, r sequantur ea sanè modò, sic ut quis Phidiæ clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cùm dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed ut in proverbio est (2 etsi humilius dictum est, tamen simile est) *scopas* (ut ita dicam) mihi videntur dissolvere, atque, ut planè genus hoc, quod ego laudo, contemsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidavisse genus hoc, sed judicio refugisse: aut reperiam, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. FACILIVS est enim apta dissolvere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevissimè dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed ejusmodi tamē infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumq; prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens verò, qui nō *approbationes* solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnib. oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius. (aaa) HABES meum de oratore, Brute, judicium: quod aut sequere, si probaveris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neq; hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, umquam affirmabo esse verius, quàm tuum. POTEST enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem: 5 quæ duo sunt ad judicandum *levissima*: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius quod tenerem; aut quò judicium meum dirigerem, quàm id, quodcumq; mihi quàm simillimum veri videretur, cùm ipsum illud VERVM in occulto lateret. Tu autem, velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dū tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

---

1. *Sequantur ea sanè, modo sic, ut quis Phidiæ, &c.*] Est à Palat. prim. ac secund. neque aliter Pithœanus. sicque etiam edidit Manutius nepos. nisi quòd idem *sequetur*, pro quo tamen trias illa nostra *Sequatur*. habet inquam: *Sed si quem magis delectant soluta, sequatur, &c.* prius erat, *sequantur ea. Sanè modò quis Phidia.* pro quibus oggessit nobis Lambini liberalitas; *sequantur ea sanè, modo cetera laudari possint; ut si quis Phidiæ, &c.* regiè. sic volo, sic jubeo.

2. *Etsi humilius dictum est, tamen simile est.*] Pall. posteriores, pr. enim & sec. item Pith. abjiciunt voculas tres à fine.

3. *Quæ duo sunt ad judicandum levissima.*] Sic Pall. priores duo & sextus. nam quart. & quint. accedunt exemplari Romano, cujus mentio apud Rivium, ostentantque novissima.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM, TOPICA.

Synopsis Topicôn Ciceronis.

a ¶ *De Topicis, seu de disciplina inveniendorum argumentorum, & ratione disserendi ad C. Trebatium scribit.* b *Cujus partes, Judicium (qua & Dialectice) & Inventio (qua & Topice) qua locos & sedes in quibus argumenta inclusa sunt, seu è quibus argumenta promi possunt eruimus.* c *Est enim nihil aliud locus, quàm argumenti sedes. Argumentum verò ratio, qua res dubia facit fidem.* d *Locorum autem alii harent in ipso, de quo agitur, alii assumuntur extrinsecus.* e *In ipso inquam, de quo agitur, ut quia totum pari, nota, affectum rei: Extrinsecus quòd absunt à re, longeq; remota sunt.* f *De his autem* quæ in ipso de quo agitur inhærent, *generaliter hoc statuitur, Locos totius definitione,* g *partium enumeratione,* h *notatione,* i *rebus affectis explicari:* k *putà Conjugatis,* l *genere,* m *generis forma,* n *similitudine,* o *differentia,* p *contrariis,* q *adjunctis,* r *Antecedentibus,* s *Consequentibus,* t *repugnantibus,* u *Efficientibus causis, ut affectu, ut operatione majoris, minoris, paris,* x *Extrinsecus verò loci sunt ex auctoritate:* y *Speciatim verò alio afferri possunt.* aa *De definitione rerum corporalium & incorporalium.* bb *qua ex partitione, ex divisione (quarum inter se differentia est) & translatione, sumuntur.* cc *Notatione, seu vi nominis & etymologia, seu veriloquio, vel symbolo rei.* dd *Ex rebus quodammodo affectis,* ee *putà conjugatione seu συζυγίᾳ,* ff *genere,* gg *similitudine & exemplo,* hh *differentia,* ii *Contrariis (Contrariorum autem alia adversa, privantia, relata, negantia)* kk *Adjunctis, qua scilicet ante rem, cum re, post rem evenire plerumque solent,* ll *A Consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, qua semper ac necessario talia sunt (hic autem nonnulla de septem concludendi modis interserit Cicero)* mm *Efficientibus causis, quarum alia vi sua efficiunt: alia tales ut sine eis non possit effici. Harum rursus alia quietæ, nihil agentes, ac solitariæ, ut locus, tempus, materia, ferramenta, & similia: alia præcurrentes adjuvant non necessariò: sic congressio amorem, amor flagitium præcedere solet. Hujus generis est etiam fatum) Adhæc efficientium alia efficiunt nulla re adjuvante, alia adjuvari volunt. Alia sine appetitione, voluntate, & opinione: alia voluntate, perturbatione, habitu, natura, arte, casu agunt. Harum quibusdam (putà naturæ & arti) constantia inest: alii non inest: idq; vel perspicuè (quia ab appetitione & judicio) vel latenter, vel quia à fortuna.* nn *Effectis.* oo *Comparatione majoris, minoris, paris: in quibus spectatur numerus, species, vis, affectio.* pp qq rr Extrinsecus *autem argumenta ducuntur à Testimoniis: quorum auctoritas vel à tempore, (hoc est, ingenio, opibus, ætate, fortuna, arte, usu, necessitate, corpore, idq; tormentis.) vel animo illata, (cujus generalia dolor, cupiditas, iracundia, metus, inertia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania, concussio fortuitorum fames) vel à virtute, idq; vel natura (ut sunt divina testimonia, veluti oracula, opera divina, somnia, visa,) vel industria hominum, seu virtutis opinione.* ss ¶ *His expositis illud intelligendum est, omni disputationi locos occurrere, non omnes, sed quosdam, in quibus alii etiam aliis aptiores.* tt *Quæstionem autem aliam infinitam (quæ & θέσις & propositum) aliam finitam (quæ & ὑπόθεσις & causa*

& causa certa personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis, definita. uu *Item quæstionem aliam esse* Cognitionis *(cujus finis scientia) aliam* Actionis. xx *¶* Cognitionis *quæstiones, an, quid, quale sit.* zz *An sit, conjectura quærimus. Idq; varie, ut si quærimus sit necne, unde sit, quale sit, & quæ sit commutatio rei.* aaa *Quid sit investigamus definitione, notione, proprietate, divisione, partitione, descriptione.* bbb *Quale sit quærimus vel simpliciter, (idq; varie, an expetendum vel fugiendum: æquum, iniquum: honestum, turpe) vel comparatè, ut quid intersit inter hoc & illud quodnam alio majus aut minus.* ccc *¶* Actionis *quæstiones, alia ad officium: alia ad motum animi gignendum, sedandum, tollendum pertinent.* ddd *Locos alios aliis aptiores esse quæstionibus superius dictum est. Nam ad quæstionem conjecturalem, an sit necne, loci ex causis, effectis conjunctis: ad definitionem, seu ad quid sit, loci ex definitione, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, adjunctis, causis, effectis: ad quæstionem quale sit, loci alii aliis aptiores. Nam in quæstione quid sit comparatè loci ex comparatione: In de expetendo, & fugiendo, loci ex commodis & incommodis animi, corporis, rerum externarum: In de honesto & turpi, loci ex bonis & malis animi. In de æquo & iniquo, loci æquitatis colligendi quæ est vel Natura (quæ licet tueri se & ulcisci) vel institutione (hujus pars alia legitima, alia conveniens, alia moris vetustate confirmata.) Rursus æquitas ad Deos, (hæc pietas) ad manes (hæc sanctitas) ad homines (hæc justitia & æquitas nominatur.)* eee *Et his quidem locis tractari potest quæstio infinita, seu* ἄπειρος. *His autem finita, seu* ὡρισμένος, *qua & causa.* fff *Nam causa judicii, locis ex jure & æquo, causa deliberationis ex utili. Causa laudationis, locis ex honesto tractatur. Hic factum esse dicet. Ille primum factum aut futurum inficiabitur, (hæc inficialis vel conjecturalis) deinde negabit facti nomen (hæc definitiva) postrema negabit injuriæ factum: & hæc juridicialis constitutio. Hujusmodi refutatio,* στάσις *& status.* ggg *Ex quo statu efficitur contentio, quæ* κεφάλαιον, *seu qua de re agitur.* hhh *Firmamenta autem seu continentia definitionis, Jus. Negat enim reus legem id dicere (si forte ambiguum sit scriptum) negat legislatorem, testatorem, promissorem id voluisse (ut cum opponenda est scripto voluntas) vel scriptum scripto opponitur.* iii *Et hunc quidem in modum perpetuæ actiones tractantur: Sunt & suis quoq; locis tractanda exordia, tractandæ narrationes, confirmationes, conclusiones.* kkk *Et hæc de locis.*

MAIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim uterq; nostrùm ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuò à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cùm exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, ad eam rationem, via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: *verecundè* tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facilè cernerem te ardere studio, mecum ut tibi illa traderem, egisti. Cùm autem ego te 1 non tam vitandi laboris mei causa 2 quàm quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per teipse legeres, vel ut totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed à libris te obscuritas rejecit. Rhetor autem ille magnus hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitũ, qui *ab ipsis philosophis* præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ, & inventæ sunt, allici debuerunt: sed dicendi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, & tamẽ verenti, ne mihi gravis esses, facilè enim id cernebam, debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cùm tu mihi, meisq; 3 multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus unà, tu optimus es testis, 4 quàm fuerim occupatus. Ut autem à te discessi, in Græciam proficiscens, cum opera mea nec respub. nec amici uterentur, nec *honestè* inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque, & tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne *tacita* quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex itinere misi; ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoq; etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere. (*b*) Cum omnis ratio diligens differendi duas habeat partes: unam inveniendi, alteram judicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam dialecticen appellant. Inveniendi verò artem, quę topice dicitur quæq; ad usum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, & utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inventio est: sic, cùm pervestigare argumentum aliquod volumus, *locos* nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. (*c*) Itaq; licet definire. Locum esse argumenti sedem: Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. (*d*) Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. (*e*) In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longeque disjuncta sunt. (*f*) Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id de quo quæritur, ejus argumenti talis est formula: *Jus civile* est, æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia. (*g*) Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: *Si neque* censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. neque est ulla earum rerum: non est igitur liber. (*h*) Tum notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: 5 *Cum lex Ælia Sentia* assiduo vindicem assiduum esse jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim est *assiduus*, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando. (*i*) Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plureis partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex simi-

1. *Non tam vitandi laboris mei causa.*] Hittorpianus liber abjecit *causa*. & verò si arcentius legas, adjectitium videbitur. & sæpe eo modo Latini, ipsique Cicero.

2. *Quam quod id tua interesse.*] Ita mss. nostri. ut & mox *hæc ut opinor Aristotelica*, ubi adjecta particula, mirifice exprimit fastidium rhetoris.

3. *Multa sæpe scripsisses.*] Hanc esse meliorum scriptorum lectionem prodidit Victorius annotationibus ad lib. VII Epistol. sicque fuit in Hittorpiano; neque aliter invenit in suis Petrus Faber, qui consulatur lib. I. Semestr. cap. 21. vulgabatur antea, *sæpe cavisses*.

4. *Quam fuerim occupatus.*] Libri publici, *sæpe occupatus*. sed interjectum illud adverbium, abest à Pal. ab Hittorp. à Pecciano, & sententiam turbat.

5. *Cum lex Ælia Sentia, &c.*] Non abimus à mss. minimè secuti temeritatem Lambini, qui hoc libello, item passim quidvis de lege, quidvis mutat ex animi mera sui libidine.

similitudine. alia ex differentia, alia ex contrario. alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum (k) Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno variè commutantur. ut *sapiens*, sapienter, sapientia. hæc verborum conjugatio, συζυγία dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: *Si compascuus* ager est, jus est compascere. (l) A genere sic ducitur: *Quoniam* argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur. *Numerata* autem pecunia nomen argenti retinet. legata igitur videtur. A forma generis: quam interdum, quò planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: *Si ita* 1 Fabiæ pecunia legata est à viro, si ei viro materfamiliàs esset: si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim est, uxor: ejus duæ formæ; una 2 matrumfamiliàs, earum, quæ tantummodò uxores habentur. qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei non videtur. (m) A similitudine, hoc modo: *Si ædes* ex corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere non magis, quàm servum restituere. si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset. (o) A differentia: *Non, si* uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset: id circò, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. multùm enim differt, in arcâne positum sit argentum, 3 an in tabulis debeatur. (p) Ex contrario autem, sic: *Non debet* ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cællis vinariis, & olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est. ea sunt inter se contraria (q) Ab adjunctis: *Si ea mulier* testamentum fecit, quæ se capite numquam diminuit. non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adjungitur enim, ut secundum servorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. (r) Ab antecedentibus autem, & consequentibus & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, *Si viri culpa* factum est divortium, etsi 4 mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. (s) A consequentibus: *Si mulier*, cùm fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset. nuntium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. (t) A repugnantibus: *Si paterfamilias* uxori ancillarum usumfructum legavit à filio, neque à secundo herede legavit: mortuo filio mulier usumfructum non amittet. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere (u) Ab efficientibus causis, hoc modo: *Omnibus* est jus 5 parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit: non debebit præstare quod fornix vitii fecerit. non enim ejus vitio qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non posset. (x) Ab effectis rebus, hoc modo: *Cum mulier* viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, 6 viri fiunt dotis nomine. (y) Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: 7 *Quod in re* majore valet, valeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: *Quod in minore* valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: *Quod in re* pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, *Quoniam* usus auctoritas fundi, 8 biennium est, sit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus. valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat. (z) Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur. itaque Græci taleis argumentationes, ἀτέχνους vocant, id est, *artis expertes*: ut. si ita respondeas, *Quoniam* P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædeis qui protexisset, aqua defluëret, id tibi jus videri. (aa) His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio, & demonstratio datur. Utrùm igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto. Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur, & primùm de ipsa definitione dicatur. (bb) *Definitio*, est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. *Esse* ea dico quæ cerni, tangive possunt. ut fundum, ædeis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. *Non esse* rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarive non possunt. cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa intelligentia: quam notionem voco. ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. (cc) Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum. Partitionum, cùm res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut, si quis *jus civile* dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Divisionum autem definitio formas omneis complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: *Alienatio*, est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio. inter quos ea jure civili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum: sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantùm est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; cùm sumseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas* est pecunia. Commune adhuc. multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: *quæ morte* alicujus ad quempiam pervenit. nondum est definitio. multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure*. jam à communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, *nec ea aut* legata testamento, aut possessione retenta confectum est. Itemque, ut illud, *Gentiles* sunt, qui inter se eo-

1. *Fabiæ pecunia legata est, &c.*] Aliter isthæc interpretatur Hotomanus lib. 1. Observ. cap 24.

2. *Matrum familiarum, earum quæ, &c.* Pithœanus, *ea sunt quæ, &c.* Pal. *hæc est quæ, &c.* ut appareat dictionem *earum* esse à glossa.

3. *An in tabulis debeatur.*] Idem Hotomanus delendum putat dictionem postremam cap 25.

4. *Mulier nuntium remisit.*] Illustrat Hotomanus libro 1. Observat. cap. 25.

5. *Parietem directum, &c.*] Hujus quoque explicatio petenda ab Hotomanni lib. 11. Observ. cap. 1

6. *Viri fiunt dotis nomine.*] De eo etiam Hotomanus disputationibus juris civilis de Dotibus, cap. 1. §. 5.

7. *Quod in re majore valet, valeat in minore.*] Hotomanus interponendas putat duas negativas lib. 11. Observ. cap. 2.

8. *Biennium est.*] Idem corrigendum putat libro 11. Observ. cap. 2. *biennia.*

dem nomine sunt. Non est satis. *Quæ ab* ingenuis orlundi. Ne id quidem satis. *Quorum in ejusmodi* nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc: *Qui caput* non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est. partitionum autem, & divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In divisione, formæ sunt, quas Græci ἰδέας vocant: nostri, si qui hæc forte tractant, *species* appellant: non pessimè id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latinè quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere: & sæpe his casibus utendum est: at formis, & formarum velim. Cùm autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo: *Genus*, est notio ad plureis differentias pertinens. *Forma*, est notio, cujus differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. *Notionem* appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita, & antè percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem esse, quod parteis, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poëtæ per translationem verbi, ex similitudine cum quadam suavitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega, & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *litus*, ita definire, qua fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis: senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videamus. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum *in re infinita* prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivorum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolutè. at cum de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem interesse. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. (*dd*) Multa etiam ex *notatione* sumuntur. ea est autem, cùm ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, *veriloquium*. Nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latinè est *nota*. Sed cùm intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cùm quæritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. nam id caderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus elitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cùm ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*, & *limen*: illud, productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *aditimo*, non plus inesse *timum*, quàm in *meditullio tullium*. Scævola autem, P. filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem pervenerint, & ex suo tamquam limine exierint, dein cùm redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse. (*ee*) Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur: quem modò dixi in plureis parteis distributum. (*ff*) Cujus primus est locus ex conjugatione, 2 quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut, si *aquam pluviam* eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus: veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret. omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset. (*gg*) Cùm autem à genere ducetur argumentum, non erat necesse id usque à capite arcessere: sæpe etiam citrà licet, dummodo supra sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: ut *aqua pluvia* ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera jubetur ab arbitro coerceri: altera non jubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cùm ex toto persequare parteis, hoc modo: *Si dolus* malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. (*hh*) Similitudo sequitur, quæ late patet: sed oratoribus & philosophis magis, quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius, Itaq; genera tibi nota sint: ubi autem his uti, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quò volunt, hoc modo: *Si tutor* fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult, appellatur *inductio*: quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur: qua plurimùm est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cùm una res uni, par pari comparatur, hoc modo: *Quemadmodum* si in urbe de finibus controversia est, quia fines, magis agrorum videntur esse, quàm urbis, finibus regundis 3 adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo *qui testamento* sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quàm in suam tutelam venisset: secundus heres hereditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multùm soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra: quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge *mancipio* aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest. num idcirco id ejus factum

1. *Post & limen.*) Improbat ritum Cujacius lib. III. Observat. cap. 4.

2. *Quam Græci συζυγίαν vocant.*) De loci sinceritate, disputat Victorius lib. XXIV. Var. lect. cap. 10.

3. *Adigere arbitrum.*) Sic & Victorius, non ut alii, *adjicere*, quod & rejicit Cujacius lib. IV. Observ. cap. 15.

ctum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis, & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. (ii) Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile, & simile invenire. ejus generis hæc sunt: *Non, quemadmodum* quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore solvas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo solvere. (kk) Deinceps locus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimùm differunt, ut sapientia & stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tamquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas; ex quibus contrariis argumenta talia exsistunt: *Si stultitiam* fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur adversa. Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus Latinè, 1 Græcè appellantur στερητικά. Præpositio enim IN, privat verbum ea vi, quàm haberet, si IN præpositum non fuisset: ut *dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas*, & cetera generis ejusdem. Quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ adversa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. 2 Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia, ea κατάφατικὰ Græci, contraria ajentibus: ut, *Si hoc* est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantùm intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire. (ll) Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paullo antè, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturaleis causas, quæ versantur in judiciis, valet: cùm quæritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma, talis est. Admonet autem hic locus, ut quæratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. *Nihil hoc ad jus*; ad Ciceronem inquibat Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. tu tamen patiere, nullum à me artis institutæ locum prætiriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. *Anterem* enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. *Cum re* autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & si quid ejusmodi. At *post rem*, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraq; quæ suspicionem facti possunt movere. (mm) Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longè diversus est. nam adjuncta, de quibus paullo antè dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. item q; & antecedentia, & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessariò: & quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere numquam possit. Cùm tripertito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. nam quid interest, cùm hoc sumseris, *pecuniam* numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrùm hoc modo concludas argumentum: *Si pecunia* signata, argentum est: legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum: legata igitur. An illo modo? *Si numerata* pecunia, non est legata, non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est. An illo modo? *Non & legatum* argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cùm primum assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cùm id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus. Cùm autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rursus adjungitur, & ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi *enthymemata* appellant: non quòd non omnis sententia, proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen, efficit apud Græcos suum: sic, cùm omnis sententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt. ,, *Hunc metuere, alterum in metu non ponere.* ,, *Eam, quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicis male meretur.* ,, *Id, quod scis, prodesse nihil: id, quod nescis, obesse.* Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: *aut hoc*, aut illud: hoc autem: non igitur illud. Itemque, *aut hoc*, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quòd IN DISIVNCTIONE plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus quas suprà scripsi, prior, quartus: posterior, quintus è dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: *Non* & hoc est, & illud: hoc autem: non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, *Non* & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ. (nn) Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paullo ante posui, & quidem ex jure civili: sed hæc patent latiùs. Causarum igitur genera, duo sunt: Unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certè efficit, ut *ignis* accendit: Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici nō possit: ut, si quis *ait*, causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt *quieta*, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tempus, materia, ferramenta, & cetera generis ejusdem: Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam efferunt per se *adjuvantia*, etsi non necessaria, ut amori congressio causã attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarũ, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis

1. *Græcè appellantur* στερητικά] Hittorp. & liber ms. qui in Bibliotheca Regia ad fontem Bellovensem, cujusque lectiones, à Guilielmo Fornerio enotatas, ad Suffridum misit anno Ch. LXVII. Hugo Blotius, habebat *Græci appellant*, forsan melius.

2. *Sunt etiam illa valde contraria, &c.*] Ita Hittorp. neque alio situ Palatinus, qui tamen firmabat scripturam vulgatam; *sunt etiam valde contraria alia, &c.*

1. *Illa*.

Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint: ut *sapientia* efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, nec ne sola per se, quæstio est. Quare cùm in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cùm autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas: necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet; hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. *Non enim* si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, abeo, in quo certe fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam, *Vtinam ne in nemore Pelio securibus*, , Cæsa *cecidissent abiegna ad terram trabes*. Nisi enim cecidissent abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non esset, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cùm in Ajacis navim *crispisulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut *omne* intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cùm hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & citò irascatur. Natura, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prosperè naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed hujusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alii inest *constantia*, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ subjectæ sunt fortunæ: cùm enim nihil sine causa fiat; 1 hoc ipsum est *fortuna* eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur. 2 Etiam ut ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, quæ vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. 3 Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus: *Si telum* manu fugit magis, quàm jecit. 4 Cadunt etiam in ignorationem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quamquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione dejiciuntur) tamen habent tantos motus; ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur. (oo) Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. in vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum, in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multùm, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum: ubi verò etiam, VT INTER BONOS BENE AGIER: in primisque in arbitrio rei uxoriæ, in quo est: QVID AEQVIVS, MELIVS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & philosophis, sed juris etiam peritis copiosè de consultationibus suis disputare. (pp) Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornatè & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cùm denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. CAVSARVM enim cognitio, cognitionem eventorum facit. (qq) Reliquus est comparationis locus, cujus genus, & exemplum suprà positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut *plura* bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longè, & latè pervagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut *anteponantur* quæ propter se expetenda sunt, iis quæ propter aliud: & ut innata atque insita, assumtis, & adventitiis: integra contaminatis: jucunda, minus jucundis: honesta, ipsis etiam utilibus: proclivia, laboriosis, necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara vulgaribus: desiderabilia, iis, quibus facilè carere: ossis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, *efficiens* causa gravior, quàm non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt, meliora, quàm quæ egent aliis: quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas, est hujusmodi, *principum* commoda majora, quàm reliquorum, itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem. est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur: quæ ita ferè concluduntur, *Si consilio* juvare civeis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt at quod primum est: quod sequitur igitur. (rr) Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cùm profectus sis à definitione, à paritione, à notatione, à conjugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adjunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniam ita à principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de quibus satis est dictum: alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Nequetu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet, &, quoniam ad te hæc ita scribun-

1. *Hoc ipsum sit fortuna eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur.*) Hittorp. & Bellaq. exemplar. *causa latenter efficit.* at Pal. abest vocula tertia *est*: ut forte rescribendum sit, *hoc ipsum fortuna eventus, obscura causa, latenter efficit.*

2. *Etiam ut ea quæ fiunt, &c.*) Obsecutus fuissem libro Palat. & Bellaquensi, in quibus non erat *ut*, quod in aliis comparet editionibus, nisi indicasset Lambinus Ant. Goveanum excludere illud, etiam faventibus membranis Sᶜ. Memmii & Brissonii: ut scilicet hæc cohæreant cum prioribus. et tamen restat in Palat. partim *sunt*, non *sint*; ut ceteræ habent editiones.

3. *Ex quo aries ille subjicitur in vestris act.*) Delebimus illud *subjicitur*, tanquam Librarii, si audimus Hittorpianum codicem.

4. *Cadunt etiam in ignorationem.*) Reposui *etiam*, loco *enim*, volente Pal. & Hittorpiano.

1. Ut

scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimùm iis, quos *recta studia* delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. PERSONA autem non qualiscumque, testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. 1 Naturæ auctoritas in virtute inest maxime. (ss) In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & *ingeniosis*, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse, sed VVLGI opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui judicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur: MAGNA enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus, plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur *veritas* ipsa dicere, &, quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem, & fidem. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & *pueri* sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, 2 ut Stajeno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, *parieteinterposito*, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, cùm aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta *suspicionum* proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. (tt) Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. Divina hæc ferè sunt testimonia: Primùm orationis, oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam; Primùm ipse mundus, ejusque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde ejusdem aëris sonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præsensio. A *dormientibus* quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine VIRTVTIS opinio valet plurimùm. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales seipsi velint. Nec solùm eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed & oratores & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem. (uu) EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omneis locos incidere in omnem quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. (xx) Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *causam*. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propositum* possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum; aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. (yy) Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis: alterum, actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia. Vt, si quæratur, à naturane *sui* profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. (zz) Actionis autem hujusmodi exempla sunt: *Sitne sapientis* ad rempub. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, cùm, an sit; aut, quid sit: aut, quale sit, quæritur. (aaa) Horum primum, conjectura: secundum, definitione: tertium, juris & injuriæ distinctione explicatur. Conjecturæ ratio in quatuor parteis distributa est. quarum una est, cùm quæritur, sitne aliquid. altera, unde ortum sit. tertia, quæ id causa effecerit. quarta, in qua de mutatione rei quæritur: Sit, necne sit: Ecquidnam honestum sit, Ecquid æquum re vera, an hæc tantùm in opinione sint: Unde autem sit ortum, ut, cùm quæritur, *natura*, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cùm quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: *Possitne* eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam. (bbb) Cùm autem, quid sit, quæritur: notio explicanda est, & proprietas, & divisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτῆρα vocant. Notio sic quæritur, *sitne* id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: *In hominemne* solùm cadat, an etiam in belluas ægritudo. Divisio, & eodem pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint. Descriptio. Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem generis, in quibus natura, & vita describitur. (ccc) Cùm autem quæritur, quale quid sit: aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane sit gloria: Comparate, Præponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujusmodi: 3. Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo: *Æquumne* sit ulcisci, à quocunque injuriam acceperis. De honesto, & turpi: Honestumne sit, *propatria mori*. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio: ut, si quæratur, quid interfit inter amicum, & assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, si quæratur, *eloquentiane* pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. (ddd) Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium: alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cùm quæritur suscipiendine sint liberi. Ad movendos animos, cùm fiunt cohortationes ad defendendam rempub. ad gloriam,

1. *Natura auctoritas in virtute inest maximè.*) Vocula *inest* non conspicitur in Pallat. Hittorp. & Bellaq. servant *maxima*. rectè.

2. *Ut Stajeno nuper accidit, &c.*) Et ab Hittorpiano, annoratumque ita ex Bellaquensi inter lineas, sed & alioquin alludebat. Pal. in quo *Stajerio*.

3. *Si expetenda divitia, si fugienda, &c.*) Lambinus supposuit, *Siarne expetenda divitia, sitne fug. &c.* sed non adjutus à mss. libris. alteruter sanè rectè dici pluribus ostendit Cujac. lib. III. Observ. cap. 37.

2 Quæ

riam, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio cùm iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exsultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cùm in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. *(eee)* Loci autem, qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos suprà diximus, ad pleraque sunt: sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis, sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atqui huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idemne sit *pertinacia*, & *perseverantia*, definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis quæstionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo antè in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cùm de honesto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cùm autem de *æquo & iniquo* disseritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitò: & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, *tuitionem* sui, & ulciscendi jus. Institutio autem æquitatis, tripertita est. una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripertita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: secunda, sanctitas: tertia, justitia, aut æquitas nominatur. *(fff)* De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia. *(ggg)* Tria sunt igitur genera causarum: judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam *judicii finis* est jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, cùm æquitatis. *Deliberandi* finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modò expositæ, rerum expetendarum. *Laudationis* finis, honestas: de qua item est antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionemque partitæ. In quibus exsistunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum: aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse: aut jure esse factum. Itaque aut *infitialis*, aut *conjecturalis* prima appelletur: *definitiva*, altera: tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, *juridicialis* vocetur. Harum causarum propria argumenta ex iis sumta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græce στάσις dicitur, Latinè appelletur *status*: in quo primùm insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem exsistunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possint. in qua argumentatione status conjecturalis exsistit. At, cùm aliquid de utilitate, honestate, æquitate, disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status aut juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non *eo nomine* afficiendū, quo laudator affecerit: aut omnino non esse laudabile, quod non rectè, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *(hhh)* Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κεφάλαιον vocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, 1 *qua de re agitur*, vocari. *(iii)* Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, ex *sententia* vocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniam *lege* firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem, & testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur *legitimæ disceptationes*. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud: Id autem contingit, cùm scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint: Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæratur *verbane* plus, an sententia valere debeat: Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, & scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. *(kkk)* nec solùm perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in *principiis*, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque *narrationes*, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. quæ quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem consequitur narrationem *fides*, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. *Peroratio* autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem: cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: &, si ita jam affecti antè sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & cetera animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur, aliis in libris, quos poteris mecum legere, cùm voles. *(lll)* Ad id autem, quod te velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum complexus, fecique quod sæpe *liberales venditores* solent, ut, cùm ædes, fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa aptè, & loco positum esse videatur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. TVL-

1. *Qua de re agitur, vocari.*] Explicat istud elegantèr & perspicuè, ut semper omnia, Petrus Faber lib. 1. Semestr. cap. 21.

M. Tullii Ciceronis
DE
PARTITIONE ORATORIA,
DIALOGUS.

Cicero filius, & Cicero Pater, loquentes introducuntur.

Synopsis Partitionum.

a b c *Ratio seu doctrina dicendi in treis partes distributa:* d *vim orationis, orationem, quæstionem.* e Vis ipsa *in rebus inveniendis & collocandis, in verborum elocutione: cujus ut comes actio, sic earum rerum omnium custos memoria.* f Orationis *autem partes Narratio & Confirmatio, quæ ad docendum: Principium & Peroratio, quæ ad impellendos animos pertinent.* g Quæstio *verò alia infinita, quæ & consultatio, alia definita, quæ & causa nominatur.* h *Ac ut de* Vi Orationis *dicatur,* Invenienda *sunt primùm quæ ad fidem faciendam seu persuadendum & movendum pertinent.* i *hoc est, argumenta quæ dicuntur ex reb. in re ipsa insitis, vel assumptis.* (k *Sunt autem loci in quibus latent argumenta.* l *Argumenta verò inventa quædam probabilia ad fidem faciendam)* m *Assumpta sive arte & remota sunt, ut testimonia.* n *Insita quæ inhærent in ipsa re.* o *Testimonia autem sunt vel divina (ut oracula, auspicia, vaticinationes, responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum:) vel humana, quæ spectantur ex autoritate, voluntate, oratione, scriptis, pactis, promissis, juramento, confessione & tormentis.* p *Insita verò argumenta, quæque ad id totum, quod quæritur pertinent, sunt, definitio, partium enumeratio, notatio verbi: quæ ad id quod agitur, affecta pertinent, sunt conjugata, ex genere, forma, similitudine, differentia, conjunctis, antecedentibus, consequentibus, repugnantibus, causis, effectis, comparatione majorum, minorum, partium* q *Ex his omnibus locis argumenta sumemus & scrutabimur adhibito judicio, levibus rejectis: communibus & non necessariis prætermissis.* r *Et hæc de iis quæ ad fidem faciendam pertinent inveniendis: nam de his quæ ad movendos animos conferunt, dicetur commodiore loco.* s *ad* u *& Sequitur collocatio seu* Dispositio *quæ ad causarum genera accommodanda est.* x *In exornatione seu laudatione judiciali, sa vitiam, clementiam &* delectationem *: in suasione spem aut reformidationem deliberantis:* y *ad finem enim cujusq; causa collocatio accommodari debet,* z *sive* delectatio *est,* aa *sive deliberatio,* bb *sive in judiciali qui accusat.* cc *vel defendat:* dd *ut collocationem referre oporteat ad voluntatem & aures auditoris.* ee *& Sequitur ut de* Elocutione. *Ea versatur in dicendi genere sua sponte fuso, vel mutato. Priore casu posita est in verbis vel simplicibus (quorum alia nativa, alia reperta: ut novata similitudine, imitatione, inflexione, adjunctione verborum. Item alia contentiora, graviora, leviora, nitidiora: alia propinqua, addita ad nomen, prisca, modificata, inflexa, translata, immutata, abusiva, obscurata, incredibilia, sublata, & ornata)* ff *vel conjunctis, qua in conjunctione occurrit numerus (ut compleas verbis quod proposueris, item ut ne redundes) & consecutio verborum, ut ne oratio perturbetur genere, numero, tempore, persona, casu. Ac numeri, consecutionisque commune est, ut oratio sit dilucida, (non obscura) brevis, probabilis, illustris, suavis.* gg *In dicendi autem genere verso ac mutato elocutio consistit si aut oratio verbum dilatatur aut contrahitur.* hh *& Sequitur* Actio. ii *&* Memoria.

& Et hæc vi de oratoris dicta sint. kk *Ordo postulat, ut de* Oratione *dicatur: cujus quatuor partes* ll Principium *seu* Exordium, mm Narratio nn Confirmatio, oo *In quibus sæpe necne, seu conjecturam confirmamus aut tollimus verisimili allato aut propria nota.* pp *Quid sit, definitione illustramus.* qq rr *Quale sit, jure factum ostendimus. Et hæc de confirmatione.* ss *Sequitur* Reprehensio *qua factum omnino aut tale esse negamus.* tt uu *Argumenta: In his autem argumentatione vel necessaria, vel probabili, eaque dirigenda vel ad fidem, vel ad motum, illustranda interrogando, percunctando, imperando, optando.* xx *Sed & in argumentis assumptis, tametsi inartificiata sint, arte quadam opus est in illis explicandis, quoties scilicet dicimus pro teste, vel adversus testem, pro tormentis, adversus tormenta.* yy *Ultima orationis partium* Conclusio, *cujus partes Amplificatio & Enumeratio.*

zz aaa *Sequitur* Quæstio: *eaque finita vel infinita. In qua tria genera causarum occurrunt.* bbb *Demonstrativum, seu laudationis & vituperationis: cujus finis honestum.* ccc *Deliberativum: in quo consultamus quid utile, suademus, dissuademus.* ddd *Judiciale, in quo quæritur quid justum & æquum. Finita quæstio sine seu conjectura his locis tractanda, & cum ea causa facti,* eee *& eventus quærendi.* fff *suis quoque locis quæstio quid sit, definitione explicandis.* ggg *ut & scripti & voluntatis controversia.* hhh *Et hæc de orationis partitionibus dicta sint.*

Cicero Filivs.

Tvdeo, mi pater, Latinè ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti; si modò tibi est otium, & si vis.

Cicero pater. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium autem primùm summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista *tua studia* vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. *(b)* C. F. Visne igitur, ut tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latinè interrogem? C. P. Sanè, si placet. sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti: & tu ordine audies, quæ requiris. *(c)* C. F. Quot in parteis distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In treis. *(d)* C. F. Cedò quas? C. P. Primùm in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. *(e)* C. F. In quo est ipsa *vis*? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, invenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, *eloquendi comes est*, earumq; rerum omnium custos est memoria. *(f)* C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quattuor. earum duæ valent ad rem docendam: narratio & confirmatio. ad impellendos animos duæ; principium & peroratio. *(g)* C. F. Quid?

Quæstio

Quæstio quæsnam habet parteis? C.P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam causam nomino. (h) C. F. QVONIAM IGITVR invenire oratoris primùm est, quid quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. (i) C.F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. (k) C.F. Quos vocas *locos?* C. P. Eos, in quibus latent argumenta. (l) C. F. Quid est *argumentum?* C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. (m) C. F. Quomodo igitur duo genera ista dividis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea *remota* appello, ut testimonia. (nn) C. F. Quid *insita?* C. P. Quæ inhærent in ipsa re. (o) C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæ sita. (p) C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. Quæ infixa sunt rebus ipsis, (1 tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur; & ad id totum, de quo disseritur. tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia *conjugata* appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum:) ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis: ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. (q) C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Imò verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus judicium, ut *levia* semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. (r) C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cùm ad orationis ipsius, quæstionumque rationem venero. (s) C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cùm inveneris *collocare.* Cujus in infinita quæstione, ordo est idem ferè quem exposui, locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. (t) C.F Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam *fides*, est firma opinio: *motus* autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in proposito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cùm de causa dixero, in qua est propositum, de utroque dixero. (u) C. F. Quid habes igitur de *causa* dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est rei, sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, Judicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen, (x) C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in judicio, aut sævitiam, aut clementiam judicis: in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. (y) C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem. (z) C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus *delectatio* finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus: aut generum distributiones, aut à minoribus ad majora adscendimus, aut à majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, cùm parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. (aa) C. F. Quid? in *deliberatione* quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multùm sanè sæpe narrandum est. Est enim *narratio*, præteritarum rerum, aut præsentium: *suasio* autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. (bb) C. F. Quid? in judiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi *hasta* in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paullulum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat judicem. (cc) C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. *Firmamenta* ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferendæ. (dd) C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. Nam auditorum *aures* moderantur oratori prudenti, & provido, & quod respuunt, immutandum est. (ee) C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C.P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum, Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia, invenienda sunt: conjuncta, collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, 2 quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, *natura: tractatione*, altera. Natura, ut sint alia consonantiora, graviora, leviora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cùm aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque *mirabilius*, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. (ff) C.F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures

ipsæ

1. *Tum ex toto, tum ex partibus, &c.*) Lambinus istud cum aliquot lineis sequentibus totum tollit, ut invectum huc ex Topicis. & certè videri queat supervacaneum.

2. *Quæ significata sunt sensu.*) Hæret heic Lambinus: itaque Guliel-mius annotavit: Hoc est, quorum admoniti sunt primi illi homines, qui rebus verba, imposuerant, ipso sensu. *significare* enim, signo & tanquam nutu ea indicare. Et ut nunc res ipsas significant, verba, ita eadem à rebus primùm intensa & inculcata sunt.

1. *Quæ*

ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propo sueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, conjunctorumque sunt hæc quinque quasi *lumina*, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis aut circumscriptione concluſa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquaque re dicenda: nulli rei, nisi, ut dilucidè dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comtum, atque expolitum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illustris autem oratio est, si & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pænè ante oculos. Is enim maximè sensus attingitur: sed ceteri tamen, & maximè mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quàm illud dilucidum, altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantia & jucunditate verborum sonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos, atque hianteis: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem, æqualitatemque verborum, tum ex contrariis sumta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioq; verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cùm aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabileis mores: qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali aut inflexione sermonis, cùm aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum. (gg) C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata. C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cùm aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumta verba removentur, aut in circuitus dirigantur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodò: ut, cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus, retroque dicatur; deinde idem interciſe, atque permistè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto convertendi genere versatur. (hh) C. F. *Actio* igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, si cum orationis genere consentient, ejusque vim, ac varietatem subsequentur. (ii) C. F. Num quidnam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sanè, præter memoriam, quæ est *gemina*[1] litteraturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut litteras, collocat. (kk) C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quattuor esse ejus partes: quarum prima, & postrema ad *motum animi* valet. is enim initiis est, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, *fidem* facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimùm valet. Est enim *amplificatio*, vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi causa sit: hæc, commovendi. (ll) C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, & à principiis primùm ordiar, quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in *personis* nostris, disceptatorum, adversariorum: è quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, justitiæ, fidei: contrariis rebus in adversarios conferendis, & cum iis qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa, aut spe significando: & si in nos aliquod odium, offensiove collocata sit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit, &, quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturamq; causæ, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias *confusione partium*, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quod res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. (mm) C. F. Quid? in narratione quæ tandem conservanda sunt? C. P. Quoniam narratio, est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maximè, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim assumta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus necessarium est: sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad *dilucidè* narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitas: eaque sæpissimè in narratione laudatur, de qua supra dictum est. *Probabilis* autem

1. *Quæ est gemina litteratura.*) Ita quoque Palatini, explicatque pluribus Franciscus Iuretus Animadversionibus ad lib. 1. Epistolæ 25. Symmachi.

possis, aut quomodo invidia vitetur: Alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut, *quemadmodum* sit respub. administranda, aut *quemadmodum* in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, unum genus est quæstionis possitne aliquid effici. ut, cùm quæritur, *an quisnam* perfectè sapiens esse possit: Alterum, quemadmodum quidque fiat, ut, *quonam pacto* virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusque quæstionibus, causæ, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt, genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut *pertinacia* & perseverantia: In altero autem, descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit *avarus*, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: ut, *Honestumne* sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, *Sitne utile*, in rep. administranda versari. De æquitate verò sic: ut, *Sitne æquum*, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solùm quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, *quæ præstantissima* sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, *quemadmodum* colendi sint parentes: Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc ferè est partitio consultationum. *(aaa)* C. F. Cognovi: sed quæ ratio est in his inveniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur auriumalterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est susceptæ contentio: Itaque illud superius, *exornatio* dicitur: quod cùm latum genus esse poteat, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum *deliberationis* est, alterum *judicii*. ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt: unum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium judiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus. *(bbb)* C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solùm, sed etiam ad honestè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. OMNIA enim sunt profectò laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta sunt: & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum *insignibus*, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem versuum sed ad explendum aurium sensum, 1 apto quodam quasi verborum *modo*. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quæ admirabilia, & nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, & oraculis: sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. OMNIS enim exspectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave versantur, externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breviter, modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso: si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patitur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est. aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam, & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quę prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine *sapientia* appellatur, hæc scientia pollet una. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui *temperantiæ* nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communeis distributa est, duobusq; modis in rebus commodis discernitur; & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex nam quæ venientibus malis obstat, *fortitudo*: quæ, quod jam adest, tolerat & perfert, *patientia* nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, *magnitudo animi* dicitur: cujus est liberalitas in usu pecuniæ simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè injuriis: & omne, quod est ejus generis, 2 grave, sedatum, vel non turbulentum. In communione autem quæ posita pars est, *justitia* dicitur, eaque erga deos, religio; erga parenteis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus benivo-

---

1. *Apto quodam quasi verborum modo.*] Lambinus jactat se in *modo suo*. ego retineo cum libris illud *modi*; in quo etiam sua est similitudo.

2. *Grave, sedatum, vel non turbulentum.*] Est à Pal. prim. & ita fuisse in aliis item scriptis, inde colligas, quod illud *vel non turbulentum* abesit quinto. arbitrabantur nimirum scribæ fuisse notam variæ lectionis; cum tamen inueret, altitudinem animi versari circa res graves sedatasque, vel certe extra turbulentiam. Hittorp. habebat *grave, sedatum, non turbulentum*, ut edidit Lambinus. nam retro cusi *grave, insedatum & turbulentum*.

1. *Alia*

sit, non habebimus necesse semper concludere. (xx) C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum *assumta* dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non pars oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maximè in testibus. nam & de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus *testibus creditum non sit*: & de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si ipse, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti: comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam *quæstionibus* restistendum est, quòd & dolo rem fugientes multi in tormentis mentiti persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quàm infitiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii mentiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin, (1 quoniam in utramque partem sunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta subtiliter reprehenduntur. (yy) C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in *perorando* est, de qua senè velim audire. C. P. Facilior est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum, conciliet in dicendo fidem. ea & verborum genere conficitur, & rerum. *Verba* ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis: 2 quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodata est. Sed & in verbis & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. nam hæc, quia videntur perabsurda, cùm graviora sunt, quàm causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. *Rerum* amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio: & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, & exempla: fictæ etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. *Natura*, ut cœlestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ causæ ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusque si attendas, ad augendum permulta suppetunt. *Usu*, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines; ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut *amore*; ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut *honestate*; ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. NIHIL EST enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurisve sit, exprimatur breviter. CITO ENIM arescit lacryma, præsertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est judicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad *delectationem* exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem. In *cohortationibus* autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In judiciis accusatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet & defensor iracundiam. *Enumeratio* reliqua est, nonnumquam laudatori, suasori non sæpe, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; quorum 3 dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne *ostentatio memoriæ* suscepta, videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. (zz) C. F. QUONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. Duo sunt, ut initiò dixi, quæstionum genera: quorum alterum finitum temporibus 4 & personis, *causam* appello: Alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, quod *propositum* voco. 5. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controversiæ, inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem priùs de proposito dicamus: cujus genera sunt duo: cognitionis alterum: ejus scientia est finis, ut verine sint sensus: alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quæratur, *quibus* officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, *jus in* natura sit, an in more. Quid autem sit, *sime* jus, id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit, *juste* vivere, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, *quibus rebus* adipisci gloriam

1. *Quoniam in utramque partem sunt exempla.*) Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quemadmodum expresse habet Pal. pr. & Hittorp.

2. *Quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, &c.*) Lambinus ait se reposuisse libris volentibus, *vocis, vultu & gestu.* si verum dicit, non vitupero. at Pal. tamen pr. atque Hittorp. habent tantum, *vocis & gestus congr.* alter Pal. *actio vultus & gestus, &c.*

3. *Dissolutio in brevitate latebit.*) Pall. uterque *lucebit*: ut item Hittorp. Lambinus ex scripto uno edidit, *non lucebit*, malim adhærere vulgato.

4. *Et personis causam appello.*) Sic Pal. quintus. nam pr. *& personis, controversiam causam.* editio vetus, *& personis controversiam causam appello.*

5. *Sed est consultatio quasi pars causa quædam & controversia.*) Haud aliter Pal. pr. nisi quod destituatur illo *&*. verum enim vero quintus præfert: *Sed propositum, latior pars controversia, quàm causa.* quæ scripturæ examinanda otiosioribus.

fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, pravisque opinionibus corruptum. quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, 1 qua vi, bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines *bene institutos* plurimùm de laude, & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud *indoctos* imperitosque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. NEMO enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quàm *facile* possit, quamque *expediat*, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cùm autem quæritur, quid sit *optimum factu*: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solùm ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra: non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum; sed curandum etiam, ut illa, *facilia, procliva, jucunda* videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque verò ad augendum habeat *exemplorum* aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, hujusmodi *sententiæ*, quæ aut ad explendas cupiditates, aut odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ: sin autem adversæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debebunt. non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & gravis, & sententiis debet ornatior esse, quàm verbis. (*add*) C. F. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. nunc, quæ judiciis accommodata sunt, exspecto: idque nobis genus restare unum puto. C. P. Rectè intelligis: atque ejus quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cùm de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio; in quibus causis quid *æquius*, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cùm aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quæritur: quæ etiam si antè, quàm res in in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, 2 aut confecta non sunt: tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: *Plus petisti*: sero petisti: non fuit tua petitio: 3 non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum judicium sæpe dilabantur, tamen antè judicium tractanda videantur, paululum ea separo à judiciis, tempore magis agendi quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus; quæ *in æquitate, & jure* maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plureis non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod objicitur, *factum neges*: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur. aut, si neque de facto neq; de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguère, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam: secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solùm resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut defiendo, aut æquitate opponenda: sed etiam *rationem subjiciat* recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, infitiationemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quòd id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est, ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi gratia *rationem* appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: *firmamentum* autem, quod contrà ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam *disceptationem* voco: in qua, quid deveniat in judicium, & de quo disceptetur, quæri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, *Ceperitne* pecunias Decius. In definitione, *minueritne* majestatem Norbanus. In æquitate: *Jurene* occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo: lata, ut dixi, & con-

1. *Qua vi bona consequi.*) Lambinus è suis reposuit *via*; at Pal. pr. tantum habet, *qua bona cons.* quint. *qua re bona, &c.*

2. *Aut confecta non sunt.*) Exclusit *non* Lambinus suasu Hotomanni, negatque exstare in libris scriptis. at reperi in meis: neque scio an accedere debeam rationibus Hotomanni.

3. *Non à me, non hac lege.*) Lambinus addit trium mss. auctoritate, *non potest debuisti, non hac lege.* at nihil adjectum Palat.

& confusa sunt. Rationum & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem ubi ita dicitur, *Non minuit* majestatem, quòd egit de Cæpione turbulentius. Populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio. Majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quàm diminuta: & ubi ita refertur, *Majestas* est imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: exstitit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & æquam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cùm est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, *Jure foci*, salutis omnium, & conservandæ reipubl. causa: relatumque est ab Decio, *Ne sceleratissimum* quidem civem sine judicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potueritne rectè, salutis reipublicæ causa, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus, & personis, rursum ad consultationis formam rationemque revocantur. Sed in gravissimis firmamentis, etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem, venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cùm ex testamentis quid sit *penus*, aut cùm ex lege prædii quæritur, quæ sunt *rusticæ*: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cùm autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contrà dicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguè scriptum non sit, vel à verbis voluntatē & sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur: in scripti, sententiæque contentione, utrum potius sequatur judex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cùm est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendis locis conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoq; loco lateat, quiq; illos locos, tamquam *thesauros* aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In conjectura igitur cùm est in infitiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed *accusatorem* pro omni actore, & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari,) sed hęc duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello, rationem efficiendi: eventum id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paullo antè in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. *Utilitatis* conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, *motus animorum*, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii pœna levior, quàm facti præmium: aut si facinoris voluptas major, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & *voluntatis* in reo causæ reperiuntur, & *facultas*. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitatione-que alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. quamobrem sint hæc dicta de causis. (eeo) C.F. Teneo, & quæro, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maximè suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quòd causæ communiter videntur insimulare & arguere omneis posse, 2 quorum modo interfuerit aliquid: hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut *vestigium*, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut re ipsa, aut etiam antè quam factum est, aut postea, suspicionem crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen cautis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit adjuncta illa disputatione communi, *non fuisse* illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus Audaciam temeritati, non prudentiæ esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponuntur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, *ne argumentis* teneretur reus, ipsum sua cautione & fecisse, testeis effugere non potuisse. deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. 3 Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, *posse* rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testeis, qui id, de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, 4 aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum genus primum quæstionum erit: dicendum de *vi doloris*, de opinione majorum, qui eam rem totam,

1. *Venit, genere scripti ipsius.*) Mendosum istud asserit Lambinus, substituitque *genus*; sed præter mss. nostros.

2. *Quorum modo interfueris aliquid.*] Haud aliter Pall. prius impressi: *quorum non.* contra omnem rationem.

3. *Deinde etiam argumento firmo.*] Pal. pr. *argumentando.* Pal. quintus *argumento infirmo.* quod ultimum verbum ferè salivam mihi movet. sed nec *argumentando*, insuper habendum videtur.

4. *Aut postulatio ut habeantur.*] Malim quod est in Palat. quinto, *aut postulet ut habeantur.*

tam, nisi probassent, certe repudiassent. de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur. de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cùm de servis in dominos quæri noluissent, de *incestu* tamen & conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent ut ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda. tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primùm infirmatio causarum; *aut non* fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotenteis fuisse. Facultatem autem infirmatione utetur, si aut *virtis*, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo *non esse* illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis, & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potiùs, quàm criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, *pro periculo* potiùs, quàm contra salutem valere debere: testiumque, 1 & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem, querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, *obscuratis defensionibus*. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum. *(fff.)* C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum judicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, *si in reo* pecunia absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptela ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propiùs accedat ad consuetudinem, mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, *eos, qui* leges scripserunt, ratum habere judicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere 2 nititur, æquitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, 3 quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricationis: ex consequentibus, quòd *ea littera* de accusatore soleat dari judici: ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc præceptum, ut, cùm uterque definierit, quàm maximè potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, *minimè* esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, &, ea cùm secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt antè posita, sumentur, si modò rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit. *(ggg)* C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam *jure se fecisse* dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas parteis, primas naturam, atq; legem: & utriusq; generis vis in divinum & humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum: alterum, religionis. *Æquitatis* autem vis est duplex: cujus altera, directi, & veri, & justi, &, ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, *gratia*: in injuria, *ultio* nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria LEGIS & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine litteris aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est; publicum, aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus. privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut *consuetudine*, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum

1. *Et quæstionum genus universum.*] Gulielmius emendandum censebat *universum*.

2. *Nititur æquitate: ut illa quasi scribenda, &c.*] Lambiniana nimis audacia sunt, quàm ut quis debeat sequi. Pal. pr. pro his habet: *corruptum sit æquitate utilitate quasi scribenda lex si esset.* quintus, *corruptum sit non rescindere utitur æquitate utilitate. & quæ si scribenda lex sit quamquam tunc completitur, &c.* eruere aliquid ex istis possem nisi festinarem nimis, itaque id præster minus occupatus.

3. *Quæque tamen complecteretur.*] Pal. pr. *quæque enim*. Hittorp. *quæque tum complecterentur*.

positum est,ut potui brevissimè, de omni controversiarum genere,nisi præterea tu quid requiris. (*hhh*) C.F. illud equidem,quod jam unum restare video, quale sit, cum *disceptatio* versatur in scriptis. C. P. Rectè intelligis. eo enim exposito,munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. uterque id, quod adversarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile,aut iniquum,aut turpe esse defendet,aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs: eamque sententiam,quam significari posse dicet, nihil habere aut *captionis*, aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia stulta, iniqua contraria consequantur. Cùm autem aliud scriptor *sensisse* videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, rcitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post,judicem ad vim scripti vocet.Hac confirmatione usus,amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur: adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse,aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potiùs latoris sensum, quàm à lege,explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cùm ea, quæ planè scripta sint,neglexit quæ numquam scripta sint proferat? Cur *prudentissimos* in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minùs exciperet illud,quod adversarius,tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit,quibus alii,quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi,alia abrogandi: dissentire adversarii vocem,atque legis. Deinde amplificandi causa,de conservandis legibus,de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, voluntateque defendet, *in consilio*, atque in mente scriptoris, non in verbis,ac litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit,ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis *æquitas* perturbaretur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium judicis,cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum,necessitatemve pertineat, quod genus paullo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paullo ante præcepta dedimus ambigui,quæque proximè sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus. (*iii*) EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi aut tractari possunt. nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur: & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, & distinguere,aut malè sumta,aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel anguste differere, ut *dialectici* qui appellantur: vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, inutilibus: honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia *fontium* illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, aliisve, perveneris, tum & hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum *majus* exspecto.

M. TULLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

Synopsis.

Unum genus esse perfecti Oratoris.

ORATORVM genera esse dicuntur, tanquam poëtarum. id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici,comici,epici,melici etiam,ac dithyrambici, 1 quod magis est tractatum à Latinis, suum quodvis est diversum à reliquis.Itaque & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum. & in ceteris suus est cujusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera,ut alios grandeis, aut graveis, aut copiosos: alios tenueis,aut subtileis,aut breveis: alios eis interjectos,& tanquam medios putet: de hominibus dicet aliquid,de re parum. In re enim,quod *optimum* sit,quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, sicui ita videtur: & Pacuvium tragicum:

1. Quod magis est tractatum à Latinis] Adr. Turnebus lib. 1. Adverss. cap. 4. restituit è mss. quo, locumque hunc dextrè interpretatur contra eos, qui substituunt *quo minus est*. nam quod Lambinus ei opponat locum è proœmio lib. 1. Tusc. qnæst. plus nihilo est. serius quidem poëticam accepere Romani, sed acceptam diligenter & variè excoluerunt inquit Gulielj.

& Cæcilium fortasse, comicum. Oratorem genere non divido. perfectum enim quæro. Unum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. *Optimus* est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permovere, necessarium. Hæc ut alius melius, quàm alius, concedendum est. verum id fit non genere: sed gradu. Optimum quidem unum est, & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod *optimo* dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum est, ut purè, & emendatè loquentes, quod est Latine: verborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, verecundè utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commovendi, graves. Sed & verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, *memoria* est quasi fundamentum, lumen *actio*. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut *pictores* appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit. Genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat: contra, alius acutiorem se, quàm ornatiorem, velit: etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo. siquidem, QVOD omneis laudes habet, id est optimum. Hæc dixi brevius equidem, quàm res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est. nota *gloria*. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulum est. In verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longè petitum. Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticè. sed quatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, 1 sed ita, ut *palæstricè* spatiari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui cùm careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vireis, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suavitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quàm eos, quorum vitiosa abundantia est, qualeis Asia multos tulit. Quod cùm faciemus (si modò id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & ejus quidem tenuitatem potissimùm. Est enim multis in locis grandior. sed quia & privatas ille plerasq; & eas ipsas aliis, & paluatum rerum causulas scripsit, videtur esse junior, quoniam se ipse consultò ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certè possit summisse dicere: elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocata, dici *pro Milone* decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus: vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbuit, partim seipsos *Atticè dicere*, partim neminem nostrùm dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet. cùm aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. nam si arrideantur, esset idipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si tereteis aureis habent, intelligensque judicium: tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam *inscii* faciendi cum aliqua sollertia judicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificumque delectat: dicant se subtile quiddam, & politum velle: grave ornatumque contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est, quasi siccè. at integrè, & amplè, & ornatè, & copiosè, cum eàdem integritate, Atticorum est quid? dubium est, utrùm orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit *optimè dicere*. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facilè Demosthenes: hunc si quis imitetur, eum & Atticè dicturum, & optimè: ut, quoniam Attici nobis proposita sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis, duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis, Demosthenisque: nec *converti*, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus 2 non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque servavi. non enim ea à me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi *formulam* dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidem eloquentiam admirantur. Id quidem rectè: sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulcrè. Num melius, quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione ejus, quæ versatur in re civili & forensi: 3 qui Thucydidem laudavit, adscribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato suum ferè æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemque omnes docti

summum

---

1. *Sed ita ut palæstricè spatiari in xysto, &c.*] Accedere aveam ad Paschalii conjecturam libro de Coronis, *palæstritæ* priore etiam linea, ubi est, *sed quascunque valuerunt*, non male Gulielmius *sed qui sanè*.

2. *Non verbum pro verbo reddere.*] Lambinus expunxit *pro*; non necessario. sic Terentius Eunucho: *Pax pro pari referrè, quid eam mordeat.* Gulielmius.

3. *Qui Thucydidem laudari..*] Idem malebat *laudabit.* non male.

1. Tuetur

summum oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero non repono. non enim in *acie* versatur, & ferro; quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines, tanquam Æserninus (ut ait Lucilius)

non spurcus homo, sed doctus & acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimè longè
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc, *Verùm melius Græci.* à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius Latinè. Alterum, *Quid istas potius legam, quàm Græcas?* Iidem Andriam, & Synephebos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potiùs, quàm Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conversis, fastidium, nullum cùm sit in versibus? Sed aggrediamur jam quod suscepimus, si priùs exposuerimus, quæ causa in judicium deducta sit. Cùm esset lex Athenis, NE QVIS populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu priùs, quàm rationes retulisset: & altera lex, EOS, QVI à populo donarentur, in concione donari debere: 2 quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitimæ: atque ita prædicaretur, EVM DONARI VIRTVTIS ERGÒ BENIVOLENTIAEQVE, QVAM ERGA POPVLVM ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æschines, quòd contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtute ejus, & benivolentia, falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in utramque partem, & meritorum in rempub. contentionem sanè gravem. Itaque causa Æschini: quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem mentitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis, famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc mulctam Æschines à Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed judicium factum est aliquot annis pòst, Alexandro jam Asiam tenente: id quod judicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in gravissima causa, accurata, & *inimicitiis* incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro: (quæ si è Græcis omnia conversa non erunt, 3 tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Æschinem ipsum Latinè dicentem audiamus.

---

1. *Tamen hunc in numero non repono.*] Lambinus *hunc hoc in numero*. minus recte. nam & Plautus Menæchmis: *extra numerum es mihi.* & Curculione, *Salve extra pretium tertia.* Lucretii item est, *extra numerum procedere.* libro IV. Gulielmius.

2. *Quia in Senatu Demosthenes, &c.*] Verisimiliter adnotavit Lambinus, *in sua tribu Demosth.*

3. *Tamen ut generis ejusdem sint elaborabimus.*] Gulielmius regenendum judicabat *elaborabimus*.

COMPLE-

COMPLECTITVR
HIC
PRIMVS TOMVS

Incerti auctoris, seu, ut doctis quibusdam videtur, Cornificii, Rhetoricorum ad C. Herennium libros IV. *quorum*
I. Pag. 1
II. Pag. 6.
III. Pag. 15.
IV. Pag. 22.

Rhetorica, seu de inventione Rhetorica libros II. *quorum*
I. Pag. 38.
II. Pag. 54.

Dialogos tres de Oratore ad Q. Fratrem, quorum
I. Pag. 72.
II. Pag. 93.
III. Pag. 120.

De claris Oratoribus librum, qui dicitur Brutus. Pag. 139.

Oratorem ad M. Brutum. Pag. 153.

Topica ad C. Trebatium. Pag. 183.

De partitione Oratoria Dialogum. Pag. 191.

De optimo genere Oratorum. Pag. 199.

MARCI

MARCI TULLII

CICERONIS

OPERUM

TOMUS SECUNDUS:

QUI CONTINET ORATIONES

OMNEIS, QUÆ EXSTANT:

Quarum orationum indicem versa pagina te docebit.

M. TVLLII CICERONIS PRO PVBLIO QVINTIO, ORATIO PRIMA.

SYNOPSIS.

Quæstio. *An si Sex. Quintius vadimonium non deseruerit, Sexto Nævio bona Quintii ex edicto prætoris possidere licuerit?* Actor, *Nævius.* Patronus Nævii, *Hortensius.* Reus, *Quinctius,* Patronus Quintii, *Cicero:* Judex *Aquillius:* Adsessores *C. Lucullus, Quintillius, M. Marcellus.* Acta hæc oratio *in Comitio, Cicerone 26. ætatis annum agente, anno urbis 672. & in eadem vicisse Cicero videtur.*

QUæ res in civitate duæ plurimùm 1 possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, *summa gratia, & eloquentia:* quarum alteram, C. Aquilli, vereor, alteram, metuo. eloquentia Qu. Hortensii 2 ne me dicendo impediat, nonnihil commoveor: gratia Sex. Nævii ne P. Quintio noceat, id verò non mediocriter perti-
2 mesco. Neque hoc tantopere querendum videretur, hæc summa in illis esse, si in nobis essent saltem mediocria. verùm ita se res habet, ut ego, qui neque usu satis, & ingenio parum possum, cum *patrono disertissimo* comparer: Pub. Quintius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt, cum *adversario gratiosissimo* contendat. Illud
3. quoque nobis accedit incommodum, quod M. Junius 3 qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit, homo & in aliis causis exercitatus, & in hac multum, & sæpe versatus, hoc tempore abest, nova legatione impeditus: & ad me ventum est, qui ut summa haberem cetera, *temporis* quidem certè vix satis habui, ut rem tantam, tot contro-
4 versiis implicatam, possem cognoscere. Ita, quod mihi consuevit in ceteris causis esse adjumento, 4 id quoque in hac causa deficit. nam, quo minus *ingenio* possum, subsidio mihi *diligentiam* comparavi: quæ quanta sit, nisi tempus, & spatium datum sit, intelligi non potest. Quæ quo plura sunt, C. Aquilli, eo te 5 & hos, qui tibi in consilio adsunt, meliori mente 6 nostra verba audire oportebit: ut multis incommodis veritas debilitata, tandem æquitate talium virorum recreetur. Quòd si tu judex 7 nullo præsi- 5.
dio fuisse videbere contra *vim & gratiam,* solitudini, atque inopiæ: si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur: profecto 8 nihil est jam sanctum, atque sincerum in civitate: nihil, quod humilitatem cujusquam, *gravitas & virtus judicii* consoletur. Certè aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit: aut ex hoc loco repulsa vi & gratia, locum 9 ubi consistat, reperire non poterit. 10 Non eò dico, C. Aquilli, quò mihi veniat in dubium tua fides, & constantia, aut quò non his, quos tibi advocasti, 11 viris electissimis civitatis, spem summam habere P. Quintius debeat: Quid ergo est? Primùm ma- 6.
gnitudo periculi 12 summo timore hominem afficit, quod *uno judicio* de fortunis omnibus decernit: idque dum cogitat, non minùs sæpe ei venit in mentem *potestatis,* quam *æquitatis* tuæ; propterea quòd OMNES, QVORVM in al- 7.
terius manu vita posita est, sæpius illud cogitant, quid possit is, cujus in ditione, ac potestate sunt, quàm, quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quintius *verbo,* Sex. Nævium: *re vera,* hujusce ætatis homines disertissimos, fortissimos, 13 ornatissimos, nostræ civitatis: qui communi studio, summis opibus Sext. Nævium defendunt: si id est defendere, *cupiditati alterius obtemperare,* quò is facilius, quem velit, iniquo judicio opprimere possit. Nam 8.
quid hoc iniquius, aut indignius, C. Aquilli, 14 dici, aut commemorari potest, quàm me, qui caput alterius, famam, fortu-

1. *Possunt, hæ contra nos.*] Gruteri MS. non habet *hæ.*

2. *Ne me dicendo impediat.*] Pall. plerique & liber Fulvii Vrsini, *ne me in dicendo.* quod non displicebat Gulielmio.

3. *Qui hanc causam, Aquilli, aliquoties apud te egit.*] Si standum vetustis libris, ejicienda sunt omnino, *causam Aquilli.*

4. *Id quoque in hac causa.*] Lambinus, *id quoque me,* sed præter mss.

5. *Et hoc qui tibi in consilio adsunt.*] Sic Pal. septimus. ceteri ad unum omnes, *in consilio sunt.*

6. *Nostra verba audire.*] Pal. sec. ac tert. *obedire.*

7. *Nullo præsidio fuisse videbere.*] Lambini editio, *nulli;* sed præter mss.

8. *Nihil est jam sanctum atque sincerum.*] Annotavit Gulielmius restare in editione Lugdun. veteri, *neque sincerum,*

9. *Ubi consistet.*] Editio illa sub primam typographiæ infantiam nata, *ubi res consistat;* neque aliter Pall. octo aut Gruter.

10. *Neque eo dico.*] MS. Falkenburgii, *Neque.*

11. *Viris electissimis civit.*] Gulielmius conjicit *selectiss.*

12. *Summo timore hominem afficit.*] Editio antiqua, *conficit.*

13. *Ornatissimos nostræ civitatis.*] Repeti etiam in Pal. quinto & sexto aliorum *horrentissimos.* Hotomannus autumat scribi posse *florentissimos.*

14. *Dici aut commemorari potest.*] Si voces istæ abessent à libris, minimè eas requirerem.

1. *Telum*

fortunasque defendam, *priore loco causam dicere:* cùm præsertim Quint. Hortensius, qui hoc judicio parteis accusatoris obtinet contra me sit dicturus: cui summam copiam, facultatemque dicendi natura largita est? Ita fit, ut ego, qui tela depellere, & vulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, cum etiam 1 telum adversarius nullum jecerit: illis autem id tempus impugnandi detur, cum & vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit: & si qua in re, id quod parati sunt facere, 2 falsum crimen, quasi *venenatum aliquod telum*, jecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Id accidit prætoris iniquitate, & injuria: primùm quòd contra omnium *consuetudinem*, judicium priùs de probro, quàm de re, maluit fieri: deinde, quòd ita constituit idipsum judicium, ut reus, antequam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur, quod eorum gratia, & potentia factum est, qui *quasi sua res ant bonos agatur*, ita dil genter Sext. Nævii studio, & cupiditati morem gerunt: & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, QVO PLVS propter virtutem, nobilitatemque possunt, eò minùs quantum possint, debent ostendere. Cum tot, tantisque difficultatibus affectus, atque afflictus, in tuam, C. Aquilli, fidem, veritatem, misericordiam P. Quintius confugerit: cùm adhuc ei propter vim adversariorum non *jus par*, non agendi potestas eadem, non magistratus æquus reperiri potuerit: cùm ei summam per injuriam omnia inimica, atque infesta fuerint: te, C. Aquilli, vosque qui in consilio adestis orat atque obsecrat, ut multis injuriis jactatam, atque agitatam æquitatem, in hoc tandem loco consistere, & confirmari patiamini. Id quo facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio, res quemadmodum gesta, & contracta sit, cognoscatis. C. Quintius fuit P. Quintii hujus frater: 3 sanè ceterarum rerum paterfamiliâs & prudens, & attentus, una in re paulo minùs consideratus, qui societatem cum Sex. Nævio fecerit, viro bono, verumtamen non ita instituto, ut jura societatis, & officia 4 certi patrisfamiliâs nosse posset: non quo ei deesset ingenium, (nam neque parum facetus scurra Sex. Nævius, neque inhumanus præco est umquam existimatus.) Quid ergo est? Cùm ei natura nihil melius, quàm vocem, dedisset, pater nihil, præter libertatem, reliquisset; *vocem in quæstum contulit:* libertate usus est, quo impunius dicax esset, Quare quod socium tibi eum velles adjungere, nihil erat, nisi ut *in tua pecunia condisceres*, qui pecuniæ fructus esset. tamen inductus consuetudine, ac familiaritate Quintius fecit, ut dixi, societatem earum rerum, quæ in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla, & rustica, sanè benè culta, & fructuosa. Tollitur 5 ab atriis Liciniis, atq; 6 à præconum consessu in Galliam Nævius, & trans Alpeis usque transfertur. *Fit magna mutatio loci, non ingenii.* Nam, qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio; posteaquam nescio quid impendit, & in commune contulit: mediocri quæstu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is, qui vocem venalem habuerat, ea, quæ voce quæsiverat, magno sibi quæstui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter *de communi*, 7 quidquid poterat, ad se in privatam domum sevocabat. qua in re ita diligens erat, quasi ii, qui magna fide societatem gerebant, ARBITRIVM PRO SOCIO condemnari solerent. Verùm his de rebus non necesse habeo dicere ea, quæ me P. Quintius cupit commemorare: 8 tametsi causa postulat, non flagitat, præteribo. Cùm annos jam complureis societas esset, & cùm sæpe suspectus Quintio Nævius fuisset, neque ita commode posset rationem reddere earum rerum, quas *libidine*, non *ratione* gesserat: moritur in Gallia Quintius, cùm adesset Nævius: & moritur repentinò. heredem testamento reliquit hunc P. Quintium: ut, AD QVEM SVMMVS mœror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo pòst in Galliam proficiscitur Quintius. Ibi cum isto Nævio familiariter vivit. annum ferè unà sunt, cùm & de societate inter se multa communicarent, & de tota illa ratione, atque re Gallicana: neque interea verbum ullum interposuit Nævius, aut societatem sibi quidpiam debere, aut privatim Quintium debuisse. Cùm æris alieni 9 aliquantulum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romæ curari oporteret: auctionem in Gallia P. hic Quintius Narbone se facturum esse proscribit, earum rerum, quæ ipsius erant privatæ. Ibi tum vir optimus, Sex. Nævius, hominem multis verbis deterret, ne auctionetur: eum non ita commodè posse *eo tempore*, quæ proscripsisset, vendere. Romæ sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret, pro fraterna illa necessitudine, & pro ipsius affinitate. nã Pub. Quintii consobrinam habet in matrimonio Nævius, & ex ea liberos. Quia, quod virum bonum facere oportebat, id loquebatur Nævius: credidit Quintius, EVM, QVI orationem bonorum imitaretur, facta quoq; imitaturum, auctionem velle facere desistit: Romam proficiscitur: decedit ex Gallia Romam simul Nævius. Cum pecuniam C. Quintius P. Scapulæ debuisset, petit, C. Aquilli, decidit P. Quintius, quod liberis ejus dissolveret. Hoc eo 10 pertè agebatur, quod propter æraria rationem non satis erat in tabulis inspexisse, quantum deberetur, 11 nisi ad Castoris quæsisset, quantum solveretur. Decidis, statuisque tu propter necessitudinem, quæ tibi cum Scapulis est, quid iis ad denarium solveretur. Hæc omnia Quintius agebat auctore, & consuasore Nævio. NEC MIRVM, si ejus utebatur consilio, cujus auxilium sibi paratum putabat. non modò enim pollicitus erat in Gallia, sed Romæ quotidie, 12 simulatq; sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat. Quintius porrò istum posse facere videbat; debere intelligebat: mentiri, quia *causa*, cur mentiretur, non erat, non putabat. quasi domo nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum. Nævium certiorem facit: rogat, ut curet, quod dixisset. Tum iste vir optimus (vereor, ne se *derideri putet*, quod iterum jam dico, *optimus,*) qui hunc in summas angustias adductum putaret; ut eum suis conditionibus in ipso *articulo temporis* adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus, rationibusque societatis omnibus decidisset: & scisset, sibi cum Quintio controversiæ nihil futurum. Posteriùs, inquit, ista videbimus, Quintius: nunc hoc velim cures (si tibi videtur) quod dixisti. Negat se alia

1. *Telum adversarius nullum jecerit.*] Pal. pr. at enim codex S. Victoris edd. antiquatæ, Pall. item mss. septem *nullum legerit.*

2. *Falsum crimen quasi venenatum telum jecerint.*] Heic iterum scripti iidem & cusi olim, *legerint.*

3. *Sanè ceterarum rerum paterfamiliâs.*] Defendit hanc scripturam Hotomanus lib. IV. Observat. cap. II.

4. *Certi patrisfamiliâs.*] Examinat hanc vocem Henr. Stephanus lib. II. Schedasmatum.

5. *Ab atriis Liciniis.*] Consulatur super hujus loci non vulgata interpretatione, Muretus lib. XVI. Var. Lect. cap. 19.

6. *A præconum consessu.*] S. Victoris *præconium*, quod non displicebat Gulielmio, dictum eo modo, quo *parentinum.*

7. *Quidquid poterat.*] Pall. plerique *quod quidque*; quomodo & S. Victoris.

8. *Tametsi causa postulat. tamen quia, &c.*] Sic omn. mss. editique antiquitus.

9. *Aliquantulum esset relictum.*] Pall. o. item Grut. nec non edd. vett. *aliquantum.*

10. *Per re agebatur.*] Pal. quart. quint. sext. *cogebatur.* neque aliter codex S. Victoris.

11. *Nisi ad Castoris quæsisset.*] Ausus sum mutare lectionem hactenus receptam, quod eam uno ore fermè tuerentur Pall. sane haud aliter pr. sec. tert. sext. nam quart. sept. oct. *ad Castoris templum.* quint. *ad quæstoris templum*, & vero similius est typog. aphos finxisse *nisi à Quæstoribus quæsisset.*

12. *Simulatéque sibi hic annuisset.*] Lambinus reclamantibus, inquit, libris reposuit, *innuisset.* Porro Pal. sext. solùm habet, *simul annuisset*, excluso intermedio.

1. *Cum*

se alia ratione facturum, quod promisisset, non plus sua referre, quàm si 1 cum auctionem venderet, domini jussu
2 quippiam promisisset. Destitutione illa perculsus Quintius, à Scapulis paucos dies aufert: in Galliam mittit, ut ea, quæ proscripserat, venirent: *deteriore tempore absens auctionatur*: Scapulis difficiliore conditione dissolvit. tunc appellat ultrò Nævium, ut, quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam, videret, ut quàm primum, & quàm
3 minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium: nos communem necessarium, qui istius domi erat educatus, & quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sext. Alphenum. Res convenire nullo modo poterat: propterea quod hic *mediocrem jacturam facere* cupiebat: iste *mediocri præda contentus non erat.*
4 Itaque ex eo tempore 2 res esse in vadimonium cœpit. Cum vadimonia sæpè dilata essent, & cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum, 3 neque quidquam perfectum esset: venit ad vadimonium Nævius. Obtecro, C. Aquilli, vosque, qui adestis in consilio, ut diligenter attendatis, ut singulare genus fraudis. & *novam rationem insi-*
5 *diarum* cognoscere possitis. Ait, se auctionatum esse in Gallia: quod sibi videretur, se vendidisse: curasse, ne quid sibi societas deberet: se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic, cum rem Gallicanam cuperet revisere: hominem in præsentia non vadatur. ita sine vadimonio discedit. Deinde Romæ dies XXX. ferè Quintius commoratur. cum ceteris, quæ habebat, vadimonia differt,
6 ut expeditus in Galliam proficisci posset. proficiscitur. Roma egreditur 4 ante diem 11. Kalend. Februarii, Scipione & Norbano Coss. Quæso, ut eum diem memoriæ mandetis. L. Albius, Sext. filius, 5 Quirina, vir bonus, & cum primis honestus, unà profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quæ nominantur, vident perfamiliarem Nævii, qui ex Gallia pueros venales eis isti adducebat, L. Publicium, qui, ut Romam venit, narrat Nævio, quo in loco viderit Quintium. 6 quod nisi ex Publicio [narratum Nævio esset, non tam cito res in contentionem venis-
7 set. Tum Nævius] pueros circum amicos dimittit: ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, & à faucibus macelli corrogat, ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. veniunt frequentes. 7 testificatur iste, P. QVINTIVM NON STITISSE, ET SE STITISSE. 8 tabulæ maximæ signis hominum nobilium consignantur: disceditur. postulat à Burrieno prætore Nævius, ut *ex edicto bona possidere liceat.* Jussit bona proscribi ejus, quicum familiaritas fuerat, societas erat, affinitas, *liberis istius vivo*, divelli nullo
8 modo poterat. Qua ex re intelligi facilè potuit, NVLLVM ESSE officium tam sanctum, atq; solemne, quod non avaritia comminuere, atque violare soleat. Etenim si *veritas* amicitia, *fide* societas, *pietate* propinquitas colitur: necesse est, iste, qui amicum, socium, affinem, fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se, & perfidiosum, & impium esse fateatur. Libellus Sex. Alphenus, procurator P. Quin-
9 tii, familiaris & propinquus Sex. Nævii, dejicit: servulum unum, quem iste prehenderat, abducit: denunciat, *sese procuratorem esse*: istum, æquum esse famæ, fortunisque P. Quintii consulere, & adventum ejus exspectare. quod si facere nolit, 9 atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere, sese nihil precari: &, si
10 quid agere velit, judicio defendere. Hæc dum Romæ geruntur, Quintius interea 10 *contra jus, consuetudinem, edicta prætorum*, de saltu, agroque communi à servis communibus
11 vi detruditur. Existima, C. Aquilli, modo, & ratione omnia Romæ Nævium fecisse, si hoc, quod per literas istius in Gallia gestum est, rectè atque ordine factum videtur. Expulsus, atque ejectus è prædio Quintius, accepta insigni injuria, confugit ad C. Flaccum imperatorem, qui tum erat in provincia: quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is eam rem quàm vehementer vindicandam putarit, ex decretis ejus poteritis cognoscere. Alphenus in-
12 terea Romæ cum isto gladiatore vetulo quotidie pugnabat. utebatur populo sane suo, propterea 11 quod iste *caput petere* non desinebat. 12 Iste postulat, ut *procurator* judicatum solvi satisdaret. negat Alphenus, æquum esse, procuratorem satisdare, quòd *reus* satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni. 13 à quibus cùm esset certum
13 auxilium petitum, 14 ita tamen disceditur, ut idibus Septembribus 15 P. Quintium sisti Sext. Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius: vadimonium sistit. Iste, homo acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor,
14 annum, & sex menseis nihil petit: quiescit: conditionibus hunc, quoad potest, producit: à Cn. Dolabella denique prætore postulat, ut sibi Quintius judicatum solvi satisdet, ex formula, Quod ab eo petat, 16 QVONIAM EIVS, EX EDICTO PRAETORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. non recusabat Quintius, quin 17 ita satisdare juberet, si bona possessa essent ex edicto. Decernit: quàm æquum, nihil dico, unum hoc dico, novum; & hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quivis intelligere potuisset. 18 jubet P. Quintium sponsionem
15 cum Sex. Nævio facere. 19 SI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRAETORIS DIES XXX. POSSESSA ESSENT. Recusabant qui aderant tum Quintio. demonstrabant, de re judicium fieri oportere, ut aut uterque inter se, aut neuter satisdaret: non necesse esse famam alterius in judicium
16 venire. Clamabat porrò ipse Quintius, sese idcirco nolle satisdare, ne videretur judicasse bona sua ex edicto possessa esse,

---

1. *Cum auctionem venderet.*] Pal. Sextus *auctione.*

2. *Res esse in vadimonium cœpit.*] Dictio *cœpit*, non legitur in Pal. sec. & forte subintelligenda.

3. *Neque quidquam perfectum esset.*] Placet istud planè Hotomano. at Pall. tamen meliores, *profectum.*

4. *Ante diem* 11. *Kalend. Februar.*] Sic edi voluerunt Hotomanus & Lambinus, quod infra cap. 18 repeteretur, *pridie Kalend. Februar.* verum edd. omnes priores, item mss. nostri sex septem, palam habent, vel IIII. *Kalend.* vel *quartam Kal.*

5. *Quirina.*] Eædem edd. item mss. *Quirinus.*

6. *Quod nisi ex Publicio* [*narratum, &c.*] Lectio corruptissima, neque Ciceronis. Gruteri enim ms. solùmmodò habebat, *quod ubi ex Publicio agnovit, pueros circum*, omissis interim ediis. Equidem nihil deesse puto, Tulliumque, aposiopesi usum, scripsisse: *quod ubi ex Publicio; pueros circum, amicos, &c.*

7. *Testificatur iste, P. Quintium non stitisse, & se stitisse.*] Est ab Hotomani libro & Manutii conjectura, adversantibus nihilominus editionibus prioribus & mss. nostris, nam cùm retro: *testificatur isti P. Quintum non stetisse, & se stetisse.*

8. *Tabulæ maximæ signis.*] Annotat Gulielmius in S. Victoris fuisse, *maximè.*

9. *Atque imbiberit ejusmodi rationibus.*] Sic aliorum mss. vulgati prius, *inbiberit*; alii, *inbibent.*

10. *Contra jus, consuetudinem, edicta Prætorum.*] Priores edd. *contra jus & consuetudinem, edicta Prætoris.*

11. *Quod iste, æque petere, &c.*] Gulielmius annotat fortè legendum *isti*, sed nihil variant mss. nostri.

12. *Iste postulat ut, &c.*] Editiones primæ, item Pal. quart. sext. *postulabat.*

13. *A quibus cum esset certum auxilium petitum.*] Vox ultima, non satisfacit mihi. videtur prius ejus loco fuisse, *vetitum.* sed sic non cohæret prioribus.

14. *Ita tamen discedit ur.*] Sic Pal. pr. sed solus. ceteri enim, ut & edd. primæ *ita tum.*

15. *P. Quintium sisti.*] Verbum *sisti* non visitur in Pal. sec. aut tertio.

16. *Quoniam ejus ex edicto Prætoris bona dies* XXX.] Hæc est lectio libri S. Victoris, meliorum mss. Pall. alii habent, vel *Prætoris R.* vel *Prætoris Romæ*, vel *Prætoris Romani.*

17. *Ita satisdare juberet.*] Clamat Lambinus legendum vel *invitis* omnibus mss. *juberetur.*

18. *Jubet P. Quintium sponsionem cum Sexto Nævio facere.*] Recepit in contextum Hotomanni conjecturam, *Quintium aut satisdare, aut sponsionem, &c.* Lambinus.

19. *Si bona sua ex edicto possessa essent.*] Ita solum codex Gruteri; S. enim Victoris, item Pall. septem, *possessa non essent.*

esse sponsionem porrò si istiusmodi faceret: se (id quod nunc evenit) de *capite suo priore loco causam esse dicturum*. Dolabella (quemadmodum solent HOMINES NOBILES: seu rectè, seu perperam facere cœperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus 1 assequi posset) *injuriam facere fortissimè persevérat*: 2 aut satisdare, aut sponsionem jubet facere: & interea recusanteis nostros advocatos a-
32. acerrimè submoveri. Conturbatus sanè discedit Quintius; neque mirum, cui hæc optio tam misera, tamq; iniqua daretur, ut aut ipse se capitis damnaret, si satisdedisset: aut causam capitis, si sponsionem feciſſet, *priore loco diceret*. Cùm in altera re, causæ nihil esset, quin 3 secus judicaret ipse de se; quod *judicium gravissimum* est: in altera spes esset ad
33. talem tamen virum, judicem, veniendi, unde eo plus opis auferret, quo minus attulisset gratiæ: sponsionem facere maluit: fecit. te judicem, C. Aquilli, sumsit, ex sponso egit.
34. in hoc summa judicii, causaque tota consistit. Judicium esse, C. Aquilli, non de re pecuniaria, sed de fama, fortunisque P. Quintii vides. Cum majores ita constituerint, ut QVI PRO CAPITE diceret, is posteriore loco diceret: nos inaudita criminatione accusatorum, 4 priore loco causam dicere intelligis: eos porrò, qui defendere consuerunt, vides accusare: & ea ingenia *converti ad pernicem*, quæ antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat, quod hesterno die fecerunt, ut 5 te in jus adducerent, ut nobis tempus quam diu diceremus, præstitueres: quam rem facile à prætore impetrassent, nisi tu, quod esset
35. tuum jus, & officium, 6 partesque docuisses, neque nobis adhuc præter te, quisquam fuit, ubi nostrum jus contra illos obtineremus: neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset. ita *sine injuria potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur*. Verùm quoniam tibi instat Hortensius, ut eas in consilium: à me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, numquam perorari potuisse: non patiar istam manere suspicionem, nos rem *judicari nolle*, nec illud mihi arrogabo, me posse causam commodius demonstrare, quàm antea demonstrata sit: neque tamen tam multa verba faciam: propterea quod ab illo, qui antè dixit, *informata jam causa* est: & à me, qui neque excogitare, neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quæ mihimet
36. ipsi amicissima est. Faciam, quod te sæpe animadverti facere, Hortensi: totam causæ meæ dictionem certas in partes dividam. Tu id semper facis, quia semper potes. ego in hac causa faciam, propterea quòd in hac videor posse facere. Quod tibi natura dat, ut semper possis, 7 id mihi causa concedit, ut hodie possim. Certos mihi fineis, terminosque constituam, extra quos egredi non possum, si maximè velim: ut & mihi sit propositum de quo dicam: & Hortensius habeat exposita, ad quæ respondeat, & tu, C. Aquilli, jam antè animo prospicere possis, quibus de rebus
37. auditurus sis. Negamus, te bona P. Quintii, Sexte Nævi, *possedisse ex edicto prætoris*. 8 in eo sponsio facta est. Ostendam primùm, causam non fuisse, cur à prætore postulares, ut bona P. Quintii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremò, non possedisse. Quæso, C. Aquilli, vosque, qui estis in consilio, ut, quod pollicitus sum, diligenter memoriæ mandetis. etenim rem facilius totam accipietis, si hæc memineritis: & me facilè vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam, cur po- 37.
stularet: nego ex edicto possidere potuisse: nego possedisse. hæc tria cùm docuero, perorabo. *Non fuit causa, cur postularet*. Qui hoc intelligi potest? quia Sex. Nævio neque ex societatis ratione, neque privatim quidquam debuit Quintius. Quis huic rei testis est? idem, qui acerrimus adversarius. In hac re te, te inquam, testem, Nævi, citabo. Annum, & eo diutiùs, post mortem C. Quintii 8 fuit in Gallia tecum simul Quintius. doce, te petiisse ab eo istam nescio quam, innumerabilem pecuniam; doce, aliquando
38. mentionem feciſſe: dixisse deberi, debuisse concedam. Moritur C. Quintius: qui tibi utrùs, 9 certis nominibus grandem pecuniam debuit. heres ejus P. Quintius in Galliam ad te ipsum venit in agrum comunem: eo denique, 10 ubi non modò *res* erat, sed *ratio* quoque omnis, & omnes *tabellæ*. Quis tam dissolutus in re familiari fuisset, quis tam negligens, quis tam tui, Sexte, dissimilis, qui, cùm res ab eo, 11 quicum contraxisset, recessisset, & ad heredem pervenisset, non heredem, cùm primùm vidisset, certiorem faceret? appellaret? rationem afferret? siquid in controversiam veniret, aut *intra parietes*, aut *summo jure* experiretur?
12 Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos propinquos, ac necessarios, 13 caros & honestos esse, atq; haberi volunt; id Sex. Nævius non faceret, qui usque eò 14 fervet, ferturque *avaritia*, ut de suis commodis 15 aliquam partem nolit amittere, 16 ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? Et is pecuniam, si qua deberetur, non 39.
peteret, qui, quia, quod debitum numquam est, id datum non est, non *pecuniam* modò, verùm etiam hominis propinqui *sanguinem*, vitamque eripere conatur? Huic tu molestus esse videlicet noluisti, quem nunc respirare liberè non sinis? quem nunc interficere nefariè cupis, 17 eum tu pudenter appellare nolebas? Ita credo, hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, majorem natu, nolebas, aut non audebas appellare. sæpe, ut fit, cùm ipse te confirmasses, cùm statuisses de pecunia mentionem facere, cùm paratus, meditatusque venisses; homo timidus, *verginali verecundia*, subitò ipse te retinebas: excidebat repente oratio. cùm cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. id erat profectò. Creda- 40.
mus hoc, Sex. Nævium, CVIVS caput oppugnet, ejus aurib. pepercisse. Si debuisset, Sexte, petisses statim; si non statim, paullo quidem post; si non paulo, at aliquantò; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno & sex mensibus verò, cùm tibi quotidie

P potestas

---

1. *Assequi posset.*) Nooterici *posit*.
2. *Ai satisdare.*) Palat. quart. quint. sext. sept. S. Victoris *satisdaret*.
3. *Secum judicaret ipse de se.*) Mureti liber vetus *sequius*, quod malit.
4. *Priore loco causam dicere intelligis.*) Editiones vett. & mss. nostri omnes *intelligitis*.
5. *Te in jus adducerent.*) Pal. sec. tert. edd. antiquæ *educerent*, placuitque Gulielmio, confirmarque loco Orat. pro Plancio cap. 23. pr.
6. *Partesque docuisses.*) Iidem cusi, iidem mss. *testesque docuisset*, nisi quod Pal. quart. eraserit *que*, absitque libro S. Victoris.
7. *Id mihi causa concedit.*) Ita omnes Pall. præter primum, ita edd. priscæ, ita mss. quos excussit Horomanus, Gulielmius, ita Grut. post cusi, *causa dat*. cur obsecro?
8. *In eo sponsio facta est.*) Lambinus è mss. ut ait; *in ea verba*; sed præter edd. omnes & membranas nostras.
9. *Fuit in Gallia tecum.*) S. Victor. & Palat. sec. tert. *Galliam*, quod retinet Gulielmius.
10. *Certis nominibus.*) Ineptè hoc Lambinus sollicitat receptam lectionem, laudatque *rectè*, contra edd. omnes & mss. nostros.
11. *Ubi non modo res erat.*) Vocula *erat*, non exstat in Pal. secund. aut tert.
12. *Qui cum contraxisset.*) Haud aliter cusi avorum ævo publicati, item liber S. Victoris, & Pal. quart. alii nostri *qui contraxisset*; ut ævi medii editiones.
13. *Itane? quod viri optimi faciunt, ii qui suos, &c.*) Restitutio debita libro Mureti, proditque eam lib. XVI. Var. lect. cap. vulgati: *Itane est, quod viri optimi faciunt si qui suos, &c.* Horomanus hoc mirè hærebat.
14. *Caros & honestos esse.*) Rectè. neque secus mss. nostri.
15. *Fervet ferturque avaritia.*) Pal. sec. ac tert. *fervit*. quint. & sext. *& ferturque*. fuit scilicet *referturque*. itaque rescribendum forsasse *fervit efferturque avaritia*.
16. *Aliquam partem nolit amittere.*) S. Victoris, item Pal. pr. sec. tert. *velit*. & ceteri, *omittere*, vel *committere*.
17. *Ne quam partem huic propinquo.*) Lambinus, *ne aliquam*, ex ms. ut ait. verum tale nihil in nostris.
18. *Eum tu pudenter.*) Ita major pars mss. alii *tam*; edd. vetustæ habent, *impudenter*. cui etiam sua vis, imò & gratia.

1. A

potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis. biennio jam confecto ferè, appellas. Quis tam perditus, ac profusus nepos, non adesa jam, sed abundanti etiam pecunia, sic dissolutus fuisset, ut fuit Sex. Nævius? Cùm ho-
41 minem nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quintius. numquam petisti. mortuus est ille: res ad heredem venit. cùm eum quotidie videres, post bienninm denique appellas, Dubitabitur, utrum sit probabilius, Sex. Nævium statim, si quid deberetur, petiturum fuisse: an, ne appellaturum quidem biennio? *Appellandi tempus non erat?*
1 At tecum plus annum vixit. *In Gallia agi non potuit?* At & in provincia jus dicebatur; & Romæ judicia fiebant. Restat, ut aut summa *negligentia* tibi obstiterit, aut unica *liberalitas*. Si negligentiam dices: mirabitur. si bonitatem: ridebimus. neque præterea quid possis dicere, invenio. Satis est argumenti, nihil esse debitum Nævio, quod tamdiu
42 nihil petivit. Quid si hoc ipsum, quod nunc facit, ostendo testimonio esse, nihil deberi? quid enim nunc agit Sex. Nævius? qua de re controversia est? quod est hoc judicium, in quo jam biennium versamur? quid negotii geritur, in quo ille tot, & taleis viros defatigat? *Pecuniam petit.* Nunc
43 denique? 2 *verum tamen petit.* audiamus. De *rationibus & controversiis societatis vult disceptari.* Serò. verùm aliquando tamen: concedamus. NON, inquit, id ago, C. Aquilli, neque in eo nunc laboro. pecunia mea tot annos utitur P. Quintius. utatur sanè: non peto. Quid igitur pugnas? an, quod sæpe multis in locis dixisti, ne in civitate sit? ne locum suum, quem adhuc honestissimè defendit, obtineat? ne numeretur inter vivos? decernat de vita, & ornamentis suis omnibus? apud judicem causam priore loco dicat:
3 & eam cùm orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? quid? hoc quò pertinet? ut ocyus ad tuum per-
44 venias? At, si id velles, jampridem actum esse poterat. Ut *honestiore judicio* conflectere: At SINE summo scelere P. Quintium, propinquum tuum, jugulare non potes. Ut facilius judicium sit? At neque C. Aquillius de capite alterius libenter judicat, & Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid à nobis autem, C. Aquilli, refertur? Pecuniam petit. negamus deberi. judicium fiat statim: non recusamus. 4 Numquid præterea? si veretur, ut res judicio facto, parata sit: judicatum solvi *satis accipiat* quibus à me verbis satis accipiet, iisdem ipse, quod peto, satisdet. actum jam potest esse, C. Aquilli. jam tu potes discedere liberatus molestia, propè dicam, nõ minore, quàm
45 Quintius. Quid agimus, Hortensi? quid de hac conditione dicimus? possumus aliquando, depositis armis, sine periculo fortunarum, de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi, ut hominis propinqui caput, incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? Immò, inquit, abs te satis accipiam: ego autem tibi non satisdabo. Quis tandem nobis ista *jura tam aqua* describit? quis hoc statuit, quod æquum sit in Quintium, id iniquum esse in Nævium? Quintii bona, inquit, ex edicto prætoris possessa sunt. Ergo, id ut confitear, postulas; ut, quod numquam factum esse judicio defendimus, id, proinde quasi factum sit, nostro judicio
46 confirmemus. Inveniri ratio, C. Aquilli, non potest, ut *ad suum* quisque quàm primùm sine cujusquam dedecore, infamia, pernicieque perveniat? Profectò, si quid deberetur, peteret: non omnia judicia fieri mallet, quàm unum illud, unde hæc omnia nascuntur. Qui inter tot annos neappellarit quidem Quintium, cùm potestas esset agendi quotidie: qui, quo tempore primùm malè agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne consumserit: 5 qui postea vadimonium quoq; missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi dejecerit: qui, cùm de re agendi, nullo recusante, potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit: qui, cùm revocetur ad id judicium, unde hæc nata omnia, conditionem æquissimam repudiet. fateatur, se non *pecuniam*, sed *vitam* & sanguinem petere: is non hoc *palam dicit?* mihi si quid deberetur, peterem, atque adeò jampridem abstulissem. nihil hoc tanto negotio, ni-
47 hil tam invidioso judicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset: extorquendum est 6 invito, atque ingratiis, quod non debet: eripiendum, atque exprimendum est: de fortunis omnibus P. Quintius deturbandus est: potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt: adhibenda vis est *veratati*: 7 minæ jactentur: pericula intendantur: formidines opponantur, ut iis rebus aliquando victus, & perterritus ipse cedat. Quæ meherculè omnia, cùm, qui contrà pugnent, video, & cùm illum confessum considero, adesse, atque impendere videntur, neque vitari ullo modo posse. cùm autem ad te, C. Aquilli, oculos, animumque retuli: quo majore conatu, studioq; aguntur, eo *leviora*, infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu
48 ipse prædicas. Quid si debuisset? continuone causa fuisset, cur à prætore postulares, ut bona possideres? non opinor id quidem neque *jus esse*, neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? vadimonium sibi ait esse desertum. Antequàm doceo, id factum non esse, libet mihi, C. Aquilli, ex officii ratione, atque ex omnium consuetudine rem ipsam, & factum simul Sex. Nævii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ait, is, quicum tibi *affinitas societas*, omnes denique causæ, & necessitudines veteres intercedebant. licone ad prætorem ire convenit? continuone verum fuit postulare, ut ex edicto bona possidere liceret? ad hæc extrema, & inimicissima jura tam cupidè decurrebas, uti tibi nihil in posterum, quod gravius, atque crudelius facere posses, reservares? Nam QVID HOMINI potest turpius, quid
49 viro miserius, aut acerbius usu venire: quod tantum evenire dedecus: quæ tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria: tamen, dum *existimatio est integra*, facilè consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur: 8 alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat: hoc tamen in in miseriis adjumento & solatio sublevatur. Cujus verò bona venierunt: cujus non modò illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitusq; necessarius sub præcone cum dedecore subjectus est: is non modo ex numero
50 vivorum exturbatur: sed, si fieri potest, 9 infra etiam mortuos amandatur. Etenim MORS HONESTA sæpe vitam quoq; exornat: vita turpis 10 ne morti quidem honestæ locum relinquit. Ergo hercule, cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama, & existimatio cum bonis simul possidetur; de quo libelli in celeberrimis loeis proponuntur,

---

1. *At tecum plus annum vixit.*] Ita potissima pars Palatinorum, ita S. Vict. ita Grut. *anno plus* prius vulgabatur. quod item displicuerat Hotomano.

2. *Verumtamen petit.*] Si sequendi iidem codices, rescribendum *petat*.

3. *Et tam cùm orarit.*] Monente Hotomano *peroraris*, sed invitis mss. *orarit*, id est, explicarit; ut *inorata causa* est *inexplicata*. pro Amerino.

4. *Numquid præterea?*] Ita solum Pal. sept. nam quint. *Nunquid*. Cæteri *ut quid*.

5. *Qui postea vadimonium quoque missum fecerit.*] Sic omnes edd. omnes mss. nostri.

6. *Invitis atque ingratiis.*] Manavit à Cujacio inclinabat tamen Gulielmius legere S. Victoris libri fide, *ingrate*, quod & in Pal. pr.

7. *Minæ jactentur.*] Pal. quart. quint. sext. Grut. & S. Victoris, item editio Veneta anni CCCCLXXIX. *iactentur*.

8. *Alterius opes non exspectat.*] Manuscripti Hotomani, *altiores*, sed sic nulli: è nostris, neque huic loco convenit.

9. *Infra etiam mortuos amandatur.*] Membranæ nostræ omnes uno ore *mandantur*.

10. *Ne morti quidem honestæ.*] Hotomanus divinat, *quidem obscura*.

tur, 1 huic ne *perire quidem certè tacitè*, obscureq; conceditur. cui magistri fiunt, & domini constituuntur: qui, qua lege, & qua conditione pereat, pronuncient: de quo homine præconis vox prædicat, & pretium conficit, huic acerbissimum *vivo, videntiq;* 2 *funus inducitur*: si funus id habendum sit, quò non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emtores, ut carnifices, ad reliquias vitæ
51 lacerandas, & distrahendas. Itaque majores nostri raro id accidere voluerunt: prætores, ut considerate fieret, comparaverunt. viri boni, cùm palàm fraudantur, cùm experiundi potestas non est, timidè tamen, & pedetentim istuc descendunt, vi ac necessitate coacti, inviti; multis vadimoniis desertis, sæpe illusi, ac destituti. Considerant enim, quid & quantum sit, alterius bona proscribere. JVGVLARE CIVEM, ne jure quidem quisquam bonus vult. mavult enim commemorare, se, cùm posset perdere, peperciisse, quàm, cùm parcere potuerit, perdidisse. 3 Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, viri boni faciunt, & hominum existimationis, & communis humanitatis causa: ut, cùm ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure incommodi cadere possit. Ad vadimonium non ve-
52 nit: quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen ejus atrocitas *necessitudinis nomine* levaretur. Ad vadimonium non venit. quis? Socius. etiam gravius aliquid ei deberes concedere: quicum te aut *voluntas* congregasset, aut *fortuna* conjunxisset. Ad vadimonium non venit. quis? Is, qui tibi prætò semper fuit. Ergo in eum, qui semel hoc commisit, ut tibi prætò non esset, omnia tela conjecisti, quæ parata sunt in eos, qui permulta malè a-
53 gendi causa, fraudandique fecerunt? 4 Si dupondius tuus ageretur, Sex. Nævi, si 5 in parvula re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquillium, aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, concurrisses? Cùm jus amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur: cùm officii rationem, atque existimationis duci convenitet: eo tempore tu non modò 6 ad C. Aquillium, aut L. Lucullum [sed ne ipse quidem te consuluisti] sed ne ipse quidem ad te retulisti: ne hæc quidem tecum locutus es? HORAE DVAE fuerunt Quintius ad vadimonium non venit. quid ago? Si mehercule hæc tecum duo verba fecisses, QVID AGO? respirasset cupiditas, atq; avaritia paululum: aliquid loci rationi & consilio dedisses: tu te collegisses: non in eam turpitudinem venisses, ut
54 hoc tibi esset apud tales viros *confitendum*, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse, hominis propinqui fortunas funditus evertere. Ego pro te 7 nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cùm tempus erat, consulere oblitus es. QVAERO ABSTE, C. Aquilli, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius, & affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus? controversia de re pecuniaria recens intercedit. postulone à prætore, ut ejus bona mihi possidere liceat? an, cùm Romæ domus ejus, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est, quòd hac tandem de re vobis possit videri? Profectò si rectè vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multùm me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primùm, EXSPECTARE: deinde, si latitare, ac diutius ludificare videatur, amicos convenire: quærere, quis procurator sit: domum denuntiare. dici vix potest, quàm multa sint, quæ respondeatis ante fieri oportere, 8 quàm ad hanc rationem extremam necessariam devenire. Quid ad hæc Nævius? ridet 55. scilicet nostram amentiam, qui in vita sua *rationem summi officii* desideremus, & institutа bonorum virorum requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia, ac diligentia? viderint, inquit, ista officia viri boni: de me autem ita considerent: non quid habeam, sed quibus reb. invenerim, quærant: & quemadmodum natus, & quo pacto educatus sim, memini. vetus est, DESCVRRA MVLTO FACILIVS DIVITEM, QVAM PATREMFAMILIAS FIERI POSSE. Hæc ille, si verbis non audet, re quidem vera palàm loquitur. Etenim si vult virorum bonorum institutо 56. vivere, multa oportet discat, atque dediscat: quorum *illi ætati* utrumque difficile est. Non dubitavi, inquit, cùm vadimonium desertum esset, bona proscribere. Improbè: verùm, quoniam tu id tibi arrogas, & concedi postulas, concedamus. Quid si numquam deseruit? si ista causa abs te tota per summam fraudem, 9 & malitiam ficta est? si vadimonium omnino tibi cum P. Quintio nullum fuit? quo te nomine appellemus? improbum? at etiam si desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione, & proscriptione bonorum, improbissimus reperiebare. 10 num malitiosum? negas. fraudulentum? jam id quidem arrogas tibi, & præclarum putas. audacem? cupidum? perfidiosum? vulgaria & obsoleta sunt: res autem nova, atq; inaudita. Quid 57. ergo est? vereor mehercule, ne aut gravioribus utar verbis, quam *natura* fert, aut levioribus, quàm *causa* postulat. Ais esse vadimonium desertum. Quæsivit à te statim ut Romam rediit Quintius, quo die vadimonium istuc factum esse diceres. respondisti statim, Nonis Feb. Discedens in memoriam rediit Quintius, quo die Roma in Galliam profectus sit. ad ephemeridem revertitur, invenitur dies profectionis, prid. Kal. Feb. Nonis Feb. si Romæ fuit, causæ nil dicimus, quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc in- 58.
veniri qui potest? profectus est unà L. Albius, homo cum primis honestus. dicet testimonium. 11 Prosecuti sunt familiares & Albium, & Quintium, dicent hi quoq; testimonium. litteræ P. Quintii, testes tot, quibus omnibus causa justissima est, cur scire potuerint: nulla, cur mentiantur, cum adstipulatore tuo comparabuntur. Et in hac ejusmodi 59.
causa P. Quintius laborabit? & diutius in tanto metu miser, periculoque versabitur? & vehementius eum *gratia adversarii* perterrebit, quàm *fides judicis* consolabitur? Vixit enim semper inculte, atque horride: natura tristi, ac recondita fuit, 12 non ad solarium, non in campo, non in conviviis versatus est: id egit, ut amicos observantia, rem parsimonia retineret. antiquam officii rationem dilexit, cujus splendor omnis *his moribus* obsolevit. At, si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum. Nunc in causa superiore, ne ut par quidem sit, postulat, 13 inferiorem esse se patitur, duntaxat usq; eò,

1. *Huic ne perire quidem certè tacitè, obscureque conceditur.*) Nihil horum agnoscit Pal. sec. aut tert.

2. *Funus indicitur.*) Sic Pal. pr. sec. tert. item edd. antiquiores. nam Victoriana & seqq. *ducitur*. quomodo exstat in ceteris Pall. & Gruter.

3. *Hæc in homines alienissimos, denique inimicissimos, &c.*) Lambini hîc specta temeritatem!

4. *Si dupondius tuus ageretur.*) Qui scilicet tibi provenire solebat ex præconio. ita mss. nostri omnes, præter Pal. septimum; in eo erat *Si de prædiis tuis*: quod recentissimæ est editionis, puta Petri Victorii, aut alterius. certè vetustiores omnes *dupondius tuus*, sed littera quarta *dupondius*, neque aliter Pall. quinque. itaque non est quod Lambinus producat *dupondius unus* ex mss. suis, ut ait.

5. *In parvula re captionis aliquid vereretur.*) Pall quinque, item 3 Vict. & Grut. *captus*, aut *captivis*. duo præterea *capitis*. an fuit? *capturis*, ut adnotarat Gulielmius.

6. *Ad C. Aquil. aute L. Lucullum (sid &c.*) Quæ uncis circumscripsi apertè sunt spuria, interpretamentum videlicet *ad te retulisti*. legendum igitur erat, *tu non modo ad C. Aquilium, aut L. Lucullum; ne ipse quidem ad te retulisti.*

7. *Nunc hoc consulo post tempus, & in aliena re, quod tu, &c.*) Non displicet mihi Lambinianum, *hoc consulo*, item *quæ tu*.

8. *Quam ad hanc rationem extremam, necessariam devenire.*) Palat. quint. ac sept. *necessariamque*. Grut. *necessitatem*. haud displicet tamen Hotom. conjectura, *nec necessariam*. Gulielmius malebat, *necessario*.

9. *Malitiam ficta est,*) Mss. nostri olimque impressi, *facta*.

10. *Num malitiosum? negas.*) Lambinus, *non negas*. nostri omnes, *non malitiosum negas*.

11. *Prosecuti sunt familiares & Albium & Quintium.*) Sic & omnes mss. nostri, sine controversia melius vulgato.

12. *Non ad solarium.*) De quo Corras. lib. III. Miscellan. cap. 14. Victorius lib. XXI. Variar. Lect. cap 13.

13. *Inferiorem esse patitur.*) Vulgatio *esse se patitur*.

1. *Recita*

ne cum bonis, fama, fortunisque omnibus Sex. Nævii cu-
60. piditati, crudelitatique *dedatur*. Docui, quod primum pollicitus sum, C. Aquilli, causam omnino, cur postularet, non fuisse: quod neque pecunia debebatur: &, si maxime deberetur, commissum nihil esse, quare ad istam rationem perveniretur. Attende nunc, ex edicto prætoris, bona P. Quintii possidere nullo modo potuisse. 1 Recita edictum: QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT. Non est is Quintius: 2 nisi si *latitant*, qui ad negotium suum, relicto procuratore, proficiscuntur. CVI HERES NON EXSTABIT Ne is quidem. QVI EXSVLII CAVSA 3 SOLVM VERTERIT. Quo tempore existimas oportuisse, Nævi, absentem Quintium defendi, aut quomodo? tum, cum postulabas, ut bona possideres? nemo affuit. neque enim quisquam divinare poterat, te postulaturum: neq; quemquam attinebat id recusare, 4 quod prætor non fieri, sed ex edicto suo fieri jubebat. Qui locus igitur *absentis defendendi* procuratori primus datus est? Cum proscribebas? Ergo affuit: non passus est: libellos dejecit Sex. Alphenus, qui primus erat officii gradus, servatus est à procuratore summa cum
61. diligentia. Videamus, quæ deinde sint consecuta. Hominem P. Quintii deprehendis in publico: conaris abducere, non patitur Alphenus: vi tibi adimit, curat, ut domum reducatur ad Quintium. Hic quoque summè constat procuratoris diligentis officium. Deberi tibi dicis Quintium procurator negat. Vadari vis: promittit. In jus vocas: sequitur. Judicium postulas: non recusat. Quid aliud sit *ab-*
62. *sentem defendi*, ego non intelligo. At quis erat procurator? Credo aliquem ejectum hominem, egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurræ divitis quotidianum convicium sustinere. Nihil minus. Eques Rom. locuples, *sui negotii bene gerens*: denique is, quem, quoties Nævius in Galliam profectus est, procuratorem Romæ reliquit. Et audes, Sex. Nævi, negare, absentem defensum esse Quintium, cùm defenderit idem, qui te solebat? &, cùm is judicium acceperit pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiscens, & concredere solebas: conaris hoc dicere, neminem exstitisse, qui Quintium judicio defende-
63. ret? Postulabam, inquit, 5 ut satisdaret. Injuria postulabas. 6 Ita videbare. Recusabat Alphenus. Ita: verùm prætor decernebat. Tribuni igitur appellabantur. Hic te, inquit, teneo. 7 non est istud judicium pati, neque judicio defendere, cùm *auxilium à tribunis petas*. 8 Hoc ego, cùm attendo, qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. cùm autem antea dixisse audio, & causam ipsam considero, quid aliud dicere possit, non reperio. fatetur enim libellos Aphenum dejecisse, vadimonium promisisse, judicium quin acciperet in ea ipsa verba, quæ Nævius edebat, 9 non recusasse; ita tamen, more & instituto, per eum magistratum, qui auxilii causa constitu-
64. tus est. Aut hæc facta non sint, necesse est, aut C. Aquillius, talis vir, *juratus*, hoc jus in civitate constituat, 10 cujus procurator non omnia judicia acceperit, quæ quisque in verba postularit: cujus procurator à prætore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi: ejus bona rectè possideri posse: ei misero, absenti, 11 ignaro fortunarum suarum, omnia *vitæ ornamenta* per summum dedecus & ignominiam diripi convenire. Quod si probari nemini potest: illud certè probari omnibus necesse est, defensum esse judicio absentem Quintium. Quod cùm ita est, 65. ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni pleb. ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem 12 decreto prætoris oportuisse parere. Quid si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alphenum, & Nævium conveniret? videturne intercessisse appellatio tribunorum, 13 non mora, sed auxilii causa? Quid deinde fit? Alphenus, ut omnes intelligere possent, 66. judicio defendi Quintium, nequa subesse posset aliena aut ipsius officio, aut hujus existimatione *suspicio*, viros bonos complures advocat. testatur, isto audiente, se pro communi necessitudine id primùm petere, ne quid atrocius in P. Quintium absentem sine causa facere conetur. sin autem inimicissimè, atque infestissimè contendere perseveret, se paratum esse omni recta, atque honesta ratione defendere, quod petat, non deberi: 14. se judicium id, quod edat, accipere. Ejus rei, conditionisque tabellas obsignaverunt 67. viri boni complures. res in dubium venire non potest. fit, rebus omnibus *integris*, neque proscriptis, neque possessis bonis, ut Alphenus promittat Nævio, sisti Quintium. Venit ad vadimonium Quintius. jacet res in controversiis, isto calumniante biennium, usque dum inveniretur, qua ratione res ab usitatâ consuetudine recederet, & in hoc singulare judicium causa omnis concluderetur. Quod offi-
68. cium, C. Aquilli, commemorari procuratoris potest, quod ab Alpheno prætermissum esse videatur? Quid affertur, quare P. Quintius absens negetur esse defensus? An verò id, quod Hortensium, quia nuper injecit, & quia Nævius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Nævio *parem certationem* cum Alpheno, illo tempore, illis dominantibus? quod si velim confiteri: illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quintii neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est, fuisse procuratorem, quicum *experiri* posset. Qualis is fuerit, si modò absentem defendebat per jus, & magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere. Erat, inquit, illarum partium. Quid ni? qui apud te esset educatus; quem
69. tu à puero sic instituisses, 15 ut nobili, ne gladiatori quidem cederet, sicut tu semper summè concupisti: idem volebat Alphenus. ea re tibi cum eo par contentio erat. Bruti, inquit, erat familiaris. itaque is intercedebat. Tu contrà Burrieni, qui injuriam decernebat: omnium denique illorum, qui tum & poterant per vim, & scelus plurimum: &,

quod

---

1. *Recita edictum.*) Sic quidem vulgo editur; sed præter olim impressos & Pall. & S. Victoris. & Grut. in quibus concorditer, *Tralat edictum*; nisi quod Pal. pr. *Tralum edictum*. forsan & *Tralat*, & *Recitas* adjectio est librarii.

2. *Nisi si latitant.*) Adjeci *si* volentibus omnibus mss. & antiquioribus cusis.

3. SOLVM VERTERIT. *Quo tempore.*) Locum asterisco notant pudentiores. Ego tamen puto nihil deesse omnino; sed Ciceronem ea pronuntiationa elocutum illa, QVI EXSVLII CAVSA SOLVM VERTERIT; ut Iudices atque corona facile intellexerit istud non convenire Quintio.

4. *Quod Prætor non fieri, sed ex edicto suo fieri.*) Sic extare in mss. & impressis omnibus, fatetur Hotomanus 5. neque aliter est in Pal. primo.

5. *Ut satisdaret.*) Vett. edd. mss. nostri, *satisdarent*. Lambinus *satisdaret*.

6. *Ita videbaris.*) Haud aliter edd. priscæ & mss. omnes. Conjiciebat Hotomanus, *jubebaris*, quod admisit statim Lambinus. Paul. Manutius majusset, *jubebatur*.

7. *Non est istud judicium pati; neque judicio def.*) Vox *judicium* non exstat in edd. priorisævi, abnuuntque Pall. omnes. Pal. sec. *non est istud pari judicio defendere*, &c.

8. *Hoc ego cum attendo.*) Edd. Vett. & Pall. omnes, *Hoc ego item attendo*, &c.

9. *Non recusasse; ita tamen*, &c.) Gulielmius tentabat, *non recusasse ita; tamen*, &c.

10. *Cujus procurator non omnia judicia acceperit quæque*, &c.) Putabat legendum sine negatione Hotomanus.

11. *Ignaro fortunarum suarum.*] Verus liber Hotomani, *ignaro, omnia fortunarum*, &c.

12. *Decreto Prætoris oportuisse.*) Sic S. Victoris. neque recedunt Pal. sec. tert. quàm quod ii duabus litteris *P. R.* unde alii. *Prætoris Romani*, malè: conjungenda potius fuerant *P. R.* quod esset *Prætoris*.

13. *Non mora sed auxilii causa.*) Hotomanus omnino voluit *more*; ego *mora* retineo, quod sic scribatur in Pall. aliquot; aliique præferant *morte*.

14. *Se judicium id quod edat.*) Sic mss. Hotomani & nostri meliores. nam nonnulli, *quod debeat*. vulgatior, *judicii id quod edat*.

15. *Ut nobili, ne gladiatori quidem haberet.*) Est ab editione Victorii. priores *cederet*; primæ *reverteretur*. quod item restat in Pal. quart. sext. septim. veniebat mihi in mentem *posteret*. sed aliud quid latet.

quod poterant, id audebant. An omneis tu istos 1 vincere volebas, qui nunc, tu ut vincas, tantopere laborant? aude id
70 dicere nen palàm, sed his ipsis, quos advocasti. 2 Tametsi nolo eam rem commemorando renovare, cujus omnino rei memoriam omnem tolli funditus, ac deleri arbitror oportere. Unum illud dico: si propter partium studium potens erat Alphenus: potentissimus Nævius. Si fretus gratia postulabat aliquid inuiqius Alphenus: multo iniquiora Nævius impetrabat. Neque enim inter *studium* vestrum quidquam, ut opinor, interfuit. Ingenio, vetustate, artificio tu facilè vicisti. ut alia omittam, hoc satis est. Alphenus cum iis, & propter eos periit quos diligebat. tu, postquam,
71 qui tibi erant amici, *non poterant vincere:* ut amici tibi essent, qui vincebant, effecisti. Quòd si tum par tibi jus cum Alpheno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat: quia magistratus aliquis reperiebatur, apud quem Alpheni causa consisteret: quid hoc tempore Quintio statuendum est? cui neque magistratus adhuc æquus inventus est, neq; judicium redditum est *usitatum:* non conditio, non sponsio, non denique ulla umquam intercessit postulatio: mitto æqua, verùm ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere.
non licet. At ea controversia est. Nihil ad me attinet: causam capitis dicas, oportet. Accusa, ubi ita necesse est. Non, inquit, nisi tu antè, *novo modo*, priore loco dixeris. dicendum
72 necessariò est: præstituendæ horæ ad arbitrium nostrum:
73 judex ipse arcessetur. Quid tum? Tu aliquem patronum invenies, hominem *antiqui officii*, qui splendorem nostrum, & gratiam negligat? pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis: dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione: aderunt autem homines nobilissimi, ac potentissimi, quorum frequentiam & consessum non modo P. Quintius, qui de capite decernit, sed quivis, qui *extra periculum* sit, perhor-
73 rescat. Hæc est iniqua certatio, non illa, qua tu 4 contra Alphenum velitabaris, huic ne ubi consisteret quidem contra te, locum reliquisti. Quare aut doceas oportet, Alphenum negasse se procuratorem esse, non dejecisse libellos, judicium accipere noluisse: aut, cum hæc ita facta sint, ex edicto te bona P. Quintii non possedisse concedas. Etenim si ex edicto possedisti: quæro, cur bona non venierint: cur ceteri sponsores, & creditores non convenerint. Nemone fuit, cui deberet Quintius? Fuerunt, & complures fuerunt: propterea quòd C. Frater aliquantum æris alieni reliquerat. Quid ergò est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi: & iis debebatur: neque tamen quisquam inventus est tam *insignitè improbus*, qui violare P. Quintii *existimatio-*
74 *nem absentis* auderet. Unus fuit, affinis, socius, necessarius, Sext. Nævius; 5 qui cùm ipse ulto deberet, quasi eximio præmio sceleris exposito, cupidissimè contenderet, ut per se afflictum, atq; eversum propinquum suum, non modò *honestè partis bonis*, verùm etiam communi luce privaret. Ubi erant ceteri creditores? deniq; hoc tempore ubi sunt? quis
75 est, qui fraudationis causa latuisse dicat? quis, qui absem tem defensum neget esse Quintium? nemo invenitur. At contrà omnes, quibuscum ratio huic aut est, aut fuit, adsunt, defendunt. fides hujus multis locis cognita, ne perfidia Sex. Nævii derogetur, laborant. In hujusmodi sponsionem testeis dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent: VADIMONIVM mihi defecit: me fraudavit: à me nominis ejus, quod infitiatus esset, diem petivit: ego experiri non potui: latitavit, procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. *Parantur testes*, qui hæc dicant. Verùm, opinor, viderimus, cum dixerint. unum tamen hoc cogitent, ita se graveis esse, ut si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere: si eam negligent, ita leves sint, ut omneis intelligant, *non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.* Ego hæc duo quæro: primùm, qua 76.
ratione Nævius susceptum negotium non transegerit: hoc est, cur bona, quæ ex edicto possidebat non vendiderit: deinde, cur ex tot creditoribus aliis ad istam rationem nemo accesserit: ut necessariò confiteare, neq; eorum tam *temerarium* quemquam fuisse, neque te ipsum id, quod turpissimè susceptisses, *perseverare*, & transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Nævi, statuisti, bona P. Quintii ex edicto possessa non esse? opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, *gravissimum debet esse.* Emisti bona Sex. Alpheni, L. Sulla dictatore vendente. socium tibi in hujus bonis edidisti Quintium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas, qui te in hereditaria societate fraudarat? & eum judicio tuo comprobabas, quem spoliatum fama, fortunisq; omnibus arbitrabare? Diffidebam mehercule, C. Aquilli, satis *animo* 77.
certo, & confirmato me posse in hac causa consistere. sic cogitabam: cùm contrà dicturus esset Hortensius, & cùm esset attentè auditurus Philippus, fore, uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cujus soror est cum P. Quintio, 6 cum à me peteret, & summè contenderet, ut suum propinquum defenderem, mihi perdifficile esse contra taleis oratores non modò tantam causam perorare, sed omnino verbum facere conari. Cùm cupidius instaret: homini pro amicitia familiarius dixi, mihi videri *ore durissimo* esse, qui præsente eo gestum agere conaretur: qui verò cum ipso contenderent, eos, etiam siquid antea recti, aut venusti habere visi sunt, id amittere: nequid mihi ejusmodi accideret. cùm contra talem artificem dicturus essem, me vereri. Tum mihi Roscius, & alia multa con- 78.
firmandi mei causa dixit: & mehercule, si nihil diceret, tacito 7 ipso officio, & studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret. Etenim, cùm artifex ejusmodi sit, ut solus dignus videatur esse, qui *in scena spectetur*: tum vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur, qui eò non accedat. Verumtamen, quid si, inquit, habes ejusmodi causam, ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse, qui possit biduo, aut summum triduo, septingenta millia passuum ambulare? tamenne vereris, ut possis hæc contra Hortensium contendere? minimè, inquam. Sed quid id ad rem? Nimirum, inquit, in eo causa consistit. Quo modo? 79
Docet me ejusmodi rem, & factum simul Sex. Nævii, quod si solum proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquilli, & à vobis, qui adestis in consilio, quæso, ut diligenter attendatis profectò intelligetis, illinc ab initio *cupiditatem* pugnasse, & *audaciam*: hinc *veritatem*, & *pudorem*, quoad potuerit, restitisse. Bona postulas, ut ex edicto possidere liceat. quo die? te ipsum, Nævi, volo audire: volo, inauditum facinus, ipsius, qui id commisit, *voce convinci.* Dic Nævi diem. 8 Ante V. Kal. intercalareis. Benè agis. quàm longè est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Nævi, te rogo. DCC millia passuum. Optimè. De saltu dejicitur Quintius. quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. pudet dicere. Intelligo: verùm & *sero, & ne quicquam pudet.* dejicitur de saltu. C.

1. *Vincere volebas.*] Hæc est lectio omnium ferè æratum & librorum. Hotomano placebat *nolebas.*

2. *Tametsi.*] S. Vict. & Pal. quint. sext. *Tamen etsi*, quod non videbatur absurdum Gulielmio. Supra quoque pro *tantopere laborant*, erat in iisdem, item quarto & sexto, *laborat.*

3. *Index arcessetur.*] S. Victoris liber ita habuit initio, sed eo deleto fecit *arcesbitur.*

4. *Contra Alphenum velitabaris.*] Est à Victorio forsan. sanè primæ edd. *equitabas.*

5. *Quin cùm ipse ultrò deberet.*] Mirè heic paratragœdiatur Lamb.

6. *Cùm à me peteret.*] S. Victoris & Pall. plures, *cùm & me pet.* forsan *cùm ex me*, inquit Gulielmius.

7. *Ipso officio & studio quod habebat erga &c.*) Vulgò *exhibebat.*

8. *Ante quintum Kalend. intercal. &c.*) Sic Pall. omnes, sic liber Grut. neque aliter editiones Vett.

Aquillî, pridie Kalen. intercalareis biduo post, aut ut statim de jure aliquis cucurrerit, non toto triduo ccc mil-
80 lia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! ó cupiditatem inconsideratam! ó nuntium volucrem! Administri, & satellites Sex. Nævii Româ trans Alpeis in Sebusianos biduo veniunt. O hominem fortunatum, qui ejusmodi nuntios, seu potius Pegasos habeat. Hic ego si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos floreb as, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est. NON enim, quemadmodum putatis, omnia sunt in *eloquentia*. est quædam tamen ista perspi-
81 cua *veritas*, ut eam infirmare nulla res possit. An antequam postulasti, ut bona possideres, misisti, qui curarent, ut dominus de suo fundo à sua familia vi dejiceretur? Utrumlibet elige. alterum incredibile est: alterum *nefarium*: & ante hoc tempus utrumque inauditum. Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? dic. negas? antè igitur misisti. malo. Si enim illud diceres: improbè mentiri videreris. cùm hoc confiteris, id te admisisse concedis, quod *ne mendacio quidem tegere* possis. Hoc consilium Aquillio, & talibus viris, tam cupidum, tam audax, tam temerarium
82 probabitur? Quid hæc amentia, quid hæc festinatio, quid hæc immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique omnia potiùs, quàm *jus*, quàm *officium*, quàm *pudorem*? Mittis injussu prætoris quo consilio? jussurum sciebas? quid? cùm jussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? post dies xxx. Nempe si te nihil impediret: si voluntas eadem maneret: si valeres: *denique si viveres*. Prætor jussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si jus diceret, 1 si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto, & satisdaret, & judicium accipere
83 vellet. Nam, per deos immortaleis, si Alphenus procurator P. Quintii, tibi tum satisdaret, & judicium accipere vellet: denique *omnia*, *quæ postulares*, *facere* voluisset, quid age.es? revocares eum, quem in Galliam miseras? At hic quidem jam de fundo expulsus: jam à suis diis penatibus præceps ejectus, jam (quod indignissimum) *suorum servorum manibus*, nuntio atque imperio tuo, violatus esset. Corrigeres hæc, scilicet, tu postea. De cujusquam vita dicere audes, qui hoc concedas necesse est, ita te *cæcum cupiditate & avaritia* fuisse, ut, cùm postea quid futurum esset, ignorares, accidere autem multa possent: spem maleficii præsentis in incerto reliqui temporis eventu collocares? Atque hæc perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cùm te prætor jussisset ex edicto possidere, si in pos
84 sessionem misisses, debueris, aut potueris P. Quintium de possessione deturbare. Omnia sunt, C. Aquilli, ejusmodi, quivis ut perspicere possit, in hac causa *improbitatem*, & *gratiam* cum *inopia*, & *veritate* contendere. Prætor te quemadmodum possidere jusit? opinor ex edicto. Sponsio quæ in verba facta est? 2 SI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QVINTII POSSESSA NON SINT. Redeamus ad edictum. Id quemadmodum jubet possidere? Num quid est causæ, C. Aquilli, quin, si longè aliter possedit, quàm prætor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil opinor. cognoscamus edictum. QVI EX EDICTO MEO 3 IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Nævi, quemadmodum tu putas. ais enim te ex edicto venisse. tibi, quid facias, definit: te instituit, tibi præcepta dat. EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quomodo? QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT ID AVFERRE, ET ABDVCERE LICEBIT. Quid tum? DO MINVM, inquit, INVITVM DETRVDERE NON PLACET. Eum ipsum, qui fraudandi causa latitet: eum ipsum, quem judicio nemo defendat: eum ipsum, qui cum omnibus creditoribus suis malè agat, *invitum de prædio detrudi* vetat. Proficiscenti 85
tibi in possessionem prætor ipse, Sex. Nævi, palam dicit: ita possideto, ut tecum simul possideat Quintius: ita possideto, 4 ut Quintio vis ne afferatur. Quid? tu id quemadmodum observas? mitto illud dicere, eum, qui non latitarit, cui Romæ domus, uxor, liberi procurator esset; eum, qui tibi vadimonium non deseruisset: hæc omnia mitto: illud dico, dominum expulsum esse de prædio; 5 domino à familia sua manus allatas esse *ante suos Lares familiares* 6 hoc dico.

* * * * * * * * *

* Nævium ne appellavisse quidem Quintium, cùm simul esset, experiri posset quotidie: deinde quòd omnia judicia difficillima cum summa sua invidia, maximoque periculo P. Quintii fieri mallet, quàm illud pecuniarium judicium, quod *uno die* transigi posset: ex quo uno hæc omnia nata, & profecta esse concedit. Quo in loco conditionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quintium judicatum solvi satisdaturum, dum ipse, si quid peteret, *pari conditione uteretur*. Ostendi, quàm multa antè fieri conve- 86
nerit, quàm hominis propinqui bona possideri postularentur, præsertim cùm Romæ domus ejus, uxor, liberi essent, & procurator æquè utriusque necessarius. Docui, cùm desertum esse dicat vadimonium, omninò vadimonium nullum fuisse: quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romæ quidem fuisse, id testibus me pollicitus sum planum facturum, qui & scire deberent, & *causam, cur mentirentur, non haberent*. Ex edicto autem non potuisse bona possideri, demonstravi: quod neque fraudandi causa latitasset, neque exsilii causa solum vertisse diceretur. 87
Reliquum est, ut eum nemo judicio defenderit. quod contrà copiosissimè defensum esse contendi, non ab homine alieno, neque ab aliquo calumniatore, atque improbo: sed ab Equite Romano propinquo, & necessario suo, quem ipse Sex. Nævius procuratorem relinquere antea consuesset: neque eum, si *tribunos appellaris*, idcirco minus 7 judicium pati paratum fuisse: neque *potentia procuratoris* Nævio jus ereptum: contrà istum potentia sua tum tantummodò superiorem fuisse, nunc nobis vix respirandi potestatem dare. Quæsivi, quæ causa fuisset, 88
cur bona non venissent, cùm ex edicto possiderentur. deinde illud quoque requisivi, qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit, neque nunc contrà dicat, omnesque pro P. Quintio *pugnent*: præsertim cùm in tali judicio testimonia creditorum exist imentur ad rem maximè pertinere. Postea fuit usus *adversarii* 89
testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium, quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem, seu potiùs audaciam, protuli: confirmavi necesse esse 90
aut biduo DCC millia passuum esse decursa, aut Sextum Nævium diebus compluribus antè in possessionem misisse, quàm postularet, 8 uti ei liceret bona possidere. Postea recitavi edictum, quod apertè dominum de prædio detrudi vetaret: in quo constitit, Nævium ex edicto non possedisse, cùm confiteretur ex prædio vi detrusum esse Quintium.

1. *Si nemo recusaret, qui ex ipsius, &c.*] Gulielmius, *& satisdare*; infraque linea tertia delebat *vellet*.

2. *Si ex edicto, &c.*] Ita ad unum edd. omnes & mss. nostri.

3. *In possessionem venerint*] Vulgata, *venerit*.

4. *Ut Quintio vis ne afferatur.*] Vetus Hotomani codex, *vis non inferatur*, olim publicatum; *jus ne auferatur*.

5. *Domino à familia sua.*] Lambiniani, *domi*.

6. *Hoc dico.* **] Liber unus Hotomani præfert hoc abscissa esse duo folia. & multa desunt. nostri tamen secuti vulgatos, isthæc omnia continuant. solum Pal. pr. habet: *hoc dico Nævium ne appellasse quidem*. ceteri; *hoc edicto unum ne appellasset quidem*; vel, *hoc edicto nunquam appellasset, &c.*

7. *Judicium pati paratum.*] Sic legit Hotomanus, at enim antiqq. dicere *judicia pati*, neque aliter Victorius, aut adeò nostri omnes.

8. *Uti ei liceret bona possidere.*] Sic Pall. tres priores; at reliquiæ & S. Vict. & Grut. item Vett. edd. *uti ejus liceret*.

9. *Omnino*

Quintium. 1 Omninò autem *bona possessa non esse* constituì: quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis, quæ teneri, ac possideri possint. Dixi, Romæ domum fuisse, quò iste ne adspirarit quidem: servos complureis, ex quibus iste possederit neminem, ne attigerit quidem: unum fuisse, quem attingere conatus sit:
90 prohibitum fuisse: quievisse. In ipsa Gallia cognostis in prædia privata Quintii Sex. Nævium non venisse. Denique ex ipso saltu, quem, per vim expulso socio, possedit, servos privatos Quintii non omneis ejectos esse. Ex quo, & ex ceteris dictis, factis, cogitatisque Sex. Nævii, quivis potest intelligere, istum nihil aliud egisse, neque nunc agere, nisi uti *per vim, per injuriam, per iniquitatem judicii,*
91 totum agrum, qui communis est, suum facere possit. Nunc causa perorata, res ipsa, & periculi magnitudo, C. Aquilli, cogere videtur, ut te, atque eos, 2 qui tibi in consilio sunt, obsecret, obtesteturque P. Quintius per *senectatem*, ac *solitudinem* suam nihil aliud, nisi ut vestræ naturæ, bonitatique obsequamini: ut, 3 cùm veritas cum hoc faciat, plus hujus inopia possit ad *misericordiam*, quàm illius opes ad *cru-*
92 *delitatem*. Quo die ad te judicem venimus, eodem die illorum minas, quas ante horrebamus, negligere cœpimus. Si causa cum causa contenderet: nos nostram perfacilè cuivis probaturos statuebamus. Quòd vitæ ratio cum ratione vitæ decerneret: idcirco nobis etiam magis te judice opus esse arbitrati sumus. Ea res enim nunc 4 in discrimen
93 versatur, utrumne possit se contra *luxuriam*, ac *licentiam* rusticana illa, atque inculta parsimonia defendere: an deformata, atque ornamentis omnibus spoliata, nuda, cupidi-
94 tati, 5 petulantiæque addicatur. Non comparat se tecum gratia Q. Quintius, Sex. Nævi: non opibus, non facultate contendit. omneis tuas arteis, quibus tu magnus es, tibi concedit. Fatetur, se non bellè dicere, 6 non ad voluntatem loqui posse: non ab *afflicta amicitia* transfugere, atq; ad florentem aliam devolare: non profusis sumtibus vivere: non ornare magnificè, splendideque convivium: non habere domum clausam pudori, & sanctimoniæ: patentem, atque adeò expositam cupiditati, & voluptatibus: contrà, sibi officium, fidem, diligentiam, vitam omninò semper horridam, atque aridam cordi fuisse. ista *superiora esse*, ac
95 plurimùm posse his moribus sentit. Quid ergo est? *non usque eo tamen*, ut in capite, fortunisque hominum honestissimorum dominentur ii, qui relicta bonorum virorum disciplina, & quæstum & sumptum Gallonii sequi maluerunt, atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia, perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum, quem Sex. Nævius non vult: si est homini honesto locus in civitate, invito Nævio: si fas est respirare P. Quintium, contra nutum, ditionemque Nævii: si quæ pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam, te defendente, obtinere: spes est & hunc miserum, atque infelicem, aliquando tandem posse consistere. Sin & poterit Nævius id, quod libet, & *ei libebit, quod non licet*: quid agendum est? qui deus appellandus est? cujus hominis fides imploranda est? 7 qui denique questus, qui 8 mœror dignus inveniri in calamitate tanta potest? MISERVM EST EXTVRBARI fortunis
97 omnibus: miserius est injuria. acerbum est ab aliquo circumveniri: acerbius, à propinquo. calamitosum est, bonis everti: calamitosius, cum dedecore. funestum est à forti, atque honesto viro jugulari: funestius, ab eo, cujus 8 vox in præconio quæstu prostitit. indignum est à pari vinci, aut superiore: indignius, ab inferiore, atque humiliore. luctuosum est tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. horribile est causam capitis dicere: horribilius, priore loco
96 dicere. 9 Omnia circumspexit Quintius, omnia periclita-tus est, C. Aquilli: non prætorem modò, à quo jus impetraret, 11 invenire non potuit, 12 atq; adeò ne unde arbitratu quidem suo postularet: sed ne amicos quidem Sex. Nævii, quorum læpe, & diu ad pedes jacuit stratus, obsecrans per Deos immortaleis, ut aut secum jure contenderent, aut injuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius
97 *inimici vultum* superbissimum subiit, ipsius Sex. Nævii lacrymans 13 manum prehendit, in propinquorum bonis proscribendis exercitatam: obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius conjugem & liberos, quibus propior P. Quintio nemo est, 13 ut aliquandò misericordiam caperet; aliquam, si non propinquitatis, at ætatis suæ; si non hominis, at humanitatis rationem haberet: ut secum aliquid, integra sua fama, qualibet, dummodo tolerabili, conditione transigeret. Ab
98 ipso repudiatus, ab amicis ejus non sublevatus, ab omni magistratu agitatus, atque 14 perterritus, quem, præter te appellet, habet neminem: tibi suas omneis opes, fortunasque commendat, tibi committit existimationem, ac spem reliquæ vitæ, Multis vexatus contumeliis, plurimis jactatus injuriis, non *turpis* ad te, sed *miser* confugit, è fundo ornatissimo dejectus, ignominiis omnibus appetitus cum illum in suis paternis bonis dominari videret, ipse filiæ nubili dotem conficere non posset, *nihil alienum* tamen vita superiore commisit. Itaque te hoc obsecrat, C. Aquilli,
99 ut, quam existimationem, quam honestatem in judicium tuum propè acta jam ætate, decursaque ætate tulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre: ne is, de cujus officio nemo unquam dubitavit, sexagesimo denique anno, dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur: ne ornamentis ejus omnibus Sex. Nævius *pro spoliis* abutatur: ne per te ferat, quo minùs, quæ existimatio P. Quintium usque ad senectutem perduxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

1. *Omnino autem bona.*] Est à libris Hotomani. nam nostri subscribunt receptæ scripturæ, *omnia autem, &c.*

2. *Qui tibi in consilio sunt.*] Lambinus *adsunt*. sed contraeuntibus edd. aliis & mss. nostris.

3. *Cùm veritas cum hoc faciat.*] Est puto à Victorio. certè antiquæ edd. *cùm veritas hæc faciat.*

4. *In discrimen versatur.*] Pal. sextus non admisit vocem *versatur*. ceteri eam habent, sed præterea *in discrimine*, legunt.

5. *Petulantiæque addicatur. Non.*] Annotatum est ad oram Pal. quart. deesse duas dictiones perscribendas post. *addicatur*, sed eas non ponit.

6. *Non ad voluntatem loqui posse.*] Mallet Lambinus *voluptatem*.

7. *Qui denique questus, &c.*] In Pal. sec. nulla est lacuna. sed in ceteris occurrit vacuum adeo ut aliquid desit.

8. *Mœror dignus inveniri in calamitate, &c.*] Vocula *in* exstat in nostris omnibus; placebat Gulielmio, qui adnotarat ad *dignus*, id est *indignus*.

9. *Vox in præconio quæstu prostitit.*] Nuper natæ excluserant præpositiunculam *in*.

10. *Omnia circumspexit Quintius.*] Pal. prim. sec. tert. habent hoc iterum lacunam duorum verborum.

11. *Invenire non potuit.*] Si standum est auctoritate mss. abjicienda hinc erit negatio.

12. *Atque adeò ne unde.*] Sic quoque nostri.

13. *Manum prehendit.*] Restitui iterum veterem scripturam.

14. *Ut aliquâ ita misericordiam caperet; aliquem si non, &c.*] Lambinus, *misericordia caperetur*.

15. *Perterritus.*] Sic & Plautus Mostellaria & Trinummo. Guliel.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
SEX. ROSCIO AMERINO,
ORATIO SECVNDA.

SYNOPSIS.

Quæstio, *An Sex. Roscius patrem suum interfecerit? eoq; nomine bona Sexti Roscii ab ejus adversariis justè occupata.* Accusator, *Erucius:* Accusatoris socii, *Roscii duo, Capito & Magnus, & Chrysogonus Sullæ libertus.* Prætor, *M. Fannius.* Adsessores, *senatores,* (*P. Scipionem & Metellum, opinor*) *Sex. Roscius Amerinus,* Reus; Patronus Sexti Roscii, *Cicero.* Acta *in foro anno urbis 673. Ciceronis annum ætatis 27. agente, in qua & ipse Cicero vicit.* Plutarch. in Cicer.

a meminit hujus orationis Cicer. lib. 2. Officiorum Adolescentes, inquit, contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino diximus. Meminit quoque in Bruto, & Plutarchus in Ciceronis Gellius 15. c. 28.

REDO ego vos, Judices, mirari, quid sit, quòd, cùm tot summi oratores, homines-que nobilissimi sedeant, ego potissimùm surrexerim, qui neque ingenio, neque auctoritate sim cum iis, qui sedeant, comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa, 1 injuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi: defendere ipsi *propter iniquitatem temporum* non audent. ita fit, ut adsint, propterea quòd officium sequuntur: taceant autem idcirco, quia 2 periculum metuunt. Quid ergo? audacissimus ego ex omnibus? minimè, at tanto officiosior, quàm ceteri? ne istius quidem laudis ita sum cupidus, ut aliis eam præreptam velim. Quæ me igitur res præter ceteros impulit, ut causam Sex. Roscii reciperem? quia, si quis istorum dixisset, quos videtis adesse, in quibus *summa auctoritas* est, atque *amplitudo*: si verbum de repub. fecisset, id quod 2 in hac causa fieri necesse est: *multo plura dixisse, quàm dixisset, putavetur.* 3 ego etiamsi omnia, quæ dicenda sunt, liberè dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire, atq; in vulgus emanare poterit. deinde, quòd ceterorum neque dictum *obscurum* potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem, neque temerè dicto concedi, propter *ætatem*, & *prudentiam*: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea, quòd nondum ad remp. accessi, vel *ignoscs adolescentiæ* meæ poterit: tametsi non modò ignoscendi ratio, verumetiam cognoscendi consuetudo jam de civitate sublata est. 4 Accedit illa quoq; causa, quod à ceteris forsitan ita petitum sit, ut dicerent, ut utrumvis *salvo officio* se facere posse arbitrarentur. à me autè ii contenderunt, qui apud me & amicitia, & beneficiis, & dignitate plurimum possunt, quorum ego neque benivolentiam erga me ignorare, nec auctoritatem aspernari, nec voluntatem negligere debeam. His de causis ego huic causæ patronus exstiti, non electus unus, qui maximo ingenio, sed relictus ex omnibus, qui minimo periculo possem dicere: neque uti satis firmo præsidio defensus Sext. Roscius, verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quæratis, qui iste terror sit, & quæ tanta formido, quæ tot, ac taleis viros impediat, quo minus pro capite, & fortunis alterius, quemadmodum consuerunt, causam velint dicere. quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quòd consultò ab accusatoribus, ejus rei, quæ conflavit hoc judicium, mentio facta non est. Quæ res ea est? bo- 6
na patris hujusce Sex. Roscii, quæ sunt sexagies: quæ de viro fortissimo, & clarissimo, L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus millibus nummûm se dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostræ civitatis, Luc. Cornelius Chrysogonus. Is à vobis, judices, hoc postulat, ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam, atque præclaram, *nullo jure* invaserit, quoniamque ei pecuniæ vita Sex. Roscii obstare, atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem, metumque tollatis. sese, hoc incolumi, non arbitratur hujus innocentis patrimonium tam amplum, & copiosum posse obtinere: 3 damnato, & ejecto, sperat se posse, quod *adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere* atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis, postulat: 4 ut ad hanc suam prædam, tam nefariam, adjutores vos profiteamini. Si vobis æqua, & hones- 7
ta postulatio videtur, judices: ego contra brevem postulationem affero, & (quomodo mihi persuadeo) aliquantò æquiorem. Primùm à Chrysogono peto, ut pecunia, fortunisque nostris contentus sit, *sanguinem, & vitam ne petat*: deinde à vobis, judices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis, & in causa Sex. Roscii, periculum, *quod in omneis intenditur*, propulsetis. Quòd si aut 8
causa criminis, aut facti suspicio, aut quælibet deniq; vel minima res reperietur, quamobrem videantur illi 5 nonnihil tamen in deferendo nomine secuti; postremò si præter eam prædam, quam dixi, quidquam aliud causæ inveneritis: non recusamus, quin illorum libidini Sex. Roscii vita petatur. sin aliud agitur nihil, nisi, ut iis *ne quid desit, quibus satis nihil est*: si hoc solùm hoc tempore pugnatur, ut ad illam opimam, præclaramque prædam damnatio Sex. Roscii, velut cumulus, accedat: nonne cùm multa indigna, tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos, per quorum sententias, jusque jurandum id assequantur, quod antea ipsi scelere & ferro assequi consueruntne? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis *propter severitatem*, ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent, quæ à vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent: verum etiam ut 6 spoliis Sexti hoc judicio ornati, auctique discedant? His de rebus tantis, tamque 9
atrocibus,

---

1. *Injuriam defendere.*) Sic *injuriam decernere* pro L. Flacco, tametsi reprehendit Lambinus, inquit Gulielmius.

2. *In hac causa fieri, necesse est.*) Gulielmius cupiebat deleri vocem *fieri*, tanquam supervacuam.

3. *Damnato & ejecto sperat se posse.*) S. Victoris & Pall. *spernet*, unde scribunt Gulielmius, *spreta tibi*.

4. *Ut ad hanc suam prædam, &c.*) Sic Pall. & S. Victoris & verissimè cusi. conjecit Hotomannus *& ad hanc*, quod arripuit avidè Lambinus aliique.

5. *Nonnihil tamen in deferendo, &c.*) Vox *tamen* non est in Pal. tert.

6. *Spoliis Sexti hoc judicio ornati.*) Vulgati, *Sex. Roscii*. sed nomen alterum non est in Pall. aut codice S. Victoris.

atrocibus, neque satis me commodè dicere, neque satis graviter conqueri, neque satis liberè vociferari posse intelligo. Nam commoditati ingenium, gravitati ætas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus *timor*, quem mihi natura, pudorque meus attribuit, & vestra dignitas & vis adversariorum, & Sex. Roscii pericula. Quapropter vos oro, atq; obsecro, judices, ut attentè bonaq; 10. cum venia verba mea audiatis. Fide, sapientiaq; vestra fretus plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo. hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram, ut potero, *studio*, & *industria*, judices, sin à vobis (id quod non spero) deferar: tamen animo non deficiam & id, quod suscepi, quoad potero perferam, quòd si perferre non potero: *opprimi me onere officii malo*, quàm id, quod mihi cum fide semel impositum est, aut propter *perfidiam* abjicere, aut propter *infirmita-* 11. *tem* animi deponere. Te quoq; magnopere, M. Fanni, quæso, ut, qualem te jam antea populo Romano præbuisti, cum huic idem quæstioni judex præesses, talem te & nobis, & populo Romano hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc judicium, vides: quæ sit omnium mortalium exspectatio, quæ cupiditas, ut *acria, ac severa judicia fiant*, intelligis. Longo intervallo judicium inter sicarios hoc primùm committitur, cùm interea cædes indignissimæ, maximæque factæ sint. Omnes hanc quæstionem te prætore de manifestis maleficiis, quotidianoq; 12. sanguine 1 haud remissius sperant futuram. Qua vociferatione in ceteris judiciis accusatores uti consueverunt, ea nos hoc tempore utimur, qui causam dicimus. Petimus abste, M. Fanni, à vobisque, judices, ut quàm *acerrimè maleficia vindicetis*: ut quàm fortissimè hominibus audacissimis resistatis: ut hoc cogitetis, nisi in hac causa, qui vester animus sit, ostendetis, eò prorumpere hominum cupiditatem, & scelus, & audaciam, ut non modò clàm, verùm etiam hic in foro, ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, 13. judices, inter ipsa subsellia cædes futuræ sint. Etenim quid aliud hoc judicio tentatur, nisi ut id *fieri liceat?* Accusant ii, qui in fortunas hujus invaserunt: causam dicit is, cui, præter calamitatem, nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sext. Roscii, bono fuit: causam dicit is, cui non modò luctum mors patris attulit, verùm etiam *egestatem*. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summè cupiebant: causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum judicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit: causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat. 14. Atque ut facilius intelligere possitis, judices, ea, quæ facta sunt, indigniora esse, quàm hæc sunt, quæ dicimus: ab initio, res quemadmodum gesta sit, vobis exponemus: quo facilius & hujus hominis innocentissimi miserias, & illorum audaciam cognoscere possitis, & *resp. calamitatem.* 15. Sex. Roscius, pater hujusce, municeps Amerinus fuit, cùm genere, & nobilitate, & pecunia non modò sui municipii, verùm etiam ejus vicinitatis facilè primus, tum gratia atq; hospitiis florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modò hospitium, verùm etiam domesticus usus, & consuetudo: quas (ut æquum est) familias, honestatis, amplitudinisq; gratia nomino. itaque ex suis omnibus commodis *hoc solum filio reliquit*. nam patrimonium domestici prædones vi ereptum possident: fama, & vita innocentis ab hospitibus, amicisq; paternis defenditur. Hic cum omni tempore nobilitatis 16. fautor fuisset, tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas, & salus in discrimen veniret, præter ceteros in ea vicinitate eam partem, causamq; opera, studio, auctoritate defendit. Etenim RECTVM PVTABAT, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est, ab armisque recessimus: cum proscriberentur homines, atque ex omni regione caperentur, ii, qui *adversarii* fuisse putabantur: erat ille Romæ frequens: atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur: magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quàm timere, ne quid ex ea calamitatis sibi accideret. Erant ei veteres inimicitiæ cum 17. duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria hujusce prædia possidere audio. quas inimicitias si tam *cavere* potuisset, quàm *metuere* solebat, viveret. Neque enim, judices, injuria metuebat. nam duo isti sunt T. Roscii, quorum alteri Capitoni cognomen est: iste, qui adest, Magnus vocatur: homines ejusmodi: alter plurimarum palmarum vetus, ac nobilis gladiator habetur: hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, qui cùm ante hanc pugnam 2 *tiro* esset scientia, facilè ipsum magistrum scelere, audaciaque superavit. Nam 18. cùm hic Sex. Roscius esset Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ: cùm hic filius assiduus in prædiis esset, cumque se voluntate patris rei familiari, vitæque rusticæ dedisset: iste autem frequens Romæ esset: occiditur ad balneas Palatinas, rediens à cœna Sextus Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum, ad quem *suspicio maleficii* pertineat. Verùm id quod adhuc est suspitiosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpæ judicatote. Occiso Sex. Roscio, 19. primus Ameriam nunciat 3 Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens, & familiaris istius T. Roscii: & nuntiat domum, non filii, sed T. Capitonis, inimici: &, cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuncius hic Ameriam venit. decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cursus pervolavit; non modò ut *exoptatum inimico nuntium* primus afferret, sed etiam cruorem inimici, quàm recentissimum, telumque paullò antè è corpore extractum ostenderet. Quatriduo, 20. quo hæc gesta sunt, res ad Chrysogonum in castra Luc. Sullæ Volaterras defertur: magnitudo pecuniæ demonstratur: bonitas prædiorum, (nam fundos decem & treis reliquit, qui Tiberim ferè omnes tangunt) hujus *inopia & solitudo* commemoratur. demonstrant, cum pater hujusce, Sex. Roscius, homo tàm splendidus, & gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacilè hunc hominem, 4 incautum, & rusticum, & Romæ ignotum, de medio tolli posse. ad eam rem operam suam pollicentur. 5 Ne diutius vos teneam, judices, 21. societas coitur. 6 Cùm jam proscriptionis mentio nulla fieret, & cùm etiam qui anteà meruerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur: hominis studiosissimi nobilitatis manceps fit Chrysogonus. tria prædia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quæ hodie possidet: in reliquas omneis fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. 7 Hæc

P 5 bona

---

1. *Haud remissius sperant futuram.*) Pall. nostris & edd. antiquis non adest *haud*. habentque *demissius* sive *dimissius*. S. Victoris, *dimissivi*. Supra etiam non agnoscebant præpositionem *de*.

2. *Tyro esset scientia.*) Pall. S. Victor. edd. veteres *tyro esses quod sciam*.

3. *Mallius Glaucia.*) Sic legendum contendit P. Manutius, neque aliter Pal. octavus. duo tamen alii, & olim cusi *Maulius*.

4. *Incautum & rusticum & Romæ ignotum.*) Editio antiquissima, *& rusticum & rure & Roma*. posterior paullo *incautum & RVRE & Romæ*. restat tamen vulgata in aliis Palli.

5. *Ne diutius vos teneam.*) Pronomen, *vos*, non est in Pall. aut codice S. Victoris. abjecitque Gulielmius.

6. *Cùm jam proscriptionis mentio nulla fieret, &c.*) Monuit Lipsius libro III. Variorum cap. 6. locum hunc legi in Sosipatro Charisio, fine lib. III. Instit. Gramm. scripti tamen nihil tale præferunt, à quibus abire mihi religio. videatur item de hoc loco Hotomanus lib. 1. observat. cap. 11.

7. *Hæc bona venumdantur sexagies* H-S, *duobus millibus nummûm.*) Vett. edd. libri nostri, *venumdari sexagies centum duobus millibus nummûm*.

bona sexagies H-S. emuntur duobus millibus nummûm. Hæc omnia, judices, *imprudente L. Sulla facta* esse 1 certe scio. Neque enim mirum, cum eodem tempore & ea, 2 quæ præterita sunt, & ea, quæ videntur instare, præparet: cum & pacis constituendæ rationem, & belli gerendi potestatem solus habeat: cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet: cum tot, tantisque negotiis distentus sit, ut *respirare liberè non possit*: si aliquid non animadvertat: cum præsertim tam multi occupationem ejus observent tempusque aucupentur, 3 ut, simul atque ille *despexerit*, aliquid hujusce modi moliantur. Huc accedit, quòd quamvis ille felix sit, sicut est: 4 tamen IN TANTA FELICITATE nemo potest esse in magna familia, qui neminem, neque servum, neque libertum improbum habeat. 23 Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit: in prædia hujus invadit: hunc miserum luctu perditum, 5 qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset, nudum ejicit domo, atque focis patriis, diisque penatibus præcipitem, judices, exturbat: ipse amplissimæ pecuniæ fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat (ut fit) *insolens in aliena*. Multa palam domum suam auferebat: plura clam de medio removebat: non pauca suis adjutoribus largè, effuseque donabat: reli- 24 qua, constituta auctione, vendebat. Quod Amerinis usque eo visum est indignum, ut urbe tota fletus, gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi, Sex. Roscii, crudelissima: filii autem ejus egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne *iter* quidem *ad sepulcrum patrium* reliquisset: 6 bonorum emtio flagitiosa, flagitiosa possessio, furta, rapinæ, donationes. Nemo erat, qui non *ardere omnia* mallet, quam videre in Sex. Roscii, viri optimi, atque honestissimi, bonis jactantem, ac dominantem T. Roscium. 25 Itaque decuriorum decretum statim fit, VT DECEM-PRIMI proficiscantur ad L. Sullam, doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit conquerantur de istorum scelere, & injuriis: orent, ut & illius mortui famam, & filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quæso, cognoscite. DECRETVM DECVRIONVM. Legati in castra veniunt. intelligitur, judices, id, quod jam ante dixi, *imprudente L. Sulla*, scelera hæc, & flagitia fieri. nam statim Chrysogonus & ipse ad eos accedit, & homines nobileis allegat iis, qui peterent, ne ad Sullam adirent, & omnia Chrysogonum, quæ vellent, esse facturum pollicerentur. 26 Usque adeò autem ille pertimuerat, 7 ut mori malet, quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui, qui *ex sua natura ceteros fingerent*, cùm ille confirmaret, sese nomen Sex. Roscii de tabulis exemturum, prædia vacua filio traditurum: cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in K. legatis erat, appromitteret, crediderunt: Ameriam re inorata reverterunt. Ac primò rem differre quotidie, ac procrastinare illi cœperunt: deinde aliquanto lentius, nihil agere, atque deludere: postremò (id quod facile intellectum est) *insidias vitæ* hujusce Sex. Roscii parare; neque sese arbitrari posse diutius alienam domino 27 incolumi obtinere. Quod is simulatque sensit: de amicorum, cognatorumque sententia Romam confugit, 8 & sese ad Cæciliam, Nepotis filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum: in qua muliere, judices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi *exempli causa*, vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, ejectum domo, atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela, & minas, recepit domum: hospitique oppresso jam desperatoque ab omnibus, opitulata est. Ejus virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos, quam occisus in proscriptos referretur. Nam postquam isti intelle- 28 xerunt, summa diligentia vitam Sex. Roscii custodiri, neque sibi ullam cædis faciundæ potestatem dari: consilium ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, ut nomen hujus de parricidio deferrent: ut ad eam rem aliquem *accusatorem veterem* compararent, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. ita loqui homines: QVOD IVDICIA TAM DIV FACTA NON ESSENT, CONDEMNARI EVM OPORTERE QVI PRIMVS IN IVDICIVM ADDVCTVS ESSET: hunc autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos: de bonorum venditione, & de ista societate verbum esse facturum neminem: ipso nomine parricidii, & *atrocitate criminis*, fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset. Hoc consilio, atque adeo hac amentia im- 29 pulsi, quem ipsi, cùm cuperent, non potuerunt occidere, eum jugulandum vobis tradiderunt. Quid primum querar? aut unde potissimum 9 judices ordiar? aut quod, aut à quibus auxilium petam? Deorumne immortalium? populine? vestramne, qui summam potestatem habetis, hoc tempore fidem implorem? Pater occisus nefarie, do- 30 mus obsessa, ab inimicis bona ademta, possessa, direpta: filii vita infesta, sæpe ferro, atque insidiis appetita. quid ab his tot maleficiis sceleris abesse videtur? tamen hæc aliis nefariis cumulnat, atq; adaugent: crimen incredibile confingunt: testeis in hunc, & accusatores *hujusce pectora* comparant: hanc conditionem misero ferunt, 10 ut optet, utrum malit, cervices Roscio dare, an insutus 11 in culleum (supplicium parricidarum) per summum dedecus vitam amittere. Patronos huic defuturos putaverunt: desunt. qui liberè dicat, qui cum fide defendat, id quod in hac causa est satis, quoniam quidem suscepi, non deest profectò, judices. Et forsitan in suscipienda causa *impulsus* 31 *adolescentia* fecerim: quoniam quidem semel suscepi, licet hercules undique 12 omnes in me terrores, periculaque impendeant omnia; succurram, atque subibo. Certum est, deliberatumque, quæ ad causam pertinere arbitror, omnia non modò dicere, verùm etiam libenter, audacter, libereque dicere. 13 nulla res tanta exsistat, judices, ut possit vim mihi majorem adhibere *metus*, quàm *fides*. Etenim quis tam dissoluto animo est, qui hæc cùm 32 videat, tacere, ac negligere possit? partem meum, cùm proscriptus non esset, jugulastis: *occisum in proscriptorum numerum retulistis*: me domo mea per vim expulistis: patrimonium meum possidetis. Quid vultis amplius? etiamne ad subsellia

---

1. *Certè sit.*) Editi nuper *certò*; sed contra mss. nostros.

2. *Et ea quæ præterita sunt & ea quæ, &c.*) Lambinus ex nescio quo longè optimo libro, interserit, *sunt reparet, & ea &c.* cum nihil ejus exstet in Vett. edd.

3. *Ut simul atque ille despexerit.*) Non est quod quis verbum istud sollicitet. sic enim etiam P. Syrus: *Despicere oportet quid possis deperdere.*

4. *Tamen in tanta felicitate.*) Lambinus & Aldus Nepos abjecere in præter libros editos scriptosque.

5. *Qui nondum etiam omnia paterno funeri justa solvisset.*) Verbum *omnia* revocavimus, quod erat in edd. priscis, in S. Victor. item Pal. tert. & octavo.

6. *Bonorum emptio flagitiosa, flagitiosa possessio.*) Lambinus asseverat extare in Memmiano repetitum *flagitiosa*, id admisit Gulielmius, testor tamen nihil hujus extare in nostris.

7. *Ut mori malet.*) Antonius Augustinus, *ut omnia malet*, quod reprehendit jure Gulielmius.

8. *Et sese ad Cæciliam Nepotis filiam, &c.*) Sic & Pall. & edd. Vett. Lambinus recepit in contextum Horomanni conjecturam, *Cæciliam Baleariei filiam, Nepotis sororem.*

9. *Judicia ordiar?*) Est à Palat. tert. oct. S. Victor. neque aliter edd. Vett. nisi quod transposita voce, *ordiar judicia?* vulgo *exordiar.*

10. *Ut optet, utrum malit, &c.*) Suspectum mihi prorsus illud *ut optet.*

11. *In culleum (supplicium parricidarum) &c.*) Lambinus funditus delevit duas istas voces lunulis inclusas, verum restant in mss. omnibus; hinc si fiat, *supplicio parricidarum.*

12. *Omnes in me terrores, periculaque.*) Neoterici *terrores, minas, pericula que*, sed perperam.

13. *Nulla res tanta exsistat, judices.*) Propendet & amicus noster Vossius, in *exsistet*, nam pr. *exsistit*, quomodo & vetustius cusi.

I. Ant

sellia cum ferro, atque telis venistis, ut hic aut juguletis,
33.1 aut condemnetis Sex. Roscium? Hominem longè audacissimum nuper habuimus in civitate C. Fimbriam, &, quod inter omneis constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum. Is cum curasset in funere C. Marii, ut Q. Scævola vulneraretur, vir sanctissimus, atque ornatissimus nostræ civitatis: (de cujus laude neque hic locus est, ut multa dicantur, neque plura tamen dici possunt, quàm populus Romanus memoria retinet) diem Scævolæ dixit, posteaquam comperit, eum posse vivere. cum ab eo quereretur, quid tandem accusaturus esset eum, quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commodè posset: ajunt, hominem (ut erat furiosus) respondisse, *quòd non totum telum corpore recepisset.* quo populus R. nihil vidit indignius, nisi ejusdem viri mortem: quæ tantum potuit, ut *omneis civeis suos perdiderit*, & afflixerit: quos quia servare per compositionem volebat, ipse ab iis interemtus est.
34. Estne hoc illi dicto, atque 1 facto Fibriæ non simillimum? accusatis Sex. Roscium. quid ita? quia de manibus vestris effugit: quia se occidi passus non est. Illud quia in Scævola factum est, magis indignum videtur: hoc, quia fit à Chrysogono, 2 num est ferendum? Nam per deos immortaleis, quid est in hac causa, quod defensionis indigeat? qui locus ingenium patroni requirit, aut oratoris eloquentiam magnopere desiderat? Totam causam, judices, explicemus, atque ante oculos expositam consideremus. ita facillimè quæ res totum judicium contineat, & quibus de rebus nos dicere oporteat, & quid vos sequi conveniat, intel-
35. ligetis. Tres sunt res, quantum ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio: crimen adversariorum, & audacia, & potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit: audaciæ parteis Roscii sibi proposcerunt. Chrysogonus autem, is, qui plurimum potest, *potentia pugnat.* De hisce omnibus rebus me dicere oportere intelli-
36. go. 3 Quid igitur est? non eodem modo de omnibus: ideò quòd prima illa res ad meum officium pertinet: duas autem reliquas vobis populus R. imposuit, ego crimen oportet, diluam: vos & audaciæ resistere, & hominum ejusmodi pernicioſam, atq; intolerandam potentiam primo quoq;
37. tempore exstinguere, atque opprimere debetis. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. Sceleſtum, dii immortales, ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo *uno malificio scelera omnia complexa* esse videantur. Etenim si (id quod præclarè à sapientibus dicitur) VULTV SAEPE LAEDITVR PIETAS: quod supplicium satis acre reperiatur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo *mori ipsum*, si res postularet, jura divina, atque humana cogebant? in hoc tanto, tam atroci, tam singulari maleficio, quod ita raro exstitit, ut si quando auditum sit, *portenti*, ac prodigii simile nu-
38. meretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accusato rem censes uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, singularem ostendere; & mores feros, immanemque naturam; & *vitam vitiis, flagitiisq; omnibus deditam*; & denique omnia ad perniciem profligata, atque perdita? quorum tu nihil in Sex. Roscium, ne objiciendi quidem
39. causa, contulisti. Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? 4 annos natus magis quadraginta. Verus videlicet sicarius, homo audax, *& sæpe in cade versatus*, at hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt. De luxuria, purgavit Erucius, cum dixit, hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. nihil autem umquam debuit. *cupiditates* porrò quæ possunt esse in eo, qui (ut ipse accusator objecit) ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè disjuncta à cupiditate, & cum officio conjuncta. Quæ res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio objecit? 40.
patri, inquit, non placebat. Patri non placebat? quam ob causam? necesse est enim eam quoque justam, & magnam, & perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, MORTEM OBLATAM ESSE PATRI à filio sine plurimis, & maximis causis: sic hoc verisimile non est, ODIO FVISSE parenti filium sine causis multis, & magnis, & necessariis. Rursus igitur eodem revertamur, & quæra- 41.
mus, quæ tanta vitia fuerint *in uuneo filio*, quare is patri displiceret. At perspicuum est: nullum fuisse. pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat. At quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud jam perspicuum profectò est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit: neque *odii* causam, patri, neque *sceleris*, filio fuisse. Nescio, inquit, quæ causa odii fuerit: fuisse 42.
odium intelligo: quia antea, cùm duos filios haberet, illum alterum, qui mortuus est, secum omni tempore volebat esse: hunc in prædia rustica relegarat. Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima. Ille, quomodo crimen commentitium confirmaret, non inveniebat: ego res tam levis qua ratione infirmem, ac diluam, reperire non possum. Quid ais, Eruci? tot prædia, tam pulcra, tam fru- 43.
ctuosa Sex. Roscius filio suo, *relegationis*, ac supplicii gratia, colenda, ac tuenda tradiderat? Quid hoc? 5. Patresfamilias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis, ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maximè servire, & in prædiis colendis operæ plurimum, studiique consumere? An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodò 44.
aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? Quid si constat, hunc non modò colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis, patre vivo, frui solitum esse? tamenne 6 hæc attenta vita, & rusticana, relegatio, atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa, atque à veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id, quasi novum, reprehendis: quod *benivolentia* fit, id *odio* factum criminaris: quod *honoris* causa pater filio suo concessit, id eum *supplicii* causa fecisse dicis. 45.
Neque hæc tu non intelligis: sed usque eò quid arguas, non habes, ut non modò tibi contra nos dicendum putes, verum etiam contra rerum naturam, contraque consuetudinem hominum, contraque opiniones omnium. At enim, cùm duos filios haberet, alterum à se non dimittebat, alterum ruri esse patiebatur. Quæso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias, non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut 46.
patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui *animus patrius in liberos esset*: at natura certè dedit, ut humanitatis non parum haberes. eò accessit studium doctrinæ, ut ne à litteris quidem alienus esses. Ecquid tandem tibi videtur (ut ad fabulas veniamus) senex ille Cæcilianus minoris facere Eutychum, filium rusticum, quàm illum alterum, Chæreſtratum? (nam, ut opinor, hoc nomine est) alterum in urbe secum honoris causa habere? alterum rus supplicii causa relegasse? Quid ad istas ineptias abis? inquies. Quasi verò mihi difficile sit, quamvis mul- 47.

1. *Aut condemnetis Sex. Roscium?*) Postremas voces duas ejecerat Lambinus: ego restitui, fide Pall. & aliarum edd.

2. *Factis Fimbriæ non simillimum.*) Lambinus, nescio cujus conjecturâ *facto Fimbriano simillimum.*

3. *Num est ferendum?*) Sic hodie passim legitur, quod tamen est à divinatione Hotomani. vulgati alii, item mss. nostri, *non est fer.*

4. *Quid igitur est? non eodem modo.*) Passeratius atque Hotomanus hæc aliter transponunt: sed edd. aut mss. nostri non variant.

5. *Annos natus magis quadraginta.*) Edd. Vett. *major.* quod videbitur forte admittendum. Gulielius conjiciebat *annos natu major quadraginta.*

6. *Patresfamilias.*] Pall. & S. Victoris, *patresfamilia*, quomodo rursus post paginam unam alteramque iidem codices.

7. *Hæc attenta vita & rustica.*] Editiones rancidæ vetustatis, *hæc attenta vita*, Pall. pr. & vet. item S. Victoris *hæc attenta vita.*

tos nominatim proferre (ne longiùs abeam) vel tribuleis, vel vicinos meos, qui suos liberos, quos plurimi faciunt, *agricolas assiduos* esse cupiunt. Verùm homines notos sumere, odiosum est, cùm & illud incertum sit, velintne hi sese nominari: & nemo vobis magis notus futurus sit, quam est hic Eutychus, & certè ad rem nihil interfit, utrùm hunc ego comicum adolescentem, an aliquem ex agro Vejente nominem. Etenim hæc conficta arbitror à poëtis esse, *ut effictos nostros mores in alienis personis, expressissimq; imaginem*
48. *nostræ vitæ quotidianæ videremus.* Age nunc, refer animum, sis, ad veritatem, & considera, non modò in Umbria, atque in ea vicinitate, sed in his veteribus municipiis, quæ studia à patribus familiàs maximè laudentur. jam profectò te intelliges inopia criminum summam laudem Sex. Roscio vitio, & culpæ dedisse. At non modo hoc patrum voluntate liberi faciunt: sed permultos & ego novi, & (nisi me fallit animus) unusquisque vestrûm, qui & ipsi incensi sunt studio, quod ad agrum colendum attinet: *vitamq;* hanc *rusticam*, quam tu probro, & crimini putas esse oportere, & *honestissimam*, & *suavissimam* esse arbitrantur.
49. Quid censes hunc ipsum Sex. Roscium? quo studio, & qua intelligentia esse in rusticis rebus? ut ex his propinquis ejus, hominibus honestissimis, audio, non tu in isto artificio accusatorio callidior es, quàm hic in suo. Verùm, ut opinor, quoniam ita Chrysogono videtur, qui huic nullum prædium reliquit, & artificium obliviscatur, & studium deponat, licebit. Quod tametsi miserum, & indignum est, feret tamen æquo animo, judices, si per vos vitam, & famam potest obtinere. Hoc verò est, quod ferri non potest, si & in hanc calamitatem venit, propter prædiorum bonitatem, & multitudinem: &, quòd ea studiosè coluit, id erit ei maximè fraudi: ut parum miseriæ sit, *quod aliis coluit, non sibi*, nisi etiam, quod omnino coluit, crimini fuerit.
50. Næ tu, Eruci, accusator esses ridiculus, si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim, qui præesse agro colendo flagitium putes, profectò illum Atilium, quem sua manu spargentem semen, qui missi erant, convenerunt, hominem turpissimum, atque inhonestissimum judicares. At herculè majores nostri longè aliter & de illo, & de ceteris talibus viris existimabant. itaque EX MINIMA, tenuissimaque republ. maximam, & florentissimam nobis reliquerunt. *Suos* enim *agros studiosè colebant:* non *alienos cupidè appetebant:* quibus
51. rebus, & agris, & urbibus, & nationibus, remp. atque hoc imperium, & populi Romani nomen auxerunt. Neque ego hæc eò profero, quo conferenda sint cum hisce, de quibus nunc quærimus: sed ut illud intelligatur, cùm apud majores nostros summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reip. sedere debebant, tamen in agris quoq; colendis *aliquantum operæ*, temporisque consumserint: ignosci oportere ei homini, qui se fateatur esse rusticum, 2 cum ruri assiduus semper vixerit: cùm
52. præsertim nihil esset, quod aut patri gratius, aut sibi jucundius, aut re vera honestius facere posset. Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quòd hunc ruri esse patiebatur. numquid est aliud? Immò verò, inquit, est. nam istum *exheredare* in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat. nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse, atque inepta. Convivia cum patre non inibat, quippe qui ne in oppidum quidem, nisi perrarò, veniret. Domum suam istum non ferè quisquam vocabat. nec mirum, 3 qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset. Verùm hæc quoque tu intelligis esse nugatoria. Illud, quod cœpimus, videamus: quo *certius argumentum odii* reperiri nullo modo potest, ex-53. heredare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de causa: quæro, qui scias: tametsi te dicere, atque enumerare causas omneis oportebat: & id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia, atq; peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret: ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo: ut denique *patrem esse sese oblivisceretur.* quæ sine magnis hujusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verùm concedo tibi, ut ea præte-54. reas, quæ, cùm taces, nulla esse concedis. 4 Illum quidem voluisse exheredare, certè tu planum facere debes. Quid ergo affers, quare id factum putemus? Verè nihil potes dicere. Finge aliquid saltem commodè: ut ne planè videaris id facere, quod apertè facis, hujus miseri fortunis, & horum virorum talium dignitati illudere. Exheredare filium voluit. Quam ob causam? Nescio. Exheredavitne? Non. Quis prohibuit? Cogitabat. Cogitabat? cui dixit? Nemini. Quid est aliud, judicio, ac legibus, ac majestate vestra abuti ad quæstum, atque ad libidinem, nisi hoc modo accusare, atque id objicere, quod *planam facere* non modò non possis, verùm ne coneris quidem? Nemo nostrûm est, 55. Eruci, quin sciat, tibi inimicitias cum Sex. Roscio nullas esse. vident omnes, qua de causa huic inimicus venias, sciunt, hujusce pecunia te adductum esse. Quid ergo est? ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem, & 5 *legem Remmiam* putares aliquid valere oportere. ACCVSATORES multos esse in civitate utile est, ut metu contineatur audacia. veruntamen hoc ita est utile, ut ne planè illudamur ab accusatoribus. Innocens est quispiam. veruntamen, quamquàm abest à culpa, suspicione tamen non caret, tametsi miserum est, tamen ei, qui hunc accuset, possim aliquo modo ignoscere. cum enim aliquid habeat, quod possit criminosè, ac suspiciosè dicere, apertè ludificari, & calumniari sciens non videatur. Quare 56. facilè omnes patimur, esse quam plurimos accusatores, quòd INNOCENS si accusatus sit, absolvi potest: nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest. Utilius est autem absolvi innocentem, quam nocentem causam non dicere. *Anseribus* cibaria publice locantur, & *canes* aluntur in Capitolio, ut significent si fures venerint. At fures internoscere non possunt. significant tamen, si qui noctu in Capitolium venerint: &, quia id est suspiciosum, tametsi bestiæ sunt, tamen in eam partem potiùs peccant, quæ est cautior. Quòd si luce quoque canes latrent, cùm deos salutatum aliqui venerint: opinor, iis 6 crura suffringantur, quòd acres sint etiam tum, cum suspicio nulla sit. Simili-57. ma est *accusatorum* ratio. Alii vestrûm, anseres sunt, qui tantummodò clamant, nocere non possunt: alii, canes, qui & latrare, & mordere possunt. Cibaria vobis præberi videmus: vos autem maxime debetis in eos impetum facere, qui *merentur*, hoc populo gratissimum est. deinde si voletis, etiam tum, cùm verisimile erit aliquem commisisse, in suspicione latratote. id quoque concedi potest. Sin autem

---

1. *Imaginum nostra vita quotidiana.*) Hotomanus annotat sic legi in libris plerisque, non *nostram*.

2. *Cùm ruri assiduus semper vixerit.*) S. Victoris liber *rure assiduus*. unde putabat Gulielmius legi posse *assiduè*.

3. *Qui neque in urbe viveret, neque revocaturus esset.*) Ex Orci cancellis retraxi lectionem hanc priscam, firmatamque Pall. nostris omnibus. mediæ ætatis cusi, *qui neque in urbe viv. neque rure vocat. esset.* Hotom. *revocaturus*. Manut. *quum neque in urbe viderer, neque rure voc. esset.* consulatur Gulielmius Quæst. Plautinis cap. 8. in Amphit.

4. *Illum quidem voluisse, &c.*) Fortasse fuit *illud*, annotat Gulielmius. idemque statim mallet *edicere*, ubi habemus *dicere*; quod restaret in exemplari S. Victoris *se dixere*.

5. *Legem Remmiam.*) Haud aliter codd. Ant. Augustini vetustiores, neque abludebant Pall. in quibus *Herennium* aut *Reimium* aut *Remnium*. plures quidem è publicatis *Memmiam*.

6. *Crura iis suffringantur.*) Hæc est scriptura mss. hæc editionum omnium. nam erat Romanis ferè in ore *crurifragium*, cum alicui minarentur malum.

tem sic agetis, ut arguatis aliquem patrem occidisse, neque dicere possitis, aut quare, aut quomodo; ac tantummodo sine suspicione latrabitis: crura quidem vobis nemo suffringet: sed si ego hos benè novi, litteram illam, cui vos usque eò inimici estis, 1 ut etiam *eas omneis oderitis*, ita vehementer ad caput affigent; ut postea neminem alium, nisi fortunas vestras, accusare possitis. Quid mihi ad de-
58 fendendum dedisti, bone accusator? quid hisce autem ad suspicandum? Ne exheredaretur, veritus est. audio. sed qua de causa vereri debuerit, nemo dicit. Habebat pater in animo. Planum fac, nihil est: non, *quicum deliberavit*, quem certiorem fecerit, unde illud vobis suspicari in mentem venerit. Cùm hoc modo accusas, Eruci, nonne hoc palàm dicis? ego, quid acceperim, scio: quid dicam, nescio. unum illud spectavi, quòd Chrysogonus ajebat, neminem isti patronum futurum: de bonorum emtione, deque ea societate neminem esse qui verbum facere hoc tempore auderet. Hæc te opinio falsa in istam fraudem impulit. non mehercule verbum feciſſes: si tibi quemquam
59 respondsurum putasses. Operæ pretium erat, si animadvertistis, judices, *negligentiam ejus in accusando considerare*. Credo, cùm vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsisse, num ille, aut ille defensurus esset; de me ne suspicatum quidem, quòd antea causam publicam nullam dixerim. posteaquam invenit neminem eorum, qui possunt, & solent: ita negligens esse cœpit, ut cùm in mentem veniret ei, residêret: deinde spatiaretur; nonnunquam etiam puerum vocaret, credo cui cenam imperaret: prorsus ut vestro consessu, & hoc conventu pro summa so-
60 litudine *abuteretur*. Peroravit aliquando: assedit, surrexi ego. respirare visus est, quod non alius potius diceret. cœpi dicere. Usque eò animadverti, judices, eum jocari, atque alias res agere, antè quàm Chrysogonum nominavi: quem simul atque attigi, statim homo *se erexit*. mirari visus est. intellexi, quid eum pupugisset. Iterum ac tertiò nominavi. Postea homines curtare ultrò, & citrò non desiterunt, credo, qui Chrysogono nuntiarent, 2 esse aliquem in civitate, qui contra voluntatem ejus dicere auderet: aliter causam agi, atque ille existimaret: aperiri bonorum emtionem: vexari pessimè societatem: *gratiam, potentiamque ejus negligi*: judices diligenter attendere: populo rem indi-
61 gnam videri. Quæ quoniam te fefellerunt, Eruci, quoniamque vides versa esse omnia: causam pro Sex. Roscio, si non commodè, at liberè dici: quem dedi putabas, defendi intelligis: quos tradituros sperabas, vides judicare: restitue nobis aliquando veterem tuam illam calliditatem, atque prudentiam: confitere huc ea spe venisse, quòd putares hic *latrocinium*, non *judicium* futurum. De parricidio causa dicitur: ratio ab accusatore reddita non est, quam ob
62 causam patrem filius occiderit. Quod in minimis noxiis, & in his levioribus peccatis, quæ magis crebra, & jam *propè quotidiana* sunt, maximè, & primum quæritur, QVAE CAVSA MALEFICII FVERIT: id Erucius in parricidio quæri non putat oportere: in quo scelere, judices, etiam cùm multæ causæ convenisse unum in locum, atq; inter se congruere videntur, tamen non temerè creditur, neq; levi conjectura res penditur, neque testis incertus auditur, ne que accusatoris ingenio res judicatur. CVM MVLTA antea commissa maleficia, tum vita hominis perditissima, tum singularis audacia ostendatur necesse est: neq; audacia solum, sed summus furor, atque amentia. hæc cum sint omnia, tamen exstent oportet expressa sceleris vestigia, ubi, qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum. quæ nisi multa, & manifesta sunt, profectò res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria *credi non potest*. Magna 63
est enim vis humanitatis: multùm valet communio sanguinis: reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura: portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie, & figura, qui tantum *immanitate bestias vicerit*, ut, propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, eos indignissimè luce privarit: cùm etiam FERAS INTER sese partus, atque educatio, & natura ipsa conciliet. Non 64
ita multis antè annis ajunt, T. Cloelium quendam Tarracinensem, hominem non obscurum, cùm cenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis esset, inventum esse, manè jugulatum, cùm neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret: id ætatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent: nomina filiorum de parricidio delata sunt. 3 Quid postea? erat sanè suspiciosum. *neutrum sensisse?* ausum autem esse quemquam se in id conclave committere, eo potissimùm tempore, cùm ibidem essent duo adolescentes filii, qui & sentire, & defendere facilè possent? erat porrò nemo, in quem ea suspicio conveni- 65
ret. Tamen cùm planum judicibus esset factum, *aperto ostio dormientis eos repertos esse*: judicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. NEMO ENIM putabat, quemquam esse, qui, cùm omnia divina, atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum statim capere potuisset: propterea quòd qui tantum facinus commiserunt, non modò sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt. Videtisne, quos nobis poëtæ tradiderunt, 66
patris ulciscendi causa supplicium de matre sumsisse, cùm præsertim deorum immortalium jussis, atque *oraculis id factisse dicantur*, tamen ut eos agitent furiæ, neque consistere usquam patiantur, quòd ne pii quidem sine scelere esse potuerunt? Sic se res habet judices. MAGNAM VIM, magnam necessitatem, magnam possidet religionem paternus, maternusque sanguis: ex quo si qua macula concepta est, 4 non modò elui non potest, verùm usque eò permanat ad animum, ut summus furor, atque amentia consequatur. Nolite enim putare, quemadmodum in fabulis sæ- 67
penumerò videtis, eos, qui aliquid impiè sceleratèque commiserint, agitari, & perterreri *Furiarum tædis ardentibus*. SVA QVEMQVE fraus, & suus terror maximè vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque Furiæ: quæ dies, noctesque parentum pœnas à conscelleratimis filiis repetant. Hæc 68
magnitudo maleficii facit, ut nisi pænè manifestum parricidium proferatur, *credibile non sit*: nisi turpis adolescentia, nisi omnibus flagitiis vita inquinata, nisi sumtus effusi cum probro, atque dedecore, nisi prorupta audacia, nisi tanta temeritas, ut non procul abhorreat ab insania. Accedat huc oportet odium parentis, animadversionis paternæ metus, amici improbi, servi conscii, tempus idoneum, locus opportunè captus ad eam rem: pæne dicam, respersas manus sanguine paterno judices videant oportet, si tantum facinus, tam immane, tam acerbum, crediturі sint. Quare hoc, quo minus est credibile, nisi osten- 69
ditur: eo magis est, si convincitur, vindicandum. Itaque cùm multis ex rebus intelligi potest, MAIORES NOSTROS non modò armis plus, quàm ceteras nationes, verùm etiam consilio sapientiaq; potuisse: tum ex hac re vel maximè, quòd in impios singulare supplicium inveneruntquà

1. *Ut etiam eas omneis.)* Ita disserte Pal. pr. nam alii, *ut etiam calumnias*. Hotomanus, *ut etiam alias omneis*. Pighius noster, *ut etiam calumnias omneis*, tanquam respexerit Cicero ad eorum æs alienum ac debita, quæ singulis Kalendis exigi solebant à debitoribus. videatur ipse in Faltis dicto antea loco.

2. *Esse aliquem in civitate.)* Gulielmius probabat *in civitatem*, ex S. Victoris codice, sed alterum disserte hæret in Pall. editionibusque omnibus, auribusque est jucundius.

3. *Quid postea? erat sanè suspiciosum. neutrum sensisse? ausum autem esse quemquam se, &c.*) Ita Aldina. verum Victorii: *quod poterat sanè esse suspiciosum. neutrum sensisse? ausum &c.* mire variant Palatini: sed videtur fuisse: *Quid poterat tam esse suspiciosum, neutrum aut non sensisse, aut ausum esse quemquam se, &c.* quomodo ferè etiam mss. Vrsini.

4. *Non modo elui non potest.* Editt. ayorum *leniri*, quod & in nonnullis mss. sed alii *levi*. Pal. vero pr. *lavi*.

Verres

qua in re quantum prudentia præstiterint iis, qui apud ce-
70 teros sapientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentis-
sima civitas Athenienſium, dum ea rerum potita est, fuisse
traditur, ejus porrò civitatis sapientissimum Solonem di-
cunt fuisse, eum, qui leges quibus hodie quoque utuntur,
scripserit. Is cum interrogaretur, cur nullum supplicium
constituisset in eum, qui parentem necassset, respondit, *se*
id neminem facturum putasse. Sapienter fecisse dicitur, cùm
de eo nihil sanxerit, quod antea commissum non erat, ne
non tam *prohibere*, quàm *admonere* videretur. quanto majo-
res nostri sapientiùs? qui cùm intelligerent, NIHIL ESSE
tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, sup-
plicium in parricidas singulare excogitaverunt: ut, quos
natura ipsa retinere in officio non potuisset, ii magnitudi-
ne pœnæ, maleficio summoverentur. insui voluerunt in cu-
72 leum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem sa-
pientiam, judices! NONNE VIDENTUR hunc hominem
ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repentè cælum,
solem, aquam, terramque ademerunt, ut, qui eum necasset,
unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex qui-
bus omnia nata esse dicuntur? Noluerunt feris corpus
objicere, ne bestiis quoque, quæ tantum scelus attigissent,
immanioribus uteremur: non sic nudos in flumen dejicere,
ne, cum delati essent in mare, ipsum polluerent, quo cete
ra, quæ violata sunt, expiari putantur. Denique nihil tam
vile, neque tam vulgare est, cujus partem ullam reliquе-
73 rint. etenim quid tam est commune, quàm *spiritus vivis,*
terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt,
dum possunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita
moriuntur, ut eorum ossa 1 terra non tangat: ita jactantur
fluctibus, ut nunquam abluantur: ita postremo ejiciuntur,
ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant. Tanti maleficii
crimen, cui maleficio tam insigne supplicium est constitu-
tum, probare te, Eruci, censes posse talibus viris, si ne cau-
sam quidem maleficii protuleris? Si hunc apud bonorum
emtores ipsos accusares, eique judicio Chrysogonus præ-
74 esset: tamen diligentiùs, paratiusque venisses. Utrùm,
quid agatur, non vides? an apud quos agatur? *Agitur de*
parricidio: quod sine multis causis suscipi non potest. Apud
homines autem prudentissimos agitur: qui intelligunt, *ne-*
minem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.
Esto: causam proferre non potes, tametsi statim vicisse de-
beo, tamen de meo jure decedam: & tibi, quod in alia
causa non concederem, in hac concedam, fretus hujus in-
nocentia. Non quæro abs te, quare patrem Sext. Roscius
occiderit: quæro, *quomodo occiderit*. Ita quæro abs te, C.
Eruci, quomodo: & sic tecum agam, ut in eo loco vel re-
spondendi, vel interpellandi tibi potestatem faciam, vel
74 etiam si quod voles, interrogandi. Quomodo occidit? ipse
percussit. an aliis occidendum dedit? Si ipsum arguis, Ro-
mæ non fuit. si per alios fecisse dicis: quæro, servosne, an
liberos? quos homines? indidemne Ameria, an hosce ex
urbe sicarios? Si Ameria: qui sunt hi? cur non nominan-
tur? si Roma: unde eos noverat Roscius, qui Romam mul-
tis annis non venit, neque umquam plus triduo fuit? ubi
eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pre-
tium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum
dedit? nonne his vestigiis *ad caput maleficii perveniri solet?* &
simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vi
tam hujusce depinxeris: hunc hominem, ferum, atque
agrestem fuisse: numquam cum homine quoquam collo-
75 cutum esse, numquam in oppido constitisse. Qua in re præ-
tereo illud, quod mihi maximo argumento ad hujus inno-
centiam poterat esse, *in rusticis moribus*, in victu arido, in
hac horrida, incultaq; vita istiusmodi maleficia gigni non
solere; UT NON OMNEM frugem, neq; arborem in omni
agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita
nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exsistat ava-
ritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia
scelera, ac maleficia gignuntur. Vita autem hæc rustica,
quam tu agrestem vocas, parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ
magistra est. Verùm hæc missa facio. Illud quæro: is ho- 76.
mo, qui, ut tute dicis, nunquam inter homines fuerit, per
quos homines hoc tantum facinus, tam occultum, absens
præsertim, conficere potuerit. multa sunt falsa, judices, quæ
tamen *argui suspicionè* possunt. in his rebus si suspicio reper-
ta erit, culpam inesse concedam. Romæ Sex. Roscius oc-
ciditur, cùm in agro Amerino esset filius. litteras, credo,
misit alicui sicario, qui Romæ noverat neminem. Arcessi-
vit aliquem. At quando? Nuntium misit. Quem? aut ad
quem? Pretio gratia, spe, promissis induxit aliquem? Ni-
hil horum ne confingi quidem potest: & tamen causa de
parricidio dicitur. Reliquum est, ut per servos id admiserit,
O dii immortales! rem miseram & calamitosam. 2 quod 77.
in tali crimine innocenti saluti solet esse, ut *servos in quæ-*
stionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. vos, qui
hunc accusatis, omneis ejus servos habetis. unus puer, vi-
ctus quotidiani administer, ex tanta familia Sex. Roscio
relictus non est. Te nunc appello, P. Scipio; te, Metelle,
vobis advocatis, vobis agentibus, aliquoties duos servos
paternos in quæstionem ab adversariis Sex Roscius postu-
lavit. 3 Meministine te, T. Roſci, recusare? quid? ii servi
ubi sunt? Chrysogonum, judices, sectantur: apud eum sunt
in honore, & in pretio: etiam nunc, ut ex his quæratur,
ego postulo: hic orat atque obsecrat. quid facitis? cur recu-
satis? Dubitate etiam nunc, judices, si potestis, *à quo sit* 78.
Sex Roscius occisus: ab eone, qui propter illius mortem, in
egestate, & insidiis versatur, cui ne quærendi quidem de
morte patris potestas permittitur; an ab iis, qui quæstio-
nem fugitant, bona possident, in cæde, atque ex cæde vi-
vunt. Omnia, judices, in hac causa sunt misera, atque in
digna: tamen hoc nihil neque acerbius, neq; iniquius pro-
ferri potest, *mortis paternæ de servis paternis quæstionem habere fi-*
lio non licet. ne tamdiu quidem dominus erit in suos, dum
ex iis de patris morte quæratur. Veniam, neque ita multo
post, ad hunc locum. nam hoc totum ad Roscios perti-
net: de quorum audacia tum me dicturum pollicitus
sum, cùm Erucii crimina diluissem. Nunc, Eruci, ad te 79.
venio. conveniat mihi tecum necesse est, si ad hunc male-
ficium istud pertinet, aut ipsum sua manu fecisse, id quod
negas: aut per aliquos *liberos*, aut *servos*. liberosne? quos
neque ut convenire potuerit, neque qua ratione inducere,
neque ubi, neque per quos neque qua spe, aut quo pretio,
potes ostendere. Ego contrà ostendo, non modò nihil eo-
rum fecisse Sex. Roscium, sed ne potuisse quidem facere:
quod neque Romæ multis annis fuerit, neque de prædiis
umquam temere discesserit. Restare tibi videbatur *servo-*
rum nomen, quò, quasi in portum, rejectus à ceteris suspi-
cionibus, confugere posses: ubi scopulum offendis ejusmo-
di, ut non modò ab hoc crimen resilire videas, verùm
omnem suspicionem in vosmetipsos recidere intelligas.
Quid est ergo, quò tandem accusator, inopia argumento- 80.
rum, confugerit? EIVSMODI TEMPVS ERAT, inquit, ut
homines vulgò impunè occiderentur. quare tu hoc propter
multitudinem sicariorum, nullo negotio facere potuisti.
Interim mihi videris, Eruci, una mercede duas res assequi
velle: nos judicio perfundere: accusare autem eos ipsos, à
quibus mercedem accepisti. Quid ais? vulgò occidebantur?

per

1. *Terra non tangat: ita &c. abluantur.*) Ita Pall. edd. vett. Conjecerat in Comm. ad Oratorem Hotomanus, *terram non tangant: ita &c. al-luantur.*

2. *Quod in tali crimine innocenti saluti.*) Sic Palat. pr præterquam quod is *innocenti*. at alii, at S. Victoris, ac olim impress. *quid in tali crim. quod innocenti*. ut aliud quid requiri videatur.

3. *Meministine te, T. Roſci, recusare?*) Est à Victorina editione, cui proxime accedunt primæ memoriæ impressi, item mss. nostri; in quibus, *Meministis T. Roſci recus.* vulgata, *Meministis ne T. Roſcium recusare*, pro nostra facit, locus similis infra cap. 41. pr.

I. *Certum*

per quos? & à quibus? nonne cogitas, te à sectoribus huc adductum esse? Quid postea? Nescimus, per ista tempora,
81. eosdem ferè *sectores* fuisse collorum, & bonorum? Ii denique, qui tum armati dies noctesque concursabant, qui Romæ erant assidui, qui omni tempore in præda, & sanguine versabantur, Sex. Roscio temporis illius acerbitatem, iniquitatemque objiciant: & illam sicariorum multitudinem, in qua ipsi *duces, ac principes erant*, huic crimini putabunt tore? qui non modò Romæ non fuit, sed omnino, quid Romæ ageretur, nesciret propterea quòd rure assiduus,
82. quemadmodum tute confiteris, fuit. Vereor, ne aut molestus sim vobis, judices, aut ne ingeniis vestris videar diffidere, si de tam perspicuis rebus diutius differam. Erucii criminatio tota, ut arbitror, dissoluta est: nisi fortè exspectatis, ut illa diluam, quæ de peculatu, ac de ejusmodi rebus commentitiis, inaudita nobis ante hoc tempus, ac nova objecit. quæ mihi iste visus est ex alia oratione declamare, quam in alium reum commentaretur; ita neque ad crimen parricidii, neque ad eum, qui causam dicit, pertinebant. de quibus quoniam verbo arguit, verbo satis est negare. Si quid est, quod ad testeis refervet: ibi nos quoque ut in ipsa
83. causa, paratiores reperiet, quam putabat. Venio nunc eò, quò me non cupiditas ducit, sed fides, nam si mihi liberet accusare, accusarem alios potius, ex quibus possem *crescere*: quod certum est non facere, dum utrumvis licebit. IS ENIM MIHI videtur amplissimus, qui sua virtute in altiorem locum pervenit, non qui adscendit per alterius incommodum, & calamitatem. Desinamus aliquando ea scrutari, quæ sunt inania. quæramus, ubi maleficium & est, & inveniri potest. Jam intelliges, Eruci, 1 *certum crimen* quàm multis suspicionibus coarguatur, tametsi neque omnia dicam, & leviter unumquodque tangam. neque enim id facerem, nisi necesse esset. & id erit signi, me invitum facere quod non prosequar longiùs, quàm salus
84. hujus, & mea fides postulabit. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio. At ego in T. Roscio reperio. tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes, ac te palàm adversarium esse profiteris. De Capitone post videtimus, si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas *palmas* cognoscet, de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille, quem populus Romanus verissimum, & sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quærere solebat, CUI BONO FUISSET. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo
85. conetur sine spe, atque emolumento accedere. Hunc quæsitorem, ac judicem fugiebant, atque horrebant ii, quibus periculum creabatur: ideò, quòd tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam, quàm 2 implicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam præest huic quæstioni vir & contra audaciam fortissimus, & ab innocentia clementissimus: tamen facilè me paterer, vel illo ipso acerrimo judice quærente, vel apud *Cassianos judices*, quorum etiam nunc ii, quibus causa dicenda est, nomen ipsum reformidant, pro Sext.
86. Roscio dicere. In hac enim causa cùm viderent, illos *amplissimam pecuniam possidere*, hunc *in summa mendicitate esse*; illud quidem non quærerent, cui bono fuisset: 3 sed eò perspicuum crimen, & suspicionem potius ad prædam adjungerent, quàm ad egestatem. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut avarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis ejusmodi est, ut dissimulari non queat: atque *eo magis eluceat, quo magis occultatur*. Avaritiam præfers, qui societatem coie-
87. ris de municipis, cognatique fortunis cum alienissimo. Quàm sis audax (ut alia obliviscar) hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est, ex tot sicariis, solus tu inventus es, qui cum accusatoribus sederes, atque os tuum non modo *ostenderes*, sed etiam *efferres*. Inimicitias tibi fuisse cum S. Roscio, & magnas rei familiaris controversias, concedas necesse est. Restat, judices, ut hoc dubi-
88. mus, uter potius Sex. Roscium occiderit: is, ad quem morte ejus *devenire* venerint: an is, ad quem *mendicitas*: is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus: is, qui ardens avaritia feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, ut quæstum nosset nullum, fructum autem eum solum, quem labore peperisset: is, qui omnium sectorum audacissimus sit, an is, qui propter fori, judiciorumque insolentiam, non modò subsellia, verum etiam urbem ipsam reformidet: postremò, judices, id quod ad rem, mea sententia, maximè pertinet, utrum *inimicus* potius, an *filius*. Hæc tu, Eruci, tot, & tanta si nactus
89. esses in reo, quamdiu diceres? quo te modo jactares? tempus, hercule, te citius, quàm oratio deficeret. Etenim in singulis rebus ejusmodi materies est, ut dies singulos possis consumere. Neque ego non possum: non enim mihi tantum derogo: tametsi nihil arrogo, ut te copiosius, quàm me, putem posse dicere: verùm ego forsitan, propter multitudinem patronorum, 4 in grege annumerer. te pugna Cannensis accusatorem sat bonum fecit. Multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed 5 ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non
90. necesse est omneis commemorare, Curtios, Marios, 6 denique Mamercos, quos jam ætas à præliis avocabat: postremò Priamum ipsum, senem, Antistium: quem non modò *ætas*, *sed etiam leges pugnare prohibebant*. Jam, quos nemo propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt, qui inter sicarios, & de veneficiis accusabant. qui omnes (quod ad me attinet) vellem viverent. Nihil enim mali est, CANES IBI quàm plurimos esse, ubi permulti observandi,
91. multaque servanda sunt. Verùm, ut sit, multa sæpe, *imprudentibus imperatoribus* vis belli, ac turba molitur. dum is in aliis reb. erat occupatus, qui summum rerum administrabat: erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si effusa *reipublicæ* sempiterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant. à quibus miror, ne quod judiciorum esset vestigium, non subsellia quoque esse combusta. nam & accusatores, & judices sustulerunt. Hoc commodi est, quòd ita vixerunt, ut testeis omneis, si cuperent, interficere non possent. nam, dum hominum genus erit, qui accuset eos, non deerit: dum civitas erit, judicia fient. Verùm, ut cœpi dicere, & Erucius, hæc si haberet in causa, quæ commemoravi, posset ea quamvis diu dicere: & ego, judices, possum: sed in animo est, (quemadmodum antè dixi) leviter transire, ac tantummodò perstringere unamquamque rem: ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Video igitur,
92. causas esse permultas, quæ istum impellerent. Videamus nunc, ecqua facultas suscipiendi maleficii fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? Romæ. Quid? tu, Rosci, ubi tunc eras? Romæ. Verùm quid ad rem? & alii multi. Quasi nunc id agatur, quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quæratur, eum, qui Romæ sit occisus, utrùm

---

1. *Certum crimen.*) Lambinus putat legi posse, *incertum*; omnino, si contrarium volumus inducere ejus quod auctor tractat.

2. *Implicatus ad severitatem.*) Nihil variant mss. nostri. Manutii legunt *inclinatus*. Gulielmius conjiciebat *impactus*.

3. *Sed eò perspicuum crimen, & suspicionem, &c.*) Non malè conjecit Putcanus, *sed ex perspicuo*. Hotomanus, *sed & perspicuo*, perperam.

4. *In grege adnumerer.*) Si standum est quatuor mss. legendum erit *in gregem adnumerer*.

5. *Ad Servilium lacum.*) Explicat Hadr. Junius lib. II. Animadversionum cap. 7.

6. *Denique Mamercos.*) Ita reperi in solo Pal. ocs alii *Mammeos*, quomodo editi antiquitus, reponit *Mammios* Vrsinus.

L. Erucius

utrùm *verisimilius sit* ab eo esse occisum, qui assiduus eo tempore Romæ fuerit: an ab eo, qui multis annis Romam
92 omninò non accesserit. Age, nunc cæteras facultates quoque consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius: & *homines impunè occidebantur*. Quid? ea multitudo quæ erat? opinor, aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent. Si eos putas, qui alienum appetebant: tu es in eo numero, qui nostra pecunia dives es. sin eos, quos, qui leviore nomine appellant, *percussores* vocant: quære, in cujus fide sint, & clientela: mihi crede, aliquem de societate tua reperies: &, quidquid tu contrà dixeris, id cum defensione nostra contendito. ita facillimè causa Sex. Roscii cum tua confe
94 retur. Dices, Quid postea, si Romæ assiduus fui? Respondebo, At ego omnino non fui. Fateor, me sectorem esse: verùm & alii multi. At ego (ut tute arguis) agricola, & rusticus. Non continuò, si me in gregem sicariorum contuli, fum sicarius. At ego profectò, qui ne novi quidem quemquam sicarium, longè absum ab ejusmodi crimine. Permulta sunt, quæ dici possunt, quare intelligatur, summam tibi *facultatem fuisse maleficii suscipiendi*: quæ non modò idcirco prætereo, quòd te ipsum non libenter accuso: verùm eò magis etiam, quòd, si de illis cædibus velim commemorare, quæ tum factæ sunt ista eadem ratione qua Sex.
95 Roscius occisus est, vereor, ne ad plureis oratio mea pertinere videatur. Videamus nunc strictim, sicut cetera, quæ post mortem Sex. Roscii abs te, T. Roscì, facta sunt: quæ ita aperta & manifesta sunt, ut medius fidius, judices, invitus ea dicam. vereor enim, 1 cuicuimodi es, T. Roscì, ne ita hunc videar voluisse servare, ut tibi omninò non pepercerim. Cùm hoc vereor, & cupio tibi aliqua ex parte (quod salva fide possim) parcere, rursus immuto voluntatem meam. venit enim mihi in mentem *oris tui*. Téne, cùm ceteri socii tui fugerent, ac se occultarent, ut hoc judicium non de illorum præda, sed de hujus maleficio fieri videretur, potissimum tibi parteis istas depoposcisse, ut in judicio versarere, & sederes cum accusatore? qua in re nihil aliud assequeris, nisi ut ab omnibus mortalibus
96 *audacia* tua cognoscatur, & *impudentia*. Occiso Sex. Roscio, qui primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem jam antea nominavi, tuus cliens, & familiaris. Quid attinuit eum potissimùm nuntiare? quòd, si nullum jam antè consilium de morte, ac de bonis ejus inieras, nullamque societatem neque sceleris, neque præmii cum homine ullo coieras, ad te minimè omnium pertinebat. Sua sponte Mallius nuntiat. 2 Quid, quæso, ejus intererat? an, cùm Ameriam non hujusce rei causa venisset, casu accidit, ut id, quod Romæ audierat, primus nuntiaret? cujus rei causa venerat Ameriam? Non possum, inquit, divinare. Eò rem jam adducam, ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione Roscio Capitoni primùm nuntiavit? Cùm Ameriæ Sex. Roscii domus, uxor, liberique essent: cùm tot propinqui, cognatique optimè convenientes: qua ratione factum est, ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio
97 Capitoni potissimùm nuntiaret? Occisus est à cena rediens, nondum lucebat, cùm Ameriæ scitum est. Quid hic *incredibilis cursus*: quid hæc tanta celeritas, festinatioque significat? non quæro quis percusserit. nihil est Glaucia, quòd metuas. non excutio te, siquid fortè ferri habuisti: non scrutor: nihil ad me arbitror pertinere. quoniam, *cujus consilio occisus sit*, invenio: cujus manu sit percussus non laboro. Unum hoc sumo, quod mihi apertum tuum scelus, resque manifesta dat. Ubi, aut unde audivit Glaucia? qui tam citò scivit? Fac audisse statim. Quæ res eum nocte una tantum itineris contendere coegit? quæ necessitas eum tanta premebat, ut, si sua sponte iter Ameriam faceret, id temporis Roma proficisceretur, nullam partem noctis requiesceret? Etiamne in tam perspicuis rebus argumentatio quærenda, aut conjectura capienda sit? nonne 98 vobis hæc, quæ audistis, *cernere oculis* videmini, judices? non illum miserum, ignarum casus sui, redeuntem à cena videtis? non positas insidias: non impetum repentinum? non versatur ante oculos vobis in cæde Glaucia? non adest iste T. Roscius? non suis manibus in curru collocat Automedontem illum, sui sceleris acerbissimi, nefariæque victoriæ nuntium? non orat, ut eam noctem pervigilet? ut honoris sui causa laboret? ut Capitoni quàm primùm nunciet? Quid erat, quòd Capitonem primum scire vo- 99 luerit? Nescio: nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium. de tribus & decem fundis treis nobilissimos fundos eum video possidere. Audio præterea, non hanc suspicionem nunc primùm in Capitonem conferri: 3 multas esse *infamiæ palmas*: hanc primam esse tamen 100 lemniscatam, quæ Romæ deferatur: nullum modum esse hominis occidendi, quo ille non aliquot occiderit: multos ferro, multos veneno. Habeo etiam dicere, quem contra morem majorum, minorem annis LX. de ponte in Tiberim dejecerit. quæ, si prodierit, atque adeò cùm prodierit (scio enim proditurum esse) audiet. veniat modo: 101 explicet suum volumen illud, quod ei planum facere possum Erucium conscripsisse: quod ajunt illum Sex. Roscio intentasse: 4 & minitatum esse, se omnia illa pro testimonio esse dicturum. O præclarum testem, judices! ó gravitatem dignam exspectatione! ô vitam honestam, atque ejusmodi, ut libentibus animis ad ejus testimonium, *vestrum jusjurandum* accommoderis! Profectò non tamen perspicuè istorum maleficia videremus, nisi ipsos, *cæcos reddent cupiditas, & avaritia, & audacia*. Alter ex ipsa cæde volucrem 102 nuntium Ameriam ad socium, atque ad magistrum suum misit: ut, si dissimulare omnes cuperent se scire ad quem maleficium pertineret, tamen ipse apertum suum scelus ante omnium oculos poneret. Alter (si diis immortalibus placet) testimonium etiam in Sex. Roscium dicturus est. Quasi verò id nunc agatur, 5 utrum is quod dixerit, credendum; an quod fecerit, vindicandum sit. Itaque more majorum comparatum est, UT IN MINIMIS rebus homines amplissimi testimonium de sua re non dicerent. 103 Africanus, qui suo cognomine declarat, tertiam partem orbis terrarum se subegisse, tamen, si sua res ageretur, testimonium non diceret. nam illud in tajem virum non audeo dicere; si diceret, non crederetur. Videte nunc, quàm versa & mutata in pejorem partem sint omnia. Cùm *de bonis*, & *de cæde* agatur, testimonium dicturus est is, qui & sector est, & sicarius: hoc est, qui & illorum *ipsorum* bonorum, de quibus agitur, emtor, atque possessor est: & eum hominem occidendum curavit, de cujus morte quæritur. Quid tu vir optime? ecquid habes, quod dicas? mihi 104 ausculta: vide, ne tibi desis. tua quoque res permagna agitur. multa sceleratè, multa audaciter, multa improbè fecisti: unum stultissimè, profectò tua sponte, non de Erucii sententia: nihil opus fuit 6 te istic sedere. NEQVE ENIM ACCVSATORE muto, neque teste quisquam utitur eo, qui de accusatoris subsellio surgit. Huc accedit, quòd paullo occultior,

---

1. *Cuicuimodi es T. Roscì, ut ita hunc videar voluisse servare.*) Est à Prisciano qui videatur libro XIII. sed abest, *voluisse*; vulgata, *cujusmodi es Roscì, &c.* Victorii: *cujusque modi es Roscì.*

2. *Quid quæso ejus interesset.*) Avorum xvo cusi, & mss. nostri, *quæso*. Pal. vero primus distinguit: *Quid? quæso ejus interesset?* de quo dijudicent otiosiores.

3. *Malunt esse infamiæ palmas.*) Olim cusi & mss. nostri *infamius*. fortè *infames ejus palmas*.

4. *Et minitatum esse.*) Vetustius editi, item Pall. nostri *meditatum*. S. Victorii *mentatum*.

5. *Utrum is quod dixerit.*) Est à nostris libris tribus, vulgati, *id quod*.

6. *Te istic sedere.*) Est à conjectura Hotomani, vulgata prius, *te ista credere*; neque secus mss. nostri.

occultior, atque tectior vestra ista cupiditas esset. nunc quid est, quòd 1 quisquam ex vobis audire desideret, cùm, quæ facitis, ejusmodi sint, ut ea dedita opera 4 à nobis contra vosmetipsos facere videamini? Age nunc, illa videamus, judices, quæ statim consecuta sunt. Ad Volaterras in castra L. Sullæ mors Sex. Roscii, quatriduo, quo is occisus est, Chrysogono nuntiatur. Quæritur etiam nunc, quis eum nuntium miserit? Nonne perspicuum est, eundem, qui Ameriam? Curat Chrysogonus, ut ejus bona veneant statim; qui non norat hominem, aut rem. At qui ei venit in mentem *prædia concupiscere hominis ignoti*, quem omnino nunquam viderat? Soletis, cùm aliquid hujusce modi auditis, judices, continuò dicere, Necesse est, aliquem dixisse municipem, aut vicinum. ii plerunque indicant: per eos plerique produntur. Hic nihil est, quòd suspicionem hanc putetis. Non enim ego ita disputabo: VERISIMILE EST, Roscios istam rem ad Chrysogonum detulisse. erat enim eis cum Chrysogono jam antea amicitia. nam cùm multos veteres à majoribus Roscii patronos, hospiteque haberent, omnes eos colere, atque observare destiterunt, ac se in Chrysogoni fidem, & clientelam contulerunt. Hæc possum omnia verè dicere: sed in hac causa conjectura nihil opus est. ipsos certò scio non negare, ad hæc bona Chrysogonum accessisse *impulsu suo*. Si eum, qui indicii partem acceperit, oculis cernetis: poteritisne dubitare, judices, qui indicarit? Qui sunt igitur in istis bonis, quibus partem Chrysogonus dederit? duo Roscii? Num quisnam præterea? nemo est, judices. Num ergo dubium est, quin ii obtulerint hanc prædam Chrysogono, qui ab eo *partem prædæ* tulerunt? Age, nunc ex ipsius Chrysogoni judicio Rosciorum factum consideremus. Si nihil in ista pugna, Roscii, quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam à Chrysogono tantis præmiis donabantur? Si nihil aliud fecerunt, nisi rem detulerunt, nonne satis fuit, his *grattas agi*? denique, ut perliberaliter ageretur, honoris aliquid haberi? cur tria prædia tantæ pecuniæ statim Capitoni dantur? cur, quæ reliqua sunt iste Roscius omnia cum Chrysogono communiter possidet? nonne perspicuum est, judices, has manubias Roscii Chrysogonum, re cognita, concessisse? Venit in decem primis legatus in castra Capito. totam vitam, naturam, moresque hominis ex ipsa legatione cognoscite. Nisi intellexeritis, judices, nullum esse *officium*, nullum *jus* tam sanctum, atque integrum, quod non ejus scelus, atque perfidia violarit, & immiserit: virum optimum esse eum judicatote. Impedimento est, quo minus, de his rebus Sulla doceatur: ceterorum legatorum consilia, & voluntatem Chrysogono enuntiat: monet, ut provideat, ne palàm res agatur. ostendit, si sublata sit venditio bonorum, illum pecuniam grandem amissurum, sese capitis periculum aditurum. illum acuere: hos, qui simul erant missi, fallere: illum identidem monere, ut caveret: hisce insidiose spem falsam ostendere: cum illo contra hos inire consilia, *horum consilia illi enuntiare*: cum illo partem suam depacisci: 3 hisce aliqua fretus hora semper omnes aditus, ad Sullam intercludere. Postremò isto hortatore, auctore, intercessore, ad Sullam legati non adierunt: istius fide, ac potius perfidia decepti, id quod ex ipsis cognoscere poteritis, si acusator voluerit testimonium eis denuntiare, *pro re certa spem falsam domum retulerunt*.

In privatis rebus SI QUI REM MANDATAM non modò malitiosius gessisset, sui quæstus, aut commodi causa, verùm etiam negligentius: eum majores summum admisisse dedecus existimabant. itaque mandati constitutum est judicium, non minus turpe, quàm furti. credo propterea, quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operæ nostræ vicaria, *fides amicorum*, supponitur: quam qui lædit, oppugnat omnium commune præsidium: &, quantum in ipso est, *disturbat vitæ societatem*. Non enim possumus omnia per nos agere. alius in alia est re magis utilis. Idcirco amicitiæ comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis, officio simulato, officis, & obstas? recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minimè videtur grave iis, qui minimè ipsi leves sunt. Ergo idcircò turpis hæc culpa est, quòd duas res sanctissimas violat, *amicitiam*, & *fidem* nam neque mandat quisquam ferè, nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. PERDITISSIMI est igitur hominis, simul amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset. Itane est? in minimis rebus, qui mandatum neglexerit, turpissimo judicio condemnetur, necesse est: in re tanta, cùm is, cui fama mortui, fortunæ vivi commendatæ sunt, atque 4 concreditæ, ** ignominia mortuum affecerit; is inter honestos homines, 5 atque adeò inter vivos numerabitur? In minimis, privatisque rebus *etiam negligentia* in crimen mandati, 6 judiciumque infamia revocatur, si propterea quòd, si rectè fiat, illum negligere oporteat, qui mandarit, non illum, qui mandatum receperit: in re tanta, quæ publicè gesta, atque commissa sit, qui non negligentia privatum aliquod comodum læserit, sed perfidia *legationis* ipsius cæremoniam polluerit, maculaq; affecerit: quaris tandem pœna afficietur? aut quo judicio damnabitur? Si hanc ei rem privatim Sex. Roscius mandavisset, ut cum Chrysogono transigeret, atque decideret, inque eam rem fidem suam, siquid opus esse putaret, interponeret: ille, qui sese facturum recepisset: nonne si ex eo negotio tantulum in rem suam convertisset, damnatus per arbitrum, & rem restitueret, & *honestatem omnem amitteret*? Nunc non hanc ei rem Sex. Roscius mandavit, sed, id quod multò gravius est, ipse Sex. Roscius cum fama, vita, bonisque omnibus à decurionibus publicè Roscio mandatus est: & ex eo T. Roscius non paullum nescio quid in rem suam convertit; sed hunc funditus evertit bonis: ipsa tria prædia sibi depactus est: voluntatem decurionum, ac municipum omnium tantidem, quanti fidem suam, fecit. Videte jam porrò cætera, judices, ut intelligatis fingi maleficium nullum posse, quo iste sese non contaminarit. In rebus minoribus *socium fallere turpissimum est*, æqueque turpe, atque illud, de quo antè dixi: neque injuria: propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse, qui cum altero rem comunicavit. Ad cujus igitur fidem confugiet, cùm per ejus fidem lædatur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animadvertenda peccata maximè, quæ difficillimè præcaventur. TECTI ESSE AD ALIENOS possumus: intimi multa apertiora videant, necesse est. socium verò cavere qui possumus? quem etiam si metuimus, jus officii lædimus. Rectè igitur majores eum, qui

1 *Quisquam ex vobis audire*) Lambinus *ex nobis*: præter mss. nostros; è quibus tamen Pal. pr. *quisquam vestrum audire*.

2. *A nobis contra vosmetipsos*.) Sic exemplar. S. Victoris. nam Pall. *à vobis*. quomodo cusi omnes ante Lambinum. Gulielmius libenter removisset litteram *a*. ut fieret, *nobis videamini*.

3. *Hisce aliqua fretus hora*.) Victorii mss. item Pall. *fretum hora*. S. Victoris *fretum ora*. inde lego, *remoram*; *procrastinationem*, ac simile quid. finxit Hotomanus *fretus aura*.

4. *Concredita * * ignominia mortuum affecerit*.) Mss. hæc continuant, tanquam nihil desit; cum videatur requiri alterum membrum.

5. *Atque adeo inter vivos*.) Conjiciebat Hotomanus, *viros*. ego *justos*. sed aliud quid adhuc latet.

6. *Judiciumque infamia revocatur*.) Sic vett. edd. sic plerorumque mss. etiam Pal. pr. nam ceteri nostri *judiciumque in fama*. Paullus Manutius malebat *judiciumque infamia*. Lambinus admisit, *judiciumque infame*; tanquam conjecturam certissimam. Gulielmius divinabat, *judiciumque in familiare vocatur*, hoc est ad arbitrum. Cl. Puteanus levi tractione ac mutatione reponebat; *negligentia mandati in crimen judicium-que infamia vocatur*.

ſocium fefelliſſet, in virorum bonorum numero non putarunt haberi
117. *oportere.* At verò T. Roſcius non unum rei pecuniariæ ſocium fefellit (quod, tametſi grave eſt, tamen aliquo modo poſſe ferri videtur) verùm novem homines honeſtiſſimos, ejuſdem muneris, legationis, officii, mandatorumque ſocios, induxit, decepit, deſtituit, adverſariis tradidit, omni fraude & perfidia fefellit. qui de ejus ſcelere ſuſpicari nihil potuerunt: ſocium officii metuere non debuerunt: ejus malitiam non viderunt: orationi vanæ crediderunt. Itaque nunc illi homines honeſtiſſimi propter iſtius inſidias *parum putantur cauti*, providique fuiſſe. Iſte, qui initio proditor fuit, deinde perfuga: qui primò ſociorum conſilia adverſariis enunciavit: deinde ſocietatem cum ipſis adverſariis coiit, terret etiam nos, ac minatur, tribus prædiis, hoc eſt, *præmiis ſceleris, ornatus.* In ejuſmodi vita, judices, in
118. his tot, tantiſque flagitiis, hoc quoque maleficium, de quo judicium eſt, reperietis. Etenim quærere ita debetis: ubi multa avarè, multa audacter, multa improbè, multa perfidioſe facta videtis, ibi *ſcelus quoque* latere inter illa tot flagitia putatote. Tametſi hoc quidem minimè latet, quod ita promptum, & propoſitum eſt, ut non ex illis maleficiis, quæ in illo conſtat eſſe, hoc intelligatur: verùm ex hoc etiam, 1 ſi quod illorum fortè dubitabitur, convincatur. Quid tandem, quæſo, judices? num aut ille laniſta omnino jam 2 à gladiis receſſiſſe videtur: aut iſte diſcipulus magiſtro tantulum de arte concedere? Par eſt avaritia, ſimilis improbitas, eadem impudentia, gemina audacia. Etenim, quoniam fidem magiſtri cognoſtis, cognoſcite
119. nunc diſcipuli æquitatem. Dixi jam antea, ſæpe numero poſtulatos eſſe ab iſtis duos ſervos in quæſtionem. tu ſemper, T. Roſci, recuſaſti. quæro abs te, iine, qui poſtulabant, indigni erant; qui impetrarent? an iſte non commovebat, pro quo poſtulabant? an res ipſa tibi iniqua videbatur? poſtulabant homines nobiliſſimi, atque integerrimi noſtræ civitatis, quos jam antea nominavi: qui ita vixerunt, taleſque à populo Romano putantur, ut, quidquid dicerent, nemo eſſet, qui non *æquum putaret.* Poſtulabant autem pro homine miſerrimo, atque infeliciſſimo, qui vel ipſe ſeſe in cruciatum dari cuperet, dum de patris morte quæreretur. Res porrò abs te ejuſmodi poſtulabatur, ut nihil intereſſet, utrum eam rem recuſares, an *de maleficio*
120. *confiterere.* Quæ cùm ita ſint, quæro abs te, quam ob cauſam recuſaris. Cùm occiditur Sex. Roſcius, ibidem fuerunt. Servos ipſos, quod ad me attinet, neque arguo, neque purgo. 3 quòd à vobis hoc pugnari video, ne in quæſtionem dentur, *ſuſpicioſum eſt.* quòd verò apud vos ipſos in honore tanto ſunt, profectò neceſſe eſt, ſciant aliquid, quod ſi dixerint, pernicioſum vobis futurum ſit. *In dominos quæri de ſervis iniquum eſt.* Anne quæritur? Sex. enim Roſcius reus eſt. Neque enim, cum de hoc quæritur, vos dominos eſſe dicitis. Cum Chryſogono ſunt. Ita credo: litteris eorum, & urbanitate Chryſogonus ducitur, ut inter ſuos omnium delicliarum, atque *omnium artium puerulos*, ex tot elegantiſſimis familiis lectos, velit hos verſari, homines pænè ope-
121. rarios, ex Amerina diſciplina patrisfamiliæ ruſticani. Non eſt ita profectò, judices: 4 non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum litteras adamarit, aut humanitatem: non, ut rei familiaris negotio diligentiam cognorit eorum, & fidem. eſt quiddam, quod occultatur. quod quo ſtudioſius ab ipſis opprimitur, & abſconditur, *eo magis eminet, & appa-*
122. *ret.* Quid igitur? Chryſogonus ſui maleficii occultandi cauſa quæſtionem de his haberi non vult? minimè, judices. non in omneis arbitror omnia convenire. Ego in Chryſogono, quod ad me attinet, nihil ejuſmodi ſuſpicor: neque hoc mihi nunc primùm in mentem venit dicere. Meminiſtis, me ita diſtribuiſſe initio cauſam, in crimen: cujus tota argumentatio permiſſa Erucio eſt: & in audaciam, cujus partes Roſciis impoſitæ ſunt. quidquid maleficii, ſceleris, cædis erit, proprium id Roſciorum eſſe debebit. nimiam gratiam, potentiamque Chryſogoni, dicimus & nobis obſtare, & perferri nullo modo poſſe: & à vobis, quoniam poteſtas data eſt, non modò infirmari, verùm etiam vindicari oportere. Ego ſic exiſtimo: qui
123. quæri velit ex iis, quos conſtat, cùm cædes facta ſit, affuiſſe, eum cupere verum invenire: qui recuſet, eum profectò, tametſi verbo non audeat, tamen *re ipſa de maleficio ſuo confiteri.* Dixi initio, judices, nolle me plura de iſtorum ſcelere dicere, quàm cauſa poſtularet, ac neceſſitas ipſa cogeret. Nam & multæ res afferri poſſunt, & unaquæque earum multis cum argumentis dici poteſt. Verùm ego, quod invitus, ac neceſſariò facio, neque diu, neque diligenter facere poſſum. quæ præteriri nullo modo poterant, ea leviter, judices, attigi: quæ poſita ſunt in ſuſpicionibus, de quibus ſi cœpero dicere, pluribus verbis ſit diſſerendum, ea veſtris ingeniis, conjecturæque committo. Venio nunc
124. ad illud *nomen aureum* Chryſogoni, ſub quo nomine tota ſocietas ſtatuitur: de quo, judices, neque quomodo dicam, neque quomodo taceam, reperire poſſum. Si enim taceo; vel maximam partem relinquo. ſin autem dico; vereor, ne non ille ſolus (id quod ad me nihil attinet) ſed alii quoque plures læſos ſe eſſe putent. Tametſi ita ſe res habet, ut mihi in communem cauſam ſectorum dicendum nihil magnopere videatur. Hæc enim cauſa nova profectò, & ſingularis eſt. Bonorum Sex. Roſcii emtor eſtur Chryſogonus. Primùm hoc videamus, ejus hominis bona qua ratione venierunt, aut quomodo venire potuerunt? Atque hoc non ita quæram, judices, ut id dicam eſſe *indignum, hominis innocentis bona veniſſe.* Si enim hæc audientur, ac liberè dicentur: non fuit tantus homo Sex. Roſcius in civitate, ut de eo potiſſimùm conqueramur. Verùm hoc ego quæro, qui potuerunt iſta ipſa lege, quæ de proſcriptione eſt, ſive Valeria eſt, ſive Cornelia, (non enim novi, nec ſcio) verùm iſta ipſa lege, bona Sex. Roſcii venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt eſſe, UT EORVM BONA VENEANT, QVI PROSCRIPTI SVNT: quo in numero Sex. Roſcius non eſt: AVT EORVM, QVI IN ADVERSARIORVM PRAESIDIIS OCCISI SVNT. Dum præſidia ulla fuerunt, in Sullæ præſidiis fuit, poſteaquàm ab armis receſſerunt: in ſummo otio rediens à cena, Romæ occiſus eſt. Si lege: bona quoque, lege veniſſe fateor. ſin autem conſtat contra omneis non modò veteres leges, verùm etiam novas, occiſum eſſe: bona quo jure, aut quo
125. modo, aut qua lege venierint, quæro. In quem hoc dicam, quæris, Eruci? non in eum, quem vis, & putas. nam Sullam & oratio mea ab initio, & ipſius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego hæc omnia Chryſogonum feciſſe dico, ut ementiretur, ut malum civem Roſcium fuiſſe fingeret, ut eum apud adverſarios occiſum eſſe diceret, ut hiſce de rebus à legatis Amerinorum doceri L. Sullam paſſus non ſit. Denique etiam illud ſuſpicor, omninò hæc
126. bona non veniſſe: id quod poſtea, ſi per vos, judices, licitum erit, aperietur. Opinor enim eſſe in lege quam ad diem proſcriptiones, venditioneſque fiant: 5 nimirum KALENDAS IVNIAS. Aliquot poſt menſeis & homo occiſus eſt, & bona veniſſe dicuntur. Profectò aut hæc bona in tabulas publicas nulla redierunt, noſque ab iſto nebulone facetiùs eludimur, quàm putamus: aut, ſi redierunt, tabulæ publicæ corruptæ aliqua ratione ſunt. Nam lege quidem,

1. *Si quod illorum forte dubitabitur.*) Mſſ. noſtri, editioneſque antiquæ, *ſi quod de illorum.* forſan, *ſi quæ de illorum.* Gulielmius; quod tamen dudum diſplicuerat Hotomano.

2. *A gladiis receſſiſſe videtur.*) Iidem libri omnes, item cuſi præſide Victorio, *à gladiatore ceſſiſſe*, vel *receſſiſſe.*

3. *Quod à vobis hoc pugnari video.*) Mſſ. noſtri & avorum ſæculo ortæ edd. *à vobis oppugnari.*

4. *Non eſt veriſimile, ut Chryſogonus horum, &c.*) Lambinus abjecit, *veriſimile*, ceu ſpurium, contra libros ſanè ſcriptos cuſoſque.

5. *Nimirum Kalendas Iunias.*) Ita mſſ. noſtri editioneſque primæ, poſteriores, *nimirum ad Kal.* non neceſſario.

quidem, bona venire non potuisse constat. Intelligo, me ante tempus, judices, hæc scrutari, & propemodum errare, qui, cum capiti Sex. Roscii mederi debeam, *reduviam curem*. Non enim laborat de pecunia, non ullius rationem sui commodi ducit: facilè egestatem suam se laturum putat, si hac indigna suspicione, & ficto crimine li-
119 beratus sit. Verùm quæso à vobis, judices, ut hæc pauca, quæ restant, ita audiatis, ut partim me dicere pro me ipso putetis, partim pro Sex. Roscio. Quæ enim mihi ipsi indigna, & intolerabilia videntur, quæque *ad omneis, nisi providemus*, arbitror pertinere: ea pro me ipso, ex animi mei sensu, ac dolore pronuntio. Quæ ad hujus vitæ casum, causamque pertinent, & quid hic pro se dici velit, & qua
120 conditione contentus sit, jam in extrema oratione nostra, judices, audietis. Ego hæc à Chrysogono, mea sponte, remoto Sex. Roscio, quæro. Primùm, quare civis optimi bona venierint: deinde, quare hominis ejus, qui neque proscriptus, 1 neque apud adversarios occisus est, bona venierint, cùm in eos solos lex scripta sit: deinde, quare aliquanto post eam diem venierint, quæ dies in lege præfinita est: deinde, cur tantulo venierint. Quæ omnia si, quemadmodum solent liberti nequam, & improbi facere, *in patronum suum voluerit conferre*; nihil egerit. nemo est
121 enim, qui nesciat, propter magnitudinem rerum multa multos (2 partim connivente) partim imprudente L. Sulla commississe. Placetigitur in his rebus aliquid imprudentia præteriri? non placet, judices: sed necesse est. Etenim si JVPITER OPTIMVS maximus, cujus nutu, & arbitrio cœlum, terra, mariaque reguntur, sæpè ventis vehementioribus, aut immoderatis rempestatibus, aut nimio calore, aut intolerabili frigore hominibus nocuit, urbeis delevit, fruges perdidit: quorum 3 nihil pernicii causa, divino consilio, sed *vi ipsa*, & *magnitudine rerum*, factum putamus: at contra, commoda, quibus utimur: lucemque qua fruimur: spiritumque, quem ducimus, ab eo nobis dari, atque impertiri videmus: quid miramur, L. Sullam, cùm solus remp. regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, *aliqua animad vertere non potuisse?* nisi hoc
122 mirum est, quod vis divina assequi non possit, si id mens humana adepta non sit. Verùm, ut hæc missa faciam, quæ jam facta sunt: ex iis quæ nunc maximè fiunt, nonne quivis potest intelligere, omnium architectum, & machinatorem unum esse Chrysogonum, qui Sex. Roscii nomen deferendum curavit? hoc judicium, cujus honoris causa accusare se dixit Erucius?

DESVNT NON PAVCA.

aptam, & ratione dispositam se habere existimant, qui in Salentinis, aut in Brutiis habent, unde vix ter in anno au-
123 dire nuntium possint. alter tibi descendit de palatio, & ædibus suis: habet *animi relaxandi causa rus amœnum*, & suburbanum, plura præterea prædia, neque tamen ullum, nisi præclarum, & propinquum: domus referta vasis Corinthiis, & Deliacis, in quibus est 4 authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, 5 ut, qui prætereuntes pretium enumerari audiebant, *fundum venire* arbitrarentur. Quid præterea cælati argenti? quid stragulæ vestis? quid pictarum tabularum? quid signorum? quid marmoris apud illum putatis esse? tantum scilicet, quantum è multis, splendidisque familiis in turba, & rapinis coacervari una in domo potuit. Familiam verò quantam, & 124
quàm variis cum artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce arteis vulgareis, coquos, pistores, lecticarios. *animi & aurium causa* tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum, & nervorum, & tibiarum, nocturnisq; conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quos sumtus quotidianos, quas effusiones fieri putatis? quæ verò convivia honesta, credo, in ejusmodi domo: si domus hæc habenda est potius, quàm *officina nequitiæ*, & diversorium flagitiorum omnium. Ipse verò quemadmodum composito & delibuto 125
capillo passim, per forum volitet cum magna caterva togatorum, videtis, judices: ut omneis despiciat, *hominem præ se neminem putet*, ut se solum beatum, solum potentem putet. Quæ verò efficiat, & quæ conetur, si velim commemorare, vereor, judices, ne quis imperitior existimet, me causam nobilitatis victoriamq; voluisse lædere: tametsi meo jure possum, si quid in hac parte mihi non placeat, vituperare. Non enim vereor, ne quis alienum me animum habuisse à causa nobilitatis existimet. Sciunt ii, qui me norunt, me 126
pro illa tenui infirmaque parte, posteaquàm id, quod maximè volui, fieri non potuit, *ut componeretur*: id maximè defendisse, ut ii vincerent, qui vicerunt. Quis enim erat, qui non videret, humilitatem cum dignitate de amplitudine contendere? quo in certamine perditi civis erat, non se ad eos jungere, quibus incolumibus, & *domi* dignitas, & *foris* auctoritas retineretur. Quæ perfecta esse, & suum cuique honorem, & gradum redditum, gaudeo, judices, vehementerque lætor: eaque omnia deorum voluntate, studio populi Romani, consilio, & imperio, & felicitate L. Sullæ, gesta esse intelligo. Quòd animadversum est in eos, qui 127
contrà omni ratione pugnarunt: non debeo reprehendere. quòd viris fortibus, quorum opera eximia in rebus gerendis exstitit, *honos habitus est*; laudo. quæ ut fierent, idcircò pugnarum esse arbitror, meque in eo studio partium fuisse confiteor. Sin autem id actum est, & idcirco arma sumta sunt, ut homines postremi, pecuniis alienis locupletarentur, & in fortunas uniuscujusque impetum facerent, & id non modò re prohibere non licet: sed ne verbis quidem vituperare; tum verò in isto bello non recreatus, neque restitutus, sed *subactus oppressusq;* populus Romanus est. Ve- 128
rùm longè aliter est. nihil horum est, judices. non modò non lædetur causa nobilitatis, si istis hominibus resistetis: verùm etiam ornabitur. Etenim qui hæc vituperare volunt, Chrysogonum tamen posse queruntur: qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Ac jam nihil est, quòd quisquam aut tam stultus, aut tam improbus sit, qui dicat, VELLEM QVIDEM LICERET: HOC DIXISSEM: Dicas licet. HOC FECISSEM: Facias licet: nemo prohibet. HOC DECREVISSEM: Decerne modò rectè: omnes approbabunt. HOC IVDICASSEM: Laudabunt omnes, si 129
rectè & ordine judicaris. Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquàm magistratus creavit, legesq; constituit, sua cuique procuratio, auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt: in perpetuum poterunt obtinere. sin has cædeis, & rapinas, & hos tantos, tamque profusos sumtus aut facient, aut approbabunt: nolo in eos gravius quidquam, ne omnis quidem causa dicere: unum hoc dico: *nostri isti nobiles, nisi vigilantes, & boni, & fortes, & misericordes erunt: iis hominibus, in quibus hæc erunt, ornamenta sua concedam necesse est.* Quapropter desinant aliquando dicere, malè aliquem 140
locutum esse; si quis verè ac liberè locutus sit: desinant

1. *Neque apud adversarios occisus, neque proscriptus est.*) Illud *neque proscriptus*, abest nostris codd. & edd. vett. nescio an exstiterit in Vrsinianis. loquitur enim ambiguè.

2. *Partim connivente.*) Binæ hæ voces non sunt in mss. nostris aut edd. veterrimis. & non videntur auctoris.

3. *Nihil, pernicii causa.*) Sic ingerunt Critici, è Gellii libro IX. cap. 14. veruntamen cusi & mss. nostri *pernicie*, non etiam malè.

4. *Authepsa illa.*) Sic omnes libri; denique verbum restituendum, ex mss. Palatinis, Lampsidii Helagabalo cap. 19. *Primus deinde authepsas argenteas habuit.*

5. *Ut qui prætereuntes pretium enumerari, &c.*) Pal. pr. *ut quidam prætereuntes qui id pretium enumerari* S. Victoris, *ut qui prætereuntes quid pracunum numerare.* forte, *ut quidem prætereuntes qui id præconi adnumerari.*

suam causam cum Chrysogono communicare : desinant, si ille lætius sit, de se aliquid detractum arbitrari : videant ne turpe, miserumque sit, eos, qui equestrem splendorem pati non potuerunt, *servi* nequissimi dominationem ferre posse. Quæ quidem dominatio, judices, in aliis rebus antea versabatur : nunc verò 1 quam viam munitet, quod iter affectet, videtis. ad fidem, ad jusjurandum, ad judicia vestra, ad id, quod solum propè in civitate sincerum, sanctumque restat. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus ? hìc etiam potens esse vult ? ô rem miseram atque acerbam ! Neque mehercules hoc indignè fero, quòd vereat, ne quid possit : verùm quòd *ausus* est, 2 quòd *speravit*, sese apud apud taleis viros aliquid ad perniciem esse innocentis, idipsum queror. Idcircone 3 experrecta *nobilitas*, armis, atque ferro rempub. recuperavit, ut ad libidinem suam liberti, *servulique nobilium*, bona, fortunas vestras, nostrasque vexare possent ? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim : fateor insanisse, qui cum illis senserim. tametsi inermis, judices, sensi. Sin autem victoria nobilium *ornamento, atque emolumento respublicæ, populoque Romano* debet esse : tum verò optimo, & nobilissimo cuique meam orationem gratissimam esse oportet. Quòd si quis est, qui & se, & causam lædi putet, cùm Chrysogonus vituperetur : is causam ignorat : se ipsum propè non novit. Causa enim splendidior fiet, si nequissimo cuique resistetur. Ille improbissimus Chrysogoni fautor, qui sibi cum illo rationem communicatam putat, lædituri, cùm ab hoc splendore causæ separatur. Verùm hæc omnis oratio (ut jam antè dixi) mea est : qua me uti resp. & dolor meus & istorum injuria coëgit. Sed Roscius horum nil indignum putat : neminem accusat : nihil de suo patrimonio queritur : putat homo imperitus morum, agricola & rusticus, ista omnia, quæ vos per Sullam gesta esse dicitis, *more, lege, jure gentium facta* : culpa liberatus, & crimine nefario solutus cupit à vobis discedere. Si hac indigna suspicione careat, animo æquo se carere suis omnibus commodis dicit. rogat, oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit : si nulla in re te fraudavit : si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, appendit : si vestitum, quo ipse tectus erat, 4 anulumque de digito suum tibi tradidit : si ex omnibus rebus se ipsum nudum, neque præterea quidquam excepit : ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus 5 vitam in egestate degere. Prædia mea tu possides : ego aliena misericordia vivo : concedo : & quod *animus æquus est*, & quia necesse est, mea domus tibi patet, mihi clausa est : fero. familia mea maxima uteris, ego servum habeo nullum : patior, & ferendum puto. Quid vis amplius ? quid insequeris ? quid oppugnas ? qua in re tuam voluntatem lædi à me putas ? ubi tuis commodis officio ? quid tibi obsto ? *si spoliorum causa* vis hominem occidere, spoliasti. Quid quæris amplius ? Si inimicitiarum : quæ sunt tibi inimicitiæ cum eo, cujus ante prædia possedisti, quàm ipsum cognosti ? Sin metuis : ab eo ne aliquid metuis, quem vides ipsum ab sese tam atrocem injuriam propulsare non posse ? Sin, quòd bona, quæ Roscii fuerunt, tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere : nonne ostendis id te vereri, quod præter ceteros *tu* metuere non debeas nequando, *liberis proscriptorum bona patria reddantur* ? 6 Facis injuriam, Chrysogone, si majorem spem emtionis tuæ in hujus exitio ponis, quàm in his rebus, quas L. Sulla gesit. Quòd si tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate affici velis : si tibi omnia sua, præter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, 7 ne monumenti quidem causa, reservavit : per deos immortaleis, quæ ista tanta crudelitas est ? quæ tam fera, immanisque natura ? QVIS VMQVAM PRAEDO fuit tam nefarius : quis pirata tam barbarus, ut, cùm integram prædam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet ? Scis hunc nihil habere, nihil audere nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse : & tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes, neq; odisse debes, nec quidquam habere jam reliqui vides, quod ei detrahere possis : nisi hoc indignum putas, quòd vestitum sedere in judicio vides : quem tu è patrimonio, tamquam è naufragio, nudum expulisti. Quasi verò nescias, hunc & ali, & vestiri è Cæcilia, Baleatici filia, Nepotis sorore, spectatissima fœmina : quæ cùm patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet : tamen, cùm esset mulier, virtute perfecit, ut, quanto *honore ipsa ex illorum dignitate afficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet*. An quòd diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur ? Mihi crede, si pro patris ejus hospitiis, & gratia, vellent omnes hujus hospites adesse, & auderent liberè defendere : satis copiosè defenderetur. sin autem pro magnitudine injuriæ, proque eo, quòd 8 *summa resp, in hujus periculo sentatur*, hæc omnes vindicarent : consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sanè, ut molestè ferre adversarii debeant, neque ut se potentia superati putent. Quæ domi gerenda sunt, ea per Cæciliam transigun-
tur. fori, judiciique rationem Messalla, ut videtis, judices, suscepit. qui si jam satis ætatis, atque roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est ætas, & *pudor, qui ornat ætatem* : causam mihi tradidit, quem sua causa cupere, ac debere intelligebat. ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia, perfecit, ut Sex. Roscii vita, erepta de manibus sectorum, sententiis judicum permitteretur. Nimirum, judices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit : hæc acta res est, uti nobiles restituerentur in civitatem, qui hoc facerent, quod facere Messallam videtis : qui caput innocentis defenderent : qui injuriæ resisterent : qui, *quantum possent, 9 in salute alterius, quàm in exitio, mallent ostendere*. Quod si omnes, qui eodem loco nati sunt, facerent : & respublica ex illis, & ipsi ex invidia minus laborarent. Verùm si à Chrysogono, judices, non impetramus, ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat : si ille adduci non potest, ut cùm ademerit nobis omnia, quæ nostra erant propria, ne lucem quoque hanc, quæ communis est, eripere cupiat : si non satis habet avaritiam suam pecunia expiere, nisi etiam crudelitate sanguinis perlitus sit : unum perfugium, judices, una spes reliqua est Sex. 10 Roscio, eadem, quæ reip. vestra prisitina bonitas, & misericordia : quæ si manet, salvi etiam nunc esse possumus. sin ea crudelitas, quæ hoc tempore

in

1. *Quam viam munitet, quod iter affectet.*] Sic mss. & antiquitus cusi. recentius, *quo iter*. videntur esse verba alicujus poëtæ. nam pedes aperte apparent Trochaici versus,

Quam viam
Munitet, quod iter affectet.

2. *Quod speravit sese apud tales viros aliquid ad perniciem posse innocentis.*] Vox *posse* restat solùm in Pal. pr. hoc posito, *viros posse aliquid ad perniciem*. at enim ceteri duo, item S. Victoris, nec non exoletæ, eam non agnoscunt. & poterat abesse, dummodo & *sese* mutaretur *in ipse*.

3. *Experrecta nobilitas.*] Mss. nostri & olim editi *exspectata nobil.*

4. *Annulumque de digito suum sibi tradidit.*] Ausus sum sequi Paullum & Aldum Manutios, admissâ conjecturâ Lambini ; quod è vulgata nihil boni succi exprimerem. nam *os prodire*, parasitorum tantum, aut eorum quos non nomino.

5. *Vitam in egestate degere.*] S. Victoris liber, Pal. prim. & tert. *egestatem*, quod Gulielmio displicebat.

6. *Facis injuriam Chrysogone.*] Malè hæc voces transposuit Lambinus. non est formula leniter objurgantis peccantem.

7. *Ne monumenti quidem causa reservavit.*] S. Vict. cod. *causa dare servavit*, quod & in Pal. oct. nam tert. *clare servavit*. pr. *clam reservavit*.

8. *Summa respubl. in hujus periculo sentatur.*] Reduxi quod erat in scriptis nostris & edd. annorum centum & triginta. vulgata enim exinde *respubl.*

9. *In salute alterius.*] Annotarat Gulielmius, non negligendam S. Victoris scripturam *in salutem*, & ste quoque Pal. pr.

10. *Roscio eadem quæ resp. vestra &c.*] Nescio an sequi possim lectionem Pall. & olim cusorum *Roscio, eademque Resp. vestra &c.*

Lio

1 in republ. versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profectò non potest) duriores, acerbioresque reddidit: actum est, judices: *inter feras satius est ætatem degere, quàm*
151. *in hac tanta immanitate versari.* Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac sicarii jugulare non potuissent? Solent hoc *boni imperatores* facere, cùm prælium committunt, ut in eo loco, quò fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emtores, vos hic, taleis viros, sedere, qui excipiatis eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, judices, ut hoc, quod majores CONSILIVM PVBLICVM vocari voluerunt,
152. præsidium sectorum existimetur. An verò, judices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in vestro jurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quæri? dubium est, ad quem maleficium petineat, cùm videatis in altera parte sectorem, inimicum, sicarium, eundemque accusatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modò *culpa* nulla, sed ne *suspicio* quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio, nisi quòd patris bona venierunt?
153. Quòd si id vos suscipitis, 2 & eadem in re operam vestram profitemini: si idcircò sedetis, ut ad vos adducantur eorum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortaleis, judices, ne nova, & multo crudelior per vos *proscriptio* instaurata esse videatur. Illam priorem, quæ facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluit, ne quid acriùs, quàm more majorum comparatum est, *publico consilio* factum videretur. Hanc verò, quæ ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc judicio, à vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortaleis, quem in locum reipubl. perventuram putetis. Homines sapienteis, & 154.
ista auctoritate, & potestate præditos, qua vos estis, ex quibus rebus maximè respubl. laborat: iis maximè mederi convenit. Vestrum nemo est quin intelligat, populum Romanum, qui *quondam in hostium lenissimus* existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, judices, hanc pati nolite diutius in hac republ. versari: quæ non modò id habet in se mali, quòd tot civeis atrocissimè sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam *consuetudine incommodorum.* Nam CVM OMNIBVS horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
Q. ROSCIO COMOEDO,
ORATIO TERTIA.

Multa, quæ desunt, quærenda.

SYNOPSIS.

Quæstio *An Roscio, Fannius aliquid deberet ex societate restipulatione Roscii? repromissione Fannii?* Actor *Fannius.* Patronus Fannii *P. Saturius:* Reus *Sext. Roscius Comœdus.* Patronus Roscii *Cicero;* Judex *C. Calpurnius Piso. adsessor M. Terpenna vir consularis:* Acta *in Comitio anno Ciceronis* 31. *urbis* 677.

malitiam naturæ, crederetur. Is scilicet vir optimus, & singulari fide 1 præditus, qui suo judicio, tabulis suis, testibus uti conatur. Solent ferè dicere qui per tabulas 2 hominis honesti pecuniam expensam tulerunt: *Egone talem virum corrumpere potui, ne mea causa falsum in codicem referret?* Exspecto, quàm mox Chærea hac oratione utatur: Egone hanc manum, plenam perfidiæ, & hos digitos meos impellere potui, ut 3 falsum perscriberent nomen? Quòd si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit
2. in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit. Cur potius 4 illius, quàm hujus, credetur? Scripsisset ille, si non jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum TVRPE EST scribere, quod non debeatur: sic improbum est, non referre, quod debeas. æquè enim tabulæ condemnantur ejus, qui verum non retulit: & ejus, qui falsum perscripsit. Sed ego copia, & facultate causæ confisus, vide quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti, & expensi protert suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quò minùs secundum illum judicetis, non recuso. Quis hoc *frater fra-*3.
tri, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius, profer. quod tibi

1. *In republica versata est.*) Idem codd. item Pal. tert. & editi olim, *in remp. versata.* quod arbitrabatur Gulielmius dictum, *ut versum in remp.* Vrsini liber *in rep. grassata.*

4. *Et eadem in re operam vestram.*) Sic quidem editi. sed mss. nostri, aut *eadem res* aut *eandem rem.* unde facit Gulielmius, *& eam ad rem.*

1. *Præditus, in suo judicio.*) Hæc est lectio Palatini, & editionum veterum, invenitque in suis scriptis Hotomanus. vulgata, *præditus, qui quæ judicio.*

2. *Hominis honesti pecuniam, &c.*) Locus non sanus; nam Palatini, *homines ..... pecuniam.* edd. vett. *homines ..... citi pecuniam.*

3. *Falsum perscriberent nomen.*) Idem libri, *perscriberem.*

4. *Illius quam hujus credetur? scripsisset ille, si non, &c.*) Idem, *credetur scripsisse? Ille si &c.* Lamb. interposuit, *hujus tabulis creditur?*

fuerit persuasum, huic erit persuasum: quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum. 1 Paullo antè à M. Perpenna, P. Saturii tabulas poscebamus: nunc tuas, C. Fanni Chærea, sõlius flagitamus, &, quo minùs secundùm eas
4 his detur, non recusamus. Quid ita non profers? non conficit tabulas? Immò diligentissimè, Non refert parva nomina in codices? Immò omneis summas. Leve, & tenue hoc nomen? H-S. CCCIↃↃↃ sunt. quomodo tibi tanta pecunia extraordinaria jacet? quomodo H-S. CCCIↃↃↃ in codice accepti & expensi non sunt? Pro dii immortales! essene quemquam 2 tanta audacia præditum, qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id petere audeat? quod in codicem injuratus referre noluit, id jurare in litem non dubitet? QVOD SIBI probare non possit, id per-
5 suadere alteri conetur? Nimium citò ait me indignari de tabulis: non habere se hoc nomen in codice accepti, & expensi relatum confitetur; sed in adversariis patere contendit. Usque eone te diligis, & magnificè circumspicis, ut pecuniam non ex tuis tabulis, sed ex adversariis petas? suum codicem testis loco recitare, *arrogantia est*. suarum perscriptionum, & liturarum adversaria proferre non
6 *amentia* est? Quòd si eandem vim, diligentiam, auctoritatemque habent adversaria, quam tabulæ: quid attinet codicem instituere? conscribere? ordinem conservare? memoriæ tradere litterarum vetustatem? Sed si, quòd *adversariis nihil creditum*, idcircò codicem scribere instituimus; quod etiam *apud omnes* leve, & infirmum est, id *apud*
7 *judicem* grave, & sanctum esse ducetur? Quid est, quòd negligenter scribamus adversaria? quid est, quòd diligenter conficiamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ sunt æternæ: hæc delentur statim, illæ servantur sanctè: hæc parvi temporis memoriam, illæ perpetuæ existimationis fidem & religionem amplectuntur 3 hæc sunt dejecta, illæ in ordinem confectæ. Itaque adversaria in judicium protulit nemo: codicem protulit; tabulas recitavit. Tu, C. Piso, tali fide, virtute, gravitate, auctoritate ornatus, ex adversariis pecuniam petere non auderes.
8 Ego, quæ *clara* sunt *consuetudine*, diutius dicere non debeo: illud verò, quod ad rem vehementer pertinet, quæro: quàm pridem hoc nomen, Fanni, in adversaria retulisti? Erubescit: quid respondeat, nescit: quid fingat ex templò, non habet. Sunt duo menses jam, dices. Tamen 5 in codicem acceptum & expensum referri debuit. Amplius sunt sex menses. Cur tamdiu jacet hoc nomen in adversariis? Quid si tandem ampliùs triennium est? quomodo cùm omnes, qui tabulas conficiant, menstruas pænè rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen triennium am-
9 plius in adversariis jacere pateris. Utrum cetera nomina in codicem accepti & expensi digesta habes, an non? Si non: quomodo tabulas conficis? si etiam: quamobrem, cùm cetera nomina in ordinem referebas, hoc nomen triennio amplius, quod erat *in primis magnum*, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri, debere Roscium. Cur scribebas? Rogatus eras, ne referres. Cur in adversariis scriptum habebas? Sed hæc quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satisfacere non possum, nisi à C. Fannio ipso testimonium sumo, hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est, quod conor, difficile est, quod polliceor, nisi eundem & *adversarium*, & *testem* habuerit Roscius, nolo vincat. Pecunia tibi debebatur certa, quæ nunc petitur
10 per judicem: in qua legitimæ partis sponsio facta est. Hic tu si amplius H-S. nummo petisti, quàm tibi debitum est, causam perdidisti: propterea quòd aliud est judicium, aliud arbitrium. JVDICIVM est pecuniæ certæ: ARBITRIVM incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus, aut amittamus; ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. Ejus rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in judicio? directum, asperum, simplex. 6 SI PARET H-S IↃↃↃ. DARI OPORTERE. Hic, nisi planum facit, H-S IↃↃↃ. ad libellam sibi
11 deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum, 7 QVANTVM AEQVIVS, ET MELIVS, IDDARI. Ille tamen confitetur plus se petere, quàm debeatur: sed satis, superque habere dicit, quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque alter causæ confidit: alter diffidit. Quæ cùm ita sint; quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis H-S IↃↃↃ. de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumseris, quantum æquius & melius sit, dari, repromittive, si pareret, Quis in hanc rem fuit arbiter? Utinam is quidem Romæ esset! Romæ est. 8 Jam utinam adesset in judicio! Adest. Utinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum, & judicem sumebas? eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? QVIS VMQVAM ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? nemo. quantum enim æquius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad judicem venisti. Ceteri cùm ad judicem *causam*
12 *labefactari* animadvertunt, ad arbitrum confugiunt: hic ab arbitro ad judicem venire est ausus. qui cùm 9 de hac pecunia, de tabularum fide arbitrum sumsit: judicavit, sibi pecuniam non deberi. Jam duæ partes causæ sunt confectæ: 10 adnumerasse sese negat: expensum tulisse non dicit, cùm tabulas non recitat. reliquum est, ut stipulatum se esse dicat. præterea enim, quemadmodum *certam pecuniam* petere possit, non reperio. Stipulatus es? ubi? quo die? quo tempore? quo præsente? quis spopondisse me dicit? nemo. Hic ego ti finem tàciam dicendi, satis fi-
14 dei & diligentiæ meæ, satis causæ & controversiæ, satis formulæ, & sponsioni, satis etiam judici feciſſe videar, cur secundum Roscium judicari debeat. Pecunia petita est certa: cum tertia parte sponsio facta est. Hæc pecunia necesse est, aut data, aut expensa lata, aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur. expensam latam non esse, codices Fannii confirmant. stipulatam non esse *tacitumitas testium* concedit. Quid ergo est? 11 quod & reus is est, cui
15 & *pecunia levissima*, & *existimatio sanctissima* fuit semper: & judex

1. *Paullò ante M. Perpenna P. Saturii tabulas.*) Iidem, *Paullò ante M. Perpenna, P. Saturii &c.* quod placebat Turnebo libro XXIX. cap. 36. Hotomanus annotavit tale quid reponendum, *Paullò ante, M. Piso, M. Perperna, argentarii tabulas pese.*

2. *Tanta audacia præditum.*) Gulielmius putabat vocem postremam ex adnotamento Scholiastis. is ad hanc orationem nullum habuit librum manu scriptum: ego unum tantum.

3. *Hæc sunt dejecta.*) Forsan *dejecta*, annotatum Gulielmio. Dubitat Hotomanus num scribendum sit *dirjecta, illa in ordinem conjecta.*

4. *Asseritatis ornatus.*) Deleri posse illud *ornatus* putabat Gulielmius, librarii scilicet adnotamentum.

5. *In codicem acceptum & expensum referri debuit.*) Pal. non agnoscit verbum *referri*. ejus loco est in editione vetustissima *esse*: unde fieri commodè queat, *accepium & expensum isse debuit*, ut & conjecerat Gulielmius noster. hodie fere legitur, *in cod. accepti & expensi referri debuit*, quod est conjectura Hotomani, item Turnebi.

6. *Si paret H-S. IↃↃↃ. dari oportere, &c.*) Quod repræsentavimus, est quasi lectio communis; sicque laudavit Brissonius libro v. de Formulis. sed longè ab his abit editio vetus, item Palatinus noster. *Si pateret H-S. IↃↃↃ. dari. Hic nisi &c. quanto æquius melius, id clarius.* at Manutii præferantur *Si paret H-S. IↃↃↃ. deberi. Hic nisi &c. quantum æquius melius sit dari.*

7. *Quantum æquius & melius.*) Pal. & ed. antiqua, *quanto.* moxque eadem *peteret*, pro quo Victorianæ *peteres*. Manutiana *pateret*. nostra *pareret*.

8. *Jam utinam adesset.*) Pal. & ed. vetus, *Nam utinam.* Adsentior Turnebo delendam illam syllabam arbitranti.

9. *De hac pecunia, de tabularum fide.*) Non repetitur illud *de*, in Pal. & vet. ed. meo animo bene.

10. *Adnumerasse sese negat.*) Ita nunc omnes fere excusi; quod manavit à conjectura Joach. Camerarii. priores enim *adnuisse*, ut & Pal. noster.

11. *Quod & reus is est.*) Est ab editione veteri Rob. Stephani, recepitque & Lambinus & Manutius. antea cusi, & Pal. *quod & reus ejus est*

Judex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quàm secundùm nos judicare velimus: advocatio ea est, quam propter eximium splendorem, ut judicem unum vereri debeamus: perinde ac si in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa & comprehensa sint. perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad judicem, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoriæ, hæc bonæ existimationis causa, compa-
16. rata. pecuniam petis, Fanni, à Roscio: quam? dic audacter, & apertè. Utrùm quæ tibi ex societate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promissa sit, & ostentata? quorum alterum est gravius, & odiosius: alterum, levius & facilius. Quæ *ex societate* debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neq; negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata judicia summæ existimationis, & pænè dicam capitis, tria hæc sunt, fiduciæ, tutelæ, societatis. ÆQVE enim PERFIDIOSVM ET NEFARIVM EST, fidem frangere, quæ continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & socium fallere, qui se in negotio
17. conjunxit. Quæ cùm ita sint, qui sit, qui socium fraudarit, & fefellerit, consideremus. dabit enim nobis jam tacitè *vita acta* in alterutram partem firmum & grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? NONNE VT IGNIS IN AQVAM conjectus, continuò restinguitur, & refrigeratur: 1 sic refervens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collocatum, statim concidit, & exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quàm artis: 2 plus veritatis, quam disciplinæ possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histrionem esse arbitratur: qui ita dignissimus est scena propter artificium ut dignissimus sit curia propter *abstinentiam*.
18. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi 3 purior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne quotiescunque in causa in nomen hujus incidisti, toties hunc & *virum bonum* esse dixisti, & *honoris causa appellasti*? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit.
19. Qua in re mihi ridiculè es visus esse inconstans, qui eundem & lædere, & laudares: & virum optimum, & hominem improbissimum esse diceres. eundem tu & honoris causa appellabas, & virum primarium esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor *laudem veritati* tribuebas, *crimen gratia* concedebas: de hoc, ut existimabas, prædicabas: Chæreæ arbitratu causam agebas. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus, animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum dementem, divitem, inermem nactus esset, qui experiri non posset? ta-
20. men incredibile esset. Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chær· in Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, 4 qui nostis, *vitam inter se utriusque conferte*: qui non nostis, faciem utriusque considerate. nonne ipsum caput, & supercilia illa penitùs abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (si quam conjecturam afferr hominibus *tacita corporis figura*) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite, & supercilliis semper est rasis, ne ullum pilum viri boni habere dicatur, cujus personam præclarè Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei pars gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum, & perjurissimum lenonem cùm agit, agit Chæream. persona illa lutulenta, impura, invisa, in hujus moribus, natura, vitaque est expressa. Qui quamobrem Roscium similem sui in fraude & malitia existimarit, ꝑ nihil videtur: nisi fortè, quòd præclarè hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. Quamobrem etiam, atque etiam considera, 21. C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. *Roscius Fannium*. Quid est hoc, probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum. Incredibile est, quemadmodum si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur. & Fannium per malitiam feciſſe, & Roscium per imprudentiam decepſum esse. sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, & Roscium quidquam per avaritiam appetisse, & Fannium 6 quidquam per se *bonitate amisisse*. Principia sunt hujusmodi. 22. spectemus reliqua. H S. IↃↃↃ Qu. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H S. IↃↃↃ. Video: sed tamen cur ipsa H·S. IↃↃↃ. tam vehementer concupierit, quæro. nam tibi, M. Perpenna, C. Piso, 7 certè tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint causam requiro. Egebat? Immò locuples erat. Debebat? Immò in suis numis versabatur. Avarus erat? Immò etiam, *antequàm locuples, semper liberalissimus*, munificentissimusque fuit. Prô deûm, hominumque fidem! 8 qui H S. CCCIↃↃↃ. 23. CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ. quæstus facere noluit (nam certe H S. CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ merere & potuit, & debuit, si potest Dionysia H S. CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ merere) is per summam fraudem, & malitiam, & perfidiam H·S. IↃↃↃ. appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honesta, hæc sordida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria, hæc in causa, & in judicio collocata. Decem his annis proximis H·S. sexagies honestissimè consequi potuit: noluit. *laborem quæstus recepit; quæstum laboris rejecit*. populo Romano adhuc servire non destitit: sibi servire jampridem destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? 9 & si hos quæstus reci- 24. pere posses, non eodem tempore & gestum, & animam ageres? Dic nunc te 10. ab Roscio H S. IↃↃↃ. circumscriptum esse, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter *inertiam laboris*, sed propter *magnificentiam liberalitatis* repudiarit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certò scio? Fraudabatne in societate Roscius. Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno dolore, in-

1. *Sic referens falsum crimen.*) Forsan *referens*, annotavit Gulielmius. Lambinus illud *referens* totum omisit, quod tamen in omnium libris.

2. *Plus veritatis quàm disciplinæ,*) Idem Gulielmius conjiciebat, *plus severitatis*; non necessario.

3. *Purior, pudentior, humanior, &c.*) Sic vett. edd· & Pal. Lambinus *prudentior*. Brutus omisit totam vocem, credo quod non assequeretur ejus vim.

4. *Qui nostis, vitam &c.*) Conjicit Hotomanus, *qui utrumque nostis*, quod ceu genuinum statim arripuit Aldus Nepos; præter libros atque rationem.

5. *Nihil videtur.*) Deesse putabat, *causa*, aut simile quid Gulielmius. Edd. vett. & Pal. habent, *mihi videtur*. Turnebus reponebat è libris *non mihi videtur*.

6. *Quidquam per se bonitate amisisse.*) Lambinus & Aldus Nepos, *per suam bonitatem*, non à libris tamen, sed conjecturâ Hotomani aut Turnebi.

7. *Certè tanti non fuissent.*) Ita tequirit sententia, placebatque Turnebo lib. XXIX. cap. 36. ut & mox *fuerint*. vulgati tamen omnes & Pal. *fuisset*, item *furit*, quod etiam habet quo se tueatur.

8. *Qui* H-S CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ *quæstus, &c.*) Budæus lib. III. de Asse, quod invenisset in retrò vulgatis, *qui* H-S CCCLIII CCCLIII CCCLIII, legendum putabat, CCC.M. & tanquam ea littera facilè degenerare queat in III. & verum est. sed ego in mss. nostris, item antiquitus cusis, nunquam reperi numeros centenarios inversos, neque adeò I in medio lunularum illarum, sed semper expressum per I. & L.

9. *Et si hos quæstus recipere.*) Est item à Turnebo. nam Pal. & edd. vett. *sed si hos quæstus recipere*. Lambinus, *reficere*.

10. *Ab Roscio* H-S IↃↃↃ) Heic quoque habet & Pal. & ed. vet. *ab Roscio* H-S LIII; ut & capite decimo infra.

commodo, calamitate, injuria, publicæ à prætore formulæ,
25 ad quas *privata lis* accommodatur. Quæ cum ita sint 1 cur
non arbitrum pro socio adegeris Q. Roscium, quæro.
Formulam non noras? Notissima erat. Judicio gravi experiri nolebas? Quid ita? propter *familiaritatem veterem*? cur
ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? 2 Propter magnitudinem criminis? Itane verò? quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de ea re 3 proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de ea re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tametsi jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quo tu tempore illa formula uti noluisti,
nihil hunc in societatem 4 fraudis fecisse ostendisti. Fecit
pactionem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas?
26 Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum. non petiit. Dic pactionem fecisse, ut absolveretur. non pepigit. Quære, quare sit absolutus. quòd erat summa *innocentia*, & integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultrò Roscii: satis fecisti: quod temere commisisses, 5 in judicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret: te affuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. judex hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis, ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. pactionem enim, inquit, mecum fecerat. Idcircò videlicet ne condemnaretur. Quid erat causæ, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: fur-
27 tum erat apertum. Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum exspectatione veteris histrionis exponere societatem. Panurgus, inquit, fuit Fannii. is fuit ei cum Roscio communis. Hic primùm questus est non leviter Saturius, communem factum esse *gratis* cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, & dissolutus, & bonitate affluens Fannius Roscio?
28 Sic puto. Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Saturi, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? *corpus*. Quid Roscii? *disciplina*. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat HS. IↃↃↃ. ex qua parte erat Roscii, amplius erat HS. CCCIↃↃↃ. Nemo enim illum *ex trunco corporis spectabat*, sed ex artificio comico æstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duode cim æris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se
29 non minus HS. CCCIↃↃↃ. O societatem 6 captiosam, & indignam! ubi alter, HS. IↃↃↃ. alter CCCIↃↃↃ. quod sit, in societatem affert: nisi idcirco molestè pateris, quod HS. IↃↃↃ. tu ex arca proferebas, HS. CCCIↃↃↃ. ex disciplina, ex artificio Roscius promebat. Quam enim rem, & exspectationem, quod studium, & quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quòd Roscii fuit discipulus: qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum, & perfectum existimabant. SIC EST VUL-
30 GUS: ex veritate pauca, ex opinione multa æstimat. Quid sciret ille, perpauci animadvertebant, ubi didicisset omnes quærebant. nihil ab hoc pravum, & perversum produci posse arbitrabantur. Si veniret ab Statilio, tametsi artificio Roscium superaret, adspicere nemo posset. nemo enim, sicut *ex improbo patre probum filium nasci*, sic ex pessimo histrione bonum comœdum fieri posse existimaret. Quia veniebat à Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. Quod item nuper in Erote comœdo usu venit: qui posteaquam è scena non modò sibilis, sed etiam convicio explodebatur: sicut *in aram*, confugit in hujus domum, discipli-
nam, patrocinium, nomen. Itaque perbrevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat histrionibus, ad primos pervenit comœdos. Quæ res extulit eum? Una *commendatio* 31
hujus. qui tamen Panurgum illum, non solùm ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit: sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudiit. nam, QVO QVISQVE est solertior, & ingeniosior, hoc docet iracundius, & laboriosius. Quod enim ipse celeriter arripuit, id cùm tardè percipi videt, discruciatur. Paullò longius oratio mea profecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. Quæ deinde consecu- 32
ta? Panurgum, inquit, hunc, *servum communem* Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. lite contestata, judicio damni injuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrùm pro dimidia parte: an pro tota societate? planius dicam, utrùm pro me, an pro me, & pro te? 7 Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuriæ feci. pete tu tuum, exige, & aufer, quod debetur. suam quisque partem juris possideat, & persequatur. At enim tuum negotium gessisti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti. Magno & tu tuam partem decide. H-S. CCCIↃↃↃ. tu abstulisti. 8 Si fit hoc verò; H S. CCCIↃↃↃ. tu quoque aufer. Sed hanc decisionem Roscii, oratione, & opinione augere 33
licet: re, & veritate mediocrem, & tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus iis, cùm *jamna pratia prædiorum*: qui ager neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus: qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipubl. calamitates, omnium possessiones erant incertæ: nunc, deûm immortalium benignitate, omnium *fortuna* sunt *certa*. tum erat ager incultus sine tecto, nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam 34
natura tam malevolus es, numquam ista te molestia, & cura liberabo. Præclarè suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad re? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem: & id, quod *probare* non potest, *fingere* conatur. De tota re, inquit, decidisti. Ergo huc universa causa deducitur, utrùm Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactionem. Nam ego Roscium, si quid 35
communi nomine tetigit, confiteor præstare debere societati. Societatis, non suas liteis redemit, cùm fundum à Flavio accepit. 9 Quid ita satis non dedit, AMPLIVS A SE NEMINEM PETITVRVM? Qui de sua parte decidit, reliquis *integram* relinquit *actionem*: qui pro sociis transigit: satisdat, neminẽ eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere.

1. *Cur ad arbitrum pro socio, &c.*] Ita & Pal. noster, & antiquior editio. nam meliùs ætatis, *arbitrium*, vide Turneb. lib. XXIX. cap. 36.

2. *Propter magnitudinem criminis.*] Est ✠ Turnebo. nam prius esse *agritudinem*. forte fuit *acritudinem*.

3. *Proprium erat judicium.*] Et hoc quoque est ab eo loco, quippe arena legebatur inserta negativa, *proprium non erat judicium*. quomodo item Pal.

4. *Fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactionem. Num tabulas.*] Lambinus fingit, *in tabulis*. sed grandius est hoc ulcus, quàm ut eo modo curetur. nam est in Pal. *fraudis fecisse in diditionem tabulas habet an non*. editi antiquitus *fraudis fecisse vidi ditionem tabulas habet*. Victorianæ *ostendisti* * *in ditionem. num tabulas &c.* consulatur Turnebus lib. XXIX. *

5. *In judicium ut denuntiaret.*] Lambinus, & Aldi Nepos *denunciaret*, è conjectura Hotomani. Paullus Manutius conjiciebat, *illi judicium denunciaretur*.

6. *Captiosam & indignam!*] Lambinus ingessit *iniquam*, contra libros, neque necessarió.

7. *Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt, &c.*] Turnebus monet quosdam libros interpungere; *Pro me potui, multorum exemplo licitum est, jure fecerunt multi.*

8. *Si fit hoc verò H. S, &c.*] Sic mss. sic edd. omnes. Hotomanus, *Si fit.* at ego potius habuerim illas tres voculas, *fit hoc vero*, pro glossatoris additiuncula. Gulielmius delebat, *Si fit.* nec hoc malum. Turnebus malebat: *Si sit hoc verum.*

9. *Quid ita satis non dedit, &c. petiturum?*] Aldus Nepos ita edidit, secutus puto sententiam Renati Borromæi; neque aliter distinxit Palatinus noster, placuitque Gulielmio. prius cusi: *Quid ita? satis &c. petiturum.* Item, *Quid ita? Flavio &c.* consulatur Turnebus dicto cap. 36.

cavere nō venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Præclarè. nam iste cum eo litem contestatam habebat. Cur igitur decidit, & non restipulatur, NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM? cur de fundo decidit, & judicio non absolvitur? cur tam imperitè facit, ut nec Roscium stipulatione alliget, neque à Fannio judicio se absolvat? Est hoc primum & ex conditione juris, & ex consuetudine cautionis, gravissimum, & firmissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora, & clariora testimonia in causa haberem. Et, ne fortè me hoc frustrà pollicitum esse prædices: te, inquam, Fanni, ab tuis subselliis *contra te testem suscitabo*. Criminatio tua quæ est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? 1 Abhinc annis IV. Defensio mea quæ est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clariùs. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, & huc atque illuc tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamat? QVOD A FLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO MI SOLVTVRVM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. Quid tu auferre potes à Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porrò nunc restipulatur, quod jam pridem ipse exegit? quid verò Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, 2 in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est hujus restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tu enim Qu. Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quòd vadimonia obisset, rogasti, 3 ut Fannio daret H-S CCCIↃↃↃ, hac conditione, ut, si quid ille exegisset à Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio dicere tibi videtur apertè, Roscium pro se decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, 4 repromisisse Fannium Roscio, siquid à Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisse nihil. Quid? tu non *exitum* exactionis, sed *initium* repromissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, judicavit, Roscium suas, non societatis liteis redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscii post repromissionem recentem hanc, Fannii, H S. CCCIↃↃↃ Fannium à Qu. Flavio, Panurgi nomine, abstulisse? tamen diutius illudere viri optimi existimationi, Q. Roscii, audebit? Paullo ante quærebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet à Roscio, neque judicio absolveretur à Fannio. nunc verò (id quod mirum, & incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H S CCCIↃↃↃ separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrùm omnino Fannium à Flavio H-S CCCIↃↃↃ non absstulisse? an alio nomine, & alia de causa abstulisse? Si *alia de causa*: quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. Addictus erat tibi? non. frustra tempus contero. Omnino, inquit, H-S CCCIↃↃↃ. à Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine, neque cujusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscii, H S CCCIↃↃↃ à Flavio te abstulisse: 5 numquid causæ est, quin ab judicio abeas turpissimè victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, hæc res in judicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis judex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium judicio *comprobatus* est *judex*. Quem igitur ex his tribus à me testem spectabis? petitorem? Fannius est. contra se nunquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is jam pridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Judicem? Cluvius est. Quid is dicit? H-S CCCIↃↃↃ Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse, quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est. si ex vita, 6 homo clarissimus est. si ex te: judicem sumsisti. si ex *veritate*: id, quod scire potuit, & debuit, dixit. Nega, nega nunc, equiti Romano, homini honesto, judici tuo, credi oportere. Circumspicit, æstuat, negat nos Cluvii testimonium recitaturos. recitabimus. erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii, & C. Luscii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIVM T. MANILII, ET C. LVSCII OCREAE. Utrum dicis, Luscio, & Manilio, an & Cluvio non esse credendum? Planius, atque apertiùs dicam. Utrum Luscius, & Manilius nihil de H S CCCIↃↃↃ ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Luscio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo: &, quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim & sanctissimis *testimoniis virorum optimorum* causa Roscii communita est. Si jam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi: responde. Manilio, & Luscio negas esse credendum? dic, aude. est tuæ contumaciæ, arrogantiæ, vitæque universæ vox. Quid exspectas, quàm mox ego Luscium & Manilium dicam, ordine esse senatores; ætate, grandeis natu; natura, sanctos, & religiosos; 7 copiis rei familiaris, locupleteis, & pecuniosos? non faciam: nihil mihi detraham, cùm illis exactæ ætatis severissimè fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea *adolescentia* indiget illorum bona existimatione, quàm illorum severissima *senectus* desiderat meam laudem. Tibi verò, Piso, diu deliberandum, & concoquendum est, utrùm potiùs Chæreæ injurato in sua lite, an Manilio & Luscio juratis in alieno judicio credas. Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Luscio, & Manilio contendat. quod si facit, 8 qua impudentia est, eumne testem improbabit, quem judicem probarit? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? ejus testis ad judicem fidem infirmabit, cujus propter fidem, & religionem judicis, testeis comparabit? quem ego si ferrem judicem, refugere non deberet: cùm testem producam, reprehendere audebit? Dixit enim, inquit injuratus Luscio, & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum, & mendacem? *Qui mentiri solet, pejerare consuevit.* quem ego, ut mentiatur, inducere possum: ut pejeret, exorare facilè potero. nam, QVI SEMEL à veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perduci consuevit. quis enim deprecatione deorum, non conscientiæ fide commovetur? 9 Propterea quæ pœna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta.

1. *Abhinc annis* IV.] Est à conjectura Hotomani. prius impressi & Pal. *ante* XV.

2. *In negotio tam confecto.*] Gulielmius inclinabat legere, *jam.*

3. *Ut Fannio daret* H-S CCCIↃↃↃ.] Hotomanus rectè monuit numeros corruptos. sed nihil juvant vett. in quibus suo more perscripsere, H-S CCCLIII Lambinus de conjectura fecit CCIↃↃↃ valde licenter.

4. *Repromisisse Fannium Roscio.*] Vulgata, *Fannio Roscium.* sed alterum exstabat in Pal. sicque restituendum indicarat olim Turnebus.

5. *Numquid causæ est, quin.*] Ita ex incorruptioribus libris Turnebus lib. XXIX. cap. 36 nam antea habebamus *causare*; quod & in Pal. neque video cur non posset coli sari.

6. *Homo clarissimus est.*] Lambinus mallet *castissimus*; nullâ utique ratione. nam & claritas comparatur totius vitæ integritate.

7. *Copiis rei familiaris, &c.*] Lambinus amplius, *fortuna & copiis*, forte quod reperit in Colinæi editione, & *copiis* sed nec copula illa in vetustius cusis aut Pal.

8. *Qua impudentia est, eumne testem &c.*] Malè hactenus, *qua impudentia est? eumne &c.* cum interrogatione dictum enim, ut illud Ovidii, *qua vestra libido est?* sic & eodem fere modo infra, ipso fine Orationis, *quæ malum, stultitia fuit Roscius.* Gulielmius.

9. *Propterea quæ pœna ab Diis, &c.*] Turnebus dicto loco, *contra praestio*, alterum hæret in Pal. sed. vox.

Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed *ex perfidia*, & *malitia*, per quam insidiæ tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci, 47 & succensere consuerunt. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret juratus, quàm nunc est, cùm dicit injuratus. Tum enim forsitan improbis *nimiis cupidus* videretur, qui, qua de re judex fuisset, testis esset? nunc omnibus inimicis necesse est castissimus, & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familia- 48 ribus suis dicit. Dic nunc si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? ipsa mihi veritas manum injecit, & paulisper consistere, & commorari cogit. Unde hoc totum ductum & conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus & versutus. Hoc initio cogitare cœpit: Quoniam Fannius à me petit H S 1000, petam à C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quæ facta non est. H-S CCCIↃↃↃ à Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium im- 49 probi animi, miseri ingenii, 1 nulli consilii. Quid deinde? posteaquàm se *præclarè confirmavit*, venit ad Cluvium; quem hominem? levem? immo gravissimum, mobilem? immò constantissimum familiarem? immò alienissimum. Hunc posteaquàm salutavit, rogare cœpit, blandè & concinnè, scilicet: MENTIRI mea causa, viris optimis, tuis familiaribus præsentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: dic H S CCCIↃↃↃ dedisse, qui assem nullum dedit. 2 Quid ille respondit? EGO VERO cupidè, & libenter mentiar tua causa: &, siquando me vis pejerare, ut paullulum tu compendii facias; paratum fore scito. non fuit causa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam le- 50 ve, transigere potuisti. Pro deûm, hominumque fidem! hoc aut Roscius unquam à Cluvio petiisset, si H-S milles in judicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si 3 universæ prædæ particeps esset? vix medius fidius, tu Fanni, à Ballione, aut aliquo ejus simili 4 hoc postulare auderes, & impetrare posses, quod cùm est *veritate* falsum, tùm *ratione* quoq; est incredibile. Obliviscor enim, Roscium & Cluvium viros esse primarios: improbos tem- 51 poris causa esse fingo. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium. cur tam *sero*? cur, cùm altera pensio solvenda esset, non tum, cùm prima? nam jam antea H S 1000 dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius H-S CCCIↃↃↃ, quàm CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ CCCIↃↃↃ data dixit Fannio à Flavio, cùm ex restipulatione pars ejus dimidia, Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cùm sentit Saturius esse apertum, resistere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & inlidiarum eodem vesti- gio *di verticulum* reperit. Petisse, inquit, suam partem Roscium à Flavio confiteor: vacuam, & integram reliquisse Fannii concedo: sed quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro enim, potuerintne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam *quod sibi petitur, certè alteri non exigitur*. An 53 ita est? si, quod universæ societatis fuisset, petisset: quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: 5 nunc, cùm petierit, quod suæ partis esset: non, quod abstulit, soli sibi exegit? Quid interest inter eum, qui per se litigat, & qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit. alteri nemo potest, nisi qui *cognitor* est factus. Itane verò? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset judicio, feres tuum. suo nomine petiit: quod abstulit, 6 sibi, non ubi exegit. Quòd si quisquam petere potest alteri, qui cognitor 54 non est factus: quæro, quid ita, cùm Panurgus esset interfectus, & lis contestata cum Flavio damni injuria esset, tu in eam litem cognitor Roscii sis factus: cùm præsertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, quodcumq; tibi exigeres, id *in societatem recideret*? Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu à Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem: ad te pervenire nihil debet, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere poteris, Fan- 55 ni, cùm de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actione tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum H S CCCIↃↃↃ ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi, & petere debes? Simillima enim, & maximè gemina societas, *hereditatis* est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem. ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit. & quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coiit. Quemadmodum suam partem Ro- 56 scius, suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non poteres: sic, cum exegit suam partem, & tibi integram petitionem reliquit: tecum partiti non debet: nisi fortè tu, perverso more quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic etipere potes. Perstat in sententia Saturius: *quodcunque sibi petat socius, id societatis fiet*. Quod si ita est: 7 qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex jurisperiorum consilio, & auctoritate restipularetur à Fannio diligenter, ut, quod is exegisset à Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: siquidem sine cautione, & repromissione, nihilominus id Fannius societati, hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauca.

M. TVL-

1. *Nulli consilii.*] Non ausus fuissem istud introducere, nisi mihi auctor fuisset Camerarius. & verò sic non solum exstat in primitus cusis, sed & Palatino nostro, posteriores, *nullius* inflexione vulgata.

2. *Quid ille respondit?*] Erasit Lambinus vocem ultimam, sed non volentibus membranis aut edd. vett.

3. *Universæ prædæ particeps.*] Testatum reliquit Turnebus lib. XXIX. cap. 36. repertum sibi in antiquissimo libro *universè*, sine nomine *prædæ*. at nihil variat aut Pal. aut editio vetustior.

4. *Hoc expostulare auderet.*] Secutus sum lectionem veterum editionum & Palatini; maluerunt posterius cusi *postulare*.

5 *Nunc quod petierit, &c.*] P. Vict. editio, item antiquior omnis & Pal. *Num quid petierit, quod sua &c. num quid cum abstulit, &c.*

6. *Sibi non sibi exegit.*] Legendum omnino putabat Hotomanus, *sibi non sibi exegit*. sequerer & ego, nisi vetarer à libris.

7. *Qua (malum) stultitia fuit Roscius. &c.*] Est à conjectura Manutii, à qua non recedunt libri vett. nisi quod ii *qua*, antea legebatur, *quo malum, stultitia fuit? Roscius &c.*

1. *Ab*

M. TULLII CICERONIS IN Q. CÆCILIVM ORATIO,

De Accusatore in C. Verrem constituendo: quæ DIVINATIO dicitur.

ORATIO QVARTA.

SYNOPSIS.

Quæstio, *Utrum Cicero eligendus sit in accusatorem, ut C. Cornelium Verrem repetundarum reum accuset, an verò Q. Cæcilius Niger, ejusdem Verris Quæstor.* Accusationis candidati. *Cicero & Cæcilius.* Prætor *M. Glabrio.* Adsessores *multi lectissimi viri.* Acta *in foro anno Ciceronis 37. urbis 683. eo successu atque eventu, ut accusandi munus Ciceroni delatum fuerit.*

SI quis vestrûm, judices, aut eorum, qui adsunt, fortè miratur, me, qui tot annos in causis, judiciisq; publicis ita sim versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subitò nunc mutata voluntate 1 ad accusandum descendere; is, si mei consilii causam, rationemque cognoverit, unà & id, quod facio, probabit, & in hac causa profectò neminem 2 præponendum esse mihi actorem putabit. Cùm quæstor in Sicilia fuissem, judices; itaq; ex ea provincia decessissem, ut Siculis omnibus jucundam, diuturnamq; *memoriam quæstura nominisque mei relinquerem*: factum est, uti cùm summum in veteribus patronis multis, tum nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publicè sæpe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam, defensionemque susciperem: me sæpe esse pollicitum, sæpe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid à me requirerent; *commodis eorum me non de-* 3 *futurum.* venisse tempus ajebant, non jam ut commoda sua, sed ut vitam, salutemque totius provinciæ defenderem: sese jam ne deos quidem in suis urbibus, ad quos confugerent, habere: quòd eorum simulacra sanctissima C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset: quas res luxuries in flagitiis; crudelitas in suppliciis; avaritia in rapinis; superbia in contumeliis efficere potuisset; 2 eas omneis sese hoc uno prætore per triennium pertulisse: rogare, & orare, ne illos *supplices aspernarer*, quos, me incolumi, nemini 4 supplices esse oporteret. Tuli graviter, & acerbè, judices, 3 in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, 4 qui opem à me, atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore, atque officio coactus ad accusandum traducerer. Dicebam, habere eos actorem Q. Cæcilium, qui præsertim quæstor in eadem provincia post me quæstorem fuisset. Quo ego adjumento sperabam hanc à me molestiam posse dimoveri: id mihi erat adversarium maximè: nam illi multo mihi hoc facilius remisissent, si istum non nossent, aut si iste apud eos quæstor non fuisset. Adductus 5 sum, judices, *officio, fide, misericordia*, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoque majorum, ut onus hoc laboris, atque officii, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore, mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, judices, consolatur, quòd hæc, quæ videtur esse *accusatio* mea, non potius accusatio, quàm *defensio* est existimanda. defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam. Quamobrem, si mihi unus est accusandus, propemodum manere in instituto meo videor, & non omnino à defendendis hominibus, sublevandisque discedere. Quòd si hanc causam tàm ido- 6 neam, tam illustrem, tam gravem non haberem: si aut hoc à me Siculi non petissent, aut mihi cum Siculis causa tantæ necessitudinis non intercederet: & hoc quod facio, me *reip. causa facere* profiterer, ut homo singulari cupiditate, audacia, scelere præditus, cujus furta atque flagitia non in Sicilia solùm, sed in Achaja, Asia, Cilicia, Pamphilia, Romæ denique ante oculos omnium maxima, turpissimaque nossemus, me agente in judicium vocaretur: quis tandem esset, qui meum factum aut consilium posset reprehendere? Quid est, prò deûm, hominumque fidem, in quo ego 7 reip. plus hoc tempore prodesse possim? Quid est, quod aut *populo Rom.* gratius esse debeat, aut *sociis, exterisq; nationibus* optatius esse possit, aut saluti, fortunisque *omnium* magis accommodatum sit? Populatæ, vexatæ, funditus eversæ provinciæ: socii, stipendiariique populi R. afflicti, miseri, jam non salutis spem, sed *exitii solatium* quærunt. Qui ju- 8 dicia manere apud ordinem senatorium volunt, queruntur accusatores se idoneos non habere. qui accusare possunt, judiciorũ severitatem desiderant. Populus R. interea, tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in rep. atque illam veterem *judiciorum vim, gravitatemq; requirit.* Judiciorum desiderio tribunitia potestas

1. AD *accusandum descendere.*] Sic Pal. pr. verùm secundo adest illud Asconianum, *descenderim.*

2. *Eas omneis sese.*] Lambinus, *eas res omneis sese*: sed nolentibus mss. & edd. vett.

3. *In eum me locum adductum.*] Editi quidem vetustè *adduci*, quomodo libris suis invexit Lambinus. sed alterum restat in duobus Pall. quos ferè consului.

4. *Qui opem à me atque auxilium petissent.*] Ita vetustior editio, ita ambo Pall. &c. Sunt tamen qui retinent, *auxilium exspectassent.*

testas efflagitata est: judiciorum levitate ordo quoq; alius ad res judicandas postulatur: judicum culpa, atq; dedecore etiam *censorium nomen*, quod asperius antea populo videri solebat, id non poscitur: id jam populare, atque plausibile
2 9. factum est. In hac libidine hominum nocentissimorum, in populi Rom. quotidiana querimonia, judiciorum infamia, totius ordinis offensione, cùm hoc unum histot incommodis remedium esse arbitrarer, ut homines *idonei*, *atque integri* causam reip. legumque susciperent: fateor, me, salutis omnium causa, ad eam partem accessisse reipub. sublevan-
10 dæ, quæ maximè laboraret. Nunc, quoniam, quibus rebus adductus ad causam accesserim, demonstravi, dicendum necessariò est de contentione nostra, ut in constituendo accusatore, 1 quid sequi possitis, habeatis. Ego sic intelligo, judices: cùm de pecuniis repetundis nomen cujuspiam deferatur, si certamen inter aliquos sit, cui potissimum delatio detur, hæc duo in primis spectari oportere: quem *maximè velint* actorem esse ii, quibus factæ esse dicantur injuriæ:
2 & quem minimè velit is, qui eas injurias fecisse arguatur.
11 In hac causa, judices, tametsi utrumq; esse arbitror perspicuum, tamen de utroque dicam, & de eo prius, quod apud vos plurimùm debet valere, hoc est, de voluntate eorum, quibus injuriæ factæ sunt: quorum causa judicium de pecuniis repetundis est constitutum: Siciliam provinciam, C. Verres per triennium 3 depopulatus esse, Siculorum civitates vastasse, domos exinaniisse, fana spoliasse dicitur. Adsunt, queruntur Siculi universi: ad meam *fidem*, *quam habent spectatam* jam, & diu cognitam, confugiunt: auxilium sibi per me à vobis atque à populi R. legibus petunt: me defensorem calamitatum suarum, me ultorem injuriarum, me cognitorem juris sui, me actorem causæ totius esse vo-
12 luerunt. Utrum Q. Cæcili, hoc dices, me non Siculorum rogatu ad causam accedere: an optimorum, fidelissimorumq; sociorum voluntatem apud nos gravem esse non oportere? Sed id audebis dicere, quod C. Verres, *cui te inimicum esse simulas*, maximè existimari vult, Siculos hoc à me non petisse: primùm causam inimici tui sublevabis, de quo non *præjudicium*, sed planè *judicium* jam factum putatur, quod ita percrebruit, Siculos omneis actorem suæ causæ
13 contra illius injurias quæsisse. Hoc si tu inimicus ejus factum negabis, quod ipse, cui maximè hæc res obstat, negare non audet: videto, ne nimium familiariter inimicitias exercere videare. Deinde sunt testes, viri clarissimi nostræ civitatis, quos omneis à me nominari non est necesse: eos, qui adsunt, appellabo: quos, si mentirer, testeis esse *impudentia* meæ minimè vellem. Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus: scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus: quorum fide, atque 4 præsidio Siculi maximè nituntur, quod omnino 5 *Marcellorum nomini* tota illa provin-
14 cia adjuncta est. Hi sciunt, hoc non modò à me petitum esse, sed ita sæpe & ita vehementer esse petitum ut aut causa mihi suscipienda fuerit, aut officium necessitudinis repudiandum Sed quid ego his testibus utor, quasi res dubia, aut obscura sit? Adsunt homines ex tota provincia nobilissimi qui præsentes vos orant, atque obsecrant, judices, ut in actore causæ suæ deligendo *vestrum judicium ab suo judicio ne discrepet*. Omnium civitatum totius Siciliæ legationes adsunt, præter duas civitates: quarum duarum, si adessent, duo crimina vel maxima minuerentur, quæ cum his civi-
tatibus C. Verri communicata sunt. At enim cur à me po- 15
tissimum hoc præsidium petiverunt? Si esset dubium, petissent à me præsidium, necne, dicerem cur petissent. Nunc verò, cùm id ita perspicuum sit, ut *oculis judicare possitis*: nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si id mihi objiciatur, me potissimum esse delectum. Verùm id mihi non 16
sumo, judices, & hoc non modò in oratione mea non pono, sed ne in opinione quidem cujusquam relinquo, *me omnibus patronis esse præpositum*. Non ita est: sed uniuscujusque temporis, valetudinis, facultatis ad agendum, ducta ratio est. Mea fuit semper hæc in hac re voluntas, & sententia, quemvis ut hoc mallem de iis, qui essent idonei, suscipere, quàm me: *me ut mallem, quàm neminem*. Reliquum 17
est jam, ut illud quæramus, cùm hoc constet, Siculos à me petisse, ecquid hanc rem apud vos, animosque vestros valere oporteat: ecquid auctoritatis apud vos in suo jure repetundo socii populi Rom. supplices vestri, habere debeant. De quo quid ego plura commemorem? quasi verò dubium sit, quin tota lex *de pecuniis repetundis*, sociorum causa constituta sit. Nam civibus cùm sunt ereptæ pecuniæ, civilis 18
fere actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex, socialis est: hoc jus, nationum exterarum est: hanc habent *arcem* minus aliquanto nunc quidem munitam, quàm antea: verumtamen, si qua reliqua spes est, quæ sociorum animos consolari possit, ea tota in hac lege posita est: cujus legis non modò à populo R. sed etiam ab ultimis nationibus jampridem severi *custodes* requiruntur. Quis igitur est, qui 19
neget oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa lex sit constituta? Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, quod ornamentorum in meis urbibus, 6 sedibus, delubris fuit; quod in unaquaque re beneficio 7 senati, populiq; R. juris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti, atque abstulisti: quo nomine abs te sestertiùm millies ex lege repeto. Si universa, ut dixi, provincia loqui posset, hac voce uteretur, quoniam id non poterat, harum rerum actorem quem idoneumesse arbitrata est, ipsa delegit. In hujusmodi re quisquam tam 20
impudens reperietur, qui *ad alienam causam*, invitis iis, quorum negotium est, accedere, aut adspirare audeat? Si tibi, Q. Cæcili, hoc Siculi dicerent: TV NON NOVIMVS: nescimus qui sis: numquam te antea vidimus: sine nos per eum nostras fortunas defendere, cujus fides est nobis cognita: nonne id dicerent, quod cuivis probare deberent? nunc hoc dicunt: utrumque se nosse: alterum se cupere defensorem esse fortunarum suarum; alterum planè nolle. Cur 21
nolint, 8 *etiam si taceant, satis dicunt*, verum non tacent. tamen his invitissimis te offeres? tamen in aliena causa loquère? tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quàm abs te defensos esse malunt? tamen his operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec, si cupias, posse arbitrantur? Cur eorum spem exiguam reliquarum fortunarum, quam habent in legis & judicii severitate positam, vi extorquere conaris? cur te interponis, invitissimis his, quibus maximè lex consultum esse vult? cur de quibus in provincia *non optimè ea meritus* eos nunc planè fortunis omnibus conaris evertere? cur his non modo persequendi juris sui, sed etiam deplorandæ calamitatis adimis potestatem? Nam, te actore, quem eorum affuturum putas, 22
quos intelligis, non ut per te, alium, sed 9 ut per aliquem,

ipsum

---

1. *Quid sequi posset is.*] Sic iidem rursus libri. vulgata, *quod*.

2. *Ei quem minimè velit is, qui eas &c.*] Lambinus indicavit mss. suos habere *maximè velit*. sed tamen altera scriptura visitur in Pall. &c.

3. *Depopulatus esse, Siculorum, &c.*] Pall. & editiones primæ *depopulatum esse*. an fuit? *depopulatorem esse*.

4. *Præsidio Siculi maximè nituntur.*] Pall. Cujac. edd. vett. *nitantur*, & viderit revocandum.

5. *Marcellorum nomini tota illa prov. adjuncta est.*] Gulielmius aliique tentant. *addicta est*; ego mallem *clienta est*.

6. *Sedibus, delubris fuit.*] Sic mss. nostri & editi omnes præter Lambinum, qui *fuit* erasit, quod ita videtur legisse Asconius.

7. *Senati populique Rom.*] Nostri *Senatus*. sed alterum laudat Charisius.

8. *Etiamsi taceant, satis dicunt.*] Hotomanus *tacerent* expressit secutus fidem librorum suorum; sed Asconius alterum agnovit.

9. *Ut per aliquem te ipsum.*] Cujacii codex, *ut per alium aliquem*; recepitque Lambinus; sed non est in Pall. aut vetustè cuiis.

seipsum ulciscantur, labore? 1 At enim solum id est, ut me Siculi maximè velint: alterum illud, credo, obscurum est, *à quo Verres minimè se accusari velit.* Ecquis umquam tam palàm de honore, tam vehementer de salute sua contendit; quàm ille, atque illius amici, ut ne hæc mihi detractio detur? Sunt multa, quæ Verres in me esse arbitratur, quæ scit in te, Q. Cæcili, non esse: quæ cujusmodi in utroque nostrum
23 sint, paulò post commemorabo. Nunc tantum id dicam, quod tacitus tu mihi assentiare: nullam rem in me esse, quam ille *contemnat*: nullam in te, quam *pertimescat*. Itaque magnus ille defensor, & 2 amicus ejus tibi Hortensius suffragatur, me oppugnat: apertè ab judicibus petit, ut tu mihi anteponare: & ait, hoc se honestè, sine ulla invidia, ac sine ulla offensione contendere. NON ENIM, inquit, illud peto, quod soleo, cum vehementius contendi, impetrare, reus ut absolvatur, non peto: sed ut ab hoc potius, quàm ab illo accusetur, id peto. Da mihi hoc: concede, quod facile est, quod honestum, quod non invidiosum: quod cùm dederis, sine ullo tuo periculo, sine infamia illud dederis,
24 ut is absolvatur, cujus ego causa laboro. Et ait idem, ut aliquis metus adjunctus sit ad gratiam: certos esse in consilio, quibus *ostendi tabellas* velit. id esse perfacile. non enim singulos ferre sententias, sed universos constituere: ceratam unicuique tabellam dari *cera legitima*, non illa *infami* ac nefaria. Atq; is nõ tam propter Verrem laborat, quàm quòd eum minimè res tota delectat. videt enim, si à pueris nobilibus, quos adhuc elusit: si à quadruplatoribus, quos non sine causa contemsit semper, ac pro nihilo putavit, accusandi voluntas ad viros forteis, spectatosq; homines translata
25 sit, 3 se in judiciis dominari non posse. Huic ego homini jam ante denuntio, si à me causam hanc vos agi volueritis, rationem illi defendendi totam esse mutandam, & ita tamen mutandam, ut meliore, & honestiore conditione sit, quàm qua ipse esse vult; ut imitetur homines eos, quos ipse vidit amplissimos, L. Crassum, & M. Antonium: qui nihil se arbitrabantur ad judicia, causasque amicorum, *præter fidem, & ingenium afferre oportere.* Nihil erit, quod, me agente, arbitretur judicium sine magno multorum periculo
26 posse corrumpi. Ego in hoc judicio mihi Siculorum causam receptam, populi R. susceptam esse arbitror: ut mihi non unus homo improbus opprimendus sit, id quod Siculi petiverunt: sed omnino *omnis improbitas*, id quod populus Rom. jamdiu flagitat, exstinguenda atque delenda sit. In quo ego quid eniti, aut quid efficere possim, malo in aliorum spe relinquere, quam in oratione mea ponere. Tu ve-
27 rò, Cæcili, quid potes? quo tempore, aut qua in re non modò *specimen* ceteris aliquod dedisti, sed tute tui periculum fecisti? In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere? vitam alterius totam explicare, atque eam non modo in animis judicum, sed etiam in oculis conspectuque omnium exponere: sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatum judiciorum defendere? Cognosce ex me, quoniam hoc primum tempus discendi nactus es, quàm multa esse oporteat in eo, qui alterum accusat: ex quibus si unum aliquod in te cognoveris: ego jam tibi ipse isthuc, quod expetis, mea voluntate concedam. Primùm *integritatem*, atque *innocentiam* singularem. NIHIL EST enim, quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suę redde-
28 re. Hic ego de te plura non dicam: unum illud credo omnes animadvertere, te adhuc ab nullis, nisi à Siculis, potuisse cognosci: Siculos hoc dicere, cùm eidem sint irati, cui tu te inimicum esse dicis, sese tamen, te actore, ad judicium non affuturos. Quare negent, ex me non audies. hos patere id *suspicari*, quod necesse est. Illi quidem (ut est hominum genus nimis acutum, & suspiciosum) non te ex Sicilia litteras in Verrem deportare velle arbitrantur: sed, cùm iisdem litteris illius prætura, & tua quæstura consignata sit, asportare te velle ex Sicilia literas suspicantur. Deinde ac- 29.
cusatorem, firmum, verumque esse oportet. Eum ego si te putem cupere esse, facilè intelligo esse non posse. Nec ea dico, quæ si dicam tamen infirmare non possis: te, antequam de Sicilia decesseris, in gratiam rediisse cum Verre: Potamonem, scribam, & familiarem tuum, retentum esse à Verre in provincia, cùm tu decederes: M. Cæcilium, fratrem tuum, lectissimum, atque ornatissimum adolescentem, non modò non adesse, neque tecum tuas injurias persequi: sed esse cum Verre: cum illo familiarissimè, atque amicissimè vivere. Sunt hæc, & alia in te *falsi accusatoris signa* permulta: quibus ego nunc non utor. hoc dico, te, si maximè cupias, tamen verum accusatorem esse non posse.
Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas 30.
Video enim permulta esse crimina, quorum tibi societas cum Verre ejusmodi est, ut ea in accusando attingere non audeas. Queritur Sicilia tota. C. Verrem ab oratoribus, cùm frumentum sibi in cellam imperavisset, & cum esset tritici modius H-S II pro frumento in modios singulos, duodenos sestertios exegisse. Magnum crimen, ingens pecunia, furtum impudens, injuria non ferenda. ego hoc uno crimine illum condemnem necesse est. Tu Cæcili, quid facies? 31.
utrùm hoc tantum crimen prætermittes, an objicies? Si objicies, INDE ALTERI CRIMINI dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia, tu ipse feceris? audebis ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere, recusare non possis? Sin prætermittes: qualis erit ista tua accusatio, quæ, *domestici periculi metu*, certissimi, & maximi criminis non modò suspicionem, verumetiam mentionem ipsam pertimescat? Emtum est ex S. C. frumentum ab Siculis, prætore 32.
Verre, pro quo frumento pecunia omnis soluta non est. Grave est hoc crimen in Verrem: grave, me agente: te accusante, nullum. eras enim tu quæstor: pecuniam publicam tu tractabas: ex qua, etiam si cuperet prætor, tamen nequa deductio fieret, magna ex parte *tua potestas erat*. Hujus quoque igitur criminis, te accusante, mentio nulla fiet. Silebitur toto judicio de maximis, & notissimis illius furtis & injuriis. Mihi crede, Cæcili, NON POTEST in accusando socios verè defendere is, qui cum reo criminum societate conjunctus est. Mancipes à civitatibus pro frumento 33.
pecuniam exegerunt. Quid? Hoc, Verre prætore factum est solùm? non: sed etiam quæstore Cæcilio. Quid igitur? *daturus es huic crimini, quod & potuisti prohibere, ne fieret, & debuisti?* an totum id relinques? Ergo id omnino Verres in judicio suo non audiet, quod cùm faciebat, quemadmodum defensurus esset, non reperiebat. Atq; ego hæc, quæ in medio posita sunt, commemoro. Sunt alia magis occulta furta: quæ ille, ut istius, credo, animos, atque impetus *retardaret*, cum quæstore suo benignissimè communicavit.
Hæc tu scis ad me esse delata: quæ si velim proferre, facilè 34.
omnes intelligent, vobis inter vos non modo voluntatem fuisse conjunctam, sed ne prædam quidem adhuc esse divisam. Quapropter si tibi 4 judicium postulas dari, quòd tecum una fecerit; concedo, si id lege permittitur. sin autem de accusatione dicimus: concedas oportet iis, qui *nullo suo peccato impediuntur*, quo minus alterius peccata demonstrare possint. Ac vide, quantum interfuturum sit inter meam at- 35.
que tuam accusationem. Ego etiã quæ tu sine Verre commisisti, Verri crimini daturus sum, quòd te non prohibue-
rit,

---

1. *At enim solum id est, ut me Siculi &c.*] Mire hoc parratragœdiatur Lambinus.

2. *Amicus ejus tibi Hortensius suffragatur.*] Vocem *Hortensius*, Cujaciano abesse indicavit Gulielmius; sed in Palatinis duobus hæret omen, nem veruste cuius,

3. *Se in judiciis dominari non posse.*] Cujacianus, *judiciis diutius dominari.* sed non etiam ei adhærent aut Pall. aut olim impressi.

4. *Judicium postulat dari.*] Sic Asconius, explicatque. vulgata, *judicium*, inepte.

Putean-

rit, cùm summam ipse haberet potestatem: tu contrà, ne quæ ille quidem fecit, objicies, ne qua ex parte conjunctus cum eo reperiare. Quid illa, Cæcili? contemnendane tibi videntur esse, sine quibus causa sustineri, præsertim tanta, nullo modo potest? aliqua facultas agendi? aliqua dicendi consuetudo? aliqua in foro, judiciis, legibus aut ratio,
36 aut exercitatio? Intelligo, quàm scopuloso, difficilique in loco versèr. nam CVM OMNIS arrogantia odiosa est, tum illa ingenii, atque eloquentiæ, multo molestissima. Quamobrem nihil dico de meo ingenio, neque est quod possim dicere: neque, si esset, dicerem. aut enim id mihi satis est, quod est de me opinionis, quidquid est: aut, si id
37 parum est: ego *majus id commemorando facere non possum.* De te, Cæcili, jam mehercule hoc extra hanc contentionem, certamenque nostrum familiariter tecum loquar. Tu ipse quemadmodum existimes, vide etiam atque etiam: & tu
38 te collige: *& qui sis, & quid facere possis, considera.* 1 Putasne, te posse de maximis, acerbissimisque rebus, cùm causam sociorum, fortunasque provinciæ, jus populi R. gravitatem judicii, legumque susceperis, tot res, tam graveis, tam varias, *voce, memoria, consilio, ingenio*, sustinere? Pu-
39 tasne, te posse, quæ C. Verres in quæstura, quæ in legatione, quæ in prætura, quæ Romæ, 2 quæ in Italia, quæ in Achaja, Asia, Pamphiliaque patrarit, ea, quemadmodum locis, temporibusque divisa sint, sic criminibus, & oratione distinguere? 3 Putasne posse, id quod in ejusmodi reo maximè necessarium est, facere, ut, quæ ille libidinose, quæ nefariè, quæ crudeliter fecerit, ea *aquè acerba, & indigna videantur esse iis, qui audient, atque illu visa sunt, qui*
40 *senserunt?* Magna sunt ea, quæ dico, mihi crede: noli hæc contemnere. dicenda, demonstranda, explicanda sunt omnia: causa non solùm exponenda, sed etiam graviter, copioseque agenda est. perficiendum est, 4 si quid agere aut proficere vis, ut homines te non solùm *audiant*, verum etiam *libenter studioseque* audiant. In quo si te multùm natura adjuvaret: si optimis à pueritia disciplinis, atque artibus studuisses, & in his elaborasses: si litteras Græcas Athenis, non Lilybæi: Latinas Romæ, non in Sicilia, didicisses: tamen esset magnum, tantam causam, tam exspectatam & diligentia consequi, & memoria complecti, &
41 oratione exponere, & voce, & viribus sustinere. Fortasse dices, Quid? ergo hæc in te sunt omnia? utinam quidem essent: verumtamen *ut esse possent, magno studio mihi à pueritia est elaboratum.* Quòd si ego hæc, propter magnitudinem rerum, ac difficultatem, assequi non potui, qui in omni vita nihil aliud egi quam longè tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas non modò antea nunquam cogitasti, sed ne nunc quidem, cùm in eas ingrederis, quæ, & quan-
42 tæ sint, suspicari potes? Ego, qui, sicut omnes sciunt, in foro, judiciisque ita versèr, ut ejusdem ætatis aut nemo, aut pauci, plureis causas defenderint, & qui omne tempus, quod mihi ab amicorum negotiis datur, in his studiis, laboribusque consumam, quo paratior ad usum forensem, promotiorque esse possim: tamen ita deos mihi velim propitios, 5 ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solùm commoveor animo, sed *etiam toto corpore perhorresco.* Jam nunc mente, & cogitatione prospicio, quæ tum studia hominum, qui concursus futuri sint: quantam exspectationem magnitudo judicii sit allatura: quantam auditorum multitudinem. C. Verris infamia concitatura; quantam denique audientiam orationi meæ improbitas illius facturа. Quæ cùm cogito jam nunc timeo, quidnam pro offensione hominum, qui illi inimici, infensiq; sunt, & exspectatione omnium, & magnitudine rerum dignum eloqui possim. Tu horum ni-43 hil metuis, nihil cogitas, nihil laboras: & si quid ex vetere aliqua oratione, JOVEM EGO OPTIMVM MAXIMVM: aut, VELLEM, SI FIERI POTVISSET, JVDICES: aut aliquid ejusmodi, edisscre potueris, præclarè te paratum in judicium venturum arbitraris. Ac si tibi nemo respondurus esset, tamen *ipsam causam*, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem cogitas, tibi cum homine di-44 sertissimo, & ad dicendum paratissimo, futurum esse certamen; quicum modò differendum, modò omni ratione pugnandum, certandumque sit? Cujus ego ingenium ita laudo, ut non *pertimescam*: ita probo, ut me ab eo delectari facilius, quam *decipi* putem posse. Numquam ille me opprimet consilio: numquam ullo artificio pervertet. numquam ingenio me suo labefactere, atque infirmare conabitur: 6 novi omneis hominis petitiones, rationesque dicendi: sæpe in iisdem, sæpe in contrariis causis versati sumus. Ita contra me ille dicet, quamvis sit ingeniosus, ut nonnullum etiam de suo ingenio judicium fieri arbitretur. Te 45 verò, Cæcili, quemadmodum sit elusurus, quàm omni ratione *jactaturus*, videre jam videor: quoties ille tibi potestatem, optionemque facturus sit, ut eligas utrum velis, factum esse, necne: verum esse, an falsum: utrum dixeris, id contra te futurum. Qui tibi æstus, qui error, quæ tenebræ, dii immortales, erunt, *homini minime malo*? Quid, cùm accusationis tuæ membra dividere cœperit, & in digitis suis singulas parteis causæ constituere? Quid, cùm unumquodque transigere, expedire, absolvere? Ipse profectò metuere incipies, ne innocenti periculum facesseris. Quid, 46 cùm commiserari, conqueri, & ex illius invidia deonerare aliquid, & in te trajicere cœperit? 7 commemorare *quæstoris cum prætore necessitudinem* constitutam? morem majorum? sortis religionem? Poteristne ejus 7 orationis subire invidiam? Vide modò: etiam atque etiam considera. mihi enim videtur periculum fore; ne ille non modò verbis te obruat, sed gestu ipso, ac motu corporis præstringat aciem ingenii tui, teque ab institutis tuis, cogitationibusque abducat. Atque hujusce rei judicium jam continuò video fu-47 turum. Si enim mihi hodie respondere ad hæc, quæ dico, potueris: si ab isto libro, quem tibi magister ludi, nescio qui *ex alienis orationibus compositum* dedit, verbo uno discesseris: posse te & illi quoque judicio non deesse, & causæ atque officio tuo satisfacere arbitrabor. Sin mecum in hac *prolusione* nihil fueris: quem te in ipsa *pugna*, cum acerrimo adversario fore putemus? Esto: 9 ipse nihil est, nihil potest: at venit paratus cum subscriptoribus exercitatis, & disertis. Est tamen hoc aliquid: tametsi non est satis. OMNIBVS enim rebus is qui princeps in agendo est, ornatissimus, & parатissimus esse debet. Verumtamen L. Apulejum esse video proximum subscriptorem, hominem non ætate, sed usu forensi, atque exercitatione *tironem*. Deinde (ut opi-48 nor) 10 habet Allienum, hunc tamen à subselliis: qui,

quid

---

1. *Putasne te posse de maximis.*] Prædianus, *Putabamne.*

2. *Quæ in Italia, quæ in Achaja, &c. patrarit &c.*] Lipsius lib. II. Varior. cap. 25. tentat, *quæ in Sicilia &c.* quem secutus Hotomanus lib. IX. observat. cap. II. f. ceterum illud *patrarit* restat in solis edd. vett. ejus loco est *peccarit* in Cujac. & Pall. voce tamen minus efficaci.

3. *Putasne posse id quod in ejusmodi.*] Antiquitus cosi non agnoscunt vulgatum pronomen *te*, neque habent Pall. aut Cujac. qui ultimus præcerea, reservabit, *id quod vel in.*

4. *Si quid agere aut proficere.*] Ita Cujacianus, & editio Lambini. nostri accedunt publicatis, *perficere.*

5. *Ut cùm illius diei mihi venit in mentem.*] Est ab Asconio. nam Hotomani vett. item Pall. & Cujac. item edd. priscæ, imò & Donatus in Hacyram & Priscianus libro XIIX. *illius temporis*, quod placuit Hotomano.

6. *Novi omneis hominis petitiones.*] Mallet Hotomanus *partitiones* malè, & contra edd. atque membranaceos.

7. *Commemorare quæstoris cum prætore necessitudinem constitutam.*] Pal. sec. non habet illud *constitutam*; & sine eo certe sensus constat.

8. *Orationis subire invidiam.*] Ita Pall. ita Cujac. ita edd. primæ. Asconius tamen legit, *invidiæ.*

9. *Ipse nihil est, nihil potest.*] Gulielmius maluit, *ipse nihili est.*

10. *Habet Allienum.*] Pall. ferè & Cujacianus, *Alienum*, quod monere volui tantum.

1. *Ut*

quid in dicendo posset, numquam satis attendi. in clamando quidem video eum esse benè robustum, atque exercitatum. in hoc spes tuæ sunt omnes. hic, si tu eris actor constitutus, totum judicium sustinebit. Ac ne is quidem tantum contendet in dicendo, quantum potest: sed *consules laudi*, & existimationi tuæ: & ex eo, quod ipse potest in dicendo, aliquantum remittet, 1 ut tu tamen aliquid esse videare. Ut in actoribus Græcis fieri videmus: sæpe illum, qui est secundarum, aut tertiarum partium, cùm possit aliquanto clarius dicere, quàm ipse primarum, multùm summittere, ut ille princeps quàm maximè excellat: sic faciet Allienus: tibi serviet, tibi *lenocinabitur*: minùs aliquanto contendet, quàm potest. Jam hoc considerate, cujusmodi accusatores in tanto judicio simus habituri: cùm & ipse Allienus ex ea facultate, si quam habet, aliquantum detracturus sit: & Cæcilius tum deniq; se aliquid futurum putet, si Allienus minùs vehemens fuerit 2 & sibi primas in dicendo parteis concesserit. Quantum quem sit habiturus, non video, nisi quem fortè 3 ex illo grege oratorum, qui subscriptionem sibi postularunt, cuicumque vos delationem dedisse tis. Ex quibus alienissimis hominibus, ita paratus venis, ut tibi hospes aliquis sit recipiendus. Quibus ego non sum tantum honorem habiturus, ut ad ea, quæ dixerint, certo loco, aut singulatim unicuiq; respondeam. sic breviter, quoniam non consultò, sed casu in eorum mentionem incidi, quasi prætereas, satisfaciam universis. TANTANE vobis inopia videor esse amicorum, ut mihi non ex his, quos mecum adduxerim, sed de populo subscriptor addatur? vobis autem tanta inopia reorum est, ut mihi causam præripere conemini potiùs, quam aliquos à columna Mœnia vestri ordinis reos reperiatis? *Custodem*, inquit, Tullio me apponite. Quid? mihi quam multis custodibus opus erit, si te semel ad meas caplas admiserò? qui non solum, ne quid enunties, sed etiam ne quid auteras, custodiendus sis. Sed de isto custode toto sic vobis brevissimè respondebo: non esse hos tales viros commissuros, ut ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quisquam subscriptor, me invito, adpitare possit. Etenim *fides* mea custodem repudiat, *diligentia* speculatorem reformidat. Verùm, ut ad te, Cæcili, redeam, quam multa te deficiant, vides: quàm multa sint in te, quæ reus nocens in accusatore suo cupiat esse, profectò jam intelligis. Quid ad hæc dici potest? non enim quæro, quid tu dicturus sis. video mihi non te, sed hunc librum esse responsurum, quem *monitor tuus* hic tenet: qui, si te rectè monere volet, suadebit tibi, ut hinc discedas, neque mihi verbum ullum respondeas. Quid enim dices? an id, quod dictitas, injuriam tibi feciisse Verrem? Arbitror. neque enim esset verisimile, cùm omnibus Siculis faceret injurias, te ille unum *eximium*, cui consuleret, fuisse. Sed ceteri Siculi ultorem suarum injuriarum invenerunt: tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, id agis, ut ceterorum quoque injuriæ sint impunitæ, atque inultæ: & hoc te præterit, non id solum spectari solere, *qui debeat*, sed etiam illud, *qui possit ulcisci*. in quo utrumque sit, eum superiorem esse, in quo alterum, in eo non, quid is velit, sed quid facere possit, quæri solere. Quòd si ei potissimum censes permitti oportere accusandi potestatem, cui maximam C. Verres injuriam fecerit: utrum tandem censes hoc judices graviùs ferre oportere, te ab illo esse læsum, an provinciam Siciliam esse vexatam, ac perditam? Opinor, concedis, multo hoc & esse gravius, & ab omnibus *ferri gravius* oportere. Concede igitur, ut tibi anteponatur in accusando provincia. nam provincia accusat, cùm is agit causam, quem sibi illa defensorem sui juris, ultorem injuriarum, actorem causæ totius adoptavit. At eam tibi C. Verres fecit injuriam, quæ ceterorum quoque animos posset *aliene incommodo commovere*. Minimè. nam id quoque ad rem pertinere arbitror, qualis injuria dicatur: quæ causa inimicitiarum proferatur. Cognoscite ex me. nam iste eam profectò, nisi planè nihil sapit, numquam proferet. Agonis est quædam, Lilybetana, liberta Veneris Erycinæ: quæ mulier ante hunc quæstorem, copiosa planè, & locuples fuit. Ab hac præfectus Antonii quidam symphoniacos servos abducebat per injuriam, quibus se in classe uti velle dicebat. Tum illa, ut mos in Sicilia est omnium Venereorum, & eorum, qui à Venere se liberaverunt, ut præfecto illi *religionem Veneri, nomenque obsceret*, dixit & se, & omnia sua, Veneris esse. 4 Ubi hoc quæstori Cæcilio, viro optimo, & homini æquissimo, nuntiatum est: vocari ad se Agonidem jubet: judicium dat statim, SI PARERET, eam, se, & sua Veneris esse dixisse. judicant recuperatores id, quod necesse erat. neque enim erat cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit: ipsam Veneri in servitutem adjudicat: deinde bona vendit: pecuniam redigit. Ita, dum pauca mancipia, Veneris nomine, Agonis, ac religione, retinere vult, *fortunas omneis, libertatemque suam ipsius injuria perdidit*. Lilybæum Verres venit postea: rem cognoscit: factum improbat: cogit quæstorem suum, pecuniam quam ex Agonidis bonis redegisset, eam mulieri omnem annumerare, & reddere. Est adhuc, id quod vos omneis admirari video, non Verres, sed Q. Mutius. Quid enim facere potuit elegantius *ad hominum existimationem*? æquius ad levandam mulieris calamitatem? vehementius ad quæstoris libidinem coërcendam? Summè hæc omnia mihi videntur esse laudanda. 5 Sed repentè è vestigio, ex homine, tanquam aliquo *Circæo poculo*, factus est Verres. redit ad se, atque ad mores suos. nam ex illa pecunia 6 magnam partem ad se vertit: mulieri reddidit quantulum visum est. Hic tu, si læsum te à Verre esse dices: patiar, & concedam. si injuriam tibi factam quereris: defendam, & negabo. Deinde de injuria, quæ tibi facta sit, neminem nostrùm *graviorem vindicem esse* oportet, quàm te ipsum, cui facta dicitur. Si tu cum illo postea in gratiam redisti: si domi illius aliquoties fuisti: si ille apud te postea cenavit: utrùm te perfidiosum, an prævaricatorem existimari mavis? video esse necesse alterutrum. Sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minùs, utrùm velis, eligas. Quid, si ne injuriæ quidem, quæ tibi ab illo facta sit, causa remanet? quid habes, quod possis dicere, quamobrem non modò mihi, sed cuiquam anteponare? nisi forte illud, quod dicturum te esse audio, *quæstorem illius fuisse*. Quæ causa gravis esset, si certares mecum, uter nostrum illi amicior esse deberet. In contentione suscipiendarum inimicitiarum, ridiculum est putare, causam necessitudinis ad inferendum periculum justam videri oportere. Etenim, si plurimas à tuo prætore injurias accepisses: tamen eas *ferendo*, majorem laudem, quàm *ulciscendo*, mereretere. cùm verò nullum illius in vita rectius factum sit, quàm id, quod tu injuriam appellas: hi statuent, hanc causam, quam ne in alio quidem probarent, in te justam ad necessitudinem violandam videri? qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen quoniam quæstor ejus fuisti, non potes eum sine ulla vituperatione

---

1. *Ut tu tamen.*] Indicat Hotomanus, omnes libros habere *tandem*. at aliud est de Pall. nostris, de Cujaciano. editio anni CCCCLXXXIII habet *tum*.

2. *Si sibi primas.*) Est ab Hotomano. nostri enim & olim impressi *& sibi primas*.

3. *Ex illo grege oratorum.*) Cujacius reponendum duxit *moratorum*.

4. *Ubi hoc quæstori Cæcilio.*) Antonius Augustinus tentat, *ubi hoc C. Cæcilio*, consule notas Ursini.

5. *Sed repente è vestigio.*) Gulielmius illud *repente* habebat pro interpretamento sequentis. agnoscit tamen Iulius Rufinianus.

6. *Magnam partem ad se vertit.*) Neotericæ edd. *avertit*. sed alterum est in nostris impressis. Lambinus mallet *avertit*, ego *vertit*.

tione accusare. si verò nulla tibi facta est injuria, sine scelere eum accusare non potes. Quare cùm incertum sit de injuria, quemquam esse horum putas, qui non malit, te sine vituperatione, quàm cum scelere, discedere?
61 At vide, quid differat inter meam opinionem, ac tuam. Tu, cùm omnibus rebus inferior sis, hac una in re mihi anteferri putas oportere, quòd quæstor illius fueris. ego, si superior cetetis rebus esses, hanc unam ob causam te accusatorem repudiari putarem oportere. Sic enim à majoribus nostris accepimus, *patronum quæstori suo parentis loco esse oportere*: nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quàm conjunctionem sortis, quam provinciæ, quàm officii, quàm
62 publicam muneris societatem. Quamobrem si jure eum possis accusare, tamen, cùm is tibi parentis numero fuisset, id *piè facere* non posses. cùm verò neque injuriam acceperis, & prætori tuo periculum crees: fatearis necesse est, te illi injustum, impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quæstura ad eam rem valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, quamobrem, qui quæstor ejus fueris, accuses, non, ut ob eam ipsam causam postulandum sit, ut tibi potissimum accusatio detur. Neque fere umquam venit in contentionem de accusando, qui
63 quæstor fuisset, *quin repudiaretur*. Itaque neque L. Philoni in C. Servilium nominis deferendi potestas est data, neque M. Aurelio Scauro in L. Flaccum, neque Cn. Pompejo 1 in T. Albucium: quorum nemo propter indignitatem repudiatus est: sed ne *libido violandæ necessitudinis*, auctoritate judicum comprobaretur. Atque ille Cn. Pompejus ita cum C. Julio contendit, ut tu mecum. Quæstor enim Albucii fuerat, ut tu Verris. Julius hoc secum auctoritatis ad accusandum afferebat, quòd, ut hoc tempore nos ab Siculis, sic tum ille ab Sardis rogatus, ad causam accesserat. Semper hæc causa plurimum valuit: semper hæc ratio accusandi fuit honestissima, *pro socii, pro salute provinciæ, pro exterarum nationum commodis inimicitias suscipere*: ad periculum accedere, operam, studium, laborem interponere.
64 Etenim si probabilis est eorum causa, qui *injurias suas persequi* volunt: qua in re doleri suo, non reip. commodis serviunt: quanto illa causa honestior, quæ non solum probabilis videri, sed etiam *grata* esse debet, nulla privatim accepta injuria, sociorum, atque amicorum populi R. dolore atque injuriis commoveri? Nuper cùm in P. Gabinium vir fortissimus, & innocentissimus L. Piso delationem nominis postularet, & contrà Qu. Cæcilius peteret: ipsi se veteres inimicitias jam diu susceptas persequi diceret: cum auctoritas, & dignitas Pisonis valebat plurimùm, tum illa erat causa justissima, quòd eum sibi
65 Achæi patronum adoptarunt. Etenim cum lex ipsa de *pecuniis repetundis*, sociorum, atque amicorum populi R causa parata sit: iniquum est, non eum legis, judiciique actorem idoneum maximè putari, quem actorem causæ suæ socii defensoremque fortunarum suarum potissimùm esse voluerunt. An, quod ad commemorandum est honestius, id ad probandum non multo videri debet æquius? Utra igitur est splendidior: utra illustrior commemoratio: accusavi eum, cui quæstor fueram: qui cum me sors, consuetudoque majorum, qui cum me deorum, hominumque judicium conjunxerat: an, accusavi rogatu sociorum, atque amicorum? delectus sum ab universa provincia qui ejus jura, fortunasque defenderem? Dubitare quisquam potest, quin honestius sit, eorum causa, apud quos quæstor fueris, quàm eum, cujus quæstor fueris accusare? Clarissimi viri nostræ civitatis, *temporibus optimis*, ea hoc sibi amplissimum, pulcherrimumque ducebant, ab hospitibus, clientibusque suis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemque essent, injurias propulsare, eorumque fortunas defendere. M. Catonem illum sapientem, clarissimum virum, & prudentissimum, cum multis graveis inimicitias gessisse accepimus propter Hispanorum, apud quos consul fuerat, injurias. nuper Cn.
67 Domitium scimus 2 Decimo Silano diem dixisse propter unius hominis Egritomari, paterni amici, atque hospitis injurias. NEQVE ENIM magis animos hominum nocentium res umquam ulla commovit, quàm hæc majorum consuetudo, longo intervallo repetita, ac relata: sociorum querimoniæ delatæ ad hominem non inertissimum: susceptæ ab eo, qui videbatur eorum fortunas fide, diligentiaque sua posse defendere. Hoc timent homines: hoc
68 laborant: hoc instituì, atque adeò institutum referri, ac renovari molestè ferunt, putant fore, uti, si paulatim hæc consuetudo serpere, ac prodire cœperit: per homines honestissimos, virosque fortissimos, non imperitos adolescentulos, aut illiusmodi quadruplatores, leges, judiciaq; 3 administrentur. Cujus consuetudinis, atque institituti patres,
69 majoresque nostros *non pœnitebat* tum, cum P. Lentulus, iis, qui princeps senatus fuit, accusabat M. Aquillium, subscriptore C. Rutilio Rufo: aut cùm P. Africanus, homo virtute, fortuna, gloria, rebus gestis amplissimus, postea quàm bis consul, & censor fuerat, L. Cottam in judicium vocabat. Jure tum florebat populi R. nomen: jure auctoritas hujus imperii, civitatisque majestas, gravis habebatur. nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus, ac facultatibus prædito, *simulans sese mirari, cum molestè ferant*. Quid sibi iste vult? accusato-
70 remne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc præsertim, ea jam ætate, cùm ædilitatem petat? Ego verò ætatis non modò meæ, sed multo etiam superioris & honoris amplissimi puto esse, & *accusare improbos*: & miseros, calamitososque defendere. Et profectò aut hoc remedium est ægrotæ, ac propè desperatæ reip. judiciisque corruptis, ac contaminatis paucorum vitio, ac turpitudine, homines ad legum defensionem, judiciorumque auctoritatem, quàm honestissimos, & integerrimos, diligentissimosque accedere: aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, profectò nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur. NVLLA SALVS reip. major est, quàm eos, qui alte-
71 rum accusant, non minùs de laude, de honore, de fama sua, quàm illos, qui accusantur, de capite, ac fortunis suis pertimescere. Itaque semper ii diligentissimè, laboriosissimeque accusarunt, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrati sunt. Quamobrem hoc statuere, judices debetis, Q. Cæcilium, de quo nulla umquam opinio fuerit, nullaque in hoc ipso judicio exspectatio futura sit: qui neque, ut antè *collectam famam conservet*, neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat: non nimis hanc causam severè, non nimis accuratè, non nimis diligenter acturum. habet enim nihil, quod in offensione deperdat. ut turpissimè, flagitiosissimeque discedat, nihil de suis veteribus ornamentis requirat. A nobis multos *obsides* habet
72 populus Rom. quos ut incolumes conservare, tueri, confirmare, ac recuperare possimus, omni ratione erit dimicandum. habet honorem, quem petimus: habet spem, quam propositam nobis habemus: habet existimationem, multo sudore, labore, vigiliisque collectam: ut, si in hac causa nostrum officium, ac diligentiam probaverimus, hæc, quæ

1. *In T. Albucium.*] Vrsinus noster legit ex libris & lapidibus vetustis, *T. Albutium*. amplecterer & ipse, nisi contra iret omnis editio antiqua.

2. *Decimo Silano.*] Sic omnibus litteris tribus membranarum nostrarum. hodie ferè editur *M. Silano*, è conjectura Hotomani; cui nulla etiam favet editio antiquior.

3. *Administrentur.*] Ita tribus nostris mss. cusi ferè retrò *administrarentur*; præter Victorianam.

1. *Quæ*

quæ dixi, retinere, per populum Rom. incolumia, ac salva possimus: si tantulum offensum, titubatumque sit: ut ea, quæ singulatim, ac diu collecta sunt, *uno tempore universa perdamus*. Quapropter judices, vestrum est deligere, quem existimetis facillimè posse magnitudinem causæ ac judicii sustinere, fide, diligentia, consilio, auctoritate. Vos si mihi Q. Cæcilium antepositeritis, ego me dignitate superatum non arbitrabor: populus Rom. ne tam honestam, tam severam, diligentemque accusationem neque vobis placuisse, neque ordini vestro placere arbitretur, providete.

PROOEMIVM,

SEV

PRINCIPIVM

PRIMÆ ACTIONIS

IN

C. VERREM.

ORATIO QVINTA.

SYNOPSIS.

Exhortatio est ad Judices, ut severè judicent. Epitome ac quasi Isagoge eorum quæ post dicenda sunt à Cicerone.

QVOD erat optandum maximè, judices, &, quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamq; judiciorum sedandam, maximè pertinebat; id non humano consilio, sed propè divinitus datum, atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio pernicioſa reip. vobisque periculosa: quæ non modò Romæ, sed & apud exteras nationes, omnium sermone percrebruit, his judiciis, quæ nunc sunt, PECVNIOSVM HOMINEM QVAMVIS SIT NOCENS, NEMINEM POSSE DAMNARI. Nunc in ipso discrimine ordinis, judiciorumque vestrorum, cum sint parati, qui concionibus, & legib. hanc invidiam senatus inflammare conentur, reus in judicium adductus est, C. Verres, homo vita atque factis, *omnium jam opinione damnatus*: pecuni æ magnitudine, sua spe, ac prædicatione, absolutus. Huic ego causæ, judices, cum summa voluntate, & exspectatione populi R. actor accessi, non ut augerem invidiam ordinis, sed ut infamiæ communi succurrerem. adduxi enim hominem, in quo reconciliare existimationem judiciorum amissam, redire in gratiam cum populo R. satisfacere exteris nationibus possetis: depeculatorem æratii, vexatorem Asiæ, atq; Pamphiliæ, prædonem juris urbani, labem atque perniciem provinciæ Siciliæ. De quo si vos severè, religioseque judicaveritis: auctoritas ea, quæ in vobis remanere debet, hærebit. sin istius ingentes divitiæ *judiciorum religionem*, veritatemque perfregerint: ego hoc tamen assequar, ut judicium potius reip. 1 quàm aut reus judicibus, aut accusator reo defuisse videatur. Equidem, ut de me confitear, judices, cùm multæ mihi à C. Verre insidiæ terra marique factæ sint, quas partim mea diligentia devitarim, partim amicorum studio, officioque repulerim: numquam tamen neq; tantum periculum mihi adire visus sum, neque tantopere pertimui, ut nunc in ipso judicio. Neque tantum me exspectatio accusationis meæ, 4
concursusque tantæ multitudinis, quibus ego rebus vehementissimè perturbor, commovet, quantum istius insidiæ nefariæ, quas uno tempore 2 mihi, vobis, M. Glabrioni prætori, sociis, exteris nationibus, ordini, nomini denique senatorio facere conatur. qui ita dictitat, *iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent: se tantum rapuisse, ut id multis satis esse posset. nihil esse tam sanctum, quod non violari: nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia posset.* Quòd si, quàm audax est ad conandum, tam esset 5
obscurus in agendo: fortasse aliqua in re nos aliquando fefellisset. verùm hoc adhuc percommodè cadit, quòd cum incredibili ejus *audacia* singularis *stultitia* conjuncta est. Nam ut apertus in corripiendis pecuniis fuit, sic in spe corrumpendi judicii perspicua sua consilia, conatusq; omnibus fecit. Semel ait se in vita pertimuisse: tum, cùm primùm reus à me factus sit: quòd, cùm è provincia recens esset, invidiaque & infamia non recenti, sed vetere, ac diuturna flagraret, tum ad judicium corrumpendum *tempus alienum* offenderet. Itaque cùm ego diem in Siciliam inqui- 6.
rendi perexiguam postulavissem, invenit iste qui sibi in Achajam biduo breviorem diem postularet: non ut idem conficeret diligentia, & industria sua, quod ego meo labore, & vigiliis consecutus sum. Etenim ille Achaicus inquisitor, ne Brundisium quidem pervenit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii, ut omnium populorum,

R priva-

1. QUAM *aut reus judicibus.*] Ambo Pall. *judiciis*, neque aliter ultimæ antiquitatis editiones. & videtur minus invidiosum.

2. *Mihi, vobis, M. Glabrioni.*] Idem non agnoscunt illud *vobis*, neque conspicitur in primis edd. & nescio sanè an sit à bona manu.

1. *Auctor*

privatorumque *litteras, injurias* que cognoscerem: ut perspicuum cuivis esse posset, hominem ab isto quæsitum esse, non qui reum suum adduceret, sed qui *meum tempus obsideret*. Nunc homo audacissimus, atque amentissimus hoc cogitat. intelligit, me ita paratum, atque instructum in judicium venire, ut non modò in auribus vestris, sed in oculis omnium, sua furta, atque flagitia defixurus sim. Videt, senatores multos esse testes audaciæ suæ: videt, multos equites Romanos, frequenteis præterea civeis, atque socios quibus ipse infigneis injurias fecerit. Videt etiam tot graveis ab amicissimis civitatib. legationes cum publicis auctoritatibus, ac testimoniis convenisse. Quæ cùm ita sint, usque eò *de omnibus bonis male existimat*: usque eò senatoria judicia, perdita, profligataque esse arbitratur, ut hoc palam dictitet, non sine causa se cupidum pecuniæ fuisse, quoniam tantum in pecunia præsidium experiatur esse: sese (id quod difficillimum fuerit) *tempus ipsum emisse judicii sui*, quo cetera facilius emere posset, ut, quoniam criminum vim subterfugere nullo modo poterat, *procellam tempore* devitaret. Quòd si non modò in causa, verum in aliquo honesto præsidio, aut alicujus eloquentia, aut gratia spem aliquam collocasset: profecto non hæc omnia colligeret, atque aucuparetur: non usq; eò desperaret, conterreret; ordinem senatorium, ut arbitratu ejus deligeretur ex senatu, qui reus fieret: qui, dum hic, quæ opus essent, compararet, causam interea ante eum diceret. Quibus ego rebus quid iste speret, & quo animum intendat, facilè perspicio. Quamobrem verò se confidat aliquid perficere posse, a hoc Glabrione prætore, & hoc consilio, intelligere non possum. Unum illud intelligo, quod prætor in rejectione judicum judicavit, ea spe istum fuisse præditum, ut *omnem rationem salutis in pecunia poneret*: hoc erepto præsidio, ut nullam sibi rem adjumento fore arbitraretur. Et enim quod est ingenium tantum? quæ tanta facultas dicendi, & copia, quæ istius vitam, tot 3 vitiis, flagitiisque convictam, jam pridem omnium voluntate, judicioq; damnatam, aliqua ex parte possit defendere? Cujus ut *adolescentiæ maculas*, ignominiasque præteream: quæstura, primus gradus honoris, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum à quæstore suo pecunia publica? nudatum, & proditum consulem? desertum exercitum, relictam provinciam? sortis necessitudinem, religionemque violatam? Cujus legatio, exitium fuit Asiæ totius, & Pamphiliæ. Quibus in provinciis multas domos, plurimas urbes, omnia fana depeculatus est, cùm in Cn. Dolabellam scelus suum illud pristinum renovavit, & instauravit quæstorium: cùm eum, cui legatus, & pro quæstore fuisset, *in invidiam suis maleficiis adduxit*, & in ipsis periculis non solùm deseruit, sed etiam oppugnavit, ac prodidit. cujus prætura urbana, ædium sacrarium fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in jure dicundo, bonorum, possessionumque, contra omnium instituta, addictio, & condonatio. Jam verò omnium vitiorum suorum plurima, & maxima constituit monumenta, & indicia in provincia Sicilia: quam iste per triennium 4 ita vexavit, ac perdidit, ut ea *vestitui in antiquum statum nullo modo possit*: vix autem per multos annos, innocenteisq; prætores aliqua ex parte *recreari* aliquando posse videatur. Hoc prætore Siculi neque suas leges, neque nostra senatusconsulta, neque communia jura tenuerunt. tantum quisque habet in Sicilia, quantum hominis avarissimi & libidinosissimi aut *imprudentiam* subterfugit, aut *facietati* superfuit. Nulla res per triennium, nisi ad nutum istius, judicata est: nulla res tam patria cujusquam, atque avita fuit, quæ non ab eo, imperio istius, abjudicaretur. Innumerabiles pecuniæ ex oratorum bonis, novo, nefarioque instituto coactæ: socii fidelissimi in hostium numero existimati: cives R. servilem in modum cruciati, & necati: homines *nocentissimi propter pecunias judicio liberati*: honestissimi atque integerrimi, absentes rei facti, indicta causa damnati, & ejecti: portus munitissimi, maximæ, turissimæque urbes, piratis, prædonibusque patefactæ: nautæ, militesque Siculorum, socii nostri, atque amici, fame necati: classes optimæ atque opportunissimæ cum magna ignominia populi Romani amissæ, & perditæ. Idem iste prætor monumenta antiquissima partim regum locupletissimorum, quæ illi ornamento urbibus esse voluerunt, partim etiam nostrorum imperatorum, quæ victores civitatibus Siculis, aut dederunt, aut reddiderunt, 5 spoliavit, nudavitque omnia. Neque hoc solum in statuis, ornamentisque publicis fecit: sed etiam *delubra omnia sanctissimis religionibus consecrata* depeculatus est. deum denique nullum Siculis, qui et paulò magis affabrè atque antiquo artificio factus videretur, reliquit. In stupris verò, & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare, pudore deterreor. simul illorum *calamitatem commemorando augere nolo*. quibus liberos, conjugesque suas, integras ab istius petulantia conservare non licitum est. At enim hæc ita commissa sunt ab isto, ut *non cognita sint* ab omnibus. Hominem esse arbitror neminem, qui nomen istius audierit, quin facta quoque ejus nefaria commemorare possit: ut mihi magis timendum sit, ne multa crimina prætermittere, quàm ne qua in istum fingere existimer. Neque enim mihi videtur hæc multitudo, quæ ad audiendum convenit, cognoscere ex me causam voluisse: sed ea, quæ scit, *mecum recognoscat*. Quæ cum ita sint, iste homo amens, ac perditus alia mecum ratione pugnat. non id agit, ut alicujus eloquentiam mihi opponat, non gratia, non auctoritate cujusquam, non potentia nititur. simulat his se rebus confidere; sed video, quid agat: (neque enim agit occultissimè) proponit *imaginem* mihi *nobilitatis*, hoc est hominum arrogantium *nomina*: qui non tam me impediunt, quòd nobiles sunt, quàm adjuvant, quòd noti sunt. simulat se eorum præsidio confidere, cùm interea aliud quiddam jam diu machinetur. Quam spem nunc habeat in manibus, & quid moliatur, breviter jam, judices, exponam, sed priùs, ut ab initio res ab eo constituta sit, quæso, cognoscite. Ut primùm è provincia rediit, *redemptio est hujus judicii facta grandi pecunia*. magnit in conditione, atque pacto 6 usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt. posteaquàm rejectio judicum facta est: quòd & in sortitione, istius spem. 7 *fortuna populi Romani*, & in rejiciendis judicibus *mea diligentia* istorum impudentiam vicerat: 8 renunciata est tota conductio. Præclare se res habebat. libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium. nulla nota, nullus color, nullæ sordes videbantur his sententiis allini posse: cùm iste repentè ex alacri atque læto, sic erat humilis, atque dimissus,

1. *Auctoritatibus ac testimoniis convenisse.*] Cujaciano abest *ac testimoniis*. male: exstat enim in Pall. & omnibus retrò vulgatis, haberque suum sanè pondus.

2. *Hoc Glabrione Prætore.*] Ex punxere alii nomen *Glabrionis*, nolui eos sequi. at postea iis auctoribus delevi *Romanus*; quod in nulla alioquin erat editione veteri, aut adeo in Pall.

3. *Vitiis flagitiisque convictam.*] Pall. ita scripti sunt, ut difficile sit judicare, maluerintne *conjunctam* an *convinctam*; & verò malim ultimum, quàm conjectaneum Lambini *coinquinatam*.

4. *Ita vexavit ac perdidit.*] Revocavi lectionem mss. & Asconii. item antiquiores editorum. ævi enim medii, *ita vastavit, vexavit, etc.*

5. *Spoliavit nudavitque omnia.*] Pal. pr. *exnudavitque*, quod eam rarum, librarius non expressit, nisi inventum in authentico.

6. *Usque ad eum finem, dum judices rejecti sunt.*] An non respiunt aliquid profani illa? *ad eum finem.*

7. *Fortuna populi Romani.*] Lambinus *fortuna reipublicæ*. Res redit eodem, sed tamen cur abiit à scriptura recepta?

8. *Renunciata est tota conductio.*] Patrum ævo viguit *conditio*.

I. Et re

sus, ut non modo populo R. sed etiam sibi ipse condemnatus videretur. 1 Ecce autem repentè, his diebus pauçis, comitiis consularibus factis, eadem illa vetera consilia *pecunia majore repetuntur*, eædemque vestræ famæ, fortunisque omnium insidiæ per eosdem homines comparantur. Quæ res primò, judices, pertenui nobis argumento, judicioque patefacta est: post aperto suspicionis introitu ad omnia intima istorũ consilia sine ullo errore pervenimus.
16 Nam ut Hortensius Cos. designatus, domũ reducebatur è campo, 2 cum maxima frequentia, à multitudine: fit obviam casu ei multitudini C. Curio: quem ego hominem honoris potiùs, quàm contumeliæ causa nominatum volo. Etenim ea dicam, quæ ille, si commemorari noluisset, non tanto in conventu, tam apertè, palamque dixisset. quæ tamen à me pedetentim, cauteque dicentur: ut & amicitiæ nostræ, & dignitatis illius habita ratio esse intelligatur.
19 Videt ad ipsum fornicem Fabianum in turba Verrem. appellat hominem & ei 3 voce maxima gratulatur: ipsi Hortensio, qui consul erat factus, propinquis, necessariisq; ejus, qui tum aderant, verbum nullum facit: cum hoc constitit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse. *Renuntio*, inquit, *tibi, te hodernis comitiis esse absolutum.* Quod cum tam multi homines honestissimi audissent, statim ad me defertur: immò verò, ut quisque me viderat, narrabat. Aliis illud indignum, aliis ridiculum videbatur. *ridiculum* iis, qui istius causam in testium fide, in criminum ratione, in judicum potestate, non in comitiis consularibus, positam arbitrabantur: *indignum* iis, qui altiùs perspiciebant, & hanc gratulationem ad judicium corrumpendum 4 spe
20 actare arbitrabantur. Etenim sic ratiocinabantur, sic honestissimi homines inter se, & mecum loquebantur: APERTE IAM, ac perspicuè nulla esse judicia. qui reus pridie jam ipse se condemnatum putabat, is, postea quam defensor ejus consul est factus, absolvitur. Quid igitur? quòd tota Sicilia, quòd omnes Siculi, omnes negotiatores, omnes publicæ, privatæque litteræ Romæ sunt, nihilne id valebit? Nihil, invito consule designato. Quid judices? non crimina, non testes, non existimationem populi Romani sequentur? 4 num omnia in unius potestate, ac moderatione vertentur? Verè loquar, judices. vehementer me hæc res commovebat. optimus enim quisque ita loquebatur. ISTE QVIDEM tibi eripietur: sed nos non tenebimus judicia diutius. etenim quis poterit, Verre absoluto, de transferen-
21 dis judiciis recusare? Erat omnibus molestum: neque eos tam 5 istius hominis perditi subita lætitia, quàm hominis amplissimi nova gratulatio commovebat. Cupiebam dissimulare, me id molestè ferre. cupiebam *animi dolorem vultu tegere*, & taciturnitate celare. ecce autem illis ipsis diebus, cùm prætores designati sortirentur, & M. Metello obtigisset ut is de pecuniis repetundis quæreret; nuntiatur mihi, tantam isti gratulationem esse factam, ut is quoq; domum
22 pueros mitteret, qui uxori suæ nuntiarent. Sane ne hæc quidem res mihi placebat: neque tamen quid tantoperè in sorte metuendum mihi esset, intelligebam. unum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam: fiscos complureis cum pecunia Siciliensi à quodam senatore ad equitem Romanum esse translatos: ex his quasi x. fiscos ad senatorem illum relictos esse, comitiorum nomine:
23 divisores omnium tribuum *nocte* ad istum vocatos. Ex quibus quidam, qui se omnia mea causa facere debere arbitrabatur, eadem illa nocte ad me venit. demonstrat, qua iste oratione usus esset: 6 commemorasse istum, QVAM LIBERALITER eos tractasset etiam antea, cùm ipse prætura petisset, & proximis consularibus, prætoriisque comitiis: deinde continuò esse pollicitum 7 quantam vellent pecuniam, si me ædilitate dejecissent. Hic alios negasse *audere*: alios respondisse, *non putare id perfici posse*: inventum tamen esse fortem amicum, ex eadem familia Q. Verrem, Romilia, ex optima divisorum disciplina, patris istius discipulum, atque amicum, qui H S quingentis millibus depositis, id se perfecturum polliceretur: & fuisse tamen nonnullos, qui se una facturos esse dicerent quæ cum ita essent, sanè benivolo animo me, ut magnopere caverem, præmonebat. Sollicitabar rebus maximis uno, atq; eo *per-* 24.
exiguo tempore. urgebant comitia: & his ipsis oppugnabar grandi pecunia. instabat judicium: ei quoq; negotio fisci Siculienses minabantur. Agere quæ ad judicium pertinebant, liberè, comitiorum metu deterrebar: petitioni toto animo servire, propter judicium, non licebat. minari deniq; divisoribus *ratio non erat*, propterea quòd eos intelligere videbam, me hoc judicio districtum, atque obligatum futurum. Atque hoc ipso tempore Siculis denuntiatum es- 25.
se audio, primùm ab Hortensio, domum ad illum ut venirent. Siculos sanè in eo *liberos fuisse*, qui, quamobrem arcesserentur, cùm intelligerent, non venisse. Interea comitia nostra, quorum iste se, ut ceterorum hoc anno comitiorum dominum esse arbitrabatur, haberi cœpta sunt. cursare iste homo potens, cum filio blando, & gratioso, circum tribus: paternos amicos, hoc est, divisores, appellare omneis, & convenire. Quod cum esset intellectum, & animadversum: fecit animo libentissimo pop. Rom. ut, cujus divitiæ me *de fide* deducere non potuissent, ne ejusdem pecuniis *de honore* dejiceret. Posteaquàm illa petitionis 26.
magna cura liberatus sum, animo cœpi multo magis vacuo ac soluto, nihil aliud, nisi de judicio, agere, & cogitare. Reperio, judices, hæc ab istis consilia inita, & constituta, ut, quacunque opus esset ratione, res ita duceretur, ut apud M. Metellum prætorem causa diceretur, *in eo esse hæc commoda*: primùm M. Metellum, amicissimum: deinde Hortensium consulem non solùm, sed etiam Q. Metellum: qui quàm isti sit amicus attendite. dedit enim *prærogativam suæ voluntatis* ejusmodi, ut isti pro prærogativis eam reddidisse videatur. An me taciturum tan- 27.
tis de rebus existimavistis? & in tanto reip. existimationisque meæ periculo, *cuiquam consultum potius, quàm officio, & dignitati meæ*? Arcessit alter consul designatus Siculos: veniunt nonnulli, propterea quod L. Metellus esset prætor in Sicilia. cum iis ita loquitur: SE CONSVLEM ESSE: fratrem suum alterum Siciliam provinciam obtinere, alterum esse quæsturum de pecuniis repetundis: Verri ne noceri possit, multis rationibus esse provisum. Quid est, quæso, Metelle, *judicium corrumpere*, si hoc 28.
non est? testeis, præsertim Siculos, timidos homines, & afflictos, non solum auctoritate deterrere, sed etiam consulari metu, & duorum prætorum potestate? Quid faceres pro homine innocente, & propinquo, cùm propter hominem perditissimum, atque alienissimum, de officio, ac dignitate decedis: & committis, ut, quod ille dictitat, alicui, qui te ignorat, verum esse videatur? Nam hoc Verrem dicere aje- 29.
bant, te *non fato*, ut ceteros ex vestra familia, *sed opera sua*,

1. *Ecce autem repentè his diebus.*] Gulielmius dolebat illud *repentè*, ceu glossarii alicujus.

2. *Cum maxima frequentia, à multitudine.*] Sic Pall. & editio Victorii. Lambinus maluit cum Hotomano *ac multitudine.*

3. *Voce maxima gratulatur.*] Cujaciano abest *vociferiam*. adest Pall. editisque omnibus.

4. *Spellare arbitrabantur.*] Lambinus ediderat *spectare videbant*, quomodo forte in Cujaciano.

5. *Non omnia in unius.*] Ita ab aquitus impressi, nam recentiores; *non omnia &c.*

6. *Istius hominis perditi, &c.*] Hotom. editio non habet *hominis*, & delendum putabat Gulielmius. inveni tamen in olim codis & Pall.

7. *Commenti esse istum.*] Habuerim pro adnotamento librarii. non video sanè quantum faciat ad rem.

8. *Quantam vellent pecuniam.*] Sic Cujac. sic Pall. sic olim quoq; Victoriana tamen & seqq. *quantum vellent pecuniæ.*

consulem factum. Duo igitur Coss. & quæsitor erunt ex illius voluntate. Non solùm effugiemus, inquit, hominem in quærendo nimium diligentem nimium servientem populi existimationi, M. Glabrionem. accedit nobis etiam illud: judex est M. Cæsonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus judicandis spectatus & cognitus: quem *minimè expedias esse in eo consilio*, quod conemur aliqua ratione corrumpere: propterea quod jam antea, cùm judex in Juniano consilio fuisset, turpissimum illud facinus non solum gravitèr tulit, sed etiam in medium protulit. hunc judicem
30 ex Kal. Jan. non habebimus. Qu. Manlium & Qu. Cornificium, duos severissimos atque integerrimos judices, quòd tribuni pleb. tum erunt, judices non habebimus. P. Sulpitius, judex tristis, & integer, magistratum ineat necesse est Nonis Decembr. M. Creperejus ex acerrima illa equestri familia, & disciplina: L. Cassius ex familia tum ad ceteras res, tum ad judicandum severissima: Cn. Tremellius, homo summa religione & diligentia: tres hi homines, veteres tribuni militares sunt designati. ex Kal. Januar. non judicabunt. Subsortiemur etiam in M. Metelli locum, quoniam is huic ipsi quæstioni præfuturus est. Ita secundum Kalendas Januar. & prætore, & *propè toto consilio commutato*, magnas accusatoris minas, magnamque judicii exspectationem ad nostrum arbitrium, libidinemque *eludemus*. No-
31 næ sunt hodie Sextiles. hora nona convenire cœpistis. hunc diem jam ne numerant quidem. Decem dies sunt ante ludos votivos, quos Cn. Pompejus facturus est. hi ludi dies quindecim auferent, deinde continuò Romani consequentur. Ita propè XL. diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, responsuros esse arbitrantur: deinde *se ductures* & dicendo, & excusando, facilè ad ludos Victoriæ cum his plebejos esse conjunctos: secundum quos aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Ita defessa, ac *refrigerata accusatione*, rem integram ad M. Metellum prætorem esse venturam. quem ego hominem, si ejus fidei
32 diffisus essem, judicem non retinuissem. Nunc tamen eo animo sum, ut eo judice, quam prætore, hanc rem transigi malim: & jurato suam, quam injurato aliorum tabellas committere. Nunc ego, judices, jam vos consulo, quid mihi faciendum putetis. id enim consilii mihi profectò taciti dabitis, quod egomet mihi necessariò capiendum intelligo. Si utar ad dicendum meo legitimo tempore, mei laboris, industriæ, diligentiæque capiam fructum: & ex accusatione perficiam, ut nemo umquam post hominum memoriam paratior, vigilantior, compositior ad judicium veniisse videatur. Sed in hac laude industriæ meæ, *reus ne elabatur*, summum periculum est. Quid est igitur, quod fieri possit? non obscurum, opinor, neque absconditum.
33 Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reservemus: nunc hominem *tabulis testibus: privatis, publicisq; litteris, auctoritatibusq; accusemus.* Res omnis mihi tecum erit, Hortensi. dicam aperte. si te mecum dicendo, ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem: ego quoque in accusando, atque in explicandis criminibus operam consumerem. nunc quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam *ex ipsius tempore*, & causa, malitiosè: necesse est istiusmodi
34 rationi aliquo consilio obsistere. Tua ratio est, ut secundum binos ludos, mihi respondere incipias. mea, ut ante primos ludos comperendinem. Ita fiet, ut tua ista ratio existimetur *astuta*: meum hoc consilium, *necessarium*. Verùm illud, quod institueram dicere, mihi rem tecum esse, hujusmodi est. Ego, cùm hanc causam, Siculorum rogatu recepissem, idque mihi amplum, & præclarum existimassem, eos velle meæ fidei, diligentiæque periculum facere, qui innocentiæ, abstinentiæque fecissent: tum, suscepto negotio, majus mihi quiddam proposui, in quo meam in rempublicam voluntatem populus Romanus perspicere posset. Nam
35 illud mihi nequaquam dignum industria conatuque meo videbatur: istum à me in judicium jam omnium judicio condemnatum vocari, nisi ista tua *intolerabilis potentia*, & cupiditas, qua per hosce annos in quibusdam judiciis usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc verò, quoniam hæc te omnis dominatio, *regnumque judiciorum* tantopere delectat: & sunt homines, quos libidinis, infamiæque suæ neque *pudeat*, neque *taedeat*: qui quasi de industria in odium, offensionemque populi Romani irruere videantur: hoc me profiteor suscepisse, magnum fortasse onus, & mihi periculosum: verumtamen dignum, in quo omnes nervos ætatis, industriæque meæ contenderem. Quoniam *totus ordo, paucorum improbitate, & audacia pre-*
36 *mitur*, & urgetur infamia judiciorum: profiteor, huic generi hominum me inimicum, accusatorem odiosum, assiduum, acerbum adversarium. Hoc mihi sumo: hoc mihi deposco, quod agam in magistratu, quod agam ex eo loco, ex quo me populus Romanus ex Kal. Jan. 1 secum agere de repub. ac de hominibus improbis voluit. hoc *munus aedilitatis* meæ populo Romano amplissimum, pulcherrimumque polliceor. moneo, prædico, ante denuntio, qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse, quique ad hanc rem aut *potentiam*, aut *impudentiam* suam professi sunt, abstineant in hoc judicio manus, animosque ab
37 hoc scelere nefario. Erit tum consul Hortensius cum summo imperio, & potestate: ego autem ædilis, hoc est, paullo amplius, quàm privatus. tamen hæc ejusmodi res est, quam me acturum esse polliceor, ita populo R. grata, atque jucunda, ut ipse Cos. in hac causa præ me minus etiam, si fieri possit, quàm privatus esse videatur. omnia non modò commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, 2 quæ inter decem annos, postea quàm judicia ad senatum translata sunt, in rebus judicandis nefariè, flagitioseque facta sunt. Cognoscet ex me populus R. quid sit, quam-
38 obrem, cùm equester ordo judicaret, annos propè quinquaginta continuos, 3 nullo judice equite R. judicante, ne tenuissima quidem *suspicio accepta pecuniae ob rem judicandam* constituta sit: quid sit, quòd judiciis ad senatorium ordinem translatis, sublataque populi R. in unum quemq; nostrum potestate, Q. Calidius damnatus dixerit, minoris HS. XXXM. prætorium hominem honestè non posse damnari: quid sit, quòd, P. Septimio senatore damnato, Q.
39 Hortensio prætore de pecuniis repetundis, lis æstimata sit eo nomine, quòd ille ob rem judicandam, pecuniam accepisset: quòd C. Herennio, quòd in C. Popillio, senatoribus, qui ambo peculatus damnati sunt: quòd in M. Attilio, qui de majestate damnatus est, hoc planum factum est, eos pecuniam ob rem judicandam accepisse: quòd inventi sunt senatores, qui C. Verre prætore urbano sortiente, exirent in eum reum, quem *incognita causa* condemnarent: quòd inventus est senator, qui cum judex esset, in eodem judicio &
40 *ab reo* pecuniam acciperet, quam judicibus divideret, & *ab accusatore*, ut reum damnaret. Jam verò quomodo illam labem, ignominiam, calamitatemque totius ordinis conquerar? hoc factum esse in hac civitate, cum senatorius ordo judicaret, ut *discoloribus signis*, juratorum hominum sententiæ notarentur? hæc omnia me diligenter, severeque acturum esse polliceor. Quo me tandem animo fore putetis,

---

1. *Secum agere de Repub.*] Pall. Cujac. denique editio vetustior habet *habere*.

2. *Quæ inter decem annos.*] Ita omnino Pall. Cujac. mss. Hot. editioque Aldi Veteris; nam Iuniorís, *intra*, etiàm contra ipsum Asconium.

3. *Nullo judice equite Rom. &c.*] Hotomanus invitis libris legit de conjectura Ioannis Lucanii, *casu recto, nulla &c.* sensu egregio.

tis, si quid in hoc ipso judicio intellexero simili aliqua ratione esse violatum, atque commissum? cùm præsertim planum facere multis testibus possim, C. Verrem in Sicilia, multis audientibus, sæpe dixisse, SE HABERE HOMINEM POTENTEM, CVIVS FIDVCIA PROVINCIAM SPOLIARET: neque sibi soli pecuniam quærere, sed ita triennium illud præturæ Sicilienſis distributum habere: ut secum præclarè agi diceret, si unius anni quæstum in rem suam converteret: alterum patronis, & defensoribus suis traderet: tertium illum ubertimum, quæstuosissimumq; annum totum judicibus reservaret. Ex quo mihi venit in mentem illud dicere, quod apud M. Glabrionem nuper cùm in rejiciendis judicibus commemorassem, intellexi vehementer populum R. commoveri: me arbitrari, foro, uti nationes exteræ legatos ad populum R. mitterent, *ut lex de pecuniis repetundis, judiciumque tolleretur*, si enim judicia nulla sint, tantum unumquemque ablaturum putant, quantum sibi, ac 1 liberis suis satis esse arbitrarentur, nunc, quòd ejusmodi judicia sint, tantum unumquemque auferre, quantum sibi, patronis, advocatis, prætoribus, judicibus satis futurum sit. Hoc profectò infinitum esse se avaritiæ hominis cupiditati satisfacere posse, nocentissimæ victoriæ non posse. O commemoranda judicia, præclaramque existimationem nostri ordinis, cùm socii populi Rom. judicia, de pecuniis repetundis fieri nolunt, quæ à majoribus nostris sociorum causa comparata sunt: An iste umquam desse *bonam spem* habuisset, nisi de vobis *malam opinionem* animo imbibisset? Quo majore etiam, si fieri potest, apud vos odio esse debet, quàm est apud populum Romanum, cùm in avaritia, scelere, perjurio vos *sui similes* esse arbitretur. Cui loco, per deos immortales, judices, consulite, ac providete. moneo, prædicoque id, quod intelligo, tempus oportunissimum vobis hoc divinitus datum esse, ut odio, invidia, infamia, turpitudine totum ordinem liberetis. Nulla in judiciis severitas, nulla religio, nulla denique jam existimantur esse judicia. Itaque à populo Romano contemnimur, despicimur: gravi, diuturnaque jam flagramus infamia. Neque enim ullam aliam ob causam populus Romanus tribunitiam potestatem tanto studio requisivit: quam cùm poscebat, verbo illam poscere videbatur, re vera *judicia poscebat*. Neque hoc Q. Catulum, hominem sapientissimum, atque amplissimum fugit, qui, Cn. Pompejo, viro fortissimo, & clarissimo, de tribunitia potestate referente, cùm esset sententiam rogatus, hoc initio est summa cum auctoritate usus: PATRES CONSCRIPTOS IVDICIA MALE, ET FLAGITIOSE TVERI. quòd si in rebus judicandis populi Romani existimationi satisfacere voluissent, non tantopere hominis fuisse tribunitiam potestatem desideraturos. Ipse denique Cn. Pompejus, cùm primùm concionem ad urbem Cos. designatus habuit: ubi (id quod maximè exspectari videbatur) ostendit, se tribunitiam potestatem restituturum: factus est in eo strepitus, & grata concionis admurmuratio. Idem in eadem concione cùm dixisset, POPVLATAS, vexatasque esse provincias: judicia autem turpia, & flagitiosa fieri: ei rei se providere, ac consulere velle: tum verò non strepitu sed *maximo clamore* suam populus Romanus significavit voluntatem. Nunc autem homines in speculis sunt: observant, quemadmodum sese unusquisque vestrûm gerat in retinenda religione, conservandisque legibus, vident adhuc post legem tribunitiam 2 unum senatorem vel tenuissimum esse damnatum, quod tametsi non reprehendunt, tamen magnopere quod laudent, non habent. NVLLA EST ENIM laus, ibi esse integrum, ubi nemo est, qui aut possit, aut conetur corrumpere. Hoc est *judicium, in quo vos de reo, populus Rom. de vobis judicabit*. in hoc homine statuetur, possitne, senatoribus judicantibus, homo nocentissimus, pecuniosissimusq; damnari. Deinde est hujusmodi reus, in quo homine nihil sit, præter summa peccata, maximamque pecuniam: ut, si liberatus sit, nulla alia suspicio, nisi ea, quæ turpissima est, residere possit. non gratia, non cognatione, 3 non *alius rectè factis*, non denique 4 aliquo mediocri vitio tot, tantaque ejus vitia sublevata esse existimabuntur. Postremò ego causam sic agam, judices: ejusmodi res, ita notas, ita testatas, ita magnas, ita manifestas proferam, ut nemo à vobis, ut istum absolvatis, per gratiam conetur contendere. Habeo autem certam viam, atque rationem, qua omneis *illorum conatus investigare*, & consequi possim. Ita res à me agetur, ut in eorum consiliis omnibus non modò autes hominum, sed etiam oculi populi Romani interesse videantur. Vos aliquot jam per annos conceptam huic ordini turpitudinem, atque infamiam delere ac tollere potestis. Constat inter omneis, post hæc constituta judicia, quibus nunc utimur, nullum hoc splendore, atque hac dignitate consilium fuisse. Hic siquid erit offensum: omnes homines non jam ex eodem ordine alios magis idoneos, (quod fieri non potest:) sed alium omnino ordinem ad res judicandas quærendũ arbitrabuntur. Quapropter primùm ab diis immortalibus, quod sperare mihi videor, hoc idem, judices, peto, ut in hoc judicio nemo improbus, præter eum, qui jampridem inventus est, reperiatur: deinde, si plures improbi fuerint, hoc vobis, hoc populo Romano judices, confirmo, vitam mehercule mihi prius, quàm vim, perseverantiamque ad illorum improbitatem persequendam defuturam. Verùm quod ego laboribus, periculis, inimicitiisque meis tum, cum admissum erit, dedecus, severè me persecuturum esse polliceor, id ne accidat, tu tua sapientia, auctoritate, diligentia, M. Glabrio, potes providere. Suscipe causam judiciorum: suscipe causam severitatis, integritatis, fidei, religionis: suscipe causam senatus, ut is hoc judicio probatus, cum populo Romano & in laude, & in gratia esse possit. *Cogita, qui sis*, quo loco, quid dare populo R. quid reddere majoribus tuis debeas: sit tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecuniis repetundis optimis judiciis, severissimisque judicibus usus est. Circumstant te summæ auctoritates, quæ te *oblivisci laudis domesticæ* non sinant: quæ te dies, nocteisque commoneant, fortissimum tibi patrem, sapientissimum avum, gravissimum socerum fuisse. Quare si Glabrionis patris vim, & acrimoniam ceperis ad resistendum hominibus audacissimis: si avi Scævolæ prudentiam ad prospiciendas insidias, quæ tuæ, atque horum famæ comparantur: si soceri Scauri constantiam, ut nequis te de vera, & certa possit sententia demovere: intelliget populus Romanus *integerrimo, atque honestissimo prætore, delectoque consilio, nocenti reo magnitudinem pecuniæ plus habuisse momenti ad suspicionem criminis, quàm ad rationem salutis*. Mihi certum est non committere, ut in hac causa prætor nobis, consiliumque mutetur. non patiar rem in id tempus adduci, ut Siculi, quos adhuc servi designatorum Coss. non moverunt, cùm eos novo exemplo universos arcesserent, eos tum lictores consulum vocent: ut homines miseri, antea socii atque amici populi Romani, nunc servi, ac supplices, non modo jus suum, fortunasque omneis eorum imperio amittant, verùm etiam *deplorandi juris sui potestatem* non habeant. Non sinam profectò, causa à me perorata, XL. diebus interpositis, tum nobis denique respondeant,

1. *Liberis suis arbitrarentur.*] Est à Victoriana, placuitque Camerario, alludúntque Pall & ed. ver. in quibus *arbitrentur*. vulgata, *arbitretur*.

2. *Unum Senatorem vel tenuissimum esse damnatum.*] Sic nostri libri & editi. at Asconius citat, *unum hominem vel.*

3. *Non alius rectè factis.*] Censet Lambinus legendum *non alius*. pessimè. reo enim ignoscebatur sæpius, si malefacta sua aliis benefactis quasi redemisse videbatur.

4. *Aliquo mediocri vitio.*] Pall. & Cujac, *alio*.

deant, cùm accusatio nostra in oblivionem diuturnitate adducta sit: non committam, ut tum res judicetur, cùm hæc frequentia totius Italiæ Roma discesserit. quæ convenit uno tempore undique, comitiorum, judiciorum, censendique causâ. Hujus judicii, & laudis fructum, & offensionis periculum, vestrum; laborem, sollicitudinemque, nostram: scientiam quid agatur, memoriamque quid à
55. quoque dictum sit, omnium puto esse oportere. Faciam hoc *non novum*, sed ab iis, qui nunc principes nostræ civitatis sunt, antè factum, ut testibus utar statim. illud à me novum, judices, cognoscetis, quòd ita testes constituam, 1 ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis, atque oratione firmavero, tum testeis ad crimen accommodem. ut nihil inter illam usitatam accusationem, atque hanc novam intersit, nisi quòd in illa tunc, cùm omnia dicta sunt, testes dantur: hic in singulas res dabuntur: ut illis quoque eadem interrogandi facultas, argumentandi dicendique sit. Si quis erit, qui perpetuam orationem, accusationemque desideret, altera actione audiet. nunc id, quod facimus (ea ratione facimus, ut malitiæ illorum consilio nostro occurramus) 2 necessariò fieri intelligat. Hæc primæ actionis erit accusatio. Dicimus, 56.
C. Verrem, cùm multa libidinose, multa crudeliter in civeis Romanos, atque in socios, multa in deos, hominesque nefariè fecerit, tum præterea quadringenties sestertium ex Sicilia contra leges abstulisse. *Hoc testibus, hoc tabulis, privatis publicisq; auctoritatibus*, ita vobis planum faciemus ut hoc statuatis, etiam si spacium ad dicendum nostro commodo, vacuosque dies habuissemus, tamen oratione longa nihil opus fuisse.

ACTIONIS SECVNDÆ, IN C. VERREM, LIBER PRIMVS, DE PRÆTVRA VRBANA.

ORATIO SEXTA.

SYNOPSIS.

De quæstura, legatione & Præturâ urbana Verris.

NEMINEM vestrûm ignorare arbitror, judices, hunc per hosce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse, C. Verrem altera actione 1 *responsurum non esse*, neque ad judicium affuturum. Quæ fama non idcircò solùm emanarat, quòd iste certè statuerat, ac deliberaverat non adesse: verùm etiam, quòd nemo quemquam tam audacem, tam amentem, tam impudentem fore arbitrabatur, qui tam nefariis criminibus, tam multis testibus 2 *evictus, ora judicum adspicere*, aut os suum
2. populo Romano ostendere auderet. Est idem Verres, qui fuit semper; 3 ut ad audendum projectus, sic paratus ad audiendum. præstò est: respondet: defenditur. ne hoc quidem sibi reliqui facit, ut in rebus turpissimis, cùm manifestò teneatur, 4 si reticeat, & absit, tamen *impudentia sua pudentem exitium quæsisse videatur*. Patior, judices, & non molestè fero, me laboris mei, vos virtutis vestræ fructum esse laturos. Nam si iste id fecisset, quod primò statuerat, ut non adesset: minus aliquanto, quàm mihi opus esset, cognosceretur, quid ego in hac accusatione comparanda, constituendaq; elaborassem: vestra verò laus, tenuis planè atque obscura, judices, esset. Neq; enim hoc à vobis popu- 3.
lus Romanus exspectat: neque eo potest esse contentus, si condemnatus sit is, qui adesse noluerit: & si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. immò verò adsit, respondeat: summis opibus, summo studio potentissimorum hominum defendatur: certe mea diligentia cum illorum omnium cupiditate: vestra *integritas* cum istius *pecunia*: testium constantia cum illius patronorum minis, atque potentia. tum demum illa victa videbuntur, cùm in contentionem, certamenque venerint. 5 Absens si iste es- 4.
set damnatus, non tam ipse sibi consuluisse, quàm invidisse vestræ laudi videretur. 6 Neque enim salus ulla reipublicæ major hoc tempore reperiri potest, quàm populum Romanum intelligere, diligenter rejectis ab accusatore judicibus, socios, leges, rempublicam *senatorio consilio* maximè posse defendi, neque tanta fortunis omnium pernicies potest accedere, quàm opinione populi Romani rationem veritatis, integritatis, fidei, religionis, ab hoc ordine abjudicari.

1. *Ut crimen totum explicem: ubi id interrogando, argumentis &c.*] Hotomanus conjicit, *interrogando explicem; ubi id argum.* invasitque statim Lambinus; sed præter vett. libros.

2. *Necessario fieri intelligat.*] Editio Victorii; item ea priores, *intelligaat*, neque aliter scripti nostri.

1. R*Esponsurum non esse.*] Victorius, *fuisse*, quod & secuti sunt alii: sed alterum visitur in Pallat. in Cujac. in exoletis edd.

2. *Evictus.*] Lamb. *convictus*, & ita erat in Cuj. nec videtur mutandum.

3. *Ut ad audendũ projectus, sic paratus ad audiendũ.*] Cuj. liber non agnoscit vocẽ *paratus*, & videtur sane abesse posse, ut subintelligatur *projectus*

4. *Sic reticeat & absit.*] Lambini editiones aliquot, *sic retineat*, sphalmate fœdo typothetarum. alterum enim floret passim in aliorum libris, retinentque Pall. nostri.

5. *Absens si iste esset damnatus.*] Tullio dignius videtur; *Absens damnatus*, recisis intermediis, tanquam quæ adsperserit librarius.

6. *Neque enim salus ulla reip. major hoc tempore reperiri potest.*] Illud *reperiri potest*, suspectum mihi, tanquam παρέγγραφον.

1. *Adesse*

5. dicari. Itaque mihi videor magnam, & maximè ægram, & propè depositam reipublicæ partem suscepisse: neque in eo magis meæ, quàm vestræ laudi, existimationique servisse. 1 Accessi enim ad invidiam judiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut, cùm hæc res pro voluntate populi Romani esset judicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritas judiciorum videretur: 2 postremò, ut esset hoc judicatum, ut finis aliquando ju-
6. diciariæ controversiæ constitueretur. Etenim sine dubio, judices, in hac causa ea res in discrimen adducitur. Reus est enim nocentissimus, qui *si condemnatur*, desinent omnes dicere, his judiciis pecuniam plurimum posse. sin absolvitur, desinemus nos de judiciis transferendis recusare. 3 tamersi de absolutione istius neque ipse jam sperat, nec populus R. metuit. De impudentia singulari, 4 quòd adest, quòd respondet, sunt qui miretur: mihi pro cetera ejus audacia, atque amentia, ne hoc quidem mirandum videtur. multa enim & in deos, & in homines impie, nefarieque commisit, quorum *scelerum pœnis agitatur*, & à mente,
7. consilioque deducitur. Agunt eum præcipitem pœnæ civium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necavit, partim imploranteis jura libertatis, & civitatis in crucem sustulit. Rapiunt eum ad supplicium *dii patrii*: 5 quòd iste inventus est, qui è complexu parentum abreptos filios ad necem duceret, & parenteis pretium pro sepultura liberum poscereț. Religiones verò, cæremoniæque omnium sacrorum, fanorum violatæ, simulacraq; deorum, quæ non modò ex suis templis ablata sunt, sed etiam jacent in tenebris, ab isto retrusa, atque abdita, consistere ejus animum sine furore, atq; amentia non sinunt.
8. Neque iste mihi videtur se ad damnationem offerre solùm, neque hoc avaritiæ *supplicio communi*, qui se tot sceleribus obstrinxerit, contentus esse. singularem quandam pœnam istius immanis, atque importuna natura desiderat. non id solùm quæritur, ut, isto damnato, bona restituantur iis, quibus erepta sunt: sed & religiones deorum immortalium expiandæ, & civium Romanorum cruciatus, multorumque innocentium sanguis, istius supplicio luendus est. Non enim furem, sed *ereptorem*: non adulterum, sed *expugnatorem pudicitiæ*: non sacrilegum, sed *hostem sacrorum*, religionumque: non sicarium, sed *crudelissimum carnificem* civium, sociorumque, in vestrum judicium adduximus: ut ego hunc unum, ejusmodi reum post homi-
9. num memoriam fuisse arbitrer, 6 cui DAMNARI EXPEDIRET. Nam quis hoc non intelligit, istum absolutum, diis, hominibusque invitis, tamen ex manibus populi Rom. eripi nullo modo posse? quis hoc non perspicit? præclarè nobiscum actum iri, si populus Romanus istius unius supplicio contentus erit, ac non sic statuerit, non istum majus in se scelus concepisse, cùm fana spoliarit, cùm tot homines innocenteis necarit: cùm civeis Romanos morte, cruciatu, cruce affecerit: cùm prædonum duces, accepta pecunia, dimiserit; quàm eos, si qui istum tot, tantis, tam nefariis sceleribus coopertum, *jurati* senten-
10. tia sua liberarint? Non est, non est in hoc homine cuiquam peccandi locus, judices: non is est reus, non id tempus, non id consilium (metuo nequid arrogantiùs apud taleis viros videar dicere) ne actor quidem est is, cui reus tam nocens, tam perditus, tam victus, aut *occultè surripi*, aut *impunè eripi* possit. His ego judicibus non probabo, C. Verrem contra leges pecunias cepisse? sustinebunt tales viri, se tot senatoribus, tot equitibus Romanis, tot civitatibus, tot hominibus honestissimis ex tam illustri provincia, tot populorum, privatorumque litteris non credidisse? tantæ populi Romani voluntati restitisse? Sustineant. 11. reperiemus, si istum vivum ad aliud judicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quæstura pecuniam publicam, Cn. Carboni Cos. datam, avertisse: quibus persuadeamus, istum *alieno nomine* à quæstoribus urbanis, quod priore actione didicistis, pecuniam abstulisse. Erunt qui & in eo quoque *audaciam* ejus reprehendant, quod aliquot nominibus de capite, quantum commodum fuerit, frumenti decumani petraxerit. Erunt etiam fortasse judices, qui illum ejus *peculatum* vel acerrimè vindicandum putent, quòd iste M. Marcelli, & Africani monumenta, quæ nomine, illorum; re verà, populi Romani, & erant, & habebantur, ex fanis religiosissimis, ex urbibus sociorum, atque amicorum non dubitaverit auferre. Emer- 12. serit ex peculatus etiam judicio. Meditetur de ducibus hostium, quos accepta pecunia liberavit: videat, quid de illis respondeat, quos in eorum locum subditos domi suæ reservavit quærat non solùm, quemadmodum nostro crimini, verum etiam quo pacto *suæ confessioni possit mederi*. meminerit, se priori actione, clamore populi Romani infesto, atque inimico excitatum, confessum esse, duces à se prædonum securi non esse percussos; se jam tum esse veritum, ne sibi crimini daretur, eos ab se pecunia liberatos, fateatur id, quod negari non potest, se *privatum hominem*, prædonum duces vivos, atque incolumeis domi suæ, posteaquàm Romam redierit, usque dum per me licuerit, tenuisse. hoc in illo majestatis judicio si licuisse sibi ostenderit, ego oportuisse concedam. ex hoc quoque evaserit: profiteor eò, quò me jam pridem vocat populus Romanus. De *jure* enim *libertatis*, & civitatis suum putat esse judi- 13. cium: & rectè putat. Confringat iste sanè vi sua, consilia senatoria: quæstiones omnium perrumpat; evolet ex vestra severitate. mihi credite, arctioribus apud populum Romanum laqueis tenebitur. credet iis equitibus Rom. populus Romanus qui ad vos antea producti testes, ipsis inspectantibus ab isto *civem Romanum* qui cognitores hominis honestos daret, *sublatum esse in crucem* dixerunt. credent 14. omnes v. & xxx. tribus homini gravissimo, atque ornatissimo M. Annio, qui, se præsente, civem Romanum *securi percussum* esse dixit. audietur à populo Romano vir primarius, eques Romanus L. Flavius, qui suum familiarem Herennium, negotiatorem ex Africa, cùm eum Syracusis amplius centum cives Romani cognoscerent, lacrymantesque defenderent, pro testimonio dixit securi esse percussum. 7 Probabit fidem, & auctoritatem, & religionem suam L. Suetius, homo omnibus ornamentis præditus, qui juratus apud vos dixit, multos civeis Rom. 8 in *lautumiis* istius imperio crudelissimè per vim morte esse multatos. Hanc ego causam cùm agam beneficio populi Rom. de loco superiore: non vereor, ne aut istum vis ulla ex populi Rom. suffragiis eripere, aut à me ullum *munus ædilitatis* 9 amplius, aut gratius populo Romano esse possit. Quapropter omnes in hoc judicio conentur omnia: nihil 15 est jam, quod in hac causa peccare quisquam, judices, nisi

1. *Accessi enim, &c.*] Pall. duo, item primæ edd. *Accessit*; negat Asconius.

2. *Postremò ut esset hoc judicatum.*] Licentiosam Hotomani trajectionem, rejeci, retenta vulgata, & syllaba addita, *postremò, ut ut esset judicatum &c.* id est, quocunque tandem modo pronuntiatum fuerit, sive pro Verre, sive contra Verrem.

3. *Tamersi de absolutione istius &c.*] Pal. pr. *tamenetsi*. vide M. Ant. Muretum cap. 17. lib. XI. Var. lect.

4. *Quod adest, quod respondet, suos qui miretur.*] Cujacii codex, *quod respondet, & qui miretur*, quod putabat Gulielmius, mutari posse in, *ut qui mir.* dictum, ut Propertio; *Et, quibus in celeres gloria nata pedes.* durius culè nimis.

5. *Quod iste inventus est &c.*] Haud aliter libri nostri. at Lambinus è Prisciano, *quod iste unus inventus*. quod admonuerat Hotomanus.

6. *Cui damnari expediret.*] Interpretatus sum hunc locum contra Pædiani sententiam, ad illud Taciti lib. XV. Annal. cap. 68. *Non aliter res flagitiis istis subveniri posse.*

7. *Probabit fidem & auctoritatem.*] Lambinianæ aliquot edd. *probavit*, errore credo typographico.

8. *In lautumiis istius.*] Ad hanc faciem scribitur in Pall. in edd. primariis; & sic scribi debere liquet ex verbis Sabini apud Senecam libris controversiarum.

9. *Amplius aut gratius.*] Perperam rerum aliquot editiones Lambini *gratiosi*.

vestro periculo, possit. Mea quidem ratio, cùm in præteritis rebus est cognita, tum in reliquis explorata, atque provisa est. Ego meum studium in rempub. jam illo tempore ostendi, cùm longo intervallo *veterem consuetudinem* retuli, & rogatu sociorum, atq; amicorum populi Romani, meorum autem necessariorum, nomen hominis audacissimi detuli. Quod meum factum lectissimi viri, atque ornatissimi, (quo in numero è vobis complures fuere) ita probarunt, ut ei, qui ipsius quæstor fuisset, & ab isto læsus inimicitias justas persequeretur, non modò deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cùm id postularet, facerent po-
16. testatem. In Siciliam sum inquirendi causa profectus. quo in negotio *industriam* meam celeritas reditionis, *diligentiam* multitudo litterarum, & testium declaravit: *pudorem* verò, ac religionem, quòd, cùm venissem senator ad socios populi Romani qui in ea provincia quæstor fuissem, ad hospites meos, ac necessarios causæ communis defensor deverti potius, quàm ad eos, qui à me auxilium petivissent. NEMINI MEVS adventus labori, aut sumtui neque publicè, neque privatim fuit. Vim in inquirendo tantam habui, quantam mihi lex dabat: non quantam habere poteram
17. istorum studio, quos iste vexarat. Romam ut ex Sicilia redii, cùm iste, atque istius amici, homines lauti, & urbani, sermones hujusce modi dissipassent, quo animos testium retardarent, me magna *pecunia à vera accusatione esse deductum*; tametsi probabatur nemini, quod & ex Sicilia testes erant ii, qui quæstorem me in provincia cognoverant, & hinc homines maximè illustres, qui, ut ipsi noti sunt, sic nostrum unumquemque optimè norunt: tamen usque eò timui, ne quis de mea fide, atque integritate dubitaret, donec ad rejiciendos judices venimus. Sciebam in rejiciendis judicibus nonnullos memoria nostra *pactionis suspicionem* non vitasse, cùm ipsa in accusatione, eorum industria, ac
18. diligentia probaretur. Ita rejeci judices, ut hoc constet, post hunc 1 statum reip quo nunc utimur, simili splendore, & dignitate consilium nullum fuisse. Quam iste laudem, communem ait sibi esse mecum: qui cùm P. Galbam judicem rejecisset, M. Lucretium retinuit: &, cum ejus patronus ex eo quæreret, cur suos familiarissimos, Sex. Pæduceum, Q. Considium, 2 Q. Junium rejici passus esset; respondit, quod eos in judicando *nimium sui juris*, sententiæ-
19. que cognosceret. Itaque, judicibus rejectis, sperabam jam onus meum vobiscum esse commune. putabam non solùm notis, sed etiam ignotis probatam meam fidem esse, & diligentiam. quod me non fefellit. Nam comitiis meis, cùm iste infinita largitione contra me uteretur, populus Romanus judicavit, istius pecuniam, quæ apud me *contra fidem* meam nihil potuisset, apud se *contra honorem* meum nihil posse debere. Quo quidem die, primùm judices citati in hunc reum consedistis, quis tam inimicus huic ordini fuit, quis tam novarum rerum, judiciorum, judicumque cupidus, qui non conspectu, consessuque vestro commo-
20. veretur? Cùm in eo vestra mihi dignitas fructum diligentiæ referret: id sum assecutus, ut una hora qua cœpi dicere, reo audaci, pecuniosо, profuso, perdito, *spem judicii corrumpendi præciderem*: ut primo die testium tanto numero citato, populus Romanus judicaret, ipso absoluto *remp. stare non posse*: ut alter dies amicis istius, ac defensoribus non modò spem victoriæ, sed etiam *voluntatem defensionis* auferret: ut tertius dies sic hominem prosterneret, ut, *morbo simulato*, non, quid responderet, sed quemadmodum non responderet, deliberaret: deinde reliquis diebus, his criminibus, his testibus, & urbanis, & provincialibus sic obrutus, atque oppressus est, ut his ludorum diebus interpositis, nemo istum *comperendinatum*, sed condemnatum judicaret. Quapropter ego, quod ad me attinet, judi-21. ces, vici. non enim spolia C. Verris, sed existimationem populi Rom. concupivi. Meum fuit *cum causa* accedere ad accusandum. Quæ causa fuit justior, quàm à tam illustri provincia defensorem constitui, & deligi? Reipublicæ consulere? quid jam reip. honestius, quàm in tanta invidia judiciorum adducere hominem, cujus damnatione *totus ordo* cum populo Rom. & in laude, & in gratia posset esse? ostendere ac persuadere, hominem nocentem adductum esse? Quis est in populo Rom. qui hoc non ex priore actione absolverit, omnium antè damnatorum scelera, furta, flagitia, si in unum locum conferantur, vix cum hujus parva parte æquari, confertique posse? Vos, quod ad ve-22. stram famam, existimationem, salutemque communem pertinet, judices, prospicite, atque consulite. Splendor vester facit, ut peccare sine summo reipub. detrimento, ac periculo non possitis. Non enim potest sperare populus Romanus esse alios in senatu, qui rectè possint judicare, vos si non potueritis. Necesse est, cùm de toto ordine desperarit, aliud genus hominum, atque aliam rationem judiciorum requirat. Hoc si vobis ideò levius videtur, quòd putatis *onus esse grave, & incommodum, judicare*: intelligere debetis, primùm interesse, utrùm id onus vosmetipsi rejeceritis: an, quod probare populo Romano fidem vestram, & religionem non potueritis, eò vobis judicandi potestas erepta sit. deinde etiam illud cogitare, quanto periculo venturi simus ad eos judices, quos propter odium vestri populus Rom. de vobis voluerit judicare. Verùm vobis dicam 23
id, quod intellexi, judices. homines scitote esse quosdam, quos tantum odium vestri ordinis teneat, ut hoc palàm jam dictitent, *se istum*, quem sciant esse hominem improbissimum, hoc uno nomine absolvi velle, ut ab senatu judicia per ignominiam, turpitudinemque auferantur. Hæc me, judices, pluribus verbis, vobiscum agere coëgit, non *timor meus de vestra fide*, sed spes illorum nova, quæ cùm Verrem à porta subitò ad judicium retraxisset, nonnulli suspicati sunt non sine causa illius consilium tam repentè esse mutatum. Nunc, ne novo querimoniæ genere uti possit Hor-24
tensius, & ea dicere, opprimi reum, de quo nihil dicat accusator, *nihil esse tam periculosum fortunis innocentium, quàm tacere adversarios*: & ne aliter, quàm ego velim, meum laudet ingenium: cum dicat, me, si multa dixissem, sublevaturum fuisse eum, quem contra dicerem: quia non dixerim, perdidisse: morem illi geram: 3 utar oratione perpetua: non quoniam hoc sit necesse: verùm ut experiar, utrum ille ferat molestiùs, me tunc tacuisse, an nunc dicere. Hic tu fortasse eris diligens, ne quam ego horam de 25
meis legitimis, horis remittam, nisi omni tempore, quod mihi lege concessum est, abusus ero, querere: deum, atque hominum fidem implorabis: circumveniri C. Verrem, quod accusator nolit tamdiu, quamdiu liceat, dicere. QVOD MIHI lex 4 mea causa det, eo mihi uti non licebit? Nam accusandi mihi tempus mea causa datum est, ut possem orationem meam crimina, causamq; explicare. hoc si non utor, non tibi injuriam facio, sed de meo jure aliquid, & commodo detraho. Causam enim inquit cognosci oportet. Ea re quidem, quod *aliter condemnari reus, quamvis sit nocens, non potest*. Id igitur tu molestè tulisti, à me aliquid factum esse quo minùs iste condemnari posset? Nam CAVSA COGNITA multi possunt absolvi: incognita quidem condemnari nemo potest. Adimo enim compe-26
rendinatum: quod habet lex in se molestissimum, bis ut causa dicatur. quod aut mea causa potius est constitutum, quàm

---

2. *Statum reip. quo nunc utimur.*] Gulielmius conabatur *nitimur*.
3. *Qu. Iunium.*] Cujacii membranæ; *Virium*, forte, *Vitium*.
4. *Vtar oratione perpetua.*] Lambini editiones respuerunt illud *perpetua*, quod tamen in aliis edd. & Pall.
4. *Mea causa det.*] Asconius laudat, *dedit*. Pall. Cujac. edd. quo non abeunt à vulgata.

quàm tua: aut nihilo tua potiùs, quàm mea. Nam si bis dicere est commodum; certè utriusque commune est. Si eum, qui *posteriùs dixit*, opus est redargui: accusatoris causa, ut bis ageretur, constitutum est. Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea vel judicari primò poterat, vel amplius pronuntiari. Utram igitur putas legem molliorem? opinor illam veterem, qua vel citò absolvi, vel tarde condemnari licebat. Ego tibi 1 illam Aciliam legem restituo, qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus, condemnati sunt, nequaquam tam manifestis, neque tantis criminibus, quantis tu convinceris. puta te non hac tam atroci, sed illa *lege mitissima* causam dicere. Accusabo: respondebis. testibus editis, ita mittam in consilium, ut etiamsi lex ampliandi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primò judicare. Verùm, si causam cognosci opus est, parumne cognita est? dissimulamus, Hortensi, quod sæpe experti in dicendo sumus quis nos magnopere attendit umquam, in hoc quidem genere causarum, ubi aliquid ereptum, 2 aut ablatum à quopiam dicitur? nonne aut in *tabulis*, aut in *testibus* omnis exspectatio judicum est? Dixi prima actione, me planum esse facturum, C. Verrem H-S. quadringenties contra legem, abstulisse. Quid? hoc planiùs egissem, si ita narrassem? Dio quidam fuit Halesinus: qui, cùm ejus filio, prætore Sacerdote, hereditas à propinquo permagna venisset, nihil habuit neque negotii, neque controversiæ. Vertes, simulac tetigit provinciam, statim 3 Messanam litteras dedit: Dionem evocavit: *calumniatores ex sinu suo apposuit*, qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commissam esse dicerent. hac de re ostendit seipsum cognituru. Possum de inceps totam rem explicare: deinde ad extremum id, quod accidit, dicere: Dionem H S. decies centena millia numerasse, ut causam certissimam obtineret: præterea gregis equarum ejus istum abigendos curasse: argenti, vestisq; stragulæ quod fuerit, curasse auferendum. Hæc neq; cùm ego dicerem, neque cùm tu negares, magni momenti nostra esset oratio. Quo tempore igitur 4 *aures judex erigeret*, animumque attenderet? cùm Dio ipse proderet, cum ceteri, qui tum in Sicilia negotiis Dionis interfuissent: cùm per eos ipsos dies, per quos causam Dio diceret, reperiretur pecunias sumsisse mutuas: nomina sua exegisse, prædia vendidisse: cùm tabulæ virorum bonorum proferrentur: cùm, qui pecuniam Dioni dederunt, dicerent se jam tum audisse, eò nummos sumi, ut Verri darentur: aum amici, hospites, patroni Dionis, homines honestissimi, hæc eadem se audisse dicerent. Opinor, cùm hæc fierent, tum vos audireris, sicut audistis: cum *causa agi* videretur. Sic à me sunt acta omnia priore actione, ut in criminibus omnibus nullum esset, in quo quisquam vestrûm perpetuam accusationem requireret. Nego ego esse quidquam à testibus dictum, quod aut vestrum cuipiam esset obscurum, aut cujusquam oratoris eloquentiam quæreret. Etenim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut in *testibus interrogandis* omnia crimina proponerem, & explicarem, ut, cùm rem totam in medio proposuissem, tum denique testem interrogarem. Itaque non modò vos, quibus est judicandum, nostra crimina tenetis, sed etiam populus Roman. totam accusationem, causamque cognovit. tametsi ita de meo facto loquor, quasi ego illud *mea voluntate* potiùs, quàm *vestra injuria* adductus fecerim. Interposuistis accusatorem, qui, cùm ego mihi C. & X. dies solos in Siciliam postulassem, C. & VIII. sibi in Achajam postularet, menses mihi treis cùm eripuissetis ad agendum maximè appositos, reliquum omne tempus hujus anni me vobis remissurum putastis: ut, cùm horis nostris nos essemus usi, tu, binis ludis interpositis, quadragesimo pòst die responderes: deinde ita tempus duceretur, ut à M. Glabrione prætore & à magna parte horum judicum, ad prætorem alium, judicesque alios veniremus. Hæc si ego non vidissem; si mè non omnes *noti, ignotique* monuissent, id agi, id cogitari, in eo laborari, ut res in illud tempus rejiceretur, credo, si meis horis in accusando uti voluissem, vererer, ne mihi crimina non suppeterent: ne oratio deesset: ne vox, vireque deficerent: ne, quem nemò prima actione defendere ausus esset, cum ego bis accusare non possem. Ego meum consilium tum judicibus, tum populo Romano probavi. Nemo est, qui alia ratione istorum *impuritatem, atque impudentiam* potuisse obsisti arbitretur. Etenim qua stultitia fuissem, si, quam diem, qui istum eripiendum redemerunt, in cautione viderunt, cum ita caverent, SI POST KALENDAS JAN. IN CONSILIVM IRETVR: in eam diem ego, cùm potuissem vitare, incidissem? Nunc mihi temporis ejus, quod mihi ad dicendum datur: quoniam in animo est causam omnem exponere, habenda ratio est diligenter. Itaque primum illum actum istius vitæ turpissimum, & flagitiosissimum prætermittam. nihil à me de *puerilia sua flagitiis* audiet: nihil ex illa *impura adolescentia* tua: quæ qualis fuerit, aut meministis, aut ex eo, quem *sui simillimum* produxit, recognoscere potestis. Omnia præteribo, quæ mihi turpia dictu videbuntur: NEQVE SOLVM, quid istum audire, verum etiam, quid me deceat, dicere, considerabo. Vos, quæso, date hoc, & concedite pudori meo, ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim. Omne illud tempus, quòd fuit antequàm iste ad magistratus, remque publicam accessit, habeat per me solutum, ac liberum, fileatur de nocturnis ejus bacchationibus, ac vigiliis; lenonum, aleatorum, 5 perductorum nulla mentio fiat; damna, dedecora, 6 quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit, prætereantur: lucretur indicia veteris infamiæ; patiatur ejus vita reliqua me hanc tantam jacturam criminum facere. Quæstor Cn. Papirio consuli fuisti abhinc annos quatuordecim. ex ea die ad hanc diem quæ fecisti, in judicium voco. *Hora nulla vacua*, à furto, scelere, crudelitate, flagitio reperietur. Hi sunt anni consumti in quæstura & legatione Asiatica, & prætura urbana, & prætura Siciliensi. Quare hæc eadem erit quadripartita distributio totius accusationis meæ. Quæstor ex S. C. provinciam sortitus es. obtigit tibi consularis, ut cum Cos. Cn. Carbone esses, eamque provinciam obtineres. Erat tum dissensio civium: de qua nihil sum dicturus quid sentire debueris: unum hoc dico: in ejusmodi tempore, ac sorte, statuere te debuisse, *utrum malles sentire*, atque defendere. Carbo graviter ferebat, sibi quæstorem obtigisse, hominem singulari luxuria, atque inertia. verumtamen ornabat eum beneficiis, officiisque omnibus. Ne diutius teneam: pecunia attributa, numerata est profectus est quæstor in provinciam, venit in Galliam exspectatus ad exercitum consularem, cum pecunia. simulac primùm ei occasio visa est (cognoscite hominis *principium magistratuum gerendorum*, & seip. administrandæ) adversa pecunia publica, quæstor consulem, exercitum, sortem, provinciam-

R 5 que

1. *Illam Aciliam legem restituo.*) Probat hanc lectionem Ant. Augustin. libro de Legibus, exstatque in mss. nostris & olim impressis. sed enim Hotomanus supposititum it, *illam antiquam*, aut *illam Caciliam*; qui consulatur lib. I. observat. cap. 14.

2. *Aut ablatum a quopiam dicitur.*) Pall. duobus, item edd. antiquis abest præpositio *a*. sec. præterea habet *quipiam*. quod ultimum non displicet.

3. *Messanam litteras dedit.*) Anton. Augustinus *Messanæ* volebat.

videatur Vrsinus.

4. *Aures judex erigeret.*) Gulielmius inclinabat legere, *arrigeret*. eodem tendit vulgata.

5. *Perductorum.*) Sic præter Asconium, etiam Pall. & Cujac. alluditque vetus editio, in qua *perditorum*.

6. *Quæ res patris ejus, ætas ipsius pertulit.*) Pal. pr. habet à manu emendatrice: *quæ rem patris ejus, ætatem ipsius pertulit*, satis argute sed an etiam vere?

2. *Vulgo*

33 que *deseruit*. Video quid egerim: eriget se: sperat, sibi aurum posse aliquam affluere, in hoc crimine, i voluntatis, assensionisque omni, quibus Cn. Carbonis mortui nomen odio sit: quibus illam relictionem, proditionemque consulis sui gratam sperat fore. Quasi verò id cupiditate defendendæ nobilitatis, aut *studio partium fecerit:* ac non apertissimè consulem, exercitum, provinciamque compilarit, & propter impudentissimum furtum aufugerit. Est enim obscurum, & ejusmodi factum ejus, ut possit aliquis suspicari, C. Verrem, quòd ferre novos homines non potuerit, ad nobilitatem, hoc est, ad suos transisse: *nihil fe-*
36 *cisse propter pecuniam.* Videamus, rationes quemadmodum retulerit. Jam ipse ostendet, quamobrem Cn. Carbonem reliquerit: jam se ipse indicabit. Primùm brevitatem cognoscite. 2 ACCEPI, inquit, VICIES DVCENTA, TRIGINTAQVINQVE MILLIA, QVADRINGENTOS XVII. NVMMOS DEDI STIPENDIO FRVMENTO, LEGATIS, PROQVAESTORIBVS, COHORTI PRAETORIAE, HS. MILLE SEXCENTA, TRIGINTAQVINQVE MILLIA, QVADRINGENTOS, XVII. NVMMOS. RELIQVI ARIMINI HS SEXCENTA MILLIA. *Hoc est rationes referre?* hoc modo aut ego, aut tu Horiensi, aut 3 quisquam hominum retulit? quid hoc est? quæ impudentia? quæ audacia? quod exemplum ex tot hominum rationibus relatis hujusmodi est? Illa tamen HS. sexcenta millia, quæ ne falsò quidem potuit, quibus data essent, describere quæ se Arimini scribit reliquisse, quæ ipsa HS. sexcenta millia, reliqua facta sunt, neque Carbo attigit, neque Sulla vidit, neque in ærarium relata sunt. Oppidum sibi elegit Ariminum, quod tum, cùm iste rationes referebat, *oppressum, direptumque erat.* non suspicabatur id, quod nunc sentiet, satis multos ex illa calamitate Ariminensium testeis
37 nobis in hanc rem reliquos esse. Recita denuo. *P. LENTVLO, L. TRIARIO QVAESTORIBVS VRBANIS, 4 RES RATIONVM RELATARVM.* Recita. EX S.C. Ut hoc pacto *rationem referre liceret*, eò Sullanus repente factus est, non ut honos, & dignitas nobilitati restitueretur. Quòd si illinc inanis profugisses, tamen ista tua fuga nefaria; proditio consulis tui, scelerata judicaretur. Malus civis, improbus consul, seditiosus homo, Cn. Carbo fuit. Fuerit aliis, tibi quando esse cœpit? posteaquàm tibi pecuniam, rem frumentariam, rationes omneis suas, exercitumque commisit. Nam si tibi antea displicuisset: idem fecisses, quòd anno post M. Piso. Quæstor cùm L. Scipioni consuli obtigisset; non attigit pecuniam; non ad exercitum profectus est. quòd de republica sensit, *ita sensit.* ut nec fidem tuam, nec morem ma-
38 jorum: nec necessitudinem sortis læderet. Etenim si hæc perturbare omnia, & permiscere volumus: *TOTAM 5 VITAM* periculosam, invidiosam, infestamque reddemus, si nullam religionem sors habebit, nullam societatem conjunctio secundæ, dubiæque fortunæ, nullam auctoritatem mores, atque instituta majorum. *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum.* Nemo umquam sapiens *proditori* credendum putavit. Ipse Sulla, cui adventus istius gratissimus esse debuit, ab se hominem, atque ab exercitu suo removit: Beneventi esse jussit apud eos, quos suis partibus amicissimos esse intelligebat: ubi iste summæ rei, causæ-

que *nocere* nihil posset. ei postea præmia tamen liberaliter
39 tribuit: bona quædam proscriptorum in agro Beneventano dirripienda concessit: *habuit honorem, ut proditori, non ut amico fidem.* Nunc, quamvis sint homines, qui mortuum
39 Cn. Carbonem oderint: tamen hi debent, non, quid illi accidere voluerint, sed quid ipsis in tali metuendum sit, cogitare. Commune est hoc malum, communis metus, commune periculum. *NVLLÆ SVNT* occultiores insidiæ, quàm eæ, quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. nam eum, qui palàm est adversarius, facilè *cavendo vitare possis.* hoc verò occultum, intestinum, ac domesticum malum, non modò non exsistit: verum etiam opprimit, & antequam prospicere, atque explorare potueris. Itane verò? tu, cùm quæstor ad
40 exercitum missus sis, custos non solùm pecuniæ, sed etiam consulis: particeps omnium rerum, consiliorumque fueris: habitus sis *in liberum loco*, sicut mos majorum ferebat: repentè relinquas? deseras? ad adversarios transeas? O scelus! ô portentum in ultimas terras exportandum! Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus comiserit, hoc *tuo scelere esse contenta.* necesse est semper aliquid ejusmodi moliatur: necesse est in simili audacia, perfidiaque versetur. Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea C.
40 Malleolo occiso pro quæstore habuit (haud scio, an major etiam hæc necessitudo fuerit, quàm illa Carbonis: ac plus *judicium voluntatis* valere, quam sortis debeat) idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem fuit. Nam quæ in ipsum valebant crimina, contulit in illum, causamque illius omnem ad inimicos, accusatoresque detulit; ipse in eum, cui legatus, cui pro quæstore fuerat, inimicissimum, atque improbissimum testimonium dixit. Ille, miser cùm esset; tum proditione istius nefaria, tum improbo & falso ejusdem testimonio, tum multo etiam ex maxima parte istius furtorum, ac flagitiorum *invidia* conflagravit. Quid hoc homine faciatis? 7 aut ad quam *spem* tam
42 perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui in Cn. Carbonem sortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit, ac violarit, 9 eosque ambos non solùm deseruerit, sed etiam prodiderit, atque oppugnarit. Nolite, quæso, judices, brevitate orationis meæ potius, quam rerum ipsarum magnitudine, crimina ponderare. nihil enim properandum necessariò est, ut omnia vobis, quæ mihi constituta sunt, possim exponere. Quamobrem, quæstura
43 istius demonstrata, primique magistratus & furto, & scelere perfecto, reliqua attendite. in quibus illud tempus Sullanarum proscriptionum, ac rapinarum præterpittam; neque ego istum sibi *ex communi calamitate* defensionem ullam sinam sumere. suis eum certis, propriisque criminibus acusabo. Quamobrem, hoc omni tempore Sullano ex accusatione circumscripto, legationem ejus præclaram cognoscite. Posteaquàm Cn. Dolabellæ provincia Cilicia
44 constituta est: ô dii immortales, quanta iste cupiditate, quibus allegationibus illam sibi legationem expugnavit! id quod Cn. Dolabellæ principium maximæ calamitatis fuit. Nam ut iste profectus est, quacunque *iter* fecit, ejusmodi fuit, non ut legatus populi Romani, sed ut quædam *calamitas* pervadere videretur. In Achaja (prætermittam minora omnia, quorum simile forsitan alius quoque aliquid

---

1. *Voluntatis assensusque omnium, &c.*) Si obsequamur veterioribus libris, redeundum auctori *dissensusque.* sic enim Pall. sic Cujac. sic antiquitus cusi. sic etiam Victorius.

2. ACCEPI VICIES DVCENTA TRIGINTA QVINQVE MILLIA, &c.) Scripsi simul editionem Victorii, aliter Budæus Lib. I. de Asse, aliter Lambinus, aliter mss. nostri atque edd. vett.

3. *Quisquam horum retulit?*) Malebat Gulielmius *unquam*, quomodo Pall. Cujac. & vetus editio.

4. RES RATIONVM RELATARVM.) Non videtur ista hæc agnoscere Pæ sianus, retinet tamen in scripta nostra & edd. vett. Ald. Manutius, abstulit voculam RES. alii ejus loco reposuere VERRIS.

5. *Vitam periculosam, insidiosam, infestam.*) Ita Pal. sec. uti conjecerat Lambinus. Ialii tamen scripti editique *invidiosam.* Paullus Manutius cum filio totam eam vocem eradicavit è suis libris.

6. *Antequam prospicere atque explorare.*) Est à Pall. & Cujac. placueratque item Lambino, aliæ edd. *perspicere.*

7. *Aut ad quam spem, &c.*) Pall. & olim edd. *ad aliquam spem*, sive *aut*, ut ea particula videatur supervacanea.

8. *In Cn. Carbonem sortem, in Cn. Dolabellam voluntatem neglexerit.*) Expressi quod erat in mss. nostris, in vetustè impressis, secutusque fuerat Victorius. Vulgata *Carbone. & Dolabella.*

9. *Eosque ambos non modò.*) Cujacii liber, *ambos*, sicque exhibit editio Lambini, placebatque Gulielmio. & sæpe sic locuti veteres.

LEX

quid aliquando fecerit: nihil dicam, nisi singulare, nisi quod, si in alium reum diceretur, incredibile videretur) magistratum Sicyonium nummos popposcit. Ne fit hoc crimen in Verrem: *facerum alii.* cùm ille non daret, ani-
45 madvertit. Improbum, sed non inauditum. Genus animadversionis videte quæretis. 1 ex quo genere hominem istum judicetis. Ignem ex lignis viridibus, atque humidis in loco angusto fieri jussit. ibi hominem ingenuum, domi nobilem, populi Romani socium, atque amicum, *fumo excruciatum*, semivivum reliquit. Jam quæ iste signa, quas tabulas pictas, ex Achaja sustulerit, non dicam hoc loco. est alius mihi locus 2 ad hanc istius cupiditatem demonstrandam servatus. Athenis audistis *ex ade Minervæ* grande auri pondus ablatum. dictum hoc est in Cn. Dolabellæ judicio. dictum? etiam æstimatum. Hujus consilii non modò principem C. Verrem, sed principem fuisse reperietis.
46 Delum venit. ibi ex fano Apollinis religiosissimo *noctu clàm* sustulit signa pulcherrima, atque antiquissima: eaque in onerariam navem suam conjicienda curavit. Postridie cùm fanum spoliatum viderent ii, qui Delum incolebant, graviter ferebant. est enim tanta apud eos ejus fani religio, atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. *verbum tamen facere non audebant*, ne fortè ea res ad Dolabellam ipsum pertineret. Tum subitò tempestates coortæ sunt maximæ, judices, ut non modò proficisci, cùm cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus ejiciebantur. Hic navis illa prædonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque ejecta fluctu, frangitur. in littore, signa illa Apollinis reperiuntur: jussu Dolabellæ reponuntur; *tempestas sedatur*:
47 Dolabella Delo proficiscitur. Non dubito, quin tametsi nullus in te sensus humanitatis, nulla ratio umquam fuit religionis, nunc tamen *in metu, periculoque tuo*, tuorum tibi scelerum veniat in mentem. Potestne tibi ulla *spes salutis* commoda ostendi, cum recordaris, in deos immortales quàm impius, quàm sceleratus, quàm nefarius fueris? Apollinemne tu Delium spoliare ausus es? illine tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso manus impias, ac sacrilegas afferre conatus es? Si *in puritia* non his artibus & disciplinis institutus eras, ut ea, quæ litteris mandata sunt, disceres, atque cognoscerres: ne postea quidem, cùm in ea ipsa loca venisti, potuisti accipere id, quod
48 est proditum memoriæ, ac litteris? Latonam ex longo errore, & fuga, gravidam, 3 & jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis, confugisse Delum, atque ibi Apollinem, Dianamque peperisse: qua ex opinione hominum, illa *insula eorum deorum sacra putatur*: tantaque ejus auctoritas religionis & est, & semper fuit, ut ne Persæ quidem, cum bellum toti Græciæ, diis, hominibusque indixissent, & mille numerò navium classem ad Delum appulissent, quidquam conarentur aut violare, aut *attingere*. Hoc tu fanum depopulari, homo improbissime, atque amentissime, audebas? 4 fuit ulla cupiditas tanta, quæ tantam extingueret religionem? &, si tum hæc non cogitabas, ne
49 nunc quidem recordaris, nullum esse tantum malum, quod non tibi pro sceleribus tuis jamdiu debeatur? In Asiam verò postquàm venit, quid ego 5 adventus istius, prandia, cenas, equos, muneraque commemorem? nihil cum Verre de quotidianis criminibus acturus sum. Chio *per vim* signa pulcherrima dico abstulisse: item Erythris, & Halicarnasso. Tenedo (prætereo pecuniam, quàm eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse; cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu civitatis. Ita verò *expugnatio* 50.
fani antiquissimi, & nobilissimi Junonis Samiæ, quàm luctuosa Samiis fuit? quàm acerba tori Asiæ? quàm clara apud omnes? quàm nemini vestrum inaudita? de qua expugnatione cum legati ad C. Neronem in Asiam Sano venissent, responsum tulerunt, ejusmodi querimonias, quæ ad legatum populi Romani pertinerent, non ad prætorem sed *Romam deferri oportere*. Quas iste tabulas illinc, quæ signa sustulit? quæ cognovi egomet apud istum in ædibus nuper, cùm obsignandi gratia venissem. quæ signa nunc, Verres, 51.
ubi sunt? illa quæro, quæ apud te nuper ad omneis columnas, omnibus etiam intercolumniis, *in silva denique* dispositа 6 sub divo vidimus. Cur ea, quamdiu alium prætorem cum iis judicibus, quos in horum locum subsortitus eras, de te in consilium iturum putasti, tamdiu domi fuerunt? posteaquàm nostris testibus nos, quàm horis tuis, uti malle vidisti: nullum signum domi reliquisti, præter duo, quæ in mediis ædibus sunt: quæ ipsa Samo sublata sunt? non putasti me *tuum familiarissimum* in hanc rem testimonia denuntiaturum, qui tuæ domi sæpe fuissent: ex quibus quærerem signa scirentus fuisse, quæ non essent?
Quid tum hos de te judicaturos arbitratus es, cum vide- 52.
rent, te jam non contra accusatorem tuum, sed contra quæstorem, sectoremque pugnare? Qua de re Charidemum Chium testimonium priore actione dicere audistis: esse, cum esset trierachus, & Verrem ex Asia decedentem prosequeretur, jussu Dolabellæ fuisse una cum illo Samo: sesèque tum scire *spoliatum esse fanum* Junonis, & oppidum Samum: posteaque se causam apud Chios, cives suos, Samiis accusantibus, publicè dixisse: eoque se esse absolutum, quòd planum fecisset, ea, quæ legati Samiorum dicerent, ad Verrem, non ad se, pertinere. Aspendum, vetus 53.
oppidum, & nobile in Pamphilia scitis esse, pleniissimum signorum optimorum, non dicam illinc hoc signum ablatum esse, & illud: hoc dico, nullum te Aspendi signum, Verres, reliquisse: omnia ex fanis, ex locis publicis, palàm *spectantibus omnibus*, plostris evecta, asportataque esse. Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audistis id, quod ex Græcis hominibus in proverbio, quem *omnia intus canere* dicebant, sustulit, & in intimis suis ædibus posuit: ut etiam illum 7 ipsum artificio suo superasse videatur. Pergæ fanum antiquissimum, 54.
& sanctissimum Dianæ scimus esse. id quoque à te *nudatum*, ac spoliatum esse: ex ipsa Diana, quod habebat auri, detractum, atque ablatum esse dico. Quæ, malum est ista tanta audacia, atque amentia? quas enim socio, rum, atque amicorum urbeis adisti legationis jure & nomine: si in eas vi cum exercitu, imperioque invasisses, tamen, opinor, quæ signa, atque ornamenta ex his urbibus sustulisses, hæc *non in tuam domum, neque in suburbana amicorum, sed Romam in publicum deportasses*. Quid ego de 55.
M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum vicit? quid de Flaminino, qui regem Philippum, & Macedoniam subegit? quid de L. Paullo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam, atque ornatissimam, Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbeisque Achajæ, Bœotiæque multas sub imperium

1. *Ex quo genere hominum istum judicetis.*) Lambinus & Manutii posteriores *hominum*. sed contra mss. nostros & edd. priscas.

2. *Ad hanc istius cup. demonstrandam servavit.*) Aliorum libri, *reservatus*, aut *separatus*. unde suspicatur Gulielmius istud *servatus* natum à glossa, ut & illas duas alias variantes.

3. *Et jam ad pariendum vicinam, temporibus exactis confugisse Delum.*) Cujacianus non habet illud *vicinam*. & recte.

4. *Fuit ulla cupiditas tanta.*) Ita Pal. sec. ita mss. Hotomani recepta lectio, *illa*.

5. *Adventus istius prandia, cenas &c.*) Cælius conjicit *adventu*. non probat Gulielmius.

6. *Sub divo.*) In Pall. Cujac. ita edd. omnes vett. etiam Victoriana, aliæ *sub dio*, cui suffragatur editio Prædiani.

7. *Ipsum artificio suo superasse videatur.*) Monet Gulielmius illud *se* forte delendum, fide Asconiana.

imperium populi R. ditionemque subjunxit? quorum domus cùm honore, & virtute florerent, *signis & tabulis pictis erant vacuæ.* At verò urbem totam, templa deorum, omneisque Italiæ partes illorum donis, ac monumentis exornatas videmus. Vereor, ne hæc fortè cuiquam nimis antiqua, & jam obsoleta videantur. ita enim tum æquabiliter omnes erant hujusmodi, ut hæc *laus* eximiæ virtutis, & innocentiæ, non solùm *hominum*, verum etiam *temporum* illorum esse videatur. P. Servilius, vir clarissimus, maximis rebus gestis, adest: de te sententiam laturus est: 1 Olympum vi, copiis, consilio, virtute cepit, urbem antiquam, & omnibus rebus auctam, & ornatam receus exemplum fortissimi viri profero. nam postea Servilius imperator populi Romani, Olympum, urbem hostium, cepit, quàm tu in iisdem locis legatus quæstorius oppida pacata sociorum, atque amicorum diripienda, ac vexanda curasti. Tu, quæ ex fanis religiosissimis per scelus, & latrocinium abstulisti, ea nos videre, nisi in tuis, amicorumque tuorum tectis, non possumus: P. Servilius, quæ signa atque ornamenta ex urbe hostium, vi, & virtute capta, *belli lege*, atque imperatorio jure tustulit, ea populo Romano apportavit, per triumphum vexit, 2 in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curavit. Cognoscite ex litteris publicis hominis amplissimi diligentiam. Recita. RATIONES RELATAE P. SERVILII. Non solùm numerum signorum, sed etiam *uniuscujusque magnitudinem, figuram, statum*, litteris definiri vides. Certè *MAJOR EST VIRTUTIS*, victoriæque jucunditas, quàm ista voluptas, quæ percipitur ex libidine & cupiditate multo diligentius habere dico Servilium prædam populi Romani, quàm te tua furta notata atque descripta. Dices, tua quoque signa, & tabulas pictas ornamento urbi, foroque populi R. fuisse. Memini: vidi simul cum populo R. forum, comitiumque adornatum ad speciem magnifico ornatu; ad sensum, cogitationemque acerbo, & lugubri. vidi *colluvere omnia furtis tuis*, præda provinciarum, spoli sociorum, atque amicorum. Quo quidem tempore, judices, iste spem maximam reliquorum quoque peccatorum nactus est. vidit enim eos, qui judiciorum dominos se dici volebant, harum *cupiditatum esse servos*. Socii verò, nationesque exteræ, spem omnium tum primùm abjecere rerum, ac fortunarum suarum, propterea quòd casu legati ex Asia, atque Achaja plurimi Romæ tunc fuerunt: qui deorum simulacra ex suis fanis sublata, *in foro venerabantur*: itemque cetera signa, & ornamenta cùm cognoscerent, alia alio in loco lacrymantes intuebantur. quorum omnium hunc sermonem tum esse audiebamus: NIHIL ESSE, QVOD QVISQVAM DVBITARET DE EXITIO SOCIORVM, ATQVE AMICORVM: cùm quidem viderent in foro populi R. quo in loco antea, qui sociis injurias fecerant, accusari, & condemnari solebant, ibi esse palàm posita ea, quæ ab sociis per scelus ablata ereptaque essent. Hic ego non arbitror illum negaturum, signa sese plurima, tabulas pictas innumerabiles habere: sed, ut opinor, solet hæc, quæ rapuit & furatus est, nonnunquam dicere se emisse: quoniam quidem in Achajam, Asiam, Pamphiliam, *furatu publico, & legationis nomine*, mercator signorum, tabularumque pictarum missus est. Habeo & istius, & patris ejus accepti tabulas omneis: quas diligentissimè legi, atque digessi: patris, quoad vixit: tuas, quoad ais te confeciisse. nam in isto, judices, hoc novum reperietis. Audimus aliquem tabulas numquam confeciisse: quæ est opinio hominum de Antonio falsa. nam fecit diligentissimè. verùm 4 sit hoc genus aliquod, minimè probandum. Audimus, alium non ab initio feciisse, sed ex tempore aliquo confeciisse. est aliqua etiam hujusce rei ratio. Hoc verò novum, & ridiculum est, quod hic nobis respondit, cùm ab eo tabulas postularemus: usque ad M. Terentium, & C. Cassium consules confeciisse: postea destitisse. Alio loco, hoc cujusmodi sit, considerabimus. nunc nihil ad me attinet horum enim temporum, in quibus nunc versor, habeo tabulas & tuas, & patris. Plurima signa pulcherrima, plurimas tabulas optimas deportasse te, negare non potes: atque utinam neges. unum ostende in tabulis aut tuis, aut patris tui *emtum esse*: vicisti. ne hæc quidem duo signa pulcherrima, quæ nunc ad impluvium tuum stant, quæ multos annos ad valvas Junonis Samiæ steterunt, habes quomodo emeris: hæc, inquam, duo, quæ in ædibus tuis sola jam sunt, quæ sectorem exspectant, relicta, ac destituta à ceteris signis. At, credo, in hisce solis rebus *indomitas cupiditates*, atque effrenatas habebat: ceteræ libidines ejus, *ratione* aliqua, aut *modo* continebantur. Quàm multis istum ingenuis, quàm multis matribus familias, in illa tætra, atque impura legatione *virum astutisse* existimatis? ecquo in oppido pedem posuit, ubi non plura stuprorum, flagitiorumque suorum, quàm adventus sui vestigia reliquerit? Sed ego omnia, quæ negari poterunt, prætermittam; etiam hæc, quæ certissima sunt, & clarissima, relinquam: unum aliquod de nefariis istius factis eligam: quo facilius ad Siciliam possim aliquando, quæ mihi hoc oneris, negotiique imposuit, pervenire. Oppidum est in Helle-
sponto Lampsacum, judices, in primis Asiæ provinciæ clarum, & nobile: homines autem ipsi Lampsacenum summè in omneis civeis Romanos officiosi, tum præterea maximè sedati, & quieti, propè præter ceteros ad summum Græcorum *otium* potius, quàm ad ullam *vim, aut multum* accommodati. Accidit, cùm iste à Cn. Dolabella efflagitasset, ut se ad regem Nicomedem, remque Sadalam mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad *quæstum suum*, quàm ad reipublicæ tempus accommodatum depoposcisset: ut illo itinere veniret Lampsacum, cum magna calamitate, & propè pernicie civitatis. deducitur iste ad Janitorem quendam hospitem: comitesque ejus item apud ceteros hospites collocantur. Ut mos erat istius, atque 5 ut eum suæ libidines flagitiosæ facete admonuerant, statim negotium dat illis suis comitibus, nequissimis, turpissimisque hominibus, uti videant, & investigent, ECQVA VIRGO SIT, AVT MVLIER DIGNA, quamobrem iste Lampsaci diutius commoraretur. Erat comes ejus Rubrius quidam, homo factus ad istius libidines: qui miro artificio, quocumque venerat, hæc investigare omnia solebat. 6 is ad eum rem istam defert. Philodamum esse quendam genere, honore, copiis, existimatione facilè principem Lampsacenorum: ejus esse filiam, quæ cum patre habitaret, propterea quòd virum non haberet, mulierem eximia pulchritudine: sed eam summa integritate, pudicitiaque existimari. homo, ut hæc audivit, sic *exarsit ad id, quod non modò ipse numquam viderat*, sed ne audierat quidem ab eo, qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare se diceret velle. Hospes Janitor, qui nihil suspicaretur,

1. *Olympum.*) Id nomen bis restituo Ciceroni, fide Strabonis Geographiæ lib. XIV. pro quo Lambinus, Manutius aliique maluerunt *Olynthum.*

2. *In tabulas publicas ad ærarium perscrib.*) Cujac. *in tabulis publicis*, quomodo item putat legisse Prædianum Gulielmius, alterum custoditur à Pall. & edd. vett.

3. *Legationis nomine, mercator signorum, &c.*) Haud aliter quoque Pall. & Cujac. & vett. impressi.

4. *Sit hoc genus aliquod.*) Victorius quidem expressit *aliquid*, sed simplicius mihi visum quod erat in ante publicatis & Pall.

5. *Ut eum suæ libidines flagitiosæ facere admonuerant.*) Lambinus *admonebant*, quod & in cod. Cujac. placebatque Gulielmio, qui arbitrabatur posse præterea deleri vocem *facere.*

6. *Is ad eum rem istam defert.*) Nihil periret sententiæ, si tollerentur *ad eum rem istam.*

LN

caretur, veritus, 1 ne quid in ipso se offenderit: hominem summa vi retinere cœpit. iste, qui hospitis reliuquendi causam reperire non posset, alia sibi ratione viam munire ad stuprum cœpit: Rubrium, *delicias suas*, in omnibus ejusmodi rebus adjutorem suum, & consciun, parum lautè
65. deversari dicit: ad Philodamum deduci jubet. Quod ubi est Philodamo nuntiatum, 2 tametsi erat ignarus, quantum sibi, ac liberis suis jam tum mali constitueretur, tamen ad istum venit: ostendit, *munus illud suum non esse*: se, cùm suæ partes essent hospitum recipiendorum, 3 tum ipsos tamen prætores, & consules, non legatorum asse clas, recipere solere. Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum, causamque neglexit: per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. Hic Philodamus, posteaquàm *jus suum obtinere non potuit*; ut humanitatem, consuetudinemque suam retineret, laborabat. homo, qui semper hospitalissimus, amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium, 4 *invitus in domum suam recepisse*: magnificè, & ornatè, ut erat in primis inter suos copiosus, convivium comparat: rogat Rubrium, ut, quos ei commodum sit, invitet: locum sibi soli, si videatur, relinquat. 5 etiam filium suum, lectissimum adolescentem, foras ad propinquum suum quendam mittit ad
66. cenam. Rubrius istius comites invitat: eos omneis Verres certiores facit, quid opus esset. maturè veniunt: discumbitur. fit sermo inter eos, & invitatio, ut *Græco more biberetur*. hortatur hospes: poscunt majoribus poculis: celebratur omnium sermone, lætitiaque convivium. Posteaquàm satis calere res Rubrio visa est: Quæso, inquit, Philodame, *cur ad nos filiam tuam non intrò vocari jubes?* Homo, qui & summa gravitate, & jam id ætatis, & parens esset, *obstupuit hominis improbi dicto*. Instare Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: 6 Enimverò ferendum hoc non est: VOCETUR MULIER, & simul servis suis Rubrius, ut januam clau-
67. derent, & ipsi ad fores assisterent, imperat. Quod ubi ille intellexit, id agi, atque id parari, ut filiæ suæ vis afferretur: servos suos ad se vocat: his imperat, ut *se ipsum negligant*: filiam defendant: excurrat aliquis, qui hoc tantum 7 domestici mali filio suo nuntiet. 8 Clamor interea fit tota domo; pugna inter servos Rubrii, atque hospitis. Jactatur domi suæ 9 vir primus, & homo honestissimus. pro se quisque manus affert: aqua denique ferventi à Rubrio ipso Philodamus perfunditur. Hæc ubi filio nuntiata sunt: statim exanimatus ad ædeis contendit, ut & vitæ patris, & pudicitiæ sororis succurreret. Omnes eodem animo Lampsaceni simul ut hoc audiverunt, quòd eos tum Philodami dignitas, tum *injuria magnitudo* movebat, ad ædeis noctu convenerunt. Hic lictor istius Cornelius, qui cum ejus servis erat à Rubrio, quasi in præsidio, ad auferendam mulierem collocatus, occiditur; servi nonulli vulnerantur. ipse Rubrius in turba sauciatur. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus concitatos videret, cupere aliqua evolare, si posset. postridie manè homines 10 in 68.
concionem veniunt. quærunt, quid optimum factu sit. pro se quisque, ut in quoque erat auctoritatis plurimum, ad populum loquebatur. inventus est nemo, cujus non hæc & sententia esset, & oratio: NON ESSE METUENDUM, SI ISTIUS NEFARIUM SCELUS LAMPSACENI ULTI VI, MANUQUE ESSENT, NE SENATUS, POPULUSQUE R. IN EAM CIVITATEM ANIMADVERTENDUM PUTARET. Quòd si hoc jure legati populi Rom. in socios nationesque exteras uterentur, ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam non liceret: *quid vis esse perpeti satius*, quàm in tanta vi, atque acerbitate versari. Hæc cùm omnes sentirent, & cùm in eam rationem 69.
pro suo quisque sensu, ac dolore loqueretur: omnes ad eam domum, in qua iste deversabatur, profecti sunt: cædere januam saxis, instare ferro, ligna, & sarmenta circumdare, 11 ignemque subjicere cœperunt. Tum cives Romani qui Lampsaci negociabantur, concurrunt: orant Lampsacenos, ut gravius apud eos *nomen legationis*, quàm *injuria legati* putaretur: sese intelligere hominem illum esse impurum, ac nefarium: sed, quoniam *nec perfecisset*, quod conatus esset, neque futurus esset Lampsaci postea; levius eorum peccatum fore, si homini scelerato pepercissent, quàm si legato non pepercissent. Sic iste, multo scelera- 70.
tior, & nequior, quàm ille Hadrianus: aliquanto etiam felicior fuit. ille, quòd ejus avaritiam cives Romani ferre non potuerant, Utica: *domi suæ vivus exustus est*: idque ita illi meritò accidisse existimatum est, ut lætarentur omnes, neque *animadverso* constitueretur: hic sociorum ambustus incendio, tamen ex illa flamma, periculoque evolavit: neque adhuc causam ullam excogitare potuit, quamobrem commiserit, aut quid evenerit, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere, *Cùm seditionem* sedare vellem, cùm frumentum imperarem, cùm stipendium cogerem, cùm aliquid denique reipublicæ causa gererem: quòd acrius imperavi, quòd animadverti, quòd minatus sum. Quæ si diceret: tamen ignosci non oporteret, si *nimis atrociter imperando* sociis, in tantum adductus periculum videretur. Nunc cùm ipse causam illius tumultus neque 71.
veram dicere, neque falsam confingere audeat: homo autem ordinis sui frugalissimus, qui tum accensus C. Neroni fuit 12 P. Tettius, hæc eadem se Lampsaci cognosse dixerit: vir omnibus rebus ornatissimus C. Varro, qui tum in Asia tribunus militum fuit, hæc eadem ipsa se ex Philodamo audisse dicat: potestis dubitare, quin istum *fortuna* non tam ex illo periculo eripere voluerit, quàm ad vestrum judicium reservare? Nisi verò illud dicet, quod & in testimonio Tettii, priore actione interpellavit Hortensius: quo tempore quidem *signa satis dedit*, si quid esset, quod posset dicere, se tacere non posse: 13 ut, quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire omnes possemus, nihil habuisse quod diceret. hoc tum dixit, Philodamum, & ejus filium, à C. Nerone esse damnatos. De quo ne multa disseram, 72.
tantum

1. *Ne quid in ipso se offenderit.*) Gulielmius retinuit hanc lectionem, contra emendationes Lambini. Cujacii tamen liber, item Pal. pr. & ed. vet. *offenderetur*.

2. *Tametsi erat ignarus.*) Pal. pr. *tamen etsi*; consulatur item Muretus lib. v. Var. lect. cap. 8.

3. *Tum ipses tamen prætores.*) Vulgata *tantum præt.* sed alterum est in edd. vett. in Pall. in Cujaciano. Hotomanus corrigit, *tamen ipsos tantum*; non necessario.

4. *Invitus in domum suam recepisse.*) Abest Cujaciano *in*; restat tamen in Pall. & edd. ceteris.

5. *Etiam filium, &c. mittit ad cenam.*) Sic Gulielmius è Cujacii libro. Vulgata, *ut etiam filium, &c. mitteret ad cenam.* & sic est, etiam Pall. & edit. veterrimæ destituuntur illo *ut*, sed tamen habent, *mitteret*. itaque nulli dubium est, emendandum adhuc; *etiam filium, &c. mittere ad cenam*, pro *mittebat*, non insolens loquendi ratio.

6. *Enimverò ferendum hoc non est.*) Non malè Cujacii codex. *hoc quidem ita est.*

7. *Domestici mali filio suo nunciet.*) Pronomen *suo*, non est in Pall. aut olim impressis; poteratque abesse.

8. *Clamor & domo; pugnainter servos.*) Libris prius aberat dictio, *pugna*. eam ex Iulii Rufiniani libro intulit primum Hotomanus.

9. *Vir primus & homo honestissimus.*) Hæc est lectio quoque Pall. & edd. exoletarum. nam Victoriana, *vir optimus, & homo honest.* Lambiniana ex Nonio, *vir primarius & homo honest.* vulgata, *vir optimus & honestissimus*.

10. *In concionem veniunt.*) Scriptus Cujacii *conveniunt*, non accedunt Pall. aut editio antiquior.

11. *Igremque subjicere.*) Sic Pall. & edd. vett. nam copula decrat vulgatis antea. Cujacianus præterea interjecit, *ignemque circum subjicere*.

12. *P. Tettius.*) Pall. *Petirius*. Cujac. *Petitius*. ed. vett. *Petricius* quæ tamen statim habuit *Creilii* Pall. verò *Cattii*. at Cujac. *Tetii*.

14. *Ut quamdiu in ceteris rebus tacuerit, scire &c.*) Vox *tacuerit*, non comparet in Pall. autadeo edd. primogenitis. Cujacii liber, *in ceteris rebus scire, &c.*

tantum dico, secutum id esse Neronem, & ejus consilium, quòd Cornelium lictorem occisum esse constaret: putasse *NON OPORTERE* esse cuiquam, ne in ulciscenda quidem injuria, hominis occidendi potestatem. In quo video, Neronis judicio non te absolutum esse improbitatis: sed illos damnatos esse eadis. verùm ista damnatio tamen cujusmodi fuit? Audite, quæso, judices, & aliquando miseremini sociorum, & ostendite, aliquid his in vestra fide præsidii esse oportere. Quòd toti Asiæ jure occisus videbatur istius ille verbo lictor, re vera *minister improbissimæ cupiditatis*: pertimuit iste, ne Philodamus Neronis judicio liberaretur, rogat, & orat Dolabellam, ut de sua provincia decedat: ad Neronem proficiscatur: se demonstrat incolumem esse non posse, si Philodamo vivere, atque aliquando Romam venire licuisset. Commotus est Dolabella. fecit id, quod *multi reprehenderunt*, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, & in Asiam, hominis nequissimi causa, in alienam provinciam proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit: contendit ab eo, ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse, qui esset in consilio, & primus sententiam diceret. adduxerat etiam præfectos, & tribunos militareis suos, quos Nero omneis in consilium vocavit. erat in consilio etiam æquissimus judex ipse Verres. erant nonnulli togati creditores Græcorum, quibus *ad exigendas pecunias* improbissimi cujusque legati plurimum prodest gratia. Ille miser *defensorem* reperire neminem poterat. quis enim esset aut togatus, qui Dolabellæ *gratia*: aut Græcus, qui ejusdem *vi & imperio* non moveretur? Accusator autem apponitur civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum: qui si dixisset quod iste jussisset, per ejusdem istius lictores à populo pecuniam posset exigere. Cùm hæc omnia tanta contentione, tantis copiis agerentur, cùm illum miserum multi accusarent, nemo defenderet: cumque Dolabella cum suis præfectis pugnaret in consilio: Verres fortunas agi suas diceret: *idem testimonium diceret: idem esset in consilio: idem accusatoreis parasset*: hæc cùm omnia fierent, & cùm hominem constaret occisum: tamen tanta vis istius injuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, ut de Philodamo amplius pronuntiaretur. Quid ego nunc in alteram actionem Cn. Dolabellæ spiritus: quid hujus lacrymas, & concursiones proferam: quid C. Neronis, viri optimi, atque innocentissimi, nonnullis in rebus, *animum nimis timidum*, atque demissum? qui in illa re quid facere potuerit, non habebat, nisi fortè, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre, & Dolabella. quidquid esset sine his actum, omnes probarent. tum verò quod pronuntiatum est, non per Neronem judicatum, sed per Dolabellam ereptum existimabatur. condemnatur enim perpaucis sententiis Philodamus, & ejus filius. Adest, instat, urget Dolabella, ut quamprimùm securi feriantur, quo quàm minimè multi ex illis de istius nefario scelere audire possent. Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum, & grave toti Asiæ provinciæ: grandis natu parens, adductus ad supplicium: ex altera parte filius: ille, *quòd pudicitiam liberorum*: hic, *quòd vitam patris, famamque sororis defenderat*. Flebat uterque. non de suo supplicio, sed pater de filii morte, de patris, filius. Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum, & gemitum Lampsacenorum? securi esse percussos homines *innocentes*, nobileis, socios populi Romani atque amicos, propter hominis flagitiosissimi singularem nequitiam, atque improbissimam cupiditatem? 1 Jam jam, Dolabella, neque tui, neque tuorum liberûm, quos tu miseros in egestate, atque in solitudine reliquisti, *misereri potest*. Verteſne tibi tanti fuit, ut ejus libidinem, hominum innocentium sanguine lui velles? Idcircone exercitum, atque hostem reliquebas, ut tua vi, & crudelitate, istius hominis improbissimi periculâ sublevares? Quòd enim eum tibi quæstoris in locum constituebas, idcirco tibi 2 *amicum in perpetuum* fore putasti? Nesciebas, ab eo Cn. Carbonem Cos. cujus re vera quæstor fuit, non modò relictum, sed etiam spoliatum 3 auxiliis, pecunia nefariè oppugnatum, & proditum? Experitus igitur es istius perfidiam tum, cùm se ad inimicos tuos contulit: cùm in te homo ipse nocens acerrimum testimonium dixit: cùm rationes ad ærarium, nisi damnato te, referre noluit. Tantæne tuæ, Verres, *libidines* erunt, ut eas capere, ac sustinere non provinciæ populi Romani, non nationes exteræ possint? Tune, quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id *ad nutum tuum præsto fuerit*, 4 nisi libidini tuæ, cupiditatique paruerit, immittentur homines? expugnabuntur domus? civitates non modò pacatæ, verùm etiam sociorum, atque amicorum, ad vim, atque ad arma confugient, ut ab se, atque ab liberis suis legati populi R. scelus, ac libidinem propulsare possint? Nam quæro abs te, circumsessusne sis Lampsaci: cœperitne domum in qua deversabare, illa multitudo incendere: voluerintne legatum populi Rom. comburere vivum Lampsaceni, negare non potes, habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem litteras misisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio. TESTIMONIVM C. VERRIS IN ARTEMIDORVM. 5 (Recita ex Verris litteris ad Neronem EX LITTERIS C. VERRIS AD C. NERONEM.) NON MVLTO POST IN DOMVM. Bellumne populo Romano 6 Lampsaceni cives facere conabantur? deficere ab imperio, ac nomine nostro volebant? Video enim, & ex iis, quæ *legi* & *audivi*, intelligo, in qua civitate non modò legatus populi Rom. circumsessus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit: nisi *publice satisfactum sit*, ei civitati bellum indici, atque inferri solere. Quæ fuit igitur causa, cur cuncta civitas Lampsacenorum de concione, quemadmodum tu scribis, 7 domum tuam concurreret? Tu enim neque in litteris, quas Neroni mittis, neque in testimonio, causam tanti tumultus ostendis ullam: obiessum te dicis: ignem allatum, sarmenta circumdata, lictorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: *causam hujus tanti terroris occultas*. Nam si quam Rubrius injuriam suo nomine, ac non impulsu tuo, & tua cupiditate fecisset: de tui comitis injuria quæstum ad te potius, quàm te oppugnatum venirent. Cum igitur, quæ causa illius tumultus fuerit, testes à nobis producti dixerint, ipse celarit: nonne causam hanc, quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius *taciturnitas* perpetua confirmat? Huic homini parcetis igitur, judices, cujus tanta peccata sunt, ut ii, qui-

1. *Jamjam Dolabella, neque, &c. misereri potest.*) Reducendum putavimus, quod erat in Pall. in Cujac. in primis edd. recentiores, *Nempe Dolabella &c.* quod tamen non conspicitur in edd. vetustis, aut mss.

2. *Amicum in perpetuum.*) Gulielmius maluisset abjici præpositiunculam *in*.

3. *Auxiliis, pecuniâ nefariè oppugnatum.*) Hotomanus expungendum putabat *pecuniâ*; sed non retinuimus, quod exstaret in nostris & vet. ed. neque Asconius contrairet.

4. *Nisi libidini tuæ cupiditatique paruerit.*) *Parere* enim hoc positum pro *apparere*. apparet autem alicui is qui est satelles ejus, qui adsecla. Ille *apparitoris*.

5. *Recita ex Verris litteris &c. ad C. Neronem.*) Tota hæc linea uncis inclusa, manat à conjectura Hotomanni, in nullo invenitur ms. aut vetustius edito.

6. *Lampsaceni cives facere conabantur? deficere &c. volebat?*) Sic quidem vulgo publicatur, sed præter vet. edd. & Pall. in iis enim. *Lampsaceni civitas facere conabatur? deficere &c. volebat.* unde fit, ut arbitror voce translata legendum: *Lampsaceni facere conabantur? civitas deficere &c. volebat?* non longè ab hac scriptura abeunt mss. quos laudat Hotomanus, sed abeunt tamen. edidit Lambinus: *Lampsacena civitas facere conabatur? deficere & volebat*; quomodo fuisse in Cujaciano annotavit Gulielmius.

7. *Domum concurreret.*) Editio antiquata *concurrerent*, quod & in P. I. pr. at Cujac. *concurrisse*, quod admisit Lambinus.

Is

ii, quibus injurias fecerit, neque *legitimum tempus exspectare* ad ulciscendum, neque vim tantam doloris in posterum differre potuerint? Circumsessus es. à quibus? à Lampsacenis, barbaris hominibus, credo, aut iis, qui populi Romani nomen contemnerent. Immò verò ab hominibus & natura, & consuetudine, & disciplina *lenissimis*: porrò autem populi Rom. conditione sociis, fortuna servis, voluntate supplicibus: ut perspicuum sit omnibus, nisi tanta acerbitas injuriæ, tanta vis sceleris fuisset, ut Lampsaceni *moriendum sibi potius*, quàm perpetiendum putarent: numquam illos in eum locum progressuros fuisse, ut vehementius odio libidinis tuæ, quàm metu legationis moverentur.

82. Nolite, per deos immortales, cogere socios, atque exteras nationes hoc uti perfugio: quo, nisi vos vindicatis, *utentur necessariò*. Lampsacenos in istum numquam ulla res mitigasset, nisi eum pœnas Romæ daturum credidissent. Et si talem acceperant injuriam: quam nulla lege satis digne persequi poterant: tamen incommoda sua vestris committere *legibus*, & judiciis, quàm *dolori* suo permittere maluerunt. Tu mihi, cùm circumsessus à tam illustri civitate sis propter tuum scelus, atque flagitium: cùm coëgeris homines miseros, & calamitosos, quasi desperatis nostris legibus & judiciis, ad vim, ad manus, ad arma confugere: cùm te in oppidis & civitatibus amicorum non *legatum* populi Romani, sed *tyrannum* libidinosum, crudelemque præbueris: cùm apud exteras nationes, imperii, nominisque nostri famam tuis probris, flagitiisque violaris: cùm te ex ferro amicorum populi Romani eripueris, atque è flamma sociorum evolaris: hic tibi perfugium speras futurum? Erras. ut huc incideres, non ut hic *conquiesceres*, illi te vivum

83. exire passi sunt. Et ais, judicium esse factum, te injuria circumsessum esse Lampsaci, quòd Philodamus cum filio condemnatus sit. Quid, si doceo, si planum facio, teste homine nequam, verùm ad hanc rem tamen idoneo (te ipso, inquam, teste docebo) te hujus circumsessionis tuæ causam & culpam 1 in alios transtulisse? neque in eos quos tu insimularas, esse animadversum? nam nihil te judicium Neronis adjuvat. Recita quas ad Neronem litteras misit.

EPISTOLA C. VERRIS AD NERONEM. THEMISTAGORAS, ET THESSALUS.

Themistagoram, & Thessalum scribis populum concitasse. Quem populum? qui te circumsedit: qui te vivum comburere conatus est. Ubi hos persequeris? ubi accusas? ubi *defendis jus*, *nomenque legati?*

84. In Philodami judicio dices id actum. Cedò mihi ipsius Verris testimonium. videamus, quid idem iste juratus dixerit. Recita. *AB ACCUSATORE ROGATUS RESPONDIT, IN HOC JUDICIO NON PERSEQUI: SIBI IN ANIMO ESSE ALIO TEMPORE PERSEQUI.* Quid igitur te juvat Neronis judicium? quid Philodami damnatio? Legatus cùm esset circumsessus, cumque, quemadmodum tute ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causæ legatorum facta esset injuria insignis: non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando ès persecutus? cur imminuisti jus legationis? cur causam populi Romani deseruisti, ac prodidisti? cui injurias tuas, *conjunctas cum publicis*, reliquisti? Non te ad senatum causam deferre: non de tam atrocibus injuriis conqueri: non eos homines, qui populum concitarant, consulum litteris evo-

85. candos curare oportuit? Nuper, M. Aurelio Scauro postulante, quòd is Ephesi se quæstorem vi prohibitum esse dicebat, quo minus è fano Dianæ servum suum, qui in illud asylum confugisset, abduceret: Pericles Ephesius, homo nobilissimus, Romam evocatus est, quòd auctor injuriæ illius fuisse argueretur. Tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum esse, senatum docuisses, ut tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus pænè incenderere: ejus autem rei duces, 2 & auctores, & principes fuisse, quos scribis, Themistagoram, & Thessalum: quis non commoveretur? *quis non ex injuria, quæ tibi esset facta, sibi provideret?* quis non in ea re causam tuam periculosum commune agi arbitraretur? Etenim *NOMEN LEGATI, EJUS MODI ESSE DEBET*, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur. Magnum hoc Lampsacenum crimen est li- 86.
bidinis, atque improbissimæ cupiditatis. accipite nunc *avaritiæ* propemodum in suo genere non levius. Milesios navem popposci, quæ eum præsidii causa Myndum prosequeretur. illi statim myoparonem egregium de sua classe, ornatum, atque armatum dederunt. Hoc præsidio Myndum profectus est. Nam, quid Milesiis *lanæ publicæ* abstulerit, item de sumtu in adventum, de *contumeliis*, & injuriis in magistratum Milesium, tametsi dici tum vere, tum graviter, & vehementer potest, tamen dicere prætermittam: eaque omnia testibus integra reservabo. illud, quod neque taceri ullo modo, neque dici pro dignitate potest, cognoscite. Milites, remigesque Miletum Myndo 87.
pedibus reverti jubet: ipse myoparonem pulcherrimum, de decem Milesiorum navibus electum, L. Magio, & 3 L. Rabio, qui Myndi habitabant, vendidit. Hi sunt homines, quos nuper senatus in hostium numero habendos censuit. hoc illi navigio ad omneis populi R. hosteis usque ab Dianio, quod in Hispania est, 4 ad Sinopem, quæ in Ponto est, navigaverunt. O dii immortales: incredibilem avaritiam, singularemque audaciam! Navem tu de classe populi R. quam tibi Milesia civitas, ut te *prosequeretur*, dedisset, ausus es vendere? Si te magnitudo magnitudo maleficii, si te *hominum existimatio* non movebat: ne illud quidē cogitabas, hujus improbissimi furti, 5 sive adeò nefariæ prædæ, tam illustrem, ac tam nobilem civitatem testem futuram? an quia tum Cn. Dolabella in eum, qui ei 88.
myoparoni præfuerat, Milesiisque rem gestam renuntiarat, animadvertere tuo rogatu conatus est, renuntiationemque ejus, quæ erat in *publicas litteras* relata illorum legibus, tolli jusserat: idcirco 6 te ex hoc crimine elapsum esse arbitrabere? Multum te ista fefellit opinio, & quidem multis in locis. semper enim existimasti, & maximè in Sicilia, 7 SATIS CAVTVM TIBI AD DEFENSIONEM FORE, si aut referri aliquid in litteras publicas vetuisses: aut, quod relatum esset, tolli coëgisses. Hoc quam nihil sit, tametsi ex multis Siciliæ civitatibus priore actione didicisti, tamen etiam in hac ipsa civitate cognosce. Sunt illi quidem *dicto audientes*, quamdiu adsunt ii, qui imperant. simulac discesserunt; non solùm illud perscribunt, quod tum prohibiti sunt, sed etiam causam adscribunt, cur non tum in litteras relatum sit. Manent iste litteræ Mileti; manent, 89.
& dum erit illa civitas, manebunt. Decem enim naveis jussu L. Murenæ populus Milesius 8 *ex pecunia vectigali* populi Rom. fecerat, sicut pro sua quæque parte Asiæ ceteræ civitates. quamobrem unam ex decem, non prædonum

---

1. *In alios transtulisse.*) Lambinus, *contulisse?* ex Asconio, ut & mox, *insimularis*, pro nostro *insimularas*. Sed ego sanè usquequaque non possum accedere Asconio, utpote, qui æque incidere potuerit in mangonum improbas manus, ac quilibet passim auctor.

2. *Et auctores, & principes fuisse.*) Vix dubitandum est, quin restituenda veniat mss. nostrorum trium & vett. edd. lectio, & *auctores principes*.

3. *L. Rabio.*) Nihil variant Pall. aut olim cusi. Asconius habet *Phanio*, & verò *Faunio* edidit P. Manutius.

4. *Ad Sinopen.*) Pall. Cujac. ed. vett. *Sinopam*. sed parum refert hoc illove modo exaremus.

5. *Sive ades nefaria prædæ.*) Manutii omnes, *hujus ades nefaria pr.* sed alterum hæret in Pall. Cujac. & olim editis.

6. *Te ex hoc crimine elapsum.*) Revocavi ex, quod aberat editionibus Lambinianis, Inventum in mss. ceteris que cusis.

7. *Satis cautum tibi ad defensionem fore.*) Tres voces postremæ, nescio an non quid resipiant de glossa.

8. *Ex pecunia vectigali populi Rom.*) Pall. *populo Romano*. nihilo pejus, si non melius.

donum repentino adventu, sed legati latrocinio; non vi tempestatis, sed hac horribili tempestate sociorum, amis-
90. sam, in litteras publicas retulerunt. Sunt Romæ legati Milesii, homines nobilissimi, ac principes civitatis: qui, tametsi 1 mensem Februarium, & Coss. designatorum nomen exspectant; tamen hoc tantum facinus non modò negare interrogati, sed ne producti quidem reticere potuerunt: dicent, inquam, & *religione adducti, domesticarum legum metu*, quid illo myoparone factum sit, ostendent C. Vetrem in classe, quæ contra piratas ædificata sit, piratam ipsum conscelcratum fuisse. C. Malleolo quæstore Cn. Dolabellæ occiso, duas sibi hereditates venisse arbitratus est: unam quæstoriæ procurationis: nam à Dolabella statim
91. pro quæstore jussus est esse: alteram tutelæ. Nam, cùm pupilli Malleoli tutor esset, *in bona ejus impetum fecit*. nam Malleolus in provinciam sic copiosè profectus erat, ut domi prorsus nihil relinqueret. præterea pecunias occuparat apud populos, & syngraphas fecerat: argenti optimi cælati grande pondus secum tulerat: (nam ille quoque sodalis istius erat in hoc *morbo*, & cupiditate) grande pondus argenti, familiam magnam, multos artifices, multos formosos homines reliquit. Iste quod argenti placuit, invasit: quæ mancipia voluit, abduxit: vina, ceteraque quæ in Asia facillimè comparantur, quæ ille reliquerat, asportavit: re-
92. liqua vendidit, pecuniam exegit. 2 Cum eum ad H-S vicies quinquies redegisse constaret: ut Romam rediit, *nullam litteram pupillo, nullam matri ejus, nullam tutoribus reddidit*: servos artifices pupilli cùm haberet, domi, circumpedes autem homines formosos, & literatos; suos esse dicebat, se emisse. cùm sæpius mater, & avia pueri postularent, utique non redderet pecuniam, nec rationem daret, diceret saltem quantum pecuniæ Malleoli deportasset: multis effiagitatus aliquando dixit H S decies. deinde 3 in codicis extrema cera nomen infimum *in flagitiosa litura* fecit: 4 expensa Chrysogono servo H-S sexcenta millia, accepta, pupillo Malleolo retulit. Quomodo ex decies H-S sexcenta sint facta; quomodo DC. eodem modo quadrarint, ut illa de Cn. Carbonis pecunia, reliqua H-S sexcenta facta sunt: quo-
93. modo Chrysogono expensa lata sint: cur id nomen infimum, in lituraque sit, vos existimabitis. Tamen H-S sexcenta millia cum accepta retulisset, H-S quinque millia soluta non sunt. homines, posteaquàm reus factus est, alii etiam nunc retinentur; peculia omnium, vicariique retinentur. Hæc est istius præclara tutela. En, *cui tuos liberos committas*: en *memoria mortui sodalis*: en *metus vivorum existimationis*. Cùm tibi se tota Asia spoliandam ac vexandam tradidisset: cum tibi exposita esset omnis ad prædandum Pamphilia: contentus his tam opimis rebus non fuisti? manus à tutela, manus à pupillo, manus à sodalis filio abstinere nō potuisti? Jam te non Siculi, non aratores, (ut dictitas) circumveniunt: non hi, qui decretis, edictisq; tuis in te concitati, infestique sunt: Malleolus à me productus
94. est, & mater ejus atque avia; quæ miseræ, flentes, eversum à te puerum patriis bonis esse dixerunt. Quid exspectas, an dum ab inferis ille Malleolus exsistat, atque abs te officia tutelæ, sodalitatis, familiaritatisque flagitet? ipsum putato adesse. HOMO AVARISSIME & spurcissime, redde bona sodalis filio: 5 si non quæ abstulisti; at quæ confessus es. Cur cogis sodalis filium hanc primam in foro vocem cum dolore, & querimonia emittere? cur sodalis uxorem, sodalis socrum, domum denique totam sodalis mortui, contra te testimonium dicere? cur pudentissimas, lectissimas *faminas in tantum virorum conventum insolitas*, invitasque prodire cogis? Recita omnium testimonia. *TESTIMONIUM MATRIS ET AVIÆ*. Pro quæstore verò
95. quomodo iste commune Milyadum vexarit, quomodo Lyciam, Pamphiliam, Pisidiam, Phrygiamque totam frumento imperando, æstimando, hac sua, quam tum primùm excogitavit, Siciliensi *æstimatione* affixerit, non est necesse demonstrare verbis. Hoc scitote: his nominibus, (quæ res per eum gestæ sunt, cùm iste civitatibus frumentum, coria, cilicia, taccos *imperaret*, neque ea *sumeret*: pro his rebus pecuniam exigeret) his nominibus solis, Cn. Dolabellæ H-S. ad tricies item esse existimatam. Quæ omnia, etiam si voluntate Dolabellæ fiebant, per istum tamen omnia gerebantur. Consistam in uno nomine. multa enim
96. sunt ex eodem genere. Recita. *DE LITIBVS ÆSTIMATIS 6 CN. DOLABELLÆ PR. PECVNIAQ; POPVLO RO. REDACTA. QVOD A COMMVNI MILTADVM.* Te hæc coëgisse, te æstimasse, tibi pecuniam numeratam esse dico: eademque vi, & injuria, cùm pecunias maximas cogeres, per omneis parteis provinciæ te, tanquam aliquam *calamitosam tempestatem, pestemque* pervasisse demonstro. Itaque M. Scaurus qui Cn.
97. Dolabellam accusavit, istum in sua potestate, ac ditione tenuit. Homo adolescens cùm istius in inquirendo multa furta, ac flagitia cognosceret, fecit peritè & callidè. volumen ejus rerum gestarum maximum isti ostendit: ab homine quæ voluit, in Dolabellam abstulit: 7 istum testem produxit: *dixit iste, qua velle accusatorem putavit*: Quo ex genere mihi testium, qui cum isto furati sunt, si uti voluissem, magna copia fuisset: qui ut se periculo litium, conjunctione criminum liberarent, 8 quò ego vellem, descensuros pollicebantur. Eorum ego voluntatem omnium
98. repudiavi. *NON MODO PRODITORI*, sed ne perfugæ quidem locus in meis castris cuiquam fuit. Forsitan meliores illi accusatores habendi sunt, qui hæc omnia fecerunt: sed ego defensorem in mea persona, non accusatorem maximè laudari volo. Rationes ad ærarium, antequam Dolabella condemnatus est, *non audet referre*. impetrat à senatu, ut dies sibi prorogaretur, quòd tabulas suas ab accusatoribus Dolabellæ obsignatas diceret: proinde quasi exscribendi potestatem non haberet. Solus est hic, qui numquam rationes *ad ærarium* referat. Audistis quæstoriam rationem tribus versiculis relatam; legationis non, nisi condemnato & ejecto eo, qui posset reprehendere: nunc denique præturæ, quam ex S. C. statim referre debuit, usque ad hoc tempus non retulit. 9 Quæstorem se
99. in senatu exspectare dixit: perinde quasi non ut quæstor sine prætore posset rationem referre (ut in Hortensi, ut omnes)

---

1. *Mensem Februarium, & Coss. designatorum nomen exspectant.)* Conjiciebat Hotomanus, *mensem Febr. exspectant, & Coss. des. nomen extimescunt*, quod recepit P. Manutius, ac tamen improbat.

2. *Cùm ad* H-S. *vicies quinquies.)* Est ab Hotomano. nam prius cusi, *cùm ad* H-S. XXD. *quinquies*. certè sic Victorianus. quippe editio princeps: *ad* H-S. XXCIIX. *quinquies*. solum Pal. sec. H-S. XX. *quinquies*.

3. *In codicis extrema cera.)* Pall. & olim cusi *extremam ceram*. an antiqua ratione scribendi, viderint Critici. nam alterum videtur fuisse in Asconianis.

4. *Expensa Chrysogono servo, &c.)* Nobis satis fuerit testari, sic quoque reperiri in Pall. & vetustè cusis.

5. *Si non quæ abstulisti.)* Cujacii liber *si* excludit, poteratque abesse, & itaque Pal. pr. ejus loco habet *sive*, sec *sive*.

6. CN. DOLABELLAE PR. PECVNIAE REDACTAE QVOD &c.) Sic editiones exoletæ; neque aliter Pall. nisi quod alter DOLABELLAE P. P. RO. PECVNIAE &c. quomodo multæ etiam edd. nam Victoriana: DOLABELLAE PR, POP. RO. PECVNIAE &c.

7. *Istum testem produxit &c. putavit.)* Hæc omnia non habentur in prima editione, neque agnoscunt Pall. & poterant certè concinni alicujus esse interpretis.

8. *Quo ego vellem discessuros pollicebantur.)* Lambiniani, *discessures*, & sic quidem Cujacianus. nolim sequi contra tot edd. & Pall. etiamsi in eam partem inclinaret Gulielmius; ut alludetur scilicet *discessioni senatorum*.

9. *Quæstorem se in Senatu.)* Pugnat pro hac lectione Paullus Manutius, contra Asconianam *Quæstorem*, à qua item abeunt Pall. Cujac. edd. quæ vetustæ. nolim tamen pro ea acriter digladiari, quod infra sequatur: *Verùm quæstores quoque jam pridem venerunt.*

omnes.) eodem modo sine quæstore prætor. Dixit, idem Dolabellam impetrasse *Omen* magis partibus conscriptis, quàm *causa* placuit. probaverunt. Verùm quæstores quoque jam pridem venerunt. cur non retulisti? illarum rationum ex ea fæce legationis, quæstoriæque tuæ procurationis illa sunt nomina, 1 quæ Dolabellæ necessariò sunt æstimata. EX LITIBVS AESTIMATIS DOLABELLAE
100. PR. ET PROPR. quòd minus Dolabella Verri acceptum retulit, quàm Verres illi expensum tulerit, H-S. quingenta, trigintaquinque millia, & quòd plus fecit Dolabella Verrem accepisse, quàm iste in suis tabulis habuit, H-S. ducenta triginta duo millia: & quòd plus frumenti fecit accepisse istum, H-S. decies & octingenta millia: 2 quòd tu homo castissimus, aliud in tabulis habebas. Hinc illæ extraordinariæ pecuniæ, quas nullo duce, tamen aliqua ex particula investigamus, redundarunt: hinc ratio cum Q. & Cn. Postumiis, Curtiis, multis nominibus: quorum in tabulis iste habet nullum: hinc H-S. quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planum faciam: hinc *emta apertissimè praetura*: nisi forte id etiam dubium est, quomodo
101. iste prætor factus sit. Homo scilicet aut industria, aut opera probata, aut frugalitatis existimatione præclara, aut denique, id quod levissimum est, assiduitate: qui ante quæsturam cum meretricibus, lenonibusque vixisset: quæsturam ita gessisset, quemadmodum cognovistis: Romæ post quæsturam illam nefariam vix triduum constitisset: absens non in oblivione jacuisset, sed in assidua commemoratione omnibus omnium flagitiorum fuisset: is repentè, ut Romam venit, *gratùm praetor factus est*. Alia porrò pecunia, *ne accusaretur*, data. Cui sit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror: datam quidem esse tum inter omneis
102. recenti negotio facilè constabat. Homo stultissime, & amentissime, tabulas cùm conficeres, & cùm extraordinariæ pecuniæ crimen subterfugere velles: satis te elapsurum omni suspicione arbitrabare, si, quibus pecuniam credebas, *eis expensum non ferres*, ne in tuas tabulas ullum nomen referres, cum tot tibi nominibus acceptum Curtii referrent? Quid proderat tibi, te expensum illis non tulisse?
103. An *tuis solis tabulis* te causam dicturum existimasti? Verùm ad illam jam veniamus præclaram præturam, criminaque ea, quæ notiora sunt his, qui adsunt, quàm nobis, qui meditati ad dicendum, paratique venimus: in quibus non dubito, quin offensionem negligentiæ vitare, atque effugere non possim. Multi enim ita dicent: DE ILLO NIHIL DIXIT, IN QVO EGO INTERFVI: illam injuriam non attigit, quæ mihi, aut quæ amico meo facta est: quibus ego in rebus interfui. His omnibus, qui istius injurias norunt, hoc est, populo Rom. universo, me vehementer excusatum volo, non negligentia mea fore, ut multa præteream: sed quod alia testibus integra reservari velim: multa autem propter rationem brevitatis, ac temporis prætermittenda existimem. Fatebor etiam illud invitus, me prorsus, cum
104. iste *punctum temporis nullum vacuum peccato praeterire* passus sit, omnia, quæ ab isto commissa sunt, non potuisse cognoscere. Quapropter ita me de præturæ criminibus auditote, ut ex utroque genere & juris dicundi, & sartorum tectorum exigendorum, ea postuletis, quæ maximè digna sunt
104. eo reo, cui *parvum ac mediocre objici nihil oporteat*. Nam ut prætor factus est, qui auspicatò à Chelidone surrexisset, sortem nactus est urbanæ provinciæ magis ex sua, & Chelidonis, quàm ex populi R. voluntate, qui principio, qualis in edicto constituendo fuerit, cognoscite. P. Annius Asellus mortuus est, C. Sacerdote prætore. Is cum haberet unicam filiam, neque census esset: 3 quòd eum *natura hortabatur*, lex nulla prohibebat, fecit, ut filiam bonis suis heredem instituere. heres erat. filia: faciebant omnia cum pupilla, legis æquitas, voluntas patris, edicta prætorum, consuetudo juris ejus quod erat tum, cùm Asellius est mortuus. Iste, prætor designatus (utrùm admonitus, an ten-
105. tatus, an, quæ est iste sagacitate in his rebus, sine duce ullo, sine judice pervenerit ad hanc improbitatem, nescio: vos tantum hominis *audaciam*, *amentiamque* cognoscite) appellat heredem L. Annium, qui erat institutus secundùm filiam (non enim mihi persuadetur, istum ab illo prius appellatum,) dixit se posse ei condonare edicto hæreditatem: docet hominem, quid possit fieri illi *bona rei*, huic *venditilii* videbatur. Iste tametsi singulari est audacia: tamen ad pupillæ matrem summittebat. malebat pecuniam accipere, ne quid novi ediceret, quàm ut hoc edictum tam improbum, & inhumanum interponeret. Tutores, pecu-
106. niam prætori si pupille nomine dedissent, grandem præsertim: quemadmodum *in rationem inducerent*, quemadmodum *sine periculo suo* date possent, non videbant: simul & istum fore tam improbum non arbitrabantur. sæpe appellati, pernegaverunt. Iste ad arbitrium ejus, cui condonarat hereditatem ereptam liberis, quàm æquum edictum scripserit, quæso, cognoscite. CVM INTELLIGAM, LEGEM VOCONIAM. Quis umquam crederet, Verrem mulierum adversarium futurum? an ideò aliquid contra mulieres fecit, ne totum edictum ad Chelidonis arbitrium scriptum videretur? 4 *Cupiditati hominum* ait se *obviam ire*, 5 Quid potius, non modò his temporibus, sed etiam apud majores nostros? quis tam remotus fuit à cupiditate? Dic, quæso, cætera. delectat enim me hominis gravitas, scientia juris, auctoritas. QVI AB A. POSTVMIO, Q. FVLVIO CENSORIBVS, POSTVE EA FECIT, FECERIT. Fecit. fecerit? Quis umquam edixit isto modo? quis umquam
107. ejus rei fraudem, aut periculum proposuit edicto, quæ neque post edictum, neque ante edictum provideri potuit? Jure, legibus, auctoritate omnium, qui consulebantur, testamentum P. Annius fecerat, non improbum, non inofficiosum, non inhumanum. quòd si ita fecisset: tamen post illius mortem nihil de testamento illius *novi juris* constitui oporteret. Voconia lex te videlicet delectabat. Imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret. In lege Voconia
108. non est, FECIT, FECERIT: neque in ulla *praeteritum tempus* reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata, ac nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Atque in his rebus multa videmus ita sancta esse legibus, ut ante facta in judicium non vocentur. Cornelia, testamentaria, nummaria, ceteræ complures: in quibus non jus aliquod novum populo constituitur, sed sancitur, ut, quod semper malum facinus fuerit, 6 ejus quæstio ad

1. *Quæ Dolabellæ necessario sunt æstimata.*) Suspectam habet Gulielmius dictionem *necessario*, & profectò aliquid sub ea latet.

2. *Quod tu homo castissimus aliud in tabulis habebas.*) Exhibui scripturam mss. nostrorum & olim editorum. hodie ferè regnat conjectura Hotomani, quæ & mutat multa, & delet, & transponit, nullo suffragante vetere. *Hinc* H-S. *quaterdecies &c. numeratum*, ut voluit Scaliger, quum vulgò sit *numerata*. Vide Cl. Gronov. De Sestertiis, pag. 148.

3. *Quod eum natura hortabatur.*) Pall. & ed. vet. non admisit illud pronomen *eum*; neque admodum est necessarium.

4. *Cupiditati hominum ait se obviam ire.*) Pall. duo. Cujacianus, olim impressi, *obviare*. quem consensum libuit saltem indicare.

5. *Quid potius, non modò.*) Edit. vet. habebat *Qui*. Cujac. *Quis*. Gulielmius distinguebat; *Quis potius? non modò his temporibus, sed etiam apud majores nostros, quis tam remotus fuit à cupiditate.* ego nihil ausim mutare.

6. *Ejus quæstio ad populum pertineat.*) Nihil variant nostri scripti, nedum editi. Hotomanus voluit *ad Praetorem*; & recepit statim Lambinianus; eodemque inclinabat Gulielmius.

populum pertineat, ex certo tempore. De jure verò civili si quis novi quid instituit, 1 is omnia, quæ *antè acta sunt*, rata esse patitur. 2 Cedò mihi leges Atinias, Furias, Fusias, ipsam, ut dixi, Voconiam, omneis præterea de jure civili; hoc reperies in omnibus statui jus, quo post eam legem populus utatur. Qui plurimum tribuunt edicto, prætoris edictum *legem annuam* dicunt esse. Tu edicto plus complecteris quàm lege. Si finem edicto prætoris afferunt Kalendæ Jan. cur non initium quoque edicti nascitur à Kalend. Januarii? an in eum annum progredi nemo poterit edicto, quo prætor alius futurus est: in illum, quo alius prætor fuit, regredietur? Ac si hoc juris non *unius causa* hominis edixisses, cautius composuisses. Scribis, *SI QVIS HEREDEM FECIT, FECERIT.* Quòd si plus legarit, quàm ad heredem, heredesve perveniat, quod per legem Voconiam 3 ei, qui census non sit, licet: cur hoc, cùm in eodem genere sit, non caves? quia non generis, sed hominis causam verbis amplecteris: ut facilè appareat, te *prætio esse commotum.* Atque hoc si in posterum edixisses, minus esset nefarium: tamen esset improbum: 4 sed tum vituperari posset; in dubium venire non posset. nemo enim committeret. nunc est ejusmodi edictum, ut quivis intelligat, *non populo esse scriptum*, sed P. Annii secundis heredibus. Itaque cum à te caput illud tam multis verbis, *mercenario proœmio* esset ornatum, ecquis est inventus postea prætor, qui illud idem ediceret? non modò nemo edixit: sed ne metuit quidem quisquam, ne quis ediceret. Nam post te prætorem multi testamenta eodem modo fecerunt in his nuper Annia. Ea de multorum propinquorum sententia, pecuniosa mulier, quòd censa non erat, testamento *fecit heredem filiam.* Itaque hoc magnum *judicium* hominum de iftius singulari improbitate, quòd Verres sua sponte instituisset, id neminem metuisse, ne quis reperiretur, qui iftius institutum sequi vellet. Solus enim tu inventus es, cui non satis fuerit corrigere voluntares *vivorum*, nisi etiam rescinderes *mortuorum*. Tu ipse ex Sicilienſi edicto hoc sustulisti voluisti, ex improviso si quæ res natæ essent, ex urbano edicto decernere. quam postea tu tibi defensionem relinquebas, in ea maximè offendisti, cùm tuam auctoritatem tute ipse edicto provinciali repudiabas. Atque ego non dubito, quin, ut mihi, cui filia maximè cordi est, 5 res hæc acerba videatur, atque indigna, sic unicuique vestrum, qui *simili sensu* atque indulgentia filiarum commovemini. QVID enim NATVRA nobis jucundius, quid carius esse voluit? quid est dignius, in quo omnis nostra diligentia, indulgentiaque consumatur? Homo importunissime, cur tantam injuriam P. Annio mortuo fecisti? cur hunc dolorem cineri ejus atq; ossibus inussisti, ut liberis ejus bona patria, voluntate patris, jure, legibus tradita, eriperes, &, *cui tibi esset commodum*, condonares? QVIBVS-CVM vivi bona nostra partimur, iis prætor adimere, nobis mortuis, bona, fortunasque poterit? *NEC PETITIONEM*, inquit, *NEC POSSESSIONEM DABO.* Eripies igitur pupillæ togam prætextam? detrahes ornamenta non solum fortunæ, sed etiam ingenuitatis? Miramur, ad arma contra istum hominem Lampsacenos isse? miramur, istum de provincia decedentem clàm Syracusis profugisse? nos, si *alienam vocem pro nostra injuria doleremus*; 6 vestigium iftius in foro non esset relictum. Pater dat filiæ: prohibes. leges sinunt: tamen inte interponis. De suis bonis ita dat, ut ab jure non abeat. Quid habes, quod reprehendas? nihil, opinor. At ego concedo: prohibe, si potes: si habes qui te audiat: 7 si potest tibi dicto audiens esse quisquam. *Eriptas tu voluntatem mortuis, bona vivis, jus omnibus?* Hoc populus R. 8 non manu vindicasset, nisi te huic tempori, atque hujc judicio reservasset? Posteaquam jus prætorium constitutum est, *semper* hoc jure usi sumus, si tabulæ testamenti non proterrentur, 9 tum, uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret: 10 si is intestato mortuus esset, ita secundum eum possessio daretur. Quare hoc sit æquissimum, facile est docere. sed in re tam usitata, satis est ostendere, omneis antea jus ita dixisse, & hoc, vetus edictum, translatitiumque esse. Cognoscite aliud hominis in re vetere edictum novum, & simul, dum est unde jus civile discatur, adolescentes ei *in disciplinam* tradite. mirum est hominis ingenium, mira prudentia. Minucius quidam, mortuus est ante istum prætorem. ejus testamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat. Si habuisset iste edictum, quod ante istum, & postea omnes habuerunt, possessio Minuciæ genti esset data. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret in hereditatem, aut, pro præde litis vindiciarum cùm satis accepisset, sponsionem faceret. ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, jure, & majores nostri, & nos semper usi sumus. Videte, ut hoc iste correxerit. Componit edictum iis verbis, ut quivis intelligere possit, *unius hominis causa* conscriptum esse. tantum quod hominem non nominat: causam quidem totam perscribit: *jus, consuetudinem, æquitatem, edicta* omnium negligit. *EX EDICTO VRBANO. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET.* Jam quid id ad prætorem, uter possessor sit? nonne id quæri oportet, utrum possessorem esse oporteat? Ergo quia possessor est, non moves possessione: si possessor non esset, non dares. nusquam enim scribis, neq; tu aliud quicquam edicto amplecteris, nisi eam causam, pro qua pecuniam acceperas. Jam hoc ridiculum est. *SI DE HEREDITATE AMBIGETVR, ET TABVLÆ TESTAMENTI OBSIGNATÆ NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR: SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO.* Hoc translatitium est: sequi illud oportet, *SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR.* Quid ait? se ei daturum, qui se dicat heredem esse. Quid ergo interest, proferantur, necne? si protulerit: uno signo ut sit minus, quàm ex lege oportet, non des possessionem. Si omnino tabulas non proferet, dabis. Quid nunc dicam? neminem umquam postea alium edixisse? 11 valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius sc similem dici vellet. Ipse in Sicilienſi edicto hoc non habet: exegerat

---

1. *Is omnia quæ antè acta sunt, rata esse patitur.*) Haud quidquam mutant mss. nostri, aut editi. Hotomanus è Prisciano volebat legi, *is non omnia quæ acta sunt, rata esse patitur!*

2. *Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fusias, &c.*) Ita primitùs cusi. adeo ut Hotomani suspicio vera esse videatur, arbitrantis alterutram vocem manasse à glossa: utique cum familia *Fusia*, eadem fuerit cum *Furia*.

3. *Et qui census non sit.*) Ita omnes mss. nostri & edd. obsoletæ.

4. *Sed tum vituperari.*) Hotomani ms. *tantum*. verum nostri non respondent, neque erat necesse.

5. *Res hæc acerba videatur.*) Lambinus quidem *videtur*; sed contra Pall. nostros & edit. vet. nam hic desinit Cujacianus. fortè fuit, *judicatur*.

6. *Vestigium iftius in foro non esset relictum.*) Sic Pall. sic editio vetus, etiam Victoriana, recentior, *in foro esset relictum*? minus vehementer. quidquid dicat Hotomanus.

7. *Si potest tibi dicto audiens esse.*) Sic veterrima editio, & placet. nam Pall. & Victoriana *edita*. quod non assequor.

8. *Non manu vindicasset.*) Defendit istud contra Asconium, cui displicebat negativa, Hotomanus lib. 1. observ. cap. 7.

9. *Tum uti proximum quemque potissimum, &c.*) Vox *proximum*, est in editione antiquiore, imo neque in Pall. solum comparet in sec. inter lineas, ad illud *potissimum*; aliàs *proximos*.

10. *Si is intestato mortuus esset.*) Totum istud, funditus delectum est in edicionibus hodiernis; quia placuit Hotomano. mihi postliminio revocare visum, quod exstaret in omni editione, neque abirent Pall. nisi quatenus pr. *si is in testamento*.

11. *Valde sit mirum.*) Sic Pall. & alii impressi. Gulielmius non inepte controversiam status movebat syllabæ *sit*, tanquam spuriæ.

Ille

exegerat enim jam mercedem. Item ut illo edicto, de quo ante dixi, in Sicilia de hereditatum possessionibus dandis, edixit idem, quod omnes Romæ, præter istum. *EX EDICTO SICILIENSI, SI DE HEREDITA-*
118. *TE AMBIGITVR.* At, per deos immortales, quid est, quod de hoc dici possit? Iterum enim jam quæro abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus; nunc in hoc de hereditatum possessionibus: cur ea capita in edictum provinciale transferre nolueris. Utrùm digniores homines existimasti eos, qui habitabant in provincia, quàm nos, qui æquo jure uteremur? *An aliud Romæ æquum est, aliud in Siciliâ?* Non enim hoc potest in loco dici, multa esse in provinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam utroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum totidem verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet. Quæ Romæ magna cum infamia, *pretio accepto*, edixeras, ea sola te, ne gravis in provincia male audires,
119. ex edicto Siculiensi sustulisse video. Et, cùm edictum totum eorum arbitratu, quamdiu fuit designatus, componeret, qui ab isto jus ad utilitatem suam nundinarentur; tum verò in magistratu contra illud edictum suum *sine ulla religione* decernebat. Itaque L. Piso multos codices impievit earum rerum, in quibus ita intercessit, quòd iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset, quod vos obiitos esse non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Pisonis sellam isto prætore solitus sit convenire. quem iste collegam nisi habuisset, lapidibus coopertus esset in foro. sed eo leviores istius injuriæ videbantur, quòd erat in æquitate, prudent iaque Pisonis *paratissimum perfugium*: quo sine labore, sine molestia, sine impensa, etiam sine patrono homines uterentur.
120. Nam, quæso redite in memoriam, judices, quæ *libido* istius in jure dicundo fuerit, quæ *varietas* decretorum, quæ *nundinatio*, quàm inanes domus eorum omnium, qui de jure civili consuli solent; quàm plena, atque referta *Chelidonis*: à qua muliere cùm erat ad eum ventum, & in aurem ejus insusurratum, *aliàs* revocabat eos, inter quos jam decreverat, decretumque mutabat: *alios* inter alios contrarium sine ulla religione decernebat, ac proximis paullo antè de-
121. creverat. Hinc illi homines erant, qui etiam *ridiculi* inveniebantur *ex dolore*. quorum alii, ut audistis, negabant *MIRANDVM ESSE, IVS TAM NEQVAM ESSE VERRINVM*: alii etiam frigidiores erant: sed, quia stomachabantur, ridiculi videbantur esse, cùm Sacerdotem exsecrabantur, *QVI VERREM TAM NEQVAM RELIQVISSET.* Quæ ego non commemorarem (neque enim perfacetè dicta, neque porrò hac severitate digna sunt) nisi vos illud vellem recordari, istius nequitiam & iniquitatem tum in ore vulgi, atque in com-
122. munibus proverbiis esse versatam. In plebem verò Romanam utrum *superbiam* priùs memorem, an *crudelitatem*? sinè dubio crudelitas gravior est, atque atrocior. Oblitosne igitur hos putatis esse quemadmodum sit iste solitus virgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus plebis in concione egit, cùm eum, quem virgis iste ecciderat, in prospectum populi Rom. produxit. cujus rei cognoscendæ faciam vobis suo tempore po-
123. testatem. *Superbia* verò qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quemque contempserit, despexerit, liberum esse nunquam duxerit? P. Trebonius viros bonos, & honestos complureis fecit heredes: 1 in his fecit suum liberum. is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum. ei cum cautum vellet, scripsit, *ut heredes jurarent*, se curaturos, ut ex sua cujusque parte ne minus dimidium ad A. Trebonium frattrem illum proscriptum perveniret. Liberrus jurat: ceteri heredes adeunt ad Verrem, docent, non oportere se jurare. facturos esse, quod contra Legem Corneliam esset, quæ *proscriptum juvari vetat*. impetrant, ut ne jurent. dat his possessionem. Id ego non reprehendo. etenim erat iniquum, homini proscripto, egenti, de fraternis bonis quidquam dari, 2 & ille liberius, nisi ex testamento patroni jurasset, *sicuti se facturum* arbitrabatur. Itaque ei Verres possessionem hereditatis negat 124.
se daturum ne posset patronum suum proscriptum juvare: simul ut esset pœna, quòd alterius patroni testamento obtemperasset. Das possessionem ei, qui non juravit. concedo: prætorium est. adimis tu ei, qui juravit? quo exemplo? Proscriptum juvat. Lex est: pœna est. quid ad eum qui jus dicit? Utrùm reprehendis, quòd *patronum juvabat* eum, qui tum in miseriis erat, an quod alterius patroni mortui voluntatem conservabat, à quo summum beneficium acceperat? utrum horum reprehendis? Et hoc tum de sella vir optimus dixit, Equiti Romano, tam locupleti, libertinus sit homo heres? O modestum ordinem, quòd illinc vivus surrexit! 3 Possum sexcenta decreta proferre, 125.
in quibus, ut ego *pecuniam* non dicam *intercessisse*, ipsa decretorum novitas, iniquitasque declarat. Verum, ut ex uno de ceteris conjecturam facere possitis: id quod priore actione cognostis, audite. 4 C. Sulpicius Olympus fuit. is mortuus est C. Sacerdote prætore, nescio an antè, quàm Verres præturam petere cœperit. Fecit heredem M. Octavium Ligurem. Ligur hereditatem adiit: poliedit Sacerdote prætore, *sine ulla controversia*. Posteaquàm Verres magistratum iniit: ex edicto istius quod edictum Sacerdos non habuerat, Sulpicii patroni filia sextam partem hereditatis ab Ligure petere cœpit. Ligur non aderat. L. frater ejus causam agebat: aderant amici, propinqui. Dicebat iste, nisi cum muliere decideretur, in possessionem se ire jussurum. L. Gellius causam Liguris defendebat: docebat, edictum ejus non oportere ad hereditates valere, quæ ante eum prætorem venissent. si hoc tum fuisset edictum, fortasse Ligurem hereditatem aditurum non fuisse. Æqua postulatio, summa hominum *auctoritas pretio superabatur*.
Venit Romam Ligur: non dubitabat, quin, si ipse 126.
Verrem convenisset, æquitate causæ & auctoritate sua commovere hominem posset. domum ad eum venit: rem demonstrat: quam pridem sibi hereditas venisset, docet. quod facile in causa æquissima homini ingenioso fuit: multa, quæ quemvis movere possent, dixit. ad extremum petere cœpit, ne usque eò suam auctoritatem despiceret, gratiamque contemneret, ut se tanta injuria afficeret. Homo Ligurem accusare cœpit; qui *in re adventitia*, atque hereditaria tam diligens, tam attentus esset: debere eum ejebat suam quoque rationem ducere: *MVLTA SIBI OPVS ESSE, MVLTA CANIBVS SVIS*, quos circa se haberet. Non possum illa planius commemorare, quàm ipsum Ligurem pro testimonio dicere audistis. Quid enim, Verres? utrum ne his quidem 127.
testibus crédetur? an hæc ad rem non pertinent? non M. Octavio? non L. Liguri? quis nobis credet? cui nos? quid est, Verres, quod planum fieri testibus possit, si hoc non fit? an id, quod dicunt, leve est? nihil levius, quàm prætorem urbis hoc juris in suo magistratu constituere, omnibus iis, quibus hereditas venerit, *coheredem prætorem esse oportere*. An verò dubitamus, quo ore iste certos homines inferiore loco, auctoritate, ordine; quo ore homines rusticanos ex municipiis; quo deniq; ore, quos nunquam *liberos* putavit, *libertinos homines*, solitus sit appellare, qui ob

1. *In his fecit suum liberum.*) Gulielmius putabat deleri posse illud *fecit*, ceu glossulam.

2. *Et ille liberius, &c.*) Lambini editio. *At ille*, & ex vetere Hotomani: sed præter reliquos cusos, & Pall. nostros, haud tamen ab eo abhorrebat Gulielmius; qui item mox inclinabat legere cum eodem Lambino, *adimas tu ei*, ubi vulgati, *adimis*.

3. *Possum sexcenta decreta proferre.*) Ita laudat Donatus. edd. tamen vett. & Pall. *sexaginta*.

4. *C. Sulpitius Olympus fuit.*) Antea edebatur *Olympius*. mutavit Lambinus hortatu Turnebi & librorum vett. ac enim Pall. nostri & editio prima neutrum horum habent, sed *Olympio*.

jus dicundum M. Octavium Ligurem, hominem ornatissimum loco, ordine, nomine, virtute, ingenio, copiis, poscere pecuniam non dubitarit? In *sartis tectis* verò quemadmodum sese gesserit quid ego dicam? dixerunt, qui senserunt. sunt alii, qui dicant: notæ res, ac manifestæ, prolatæ sunt, & proferuntur. Dixit C. Fannius, eques Roman. frater germanus Q. Titinii judicis tui, tibi se *pecuniam dedisse*. *RECITA TESTIMONIUM* C. Fannii. Nolite C. Fannio dicenti credere: noli, inquam, tu Q. Titini, C. Fannio, fratri tuo, credere. dicit enim rem incredibilem: C. Verrem insimulat avaritiæ, & audaciæ: quæ vitia videntur in quemvis potius, quam in istum convenire. Dixit Q. Tadius, homo familiarissimus patris istius, non alienus à matris ejus genere, & nomine: *tabulas protulit*, quibus pecuniam se dedisse ostendit. *RECITA NOMINA* Q. Tadii. *RECITA TESTIMONIUM* Q. Tadii. Ne tabulis quidem Q. Tadii, nec testimonio credetur? Quid igitur in judiciis sequemur? quid est aliud, *omnibus omnia peccata, & maleficia contegere*, nisi hoc, hominum honestissimorum testimoniis, & virorum bonorum tabulis non credere? Nam quid ego de quotidiano sermone, querimoniaq; populi Romani loquar? de istius impudentissimo *furto*, seu potius novo, ac singulari *latrocinio*? ausum esse in æde Castoris, celeberrimo, clarissimoq; monumento, quod templum in oculis, quotidianoque adspectu populi Romani est positum, quò sæpenumero senatus convocatur: quò maximarum rerum frequentissimæ quotidiè advocationes fiunt: in eo loco, in sermone hominum audaciæ suæ monumentum æternum relinquere? Ædem Castoris, judices, P. Junius habuit tuendam, 1 L. Sulla, Q. Metello, censoribus. Is mortuus est. reliquit pupillum parvum filium. cùm L. Octavius, C. Aurelius, Coss. ædis sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere, neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, & M. Cæsius: factum est S. C. quibus de sartis tectis cognitum, & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cælius, prætores cognoscerent, & judicarent. Qua potestate iste permissa, ut ex C. Fannio, & ex Q. Tadio cognovistis: verumtamen cùm esset omnibus in rebus apertissimè, impudentissimèque prædatus, hoc voluit clarissimum relinquere judicium latrociniorum suorum: de quo non audire aliquando, sed videre quotidie possemus. quæsivit, quis ædem Castoris sartam tectam deberet tradere. Junium ipsum mortuum esse sciebat: scire volebat, ad quem illa res pertineret: audit pupillum esse filium. homo, qui semper ita palàm dictitasset, *PUPILLOS, ET PUPILLAS, CERTISSIMAM PRÆDAM ESSE PRÆTORIBUS*, 2 optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat. Monumentum illa amplitudine, illo opere, quamvis sartum tectum, integrumque esset, tamen aliquid se inventurum, in quo moliri, prædarique posset, arbitrabatur. L. Rabonio ædem Castoris tradi oportebat. is casu, pupilli Junii tutor erat, testamento patris. cum eo *sine ullo instrumento* convenerat jam, quemadmodum traderetur. Iste ad se Rabonium vocat: quærit, ecquid sit, quod à pupillo traditum non sit, quod exigi debeat. Cùm ille, id quod erat, diceret facilem pupillo traditi nem esse: signa, & dona comparére omnia: ipsum templum omni opere esse integrum: indignum isti videri cœpit, ex tanta æde, tantoque opere se non opimum præda, præsertim à pupillo, discedere. Venit ipse in ædem Castoris: considerat templum: videt undique tectum pulcherrimè laqueatum: præterea cetera nova atque integra: versat se: quærit, quid agat. dicit ei quidam ex illis canibus, quos iste Liguri dixerat esse circa se multos: tu Verres hic quod moliare, nihil habes: nisi fortè vis *ad perpendiculum columnas exigere*. Homo omnium rerum imperitus, quærit, quid sit, *ad perpendiculum*. Dicunt ei, ferè nullam esse columnam, quæ ad perpendiculum esse possit. 3 Jam mehercule, inquit, sic agamus: columnæ ad perpendiculum exigantur. Rabonius, qui legem nosset, qua in lege numerus tantùm columnarum traditur, perpendiculi mentio fit nulla: & qui non putaret sibi expedire, ita accipere, *ne eodem modo reddendum esset*: negat, id sibi deberi: negat oportere exigi. Iste Rabonium quiescere jubet: & simul ei nonnullam spem societatis ostendit. hominem modestum, & minimè pertinacem *facile cœreret*: columnas ita se exacturum esse confirmat. Nova res, atq; improvisa. pupilli calamitas nuntiatur statim C. Mustio, vitrico pupilli, qui nuper est mortuus: M. Junio, patruo: P. Fotitio tutori, homini frugalissimo. Hi rem ad virum primarium, summo officio, ac virtute præditum, M. Marcellum, qui erat pupilli tutor, deferunt. Venit ad Verrem M. Marcellus: petit ab eo pro sua fide, ac diligentia, pluribus verbis, ne per summam injuriam pupillum Junium fortunis patriis conetur evertere. Iste, qui jam spe, & opinione *prædam illam devorasset*, neque ulla æquitate orationis, neq; auctoritate M. Marcelli commotus est. Itaque, quemadmodum ostendisset, se id exacturum esse, respondit. Cùm sibi omneis ad istum allegationes difficileis, omneis aditus arduos, ac potius interclusos viderent, apud quem non *jus*, non *æquitas*, non *misericordia*, non *propinqui oratio*, non *amici voluntas*, non cujusquam *auctoritas*, pro pretio, non gratia valeret: statuunt, id sibi optimum esse factu, quod cuivis venisset in mentem, petere auxilium à Chelidone: quæ isto prætore non modò in jure civili, privatorumque omnium controversiis, populo R. præfuit, verùm etiam in his sartis tectis *dominata est*. Venit ad Chelidonem C. Mustius, eques Roman. publicanus, homo cum primis honestus; venit M. Junius, patruus pueri, frugalissimus homo, & castissimus: venit homo summo honore, & pudore, & summo officio spectatissimus ordinis sui, P. Potitius tutor. O multis acerbam, ô miseram, atque indignam præturam tuam! ut mittam cetera, quo tandem *pudore* taleis viros, quo *dolore*, *meretricis domum venisse* arbitramini? qui nulla conditione istam turpitudinem subissent, nisi officii, necessitudinisque ratio coegisset. Veniunt, ut dico, ad Chelidonem. domus erat plena: nova jura, nova decreta, nova judicia petebantur. MIHI DET POSSESSIONEM: MIHI NE ADIMAT: IN ME IVDICIVM NE DET: MIHI BONA ADDICAT: alii nummos numerabant: alii tabulas obsignabant. domus erat non meretricio conventu, sed prætoria turba referta. Simulac potestas primùm data est, adeunt hi, quos dixi. loquitur Mustius: rem demonstrat: petit auxilium: pecuniam pollicetur. Respondit illa, ut meretrix, non inhumanè: libenter ait se esse facturam, & se cum isto diligenter sermocinaturam: reverti jubet. tum discedunt. postridie revertuntur, negat illa posse hominē exorari: permagnam eum dicere ex illa re pecuniam confici posse. Veteor, ne quis fortè de populo, qui priori actione non affuit, hæc quia propter insignem *turpitudinem sunt incredibilia*, fingi à me arbitretur. ea vos antea, judices, cognovistis. dixit juratus P. Potitius, tutor pupilli Junii: dixit M. Junius tutor, & patruus: Mustius dixisset, si viveret: sed pro Mustio, recenti re de Mustio auditum dixit L. Domitius: qui cùm sciret, me ex Mustio vivo audisse, quod eo sum usus plurimùm, (etenim id judicium, quod propè omnium fortunarum suarum C. Mustius habuit, me uno defendente vicit) cùm hoc, ut dico sciret,

1. *L. Sulla, Qu. Metello consulibus.*) Vulgati *consulibus* aut Coss. male. natus error ex compendio scripturæ Cess. quæ non longè abit ab altera, eratque librariis usitatior. vetus editio & Pall. *cons.*

2. *Optatum negotium sibi in sinum delatum esse dicebat.*) Fortuna conve-

nientius, *ducebat*.

3. *Jam mehercule, inquit.*) Pall. & edd. vett. *Nam.* altera, originem puto habuit à Victoriana.

1. *Neque*

sciret L. Domitius me scire, ad eum res omneis Mustium solitum esse deferre: tamen de Chelidone *reticuit*, quoad potuit: aliò responsionem suam derivavit. Tantus in adolescente clarissimo, ac principe juventutis pudor fuit, ut aliquandiu, cùm à me premeretur, omnia potius responderet, quàm Chelidonem nominaret. Primò necessarios istius ad eum allegatos esse dicebat: deinde *aliquando coactus* Chelidonem nominavit. Non te pudet, Verres, ejus mulieris arbitratu gessisse præturam, quam L. Domitius ab se *nominari* vix sibi honestum esse arbitrabatur? Rejecti à Chelidone capiunt consilium necessarium, ut suscipiant ipsi negotium. cum Rabonio tutore, quod erat VIX H-S. quadraginta millium, transigunt H S. ducentis millibus. Refert ad istum rem Rabonius: ut sibi videbatur, satis grandem pecuniam, & satis impudentem esse, qui aliquanto plus cogitasset, malè accipit verbis Rabonium: negat eum sibi illa decisione satisfacere posse. ne multa, locaturum se esse confirmat. Tutores hæ nesciunt: quod actum erat cum Rabonio, putant id esse certissimum: nullam majorem pupillo metuunt calamitatem. Iste verò non procrastinat: locare incipit, non proscripta, 1 neque edicta die *alienissimo tempore*, ludis ipsis Romanis, foro ornato. Itaque renuntiat Rabonius illam decisionem tutoribus, accurrunt tamen ad tempus tutores: *digitum tollit* Junius patruus. isti color immutatus est: vultus, oratio, mens denique excidit. quid ageret, cœpit cogitare. si opus pupillo redimeretur, si res abiret ab eo mancipe quem ipse apposuisset: sibi nullam prædam esse. Itaque excogitat. quid? nihil ingeniose. nihil, quod quisquam possit dicere, 2 *IMPROBE, VERVM CALLIDE:* nihil ab isto tectum, nihil veteratorium exspectaveritis: omnia aperta, omnia perspicua reperientur, impudentia, amentia, audacia. Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. quod est igitur remedium? quod? ne liceat pupillo redimere. *UBI ILLA CNSVETVDO* in bonis, prædibus, prædiisque vendendis, omnium Coss. censorum, prætorum, quæstorum denique, ut *optima conditione* sit is, cujus res sit, cujum periculum? Excludit eum solum, cum propè dicam soli potestatem factam esse oportebat. quid enim quisquam ad meam pecuniam, 3 me invito, adspirat? quid accedit? Locatur opus id, quod ex mea pecunia reficiatur, ego me refecturum esse dico: probatio futura est tua, qui locas: *prædibus & prædiis* populo cautum est: &, si non putas cautum, scilicet tu prætor in mea bona, quos voles, immittes? me ad meas fortunas defendendas accedere non sines? Operæ pretium est, ipsam legem cognoscere. dicetis, eundem conscripsisse, qui illud edictum de hereditate. 4 *EX OPERE FACIVNDO QVÆ PVPILLI IVNII.* Dic, dic, quæso, clarius. *C. VERRES PR. URBIS ADDIDIT.* corrigantur leges censoriæ. 5 Quid enim? Video in multis veteribus legibus, *CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT*: vult aliquid ejusmodi C. Verres. dic. quid addidit? *QVI DE L. MARCIO, M. PERPERNA CENSORIBVS REDEMERIT, 6 EVM SOCIVM NE ADMITTITO: NEVE EI PARTEM DATO, NEVE EI REDIMITO.* Quid ita? ne *vitiosum opus* fieret? At erat probatio tua. Ne *parum locuples* esset? At erat, & esset amplius, si velles. populo cautum prædibus, & prædiis. Hic te si res ipsa, si indignitas injuriæ tuæ non commovebat: si pupilli calamitas, propinquorum lacrymæ; D. Bruti, cujus prædia subierunt periculum, M. Marcelli tutoris auctoritas apud te ponderis nihil habebat: ne illud quidem animadvertebas, ejusmodi fore hoc peccatum tuum, quod tu neque negare posses (in tabulas enim retulisti) nec cum *defensione aliqua* confiteri? Addicitur id opus H-S. IOLX. millibus: cum tutores H-S. LXXX. millibus id opus ad illius hominis iniquissimi arbitrium se effecturos esse clamarent. Etenim quid erat operis? id, quod vos vidistis. omnes illæ columnæ, quas dealbatas videtis, machina apposita, nulla impensa dejectæ, eisdemque lapidibus repositæ sunt. hoc tu H-S. IOLX. millibus locavisti. Atqui in illis columnis dico esse, quæ à tuo redemtore *commotæ non sint*: dico esse, ex qua tantùm tectorium vetus 7 delitum sit, & novum inductum. Quod si tanta pecunia columnas dealbari putassem, certè numquam ædilitatem petivissem. At, ut videatur tamen res agi, & non eripi pupillo: *SI QVID OPERIS CAVSA RESCIDERIS, REFICITO.* Quid erat, quod rescinderet, cùm suo quemque loco lapidem reponeret? *QVI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI, EI, QVI A VETERE REDEMTORE ACCEPERIT.* Deridet, cùm sibi ipsum jubet satisdare Rabonium. PECVNIA PRAESENS SOLVATVR. Quibus de bonis? ejus, qui, quod tu H S IOLX. millibus locasti. H-S. LXXX. millibus effecturum se esse clamavit. Quibus de bonis? pupilli. cujus *ætatem & solitudinem*, etiamsi tutores non essent, defendere prætor debuit. Tutoribus defendentibus, non modo patrias ejus fortunas, sed etiam bona tutorum ademisti. 8 HOC OPVS BONVM SVO CVIQVE FACITO. Lapis aliquis cædendus, & apportandus fuit machina sua. nam illò non saxum, non materies advecta est: tantum operis in ista locatione fuit, quantum paucæ operæ fabrorum, mercedis tulerunt, & manus pretium machinæ. Utrum existimatis minus operis esse unam columnã efficere ab integro novam nullo lapide 9 redivivo, an quattuor illas reponere? nemo dubitat, quin multo majus sit *novam facere*. Offendam, in ædibus privatis, longa, difficilique vectura, columnas singulas ad impluvium H-S. quadragenis millibus, non minus magnas, locatas. Sed ineptum est de tam perspicua istius impudentia pluribus verbis disputare, præsertim cùm iste apertè tota lege omnium sermonem, atque *existimationem contemserit*, 10 qui etiam ad extremum adscripserit, REDIVIVA SIBI HABETO. quasi quidquam redivivi ex opere illo tolleretur, ac non totum opus ex redivivis constitueretur. At enim si pupillo redimi non licebat; non necesse erat rem ad ipsum pervenire: poterat aliquis ad id negotium de populo accedere. Omnes excluси sunt non minus apertè, quàm pupillus. diem præstituit operi faciundo, Kalendas Decembreis. locat circiter idus Septembreis. *angustiis temporis excludantur* omnes. Quid ergo? Rabonius istam diem quo-

1. *Neque istâ die.*] Lambinus mavult *prædiâ*. vellem prodisset usum.

2. *Improbè verùm callidè.*] Revocavi veterem scripturam. Hotomani auctoritas invexerat passim, *improbè vel callidè*; sed præter mss. nostros. vetus fuit formula, quâ utebantur homines cum indicarent aliquid factum *improbè*, sed ita tamen uti haberet veteratorille qua se tueretur defensione.

3. *Me invito adspirat? quid accedit?*] Gulielmius annotavit forte delendum, *quid accedit?* habetur tamen in membranis nostris, neque est otiosum.

4. EX OPERE FACIVNDO QVAE PVPILLI IVNII.] Lambinus publicavit, QVAE EX OPERE FACIVNDO PVPILLI. sed nihili est ea scriptura, præ Antonii Augustini: LEX OPERI FACIVNDO PVPILLI IVNII. *quæ? dic dic &c.* verum ita non est in libris nostris antiquis.

5. *Quid enim?* Video in multis.] Ita Fulvii Ursini mss. ita Pali. item edd. priscæ. recentiores: *Quod enim video, &c.*

6. *Eum socium &c.*] Pronomen est à veteri libro Hotomani. abest tamen Pali. & edd. prioribus.

7. *Delitum sit.*] Retinendum istud putat Hotomanus. vetus editio *delectum*, quod & in Pal. sec. nam pr. *delectum*. fortè *defectum*, ut laudatur Prisciano libro XIIX.

8. *Hoc opus bonum suo cuique facito.*] Recentissimi *bona sua quoque*, ex arbitratu Hotomani, sed contra Pali. contra receptam antea lectionem, citatamque Pædiano.

9. *Redivivo.*] Videantur Castigationes Ios. Scaligeri ad Epigramma Catulli XVII.

10. *Ad extremum adscripserit.*] Ita alii è Prisciano; sed ego nitor fide Pali. editionisque principis, in quibus *ascripserit*, non ut in modii ævi codicibus, *conscripsit*.

modo assequitur? Nemo Rabonio molestus est, neq; Kalendis Decembr, neq; Nonis, neq; Idibus. deniq; aliquanto in provinciam iste proficiscitur prius, quàm opus effectum est. Posteaquàm reus factus est, primo negabat opus in acceptum referre posse. cùm instaret Rabonius, in me causam conferebat, quòd tum codicem obsignassem. Petit à me Rabonius, & amicos allegat: facile impetrat. iste, quid ageret, nesciebat. Si in acceptum non retulisset, putabat se aliquid defensionum habiturum. Rabonium porrò intelligebat rem totam esse patefacturum. tametsi quid poterat esse apertius, quàm nunc est, ut *uno minus teste* haberet Rabonio? Opus in acceptum retulit quadriennio post, 150. quàm diem operi dixerat. 1 Hac conditione, si quis de populo redemtor accessisset, cùm die ceteros redemtores excluisset, tum in ejus *arbitrium*, *ac potestatem* venire nolebat qui sibi ereptam prædam arbitraretur. 2 Nam quid argumentamur, quò ista pecunia perveaerit? fecit ipse indicium. Primùm cùm vehementius cum eo D. Brutus contenderet, qui de sua pecunia H-L. XL. millia numeravit: quòd jam iste ferre non poterat, opere addicto, prædibus acceptis, de H-S. IDLX. millibus, remisit D. Bruto H-S. CX. millia. Hoc si aliena res esset, certè facere non potuisset. Deinde nummi numerati sunt Cornificio: quem scribam suum fuisse negare non potest. Postremò ipsius Rabonii tabulæ prædam illam istius fuisse clamant. RECITA NOMINA 151. RABONII. Hic etiam priore actione Q. Hortensius pupillum Junium venisse prætextatum in vestrum conspectum, 4 & testeis secum patruo testimonium dicente, questus est; & me populariter agere, atque invidiam comovere, quòd *puerum producerem*, clamitavit. Quid erat, Hortensi, tandem in illo puero populare? quid invidiosum? Gracchi, credo, aut Saturnini, aut alicujus hominis ejusmodi produxeram filium, ut nomine ipso, & *memoria patris*, animos imperitæ multitudinis concitarem. P. Junii erat, hominis de plebe Romana, filius: quem pater moriens tum tutoribus & propinquis, tum legibus, tum æquitati magistratuum, tum 152. judiciis vestris commendandum putavit. Hic istius scelerata locatione, nefarioque latrocinio, bonis patriis, fortunisq; omnibus *spoliatus*, venit in judicium: si nihil aliud, saltem, ut eum, cujus opera ipse multos annos est *in sordibus*, paullo tamen obsoletius vestitum videret. Itaque tibi, Hortensi, non illius ætas, sed causa: non vestitus, sed fortuna, popularis videbatur. neque te tam commovebat, quòd ille cum *toga prætexta*, quàm quòd sine *bulla* veneret. vestitus enim neminem commovebat is, quem illi mos, & jus ingenuitatis dabat. quod ornamentum pueritiæ pater dederat, indicium, atque insigne fortunæ, hoc ab isto *prædone ereptum* esse, graviter, & acerbè homines ferebant. 153. Neque erant hæ lacrymæ populares magis, quàm nostræ, quàm tuæ, Q. Hortensi: quam horum, qui sententiam laturi sunt: ideò, quòd *communis est causa*, *commune periculum*: communi præsidio talis improbitas, tanquam aliquod *incendium*, restinguenda est. habemus enim liberos parvos. incertum est, quàm longa nostrûm cujusque vita futura sit. consulere vivi, ac prospicere debemus, ut illorum solitudo, & *puerilia quàm firmissimo præsidio munita sit*. Quis est enim, qui tueri possit liberûm nostrorum pueritiam contra improbitatem magistratuum? Mater, credo. scilicet magno præsidio fuit Anniæ pupillæ mater, fœmina primaria: minus, illa deos, hominesque implorante, iste infanti pupillæ fortunas patrias ademit. Tutoresne defenderent? perfacilè verò apud istiusmodi prætorem, à quo M. Marcelli tutoris, in causa pupilli Junii, & oratio & voluntas. & auctoritas repudiata est. Quærimus etiam, quid iste in 154. ultima Phrygia, quid in extremis Pamphiliæ partibus fecerit? qualis in bello prædonum *prædo ipse* fuerit, qui in foro populi Rom. pirata nefarius reperiatur? Dubitamus, quid iste in hostium præda molitus sit, qui manubias sibi tantas ex L. Metelli manubiis fecerit? qui majore pecunia quattuor *columnas dealbandas*, quàm ille omneis ædificandas locaverit? exspectemus, quid dicant ex Sicilia testes? Quis umquam templum illud adspexit, quin avaritiæ tuæ, quin injuriæ, quin audaciæ testis esset? Quis à signo Vertumni in circum maximum venit, 4 quin is in *unoquoque gradu* de avaritia tua commoneretur? quam tu viam tensarum, atque Pompæ ejusmodi exegisti, ut tu ipse illà ire non audeas. Te putet quisquam, cum ab Italia freto disjunctus esses, *socius temperasse?* qui ædem Castoris, testem furtorum tuorum esse volueris: quam populus Rom. quotidie, judices etiam tum, cùm de te sententiam ferrent, viderent? Atque etiam judicium in prætura publicum exercuit. non 155. enim prætereundum est ne id quidem. petita multa est apud istum prætorem à Q. Opimio; qui adductus est in judicium, *verbo*, quòd, cùm esset tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam: *re*, quòd in tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilis voluntatem. De quo judicio si velim dicere omnia, multi appellandi, lædendique sunt: quod mihi non est necesse. tantum dicam, paucos homines, ut levissimè dicam, arrogantes, hoc adjutore Q. Opimium *per ludum & jocum* fortunis omnibus evertisse. 156. mihi etiam quæritur, quòd à nobis, IX. solis diebus, prima actio sui judicii transacta sit: cùm apud ipsum tribus horis Q. Opimius, senator populi Rom. bona, fortunas, ornamenta omnia amiserit? cujus *propter indignitatem judicii*, sæpissimè est actum in senatu, ut genus hoc totum multarum, ac judiciorum ejusmodi tolleretur. Jam verò in bonis Q. Opimii vendendis, quas iste *prædas* quàm apertè, quàm improbè fecerit, longum est dicere. Hoc dico, nisi vobis in hominum honestissimorum tabulis planum fecero, fingi à me hoc totum temporis causa putatote. Jam quis 157. ex calamitate senatoris populi Rom. cùm prætor judicio ejus præfuisset, spolia domum suam referre, & manubias detrahere conatus est; is ullam ab se calamitatem poterit *deprecari?* Nam de subsortitione illa Juniana judicum nihil dico. Quid enim? contra tabulas, quas tu protulisti, audeam dicere? difficile est. Non enim me tua solùm, & judicum auctoritas, sed etiam *anulus aureus scriba* tui deterret. Non dicam id, quod probare difficile est: hoc dicam, quod ostendam; multos ex te viros primarios audisse, cùm diceres, ignosci tibi oportere, quòd *falsum codicem* protuleris. nam, qua invidia C. Junius conflagrarat, ea, nisi providisses, tibi ipsi tum pereundum fuisse. Hoc modo iste sibi, & 158. saluti suæ prospicere didicit, referendo in tabulas & *privatas & publicas quod gestum non esset*: tollendo, *quod esset*, & semper aliquid demendo, mutando, 5 curando ne litura appareat, interpolando. Eò enim usque progreditur, ut ne defensionem quidem maleficiorum suorum *sine alio maleficio* reperire posset. Ejusdem modi sortitionem homo amentissimus suorum quoque judicum fore putavit per sodalem suum, Q. Curtium, judicem quæstionis: cui nisi ego vi populi, & hominum clamore, atque convitio restitissem: ex hac decuria nostra, cujus mihi copiam quàm largissimè factam oportebat, erepta esset 6 facultas eorum, quos iste annuerat, in suum consilium sine causa suæ subsortiebatur. ***.

Multa desunt.

ACCU-

1. *Hac conditione &c.*) Locus vexatissimus, ab Hotomano, Pall. *vocabitur*, item *arbitrarentur*.

2. *Nam quid argumentamur.*) Editio vetus & Pall. item mss. Hotomani, *Nemo argumentamur*, pro quo maluisset; *Non enim arg.*

3. *Et testeis secum, patruo &c.*) Admisit Lambinus verosimilem divinationem Erici Memmii, *& stetisse cum patruo*.

4. *Quis in unoquoque gradu.*) Sic mss. Pall. alii eamque, sic olim editi. nam minus prisci, *quin iram unoquoque &c.*

5. *Curando ne litura appareat, interpolando.*) Lipsius noster lib. I. Variorum cap. 20. ejicit, pleraque hæc multum tamen habent quibus auditor capiatur: servantque alioqui & Pall. & olim cusi.

6. *Facultas eorum quos iste annuerat.*) Victorius habet, item Paulus Manutius, *beneficium, cum is annuerat*, aut *cum iis quos iste annuerat*. alii leg. *adnumerat*.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER SECUNDUS, DE JURISDICTIONE SICILIENSI. ORATIO SEPTIMA.

SYNOPSIS.

De injustis ac iniquis edictis & decretis Verris in praturâ Siculensi in Dionem Halesinum, Sosippum & Epicratem Agyrinenses, Heraclium Syracusanum, Epicratem Ridinum, Sopatrum Halicien sem, Sthenium Thermitarum. ¶ *De venali ejusdem Verris jurisdictione, seu de venditis dignitatibus Senatoriis, Sacerdotiis, Censoriis.* ¶. *De pecunia vi exacta statuarum nomine.* ¶. *De publicanorum cum Verris furtis collusione.*

MULTA mihi necessariò, judices, prætermittenda sunt, 1 ut possim aliquo modo aliquando de iis rebus, quæ meæ fidei commissæ sunt, dicere. recepi enim causam Siciliæ. ea me ad hoc negotium provincia attraxit. Ego tamen hoc onere suscepto, & recepta causa Sicilien si, amplexus animo sum aliquanto amplius. suscepi enim causam totius ordinis: suscepi causam populi Rom. quòd putabam tum denique rectè judicare posse, si non modo *reus improbus* adduceretur: sed etiam diligens, & *firmus accusator* ad judicium veniret. Quò mihi maturiùs ad Siciliæ causam veniendum est, relictis ceteris ejus furtis, ac flagitiis, ut & viribus quàm integerrimis agere, & ad dicendum temporis satis habere possim. Atque adeò, antequàm de incommodis Siciliæ dico, pauca mihi videntur esse de provinciæ dignitate, vetustate, utilitate dicenda. Nam cùm omnium sociorum, provinciarumque *rationem diligenter habere debetis*, tum præcipuè Siciliæ, judices, plurimis, justissimisque de causis: primùm quòd omnium nationum exterarum *princeps* Sicilia se ad amicitiam, fidemque populi Romani applicuit: prima omnium, id quod ornamentum imperii est, *provincia* est appellata: prima docuit majores nostros, quàm præclarum esset exteris gentibus imperare: sola fuit ea fide benivolentiaque erga populum Romanum, ut civitates ejus insulæ, quæ semel in amicitiam nostram venissent, *numquam postea deficerent*: pleræque autem, & maximè illustres in amicitia perpetuò manerent. Itaque majoribus nostris in Africam ex hac provincia gradus imperii factus est. neque enim tam facilè opes Karthaginis tantæ *concidissent*, nisi illud & *rei frumentariæ* subsidium, & *receptaculum* classibus nostris pateret. Quare P. Africanus, Karthagine deleta, Siculorum urbeis, signis, monumentisque pulcherrimis exornavit: ut, quos victoria populi Rom. maximè lætari arbitrabatur, apud eos *monumenta victoriæ* plurima collocaret. Denique ille ipse M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidemque ceteri Siculi perspexerunt, non solùm sociis in eo bello consuluit, verùm etiam superatis hostibus *temperavit*. urbem pulcherrimam, Syracusas, quæ cùm manu munitissima esset, tum loci natura, terra, ac mari claudebatur, cùm vi, consilioque cepisset: non solùm incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut esset idem *monumentum* victoriæ, mansuetudinis, continentiæ: cùm homines viderent, & quid expugnasset, & quibus pepercisset, & quæ reliquisset. tantum ille honorem Siciliæ habendum putavit, ut ne hostium quidem urbem ex sociorum insula tollendam arbitraretur. Itaque ad omneis res Sicilia pro- 2.
vincia semper usi sumus, ut, quidquid ex sese posset efferre, id non apud eos nasci, sed 2 *domi nostræ conditum* putaremus. Quando illa frumentum, quod deberet, non ad diem dedit? quando id, quod opus esse putaret, non ultrò pollicita est? quando id, quod imperaretur, recusavit? Itaque ille M. Cato Sapiens *cellam penariam reipublicæ* nostræ, *nutricem plebis Romanæ*, Siciliam nominavit. Nos verò experti sumus, Italico maximo difficillimoque bello, Siciliam nobis non pro penaria cælla, sed pro ærario illo majorum vetere ac referto fuisse nam sine ullo sumtu nostro, 3 coriis, tunicis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestivit, aluit, armavit. Quid 6.
illa, quæ forsitan *ne sentimus quidem*, judices, quanta sunt? quòd 4 multis locupletioribus civibus utimur? quòd habent propinquam, fidelem, fructuosamque provinciam, quò facilè excurrant? ubi libenter negotium gerant? quos illa partim mercibus suppeditandis cum quæstu, compendioque dimittit: partim rétinet, ut arare, ut pascere, ut negotiari libeat, ut denique sedes, ac domicilium collocare, quod commodum 5 non mediocre populi Romani est: tantum civium Romanorum numerum, *tam prope ab domo*, tam bonis, fructuosisque rebus detineri. Et quoniam qua- 7.
si quædam prædia populi Rom. sunt, vectigalia nostra, atque provinciæ: quemadmodum *propinquis vos vestris prædiis maximè delectamini*: sic populo Rom. jucunda suburbanitas est hujusce provinciæ. Jam verò hominum ipsorum, ju-

1. *Ut possim aliquo modo aliquando de his, &c.*) Revocavi editionum exoletarum scripturam, Palatinis nostris confirmatam. posteriores vel *aliquando*, vel *aliquomodo* abjecerant; non rectè, meâ quidem sententia.

2. *Domi nostræ conditum putaremus.*) Sic Pall. nostri & vetustius cusi. Lambinus interjecit e mss. *conditum jam putaremus*, quod & in Metellano; sed non est necessarium.

3. *Coriis, tunicis frumentoque.*) Conjicit Gulielmius *coriis*. minus dextrè. neque enim admodum utebantur eo genere telorum Romani. & *coriis* sunt quæ adhibebantur ad tabernacula.

4. *Multis locupletioribus.*) Nannius conjiciebat *multis*.

5. *Non mediocre populi Rom. est; tantum etenim Romanorum, &c.*) Metellianus liber *non mediocre Reip. est; tantum civium numerum* sine illo *Romanorum*. non placet: elegantius enim vox ea abesset retento *populi Rom.* quomodo expressere Pall. & edd. cæteræ.

dices, ea patientia, virtus, frugalitasque est, ut proximè ad nostram *disciplinam illam veterem*, non ad hanc, quæ nunc increbuit, videantur accedere. nihil ceterorum simile Græcorum, nulla desidia, nulla luxuria: contra summus labor in publicis, privatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Sic porrò nostros homines diligunt, ut his so-
8 lis *neque publicanus, neque negotiator odio sit*. Magistratuum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut numquam ante hoc tempus ad aram legum, præsidiumque vestrum *publico consilio* confugerint, tametsi & illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi *aliquo fato* venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliæ constitueretur; 3 & postea M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic à majoribus suis acceperant, tanta populi Romani in Siculos esse beneficia, ut *etiam injurias nostrorum hominum perferendas putarent*.
9 In neminem civitates ante hunc testimonium publicè dixerunt. Hunc denique ipsum petiissent, si *humano modo*, si usitato more, si denique uno aliquo in genere peccasset: sed cùm perferre non possent luxuriem, crudelitatem, avaritiam, superbiam: cùm omnia sua commoda, jura, beneficia senatus, populique Rom. *uniùs scelere, ac libidine* perdidissent: hoc statuerunt, aut istius injurias per vos ulcisci, & persequi: aut, si vobis indigni essent visi, quibus opem, auxiliumque ferretis, 2 urbeis, ac sedes suas relinquere, quandoquidem agros jam ante istius injuriis exagitati reli-
10 quissent. Hoc consilio à L. Metello legationes universæ petiverunt, ut quamprimùm isti succederet. Hoc animo toties apud patronos de suis miseriis deplorarunt: hoc commoti dolore, postulata consulibus, quæ non postulata, sed in istum crimina viderentur esse, ediderunt. Fecerunt etiam, ut me, cujus fidem, continentiamque cognoverant, propè de vitæ meæ statu, dnlore, ac lacrymis suis deducerent, ut ego istum accusarem: à quo mea longissimè ratio, voluntasque abhorrebat. Quamquam in hac causa multo plureis parteis mihi *defensionis*, quàm *accusationis*, suscepisse
11 videor. Postremò homines ex tota provincia nobilissimi, primique, publicè, privatimque venerunt. 3 gravissima, atq; honestissima quæque civitas vehementissimè suas injurias persecuta est. At quemadmodum, judices, venerunt? videor enim mihi liberiùs apud vos jam pro Siculis loqui debere, quàm fortitan ipsi velint. *saluti* enim eorum potiùs consulam, quàm *voluntati*. Ecquem existimastis umquam ulla in provincia *reum absentem* contra inquisitionem accusatoris, tantis opibus, tanta cupiditate esse defensum? Quæstores utriusque provinciæ, qui isto prætore
12 fuerant, cum fascibus mihi præstò fuerunt. Hi porrò qui successerunt, *vehementer istius cupidi*, liberaliter ex istius cibariis tractati, non, minùs acres contra me fuerunt. Videte, quid potuerit, 4 qui quatuor in una provincia quæstores, studiosissimos defensores, propugnatoresque habuerit: prætorem verò, cohortemque totam sic studiosam, ut facile appareret, non tam illis *Siciliam*, quam inanem offenderant, quàm *Verrem ipsum*, qui plenus decesserat, *provinciam fuisse*. Minari Siculis, si decrevissent legationes, quæ contra istum dicerent: minari, si qui essent profecti: aliis, si laudarent, benignissimè promittere: gravissimos privatarum rerum *testeis*, quibus nos præsentibus denun-
13 tiavimus, eos vi, custodiisque retinere. Quæ cùm omnia facta sint, tamen unam solam scitote esse civitatem Mamertinam, quæ publicè legatos, qui istum laudarent, miserit. 5 Ejus autem legationis principem civitatis nobilissimum, C. Hejum, juratum dicere audistis: isti navem onerariam maximam, Messanæ esse, publicè coactis operis, ædificatam idemque Mamertinorum legatus, istius laudator, non solùm istum bona sua, verùm etiam sacra, deosque penateis à majoribus traditos, *ex ædibus sustulisse* dixit. Præclara laudatio, cùm duabus in rebus legatorum una opera consumitur, in laudando, atque repetendo. Atque ea ipsa civitas qua ratione illi amica sit, dicetur certo loco. reperietis enim, quæ causæ benivolentiæ sint Mamertinis erga istum, eas ipsas causas, satis justas esse damnationis. Alia civitas nulla, judices, publico consilio laudat. Vis illa summi imperii tantùm potuit apud per-
14 paucos homines, non civitates, ut aut levissimi quidam ex miserrimis, desertissimisque oppidis inveniretur, qui injussu populi, ac senatus proficisceretur: aut ii, 6 qui contra istum legati decreti erant, & testimonium publicum, ac mandata acceperant, *vi, ac metu* retinerentur. Quod ego in paucis tamen usu venisse non molestè fero, quo reliquæ tot, & tantæ, & tam graves civitates, tota denique Sicilia plus auctoritatis apud vos haberet, cùm videretis nulla vi retineri, nullo periculo 7 prohiberi potuisse, quò minùs experirentur, ecquid apud vos *querimonia valerent* antiquissimorum, fidelissimorumque sociorum. Nam, quod tot as-
15 tasse non nemo vestrùm audierit, istum à Syracusanis publicè laudari; id tametsi priore actione ex Heraclii Syracusani testimonio, cujusmodi esset, cognovistis; tamen vobis alio loco, ut se tota res habeat, quod ad eam civitatem attinet, demonstrabitur. Intelligetis enim, nullis hominibus quemquam tanto odio, quanto istum Syracusanis, & esse, & fuisse. At enim istum soli Siculi persequuntur; cives Romani, qui in Sicilia negotiantur, defendunt, *dolent*, salvum esse cupiunt. Primùm, si ita esset, tamen vos
16 in hac quæstione de pecuniis repetundis, quæ sociorum causa constituta est lege, judicioque sociali, sociorum querimonias audire oporteret. sed intelligere potuistis priore
17 actione civeis Romanos ex Sicilia plurimos, honestissimos, maximis de rebus, & quas ipsi accepissent injurias, & quas scirent aliis esse factas, pro testimonio dicere. Ego hoc, quod intelligo, judices, sic confirmo: videor mihi gratum feciss Siculis, quòd eorum 8 injurias, meo labore, inimicitias, periculo sim persecutus. non minus hoc gratum me nostris civibus intelligo feciss: qui hoc existimant, juris, libertatis, rerum, fortunarumque suarum salutem *in istius damnatione consistere*. Qua-
18 propter de istius prætura Siciliensi non recuso, quin ita me audiatis, ut, si cuiquam generi hominum sive Siculorum, sive nostrorum civium: si cuiquam ordini, sive aratorum, sive pecuariorum, sive mercatorum probatus sit: si non horum *omnium communis hostis*, prædoque fuerit: si cuiquam denique ulla in re 9 umquam temperaverit: ut vos quoque ei temperetis. Qui simulatq; ei sorte provincia Sicilia obvenit, statim Romæ, & ad urbem, antè quàm proficisceretur, quærere ipse secum, 10 & cogitare cum suis cœpit, quibusnam rebus in ea provincia *maximam uno anno pecuniam*

---

1. *Et post M. Aurunis infimum, &c.*) Obsecutus hîc sum lectioni Asconianæ; rationi Hotomanianæ.

2. *Urbeis ac sedes suas relinquerent.*) Ita edd. priscæ, ita Victoriana, ita Pall.

3. *Gravissima atque honestissima quaque civitas.*) Est à Pall. & olim editis. nam Lambinus, *atque amplissima*.

4. *Qui quatuor in una provincia.*) Vox *una* est à mss. Nannii & Metelli, aliis abest.

5. *Ejus autem legationis principem civitatis nobilissimum.*) Gulielmius, quod invenisset, in Metellano *civitatis nobilissimum civem C. Hejum*; arbitrabatur delendum, ceu adulterinum, *civitatis*.

6. *Qui contra istum legati decreti erant.*) Est à libris Petri Nannii, item Metelli; nisi quod hic prius habuisset, *legationi decreverant*, unde putat Gulielmius, fieri posse *legati jam decreti erant*. antea cusi, *legatis decreverant*.

7. *Prohiberi potuisse.*) Vulgati *posse*, sed alterum est à membranis Metelli ac Nannii.

8. *Injurias, meo labore, inimicitias, periculo, &c.*) Metelli liber, *inimicitiis*; non ineptè profectò.

9. *Umquam temperavit; ut vos quoque ei temperetis.*) Vocula quidem *ut* extat in Pall. Metell. & edd. priscis. eædem tamen, ut & Pall. reliquunt pronomen *ei*. posteritas vulgati, *temperie; ei vos quoque temperetis*, conjectura Hotomani.

10. *Et agitare cum suis cœpit.*) Sic Pal. sec. Metelli liber, aliorumque recepta lectio *cogitare*, quæ minus efficax vox hoc loco.

pecuniam facere posset. Nolebat in agendo discere (tametsi non provinciæ rudis erat & tiro) 1 sed in Siciliam paratus
18 ad prædam, meditatusque venire cupiebat. O præclarè conjectum à vulgo in illam provinciam omen communis famæ, atque sermonis! cùm *ex nomine* istius quid in provincia facturus esset, 2 perridiculè homines augurabantur. Etenim quis dubitare posset, cùm istius in quæstura fugam, & furtum recognosceret: cùm in legatione, oppidorum, fanorumque spoliationes cogitaret: cum videret in foro lattocinia prætura: qualis iste *in quarto actu* improbitatis futurus esset. Atque ut intelligatis eum Romæ quæsisse 3 non modò genera furandi, sed etiam nomina; certissimum accipite argumentum, quo facilius de singulari ejus
19. impudentia existimare possitis. Quo die Siciliam attigit (videte, satisne paratus ex illo omine urbano, *ad everrendam provinciam* venerit) statim Messana litteras Halesam mittit: quas ego istum in Italia scripsisse arbitror. nam, simulatque è navi egressus est, dedit operam, ut Halesinus ad se Dio continuò veniret: se *de hereditate velle cognoscere*, quæ ejus filio à propinquo homine 4 Apollodoro Laphi-
20 rone venisset. Ea erat, judices, pergrandis pecunia. Hic est Dio, judices, nunc beneficio Q. Metelli civis Romanus factus: de quo, multis viris primariis testibus multorumque tabulis vobis priore actione satisfactum est, 5 H-S undecies numeratum esse, ut eam causam in qua ne tenuissima quidem dubitatio posset esse. isto cognoscente *obtineret*: præterea greges nobilissimarum equarum abactos: argenti, vestisque stragulæ domi quod fuerit, 6 esse direptum. ita
21 H-S undecies Q. Dionem, quod hereditas ei obvenisset, mulam aliam ob causam, perdidisse. Quid? Hæc hereditas quo prætore Dionis filio venerat? eodem, quo Anniæ, P. Annii senatoris filiæ: eodem, quo M. Liguri senatori, C. Sacerdote prætore. Quid? tum nemo molestus Dioni fuerat? non plus quàm Liguri, Sacerdote prætore. Quid? ad Verrem quis detulit? nemo: nisi fortè existimatis ei quadruplatores ad fretum præsto fuisse. Ad urbem cùm esset, audivit Dioni cuidam Siculo *permagnam venisse hereditatem*: heredem statuas jussum esse in foro ponere: nisi posuisset, Veneri Erycinæ esse multatum. Tametsi positæ essent ex testamento: putabat tamen, quoniam Veneris nomen esset, 7 causam pecuniæ 8 se reperturum. Itaque apponit qui petat Veneri Erycinæ illam hereditatem. non enim quæstor petit (ut est consuetudo) is qui Erycum montem obtinebat: petit Nævius Turpio quidam, istius *excursor, & emissarius*, homo omnium, ex illo conventu, 9 quadruplatorum deterrimus, 10 C. Sacerdote prætore condemnatus injuriarum. etenim erat ejusmodi causa, ut ipse prætor, cùm quæreret calumniatorem, paullo tamen considerationem reperire non posset. Hunc hominem Veneri absolvit: sibi condemnat. maluit videlicet *homines peccare, quàm deos*: se potius à Dione, quod non licebat, quàm Venerem, quod non debebatur, auferre. Quid ego hic nunc 23.
Sex. Pompeii Chlori testimonium recitem, qui causam egit Dionis? qui omnibus rebus interfuit? hominis honestissimi, tametsi civis Romanus virtutis causa jamdiu est, tamen omnium Siculorum primi, ac nobilissimi? Quid ipsius Q. Cæcilii Dionis, hominis probatissimi, 11 ac pudentissimi? Quid 12 L. Vetecilii Liguris, T. Manlii, L. Caleni? quorum omnium testimoniis de hac Dionis pecunia confirmatum est. Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam antè
24. cognosse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quàm tu Hortensi, *qui Romæ fuisti?* ad quem Dio confugit? qui de Dionis injuriis gravissimè per litteras cum Verre questus es? nova tibi hæc sunt, & inopinata? nunc primùm hoc aures tuæ crimen accipiunt? 13 nihil ex Dione, nihil ex socru tua, fœmina primaria, Servilia, vetere Dionis hospita, audisti? nonne multa mei testes, quæ tu scis, nesciunt? nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius *innocentia*, sed legis exceptio: 14 *TESTIMONIVM LVCULLI, CHLORI, DIONIS.* Satisne vobis magnam pecuniam Veneritus homo, qui è Chelidonis sinu in provinciam profectus esset,
25. Veneris nomine quæsisse videtur? Accipite aliam in minore pecunia non minus impudentem calumniam. 15 Sosippus & Epicrates fratres sunt Agyrinenses. horum pater 16 ab hinc duo & XX. annos est mortuus: in cujus testamento, quodam loco, SI COMMISSVM QVID ESSET, multa erat Veneri. 17 ipso XX. anno, cùm tot interea prætores, tot quæstores, tot calumniatores in provincia fuissent, hereditas ab his Veneris nomine petita non est. 18 Causam Verres cognoscit. pecuniam per Volcatium accipit, 19 ferè ad H-S CCCC millia ab duob. fratrib. Multorum testimonia audistis antea. vicerunt Agyrinenses fratres, ita ut egentes,
26. inanesque discederent. At enim *ad Verrem pecunia ista non pervenit.* Quæ est ista defensio? utrùm asseveratur in hoc, an tentatur? mihi enim nova res est. Verres *calumniatores apponebat*: Verres adesse jubebat: Verres cognoscebat: Verres judicabat: pecuniæ maximæ dabantur: qui dabant, causas obtinebant: tu mihi ita defendas? non est ista Verri numerata pecunia. Adjuvo te: mei quoq; testes idem dicunt: Volcatio dicunt sese dedisse. Quæ vis erat in Volcatio tanta, ut H-S CCCC millia à duobus hominibus auferret? & quis Volcatio, *si sua sponte* venisset, unam libellam dedisset? Veniat nunc: experiatur: tecto recipiet nemo. At ego amplius dico H-S quadringenties accepisse te arguo contra leges: nego tibi ipsi ullum nummum esse numeratum: sed cùm ob tua decreta, ob imperata, ob judicata, pecuniæ

1. *Sed in Siciliam paratus, &c.*) Metelli codex, *sed Sicilia*. unde dubitat Gulielmius an glossa fuerit, *scilicet Sicilia*, ad illud *provincia*, legendumque; & *ita: paratus ad prædam præditatusque venire cup.* haud paullò suavius.

2. *Perridiculè homines augurabantur.*) Ita Metell. & Nann. quippe vulgati, *perridiculi*, quod & in Pall.

3. *Non modò genera furandi, sed etiam nomina; certissimum accipite argumentum.*) Gulielmius capiebatur emendare fide codicis Metelli, *nomina certissima; accipite argumentum. Nomina certa & incerta*, in debitione pecuniæ sunt, à quibus facilè aut difficulter creditor suum recipit aut extricat. at hic Verres omnes Siculos suos debitores existimabat, qui haberent modo quod auferre posset.

4. *Apollodoro Laphirone.*) Lambinus, *Avalerone*, proculdubio ex Fabriciano cod.

5. H-S *Undecies numeratum esse.*) Lambinus reposuit ex Fabriciano, H-S IↃ *numerata esse*. sicque erat etiam in Metellano.

6. *Esse dereptum.*) Ita erat in Metell. pro vulgo, *direptum. adripere* autem dictum pro *eripere*, ut visaretur hiatus qui insignis fuisset, si duæ vocales clarissimæ concurrissent. *Gulielmius.*

7. *Causam pecuniæ se rep.*) Lambinus *calumniæ*, at alterum restat in scriptis Nannii, in Pall. in omnibus impressis.

8. *Se reperturum.*) Perplacet Gulielmio antiqua ratio scripturæ quæ in codice Metelli, *reperiturum.*

9. *Quadruplatorum deterrimus.*) Forsan, inquit Hotomanus & Gulielmius; *ittertimus*; & ita omnino perscriptum in Pal. secundo.

10. *C. Sacerdote prætore.*) Lambinus, *à Sacerdote* contra Pall. & lectionem retro vulgatam.

11. *Ac pudentissimi.*) Ita mediæ aliquot edd. neque aliter Pal. pr. antea erat *prudentissimi.*

12. *L. Vetecilii Liguris.*) Aliàs legitur *Vecilii*, neque aliter Metelli membranæ, & ferè placet; quamvis alterum hæreat in Pall.

13. *Nihil ex Dione, nihil ex socru, &c.*) Est à Nannii scripto & Metelli. prius editis, *nihil de Dione, nihil de socru.*

14. TESTIMONIA.) Editiones posteriores, præmittunt, *Recita.* imò Aldus Nepos amplius, *Recita testimonia.* monuit Gulielmius in Metellano fuisse, *R. testimonium:* LVCVLLI. CHLORI &c.

15. *Sosippus & Epicrates.*) Sic in Pall. & edd. ceteris.

16. *Ab hinc duo & viginti annos.*) Sic Nannii liber, sic Metelli, sic Pall. sic olim cusi recentiores *duos & XX.*

17. *Ipso vicesimo anno &c. nomine petita est.*) Est ab Asconiana editione, cui suffragatur item liber Metelli. Editi prius; *Ipsos XX. annos & eo nomine petita non est.*

18. *Causam Verres cognoscit.*) Videtur illud *causam* non fuisse apud Pædianum: certè abest scripto Metelli, & jure.

19. *Ferè ad* H-S CCCC *millia.*) Lambinus omisit *ad*, quod nec erat in Metellano; qui, *ferè* H-S XX. cum linea jacente super numeros; quod quis probare possit.

20. *Ob edicta, ob imperia, ob judicia.*) Sic Lamb. ex Fabr. prius editis absque illo *ob edicta, ob imperata, ob judicata*, neque aliter Pall.

dabantur, non erat quærendum, *cujus manu numerarentur,*
17. *sed cujus injuria cogerentur.* Comites illi tui delecti, manus erant tuæ. Præfecti, Scribæ, Medici, Accensi, Haruspices, Præcones erant manus tuæ. ut quisque te maximè cognatione, affinitate, necessitudine aliqua attingebat, ita maximè MANVS TVA putabatur. cohors tota illa tua, quæ plus mali Siciliæ dedit, quàm si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit. quidquid ab horum quopiam captum est, id non modò tibi datum, sed tua manu numeratum judicari necesse est. Nam, si hanc defensionem probabitis, *Non accepit ipse:* licet omnia de pecuniis repetundis judicia tollatis. 1 nemo umquam tam reus, tam nocens adducetur, qui ista defensione non possit uti. etenim cum Verres utatur: quis erit umquam posthac reus tam perditus, qui non ad Qu. Mucii innocentiam referatur, si cum isto conferatur? Neque nunc tam mihi isti Verrem defendere videntur, quàm in Verre defen-
18. sionis tentare rationem. Qua de re, judices, vobis magnopere providendum est. pertinet hoc ad summam reipublicæ, & 2 ad existimationem ordinis, salutemque sociorum. Si enim *INNOCENTEIS EXISTIMARI VOLUMUS,* non solùm nos abstinentes, sed etiam nostros comites præstare debemus. Primùm omnium opera tanta danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostræ famæ capitique consulant. deinde, si in hominibus eligendis nos spes amicitiæ fefellerit, ut vindicemus: missos faciamus: semper ita vivamus, ut rationem reddeudam nobis arbitremur. Africani est hoc, hominis liberalissimi. verumtamen *ea liberalitas est probanda, quæ sine periculo existimationis est,* ut
19. in illo fuit. Cùm ab eo quidam vetus assectator, & ex numero amicorum, non impetraret, uti se præfectum in Africam duceret, & id ferret molestè: NOLI, inquit, MIRARI, si tu à me hoc non impetras. ego jam pridem ab eo, cui meam existimationem caram fore arbitror, peto, ut mecum præfectus proficiscatur: & adhuc impetrare non possum. Etenim re vera multo magis est petendum ab hominibus, 3 si salvi & honesti esse volumus, ut eant nobiscum in provinciam, quàm hoc illis in *beneficii loco* deferendum. Sed tu, cùm & tuos amicos in provinciam, quasi *in prædam,* invitabas, & cum illis, ac per eos prædabare, & eos in concione annulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solùm de te, sed etiam *DE ILLORUM FACTIS RATIONEM ESSE REDDENDAM?*
20. Cùm hos sibi quæstus constituisset magnos atque uberes, ex his causis, quas ipse instituerat in consilio, hoc est, cum sua cohorte, cognoscere: tum infinitum genus invenerat ad innumerabilem pecuniam corripiendam. Dubium nemini est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorum potestate, qui judicia dant, & eorum, qui judicant: quin nemo nostrum possit ædes suas, nemo fundum, nemo bona patria obtinere, si, cùm hæc à quopiam vestrum petita sint, *prator improbus,* cui nemo intercedere possit, det
21. quem velit judicem: judex nequam & levis, quod prætor jusserit, judicet. Si verò illud quoque accedet, ut in ea verba prætor judicium det, ut vel L. Octavius Balbus judex, homo, & juris, & officii peritissimus, non possit aliter judicare: si judicium sit ejusmodi, *L. OCTAVIUS JUDEX ESTO: SI PARET, FUNDUM CAPENATEM, QVO DE AGITUR, EX JURE QVIRITIUM P. SERVILII ESSE, NEQVE IS FUNDUS Q. CATULO RESTITUETUR:* non necesse erit L. Octavio judici cogere P. Servilium Q. Catulo fundum restituere, aut condemnare eum quem non oporteat?

Ejusdemmodi totum jus prætorium, ejusdemmodi omnis res judiciaria fuit in Sicilia per triennium. Verre prætore: decreta ejusmodi: *SI NON ACCIPIT QVOD TE DEBERE DICIS, ACCVSES: SI PETITVR, DUCAS.* C. Fuficium duci jussit petitorem. L. Suetium, L. Racilium. judicia hujusmodi: *QVI CIVES ROM. ERANT, SI SICULI ESSENT, TVM SI EORVM LEGIBVS DARE OPORTERET. QVI SICULI SI CIVES ROM. ESSENT.* Verum, ut totum genus
22. complectamini judiciorum: priùs jura Siculorum deinde istius instituta cognoscite. Siculi hoc jure sunt, ut, quod civis cum civi agat, domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo prætor judices ex P. Rupilii decreto, quod is *de decem legatorum sententia statuit,* quam legem illi *Rupiliam* vocant, sortiatur. Quod privatus à populo petit, aut populus à privato: senatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, cùm alternæ civitates rejectæ sunt. Quod civis R. à Siculo petit: Siculus judex datur. quod Siculus à cive R. civis Rom. datur. ceterarum rerum selecti judices ex civium Roman. conventu proponi solent. Inter aratores & decumanos, lege frumentaria, quam *Hieronicam* appellant, judicia fiunt. Hæc omnia isto 23.
prætore non modò perturbata, sed planè & Siculis, & civibus R. erepta sunt: primùm *suis legibus*; quod civis cum civi ageret, aut eum judicem, quem commodum erat, præconem, haruspicem, medicum suum dabat: aut, si legibus erat judicium constitutum, & ad civem suum judicem venerant, liberè civi judicare non licebat. Edictum enim hominis cognoscite, quo edicto omnia judicia redegerat in suam potestatem: SI QVI PERPERAM IVDICASSET, SE COGNITVRVM: CVM COGNOSSET, ANIMADVERSVRVM. idque cùm faciebat, nemo dubitabat, quin, cùm judex alium de suo judicio putet judicaturum, feque in eo capitis periculum aditurum, voluntatem spectet ejus, quem statim de capite suo putet judicaturum. Selecti è 24.
conventu, aut propositi ex negotiatoribus judices, nulli. hæc copia, quam dico, judicum, cohors non Q. Scævolæ, qui tamen *DE COHORTE SVA* dare non solebat; sed C. Verris. Cujusmodi cohortem putatis hoc principe fuisse? sicuti videtis edictum: *SI QVID PERPERAM IVDICARIT SENATVS.* Eum quoque ostendam, siquando sit datus, coactu istius, quod non senserit, judicasse. Ex lege Rupilia sortitio nulla, nisi cùm nihil interat istius. lege Hieronica judicia plurimarum controversiarum, sublata uno nomine omnia: de conventu, ac negotiatoribus nulli judices. Quantam potestatem habuerit, videtis: quas res gesserit, cognoscite. Heraclius est Hie- 25.
ronis filius, Syracusanus, homo in primis domi suæ nobilis, & ante hunc prætorem vel pecuniosissimus Syracusanorum: nunc nulla alia calamitate, nisi istius avaritia, atque *injuria, pauperrimus.* huic hereditas facilè ad H-S tricies venit testamento propinqui sui, Heraclii: plena domus cælati argenti optimi, multæque stragulæ vestis, pretiosissimorumque mancipiorum: quibus in rebus istius cupiditates, & insanias quis ignorat? erat in sermone res, magnam Heraclio pecuniam venisse: non solùm Heraclium divitem, sed etiam ornatum supellectili, argento, veste, mancipiis futurum. audit hæc etiam Verres: & primò, illo 26.
suo leviore artificio Heraclium aggredi conatur, ut eum *roget insticienda, quæ non reddat:* deinde à quibusdam Syracusanis admonetur: hi autem quidam erant affines, istius, quorum iste uxores numquam *alienas* existimavit. Cleomenes, & Æschrio: qui quantum apud istum, & quàm turpi

---

1. *Nemo umquam tam reus, tam nocens.*] Lambinus ex mss. Horomani expunxit prius *tam.*

2. *Ad existimationem ordinis.*] Haud supervacuum videtur, quod est in Metell. *ordinis nostri.*

3. *Si salvi & honesti esse volumus.*] Est illud *& honesti*, ex Fabric. exstabatque item in Metelli libro, nisi quod is *honeste.*

turpi de causa potuerint, ex reliquis criminibus intelligetis. Hi, ut dico, hominem admonent; *rem* esse præclaram, 1 refertam omnibus rebus: *ipsum* autem Heraclium, hominem esse majorem natu, non promtissimum: & eum præter Marcellos, patronum, quem jure suo adire, aut appellare posset, habere neminem: esse in eo testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palæstra deberet ponere. faciemus, ut palæstritæ negent ex testamento esse positas, petant hereditatem, quòd eam palæstræ commissam
32 esse dicant. Placuit ratio Verri. nam hoc animo providebat, cùm tanta hereditas in controversiam venisset, judicioque peteretur, fieri non posse, ut *sine præda* ipse discederet. approbat consilium: auctor est, ut quàm primùm agere incipiant, hominemque id ætatis, minimè litigiosum quàm tumultuosissimè adoriantur. Scribitur Heraclio dica. Primò mirantur omnes improbitatem calumniæ: deinde qui istum nossent, partim suspicabantur, partim planè videbant, adjectum esse oculum hereditati. Interea dies advenit, quo die sese ex instituto, ac lege Rupilia, dicas sortiturum Syracusis iste edixerat: paratus ad hanc dicam sortiendam venerat. tum eum docet Heraclius, non posse eo die sortiri, quòd lex Rupilia vetaret diebus xxx sortiri dicam, quibus scripta esset. dies xxx nondum fuerant, sperabat Heraclius, si illum *diem effugisset*, ante alteram sortitionem Q. Atrium, quem provincia tum maximè ex
38 spectabat, successurum. Iste 2 omnibus dicis diem distulit: & eam diem constituit, ut hanc Heraclii dicam sortiri post dies xxx ex lege posset. Posteaquàm ea dies venit: iste incipit simulare se velle sortiri. Heraclius cum advocatis adit, & postulat, ut sibi cum palæstritis, hoc est, cum populo Syracusano, *æquo jure disceptare liceat*. Adversarii postulant, ut in eam rem judices dentur, ex his civitatibus: 3 quæ in id forum convenirent, electi, qui Verri viderentur. Heraclius contra, ut judices, è lege Rupilia dentur: ut ab instituris superiorum, ab auctoritate senatus,
39 ab jure omnium Siculorum ne recedatur. Quid ego istius in jure dicundo 4 *libidinem*, scelera, demonstrem? quis vestrum non ex urbana jurisdictione cognovit, quis umquam, isto prætore, Chelidone invita lege agere potuit? non istum, ut non neminem, *provincia corrupit*: idem fuit, qui Romæ. Cùm id, quod omnes intelligebant, diceret Heraclius, jus esse certum Siculis, inter se quo jure certarent, legem esse Rupiliam, 5 quam P. Rupilius Cos. de decem legatorum sententia dedisset: hoc omneis semper in Sicilia consules, prætoresque servasse: 6 negavit se judices è lege Rupilia sortiturum. quinque judices, quos
40 commodum ipsi fuit, dedit. Quid huic homini facias? quod supplicium dignum libidini ejus invenias? Præscriptum tibi cùm esset, 7 homo deterrime, & impudentissime, quemadmodum inter Siculos judices darei: cùm imperatoris P. R. *auctoritas* legatorum decem, summorum hominum, *dignitas*, S. C. intercederet, cujus consulto 8 P. Rupilius de legatorum sententia leges in Sicilia constituerat: cùm omnes ante te prætorem, Rupilias leges, 9 & in ceteris rebus, & in judiciis maxime observassent: tu ausus es pro nihilo præ tua *præda* tot res sanctissimas ducere? tibi nulla lex fuit? nulla religio? nullus existimationis pudor? nullus judicii metus? nullius apud te gravis auctoritas? nullum exemplum, quod sequi velles? Verùm, ut in- 41
stituisse dicere, quinque judicibus nulla lege, nullo instituto, 10 nulla rejectione, nulla sorte, ex libidine istius datis, non qui causam cognoscerent, sed qui, quod imperatum esset, judicarent: eo die nihil actum est, adesse jubentur postridie. Heraclius interea, cùm omneis insidias à prætore fortunis suis fieri videret, capit consilium de amicorum & propinquorum sententia, *non adesse ad judicium*. itaq; Syracusis illa nocte profugit. Iste postero die manè, cum multo maturius, quàm unquam antea, surrexisset: judices citari jubet. ubi comperit Heraclium non adesse, cogere incipit eos, ut absentem Heraclium condemnarent. Illi eum commonefaciunt, 11 ut si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat 12 ante horam decimam *de absente secundum præsentem judicare*. impetrant. Interea sanè perturbatus & ipse, 42
& ejus amici, & consiliarii, molestè ferre cœperunt, Heraclium profugisse. putabant absentis damnationem, præsertim *tantæ pecuniæ*, multo invidiosiorem fore, quàm si præsens damnatus esset. Eò accedebat: quòd judices è lege Rupilia dati non erant; multo etiam rem turpiorem fore, & iniquiorem visum iri intelligebant. Itaque hoc dum corrigere vult, *apertior ejus cupiditas, improbitasq; facta est*. Nam illis quinque judicibus uti sese negat. jubet, id quod initiò è lege Rupilia fieri oportuerat, citari Heraclium, & eos, qui dicam scripserant: 13 ait, *se judices è lege velle sortiri*. Quod ab eo pridie, multis 14 lacrymis cùm eum oraret, atque obsecraret Heraclius, impetrare non potuerat: id ei postridie venit in mentem, è lege Rupilia sortiri dicas oportere. Educit ex urna treis, iis ut absentem Heraclium condemnent, imperat. itaque condemnant. Quæ malùm, 43
ista fuit amentia? ecquando te *rationem factorum* tuorum redditurum putasti? ecquando his de rebus taleis viros aduturos existimasti? Petatur hereditas ea, quæ nulla debetur, *in prædam prætoris?* interponatur nomen civitatis? imponatur honestæ civitati turpissima *persona calumniæ?* Neque hoc solùm: sed ita res agatur, ut ne simulatio quidem æquitatis ulla adhibeatur? Nam, per deos immortaleis, QVID INTEREST, utrùm prætor imperet, vique cogat aliquem de suis bonis omnibus decedere: an hujusmodi judicium det, quo judicio, indicta causa, fortunis omnibus everti necesse sit? Profectò enim negare non potes, te ex 44
lege Rupilia sortiri judicium debuisse, cùm præsertim Heraclius id postularet. Sin illud dices, te Heraclii voluntate ab lege recessisse: ipse te impedies; ipse tua defensione implicabere. Quare enim primùm ille ipse *adesse* noluit, cùm ex eo numero judices haberet, quos postularat? deinde tu

cur

---

1. *Refertam omnibus.*] Lambinus præposuit, *domum refertam*, stultissimè, & præter libros.

2. *Omnibus dicis diem distulit.*] Est à Fabric. & Metellano. editi antea, *judicio*.

3. *Qui in forum convenirent.*] Scriptus Metelli, *convenerant*. forsan non malè.

4. *Libidinem, scelera demonstrem?*] Ita Metell. neque abibat Fabr. quàm quod is immissa copula, *& scelera*. vox ea aliis libris scriptis editisque abest.

5. *Quam P. Rupilius* COS. *de* X. *leg.*] Sic Pal. sec. Fabr. & Metel. nam prius legebamus, *quam prætor Rupilius ex S. C. de* X. *leg.*

6. *Negavit se judicet è lege Rupilia sortiturum.*] Non omneis semper in Sicilia consules, prætoresque servasse: 6 negavit se judices è lege Rupilia sortiturum. Non displicet scriptura Metellani, *negavit se leg. Rup. sort.* omissis intermediis.

7. *Hanc deterrime & impudentissime.*] Metell. non habet illud *deterrime, &c.* poteratque abesse. Pal. sec. præfert *teterrime*, mox quoque idem Metell. legit, *Quid hoc homine facias*, ut expresserat ex Fabr. Lambinus. præterea erat in eo, *dignum libidini*.

8. *P. Rupilius de decem legatorum.*] Est à Metello, neque admodum abibit Fabr. vulgabatur antea, *P. Rupilius prætor ex legatorum*.

9. *Et in ceteris rebus, & in judiciis maximè observassent.*] Metell. codex *& in ceteris rebus servassent*, omissis ceteris. neque mihi displicet, ut subintelligatur, *nedum in judiciis* antea etiam eod. libro auctore scripsi, *te prætorem*, eo quidem proclivius, quod Pall. & ed. ver. duabus tantum litteris prioribus id vocis expresserant.

10. *Nulla rejectione.*] Est à Metel. & Fabr. prius edebatur *nulla religione*.

11. *Si ei videatur, utatur instituto suo, nec cogat &c.*] Lectionem prominus sanam arguit Metelli codex, in quo *ut si sibi videretur, isti rae negari*, supraque illud *ii* collocatum *s* majusculum.

12. *Ante decimam de absente secundum præsentem judicare.*] Idem liber: *ante decimam absentem secundum præs. judicari*.

13. *Ait se judices ex lege velle sortiri.*] Sic Metell. nisi quod is littera una plus, *judices e. ex lege &c.* proximè scripturam Fabricianam. vulgati, *atque se jud. è lege Rupilia velle sort.*

14. *Lacrymis cùm eum oraret atque obsecraret Heraclius.*] Metelli membrana, *lacrymis oraret Heraclius*, sine intermedijs, non malè, dummodo sint, *orarent*.

cur post illius fugam judices alios sortitus es, si eos, qui erant antea dati, utriusque dederas voluntate? deinde ceteras dicas omneis illo foro M. Postumius quæstor sorti-
45. tus est: hanc tolam tu illo conventu reperiere sortitus. Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam hereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis, necesse est. *nay, enim permissum est, ut impunè nobis liceat, quod alicui eripuerimus id alteri tradere.* Verum ex ista reperietis hereditate ita istum prædatum, ut perpauca occultè fecerit: populum quidem Syracusanum *in maximam invidiam sua infamia, alieno præmio perveniſſe*: paucos Syracusanos, eos, qui se nunc publice laudationis causa venisse dicunt, & tunc participeis prædæ fuisse, & nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse. Posteaquàm dominatus est absens, non solum illius hereditatis, de qua ambigebatur, quæ erat 1 H-S tricies, sed omnium bonorum paternorum ipsius Heraclii, quæ non minor erat pecunia, palæstræ Syracusanorum, hoc est, Sy-
46. racusanis, possessio traditur. Quæ est ista prætura? ERIPIS HEREDITATEM, quæ venerat à propinquo, venerat testamento, venerat legibus: quæ bona is, 2 qui testamentum fecit, huic Heracho, ante aliquanto, quam est mortuus, omnia utenda, ac possidenda tradiderat: cujus hereditatis, cum ille aliquanto ante te prætorem esset mortuus, controversia fuerat nulla, mentionem fecerat nemo. Verùm esto, etipe hereditatem propinquis, da palæstritis: prædare in bonis alienis, nomine civitatis: everte leges, testamenta, *voluntates mortuorum, jura vivorum*: num etiam 3 patriis Heraclium bonis exturbare oportuit? qui simulac profugit, quam impudenter, quàm palam, quàm *acerbè*, dii immortales, illa bona direpta sunt! quam illa res calamitosa Heraclio, quæstuosa Verri, turpis Syracusanis, *miseranda omnibus* videbatur? Nam illud quidem statim curatur, ut quidquid cælati argenti fuit in illis bonis, ad istum deferatur: quidquid Corinthiorum vasorum, stragulæ vestis, hæc nemo dubitabat, quin non modò ex illa domo capta & oppressa, verùm ex tota provincia ad istum comportari necesse esset. Mancipia, quæ voluit, ab luxit, alia divisit: auctio facta
47. est: in qua *cohors* istius *invicta* dominata est. Verum illud est præclarum: Syracusani, qui præfuerant his Heraclii bonis, verbo, reddendis; re, dispertiendis, reddebant eorum negotiorum *rationem in senatu*: dicebant, scyphorum paria complura, hydrias argenteas 4 pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa, Verri data esse: dicebant, quantum cuique, ejus jussu, nummorum esset datum. gemebant Syracusani: sed tamen patiebantur. repentè recitatur, uno nomine H-S CCL. millia jussu prætoris data. fit maximus clamor omnium, non modò optimi cujusque, neque eorum, quibus *indigorum semper visum eras*, bona privati, populi nomine, per summam injuriam erepta: verùm etiam ipsi illi *auctores injuriæ*, & ex aliqua particula, socii prædæ, ac rapinarum, clamare cœperunt, sibi ut haberet hereditatem. tantus in curia clamor factus
48. est, ut populus concurreret. Res ab omni conventu cognita, 5 celeriter domum nuntiatur. Homo inimicus his, qui recitassent; hostis omnibus, qui acclamassent: exarsit iracundia, ac stomacho. verùmtamen fuit tum sui dissimilis. nostis os hominis, nostis audaciam; tamen tum rumore populi, & clamore, & furto manifesto grandis pecuniæ perturbatus est. Ubi se collegit, vocat ad se Syracusanos: 6 quia non posset negare ab illis pecuniam datam, non quæsivit procul alicunde (neque enim probaret) sed proximum, pænè *alterum filium*, quem illam pecuniam diceret abstulisse. ostendit se reddere coacturum. qui posteaquam id audivit, habuit dignitatis, & ætatis, & nobilitatis suæ rationem. verba apud senatum fecit: docuit, ad se nihil pertinere, de isto, id, quod omnes *videbant*, neque ille quidem obscurè locutus est. itaque illi Syracusani statuam postea statuerunt: & is, ubi primùm potuit, istum reliquit, de provinciaque decessit. Et tamen ajunt eum queri 49.
solere nonnumquam, *se miserum, quod non fuit, 7 sed suorum peccatis*, & criminibus prematur. Triennium provinciam obtinuisti: gener electus adolescens unum annum tecum fuit: sodales, viri fortes, legati tui primo anno te reliquerunt: unus legatus P. Tadius, qui erat reliquus, non ita multùm tecum fuit: qui si semper una fuisset, tamen summa cura tum tuæ, tum multo etiam magis suæ famæ peperciſſet. Quid est quòd tu alios accuses? quid est, quamobrem putes te tuam culpam non modò *derivare* in aliquem, sed
50. 8 *communicare cum altero* posse? Numerantur illa H-S du-
centa quinquaginta Syracusanis. ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, & testibus, judices, planum faciam. Ex hac iniquitate istius, & improbitate, judices, quòd præda ex illis bonis ad multos Syracusanos, invito populo, senatuque Syracusano, venerat, illa scelera per Theomnastum, & Aschrionem, & Dionysodorum, & Cleomenem invitissima civitate facta sunt, primùm ut *urbs tota spoliaretur*: qua de re alius mihi locus ad dicendum est constitutus: ut omnia signa iste per eos homines, quos nominavi, omne ebur ex ædibus sacris, omneis undique tabulas pictas: deorum denique simulacra quæ vellet auferret: deinde ut in curia Syracusis, quem locum illi *bulenterium* vocant, honestissimo loco, & apud illos clarissimo, 9 ubi illius ipsius M. Marcelli, (qui eum Sy-
51. racusanis locum quem eripere belli ac victoriæ lege posset, conservavit, & reddidit, statua ex ære facta; ibi inauratam isti, & alteram filio statuam posuerint: ut, dum istius hominis memoria maneret, senatus Syracusanus sine *lacrymis, & gemitu* in curia esse non posset. Per eosdem istius injuriarum, furtorum, uxorumque socios, istius imperio Syracusis *Marcellea* tolluntur maximo gemitu, luctuque civitatis: quem illi diem festum cùm recentibus beneficiis M. Marcelli debitum reddebant, tum generi, nomini, familiæ Marcellorum maxima voluntate tribuebant. Mithridates in Asia, cùm eam provinciam totam occupasset, *Mucia* non sustulit, hostis, & hostis in ceteris rebus nimis ferus, & immanis, tamen honorem hominis, deorum religione consecratum, violare noluit: tu Syracusanos unum diem festum 10 Marcellis impartire noluisti; per quos illi
52. adepti sunt, ut ceteros dies festos agitare possent. At verò præclarum diem illis reposuisti, *Virrea* ut agerent, & ut ad eum diem, quæ sacris, epulisque opus essent, in complureis annos locarentur. Sed jam in tanta istius impudentia remittendum aliquid videtur, ne omnia contendamus, ne omnia cum dolore agere videamur. nam me dies, vox, latera deficiant, si hoc nunc vociferari velim, quàm miserum, indignumque sit, istius nomine apud eos diem festum esse, qui sese

---

1. H-S *tricies*.) Metelli membranæ H-S CCC. quod & in Fabriciano examinent aptiores ad rem nummariam.

2. *Qui testamentum fecit, huic*.) Metelli liber fecerat *a. p. huic*. nescio an exprimere voluerit, *apud prætorem*.

3. *Patriis Heraclium bonis exturbare oportuit*.) Videtur potius, *extrudere*. sed fic nulli vett. neque adeo editi.

4. *Pretiosas, vestem stragulam multam, mancipia pretiosa*.) Est à Metelli libro, & ita fatis in Fabriciano indice editio Lumbini.

5. *Celeriter domum nuntiatur*.) Metelli membranæ, amplius *celeriter ipsi matri domum nuntiatur*. forte *ipsi terræ*, inquit Gulielmius.

6. *Quia non posset negare*.) Melius forte, *qui non posset &c.*

7. *Sed suorum peccatis*.) Aliæ edd. interjiciunt, *eximitur*, quæ vox abest Metell. & Fabric.

8. *Communicare cum altero*.) Vulgata *aliquo*, sed lectio nostra exstat in Fabr. & Met. quæ etiam mox iterum habet H-S CCC.

9. *Ubi illius &c. statua ex ære facta; ibi &c.*) Ita Fabr. cui adsensum præbet Metell. nisi quod is non admittat illa, *ex ære facta*. hactenus vulgata. *sub illius &c. (qui cum Syrac. locum rem &c.*

10. *Marcellis impartire noluisti*.) Est à copula librorum priorum prius impressi, *Syracusanis ut. d. f. Marcellis impartiri noluisti*. iisdem auctoribus reliqui *agitare*, pro communi *agere*.

I. Qui

sese istius opera funditus *exstinctos esse* arbitrentur. O Verrea præclara, 1 quoquam si accessisti, quò non attuleris tecum istum diem! etenim quam tu domum, quam urbem adiisti, quod fanum denique, quod non eversum, atque extersum reliqueris? quare appellentur sanè ista Verrea, quæ non ex nomine, 2 sed ex manibus, naturaque tua constituta esse
53 videantur. QVAM FACILE SERPAT injuria, & peccandi consuetudo: quàm non facilè reprimatur, videte judices. Bidis oppidum est, tenue sanè, non longe à Syracusis. Hujus longè primus civitatis est Epicrates quidam. Huic hereditas H-S quingentorum millium venerat à muliere quadam propinqua, atque ita propinqua, ut ea etiamsi *intestata* esset mortua, Epicratem Bidinorum legibus heredem esse oporteret. Recens Syracusans erat illa res, quam antè demonstravi, de Heraclio Syracusano, qui *bona non perdidisset, nisi ei venisset hereditas.* Huic quoque Epicrati venerat, ut
54 dixi, hereditas. Cogitare cœperunt ejus inimici, nihilominus eodem prætore hunc everti bonis posse, 3 quo Heraclius esset eversus. rem occultè instituunt: ad Verrem per ejus interpretes deferunt. ita causa componitur, ut item palæstritæ 4 Bidenses peterent ab Epicrate hereditatem, quemadmodum palæstritæ Syracusani ab Heraclio petissent. Numquam vos prætorem tam palæstricum vidistis. verùm ita palæstritas defendebat, ut ab illis *ipse unctior* discederet. qui statim 5 cùm præsensisset, jubet cuidam suo-
55 rum amicorum numerari H-S LXXX. 6 res occultari satis non posse. per quemdam eorum, qui interfuerat, fit Epicrates certior. Primò negligere, & contemnere cœpit, quòd causa prorsus, 7 quod disputari posset, nihil habebat. Deinde, cum de Heraclio cogitaret, & istius libidinem nosset, commodissimum putavit esse de provincia eàm abire: itaque fecit. profectus est Rhegium. Quod ubi auditum est, æstuare illi, qui dederant pecuniam, putare *nihil agi posse, absente Epicrate.* nam Heraclius tum affuerat, cùm primùm dati sunt judices: de hoc, qui ante quàm in jus aditum esset, antè quàm denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse. homines Rhegium proficiscuntur, Epicratem conveniunt: demonstrant id, quod ille sciebat, se 8 H-S LXXX dedisse: rogant eum, ut sibi id, quod ab ipsis abisset pecuniæ, curet: ab sese caveat, quemadmodum velit: de illa hereditate
56 cum Epicrate neminem esse actum. Epicrates homines multis verbis à se malè acceptos dimisit: redeunt illi Rhegio Syracusas: queri cum multis, ita ut fit, incipiunt: sese 9 H-S LXXX nummùm frustra dedisse. res percrebruit: in ore, atque sermone omnium cœpit esse. Verres 10 refert illam suam Syracusanam: ait *se velle de illâ* H-S LXXX *cognoscere:* advocat multos. dicunt Bidini Volcatio se dedisse: illud non addunt, *jussu istius.* Volcatium vocat: pecuniam referri imperat. Volcatius animo æquissimo nummos affert, qui nihil amitteret: reddit inspectantibus mul-
57 tis: Bidini nummos auferunt. Dicat aliquis, Quid ergo in hoc Verrem reprehendis qui non modò ipse *fur non est, sed ne alium quidem passus est esse?* attendite. jam intelligetis hanc pecuniam, qua *via* modò visa est exire ab isto, eàdem *semita* revertisse. Quid enim debuit prætor facisse, cum consilio re cognita, cùm comperisset, suum comitem, jutis, decreti, judicii corrumpendi causa, qua in re ipsius prætoris caput, existimatioque ageretur, pecuniam accepisse? Bidinos autem contra prætoris famam, ac fortunas dedisse? & non in eum, qui accepisset, animadvertisse; & in eos, qui dedissent? Tu, qui institueras in eos animadvertere, qui perperam judicassent, quod sæpe *per imprudentiam* fit; hos pateris impunè discedere, qui ob tuum decretum, ob tuum judicium, pecuniam aut dandam, aut accipiendam putarant? Volcatius idem apud te postea fuit: eques Rom. 58
tanta accepta ignominia. Nam QVID EST TVRPIVS ingenuo, quid minus libero dignum, quàm in conventu maximo cogi à magistratu furtum reddere? qui, si eo animo esset, quo non modò eques R. sed quivis liber debet esse: adspicere te postea non potuisset: inimicus, hostis esset, tanta contumelia accepta, nisi *tecum collusisset*, & tuæ potius existimationi servisset, quàm suæ. qui quàm tibi amicus non modò tum fuerit, quamdiu tecum in provincia fuit, verùm etiam nunc sit, cùm jam à ceteris amicis sis relictus, & tu intelligis, & nos existimare possumus. An hoc solum argumentum est, nihil isto imprudente factum, quòd Volcatius ei non succensuit? quòd iste nec in Volcatium, nec in Bidinos animadvertit? Est magnum argumentum: verùm 59
illud maximum, quod illis ipsis Bidinis, quibus iratus esse debuit, ut à quibus comperit, quo jure agere cum Epicrate nihil possent, etiamsi adesset, idcirco suum *decretum pecuniæ esse tentatum:* his, inquam, ipsis non modò illam hereditatem, quæ Epicrati venerat: sed, ut in Heraclio Syracusano, item in hoc, paullò etiam atrocius, quod Epicrates appellatus omnino non erat: bona patria, fortunasq; ejus Bidinis tradidit. ostendit enim *novo modo*, si quis quid ab absente peteret, se auditurum. Adeunt Bidini: petunt hereditatem, procuratores postulant, ut se ad leges suas rejiciat, aut ex lege Rupilia dicam scribi jubeat. Adversarii non audebant contra dicere: exitus nullus reperiebatur: insimulant hominem *fraudandi causa discessisse:* postulant, ut bona possidere liceat. Debebat Epicrates ullum nummum nemini. 60
amici, si quis quid peteret judicio, secum agi passuros: judicatum solvi satisdaturos esse dicebant. 11 Cùm omnia judicia frigerent: admonitu istius insimulare cœperunt, Epicratem *litteras publicas corrupisse:* à qua suspicione ille aberat plurimùm: actionem ejus rei postulant. amici recusare, nequod novum judicium, ne qua ipsius cognitio, ille absente, de existimatione ejus constitueretur: & simul idem illud postulare non desistebant, ut se ad leges suas rejiceret. Iste amplam *occasionem calumniæ* nactus, ubi videt 61
esse aliquid, quod amici 12 absentem Epicratem nollent defendere: asseverat se ejus rei in primis actionem esse daturum. Cùm omnes perspicerent, ad istum non modò illos numos, qui per simulationem ab isto exierant, revertisse: sed multo etiam plureis eum postea numos abstulisse: amici Epicratem defendere destiterunt: iste Epicratis bona Bidinos omnia possidere, & sibi habere jussit. Ad illa H-S 10 millia hereditaria accessit ipsius antiqua H-S quindecies pecunia. Utrùm res ab initio ita ducta est? an ad extremum ita perducta est? an ita parva est pecunia? an is homo Verres, ut hæc, quæ dixi, *gratis facta* esse videantur? Hic nunc 62
de miseria Siculorum, judices, audite, & Heraclius ille Syracu-

---

1. *Quoquam si accessisti, quò non attuleris.*] Metell. *quo accessisti quæso, quo non*; quod Gulielmio non displicebat.

2. *Sed ex manibus naturaque.*] Flotomanus notat Io. Lucanium legere, *moribus.* non est necesse. nam ecce libro III. cap. 37. m. *tam procul à manibus &c.*

3. *Quo Heraclius esset eversus.*] Fortè *quam*, inquit Gulielmius.

4. *Bidenses petrent ab Epicrate hereditatem.*] Metell. non agnoscit verbum *hereditatem*; & perinde abit licet.

5. *Cùm præsensisset jubet &c.*] Metell. idem habet quod Fabr. *cùm præsens esset jubet.*

6. *Res occultari facta non posse.*] Ita Pall. duo Hotomani *pertf.* Metelli *penult.* Librariorum ambo glossulæ.

7. *Quod disputari posset.*] Admisi lectionem Fabric. item Metell. Auctenus lectum *dubitari.* non ita elegans.

8. H-S LXXX.] Fabric. & Metell. tam hoc quàm paullò supra habent H-S CCC.

9. H-S LXXX *nummùm.*] Ultima vox non comparet in Metell.

10. *Refert illam suam Syracus.*] Ita nostri libri, & perplacet; ut subaudiatur *comitem*, aut quid simile.

11. *Cùm omnia consilia frigerent.*] Sic Fabr. sic Metelli codex, non *judicia*, ut erat in retro editis. Gulielmius utramque illam vocem arbitrabatur supervacuam.

12. *Absente Epicrate nollent defendere.*] Est à membranaceo Nanniv. vulgata *absentem Epicratem.*

Syracusanus, & hic Bidinus Epicrates, expulsi bonis omnibus, Romam venerunt. sordidati, maxima barba, & capillo. Romæ biennium propè fuerunt. Cum L. Metellus in provinciam profectus est, tum isti benè commendati cum Metello una proficiscuntur Metellus simulac venit Syracusas, utrumq; *rescidit*, & de Epicrate, & Heraclio. In utriusque bonis nihil erat, quod restitui posset, nisi quod moveri
63. loco non poterat. 1 Fecerat hæc egregiè primo adventu Metellus, ut omneis istius injurias, quas modò posset, *rescinderet*, & irritas faceret. Heraclium restitui jusserat: 2 non restituebatur: quisquis erat eductus Senator Syracusanus ab Heraclio, duci jubebat. itaque permulti ducti sunt. Epicrates quidem continuò restitutus est. Alia judicia Lilybæi, alia Agrigenti, alia Panormi restituta sunt. Census, qui isto prætore sunt habiti, non servaturum se Metellus ostenderat: decumas, quas iste contra legem Hieronicam vendiderat, sese venditurum 3 Hieronica lege dixerat. Omnia erant Metelli ejusmodi, 4 ut totam istius *praturam retexere* vi-
64. deretur. Simulatque ego in Siciliam veni, mutatus est. venerat ad eum illo biduo 5 Letilius quidam, homo non alienus à literis. itaque eo iste tabellario semper usus est. Is epistolas complureis attulerat: in his unam domo, quæ totum immutarat hominem, repentè cœpit dicere, *se omnia Verris causa velle*: sibi cum eo amicitiam, cognationemque esse. Mirabantur omnes, hoc ei tum denique in mentem venisse, postea quam tam multis eum factis, decretisque *jugulasset*. Erant qui putarent, Letilium legatum à Verre venisse, qui gratiam, amicitiam, cognationemque commemoraret. Ex illo tempore à civitatibus laudationes petere: testeis non solum deterrere verbis, sed etiam vi retinere cœpit. Quòd ego nisi meo adventu illius conatus aliquantulum repressissem, & apud Siculos non Metelli, sed Glabrionis literis ac lege pugnassem: tam multos huc evocare non potuissem. Verùm, quod instituì dicere, miserias co-
65. gnoscite Siculorum. Heraclius ille, & Epicrates longè mihi obviam cum suis omnibus processerunt. venienti Syracusas egerunt gratias, flentes: Romam decedere mecum cupierunt. quòd erant mihi oppida complura etiam reliqua, quæ adire vellem, constituì cum hominibus, quo die mihi Messanæ præsto essent. Eò mihi nuntium miserunt, se à prætore retineri quibus ego testimonium denuntiavi, quorum nomina edidi Metello: cupidissimi veniendi, maximis injuriis affecti, adhuc non venerunt. Hoc jure sunt
66. socii, *ut iis ne deplorare quidem de suis incommodis liceat*. Jam Heraclii Centuripini optimi nobilissimique adolescentis, testimonium audistis; à quo HS CC millia *per calumniam*, malitiamque petita sunt. Iste pœnis compromissisque interpositis, HS CCC extorquenda, curavit: quòdque judicium secundum Heraclium de compromissis factum erat, quòd civis Centuripinus inter duos civeis judicasset, id irritum jussit esse: eumque judicem falsum judicasse judicavit: in senatu ne esset: locis, commodisque publicis uti vetuit. si quis eum pulsasset, edixit, sese *judicium injuriarum* non daturum: quidquid ab eo peteretur, judicem de sua cohorte daturum, ipsi autem nullius actionem rei sese daturum.
67. Quæ istius auctoritas tantum valuit, ut neque illum pulsaret quisquam, cum prætor in provincia sua verbo permitteret, re hortaretur: neque quisquam ab eo quidquam peteret, cùm iste *calumniæ licentiam suæ auctoritate dedisset*. ignominia autem illa gravis, tamdiu in illo homine fuit, quamdiu iste in provincia mansit. Hoc injecto metu judicibus, novo more, nullo exemplo, ecquam rem putatis esse in Sicilia, nisi *ad nutum* istius judicatam? utrùm id solum videtur esse actum, quod est tamen actum, ut Heraclio pecunia eriperetur? an etiam illud, in quo præda erat maxima, ut *nomine judiciorum*, omnium bona, atque fortunæ in istius unius essent potestate? Jam verò in rerum capitalium 68
quæstionibus quid ego unamquamque rem colligam, & causam? 6 ex multis similibus ea sumam, quæ maximè improbitate excellere videbuntur. Sopater quidam fuit Haliciensis, homo domi suæ cum primis locuples, atq; honestus. is ab *inimicis* suis apud C. Sacerdotem prætorem rei capitalis cùm accusatus esset, facilè eo judicio est liberatus. huic eidem Sopatro iidem inimici ad C. Verrem, cùm is Sacerdoti successisset, ejusdem rei nomen detulerunt. Res Sopatro facilis videbatur, & quòd erat *innocens*, & quòd Sacerdotis judicium improbare istum ausurum non arbitrabatur. Citatur reus: causa agitur Syracusis: crimina tractantur ab accusatore ea, quæ erant antea non solùm defensione, verùm etiam judicio dissoluta. Causam Sopatri defen-
69. debat Q. Minucius eques R. in primis splendidus, atq; honestus, vobisque, judices, non ignotus. Nihil erat in causa, quod metuendum, aut omnino quod dubitandum videretur. Interea istius libertus, & accensus idem Timarchides, qui est, id quod ex plurimis testibus priore actione didicistis, rerum hujusmodi omnium *transactor & administer*, ad Sopatrum venit. monet hominem, ne nimis judicio Sacerdotis, & causæ confidat: accusatores, inimicosque ejus habere in animo pecuniam prætori dare: prætorem tamen *salute malle accipere*: & simul malle, si fieri posset, rem judicatam non rescindere. Sopater, cùm hoc illi improvisum, atque inopinatum accidisset, commotus est sanè: neque in præsentia, Timarchidi 7 quid responderet, habuit nisi, se consideraturum, 8 quid sibi de ea re esset faciendum: & simul ostendit se in summa difficultate esse nummaria. Post ad amicos retulit, qui cùm ei fuissent auctores *redimendæ salutis*, ad Timarchidem venit. expositis suis difficultatibus, hominem ad HS LXXX perducit: eamq; ei pecuniam numerat. Posteaquam ad causam dicendam ventum est: rum 70
verò sine metu, sine cura omnes erant, qui Sopatrum defendebant. crimen nullum erat: res judicata: Verres nummos acceperat. Quis posset dubitare, quidnam esset futurum? Res illo die non peroratur: dimittitur judicium. iterum ad Sopatrum Timarchides venit. ait, *accusatores ejus multo majorem pecuniam prætori polliceri*, quàm quantam hic dedisset: proinde, 9 si saperet, videret, quid sibi esset faciendum. Homo quamquam erat & Siculus, & reus, hoc est, & jure iniquo, & tempore adverso: ferre tamen, atque audire diutius Timarchidem non potuit. Facite, inquit, 10 quod vobis libet, daturus non sum amplius. idemque hoc amicis ejus, & defensoribus videbatur: atq; eo etiam magis, quòd iste quoquo modo se in ea quæstione præbebat, tamen in consilio habebat homines honestos è conventu Syracusano, qui Sacerdoti quoq; in consilio fuerant tum, cùm esset idem

---

1. *Fecerat hæc egregiè &c.* Gulielmius conjiciebat *hoc*.

2. *Non restituebantur &c.*] Nostri libri nihil variant. Gulielmius etiam ex Metelli libro adfert. *Quod Heraclio restitui jusserat, non restituebatur*. pro *eductus* autem, quod comparet in scriptis nostris, exstat in editis antiquis, etiam Victorio, *ductus*.

3. *Hieronica lege dixerat.*] Edito prima, inquit Gulielmius *ediderat*. probo. nostra tamen illa anni CCCLXXXIII stat à vulgata, quam ego æstimabam omnium principem.

4. *Ut totam ejus praturam retexere.*] Pall. & edd. paulò vetustiores, *ut totam praturam suam*. Lambinus perscripserat, *ut non tam suam praturam gerere, quam istius retexere*. quod & videtur reperisse Gulielm. in Mer. nisi quod non etiam agnosceret pronomen *suam*.

5. *Letilius quidam.*] Pal. sec. *L. Astilius*, etiam infra Metell. *Letius*.

6. *Ex multis similibus.*] Hotomani liber *millibus*: Pall. aut Fabr. Metellive nihil mutant.

7. *Quid responderet habuit.*] Cælius Rhodiginus conjiciebat *respondere habuit*.

8. *Quid sibi de ea esset faciendum.*] Non erant in Metell. *de ea re*, & forsan sunt alicujus librarii.

9. *Si saperet, videret quid sibi esset faciendum.*] Metell. horum omnium loco solùm habet: *saperet; videret*.

10. *Quod vobis libet.*] Metell. non habet *vobis*; neque ita omnino requiritur.

idem hic Sopater absolutus. Hoc rationis habebant, facere eos nullo modo posse, ut *eodem crimine, iisdem testibus, Sopatrum condemnarent iidem homines, qui antea absolvissent.* Itaque
71. hac una spe ad judicium venitur, quò posteaquam ventum est, cum in consilium frequentes convenissent iidem, qui solebant, & hac una spe tota defensio Sopatri niteretur, consilii frequentia, & dignitate, & quòd erant, ut dixi, iidem, qui antea Sopatrum eodem illo crimine liberarant: cognoscite hominis apertam, ac non modò non ratione, sed ne *dissimulatione quidem* tectam improbitatem, & audaciam: M. Petilium, equitem Rom. quem habebat in consilio, jubet operam dare, quòd rei privatæ judex esset. Petilius recusabat, quòd suos amicos, quos sibi in consilio esse vellet, ipse Verres retineret. Iste homo liberalis, negat se quemquam retinere eorum, qui Petilio vellent adesse. itaq; discedunt omnes, nam ceteri quoq; impetrant, ne retineantur: qui se velle dicebant alterutri eorum, qui tum illud judicium habebant, adesse. Itaque iste solus cum sua cohor-
72. te nequissima relinquitur. Non dubitabat Minutius, qui Sopatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimississet, illo die rem illam quæsiturus non esset: cùm repente jubetur dicere. Respondet. *Ad quos?* Ad me, inquit, si tibi idoneus videor, qui de homine Siculo, ac Græculo judicem. Idoneus es, inquit; sed pervellem adessent ii, qui affuerant antea, causamque cognorant. Dic, inquit: illi adesse non possunt. *Nam hercule*, inquit Qu. Minucius, me quoque Petilius, ut sibi 1 in consilio adessem, rogavit. &
73. simul à subselliis abire cœpit. Iste iratus, hominem verbis vehementioribus prosequitur, atque ei gravius etiam minari cœpit, quòd in se tantum crimen, invidiamq; conflaret. Minucius, qui Syracusis sic negotiaretur ut sui juris, dignitatisque meminisset: & qui sciret ita se in provincia rem augere oportere, ut *nequid de libertate* deperderet: homini quæ visa sunt, & quæ tempus illud tulit, & causa, respondit: causam sese dimisso, atque ablegato consilio, defensurum negavit. itaque à subselliis discessit; idemque hoc, præter Siculos, ceteri Sopatri amici, advocatique fece-
74. runt. Iste, quamquam est incredibili importunitate & audacia, tamen subito solus destitutus perturbuit & conturbatus est. Quid ageret, quò se verteret, nesciebat. Si dimisisset eo tempore quæstionem, post illis adhibitis, quos ablegarat, absolutum iri Sopatrum videbat. sin autem hominem miserum, atque innocentem condemnasset, cùm ipse *prætor sine consilio: reus autem sine patrono*, atque advocatis fuisset, judiciumque C. Sacerdotis rescidisset: invidiam se sustinere non posse tantam arbitrabatur. Itaq; æstuabat dubitatione: versabat se in utramq; partem non solùm mente, verùm etiam corpore: ut omnes, qui aderant, intelligere possent, in animo ejus 2 *metum, cupiditatemque pugnare.* Erat hominum conventus maximus, summum silentium, summa exspectatio, quonam esset ejus cupiditas eruptura. crebrò dimittebat se accensus ad aurem Timarchides.
75. Tum iste aliquando, 3 *Age, die*, inquit. Sopatrus implorare hominum atque deûm fidem, ut cum consilio cognosceret. Tum repentè iste testeis citari jubet. dicit unus & alter breviter. nihil interrogatur. præco, DIXISSE pronuntiat. Iste quasi metueret, ne Petilius, privato illo 4 judicio transacto, aut dilato, cum ceteris in consilium reverteretur, ita properans de sella exsiluit: hominem innocentem, à C. Sacerdote absolutum, *indicta causa*, de sententia scribæ, me-
dici, harusp icisque condemnavit. Retinete, retinete homi- 76.
nem in civitate, judices: parcite, & conservate, ut sit qui nobiscum res judicet: qui in senatu *sine ulla cupiditate* de bello & pace sententiam ferat. Tametsi minus id quidem nobis, minus populo Romano laborandum est, qualis istius in senatu sententia futura sit. Quæ enim ejus auctoritas erit? quando iste sententiam dicere *audebit*, aut *poterit?* quando autem homo tanta luxuria atque desidia, nisi Februario mense, adspirabit in curiam? Verùm veniat sanè: decernat bellum Cretensibus; liberet Byzantios; regem appellet Ptolemæum; quæ vult Hortensius, omnia dicat, & sentiat. minus hæc ad nos, minus ad vitæ nostræ discrimen, minus ad fortunarum nostrarum periculum pertinent. Illud, illud est capitale, illud formidolosum, illud 77.
optimo cuique metuendum, quòd iste, ex hoc judicio si aliquavi se eripuerit, in judicibus sit necesse est: sententiam de capite civis Romani ferat: sit in ejus exercitu signifer, qui imperium judiciorum tenere vult. Hoc populus Romanus recusat, hoc ferre non potest: clamat, permittitque vobis, ut, si istis hominibus delectemini, si ex hoc genere splendorem ordini, atque ornamentum curiæ constituere velitis; habeatis sanè vobiscum istum senatorem: istum etiam de vobis judicem, si vultis, habeatis: de se homines, si qui extra istum ordinem sunt, quibus ne *rejicsendi* quidem amplius, quàm trium judicum, præclaræ leges Corneliæ faciunt potestatem, hunc hominem tam crudelem, tam sceleratum, tam nefarium, nolunt judicare. Etenim si illud est fla- 78.
gitiosum (quod mihi omnium rerum turpissimum, maximeq; nefarium videtur) *ob rem judicandam pecuniam accipere*, pretio habere addictam fidem, & religionem: quanto illud flagitiosius, improbius, indignius, eum, à quo pecuniam ob absolvendum acceperis condemnare: ut ne prædonum quidem prætor in fide retinenda consuetudinem conservaret? SCELVS est accipere ab reo: quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius *ab utroque*? Fidem cum proposuisses venalem in provincia: valuit apud te plus is, qui pecuniam majorem dedit. Concedo. forsitan aliquis aliquando ejusmodi quippiam fecerit. Cùm verò fidem, ac religionem tuam jam alteri addictam pecunia accepta habueris, post eandem adversario tradideris majore pecunia: *utrumque fallere?* & trades cui voles? & ei, quem fefelleris, ne pecuniam quidem reddes? 5 Quem mihi tu Balbum, 79.
quem Stalenum, quod umquam hujusmodi monstrum, aut prodigium audivimus, aut vidimus, qui cum *reo* transigat, post cum *accusatore* decidat? honestos homines, qui causam norint, ableget, 6 à consilioque dimittat? ipse solus reum absolutum, à quo pecuniam acceperit, condemnet, pecuniamque non reddat? Hunc hominem in judicum numero habebimus? hic alteram decuriam senatoriam judex obtinebit? hic de capite libere judicabit? huic judicialis tabella committetur? quàm iste non modò *cera*, verùm etiam *sanguine*, 7 si visum erit, notabit. Quid enim horum se negat 80.
fecisse? illud videlicet unum, quod necesse est, pecuniam accepisse. Quidni iste neget? At eques Romanus, qui Sopatrum defendit, qui omnibus ejus consiliis, rebusque interfuit, Q. Minucius juratus dicit pecuniam datam: juratus dicit Timarchidem dixisse, majorem ab accusatoribus pecuniã dari. dicent hoc Siculi omnes: dicent omnes Halicienses: dicet etiam prætextatus Sopatri filius, qui ab isto homine crudelissimo, patre innocentissimo, pecuniaq; patria privatus

1. *In consilio adessem.*] Metell. *essem.* moxque *ire*, pro *abire*, non improbem.

2. *Metum cupiditatemque pugnare.*] Nannii & Metelli codd. *cum cupiditate.*

3. *Age die, inquit. Sopatrus implorare hominum, atque Deûm fidem, ut cum consilio &c.*] Metell. & Fabr. *inquit. Reus orare atque obsecrare, ut cum consilio*, bone Deus! quanta diversitas. & tamen utrumque vix videtur hoc consistere posse.

4. *Judicio transacto aut dilato.*] Metell. liber, *judicio transacto & perlato*, quod non displicebat Gulielmio.

5. *Quem mihi tu Balbum, quem Stalenum.*] Metell. codex, *Quem mihi Tubulum &c.* quod defendit Gulielmius lib. I. verisimilium cap. 7. certè *Balbi & Stateni*, tanquam judicum nummariorum, junctim iterum meminit Cicero orat. pro Cluentio cap. 28.

6. *A consilioque dimittat.*] Ita Fabric. ita Metell. vulgatis aberat præpositio.

7. *Si visum erit.*] Liber Metell. *visum*; unde putabat Gulielmius fieri posse, *si visus erit.*

illegatus

tus est. Verùm, si de pecunia testibus planum facere non possum: illud negare posses, aut nunc negabis, te consilio tuo dimisso, viris primariis, qui in consilio C. Sacerdotis fuerant, tibique esse solebant, remotis, *de re judicata judicasse?* teque eum, quem C. Sacerdos, adhibito consilio, causa cognita, absolvisset, eundem, remoto consilio, causa incognita, condemnasse? cùm hæc confessus eris, quæ in foro palàm Syracusis, in ore, atque in oculis provinciæ gesta sunt; 1 negato sanè, si voles, pecuniam accepisse: reperies, credo, aliquem, qui, *cùm hæc, quæ palàm gesta sunt, videat, quærat, quid tu occultè egeris:* aut qui dubitet, utrum ma-
82 lit meis testibus, an tuis defensoribus credere. Dixi jam antea, judices, me non omnia istius, quæ in hoc genere essent, enumeraturum: sed electurum ea, quæ maximè excellerent. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum: & ejusmodi, ut *in uno omnia maleficia inesse* videantur. 2 attendite diligenter. invenietis enim id facinus natum à cupiditate, auctum per stu-
83 prum, crudelitate perfectum, atque conclusum. Sthenius est is, qui nobis assidet, Thermitanus, antea multis propter summam *virtutem*, summamque *nobilitatem*, nunc, 3 propter suam *calamitatem*, atque istius insignem *injuriam*, omnibus notus. Hujus hospitio Verres cùm esset usus, & cùm apud eum, non modò Thermis sæpenumerò fuisset, sed etiam habitasset, domo ejus omnia abstulit, quæ paullo magis animum cujuspiam, aut oculos possent commovere. Etenim Sthenius ab adolescentia paullo *studiosius* hæc compararat, supellectilem ex ære elegantiorem, & Deliacam, & Corinthiam: tabulas pictas: etiam argenti bene facti, prout Thermitani hominis facultates ferebant, satis. quæ, cùm esset in Asia adolescens, studiosè, ut dixi, compararat, non tàm *suæ delectationis causa*, quàm ad invitationis, adventusque nostrorum hominum, 4 amicorum suorum, atque ho-
84 spitum. Quæ posteaquàm iste omnia abstulit, alia *rogando*, alia *poscendo*, alia *sumendo*: ferebat Sthenius, ut poterat. 5 angebatur tamen animi dolore necessario, quòd domum ejus exornatam, atque instructam, fere jam iste reddiderat nudam, atque inanem. verumtamen dolorem suum nemini impertiebat. PRAETORIS INIVRIAS, TACITE: HO-
85 SPITIS, PLACIDE FERVNDAS arbitrabatur. Interea cupiditate iste illa sua nota, atque 6 apud omneis pervulgata, cùm signa quædam pulcherrima, atque antiquissima Thermis in publico posita vidisset, adamavit: à Sthenio petere cœpit, ut ad ea tollenda operam suam profiteretur, seque adjuvaret. Sthenius verò non solùm negavit, sed etiam ostendit id *fieri nullo modo posse*, ut signa antiquissima, monumenta P. Africani, ex oppido Thermitanorum, incolumi
86 illa civitate, imperioq; populi R. tollerentur. Etenim, ut simul P. Africani quoq; humanitatem, & æquitatem cognoscatis, oppidum Himeram Karthaginienses quondam ceperant: quod fuerat in primis Siciliæ clarum, & ornatum. Scipio, qui hoc dignum populo R. arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare: Siculis omnibus, Karthagine capta, quæ potuit, restituenda curavit. Himera deleta, quos civeis belli calamitas reliquos fecerat, ii sese Thermis collocarant, in ejusdem agri finibus, neque longè ab oppido antiquo. Hi se *patrum fortunam*, ac dignitatem recuperare arbitrabantur, cùm illa majorum ornamenta in eorum oppido collocabantur. erant signa ex æ
87 re complura: in his mira pulchritudine ipsa *Himera*, in muliebrem figuram, habitumq; formata, ex oppidi nomine, & fluminis. erat etiam *Stesichori* poëtæ statua senilis, incurva, cum libro, summo, ut putant, artificio facta: qui fuit Himeræ: sed & est, & fuit tota Græcia summo propter ingenium honore & nomine. hæc iste ad insaniam concupierat. Etiam, quod pæne præterii, *capella* quædam est, ea quidem mirè, ut etiam nos, qui rudes harum rerum sumus, intelligere possimus, scitè facta, & venustè. Hæc, & alia Scipio non negligenter *abjecerat*, ut homo *intelligens* Veneri auferre posset; sed Thermitanis restituerat: non quo ipse hortos, aut suburbanum, aut locum omnino, ubi ea poneret, nullum haberet; sed si domum abstulisset, *non diu Scipionis appellarentur*, sed eorum, ad quos cunq; ipsius morte venissent: nunc his locis posita sunt, ut mihi semper Scipionis fore videantur, itaque dicantur. Hæc cùm iste poscetet, et
88 ageretur que ea res in senatu: Sthenius vehementissimè restitit: multaque, ut in primis Siculorum in dicendo copiosus est, commemoravit; URBEM RELINQVERE Thermitanos esse honestius, quàm pati tolli ex urbe monumenta majorum, spolia hostium, beneficia clarissimi viri, indicia societatis populi R. atque amicitiæ. Commoti animi sunt omnium. repertus est nemo, quin *mori* diceret *satius esse*. Itaque hoc adhuc oppidum Verres invenit propè solum in orbe terrarum, unde nihil ejusmodi rerum de publico per vim, nihil occultè, nihil imperio, nihil gratia, 7 nihil pretio posset auferre. Verumtamen hasce hujus cupiditates exponam alio loco: nunc ad Sthenium revertar. Itaque iste
89 vehementer 8 Sthenio infensus, hospitium ei renuntiat, domo ejus emigrat, atque adeò exit. nam jam antè migrarat. Eum autem inimicissimi Sthenii domum suam statim invitant, ut animum ejus in Sthenium inflammarent, commentiendo aliquid, & *criminando*. Hi autem erant inimici, Agathinus, homo nobilis, & Dorotheus, qui habebat in matrimonio Callidamam, Agathini ejus filiam: de qua iste audierat. Itaque ad generum Agathini migrare maluit. Una nox interfuerat, cum iste Dorotheum sic diligebat, ut diceres *omnia inter eos esse communia*: Agathinum ira observabat, ut aliquem affinem, ac propinquum, contemnere etiam signum illud Himeræ jam videbatur, quòd eum multo magis figura, & lineamenta hospitæ delectabant. Itaque
90 hortari homines cœpit, ut aliquid Sthenio periculi crearent, criminisque confingerent. Dicebant se illi nihil habere, quod dicerent. Tum iste his apertè ostendit, & confirmavit, eos, in Sthenium 9 quidquid vellent, simulatque ad se detulissent, *probaturos*. Ita illi non procrastinant: Sthenium statim educunt; ajunt ab eo *litteras publicas esse corruptas*. Sthenius postulat, 10 ut cum secum sui cives agant de litteris publicis corruptis, ejusce rei legib. Thermitanorum actio sit: cùm senatus populusq; Rom. Thermitanis, quòd semper in amicitia, fideque mansissent, urbeis, agros, legesque suas reddidisset: Publiusque Rupilius posset leges ita Siculis ex S. C. de decem legatorum sententia dedisset, ut *cives inter se* legibus suis agerent: idemque hoc habuerit Verres ipse in edicto, ut de his omnibus causis *se ad leges re-*

jicere-

---

1. *Negato sanè si voles, &c.*] Metell. *negatorum sanè si voler.* legit Gulielmius, *negato tum sanè si voles.*

2. *Attendite diligenter. invenietis enim id &c.*] Sic Metell. & Fabr. antea editi, *attendite enim diligenter. invenietis id &c.*

3. *Propter suam calamitatem.*] Est à Pall. & Metell. & edd. vet. posteriores, *summam.*

4. *Amicorum suorum atque hospitum.*] Est à Pal. sec. nam reliqui, *suorum amicorum.* Metelli liber illud *suorum* tollebat.

5. *Angebatur tamen.*] Lambinus *tangebatur*, malè. in Metell. *angebat animi necessariò.*

6. *Apud omnes pervagata.*] Ita Metell. & Fabric. Pall. duo. at vulgati, *pervulgata.*

7. *Nihil pretio.*] Hotomanus & Lambinus affeverant exstare in suis *precariis.*

8. *Sthenio infensus.*] Sic Victorii editio. antiquiores ferè *infensus.* quod est in Metell. qui tamen longè alia exhibebat reliquis. *Iratus iste vehementer Sthenio atque infensus*, quomodo item ediderat Lambinus ex Fabriciano. & præmiseram sanè vulgato.

9. *Quidquid vellent, simulatque &c.*] Est à Fabr. item Met. antea cum verbo amplius, *vellent, dicerent, simulatque.*

10. *Ut cum secum &c. ejusce rei legibus.*] Secutus sum scriptorum libri Metellici. vulgata sine bono sensu, *ut secum &c. ejusque rei legibus.*

1. *Atque*

91 *liceret.* Iste, homo omnium æquissimus, 1 atque à cupiditate omnium remotissimus, se cognituruṁ esse confirmat: paratum ad causam dicendam 2 venire horâ nonâ jubet. non erat obscurum, quid homo improbus, ac nefarius cogitaret, neque ipse *satis occultabat:* nec mulier *tacere* poterat. Intellectum est id ipsum agere, ut, cùm Sthenium sine ullo argumento, ac sine teste damnasset, tum homo nefarius de homine nobili, atque id ætatis, suoque hospite, virgis supplicium crudelissimè sumeret. Quod cum esset periculum: de amicorum, hospitumque suorum sententia, Thermis Sthenius Romam profugit. hiemi, sese fluctibusque committere maluit, quàm non istam commu-
92 nem *Siculorum tempestatem*, calamitatem vitare. Iste homo certus & diligens, ad horam nonam prætò est. Sthenium citari jubet: quem posteaquàm videt non adesse, dolore ardere, atque iracundia furere cœpit: Venerios 3 in domum Sthenii mittere: equites circum agros ejus, villasque dimittere. itaque dum exspectat, quidnam sibi certi afferatur, ante horam tertiam noctis de foro non discessit. Postridie manè descendit: Agathinum ad sese vocat: jubet, eum de litteris publicis *in absentem* Sthenium dicere. Erat ejusmodi causa, ut ille ne sine adversario quidem apud ini-
93 micum judicem reperire posset, quid diceret. Itaque tantum verbo posuit, SACERDOTE prætore, Sthenium litteras publicas corrupisse. Vix ille hoc dixerat, cùm iste pronunciat, STHENIVM LITTERAS PVBLICAS CORRVPISSE VIDERI: & hæc prætereà addidit homo Venerius, novo modo, nullo exemplo, OB EAM REM H-S QVINGENTIES VENERI ERYCINÆ DE STHENII BONIS EXACTVRVM: bonaque ejus statim cœpit vendere: & vendidisset, si tantulum moræ fuisset, quo minus ei pecunia
94 illa numerari retur. Et posteaquàm numerata est, contentus hac iniquitate non fuit. palàm de sella ac tribunali pronuntiat, SI QVIS ABSENTEM Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese ejus nomen recepturum: & simul, ut ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum, novum affinem, atque hospitem, cœpit hortari. Tum ille clarè, omnibus audientibus, 4 sese id non esse facturum, neque se *usque eo Sthenio esse inimicum*, ut eum rei capitalis affinem esse diceret. Hic tum repentè Pacilius quidam, homo egens, & levis, accedit, ait, si liceret, nomen absentis deferre se velle. Iste verò, *& licere, & fieri solere, & se recepturum.* itaque defertur, edicit statim, ut Kalendis
95 Decembr. adsit Sthenius Syracusis. Hic, qui Romam venisset, satisque feliciter anni jam adverso tempore navigasset, omniaque habuisset æquiora, & placabiliora, quàm animum prætoris, atque hospitis, rem ad amicos suos detulit: quæ ut erant acerba, atque indigna, sic *videbantur* omnibus. Itaque in senatu continuò 5 Cn. Lentulus, & L. Gellius Coss. faciunt mentionem, placere statui, si P.C. videretur, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVM CAPITALIVM. causam Sthenii totam, & istius crudelitatem, & iniquitatem senatum docent. Aderat in senatu Verres, pater istius, & flens unumquemque senatorem rogabat, ut filio suo parceret: neque tamen multum proficiebat. erat enim summa voluntas senatus. Itaque sententiæ dicebantur, *cum Sthenius absens reus factus esset, de absente judicium nullum fieri placere: & si quod*
96 *esset factum, id ratum esse non placere.* Eo die transigi nihil potuit, quòd & id temporis erat, & ille pater istius, invenerat homines, qui dicendo tempus consumerent. Postea senex Verres defensores, atque hospiteis omneis Sthenii convenit: rogat eos, atque orat, ne oppugnent filium suum: de Sthenio ne laborent: confirmat his, curaturum se esse, nequid ei per filium suum noceretur: se homines certos ejus rei causa in Siciliam & terra, & mari missurum. & erat spatium dierum ferè triginta ante Kalendas Decembr. 6 quo die iste, ut Syracusis Sthenius adesset, edixerat. Commoventur amici Sthenii, sperant fore, ut 97
patris litteris, nuntiisque, 7 filius ab incepto furore revocetur. In senatu posteà causa non agitur. Veniunt ad istum domestici nuntii: litteras; à patre afferunt ante Kalendas Decembr. cùm isti etiam tum de Sthenio integra tota res esset: eodemque ei tempore de eadem re litteræ complureis à multis ejus amicis, ac necessariis afferuntur. Hic iste, qui *præ cupiditate*, neque officii sui, neque periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuisset umquam: neque in eo, quod monebatur, auctoritatem patris, nec in eo quod rogabatur, voluntatem anteponendam putavit libidini suæ. Manè Kalendis Decembr. ut edixerat, Sthe-98
nium citari jubet. Si abs te istam rem parens tuus alicujus amici rogatu, *benignitate*, aut *ambitione inductus* petisset: gravissima tamen apud te voluntas *patris* esse debuisset. cùm verò abs te tui capitis causa peteret, hominesq; certos domo misisset, hique eo tempore ad te venissent, cùm tibi in integro tota res esset, ne tum quidem te potuit, si non pietatis, at salutis tuæ ratio ad officium, sanitatemque reducere? Citat reum. non respondet. citat accusatorem: (7 attendite, quæso, judices: videte, quantopere istius amentiæ *fortuna ipsa adversata sit:* & simul videte, quis Sthenii causam casus adjuverit) citatus accusator, M. Pacilius, nescio quo casu non respondit: non affuit. Si præsens Sthe- 99
nius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur; tamen, *cùm accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret.* Etenim, si posset reus, absente accusatore, damnari, non ego à Vibone Veliam pervulo navigio inter fugitivorum, ac prædonum, ac tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis ob eam causam, ne tu ex reis eximerere, si ego non affuissem ad diem. Quod igitur tibi erat in tuo judicio optatissimum, me, *cùm citatus essem, non adesse:* cur Sthenio non putasti prodesse oportere, cùm ejus accusator non affuisset? Itaque fecit, ut exitus principio simillimus reperiretur. quem absentem reum fecerat, eum absente accusatore condemnat. Nuntiabatur illi primis illis temporibus id, quod pater 100
quoque ad eum pluribus verbis scripserat: agitatam rem esse in senatu: etiam in concione tribunum plebis de causa Sthenii M. Palicanum esse questum; postremò me ipsum apud collegium hoc tribunorum plebis, cùm eorum omnium edicto non liceret quemquam *Romæ esse*, qui rei capitalis condemnatus esset. egisse causam Sthenii: cum rem ita exposuissem, quemadmodum nunc apud vos, docuissemq; hanc damnationem duci non oportere: 9 tribunos plebis hoc statuisse, idq; de omnium sententia pronuntiatum esse, NON VIDERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI LICERET ROMAE ESSE. Cùm hæc ad istū 101
afferrentur, 10 timuit aliquando, & commotus est. vertit sti-

T lum

1. *Atque à cupiditate remotissimus.*] Haud aliter iterum Fabr. & Metell. vulgata, *cupid. omnium rem.* conjeceratque Nannius, *omni.* sed præstat abesse.

2. *Venire horâ nonâ jubet.*] Nostris & cusi *ostava:* quia tunc scil. homines domi concesserant ad balnea ad cenas &c. *Gulielmius.*

3. *In domum Sthenii.*] Metell. non agnoscit præpositiunculam, neque admodum requiritur, idem liber non habet *equites*, sed *equis*, quod item examinabunt Critici.

4. *Sese id non esse facturum.*] Metell. non admisit illud *sese*, neque desideraverim.

5. *Cn. Lentulus & L. Gellius.*] Sic Fabric. & Metell. malè prius impressi, *& Lucullus.*

6. *Qui die iste.*] Verbum *die* inventum à Gulielmio in Metelli libro.

7. *Filius ab inceptо furore revocetur.*] Codex Metelli, *fidelius ab illo furore revocetur.* neque omnino displicet, certè illud *illo*, quod & fuerat in Fabriciano.

8. *Accusator quæso judices? videte, quantopere.*] Haud conspicitur *videte* in Metell. qui idem habet *quantus opere*, utrumque rectè. Pall. & olim cusi omiserunt *judices*, exque eo natum illud *videte.*

9. *Tribunos plеb. hoc statuisse.*] Membranæ Metell. X. TR. PL. neque aliter Fabricianæ.

10. *Timuit aliquando.*] Fabr. & Metell. *pertimuit.* quod Lambino placuit. non male.

I Hæc

lum in tabulis suis: quo facto causam omnem evertit suam. nihil enim sibi reliqui fecit, quod defendi aliqua ratione posset. Nam si ita defenderet: recipi nomen absentis licet: hoc fieri in provincia nulla lex vetat: mala, & improba defensione, verùm aliqua tamen uti videretur. Postremò illo desperatissimo perfugio uti posset, *se imprudentem feciſſe*: existimasse id licere: quamquam perditissima defensio est: tamen aliquid dici videretur. Tollit ex tabulis id, quod erat, & facit, coràm delatum esse. Hic videte, in quot se laqueos induerit, quorum ex nullo se umquam expediret.

101 Primùm ipse in Sicilia sæpe, & palàm de loco superiore dixerat, & in sermone multis demonstrarat, licere nomen recipere absentis: se *exemplo feciſſe* id, quod fecisset. 1 Hæc eum dictitasse priore actione & Sex. Pompejus Chlorus dixit, de cujus virtute antea commemoravi, & Cn. Pompejus Theodorus, homo & Cn. Pompeji, clarissimi viri, judicio, plurimis, maximisque in rebus probatissimus, & omnium existimatione ornatissimus, & Posides Matro Solentinus, homo summa nobilitate, existimatione, virtute: & hac actione quàm voletis multi dicent, & qui ex isto ipso audierint, viri primarii nostri ordinis: & alii, qui interfuerint, cùm absentis nomen reciperetur. deinde Romæ, cum res esset acta in senatu, omneis istius amici, in his etiam pater ejus hoc defendebat *licere fieri: sæpe esse factum*: istum,

103 quod feciſſet, aliorum exemplo, institutoque feciſſe. dicit præterea testimonium tota Sicilia: quæ in communibus postulatis civitatum omnium, consulib. edidit, ROGARE, ATQVE ORARE PATRES CONSCRIPTOS, ut statuerent, ne absentium nomina reciperentur. Qua de re Cn. Lentulum, patronum Siciliæ, clarissimum adolescentem, dicere audistis: Siculos, cùm se causam quæ pro his sibi in senatu agenda esset, docerent, de Sthenii calamitate questos esse: propterque hanc injuriam quæ Sthenio facta esset, eos sta-

104 tuisse, ut, quod dico, postularetur. Quæ cùm ita essent, 2 tantane amentia præditus, atque audacia fuisti, ut in re tam clara, tam testata, tam absque te ipso pervulgata, *tabulas publicas corrumpere* auderes? At quemadmodum corrupisti? nonne ita, ut, omnibus nobis tacentibus, ipsæ te tuæ tabulæ condemnare possent? 3 Quæso, codicem circumfer: ostende. videtisne totum hoc nomen, coràm ubi facit delatum, esse in litura? Quid fuit istic antea scriptum? quod mendi ista litura correxit? quid à nobis, judices, exspectatis argumenta hujus criminis? nihil dicimus: tabulæ sunt in me-

105 dio, quæ se corruptas atque interlitas esse *clamant*. Ex istis etiam tu rebus effugere te posse confidis, cùm te nos non opinione dubia, sed tuis vestigiis persequamur, quæ tu in tabulis publicis expressa, ac recentia reliquisti? Is mihi etiam Sthenium litteras publicas corrupisse, causa incognita, judicavit, qui defendere non potuit, se non 4 ex ipsius Sthenii nomine litteras publicas corrupisse? Videte porrò aliam dementiam: videte, ut, dum expedire sese vult, induat

106 Cognitorem adscribit Sthenio. Quem? cognatum aliquem, aut propinquum? non. Thermitanum aliquem, honestum hominem, ac nobilem? ne id quidem. At Siculum, in quo aliquis splendor, dignitasque esset? 5 minime. Quem igitur? civem Romanum. Cui hoc probari potest? Cum esset Sthenius civitatis suæ nobilissimus, amplissima cognitione, plurimis amicitiis: cùm præterea tota Sicilia multum auctoritate, & gratia posset, invenire neminem Siculum potuit, qui pro se cognitor fieret? 6 Hoc probabis? an ipsi civem Romanum maluit? cedò, cui Siculo, cùm is reus fieret, civis Romanus cognitor factus umquam sit. Omnium prætorum litteras, qui antè fuerunt, proferam. si unum inveneris: ego hoc tibi, quemadmodum in tabulis scriptum habes, ita gestum esse concedam. At, credo, Sthenius hoc ve-

sibi amplum esse putavit, eligere è civium R. numero, ex amicorum, atque hospitum suorum copia, quem cognitorem daret. quem delegit? quis in tabulis scriptus est? C. Claudius, C. filius, Palatina. Non quæro, quis hic sit Claudius, quàm splendidus, quàm honestus, quàm idoneus, propter cujus auctoritatem, & dignitatem Sthenius ab omnium Siculorum *consuetudine* discederet, & civem Romanum cognitorem daret. nihil horum quæro. fortasse enim Sthenius non splendorem hominis, sed *familiaritatem* secutus est. Quid si omnium mortalium Sthenio 7 nemo inimicior, quam hic C. Claudius, tum semper, tum in his ipsis rebus, & temporibus fuit? si de litteris corruptis contrà venit? si contra omni ratione pugnavit? utrùm potius pro Sthenio inimicum cognitorem esse factum, an te in Sthenii periculo inimici ejus nomine abusum esse credemus? Ac, ne quis fortè dubitet, cujusmodi totum sit negotium: tametsi jamdudum omnibus istius improbitatem perspicuam esse confido, tamen paullulum etiam attendite: Videtis illum subcrispo capillo, nigrum, qui eo vultu nos intuetur, ut sibi ipse peracutus esse videatur? qui tabulas tenet? qui scribit? qui monet? qui proximus est? is est C. Claudius, qui in Sicilia sequester istius interpres, confector negotiorum, *propè collega* Timarchidi numerabatur: nunc obtinet eum locum, ut vix Apronio illi de familiaritate concedere videatur, & qui se non Timarchidis, sed ipsius Verris collegam. & socium esse dicebat. 8 Dubitatè etiam, si potestis, quin eum iste potissimùm ex omni numero delegerit, qui improbam *falsi cognitoris personam imponeret*, quem & huic inimicissimum, 10 & sibi amicum esse arbitraretur? Hic vos dubitatis, judices, tantam istius audaciam, tantam crudelitatem, tantam injuriam vindicare? dubitatis exemplis judicum illorum sequi, qui damnato Cn. Dolabella, damnationem Philodami Opuntii rescinderunt, quod is *non absens reus* factus esset: quæ res iniquissima, & acerbissima est: sed cum ei legatio Romam à suis civibus esset data? Quod illi judices multo in *leviore* causa statuerunt, æquitatem secuti: vos id statuere in *gravissima* causa, præsertim aliorum auctoritate jam confirmatum, dubitabitis? At quem hominem, C. Verres, tanta, tam insigni injuria affecisti? cujus absentis nomen recepisti? quem absentem non modò sine crimine, & sine teste, verum etiam *sine accusatore damnasti*? Quem hominem? dii immortales! non dicam *amicum* tuum: quod apud homines carissimum est: non *hospitem*, quod sanctissimum est: nihil enim minus libenter de Sthenio commemoro: nihil aliud in eo, quod reprehendi possit, invenio, nihi quòd homo frugalissimus, atque integerrimus, te, hominem plenum stupri, flagitii, sceleris, domum suam invitavit: nisi quòd, qui C. Marii, Cn. Pompeji, C. Marcelli, L. Sisennæ, tui defensoris, ceterorumque virorum fortissimorum hospes fuisset, atque esset; ad eum numerum clarissimorum hominum tuum quoque nomen adscripsit. Quare de hospitio violato, & de isto tuo refutato scelere nihil queror: hoc dico, non iis, qui Sthenium norunt,

---

1. *Hæc eum dictitasse.*] Est ab eisdem & Pall. vulgata enim *dictasse*.

2. *Tantane amentia præditus.*] Suspectam habet vocem *præditus*, tanquam à tertia manu, Gulielmius.

3. *Quæso codicem circumfer.*] Placet quod erat in Metell. *Credo, quæso, sodietur, circumfert.*

4. *Ex ipsius Sthenii nomine.*] Lambini editio, *ex ipsius*. Metell. præpositionem nullam agnoscit.

5. *Minime. Quem igitur?* Idem scriptus, *neminem. Quid igitur?* quomodo item fert in Fabr. neque improbem.

6. *Hoc probabis?* Sic edidit P. Manutius, restabatque in Metel. vulgata *probabitis*: quod forte natum ex *Hoc probabilis?* quod passim in membranis scriptum pro *probabile est*.

7. *Nemo inimicior.*] Codex idem *inimicitior*. signum examine.

8. *Dubitate etiam, si potestis.*] Haud aliter Pall. Metell. & vetus editio. recentiores, *Dubitare etiamnum*.

9. *Cui improbam falsi cognitoris personam imponeret.*] Adblanditur planè scriptura Metell. *eui hanc cognitoris falsi improbam personam imponeret*.

10. *Et sibi amicum.*] Idem *amicissimum*, mox que *multo leviore causa*, sine vocula *in*; item *dubitatis*, pro *dubitabitis*: si non meliora vulgatis, at nihilo tamen deteriora.

runt, hoc est, nemini eorum, qui in Sicilia fuerunt: nemo enim ignorat, quo hic in civitate sua *splendore*, qua apud omneis Siculos *dignitate*, atque existimatione sit: sed, ut illi quoque, qui in ea provincia non fuerunt, intelligere possint, in quo homine tu statueris exemplum ejusmodi, quod tum propter *iniquitatem rei*, tum etiam propter *hominis dignitatem*, acerbum omnibus, atque intolerandum videretur.

111 Estne Sthenius is, qui omneis honores domi suæ facillimè cum adeptus esset, amplissimè, ac magnificentissimè gessit? qui oppidum non maximum, maximis ex pecunia sua locis communibus monumentisq; decoravit? cujus de meritis in remp. Thermitanorum, Siculosq; universos, fuit *ænea tabula* fixa Thermis in curia? in qua publicè erat de hujus beneficiis scriptum, & incisum? quæ tabula tum imperio tuo revulsa, nuncà me tamen reportata est: ut omnes hujus honores inter suos, & amplitudinem possent cognoscere.

113 Est ne hic, qui apud Cn. Pompejum, clarissimum virum, cùm accusatus esset, quòd propter C. Marii familiaritatem, & hospitium, *contra remp. sensisse* eum inimici, & accusatores ejus dicerent, 1 cùm magis invidioso crimine, quàm vero arcesseretur: ita à Cn. Pompejo absolutus est: ut in eo ipso judicio Pompejus hunc hospitio suo dignissimum statuerit? ita porrò laudatus, defensusq; ab omnibus Siculis, ut idem Pompejus non ab homine solùm, sed etiam *à provincia* tota se hujus absolutione inire gratiam arbitraretur? postremò estne hic, qui & animum in remp. habuit ejusmodi, & tantum *auctoritatem apud suos* civeis potuit, ut perficeret in Sicilia solus, te prætore, quod non modò Siculus nemo, sed ne Sicilia quidem tota potuisset: ut ex oppido Thermis nullum signum, nullum ornamentum, nihil ex sacro, nihil de publico attingeres, cùm præsertim essent

114 multa præclara, & tu omnia concupisses? Denique nunc vide, quid inter te, cujus nomine apud Siculos dies festi agitantur, & præclara illa *Verrea* celebrantur, cui statuæ Romæ stant inauratæ, à communi Siciliæ quemadmodum inscriptum videmus, datæ: vide, inquam, quid inter, & hunc Siculum, qui abs te est, patrono Siciliæ, condemnatus, interfuit. Hunc civitates ex Sicilia permultæ, testimonio suo, legationibusque ob eam rem missis *publicè laudant*: te omnium Siculorum patronum, una Mamertina civitas, *socia furtorum*, ac flagitiorum tuorum, publicè laudat: ita tamen, novo more ut legati lædant: legatio laudet; ceteræ quidem civitates publicè litteris, legationibus, testimoniis accusant, queruntur, arguunt: *si tu absolutus sis, funditus everses se*

115 *esse arbitrantur*. Hoc de homine, ac de hujus bonis etiam in Eryco monte monumentum tuorum flagitiorum, crudelitatisque posuisti: in quo Sthenii Thermitani nomen adscriptum est. Vidi *argenteum Cupidinem* cum lampade. Quid tandem habuit argumenti, aut rationis res, quamobrem in eo potissimum Sthenianum præmium poneretur? utrùm hoc signum cupiditatis tuæ, an tropæum necessitudinis, atque hospitii, an amoris indicium esse voluisti? Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solùm libido & voluptas, verùm etiam ipsius *nequitiæ fama delectat*, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relin-

116 quì velint. Ardebat amore illius hospitæ, propter quam hospitii jura violarat. Hoc non solum sciri tum, verùm etiam commemorari semper volebat. itaque ex illa ipsa re, quam, accusante Agathino, gesserat, Veneri potissimum deberi præmium statuit, quæ illam totam accusationem, judiciumque conflarat. Putarem te gratum in deos, si hoc donum Veneri non de *Sthenii bonis dedisses*, *sed de tuis*: quod facere debuisti, præsertim cùm tibi illo ipso anno à Chelidone venisset hereditas. Hic ego, si hanc causam non omnium 117 Siculorum togatu recepissem: si hoc à me muneris non universa provincia popposcisset: si me animus, atq; amor in remp. existimatioque offensa nostri ordinis, ac judiciorum non hoc facere coegisset: atque hæc una causa fuisset, quòd amicum, atque hospitem meum Sthenium, quem in quæstura mea 2 singulariter dilexissem, de quo optimè existimassem, quem in provincia existimationis meæ studiosissimum, cupidissimumque cognossem, tam crudeliter, scelerate, nefarieque tractasses: 3 tamen digna causa cur *inimicitias hominis improbissimi susciperem*, ut hospitis salutem, fortunasque defenderem. fecerunt hoc multi apud majores 118 nostros: fecit etiam nuper homo clarissimus, Cn. Domitius, qui M. Silanum consularem virum, *accusavit* propter Egritomari transalpini hospitis injurias. putarem me idoneum, qui exemplum sequerer humanitatis, atque officii, proponeremque spem meis hospitibus ac necessariis, quo *tutiorem vitam* sese meo præsidio victuros esse arbitrarentur. Cùm vero in communibus injuriis totius provinciæ, Sthenii quoque causa contineatur, multique uno tempore à me hospites, atque amici publicè, privatimque defendantur: profectò vereri non debeo, ne quis hoc, quod facio, non existimet me summi officii ratione impulsum, coactumque suscepisse. Atque, ut aliquando de rebus ab isto cognitis, judicatisque, & de judiciis datis desistamus: & quoniam facta istius in his generibus infinita sunt, nos modum aliquem, & finem orationi nostræ, criminibusque faciamus pauca ex aliis generibus sumemus. Au- 119 distis ob jus dicundum 4 Q. Varium dicere, procuratores suos isti centum & triginta millia nummûm dedisse: memini stis Q. Varii testimonium, remque hanc totam C. Sacerdotis, hominis ornatissimi, testimonio comprobari: scitis, Cn. Sertium, M. Modium, equites Roman. sexcentos præterea civeis Roman. multosque Siculos, dixisse, se isti *pecuniam ob jus dicundum dedisse*, de quo crimine quid ego disputem cum id totum positum sit in testibus? quid porrò argumenter, qua de re dubitare nemo possit? An hoc dubitabit quisquam omnium, quin is venalem in *Sicilia* jurisdictionem habuerit, qui *Roma* totum edictum, atque omnia decreta vendiderit? quin is ab Siculis ob decreta interponenda pecuniam acceperit, qui M. Octavium Ligurem ob jus dicundum popposcerit? 5 Quod enim præterea genus 120 pecuniæ cogendæ præteriit? quod non ab omnibus aliis præteritum, excogitavit? ecqua res apud civitates Siculas expetitur, in qua aut *honos* aliquis sit, aut *potestas*, aut *procuratio*, quin eam rem tu ad tuum quæstum, nundinationemq; hominum traduxeris? Dicta sunt priore actione & privatim, & publicè testimonia: legati Centuripini, Halesini, Catinenses, Panormitanique dixerunt, multarum præterea civitatum: jam verò privatim plurimi: quorum ex testimoniis cognoscere potuistis, tota Sicilia per triennium neminem ulla in civitate senatorem factum esse *gratis*: neminem, ut leges eorum sunt, suffragiis: neminem, nisi istius imperio, aut litteris: atq; his omnibus senatorib. cooptandis, non modò suffragia nulla fuisse, sed ne genera quidem

1. *Cùm magis invidioso, &c.*) Est à mss. Hotomani. nam Pall. adhærent vulgatæ, *quod tum magis invidioso*. prima editio, *quod cum magis*. Metelli liber, *cùm quo magis*. poterat adhuc abesse illud *cum*

2. *Singulariter dilexissem.*) Cod. Metell. *singularè*. fortassis *singulariè*, inquit Gulielmius.

3. *Tamen digna causa, cur inimicitias.*) Omnino ita Pall. & editio vetus. sequentes, *causa esset, cur*. Fabr. & Metell. *causa videretur, cur*. quod ab interpretum ingenio profectum videri queat.

4. *Qu. Varium dicere.*) Ita edd. omnes, præter Lambinianam, in qua *Marium*, contra omnes mss. qui accedunt vulgatæ, nisi quod Fabr. & heic, & mox infra, *Valerium* præferat. at Metelli liber, *Quarium* habet. quod natum ex *Qu. Varii* quilibet sentit.

5. *Quod enim præterea genus pecuniæ.*) Est à scriptis Hotomani; neque abeunt Pall. nisi quod it, *Quid enim est præterea*. Metell. & Fabric. *Quid enim iste præterea*. Gulielmius putabat illud *præterea* mutari posse in *præter*. prius cusi: *Quid enim est præterea genus pecuniæ cog, quod præteriit?*

spectata esse, ex quibus in eum ordinem cooptari liceret: neque census, neque ætatis, neque cetera Siculorum jura
121 valuisse. quicumque senator voluerit fieri, quamvis puer, quamvis indignus, quamvis ex eo loco, ex quo non liceret; 1 si is *pretio* apud istum *fieret idoneus* ut vinceret, factum esse semper: non modò Siculorum nihil in hac re valuisse leges, sed neab senatu quidem, populoque Roman. datas. Quas enim leges socils, amicisque dat is, qui habet imperium à populo Roman. auctoritatem legum dandarum à
122 senatu: hæ debent & populi Romani & senatus existimari. Halesini pro multis & magnis suis, majorumque suorum in remp. nostram meritis, atque beneficiis, suo jure nuper, L. Licinio, Q. Mutio Coss. cùm haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt. Decrevit senatus honorifico S. C. ut his C. Claudius, Appii filius, Pulcher, prætor, de senatu cooptando leges conscriberet. C. Claudius, adhibitis omnibus Marcellis, qui tum erant, de eorum *sententia* leges Halesinis dedit: in quibus multa sanxit de *ætate* hominum, ne quis minor triginta annis natu: de *quæstu*, quem qui fecisset, ne legeretur: de *censu*, de ceteris rebus, quæ omnia ante istum prætorem, & nostrorum magistratuum auctoritate, & Halesinorum summa voluntate valuerunt, ab isto & præco, qui
123 voluit, istum ordinem pretio mercatus est: & pueri annorum senum septenumque denûm, *senatorium nomen nundinati sunt*: &, quod Halesini, antiquissimi & fidelissimi socii, atq; amici, Romæ impetrarant, ut apud se ne suffragiis quidem fieri liceret, id pretio, ut fieri posset, effecit. Agrigentini de senatu cooptando Scipionis leges antiquas habent. in quibus & eadem illa sancta sunt, & hoc amplius: cùm Agrigentinorum duo genera sint, unum veterum, alterum colonorum, 2 quos T. Manlius prætor ex S. C. de oppidis Siculorum deduxit Agrigentum; cautum est in Scipionis legibus, ne plures essent in senatu ex colonorum numero, quàm 3 ex vetere Agrigentinorum. Iste, qui omnia jura pretio exæquasset, omniumq; rerum delectum, atq; discrimen *pecuniæ sustulisset*: non modò illa, quæ erant ætatis, ordinis, quæstusq; permiscuit: sed etiam in his duobus generibus, civium novorum veterumque, delectum, ordinem-
124 que turbavit. Nam, cùm esset ex veterum numero quidam senator demortuus, & cùm ex utroque genere par numerus reliquus esset; veterem cooptari necesse erat legibus, 4 ut is amplior numerus esset, quæ cùm ita se res haberet: tamen ad istum venerunt emtum locum illum senatorium non solùm veteres sed etiam novi fit ut *pretio* novus vincat, litteraque à prætore auferat. Agrigentini ad istum legatos mittunt, qui eum leges doceant, consuetudinemque omnium annorum demonstrent: ut iste intelligeret, ei se illum locum vendidisse, cui ne commercium quidem esse oporteret. quorum oratione iste, cùm pretium jam accepis-
125 set, ne tantulum quidem commotus est. Idem fecit Heracleæ. nam eò quoque colonos P. Rupilius deduxit: legesque similes de cooptando senatu, ac de numero veterum, ac novorum dedit. Ibi non solum iste, ut apud ceteros, *pecuniam accepit*: sed etiam genera veterum, ac novorum, numerumque permiscuit. Nolite exspectare, dum omneis obeam oratione mea civitates. 5 hoc uno complector crimine omnia: *neminem isto prætore senatorem fieri potuisse, nisi qui isti pecuniam dedisset*. Hoc idem transfero in magi-
126 stratus curationes, sacerdotia: quibus in rebus non solum hominum jura, sed etiam deorum religiones immortalium omneis repudiavit. Syracusis 6 lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis sacerdotem sortitò capi jubebat, quod apud illos amplissimum sacerdotium putatur. Cùm suffra-
127 giis tres ex tribus generib. creati sunt, res revocatur ad sortem. Perfecerat iste *imperio*, ut pro suffragio Theomnastus familiaris suus in tribus illis renunciaretur. in sorte, cui *reperare* non poterat, exspectabant homines, quidnam actu-
rus esset. homo, id quod erat facillimum, primò vetat sortiri; jubet *extra sortem* Theomnastum renuntiari. negant id Syracusani per religiones sacrorum ullo modo fieri posse: tas denique negant esse, jubet ille sibi legem recitari, recitatur: in qua scriptum erat, UT, QVOT ESSENT RENVNTIATI, TOT IN HYDRIAM SORTES CONIICERENTVR: CVIVS NOMEN EXISSET, VT IS HABERET ID SACERDOTIVM. Iste, homo negotiosus, & peracutus, Optime, inquit, nempe scriptum ita est, quot renuntiati erunt, quot ergo (inquit) sunt renuntiati? respondetur, tres. Numquid igitur oportet, nisi treis sorteis conjici: unam educi? nihil. Conjici jubet treis, in quibus omnibus scriptum esset *nomen Theomnasti*. Fit clamor maximus, cùm id universis indignum, atque nefarium videretur. Ita Jovis illud sacerdotium amplissimum per hanc rationem Theomnasto datur.
128 Cephalœdi mensis est certus, quo mense sacerdotem maximum creari oporteat. Erat ejus honoris cupidus 7 Artemo quidam, Climachias cognomine, homo sanè locuples, & domi nobilis: sed is fieri nullo modo poterat, si Herodotus quidam adesset. ei locus ille, atque honos in illum annum ita *deberi putabatur*, ut ne Climachias quidem contrà diceret. res ad istum defertur, & istius more decidit. to-reumata sanè nota, ac pretiosa auferuntur. Herodotus Romæ erat: satis putabat se ad comitia tempore venturum, si pridie venisset. Iste, ne aut *alio mense, ac fas erat*, comitia haberentur, aut Herodoto *præsenti bonos adsmeretur* (id quod iste non laborabat, Climachias minimè volebat) excogitat (dixi jamdudũ; non est homo acutior quisquam, nec fuit) excogitat, inquam, quemadmodum mense illo legitimo comitia haberentur, nec tamen Herodotus adesse posset. Est
129 consuetudo Siculorum, ceterorumque Græcorum, quòd suos *dies*, *menseſque congruere volunt cum solis*, *lunæque ratione*: ut nonnumquam, si quid discrepet, eximant unum aliquem diem, aut summùm, biduum ex mense: quos illi ἐξαιρεσίμους dies nominant: item nonnumquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo. Quæ iste cùm cognovisset, novus astrologus, qui non tam cæli rationem, quàm *calati argenti* duceret, eximi jubet non diem ex mense, sed ex anno unum, dimidiarumque mensem; hoc modo, ut, quo die (verbi causa) esse oporteret idus Januarias, eo die Kalendas Martias proscriberet. itaque fit, omnibus recusantibus, & plorantibus, dies is erat legitimus comitiis habendis. eo modo sacerdos Climachias renũtiatus est,
130 Herodotus cùm Roma revertitur, diebus, ut ipse putabat, quindecim ante comitia, 9 offendit eum mensem, qui consequitur mensem comitialem, comitiis jam abhinc triginta diebus habitis. Tunc Cephalediani decreverunt *intercalarium* XLV *dies longum*, ut reliqui menses in suam rationem

rever-

---

1. *Si is pretio apud istum fieret idoneus ut vinceret.*) Sic Pall. & edd. omnes. at enim Metelli liber, *si is pretio apud istum idoneus vinceret*, omissis intermediis, quod dudum probavit Gulielmius lib. 1. Verisimilium cap. 7. ἀφελκυστικῶς, ut *idoneus* notet *idoneus*. Mercerus, sed capit *idoneus* casu singulari.

2. *Quos T. Manlius prætor.*) Examinabunt fastis addicti scripturam Fabr. & Metell. in quibus *L. Manlius*.

3. *Ex veterum Agrigentinorum.*) Sic nunc passim editi: sed non à libris, verum à conjectura Hotomani. scripti enim nostri editique *ex veteri Agrigentinorum*.

4. *Ut amplior numerus.*) ita Pal. sec. Fabr. Metell. nam vulgata, *ut his amplius numerus*. Palat. prim. non agnoscit *ut his*, aut aliud ejus loco.

5. *Hoc uno complector crimine omnia.*) Vox *crimine* non est in Metelli membranis; & rectè. nam *hoc*, respicit ad enunciationem sequentem, *Neminem isto &c.*

6. *Lex ist de religione qua.*) Illud *de religione*, videri quibus e marginali nota pervenisse in contextum.

7. *Artemo quidam.* Secutus sum Pall. Fabric. Metell. vulgata enim, *Artheniæ*. nam P. Manut. *Athenio*.

8. *Et plerantibus.*) Recepi quod erat in Fabric. & Metellano. antea cusi, *& implora rabant*.

10. *Offendit eum mensem comitialem.*) Lambinus interjecit de suo, *mensem, qui consequitur mensem comitialem*. sic sanè nullus editus, nullus mss. nostrorum.

1. Ut

reverterentur. Hoc si Romæ fieri posset, certè aliqua ratione expugnasset iste, 1 ut dies XLV. inter binos ludos tollerentur, per quos solos judicium fieri posset. Jam verò censores quemadmodum in Sicilia isto prætore creti sunt, operæ pretium est cognoscere. Ille enim est magistratus apud Siculos, qui diligentissimè mandatur à populo, propter hanc causam, quòd omnes Siculi *ex censu quotannis tributa conferunt*: in censu habendo potestas omnis æstimationis habendæ, summæque faciundæ censori permittitur. Itaque eum populus, qui maximam *fidem* suarum rerum habebat, maxima cura deligit: & propter magnitudinem potestatis hic magistratus à populo summa ambitione contenditur.

132 in ea reiste 2 nihil sanè vafrè facere voluit, non in sortitione fallere, neque dies de fastis eximere. nihil sanè vafrè, nec malitiosè facere conatus est: sed, ut studia, cupiditatesque honorum, atque *ambitiones* 3 *ex omnibus civitatibus tolleret*, quæ res 4 evertendæ reip solent esse, ostendit, sese in

133 omnibus civitatibus censores esse factum. Tanto mercatu prætoris indicto, concurritur undique ad istum Syracusas. flagrabat domus tota prætoria studio hominum, & cupiditate: nec mirum, omnib. comitiis tot civitatum unam in domum revocatis, tantaque ambitione provinciæ totius *in uno cubiculo* inclusa. Exquisitis palam pretiis, & licitationibus factis describebat censores binos in singulas civitates Timarchides. Is suo labore, suisque accessionibus, hujus negotii atq; 5 operis molestia consequebatur, ut ad istum sine ulla sollicitudine, *summa pecunia* referretur. Jam hic Timarchides quantam pecuniam fecerit, planè adhuc cognoscere non potuistis: verumtamen priore actione, quàm variè, quàm improbè prædatus esset, multorum ex te-

134 stimoniis cognovistis. Sed, ne miremini, qua ratione hic tantum apud istum *libertus* potuerit; exponam vobis breviter, quid hominis sit; ut & istius nequitiam, qui illum secum habuerit, eo præsertim numero, ac loco; & calamitatem provinciæ cognoscatis. In mulierum corruptelis, & in omni ejusmodi luxuria, atque nequitia mirandum in modum reperiebam hunc Timarchidem ad istius flagitiosas libidines, singularemque nequitiam natum, atque aptum fuisse: *investigare, adire, appellare, corrumpere*, quidvis facere in ejusmodi rebus, quamvis callidè, quàm

vis audacter, quamvis impudenter: eundem mira quædam excogitare genera furandi. nam ipsum Verrem, tantum avaritia semper hiante, atque imminenti fuisse; ingenio & cogitatione nulla: ut, quidquid sua sponte faciebat, item

135 ut vos Romæ cognovistis, *eripere* potius, quam *fallere* videretur. Hæc verò hujus erat ars, & malitia miranda, quòd acutissimè tota provincia, 6 quid cuique accidisset, quid cuique esse necesse, indagare & odorari solebat: 7 *omnium adversarios, omnium inimicos* diligenter cognoscere, colloqui, attentare: ex utraque parte causas, voluntates perspicere, facultates & copias: quibus opus esset, *metum* afferre: quibus expediret, *spem* ostendere: accusatorum, & quadruplatorum quidquid erat, habebat in potestate: quod cuique negotii conflare volebat, nullo labore faciebat: istius omnia decreta, imperia, litteras peritissimè, & callidissimè

136 *venditabat*. Ac non solùm erat administer istius cupiditatum: verùm *etiam ipse sui memorat aque*. non solùm nummos, siqui isti exciderant, tollere solebat, ex quibus pecuniam maximam fecit: sed etiam voluptatum, flagitiorumque istius ipse reliquias colligebat. Itaq; in Sicilia non Athenionem, qui nullum oppidum cepit: sed Timarchidem fugitivum omnibus oppidis per triennium scitote regnasse. in Timarchidis potestate sociorum populi R. antiquissimorum, atque amicissimorum liberos, matres familias, bona, fortunasque omneis fuisse. Is igitur, ut dico, Timarchides in omneis civitates, accepto pretio, censores dimisit. comitia, isto prætore, censorum, *ne simulandi quidem causa* fuerunt. Jàm hoc impudentissimè: palàm (licebat enim vi- 137.
delicet legibus) singulis censoribus denarii trecenti ad statuam prætoris imperati sunt. Censores CXXX facti sunt. pecuniam illam ob censuram contra leges clàm dederunt; hæc denariùm XXXIX millia *palàm salvis legibus contulerunt* in statuam. Primùm quo tantam pecuniam? deinde quamobrem censores ad statuam tibi conferebant? ordo aliquis, censorum est collegium? genus aliquod hominum? nam aut publicè civitates istos honores habent: aut generatim homines, ut aratores, ut mercatores, ut navicularii. Censores quidem qui magis, quàm Ædiles? *ob beneficium?* Ergo hoc fatebere, abs te hæc petita esse: 8 nam erepta non audebis dicere: te nos magistratus hominibus, beneficii, *non reip. causa*, permisisse? Hoc autem cùm tute fatebere, quisquam dubitabit, quin tu istam apud populos provinciæ istius invidiam, atque offensionem, non ambitionis, neque beneficiorum collocandorum, sed *pecuniæ conciliandæ causa* susceperis? Itaque illi censores fecerunt idem, quod in nó- 138.
stra republica solent ii, qui per largitionem magistratus adepti sunt: dederunt operam, ut ita potestatem gererent, ut illam lacunam rei familiaris *explerent*. Sic census habitus est, te prætore, ut eo censu nullius civitatis respublica posset administrari. nam locupletissimi cujusque census extenuerant, 9 tenuissimi auxerant. Itaq; in tributis imperandis tantum oneris plebi imponebatur, ut etiam si homines tacerent, *res ipsa* illum censum repudiaret: id quod intelligi facillimè re ipsa potest. Nam L. Metellus, qui, postea- quàm ego inquirendi causa in Siciliam veni, repente Letilii adventu, istius non modò amicus, verùm etiam cognatus factus est: is, quòd videbat 10 istius censum stare nullo modo posse, eum censum observari jussit, qui viro fortissimo, atque innocentissimo Sex. Peducæo prætore habitus esset. erant enim tum censores legibus facti, delecti à suis civitatibus: quibus, si quid *commisissent*, pœnæ legibus erant constitutæ. Te autem prætore, qui censor aut legem me- 139.
tueret, qua non tenebatur, quoniam creatus lege non erat: aut animadversionem tuam, cùm id, quod abs te emerat, vendidisset? Teneat jam sanè meos testeis Metellus: cogat alios laudare, sicut in multis conatus est: 11 modò hæc faciat, quæ facit. Quis enim umquam tanta à quoquam *contumelia*, quis tanta *ignominia* affectus est? Quinto quoque anno Sicilia tota censetur. erat censa prætore Peducæo. quintus annus cùm te prætore incidisset, censa denuo est. postero anno L. Metellus mentionem tui census fieri vetat: censores dicit de integro sibi creari placere: interea *Peducæanum censum observari jubet*. Hoc si tuus inimicus tibi fecisset, 12 tamen etsi animo æquo provincia tulisset, inimici

1. *Ut dies* XLV. *inter binos ludos*.] Excutit hunc locum Horomanus lib. 1 observat. cap. 16.

2. *Nihil obscure facere voluit*.] Non exstat illud *facere* in Metell. & præstaret profectò abesse.

3. *Ex omnibus civitatibus tolleret*.] Idem scriptus *ex hominibus civitatibusque* ubi. non ita absurdè.

4. *Evertendæ reipubl. solent esse*.] Vulgata amplius, *causa solent esse*. sed vocula ea non erat in Palat. in Fabric. in Metell. itaque sustuli.

5. *Operis molestia*.] Sic Fabr. & Metell. secutique sunt Lambin. & Manutii filius & Nepos prius cusi, *operis molestiam*.

6. *Quid cui ut accidisset*.] Triga horum verborum primum accedit Ciceroni è Fabr. & Metellano.

7. *Omnium adversarios*.] Et ista biga ortum habet à duobus illis libris. nec dici possunt supervacua. aliud enim sanè *adversarios*, aliud *inimicos*.

8. *Nam ereptas non audebis dicere*.] Pall. & antiquitus cusi *ereptas*, Metelli *epta*.

9. *Tenuissimi hauserant*.] Ita Fabr. liber & Metelli, qui tamen ultimus, initio, *lauserant*. vulgata lectio *auxerant*.

10. *Istius censum stare nullo*.] Metelli & Fabr. *census stari*. Gulielmius lib. 1. Versim. cap. 7 *istius censu stari*.

11. *Damnosè hæc faciat quæ facit*.] Vulgo recepta lectio *facit*, sed præsens est in Metell. & Fabr.

12. *Tamen etsi æquo animo*.] Est à mss. Mureti, qui videatur super eâ voce lib. XI. Var. lect. cap. 17. vulgata, *tamensi* a vel *tametsi*.

judicium grave videretur. fecit amicus recens, & cognatus voluntarius. aliter enim, si provinciam retinere, si *sibi*
140 *vos* ipse in provincia vellet esse, facere non potuit. 1 Ex spectas etiam, quid hi judicent? Si tibi magistratum abrogasset, minore ignominiâ te afficisset, quàm cùm ea, quæ in magistratu gessisti, sustulit, atque *irrita jussit esse*. Neque in hac re sola fuit ejusmodi; sed, antequàm ego in Siciliam veni, in maximis rebus, ac plurimis. nam & Heraclio Syracusano tuos illos palæstriras bona restituere jussit, & Epicrati Bidinos, & pupillo Drepanitano A. Claudium: &, nisi maturè Letilius in Siciliam venisset cum litteris, minus XXX diebus Metellus totam triennii præturam
141 tuam rescidisset. Et, quoniam de ea pecunia, quam tibi *ad statuam* censores contulerunt, dixi: non mihi prætermittendum videtur ne illud quidem genus pecuniæ conciliatæ, quam tu à civitatibus statuarum nomine coëgisti. video enim ejus pecuniæ summam esse pergrandem: 2 ad H-S CXX millia. tantum conficitur ex testimoniis, ac litteris civitatum: & iste hoc concedit, nec potest aliter dicere. quare *cujusmodi putamus esse illa, quæ negat, cùm hæc tam improba sint, quæ fatetur?* Quid enim vis constitui? consumtam esse omnem istam pecuniam in statuis? Fac ita esse. tamen hoc ferendum nullo modo est, tantam ab sociis pecuniam auferri ut omnibus in angiportis, prædonis impurissimi statuæ ponantur, quà vix tutò 3 transiri possit
142 videatur. Verùm ubi tandem, aut in quibus statuis ista tanta pecunia *consumta* est? Consumetur, inquies. Scilicet exspectemus legitimum illud quinquennium, si hoc intervallo non consumserit: tum denique nomen ejus de repetundis pecuniis statuarum nomine deferamus. Reus est maximis, plurimisque criminibus in judicium vocatus. H-S CXX millia ex hoc uno genere capta videmus. si condemnatus eris: non opinor, id ages, ut ista pecunia quinquennio consumatur in statuis. sin absolutus eris: quis erit tam amens, qui te ex tot, tamque criminibus elapsum, post quinquennium statuarum nomine arcessat? Ita si neque adhuc consumta ista pecunia est, & est perspicuum non consumtum iri: licet jam intelligamus, inventam esse rationem, quare & iste H-S CXX millia uno genere conciliarit, & ceperit: & ceteri, si à vobis hoc erit comprobatum, quàm volent magnas hoc nomine pecunias capere possint. ut jam videamur non à pecuniis capiundis homines absterrere: sed, cùm genera quædam pecuniarum capiundarum comprobarimus, HONESTA NOMINA TURPISSIMIS
143 REBUS IMPONERE. Etenim, si C. Verres H-S CXX millia populum, verbi gratia, Centuripinum popposcisset, eamque ab his pecuniam abstulisset: non opinor, esset dubium, quin eum, si tum id planum fieret, condemnari necesse esset. Quid, si eundem populum H-S CCC. millia popposcit, eaque coëgit, atque abstulit? num idcirco absolvetur, quòd adscriptum est, eam pecuniam datam statuarum nomine? non, opinor: nisi fortè id agimus, non ut magistratibus nostris 4 *moram accipiendi*, sed ut sociis *causam dandi* auferre videamur. Quòd si quem statuæ magnopere delectant, & si quis earum honore & gloria ducitur: is hæc tamen constituat necesse est: primùm, averti pecuniam domum non placere; deinde ipsarum statuarum modum quendam esse oportere: deinde illud, certè ab invitis exigi non opor-
144 tere. Ac de avertenda pecunia, quæro abs te, utrum ipsæ civitates solitæ sint statuas tibi faciundas locare ei, cui possent *optima conditione* locare, an aliquem curatorem præficere, qui statuis faciundis præesset, an tibi, an cui tu imperasses, adnumerare pecuniam. Nam si per eos statuæ fiebant, à quibus tibi iste honos habebatur; audio. sin Timarchidi pecunia numerabatur, desine, quæso, simulare, te, cùm in manifesto furto teneare, *gloriæ studiosum*, ac monumentorum fuisse. Quid verò? modum statuarum haberi nullum placet? atqui habeatur necesse est. etenim sic considerate, Syracusana civitas (ut eam potissimùm nominem) dedit ipsi statuam, est honos, & patri. bella hæc pietatis, & quæstuosa simulatio & filio: ferri hoc potest. hunc enim puerum non oderant. verùm quoties, & quot nominibus à Syracusanis statuas auferes? ut in foro statuerent, absolusti: ut in curia, coëgisti: ut pecuniam conferrent in eas statuas, quæ Romæ ponerentur, imperasti: ut iidem darent homines aratorum nomine. dederunt ut iidem pro parte in commune Siciliæ conferrent. etiam id contulerunt, *unaquæque civitas* cùm tot hominibus pecuniam contulerit, idemque hoc *civitates cetera* fecerint: non res ipsa vos admonet, ut putetis, *modum aliquem hujus cupiditati constitui oportere?* Quòd si hoc voluntate sua nulla civitas fecit: si omnes *imperio, metu, vi, malo adducta*, tibi pecuniam statuarum nomine contulerunt: per deos immortales, numcui dubium esse poterit, quin, etiam si quis statuerit, accipere ad statuas liceat: idem tamen statuat, eripere certè non licere? Primùm igitur in hanc rem testem totam Siciliam citabo: quæ mihi una voce statuarum nomine magnam pecuniam per vim coactam esse demonstrat. nam legationes omnium civitatum in postulatis communibus, quæ fere omnia ex tuis injuriis nata sunt, etiam hoc ediderunt, UT STATVAS NE-
145 CVI, NISI CVM IS DE PROVINCIA DECESSISSET, POSLICERENTVR. Tot prætores in Sicilia fuerunt: toties apud majores nostros Siculi senatum adierunt: toties hac memoria: tamen hujusce novi postulati genus, atque principium tua prætura attulit. Quid enim tam novum, non solum re,
147 sed genere ipso postulandi? nam cetera, quæ sunt in iisdem postulatis de injuriis tuis, sunt nova: sed tamen non novo modo postulantur. Rogant & orant Sculi patres conscriptos, ut nostri magistratus posthac *decumas lege Hieronica vendant*: tu primus contrà vendideras; audio; *nec in cellam quod imperatur, æstiment*. hoc quoque propter tuos ternos denarios nunc primùm postulatur: sed genus istud postulandi non est novum. *Ne absentis nomen recipiatur*. ex Sthenii calamitate, & tua natum est injuria. Cetera non colligam. sunt omnia Siculorum postulata ejusmodi, ut crimina collecta in unum te reum esse videantur. quæ tamen omnia novas injurias habent, sed postulationum formulas usitatas. Hoc postulatum de statuis, ridiculum esse vi-
148 deatur ei, qui rem sententiamque non perspiciat. Postulant enim, non, uti ne *cogantur statuere*. quid igitur? *ut ipsis ne liceat*. Quid est hoc? petis à me, quod in tua potestate est, ut id tibi facere non liceat? pete potius, ne quis te invitum polliceri, aut facere cogat. Nihil ergo, inquit, negabunt enim omnes se coëgisse. si me salvum esse vis, mihi impone istam vim, ut omnino mihi non liceat polliceri. Ex tua prætura primùm nata est hæc postulatio: qua cùm utuntur, hoc significant, atque adeò apertè ostendunt; *se ad statuas tuas pecuniam metu ac malo coactos, invitissimos contulisse*. Quid, si hoc non dicant? tibi non necesse sit ipsi id confite-
149 ri? Vide & perspice, qua defensione sis usurus. nam intelliges, hoc tibi de statuis confitendum esse. Mihi enim renuntiatur, ita constitui à tuis patronis, hominibus ingeniosis, causam tuam, & ita eos abs te institui, & doceri: ut quisque ex provincia Sicilia gravior homo, atque honestior,

1. *Exspectas etiam, quid hi judicent?*] Codex Met. *quid mihi*, quod dispexit in duo Gulielmius, & inde facit *mihi hi*; id est *mihi hi*.

2. *Ad* H-S CXX *millia*.] Metell. & Fabr. H-SXXLXI. vix mihi fit dubium fuisse initio, CCIↃↃ. monet enim diserte Plerius Valerianus libro XXXIIX Hierogl. ph. bi invenerimus I. unum duobus CC præpositis, cotidem vero II vel XX subjectis, credendum fuisse CCIↃↃ; item CCCLIII vel CCCLXXX, mutandum in CCCIↃↃↃ, & sic deinceps.

3. *Transire posse videatur.*] Recepta vulgo, *transire posse videamur*. sed alterum est in Fabr. & Metell.

4. *Moram accipiendi sed &c. auferre videamur.*] Hæc est scriptura omnium MSS. nostrorum & editionum usque ad P. Manutium, qui primus dedit *mirum &c. auferre*. quomodo emendatum in Pal. sec. Hotomanus inclinabat in *morum &c. adserre*. & vero *adserre* erat in Metell. servabat tamen *moram*.

mior, testimonium vehementius dixerit sicuti Siculi multi primarii viri multa dixerunt, te statim hoc istis tuis defensoribus dicere: inimicus est propterea, *quòd arator est*. Itaque uno genere opinor, circumscribere habetis in animo genus hoc aratorum, quòd eos infenso animo, atq; inimico veniisse dicatis, quia fuerit in decumis iste vehementior. Ergo aratores, 1 inimici omnes, adversarii sunt. nemo eorum est, quin *perisse te cupiat*. Omnino præclarè te habes, cùm is ordo, atque id genus hominum, quod optimum, atque honestissimum est, à quo uno & summa reipublicæ, & illa provincia maximè continetur, tibi est
158 inimicissimum. Verùm esto: alio loco de aratorum animo, & injuriis videro. nunc, quod mihi abs te datur, id accipio, eos tibi esse inimicissimos. nempe ita dicis, *propter decumas*. Concedo, non quæro, jure, an injuria sint inimici. 2 Quid ergo illæ tibi statuæ equestres inauratæ volunt, quæ populi Rom. oculos, animosque maximè offendunt, propter ædem Vulcani? nam inscriptum esse video, quandam ex his statuam ARATORES DEDISSE. Si honoris causa statuam dederunt: inimici non sunt credamus testibus. tum enim honori tuo, nunc jam religioni suæ consulunt. sin autem *metu* dederunt: confiteare necesse est, te in provincia pecuniam statuarum nomine per vim, ac
159 metum coëgisse. Utrum tibi commodum est, elige. Equidem libenter hoc jam crimen de statuis relinquam, ut mihi tu illud concedas, quod tibi honestissimum est, aratores tibi ad statuam *honoris tui causa*, voluntate sua, contulisse. da mihi hoc jam tibi maximam partem defensionis præciderit. non enim poteris 3 aratores tibi iratos esse atque inimicos dicere. O causam singularem! ô defensionem miseram, ac perditam! nolle hoc accipere reum ab accusatore, & eum reum, qui prætor in Sicilia fuerit, aratores ei *statuam sua voluntate statuisse*: aratores de eo bene existimare, amicos esse, salvum esse cupere! metuit, ne hoc vos
160 existimetis. obruitur enim aratorum testimoniis. Utar eo, quod datur. certè hoc ita vobis judicandum est, eos, qui isti *inimicissimi sunt*, ut ipse existimari vult, ad istius honores atque monumenta pecuniam *non voluntate* sua contulisse 4 Atq; ut hoc totum facillimè intelligi possit, quem voles eorum testium quos produxero, 5 qui ex Sicilia testes sint, 6 sive rogatum velis, sive Siculum, rogabo, & eum, qui tibi inimicissimus esse videbitur, qui se spoliatum à te dicet; ecquid suo nomine in tuam statuam contulerit. neminem
161 reperies, qui neget. etenim omnes dederunt. Quemquam igitur putas dubitaturum, quin is, quem inimicissimum tibi esse oporteat, qui abs te gravissimas injurias acceperit, pecuniam statuæ nomine dederit, *vi atque imperio adductus, non officio ac voluntate*? Et hujus ego pecuniæ, judices, quæ permagna est, impudentissimeque coacta ab invitis, non habui rationem, neque habere potui, quantum ab aratoribus, quantum ab negotiatoribus qui Syracusis, qui Agrigenti, qui Panormi, qui Lilybæi negotiantur, esset coactum: quoniam intelligitis, ipsius quoque confessione ab
162 invitissimis coactum esse. Venio nunc ad civitates Siciliæ: de quibus facillimè judicium fieri voluntatis potest. An etiam Siculi inviti contulerunt? non est probabile. Etenim sic C. Verrem præturam in Sicilia gessisse constat, ut, cùm *utrique satisfacere* non posset, & Siculis & togatis: officii potius in socios, quam ambitionis in cives rationem duxerit. Itaque eum non solùm PATRONVM istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum SOTER, qui salutem dedit. Hujus nomine etiam dies festi agitantur, pulchra illa *Verrea*, non quasi *Marcellea*, sed pro Marcelleis: quæ illi istius jussu sustulerunt. hujus fornix in foro Syracusis est. in quo nudus filius stat: ipse autem ex equo nudatam ab se provinciam prospicit: 7 hujus statuæ omnibus locis: quæ hoc demonstrare videntur, propemodum non minùs multas statuas istum posuisse Syracusis, quàm abstulisse. huic etiam Romæ videmus in bati statuarum, maximis litteris inscisum, A
163 COMMVNI SICILIÆ DATAS. Quamobrem? qui hoc probari potest cuiquam, tantos honores habitos esse ab invitis? Hic tibi etiam multo magis, 7 quàm antè in aratoribus, videndum, & considerandum est, quid velis. magna res est. utrùm tibi Siculos, publicè, privatimque amicos, an inimicos existimari vis? si inimicos, quid te futurum est? quo confugies? ubi nitère? modo aratorum honestissimorum hominum, 8 ac locupletissimorum, & Siculorum, & civium Rom. maximum numerum abs te abalienasti: nunc de Siculis civitatibus quid ages? dices tibi Siculos esse amicos? qui poteris; qui, quod nullo in homine antea fecerunt, ut in eum *publicè testimonium dicerent*, cùm præsertim ex ea provincia condemnati sint complures, qui ibi prætores fuerunt, duo soli absoluti, 10 huc conveniunt cum litteris, veniunt cum mandatis, veniunt cum testimoniis publicis. qui, si te publicè laudarent, tamen id *more potius suo, quàm merito tuo*, facere viderentur: hi cùm de tuis factis publicè conqueruntur, nonne hoc indicant, tantas esse injurias, ut multo maluerint de suo more decedere, quàm de tuis moribus non dicere? Confitendum est igitur tibi necessariò,
164 Siculos inimicos esse, qui quidem & in te gravissima postulata consulibus 11 ediderint, & me, ut hanc causam, salutisque suæ defensionem susciperem, obsecrarint: qui cùm à prætore prohiberentur, à quattuor quæstoribus impedirentur, omnium minas, atque omnia pericula, pro salute suâ, levia duxerint: qui priore actione ita testimonia graviter, vehementerque dixerint; ut Artemonem Centuripinum legatum, & publicè testem, Q. Hortensius *accusatorem*, *non testem* esse diceret. 12 Etenim cùm propter virtutem, & fidem cum Androne, homine honestissimo, & certissimo, tum etiam propter eloquentiam, legatus à suis civibus electus, ut posset multas istius, & varias injurias quam apertissimè vobis, planissimeque explicare. Dixerunt Halesini, Catinenses, Tyndaritani, Ennenses, Herbitenses, Agyrinenses, Netinenses, Segestani, 13 numerare omneis non est necesse, 14 scitis quàm multi, & quàm multa priore actione dixerint. nunc & illi, & reliqui dicent.

1. *Inimici omnes, adversarii sunt.*] Lambinus interserit copulam, *& adversi. &c.* mallem reperi vocem, hoc modo: *inimici omnes, omnes adversarii sunt.*

2. *Quid ergo illæ sibi statuæ equestres, &c.*] Non male Metelli scriptus: *Quid ergo illæ, quid sibi stat. equest.*

3. *Aratores tibi iratos esse.*] Liber Metelli, *tibi honestis*. inde fingit Gulielmius *hostes*.

4. *Atque ut hoc totum.*] Sic Fabr. & Metel. nam Pall. & ed. ver. *tantum*. medii temporis *tamen*.

5. *Qui ex Cilicia.*] Est à mss. Hotomani, neque aliter Metel. recepta lectio *qui in Sicilia*.

6. *Sive togatum velis, sive Siculum.*] Emendatio est à libris Cujacii. Vulgata, *Ne civem Rom. velis, sive Siculum*, quod quis non sentit esse à calamo interpretis?

7. *Hujus statuæ omnibus locis: quæ &c.*] Ita Fabr. & Metell. nam Pall. & editio exoleta adhuc abstulerant *locis*.

8. *Quàm sunt in aratoribus.*] Sic vulgo legitur. at editio prisca non agnoscit illud *in*, neque habetur in Pall.

9. *Ac locupletissimorum & Siculorum & civium Romanorum maximum numerum.*] Illud, *& Siculorum & Civium Rom.* non exstat in vulgatis, addidi ex Fabr. & Metell. mss.

10. *Huc conveniunt.*] Pal. pr. & ed. antiquior *hinc conveniunt*. sec. *hi nunc conveniunt*. Metell. *hi nunc veniunt*. quæ postrema lectio, mihi non displicet.

11. *Ediderint &c.*] Sic edidi, secutus fidem cod. Fabr. & Metell. item mox *obsecrarint, & duxerint & dixerint*; pro quo vulgata *obsecrarunt, duxerunt, dixerunt*.

12. *Etenim cum propter.*] Metellanus, *Etenim ille tum &c.* quæ particula heic bellè quadrat.

13 *Numerare omnes non est necesse.*] Metel. *& numerare*, ut videatur id restituendum; aut faciendum sane *enumerare*.

14. *Scitis quàm multi & quàm multa.*] Est in Metel. *Scis quàm multa*, omissis intermediis. Pall. habent, *satis quàm multi &c.*

157 Omnes denique hoc in hac causa intelligent, hoc animo esse Siculos, ut *si in istum animadversum non sit*, sibi relinquendas domos, ac sedes suas, & ex Sicilia decedendum, atque adeò fugiendum esse arbitrentur. Hos homines tu persuadebis ad honores, atque amplitudinem tuam pecunias maximas voluntate sua contulisse? credo, qui te in tua civitate *incolumem esse* nollent, hi *monumenta tuæ formæ, ac nominis*, in suis civitatibus esse cupiebant. 1 Res declaravit, ut cupierint. jamdudum enim mihi nimium tenuiter Siculorum erga te voluntatis argumenta colligere videor,
158 utrùm statuas voluerint tibi statuere, an coacti sint. De quo homine hoc auditum est umquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia statuæ, in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris, per vim, *per universam multitudinem dejicerentur?* Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc umquam audivimus? Novum est, judices: in Siculis quidem, 2 & in omnibus Græcis, monstri simile. non crederem hoc de statuis, nisi jacenteis, revulsasq; vidissem: propterea quòd apud omneis Græcos hic mos est, ut honorem hominibus habitum in monumentis hujusmodi, *nonnulla religione deorum* consecra-
159 ri arbitrentur. Itaque cùm Rhodii bellum illud propè soli superius cum Mithridate rege gesserint, omneisque ejus copias, 3 acerrimumq; impetum, mœnibus, litoribus, classibusque suis exceperint, cum & regis inimici præter ceteros essent: *statuam ejus*, quæ erat apud ipsos in celeberrimo urbis loco, *ne tum quidem in ipsis urbis periculis attigerunt*. Forsitan vix convenire videretur, quem ipsum hominem cuperent evertere, ejus effigiem, simulacrumque servare. sed tamen videbam, apud eos cùm essem, & religionem esse quandam in his rebus à majoribus traditam, & hoc disputare: cum statua se ejus habuisse temporis rationem, quo posita esset: cum homine verò, quo gereret bellum, atque hostis esset. Videtis igitur, consuetudinem, religionemque Græcorum, quæ *monumenta hostium in bello ipso soleat defendere*, eam summa in pace prætoris populi R. statuis præsidio non fuis-
160 se. Tauromitani, quorum est civitas fœderata, homines quietissimi, qui maximè ab injuriis nostrorum magistratuum remoti consuerant esse, *præsidio fœderis*: hi tamen istius evertere statuam non dubitaverunt: 4 qua ablata, *basin* tamen in foro manere putabant, si scirent homines, statuam ejus à Tauromitanis esse dejectam, quàm si nullam umquam positam arbitrarentur. Tyndaritani dejecerunt in foro: & eadem de causa equum inanem reliquerunt. Leontinis, misera in civitate atque inani, tamen istius in gymnasio, statua dejecta est. Nam quid ego de Syracusanis loquar, quod non est proprium Syracusanorum, 5 sed & illorum commune, & conventus illius, ac propè totius provinciæ? quanta illuc *multitudo*, quanta vis hominum convenisse dicebatur tum, cùm statuæ sunt illius dejectæ, atque eversæ? at quo loco? *celeberrimo*, ac religiosissimo: 6 ante ipsum Serapim, in primo aditu vestibuloque templi. Quòd nisi Metellus hoc tam graviter egisset, atque illam rem imperio, edictoq; prohibuisset: vestigium statuarum istius
161 in tota Sicilia nullum esset relictum. Atque ego hoc non vereor, nequid horum non modò *impulsu*, verùm omnino adventu meo factum esse videatur. omnia ista antè facta sunt, non modò, quàm ego Siciliam, verùm etiam quàm iste Italiam attigit. dum ego in Sicilia fui, nulla statua dejecta est. posteaquàm illinc discessi, quæ sunt gesta, cognoscite: Centuripinorum senatus decrevit, populusq; jussit, ut, quæ statuæ C. Verris ipsius, & patris, & filii, essent, eas quæstores *demoliendas* locarent: dumque ea demolitio fieret, 7 *senatores non* XXX *minus adessent*. Videte gravitatem civitatis, & dignitatem neque eas in urbe sua statuas esse voluerant, quas inviti per vim, atque imperium dedissent: neque ejus hominis, in quem ipsi cum gravissimo testimonio publicè, quod numquam antea, Romam mandata, legatosque misissent: & id gravius esse putaverunt, si *publico consilio*, quàm si *per vim multitudinis* factum videretur. Cum hoc consilio statuas Centuripini publicè sustulissent,
162 audit Metellus: graviter fert: evocat ad se Centuripinum magistratum, & decem primos, nisi restituissent statuas, vehementer iis minatur. Illi ad senatum renuntiant. statuæ, quæ istius causæ nihil prodessent, reponuntur. 8 Decreta Centuripinorum, quæ de statuis erant facta, *non tolluntur*. Hic ego aliud alii concedo: Metello, *homini sapienti*, prorsus non possum ignoscere, si quid stultè facit. Quid? ille hoc putabat Verri criminosum fore, si ejus statuæ essent dejectæ, quod sæpe vento, aut aliquo casu fieri solet? non erat in hoc neque crimen ullum, neque reprehensio. Ex quo igitur crimen, atque accusatio nascitur? ex hominum judicio, & voluntate. Ego, si Metellus statuas reponere
163 Centuripinos non coegisset, hæc dicerem: VIDETE, IVDICES, quantum, & quàm acerbum dolorem sociorum, atque amicorum animis inusserint istius injuriæ, cùm Centuripinorum amicissima & fidelissima civitas, quæ tantis officiis cum populo R. conjuncta est, ut non solùm rempublicam nostram, sed etiam in quovis *homine privato nomen* ipsum Romanorum semper dilexerit, ea publico consilio, atque auctoritate judicarit, C. Verris statuas esse in urbe sua non oportere. recitarem decreta Centuripinorum: laudatem illam civitatem: id quod verissimè possem commemorate, decem millia civium Centuripinorum, fortissimorum, fidelissimorumque sociorum: eos omnes statuisse, MONVMENTVM ISTIVS IN SVA CIVITATE NVLLVM ESSE
164 OPORTERE. Hæc tum dicerem, si statuas Metellus non reposuisset. Velim quærere nunc ex ipso Metello, quidnam sua vi, & auctoritate mihi ex hac oratione præciderit. eadem opinor omnia convenire. neque enim, si maximè statuæ dejectæ essent, eas ego vobis possem jacenteis ostendere. hoc uno uterer: civitatem tam gravem statuas judicasse C. Verris demoliendas hoc mihi Metellus non eripuit: hoc etiam addidit, ut quereter, si mihi videretur, tam iniquo jure sociis, atque amicis imperari, *ut iis ne in suis quidem beneficiis libero judicio uti liceret*: 9 ut vos rogarem, ut conjecturam faceretis, qualem in his rebus in me L. Metellum fuisse putaretis, in quibus rebus obesse mihi posset, cùm in hac re tam aperta cupiditate fuerit, in qua nihil obfuit. Sed ego Metello non irascor, 10 neq; ei suam purgationem eripio, qua ille apud omneis utitur, ut nihil *malitiosè*, neque *consulto* fecisse videatur. Jam igitur est ita perspicuum, ut ne-
165 gare non possis, nullam tibi statuam voluntate cujusquam datam: nullam pecunia statuarum nomine, nisi vi expressam, & coactam. quo quidem in crimine non illud solùm intelligi

---

1. *Res declaravit, ut cupierint.*) Forsan non malè Metell. *declarabit.*

2. *Et in omnibus Græcis.*) Valde verisimiliter emendabat Gulielmius, *hominibus.*

3. *Acerrimumque impetum, mœnibus &c.*) Vulgata, *acerr. ejus impetum à mœn.* sed glossulas illas rejecerat Fabr. & Met.

4. *Qua ablata.*) Mss. & Fabr. *ablata*, ut videatur fuisse *abjecta.*

5. *Sed & illorum commune.*) Lambinus *alterum.* præter libros. Gulielmius conjiciebat, *illorum communis.*

6. *Ante ipsum Serapim.*) Ita Pal. sec. ita Metell. ita Fabr. alluditque Pal. pr. in quo, *ipsum Sepim.* item edit. prima, in qua *ipsum sapet*: posteriores Critici nobis obtruserant, *ante ipsum Iovem*; stultè.

7. *Senatores non minus* XXX *adessent.*) Non potui excludere scripturam Mss. & Fabr. vulgata, *senat.* XXX. *non minus essent adess.*

8. *Decreta Centuripinorum, quæ de statuis erant facta, non tolluntur.*) Totum istud Tullio adjeci ex membranis Nannii, Fabricii, Metelli: adeo ut sine dubio deinceps recipi possit in contextum.

9. *Ut vos rogarem.*) Vocula *ut* non conspicitur in Metellano.

10. *Neque ei suam purgationem eripio.*) Lectio minus vera. Pall. *suam vagationem.* Metelli vero mss. *vacationem.* Met. pro *qua utitur*, exhibet, *quam utitur.*

intelligi volo, te ad ſtatuas, 1 H-S. CXX. millia coëgiſſe: ſed multo etiam illud magis, quod 2 ſimul demonſtrandum eſt, quantum odium in te aratorum, quantum omnium Siculorum ſit, & fuerit, in quo quæ veſtra defenſio fu-
166 tura ſit, conjectura aſſequi non queo. *Oderunt Siculi: togatorum enim cauſa multa fecit.* At hi quidem acerrimi, inimiciſſimique ſunt. *Inimicos habeo ei veru Rom. quòd ſectorum commoda, ac jura defendi.* At ſocii in hoſtium numero ſe abs te habitos queruntur. Aratores inimici ſunt propter decumas. quid? qui agros immuneis, liberoſq; arant, cur oderunt? cur Haleſini? cur Centuripini? cur Segeſtani? cur Halicienſes? quod genus hominum, quem numerum, 3 quem ordinem proferre poſſis, qui te non oderit, ſive civium Rom, ſive Siculorum? ut etiam ſi cauſam, cur te oderint, non poſſim dicere, tamen illud dicendum putem: *QVEM OMNES MORTALES ODERINT,*
167 cum quoque vobis odio eſſe oportere. An hoc dicere audebis; utrum de te aratores, utrum denique Siculi univerſi bene exiſtiment, 4 aut quo modo exiſtiment, ad rem id non pertinere? neque tu hoc dicere audebis: neque, ſi cupias, licebit. eripiunt enim tibi iſtam 5 orationem contemnendorum Siculorum, atque aratorum, ſtatuæ illæ equeſtres, quas tu paullo antè, quàm ad urbem venires, poni, inſcribique juſſiſti, ut omnium inimicorum amicos, ac-
168 cuſatorumque tardares. Quis enim tibi moleſtus eſſet, aut quis appellare auderet, cùm videret ſtatuas ab *negotiatoribus*, ab *aratoribus*, à *communi Sicilia*? quod eſt aliud in illa provincia 6 genus humanum? nullum. Ergo ab univerſa provincia, generatimque à ſingulis ejus partibus non ſolùm diligitur, ſed etiam ornatur. quis hunc attingere audeat? Potes igitur dicere, nihil tibi obeſſe oportere aratorum, negotiatorum, Siculorumque omnium teſtimonia cùm eorum nominibus 7 in ſtatuarum inſcriptione poſitis omnem te ſperaris invidiam, atque infamiam tuam poſſe exſtinguere? an, quorum *auctoritate* tu ſtatuas cohonestare tuas conatus es, eorum ego *dignitate* accuſationem meam
169 comprobare non potero? niſi fortè, quod apud publicanos gratioſus fuiſti, in ea re ſpes te aliqua conſolatur. Quæ gratia ne quid tibi prodeſſe poſſet, ego mea diligentia perfeci: ut etiam obeſſe deberet, tu tua ſapientia curaſti. Etenim rem totam, judices, breviter cognoſcite. In ſcriptura Siciliæ pro magiſtro eſt quidam L. Carpinatius, qui & *ſui quæſtus cauſa*, & fortaſſe quod *ſocietatum intereſſe* arbitrabatur, benè penitus in iſtius familiaritatem ſeſe dedit. Is cum prætorem circum omnia fora ſpectaretur, neque ab eo umquam diſcederet: 8 in eam jam venerat familiaritatem, conſuetudinemque in *vendendis* iſtius decretis, & judiciis, tranſigendiſque negotiis, ut propè alter Timarchides
170 numeraretur. hoc erat etiam capitalior, quòd idem pecuniam iis, qui ab iſto aliquid mercabantur, *fœnori dabat*. ea autem fœneratio erat hujuſmodi, judices, ut etiam hic quæſtus huic cederet. nam, quas pecunias iis ferebat expenſas, quibuſcum contrahebat: aut ſcribæ iſtius, aut Timarchidi, aut etiam ipſi iſti referebat acceptas. idem præterea pecunias iſtius extraordinarias grandeis, ſuo nomine fœnerabatur. Hic primò Carpinatius antequàm in iſtius 171
tantam familiaritatem perveniſſet, aliquoties ad ſocios litteras de iſtius *injuriis* miſerat. Canulejus verò, qui in portu Syracuſis operas dabat, furta quoque iſtius permulta nominatim ad ſocios perſcripſerat ea, quæ ſine portorio Syracuſis erant exportata: *portum* autem, 9 & *ſcripturas* eadem ſocietas habebat. Ita factum eſt, ut eſſent permulta, quæ ex ſocietatis litteris dicere in iſtum, ac proferre poſſemus. Verum accidit, ut Carpinatius, qui jam cum iſto 172
ſumma conſuetudine, præterea *re, ac ratione* conjunctus eſſet, crebras poſtea litteras ad ſocios de iſtius ſummis officiis in rem communem, beneficiiſque mitteret. 10 Etenim cum iſte omnia quæcumq; Carpinatius poſtulabat, facere ac decernere ſolebat; tum ille etiam plura ſcribebat ad ſocios: ut, ſi poſſet, quæ *antea ſcripſerat, ea plane exſtingueret.* Ad extremum verò, cùm iſte jam decedebat, ejuſmodi litteras ad eas miſit, ut huic frequentes obviam prodirent 11 gratiaſque agerent; facturos ſe, ſi quid imperaſſet, ſtudioſe pollicerentur. Itaque ſocii fecerunt: *vetere inſtituto publicanorum*, non quòd iſtum ullo honore dignum arbitrarentur, ſed quod ſua intereſſe putabant, ſe memores, gratoſque exiſtimari, gratias iſti egerunt: Carpinatium ſæpe 173
ad ſe de ejus officiis litteras miſiſſe dixerunt. Iſte cùm reſpondiſſet, ſe ea libenter feciſſe, operæque Capinatii 12 magnopere laudaſſet: dat amico ſuo cuidam negotium qui tum magiſter erat ejus ſocietatis, ut diligenter caveret, atque proſpiceret, ne quid eſſet in litteris ſociorum, quod *contra ſuum caput*, atque exiſtimationem valere poſſet. Itaque ille multitudine ſociorum remota, decumanos convocat: rem defert. ſtatuunt illi, atque decernunt, ut eæ litteræ, quibus exiſtimatio C. Verris læderetur, removerentur: operaq; daretur, ne ea res C. Verri fraudi eſſe poſſet. Si oſtendo, hoc decreviſſe decumanos: ſi planum 174
facio, hoc decreto remotas eſſe litteras, quid exſpectatis amplius? poſſumne rem magis judicatam affere? magis reum condemnatum in judicium adducere? At quorum judicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui ſeveriora judicia deſiderant, 13 arbitrantur res judicare oportere: publicanorum judicio: quos videlicet nunc populus *judices poſcit*: de quibus, ut eos judices habeamus, legem ab homine non noſtri generis, non ex equeſtri loco profecto, ſed nobiliſſimo, promulgatam videmus. Decumani, hoc 175
eſt principes, & quaſi ſenatores publicanorum, *removendas de medio litteras* cenſuerunt. habeo ex iis, qui affuerunt, 14 quos producam, quibus hoc committam, homines honeſtiſſimos, ac locupletiſſimos, iſtos ipſos principes equeſtris ordinis: quorum ſplendore vel maximè iſtius, qui legem promulgavit oratio & cauſa nititur. venient in medium; dicent, quid ſtatuerint. profectò, ſi rectè homines novi, *non mentientur*. litteras enim communeis de medio removere potuerunt: fidem ſuam, & religionem removere non poſſunt. Ergo equites 15 Romani, qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnati noluerunt. Vos

T 5 nunc

---

1. CXX. *millia coegiſſe.*) Videtur reponendum CCIↃↃ. ut erat in Fabr. aut vero quod in Metell. ω ω *coegiſſe.* expreſſa enim ſæpe millenarii nota per ultimam Alphabeti Græcanici.

2. *Simul demonſtrandum eſt, quantum.*) Idem Metell. tantum habet *ſimul demonſtratum odium, &c.* Fabric. *ſimul demonſtratum eſt, quantum odium.*

3. *Quem ordinem proferre poſſis.*) Non adeo abſurde Metell. *poſſum.*

4. *Aut quo modo exiſtiment.*) Eſt à mſ. Nannii, admiſitque Lambinus; ideoque ei ſuum reliqui locum, ceteris impreſſis abeſt. conjecerat Hotomanus, *benè an malè exiſtimeat*; quod ei videretur, quippiam deeſſe.

5. *Orationem contemnendorum Siculorum.*) Aldus Manutius Nepos admiſit, *orationem negotiatorum Siculorum atque aratorum*, eſſe pannum à librario adſutum Tullii purpuræ.

6. *Genus humanum.*) Subjiciunt alii *hominum*; ſed contra ſcriptos noſtros editoſque.

7. *In ſtatuarum inſcriptione poſitis.*) Metell. liber, *oppoſitis.*

8. *In eam venerat familiaritatem conſuetudinemque in vendendis.*) Idem tantum codex habebat, *venerat conſuetudinem vend.* & placet.

9. *Et ſcripturas.*) Ita quidem editi. ſed Pall. & Met. *ſcripturam.*

10. *Etenim cùm iſte.*) Sic Fabr. & Metell. antea cuſi, *tum*; niſi quod & noſtrum expreſſerit Hotomanus.

11. *Gratiaſque agerent; facturos ſe, &c.*) Haud aliter Pall. ſecund. ſed Metell. & Fabric. præterea tollunt *que* ab *gratias.* vulgata, *facturos eſſe.*

12. *Magnopere laudaſſet.*) Metellanus *magnè opere.*

13. *Arbitrantur res judicare oportere.*) Sic Fabr. & Metel. neque abeunt Pall. quam quod ii *arbitrentur.* vulgata, *arbitrentur res jud.* quod & diſplicuerat Hotomano.

14. *Quos producam, quibus hoc committam, &c.*) Manavit ab iiſdem Codd. Fabr. & Metell. neque recedit Pal. pr. aut edit. vet. quàm quod ibi, *hoc producam.* aliis impreſſis deeſt illud, *quibus hoc committam.*

15. *Rom. qui te ſuo judicio condemnarunt, horum judicio condemnari noluerunt.*) Locum defectuoſum ſupplevi è Metell. & Fabric. prius legebamus, *Rom. ſe judicio condemnari voluerunt.*

L Paullo

nunc utrùm illorum judicium, an voluntatem sequi mali-
176. tis, considerate. At vide, quid te amicorũ tuorum studium, quid tuum consilium, quid sociorum voluntas adjuvet. dicam 1 paullo promptius. neque enim jam vereor, ne quis hoc me magis accusatoriè, quàm liberè dixisse arbitretur. Si istas litteras non *decreto decumanorum magistri* removissent: tantum possem in te dicere, quantũ in litteris invenissem. nunc, decreto isto facto, litterisque remotis, tantum mihi licet dicere, quantum possum; tantum judici *suspicari, quantum velit*. Dico, te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ, plurimam vestem Melitensem, plurimam stragulam, multam Deliacam supellectilem, plurima vasa Corinthia, magnum numerum frumenti, vim mellis maximam, Syracusis exportasse: his pro rebus, quòd *portorium non esset datum*, litteras ad socios misisse L. Canulejum, qui
177. in portu operas daret. Satisne magnum hoc crimen videtur? nullum, opinor, majus. Quid defendet Hortensius? postulabit, ut litteras Canulejj proferam? crimen hujusmodi, ni *litteris confirmetur, inane esse* dicet? Clamabo, litteras remotas esse de medio: decreto sociorum erepta mihi esse istius *indicia* ac monumenta furtorum. Aut hoc contendat numquam esse factum: 2 aut omnia tela excipiat necesse est. Negas esse factum? placet mihi ista defensio: descendo. 2 æqua enim conditio, æquum certamen proponitur. producam testes, & producam plureis eodẽ tempore: quoniam tum, cum actum est, una fuerunt: 4 nunc quoq; una sunt: cùm interrogabuntur obligentur non solùm *jurejurandi*, atque *existimationis periculo* sed etiam communi inter se *con-*
178. *scientia*. Si planum fit hoc ita, quemadmodum dico, esse factum; num poteris dicere, Hortensi, nihil in istis fuisse litteris, quod Verrem læderet? non modò id non dices, sed ne illud quidem tibi dicere licebit; tantum, quantum ego dicam non fuisse. ergo hoc vestro consilio, & gratia perfecistis, ut, quemadmodum paullo antè dixi, & mihi summa facultas ad accusandum daretur, & judicibus libera pote-
179. stas ad credendum. Quod cùm ita sit, nihil fingam tamen. meminero, me non sumsisse, *quem accusarem*: sed recepisse, *quos defenderem*: vos ex me causam non à me prolatam, sed ad me delatam, audire oportere. me Siculis satis esse facturum, si, quæ cognovi in Sicilia, quæ accepi ab ipsis, diligenter exposuero: populo R. 4 si nullius vim, nullius potentiam pertimuero: vobis, si facultatem verè atque honestè judicandi, fide, & diligentia mea fecero: 6 mihimet, si ne minimum quidem de eo curriculo vitæ, quod mihi semper
180. propositum fuit, decessero. Quapropter nihil est, quod metuas, ne quid in te confingam: etiam quod lætere, habes. multa enim, quæ scio abs te esse commissa, quòd aut *minimi erepta*, aut *parum credibilia* sunt, prætermittam. tantum agam de hoc toto nomine societatis. 6 Ut jam scire possis: quæram, *decretum ne sit*. cùm id inveneto: quæram, *remotane sint litteræ*. cùm id quoque constabit, 8 vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, qui hoc istius causa decreverunt, equites Rom. nunc iidem in eum judices essent, istum sine dubio condemnarent, de quo litteras eas, qui istius furta indicarent, & ad se missas, & suo decreto remotas scirent esse. Quem igitur ab iis equitibus R. qui istius causa cupiunt omnia, qui ab eo benignissimè tractati sunt, condemnari necesse esset: is à vobis, judices, ulla vi, aut ratione absolvi potest? Ac, ne forte ea, quæ remota de medio, at-
181. que erepta vobis sunt, omnia ita condita fuisse, atque ita abditè latuisse videantur, ut hac diligentia, quam ego à me exspectari maximè puto, nihil horum investigari, nihil assequi potuerit: quæ *consilio* aliquo, aut *ratione* inventi potuerunt, inventa sunt, judices. manifestis in rebus hominem jam teneri videbitis. Nam quod in publicanorum causis vel plurimum ætatis meæ verior, vehementerq; illum ordinem observo, satis commodè mihi videor eorum consuetudinem *usu*, tractandoque cognosse. Itaque ut hoc com-
182. peri, remotas esse litteras societatis: habui 9 *rationem annorum*, per quos iste in Sicilia fuisset: deinde quæsivi, quod erat inventu facillimum, qui per eosdem annos *magistri* istius societatis 10 fuissent. sciebam enim hanc magistrorum, qui tabulas haberent, consuetudinem esse, ut, cum tabulas novo magistro traderent, *exempla litterarum* ipsi habere non nollent. Itaque ad L. Vibium, equitem R. virum primarium, quem 11 reperiebam magistrum fuisse eo ipso anno, qui mihi maximè quærendus erat, primùm veni. Sanè homini præter opinionem improviso incidi. 12 scrutatus sum quæ potui, & quæsivi omnia: inveni duos solos libellos ab L. Canulejo missos sociis ex portu Syracusis; in
183. quibus erat ratio scripta 13 mensum complurium, rerum exportatarum istius nomine sine portorio itaq; *obsignati statim*. erant hæc ex eo genere, quod ego maxime genus ex sociorum litteris reperire cupiebam; verum tantum inveni, judices, quod apud vos quasi *exempli causa* proferre possem. sed tamen, quidquid erit in his libellis, quantulumcumque videbitur esse, hoc quidem certè manifestum erit: de ceteris *ex hac conjecturam facere* debebitis. Recita mihi, quæso hunc primum libellum: deinde illum alterum. LI-
184. BELLI CANVLEII. Jam non quæro, unde cccc amphoras mellis habueris. unde tantum Melitensium, unde quinquaginta tricliniorum lectos, unde tot candelabra: non, inquam, jam quæro, unde hæc habueris: sed quò tibi tantum opus fuerit, id quæro. mitto de melle: sed tantumne Melitensium? quasi etiam *amicorum uxores*: tantum lectorum? quasi etiam omnium istorum *villas* ornaturus esses. Cùm hæc paucorum mensium ratio in his libellis sit, fa-
185. cile, ut vobis triennii totius veniat in mentem. Sic contendo: ex his parvis libellis apud *unum magistrum* societatis repertis, vos jam conjectura assequi posse, cujusmodi prædo iste in illa provincia fuerit, quàm multas cupiditates, quàm varias, quàm infinitas habuerit: quantam pecuniam non solùm numeratam, verum etiam hujusmodi in rebus positam, confecerit: quæ vobis alio loco planius explicabuntur. Nunc hoc attendite. his exportationibus, 186.
quæ recitatæ sunt, 14 scribit H-S. LX. *socios perdidisse* ex vicesima portorii Syracusis. Pauculis igitur mensibus, ut hi pusilli & contenti libelli indicant, furta prætoris,

1 quæ

1. *Paullo promptius.*) Recepta lectio *paullo amplius*; sed alterum tuetur se auctoritate mss. Fabr. & Metell.

2. *Aut omnia tela excipiat.*) Forte melius, *omnium*, quod erat in Metell.

3. *Æqua conditio, æquum certamen.*) Ferè malim *contentio*, quomodo habet Metell.

4. *Nunc quoque una sunt.*) Præstat longè quod restat in Metell. *una sint*.

5. *Nullius vim, nullius potentiam.*) Pro his tantum habet Metell. *nullius potentiam*.

6. *Mihimet sine, &c.*) Est à Fabric. & Metell. longè elegantius quàm ut prius publicabatur, *mihi in te*.

7. *Ut jam scire possis; quæram.*) Haud secus Met. & Fabr. nam *editiones medii ævi, ut verum scire possitis*, nisi quod P. Manutius præposuerit, *& de conjectura Hotomani*, at enim Pall. & primitus publicati: *ut cum scire possitis*.

8. *Vos jam, me tacito, intelligetis, si illi, &c.*) Lambinus finxit, *vos jam, me tacito, certera intelligetis. Si illi, &c.* sed sine libris, qui nihil variant, nisi quod Metell. *me jam hoc tacito, intelligetis*. Paul. Manutius, nihil mutavit nisi distinctionem, quam posuit ante, *si*.

9. *Rationem annorum per quos.*) Non male Metell. *annorum eorum per, &c.*

10. *Fuissem, sciebam enim.*) Lambini editiones è Nannii ms. interpositerant; *fuissent, apud quos tabulæ fuissent. sciebam, &c. vulgatis absuisse tabulas. imo absunt alia omnia.* quæ absunt editis ab Manutio, à Victorio, &c.

11. *Invenichamque magistrum fuisse.*) Fere auribus meis lenocinatur scriptura Metell. *magistratum fuisse*.

12. *Scrutatus sum quæ potui, & quæsivi omnia.*) Idem codex, *& quæsivi omnia*; non plane absurde. mihi tamen muto.

13. *Mensum complurium.*) Ita Fabr. & Metel. & Nann. mss. non *mensium*, ut vulgata.

14. *Scribit* H-S. LX. *socios perdidisse.*) Metell. & Nann. H-S. DC. neque aliter Fabric. hac forma IↃ C. Supra quoque in Pall. & Metell. erat, *Libelli Canuleiani. Non quæro, &c.* pro quo hodie legimus, *Libelli Canuleii. Jam non quæro.* quod ipsum tamen neque in vetustè publicatis

1 Quæ

1 quæ essent H-S duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Cogitate nunc, cùm illa sit hæc insula, quæ undique exitus maritimos habeat, quid ex ceteris locis exportatum putetis: quid Agrigento, quid Lilybæo, quid Panormo, quid Thermis, quid Halesa, quid Catina, quid ex ceteris oppidis: quid verò Messana: quem iste sibi locum *maximè tutum* arbitrabatur: ubi animo semper soluto, liberoque erat, quòd sibi iste Mamertinos deesse ad quos omnia, quæ aut diligentius servanda, aut occultius exportanda erant, deportaret. His inventis libellis, ceteri remoti, & diligentius sunt recogniti: nos tamen, ut omnes intelligant, hoc nos sine cupiditate agere, his ipsis libellis
186 contenti sumus. Nunc ad sociorum tabulas accepti & expensi, quas *removere honestè nullo modo potuerunt*, & ad amicum tuum Carpinatium revertemur. Inspiciebamus Syracusis à Carpinatio confectas tabulas societatis, quæ significabant multis nominibus eos homines *versuram* à Carpinatio fecisse, qui pecuniam Verri dedissent. Erit vobis luce clarius, judices, cùm eos ipsos produxero, qui dederunt. Intelligetis enim, illa tempora, per quæ, cùm essent *in periculo*, pretio sese redemerunt, cum societatis tabulis non so-
187 lùm consulibus, verum etiam mensibus, convenire. cùm hæc maximè cognoscemus, & jam in manibus tabulas habemus: repentè adspicimus lituras ejusmodi, quasi quædam *vulnera tabellarum* recentia. Statim suspicione offensi, ad ea ipsa nomina oculos, animumque transtulimus. Erant acceptæ pecuniæ à 2 C. Verrutio C. F. sic tamen, ut usque ad alterum R, litteræ constarent integræ: reliquæ omnes essent in litura. alterum, tertium, quartum, permulta erant 3 ejusdemmodi nomina. Cùm manifesta res, tum flagitiosa *tabularum*, atque insignis *turpitudo* teneretur: quærere incepimus de Carpinatio, quisnam esset is Verrutius, quicum tantæ pecuniæ rationem haberet. 4 Hærere homo, aversari, rubere. Quòd *lege excipiuntur* tabulæ publicanorum, quo minus Romam deportentur: ut res quam maximè clara, ac testata esse posset, in jus ad Metellum Carpinatium voco: tabulasque societatis 5 in forum defero. fit maximus concursus hominum: & quòd erat Carpinatii nota cum isto prætore societas, ac fœneratio, summè exspectabant omnes, quidnam in tabulis contineretur.
188 Rem ad Metellum defero, me tabulas perspexisse sociorum: in his tabulis magnam rationem C. Verrutii permultis nominibus esse, neque hoc perspicere 6 ex consulum, mensiumque ratione, hunc Verrutium neque ante adventum C. Verris, neque post decessionem quidquam cum Carpinatio rationis habuisse. postulo, mihi respondeat, qui sit iste Verrutius: mercator 7 an negotiator, an arator, an pecuarius: in Sicilia sit, an jam decesserit. Clamare omnes ex conventu, *neminem unquam 8 ex Sicilia fuisse Verrutium*. Ego instare, ut mihi responderet, 9 quis esset, ubi esset, unde esset: cur servus societatis, qui tabulas confecerit, semper in Verrutii nomine, certo ex loco, *mendosum esset*. Atque hæc postulabam, non quò illum cogi 189
putarem oportere, ut ea mihi responderet invitus: sed ut omnibus istius furta, illius flagitium, utriusque audacia perspicua esse posset. 10 Itaque illum injuriæ metu, conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac *vix vivum relinquo*: tabulas in foro summa hominum frequentia exscribo: adhibentur in exscribendo de conventu viri primarii: litteræ, lituræque omnes affinmulatæ, expressæ, de tabulis in libros transferuntur. Hæc omnia summa cura, 190
& diligentia recognita, & collata, & ab hominibus honestissimis *obsignata* sunt. Si Carpinatius tum mihi respondere noluit: respondè mihi nunc tu Verres, quem esse hunc tuum pænè gentilem Verrutium putes, fieri non potest, ut, quem video, te prætore, in Sicilia fuisse, & quem ex *ipsa ratione* intelligo locupletem fuisse, eum tu in tua provincia non cognoris. 11 Atque adeò ne hoc aut longius, aut obscurius esse possit, procedite in medium, explicate descriptionem, imaginemque tabularum: ut omnes mortales istius avaritiæ non jam vestigia, sed ipsa *cubilia* 12 videre possunt. Videtis Verrutium? videtis primas litteras 191
integras? videtis extremam partem nominis, caudam illam Verris, tamquam in luto, demersam esse in litura? Sic habent se tabulæ judices, ut videtis. Quid exspectatis? quid quæritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moratis? nam aut exhibeas nobis Verrutium, necesse est; 13 aut *te esse Verrutium* fateare. Laudantur oratores veteres, Crassi illi, & Antonii, quòd crimina diluere dilucidè, quòd copiosè rerum causas defendere solerent. nimirum illi non *ingenio* solùm his patronis, sed *fortuna* etiam præstiterunt. NEMO enim tunc ita peccabat, ut defensioni locum non relinqueret: nemo ita vivebat, ut nulla ejus vitæ pars summæ turpitudinis esset expers: nemo ita in 14 manifesto peccatu tenebatur, ut, cùm impudens fuisset in facto, 192
tum impudentior videretur, *si negaret*. Nunc verò quid faciat Hortensius? avaritiæne crimina frugalitatis laudibus deprecetur? At hominem flagitiosissimum, libidinosissimum, nequissimumque defendit. 15 An ab hac ejus infamia, nequitia, vestros animos in aliam partem, fortitudinis, commemoratione, traducat? At homo inertior, ignavior, 16 magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest. At *mores commodi*. Quis continentior? quis inhumanior? quis superbior? At hæc *sine cujusquam malo*. Quis acerbior? quis insidiosior? quis crudelior umquam fuit? In hoc homine, atque in ejusmodi causa quid facerent omnes Crassi & Antonii? Tantum, opinor, Hortensi, 17 ad hanc causam non accederent, ne *in alterius imprudentia sui pudoris existimationem* amitterent. liberi enim ad causas, solutique veniebant: neque committebant, ut, si impudentes 18 in defendendo esse noluissent, ingrati ni deserendo existimarentur.

ACCU-

---

1. *Quæ essent* H-S. *duodecies.*) Metell. & Fabr. *quæ essent* H-S. CIↃ CC. adeatur Budæus lib. 1. de Asse.

2. *C. Verrutio C.F.*) Revocavi *C. F.* auctoritate Nann. Metell. & Fabr libris antea deerant. notant autem puto *Cajo filium*.

3. *Ejusdem modi nomina.*) Est à Fabr. & Met. vulgata, *ejusmodi*.

4. *Hærere homo, versari, rubere.*) Emendavimus locum è Metell. detractione litteræ. editi enim *aversari* Pall. *adversari*.

5 *In forum defero.*) Verùm forsan Nann. & Metell. *defert*. ut fuerint tabulæ penes Carpinatium, non autem Ciceronem. mox referipsi, *quidnam in tabulis*, fide Metell. & Fabr.

6. *Ex Consulum mensiumque.*) Liber Metell. *mensumque* ut supra.

7. *An negotiator?*) Est & istud à Metell. & Fabric. antea libris notatis aberat.

8. *Ex Sicilia fuisse.*) Metell. *in*, quod amplius aliquid est.

9. *Quis esset, ubi esset, unde esset.*) Sic collocant iidem mss. Met. præterea ablata litterula scripsit *qui*.

11. *Itaque illum in jure, metu conscientiaque peccati, &c.*) Haud aliter Metellanus: & sic in Pall. vulgata *injuria metu, &c.*

11 *Atque adeo ne hoc aut longius, &c.* Ita Fabr. nec abibat Met. quàm quod is, *adeat*. prius editi: *Atque adeo hoc non longius*.

12. *Videre possint, liber explicetur.*) Hactenus caruimus illis *liber explicetur*, quæ eruta à Fabric. & Metell. mss.

13. *Aut te esse Verrutium fateare.*) Metell. *te Verrutium fatere*. mox Fabr. & Metell. auctore scripsi *solerent*, pro *solebant*.

14. *Manifesto peccatu.*) Est à Gellio qui consulatur libro XIII. Noct. Attic. cap 19.

15. *An ab hac ejus infamia, nequitia, &c.*) Forsan legendum *infami nequitia*, adnotarum Gulielmio. Hotomanus edidit: *infamia nequitia*, contra ceteros libros.

16. *Magis vir inter mulieres, impura inter viros muliercula proferri non potest.*) Quod exhibemus exstat in Pall. & Met. nam alioquin non displicebat, quod repererat in suo Nannius, *magis vir inter mulieres, quam inter viros muliercula* habet editio princeps, *magis vir inter mul. quam impura* Manutiano, *magis vir inter mul. nequam, impura*. Victoriana, *mulieres nequam quàm impura*.

17. *Ad hanc causam non accederent.*) Valde placet lectio Metellani, *ad causam*. jecto pronomine *hanc*.

18 *In defendendo noluissent.*) Ita Pall. ita Metell. ita edd. omnes, præter maximè neotericas, Lambinianam puto, & Brutinam: ex enim *noluissent*. ineptè. & sic tamen inveniunt traduces.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER TERTIUS, DE FRUMENTO, SEU ORATIO FRUMENTARIA.

ORATIO OCTAVA.

SYNOPSIS.

De frumento & re frumentaria. ¶ *Ac primum* de frumento decumano *& tribus edictis iniquissimis Verris adversus oratores. De pecunia frumentario nomine erepta, & Verre eo nomine variis & argumentis & exemplis & privatim & publicè convicto. Pecuniam enim eo nomine abstulisse privatis, Nymphoni, Xenoni, Polemarcho, Eubulidi, Sostrato, Numenio & Nymphodoro: Publicè, Agyrinensibus, Herbitensibus, Segestensibus, Liparensibus, Tissensibus, Amestratinis, Petrinis, Halicienſibus, Segestanis, Thermitanis, Imacharensibus, Ennensibus, Calatinis, Muticensibus, Hyblensibus, Menoniis, Ætnensibus. Leontinis. Superiora constare quoque ex Epistolis Metelli, ex effectis (ut quia multi necem sibi consciverunt) quod societatem inierit cum decumanis (id enim probari testimonio Apronii & Decumanorum: deinde sponsione Rubrii & Scandilli) Prolepsi quadam id etiam colligi, sed & epistola Timarchidis id confirmari. Et hæc de frumento decumano.* ¶ *Sequitur alia accusatio,* De frumento empto vel emendo. *Pecunias in id destinatas fœnerasse, avertisse, detraxisse.* ¶ *Sequitur tertia accusatio,* De frumento æstimato.

OMNES, qui alterum, judices, nullis impulsi inimicitiis, nulla privatim læsi injuria, nullo præmio adducti, in judicium reipub. causa vocant, providere debent, 1 non solùm *quid oneris* in præsentia tollant, sed etiam 2 quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur. 3 LEGEM enim sibi ipsi dicunt innocentiæ, continentiæ virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt: atque eò magis, si id, ut ante dixi, faciunt nulla re commoti alia, nisi *utilitate communi.* Nam qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat, *quis huic ignoscat,* si qua in re ipse ab religione officii declinarit? Quapropter hoc etiam magis ab omnibus ejusmodi civis laudandus, ac diligendus est, 4 qui non solùm reipub. civem improbum removet, verùm etiam se ipsum ejusmodi fore profitetur, ac præstat, ut sibi non modò communi voluntate virtutis, atque officii, 5 sed etiam ut quadam magis necessaria ratione rectè sit, honesteque vivendum. 6 Itaque hoc, judices, ex homine clarissimo, atque eloquentissimo, L. Crasso, sæpe auditum est, cùm se nullius rei tam pœnitere diceret, quàm quòd C. Carbonem umquam in judicium vocavisset. minus enim liberas omnium rerum voluntates habebat: & vitam suam *pluribus, quàm vellet, observari oculis* arbitrabatur. Atque ille his præsidiis ingenii, fortunæque munitus, tamen hac cura continebatur, quam sibi, 7 nondum confirmato consilio, sed inennte ætate, susceperat. 8 quò minùs etiam perspicitur eorum virtus, & integritas, qui ad hanc rem adolescentuli, quàm qui jam firmata ætate descendunt. illi enim, antequàm potuerunt existimare, quantò liberior vita sit eorum, qui neminem accusarint, *gloria causa, atque ostentationis, accusant:* nos, qui jam & quid facere, & quantulum judicare possemus ostendimus, nisi facile cupiditates

1. NOn solum quid oneris in præsentia.) Vox *solum* non comparet in Pall. ideoque habuerim pro spuria.

2. *Quantum in omnem vitam negotii suscipere conentur.*) Voces illæ *negotii suscipere conentur,* admodum mihi suspectæ.

3. *Legem enim sibi dicunt innocentiæ, continentiæ, &c.*) Vulgata, *indicunt,* sed alterum est in Metelli codice, ut & in Melchioris Hittorpii schedis; qui libri non agnoscunt verbum *continentiæ.*

4. *Qui non solùm ab repub. civem, &c.*) Ita Pal. sec. Metel. & Hitt. nisi quod duo postremi adhuc *quod non.* vulgata. *solum reipub.* sed præter edd. antiquas in quibus *solum R. P.* quod & in Pal. pr. quod tam *republ.* notare potest, quàm *reipub.*

5. *Sed etiam vi quadam magis necessaria.*) Egregia isthæc lectio, est ab Hittorpiano & Metellano; nisi quod hic, *ut.* visa est scribis legitima; addideruntque de suo *ratione.*

6. *Itaque hoc judices.*) Est à Pal. sec. Met. & Hittorp. publicata prius; *Ita.*

7. *Nondum confirmato consilio.*) Vide ne verius sit, *consilio confirmata,* ut ad *ætatem* referatur. certè non multo post sequitur, *firmata ætate.* Gulielmios.

8. *Quo minus etiam perspicitur eorum virtus.*) Metelli *percipitur,* sed haud dubio verè Hittorpii excerpta, *percipitur,* id est cogitatione animi & spe qualis futura sit intelligitur. *Gulielmius.*

1. Plus

piditates noſtras teneremus. numquam ipſimet nobis præ-
4 cideremus iſtam licentiam, libertatemque vivendi. Atque
hoc ego 1 plus oneris habeo, quàm qui ceteros accuſa-
runt (ſi *onus* eſt id appellandum, quod cum lætitia feras,
ac voluptate) veruntamen hoc ego amplius ſuſcepi, quàm
ceteri; quid ita poſtulatur ab omnibus, 2 ut ab iis ſe abſti-
neant maximè vitiis, in quibus alterum reprehenderint.
FVREM aliquem, aut rapacem accuſaris? vitanda tibi
ſemper erit omnis avaritiæ ſuſpicio. maleficũ quempiam
adduxeris, aut crudelem? cavendum erit ſemper, ne qua
in re aſperior, aut inhumanior fuiſſe videare corruptorem,
adulterum? providendum diligenter, nequod in vita veſti-
gium libidinis appareat. omnia poſtremò *quæ vindicaris in*
altero, tibi ipſi vehementer fugienda ſunt. Etenim NON MODO
accuſator, ſed ne objurgator quidem ferendus eſt is, qui,
quod in altero vitium reprehendit, 3 in eo ipſe deprehen-
5 ditur. Ego in uno homine omnia vitia, quæ poſſunt in ho-
mine perdito, nefarioque eſſe, reprehendo: nullum eſſe
dico indicium libidinis, ſceleris, audaciæ, quod non in
iſtius unius vita perſpicere poſſitis. Ego in iſto reo legem
hanc, judices, mihi ſtatuo; vivendum ita eſſe, ut iſti non
modò factis, dictiſque omnibus, ſed etiam oris, oculorum-
que illa contumacia, ac ſuperbia, quam videtis, diſſi
millimus eſſe, ac ſemper fuiſſe videar. Patior non moleſtè,
judices, eam vitam, quæ mihi ſua ſponte antea *jucunda* fue-
rit, nunc jam mea lege, & conditione *neceſſariam* quoque
6 futuram. Et in hoc homine ſæpe à me quæris, Hortenſi,
quibus inimicitiis, aut qua injuria adductus, ad accuſan-
dum deſcenderim. mitto jam rationem officii mei, neceſ-
ſitudiniſque Siculorum: de ipſis tibi inimicitiis reſpon-
deo. an tu majores ullas inimicitias putas eſſe, quàm *con-*
trarias hominum ſententias, ac diſſimilitudines ſtudiorum &
voluntatum? FIDEM ſanctiſſimam in vita qui putat, po-
teſt ei non inimicus eſſe, qui quæſtor conſulem ſuum con-
ſiliis commiſſis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis,
ſpoliare, relinquere, prodere, oppugnare auſus ſit? PV-
DOREM & pudicitiam qui colit, poteſt animo æquo iſtius
quotidiana adulteria, meretriciam diſciplinam, domeſti
cum lenocinium videre? *QVI RELIGIONES* deorum
immortalium retinere vult, ei, qui fana ſpoliarit omnia,
qui 4 ex thenſarum orbitis prædari ſit auſus, inimicus
non eſſe qui poteſt? *Qui jure* æquo omneis putat eſſe opor-
tere, is tibi non infeſtiſſimus ſit; cùm cogitet varietatem,
libidinemque decretorum tuorum? qui ſociorum injuriis,
provinciarumque incommodis doleat, is in te non expi-
latione Aſiæ, vexatione Pamphiliæ, ſqualore & lacrymis
Siciliæ concitetur? qui civium Romanorum jura ac liber-
tatem, ſanctam apud omneis 5 haberi velit, is non tibi
plus etiam, quàm inimicus eſſe debeat, cùm tua verbera,
cùm ſecureis, cùm cruceis ad civium Rom ſupplicia fixas
7 recordetur? An, ſi qua in re contra rem meam decreſcet
aliquid injuria, *jure me ei inimicum eſſe arbitrater:* cùm o-
mnia contra omnium bonorum rem, cauſam, rationem,
utilitatem, voluntatemque fecerit, quæris, cur ei ſim
inimicus, cui populus Rom. infeſtus ſit? qui præſertim
plus etiam, quàm pars virilis poſtulat, pro voluntate popu-
li Rom. oneris ac muneris ſuſcipere debeam? Quid illa,
quæ leviora videntur eſſe? non cujuſvis animum poſſunt
movere? quod ad tuam ipſius amicitiam, 6 ceterorum-
que hominum magnorum, atque nobilium, facilioreiu
aditum iſtius habet *nequitia, & audacia*, quàm cujuſquam
noſtrûm virtus, & integritas? odiſtis hominum novorum
induſtrias. 7 deſpicitis eorum frugalitatem: pudorem con-
temnitis: ingenium verò, & virtutem, depreſſam, exſtin-
ctamque cupitis: Verrem amatis. Ita credo: ſi non virtu-
8 te, non induſtria, non innocentia, non pudore, non pudi-
citia: *at ſermone, at litteris, at humanitate* ejus delectamini. ni-
hil horum eſt: contraque ſunt omnia cùm ſummo dede-
core ac turpitudine, tum ſingulari ſtultitia, atque inhuma-
nitate oblita. Huic homini ſi cujus domus patet, utrùm
ea *patère*, an *hiare*, ac *poſcare*, aliquid videtur? Hunc veſtri
janitores, hunc cubicularii diligunt: hunc liberti veſtri,
hunc ſervi, ancillæque amant: hic cùm venit, *extra ordinem*
vocatur: hic ſolus introducitur, ceteri ſæpè frugaliſſimi ho-
mines, excluduntur. ex quo intelligi poteſt, eos vobis eſſe
cariſſimos, qui ita vixerunt, ut ſine veſtro præſidio ſalvi
eſſe non poſſint. Quid? hoc cuiquam ferendum putas eſſe, 9
nos ita vivere in pecunia tenui, ut prorſus nihil acquirere
velimus. ut dignitatem noſtram, populique Rom. benefi-
cia *non copiis, ſed virtute, tueamur*: iſtum, rebus omnibus
undique ereptis, impunè eludentem circumfluere, atque
abundare? 8 hujus argento dominia veſtra, hujus ſignis,
& tabulis forum, comitiumque ornari? præſertim cùm
vos veſtro Marte, his rebus omnibus abunderis? Verrem
eſſe, qui veſtras villas, ſuis manubiis ornet? Verrem eſſe, qui
cum L. Mummio certet: ut plureis hic ſociorum urbeis,
quàm ille hoſtium, ſpoliaſſe videatur? plureis hic ſolus
villas ornamentis fanorum, quàm ille fana ſpoliis hoſtium
ornaſſe? & is erit ob eam rem vobis carior, ut ceteri *liben-*
tius ſuo periculo veſtris cupiditatibus ſerviant? Verùm 10
hæc & dicentur alio loco, & dicta ſunt: nunc proficiſce-
mur ad reliqua, ſi pauca antè fuerimus à vobis, judices,
deprecati. Superiore omni oratione perattentos veſtros
animos habuimus. id fuit nobis gratum admodum: ſed
multo erit gratius, ſi reliqua voletis attendere: propterea
quod in his omnibus, quæ antea dicta ſunt, erat quædam
ex ipſa varietate, 9 ac novitate rerum, ac criminum de-
lectatio. nunc tractare cauſam inſtituimus frumentariam:
quæ 10 *magnitudine injuriæ*, & re, criminibus ceteris an-
tecellit: jucunditatis in agendo, & varietatis minus habe-
bit. veſtra autem auctoritate & prudentia digniſſimum
eſt, judices, 11 in audiendi diligentia non minus reli-
gioni tribuere, quàm voluptati. In hac cauſa frumen- 11
taria, cognoſcenda hæc vobis proponite, judices, vos de
rebus, fortuniſq; Siculorum omnium, de civium Roman.
qui arant in Sicilia, bonis, de vectigalibus à majoribus
traditis, *de vita, victuque populi Rom. cogniturus.* quæ ſi ma-
gna, atque adeò maxima vobis videntur: quàm variè,
& quàm copioſè dicantur, exſpectare nolite. Neminem
veſtrûm præterit, judices, omnem utilitatem, opportu-
nitatemque provinciæ Siciliæ, quæ ad commoda populi
Romani adjuncta ſit, conſiſtere in re frumentaria ma-
ximè. nam ceteris rebus adjuvamur ex illa provincia: hac
verò *alimur*, ac ſuſtinemur. Ea cauſa tripertita, judices, 12
erit in accuſatione. primùm enim de decumano, deinde de
emto

1. *Plus oneris habeo.*) Lambinus dixinat *habeo*, ſine cauſa neceſſaria. nam ſic loquitur Tullius lib. v. in Verr. cap. 15. p.

2. *Ut ab iis ſe abſtineant.*) Hitt. & Met. *ut his abſtinentes*, omiſſis aliis. non malè. nolui tamen ſequi, quod & alteri ſua eſſet venuſtas.

3. *In eo ipſe deprehenditur.*) Sic Pall. & edd. omnes. Gulielmius inclinabat in Hitt. & Metell. ſcripturam *reprehenditur*; quam ſanè vix ad miſeriam *deprehenditur* enim is, qui quaſi in ipſa ἀυτοφωρᾳ planè tenetur, neque habet quo ſe excuſet.

4. *Ex thenſarum orbitis.*) Ita mſſ. omnes. ita edd. ante Lambin.

5. *Haberi velit.*) Sic Hittorp. Metell. Fabr. vulgata, *velit*. eodem res redit. ſed cur excludamus id, quod videri queat auctoris genuinum?

6. *Ceterorumque hominum magnorum.*) Prius impreſſi; *ceterorumque omnium magnorum*. ſed alterum extat in Fabr. in Hitt. in Mett.

7. *Deſpicitis rerum frugalitatem.*) Gulielmius arbitratur pronomen eſſe additamentum librarii: malletq; ſtatim, *depreſſam exſtinctamque itur.*

8. *Hujus argento dominia veſtra.*) Haud ſecus Fabric. Hittorp. Met. eximiè, *dominia* poſita, pro *magnificentiis*; ut Græci βασιλειας, tunc enim maximè oſtentabatur ſupellex argentea.

9. *At utilitate rerum.*) Eſt in Metelli *utilitate*. Fortè non malè, inquit Gulielmius.

10. *Magnitudine injuriæ ac re.*) Sic Fabric. & Metell. antea impreſſi, *injuria ſere*.

11. *In audiendi diligentia.*) Quanto iſtud melius retro vulgatis: *in audiendo diligentiam.* eſt autem à Met. & Fabr.

I. *Fidemque*

emto dicemus frumento, postremò de æstimato. Inter Siciliam, ceteraſque provincias, judices, in agrorum vectigalium ratione hoc intereſt, quòd ceteris aut impoſitum vectigal eſt certum, quod *ſtipendiarium* dicitur, ut Hiſpanis, & pleriſque Fœnorum, quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli: aut *cenſoria locatio* conſtituta eſt, ut Aſiæ, lege Sempronia. Siciliæ civitates ſic in amicitiam, 1 fideque recepimus, ut eodem jure eſſent, quo fuiſſent: eadem conditione populo Rom. parèrent, qua ſuis antea paruiſſent. 9. perpaucæ Siciliæ civitates ſunt bello à majoribus noſtris ſubactæ; quarum ager cum eſſet publicus populi Romani factus, tamen illis eſt redditus. is ager à cenſoribus locari ſolet. Fœderatæ civitates duæ ſunt, quarum decumæ venire non ſoleant, Mamertina, & Tauromitana. quinque præterea ſine fœdere *immunes*, civitates, ac liberæ, Centuripina, Haleſina, Segeſtana, Halicienſis, Panormitana: præterea omnis ager Siciliæ civitatum, decumanus eſt: itemque ante imperium populi Rom. ipſorum Siculorum 14. voluntate, & inſtitutis fuit. videte nunc majorum ſapientiam qui, cùm Siciliam, tam *opportunum ſubſidium belli, atque pacis*, ad rempublicam adjunxiſſent, tanta cura Siculos tueri, & retinere voluerunt, ut non modò eorum agris vectigal novum nullum imponerent, ſed ne legem quidem venditionis decumarum, 2 neve vendundi aut tempus, aut locum commutarent: ut certo tempore anni, ut ibidem in Sicilia, denique ut lege Hieronica venderent, voluerunt eos in ſuis rebus ipſos intereſſe: 3 eorumque amicos, non modò *lege nova*, ſed ne nomine quidem legis novo 15. commoveri. Ita decumas lege Hieronica ſemper vendundas centuerunt, ut iis jucundior eſſet muneris illius functio, ſi ejus regis, qui Siculis cariſſimus fuit, non ſolùm inſtituta, commutato imperio, verùm etiam *nomen* maneret. Hoc jure ante Verrem prætorem Siculi ſemper uſi ſunt: hic primus inſtituta omnium, conſuetudinem à majoribus traditam, conditionem amicitiæ, jus ſocietatis, con- 16. vellere, & commutare auſus eſt. Qua in re primùm illud reprehendo, & accuſo, cur in re tam veteri, tam uſitata, quidquam *novi* feceris. ingenio aliquid aſſecutus es? tot homines 4 ſapientiſſimos, & clariſſimos, qui illam provinciam ante te tenuerunt, prudentia, conſilioque viciſti? Eſt tuum, eſt 5 ingenii, diligentiæque tuæ. do hoc tibi, & concedo: ſcio, te Romæ, cum prætor eſſes, edicto tuo 6 poſſeſſiones hereditatum à liberis ad alienos, à primis heredibus ad ſecundos, à legibus ad libidinem tuam transtuliſſe. ſcio, te *edicta ſuperiorum omnium correuiſſe*, & poſſeſſiones hereditatum non ſecundum eos, qui proferrent, ſed ſecundum eos, qui dicerent teſtamentum factum, dediſſe: eaſque res novas abs te prolatas, & inventas magno tibi quæſtui fuiſſe ſcio: eundemque te memini cenſorias quoque leges in lartis tectis exigendis tollere & commutare: *ne is redimeret, cujus res eſſet*: ne pupillo tutores, propinquique conſulerent, quo minus fortunis omnibus everteretur: exiguam diem præfinire operi, qua cæteros ab negotio excluderes, ipſe in tuo redemtore nullam certam diem ob- 17. ſervares. Quamobrem novam legem te in decumis ſtatuiſſe non miror, hominem in edictis prætoriis, in cenſoriis legibus tam prudentem, tam exercitatum: non, inquam, miror, te aliquid excogitaſſe: ſed, quod tua ſponte, *injuſſu populi*, ſine ſenatus auctoritate jura provinciæ Siciliæ mutaris, id reprehendo, id accuſo. L. Octavio, & C. Cottæ conſulibus ſenatus permiſit, ut vini, & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante te quæſtores in Sicilia vendere conſueſſent, Romæ venderent, 7 legemque his rebus, quæ ipſis videretur, ediceret. Cùm locatio fieret, publicani poſtularunt, quædam res ut ad legem adderent, neque tamen à cenſoriis cæteris legibus recederent. Contra dixit is, 8 qui caſu tum Romæ fuit, tuus hoſpes, Veres, hoſpes, inquam, & familiaris tuus, Sthenius hic Thermitanus. Conſules cauſam cognoverunt. cùm viros primarios, atque ampliſſimos civitatis multos in conſilium advocaſſent, de conſilii ſententia pronuntiarunt, *ſi lege Hieronica venderemus*. Itane vero? prudentiſſimi viri, ſumma 19. auctoritate præditi, quibus ſenatus legum dicendarum in locandis vectigalibus omnem poteſtatem permiſerat, populuſque Romanus idem juſſerat, Siculo uno reclamante, cum amplificatione vectigalium, nomen Hieronicæ legis mutare noluerunt: tu homo minimi conſilii, nullius auctoritatis, *injuſſu populi, ac ſenatus*, tota Sicilia recuſante, cum maximo detrimento, atque adeò exitio vectigalium, 9 totam Hieronicam legem ſuſtuliſti. At quam legem comigit, judices, atque adeò totam tollit? acutiſſimè ac diligentiſſimè ſcriptam: quæ omnibus cuſtodiis ſubjectum aratorem decumano tradit, ut neque in ſegetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in aſportando frumento, grano uno poſſet arator, ſine maxima pœna fraudare decumanum. Scripta lex ita diligenter eſt, ut eum ſcripſiſſe appareat, qui alia vectigalia non haberet: ita acutè, ut Siculum: ita ſeverè, ut tyrannum: qua lege Siculis tamen arare expediret. nam ita diligenter 10 conſtituta ſunt jura decumano, ut tamen ab *area ad aratore* plus decuma non poſſit auferri. Cum hæc eſſent ita uti conſtituta, Verres 11 tot annis, atque adeò ſæculis inventus eſt, qui hæc non commutaret, ſed everteret: eaque, quæ jamdiu ad ſalutem ſociorum, utilitatemque reipub. compoſita, comparataque eſſent, ad ſuos improbiſſimos *quæſtus converteret*: qui primùm certos inſtituerit nomine decumanos, re vera miniſtros, ac ſatellites cupiditatum ſuarum: per quos oſtendam ſic provinciam per triennium vexatam atque vaſtatam, judices, ut eam multis annis, multorum innocentia, ſapientiaque *recreare* nequeamus. Eorum omnium, qui decumani vocabantur, princeps erat Q. ille Apronius, quem videtis: de cujus improbitate ſingulari graviſſimarum legationum querimonia, audiſtis. Adſpicite, judices, vultum hominis, & adſpectum: & ex ea contumacia, quam hic *in perditis rebus* retinet, 12 illos ejus ſpiritus Sicilienſeis quos fuiſſe putetis, cogitate, ac recordamini. Hic eſt Apronius, quem in provincia tota Verres, cùm undique nequiſſimos homines conquiſiſſet, & cùm ipſe ſecum ſui ſimileis duxiſſet, non parum multos: nequitia, luxuria, audacia, *ſui ſimillimum* judicavit. Itaque

---

1. *Fidemque recepimus.*) Metelli, *accepimus*, quod melius putat Gulielmius.

2. *Neve vendundi aut tempus.*) Hoc modo Fabr. & Metell. recepta lectio, *vendundis*.

3. *Eorumque animos, &c.*) Adjecimus encliticam, juſſi à Metell. & Fabrio.

4. *Sapientiſſimos & clariſſimos.*) Non potui excludere vocem poſtremam, inventam non modo in Metell. ſed etiam Fabr. niſi quod is *clariſſimosque*. aliis edd. id verbi abeſt.

5. *Ingenii diligentiæque tuæ.*) Sic Hittorp. ſic Fabr. & Metell. non *prudentiæque*, quod in hactenus cuſis.

6. *Poſſeſſiones hereditatum à liberis ad alienos.*) Adjecimus modò illud *à liberis*, admoniti à Nannii ſcriptis, item Fabr. & Metell. quod tamen non eſſe Ciceronis legitimum clamat Palatinus ſecundus; admittendumque potius *à ſuis ad alienos*. quid elegantius? Iuriſconſultis enim *heredes ſui*, ſunt filii.

7. *Legemque hic velut, qua ipſi videtur ſed ediceret.*) Eſt à membranaceis Langii. Vulgata, *quam ipſe vid. dicerent*. ſed Pall. & olim editi ſervant tamen *ediceret*.

8. *Qui caſu tum Romæ fuit.*) Mſ. Metelli, *caſu*. & ſic M. Tullium ſcripſiſſe ex Quintiliano diſcimus.

9. *Totam Hieronicam legem ſuſtuliſti.*) In Metell. ſanè legitur bis *totam totam Hieronicam*. in qua repetitione, non parum venuſtatis & indignationis videri queat.

10. *Conſtituta ſunt jura decumano.*) Eſt à libris Nannii ac Metelli. publicati alibi *decumani*.

11. *Tot annis atque adeo ſæculis inventus.*) Particula adjecta ex mſ. Metell. *adeo ſæculis tot inventus*. quod placuit Gulielmio.

12. *Illos ejus ſpiritus Sicilienſes.*) Sic omnis vetus lectio edita ſcriptaque.

que istos inter se perbrevi tempore, non res, non ratio, non commendatio aliqua, sed studiorum turpitudo, simi-
23 litudoque conjunxit. Verris mores improbos, impuros, nostis. fingite vobis, si potestis, aliquem, qui in omnibus istis rebus par ad omnium flagitiorum nefarias libidines esse 1 possit; is erit Apronius ille: qui, ut ipse 2 non solum vita, sed etiam corpore, atque ore significat, immensa aliqua vorago est, aut gurges vitiorum, turpitudinumque omnium. Hunc in omnibus stupris, hunc in fanorum expilationibus, hunc in impuris conviviis principem adhibebat: 3 tantamque habebat *morum similitudo* conjunctionem, atque concordiam, ut Apronius, qui aliis inhumanus, ac barbarus, isti uni commodus, ac disertus videretur: ut, quem omnes odissent, neque videre vellent, sine eo iste esse non posset: ut, cùm alii, ne conviviis quidem iisdem, quibus Apronius, hic iisdem etiam poculis uteretur: postremo, ut *odor* Apronii taterrimus oris, & corporis, quem (ut ajunt) ne bestiæ quidem ferre possent, uni isti suavis, & jucundus videretur. Ille erat in tribunali proximus: 4 in cubiculo solus: in convivio dominus: actum maximè cùm, accubante prætextato prætoris filio,
24 in convivio saltare nudus cœperat. Hunc, uti dicere instituì, principem 5 Verres ad fortunas aratorum, vexandas, diripiendasque esse voluit: hujus audaciæ, nequitiæ, crudelitati, fidelissimos socios, optimosque civeis scitote hoc prætore traditos, judices, atque addictos fuisse, *novis institutis & edictis*, tota Hieronica lege, (quemadmodum
25 antea dixi) rejecta, & repudiata. Primum, edictum, judices, audite præclarum: QVANTVM decumanus edidisset aratorem sibi decumæ dare oportere, ut tantum arator decumano dare cogeretur? Quomodo? quantum poposcerit Apronius, dato. Quid est hoc? 6 utrum *prætoris* institutum in socios, an *in hostes victos* insani edictum, atque imperium tyranni? 7 Ego tantundem, quantum ille poposcerit? poscet omne, quantum exaravero. Quid omne? immò plus etiam, inquit, si volet. Quid tum? Quid censes? Aut dabis, aut contra edictum recisse damnabere. Per deos immortaleis, quid est hoc? verisimile enim non
26 est. Sic mihi persuadeo, judices, tametsi omnia in istum hominem convenire putetis, tamen hoc vobis falsum videri. ego enim, cùm hoc tota Sicilia diceret, tamen affirmare non auderem, si hæc edicta non ex istius tabulis totidem verbis recitare possem: sicuti faciam. da, quæso, scribæ, recitet ex codice. Recita edictum de professione. *EDICTVM DE PROFESSIONE.* Negat me recitare totum, nam id significare nutu videtur. Quid prætereo? an illud, ubi caves tamen Siculis, & miseros respicis aratores? edicis enim, te in decumanum, si plura sustulerit, quàm debitum sit, in octuplum judicium daturum esse. Nihil mihi placet prætermitti. Recita hoc quoque, quod postulat, 8 totum, recita. EDICTVM DE IVDICIO IN OCTVPLVM. Judicio ut arator decumanum persequatur? miserum, atque iniquum, *ex agro homines traduci in forum*, ab aratro ad subsellia, ab usu rerum rusticarum ad insolitam litem, atque judicium. Cùm omnibus in aliis vectigali-
27 bus, Asiæ, Macedoniæ, Hispaniæ, Galliæ, Africæ, Sardiniæ, ipsius Italiæ, quæ vectigalia sunt: cùm in his, inquam, rebus omnibus publicanus petitor, ac pignerator; non ereptor, neque possessor soleat esse: tu de optimo, de justissimo, de honestissimo genere hominum, hoc est, de aratoribus, ea jura constituebas, quæ omnibus aliis essent contraria. Utrùm est æquius, decumanum petere, an aratorem reperere? *judicium, integra re, an perdita, fieri?* eum, qui manu quæsierit, an eum, qui digito licitus sit, possidere? Quid? qui in singulis jugis arant, qui ab opere ipsi non recedunt, quo in numero magnus ante te prætorem numerus, magna multitudo Siculorum fuit: quid facient? cum dederint Apronio, quod poposcerit, relinquent Larem familiarem suum? venient Syracusas, ut, te
28 prætore, videlicet, *æquo jure*, Apronium, delicias, ac vitam tuam, judicio recuperatorio persequantur? Verùm esto; reperietur aliquis fortis, & experiens orator, qui, cùm tantum dederit decumano, quantum ille deberi dixerit, judicio repetat, & pœnam octupli persequatur. Exspecto vim edicti, severitatem prætoris: faveo aratori, cupio octupli damnari Apronium. Quid tandem postulat orator? nihil, nisi ex edicto judicium in octuplum. Quid
29 Apronius? non recusat. quid prætor? jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus. Quas decurias? de cohorte mea rejicies, inquit. Quid? ista cohors *quorum hominum est?* Volusii haruspicis, & Cornelii medici, & horum *canum*, quos tribunal meum vides lambere. Nam de conventu nullum umquam judicem, nec recuperatorem dedit. iniquos decumanis esse ajebat omneis, qui ullam agri glæbam possiderent. Veniendum erat ad eos contra Apronium, qui nondum etiam Aproniani convivii crapulam exhalassent. O præclarum, & commemorandum judicium! ô severum edictum! ô tutum perfugium aratorum! Atque, ut intelligatis cujusmodi ista judicia in octuplum,
30 cujusmodi istius de cohorte recuperatores existimati sint: sic attendite. Ecquem putatis decumanum, hac licentiæ permissa, ut tantum ab aratore, quantum poposcisset, auferret *plus, quàm deberetur, poposcisse?* considerate cum vestris animis vosmetipsi, ecquem putetis, præsertim cùm id non 10 solùm sine avaritia, sed etiam sine impudentia accipere potuerit. multos necesse est. At ego omneis dico 11 plus, ac multo plus, quam decumas, abstuliisse. cedò mihi unum ex triennio prætoræ tuæ, quis octupli *damnatus sit.* damnatus? immò verò in quem judicium ex edicto tuo postulatum sit. Nemo erat videlicet aratorum, qui injuriam sibi factam queri posset: nemo decumanorum, qui grano amplius 12 sibi, quàm deberetur, deberi professus esset. immò verò contrà, rapiebat, & asportabat, quantum à quoque volebat, Apronius: omnibus autem locis aratores spoliati, ac vexati querebantur: neque tamen *ullum judicium reperiatur.* Quid est hoc? tot viri fortes, honesti, gratiosi, tot Siculi, tot equites Rom. ab uno homine nequissimo, ac turpissimo læsi, pœnam octupli sine ulla

---

1. *Possit; is erit Apronius ille.*) Ita egregiè Nan. & Metell. codd. præ vulgato, *erat.*

2. *Non solum vita, sed etiam corpore.*) Vox *etiam* non est in Metel. ms. neque desideraverim.

3. *Tantamque habebat morum similitudo.*) Melius forte idem liber, *habet.*

4. *In cubiculo solus.*) Liquido Pall. Nan. Metel. libri agnoscunt *solus*, ut & olim editi omnes. neque aliter legendum. Lambinus, *facino.*

5. *Verres ad fortunas aratorum vexandas diripiendasque.*) Non potui non sequi exemplaria Fabr. & Metelli, quæ non agnoscebant illud vulgatum, *Verres ad vertendas sort. ar. vex. diripiendasque.*

6. *Utrum prætoris Siculorum in socios, &c.*) Metelli, *prætoris pr. institutum, &c.* proculdubio referibendum, *prætoris populi Rom. instit.* non sine insigni emphasi.

7. *Ego tantundem quantum.*) Lambinus divisa voce, *ego tantundem quantum.* minus rectè.

8. *Totum recita.* EDICTVM, *&c.*) Sic Pal. prim. nam sec. *totum ψηφίσματα de judicio in octuplum.* verum antiqua editio facit etiam pro nobis.

9. *Jubet recuperatores rejicere. Decurias scribamus. Quas dec.*) Ita Pall. & vett. editio, quemadmodum cupiebat distinguit Hotomanus. nam medii ævi: *Jubet recuperatorum rejicere decurias. Scribamus. Quas dec.* porro videtur adhuc legendum ex Fabr. & Metell. *exscribamus.*

10. *Solum sine avaritia, sed etiam sine impudentia accipere.*) Scripserat Cicero, indicante Metelli codice; *solum avaritia, sed etiam impudentiæ accidere pot.* alludit Pall. prim. in quo, *sine impudentia accidere pot.*

11. *Plus, ac multo plus, quàm.*) Est à mss. Fabr. & Metell. prius deerant nobis illa, *ac multo plus.*

12. *Quàm sibi deberetur.*) Mss. Metelli *deberetur*, forte, inquit Guilielmius, *deberetur.*

Ullum sine

ulla dubitatione commissam, non persequantur? quæ causa? quæ ratio est? una illa, judices, quam videtis: quod ultrò etiam 1 *illusos se, & irrisos ab judicio discessuros videbant.* Etenim quod esset judicium, cùm è Verris turpissimo, flagitiosissimoque comitatu tres recuperatorum nomine assedissent, assecłæ istius, non *à patre ei* traditi, sed *à meretri-*
31 *cula* commendati? Ageret videlicet causam arator: nihil sibi frumenti ab Apronio relictum, bona sua etiam direpta: se pulsatum, verberatumque diceret. conferrent viri boni capita: de commissatione loquerentur interse. ac de mulierculis, si quas à prætore abeunteis possent deprehendere. res agi videretur. surrexisset Apronius, *nova dignitas* publicani, non ut decumanus, squaloris plenus, ac pulveris: sed unguentis oblitus: vino, vigiliisque languidus. omnia primo motu, ac spiritu suo, vini, unguenti, corporis odore complesset, dixisset hæc, quæ vulgo dicere solebat, *NON SE DECVMAS EMISSE*, sed bona, fortunasque aratorum: non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum: dominum iliorum, ac tyrannum. Quæ cùm dixisset, illi viri optimi de cohorte istius recuperatores, non de absolvendo Apronio deliberarent, sed
32 quærerent, ecquo modo petitorem ipsum Apronium condemnare possent. Hanc tu licentiam diripiendorum aratorum cum decumanis, hoc est, Apronio *permisisses*, ut, quantum vellet, poscceret: quantum popposcisset, afferret: hoc tibi defensionis ad judicium tuum comparabas, habuisse te edictum, recuperatores daturum in octuplum? Si mehercule ex omni copia conventus Syracusani, splendidissimorum, honestissimorumque hominum faceres potestatem aratori, non modo rejiciundi, sed etiam sumendi recuperatores; tamen hoc *novum genus injuriæ* ferre nemo
33 posset, te, cum tuos omneis fructus publicano tradidisses, & rem de manibus amisisses, tum bona tua repetere, ac persequi lite, atque judicio. Cum vero verbo, *judicium* sit in edicto, re quidem vera tuorum comitum, hominum nequissimorum *collusio* cum decumanis, socis tuis, atque adeo procuratoribus: tamen audes 3 illius judicii mentionem facere, præsertim cum id non modò oratione mea, sed etiam re ipsa refellatur? cum in tantis incommodis aratorum, injuriisque decumanorum, nullum ex isto præclaro edicto non modò factum, sed ne postulatum quidem
34 judicium inveniatur? Erit tamen in aratores lenior, quam videtur nam, qui in decumanos *octupli judicium* se daturum edixit, idem habuit in edicto, se in aratorem *in quadruplum* daturum. Quis hunc audet dicere, aratoribus infestum, aut inimicum fuisse? quanto lenior est, quàm in publicanum? Edixit, 4 ut, quod decumanus edidisset, sibi dari oportere, id ab aratore magistratus Siculus exigeret. Quid dereliquit judicii, quod in aratorem dari posset? Non malum est, inquit, esse istam formidinem: ut, cum exactum sit ab aratore, tamen ne se commoveat, reliquus metus judicii sit. Si judicio à me vis exigere, remove Siculum, si hanc vim adhibes, quid opus est judicio? Quis porrò erit, qui non malit decumanis tuis dare, 5 quod popposcerit, quam ab assecłis tuis quadruplo condemnari?
35 Illa verò præclara est clausula edicti, quod omnium controversiarum, quæ essent inter aratorem, & decumanum, *si uter velit*, edicit, *se recuperatores daturum*. Primum quæ potest esse controversia, cum is, qui petere debet, aufert? & cum is non, quantum debetur, sed quantum commodum est, aufert? ille autem, unde ablatum est, judicio suum recuperare nullo modo potest? deinde in hoc 6 homo luteus, etiam callidus, ac veterator esse vult, quod ita scribit, *SIVTER VOLET, RECVPERATORES DABO.* Quàm lepidè se furati putat? Utrique facit potestatem, sed utrum ita scripserit, *Si uter volet*, an, *Si decumanus volet*, nihil interest. arator enim tuos istos recuperatores 7 numquam volet. Quid? illa cujusmodi sunt, quæ ex tempore, 34
ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septitio, honestissimo homine, equiteque Romano, resistente Apronio, & affirmante, se pius decuma non daturum, exoritur peculiare edictum repentinum, *ne quis frumentum de area tolleret, ante quàm cum decumano pactus esset.* Ferebat hanc quoque iniquitatem Septitius, & imbri frumentum corrumpi in area patiebatur? cum illud edictum repente uberrimum, & quæstuosissimum nascitur, *ut ante Kalendas Sext. omnes decumas ad aquam deportatas haberent.* Hoc edicto non Siculi ar-
(nam eos quidem jam superioribus edictis satis perdiderat, atque afflixerat) sed isti ipsi equites Rom. qui suum jus retinere se contra Apronium posse erant arbitrati, splendidi homines, & aliis prætoribus gratiosi, victi Apronio traditi sunt. Attendite enim, cujusmodi edicta sint. *NE TOLLAT*, inquit, *EX AREA, NISI ERIT PACTVS.* Satis hæc magna vis est ad inique paciscendum. malo enim plus dare, quam non maturè ex area tollere. 8 At ista vi Septitium, & nonnullos Septitii similes non coërcet: qui ita dicunt. Non tollam potius, quàm pacisear. 9 His hoc opponitur, Deportatum habeas ante Kalend. Sext. Deportabo igitur. Nisi pactus eris, non commovebis. Sic deportandi dies præstituta tollere cogebat ex area. Prohibitio tollendi, nisi pactus esset, vim exhibebat pactioni, non voluntatem. Jam verò illud 38.
non solum contra legem Hieronicam, nec solum contra consuetudinem superiorum, sed etiam contra omnia jura Siculorum, quæ habent à senatu, populoque Romano, *ne extra suum forum vadimonium promittere cogatur.* Statuit iste, ut arator decumano, quò vellet decumanus, vadimonium promitteret. ut hic quoque Apronio, cum à Leontinis usque Lilybæum aliquem vadaretur, ex miseris aratoribus calumniandi quæstus accederet. Quamquam illa fuit ad calumniam singulari consilio reperta ratio, quod edixerat, ut aratores jugera sationum suarum profiterentur. Quæ res cum ad pactiones iniquissimas magnam vim habuit, sicut ostendam, neque ad ullam utilitatem reip. pertinuit: tum verò ad calumnias, in quas *omnes inciderent*, quos vellet Apronius. Ut enim quisque contra voluntatem ejus dixerat, ita in eum judicium de professione jugerum postulabatur. cujus judicii metu magnus à multis frumenti numerus ablatus, magnæque pecuniæ coactæ sunt: non quo jugerum numerum, verè profiteri esset difficile, aut amplius etiam profiteri (quid enim in eo periculi esse posset?) sed causa erat judicii postulandi, quòd ex edicto professus non esset. Judicium autem quod fuerit, isto prætore, si, quæ cohors, & qui comitatus fuerit,

---

1. *Illusos se & irrisos.*) Sic Nann. sic Met. codex: placuitque prorsus Gulielmio, præ vulgato *irritos*, quod & in Pall. & Vrsin. tanquam *irritum*, vox sic factorum, cum res divina non rectè facta.

2. *Quæreret, ecquo modo petitorem ipsum Apronii condemnare, &c. Apronio permisisses.*) Exemplaria Italica in hunc usque diem integra destituuntur periodo; quam immissi libris nostris, auctoritate codicis Nanniani; cui accedit & liber Metelli.

3. *Illius judicii mentionem facere.*) Malebat Gulielmius *ullius*, ut erat & in Metell. & Nann.

4. *Ut, quod decumanus edidisset.*) Lambiniana aliquot editiones malè præferunt *decumanis*.

5. *Quod popposcerit, quam ab ass. tuis quadruplo condemnari.*) Sic quoque Met. & Fabr. quippe vulgata *poscerent*, &, *quadrupli*. quod ultimum demanant etiam Nannii exemplaria calamo exarata.

6. *Homo luteus.*) Sic Pal. prim. Metell. & Aldinæ. at veteriores quæque *lyceus*. quod retinuit Victorius ac Lambinus: reperi in Pal. sec. *luceus*; quod non admodum displicet.

7. *Nunquam volet.*) Est à Nann. & Metell. nam publicatur passim, *numquid velet?*

8. *At ista vi Septitium.*) Hoc quoque se firmat auctoritate Metel. & Nann. vulgata, *namque vi.*

9. *His hoc opponitur.*) Haud aliter Fabr. & Metell. non *apponitur*, ut in vulgatis.

fuerit, meministis, scire debetis. Quid igitur est, quòd ex hac iniquitate novorum edictorum intelligi velim, judices, Injuriamne factam sociis? at videtis. Auctoritatem superiorum repudiatam? non audebit negare. Tantum Apronium isto prætore potuisse? confiteatur, ne-
40 cesse est. Sed vos fortasse, quod vos lex commonet, id in hoc loco quæretis, num quas ex hisce rebus *pecunias ceperit* Docebo, cepisse maximas, omneisque eas iniquitates, de quibus antea dixi, sui quæstus causa 1 constituisse convincam, si prius illud propugnaculum, quo contra omneis meos impetus usurum se putat, ex defensione ejus dejecero. Magno, inquit, decumas vendidi. Quid ais? an tu decumas, homo audacissime, atque amentissime, vendidisti? tu parteis eas, quas te S. P. Q. R. voluit, an fructus integros, atque adeò bona, fortunasque aratorum omneis vendidisti? Si palàm præco jussu tuo prædicasset, non decumas frumenti, sed dimidias venire parteis, & ita emtores accessissent, ut ad dimidias parteis emendas. si pluris vendidisses tu dimidias. quàm ceteri decumas, cuinam mirum videretur? Quid verò, si præco decumas pronuntiavit: *re vera*, hoc est, lege, edicto, conditione plus etiam, quàm dimidiæ venierunt? tamen hoc tibi præclarum putabis, te pluris, quod non licebat, quàm ceteros quod oportebat,
41 vendidisse? Pluris vendidi decumas, quàm ceteri. Quibus rebus id assecutus es? *innocentia?* Adspice ædem Castoris: deinde, si audes, fac mentionem innocentiæ. Diligentia? codicis lituras tu contemplare in Sthenii Thermitani nomine. deinde aude te dicere diligentem. Ingenio? qui tesseis interrogari priore actione nolueris, 2 & iis tacitum os tuum præbere malueris, quantumvis. & te, & patronos tuos, ingeniosos esse dicito. Qua re igitur id, quod ais, assecutus? MAGNA EST enim luus, si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. Tibi fortasse idoneus fuit nemo, quem imitarere. At te videlicet, inventorem rerum optimarum, ac princi-
42 pem, imitabuntur omnes. Quis aratorum, te prætore decumam dedit? quis duas? quis non maximo se affectum beneficio putavit, cùm tribus decumis 3 pro una defungeretur, præter paucos, qui *propter societatem furtorum* tuorum nihil omnino dederunt? Vide, inter importunitatem tuam, senatusque bonitatem, quid interfit. Senatus, cùm temporibus reip. cogitur, ut decernat, ut alteræ decumæ exigantur, ita decernit, ut pecunia pro his decumis solvatur aratoribus: ut, quod plus sumitur, quàm debetur, id emi, non auferri putetur. Tu, cum tot decumas non S. C. sed novis edictis tuis, nefariisque institutis exigeres, & eriperes: magnum te fecisse arbitrabere, si pluris vendideris, quàm L. Hortensius, pater istius Q. Hortensii, quàm Cn. Pompejus, quàm M. Marcellus; qui *ab æquitate, ab lege, ab*
43 *institutis non recesserunt?* An tibi unius anni, aut biennii ratio habenda fuit? salus provinciæ, commoda rei frumentariæ, ratio reip. in posterum fuit negligenda? cùm ita rem constitutam accepisses, ut & populo Ro. satis frumenti ex Sicilia suppeditaretur, & aratoribus tamen arare, atq; agros colere expediret? Quid effecisti? quid assecutus es? Ut populo R. prætore te, nescio quid ad decumas accederet, deferendas arationes, relinquendasque curasti. Successit tibi L. Metellus. Tu innocentior, quàm Metellus? tu laudis, & honoris cupidior? tibi enim consulatus quærebatur, Metello *paternus honor*, & avitus negligebatur. multo minoris vendidit, non modo, quàm tu, sed etiam, quàm qui ante te vendiderunt. Quæro, si ipse excogitare non poterat, quemadmodum quàm plurimo venderet: ne tua quidem recentia proximi prætoris vestigia persequi poterat, ut tuis præclaris, abs te principe inventis, & excogitatis edictis, atque institutis uteretur? Ille verò tum se Metellum mini-
44 mè fore putasset, si te ulla in re imitatus esset: qui ab urbe Roma, quod nemo umquam post hominum memoriam fecit, cùm sibi in provinciam proficiscendum putaret, litteras ad Siciliæ civitates misit, per quas hortatur, & rogat, *ut arent, ut*
4 *serant* in beneficio populi R. Hoc petit aliquanto ante adventum suum: & simul ostendit, se lege Hieronica venditurum, hoc est, in omni ratione decumarum nihil isti simile facturum. Atque hæc, non cupiditate aliqua scribit adductus, ut in alienam provinciam mittat litteras ante tempus: sed consilio, ne, si tempus sationis præteriisset, granum in provincia Sicilia nullum haberemus. Cognoscite Metelli litteras. Recita epistolam L.
45 Metelli. *LITTERÆ L. METELLI.* Hæ litteræ, judices, L. Metelli, quas audistis, hoc, quantum est ex Sicilia frumenti hornotini exaraverunt. glæbam comosset in agro decumano Siciliæ nemo, si Metellus hanc epistolam non misisset. Quid? Metello divinitus hoc venit in mentem: an ab Siculis, qui Romam frequentissimi convenerant, negotiatoribusque 5 Siciliæ doctus est? quorum, quanti conventus ad Marcellos, antiquissimos Siciliæ patronos, quanti ad Cn. Pompejum, Cos. designatum, ceterosque illius provinciæ necessarios, fieri soliti sint, quis ignorat? Quod quidem judicium nullo umquam de homine factum est, *ut absens accusaretur ab iis palam, quorum in bona, liberosque summum imperium, potestatemque haberet.* Tanta vis erat injuriarum, ut homines quidvis perpeti, quam non de istius pravitate, & injuriis deplorare, & conqueri mallent. Quas litteras cùm ad omneis civitates propè suppli-
46 citer misisset Metellus: tamen antiquum modum sationis, nulla ex parte 6 assequi potuit. diffugerant enim permulti, id quod ostendam: non solùm arationes, sed etiam sedes suas patrias, istius injuriis exagitati, reliquerant. Non mehercule 7 criminis augendi causa dicam, judices: sed, quem accepi ipse oculis, animosque sensum, hunc vere apud vos, &, ut potero, planissimè exponam. Nam, cùm
47 quadriennio post in Siciliam venissem; sic mihi affecta visa est, ut hæ terræ solent, in quibus *bellum acerbum*, diuturnum versatum est. quos ego campos antea, colleisque nitidissimos, viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc, ac desertos videbam, ut ager ipse cultorem desiderare, ac lugere dominum videretur. Herbitensis ager, Ennensis, Murgentinus, Assorinus, Macharensis, Agyrinensis, ita relictus erat ex maxima parte, ut non solùm jugerum, sed etiam dominorum multitudinem quæreremus. Æthnensis verò ager, qui solebat esse cultissimus, & quod caput est rei frumentariæ, campus Leontinus, 8 cujus antea spes hæc erat, ut, cùm obsitum vidisses, *annonæ caritatem non vereres*: sic erat deformis, atque horridus, ut in ubertima Siciliæ parte Siciliam quæreremus. labefactarat enim vehementer aratores jam superior annus: proximus verò funditùs everterat. Tu mihi etiam audes mentionem face-
48 re decumarum? Tu 9 in tanta improbitate, tu in tanta acerbitate, in tot & tantis injuriis, cum in arationibus, & in earum rerum jure provincia Sicilia consistat: eversis

1. *Constituisse convincam.*) Sic Pall. Nann. edd. quæ exoleræ. neq; abit Fabr. aut Merell. nisi quod ii *vincam.* Victoriana, *irrupisse convincam.*

2. *Tu tacitum os tuum præbere.*) Melius forte Metelli *tacitus.* os præbet, qui verberari se aut contumelia affici impunè patitur.

3. *Pro una defungeretur.*) Ita omnes mss. nostri & edd. usque ad Victorianam; quæ, *defungeretur*, hoc est, *carperetur*, inquit Camerarius.

4. *Serant in beneficio populi Ro. Hoc petit, &c.*) Lambinus edidit; *serant. In beneficio populi R. hoc petit.* Nannii codex non habet vocem *in.* legitque statim, *propter hoc petit, &c.* Locus lubricus.

5. *Siciliæ doctus est?*) Fortè *edoctus est*, inquit Gulielmius.

6. *Assequi potuit.*) Ita Nan. liber. vulgata, *exsequi.* quod & in Pall.

7. *Criminis augendi causa dicam.*) Suspectum Gulielmio vox *causa*, tanquam scribæ additamentum.

8. *Cujus antea spes hæc erat.*) Mss. Nannii, item Pall. *species.* Tibullus, *Nec spes destituat.*

9. *In tanta improbitate.*) Recepi ishæc suasu mss. Nannii prius deerant, neque hærent in Pall. nam hoc jam deficiunt exemplaria Metelli atque Hittorpii; magno Criticæ rei malo.

funditùs aratoribus, relictis agris, cùm in provincia tam locuplete, ac referta, non modò *rem*, sed ne *spem* quidem ullam reliquam cuiquam feceris, aliquid te populare putabis habere, cum dices, te pluris, quam ceteros, decumas vendidisse? Quasi verò aut populus Rom. hoc voluerit, aut senatus hoc tibi mandaverit, ut, cùm omneis aratorum fortunas decumarum nomine eriperes, in posterum fructu illo, commodoque rei frumentariæ populum Romanum privares: deinde, si quam partem tuæ prædæ 1 ad summam decumarum addidisses, bene de populo Rom. meritus viderere. Atque perinde loquor, quasi in eo sit iniquitas ejus reprehendenda, quòd *propter gloriæ cupiditatem*, ut aliquos summa decumarum vinceret, acerbiorem legem, duriora edicta interposuerit, omnium superiorum
49 auctoritatem repudiarit. Magno tu decumas vendidisti. Quid, si doceo, te *non minus damnum tuum avertisse, quàm Romam misisse*: decumarum nomine? quid habet populare ratio tua, cùm ex provincia populi Rom. æquam partem tu tibi sumseris, atque populo Rom. miseris? quid, si duabus partibus doceo te amplius frumenti abtulisse, quàm populo Rom. misisse? tamenne putamus patronum tuum in hoc crimine cervicibus jacturum, 2 & populo se ad coronam daturum? Hæc vos antea, judices audistis: verùm fortasse ita audistis, ut auctorem rumorem haberetis, sermonemque omnium. cognoscite nunc, innumerabilem pecuniam frumentario nomine ereptam: ut simul illam quoque ejus vocem improbam agnoscatis: qui se
50 *uno quæstu decumarum* omnia sua pericula redemturum esse dicebat. 3 Audimus hoc jam diu, judices: nego quemquam esse vestrum, quin sæpè audierit, socios istius fuisse, decumanos. nihil aliud arbitror in istum falsò esse dictum ab iis, qui malè de isto existimarint, nisi hoc, nam *socii putandi sunt, quos inter res communicata est*. Ego rem totam, fortunasque aratorum omneis, istius fuisse dico: Apronium, Veneriosque servos, quod isto prætore fuit novum genus publicanorum, ceterosque decumanos procuratores istius
51 quæstus, & ministros rapinarum fuisse dico. Quomodo hoc doceo? quo modo ex locatione illa columnarum docui istum esse prædatum? opinor, ex eo maximè, quòd *iniquam legem*, 4 novamque dixisset. Quis enim umquam conatus est 5 jura omnia, & consuetudinem omnium commutare cum vituperatione, sine quæstu? Pergam, atque insequar longius. iniqua lege vendebas, quo pluris venderes. cur, jam addictis, & venditis decumis, cùm jam ad summam decumarum nihil, ad tuum quæstum multum posset accedere, subitò, atque ex tempore *nova nascebantur edicta?* nam ut vadimonium decumano, quocumque is vellet, promitteretur, ut ex area, nisi pactus esset, arator ne tolleret: 6 ut ante Kal. Sext. decumas deportatas haberent: hæc omnia, venditis decumis, anno tertio re edixisse dico: quæ si reipub. causa faceres, in vendundo essent pronuntiata: quia tua causa faciebas, quod erat imprudentia prætermissum, 7 id quæstu ac tempore ad-
52 *monitus* reprehendisti. Illud verò cui probari potest? te sine tuo quæstu, ac maximo quæstu, tantam tuam infamiam, tantum capitis tui, fortunarumque periculum neglexisse; ut, cùm totius Siciliæ quotidiè gemitus, querimoniasque audires; cùm, ut ipse dixisti, reum te fore putares; cùm hujusce judicii discrimen ab opinione tua non abhorreret; paterere tamen aratores indignissimis injuriis vexari, ac diripi? profectò, quamquam ex singulari crudelitate, & audacia: tamen abs te totam altenari provinciam, 8 tot homines honestissimos, ac locupletissimos, tibi inimicissimos fieri nolles, nisi hanc rationem, & cogitationem salutis tuæ, *pecuniæ cupiditas*, ac præsens illa præda superaret. Etenim, quoniam summam, & numerum injuriarum, judices, vobis non possum exponere: singillatim autem de uniuscujusque incommodo dicere infinitum est: genera ipsa injuriarum, quæso, cognoscite. Nympho est Centuripinus homo navus, & industrius, experientissimus, ac diligentissimus arator. is cùm arationes magnas conductas haberet, (quod homines etiam locupletes, sicut ille est, in Sicilia facere consueverunt,) easque magna impensa, magno instrumento tueretur: tanta ab isto iniquitate oppressus est, ut non modò arationes relinqueret, sed etiam ex Sicilia profugeret, Romamque unà cum multis ab isto ejectis, veniret. fecit ut decumanus 9 Nymphonem vocaret ex edicto illo præclaro, quod nullam ad aliam rem, nisi ad hujusmodi quæstus pertinebat, numerum jugerum professum esse. Nympho cùm se vellet *æquo judicio defendere*, iste viros optimos recuperatores dat, eundem illum medicum Cornelium (is est Artemidorus Pergæus, qui in sua patria dux isti quondam, & magister ad despoliandum Dianæ templum fuit) & haruspicem Volusianum, & Valerium præconem. Nympho, antequam planè constitit, condemnatur. Quanti, fortasse quæritis. nulla erat edicti pœna certa. frumenti ejus omnis, quod in areis esset. Sic Apronius decumanus, non decumam debitam, non frumentum remotum, atque celatum: sed tritici septem millia medimnum ex Nymphonis arationibus, edicti pœna, non redemtionis aliquo jure tollit. Xenonis Meneni, 55 nobilissimi hominis, uxoris fundus erat colono locatus. colonus, quod decumanorum injurias ferre non poterat, ex agro profugerat. Verres in Xenonem judicium dabat illud suum damnatorium de jugerum professione. Xeno se pertinere negabat: fundum elocatum esse dicebat. dabat iste judicium, 10 *SI PARERET*, jugera ejus fundi esse plura, quàm colonus esset professus, tum uti Xeno damnaretur. Dicebat ille, non modò non arasse se. 11 id quod in satis erat, sed nec dominum ejus esse fundi, nec locatorem: 12 uxoris esse: eam ipsam suum negotium gerere: ipsam locavisse. Defendebat Xenonem homo summo splendore, & summa auctoritate prædius, M. Cossetius. Iste nihilominus judicium H-S. IↃↃↃ. millium dabat. Ille tametsi recuperatores de cohorte latronum sibi parari videbat: tamen judicium acceptum se esse dicebat. Tum iste magna voce Veneriis imperat, 13 ut Xeno audiret; *DVM RES IVDICETVR*, hominem ut asservent; cùm judicatum sit, ad se adducant, & illud simul dixit; se non putare, illum, si *divitias, pœnas damnationis contemneret*, etiam virgas contemnere. Hac ille vi, & hoc metu adductus, tantum decumanis, quantum iste imperavit, exsolvit. Polemarchus est Murgentinus, vir bonus, atque honestus. 56 is, cùm pro jugeribus quinquaginta, medimna IↃↃↃ. decumæ

1. *Ad summam decumarum.*) Malè editiones aliquot Lambinianæ *Summa*.

2. *Et populo se ad coronam daturum.*) Lipsius noster emendabat lib. 1. Variar. cap. 5. *ac coronæ*.

3. *Audimus hoc jamdiu.*) Vulgata, *Audivimus*; sed nostrum est à Pall. melioſque convenit.

4. *Novamque dixisset.*) Forsan *edixisset*, inquit Gulielmius.

5. *Jura omnia, &c.*) Idem conjicit, *commania*.

6. *Ut ante Kal. Sextiles, &c.*) Particulam *ut* adposui volentibus membranis Nannii.

7. *Id tempore ac quæstu admonitus reprehendisti.*) Appage correctores istos, qui heic argutè inepti sunt.

8. *Tot homines honest. ac locupletissimos.*) Tres voces interſertæ sunt de auctoritate libri Nanniani.

9. *Nymphonem negares ex edicto, &c.*) Est à Pal. sec. nam prim. *necares*. vulgata hodie, *vocaret*, & post, *professum non esset*, contra utrumque mss.

10. *Si pareret jugera ejus f. e. pl. q. est. s. p. tum uti Xeno.*) Est à Pall. pr. & sec. nisi quod is, *apparet*, vulgata *si pateret jugera ejusmodi, & tum Xeno, &c.*

11. *Id quod in satis erat.*) Ita citat ex nescio quibus veteribus Hotomanus. at mss. nostris & edd. aliis abest præpositio.

12. *Uxoris esse.*) Ita liber Nannii. aliorum, *uxorem*, quomodo item passim vulgata, nec omnino malè.

13. *Ut Xeno audiret.*) Hoc est ut ille exaudire posset minas Verris subsequas. Sic Ovidius lib. II. Amorum: *Risi, ut audierit tenera cum matre Cupido*. emendatio hujus loci est ab Nanniano, & Palat. secund.

cumæ imperarentur, quòd recusabat, domum ad istum
1 in jus eductus est: &, cùm iste etiam cubaret, in cubiculum introductus est: quod, nisi mulieri, & decumano, patebat nemini alii. Ibi, cùm pugnis & calcibus conscissus esset: qui DCC. medimnis decidere noluisset, mille promisit. Eubulides est Grosphus, Centuripinus, homo cùm virtute & nobilitate domi suæ, tum etiam pecunia princeps. huic homini, judices, honestissimæ civitatis honestissimo, non modò frumenti scitote, sed etiam *vitæ & sanguinis* tantum relictum esse, quantum Apronii libido tulit. nam vi, malo, plagis adductus est, ut frumenti daret,
572 non quantum haberet, sed quantum cogeretur. Sostratus, & Numenius, & Nymphodorus ejusdem civitatis, cùm ex agris tres fratres consortes profugissent, quòd iis plus frumenti imperabatur, quàm quantum exararant: hominibus coactis, in eorum arationes Apronius venit: omne instrumentum diripuit, familiam abduxit, pecus abegit, postea cùm ad eum Nymphodorus venisset Ætnam: & oraret, ut sibi sua restituerentur: hominem corripi, ac *suspendi jussit* 3 *in oleastro* quodam: quæ est arbor, judices, in foro. tamdiu pependit in arbore socius, amicusque populi Rom. in sociorum urbe ac foro, colonus
58 aratorque vester, quamdiu voluntas Apronii tulit. Genera jamdudum innumerabilium injuriarum, judices, singulis nominibus profero: infinitam multitudinem injuriarum prætermitto. vos ante oculos, animosque vestros, tota Sicilia decumanorum hos impetus, aratorum direptiones, hujus importunitatem, Apronii *regnum* proponite. Conremsit Siculos: non duxit homines: nec ipsos ad persequendum vehementeis fore, & vos eorum injurias leviter
59 laturos existimavit. Esto: falsam de illis habuit opinionem, malam de vobis: verumtamen cùm de Siculis malè mereretur, civeis Romanos coluit, his indulsit, eorum voluntati, & gratiæ deditus fuit. 4 Iste civeis Romanos? 5 At nullis inimicior, aut infestior fuit. Mitto vincla, mitto carcerem, mitto verbera, mitto secureis: crucem denique illam prætermitto, quam civibus Romanis *testem humanitatis* in eos, ac benivolentiæ suæ voluit esse: mitto, inquam, hæc omnia, atque in aliud dicendi tempus rejicio: de decumis, de civium Romanor. conditione in arationibus disputo: qui quemadmodum essent accepti,
60 judices, audistis ex ipsis. bona sibi erepta esse dixere. Verùm hæc, 6 quoniam ejusmodi causa fuit, ferenda sunt: nihil valuisse æquitatem, nihil consuetudinem: DAMNA denique, judices, nulla tanta sunt, quæ non viri fortes, magno & libero animo affecti, ferenda arbitrentur. Quid, si equitibus Rom. non obscuris, neque ignotis, sed honestis, & illustribus, manus ab Apronio, isto prætore, sine ulla dubitatione afferebantur? quid exspectatis? quid à me amplius dicendum putatis? an id agendum, ut eo celerius de isto transigamus, quo maturius ad Apronium possimus, id quod ego illi jam in Sicilia 7 pollicitus sum, pervenire? qui C. Matrinium, judices, summa virtute hominem, summa industria, summa gratia, Leontinis, *in publico, biduum tenuit* 8 atque ab Apronio, judices, homine in dedecore nato, ad turpitudinem educato, ad Verris flagitia, libidinesque accommodato, equitem Rom. scitote biduum cibo, tectoque prohibitum biduum Leontinis, in foro, custodiis Apronii retentum, atque servatum, neque antè dimissum, quàm ad conditiones ejus depactus est.

Nam quid ego de Q. Lollio, judices, dicam, equite Roma- 61
no spectato atque honesto? Clara res est, quam dicturus sum, tota Sicilia celeberrima, atque notissima: qui cùm araret in Ætnensi, cumque is ager Apronio cum ceteris agris esset traditus; equestri vetere illa & auctoritate, & gratia fretus, affirmavit, se decumanis plus quàm deberet, non daturum. refertur ejus sermo ad Apronium. Enimverò iste ridere, ac mirari, Lollium nihil de Matrinio, nihil de ceteris rebus *audisse*. mittit ad hominem Venerios, (hoc quoque attendite, *apparitores* à prætore assignatos habuisse decumanum: si hoc mediocre argumentum videri potest, istum decumanorum nomine ad suos quæstus esse abusum) adducitur à Veneriis, atque adeò attrahitur Lollius comodè, cùm Apronius è palestra rediisset, & in triclinio, quod in foro Ætnæ statuerat, decubuisset. Sta- 62
tuitur Lollius in illo *tempestivo* gladiatorum convivio. Non mehercule, quæ loquor, crederem, judices, tametsi vulgò audieram, nisi mecum ipse senex, cùm mihi, atque huic voluntati accusationis meæ lacrymans gratias ageret, summa cum auctoritate esset locutus. Statuitur, ut dico, eques Rom. propè annos XC. natus, in Apronii convivio, cùm interea Apronius caput, atque os suum unguento perfricaret. Quid est, Lolli? inquit. *tu, nisi malo coactus, rectè facere nescis?* Homo quid ageret: taceret, responderet: quid faceret denique, illa auctoritate, & ætate præditus, nesciebat. Apronius interea cenam, ac pocula poscebat. servi autem ejus, qui & *moribus iisdem* essent, quibus dominus, & eodem genere, ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant. Ridere convivæ, cachinnari ipse Apronius: nisi fortè existimatis, eum in vino, ac luxu non risisse, qui nunc *in periculo*, atque exitio suo risum tenere non possit. Ne multa, judices, his contumeliis scitote Q. Lollium coactum, ad Apronii leges, conditionesque venisse. Lollius, ætate & morbo impeditus, ad testimo- 63
nium dicendum venire non potuit. Quid opus est Lollio? nemo hoc nescit: nemo tuorum amicorum, 9 nemo abs te productus, nemo interrogatus, nunc se primùm hoc dicet audire. M. Lollius, ejus filius, adolescens lectissimus, præstò est: hujus verba audietis. nam Q. Lollius ejus filius, qui Calidium accusavit, adolescens & bonus, & fortis, & in primis disertus, cùm his injuriis, contumeliisque commotus in Siciliam esset profectus, in itinere occisus est. cujus *mortis causam fugitivi fatentur*: re quidem vera nemo in Sicilia dubitat, quin eò sit occisus, quod habere clausa non potuerit sua consilia de Verre. Iste porrò non dubitabat, quin is, qui antea alium studio adductus accusasset, sibi advenienti prætò esset futurus, cùm esset parentis injuriis, & domestico dolore commotus. Jamne intelligitis, judices, quæ *pestis*, quæ imma- 64
nitas in vestra antiquissima, fidelissima, proximaque provincia versata sit? Jam videtis, quam ob causam Sicilia tot hominum antea furta, rapinas, iniquitates, ignominiasque perpessa, non potuerit hoc novum, ac singulare, atque incredibile genus injuriarum, contumeliarumque perferre? Jam omneis intelligunt, cur universa provincia defensorē suæ salutis eum quæsivit, cujus iste fidei, diligentiæ, perseverantiæ, nulla ratione eripi possit. tot judiciis interfuistis: tot homines nocenteis, & improbos, accusatos & vestra & superiorum memoria scitis esse. ecquem vidistis, ecquem audistis, in tantis furtis, in tam apertis, in tanta audacia

1. *In jus eductus est.*) Habent istud Pall. & Nann. ut omittam edd. rancidæ vetustatis. vulgata, *deductus*.

2. *Non quantum haberet.*) Sic Pall. edd. quæ omnes.

3. *In oleastro quodam.*) Hodie legitur *quodam*, sed contra Pall. & edd. veteres.

4. *Iste civeis Romanos?*) Gulielmius confebat excidisse voculam, *etiam*, *iste civ. Ro?* at enim in Pall. scriptum est, *iste C. R.?* edd. primis; *Iste civ. Ro.?*

5. *At nullis inimicior.*) Est ab Hotomani conjectura, nam scripti editique *nullus*.

6. *Quoniam ejusmodi causa fuit.*) Sic Lambin. è Fabriciano. vulgat. *quoniam hujusmodi casus adfuit*.

7. *Pollicitus sum pervenire.*) Ita mss. Nanni. vulgata lectio *venire*.

8. *Atque ab Apronio.*) Mallem tolli *atque*; tanquam supervacuum. quamvis tamen ei sua vis, si mutetur in *atqui*.

9. *Nemo abs te productus.*) Nunc primum adjicitur Ciceroni ex Nonio, qui id laudat in *producere*. vestigiaque ejus remanserant in mss. Nannii, præferente *nemo prompte adductus*; quod Gulielmius refingebat in *nemo te adductus*: ut Cicero mirificè eos qui ab ipso Verre pro se adducerentur, contra illum testimonium dicere confirmet.

65. tanta *impudentia* esse versatum? Apronius stipatores Venerios secum habebat: ducebat eos circum civitates: publicè sibi convivia parari, sterni triclinia, & in foro sterni jubebat: 1 eò vocari homines honestissimos, non solum Siculos, sed etiam equites Romanos: ut, quicum 2 *inter convivium nemo* umquam, nisi turpis, impurusque voluisset, ad ejus convivium spectatissimi, atque honestissimi viri tenerentur. Hæc tu omnium mortalium profligatissime, ac perditissime, cùm scires, cùm audires quotidie, cùm videres: si sine tuo maximo *quæstu* fierent, cum tanto periculo tuo fieri paterere, atque concederes? & tantum apud te quæstus Apronii, tantum ejus sermo inquinatissimus, & blanditiæ flagitiosæ valuerunt, ut numquam animum tuum, cura
66. tuarum fortunarum, cogitatio, tangeret? Cernitis, judices, quod & quantum *incendium*, decumanorum impetu, non solum per agros, sed etiam per reliquas fortunas aratorum; neq; solum per bona, sed etiam per jura libertatis, & civitatis, isto prætore pervaserit. videtis pendere alios ex arbore: pulsari autem alios, & verberari: porrò alios in publico custodiri: destitui alios in convivio: condemnari alios à medico, & præcone prætoris: bona tamen interea nihilominus eorum omnium ex agris *auferri, ac diripi*. Quid est hoc? populi Rom. imperium? populi Rom. leges? judicia? socii fideles? provincia suburbana? nonne omnia potius ejusmodi sunt, quæ, si Athenis vicissent, in Sicilia non fecissent? non, inquam, judices, esset ullam partem istius nequitiæ fugitivorum insolentia consecuta. Privatim hoc modo: quid? *publicè civitates* quemadmodum *tractatæ* sunt? audistis permulta indicia, & testimonia civitatum, & reliqua-
67. rum audietis. Ac primum de Agyrinensi populo, fideli, & illustri, breviter cognoscite. Agyrinensis est in primis honesta civitas Siciliæ, hominum ante hunc prætorem locupletium, summorumq; aratorum. ejus agri decumas cùm emisset idem Apronius, Agyrium venit 3 Qui cùm eo cum apparitoribus, id est, *cum minis, ac vi* veniret, poscere pecuniam grandem cœpit, ut, accepto lucro, discederet. nolle se negotii quidquam habere dicebat, sed accepta pecunia, quàm primùm aliam civitatem occurrere. Sunt omnes Siculi non contemnendi, *si per nostros magistratus licerat*: sed homines & satis fortes, & satis planè frugi, ac sobrii, & in
68. primis hæc civitas, de qua loquor, judices. Itaque homini in primis improbissimo respondent Agyrinenses, sese decumas ei, quemadmodum deberent, daturos: lucrum, cùm ille magno præsertim emisset, non addituros. Apronius certiorem facit istum, cuja res erat, quid rei esset. Statim, tanquam *conjuratio* aliqua Agyrii contra rempublicam facta, aut legatus prætoris *pulsatus* esset, ita Agyrio magistratus, & quinque-primi, accitu istius evocantur. Veniunt Syracusas: prætò est Apronius: ait, eos ipsos, qui venissent, contra edictum prætoris fecisse. Quærebant, quid? respondebat, se ad recuperatores esse dicturum. Iste, exquisitus homo, formidinem illam suam miseris Agyrinensibus injiciebat: recuperatores se *de cohorte sua* datutum minabatur. Agyrinenses, viri fortissimi, judicium se pas-
69. suros esse dicebant. Ingerebat iste 4 Artemidorum Cornelium medicum, Valerium præconem, Tlepolemum pictorem, & ejusmodi recuperatores: quorum civis Romanus nemo erat: sed Græci sacrilegi, jampridem improbi, *repentè Cornelii*. videbant Agyrinenses, quidquid ad eos recuperatores Apronius attulisset; illum perfacilè probaturum, condemnari cum istius invidia, infamiaque malebant, quàm ad ejus conditiones, 5 pactionesque accedere. Quærebant, quæ in verba recuperatores daret. Respondebat, *SI PARERET ADVERSUS EDICTUM FECISSE*: quæ in judicio dicturum esse dicebat. Iniquissimis verbis, improbissimis recuperatoribus, confici malebant, quàm quidquam cum ista sua voluntate decidere. Summittebat iste Timarchidem, qui moneret eos, *si saperent, ut transigerent*. Pernegabant. Quid ergo? In singulos H-S quinquagenis millibus dari mavultis? Malle dicebant. Tum iste clare omnibus audientibus, *QUI DAMNATUS ERIT*, inquit, *VIRGIS AD NECEM CÆDETUR*. Hic illi flentes rogare, atque orare cœperunt, ut sibi suas segetes, fructusque omnes, arationesq; vacuas Apronio tradere liceret: ut ipsi sine ignominia, molestiaque discederent. hac lege, judices, 70. decumas vendidit Verres. Dicat licet Hortensius, 6 si volet, magno Verrem vendidisse. Hæc conditio fuit isto prætore aratorum, ut secum præclarè agi arbitrarentur, si vacuos agros Apronio tradere liceret. multas enim *crucis suppositas* effugere cupiebant. quantum Apronius edidisset deberi, tantum ex edicto dandum erat. Etiamne si plus edidisset, quàm quantum natum esset? Etiam. Quomodo? Magistratus ex ipsius edicto exigere debebant. At arator repetere poterat. Verum Artemidoro recuperatore. Quid, si minus arator dedisset, quàm poposcisset Apronius? Judicium in aratorem in quadruplum. Ex quo judicum numero? Ex cohorte prætoris præclara hominum honestissimorum. Quid amplius? minus te jugerum professum esse dico: recuperatores rejice, quod adversum edictum feceris. Ex quo numero? ex eadem cohorte. Quid erit extremum? Si damnatus eris (nam dubitatio damnationis, illis recuperatoribus, quæ poterat esse?) virgis te ad necem cædi necesse erit. His legibus, his conditionibus, erit quisquam tam stultus, qui decumas venisse arbitretur? qui aratori novem parteis reliquas factas esse existimet? qui non intelligat, istum sibi quæstui prædæq; habuisse bona, possessiones, fortunas aratorum? *Virgarum metu* Agyrinenses, quod imperatum esset, facturos se esse dixerunt. Accipite nunc, 71. quid imperarit: & dissimulate vos, si poteritis, vos intelligere, ipsum prætorem, quod tota Sicilia perspexerit, redemtorem decumarum, atque adeo aratorum *dominum, ac regem* fuisse. Imperat Agyrinensibus, ut decumas ipsi publicè accipiant: Apronio lucrum dent. Si magno emerat, quoniam tu es, qui diligentissimè pretium exquisisti: qui, ut ais, magno vendidisti: quare putabas emtori lucrum addi oportere? Esto: putabas. quamobrem impetrabas, ut adderent? Quid est aliud capere, & conciliare pecunias, in quo te lex tenet, si hoc non est, *vi, atque imperio cogere invitos* lucrum dare alteri, hoc est, pecuniam dare? Age, 72. quid tum? si Apronio, deliciis prætoris, luceili aliquid jussi sunt dare, putare Apronio datum, si Apronianum lucellum, ac non prætoria præda vobis videbitur. Imperas, ut decumas accipiant: Apronio dent lucrum, 7 tritici medimnum XXXIII millia. Quid est hoc? una civitas ex uno agro, 8 *plebi Romanæ propè menstrua cibaria* prætoris imperio donare Apronio cogitur. Tu magno decumas vendidisti, cùm tantum lucri decumano sit datum? profectò, si pretium exquisisses diligentiùs, tùm cùm venirebas, X. 9 medimna potius addidissent, quàm H-S 10 c postea. Magna præda videtur?

---

1. *Eò vocari.*) Malim *eò evocari*. certè sic Pall. sed sine particula *eò*. Nicomanus ait alios legere, *eò convocari*. idque recepit P. Manutius: nescio quàm bene.

2. *Inter convivium.*) Gulielmius edi volebat *convivere*.

3. *Qui cùm eò cum apparitoribus, id est cum minis & vi venisset.*) Pall. edd. vett. *Qui cum apparitoribus eo, cum minis, &c.*

4. *Artemidorum Cornelium medicum, &c.*) Sunt à Fabriciano. nam publicata retrò lectio: *Artemidorum medimnum Cornelium, pictorem Tlepolemum*, omiss. sc. ceteris.

5. *Pactionesque accederet.*) Annotat Gulielmius non opus esse scalpello Lambini, qui conjicit, *descenderet*.

6. *Si volet.*) Est à Pall. & edd. vetustissimis. sæculi posterioris, *si audit*; à quibus plus exemplar Naniani.

7. *Tritici medimnum XXXIII.*) Est à Nanniano. nam prius cusi, XXXIV. hinc Hieronymus Columnarius nec Hotomannus.

8. *Plebi Rom. menstrua cibaria.*) Vide Contarenum lib. de Frumentatione. recentior, *plebi*. forte melius *plebi*.

9. *Medimna potius.*) In edit. Veronit. VX. recentissimus, it numeris medimnûm modiorumque ab Hotomanno nobis repræsentatis.

detur: audite reliqua, & diligenter attendite, quo minus miremini, Siculos, *re necessaria coactos*, auxilium à patronis,
73 à consulibus, à senatu, à legibus, à judiciis petiviſſe. Ut probaret Apronius hoc triticum, imperat Agyrienſibus Verres, ut in medimna ſingula dentur Apronio H-S. III. Quid eſt hoc? tanto numero frumenti, lucri nomine, imperato, & expreſſo, nummi præterea exigentur, ut probetur frumentum? an poterat non modò Apronius, ſed quivis, exercitui ſi metiundum eſſet, improbare Siculum frumentum, quod iſti ex area, ſi vellet, admetiri licebat? Frumenti tantus numerus imperio tuo datur, & cogitur. non eſt ſatis. nummi præterea imperantur. dantur. parum eſt. pro decumis hordei alia pecunia cogitur. jubes H-S. XXX. lucri dari. Ita ab una civitate, *vi, minis, imperio*, injuriaque prætoris eripiuntur tritici medimnum XXXIII. & præterea H-S. LX. an hæc obſcura ſunt? aut, ſi omnes homines velint, obſcura eſſe poſſunt? quæ tu *palam egiſti*? in
74 conventu imperaſti? omnibus inſpectantibus coëgiſti? qua de re Agyrinenſes magiſtratus, & quinque primi, quos tu tuique quæſtus cauſa evocaſti, acta & imperia tua domum ad ſenatum ſuum renuntiaverunt: quorum renuntiatio, legibus illorum, litteris publicis mandata eſt: quorum legati, homines nobiliſſimi, Romæ ſunt, qui hoc idem pro teſtimonio dixerunt? Cognoſcite Agyrinenſium publicas litteras: deinde teſtimonium publicum civitatis. Recita litteras publicas *LITTERÆ PVBLICÆ*. Recita teſtimonium publicum. *TESTIMONIVM PVBLICVM*. Animadvertiſtis in hoc teſtimonio, judices, Apollodorum, cui Pyragro cognomen eſt, principem ſuæ civitatis, lacrymantem teſtari, ac dicere, numquam poſt populi Romani nomen ab Siculis auditum, & cognitum, Agyrinenſeis contra quemquam infimum civem Rom. *dixiſſe, aut feciſſe quippiam*: qui nunc contra prætorem populi R. magnis injuriis, & magno dolore publicè teſtimonium dicere cogerentur. Uni mehercule, huic civitati, Verres, obſiſtere tua defenſione non potes: tanta auctoritas eſt in eorum hominum fidelitate, tantus dolor in injuria, tanta religio in teſtimonio. Verùm non una re tantum, ſed univerſæ ſimilibus afflictæ incommodis, legationibus ac teſtimoniis publicis perſequentur.
75 Etenim deinceps videamus, Herbitenſis civitas, honeſta, & antea copioſa, quemadmodum ſpoliata ab iſto, ac vexata ſit. At quorum hominum? ſummorum aratorum, *& remotiſſimorum à foro, judiciis*, controverſiis: quibus parcere, & conſulere, homo impuriſſime, & quod genus hominum ſtudioſiſſimè conſervare debuiſti. Primo anno venierunt ejus agri decumæ tritici medimnum XVIII. Atidius, iſtius item miniſter in decumis, cùm emiſſet, & præfecti nomine cùm veniſſet Herbitam cum Veneriis, locuſque ei publicè, quò deverteretur, datus eſſet: coguntur Herbitenſes ei lucri dare tritici medimnum XXXVII. millia, cùm decumæ veniſſent tritici medimnum XVIII. Atque hoc tantum triticum lucri coguntur dare publicè, cùm jam privatim aratores ex agris ſpoliati, atque exagitati, decumanorum
76 injuriis profugiſſent. Anno ſecundo cùm emiſſet Apronius decumas tritici medimnum XXV. millibus, & ipſe Herbitam cum illa prædonum copia, manuque veniſſet: populus publicè coactus eſt ei conferre lucri tritici medimnum XXVI. & acceſſionem H-S. CIↃ CIↃ. De acceſſione dubito, an Apronio ipſi data ſit, merces operæ, *preſtumque impudentiæ*. De tritici quidem numero tanto, quis poteſt dubitare, quin ad iſtum prædonem frumentarium, ſicut Agyrinenſe frumentum, pervenerit? Anno verò tertio in hoc agro conſuetudine uſus eſt regia. Solere ajunt barbaros reges Perſarum, ac Syrorum, *plures uxores* habere: his autem uxoribus civitates attribuere, hoc modo: Hæc civitas mulieri redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crineis. ita populos habens univerſos non ſolum *conſcios libidinis* ſuæ, verùm etiam adminiſtros. Eandem iſtius, qui 77.
ſe regem Siculorum eſſe ducebat, licentiam, libidinemque fuiſſe cognoſcite. Æſchrionis Syracuſani uxor eſt Pippa: cujus nomen *iſtius nequitia* tota Sicilia perfulgatum eſt, de qua muliere verſus plurimi ſupra tribunal, & ſupra prætoris caput ſcribebantur. Hic Æſchrio, Pippæ *vir adumbratus*, in Herbitenſibus decumis novus inſtituitur publicanus. Herbitenſes cùm viderent, ſi ad Æſchrionem pretium rediſſet, ſe ad arbitrium libidinoſiſſimæ mulieris ſpoliatum iri: liciti ſunt uſque eò, quoad ſe efficere poſſe arbitrabantur. ſupra adjecit Æſchrio, neque enim metuebat, ne, prætore Verre, decumana mulier damno affici poſſet. Addicitur medimnum XXXV. millibus dimidio fere pluris, quàm ſuperiore anno. Aratores *funditus everterentur*: & eo magis, quòd jam ſuperioribus annis exhauſti erant, ac pænè perditi. Intellexit iſte ita magno veniſſe, ut amplius ab Herbitenſibus *exprimi* non poſſet. demit de capite medimnum CIↃ. CIↃ CIↃ IↃC jubet in tabulas pro medimnum XXXI. referri XXXI. & CCCC. Hotdei decumas 78.
ejuſem agri Docimus emerat. Hic eſt Docimus, qui ad iſtum deduxerat Tertiam, Iſidori mimi filiam, *vi abductam* ab Rhodio tibicine. Hujus Tertiæ plus etiam, quam Pippæ, plus quàm ceterarum, ac propè dicam, tantum apud iſtum in Sicilienſi prætura auctoritas valuit, quantum in urbana Chelidonis. Veniunt Herbitam duo prætoris æmuli, non moleſti, 3 mulierculārum teterrimarum improbiſſimi cognitores. incipiunt poſtulare, poſcere, minari. non poterant tamen, cùm cuperent, Apronium imitari. *Siculi Siculos non tam pertimeſcebant*. Cùm omni ratione tamen illi calumniarentur: promittunt Herbitenſes vadimonium Syracuſas. Eò poſteaquàm ventum eſt, coguntur Æſchrioni, id eſt, Pippæ, dare tantum, quantum erat de capite demtum, tritici medimnum CIↃ CIↃ CIↃ IX. Mulierculæ publicanæ noluit ex decumis nimium lucri dare, ne fortè ab nocturno ſuo quæſtu animum ad vectigalia redimenda transferret. Tranſactum putabant Her- 79.
bitenſes, cùm iſte, Quid de hordeo, inquit, & Docimo, amiculo meo? quid cogitatis? At hoc agebant *in cubiculo*, judices, atque in lectulo ſuo. Negabant illi ſibi quidquam eſſe mandatum. Non audio: numerate H-S. XV. Quid facerent miſeri? aut quid recuſarent? præſertim cùm in lectulo decumanæ mulieris veſtigia viderent recentia, quibus illum *inflammari ad perſeverandum* intelligebant? Ita civitas una ſociorum, atque amicorum, duabus teterrimis mulierculis, Verre prætore vectigalis fuit. Atq; ego nunc, eum frumenti numerum, & eas publicè pecunias decumanis ab Herbitenſibus datas eſſe dico: quo illi frumento & quibus pecuniis tamen à decumanorū injuriis civeis ſuos non redemerunt. perditis enim, & direptis aratorum bonis, hæc decumanis *merces dabatur*, ut aliquando ex eorum agris atque ex 80.
urbibus abirent. Itaq; cùm Philinus Herbitenſis, homo diſertus, & prudens, & domi nobilis, de calamitate aratorum, & de fuga, & de reliquorum paucitate publicè diceret: animadvertiſtis, judices, gemitum populi Rom. cujus frequentia huic cauſæ numquam defuit qua de paucitate aratorū alio loco dicam. Nunc illud, quod pænè præterii, non omninò relinquendum videtur. nam, per deos immortaleis, quod de capite ipſo demſit: 4 quo tandem modo vobis non modò ferendum, verum etiam audiendum

1. *Quæ tu tuique.*) Eſt à Nanniana; vulgata enim, *quæ tui*, tantum.
2. *Tantus dolor in injuria.*) Ita ejuſdem membranæ: publicati antea, *tantus dolor injuria.*
3. *Mulierculārum teterrimarum.*) Haud aliter Pal. & Nanniana. Vulgata, *deterrimarum.*
4. *Quo tandem modo vobis, non modò ferendum, verùm etiam audiendum videtur?*) Ita Lambinus, ſed ex libro Nanniī. prius cuſa, *modo ferendum, verum etiam animadvertendum videtur.*

videtur? Unus adhuc fuit post Romam conditam (dii immortales faxint, ne sit alter) cui resp. 1 totam se traderet *temporibus coacta, & malis domesticis*, L. Sulla: hic tantum potuit, ut nemo, illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Romanorum cùm venderet, *se prædam suam vendere*. Ejus omneis res gestas non solùm obtinemus; verùm etiam 2 propter majorum incommodorum, & calamitatum metum, *publica auctoritate defendimus*. Unum hoc illius, senatus consulto reprehensum, decretumque est, ut, quibus ille de capite demisisset, hi pecunias in ærarium referrent. Statuit senatus, hoc ne illi quidem esse licitum, cui concesserat omnia, 3 à populo factarum, quæsitarumque re-
82 rum summas imminuere. Illum viris fortissimis judicarunt patres conscripti remittere de summa non potuisse: te mulieri tetterrimæ rectè remisisse senatores judicabunt? ille, de quo lege populus Rom. jusserat, ut ipsius *voluntas* populo Romano esset *pro lege*, tamen in hoc uno genere, veterum religione legum, reprehenditur tu, qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tibi tuam pro lege esse voluisti? in illo reprehenditur, quòd ex ea pecunia remiserit, quam ipse quæsierat: tibi concedetur, qui de ca-
83 pite vectigalium populi Rom. remisisti? Atque in hoc genere audaciæ multo etiam impudentiùs in decumis Segestensium versatus est: quas cùm addixisset eidem illi Docimo, * hoc est tritici modiùm quinque millibus, & accessionem adscripsisset H-S. MD. coëgit Segestenses à Docimo tantidem publicè accipere. id quod ex Segestensium publico testimonio cognoscite. Recita testimonium publicum. TESTIMONIVM PVBLICVM. Audistis, quanti decumas acceperit à Docimo civitas, tritici modiùm quinque millibus, & accessionem. Cognoscite nunc, quanti se vendidisse retulerit. *LEX DECVMIS VENDVNDIS C. VERRE PR.* Hoc nomine videtis tritici modium CIↃ CIↃ CIↃ de capite esse demta, quæ cùm *de populi R. victu*, de vectigalium nervis, de sanguine detraxisset ærarii, Tertiæ mimæ condonavit. Utrùm impudentiùs à sociis abstulit? an turpiùs meretrici dedit? an improbiùs populo R. ademit? an audaciùs tabulas publicas commutavit? Ex horum severitate te ulla vis, aut ulla largitio eripiet? sed si eripueris, non intelligis, hæc, quæ jamdudum loquor, ad aliam quæstionem, atque ad *pecula-*
84 *tus judicium* pertinere? Itaque hoc mihi reservabo genus integrum totum: ad illam, quam instituì, causam frumenti, ac decumarum revertar. Qui cùm agros maximos, ac feracissimos, per seipsum, hoc est, per Apronium, Verrem alterum, depopularetur: ad minores civitates habebat alios, quos, *tanquam canes*, immitteret, nequam homines, & improbos: quibus aut frumentum, aut pecuniam publicè cogebat dari. A. Valentius est in Sicilia, interpres: quo iste interprete non ad linguam Græcam, sed ad furta, & flagitia uti solebat. Fit interpres hic, homo levis, atque
egens, repentè decumanus. emit agri Liparensis, miseri, atque jejuni, decumas tritici medimnis IↃC. Liparenses vocantur. ipsi accipere decumas, & numerare Valentio coguntur lucri H-S. XXX. millia. Per deos immortales! utrum tibi sumes ad defensionem? tantone minoris te decumas vendidisse, ut ad medimna IↃC. XXX. millia lucri, statim sua voluntate civitas adderet, hoc est, tritici medimnum II. millia? an, cùm magno decumas vendidis-
85 ses, te *expressisse ab invitis* Liparensibus hanc pecuniam. Sed quid ego ex te quæro, quid defensurus sis potius, quam cognoscam ex ipsa civitate, quid gestum sit? Recita testimonium publicum Liparensium, deinde quemadmodum Valentio nummi sint dati. *TESTIMONIVM PVBLICVM, QVOMODO SOLVTVM SIT, EX LITTERIS PVBLICIS.* Etiamne hæc tam parva civitas, tam procul à manibus tuis, atque *à conspectu remota*, sejuncta à Sicilia, 4 in insula inculta tenuique posita, cumulata aliis tuis majoribus injuriis, in hoc quoque frumentario genere, prædæ tibi, & quæstui fuit? quam tu totam insulam cuidam tuorum sodalium, *sicut aliquod mancipium*, condonaras: ab hac etiam hæc frumentaria lucra, tanquàm à mediterraneis exigebantur? Itaque qui tot annis agellos suos ante te prætorem redimere à piratis solebant, iidem seipsos à pretio imposito redemerunt. Quid ergo? à Tis-86
sienſibus perparva, & tenui civitate, sed aratoribus laboriosissimis, frugalissimisque hominibus, nonne plus, *huius nomine*, eripitur, quam quantum frumenti omnino exarant, ad quos tu decumanum 5 Diognotum Venerium misisti, novum genus publicani. cur hoc auctore non Romæ quoque servi publici ad vectigalia accedant? Anno secundo Tissienses H-S. XXI. lucri dare coguntur inviti, tertio anno CIↃ CIↃ CIↃ medimnum tritici, lucri Diognoto Venerio dare coacti sunt. Hic Diognotus, qui ex publicis vectigalibus tanta lucra facit, vicarium nullum habet, nihil omninò peculii. Vos etiam nunc dubitate, si
87 potestis, utrum tantum numerum tritici Venerius apparitor istius sibi acceperit, an huic exegerit. atque hæc ex publico Tissientium testimonio cognoscite. *TESTIMONIVM PVBLICVM TISSIENSIVM.* Obscurè, judices, prætor ipse decumanus est, cùm ejus apparitores frumentum à civitatibus exigant, pecunias imperent, aliquanto *plus ipsi lucri auferant*, quàm quantum populo Romano decumarum nomine daturi sunt? Hæc æquitas in tuo imperio fuit, hæc prætoris dignitas, ut servos Venerios Siculorum dominos esse velles. hic delectus, hoc discrimen, te prætore, fuit, ut aratores in *servorum numero* essent, servi in publicanorum. Quid? Ameſtratini miseri, 88
impositis ita magnis decumis, ut ipsis reliqui nihil fieret, nonne tamen numerare pecunias coacti sunt? Addicuntur decumæ M. Cæsio, cùm adessent legati Ameſtratini. statim cogitur Heraclius legatus numerare H-S. XXII. Quid hoc est? quæ est ista prædа? quæ vis? quæ *direptio sociorum?* Si erat Heraclio ab senatu mandatum, ut emeret: emisset. si non erat: qui poterat sua sponte pecuniam numerare? Cæsio renuntiat se dedisse. Cognoscite renuntiationem 89
ex litteris. Recita ex litteris publicis. LITTERAE PVBLICAE. Quo S. C. erat hoc legato permissum? nullo. cur fecit? coactus est. quis hoc dicit? tota civitas. Recita testimonium publicum. *TESTIMONIVM PVBLICVM.* Ab hac eadem civitate anno secundo, simili ratione extortam esse pecuniam, & Sex. Vennonio datam, ex eodem testimonio cognovistis. At Ameſtratinos, homines tenueis: cùm eorum decumas medimnis DCCC. vendidisses Banobali Venerio (cognoscite nomina publicanorum) cogis eos *plus lucri addere*, quàm quanti venierant, cùm magno veniſſent. dant Banobali medimnis DCCC, H-S. 90
MD. Profectò numquam iste tam amens fuisset, ut ex agro populi Romani plus frumenti servo Venerio, quàm populo Romano tribui pateretur, nisi omnis ea prædа, servi nomine, *ad istum ipsum perveniret*. Petrini, cùm eorum decu-91
mæ magno addictæ essent, tamen invitissimi P. Nævio Turpioni, improbissimo homini, qui injuriarum, Sacerdote prætore damnatus est H-S. XXXVII. & ID. dare coacti sunt. Itane dissolute decumas vendidisti, ut, cùm modium XV. millibus veniſsent, medimnum CIↃ CIↃ CIↃ. hoc est, H-S. XXXXV.

---

1. *Totam se traderet.*) Aliæ edd. *tradidit*, sed nostrum est in membranis Nannii.

2. *Propter majorum incommodorum.*) Probavimus Lambini conjecturam. vulgo *malorum*. corruptè.

3. *A populo factarum quæsitarumque, &c.*) Hotomanus & Lambinus hoc se præbent satageos; non necessario. *Res factæ à populo*, partæ sunt, neque enim ignota formula, *rem facere; rem factam habere.*

4. *In insula inculta.*) Fabricianus codex *in sicula*, sub quo verbo latet aliquid agrimensoribus forsan eruendum.

5. *Diognotum.*) Placebat istud Hotomano. neque aliter Pal. sec. vulgata, *Diogenem*.

Contra

H-S XXXXV. lucri decumano dentur? At permagno decumas ejus agri vendidisti. Videlicet gloriatur, non Tur-
91. pioni lucrum datum, sed Petronii pecuniam ereptam. Quid? Halicienses, quorum incolæ decumas dant, ipsi agros immuneis habent: nonne huic eidem Turpioni, cùm decumæ * c. med. veniissent, H-S XV. CIↃ dare coacti sunt? Si id, quod maximè vis, posses probare, hæc ad decumanos lucra veniisse, nihil te attigisse: tamen hæ pecuniæ, *PER VIM, ATQVE INJVRIAM TVAM CAPTÆ*, & conciliatæ, tibi fraudi, & damnationi esse deberent. cùm verò hoc nemini persuadere possis, te tam amentem fuisse, ut Apronium, ac Turpionem, servos homines, *tuo, liberorumque tuo periculo* divites fieri velles: dubitaturum quemquam existimas, quin illis emissariis hæc tibi omnis
92. pecunia quæsita sit? Segestam item ad immunem civitatem Venerius Symmachus decumanus immittitur. is ab isto litteras affert, ut sibi contra S. C. 1 contra omnia jura, contraque legem Rupiliam, extra forum vadimonium promittant aratores. Audite litteras, quas ad Segestanos miserit. *LITTERÆ C. VERRIS.* Hic Venerius quemadmodum aratores eluserit, ex una pactione hominis honesti, gratiosiq; cognoscite. in eodem enim genere sunt cete-
93. ra. Diocles est Panormitanus, Phimes cognomine, homo illustris ac nobilis arator. Is agrum in Segestano (nam commercium in eo agro Panormitanis est) conductum habebat H-S sex millibus. pro decuma cùm pulsatus à Venerio esset, 2 decidit H-S XVI millibus, & IↃↃLIIII. id ex tabulis ipsius cognoscite. NOMEN DIOCLIS PANORMITANI. Huic eidem Symmacho, Annejus Brocchus, senator, homo eo splendore, ea virtute, qua omneis existimatis, nummos præter frumentum coactus est dare. Venerione *servo*, te prætore, talis vir, senator populi Romani, quæstui fuit? Hunc ordinem si dignitate antecellere non existima-
94. bas, ne hoc quidem sciebas, JVDICARE? Antea cum equester ordo judicaret, improbi, & *rapaces magistratus* in provinciis inserviebant publicanis: ornabant eos, quicunque in operis erant: quemcunque equitem Romanum in provincia viderant beneficiis, ac liberalitate prosequebantur: neq; tantum illa res *nocentibus proderat*, quantum obfuit multis, cum aliquid contra utilitatem ejus ordinis, voluntatemq; fecissent. Retinebatur hoc tum nescio quomodo quasi communi consilio ab illis diligenter, ut, qui unum equitem Rom. contumelia dignum putasset, ab *universo ordine*
95. *malo dignus* judicaretur. Tu sic ordinem senatorium despexisti: sic ad injurias, libidinesq; tuas omnia coæquasti: sic habuisti statutum cum animo, ac deliberatum, omneis,
3 qui habitarent in Sicilia, aut, qui Siciliam te prætore attigissent, judices rejicere. ut illud non cogitares, tamen ad ejusdem ordinis homineste judices esse venturum? in quibus, si ex ipsorum domestico incommodo nullus dolor insideret: tamen esset illa cogitatio, *in alterius injuria sese despectos*, dignitatemq; ordinis contemtam, & abjectam. quod
96. mehercule, judices, mihi non mediocriter ferendum videtur. *HABET ENIM* quendam aculeum contumelia,
4 quem pati pudentes, ac viri boni difficillimè possunt. Spoliasti Siculos. solent enim inulti esse injuriis suis provinciales. vexasti *negotiatores*. inviti enim Romam, 5 raroque decedunt. *Equites Romani* ad Apronii injurias dedisti. quid enim jam nocere possunt, quibus non licet judicare? Quid, cum senatores summis injuriis afficis? quid aliud dicis, nisi hoc? cedo mihi etiam istum *senatorem*: ut hoc amplissimum nomen senatorium non modò ad invidiam imperitorum, sed etiam *ad contumeliam improborum* natum esse
97. videatur. Neque hoc in uno fecit Annejo, sed in omnibus senatoribus: ut ordinis nomen non tantum ad honorem, quantum ad ignominiam valeret. In C. Cassio, viro clarissimo & fortissimo, cùm is eo ipso tempore, primo istius anno Cos. esset, tanta improbitate usus est, ut, cùm ejus uxor, fœmina primaria, paternas haberet arationes in Leontino, frumentum omne in decumas auferre jusserit. Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis: quoniam, judicem ne haberes, providisti. Vos autem, judices, puta-
98. re debetis, esse quiddam nobis inter nos *commune* atq; conjunctum. multa sunt imposita huic ordini munera, multi labores, multa pericula, non solùm legum, ac judiciorum, sed etiam *rumorum*, ac temporum. Sic est hic ordo quasi propositus, atque editus in altum, ut *ab omnibus ventis invidiæ* circumflari posse videatur. IN HAC 6 tam misera, & iniqua conditione vitæ, ne hoc quidem retinebimus, judices, ut magistratibus nostris in obtinendo jure nostro ne
99. contemtissimi, ac despectissimi esse videamur? Thermitani miserunt, qui decumas emerent. Magni sua putabant interesse, *publicè potius* quam à magno emi, quàm in aliquem istius emissarium incidere. Appositus erat Venulejus quidam, qui emeret. Is liceri non destitit. illi, quoad videbatur ferri aliquo modo posse, contenderunt: postremò liceri destiterunt. addicitur Venulejo tritici mod. VII. millibus. Legatus Possidorus renuntiat. Cùm omnibus hoc intolerandum videretur, tamen Venulejo dantur, ne accedat, tritici mod. VI. præterea H-S. CIↃ. CIↃ. millia, ex quo facilè apparet, quæ *merces decumani*, quæ prætoris præda esse videatur. Cedò Thermitanorum mihi litteras, & testimonium. *TABVLÆ THERMITANORVM, ET TESTIMONIVM.* Acharenseis jam omni 100.
frumento ablato, jam omnibus injuriis tuis exinanitos, 7 tributum facere, miseros ac perditos, coëgisti, ut Apronio darent H-S. XX. millia. Recita decretum de tribus, & publicum testimonium. *S.C. DE TRIBVTO CONFERENDO. TESTIMONIVM ACHARENSIVM.* Ennenseis, cùm decumæ veniissent agri Ennensis medimnum CIↃ CIↃ CIↃ CC. Apronio coacti sunt dare tritici modium LXXIII. millia, & H-S. III. millia. Quæso, attendite, quantus numerus frumenti cogatur ex omni agro decumano. nam per omneis civitates, quæ decumas debent, percurrit oratio mea: & in hoc genere nunc, judices, versor, in quo non sin[illegible]latim aratores evertis bonis omnibus sunt, sed publicè decumanis *lucra data sunt*, ut aliquando ex eorum agris, atque urbibus, expleti, atque saturi cum hoc cumulo quæstus decederent. Calatinis quamobrem imperasti anno tertio, ut de cu- 101.
mas agri sui quas Calatæ dare consueverant, Amestrati M. Cæsio decumano darent, quod neq; ante te prætorem illi fecerant neq; tu ipse hoc ita statueras antea per biennium? Theomnastus Sytacusanus in agrum Mutyensem cur abs te immissus est? qui aratores ita vexavit, ut illi in alteras decumas. id quod in aliis quoq; civitatibus ostendam, *triticum emere* necessario, propter inopiam, cogerentur. Jam verò ex 102.
Hyblensium pactionibus intelligetis, quæ pactæ sint cum decumano Cn. Sergio, sexies tantum, quàm quantum *satum* sit, ablatum esse ab aratoribus. Recita sationes, & pactiones ex litteris publicis. Recita. *PACTIONES HYBLENSIVM CVM VENERIO SERVO EX LITTERIS PVBLICIS.* Cognoscite item professiones sationum, & pactiones Menenionum cum Venerio servo. Recita ex litteris publicis. *PROFESSIONES SATIONVM,*

1. *Contra omnia jura.*) Gulielmius inclinat legere, *contra communia jura*. neque enim fieri posse, ut uno delicto omnia jura violentur.

2. *Decidit* H-S. *sexdecim millibus.*) Indignius illud, quam vulgatum, *dedit* H S. *sexdecim millia*. scias esse à Nannianis.

3. *Qui habitarent in Sicilia.*) Lambinus *haberent*, fide codicis Nann. nec displicet.

4. *Quem pati pudentes.*) ita Pal. sec. & Nann. editi ferè *prudentes*, minus prudenter, improbavitque etiam Horomanus.

5. *Raroque decedunt.*) Pal. sec. *descendunt*, *alii* maluere *discedunt*.

6. *Tam misera & iniqua.*) Est ab eodem Nannii, honestius illo vulgato *indigna*.

7. *Tributum facere miseros, &c.*) Habent istud Pall. & Nann. hactenus vulgatum, *ferre*, minus invidiosum est.

NVM, ET PACTIONES MENENIORVM CVM VENERIO SERVO EX LITTERIS PVBLICIS

Patiemini, judices, à sociis, ab aratoribus populi Romani, ab iis, qui vobis laborant, vobis serviunt, qui ita plebem Romanam ab sese alii volunt, *ut sibi ac liberis suis tantum superfit, quo ipsi ale possunt:* ab his, per summam injuriam, per acerbissimas contumelias, plus aliquanto ablatum esse, 103 quàm natum sit? Sentio, judices, moderandum mihi esse jam orationi meæ, fugiendamque vestram satietatem. non verlabor in uno genere diutius, & ista cetera de oratione mea tollam, ut tamen in causa relinquam. Audietis Agrigentinorum, fortissimorum virorum, diligentissimorumque querimonias: cognoscetis, judices, Enellinorum summi laboris, summæque industriæ, dolorem, & injurias: 1 Heraclienſium, Gelensium, Solentinorum incommoda proferentur: Catinensium, locupletissimorum hominum, amicissimorumque agros vexatos ab Apronio cognoscetis: Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephaleditanam, Halesinam, Apollonienſem, Eggynam, Capitinam, *perditas esse*, 104 iniquitate decumarum intelligetis: Murgentinis Assorinis, Elorinis, Ennensibus, Letinis, nihil omnino relictum: Citarinos, Achetinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse, ac perditos: omneis denique agros decumanos per triennium populo Romano ex parte decuma, C. Verri ex omni reliquo vectigaleis fuisse: & plerisque aratoribus *nihil omnium superfuisse:* 2 si cui quid aut remissum, aut relictum sit, id fuisse tantum, quantum ex eo, quo istius avaritia contenta fuit, 105 redundarit. Duarum mihi civitatum reliquos feci agros, judices, ferè optimos, ac nobilissimos, Ætnensem, & Leontinum. Horum agrorum ego missos faciam quæstus triennii: unum annum eligam, quo facilius id, quod instituí, explicare possim. Sumam annum tertium, quòd & recentissimus est, & ab isto ita administratus, ut, cùm se certè decessurum videret, *non laboraret*, si aratorem nullum in Sicilia omnino esset relicturus. Agri Æthnenſis, & Leontini decumas agemus. Attendite, judices, diligenter. agri sunt feraces: annus tertius: decumanus Apro- 106 nius. de Ætnensibus perpauca dicam. dixerunt enim ipsi priore actione publicè: memoria tenetis, Artemidorum Ætnensem legationis ejus principem, publicè dicere, Apronium venisse Ætnam cum Veneriis: vocasse ad se magistratum: imperasse, ut in foro sibi medio lecti sternerentur: quotidie solitum esse non modò in publico, sed etiam *de publico convivare*: cùm in eis conviviis symphonia caneret, maximisque poculis ministraretur, 3 retinere solitum esse aratores, atque ab iis non modò per injuriam, sed etiam *per contumeliam*, tantum exprimi frumenti, quantum 106 Apronius imperasset. Audistis hæc, judices, quæ nunc ego omnia prætereo, ac relinquo. Nihil de luxuria Apronii loquor, nihil de insolentia, nihil de singulari nequitia, ac turpitudine: tantùm de quæstu, ac lucro dicam unius agri, & unius anni, quo facilius vos conjecturam de triennio, & de tota Sicilia facere possitis. Sed mihi Ætnensium brevis est oratio, ipsi enim venerunt: ipsi publicas litteras deportarunt. docuerunt vos, quid lucelli fecerit homo non malus, familiaris prætoris, Apronius. id, quæso, ex ipsorum testimonio cognoscite. Recita testimonium Ætnensium. *TESTIMONIVM ÆTNENSIVM.* Quid ais? dic, dic, quæso, clarius, ut populus Rom. de suis vectigalibus, de suis aratoribus de suis sociis, atque amicis audiat. *L MEDIMNVM, L. H-S. MILLIA.* Per deos immortaleis, unus ager uno anno CCC. millia mod. tritici? & prætera H S. L. millia, lucri dat Apronio? tantone minoris decumæ venierunt, quàm fuerunt: an, cùm satis magno venissent, hic tantus tamen frumenti, pecuniæque numerus ab aratoribus *per vim ablatus est?* utrum enim horum dixeris, in eo culpa & crimen hærebit. Nam illud quidem 107 non dices, quod utinam dicas, ad Apronium non pervenisse tantum. ita te non modò publicis tenebo, sed etiam privatis aratorum pactionibus, ac litteris: ut intelligas, non te diligentiorem in faciendis furtis fuisse, quam me in deprehendendis. Hoc tu feres? hoc quisquam defendet? hoc hi, si aliter de te statuere voluerint, sustinebunt? Uno *adventu*, ex uno agro, Qu. Apronium, præter eam, quàm dixi, pecuniam numeratam, CCC. millia mod. tritici ineri nomine sustulisse? Quid? hoc Ætnenses solitos 108 dicunt? immo etiam Centuripini, qui agri Ætnensis multo maximam partem possident: quorum legatis, hominibus nobilissimis, Androni, & Arthemoni, senatus ea mandata dedit, quæ publicè ad civitatem ipsorum pertinebant, de iis in urbis, quas cives Centuripini non in suis, sed 4 *in aliorum finibus* acceperunt, senatus & populus Centuripinus legatos noluit mittere: ipsi aratores Centuripini, qui numerus est in Sicilia maximus hominum honestissimorum, & locupletissimorum, treis legatos, civeis suos, delegerunt: ut eorum testimonio non unius agri, sed propè totius Siciliæ calamitates cognoscerentis. arant enim tota Sicilia ferè Centuripini. & hoc in te graviores, certioresque testes sunt, quòd ceteræ civitates suis solum incommodis comoventur: Centuripini, quòd in omnium ferè finibus habent possessiones, etiam *ceterarum civitatum damna*, ac detrimenta senserunt. Verùm, ut dixi, ratio 109 certa est Ætnensium, & publicis, & privatis litteris consignata. meæ *diligentiæ pensum* magis in Leontino agro est exigendum, propter hanc causam, quòd ipsi Leontini publicè non sanè me multùm adjuverunt. neq; enim eos isto prætore, ha decumanorum injuriæ læserunt: potius etiam, judices, adjuverunt. Mirum fortasse hoc vobis, aut incredibile videatur, in tantis aratorum incommodis, Leontinos, qui principes rei frumentariæ fuerunt, experteis incommodorum, atque injuriarum fuisse. hoc causæ est, judices, quòd in agro Leontino, præter unam Mnasistrati familiam, glæbam Leontinorum possidet nemo. Itaque Mnasistrati, hominis honestissimi, atque optimi viri testimonium, judices, audietis. ceteros Leontinos, quibus non modò Apronius in agris, sed ne *tempestas* quidem ulla nocere potuit, exspectare nolite. etenim non modò incommodi nihil ceperunt: sed etiam in Apronianis illis rapinis in quæstu sunt, compendioque versati. Quapropter quoniam 110 me Leontina civitas, atque Legatio, propter eam, quam dixi, causam, defecit: mihimet incunda ratio, & via reperiunda est, qua ad Apronii quæstum, sive adeò, qua ad istius ingentem, immanemque *prædam* possim pervenire. Agri Leontini decumæ anno tertio venierunt tritici medimnum XXXVI. hoc est, tritici mod. CCXVI. magno judices, magno. neque enim hoc possum negare. itaque necesse est aut damnum, aut certe non magnum lucrũ fecisse decumanum. hoc enim solet usu venire iis, qui magno redemerunt. Quid, si ostendo, in hacuna emtione, lucri facti 111 tritici modium c? quid, si cc? quid, si CCC. millia? dubitatis etiã, cui ista tanta præda quæsita sit? Iniquum me esse quispiam dicet, qui ex lucri magnitudine conjecturam faciam furti, atq; prædæ. Quid, si doceo, judices, eos, qui, CCC. millia modiũm lucri faciunt, damnum

1. *Heraclienſem, Geleuſium, Solentinorum.*) Adhæsi heic Lambino. Vulgati, *Heracl. Inciliensium, Ætnenſium, Solentinorum.* Ac Ætnenſium antea sanè meminit Tullius, *Inciliensesque* parum noti sunt; eorumque loco habent Palat. & *Citirensium.* vide Plinium lib. III. cap. 8.

2. *Si cui quid aut remissum.*) Haud aliter Nann. nam Pal. *eis quid eum aut rem.* editi, *quibus quod eum aut rem.*

3. *Retinere solitum esse aratores.*) Lambini editio, *retineri solitos esse.* si ab Fabric. laudem. sed tamen ferè suspicor, *solitum esse.* quamvis abiit, nihil desideres tamen.

4. *In aliorum finibus.*) Vrantea *in aliorum finibus:* sicque Nann. mss. nam vulgo, *in omnibus;* quod nec Romano satisfaciebat.

Ddi

num facturos fuisse, 1 si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperatores non intercederent? num quis potuit in tanto lucro, tantaque iniquitate dubitare, quin propter improbitatem tam magnos quæstus feceris? *propter magnitudinem*
11 *quæstus improbus* esse volueris? Quomodo igitur hoc assequar, judices, ut sciam, quantum lucri factum sit? non ex Apronii tabulis, quas ego cum conquirerem, non inveni: & cum in jus ipsum eduxi, expressi, ut *conficere tabulas se negaret*. Si mentiebatur: quamobrem removebat, si hæ tabulæ nihil tibi erant obfuturæ? Si omnino 2 nullas conficerat litteras: ne id quidē satis significabat, illum non suum negotium gessisse. ea est enim ratio decumanorum, ut *sine plurimis litteris* confici non possit. singula enim nomina aratorum, & cum singulis pactiones decumanorum, litteris persequi & conficere necesse est. Jugera professi sunt aratores omnes imperio atq; instituto tuo: non opinor quemquam minus esse professum, quàm quantum arasset, cùm tot cruces, 3 tot supplicia, tot ex cohorte recuperatores proponerentur. In jugero agri Leontini medimnum ferè tritici seritur, perpetua, atq; æquabili satione. ager efficit, *cum est æquo* bene ut agatur: verùm, ut omnes dii adjuvent, cum decumo. quod si quando accidit; tum fit, ut tantum decumæ sit, quantum severis: hoc est, ut, quot jugera sunt
13 sata, totidem medimna decumæ debeantur. Hoc cùm ita esset: primum illud dico, pluribus millibus medimnum venisse decumas agri Leontini, quàm quot millia jugera sata erant in agro Leontino. Quòd si fieri non poterat, ut plus quàm decem medima ex jugero ararent: medimnum autem ex jugere decumano dari poterat, cùm ager, id quod *perraro evenit*, cum decumo extulisset: quæ erat ratio decumani, si quidem decumæ, ac non bona venibant aratorum, ut pluribus aliquanto medimnis decumas emeret, quàm jugera erant sata? In Leontino jugerum subscriptio, ac professio, non est plus xxx millium. Decumæ xxxvi. medimnis venierunt. Erravit, an potius insanivit Apronius? immò tum insaniisset, si aratoribus, quod deberent, licitum esset: & non, quod Apronius imperasset, necesse
14 fuisset dare. Si offendo, minus tribus medimnis in jugerum neminem dedisse decumæ: concedes, opinor. ut cum decumano fructus arationis perceptus sit, neminem minus tribus decumis dedisse. Atque hoc in *beneficii loco* petitum est ab Apronio, 4 ut in jugera singula ternis medimnis decidere liceret. Nam cùm à multis quaterna, etiam quina exigerentur: multis autem non modò granum nullum, sed ne *palea* quidem ex omni fructu atque ex annuo labore relinquerentur: tum aratores Centuripini, qui numerus in agro Leontino maximus est, unum in locum convenerunt: hominem suæ civitatis in primis honestum, ac nobilem, Andronem Centuripinum, legarunt ad Apronium, eundem, quem hoc tempore ad hoc judicium, legatum & testem Centuripina civitas misit: ut is apud eum causam aratorum ageret, ab eoque peteret, ut ab aratoribus Centuripinis *ne amplius in jugera singula, quàm terna medimna*
15 *exigeret*. Hoc vix ab Apronio in summo beneficio, pro iis, qui etiam tum incolumes erant, impetratum est. id cùm impetrabatur, hoc videlicet impetrabatur, ut pro singulis decumis, ternas decumas dare liceret. Quòd si tua res non ageretur, à te potius postularent, ne amplius, quàm singulas, quàm ab Apronio, ut ne plus, quàm ternas decumas darent. Nunc, ut hoc tempore ea, quæ *regiè*, seu potius *tyrannicè*, statuit in aratores Apronius, prætermittam: neque eos appellem, à quibus omne frumentum eripuit, & quibus nihil non modò de fructu, sed ne de bonis quidem suis reliqui fecit. ex his ternis medimnis (quod beneficii, gratiæque causa concessit) quid lucri fiat, cognoscite. Professio est agri Leontini ad jugerum xxx. millia. Hæc sunt ad tritici 16.
medimnum xc, id est, tritici mod. pxt. millia, deductis tritici mod. ccxvi. millibus, quanti decumæ venierunt, reliqua sunt tritici cccxxiv millia. adde totius summæ ixxl millium modium treis quinquagesimas, id est, tritici modium xxxii millia, cccc ab omnibus enim ternæ, præterea quinquagesimæ exigebantur. Sunt hæc jam ad cccclvi millia, cccc mod. tritici. Atego cccc millia lucri facta esse dixeram, non enim duco in hac ratione eos, quibus ternis medimnis non est licitum decidere. Verùm ut hæc ipsa ratione summam mei promissi compleam, ad singula medimnum multi H-s duo, multi H-s quinque accessionis cogebantur dare: qui minimum, singula nummum. hoc minimum ut sequamur, quoniam xc medimnum millia duximus, accedant eò novo, *pessimoque exemplo* H-s xc millia. Hic mihi etiam dicere audebit, magno se decumas ven- 17.
didisse, cùm ex eodem agro, dimidio *plus ipse aliquleris, quàm populo Rom. miserit?* ccxvi. modium millibus decumas agri Leontini vendidisti. si ex lege, magno: si, ut lex esset libido tua, parvo: si, ut, quæ dimidiæ essent, decumæ vocarentur: parvo vendidisti. multo enim pluris fructus annui Siciliæ venire potuerunt, si id te senatus, aut populus Romanus facere voluisset. etenim sæpe decumæ tanti venierunt, cùm lege Hieronica venirent, quanti nunc lege Verrea venierunt. Cedò mihi C. Norbani decumas venditas. *C. NORBANI DECUMÆ VENDITÆ AGRI LEONTINI.* Atquì tum neque judicium de modo jugerum dabatur; neque enim erat Artemidorus Cornelius recuperator: neq; ab aratore magistratus Siculus tantum exigebat, quantum decumanus ediderat: nec beneficium patebatur à decumano, ut in jugera singula ternis medimnis *decidere liceret*: nec nummorum accessionem cogebatur arator dare, nec ternas quinquagesimas frumenti addere: & tamen populo Romano magnus frumenti numerus mittebatur. Quid verò istæ tibi quinquagesimæ, quid 18.
porrò nummorum accessiones volunt? quo id *jure*, atque adeò, quo id potius ore fecisti? numos dabat arator. quomodo? aut unde? qui, si largissimus esse vellet, cumulatiore mensura uteretur, ut antea solebant facere in decumis, cùm æqua lege, & conditione venibant. Is nummum dabat. Unde? de frumento? quasi habuisset, te prætore, quod venderet. De vivo igitur erat aliquid resecandum, ut esset, unde Apronio ad illos fructus arationum hoc *corollarium* nummorum adderetur. Jam id porrò utrùm libentes, an invitis dabant? libentes? amabant, credo, Apronium. invitis? qua re, nisi vi & malo, cogebantur? Jam iste, homo amentissimus, in vendundis decumis nummorum faciebat accessiones ad singulas decumas: neque multum; bina aut terna millia addebat. fiunt per triennium H-s fortasse 10 millia. Hoc neque *exemplo* cujusquam, neque ullo *jure* fecit: neque eam pecuniam retulit: neque hoc parvum crimen quemadmodum defensurus sit, homo quisquam dum- 19
quam excogitavit. Quod cùm ita sit, audes dicere, te magno decumas vendidisse, cùm sit perspicuum, te bona, fortunasque aratorum non populi Rom. sed tui quæstus causa vendidisse? Ut, si quis villicus ex eo fundo, 5 qui H-s dena meritasset, excisis arboribus ac venditis, demtis tegulis, instrumento, pecore abalienato, domino xx. millia nummum pro x. miserit: sibi alia prætereà centum conficerit.

1. *Si tua iniquitas, si tui ex cohorte recuperat.*] Haud aliter Nann. cod. nam vulgata varie mutata pro ingenio correctorum. Vetustior, *si tua iniquitas sit, ut ex cohorte, &c.* sicque Victoriana. nam Hotom. *si ut tua iniquitas fuit, ut ex cohorte &c.* & Pall. fide mox mutavi *iniquitatem* in *improbitatem*.

2. *Nullas conficerat litteras.*] Fortuitum ne est quod edd. vett. & Pall. expressèrent? *nullas*.

3. *Tot supplicia.*] Melius istud longè, quod præferat Nann. mss. quàm vulgarum, *tot judicia*.

4. *Ut in jugera singula.*] Pall. pr. sec. *uti jugera, &c.*

5. *Qui* H-S *dena meritasset.*] Ita Pall. nam ed. vet. *meritasset*. Victorius *magni* H-S *dena meruisset esset*, quod & in exemplari Nanniano.

primò dominus, ignarus incommodi sui, *gaudeat*, villicoque delectetur, quod tanto sibi plus mercedis ex fundo refectum sit: deinde, cùm audierit, eas res, quibus fundi fructus, & cultura continetur, amoras, & venditas: summo *supplicio* villicum afficiat, & secum malè actum putet; item populus Rom. cum audit, pluris decumas vendidisse C. Verrem, quam innocentissimum hominem, cui iste successit, C Sacerdotem, putat se bonum in arationibus, fructibusque suis habuisse custodem, ac villicum cùm senserit, istum omne instrumentum aratorum, omnia *subsidia vectigalium* vendidisse, omnem spem posteritatis avaritia sua sustulisse, arationes & agros vectigalis vastasse, atque exinanisse: ipsum maximos quæstus, prædasque fecisse: intelliget secum actum esse pessimè: istum autem summo supplicio dignum existimabit. Unde ergo hoc intelligi potest? ex hoc maximè, quod ager decumanus provinciæ Siciliæ propter istius avaritiam *desertus est*. neque id solum accidit, uti minus multis jugis ararent, si qui in agris remanerunt; sed etiam, ut permulti locupletes homines, magni & navi aratores, agros lætos, ac fertiles desererent, totasque arationes derelinquerent. Id adeò sciri facillimè potest ex literis publicis civitatum, propterea quod lege Hieronica numerus aratorum quotannis apud magistratus publicè subscribitur. Recita tandem, quot acceperit aratores agri Leontini Verres. *OCTOGINTA TRES.* quot anno tertio profiteantur. TRIGINTA DUO. Unum & quinquaginta aratores ita video dejectos, ut his ne vicarii quidem successerint. Quot aratores, adveniente te, fuerunt agri Mutyensis? videamus ex literis publicis. *CENTUM OCTOGINTA OCTO.* Quid? anno tertio? *CENTUM ET UNUS.* Octoginta septem aratores unus ager istius *injuria* desiderat: atque adeò nostra respub. quoniam illa populi Rom. vectigalia sunt, hunc tot patremfamilias numerum 2 desiderat, & reposcit. Ager Heibitensis primo anno habuit aratores ducentos, quinquaginta septem, tertio centum viginti. hinc centum triginta septem patresfamilias extorres profugerunt. Agyrinensis ager, quorum hominum! quam locupletum! ducentos quinquaginta aratores habuit primo anno prætoræ tuæ. Quid tertio anno? octoginta, quemadmodum legatos Agyrinenseis recitare ex publicis literis audistis. Pro dii immortales! si ex provincia tota centum septuaginta ejecisses, possesne, *severis judicibus*, salvus esse? Unus ager Agyrinensis centum septuaginta aratoribus inanior cùm sit, vos conjecturam totius provinciæ non facietis? Atque hoc peræque in omni agro decumano reperietis; quibus aliquid tamen reliqui fuerit ex magno patrimonio, eos in agris minore instrumento, 3 minus multis jugis remansisse, quod metuebant, si recessissent, ne reliquas fortunas omnes amitterent: quibus autem iste nihil reliqui, quod perderent, fecerat, eos planè non solùm ex agris, verùm ex civitatibus suis profugisse. Illi ipsi, qui remanserant, vix decuma pars aratorum, relicturi agros omnes erant, nisi ad eos Metellus Roma literas misisset, se decumas lege Hieronica venditurum, & nisi ab iis hoc petivisset, ut sererent quàm plurimum: quod illi semper *sui causa fecerant*, cùm eos nemo rogaret, quamdiu intelligebant, sese sibi, & populo Romano, non Verri & Apronio serere, impendere, laborare. Jam verò, judices, si Siculorum fortunas negligitis: si, quemadmodum socii populi Rom. à magistratibus nostris tractentur, non laboratis: at vos communem populi Rom. causam suscipite, atque defendite. Ejectos aratores esse dico: agros vectigaleis vexatos, atque exinanitos à Verre: populatam, vexatamque provinciam: hæc omnia doceo litteris civitatum, & privatis primariorum virorum testimoniis. Quid vultis amplius? non expectatis, dum L. Metellus is, qui multos in istum testeis imperio & potestate deterruit, idem absens de istius scelere, improbitate, audacia testimonium dicat? non opinor. At is optimè, qui successit isti, potuit cognoscere. Ita est: verùm *amicitia impeditur*. At debet nos certiores facere, quo pacto se habeat provincia. Debet: verumtamen non cogitur. Num quis in Verrem L. Metelli testimonium requirit? nemo. num quis postulat? non opinor. Quid si testimonio L. Metelli, ac litteris hæc omnia vera esse docebo? quid dicetis? utrùm Metellum falsum scribere? an amicum lædendi esse cupidum? an prætorem, quemadmodum 4 provincia affecta sit, nescire? Recita litteras L. Metelli, quas ad Cn Pompejum, & M. Crassum Coss. quas ad M. Mummium prætorem, quas ad quæstores urbis misit. *EPISTOLA L. METELLI. DECUMAS FRUMENTI LEGE HIERONICA VENDIDI.* Cùm scribit, se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? ita se vendidisse, ut omnes, præter Verrem. cùm scribit se lege Hieronica vendidisse, quid scribit? se per istum ereptâ Siculis majorum nostrorum beneficia, jus ipsorum, conditionem societatis, amicitiæ, fœderum reddidisse, dicit, quanti cujusque agri decumas vendiderit. deinde quid scribit? Recita de epistola reliqua. 5 *SUMMA VI, DATA EST OPERA A ME, UT QUAM PLURIMO DECUMAS VENDEREM.* Cur igitur, Metelle, non ita magno vendidisti? quia desertas arationes, inaneis agros, provinciam miseram, perditamque offendi. Quid? id ipsum, quod factum est, qua ratione quisquam, qui sereret, inventus est? Recita litteras. *LITTERÆ.* ait se misisse, & præsentem confirmasse, suam interposuisse auctoritatem. 6 tantum non aratoribus Metellus obsides dedit, se nulla in re Verri similem futurum. At quid est tandem, in quo se laborasse dicat? Recita. *UT ARATORES, QUI RELIQUI ERANT, QUAM PLURIMUM SERERENT.* Qui reliqui? quid hoc est? *reliqui?* quo ex bello? qua ex vastitate? quænam in Sicilia tanta clades, aut quod bellum tam diuturnum, tam calamitosum, te prætore, versatum est, ut is, qui tibi successerit, reliquos aratores collegisse, & recreasse videatur? Cùm bellis Karthaginiensibus Sicilia vexata est, 7 & post nostra, patrumque memoria, cùm bis in ea provincia magnæ fugitivorum copiæ versatæ sint: tamen aratorum 8 interitio facta nulla est. tum, semente prohibita, aut messe amissa, fructus annuus interibat: tamen incolumis numerus manebat dominorum, atque aratorum. tum qui M. Levinio, aut P. Rupilio, aut M. Aquillio, prætoribus in eam provinciam successerant, aratores reliquos non colligebant. Tantone plus Verres cum Apronio provinciæ Siciliæ calamitatis importâvit, quàm aut Hasdrubal cum Pœnorum exercitu, aut Athenio cum fugitivorum maximis copiis, ut temporibus *illu simulatq; hostis superatus* esset, ager aratetur omnis, neque aratori prætor per litteras supplicaret, neque eum præsens oraret, ut quàm plurimum sereret: nunc autem, ne *post abitum* quidem hujus importunissimæ pestis, quisquam reperiretur, qui sua voluntate araret? pauci essent reliqui, qui L. Metelli auctoritate in agros

---

1. *Latos & fertiles desererent.*] Admisi hanc scripturam quorundam librorum, quod magis placuisset Gulielmio quàm altera, *latos*.

2. *Desiderat & reposcit.*] Fortasse *requirit, postulat*, adscripsit ora Gulielmius.

3. *Minus multis jugis remansisse.*] Vulgati ampliùs, *jugis minores remanf.* Sed ea vox abest Fabr. & Nann. & tantum turbat.

4. *Provincia affecta sit.*] Nann. *affligi* sed videtur alterum melius.

5. *Summa vi data est a me opera.*] Addidi syllabam *vi* ex mss. Nannii. Ita Orat. præcedente: *Hominum summa vi retinere cepit.*

6. *Tantum non aratoribus Met. obs. dedit.*] Ita Victorii editio & liber Nannii. aliæ, *tantum quod arat. Met. obs. non dedit.*

7. *Et post nostra patrumque memoria, cum bis in ea,*] Ita quidam libri Hotomani. aliæ edd. *nostram patr. memoriam.*

8. *Interitio.*] Sic Pall. sic Nann. probatque Victorius lib. III. Variar. lect. cap. 2. antea erat *interneria.*

1. *Omnibus*

126 agros, atque ad suum larem familiarem redirent? His te litteris, homo audacissime, atque amentissime, jugulatum esse non sentis? non vides, cùm is, qui tibi successit, aratores reliquos appellet, hoc eum diserte scribere, reliquos hos esse, non ex bello, neque ex aliqua hujusmodi calamitate, sed ex tuo scelere, importunitate, avaritia, crudelitate? Recita cetera. *TAMEN PRO EO, UT TEMPORIS DIFFICULTAS, ARATORUMQUE PÆNURIA TULIT.* Aratorum, inquit, pænuria. Si ego accusator toties de re eâdem dicerem, vererer, ne animos vestros offenderem, judices. Clamat Metellus: *nisi litteras misissem.* non est satis. *nisi præsens confirmassem.* ne id quidem satis est. *reliquos*, inquit, *aratores.* reliquos? propè lugubri verbo calamitatem provinciæ Siciliæ significat. addit, *Aratorum pænuria.* 127 Exspectate etiam, judices, exspectate si potestis, auctoritatem accusationis meæ. dico aratores istius avaritia ejectos: scribit Metellus, reliquos ab se esse confirmatos. dico agros relictos, arationesque desertas esse: scribit Metellus aratorum esse pænuriam. hoc cùm scribit, illud ostendit, dejectos, ejectos, fortunis omnibus expulsos esse populi R. Socios, atque amicos. quibus si qua calamitas propter istum, salvis vectigalibus nostris, accidisset, animadvertere in eum vos oportebat: præsertim cùm ea lege judicaretis, quæ sociorum causa esset constituta. cùm verò perditis, profligatisque sociis, vectigalia populi R. sint deminuta: res frumentaria, commeatus, copiæ, salus urbis, atque exercituum nostrorum in posteritatem istius avaritia interierit: *saltem commoda populi R. respicite*, si socios 128 fidelissimis prospicere non laboratis. Atque, ut intelligatis, ab isto, præ lucro, prædaque præsenti, nec vectigalium, nec *posteritatis* habitam esse rationem: cognoscite, quid ad extremum scribat Metellus. IN RELIQVVM TEMPVS VECTIGALIBVS PROSPEXI. In reliquum tempus ait se vectigalibus prospexisse, non scriberet, se vectigalibus prospexisse, nisi hoc vellet ostendere, te vectigalia perdidisse. Quid enim erat, quod vectigalibus prospiceret Metellus in decumis, & in tota re frumentaria, si iste non vectigalia Populi Roman. suo quæstu pervertisset? Atque ipse Metellus, qui vectigalibus prospicit, qui reliquos aratores colligit, quid assequitur, nisi hoc, ut arent, si quid possunt, quibus aratrum saltem aliquod satelles istius Apronius reliquum fecit: qui tamen in agris spe, atque exspectatione Metelli remanserunt? Quid ceteri Siculi? quid ille maximus numerus aratorum, qui non modò *ex agris ejecti* sunt, sed etiam ex civitatibus suis, ex provincia, denique bonis, fortunisque omnibus ereptis, profugerunt? qua ratione ii revocabuntur? quot prætorum innocentia sapientiaque opus est, ut illa aratorum multitudo aliquando in suis 129 agris, ac sedibus collocetur? Ac, ne miremini, tantam multitudinem profugisse, quantam ex litteris publicis, aratorumque professionibus cognovistis: scitote, tantam acerbitatem istius, tantum scelus in aratores fuisse (incredibile dictu est, judices: sed & factum, & tota Sicilia pervulgatum) ut homines, propter injurias, licentiamque decumanorum, *mortem sibi ipsi conscierint.* Centuripinum Dioclem, hominem locupletem suspendisse se constat, quo die sit ei nuntiatum, Apronium decumas redemisse. Dyrrachinum, primum civitatis, eadem ratione mortem oppetisse dixit apud vos homo nobilissimus, Archonidas Elorinus, cùm audisset tantum decumanum professum esse ex edicto istius sibi deberi, quantum ille bonis suis omnibus efficere non posset. Hæc tu, tametsi omnium hominum dissolutissimus, crudelissimusque semper fuisti, tamen numquam perpeterere, quòd illi gemitus, luctusque provinciæ ad tui capitis periculum pertinebant: non, inquam, perpeterere, ut homines injuriæ tuæ remedium morte, ac suspendio quærerent, nisi ea res ad *quæstum, & ad prædam tuam pertineret.* Quid? illud perpeterere? attendite judices, 1 o- 130 mnibus enim nervis mihi connitendum est, atque in hoc laborandum, ut omnes intelligant, quàm improbam, quàm manifestam, quam confessam rem pecunia redimere conentur. Grave crimen est hoc, & vehemens, & post hominum memoriam, judiciaque de pecuniis repetundis constituta, gravissimum, prætorem populi Roman. *socios habuisse decumanos.* Non hoc nunc primùm audit privatus de inimico, reus ab accusatore, jam antea in sella sedens prætor, cùm provinciam Siciliam obtineret, cùm ab omnibus non solùm, id quod commune est propter imperium, sed etiam, (id quod istius præcipuum est,) propter crudelitatem metueretur, millies audivit, cùm ejus animum ad persequendum non negligentia tardaret, sed *conscientia sceleris*, avaritiæque suæ refrenaret. Loquebantur enim decumani palàm, & prater ceteros is, qui apud istum plurimùm poterat, maximosq; agros populabatur, Apronius: PERPARVUM ex illis magnis lucris ad se pervenire: prætorem esse 131 socium. Hoc cùm palàm decumani tota provincia loquerentur, tuumque nomen in re tam turpi, nefariaque interponerent: nihil ne tibi venit in mentem existimationi tuæ consulere? nihil denique capiti, ac fortunis tuis providere? cùm tui *nominis terror* in auribus, animisque aratorum versaretur: cùm decumani aratoribus ad pactiones faciendas, non suam vim, sed tuum scelus, ac nomen opponerent: ecquod judicium Romæ tam dissolutum, tam perditum, tam *nummarium* fore putasti, quo ex judicio te ulla salus servare posset? cùm planum fieret, decumis contra institutа, leges, consuetudinemque omnium venditis, in aratorum bonis, fortunisque diripiendis decumanos dictitasse tuas esse partes, tuam rem, tuam prædam: idque te tacuisse, &, cùm dissimulare non posses, potuisse tamen perpeti, & perferre, quòd *magnitudo lucri obscuraret periculi magnitudinem*, pluisque aliquanto apud te pecuniæ cupiditas, quàm 132 judicii metus posset? Esto. cetera negare non potes. ne illud quidem tibi reliquum fecisti, ut hoc posses dicere, *nihil eorum te audisse*, nihil ad tuas aureis de infamia tua pervenisse. Querebantur cum luctu, & gemitu aratores. Tu id nesciebas? Fremebat tota provincia. nemo id tibi renuntiabat? Romæ querimoniæ de tuis injuriis, conventusque habebantur. ignorabas hæc? ignorabas hæc omnia? quid? cùm palàm Syracusis, te audiente, maximo conventu P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessivit, NI APRONIVS DICTITARET, TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM: hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti, & fortunis tuis prospiceres, excitavit? Tacuisti: sedasti etiam liteis illorum: & sponsio illa ne fieret, laborasti. Prò dii immortales! hoc aut innocens homo perpeti potuisset, aut quamvis nocens, qui modò judicia Romæ fore putaret, 2 non aliqua simulatione existimationi se hominum venditasset? Quid est hoc? sponsio fit de capite, ac 133 fortunis tuis. tu sedes, & quiescis? non persequeris? non perseveras? non perquiris, cui dixerit Apronius? quis audierit? unde hoc natum, quemadmodum prolatum sit? Si quis tibi *ad aurem accessisset*, & dixisset, Apronium dictitare, te sibi esse socium: commoveri te oportuit, vocare Apronium, nec illum antè tibi satisfacere, quàm tu omnium existimationi satisfecisses. cùm verò in foro celeberrimo, tanta frequentia, hoc, verbo & simulatione, Apronio; re verâ, tibi objectum esset: tu umquam *tantam plagam* tacitus *accipere* potuisses, nisi hoc ita statuisses in te tam manifesta quidquid

---

1. *Omnibus enim nervis mihi connitendum.*] Melius ita liber Nannii, quàm hactenus vulgatis, *contendendum.*

2. *Non aliqua se simulatione existimationi hominum venditasset.*] Haud aliter editio Victorii, nisi quod ultimo verbo finxerit, *vindicasset*, contra Pall. & Nann.

134 quidquid dixisses, te deterius esse facturum? Quæstores, legatos, præfectos suos, tribunos, multi missos fecerunt, & de provincia decedere jusserunt, quòd eorum culpâ se *minus commodè audire* arbitrarentur, aut quòd peccare illos aliqua in re judicarent. Tu Apronium, hominem vix liberum, contaminatum, perditum, flagitiosum: 2 qui non modò animum integrum, sed ne animam quidem puram conservare potuisset, 2 eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellasses: neq; apud te tam sancta religio societatis fuisset, ut tui *capitis periculum* negligeres, nisi rem tam notam esse omnibus, & tam manifestam
136 videres, Cum eodem Apronio postea P. Scandilius, eques Roman. quem vos omnes nostis, eandem sponsionem de societate fecit, quam Rubrius facere voluerat. Institit, oppressit, non remisit: 3 facta est sponsio HS V. mil. cœpit Scandilius recuperatores, aut judicem postulare. Satisne vobis prætori improbo circumdati cancelli videntur in sua provincia; immò verò in sella, ac tribunali: ut aut de suo capite judicium fieri patiatur præsens, ac sedens: aut confiteatur, se omnibus judiciis convinci necesse esse? Sponsio est, NI TE APRONIVS IN DECVMIS SOCIVM ESSE DICAT: provincia tua est: ades: abs te judicium postulatur. Quid facis? quid decernis? Recuperatores dicis te daturum. bene agis; tametsi qui erunt *tantis cervicibus* recuperatores, qui audeant in provincia, cùm prætor adsit, non solùm contra voluntatem ejus, sed etiam contra fortunas ju-
136 dicare? Verùm esto. manifesta res est, cùm nemo esset, quin hoc se audisse liquidò diceret, locupletissimus quisque, certissimus testis esset: nemo erat Sicilia tota, qui nesciret decumas esse prætoris; nemo, qui non audisset ita Apronium dictitasse: præterea conventus honestus Syracusis, multi equites Romani, viri primarii, ex qua copia reperatores rejici oporteret, qui aliter judicare nullo modo possent. Instat Scandilius poscere recuperatores. tum iste homo, innocens, qui illam suspicionem levare, atque ab se removere cuperet, recuperatores dicit se *de cohorte sua*
137 *daturum*. Prò deum, hominumque fidem! quem ego accuso? in quo meam industriam, ac diligentiam spectari volo? quid est quod ego dicendo, aut cogitando efficere, aut assequi debeam? teneo, teneo, inquam, in mediis vestigalibus populi R. in ipsis fructibus provinciæ Siciliæ furem 4 manifestò avertentem rem frumentariam omnem, pecuniam maximam; teneo, inquam, ita, ut negare non possit. nam quid hic dicet? Sponsio facta est cum cognitore tuo Apronio de fortunis tuis omnibus, 5 NI SOCIVM se tibi in decumis esse dictitaret. exspectant omnes, quantæ tibi ea res curæ sit, quemadmodum *hominum existimationi* te atque innocentiam tuam probari velis. Hic tu medicum, & haruspicem, & præconem tuum, recuperatores dabis, aut etiam illum ipsum, quem tu in cohorte tua Cassianum judicem habebas, si qua res major esset, Papirium Potamonem, hominem sevetum, ex vetere illa equestri disciplina? Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat *se de existimatione sua cuiquam, nisi suis, commissurum*. NEGOTIATORES putant esse turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur. Prætor provinciam
138 suam totam sibi iniquam ejurat. O impudentiam singu-
rem! Hic postulat se Romæ absolvi, qui in sua provincia judicavit, se absolvi nullo modo posse? qui plus existimet apud lectissimos senatores *pecuniam*, quam apud treis negotiatores *metum* valere? Scandilius verò negat sese apud Artemidorum recuperatorem verbum esse facturum: & tamen auget, atque onerat te bonis conditionibus, si tu uti velis. SI EX PROVINCIA Sicilia tota statuas idoneum judicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat à te, ut Romam rejicias. Hic enimverò tu exclamas, ho-
139 minem improbum? qui postulet ibi de tua existimatione judicium fieri, ubi te invidiosum esse intelligebat. negas te Romam rejecturum: negas de conventu recuperatores daturum; cohortem tuam proponis. Scandilius rem se totam relicturum dicit, & suo tempore esse rediturum. Qui tu ibi tum? quid facis? Scandilium cogis. quid? sponsionem acceptam facere? Impudenter tollis exspectatum existimationis tuæ judicium non facis. Quid ergo? Apronio per-
140 mittis, ut, quos velit, de cohorte sumat recuperatores? Indignum, uni potius *ex iniquo* sumendi, quam utrisque ex æquis rejiciendi fieri potestatem. Neutrum facis eorum. Quid ergo? 7 est aliquid, quod improbius fieri potest. cogit enim Scandilium quinque illa millia nummûm dare, atque adnumerare Apronio. Quid potuit elegantiùs facere prætor *cupidus existimationis bonæ*: qui ab sese omnem suspicionem propulsaret? qui se eripere ex infamia cuperet? Adductus erat in sermonem, invidiam, vituperationem, dictitarat homo improbus, atque impurus, Apronius, socium esse prætorem: venerat res in judicium, atque discrimen: potestas erat isti, homini integro, atque innocenti data, ut, *in Apronium cum animadvertisset, sese gravissima levaret infamia*. Quid excogitat pœnæ? quid animadversionis in Apronium? cogit Scandilium Apronio ob singularem improbitatem, atque audaciam, prædicationemque
141 nefariæ societatis, 8 HS V. millia 9 mercedis ac præmii dare. Quid interfuit, homo audacissime, utrùm hoc decerneres: an id, quod Apronius dictitabat, tute de te profiterere ac dictitares? quem hominem, si quis pudor in te, atque adeò si quis metus fuisset, sine supplicio dimittere non debuisti. hunc abs te sine præmio discedere noluisti. Omnia simul intelligere potuistis, judices, ex uno crimine Scandiliano: primùm, hoc non esse Romæ narum de societate decumarum, non ab accusatore fictum: non (ut solemus interdum in defensionibus dicere) *crimen domesticum*, ac vernaculum, non ex tempore periculi tui constitutum; 10 sed vetus, excogitatum jam, & te prætore jactatum, & non ab inimicis Romæ compositum, sed Romam de provincia exportatum. Simul intelligi potest illud istius in Apronium
142 studium. Apronii de isto non modò confessio, verùm etiam commemoratio. eodem accedit, quòd hoc quoque intelligere potestis, istum statuisse, in provincia sua, *existimationis suæ judicium* extra cohortem suam committendum fuisse nemini. Ecquis est judex, cui non ab initio decumani criminis persuasum sit, istum in aratorum bona, fortunasque impetum fecisse? quis hoc non ex eo statim judicavit, quod ostendi, istum decumas nova lege, atque adeò nulla lege, contra omnium consuetudinem, atque instituta vendidisse? Verùm, ut istos ego judices tam leveros, tam
143 diligen-

---

1. *Qui non modò animum integrum, &c.*] Periodus tota *impura*, nihil tamen eluunt mss. nostri aut edd. vett.

2. *Eum in tanto tuo dedecore profectò, ne verbo quidem graviore appellasses.*] Variè vexatus hic locus. mihi sufficerit, indicare, nihil mutare editiones priscas, aut Pall. nisi quod primus, præferat, *profectò ne verbo quidem verbo quidem graviore appellasses*. idem mox servant illud *neque*, quod Hotomanus mutatum cupiebat in *atque*.

3. *Facta est Sponsio* HS V. *mil.*] Pall. uterque rejicit illud *mil.* secundus verò virgulum habet supra V. edd. primæ etiam non agnoscunt illud *mil.*

4 *Manifestè avertentem.*] Nannii codex, *avertentem*.

5. *Ita sesium se tibi.*] Ita liber Nannii, alii *in te sesium sibi*, aut *ni sesium te sibi*, minus appositè.

6. *Si tamen auget atque onerat, &c.*] Lambinianæ, *urget atque*. interim hæreo num & hoc locum habere possit, *urnat*.

7. *Est aliquid quod improbius fieri potest.*] Eleganter: tanquam si ne illo quidem usurus fuisset, si reperire potuisset quidpiam impudentius.

8. HS V. *millia.*] Nannii liber, HS. *quingenta millia*. cui refragrantur quæ proximè præcessere.

9. *Mercedis ac præmii dare.*] Nannii idem exemplar istud habet. vulgabatur antea amplius, *mercedis nomine ac præmii*.

10. *Sed vetus, excogitatum jam.*] Corrigit Gulielmius, *exagitatum*. à Rubrio, scilicet & Scandilio.

1. *Infamia*

diligentes, tam religiosos non haberem, ecquis est, ex injuriarum magnitudine, improbitate decretorum, judiciorum iniquitate, qui hoc non jamdudum statuerit, & judicarit? Etiam sanè sit aliquis *dissolutior in judicando*: legum, officii, reip. sociorum, atque amicorum negligentior: quid? is possitne de istius improbitate dubitare, cùm tanta lucra facta, tam iniquas pactiones, vi & metu expressas cognoverit? cùm tanta præmia civitates, vi, atque imperio, virgarum, ac mortis metu, non modò Apronio, atque ejus fi-
144. milibus, verùm etiam Veneriis servis dare coactas. Quod siquis sociorum incommodis minus movetur: si quem aratorum fugæ, calamitates, exsulia, suspendia denique non permovent: non possum dubitare, quin is tamen, cùm vastatam Siciliam, relictos agros, ex civitatum litteris, & epistola L. Metelli cognoverit: statuat, fieri non posse, ut de isto non *se verissimè judicetur*. Erit etiam aliquis, qui hæc omnia dissimulare, ac negligere possit. Attuli sponsiones ipso præsente factas de decumarum societate, ab ipso prohibitas judicari. quid est, quod posset quisquam manifestius hoc desiderare? Non dubito, quin vobis satisfecerim, judices, verumtamen progrediar longiùs: non mehercule quo magis hoc vobis persuadeatur, quàm jam persuasum esse confido: sed ut ille aliquando impudentiæ suæ finem
145. faciat: aliquando desinat, ea se putare posse *emere*, quæ ipse semper habuit venalia, fidem, jusjurandum, veritatem, officium, religionem: desinant amici ejus ea dictitare, quæ detrimento, maculæ, invidiæ, [1] infamiæ nobis omnibus esse possint. At qui amici? O miserum, atque inviditosum, offensumque paucorum culpa, atque indignitate ordinem senatorium! Albam Æmilium sedentem in faucibus macelli loqui palàm, VICISSE Verrem, emptos habere judices, alium HS CCC millibus, alium HS IO, quem minimo, CCC. Atque ei cùm responsum esset, fieri non posse: multos testeis esse dicturos, me præterea causæ non defuturum: LICET Hercules, inquit [2] omnes omnia dicant in illum: nisi ita res manifesta erit allata, ut respon-
146. deri nihil possit, vicimus. Bene agis Alba: ad tuam veniam conditionem. nihil putas *valere in judiciis* conjecturam, nihil suspicionem: nihil anteactæ vitæ existimationem, nihil bonorum virorum testimonia, nihil civitatum auctoritates, ac testimonia: [3] litteras manifestas quæris. Non quæro *judices Cassianos*: veterem judiciorum severitatem non requiro: vestram in hoc fidem, dignitatem, religionem in judicando non imploro: Albam habebo judicem, eum hominem, qui se ipse scurram improbissimum existimari vult: qui à scurris potius semper gladiator, quàm scurra appellatus sit. afferam rem ejusmodi in decumis, ut Alba
147. fateatur, istum in re frumentaria, & in bonis aratorum apertè, *palamque esse prædatum*. Decumas agri Leontini magno dicit se vendidisse. Ostendi jam illud initiò, non existimandum magno vendidisse eum, qui verbo decumas vendiderit: re, & conditione, & lege, & edicto, & licentia decumanorum decumas aratoribus nullas reliquas fecerit. etiam illud ostendi, vendidisse alios magno decumas agri Leontini, ceterorumque agrorum. & lege Hieronica vendidisse: ne pluris etiam, quàm te vendidisse. nec aratorem quemquam esse questum. nec enim fuit quod quisquam queri posset, cùm lege æquissimè scripta venirent: neque illud umquam *aratoris interfuit*, quanti decumæ venirent, non enim ita est, ut, si magno venierint, pius arator debeat: si parvo, minus. Ut frumenta nata sunt, ita decumæ veneunt: aratoris autem interest, ut se frumenta habere, ut decumæ quàm plurimo venire possint. dum arator ne plus decuma det, expedit ei 4 decumam esse quàm maximi. Verùm hoc, ut opinor, esse vis caput defensionis tuæ, ma-
148. gno te decumas vendidisse 5 [atq; aliorum quidem agrorum proportione magno decumas vendidisse] agri verò Leontini, qui plurimum efficit, tritici mod. CCXVI millibus. Si doceo, pluris aliquanto potuisse te vendere, neque his voluisse addicere, qui contra Apronium licerentur: & Apronio multo minoris, quàm aliis potueris, tradidisse; si hoc doceo; poteritne te Alba, tuus antiquissimus non solùm amicus, verùm etiam amator, absolvere? Dico equitem Rom. hominem in primis honestum, Q. Minucium, cum suis similibus, ad decumas agri Leontini tritici mod. non CIↃ, non CIↃ CIↃ, non CIↃ CIↃ CIↃ, sed ad unas unius agri decumas tritici mod. XXX millia voluisse addere, & ei potestatem emendi non esse factam, ne res abiret ab
149. Apronio, negare hoc, nisi fortè negare omnia constituisti, nullo modo potes. *palàm res gesta est*, maximo conventu, Syracusis: testis est tota provincia, propterea quòd undique ad emendas decumas solent eò convenire. quod sive fateris, sive convinceris; quot, & quam 6 manifestis in rebus teneare, non vides? primùm tuam rem illam, & prædam fuisse. nam, nisi ita esset, cur tu Apronium malebas, (quem omnes tuum procurare in decumis negotium loquebantur) quàm Minucium, decumas agri Leontini sumere? deinde immensum, atque infinitum lucrum esse factum. nam si XXX millibus mod. tritici tu commotus non esses: certe hoc idem lucri Minucius Apronio libenter dedisset, si ille
150. accipere voluisset. Quantam igitur illi spem prædæ propositam arbitramur fuisse, qui *tantum præsens lucrum, nulla opera insumta, contemserit*, atque desperexerit? deinde ipse Minucius numquam tanti habere voluisset, si decumas tu lege Hieronica venderes: sed quòd tuis novis edictis, & iniquissimis institutis plus aliquanto se, quàm decumas, ablaturum videbat, idcirco longiùs progressus est. At Apronio semper plus etiam multo abs te permissum est, quàm quod ediderat. Quantum igitur quæstum putamus factum esse per eum, cui *quod vis licitum sit*: cùm tantum lucri voluerit
151. addere is, cui, si decumas emisser, idem non liceret? Postremò illa quidem certè tibi præcisa defensio est, in qua tu semper omnia tua furta, atq; flagitia latère posse arbitratus es: magno te decumas vendidisse: *plebi Romanæ consuluisse*: annonæ prospexisse. Non potest hoc dicere is, qui negare non potest, se unius agri decumas XXX millib. mod. minoris, quàm potuerit, vendidisse: ut etiam, si tibi hoc concedam, Minucio ideò te non tradidisse, quòd jam addixisses Apronio: ajunt enim te ita dictitare; quod ego exspecto, cupioque te ita illud defendere. verùm ut ita sit, tamen
152. non potes hoc, quasi præclarum aliquid, prædicare, magno te decumas vendidisse, cùm fuisse fateare, qui multo pluris voluerint emere. Tenetur igitur jam, judices, & manifestò tenetur avaritia, cupiditas hominis, scelus, improbitas, audacia. Quid si hæc, quæ dico, ipsius amici, defensoresque judicarunt? quid vultis amplius? Adventu L. Metelli, prætoris, cùm omneis ejus comites iste sibi suo illo *panchresto medicamento* amicos reddidisset; aditum est ad Metellum: eductus est Apronius: eduxit vir primarius C. Gallius, senator: postulavit à L. Metello, ut ex edicto suo

---

1. *Infamiæ nobis omnibus esse possint.*] Conjicit Gulielmius, *bonis omnibus.*

2. *Omnes omnia dicant in illum: nisi &c.*] Interpunctio à me est, lectio à vetere libro Hotomani: prius edidi, *dicant: in illo nisi, &c.* P. Manutius omisit *in illo*; haud poterat se expedire facilius.

3. *Litteras manifestas quæris.*] Hæc est omnium edd. & Pall. lectio. Hotomanus rescribit, *auctoritates, testimonia, litteras; tres manifestas quæris.*

4. *Decumam esse quam maximi.*] Est à cod. scripto Hotomanni & Lambini. vulgo *maximam.*

5. [*Atque aliorum.*] Uncis inclusa sunt à ms. Lambini, quem nom describit: nolui auctoritatem ejus contemnere, sed dignum non duxi, cui plenaria adhiberetur fides. itaque locum feci notabilem, neque enim horum litera ulla in Pall. aut edd. vetustis.

6. *Manifestis in rebus teneare.*] Vulgata *maximis.* sed alterum erat è suo Nannius.

Z Jam

suo judicium daret in Apronium, QVOD PER VIM, AVT METVM ABSTVLISSET: quam formulam Octaviaſiam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in provincia. non impetrat: cùm hoc diceret Metellus, *præjudicium* à ſe de eapite C. Verris per hoc *judicium* nolle fieri. Tota Metelli cohors, hominum non ingratorum, aderat Apronio. C. Gallius, homo noſtri ordinis, à ſuo familiariſſimo L. Metello judicium ex edicto non poteſt impetra
153 re. Non reprehendo Metellum. *peperit homini amico*, & quemadmodum ipſum dicere audivi, neceſſario. non reprehendo, inquam, Metellum: ſed hoc miror, quomodo, de quo homine præjudicium noluerit fieri per recuperatores, de hoc ipſo non modò præjudicarit, verùm graviſſimè, ac vehementiſſimè judicarit. Primùm enim, ſi Apronium abſolutum iri putaret: nihil erat, quòd ullum præjudicium vereretur. deinde, ſi, condemnato Apronio, conjunctam cum eo Verris cauſam omnes erant exiſtimaturi; Metellus quidem certè jam hoc judicabat, eorum rem, cauſamque eſſe conjunctam: qui ſtatuerit, Apronio condemnato, de iſto præjudicium futurum. & ſimul una res utrique rei eſt argumento: & aratores *vi & metu coactos* Apronio multo plus, quàm debuerint, dediſſe: & Apronium iſtius rem ſuo nomine egiſſe, cùm L. Metellus ſtatuerit non poſſe Apronium condemnari quin ſimul de iſtius ſcelere, atque
154 improbitate judicaretur. Venio nunc ad Epiſtolam Timarchidis, liberti iſtius, & accenſi: de qua cum dixero, 1 totum hoc crimen decumanum perorabo. Hæc epiſtola eſt, judices, quam nos Syracuſis in ædibus Apronii, cum litteras conquireremus, invenimus. miſſa eſt, ut ipſa ſignificat, ex itinere, cum Verres jam de provincia deceſſiſſet. Timarchidis manu ſcripta. Recita 2 epiſtolam Timarchidis: TIMARCHIDES VERRIS ACCENSVS APRONIO SALVTEM DICIT. Jam hoc quidem non reprehendo, quod adſcripſit, *Accenſus*. cur enim ſibi hoc ſcribæ ſoli ſumant? L. PAPIRIVS SCRIBA. Volo ego hoc eſſe commune accenſorum, lictorum, viatorum. FAC DILIGENTIAM ADHIBEAS, QVOD AD EXISTIMATIONEM PRAETORIS ATTINET. commendat Apronio Verrem, & hortatur, ut inimicis ejus reſiſtat. Bono præſidio munitur exiſtimatio tua: ſi quidè in Apronii conſtituitur diligentia, atque auctoritate. HABES
155 VIRTVTEM ATQVE LOQVENTIAM. Quàm copioſe laudatur Apronius à Timarchide! quàm magnificè! cui ego non putem illum placere oportere, qui tantopere Timarchidi probatus ſit! HABES SVMTVM VNDE FACIAS. Neceſſe eſt, quod redundarit de veſtro frumentario quæſtu, ad illum potiſſimùm, per quem agebatis, defluxiſſe. SCRIBAS APPARITORES RECENTEIS ARRIPE. CVM E. VULTEIO, QVI PLVRIMVM POTEST, CAEDE, CONCIDE. Videte quàm valde 3 malitiæ ſuæ confidat Timarchides, qui etiam Apronio improbitatis præceptа det. Jam hoc, CAEDE, CONCIDE, nonne, verba domo patroni depromere videtur, ad omne genus nequitiæ accommodata? *VOLO 4 MI FRATER FRATERCULO TVO CREDAS*. Conſorti quidem in lucris, atque furtis, gemino & ſimillimo nequitia, improbitate, audacia. 5 *IN COHORTE CARVS HABEBERE*. Quid eſt hoc, *IN COHORTE*? quò pertinet? Apronium doces? quid? in veſtram cohortem, te monitore, an ſua ſponte pervenerat? *QVOD CVIQVE OPVS SIT, OPPONE*. Qua impudentia putatis eum in *dominatione* fuiſſe, qui in *fuga* tam improbus ſit? aſſ, omnia pecunia effici poſſe. 6 da. profunde, oppone, ſi velis vincere. Non hoc mihi tam moleſtum eſt, Apronio ſuadere Timarchidē, quàm quòd hoc idem patrono ſuo præcipit. *TE POSTVLANTE OMNES VINCERE SOLENT*. Verre quidem prætore, non Sacerdote, non Pæducæo, non hoc ipſo Metello. *SCIS METELLVM SAPIENTEM ESSE*. 7 Hoc verò ferri jam non poteſt, irrideri viri optimi, L. Metelli, ingenium, & contemni, ac deſpici à fugitivo Timarchide. *SI VLTEJVM HABEBIS, OMNIA E LVDIBVNDVS CONFICIES*. Hic vehementer errat Timarchides, qui aut Vultejum pecunia corrumpi putet poſſe, aut Metellum *unius arbitratu* gerere præturam. ſed erravit conjectura domeſtica: quia multos per ſe, & per alios multa ludibundos libidinoſe apud Verrem effeciſſe vidit: ad omneis, eoſdem patere aditus arbitrabatur. facilius vos efficiebatis ludibundi, quæ volebatis à Verre, quòd multa ejus ludorum genera noratis. *INCVLCATVM EST METELLO, ET VVLTEIO, TE ARATORES EVERTISSE*. Quis iſtuc Apronio attribuebat, cùm aratorem aliquem everteret? aut Timarchidi, cùm ob judicandum, aut decernendum, aut imperandum aliquid, aut remittendum, pecuniam acceperat? aut Sextio lictori, cùm aliquem innocentem ſecuri pecuſſerat? nemo. omnes ei Verri tunc attribuebant, quem nunc condemnari volunt. *OBTVDERVNT EJVS AVREIS, TE SOCIVM PRAETORIS FVISSE*. Videſne, hoc quàm clarum ſit, ac fuerit? cùm etiam Timarchides hoc metuat: concedes, non hoc crimen nos in te confingere, ſed jampridem ad crimen aliquam *defenſionem* libertum quærere. libertus, & accenſus tuus, & tibi ac liberis tuis, omnibus in rebus, conjunctus ac proximus, ad Apronium ſcribit vulgò eſſe ab omnibus ita demonſtratum Metello, tibi Apronium in decumis ſocium fuiſſe. *FAC SCIAT IMPROBITATEM ARATORVM. IPSI SVDABVNT, SI DII VOLVNT*. Quod iſtuc, per deos immortaleis, aut qua de cauſa excitatum eſſe dicamus in aratores tam infeſtum odium, atque tantum? quantam injuriam fecerunt Verri aratores, ut eos etiam libertus & accenſus ejus tam irato animo, his litteris inſequatur? Neque ego hujus fugitivi, judices, epiſtolam vobis recitaſſem, niſi ut ex ea totius familiæ præcepta, & inſtituta, & diſciplinam cognoſceretis. Videtis, ut moneat Apronium? quibus rebus, ac muneribus ſe inſinuet in familiaritatem Metelli? Vultejum corrumpat? ſcribas, accenſumque pretio deliniat? ea præcipit, quæ vidit: ea monet alienum hominem, quæ domi didicit ipſe. verùm in hoc errat uno, quòd eaſdem exiſtimat vias *ad omnium familiaritates* eſſe munitas. Quamquam meritò 158
ſum iratus Metello: tamen hæc, quæ vera ſunt, dicam. Apronius ipſum Metellum non *pretio*, ut Verrem, non *convivio*, non *multere*, 9 non *ſermone incauto*, atque improbo poſſet corrumpere: quibus rebus non ſenſim, atque moderatè ad iſtius amicitiam adrepſerat, ſed brevi tempore totū hominem, totamque ejus prætoram poſſederat. Cohortem autem Metelli, quam vocat, quid erat, quòd corrumperet, ex qua recuperatores nulli dabantur? Nam quòd ſcribit, 159
Metelli filium puerum eſſe, vehementer errat. non enim ad omneis prætorum filios iidem aditus ſunt. O Timarchi-

de

1. *Verum crimen perorabo.*] Nannianum exemplar, *perorare*.

2. *Epiſtolam Timarchidis.*] Lambinus hoc, & infra aliquoties reponit, *Timarchidi*.

3. *Malitia ſua confidat.*] Lambini editiones *militia*, ſed contra alias edd. & Pall. vide Lipſium libro v. Epiſtolicar. quæſtionum Epiſtola 14.

4. *Mi frater fraterculo.*] Ita Lambinus ex Nannii codice. nam antea editi, *mihi fraterculo*.

5. *In cohorte carus habebere.*] Bene à mſſ. melius quam vulgatum, *haberi*.

6. *Da, profunde, oppone, ſi velis &c.*] Sitne à conjectura, an libro Hotomani, neſcio. editi & ſcripti noſtri, *dare, profundere, opponere, ſi velle*.

7. *Hoc verò ferri jam non poteſt.*] Pal. pr. *ferri utique jam &c.* ſec. *ſperari jam &c.* illud *utique* non diſplicet.

8. *Ludibundus confeciſſet.*] Haud aliter Nannii exemplar. publicati antea *perficiet*.

9. *Non in ſermone incauto & improbo.*] Sic vett. & ſic Pall. noſtri, ſic Victorius, ſic Hotomanus. Lambinus, *impuro*. quod & in mſ. Nannii fuit cum divinarem *inſauto*.

1. *Matrien*

de, Metelli est filius in provincia, non puer, sed adolescens bonus ac pudens, dignus illo loco ac nomine. vester ille puer prætexatus, in provincia quemadmodum fuisset, non dicerem, si *pueri esse illam culpam, ac non patris* existimarem. Tunc, cum te, ac tuam vitam nosses, in Siciliam tecum grandem prætextatum filium ducebas? ut, etiam si natura puerum à paternis vitiis, atque à generis similitudine abduceret, *consuendo* tamen eum, & disciplina degenerare non
160 sineret? Fac enim fuisse in isto C. Lælii, M. Catonis 2 materiem, atque indolem: *QUID EX EO* boni sperari, atque effici potest, qui in patris luxurie sic vixerit, ut nullum umquam pudicum, neque sobrium convivium viderit? qui in epulis quotidianis, adulta ætate, per triennium inter impudicas mulieres, & intemperanteis viros versatus sit? nihil umquam à patre audierit, quo pudentior, aut melior esset? nihil umquam patrem agere viderit, quòd cum imitatus 2 esset, non, id quòd turpissimum est, patri similis
161 putaretur? Quibus in rebus non solùm filio, verùm etiam *reip. feciſti injuriam.* Susceperas enim liberos non solùm tibi, sed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reip. esse possent. Eos instituere, atque erudire ad majorum instituta, atque civitatis disciplinam, non 3 ad tua flagitia, neque ad tuas turpitudines debuisti. Esset ex inerti, atque impuro, & improbo parente navus, & pudens, & probus filius. haberet aliquid abs te resp. muneris. nunc pro te Verrem subdstituisti alterum civitati nisi
162 hoc fortè deterior est, si fieri potest, quòd tu ejusmodi evasisti. non in hominis luxurioſi, sed tantùm in furis, ac divisoris disciplina *educatus.* Quid isto festivius fore arbitramur, qui est tuus natura filius, consuetudine discipulus, voluntate similis? Quem ego, judices, quamvis bonum, fortemq; facilè paterer evadere. non enim me inimicitiæ commovent, si quæ mihi cum isto futuræ sint. nam si in omnibus rebus innocens fuero, meique similis: quid mihi istius inimicitiæ nocebunt? sin aliqua in re Verri similis fuero, non magis mihi deerit inimicus, quam Verri defuit. Etenim, judices, ejusmodi resp. debet esse, & erit, severitate judiciorum constituta. UT INIMICVS neque deesse nocenti possit, neque obesse innocenti. Quapropter nulla res est, quamobrem ego istum nolim ex paternis probris, ac vitiis emergere. id quod tametsi isti difficile est, tamè haud scio an fieri possit: præsertim si (ut nunc fit) custodes amicorum eum sectabuntur: quoniam pater tam negligens, ac
163 dissolutus est. Verùm hùc longius, quàm voluntas fuit, ab epistola Timarchidis degressa est oratio mea, qua recitata, conclusurum me esse crimen decumarum dixeram: ex quo intellexistis, innumerabilem frumenti numerum per triennium aversum à repub. esse ereptumque aratoribus. Sequitur, ut de frumento emto vos, judices, doceam, maximo atque impudentissimo furto: de quo dum certa, & pauca, & magna dicam, breviter attendite. Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex senatusconsulto, & ex lege Terentia, & Cassia, frumentaria. Emundi duo genera fuerunt:
4 unum ceterarum decumarum: alterum, quod præterea civitatib. æqualiter esset distributum. Illius decumani tantum, quantum ex primis decumis fuisset: 5 hujus imperati tritici mod. IↃCCC millia: pretium autem constitutum decumano in mod. singulos HS terni: imperato HS IIII. Ita in frumentum imperatum 6 HS bis & tricies in annos singulos Verri decernebatur, quod aratoribus solveret: in alteras decumas fermè ad nonagies. sic per triennium ad hanc frumenti emtionem Siciliensem propè centies & tricies erogatum est. Hanc pecuniam tantam, datam tibi ex 164.
ærario inopi, atque exhausto: datam ad frumentum, hoc est, ad necessitatem salutis & vitæ: datam, ut Siculis aratoribus, quibus tanta onera resp. imponeret, solveretur: abs te sic laceratam esse dico, ut possim illud probare, si velim, omnem te hanc pecuniam *domum tuam avertisse.* etenim sic hanc rem totam administrasti, ut hoc, quod dico, probari æquissimo judici possit. Sed ego habebo rationem auctoritatis meæ: meminero, quo animo, quo consilio ad causam publicam accesserim: non agam tecum accusatorie: nihil fingam: nihil cuiquam probari velim me dicente, quod non ante mihimetipsi probatum. In hac pecu- 165.
nia publica judices, hæc insunt tria genera furtorum. Primum cùm posita esset pecunia apud eas societates, unde erat attributa, binis centesimis fœnerarius est. deinde permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino: postremò, si cui civitati solvit: tantum detraxit, quantum commodum fuit: nulli, quod debitum est, reddidit. Ac primùm hoc ex te quæro: tu, cui publicani ex Carpinatii litteris gratias egerunt pecunia publica ex ærario erogata, ex vectigalibus populi Rom. ad emendum frumentum attributa, fueritne tibi quæstui: pensitaritne tibi binas centesimas. Credo te negaturum. turpis enim est, & periculosa
confessio. Mihi autem hoc perarduum est demonstrare: qui- 166.
bus enim testibus? publicanis? tractati honorificè sunt: tacebunt. litteræ eorum? decreto decumanorum remotæ sunt. Quo me igitur vertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæque impudentiæ, propter inopiam testium, ac litterarum prætermittam? non faciam, judices. utar teste. quo? P. Vettio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo, atque ornatissimo: qui isti ita amicus, & necessarius est, ut, etiam si vir bonus non esset, tamen, quod contra istum diceret, *grave videretur:* ita vir bonus est, ut, etiam si inimicissimus isti esset, tamen ejus testimonio *credi oporteret.* Admiratur & exspectat, quidnam Vettius dictu- 167.
rus sit. nihil dicet ex tempore: nihil ex sua voluntate: nihil, ut ei utrumvis licuisse videatur. Misit in Siciliam litteras ad Carpinatium, cùm esset magister scripturæ, 7 & ejus societatis publicanorum: quas ego Syracusis, apud Carpinatium in litterarium allatarum libris: Romæ, in litterarum missarum apud magistrum Tullium, familiarem tuum inoeni: quibus ex litteris impudentiam fœnerationis, quæso, cognoscite. LITTERAE MISSAE L. VETTII, L. SERVILII, C. ANTISTII MAGISTRORVM. Præstò se tibi ait futurum Vettius, & observaturum, quemadmodum rationes ad ærarium referas: ut, si hanc ex fœnore populo pecuniam non retuleris, reddas societati. Possumus hoc teste, possumus 168.
P. Servilii, & C. Antistii, magistrorum, litteris, primorum hominum, atque honestissimorum, possumus auctoritate societatis, cujus litteris utimur, quod dicimus, obtinere? an aliqua firmiora, aut graviora quærenda sunt? Vettius, tuus familiarissimus; Vettius, tuus affinis, cujus sororem habes in matrimonio, tuæ frater uxoris Vettius, frater tui quæstoris, testatur impudentissimum tuum furtum, certissimumque peculatum. nam quo alio nomine pecuniæ publicæ fœneratio est appellanda? ** RECITA. RELIQVA. Scribam tuum dicit, Verres, hujus perscriptorem fœnerationis fuisse, ei quoque magistri minantur in litteris: etenim calu scribæ tum duo magistri fuerunt cum Vettio. Binas centesimas ab se ablatas ferendum non putant: & rectè non putant. Quis enim hoc fecit umquam? quis denique conatus est facere, aut *posse fieri cognovit*

1. *Materiem atque indolem.*] Lambinus, *naturam*, sur obsecro?
2. *Esset, non id quod &c.*] Nann. conjiciebat, *non bonus fieret, sed quod sup.*
3. [*Ad tua flagitia, neque.*] Circumsepsi hæc uncis, quod in nullo invenerim Pall. aut veteri editione.
4. *Unum ceterarum decumarum.*] Alii publicarunt *ceterarum.* Nan. liber, *unam decumarum*, at Hotom. vetus; *unam alterarum decum.*
5. *Hujus imperati tritici mod.* IↃCCC.] Sic hodie fere legitur ex libro Nannii, quippe Pall. *fuisset tritici mod.* DCCC. *&c.*
6. HS. *Bis & tricies.*] Et hæc lectio à conjectura Hotomani editi. enim scripsique HS *duodetricies.*
7. *Et ejus societatis publicanorum.*] Est à libro Hotomani. nam Pall. *& ejus publicanorum*, editi omnes, *& ejus publicanorum.*

1 ut, cùm senatus publicanos usura sæpe juvisset, magistratus à publicanis pecuniam pro usuris auderet auferre? Certè huic homini spes nulla salutis esset, si publicani, hoc
169. est, si equites Romani judicarent. 2 minor esse nunc, judices, vobis disceptantibus debet: & tanto minor, quanto est *honestius alienis injuriis, quam re sua commoveri.* Quid ad hæc respondere cogitas? Utrum factum negabis? an tibi hoc licitum esse defendes? negare qui potes? an ut tanta auctoritate litterarum, tot testibus publicanis *convincare*? licuisse verò qui? si mehercule te pecuniam tuam, non populi R. in provincia fœneratum docerem, tamen effugere non posses. * sed publicam, sed ob frumentum decretam, sed à publicanis fœnore accepto: hoc licuisse cuiquam probabis? quo non modò ceteri, sed tu ipse nihil audacius, improbiusque fecisti. Non mehercule hoc, quod omnibus singulare videtur, de quo mihi deinceps dicendum est, possum, judices, dicere audacius esse, aut impudentius, quòd permultis civitatibus pro frumento nihil solvit omnino.
170. major hæc præda fortasse est: sed illa *impudentia* certè non minor. Et, quoniam de illa fœneratione satis dictum est, nunc de hac tota pecunia aversa, quæso, cognoscite. Siciliæ civitates multæ sunt, judices, ornatæ, atque honestæ: ex quibus in primis numeranda est civitas Halesina. nullam enim reperietis aut officiis fideliorem, aut copiis locupletiorem, aut auctoritate graviorem. Huic iste in annos singulos, cùm sexaginta tritici millia modiûm imperavisset, *pro tritico nummos abstulit*, quanti erat in Sicilia triticum: quos de publico nummos acceperat, retinuit omnes. 3 Obstupui judices, cùm hoc mihi primùm Halesiæ demonstravit in senatu Halesinorum homo summo ingenio, summa prudentia, summa auctoritate præditus, Halesinus Æneas: cui senatus dederat publicè causam, ut mihi, fratriq; meo gratias ageret: & simul, qui nos ea, quæ ad judicium per-
171. tinerent, doceret. Demonstrat, hanc istius consuetudinem ac rationem fuisse, cùm omnis frumenti copia decumarum nomine penes istum esset redacta, solitum esse istum pecuniam cogere à civitatibus, *frumentum improbare*: quantum frumenti Romam esset mittendum, tantum de suo quæstu, ac de sua copia frumenti mittere. Posco rationes: inspicio litteras: video frumenti granum Halesinos, 4 quibus IX. millia modiûm imperata erant, nullum dedisse: pecuniam Volcatio, Timarchidi, scribæ dedisse. reperio genus hujusmodi, judices, prædæ, ut prætor, qui frumentum emere debebat, non emat, sed vendat: pecunias quas civitatibus distribuere debebat, eas omneis avertat, atque auferat. Non mihi jam furtum, sed monstrum, ac prodigium videbatur: civitatum frumentum improbare *suum probare*: cùm suum probasset, pretium ei frumento constituere: quod constituisset, id civitatibus auferre:
172. quod à populo Romano accepisset, tenere. Quot vultis esse in uno furto peccatorum gradus? ut si singulis insistere velim, progredi iste non possit. Improbas frumentum Siculum. Quid? ipse quod mittis? peculiarem habes aliquam Siciliam, quæ tibi ex alio genere frumentum suppeditare possit? Cùm senatus decernit, ut ematur in Sicilia frumentum, aut cùm populus jubet: hoc, ut opinor, intelligit, *ex Sicilia Siculum frumentum apportari oportere.* Tu, cùm civitatum Siciliæ vulgò omne frumentum improbas, num ex Ægypto, aut ex Syria frumentum Romam mittis? Improbas Halesinum, Cephaleditanum, Thermitanum, Amestratinum, Tyndaritanum, Herbitense, multarum præterea civitatum. Quid accidit tandem, ut horum populorum agri frumentum ejusmodi, te prætore, ferrent, quod numquam antea, ut neque mihi, neque tibi, neq; populo Rom. posset probari, præsertim cùm ex iisdem agris, ejusdemque anni frumentum ex decumis Romam mancipes advexissent? quid acciderat, ut ex eodem horreo *decumanum probaretur, emtum non probaretur?* Dibiumne est, quin ista omnis improbatio, cogendæ pecuniæ causa nata sit? Esto: fin. 173.
probas Halesinum: habes ab alio populo quod probes. eme illud, quod placet: missos fac eos, quorum frumentum improbasti: Sed ab iis, quos repudias, exigis tantum pecuniæ, quantum ad eum numerum frumenti satis sit, quem civitati imperas. Dubium est quid egeris? In medimna singula video ex litteris publicis tibi Halesines H-S quinos denos dedisse. Ostendam ex tabulis locupletissimorum aratorum, eodem tempore neminem in Sicilia pluris frumentum vendidisse. Quæ est ergo ista ratio, aut quæ potiùs amentia, frumentum improbare id, quod ex eo loco sit, ex quo Senatus & populus Roman. emi voluerit: ex eo acervo, ex quo partem tu idem, decumarum nomine, probaris: deinde à civitatibus pecunias, ad emendum frumentum, cogere, cùm ex æratio acceperis? Utrum te lex Terentia Siculorum pecunia frumentum emere à Siculis, ac populi Rom. pecunia frumentum ab Siculis emere jussit? Jam verò ab isto omnem illam ex æratio pecuniam, 174
quam his oportuit civitatibus pro frumento dari, *lucrifactam* videtis. accipis enim H-S XV, pro medimno, tanti enim est illo tempore medimnum. 5 retines H-S XVIII. tanti enim est frumentum Sicilienſe ex lege æstimatum. Quid interest, utrùm hoc feceris, an frumentum nõ improbaris, sed frumento probato, & accepto, pecuniam publicam tenueris omnem, neque quidquam ulli dissolveris civitati, cùm æstimatio legis, ejusmodi sit, ut ceteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit? Est enim modius lege H-S III. æstimatus. fuit autem, te prætore, 6 ut tu in multum epistolis ad amicos tuos gloriaris, H-S II. Sed fuerit H-S III. quoniam tu tantùm à civitatibus in modios singulos exegisti. cùm, si solveres Siculis, tantum, quantum te populus Roman. jusserat, aratoribus fieri gratissimum posset: tu non modò eos accipere quod oportebat, noluisti: sed etiam *dare, quod non debebant, coëgisti.* Atque hæc ita gesta esse, judices, cogno- 175
scite & ex litteris publicis civitatum: & ex testimoniis publicis: in quibus nihil fictum, nihil ad tempus accommodatum intelligetis. Omnia, quæ dicimus, rationibus populorum 7 non interpositis, neque perturbatis, neque repentinis, sed certis, institutis, ordine relata, atque confecta sunt. Recita rationes Halesinorum. Cui pecuniam datam dicit? dic etiam clarius. VOLCATIO, TIMARCHIDI, MAEVIO. Quid est, Verres? ne illam quidem tibi defensionem reliquam fecisti, mancipes in istis rebus esse versatos? mancipes frumentum improbasse? mancipes pretio cum civitatibus decidisse, & eosdem abste illarum civitatum nomine pecunias abstulisse: deinde ipsos sibi frumentum coëmisse: nihil hæc ad te pertinere? Magna mehercule, ac *misera defensio*, prætorem hoc dicere. Ego frumentum neque attigi, neque adspexi: mancipibus potestatem probandi, improbandique permisi: mancipes à civitatibus pecunias extorserunt: ego autem, quam pecuniam populis dare

---

1. *Ut cum Senatus publicanis usura sæpe juvisset, &c.*] Vbi cum nihili sit illud *juvare usura*, scribendum puto: *versura sæpe juvisset.* id est, mutuo & quidem gratuito. nam *versura* mutuum sive gratuitum, sive fœnebre *Gronov.* de Sestertiis pag. 614.

2. *Minùs esse nunc judices.*] Ita Manut. & Lambinus: at in aliarum edd. verbum præterea, *minùs esse cura nunc, &c.* quod & in Pall.

3. *Obstupui judices.*] Nannii exemplar, & hoc & alibi sæpius, *Obstipui*, quod admisit Lambinus.

4. *Quibus* IX. *millia modiûm.*] Nannius, *sexagena millia.* ex eodem codice, supra refinxi *Æneias* in *Æneas.*

5. *Retines* H-S. XVIII.] Est ab Hotomano. nam vulgo, XII. Nannii mss. XXI. non hoc modo, sed iterum infra.

6. *Ut tu in multum.*] Lamb. *ut tu in multis, &c.* Al. *ut ita in multis, &c.*

7. *Non interpositis.*] Lamb. intrusit invitis libris suum *interpolatis.*

1. *Scribe*

176 dare debui, mancipibus dedi. Mala est hæc quidem, ut dixi, defensio criminis: sed tamen hac ipsa tibi, si uti cupias, non licet: vetat te Volcatius, tuæ tuorumq; dilectæ, mentionem mancipis facere. Timarchides autem columen familiæ vestræ, premit fauceis defensionis tuæ: cui simul & Volcatio pecunia à civitate numerata est. Jam verò scriba tuus annulo aureo suo, quem ex his rebus invenit, ista te ratione uti non sinet. Quid igitur est reliquum, nisi uti fateare, te Romam frumentum emtum Siculorum pecunia misisse: *publicam pecuniam domum tuam convertisse?* O CONSUETUDO peccandi, quantam habes jucunditatem in improbis, & audaci-
177 bus, cùm pœna abfuit, & licentia consecrata est! Iste in hoc genere peculatus nõ nunc primùm inventus: sed nunc demum tenetur. Vidimus huic ab ærario pecuniam numerari quæstori ad sumtum exercitus consularis: vidimus paucis post mensibus & exercitum & consulem spoliatum. Illa omnis pecunia latuit in illa caligine ac tenebris, quæ totam remp. tum occupaverant. Iterum gessit hereditariam quæsturam cum Dolabella: magnam pecuniam averit: sed ejus rationem *cum damnatione Dolabellæ permiscuit.* Commissa est pecunia tanta prætori. non reperietis hominem timidè, nec leviter hæc improbissima lucra ligurrientem, devorare omnem pecuniam publicam non dubitavit. Ita SERPIT ILLVD insitum in natura malum, consuetudine peccandi
178 libera, finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit. Tenetur igitur aliquando, & in rebus tum maximis, tum manifestis tenetur. Atque in eam fraudem mihi videtur *divinitus incidisse*, non solùm ut eas pœnas, quas proximè meruisset, solveret: sed ut illa etiam scelera ejus in Carbonem, & in Dolabellam vindicarentur. Etenim nova quoque alia res exstitit, judices, in hoc crimine, quæ tollat omnem dubitationem superioris illius decumani criminis. Nam, ut illud missum faciam permultos aratores in alteras decumas, & in hæc 10 ccc millia modium, quod emtum populo Romano darent, non habuisse: sed à tuo procuratore, hoc est ab Apronio emisse: ex quo intelligi potest, nihil te aratoribus reliqui fecisse: ut hoc præteream, quod in multis est testimoniis expositum: posse illo quidquam esse certius, in tua potestate, atque in tuis horreis omne frumentum Siciliæ, per triennium, atque omneis fructus agri de-
179 cumani fuisse? Cùm enim à civitatibus pro frumento pecuniam exigebas, unde erat frumentum, quod Romam mitteres, si tu id non omne clausum, & compressum possidebas? Itaque in eo frumento *primus tibi ille quæstus fuit, ipsius frumento*, quod erat ereptum ab aratoribus: alter, quod id frumentum improbissimè per triennium partum, non semel, sed bis: neque uno, sed *duobus pretiis, unum & idem frumentum vendidisti:* semel civitatibus H-S XV, in medimnum: iterum populo Romano, à quo H-S XVIII, in
180 medimna, pro eodem illo frumento abstulisti. At enim frumentum Centuripinorum, & Agrigentinorum, & nonnullorum fortasse præterea probasti, & his populis pecuniam dissolvisti. Sint aliquæ civitates in eo numero, quarum frumentum improbare nolueris. quid tandem? his civitatibus omnisne pecunia, quæ pro frumento debita est, dissoluta est? Unum mihi reperi, non populum, sed aratorem: vide, quære, circumspice: si quis fortè est ex ea provincia, in qua tu triennium præfuisti, qui *te nolit perisse*: unum, iquam, da mihi ex illis aratoribus, qui tibi vel ad statuam pecuniam contulerunt, qui sibi dicat pro frumento omne esse, quod oportuerit, solutum. confirmo, judices, neminem esse dicturum. Ex omni pecunia quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant: primum pro spectatione, & collybo: deinde pro nescio quo cerario. Hæc omnia, judices, non rerum cet- 181
tarum, sed *furtorum* improbissimorum sunt *vocabula*. nam collybus esse qui potest, cùm utantur omnes uno genere nummorum? cerarium vero quid? quomodo hoc nomen ad rationes magistratus, quomodo ad pecuniam publicam allatum est? Nam illud genus tertium deductionis erat ejusmodi, quasi non modò liceret, sed etiam oporteret: nec solùm oporteret, sed planè necesse esset. *Scriba nomina* de tota pecunia binæ quinquagesimæ detrahebantur. Quis tibi hoc concessit? quæ lex? quæ senatus auctoritas? quæ porrò æquitas, ut tantam pecuniam 1 scriba tuus averteret, sive de aratorum bonis, sive de populi Rom. vectigalibus? Nam si potest ista pecunia sine aratorum injuria de- 182
trahi: populus Rom. habeat, præsertim in tantis ærarii angustiis. sin autem & populus id voluit, & æquum ita est, solvi aratoribus: tuus apparitor parva mercede populi conductus, de aratorum bonis prædabitur? & in hac causa scribarum ordinem in me concitabit Hortensius? & eorum commoda à me labefactari, 2 atque oppugnari injuria dicet? *quasi verò hoc scribis ullo exemplo fit, aut ullo jure concessum.* Quid ergo vetera repetam? aut quid eorum scribarũ mentionem faciam, quos constat sanctissimos homines, atque innocentissimos fuisse? non me fugit, judices, vetera exempla pro fictis fabulis jam audiri, atque haberi. in his temporibus versabor miseris, ac perditis. Nuper, Hortensi, quæstor fuisti. quid tui scribæ fecerint, tu potes dicere: ego de meis hoc dico, cùm in eàdem ista Sicilia pro frumento civitatibus pecuniam solverem; & mecum duos frugalissimos homines scribas haberem, L. Mamilium, & L. Sergium: non modò istas duas quinquagesimas, sed omnino nummum nullum cuiquam esse deductum. Dicerem, hoc mihi totum esse attribuendum, judices, si illi umquam à me hoc postulassent. si umquam omnino cogitassent. Quamobrem enim scriba deducat, ac non potius 3 mulio, 183
qui advexit? tabellarius, cujus adventu certiores facti perierunt? 4 præco, qui abire jussit? viator, ac Veherius, qui fiscum sustulit? quæ pars operæ, aut opportunitatis in scriba est? cur ei non modò merces tanta detur, sed cur cum eo tantæ pecuniæ partitio fiat? Ordo est honestus. Quis negat? aut quid ea res ad hanc rem pertinet? est vero honestus, quòd eorum hominum fidei tabulæ publicæ, 5 *periculaque magistratuum committuntur.* Itaque ex his scribis, qui digni sunt illo ordine, 6 patribus familias, viris bonisque atq; honestis, percontamini quid sibi istæ quinquagesimæ velint. jam omnes intelligetis novam rem totam, atque indignam videri. Ad eos me scribas revoca, si placet: noli hos colli- 184
gere, qui *nummulo corrogatis* 7 de nepotum donis, ac de scenicorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem civitatis se veniſse dicunt. Eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habebo, qui istos scribas esse molestè ferunt. Tametsi cum in eo ordine videamus esse multos non idoneos, qui ordo industriæ propositus est, & dignitati: *mirabimur, turpeis aliquos ibi esse, quò cursu licet pretio pervenire?* Tu ex pecunia publica H-S tredecies scribam tuum permissu tuo cùm abstulisse fateare, reliquam tibi ullam defensionem putas esse? hoc ferre quemquam posse? hoc quemquam denique nunc tuorum advocatorum animo æquo audire atbi-

 trare?

1. *Scriba tuus averteret.*] A Nanniano est. vulgo *auferret.*

2. *Atque oppugnari jura dicet?*] Hoc modo Nannianus. minus rectè publicari *prius injuria.*

3. *Mulio qui advexerit.*] Sic Pall. neque aliter ferè edd. vett. vulgata, *adduxerit.*

4. *Præco qui abire jusserit.*] Sic Pall. aut edd. antiquæ; nam neotericæ receperunt Hotomani *adesse.* nostræ scripturæ alludit etiam Nann. in quo *adire.* quod malim.

5. *Periculaque magistratuum.*] Vide Hotomanum lib. III. Observation. cap. 20. & 79.

6. *Patribus familias.*] Priscianus citat *Patrisfamil is.* lib. VI.

7. *De nepotum dono.*] Manavit ab Hotomani editione, aliæ *bona*, quibus respondent Pall.

1. *Disto-*

trare? qua in civitate C. Catoni, clarissimo viro, consulari homini, H-S XVIII millibus lis æstimata sit; in eadem civitate apparitori tuo esse concessum, ut H-S uno nomine
185 tredecies auferret? Hinc ille est anulus aureus, quo tu istum in concione donasti, quæ tua donatio singulari impudentia prædita, nova Siculis omnibus, mihi verò etiam incredibilis videbatur. Sæpe enim nostri imperatores, superatis hostibus, *optimè rep. gesta*, scribas suos anulis aureis in concione donarunt. Tu verò quibus rebus gestis, quo hoste superato, concionem, donandi causa, advocare ausus es? Neque enim solum scribam tuum anulo, sed etiam virum fortissimum, ac tui dissimillimum, Q. Rubrium, excellentem virtute, auctoritate, copiis, corona & phaleris, & torque donasti: M. Cossutium, sanctissimum virum, atque honestissimum: M. Castritium, summo splendore
186 ingenio, gratia præditum. Quid hæc sibi horum trium civium Romanorum dona voluerunt? Siculos præterea, potentissimos, nobilissimosque donasti, qui non, quemadmodum speraste, *tardiores* fuerunt: sed ornatiores tuo judicio ad testimonia dicenda venerunt. Quibus ex hostium spoliis? de qua victoria? qua ex præda, aut manubiis, hæc abs te donatio constituta est? an quòd te prætore, pauco rum adventu myoparonum, classis pulcherrima, Siciliæ propugnaculum, præsidiumque provinciæ, piratarum manibus incensa est? an quòd ager Syracusanus prædonum incendiis, te prætore, vastatus est? an quod forum Syracusanum navarchorum sanguine redundavit? an quòd in portu Syracusano piraticus myoparo navigavit? Nihil possum reperire, quamobrem te in istam amentiam incidisse arbitret: nisi fortè id egisti, ut hominibus *ne obliviscì quidem rerum tuarum malè gestarum* liceret.
187 Anulo est aureo scriba donatus, & ad eam donationem concio est advocata. Quod erat os tuum, cùm videbas in concione eos homines, quorum ex bonis iste anulus aureus donabatur, qui ipsi anulos aureos posuerant, liberisque detraxerant, ut essent unde scriba tuus hoc tuum munus, ac beneficium tueretur? quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus, atq; imperatoria? QVANDO TV QVIDEM IN PROELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: cujus ne mentio quidem, te prætore, ulla facta est: an illa? QVANDOQVIDEM TV NVLLA VMQVAM MIHI IN CVPIDITATE, AC TVRPITVDINE DEFVISTI: OMNIBVSQVE IN IISDEM FLAGITIIS MECVM ET IN LEGATIONE, ET PRAETVRA, ET HIC IN SICILIA VERSATVS ES: OB HASCE RES, QVONIAM TE LOCVPLETAVI, HOC ANVLO AVREO DONO. Vera hæc fuisset oratio. non enim iste anulus aureus abs te datus, istum virum fortem, sed hominem locupletem esse declarat. Ita eundem anulum ab alio datum, testem virtutis duceremus: abs te donatum, comitem pe-
188 cuniæ judicamus. Dictum, judices, est de decumano frumento: dictum de emto. extremum, & reliquum est, de æstimato. quod cùm magnitudine pecuniæ, tum injuriæ genere quemvis debet commovere: tùm verò eo magis, quòd ad hoc crimen non ingeniosa aliqua defensio, sed *improbissima confessio* comparatur. Nam cùm ex S. C. & ex legibus frumentum ei in cællam sumere liceret: idque frumentum senatus ita æstimasset, quaternis H-S tritici modium; binis, hordei: iste, numero ad summam tritici adjecto, tritici modios singulos cum aratoribus denariis ternis æstimavit. Non est in hoc crimen, Hortensi: ne fortè ad hoc meditere: multos sæpe vitos bonos, & forteis, & innocenteis cum aratoribus, & cum civitatibus frumentum, in cællam quod sumi oporteret, æstimasse, & pecuniam pro frumento abstulisse. Scio, quid soleat fieri: scio, quid liceat. nihil, quod antea fuerat in consuetudine bonorum, nunc in istius facto reprehenditur. hoc reprehen-189
do, quòd, cùm in Sicilia H-S II. tritici mod. esset, ut istius epistola ad te missa declarat, summùm H-S ternis: id quod & testimoniis omnibus & tabulis aratorum planum factum antea est: tum iste pro tritici modiis singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. Hoc crimen est, ut intelligas, non ex æstimatione, neque ex ternis denariis pendere crimen, sed ex *coactione annonæ*, atque æstimationis. Etenim hæc æstimatio nata est, judices, initiò non ex prætorum, aut consulum, sed ex aratorum, atque civitatum commodo. Nemo enim fuit initiò tam impudens, qui, cùm frumentum deberetur, pecuniam posceret. certe hoc ab aratore primum est profectum, aut ab ea civitate, cui imperabatur: cum aut frumentum vendidisset, aut servare vellet, aut in eum locum, quò imperabatur, portare nollet: petivit *in beneficii loco*, & gratiæ, ut sibi pro frumento, quanti frumentum esset, dare liceret. Ex hujusmodi principio, atque ex liberalitate, atque accommodatione magistratuum, consuetudo æstimationis introducta est. Secuti sunt avariores magistratus: qui tamen in avaritia 190
sua non solùm viam quæstus invenerunt, verùm etiam *exitum, ac rationem defensionis*. Instituerunt semper ad ultima, ac difficillima loca ad portandum frumentum imperare, ut vecturæ difficultate, ad quam vellent, æstimationem pervenirent. In hoc genere facilior est *existimatio*, quàm *reprehensio*: ideò quòd eum, qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus: quòd videtur concedendum magistratibus nostris esse, ut iis, quo loco velint, frumentum accipere liceat. Itaque hoc est, quod multi fortasse fecerunt: & ita multi, ut ii, quos innocentissimos meminimus, aut audivimus, non fecerint. Quæro nunc à te, Hortensi, cum utris tandem istius 191
factum collaturus es? cum iis, credo, qui benignitate adducti, per beneficium, & gratiam civitatibus concesserunt, ut nummos pro frumento darent. Ita credo, petisse abisto aratores, ut, cùm H-S ternis tritici modium vendere non possent; pro singulis modiis, ternos denarios dare liceret. An, quoniam hoc cùm non audes dicere, illuc confugies, *vectura difficultate* adductos, ternos denarios dare maluisse? Cujus vecturæ? quo ex loco, in quem locum ne portarent? Philomelione Ephesum? Video, quid inter annonam intereſſe soleat: video quot dierum via sit: video Philomelienſibus expedite, quanti Ephesi sit frumentum, tantum dare potius in Phrygia, quàm Ephesum portare, aut ad emendum frumentum Ephesum pecuniam, & legatos mittere: In Sicilia verò quid ejusmodi? Enna, me- 192
diterranea est maximè. coge, ut ad aquam tibi, id quod summi juris est, frumentum Ennenses metiantur: vel Piam, vel Halesam, vel Catinam, loca inter se maximè diversa, eodem die, quo jusseris, deportabunt. tametsi ne vectura quidem opus est. Nam totus quæstus hic, judices, æstimationis, ex annonæ natus est varietate. hoc enim magistratus in provincia assequi potest, *ut ibi accipiat, ubi est carissimum*. ideò valet ista ratio æstimationis in Asia: valet in Hispania: valet in his provinciis, in quibus unum pretium frumento esse non solet. In Sicilia verò quid cujusquam intererat, quo loco daret? neque enim portandum erat: &, quò quisque vehere jussus esset, ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi vendidisset. Quamob- 193
rem si quid, Hortensi, docere vis, aliquid ab isto simile, in æstimatione, atque à ceteris esse factum: doceas

---

1. *Defensionis. Instituerunt semper &c.*] Retinui distinctionem Lambini, quamvis non improbem prius vulgatam, *defensionis instituerunt. Semper &c.* eodem enim res redit.

2. *Et ita multi, ut si quos innocentissimos mem. aut audivimus.*] Lambinus aut fuisse in Fabr. & duabus aliis membranis, *quos mem. aut vidimus*, sine ullo *innocentissimos*, non ausus sui sequi, contra nostros Pall. omnemque editionem, haud refrager tamen admittere, *sed ita multi. &c.*

3. Nam

reas oportet, aliquo in loco Siciliæ, prætore Verre, ternis denariis tritici modium fuisse. Vide, quàm tibi *defensionem patefecerim*; quàm iniquam in socios, quam remotam ab utilitate reipub. quàm sejunctam à voluntate, atque sententia legis. Tu, cùm tibi ego frumentum in meis agris, atque in mea civitate; denique cum in iis locis, in quibus es, versaris, rem geris, provinciam administras, paratus sim dare, *angulum mihi* aliquem eligas provinciæ, reconditum, ac derelictum? jubeas ibi me mitti, quò portare non expediat? ubi emere non possum? Improbum facinus, judices: non ferendum, nemini lege concessum, sed fortasse adhuc in nullo etiam *vindicatum*. tamen ego hoc, quod ferri nego posse, Verri, judices, concedo & largior. Si ullo in loco ejus provinciæ frumentum tanti fuit, quanti iste æstimavit, hoc crimen in istum reum valere oportere non arbitror. Verùm enim verò cùm esset HS binis, aut etiam ternis, quibuvis in locis provinciæ, duodenos sestertios exegisti. Si mihi tecum neque de annona, neque de æstimatione tua potest esse controversia, quid sedes? quid exspectas? quid defendes? Utrùm tibi pecuniæ conciliatæ videntur adversum leges, adversum rempubl. *cum maxima sociorum injuria*: an verò id rectè, ordine, è rep. sine cujusquam injuria factum esse defendes? cùm tibi senatus ex ærario pecuniam promsisset, & singulos tibi denarios adnumerasset, quos tu pro singulis modiis aratoribus solveres: quid facere debuisti? Si, quod L. Piso ille Frugi qui legem de pecuniis repetundis primus tulit: cùm emisses, quanti esset: *quod superaret pecunia, restituisses*. si, ut ambitiosi homines, aut benigni: cùm pluris senatus æstimasset, quàm quanti esset annona; ex senatus æstimatione, non ex annonæ ratione, solvisses, sin, ut plerique faciunt, in quo etiam erat aliquis quæstus, sed is honestus, atque concessus: frumentum, quoniam vilius erat, ne emisses: sumsisses id nummorum, quod tibi senatus, cæliæ nomine, concesserat. Hoc verò quid est? quam habet rationem, non quæro *æquitatem*, sed ipsius improbitatis, atque impudentiæ? NEQVE ENIM EST ferè quidquam, quod homines palam facere audeant in magistratu, quamvis improbi, quin ejus facti, si non bonam, at aliquam rationem afferre soleant. hoc quid est? Venit prætor: frumentum, inquit, me abs te emere oportet. Optimè. Modium denario. Benignè, ac liberaliter. nam ego tribus HS non possum vendere. Mihi frumento non opus est: nummos volo. 1 Nam speraveram, inquit arator, me ad denarios perventurum: sed, si ita necesse est, quanti frumentum sit, considera. Video esse binis HS. Quid ergo à me tibi nummorum dari potest, cùm senatus tibi 2 quaternos HS dederit? Quid poscat, attendite & vos, quæso, simul, judices, æquitatem prætoris attendite. Quaternos HS, quos mihi senatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo, *& in eistam transferam ex fisco*. Quid postea? quid? pro singulis modiis, quos tibi impero, tu mihi octonos HS dato. Qua ratione? Quid quæris rationem? non tantam *rationem* res habet, quantam *utilitatem*, atque prædam. Dic, dic, inquit ille, planius. Senatus te voluit mihi nummos dare: me tibi frumentum metiri. tu eos nummos, quos mihi senatus dari voluit, ipse habebis; à me, cui singulos denarios dari oportuit, binos aufers? & huic prædæ ac direptioni, *calla nomen* imponis? Hæc deerat injuria, & hæc calamitas aratoribus, te prætore, qua reliquis fortunis omnibus everterentur. nam quid esse reliqui poterat ei, qui per hanc injuriam non modò frumentum omne amittere, sed etiam omne *instrumentum* vendere cogeretur? Quò enim se verteret, non habebat. ex quo fructu nummos, quos tibi daret, inveniret? Decumarum nomine tantum erat ablatum, quantum voluntas tulerat Apronii: pro alteris decumis, emtoque frumento, aut nihil datum, aut tantum datum, quantum reliqui scriba fecerat, aut ultrò etiam (id quod didicistis) ablatum. Cogantur etiam nummi ab aratore? quomodo? quo *jure*? quo *exemplo*? Nam, cum fructus diripiebantur aratorum, atque omni lacerabantur injuria: videbatur id perdere arator, quod aratro ipse quæsisset, in quo elaborasset, quod agri segetesque extulissent. Quibus injuriis gravissimis tamen illud erat miserum solatium, quòd id perdere videbatur, quod alio prætore, eodem ex agro reparare posset. Nummos verò, ut daret arator, 3 quos non aratro, ac manu quærit, boves, & aratrum ipsum, & omne instrumentum vendat, necesse est. Non enim debetis hoc cogitare: habet idem in nummis: habet idem in urbanis prædiis. nam cùm aratori onus aliquod imponitur, NON OMNES, si quæ sunt præterea facultates, sed arationis ipsius vis, ac ratio considerandæ est; quid ea sustinere, quid pati, quid efficere possit, ac debeat. Quanquam illi quoque sunt homines ab isto omni ratione exinaniti, ac perditi: tamen hoc vobis est statuendum, quid aratorem ipsum arationis nomine muneris in rep. fungi, ac sustinere velitis. Imponitis decumas: patiuntur. alteras: *temporibus vestris serviendum* putant. deut emtum præterea. dabunt, si voletis. Hæc quam sint gravia, & quid, his rebus detractis, possit ad dominos puri, ac reliqui pervenire, credo vos ex vestris rebus rusticis conjectura assequi posse. Addite nunc eodem istius edicta, instituta, injurias: addite Apronii, Veneriorumque servorum, in agro decumano *regna*, ac rapinas. Quamquàm hæc omitto: de cælla loquor. Placetne vobis, in cællam magistratibus nostris frumentum Siculos gratis dare? quid hoc indignius? quid iniquius? atqui hoc scitote, aratoribus, hoc prætore, optandum, ac petendum fuisse. Sositenus est Entellinus, 4 homo cum primis prudens, & domi nobilis: cujus verba audistis: qui ad hoc judicium legatus publice cum Arthemone, & Menisco, primariis viris, missus est. Is cùm in senatu Entellino multa mecum de istius injuriis ageret, hoc dixit: si hoc de cælla, atq; hac æstimatione conce deretur, vellet Siculos senatui polliceri frumentum in cællam gratis, ne posthac tantas pecunias magistratibus nostris decerneremus. Perspicere vos certò scio, Siculis quantopere hoc expediat, non ad æquitatem conditionis, sed ad *minima malorum eligenda*. nam, qui mille modiùm Verri suæ partis in cællam gratis dedisset, duo millia numûm, aut summum tria dedisset: idem nunc pro eodem numero frumenti HS VIII. millia dare coactus est. hoc arator assequi per triennium, 5 certe fructu suo, non potuit; vendiderit instrumentum, necesse est. quòd si hoc munus, & hoc vectigal aratio tolerare, hoc est, Sicilia ferre, ac pati potest: populo Romano ferat potius, quàm nostris magistratibus. Magna est pecunia: magnum præclarumque vectigal. si modò id salva provincia, si *sine injuria* sociorum percipere possitis: nihil detraho. Magistratibus tantundem detur in cællam, quantum semper datum est. quod præterea Verres imperat, id, si facere non possunt, recusent. si possunt, populi Rom. potius hoc sit vectigal, quàm *præda prætoris*. Deinde cur in uno genere solo frumenti ista æstimatio constituitur? Si est æqua & ferenda: 6 debet populo Romano Sicilia decumas.

X 2 det,

1. *Nam speraveram, inquit arator.*] Ita Manutiani omnes, firmatque exemplis Horomanus, *nam* notare *atqui*.

2. *Quaternos* H-S *dederit.*] Vulg. *nummos*: sed alterum est in cod. Nannii. ejusdem auctoritate statim duplicavi, *Dic, dic.*

3. *Quæ non aratro ac manu quærit.*] Nannianus, *quæ non exaras* præmittit; id si recipimus delenda subsequentia.

4. *Homo cum primis prudens.*] Sic Fabricianus. aliæ editiones interseruerant, *civitatis*. ejusdem libri fide mox finxi, *ad æquitatem conditionum*, pro vulgato, *æquitatis conditionem*.

5. *Certè fructu suo.*] Haud aliter Pall. & Fabr. aliàs cusi, *certo fructu suo*.

6. *Debet populo Rom.*] Illud *debet* additum ex Fabriciano. ceteri non habent.

1. *Manu-*

det, pro singulis tritici modiis ternos denarios: sibi habeat frumentum. Data tibi pecunia est, Verres: una, qua frumentum tibi emeres in cællam: altera, qua frumentum emeres à civitatibus, quod Romam mitteres. Tibi datam pecuniam domi retines: & præterea pecuniam permagnam tuo nomine aufers. fac idem in eo frumento, quod ad populum Romanum pertinet. exige eadem æstimatione pecuniam à civitatibus, *& refer, quam accepisti*. tum refer-
203 tius erit ærarium populi Romani quàm unquam fuit. At enim istam rem in publico frumento Siciliæ non ferret: hanc rem in meo frumento tulit. Proinde quasi aut æquior sit ista æstimatio in tuo, quàm in populi Rom. commodo: aut ea res, quam ego dico, & ea quam tu fecisti, inter se genere injuriæ, non magnitudine pecuniæ differat. Verùm istam ipsam cællam ferre nullo modo possunt ut omnia remittantur, ut omnibus injuriis, & calamitatibus, quas te prætore tulerunt, in posterum liberentur; istam se *cællam*, atq; istam æstimationem negant se ullo modo ferre posse.
204 Multa Sophocles Agrigentinus apud Cn. Pompejum Cos. nuper, homo disertissimus, & omni doctrina, & virtute ornatissimus, pro tota Sicilia de aratorum miseriis graviter, ac copiosè dixisse, ac deplorasse dicitur. ex quibus hoc, iis, qui aderant, (nam magno conventu acta res est) indignissimum videbatur: qua in re senatus optimè, ac benignissimè cum aratoribus egisset, largè, liberaliterq; æstimasset, in ea re prædari prætorem bonis eventi aratores: & id non modò fieri, sed ita fieri, *quasi liceat*, concessum-
205 que sit. Quid ad hæc Hortensius? falsum esse crimen? Hoc numquam dicet. Non magnam hac ratione pecuniam captam? Ne id quidem dicit. Non injuriam factam Siculis, atque aratoribus? Qui poterit dicere? Quid igitur dicet? *Feciſſe alios*. quid est hoc? Utrùm crimini defensio, non comitatus exilio quæritur? Tu in hac republ. an in hac hominum libidine, & (ut adhuc habuit se status judiciorum) etiam licentia, non ex jure, non ex æquitate, non ex lege, non ex eo, quòd oportuerit, non ex eo, quod licuerit; sed ex eo, quod aliquis fecerit, id, quod reprehenditur, rectè
206 factum esse defendes? Fecerunt alii alia quam multa: cur in hoc uno crimine isto genere defensionis uteris? Sunt quædam omnino in te singularia, quæ in nullum alium hominem dici, neque convenire possint; quædam tibi cum multis communia. Ergo, omittam tuos peculatus, ut ob jus dicundum pecunias acceptas, ut ejusmodi cetera, quæ forsitan alii quoque etiam fecerint: illud, in quo te gravissimè accusavi, quod *ob judicandam rem pecuniam accepisses*, eâdem ista ratione defendes, feciſſe alios? Ut ego assentiar orationi, defensionem tamen non probabo. Potiùs enim, te damnato, ceteris *angustus* locus improbitatis defendendæ relinquetur, quàm, te absoluto, alii, quod audacissimè
207 fecerunt, rectè feciſſe existimentur. Lugent omnes provinciæ: queruntur omnes liberi populi: regna denique jam omnia de nostris cupiditatibus, & injuriis expostulant: locus intra Oceanum jam nullus est, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quò non, per hæc tempora, nostrorum hominum, *libido, iniquitasque* pervaserit. sustinere jam populus Romanus omnium nationum non vim, non arma, non bellum, sed luctum, lacrymas, querimonias non potest. In ejusmodi re, ac moribus, si is, qui erit adductus in judicium, cùm 1 manifestis in flagitiis tenebitur, *alios eadem feciſſe* dicet: illi exempla non deerunt: reipub. salus deerit, si improborum exemplis improbi judicio ac
208 periculo liberabuntur. Placent vobis hominum mores? placet ita geri magistratus, ut geruntur? placet socios sic tractari, quod restat, ut per hæc tempora tractatos videtis? Cur hæc à me opera consumitur? quid sedetis? cur non in media oratione mea consurgitis, atque disceditis? Vultis autem istorum audacias, ac libidines aliqua ex parte resecare? Desinite dubitare, utrum sit VTILIVS, propter multos improbos uni parcere, an unius improbi supplicio multorum improbitatem *coërcere*. Tametsi quæ ista sunt exem-209 pla multorum? nam cùm in causa tanta, cùm in crimine maximo dici à defensore cœptum est, factitatum esse aliquid: exspectant ii, qui audiunt, *exempla ex vetere memoria*, & monumentis, ac litteris, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc plurimùm solent & auctoritatis habere ad probandum, & jucunditatis ad audiendum. Africanus mihi, & Catones, & Lælios commemorabis? & eos feciſſe idem dices? quamvis res mihi non placeat: tamen contra hominum *auctoritatem* pugnare non potero. An, cùm eos non poteris, proferes hos recentes, Q. Catulum patrem, C. Marium, Q. Scævolam, M. Scaurum, Q. Metellum? qui omnes provincias habuerunt, & frumentum cællæ nomine imperaverunt. magna est hominum auctoritas, & tanta, ut etiam *delicti suspicionem tegere* possit. Non habes 210 ne ex his quidem hominibus, qui nuper fuerunt, ullum auctorem istius æstimationis. Quò me igitur, aut ad quæ exempla revocas? Ab illis hominibus, qui tum versati sunt in repub. cùm & optimi mores erant, & hominum existimatio gravis habebatur, & judicia severa fiebant, ad hanc hominum licentiam, & libidinem me abducis? & in quos *aliquid exempli populus Romanus statui putat* oportere, ab iis tu defensionis exempla quæris? Non fugio ne hos quidem mores, dummodo ex his ea, quæ *probat* populus Romanus exempla, non ea, quæ *condemnat*, sequamur. Non circumspiciam, 2 non quæram foris, cùm habeas judices, principes civitatis, P. Servilium, Q. Catulum, qui tanta auctoritate sunt, tantis rebus gestis, ut in illo antiquorum, & clarissimorum hominum, de quibus antea dixi, numero reponantur. Exempla quærimus, & ea non antiqua. mo- 211 dò uterque horum, exercitum habuit. Quære, Hortensi, quoniam te recentia exempla delectant, quid fecerint. Itane verò? Q. Catulus frumento est usus, pecuniam non coëgit. P. Servilius quinquennium exercitui cùm præesset, & ista ratione innumerabilem pecuniam facere posset, non statuit *sibi quidquam licere*, quod non patrem suum, non avum Q. Metellum facere vidisset. C. Verres reperietur, qui *quod expediat, id licere* dicat? quod nemo, nisi improbus, fecerit, id aliorum exemplo se feciſſe defendat? At in Sicilia factitatum est. Quæ est ista conditio Siciliæ? cur quæ *optimo jure*, propter vetustatem, fidelitatem, propinquitatem esse debet, huic præcipua lex injuriæ definitur? Sed 212 in ista ipsa Sicilia non quæram exemplum foris: hoc ipso ex consilio utar exemplis. C. Marcelle, te appello. Siciliæ provinciæ, cum esses pro consule, præfuisti: num quæ in tuo imperio pecuniæ, cællæ nomine, coactæ sunt? neque ego hoc in tua laude pono. alia sunt tua facta, atque consilia, summa laude digna: quibus illam tu provinciam afflictam & perditam erexisti, atque recreasti. nam hoc de cælla, ne Lepidus quidem fecerat, cui tu successisti. Quæ sunt tibi igitur exempla in Sicilia cællæ? si hoc crimen non modo Marcelli facto, sed ne Lepidi quidem potes defendere? An me ad M. Antonii æstimationem frumenti, exactionem- 213 que pecuniæ revocaturus es? Ita, inquit, ad M. Antonii. hoc enim mihi significasse, & annuisse visus est. Ex omnibusne igitur populi Romani, prætoribus, proconsulibus, imperatoribus, M. Antonium delegisti, & ejus unum impro-

1. *Manifestis in flagitiis tenebitur.*] Gulielmius accedit eis qui abjiciunt præpositionem *in*. rectè, sed tamen nihil vetat eam retineri.

2. *Non quæram foris, cum habeas judices principes, &c.*] Lambin. *foris. habes judices*. nescio an è scripto: interim reperio in Pal. sec. & vett. ed. *non quæram foris. habeas judices rerum principes*; nam prim. *habebis*.

3. *Prætoribus, pro consulibus. &c.*] Est à Nanniano, ceteri *consulibus*.

1. Ad

improbissimum factum, quod imitare re? Et hic utrum mihi difficile est dicere, an his existimare, ita se in illo *infinito imperio* M. Antonium gessisse, ut multo isti pernicioſius sit dicere, se in re improbissima voluisse Antonium imitari, quàm si defendere possit, nihil in vita se M. Antonii simile fecisse. Homines in judiciis ad crimen defendendum, non, *quid fecerit* quispiam, proferre solent, 1 sed *quid probarit*, Antonium, cum multa contra sociorum salutem, 2 multa contra utilitatem provinciarum & faceret, & cogitaret, in mediis ejus injuriis & cupiditatibus mors oppressit. Tu mihi, quasi ejus omnia facta, atque consilia S. P. Q. R. judices comprobarint, ita M. Antonii exemplo istius audaciam defendis. At idem fecit Sacerdos. Hominem innocentem, & summa prudentia præditum nominas: sed tum idem fecisse erit existimandus, si *eodem consilio* fecerit. Nam genus æstimationis ipsum, à me numquam est reprehensum: sed ejus æquitas, aratorum commodo, & voluntate perpenditur. Non potest reprehendi ulla æstimatio, quæ aratori non modò incommoda non est, sed etiam grata est. Sacerdos, ut in provinciam venit, frumentum in cæliam imperavit. 3 Cùm esset, ante novum, tritici modius denariis quinque; petiverunt ab eo civitates, ut æstimaret. remisſior aliquanto ejus fuit æstimatio, quàm annonæ. nam æstimavit denariis III. Vides, eandem æstimationem, propter temporis dissimilitudinem, in illo *laudi causam* habere: in te, *criminis*? in illo, beneficii: in te, injuriæ? Eodem tempore Antonius III. denariis æstimavit, post messem, summa in vilitate, cùm aratores frumentum dare gratis malebant. & ajebat, se tantidem æstimasse, quanti Sacerdotem: neque mentiebatur: sed eadem ista æstimatione, alter sublevarat aratores, alter everterat. Quòd nisi *omnis frumenti ratio ex temporibus* esset, & annona, non ex numero, neque ex summa, consideranda: numquam tam gratihi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent: quos tu cùm ad mensuræ tam exiguam rationem populo Rom. in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. caritas enim annonæ faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, *tempore magnum* videretur. Idem istuc si in vilitate populo Rom. largiri voluisses: derisum tuum beneficium esset, atque contemtum. Noli igitur dicere, istum idem fecisse, quod Sacerdotem: quoniam non eo tempore, neque 4 simili fecit annona. dicito potius, quoniam habes auctorem idoneum, quod Antonius uno adventu, & vix menstruis cibariis fecerit, id istum per triennium fecisse: & istius innocentiam M. Antonii facto, atque auctoritate defendito. Nam de Sex. quidem Præduceo, fortissimo, atque innocentissimo viro, quid dicetis? de quo quis umquam arator questus est? aut quis non ad hoc tempus innocentissimam omnium, diligentissimamque præturam illius hominis existimavit? Biennium provinciam obtinuit, cum alter annus in vilitate, alter in summa caritate fuerit. num aut in vilitate nummum arator quisquam dedit: aut in caritate de æstimatione frumenti questus est? At *uberiora cibaria facta sunt caritate*. Credo: neque id est novum, neque reprehendendum. modò C. Sentium vidimus, hominem vetere illa, ac singulari innocentia præditum, propter caritatem frumenti, quæ fuerat in Macedonia, permagnam ex cibariis pecuniam deportare. Quamobrem non ego invideo tuis commodis, siqua ad te lege venerunt: injuriam queror, improbitatem coarguo: avaritiam in crimen, & in judicium voco. Quod si suspiciones injicere voletis, ad plureis homines, & *ad plureis* provincias crimen hoc pertinere: non ego istam defensionem vestram pertimescam, sed me omnium provinciarum defensorem esse profitebor. Etenim hoc dico, & magna voce dico: UBICUMQUE HOC FACTUM EST, IMPROBE FACTUM EST, QUICUMQUE HOC FECIT, SUPPLICIO DIGNUS EST. Nam per deos immortales, videte, judices, & prospicite animis, quid futurum sit. multi magnas pecunias ab invitis civitatibus, atque ab invitis aratoribus ista ratione, cæliæ nomine, coëgerunt: (omnino ego neminem video, præter istum: sed do hoc vobis, & concedo, esse multos:) in hoc homine rem adductam in judicium videtis. quid facere potestis? Utrùm, cùm judices sitis de pecunia capta, conciliata, tantam pecuniam captam negligere: an, cùm *lex sociorum causa rogata sit*, sociorum querimonias non audire? Verum hoc quoque vobis remitto. negligite præterita, si vultis: sed ne reliquas spes turbetis, atque omneis provincias evertatis, id providete, ne avaritiæ, quæ antehac *occultis itineribus* atque angustiis uti solebat, auctoritate vestra viam patefaciatis illustrem, atque latam. Nam si hoc probatis & si hoc licere, pecunias isto nomine capi, judicatis: certè hoc, quod adhuc nemo, nisi improbissimus, fecit, posthac nemo, nisi stultissimus, non faciet. *Improbi* sunt, qui pecunias contra leges cogunt: *stulti*, qui, quod licere judicarum est, prætermittunt. Deinde, judices, videte, quàm infinitam istis hominibus licentiam pecuniarum eripiendarum daturi. Si ternos denarios qui coëgit, erit absolutus: quaternos, quinos, denos denique, aut vicenos coget alius. quæ erit reprehensio? in quo primum *injuriæ gradu* resistere incipiet severitas judicis? quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus, & in quo primùm æstimationis iniquitas, atque improbitas reprehendatur? non enim à vobis summa, sed genus æstimationis erit comprobatum. neque hoc potestis judicare, ternis denariis æstimare licere; denis non licere. ubi enim semel ab annonæ ratione, & ab aratorum voluntate res ad prætoris *libidinem* translata est, non est jam in lege, atq; in officio, sed in voluntate hominum, atque avaritia positus modus æstimandi. Quapropter SI VOS SEMEL in judicando finem æquitatis, & legis transieritis: scitote, vos nullum ceteris in æstimando finem improbitatis & avaritiæ reliquisse. Videte igitur, quàm multa simul à vobis postulentur. Absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum injuria cepisse. non est satis. Sunt alii quoq; plures, qui idem fecerint. absolvite etiam illos, siqui sunt: ut uno judicio quàm plurimos improbos liberetis. Ne id quidem satis est. facite, ut ceteris posthac *idem liceat*: licebit. 5 At hoc parum est. Permittite, ut liceat, quanti quisque velit, tanti æstimet æstimabit. Videtis jam profectò, judices, hac æstimatione à vobis comprobata, neque modum posthac avaritiæ cujusquam, neque pœnam improbitatis futuram. Quas ob res quid agis Hortensi? consul es designatus: provinciam sortitus es: de æstimatione cùm dices frumenti, sic te audiemus, quasi id, quod ab isto rectè factum esse defendes, te facturum profiteare, & quasi, quod isti licitum esse dices, vehementer cupias tibi licere. Atqui si id licebit, nihil est, quod puteris quemquam posthac commissurum, ut de pecuniis repetundis condemnari possit. Quantam enim quisq; concupierit pecuniam, tantam licebit per cæliæ nomen æstimationis magnitudine consequatur. At enim est quiddam, quod, etiam si palàm in defendendo non dicit Hortensius, tamen ita dicit, ut vos id suspicari, & cogitare possitis: pertinere hoc ad commodum senatorium; pertinere ad utilitatem eorum, qui judicent, qui in provinciis cum potestate, aut cum legatione se futuros aliquando arbitrentur. 6 Præclaros verò existimas judices nos

1. *Sed quid probarit.*] Ita Lambinus, non improbante Hotomano. vulgata, *probarint*; cui & suus sanè sensus, sua vis.

2. *Multa contra utilita em.*] Est à Nann. item Pall. nisi quod ii, *voluerim*, quod & in retro cusis, sed destituebantur voce *multa*.

3. *Cum esset ante novum, tritici modius denariis quinque.*] Ita ferè Fabricianus, nam aliæ edd. ob notas valdè intricatæ.

4. *Simili fecit annona.*] Vulgata, *anno*. sed alterum est à Nannianoconjeceratque antea Hotomanus.

5. *At hoc parum est.*] Pal. sec. *Ad hoc* nimirum sententia requirit *Adhuc parum est*. itaque nihil est, cur non deinde ita excudatur.

6. *Præclaros verò existimas.*] Ita liber vetus Lambino laudatus *virus*.

habere, *quos alienis peccatis concessuros putes, quo facilius ipsos peccare liceat.* Ergo id voluimus populum Roman. id provincias, id socios, nationesque exteras existimare, si senatores judicent, hoc certè unum genus infinitæ pecuniæ, per summam injuriam cogendæ, nullo modo posse reprehendi? Quod si ita est, quid possumus contra illum prætorem dicere, qui quotidie templum tenet, qui rempubl. subsistere negat posse, ni ad equestrem ordinem judicia re-
224 ferantur? Quòd si ille hoc unum agitare cœperit, esse aliquod genus cogendæ pecuniæ, senatorum commune, & jam propè concessum ordini, quo genere ab sociis maxima pecunia per summam injuriam averratur: neq; ullo modo senatoriis judiciis reprehendi posse, idq; dum equester ordo judicaret, numquam esse commissum: quis obstet? qui erit tam cupidus vestrûm, tam fautor ordinis, qui de transferendis judiciis possit recusare? Atque utinam posset aliqua ratione hoc crimen, quamvis falsa, modò humana, atq; usitata defendere. minore periculo vestro, minore periculo provinciarum omnium, judicaretis. 2 Negaret hic æstimatione se usum? vos id credidisse homini, non factum comprobasse videremini. nullo modo negare potest: urgetur à tota Sicilia: nemo est ex tanto numero aratorum,
225 à quo pecunia cællæ nomine non sit exacta. Vellem etiam hoc posset dicere, nihil ad se istam rationem pertinere. per quæstores rem frumentariam esse administratam: ne id quidem ei licet dicere: propterea quod ipsius litteræ recitantur, ad civitates de ternis denariis missæ. Quæ est igitur defensio? Feci quod arguis: coëgi pecunias maximas cællæ nomine: sed hoc mihi licuit: vobis, si prospicitis, licebit. PERICVLOSVM provinciis genus injuriæ confirmari judicio: pernicioſum nostro ordini, populum Rom existimare, non posse eos homines, qui ipsi legibus teneantur, leges in judicando religiosè defendere. Atque isto prætore, judices, non solùm æstimandi frumenti modus non fuit, sed ne imperandi quidem. neque enim id, quod debebatur, sed quantum commodum fuit, imperavit. Summam faciam vobis ex publicis litteris, & testimoniis civitatum, frumenti in cællam imperati reperietis quinquies tanto, judices, ampliùs istum, quàm quantum ei in cællam sumere licitum sit, civitatibus imperasse. Quid ad hanc impudentiam addi potest, si & æstimavit tanti, ut homines ferre non possent, & tanto plus, quàm erat ei concessum le-
226 gibus, imperavit? Quapropter, cognita tota re frumentaria, judices, jam facillimè perspicere potestis, *amissam* esse populo Romano *Siciliam*, fructuosissimam atque opportunissimam provinciam, *nisi* eam vos istius *damnatione recuperatis.* Quid est enim Sicilia, si oi agri cultionem sustuleris, & si aratorum numerum, ac nomen exstinxeris? quid enim potest esse in calamitate residui, quod non ad miseros aratores, isto prætore, per summam injuriam, ignominiamque pervenerit? quibus, cum decumas dare deberent, vix ipsis decumæ relictæ sunt: cùm pecunia deberetur, soluta non est: cùm optima æstimatione senatus frumentum eos in cællam dare voluisset, etiam instrumenta agrorum vendere coacti sunt. Dixi jam antea, judices, ut has omneis 227.
injurias tollatis, tamen ipsam *rationem arandi spe magni, & jucunditate quadam, quàm fructu, atque emolumento tenet.* etenim ad incertum casum, & eventum, certus quotannis labor, & certus sumtus impenditur. annona porrò, pretium, nisi in calamitate fructuum, non habet. si autem ubertas in percipiendis fructibus fuit, consequitur vilitas in vendendis: ut aut malè vendendum intelligas, si processit: aut malè perceptos fructus, si rectè licet vendere. Totæ autem RES RVSTICÆ ejusmodi sunt, ut eas non ratio, neq; labor, sed res incertissimæ, venti, tempestatesque moderentur. Hinc cùm unæ decumæ 3 lege, & consuetudine trahantur: alteræ novis institutis propter annonæ rationem imperentur: ematur præterea frumentum quotannis publicè: postremò etiam in cællam magistratibus & legatis imperetur: quid, aut quantum prætetea est, quod aut liberum possit habere ille arator, ac dominus in potestate, suorum fructuum, aut in ipsis fructibus solutum? Quòd si hæc fe- 228.
runtur omnia: si vobis potius, ac populo Rom. quàm sibi, & suis commodis, opera, sumtu, labore deserviunt: etiamne hæc nova debent edicta, & imperia prætorum, & Apronii dominationem, & Veneriorum servorum furta, rapinasq; perferre? etiamne frumentum pro emto gratis dare? etiamne in cellam cùm cupiant gratis dare ultro, pecuniam grandè dare? etiamne hæc tota detrimenta, atq; damna cum maximis injuriis, contumeliisq; perferre? itaque, hæc, judices, quæ pati nullo modo potuerunt, non pertulerunt. Arationes tota Sicilia desertas, atque à dominis relictas esse cognoscitis: neque quidquam aliud agitur hoc judicio, nisi ut antiquissimi sotii, fidelissimiq; Siculi, coloni Populi Rom. atque aratores, vestra severitate, & diligentia, me duce, atque au[illegible] in agros, atque in ædes suas revertantur.

ACCV-

1. *Per summam injuriam averratur.*] Sic Nannii membranæ, vulgata *auferatur*. malim *averratur*, si prima non perplacet.

2. *Negaret hac æstimatione se usum?*] Prius editi *hic?* Lambinus, *Si negaret hac æstimatione &c.*

3. *Lege & consuetudine trahantur.*] Vulgata, *& conditione.* alterum extat in Nannianis.

1. Ut

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QVARTUS, DE SIGNIS.

ORATIO NONA.

SYNOPSIS.

De Latrocinio Verris, & quæ abstulerit. 1. *C. Heio Mamertino.* 2. *Philarcho Centuripino.* 3. *Pamphilo Lilybatano (Diodoro: Melitensi: Diodoro: Cn. Calidio: L. Papyrio)* 4 *Æschila Tyndaritano: & aliis Tyndaritanis.* 5. *Eupolemo Calactino:* 6 *Catinensibus.* 7. *Agyrinensibus.* 8. *Haluntinis.* 9. *L. Titio.* 10. *Antiocho regi Syriæ.* 11. *Segestanis.* 12. *Tyndaritanis.* 13. *Agrigentinis.* 14. *Assorinis.* 15. *Enguinis.* 16. *Catinensibus.* 17. *Melitensibus.* 18. *Ennensibus.*

VENIO nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, *studium*: ut amici ejus, *morbum*, & insaniam: ut Siculi, *latrocinium*. ego, quo nomine appellem, nescio. rem vobis proponam. 1 vos eam suo, non nominis pondere penditote. genus ipsum prius cognoscite, judices: deinde fortasse non magnopere quæretis, quo nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupleti, tam vetere provincia, tot oppidis, tot familiis, tam copiosis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse, 2 ullam gemmam, aut margaritam; quidquam ex auro, aut ebore factum; signum ullum æneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam 3 neque in tabula, neque textili fuisse, quin conquirerit, inspexerit: quod placitum sit, *abstulerit*. Magnum videor dicere. attendite etiam, quemadmodum dicam. non enim verbi, neque criminis augendi causa complector omnia. cùm dico, nihil istum ejusmodi rerum in tota provincia *reliquisse*, Latinè me scitote, non accusatoriè loqui: etiam planius: nihil in ædibus cujusquam, ne in oppidis quidem: nihil in locis communibus, ne in fanis quidem: nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil istum, 4 quod ad oculos, animumque acciderit, neq; privati, neque publici, neque profani, neque sacri, tota in
3. Sicilia reliquisse. Unde igitur potius incipiam, quàm ab ea civitate, quæ tibi una in amore, atque in deliciis fuit? aut ex quo potius numero, quam *ipsis laudatoribus tuis*? faciliùs enim perspicietur, qualis apud eos fueris, qui te oderunt, qui accusant, qui persequuntur: cùm apud tuos Mamertinos inveniare improbissima ratione esse prædatus. C. Hejus est Mamertinus (omnes hoc mihi facilè concedent, qui Messanam accesserunt) omnibus rebus in illa civitate ornatissimus. hujus domus est vel optima Messanæ, notissima quidem certè & nostris hominibus apertissima, maximeq; hospitalis. ea domus ante adventum istius sic ornata fuit, ut *urbi quoq; esset ornamento*. nam ipsa Messana, quæ situ, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus iste delectatur, sanè vacua, atque nuda est. Erat apud Hejum sa-4. crarium magna cum dignitate in ædibus, à majoribus traditum, perantiquum: in quo signa pulcherrima quattuor, summo artificio, summa nobilitate: quæ non modò istum hominem, ingeniosum, atque *intelligentem*, verùm etiam quemvis nostrum, quos iste *idiotas* appellat, delectare possent: unum 5 Cupidinis marmoreum, Praxitelis: (nimirum didici etiam, dum in istum inquiro, artificum nomina) idem, opinor, artifex ejusdem modi Cupidinem fecit illum, qui est Thespiis, *propter quem Thespiæ visuntur*. nam alia visendi causa nulla est. Itaq; ille L. Mummius, 6 cum Thespiis ea, quæ ad ædem Felicitatis sunt, ceteraq; profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quòd erat consecratus, non attigit. Verùm ut ad illud sacra-5. rium redeam, signum erat hoc, quod dico, Cupidinis è marmore: ex altera parte Hercules egregiè factus est ex ære. is dicebatur esse Myronis, ut opinor: 7 & certè. ante hosce deos erant arulæ, quæ cuivis sacrarii *religionem* significare possent. erant ænea præterea duo signa, non maxima, verùm eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quæ manibus sublatis sacra quædam more Athenienſium virginum reposita in capitibus sustinebant. 8 *Canephoræ* ipsæ vocabantur. sed earum

1. *Vt eam suo, non nominis pondere.)* Ita primus legendum censuit Turnebus lib. XXV. cap. 5. ex mss. vulgatum prius, *suo nomine pondere*, cui assentiuntur Pall. & Gruterianus.

2. *Vllam gemmam aut margaritam.)* Sic iterum iidem libri. nam prius cusi, *nego ullam gemmam aut margaritam fuisse*, aut, à liberalitate scilicet scribarum.

3. *Neque in tabula, neque textili fuisse.)* Et hoc est ab iisdem, quibus suffragatur & Turnebianus. Vulgata, *tabulis, neque textilem*.

4. *Quod ad oculos animumque acciderit.)* Haud aliter præter Lambinianos, H & C. quippe retro cusi, *quæ oculos animumque accenderint*, quod & in mss. nostris.

5. *Cupidinis marmoreum Praxitelis.)* Cujacii liber. *Praxitele*, unde fingebat Gulielmius, *Praxitele*. non inepte.

6. *Cùm Thespiis ea quæ ad ædem.)* Pall. edd. que vett. *cum Thespiada quæ ad ædem*. Gruter. *cum Thespia quæ ad ædem*. adeo ut ferè accedam Turnebo, emendanti ex veteri libro, *cum Thespiadas quæ ad ædem*.

7. *Et certè. ante hosce Deos erant arulæ.)* Placuit Turnebo, restatque in Cujac. inepte aliæ editiones *tabulæ*. arulæ enim judices religionis; super quas scilicet aromata exurerentur.

8. *Canephoræ.)* Sic uno ore omnes mss. nostri. vulgo *Canephoræ* malè. consulatur Turnebus lib. XXV. cap. 5.

1. *Artificem:*

1 artificem quem? quemnam? rectè admones: Polyclетum esse dicebant. Messanam ut quisque nostrum venerat, hæc visere solebat: 2 omnibus hæc ad visendum patebant quotidie: domus erat non domino magis ornamento, quàm civitati. C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tamdiu, dum *forum* diis immortalibus, populoque Rom. habuit *ornatum:* &, cùm esset hospes Hejorum, Mamertini autem populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse 3 diligens fuit ad reportandum. Nuper homines nobileis ejusmodi, judices: & quid dico nuper? immò verò modò, ac planè paullo antè vidimus: qui forum, ac basilicas, non *spolia provinciarum*, sed ornamentis amicorum, commodis hospitum, non *furtis nocentium*, ornarent: qui tamen signa, atque ornamenta sua cuique reddebant: non ablata ex urbibus sociorum, quatridui causa, per simulationem ædilitatis; domum deinde, atque ad 7. suas villas auferebant. Hæc omnia, quæ dixi signa, judices, ab Hejo de sacrario Verres abstulit. nullum, inquam, horum reliquit, neque aliud ullum tamen, præter unum pervetus *ligneum*, Bonam Fortunam, ut opinor. eam iste habere domi suæ noluit. Prô deum, hominumque fidem! quid hoc est? quæ hæc causa? quæ hæc impudentia est? 4 quæ dico signa, antequàm abs te sublata sunt, Messanam cum imperio nemo venit, quin *viderit*. tot prætores, tot consules in Sicilia, tum in pace, tum etiam in bello fuerunt; tot homines cujusque modi: non loquor de integris, innocentibus, religiosis: tot cupidi, tot improbi, tot audaces: quorum nemo sibi tam vehemens, tam potens, tam nobilis visus est, qui ex illo sacrario quidquam poscere, aut tollere, aut attingere auderet. Verres *quod ubique erat pulcherrimum*, auferet? nihil habere præterea cuiquam licebit? tot domus locupletissimas domus istius una capiet? idcircò nemo superiorum attigit, ut iste tolleret? ideo C. Claudius Pulcher retulit, ut C. Verres posset auferre? At non requirebat ille Cupido *Iononis domum*, ac meretriciam disciplinam: facilè illo sacrario patrio continebatur: Hejo sè à majoribus relictum esse sciebat. 5 ad hereditatem sacrorum non 8. quærebat meretricis heredem. Sed quid ego tam vehementer invehor? verbo jam uno repellar. Emi, inquit. O dii immortales, præclaram defensionem! *mercatorem cum imperio, ac fecuribus in provinciam misimus*: qui omnia signa, tabulas pictas, omne argentum, aurum, ebur, gemmas coëmeret: nihil cuiquam relinqueret. hæc enim mihi ad omnia defensio patefieri videtur, *emisse*. Primùm, si id, quod vis, tibi ego concedam, ut emeris: quoniam in toto hoc genere hac uti defensione usurpatum es; quæro, cujusmodi tu judicia Romæ putaris esse, si tibi hoc quemquam concessurum putasti, te in prætura, atque imperio, tot res, tam pretiosas, omneis denique res, quæ alicujus pretii fue- 9. rint, tota ex provincia coëmisse. Videte majorum diligentiam, qui nihil dum etiam istiusmodi suspicabantur: verumtamen ea, QVAE PARVIS in rebus accidere poterant, providebant. Neminem, qui cum potestate, aut legatione in provinciam esset profectus, tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de publico: ut vestem: præbebatur enim legibus. mancipium putaverunt; quo & omnes utimur, & non præbetur à populo. sanxerunt, NE QVIS EMERET MANCIPIVM, NISI IN DE-MORTVI LOCVM. si qui Romæ esset demortuus? immò, si quis ibidem. non enim te instruere domum tuam voluerunt in provincia; sed illum usum provinciæ supplere. Quæ fuit causa, cur tam diligenter nos in provinciis ab emo- 10. tionibus removerent? hæc, judices, quòd putabant *aeptionem* esse, non *emtionem*, cùm venditori suo arbitratu vendere non liceret. in provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemq; esset, emere vellet, idque ei liceret, fore, uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret. Dicit aliquis, Noli isto modo agere cum Verre. noli ejus facta ad antiquæ religionis rationem exquirere: concede, ut impunè emerit, modò ut bona ratione emerit, nihil pro potestate, nihil ab invito, nihil per injuriam. Sic agam. si quid venale habuit Hejus, si id, quanti æstimabat, tanti vendidit; desino quærere, cur emeris. Quid igitur nobis ii- faciundum est? num argumentis utendum in re ejusmodi? quærendum est, credo, Hejus iste num æs alienum habuerit, num auctionem fecerit: si fecit, num tanta difficultas eum rei nummariæ tenuerit, tanta egestas, & tanta vis oppresserit, ut *sacrarium suum spoliaret:* ut deos patrios venderet. At hominem video auctionem feciisse nullam: vendidisse, præter fructus suos, nihil umquam: non modò in ære alieno nullo, sed in suis nummis multis esse ac semper fuisse. si hæc contrà, ac dico, essent omnia: tamen illum hæc, quæ tot annis in familia, sacrarioque majorum fuissent, venditurum non fuisse. Quid si *magnitudine pecuniæ persuasum* est ei? verisimile non est, ut ille homo non locuples, tam honestus, religioni suæ, monumentisque majorum pecuniam anteponeret. Sunt ista: verumtamen abducuntur 12. homines nonnumquam etiam ab institutis suis magnitudine pecuniæ. Videamus, quanta ista pecunia fuit, quæ potuerit Hejum, hominem maximè locupletem, minimè avarum, ab humanitate, à pietate, ab religione deducere. Ita jussisti, opinor, ipsum in tabulas referre: HAEC OMNIA 7 SIGNA PRAXITELIS, MYRONIS, POLYCLETI H-S VI MILL. ET IO VERRI VENDITA SVNT. Recita ex tabulis, TABVLAE HEII. Juvatne, hæc præclara nomina artificum, quæ isti ad cælum ferunt, Verris æstimatione sic concidisse. Cupidinem Praxitelis H-S CIↃ. IↃC. profectò hinc natum, *Malo emere, quàm rogare*. Dicet aliquis, Quid? tu ista 13. permagno æstimas? Ego verò ad meam rationem, usumque non æstimo. verumtamen à vobis ita arbitror spectari oportere, quanti hæc eorum judicio, qui *studiosi sunt harum rerum*, æstimentur: quanti venire soleant: quanti hæc ipsa, si palàm, libereque venirent, venire possent: denique ipse Verres quanti æstimet. numquam enim, si denariis quadringentis Cupidinem illum putasset 9 commisisset, ut propter eum, in sermonem hominum, atque in tantam vituperationem veniret. Quis vestrum igitur nescit, quanti hæc 14. æstimentur? In auctione signum æneum non magnum H-S CXX. millibus venire non vidimus? Quid si velim nominare homines, qui aut non minoris, aut etiam pluris emerint? nonne possum? etenim QVI MODVS est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis. difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris. Video igitur Hejum, neque voluntate, neque difficultate aliqua temporis, neque magnitudine pecuniæ adductum esse, ut hæc signa venderet; teque ista simulatione emtionis, *vi, metu, imperio,*

---

1. *Artificem quem? quemnam?*] Neque aliter codex Cujacii. vulgatus, *quem* excluserat.

2. *Omnibus hæc ad visendum patebant.*] Assentior Iureto arbitranti Notis ad lib. II. Symmachi Epist. 46. illud *ad visendum*, ortum à glossa.

3. *Diligens fuit adreportandum.*] Adblanditur mihi lectio Cujaciana cod. *reportandum*.

4. *Quæ dico signa.*] Vox *dico* si ejiciatur, nihil discesserit de sententia.

5. *Ad hereditatem sacrorum.*] Vetus editio & Pall. *an hereditatem sacrorum*. Gruter. *in hereditatem*. Cujacii liber, *in hereditate*, quod videbatur probatum Gulielmio.

6. *Tantaque oppresserit.*] Sic nostri tres, editique Cujac. *presserit*, nec displicuit Gulielmio.

7. *Signa Praxitelis.*] Mss. Cujac. *Praxiteli*, quomodo sæpe loquitur antiquos, multis exemplis ostendit Rivius.

8. H-S. VI. *millibus, &c.* IↃ.] Sic legendum bene monuit Hot. nam illud & IↃ. vulgatis deest. ejus loco erat in Cujac. *mill.* III. CIↃ. qui idem, loco *vendita sunt*, scriptum habet *vendita, sed retulit*.

9. *Commisisses, ut propter eum.*] Liber Cujacii, *commisses*, quod animadvertendum adnotavit Gulielmius.

perìo, fascibus, ab homine eo, quem una cum cæteris sociis non solùm potestati tuæ, sed etiam fidei populus R. com-
15. miserat, eripuisse, atque abstulisse. Quid mihi tam optandum, judices, potest esse in hoc crimine, quam ut hæc eadem dicat ipse Hejus? nihil profectò, sed ne difficilia optemus. Hejus est Mamertinus: Mamertina civitas istum publicè communi consilio sola laudat: omnibus ipse ceteris Siculis odio est, ab his solis amatur. Ejus autem legationis, quæ ad istum laudandum missa est, princeps est Hejus. Etenim est primus civitatis, ne fortè, dum publicis man-
16. datis serviat, de privatis injuriis reticeat. Hæc cùm scirem & cogitarem, commisi tamen me, judices, Hejo, produxi eum prima actione: neque id tamen ullo periculo feci. Quid enim poterat Hejus respondere, si esset *improbus*, si sui dissimilis? signa illa domi suæ esse, non apud Verrem? qui poterat quidquam ejusmodi dicere? ut homo turpissimus esset, impudentissimeque mentiretur, hoc diceret: illa se habuisse venalia, eaque sese, quanti voluerit, vendidisse. Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religione sua, ac dignitate *verè existimare* maximè vellet, primò dixit se istum publicè laudare, quòd sibi ita mandatum esset: deinde neque se illa habuisse venalia, neque ulla conditione, si, utrum vellet, liceret, adduci umquam potuisse, ut venderet illa, quæ in sacrario fuissent à majo-
17. ribus suis relicta, & tradita. Quid sedes Verres? quid exspectas? quid te à Centuripina civitate, à Catinensi, ab Halesinâ, ab Tyndaritana, Ennensi, Agyrinensi, ceterisque Siciliæ civitatibus circumveniri, atque opprimi dicis? tua te *altera patria*, quemadmodum dicere solebas, Messana circumvenit: tua, inquam, Messana, tuorum adjutrix scelerum, libidinum testis, prædarum ac furtorum receptrix. adest enim vir amplissimus ejus civitatis, legatus, hujusce judicii causa domo missus, princeps laudationis tuæ: qui te *publicè laudat. ita enim mandatum*, atque imperatum est. tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoria, quid responderit: ædificatum publicis operis, publicè coactis, eique ædificandæ publicè Mamertinum senatorem præfuisse. Idem ad vos privatim, judices, confugit: utitur hac lege, 1 qua judicium est communis & privatæ rei sociorum. tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere; quam ereptam non tantopere desiderat: sacra se majorum suorum repetere abs te dicit: *deos*
18. *penates* à te patrios reposcit. Ecquòpudor est? ecqua religio, Verres? ecqui metus? habitasti apud Hejum Messanæ: res illum divinas apud eos deos in suo sacrario 2 propè quotidie facere vidisti. non movetur pecunia; denique quæ ornamenti causa fuerunt, non requirit: 3 habe Canephoras: deorum simulacra restituet. Quæ quia dixit, quia tempore dato modestè apud vos socius, amicusque populi Rom. quæstus est: quia religioni suæ non modò in diis patriis repetundis; sed etiam in ipso jurejurando, ac testimonio, proximus fuit: hominem missum ab isto scitote esse Messanam de legatis unum, illum ipsum, qui navi istius ædificandæ publicè præfuit. qui à senatu pete-
19. ret, ut *Hejus ignominia afficeretur*. Homo amentissime, quid putasti? te impetraturum? quanti is à civibus suis fieret, quanti auctoritas ejus haberetur, ignorabas? Verùm fac te impetravisse: fac aliquid gravius in Hejum statuisse Mamertinos: quantam putas auctoritatem laudationis eorum futuram, si in eum, quem constet *verum pro testimonio dixisse*; pœnam constituerint? tametsi quæ est ista laudatio, cùm laudatur interrogatus lædat, necesse est? Quid? isti laudatores tui, nonne testes mei sunt? Hejus est laudator: læsit gravissimè. producam ceteros: reticebunt, quæ poterunt, libenter: dicent, 4 quæ necesse erit ingratis. Negent isti onerariam navem maximam ædificatam esse Messanæ? negent, si possint. negent ei navi faciundæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse? utinam negent. Sunt etiam cetera, quæ malo integra reservare, ut quàm minimum sit illis *temporis* ad meditandum, confirmandumque perjurium. Hæc tibi laudatio procedat in nume-20. rum. hi te homines auctoritate sua sublevent: qui te neque debent adjuvare, si possint: neque possunt, si velint: quibus tu privatim injurias plurimas, contumeliasque imposuisti: quo in oppido multas familias *in perpetuum infamiæ* tuis stupris, flagitiisque fecisti. At *publicè commodasti*. Non sine magno quidem reip. provinciæque Siciliæ detrimento. Tritici modium LX. millia emta populo Rom. dare debebant, & solebant. abs te solo remissum est. Resp. detrimentum fecit, quòd per te imperii jus una in civitate imminutum est: Siculi, quòd hoc non de summa frumenti detractum est, sed translatum in Centuripinos, & Halesinos, immuneis populos: & hoc plus impositum, quàm ferre possent. Navem imperare ex fœdere debuisti. remi-21. sisti in triennium. militem nullum umquam popposcisti per tot annos. fecisti item *uti prædones solent*: qui cùm communes hostes sint omnium, tamen aliquos sibi instituunt amicos, quibus non modò parcant, verùm etiam præda quos augeant, & eos maximè, qui habent oppidum opportuno loco, quò sæpè adeundum sit navibus, nonnumquam etiam necessariò. Phaselis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs ante Cilicum, atque prædonum: Lycii illam, Græci homines, incolebant. sed quòd erat ejusmodi loco, atque ita projecta in altum, ut & 5 exeuntes è Cilicia prædones sæpe ad eam necessariò devenirent: &, cùm ex hisce se locis reciperent, eodem deferrentur: *asciverunt* illud sibi oppidum piratæ, primò commercio, deinde etiam societate. Mamertina civitas, improba antea non 22. erat: etiam erat inimica improborum: quæ C. Catonis, illius, qui consul fuit, impedimenta retinuit, at cujus hominis? clarissimi. 6 potentissimique; qui tamen cùm consul fuisset, condemnatus est. Ita, C. Cato, duorum hominum clarissimorum nepos, L. Paulli, & M. Catonis, & P. Africani sororis filius (quo damnato, tum, cùm severa judicia fiebant) H-S. XVIII. millibus lis æstimata est. 7 huic Mamertini irati fuerunt; qui majorem sumtum, quàm, quanti Catonis lis æstimata est, in Timarchidis 23. *prandium* sæpe fecerunt. Verùm hæc civitas isti prædoni, ac piratæ Sicilienſi Phaselis fuit. huc omnia undiq; deportabantur apud istos relinquebantur: quod *celari opus* erat, habebant sepositum, ac reconditum: per istos, quæ volebat in navem clàm imponenda, occultè importanda curabat: navim denique maximam, quam onustam furtis in Italiam mitteret, apud istos faciendam, ædificandamque curavit *pro his sese rebus*, vacatio data est ab isto sumtus, laboris, militiæ, rerum denique omnium, per triennium soli non modò in Sicilia. verùm, ut opinio mea fert, *his quidem temporibus*; in omni orbe terrarum, vacui, expertes, soluti ac liberi fuerunt ab omni sumtu, molestia, munere. hinc illa *Verrea* nata sunt: 8 hinc in convivium Sex. 24.

1. *Quæ judicium est communis, & privata rei sociorum.*) Haud aliter vulgata, verum antiquius cusi, *communis: aut sociorum*. malim ego cum Pal. sec. *quæ judicium est, communi aut sociorum*: præsertim cum si respondeat item Pal. pr. & liber Gruteri, nisi quod is, *communis aut.* ut forte rescribendum sit, *quæ judicium est communis aut sociorum.*

2. *Propè quotidiè facere vidi.*) Cujacii liber, *cotidianâ*. quod rectum est Gulielmio. ita enim *annis, horis* adverbialiter dici.

3. *Habe Canephoras.*) Pronomen *tibi* non est in Pall. aut Gruter. neque agnoscunt vetustè cusi. ideoque delevi.

4. *Quæ necesse erit, ingratis.*) Lambinus *ingratiis*, sed præter mss. vetustius præterea cusi habent, *gratis*; neque aliter scripti nostri: testaturque idem de suis aliorumque Hotomanus.

5. *Exeuntes ex Cilicia prædones.*) Editiones Lambini, *Sicilia*. sed præter verum & libros scriptos vulgatosque.

6. *Potentissimique.*) Editi olim, & Pall. cum Gruter. *potentissimi quoque*. Cujacianus, qui idem ut puto, cum mss. Lambinianis, *acpotentissimi*.

7. *Huic Mamertini irati fuerunt.*) Applicantur ab aliis isthæc Verri. nos Catoni accommodanda duximus, vulgari, *irati non fuerunt*.

8. *Hinc in convivium.*) Sic quidem editi hujus ætatis, at superioris, *quod in convivium*.

Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est: quem obtorta gula de convivio in vinculà, atque in tenebras abripi jussit. hinc illa crux, in quam civem Rom. iste, multis inspectantibus, sustulit: quam non ausus est usquam defigere, nisi apud eos, quibuscum omnia scelera sua, ac latrocinia communicasset. Laudatum etiam vos quemquam venire audetis? qua auctoritate? utrùm, quam ad senatorium ordinem, an quam apud populum Romanum habere debetis? Ecquæ civitas est, non in provinciis nostris, verùm in ultimis arationibus, aut tam potens, aut tam libera, aut etiam tam immanis, ac barbara: Rex denique ecquis est, qui senatorem populi Rom. tecto, ac domo non inviret? qui honos non *homini soluùm* habetur, sed primùm populo Romano, cujus beneficio nos in hunc ordinem venimus: deinde ordinis auctoritati, quæ nisi gravis erit apud socios, in exteras nationes, ubi erit imperii nomen & dignitas? Mamertini me publicè non invitarunt, me cùm dico, leve est. Senatorem populi Rom. si non invitaverunt, honorem debitum detraxerunt, *non homini, sed ordini.* Nam ipsi Tullio patebat domus locupletissima, & amplissima Cn. Pompeii Basilisci: quò, etiam si esset invitatus à vobis tamen devertisset. erat etiam Parcenniorum, qui nunc item Pompeji sunt, domus honestissima: quò L. frater meus summa illorum voluntate devertit. Senator populi Rom. quod in vobis fuit, in vestro oppido jacuit, & pernoctavit in publico. nulla hoc civitas umquam alia commisit. Amicum enim nostrum in judicium vocabas. Tu, quid ego privatim negotii geram, *interpretabere* in minuendo honore senatorio? Verùm hæc tum queremur, si quid de vobis per eum ordinem agetur, qui ordo à vobis adhuc solis contemtus est. In populi Romani quidem conspectum, quo ore vos commisistis? nec priùs illam crucem, quæ etiam nunc civis Rom. sanguine redundat: quæ fixa est ad portum, urbemque vestram, revelistis, neque in profundum abjecistis, locumque illum omnem *expiastis*, quàm Romam, atque in horum conventum adiretis? In Mamertinorum solo fœderato, atque pacato monumentum istius crudelitatis constitutum est. vestrane urbs electa est, ad quam cùm adirent ex Italia, crucem civis Rom. priùs, quàm quemquam amicum populi Rom. viderent? quam vos Rheginis, quorum civitati invidetis, item incolis vestris, civibus Rom. ostendere soletis: quo minus sibi arrogent, minusque vos despiciant, cùm videant jus civitatis illo supplicio esse mactatum. Verùm hæc *emissa* te dicis. Quid? illa Attalica, tota Sicilia nominata ab eodem Hejo, *peripetasmata* emere oblitus es? licuit eodem modo, ut signa. Quid enim actum est? an litteris pepercisti? Verùm hominem amentem hoc fugit: minus clarum putavit fore, quod de armario, quam quod de sacrario esset ablatum. At quomodo abstulit? non possum dicere planiùs, quàm ipse apud vos dixit Hejus. cùm quæsissem, numquid aliud de bonis ejus perveniisset ad Verrem, respondit istum ad se misisse, ut sibi mitteret Agrigentum peripetasmata. Quæsivi an misisset, respondit id, quod necesse erat, scilicet *dicto audientem fuisse prætori*: misisse. Rogavi, pervenissentne Agrigentum dixit pervenisse. Quæsivi, an domum revertissent. negavit adhuc revertisse. Risus populi, atque admurmuratio omnium facta est. Hic tibi in mentem non venit, jubere, ut hæc quoque referret, H-S. VI. millibus ID. se tibi vendidisse? metuisti, ne æs alienum tibi cresceret, si H-S. VI. millibus ID. tibi constarent ea, quæ tu facilè posses vendere H-S. CC. millibus? fuit tanti, mihi crede. haberes quod defenderes: nemo quæreret, quanti illa res esset, si modò te posses docere *emisse*: facilè cui velles, tuam causam, & factum probares. nunc de peripetasmatis quemadmodum te expedias, non habes. Quid? 6 à Philarcho Centuripino, homine locuplete, ac nobili, *phaleras* pulcherrimè factas, quæ Regis Hieronis fuisse dicuntur, utrùm tandem abstulisti, an emisti? In Sicilia quidem cùm essem, sic à Centuripinis, sic à ceteris audiebam (non enim parum res erat clara) tam te has phaleras à Philarcho Centuripino abstulisse dicebant, quàm alias item nobileis, ab Aristo Panormitano, quàm tertias à Cratippo Tyndaritano. Etenim si Philarchus vendidisset, non ei, posteaquam reus factus es, redditurum te promisisses. quod quia vidisti plures scire, cogitasti, si ei reddidisses, 7 te minus habiturum rem nihilominus testatam futuram: non reddidisti. dixit Philarchus pro testimonio, se, quòd nosset tuum istum morbum, ut amici tui appellant, studiosè cupisse te celare de phaleris: cùm abs te appellatus esset, negasse *habere sese*: apud alium quoque eas habuisse depositas, ne quà invenirentur: tuam tantam fuisse sagacitatem, ut eas per illum ipsum inspiceres, ubi erant depositæ: tum se *deprehensum* negare non potuisse: ita ab se invito ablatas phaleras gratis. Jam ut hæc omnia reperire, ac perscrutari solitus sit, judices, est operæ pretium cognoscere. Cybiratæ sunt fratres quidam, Tlepolemus, & Hiero: quorum alterum fingere opinor è cera solitum esse, alterum esse pictorem. hosce opinor Cybiræ, cùm in suspicionem veniissent suis civibus fanum expilasse Apollinis, veritos *pœnam judicii* ac legis, domo profugisse, quòd Verrem artificii sui cupidum cognoverant tum, cùm iste, id quod ex testibus didicistis, Cybiram cum inanibus syngraphis venerat, domo profugientes ad eum se exsules, cùm iste esset in Asia, contulerunt. habuit secum eos ab illo tempore: & in legationis prædis, atque furtis, multùm illorum opera, consilioque usus est. hi sunt illi, quibus, in tabulis retulit sese Q. Tadius dedisse jussu istius, Græcis pictoribus. Eos jam bene cognitos, & *reprobatos* secum in Siciliam duxit. Quò posteaquàm venerunt mirandum in modum *canes venaticos* diceres: ita odorabantur omnia, & pervestigabant, ut, ubi quidque esset, aliqua ratione invenirent. aliud minitando, aliud per liberos, per amicum aliud, aliud per inimicum inveniebant. quidquid illis placuerat, perdendum erat. nihil aliud optabant, quorum poscebatur argentum, nisi ut Hieroni, & Tlepolemo displiceret. Verè mehercules hoc, judices, dicam. memini Pamphilum Lilybætanum, hospitem meum, & amicum, nobilem hominem. mihi narrare: cùm iste ab se se *hydriam Boëti manu factam*, præclaro opere, & grandi pondere, per poreslatem abstulisset, se sanè tristem, & conturbatum, domum revertisse, quòd vas ejusmodi, quod sibi à patre, & à majoribus esset relictum, quo solitus esset uti ad festos dies, ad hospitum adventum, à se esset ablatum. Cùm sederem, inquit, domi tristis, accurrit Venerius: jubet me scyphos sigillatos ad prætorem statim afferre. permotus sum, inquit: binos habebam: jubeo promi utrosque, ne quid plus mali nascereturr, & mecum ad prætoris domum ferri. eò cùm venio, prætor quiescebat:

---

1. *Tectu ac domo non invitet.*) Venustè dictum, & idiotismo: cum usitatius fuisset, *in tectum ac domum.*

2. *Non in provinciis nostris.*) Recepta lectio, *non modo in pr.*

3. *Apud socios in exteras nationes.*) Est à Pall. & Gruter. item antiquus impressis, alii, *apud socios atque exteras nationes.* Cujac. *& exteras*, quo & admisit Lambinus.

4. *Non homini, sed ordini.*) Inepte edit. Lambinianæ, *nomini.*

5. *Cn. Pompeji Basilisci.*) Mallet Gulielmius, *Basili*, nam liber Cujac. *Basilici.* Pal. pr. *Basilici.*

6. *A Philarcho.*) Cujacii liber & Pall. *Philarchio.*

7. *Te minus habiturum.*) Mss. Hotomani nostrique, item olim edit. etiam Victoriani, *te minus invidiæ habiturum.*

8. *Ut amici appellant, studiosè.*) Pall. & vett. edd. *appellant, studium.*

9. *Ubi quidque esset.*) Haud aliter Pal. sec. & Cujac. retrò vulgati, *quidquid*: quod & dudum improbarat Hotomanus.

L Nè

bat: fratres illi Cybiratæ inambulabant, qui, me ubi viderunt, Ubi sunt, Pamphile, inquiunt, scyphi? ostendo tristis. laudant. incipio queri, me nihil habiturum, quod alicujus esset pretii, si etiam scyphi essent ablati. tum illi, ubi me conturbatum vident: *Quid vis nobis dare, ut ipsi abs te ne auferantur?* 1 ne multa, sestertios CC. me, inquit, poposcerunt: dixi me daturum c. Vocat interea prætor: scyphos poscit. tum illos cœpisse prætori dicere, putasse se, id quod audisset, alicujus pretii scyphos esse Pamphili: *lutetum negotium esse*, non dignum, quod in suo argento Verres haberet. Alt ille, idem sibi videri. ita Pamphilus
33. scyphos optimos aufert. Et mehercules ego antea, tametsi hoc nescio quid, nugatorium sciebam esse, ista intelligere: tamen mirari solebam, istum in his ipsis rebus aliquem sensum habere: quem scirem nulla in re quidquam *simile hominis* habere. Tum primùm intellexi ad eam rem istos fratres Cybiratas fuisse, ut iste in turando manibus suis, oculis illorum uteretur. At ita studiosus est hujus præclaræ existimationis, ut putetur in hisce rebus intelligens esse, ut nuper (videte hominis amentiam) posteaquam est comperendinatus cùm jam pro damnato, mortuoque esset, ludis Circensibus manè apud L. Sisennam, virum primarium, cùm essent triclinia strata, *argentumque expositum* in ædibus, cum pro dignitate L. Sisennæ domus esset plena hominum honestissimorum, accesserit ad argentum: contemplari unumquodque otiosè, & considerare cœperit. mirari stultitiam alii quòd *in ipso judicio*, ejus ipsius cupiditatis, cujus insimularetur, suspicionem augeret: alii amentiam, cui comperendinato, cùm tam multi testes dixissent, quidquam illorum veniret in mentem. pueri autem Sisennæ, credo, qui audivissent, quæ in istum testimonia essent dicta, oculos de isto nusquam dejicere, neque
34. ab argento digitum discedere. Et boni judicis, PARVIS EX REBVS conjecturam facere uniuscujusque & cupiditatis, & incontinentiæ qui reus lege, & reus comperendinatus, re & opinione hominum pæne damnatus, temperare non potuerit maximo conventu, quin L. Sisennæ argentum tractaret, & consideratet: hunc in provincia prætorem quisquam putavit à Siculorum argento cupiditatem, aut
35. manus abstinere potuisse? Verùm, ut Lilybæum, unde digressa est, oratio revertatur, Diocles est, Pamphilii gener, illius, à quo hydria ablata est, Popillius cognomine. ab hoc *abacti vasa omnia*, ut exposita fuerant, abstulit. Dicat se emisse. etenim hic propter magnitudinem furti, sunt, ut opinor. litteræ factæ. jussit Timarchidem æstimare argentum. Quo modo? quo qui umquam tenuissimè in donatione histrionum æstimavit. Tametsi jamdudum erro, qui tam multa de tuis emtionibus verba faciam, & quæram, utrum emeris, & quomodo, & quanti emeris: quod verbo transigere possum. Ede mihi scriptum, quid argenti in provincia Sicilia pararis, unde quidque, aut
36. quanti emeris. Quid fit? quamquam non debeam ego abs te has litteras poscere. me enim tabulas tuas habere, & proferre oportebat. Verùm negas te horum annorum aliquod confeciſſe. compone hoc, quod postulo, de argento: de reliquo videro. *Nec scriptum habeo, nec possum edere.* Quid futurum igitur est? Quid existimas hosce judices, facere posse? domus plena signorum pulcherrimorum jam etiam ante præturam: multa ad villas tuas posita, apud amicos multa deposita, multa aliis data, atque donata: tabulæ nullum indicant emtum: omne argentum ablatum ex Sicilia est: nihil cuiquam, quod suum dici vellet, relictum. fingitur improba defensio, prætorem omne id argentum coëmisse: tamen idipsum tabulis demonstrari non potest. si quas tabulas profers, 2 in his, quid habeas quomodo habeas, scriptum non est. horum autem temporum, cùm te plurimas res emisse dicas, tabulas omnino nullas proferas: nonne te & *prolatis*, & *non prolatis tabulis condemnari* necesse est? Tu à M. Cælio, equite Romano, le-37.
ctissimo adolescente, quæ voluisti vasa argentea Lilybæi abstulisti: tu C. Cacurii, promtissimi hominis, & experientis, & in primis gratiosi, supellectilem omnem auferre non dubitasti: tu maximam, & pulcherrimam mensam citream à Q. Lutatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sulla civis Romanus factus est, omnibus scientibus Lilybæi abstulisti. Non tibi objicio, quod hominem dignissimum tuis moribus, Apollonium, Niconis filium Drepanitanum, qui nunc A. Clodius vocatur, omni argento optimè facto 6 spoliasti, ac depeculatus es. taceo. non enim putat ille tibi injuriam factam: propterea quòd homini jam perdito, & collum in laqueum inferenti, subvenisti, cùm pupillis Drepanitanis bona patria erepta *cum illo partitus es.* gaudeo etiam, si quid ab illo abstulisti: & abs te nihil rectius, factum esse dico. à Lisone verò Lilybætano, primo homine, apud quem deversatus es, Apollinis signum ablatum certè esse non oportuit. At dices te emisse. scio: nescio. ita opinor. scio, inquam, proferam litteras: & tamen id factum non oportuit. A pupillo Hejo, cui Marcellus tutor est, à quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybæi utrùm emta esse dicis, an coëmisse? erepta? Sed quid ego istius in ejusmodi rebus *mediocrem in-*38.
juriam colligo: quæ tantummodò in furtis istius, & damnis eorum, à quibus auferebat, versatæ esse videantur? accipite, si vultis, judices, rem ejusmodi, ut amentiam singularem, ut furorem jam, non cupiditatem ejus persequi possitis. Melitensis Diodorus est, qui apud vos antea testimonium dixit. is Lilybæi multos jam annos habitat, homo & domi nobilis, & apud eos, quò se contulit, propter virtutem splendidus, & gratiosus. de hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata: in his pocula duo quædam, quæ *Heraclea* nominantur, Mentoris manu, summo artificio, facta. quod iste ubi audivit, sic cupiditate inflammatus est non solùm inspiciundi, verùm etiam auferendi, ut Diodorum ad se vocaret, ac poscceret. Ille, qui illa non invitus haberet, respondet se Lilybæi non habere: Melitæ apud quendam propinquum suum reliquisse. Tum iste continuò mit-39.
tit homines certos Melitam: scribit ad quosdam Melitenses, ut ea vasa perquirant: rogat Diodorum, ut ad illum suum propinquum det litteras. nihil ei longiùs videbatur, quàm dum illud videret *argentum*. Diodorus, homo frugi, ac diligens, qui *sua servare vellet*, propinquo suo scribit, ut iis, qui à Verre venissent, responderet, illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybæum. Ipse interea recedit. abesse ab domo paulisper maluit, quàm præsens illud optimè factum argentum amittere. Quod ubi audivit iste, usque eò est commotus, ut sine ulla dubitatione insanire omnibus, ac furere videretur. quia non potuerat argentum eripere, ipse à Diodoro *erepta sibi vasa* optimè facta dicebat: minitari absenti Diodoro: vociferari palàm: lacrymas interdum vix tenere. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut, cùm vidisset monile, ut opinor, ex auro & gemmis pulchritudine ejus incensa, *salutem viri prodiderit.* similis isti us cupiditas: hoc etiam acrior, atque insanior, quòd illa cupiebat id, quod viderat: hujus libidines non solùm oculis, sed etiam auribus excitabantur. Conquiri 40.
Diodorum tota provincia jubet. ille ex Sicilia jam castra moverat,

1. *Ne multa:* sestertios CC. *me inquit poposcerunt: dixi me daturum esse-rum.*) Pall. nostri, Graver. & edd. olim, etiam Victorianus: *ne multa:* H-S. CIↃ. *me inquit dixi daturum:* absque intermediis. quod etiam ferri queat.

2. *In his quid habeas.*) Pall. & olim cusi, *quas habes.* Cujac. *quæ habet:* quod probaremus non displicet.

3. *Spoliasti ac depeculatus es.*) Cujacii codex, *depecuniatus es.* sic à Lucillio dictum, *deargentare*, pro *argento emungere.*

4. *Quæ Heraclea nominantur.*) Locus mire vexatus. alii enim repositum volunt *Thericlea*, quorum è numero est Canterus lib. V. Novar. lection. cap. 28. Turneb. lib. VIII. Adverſ. cap. 10. Mſſ. Pall. favent receptæ lectioni, nisi quod sec. *Eraclea.* nam Gruterianus *Eraclea.* Cujacianus & Puteani liber *Theridia.* Hirtorp. quoque schedæ præferunt, *Theridia.* Cæterum retinui *pocula duo quædam.*

moverat. & vasa collegerat. Homo ut aliquo modo illum in provinciam revocaret, hanc excogitavit rationem: si hæc ratio potius, quàm amentia nominanda est. apponit de suis canibus quendam, qui dicat, se Diodorum Melitensem rei capitalis reum velle facere. Primò mirum omnibus videri, Diodorum reum, hominem *quietissimum*, ab omni non modò facinoris, verùm etiam minimi erati suspicione remotissimum. deinde esse perspicuum, fieri omnia illa *propter argentum*. Ille non dubitat jubere nomen deferri: & tum primùm opinor istum absentis nomen recepisse.

41 1 Res clara Sicilia tota, PROPTER CAELATI argenti cupiditatem reos fieri rerum capitalium: 2 neque solum reos fieri, sed etiam absenteis. Diodorus Romæ sordidatus circum patronos, atque hospites cursare: rem omnibus narrare. litteræ mittuntur isti à patre vehementes, ab amicis item, videret, quid ageret, de Diodoro quò progrederetur: rem claram esse, & *invidiosam*: insanire hominem: periturum hoc uno crimine, nisi cavisset. Ille etiam tum patrem, si non in parentis, at in hominum numero putabat: ad judicium nondum se satis instruxerat: primus annus erat provinciæ: non, ut in Sthenio, jam refertus pecunia. itaque *furor* ejus, paululum non *pudore*, sed *metu*, ac *timore* repressus est. condemnare Diodorum non audet: absentem de reis eximit. Diodorus interea prætore ipse

42 isto propè triennium provincia, domoque caruit. ceteri non solùm Siculi, sed etiam cives Rom. hoc statuerant: quoniam iste tantum cupiditate progrederetur, nihil esse quod quisquam putaret, se, quod isti paullò *magis placeret*, conservare, aut domi retinere posse. Posteà verò, quàm intellexerunt, isti virum fortem, quem summè provincia exspectabat Q. Arrium, non succedere: statuerunt se nihil tam clausum, neque tam reconditum posse habere, quod non istius cupiditati apertissimum, promtissimumque esset. Tum iste ab equite Romano splendido, & gratioso, Cn. Calidio, cujus filium sciebat senatorem populi Rom. & judicem esse, 3 *equuleos argenteos* nobileis, qui

43 Q. Maximi fuerant, aufert. imprudens huc incidi, judices. emit enim, non abstulit. nollem dixisse. jactabit se, & in his equitabit equuleis. Emi: pecuniam solvi. Credo, etiam tabulæ proferentur. 4 est tanti. cedò tabulas. dilue sanè crimen hoc Calidianum, dum ego tabulas adspicere possim. Verumtamen quid erat, quòd Calidius Romæ quæreretur, se, cùm tot annos in Sicilia negotiaretur, abs te solo ita esse contemtum, ita despectum, 5 ut etiam unà cum ceteris Siculis dispoliaretur, si emeras? quid erat, quod confirmabat, se abs te argentum esse *repetiturum*, si tibi suâ voluntate vendiderat? tu porrò posses facere, ut Cn. Calidio non redderes? præsertim cùm is L. Sisenna, defensore tuo tàm familiariter uteretur: & cùm ceteris fa-

44 miliaribus Sisennæ reddidisses? deinde non opinor negaturum esse te, homini honesto, sed non gratioſiori, quàm Cn. Calidius est, L. Cordio argentum per Potamonem, amicum tuum, reddidisse. qui quidem ceterorum causam apud te difficiliorem fecit. Nam cùm te compluribus confirmasses redditurum, posteaquàm Cordius pro testimonio dixit, te sibi reddidisse, finem reddendi fecisti: quòd intellexisti, te, *prada de manibus amissa*, testimonium tamen effugere non posse. Cn. Calidio, equiti Romano, per omneis prætores licuit argentum habere benefactum: licuit posse domesticis copiis, cùm magistratum, aut aliquem superiorem invitasset, ornare. & apparare convivium. multi domi Cn. Calidii, cum imperio ac potestate fuerunt: nemo inventus est tam amens, qui illud argentum tam præclarum, ac tam nobile *eriperet*: nemo tam audax, qui *poscaret*: nemo tam impudens, qui *postularet*, ut *venderet*. Superbum est enim, judices, & non ferendum, di-45 cere prætorem in provincia homini honesto, locupleti, splendido, VENDE MIHI VASA CAELATA. hoc est enim dicere: Non es dignus tu, qui habeas quæ tam benè facta sint: meæ dignitatis ista sunt. Tu dignior, Verres, quàm Calidius? qui, ut non conferam vitam, atque existimationem tuam cum illius (neque enim est conferenda) hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis: quòd H-S. LXXX. millia divisoribus, *ut prætor renuntiarer*, dedisti; trecenta accusatori, ne tibi odiosus esset. ea re contemnis equestrem ordinem, ac despicis? ea re indignum tibi visum est, quidquam, quod tibi placeret, Calidium potius habere, quàm te? Jactat se jamdudum de Calidio; 46 narrat omnibus, se emisse. num etiam de L. Papirio, viro primario, locuplete, honestoq; , equite Romano *turibulum* emisti? qui pro testimonio dixit, te, cùm inspiciendum poposcisses, avulso emblemate remisisse: ut intelligatis, in homine intelligentiam esse, non avaritiam: artificii cupidum, non argenti fuisse. Nec solum in Papirio fuit hæc abstinentia: tenuit hoc institutum in turibulis omnibus, quæcumq; in Sicilia fuerunt. incredibile est autem quam multa, & quam præclara fuerint. Credo tum, cùm Sicilia florebat opibus, & copiis, *magna artificia* fuisse in ea insula. nam domus erat ante istum prætorem nulla paullo locupletior, qua in domo hæc non essent, etiamsi præterea nihil esset argenti; patella grandis cum figillis, ac simulacris deorum; patera, qua mulieres ad res divinas uterentur; turibulum. hæc autem omnia antiquo opere, & summo artificio facta: ut hoc liceret suspicari, fuisse aliquando apud Siculos 6 peræqua proportione cetera: sed QUIBUS MULTA fortuna ademisset, tamen apud eos remanisse ea, quæ religio retinuisset. Dixi, judices, multa fuisse te-47 rè apud Siculos omneis: ego idem confirmo, nunc ne unum quidem esse. Quid hoc est? quod monstrum, quod prodigium in provinciam misimus? nonne vobis id egisse videtur, ut non unius libidinem, non suos oculos, sed 7 omnium cupidissimorum insanias, cùm Romam revertisset, expleret? qui simul atque 8 in oppidum quopiam venerat, immittebantur illi continuò Cybiratici canes, qui investigabant, & perscrutabantur omnia. Si quod erat *grande vas*, & majus opus inventum, læti auferebant. si minus ejusmodi quippiam venari potuerant; illa quidem certè pro lepusculis capiebantur, patellæ, pateræ, turibula. Hic quos putatis fletus mulierum? quas lamentationes fieri solitas esse in hisce rebus? quæ forsitan vobis parvæ esse videantur: sed magnum & acerbum dolorem commovent, mulierculis præsertim cùm eripiuntur manibus ea, quibus *ad res divinas* uti consuerunt, quæ è suis acceperunt, quæ in familia semper fuerunt. Hic nolite ex- 48.
spectare, dum ego hoc crimen agam ostiatim, ab Æschylo Tyndaritano istam pateram abstulisse, à Thrasone item Tynda-

---

1. *Res clara Sicilia tota.*) Ita rescribendum duxit Turnebus. Gulielmius à vulgata: *Res clamat Sicilia tota.*

2. *Neque solum reos fieri.*) Est ab Cujac. atque Hittorp. quippe Pall. Gruter. edd. omnes, *neque solum præsentes reos fieri.* Paulus Manutius *præsentes* retinuit, sed ejecit, *reos fieri.* adeoque quisque in Tullio expectare quantum libuit.

3. *Equuleos arg. nobileis, qui Q. Maximi fuerant.*) Quis ille vero *Q. Maximus*, usquam alibi pictus aut fictus? Sed vide, ne rectius legatur, *quique maximi fuerant*, hoc est pretiosissimi, quique venire poterant plurimo.

4. *Est tanti.*) Malè hoc interpretatur Heroualdus: dicit enim Cicero, esse operæ pretium inspiciendi tabulas: itaque ipsas poscit, urget que.

5. *Ut etiam una cum ceteris.*) Dictio *una*, exulat ferè hodiernis exemplaribus, sed injustè; ut & vocula *ita*, quæ præcesit.

6. *Peræqua proportione cetera.*) Sic Victoriana, & seqq. nam exoleta *aqua prop.* quod & in Pal. & Gruter. Turnebus lib. VIII. cap. 10. malebat *peræque.*

7. *Omnium cupidissimorum insaniæ.*) Est ab Cujac. & Hittorp. antea impress. *omnium avaritiosissimorum insaniæ.*

8. *In oppidum quopiam.*) Ita videtur rescribendum Gulielmio quod id reperisse in Hitterpiano: alludebatque Cujac. qui *copiam*, vulgo *quoppiam*, illepidè.

2 Nec

Tyndaritano patellam, à Nymphodoro Agrigentino turibulum. cùm testeis ex Sicilia dabo, quem volet, ille eligat, quem ego interrogem de patellis, pateris, turibulis: 1 non modo oppidum nullum, sed ne domus quidem paullo locupletior expers hujus injuriæ reperietur. qui cùm in convivium venisset, si quidquam *cælati* adspexerat, manum abstinere, judices, non poterat. Cn. Pompejus est Philo, qui fuit Tyndaritanus. is cenam isti dabat apud villam in Tyndaritano fecit, quod Siculi non audebant. ille, civis Romanus, quòd erat, impuniùs id se facturum putavit. apposuit patellam, in qua figilla erant egregia. iste continuò ut vidit, non dubitavit illud insigne penatium, hospitaliumque deorum, *ex hospitali mensa* tollere. sed tamen, quod antea de istius abstinentia dixeram, sigillis avulsis reliquum argentum sine ulla avaritia reddidit.

49. Quid? 2 Eupolemo Calactino, homini nobili, Lucullorum hospiti ac perfamiliari, qui nunc apud exercitum cum L. Lucullo est, non idem fecit? cenabat apud eum. argentum illi ceterum, purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis. hic, quasi festivum acroama, ne *sine collorario* de convivio discederet, ibidem convivis inspectantibus, emblemata avellenda curavit. Neque ego nunc istius facta omnia enumerare conor: neque opus est, nec fieri ullo modo potest. Tantummodò uniuscujusque de varia improbitate generis indicia apud vos, & exempla profero. neque enim ita se gessit in his rebus, tanquam *rationem aliquando esset redditurus*: sed prorsus ita, quasi aut reus numquam esset futurus, aut, quò plura abstulisset, eò minore periculo in judicium esset venditurus: qui hæc, quæ dico, jam non occultè, non per amicos, atque interpretes, sed palàm de loco superiore ageret, pro imperio, & potestate.

50. Catinam cùm venisset, oppidum locuples, honestum, copiosum, Dionysiarchum ad se proagorum, hoc est, summum magistratum, vocari jubet. ei palàm imperat, ut *omne argentum*, quod apud quemque esset Catinæ, conquirendum curaret, & ad se transferendum. Philarchum Centuripinum, 3 primum hominem genere, virtute pecunia, non hoc idem juratum dicere audistis, sibi istum negotium dedisse, atque imperavisse, ut Centuripinis, in civitate totius Siciliæ multo maxima, & locupletissima, omne argentum conquireret, ad *ad se comportari* juberet? Agyrio similiter istius imperio vasa Corinthia 4 per Apollodorum, quem testem audistis, Syracusas deportata sunt.

51. Illa verò optima, quòd, 5 cùm ad Haluntium venisset prætor laboriosus & diligens, 6 ipse in oppidum accedere noluit, quòd erat difficili adscensu, atque arduo; Archagathum Haluntinum, hominem non solum domi suæ sed tota Sicilia in primis nobilem, vocari jussit: ei negotium dedit, ut, quidquid Halunti esset argenti cælati, aut, si quid etiam Corinthiorum, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur. adscendit in oppidum Archagathus homo nobilis, qui à suis & amari, & diligi vellet: ferebat graviter illam sibi ab isto *provinciam* datam: nec, quid faceret, habebat. pronuntiat quid sibi imperatum esset: jubet omneis proferre, quæ haberent. metus erat summus. ipse enim tyrannus, non discedebat longiùs: Archagathum, & argentum in lectica cubans ad mare infra oppidum exspectabat. quem concursum in oppido factum putatis? 52. quem clamorem? quem porrò fletum mulierum? qui viderent; EQVVM TROIANVM introductum, urbem captam esse, dicerent. efferri sine thecis vasa, extorqueri alia de manibus mulierum, effringi multorum foreis, revelli claustra. Quid enim putatis? *scuta* si quando conquiruntur à privatis in bello, ac tumultu: tamen homines inviti dant, etsi ad salutem communem dari sentiunt: ne quem putetis sine maximo dolore argentum cælatum domo, quod alter eriperet, protulisse. omnia deferuntur. Cybiratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis crustæ, aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, *excussu delicio*, cum argento puro domum reverterunt.

53. Quod umquam, judices, hujusmodi 7 everriculum in illa provincia fuit? avertere aliquid de publico quàm obscurissimè 8 per magistratum solebant: etiam aliquid de privato nonnumquam occultè auferebant: & illi tamen condemnabantur. &, si quæritis, ut ipse de me detraham: illos ego accusatores puto fuisse, qui hujusmodi hominum furta odore, aut aliquo leviter presso vestigio persequebantur. Nam nos quidem quid facimus in Verre, quem in luto volutatum *totius corporis vestigiis* invenimus? permagnum est in eum dicere aliquid, qui præteriens, lectica paullisper deposita, non per præstigias, sed palàm per potestatem, uno imperio ostiatim totum oppidum compilarit? At tamen, ut possit se dicere emisse, Archagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummulorum, *dicis causa*, daret. invenit Archagathus paucos, qui vellent accipere: his dedit. eos nummos tamen iste Archagatho non reddidit. voluit Romæ petere Archagathus: Cn. Lentulus Marcellinus dissuasit, sicut ipsum dicere audistis. *RECITA ARCHAGATHI, ET LENTVLI TESTIMONIVM.* Et, ne fortè hominem 54. existimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluisse, videte, quanti vos, quanti existimationem populi Rom. quanti leges, & judicia, quanti testeis Siculos, negotiatoresque fecerit. posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset: 9 instituit *officinam* Syracusis: in regiam maximam palàm artifices omneis, cælatores ac vascularios convocari jubet: & ipse suos complureis habebat. 10 eò conducit magnam hominum multitudinem. menses octo continuos opus his non defuit, cùm vas nullum fieret, nisi aureum. tum illa, ex patellis, & turibulis quæ vellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, 11 ita aptè in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres: ipse tamen prætor, qui sua vigilantia pacem in Sicilia dicit fuisse, in hac officina majorem partem diei cum tunica pulla sedere solebat, & pallio. Hæc 55. ego, judices, non auderem proferre, ni vererer, ne fortè plura de isto ab aliis in sermone, quàm à me in judicio audisse vos diceretis. Quis enim est, qui de hac officina, qui de vasis aureis, qui 12 de istius pallio, tunica pulla non audierit? quem voles de conventu Syracusanorum virum bonum

1. *Non modò oppidum nullum, sed ne domus quidem nulla paullo, &c.*) Illud *nulla* addidi suasu Cujac. ac Hittorp. haud tamen ita absurdè Pall. Gruter. edd. vett. *nullum: domus nulla paullo*, sine *sed ne*, item *quidem*.

2. *Eupolemo Calactino.*) Forte *Galatino*. Pall. tamen & Gruter. *Galestino*.

3. *Primum hominem.*) Vulgatas *primarium*, sed contra edd. vett. & mss. Pall. Cujac. Gruter. Forsan adstrum *hominem* est emblema scribæ.

4. *Per Apollodorum, quem testem.*) Lambini editiones excludunt *Apollodorum*, malè.

5. *Cum ad Haluntium venisset, &c.*) Est à Pall. Grut. edd. antiquis. mediæ ætatis edd. abjicere *ad*.

6. *Ipse in oppidum accedere noluit.*) Habeo totum istud pro panno librariorum, assuto purpuræ Tullianæ. Gifanius tamen locum hunc laudat, quo probet, *accedere* dici pro *ascendere*, cujus adeantur Observationes.

7. *Everriculum in illa provincia.*) Miror non obsecutum P. Manutium Hotomano, jubenti reponere hanc lectionem.

8. *Per magistratum.*) Sic quidem mss. Italica. sed Gallicum Cujacii *per magistrum*; quod non videbatur displicere Gulielmio, ut is notaretur, qui bonorum publicæ præesset auctioni.

9. *Instituit officinam Syracusis: in regiam maximam palam.*) Codex Cujacii ac Gruteri: *Instituit officinam Syracusis in regia maximam, palam, &c.* forsan melius. & sic quoque Hittorpianus.

10. *Eo conducit magnam hominum multitudinem.*) Hittorp. *eos concludit*. neque aliter Cujac. nisi quod is præterea, *magna hominum multitudine*: & vero videtur legi posse: *eò conclusit magnam hom. multitudinem*: aut magis *eò conclusit*.

11. *Ita aptè in scyphis aureis includebat.*) Excerpta & Cujacii & Hittorpii, *scaphis aureis includ.* Gulielmius rescribit *scaphiis*, à scapha; ut *Cymbium* à Cymba; ut alia plerique poculorum genera, de quo Macrobius lib. v. Saturn. cap. 21.

12. *De istius pallio, tunica pulla, &c.*) Pall. Gruter. ed. vet. *pallio, palla*: sine illo *istius*.

num nominato. producam. nemo erit, quin hoc se aut vi-
56 disse, aut audisse dicat. O tempora, ô mores! nihil nimium
vetus proferam. Sunt vestrûm, judices, aliquammulti, qui
L. Pisonem cognoverunt, hujus L. Pisonis, qui prætor fuit,
patrem. is cùm esset in Hispania prætor, qua in provincia
occisus est, nescio quo pacto, dum armis exercetur, anu-
lus aureus, quem habebat, fractus est, & comminutus.
cùm vellet sibi anulum facere, aurificem jussit vocari in
foro, ad sellam, Cordubæ, & ei palàm appendit aurum.
hominem in foro sellam jubet ponere, & facere anulum,
omnibus præsentibus. Nimium fortasse dicet aliquis hunc
diligentem. hactenus reprehendat, si quis volet: nihil am-
plius. verùm fuit ei concedendû. filius enim L. Pisonis erat,
57 ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. Ridicu-
lum est nunc de Verre me dicere, cùm de Pisone Frugi dixe
rim. verumtamen, quantû interfit, videte. iste cum aliquot
abacorum faceret vasa aurea, non laboravit, 1 quid non
modò in Sicilia, verùm etiam Romæ in judicio auditet.
ille in auri semuncia *totam Hispaniam fore* voluit, unde prä-
tori anulus fieret. nimirum, ut hic nomen suum compro-
bavit: sic ille cognomen. Nullo modo possum omnia
istius facta aut memoria consequi, aut oratione com-
plecti. genera ipsa cupio breviter attingere: ut hic modò
me commonuit Pisonis anulus, quod totum effluxerat.
Quàm multis istum putatis hominibus honestis, de digi-
tis *anulos aureos* abstulisse? numquam dubitavit, quotiel-
cumque alicujus aut gemma, aut anulo delectatus est. In-
58 credibilem rem dicam, sed tam claram, ut ipsum negatu-
rum non arbitrer. Cum Valentio ejus interpreti epistola
Agrigento allata esset, casu signum iste animadvertit in
cretula. placuit ei: exquisivit, unde esset epistola: re-
spondit, Agrigento. iste litteras, ad quos solebat, misit: ut
is anulus ad se primo quoque tempore afferretur. ita lit-
teris istius, patrifamilias L. Titio cuidam civi Romano
annulus de digito detractus est. illa vero ejus cupiditas
incredibilis est. nam ut in *singula conclavia*, quæ iste non
modò Romæ, sed in omnibus villis habet, tricenos lectos
optimè stratos cum ceteris ornamentis convivii quæreret,
nimium multa comparare videretur. nulla domus in Sici-
59 lia locuples fuit, ubi iste non textrinum instituerit. Mu-
lier est Segestana, perdives, & nobilis, Lamia nomine. per
triennium isti plena domo telarum, stragulam vestem con-
fecit: nihil nisi conchylio tinctum. Attalus, homo pe-
cuniosus, Neti, Lyso, Lylibæi; Critolaus Ennæ; Syracusis
Æschrio, Cleomenes, Theomnastus; Pelori Archonides,
Megistus. vox me citius defecerit, quàm nomina. Ipse da-
bat purpuram tantùm, amici opetas, credo. jam enim non
libet omnia criminari, quasi hoc mihi non satis sit ad cri-
men, habuisse *tam multum*, quod daret: voluisse deporta-
re tam multa: hoc denique, quod concedit, amicorum
60 operis esse in hujusce modi rebus usum. Jam verò lectos
æratos, & candelabra ænea num cui, præter istum, Syracu-
sis per triennium facta esse existimati? Emebat, credo.
Sed tantùm vos certiores, judices, facio, quid iste in pro-
vincia prætor egerit, ne cui fortè nimium *negligens* fuisse
videatur, neque se satis, cùm potestatem habuerit, instru-
xisse & ornasse. Venio nunc non jam ad furtum, non ad
avaritiam, non ad cupiditatem, sed ejusmodi facinus, in
quo *omnia nefaria* contineri mihi atque inesse videantur: in
quo dii immortales violati, existimatio atque auctoritas
nominis populi Romani imminuta, hospitium spoliatum
ac proditum, abalienati scelere istius à nobis omnes reges
amicissimi, nationesque, quæ in eorum regno, ac ditione
sunt. Nam reges Syriæ, regis Antiochi filios pueros, scitis 61
Romæ nuper fuisse: qui venerant non propter Syriæ re-
gnum? nam id sine controversia obtinebant, ut à patre, &
a majoribus acceperant: sed regnum Ægypti ad se, & ad
Selenen, matrem suam, pertinere arbitrabantur. 3 Hi ipsi
postea quàm *temporibus Resp. exclusi*, per senatum agere quæ
voluerant, non potuerunt, in Syriam, in regnum patrium
profecti sunt. eorum alter, qui Antiochus vocatur, iter
per Siciliam facere voluit. itaque isto prætore venit Syra-
cusas. hic Verres hereditatem sibi venisse arbitratus est, 62
quod in ejus *regnum*, ac manus venerat is, quem iste & au-
dierat multa secum præclara habere, & suspicabatur. mit-
tit homini munera satis largè: 4 hæc ad usum domesti-
cum, vini, olei quod visum erat; etiam tritici, quod satis
esset, de suis decumis. deinde ipsum regem ad cenam vo-
cavit. exornat amplè, magnificeque triclinium: exponit
ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argen-
tea. namque hæc aurea nondum fecerat. omnibus erat
rebus instructum. & paratum ut sit convivium. Quid mul-
ta? Rex ita discessit, ut & istum copiosè ornatum, & se
honorificè acceptum arbitraretur. vocat ad cenam deinde
ipse prætorem: exponit suas copias omneis, multum ar-
gentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos est
regius, & maximè in Syria, gemmis erant distincta clarif-
simis. Erat etiam vas vinarium *exuna gemma* pergrandi,
trulla excavata, manubrio aureo. de qua, credo, satis ido-
neum, satis gravem testem, Qu. Minucium dicere audistis.
iste unum quodque vas in manus sumere. laudare, mirari. 63
Rex gaudere, prætori populi Romani satis jucundum, &
gratum illud esse convivium. posteaquàm inde discessum
est, cogitare iste nihil aliud (quod ipsa res declaravit) nisi,
quemadmodum regem ex provincia spoliatum expila-
tumque dimitteret. mittit *regatum vasa ea*, quæ pulcherri-
ma apud illum viderat: ait se suis cælatoribus velle ostendere. Rex, qui istum non nosset, sine ulla suspicione li-
bentissimè dedit. Mittit etiam trullam gemmeam roga-
tum: velle se eam diligentiùs considerare. ea quoque ei
mittitur. Nunc reliquum, judices, attendite, de quo & 64
vos audistis, & populus Romanus non nunc primùm au-
diet: & in exteris nationibus usque 5 ad ultimas terras
pervagatum est. *Candelabrum* è gemmis clarissimis, opere
mirabili perfectum, reges hi, quos dico, Romam cùm at-
tulissent, ut in Capitolio ponerent: quòd nondum etiam
perfectum templum ostenderant, neque ponere potue-
runt, neque vulgò ostendere, ac proferre voluerunt: ut &
magnificentius videretur, cùm suo tempore in sella Jovis
Opt. Max. poneretur: & clariùs, cùm pulchritudo ejus re-
cens ad oculos hominum, atque integra perveniret. sta-
tuerunt id secum in Syriam reportare: ut, cùm audissent
simulacrum Jovis Optimi Maximi dedicatum, legatos
mitterent, qui cum cæteris rebus illud quoque eximium,
atque pulcherrimum donum in *Capitolium afferrent*. Per-
venit res ad istius aureis, nescio quomodo. nam rex cela-
tum voluerat: non quo quidquam metueret, aut suspica-
retur, sed ut ne multi illud ante 6 perciperent oculis, quàm
populus Romanus. Iste petit à rege. & eum pluribus ver-
bis rogat, ut id ad se mittat: cupere se dicit inspicere, ne-
que se aliis videndi potestatem esse facturum. Antiochus, 65
qui animo & puerili esset, & regio, nihil de istius improbitate

---

1. *Quid non modò in Sicilia.*) Emendatio est à Mureti libro III. cap. 8. variat. lect. affirmatque Lambinus exstare in suis mss. bene, nostri tamen accedunt vulgatæ, *quin non, &c.*

2. *Attalus homo pecuniosus, Neti, Lyso, Lilybæi, &c.*) Auctor hujus lectionis Turnebus lib. VIII. cap. 10. Adverss. è vestigiis mss. vulgo enim, *pecuniosus, nec vulgo Lilybæi.*

3. *Hi ipsi postaquam temporibus Reipubl.*) Obtemperavi Hittorp. ac Cujac. in quibus ita erat; non ut in hodie vulgatis: *Ni pistquam tempo-ribus populi Rom.*

4. *Hæc ad usum domesticum.*) Supervacua heic particula *hæc*. mallem transferre infra, ponique ante *de suis decumis*. sic enim Cujac. & Hittorp. non ut vulgo, *de his dec.*

5. *Ad ultimas terras pervagatum est.*) Non omnino ineptè par illud librorum *pervulgatum est.*

6. *Perciperent oculis.*) Malim cum Hittorpiano, *præciperent.*

bitate suspicatus est: imperat suis, ut id in prætorium involutum quàm occultissimè deferrent. quo posteaquàm attulerunt, involucrisque rejectis constituerunt: iste clamare cœpit, *dignam rem esse regno Syria*, dignum regio munere, dignam Capitolio. Etenim erat eo splendore, qui ex clarissimis. 1 & plurimis gemmis esse debebat: ea varietate operum, ut ars certare videretur cum copia: ea magnitudine, ut intelligi posset, non ad hominum apparatum, sed ad amplissimi templi ornamentum esse factum. 2 quod cum satis jam perspexisse videretur, tollere incipiunt, ut referrent. Iste ait, se velle illud etiam, atque etiam considerare: *nequaquam se esse satiatum*. jubet illos discedere, & candelabrum relinquere. Sic illi tum inanes
66 ad Antiochum revertuntur. Rex primò nihil mesuere, nihil suspicari. dies unus, alter, plures: non referri. 3 Tum mittit res ad istum, si sibi videatur, ut reddat. Jubet iste posterius ad se reverti. mirum illi videri. mittit iterum, non redditur. Ipse hominem appellat: rogat, ut reddat. Os hominis, insignemque impudentiam cognoscite. Quod sciret, quodque ex ipso rege audisset in Capitolio esse ponendum: quod Jovi Optimo Maximo, quod populo Romano servati videret, id sibi *ut donaret*, rogare, & vehementer petere cœpit. Cùm ille se & religione Jovis Capitolini, & hominum existimatione impediri diceret, quòd multæ nationes testes essent illius operis, ac muneris: iste homini minari acerrimè cœpit. Ubi videt eum nihilo magis minis, quàm precibus permoveri: regentè hominem de provincia jubet *ante noctem* decedere. ait se compe-
67 risse, ex ejus regno piratas in Siciliam esse venturos. Rex maximo conventu Syracusis, in foro, ne quis fortè me in crimine obscuro versari, atque affingere aliquid suspicione hominum arbitretur, in foro, inquam, Syracusis flens, ac deos, hominesque contestans, clamare cœpit, candelabrum factum è gemmis, quod in Capitolium missurus esset, quod in templo clarissimo populo Rom. *monumentum* suæ societatis, amicitiæque esse voluisset; id sibi C. Verrem abstulisse: de ceteris operibus ex auro, & gemmis, quæ sua penes illum essent, se non laborare: hoc sibi eripi, miserum esse, & indignum. id etsi antea jam *mente, & cogitatione* sua, fratrisque sui, consecratum esset: tamen tum se in illo conventu civium Rom. dare, donare, dicare, consecrare Jovi Opt. Max. testemque ipsum Jovem suæ voluntatis, ac religionis adhibere. Quæ vox? quæ latera? quæ vires hujus unius criminis querimoniam possint sustinere? Rex Antiochus, qui Romæ ante oculos omnium nostrum biennium ferè comitatu regio, atque ornatu fuisset: is cum amicus, & socius populi Rom. esset amicissimo patre, avo, majoribus, antiquissimis, & clarissimis regibus, opulentissimo & maximo regno, præceps
68 provincia populi Rom. exturbatus est. Quemadmodum hoc *acceptura nationes exteras*: quemadmodum hujus tui facti famam in regna aliorum, atque in ultimas terras perventuram putasti, cùm audierint, à prætore populi Romani in provincia violatum regem, spoliatum hospitem, ejectum socium populi Rom. atque amicum? Nomen vestrum, populique Rom. odio, atque acerbitati scitote nationibus exteris, judices, futurum, si istius hæc tanta *injuria impunita* discesserit. sic omnes arbitrabuntur, præsertim cùm hæc omnino fama de nostrorum hominum avaritia, & cupiditate percrebuerit, NON-ISTIVS SOLIVS hoc esse facinus, sed eorum etiam, qui approbarunt. Multi reges, multæ liberæ civitates, multi privati opulenti, ac potentes habent profectò in animo Capitolium sic ornare, ut templi dignitas, imperiique nostri nomen desiderat. qui si intellexerint, interverso regali hoc dono, graviter vos tulisse: grata fore vobis, populoque Rom. sua studia, ac dona arbitrabuntur. sin hoc vos in rege tam nobili, in re tam eximia, in injuria tam acerba, neglexisse audierint: non erunt tam amentes, ut operam, curam, pecuniam impendant in eas res, quas vobis *gratas fore non arbitrentur*. hoc loco, Qu. Catule, te appello. loquor enim de tuo cla- 69.
rissimo, pulcherrimoque monumento: non judicis solùm severitatem in hoc crimine, sed prope inimici, atque accusatoris vim suscipere debes. tuus est enim honos in illo templo, senatus populique Rom. beneficio: tui nominis *æterna memoria* simul cum templo illo consecratur. tibi hæc cura suscipienda, tibi hæc opera sumenda est, ut Capitolium, quomodo magnificentius est restitutum, sic copiosius ornatum sit, quàm fuit: ut illa *flamma* divinitus exstitisse videatur, non quæ deleret Jovis Opt. Max. templum, sed quæ præclarius, magnificentiusque deposceret. Audi- 70.
sti, Qu. Minucium Rufum dicere, domi suæ diversatum esse Antiochum regem Syracusis: se illud scire ad istum esse delatum: se scire non redditum. audisti, & audies omni è conventu Syracusano, qui ita dicant, sese audientibus, illud Jovi Opt. Max. dicatum esse ab rege Antiocho, & consecratum. Si judex non esses, & hæc ad te delata res esset: te potissimum hoc persequi, te petere, te agere oporteret. Quare non dubito, quo animo *judex* hujus criminis esse debeas, qui apud alium judicem multo acrior, quàm ego sum, actor, accusatorque esse deberes. Vobis autem, 71.
judices, quid hoc indignius, aut quid minus ferendum videri potest? Verresne habebit domi suæ candelabrum Jovis Opt. Max. è gemmis, auroque perfectum? cujus fulgore collucere, atque illustrari Jovis Opt. Max. templum oportebat, id apud istum in ejusmodi conviviis constituetur, quæ *domestricis stupris*, flagitiisque flagrabunt? In istius lenonis turpissimi domo simul cum ceteris Chelidonis hereditariis ornamentis, Capitolii ornamenta ponentur? Quid huic sacri umquam fore, aut quid fuisse religiosi putatis, qui nunc tanto scelere se obstrictum esse non sentiat? qui in judicium veniat, ubi ne precari quidem Jovem Opt. Max. atque ab eo *auxilium petere* more omnium possit? à quo etiam dii immortales sua repetunt in eo judicio, quod hominibus ad suas res repetundas est constitutum. Mittamur Athenis Minervam, Deli Apollinem, Junonem Sami, Pergæ Dianam, multos præterea ab isto deos tota Asia, Græciaque violatos, qui à Capitolio manus abstinere non potuerit? quod privati homines de suis pecuniis ornant, ornaturique sunt, id C. Verres ab regibus ornari non est passus. Itaque hoc nefario scelere concepto, *nihil postea* tota 72.
in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit. ita sese in ea provincia per triennium gessit, ut ab isto non solùm hominibus, verùm etiam diis immortalibus *bellum indictum* putaretur. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, judices, quod ab Æneâ fugiente à Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant. Itaque Segestani non solùm perpetua societate, atque amicitia, verùm etiam *cognatione* se cum populo Romano conjunctos esse arbitrantur. Hoc quondam oppidum, cum illa civitas cum Pœnis suo nomine, ac sua sponte bellaret, à Karthaginiensibus 4 vi captum, atque deletum est: omniaque, quæ ornamento urbi esse possent, Karthaginem sunt ex illo loco deportata. fuit apud Segestanos ex ære *simulacrum Dianæ*, cùm summa atque antiquissima præditum religione, tum singulari opere, artificioque perfectum. hoc translatum Karthaginem,

locum

---

1. *Et plurimis gemmis.*] Hotorp. Cujac. Grut. *pulcherrimis*. Pal. prim. *pulcherrimis*.

2. *Quidcum satis jam, &c.*] Vocula, *Quod*, non comparet in cod. Cujaciano, neque desideratur.

3. *Tum mittit rex ad istum.*] Vocula *rex* abest Cujac. & jucundius subaudiatur.

4. *Ut captum atque deletum est.*] Ita Manut. at Victorius, at edd. priores, as Pall. & Gruter. *desiluisset*; quod non video cur alteri cedere debeat.

Hæc

locum tantùm, hominesque mutarat: religionem quidem pristinam conservabat, nam propter eximiam pulchritudinem, etiam hostibus digna, quam sanctissimè *colerent*. vi-
73 debatur. aliquot sæculis post. P. Scipio bello Punico tertio Karthaginem cepit, qua in victoria (videte hominis virtutem, & diligentiam, ut & *domestica praeclarissima virtutis exemplis gaudeatis*, & eo majore odio dignam istius incredibilem audaciam judicetis) convocatis Siculis omnibus, quòd diutissime, sæpissimeque Siciliam vexatam à Karthaginiensibus cognorant, jubet omnia conquiri: pollicetur, sibi magnæ curæ fore, ut omnia civitatibus, quæ cujusque fuissent, restituerentur. Tum illa, quæ quondam fuerant Himera sublata, de quibus antea dixi, Thermitanis sunt reddita: tum alia Gelensibus, alia Agrigentinis: in quibus etiam ille *nobilis taurus*, quem crudelissimus omnium tyrannorum Phalaris habuisse dicitur, quo vivos, supplicii causa, demittere homines, & subjicere flammam solebat. quem taurum Scipio cum redderet Agrigentinis, dixisse dicitur: ÆQVVM ESSE illos cogitare, utrum esset Siculis utilius, suisne servire, an populo Romano obtemperare: cùm idem monumentum & domesticæ crudelitatis, & no-
74 stræ mansuetudinis haberent. Illo tempore Segestanis maxima cum cura hæc ipla Diana, de qua dicimus, redditur: reportatur Segestam: in suis antiquis sedibus summa cum gratulatione civium, & lætitia reponitur. 1 Hæc erat posita Segestæ, sanè excelsa in basi: in qua grandibus litteris P. AFRICANI nomen erat incisum, eumque KARTHAGINE CAPTA RESTITVISSE, perscriptum. colebatur à civibus: ab omnibus advenis visebatur. cùm quæstor essem, nihil mihi ab illis est demonstratum prius. Erat admodum amplum, & excelsum signum cum stola: verumtamen inerat in illa magnitudine ætas, atque habitus *virginalis*. sagittæ pendebant ab humero: sinistra manu re-
75 tinebat arcum: dextra ardentem facem præferebat. Hanc cùm iste lacrorum omnium hostis, religionumque prædo vidisset: quasi illa 2 ipla face percussus esset, ita flagrare cupiditate, atque amentia cœpit. imperat magistratibus iste, ut eam demoliantur, & sibi dent: nihil sibi gratius ostendit futurum. illi verò dicere, id sibi *nefas esse*: seque cum summa religione, tum summo metu legum, & judiciorum tenent. iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere. Opponebant illi interdum nomen Africani: 3 dotium populi Romani illud esse dicebant: nihil se in eo potestatis habere, quod imperator clarissimus, urbe hostium capta, 4 monumentum victoriæ
76 populi Rom. esse voluisset. Cum iste nihilo remissius, atque etiam multo vehementius instaret quotidie: res agitur in senatu. vehementer ab omnibus reclamatur. Itaque illo tempore, ac primo istius adventu pernegatur. postea, quidquid erat *operis* in nautis, remigibusque exigendis, in frumento imperando, Segestanis, *praeterea*, imponebat aliquanto amplius, quam ferre possent. præterea magistratus eorum evocabat: optimum quemque & nobilissimum ad se arcessebat: circum omnia provinciæ fora rapiebat: singillatim unicuique calamitati fore se denuntiabat: 5 universam se funditus illam eversurum esse civitatem minabatur. Itaque aliquando, multis malis, magnoque metu victi Segestani, prætoris *imperio parendum* esse decre-
verunt. magno cum luctu, & gemitu totius civitatis, multis cum lacrymis, & lamentatione virorum, mulierumque omnium simulacrum Dianæ tollendum locatur.
6. Videte quanta religione fuerit. apud Segestanos re- 77
pertum esse. judices, scitote *nemmem*, neque liberum, neque servum, neque civem, neque peregrinum, qui illud signum auderet attingere. Barbaros quosdam Lilybæo
7 scitote advocatos esse operarios. hi denique illud, *ignari totius negotii*, ac religionis, mercede accepta, sustulerunt. quod cùm ex oppido exportaretur, quem conventum mulierum factum esse arbitramini? quem fletum majorum natu? quorum nonnulli etiam illum diem memoria tenebant, cùm illa eadem Diana Segestam, Karthagine revecta, victoriam populi Romani reditu suo nunti sset. Quàm dissimilis hic dies illi tempori videbatur? tum imperator populi Romani vir clarissimus, deos patrios *reportabat* Segestanis, ex urbe hostium recuperatos. nunc ex urbe sociorum prætor ejusdem populi turpissimus, atque impurissimus, eosdem illos deos nefario scelere *auferebat*. Quid hoc tota Sicilia est clarius, quam 8 omneis Segestanas matrones, & virgines convenisse, cùm Diana exportaretur ex oppido? unxisse unguentis? complesse coronis, & floribus? ture, odoribusque incensis usque ad agri fineis *prosecutas* esse? Hanc tu tantam religionem si tum in 78
imperio propter cupiditatem, atque audaciam non pertimescebas: ne nunc quidem in tanto tuo, liberorumque tuorum periculo perhorrescis? Quem tibi aut hominem, invitis dis immortalibus, aut verò deum, tantis eorum religionibus violatis, auxilio futurum putas? Tibi illa Diana in pace, atque in otio religionem nullam attulit? quæ cùm duas urbeis, in quibus locata fuerat, captas, incensasque vidisset, bis ex duorum bellorum flamma, ferroque servata est: quæ Karthaginensium victoria, loco mutato, *religionem tamen non amisit*: P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit. Quo quidem scelere suscepto, cùm inanis esset basis, & in ea P. Africani nomen incisum: res indigna, atque intoleranda videbatur omnibus, non solum religiones esse violatas, verùm etiam P. Africani, viri fortissimi, rerum gestarum gloriam, memoriam virtutis, monumenta victoriæ, C. Verrem sustulisse. Quod cum 79
isti renuntiaretur de basi ac litteris, existimavit homines *in oblivionem* totius negotii esse venturos, si etiam basim, tanquam indicem sui sceleris, sustulisset. itaque tollendam istius imperio locaverunt: quæ vobis locatio ex publicis Segestanorum litteris priore actione recitata est. Te nunc, P. Scipio, te, inquam, lectissimum, ornatissimumque adolescentem appello: abs te officium tuum, debitum generi, & nomini requiro, & flagito. Cur pro isto, qui laudem, honoremque familiæ vestræ depeculatus est, *pugnas*? cur eum defensum esse vis? cur ego tuas partes suscipio? cur tuum onus sustineo? M. Tullius P. Africani monumenta requirit: P. Scipio eum, qui illa sustulit, defendit. cùm mos à majoribus traditus sit, ut MONVMENTA majorum, ita suorum quisque defendat, ut ea ne ornari quidem nomine alieno sinat: tu isti aderis, 9 qui non 80
obtrusit aliqua ex parte monumenta P. Scipionis, sed funditus sustulit, ac delevit? Quisnam igitur, per deos immortaleis, tuebitur P. Scipionis memoriam mortui? quis monu-

1. *Hæc erat posita Segestæ.*) Pall. Gruter. ed. vet. *reposita*: ut ferè suspicer triadem hanc verborum esse à benignitate scribarum.

2. *Ipsa face percussus.*) Bellè; neque aliter mss. nostri. ineptè Curio *perustus*, alii *percalfactus*.

3. *Dotium populi Rom. id esse dicebat.*) Abest ab Hittorp. & Cujac. *dotium*. rectè inquit Gulielmius.

4. *Monumentum victoriæ pop. Rom.*) Historiæ excerpta, excludunt pop. Rom. placetque Gulielmio; cum ipsemet Cicero paullo post. eandem hanc Dianam nominet *monumentum victoriæ P. Africani*.

5. *Universam se funditus illam eversurum.*) Putat Gulielmius melius, *universos*, quod in Cujac. atque Hittorp. mss. tamen verius existimemus *universum*, ut respondeat illi *singillatim*: & corrumpi facillimè potuit in *universam*.

6. *Videte quanta religione fuerit.*) Non abhorreo ab Cujac. & Hittorp. *religio fuit*, quod item recepit Lambinus.

7. *Scite advocatos esse operarios.*) Biga eadem *addubitor*. nihilo pejus. at Gruteri ms. controversiam movet illi *fecisse*, tanquam inculcatum ex iis quæ præcesserant. & poterat sane subintelligi.

8. *Omnes Segestanas matronas.*) Pal. pr. & Grut. *Segestanæ*. Cujac. & Hittorp. *Segestanæ*. quod malim.

9. *Qui non obtrusit.*) Sic nostri, sic editi omnes: conjiciebat Hotemanus, *obterivit*, alii *obruit*: Cujacii liber servat *obtrunit*: quod Gulielmius annotavit, tanquam dignum de quo deliberaretur: & est præfecto.

mortui? quis monumenta, atque indicia virtutis *si tu ea reliqueris*, ac deseris? neque solum spoliata illa patiere, sed etiam eorum spoliatorem, vexatoremque defendes? adsunt Segestani, clientes tui, socii populi Rom. atque amici: certiorem te faciunt, P. AFRICANVM, Karthagine deleta, simulacrum Dianæ majoribus suis restituisse: idque apud Segestanos, ejus imperatoris nomine positum, ac dedicarum fuisse: hoc Verrem demoliendum, & asportandum, nomenque omnino P. Scipionis de eadum, tollendumque curasse: orant te, atque obsecrant, ut sibi *religionem*, generi tuo *laudem*, gloriamque restituas; ut, quod ex urbe hostium per P. Africanum recuperarint, id per te ex prædonis domo conservare possint. Quid aut his respondere honestè potes, aut illi facere, nisi ut te, ac fidem tuam implorent? adsunt, & implorant. potes domesticæ laudis amplitudinem, Scipio, tueri, potes: omnia in te sunt, quæ aut fortuna hominibus, aut natura largitur. non præcerpo fructum officii tui; non alienam mihi laudem appeto: non est pudoris mei, P. Scipione, & florentissimo adolescente, *vivo, & moriar*, me propugnatorem monumentorum P. Scipionis, defensoremque profiteri
81 Quam ob rem si suscipis domesticæ laudis patrocinium, me non solùm silere de vestris monumentis oportebit, sed etiam lætari, P. Africani ejusmodi esse fortunas mortui, ut ejus honos ab iis, qui ex eâdem familia sint, defendatur, neque ullum adventitium requiratur auxilium. Sin istius amicitia te impediet: si hoc, quod abs te postulo, minus ad officium tuum pertinere arbitrabere: succedam ego vicarius tuo muneri: suscipiam partes, quas alienas esse arbitrabar, 1 ne ista præclara nobilitas desinat queri, POPVLVM R. hominibus 2 novis, atque industriis libenter honores mandare, semperque mandasse. 3 Non est querendum, in ea civitate, quæ propter virtutem omnibus nationibus imperat, *virtutem plurimum posse*. Sit apud alios imago P. Africani: ornentur alii, mortui virtute, ac nomine, talis ille vir fuit: ita de populo Rom. meritus est, ut non uni familiæ, sed universæ civitati commendatus esse debeat. Est aliqua mea pars virilis, quod ejus civitatis sum, quam ille amplam, illustrem, claramque reddidit: præcipuè quòd in his artibus pro mea parte versor, quarum ille princeps fuit, æquitate, industria, temperantia, defensione miserorum, odio improborum: quæ *cognatio studiorum* & artium, propemodum non minus est conjuncta, quam ista, qua vos delectamini, *generis*, &
82 *nominis*. Repeto abs te, Verres, monumentum P. Africani; causam Siculorum, quam suscepi, relinquo: judicium de pecuniis repetundis ne sit hoc tempore: Segestanorum injuriæ negligantur: basis P. Africani restituatur: nomen invictissimi imperatoris incidatur: signum pulcherrimum 5 Karthagine captum reponatur. Hæc abs te non Siculorum defensor, non tuus accusator, non Segestani postulant: sed is, qui laudem, gloriamque P. Africani tuendam, conservandamque suscepit. Non vereor, ne hoc officium meum P. Servilio judici non probem, qui eum res maximas gesserit, 5 monumentaque earum rerum maximè constituat, atque in his elaboret; profectò volet hæc non solùm *suis posteris*, verum etiam omnibus viris fortibus, & bonis civibus defendenda, non spolianda improbis tradere. Non vereor, ne tibi, Q. Catule, displiceat cujus amplissimum in orbe terrarum, clarissimumque monumentum est, quàm plurimos esse *custodes monumentorum*, & putare OMNEIS BONOS alienæ gloriæ defensionem ad officium suum pertinere. Et quidem ceteris 83.
istius furtis, atque flagitiis ita moveor, ut ea reprehendenda tantum putem: hic verò tanto dolore afficior, ut nihil mihi indignius ferendum videatur. Verres Africani monumentis domum suam, plenam stupri, plenam flagitii, plenam dedecoris, ornabit? Verres temperatissimi, sanctissimique viri monumentum, Dianæ simulacrum virginis, in ea domo collocabit, in qua semper meretricum, & lenonumque flagitia versantur? At hoc solum 84.
Africani monumentum *violasti*? quid? à Tindaritanis non ejusdem Scipionis beneficio positum simulacrum Mercurii, pulcherrimè factum, sustulisti? At quemadmodum, dii immortales? quàm audacter! quàm libidinose! quàm impudenter! audistis nuper dicere legatos Tindaritanos, homines honestissimos, ac principes civitatis: Mercurium, qui sacris anniversariis apud eos, ac summa religione coleretur, quem P. Africanus, Karthagine capta, Tindaritanis non solùm suæ *victoriæ*, sed etiam illorum *fidei*, *societatisque monumentum*, atque indicium dedisset, hujus vi, scelere, impietoque esse sublatum, qui ut primùm in illud oppidum venit, statim, tanquam ita fieri non solùm oporteret, sed etiam necesse esset, tanquam hoc senatus mandasset, populusque Rom. jussisset: ita continuò, signum ut demolirentur, & M. sianam deportarent, imperavit. Quod cùm illis, qui aderant, indignum; qui audie- 85.
bant, incredibile videretur: non est ab isto, primo illo adventu, perseveratum discedens mandat Proagoro Sopatro, cujus verba audistis, ut demoliatur. cùm recusaret, vehementer *minatur*. ita tum ex illo oppido proficiscitur. Proagorus refert rem ad senatum: vehementer undique reclamatur. ne multa: iterum iste aliquanto post ad illos venit, quærit continuò de signo, respondetur ei senatum non permittere: pœnam capitis constitutam, si injussu senatus quisquam attigisset: simul religio commemoratur. Tum iste: *Quam mihi religionem narras? quam pœnam? quem senatum?* vivum te non relinquam: moriere virgis, nisi signum traditur. Sopater iterum flens 7 ad senatum defert istius cupiditatem, minasque demonstrat. Senatus Sopatro responsum nullum dat, sed commotus, perturbatusque discedit. Ille prætoris arcessitus nuntio, rem demonstrat: negat ullo modo fieri posse. Atque hæc (nihil enim prætermittendum de istius impudentia videtur) agebantur in conventu palàm de sella, ac de loco superiore. Erat hiems 86.
summa, tempestas, ut ipsum Sopatrum dicere audistis, perfrigida; imber maximus: cùm iste imperat lictoribus, ut Sopatrum de porticu, in qua ipse sedebat, præcipitem in forum dejiciant, nudumque constituant. Vix erat hoc planè etiam imperatum, cùm illum spoliasum, stipatumque lictoribus videres, omnes ideò putabant, ut miser, atque innocens, *virgis cæderetur*. fefellit hæc homines opinio. virgis iste cæderet sine causa socium populi Rom. atque amicum? non usque eò improbus: non omnia sunt in eo uno vitia: numquam fuit crudelis. leniter hominem, clementerque accepit. Equestres sunt medio in foro Marcellorum statuæ, sicuti ferè ceteris in oppidis Siciliæ: ex quibus iste C. Marcelli statuam delegit: cujus officia in illa civitate, totaque provincia *recentissima* erant, & maxima. in ea Sopatrum, hominem tum domi nobilem, tum sum-

1. *Ne ista præclara nobilitas, &c.*) *Ne*, an confirmantis sit, an infirmantis.

2. *Novis atque industriis.*) Lambinus suasu codicis Cujaciani abjecit copulam *atque*, quod nullo modo ausim imitari. Gulielmius conjiciebat *navis*.

3. *Non est querendum.*) Non video, quomodo hæc bellè cohærent cum præcedenti. debebat sequi: *quamquam quid quæsti est, quid quis meritò queratur, in ea civitate &c.*

4. *Cur Karthagine captum reponatur.*) P. Manutius & Lambinus, *Carthagine capta recuperatum reponatur.*

5. *Monumentaque rerum maximè constituat.*) Forsan *quam maximè* constituat. Pall. & Gruter. & edd. vett. *cum maximè*. Cujac. *cum quam maxime*. Fulvianus, *nunc maximè*.

6. *Lenonum flagitia versantur.*) Gifanius ad Lucretium in voce *Trivia*, refert veterem codicem suum non agnoscere illud *versantur*, habent tamen nostri omnes, & edd. vett.

7. *Ad senatum defert istius cupid.*) Cujacii liber *rem defert: istius cupid. &c.* non reprehendo. sed mox planè mihi supervacuum videtur *rem demonstrat*: tanquam pœnius legendum sit, *narrat, negat ullo, &c.*

mo magistratu præditum, divaricari, ac deligari jubet.
97. quo cruciatu si affectus, venire in mentem necesse est omnibus, cùm esset vinctus *nudus in æstu*, in imbri, in frigore. neque tamen finis huic injuriæ, crudelitatique fiebat, donec populus, atque universa multitudo, *atrocitate rei*, misericordiaque commota, senatum clamore coëgit, ut ei simulacrum illud Mercurii polliceretur. 1 clamabant fore, ut IPSI SESE dii immortales ulciscerentur: hominem interea perire innocentem non oportere. Tum frequens senatus ad istum venit: pollicetur signum. Ita Sopater de statua C. Marcelli, cùm jam pæne obriguisset, vix vivus auferur. Non possum dissolutè istum accusare, si cupiam: opus est non solùm ingenio, verùm etiam artifi-
98. cio quodam singulari. Unum hoc crimen videtur esse, & à me pro uno ponitur, de Mercurio Tindaritano: plura sunt. sed ea quo pacto distinguere, ac separare possim, nescio. est *pecuniarum captarum*, quòd signum à sociis pecuniæ magnæ sustulit. est *peculatus*, quòd publice populi Rom. signum, de præda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. est *majestatis*, quòd imperii nostri gloriæ, rerumque gestarum monumenta 2 evertere, atque asportare ausus est. est *scelerис*, quòd religiones maximas violavit. est *crudelitatis*, quòd in hominem innocentem, in socium nostrum, atque amicum, no-
99. vum ac singulare supplicii genus excogitavit. Illud verò quid sit, jam non queo dicere: quo nomine appellem, nescio, quòd in C. Marcelli statua. Quid est hoc? patronusne quòd erat? quid tum? quò id spectat? utrum ea res ad opem an ad calamitatem clientium, atque hospitum valere debebat? an ut hoc ostenderes, contra vim tuam, in patonis præsidii nihil esse? quis hoc non intelligeret, IN IMPROBI præsentis imperio majorem esse vim, quam in bonorum absentium patrocinio? an verò ex hoc illa tua singularis significatur insolentia, superbia, contumacia? detrahere videlicet aliquid de te amplitudini Marcellorum putasti. itaque nunc Siculorum Marcelli non sunt patroni: Verres in eorum locum *substitutus* est.
100. Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratus es, ut conarere clientelam tam illustrem, tam splendidæ provinciæ, transducere ad te, auferte à certissimis, antiquissimisque patronis? Tu ista stultitia, nequitia, inertia, non modò totius Siciliæ, sed unius tenuissimi Siculi clientelam tueri potes? tibi Marcelli statua *propatibulo* in clienteis Marcellorum fuit? tu ex illius honore in eos ipsos, qui honorem illi habuerant, supplicia quærebas? Quid postea? quid tandem *tuis statuis* fore arbitrabare? an verò id, quod accidit? Nam Tindaritani statuam istius, quam sibi propter Marcellos, altiore etiam basi poni jusserat, deturbarunt, simulac successum isti audierunt. Dedit igitur tibi fortuna Siculorum C. Marcellum judicem, ut, cujus ad statuam Siculi, te prætore alligabantur, ejus reli-
101. gioni te eundem vinctum, adstrictumque dedamus. Ac primò, judices, hoc signum Mercurii dicebat iste Tindaritanos C. Marcello huic Æsernino vendidisse: atque hoc sua causa etiam Marcellum ipsum sperabat esse dicturum: quod mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum, patronum Siciliæ, nomen suum isti ad *gratulationem criminis* commodaturum. Verumtamen ita res mihi tota prævisa, atque præcauta est, uti, si maximè esset inventus, qui in se fuscipere istius culpam, crimenque cuperet: tamen is proficere nihil posset. eos enim testeis deduxi, & eas litteras deportavi, ut de istius facto
102. dubium nemini esse posset. publicæ litteræ sunt, deportatum esse Mercurium Messanam sumtu publico, dicunt. quanti: præfuisse huic negotio publicè legatum Foleam. quid? is ubi est? præsto est: testis est. Proagori Sopatri jussu. Quis est hic? qui ad statuam adstrictus est. Quid? is ubi est? testis est. vidistis hominem, & verba ejus audistis. Demoliendum curavit Democritus gymnasiarchus, quòd is eo loco præerat. Quid? hoc nos dicimus? immò verò ipse præsens: Romæ nuper ipsum esse pollicitum, sese id signum legatis esse redditurum, si ejus rei *testificatio tolleretur*, cautumq; esset, eos testimonium non esse dicturos. Dixit hoc apud vos Zosippus, & Hismenias, homines nobilissimi, & principes Tindaritanæ civitatis. Quid? Agrigen-
103. to nonne ejusdem P. Scipionis monumentum, signum Apollinis pulcherrimum, cujus in femine, litterulis minutis argenteis nomen Myronis erat inscriptum, ex Æsculapii religiosissimo fano sustulisti? quod iste, judices, cùm *clam* fecisset: cùm ad suum scelus illud, furtumque nefarios quosdam homines improbos, duces atque adjutores adhibuisset, vehementer commota civitas est. Uno eodem tempore Agrigentini beneficium Africani, religionem domesticam, ornamentum urbis, indicium victoriæ, testimonium societatis, *requirebant*. Itaque ab illis, qui principes in ea civitate erant, præcipitur, & negotium datur quæstoribus, & ædilibus, ut noctu vigilias agerent ad ædes sacras. etenim iste Agrigenti (credo propter multitudinem illorum hominum, atque virtutem, & quòd cives Romani, viri fortes, ac strenui, & honesti permulti in illo oppido, conjunctissimo animo cum ipsis Agrigentinis vivunt, ac negotiantur) non audebat *palam tollere*, aut poscere, quæ placebant. Herculis templum est apud Agrigentinos, non
104. longè à foro, sanè sanctum apud illos, & religiosum. ibi est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facilè quidquam dixerim me vidisse pulchrius, (tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quàm multa vidi) usque eò, judices, 3 ut rictum ejus, ac mentum paullo sit attritius, quod 4 in precibus, & gratulationibus non solum id venerari, verùm etiam *osculari* solent. Ad hoc templum, cùm esset iste Agrigenti, duce Timarchide, repentè, nocte intempesta, servorum armatorum fit concursus atque impetus clamor à vigilibus, fanique custodibus tollitur. Qui primò cùm obsistere, ac defendere conarentur, malè multati clavis, ac fustibus repelluntur. postea convulsis repagulis, effractisque valvis, demoliri signum, ac vectibus labefactare conantur. Interea ex clamore fama tota urbe pererebruit,
105. EXPVGNARI DEOS PATRIOS; 5 non hostium adventu, necopinato, neque repentino prædonum impetu, sed ex domo, atque cohorte prætoria, manum fugitivorum instructam, armatamque venisse. nemo Agrigenti neq; ætate tam affecta, neque viribus tam infirmis fuit, qui non illa nocte, eo nuntio, excitatus surrexerit, telumque quod cuique *fors offerebat*, arripuerit. Itaque brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurritur. Hora amplius jam in demoliendo signo permulti homines moliebantur: illud interea nulla lababat ex parte: cùm alii vectibus subjectis conarentur commovere, alii deligatum omnibus membris rapere ad se funibus. Repente Agrigentini concurrunt: fit magna lapidatio: dant sese in fugam istius præclari imperatoris *nocturni militis*. duo tamen sigilla perparvula tollunt, ne omnino inanes ad istum prædonem religionum reverterentur. Numquam tam malè est Siculis, quin aliquid facetè, & commodè dicant, velut in hac re ajebant in labores Herculis non minùs hunc immanissimum *Verrem*, quàm illum *aprum Erymanthium* referri oportere. Hanc virtutem Agrigen-
106. tinorum imitati sunt Assorini postea, viri fortes, & fi-

deles,

1. *Clamabant fore.*] Dictio *clamabant*, habetur mihi pro librarii additamento.

2. *Evertere atque asportare.*] Gulielmius conjecit; *avertere.*

3. *Veritum ejus.*] Sic Nonius, servatque Cujac. atque Hittorp. nam vulgata *rictus.*

4. *In precibus ac gratulationibus.*] Ipsius noster putabat vocem magis convenientem cum de Diis ageretur, *gratarionibus*, lib. 11. Elect. cap. 6.

5. *Non hostium adventu nec-opinato.*] Illud *nec-opinato* admisit primitus Lambinus è cod. Cujac. reperitque item in Hittorp. Gulielmius: abest tamen Italicis nostris missi.

1. *Iste*

deles, sed nequaquam ex tam ampla, neque tam ex nobili civitate. Chrysas est *amnis*, qui per Assorinorum agros fluit. is apud illos habetur *deus*, & religione maxima colitur. fanum ejus est in agro propter ipsam viam, qua Assoro itur Ennam. In eo Chrysæ est simulacrum, præclare factum è marmore. id iste poscere Assorinos propter singularem ejus fani religionem non ausus est. Tlepolemo dat, Hieronique negotium. illi noctu, 1 facta manu, armatique veniunt: fores ædis effringunt: æditui, custodesque mature sentiunt: signum, quod erat notum vicinitati, *buccina datur*: homines ex agris concurrunt: ejicitur, fugaturque Tlepolemus: neque quidquam ex fano Chrysæ, præter
97. unum perparvulum signum ex ære, desideratum est. Matris magnæ fanum 2 apud Enguinos est. jam enim mihi non modò breviter de unoquoque dicendum, sed etiam prætereunda videntur esse permulta, ut ad majora istius, & illustriora in hoc genere furta, & scelera veniamus. In hoc fano loricas, galeasque æneas, cælatas *opere Corinthio*, hydriasque grandeis, simili in genere, atque eadem arte perfectas, idem ille P. Scipio, vir omnibus rebus præcellentissimus, posuerat, & *suum nomen inscripserat*. Quid jam de isto plura dicam, aut querar? omnia illa, judices, abstulit: nihil in religiosissimo fano, præter vestigia violatæ religionis, nomenque P. Scipionis, reliquit. hostium spolia, monumenta imperatorum, decora, atque ornamenta fanorum posthac, his præclaris nominibus amissis, in *instrumen-*
98. *to*, ac suppellectili C. Verris numerabuntur. Tu videlicet solus vasis Corinthiis delectaris? tu illius æris temperationem, tu operum lineamenta solertissimè perspicis? hæc Scipio ille non intelligebat, homo doctissimus, atque humanissimus? tu sine ulla bona arte, sine humanitate, sine ingenio, *sine litteris*, intelligis, & judicas? vide, ne ille non solum temperantia, sed etiam intelligentia, te, atque istos, qui se *elegantes* dici volunt, vicerit. nam quia, quam pulchra essent, intelligebat, idcirco existimabat, ea, non ad hominum *luxuriem*, sed ad ornatum fanorum, atque oppidorum esse facta, ut posteris nostris monumenta religiosa
99. esse videantur. Audite etiam singularem ejus, judices, cupiditatem, audaciam, amentiam, in his præsertim sacris polluendis, quæ non modo manibus attingi, sed ne *cogitatione* quidem violari fas fuit. Sacrarium Cereris est apud Catinenses, eadem religione, qua Romæ, qua in cæteris locis, qua propè in toto orbe terrarum. In eo sacrario intimo fuit 3 signum Cereris perantiquum: quod *viri*, non modò cujusmodi esset, sed ne esse quidem sciebant. aditus enim in id sacrarium non est viris: sacra per *mulieres*, ac *virgines* confici solent. hoc signum noctu clàm istius servi ex illo religiosissimo, atque antiquissimo fano sustulerunt: postridie sacerdotes Cereris, atque illius 4 fani antistitæ, majores natu, probatæ ac nobiles mulieres, rem ad magistratus suos deferunt. omnibus acerbum, indignum,
100. luctuosum denique videbatur. Tum iste permotus illa atrocitate negotii, ut ab se sceleris istius suspicio removeretur, dat hospiti suo cuidam negotium, ut *aliquem reperiret, quem ea fecisse insimularet*: daretque operam, ut is eo crimine damnaretur, ne ipse esset in crimine. Res non procrastinatur. nam cùm iste Catinam profectus esset: servi cujusdam nomen defertur. is accusatur: ficti testes in eum dantur: rem cunctus senatus Catinensium legibus judicat. Sacerdotes vocantur: ex his *quæritur secretò* in curia, quid esse factum arbitrarentur: quemadmodum signum esset ablatum. respondent illæ, Prætoris in eo loco servos esse visos. res, quæ esset jam antea non obscura, sacerdotum testimonio perspicua esse cœpit. itur in consilium: servus ille innocens omnibus sententiis absolvitur, quò facilius vos hunc omnibus sententiis condemnare possetis. quid
101. enim postulas, Verres? quid speras? quid spectas? quem tibi aut deorum, aut hominum auxilio putas futurum? eone tu servos ad spoliandum fanum immittere ausus es, quò liberos adire, ne orandi quidem causa, fas erat? hisne rebus manus afferre non dubitasti, à quibus etiam *oculos cohibere* te religionum jura cogebant? tametsi ne oculis quidem captus in hanc fraudem tam sceleratam, ac tam nefariam decidisti. nam id concupisti, quod *numquam videras*: id, inquam, adamasti, quod antea non adspexeras. auribus tu tantam cupiditatem concepisti: ut eam non metus, non religio, non deorum vis, non hominum existimatio contineret. At ex viro bono audieras, credo, & bo-
102. no auctore. Qui id potest, qui ne ex viro quidem audire potueris? Audisti igitur ex muliere: quoniam id viri neque vidisse, neque nosse poterant. Qualem porrò illam fœminam fuisse putatis, judices? quàm *pudicam*, quæ cum Verre loqueretur; quàm religiosam, quæ sacrarii spoliandi ostenderet rationem? At minime mirum, quæ sacra per summam castimoniam virorum, ac mulierum fiant, eadem per istius stuprum, ac flagitium esse violata. Quid ergo? hoc solùm auditione expetere cœpit, cum id ipse non vidisset? immò verò alia complura: ex quibus eligam spoliationem nobilissimi, atque antiquissimi fani: de qua priore actione testeis dicere audistis. nunc eadem illa, quæso, audite, & diligenter, sicut adhuc fecistis, attendite. In-
103. sula est Melita, judices, satis lato ab Sicilia mari, periculosoque disjuncta: in qua est eodem nomine oppidum, quò iste numquam accesit: quod tamen isti *textrinum* per triennium ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Ab eo oppido non longe, in promontorio fanum est Junonis antiquum; quod tanta religione semper fuit, ut non modò illis Punicis bellis, quæ in his fere locis 5 navali copia gesta, atque versata sunt: sed etiam in hac prædonum multitudine semper *inviolatum*, sanctumque fuerit. Quin etiam hoc memoriæ proditum est, classe quondam Masinissæ regis ad eum locum appulsa, præfectum regium denteis eburneos, incredibili magnitudine, è fano sustulisse & eos in Africam portasse, Masinissæque donasse. Regem quidem primò delectatum esse munere: pòst, ubi audisset, unde essent, statim certos homines in quinqueremi misisse, qui eos denteis reportarent. itaque in his inscriptum litteris Punicis fuit: REGEM MASINISSAM IMPRVDENTEM ACCEPISSE: RE COGNITA REPONENDOS, RESTITVENDOSQVE CVRASSE. Erat præterea magna vis eboris, multa ornamenta, in quibus eburneæ Victoriæ, antiquo opere, ac summa arte perfectæ. Hæc iste omnia,
104. ne multis morer, uno impetu, atq; uno nuntio per servos Venerios, quos ejus rei causa miserat, tollenda, atq; asportanda curavit. Pró dii immortales, quem ego hominem accuso? quem legibus, ac judiciali jure persequor? de quo vos sententiam per tabellam feretis? dicunt legati Melitenses publicè, spoliatum templum esse Junonis: nihil istum in religiosissimo fano reliquisse: quem in locũ classes hostium sæpe accesserint: ubi piratæ ferè quotannis hiemare soleant: quod neque prædo violarit antea, neq; hostis attigerit, id ab uno isto sic spoliatum esse, ut nihil omnino sit relictum. Hic nunc aut iste reus, aut ego accusator, aut hoc judicium appellabitur? criminibus enim coarguitur, aut suspicionibus in judicium vocatur? dii ablati, fana vexata, nudatæ urbes reperiuntur. earum autem rerum nullam sibi iste neque *insitiandi rationem*, neque *defendendi facultatem* reliquit: omnibus in rebus coarguitur à me, convincitur à

1. *Falla manu armatique.*) Placebat Gulielmio, *armataque*, quod in Cujac. Hitt. Pall. Gruter. & olim cusus.

2. *Apud Enguinos.*) Pall. *Inguinos*. Cujac. Hitt. *Eguinos*. Grut. *Inuios*. repetitur idem nomen infra lib. VII. cap. 72. ubi Cujac. præfert *Eginos*, ut etiam ed. ver. pal. prim. *AEginos*. Sec. *Eguinos*.

3. *Signum Cereris perantiquum.*) Hittorpii vetus, *mantiquum*, ita Virgilio, *incana mentæ*, inquit Gulielmius.

4. *Fani antistitæ.*) Ita Priscianus, lib. v. Gellius lib. XIII. cap. 19. nam Pall. & Gruter. *antistites*, ut vulgati.

5. *Navali copia gesta, &c.*) Bene, *copia navali*; hoc est apparatu navali sive classibus.

testibus, urgetur confessione sua, manifestis in maleficiis
renetur, & manet etiam, ac tacitus facta mecum sua reco-
105. gnoscit. Nimium mihi diu videor in uno genere versari cri-
minum. sentio judices, occurrendum esse *fatuitati auribus*,
animorumq; vestrorum. Quam ob rem multa prætermit-
tam. ad ea autem, quæ dicturus sum, reficite vos, quæso,
judices, per deos immortales, per eos ipsos, de quorum re-
ligione jamdiu dicimus, dum id ejus facinus commemoro,
& profero, quo provincia tota comota est. de quo si paul-
lo altius ordiri, ac repetere memoriam religionis videbor,
ignoscite. Rei magnitudo me breviter perstringere atroci-
106. tatem criminis non sinit. Vetus est hæc opinio, judices, quæ
constat ex antiquissimis Græcorum litteris, atque monu-
mentis, insulam Siciliam totam, esse *Cereri & Liberæ conse-*
cratam. hoc cum cæteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Si-
culis tam persuasum est, ut animis eorum insitum, atque
innatum esse videatur. nam & natas esse has in his locis
deas, & fruges in ea terra primum repertas arbitrantur: &
raptam esse Liberam, quam eandem *Proserpinam* vocant, ex
Ennensium nemore: qui locus, quod in media est insula
situs, *umbilicus Siciliæ* nominatur. quam cum investigare,
& conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse tædas iis
ignibus, qui ex Ætnæ vertice erumpunt: quas sibi cum
107. ipsa præferret, orbem omnium peragrasse terrarum. En-
na autem, ubi ea, quæ dico, gesta esse memorantur, est lo-
co præcelso, atque edito: quo in summo est æquata agri
planities, & aquæ perennes. tota verò ab omni aditu cir-
cumcisa, atque diremta est. quam circa lacus, lucique
sunt plurimi, & 1 lætissimi flores omni tempore anni:
locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam à pueris ac-
cepimus, declarare videatur. Etenim propter est spelunca
quædam, conversa ad Aquilonem, infinita altitudine, qua
Ditem patrem ferunt repente cum curru exstitisse, abre-
ptamque ex eo loco virginem secum asportasse, & subitò
non longè à Syracusis penetrasse sub terras lacumque in
eo loco repente exstitisse: ubi usque ad hoc tempus Syra-
cusani festos dies anniversarios agunt, celeberrimo viro-
rum, mulierumq; conventu. Propter hujus opinionis vetu-
statem, quòd eorum in his locis vestigia, ac prope *incunabu-*
la reperiuntur deorum, mira quædam tota Sicilia privā-
tim, ac publicè religio est Cereris Ennensis. Etenim multa
sæpè prodigia vim ejus, numenq; declarant; multis sæpè in
difficillimis rebus præsens auxilium ejus oblatum est, ut
hæc insula ab eo non solùm diligi, sed etiam incoli, custodi-
108. rique videatur. Nec solum Siculi, verùm etiam cæteræ gen-
tes, nationesq; Ennensem Cererem maximè colunt. Etenim,
si *Athenienses suum sacra* summa cupiditate expetuntur, ad
quos Ceres in illo errore venisse dicitur, frugesque attu-
lisse: quantam esse religionem convenit eorum, apud quos
eam natam esse, & fruges invenisse constat? Itaque apud
patres nostros atroci, ac difficili reip. tempore cùm, Ti.
Gracchо occiso, magnorum periculorum metus ex osten-
tis portenderetur, P. Mutio, L. Calpurnio Coss. aditum
est ad libros Sibyllinos: in quibus inventum est, CERE-
REM ANTIQVISSIMAM PLACARI OPORTERE. Tum
examplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Ro-
mani, cùm esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum, &
magnificentissimum templum, tamen usque Ennam pro-
fecti sunt. tanta enim erat auctoritas, & vetustas illius reli-
gionis, ut, cum illuc irent, non ad ædem Cereris, sed ad
109. ipsam Cererem proficisci viderentur. 2 Non obtundam
diutius etenim jam dudum vereor, ne oratio mea, aliena ab
judiciorum ratione, & quotidiana dicendi consuetudine
esse videatur. hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissi-
mam, religiosissimam, *principem omnium sacrorum*, quæ
apud omneis genteis, nationesque fiunt, à C. Verre ex suis
templis, ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam,
vidistis simulacrum Cereris è marmore, & in altero tem-
plo Liberæ. sunt ea perampla, atq; præclara, sed non ita an-
tiqua. Ex ære fuit quoddam modica amplitudine, ac singu-
lari opere, cum facibus, perantiquum, omnium illorum,
quæ sunt in eo fano, multo antiquissimum. id sustulit; ac
tamen eo contentus non fuit. Ante ædem Cereris in aperto,
ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum
Ptolemæi, & pulcherrima, & perampla. his pulchritudo
periculo, amplitudo saluti fuit, quòd eorum demolitio, at-
que asportatio, perdifficilis videbatur. insistebat in manu
Cereris dextra simulacrum pulcherrimè factum *Victoriæ*.
hoc iste è signo Cereris avellendum, asportandumq; cura-
vit. Qui tandem istius animus est nunc in *recognitione sce-*
lerum suorum, cùm ego ipse in commemoratione eorum
non solùm animo commovear, verum etiam corpore per-
horrescam? venit enim mihi fani, loci, religionis illius in
mentem: versantur ante oculos omnia: dies ille, quo ego
Ennam cùm venissem, prætò mihi sacerdotes Cereris cum
infulis, ac verbenis fuerunt; concio, conventusque civium:
in quo ego cum loquerer, tanti fletus, gemitusque fiebant,
ut acerbissimus tota urbe luctus versari videretur. non illius
decumarum imperia, non bonorum direpriones, non ini-
qua judicia, non importunissimas istius libidines, non vim,
non contumelias, quibus operti, oppressique erant, con-
querebantur: Cereris numen, sacrorum vetustatem, fani
religionem, istius scelera tissimi, atque audacissimi *supplicio*
expiari volebant: omnia se cetera pati, ac negligere dice-
bant. Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, venisse
Ennam, & non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuis-
se Cererem videretur. Etenim urbs illa non urbs videtur, sed
templum Cereris esse: habitatæ apud sese Cererem Ennenses arbi-
trantur: ut mihi non cives illius civitatis, sed omnes sacer-
dotes, 3 omnes accolæ, atque antistites Cereris esse videan-
tur. Ennæ tu simulacrum Cereris tollere audebas? Ennæ tum-
de manu Cereris Victoriam deripere, & deam deæ detrahe-
re conatus es? quorum nihil violare, *nihil attingere ausi sunt*,
in quibus erant omnia, quæ sceleri propiora sunt, quam re-
ligioni. tenuerunt enim P. Popillio, P. Rupilio, Coss. il-
lum locum servi, fugitivi, barbari, hostes. sed neque tam
servi illi dominorum, quam tu libidinum: neque tam fu-
gitivi illi à dominis, quàm tu à jure, & à legibus: neque
tam barbari lingua, & natione illi, quàm tu natura & mo-
ribus: neque illi tam hostes hominibus, quam tu diis im-
mortalibus. Quæ deprecatio est igitur ei reliqua, qui in-
dignitate *servos*, temeritate *fugitivos*, scelere *barbaros*, crudeli-
tate *hostes* vicerit? Audistis Theodorum, & Numinium,
& Nicasionem, legatos Ennenseis, publicè dicere, sese à
suis civibus hæc habere mandata, ut ad Verrem adirent, &
eum simulacrum Cereris, & Victoriæ reposcerent. id si im-
petrassent, tum ut *morem veterem* Ennensium conservarent;
publicè in eum (tametsi vexasset Siciliam) tamen, quoniam
hæc à majoribus constituta accepissent, testimonium ne
quod dicerent. sin autem ea non reddidisset, tum ut judicio
adessent, tum uti de ejus injuriis judices docerent, sed mul-
to maximè de religione queterentur. quas illorum queri-
monias nolite, per deos immortaleis, aspernari, nolite con-
temnere, ac negligere, judices. Aguntur injuriæ sociorum:
agitur vis legum: agitur existimatio, veritasque judicio-
rum. quæ sunt omnia permagna: verùm illud maximum:
tanta religione obstricta tota provincia est: tanta superstī-
tio ex istius facto menteis omnium Siculorum occupavit, ut,
quæcun-

---

1. *Lætissimi flores.*] Ita m.f. Turnebi, longè vernantius, quàm ut eum vulgabatur, *lætissimi*.

2. *Non obtundam diutius. etenim jamdudum vereor.*] Ita egregiè Cujacius, vulgati enim, *diutius auribus vestris, jamdudum, &c.*

3. *Omnes accolæ atque antistites.*, Conjiciebat Gallicanus, *omnes sacerdotes*.

Ut

quæcunque accidant, *publicè vel privatim incommoda*, 1 propter eam causam scelere istius evenire videantur. Audi-
114 istis. Centuripinos, Agyrinenseis, Catinenseis, Herbitenseis, Ennenseis, complureis alios, publicè dicere, quæ solitudo esset in agris, quæ vastitas, quæ fuga aratorum, quàm deserta, quàm inculta, quàm relicta omnia. Et tametsi istius multis; & variis injuriis acciderunt: tamen hæc una causa in opinione Siculorum plurimùm valet, quòd, *Cerere violata*, omneis cultus, fructusque Cereris in his locis interisse arbitrantur. Medemini religioni sociorum, judices: 2 conservate vestram. neque enim hæc externa vobis religio, neque aliena. quod si esset, si suscipere eam nolletis: tamen in eo, qui violasset, sancire vos velle
115 oporteret. Nunc verò in communi omnium gentium religione, inque his sacris, quæ majores nostri ab exteris nationibus adscita, atque *arcessita* coluerunt: quæ sacra, ut erant revera, sic appellari *Græca* voluerunt: negligentes, ac dissoluti si cupiamus esse, qui possumus? Unius etiam urbis, omnium pulcherrimæ, atque ornatissimæ, Syracusarum direptionem commemorabo, & in medium proferam, judices: ut aliquando totam hujus generis orationem 3 concludam, ac definiam. Nemò fere vestrùm est, quin, quemadmodum captæ sint à M. Marcello Syracusæ, sæpe audierit, nonnunquam etiam in annalibus legerit. conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab
116 hoc, qui constitutas accepit, *capitas direxit* Syracusas. Ac jam illa omitto, quæ dispersè à me multis locis dicentur, ac dicta sunt: forum Syracusanorum, quod introitu Marcelli 4 purum à cæde servatum est, id adventu Verris Siculorum innocentium sanguine redundasse: portum Syracusanorum, qui tum & nostris classibus, & Karthaginensium clausus fuisset, eum, isto prætore, Cilicum myoparoni, prædonibusque patuisse. Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas: quæ tum, *urbe capta, commissa non sunt*, neque odio hostili, neque licentia militari, neque more belli, neque jure victoriæ: mitto, inquam, hæc omnia, quæ ab isto per triennium perfecta sunt. ea, quæ conjuncta cum illis rebus sunt, de quibus antea dixi,
117 cognoscite. 5 Urbem Syracusas maximam esse Græcarum urbium, pulcherrimamque omnium, sæpe audistis. Est, judices, ita, ut dicitur nam & situ est cùm munito, tum ex omni *aditu, vel terra, vel mari*, præclaro ad adspectum: & portus habet propè in ædificatione, adspectuque urbis incluſos: qui cùm diversos inter se aditus habeant, in exitu conjunguntur, & confluunt. Eorum conjunctione pars oppidi, quæ appellatur *Insula*, mari disjuncta an-
118 gusto, ponte rursum adjungitur, & continetur. Ea tanta est urbs, ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur: quarum una est ea, quam dixi. Insula: quæ duobus portubus cincta, in utriusque portus ostium, aditumque projecta est: in qua domus est, 6 quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent, in ea sunt ædes sacræ complures. sed duæ, quæ longè cæteris antecellunt: Dianæ una: & altera, quæ fuit ante istius adventum ornatissima, Minervæ. In hac insula extrema est fons aquæ dulcis, cui nomen *Arethusa* est incredibili magnitudine, plenissimus piscium: qui fluctu totus operiretur, nisi munitione, ac mole lapidum à mari disjunctus esset. Altera autem est urbs Syra- 119
cusis: cui nomen *Acradina* est: in qua forum maximum, pulcherrimæ porticus, ornatissimum prytaneum, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii, ceteræque urbis partes una lata via perpetua, multisque transversis divisæ, privatis ædificiis continentur. Tertia est urbs quæ, quòd in ea parte Fortunæ fanum antiquum fuit, 7 *Tycha* nominata est: in qua & gymnasium amplissimum est; & complures ædes sacræ; coluntque ea pars, & habitatur frequentissimè. Quarta autem est urbs, quæ quia postrema ædificata est, *Neapolis* nominatur: quam ad summam theatrum est maximum: præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberæ: signumque Apollinis, 8 qui *Temenites* vocatur, pulcherrimum & maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre. Nunc ad Marcellum revertar, ne hæc à me sine cau- 120
sa commemorata esse videantur: qui cùm tam præclaram urbem vi copiisque cepisset, non putavit ad laudem populi Romani hoc pertinere, hanc pulchritudinem, ex qua præsertim *nihil periculi ostenderetur*, delere & exstinguere. itaque ædificiis omnibus, publicis, & privatis, sacris & profanis sic pepercit, quasi ad ea defendenda cum exercitu, non expugnanda veniſſet. in ornatu urbis habuit victoriæ rationem, habuit humanitatis. *victoria* putabat esse multa Romam deportare, quæ ornamento urbi esse possent; *humanitatis*, non plane spoliare urbem, præsertim quam conservare voluisset. In hac partitione ornatus, non plus 121
victoria Marcelli populo R. apperit, quàm humanitas Syracusanis reservavit. Romam quæ asportata sunt, ad ædem Honoris, atque Virtutis, itemque aliis in locis videmus. nihil in ædibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum suam non contuliſſet, 9 domum suam ornamento urbi futuram. Syracusis autem permulta, atque egregia reliquit: deum verò nullum violavit, nullum attigit. Conferte Verrem: non ut hominem cum homine comparetis, nequa tali viro mortuo fiat injuria: sed ut pacem cum bello, leges cum vi, forum & jurisdictionem cum ferro, & armis, adventum & comitatum cum exercitu & victoria conferatis. Ædes 122
Minervæ est in insula, de qua antè dixi: quam Marcellus *non attigit*: quam plenam, atque ornatam reliquit: quæ ab isto sic spoliata, atque direpta est, non ut ab hoste aliquo, qui tamen *in bello, religionum, & consuetudinis jura retinerent*, sed ut à barbaris prædonibus vexata esse videatur. Pugna erat equestris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè: his autem tabulis interiores templi parietes vestiebantur. nihil erat ea pictura nobilius: nihil Syracusis, quod magis visendum putaretur. has tabulas M. Marcellus, cùm omnia illa *victoria sua profana fecisset*, tamen religione impeditus non attigit. iste, cùm illa jam propter diuturnam pacem, fidelitatemque populi Syracusani, sacra, religiosaque acceptisset, omneis eas tabulas abstulit: parietes, quorum ornatus tot sæcula manserat, tot bella effugerat, nudos ac deformatos reliquit. Et Marcellus, qui, si Syracusas cepis- 123
set, duo templa se Romæ dedicaturum voverat, id, quod erat ædificaturus, his rebus ornare, quas ceperat, noluit: Verres, qui non *Honori*, neque Virtuti, ut ille, sed *Veneri*, & *Cupidini* vota deberet, is Minervæ templum spoliare conatus est. ille deos deorum spoliis ornare noluit: hic ornamenta Minervæ virginis in meretriciam domum transtu-

1. *Propter eam causam scelere istius evenire videantur.*) Habuerim illa *propter eam causam* pro spuriis.

2. *Conservate vestram.*) Subintellige *religionem*. vulgo additur *vestram asseritatem*. sed nulla ejus vocis litera in Cujaciano.

3. *Concludam & definiam.*) Verius videtur Gulielmio, *atque finiam*. ego divinabam *& desinam*.

4. *Purum à cede servatum est.*) Ita Lambin. aliique è Cujac. cod. in quo *cade serv.* antea cusis *a plurima cede*.

5. *Urbem Syracusas maximam esse Græcarum Græcarum urbium, &c.*) Quanto, inquit Gulielmius, Hittorp. antè schedæ venustius: *Urbem Syracusanam, maximam esse Græcarum, pulcer. &c.* & vero illud *urbem* abest etiam Cujaciano.

6. *Quæ regis Hieronis fuit.*) Hittorp. *Gelonis*, neque temeraria ea est scriptura. in quirendum.

7. *Tycha nominata.*) Est à Cujaciano & Hittorp. nam vulgata *Tyche*.

8. *Qui Temenites vocatur.*) Sic omnibus literis Pall. sec. nam pr. *Tremunes*. Gruter. Cujac. Hittorp. *Temnites*. prima editio, *Themitles*. Victoriana *Thesmotes*. vide Sueton. cap. 74. Tiberii. adeatur Turneb. lic. VIII. cap. 12.

9. *Domum suam ornamento urbi futuram.*) Et sanè singulorum abstinentia domestica, publicum civitatis decus est. *Gulielmius*.

L. Tam

lit. Viginti, & septem præterea tabulas pulcherrimè pictas ex eadem æde sustulit: in quibus erant *imagines Siciliæ regum, ac tyrannorum*, quæ non solùm pictorum artificio delectabant, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum. Ac videte, quanto tætrior hic tyrannus Syracusanus fuerit, quàm quisquam superiorum: cùm illi tamen ornarint templa deorum immortalium: hic etiam deorum monumenta, atque ornamenta sustulerit.

124 Jam verò quid ego de *valvis* illius templi commemorem? vereor, ne hæc qui non viderunt, omnia me nimis augere, atque ornare arbitrentur: quod tamen nemo suspicari debet, 1 tam esse me cupidum, ut tot vitios primarios velim, præsertim ex judicum numero, qui Syracusis fuerint, qui hæc viderint, esse temeritati, & mendacio meo conscios. Confirmare hoc liquidò, judices, possum, valvas magnificentiores, ex auro, atque ebore perfectiores nullas umquam 2 ullo tempore fuisse. incredibile dictu est, quàm multi Græci de valvarum harum pulchritudine scriptum reliquerint. nimiùm forsitan hæc illi mirentur, atque efferant. esto: verumtamen honestius est reip. nostræ, judices, ea, quæ illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in *bello* reliquisse, quam prætorem in *pace* abstulisse. Ex ebore diligentissimè perfecta argumenta erant in valvis. ea detrahenda curavit omnia. *Gorgonis* 3 *os* pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit, atque abstulit: & tamen indicavit, se non solùm artificio, sed etiam pretio, quæstuque duci. nam bullas aureas omneis ex his valvis, quæ erant & multæ, & graves, non dubitavit auferre: quarum iste non *opere* delectabatur, sed *pondere*. Itaque ejusmodi valvas reliquit, ut, quæ olim ad ornandum templum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ esse

125 videantur. Etiamne *gramineas hastas*? vidi enim vos in hoc non minimè, cùm testes dicerent, commoveri, quòd erant hujusmodi, ut semel vidisse satis esset: in quibus neque manu factum quidquam, neque pulchritudo erat ulla, sed tantum magnitudo incredibilis, de qua vel audire satis esset: nimium, videre plus, quàm semel. etiamne id concupisti? Nam *Sappho*, quæ sublata de prytaneo est, dat tibi justam excusationem, propè ut concedendum, atque ignos-

126 scendum esse videatur. Silanionis opus tam perfectum, tam elegans, tam elaboratum, quisquam non modò *privatus*, sed *populus* potiùs haberet, quàm homo elegantissimus, atque eruditissimus Verres? nimirum contrà dici nihil potest. nostrûm enim unusquisque, qui tam beati, quam iste est, non sumus, tam delicati esse non possumus: si quando aliquid istiusmodi videre volet, eat ad ædem Felicitatis, ad Monumentum Catuli, in porticum Metelli: det operam, ut admittatur in alicujus istorum Tusculanum:

4 spectet forum ornatum, si quid iste suorum *ædilibus accommodavit*: Verres hæc habeat domi? Verres ornamentis fanorum, atque oppidorum habeat plenam domum, *villas refertas*? Etiamne hujus operarii studia, ac delicias, judices, perferetis? qui ita natus est, ita educatus, ita factus & animo, & corpore, ut multo appositior ad deferenda, quam

127 ad auferenda signa esse videatur. Atque hæc Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest. nam cùm ipsa fuit egregiè facta, tum epigramma Græcum pernobile incisum habuit in basi, quod iste eruditus homo, & Græculus, qui hæc subtiliter judicat, qui solus intelligit, *si unam litteram Græcam scisset*, certè non sustulisset. nunc enim quod inscriptum est inani in basi, declarat, quid fuerit, & id ablatum indicat. Quid? *signum Pæanis* ex æde Æsculapii præclare factum, sacrum, & religiosum, non sustulisti? quòd omnes propter pulchritudinem visere, propter religionem colere solebant. Quid? ex æde Li- 128
beri *simulacrum Arcesitæ* non tuo imperio palàm ablatum est? Quid? ex æde Jovis religiosissimum simulacrum 5 *Jovis imperatoris*, quem Græci *Urion* nominant, pulcherrimè factum, nonne abstulisti? Quid? 6 ex æde Liberi parvum illud caput pulcherrimum, quod visere solebamus, num dubitasti tollere? Atque ille Pæan sacrificiis anniversariis simul cum Æsculapio apud illos colebatur. Aristeus, qui, ut Græci ferunt, Liberi filius, inventor olei esse dicitur, 129
unà cum Libero patre apud illos eodem erat in templo consecratus. Jovem autem imperatorem quanto honore in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flamininus. Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Jovis imperatoris *uno in genere* pulcherrimè facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus: alterum in Ponti ore, & angustiis: tertium, quod Syracusis ante Verrem prætorem fuit. illud Flamininus ita ex æde sua sustulit, ut in Capitolio, hoc est, in terrestri domicilio Jovis poneret. Quod autem est 130
ad introitum Ponti; id, cùm tam multa ex illo mari bella emerserint, tam multa portò in Pontum invecta sint, usque ad hanc diem *integrum inviolatumque* servatum est. Hoc tertium, quod erat Syracusis, quod M. Marcellius, armatus & victor, viderat: quod religioni concesserat: quod cives, atque incolæ Syracusani colere, advenæ non solùm visere, verumetiam venerari solebant: id Verres ex templo Jovis sustulit. Ut sæpius ad M. Marcellum revertar, judices, sic 131
habetote: plureis esse à Syracusanis iftius adventu deos, quàm victoria Marcelli homines desideratos. Etenim ille *requisisse dicitur etiam Archimedem* illum, summo ingenio hominem, ac disciplina, eumque cùm audisset interfectum, permoleste tulisse. Iste omnia, quæ requisivit, non ut servaret, verum ut asportaret, requisivit. Jam illa, quia leviora videbuntur, si hoc loco dicerentur, ideò prætereibo; quod iste 7 mensas Delphicas è marmore, 8 crateras ex ære pulcherrimas, vim maximam vasorum Corinthiorum, ex omnibus ædibus sacris Syracusis abstulit. Ita- 132
que, judices, hi, qui hospites ad ea, quæ visenda sunt, ducere solent, & unumquidque ostendere, quos illi *mystagogos* vocant, converiam jam habent demonstrationem suam. nam, ut ante demonstrabant, quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit, ostendunt. Quid tum? mediocrine tandem dolore eos affectos esse arbitramini? non ità est, judices: primùm, quòd OMNES religione moventur: & deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter, & retinendos esse arbitrantur: deinde hic ornatus, hæc opera, atque artificia, signa, tabulæ pictæ, Græcos homines nimio opere delectant. Itaque ex illorum *querimoniis* intelligere possumus, hæc illis arcessitissima videri, quæ forsitan nobis levia, & contemnenda esse videantur. mihi credite, judices, (tametsi vosmetipsos hæc eadem audire certò scio) cùm multas acceperint per hoice

1. *Tam esse me cupidum, &c.)* Lambinus putat aliquid deesse; sed frustra.

2. *Ullo tempore fuisse.)* Sic Hitt. sic Cujac. prodidítque Turnebus, lib. VIII. Adversariorum. prius vulgati, *ullo tempore*.

3. *Os pulcherrimum crinitum anguibus.)* Non audio libros qui habent *crinitum*. nostrum est à *crinire*, verbo eleganti, & quod haud dubiè ab antiquis mutuatus est Statius lib. III. Silvar. *Nunc cruenta veris frondibus annus crinitur arbor*.

4. *Spectet forum ornatum, si quid iste suorum ædilibus &c.)* Horaem. capiebatur legere *ædibus*: sed tunc cum adhuc legebatur *eorum*, pro *forum*; quæ vox postrema, conjecturam talem omnino spernit.

5. *Jovis Imperatoris.)* Melior Lambinus, non inficetè conjiciebat, *Imbritatoris*. De eodem videndus item Brodæus Miscellan. VI. cap. 9.

6. *Ex æde Liberi parvum illud caput.)* Pal. pr. *Parmum*, quod & in Cujac. qui præterea *Libera*. lec. *Parvum*. Conjectabam aliquando, *ex æde Liberi. Liberi parvum illud caput*. nunc ileo. quid si tamen fuerit? *ex æde Liberæ, Liberi parvum, &c.*

7. *Mensas Delphicas è marmore.)* Consulatur Cujacius lib. XI. Observat. cap. 13.

8. *Crateras ex ære pulcherrimas.)* Haud aliter quoque Pall. Grut. Cujac. non ut edidit Lambinus *pulcerrimos*.

1. *Signum*

hosce annos socii, atque exteræ nationes calamitates, & injurias, nullas Græci homines gravius tulerunt, nec ferunt, quàm hujuscemodi *spoliationes fanorum*, atque oppido-
131 rum. Licet iste dicat emisse se, sicuti solet dicere: credite hoc mihi, judices: nulla umquam civitas tota Asia, & Græcia, 1 signum ullum, tabulam pictam, ullum denique ornamentum urbis, sua voluntate cuiquam vendidit, nisi fortè existimatis, posteaquàm *judicia severa* Romæ fieri desierint, Græcos homines hæc venditare cœpisse, quæ tum non modò non venditabant, cùm judicia fiebant, verum etiam coëmebant: nisi arbitramini, L. Crasso, Q. Scævolâ, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum ædilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Græcis hominibus non fuisse: iis, qui post judiciorum
134 dissolutiones, ædiles facti sunt, fuisse. Acerbiorem etiam scitote esse civitatibus *falsam istam, & simulatam amicitiam*, quàm si quis clam surripiat, aut eripiat palàm, atque auferat. nam turpitudinem summam esse arbitrantur, referri in litteras publicas, pretio adductam civitatem, & pretio parvo, ea, quæ accepisset *à majoribus* vendidisse, atque alienasse. etenim mirandum in modum Græci rebus istis, quas nos contemnimus, *delectantur*. Itaque majores nostri facilè patiebantur, hæc esse quàm plurima apud socios, ut imperio nostro quàm ornatissimi, florentissimique essent. apud eos autem, quos vectigaleis, aut stipendiarios fecerant, tamen hæc relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda
135 sunt, quæ nobis levia videbantur, haberent hæc oblectamenta, & *solatia servitutis*. Quid arbitramini Rheginos, qui jam cives Romani sunt, mererevelle 2 ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Vestæ est? ut cetera? quid Thespienses, ut Cupidinis signum, 3 propter quod unum visuntur Thespiæ? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? quid Rhodios, ut Jalysum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære, Myronis buculam? Longum est, & non necessarium, commemorare, quæ *apud quosque visenda sunt* tota Asia & Græcia: verùm illud est, quamobrem hæc
136 commemorarim; quòd existimare vos hoc volo, 4 mirum quendam dolorem accidere iis, ex quorum urbibus hæc auferantur. Atque, ut ceteros omittamus, de ipsis Syracusanis cognoscite: ad quos ego cùm venissem, sic primò existimabam, ut Romæ ex istius amicis acceperam, civitatem Syracusanam propter Heraclii hereditatem, non minùs esse isti amicam, quàm Mamertinam propter prædarum, ac furtorum omnium societatem: simul & verebar, ne mulierum nobilium, & formosarum gratia, quarum iste *arbitrio præturam per triennium gesserat*, virorumque, quibuscum illæ nuptæ erant, nimia in istum
137 non lenitudine, sed etiam liberalitate oppugnarer, siquid ex litteris Syracusanorum conquirerem. Itaque Syracusis cum civibus Romanis eram: eorum tabulas exquirebam: injurias cognoscebam. cùm diutiùs in negotio, curaque fueram: ut requiescerem, curamque animi remitterem, ad Carpinatii præclaras tabulas revertebar: ubi cum equitibus R. ex illo conventu honestissimis, illos Verrutios, de quibus antè dixi, explicabam: à Syracusanis prorsus nihil adjumenti neque publicè, neque privatim exspectabam: neque erat in animo postulare. Cùm hæc agerem, repentè ad me venit Heraclius is, qui tum magistratum Syracusis habebat, homo nobilis, qui sacerdos Jovis fuisset, qui honos apud Syracusanos est amplissimus. agit mecum, & cum Q. fratre meo, ut, si nobis videretur, adiremus ad eorum senatum: frequenteis esse in curia: se jussu senatus à nobis petere, ut veniremus. Primò nobis fuit dubium, quid 138
ageremus: deinde citò venit in mentem, *non esse vitandum* nobis illum conventum, & locum. Itaque in curiam venimus. Honorificè sanè consurgitur. nos rogatu magistratus assedimus. Incipit is loqui, qui & auctoritate, & ætate, &, ut mihi visum est, usu rerum antecedebat, 6 Diodorus Timarchides: cujus omnis oratio hanc habuit primò sententiam: SENATVM, populumque Syracusanum molestè, graviterque ferre, quòd ego, cùm in cæteris Siciliæ civitatibus, senatum, populumque docuissem, quid eis utilitatis, quid salutis afferrem, & cùm ab omnibus mandata, legatos, litteras, testimoniaque sumsissem, in illa civitate nihil ejusmodi facerem. Respondi, neque Romæ in conventu Siculorum, cùm à me auxilium communi omnium legationum consilio petebatur, causaque totius ad me Siciliæ deferebatur, legatos Syracusanorum affuisse: neque me postulare, ut quidquam contra C. Verrem decerneretur in ea curia, *in qua inauratam C. Verris statuam viderem*. Quod posteaquàm dixi, tantus est gemitus factus 139
adspectu statuæ, & commemoratione, ut illud in curia positum *monumentum scelerum*, non beneficiorum videretur. Tum pro se quisque, quantum dicendo assequi poterat, docere me cœpit, ea, quæ paullo antè commemoravi: spoliatam urbem, fana direpta: ex Heraclii hereditate, quàm palæstritis concessisset, multo maximam partem ipsum abstulisse: neque postulandum fuisse, ut illæ palæstritas diligeret, qui etiam inventorem olei deum sustulisset: neque illam statuam esse *ex pecunia publica*, neque *publicè datam*: sed eos, qui hereditatis diripiendæ participes fuissent, faciendam, statuendamque curasse: eosdem Romæ fuisse legatos, illius adjutores improbitatis, socios furtorum, conscios flagitiorum: eo minus mirari me oportere, si illi communi legatorum voluntati, & saluti Siciliæ defuissent. Ubi eorum *dolorem* ex illius *injuriis*, non 140
modò non minorem, sed propè majorem, quàm cæterorum Siculorum esse cognovi: tum meum animum in illos, tum mei consilii, negotiique totius suscepti causam, rationemque proposui: tum eos hortatus sum, ut causæ communi, salutique ne deessent: ut ei illam laudationem, quam se *vi, ac metu coactos*, paucis illis diebus, decresse dicebant, tollerent. Itaque, judices, Syracusani hæc faciunt, istius clientes, atque amici: primùm mihi litteras publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, proferunt, in quibus ostendunt omnia, quæ dixi ablata esse, perscripta, & plura etiam, quàm ego potui dicere: perscripta autem hoc modo, QVOD EX AEDE MINERVAE hoc & illud abesset: quòd ex æde Jovis, quòd ex æde Liberi. ut quisque ei rebus tuendis, conservandisque præfuerat, ita perscriptum erat, cùm rationem ex lege redderet, & quæ acceperat, deberet tradere: petisse, ut sibi, quòd hæ res abessent, ignosceretur: itaque omneis liberatos discessisse, & esse *ignotum omnibus*: quas ego litteras obsignandas publico signo, deportandasque curavi. De laudatione autem ratio 141
sic reddita est, primùm cùm à Verre litteræ aliquanto ante adventum meum de laudatione venissent, mihi esse decretum: deinde, cùm quidam ex illius amicis commonerent, oportere decerni, maximo esse clamore, & convicio repudiatos: posteaquàm meus adventus appropinquarit, imperasse

1. *Signum ullum, tabulam pictam.*) Arbitrabatur Gulielmius fortean verbo repetito scribendum, *signum ullum, ullam tabulam pictam.*

2. *Ut ab eis marmorea Venus illa auferatur.*) Ita è ms. Turnebus lib. VIII. cap. 12. neque aliter Cujacii codex. vulgata, *illa ne auferatur*. Idem libri auctores fuere, cur etiam mox scribseremus: *ut Europam, &c.* pro quo prius editi, *ut ne Europam.*

3. *Propter quod unum visuntur.*) Vix est ut non sit adnotamentum scribæ.

4. *Mirum quendam dolorem accidere iis.*) Turnebus ait fuisse in antiquo suo: *mir. q. dol. accipere eos.*

5. *Non lenitod ue.*) Lambinus invexerat, *non modò lenitudine*: quod & in ms. Turnebi gratiosius tamen subaudiatur.

6. *Diodorus Timarchides.*) Membranæ Cujacii, *Timarchidi.* tanquam sit genitivus antiquus, subaudiaturque *filius.*

rasse eum, qui summam potestatem haberet, ut decernerent: decretum ita esse, ut multo plus illa *laudatio* mali, quàm boni possit afferre. Id ideò, judices, ut mihi ab illis
142 demonstratum est, sic vos ex me cognoscite. Mos est Syracusis, ut, si qua de re ad senatum referatur, dicat sententiam, qui velit. nominatim nemo rogatur. & tamen, ut quisque *honore, & ætate antecedit*, ita primus solet sua sponte dicere: idque à ceteris ei conceditur. si quando taceant omneis, tunc *sortitò* coguntur dicere. Cùm hic mos esset, refertur ad senatum de laudatione Verris, in quo primum, ut aliquid esset moræ, multi interpellant: de Sex. Peducæo, qui de illa civitate, totaque provincia optimè meritus esset, sese anteà, cùm audissent ei negotium facessitum, cumque eum publicè pro plurimis ejus & maximis meritis laudare cuperent, à C. Verre prohibitos esse: *iniquum esse*, tametsi Peducæus eorum laudatione jam non uteretur, tamen non id prius decernere, quod aliquando voluissent,
143 quàm quod tum cogerentur. Conclamant omnes, & approbant ita fieri oportere. Refertur de Peducæo. ut quisq; ætate, & honore antecedebat, ita sententiam dixit ex ordine. Id adeò ex ipso S. C. cognoscite; 1 nam principium sententiæ perscribi solet. Recita. QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCAEO. Dicit qui primi suaserint. decernitur. refertur deinde de Verre. dic, quæso, quomodo? QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE. Quid postea scriptum est? CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Quid hoc est? SORS DVCITVR. Quamobrem? nemo erat voluntarius laudator prætoræ tuæ, defensor periculorum tuorum, præsertim cùm inire à prætore gratiam posset? nemo. ipsi illi tui *convivæ, consiliarii, consciі, socii*, verbum facere non audebant. in qua curia statua tua stabat, & nuda in ea filii, nemo fuit, quem ne nudus quidem
144 filius in nuda provincia commoveret. Atq; etiam hoc me docent, ejusmodi senatusconsulto sese fecisse *laudationem*, ut omnes intelligere possent, non laudationem, sed potius IRRISIONEM esse illam, quæ commone faceret istius turpem, calamitosamque præturam. Etenim scriptum esse ita, QVOD iste VIRGIS neminem cecidisset: à quo cognoscitis, nobilissimos homines atque innocentissimos securi esse percussos: QVOD VIGILANTER provinciam administrasset: cujus omneis vigilias in stupris constat, adulteriisque esse consumtas. hoc autem scriptum etiam, quod proferre non auderet reus, accusator recitare non dissineret, QVOD PRAEDONES procul ab insula Sicilia prohibuisset Verres: quos etiam intra Syracusanam insulam recepisset.
145 Quæ posteaquàm ex illis cognovi, discessi cum fratre e curia, ut, nobis absentibus si quid vellent, decernerent. 2 Decernunt statim: primum, VT L. FRATRI HOSPITIVM PVBLICE FIERET, quòd is eandem voluntatem erga Syracusanos susceperat, quam ego semper habuissem. id non modò tum scripserunt, verum etiam *in ære incisum* nobis tradiderunt. Valde hercle te Syracusani tui, quos crebrò commemorare soles, diligunt: qui cum accusatore tuo satis justam causam conjungendæ necessitudinis putant, quòd te accusaturus sit, & quod adjnquirendum in te venerit postea decernitur, ac non varie, sed propè conjunctis sententiis, VT
146 LAVDATIO, quæ C. Verri decreta esset, tolleretur. At verò cùm jam non solùm discessio facta esset, sed etiam perscriptum, atq; in tabulas relatum, *prætor appellatur*. At quis appellat? magistratus aliquis? nemo. senator? ne id quidem. Syracusanorum aliquis? minimè. quis igitur prætorem appellat? qui 3 quæstor istius fuerat, Cæcilius. O rem ridiculam! ò desertum hominem! ò desperatum, ac relictum à magistratu Siculo! ne S. C. Siculi homines facere possent, ne suum jus suis moribus, suis legibus obtinere possent, non amicus istius, non hospes, non denique aliquis Siculus, sed quæstor prætorem appellat. Quis hoc vidit? aut quis audivit? Prætor æquus, & sapiens dimitti jubet senatum. concurrit ad me maxima multitudo. primùm senatores clamare, *eripi sibi jus, eripi libertatem*: populus 4 senatum laudare, gratias agere; cives Romani à me nusquam discedere. quo quidem die, nihil ægrius factum est, multo labore meo, quam ut manus ab illo appellatore abstinerentur. Cùm ad prætorem in jus adissemus, excogitat
147 sanè diligenter, & cautè, quid decernat. nam antè quàm verbum facerem, de sella surrexit, atque abiit. Itaque tum de foro, cùm jam advesperasceret, discessimus. Postridie manè ab eo postulo, ut Syracusanis liceret S. C. quod pridie fecissent, mihi reddere. Ille enimverò negat: & ait, INDIGNVM FACINVS esse, quòd ego in senatu Græco verba fecissem: quòd quidem apud Græcos Græcè locutus essem, id ferri nullo modo posse. Respondi homini, ut potui, ut volui, ut debui. tum multa, tum etiam hoc me memini dicere, facile esse perspicuum, quantum inter hunc, & illum Numidicum, verum, & germanum Metellum interesset. illum noluisse sua *laudatione juvare* L. Lucullum, fororis virum, quicum optimè convenisset: hunc homini alienissimo, à civitatibus laudationes per vim, &
148 metum comparare. Quod ubi intellexi, multùm apud illum recenteis nuntios, multùm tabulas non commendatitias, sed tributarias valuisse: admonitu ipsorum Syracusanorum impetum in eas tabulas facio, in quibus singula perscripta erant. Ecce autem nova turba, atque rixa. ne tamen istum omnino Syracusis sine amicis, sine hospitibus, planè nudum esse, ac desertum putetis: retinere cœpit tabulas Theomnastus quidam, homo ridiculè insanus, quem Syracusani *Theoclidum* vocant: qui illic ejusmodi est, ut eum *pueri sectentur*: ut omnes, cùm loqui cœperit, irrideant. Hujus tamen insania, quæ ridicula est aliis, mihi tum molesta sane fuit. nam cùm spumas ageret in ore, arderent oculi, voce maxima vim me sibi afferre clamaret: copulati in jus pervenimus. Hic ego postulare cœpi, ut
149 mihi tabulas obsignare, ac deportare liceret. 5 Ille contrà, instare ego, omnium mihi tabularum, & litterarum fieri potestatem oportere. Contrà, ille furiosus urgere, mihi ad se nostras leges pertinere. Prætor intelligens, NEGARE SIBI PLACERE, quòd S. C. ratum esse non deberet, id me Romam deportare. Quid multa? nisi vehementius homini minatus essem: nisi legum sanctionem, pœnamque recitassem: tabularum mihi potestas facta non esset. Ille autem insanus: qui pro isto contra me vehementissimè declamasset, postquàm non impetravit: credo, ut in gratiam mecum rediret, *libellum* mihi dat, in quo istius furta Syracusana perscripta erant: quæ ego antea jam ab illis cognoram, & acceperam. Lau-150
dent te sanè jam Mamertini, qui 6 *ex tanta provincia* soli sunt, qui te salvum velint: ita tamen laudent, ut Hejus, qui ejus princeps legationis est, adsit: ita laudent, ut ad ea, quæ rogati erunt, mihi parati sunt respondere. Ac ne subitò à me opprimantur, hæc summa rogatur: NAVEM POPVLO ROMANO DEBEANTNE? fatebuntur. præbuerintne, prætore

1. *Nam principium sententiæ perscribi solent.*) Turnebo istud debemus antea legebatur, *principium*; item *solet*. Pal. tamen sec. *principium sententia perscribi solent*.

2. *Decernunt statim primum ut L. fratri hospitium publicè, &c.*) Ita omnes cum ante Lambinum, qui ex Cujaciano protulit: *Dec. statim, ut eum fratre L. hospitium pub.* aliud quid latet.

3. *Quæstor istius fuerat Cæcilius.*) Non fit verisimile factum à Cæcilio, aliquin clare hoc ei objecisset Cicero supra. itaque cum resterin Pal. sec. *Cesselius*, in Gruter. *Cesselius*, inclino legere cum Cujac. *Cæsetius*, qui dictus Verrinæ præfuit, & videtur fuisse item quæstor.

4. *Senatum laudare, gratias agere.*) Suspicio est Gulielmii deesse verbulum necessarium, *sen. laudare, mihi gratias agere, &c.*

5. *Illa contrà, instare, &c.*) Lambinus hæc aliquamdiu ita interseruit ex mss. suis. sunt autem isthæc: *Ille contrà, dicere? negare esse illud S. C. in quo prætor appellatus esset, negare id mihi usui posse. Ego legem recitare omnium mihi tabularum & litterarum fieri potestatem. Ille furiosus urgere, nihil.* ita Cujacii liber, nisi quod pro voce *prætor* servarat *pop. Rom.*

6. *Ex tanta provincia.*) Turnebus & Lambinus ex eodem mss. præposuerunt *ex tota*, mihi alterum lapidius videtur sustentetque se scriptura omni Pall. Gruter. editionumq; retro cusorum. Ja-

tore C. Verre? negabunt. ædificaverintne navem onerariam maximam publicè, quàm Verri dederunt? negare non poterunt. frumentumne ab his sumserit Verres, quod populo Rom. mitteret, sicuti superiores? negabunt. quid militum, aut nautarum per triennium dederint? nullum datum dicent. Fuisse Messanam omnium istius furtorum, ac prædarum receptricem, negare non poterunt. permulta multis navibus illinc exportata: hanc navem deniq; maximam à Mamertinis datam, onustam cum isto prætore
10. profectam fatebuntur. Quamobrem tibi habe sanè istam laudationem Mamertinam: Syracusanam quidem civitatem, ut abs te affecta est, ita in te esse animatam videmus: apud quos etiam *Verrea* illa flagitiosa sublata sunt. etenim MINIME conveniebat, ei deorum honores haberi, qui simulacra deorum sustulisset. Etiam mehercule illud in Syracusanis meritò reprehenderetur, si, cùm diem festum ludorum de fastis suis sustulissent celeberrimum, & sanctissimum, quòd eo ipso die Syracusæ à Marcello captæ esse dicuntur, iidem diem festum Verris nomine agerent: cùm iste Syracusanis, quæ ille calamitosus dies reliquerit, ademisset. At videte hominis impudentiam, atque arrogantiam, judices, qui non solùm Verrea hæc turpia, ac ridicula ex Heraclii pecunia constituerit: verùm etiam *Marcellea* tolli imperarit, ut ei sacra facerent quotannis, cujus opera omnium annorum sacra, deosque patrios amiserant: ejus autem familiæ dies festos tollerent, per quam ceteros quoque festos dies *recuperarant*.

ACCUSATIONIS IN C. VERREM, LIBER QVINTUS, DE SVPPLICIIS.

ORATIO DECIMA.

SYNOPSIS.

¶ De re bellica. Verrem boni Imperatoris munere functum non fuisse in bello adversus fugitivos & piratas, & quidem in hoc posteriore notantur hic Verris itinera luxuriosa, avaritia, majestatis diminutæ crimen, libidines, crudelitates in navarchos. ¶ De suppliciis, & quicives Romani à Verre virgis cæsi, in lautumiis necati, in crucem sublati. ¶ Peroratio.

NEMINI video dubium esse, judices, quin apertissimè C. Verres in Sicilia, sacra, profanaq; omnia & privatim & publicè spoliarit versatusq; sit sine ulla non modò *religione*, verùm etiam *dissimulatione* in omni genere furandi, atque prædandi. sed quædam mihi magnifica, & præclara ejus defensio ostenditur: cui quemadmodum resistam, multo mihi antè, judices, providendum. Ita enim causa constituitur. provinciam Siciliam *virtute ejus, & vigilantia* singulari, dubiis, formidolosisque temporibus, à fugitivis,
2. atque à belli periculis tutam esse servatam. Quid agam, judices? quò accusationis meæ rationem conferam? quò me vertam? ad omneis enim meos impetus, quasi murus quidam, *boni nomen imperatoris* opponitur. Novi locum; video, ubi se jactaturus sit Hortensius. belli pericula, tempora reipub. imperatorum pænuriam commemorabit: tum deprecabitur à vobis, tum etiam pro suo jure contendet, ne patiamini, talem imperatorem populo Rom. Siculorum testimoniis eripi: neve obteri laudem imperatoriam cri-
3. minibus avaritiæ velitis. Non possum dissimulare, judices: timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximiam in re militari, omnia, quæ fecit, impunè fecerit. venit enim mihi in mentem, in judicio M. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit; qui, ut erat in dicendo non solùm sapiens, sed etiam fortis, causa propè perorata, ipse arripuit M. Aquillium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque ejus à pectore abscidit, ut *cicatrices* populus Romanus judicesque adspicerent, adverso corpore exceptas. simul & de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit: eoque adduxit eos, qui erant judicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, cùm sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad *judicum crudelitatem* videretur esse servatus. Hæc eadem nunc ab illis defensionis ra- 4.
tio, viaque tentatur: idem quæritur. Sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium, vitiorumque princeps: AT EST BONVS IMPERATOR, ET FELIX, ET AD DVBIA REIP. TEMPORA RESERVANDVS. Non agam summo jure tecum: non dicam id, quod debeam forsitan obtinere: cum 1 *judicium certa lege sit* constitutum, non quid in re militari fortiter feceris, sed quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere: non, inquam, sic agam, sed ita quæram, quemadmodum te velle intelligo, quæ tua opera, & quanta fuerit in bello. Quid dices? an bello 5.

1. *Judicium certa lege sit constitutum.*] Liber Cujacii non agnoscit *constitutum*; eaque propter omisit Lambinus. non improbo.

fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? magna laus; honesta oratio: sed tamen quo bello? nos enim post id bellum, quod M. Aquillius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. At in Italia fuit fateor, & magnum quidem, ac vehemens. num igitur ex eo bello partem aliquam laudis appetere conaris? num tibi illius victoriæ gloriam cum M. Crasso, aut Cn. Pompejo communicandam putas? non arbitror hoc etiam deesse tuæ impudentiæ, ut quidquam ejusmodi dicere audeas. Obstitisti videlicet, *ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiæ possent.* ubi? quando? qua ex parte? cum aut navibus, aut ratibus conarentur accedere? nos enim nihil umquam prorsus audivimus; & illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri virtute, consilioque factum, ne ratibus conjunctis, freto fugitivi ad Messanam transire possent; à quo illi conatu non tantopere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia
6. præsidia ad illorum adventum opposita putarentur. At tum in Italia bellum tam propè à Sicilia, tamen in Sicilia non fuit. Quid mirum? ne cum in Sicilia quidem fuit, eodem intervallo pars ejus belli in Italiam ulla pervasit. Etenim *propinquitas* ad utram partem hoc loco profertur? utrùm aditum facilem hostibus, an *contagionem imitandi* ejus belli periculosam fuisse? Aditus omnis hominibus sine ulla facultate navium non modò disjunctus, sed etiam clausus fuit: ut illis, quibus Siciliam propinquam fuisse dicis, facilius fuerit ad Oceanum pervenire, quàm ad Peloridem accede-
7. re. Contagio autē ista servilis belli, cur abs te potius, quàm ab iis omnibus, qui ceteras provincias obtinuerunt, prædicatur? an quod in Sicilia jam antè bella fugitivorum fuerunt? At ea ipsa causa est, cur ipsa provincia minimo in periculo sit, & fuerit. Nam posteaquam illinc M. Aquillius decessit, omnium instituta, atque edicta prætorum fuerunt ejusmodi, *ut ne quis cum telo servus esset.* Vetus est quod dicam, & propter severitatem exempli nemini fortasse vestrum inauditum: L. Domitium prætorem in Sicilia, cùm aper ingens ad eum allatus esset, admiratum requisisse, quis eum percussisset. cùm audisset, pastorem cujusdam fuisse, eum ad se vocari jussisse: illum cupidè ad prætorem, quasi ad laudem, atque præmium accurrisse: quæsisse Domitium, *qui tantam bestiam percussisset:* illum respondisse, *venabulo.* statim deinde jussu prætoris in crucem esse sublatum. Durum hoc fortasse videatur: neque ego ullam in partem disputo. tantum intelligo, maluisse Domitium crudelem in animadvertendo, quàm in prætermittendo dissolutum videri. Ergo his institutis provinciæ jam tum, cùm
8. bello fugitivorum tota Italia arderet, homo non acerrimus, nec fortissimus C. Norbanus *in summo otio fuit.* perfacilè enim tese Sicilia tuebatur, ne quod in ipsa bellum posset existere. etenim cùm nihil tam conjunctum sit, quàm negotiatores nostri cum Siculis, usu, re, ratione, concordia: & cùm ipsi Siculi res suas ita constitutas habeant, ut his pacem expediat esse: imperium autem populi Romani sic diligant, ut id imminui, aut commutari minimè velint: cumque hæc ab servorum bello pericula, & prætorum institutis, & dominorum disciplina provisa sint: nullum est ma-
9. lum domesticum, quod ex ipsa provincia nasci possit. Quid igitur? nulline motus in Sicilia servorum Verre prætore? nullæne *conspirationes* factæ esse dicuntur? nihil sanè, quod ad S. P. Q. R. pervenerit: nihil, quod iste Romam publicè conscripserit: & tamen cœptum esse in Sicilia moveri aliquot locis servitium suspicor. id adeò non tam ex re, quam ex illius factis, decretisque cognosco. Ac videte, quam non inimico animo sim acturus. ego ipse hæc, quæ ille quærit, quæ adhuc numquam audistis, commemorabo & proferam. In Triochalino, quem locum fugitivi jam antè tenuerunt, Leonidæ cujusdam Siculi familia in suspi-
10. cionem vocata est conjurationis. res delata ad istum. statim (ut par fuit) jussu ejus homines, qui nominati erant, comprehensi sunt, adductique Lilybæum. domino denuntiatum est, ut adesset: causa dicta damnati sunt. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam exspectatis aliquam. 1 Nolite usquequaque eadem quærere. *In metu belli, furandi qui locus potest esse?* etiam siqua fuit in hæc re occasio, prætermissa est. Tum potuit à Leonida nummorum aliquid auferre, cum denuntiavit, ut adesset. fuit *nundinatio* aliqua, & isti non nova, ne causam diceret. et-
11. iam alter locus, ut absolverentur. damnatis quidem servis, quæ prædandi potest esse ratio? produci ad supplicium necesse est. testes enim sunt, qui in consilio fuerunt: testes, publicæ tabulæ: testis, splendidissima civitas Lilybætana: testis, honestissimus, maximusque conventus civium Roman. nihil potest: producendi sunt. itaque producuntur, & ad palum alligantur. Etiam nunc mihi exspe-
12. ctare videmini, judices, quid deinde factum sit: quod iste nihil umquam fecit *sine aliquo quæstu*, atque præda. Quid in ejusmodi re fieri potuit? quod *commodum* est? exspectate facinus, quàm vultis improbum, vincam tamen exspectationem omnium, 2 nomine sceleris, conjurationisque damnati, ad supplicium traditi, ad palum alligati, repentè. multis millibus hominum inspectantibus, soluti sunt, & Leonidæ illi domino redditi. Quid hoc loco potes dicere, homo amentissime? nisi id, quod ego non quæro: quod denique in re tam nefaria, tam etsi dubitari non potest, tamen, ne si dubitetur quidem, quæri oporteat: quid, aut quantum, aut quomodo *acceperis.* remitto tibi hoc totum, atque ista te cura libero. neq; enim metuo, ne hoc cuiquam persuadeatur, ut, ad quod facinus nemo, præter te, ulla pecunia adduci potuerit, id tu *gratis* suscipere conatus sis. verùm de ista furandi, prædandique ratione nihil dico: de hac imperatoria jam tua laude disputo. Quid ais bone custos, de-
13. fensorque provinciæ? tu, quos servos arma capere, ac bellum facere in Sicilia voluisse cognoras, & de consilii sententia judicaras, hos ad supplicium jam more majorum traditos, & ad palum alligatos, ex media morte eripere, ac liberare ausus es? ut, quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus Rom. reservares? PERDITAE CIVITATES, desperatis omnibus rebus, hos solent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum restituantur, vincti solvantur, exules reducantur, res judicatæ rescindantur. quæ cùm accidunt, nemo est, quin intelligat ruere illam rempubl. hæc ubi veniunt, nemo est, qui ullam spem salutis reliquam esse arbitretur, atque hæc sicubi facta sunt: fa-
14. cta sunt, ut homines *populares*, aut *nobiles* supplicio, aut exsilio levarentur: at non ab his ipsis, qui judicassent; at non statim; at non eorum facinorum damnati, quæ ad vitam, & omnium fortunas pertinerent. Hoc verò novum & ejusmodi est, ut magis propter reum, quàm propter rem ipsam credibile videatur; ut homines servos; ut ipse, qui judicarat; ut statim e medio supplicio dimiserit; ut ejus facinoris damnatos servos, quod *ad omnium liberorum caput, & sanguinem pertineret.* O præclarum imperatorem, nec
15. jam cum M. Aquillio, fortissimo viro, sed verò cum Paullis, Scipionibus, Mariis conferendum! Tantumne vidisse in metu, periculoque provinciæ? cùm servitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitivorum videret: ne quis se commovere auderet, quantum terroris injecit? Comprehendi jussit. quis non pertimescat? causam dicere dominos. quid servis tam formidolosum? FECISSE VIDERI

1. *Nolite usquequaque eadem quærere.*] Non dissolicet quod est in Cujac. *idem quærere.* quoniam & accedunt Pall. & alia cusi, in quibus, *quidem quærere.*

2. *Nomine sceleris conjurationisque damnati*] Lambinus ex Cujacino forsan, *hominum sceleris*; quod etiam placuit Gulielmio: sed vulgatum longè melius est; ut ostendi in suspicionibus.

1. Ut

VIDERI pronuntiavit. exortam videtur flammam paucorum dolore, ac morte restinxisse. Quid deinde sequitur? verbera atque ignes, & illa extrema ad supplicium damnatorum, metum ceterorum, cruciatus, & crux. hisce omnibus suppliciis sunt liberati. Quis dubitet, quin servorum animos summa *formidine oppresserit*, cùm viderent ea facilitate prætorem, 1 ut ab eo, sceleris, conjurationisque damnatorum, vita, vel ipso carnifice internuntio, redimerentur? Quid? hoc in Apollonienſi Aristodamo? quid? 2 in Leonte Megarensi non idem feciſti? Quid? iste motus servorum, bellique subita suspicio, utiùm tibi tandem diligentiam custodiendæ provinciæ, an novam rationem improbissimi quæstus attulit? Halicienſis Eumenidæ nobilis hominis & honesti, magnæ pecuniæ villicus cùm *impulsu tuo* insimulatus esset, HS LX à domino accepisti: quod nuper ipse juratus docuit, quemadmodum gestum esset. Ab equite R. C. Matrinio absente, cùm is esset Romæ, quòd ejus villicos, pastoresque tibi in suspicionem venisse dixeras HS centum abstulisti. dixit hoc L. Flavius, qui tibi eam pecuniam numeravit, procurator C. Matrinii: dixit ipse C. Matrinius: dicet vir clarissimus Cn. Lentulus censor, qui Matrinii honoris causa, recenti negotio ad te litteras misit, mittendasq; curavit. Quid? de 3 Apollonio, Dioclis filio Panormitano, cui gemino cognomen est, præteriri potest? ecquid hoc tota Sicilia clarius? ecquid indignius? 4 ecquid manifestius proferri potest? quem is, uti Panormum venit, ad se vocari, & de tribunali citari jussit, concursu magno, frequentiaque conventus. Homines statim loqui: mirari, quod Apollonius, homo pecuniosus, tam diu ab isto *maneret integer*: excogitavit: nescio quid attulit. profectò homo dives repente à Verre non sine causa citatur. exspectatio summa omnium, quidnam id esset: cùm exanimatus subitò ipse accurrit cum adolescente filio. nam pater, grandis natu, jam diu lecto tenebatur. nominat iste servum, quem magistrum pecoris esse diceret. eum dicit *conjurasse*, & alias familias concitasse. is omnino servus in familia non erat. eum statim exhibere jubet. Apollonius affirmare, servũ se omnino illo nomine habere neminem. Iste hominem abripi à tribunali, & in carcerem conjici jubet. clamare ille, cùm raperetur, nihil se miserum fecisse, *nihil commisisse*: pecuniam sibi esse in nominibus: numeratam in præsentia non habere. Hæc cùm maximè summa hominum frequentia testificaretur, ut quivis intelligere posset, eum, quod *pecuniam non dedisset*, idcirco illa tam acerba injuria affici: cùm maximè, ut dico, hoc de pecunia clamaret, in vincla conjectus est. Videte constantiam prætoris, & ejus prætoris, qui nunc reus non ita defendatur, ut mediocris prætor: sed ita laudetur, ut optimus imperator. Cùm servorum bellum metueretur, quo supplicio dominos indemnatos afficiebat, hoc servos damnatos liberabat. Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, *amplissimas fortunas amitteret*, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincla conjecit: servos, quos ipse cum consilio, belli faciendi causa consensisse judicavit, eos sine consilii sententia, sua sponte, omni supplicio liberavit. Quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem iure in eum animadverteretur: tamenne hanc rem si agemus, ut crimini, aut invidiæ reo putemus esse oportere, siquo de homine severiùs judicavit? Non agam tam acerbè: non utar ista *accusatoria consuetudine*, siquid est factum clementer, ut dissolutè factum criminer: siquid vindicatum severè est, ut ex eo crudelitatis invidiam colligam. non agam ista ratione: tua sequar judicia; tuam defendam auctoritatem, quoad tu voles. simul ac tute cœperis tua judicia rescindere: mihi succensere desinito. meo enim jure contendam, eum, qui *suo judicio condemnatus* sit juratorum judicum sententiis damnari oportere. Non defendam Apollonii causam, amici, atq; hospitis mei, ne tuum judicium videar rescindere: nihil de hominis frugalitate, virtute, diligentia, dicam: prætermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini *minus expediret*, ullum in Sicilia tumultum, aut bellum commoveri: non dicam ne illud quidem, si maximè in culpa fuerit Apollonius, tamen in hominem honestissimum, civitatis honestissimæ, tam graviter animadverti, *causa indicta*, non oportuisse. nullam invidiam in te, ne ex illis quidem rebus concitabo, cùm esset talis vir in carcere, in tenebris, in squalore, in sordibus, tyrannicis interdictis tuis, patri exacta ætate, & adolescenti filio, *adeundi* ad illum miserum potestatem numquam esse factam. etiam illud præteribo, quotiescunque Panormum veneris, illo anno, & sex mensibus (nam tamdiu fuit in carcere Apollonius) toties ad te senatum Panormitanum adisse supplicem cum magistratibus, sacerdotibusque publicis, orantem, atque obsearantem, ut aliquando ille miser, atque innocens calamitate illa liberaretur. relinquam hæc omnia, quæ si velim persequi, facilè ostendam, tua *crudelitate in alios*, omneis tibi aditus misericordiæ judicum jampridem esse præclusos. Omnia igitur ista concedam, & remittam. prævideo enim, quid sit defensurus Hortensius. fatebitur, apud istum neque senectutem patris, neque adolescentiam filii, neque lachrymas utriusque plus valuisse, quàm utilitatem, salutemque provinciæ: dicet, REMP. ADMINISTRARI sine metu, ac severitate non posse: quæret quamobrem fasces prætoribus præferantur, cur secures datæ, cur carcer ædificatus, cur tot supplicia sint in improbos more majorum constituta? quæ cùm omnia graviter, severeque dixerit: quæram, cur hunc eundem Apollonium Verres idem, repentè, nulla nova re allata, nulla defensione, sine causa de carcere emitti jusserit? tantumque in hoc crimine suspicionis esse affirmabo, ut jam ipsis judicibus sine mea argumentatione conjecturam facere permittam, quod hoc genus prædandi, quàm improbum, quàm indignum, quàmque ad magnitudinem quæstus immensum, infinitumque esse videatur. nam quæ iste in Apollonio fecit, ea primum breviter cognoscite, quot, & quanta sint: deinde hæc expendite, atque æstimate pecunia. reperietis, idcirco hæc in uno homine pecuniosa tot constituta, *ut ceteris formidini similium incommodorum, atque exempla periculorum proponerentur*. Primùm insimulatio est repentina, capitalis, atque invidiosi criminis. Statuite, quanti hoc putetis, & quàm multos redemisse. Deinde crimen sine *accusatore*, sententia sine *consilio*, damnatio sine *defensione*. Æstimate harum rerum omnium pretia: & cogitate, in his iniquitatibus unum hæsisse Apollonium: ceteros profectò multos ex his incommodis pecunia se *liberasse*. Postremò tenebræ, vincula, carcer, 5 inclusum supplicium, atque à conspectu parentum, ac liberum, denique à libero spiritu, & communi luce seclusum. Hæc verò, quæ vel *ita redimi* rectè possunt, æstimare pecunia non queo. hæc omnia serò redemit Apollonius, jam mœrore, ac miseriis perditus: sed tamen ceteros docuit, antè istius avaritiæ, ac sceleri occurrere. Nisi verò existimatis, hominem pecuniosissimum sine

---

1. *Ut ab ea servorum sceleris, &c.*] Emphasin habet dictio *servorum*, quæ in nuper vulgatis interpolita; sed tamen non agnoscitur à Palatinis, aut olim editis.

2. *In Leonte Megarensi.*] Habent istud dicti libri omnes, præter Cujacianum, in quo *Leontida Acarensi*; quod Lambinus admisit, tanquam inventum in libris suis.

3. *Apollonio, Dioclis filio.*] Antiquè pro *Diocle*; neque aliter mss. nostri, nisi quod Pal. sec. *Diocli*. meminit hujus loci Rivius, in Castigationibus ad Tullium.

4. *Ecquid manifestius proferri potest?*] Liber Cujac. *confestius*, unde facit Gulielmius *confestius*.

5. *Inclusum supplicium.*] Vellem quis mihi judicaret quidnam isthæc verba hoc sibi velint.

sine aliqua causa quæstus 1 injectum ad tam incredibile crimen, aut sine eadem causa repentè è carcere emissum; aut hoc prædandi genus ab isto in illo uno adhibitum, ac *tentatum*, & non per illum omnibus pecuniosis Siculis metum propositum, & injectum. Cupio mihi, judices, ab illo subjici, quoniam de militari ejus gloria dico, si quid fortè prætereo. Nam mihi videor de omnibus jam rebus ejus gestis dixisse, quæ quidem ad belli fugitivorum pertinerent suspicionem: 2 etsi nihil sciens prætermisi. Habetis hominis consilia, diligentiam, vigilantiam, custodiam, defensionemque provinciæ. Summa illuc pertinet, ut sciatis, quoniam *plura genera* sunt imperatorum, ex quo genere iste sit. Ne diutius in tanta penuria virorum fortium talem imperatorem ignorare possitis: non ad Q. Maximi sapientiam, neque ad illius superioris Africani in re gerunda celeritatem, neque ad hujus, qui postea fuit, singulare consilium, neque ad Paulli rationem, ac disciplinam, neque ad C. Marii vim atque virtutem, sed & aliud genus imperatorum sanè diligenter retinendum, & conservandum, quæso, cognoscite. *Itinerum* primum *laborem*, qui vel maximus est in re militari, judices, & in Sicilia maximè necessarius, accipite, quàm facilem sibi iste, & jucundum ratione, consilioque reddiderit. Primum temporibus *hibernis*, ad magnitudinem frigorum, 2 & ad tempestatum vim, ac fluminum præclarum sibi hoc remedium comparat, urbem Syracusas elegerat: cujus hic situs, atque hæc natura esse loci, cælique dicitur, ut nullus umquam dies tam magna, turbulentaque tempestate fuerit, quin aliquo tempore ejus diei *solem* homines viderent. hic ita vivebat iste bonus imperator hibernis mensibus, ut eum non facilè, non modò extra tectum, sed extra lectum quidem quisquam videret. ita *diei brevitas*, conviviis, noctis longitudo, stupris & flagitiis conterebatur. Cùm autem *ver* esse cœperat, cujus initium iste non à Favonio, neque ab aliquo astro notabat; sed, cum *rosam* viderat, tunc incipere ver arbitrabatur: dabat se labori, atque itineribus: in quibus usque eò se præbebat patientem, atq; impigrum, ut eum nemo umquam in *equo sedentem* videret. Nam, ut mos fuit Bithyniæ regibus, lectica octophoro ferebatur: in qua pulvinus erat perlucidus. Melitensi rosa farctus: ipse autem coronam habebat unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares ubi admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosæ. Sic confecto itinere, cùm ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. eò veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Rom. id quod ex multis juratis audistis. *controversia secretò deferebantur*: paullo post palàm decreta auferebantur. deinde, ubi paulli sper in cubiculo, pretio, non æquitate jura descripserat; Veneri jam, & Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur. quo loco mihi non prætermittenda videtur præclari imperatoris egregia, ac singularis diligentia. Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere prætores, & conventum agere solent, quo in oppido non isti 3 ex aliqua familia, non ignobili, *delecta ad libidinem mulier* esset. Itaque nonnullæ ex eo numero in convivium adhibebantur palàm. si quæ castiores erant, ad tempus veniebant: lucem, conventumque vitabant. erant autem convivia non illo *silentio* prætorum, atque imperatorum, neque eo *pudore*, qui in magistratuum conviviis versari solet. sed cum maximo clamore, atque convicio, nonnumquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat. Iste enim prætor severus, ac diligens, qui populi R. legibus numquam paruisset; illis diligenter legibus, quæ *in poculo* ponebantur, obtemperabat. Itaque erant exitus ejusmodi, ut alius inter manus è convivio, tanquam è prælio, auferretur: alius, tanquam occisus, relinqueretur: plerique fusi sine mente, ac sine ullo sensu jacerent, quivis ut, cum adspexisset, non se prætoris convivium, sed ut *Cannensem pugnam nequitia* videre arbitraretur. Cùm verò 4 ætas summa esse jam cœperat, quod tempus omnes Siciliæ semper prætores *in itineribus* consumere consueverunt, propterea quòd tum putant obeundam esse maximè provinciam, cùm in aretis frumenta sunt, quòd & familiæ congregantur, & magnitudo servitii perspicitur, 3 & laboro peris maximè offenditur, & frumenti copia commonet, tempus anni non impedit: tum, inquam, cùm concursant ceteri prætores, iste novo quodam ex genere imperator, 4 pulcherrimo Syracusarum *luco statiua sibi castra* faciebat. nam in ipso aditu, atque ore portus, ubi primum ex alto sinus ad urbem ab litore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collocabat. huc ex illa domo prætoria, quæ regis Hieronis fuit, sic emigrabat, ut per eos dies nemo istum extra illum lucum videre posset. in eum autem ipsum lucum aditus erat nemini, nisi qui aut socius, aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibuscum iste consueverat, conveniebant: quarum incredibile est quanta multitudo fuerit Syracusis huc homines *digni istius amicitia*, digni vita illa, conviviisque veniebant. Inter ejusmodi viros, ac mulieres, adulta ætate filius versabatur: ut eum, etiamsi natura à parentis similitudine abriperet, *consuetudo*, tamen, ac *disciplina* patri similem esse cogeret. Huc 5 Tertia illa perducta per dolum, atque insidias ab Rhodio tibicine, maximas in istius castris effecisse turbas dicitur, cum indignè pateretur uxor Cleomenis Syracusani nobilis mulier, itemq; Æschrionis, honesto loco nata, in conventum suum mimi Isidori filiam venisse. iste autem Hannibal, qui in suis castris *virtute* putaret *oportere*, *non genere certari*, sic hanc Tertiam dilexit, ut eam secum ex provincia exportaret. Ac per eos dies, cùm iste 5 cum pallio purpureo, talarique tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines in eo: neque molestè ferebant, abesse à foro magistratū, non jus dici, non judicia fieri: lucum illum litoris percrepare totum mulierum vocibus, cantuque symphoniæ: in foro silentium esse summum causarum, atque juris: *non ferebant homines molestè*. non enim jus abesse videbatur à foro, neque judicia, sed vis, & crudelitas, & bonorum acerba, atque indigna direptio. Hunc tu igitur imperatorem esse defendis, Hortensi? hujus furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, rerum gestarum magnitudine, atque imperatoriis laudibus tegere conaris? Hic scilicet est metuendum ne ad exitum defensionis tuæ, vetus illa Antoniana dicendi ratio, atque auctoritas proferatur: ne excitetur Verres, ne denudetur à pectore, ne *cicatrices* populus Rom. adspiciat, ex mulierum morsu vestigia libidinis, atque nequitiæ. Dii faciant, ut rei militaris, ut belli mentionem facere audeas. cognoscentur enim omnia istius *ea illa vetera*, ut, non solùm in imperio, verùm etiam in stipendiis qualis fuerit, intelli-

1. *Injectum ad tam incredibile, &c.*] Cujacii codex *ejectum*. unde facile fiat *eiectum*. Gulielmus conjiciebat *feletum*.

2. *Et ad tempestatum vim ac fluminum.*] Hæc est scriptura editionum veterum, & Pall. ac Cujac. posteriores substituerunt, *atque imbrium*; quasi non *fluminum* invenirentur in Jure civili pro *imbribus*.

3. *Ex aliqua familia non ignobili.*] Membranæ Cujacii, *ignorabili*: quod Ciceronianis non placet; mihi, qui multa illorum Ciceroni improbari scio, non displicet. Glossæ vett. Ignorabilis, ἀγνώστος τοῦ βίου. Gulielmus.

4. *Et labor operis maximè offenditur.*] Editiones primæ, *offendi ur*. Cujacii libri, *maximè offendit*. Gulielmus legebat, *effunditur*, egregiè.

5. *Pulcerrimo Syracusarum luco statiua.*] Vetustè cusis abest illud *pulcerrimo*, quod nec conspicitur in Pall. quorum pr. habet *locum*: & verò videtur simpliciter legendum, *imperator, Syracusarum lucum statiua*; aut adeo *luco*, quod est in mss. Hotomani, repræsentavit; P. Manut. & Aldus fil.

6. *Cum pallio purpureo, talarique tunica.*] Liber Cujac. *parique tunica*, neque aliter Pall. aut antiquitus impressi. sed stat tamen pro vulgata locus alter infrà cap. 33. in.

intelligatis. renovabitur prima illa *militia*, cùm iste è foro abduci, non, ut ipse prædicat, perduci solebat. *aleatoris* Placentini *castra* commemorabuntur: in quibus cùm frequens fuisset, tamen ære dirutus est. multa ejus in stipendiis damna proferentur: quæ ab isto, ætatis fructu dissolu-
34. ta, & compensata sunt. Jam verò, cùm in ejusmodi patientia turpitudinis, aliena, non sua satietate obduruisset: *qui vir fuerit*, quot præsidia, quàm munita pudoris, & pudicitiæ, vi & audacia ceperit, quid me attinet dicere, aut conjungere cum istius flagitio, cujusquam præterea dedecus? non faciam, judices. omnia vetera prætermittam. duo sola recentia sine cujusquam infamia ponam: ex quibus conjecturam facere de omnibus possitis. unum illud, quod ita fuit illustre, notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo. L. Lucullo, & M. Cotta Coss. Romam exulo municipio vadimonii causa venerit, quin sciret. 1 *jura omnia* prætoris urbani, nutu, atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari: alterum, quòd, cum paludatus exisset, votaque pro imperio suo, communique populi Rom. nuncupasset, noctu, stupri causa, lectica in urbem introferri solitus est ad mulierem, *neptam uni, propositam omnibus*, contra fas, contra auspicia, contra omneis divinas, atque hu-
35. manas religiones. O dii immortales! QVID INTEREST inter meretricis hominum, & cogitationes? Ita mihi meam voluntatem, spemque reliquæ vitæ vestra, populique R. existimatio comprobet, ut ego, quos adhuc mihi magistratus populus Romanus mandavit, sic eos accepi, ut me omnium *officiorum obstringi religione* arbitrarer. Ita quæstor sum factus, ut mihi honorem illum tum non solùm datum, sed etiam creditum, ac commissum putarem. sic obtinui quæsturam in provincia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer: ut me, quæsturamque meam, *quasi in aliquo orbis terræ theatro versari existimarem*: ut omnia semper, quæ jucunda viderentur esse, non modò his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ, ac necessitati
36. *denegarem*. Nunc sum delignatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Rom. acceperim: mihi ludos sanctissimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populo, plebique R. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate, ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciundos: mihi sacratum ædium procuratione[m]. mihi *totam urbem tuendam esse commissam*: ob earum rerum laborem, & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, 2 jus imaginis ad memoriam, posteritatemque prodendam.
37. Ex his ego rebus omnibus, judices, ita mihi deos omneis propitios esse velim, ut, tametsi mihi jucundissimus est honos populi, tamen NEQVAQVAM TANTVM capio voluptatis, quantum sollicitudinis, & laboris, ut hæc ipsa ædilitas non quia necesse fuerit alicui candidato data, sed quia
38. sic oportuerit, recte collocata & à judicio populi in loco posita esse videatur. TVTVM esses prætor renuntiatus quo quo modo (mitto enim. & prætereo, quid tum sit actum) sed cùm esses renuntiatus, ut dixi, non ipsa præconis voce exciratus es, quite TOTIES SENIORVM, IVNIORVMQVE CENTVRIIS ILLO HONORE AFFICI pronuntiavit, ut hoc putares; aliquam reip. partem tibi creditam? annum tibi illum unum domo carendum esse meretricis? Cùm tibi sorte obtigisset ut jus diceres: quantum negotii, QVID ONERIS HABERES. NVMQVAM COGITASTI: neq; illud rationis habuisti, si forte expergefacere te posses, eam provinciam, quam tueri singulari sapientia, atq; integritate difficile esset, 4 ad summam stultitiam, nequitiamq; venisse. Itaque non modò domo tua Chelidonem in prætura extrudere noluisti, sed in Chelidonis domum prætura tuam totam detulisti. Secuta provincia est: in qua tibi numquam 39.
venit in mentē, NON TIBI IDCIRCO FASCES, ET SECVRES, & tantam imperii vim, tantamque ornamentorum omnium dignitatem datam, ut earum rerum vi, & auctoritate omnia repagula juris, pudoris, & officii perfringeres: ut omnium bona, prædam tuam duceres: nullius res tuta, nullius domus clausa, nullius vita septa, nullius pudicitia munita contra tuam *cupiditatem*, & *audaciam* posset esse, in qua tute ita gessisti, ut, cùm omnibus teneare rebus, ad bellum fugitivorum confugias: ex quo jam intelligis, non modò tibi nullam defensionem, sed maximam vim criminum exortam. nisi forte Italici belli fugitivorum reliquias, atque illud Temsanum incommodum proferes. ad quod recens cumte peropportunè *fortuna obtulisset*; si quid in te virtutis, atque industriæ fuisset: idem, qui semper fueras, inventus es. Cùm ad te Valentini venissent, & pro his ho- 40.
mo disertus, & nobilis, M. Marius, loqueretur, ut negotium susciperes, ut, cùm penes te prætorium imperium, ac nomen esset, ad illam parvam manum exstinguendam, ducem tę, principemque præberes: non modo id refugisti, sed eo ipso tempore, cùm esses in litore, Tertia illa tua, quam tecum deportabas, erat in omnium conspectu. ipsis autem Valentinis ex tam illustri, nobiliq; municipio, tantis de rebus *responsum nullum* dedisti, cùm esses cum tunica pulla, & pallio. Quid hunc proficiscentem, quid in ipsa provincia feciſſe existimatis, qui cum jam ex provincia, non ad triumphum, sed ad judicium decederet, ne illam quidem infamiam fugerit, quam *sine ulla voluptate* capiebat? O divina senatus frequentis in æde Bellonæ admur- 41.
muratio! Memoria tenetis, judices, cùm advesperascere, & paullo antè esset de hoc Temsano incommodo nuntiatum, cùm inveniretur nemo, qui in illa loca cum imperio mitteretur, dixisse quendam; Verrem esse non longè à Temsa: quàm valde universi admurmurarint, quàm palàm principes contrà dixerint. Et is tot criminibus, testimoniisque convictus, in eorum tabellis spem sibi aliquam ponit, quorum omnium palàm, *causa incognita*, voce damnatus est? Esto: nihil ex fugitivorum bello, aut suspicione 42.
belli laudis adeptus est, quòd neque bellum ejusmodi, neque belli periculum fuit in Sicilia, neque ab isto provisum est, ne quod esset. at verò contra bellum prædonum classem habuit ornatam, diligentiamque adhibuit in eo singularem. itaque, isto prætore, præclarè defensa provincia est. Sic de bello prædonum. sic de classe Sicilienſi, judices, dicam, ut hoc jam antè confirmem, in hoc unò genere omneis ineſſe culpas istius maximas, avaritiæ, majestatis, dementiæ, libidinis, crudelitatis. Hæc dum breviter expono, quæso, ut feciſtis adhuc, diligenter attendite. Rem na- 43.
valem primùm ita dico esse administratam, non uti provincia defenderetur, sed ut *classis nomine* pecunia quæreretur. Superiorum prætorum consuetudo cùm hæc fuisset, ne naves civitatibus certusque numerus nautarum, missumque imperaretur, maximæ, & locupletissimæ civitati Mamertinæ nihil horum imperavisti. ob quam rem quid tibi Mamertini clàm dederint pecuniæ, post videbitur: ex ipsorum litteris, & testibus quæremus. navem verò Cybeam 44.
maximam, triremis instar, pulcherrimam, atque ornatissimam, palàm ædificatam sumtu publico, sciente Sicilia, per magistratum, senatumque Mamertinum tibi datam, dona tamque

---

1. *Jura omnia prætoris urbani.*] Proba lectio fide mſ. Cujac. nam vulgo, *jura omnia* sup. Rom. præter veruste calor, in quibus *P.R.* quod & in Pall. adeo ut fortè delendum veniat illud *urbani*. vindicatur Lambin.

2. *Jus imaginis ad memoriam, &c.*] Haud aliter Nonius Marcellus. primùm editi, *jus imagines ad &c.*

3. *Judicio populi, in loco posita esse videatur.*] Vulgata, *judicio populi digna in loco.* sed in luxi illud *digna*, nusquam in edd. veteribus aut membranis scriptum.

4. *Ad summam stultitiam.*] Verris scilicet. hoc puto, quia Hotomanno locus putatus defectuosus.

tamque esse dico. hæc navis onusta præda Siciliensi, cum ipsa quoque esset ex præda, simul *cum iste decederet*, appulsa Veliam est, cum plurimis rebus, & iis, quas ante Romam mittere cum ceteris furtis noluit, quòd erant carissimæ, maximeque eum delectabant. Eam navem nuper egomet vidi Veliæ, multique alii viderunt, pulcherrimam atque ornatissimam, judices. quæ quidem omnibus, qui eam adspexerant, prospectare jam exsulium, atque explorare fugam
45 domini videbatur. Quid mihi hoc loco respondebis? nisi forte id, quod tametsi probari nullo modo potest, tamen dici quidem in judicio de pecuniis repetundis necesse est, 1 *de tua pecunia* constare ædificatam esse eam navim. Aude hoc saltem dicere, quod necesse est. noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui licuerit ædificare navem senatori. antiquæ sunt istæ leges, & *mortuæ*, quemadmodum tu soles dicere, quæ vetant. 2 Fuit ista respublica quondam, fuit ista severitas in judiciis, ut istam rem accusator in magnis criminibus objiciendam putaret. 3 Quid enim tibi nave opus fuit? qui siquò publicè proficiscereris, & præsidii, & vecturæ cauſa, sumtu publico navigia præberentur: privatim autem nec proficisci quoquam potes, nec arcessere res transmarinas ex iis locis, in quibus tibi *habere, mercari nihil*
46 licet. Deinde cur quidquam contra leges parasti? Valeret hoc crimen in illa veteri severitate, ac dignitate reipubl. Nunc non modò te hoc crimine non arguo. sed ne illa quidem communi vituperatione reprehendo. 4 POSTREMO TU TIBI hoc numquam turpe, numquam crimenosum, numquam invidiosum fore putasti, celebertimo loco palàm tibi ædificari onerariam navem in ea provincia, quam tu cum imperio obtinebas? Quid eos *loqui*, qui videbant: quid existimare eos, qui *audiebant*, arbitrabare? inanem te navem esse in Italiam deducturum? navicularium te, cum Romam venisses, esse facturum? Ne illud quidem quisquam poterat suspicari, te habere in Italia maritimum fundum, & ad fructus deportandos onerariam navem comparare? Ejusmodi de te voluisti sermonem esse omnium, palam ut loquerentur, *te illam navem parare*, quæ prædam ex Sicilia deportaret: & quæ ad ea furta, quæ reliquisses,
47 commearet? Verùm hæc omnia, si doces, navem de tua pecunia ædificatam, remitto atque concedo. sed hoc, homo amentissime, non intelligis priore actione ab ipsis istis tuis Mamertinis laudatoribus esse sublatum? Nam dixit Hejus, princeps civitatis, princeps istius legationis, quæ ad tuam laudationem missa est, NAVEM TIBI OPERIS publicis Mamertinorum esse ædificatam, eique faciendæ senatorem Mamertinum publicè præfuisse. Reliqua est materies hanc Rheginis, ut ipsi dicunt (tametsi tu negare non potes) publicè, quod Mamertini materiem non habent, imperavisti. Si & ex quo fit navis, & qui faciunt, *imperio* tibi tuo, non *pretio*, præsto fuerunt: ubi tandem istuc latet,
48 quod tu de tua pecunia dicis impensum? At Mamertini in tabulis nihil habent. Primum video potuisse fieri, ut ex ærario *nihil* darent. etenim vel Capitolium, sicut apud majores nostros factum est, publicè, gratis coactis fabris, operisque imperatis, exædificari atque effici potuit. deinde id quod perspicio (quod & ostendam, cum istos produxero) ipsorum ex litteris, multas pecunias isti erogatas, in operum locationes *falsas, atque inanes* esse perscriptas. Nam illud minimè mirum est, Mamertinos, à quo summum beneficium acceperant, quem sibi amiciorem, quàm populo Rom. esse cognoverant, *ejus capiti* litteris suis pepercisse. sed si argumento est, Mamertinos pecunias tibi non dedisse, quia scriptum non habent: sit argumento, tibi gratis constare navem, quia, quid emeris, aut quid locaveris scriptum proferre non potes. At enim idcircò navem Mamer- 49
tinis non imperasti, quòd sunt fœderati. Dii approbent, habemus hominem in *fecialium manibus educatum*: unum, præter ceteros, in publicis religionibus fœderum sanctum & diligentem. omnes, qui ante te prætores fuerunt, dedantur Mamertinis, quòd iis navem contra pactionem fœderis imperarint. Sed tamen, tu sancte homo, ac religiose, cur Tauromenitanis item fœderatis navem imperasti? an hoc probabis, in *æqua cauſa populorum* sine pretio varium jus, & disparem conditionem fuisse? Quid, si ejusmodi esse hæc 50
duo fœdera duorum populorum, judices, doceo, ut Tauromenitanis nominatim cautum, & exceptum sit fœdere, NE NAVEM DARE DEBEANT: Mamertinis in ipso fœdere sanctum, atque perscriptum sit, VTI NAVEM DARE NE-CESSE SIT: istum autem contra fœdus & Tauromenitanis imperasse, & Mamertinis remisisse? num cui dubium potest esse, quin, Verre prætore, plus Mamertinis Cybea, quam Tauromenitanis fœdus opitulatum sit? Recitentur fœdera. MAMERTINORVM, ET TAVROMINITANORVM CVM POPVLO R. FOEDERA. Isto igitur tuo, quemadmodum ipse prædicas, beneficio: ut res indicat, pretio, atque mercede, minuisti majestatem reipubl. minuisti auxilia populi Romani, minuisti copias, majorum virtute ac sapientia comparatas: sustulisti jus imperii, conditionem sociorum, memoriam fœderis. Qui ex fœdere ipso navem vel usque ad Oceanum, si imperassemus, sumtu, periculoque suo armatam, atque ornatam mittere debebant: hi, ne in freto ante sua tecta, & domos navigarent: ne sua mœnia, portusque defenderent, *pretio* abs te jus fœderis, & imperii conditionem emerunt. Quid censetis in hoc fœdere faciun- 51
do voluisse Mamertinos impendere laboris, operæ, pecuniæ, ne hæc biremis adferiberetur, si id ullo modo possent à nostris majoribus impetrare? nam, cùm hoc munus imperaretur tam grave civitati, inerat nescio quo modo in illo fœdere societatis quasi quædam *nota servitutis*. Quod tum recentibus suis officiis, integra re, nullis populi Romani difficultatibus, à majoribus nostris fœdere assequi non potuerunt, id nunc nullo novo officio suo, tot annis post, jure imperii nostri quotannis *usurpatum*, ac semper retentum, summa in difficultate navium, à C. Verre pretio assecuti sunt. At hoc solùm sunt assecuti, ne navem darent. 52
Ecquem nautam, ecquem militem, qui aut in classe, aut in præsidio esset, te prætore, per triennium Mamertini dederunt? Denique cùm ex senatusconsulto, itemque ex lege Terentia, & Cassia frumentum *æquabiliter emi* ab omnibus Siciliæ civitatibus oporteret: id quoque munus leve, atque commune Mamertinis remisisti. Dices, frumentum Mamertinos non debere. Quomodo non debere? an, ut ne venderent? non enim erat hoc genus frumenti ex eo genere, quod exigeretur, sed ex eo, quod emeretur. Te igitur auctore, & interprete, ne foro quidem, & commeatu Mamertini populum Rom. juvare debuerunt. Quæ tan- 53
dem civitas fuit, quæ deberet? Qui publicos agros arant, certum est quid ex lege censoria dare debeant. cur iis quidquam præterea *ex alio genere* imperavisti? Quid? decumani numquid præter singulas decumas ex lege Hieronica debent?

---

1. *De tua pecunia constare ædific.*] Lamb. admonet vocem *constare*, abesse omnibus libris vett. nescio. Cujac. non habet. exstat tamen in Pall. & olim edd. Gulielm. etiam delevit. ego me teneo adhuc.

2. *Fuit ista respublica quondam &c.*] Istud malui, quàm vulgatum, *reprehensa quondam*, super admodum natum. quippe temporius cusi *responsis*: quod & in Pall. nostris etiam minus absurdum. Lambinus monuit in Memmianis fuisse *resp. veteris*. unde format Gulielmius, *res pramia*. mea scriptura confirmatur illo infra: *Valeret hoc crimen in illa veteri severitate ac dignitate resp.*

3. *Quid enim tibi nave opus fuit?*] Cujacianus breviùs: *Quid enim tibi navim?* & profectò fere perplacet.

4. *Postremo tu tibi hoc numquam turpe.*] Pall. duobus non adest, *numquam turpe*, rejicitque etiam editio Victorii. exstat tamen in prioribus cusis, sed ii non agnoscunt, *Postremo*, neque habet Cujacianus. & sanè aut ejici debet, aut potius addi sententiæ prioris fini: *reprehendo postremo*; *Tu tibi*, &c.

1.38

dent? cur iis quoque statuisti, quantum ex hoc genere frumenti emti darent? Qui sunt *immunes*, iì certè nihil debent. at his non modò imperasti, verum etiam, quo plus darent, quàm poterant, hęc sexagena millia modium, quæ Mamertinis remiseras, addidisti. Neq; hoc dico, ceteris non rectè imperatum esse Mamertinis, qui erant in eadem causa, quibus superiores, omnes prætores item ut ceteris imperarant, pecuniamque ex S. C. & ea lege dissolverant, bis dico non rectè remissum. Et, ut hoc beneficium, quemadmodum dicitur, *trabali clavo* figeret, cum consilio causam Mamertinorum cognoscit, & de consilii sententia Mamertinis
54. se frumentum non imperare pronuntiat. Audit decretum mercenarii prætoris ex ipsius commentario: & cognoscite, quanta in scribendo gravitas, quanta in constituendo jure sit auctoritas. Recita commentarium. DECRETVM EX COMMENTARIO. *Libenter* ait se facere: itaque perscribit Quid, si hoc verbo non esses usus, Libenter? non videlicet invitum te quæstum facere putaremus? *ac de consilii sententia*, præclarum recitari consilium, judices, audistis. utrùm vobis consilium recitari tandem prætoris videbatur, cùm audiebatis nomina, an prædonis improbissimi
55. societas, atque comitatus? En fœderum interpretes, societatis pactores, religionis auctores. numquam in Sicilia frumentum publicè est emtum, quin Mamertinis *pro portione* imperaretur, antè quàm hoc delectum, præclarumque consilium iste dedit, ut ab his nummos acciperet, ac sui similis esset. Itaque tantum valuit istius decreti auctoritas, quantum debuit ejus hominis, qui à quibus frumentum emere debuisset, iis decretum vendidisset. Nam statim L. Metellus, ut isti successit, ex C. Sacerdotis, & Sex. Peducæi instituto, ac litteris, frumentum Mamertinis imperavit. Tum illi intellexerunt, se id, quod à malo auctore
56. emissent, diutius obtinere non posse. Age porrò, tu, qui te tam religiosum existimari voluisti interpretem fœderum, cur Tauromitanis frumentum, cur Netinis imperasti? quarum civitatum utraque *fœderata* est. Ac Netini quidem sibi non defuerunt. nam simul ac pronuntiasti, *libenter* te Mamertinis quiddam remittere: te adierunt, & eandem suam causam fœderis esse docuerunt. tu aliter decernere in eadem causa non potuisti. Pronuntias, *Netinos* frumentum dare non oportere: & ab his tamen exigis. Cedò mihi ejusdem prætoris litteras & rerum decretarum,
1 & frumenti imperati, & tritici emti. LITTERAE PRAETORIS RERVM DECRETARVM, FRVMENTI IMPERATI, ET FRVMENTI EMTI. Quid potius in hac tanta, ac tam turpi inconstantia suspicari possumus, judices, quàm id, quod necesse est, aut isti à Netinis pecuniam, cum posceret, non datam, aut id esse actum, ut intelligerent Mamertini, bene se apud istum tam multa pretia, ac munera collocasse, cùm idem alii juris ex eadem causa non obtine-
57. rent? Hic mihi etiam audebit mentionem facere Mamertinæ laudationis? in qua quàm multa sint vulnera, quis est vestrum, judices, quin intelligat? 2 Primùm in judiciis, qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei *nullum dare*, quàm illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere. tot in Sicilia civitates sunt, quibus tu per triennium præfuisti: arguunt ceteræ: paucæ, & parvæ, metu repressæ, silent: una laudat. Hoc quid est, nisi intelligere, quid habeat utilitatis *vera laudatio*; 3 sed tamen ita provinciæ præfuisse, ut hac utilitate necessariò sit carendum? Deinde, id quod alio loco antè dixi, quæ est ista 58.
tandem laudatio, cujus laudationis legati principes & publicè tibi navem ædificatam, & privatim se ipsos abs te spoliatos, expilatosque esse dixerunt? Postremò quid aliud isti faciunt, cùm te toti ex Sicilia laudant, nisi testimonio nobis sunt, te *omnia sibi esse largitum*, quæ tu de repub. nostra detraxeris? Quæ colonia est in Italia tam bono jure, quod tam immune municipium, quod per hosce annos tam commoda vacatione sit usum omnium rerum, quàm Mamertina civitas per triennium? soli, ex fœdere quod debuerunt, non dederunt: soli, isto prætore, omnium rerum immunes fuerunt: soli in istius imperio 4 ea conditione vitæ fuerunt, ut populo Rom. nihil darent, Verri *nihil denegarent*. Verùm, ut ad classem, quo ex loco sum digressus, re- 59.
vertar: accepisti à Mamertinis navem contra legem: remisisti contra fœdera. ita in una civitate bis improbus fuisti: cùm & remisisti, quod non oportebat: & accepisti, quod non licebat. Exigere te oportuit navem, quæ contra prædones; non quæ cum præda navigaret, quæ defenderet, ne provincia spoliaretur; non quæ nova provinciæ spolia portaret. Mamertini tibi & urbem, 5 quò furta undique portarent, & navem, qua exportares, præbuerunt. illud tibi oppidum, *receptaculum prædæ* fuit: illi homines, testes, custodesque furtorum: illi tibi & locum furtis, & furtorum vehiculum comparaverunt. Itaque ne tum quidem, cùm classem avaritia, ac nequitia tua perdidisti, navem Mamertinis impetasse ausus es: quo tempore in tanta inopia navium, tantaq; calamitate provinciæ, etiam si *precario* essent rogandi, tamen ab his impetraretur. reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogandi conatum præclara illa, non populo Romano reddita biremis, sed prætori donata Cybéa. ea fuit merces imperii, auxilii, juris, consuetudinis fœderis. Habetis unius civitatis firmum auxilium a- 60.
missum, ac venditum pretio. cognoscite nunc novam prædandi rationem, ab hoc primùm excogitatam. Summum omnem in classem frumento, stipendio, ceteriscque rebus navarcho suo quæque civitas semper dare solebat. is neque ut accusaretur *à nautis*, committere audebat, & civibus suis *rationem referre* debebat. in illo omni negotio, non modò labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, ut dico, factitatum semper, nec solùm in Sicilia, sed in omnibus provinciis; etiam in sociorum & Latinorum stipendio, ac sumtu; tùm cum illorum auxiliis uti solebamus. Verres post imperium constitutum primus imperavit, ut ea pecunia omnis à civitatibus *sibi adnumeraretur*, ut is pecuniam tractaret, quem ipse præfecisset. cui potest esse dubium, 61.
quamobrem & omnium consuetudinem veterem primus immutaris, & tantam utilitatem pet alios tractandæ pecuniæ neglexeris, & tantam *difficultatem cum crimine, molestiam cum suspicione* susceperis? Deinde alii quæstus instituuntur, ex uno genere navali, videte quàm multi. accipere à civitatibus pecunias, *ne nautas darent: pretio certa missos facere nautas: missorum omne stipendium lucrari: reliqui, quod deberet, non dare*. Hæc omnia ex civitatum testimoniis cognoscite. Recita testimonia civitatum. TESTIMONIA CIVITATVM. Hunccine hominem? hanccine impudentiam, ju- 62.
dices?

---

1. *Et frumenti imperati, & tritici empti.*] Vulgati olim & *fr. imp. & rerum decretarum tritici empti*: neque aliter Pal. pr. sed is punctis subduxit, illud, *& rer. decr.* priore loco posicum, ac sec. solummodo habet, *Literae & rerum decretarum tritici empti.* omisso altero membro, quod verosimile est factum negligentia librarii ob similitudinem vocum. Ceterum ea, quæ postea in nostris libris sequuntur LITERAE PRAETORIS, &c. non habentur in ullis mss.

2. *Primùm, in judiciis.*] Ita P. Manutius; alii, *primùm ut in judiciis.*

3. *Sed tamen ita provinciæ præfuisse, &c.*] Obsecutus sum Cujaciano, quod asseveraret Lambinus sic legi in omnibus libris suis; qui tamen male retinet *tibi*. vulgata satis frigidè; *laudatio? sed tamen ita Verres prov. præfuisti, ut hac util. necesse tibi sit carendum.*

4. *Ea conditione vitæ fuerunt.*] Cujacii lib. *vixerunt*. forsan *illud vitæ* est à glossa. indeque natum illud alterum, tanquam interpretamentum *fuerunt*.

5. *Quò furta undique portarent.*] Idem codex, *deportarent*, quo ipso opponeretur magis illi *exportarent*, quod sequitur.

dices? hanccine audaciam? civitatibus pro numero militum pecuniarum summas describere? 1 certum pretium, sexcentenos nummos, nautarum missioni constituere? quos qui dederat, commeatum totius æstatis abstulerat: iste, 2 quod & nautæ nomine, pro stipendio, frumentoque acceperat, lucrabatur. itaque *quæstus duplex* unius missione fiebat. Atque hæc homo amentissimus in tanto prædonum impetu, tantoque *periculo provinciæ*, sic palam faciebat, ut & ipsi prædones scirent, & tota provincia testis esset.

63 Cùm propter istius hanc tantam avaritiam, nomine classis esset in Sicilia, re quidem vera naves inanes, quæ prædam prætori, non quæ prædonibus metum afferrent: tamen, cùm P. Cæsetius, & P. Tadius decem navibus his semiplenis navigarent, navem quandam piratarum præda refertam, non *reperere*, sed *abduxerunt*, onere suo planè captam, atque depressam. erat ea navis plena juventutis formosissimæ, plena argenti facti, atque signati, multa cum stragula veste. Hæc una navis à classe nostra non capta est, sed inventa ad Megaridem: qui locus est non longè à Syracusis. quod ubi isti nuntiatum est; 3 tametsi in acta cum mulierculis jacebat ebrius, erexit se tamen, & statim quæstori, legatoque suo custodes misit complureis, ut omnia

64 sibi integra quàm primùm exhiberentur. Appellitur navis Syracusas: exspectatur ab omnibus: 4 supplicium sumi de captivis putatur. iste, quasi præda sibi advecta, non prædonibus capta: si qui senes, aut deformes erant, eos *in hostium numero* ducit: qui aliquid formæ, ætatis artificiique habebant, abducit omneis, nonnullos scribis suis, filio, cohortique distribuit: symphoniacos sex cuidam amico suo Romam muneri misit. nox illa tota eximaniunda navi consumitur. Archipiratam ipsum videt nemo, de quo supplicium sumi oportuit. hodieque omnes 5 sic habent persuasum (quid ejus sit, vos conjectura quoque assequi debetis) istum clàm à piratis ob hunc archipiratam pecuniam

65 accepisse. Conjectura bona est. JUDEX ESSE bonus nemo potest, qui suspicione certa non movetur. hominem nostis: consuetudinemque omnium tenetis: qui *ducem prædonum*, aut hostium ceperit, quàm libenter eum palam ante oculos omnium esse patiatur. Hominem in tanto conventu Syracusis vidi neminem, judices, qui archipiratam captum vidisse se diceret; cùm omnes, ut mos est, ut solet fieri, *concurrerent, quærerent, videre cuperent*. Quid accidit, cur tantopere iste homo occultaretur, ut eum ne casu quidem quisquam adspicere posset? 6 Homines maritimi Syracusis, qui sæpe istius ducis nomen audissent, cùm eum sæpe timuissent, cùm ejus cruciatu, atque *supplicio pascere oculos*, animumque exsaturare vellent: potestas adspicien-

66 di nemini facta est. Unus pluteis prædonum duces vivos cepit P. Servilius, quàm omneis antea. Ecquando igitur isto fructu quisquam caruit, ut videre piratam captum non liceret? At contrà, quacumque iter fecit, hoc jucundissimum *spectaculum* omnibus vinctorum, captorumque hostium præbebat. Itaque ei concursus undique fiebant, ut non modò ex his oppidis, quà ducebantur, sed etiam ex finitimis, visendi causâ, convenirent. Ipse autem triumphus quamobrem omnium triumphorum gratissimus populo Rom. fuit, atque jucundissimus? quia *nihil est victoria*

dulcius. nullum est autem testimonium victoriæ certius, quàm quos sæpe metueris, eos te vinctos ad supplicium duci videre. Hoc tu quamobrem non fecisti? quamobrem 67. ita iste pirata celatus est, quasi eum adipiscere non fas esset? quamobrem supplicium non sumsisti? quam ob causam hominem reservasti? ecquem audisti in Sicilia antea captum archipiratam, qui non securi percussus sit? unum cedo auctorem tui facti *unius proferendi exempli*. Vivum tu archipiratam servabas, quem per triumphum, credo, quem ante currum tuum duceres. Neque enim quidquam erat jam reliquum, nisi ut, classe populi Rom. pulcherrima amissa, provinciaque lacerata, triumphus navalis tibi decerneretur. Age porrò, custodiri ducem prædonum 68. *novo more*, quàm securi feriri omnium exemplo magis placuit. quæ sunt istæ custodiæ? apud quos homines? quemadmodum est asservatus? *lautumias* Syracusanas omnes audistis: plerique nostis. opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum. totum est ex saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitùs excisum. nihil tam clausum ad exitus, nihil tam sæptum undique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. In has lautumias, si qui publicè custodiendi sunt, etiam ex ceteris oppidis Siciliæ deduci imperantur. Eò quòd multos 69. captivos civeis Romanos conjecerat, & quòd eodem ceteros piratas contrudi imperarat: intellexit, si hunc subditium archipiratam in eandem custodiam dedisset, fore, ut à multis, illis in lautumiis verus ille dux quæreretur. Itaque hominem huic optimæ, tutissimæque custodiæ non audet committere. deniq; Syracusas totas timet: amandat hominem. quò? Lilybæum fortasse. Video: tamen homines maritimos non planè reformidat. Minimè, judices. Panormum igitur? Audio: quamquam Syracusis, quoniam *in Syracusano captus* erat, maximè, si minus supplicio affici, at custodiri oportebat. Ne Panormum quidem. Quid 70. igitur? quò putatis? Ad homines à piratarum metu, & suspicione alienissimos: à navigando, rebusque maritimis remotissimos, ad Centuripinos, homines maximè mediterraneos, summos aratores; qui nomen numquam timuissent maritimi prædonis: unum, te prætore, horruissent Apronium, *terrestrem archipiratam*. Et, ut quivis facilè perspiceret, id ab isto actum esse, ut ille suppositus, facilè, & libenter se illum, qui non erat, esse simularet: imperat Centuripinis, ut is victu, ceterisque rebus quàm liberalissimè, commodissimeque habeatur. Interea Syra- 71.
cusani, homines periti & humani, qui non modò ea, quæ perspicua essent, videre, verùm etiam *occulta suspicari* possent; habebant rationem omnes quotidie piratarum, qui securi ferirentur: quàm multos esse oporteret, ex ipso navigio, 7 quod erat factum sex remorum numero, conjiciebant. Iste, quòd omneis, qui artifici aliquid habuerant, aut formæ, removerat, atque abduxerat, reliquos si, ut consuetudo est, universos ad palum alligasset, clamorem populi fore suspicabatur, 8 cum tanto plures abducti essent, quàm relicti. propter hanc causam cùm instituisset alios alio tempore producere: tamen in tanto conventu nemo erat, quin rationem, *numerumq;* haberet, & reliquos non desideraret solum, sed etiam posceret, & flagitaret.

Cùm

---

1. *Certum pretium, sexcentenos nummos.*] Ita P. Manutius de conjectura Horotomi, quam modo firmat codex Cujac. in quo præterea *sescentos*, non male. prius editi: *certis pretiis sexcentos.*

2. *Quod & nautæ nomine.*] Dictiunculæ *&*, non est Cujac. Lambin. in scriptis suis invenit, *quod ejus nautæ nomine*, qui videlicet sexcentos nummos dederat, ut interpretatur Gulielmius.

3. *Tametsi in acta.*] Non ausus sum abire à libris Lambini; utique cum eis respondet Cujacianus. vulgati *tametsi actis*, illepidè, meo quidem judicio.

4. *Supplicium sumi de captivis putatur.*] Opinio hæc Syracusanorum erat cum moras daceret Verres in suo luco, punire ipsum captivos ultimo supplicio, &c. forsan tamen planior exiret sensus, si distinguerem: *Appellitur navis: Syracusas exspectatur ab omnibus: supplicium, &c.* quomodo est in Pal. sec.

5. *Sic habent persuasum, &c.*] Accedit Gulielmius. Lamb. qui non exhibent illud *persuasum*. vulgque *habere*, esse putare, existimare.

6. *Homines maritimi Syracusis, &c.*] In Pall. & olim impressis inveni, *Homines Mamertini Syracusis*. & profectò videtur verosimiles, si non verum.

7. *Quod erat factum sex remorum numero.*] Vix me abstineo ab Cujaciani cod. scriptura, quam admisit Lambinus, *quid erat captum, & ex remorum numero*, licet eadem sententia resultet ex vulgata.

8. *Cum tanto plures abducti essent, &c.*] Fulviani libri lectionem sequitur Gulielmius, *cum alteri tanto plures.*

1. Aut

71 Cùm maximus numerus deesset, tum iste homo nefarius in eorum locum, quos domum suam de piratis abduxerat, substituere, & supponere cœpit *civeis Romanos*, quos in carcerem antea conjecerat: quorum alios, Sertorianos milites fuisse insimulabat, & ex Hispania fugientes ad Siciliam appulsos esse dicebat: alios, qui à prædonibus erant capti, cum mercaturas facerent, 1 aut aliquam ob causam navigarent, sua voluntate *cum piratis fuisse* arguebat. Itaque alii cives Romani ne cognoscerentur, capitibus obvolutis è carcere ad palum, atque ad necem rapiebantur: alii cum à multis civibus Roman. recognoscerentur, ab omnibus defenderentur, securi feriebantur. Quorum ego de acerbissima morte, crudelissimoque cruciatu dicam, cùm eum locum tractare cœpero: & ita dicam, ut, si me in ea querimonia, quam sum habiturus de filii crudelitate, & de civium Rom. indignissima morte, non modò vires, verùm etiam
73 vita deficiat, id mihi præclarum, & jucundum putem. Hæc igitur est gesta res, hæc *victoria* præclara: myoparone piratico capto, dux liberatus, symphoniaci Romam missi: formosi homines & adolescentes, & artifices domum abducti: in eorum locum, & ad eorum numerum cives R. hostium in modum cruciati & necati: omnis vestis ablata: omne aurum & argentum ablatum, & aversum. At quemadmodum ipse se induit priore actione? qui tot dies tacuisset, repentè in M. Annii, hominis splendidissimi testimonio, 2 cum is civeis Rom. dixisset, & archipiratam negasset securi esse percussum, exiluit, *conscientia sceleris*, & furore ex maleficiis concepto excitatus: dixit, se, quod sciret sibi crimini datum iri pecuniam accepisse, neque de vero archipirata sumsisse supplicium, ideo securi non per-
74 cussisse: domi esse apud se archipiratas dixit duos. O clementiam populi Romani seu potius patientiam miram, ac singularem! Civem Rom. securi esse percussum Annius eques Rom. dicit: taces archiparatam negat: fateris fit in eo gemitus omnium, & clamor, cùm tamen à præsenti supplicio tuo se continuit populus Rom. & repressit, & salutis tuæ rationem judicum severitati reservavit. Qui sciebas tibi crimini datum iri? quamobrem sciebas? quamobrem etiam suspicabare? inimicum habebas neminem. si haberes; tamen non ita vixeras, ut *metum judicii* propositum habere deberes. An te, id quod fieri solet, conscientia timidum, suspiciosumque faciebat? Qui agitur, cùm esses cum imperio, jam tum judicium, & crimen horrebas: reus cùm tot testibus coarguare, potes, de damnatione dubita-
75 re? Verùm, si crimen hoc metuebas, nequis ab te suppositum esse diceret, qui pro archipirata securi feriretur: utrum tandem tibi ad defensionem firmius fore putasti, in judicio coactu, atque efflagitatu meo, producere ad ignotos *tanto post* eum, quem archipiratam esse diceres: an recenti re, Syracusis, apud notos, inspectante Sicilia pænè tota, se curi ferire? vide, quid interfit, utrum faciendum fuerit. In illo reprehensio nulla esse potuit. hic defensio nulla est. Itaque illud sempe: *omnes fecerunt*: hoc 3 quis ante te, quis præter te fecerit, quæro. Piratam vivum tenuisti. Quem ad finem? dum cum imperio fuisti. quamobrem? quam ob causam? quo exemplo; cur tamdiu? cur, inquam, civibus Romanis, quos piratæ ceperant, securi statim percussis ipsis
76 piratis lucis usuram tam diuturnam dedisti? Verùm esto: sit tibi illud liberum omne tempus, quod cum imperio fuisti. etiamne privatus? etiamne teus? etiamne pænè damnatus, hostium duces *privata in domo retinuisti*? unum, alterum mensem, prope annum denique, domi tuæ piratæ, à quo tempore capti sunt, quoad per me licitum est, fuerunt: hoc est, quoad per M. Acilium Glabrionem licitum est: qui postulante me produci, atque in carcerem condi imperavit. Quod est hujusce rei jus? quæ consuetudo? quod *exemplum*? Hostem acerrimum atque intestissimum populi Romani seu potius communem hostem gentium, nationumq; omnium, quisquam omnium mortalium privatus intra mœnia domi suæ retinere potuit? Quid 77.
si pridie quàm à me tu coactus es conferri civibus Rom. securi percussis prædonum ducem vivere apud te habitare? si inquam, pridie domo tua profugisset, si aliquam manum contra populum Rom. facere potuisset, quid diceres? Apud me habitavit: mecum fuit: ego illum ad judicium meum, quò facilius crimen inimicorum diluere possem, vivum, atque incolumem reservavi. Itane verò? tu tua pericula *communi periculo* defendes? tu supplicia, quæ debentur hostibus victis, ad tuum non ad populi Rom. tempus conferes? populi Rom. hostis privatis custodiis asservabitur? At etiam qui triumphant, eoque diutius vivos hostium duces servant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum *spectaculum* fructumque victoriæ populus Rom. percipere possit: tamen cùm de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent: idemque *dies* & victoribus imperii, & victis vitæ finem facit. Et nunc cui- 78.
quam credo esse dubium quin tu id commissurus non fueris præsertim cùm statuisses, ut ais, tibi causam esse dicendam, ut ille archipirata non potius securi feriretur, quam, quod erat ante oculos positum *tuo periculo vivere*. Si enim esset mortuus, tu, qui crimen ais te metuisse, quæro cui probares? cum constaret, istum Syracusis ab nullo visum esse archipiratam ab omnibus desideratum cum dubitaret nemo, quin ab te pecunia liberatus esset, cùm vulgò loquerentur *suppositum* in ejus locum, quem pro illo probare velies: cùm tute falsus esses, te id crimen tanto ante metuisse: si eum diceres esse mortuum, quis te audiret? nunc, cum vivum istum nescio quem produces, tamenne id credi voles? Quid si aufugisset? si vincla rupisset, ita, ut Nico- 79.
le, nobilissimus pirata fecit, quem P. Servilius, qua felicitate ceperat, eâdem recuperavit? quid diceres? Verùm hoc erat. si ille semel verus archipirata securi percussus esset, pecuniam illam non haberes. si hic falsus esset mortuus, aut profugisset, non esse difficile alium in suppositi locum *supponere*. Plura dixi, quàm volui, de illo archipirata: & tamen ea, quæ certissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. Volo enim mihi totum esse crimen hoc integrum. est certus locus, certa lex, certum tribunal, quò hoc referretur. Hac tanta præda auctus, mancipiis, argento, 80.
veste locupletatus, nihilo diligentior ad classem ornandam, milites revocandos, alendosque esse cœpit: cùm ea res non solùm provinciæ saluti, verùm etiam ipsi prædæ esse posset. Nam æstate summa, quo tempore ceteri prætores *obire provinciam*, & concursare consueverunt, aut etiam in tanto prædonum metu, & periculo ipsi navigare: eo tempore ad luxuriam, libidinesque suas, domo sua regia, quæ regis Hieronis fuit, qua prætores uti solent, contentus non fuit, tabernacula, quemadmodum consueverat temporibus æstivis, quod antea jam demonstravi, caibaseis intenta velis, collocari jussit in litore: quod est litus in insula Syracusis post Arethusæ fontem, propter ipsum introitum, atque ostium portus, amœno sanè, & ab arbitris remoto loco, hic dies æstivos sexaginta prætor populi Rom. custos, de- 81.
fensorque provinciæ, sic vixit, ut *mulierbria quotidie convivia* essent, vir accumberet nemo, præter ipsum, & prætextatum filium. rametsi rectè sine exceptione dixeram,

1. *Aut aliquam aliam ob causam.*] Est à veteri libro Hotomani. Vox *aut* in *aliam* prius duerat.

2. *Cùm is civeis Romanos.*] Liber Cujac. *civem Rom.* quod se tuetur illo infra mox, *civem Rom. securi esse percussum.*

3. *Quis ante te, quis præter te fecerit.*] Cujac. non habet illud *quis*: unde putabat Gulielmius rescribi posse, *quis ante te præterea fecerit*, verum alterum videtur argutius.

4. *Et concursare.*] Lambini editio, *circumcursare*. sed alterum iterum habuimus supra cap. 12. pr.

5. *Tec*

virum, cùm isti essent, neminem fuisse. Nonnumquam etiam libertus Timarchides adhibebatur. mulieres autem nuptæ nobiles, præter unam mimi Isidori filiam, quam iste, propter amorem, ab Rhodio tibicine abduxerat, Pippa quædam, uxor Æschrionis Syracusani: de qua muliere *plurimi versus*, qui in istius cupiditatem facti sunt, tota Sicilia per-
82. celebrantur. Erat & Nice, facie eximia, ut prædicatur, uxor Cleomenis Syracusani. hanc Cleomenes vir amabat: verumtamen hujus libidini *adversari* nec poterat, nec audebat: & simul ab isto donis, beneficiisque plurimis devinciebatur. Illo autem tempore iste, tametsi ea est hominis impudentia, quam nostis, ipse tamen, cùm vir esset Syracusis, uxorem ejus parum poterat animo soluto, ac libero a tot in acta dies secum habere. Itaque excogitat rem singularem. naves, quib. legatus præfuerat, Cleomeni tradit: classi populi Romani Cleomenem Syracusanum præesse jubet, atque imperat. Hoc eò facit, ut ille non solùm abesset à domo tum, cùm navigaret: sed etiam *libenter* cum magno honore, beneficioque abesset: ipse autem, remoto, atque ablegato viro, non liberiùs, quàm antè (quis enim unquam istius libidini obstitit?) sed paullo solutiore tamen animo secum illam haberet, si non tamquam virum, at tamquam
83. *æmulum* removisset. Accipit navem sociorum, atque amicorum Cleomenes Syracusanus. Quid primùm aut accusem, aut querar, judices? *Sceulone homini*, legati, quæstoris, prætoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari? Si te impediebat ista conviviorum, mulierumq; occupatio: ubi quæstores? ubi legati? ubi ternis denariis æstimatum frumentum? ubi muli? ubi tabernacula? ubi tot, tantaque ornamenta magistratibus, & legatis à senatu, populoque Rom. permissa, & data? denique ubi præfecti, & tribuni tui? Si *civis Rom.* dignus isto negotio nemo fuit, quid civitates, quæ in amicitia, fideque populi Rom. perpetuò mansérant? ubi Segestana? ubi Centuripina civitas, quæ tum officiis fide, vetustate, tum etiam cognatione populi Rom.
84. nomen attingunt? O dii immortales! quid, si harum ipsarum civitatum militibus, navibus, navarchis, Syracusanus Cleomenes jussus est imperare? non omnis *honos* ab isto dignitatis, æquitatis, officiiq; sublatus est? Ecquod in Sicilia bellum gessimus, quin Centuripinis sociis, Syracusanis hostibus uteremur? atque hæc omnia ad memoriam vetustatis, non ad contumeliam civitatis referri volo. Itaque ille vir clarissimus, summusque imperator, M. Marcellus, cujus virtute captæ, misericordia conservatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte urbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit. Hodie, inquam, Syracusanum in ea parte habitare non licet. est enim locus, quem vel *pauci possunt defendere*. Committere igitur eum non fidelissimis hominibus noluit: simul quòd ab illa parte urbis navibus aditus
85. ex alto est. Quamobrem, qui nostros exercitus sæpe excluserant, iis claustra loci committenda non existimavit. Vide quid intersit inter tuam libidinem, majorumq; auctoritatem: inter amorem, furoremque tuum, & illorum consilium, atque prudentiam. Illi aditum litoris Syracusanis ademerunt: tu maritimum imperium concessisti. Illi habitare in eo loco Syracusanum, quo naves accedere possent noluerunt: tu classi, & navibus Syracusanum præesse voluisti. quibus illi urbis suæ partem ademerunt, iis tu nostri imperii partem dedisti: &, quorum sociorum opera Syracusani nobis dicto audientes sunt, eos Syracusanis *dicto audientes*
86. esse jussisti. 2 Egreditur Centuripina quadriremi Cleomenes è portu: sequitur Segestana navis, Tindaritana Herbitensis, Heraclensis, Apollonicnsis, Haluntina, præclara classis in speciem: sed inops, & infirma, propter dimissionem propugnatorum, atque remigum. Tamdiu in imperio suo classem iste prætor diligens vidit, quamdiu convivium ejus flagitiosissimum prætervecta est. ipse autem, qui visus multis diebus non esset, tum se tamen in conspectum nautis paullisper dedit. Stetit soleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, *muliercula nixus* in litore. Jam hoc ipso istum vestitu Siculi, civesq; Romani permulti sæpe viderunt. Posteaquam paullum provecta
87. classis est, & Pachynum quinto die denique appulsa est: nautæ *fame coacti* radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant, & his miseri, perditique alebantur. Cleomenes autem, qui alterum se Verrem cùm luxuria, atque nequitia, tum etiam imperio, putaret: similiter totos dies, in litore tabernaculo posito, perpotabat. Ecce autem repentè, ebrio Cleomene, esurientibus ceteris, nuntiatur piratarum naveis esse in portu Ediscæ. nam ita is locus nominatur. nostra autem classis erat in portu Pachyni. Cleomenes autem, quòd erat terrestre præsidium non *re*, sed *nomine*, sperabat, iis militibus, quos ex eo loco deduxisset, explere se numerum nautarum, & remigum posse. Reperta est eadem istius hominis avarissimi ratio in præsidiis, quæ in classibus. nam erant perpauci reliqui, ceteriq; dimissi.
88. Princeps Cleomenes in quadriremi Centuripina malum erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperavit: & simul, ut se ceteri sequerentur, signum dari jussit. Hæc Centuripina navis erat incredibili celeritate velis nam scite isto prætore nemo poterat, 3 quid quæque navis *remis* facere posset: etsi in hac quadriremi propter honorem, & gratiam Cleomenis minimè multi remiges, & milites deerant. Evolarat jam è conspectu fere fugiens quadriremis, cùm etiam tunc-
89. cteræ naves suo in loco moliebantur. Erat animus in reliquis. quamquam erant pauci, quoquo modo sese res habebat, pugnare tamen se velle clamabant: &, quod *reliquum vetæ* virtumque fames fecerat, id ferro potissimum reddere volebant. Quòd si Cleomenes non tanto ante fugisset, aliqua ad resistendum ratio fuisset. erat enim sola illa navis constrata, & ita magna, ut *propugnaculo* ceteris posseteese. quæ, si in prædonum pugna versaretur, urbis instar habere
90. inter illos piraticos myoparones videretur: sed tunc inopes relicti à duce, præfectoque classis, eundem necessariò cursum tenere cœperunt. Pelorum versus, ut ipse Cleomenes, ita ceteri navigabant. neque hi tamen tam prædonum fugiebant impetum quàm imperatorem sequebantur. Tum ut quisque in fuga postremus ita periculo princeps erat. postremam enim quamq; navem piratæ primam adoriebantur. ita prima Haluntinorum navis capitur, cui præerat Haluntinus, homo nobilis, Philarchus: quem ab illis prædonibus Locrenses postea *publicè redemerunt*: ex quo vos priore actione jurato rem omnem, causamque cognostis, deinde Apollonienses navis capitur, & ejus præfectus Anthropinus occiditur. Hæc dum aguntur, interea Cleome-
91. nes jam ad Pelori litus pervenerat: jam sese in terram è navi ejecerat, quadrirememque in salo fluctuantem reliquerat. Reliqui præfecti navium, cum in terram imperator *exisset*, cùm ipsi neque repugnare, neque mari effugere ullo modo possent, appulsis ad Pelorum navibus, Cleomenem persecuti sunt. Tunc prædonum dux Heracleo, repentè, præter spem, *non sua virtute*, sed istius avaritia, nequitiaque victor, classem pulcherrimam populi Romani in litus expulsam & ejectam, 4 cùm primùm advesperascæret, inflammari incendique jussit. O tempus miserum, atque
92. acer-

1. *Tot in alia dies, secum habere.*) Hotomanus, negabat se sensum videre, nisi fortè corrigamus, *totes in tetis dies*: invenustè, veluti ostendit Muretus lib. 1. Var. lect. cap 3. Gulielmio supervacua vita vox *tetum*. et am minus venuste, mea quidem opinione.

2. *Egreditur Centuripina quadriremi.*) Cujac. *Egreditur in Centuripa*. forsan non inepte.

3. *Quid quæque navis remis facere posset.*) Lambino olet glossam vocabulum *facere*, mihi n hil minus, item Gulielmio.

4. *Cùm primùm advesperascæret.*) Idem codex, *juvesperascæret*, probumque videtur.

Tum

acerbum provinciæ Siciliæ? ô casum illum multis innocentibus calamitosum, atq; funestum! ô istius nequitiam, ac turpitudinem singularem! Una, atque eadem nox erat, qua prætor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Rom. prædonum incendio conflagrabat. Affertur nocte intempesta gravis hujusce mali nuntius Syracusas: curritur ad prætorium, quo istum è convivio illo præclaro reduxerant paullò antè *mulieres* cum cantu, atque symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audet: includit se domi: neque aderat uxor, quæ consolari
93 hominem in malis posset. Hujus autem præclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta, in tam *gravi nuntio* nemo admitteretur: nemo esset, qui auderet aut dormientem excitare, aut interpellare vigilantem. Jam verò, re ab omnibus cognita, concursabat urbe tota maxima multitudo. non enim, sicut antea consuetudo erat, prædonum adventum significabat *ignis è specula* sublatus, aut tumulo, sed flamma ex ipso incendio navium & calamitatem acceptam, & periculum reliquum nuntiabat. Cùm prætor quæreretur; & constaret, ei neminem nuntiasse: fit ad domum ejus cum clamore concursus, atque impetus.
94 Tum iste excitatus exit: audit rem omnem ex Timarchide: sagum sumit. Lucebat jam ferè: procedit in medium, vini, somni, stupri plenus. Excipitur ab omnibus ejusmodi clamore, ut ei Lampsaceni periculi similitudo versaretur ante oculos hoc etiam majus hoc videbatur, quòd in odio simili *multitudo* hominum hæc erat maxima. 1 Tum istius acta commemorabantur: tum flagitiosa illa convivia: tum appellabantur à multitudine mulieres nominatim: tum quærebatur ex ipso palàm, tot dies continuos, per quos numquam visus esset, *ubi fuisset, quid egisset?* tum imperator ab isto præpositus Cleomenes flagitabatur: neque quidquam propius est factum, quàm ut illud Uticense exemplum de Hadriano, transferretur Syracusas, ut duo sepulcra duorum prætorum improborum, duabusq; in provinciis constituerentur. verùm habita est à multitudine *ratio temporis*, habita est *tumultus*, habita etiam *dignitatis*, existimationisque communis, quòd is est conventus Syracusis civum Romanorum, ut non modò illa provincia, ve
95 rùm etiam hac repub. dignissimus existimetur. Confirmant ipsi se, cùm is etiam tum semisomnis stupèret: arma capiunt: totum forum, atque insulam, quæ est urbis magna pars, complent. Unam illam solam noctem prædones ad Pelorum commorati, cum fumanteis etiam nostras naveis reliquissent, accedere incipiunt ad Syracusas. Qui videlicet sæpe audissent, nihil esse pulchrius, quàm Syracusarum mœnia, ac portus. statuerant, sese, si ea Verre prætore non
96 vidissent, *numquam esse visuros*. Ac primò ad illa æstiva prætoris accedunt, ipsam illam ad partem litoris, ubi iste per eos dies, tabernaculis positis castra luxuriæ collocarat. quem postea quàm inanem locum offenderunt, & prætorem commovisse ex eo loco castra senserunt: statim sine ullo metu in portum ipsum penetrare cœperunt. Cùm in portum dico, judices, (explanandum est enim diligentiùs, eorum causa, qui locum ignorant) in urbem dico, atque in urbis *intimam partem* venisse piratas. non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur; & con
97 cluditur; non ut alluantur à mari mœnia extrema, sed influat in urbis sinum portus. Hic, te prætore, Heracleo archipirata cum quatuor myoparonibus parvis ad arbitrium suum navigavit. Prò, dii immortales! piraticus myoparo, cùm imperium populi Romani nomen, ac fasces essent Syracusis, usque ad forum, & ad omneis urbis crepidines accessit: quo neque Karthaginienſium gloriosissimæ *classes*, cùm mari plurimùm poterant, multis bellis sæpe conatæ, umquam *adspirare* potuerunt: neque populi Romani invicta ante te prætorem gloria illa navalis, umquam tunc Punicis, Sicilienſibusq; bellis penetrare potuit: qui locus ejusmodi est, ut antè Syracusani in mœnibus suis, in urbe, in foro hostem armatum, ac victorem, quàm in portu ullam hostium navem viderent. hic, te prætore, prædonum na- 98
viculæ pervagatæ sunt, quò Athenienſium classis sola post hominum memoriam ccc. navibus, vi, ac multitudine invasit: quæ in eo ipso portu, loci ipsius, portusque natura, victa, atque superata est. hic primùm opes illius civitatis victæ comminutæ, depressæque sunt: in hoc portu Athenienſium nobilitatis, imperii, gloriæ naufragium factum existimatur. Eone *pirata* penetravit, quò simul atque adisset, non modò à latere, sed etiam à tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam prætervectus est: quæ est urbis magna pars Syracusis suo nomine, ac mœnibus. quo in loco majores (ut antè dixi) Syracusanum quemquam habitare vetuerunt: quòd, qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. At 99
quemadmodum est pervagatus? *radices palmarum* agrestium, quas in nostris navibus invenerant, jaciebant, ut omnes istius improbitatem, & calamitatem Siciliæ possent cognoscere. Siculosne milites? aratorumne liberos? quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo R. totique Italiæ suppeditare possent, eosne in insula Cereris natos, ubi primùm *fruges inventæ* esse dicuntur, eo cibo esse usos, à quo majores eorum ceteros quoque, frugibus inventis, removerunt? Te prætore, Siculi milites palmarum stirpibus, prædones Siculo frumento alebantur. O spectaculum 100
miserum, atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam, & populi R. nomen; 2 homi-m conventum, atque multitudinem: piratico myoparone, in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam; cum prætoris nequissimi inertissimiq; oculos *prædonum* remi respergerent? Postea quàm è portu piratæ non metu aliquo affecti, sed *satietate* exierant: tum cœperunt quærere homines causam illius tantæ calamitatis. dicere omnes & palàm disputare, minimè esse mirandum, si, *militibus*, *remigibusque dimissis*, reliquis egestate, & fame perditis, prætore tot dies cum mulierculis perpotante, tanta ignominia, & calamitas esset accepta. Hæc autem istius vituperatio, atque 101
infamia confirmabatur eorum sermone, qui à suis civitatibus illis navibus præpositi fuerant: qui ex illo numero reliqui Syracusas, classe amissa refugerant. Dicebant, quos ex sua quisque navi missos sciret esse. Res erat clara: neque solùm argumentis, sed etiam *certis testibus* istius audacia tenebatur. Homo certior fit, agi nihil in foro, & conventu tota die, nisi hoc quæri à navarchis, quemadmodum classis sit amissa. illos respondere, & docere unumquemque, missione remigum, fame reliquorum, Cleomenis timore, & fuga. Quod posteaquam iste cognovit, hanc rationem habere cœpit, causam sibi dicendam esse statuerat ja n antè, quàm hoc usu veniret, ita ut ipsum priore actione dicere audistis. videbat. illis navarchis testibus, tantum hoc crimen sustinere se nullo modo posse. consilium capit primò stultum, verumtamen clemens. Cleomenem & navarchos 102
ad se vocari jubet veniunt. accusat eos, quòd hujusmodi de se sermones habuerint: rogat, ut id facere desistant, & in sua quisque navi dicat se tantum habuisse nautarum, quantum *oportuerit*, neque quemquam esse dimissum. illi enim verò se ostendunt, quod vellet, esse facturos. Iste non procrastinat: advocat amicos statim: quærit ex his singillatim, quot quisq; nautas habuerit. respondit unusquisque,

1. *Tum istius acta commemorabantur.*] Memmius Erricus conjiciebat *commemorabatur*, ut loquatur de amœno illo littore probo. dispicet enim ita quater repeti voces eadem terminatione, quæ suavius exprimerentur per infinitivum.

2. *Hominum conventum atque multitudinem*; &c.] Secutus sum fidem codicis Cujacii, expressique id quod & antea Lambinus. nam vulgata lectio, *hom. conventum atque multitudine*, inficeré.

Imple-

ut erat præceptum. Iſte in tabulas refert: *obſignat ſignis amicorum*, providens homo: ut contra hoc crimen, ſi quando
103 opus eſſet, hac videlicet teſtificatione uteretur. Deriſum credo eſſe hominem amentem à ſuis conſiliariis, & admonitum, haſce ei tabulas nihil profuturas: etiam plus ex nimia prætoris *diligentia* ſuſpicionis in eo crimine futurum. Jam iſte erat hac ſtultitia multis in rebus uſus, ut publicè quoque, quæ vellet, in civitatum litteris & *tolli*, & *referri* juberet: quæ omnia nunc intelligit ſibi nihil prodeſſe, poſtea quàm certis literis, teſtibus, auctoritatibusque convincitur. Ubi hoc vider, illorum confeſſionem, teſtificationem ſuam, tabulas ſibi nullo adjumento futuras: init conſilium, non improbi prætoris (nam id quidem eſſet ferendum) ſed importuni, atque *amentis tyranni*. ſtatuit, ſi hoc crimen extenuare vellet (nam omnino tolli poſſe non arbitrabatur) navarchos omneis, teſteis ſui ſceleris, vita eſſe
104 privandos. Occurrebat illa ratio: quid Cleomene fiet? poterone animadvertere in eos, quos *dicto audientes* eſſe juſſi? miſſum facere eum cui imperium, poteſtatemq; permiſi? poterone eos afficere ſupplicio, qui Cleomenem ſecuti ſunt: ignoſcere Cleomeni, qui ſecum fugere, & ſe conſequi juſſit? poterone in eos eſſe vehemens, qui naveis inaneis non modo habuerunt, ſed etiam apertas: in eum diſſolutus, qui ſolus habuerit conſtratam navem, & minus exinanitam? pereat Cleomenes una. *Ubi fides?* ubi exſecrationes? ubi dextræ, complexuſque? ubi illud contubernium muliebris mollitiæ in illo delicatiſſimo litore? fieri nullo
105 modo poterat, quin Cleomeni parceretur. Cleomenem vocat. dicit ei, ſe ſtatuiſſe animadvertere in omneis navarchos: ita ſui *periculi rationes* ferre, ac poſtulare. Tibi uni parcam, & totius iſtius culpæ crimen, vituperationemq; potiùs ſuſcipiam, quam aut in te ſic crudelis? aut tot, tam graveis teſteis vivos, incolumeique eſſe patiar. Agit gratias Cleomenes, approbat conſilium: dicit, ita fieri oportere. Admonet tamen illud, quod iſtum fugerat, in Phalargum Centuripinum, navarchum, non poſſe animadverti, propterea quòd ſecum fuiſſet unà in Centuripina quadriremi. Quid ergo? iſte homo ex ejuſmodi civitate adoleſcens nobiliſſimus, teſtis relinquetur? *In præſentia*, inquit Cleomenes, quoniam ita neceſſe eſt: ſed poſt aliquid videbimus,
106 ne iſte nobis obſtare poſſit. Hæc poſteà quàm acta, & conſtituta ſunt, procedit iſte repente è prætorio, inflammatus ſcelere, furore, crudelitate, in forum venit: navarchos vocari jubet. Qui nihil metuerent, nihil ſuſpicarentur ſtatim accurrunt. Iſte hominibus miſeris, innocentibusq; injici catenas imperat. Implorare illi fidem populi Romani, & quare id faceret, rogare. Tunc iſte hoc cauſæ dicit, quòd claſſem prodonibus *prodidiſſent* 2. Fit clamor, & admiratio populi, tantam eſſe in homine impudentiam, atque audaciam, ut aliis cauſam calamitatis attribueret, quæ omnis
107 *propter avaritiam* ipſius accidiſſet: aut, cùm ipſe 3 prædonum ſocius putaretur, aliis proditionis crimen inferret: deinde, hoc quintodecimo die crimen eſſe natum, poſtquàm claſſis eſſet amiſſa. Cùm hæc fierent quærebatur ubi eſſet Cleomenes? non quòd illum ipſum 4 cujuſmodi eſſet, quiſquam ſupplicio propter illud incommodum, dignum putaret. nam quid Cleomenes facere potuit? (non enim poſſum quemquam inſimulare falſo) quid, inquam, magnopere Cleomenes facere potuit, iſtius avaritia navibus exinanitis? atq; eum vident ſedere ad latus prætoris, & ad aurem familiariter, ut ſolitus erat, inſuſurrare. Tum verò omnibus *indignißimum viſum eſt*, homines honeſtiſſimos, electos ex ſuis civitatibus, in ferrum, atque in vincla conjectos: Cleomenem propter flagitiorum, ac turpitudinis *ſocietatem*, familiariſſimum eſſe prætoris. Apponitur his 108
tamen accuſator Nævius Turpio quidam, qui, C. Sacerdote prætore, injuriarum damnatus eſt, homo benè appoſitus ad iſtius audaciam: quem iſte in decumis, in rebus capitalibus, in omni calumnia, præcurſorem habere ſolebat, & emiſſarium. Veniunt Syracuſas parentes, propinquique miſerorum adoleſcentium, hoc repentino *calamitatis ſuæ* commoti nuntio: vinctos adſpiciunt catenis liberos ſuos, cùm iſtius avaritiæ pœnam collo, & cervicibus ſuis ſuſtinerent adſunt, defendunt, proclamant: fidem tuam, quæ nuſquam erat, nec umquam fuit, implorant. Pater aderat Dexio Tindaritanus, homo nobiliſſimus, hoſpes tuus: cujus tu domi fueras, quem hoſpitem appellaras. eum 5 cùm illa auctoritate, & miſeria videres præditum, non te ejus lacrymæ, non ſenectus, non hoſpitii jus, atque nomen à ſcelere aliquam ad partem humanitatis revocare potuit. Sed quid ego *hoſpitii jura* in hac tam immani bellua come-109
moro? qui Sthenium Thermitanum, hoſpitem ſuum, cujus domũ per hoſpitium exhauſit, & exinanivit, abſentem in reos retulerit, cauſa indicta, capite damnarit: ab eo nunc hoſpitiorum jura, atque officia quæramus? cum homine enim crudeli nobis res eſt, an cum fera, atque immani belua? te *patris* lacrymæ de innocentis *filii* periculo non movebant? cùm patrem domi reliquiſſes: filium tecum habe-
res: te neq; præſens filius de liberorum caritate, neque abſens pater de indulgentia patria cõmonebat? Catenas ha-110
bebat hoſpes tuus Ariſteus, Dexionis filius, quid ita? Prodiderat claſſem. 6 quod ob præmium? deſeruerat exercitum, quod Cleomenes? ignavus fuerat. At eum tu *ob virtutem* corona aurea donaras. Dimiſerat nautas, tu ab omnib. mercedem miſſionis acceperas. Alter parens ex altera parte erat Herbitenſis Eubulida, homo domi ſuæ clarus, & nobilis qui, quia Cleomenem in defendendo filio laſſerat, nudus pænè eſt deſtitutus. Quid erat autem, quod quiſquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At
cauſa cogit. Moriere, ſi appellaris. numquam enim iſte eſt cuiquam mediocriter minatus. *At vereſimiles non erant*. Prætorem tu accuſas? frange cervicem. Si neque prætorem, neque prætoris æmulum appellare licebit, cum in his duobus tota cauſa ſit: *quid futurum eſt?* Dicit etiam cauſam Hera-111
clius Segeſtanus, homo domi ſuæ ſummo loco natus. Audire, ut veſtra humanitas poſtulat, judices. audietis enim de magnis incommodis, injuriiſque ſociorum. Hunc ſcitote fuiſſe Heraclium in ea *cauſa*; qui propter gravem morbum oculorum tum non navigarit, & juſſu ejus, qui poteſtatem habuit, 7 cum commeatu, Syracuſis remanſerit. iſte certè neque prodidit claſſem, neque metu perterritus fugit, neque exercitum deſeruit. Etenim tunc eſſet hoc animadverſum, cùm claſſis Syracuſis proficiſcebatur. Is tamen in eadem cauſa fuit, quaſi eſſet in aliquo manifeſto ſcelere deprehenſus: in quem ne falſo quidem cauſa conterri criminis potuit. Fuit in illis navarchis Heraclienſis
quidam

---

1. *Implorare illi fidem populi Romani.*] Placet Gulielmio quod erat in Cujacii, *fidem præcurr.* ſic & cap. 42. Pr. *fidem tuam quæ nuſquam erat, implorant.* & vero editio prima, item Pal. ſec. expreſſerunt ſitud per *pop. Roman.* hæreo tamen, hæreo.

2. *Fit clamor, & admiratio.*] Tentant nonnulli, *admurmuratio*, ſtultè. murmur. ibi ſupervacuum, ubi *clamor*.

3. *Prædonum ſocius putaretur.*] Malebat Gulielmius è mſſ. Lamb. & Cujac. *ſocius arbitraretur*, παρρησικῶς. Sic infra pro Murena: *denique bellum confectum arbitraretur*. ubi male Lambinus *arbitraretur*.

4. *Cujusmodi eſſet.*] Pro *cujuſcunque modi*, ut alibi aliquoties. malebat tamen P. Manutius *cujuſcujuſmodi*.

5. *Cùm illa auctoritate & miſeria videres præditum.*] Lambinus neſcio quæ interponit ſimplicius Gulielmius, qui quod Cujacianus non haberet copulam, div. nat: *Cùm illa auctoritate, miſeria videres perditum*. tu, inquit, Verres, cum hoſpitem tuum videres & auctoritate Prætoris eſſes, videres, inquam, hoſpitem tuum miſeria perditum.

6. *Quod ob præmium? deſeruerat exercitum, &c.*] Cujacii liber non admiſit vocem *exercitus*, quod rejicit quidem Lambinus, ſed non Gulielmius, ut ſubintelligatur *claſſem*.

7. *Cum commeatu Syracuſis manſerit.*] Eſt à veteri libro Hotom. nam noſtri ſanè & Cujac. item antiq. typis formati, *in commeatu*.

1. *Iſte-*

quidam Furius (nam habent illi nonnulla hujuscemodi Latina nomina) homo, quamdiu vixit, domi suæ, non solùm post mortem, tota Sicilia clarus, & nobilis. in quo homine tantum animi fuit, non solùm ut istum liberè lædoret; nam id quidem, *quoniam moriendum videbat*, sine periculo se facere intelligebat: verùm, morte proposita, cùm lacrymans in carcere mater noctèis dieſque assideret, defensionem causæ suæ scriptit: quam nunc nemo est in Sicilia, *quin habeat, quin legat*, quin tui sceleris, & crudelitatis ex illa oratione commonefiat. in quo docet, quot à civitate sua nautas acceperit: quot, & quanti, quemque dimiserit: quot secum habuerit: item de ceteris navibus dicit. quæ cùm apud te diceret, virgis oculi verberabantur. Ille morte proposita, facilè dolorem corporis patiebatur. clamabat, id quod scriptum reliquit, FACINVS ESSE INDIGNVM, plus impudicissimæ mulieris apud te de Cleome- 113 nis salute, quàm de sua vita lacrymas matris valere. deinde etiam illud video esse dictum, quòd, si rectè vos populus Romanus cognovit, non falsò ille jam in ipsa morte de vobis prædicavit: NON POSSE VERREM TESTEIS INTERFICIENDO, CRIMINA SVA EXSTINGVERE graviorem apud sapienteis judices se fore ab inferis testem, quàm si vivus in judicium produceretur: tum, avaritiæ solùm, si viveret: nunc, cùm ita esset necatus, sceleris, audaciæ, crudelitatis testem fore. Jam illa præclara, NON TESTIVM MODO catervas, cùm tua res ageretur, sed à diis manibus innocentium pœnas, 1 sceleratorumque furias in tuum judicium esse venturas: sese ideò leviorem casum suum fingere, quòd jam antè aciem securium tuarum, Sestiique, tui carnificis, vultum, & manum vidisset, cùm in conventu 114 civium R. jussu tuo securi cives R. ferirentur. Ne multa, judices, 2 libertate, quam vos sociis dedistis, hac ille in acerbissimo supplicio miserrimæ servitutis abusus est. Condemnat omneis de consilii sententia. tamen neque iste in tanta re, tot hominum, totque civium causa, P. Vettium ad se arcessit, quæstorem suum, cujus consilio uteretur: neque P. Cervium, talem virum, legatum, qui, quia legatus, isto prætore, in Sicilia fuit, primus ab isto *judex rejectus est*: sed de latronum, hoc est, de comitum suorum sententia 115 condemnat omneis. Hic cuncti Siculi, fidelissimi, atque antiquissimi socii, plurimis affecti beneficiis à majoribus nostris, graviter commoventur, & de suis periculis, 3 fortunisque omnibus pertimescunt. Illam clementiam, mansuetudinemq; nostrii imperii in tantam crudelitatem, inhumanitatemque esse *conversam?* condemnari tot homines uno tempore, nullo crimine? defensionem suorum furtorum prætorem improbum ex indignissima *morte innocentium* quærere? Nihil addi jam videtur, judices, ad hanc improbitatem, amentiam, crudelitatemque posse. & rectè nihil videtur. nam si cum illorum improbitate certet, lon- 116 gè omneis, multumque superabit. sed secum ipse certat: id agit, ut semper superius suum facinus novo scelere vincat. Phalargum Centuripinum dixeram exceptum esse à Cleomene, quòd in ejus quadriremi Cleomenes vectus esset: tamen quia pertimuerat adolescens, quòd eandem suam causam videbat esse, quam illorum, qui innocentes peribant: ad hominem accedit Timarchides: à securi negat ei esse periculum: virgis ne cæderetur, monet ut caveat. Ne multa, ipsum dicere adolescentem audistis, se ob hunc 117 virgarum metum *pecuniam Timarchidi numerasse*. Levia sunt hæc in hoc reo crimina. metum virgarum navarchus nobilissimæ civitatis pretio redemit: humanum. alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit: usitatum est. non vult populus Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: nova postulat, inaudita desiderat: non de prætore Siciliæ, sed de crudelissimo tyranno fieri judicium arbitratur. Includuntur in carcerem condemnati: supplicium constituitur in illos: sumitur de miseris parentibus navarchorum: *prohibentur adire* ad filios suos: prohibentur liberis suis cibum, vestitumque ferre. Patres hi, quos videtis, jacebant in limi- 118 ne, matresque miseræ pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberûm exclusæ: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum *spiritum ore excipere* sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex prætoris: mors, terrorque sociorum, & civium, lictor Sestius: cui ex omni gemitu, doloreque *certa merces* comparabatur. ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intrò ferre liceat, tantum. nemo recusabat. quid, ut *uno ictu* securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? ne cum sensu doloris aliquo, aut cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur. O ma- 119 gnum, atque intolerandum dolorem! ô gravem, acerbamq; fortunam! non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adolescentes 4 cum Sestio de eadem plaga, & de uno illo ictu loquebantur. idque postremum parenteis suos liberi orabant, ut levandi 5 cruciatus sui gratia lictori pecunia daretur. Multi, & graves dolores inventi parentibus, & propinquis: multi. verumtamen *mors sit extrema*. non erit. Est ne aliquid ultrà, quò progredi crudelitas possit? reperietur. nam, illorum liberi cùm erunt securi percussi, ac necati, corpora feris objicientur. hoc si luctuosum est parenti, redimat pretio *sepeliendi potestatem*. Onasum Segesta- 120 num, hominem nobilem, dicere audistis, se ob sepulturam Heraclii navarchi pecuniam Timarchidi dinumerasse. Hoc ne possis dicere: *patres enim veniunt, amissi filii, strati*. vir primarius, homo nobilissimus, dicit: neque de filio dicit. Jam hoc, quis tum fuit Syracusis, qui non audierit, quin sciat, has per Timarchidem pactiones sepulturæ cum vivis etiam illis esse factas? non palàm cum Timarchide loquebantur? non omnes omnium propinqui adhibebantur? non palàm vivorum *funera locabantur?* Quibus rebus omnibus actis, atque decisis, producuntur è carcere, & deligantur ad palum. Quis tam fuit illo tempore durus, & ferreus, quis tam 121 inhumanus, præter unum te, qui non illorum ætate, nobilitate, miseria commoveretur? ecquis fuit, quin lacrymaretur? quin ita calamitatem putaret illorum, ut fortunam tamen non alienam, *periculum* autem *commune* agi arbitraretur? Feriuntur securi. lætaris tu in omnium gemitu, & triumphas. testeis avaritiæ tuæ gaudes esse sublatos. Errabas, Verres, & vehementer errabas, cùm te maculas furtorum, & flagitiorum tuorum, sociorum innocentium *sanguine eluere* arbitrabare: præceps amentiâ ferebare, qui te existimares avaritiæ vulnera crudelitatis remediis posse sanare. Etenim quamquam illi sunt mortui sceleris tui testes, tamen eorum propinqui neque tibi, neque illis desunt: tamen ex illo ipso numero navarchorum aliqui vivunt, & adsunt: quos, ut mihi videtur, ab illorum innocentium pœna *fortuna* ad hanc causam reservavit. Adest Phalargus 122 Haluntinus, qui, quia cum Cleomene non fugit, oppressus à prædonibus, & captus est; cui *calamitas saluti fuit*: qui, nisi captus à piratis esset, in hunc prædonem sociorum incidisset. dicet is pro testimonio, de missi ne nautarum, de fame, de Cleomenis fuga. Adest Centuripinus Phalargus in

1. *Sceleratorumque furias.*] Liber Cujac. *scelere quamque furias.* vocat *furias sceleratorum*, quia destinatæ sunt ideo, ut crucient *sceleratos*.

2. *Libertate quam vos &c. hac ille.*] Cujacii liber, *libertatem quam vos &c. hanville.* quod placet Gulielmio, nec displicebat etiam Lambino. est quoque in Pal. sec. *libertatem quam &c. hac ver.* quod mihi potissimum satisfacit. *Adsit* heic est Turgius.

3. *Fortunasque omnibus pertimescunt.*] Mallet Gulielmius, *fortunasque communibus.* sicque ferè loquitur noster, infra cap. 46. pr. ceterum inepte illi qui heic tentant illud *periculo* mutare in *pecunia*. pertimescebant enim Siculi magis de vita & sanguine, quam de pecuniis.

4. *Cum Sestio de eadem plaga, &c.*] Cujac. addidit *suo*, quod blandientis videtur, ut videlicet dixerit, *nostro Sestii*. Gulielmius.

5. *Cruciatus sui gratia, &c.*] Malebat delere *gratia* Gulielmius.

1. *Et*

amplissima civitate, amplissimo loco natus. eadem dicit:
123 nulla in re discrepat. Per deos immortales, judices, quo tandem animo sedetis? aut hæc quemadmodum auditis? Utrùm ego desipio, 1 & plus quam satis opus est, 2 doleo in tanta calamitate, miseriaque sociorum? an vos quoque hic acerbissimus *innocentium cruciatus*, & mœror pari sensu doloris afficit? Ego enim cum Herbitenem, cum Heraclienem securi esse percussum dico, versatur mihi ante
124 oculos indignitas calamitatis. Eorumne populorum civeis, 3 eorumne agrorum alumnos, ex quibus maxima vis frumenti quotannis plebi Romanæ, illorum operis, ac laboribus quæritur, qui à parentibus, spe nostri imperii, nostræque æquitatis, *susceptis, educatique* sunt, ad C. Verris nefariam immanitatem, & ad ejus securem funestam esse servatos? Cùm mihi Tindaritani illius venit in mentem,
125 cùm Segestani, tum jura simul civitatum, atque officia considero. quas urbeis P. Africanus etiam ornandas esse spoliis hostium arbitratus est, eas C. Verres non solum iis ornamentis, sed etiam viris nobilissimis nefario scelere privavit. En quod Tindaritani libenter prædicent: NOS IN SEPTENDECIM populis Siciliæ numeramur: nos semper in omnibus Punicis, Siculisque bellis amicitiam, fidemque populi Romani secuti sumus: à nobis omnia populo Romano semper & belli *adjumenta*, & pacis *ornamenta*
126 administrata sunt. Multum vero hæc his jura profuerunt in istius imperio, ac potestate. Vestros quondam nautas contra Karthaginem Scipio duxit. at nunc naveis contra prædones pæne inaneis Cleomenes ducit. Vobiscum Africanus hostium spolia, & præmia laudis *communicavit*. at nunc per me spoliati, nave à prædonibus abducta, ipsi in hostium numero, locoque ducemini. Quid vero? illa Segestanorum non solùm litteris tradita, neque commemorata verbis, sed multis officiis illorum usurpata, & comprobata cognatio, quos tandem *fructus* hujusce necessitudinis in istius imperio tulit? Nempe hoc fuit jure, judices, ut ex sinu patris nobilissimus adolescens, & è complexu matris ereptus innocens filius, istius carnifici Sestio dederetur. Cui civitati majores nostri maximos agros, atque optimos concesserunt: quam immunem esse voluerunt: hæc tanta apud te cognationis, fidelitatis, vetustatis auctoritate, 4 ne hoc quidem juris obtinuit, ut unius honestissimi, atque innocen-
127 tissimi civis mortem, & sanguinem deprecaretur. *Quò confugient socii?* quem implorabunt? 5 qua spe denique, ut vivere velint, tenebuntur, si vos eos diseritis? 6 ad senatum devenient, qui de Verre supplicium sumat? non est usitatum, non senatorium. ad populum Romanum confugient? facilis est causa populi. legem enim sociorum causa jussisse, & vos ei legi custodes, ac vindices præpotuisse dicet. Hic locus est igitur unus, quò perfugiant: hic portus, hæc arx, hæc *ara sociorum*: quò quidem nunc non ita confugiunt, ut antea in suis repetendis rebus solebant. non argentum, non aurum, non vestem, non mancipia repetunt: non ornamenta, quæ ex urbibus, familisque erepta sunt. metuunt homines imperiti, ne jam hæc populus Romanus concedat, & jam fieri velit. Patimur enim jam multos, & silemus, cùm videamus, AD PAVCOS HOMINES omneis omnium nationum pecunias perveniisse. quod eo magis ferre æquo animo, atque concedere videmur, *quia nemo istorum dissimulat*: nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcherrima, atque ornatissima, quod signum, quæ tabula picta est, quæ non ab hostibus victis capta, atque opportata sit? At illorum villæ, sociorum fidelissimorum & plurimis, & pulcherrimis spoliis ornatæ, refertæque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achajam, Græciam, Siciliam *in paucis villis inclusas* esse videatis? Sed hæc, ut dico, omnia jam locis vestri relinquunt, & negligunt, judices. Ne publicè à populo Rom. spoliarentur, officiis, ac fide, providerunt. Paucorum cupiditati tum, cum obsistere non poterant, tamen sufficere aliquo modo poterant nunc verò jam ademta est non modò resistendi, verum etiam suppeditandi facultas. itaque res suas negligunt pecunias, quò nomine judicium hoc appellatur, non repetunt: relinquunt, & negligunt. hoc jam *ornatu* ad vos confugiunt, ad- 128
spicite, adjicite, judices, squalorem, sordesque sociorum. Sthenius hic Thermitanus cum hoc capillo atque veste, domo sua tota expilata, mentionem tuorum furtorum non facit: *sese ipsum abs te repetit*, nihil amplius. totum enim tua libidine, & scelere ex sua patria, (in qua multis virtutibus, & beneficiis floruit princeps, sustulisti. Dexio hic, quem videtis, non quæ publicè Tindari non quæ privatim tibi eripuisti, sed unicum miser abs te *filium* optimum, atque innocentissimum flagitat. non ex litibus æstimatis tuis pecuniam domum: sed ex tua calamitate cineri, atque ossibus filii sui solatium vult aliquod reportare. Hic tam grandis natu Eubulida, hoc tantum, exacta ætate, laboris, itinerisq; suscepit, non ut aliquid 8 ex suis bonis recuperaret; sed ut, quibus oculis eruentas cervices filii sui viderat, iisdem te *condemnatum* videret. Si per L. Metellum licitum 129
esset, judices, matres illorum, uxores, sororesque veniebant. quarum una, cùm ego ad Heracliam noctu accederem, cum omnibus matronis ejus civitatis, & cum multis facibus mihi obviam venit, & ita, me suam salutem appellans, te suum carnificem nominans, filii nomen implorans, mihi ad pedes misera jacuit, quasi ego excitare filium ejus ab inferis possem. Faciebant hoc idem in ceteris civitatibus grandes natu *matres*, & item parvuli *liberi* miserorum: quorum utriorumque ætas laborem, & industriam meam, fidem & misericordiam vestram requirebat. Itaque 130
ad me, judices, præter ceteras hanc querimoniam Sicilia 9 detulit. lacrymis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa damnatio, ne carcer, ne catenæ, ne verbera, ne secures, ne cruciatus sociorum, ne sanguis innocentium, ne denique etiam exsanguium corpora mortuorum, ne mœror parentum, ac propinquorum, magistratibus nostris *quæstui* posset esse. Hunc ego si metum Siciliæ, damnatione istius per vestram fidem & severitatem dejeceto, judices: satis officio meo, satis illorum voluntati, qui à me hoc petierunt

---

1. *Et plus quam satis opus est.*] Ita omnes edd. & Pall. reperitque item in suis Lambinus. sed tamen expunxit illud *opus*, neque admisit Paulus Manutius, abesse Cujaciano.

2. *Doleo in tanta calamitate.*] Cujac. non habet præpositionem in, & poterat abesse.

3. *Eorumne agrorum alumnos.*] Primum hæc vox visitur hoc loco, hactenus enim editi, *agrorum colonos*, satis rustice. nostrum illud mittitur fide Palatinorum duorum. sed & allusit Cujacianus, in quo *alumnus*.

4. *Ne hoc quidem juris obtinuit.*] Vocula *juris* abest Cujaciano; neque sane requiritur.

5. *Qua spe denique ut vivere velint tenebuntur, &c.*] Cujac. *quas denique preces ut vivere, vel tenebunt.* fuit forte; *qua se denique spe ut vivere vel tenebunt.* Gulielmius.

6. *Ad senatum deveniunt, &c.*] Emendat Lambinus, *veniunt.* Gulielmius litera mutata, *ad senatumne veniunt.* Sic pro Murena: *Quæ si mi-*
ser vertisset? dammne. pro Flacco: *Quem implesset? Senatumne.*

7. *Relinquunt & negligunt. hoc jam.*] Tres voces, *relinquunt & negligunt* videntur repetitæ ex lineis præcedentibus. certè si abjiciantur, nihil defuerit sententiæ, quæ non parum rigidaretur, si repeteretur, *hoc, hoc jam &c.*

8. *Ex suis bonis recuperaret.*] Vetus editio *ex hujus bonis recuperaret.* Pall. *recuperaret.* Cujacianus, *de suis bonis recuperaret*: quod recepit Lambinus. recepta lectio habet, *ex hujus bonis nihil peteret.*

9. *Detulit: lacrimis ego ad hoc, non gloria inductus accessi: ne falsa.*] Interpunctio solum à me est. nam illud *sed*, quod visitur in recepta lect. one, abest libro Cujacii: nec aliter voluit Brutus Lambinus Memmii conjecturam admisit. Gulielmius ita distinguebat legebatque; *requirebat: itaque ad me, &c. detulit. lacrimis ego hoc, non gloria inductus accessi, sed &c.* & vero Cujac. non habet illud *ad hoc*, sed ejus loco *hoc*.

L cum

verunt, factum esse arbitrabor. Quapropter si quem fortè
inveneris, qui hoc navale crimen conetur defendere, is ita
defendat: illa communia, quæ ad causam nihil pertinent,
prætermittat; me *culpam fortunæ assignare*, calamitatem cri-
mini dare: me amissionem classis objicere: 1 CUM MULTI
VIRI FORTES in communi, incertoque periculo belli, &
terra, & mari sæpe offenderint. Nullam tibi objicio fortu-
nam. nihil est, quòd ceterorum res minùs commodè ge-
stas proferas: nihil est, quòd multorum naufragia fortu-
næ colligas. ego *navem inmeu* fuisse dico: remiges, nautasq;
dimissos: reliquos stirpibus vixisse palmarum: præfuisse
classi populi Rom. Siculum, perpetuò sociis, atque amicis
Syracusanum: te illo tempore ipso, superioribusque die-
bus omnibus in litore cum mulierculis perpotasse dico:
132 harum rerum omnium auctores, testesque produco. Num
tibi insultare in calamitate, num intercludere perfugium
fortunæ, num casus bellicos exprobrare, aut objicere vi-
deor? tametsi solent hi fortunam sibi *objici* nolle, qui se for-
tunæ commiserunt. qui in ejus periculis sunt, ac varietate
versati. istius quidem calamitatis tuæ fortuna particeps
non fuit. homines enim *in prælio*, non in conviviis, belli
fortunam tentare, periclitari solent. in illa autem calami-
tate non Martem fuisse *communem*, sed Venerem possumus
dicere. Quòd si fortunam objici tibi non oportet, cur tu
fortunæ illorum innocentium veniam, ac locum non dedi-
133 sti? 2 Etiam illud præcidas licet, quod supplicium more
majorum sumseris, securiq; percusseris. idcirco à me in cri-
men, & invidiam vocari. Non in supplicio crimen meum
vertitur: non ego securi nego quemquam feriri debere: non
ego *metum ex re militari*, 3 non severitatem imperii, non
pœnam flagitii, tolli dico oportere. fateor non modò in so-
cios, sed etiam in civeis, militesque nostros, persæpè esse
severè, ac vehementer vindicatum. Quare hæc quoq; præ-
termittas licet. Ego culpam non in navarchis, sed in te fuis-
se demonstro: pretio milites, remigesque dimisisse arguo.
hoc navarchi reliqui dicunt: hoc Netinorum fœderata ci-
vitas publicè dicit. hoc Herbitenses, hoc Amestratini, hoc
Ennenses, hoc Agyrinenses, Tindaritani, Locrenses pu-
blicè dicunt: tuus denique testis, tuus imperator, tuus ho-
spes Cleomenes hoc dicit, sese in terram esse egressum,
uti Pachyno, è terrestri præsidio, milites colligeret, quos
in navibus collocaret. quod certè non fecisset, si *suum nu-
merum* naves haberent. ea est enim ratio instructarum, or-
natarumque navium, ut non modò plures, sed ne singuli
134 quidem possint accedere. Dico præterea, illos ipsos reli-
quos nautas, fame, atque *inopia rerum* omnium confectos
fuisse, ac perditos. dico, aut omneis extra culpam fuisse,
aut, si unt attribuenda culpa sit, in eo maximam fuisse, qui
optimam navem, plurimos nautas haberet, summum im-
perium obtineret: aut, si omnes in culpa fuerint, non opor-
tuisse Cleomenem constitui spectatorem illorum mortis
atq; cruciatus. dico etiam, in illo supplicio *mercedem* lacry-
marum, mercedem vulneris, atque plagæ, mercedem fune-
135 ris, ac sepulturæ constitui nefas fuisse. Quapropter si mihi
respondere voles, hæc dicito: CLASSEM INSTRUCTAM,
atq; ornatam fuisse, nullum propugnatorem abfuisse, nul-
lum vacuum transtrum fuisse, remigium frumentariam
esse suppeditatam, mentiri navarchos, mentiri tot, & tam
graves civitates, mentiri etiam Siciliam totam: proditum
te esse à Cleomene, qui se dixerit exisse in terram, ut Pa-
chyno deduceret milites: *animum illu, non copias defuisse*:
Cleomenem acerrimè pugnantem ab his relictum esse, at-
que desertum: nummum ob sepulturam datum nemini,
quæ si dices, tenebere. sin alia dices: quæ à me dicta sunt,
non refutabis. Hic tu etiam dicere audebis, *Est in judicibus* 136
ille familiaris meus, est paternus amicus ille? non, ut quis-
que maximè est, quicum tibi aliquid sit, 4 ita tui hujusce-
modi criminis maximè eum pudet? Paternus amicus est.
Ipse *pater* si judicaret, per deos immortaleis, quid facere
possis, cùm tibi hæc diceret? TU IN PROVINCIA populi
Romani prætor, cum tibi maritimum bellum esset admi-
nistrandum, Mamertinis, ex fœdere quam deberent na-
vem, per triennium remisisti; tibi apud eosdem privatim
navis oneraria maxima publicè est ædificata: tu à civitati-
bus pecunias classis nomine coëgisti: tu pretio remiges,
dimisisti: tu, cùm navis esset à quæstore, & ab legato capta
prædonum, archipiratum ab omnium oculis removisti: tu,
qui cives Rom. esse dicerentur, qui à multis cognoscerentur,
securi ferire potuisti: tu tuam domum piratas adduce-
re, in judicium archiparatam domo producere ausus es: tu 137
in provincia tam splendida, apud socios fidelissimos, ci-
veis Rom. honestissimos, in *metu*, periculoque provinciæ,
dies continuos complureis in litore, conviviisque ja-
cuisti: te per eos dies nemo domi tuæ *convenire*, nemo in
foro videre potuit: tu sociorum, atque amicorum ad ea
convivia matresfamilias adhibuisti: tu inter ejusmodi
mulieres prætextatum tuum filium, nepotem meum, col-
locavisti: ut *ætate maximè lubrica*, atque incertæ exempla
nequitiæ parentis vita præberet: tu prætor in provincia
cum tunica, pallioque purpureo visus es: tu propter amo-
rem, libidinemque tuam, imperium navium legato po-
puli Rom. ademisti, Syracusano tradidisti: tui milites in
provincia Sicilia frugibus, frumentoque caruere: tua luxu-
ria, atque avaritia classis populi Rom. à prædonibus capta,
& incensa est: post Syracusas conditas, quem in portum 138
nunquam hostis accesserat, in eo, te prætore, primùm *pirata
navigaverunt*: neque hæc tot, tantaque dedecora dissimula-
tione tua, neque oblivione hominum, ac tacitumitate tege-
re voluisti: sed etiam navium præfectos sine ulla causa
5 de complexu parentium suorum, hospitum tuorum, ad
mortem, cruciatumq; rapuisti: neque in parentum luctu,
atque lacrymis, te mei nominis commemoratio mitiga-
vit: tibi hominum *innocentium sanguis* non modò *voluptati*,
sed etiam *quæstui* fuit. Hæc si tibi tuus parens diceret, pos-
ses ab eo veniam petere? posses, ut tibi ignosceret, postu-
lare? Satis est factum Siculis, satis officio, ac necessitudi- 139
ni, judices, satis promisso nostro, ac recepto. Reliqua est
ea causa, judices, quæ non jam recepta, sed innata: neque
delata ad me, sed in anima, sensuque meo penitus affixa,
atque insita est: quæ non ad sociorum salutem, sed ad ci-
vium Romanorum, hoc est, *ad unius cujusque nostrum* vitam,
& sanguinem pertinet. In qua nolite à me, quasi dubium
sit aliquid, argumenta, judices, exspectare. omnia, quæ di-
cam de supplicio civium Romanorum sic erunt clara & il-
lustria, ut ad ea probanda totam Siciliam testem adhibere
possim. Furor enim quidam, sceleris, & audaciæ omnes,
istius effrenatum animum, importunamq; naturam tanta
oppressit amentia, ut numquam dubitaret in conventu pa-
làm supplicia, quæ in *convictos malefici servos* constituta
sunt, ea in civeis Romanos expromere. Virgis quam mul- 140
tos ceciderit, quid ego commemorem? Tantum brevissimè
dico, judices. nullum fuit omnino, isto prætore, in hoc
genere discrimen. Itaque jam consuetudine ad corpora ci- 141
vium Romanorum etiam sine istius nutu ferebatur manus

1. *Cum multi viri fortes.*) Gulielmius ex Cujaciano reponendum putabat, *multa*. non prohibuerim.

2. *Etiam illud præcidas licet.*) Est à Cujaciano, vetustius impressis *prædicas*, quom odio & Pall. recentius *prædicet*. ineptè.

3. *Non severitatem imperii.*) Perperam Lambin. ostentant *severitatem*.

4. *Ita tui hujusmodi criminis maximè eum pudet?*) Ita & Victoriana, sed vetustiores & Pall. *Ita te hujusmodi criminis maximè ejus pudet*. Cujacianus, *ita te in hujusmodi criminis ejus maximè pudet?*

5 *De complexu parentium suorum, hospitum tuorum.*) Est à Prisciani lib. VII. vulgata, *parentum suorum, hospitumque tuorum*.

1. *Ex*

ipsa lictoris. Num potes hoc negare, Verres, in foro Lilybæi, maximo conventu, C. Servilium, civem Romanum in conventu Panormitano, veterem negotiatorem, ad tribunal, ante pedes tuos, ad terram, virgis, & verberibus abjectum? aude hoc primùm negare, si potes. nemo Lilybæi fuit, quin viderit: nemo in Sicilia, quin audierit. Plagis confectum dico à lictoribus tuis civem Romanum ante
140. oculos tuos concidisse. Ob quam causam, dii immortales! tametsi injuriam facio communi causæ, & juri civitatis. quasi enim possit esse *nulla causa*, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat, ita quæro, quæ in Servilio causa fuerit. Ignoscite in hoc uno, judices. in ceteris enim non magnopere causas requiram. Locutus erat *liberius* de istius improbitate, atque nequitia. Quod isti simulac renunciatum est hominem jubet Lilybæum vadimonium Venerio servo promittere. Promittit. Lilybæum venitur. cogere eum coepit, cùm ageret nemo, nemo postularet, nisi duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo, NI FVRTIS QVA BSTVM FACERET. Recuperatores de cohorte sua dicit daturum. Servilius & recusare, & deprecari, ne iniquis
141. judicibus, nullo adversario, judicium capitis in se constitueretur. Hæc cùm maximè loqueretur, sex lictores eum
142. circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosq; homines exercitatissimi: cædunt acerrimè virgis: denique proximus lictor (de quo sæpe jam dixi) Sestius, converso bacillo, oculos misero tundere vehementissimè cœpit. Itaque illi cùm sanguis os, oculosque compleret: concidit: cùm illi nihilo minus jacenti latera tunderentur, ut aliquando *spondere* se diceret. Sic ille affectus, illinc tum pro mortuo sublatus brevi postea est mortuus. Iste autem homo Venerius, & affluens omni lepore, & venustate, de bonis illius in æde Veneris argenteum Cupidinem posuit. Sic
143. etiam fortunis hominum *abutebatur* ad nocturna vota cupiditatum suarum. Nam quid ego de ceteris civium Romanorum suppliciis singillatim potius, quàm generatim, atq; universe loquar? Carcer ille, qui est à crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quæ *Lautumiæ* vocantur, in istius imperio *domicilium* civium Romanorum fuit. ut quisque istius animum, aut oculos offenderat, in Lautumias statim conjiciebatur. Indignum hoc video videri omnibus, judices: & id jam priore actione, cùm hæc testes dicerent, intellexi. retineri enim putatis oportere jura libertatis non modò hic, ubi tribuni plebis sunt, ubi ceteri magistratus, ubi plenum forum judiciorum, ubi senatus auctoritas, ubi existimatio populi Romani, & frequentia: sed ubicumq; terrarum & gentium, violatum jus civium Romanorum sit, statuitis id pertinere *ad communem causam libertatis*, &
144. dignitatis. In externorum hominum, & maleficorum sceleratorumque, in prædonum, hostiumque custodias tu tantum numerum civium Romanorum includere ausus es? numquamne tibi judicii, numquam concionis, numquam hujus tantæ frequentiæ, quæ nunc animo te iniquissimo, infestissimoque intuetur, venit in mentem? numquam tibi populi Romani absentis dignitas, numquam species ipsa hujuscemodi multitudinis, in oculis, animoq; versata est? numquam te in horum conspectum rediturum, numquam in forum populi Romani venturum, numquam *sub legum, & judiciorum potestatem casurum* esse putasti? At quæ erat ista libido crudelitatis exercendæ? quæ tot scelerum suscipiendorum causa? nulla, judices, præter prædandi novam,
145. singularemque rationem. Nam ut illi, quos à poëtis accepimus, sinus quosdam *obsedisse* maritimos, aut aliqua promontoria, aut prærupta saxa tenuisse dicuntur, ut eos, qui essent appulsi navigiis, interficere possent, sic iste in omnia maria infestus ex omnibus Siciliæ partibus imminebat. Quæcumque navis ex Asia, ex Syria; quæ Tyro, quæ Alexandria venerat, statim certis indicibus, & custodibus tenebatur: vectores omnes in lautumias conjiciebantur: onera, atque merces in prætoriam dominum deferebantur: Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos, & crudeles tyrannos) sed quoddam novum monstrum; i ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem locis versata esse dicitur. non enim Charybdim tam infestam, neque
146. Scyllam nautis, quàm istum in eodem freto fuisse arbitror, hoc etiam iste infestior, quod multò se pluribus, & majoribus *cambus* succinxerat. *Cyclops* alter, multo importunior. hic enim totam insulam obtinebat: ille Ætnam solam, & eam Siciliæ partem tenuisse dicitur. At quæ causa tum subjiciebatur ab ipso, judices, hujus tam nefariæ crudelitatis? eadem, quæ nunc in defensione commemorabitur. Quicumque accesserant ad Siciliam paullo pleniores, eos *Sertorianos milites* esse, atque à Dianio fugere dicebat. Illi ad deprecandum periculum proferebant, alii purpuram Tyriam; tus alii, atque odores, vestemque linteam; gemmas alii, & margaritas; vina nonnulli Græca, venalesiq; Asiaticos: ut intelligeretur ex mercibus, quibus ex locis navigarent. Non providerant, eas ipsas sibi *causas esse periculi*, quibus adjumentis se ad salutem uti arbitrabantur. Iste enim hæc eos ex piratarum societate adeptos esse dicebat: ipsos in lautumias abduci imperabat: naveis eorum, atque onera diligenter asservanda curabat. His institutis cùm com-
147. pletus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quæ L. Suetium, equitem Romanum, lectissimum virum, dicere audistis, quæ ceteros audietis. Cervices in carcere frangebantur indignissimè civium Romanorum, ut jam illa vox, & imploratio, CIVIS ROMANVS SVM, quæ sæpe multis, in ultimis terris, opem inter barbaros, & salutem tulit, ea mortem illis acerbiorem, & supplicium maturius ferret. Quid est, Verres? quid ad hæc cogitas respondere? num mentiri me? num fingere aliquid? num augere crimen? num quid horum dicere istis defensoribus tuis audes? Cedò mihi, quæso, ex ipsius sinu litteras Syracusanorum, quas iste ad arbitrium suum confectas esse arbitratur. cedò rationem carceris, quæ diligentissimè conficitur, quo quisque die datus in custodiam, quo mortuus, quo necatus sit.
148. LITTERAE SYSACVSANORVM. Videtis civeis Rom. gregatim conjectos in lautumias: videtis indignissimo in loco coacervatam multitudinem vestrorum civium. Quærite nunc vestigia, quibus exitus illorum ex illo loco compareant. nulla sunt. Omnesne mortui? Si ita posset defendere, tamen fides huic defensioni non haberetur. Sed scriptum exstat in iisdem litteris, quod iste homo barbarus, ac dissolutus neque attendere umquam, neque intelligere potuit, ΔΕΔΙΚΩΘΗΣΑΝ, inquit, hoc est, ut Siculi loquuntur, *supplicio affecti, ac necati sunt*. Si quis rex, si qua
149. civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum ejusmodi, nonne publicè vindicaremus? non *bello persequeremur*? possemus hanc injuriam, ignominiamque nominis Romani, inultam, impunitamque dimittere? Quot bella majoris nostros, & quanta suscepisse arbitramini, quòd cives Romani injuria affecti, quòd navicularii retenti, quòd mercatores spoliati dicerentur? At ego retentos non queror: spoliatos ferendum puto: navibus,

1. *Ex vetere illa immanitate.*] Libro VIII. cap. ultimo Quintilianus mſ. Bibliothecæ Palatinæ legit hoc, *ex utero illo immanitatem*. quod mutatum ibat in *utero immanitatis*, amicus meus Ianus Gebhardus lib. 1. Crepundiorum cap. 8. qui videatur. insula sanè illa nutricula immanium regum, &c.

2. Ε'δικάθησαν.] Lambinus invenit in duobus mſſ. ἐδικάσθησαν, quomodo omnino legendum contendit Hotomanus lib. II. Observat. cap. 14. m.

1. Nullus

bus, mancipiis, mercibus ademtis, in vincula conjectos esse mercatores, & in vinculis civeis Romanos necatos
150. esse arguo. Si hæc apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot, & tam acerbis suppliciis civium Romanorum: tamen *animos etiam barbarorum hominum permoverem.* Tanta enim hujus imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omneis nationes, ut ista in nostros homines crudelitas, nemini concessa videatur. Num ego tibi ullam salutem, ullum perfugium putem, cùm te implicatum severitate judicum, circumretitum frequentia populi Romani
151. esse videam? Si mehercules (id quod fieri non posse intelligo) ex his laqueis te exueris, ac te aliqua vi, ac ratione explicaris: in illas tibi majores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me, superiore ex loco confici, & concidi necesse est. Cui si etiam id, quod defendit, velim concedere: tamen illa ipsa defensio non minus esse ei *pernicio-sa*, quàm mea vera accusatio debeat. Quid enim defendit? ex Hispania fugienteis se excepisse, & supplicio affecisse dicit. Quis tibi id permisit? quo id jure fecisti? quis idem
152. fecit? qui tibi id facere licuit? Forum plenum, & basilicas istorum hominum videmus, & animo æquo videmus. *Civilis* enim *dissensionis*, & sive amentiæ, sive fati, seu calamitatis, non est iste molestus exitus, in quo reliquos saltem civeis incolumeis licet conservare. Verres ille, vetus proditor consulis, translator quæsturæ, aversor pecuniæ publicæ, tantum sibi auctoritatis in repub. suscepit, ut, quibus hominibus per senatum, per populum Romanum, per omneis magistratus, in foro, in suffragiis, in hac urbe, in repub. versari liceret, iis omnibus mortem acerbam, crudelemque proponeret, si fortuna eos ad aliquam partem Si-
153. ciliæ detulisset. Ad C. Pompejum, clarissimum virum, & fortissimum, permulti, *occiso Perperna*, ex illo Sertoriano numero militum confugerunt. quem non ille summo cum studio salvum, incolumemque servavit? cui civi supplici non illa dextera invicta & fidem porrexit, & ipsem salutis ostendit? itane verò? quibus fuit portus apud eum, contra quem arma tulerunt: iis apud te, cujus 1 nullum in repub. umquam monumentum fuit, mors & cruciatus erat constitutus? Vide, quàm commodam defensionem excogitaris. Malo, malo mehercule, id, quod tu defendis, his judicibus, populoque Romano, quàm id, quod ego insimulo, probari. malo, inquam, te isti generi hominum, quàm mercatoribus, & naviculariis inimicum, atque infestum putari. meum enim crimen avaritiæ te nimiæ coarguit: tua defensio furoris cujusdam, & immanitatis, &
154. inauditæ crudelitatis, & pænè *novæ proscriptionis*. Sed non licet me isto tanto bono, judices, uti; non licet. adsunt enim Puteoli toti: frequentissimi venerunt ad hoc judicium mercatores, homines locupletes, atque honesti, qui partim socios suos, partim libertos ab isto spoliatos, in vincla conjectos: partim in vinclis necatos, partim securi percussos esse dicent. Hic vide quàm me sis usurus æquo. Cùm ego P. Granium testem produxero, qui suos libertos à te securi percussos esse dicat, qui à te navem suam, merceisque repetat: refellito, si poteris: *meum testem deseram*, tibi favebo: te, inquam, adjuvabo: ostendito, illos cum Sertorio fuisse, à Dianio fugienteis ad Siciliam esse delatos. Nihil est, quod te malim probare. nullum enim facinus, quod majore supplicio dignum sit, reperiri, neque
155. proferri potest. Reducam iterum equitem Romanum, L. Flavium, si voles: quoniam priore actione, ut patroni tui dictitant, nova quadam sapientia: ut omnes intelligunt, *conscientia tua*, atque auctoritate meorum testium, testem nullum interrogasti. interrogetur Flavius, si voles, quinam fuerit L. Herennius, is, quem ille argentariam Lepti tociisse dicit: qui cùm amplius centum civeis Romanos haberet ex conventu Syracusanorum, qui eum non solùm cognoscerent, sed etiam lacrymantes, ac te implorantes defenderent: tamen à te, inspectantibus omnibus Syracusaris, securi percussus est. hunc quoque testem meum refelli, & illum Herennium Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo. Quid de illa multitudine dicemus eorum, 156.
qui, *capitibus involutis*, in piratarum, captivorumque numero producebantur, ut securi ferirentur? quæ ista nova diligentia? quam ob causam abs te cogitata? an te L. Flavii, ceterorumque de L. Herennio vociferatio commovebat? an M. Anhii, gravissimi, atque honestissimi viri, summa auctoritas paullo te diligentiorem, timidioremque fecerat? qui nuper pro testimonio, non advenam, nescio quem, nec alienum, sed eum civem Romanum, qui omnibus in illo conventu notus, qui Syracusis natus esset, à te securi percussum esse dixit. Post hanc illorum voci- 157.
rationem, post hanc communem famam, atque querimoniam, non mitior in supplicio, sed *diligentior* esse cœpit. Capitibus involutis civeis Romanos ad necem producere instituit: quos tamen idcirco necabat palàm, quòd hominem in conventu (id quod antea diximus) nimium diligenter prædonum numerum requirebant. 2 Hæccine plebi Romanæ te prætore est constituta conditio? hæc negotii gerendi spes? hoc capitis, vitæque discrimen. Parumne multa mercatoribus sunt necessariò pericula subeunda fortunæ, nisi etiam hæ formidines ab nostris magistratibus, atq; in nostris provinciis impendebunt? ad eamne rem fuit hæc *suburbana*, ac fidelis provincia Sicilia, plena optimorum sociorum, honestissimorumque civium, quæ civeis Romanos omneis suis ipsa sedibus libentissimè semper accepit, ut, qui usque ex ultima Syria, atque Ægypto navigarent: qui apud barbaros propter togæ nomen in honore aliquo fuissent: qui ex prædonum insidiis: qui ex tempestatum periculis profugissent: in Sicilia securi ferirentur, cùm se jam *domum* venisse arbitrarentur? Nam quid ego 158.
3 de P. Gavio Cosano municipe dicam, judices? aut qua vi vocis, qua gravitate verborum, quo dolore animi dicam? tametsi dolor me non deficit, ut cetera mihi in dicenda digna re, digna dolore meo supperant. magis elaborandum est. quod crimen ejusmodi est, ut, cùm primùm ad me delatum est, usurum me illo non putarem. Tametsi enim verissimum esse intelligebam, tamen credibile fore non arbitrabar. Coactus lacrymis omnium civium Romanorum, qui in Sicilia negotiantur, adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Rheginorum, multorumq; equitum Romanorum, qui casu tum Messanæ fuerunt, testimoniis dedi tantum priore actione testium, res ut nemini dubia esse posset. Quid nunc agam? 159.
Cùm jam tot horas de uno genere, ac de istius nefaria crudelitate dicam: cùm propè omnem vim verborum ejusmodi, quæ scelere istius digna sunt, aliis in rebus consumserim, neque hoc providerim, ut varietate criminum vos *attentos* tenerem: quemadmodum de tanta re dicam? Opinor unus modus, atque una ratio est. Rem in medio ponam: quæ tantum habet ipsa gravitatis, ut neque mea, quæ nulla est, neque cujusquam, ad inflammandos vestros animos eloquentia requiratur. Gavius hic, quem dico, 160.
Cosanus, cum illo in numero ab isto in vincla conjectus esset, & nescio qua ratione clàm è lautumiis profugisset, Messanamque venisset: qui propè jam Italiam, & mœnia

1. *Nullum in repub. umquam monumentum fuit.*] Lambinus recepit in contextum conjecturam suam *momentum*.

2. *Hæccine plebi Romanæ, &c.*] Retinui istam scripturam quod satisfaceret Camerario. nam alioquin Pal. edd. vetustæ, etiam Victoriana, *Hæc in plebe Roman.*

3. *De P. Gavio Cosan.*] Pal. pr. *Consano*, quomodo primitus cusi. sec. *Cossano*, ut vulgo exstat. prima lectio est à Cujaciano.

Rheginorum videret, & ex illo metu mortis, ac tenebris, quasi luce libertatis, & *odore aliquo legum recreatus*, revixisset: loqui Messanæ cœpit, & queri, se civem Romanum in vincla esse conjectum: sibi rectà iter esse Romam: Verri se prætò adventi futurum. Non intelligebat miser, nihil interesse, utrùm hæc Messanæ, an apud ipsum *in prætorio* loqueretur. Nam, ut antè vos docui, hanc sibi iste urbem delegerat, quam haberet adjutricem scelerum, furtorum receptricem, flagitiorum omnium sociam. Itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius: eoque ipso die casu Messanam venit Verres. Res ad eum defertur, esse civem Romanum, qui se Syracusis in lautumiis fuisse quereretur? quem jam ingredientem navem, & Verri nimis atrociter minitantem, à se retractum esse, & asservatum, ut ipse in eum statueret, quod
161 videretur. Agit hominibus gratias, & eorum erga se benevolentiam, diligentiamque collaudat. Ipse inflammatus scelere, & furore, in forum venit. Ardebant oculi: toto 1 ex ore crudelitas eminebat. exspectabant omnes, quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset: cùm repentè hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamabat ille miser, *se civem esse Romanum*, municipem Cosanum, meruisse se cum L. Pretio, splendidissimo equite Romano, qui Panormi negotiaretur: ex quo hæc Verres scire posset. Tum iste se comperisse ait, eum *speculandi causa* in Siciliam ab ducibus fugitivorum esse missum: cujus rei neque index, neque vestigium aliquod, neq; suspicio cuiquam esset ulla, deinde jubet undique hominem proripi, vehementissimeque
162 verberari. Cædebatur virgis in medio foro Messanæ civis Romanus, judices; cùm interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc, CIVIS ROMANVS SVM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumq; à corpore dejecturum arbitrabatur. Is non modò hoc non perfecit, ut virgarum vim deprecaretur: sed, cum imploraret sæpius, usurparetque nomen civitatis: crux, crux, inquam, infelici, & rumnoso, qui numquam istam potestatem viderat, comparabatur ONOMEN dulce libertatis: ô jus eximium nostræ civitatis: ô lex Porcia, legesque Semproniæ. ô graviter desiderata, & aliquando reddi-
163 ta plebi Romanæ tribunitia potestas? Huccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in provincia populi Romani, in oppido fœderatorum, ab eo, qui *beneficio populi Romani*, fascis, & secureis haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid, cùm ignes, 2 ardenteisque laminæ, cetericque cruciatus admovebantur? Si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis, 3 non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu, & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret? Nolui tam vehementer agere hoc prima actione, judices: nolui. Vidistis enim, ut animi multitudinis in istum dolore, & odio, &
164 communis periculi metu, concitarentur. 4 Statui egomet mihi tum modum orationi meæ & C. Numitorio, 5 equiti Romano, primario homini, testi meo: & Glabrionem, id quod sapientissimè fecit, facere lætatus sum, ut repentè, consilio in medio, testem dimitteret. Etenim verebatur, ne populus Romanus ab isto eas *pœnas vi repetisse* videretur, quas veritus esset, ne iste legibus, & vestro judicio non esset persoluturus. Nunc, quoniam jam exploratum est o-
165 mnibus, quo loco causa tua sit, &, 6 quid de te futurum sit: sic tecum agam. Gavium istum, quem repentinum speculatorem fuisse dicis, ostendam, in Lautumias Syracusis à te esse conjectum: neq; id solùm ex litteris ostendam Syracusanorum: ne possis dicere, me, quia sit aliquis in litteris Gavius, hoc fingere, & eligere nomen, ut hunc illum esse possim dicere: sed *secundum arbitrium tuum testes dabo*, qui istum ipsum Syracusis abs te in Lautumias conjectum esse dicant. producam etiam Cosanos, municipes illius, ac necessarios, qui te nunc serò doceant, judices non serò, illum P. Gavium, quem tu in crucem egisti, civem Romanum, & municipem Cosanum, non speculatorem fugitivorum fuisse. Cùm hæc omnia, quæ polliceor, 7 cumulatè tuis
166 proximis plana fecero: tum istuc ipsum tenebo, quod abs te mihi datur, eo contentum me esse dicam. Quid enim nuper tu ipse, cùm populi Romani clamore atque impetu perturbatus exsiluisti, quid, inquam, locutus es? Illum, quòd *moram supplicio quæreret*, ideò clamitasse, se esse civem Romanum: sed speculatorem fuisse. Jam mei testes veri sunt. Quid enim dicit aliud C. Numitorius? Quid M. & P. Cortii, nobilissimi homines, ex agro Tauromenitano? quid Q. Lucejus, qui argentariam Rhegii maximam fecit? qui ceteri? Adhuc enim testes ex eo genere à me sunt dati, non qui novisse Gavium, sed qui te vidisse dicerent, cum is, qui se civem Romanum esse clamaret, in crucem ageretur. Hoc tu, Verres, idem dicis: hoc tu confiteris, illum clamitasse, se civem esse Romanum: apud te *nomen civitatis* ne tantum quidem valuisse, 8 ut dubitationem aliquam; ut crudelissimi, teterrimique supplicii aliquam parvam moram saltem posset afferre. Hoc teneo, hic hæreo,
167 judices. hoc sum contentus uno: omitto, ac negligo cetera: sua confessione induatur, ac juguletur, necesse est. Qui esset, ignorabas? speculatorem esse suspicabare? non quæro, qua suspicione: tua te accuso oratione. Civem Romanum esse dicebat. Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere: quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum? &, si tibi *ignoto apud ignotos*, apud barbaros, apud homines in extremis, atque ultimis gentibus positos, nobile, & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset: ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum civem se Romanum esse diceret: apud te prætorem si non effugium, ne *moram* quidem mortis, mentione, atque usurpatione civitatis, assequi potuit? HOMINES TENVES, ob-
168 scuro loco nati, navigant: adeunt ad ea loca, quæ numquam antea viderunt: ubi neque noti esse iis, quo venerunt, neque semper cum cognitoribus esse possunt. Hac una tamen fiducia civitatis non modò apud nostros magistratus, qui & legum & existimationis periculo continentur: neque apud civeis solùm Romanos, qui & sermonis & juris, & multarum rerum societate juncti sunt, fore se tutos arbitrantur;

---

1. *Ex ore crudelitas eminebat.*] Ita nostri scripti, & cusi antiquiores. nam Quintilianus laudat *emicabat*, Gellius *emanabat*.

2. *Ardenteisque Lamnæ.* Vulgata lectio *candentes*. sed ultimæ antiquitatis edd. nostrum habent, firmantque & Pall. & quos excusit Hotomanus; neque aliter Gellius.

3. *Non inhibebat.*] Lambinus *non leniebat*, minus rectè, certè contra libros: licet sic exstet apud Gellium, qui memoriter scripsisse se ista confirmat: in *inhibere* metaphora est à re nautica. remos inhibent, cum intendunt, ut aliò ire navigent.

4. *Statui egomet mihi.*] Nihil deest. & sic Terentius: *Tute ipse huic rei statuisti modum patri.* induxit Lambinum, ut locum mutilum crederet, superfluum *sibi*. atqui elegans id, & erudito optimis scriptoribus. *Gulielmius.*

5. *Equiti Romano primario homini.*] Ita item à Pall. & mss. versatis manu Hotomani: neque abit veterum editionum scriptura. nupera, *primario homini*.

6. *Quid de te futurum sit.*] Gulielmius arbitrabatur expungi posse particulam *de*.

7. *Cumulatè tuis proximis plana fecero.*] Lambinus censet locum corruptum, cui accedit Lipsius lib. II. Variar. lect. cap. 19. negat Hotomanus lib. IX. Observat. cap. II. & rectè *proximi* enim sunt, defensores Verris, qui circa ipsum familiarissimè versarentur, & vero tunc fortè starent ei ad latus.

8. *Ut dubitationem aliquam*; *ut crudelissimi.*] Secutus sum ferè mss. nostros & editionem exoletam, in quibus aperte; *ut dubitationem aliquam, crudelissimi, &c.* exinde natæ obtrudere nobis, *ut à latronem aliquam crucis*; *in crudel.* nescio quàm benè. *dubitationis* voce iterum utitur pro Cæcina cap. 2. p.

1. Quod

trantur: sed, quocunque venerint, hanc sibi rem *præsidio* sperant futurum. Tolle hanc spem, tolle hoc præsidium civibus Romanis: constitue nihil esse opis in hac voce, CIVIS ROMANVS SVM: posse impunè prætorem, aut alium quemlibet, supplicium, quod velit, in eum constituere, qui se civem Romanum esse dicat, 1 quod quis ignoret: jam omneis provincias, jam omnia regna, jam omneis liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maximè patuit, civibus Romanis ista defensione præcluseris. Quid, si L. Pretium, equitem Romanum, 2 qui tum in Sicilia nominabat? etiamne id magnum fuit, Panormum litteras mittere? asservasse hominem? custodiis Mamertinorum tuorum vinctum, clausum habuisse, dum Panormo Pretius veniret? cognosceret hominem: aliquid de summo supplicio remitteres. si ignoraret: tum si ita tibi videretur, hoc juris in omneis constitue
res, UT, QVI NEQVE TIBI notus esset, neque cognitorem locupletem daret, quamvis civis Rom. esset, in crucem
169 tolleretur. Sed quid ego plura de Gavio? quasi tu Gavio tum fueris infestus, ac non nomini, generi, *juri civium hostis*. non illi, inquam, homini, sed causæ communi libertatis inimicus fuisti. Quid enim attinuit, cùm Mamertini more, atque instituto suo crucem fixissent post urbem, in via Pompeja: te jubere in ea parte figere, quæ ad fretum spectaret: & hoc addere, quod negare nullo modo potes, quod omnibus audientibus dixisti palàm, te idcirco illum locum deligere, ut ille, qui te civem Rom. esse diceret, *ex cruce Italiam cerneret*, ac domum suam prospicere posset? Itaque illa crux sola, judices, post conditam Messanam illo in
loco fixa est. Italiæ conspectus ad eam rem ab isto delectus
est ut ille in dolore, cruciatuque moriens, peranguito fretu divisa, servitutis ac libertatis jura cognosceret: Italia autem alumnum suum, servitutis extremo, summoque supplicio
170 affixum videret. FACINVS EST, vinciri civem Romanum: scelus, verberari: propè parricidium, necari: quid dicam in crucem tollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam: in conspectu legum, libertatisque moriatur. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem, nescio quem, civem Rom. sed *communem* libertatis, & civitatis *causam* in illum cruciatum, & crucem egisti. Jam verò videte hominis audaciam. Nonne cum graviter tulisse arbitramini, quòd illam civibus Rom. crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? 4 quod enim his locis in provincia sua, celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit. *monumentum sceleris*, audaciæque suæ voluit esse in conspectu Italiæ, vestibulo Siciliæ, prætervectione omnium, qui ultrò, ci-
171 troque navigarent. Si hæc non ad civeis Romanos, non ad aliquos amicos nostræ civitatis, non ad eos, qui populi R. nomen audissent: denique, si non ad homines, verum ad bestias, aut etiam ut longius progredias, si in aliqua deserti ssima solitudine, ad saxa, & ad scopulos hæc conqueri, & deplorare vellem: tamen omnia 5 muta, atq; inanima, tanta, & tam indigna rerum atrocitate commoverentur. Nunc verò cùm loquar apud senatores populi R. legum, judiciorumque, & juris auctores, timere non debeo, ne non unus iste civis R. illa cruce dignus, ceteri omnes simili periculo indignissimi judicentur. Paullo antè, judices, lacry- 172
mas in morte misera, atq; indignissima navarchorum non tenebamus; & rectè, ac meritò *sociorum innocentium miseria commovebamur*: quid nunc in nostro sanguine tandem facere debemus? nam civium R. sanguis conjunctus existimandus est: quoniam id & salutis omnium ratio, 6 & veritas omnium postulat. omnes hoc loco cives Rom. & qui adsunt, & qui ubicumque sunt, vestram severitatem desiderant, vestram fidem implorant, vestrum auxilium requirunt: omnia sua jura, commoda, auxilia, totam denique libertatem in vestris sententiis versari arbitrantur.
A me, tametsi satis habent, 7 tamen si res aliter acciderit, 173
plus habebunt fortasse, quàm postulant. nam & si qua vis istum 8 de vestra severitate eripuerit, id quod neq; metuo, judices, neque ullo modo fieri posse video: sed si in hoc me ratio fefellerit: Siculi caulam suam perisse querentur, & mecum pariter molestè ferent: populus quidem Romanus brevi, quoniam mihi potestatem apud se agendi dedit, jus suum, me agente, suis suffragiis ante Kal. Februarias recuperabit. Ac, si de mea gloria, & amplitudine quæritis, judices: non est alienum meis rationibus istum mihi ex hoc judicio ereptum ad illud populi Rom judicium reservari. Splendida est illa causa: probabilis mihi, & facilis: populo grata, atque jucunda. Denique, si videor hic id quod ego non quæsivi, *de uno isto voluisse crescere*: isto absoluto, quod sine multorum scelere fieri non potest, de multis mihi crescere licebit. Sed mehercules, vestra, reique publicæ causa, judices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitium esse commissum: nolo eos judices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos, isto absoluto, ambulare, ut non *cera*, sed *ære obliti* esse videantur. Quam- 174
obrem te quoque, Hortensi, 9 siqui monendi locus est, ex hoc loco moneo: videas etiam, atque etiam, & consideres, *quid agas, quò progrediare*: quem hominem, 10 & qua ratione defendas. neque de illo quidquam tibi præfinio, quo minus ingenio mecum, atque omni dicendi facultate contendas. cetera, si qua putas te occultius extra judicium, quæ ad judicium pertinent, facere posse: si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius moliri cogitas: magnopere censeo 11 desistas: & illa, quæ tentata jam, & cœpta ab isto sunt, à me autem pervestigata, & cognita, moneo ut exstinguas, & longius progredi non sinas. magno tuo periculo peccabitur in hoc judicio, majore, quàm puras. Quod 175
enim te liberatum jam *existimationis metu*, defunctum honoribus, designatum Cos. cogites: mihi crede, ornamenta ista, & beneficia populi Rom. NON MINORE NEGOTIO RETINENTVR, QVAM COMPARANTVR. Tulit hæc civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominationem in judiciis, & in omni republica; sustulit sed quo die populo R. tribuni plebis restituti sunt, omnia ista vobis (si forte nondum intelligitis) ademta, atque erepta sunt: omnium nunc oculi conjecti sunt hoc ipso tempore in unumquemque nostrûm qua fide ego acculem, qua religione hi judicent, qua tu ratione defendas. de omnibus no- 176
bis,

---

1. *Quod quis ignoret.*) Scilicet an verum sit nec ne.

2. *Qui tum in Sicilia nominabat?*) Necesse habui adhærere Pall. item olim cusis, in quibus ultimæ lectio. deinceps vulgari, *Sicilia negotiabatur. nominabat.*

3. *Affixum videret.*] Sic etiam omnes membranæ Bibliothecarum: nisi quod Pall. *ea fixum*: sic edd. antiquæ, etiam Victoriana. recentiores maluere, *affectum videret.*

4. *Quod enim his locis in provincia sua, &c.*) Lectio recepta satis à se clara & argutа. mallem tamen abesse illud *enim.*

5. *Muta atque inanima.*) Rectè videatur Pichena, Notis ad librum 1. Hist. cap..

6. *Et veritas omnium postulat.*) Libri nostri addebant *omnium.* si cui tamen placeret, mutare in *hominum*, ecce me ei adstipulatorem.

7. *Tametsi res aliter acciderit.*) Vsitatius sit, & fortasse verius, inquit Gulielmius, *ceciderit.*

8. *De vestra severitate eripuerit.*) Lambin. inclinat legere *vestra severitati.*

9. *Si qui monendi locus est.*) Placuit istud Gulielmio, firmatum Cujaciano & Lambiniano; & acerbius profectò longè est vulgatum; *Hortensi, quia monendi, &c.* ex qua liquet, quàm facilè depravari potuerit illa nostra.

10. *Et qua ratione.*) Non refugerim scripturam Pall. editionumque antiquarum, *ex qua ratione.*

11. *Desistas: & illa quæ tentata, &c.*) Cujacii codex; *desistas ista, sed & illa quæ tentata.* Forsan rectè, ut *desistere* regat accusativum. ut ut est, vehementior fuerit oratio, si ornatus, *desistas: sed & illa quæ tentata, &c.*

Desistas

bis, si quis tantulum *de recta regione deflexerit*, non illa tacita existimatio, quam antea contemnere solebatis: sed vehemens, ac liberum populi Romani judicium consequetur. nulla tibi, Quinte, cum isto cognatio est, nulla necessitudo quibus excusationibus antea nimium in aliquo judicio *studium* tuum defendere solebas, earum habere in hoc homine nullam potes. quæ iste in provincia palàm dictitabat, cùm ea, quæ faciebat, tua se fiducia facere dicebat, ea ne
177. vera putentur, tibi maximè est providendum. Ego mei jam rationem officii confido esse omnibus iniquissimis meis persolutam. nam istum paucis horis primæ actionis, omnium mortalium sententiis, condemnavi. Reliquum judicium non jam de mea fide, quæ perspecta est, neque istius vita, quæ damnata est: sed de judicibus, &, verè ut dicam, *de te* futurum est. At quo tempore futurum est? (nam id maximè providendum est: etenim cùm omnibus in rebus, tum in rep. permagni momenti est, ratio, atque *inclinatio temporum:*) nempe eo, cùm populus Rom. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res judicandas requirit: nempe ea lege de judiciis, judicibusque novus promulgata, quam non is promulgavit, cujus nomine proscriptam videtis. sed *hic reus*. hic, inquam, sua spe, atque opinione, quam de vobis habet, legem illam scribendam, promulgan-
178. damque curavit. Itaque cùm primò agere cœpimus, lex non erat promulgata: cùm iste, vestra severitate permotus, multa signa dederat, quamobrem responsurus non videretur, mentio de lege nulla fiebat. Post a quàm iste recreari & confirmari visus est: lex statim promulgata est. cui legi cùm vestra *dignitas* vehementer *adversaretur*, istius spes falsa, & insignis *impudentia maximè suffragatur*. Hic si quid erit commissum à quoquam vestrum, quod reprehendatur: aut populus R. judicabit de eo homine, quem jam antea judiciis indignum putavit: aut ii, qui propter offensionem judiciorum de veteribus judicibus lege nova novi
179. judices erunt constituti. Mihi porrò, ut ego non dicam, quis omnium mortalium non intelligit, quàm longe progredi sit necesse? potero silere, Hortensi? potero dissimulare, cùm tantum *resp. vulnus acceperit*, ut expilatæ provinciæ, vexati socii, dii immortales spoliati, cives Rom. cruciati, & necati impunè, me actore, esse videantur? potero hoc ego onus tantum aut in hoc judicio deponere, aut diutius tacitus sustinere? non agitanda res erit? non in medium proferenda? non *populi R. fides imploranda?* non omnes,
180. qui tanto se scelere obstrinxerint, ut aut fidem suam corrumpi paterentur, aut judicium corrumperent, in discrimen, ac judicium vocandi? Quæret aliquis fortasse, Tantumne igitur laborem, tantas inimicitias tot hominum, susceperus es? Non studio quidem hercule ullo, neque voluntate. sed non idem mihi licet, quod iis, qui nobili genere nati sunt: quibus omnia populi Ro. *beneficia dormientibus deferuntur*: longe alia mihi lege in hac civitate, & conditione vivendum est. Venit enim mihi in mentem M. Catonis, hominis sapientissimi: qui cùm se virtute, non genere populo R. commendari putaret, cùm ipse sui generis initium, ac nominis, *ab se gigni*, & propagari vellet: ho-
181. minum potentissimorum suscepit inimicitias, & maximis in laboribus usque ad summam senectutem, summa cum
182. gloria vixit. Posteaque Pompejus, humili, atque obscuro loco natus, nonne plurimis inimicitiis, maximisque suis periculis, ac doloribus amplissimos honores est adeptus? Modò L. Fimbriam C. Marium, C. Cœlium vidimus non mediocribus inimicitiis, ac laboribus contendere, ut ad istos honores pervenirent, ad quos vos *per ludum, & per negligentiam* pervenistis. Hæc eadem est 1 nostræ rationis regio & via: horum nos hominum sectam, atque instituta persequimur. Videmus, quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobileis *nova rerum hominum virtus*, & industria: si tantulum oculos dejecerimus, præsto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni, aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse nobis semper vigilandum, semper laborandum videmus. Inimi-
183. citiæ sunt? subeantur: labores? suscipiantur. Etenim TACITAE MAGIS, & occultæ inimicitiæ timendæ sunt, quàm indictæ, & apertæ. Hominum nobilium non ferè quisquam nostræ industriæ favet: nullis nostris officiis benivolentiam illorum allicere possumus: quasi *natura*, & genere disjuncti sint, ita dissident à nobis animo, ac voluntate. Quare QVID HABENT eorum inimicitiæ periculi, quorum animos jam antè habueris inimicos, & invidos, quàm ullas inimicitias susceperis? Quamobrem mihi ju-
185. dices, 2 optandum est illud: in hoc reo finem accusandi facere. cùm & populo R. satisfactum, & receptum officium Siculis necessariis meis, erit persolutum. Deliberandum autem est, si res opinionem meam, quam de vobis habeo, fefellerit, non modò eos persequi, ad quos maximè culpa corrumpendi judicii, sed etiam illos, ad quos conscientiæ contagio pertinebit. Proinde si qui sunt, qui in hoc reo aut potentes, aut audaces, aut artifices ad corrumpendum judicium velint esse, ita sint parati, ut disceptante populo R. mecum sibi rem videant futuram. &, si me in hoc reo, quem mihi inimicum Siculi dederunt, satis vehementem, satis perseverantem, satis vigilantem esse cognorunt: existiment, in his hominibus, quorum ego inimicitias, *populi R. salutis causa*, suscepero, multo graviorem, atque acriorem futurum. Nunc te, Jupiter optime, maxi-
186. me, cujus iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dicatum, atque promissum, per nefarium scelus de regiis manibus extorsit: cujusque sanctissimum, & pulcherri-
187. mum simulacrum Syracusis sustulit: teque, Juno regina, cujus duo fana duabus in insulis posita sociorum, Melitæ, & Sami, sanctissima, & antiquissima, simili scelere idem iste omnibus donis, ornamentisque nudavit: teque, Minerva, quam item iste duobus in clarissimis, & religiosissimis templis expilavit: Athenis, cùm auri grande pondus:
188. Syracusis, cùm omnia, *præter tectum, & parietes*, abstulit: te-
189. que, Latona, & Apollo, & Diana, quorum iste Deli non fanum, sed ut hominum opinio, & religio fert, sedem antiquam, divinumque domicilium nocturno *latrocinio*, atque impetu compilavit: etiam te, Apollo, quem iste Chio sustulit: teque etiam atque etiam, Diana, quam Pergæ spoliavit: cujus simulacrum sanctissimum Segestæ, bis apud Segestanos consecratum, semel ipsorum religione, iterum P. Africani victoriâ, tollendum, asportandumque curavit: teque Mercuri, quem Verres in villa, & in privata aliqua palæstra posuit, P. Africanus in urbe sociorum, & in gymnasio Tyndaritanorum, *juventutis* illorum custodem, ac præsidem voluit esse: teque, Hercules, quem iste Agri-
190. genti, nocte intempesta, servorum instructa, & comparata manu, convellere ex suis sedibus, atq; auferre conatus est: teque sanctissima mater Idæa, quam apud Enguinos augustissimo, & religiosissimo in templo sic spoliatam reliquit, ut nunc nomen modò Africani, & *vestigia violata religionis manerent*, monumenta victoriæ, fanique ornamenta non exstent: vosque, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri, & testes, celeberrimo in loco prætorii locati, Castor, & Pollux, quorum è templo quæstum sibi iste, & prædam maximam improbissimè comparavit: omnesq; dii, qui vehiculis tensa-

rum

1. *Nostra rationis regio & via.*] Recte, nec auscultandum emendatoribus, sic supra cap. 68. *si quæ tantulum de recta regione deflexerit.*

2. *Optandum est illud.*] Cujusdam exemplar, *optatum*, à quo non visus alienus Guielmius.

1. *Mea-*

rum solemneis cœtus ludorum initis: quorum iter iste ad
suum quæstum, non ad religionum dignitatem, facien-
187 dum, exigendumque curavit: teque, Ceres, & Libera, quarum sacra, sicut opiniones hominum, ac religiones ferunt, longè maximis, atque occultissimis cæremoniis continentur, à quibus *initia vitæ* atque victus, legum, morum, mansuetudinis, humanitatis exempla hominibus, & civitatibus data, ac dispertita esse dicuntur: quarum sacra populus Rom. à Græcis ascita, & accepta, tanta religione & publicè, & privatim tuetur, non ut ab aliis hùc allata, sed ut ceteris hinc trádita esse videantur: quæ ab isto uno sic polluta, & violata sunt, ut simulacrum Cereris unum, quod *à vi o*
non modo tangi, sed ne adspici quidem fas fuit, è sacrario Catinæ convellendum, avertendumque curaverit: alterum autem Ennæ ex sua sede, ac domo sustulerit: quod erat tale, ut homines, cùm viderent, aut ipsam videre se Cererem,
188 aut effigiem Cereris, non humana manu factam, sed *cælo delapsam*, arbitrarentur; vos etiam, atque etiam imploro, & appello, sanctissimæ deæ, quæ illos Ennenseis lacus, lucosque colitis, cunctæque Siciliæ, quæ mihi defendenda tradita est, præsidetis: à quibus, inventis frugibus, & in orbem terrarum distributis, omnes gentes, ac nationes vestri religione numinis continentur: ceteros item deos, deasque omneis imploro, atque obtestor, quorum templis, & religionibus iste nefario quodam furore, & audacia instinctus, bellum sacrilegum semper, impiumque habuit indictum, ut, si in hoc reo, atque in hac causa, omnia mea consilia ad salutem sociorum, dignitatem populi Romani, fidem meam spectaverunt: si ullam ad rem, nisi *ad officium, & veritatem* omnes meæ curæ, vigiliæ, cogitationesque elaboraverunt: quæ mea mens in suscipienda causa fuit, fides in agenda, eadem vestra in judicanda sit: deniq; uti C. Verrem, 189.
si ejus omnia sunt inaudita, & singularia facinora sceleris, audaciæ, perfidiæ, libidinis, avaritiæ, crudelitatis, *dignus exitus ejusmodi vitæ*, atque factis, vestro judicio consequatur: utque respub. 1 meaq; fides una hac accusatione mea contenta sit: mihique posthac bonos potius defendere liceat, quàm improbos accusare necesse sit.

M. TULLII CICERONIS
PRO
M. FONTEIO,
ORATIO VNDECIMA.
Desunt permulta.

SYNOPSIS.

Quæstio An. M. Fonteius repetundarum reus *Accusator* M. Pletorius: *Subscriptor*, M. Fabius Sanga: *Reus* M. Fonteius. *Patronus Fonteji*, Cicero: *Quæstor*, ignoratur. *Habita* anno Ciceronis 38. Urbis 684.

1. Hoc prætore oppressam esse ære alieno Galliam. A quibus versuras tantarum pecuniarum 1 factas esse dicunt? à Gallis? nihil minus. A quibus igitur? à civibus Romanis, qui negotiantur in Gallia. Cur eorum verba non audimus? cur eorum tabulæ nullæ proferuntur? Insector ultro, atque insto accusatori, judices: insector, inquam, ac flagito te fateis. Plus ego in hac causa laboris, & operæ consumo in poscendis testibus, quàm cereri defensores *in refutandis*.
2 Audaciter hoc dico, judices; non temerè confirmo. Referta Gallia negotiatorum est, plena civium Romanorum. nemo Gallorum sine cive Romano quidquam negotii gerit: nummus in Gallia nullus sine civium R. tabulis commovetur. Videte quo descendam, judices, quàm longè videar ab consuetudine mea, & cautione, ac diligentia discedere. UNAE TABVLAE proferantur in quibus vestigium sit aliquod, quod significet, pecuniam Fonteio datam; unum 3 ex toto negotiatorum, colonorum, publicanorum, aratorum, pecuariorum numero testem producant; verè accusatum esse concedam. Prò dii immortales! quæ est hæc causa? quæ defensio? Provinciæ Galliæ M. Fontejus præfuit. quæ constat ex iis generibus hominum, & civitatum, qui (ut vetera mittam) partim nostra memoria bella cum populo Romano acerba, ac diuturna gesserunt; partim modò ab nostris imperatoribus subacti, modè *bello domiti*, modò triumphis, ac monumentis *notati*, modò ab Senatu agris, urbibusque multati sunt; partim, qui cum ipso M. Fontejo ferrum, ac manus contulerunt, multoque ejus sudore, ac labore sub populi Romani imperium, 4 ditionemque ceciderunt. Est in eadem provincia Narbo Mar- 3.
cius, Colonia nostrorum civium, *speculum populi Romani*, ac propugnaculum, iftis ipsis nationibus oppositum, & objectum, est item urbs Massilia, de qua ante dixi, fortissimorum, fidelissimorumque sociorum, qui Gallicorum bellorum pericula 5 populo Romano cœtis, remisq; compensarunt.

1. *Meaque fides, una hac accusatione*] P. Manutii edit. *mea fide, unaque hac*. sciamus esse non à libris, sed ab Hotomani conjectura.

1. *Alii esse in Gallia*.] Palatinus, *tractat*. Fulvius præterea Vrsinus monuit frequentius fuisse hujus familiæ prænomen *Manium*, quàm *Marcum*, ideoque sic perscribendum videri.
2. *Audaciter hoc dico*.] Sic quoque membranæ Pelatinæ: non *audaciter*, ut vulgo legitur.
3. *Ex toto negotiatorum*.] Non malè Gulielmius litera subtracta, *ex hoc negotiatorum*.
4. *Ditionemque ceciderunt*.] Non displicet, quod est in Palat. *vicinderunt*.
5. *Populo Romano cœtis remisque compensarunt*.] Ita editiones veteres, nisi quod ii duabus literis *pop. Rom.* item. *cepiis*. at illud *coriis* est à Pal. cui à prima manu *corriis*, nimirum Massilia coria remosque suppeditavit Romanis, quid planius. at quid insulsius priscam vulgatis? *P. R. cepiis armisque*.

sarunt. est præterea numerus civium Rom. atque hominum honestissimorum. Huic provinciæ, quæ ex hac gentium varietate constaret, M. Fontejus, (ut dixi) præfuit. qui erant hostes, subegit: qui proximi fuerant, eos ex iis agris, quibus erant multati, decedere coëgit: ceteris, qui idcirco magnis sæpe erant bellis superati, ut semper populo Rom. parerent, *magnos equitatus* ad ea bella, quæ tum in toto orbe terrarum à populo Rom. gerebantur, *magnas pecuniæ*, ad eorum stipendium, *maximum frumenti* numerum, ad Hispaniense bellum tolerandum, imperavit. 1 Hæc qui gessit, in judicium vocatur: vos, qui in re non interfuistis, causam unà cum populo Romano cognoscitis dicunt contrà, quibus *invitissimis imperatum* est: dicunt, qui ex agris 2 ex M. Fonteji decreto decedere sunt coacti: dicunt, qui ex bello, cæde, & fuga nunc primùm audent contra M. Fontejum *inermem* consistere. Quid coloni Narbonenses? quid volunt? quid existimant? Hunc per vos volunt; se per hunc incolumes existimant esse Quid Massilienses civitas? hunc præsentem iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat, atque obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas, aliquid apud vestros animos momenti habuisse videatur. Quid? civium Romanorum quæ voluntas est? Nemo est ex tanto numero, quin hunc optimè de provincia, de imperio, de sociis, & civibus meritum esse arbitretur. Quoniam igitur videtis, qui oppugnatum M. Fontajum, cognoscitis qui defensum velint: statuite nunc, quid vestra *æquitas*, quid populi Romani dignitas postulet: utrùm colonis vestris, negotiatoribus vestris, amicissimis, atque antiquissimis sociis, & credere, & consulere malitis: an iis, quibus neque propter iracundiam, *fidem*; neque, propter infidelitatem, *honorem* habere debetis. Quid, si majorem hominum etiam honestissimorum copiam affero, qui hujus virtuti, atque innocentiæ testimonio possint esse? tamenne plus Gallorum consensio valebit, quàm summæ auctoritatis hominum? Cùm Galliæ Fontejus præesset, scitis, judices, maximos populi Rom exercitus in duabus Hispaniis clarissimosque imperatores fuisse. Quàm multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales, & quot, & quoties legati ad eos exercitus? præterea Cn. Pompejus maximus, atque ornatissimus hiemavit in Gallia, M. Fontejo imperante. Satisne vobis multos, satis idoneos testes, & conscios videtur, ipsa fortunà esse voluisse earum rerum, quæ M. Fontejo prætore gererentur in Gallia? Quem ex tanto hominum numero testem in causa producere potestis? quis est ex eo numero, qui vobis auctor placeat? eo nos jam *laudatore*, & *teste* utemur. Dubitabitis etiam diutius, judices, quin illud, quod initiò vobis proposui, verissimum sit, aliud per hoc judicium nihil agi, nisi ut, M. Fontejo oppresso, testimoniis eorum, quibus multa reipub. causa invitissimis imperata sunt, *segniores postmodò ad imperandum ceteri sint*, cùm videant eos oppugnari, quibus oppressis, populi Rom imperium incolume esse non possit? Objectum est etiam, quæstum M. Fontejum ex viarum munitione fecisse; ut aut ne cogeret munire, aut id, quod munitum esset, ne improbaret. Si & coacti sunt munire omnes, & multorum opera improbata sunt: certè utrumq; falsum est, & ob vacationem pretium datum, cùm immunis nemo fuerit; & ob probationem, cùm multa improbata sint. Quid, si hoc crimen optimis nominibus delegare possimus, & ita, ut non culpam in alios transferamus, sed uti doceamus, eos isti munitioni præfuisse, qui facilè officium suum & præstare, & probare possunt? tamenne vos omnia in M. Fontejum, *arati testibus freti*, conferetis? Cùm majoribus reipub. negotiis M. Fontejus impediretur, & cùm ad rempubl. pertineret, viam Domitiam munire, legatis suis, primariis viris, C. Annio Bellieno, & C. Fontejo negotium dedit. itaque præfuerunt; imperaverunt pro dignitate sua, quod vilum est, & probaverunt. quod vos, si nulla alia ex re, ex literis quidem vestris, quas scripsistis, & missis, & allatis certè scire potuistis. quas si antea non legistis, nunc ex nobis, quid de iis rebus Fontejus ad legitos suos scripserit, quid ad eum illi rescripserint, cognoscite.

LITERAE AD C. ANNIVM LEG. AD C. FONTEIVM LEG. LITERAE A C. ANNIO LEG. A C. FONTEIO LEG. Satis opinor esse perspicuum, judices, hanc rationem munitionis, neque ad M. Fontejum pertinere, & ab iis esse tractatam, quos nemo possit reprehendere. Cognoscite nunc *de crimine vinario*, quod illi invidiosissimum, & maximum esse voluerunt. Crimen à Pletorio, judices, ita constitutum est: Fontejo non in Gallia primùm venisse in mentem, ut portorium vini institueret, sed hac in Italia proposita ratione, Roma profectum. Itaque Titurium Tolosæ quaternos denarios in singulas vini amphoras *portorii nomine* exegisse: Croduni Porcium, & Numium ternos victoriatos. Vulchalone Servæum binos H-S, & victoriatos mille. atque in his locis Servæum Croduni & Vulchalone ab his portorium esse exactum, si qui Cobiamacho, qui vicus inter Tolosam, & Narbonem est, deverterentur, neque Tolosam ire vellent. Elesiodolus tantùm senos denarios ab his, qui *ad hostem* portarent, exegisset. Video, judices, esse crimen, & genere ipso magnum. vectigal enim esse impositum frugibus nostris dicitur: & pecuniam permagnam ista ratione cogi potuisse confiteor & invidiam. Vel maximè enim inimici hanc rem sermonibus divulgare voluerunt. Sed ego ita existimo, QVO MAIVS crimen sit id, quod ostendatur esse falsum, hoc majorem ab eo injuriam fieri, qui id confingat, vult enim magnitudine rei sic occupare animos eorum, qui audiunt, ut difficilis aditus veritati relinquatur.

Omnia de crimine vinario, de bello Vocontiorum, de dispositione Hibernorum desiderantur.

At hoc Galli negant. 3 At ratio rerum, & vis argumentorum coarguit. Potest igitur testibus judex non credere? Cupidis, & iratis, & conjuratis, & ab religione remotis, *non solùm potest, sed etiam debet*. Etenim si, quia Galli dicunt, idcirco M. Fontejus nocens existimandus est: quid mihi opus est sapiente judice? quid æquo quæsitore? quid oratore non stulto? Dicunt enim Galli: negare non possumus. Hic si ingeniosi, & periti, & æqui judicis has partes esse existimatis, ut quoniam quidem testes dicunt, sine ulla dubitatione credendum sit: *salus ipsa virorum fortium innocentiam tueri non potest*. Sin autem in rebus judicandis, non minimam partem ad unamquamque rem æstimandam, momentoque suo ponderandam, *sapientia judicis* tenet: videte ne multo vestræ majores, gravioresque partes sint ad cogitandum quàm ad dicendum meæ. Mihi enim semper unaquæque de re testis non solùm semel, verùm etiam breviter interrogandus, & sæpe etiam non interrogandus; ne aut irato facultas ad dicendum data, aut cupido auctoritas attributa esse videatur. vos & sæpius eandem rem animis agitate, & diutius unoquoque de teste cogitate potestis: &, si quem nos *interrogare nolumus*, quæ causa nobis tacendi fuerit, existimare debetis. Quamobrem, si hoc, judices, præscriptum lege, aut officio putatis, *testibus credere*: nihil est, cur alius alio judice melior, aut sapientior

1. *Hæc qui gessit.*] Pal. & olim cusi, *Te qui gessit*. Nihil inquinatius hac oratione.

2. *Ex M. Fontejî decreto.*] Sic hodie legimus, sed de conjectura Hotomani. libri quippe editi olim & mss. *ex Cn. Pompeji decreto*, quod cur delevimus? Sanè Siculis adfuisse, liquet ex Manliana cap. 10.

3. *Ac testis rerum &c.*] Secutus sum Faërni libros ne an conjecturas nescio: nitor enim fide Lambini, destitutus scilicet editione Faërniana.

I. Conje-

tior existimetur. unum est enim, & simplex *aurium judicium*; & promiscuè, & communiter stultis, & sapientibus ab natura datum. Quid est igitur, ubi elucere possit prudentia? ubi discerni stultus auditor, & credulus, ab religioso, & sapienti judice? nimirum illud, in quo ea, quæ dicuntur à testibus, 1 conjectura, & cogitatione traduntur, quanta auctoritate, quanta animi æquitate, quanto pudore, quanta fide, quanta religione, quanto *studio existimationis bonæ*, quanta cura, quanto timore dicantur. An verò vos id in testimoniis hominum barbarorum dubitabitis, quod persæpe & nostra, & patrum memoria sapientissimi judices de clarissimis nostræ civitatis viris dubitandum non putaverunt? qui Cn. & Q. Cæpionibus, L. & Q. Metellis testibus in Q. Pompejum, hominem novum, non crediderunt: quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem, & auctoritatem in testimonio, *cupiditatis, atque inimicitiarum suspicio* derogavit. Ecquem hominem vidimus, 2 ecquem verè commemorare possumus parem consilio, gravitate, constantia ceteris virtutibus, honoris, ingenii, rerum gestarum ornamentis, M. Æmilio Scauro fuisse? tamen hujus, cujus injurati nutu prope terrarum orbis regebatur, jurati testimonio, neque in C. Fimbriam, neq; in C. Memmium creditum est. NOLVERVNT II, qui judicabant, hanc patere inimicitiis viam, quem quisque odisset, ut eum testimonio posset tollere. Quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? tamen is, cujus etiam *sermo testimonii auctoritatem* habebat, testimonio ipso, quæ in M. Marcellum *inimico animo* dixit, probare non potuit. Fuit, fuit illis judicibus divinum, ac singulare, judices consilium, qui se non solùm de reo, sed etiam de accusatore de teste judicare arbitrabantur, quid fictum, quid a fortuna, ac tempore allatũ, quid pretio corruptum, quid spe, aut metu depravatum, quid à cupiditate aliqua, aut inimicitiis profectum videretur. Quæ si judex non amplectetur omnia consilio: non animo, ac mente circumspiciet: si, ut quisque ex illo loco dicetur *ex oraculo aliquo dixit* arbitrabitur; profectò satis erit, id quod dixi antea, non turdum judicem huic muneri, atq; officio præesse. nihil erit, quamobrem ille, nescio quis, sapiens homo, ac multarum rerum peritus, ad res judicandas requiratur. An verò illi equites R. quos nos vidimus qui nuper in rep. judiciisque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, ut M. Scauro testi non crederent: vos Volgarum, atq; Allobrogum testimoniis non credere timetis? *Si inimico testi credi non oportuit*, inimicior Marcello Crassus, aut Fimbriæ Scaurus ex civilibus studiis, atque obtrectatione domestica; quàm huic Galli? quorum, qui optima in causa sunt, equites, frumentum, pecuniam semel atque iterum, ac sæpius *invitissimi* dare coacti sunt: ceteri, partim ex veteribus bellis, agro multati partim ab hoc ipso, bello superati, & oppressi. Si qui ob aliquod *emolumentum* suum cupidius aliquid dicere videntur, iis credi non convenit: credo majus emolumentum Cæpionibus, & Metellis propositum fuisse ex Q. Pompeii damnatione, cùm studiorum suorum obtrectatorem sustulissent, quàm cunctæ Galliæ ex M. Fonteji calamitate: in qua illa provincia prope suam immunitatem, ac libertatem positam esse arbitratur. An, si *homines ipsos spectare* convenit (id quod in teste profectò valere plurimum debet) non modò cum summis civitatis nostræ viris, sed cum infimo cive Rom. quisquam amplissimus Galliæ comparandus est? scit Indutiomarus, quid sit testimonium dicere? movetur eo timore, quo nostrùm unusquisque, cùm in eum locum productus est? Recordamini, judices, quantoperè laborare soleatis, non modò quid dicatis pro testimonio, sed etiam, *quibus verbis* utamini, nequod minùs moderatè positum, nequod ab aliqua cupiditate prolapsum verbum esse videatur. Vultu denique laboratis, nequa significari possit *suspicio cupiditatis*: ut &, cùm proditis, existimatio sit quædam tacita de vobis pudoris, ac religionis: &, cùm discreditis, ea diligenter conservata, ac retenta videatur. Credo hæc eadem Indutiomarus in testimonio timuisse, aut cogitasse: qui primùm illud verbum consideratissimum nostrę consuetudinis, ARBITROR, quo nos etiam tunc utimur, cùm ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit, atque omnia SE SCIRE dixit. Verebatur enim videlicet, nequid apud vos populumque Rom. de existimatione sua deperderet: neque fama consequeretur ejusmodi, Indutiomarum, talem virum, tam cupidè, tam temerè dixisse. non intelligebat, se in testimonio nihil præter vocem, & os, & audaciam neque civibus suis, neque accusatoribus nostris præstare debere. An verò istas nationes, religione jurisjurandi, ac metu deorum immortalium in testimoniis dicendis commoveri arbitramini? quæ tantum à ceterarum gentium more, ac natura dissentiunt, quod ceteræ *pro religionibus suis bella suscipiunt*, istæ contra omnium religiones. illæ in bellis gerendis ab diis immortalibus pacem, ac veniam petunt: istæ cum ipsis diis immortalibus bella gesserunt. Hæ sunt nationes, quæ quondam tam longè ab suis sedibus, Delphos usque, ad Apollinem Pythium, atque ad oraculum orbis terræ vexandum, ac spoliandum profectæ sunt. Ab iisdem gentibus sanctis, & in testimonio religiosis, obsessum Capitolium est, atque ille Jupiter, cujus nomine majores nostri *vinctam testimoniorum fidem* esse voluerunt. Postremò his quidquam sanctum, ac religiosum videri potest: qui etiam, si quando aliquo metu adducti deos placandos esse arbitrantur, *humanis hostiis* eorum aras, ac templa funestant? ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam prius scelere violarint. Quis enim ignorat eos usque ad hanc diem retinere illam immanem, ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? Quamobrem, quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortaleis arbitrentur hominum scelere, & sanguine facillimè posse placari? cum his vos testibus vestram religionem conjungetis? ab his quidquam sanctè, aut moderatè dictum putabitis? hoc vestræ mentes tàm castæ, tam integræ sibi suscipient, ut, cùm omnes legati nostri, qui illo triennio in Galliam venerunt, omnes equites R. qui in illa provincia fuerunt, omnes negotiatores ejus provinciæ: denique omnes, in Gallia qui sunt, socii populi Rom. atque amici, M. Fontejum incolumem esse cupiant, *jurati privatim, & publicè laudent*: vos tamen cum Gallis jurare malitis? quid ut secuti esse videamini? voluntatemne hominum? Gravior igitur vobis erit hostium voluntas, quàm civium? an dignitatem testium? potestis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domesticis cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis, inimicissimos huic imperio, ac nomini, bonis ac fidelib. & sociis, & civibus anteferre? An verò dubitatis, judices, quin *insitas inimicitias* istæ gentes omnes & habeant, & gerant cum populi Rom. nomine? sic existimatis eos hic sagatos brachatosque versari, animo demisso, atque humili, ut solent ii, qui affecti injuriis ad opem ju-

dicum

1. *Conjectura & cogitatione traduntur.*] Lambinus edidit *conjectura & cogitatione*, sed de conjectura Hotomani. accedit propius libris divinatio Gulielmii, *traduntur*.

2. *Ecquem verè commemorare*, &c.] Mallet Gulielmius *verè*, quid si fuit? *ferè*.

dicum *supplices*. inferioresque confugiunt? Nihil verò minus. Hi contrà vagantur læti, atque erecti passim toto foro, cum quibusdam minis, & barbaro, atque immani terrore verborum: quod ego profectò non crederem, nisi aliquoties ex ipsis accusatorbus vobiscum simul, judices, audissem: cùm præciperent, ut caveretis, ne, hoc absoluto, novum aliquod bellum Gallicum concitaretur. Si M. Fontejum, judices, in causa deficerent omnia: si turpi adolescentia, vita infami, magistratibus, quos ante oculos vestros gessit, malè gestis, legationibus flagitiosè obitis, convictus virorum bonorum testimoniis, invitus suis omnibus, in judicium vocaretur: si in eo judicio colonorum populi Romani Narbonensium, fidelissimorum sociorum Massiliensium, civium Rom. omnium testimoniis, tabulisque premeretur: tamen esset vobis magnoperè providendum, ne, quos ita afflictos à vestris patribus, majoribusque accepissetis, *ut contemnendi essent*, eos pertimuisse, & eorum minis, & terrori commoti esse videremini. Nunc verò, cùm lædat nemo bonus, laudent omnes vestri cives, atque socii: oppugnent ii, qui sæpissimè hanc urbem, & hoc imperium oppugnarunt: cumque inimici M. Fonteii vobis, ac populo Romano minentur: amici, ac propinqui supplicent vobis: dubitabitis non modò vestris civibus, qui maximè gloria, ac laude ducuntur, verum etiam exteris nationibus, ac gentibus ostendere, vos in sententiis ferendis civi parcere, quàm hosti cedere maluisse? Magna mehercule, causa, judices, absolutionis cum ceteris causis hæc est, *neque insignis huic imperio macula, atque ignominia suspicetur*, si hoc ita perlatum erit in Galliam, tenatum, egressosque populi Romani non testimoniis Gallorum, sed *minis* commotos, rem ad illorum libidinem judicasse Ita verò, si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Indutiomaro isti, minaci, atque arroganti, par in belligerando esse possit: excitandus Cn. Domitius, & Q. Maximus, qui nationem Allobrogum, & reliquas suis iterum armis conficiat, atque opprimat: aut, quoniam id quidem non potest, orandus erit nobis amicus meus, M. Pletorius, ut suos novos clientes à bello faciendo deterreat, ut eorum iratos animos, atque horribileis impetus deprecetur: aut, si non poterit, M. Fabium subscriptorem ejus rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget, quoniam apud illos Fabiorum nomen est amplissimum: ut velint isti aut *quiescere*, id quod victi, ac subacti solent: aut, cum minantur, intelligere, se populo Romano non metum belli, sed spem triumphi ostendere. Quòd si in turpi reo patiendum non esset, ut quidquam isti se minis profecisse arbitrarentur: quid faciendum vobis in M. Fontejo arbitramini? de quo homine, judices, (jam enim mihi videor hoc, propè causa duabus actionibus perorata, debere dicere,) de quo vos homine, *ne ab inimicis quidem* ullum fictum probrosum non modò crimen, sed ne maledictum quidem audistis. Ecquis unquam reus, præsertim in hac vitæ ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quæ à libidine, aut à petulantia, aut ab audacia nata esset, ab accusatore objiceretur, si non vera, attamen ficta cum aliqua ratione ac suspicione? M. Æmilium Scaurum, summum nostræ civitatis virum, scimus accusatum à M. Bruto. exstant orationes, ex quibus intelligi potest, multa in illum ipsum Scaurum esse dicta; falsò. quis negat? verumtamen *ab inimico* dicta, & objecta. Quàm multa M. Aquillius audivit in suo judicio? quàm multa L. Cotta? denique P. Rutilius, qui *etsi damnatus* est, mihi videtur tamen inter viros optimos, atq; inter innocentissimos esse numerandus. Ille igitur ipse homo sanctissimus, ac temperantissimus, multa audivit in sua causa, quæ ad suspicionem stuprorum, ac libidinum pertinerent. Exstat oratio hominis (ut opinio mea fert) nostrorum hominum longè ingeniosissimi, atque eloquentissimi, C. Gracchi: qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia, ac flagitiosa dicuntur. At in quem virum? qui tanta virtute, atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cùm hominem invenire *nequam* neminem posses, solus tamen *Frugi* nominaretur. quem cùm in concionem Gracchus vocari juberet, & viator quæreret, quem Pisonem? quod erant plures: *cogis me*, inquit, *dicere inimicum meum, Frugi*. Is igitur vir, quem ne inimicus quidem satis in appellando significare poterat, nisi antè laudasset: qui uno cognomine declarabatur, non modò quis esset, sed etiam qualis esset; tamen in falsam, atque iniquam probrorum insimulationem vocabatur M. Fontejus ita duabus actionibus accusatus est, ut objectum nihil sit, quo significari vestigium libidinis, petulantiæ, crudelitatis, audaciæ possit, non modò nullum *facinus* hujus protulerunt, sed ne *dictum* quidem aliquod reprehenderunt. Quod si, aut quantam voluntatem habent ad hunc opprimendum, aut quantam ad maledicendum licentiam, tantum haberent, aut ad mentiendum, animi; aut ad fingendum, ingenii: non mehercule fortuna ad probra non audienda Fontejus, quàm illi, de quibus antea commemoravi, fuisset. Frugi igitur hominem, judices, frugi, inquam, & in omnibus vitæ partibus moderatum, ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis, videtis positum in vestra fide ac potestate: atque ita, ut *commissus* sit fidei *permissus* potestati. Videte igitur, utrum sit æquius, hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum, dedi inimicissimis, atque immanissimis nationibus, an reddi amicis: præsertim cùm tot res sint, quæ vestris animis pro hujus innocentis salute supplicent: primùm *generis antiquitas*, quam Tusculo ex clarissimo municipio profectam, in monumentis rerum gestarum incisam, ac notatam videmus: tum autem *continua præturæ*, quæ & ceteris ornamentis, & existimatione innocentiæ maximè floruerunt: deinde recens *memoria parentis*, cujus sanguine non solùm Alcuanorum manus, à qua interfectus est, sed totum illud sociale bellum macula sceleris imbutum est: postremò ipse cùm in omnibus vitæ partibus honestus, atque integer, tum in re militari cùm summi consilii, & maximi animi, tum verò usu quoque bellorum gerendorum in primis eorum hominum, qui nunc sunt exercitatus. Quare si etiam monendi estis judices, à me, quod non estis, videor hoc leviter pro mea auctoritate vobis præcipere posse, ut ex eo genere homines, quorum cognita *virtus, industria, felicitas in re militari* sit, diligenter vobis retinendos existimetis. Fuit enim major talium virorum in hac repub. copia: quæ cùm esset, tamen eorum non modo saluti, sed etiam *honori* consulebatur. Quid nunc vobis faciendum est, studiis militaribus apud juventutem obsoletis; hominibus autem, ac summis ducibus partim ætate, partim civitatis discordiis, ac reipubl. calamitate consumtis? cùm tot bella aut à nobis necessariò suscipiantur, aut subitò, atque improvisa nascantur? nonne & hominem ipsum *ad dubia reipub. tempora reservandum*, & ceteros studia laudis, ac virtutis inflammandos putatis? Recordamini, quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit. Scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, prætorios homines, belli gerendi peritissimos: præterea C. Marium, P. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non *iterum* homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis, ac victoriis eruditos. Agè verò, nunc inserite oculos in curiam, introspicite penitus in omneis reipubl. parteis. utrùm videtis nihil posse accidere, ut tales viri desiderandi sint? an, si acciderit eorum hominum copia populum R. abundare? Quæ si diligenter attenderis, profectò, judices, *virum* ad labores belli impigrum, ad pericula

ricula fortem: ad usum, ac disciplinam peritum: ad consilia, prudentem: ad casum, fortunamque, felicem domi vobis, ac liberis vestris retinere, quam inimicissimis populi Rom. nationibus, & crudelissimis tradere, & condemnare maletis. At infestis propè signis inferuntur Galli in Fontejum: & instant, atque urgent summo cum studio, summa cum audacia. 1 nos verò, judices, non & multis, & firmis præsidiis, vobis adjutoribus, isti immani, atque intolerandæ barbariæ *resistemus*? Primùm objicitur contra istorum impetus Macedonia fidelis, & amica populo Rom. provincia: quæ cùm se, ac suas urbeis non solùm consilio, sed etiam manu Fonteii conservatam esse dicat, ut illa per hunc à Thracum adventu, ac depopulatione defensa fuit: sic ab hujus nunc capite Gallorum impetus, terroresque depellit. Constituitur ex altera parte ulterior Hispania, quæ profectò non modò *religione* sua resistere istorum cupiditati potest, sed etiam sceleratorum hominum *perjuria* testimoniis ac laudationibus suis refutare. Atque ex ipsa etiam Gallia fidelissima, & gravissima auxilia sumantur. Venit huic subsidio, misero, atque innocenti, Massiliensium cuncta civitas, quæ non solùm ob eam causam laborat, ut huic, à quo ipsa *servata* est, parem gratiam referre videatur: sed etiam, quod ea conditione, atque eo *fato* se in his terris collocatam esse arbitratur, ne quid nostris hominibus illæ gentes nocere possint. Pugnat pariter pro salute M. Fonteii Narbonensis colonia, quæ per hunc ipsa nuper obsidione hostium liberata, nunc ejusdem miseriis, ac periculis commovetur. Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura, moresque præscribunt, nemo est civis Rom. qui sibi *ulla excusatione utendum* putet. omnes illius provinciæ publicani, agricolæ, pecuarii, ceteri negotiatores, uno animo M. Fontejum, atque una voce defendunt. Quòd si tantas auxiliorum nostrorum copias Indutiomarus ipse despexerit, dux Allobrogum, ceterorumque Gallorum: num etiam de *matris* hunc complexu, lectissimæ, miserrimæque fœminæ, vobis inspectantibus avellet, atque abstrahet? præsertim cùm *virgo Vestalis* ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, judices, ac populi Rom. fidem imploret: quæ pro vobis, libertisque vestris tot annos in diis immortalibus placandis occupata est, ut ea, nunc pro salute sua, fratrisque sui, animos vestros placare possit. cui miseræ quod præsidium, quod solatium reliquum est, hoc amisso? nam ceteræ fœminæ *gignere ipsæ sibi præsidia*, & habere domi fortunarum omnium *socium*, participemque possunt: huic verò virgini, quid est, præter fratrem, quod aut jucundum, aut carum esse possit? Nolite pati, judices, aras deorum immortalium, Vestæque matris, quotidianis virginis lamentationibus de vestro judicio commoveri. Prospicite, ne ille ignis æternus, nocturnis Fontejæ laboribus, vigiliisque servatus, sacerdotis vestræ lacrymis exstinctus esse dicatur. Tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices, easdem, quas pro vobis diis immortalibus tendere consuevit. cavete, ne periculosum, *superbumque* sit, ejus vos obsecrationem repudiare, cujus preces si dii aspernarentur, hæc salva esse non possent. Videtisne subitò, judices, virum fortissimum, M. Fontejum, parentis, & sororis commemoratione lacrymas profudisse? Qui numquam in acie pertimuerit, qui se armatus sæpe in hostium manum multitudinemque immiserit, cùm in ejusmodi periculis eadem se *solatia sui relinquere* arbitraretur, quæ suus pater sibi reliquisset: idem nunc perturbato animo pertimescit, ne non modò ornamento, & adjumento non sit suis, sed etiam cum acerbissimo luctu dedecus æternum miseris, atque ignominiam relinquat. O fortunam longè disparem, M. Fontei, si deligere potuisses, ut potius *telis* tibi Gallorum, quàm *perjurio* intercundum esset. tum enim vitæ socia *virtus*, mortis comes *gloria* fuisset. nunc verò qui est dolor, victoriæ te, atque imperii pœnas ad eorum arbitrium sufferre, qui aut victi armis sunt, aut invitissimi paruerunt? A quo periculo defendite, judices, civem fortem, atque innocentem: curate, ut *nostris testibus* plus, quàm alienigenis credidisse videamini: plus saluti civium, quam hostium libidini consuluisse: graviorem duxisse ejus obsecrationem, quæ vestris sacris præsit, quàm eorum audaciam, qui cum omnium sacris, delubrisque bella gesserunt. postremò prospicite, judices, id quod ad dignitatem populi Romani maximè pertinet, ut plus apud vos *preces* virginis Vestalis, quàm *vina* Gallorum valuisse videantur.

M. TULLII CICERONIS
PRO
A. CÆCINA,
ORATIO DUODECIMA.

SYNOPSIS.

Quæstio, An Cæcina ab Æbutio interdicto unde vi sit restituendus? *Actor seu vi dejectus*, Aulus Cæcina: *Cæcinæ patronus* Cicero: *Reus* Æbutius. *Recuperatores*, Judices à prætore Dolabella dati. *Act.* circiter annum urbis 683.

SI, QUANTUM in agro lociſque *desertis* audacia potest, tantum in foro, atque in judiciis impudentia valeret: non minùs nunc in causa cederet A. Cæcina Sex. Æbutii impudentiæ, quàm tum in vi facienda cessit audaciæ. Verùm & illud contideratì hominis esse putavit, QUA DE RE jure decertari oporteret, armis non contendere: & hoc *constantis*, qui cum vi, & armis certare noluisset, eum jure, judicioque superare. Ac mihi quidem cùm audax præcipuè fuisse videtur Æbutius in convocandis hominibus & armandis: tum impudens in judicio: non solùm quòd in judicium venire ausus est (nam id quidem, tametsi improbè fit in aperta re, tamen *malitia est jam usitatum*) sed quòd

Aa

1. *Nec vero, judices, non multis & firmis præsidiis.*) Sic quidem editio Victorii, nam antiquissimæ destituuntur negativa. Pal. noster, solum habet; *audacia. Video judices, & multis & infirmis præsidiis.*

quòd non dubitavit id ipsum, quod arguitur, confiteri nisi fortè hoc rationis habuit, quoniam, 1 si facta vis esset moribus, superior in possessione tetinenda non fuisset: quia contra jus, moremque facta sit, A. Cæcinam cum amicis *metu perterritum* profugisse: nunc quoque in judicio, si causa more, institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros: a fin à consuetudine recedatur, se, quò impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. quasi verò aut IN IVDICIO possit idem improbitas, quod in vi confidentia: aut non eò libentius tum audaciæ cesserimus, quo nunc impudentiæ facilius obsisteremus. Itaque longè alia ratione, recuperatores, ad agendam causam hac actione venio, atque initiò veneram. Tum enim nostræ causæ spes erat posita in defensione mea, nunc in *confessione adversariis:* tum in nostris, nunc verò in illorum *testibus:* de quibus ego antea laborabam, ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent: si probi existimarentur, quod dixissent, probarent: nunc sum animo æquissimo. Si enim sunt viri boni: me adjuvant, cùm id jurati dicunt, quod ego injuratus insimulo. sin autem minus idonei: me non lædunt; cum, iis sive creditur hoc ipsum, quod nos arguimus, sive fides non habetur, de adversarii testium fide derogatur. Verumtamen cùm illorum causæ actionem considero, non video, quid impudentiùs dici possit. cùm autem vestram in judicando dubitationem: vereor, ne id, quod videntur impudenter fecisse, *astutè*, & callidè fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, faciè honestissimis testibus in re perspicua tenerentur. sin confessi essent, & id, quod nullo tempore jure fieri potest, tum ab se *jure factum* esse defenderent: speraruntid quod assecuti sunt, se injecturos vobis causam deliberandi, & judicandi justam moram, ac religionem. simul illud, quod indignissimum est, futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Ælbutii, sed de jure civili *judicium fieri* videretur. Qua in re, si mihi esset unius A. Cæcinæ causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quòd fidem meam, diligentiamque præstarem: quæ cùm sunt in actore causæ, nihil est, in re præsertim aperta, ac simplici, quòd excellens ingenium requiratur. Sed cùm de eo jure mihi dicendum sit, quod pertineat *ad omnes*, quod constitutum sit à majoribus, conservatum usque ad hoc tempus: quo sublato non solùm pars aliqua juris deminuta, sed etiam vis ea, quæ juri maximè est adversaria, judicio confirmata esse videatur: video summi ingenii causam esse: non uti demonstretur quod ante oculos est, sed ne, si quis vobis error in tanta re sit objectus, omnes potius me arbitrentur causæ, quàm vos *religioni* vestræ defuisse. Quamquam ego mihi sic persuadeo, recuperatores, non vos tam propter juris obscuram, dubiamque rationem bis jam de eadem causa dubitasse, quàm quòd videtur ad summam illius existimationem hoc judicium pertinere, 3 *moram ad condemnandum, acquisisse*, simul & illi spatium ad sese colligendum dedisse. Quod quoniam jam in consuetudinem venit, & id viri boni, vestri similes, in judicando faciunt, reprehendendum fortasse minùs, querendum verò magis etiam videtur: ideò quòd OMNIA IVDICIA, aut distrahendarum controversiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt: quorum alterum levius est, propterea quòd & minùs lædit, & persæpe *disceptatore domestico* dijudicatur: alterum est vehementissimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed severitatem judicis, ac vim requirit. Quod est gravius, & cujus rei causa maximè judicia constituta sunt, id jam *mala consuetudine* dissolutum est, nam VT QVAEQVE res est turpissima; sic maximè, & 4 maturissimè judicanda est. at ea, in qua existimationis periculum est, tardissimè judicatur. Qui igitur convenit, quæ causa fuerit ad constituendum judicium, eandem, moram esse ad judicandum? 5 quis, quod *spopondit*, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo judicio, sine ulla religione judicis condemnatur. qui per tutelam, aut societatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem, fraudavit quempiam, in eo, quò delictum majus est, eò pœna est tardior. est enim turpe judicium. & 5 facto quidem turpe. Videte igitur quàm iniquè accidat, quia res indigna sit, ideò turpem existimationem sequi: quia turpis existimatio sequatur, ideò rem indignam non judicari. At si quis mihi hoc judex, recuperatorve dicat, *Potuisti* enim leviore actione confligere; potuisti ad tuum jus faciliore, & commodiore judicio pervenire. quare aut muta actionem, aut noli mihi irritare, ut judicem. tamen is aut timidior videatur, quàm fortem, aut cupidior, quàm sapienti rem judicem esse æquum est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum jus persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat judicare. Etenim si prætoris, qui judicia dat, numquam petitori præstituit, qua *actione* illum uti velit, videte quàm iniquum sit, constituta jam re, judicem, quid agi portuerit, aut quid possit, non *quid actum sit*, quærere. Verumtamen nimiæ vestræ benignitati pareremus, si alia ratione jus nostrum recuperare possemus. Nunc verò QVIS EST, qui aut vim armatis hominibus factam relinqui puret oportere, aut ejus rei 6 leviorem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel injuriarum, vel capitis judicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cùm videatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam? Verùm SVVM VOS *existimationis* illius periculum, sive juris dubitatio tardiores fecit adhuc ad judicandum: alterius rei causam vosmetipsi jam vobis, sæpius probato judicio, sustulistis: alterius ego vobis hodierno die causam profectò auferam, ne diutius de controversia nostra, ac de communi jure dubitetis. Et, si forte videbor altiùs initium rei demonstrandæ petisse, 7 quam me ratio juris, & jus, de quo judicium est, & natura causæ coegerit, quæso ut ignoscatis. non enim minùs laborat A. Cæcina, ne *summo jure* egisse, quàm ne *certum jus* non obtinuisse videatur. M. Fulcinius fuit, recuperatores, è municipio Tarquiniensi, qui & domi suæ cum primis honestius existimatus est, & Romæ argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Cæsenniam, eodem è municipio, summo loco natam, & probatissimam fœminam, sicut & virus multis ipse rebus ostendit, & *in morte sua testamento declaravit*. Huic Cæsenniæ fundum in agro Tarquiniensi vendidit temporibus illis difficilimis solutionis. Cùm uteretur dote uxoris numerata: quo mulieri esset res cautior, curavit, ut in eo *fundo* dos collocaretur. Aliquanto post, jam argentaria dissoluta, Fulcinius huic fundo uxoris continentia quædam prædia, atque adjuncta mercatur. Moritur Fulcinius: (multa enim, quæ sunt in re, quia remota sunt a causa, prætermittam) testamento facit heredem, quem habebat è Cæsennia filium: usumfructum omnium

---

1. *Si facta vis esset moribus.*] Negativa vulgatæ editionis non erat in Palatinis nostris. addentur Heroman.

2. *Sin à consuetudine recederetur.*] Ita Lambinus, & adstipulatur ei edantiquissima anni scil. CCCCLXXXIII. & LXXXVIII. quatenus haber, *si non à consuet.* nam annis duobus junior vulgato subiervit, *sin à consuet.* quod & in Pall. quorum tantum hanc habent orationem.

3. *Moram ad condemnand. acquisisse.*] Gulielmius conjicit, *acquisisse.*

4. *Maturissime judicanda est.*] Erphurdiensis codex, *vindicanda*, forsan melius.

5. *Is facto quidem turpe.*] P. Manutius *factum*, sed è conjectura.

6. *Leviorem aliquam, &c.*] Nricio an possit locum habere quod est in Pall. *leviorem.*

7. *Quam me ratio juris, & quæ de qua, &c.*] Lambinus, *& via de qua* Guhelmius, *juris ejus de qua.* naturnque vult errorem, quod veteres duplicassent *i*, ut docet Quintilianus; affirmans Tullium perpetuo scripsisse *maior, Maianus, &c.*

1. Sed

omnium bonorum suorum Cæsenniæ legat ut fruetetur una cum filio. Magnus *homo* vir, jucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset. fruetetur enim bonis cum eo, quem suis bonis heredem esse cupiebat, & ex quo maximum fructum ipsa capiebat. 1 Sed hunc fructum mature fortuna ademit. nam brevi tempore M. Fulcinius adolescens mortuus est: heredem P. Cælennium fecit: uxori grande pondus argenti, matrique partem bonorum majorem legavit. Itaque in partem mulieres vocatæ sunt. Cùm esset hæc auctio hereditaria constituta: Æbutius iste, qui jamdiu Cæsenniæ viduitate, ac solitudine alleretur, ac se ejus in familiaritatem insinuasset hac ratione, ut cum aliquo *suo compendio* negotia mulieris. si qua acciderent, controversiasque susciperet: versabatur quoque eo tempore in his rationibus auctionis, & partitionis: atque etiam a se ipse inferebat, & intrudebat: & in eam opinionem Cæsennam adducebat, ut *mulier imperita* nihil putaret agi callide posse, ubi non adesset Æbutius. Quam personam jam ex quotidiana cognoscitis vita, recuperatores, 3 mulierum assentatoris, cognitoris vidnarum, defensoris nimium lingiosi, conciti ad rixam, inepti ac stulti inter viros, INTER MULIERES PERITI IARIS ET CALLIDI: hanc personam imponite Æbutio is enim Cæsenniæ fuit Æbutius: ne forte quæratis, num propinquus? nihil alienius. amicus aut a patre, aut à viro traditus? nihil minus. quis igitur? ille, quem suprà deformavi; voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua, sed *fidei officio*. simulataque sedulitate conjunctus: magis opportuna opera nonnumquam, quàm aliquando fideli. Cùm esset, ut dicere instituebam, constituta auctio Romæ, suadebant amici, cognatique Cæsenniæ, id quod ipsi quoque mulieri in mentem veniebat; quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo ejus antiquo continens esset, nullam esse rationem, amittere ejusmodi *occasionem*; cùm præsertim pecunia ex partitione deberetur; nusquam eam posse melius collocari. itaque mulier facere constituit: mandat ut fundum sibi emat. Cui tandem? cui putatis? an non in mentem venit omnibus, hominis illius ad hoc munus, & ad omnia mulieris negotia parati, sine quo nihil satis cautè, nihil satis callide agi posset? recte attenditis. Æbutio negotium datur. Adest ad tabulam, licetur Æbutius. deterrentur emtores multi, partim gratia Cæsenniæ: partim etiam pretio. fundus addicitur Æbutio: pecuniam argentario promittit Æbutius. quo *testimonio* nunc vir optimus utitur, sibi emtum esse. quasi vero aut nos ei negemus addictum, aut tum quisquam fuerit, qui dubitarit, quin emeretur Cæsenniæ, cum id plerique scirent: omnes fere audissent: hi conjectura assequi possent, cùm pecunia Cæsenniæ ex illa hereditate deberetur: eam porrò *in prædia collocari* maximè expediret: essent autem prædia, quæ mulieri maximè convenirent: ea venirent: liceretur is, quem Cælenniæ dare operam nemo miraretur: sibi emere nemo posset suspicari. Hac emtione facta, pecunia solvitur à Cæsennia. cujus rei putat iste rationem reddi non posse, quod ipse *tabulas averterit*: se autem habere argentarii tabulas, in quibus sibi expensa pecunia lata sit, acceptaque relata: quasi id aliter fieri oporteret. Cùm omnia ita facta essent, quem admodum nos defendimus, Cæsennia fundum possedit, locavitque: neque ita multo post A. Cæcinæ nupsit. Ut in pauca conferam, testamento facto mulier moritur. facit *heredem* ex deunce, & semuncia Cæsennam: ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri: Æbutio sextulam adspergit. hanc sextulam illa *mercedem* isti esse voluit assiduitatis, & molestiæ, siquam susceperat. Iste autem hac sextula se antam retinere omnium controversiarum putat. Jam principio ausus est dicere, non posse heredem esse Cæsenniæ Cæcinam: quòd is *deteriore jure* esset, quam ceteri cives, propter incommodum Volaterranorum, calamitatemque civilem. Itaque homo timidus, imperitusque, qui neque animi, neque consilii satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem, ut de *civitate* in dubium veniret. concessit, credo, Æbutio, quantum vellet, de Cæsenniæ bonis ut haberet: immò, ut viro forti, ac sapienti dignum fuit, ita calumniam, stultitiamque *obtervit*, ac contudit. 4 In possessione bonorum cum esset, & cùm ipse sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis *arbitrum* familiæ erciscundæ postulavit. atque illis paucis diebus, posteaquam videt nihil se ab A. Cæcina posse, litium terrore, abradere: homini Romæ in foro denuntiat, fundum illum, de quo antè dixi, cujus istum emtorem demonstravi fuisse, mandatu Cæsenniæ, suum esse, seque sibi emisse. 5 Quid ais? Istius ille fundus est, quem sine ulla *controversia* quadriennium, hoc est, ex quo tempore fundus venit, quoad vixit, possedit Cæsennia? Ususne enim, inquit, ejus, & fructus fundi, testamento viri, fuerat Cæsenniæ. Cùm hoc novæ litis genus tam malitiosè intenderet, placuit Cæcinæ, 6 de amicorum sententia constituere, quo die in rem præsentem veniretur, & de fundo Cæcina moribus deduceretur. Colloquuntur. dies ex utriusque commodo sumitur. Cæcina cum amicis ad diem venit in castellum Axiam: ex quo loco fundus is, de quo agitur, non longè abest. Ibi certior fit à pluribus, homines permultos, liberos, atque servos, coegisse, & armasse Æbutium. Cùm id partim mirarentur, partim non crederent: ecce ipse Æbutius in castellum venit. denuntiat Cæcinæ se armatos habere: abiturum eum non esse, si accessisset. Cæcinæ placuit, & amicis, quoad videretur *salvo capite* fieri posse, experiri. Tum de castello descendunt: in fundum proficiscuntur: videtur *temerè* commissum. verùm, ut opinor, hoc fuit causæ. tam temerè istum re commissurum, 7 quàm verbis nuntiabatur, nemo putavit. Atque iste ad omneis introitus, qua aditi poterat non modò in eum fundum, de quo controversia fuerat, sed etiam in illum proximum, de quo nihil ambigebatur, *armatos* homines opponit. Itaque primò cùm in antiquum fundum ingredi vellet, quòd eà proximè accedi poterat: frequentes armati obstiterunt. Quo loco depulsus Cæcina, tamen quà potuit, ad eum fundum 8 profectus; ex quo ex conventu vim fieri oportebat. ejus autem fundi extremam partem *oleæ* directo ordine definiunt. Ad eas cùm accederetur, iste enim omnibus copiis præsto fuit. servumque suum, nomine Antiochum, ad se vocavit, & clara voce imperavit, ut eum, qui illum olearum ordinem intrasset, *occideret*. Homo, mea sententia, prudentissimus Cæcina tamen in hac re plus mihi animi, quam consilii videtur habuisse. nam cùm & armatorum multitudinem videret, & eam vocem Æbutii, quam commemoravi, audisset: tamen accessit propius, & jam ingrediens intra finem ejus loci, quem oleæ terminabant, impetum armati Antiochi, ceterorumque tela, atque incursus refugit. Eodem tempore se

1. *Sed hunc fructum maturè fortuna ademit.*) Lambinus conjicit *præmaturè*. Gulielmius, *acerbè*. non video quare.

2. *Se ipse inferebat.*) Ita & mss. nostri: secundusque statim posteà *intrudebat*, pro *intrudebat*. Gulielmius malebat, *ingerebat*. P. Manutius *inferebat*.

3. *Mulierum assentatoris.*) Gulielmius inclinabat, in *assellatoris*.

4. *In possessione bonorum cum esset.*) Editio anni CCCCXCIX. habet *possessivus*: unde putabat Gulielmius fieri, *In possessivus bonorum cum esset*. & vero illud *possessivus* extat item in Pal. pr. ac sec.

5. *Quid ais? Istius ille fundus est, &c.*) Paulius Manutius, & Lambinus, *Cuius ille fundus est, &c.* non è libris tamen, sed ex hariolatione Hotomanni.

6. *De amicorum sententia constituere quo die in rem.*) Lambinus, *diem constituere, quo die*; sed nullius libri fide.

7. *Quam verbis minitabatur.*) Sic Turingicus liber Suffridi Petri, & placuit Gulielmio, neque mihi displicet. nam licet Pal. pr. & vetustissimi sient pro recepta lectione; est tamen in sec. aut *minitabatur*, aut certè *immitabatur*.

8. *Profectus, ex quo ex conventu.*) Pal. sec. *in quo*. hodiè cuncti habent *profectus est, ex quo, &c.* sed verbulum illud manavit ab Hotomani arbitratu; in nullo est codice scriptove.

in fugam conferunt unà amici, advocatique ejus *metu perterriti*, quemadmodum illorum testem dicere audistis. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo, DE VI, HOMINIBUS ARMATIS, sine ulla exceptione, tantum, ut, unde dejecisset, restitueret. Restituisse se dixit. 1 Sponsio facta est. hac de sponsione vobis judicandum est. Maximè fuit optandum Cæcinæ, recuperatores, ut controversiæ nihil haberet: secundo loco, ut ne cum tam improbo homine. tertio, ut cum tam stulto haberet. etenim non minus nos *stultitia* illius sublevat, quàm lædit *improbitas*. Improbus fuit, quòd homines coegit, armavit: coactis, armatisque vim fecit. læsit in eo Cæcinam. sublevavit ibidem. nam in eas ipsas res, quas improbissimè fecit, testimonia sumsit, & eis in causa testimoniis utitur. itaque mihi certum est, recuperatores, antequàm ad meam defensionem, meosque testeis venio, *illius uti confessione*, & testimoniis. Quid confitetur, atque ita libenter confitetur, ut non solùm fateri, sed etiam profiteri videatur, recuperatores? Convocavi homines: coegi: armavi: terrore mortis, ac periculo capitis, ne accederes, obstiti: ferro, (inquit) *ferro*, (& hoc dicit in judicio) te rejeci, atque perterrui. Quid? testes quid ajunt? P. Vetilius, propinquus Æbutii, se Æbutio cum armatis servis venisse advocatum. Quid præterea? fuisse complureis armatos. Quid aliud? minatum esse Æbutium Cæcinæ. Quid ego de hoc teste dicam, nisi hoc, recuperatores, ut idcirco non minùs ei credatis, quòd homo minùs idoneus habetur: sed ideò credatis, quòd ex illa parte id dicit, quod illi causæ maximè est *alienum*? A. Terentius, alter testis, non modò Æbutium, sed etiam se ipsum arguit. in Æbutium hoc dicit, armatos homines fuisse: de se autem hoc prædicat, Antiocho, Æbutii servo, imperasse, ut in Cæcinam advenientem, cum ferro invaderet. Quid loquar amplius hoc de homine? in quem ego dicere, cùm rogarer à Cæcina, numquam volui, ne arguere illum *rei capitalis* viderer: de eo dubito nunc, quomodo aut loquar, aut taceam, cùm ipse hoc de se juratus prædicet. deinde L. Cœlius non solùm Æbutium cum armatis dixit fuisse compluribus, verùm etiam cum advocatis perpaucis eo venisse Cæcinam. De hoc ego teste detraham: cui æquè, atque *meo testi*, ut credatis, postulo? P. Memmius secutus est, qui suum non parvum beneficium commemorayit in amicos Cæcinæ, quibus sese viam per fratris sui fundum dedisse dixit, quà effugere possent, cùm essent metu omneis perterriti. Huic ego testi gratias agam, quòd & in re misericordem se præbuit, & in testimonio *religiosum*. A. Atilius, & ejus filius L. Atilius, & armatos ibi fuisse, & se suos armatos adduxisse dixerunt: etiam hoc amplius: cum Æbutius Cæcinæ *malum* minaretur, ibi tum Cæcinam postulasse, ut moribus deductio fieret. Hoc idem P. Rutilius dixit, & eò libentius dixit, ut aliquo in judicio ejus testimonio creditum putaretur. Duo præterea testes 2 nihil de vi, sed de ipsa emtione fundi dixerunt. P. Cæsennius, auctor fundi, non tam *auctoritate* gravi, quàm corpore: & argentarius Sex. Clodius, cui nomen est *Phormio*, nec minus niger, nec minus confidens, quàm ille Terentianus est Phormio. nihil de vi dixerunt. nihil præterea, quod ad vestrum judicium pertineret. Decim o verò loco testis exspectatus, & *ad extremum reservatus*, dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus atque ornamentum judiciorum, exemplar antiquæ religionis, Fidiculanius Falcula: qui cùm ita vehemens, acerque venisset, ut non modò Cæcinam perjurio suo læderet, sed etiam mihi videretur irasci; ita eum placidum, mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere, quot millia fundus suus abesset ab urbe, nam cùm dixisset 3 minus abesse LIII. populus cum risu acclamavit, *ipsa esse*. meminerant enim omnes, quantum in Albano judicio *accepisset*. In eum quid dicam, nisi id, quod negare non possit? venisse in consilium publicæ quæstionis, cum ejus consilii judex non esset: & in eo consilio, cum causam non audisset, & potestas esset ampliandi, dixisse SIBI LIQUERE: dum incognita re judicare voluisset, maluisse condemnare, quàm absolvere: cùm, si uno minus damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam, sed ad *explendum* damnationem præstò fuisse. Utrùm gravius aliquid in quempiam dici potest, quàm ad hominem condemnandum, quem numquam vidisset, neque audisset, adductum *pretio* esse? An certius quidquam objici potest, quàm quod is, cui objicitur, ne nutu quidem infirmare conatur? Verumtamen is testis, ut facilè intelligeretis, eum non adfuisse animo, cùm ab illis causa ageretur, testesque dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse: cùm omnes ante eum dixissent testes, armatos cum Æbutio fuisse complureis: solus dixit non fuisse. Visus est mihi primò veterator intelligere præclarè, quid causa optaret: & tantummodò errare, quòd omneis testeis infirmaret, qui ante eum dixissent: cùm subitò ecce idem, qui solet, suos solos servos armatos fuisse dixit. Quid huic tu homini facias? nonne concedas interdum, ut excusatione summæ stultitiæ, summæ improbitatis odium deprecetur? Utrùm, recuperatores, his testibus non credidistis, cùm, quid liqueret, non habuistis? At controversia non erat, quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in præsenti metu mortis, perspicuo periculo cædis, dubium vobis fuit, utrum esse *vis aliqua* videretur, necne? Quibus igitur in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligetur? An verò illa defensio vobis præclara visa est? Non dejeci, sed obstiti. non enim te sum passus in fundum ingredi: sed armatos homines opposui: ut intelligeres, si infundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum. Quid ais? is, QUI ARMIS perterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse dejectus? posteriùs de verbo videbimus: nunc rem ipsam ponamus; quam illi non negant: & ejus rei jus, actionemque quæramus. Est hæc res posita, quæ ab adversario non negatur: Cæcinam, cùm ad constitutam diem tempusque venisset, 4 ut jus ac deductio moribus fieret, pulsum, prohibitumque esse vi, coactis hominibus, & armatis. Cùm hoc constet, ego homo imperitus juris, ignarus negotiorum, ac litium, hanc puto me habere actionem, ut per interdictum, meum jus teneam, atque injuriam tuam persequar. Fac in hoc errare me, nec ullo modo posse per hoc interdictum id assequi, quod velim. te uti in hac re magistro volo. Quæro, sitne aliqua hujus rei actio, an nulla, convocari homines propter possessionis controversiam non oportet: armati multitudinem, juris retinendi causa, non convenit: NEC IURI quidquam tam inimicum, quam vis: nec æquitati quidquam tam infestum est, quàm convocati homines, & armati. Quod cùm ita sit, resque ejusmodi sit, ut in primis à magistratibus animadvertenda esse videatur, iterum quæro, sitne ejus rei aliqua actio, an nulla. nullam esse dices? audire cupio: qui in pace, & otio, cùm manum fecerit, copias parârit, multitudinem hominum coegerit armarit, instruxerit, homines hostemeis, qui ad constitutum experiundi juris gratia venissent, armis, viris, terrore, periculoque mortis repulerit fugarit, avertit, hoc dicat, Feci equidem, quæ dicis, omnia: & ea sunt & *turbulenta*,

1. *Sponsio facta est. hac de sponsione vobis, &c.*) Pall. nostri, item tres edit. antiquissimæ, non agnoscunt illa, *sponsio facta est. hac de*. examinent otiosiores. nam non de nihilo libri tot conspirant.

2. *Nihil de vi, sed de ipsa emtione fundi.*) Pall. pr. *ipsa . . . . . atque emtione.* neque alter secundus, sed sine spatio vacuo. ergo desit aliquid oporret.

3. *Minus abesse* LIII. *populus.*) Pall. ambo & editio primogenia servant, *minus habere* LIII. quod perpenocnt religiosiores Tullii amatores.

4. *Vetus ac deductio.*) Habet & Pal. sec. illud Lambini *vel*.

I. Ad

vulnera, & temeraria, & periculosa. Quid ergo est? impune feci nam quid agas mecum ex jure civili, ac prætorio, non habes. Itane verò, recuperatores? hoc vos audietis? & apud vos dici patiemini sæpius? cùm majores nostri tanta diligentia, prudentiaque fuerint, ut omnia omnium non modò tantarum rerum, sed etiam tenuissimarum jura statuerint, persequutique sint, ut hoc genus unum, vel maximum prætermitteretent: ut, siqui me *extra domo* mea coëgissent armis, haberem actionem; siqui introire prohibuissent, non haberem? Nondum de Cæcinæ causa disputo, nondum de jure possessionis nostræ loquor tantum de tua defensione, C. Piso, queror. Quando ita dicis, & ita constitutis, Si Cæcina, cùm in fundo esset, inde dejectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse: nunc verò dejectum nullo modo esse inde, ubi non fuerit: hoc interdicto nihil nos assecutos esse: quæro, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines, & armati non modo limine, tectoque ædium tuarum, sed primo aditu, vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Moneramicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas, quod ipse antea dixit, injuriarum. Quid? ad causam possessionis: quid? ad restituendum eum, quem oportet restitui: quid denique? ad jus civile; 1 aut ad actoris notionem, & animadversionem, ages injuriarum? Plus tibi ego largiar, non solùm egeris, verùm etiam condemnatis licet: numquid magis possidebis? ACTIO enim injuriarum non jus possessionis assequitur, sed dolorem imminutæ libertatis judicio, pœnaque mitigat. Prætor interea, Piso, tanta de re tacebit? quemadmodum te restituat in ædeis tuas, non habebit? Qui dies totos aut vim fieri vetat, aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum, itinerumq; controversiis interdicit, is repentè obmutescet? in atrocissima re quid faciat, non habebit? &, C. Pisone domo tectisque suis prohibito, prohibito, inquam, per homines coactos, & armatos, prætor quemadmodum more, & exemplo opitulari possit, non habebit? Quid enim dicet? aut quid tu, tam insigni acceptâ injuria, postulabis? Unde *vi prohibitus* sis, nemo umquam interdixit. novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. Unde *dejectus*? quid proficies, cùm illi hoc respondebunt tibi, quod tu nunc mihi: armatos se tibi obstitisse, ne in ædeis accederes: dejici porrò nullo modo potuisse, qui non accesserit? Dejicior ego, inquis, siquis meorum dejicitur. Omnino. jam bene agis. à verbis enim recedis, & *aquitate* uteris nam verba ipsa si sequi volumus, quomodo tu dejiceris, cum servus tuus dejicitur? Verum ita est, uti dicis. te dejectum debeo intelligere, etiamsi tactus non fueris. nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit, atque omneis in ædibus adservati, ac retenti: tu solus prohibitus, & à tuis ædibus *vi*, *atque armis* perterritus: utrum hanc actionem habebis, qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiæ, neque auctoritatis tuæ est. alia siqua forte est, quæ nos fugerit, dic, quæ sit. cupio discere. Hæc si est, qua nos usi simus: te judice, vincamus necesse est. non enim vereor, ne hoc dicas, in eadem causa, eodem interdicto, te oportere restitui, Cæcinam non oportere. Etenim cui perspicuum non sit, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia hujus interdicti diminuta, aut infirmata sit? si auctoritate virorum talium, 2 jus armatorum hominum, judicio approbatum videatur; in quo judicio non de armis dubitatum, sed de verbis quæsitum esse dicatur? Is ne apud vos obtinebit causam suam, qui se ita defenderit? Ejeci ego te armatis hominibus, non dejeci, ut tantum facinus non in æquitate defensionis, sed *in una litera* latuisse videatur? hujusce rei vos statueris nullam esse actionem, 3 nulli experiundi jus constiturum, quod obstiterit armatis hominibus? qui multitudine coacta, non introitu, sed omnino aditu quempiam prohibuerit? 4 Quid ergo? hoc, quam habet vim? ut illa res aliquid aliqua ex parte differre videatur, utrùm, pedem cùm intulero, atque in possessionem vestigium fecero, tum expellar, atque dejiciar: an quum eadem vi, atque iisdem armis mihi antè occurratur, ne non modò intrare, verùm etiam adspicere, aut adspirare possim? qui hoc ab illo differt? ut ille rogatur restituere, qui ingressum expulerit: ille, qui ingredientem repulerit, non cogatur? Videte, per deos immortaleis, quod jus nobis, quam conditionem *vobumetipsis*, quam denique civitati legem constituere velitis. Hujusce generis una est actio per hoc interdictum, quo nos usi sumus constituta. ea si nihil valet, aut si ad hanc rem non pertinet: quid negligentius, aut quid stultius majoribus nostris dici potest, qui aut tantæ rei prætermiserint actionem: aut eam constituerint, quæ nequaquam satis verbis causam, & rationem juris amplecteretur? Periculosum est dissolvi hoc interdictum: est captiosum omnibus, rem ullam constitui ejusmodi, quæ, cùm *armis* gesta sit, rescindi jure non possit, verumtamen est turpissimum illud, tantæ stultitiæ prudentissimos homines condemnari, ut vos judicetis, hujus rei interdictum, atque actionem in mentem majoribus nostris non venisse. Queramur, inquit, licet: tamen hoc interdicto Æbutius non tenetur. Quid ita? Quod vis Cæcinæ facta non est. Dici in hac causa potest, VBI ARMA fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, ubi minæ, pericula, terroresque mortis, ibi vim non fuisse? Nemo, inquit, occisus est, neque saucius. Quid ais? cum de possessionis controversia, & de privatorum hominum contentione juris loquamur, tu vim negabis esse factam si cædes, & *occisio* facta non erit? Ego exercitus maximos, sæpe pulsos, & fugatos esse dico, *terrore* ipso, impetuque hostium, sine cujusquam non modò morte, verùm etiam vulnere. Etenim, recuperatores, NON EA sola vis est, quæ ad corpus nostrum, vitamque pervenit, sed etiam multo major ea, quæ, periculo mortis injecto, formidine animum perterritum, loco sæpe, & certo de statu demovet. Itaque saucii sæpe homines, cùm corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere. At alii pelluntur integri: ut non dubium sit, quin *major* adhibita vis ei sit, cujus animus sit perterritus, quàm illi, cujus corpus vulneratum sit. Quòd si vi pulsos dicimus exercitus esse eos, qui metu, ac tenui sæpe suspicione periculi fugerunt: & si non solùm impulsu scutorum, neque conflictu corporum, neque ictu comminus, neque conjectione telorum: sed sæpe *clamore ipso* militum, aut instructione, adspectuque signorum magnas copias pulsas esse, & vidimus, & audivimus: quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? &, quod vehemens in re militari putatur, id leve in jure civili judicabitur? &, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? & vulnus corporis magis istam vim, quàm terror animi declarabit: & lanciatio quæretur, cùm fugam factam esse constabit?

1. *Aut ad actoris notionem & animadversionem.*] Hotomanus emendat, *aut ad actoris ultionem & animadv. agatur injuriarum.* Gulielmius conjicit, *aut ad auctoris notationem, &c.* Cujacius citat vulgatum libro v. Emend. cap 7.

2. *Jus armatorum hominum judicio approbatum.*] Lambinus, *vis armatorum, jud. approbata*, verum præter libros, secutus scilicet sententiam Hotomani; tanquam armatorum nullum sit jus.

3 *Nullum experiundi jus constiturum.*] Ait à Pal. sec. atque Erfurdiens. prius cosi, *nullo*, minus Tulliane.

4. *Quid ergo? hoc quam habet vim? &c.*] Lambini offas hinc ejecit secutus prius cusos, atque membranas nostras.

Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis nostris advocatis, locum, quà effugerent, demonstrasse. Qui non modò ut fugerent, sed etiam ipsius fugæ tutam viam quæsierunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? propter metum. Quid metuebant? vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cùm extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini; causam fugæ dicitis eandem, quam omnes intelligimus, arma, multitudinem hominum, incursionem, 1 atque impetum armatorum: hæc ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur? At verò hoc quidem jam vetus est, & majorum *exemplo* multis in rebus usitatum: cùm ad vim faciendam veniretur, si quos armatos quamvis procul conspexissent, ut statim testificati discederent, optimè sponsionem facere possent, NI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS FACTA ESSET. Itane vero? scire esse armatos, satis est, ut vim factam probes: in manus eorum incidere, non est satis? adspectus armatorum ad vim probandam valebit: incursus, & impetus non valebit? quid abierit, facilius sibi vim factam probabit, quam qui effugerit? At ego hoc dico: si, ut primò in castello Cæcinæ dixit Æbutius, se homines coëgisse, & armasse: neque illum, si eò accessisset, abiturum: statim Cæcina discessisset: dubitare vos non debuisse, quin Cæcinæ facta vis esset. si verò, simul ac procul conspexit armatos, recessisset: eò minùs dubitaretis. omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Quòd si aliter statuetis: videte, ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam: ne hoc omnibus, in possessionem controversiis, præscribatis, ut confligendum sibi, & armis decertandum putent: ne, quemadmodum in bello, *pœna iguavis* ab imperatoribus constituitur, sic in judiciis deterior causa sit eorum, qui fugerint, quàm qui ad extremum usque contenderint. Cùm de jure, & legitimis hominum controversiis loquimur, & in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos, quamvis paucos: magna vis est. decessi unius hominis telo perterritus: dejectus, detrususque sum. Hoc si ita statuetis: non modò non erit, cur depugnare quisquam posthac, possessionis causa, velit: sed ne illud quidem, cur repugnare. Sin autem vim sine cæde, sine vulneratione, sine sanguine nullam intelligetis: statuetis, homines *possessionis* cupidiores, quàm *vitæ* esse oportere. Age verò, de vi te ipsum habebo judicem, Æburi. respondе, si tibi videtur. In fundum Cæcina utrum noluit tandem, an non potuit accedere? cùm te 2 obstitisse, & repudiasse dicis, certè hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui, cùm cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Si enim id, quod maximè voluit, nullo modo potuit: vis profectò quædam obstiterit necesse est: aut tu dic, quamobrem, cum vellet accedere, non accesserit. Jam vim factam negare non potes. dejectus quemadmodum sit, qui non accesserit, id quæritur. demoveri enim & depelli de loco necesse est eum, qui dejiciatur. id autem accidere ei qui potest, qui omnino in eo loco, unde se dejectum esse dicit, numquam fuit? Quòd si fuisset, & ex eo loco, *vestu permotus*, fugisset, cùm armatos vidisset: dicerenne esse dejectum? Opinor. An tu, qui tam diligenter, & tam callidè verbis controversias, non æquitate, dijudicas: & jura non utilitate communi, sed literis exprimis: poterisne dicere, dejectum esse eum, qui tactus non erit? Quid? *detrusum* dices? nam eo verbo antea prætores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? potestne detrudi quisquam, qui non attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, hoc intelligamus necesse est, eum detrudi, cui manus afferantur? necesse est, inquam. 3 si ad verbum rem volumus attingere, 4 neminem statu detrusum, qui non adhibita vi, manu demotus, & actus præceps intelligatur. Dejectus verò qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus? potest pulsus, fugatus, ejectus denique: illud verò nullo modo potest, *dejectus* esse quisquam, non modò qui tactus non sit, sed ne æquo quidem, & plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum esse causa compositum, qui se præcipitatos ex locis superioribus dicerent? eos enim verè possumus dicere esse dejectos. An non, CVM VOLVNTAS, & consilium, & sententia interdicti intelligatur, impudentiam summam, aut stultitiam singularem putabimus, in verborum errore versari: rem, & causam, & utilitatem communem non relinquere solùm, sed etiam prodere? An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua, quæ dicitur esse inops: sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis, ac *propriis vocabulis* nominentur? neque verò quidquam opus sit verbis, cùm ea res, cujus causa verba quæsita sint, intelligatur? Quæ lex, quod senatusconsultum, quod magistratus edictum, quod fœdus aut pactio, quod (ut ad privatus res redeam) testamentum: quæ judicia, aut stipulationes, aut pacti & conventi formula non infirmari, aut convelli potest, si *ad verba* rem deflectere velimus: consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus? Sermo mehercule & familiaris, & quotidianus non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur. denique imperium domesticum nullum erit, si servulis hoc nostris concesserimus, ut ad verba nobis obediant: non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium? non occurrit unicuique vestrûm aliud alii in omni genere exemplum, quod testimonio sit, 5 non ex verbis aptum pendere jus, sed *verba servire hominum consiliis*, & auctoritatibus? Ornatè, & copiosè L. Crassus, homo longè eloquentissimus, paullo antè, quàm nos in forum venimus, judicio centumvirali hanc sententiam defendit, & facilè, cùm contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M. Curium, qui heres institutus esset ita, *mortuo postumo filio*: cùm filius non modò non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? *voluntas*. quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur. quia non potest: verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. 6 Lex *usum*, & auctoritatem fundi jubet esse biennium. At utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si *via* sit immunita, jubet, quà velit, agere jumentum. potest hoc ex verbis intelligi, licere, si via sit in Brutiis immunita, agere, si velit, jumentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est in actorem præsentem his verbis, QVANDOQVIDEM TE IN IVRE CONSPICIO. Hac actione Appius ille Cæcus uti non posset, si tam verè homines verba consectarentur, quàm rem, cujus causa verba sunt, non considerarent. Testamento si recitatus heres esset *pupillus* Cornelius, isque jam annos XX. haberet, vobis interpretibus amitteret

1. *Atque impetum armatorum.*) Sic Lambinus, firmatusque auctoritate Palat. secund. requiritque orationis cursus. vulgo *armorum*.

2. *Obstitisse & repudiasse.*) Pal. soc. *repulisse*. primus tamen stat à vulgata, *repudiare*, est repellere.

3. *Si ad verbum rem volumus attingere.*) Vox *attingere* à glossa mihi addita videtur. Hotomanus malebat *adstringere*, alii *adjungere*. Gulielmius tuetur vulgatum, illo Plauti Mercatore: *Qua nihil attingunt ad rem, neque sunt usui.*

4. *Neminem statu detrusum.*) Lambinus *statui*. sed cur alterum ei displicuerit, scire vellem.

5. *Non ex verbis aptum pendere jus.*) Hæc est scriptura Pal. hæc Turing. & veritatis ejus vestigium etiamnum hæret in olim cusis; in quibus *aptum*. Cic. lib. 1. Officiorum: *Honestum ex quo aptum est officium*; prius fuit *appensum*. Gulielmius.

6. *Lex usum & auct. fundi jubet esse biennium.*) Hotomanus conjicit *biennem*.

Adeun

amitteret hæreditatem. Veniunt in mentem mihi permulta: vobis plura, certò scio. verùm, ne nimium multa complectamur, atque ab eo, quod propositum est, longiùs aberret oratio: hoc ipsum interdictum, de quo agitur, consideremus. Intelligetis enim in eo ipso, si in verbis jus constituamus, omnem utilitatem nos hujus interdicti, dum versuti, & callidi volumus esse, amissuros. UNDE TU, AUT FAMILIA, AUT PROCURATOR TUUS. Si me villicus tuus solus dejicisset, non familia dejecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte igitur diceres te restituisse? quippe. Quid enim facilius est, quam probari iis, qui Latinè sciant, in uno servulo *familiæ* nomen non valere? Si verò ne habeas quidem servum, præter eum, qui me dejecerit: clames videlicet, Si habeo familiam, à familia mea fateor te esse dejectum. neque dubium est, quin, si ad rem judicandam verbo ducimur, non re: familiam intelligamus, quæ constet ex servis pluribus: quin unus homo, familia non sit. verbum certè, hoc non modò postulat, sed etiam cogit. At verò ratio juris, interdictique vis, & prætorum voluntas, & hominum prudentium consilium, & auctoritas, respuat hanc defensionem, & pro nihilo putet. Quid ergo? isti homines Latinè non loquuntur? immò verò tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam voluntatem: 1 cùm sibi hoc proposuerint, ut, sive metu dejeceris, sive tuorum quispiam, sive servorum, sive amicorum, ut servos non numero distinguant, sed appellent uno familiæ nomine: de liberis autem quisquis est, procuratoris nomine appelletur: non quò omnes sint, aut appellentur procuratores, qui negotii nostri aliquid gerant: sed in hac re, cognita sententia interdicti, 2 verba subtiliter exquiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est æquitatis in uno servo, & in pluribus: non alia ratio juris in hoc genere duntaxat, utrùm me tuus procurator dejecerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve reip. causa, quasi quidam *pane dominus*, hoc est, alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemque tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. Quare, si ad eum restituendum, qui vi dejectus est, eandem vim habet æquitatis ratio; ea intellecta, certè nihil ad rem pertinet, quæ verborum vis sit, ac nominum. Tam restitues, si tuus me libertus dejecerit, nulli tuo præpositus negotio, quàm si procurator dejecerit: non quò omnes sint *procuratores*, qui aliquid nostri negotii gerunt: sed quòd in hac re quæri nihil attinet. Tam restitues, si unus servulus, quàm si familia dejecerit universa: 3 non quò idem sit servulus unus, quod familia: verùm quia non, quibus verbis quidque dicatur, quæritur, sed quæ res agatur. Etenim ut jam longiùs à verbo recedamus, ab æquitate ne tantulum quidem; si tuus servus nullus fuerit, sed omnes alieni, ac mercenarii: tamen & ipsi, tuæ familiæ & genere, & nomine continebuntur. Perge porrò hoc idem interdictum sequi HOMINIBUS COACTIS. Neminem coëgeris: ipsi convenerint sua sponte. certè cogit is, qui congregat homines, & convocat. *coacti* sunt ii, qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non modò convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem: sed si modò fuerunt, qui etiam antea, non, vis ut heret, verùm colendi, aut pascendi causa; esse in agro consueverant: defendes, homines coactos non fuisse: & verbo quidem superabis, me ipso judice: re autem, ne consistes quidem ullo judice. Vim enim multitudinis restitui voluerunt, non solùm convocatæ multitudinis: sed, quia *plerumque*, ubi multitudine opus est, homines cogi solent, ideò de coactis compositum interdictum est: quod, etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum, & omnibus in causis idem valebit, in quibus perspicietur una, atque eadem causa æquitatis. ARMATIS VE. Quid dicemus? *armatos*, si Latine loqui volumus, quos appellare verè possumus? opinor eos, qui scutis, telisque parati, ornatique sunt. Quid igitur? si glæbis, aut saxis, aut fustibus aliquem de fundo præcipitem egeris: jussusque sis, quem hominibus armatis dejeceris, restituere: restituisse te dices? Verba si valent; si causæ non ratione, sed vocibus ponderantur: me auctore dicito. vinces profectò. non fuisse armatos eos, qui saxa jacerent, quæ de terra ipsi tollerent: non esse arma cæspites, neque glæbas: non fuisse armatos eos qui prætereuntes ramum defringerent arboris: *arma* esse suis nominibus, alia ad tegendum, alia ad nocendum: quæ qui non habuerint, eos inermeis fuisse vinces. Verùm siquidem erit armorum judicium: tum ista dicito. juris judicium cùm erit, & æquitatis: cave in ista tam frigida, tam jejuna calumnia delitescas. non enim reperies quem quam judicem, aut recuperatorem, qui, tanquam si arma militis *insperciunda* sint, ita probet armatum: sed perinde valebit, quasi ornatissimi fuerint, si reperientur ita parata fuisse, ut vim vitæ, aut corpori potuerint afferre. Atque, ut magis intelligas, quàm verba nihil valeant: Si tu solus, aut quivis unus cum scuto, cum gladio impetum in me fecisses, atque ego ita dejectus essem: auderesne dicere, interdictum esse de *armatis* hominibus: hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, opinor, tam impudens esses. Atqui vide, ne multo nunc sis impudentior. nam tum quidem omneis mortaleis implorare posses, quòd homines in tuo negotio Latinè loqui oblivisceretur; 4 quòd inermes armati judicarentur: quòd, cùm interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno; unus homo plures esse homines judicarentur. Verùm in his causis non verba veniunt in judicium, sed ea res, cujus causa verba hæc in interdictum conjecta sunt. Vim, quæ *ad caput, & ad vitam* pertinet, restitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea sit plerumque per homines coactos, armatosque; quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit: eodem jure esse voluerunt. NON ENIM major est injuria, si tua familia, quàm si tuus villicus: non si tui servi, quàm si alieni, ac mercenarii: non, si tuus procurator, quàm si vicinus, aut libertus tuus: non, si coactis hominibus, quàm si voluntariis, aut etiam assiduis, ac domesticis: non, si armatis, quàm si inermibus, qui vim haberent armatorum ad nocendum: non, si pluribus, quam si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit, ejusmodi hæ res appellantur interdicto. si peralias res eadem facta vis est: ea, tametsi verbis interdicti non concluditur, tamen sententia juris, 5 atque auctoritate retinetur. Venio nunc ad illud tuum: NON DEJECI, si non sivi accedere. Puto te ipsum, Piso, perspicere, quanto ista sit angustior, iniquiorque defensio, quàm si illa uterere: *Non fuerunt armati*: cum fustibus & saxis fuerunt. Si mehercule mihi, non copioso homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere, non esse dejectum eum, cui vi & armis ingredienti sit occursum; an, armatos non fuisse eos, qui sine scutis, ac sine ferro fuerint: omnino ad probandum, utramque rem videam infirmam, nugatoriamque esse: ad dicendum autem in altera videar mihi aliquid reperire posse, non fuisse armatos eos, qui neque ferri quidquam, neque scutum ullum habuerint: hic verò hæream, si mihi defendendum sit, eum, qui pulsus, fugatusque sit, non esse dejectum. Atque illud

1. *Cum hoc sibi proposuerint, ut sive metu, &c.*) Quæ Lambinus hoc inserciit, non in veni in Pall. & puto nusquam gentium scripta.

2. *Verba subtiliter exquiri omnia noluerunt.*) Excludere noluit vocem *subtiliter* repertam in Pal. sec. & Turnebo, facit enim mirè ad sententiam.

3. *Non quod idem sit servulus unus.*) Dictionem *unus* admovi auctoritate codicis jam laudati Turneb.

4. *Quod inermes armati judicarentur.*) Pal. sec. *inermi*, veteri declinatione.

5. *Atque auctoritate retinetur.*) *Retinere* enim est comprehendere, ne elabi possit. unde *retinacula*.

1. *Quid*

in tota defensione tua mihi maximè mirum videbatur, te dicere, *jurisconsultorum auctoritati obtemperari non oportere.* Quod ego, tametsi non nunc primum, neque in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar, abs te quam ob rem diceretur. nam ceteri tum ad istam hortationem decurrunt, cùm se in causa putant habere *æquum & bonum*, quod defendant. si contrà verbis & literis, & (ut dici solent) *summo jure* contenditur: solent ejusmodi iniquitati boni, & æqui nomen, dignitatemque opponere. Tum illud, 1 quod dicitur, SIVE, NIBE, irrident: tum aucupia verborum, & literarum tendiculas in invidiam vocant: tum vociferantur, EX AEQVO & bono, non ex callido, versutoque jure rem judicari oportere: scriptam sequi, calumniatoris esse: boni judicis voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. In ista verò causa, cùm tu sis is, qui te verbo, literaque defendas: cùm tuæ sint hæ partes, Unde dejectus es? an inde, quò prohibitus es accedere? ejectus es, non dejectus. cùm tua sit hæc oratio, Fateor, me homines coëgisse: fateor, armasse: fateor, tibi mortem esse minitatum: fateor, hoc interdicto prætoris vindicari, si voluntas & æquitas valeat: sed ego invenio in interdicto *verbum unum, ubi delitescam:* non dejeci te ex eo loco, quem in locum prohibui ne venires. In ista defensione accusas eos, qui consuluntur, quòd æquitatis censeant rationem, non verbi, haberi oportere? Et hoc loco Scævolam dixisti causam apud centumviros non tenuisse: quem ego antea commemoravi, quod idem faceret, quod tu nunc (tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis) tamen probasse nemini quod defendit, quia verbis oppugnare æquitatem videbatur. Cùm id miror, te hoc in hac re, alieno tempore, & contrà, quam ista causa postulasset, defendisse: tum illud vulgò in judiciis, & nonnumquam ab ingeniosis hominibus defendi, mihi mirum videri solet, nec jurisconsultis concedi, nec jus civile in causis semper valere oportere. Nam qui hoc disputant, si id dicunt, non rectè aliquid statuere eos, qui consulantur: non hoc debent dicere, *juri civili*, sed *hominibus stultis*, obtemperari non oportere. sin illos rectè respondere concedunt, & aliter judicari dicunt oportere: malè judicari oportere dicunt. neq; enim fieri potest, ut aliud judicari de jure aliud responderi oporteat: nec ut quisquam juris numeretur peritus, qui id statuat esse jus, quod non oporteat judicari. At est aliquando contrà judicatum. Primum utrùm recte, an perperam? si rectè: id fuit jus, quod judicatum est. sin aliter: non dubium est, utrùm judices, an jurisconsulti vituperandi sint. deinde si de jure vario quippiam judicatum est: non potius contra jurisconsultos statuunt, si aliter pronuntiatum est, ac Mucio placuit, quàm ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuebat, sic est judicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud centumviros egit, ut *contra jurisconsultos* diceret, sed ut hoc doceret, illud, quod Scævola defendebat, non esse juris: & in eam rem non solùm rationes afferret, sed etiam Q. Mucio, socero suo, multisque peritissimis hominibus auctoribus uteretur. Nam QVI IVS civile contemnendum putat, is vincula revellit non modò judiciorum, sed etiam utilitatis, vitæque communis. qui autem interpretes juris vituperat: si imperitos juris esse dicit: de hominibus, non de jure civili detrahit. sin peritis non putat esse obtemperandum: non homines lædit, sed leges, & jura labefactat. Quod vobis venire in mentem profectò necesse esse: nihil esse in civitate tam diligenter, quàm jus civile, retinendum. etenim, *hoc sublato*, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit: nihil est, quod æquabile inter omneis, atque unum omnibus esse possit. Itaque in ceteris controversiis, atque judiciis, cùm quæritur, aliquid factum, necne sit: verum, an fallum proferatur: & fictus testis subornari solet, 2 & imponi falsæ tabulæ: nonnumquam, honesto, ac probabili nomine, bono viro, judici, error objici: improbo facultas dari, ut, cum sciens perperam judicarit, testamentum, aut tabulas secutus esse videatur. In jure nihil est ejusmodi. recuperatores: non tabulæ falsæ, non testis improbus: denique nimia ista, quæ dominatur in civitate, *potentia*, in hoc solo genere quiescit: quid agat, quomodo aggrediatur judicem, qua denique digitum proferat, non habet. 3 Illud enim potest dici judici ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso: JVDICA hoc factum esse, aut numquam esse factum, vel cogitatum: crede huic testi: has comproba tabulas. Hoc non potest: CVI FILIVS agnatus sit, ejus testamentum non esse ruptum, judica: quod mulier sine tutore auctore promiserit, deberi, non est aditus ad hujusmodi res, neque potentiæ cujusquam, neque gratiæ. denique, quo majus hoc, sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpi judex in ejusmodi causa potest. Iste vester testis, qui ausus est dicere, FECISSE VIDERI EVM, de quo ne, cujus rei argueretur quidem, scire potuisset, ipse numquam auderet judicare, deberi viro dotem, quam mulier nullo auctore dixisset. O rem præclaram, vobisq; ob hoc retinendam, recuperatores! Quod enim est jus civile? QVOD NEQVE inflecti gratia, neque perfringi potentia, neque adulterari pecunia possit. quod si non modò oppressum, sed etiam delectum, aut negligentius asservatum erit, nihil est, quod quisquam sese habere certum, aut à patre acceptum, aut relictum liberis arbitretur. Quid enim refert, ædes, aut fundum relictum à patre, aut aliqua ratione habere bene partum, 4 si incertum sit, quæ cùm omnia tua, jure mancipii sint, ea possisne retinere? si parum sit communium jus? si civili, ac publica lege contra alicujus gratiam teneri non potest? Quid, inquam, prodest, fundum habere, si, quæ decentissimè descripta à majoribus jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque sunt, hæc perturbari aliqua ratione, commutarique possunt? Mihi credite: major hereditas venit, unicuique vestrùm in iisdem bonis, *à jure, & à legibus*, quàm ab iis, à quibus illa ipsa bona relicta sunt. nam, ut perveniat ad me fundus, testamento alicujus fieri potest: ut retineam quod meum factum sit, sine jure civili non potest. Fundus à patre relinqui potest: at usucapio fundi: hoc est, finis sollicitudinis, ac periculi litium, non à patre relinquitur, sed à legibus. Aquæ ductus, haustus, iter, actus, à patre: sed rata auctoritas harum rerum omnium *à jure civili* sumitur. Quapropter non minus diligenter ea, quæ à majoribus accepistis, publica patrimonia juris quàm privatæ rei vestræ retinere debetis: non solùm quòd hæc jure civili sæpta sunt: sunt etiam quòd PATRIMONIVM unius incommodo dimittitur: jus amitti non potest sine magno incommodo civitatis. In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obtinebimus, vi, armatis hominibus, dejectum esse eum, quem vi, armatis hominibus, pulsum, fugatumque esse constet: Cæcina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret: in possessionem in præsentia non restituetur: nihil amplius: populi Rom. causa, civitatis

1. *Quod dicitur*, SIVE NIBE, *irrideat.*) Hæc est lectio Pall. duorum, item aliorum mss. Gulielmius in Alinaria Plauti cap. 9. *Nibe* scriptum pro *Nive*, ἀφαιρετικῶς, dicit: respicit autem ad formulas sponsionum, quarum initium, SI SIVE, NI, NIVE. vide Brissonium lib. v. de Formulis.

2. *Et imponi falsæ tabulæ.*) Lambinus *interponi*, male.

3. *Illud enim potest dici judici.*) Erfurd. & Pal. sec. *prorsus est dici*, fuerat olim *prorsus est*. Gulielmius.

4. *Si incertum sit, quæ cùm omnia tua, &c.*) Mordicus retinui vulgatam, Palatinis nostris sustentatam. Hotomanus rentabat, *si quæ tua eommuni jure mancipi sint.* & certum quidem est legendum *mancipi*. sed quis intrusit illa alia? Gulielmius putabat exstare *quæ*, conjectionem.

1. Tum

civitatis jus, bona, fortunæ, possessioneque in dubium, incertumque revocabuntur: vestra auctoritate hoc constituetur hoc præscribitur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum, si ingressum modò dejeceris, in prædium restituas oportebit: sin autem ingredienti, cùm armata multitudine obvius fueris, & ita venientem repuleris, fugaris, averteris: non restitues. 1 tum statueritis vim in cæde solùm non etiam *in animo*: nisi cruor appareat, vim non esse factam: injuriarum delictum esse, qui prohibitus sit, nisi ex eo loco, ubi vestigium impressérit, dejici nem inem posse. Juris igitur retineri sententiam, & æquitatem plurimùm valere oportere: an verbo, ac litera jus omne torqueri: vos statuite, recuperatores, utrum utilius esse videatur. Hoc loco, percommodè accidit, quòd non adest is, qui paullo antè affuit & adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquillius. nam ipso præsente, de virtute ejus, & prudentia timidius dicerem, quòd & ipse *pudore* quodam afficeretur ex sua laude, & me similis ratio pudoris à præsentis laude tardaret. cujus auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimiùm non oportere. Vereor de tali viro ne plus dicam, quam vos aut sentiatis, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, numquam ejus auctoritatem *nimium valere*, cujus prudentiam populus Roman. in cavendo, non in decipiendo perspexerit: qui juris civilis rationem numquam ab æquitate sejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Rom. promtam expositamque præbuerit: qui ita justus, & bonus vir est, ut *natura*, non *disciplina* consultus esse videatur: ita peritus, ac prudens, ut ex jure civili, non scientia solùm quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum est ingenium, ita promta fides, ut, quidquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire sentias. Quare permagnam initis à nobis gratiam. 2 cum eum auctorem nostræ defensionis esse dicitis: illud autem miror, cur vos aliquid contra me sentire dicatis, cùm eum auctorem vos pro me appelletis; nostrum nominetis. verumtamen quid ait iste noster auctor? 3 Omnibus, quidquid verbis actum pronuntiatumque sit, 4 convenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem, ut opinor, istum ipsum, 5 quo nos auctore rem istam agere & defensionem causæ constituere vos dicitis qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse dejectum, nisi ex eo loco, in quo fuisset: rem, & sententiam interdicti mecum facere fatebatur: verbo me excludi dicebat: à verbo autem posse recedi non arbitrabatur. cùm exemplis uterer multis 6 etiam illa materia æquitatis, *ab verbo & ab scripto* plurimis sæpe in rebus, jus & æqui, bonique rationem esse sejunctam: semperque id valuisse plurimum, quod in se auctoritatis habuisset, æquitatisque plurimum: consolatus est me, & ostendit, in hac ipsa causa nihil esse, quòd laborarem. nam verba ipsa sponsionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. Quonam, inquam, modo? Quia certè, inquit, dejectus est Cæcina vi, hominibus armatis, aliquo ex loco; si non ex eo loco, quem in locum venire voluit; at ex eo certè, unde fugit. Quid tum? prætor, inquit, interdixit, ut, unde dejectus esset, eò restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset, unde dejectus esset. Æbutius autem, qui fatetur, aliquo ex loco dejectum esse Cæcinam, is, quo modo se restituisse dixit, necesse est malè fecerit sponsionem. Quid est, Piso? placet tibi pugnare verbis? placet causam juris & æquitatis, & non nostræ possessionis, sed omnino possessionum omnium, constituere in verbo? Ego, quod mihi videretur, quod a majoribus factitatum, quod horum auctoritate, quibus judicandum est, dignum esset: ostendi, id verum, id æquum, id utile omnibus esse, spectari, *quo consilio*, & qua sententia, non, quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas? non ante venio, quàm recusaro. nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse, quæ aut comprehendi satis, aut caveri, aut excipi possit, si aut prætento aliquo verbo, aut ambigue posito, sententia, & re cognita non id, quod intelligitur, sed id, quod dicitur, valebit. Quoniam satis recusavi: veno jam quò vocas. quæro ab te, nimne dejectus, non de Fulciniano fundo: (neque enim prætor, si ex eo fundo essem dejectus, ita me restitui jussit: sed eò, unde dejectus essem) sum ex proximo vicini fundo dejectus, quà adibam ad istum fundum: sum de via: sum certè alicunde, sive de privato, sive de publico. eò restitui sum jussus. restituisse te dixisti. 7 nego me ex decreto prætoris restitutum esse. Quid ad hæc dicimus? aut tuo, quemadmodum dicitur, gladio: aut nostro defensio tua conficiatur necesse est. Si ad interdicti sententiam confugis, &, de quo fundo actum sit tum, cùm Æbutius restituere jubebatur, id quærendum esse dicis, neque æquitatem rei, *verbi laqueo* capi putas oportere: in meis castris, prætidilique versaris. mea, mea est ista defensio: ego hoc vociferor: ego omneis homines, deosque testor, cùm majores vim armatam nulla juris defensione texerint, non vestigium ejus, qui dejectus sit: sed factum illius, qui dejecerit, in judicium venire: dejectum esse, qui fugatus sit: vim esse factam, cui periculum mortis sit inlectum. Istum locum fugis, & reformidas? ut me ex hoc, ut ita dicam, *campo æquitatis* ad istas verborum angustias, & ad omneis literarum angulos revocas? in iis ipsis intercludere insidiis quas mihi conaris opponere. *Non dejeci, sed ejeci.* Peracutum hoc tibi videtur. hic est mucro defensionis tuæ. in eum ipsum causa tua incurrat, necesse est. Ego enim tibi refero, si non sum ex eo loco dejectus, quò prohibites (sum accedere: at ex eo sum dejectus, quò accessi, unde fugi. Si prætor non distinxit locum, quò me restitui juberet, & restitui jussit: non sum ex decreto restitutus. Velim, recuperatores, hoc totum, si vobis versutius, quàm mea consuetudo defendendi fert, videbitur, sic existimetis: primùm alium, non me, excogitasse: deinde hujus rationis non modò non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me; idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni retulisse: me posse pro meo jure dicere, 8 neque in hac re, quam ego protuli, quæri oportere, quibus verbis prætor interdixit, sed de quo loco sit actum, cùm interdixit: neque in vi armatorum spectari oportere, in quo loco sit facta vis, verùm *sine facta*: te verò nullo modo posse defendere, in qua re tu velis, verba spectari oportere: in qua re nolis, non oportere. Verumtamen ecquid mihi respondetur ad illud, quod antea dixi, non solum re, & sententia sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum, ut nihil commutandum videretur? Attendite

Aa 5

1. *Tum statueritis vim in cæde solùm, non etiam in animo: nisi cruor appareat, vim non, &c.*] Sic quidem patrum ævo impressi. at primæ edd. accedunt membranis scriptis, in quibus, *res si equus vestes si vim non in cæde solum sed etiam in animo libidinis, nisi cruor appareat.*

2. *Cùm eum auctorem nostræ defensionis. &c.*] Non abii à scripta, & olim impressis.

3. *Omnibus quidquid verbis actum.*] Pal. ille secundus, *quidque.*

4. *Convenit. Ego ex isto genere consultorum non nominem.*] Lectio mirè distorta. nihil tamen mendicum nostri, nisi quod Palat. secund. *non nominem istum ipsum ut opinor.* P. Manutius edidit. *convenit ego ex isto genere consultorum non nominem.* nescio an melius vulgato.

5. *Quo nos auctore, &c. constituere vos dicitis.*] Ita editio prima, & adstipulatur Pal. sec. nam pr. *quo vos.* ut vulgata.

6. *Etiam illa materia æquitatis.*] Nihil variant libri. acutè Horomanus, *etiam illa me turrer æquitate.*

7. *Nego me ex decreto prætoris.*] Sic Pall. & vetus editio, item Victoriana, tam hoc quam mox infra, loco vulgati *edicto*: pro quo Lambinus reposuit *interdicto*, satis licenter.

8. *Neque in hac re, &c.*] Pall. Erfurd. editio vetusta, *nec.*

Optaret

tendite diligenter, quæso recuperatores. Est enim vestri ingenii, non meam, sed majorum prudentiam cognoscere. non enim sum id dicturus, quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cùm de vi interdicitur, duo genera causarum esse intelligebant, ad quæ interdictum pertineret: unum, si qui ex eo loco, in quo esset: alterum, si ab eo loco, quò veniret, vi dejectus esset: & horum utrumque, neque præterea quidquam potest accidere, recuperatores. id adeò, si placet, considerate. Siqui meam familiam de meo fundo dejecerit, ex eo me loco dejecerit. siqui mihi præsto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum, & me introire prohibuerit: non ex eo, sed ab eo loco me dejecerit. Ad hæc duo genera rerum, unum verbum, quod satis declararet utrasque res, invenerunt: ut, sive ex fundo, sive à fundo dejectus essem, uno, atque eodem interdicto restituerer, UNDE TV. Hoc verbum, UNDE, utrumque declarat: & ex quo loco, & à quo loco. Unde dejectus est Cinna? ex urbe. Unde dejecisti? ab urbe. Unde dejecti Galli? à Capitolio. Unde qui cum Gracco fuerunt? ex Capitolio. Videtis igitur hoc uno verbo significari res duas & ex quo, & à quo loco. Cùm autem eò restitui jubet, ita jubet: ut, si Galli à majoribus nostris postularent, ut eò restituerentur, unde dejecti essent, & aliqua vi hoc assequi possent; non opinor, eos in cuniculum, quà aggressi erant, sed in Capitolium restitui oporteret. hoc enim intelligitur. UNDE TV DEIECISTI, sive ex quo loco, sive à quo loco, EO RESTITVAS. hoc jam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco dejecisti, restitue in hunc locum: sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed à quo dejectus est. Ut, siqui ex alto, cùm ad patriam accessisset, tempestate subitò rejectus 1 optaret, ut, cùm esset à patria dejectus, eò restitueretur: hoc, opinor, optaret, ut, à quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem, quam petebat: sic, quoniam *vim verborum* necessariò similitudine rerum aucupamur, 2 qui postulat, ut, à quo loco dejectus est, hoc est, unde dejectus est, eò restituatur. Cùm verba nos eò ducunt, tum res ipsa hoc sentire, atque intelligere cogit. Etenim, Piso, (redeo nunc ad illa principia defensionis mex) si quis te ex ædibus tuis vi, hominibus armatis dejiceret, quid ageres? opinor, hoc interdicto, quo nos usi sumus, persequerere. Quid? siqui jam domo tuam te introire prohibuerit, quid ageres? uterere eodem interdicto. Cùm igitur prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò restituaris: tu hoc idem quod ego dico, & quod perspicuum est interpretabere: cùm illud verbum, UNDE, in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis jussus: tam te in ædeis restitui oportere, si e vestibulo, quàm si ex interiore ædium parte dejectus sis. Ut verò jam, recuperatores nulla dubitatio sit, sive rem, sive verba spectare vultis, quin secundum nos judicetis, exoritur hic jam, obrutis rebus omnibus, & perditis, illa defensio, eum dejici posse, qui tum possideat: qui non possideat, nullo modo posse. itaque, si ego sim à tuis ædibus dejectus, restitui non oportere: si ipse sis, oportere. Numera, quàm multa in ista defensione falsa sint, Piso: ac primùm illud attende, te jam ex illa ratione esse depulsum, quòd negabas quemquam dejici posse, nisi qui in eo loco fuerit. nunc, qui possideat, eum, etiam si non fuerit in eo loco, dejici posse concedis. Cur ergo aut in illud quotidianum interdictum, UNDE ILLE ME VI DEIECIT, additur, CVM EGO POSSIDEREM, si dejici nemo potest, qui non possidet: aut in hoc interdictum, DE HOMINIBVS ARMATIS, non additur, si oportet quæri, possederit, necne? Negas dejici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis, coactisve hominibus dejectus quisquam sit, eum, qui fateatur se dejecisse, vincere sponsione, si ostendat, eum non possedisse, negas dejici, nisi qui possideat. ostendo ex hoc interdicto, DE ARMATIS HOMINIBVS, qui possit ostendere non possedisse eum, qui dejectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse dejectum. Dupliciter homines dejiciuntur: aut sine coactis, armatisve hominibus, aut per ejusmodi rationem, aut vim. Ad duas dissimileis res duo dejuncta interdicta sunt. In illa vi quotidiana non satis est posse docere se dejectum, nisi ostendere possit, cùm possideret, tum dejectum. ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse, ut nec vi, nec clàm, nec precariò possederit. Itaque is, qui se restitutisse dixit, magna voce sæpe confiteri solet, se vi dejecisse: verùm illud addit: *Non possidebat*: vel etiam, cùm hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit, ab se illum aut vi, aut clàm, aut precariò possedisse. Videtisne, quot defensionibus eum, 3 qui sine armis, ac multitudine vim fecerit, uti posse majores voluerunt? hunc verò, qui ab jure, officio, bonis moribus, ad ferrum, ad arma, ad cædem confugerit, nudum in causa, destitutumque videtis: ut, qui armatus de possessione contendisset, inermis planè de sponsione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter hæc interdicta? ecquid interest, utrùm hoc additum, *Cùm à Cæcina possederit*, necne? ecquid te ratio juris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas majorum commovet? Si esset additum: de eo quæri oporteret. additum non est: tamen oportebit? Atque ego in hoc Cæcinam non defendo. possedit enim Cæcina, recuperatores: & id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi, ut non minùs hominem ipsum, quàm jus commune defensum velitis. Cæsenniam possedisse propter usumfructum non negas. 4 qui colonos habuit conductum de Cæsennia fundum, cùm idem ex eadem conductione fuerit in fundo dubium est. quin, si Cæsennia tum possidebat, cùm erat colonus in fundo, post ejus mortem heres *eodem jure* possederit? deinde ipse Cæcina, cùm circuiret prædia, venit in istum fundum: rationes à colono accepit. sunt in eam rem testimonia. Postea cur, Æbuti, de isto potius fundo, quàm de alio, si quem habes, Cæcinæ denuntiabas, si Cæcina non possidebat? Ipse porrò Cæcina cur se moribus deduci volebat: idque tibi de amicorum, etiam de ipsius C. Aquillii sententia respondebat? At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate reipubl. querar, hoc tibi respondeo: adscripsisse eundem Sullam in eandem legem, SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM. Quid est, quod jus non sit, 5 quod populus jubere, aut vetare non possit? Ut ne longiùs abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non adscriberetur. Sed quæro abs te, putesne, si populus jusserit, me tuum, aut item, te, meum servum esse: id jussum, ratum, atque firmum futurum. Perspicis hoc nihil esse, 6 ut in ceteris, quæ rogavit. Primùm illud concedis, non, quidquid populus jusserit, ratum esse oportere. deinde nihil rationis affers, quamobrem, si libertas *adimi* nullo modo possit, civitas possit. nam & eodem modo de utraque re traditum nobis est: &, si semel civitas adimi potest, retinor;

1. *Optaret, ut cùm esset à patria dejectus, eò restitueretur.*] Lambinus publicavit, *optaret ut unde esset dejectus, eò restitueretur: hoc optaret, ut cum esset, &c.* tanquam si Ciceronis ea essent, cum provenerint de timidâ conjecturâ Motomani.

2. *Qui postulat, &c.*] Repræsentamus quod erat in editionibus antiquis. cui accedunt Pall.

3. *Qui hac arma ac multitudine.*] Editi vetustè & Palatini excludunt illud *sine*.

4. *Qui colonos habuit conductum.*] Pal. secund. *quoniam*, quod hoc sanè aptius.

5. *Quod populus jubere.*] Mss. nostri & olim excusi *quæ*.

6. *Et in ceteris quæ rogavit.*] Petrus Victoris habet, *& fateris, sed qui primum, &c.* Propius ad mss. & vett. edd. in quibus, *& ea rerum quæ inter primum, &c.*

tineri libertas non potest. Qui enim potest jure Quiritium liber esse is, qui in numero Quiritium non est? Atque ego hanc adolescentulus causam cùm agerem contra hominem disertissimum nostræ civitatis, Cottam, probavi. Cùm Arretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta decemviris religionem injecisset, non posse sacramentum nostrum justum judicari, quòd Arretinis ademta civitas esset, & ego vehementiùs contendissem, civitatem adimi non potuisse: decemviri *prima actione* non judicaverunt: postea, re quæsita, & deliberata, sacramentum nostrum justum judicaverunt. Atque hoc, & contrà dicente Cotta, & Sulla vivo, judicatum est. Jam verò in ceteris, ut omnes, qui in eadem causa sunt, & lege agant, & suum jus persequantur, & omnes jure civili, sine cujusquam aut magistratus, aut judicis, aut periti hominis, aut imperiti dubitatione, utantur, quid ego commemorem? dubium nemini vestrum est. Certè quæri hoc solere me non præterit (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias) quemadmodum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas sæpe nostri cives profecti sint. Aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tum manere in civitate potuissent. Quid? quem pater patratus dedidit: aut suus pater populusve vendidit, quo is jure amittit civitatem? Ut *religione* civitas solvatur civis Roman. traditur: qui cùm est acceptus, est eorum, quibus est deditus, si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam. & jus civitatis. Si pater vendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Jam populus cùm eum vendidit, qui miles factus non est, non adimit ei libertatem: sed judicat, non esse eum liberum, qui, ut liber sit, adire periculum noluit. cùm autem incensum vendit, hoc judicat: cùm is, qui in servitute justa fuerit, censu liberetur, eum, qui, cùm liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quòd si maximè iisce rebus adimi libertas, aut civitas potest: non intelligunt qui hæc commemorant, si per has rationes adimi majores posse voluerunt, alio modo noluisse: Nam, ut hæc jure civili protulerunt, sic asserant velim, quibus lege aut Romana civitas aut libertas erepta sit. Nam quod ad exilium attinet, perspicuè intelli potest quale sit. EXSILIVM enim, non supplicium est, sed perfugium, portusque supplicii. nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eò solum vertunt: hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, *maleficium* ullum exsilio esse multatum. sed cum homines, vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ: confugiunt, quasi ad aram, in exsilium: qui si in civitate legis vim subire vellent, non priùs civitatem, quàm vitam amitterent: quia nolunt, non adimitur his civitas, sed ab his relinquitur, atque deponitur. Nam, cùm ex nostro jure *duarum civitatum* nemo esse possit, tum amittitur hæc civitas denique, cùm is, qui profugit, receptus est in exsilium, hoc est, in aliam civitatem. Non me præterit, recuperatores, tametsi de hoc jure multa prætereo, tamen me longiùs prolapsum esse, quam ratio vestri judicii postulavit. Verum id feci, non quòd vos in hac causa hanc defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intelligerèt, nec ademtam cuiquam civitatem esse, nec adimi posse. Hoc cùm eos scire volui, quibus Sulla voluit injuriam facere, tum omneis ceteros novos, veteresque civeis. neque enim ratio afferri potest, cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit. Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse, primum ex eo intelligi potest, quòd vos eâ de ea re judicare non debetis: deinde quòd Sulla ipse ita tulit de civitate, ut non *sustulerit* horum nexa, atque hereditates, jubet enim eodem jure esse, quo fuerint Ariminenses: quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse, & à pop. R. hereditates capere potuisse? Quòd si edimi civitas A. Cæcinæ lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni quæreremus, quemadmodum spectatissimum, prudentissimumque hominem, summo consilio, summa virtute, summa auctoritate domestica præditum, *levatum injuria*, civem retinere possemus, quàm uti nunc, cùm de jure civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam exsistat, nisi tui, Sexte, similis & stultitia, & impudentia, qui huic civitatem ademtam esse dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum jus non deserui, neque quicquam illius audaciæ, petulantiæque concessit; derelinquo jam communem causam, populique Rom. jus in vestra fide, ac religione depono. Is homo ita se probatum vobis, vestrique similibus semper voluit, ut id non minùs in hac causa laborarit: nec contenderit aliud, quam ne jus suum dissolutè relinquere videretur: nec minus vereretur, ne contemnere Æbutium, quam ne ab eo contemtus esse existimaretur. Quapropter siquid extra judicium est, quod homini tribuendum sit: habetis hominem singulari pudore, virtute cognita, & spectata fide, amplissimum, Etruriæ nomine totius, in *utraque fortuna* cognitum multis signis & virtutis, & humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offendendum sit: habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui se homines coegisse fateatur. Sin, hominibus remotis, de causa quæritis: cùm judicium de vi sit: is, qui arguitur, vim se hominibus armatis fecisse fateatur: verbo se, non æquitate defendere conetur: id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis: auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum: in judicium non venire, utrum Cæcina possederit, necne: tamen doceri possedisse: multo etiam minùs quæri, 1 A. Cæcinæ fundus sit, necne: me tamen idipsum docuisse, fundum esse Cæcinæ: cùm hæc ita sint, statuite quid vos tempora reip. de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de æquitate, quid ratio interdicti de jure admoneant, ut judicetis.

M. TVL-

---

1. *A. Cæcinæ fundus sit.*] Buchananus conjecerat *A. Cæcina fundus sit*, & hoc & paullo post. quod recepit in contextum Lambinus. sed emendationem hanc refellit Hotomanus lib. II. Observat. cap. 19.

M. Tullii Ciceronis

PRO

L. MANILIA,

SEV

De Imperatore Pompejo deligendo, ad populum,

ORATIO DECIMATERTIA.

Synopsis.

¶ Quæstio *An Pompejus bello Asiatico hoc est persequendis reliquiis Mithridaticis, ex plebiscito (legem hic appellat Cicero suo more) C. Manilii trib. pleb. Imperator sit proficiscendus* Suasor legis seu plebisciti *Cicero.* Dissuasores *Q. Catulus & Hortensius, viri Consulares.* Acta *in foro, Anno Ciceronis 41. urbis 687.* Eventus, *Cura Mithridatici belli, multo majore, quam Lucullus habuerat, imperio, Pompejo demandata.*

QUAMQVAM mihi semper frequens conspectus vester, multo jucundissimus, hic autem locus, ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam cum antea *per ætatem* nondum hujus auctoritatem loci 2 contingere auderem: statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus 3 amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque, 4 hic locus, vacuus umquam ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor in privatorum *periculis* cassè, integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum tertiæ prætor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me *judicaretis*, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos 5 honoribus mandandis esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum quantum homini vigilanti ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè, 6 & siquid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; & siquid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoq; rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atq; illud in primis mihi lætandum jure esse video, quòd in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari, eximiaque virtute: hujus autem orationis difficilius est *exitum*, quàm *principium* invenire. ita mihi non tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque, ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave, & periculosum vestris *vectigalibus*, atque *sociis*, à duobus potentissimis regibus infertur Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus *occasionem* sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipub. periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ 7 nunc vestra *provincia* est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse 8 in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: 9 huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, & civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea *neminem*. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magni-

---

1. *Pro L. Manilia.*] Palatinis ferè omnibus, item Vuerdensi, Erfurdensi, Hittorpiano, è quibus subsidia sibi quæsivit Gulielmius, præscribitur, *de imperio, sive de laudibus Gn. Pompeji.* & ita laudant etiam Grammatici. neque novum uni orationi duos esse titulos.

2. *Contingere debere.*] Sic Pall. sex septem omnesque editi, certè originis ultimæ. neque enim animus fuit, inspicere posterius natas editiones. Gulielmius tamen malebat è Vuerd. *attingere.*

3. *Amicorum temporibus transmittendum.*] Inclinabat Lambinus legere *tribuendum*; additque idem visum Hotomano; sed errat. hic enim interpretamenti loco potuit, non etiam ut quid mutaret, adeantur commentarii ejus.

4. *Hic locus vacuus umquam ab his, &c.*] Lambinus admonnit requiri *fuit.* & vero id inseruit Gulielmius è suis libris ante *umquam.* sed enim cùm nec edd. omn. cum Pall. sex eo careant, ei non obtempero.

5. *Honores hos mandandis ipse voluistis.*] Hæc est quidem lectio Fabriciani cod. si non fallit Lambinus, fateturque restare in suis Gulielmius: verumenimvero Pall. omn. & editi prisci servant *mandandum*, stat pro altera Muretus lib. XIX. Var. cap. 20.

6. *Et si quid, &c.*] Tota hæc periodus debita libris Belgicis, atque Turingicis. Italicis nostris septem, tota exsulat, requiri tamen nemo non videt.

7. *Nunc vestra provincia.*] Ita passim libri scripti: neque aliter fere loquitur tota hoc oratione. vulgata *vestra.*

8. *In hostium potestate.*] Andr. Schottus noster lib. 1. cap. 6. Nodor. Cic. contendit legendum *potestatem.* & sic sanè infra locutum cap. 12. ipse prodidit Agellius lib. 1. Noct. Attic. cap. 7.

9. *Huic qui successerit.*] Gulielmius tres, *successerit*; quod etsi ei non placuerit; mihi tamen displicere non potest. alterum nihilominus restat in edd. & Pall. omnibus, neque temerè est aliminandum, quamvis eò inclinet Modius noster Epistola XCVII. Novantiquorum.

derate. Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de imperatore deligendo esse dicendum. 1 Genus est enim ejusmodi quod maximè vestros animos excitare, 2 atque inflammare debet: in quo agitur populi Rom. *gloria*, quæ vobis *à majoribus* cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum pro qua multa majores vestri magna, & gravia bella gesserunt: agunturres certissima populi Rom. *vectigalia*: & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, 3 quibus est & a vobis, & ipsorum, & reip. causa consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter ceteras genteis, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa *macula*, Mithridatico bello superiore suscepta: quæ penitus jam insedit, 4 atque inveteravit in populi R. nomine: quod is, qui *uno die*, tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque 5 una literarum significatione civeis R. necandos, trucidandosque denotavit, non modò adhuc *pœnam* nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium, & vicesimum regnat: & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris *vectigalibus*, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc 6 ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo *insignia victoriæ*, non victoriam reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, 7 duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus, superatusque regnaret. Verumtamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt; propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam resp. Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad *oblivionem* veteris belli, sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas ædificasset, ornassetque classeis; exercitusque permagnos, quibuscumq; ex gentibus potuisset, comparasset, & se Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam 8 legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cùm duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, *uno consilio*, à binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos 9 ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispanienſis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris habebat Cn. Pompeji divino *consilio*, ac singulari *virtute* depulsum est: in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna, atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non *culpæ*, sed *fortunæ* tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque: vera lau. ei, detracta oratione nostra, neque falsa, afficta esse videatur. 10 de vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exortus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. 11 Majores vestri sæpe, mercatoribus, 12 ac navigatoribus *injuriosius tractatis*, bella gesserunt: vos tot civium Rom. millibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quòd erant *appellati superbius*, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, exstinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Rom. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Rom. omni supplicio 13 interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam *relinquere*: sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis *tueri, & conservare non posse*. Quid, quòd salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Rom. atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris *sociis*, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium exspectare, propter periculi magnitudinem, coguntur; imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque *audent*, neque id se facere summo sine periculo posse arbitrantur. vident, & sentiunt hoc idem, quod vos, unum virum esse, 14 in quo summa sint omnia, & eum propè esse, (quo etiam carent ægrius:) cujus *adventu ipso, atque nomine*, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum socios, dignos existimetis, quorum *salutem* tali viro commendetis. 15 atque hoc etiam magis, quàm ceteros; quòd ejusmodi in provinciam homines 16 cum imperio mittimus, ut etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbeis sociorum, non multum 17 ab *hostili expugnatione* differant.

Hunc

---

1. *Genus est enim ejusmodi.*) Pall. nihil variant. at Vverd. exemplar addit, *belli hujusmodi*. Hittorpii Colonienſe, *Genus est ejus belli*. quod mihi placet; utique cum & Turingicus habeat item illud *belli*. Gulielmius malebat, *Genus est ejus belli hujusmodi*. ut ut sit, *εὐπαπτικὴ* heic non nimis convenit.

2. *Atque inflammare debet.*) Col. Erph. *atque inst. ad studium persequendi debeat*. quorum nihil reperi in Italicis, qui Bibliotheca Palatina, aut adeo Gruteriano scripto Papiæ: consulatur Modius d. Epist. XCVII.

3. *Quibus est & à vobis, & ipsorum, & reip. causa consulendum.*) Longe melius illud Turing. & Fabric. quàm ut retro cusi, *quibus est à vobis, & ab imperatoribus rei consulendum*. P. Manutius publicavit, *& à moderatoribus reipubl. consul.* non à scriptis, verum divinatione Hotomani.

4. *Atque inveteravit.*] Turing. Hittorp. Vverd. *ac nimis inveteravit*, Comice, pro vehementer, admodum.

5. *Una literarum significatione, &c.*) Illud *literarum* non erat in Colonienſi, & Gulielmio rectum videbatur.

6. *Ita vestri cum illo, &c.*) Gruter. & edd. veteres, *nostri*. neque ita absurdum videtur: ut & supra cap. 2. *quæ nunc nostra provincia est*. editi prisci & aliquot habent mss. quemadmodum initio cap. 5. iidem *Majores nostros*. verum nihil præscribo aliis; imo nihil muto.

7. *Duo fortissimi viri, & summi impp.*) Vox *viri*, non est in ullo Palatinorum, aut Gruter.

8. *Legatos Ecbatanis misit, &c.*) Fabricianus liber, item Vverd. Col. Erfurd. *legatos ad literas misit*; quod admisit Lambinus: haud etiam Gulielmius; arbitratus *Ecbatanum, Babylonem*, & similia, de quibusvis remotissimis locis vulgo usurpata. Vide Lucilium libro XIV. *Ad Regem legatus Rhodum, Ecbatanam aut Babylonem ibo*; cæterum *sumam*. Verum hæc interpretatio non convenit Oratori vera narranti: quamvis in eam propendeat quoque Villomarus libro II. cap. 5. Animadvers. accedam potius Hotomaniæ interpretationi: quæ videatur ad hunc locum. super quo consulendus item est Robertus Titius libro II. Controvers. cap. 5. ubi præter suam conjectationem profert item aliorum. adeundus præterea Modius d. Epist. XCVII.

9. *Ancipiti contentione distracti.*) Est à Fabr. Vverdens. item melioribus Palatinis. Vulgata lectio *distractis*.

10. *De vestri imperii dignitate.*) Sic rectè Hittorp. & Vverdens. pendent enim hæc adhuc ab illis; *Sed de Lucullo, &c.* vulgata hactenus, *Sed pro vestri*; minus venustè.

11. *Majores vestri sæpe.*) Editio vetus *nostri*. acceduntque aliqui Pall. ac Gulielmiani.

12. *Ac Navicularibus.*) Sic Pall. omnes & Gulielmiani: nisi quod noster tertius à prima manu *navicularibus*. Fabr. lib. *navicularis*.

13. *Interfectum, inultum relinquetis?*) Dictio *inultum* non est in melioribus Pall. neque agnoscunt eam editiones primæ.

14. *In quo summa sint omnia.*) Adblandiebatur Gulielmio lectio Hittorp. *in quo sint omnia*, formula Græca. ego adhærere malui vulgatæ.

15. *Atque hoc etiam magis quàm ceteros, quod ejusmodi in provinciam homines, &c.*) Gulielmius reposuerat ex Erfurd. Colonienſ. Vverd. *quod ceteros ejusmodi in provinciam*. & vero Pall. plerique habent tantum, *quam ceteros ejusmodi* haud ausim tamen ejicere vulgatam. ad quid enim heic requiritur? *ceteros*. itaque mallem rescribi; *atque hoc etiam magis, quod ejusmodi*; ut illa *quàm ceteros*. fuerint à mala manu.

16. *Cum imperio mittimus.*) Vulgata, *mittimus*; sed nostrum extat in antiquiss. edd. & Pall. omnibus. nec video cur improbare debeat Brutus.

17. *Ab hostili expugnatione.*) Gruter. *impugnatione*. quod non est negligendum. Pal. sext. *pugnatione*.

hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate ut ii beatissimi esse videantur apud quos ille diutissimè commorata sit. Quare, si *propter socios*, nulla ipsi injuria lacessiti, 1 majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cùm de vestris maximis *vectigalibus* agatur? nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam optima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, 2 si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo à calamitate, sed etiam à *metu calamitatis* est defendenda. nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur, at in *vectigalibus* non solùm adventus mali; sed etiam metus ipse affert calamitatem nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque *uno belli terrore*, amittitur. 3 Quo tandem animo esse existimatis aut eos qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent, atq; exigunt, cùm duo reges cum maximis copiis propè adsint? cùm una excursio equitatus *perbrevi tempore* totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, 4 quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, 5 qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Rom. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & *publicani*, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ, curæ vobis esse debent. etenim si VECTIGALIA NERVOS ESSE REIP. SEMPER DUXIMUS: eum certè ordinem, qui exerceat illa, firmamentum ceterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii, 6 partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; sapientiæ, videre, *multorum civium calamitatem a reipub. sejunctam esse non posse*. Etenim illud primùm parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoria recuperare. neque enim iisdem redimendi facultas erit, propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. Deinde, quòd nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit; id quidem certè *calamitate docti* memoria retinere debemus. nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserant, scimus, Romæ, solutione impedita, fidem concidisse NON ENIM possunt una in civitate multi rem, atque fortunas amittere, ut non plureis secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete remp. & mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret. quare illa non possunt, ut hæc non *eodem labefactata motu* concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ 7 plurimorum civium cum reipub. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici: belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum. non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, 8 ne fortè à vobis quæ diligentissimè *providenda* sunt, contemnenda esse videantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro, & sapientissimo homini, & magno imperatori debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque 9 instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobilique amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege magna multitudine & oppugnatam vehementissimè, 10 quam L. Lucullus virtute, assiduitate consilio, summis obsidionis periculis liberavit: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ductibus Sertorianis ad Italiam 11 studio inflammato raperetur superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias *multis præliis* esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, 12 omnibus rebus ornata, atque referta; ceteraque urbeis Ponti, & Cappadociæ permultas, uno aditu, atque 13 adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes *supplicem* contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus,

---

1. *Majores vestri.*] Vverdenf. & Grut. *nostri*, neque displicere potest. haud tamen ideo defero vulgatum.

2. *Si belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere.*] Ita Pall. omnes & cassi avorum memoria. Gulielmius vero ex Vverdenf. substituit: *Si ad belli utilitatem & pacis dignitatem retinere*; quod *retinere* etiam exstat in Hittorp. sententiâ apertâ, laudatque Modius d. Epistola XCVII.

3. *Quo tandem animo.*] Hittorp. amplius. *Quo tandem igitur animo*, non inepte idem mox habet, *propter adfint*, non *prope*, uti publicatur. ita & cap. 5. m. & *cum propter esse* exædem membranæ, haud *propè*, arrisitque Gulielmio.

4. *Quas in salinis habent.*] Turnebus libat. Adverf. cap. 5. corrigit, *in silvis*, quem sequitur Lambinus. P. Manutius edidit *salinis*, obloquutus scilicet, conjectaneo Hotomani; qui præterea tamen annotarat legi posse *saltibus*, placetum Lipsio nostro libro II. de Magnitudine Rom. sed enim Pall. nostri, Erfurd. Colon. Vverd. Grut. uno ore laudant illud *salinis*: quod & retinuimus.

5. *Qui vobis fructuosi sunt.*] Fabric. *fructui*, quem sequitur Lambinus, alioquin veteres, ut ait, at enim nostri omnes stant à vulgato.

6. *Partim in Asia negotiantur.*] Hittorp. & Vverd. *partim ipsi in Asia negot.* ad sententiam illustrandam non incommodum, inquit Gulielmius.

7. *Plurimorum civium cum reipubl. defendantur.*] Vverd. Hittorp. & Erfurd. *cum reipubl. compluma defendantur.* apposite ad ea quæ antecesserunt. sed tale nihil in Pall. aut vetere editis. tuetur id tamen & Modius d. loco.

8. *Ne fortè à vobis.*] Lambinus abjecit *à*. Gulielmius ei addidit literulam, *fortean*, quomodo Pal. sec. fed divisis vocibus *forte an*.

9. *Instructas fuisse; urbemque.*] Est ab Hittorp. & Vverd. neque abeunt Pall. aut Gruter. editive antiquiores, quàm quod desiderantur illo *fuisse*, inepte nuperè vulgatæ, *instructas esse deletas*. certè hic nullus Palatinorum, vel Gruter. vel Erfurd. nimirum oratorie hostem laudat, ut major fiat Lucullus qui talem superavit. Ceterum monet præterea heic Gulielmius, in Vverd. esse *Mithridati*, veteri rationi scribendi; ut etiam infra hoc libro *ex Tigrani regno*, in Hittorp.

10. *Quam L. Lucullus, &c. liberavit.*] Sic rursus omnes Pall. Hittorp. Vverd. & Gruter. item avorum ævo scripti; pro quo repositum à posterioribus, *L. Lucilli, &c. liberatam.* cur quæso?

11. *Studio inflammato raperetur.*] Colonienfis liber Hittorpii, *studii, atque edito inflammata raperetur*, quod tanto magis satisfacit, quia & Erfurd. servet illud *inflammata*; habeatque Vverdenfis.

13. *Omnibus rebus ornata atque referta.*] Erfurd. *ornatas, & refertas*; quod & in B. & Pal. sec. placebatque Gulielmio, non etiam mihi, vel ob terminationes similiter desinentes.

14. *Adventu esse captas.*] Sic quidem hodie legitur. Verum exoleæ edd. item Pall. omn. item Grut. B. Vverd. *esse clausos*. attendent ei curiosiores. nam non est temeraria talis conspiratio librariæ.

galibus, esse gesta, Satis opinor hoc esse laudis; 1 atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse *magnum bellum*: Cognoscite, Quirites. 2 non enim hoc sine causâ quæri videtur. Primùm ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quà se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, *celeritatem* persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. hæc dum nostri *colligunt* omnia diligentiùs, rex ipse è manibus effugit. ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. 3 Hunc in illo timore, & fuga, Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. cujus in regnum posteaquàm L. Lucullus cum exercitu venit · plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim *metus injectus* iis nationibus quas numquam populus Romanus neque lacessendas bello, neque tentandas putavit. erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, *fana* locupletissimi, & religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magnæ novo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis usus erat secundis, tamen nimia *longinquitate locorum*, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus, 4 quàm processio longior quæreretur. 5 Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, 6 & magnis adventitiis multorum regum, & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè sic *fieri solere* accepimus, ut REGVM afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; 7 quod regale iis nomen, *magnum, & sanctum* esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis numquam est ausus optare. nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, postquàm pulsus erat, terram umquam attingeret; sed in exercitum vestrum, clarum, atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prœlio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod *imperii diuturnitati modum statuendum*, veteri exemplo putavistis, 8 partem militum, qui jam 9 stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos 10 conjectura perspicitis, 11 quantum illud bellum futurũ putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, *novus imperator* vester accipiat, 12 vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor. 13 quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque *innocentium* copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cùm sit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? Ego enim sic existimo, IN SVMMO IMPERATORE quattuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit, aut esse debuit? 14 qui *è ludo*, atq; pueritiæ disciplina, bello maximo, atq; acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia 15 miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpiùs *cum hoste conflixit*, quàm quisquam cum inimico cõcertavit? plura bella gessit, quàm ceteri legerunt? plureis provincias confecit, quàm alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed 16 *triumphis* est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reip.? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, 17 mistum ex civitatibus, atq; ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia & diversa

---

1. *Atque ita Quirites, ut hoc vos, &c.*] Ejeci illud *reputo*, quod hactenus vulgatum fuit tanquam spurium: certè aptior hoc foret Puteani emendatio, *atque id reputo*. verum quid? Pal. pr. ejus habet loco *r. p.* quod & in sexto, sed in excisis *ita*. quintus exhibet *ita respubl.* neque aliter Grut. adeo ut dubium non sit quin admittenda veniret scriptura Hitt. & Vverd. *ita Q. R. ut vos*. ea enim nota designat *Quirites*, quod ipsum cum omnibus litteris perscriptum fuisse in Turingico testaretur Suffridus noster, jure id auctori nostro redonavi.

2. *Non enim hoc sine causa.*] Sic Erfurd. Hittorp. Vverd. quod ἐμφατικώτερον putabat Gulielmius. prius aberat *hoc*.

3. *Hunc in illo timore & fuga.*] Forte *ex fuga*. Erfurd. habebat, *tempore & fuga*: quod præclarum Gulielmio visum, pro *periculo & calamitate*.

4. *Quam processio longior.*] Ita Pall. aliorumque scripti, imo etiam primitus cui. deinceps, *processus*. sic autem Cicero *contemptionem* semper, *contemptum*, nunquam dixit, inquit Gulielmius.

5. *Mithridates autem & suam manum, &c.*] Non minus bene Hittorp. codex, *confirmarat eorum opera, qui ad eum ex ipsius regno confluxerant*.

6. *Et magnis adventitiis auxiliis multor. reg. &c.*] Sic quidem Fabric. item Vverd. & Hittorp. sed, si standum fidei sex Pall. & libri Gruteriani, item editionis anni CCCCLXXX. Venetæ, illud *auxiliis* eradicandum, utpote quod ibidem nullum conspiciatur, non magis quàm antea vulgatum *copiis*; quod tamen exstat in publicatis anno CCCCLXXIII.

7. *Quod regale sit nomen.*] Si auscultandum Pall. & aliorum scriptis, rescribendum, *ut hic*, quomodo & superiore sæculo casi.

8. *Partem militum &c.*] Gulielmius divinat, *partim militum &c. Partim Glabrioni tradidit*, quod ultimum illud *partim* inveniset in Hittorp. de quo loquendi genere Agellius lib. X. cap. 13.

9. *Stipendiis confecti.*] Haud aliter Pall. omnes reliquorumque, nec non edd. vett. neoterici *confecti*.

10. *Conjectura perspicitis.*] B. & Vverd. item Gruter. *perspicite*, quod vehementius putat Gulielmius.

11. *Quantum illud bellum futurum putetis.*] Ita Pall. ita Gruter. ita Vverd Hittorp. & B. neque divertunt edd. veteres. recentiores, *futurum*. Hittorp. præterea removerat *illud*; mihi ferè & *futurum*, & *futurum* glossam olet.

12. *Vetere pulso exercitu.*) Est ab Fabr. Hitt. Vverd. prius vulgati *expulso*, quod & in Pall. omn.

13. *Quare hoc bellum esset.*) Præfert Gulielmius, tanquam aptius, *quæsto* quod in Hittorp.

14. *Qui è ludo atque pueritiæ disciplina.*) Colon. & Vverd. liber, *atque è pueritia disciplinis*. quod malunt Gulielmius: ut intelligat eas artes quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet.

15. *Miles fuit summi imp.*) Idem, *miles in exercitu summi fuit imp.* placuitque Gulielmio, cum abiit tot Palatinis, videri queant à librariis; etsi non negem numerosius.

16. *Triumphis est erudita.*) Præposui & hanc lectionem Fabr. repertam item in Erfurd. Vverd. Hitt. vulgatæ, *est eruditus*; præsertim quod in mss. nostris & vett. hæreret *tradita*. pugnat tamen speciosè pro recepta lectione, amicus noster Schottus lib. I. Nodor. Cicer. cap. 7.

17. *Mixtum ex civitatibus atque ex bell.*) Colonienf. *civilibus & bell.* unde lubens fecerit Gulielmius *civilibus & bell.* ut loquatur de Hispaniensi bello. ego non recefferim à lectione recepta, quæ in edd. omnibus & Pall.

L. Hispaniense

versa genera, & bellorum, & hostium, non solùm *gesta* ab hoc uno, sed etiam *conficta*, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, quę hujus viri scientiam fugere possit. Jam verò virtuti Cn. Pompeji, quæ potest par oratio inveniri? quid est quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illæ sunt solæ *virtutes imperatoriæ*, quæ vulgò existimantur, labor in negotio, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla, 1 hujus virtute, & subsidio confessus est liberatam. testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii, explicavit. testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum 2 internicione patefactum est. testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hosteis ab hoc superatos, prostratosque conspexit. testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cùm *servili bello* tecto, periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum *exspectatione* Pompeji attenuatum, atque imminutum est: *adventu* sublatum, ac sepultum. 3 testes verò jam omnes orę, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut *morti*, aut *servitutis* periculo committeret, cùm aut hyeme, aut referto prędonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis umquam arbitraretur aut ab *omnibus imperatoribus* uno anno, aut omnibus annis ab *uno imperatore* confici posse? 4 Quam provinciam tenuistis à prędonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui, præsidio, classibus vestris, fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prędonibus captas urbeis esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Rom. longè à domo bellare, & *propugnaculis imperii socio*rum *fortunas*, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cùm exercitus nostri 5 Brundisio numquam, nisi summa hieme, transmiserint? 6 Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos queror; cum legati populi Rom. redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim secures in prędonum potestatem pervenerint? 7 Cuidum aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbeis, innumerabileisque alias, captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus *vitam & spiritum duitis*, in prędonum fuisse potestatem sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prętore, à prędonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prędonibus antea ibi bellum gesserat, à prędonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem, atque *ignominiam reip.* querar, cùm, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani prępositus esset, à prędonibus 8 capta, atque oppressa est? Pró dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis, ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reip. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam 9 intra Oceani ostium prędonum navem esse audiatis? Atque hæc, *quæ celeritate* gesta sint, quanquam videris, tamen à me in dicendo prętereunda non sunt. Quis enim umquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompejo duce, 10 belli impetus navigavit? 11 qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reip. firmissimis præsidiis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, 12 & Gallia Cisalpina præsidiis, ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis *classibus*, firmissimisque præsidiis adornavit: ipse autem, 13 ut a Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prędones fuerunt, partim *capti, interfectique* sunt, partim unius hujus imperio, ac potestati se *dediderunt*. Idem Cretensibus, cùm ad eum 14 usque in Pamphiliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longè, lateque dispersum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme *apparavit*, incunte vere *suscepit*, media æstate *confecit*. Est hæc divina, atque incredibilis virtus imperatoris. quid ceteræ, quas paullo antè commemorare cœperam, quantæ, atque quàm multæ sunt? non enim *solum bellandi virtus* in summo, atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ, comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate! quanto ingenio! quanta humanitate! Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo, consideremus. summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex *aliorum* contentione, quàm ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem 15 aliquo in numero putare, cujus in exercitu *versentur* centuriatus, atque venierint?

---

1. *Hujus virtute & subsidio.*) Ita uno consensu Pall. & Gulielmiani; nec non edd. antiquæ posteriores *consilio*.

2. *Internicione.*) Lambinus è suis *interitione*, quod & videtur fuisse in Pall. quinto. nam secundo, tertio *interitione*, quod & in H. V. B. ac enim pr. *interitione*. sexc. *intersione*. sept. *interruptione*. Grut. *intercepti-one*; quod & in editionibus omnium primis.

3. *Testes verò jam omnes orę, atque omnes exteræ gentes.*) Haud secus Pall. at enim Cuiac. *testes nunc verò jam omnes orę, atque omnes, terræ, gentes, nationes*. quod valdè amplectitur Gulielmius.

4. *Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam.*) Dictionem *liberam* explicuerat Gulielmius, auctoritate Colonien. non ausim sequi, & repugnant tot aliòquin libri calamo exarati.

5. *Brundisio numquam, &c.*) Pall. & olim cusi, *a Brundisio*. nihilo pejus.

6. *Qui ad vos ab exteris nation. ven. captos queror.*) Insignis hæc emendatio, est ab Colon. & Vverd. cum prius legeremus, sine ulla gratia, *Quid, ad vos cum ab exteris, &c.*

7. *Cuidum aut Colophonem.*) Sic egregiè Fabric. Vverd. Hittorp. nam Italici nostri, *Quid aut Colophon.* ut & antea cusi.

8. *Capta atque oppressa est.*) Sic Pall. omn. at Colonien. *deprehensa est*. ex quo facit Gulielmius, *depressa est*; ut & Modius d. Epist. XCVII.

9. *Intra Oceani ostium.*) Accedit eis Gulielmius, qui maluerunt *Oceanum ostium*, quod & Sallustius dixisset *Oceanum mare*. at auribus meis injucunda est vox *ostium*. cupiamque mutatam aliâ.

10. *Belli impetus navigavit.*) Fabr. Hittorp. Vverd. *tanti belli impetus*, quod & admisit Lambinus.

11. *Qui nondum tempestivo ad navigandum mari, &c.*) Tota hæc transpositio debetur Hittorp. & Vverd. at istos librorum corruptores rideamus albis dentibus, qui in Sardinia jam mari vixdum navigabili fuisse mentiuntur. quando ergo in Africa? quando in Cilicia? hieme summa scilicet. *Gulielmius*. Palatini tamen stant à vulgato. cui non deest quo se defendat.

12. *Et Gallia Cisalpina.*) Pal. tert. Hittorp. & Turingicus *Transalpina*. rectè inquit Gulielmius. & quod propinquior Hispaniis, & quod nuper ab ipso Pompejo devicta, postea Colon. legit *confirmatis*: minus remoti à communi ratione loquendi.

13. *Ut a Brundisio profectus est.*) Sic Pall. Hittorp. Vverd. omiserat *a*. Gulielmius malebat, *a Brundisio profectus est*.

14. *Usque in Pamphiliam.*) Non displicet Gulielmio Colon. lectio, *usque Pamphiliam*.

15. *Aliquo in numero.*) Hittorp. atque Erfurd. *nullo in numero*.

rint? quid hunc hominem magnum, aut amplum de repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromtam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admutmuratio facit, Quirites, ut *agnoscere* videamini, qui hæc fecerint. ego autem neminem nomino. quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, 1 quantas calamitatrs, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros, atque oppida civium Roman. nostri imperatores fecerunt, recordamini. tum faciliùs statuetis, quid *apud exteras nationes*, fieri existimetis. Utrum plureis arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbeis, an *hibernis*, sociorum civitates esse deletas? NEQVE enim POTEST EXERCITVM IS CONTINERE IMPERATOR, QVI SE IPSVM NON CONTINET: neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ceteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne *vestigium* quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? Jam verò, quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones, ac literæ perferuntur. non modò, ut sumtum faciat in militem, nemini vis affertur: sed *ne cupienti quidem* cuiquam permittitur. HIEMIS enim non avaritiæ perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Agè verò ceteris in rebus 2 quali sit temperantia, consideratе. Unde illam tantam celeritatem, & tam 3 incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt: sed hæ res, quæ *ceteros remorari solent*, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu 4 ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. postremò signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed *de cœlo delapsum*, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris *incredibile*, ac falsò memoriæ proditum videbatur: 5 nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, *servire* populo Romano, quàm *imperare* aliis, maluisse. Jam verò ita *faciles aditus* ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam *dignitas imperatoria*, 6 vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. *Fidem* verò ejus inter socios quantam existimari putatis, 7 quam hostes omnium gentium sanctissimam judicarint? *Humanitate* jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, in mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic 8 tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et, quoniam *auctoritas* multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certè nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimùm possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, 9 OPINIONE non minùs famæ, quàm aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta, & tam *præclara judicia* fecistis? An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quò non illius diei fama pervaserit, cùm universus populus Romanus refecto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad *commune omnium gentium bellum* Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, 10 tanta repentè *vilitas annonæ* ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, 11 unius spe & nomine, quantam 12 vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. 13 Jam accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paullò antè invitus admonui: cùm socii pertimuissent; hostium opes, animique crevissent: satis firmum præsidium provincia non haberet. amisissetis Asiam, Quirites, 14 nisi ad id ipsum ejus temporis divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset.

1. *Quantas calam. nostri exercitus ferant.*] Colonienſ. *adferant*: quod admittendum putabat Modius Novantiq. Epiſt. XCVII. ob ambiguitatem vulgati, neſcias enim an velit Ducis avaritiam nocere militi, an eis quibus adveniunt.

2. *Quali ſit temperantia.*] Pall. ferè *qualis*, quod & in olim cuſis & V. ac B. ſed Hittorp. *qua*. unde minimo negotio fiat *qua ſit*. quomodo placebat Modio noſtro.

3. *Incredibilem curſum invenium.*] Non potui excludere iſtud, invenrum in Pall. & Gulielmianis omnibus: quamvis diſplicuerit Lambino qui ſuppoſuit *navum*. mecum facit Modius, qui videatur Epiſt. XCVII. quid quod *initum* illud vulgatum, reſpuunt editiones antiquiores: quas nemo conſulet ſine fructu. ſic *inventa ſalutis*, eſt pro Sulla.

4. *Ad prædam devocavit.*] Eſt à pleriſque Pall. quibus ſecundas faciunt, B. H. V. E. Gulielmiani. antea erat *revocavit*. maluiſſem *ſive cavit*, quàm prius vulgatum.

5. *Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet.*] Meliores Palatini, *veſtri*; at Colon. præterea, *illis gentibus lucem adferre capit*.

6. *Vos Quirites, &c.*] Colon. *vos quoque*, quod placet Modio, niſi potius quod putet vos quoque Quirites, *ſæpe hic luce cognoſtis*. Epiſtolar. LXIX.

7. *Quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam ſud.*] Lambinus ex Fabric. *omnes omnium generum*. neq; aliter membranæ quas excuſsit Gulielmius. ſed tamen vulgatam putat haud pejorem, ſi non meliorem. hæc enim elegantèr ſceleſtiſsimos hoſtes opponit fidei ſanctiſsimæ.

8. *Tantum bellum tranſmittendum.*] Colon. *permittendum*, in quod Inclinant Gulielmius & Modius. verum cum in noſtris omnibus perſtet alterum, minus notum librariis, haud facilè id vulgatiore iſto vocabulo permutaverim. Videatur tamen Modius Novantiq. epiſtola LXIX.

9. *Opinione non minus famæ quàm.*] Colon. *ac fama*, quod rectum putat Gulielmius. aut enim inquit, ſuſpicionibus, aut rumoribus hominum temerè credimus. verum eſt: ſed nihil heic mutandum. *opinio fama* eſt heic ipſa fama; vel potius exiſtimatio ac rumor à fama natus. nam *opinari*, notare, loqui ac ſentire de aliquo in hanc, vel illam partem, diu eſt quod prodiderunt Critici; & inprimis inſignis ille Petrus Faber libro III. Semeſtrium.

10. *Tanta repentè vilitas annona ex ſumma, &c.*] Hittorp. *repentina*, quod mutat Gulielm. in *repentino*. Modius ait in ſuo ſcripto non reſtare dictionem *annona*, putatque commodius abeſſe.

11. *Unius ſpe ac nomine.*] Aliquando ſuſpicabar, *unius hujus ſpe*. ſed nunc non abhorreo ab Hittorp. & Vverd. *unius hominis ſpe*. de quo item adeatur Modius Epiſt. LXIX.

12. *Vix ex ſumma ubertate, &c.*] Colon. *vix ita ſumma*, quod præponit vulgato Modius ibidem. mihi ſecus videtur.

13. *Jam accepta.*] Delevi heic verò, & paullo poſt voculam *cùm* ſecutus cum Pall. meos, aliorumque ſcriptos.

14. *Niſi ad id ipſum ejus temporis.*] Sic vett. edd. neque abeunt aliquot Pall. aliud quid latet; vel *niſi illa ipſo punctis temporis*, vel ſimile quid. Colonienſe exemplar quoque non male, *niſi ad ipſum diſcrimen ejus temporis*. quod laudant Gulielmius, ac Modius Epiſtola LXIX. ſed mihi vix dubium fit, interpolatum quoque illud ipſum.

tulisset. Hujus adventus & Mithridatem 1 insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid *virtute* perfecturus sit, qui tantum *auctoritate* perfecerit? aut quàm facile imperio, atque exercitu locios, & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age verò illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Rom. auctoritatem, quod ex locis tam *longinquis*, tamque *diversis*, tam brevi tempore 2 omnes unà huic se dediderunt? 3 quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula nostet imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas propè terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompejum, legatum usque in Hispaniam misit: 4 eumque Pompejus legatum semper judicavit? 5 ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimùm esse missum, speculatorem, quàm legatum judicari maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis posteà rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut *de felicitate*, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse, & commemorare de altero possumus: sicut æquum est homini de potestate deorum, *timidè* & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus, NON SOLUM propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas *divinitus adjuncta fortuna*. de hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terra, marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint: sed etiam venti, tempestatesque *obsecundarint* hoc brevissimè dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot, & tantas res *tacitus auderet optare*, quot, & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cùm & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum bonum, 6 quod vobis à diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore: tamen 7 ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus. nunc, cùm ad ceteras summas utilitates hæc quoque *opportunitas* adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid exspectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque 8 bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, 9 amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus: itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum, & clarissimorum, tamen, omissis auctoritatibus, *ipsa re & ratione* exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhucà me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompejo summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed *ad unum tamen omnia deferri non oportere*. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis quàm verbis, refutata. Nam tu idem, Quinte Hortensi, multa pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter, ornateq; dixisti cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco 10 permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales, si plus apud populum R. auctoritas tua, quàm ipsius populi R. salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum *imperium* esse hoc videbatur, cùm populi R. legati, prætores, quæstoresque rapiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria ut neq; 11 privatam rem transmarinam, neq; publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea umquam fuit, non dico Athenienſium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginiensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis, & gloria remansit: quæ civitas umquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam, *nomen invictum* in navalibus pugnis permanserat, magna, ac multo maxima parte non modò utilitatis, sed dignitatis, atque imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses, homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosque

1. *Insolita inflammatum victoria.*] Colon. *solita.* unde Gulielmius suspicatus verum esse *solida.*

2. *Omnes nunc hunc se dediderunt?*] Haud aliter Pall. sed melius Turing. Vverd. Colon. *Omnes hinc se uni ded.* nam *nunc* quei poterant tam diversi ac dissiti?

3. *Quòd Cretensium legati, &c.*] Colonienſe exemplar, *quod communi Cretensium leg.* adeo ut nihil certius sit quàm immittendam, ut placebat Gulielmio, præpositionem, scribendumque *quod à communi Cretensium &c.* Sic Froment. in Verrem, *cui statuæ stant Romæ inauratæ à communi civitate, &c.* Vult ergo, communiter ab omnibus Cretensium populis missos legatos quod tametsi aliter est, tamen in hac Pompejana laude commodum est M. Tullio, temporis causa re quidem ipsa, quam dedititiis Cretensibus durus fuerit, videndum apud Plutarchum.

4. *Eumque Pompejus legatum semper judicavit.*] Colon. & Vverd. *eum quem Pompejus.* admodum quàm suaviter, inquit Gulielm

5. *Ii quibus semper erat molestum, &c.*] Illud *semper* aberat Basilicano Colon. quod tamen ceteri libri agnoscunt. itaque emendandum putabat Gulielmius, *ii quibus per erat molestum.* & amat hanc περίστασιν hic noster ad Atticum lib. I Epist. postrema: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, &c.* rectum lib. V Epist. 10. & lib. X Epist. 1.

6. *Quod vobis à diis immort.*] Differtim Hitt. orp. & Vverd. expressierant illud *vobis*, ut viri docti conjecerant, quod hactenus defuit editis libris.

7. *Ad tantum bellum erat deligendus, &c.*] Non mihi leviter arridet scriptura Colon. *erat adigendus.*

8. *Regium bellum committimus.*] Optimè è mss. *committamus.* unde fit ut admodum placeat scriptura Hittorp. *commendamus.*

9. *Amantissimus reip.*] Sic præter Fabric. Hitt. & Vverd. prius desideratur illud *amantissimus.*

10. *Permulta item contra legem eam verba fec.*) Sic Hitt. & Vverd. prius editi, *permulta idem contra legem verba fec.* Modius Epist. CXXIX.

11. *Privatam rem transmarinam.*] Haud aliter Hitt. & Vverd. non ut vulgo *privatam rem maritimam*, quod in nullo Palatinorum; qui rem *marinam.*

Lubin

que vicerunt: ii nullo in loco jam *prædonibus pares* esse poteramus. nos quoque, qui antè non modò Italiam tutam habebamus, sed omneis socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cùm insula Delos tam procul à nobis in Ægeo mari posita, quò omnes undique cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, *sine muro nihil timebat*: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus: & his temporibus 1 non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen *in salute communi* idem populus Romanus doloti suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illa miseria, ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, 2 ut aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indigniùs videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utrique? (id quod est vetius:) ne legaretur Aulus Gabinius Cn. Pompejo expetenti, ac postulanti. Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cùm ceteri *ad expilandos socios*, diripiendasque provincias, quos voluerint, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus, ac dignitas populo Romano, atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, 3 Q. Cœlius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris causa nomino, cùm tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio 4 sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod 5 lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, 6 quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legendo ipsi consules ad senatum relaturos. qui si dubitabunt, aut gravabuntur: ego me profiteor *relaturum*: 7 neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum jus, beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam de qua (ut arbitror) isti ipsi, 8 qui minantur, etiam atque etiam qui id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi, 9 rerumque gestarum auctor; comes Cn. Pompejo adscribitur: propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur. qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, 10 si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes propè una voce, IN EO IPSO vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tàm difficilis, quam ille non & 11 consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quod, QVO MINVS certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis resp. dum per deos immortaleis licet, frui debet 12 summi hominis vita, atq; virtute. 13 Atenim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini: in bello, *utilitati paruisse*: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbeis potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Karthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario *spes imperii* poneretur. ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. in ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova, 14 summaque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid enim TAM NOVVM, quàm adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm *equitem Romanum triumphare?* at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit, sed 15 etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum quàm ut, cùm duo consules clarissimi, fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum, formidolosissimumque pro consule mitteretur? missus est. quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI HOMINEM PRIVATVM PRO CONSVLE: L. Philippus dixisse dicitur,

1. *Non pudebat mag. pop. Roman. in hunc ipsum locum ascendere.*) Corrigendum è Colon. *nonne pudebat in hunc ipsum locum ascendere.* quæ ultima vox sæpe loco suo mota ab imperitis librariis.

2. *Aliquando verè videremur.*) Magis populare est *videremini*, quod habent membranæ Colon. nec obstat quod præcesserit *nos*. hoc enim ferè hetic servat Tullius, ut lætiora populo vindicet: tristia etiam sibi communicet.

3. *Qu. Cælius Latidiensis.*) Colon. *Latiensis*. Pal. quint. & sext. *Laterinensis*, in quibus item est *Cæcilius*. quod in tertio quoque conspicitur.

4. *Sunt tam diligentes.*) Respicit, ut puto, ad Legem Liciniam atque Boutiam, de quibus II. Agrar. & pro Deiotaro. Hotomanus ad majorum morem refert: male. sic Cl. Puteanus.

5. *Quod lege Gabinia geritur.*) Hittorpianus *geretur*. probabat Gulielmius.

6. *Quem per se ipse constituit.*) ineptè vero. & rectè Colonienſ. & Vverd. *quem per vos ipse constituit*. hoc est Pompejo id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit. adeatur Mod. Epist. CXXIX.

7. *Neque me impediet cujusquam, Quirites, iniquum edictum.*) Pro his solùm habet Hittorp. *neque me imped. cujusquam iniquitas*: quod non displicuit Modio. Gulielmius nihil mutabat nisi quod censeret reponi posse *iniquum*, pro illo *inimicum*.

8. *Qui minantur.*) Malebat Gulielmius lectionem nisi *minitantur*. & ita infra ex iisdem membranis legebat, *quæ huic urbi maximè minitabantur*.

9. *Rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompejo adscribitur.*) Col. *rerumque gestarum Gn. Pompejo scitus adscribitur*. Sed tamen cum vulgata exstet in Erferd. ml. nihil audet loco movere Gulielmius, cui & adsentior. Modius tamen sequitur scripturam alteram, d. Epistola CXXIX. Andr. Schottus lib. I. cap. 2. Nodor. adsentitur Lambino expungenti vocem *auctor*: discreditque à Manutiana vulgante, *comes Cn. Pompejo adsc.* Pall. nostri, ut & Lambiniani, non agnoscunt illa *auctor comes*, neque exstant in editionibus annorum centum triginta, quæ editiones solum exhibent, *rerumque gestarum Gn. Pomp. adscribitur*. neque aliter Pal. sec. tert. sext. reliqui enim omnibus literis *Gn. Pompejo. adscriptum* ad oram sec. *gestarum gloria*. ad tert. *gestarum scitus*: alias *par*. Gruteri exemplar præfert, *rerumque gestarum auctor Gn. Pomp. adscribitur*.

10. *Si quid eo factum esset.*) Est à Fabric. & Hittorp. malè vulgata, *si quid de eo factum*.

11. *Consilio regere.*) Tuetur hanc scripturam egregiè contra novas editt. Schottus noster lib. I. Nodor. cap. 20.

12. *Summi hominis vita.*) Gulielm. substituit ex Vverd. & Hitt. *viri*, non modo ob παρόμοιον in vocibus his, *viri vita virtuti*; sed quia à *viro* dicta *virtus*; & coplerumque hæc conjungantur.

13. *At enim nihil novi fiat.*) Gulielmius reponebat *è* suis: *At enim ne quid novi fiat*, estque efficacius altero.

14. *Summaque Catuli voluntate, &c.*) Conjicit Gulielmius, *summa Q. Catuli*. non ineptè.

15. *Etiam omni studio visendam putavit.*) Vverd. *omnium etiam studio, &c.* Basilicanus Colon. more suo optimè, *etiam omnium studio visendam & celebrandam put.* prodidit & istud Modius lib. Novant. Ep. XXXII. qui tamen citat, *omni*, non *omnium*. male puto. nam in Pall. omnibus hæret ultimum illud, non alterum.

dicitur, NON SE ILLVM SVA SENTENTIA PRO CONSVLE, SED PRO CONSVLIBVS MITTERE. Tanta in eo reip. benè gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatusconsulto *legibus solutus*, consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Rom. S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova *post hominum memoriam* constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobatam semper esse: vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari: præsertim cùm jam *suo jure* populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omneis, qui dissentiunt, possit defendere: propterea 1 quòd, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reipub. parum consuluistis: rectè isti studia vestra *suis consiliis regere* conantur. sin autem vos plus tum in repub. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, 2 regnisq; interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut *nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet*. deinde etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores: tamen eos esse taleis, propter *multitudinem* cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes, propter eorum, 3 quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias, ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ *requiruntur*, quibus *causa belli* 4 propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris, noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. PRO SOCIIS vos contra hosteis exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ 5 non modò imperatoris, aut legati, sed *unius tribuni militum* animos, ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, 6 qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, *manus, oculos, animum cohibere* possit: non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter *animi continentiam* requisivit. 7 Videbat enim Prætores locupletari quotannis pecunia publica, præter pauces; neque nos quidquam aliud assequi *classium nomine*, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, à quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi verò Cn. Pompejum non cùm suis virtutibus, tum etiam *alienis vitiis magnum* esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, 9 qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbeis suas *cum exercitu venisse gaudeant*. Quòd si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque terum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique exstiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio 10 summis vestris beneficiis, maximisq; rebus gestis, summo ingenio, & prudentia præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, vitute, constantia singulari. Quare videte, 11 ut horum *auctoritatibus*, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cùm ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse 12 animi, perseverantiæque arbitror; deinde cùm tantam multitudinem cum *tanto studio* adesse videamus, 13 quantam non iterum in eodem

---

1. *Quòd istis reclamantibus.*] Auctiores voce Vverd. atque Hitt. *quod tandem istis*. unde sententiæ emphasis permagna accedit.

2. *Regnisque interiorum nationum.*] Revocavi scripturam Pall. omnium, item Grut. H. V. B. nec non olim impresserum: interioris ætatis enim obtruserant *exterarum*. consulatur Modius d. Epist. XXXII.

3. *Quos ad eas per hos annos.*] Rit à Colon. & Vverd. insulsissimè hactenus cusi, *eas hoc anno*, neque enim uno peccatum fuit anno, sed pluribus: multique anni indignationem cient, non unus.

4. *Propter diripiendi cupiditatem.*] Hittorp. *facultatem*, si accederet & alius codex, reciperem in contextum. Modius interim ita loquitur, ac si plures libri eam proderent lectionem d. Epist. XXXII. sed improprié.

5. *Non modò imperatoris.*] Antea publicati amplius, *unius imperatoris*. sed præter omnes Pall. aliorumque mss.

6. *Qui ab ornamentis fanorum atque opidorum.*] Ita Basilicanus Colonienſis, quorum tamen hactenus nihil fuit in libris vulgatis. Asiam abundasse pulcherrimis antiquissimisque signis, nemo est qui neſciat, de quibus tacuisse huic Ciceronem verisimile non est.

7. *Videbat enim prætores locupletari quotan. pec. publica præter pauces; neque nos quidquam.*] Nefas putavi non recipere egregiam hanc scripturam Basilicani codicis & Vverdenſis, ejectâ jam receptâ. *Videbat enim pop. Rom. non locuplet. esse neque nos quidquam.* nam quid dicam Hotomani conjecturam à Lambino receptam, nihilominus & obscurum, & parum dignum Cicerone? favent autem huic lectioni Pal. pr. ac sext. in quibus disertim: *Videbat enim P. R. locupletari*, exclusa negativa *non*.

8. *Quibus jacturis, quibus conditionibus, &c.*] Vocat *jacturas*, largitiones illas pecuniarum factas in eos per quos obtinuere provincias: de quibus sæpius dixit Orationibus in Verrem: etiam hac ipsa, capite 14. circa medium. itaque non est quod momentum aliquod ponamus viro eruditiſſ. conjicienti: *quibus vastatis, quibus conditis.* tanquam scilicet ea vox degeneraverit in *vastatis*. libri certè Pall. omnes, reliquorumque, nihil variant; nisi quod Colon. *quibus injuriis*. cujus scribam apparet etiam non affecutum vim vocis *jactura*.

9. *Qui inter annos tot unus inventus, &c.*] Sic Pall. omnes & Grut. ne auscultemus Lambino transponenti vocem tertium, ac Schottus noſter illud *annos*, ut introſum ac ſupervacuum, jugulat: & alioquin usitatam minus Oratori noſtro talem anastrophen.

10. *Summis vestris beneficiis maximisque, &c. præditus.*] Lambinus addidit, *beneficiis usus*, sed non è fide mſſ. noſtrorum ſane, qui nihil variant, nisi quod Colon. haberet *maximus rebus*, ut forte repeti debeat ea vox *summis vestris beneficiis maximus, maximus rebus gestis*.

11. *Ut horum auctoritatibus.*] Reſtitui auctori ſuam vocem volentibus Pall. pr. quint. sext. sept. neque aliter B. H. V. Gruter. imo ſic quoque priſcæ edd. recentiores enim *eorum*.

12. *Animi perseverantiæque.*] Deberur Turingico libro, ut & Vverd. & Hittorp. vulgo, *constantiæque*.

13. *Quantam non iterum in eod. homine præfecturâ vidimus.*] Hitt. membranæ, *quantam nunc iterum in eod. hom. præfec. videmus.* non male, *nunc iterum*, dicit, quia idem viderant antea quoque, cum Pompejus præficeretur bello maritimo.

in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quòd aut de re, 1 aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero. testorque omneis deos, & eos maximè, qui huic loco, temploque præsident, qui *omnium mentes eorum, qui ad rempub. adeunt, maximè perspiciunt*, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quò Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut *præsidia* periculis, aut *adjumenta* honoribus quæram: propterea quòd pericula facilè, ut hominem præstare oportet, 2 innocentia tecti pellemus: 3 honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me *reipub. causa suscepisse* confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutileis, suscepisse. sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipubl. dignitatem, & salutem provinciarum, atque sociorum, *meis omnibus* commodis, & rationibus præferre oportere.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
A. CLVENTIO AVITO,
ORATIO DECIMAQVARTA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, *An Cluentius Oppianicum vitricum venenо sustulerit, & An Oppianicus justè condemnatus.* Accusator *T. Attius Pisaurensis*: Reus *A. Cluentius*: Patronus Cluentii *Cicero*: *idemq; Prætor de pecuniis repetundis*: Prætor, *Q. Naso*: Judex, *Q. Voconius*, Acta *in foro anno* 687. Eventus. *Cluentius absolutus.*

ANIMADVERTI, judices, omnem accusatoris orationem, in duas diùisam esse parteis: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur *invidiâ* jam inveteratâ judicii Juniani: 1 altera tantummodo consuetudinis causa timidè, & diffidenter attingere rationem *veneficii* criminum: qua de re lege est hæc quæstio constituta. Itaq; mihi certum est hanc eandem distributionem, invidiæ, & criminum, sic in defensione servare, ut omnes intelligant, nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Sed cùm considero, quomodo mihi in utraque re sit elaborandum, altera pars, ea quæ propria est judicii vestri, & legitimæ veneficii quæstionis, per mihi brevis, & non magnæ in dicendo contentionis fore videtur: altera autem, quæ procul à judicio remota est, quæ concionibus seditiosè concitatis accommodatior est, quàm tranquillis, moderatisque judiciis, prospicio, quantum in agendo difficultatis, & quantum laboris sit habitura. Sed in hac tanta difficultate illa me res tamen, judices, consolatur, quòd vos de *criminibus* sic audire consuestis, ut eorum omnem dissolutionem ab oratore quæratis: ut non existimetis, plus vos ad salutem reo largiri oportere, quàm quantum defensor, *purgandi* criminibus, consequi, & dicendo probare potuerit. De *invidia* autem sic inter vos disceptare debetis, ut non, quid dicatur à nobis, sed quid oporteat dici, consideretis. Agitur enim in criminibus, A. Cluentii proprium periculum: in invidia, causa communis. Quamobrem alteram partem causæ sic agemus, ut vos doceamus: alteram sic, ut oremus. in altera, *diligentia* vestra nobis adjungenda est: in altera, *fides* imploranda. nemo est enim, qui invidiæ, sine vestro, ac sine talium virorum subsidio possit resistere. Equidem quod ad me attinet, quò me vertam, nescio. negem fuisse illam infamiam judicii corrupti? negem illam rem agitatam in concionibus? jactatam in judiciis? commemoratam in senatu? evellam ex animis hominum tantam opinionem? tam penitus insitam? tam vetustam? non est nostri ingenii: vestri auxilii est, judices, hujus innocentiæ sic in hac calamitosa fama, quasi in aliqua pernicioſissima flamma, atque in *communi incendio* subvenire. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti, & 2 *parum virium veritas habet*: sic in hoc loco *falsa invidia* imbecilla esse debet. DOMINETVR in concionibus, jaceat in judiciis: valeat in opinionibus, ac sermonibus imperitorum,

1. *An de perficiendi facultate.*) Idem codex *reficiendi*, quod minimè repudiandum. *reficere* propriè dicuntur, qui in magistratu aut potestate sunt, cum iis magistratus vel imperia continuantur in annum sequentem. accedunt ad hanc lectionem Palat. sext. sept. Gruter. in quibus *præficiendi*.

2. *Innocentia tecti pellemur.*) Idem exemplar, item Vverd. *repellimur*; ἀπόστασις, inquit Gulielmius.

3. *Honorem autem neque ab uno.*) Haud secus olim cusi, Pall. nostri Grut. Hittorp. &c. posterius editi, *honores*; haud scio quam benè. unus enim Ciceroni relinquus ex annuis magistratibus, consulatus.

1. *Attiat antummodo.*) Gulielmius legit *alter am.* sed poterat subaudiri, *videbatur*, quod præcesserit.

2. *Parum virium veritas habet.*) Propugnat hanc scripturam Victorius lib. XXIV. Variar. Lection. cap. 2. reperique ego in sex. Palatinis calamo exaratis. nam unus eorum frontispicio isto destituebatur, sed idem reperit in exemplari S. Victoris Gulielmius. defendit tamen amicus noster Vrsinus vulgatum *falsitas*, tanquam subnixum libris scriptis, qui & videatur. nam in editis antiquis extare ipse testor. sed quis asseverabit ipsos non subiisse manum correctoris? lectionem nostram pluribus Græcorum Latinorumque auctorum quasi tibicinibus fulci ad illud Livii libro XXII. cap. 39. *Labitare nimis jam sepe ajunt: exstingui nunquam*, quam lectionem ibidem stabilio, contra Mureti veterem, contra amici nostri Scipionis Gentilis recentem emendationem.

ab ingeniis prudentium repudietur: vehementeis habeat sepentinos impetus, spacio interposito, & causa cognita consenescat. denique illa definitio judiciorum æquorum, quæ nobis à majoribus tradita est, retineatur: ut in judiciis & sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur. Quamobrem à vobis, judices, antequam de ipsa causa dicere incipio, hæc postulo: primùm id, quod æquissimum est, ut nequid huc *præjudicati* afferatis. etenim non modò auctoritatem, sed etiam nomen judicum amittemus, nisi hic ex ipsis causis judicabimus, ac si ad causas judicia jam facta domo deferemus. deinde siquam opinionem jam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, a si ratio labefactabit, si denique veritas extorquebit: ne repugnetis, eamq; animis vestris aut libentibus, aut æquis remittatis: tum autem, cùm ego unaquaque de re dicam, & diluam, ne ipsi quæ *contraria* sunt, taciti cogitationi vestræ subjiciatis: sed ad extremum exspectetis, & me meum dicendi ordinem servare patiamini: cùm peroraro, tum, si quid erit præteritum, à me requiratis. Ego me, judices, ad eam causam accedere, quæ jam per annos octo continuos ex contratia parte audiatur, atq; ipsa opinione hominum tacita propè convicta, atque damnata sit, facile intelligo: sed, siquis mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit: efficiam profectò, ut intelligatis, *nihil esse hominum tam timendum, quàm invidiam*: nihil innocenti, suscepta invidia, tam optandum, quàm *æquum judicium*, quod in hoc uno denique falsæ infamiæ finis aliquis, atque exitus reperiatur. Quamobrem magna me spes tenet, si ea, quæ sunt in causa, explicare, atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum, consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio, ac formidolosum foro putaverunt, eum tandem ejus fortunæ miseræ, multumque jactatæ portum, ac *perfugium* futurum. Tametsi permulta sunt, quæ mihi, antequàm de causa dicam, de communibus invidiæ periculis dicenda esse videantur: tamen, ne diutius oratione mea suspensa exspectatio vestra teneatur, aggrediar ad crimen cum illa deprecatione, judices, qua mihi sæpius utendum esse intelligo, sic ut me audiatis, quasi hoc tempore hæc causa primùm dicatur, sicuti dicitur; non quasi sæpe jam dicta, & numquam probata sit. hodierno enim die primùm veteris istius criminis diluendi potestas est data: ante hoc tempus *error* in hac causa, atque *invidia* versata est. Quamobrem dum multorum annorum accusationi breviter, dilucideque respondeo, quæso, ut me, judices, sicuti facere instituistis, benignè, attenteque audiatis. Corrupisse dicitur A. Cluentius judicium *pecunia*, quo inimicum suum innocentem, Statium Albium, condemnaret. Ostendam, judices, primùm, quoniam caput illius atrocitatis, atque invidiæ fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem umquam majoribus criminibus, gravioribus testibus esse in judicium vocatum: dein ea de eo *præjudicia* esse facta ab ipsis judicibus, à quibus condemnatus est, ut non modò ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis, absolvi ullo modo posset. Cùm hæc docuero, tum illud ostendam, quod maximè requiri intelligo, judicium illud pecunia esse tentatum, non à Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque, ut intelligatis, in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error affinxerit, quid invidia conflarit. Primùm igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magnopere causæ confidere, quòd ceterorum *criminibus*. & *testibus* fretus ad accusandum descenderit. hoc loco faciendum mihi, judices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius condemnatus est, crimina exponam. Abste peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide, atque officio defensionis. etenim tibi si in præsentia satisfacere non potuero, tamen multæ mihi ad satisfaciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satisfecero, postea mihi satisfaciendi potestas non erit. simul & illud quis est, qui dubitare debeat, *contra damnatum, & mortuum, pro inculpato, & vivo dicere*: cùm illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiæ periculum jam abstulerit, mors verò etiam doloris? huic autem, pro quo dicitur, nihil possit offensionis accedere sine acerbissimo animi sensu, ac dolore, & sine summo dedecore vitæ, ac turpitudine? Atque, ut intelligatis, Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua, aut gloria adductum, sed nefariis injuriis, quotidianis insidiis, proposito ante oculos vitæ periculo, nomen Oppianici detulisse, paullo longiùs exordium rei demonstrandæ repetam: quod quæso, judices, ne molestè patiamini. Principiis enim cognitis, multò faciliùs extrema intelligetis. A. Cluentius Avitus, fuit pater hujusce, judices, homo non solùm municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facilè princeps. Is cùm esset mortuus, Sulla, & Pompejo Coss. reliquit hunc annos XV natum: grandem autem, & nubilem filiam: quæ brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos & honesto, & nobili. Cùm essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria *libido*, non solùm dedecore, verùm etiam 2 *scelere* convincta. Nam Sassia mater hujus Aviti (mater enim à me, 3 *nominis causa*, tametsi in hunc hostili odio, & crudelitate est, mater, inquam, appellabitur; neque umquam illa ita de suo scelere, & immanitate audiet, ut naturæ nomen amittat. quò enim ipsum nomen amantius, indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quæ multos jam annos, & nunc cùm maximè filium interfectum cupit, singulare scelus, majore odio dignum esse ducetis.) Ea igitur matet Aviti, Melini illius adolescentis, generi sui, contrà quàm fas erat, *amore capta*, primò, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, neque in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non *pudor*, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, non filii dolor, non filiæ mœror à cupiditate revocaret. Animum adolescentis, nondum consilio, ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa *ætas* capi, ac deliniri potest. filia, quæ non solùm illo communi dolore muliebri in ejusmodi viri injuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo *ne queri quidem* sine scelere se posse arbitraretur, ceteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in hujus amantissimi sui fratris manibus, & gremio, *mœrore*, & lacrymis consenescebat. Ecce autem subitum *divertium*, quod *solatium* malorum omnium fore videbatur. discedit à Melino Cluentia: ut in tantis injuriis, non invita: ut à viro, non libenter. Tum verò illa egregia, ac præclara mater, palàm exsultare lætitia, ac triumphare gaudio cœpit, victrix filiæ, non libidinis. Itaque diutius *suspicionibus obscuris* lædi famam suam noluit: lectum illum genialem, quem biennio ante filiæ suæ nubenti straverat, in eâdem domo sibi ornari, & sterni, expulsa, atque exturbata filia, jubet. nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus,

---

1. *Si ratio labefactabit.*] Lambinus *oratio*, ex mss. suis, ut ait; quos puto restringendos ad unicum exemplar S. Victoris, in quo ita extare adnotavit Gulielmius. nostri certè Pall. stant à vulgato, neque desunt edd. antiquæ.

2. *Scelere conjuncta.*] Ita est in mss. nostris, sed literis adeo ambiguis, ut inde etiam fieri possit *conjuncta*: quomodo habent editiones posteriores: priores enim *conjuncta*; ita tamen ut ultimæ originis exhibeant item *conjuncta*.

3. *Nominis causa.*] Lambin. *in omni causa*, ex ms. ut ait, sed insulse, si modo quid sentio, & contra Pall. nostros, & edit. antiq.

rebus, funestis omnibus omnium. O mulieris scelus incredibile, &, præter hanc unam, in omni vita inauditum! ô libidinem effrenatam & indomitam! ô audaciam singularem! non timuisse, si minùs *vim deorum, hominumque famam*, at illam ipsam noctem, faces que illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiæ? non parietes denique, ipsos, superiorum testeis nuptiarum? perfregit, ac prostravit omnia cupiditate, ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Tulit hoc commune dedecus jam familiæ, cognationis, nominis, graviter filius: augebatur autè ejus molestia quotidianis querimoniis, & assiduo fletu sororis. statuit tamen nihil sibi in tantis injuriis, ac tanto scelere matris, gravius faciendum, quàm ut illa matre ne uteretur: ne quam videre sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solùm videre, sed etiam *probare* suo judicio putaretur. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis, audistis. pertinuisse hoc ad causam, tunc, cùm reliqua cognoveritis, intelligetis. nam illud me non præterit, CUIUS MODICUMQUE MATER SIT, tamen in judicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. non essem ad ullam causam idoneus, judices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura positum, atque infixum est, id ego, cùm ad amici pericula depellenda adhiberer, non viderem. Facilè intelligo NON MODO reticere homines parentum injurias, sed etiam animo æquo ferre oportere. Sed ego ea, quæ ferri possunt, ferenda: quæ taceri, tacenda esse arbitror. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius. nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum à matre esset conflatum & profectum. quæ hoc tempore fileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur. sed ea verò sic agit, ut prorsus reticere nullo modo possit. Hoc enim ipsum judicium, hoc periculum, 1 illa accusatio, omnis testium copia quæ futura est, *a matre* initio est adornata, à matre hoc tempore instruitur, atque omnibus ejus opibus & copiis comparatur: ipsa denique nuper Larino, hujus opprimendi causa, Romam advolavit. præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis: 2 instituit accusatores, instruit testeis: squalore hujus & sordibus lætatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodò profusum hujus *ante videat*. Hæc nisi omnia perexeritis in causâ: temere à nobis illam appellari putatote. sin autem erunt & aperta, & nefaria: Cluentio ignoscere debetis, quod hæc à me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem. Nunc jam summatim exponam, quibus criminibus Oppianicus damnatus sit: ut & constantiam A. Cluentii, & rationem accusationis perspicere possitis. Ac primùm causa accusandi quæ fuerit, ostendam: ut id ipsum A. Cluentium *vi & necessitate consilium* feciſſe videatis. Cùm manifestò venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset; & res non conjectura, sed oculis, ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse: accusavit Oppianicum. quàm constanter, & quàm diligenter, postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitæ periculum, & quotidianas *capitis insidias* hac una ratione vitaret. Atque, ut intelligatis, his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere, neque reus sperare debuerit: pauca vobis illius judicii crimina exponam: quibus cognitis, nemo vestrum mirabitur, illum, diffidentem rebus suis, 3 ad Stalenum, atque *ad pecuniam confugisse*. Larinas quædam fuit Dinea, socrus Oppianici: quæ filios habuit M. & Numerium Aurios, & Cn. Magium, & filiam Magiam, nuptam Oppianico. M. Aurius adolescentulus, bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii senatoris, ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit *in ergastulo*. Numerius autem Aurius frater, mortuus est, heredemque Cn. Magium, fratrem suum, reliquit. postea Magia, uxor Oppianici, mortua est. postremò unus, qui reliquus erat, Dineæ filius, Cn. Magius, est mortuus. is fecit heredem illum adolescentem Oppianicum sororis suæ filium, eumque partiri cum Dinea matre jussit. interim venit index ad Dineam, neque obscurus, neque incertus, qui nuntiaret ei filium ejus, M. Aurium, vivere: & in agro Gallico esse in servitute. Mulier, amissis liberis, cùm unius filii recuperandi spes esset ostentata, omneis suos propinquos, filiique sui necessarios convocavit, & ab iis flens petivit ut negotium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium. 4 quem tantùm *unum ex multis* fortuna reliquum esse voluisset. Hæc cùm agere instituisset, oppressa morbo est. itaque testamentum fecit ejusmodi, ut illi filio H-S CCCCIↃↃↃↃ millia legaret, heredem instituerat eundem illum Oppianicum, nepotem suum. atque his diebus paucis est mortua. propinqui tamen illi, quemadmodum viva Dinea instituerant, ita mortua illa ad investigandum Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. Interim Oppianicus, ut erat, sicuti multis ex rebus reperietis singulari scelere, & audacia, per quendam Gallicanum, familiarem suum, primùm illum *indicem pecunia corrupit*: deinde ipsum Aurium, non magna jactura facta, *tollendum*, interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum, & recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios, illius adolescentis propinquos, suosque necessarios, mittunt: sibi difficilem esse investigandi rationem, quòd intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas litteras A. Aurius, vir fortis, & experiens, & domi nobilis, M. illius Aurii propinquus, in foro, palam multis audientibus, cùm adesset Oppianicus, recitat, & clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium comperisset, delaturum esse testatur. Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renuntiant. animi non solùm propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici, & illius adolescentis *misericordia* commoventur. Itaque cum A. Aurius, qui antea denuntiarat, clamore hominem, ac minis inlequi cœpisset: Larino profugit, & se in castra clarissimi viri Q. Metelli, contulit. Post illam *fugam & sceleris, & conscientiæ testem*, numquam se judiciis, numquam legibus, numquam inermem inimicis committere ausus est: sed per illam L. Sullæ vim, atque victoriam, Larinum in summo timore omnium, cum armatis advolavit: quattuor viros, quos municipes fecerant, sustulit: se à Sulla, & alios præterea treis, factos esse dixit: & ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis, & capitis periculum ostentarat, & alterum Aurium, & ejus C. filium, & Sex. Virbium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, *prosternendos*, interficiendosque

1. *Illa accusatio.*) Lambinus, *hæc accusatio*. sed contra mss. & assentior Gulielmio arbitranti binas istas voces, esse interpretis. idem tamen delecto solum *illa*, putabat legi posse; *accusatio omnis, omnia testium copia, &c.*

2. *Instituit accusatores, instruit testes.*) Invertit hæc perverse Lambinus, *instituit accusatores*, materia scilicet, *instruit testes*, pecunia. adnotat Gulielmius.

3. *Ad Stalenum, atque ad pecuniam.*) Videtur in Victoriano codice scriptos, *ex Stalenis*, factum deinde *Stajenum*. & vero utroque modo legi in exemplaribus vetustis, din est quod judicavit Rivius. adeatur quoque P. Victorius lib. XXXVII. Var. lect. cap. II.

4. *Quem tantùm unum.*) Sic ex septem Pall. unus tantum, reliqui sex, *tandem*. quod & pro *tamen* sumi, exemplis palam facit Schottus noster libro IV. Nodor. cap. 18. Lambinus edidit *tum*, quod & in libro S. Victoris; sed ita ut & superscriptum haberet illud *tamen*.

dosque curaret. Itaque, illis crudelissimè interfectis, non mediocri ab eo ceteri proscriptionis, & mortis metu terrebantur. His rebus in causa, judicioque patefactis, quis est, qui illum absolvi potuisse arbitraretur? Atque hæc parva sunt: cognoscite reliqua: ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquandiu incolumem fuisse miremini. Primùm videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Aviti matrem, illam, cujus virum A. Aurium occiderat, concupivit. Utrùm *impudentior* hic, qui postulet: an *crudelior* illa, si nubat, difficile dictu est. sed tamen utriusque humanitatem, constantiamq; cognoscite. Petit Oppianicus, ut sibi Sassia nubat, & id magnopere contendit. illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique 1 illam Oppiniaci domum viri sui sanguine redundantem, reformidat: sed quòd haberet treis ille *filios*, idcircò se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiæ concupivisset, domo sibi quærendum remedium existimavit ad eam moram, quæ nuptiis afferebatur. Nam, cùm haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius, Papia natus, Theani Appuli, quod abest à Larino decem & octo millia passuum, apud matrem educaretur: arcessit subitò sine causa puerum Theano: quod facere, nisi *ludis publicis*, aut festis diebus, antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans, mittit. Ille se Tarentum proficisci cum simulasset, eo ipso die puer, cùm hora undecima in publico *valens* visus esset, ante noctem mortuus, & postridie, antequàm luceret, combustus est. Atque hunc tantum mœrorem matri prius hominum rumor, quàm quisquam ex Oppianici familia renuntiavit. Illa cùm uno tempore audisset sibi non solùm filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit, & ibi de integro funus jam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, cùm ille alter filius infans *necatur*. Itaque nubit Oppianico continuò Sassia, 2 lætanti jam animo, & spe optima confirmato. nec mirum, quæ se non *nuptialibus donis*, sed filiorum funeribus delinitam videret. 3 ita quod ceteri PROPTER liberos pecuniæ cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum esse duxit. Sentio, judices, vos pro vestra humanitate, his tantis sceleribus breviter à me demonstratis, vehementer esse *commotos*. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modò audiendum fuit, verum etiam judicandum? Vos auditis de eo, in quem judices non estis: de eo, quem non videtis: de eo, quem odisse, jam non potestis: de eo, qui & naturæ, & legibus satisfecit: quem leges exsilio, natura morte multavit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus: auditis, cùm ea, quæ copiosissimè dici possunt, breviter à me, strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo *jurati* sententias ferre debebant: de eo, cujus præsentis nefarium, & conceleratum vultum intuebantur: de eo, quem oderant propter audaciam: de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant. audiebant ab accusatoribus: audiebant verba multorum testium: audiebant, cùm unaquaque de re à P. Canutio, homine eloquentissimo, graviter, & diu diceretur. Et est quisquam, qui, cùm hæc cognovetit, suspicari possit, Oppianicum judicio oppressum, & circumventum esse innocentem? Acervatim jam reliqua, judices, dicam, ut ad ea, quæ propiora hujus causæ, & adjunctiora sunt, perveniam. Vos, quæso, memoria teneatis, non mihi hoc esse propositum, ut accusem Oppianicum mortuum: sed, cùm hoc persuadere vobis velim, judicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio, ac fundamento defensionis: Oppianicum, hominem sceleratissimum, & nocentissimum, esse damnatum: qui uxori suæ Cluentiæ, quæ amita hujus Aviti fuit, cùm ipse *poculum dedisset*, subitò illa in media potione exclamavit, se maximo cum dolore mori: nec diutius vixit, quàm locuta est. nam in ipso sermone hoc, & vociferatione mortua est. & ad hanc mortem tam repentinam, vocemque morientis, omnia præterea, quæ solent esse *indicia*, & vestigia veneni, in illius mortuæ corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum, fratrem necavit. Neque est hoc satis: tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus prætermissum videtur: tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi *aliis sceleribus* antè munivit. Nam cùm esset gravida Auria, fratris uxor, & jam appropinquare partus videretur: mulierem veneno interfecit, ut unà illa, & quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Postea fratrem aggressus est: qui serò, jam 4 exhausto illo poculo mortis, cum & de suo, & de uxoris interitu clamaret, testamentumq; mutare cuperet, in ipsa significatione hujus voluntatis, est mortuus. Ita mulierem, ne partu ejus ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit, quàm illi hanc ab natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent, *nihil ei clausum*, nihil sanctùm esse posse: cujus ab audacia, fratris liberos ne materni quidem corporis custodia tegere potuisset. Memoria teneo, Milesiam quandam mulierem, cùm essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia, *partum sibi ipsa medicamentis abegisset*, rei capitalis esse damnatam: neque injuria: quæ spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiæ, designatum reipub. civem, sustulisset. Quanto Oppianicus in eadem injuria majore supplicio dignus? siquidem illa, cùm suo corpori vim attulisset, se ipsam cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atque cruciatum. Ceteri non videntur in singulis hominibus multa parricidia suscipere posse: Oppianicus inventus est, qui *in uno corpore plureis necaret*. Itaque cùm hanc consuetudinem, audaciamque cognosceret avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius: isque gravi morbo affectus esset, & heredem, illum sororis suæ filium, faceret; amicis adhibitis, præsente matre sua, Dinea, uxorem suam interrogavit, esseme prægnans: quæ cùm se esse respondisset: ab ea petivit, ut, se mortuo, apud Dineam, quæ tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret, diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut *salvum parere* posset. Itaque ei, testamento legat grandem pecuniam à filio, siqui natus esset: ab secundo herede nihil legat. Quid de Oppianico suspicatus sit, videtis: quid judicarit, obscurum non est. Nam, cùm ejus filium faceret heredem, eum tutorem liberis non adscripsit. Quid Oppianicus fecerit, cognoscite: ut illum Magium intelligatis longè animo prospexisse morientem. Quæ pecunia mulieri legata erat à filio, siqui natus esset, eam præsentem Oppianicus non debitam mulieri solvit: si hæc solutio legatorum, & non *mercos* abortionis appellanda est. Quo illa pretio accepto, multisque præterea muneribus, quæ tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam à viro conti-

---

1. *Illam Oppianici domum viri sui sanguine redundantem.*) Ita primiens cusi, firmaviteque scriptis suis P. Victorius lib. XV. Var. lect. cap. 20. nam posterius editi, *Opp. domum*, quod in Pal. sexto ac sept. quippe pr. *manum*. at enim reliqui, neque *domum* agnoscunt, neque *domum*, ut suspicer aliud quid adhuc latere, de quo cogitare possint subtilioris ingenii Critici. obvium quidem est, *illam Oppianici*, sed non placet.

2. *Lætanti jam animo & spe optima confirmato.*) Ita editio anni CCCCLXXXIX. & Pal. sec. nec non exemplar S. Victoris. vulgata, *confirmata*.

3. *Ita quod ceteri.*) Conjicit Gulielmius, *cum ceteri*. scripsi autem *Ita*, ex Pal. sec. & S. Victor. nec non edd. antiquis. nam ceteri nostri scripti, *Itaque ceteri*. sed *Itaque* hic locum non habet, quod statim præcesserat.

4. *Exhausto illo poculo mortis.*) Gulielmius tentat, *mortifero*. sed Pall. omnes adhærent vulgato. malim deleri potius illud *mortis*.

5. Quam

sontinebat, victa avaritia sceleri Oppianici vendidit. Nihil posse jam ad hanc improbitatem addi videtur. attendite exitum. Quæ mulier obtestatione viri decem illius mensibus ne domum quidem ullam, nisi socrus suæ, nosse debuit, hæc quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt. erant enim non matrimonii dignitate, sed *sceleris societate* conjunctæ. Quid? illa cædes Asinii Larinatis, adolescentis pecuniosi. 1 quàm clara tum, recenti re? quàm omnium sermone celebrata? 2 Fuit Avilius quidam Larinas perdita nequitia, & summa egestate, 3 arte quadam præditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata: qui, ut se blanditiis, & assentationibus in Asinii consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuo sperare cœpit, hoc se Avilio, tanquam aliqua machina admota, capere Asinii adolescentiam, & fortunas ejus patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est: res translata Romam. iniri enim id consilium facilius *in solitudine*, perfici rem ejusmodi commodiùs *in turba* posse arbitrati sunt. Asinius cum Avilio Romam est profectus. Hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Jam ut Romæ vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis, & quàm profusis sumtibus, non modò conscio, sed etiam conviva, & adjutore Oppianico: longum est mihi dicere, præsertim ad alia properanti. Exitum hujus *affimulatæ familiaritatis* cognoscite. Cùm esset adolescens apud mulierculam quandam, atque ibi pernoctaret, 4 & ibi diem posterum commoraretur: Avilius, ut erat constitutum, simulat se ægrotare, & testamentum facere velle. Oppianicus *obsignatores* ad eum, qui neque Asinium, neque Avilium nossent, adducit, & illum, Asinium appellat: ipse testamento, Asinii nomine obsignato, discedit. Avilius illico convalescit. Asinius autem brevi illo tempore, quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam, perductus, occiditur. qui cùm unum jam, & alterum diem desideraretur: neque in iis locis, ubi ex consuetudine quærebatur, inveniretur, & Oppianicus in foro Larinatium dictitaret, nuper se, & suos amicos testamentum ejus obsignasse: liberti Asinii, & nonnulli amici, quòd eo die, quo postremùm Asinius visus erat, Avilium cum eo fuisse, & à multis visum esse constabat, in eum invadunt, & hominem ante pedes Q. Manilii, qui tum erat triumvir, constituunt. Atque ille continuò, nullo teste, nullo indice, *recentis maleficii confessione partoritus*, omnia, ut à me paullo ante dicta sunt, exponit, Asinumque ab se, consilio Oppianici, interfectum faretur. Extrahitur domo latitans Oppianicus à Manilio: index avilius ex altera parte coràm tenetur. Hic jam quid reliqua quæritis? Manilium plerique noratis. non ille honorem à pueritia, non studia virtutis, non ullum *existimationi bonæ fructum* umquam cogitarat: sed ex petulanti, atque improbo scurra, in discordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum sæpè convitiis perductus erat, cum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppiano *transigit*: pecuniam ab eo accipit: causam & suscepta, & manifestam reliquit. Ac tum in Oppianici causa, crimen hoc Asinianum cùm testibus multis, tum verò indicio Avilii probabatur. in quo, 5 inter alligatos, Oppianici nomen, *primum* esse constabat, ejus, quem vos miserum, atque innocentem, falso judicio circumventum esse dicitis. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dineam, cui tu es heres, pater tuus non manifestò necavit? ad quam cùm adduxisset medicum illum suum, jam cognitum, & sæpe victorem, (6 per quem interfecerat plurimos) mulier exclamat, se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos *omneis perdidisset*. Tum repentè Anconitanum quendam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, quì casu tum Larinum venisset, aggreditur, & cum eo H-S. quadringentis, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima *potione* mulierem sustulit: neque postea Larini punctum est temporis commoratus. Eadem hac Dinea testamentum faciente, cùm tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener ejus fuisset, digito legata delevit: &, cùm id multis locis feciisset, post mortem ejus, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transscriptum, *signis adulterinis* obsignavit. Multa prætereo consulto. etenim vereor, ne hæc ipsa nimium multa esse videantur. vos tamen eum similem sui fuisse 7 in ceteris quoq; vitæ partibus existimare debebitis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse, decuriones universi judicaverunt. cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem umquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo convivio dignum judicabat. omnes aspernabantur, omnes *abhorrebant*, omnes, ut aliquam immanem, ac pernicioſam bestiam, pestemque fugiebant. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem, numquam accusasset Avitus judices, si id prætermittere, salvo capite suo, potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat: sed tamen *erat vitricus*: crudelis, & huic invesa mater: attamen *mater*. postremò nihil tam remotum ab accusatione, quàm Cluentius, & natura, & voluntate, & institutta ratione vitæ. Sed cùm esset hæc illi proposita conditio, ut aut justè, pieque accusaret, aut acerbè, indigneque moreretur: *accusare*, quoquo modo posset, quàm illo modo *emori*, maluit. Atque, ut hæc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifestò compertum, atque deprehensum: ex quo simul utrumque, & huic accusare, & illum condemnari necesse fuisse, intelligetis. Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis, atque ei deo veteribus institutis, religionibusque Larinatium consacrati: quorum cùm satis magnus numerus esset, cumque item, ut in Sicilia permulti Venerei sunt: sic illi Larini in Martis familia numerarentur: repentè Oppianicus eos omneis, *liberos esse*, civeisque Rom. cœpit defendere. Graviter id decuriones Larinatium, cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Avito petiverunt, ut eam causam susciperet, publiceque defenderet. Avitus cùm se ab omni ejusmodi negotio removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quod se NON SVIS SOLÙM commodis, sed etiam suorum municipum, ceterorumque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantæ voluntati universorum Larinatium deesse noluit. Suscepta causa, Romamque delata, magnæ quotidie *contentiones* inter Avitum, & Oppianicum ex utriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani, acerbaque natura Oppianicus, incendebat ejus amentiam infesta, atque inimica filio mater Aviti. magni autem illi sua interesse arbitrabantur,

1. *Quam clara tum, recenti re?*) Est ab codice S. Victoris recepitque Lambinus, neque aliter plerique Pall. nisi quod ii *recenti fuit*. Vulgata: *quàm clara cùm recens fuit?*

2. *Fuit Avilius quidam.*) 1ta editio prima, & fere Pall. nostri. & S. Victoris: etsi quidam ita scripti sunt, ut possit putari *Ajulius*, ut antea publicabatur. Gulielmus emendat *A. Dillius*.

3. *Arte quadam præditus, &c. accommodata.*) Gulielmio suspectum fuit illud *præditus*. & vero cum in plerisque Pall. & edd. antiq. esset *accommodatus*, omnino venit tollendum.

4. *Et ibi diem posterum.*) Sic eosdem Pall. sec. editio vetus. sed Pall. ceteri & S. Victoris, *& ibidem posterum*.

5. *Inter alligatos.*) Est à Turnebi conjectura, quam prodidit libro XX. cap. 5. Adversar. editi enim & scripti omnes *allegatos*, nisi quod Pal. pr. *iter ad legatos*.

6. *Per quem interfecerat plurimos.*) Lambinus isthæc pro spuriis ducebat. cum tamen sint in omnibus scriptis, non ejeci quidem, sed inclusi unsis.

7. *In ceteris quoque vitæ partibus existimare debebitis.*) Est à Pall. omnibus. neque aliter Vict. codex ms. quid quod & ed. vetus habet illud *quoque*. pollarius sufi, *in ceteris vitæ partibus existimare debebis*.

hunc à causa Martialium demoverie. Suberat etiam alia causa major, quæ Oppianici, hominis avaritissimi, atque audacissimi, mentem maxime commovebat. nam Avitus usque ad illius judicii tempus, nullum *testamentum* umquam fecerat. neque enim legare ejusmodi matri poterat in animum inducere: neque testamento nomen omnino prætermittere *parentis*. Id cùm Oppianicus sciret (neque enim erat obscurum) intelligebat, Avito mortuo, bona ejus omnia ad matrem esse ventura: quæ ab sese postea, aucta pecunia, majore præmio; orbata filio, minore periculo, necaretur. itaque his rebus incensus, qua ratione Avitum veneno tollere conatus sit, cognoscite. C. & L. Fabricii, fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinate, homines inter se cùm forma, tum moribus similes: municipum autem suorum dissimillimi: in quibus quantus splendor sit, quàm propè æquabilis, quàm fere omnium constans, & moderata ratio vitæ, nemo vestrûm, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper usus est Oppianicus familiarissimè. Jam hoc fere scitis omnes, QVANTAM VIM habeat ad conjugendas amicitias, studiorum, ac naturæ similitudo. Cùm illi ita viverent, ut *nullum quæstum turpem* esse arbitrarentur: cùm omnis ab his fraus, omnes insidiæ, circumscriptionesque adolescentium nascerentur, cumq; essent vitiis atque improbitate omnibus noti: 1 studio, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis jam antè annis Oppianicus applicarat. Itaque, tum sic statuit, per C. Fabricium (nam L. erat mortuus) insidias Avito comparare. Erat illo tempore infirma valetudine Avitus. utebatur autem medico ignobili, sed spectato nomine, Cleophanto, cujus servum Diogenem Fabricius *ad venenum* Avito dandum spe & pretio sollicitare cœpit. Servus non incallidus, 2 sed, ut ipsa res declaravit, frugi, atque integer. sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit. Cleophantus autem cum Avito est locutus. Avitus autem statim cum M. Bebrio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, 2 qua dignitate fuerit, meminisse vos arbitror. ei placuit, ut Diogenem Avitus emeret à Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res ejus indicio, aut falsa esse cognosceretur. Ne multis: Diogenes emitur: 4 venenum diebus paucis, (multi viri boni cùm *ex occulto intervenissent*) pecuniaque obsignata, quæ ad eam rem dabatur, in manibus Scamandri, liberti Fabriciorum, deprehenditur. Fr̃ò dii immortales! Oppianicum quisquam, his rebus cognitis, circumventum 5 esse dicet? Quis umquam audacior? quis nocentior? quis apertior in judicium adductus est? Quod ingenium, quæ facultas dicendi, quæ à quoquam excogitata defensio, huic uni crimini potuit obsistere? Scilicet & illud quis est, qui dubitet, quin hac re comperta, manifestoque deprehensa, aut obeunda mors Cluentio, aut suscipienda accusatio fuerit? Satis esse arbitror demonstratum, judices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, ut honestè absolvi nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut, re semel, atque iterum *præjudicata*, condemnatus, in judicium venerit. Nam Cluentius, judices, primùm nomen ejus detulit, cujus in manibus venenum deprehenderat. is erat libertus Fabriciorum, Scamander, integrum consilium: judicii corrupti nulla suspicio: simplex in judicium causa, certa res, verum crimen allatum est. Hic tum Fabricius, is, de quo antè dixi, qui, *liberto damnato*, sibi illud impendère periculum videret: quòd mihi cum Aletrinatibus vicinitatem, & cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequenteis eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut necesse erat, exittimabant: tamen, quod erat ex *eodem municipio*, suæ dignitatis esse arbitrabantur, eum, quibus rebus possent, defendere: idq; à me, ut facerem, & ut causam Scamandri susciperem petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. Ego, qui neque illis talibus viris, ac tam amantibus mei, rem possem ullam negare: neque illud crimen, tantum, ac *tam manifestum* esse arbitrarer, sicut nec illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur: pollicitus ils sum, me omnia, quæ vellent, esse facturum. Res agi cœpta est: citatus est Scamander reus: accusabat P. Cannutius, homo in primis ingeniosus, & in dicendo exercitatus, accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis tribus, VENENVM ESSE DEPREHENSVM. Omnia tela totius accusationis in Oppianicum conjiciebantur: aperiebatur causa insidiarum: Fabriciorum familiaritas commemorabatur: hominis vita, & audacia proferebatur: denique omnis accusatio varie, graviterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. Hic ego cùm ad respondendum surrexi, qua cura? dii immortales! qua sollicitudine animi? quo timore? Semper equidem magno *cum metu* incipio dicere. quotiescumque dico, toties mihi videor in judicium venire, non ingenii solùm, sed etiam virtutis, atque officii: ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est *impudentiæ*: aut id non efficere, quòd possim, quod est aut *perfidiæ*, aut *negligentiæ*. tum verò ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in ejusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. Collegi me aliquando, & ita constitui, fortiter esse agendum: illi *statui*, qua tum eram, solere *laudi dari*, etiam si in minùs firmis causis hominum periculis non defuissem. itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego assequi potui, remedia, ac perfugia caularum, ut hoc, quod rimidè dicam, consecutus sim, nequis illi causæ patronum defuisse arbitraretur. Sed, ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat è manibus. Si quæsieram, an *inimicitiæ* Scamandro cum Avito: fatebatur, nullas fuisse: sed Oppianicum, cujus ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse, atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Aviti venturum *emolumentum* fuisse, concedebat; sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Aviti ventura esse dicebat. Cùm illa defensione usus essem, quæ in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum *patrono esse probatum*: fatebatur: sed quærebat, cui probatus esset ipse patronus. Cùm ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem, constitutumque inter eos de alia re fuisse, ut *medicamentum, non venenum*, Diogenes afferret: hoc cuivis usu venire posse: quærebat, cur in ejusmodi *locum*, tam abditum, cur solus, 6 cur cum obsignata pecunia, venisset. Denique hoc loco causa *testibus*, honestissimis hominibus, premebatur. M. Bebrius de suo consilio Diogenem emtum: se præsente Scamandrum cũ veneno, pecuniaq; deprehensum esse dicebat. 7 P. Quintius

1. *Studio, ut dixi.*) Revocanda mihi fuit lectio omnium Pall. item cod. S. Victoris, impressi ante, *studiose*; minùs lenè.

2. *Sed ut ipsa res declaravit.*) Legitur alias in Exemplari S. Victoris, *& ut*, quod fere malim.

3. *Qua dignitate fuerit.*) Lambinus prodit in suis mss. fuisse, *diligentia*. ego lector in Pall. sex comparuisse illud alterum, hæreique item in edd. antiquissimis.

4. *Venenum diebus paucis, multi, &c.*) Sic omnes Pall. & S. Vict. vetustiùs editi, *paucis ex paratis: multi, &c.* à qua tamen lectione recentiores jure recesserunt, pendent enim hæc ab eo quod sequitur, *deprehenditur*.

5. *Esse dicet.*) Ita alias legi annotatum in S. Victorino, sonerius multo quàm illud vulgo receptum *dicis esse*; quod tamen in Pall. o.

6. *Cùm obsignata pecunia venisset.*) Ita solum Pal. secund. reliqui quinque, *venisse*, quæ scriptura etiam in S. Victoris in textu. altera vero superscripta, seu alia.

7. *P. Quintius Varus.*) Lambinus voluit *Quintilius*. & id omnino etiam restituendum auctori urget Paullus Merula Notis ad Ennium; sed non obsequor, contra mss. contra rationem melioremque.

L. Quin

tiuc Varus, homo summa religione, & summa auctoritate præditus, de insidiis, quæ fierent Avito, & de sollicitatione Diogenis, recenti re, secum Cleophantum locutum esse dicebat. Atque in illo judicio cùm Scamandrum nos defendere videremur, *verbo* ille reus erat, *re quidem vera*, & periculo, & tota accusatione Oppianicus. Neque id obscurè ferebat, nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, 1 Omni studio, gratiaque pugnabat: postremò, id quod maximo malo illi causæ fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium judicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum conjiciebantur: timor ejus, *perturbatio*, suspensus, incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea *suspiciosa*, hæc, aperta, ac manifesta faciebant. Cùm in consilium iri oporteret, quæsivit ab reo C. Junius, quæstor ex lege illa Cornelia, quæ tum erat, clàm, an palàm, de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quòd is Aviti familiarem Junium esse dicebat, clàm velle ferri. Itum est in consilium. omnibus sententiis, *præter unam*, quam suam Stalenus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium, qui, Scamandro condemnato, non judicium Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione judicatum, nisi venenum id, quod Avito daretur, esse quæsitum? quæ porrò tenuissima suspicio collata in Scamandrum est, aut conferri potuit, ut is *sua sponte* necare voluisse Avitum putaretur? Atque, hoc tum judicio facto, & Oppianico, re, & existimatione, jam: lege, & pronuntiatione, nondum condemnato, tamen Avitus Oppianicum reum statim non fecit. voluit cognoscere, utrùm judices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent: an etiam *consilia*, *conscientiasque* ejusmodi facinorum, supplicio dignas judicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit: 2 utque ei locus primus constitueretur, propter causæ conjunctionem impetravit. Hic tum Fabricius non modò ad me meos vicinos, & amicos, Aletrinateis, non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea, neque laudatoribus potuit. REM enim INTEGRAM hominis non alieni, quamvis suspiciosam, defendere, humanitatis esse putabamus: judicatum labefactare conari, impudentiæ. Itaque tum ille, inopia, & necessitate coactus, in causa ejusmodi 3 ad Cepasios fratres confugit, homines industrios 4 atque eo animo, ut, quæcunque dicendi potestas esset data, in honore, atque *in beneficio ponerent*. Jam hoc quoque propè iniquissimè comparatum est, quòd IN MORBIS CORPORIS, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus, atque optimus quæritur: in periculis capitis, ut quæque causa difficillima est, ita deterrimus, obscurissimusque patronus adhibetur. 5 nisi fortè hæc causa est, quòd medici nihil, præter *artificium*, oratores etiam *auctoritatem* præstare debent. Citatur reus: agitur causa: paucis verbis accusat, ut de re judicata, Canutius. Incipit, longo, & altè petito procœmio, respondere major Cepasius. primò attentè auditur ejus oratio. erigebat animum, jam demissum, & oppressum, Oppianicus. gaudebat ipse Fabricius. non intelligebat, animos judicum, non illius eloquentia, sed *defensionis impudentia* commoveri. posteaquàm de re cœpit dicere, ad ea, quæ erant in causa, addebat etiam ipse nova quædam vulnera. Hoc quamquam sedulò faciebat, tamen interdum non defendere, 6 sed *prævaricari* accusationi videbatur. Itaque cùm callidissimè se dicere putaret, & cùm illa verba gravissima ex intimo artificio depromsisset: RESPICITE, IVDICES, HOMINVM FORTVNAS: RESPICITE DVBIOS, VARIOSQVE CASVS: RESPICITE C. FABRICII SENECTVTEM. cùm hoc, RESPICITE, ornandæ orationis causa sæpè dixisset, respexit ipse, at C. Fabricius à subselliis, demisso capite, discesserat. Hic judices tidere: stomachari, atque acerbè ferre patronus, causam sibi eripi; & se cetera de illo loco, RESPICITE IVDICES, non posse dicere: nec quidquam propius est factum, quàm ut illum persequeretur, &, collo obtorto, ad subsellia reduceret; ut reliqua posset perorare. 6 Jam tum Fabricius primùm *suo judicio*, quod est gravissimum: deinde legis vi, & sententiis judicum est condemnatus. Quid est, 8 quod jam de Oppianici causa plura dicamus? Apud eosdem judices reus est factus, cùm is duobus *præjudiciis* jam damnatus esset: ab iisdem autem judicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico judicarunt, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis, 9 & iis, quæ à me breviter dicta sunt, & præterea multis, quæ ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui & Scamandrum, ministrum Oppianici, & Fabricium, conscium maleficii, condemnarent: Utrùm per deos immortaleis, magis est mirandum, quòd is condemnatus est, an quòd omnino *respondere ausus* est? Quid enim illi judices facere potuerunt? qui si innocenteis Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare, & superioribus consentire judiciis debuerunt. 10 An verò illa sua per se ipsi *judicia rescinderent*, cùm ceteri soleant, in judicando, ne ab aliorum judiciis discrepent, providere? & illi, qui Fabricii libertum, quia ministrum in maleficio fuerat: patronum, quia conscius, condemnassent: ipsum principem, atque *architectum sceleris* absolverent? & qui ceteros, nullo præjudicio facto, tamen ex ipsa causa condemnassent: hunc, quem bis condemnatum jam acceperant, liberarent? Tum verò illa judicia senatoria non falsa invidia, sed vera, atque insigni turpitudine notata, 11 atq; operta dedecore, & infamia, defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi judices responderent, si quis ab iis quæreret? Condemnastis Scamandrum, quo crimine? nempe quod Avitum per servum medici, veneno 12 necare voluisset. Quid Aviti morte Scamander consequebatur? nihil, sed *administer* erat Oppianici. Condemnastis C. Fabri-

1. *Omni studio gratiaque pugnabat.*) Dictio *pugnabat*, abest aliquot editionibus Lambini; prorsus malè, & præter edd. scriptosque.

2. *Utque ei locus primus constitueretur.*) S. Victor. & Pal. pr. sec. quart. sext. *utique ei.* non ineptè.

3. *Ad Cepasios fratres.*) Legitur aliàs in S. Vict. *Cepasinos.* quod mutandum putabat Gulielmius in *Cepasios*; à *cepis*; ut *Fabii* à *fabis.* sic *Papisii* iidem cum *Papiriis.*

4. *Atque eo animo.*) Haud aliter quidem editiones antiquatæ; sed id verbi solum restat in Palat. sec. ceteri omnes *atque eo modo*, quod & in S. Victoris; hactenus tamen ut veluti altera lectio superscriptum sit *animo.*

5. *Nisi fortè hæc causa est, &c.*) Sic S. Victoris exemplar, non ut vulgata, *hæc*, verum quod miremur, totus hæc periodus non comparet in ullo Pall. neque admiserunt editiones tres primæ.

6. *Sed prævaricari accusationi videbatur.*) Lambinus nescio quas varietates lectionum profert è suis. ego tenor Palatinos sex, staro à recepta.

7. *Ivo tum Fabricius primùm.*) Vividius mihi longè scriptura quæ S. Victoris libro ad eram, *ita tum Fabr.*

8. *Quod jam de Oppianici causa plura dicamus.*) S. Victoris amplius, *de Oppianici persona causaque plura.* quod & citat Lambinus. unde colligo nullam habuisse ad manum exemplar scriptum perpetuo hac oratione quàm illud ipsum S. Victoris.

9. *Et sic quæ à me breviter.*) Copulam invexi, volentibus mss. nostris & Gallicano; quæ prius aberat.

10. *An verò illa sua per se ipsi judicia rescinderent.*) Ita emendavi fusu Palat. tert. neque abibant reliqui sex quàm quod haberent vulgatum *illi.* vox *ipsa* vulgatis hactenus defuit. invexit quidem ex Victoriano Lambinus, sed recidit *per se*, quod & ibidem comparet & in Pall. omnibus.

11. *Atque operta dedecore.*) Sic nostri Pall. omn. nisi quod secund. *operata.* Lambinus annotat, aliàs legi, *& coopertæ:* & id quidem etiam visitur in Pal. quarto, sed tanquam interpretamentum prioris, additio, *id tit.*

12. *Necare voluisset. Quid Aviti, &c.*) Divinat Gulielmius, *necare voluit. sed quid Aviti, &c.* dextrè. si id recipimus, tum erit mutandum mox sequens *fuit* in *at*, quomodo differtè extat in Pal. pr. tert. quart. quint. pro quo vulgo, *sed administer.*

C. Fabricium. quid ita? quia, cùm ipse familiarissimè Oppianico usus, libertus autem ejus in maleficio deprehensus esset: illum *expertem ejus consilii* fuisse non probatur. Si igitur ipsum Oppianicum, bis suis judiciis condemnatum, absolvissent, quis tantam turpitudinem judiciorum, quis tantam inconstantiam rerum judicatarum, quis tantam libidinem judicum, ferre potuisset? Quòd si hoc videtis, quod jam hac omni oratione patefactum est, illo judicio reum condemnari, præsertim ab iisdem judicibus, qui duo præjudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis, necesse est, nullam accusatori *causam esse* potuisse, cur judicium vellet corrumpere. Quæro enim abs te, T. Atti, relictis jam ceteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocenteis condemnatos existimes? num etiam illa judicia, pecunia corrupta esse dicas; quibus judiciis alter à Staleno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. Age, si nocentes: cujus maleficii? numquid præter venenum quæsitum, quo Avitus necaretur, objectum est? numquid aliud in illis judiciis versatum est, præter hasce insidias Avito ab Oppianico per Fabricios factas? 1 nihil, nihil, inquam aliud, judices, reperietis. exstat memoria: sunt tabulæ publicæ, redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce, in illorum judiciis quid, præter hoc venenum Oppianici, non modò in criminis, sed in maledicti loco sit objectum. Multa dici possunt, quare ita necesse fuerit judicari: sed eo occurram exspectationi vestræ, judices. Nam, etsi à vobis sic audior, ut numquam benignius, neque attentiùs quemquam auditum putem: tamen vocat me aliò jamdudum tacita vestra exspectatio, quæ mihi obloqui videtur. Quid ergo, negasne, illud judicium esse corruptum? non nego: sed *ab hoc corruptum non esse* confirmo. A quo igitur est corruptum? opinor, primùm, si incertum fuisset, quisnam exitus illius judicii futurus esset: verisimilius tamen esset, eum potiùs corrupisse, *qui metuisset*, ne ipse condemnaretur, quàm illum, qui veritus esset, ne alter absolveretur: deinde, cùm esset nemini dubium, quid judicari necesse esset, eum certè potiùs, qui sibi aliqua ratione *diffideret*, quàm eum, qui omni ratione confideret: postremò, certè potius illum, qui bis apud eos judices offendisset, quàm eum, qui bis causam iis probavisset. unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse judicium, aut ab Avito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo non ab Avito, vinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo Avitum. Quare, etsi satis docui, rationem nullam huic corrumpendi fuisse, ex quo intelligitur, ab Oppianico esse corruptum: tamen de illo ipso separatim cognoscite. Atque ego illa non argumentabor, quæ sunt gravia vehementer: eum corrupisse, qui *in periculo fuerit*: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit: eum, qui semper singulari fuerit audacia. multa sunt ejusmodi. verùm cùm habeam rem non dubiam, sed apertam, atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. Dico, C. Ælio Staleno, judici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum judicium dedisse. numquis negat? Te appello, Oppianice, te T. Atti: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate *deplorat*. audete negare, ab Oppianico Staleno judici pecuniam datam: 2 negate, negate, inquam, in eo loco. quid reticetis? At negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti judicii facitis, cùm ab ista parte, judici pecuniam ante judicium datam, post judicium ereptam esse fateamini? Quonam igitur hæc modo gesta sunt? repetam paullò altiùs, judices, & omnia, quæ in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos quæso, ut adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt, audiatis: profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu, & silentio, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur. Nam, ut primùm Oppianicus, ex eo, quòd Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet, cœpit suspicari: statim ad hominis egentis, audacis, in judiciis corrumpendis *exercitati*, tum autem judicis, Staleni familiaritatem applicavit. Ac primùm Scamandro reo, tantum *domùs* datis, muneribusque perfecerat, 3 ut eo auctore uteretur cupidiore, quàm fides judicis postulabat. Post autem, cùm esset Scamander unius Staleni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus: acrioribus saluti suæ remediis subveniendum putavit. Tum à Staleno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo: (hæc enim ille & aliqua ex parte habebat, & majore ex parte se habere *simulabat*,) auxilium capiti, & fortunis suis petere cœpit. 5 Jam hoc non ignoratis, judices, ut etiam BESTIAE, 5 FAME DOMINANTE, plerumque ad eum locum, ubi pastæ aliquando sint, revertantur. Stalenus ille biennio ante, eum causam bonorum Safinii Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummùm se judicium corrupturum esse dixerat. quæ cùm accepisset à pupillo, suppressit; judicioque facto, nec Safinio, nec bonorum emtoribus reddidit. Quàm cùm pecuniam profudisset, & sibi nihil non modò ad *cupiditates* suas, sed ne ad *necessitatem* quidem reliquisset: statuit ad easdem sibi prædas, ac suppressiones judicialeis revertendum. Itaque cùm Oppianicum jam perditum, & duobus jugulatum præjudiciis videret; promissis eum suis excitavit abjectum, & simul saluti desperare vetuit. Oppianicus orare hominem cœpit, ut sibi rationem ostenderet judicii corrumpendi. Ille autem (quemadmodum ex ipso Oppianico postea est auditum) negavit, quemquam esse in civitate, præter se, qui id efficere posset. sed primò gravari cœpit, quod ædilitatem se petere cum hominibus nobilissimis, & *invidiosam*, atque *offensionem* timere diceret. post exoratus, initiò permagnam pecuniam popposcit, deinde ad id pervenit, quod confici potuit, & sestertium sexcenta quadraginta deferri ad se domum jussit. Quæ pecunia simulatque ad eum delata est, homo impurissimus statim cœpit in ejusmodi mente, & cogitatione versari: nihil esse suis rationibus utilius, quàm Oppianicum *condemnari*: illo absoluto, pecuniam illam aut judicibus dispertiendam, aut ipsi esse reddendam: damnato, repetiturum esse neminem. Itaque rem excogitat singularem. Atque hæc, judices, quæ verè dicuntur à nobis, facilius credetis, si cum animis vestris longo intervallo recordari C. Staleni vitam, & naturam volueritis. nam PERINDE VT opinio est de cujusque moribus, ita, quid ab eo factum, & non factum sit, existimari potest. Cùm esset egens, sumtuosus, audax, callidus, perfidiosus, & cùm domi suæ, 6 miserrimis in locis & inanissimis, tantum nummorum

---

1. *Nihil, nihil, inquam aliud.*) Est à Pal. tert. quart. quint. sept. & S. Victoris. vulgata enim hactenus, *semel tantum*, posuerat vocem *nihil*.

2. *Negare in eo loco.*) Ita Pall. sext. nam sec. *non loco*. quod & habet quo se tueatur. sed prius dextrè explicat P. Manutius. Gulielmius divinabat *in loco*, pro *illico*. sic apud Herennium legitur, *vim in loco attulit*, id est, *exstemplo*.

3. *Ut eo auctore uteretur cupidiore.*) Sic Pall. omnes. S. Victoris *fautore*, quod recipit Lambinus.

4. *Jam hoc non ignoratis.*) Negativa solam restat in Palatino septimo.

5. *Fame dominante.*) Haud aliter Pal. sext. nam pr. *dominatione* annotatum autem ad S. Victoris; aliàs *menita*, quod mihi magis arridet.

6. *Miserrimis in locis & inanissimis.*) Haud potui excludere hanc lectionem inventam mihi in Pal. sexto, Victorio, in Florentino, Gulielmio vero in S. Victoris. maluit ille tamen substitui *fuis*. antea esse, *miserrimus & inanissimis*.

morum positum videret: ad omnem malitiam, & fraudem 7 versare mentem suam, cœpit: Demne judicibus? mihi igitur ipsi, præter periculum, & infamiam, quid quæretur? nihil excogitem, quamobrem Oppianico damnari necesse sit? qui tandem? nihil enim est, quod fieri non possit. Si quis eum fortè casus ex periculo eripuerit, nonne reddendum est? præcipitantem igitur *impellamus*, inquit, & perditum prosternamus. Capit hoc consilium, ut pecuniam quibusdam judicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: ut, quoniam graveis homines sua sponte severè judicaturos putabat: hos, qui leviores erant, *destitutione iratos* Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper præposterus, atque perversus, initium facit à Bulbo: & eum, quod jamdiu nihil quæsierat, tristem, atque oscitantem, leviter impellit. Quid tu, inquit? ecquid me adjuvas, Bulbe, *ne gratis reipublica serviamus?* Ille verò, simul atque hoc audivit, NE GRATIS: Quò voles, inquit, sequar. sed quid affers? Tum ei quadraginta millia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur: & eum, ut ceteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat: atque etiam ipse conditor totius negotii, Guttam adspergit huic Bulbo. Itaque minimè amarus is visus est, qui aliquid 1 ex ejus sermone speculæ degustarat. Unus, & alter dies interesserat, cùm res parùm certa videbatur: sequester, & confirmator pecuniæ desiderabatur. Tum appellat hilari vultu hominem Bulbus, ut blandissime potest: 2 Quid tu, inquit, Pœte? (hoc enim sibi Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis suæ, quàm generis uti cognomine videretur) qua de re mecum locutus es, quæruntà me, *ubi sit pecunia*. Hic ille planus improbissimus, quæstu judiciario pastus, qui illi pecuniæ, quàm condiderat, spe jam, atque animo incubaret, contrahit frontem: (recordamini faciem, atque illos ejus fictos, simulatosque vultus) queritur se ab Oppianico destitutum: &, qui esset totus ex fraude, & mendacio factus, quique ea vitia, quæ à natura habebat, etiam *studio*, atque artificio quodam malitiæ condivisset, pulchrè asseverat se ab Oppianico destitutum: atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quam palàm omnes laturi essent, condemnatum iri. Manat sermo in consilio, pecuniæ quandam mentionem inter judices esse versatam. res neque tam fuerat occulta, quàm erat occultanda: neque tam erat aperta, quàm reip. causa aperienda. In ea obscuritate, ac dubitatione omnium, Cannutio, perito homini, qui quodam *odore suspectoris* Stalenum corruptum esse sensisset, neque tum rem perfectam arbitraretur, 3 placuit repentè pronuntiare judices. dixerunt, se id velle. Hic tum Oppianicus non magnopere pertimuit. rem à Staleno perfectam esse arbitrabatur. In consilium erant ituri judices triginta, & duo. sententiis decem, & sex absolutio confici poterat. H S IↃↃↃXL. in singulos judices distributa, eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum, spe majorum præmiorum, ipsius Staleni sententia septima decima accederet. Atque etiam eo usu tum quod illud repente erat factum, Stalenus ipse non aderat. causam nescio quam apud judicem defendebat. Facile hoc Avitus patiebatur: facilè Cannutius: at non Oppianicus, neque patronus ejus L. Quintius: qui cùm esset eo tempore tribunus plebis, convicium C. Junio, judici quæstionis, maximum fecit, UT NE SINE STALENO IN CONSILIVM IRETVR: cumque id ei per viatores consuleret negligentiùs agi videretur, 5 ipse è publico judicio ad privatum Staleni judicium profectus est, & illud *pro potestate* dimitti jussit: Stalenum ipse ad subsellia adduxit. Consurgitur in consilium, cùm sententias Oppianicus, quæ tum erat potestas, *palàm ferri velle* dixisset, ut Stalenus scire posset, quid cuique deberetur. Varia judicum genera: nummarii pauci: sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consueverunt, iis candidatis, quorum nummos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic ejusmodi judices, infesti tum reo venerant: 6 ceteri nocentissimum esse arbitrabantur: sed spectabant sententias eorum, quos corruptos putabant: ut ex iis constituerent, à quo *judicium corruptum* videretur. Ecce tibi ejusmodi sortitio, ut in primis Bulbo, & Staleno, & Guttæ esset judicandum. Summa omnium exspectatio, quidnam sententiæ ferrent, leves ac nummarii judices. Atque illi omnes sine ulla dubitatione condemnant. Hic tum injectus est hominibus scrupulus, & quædam dubitatio, quidnam esset actum. deinde homines sapientes, ex *vetere illa disciplina* judiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum, de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita, primò condemnare vellent; NON LIQVERE dixerunt. Nonnulli autem severi homines, hoc statuerunt, QVO QVISQVE ANIMO quid faceret, spectari oportere: &, si alii pecunia accepta verum judicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis judiciis constare putabant oportere. Itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum sive imprudentia, sive misericordia, sive aliqua 7 suspicione, sive ambitione adducti, absolverent. Condemnato Oppianico, statim L. Quintius, homo maximè popularis, qui omneis rumorum, & concionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset *crescere*, quod ejus ordinis judicia minus jam probari populo arbitrabatur. Habetur una, atque altera concio vehemens, & gravis: accepisse pecuniam judices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: *ago fortunas omnium* dicebat: nulla esse judicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negotii, qui Oppianicum nunquam vidissent, virum optimum, & 8 hominem pudentissimum, pecunia oppressum arbitrarentur: incensi suspicione, rem in medium vocare cœperunt, & causam illam totam deposcere. Atq; illo ipso tempore in ædeis T. Annii, hominis honestissimi, necessarii, & amici mei, noctu Stalenus, arcessitus ab Oppianico, venit. Jam cetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia: ut ille se redditurum esse dixerit: ut eorum sermonem omnem audierint viri boni, 9 ut tum *consulto* propè in occulto stetissent: ut res patefacta, atque in forum prolata, & pecunia omnis à Staleno extorta, atque erepta sit. Hujus Staleni persona, populo jam

---

1. *Versare mentem suam cœpit.)* Admisi scripturam istam fide Palatini sec. & sext. tanto confidentius quod sic quoque extaret in manu prima in scripto S. Victoris. hactenus vulgata, *versare mentem suam, hæc secum cogitans cœpit.* talia emblemata sæpius profectò inserta Tullio; neque de eis temerè quid mussemus, nisi moneamur à libris authenticis.

2. *Ex ejus sermone speculæ degustarat.)* Pall. septem. *speculæ*, quod & eruerat è suo Brissonius, placebatque ipsi.

3. *Quid tu inquit Pœte.)* Ita quidem recentius editi. sed vetustius, *facete*, est in Pall. in S. Victoris, in iis quos excussit Rivius, *Pacete*; quomodo & Victorius aliique. sed natum forte ex veteri ratione scribendi *Pacte*. Petum esse inter cognomina Æliæ gentis, omnino constat.

4. *Placuit repente pronuntiare judices. dixerunt se id velle.)* Est Amajore parte Pall. nam sec. ac sext. item ille S. Victoris, *placuit repente pronuntiare dixerunt. Hic.* vulgata, *placuit repente Judices pronuntiare. Judices se id velle dixerunt.*

5. *Ipse è publico judicio.)* Haud secus omnes mss. nostri, non e, ut antea cusi.

6. *Ceteri nocentissimum esse arbitrabantur.)* Lambin. edit. præferunt *innocentissimum.* sed præter impressos & scriptos omnes; neque video causam.

7. *Suspicione adductis.)* Legit aurelius in S. Victoris codice, *abductis.*

8. *Ex hominem pudentissimum.)* Miror adhuc esse qui Manutianos sequantur, edantque *prudentissimum*; omnino insipidè.

9. *Qui tum consulto propè in occulto stetissent.)* S. Victoris scriptus, item Pal. sec. & quint. *propter.* æque bonum, sinon melius.

jam notâ, atque perspectâ, ab nullâ *turpi suspicione* abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronunciasset, qui erant in concione, non intelligebant. neque enim docebantur. versatam esse in judicio mentionem pecuniæ sentiebant: innocentem reum condemnatum esse audiebant: Staleni sententia condemnatum videbant: *non gratis* id ab eo factum esse, quod hominem norant, judicabant. similis in Bulbo, in Gutta, in aliis non nullis suspicio consistebat. Itaque confiteor (licet enim jam impunè, hoc præsertim in loco, confiteri) quòd Oppianici non modò vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset: indignissimum porrò videretur, circumventum esse innocentem pecunia: hanc deinde suspicionem augeret Staleni improbitas, & nonnullorum ejus similium *judicum* turpitudo: causam autem augeret L. Quintius, homo cùm summa potestate præditus, tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: 1 summam illi judicio invidiam, infamiamque esse conflatam. atque in hanc flammam recentem, C. Junium, qui illi quæstioni præfuerat, injectum esse memini, & illum hominem ædilitium, jam prætorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore hominum, de foro atque adeo de civitate esse sublatum. Neque me pœnitet hoc potius tempore, quàm illo, causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quæ mutari nullo modo potest: *temporis iniquitas*, atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit: quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quemadmodum audiar, sentio, non modò ab iis, quorum judicium, atque potestas est: sed etiam ab illis, quorum tantum est *existimatio*. At tam si dicerem, non audirer: non quòd alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. Id adeò sic cognoscite. Quis tum auderet dicere, nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc id audet negare? Quis tum posset arguere, ab Oppianico judicium tentatum esse pecunia? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere, Oppianicum reum factum esse tum denique, cùm duobus proximis præjudiis condemnatus esset? quis est, qui id hoc tempore infirmare conetur? Quare, invidia remota, quam *dies mitigavit*, oratio mea deprecata est, vestra fides, atque æquitas à veritatis disceptatione rejecit; quid est præterea, quod in causa relinquatur? Versatam esse in judicio pecuniam, constat; ea quæritur unde profecta sit; ab accusatore, an ab reo. Accusator dicit hæc: Primùm, gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde, condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia posset: postremò, etiam si absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret. Quid contrà reus? Primùm, ipsam multitudinem, & *atrocitatem* criminum pertimescebam: deinde, Fabriciis, propter *conscientiam* mei sceleris, condemnatis, me esse condemnatum, sentiebam: postremò, in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius judicii periculo contineretur. Age, quoniam corrumpendi judicii causas ille multas, & graves habuit, hic nullam: profectio ipsius pecuniæ requiratur. Confecit *tabulas* diligentissimè Cluentius. hæc autem res habet hoc certè, ut nihil possit neque additum, neque detractum de re familiari latère. anni sunt octo, cum ista causa in ista meditatione versatur: cùm omnia, quæ nunc ad eam rem pertinent, & ex hujus, & ex aliorum tabulis, agitatis, tractatis, inquiritis: cùm interea Cluentianæ pecuniæ vestigium nullum invenitis. Quid? Albiana pecunia vestigiisne a nobis adoranda est, an ad ipsum *subsellium* vobis ducibus, venire possumus? 3 Tenentur uno in loco H-S IↃ CXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud judicem, quid vultis amplius? At enim Stalenus non fuit ab Oppianico, sed à Cluentio ad judicium corrumpendum constitutus. Cur eum, cùm in consilium iretur, Cluentius, & Cannutius abesse patiebantur? 4 cùr cùm in consilium mittebant, Stalenum judicem, cui pecuniam dederant, non requirebant? 4 Oppianicus quærebat? Quintius flagitabat? sine Staleno ne in consilium iretur, *tribunitia potestate* perfectum est. At condemnavit. Hanc enim damnationem dederat obsidem Bulbo, & ceteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Quare si istinc causa corrumpendi judicii, istinc pecunia, istinc Stalenus, istinc denique omnis fraus, & audacia est: hinc pudor, honesta vita, & nulla suspicio pecuniæ, nulla corrumpendi judicii causa: 6 patimini, *veritate patefactâ*, atque omni errore sublato, eò transire illius turpitudinis infamiam, ubi cetera maleficia consistant: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem nunquam accessisse culpam videtis? At enim pecuniam Staleno dedit Oppianicus non ad corrumpendum judicium, sed ad conciliationem gratiæ. Tene hoc, Atti, dicere, tali prudentia, etiam usu, atque exercitatione præditum? SAPIENTISSIMVM ESSE dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem: proximè accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stultitia contrà est. MINVS enim STVLTVS est is, cui nihil in mentem venit, quàm ille, qui quòd stultè alteri venit in mentem, comprobat. Istam conciliationem gratiæ Stalenus tum recenti re, cùm faucibus premeretur, excogitavit, sive ut homines tum loquebantur, à P. Cethego admonitus, istam 7 dedit conciliationis, & gratiæ fabulam. Nam fuisse hunc hominum sermonem recordari potestis. Cethegum, quòd hominem odisset, & quòd ejus improbitatem versari in rep. nollet, & quòd videret, eum, qui se ab reo pecuniam, cùm judex esset, clàm, atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse, minùs ei *fidele consilium* dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. Sin erat ejusmodi causa, ut Stalenus nummos se accepisse negare non posset: nihil autem erat periculosius, nec turpius, quàm, *ad quam rem accepisset*, confiteri: non est consilium Cethegi reprehendendum. Verùm alia causa tum Staleni fuit, alia nunc, Atti, tua est. Ille, cùm repremeretur, quodcumque diceret, honestiùs diceret, quàm si, *quod erat factum*, fateretur. te verò illud idem, quod tum explosum & ejectum est, nunc retulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? 8 qui cum matre habebat simultates: hærebat in tabulis publicis reus,

1. *Summam illi judicio invidiam infamiamque conflatam.*) Ita hodie quidem vulgatur, sed avorum sæculo cusi non habent illud *judicio*, abestque item Pall. septem quorum pr. & quart. præterea præferunt *summam illam invidiam*. Gulielmius annotavit variantem lectionem membranarum S. Victoris, quæ hæc: *summam illi judicio invid.* alias, *illi Avito invid.*

2. *Nobis adoranda.*) Est à Pall. omn. & egregiè opponitur sequenti, *vobis ducibus*. malè antea *vobis*.

3. *Tenentur uno in loco* H-S IↃ CXL: *tenentur.*) Pal. sec. abest adhuc illud H-S. & ponerat subintelligi.

4. *Cur cùm in consilium.*) Admisit Lambinus illud iteratum *cur*, fide codicis, ut puto, S. Victoris, qui ita aliàs legi adnotatum habebat. Pall. nostris non adest.

5. *Oppianicus quærebat.*) Malim ferè, *requirebat*; quod in Pal. pr. nam Lambinus recepit *quærebatur*, quod & in S. Victoris & Pall. cæteris. neque nimis obstem quin revocetur.

6. *Patimini veritate patefactâ, &c.*) Omnes Pall. habent hanc scripturam; etiam vetustius cusi, etiam S. Victoris, & tamen posteriores maluere, *patiamini*.

7. *Dedit conciliationis & gratiæ fabulam.*) Lambinus missum fecit copulam *&*. quomodo solum Pal. tert. ubi tamen statim reposita est ab eadem manu. ceteri omnes firmant vulgatam.

8. *Qui cum matre habebat simultates; hærebat in tabulis, &c.*) Nihil variant quidem editi. sed Pall. septem omnes ad unum excludunt illud *habebat simultates*. id an acciderit, ob syllabam finalem *bat*, quæ in voce sequenti, an quod tale nihil restaret in authenticis, excutiant otiosiores. ego enim & festino, & urgeor; ideoque dictas non audeo subsistere.

1. Quæ

reus, & accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius, nec sine ignominia calumniæ relinquere accusationem Cluentius, an ut *prævaricaretur?* Jam id quoq; ad corrumpendum judicium pertinet. Sed quid opus erat ad eam rem judice sequestre? & omnino, quamobrem tota ista res per Stalenum potius, hominem ab utroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quàm *per bonum alterum virum* ageretur, & amicum, necessariumque communem? Sed quid ego hæc pluribus, quasi de re obscura, disputo, cùm ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modò, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat? Sexdecim dico judices, ut Oppianicus absolveretur, corrumpendos fuisse: ad Stalenum sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Si, ut tu dicis, *gratia conciliandæ causæ.* 1 quadraginta istorum accessio millium quid valet? si, ut nos dicimus, ut IↃ CXL. millia nummûm sexdecim judicibus darentur; non Archimedes melius potuit describere. At enim *judicia facta permulta* sunt, à Cluentio judicium esse corruptum. Immò verò ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in judicium numquam est vocata. Ita multùm agitata, ita diu jactata ista res est, ut hodierno die primùm causa illa defensa sit hodierno die primùm *veritas vocem contra invidiam*, his judicibus freta, *miserit.* Verum tamen multa ista judicia quæ sunt? 2 Ego enim me ad omnia confirmavi, & sic paravi, ut docerem, quæ facta postea judicia de illo judicio dicerentur, partim ruinæ similiora aut tempestati, quàm judicio & disceptationi fuisse: partim nihil contra Avium valere; partim etiam pro hoc esse; partim esse ejusmodi, ut neq; appellata umquam judicia sint, neque existimata. Hîc ego, magis, ut consuetudinem servem, quàm, quòd vos non vestra hoc sponte faciatis, petam à vobis, ut me, dum de his singulis disputo judiciis, attentè audiatis. Condemnatus est C. Junius, qui ei *quæst. ori præfuerat.* adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, cùm esset judex quæstionis. Non modò causæ, sed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum à quæstione ad nullum aliud reip. munus abduci licebat, eo tempore ad quæstionem ipse abreptus est. At quam quæstionem? Vultus enim vestri, judices, me invitant, ut quæ reticenda putaram, libeat jam libere dicere. Quid? illa tandem quæstio, aut disceptatio aut judicium fuit? 3 putabo fuisse, dicat, qui vult hodie de illo *populo contestato*, cui tum mos gestus est: qua de re Junius cautam dixerit, quemcunque rogaris, hoc respondebit, quòd pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit. Est hæc optimo Ac, si ita esset; hac lege accusatum esse oportuit qua accusatur Avitus. At ipse ea lege quærebat. Pancos dies exspectasset Quintius. At neque privatus accusare, nec, *sedato jam invidiæ*, volebat. Videris igitur non in *causa*, sed in *tempore*, ac *potestate* spem omnem accusatoris fuisse. Multam perivit. Qua lege? quòd in legem non juravisset: quæ res nemini umquam fraudi fuit. & quod C. Vertes, prætor urbanus, homo sanctus & diligens, subsortitionem ejusmodi eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Junius condemnatus est, judices, levissimis & infimissimis: quas omnino in judicium afferri non oportuit, itaq; oppressus est non causa, sed tempore. Hoc vos Cluentio judicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subsortitus non erat Junius, aut si in legem aliquando non juraverat: idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio judicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco his legibus condemnatus est, quòd contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt, 4 illud idem judicium non fuisse, defendere. Ergo idcirco, inquit; *infestius* tum prætor Junio fuit, quòd illius judicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? num alia res, alia ratio illius judicii, alia natura totius negotii nunc est, ac tum fuit? non opinor, ex iis rebus, quæ gestæ sunt, rem ullam potuisse mutari. Quid ergo est causæ, quòd nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Junio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum *incausa* nihil erat, præter invidiam, errorem, suspicionem, conciones quotidianas seditiosæ, ac populariter concitatas. accusabat tribunus plebis idem in concionibus, idem ad subsellia: ad judicium non modò de concione, sed etiam cum ipsa concione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi, quasi pro theatro illi judicio ædificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modò *dicendi ab reo*, sed ne surgendi quidem potestas erat. Nuper apud 5 C. Orchinium, collegam meum, locus ab judicibus Fausto Sullæ de pecuniis residuis non est constitutus: non quo illi aut ex lege esse Sullam, aut causam pecuniæ publicæ, contemtam, atque abjectam putarent: sed quòd, accusante tribuno plebis, *conditione æqua* disceptari posse non putaverunt. Quid? conferam Sullamne cum Junio? an hunc tribunum plebis cùm Quintio? an verò tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, affinibus, necessariis, clientibus plurimis: hæc autem apud Junium parva & infirma, & ipsius labore quæsita, atque collecta. Hic tribunus plebis, modestus, prudens non modò non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum, ac pacatum: illud omnibus *invidiæ tempestatibus* concitatum. Quæ cùm ita essent, 6 in Fausto tamen illi judices statuerunt, iniqua conditione reum causam dicere, cùm adversario ejus ad jus accusationis summa vis potestatis accederet. Quam quidem rationem vos, judices, diligenter pro vestra sapientia, & humanitate cogitare, & penitus perspicere debetis, quid mali, quantum periculi unicuique nostrum inferre possit vis tribunitia, conflata præsertim invidia, & concionibus seditiosè concitatis. *Optimis* hercle *temporibus*, tum, cùm homines se non jactatione popularî, sed dignitate, atque innocentia tuebantur tamen, nec C. Popilius, nec Q. Metellus, clarissimi, atque amplissimi viri, vim tribunitiam sustinere potuerunt: ne dum his temporibus, *his moribus*, his magistratibus, sine vestra sapientia, 7 ac judiciorum remediis, salvi esse possimus. Non fuit igitur illud judicium, judicii simile, judices, non fuit. in quo non modus est adhibitus, non mos, consuetudoque servata, non cauta defensa. vis illa fuit. & ut sæpè jam dixi, *ruina quædam*, atque tempestas. & quidvis potius, quàm judicium, aut disceptatio, aut quæstio. Quòd si quis est, qui illud judicium fuisse arbitretur, & qui his rebus judicatis standum putet: is tamen hanc causam ab illa debet sejungere. ab illo enim

sive

---

1. *Quadraginta istorum accessio millium*] Lambinus transponit vocem ultimam, sed contra mss. ego malim auferre tanquam à librariis ortam.

2. *Ego vos ad omnia confirmavi.*] Lambinus conjicit, *confirmavi.* cui bono?

3. *Putabo fuisse*] Lamb. aliique *putato.* Brutus repositi, *reputatote*, ut ad judices referatur. sed contra olim cusos, contra Pall. sep.

4. *Judicium illud non fuisse*] Criticus quisquis examinet quæso scripturam, non solum Palatinorum septem, sed S. Victoris, sed veterum editionum. in iis enim cunctis, nulla uspiam reperitur negatio; quod sanè fortuitum esse non potest. Tu Pichena, tu Contarena, subvenite mihi tantum non fatiscenti sub onere, & tamen entrenti.

5. *C. Orchinium.*] Pal. tert. ac quart. *Orchivium.*

6 *In Fausto tamen illi judices statuerunt*] Non habentur in Pall. sex, aut S. Victoris, *illi judices* & poterant sane abesse aliique sententiæ duo.

7. *Ac judiciorum remediis.*] Pal. sec. *ac sine judic.* quod & recepit Lambinus; sorte quod deprehendisset rem ad oram S. Victoris, tanquam lectionem alteram, ut enotavit Gulielmius.

I. Omi-

sive quòd in legem non jurasset, sive quòd ex lege subsortitus judicem non esset, multa petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus ab Junio multa petita est, nulla potest ex parte esse conjuncta. At etiam Bulbus est condemnatus. Adde, *majestatis*: ut intelligas, hoc judicium cum illo non esse conjunctum. At est hoc illi crimen objectum. Fateor: sed etiam legionem esse ab eo *sollicitatam* in Illyrico C. Cosconii litteris, & multorum testimoniis planum factum est. quod crimen erat proprium illius quæstionis, & quæ res lege majestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maximè. Jam ista *divinatio* est: qua si uti licet: vide, ne mea conjectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quòd homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in judicium sit adductus, idcircò *facilius* esse damnatum. tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos judices dicas. Quapropter hoc Bulbi judicium non plus obesse huic causæ debet, quàm illa, quæ commemorata sunt ab accusatore, duo judicia, P. Popillii, & T. Guttæ: qui causam de ambitu dixerunt: qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quòd planum fecerint, illos ob rem judicandam pecuniam accepisse: sed quòd judicibus probarint, quòd in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo, quin illa *damnatio ambitus* nulla ex parte cum causa Cluentii, vestroque judicio conjuncta esse possit. Quid, quòd Stalenus est condemnatus? non dico hoc tempore, judices, id quod nescio an dici oporteat, illum majestatis esse damnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quæ in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Æmilio, clarissimo viro, legati, & præfecti, & tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factum est, maximè ejus opera, cùm quæstor esset, in exercitu *seditionem* esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt, de H-S IↃↃ; quæ ille cùm accepisset nomine judicii Safiniani; sicut in Oppianici judicio postea, retinuit, atque suppressit. Omitto & hæc, & alia permulta, quæ illo judicio in Stalenum dicta sunt: hoc dico, eandem tum fuisse P. & L. Cominiis, equitibus R. honestissimis hominibus, & disertis, controversiam cum Staleno, quem accusabant, quæ nunc mihi est cum Attio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Stalenum ab Oppianico pecuniam accepisse, ut judicium corrumperet: Stalenus 1 *conciliandæ gratiæ* causa se accepisse dicebat. Irridebatur hæc illius reconciliatio, & persona viri boni susceptis, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Juturnæ: quibus subscripsit, REGES AB SE IN GRATIAM ESSE REDVCTOS. Exagitabantur omnes ejus fraudes, atque fallaciæ: tota vita in ejusmodi ratione versata aperiebatur: egestas domestica, quæstus forensis in medium proferebatur: *nummarius interpres pacis, & concordiæ, non probabatur.* Itaque tum Stalenus, cùm idem defenderet, quod Attius, condemnatus est. Cominii cùm hoc agerent, quod nos in tota causa egimus, probaverunt. Quamobrem si Staleni damnatione, Oppianicum judicium corrumpere voluisse, Oppianicum judici ad emendas sententias dedisse pecuniam, judicatum est: cùm ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit, aut Oppianicus: Cluentii nummus nullus judici datus ullo vestigio reperitur: Oppianici pecunia post judicium factum à judice ablata est: potest esse dubium, quin illa damnatio Staleni, non modo non sit contra Cluentium, sed maximè nostram causam, defensionemque confirmet? Ergo adhuc Junii judicium video esse ejusmodi, ut incursionem potius seditionis, *vim multitudinis*, impetum tribunitium, quàm judicium appellandum putem. Quòd si quis illud judicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam multam, quæ à Junio petita sit, cum Cluentii causa posse conjungi. Illud igitur Junianum, per vim factum est: Bulbi, & Popillii, & Guttæ, contra Cluentium non est: Staleni, etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud judicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus. Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, cùm præsertim, id quod fuit in illo judicio *invidiosissimum*, 2 paucos dies ex subsortitione sedisset? dixit, & bis quidem dixit. In summam enim L. Quintius invidiam concionibus eum quotidianis, seditiosis, & turbulentis adduxerat. Uno judicio multa est ab eo petita, sicut ab Junio, quòd non suæ decuriæ munere, neque ex lege sedisset. paullo sedatiore tempore est accusatus, quàm Junius, sed eadem ferè lege, & crimine. Quia nulla in judicio seditio, 3 neque vis, neque turba versata est, prima actione facillimè est absolutus. Non numero hanc absolutionem. nihilominus enim potest, ut illam multam non commiserit, accepisse tamen 4 ob rem judicandam, pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem lege dixit. proprium crimen illud quæstionis ejus non fuit. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse à Cluentio H-S CCCC. Cujus erat ordinis? senatorii, qua lege in eo genere à senatore ratio repeti solet, de pecuniis repetundis, ea lege accusatus, honestissimè est absolutus. Acta est enim causa *more majorum*, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta, & exposita, & demonstrata sunt omnia: adducti judices sunt, non modò potuisse honestè ab eo reum condemnari, qui non perpetuò sedisset, sed, si aliud is judex nihil scisset, nisi, quæ quæ judicia de eo facta esse constarent, audire præterea nihil debuisse. Tum etiam illi quinque, qui imperitorum hominum rumusculos aucupati, tum illum absolverunt, jam suam Clementiam laudari magnopere nolebant. à quibus siqui quæreret, sedissentne judices in C. Fabricium: sedisse se dicerent. si interrogarentur, num quo crimine is esset accusatus, præterquam veneni ejus, quod quæsitum Avito diceretur: negarent. si deinde essent rogati, quid judicassent: condemnasse se dicerent. nemo enim absolvit. Eodem modo quæsitum si esset de Scamandro, certè idem respondissent, tametsi ille una sententia est absolutus: sed illam unam nemo tum istorum suam dici vellet. Uter igitur facilius suæ sententiæ rationem redderet: isne, qui se & sibi, & rei judicatæ constitisse dicit: an ille, qui se in *principem maleficii, lenem:* in adjutores ejus, & conscios, vehementissimum esse respondit? Quorum ego de sententia non debeo disputare neque enim dubito, quin ii tales viri, *suspicione* aliqua perculsi repentina de statu suo declinarint. Quare eorum, qui in judicando superiora judicia secuti sunt sua sponte, non Staleni fraude, constantiam comprobo: eorum verò, qui sibi non liquere dixerunt, *sapientiam* laudo: qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi bis jam antea condemnarant, nullo modo

---

1. *Conciliandæ gratiæ causa.*) Gulielmius arbitratur illud *gratiæ* adfutum ab interprete aliquo.

2. *Paucos dies ex subsortitione.*) Vulgata recentior, *post paucos dies*, sed non ita quoque antiquiores: excluditque item liber S. Victoris.

3. *Neque vis, neque turba.*) Manutiani excludunt *neque vis*, sed contra edd. antiquissimas, & mss.

4. *Ob rem judicandam pecuniam, quam captam nusquam Stalenus eadem, &c.*) Hæc quidem est lectio recepta, sed non etiam antiqua. Pall. nostri omnes hoc mutilati sunt integro folio. quare eorum fidem non produco. at Gulielmius annotavit legi in scripto S. Victoris, *ob rem judicandam captam nusquam Stalenus.* ex iis vestigiis finxit Lambinus & recepit in contextum, *pecuniam quam Stalenus, qui eam sum nusquam eadem lege dixit.* non poterat propius ad litteras & syllabas. Gulielmius nihil mutabat, sed divisis vocibus legebat, *ob rem judicandam, captam nusquam. Stalenus eadem, &c.* antiquæ edd. *ob rem judicandam captam nusquam Stalenus eadem, &c.* Fr. Silvius restituebat: *ob rem judicandam pecuniam accusatus est.*

6. Tol

modo poterant: condemnare, cùm tanta consilii infamia, & tam atrocis rei suspicio esset injecta, paullo posterius patefacta re maluerunt. Ac ne *ex facto* solùm sapientes illos judicetis, 1 sed etiam ex *nominibus* ipsis, quod ii fecerint, rectissimè, ac sapientissimè factum probetis: quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, jure peritior, fide, religione, officio, diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absolvit. Quis Qu. Considio constantior? quis judiciorum, atque ejus dignitatis, quæ in judiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate præstantior? ne is quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quæ, quia cognita sunt ab omnibus, *verborum ornamenta* non quærunt. Qualis vir M. Juventius? edo fuit ex vetere illa judicum disciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Basilus? C. Caudinus? qui omnes in judiciis publicis, jam tum florente rep. floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, 2 Cn. Hejus, pari & integritate, & prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque ex his omnibus, natu minimus, ingenio, & diligentia, & religione par iis, quos antea commemoravi, 3 P. Saturius, in eadem sententia fuit. O Innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit, ambitiosus: qui distulit, cautus: qui condemnavit, constans existimatur. Hæc tum agitante Quintio, neque in concione, neque in judicio demonstrata sunt, neque enim ipse dici patiebatur, nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo *licebat*. Itaque ipse, postquàm Junium pervertit, causam totam reliquit, paucis enim diebus illis, & ipse privatus est factus, & hominum studia deferbuisse intelligebat. Quòd si, per quos dies Junium accusavit, Fidiculanium accusare voluisset: respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primò quidem, omnibus illis judicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. Jam insolentiam noratis hominis: noratis animos ejus, ac *spiritus tribunitios*. Quod erat odium? dii immortales! quæ superbia? quanta ignoratio sui? quàm gravis, atque intolerabilis arrogantia? qui illud etiam ipsum acerbè tulerit (ex quo illa nata sunt omnia) non sibi, ac defensioni suæ *condemnatum* esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit, ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romæ summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum, atque amplissimorum, quorum certè aliquis defendisset equitem Rom. in municipio suo nobilem, si *honestè* putasset ejusmodi causam posse defendi. Nam Quintius quidem, quam causam umquam antea dixerat, cùm annos ad quinquaginta natus esset? quis eum umquam non modò in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat? qui quòd Rostra jamdiu vacua, locumque illum, post adventum L. Sullæ à tribunitia voce desertum, oppresserat, multitudinemque jam desuefactam à concionibus, ad veteris consuetudinis similitudinem revocaverat, idcirco cuidam hominum generi paullisper jucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea *fuit illis* ipsis fuit, per quos in altiorem locum adscenderat? neque injuria. Facite enim, ut non solum mores ejus, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum, se ex judicio *discessisse victum*, rem ab subselliis in Rostra detulit. 2 Et jam queremur sæpe, *hominibus novis non satis magnas in hac civitate esse fructus?* nego usquam umquam fuisse majores: 5 ubi, SI QVIS IGNOBILI loco natus, ita vivat, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eò pervenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. Si quis autem hoc uno nititur, quòd sit ignobilis: procedit sæpe longius, quàm si idem ille esset cum iisdem *suis virtutibus* nobilissimus. ut Quintius (nihil enim dicam de ceteris) si fuisset homo nobilis; quis eum cum illa superbia, atque intolerantia *ferre* potuisset? Quòd eo loco fuit: ita tulerunt, ut, si quid haberet à natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem, atque arrogantiam ejus, deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis, quàm pertimescendam. Sed, ut illuc revertar: quo tempore Fidiculanius est absolutus tu, qui ex judicia facta commemoras, quæro, quid tum esse existimas judicatum? certè *gratis judicasse*. At condemnarat: at causam totam non audierat: at in concionibus omnibus à L. Quintio vehementer erat, & sæpe vexatus. Illa igitur omnia Quintiana, iniqua falsa, turbulenta, popularia, seditiosa judicia fuerunt. Esto; potuit esse innocens Falcula. Jam ergo aliquis Oppianicum gratis condemnavit: jam non eos Junius subsortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: Jam potuit aliquis ab initio non dedisse, & tamen Oppianicum *gratis* condemnasse. Verum si innocens Falcula, 6 quæso, quis nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum, objectam, quæ Fidiculanio objecta non sit: neque aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in ceterorum. Aut hoc judicium reprehendas tu, cujus accusatio rebus judicatis niti videbatur, necesse est: aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare. Quamquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis judicibus, absoluto Falcula, nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? cùm primùm illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis, quam ambitus. nam, si in ambitus judiciis hoc his obfuit, cum alia lege causam dicerent: certè, *si propria lege* hujus peccati adducti essent, multo plus obfuisset. Deinde, si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis judicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret: cur in tanta multitudine accusatorum, tantis præmiis, ceteri, rei facti non sunt? Hic profertur id, quod judicium appellari non oportet, P. Septimio Scævolæ litem eo nomine esse æstimatam. Cujus rei quæ consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quæ solet adhiberi in ceteris judiciis, eadem, *reo damnato*, adhibita est. In litibus æstimandis ferè judices, aut, quòd sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si qua in eum lis capitis illata est, non admittunt: aut, quòd se perfunctos jam esse arbitrantur, cùm de reo judicarunt, negligentius attendunt cetera. Itaque & *majestatis* absoluti sunt permulti, quibus damnatis, de pecuniis repetundis, lites essent æstimatæ: & hoc quotidie fieri videmus, ut, reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos perveniisse pecunias in litibus æstimandis statutum sit, eos illi judices absolvant. quod cùm fit, non judicia rescinduntur, sed hoc statuitur, *æstimationem litium, non esse judicium*. Scævola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliæ testibus. omni contentione pugnatum est, ut lis

1. *Sed etiam ex nominibus ipsis.*) S. Victoris exemplar *hominibus*, arripuitque Lambinus. nihil mihi in eo videtur cur vulgato præferatur: nedum cur tantopere prædicetur Lambino, placueritque item Bruto. adversatur enim ei, vocaliter præcedens *illos*.

2. *Cn. Hejus.*) Ica Pall. & S. Victoris, alludunteque ultimæ originis editiones, in quibus *Henjus*. unde posteriores formarunt *Navius*, quod in hunc diem usque regnavit.

3. *P. Saturius.*) Sic solum initio fuit in Pal. quart. factumque inde *Staurius*. at reliquis adest *Satarius*, quomodo & S. Victoris. solum Pal. pr. *Satacius*. unde veniebat mihi in mentem *Satagius*. nam certè & aliàs legitur in S. Vict. *Satacius*, si non mentitur manus Gulielmi.

4. *Et jam querimur, &c.*) Gulielmius junctim legebat, *Etiam ju.* mihi alterum lepidius videtur.

5. *Ubi si quis ignobili loco natus.*) Petri Victorii editio, *nobili*. sed pro nostra faciunt mss. eamque bene tuetur Lambinus.

6. *Quæso quis nocens?*) Nihilo debilius lectio Pall. sec. tert. quint. sext. *quare*, quomodo & olim cum.

I. Animad-

sestibus, omni contentione pugnatum est, ut lis hæc, capitis æstimaretur. quæ res, si rei judicatæ pondus habuisset, ille postea vel iisdem, vel aliis inimicis, reus hac lege ipsa factus esset. Sequitur id, quod illi judicium appellant. majores autem nostri numquam neque judicium nominarunt, neque perinde, ut rem judicatam, observaverunt, 1 *animadversionem atque auctoritatem censoriam.* 2 qua de re antequam incipio, perpauca mihi de meo officio verba faciunda sunt: ut à me cùm hujusce periculi, tum ceterorum quoque officiorum, & amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proximè fuerunt, ambobus est amicitia: cum altero verò (sicuti & plerique vestrum sciunt) magnus usus, & summa utriusque officiis 3 constituta necessitudo est. Quare, quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem rationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: à Lentulo autem, familiari meo, qui à me pro eximia sua virtute, summisque honoribus, quos à populo R. adeptus est, honoris causa nominatur, facilè hoc, judices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis *fidem* & *diligentiam*, tum vim animi, libertatemque dicendi, 5 in hac mihi concedat, ut tantum mihi sumam, quantum sine hujus periculo prætetire non possum. A me tamen, ut æquum est, omnia cautè, pedetentimque dicentur, ut neque fides hujus defensionis relicta, neque cujusquam aut dignitas læsa, aut amicitia violata esse videatur. Video igitur, judices, animadvertisse censores in judices quosdam illius consilii Juniani, cùm istam ipsam causam subscriberent. Hic primum illud commune proponam, numquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita *contentam*, ut rebus judicatis, fuisse. neque in re nota consumam tempus exemplis. ponam 6 illud unum: C. Getam, cùm à L. Metello, & Cn. Domitio, censoribus, ex senatu ejectus esset, censorem ipsum postea esse factum: &, cujus mores à censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani & eorum, qui in ipsum animadverterant, *moribus præfuisse*. Quòd si illud judicium putaretur: ut ceteri; turpi judicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate privantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Nunc, si quem Cn. Lentuli, aut L. Gelli libertus furti *condemnarit*: is, omnibus ornamentis amissis, numquam ullam honestatis suæ partem recuperabit. quos autem ipse L. Gellius, & Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti, & captarum pecuniarum nomine, *notaverunt*: ii non modò in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum judiciis absoluti sunt. Neminem voluerunt majores nostri non modò de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judicem, nisi qui inter adversarios *convenisset*. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat, aut judicem legi, aut alterum accusare, hæc ignominiæ causa prætermissa est. *Timoris* enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt. Itaque non solùm, judices, illud ostendam, quod jam videris, populi Romani suffragiis sæpenumero censorias subscriptiones esse deletas, verum etiam judiciis eorum, qui *jurati* statuere majore cum religione, & diligentia debuerunt. Primum judices, senatores, equitesque Rom. in complaribus jam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quàm *censorum opinioni*, paruerunt. Deinde prætores urbani, qui jurati debent optimum quemque 6 in selectos judices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores denique ipsi sæpenumero superiorum censorum judiciis (si ista judicia appellari vultis) non steterunt. atque etiam ipsi inter se censores sua judicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius judicium non modo reprehendat, sed etiam *rescindat*: ut alter de senatu moveri velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ à populo Romano rescindi, ab juratis judicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis, qui eandem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis? Quæ cùm ita sint: videamus, quid tandem censores de illo judicio corrupto judicasse dicantur. Ac primum illud statuamus: utrum, quia censores subscripserint, ita sit: an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideò, quia subscripserint: videte, quid agatis, ne in unumquemque nostrum, censoribus in posterum *potestatem regiam* permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus, quàm illa acerbissima proscriptio possit afferre: ne censorium stilum, cujus mucronem multis remediis majores nostri retuderunt, æque posthac, atque illum *dictatorium gladium* pertimescamus. Sin autem quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse: hoc quæramus, verum sit, an falsum: removeantur auctoritates censoriæ: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce, quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quemadmodum dederit: unum denique aliquod à Cluentio profectæ pecuniæ *vestigium* ostende. Vince deinde, virum bonum fuisse Oppianicum, hominem integrum: nihil de illo umquam secus esse existimatum: nihil denique præjudicatum. tum auctoritatem censorum 7 amplexator; tum illorum judicium cum re conjunctum esse defendito. Dum verò eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii sui corrupisse judicatus sit: qui testamentum interleverit: qui, suppositâ personâ, falsum testamentum obsignandum curarit: qui eum, cujus nomine id obsignatum est, interfecerit: qui avunculum filii sui in servitute, ac vinculis necarit: qui municipes suos proscribendos, occidendosque curavit: qui ejus uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit: qui pecuniam pro abortione dederit: qui socrum, qui uxorem, qui uno tempore fratris uxorem, speratosque liberos, fratremque ipsum, qui denique *suos liberos interfecerit*: qui cùm venenum privigno suo quæreret, manifestò sit deprehensus: cujus ministris, consciisque damnatis, ipse adductus in judicium, pecuniam judici dederit ad sententias judicum corrumpendas: dum hæc, inquam, de Oppianico constabunt, nec ullo argumento Cluentianæ pecuniæ crimen tenebitur: quid est, quòd de ista censoria sive voluntas, sive opinio fuit, adjuvare aut hunc innocentem opprimere posse videatur? Quid igitur censores secuti sunt? Ne ipsi qui dem, ut gravissimè dicam, quidquam aliud dicent, præter

---

1. *Animadversionem atque auctoritatem censoriam.*] Est à P. Victorio, neque aliter ultimæ vetustativ edd. quibus respondent septem Pall. nam hoc videtur desinere codex S. Victor. s. vulgo tamen passim exciditur; *animadversæ atque auctoritas censoria.*

2. *Qua de re antequam incipio.*] Ita rescripsi auctoritate Pal. sec. recepta enim lectio amplius, *antequam dicere incipio*, ceteri vero Pall. *qua de re initio, &c.*

3. *Constituta necessitudo est.*] Haud secus Pall. septem, nisi quod sextus, *constituta consuetudo vel necessitudo est.* unde liquet illud *consuetudo* nisi Lambini, ortum à librariorum ruina.

4. *Ita hæc mihi concedat, &c.*] Id est, libertate, adnotat Gulielnius. sed Lambiniani conjectaneum, *hoc*, restat in Pall. pr. quart. quint. sept.

5. *Illud unum: C. Getam.*] Pal. pr. *Guttam.* tert. *Gettam.* sept. *Gatam.* sec. *illud Vinium C. Getam.* sed nihil mutandum: notat enim *Licinium Getam*, cujus meminere plures; nisi forsan & iidem corrupti.

6. *In selectos judices.*] Illustrantur isthæc à Turnebo libro XXIII. Adversar. cap. 16. f.

7. *Amplexetur.*] Pal. prim. habet quoque illud Lambino placitum, *amplexato.*

præter *sermonem, atque famam*. nihil se testibus, nihil tabulis, nihil gravi aliquo argumento competisse, nihil denique, causa cognita statuisse dicent. Quod si ita fecissent: tamen id non ita fixum esse deberet, ut *convelli non liceret*. Non utar exemplorum copia, quæ summa est: non rem veterem, non hominem potentem aliquem, aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam ædilitium, D. Matrinium cùm defendissem apud M. Junium, Q. Publicium prætores, & M. Plætorium, C. Flaminium, ædiles curuleis: persuasi, ut scribam jurati legerent eum, quem idem isti censores ærarium reliquissent. Cùm enim in homine nulla culpa reperiretur: *quid ille meruisset*, non quid de eo statutum esset, quærendum esse duxerunt. Nam hæc quidem, quæ de judicio corrupto subscripserint, quis est, qui ab illis satis cognita, & diligenter judicata arbitretur? in M. Aquillium, & in T. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia. Quid ceteri? videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumventus, non est oppressus pecunia, non, ut illæ Quintianæ conciones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt, ac suspicione ponendi. duos solos video auctoritate censorum affineis ei turpitudini judicari. 1 Aut illud afferant, (aliquid esse) quod de iis duobus habuerint compertum, de ceteris comperisse. Nam illud quidem minimè probandum est, ad notationes, auctoritatemque censoriam, exemplum illos à consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita majores nostri, ut, SI A MVLTIS esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omneis, *pœna ad paucos* perveniret. Quod idem facere censores in delectu dignitatis, & in judicio civium, & in animadversione vitiorum, qui convenit, nam MILES, QVI locum non tenuit, qui hostium impetum, vimque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis. Quare, ne in bello, propter hostium metum, delinqueret, amplior ei mortis, & supplicii metus est à majoribus constitutus. ne autè nimium multi pœnam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. Hoc tu idem facies, censor, in senatu legendo? si erunt plures, qui, ob innocentem condemnandum, pecuniam acceperint, ut non animadvertas in omneis, sed carpas, ut velis, & *paucos ex multis* ad ignominiam sortiare? Habebit igitur, te sciente, & vidente, curia senatorem, populus Rom. judicem, resp. civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis, fidem suam, & religionem pecunia commutavit? & qui pretio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoriæ severitatis *nota non inuretur*? Tu es præfectus moribus magister veteris disciplinæ, & severitatis. si aut retines quemquam sciens in senatu, scelere tanto contaminatum, aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem pœna affici convenire? & quam conditionem supplicii majores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eandem tu in pace constitues improbitati senatoris? Quòd si exemplum ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit: sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem *sortiri* ad pœnam, atq; hominum delictum fortunæ judicio committere, minimè censorium est: certè in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam, & turpitudinem, non oportet. Verùm omnes intelligimus, in istis subscriptionibus ventum quendum popularem esse quæsitum. Jactata res erat in concione à tribuno seditioso: incognitâ causa probatum illud erat. 2 MVLTITVDINEM ILLICITVM EST CONTRA DICERE: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In invidiam porrò magnam illa judicia venerant. etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in judiciis ex notatione tabularum invidia versata. Prætermitti à censoribus, & negligi macula judiciorum posse non videbatur. homines, quos ceteris vitiis, atque omni dedecore infameis videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, & eo magis, quòd illo ipso tempore, illis censoribus erant judicia cum equestri ordine communicata: ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam *sua auctoritate* illa judicia cum equestri ordine reprehendisse. Quòd si hanc apud eos ipsos censores mihi, aut alii causam agere licuisset: hominibus tali prudentia certè probavissem: (res enim indicat) nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ipsa subscriptione rumorem quendam, & plausum popularem esse quæsitum. Nam in L. Popillium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, quòd is pecuniam accepisset, quo innocentem condemnaret. Jam id ipsum quantæ divinationis est, scire, *innocentem fuisse reum, quem fortasse numquam viderat*, cùm homines sapientissimi, judices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita, sibi dixerint NON LIQVERE? Verùm esto. condemnat Popillium Gellius: judicat, accepisse à Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. nam Popillium, quòd erat libertini filius, in senatum non legit: locum quidem senatorium ludis, & cetera ornamenta reliquit, & eum omni ignominia liberat. quod cùm facit, judicat, ejus sententia gratis esse Oppianicum condemnatum, & eundem Popillium postea Lentulus in ambitus judicio pro testimonio diligentissimè laudat. Quare, si neq; L. Gellii judicio stetit Lentulus, neq; Lentuli existimatione contentus fuit Gellius: &, si uterq; censor censoris opinione standum non putavit: quid est, quamobrem quisquam nostrûm censorias subscriptiones omneis *fixas*, & in perpetuum ratas putet esse oportere? At in ipsum Avitum animadverterunt. nullam quidē ob turpitudinem, nullum ob totius vitæ non dicam vitium, sed erratum. neq; enim hoc homine sanctior, neq; probior, neq; in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt: sed eandē illam *famam* judicii corrupti secuti sunt: neq; ipsi secus existimant, quam nos existimari volumus, de hujus pudore, integritate, virtute: sed putarunt PRÆTERMITTI accusatorem non potuisse, cùm animadversum esset in judices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. Non enim mihi exemplum sumi & clarissimi viri, P. Africani, prætereundum videtur: qui cùm esset censor, & in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodiisset: clara voce, ut omnis concio audire posset, dixit *se scire, illum verbis conceptis peierasse. siquis contrà dicere vellet: usurum esse eum suo testimonio*. deinde cùm contrà nemo diceret: jussit equum traducere. Itaque is, cujus arbitrio & populus Rom. & exteræ gentes, contentæ esse consueverunt, 3 ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus fuit. Quod si hoc Avito facere licuisset, facilè, illis ipsis judicibus, & falsæ suspicioni, & invidiæ populariter excitatæ restitisset. Unum etiam est, quod me maximè conturbat, cui loco respondere posse vix videor, 4 quod *elogium* recitasti de testamento Cn. Egna-

1. *Aut illud adferant* [*aliquid esse*] *quod de iis duobus, &c.*] Retinui scripturam veterrimam trium editionum. solummodo circumscripsi duæ voces, quæ mihi visæ supervacuæ. Palatinos citare nequeo, quod hoc iterum omnes ad unum integro destituantur folio. Patrum ævo lectio fuerat: *Nam ut illud adferant, nihil est, quod de iis duobus, &c.* Lambinus jactitat sic se locum redintegrare è mss. *Nam illud, quod adferunt, nihil est: aliquid esse quod de his duobus habuerint compertum, de ceteris nihil comperisse.* sed non ego credulus illis versorque ne emendationculam eam fimserit è noris Franc. Silvii.

2. *Multitudinem illicitum est contradicere.*] Non diverunt ab hac scriptura vetustius cusi. Lambinus obtrusit nobis; *multis, illam non illicitum est contradicere.* Gulielmius divinabat: *probatum illud erat multitudine; nulli licitum, &c.*

3. *Ipse sua conscientia.*] P. Victorius *scientia*, quod melius visum Camerario: à quo dissentio.

4. *Quod elogium recitasti.*] Haud aliter Palatini nostri septem, quibus adhærere malo, quam Lambini licentiæ; invitis libris omnibus, nescio quæ obtrudenti.

tii, pattis, hominis honestissimi, videlicet, & sapientissimi, idcirco se *exheredasse filium*, quòd is ob Oppianici damnationem pecuniam accepisset. De cujus hominis levitate, & inconstantia, plura non dicam. Hoc testamentum ipsum, quod recitas, ejusmodi est, ut ille, cùm eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines *alienissimos* conjungeret, quẽ diligebat. Sed ru, Atti, confideres, censeo, diligenter, utrùm censorum judicium grave velis esse, an Egnatii. Si Egnatii: leve est, quod censores de ceteris subscripserunt. ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu ejecerunt. sin autem censorum: hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, cùm patrem ejicerent, retinuerunt. At enim senatus universus judicavit, illud *corruptum* esse judicium. Quomodo? suscepit causam. An potuit rem delatam ejusmodi repudiare? cum tribunus pleb. *populo concitato*, rem pænè ad manus revocasset: cùm vir optimus, & homo innocentissimus, pecunia circumventus esse diceretur: cùm invidia flagraret ordo senatorius: potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo reip. repudiari? At quid est decretum? quam juste? quam sapienter? quam diligenter? SI QVI SVNT, QVORVM OPERA FACTVM SIT, VT IVDICIVM PVBLICVM CORRVMPERETVR. Utrùm videtur senatus id factum judicare: an, si factum sit, molestè, graviterque ferre? si ipse A. Cluentius sententiam de judiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis. Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus, & C. Cassius, in quos tum consules designatos idem illud senatus decreverit, non tulerunt. & quod tu Aviti pecunia factum esse arguis, neque id ulla vel tenuissima suspicione confirmas, factum est primò illorum æquitate, & sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat, ad illud *invidiæ præsens incendium restinguendum*, id postea referendum ad populum non arbitrarentur. ipse deinde populus Rom. qui L. Quintii tribuni pl. fictis querimoniis antea concitatus, rem illam, & rogationem flagitarat, idem C. Junii filii, pueri parvuli, lacrymis commotus, maximo clamore, & concursu totam illam legem, & quæstionem repudiavit. Ex quo intelligi potuit id, quod sæpe dictum est: VT MARE, quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari, atque turbari, sic & populum Romanum sua sponte esse placatum, hominum seditiosorum vocibus, ut violentissimis tempestatibus, concitari. Est etiam reliqua permagna *auctoritas*, quam ego turpiter pænè præterii. mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio qua Attius, quam meam esse dicebat, cohortationem quandam judicum ad honestè judicandum, & commemorationem tum illorum judiciorum, quæ probata non essent, tum illius ipsius judicii Juniani: perinde quasi ego non ab initio hujus defensionis dixerim, invidiosum illud fuisse judicium: aut, cùm de infamia judiciorum disputarem, potuerim illud, quòd tam populare esset, in illo tempore prætirire. Ego verò, siquid ejusmodi dixi, neque cognitum commemoravi, neque pro testimonio dixi, & illa oratio potiùs temporis mei, quàm judicii, & auctoritatis fuit. Cùm enim accusarem, & mihi initiò proposuissem, ut animos & populi Romani, & judicum commoverem: cumque omneis offensiones judiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem: istam rem, quæ tam populariter esset agitata, prætirire non potui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in judiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. omnes enim illæ orationes, *causarum, & temporum sunt*, non hominum ipsorum, ac patronorum. Nam, SI CAVSAM ipsæ pro se loqui possent: nemo adhiberet oratorem. nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quæ nostra auctoritate constituantur: sed quæ ex re ipsa, causaque dicantur. Hominem ingeniosum, M. Antonium, ajunt solitum esse dicere, *idcirco se nullam unquam orationem scripsisse, ut si quid aliquando, quod non opus esset, ab se esset dictum, posset se negare dixisse* perinde quasi, quid à nobis dictum, aut actum sit, id nisi literis mandaverimus, hominum memoria non comprehendatur. Ego verò in isto genere libentiùs cum multorum, tum hominis eloquentissimi, & sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor. qui cum L. Planclum defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo 1 vehementi, & callido, cùm Brutus, duobus recitatoribus constitutis, ex duabus ejus orationibus capita alterna, inter se contraria, recitanda curasset, quòd in dissuasione rogationis ejus, quæ contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de *auctoritate senatus* detrahit: in suasione legis Serviliæ summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Rom. cùm ex ea oratione asperiùs dicta recitasset, quo animi illorum judicum in Crassum incenderentur: aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo primùm exposuit utriusque *rationem temporis*: ut oratio ex re, & causa, habita videretur: deinde, ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solùm qua eloquenita, verùm etiam quo lepore, & quibus facetiis præditum lacessisset: treis & ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris de jure civili reliquit. Eorum initia cùm recitarentur, ea, quæ vobis nota esse arbitror: FORTE EVENIT, VT RVRI IN PRIVERNATE ESSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS: fundum Privernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMVS EGO, ET BRVTVS FILIVS. Albanum poscebat. IN TIBVRTE FORTE CVM ASSEDISSEMVS, EGO, ET BRVTVS FILIVS. Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem sapientem, quod filii *nequitiam* videret: quæ prædia ei relinqueret, testificari dicebat voluisse. quòd si potuisset honestè scribere, se in balneis cum id ætatis filio fuisse: non præteriisset. eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis, & ex censu quærere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suæ pœniteret. molestè enim fortasse tulerat, se in iis orationibus reprehensum, quas de rep. habuisset: in quibus forsitan magis requiratur constantia. Ego autem illa recitata esse non molestè fero. neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quæ tum agebatur, aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, cùm ista dixi, quo minùs honestè hanc causam, & liberè possem defendere. Quòd si velim confiteri, me causam A. Cluentii nunc cognoscere, antea fuisse in illa opinione populari: quis tandem id possit reprehendere? præsertim, judices, cùm à vobis quoque ipsis hoc impetrare sit æquissimum, quod ego & ab initio petivi, & nunc peto, ut, siquam huc graviorem de illo judicio *opinionem attulistis*, hanc, causa perspecta, atque omni veritate cognita, deponatis. Nunc, quoniam ad omnia, quæ abs te dicta sunt, T. Atti, de Oppianici damnatione respondi: confiteare necesse est, te opinionem multùm fefellisse, quòd existimaris, me causam A. Cluentii non facto ejus, sed lege defensurum. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renuntiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. Itàne est? AB AMICIS videlicet imprudentes prodimur? & est nescio quis de iis, quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam tibi hoc renuntiavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? nemo, ut opinor, in culpa est: sed nimirum tibi istuc lex ipsa renuntiavit.

1. *Vehementi & callido.*) P. Victorius maluit *calido*, libro Variar. Lect. XXXIII. cap. 6. quem refutat nimis quàm acerbè Lambin.

nuntiavit. 1 Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? num secus hanc causam 2 defendissem, ac si lege Avitus teneretur? certè ut hominem confirmare opportet, nullus est locus à me purgandi istius invidiosi criminis prætermissus. Quid ergo est? quæret fortasse quispiam, displiceatne mihi, præsidio à capite periculum propulsare. Mihi verò, judices, non displicet: sed utor instituto meo. In hominis honesti, pudentisque judicio, non solùm meo consilio uti consuevi, sed multùm etiam ejus, quem defendo, & consilio, & voluntati obtempero. Nam, ut hæc de me causa delata est: qui leges eas, ad quas adhibemur, & in quibus versamur, nosse deberem: dixi Avito statim, de eo, QVI COISSET, QVO QVIS CONDEMNARETVR, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare, & obsecrare cœpit, ut ne sese lege defenderem. Cùm ego, quæ mihi viderentur, dicerem: traduxit me ad suam sententiam. affirmabat enim lacrymans, non se cupidiorem esse civitatis retinendæ, quàm existimationis. Morem homini gessi: & tamen idcirco feci (neque enim id *semper* facere debemus) quòd videbam, per se, ipsam causam copiosissimè sine lege posse defendi. Videbam, in hac defensione, qua jam sum usus, plus dignitatis: in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quòd si nihil aliud esset actum, nisi ut hanc causam obtinerem: lege recitata, perorassem. Neque me illa oratio commoveret, quòd ait Attius, 3 INDIGNVM ESSE FACINVS, si senator judicio quemquam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Rom. hoc idem fecerit, non teneri. Ut tibi concedam, hoc indignum esse (quod cujusmodi sit, jam videro) tu mihi concedas necesse est, multo esse *indignius, in ea civitate, 4 qua legibus continentur, discedi a legibus.* Hoc enim VINCVLVM est hujus dignitatis, qua fruimur in rep. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis. mens, & animus, & consilium, & sententia civitatis, posita est in legibus. Vt corpora nostra sine mente: sic civitas sine lege, suis partibus, ut nervis, ac sanguine, & membris, uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, judices: LEGVM denique IDCIRCO omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. Quid est, Qu. Naso, 5 cur tu in hoc sexto loco sedeas? quæ vis est, qua abs te hi judices, tali dignitate præditi, coërceantur? vos autem, judices, quamobrem ex tam magna multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo jure Attius, quæ voluit, dixit? cur mihi tamdiu potestas dicendi datur? quid sibi autem illi scribæ, quid lictores, quid ceteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? opinor hæc omnia lege fieri, totumque hoc judicium (ut antea dixi) 6 quasi *mente quadam regi legis*, & administrari. Quid ergo est? hæc quæstio sola ita gubernatur? quid M. plætorii, & C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilli, apud quem nunc de ambitus causa dicitur? quid reliquæ quæstiones? circumspicite omneis reipub. parteis. *omnia legum imperio, & præscripto fieri videbitis.* Si quis apud me, te, T. Atti, reum velit facere: clames, te lege pecuniarum repetundarum non teneri. neq; hæc tua recusatio, confessio sit captæ pecuniæ: sed laboris, sed periculi non legitimi declinatio. Nunc, quid agatur, & quid abs te juris constituatur, vide. Jubet lex ea, qua lege hæc quæstio constituta est, judicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis judicibus, qui ei obvenerint (vos appellat, judices) quærere de veneno. In quem quærere? infinitum est. QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adjungit? Recita. DEQVE EIVS CAPITE QVAERITO. Cujus? qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS QVIVE QVAESTOR, TRIBVNVS PL. Deinceps omneis magistratus nominavit. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QVI EORVM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR. Qui eorum, quorum? videlicet, qui suprà scripti sunt. quid interest, utro modo scriptum sit? Etsi est apertum, tamen ipsa lex docet. Ubi enim omneis mortaleis alligat, ita loquitur: *QVI VENENVM MALVM FECIT, FECERIT.* omnes viri, mulieres, liberi, servi in judicium vocantur. Si item de coitione voluisset: adjunxisset, *QVIVE COIERIT.* Nunc ita est, *DEQVE EJVS CAPITE QVÆRITO, QVI MAGISTRATVM HABVERIT, QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXERIT: QVI EORVM COIIT, COIERIT.* Num is est Cluentius? certè non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque abjicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Atti, pauca, quæ ab hujus causa sejuncta sunt, respondebo. est enim quiddam in hac causa, quod Cluentius ad se: est aliquid, quod ego ad me putem pertinere. hic sua putat interesse, se re ipsa, & gesto negotio, non lege defendi, ego autem mea existimo interesse, me nulla in disputatione ab Attio videri esse superatum. non enim mihi hæc causa sola dicenda est. omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac facultate defensionis contenti esse possunt. nolo, quemquam eorum, qui adsunt, existimare, me, quæ de lege ab Attio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quamobrem, Cluenti, de te tibi obsequor: neque ego legem recito: neque hoc loco pro te dico: sed ea, quæ à me desiderari arbitror, non relinquam. Iniquum tibi videtur, Atti, esse, *non iisdem legibus omneis teneri.* Primùm (ut id iniquissimum esse confitear) hujusmodi est, ut, commutatis eis opus sit legibus, non ut iis, quæ sunt, non pareamus. Deinde quis umquam hoc senator accusavit, ut, cùm *altiorem gradum dignitatis*, beneficio populi Romani esset consecutus, eò se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? QVAM MVLTA sunt commoda, quibus caremus; quàm multa molesta, ac difficilia, quæ subimus? 7 atque hæc omnia tantum honoris, & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in ceteros ordines, easdem vitæ conditiones non perferent. putant enim minùs multos sibi *laqueos legum*, & conditionum, ac judiciorum propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiverunt. Atque, ut omittam leges alias omneis, quibus nos tenemur, ceteri autem sunt ordines liberati: hanc ipsam legem, NE QVIS IVDICIO CIRCVMVENIRETVR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo à populi causa remotissimus, tamen, cùm ejus rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore judicatis, populum Romanum

1. *Sed num tibi ita defendisse videor, &c.)* Lambinus substituit, *non*, præter mss. nostros.

2. *Defendissem, ac si lege Avitus teneretur?*) Haud secus mss. nostri. Lambinus expressit, *defendissem, si lege.* vetustius cusi, *defendissem hac si lege.* recentius *defendisse, ac si leges, &c.* Gulielmius conjicit *defendissem, etsi leges, &c.*

3. *Indignum esse facinus.*) Locutio est populatis, quæ cuique in ore, qui secum male agi putat. at eam tamen Lambinus ita examinat, ac si nunquam Comicum aliquem legisset; certè non esse posset hujus loci.

4. *Quæ legibus tenentur.*) Vulgati, *continentur.* sed alterum restat in Pall. & primitus cusis.

5. *Cur tu in hoc sexto loco sedes?*) P. Victorius laudat hanc scripturam ex Longobardico suo libro XXIV. Var. Lection. cap. 2. at enim ita quoque extare in Pall. septem, in edd. exoletis, ego testor. vulgata, *cur in isto loco sedeas?*

6. *Quasi mente quadam regi legis.*) Illud *legis* nunc primum redhibeo auctori è Pall. & edd. paullo antiquioribus. Lambinus finxit, *quasi mente quadam, lege regi, &c.*

7. *Atque hæc omnia tantum, &c.*) Lambinus edidit, *tamen.* quid si *facile*, aut *laudem*,

quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare *novo quæstionis genere* ausus non est. Quod si fieri posse existimasset: pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, 1 quæstus in veteres judices, in hanc unam quæstionem contulisset. Nec nunc quidquam agitur (mihi credite, judices, & prospicite id, quod providendum est) nisi, ut equester ordo in hujusce legis periculum includatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed à paucis. nam si senatores, qui se *facile tuentur* integritate, & innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, & ceteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui se volunt *posse omnia*, neque præterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine: hoc uno metu se putant equites Roman. in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem judicarent, hujusmodi judicia fieri possint. Vident enim auctoritatem hujus ordinis confirmari: vident judicia comprobari, hoc metu proposito, evellere se *aculeum severitatis* vestræ posse confidunt. QVIS enim *de homine* audeat, paullo majoribus opibus prædito, verè, & fortiter judicare; cùm videat, sibi de eo, quod coierit, aut consenserit, causam esse dicendam? O viros forteis, equites Roman. qui homini clarissimo, ac potentissimo, M. Druso, tribuno pl. restiterunt, cùm ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, 2 quæ tum erat, nobilitate, nisi uti, qui res judicassent, hujusmodi quæstionibus in judicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Mecœnas, illa *robora populi Rom.* 3 ceterique hujusmodi ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpæ suscipere se putarent, recusando: apertissimè repugnarunt, cùm hæc recusarent, & palàm fortissimè, atque honestissime dicerent, se potuisse judicio populi Rom. in amplissimum locum *pervenire*, si sua studia ad honores petendos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quæ dignitas; quæ se non contemsisse, sed ordine suo, patrumque suorum, contentos fuisse: & *vitam illam tranquillam*, & quietam, remotam à procellis invidiatum, & hujusmodi judiciorum amfractu, sequi maluisse. aut sibi ad honores petendos ætatem integram restitui oportere: aut, quoniam id non posset, eam conditionem vitæ, quam secuti, petitionem reliquissent, manere: iniquum esse, eos, qui honorum ornamenta, *propter periculorum multitudinem*, prætermisissent populi beneficiis esse privatos, judiciorum novorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea, quòd ea conditione proposita petere cœpisset: quodque permulta essent ornamenta, quibus eam *mitigare* molestiam posset: locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen, & gratia, toga prætexta, 4 sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciæ: quibus in rebus cùm summum rectè factis majores nostri præmium, tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ea ne lege accusarentur, qua nunc Avitus accusatur, quæ tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim, ea lege equestrem ordinem non teneri: sed ne nova lege alligarentur, laborabant. Avitus ne hoc quidem umquam recusavit, quo minùs vel ea lege *rationem vitæ suæ redderet*, qua non teneretur. Quæ si vobis conditio placet: omnes id agamus, ut hæc quàm primùm in omneis ordines quæstio perferatur. Interea quidem, per deos immortaleis, quoniam omnia commoda nostra, jura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, à legibus non recedamus: simul & illud quàm sit indignum, cogitemus, populum Rom. aliud nunc agere: vobis rempub. & fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere ne lege ea, quam numquam ipse jusserit, & quæstione, quâ se solutum, liberumque esse arbitretur, per paucos judices adstringatur. Agit enim sic causam T. Attius, adolescens bonus, & disertus: *omneis civis legibus teneri omnibus*: 5 vos attenditis & auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius, eques Rom. causam dicit ea lege, qua lege senatores, & ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare, & in arce legis, præsidia constituere defensionis meæ non licet. Si obtinuerit causam Cluentius: (sicuti vestra æquitate nixi confidimus) existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, præsidit nihil fuisse. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Rom. præstare debeam, quoniam is meæ vitæ status est, ut omnis mihi cura, atque opera, posita sit in omnium periculis defendendis. Video, quanta, & quàm periculosa, & quàm infinita quæstio tentetur, ab accusatoribus, cùm eam legem, quæ in nostrum ordinem scripta sit, in populum R. transferre conentur, qua in lege est QVI COIERIT: quod quàm latè pateat, videtis. CONVENERIT. æquè infinitum, & incertum est. CONSENSERIT. hoc verò cùm incertum, & infinitum: tum obscurum, & occultum est. FALSVMVE TESTIMONIVM DIXERIT. Quis de plebe Romana testimonium dixit umquam, cui non hoc periculum, T. Attio auctore, paratum esse videatis? nam dictorum quidem certè, si hoc judicium plebi Rom. propositum sit, neminem umquam esse confirmo. sed hoc polliceor omnibus, si cui forte hac lege negotium facessetur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me ejus causam legis præsidio defensurum: & vel his judicibus, vel eorum similibus, facilè probaturum, & omni me defensione usurum esse legis: qua nunc ut utar, ab eo, cujus voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. Non enim debeo dubitare, judices, quin, si qua ad vos causa hujusmodi delata sit ejus, qui lege non teneatur, etiam si is invidiosus, aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si *invitis absolvatur sitis*, tamen absolvatis: & religioni potius vestræ, quàm odio pareatis. 6 *EST ENIM SAPIENTIS* judicis, cogitare, tantum sibi à populo Rom. esse permissum, quantum commissum & creditum sit: & non solùm sibi *potestatem datam*, verùm etiam *fidem habitam* esse meminisse: posse, quem oderit absolvere: quem non oderit, condemnare: & semper non quid ipse velit, sed quid lex, & religio cogat, cogitare: animadvertere, qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni, judices, atque sapientis, cùm illam, judicandi causa, tabellam sumserit, 7 *NON SE PVTARE ESSE SOLVM*, neque sibi, quodcumque concupierit, licere; sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem,

1. *Quæstus in veteres. judices.*) Habet istud Lambinus pro notâ marginali, temere deinde admissâ in contextum. mihi secus videtur. ideoque non abjeci, ut ille. Hoc tamen iterum destituor præsidio Palatinorum: deficiente integro folio.

2. *Quæ tum erat, nobilitate.*) Acquiesco huic scripturæ unà cum Camerario; valefacta ea quam induxit Victorius, quam adfiguntque ad oram alii.

3. *Ceteriquæ hujusmodi ordinis.*) Gulielmius putabat *ordinis* adventitium, exterendumque.

4. *Sella curulis, insignia, fasces.*) Invectum hoc temere arbitrabatur illud *insignia* Gulielmius.

5. *Vos attenditis & auditis silentio.*) Lambinus ejecit *& auditis*, contra mss. & edd. alias.

6. *Est enim sapientis judicis, cogitare tantum, &c.*) Sic tota cohors mss. Pall. neque aliter edidit olim Victorius; ne quis puter primum à Lambino profectam. vulgò legitur: *est enim sapientis judicis, meminisse se hominum: cogitare tantum, &c.*

7. *Non se putare esse solum.*) Lambinus contendit legendum, *reputare non se esse solum.* sed cur quæro? & quibus libris auctoribus? vulgata omnis, ita ab alteris firmantique Pall. septem, nisi quod sec. *non se putare esse solum.*

1 *Maxime-*

tem, fidem: libidinem autem, odium invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere: 1 maximeque æstimare *consentiam mentis suæ*, quam ab diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non potest: quæ si optimorum consiliorum, atq; factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu, & summa cum honestate vivemus. Hæc si T. Attius aut cognovisset, aut cogitasset: profectò ne conatus quidem esset dicere id, quod multis verbis egit: judicem, *quod ex videatur*, statuere, & non devinctum legibus esse oportere, quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate, nimium; pro reip. dignitate, parum; pro vestra prudentia, satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quæ, quia vestræ quæstionis erant, idcirco illi statuerunt sibi fingenda esse, & proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in judicium nihil, præter invidiam, attulissent. Atque, ut existimetis, necessariò me de his rebus, de quibus jam dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua. profectò intelligetis, ea, quæ paucis demonstrari potuerunt, brevissimè esse defensa. Cn. Decio Samniti, ei, qui proscriptus est, *injuriam in calamitate* ejus ab hujus familia factam esse dixistis. Ab nullo ille liberalius, quàm à Cluentio tractatus est. hujus illum opes in rebus ejus incommodis sublevarunt. atque hoc cum ipse, tum omnes ejus amici, necessariique cognoverunt. Ancarii, & Faceni 2 pastoribus, hujus villicos vim, & manus attulisse. Cùm quædam in collibus (ut solet) controversia pastorum esset orta: Aviti villici *rem domini*, & privatam possessionem defenderunt. cùm esset expostulatio facta: causa illis demonstrata; fine judicio, controversiaque discessum est. P. Ælii testamento propinquus exheredatus cum esset, heres hic alienior institutus est. P. Ælius Aviti *merito* fecit: neque hic in testamento faciendo interfuit: idque testamentum, ab hujus inimico Oppianico est obsignatum. Florio legatum ex testamento, insitiatum esse, non est ita. sed cùm H-S XXX. scripta essent, pro H-S CCC; neque ei satis cautum videretur? voluit, cum aliquid acceptum referre liberalitati suæ. primò debere negavit: pòst sine controversia solvit. Cœlii cujusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. 3 Mulierem cùm emisset de sectoribus: quo tempore eam primùm liberam esse audivit, sine judicio reddidit Cœlio. Ennium esse quendam, cujus bona teneat Avitus. Est hic Ennius egens quidam, calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum servo Aviti furti egit: nuper ab ipso Avito petere cœpit. Hic illo privato judicio (mihi credite) nobis iisdem fortasse patronis, *calumniam* non effugiet. Atque etiam, ut nobis renuntiatur, hominem multorum hospitum 4 A. Binnium quendam, coponem, de via Latina, subornatis: qui sibi à Cluentio, servisque ejus, in taberna sua manus allatas esse dicat. Quo de homine, nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si *invitaverit*, id quod solet, sic hominem accipiemus, ut molestè ferat, se de via decessisse. Habetis, judices, quæ in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum reum volunt esse, annos octo meditati accusatores collegerunt. quam levia, genere ipso! quam falsa, re! quam brevia, responsu! Cognoscite nunc id, quod ad vestrum jusjurandum pertinet, quod vestri judicii est, quod vobis oneris impositum ea lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant, quàm paucis verbis hæc causa perorari potuerit, & quàm multa à me dicta sint, quæ ad hujus voluntatem maximè, ad vestrum judicium minimè pertinerent. Objectum est, C. Vibium Capacem ab hoc A. Cluentio *veneno esse sublatum*. Opportunè adest homo summa fide, & omni virtute præditus, L. Plætorius, senator, qui illius Capacis hospes fuit, & familiaris. apud hunc ille Romæ habitavit, apud hunc ægrotavit, hujus domi est mortuus. At *heres est Cluentius*. Intestatum dico esse mortuum, possessionemque ejus bonorum, prætoris edicto, huic illius sororis filio, adolescenti pudentissimo, & in primis honesto, equiti Rom. datam, Numerio Cluentio, quem videtis. Alterum veneficii crimen, Oppianico huic adolescenti, cùm ejus in nuptiis, more Larinatium, multitudo hominum prandaret, venenum Aviti consilio paratum: id cùm daretur in mulso, Balbutium quendam, ejus familiarem, *intercepisse*, bibisse, statimque esse mortuum. Hæc ego si sic agerem, tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem, quæ nunc paucis percurrit oratio mea. QVID VMQAM Avitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magnopere Oppianicum metuebat, cùm ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit: huic autem accusatores, matre viva, deesse non possent? quod jam intelligetis. An ut de causa ejus periculi nihil decederet, ad causam *novum crimen* accederet? quod autem tempus veneni dandi, illo die? in illa frequentia? per quem porrò datum? unde sumtum? quæ deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quæ dici possunt. sed non committam, ut videar non dicendo voluisse dicere. res enim jam seipsa defendat. Nego, illum adolescentem, quem statim epoto peculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. magnum, & impudens mendacium. Perspicite cetera. dico, illum, cùm ad illud prandium *crudior venisset*, &, ut ætas illa fert, sibi tum non pepercisset; aliquot dies ægrotasse, & ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem, propter animi dolorem, pertenuis *suspicio* potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere: is hunc suo testimonio sublevat. quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paullisper exsurge, & perfer hunc dolorem commemorationis necessariæ: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, uti necui innocenti mæror tuus calamitatem, & falsum crimen afferret, TESTIMONIVM BALBVTII PATRIS. Unum etiam mihi reliquum ejusmodi crimen est, judices, ex quo illud perspicere possitis, quod à me initio orationis mea dictum est: quidquid mali per hos annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habeat sollicitudinis, ac negotii, id omne *à matre* esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quendam, familiarem illius: idque Aviti consilio factum esse, dicitis. In quo primùm illud quæro, *qua causa* Avito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor: sed homines, INIMICOS suos morte affici volunt, vel quòd metuunt, vel quòd oderunt. Quo tandem igitur Avitus metu adductus, tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat, quòd jam Oppianicum pœna affectum pro maleficiis, ejectum è civitate, quisquam timeret? quid metuebat: 5 ut oppugnaretur à perdito? an ne accusaretur à condemnato, an ne exsulis testimonio læderetur? Sin autem, quòd oderat Avitus, idcirco illum vita frui noluit: adeone erat stultus, VT ILLAM, quam tum ille vivebat, vitam

1. *Maximèque æstimare.*) Mallet Lambinus, *maximique*, præter mss. editosque. neque est tamen nostro, aut robustius aut venustius.

2. *Pastoribus, hujus villicum vim, &c.*) Sic malui cum edd. & mss. vett. quàm ut hodie excuditur, *villicæ*.

3. *Mulierem cùm emisset de sectoribus.*) Lambinus *à sectoribus*: cum tamen vulgata lectione nihil sit usitatius; tueaturque se scriptis editisque omnibus.

4. *A. Binnium quendam.*) Paullus Merula ad Ennium cupiebat *A. Bidium*, quoniam hæc genus nota, illa non, tanquam scilicet tale quid requiratur in caupone. sed tamen hominis hujus nomen valde variat. nam olim cusi, *Brivium* vocant. Pall. prim. quart. sept. *Binium* secund. *Biviam.* tert. quint. *Binum*, qui quint. superscriptum habet *Bibium*. sext. *A. Albinum*, quod & in octavo, sed sine prænomine.

5. *Ut oppugnaretur a perdito?*) Vetus editio, item Pal. sec. *ne oppugnaretur*, & acriter defendit Lambinus. sed enim cum in plerisque edd. item Pall. septem restet altera scriptura; non video cur temerè ejici debeat.

esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem, nemo recipere tecto, 1 nemo audire, nemo alloqui, 5 nemo respicere vellet? hujus igitur vitæ Avitus invidebat? hunc si acerbè, & penitus oderat, non eum quam diutissimè vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum *in malis perfugium* erat calamitatis? qui si quid animi, ac virtutis habuisset (ut multi sæpe fortes viri in ejusmodi dolore) mortem sibi ipse consciisset: huic quamobrem id vellet inimicus offerre, quid ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi fortè ineptiis, ac *fabulis ducimur*, ut existimemus, illum apud inferos impiorum supplicia perferre, ac plureis illic offendisse inimicos, quàm hîc reliquisse: à socrus, ab uxorum, à fratris, à liberûm *pœnis* actum esse præcipitem in scèleratorum sedem, atque regionem. quæ si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, præter *sensum doloris*? Age verò, venenum per quem datum? per M. Asellium. Quid huic cum Avito? nihil: atque adeò, quòd ille Oppianico familiarissimè est usus, 3 potius etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum & suum scelus, & illius periculum committebat? cur deinde tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tamdiu sinis? cur non Aviti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc præjudicaretur? Jam verò illud quàm non probabile, quàm inusitatum, judices, quàm novum, *in pane datum venenum*? 4 Faciliusne potuit, quàm in poculo? 5 latiùs potuit, abditum aliqua in parte panis, quàm si totum colliquefactum in potione esset? celeriùs potuit 6 comestum, quàm epotum in venas, atque in omneis parteis corporis permanare? facilius fallere in pane (si esset animadversum) quàm in poculo, cùm ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset? At *repentina morte* periit. 7 Quod si esset ita factum: tamen ea res, propter multorum ejusmodi mortem, satis firmam veneni suspicionem non haberet. si esset suspiciosum: tamen ad alios potiùs, quàm ad Avitum pertineret. Verùm in eo ipso homines impudentissimè mentiuntur. Id ut intelligatis: & mortem ejus, &, quemadmodùm post mortem, in Avitum sit crimen à matre quæsitum, cognoscite. Cùm vagus, & exsul erraret, atque undique exclusus Oppianicus, in Falernum se ad C. Quintilium contulisset: ibi primùm in morbum incidit, ac satis vehementer, diuque ægrotavit. Cùm esset una Sassia, & Statio Albio quodam, colono, homine *valente*, qui simul esse solebat, familiarius uteretur, quàm vir dissolutissimus, incolumi fortuna, pati posset: & jus illud matrimonii castum, atque legitimum, damnatione viri sublatum arbitraretur: Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus, & minimè mendax, multa dicitur renuntiare domino solitus esse. Interea Oppianicus cum jam convaleseceret, neque in Falerno improbitatem coloni diutiùs ferre posset, & huc ad urbem profectus esset (solebat enim extra portam aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine *latus offendisse* vehementer, &, posteaquàm ad urbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, judices, ejusmodi est, ut aut nihil habeat suspicionis, aut, siquid habet, id *intra parietes* in domestico scelere versetur. Post mortem ejus Sassia statim moliri nefaria mulier cœpit insidias filio: quæstionem habere de viri morte constituit. emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quendam, quasi ut idem faceret, quod Avitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone, & de assecla quodam servo suo quæsiturum esse dixit. præterea servum illum Nicostratum, quem *nimium loquacem* fuisse, ac nimium domino fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quæstionem postulavit. Hic cùm esset illo tempore puer, & illa quæstio de patris sui morte constitui diceretur: etsi illum servum, & sibi benivolum esse, & patri fuisse arbitrabatur, nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici. & hospites Oppianici, & ipsius mulieris multi, homines honesti, atque omnibus rebus ornati. tormentis omnibus vehementissimis quæritur. Cùm essent animi servorum, & *spe, & metu tentati*, ut aliquid in quæstione dicerent: tamen (ut arbitror) auctoritate advocatorum, & vi tormentorum adducti, in veritate manserunt, neque se quidquam scire dixerunt. Quæstio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur, habetur de integro quæstio: nulla vis tormentorum acerrimorum prætermittitur: *aversari advocati*, & jam vix ferre posse: furere crudelis, atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut speraret, ea, quæ cogitasset, procedere. Cùm jam tortor, atque essent tormenta ipsa defessa, neque tamen illa finem facere vellet: quidam ex advocatis, homo & honoribus populi ornatus, & summa virtute præditus, intelligere se dixit, non id agi, ut verum inveniretur: sed ut *aliquid falsi dicere cogerentur*. Hoc postquàm ceteri comprobârunt: ex omnium sententia constitutum est, satis videri esse quæsitum. Redditur Oppianico Nicostratus: Larinum ipsa proficiscitur cum suis, mœrens, quòd jam certè incolumem filium fore putabat, ad quem non modò verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret: & cui non modò aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultæ quidem matris insidiæ nocere potuissent. Larinum postquàm venit: quæ à Stratone illo venenum antea viro suo datum, sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuò, & ornatam Larini medicinæ exercendæ causa *tabernam* dedit. Unum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, ut velle, atque optare aliquid calamitatis filio potius, quàm id struere, & moliri videretur. Tum interim Hortensio, Metello Coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem, ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat, ut eum nuptiis *alligatum* simul, & testamenti spe *devinctum*, possit habere in potestate. Hoc ipso sesè tempore Strato ille medicus domi furtum fecit, & eædem ejusmodi. Cùm esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, & auri: noctu duos conservos dormienteis occidit, in piscinamque dejecit: ipse *armarii fundum exsecuit*, & H S. * & auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. Furto postridie cognito, omnis suspicio in eos servos, qui *non comparebant*, commovebatur. Cùm exsectio illa fundi in armario animadverteretur, quærebant homines, quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiæ recordatus est, se nuper

1. *Nemo audire, nemo alloqui.*) Non potui excludere hanc lectionem eram non solum Palatinis octo, item scriptis Lambini, sed & vetustioribus editionibus. haud tamen inepte prius publicata, *nemo adire*.

2. *Nemo respicere.*) Lambinus, *adspicere*. cur quæso? nam alterum profectò omnes occupavit libros.

3. *Potius etiam simultas.*) Est à septem Palatinis. solus enim primus habuit illud hodie vulgatum, *etiam contra simultas*; quod respuunt alioqui antiquitus cusi.

4. *Faciliusne potuit quàm in poculo.*) Non reprehendo. libet tamen indicare, amicum nostrum conjicere; *in pane datum venenum potius, quàm in poculo.* omisso ille *facilius ne*.

5. *Latius potuit, abditum.*) Quæi potuissem includere scripturam octo Palatinorum: qui omnes sibi constabant in *latius potuit*, solum variabant in tertia voce, *aditum, additum*. sed & sic quoque omnis editio vetus; ut taceam membranas, à Lambino productas; recentius cusi, *latentive potuit &c.* malè. nam id mox sequitur: *facilius fallere in pane*.

6. *Comestum.*) Datum hoc Prisciano. nam plutearii nostri adhærebant vulgato; ni quod pr. & octavus, *comessum*.

7. *Quod si esset ita factum.*) Nihil variant mss. nostri. mallem tamen, *Si esset ita; tamen, &c.*

I. Cum

nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentium, & tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur à coactoribus, invenitur ea serrula ad Stratonem perveniſſe. Hoc *initio ſuſpicionis* orto, & apertè insimulato Stratone, puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominæ indicavit: homines in piscina inventi sunt: Strato in vincula conjectus est: atq; etiam in taberna ejus numi, nequaquam omnes, reperiuntur. Constituitur quæstio de furto. nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus institutam esse quæstionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est, quod minùs verisimile proferre potuistis? Deinde, ut omittam cetera, triennio post mortem Oppianici de ejus morte quærebatur? Atque etiam *incensa odio priſtmo*, Nicostratum eundem illum tum sine causa in quæstionem postulavit. Oppianicus primò recusavit. posteaquàm illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur: mulieri crudelissimæ servum fidelissimum, non in quæstionem tulit, sed planè *ad ſupplicium* dedit. Post triennium igitur agitata denique quæstio de viri morte habebatur: & de quibus servis habebatur? Nova, credo, res objecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt. de Stratone, & de Nicostrato. Quid? Romæ quæsitum de istis hominibus non erat? Itane tandem? mulier jam non morbo, sed scelere furiosa, cùm quæstionem habuisset Romæ, cùm de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, & ceterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset, satis quæsitum videri: eadem de re triennio pòst, iisdem de hominibus, nullo adhibito, non dicam vito (ne colonum fortè abfuisse dicatis) sed *bono viro*: in filii caput quæstionem habere conata est. An hoc dicitis? mihi enim venit in mentem, quid dici possit, tametsi adhuc non esset dictum: 1 cùm haberetur de furto quæstio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, judices, sæpe multorum *improbitate depreſſa veritas emerſit*, & innocentiæ defensio intercluſa respirat: quod aut ii, QVI AD FRAVDEM callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi, QVORVM EMINET audacia, atque projecta est, à consiliis malitiæ deseruntur. quod *ſi aut confidens aſtutia, aut callida eſſet audacia, vix ullo obſiſti modo poſſet*: Utrùm furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is & ex serrula insimulatus, & à puero conscio est indicatus. An id actum non est in quærendo? Quæ fuit alia igitur causa quærendi? an, id quod dicendum vobis est, & quod tum Sallia dictitabat, cùm de furto quæreretur, tum Strato iisdem in tormentis dixit de veneno? En hoc illud est, quod ante dixi: *mulier abundat audacia: conſilio & ratione deficitur*. nam tabellæ quæstionis plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisque editæ sunt, illæ ipsæ, quas tum obsignatas esse dixi: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primam orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquid adjungere dictum de veneno: quod non percontatione quæsitum, sed *dolore expreſſum* videretur. Quæstio de furto est, veneni jam suspicione, superiore quæstione, sublata: quod ipsum hæc eadem mulier indicarat: quæ ut Romæ de amicorum sententia statuerat satis esse quæsitum, postea per triennium maximè ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus affecerat. Cùm igitur *de furto quæreretur*, & eo furto, quod ille sine controversia fecerat: tum ille de eo, quod quærebatur, verbum nullum fecit? de veneno statim dixit? de furto, si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem, aut media, aut in aliqua denique parte quæstionis, verbum fecit ullum? Jam videtis, illam nefariam mulierem, judices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quæstionem conscripsisse. Atque istam ipsam quæstionem, dicite, quis obsignavit? Unum aliquem nominate: neminem reperietis, nisi fortè ejusmodi hominem, quem ego proferri malim, quàm neminem nominari. Quid ais, T. Atti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius litteris conscriptas in judicium asseras: neque earum *auctoritatem litterarum*, neque obsignatorem, neque testem ullum nominabis? &, quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu depromseris, hanc hi tales viri comprobabunt? 2 Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid? ipsa quæstio, judicibus: quid? amicis, hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea: quid? huic tandem ipsi tempori, cur non reservata est? quid istis hominibus factum est, Stratone, & Nicostrato? quæro abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas. quem tu, cùm hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique *ſervare quæſtioni*, servare his judicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, judices, in crucem actum esse exsecta scitote lingua: quod nemo est Larinatium, qui nesciat. Timet mulier amens non suam conscientiam; non odium municipum, non famam omnium: sed, quasi non omnes, ejus sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema *ſervuli voce morientis*. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus, & immane, aut unde natum esse dicamus? Jam enim videtis profectò, judices, non sine necessariis me, ac maximis causis, principio orationis meæ de matre dixisse. nihil est enim mali, nihil sceleris, quod illa non ab initio filio voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis injuriam: mitto nefarias generi nuptias: mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quæ nondum ad hujusce vitæ periculum, sed *ad commune familiæ dedecus* pertinebant. nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa cùm obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiæ luctum, atque in privignorum funus nupsit. Prætereo, quòd Aurium Melinum, cujus illa quondam socrus, paullò antè uxor fuisset, cùm Oppianici esse opera proscriptum, occisumque cognosceret, eam sibi domum, sedemque conjugii delegit, in qua quotidie superioris viri mortis indicia, & spolia fortunarum videret. Illud primùm queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni; quod jam tum recens, suspicioſum ceteris, huic incredibile, nunc verò apertum jam omnibus, ac manifestum videtur. Non est profectò de illo veneno *celata mater*: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod nisi esset: certè postea, deprehensa re, non illa ut ab improbo viro discessisset: sed ut à crudelissimo hoste fugisset, domumque illam, in perpetuum, scelere omni affluentem, reliquisset. non modò id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum prætermisit, in quo non instrueret insidias aliquas, ac dies omneis, ac noctes tota mente mater *de pernicie filii* cogitaret. quæ primùm, ut istum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo, 3 donis muliebribus, collocatione filiæ, spe hereditatis

1. *Cùm haberetur de furto quæſtio.*] Præmittunt vetustè cusi, *mentio fieret, cum haberetur*. neque abeunt mss. Palatin. adeo ut diſpiciendum sit, quomodo hoc iterum locum suum occupare queat.

2. *Eſto. Sit tabellis nihil eſt auctoritatis.*] Frigida admodum est consectura, *nanihil eſt*. imo quàm magis elevat auctoritatem tabellarum, tanto plus serviunt argumentationi. & verò vulgata roſtat in omnibus Pall. & edd. vett.

3. *Donis muliebribus, collocatione filiæ.*] Legitur ferè hodie *donis, muneribus*, coll. quod eruit è suis Victorius, firmavitque lib. XI. Var. lect. cap. 22. offendique item in Palat. sec. sed enim cum in ceteris octo, item in vetustè cusis, restet illud prius, nolui id temerè eliminare; præcipuè cum annotarit Gulielmius, sic quoque locutum libro 1. Livium.

Ilinque

tis obstrinxit. 1 Itaque apud ceteros, novis inter propinquos susceptis inimicitiis, sæpe fieri *divortia*, 2 atque affinitatum discidia vidimus: hæc mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem ejus antè duxisset. ceteri NOVIS AFFINITATIBVS adducti, veteres inimicitias sæpe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias, affinitatis conjunctionem pignori fore putavit. Neque in eo solum diligens fuit ut accusatorem filio suo compararet: sed etiam cogitavit, quibus eum rebus *armaret*. hinc enim illæ sollicitationes servorum & minis, & promissis: hinc illæ infinitæ, crudelissimæque de morte Oppianici quæstiones: quibus finem aliquando non muliebris modus, sed amicorum auctoritas fecit. ab eodem scelere illæ triennio post habitæ Larini quæstiones: ejusdem amentiæ falsæ conscriptiones quæstionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata *exsectio linguæ*: totius denique hujus ab illa est & inventa, & adornata comparatio criminis. Atque his rebus cùm instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset: paullisper, conquirendorum, & conducendorum testium causa, Larini est commorata: postea autem, cùm appropinquare hujus judicium, ei nuntiatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia, aut pecunia testibus deesset: aut ne fortè mater hoc sibi optatissimum spectaculum hujus sordium, atque luctus, & tanti squaloris amitteret. Jam verò quod iter Romam ejus mulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium, 3 & Venafranorum, ex multis audivi, & comperi: quos concursus in his oppidis? quantos & virorum, & mulierum *gemitus* esse factos? mulierem quandam Larino, 4 atque illam usque à mari supero Romam proficisci, cum magno comitatu, & pecunia, quo facilius circumvenire judicio capitis, atque *opprimere filium* posset. Nemo erat illorum, pænè dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo, quin terram ipsam violari, quæ mater est omnium, vestigiis conscelerat matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est, qui non *contagionem adspectus* fugeret. nocti se potiùs, ac solitudini, quàm ulli aut urbi, aut hospiti committebat. Nunc verò quid agat, quid moliatur, quid denique quotidie cogitet, quem ignorare nostrùm putat? quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem pretio labefactare conata sit, tenemus. quin etiam *nocturna sacrificia*, quæ putat occultiora esse scelerataque ejus preces, & nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur, neque intelligit, PIETATE, & religione, & justis precibus, deorum menteis, non contaminata superstitione, neque ad scelus perficiendum cæsis hostiis posse placari. cujus ego furorem, atque crudelitatem deos immortaleis à suis aris, atque templis aspernatos esse confido. Vos, judices, quos huic A. Cluentio quosdam alios deos ad omne vitæ tempus fortuna esse voluit, hujus importunitatem matris à filii capite depellite. multi sæpe in judicando, *peccata libera*rùm, *parentum misericordiæ concesserunt*: vos, ne hujus honestissimè actam vitam matris crudelitati condonetis, rogamus: præsertim cùm ex altera parte totum municipium videre possitis. Omneis scitote, judices, (incredibile dictu est, sed à me verissimè dicitur) omneis Latinateis, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio, frequentiaque sua, quantum possent, in tanto ejus periculo sublevarent. Fuetis illud, hoc tempore, & mulieribus, oppidum scitote esse traditum, idque in præsentia, In *communi Italiæ pace*, domesticis copiis esse tutum. quos tamen ipsos æque, & eos, quos præsenteis videtis, hujus exspectatio judicii dies, nocteisque sollicitat. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate, commodisque omnibus sententias esse laturos. summa est enim, judices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omneis homines justitia, & fides. præterea nobilitatem illam inter suos, locumque à majoribus traditum, sic tuetur, ut *majorum* gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem assequatur. Itaque iis eum verbis publicè laudant, ut non solùm testimonium suum, judiciumque significent, verùm etiam curam animi, ac dolorem. quæ dum laudatio recitatur, vos quæso, qui eam detulistis, assurgite. LAVDATIO CLVENTII, EX DECVRIONVM LARINATIVM DECRETO. Ex lacrymis horum, judices, existimare potestis, omneis hæc decuriones decrevisse lacrymanteis. Age verò, vicinorum quantum studium, quam incredibilis benivolentia, quanta cura est? non illi *in libellis* laudationum decreta miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequenteis adesse, & hunc præsenteis laudare voluerunt. Adsunt Ferentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: Theano Appulo atque Luceria equites Romanos, honestissimos homines, laudatores videtis: Boviano, totoque ex Samnio cùm laudationes honestissimæ missæ sunt, tum homines amplissimi, nobilissimique venerunt. Jam qui in agro Larinati prædia, qui negotia, qui res pecuiarias habent, honesti homines, & summo splendore præditi, difficile dictu est, quàm sint solliciti, quàm laborent. Non multi mihi *ab uno sic diligi* videntur, ut hic ab his universis. Quàm non abesse ab hujus judicio L. Volusienum, summo splendore hominem, ac virtute præditum, vellem? quàm vellem præsentem posse P. Helvidium Rufum, equitem Roman. omnium ornatissimum, nominare: qui, cùm, hujus causa, dies, nocteisque vigilaret, & cùm me hanc causam doceret; in morbum gravem, periculosumque incidit: in quo tamen non minus decapite hujus, quam de sua vita laborat. Cn. Tudici senatoris, viri optimi, & honestissimi, par studium, & testimonio, & laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed majore verecundia, de te, P. Volumni, quoniam judex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benivolentiam, confirmamus. Horum omnium studium, curam, diligentiam, meumque una laborem, qui totam hanc causam, vetere instituto, solus peroravi, vestramque simul, judices, æquitatem, & mansuetudinem una mater oppugnat. At quæ *mater*? quam cæcam crudelitate, & scelere ferri videtis: cujus cupiditatem nulla unquàm turpitudo retardavit: quæ vitiis animi in deterrimas parteis jura hominum convertit omnia: cujus ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea vis, ut nemo fœminam: ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit. atque etiam nomina necessitudinum, non solum *naturæ nomen, & jura mutavit*: uxor generi, noverca filii, filiæ pellex: eò jam denique adducta est, ut sibi, præter formam, nihil ad similitudinem hominis relervarit. Quare, judices, si scelus odistis: prohibete aditum matris à filii sanguine: date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberûm: patimini, matrem, ne orbata filio lætetur, victam potiùs vestra æquitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, bonitatem,

1. *Itaque apud ceteros, &c.*] Lambinus, *Itaque quod*. si è libris non carpo. mallem tamen, ut est in Pal. sec. *Ita quod apud cet.*

2. *Atque affinitatum discidia vidimus.*] Sic editiones à prima proximæ. nam princeps, *atque diffinitatum disc.* Lambinus edidit, *atque adfinium disc.* sed ne sic quidem rem acu tetigit. nam Palatini plerique *atque infimum disc.* unus etiam *intimari*. ut forte fuerit intimum, ἀπὸ τοῦ *intimorum*.

3. *Et Venafranorum.*] Pall. & olim cusi, *Asfraternorum*; vel simile quid; ut dubium mihi non sit legendum *Alfaternorum*, quorum meminit Plinius lib. III. cap. 5.]

4. *Atque illam.*] Gulielmius adnotavit fortè legendum, *illum*.

I. *Cujus*

tem, virtutemque diligitis: levate hunc aliquando supplicem vestrum, judices, tot annos in *falsa invidia*, periculisque versatum: qui nunc primùm post illam flammam, aliorum facto, & cupiditate excitatam, spe vestræ æquitatis erigere animum, & paullum respirare à metu cœpit: cui posita sunt in vobis omnia: quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. Orat vos Avitus, judices, & flens obsecrat, ne se *invidiæ, qui in judiciis valere non debet:* ne matri, cujus vota, & preces à vestris mentibus repudiare debetis: ne Oppianico, homini nefario, condemnato jam, & mortuo, condonetis. Quòd siqua calamitas hunc in hoc judicio afflixerit innocentem: næ iste miser, judices, si, quod difficile factu est, in vita remanebit, sæpe, & multùm queretur, deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum, quod si tum indicatum non esset; non huic ærumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum *medicamentum laborum:* postremò etiam fortassis mater exsequias illius funeris prosecuta, mortem se filii lugere simulasset. nunc verò quid erit profectum, nisi ut hujus ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulchro patris privata esse videatur? Satis diu fuit in miseriis, judices: satis multos annos ex invidia laboravit. nemo huic tam iniquus, præter parentem, fuit; 1 cujus animum non jam expletum esse putemus, vos, qui æqui estis omnibus, qui, ut quisque crudelissimè oppugnatur, eum lenissimè sublevatis, conservate A. Cluentium: restituite incolumem municipio; amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum, liberisque vestris obstringite. vestrum est hoc, judices, vestræ clementiæ: rectè hoc repetitur à vobis, ut virum optimum, atque innocentissimum, plurimisque mortalibus carum, atque jucundissimum, his aliquando calamitatibus liberetis: ut omnes intelligant, *in conciombus esse invidiæ locum, in judiciis veritati.*

1. *Cujus animum non jam expletum esse putemus.*] Pal. pr. sec. tert. non habent negativam.

M. TVLLIVS CICERO
DE
LEGE AGRARIA,
KALENDIS JANVAR.
CONTRA
P. SERVILIVM RVLLVM,
TRIBVNVM PL. IN SENATV.
ORATIO DECIMAQVINTA.

Desunt permulta

SYNOPSIS.

Causa. *P. Servilius Rullus trib. plebis legem tulerat, de Decemviris creandis ad omnes agros publicos (quibusdam exceptis) vel qui extra Italiam vel in Italia essent, partim vendendos, imposito vectigali, partim colonis dividendos, partim privatorum quorundam eminentes. Hanc legem Cicero primo Magistratus die, hoc est, Kalendis Januariis, in senatu, ipso præsente Rullo, & aliis trib. pleb. & post ad populum disputasit.* Capita legis *varia, de quibus vide hanc & sequentem orationem.* Eventus *qui fuerit, dicetur in sequentis orationis synopsi.*

* quæ res apertè petebatur, ea nunc occultè *cuniculis* oppugnatur. dicent enim decemviri, id quod & dicitur à multis, & sæpe dictum est; post eosdem consules, regis Alexandrini testamento, regnum illud, populi Rom. esse factum. Dabitis igitur Alexandriam *clam* petentibus iis, quibus *apertissimè* pugnantibus restitistis? hæc, per deos immortales, utrum esse vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia: & utrùm cogitata sapientum, an optata furiosorum videntur? Videte nunc, proximo capite, ut impurus helluo turbet rempublicam, ut à majoribus nostris possessiones *relictas* disperdat, & dissipet: ut sit non minùs in populi Rom patrimonio nepos, quàm in suo. Proscribit in sua lege vectigalia, quæ decemviri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum. agros emi vult, qui dividantur: quærit pecuniam. videlicet excogitabit aliquid, atque afferet. nam superioribus capitibus dignitas populi Rom. violabatur: nomen imperii in commune odium orbis terræ vocabatur: urbes pacatæ, agri sociorum, regum status 1 decemviris donabantur: nunc præsens, certa, pecunia numerata, quæritur. Exspecto, quid tribunus plebis

P Al. pr. adscriptum habet; deesse à principio folia duo.

1. *Decemviris donabantur.*] Alii emendant *condonabantur*, quod eodem redit, & tamen est contra mss. editosque, itaque præter librorum auctoritatem nihil moveo, ut fecit Lambinus, qui correctionem Putean aliquin insignem intulit libris Tullii.

plebis vigilans, & acutus excogitet. *Veneat*, inquit, *silva Scantia*. Utrùm tandem hanc silvam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis invenisti? siquid est, quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum est, tamen consume, quoniam commodum est, quoniam quidem tu attulisti. silvam verò tu Scantiam vendas, nobis consulibus, atque hoc senatu? tu ullum vectigal attingas? tu populi Romani *subsidia belli?* tu *ornamenta pacis* eripias? Tum verò hoc me inertiorem consulem judicabo, quàm illos fortissimos viros, qui apud majores nostros fuerunt; quòd, quæ vectigalia, illis consulibus, populo Romano *parta* sunt, ea, me consule, ne *retineri* quidem potuisse judicabuntur. Vendit Italiæ possessiones ex ordine omneis. sanè est in eo diligens. nullam enim prætermittit, 1 persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam. nullum ædificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Romani proscriptam à tribuno plebis, constitutam in mensem Januarium: &, credo, non dubitatis, quin idcirco hæc, ærarii causa, non vendiderint ii, qui armis, & virtute peperernnt, ut esset, quod nos, *largitionis causa*, venderemus. videte nunc, 2 quoad fecerit iter apertius, quàm antea. nam superiore parte legis quemadmodum Pompejum oppugnarent, à me indicati sunt: nunc jam se ipsi indicabunt. Jubent venire agros Attalensium, atque Olympenorum. hos populo Rom. Servilii, fortissimi viri, victoria adjunxit. deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini, partim L. Paulli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde 3 agrum optimum, & fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio, ac felicitate ad vectigalia populi Rom. adjunctus est: post autem agros in Hispania apud Karthaginem novam, duorum Scipionum eximia virtute possessos: tum verò ipsam veterem Karthaginem vendunt, quam P. Africanus *nudatam tecti, ac mœnibus*, sive ad notandam Karthaginiensium calamitatem sive ad testificandam nostram victoriam, sive ad oblatam aliquam religionem, ad æternam hominum *memoriam* consecravit. His insignibus, atque infulis imperii venditis, quibus 4 ornatam vobis majores vestri rempublicam tradiderunt, jubent eos agros venire, quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto, Cappadociaq; possederit. Num obscuè videntur, propè *hastæ præconis*, insectari Cn. Pompeji exercitum, qui venire jubeant eos ipsos agros, in quibus ille etiam nunc bellum gerat, atque versetur? Hoc verò cujusmodi est, quod ejus auctionis, quam constituunt, locum sibi nullum definiunt? nam decemviris, quibus in locis *ipsis videatur*, vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vectigalia locare, nisi in *consilio populi Rom.* non licet. his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines, consumtis patrimoniis, faciunt, ut in atriis auctionariis potiùs, quam in triviis, aut in compitis auctionentur. hic permittit sua lege decemviris, ut, in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine, bona populi Rom. possint divendere. Jam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quàm acerba, quàm formidolosa, quam *quæstuosa concursatio* decemviralis futura sit, non videtis? Hereditatum obeundarum causa, quibus vos legationes dedistis, qui & privati, & privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque summa auctoritate præditi, tamen auditis profectò, quàm graves eorum adventus sociis vestris esse soleant. Quamobrem quid putatis impendere hac lege omnib. gentibus terroris & mali, cùm mittantur in orbem terrarum decemviri *summo cum imperio*, summa cum avaritia, infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cùm adventus graves, cùm fasces formidolosi, tum verò judicium, ac potestas erit non ferenda. licebit enim, quod videbitur, publicum judicare: quod judicarint, vendere. etiam illud, quod homines sancti non facient, *ut pecuniam accipiant, ne vendant:* tamen id iis ipsum per legem licebit. hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem juris, ac fortunarum fore putatis? Etenim quod superiore parte legis præfinitum fuit, Sulla, & Pompejo consulibus, id rursus liberum, infinitumque fecerunt. Jubet eosdem decemviros omnibus agris publicis pergrande *vectigal imponere*, ut iidem possint & liberare agros, quos commodum sit, &, quos ipsis libeat, publicare. quo in judicio perspici non potest, utrùm severitas, acerbior; an benignitas, quæstuosior sit futura. Sunt tamen in tota lege exceptiones duæ, non tam iniquæ, quàm *sufficiosæ*. excipit in vectigali imponendo, agrum Recentoricum Siciliensem: in vendendis agris, eos agros, de quibus cautum sit fœdere. hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hic quæro, si Hiempsali satis est cautum fœdere, & Recentoricus ager, privatus est: quid attinuerit excipi? sin & fœdus illud habet aliquam dubitationem, & ager Recentoricus dicitur nonnumquam esse publicus: quem putet existimaturum 5 duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret? 6 Nunc quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur, quem non architecti hujusce legis olfecerint? provincias, civitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt: admovent manus vectigalibus populi Romani. non est satis. 7 Audite, audite vos, qui amplissimo populi, senatusque judicio exercitus habuistis & bella gessistis. QVOD AD QVEMQVE PERVENIT, pervenerit, ex præda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neq; consumtum in monumento, neque in ærarium relatum sit, id ad decemviros referri jubet. Hoc capite multa sperant: in omneis imperatores, heredesq; eorum *quæstionem* suo judicio comparant: sed maximam pecuniam se à Fausto ablaturos arbitrantur, quam causam suscipere jurati judices noluerunt, hanc isti decemviri susceperе. idcirco à judicibus fortasse prætermissam esse arbitrantur, quod sit ipsis reservata. Deinde etiam *in reliquum tempus* diligentissime sancit, ut, quod quisque imperator habeat pecuniæ protinus ad decemviros deferat. Hic tamen excipit Pompejum; simillimè, ut mihi videtur, atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur. Glaucippus excipitur. non enim hac exceptione unus afficitur beneficio, 8 sed unus *privatur injuria*. Sed cui manubias remittit, hujus vectigalia invadit. jubet enim PECVNIAM, siqua post nos consules 9 ex novis vectigalibus recipiatur, hac ut decemviros. Quasi verò non intelligamus, hæc eos

---

1. *Persequitur in tabulis censoriis, &c.*] Puteanus mallet *pers. ut in tabulis.* non male.

2. *Quoad fecerit iter apertius.*] Ita libri scripti & editiones ante P. Manutium, qui malebat *quo adjecerint iter apert.* quem secutus Lambinus, aliique. nescio quàm bene. vulgata sanè æquè recta est. Gulielmius conjiciebat, *quò adegerit iter.*

3. *Agrum optimum & frugiferissimum.*] P. Manut. publicavit *optimum*, præter scripta exemplaria; quæ sic iterum scribunt oratione sequenti, cap. 4.

4. *Ornatam vobis majores vestri.*] Nihilo deterius Pal. pr. & editi primus, *nobis majores nostri.* Manutius recepit prius, abnuit posterius. quæ, nescio, si obtemperandum erit Pal. sec. illud *vestri* totum deleamus, utpote cujus nullum in eo exemplari vestigium.

5. *Duas causas in orbe terrarum repertas, quibus gratis parceret.*] Gratia magna Claudio Puteano, cujus rationes Lambino manus tenuerunt, ne locum istum miserè truncaret, & sic tamen Monstrolienſis ille non adsecutus est auctoris nostri mentem.

6. *Nunc quisnam tam abstrusus, &c.*] Pall. duo (nec enim plures sunt qui hanc servent orationem) *tandem abstrusus.*

7. *Audite, audite vos, qui &c.*] VOS geminata nunc primum accedit libris nostris, à Pal. sec. & Turingico Erfurd.

8. *Sed unus privatur injuria.*] Lambinus obtrudit, *prohibetur*; sed bene quod addit, id facere omnibus & vulgatis & mss. invitis.

9. *Ex novis vectigalibus recipiatur.*] Ita edd. vett. ita Pall. Lambinus jussit rescriberemus, *rescindatur.* quo jure?

1. *Omnibus*

eos vectigalia, quæ Cn. Pompejus adjunxerit, vendere cogitare. Videtis jam P. C. 1 omnibus rebus, & modis constructam, & coacervatam pecuniam decemviralem. Minuetur hujus pecuniæ invidia. consumetur enim in *agrorum emtionibus*. Optimè. Quis ergo emet agros istos? iidem decemviri: tu Rulle (missos enim facio ceteros) emes, quos voles: vendes quos voles: utrumque horum facies, quanti voles. Cavet enim vir optimus, ne emat ab invito. quasi verò non intelligamus, ab invito emere, *injuriosum* esse: ab non invito, *quæstuosum*. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, socer tuus? &, si ego ejus æquitatem animi probè novi, vendet non invitus. Facient idem ceteri libenter, ut *possessionis invidiam pecunia commutent*: accipiant, quod cupiunt: dent, quod retinere vix possunt. Nunc prospicite omnium rerum infinitam, atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos: ii porrò ab invitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? referetur pecunia? non licet. exigetur? vetat. Verùm esto: *nihil est, quod non emi possit; si tantum des, quantum velit venditor.* Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus ærarium, ut locupletatis aut invidiæ, aut pestilentiæ possessoribus, agri tamen emantur. Quid tum? quæ erit in istos agros deductio? quæ totius rei ratio, atque descriptio? DEDVCENTVR, inquit, COLONIAE. 2 Quot? quorum hominum? in quæ loca? quis enim non videt, in coloniis esse hæc omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, & istis tuis, harum omnium rerum machinatoribus, totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam præsidiis confirmaretis? coloniis occuparetis? omnibus *vinclis devinctam*, & constrictam teneretis? Ubi enim cavetur, ne in Janiculo coloniam constituatis? ne urbem hanc urbe alia premere, atque urgere possitis? Non faciemus, inquit. primùm nescio: deinde timeo: postremò non committam, ut *vestro beneficio* potiùs, quàm *nostro consilio salvi* esse possimus. Quòd verò totam Italiam vestris colonis complere voluistis, id cujusmodi esset, 3 neminemne nostrum intellecturum existimavistis? Scriptum est enim: QVAE IN MVNICIPIA, QVASQVE IN COLONIAS DECEM-VIRI VELINT, DEDVCANT COLONOS, QVOS VELINT: ET IIS AGROS ASSIGNENT, QVIBVS IN LOCIS VELINT: ut, cùm totam Italiam militibus suis occuparint, vobis non modò dignitatis retinendæ, sed ne libertatis quidem recuperandæ spes relinquatur. Atque hæc à me suspicionibus & conjectura coarguuntur. Jam omnis omnium tolletur error: jam apertè ostendent, ubi nomen hujus reipubl. sedem urbis, atque imperii: denique hoc templum Jovis optimi maximi, atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt. illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas deferre, & *imperii nomen transferre* cogitant. qui locus propter ubertatem agrorum, abundantiamque rerum omnium, superbiam, & crudelitatem genuisse dicitur: ibi nostri coloni, delecti ad omne facinus, à decemviris collocabuntur. Et, credo, QVA IN VRBE homines, in veteri dignitate, fortunaque nati, copiam rerum moderatè ferre nō pouterunt, in ea isti *vestri satellites*, modestè insolentiam suam continebunt. Majores nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia reipubl. sustulerunt, neque aliud quidquam, nisi inane nomen Capuæ reliquerunt: non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis *hostibus victis* sua sæpissimè reddiderunt?) sed consilio: quod videbant, si quod reip. vestigium illis mœnibus contineretur, urbem ipsam imperio *domicilium* præbere posse. Vos hæc, nisi evertere remp. cuperetis, ac vobis novam dominationem comparare, credo, quàm pernicioſa essent, non videretis. 4 Quid enim cavendum est in coloniis deducendis? si luxuries: Hannibalem ipsum 5 Capua corrupit. si superbia: nata inibi esse ex Campanorum fastidio videtur. si præsidium: non præponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur? At quemadmodum armatur? dii immortales! nam bello Punico, quidquid potuit Capua, potuit ipsa per sese. nunc omneis urbes, quæ circum Capuam sunt, à colonis per eosdem decemviros occupabuntur. hanc enim ob causam permittit ipsa lex, IN OMNIA, QVAE VELINT, OPPIDA, COLONOS VT DECEMVIRI DEDVCANT, QVOS VELINT. Atque his colonis agrum Campanum, & Stellatem campum dividi jubet. Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium hujus jacturæ, atque damni: prætermitto illa, quæ nemo est, quin gravissimè, & verissimè conqueri possit, nos *caput patrimonii publici*, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonæ, horreum belli, sub ligno, clausumque reipubl. positum vectigal, servare non potuisse: eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese & Sullanæ dominationi, & Gracchorum largitioni restitisset. non dico, solum hoc in republ. vectigal esse, quod, *amissis aliis*, remaneat: intermissis, non conquiescat: in pace niteat, in bello non obsolescat: militem sustentet, hostem non pertimescat. prætermitto omnem hanc orationem, & concioni reservo: de periculo salutis, ac libertatis loquor. Quid enim existimatis integrum vobis in repub. fore, aut in vestra libertate, 6 ac dignitate retinendum, cùm Rullus, atque ii, quos multo magis, quàm Rullum, timetis, cum omni egentium, atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento, & auro, Capuam, & urbeis circa Capuam occuparint? His ego rebus, P. C. resistam vehementer, atque acriter: neque patiar, homines ea, me consule, expromere, quæ *contra remp.* diu cogitarint. Erraſtis, Rulle, vehementer & tu, & nonnulli collegæ tui, qui speraſtis, vos contra consulem, veritate, non *ostentatione* popularem, posse in evertenda republ. populareis existimari. lacesso vos; in concionem voco; populo Romano disceptatore uti volo. Etenim, ut circumspiciamus omnia, quæ populo grata, atque jucunda sunt, NIHIL TAM POPVLARE, quàm pacem, quàm concordiam, quàm otium reperiemus. sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus, & concionibus, & seditionibus tradidiſtis: spem improbis ostendiſtis: timorem bonis injeciſtis: fidem de foro, dignitatem de republ. sustuliſtis. Hoc motu, atque hac perturbatione animorum, atque rerum cùm populo Roman. vox, & auctoritas consulis repentè in tantis tenebris illuxerit: cùm ostenderit, nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas

---

1. *Omnibus rebus & modis.*] Lambinus *rationibus*; minus bene; nec suffragantur libr. *Res* intelligit, quibus conficeretur pecunia; *modos*, consilia, quibus in ead. conficienda nitebantur. *Guilelm.*

2. *Quot? quorum hominum.*] Est à conjectura Bernardini Lauredani; cui favet à secunda manu Palat. sec. qui prius habuerat bis, *Quorum? quorum hominum, &c.* vulgo erat, *Qui? quorum hominum?* quod etiam habet quo se tueatur, præcipue loco infra libro altero cap. 27. f. Puteanus quoque vulgatam impugnat, additu: *Qui*, heic non significat locum, ut illi putant, sed quorsum, quam ob causam, quem ad finem. nam in colonis deducendis, cum alia, tum causas in primis considerari oportebat, propter quas coloniæ deducerentur. de quibus Sigonius de Antiquo jure Italiæ. causam vero Rullus in Senatu probare voluerat ad exhauriendam plebem urbanam. sic *quo* sumitur IV. Verrina, item lib. VII. Ep. fam. 41.

3. *Neminem nostrûm intellecturum existimavistis.*] Est à Pal. sec. neque aliter Latinè loquendi ratio paritur. prius publicati, *existimatis*.

4. *Quid enim cavendum est, &c.*) Non opus negatione quod Lambino videtur. distinctione clariore opus erat, quam adhibui, secutus vestigia P. Manutii.

5. *Capua corrupit.*) Expressi quod erat in Pall. retro enim vulgata *Capua*.

6. *Ac dignitate retinendum.*) Erfurd. *retinenda*. cui accedit utcunque Pal. sec. in quo, *retinendam*.

1. *Perti-*

nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum *regnum decemvirale*, nullam alteram Romam, neque aliam sedem imperii, nobis consulibus, futuram, summamque tranquillitatem pacis, atque otii: verendum, credo, nobis erit, ne vestra illa præclara lex Agraria, magis popularis esse videatur. cùm verò scelera consiliorum vestrorum, *fraudemque legis*, & insidias, quæ ipsi populo Romano à popularibus tribunis pl. fiant, ostendero, 1 pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in concione consistere: præsertim cùm mihi deliberatum, & constitutum sit, ita gerere consulatum, quo uno modo geri *graviter, & liberè* potest, ut neque provinciam, neque honorem, neque ornamentum aliquod, aut commodum, neque rem ullam, quæ à tribuno pl. impediri possit, appetiturus sim. Dicit frequentissimo senatu consul, Kalendis Januarii, sese, si status hic reipub. maneat, neque aliud negotium exstiterit, quod honestè subterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me 2 in hoc magistratu geram populo Rom. ut possim tribunum pl. reipub. iratum coërcere: mihi iratum, contemnere. Quamobrem, per deos immortaleis, colligite vos, tribuni pl. deserite eos, à quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini: conspirate nobiscum: consentite cum bonis: communem rempub. *communi studio, atque amore* defendite. multa sunt occulta reipub. vulnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia: nullum externum periculum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum, ac *domesticum* est. huic pro se quisque nostrûm mederi, atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea quæ dicuntur à me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se *incolumeis* volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti à cupiditatibus, 3 liberi à delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quòd si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione *honori velificari* suo: primùm, me consule, id sperare desistat: deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ *vita via* facillimè viros bonos ad honorem, dignitatemque perducat. Quòd si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profectò id, quod maximè resp. desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipub. restituta esse videatur.

M. TVLLIVS CICERO DE LEGE AGRARIA, CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM, TRIBVNVM PLEBIS, AD POPVLVM.

ORATIO DECIMA SEXTA.

SYNOPSIS.

¶ Causa. *Tribuni pleb. superiori oratione Ciceronis in Senatu habita exterriti, ad populum Ciceronem vocant, quasi populo disceptatore (cujus in speciem commodo legem Agrariam suadebant) in causa superiores essent futuri. Cicero senatum se sequi jubet, ejusq; comitatu septus in concionem venit, & hac oratione magnifica Legem Agrariam dissuadet.* Euentus. *Lex Rulli antiquata, non suffragiis aut intercessione trib. pleb. impeditus verùm eam Rullus cognitâ populi voluntate ferre non est ausus.* 7. *Plin.* 30.

EST hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro *imagines* familiæ suæ consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant, qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: pleriq; autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod *posteris solveretur*, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quòd non tales fuerint, qualeis nos illorum sanguine creatos, disciplinisq; institutos videtis: sed quòd laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt. De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. nam &, quibus *studiis* hanc dignitatem consecutus sim, memet ipsum commemorare,

4. *Pertimescam credo, ne mihi non liceat, &c.)* Pal. sec. haud agnoscit non: & poterat abesse.

5. *In hoc magistratu geram populo Rom. ut possim.)* Recepit Lambinus conjecturam Lauredani, *geram P. C. ut poss.* sed tamen nihil vitii est in vulgata.

3. *Liberi à delictis.)* Lambini conjectura, *à delitiis.* sed quorsum ita tandem? an non hoc palam est, Ciceronem dicere; sibi assensuros, qui neque rerum novarum cupidi, neque scelerum sibi sint conscii.

3. *Multâ*

rmemorare, perquàm grave est: & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur à me certa ratio, moderatioque dicendi; ut, quid à vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro sumo honore, singularique judicio sim, ipse modicè dicam, si necesse erit: vos eosdem existimaturos putem, qui judicavistis. Me perlongo intervallo propè memoriæ, temporumq; nostrorum, primum *hominem novum*, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas præsidiis firmatum, atq; omni ratione obvallatum tenebat, me duce, rescidistis: *virtutiq; in posterum patere voluistis*. neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per se amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt novus ante me nemo. Nam profectò si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui *sine repulsa* consules facti sunt, diuturno labore, atque aliqua occasione esse factos, cùm multis annis post petissent, quàm prætores fuissent, aliquanto serius quàm per ætatem ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim cùm primùm licitum sit: consul factus sim, cùm primùm petierim: ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienæ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed *dignitate impetratus* esse videatur. Est illud amplissimum, quod paullo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primùm me, 1 multis post annis, affecistis: quod prima petitione: quod anno meo: sed tamen magnificentius, atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non 2 tabellam vindicem tacitæ libertatis, sed *vocem vivam* præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum, ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque singulæ voces præconum, sed una voce universus populus Romanus consulem declaravit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cùm ad animi mei fructum, atque lætitiam duco esse permagnum, tum ad curam, sollicitudinemque multò majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multæ & graves cogitationes quæ mihi nullam partem neque diurnæ, neque nocturnæ quietis impertiunt: primum *tuendi consulatus*: quæ cùm omnibus est difficilis, & magna ratio, tum verò mihi, præter ceteros: 3 cui errato, nulla venia; rectè facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur: non dubitanti fidele consilium: non laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur. Quod si solus in discrimen aliquod adducerer: ferrem, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio, verùm etiam *casu lapsum* esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quàm non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis, atque consiliis, vestrum de me *factum, consiliumque laudetur*. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quòd non eadem, qua superioribus consulibus, lege, & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci, conspectumq; vestrum partim magnoperè fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solùm hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, POPULAREM ME FUTURUM ESSE CONSULEM, prima mea illa oratione Kal. Januar. dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cùm me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum, sed universi populi Romani judicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longè præponeret: non & in hoc magistratu, & in omni vita esse popularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum *simulationes*: qui cùm populi non solùm commoda, verùm etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur. Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempub. Quirites, intelligo: plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent. omnia turbulenta consilia contra hunc reipubl. statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. sublata erat de *foro fides*, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione, ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes; extraordinaria, non imperia, sed *regna*, quæri putabantur. Quæ cùm ego non solùm suspicarer, sed planè cernerem: (neque enim obscurè gerebantur:) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quàm PAX? qua non modò ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur. Quid tàm populare, quàm LIBERTAS? quam non solùm ab hominibus, verùm etiam à bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quàm OTIUM? quod ita jucundum est, ut & vos, & majores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse. præsertim in imperio, ac dignitate; qui idcircò etiam majoribus nostris præcipuam laudem, gratiamque debemus, quod *eorum labore* est factum, ut impunè in otio esse possemus. Quare qui possum, non esse popularis, cùm videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis, ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata? Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum, aut populare debet videri, LARGITIO ALIQUA PRO MULCTA, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. neque verò illa popularia sunt existimanda, judiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, 4 extremi exitiorum solent esse exitus. neque siqui agros populo Rom. pollicētur, si aliud quiddam obscurè moliuntur, aliud *spe ac specie* simulationis ostentant, populares existimandi sunt. Nam verè dicam, Quirites, genus ipsum legis Agrariæ vituperare non possum. venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanæ viros, Ti. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri *à privatis* antea possidebantur. non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consiliis, sapientia, legibus, multas esse video reipublicæ parteis constitutas. Itaque, ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem Agrariam

---

1. *Multis post annis, affecistis.*) Sic maluerat ex Erfurd. Suffridi Gulielmius; respondebarque Pal. secund. optimi commatis liber. vulgata, *multis posthabitis affecistis*? an vere? neque enim M. Tullius primus homo novus a reliquis est. prima petitione fortasse primus. sed hoc, ut in gradatione, mox punit. ut huic hoc velit, in se primo post longum intervallum usurpatum populi jus. verùm nihil pertendo: tantum secundas ago Gulielmio.

2. *Tabellam vindicem tacitæ libertatis.*) Secuti sumus non tam conjectaneum Lauredani, quàm fidem Erfurd. codicis & Pal. pr. ac sec. in quibus hæc lectio; non vulgata, *indicem*; quæ nihili est; haudque ad eo agnoscitur ab editione anni CCCCLXXXII.

3. *Cui errato nulla venia.*) Edd. vett. *cùm erranti*; quod & in Pal. pr. nam sec. *cujus erranti*, sententia clarissima. Rivius ad Terentii Hecyram stat pro vulgata, qui adeatur.

4. *Extremi exitiorum solent esse exitus.*) Lambinus amoliri cuperet illud *exitiorum*. præstat mss. è quibus tamen Pal. pr. non habet *extremi*.

1. *Lenis*

viam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoscere. etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos *reipublicæ bene administrandæ societatem*. Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem; celabar, excludebar, &c. cùm ostenderem, si lex utilis plebi Romanæ mihi videretur, auctorem me, atq; adjutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci posse, ut ullam largitionem probarem. finem feci *offerendi mei*, ne fortè mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clàm inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos cœtus occultos nectem adjungere, & *solitudinem*, quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facilè assequi conjectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni pleb. 1 contio tandem exspectata P. Rulli, quòd & princeps erat Agrariæ legis, & truculentiùs se gerebat, quàm ceteri. 2 Jam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quàm antè, barbaque majore: ut oculis, & adspectu denuntiare omnibus *vim tribunitiam*, & minitari reipub. videretur. Legem hominis, concionemque exspectabam. Lex initiò nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: summa cum exspectatione concurritur. explicat orationem sanè longam, & verbis valdè bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur, quòd tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui *intelligere posset*, quid diceret. hoc ille utrùm insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiæ delectetur, nescio. Tamen, 3 siqui acutiores in concione steterant, de *lege Agraria* nescio quid voluisse eum dicere, suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, 4 lex in publicum proponitur. concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt. 5 Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem, cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam, atque utilem esse intelligerem, auctor ejus, atque adjutor essem. non enim natura, neque *discidio*, neq; *odio* penitus insito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; & quia persæpe seditiosis, atque improbis tribunis plebis, boni & fortes consules obstiterunt, & quia vis tribunitia nonnumquam libidini restitit consulari. NON POTESTATVM dissimilitudo, sed animorum dissunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honestè, & libenter posset defendere. Atque ego à primo capite legis, usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi ut *decem reges*, ærarii, vectigalium, provinciarum omnium, totius reipublicæ regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum, domini constituerentur, legis Agrariæ simulatione, atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: *ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem*: privatorum pecunias augeri, publicas exhaustiri: denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem majores præsidem libertatis, custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui. Quæ cùm exposuero, si falsa vobis videbuntur, esse: sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. sin insidias fieri libertati vestræ, simulatione largitionis, intelligetis: nolitote dubitare, plurimo sudore, & 7 sanguine majorum vestrorum partam, nobisq; traditam libertatem, nullo vestro labore, consule adjutore, defendere. Primum caput est legis Agrariæ: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestræ diminutionem ferre possitis. Jubet enim TRIBVNVM PLEBIS, QVI IAM LEGEM TVLERIT, CREARE DECEMVIROS PER TRIBVS SEPTEMDECIM, VT, QVEM NOVEM TRIBVS FECERINT, IS DECEMTIR SIT. Hic quæro, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus *suffragio privaretur*. toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quæro à populari tribuno plebejo, ecquando, nisi per XXXV tribus creati sint. Etenim cùm *OMNES POTESTATES*, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profectò maximè, quæ constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo Romano maximè consulturum putent, & unusquisque studio, & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimùm venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis, paucas tribus, non certa conditione juris, sed *sortis beneficio*, fortuitò, ad usurpandam libertatem vocare. 8 ITEM, inquit, EODEMQVE MODO, capite altero, VT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii voluerint populo supplicari, atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus, tulit: quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. Videte, quid interfit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cùm se nobilem esse diceret. Domitius, quod per cæremonias populi fieri non poterat, *ratione* assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, 9 populi ad partes daret: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin ii, qui populo agros essent assignaturi, antè acciperent à populo beneficium, quàm daret: id totum eripere vobis atque è manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, 10 quod adimi nullo pacto poterat, potestate, quadam ratione eripere conatur. Quæret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia *quid spectarit*. Non defuit

---

1. *Concio tandem exspectata.*) Lambinus abjecerat *tandem*, quod tamen his ponitur in Pal. sec. nec male. Gulielmius conjiciebat, *exspectatur*.

2. *Jam designatus, &c.*) Lambinus præmittit, *Nam jam designatus*. sed nullo adminiculante libro vetere.

3. *Siqui acutiores in concione.*) Firmatur & illud à mss. nostris, contra prurigines Lambinianam.

4. *Lex in publicum.*) Lambinus *in publico*; verum invitis Pall. & olim editis.

5. *Omni hoc vobis ratione.*) Lambinus censet legendum *asseverationem*, & id intulit libris suis. sed quis eum censorem constituit.

6. *Quia persæpe, &c.*) Lambinus præposuit, *sed*; nullo suffragante exemplari; imo ne ulla quidem ratione.

7. *Sanguine majorum vestrum partam vobisque traditam.*) Sic Pal. pr. non *vestrorum*, ut editi, item *vobisque*; verum si sequimur Pal. soc. reponendum, *majorum nostrum*. nam cum is prius exaraffet *nostrorum*, id mox in-

duxit substituitque alterum.

8. *Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis.*) Lauredanus ejicit, *eodemque modo*, ut glossema: quod non videtur Gulielmio; sed libenter legerit, *Item, inquit, capite altero, eodemque modo, ut comitiis*. stat etiam pro vulgata Puteanus. quoniam in legibus scribendis multa ejusmodi ad significationem vel plenioremvel aptioremin veniantur.

9. *Populi ad partes daret.*) Sana meo judicio lectio, explicatque auctor statim post. sed tamen Lauredanus mutat *populo*. Gulielmius rescribit, *populi ad partes traheret*.

10. *Quod adimi nullo pacto poterat, potestate, quadam ratione eripere conatur.*) Haud aliter Pall. nostri. Muretus tamen non admodum dubitat libro v. Variar. Lect. cap. 5. quin legendum sit, *poterat, potestque quadam ratione*, cui non assensus fuit Gulielmius, neque ego adeo accedere possum.

1. *Quis*

defuit consilium: fides erga plebem Romanam, æquitas in vos, libertatemque vestram, vehementer defuit. Jubet enim comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubet Rullus, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. *Video fecisse alios.* illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quò pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quæritur universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse. Sortietur tribus idem Rullus, homo felix educet, quas volet, tribus, quos novem tribus decemviros fecerint, ab eodem Rullo eductæ: hos omnium rerum (ut jam ostendam) dominos habebimus, atque ii, ut grati, ac *memores beneficii* esse videantur, aliquid se novem tribunum notis hominibus debere confitebuntur: reliquis vero sex, & XX tribubus, nihil erit, quod non putent posse suo jure denegare. Quos tandem igitur decemviros creari vult? Se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres, neque ex consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribunitiæ, vobis, majoribusque vestris vehementer gratæ, atque jucundæ. Licinia est lex atque altera Æbutia: quæ non modò *EVM QVI TVLERIT*, de aliqua curatione, ac potestate, sed etiam collegas ejus, cognatos, affineis excipit, ne eis ea potestas, curatiove mandetur. Etenim, si populo consulis: remove te à *suspitione alicujus tui commodi*: fac fidem, te nihil, nisi populi utilitatem, & fructum quærere: sine ad alios potestatem, ad te gratiam beneficii tui pervenire. nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum, ac magnificentiæ. Quis legem tulit? Rullus. 1 Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus. Quis tribus, quas volùit, vocavit, nullo custode sortitus? Quis decemviros, quos voluit, renunciavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix, mehercule, *servus* hoc eum suis, 2 non vobis, omnium *gentium dominis* probaturum arbitrarer. Optimæ leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem legis sibi sua lege curationem petet: idem, majore parte populi suffragiis spoliata, comitia habebit: quos volet, atque in iis *se ipsum renuntiabit*: & videlicet collegas suos, adscriptores legis Agrariæ non repudiabit, à quibus ei locus 3 primus invidiæ in præscriptione legis concessus est: ceteri fructus omnium rerum, qui in spe legis hujus positi sunt, communi cautione, atque 4 æqua sibi parte retinentur. At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse, aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii, qui hæc machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quæcunque res esset, in qua *fides*, *integritas*, *virtus*, *auctoritas quæreretur*, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompejum principem delaturos. Etenim, quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra & mari præponeretis: certè in decemviris faciendis, sivè fides haberetur, sive honos: & committi huic optimè, & ornari hunc justissimè posse intelligebant. Itaque *excipitur* hac lege, non adolescentia, non legitimum impedimentum, non potestas, non magistratus ullus, aliis negotiis, ac legibus impeditus, 5 non reus denique, quo minus decemvir fieri possit. Præsentem eum profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est. Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset: aut, ne, si si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, *custodem*, ac vindicem cupiditatum. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renovabo illud, quod initiò dixi, *regnum comparari*, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cùm ad omnia vestra pauci 6 homines cupiditatis oculos adjecissent? non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestræ libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis: fore, uti postea, cognitis insidiis, cum decemviros crearitis: tum vitiis omnibus, & sceleribus legis, Cn. Pompejè præsidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, à certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quæri, cùm videatis, eum, quem custodem vestræ libertatis fore videant, *expertem fieri dignitatis*? Cognoscite nunc, quæ potestas decemviris, & quanta detur. Primùm lege Curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & planè novo more, uti Curiata lege magistratus detur, qui nullis Comitiis antè sit datus. Eam legem 7 ab eo prætore, qui sit primus factus, ferri jubet. At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs designaverit. Oblitus est, nullos à plebe designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quod in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est, quid juris à majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur. 8 MAIORES de omnib. magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. 9 nam cùm Centuriata lex censoribus ferebatur, cùm Curiata ceteris patriciis magistratibus; 10 tum iterum de eisdem judicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum *beneficii sui pœnitteret*. Nunc, quia prima illa comitia tenetis, centuriata, & tributa: curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis 11 quæ vos non finitis, confirmavit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, cùm majores 12 binis comitiis voluerint vos de singulis magistratib. judicare:

1. *Quis majorem partem populi suffragiis prohibuit.*) Reposui istud abjecto *privavit*; quod alterum restaret in Pall. in Erfurd. & edd. antiquatis.

2. *Non vobis, emm. & arbitraret.*) Placet lectio Pal. sec. *arbitror.* Gulielmius mallet, *ne vobis, aut nedum vobis.*

3. *Primus invidiæ in præscriptione legis concessus est.*) Pall. prim. & vett. edd. *& in præscr.* quod restat item in Pal. sec. habetque præterea, *primus in iudice*: fore quod postremum etiam ex Turingicis codd. Suffridus Petri, cui id perplacebat; non etiam Gulielmio, ego hæreo; ac nuto, sereque propendeo in partem Suffridi mei.

4. *Æqua sibi parte retinentur.*) Pall. ambo & vetusti cusd. *aqua ei parte.* adeo ut non abhorream à Gulielmii contectaneo, *æquabili parte.*

5. *Non reus denique.*) Negativa est à Lauredano; ne putemus forte originem debere alicui codici calamo exarato. certè Pal. sec. hoc habet; *impediens: reus denique, quo minus decemvir fieri possit, non excipitur: Cn. Pompejus excipitur, ut cum P. Rullo, tacco de ceteris, decemvir fieri possit, præsentem enim profiteri jubet: quod nulla in lege unquam fuit, ne in his quidem magistratibus quorum certus ordo est. sive accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis custodem ac vindicem cupiditatum. Hæc quoniam, &c.* & vero ultima illa clausula, etiam visitur in Palatino primo, in editionib. Venet. is tribus, annorum nempe CCCCLXXIII. CCCCLXXXIII. ac CCCCXCIX. illius nostri vulgati: *Timebat enim Pompejus, ne si adesset, ferri non posset: aut ne si.* in scriptis illis aut editis, vola nulla nec vestigium. & vero prior pars hujus lectionis ipsissima est Ciceronis, atque admittenda in contextum. posterior syllaba forte una alteraque luxata est, quam emendabit ordo Criticus. moneo interim Pal illum secundum, magis præ se ferre *sine accepta lex*, quàm *sive.*

6. *Homines cupiditatis oculos adjecisse?*) Gulielmius, non concoquit hanc phrasin, emendatque *homines cupidi atque audaces oculos adjecissent.*

7. *Ab eo prætore qui sit.*) Pall. ambo interserunt, *Prætore P. R.* hoc est, *populi Rom.*

8. *Majores de omnibus magistratibus.*) Editio princeps, *de singulis*, neque aliter uterque Pall. ut videatur revocandum.

9. *Nam cum centuriata lex censori hoc ferebatur.*) Sic Pall. nostri, sic olim cusi Gruchius tamen lib. de Comitiis atque Hotomanus lib 5. observat. cap. 11. emendant *eo tulibat.* quod & receptum à Lambino.

10. *Tum iterum.*) Ita prima quidem editio. sed Pal. *cum.*

11. *Quæ vos non finitis.*) Nihil variant Pall. Pantagathus maluit *felicitis.* Hotomanus *tenetis*, ut & Lambinus.

12. *Binis comitiis voluerint.*) Pall. *voluerunt.* primus præterea *hujus comitiis.*

hic homo popularis ne unam quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti. 1 Jubet ferre de his legem curiatam: *praetori imperat.* quàm id ipsum absurdè, nihil ad me attinet. jubet enim, QVI PRIMVS SIT PRAETOR FACTVS, EVM LEGEM CVRIATAM FERRE. SIN IS FERRE NON POSSIT: QVI POSTREMVS SIT: 2 ut aut luisse in tantis rebus, aut profectò nescio quid spectasse videatur. Verum hoc quod est aut ita perversum, ut ridiculum: aut ita malitiosum, ut obscurum sit, relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemviros posse. Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. TVM II DECEMVIRI, inquit, EODEM JVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quæ longè jure libertatis ceteris civitatibus antecellit, quisquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod haberent, si optima lege à populo essent creati? 3 *Reges constituuntur*, non decemviri, Quirites: iique ab his initiis, fundamentisque nascuntur, ut non modò cum gerere cœperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum jus, potestas, libertasque tollatur. At videte, quàm diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus, à tribunis plebis sæpe est *intercessum*. Neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum plebis potestatem, tantummodò si quis ea potestate temerè est usus, existimamus. Hic tribunus plebis lege curiata, quam prætor ferat, adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cùm in eo reprehendendum est, quòd per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quòd consuli, si legem curiatam non habet, attingere *rem militarem* non licet: 4 huic cui vetat, intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cùm intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura. Sint igitur decemviri neque *verè comitiis*, hoc est, populi suffragiis, neque illis *ad speciem*, atque ad usurpationem vetustatis, per XXX lictores, auspiciorum causa, adumbratis, constituti. Videte nunc eos qui à vobis nihil potestatis acceperint, quanto majoribus ornamentis affluat, quàm omnes non affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis 5 Jubet auspicii coloniarum deducendarum causa decemviros habere pullarios. *EODEM JVRE*, inquit, *QVO HABVERVNT TRES VIRI LEGE SEMPRONIA*. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniæ? nec te ea lex ipsa commonet, treis viros illos XXXV tribuum suffragio esse creatos? Et, cùm tu à Ti. Gracchi æquitate, ac pudore longissimè remotus sis: ID QVOD dissimillima ratione factum sit eodem jure putas esse oportere? Dat præterea potestatem, verbo prætoriam, re verà *regiam*: definit in quinquennium, facit sempiternam. tantis enim confirmat opibus, & copiis, ut invitis eripi nullo modo possit. deinde ornat apparitoribus scribis, librariis, 6 præconibus, architectis: 7 præterea mulis, tabernaculis, centuriis, supellectili: sumtum haurit ex ærario, suppeditat à sociis. 8 janitores ex equestri loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit, eosdem ministros, & *satellites potestatis*. Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: 9 insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista lædunt, scriba, lictor, præco, pullarius? Omnia sunt hæc hujusmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine vestris *suffragiis*, aut rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur. Perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insaniam, sed intolerantiam regis esse dicetis. Primùm permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniæ conficiendæ de vestris vectigalibus, non fruendis, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur *cognitio sine consilio*, pœna sine provocatione, animadversio sine auxilio. judicare per quinquennium, vel de consulibus, vel de ipsis tribunis pl. poterunt. de illis interea nemo judicabit. magistratus his gerere licebit: causam dicere non licebit. emere agros, à quibus volent, vel quos volent, quàm volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omneis provincias obeundi, liberos populos agris multandi, 10 regnorum vel dandorum summa potestas datur, cùm velint: Romæ esse, cum commodum sit: quacumque velint summo cum imperio, judicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. interea *dissolvant judicia publica*: de consiliis abducant, quos velint, singuli de maximis rebus judicent: quæstori permittant, finitorem mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, à quo missus erit, renuntiaverit. Verum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem, *regiam* appello. sed profectò major est quædam. NVLLVM enim *regnum fuit* umquam, quod non, si minùs jure aliquo, at regionibus tamen certis, contineretur. hoc verò infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissimè patet, & ea, quæ partim liberæ à vobis, partim etiam ignorata vobis, sunt, permissu legis continentur. Datur igitur eis primùm, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio Coss. Cur hoc tam est obscurum atq; cæcum? quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nominatim in lege perscribi nonne potuerunt? Duæ sunt hujus *obscuritatis causæ*, Quirites: una, pudoris, si quis pudor esse potest, in tam insigni impudentia: altera, sceleris. nam neque ea, quę senatus nominatim vendenda censuit, audet appellare: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quæ post restitutam tribunitiam potestatem nemo attigit? 11 quæ majores in urbe

---

1. *Jubet ferre de his legem curiatam.*) Hæc est recepta lectio. sed tamen vetustius impressi & Pall. ambo *centuriatam* omnino perscripserunt.

2. *Ut aut luisse in tantis rebus.*) Pal. sec. *ut illusisse in tantis rebus.*

3. *Reges constituuntur Quirites, iisque ab his initiis, &c.*) Editio vetustior & Pall. pr. *Quir. itaque ab his &c.* sec. *Reg. const. quia itaq; ab his init.*

4. *Huic cui vetat intercedendi potestatem.*) Nihil abeunt ab hac scriptura Pall. aut edd. vett. recentiores tamen, *huic qui vetat intercedendi potestatem, &c.* Lambinus, *huic qui vetat intercedendi potestatem, &c.* quod habet à Manutio.

5. *Jubet auspicii coloniarum, &c.*) Pall. & ultimæ ætatis editiones, *auspicia*, quod revocari poterat, introducta alia distinctione vocum.

6. *Praeconibus, architectis.*) Gulielmius fere volebat *accensis*, quod non reperiret *architectos* in magistratuum comitatibus; nisi tamen his coloniarum causa attributi sint.

7. *Praeterea mulis, tabernaculis, centuriis.*) Pantagathus & P. Manutius *centuriis*, valde placet. tabernacula ferebantur in mulis, supellex in canteriis.

8. *Janitores ex equestri.*) Antonius Augustinus *fuisse ex.* egregiè.

9. *Insignia videtis potestatis.*] Est à Pall. ab Erfurd. imo ab olim impressis, posteriores enim, *veteres.*

10. *Regnorum vel dandorum summa potestas.*) Retineo retro vulgatam. nam inter mediæ ætatis edd. *agrorum vel dand.* Camerarius fingebat, *regnorum vendend. cum*, minus nervosè. plus enim nocet potestque, cui donare licet. placebat tamen illa conjectura Puteano; quod hic quoque infra poneretur; *vectigalia, regna venditent.* ubi: *Regna denique postremò etiam vectigalia vestra venierint &c.*

11. *Quæ majores in urbe partim periculi &c.*) Manutius edidit *passim*; sicque ait reflare in scriptis suis Pulv. Vrsinus. at Lambinus recepit *pertus periculi & perfugia*, conjectaneum Puteani. Gulielmius tuetur vulgatam. exstatque profectò eadem in Pall. & olim publicatis omnibus. *partim* notat per partes. Lactantius lib. 1. divinar. institut. cap. 19. *At enim, dicet aliquis, & hujus summa qui fecit omnia, & illa qui partim profuerunt, suam venerationem esse tribuendam.*

in urbe partim *periculi perfugia* esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: adjungetur etiam illa 1 via vendibilis Herculanea, multarum deliciarum, & magnæ pecuniæ: permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii vendenda censuit, consules *propter invidiam* non vendiderunt. Verùm hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. 2 Sed illud magis est credendum, & pertimescendum, quòd audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, fingendorumque senatusconsultorum, *quæ facta numquam sunt*, cùm ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mortui sint, magna potestas permittitur. nisi fortè nihil est æquum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequuntur. hunc quasi gradum quendam, atque aditum 3 ad cetera factum intelligetis. QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA. Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? *invidiosum* putasset hoc fore, si omnia nominasset? non metuit invidiam, quid ergo? longum putavit, & timuit, nequid præteriret: adscripsit, ALIVDVE QVID. qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo sit extra Italiam, quod publicum populi Rom. factum sit, L. Sulla, Q. Pompejo, consulibus, aut postea, id decemviros jubet vendere. Hoc capite, Quirites, omneis genteis, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, judicio, potestatique permissa, & condonata esse dico. 4 Primùm enim hoc quæro, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere *publicum populi Rom.* esse factum. nam, CVM IDEM POSSIT judicare, qui dixerit: quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem judicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralleis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quæ post L. Sullam, Q. Pompejum, COSS. recuperata sit, 5 populi Romani factam esse dicere. Utrùm oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, cùm idem & *dixerit, & judicabit*, impelli non poterit, ut falsum judicet? an, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid (quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum à vobis est, & judicatum,) quam hereditatem jam crevimus, regum Bithyniæ? quod certè publicum est populi Romani factum. numquid causæ est, quin omneis agros, urbeis, stativa, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint? Quid Mytilenæ? quæ certè vestræ, Quirites, *belli lege*, ac victoriæ jure, factæ sunt: urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi, & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occultè latet? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim vestrùm hoc ignorat, dici, illud regnum *testamento* regis Alexandri, populi Rom. esse factum? Hic ego consul populi Rom. non modò nihil judico, sed ne, quid sentiam, quidem profero. magna enim mihi res 6 non modò ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus exstare hereditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo, legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam, nostris recuperarent. 7 Hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo. eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque *animo regio* esse; inter omneis ferè video convenire. Dicitur contrà, nullum esse testamentum: non oportere populum Rom. omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter *agrorum bonitatem*; & omnium rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris decemviris, collegis suis, judicabit? 8 & *verum judicabit*? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis. populo Rom. adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copiosissimæ, pulcherrimorumque agrorum judex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet: judicabit, Alexandriam regis esse: à populo Rom. abjudicabit. Primùm populi Rom. hereditatem decemviri judicent, cùm vos volueritis de *privatis hereditatibus* centumviros judicare? deinde quis aget causam populi Rom.? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicaturos? Quòd si Alexandria petebatur: cur non eosdem cursus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato COSS. cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palàm regionem illam petierunt? 9 an quietis iis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc tætris tenebris, & caligine se Alexandriam perventuros arbitrari sunt? Atq; illud 10 circumspicite vestris mentibus, unaque * legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui *rerum privatarum causa* legationes liberas obeunt, tamen exteræ nationes ferre vix possunt. GRAVE EST enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cùm hinc egressi sunt, *abutuntur*. Quid censetis, cùm isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes futuras? est in imperio *terror*: patientur. est in adventu *sumtus*: ferent. imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud verò quantum est, Quirites, cùm is decemvir, qui aliquam in urbem aut exspectatus, ut hospes, aut repentè, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quò venerit illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Rom. esse dicet? quanta calamitas populi, si dixerit? quantus ipsi quæstus, si negarit? Atque iidem, qui hæc appetunt, queri nonnumquam solent, omneis terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est, *multa committi*, & *condonari omnia* labori & negotio præponi, an prædæ, & quæstui? mitti ad socios liberandos? an ad opprimendos? denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, utrum populus Rom. eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Rom. per legis fraudem surripiatur? Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permissu, venditurі sint. Non est satis, cùm sese sociorum, cùm exterarum nationum, cùm regum sanguine implerint: incidant *nervos populi Rom.* adhibeant manus vectigalibus vestris, irrumpant in ærarium. sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si fortè

1. *Via vendibilis Herculanea.*) Edd. vett. & Pall. *Herculentea.*

2. *Sed illud magis est credendum.*) Fortean *verendum*, inquit Gulielmius. Verum & vulgata ferri potest.

3. *Ad cetera factum intelligetis.*) Vetus omnis editio & Pall. *factum.*

4. *Invidiosum putasset.*) Insignis est emendatio Claudii Puteani, ablatione unius literulæ s, *putasset*. sic tamen nullus è nostris vett. aut quondam cusis.

5. *Primum enim hoc quæro.*) Illud *enim* non visitur in nuper editis. adest tamen in antiquioribus, item Pall. sed tali positu: *Primum hoc quæro enim.*

6. *Populi Rom. esse factam.*) Lambinus ... præposuit, *publicam pop.* sed ita nulla omnino exoleta, nullus Pal. & quid ea opus?

7. *Non modò ad statuendum.*) Pal. sec. non admisit *modò*, & bellus subauditur: utique cum eadem vox præcesserit linea priore.

8. *Hæc L. Philippum.*) Conjiciebat Gulielmius: *Ad hæc L. &c.* mihi hoc ferè videtur esse ulcus occultum. neque enim satis perspicio, quomodo illa: *Eum qui regnum*, superioribus cohærebunt.

9. *Et verum judicabit.*) Omnino istud retinendum, ejecto conjectaneo Lambinianæ editionis, *utrum.*

10. *An quietis iis, qui per cursum rectum, &c.*) Illustris est hoc correctio Gulielmii, *an qui Eurus, qui per curs.* de quibus ipse plura in Quæstionibus Plautinis.

11. *Circumspicite vestris mentibus, unaque.*) Sic quidem Pal. prim. sed sec. *perspicite vestris mentibus, atque.*

desit pecunia, quæ tanta 1 ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat: sed planè, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atq; imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Rom. auctionem: quam mehercule ego præconi huic ipsi luctuosam & 2 acerbam prædicationem futuram puto. AVCTIO. Ut in suis rebus ita in reo. luxuriosus est nepos, qui priùs silvas vendat quàm vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. AVCTIONIS PARS EA, QVAE AD SICILIAM PERTINET. nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum recenti victoria majores vobis in sociorum urbibus, ac finibus, & *vinculum pacis* & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper menteis vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrentur contra Cn. Pompeji dignitatem. & mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sæpius. vos mihi prætori biennio antè, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris, atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam ferè legem ad illius opes evertendas, tanquam *machinam* comparari: & resistam consiliis hominum, & perficiam profectò, quod ego video comparari, ut id vos universi non solum videre, verum etiam tenere possitis. Jubet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum hæc P. Servilii imperio & victoria clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Cherroneso: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Persæ fuerunt: qui item à censoribus locati sunt, & certissimum vectigal. Adscribit idem auctioni Corinthios agros, opimos, & fertileis, & Cyrenenseis, qui Appionis fuerunt: & agros in Hispania propter Karthaginem novam: & in Africa ipsam veterem Karthaginem vendit: quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum, ac vetustatis, de consilii sententia, consecravit, sed ut ipse locus, eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, *vestigia calamitatis* ostenderet. Sed non fuit tam diligens, quàm est Rullus: aut fortasse emtorem ei loco reperire non potuit. Verùm inter hos agros regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos decemviri vendant. Itane verò? non legibus datis, non auditis verbis imperatoris, nondum denique bello confecto, cùm rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliatur, atque ab invicta Cn. Pompeji manu, Mæotide, & illis paludibus, & itinerum angustiis, atque altitudine montium defendatur: cùm imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum sit: eos agros quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne judicium & potestas, *more majorum*, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus: (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem petissimum proficiscetur. Is videlicet antequàm veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompejum mittet: quarum ego jam exemplum ab istis compositum esse arbitror: P. SERVILIVS RVLLVS TRIBVNVS PLEB. DECEMVIR, S. D. CN. POMPEIO, CN. F. Non credo adscripturum esse, MAGNO non enim videtur id, quod imminuere lege conatur, concessurus verbo. TE VOLO CVRARE, VT MIHI SINOPE PRAESTO SIS, AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS, QVOS TV LABORE CEPISTI, EGO MEA LEGE VENDAM. An Pompejum non adhibebit? in ejus provincia vendet manubias imperatoris? ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto, inter vestra, atque hostium castra, hasta posita, cum suis 3 formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solum ineft *contumelia*, quæ vehementer & insignis est, & nova, ut ulla res parta bello, nondum legibus datis, etiam tum imperatore bellum administrante, non modo venierit, verum etiam locata sit. Plus spectant homines certè, quàm contumeliam: sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompeji, cum imperio, cum judicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia, non solùm aliis in locis vagari, verùm etiam ad ipsius exercitum pervenire: aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de ejus exercitu, copiis, gloria, *detrahi posse*, putant, si quam spem in Cn. Pompejo exercitus habeat, aut agrorum, aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit, earum rerum omnium potestatem ad decemviros esse translatam. Patior non molestè, tam stultos esse, qui hæc sperent: tam impudenteis, qui conentur. illud queror, tam me ab iis esse *contemtum*, ut hæc portenta, me consule, potissimum cogitarent. Atque in omnibus his agris ædificisque vendendis, permittitur decemviris, VT VENDANT, QVIBVSCVMQVE IN LOCIS VIDEATVR. O perturbatam rationem! ô libidinem refrenandam! ô consilia dissoluta, atque perdita! VECTIGALIA locare nusquam licet nisi in hac urbe, 4 hoc ex loco, hac vestrûm frequentia. venire vestras res proprias, & in perpetuum à vobis alienari, in Paphlagoniæ tenebris, atq; in Cappadociæ solitudine hebet? L. Sulla cùm bona indemnatorum civium, funesta illa auctione sua venderet, & se *prædam suam* diceret *vendere*, tamen ex hoc loco vendidit: nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est. decemviri vestra vectigalia non modo ne vobis quidem arbitris, sed ne præcone quidem publico teste vendent? Sequitur, OMNEIS AGROS EXTRA ITALIAM INFINITO EX TEMPORE, non, ut antea, ab Sulla & Pompejo coss. Cognitio decemvirûm, privatus sit, an publicus: sicque agro pergrande vectigal imponitur. Hoc quantum judicium, quàm intolerandum, quàm regium sit, quem præterit? posse, quibuscumque locis velint, nulla disceptatione, nullo consilio privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi, & propter hominum necessitudinem, & propter æquitatem, Quirites, 5 sæpe vehementer gaudeo. Sed quæ hæc impudentia? qui agrum Recentoricum possident, *vetustate* possessionis se, non *jure*: misericordia senatus, non agri conditione defendunt. nam illum agrum publicum esse fatentur. 6 se moveri possessionibus, amicissimis sedibus ac diis penatibus

---

1. *Ex superioribus recipi, &c.*] Lambinus *referri*, sed non ex libris, quod scio dico. idem repetitum velim cap. 23. alibique, ubi idem cuculus semper inculcat suum *recipere*.

2. *Acerbam prædicationem.*] Quidam codd. *recitationem*, ut mônet Lauredanus, quod tamen Lambinus improbat, malè; cum versu superiore dixerit, *recita*. utraque lectio recta. *Puteanus*.

3. *Formosis finitoribus.*] Non rectè Faërnus, *famosis*. ita supra dixit cap. 17. *cum illa delicta finitorum invocantur*. quo alludat, & quam maculam Rullo adspergat, palam est. *Gulielmius*.

4. *Hoc ex loco.*] Pall. & veter. editiones, *Hinc aut illo ex loco*. ita inquam, nisi quod pr. & edd. habeant *hinc aut illo &c.* & ferre Cicero digito aut capite ostendit alium locum, ubi itidem venderentur. verum hæc perpendant Antiquarii. nam mihi otium non est penitius inquirere in morem illum veterem.

5. *Sæpe vehementer gaudeo.*] Nihil ab hac abeunt scriptura Pall. aut veterrimæ edit. Lambinus admisit *sane vehementer*, conjecturam scilicet Lauredani. *nullo loco, ipse vid.*

6. *Se moveri possessionibus, amicissimis &c.*] Ita Pall. & olim impressi. non ut vulgo: *sed moveri*. unde ut Lambinianæ *sed se mihi*

1. *Reipu-*

penatibus negant oportere. At, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus: quæ est ista *aquitas*, ceteros, etiam si privati sint, permittere ut publici judicentur: hunc excipere nominatim, qui publicus esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur, hui apud Rullum *alia ratione valuerunt*: ceteri agri omnes, qui ubique sunt, sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine judicio senatus, decemviris addicentur. Atque etiam est alia, superiore capite quo omnia veneunt quæstuosa exceptio: quæ teget eos agros, de quibus fœdere cautum est. Audivit, hanc rem non à me sed ab aliis agitari sæpe in senatu, nonnumquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem, quos P. Africanus populo Romano adjudicarit: & tamen postea per C. Cottam, cos. *cautum esse fœdere*. Hoc quia vos fœdus non jusseritis, veretur Hiempsal ut sæcis firmum sit, & ratum. Quid? cujusmodi est illud? tollitur vestrum judicium: fœdus totum excipitur: comprobatur. Quòd minuit auctionem decemviralem, laudo: quòd regi amico cavet, non reprehendo: quòd non gratis fit, indico. volitat enim ante oculos istorum Jubæ regis filius, adolescens non minus benè nummatus, quam benè capillatus. Vix jam videtur locus esse, qui tantos acervos pecuniæ capiat, auget, addit, accumulat: AVRVM, ARGENTVM EX PRAEDA, EX MANVBIIS, EX CORONARIO, AD QVOSCVMQVE PERVENIT, NEQVE RELATVM EST IN PVBLICVM, NEQVE IN MONVMENTO CONSVMTVM, id profiteri apud decemviros, & ad eos referre jubet. Hoc capite etiam quæstionem de clarissimis viris, qui populi Rom. bella gesserunt, judiciumq; de pecuniis 1 repetundis, ad decemviros translatum videtis. horum erit nullum judicium, quantæ cujusque manubiæ fuerint, quid relatum, quid reliquum sit. In posterum verò lex hæc imperatoribus vestris constituitur, ut QVICVMQVE DE PROVINCIA DECESSERIT, APVD EOSDEM DECEMVIROS, QVANTVM HABEAT PRAEDAE, MANVBIARVM, AVRI CORONARII, PROFITEATVR. Hic tamen vir optimus eum, quem amat, excipit, Cn. Pompejum. Unde iste amor tam improvisus, ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur propè nominatim: cujus judicium, legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur: cujus non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate, & judicio rerum omnium, mittuntur: cui *jus imperatorium*, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur: is excipitur unus, ne manubias referre debeat. Utrum tandem hoc capite, honos haberi homini, an *invidia quæri* videtur? Remittit hoc Rullo Cn. Pompejus: beneficio isto legis, benignitate decemvirali nihil utitur. nam si æquum, prædas, ac manubias suas imperatores, non in monumenta deorum immortalium, neque in urbis ornamenta conferre, sed ad decemviros, tanquam ad dominos, reportare: nihil sibi appetit præcipuè Pompejus, nihil: vult se in communi, atque in eodem, quo ceteri, jure versari. Sin est iniquum, Quirites; si turpe, si intolerandum, hos decemviros, *portitores* omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modò reges, atque exterarum nationum homines; sed etiam imperatores nostros excutiant: non mihi videntur honoris causa excipere Pompejum, sed metuere, ne ille eandem *contumeliam*, quam ceteri, ferre non possit: 2 Pompejus autem hoc animo sit, ut, quidquid vobis placeat, sibi ferendum putet: quod vos ferre non poteritis, id profectò perficiat, ne diutius inviti ferre cogamini. Veruntamen caveat, ut, SIQVA PECVNIA POST NOS CONSVLES EX NOVIS VECTIGALIBVS RECIPIATVR, EA DECEMVIRI VTANTVR. nova porrò vectigalia videt ea fore, quæ Pompejus adjunxerit. Ita remissis manubiis, vectigalibus ejus virtute partis se frui putat oportere. Parta sit pecunia Quiritis, decemviris tanta, quanta sit in terris; nihil prætermissum: sed omnes urbes, agri, regna denique, postremò etiam vectigalia vestra venierunt: accesserint in cumulum manubiæ vestrorum imperatorum, quantæ, & quam immanes divitiæ decemviris in tantis auctionibus, tot judiciis, tam infinita potestate rerum omnium quærantur, videtis. Cognoscite nunc alios immensos, atque intolerabileis quæstus, ut intelligatis, ad certorum hominum importunam *avaritiam* hoc populare legis agrariæ nomen esse quæsitum. Hac pecunia jubet agros emi, quò deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. Velim fieri posset, ut à me sine contumelia nominarentur ii qui se decemviros sperant futuros: jam videretis, quibus hominibus omnium rerum & vendendarum, & emendarum, potestatem permitteretis. Sed, quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare. Unum hoc certè videor mihi verissimè posse dicere: tum, cùm haberet hæc resp. Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solùm honoribus populi, rebusque gestis, verùm etiam *patientia paupertatis ornatos*: & tum, cùm erant 3 Catones, Philippi, Lælii, quorum sapientiam, temperantiamque in publicis, privatisque, forensibus, domesticisque rebus perspexeratis: tamen hujuscemodi res commissa nemini est, ut idem *judicaret, & venderet*, & hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum: idemque agros vectigaleis populi Romani abalienaret, & cùm summam tantæ pecuniæ nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset; tum denique emeret, à quibus vellet, quod videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus hæc omnia, quos *odorari* hunc decemviratum suspicamini. reperietis, partem esse eorum, quibus ad habendum: partem, quibus ad consumendum, nihil satis esse videatur. Hic ego jam illud, quod expeditissimum sit, ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc vobis à majoribus relictam *consuetudinem*, ut emantur agri à privatis, quò plebs publicè deducatur: omnibus legibus agris publicis privatos esse diductos: hujuscemodi me aliquid ab hoc horrido, ac truce tribuno pleb. exspectasse: hanc verò emendi, & vendendi quæstuosissimam, ac turpissimam mercaturam, alienam actione tribunitia, alienam dignitate populi Romani semper putavi. Libet agros emi. Primùm quæro, quos agros? & quibus in locis? nolo suspensam, & incertam plebem R. obscura spe, & cæca exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus. Privernas, Fundanus, Vestinus, Falernus, Linternus, Cumanus, Casinas audio. Ab alia porta, Capenas, Faliscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Alifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam, qua hosce omneis agros, & ceteros horum simileis non modò emere, verùm etiam coacervare possis: cur eos non definis, neque nominas, ut saltem deliberare plebs Romana possit, quid interfit sua, *quid expediat*, quantum tibi in emendis, & in vendendis rebus committendum putet? Definio, inquit, ITALIAM. Satis certa regio, etenim

1. *Repetundis, ad decemviros translatum videtis.*] Voces quatuor à fine, non sunt in Pal. sec. recte meo judicio. nec laborat priorum verborum sententia, si verbum *quæstionum*, resolviter in *quæstio est*. hoc admisso, nemo non intelligit illud quod statim sequitur: *Horum erit nullum judicium, quanta &c.* sic enim restituendum duxi ex Pall. item omnibus vett. edd. annorum centum. ridiculus enim heic est Lambinus, qui citat editionem anni IↃ LXII. in quo invenerit illud vulgatum: *Horum erit illud judicium*, cæquando enim quæsto testimonium petitum fuit ab tam adolescentis ævi mangonio?

2. *Pompejus autem hoc animo sit.*] Ita Pall. & olim cusi; ne quis putet P. Manutii aut Lambini lectiones subnixas auctoritate bonorum librorum. subintelligitur autem, *meminere*; quod præcesserit.

3 *Catones, Philippi, Lælii.*] Recentius editi, *Philippi*, sed præter avorum memoriæ cusos, item Pall. esse autem à Sigonii conjectura, annotavit Puteanus. intelligique vult L. Furium Philum Consulem anni V. C. DCXVII.

etenim quantulum interest, utrùm in Massici radices, an in Italiam, aliove deducamini? 2 Age verò definis locum, quid naturam agri? verò inquit, QVI ARARI, AVT COLI POSSIT inquit, QVI ARARI, AVT COLI POSSIT. Qui possit arari, inquit, aut coli: non qui aratus, aut cultus sit. Utrum hæc lex est an tabula Veratianæ auctionis? in qua scriptum fuisse ajunt: IVGERA CC IN QVIBVS OLIVETVM FIERI POTEST. IVGERA CCC. VBI INSTITVI VINEAE POSSVNT. Hoc tu emes ista innumerabili pecunia, quod arari, aut coli possit? Quod solum tam exile, & marum est, quod aratro perstringi non possit? aut QVOD EST tam asperum saxetum, in quo agricolarum cultus non elaboret? Idcirco inquit, agros nominare non possum, quia tangam nullum ab invito. Hoc quoque multo est quæstuosius quàm si ab invito sumeret. 3 inibitur enim ratio quæstus de vestra pecunia: & tum denique ager emetur, cùm idem expedierit emtori, & venditori. Sed videte vim legis Agrariæ. ne ii quidem, qui publicos possident, decedent de possessione, nisi erunt deducti optima conditione, & pecunia maximâ. Conversa ratio. Antea, cùm erat à tribuno pl. mentio legis Agrariæ facta, continuo qui agros publicos, aut qui possessiones invidiosas tenebant, *pertimescebant*. Hæc lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quàm multos enim Quirites, existimatis esse, qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint? qui vendere cupiant, emtorem non reperiant? perdere jam deniq; illos agros ratione aliqua velint? Qui paullo antè diem, noctemque, tribunitium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis Agrariç pertimescebant: ii nunc etiam ultro rogabuntur, atque orabuntur, ut agros partim publicos, partim plenos invidiæ, plenos periculi, quanti ipsi velint, decemviris tradant. Atque hoc carmen hic tribunus pl. non vobis, sed sibi *intus canit*. Habet socerum, virum optimum, qui tantum agri in illis reip. tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire vult succumbenti jam, oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam concedere. 4 Et vos non dubitatis, quin vectigalia vestra vendatis, plurimo majorum vestrorum sanguine, & sudore quæsita, ut Sullanos possessores divitiis augeatis, periculo liberetis? Nam ad hanc emtionem decemviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. eorum unum, propter invidiam, domini fugiunt: alterum propter vastitatem. Sullanus ager, à certis hominibus latissimè continuatus, tantam habet *invidiam*, ut veri, ac fortis tribuni pl. stridorem unum perferre non possit. hic ager omnis, quoquo precio coëmtus erit, tamen ingenti pecunia vobis inducetur. Alterum genus agrorum, propter *sterilitatem inculum*, propter pestilentiam vastum, atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum istud est, quod ab hoc tribuno pl. dictum est in senatu: urbanam plebem nimium in rep. pub. posse: *exhauriendam esse*: hoc enim verbo est usus: quasi de aliqua sentina, ac non de optimorum civium genere loqueretur. Vos verò, si me audire vultis, retinete istam possessionem, gratiæ, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum: nisi fortè mavultis, relictis his rebus, atque hac luce reipubl. in Sipontina siccitate aut in Salapinorum pestilentiæ finibus Rullo duce, collocari. At dicat, quos agros emturus sit: ostendat & quid, & quibus daturus sit. Ut verò, cùm omneis urbeis, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam, aut paludes emat: id vos potestis, quæso, concedere? Quamquam illud est egregium, quod hac lege *antè omnia veneunt*, antè pecuniæ coguntur, & coacervantur, quàm glæba una ematur. deinde emi jubet: ab invito vetat. Quæro, si, qui velint vendere, non fuerint, quid pecunia fiet? Referre in ærarium lex vetat: exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem decemviri tenebunt: vobis ager non emetur. vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus, atque omnibus gentibus exinaniti: illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. Facilè, inquit, adducentur *pecuniæ magnitudine* ut velint vendere. Ergo ea lex est, qua nostra vendamus, quanti possimus: aliena emamus, quanti possessores velint. Atque in hos agros, qui hac lege emti sint, colonias ab iis decemviris deduci jubet? Quid? omnisne ejusmodi locus est, ut nihil interfit reipub. colonia deducatur in eum locum, necne? an est locus, qui coloniam postulet? 5 est planè tectius, & * quo in genere sicut in ceteris reipub. partibus, est operæ pretium diligentiam majorum recordari: qui *colonias sic idoneis in locis* contra suspitionem periculi collocarunt, ut esse non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii viderentur. Hi deducent colonias in eos agros, quos emerint. Etiamne si reipub'. non expediat? ET IN QVAE LOCA PRAETEREA VIDEBITVR. Quid igitur est cautæ, quin coloniam in Janiculum possint deducere, & suum præsidium in capite, atque 6 cervicibus vestris collocare? Tu non definias, 7 quot colonias, in quæ loca, quo numero colonorum deduci velis? tu occupes locum, quem idoneum *ad vim tuam* judicaris? compleas numero? confirmes præsidio, quo velis? populi Rom. vectigalibus, atque omnibus copiis ipsum populum Rom. coërceas? opprimas? redigas in istam decemviralem ditionem, ac potestatem? Ut verò totam Italiam suis præsidiis obsidere atque occupare cogitet, quæso, Quirites, cognoscite. Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omneis colonias totius Italiæ colonos deducant, quos velint: iisque colonis agrum dari jubet. Num obscure majores opes, quàm libertas vestra pati potest, & majora præsidia quæruntur? num obscure *regnum constituitur*? num obscure libertas vestra tollitur. Nam, cùm iidem omnem pecuniam, maximam multitudinem, id est, totam Italiam, suis opibus obsidebunt: iidem vestram libertatem suis præsidiis, & coloniis intercluſam tenebunt: quæ spes tandem, quæ facultas recuperandæ vestræ libertatis relinquetur? At enim ager Campanus hac lege dividetur, orbis terræ pulcherrimus: & Capuam colonia deducetur, urbem amplissimam, atque ornatissimam. Atqui quid ad hæc possumus dicere? De commodo vestro prius dicam, Quirites: deinde ad amplitudinem, & dignitatem revertar: ut, si quis agri, aut oppidi bonitate delectetur, ne quid exspectet: si quem rei dignitas commovet: ut huic *simulatæ largitioni* resistat. Ac primum de oppido dicam, si quis est forte quem Capua magis, quàm Roma

---

1. *Aut in Italiam.*) Non malè conjecit P. Manutius *an Apuliam*; libri tamen nihil variant.

2. *Age: non definis locum. quid naturam agri? verò inquis &c.*) Expressi quod erat in Pal. sec. neque recedebat pr. aut vetustius impressi, nisi quod ii *natura*. hactenus vulgata: *Age verò definis locum. Quid nam agri verò inquis &c.* Lambinus architectatus nobis fuerat: *Quidnam agri? Agri verò inquis, qui &c.* quod & probabat Putcanus. sed minus necessario. decepitque sane omnes illo *Verò*, quod inchoare sermonem, eis non veniebat in mentem. ut ita plus semel Tullius, nostra hac quidem editione, quam adprobabo veris Musarum ac Charitum mystis.

3. *Inibitur enim ratio quæstus.*) Haud aliter quidem P. Manutii editio, sed antiquissima *initur*, quomodo & Pal. pr. quippe sec. *inhibetur*, quod & in Erfurdiano, & quæreadum in eam vocem. sæpe enim exturbata est ignorantia scribarum.

4. *Et vos non dubitatis, quin vectigalia &c.*) Fortius multo Pal. sec. *Et vos dubitatis, qui vectig.* Lambini transpositio vocum, nihil habet bonæ gratiæ. Putcanus faciebat, *Et vos num dubit.*

5. *Est planè tectius & * quo in genere &c.*) Malui locum insignire asterisco, atque exprimere cum Victorio lectionem Pall. veterumq; edd. quàm dare locum Lauredanæ conjecturæ, nimium recedenti à litterarum numero: quam iis cum admiserint Manutius, Lambinus, alii.

6. *Cervicibus vestris collocare?*) Abjeci verbum *possint*. facilius, quod mox præcessisset.

7. *Quot colonias in qua loca.*) Sic Lambinus aliique, admodum verisimiliter, sed non id admittunt mss. nostri aut olim cusi, in quibus quæ adeatur P. Manutius oratione prioris cap. 5.

1. *Quia-*

Roma delectat. Quinq; millia colonorum Capuam scribi jubet, ad hunc numerum quinquenos sibi singuli sument. Quæso, nolite vosmetipsos consolari: verè & diligenter considerate. num vobis, aut vestri similibus integris, quietis, otiosis hominibus, in hoc numero locum fore putatis? Si est omnibus vobis, aut majori vestrûm parti: quamquam me vester honos vigilare dies, atque nocteis, & intentis oculis omneis reip. parteis intueri jubet: tamen paullisper, si ita commodum vestrum ferat, conniv̄ebo. sed si quinque hominum millibus ad vim, facinus, cædemque delectis, locus, atque *urbs, quæ bellum facere*, atque instruere possit, quæritur: tamenne patiemini, a vestro nomine contra vos firmari opes? armari præsidia? urbeis, agros, copias comparari? nam agrum quidem Campanum, quem vobis ostentant, ipsi concupiverunt: deducent suos, *quorum nomine ipsi teneant*, & fruantur: coëment præterea: ista dena jugera continuabunt. Nam, si dicent per legem id non licere: ne per Corneliam quidem licet. at videmus (ut longinqua mittamus) agrum Prænestinum à paucis possideri: neque istorum pecuniis quidquam aliud deesse video, nisi ejusmodi fundos, quorum subsidio familiarum magnitudines, & Cumanorum, ac Puteolanorum *prædiorum sumtus* sustentare possint. Quòd si vestrum cõmodum spectat: veniat, & coram mecum de agri Campani divisione disputet. Quæsivi ex eo Kalendis Jan. quibus hominibus, & quemadmodum illum agrum esset distributurus. respondit, à Romilia tribu se initium esse facturum. Primùm quæ est ista superbia, & contumelia, ut populi pars amputetur, *ordo tribuum neglegatur?* antè rusticis detur ager, qui habent, quàm urbanis, quibus ita agri spes, & jucunditas ostenditur? aut, si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat: 3 proferat: in jugera dena describat: 4 à Suburana usque ad Arnienſem nomina vestra proponat: Si non modò dena jugera dari vobis, sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intelligetis: tamenne vexari rem p. contemni majestatem populi Rom deludi vosmetipsos diutiùs à tribuno pl. patiemini? Quòd si posset ager iste ad vos pervenire: nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? unumne fundum pulcherrimum populi Rom. *caput vestræ pecuniæ*, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solatium annonæ, dispersite patiemini? An obliti estis, Italico bello, amissis ceteris vectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus aluerit is? An ignoratis, cetera illa magnifica populi Rom. vectigalia, 5 perlevi sæpe momento fortunæ, inclinatione temporis pendere? Quid nos Asiæ portus, quid Syriæ rura, quid omnia transmarina vectigalia juvabunt, tenuissima *suspicione prædonum*, aut hostium injecta? At verò hoc agri Campani vectigal cùm ejusmodi est, ut domi sit, & omnibus præsidiis oppidorum tegatur: tum neque bellis infestum, 6 nec fructib. varium, nec cælo ac loco calamitosum esse solet. Majores nostri non solùm id, quòd à Campanis ceperant, non imminuerunt, verum etiam, 7 quod ei tenebant, quibus adimi jure non poterat, coëmerunt. Qua de causa nec duo Gracchi, qui de plebis Rom. commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla, qui omnia sine ulla religione, quibus voluit, est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est. Rullus exstitit, qui ex ea possessione tem p. demoveret: ex qua nec Gracchorum benignitas eam, nec Sullæ dominatio dejecisset. Quem agrum nunc præter euntes vestrum esse dicitis, 8 & quem per iter qui faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt: is cùm erit divisus, 9 neque erit, neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primò quidem acres, ad vim prompti, ad seditionem parati, qui simulac decemviri concrepuerint, armati in civeis, & expediti ad cædem esse possint. deinde *ad paucos*, opibus, & copiis affluenteis, totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas à majoribus pulcherrimas vectigalium sedes 10 armis captas accepistis, glæba nulla de paternis, atque avitis possessionibus relinquetur: ac tantum intererit inter vestram, & privatorum diligentiam, quòd, cùm 11 à majoribus nostris P. Lentulus, 12 qui princeps senatus, in ea loca missus esset, ut & privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coëmeret, dicitur renuntiasse, nulla se pecunia fundum cujusdam emere potuisse: eumque, qui nollet vendere, ideò negasse se adduci posse, uti venderet, quòd, cùm plureis fundos haberet, ex illo solo fundo numquam *malum nuntium audisset*. Itane verò? privatum hæc causa commovit: populus Rom. ne agrum Campanum privatis gratis, Rullo rogante, tradat, non commovebit? Atqui idem populus Rom. de hoc vectigali potest dicere, quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum, Mithridatico bello, non tulit: Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit: Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit. at ex hoc vectigali numquam malus nuntius auditus est. Cetera *vectigalia* 13 belli facultatibus affliguntur: hoc vectigali etiam belli facultates sustentantur. Deinde in hac assignatione agrorum, ne illud quidem dici potest, quod in ceteris, agros desertos à plebe, atque 14 à cultura hominum liberorum esse non oportere. Sic enim dico: si Campanus ager dividatur, exturbari, & expelli plebem ex agris non constitui, & collocari. Totus enim ager Campanus colitur, & possidetur à plebe optima, & modestissima: quod genus hominum *optimè moratum*, optimorum & aratorum, & militum, ab hoc plebicola tribuno funditus ejicitur. Atque illi miseri, nati in illis agris, & educati, glabis subigendis exercitati, quò se subitò conferant,

1. *Quinquenos sibi singuli sument.*] Pall. non absunt ab olim editis, in quibus *quinquagenos*; sicque restat item in Erfurd.

2. *Vestro nomine contra vos.*] Non videtur insipida lectio Pal. pr. *contra nos.*

3. *Proferat: in jugera dena describat.*] Lambinus addit *proferat: in singulos jugera dena describat*, non ex scriptis, sed ex loco infra, quem ei ostendit Manutius. nobis religio est discedere à libris vetustis.

4. *A Suburana usque ad Arnienſem.*] Emendationis hujus auctores, in Italia Manutius, in Gallia Turnebus; qui videatur lib. XXX. Adversar. cap. 17. alludentque omnino Pall. item nostri & vett. edd. in quibus *ab usura usque ad usque ad Arnienſem*; non uti deinceps cusis *ab Ortis ulcera usque ad Narnienſem*. agitur enim de tribubus Romanis, non de regione aliqua.

5. *Perlevi sæpe momento fortunæ.*] Aliter Lambinus, sed propius litteras Gulielmius, *à perlevi, &c.*

6. *Nec fructibus varium, nec cælo ac loco.*] Lambinus tentat, *neque fructibus neque cælo*, inepte. *non varium fructibus*, in quo par atque eadem semper ubertas. unde paullo post dicit, *ex agro Campano numquam malum nuntium auditi.* monuit me notis patris sui novum Galliæ sidus P. Puteanus, Gallicè talem agrum vocari, *qui rencontre toute les ans.*

7. *Quid si revocari, &c.*] Sic Lauredani liber. nostri adhærent vulgatæ, *quod & revocari*, quæ nescio an debeant mutari; cum non obscurè sibi intelligi posset, *hi*, aut *illi*.

8. *Et quem per iter qui faciunt.*] Ita rectè P. Manutius ex veteri lectione, *& quem pariter qui faciunt*. quod deinde male degenerarat in, *& quem pariter qui iter faciunt.*

9. *Neque erit, neque vester esse dicetur.*] Hodie sic quidem vulgatur. sed enim Pall. item olim impressi tantum agnoscunt, *neque vestrum dicetur.* maluissem ego; *neque erit vester, neque dicetur*

10. *Armis captas.*] Lambinus, *partas*; tanquam si alterum minus dici posset. O cerebrum!

11. *A majoribus nostris.*] Sic Pall. melius recepto, *vestris*, mea quidem opinione.

12. *Qui princeps Senatus.*] Et hoc quoque à Pall. item edd. vett. nisi quod ex *Senator* pronomen neglectum fuit à correctoribus sæculi proioris.

13. *Belli facultatibus affi hoc vell. etiam belli facultates sustentantur.*] Palatinus ille fec. *belli difficultatibus*; & mox, *difficultates sustentantur*; cui profectò potius accesserim, quàm aliis multis membranis notæ minus selectæ.

14. *A cultura hominum liberorum esse.*) Puteanus conjicit; *liberis* cujus nomen, cur heic subnicear Lambinus, nescio. neque enim absurda est emendatio.

ferant, non habebunt. his robustis, & valentibus, & audacibus decemvirùm satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. &, ut vos nunc de vestris majoribus prædicatis: HVNC AGRVM nobis majores nostri reliquerunt: sic vestri posteri de vobis prædicabunt: HVNC AGRVM patres nostri acceptum à patribus suis, perdiderunt. Equidem existimo, si jam campus Martius dividatur, & unicuique vestrum, ubi consistat, bini pedes assignentur: tamen promiscuè toto, quam propriè parva frui parte malietis. Quare, etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum, qui *vobis ostenditur, alius comparatur*: tamen honestiùs eum vos universi, quàm singuli possideretis. Nunc verò, cùm ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis: nonne acerrimè, tanquam armato hosti, sic huic legi, pro vestris agris resistetis? Adjungit Stellatem campum agro Campano: & in eo duodena describit in singulos homines jugera. Quasi verò paullum differat 1 ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo, Quirites, quæritur, qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea, lege permitti, ut, quæ velint municipia, quas velint veteres colonias, colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt: Theanum oppriment: Atellam, Cumas, Neapolin, Pompejos, Nuceriam suis præsidiis devincient: Puteolos verò, qui nunc in sua potestate sunt, suo jure, libertateque utuntur, totos novo populo, atque adventitiis copiis occupabunt. 2 Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ, vehementer huic imperio timendum, Capua à decemviris inferetur: tunc contra hanc Romam, communem patriam omnium nostrum, illa altera Roma quæretur. In id oppidum homines nefarii remp. nostram transferre conantur, quo in oppido majores vestri nullam omnino remp. esse voluerunt: qui tres solùm urbeis in terris omnibus, Karthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt, posse *imperii gravitatem, ac nomen sustinere*. Deleta Karthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura, ac loco, succincta portubus, armata muris, excurrere ex Africa, 3 imminere ita fructuosissimis insulis populi Rom. videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est: erat enim posita in angustiis, atque in faucibus Græciæ, sic, ut terra claustra locorum teneret, & duo maria maximè navigationi diversa pænè conjungeret, cùm pertenui discrimine separarentur. Hæc, quæ procul erant à conspectu imperii, non solùm afflixerunt, sed etiam, nequando recreata exsurgere, atque erigere se possent, fundi tus ut dixi, sustulerunt. De Capua multùm est, & diu consultum: extant litteræ, Quirites, publicæ: sunt senatus consulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem reip. nullam reliquissent: nihil fore, quòd Capuam *timeremus*. Itaque hoc perscriptum in monumentis veteribus reperietis, ut esset urbs, quæ res eas, quibus ager Campanus coleretur, suppeditare posset: ut esset locus comportandis, condendisque fructibus: ut aratores, cultu agrorum defessi, urbis domiciliis uterentur: idcirco illa ædificia non esse deleta. Videte 4 quantum intervallum sit interjectum inter *majorum nostrorum consilia*, & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam, receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam, atque horreum Campani agri esse voluerunt; hi, exclusis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus rectis, eandem Capuam sedem novæ reip. constituunt, molem contra veterem remp. comparant. Quòd si majores nostri existimassent, quemquam in tam illustri imperio, & tam præclara populi Rom. disciplina, M. Bruti, aut P. Rulli similem futurum (hos enim nos duos adhuc vidimus, qui hanc remp. Capuam totam transferre vellent) profectò nomen illius urbis non reliquissent. Verùm arbitrabantur, Corintho, & Karthagini etiam si senatum, & magistratum sustulissent, agrumque civibus ademissent, tamen non defore, qui illa restituerent, atque, qui antè omnia commutarent, quàm nos audire possemus: hic verò, in oculis S. P. Q. R. nihil posse existere, quod non antè *exstingui*, atque opprimi posset, quàm planè *exortum*, ac natum esset, neque verò ea res fefellit homines, divina mente, & consilio præditos. nam post Q. Fulvium, Q. Fabium, Coss. quibus consulibus Capua 5 devicta, atq; capta est, nihil est in ea urbe contra hanc remp. non dico factum, sed nihil omnino excogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate, & ceteris: multa præterea bella gravia 6 Karthaginiensium, Corinthium, Numantinum: multæ in hac rep. seditiones domesticæ, quas prætermitto: bella cum sociis, Fregellanum, Marsicum: quibus omnibus domesticis, externisque bellis Capua non modò non obfuit, sed *opportunissimam* se nobis præbuit & ad bellum instruendum, & ad exercitus ornandos, & tectis, ac sedibus suis recipiendos. Homines non inerant in urbe, qui *malis concionibus*, turbulentis senatusconsultis, iniquis imperiis remp. miscerent, & rerum novarum causam aliquam quærerent. neq; enim concionandi potestas erat cuiquam, nec consilii capiundi publici: non gloriæ cupiditate efferebantur, propterea quòd, VBI HONOS publicè non est, ibi gloriæ cupiditas esse non potest: non contentione, non ambitione discordes. nihil enim supererat, de quo certarent; nihil, quod contrà peterent: nihil, ubi dissiderent. Itaque illam Campanam arrogantiam, atque intolerandam *ferociam*, ratione, & consilio majores nostri ad inertissimum, & desidiosissimum otium perduxerunt. Sic & crudelitatis infamiam fugerunt, quòd urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt: & multum in posterum providerunt, quòd, nervis urbis omnibus exsectis, urbem ipsam, solutam, ac debilitatam reliquerunt. Hæc consilia majorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda, & P. Rullo visa sunt: neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti, atque auspicia, à simili furore deterrent. nam & ipse, qui deduxit, & qui magistratum 7 Caput, ea lege creati, ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum *pœnas pertulerunt*. Et quoniam Bruti, atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id, quod egomet vidi, cùm venissem Capuam coloniam, deductam L. Considio, & Sext. Saltio (quemadmodum ipsi loquebantur) prætoribus: ut intelligatis, quantam *locus ipse afferat superbiam*: quæ paucis diebus quibus illo colonia deducta fuit, perspici, atque intelligi potuit. Nam primùm, id quod dixi, cùm ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Quibus *primus annus* hanc cupiditatem attulisset, nonne

---

1. *Ager Campanus, ac Stellatis. Et multitudo*.] Lambinus hæc reponit, *à Stellati, scilicet mult. propius fuisset a Stellati. Sed mult.* sed Gulielmius mavult, *ac Stellatis sed mult.* quod S. nominandi casu, *Arpinatis, Stellatis*, vetuste dicatur, quod vulgo in *e* fere terminamus, ut ostendit libro IV. Priscianus.

2. *Tunc illud Campanæ vexillum coloniæ*.] Minimè excludenda videbatur hæc vox à Lauredano nata. inepte enim adædit item scripta, *unibum Campana coloniæ*. quod tamen probat Fulvius Ursinus.

3. *Imminere ita fructuosissimis*.] Conjecit Ant. Augustinus, *iam. Italia, & fruit.* quod admisit statim Lambinus. putabat Gulielmius rescribendum potius *tum. sitn fruct.*

4. *Quantum intervallum sit interjectum inter majorum nostr. consilium*.] Sufficeret *quantum sit inter majorum, &c.* abjectis vocibus aliis illis duabus.

5. *Devicta atque capta est*.] Negat hoc Iosephus Scaliger, commentariis ad Eusebium: qui consulatur.

6. *Karthaginiensium*.] Lauredanus, *Karthaginiense* III. ingeniosè.

7. *Capua ea lege creati*.] Est à P. Manutii. monstrosè enim prius legebatur, *Capua & Lucretanti*, quod tamen fere item in mss. Pall. nam Inferd. *Capua lucete ante*. editio princeps, *Cap. & Lusitanti*.

& sen.

nonne arbitramini paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non 1 cum bacillis, sed, ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. erant hostiæ majores in foro constitutæ, quæ ab his prætoribus de tribunali, sicut à nobis consulibus 2 de consilii sententia probatis, ad præconem, & ad tibicinem immolabantur. deinde patres conscripti vocabuntur. Jam verò *vultum Considii* videre, ferendum vix erat. Quem hominem 3 vegrandi macie torridum, Romæ contemtum, atque abjectum videbamus, hunc Capuæ Campano supercilio, ac regio spiritu 4 cùm videremus, Magios, Blossios mihi videbar illos videre, ac Jubellios. Jam verò qui *metus* erat tunicatorum illorum? & in Albana, & Seplasia, quæ concursatio percontantium, quid prætor edixisset? ubi cœnaret? 5 quid enuntiasset? Nos autem, hinc Roma qui veneramus, jam non hospites, sed peregrini, atque advenæ nominabamur. Hæc qui prospexerint, majores nostros dico Quirites, non eos in deorum immortalium numero *venerandos* à nobis, & colendos putatis? quid enim viderunt? hoc, quod nunc vos, quæso, perspicite atque cognoscite. NON INGENERANTUR hominibus mores tam à stirpe generis, ac seminis, quàm ex iis rebus, quæ ab ipsa natura loci, & à vitæ consuetudine suppeditantur: quibus alimur, & vivimus. Karthaginienses, fraudulenti, & mendaces, non genere, sed *natura loci*, quòd, propter portus suos, multis, & variis mercatorum, & advenarum sermonibus, ad studium fallendi, studio quæstus vocabantur. Ligures, montani, duri, atque agrestes. docuit *ager ipse*, nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani, semper superbi *bonitate agrorum*, & fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. EX hac copia, atque omnium rerum affluentia, 6 primùm illa nata sunt: arrogantia, quæ à majoribus nostris alterum Capua consulem postulavit: deinde ea luxuries, quæ ipsum Hannibalem armis etiam tum invictum, *voluptate vicit*. Huc isti decemviri 7 cùm numerum colonorum ex lege Rulli deduxerint; centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint: quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam, & convallibus, cenaculis sublatam atque suspensam, *non optimo viu*, angustissimis semitis, præ sua Capua, planissimo in loco explicata, 9 ac præ illis semitis irridebunt, atque contemnent. agros verò, Vaticanum & Pupiniam, 9 cum suis optimis, atque uberibus campis 10 conferendos scilicet non putabunt. oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum, ac per jocum contendent: Labicos, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum, cùm Calibus, Theano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Quibus illi rebus elati, & inflati, fortasse *non continuò*, sed certè, si paulum assumserint vetustatis, ac roboris, non continebuntur: progredientur longiùs, efferentur. SINGULARIS HOMO privatus, nisi magna sapientia prædius, vix facilè sese regionibus officii, magnis in fortunis, & copiis, continet: nedum isti, ab Rullo, & Rulli similibus conquisiti, atque electi coloni, Capuæ, in domicilio superbiæ, atque in sedibus luxuriæ collocati non *statim* conquisituri sint aliquid sceleris, & flagitii. immo verò etiam hoc magis, quàm illi veteres, germanique Campani, quòd in vetere fortuna illos natos, & educatos, nimiæ tamen rerum omnium copiæ depravabant. hi ex summa *egestate*, in eandem rerum abundantiam traducti, non solùm copia, verum etiam, insolentia commovebuntur. Hæc tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia, quàm monumenta majorum sapientiæ sequi maluisti: hæc tu 11 cum istis tuis actoribus excogitasti 12 ut veteri vectigalia venderetis, & expleretis nova. Urbi Capuam 13 ad certamen dignitatis opponere vis, ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbeis, nationes, provincias, liberos populos, reges, tertarum denique orbem subjungeretis. ut, cùm omnem pecuniam ex ærario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, imperatoribus nostris coegissetis, tamen omnes vobis pecunias *ad nutum vestrum penderent*: ut iidem partim invidiosos agros à Sullanis possessoribus, partim desertos, ac pestilenteis, à vestris necessariis, à vobismetipsis emtos, quanti velletis, populo Rom. induceretis: ut omnia municipia, coloniasque Italiæ novis colonis occuparetis: ut quibuscumque in locis vobis videretur, ac quam multis videretur, colonias collocaretis? ut omnem rempub. vestris militibus, vestris urbibus, vestris præsidiis cingeretis, atque *oppressam* teneretis, ut ipsum Cn. Pompejum, cujus præsidio sapissime populus Rom. contra acerrimos hosteis, & contra improbissimos civeis victor exstitit, proscribere, atque horum conspectu privare possetis: ut nihil auto & argento violari, nihil numero, & suffragiis declarari, 14 nihil *in ac manu* perstingi posset, quod non vos oppressum, atque ereptum teneretis: ut voltaretis interea per genteis, per regna omnia cum imperio summo, cum judicio infinito, cum omni pecunia: ut veniretis in castra Cn. Pompeji, atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis, ut interea magistratus reliquos, *legibus omnibus solutis*, sine metu judiciorum, sine periculo, petere possetis: ut nemo ad populum Rom. vos adducere, nemo producere, non senatus cogere, non consul coercere, non tribunus pl. retinere pos-

1. *Cum bacillis, sed ut hic prætribus anteeunt, &c.*) Pal. sec. atque Erfurd. addunt, *Prætribus urbanis*. Erfurd. præterea *baculis*. sed alterum restat in utroque Pall. qui mox habent, *facibus duabus*.

2. *De consilii sententia probatis.*] Recte nent istud Pall. explicatque Brissonius libro 1. de Formulis & solemnibus pop. Rom. verbis. Lauredanus volebat *probata*, quod & admisit Lambinus, & est admodum simile vero. Panthagathus *probata*, alii *probantibus*.

3. *Vegrandi macie torridum.*] Placuit illud Manutio, Lambino, Vrsino, scripti tamen *ut grandi*, quomodo & lectio recepta. nam editio omnium prima *& grandi*. Puteanus malu isset *horridum*.

4. *Cum videremus, Magios, Blossios, &c.*) Mallem, *videremus* utique cum restet in Pall. editionibusque obsoletis, *cùm videremus Blossios*, ejecto illo *Magios*. quod tamen an sic à meo brancæis libris, viderint Critici. ego vix puto. neque aliquid unquam commisisse legitur, cui heic inter seditiosos prodsoresque locaretur. si sic, tunc sanè maneat, *cum videremus Blossios*, &c.

5. *Quid enuntiasset.*) Pall. & edd. vett. *quod enuntiasset?* ut forte fuerit, *quod dicturus esset*, ad cenam scilicet, ut etiam in mentem venerat Gulielmio.

6. *Primum illa nata sunt.*) Sic etiam Victorianus. at vetustiores *illa aperta sunt*. omnium prima, *aperta*. quod ultimum alicui placere posset, nisi exstaret in Pal. sec. *illa sapta sunt*, quod tamen forsan adhuc mutandum in, *serpta*.

7. *Cum numerum colonorum, &c.*) *Numerus* pro multitudine, ut initio erat. pro Fontejo, & sæpius alias, inquit Gulielmius. verum olim typis *conformati, cùm modò colonorum*. ut forte fuerit, *non modum colonorum*. latis aperte. Lauredanus conjiciebat, *cùm* 100 *colonorum*. ingeniosè. Pall. nostri habent *cum mo*. sed non simpliciter; virgula enim, ineubat litteræ o, quod notat fere illud *modo*, de quo jam dixi.

8. *Ac præ illis semitis.*) Innuit enim nullas fuisse Capuæ. itaque nihil mutandum cum Lambino, cum aliis.

9. *Cum suis optimis, &c.*) Lambinus *optimis*. Pall. nihil mutant. tantum sec. *pro optumis*, veteri scripturæ modo.

10. *Conferendos scilicet non putabunt.*] Accedo sententiæ Senatoris Parisini, Puteani, arbitrantis negationem hoic supervacuam. hæc enim dicit per eironiam, ostenditque particula *scilicet*, atque id quod sequitur, *contendent, comparabunt*.

11. *Cum istis tuis actoribus.*) Haud aliter quoque Pall. & olim impressi. Lambinus, *actoribus*, de suo scilicet.

12. *Ut vetera vectigalia venderetis, & expleretis nova.*] Gulielmius conjicit, *exciperetis*. ego *expilaretis*. Pall. heic eunt à vulgata. nam sec. habet, *ut vetera vectigalia ea expleretis nova*. quod idem in primo. sed oi est vacuum spatium, post *nova*, litterarum trium, annotatumque ad oram: *deest unus versus*. & vero talis lectio lacunaque litterarum originata, extat in editione anni CCCCIXXXIII.

13. *Ad certamen dignitatis opponere vis.*) Cum sequatur, *venderetis* & *subjungeretis*, non vituperat eos Puteanus, qui legunt, *opponeretis*.

14. *Nihil in ac manu.*) Est conjectura à Lauredaniana. nam vulgo recepta lectio, *nihil vlata*, non visitur in olim editis, qui *nihil velatum*, quod & in Pal. pr. nam sec. *vel leta*. aliorum scripti *vel lecta*. unde faciebat Gulielmius, *nihil e lecta manu*. di vinationes plures suppeditant Notæ Lambini.

sit. Hæc ego vos concupiisse pro vestra stultitia, atque intemperantia non miror: sperasse, me consule, assequi posse, demiror. Nam cum *omnium consulum* gravis in republ. custodienda cura, ac diligentia debet esse, tum eorum maximè, qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. nulli populo Rom. pro me majores mei spoponderunt: mihi creditum est: à me petere, quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quemadmodum, cùm petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: sic, *si quid deliquero*, nullæ sunt imagines, quæ me à vobis deprecentur. Quare, modò ut vita suppetat, quamquam ego sum is, qui eam possim ab istorum scelere, insidiisque defendere: polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rempubl. vigilanti homini, non timido: diligenti, non ignavo commisistis. Ego is consul, qui concionem metuam? qui tribunos pleb. perhorrescam? qui sæpe, & sine causa tumultuer? qui timeam ne mihi *in carcere habitandum sit*, si tribunus pleb. duci jussisset? 1 Ego nondum vestris armis armatus, insignibusque amplissimis ornatus, imperio, auctoritate, 2 non horrui in hunc locum progredi, vobisque auctoribus improbitati hominis resistere: nunc verear, ne resp. tantis munita præsidiis, ab istis vinci, aut opprimi possit? Si antea timuissem, hac concione, hoc populo, certè non veterer. Quis enim umquam tam secunda concione legem Agrariam suasit, quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est, ac non *disturbare*, ac pervertere. Ex quo intelligi, Quirites, potest, nihil esse tam populare, quam id, quod ego vobis in hunc annum consul popularis affero, *pacem, tranquillitatem, otium*. Quæ nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent, consilio meo, ac ratione provisa sunt. non modò vos eritis in otio, qui semper esse volueratis, verùm etiam istos, 3 quibus otiosi negotium facessimus, otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiæ, ex tumultu, atque *ex dissensionibus civium* comparari solent: vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, 4 honos in judiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace, omni ratione otium tenere debetis. 5 Nam, si ii, qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua *turpi inertia* capiunt voluptatem: sub ipso otio, quo vos fortunam regitis, si hunc 6 statum, quem habetis, esse meliorem non ignoratis, non ut quæsitum, sed vita partum otium tenueritis. 7 Quod ego de *concordia* quam mihi constitui cum collega, 8 invitissimis iis hominibus, quos in consulatu inimicos esse & animis, & corporis actibus providi, omnibus prospexi sanè, & revocavi. idem tribunis pleb. denuntiavi, quid turbulenti, me consule, conflarent. Summum, & firmissimum est illud *communibus fortunis* præsidium, Quirites, ut, qualeis vos hodierno die maxima concione mihi pro salute vestra præbuistis, taleis reliquis temporibus populo Romano præbeatis. 9 pro certo polliceor hoc vobis, atque confirmo, me esse perfecturum, ut jam tandem illi, qui honori inviderunt meo, tamen vos universos in consule deligendo *plurimum vidisse* fateantur.

M. TULLIVS CICERO
DE
LEGE AGRARIA,
CONTRA
P. SERVILIUM RULLUM,
TRIBUNUM PLEBIS, AD POPULUM.
ORATIO DECIMASEPTIMA.

SYNOPSIS.

Accusatus *Cicero à tribunis plebis, quòd Syllanarum assignationum possessoribus gratificaretur, & legi Agrariæ Rulli tam vehementer obsisteret.* His criminationibus respondet *hac oratione Cicero.*

COMMODIVS fecissent tribuni pleb. Quirites, si, quæ 1 apud vos de me deferunt, ea *coràm portius*, me præsente, dixissent. nam & æquitatem vestræ disceptationis, & consuetudinem superiorum, & jus suæ potestatis retinuissent. sed quoniam adhuc præsens certamen, contentionemque fugerunt: nunc, si videtur eis, in meam concionem prodeant. &, quò provocati à me, venire noluerunt, revocati saltem reverantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare nescio quid, & non eosdem vultus, quos proxima mea

1. *Ego nondum vestris armis armatus.*] Locus iste rectus est fractus, nam Pal. pr. *Ego cum vestris*, sicque edit. vett. Pall. sec. *Ego tum vestris, &c.* Mox ubi hodie legitur: *nunc verear ne resp. &c.* habet Pal. sec. *resistere, verear ut P. R. tantis, pr. resistere: nec verear ut R. P.* quomodo & alim editi, nisi quod primus *resp.* Puteanus tentabat; *nunc verear tantis munitæ præsidiis ne resp. ab istis, &c.*

2. *Non horrui in hunc locum progredi, vobisque.*] Mss. nostri & editi ante centum & triginta annos, *non horrui in hunc locum progredi posse, vobisque*, quod esse in omnibus fere adhuc impressis, excepta Lambiniana, ejusque fratribus.

3. *Quibus otiosi negotium facessimus.*] Hæc est conjectura Sigonii nam vulgo est, *facessimus*. at antiquiores edd. *quibus etiam otium facessimus*. quod & in Pal. pr. quippe sero adjicit, *atque etiam se reddam*. quod atque etiam restat in editione anni CCCCLXXXIII. qui tamen *etiam facessimus*.

4. *Honos in judiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace.*] Pall. *hos in judiciis & æquitate magistratus, & res familiares in pace.* neque aliter est uno primo, nisi quòd ipsa *hos* secunda tamen præfert *honos*.

5. *Nam si hic, &c.*] Pal. prim. *Nam etsi hi.* edd. vett. *Nam etsi hi.* Pal secund. *Tamen si hi.*

6. *Statum quem habetis, esse meliorem non ignoratis; non ut quæsitum, sed, &c.*] Pal. pr. *statum quem habemis esse non ignoravi; non quæsitum, sed, &c.* sec. *statum quem hab. esse non ignoravi non quæsitum sed.* quo modo habet quoque editio prima: verum secunda retinet, *ignoravi non quæsitum.*

7. *Quod ego de concordia.*] Sic Pall. editione secunda. nam prima, *ex concordia*, quod recepit Lambiniana.

8. *Invitissimis iis hominibus, quos, &c.*] Proponam Criticis & hæc longè meliorem scripturam membranarum. Pal. pr. *invitissimis iis esse hominibus, quos vos in Cos. inimicos esse & corporis actibus providi.* sec. *invitissimus esse hominibus quos nos in cons. inimicos esse & corporibus actibus providi.* atque his ferè similia visuntur in editionibus excusis.

9. *Pro certo polliceor hoc vobis, &c.*] Palat. sec. atque Erfurd. *pro certo repecto polliceor, &c.*

Apud vos de me deferunt.] Editiones planè neotericæ, *detulerunt.* sed absunt ab eis ætatis provectioris non mss. Pall. & liber Cujacii. & tamen vulgata Latina vix est. otis, si loquamus, *deferunt.*

mea concio[illegible] voluerunt, in hanc concionem mihi retulisse. Quare à vobis, qui nihil de me credidistis, ut eam voluntatem, quam semper habuistis erga me, retineatis, peto: à vobis autem, quos leviter immutatos esse sentio, parvam exigui temporis usuram *bona* de me *opinionis* postulo, ut eam, si, quæ dixero, vobis probabo, perpetuò retineatis: sin aliter, hoc ipso in loco depositam, atque abjectam relinquatis. Completi sunt animi, auresque vestræ, Quirites, me gratificantem septem tyrannis, ceterisque Sullanarum assignationum possessoribus. Agrariæ legi, & *commodis vestris obsistere*. Hæc si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est, hac lege Agraria, quæ promulgata sit, adimi Sullanos agros, vobisque dividi, aut denique minui privatorum possessiones, ut in eas vos deducamini. Si ostendo, non modò non adimi cuiquam glæbam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum, certo capite legis impudentissimè 1 confirmari, atque sanciri: si doceo, agris, qui à Sulla sunt dati, sic diligenter Rullum sua lege consulere, ut facilè appareat, eam legem, non à vestrorum commodorum patrono, sed à Valgii genero esse conscriptam: num quid est causæ, Quirites, quin illa *crimination*e, qua in me absentem usus est, non solùm meam, sed etiam vestram diligentiam, prudentiamque despexerit? Caput est legis XL. de quo ego consulto, Quirites, neque apud vos antè feci mentionem, ne aut *refricare* obductam jam reipubl. cicatricem viderer, aut aliquid alienissimo tempore novæ dissensionis commovere: neque verò nunc ideo disputabo, quòd hunc statum reip. non magnopere defendendum putem: præsertim qui otii, & *concordiæ patronum* me 2 in hunc annum reipub. professus sim: sed ut doceam, Rullum posthac in his saltem tacere rebus, in quibus de se, & de suis factis taceri velit. Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror, eam, quam L. Flaccus, interrex, de Sulla tulit, VT OMNIA, QVAECVMQVE ILLE FECISSET, ESSENT RATA. nam cùm ceteris in civitatibus *tyrannis institutis*, leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic reipub. tyrannum lege constituit. Est invidiosa lex, sicut dixi: verumtamen habet excusationem, non enim videtur hominis lex esse, sed *temporis*. Quid, si est hæc multo impudentior? Nam Valeria lege, Corneliisque legibus 3 eripitur, cùm datur: conjungitur impudens gratificatio cum acerba injuria: 4 sed tamen habet in illis legibus spem nonnullam 5 ille, cui ademtus est: aliquem scrupulum, cui datus est. Rulli cautio est hæc, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPIRIVM, CONSVLES. Quàm procul à suspicione fugit, quòd eos consules, qui adversarii Sullæ maximè fuerunt, potissimum nominavit? Si enim Sullam dictatorem nominasset: perspicuum fore, & invidiosum, arbitratus est. Sed 6 quem vestrûm tam tardo ingenio fore putavit, cui post eos consules, Sullam, dictatorem fuisse, in mentem venire non posset? Quid ergo ait Marianus tribunus pleb. qui nos Sullanos in invidiam rapit? QVAE POST MARIVM ET CARBONEM, COSS. agros, ædificia, lacus stagna, loca, 7 possessiones, cælum & mare prætermisit: cetera complexus est. EVELICE DATA, ASSIGNATA VENDITA, CONCESSA SVNT. à quo, Rulle? Post Marium & Carbonem, Cos. & quis assignavit? quis dedit? quis concessit, præter Sullam? EA OMNIA EO IVRE SINT. Quo jure? labefactat videlicet nescio quid nimium acer, nimium vehemens tribunus pleb. 9 Sullana rescindit: 10 VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SINT. Etiamne meliore, quàm paterna, & avita? Meliore. At hoc Valeria lex non dicit: Corneliæ leges non faciunt: Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam juris, aliquam similitudinem propriæ possessionis aliquam spem diuturnitatis attingunt: nemo est tam impudens istorum, quin agi secum præclarè arbitretur. Tu verò, Rulle, quid quæris? quod habent, ut habeant? quis vetat? ut privatum. At ita latum est, ut melior tui soceri fundus Irpinus sit, sive ager Irpinus (totum enim possidet) quàm meus paternus, avitusque fundus Arpinas. id enim caves. OPTIMO enim jure ea sunt profectò prædia, quæ optima conditione sunt. Libera, meliore jure sunt, quàm serva. capite hoc omnia, quæ serviebant, non servient. Soluta, meliore in causa sunt, quàm obligata. 11 eodem capite obligata omnia, si modo Sullana sunt, liberantur. Immunia, commodiore conditione sint, quàm illa, quæ pensitant. Ego Tusculanis pro 12 aqua Crabra vectigal pendam, 13 quia à municipio fundum accepi. si à Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos, Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis, vel orationis impudentia: legis, quæ jus melius Sullanis prædiis constituat, quàm *paterna*: orationis, quæ 14 ejusmodi causa insimulare quemquam audeat, fationes Sullæ essent nimium vehementer defendere. At si illa solùm sanciret, quæ à Sulla essent data: tacerem: modò ipse se Sullanum esse confiteretur, sed non modò illis cavet, verùm etiam aliud quoddam genus donationis inducit: & is, qui à me Sullanas possessiones defendi criminatur, non eas solùm sancit: verùm ipse novas assignationes instituit, & repentinus Sulla nobis exoritur. Nam attendite, quantas concessiones agrorum hic noster objurgator uno verbo facere conetur. QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA. Patior. audio. quid deinde? POSSESSA. Hæc tribunus pleb. promulgare ausus est, ut, quod quisque post Marium & Carbonem, Coss. possidet, id eo jure teneret. 15 quo qui optimo privatum? etiamne si vi ejecit? etiamne si clàm, si precario venit in possessionem? Ergo hac lege *jus civile*, causæ possessionum, prætorum interdicta tollentur. Non mediocris res, neque parvum sub hoc verbo furtum, Quirites, latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati, nec cuiquam assignati, neque venditi, qui à paucis hominibus *impudentissimè possidentur*. his cavet, hos defendit, hos privatos facit: hos inquam

---

1. *Confirmari atque sanciri.*) Pal. sec. & Cujac. *sanari*. prætulerim lectionem receptam.

2. *In hunc annum reipubl. professus sim.*) Fortasse, *annum publicè profess.* inquit Gulielmius.

3. *Eripitur cum datur.*) Melius Pall. Cujac. edd. vett. *cui*.

4. *Sed tamen inhibet illis legibus spem*, &c.) Necesse habui revocare istam scripturam, cum non modo exstaret in Pall. editisque antiquitus, sed etiam Turnebianis; ut prodidit ipsemet libro XXV. Adverss. cap. 16. qui consulatur. vulgo hactenus legimus, *sed tamen habet in illis legibus*.

5. *Ille cui ademptum est, &c. datus est.*) Mallet Puteanus, *ademptum est, &c. datum est*.

6. *Quem vestrum.*) Sic Pal. pr. & olim impressi. at sec. & Cujac. *nostrum*; quod minus forsan invidiosum.

7. *Possessiones, cælum, &c. publicè data, &c.*) Turnebus d. cap. emendandum putat, *possessiones publicas, cælum, &c.* retracta voce, quæ occupabat ordinem non suum.

8. *Quis assignavit, quis dedit, quis concessit præter Sullam?*) Legendum putabat Puteanus, *quis dedit, quis assignavit, quis vendidit*, ut singula Serviliæ legis verba repetantur. quod ipsum statim secutus est Lambinus.

9. *Sullana rescindit.*) Gulielmius tentabat *Sulla acta*. Pal. noster sec. habet *Sullanis rescindit*.

10. VT QVAE OPT. &c.) Lambinus aliter, quem non sequimur. quippe Festus auctor, formulæ magistratuum adjici solitum, VTI QVE OPTIMA LEGE FVERINT.

11. *Eodem capite obligata omnia.*) Turnebus d. cap. ait edi, *Eodem capite nexa obsignata omnia*. & probat. at enim Pall. Cujac. item edd. vett. exhibent, *Eodem capite subsignata, omnia*; quod ego omnino malim.

12. *Aqua Crabra.*) Mss. & antiquè editi *Crebra*. sed in epistolis ad Tironem, ut hoc *Crabram* vocat. *De Crabra quid agatur, ejus nunc quidem etiam nimium est aqua, tamen velim scire*. Gulielmius.

13. *Quia à municipio fundum accepi.*) Si libris standum tàm mss. quam cæcis editionibus, restituendum, *quia mancipis fundum*. videndum tamen, an illa *immunia*, quæ mancipio accepta; annotatum Gulielmio.

14. *Ejusmodi causa.*) Cujusmodi ea est quam Rullus suscepit, quæ cum Sullæ acta confirmet maximè, impudentissimè Rullus eam suspicionem impingit Ciceroni. hanc sententiam elici posse ex his verbis non putarunt, qui ad conjecturas confugiunt. *Gulielmius*.

15. *Quo qui optimo privatum.*) Est à Turnebo. hactenus abfuit particula *qui*; quæ tamen non ideo est in Pall. Cujac. aut vett. edd. in quibus solum, *quod optimo*.

quam, agros, quos Sulla nemini dedit, Rullus non vobis assignare vult, sed eis condonare, qui possident. Causam quæro, curæ, quæ majores vobis in Italia, Sicilia, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia quæsiverunt velire patiamini, cùm ea, quæ vestra sunt, condonari possessoribus eadem lege videatis. Jam, totam legem, intelligetis, cùm ad paucorum dominationem scripta sit, 1 ad Sullanæ assignationis rationes esse accommodatissimam. nam socer hujus, vir multum bonus est: neque ego nunc de illius bonitate, sed 2 de generi impudentia disputo. ille enim, quod habet, retinere vult: neque se Sullanum esse dissimulat. Hic, ut ipse habeat quod non habet, quæ *dubia sunt*, per vos sancire vult: &, cum plus appetat, quàm ipse Sulla: quibus ego rebus resisto, Sullanas res defendere criminor. Habet agros nonnullos, inquit, socer meus deserros, atque longinquos. vendet eos mea lege, quanti volet. habet incertos, ac nullo jure possessos: confirmabuntur optimo jure. habet publicos: reddam privatos. denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos, & fructuosissimos *continuavit*, cùm usque eò vicinos proscriberet. 3 quoad oculis confirmando, ex multis prædiis unam fundi regionem, formamque perfecerit: quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit. Et, quoniam, qua de causa & quorum causa ille hoc promulgavit, ostendi: doceat ipse, num ego quem possessorem defendam, cùm Agrariæ legi resisto. Silvam Scantiam vendis, resp. possidet: defendo. Campanum agrum dividis: vos estis in possessione: non cedo. Deinde Italiæ, Siciliæ, cæterarumque provinciarum possessiones, venaleis, ac proscriptas hac lege video: vestra sunt prædia, vestræ possessiones. resistam, atque repugnabo: neque patiar, à quoquam *populum Romanum de suis possessionibus, me consule, demoveri*: præsertim cùm vobis nihil quæratur. 4 Hoc enim vos errore versari diutiùs non oportet. Num quis vestrûm ad vim, ad facinus, ad cædem accommodatus est? nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager, & præclara illa Capua servatur: exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompejum constituitur: contra hanc urbem, Capua: contra vos, manus hominum audacissimorum: contra Cn. Pompejum, decem duces comparantur. &, quoniam me in concionem vestram, 5 vobis flagitantibus, convocaverunt, disserant.

M. TULLIVS CICERO
PRO
C. RABIRIO,
PERDVELLIONIS REO,
AD
QUIRITES,
ORATIO DECIMA OCTAVA.

SYNOPSIS.

Quæstio. *An Rabirius à crimine perduellionis sit absolvendus.* Accusator. *T. Labienus pleb. cujus patruus Q. Labienus cum L. Apulejo Saturnino (hic ut Glauciam Consulem faceret, Memmium consularem verum candidatum interfecerat, quo nomine Consules ex SC. armati Saturninum persequuntur. E Capitolio, ubi confugerat, Saturninus, cùm fide publica descendisset in curiam, ut civili more causa traltaretur, lapidibus est obrutus: Glauciæ fracta cervix: Labienus casus: caput Saturnini per ludibrium à Rabirio per convivia circumlatum) interfectus.* Reus *C. Rabirius.* Patronus Rabirii *Cicero*: Acta (*quòd perduellionis causa esset*) *ad populum, Comitiis Centuriatis Annorubis 690.* Eventus *Metellus Celer, Prætor, & Augur, astu vexillo à Janiculo remoto, populi sistum, qui in campo Centuriatim judicabat, irritum fecit. Nec T. Labienus accusator eam quæstionem instaurare alio die curavit.*

TSI, Quirites, non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea quòd cum omnibus civibus in eorum *periculis* semper satis justam mihi causam necessitudinis esse duxi: tamen in hac defensione capitis, famæ, fortunarumq; omnium C. Rabirii, proponenda ratio videtur esse officii mei: propterea quod, quæ justissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum debet videri. Nam me cùm amicitiæ vetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ vitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata: tum verò, ut id studiosissimè facerem, salus reip.

---

1. *Tum ad Sullana.*] Iam nunc primum accedit particula *tum*, è Pall. Cujac. & vet. edd.

2. *De generi impudentia.*] Ita rectè P. Manutius. inepte prius *de genere*. Nullum enim tangit, Valgii generum.

3. *Quoad oculis confirmando.*] In editis vetustè, item Pall. & Cujac. legitur, *oculis confirmandis*; ideoque excludere non potuit: tanto quidem minus, quod vulgata, *oculis continuandis*, parum hoc quadraret, ob ea quæ proximè præcesserant. Gulielmius nostrum illud mutabat in, *oculis confirmandis*. sequitur enim, *unam fundi regionem formamque perfecerit*. non damno, fuit etiam quod idem legeret *oculis confirmandis*. eandem sanè insaniam cupiderem notat Horatius.

——— *ô si angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc denervat agellum.

4. *Hoc enim vos errore versari diutius non oportet.*] Sine præpositione edidit ex auctoritate Pall. Cuj. imo & veterrimæ edit. vulgata hactenus *in errore*. minus rectè; certè non necessario. nam *versari*, est ludificari & irrideriquæ ostendit Jamprid. in Plautinis quæst. onibus Gulielm. noster.

5. *Vobis flagitantibus convocaverunt.*] Verbum *convocare* aptè dicitur de multis. nescio an etiam de uno, annotat Gulielmius. malim igitur, *vob. flag. consulem vocaverunt*. quod valde sit huic gravi, & tanquam in bono lumine positum verbum. error nasci potuit compendio scripturæ *cons. vocarunt*, sanè facilè.

3. Ne

reip. consulare officium, consulatus denique ipse, mihi una vobiscum cum salute reip. commendans, coëgit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, 1 non invidia, vitæque turpitudo, non denique veteres, justæ, gravesque inimicitiæ civium, in discrimen capitis vocaverunt: sed ut illud summum *auxilium majestatis*, atque imperii, quod nobis à majoribus est traditum, de repub. tolleretur. ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil cõsulare imperium, nihil consensio bonorum contra pestem, ac perniciem civitatis valeret: idcirco in his rebus evertendis unius hominis senectus, infirmitas, solitudoque tentata est. Quamobrem, si est *boni consulis*, cùm cuncta auxilia reipub. labefactari, convellique videat, ferre opem patriæ, succurrere saluti, fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere: est etiam bonorum, & fortium civium, qualeis vos omnibus reip. temporibus exstitistis, intercludere omneis seditionum vias, munire præsidia reipubl. 2 summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium, putare: ea qui secutus sit, *laude* potius, & *honore*, quàm *pœna*, & *supplicio* dignum judicare. Quamobrem labor in hoc defendendo, præcipuè meus est: studium verò conservandi hominis, commune mihi vobiscum esse debebit. Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam majorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, neque à tribuno pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, quàm ut nullum sit posthac in repub. *publicum consilium*, nulla bonorum consensio contra improborum furorem, & audaciam: nullum extremis reip. temporibus perfugium, & præsidium salutis. Quę cum ita sint, primùm, quòd in tanta dimicatione capitis, famę, fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Jove optimo max. ceterisque diis, deabusque immortalibus, quorum ope, & auxilio, multo magis hęc reip. quàm *ratione hominum*, & consilio gubernatur, pacem, ac veniam peto: precorque ab iis, ut hodiernum diem, & ad hujus salutem conservandam, & ad reip. constituendam, illuxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabirii, hominis miserrimi, atque innocentissimi, salus reip. vestris manibus, suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in reip. salute sapientiam, quam soletis. Nunc, quoniam, T. Labiene, diligentiæ meæ, temporis angustiis obstitisti, neque ex comparato, & constituto spatio defensionis, 3 in semihoræ curriculum coëgisti, parebitur, &, quod iniquissimum est, accusatoris conditioni: &, quod miserrimum, *inimici potestati*. Quamquàm in hac præscriptione semihoræ, patroni mihi parteis reliquisti, consulis ademisti, propterea quòd ad defendendum propemodum satis erit hoc mihi temporis, verùm ad conquerendum parum. Nisi fortè de locis religiosis, 4 ac de lucis, quos ab hoc violatos esse dixisti, pluribus verbis tibi respondendum putas. Quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi à C. Macro objectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror, meminisse te, quid objecerit C. Rabirio Macer inimicus: oblitum esse, quid æqui, & jurati judices judicarint. An de peculatu facto, an de tabulario incenso, longa 5 oratio est exprimenda? quo in crimine propinquus C. Rabirii jud cio clarissimo 6 C. Curtius pro virtute sua est honestissimè liberatus: ipse verò Rabirius non modò in judicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cùm ad *judicii moram* familiaris funeris excusatio quæreretur. Quid enim est tam verisimile, quàm cariorem huic sororis maritum, quàm sororis filium fuisse? atque ita cariorem, ut alter vita crudelissimè privaretur, cùm alteri ad prolationem judicii biduum quæreretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis, aut necatis, plura dicenda sunt, cùm tanto studio C. Rabirius totius Apuliæ, singulari voluntate 7 Campaniæ vicinitatis ornetur? cumque ad ejus propulsandum periculum non modo homines, sed propè *regiones ipsa* convenerint: aliquanto etiam latiùs excitatæ, quàm ipsius vicinitatis nomen, ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem, quod est in eadem, 8 multæ irrogatione perscriptum, hunc nec suæ nec alienæ *pudicitiæ* perpercisse? Quin etiam suspicor, eò mihi semihoram à Labieno præstitutam esse, ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad hæc crimina quæ patroni diligentiam desiderant, intelligis mihi semihoram istam nimiùm longam fuisse. Illam alteram partem de nece Saturnini, nimis exiguam, atque angustam esse voluisti: quæ non oratoris ingenium, sed consulis auxilium imploret, & flagitat. Nam de perduellionis judicio, quod à me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabirii. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus, aut solus ex hac repub. sustulissem: utinam quod ille crimen esse vult, proprium *testimonium rectæ laudis* esset. Quid enim optari potest, quod ego mallem, quàm me in consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primùm est majorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiæ retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed *lenitate legum munitam* esse voluerunt. Quamobrem uter nostrûm tandem, Labiene, popularis est? tune, qui civibus Romanis in concione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere: qui in campo Martio, comitiis centuriatis, auspicato in loco, crucem ad civium supplicium defigi, & constitui jubes: an ego, qui funestari concionem contagione carnificis vero? qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico? qui castam concionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Roman. integrum jus libertatis defendo servari oportere? Popularis verò tribunus pl. custos, defensorque juris, & libertatis. Porcia lex *virgas* ab omnium civium Rom. corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Roman. injussu vestro judicaretur; hic popularis à duumviris, injussu

---

1. *Non invidia vitæque turpitudo.*] Pal pr. non agnoscit vocem *turpitudo*, neque exstat in octavo aut ullis antiquitus editis. habet autem pr. *non invidia vitiaque, non denique &c.* et. *non invidia vitaque*, quod & in editione primogenia. nam sequens, *vita non denique &c.* ceterum sciat lector mihi tantum esse ad manû Palatinos duos, primum & octavum.

2. *Summum in consulibus imperium.*) Intermiscuit Lambinus *esse*, sed præter Mss. aut edd. vetr.

3. *In semihoræ curriculum.*) Lambinus *circulum*, quod & in editionum omnium principe. sed sequens tamen retinet alterum, vituraque in utroque Pall. neque video cur debeat exterminari causa indicta.

4. *Ac de lucis.*) Pall. aut cusi vetustissimum habent illud *delubris* Lambinianum, sed servant vulgatum.

5. *Gratis est exprimenda.*) Libri nostri scripti aut olim editi nihil variant. Manutius aliique maluerunt *exprimenda*.

6. *C. Curtius.*) Secuti sumus dictos libros, defendisque Turnebus lib. X. Adverss. cap. 23. maluit tamen Hotomanus *Curius*, qui adeatur lib. VI. observat. cap. 8.

7. *Campaniæ vicinitatis.*] Restat istud in Pall. utroque & olim impressis, probatque apprimè Gulielmius, dictum ut Sallustio, *mulier Gallia* alia aliis.

8. *Multæ irrogatione præscriptum.*] Ita & Pall. nostri, non ut vulgo *perscriptum*, quod & Turnebo displicuit.

iussu vexito, non judicari de cive Roman. sed *indicta causa* civem Rom. capitis condemnari coëgit. Tu mihi etiam legis portiæ, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cujusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modò suppliciis inusitatis, sed etiam *verborum* inaudita crudelitate, violare libertatem hujus populi, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? 1 Namque hæc tua, quæ te hominem clementem, popularemque delectant, ILICTOR: COLLIGA MANVS: quæ non modò hujus libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii: sed Tarquinii, superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina: quæ tu, homo lenis, ac popularis, libentissimè commemoras. CAPVT OBNVBITO, ARBORI INFELICI SVSPENDITO. Quæ verba, Quirites, jampridem in hac repub. non solum tenebris vetustatis, verum etiam luce libertatis oppressa sunt. An verò, si actio ista popularis esset, &, si ullam partem æquitatis haberet, aut juris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem 2 patrui mors attulit, quàm C. Graccho, *fratris*: & tibi acerbior ejus *patrui* mors est? quem nunquam vidisti, quàm illi, ejus fratris, qui cum concordissimè vixerat: & similis viri tu ulciscēris patrui mortem, atque ille persequeretur fratris sui, si ista ratione agere voluisset: & par desiderium sui reliquit apud populum Rom. Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat? An pietas tua major, quam Gracchi? an animus? an consilium? an opes? an auctoritas? an eloquentia? quæ si in illo minima fuissent: tamen *pro tuis* facultatibus maxima putarentur. Cùm verò his rebus omnibus C. Gracchus omneis vicerit: 3 quantum intervallum tandem interte, atque illum interjectum putas? Sed moreretur priùs acerbissima morte millies Gracchus, quàm in ejus concione *carnifex* consisteret: quem non modò foro, sed etiam cœlo hoc, ac spiritu censoriæ leges, atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum à commodis vestris: cùm iste omneis 4 & suppliciorum, & verborum acerbitates, non ex memoria vestra, ac patrum vestrorum, sed ex annalium monumentis, atque ex regum commentariis conquisierit: ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis, atque factis, repugnarim, & restiterim crudelitati? Nisi fortè hanc conditionem vobis esse vultis, quam *SERVI*, si libertatis spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent. Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exsilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod *vestigium libertatis*. mors denique si proponitur, in libertate moriamur: carnifex verò, 5 & obductio capitis, & nomen ipsum crucis, absit non modò à corpore civium Romanorum, sed etiam à cogitatione, oculis, auribus. harum enim omnium rerum, non solùm eventus, atque perpessio, 6 sed etiam conditio, exspectatio, mentio ipsa denique, indigna cive Romano, atque homine libero est. An verò servos nostros horum suppliciorum omnium metu, dominorum benignitas 7 una *vindicta* liberabit: nos à verberibus, ab unco, à crucis denique terrore, neque res gestæ, neque acta ætas, neque nostri honores vindicabunt? Quamobrem fateor, atque etiam, T. Labiene, profiteor, & præ me fero, te ex illa crudeli, importuna, non tribunitia actione, sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse depulsum. Qua tu in actione, quamquam *omnia exempla majorum*, omneis religiones, atque auspiciorum publica jura neglexisti: tamen à me hæc in hoc tam exiguo meo tempore non audies. liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem. nunc de Saturnini crimine, ac de clarissimi patrui tui morte dicemus. Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum: & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset integrum, *susciperem hoc crimen*, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu, L. Saturninum, hostem populi Rom. interfectum. Nihil me clamor iste commovet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam civeis imperitos, sed non multos, numquam, mihi credite, populus Ro. hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto jam levior est acclamatio! quin continetis vocem, indicem stultitiæ vestræ, testem *paucitatis*? Libenter, inquam, confiterer. si verè possem, aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabirii manu L. Saturninum esse occisum: & id *facinus, pulcherrimum* esse arbitrarer: sed, quoniam id facere non possum, confitebor id, quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor, interficiendi Saturnini causa, C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam à me graviorem confessionem, aut quod in hunc majus crimen exspectas? Nisi verò *INTERESSE ALIQVID* putas inter eum, qui hominem occidit, & eum, qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit: arma sumta esse contra Saturninum, sine scelere non possunt. si arma jure sumta concedis: 8 interfectum jure concedas necesse est.

Pauca quædam deesse videntur.

Fit S.C. ut C. Marius, L. Valerius, consules, adhiberent tribunos pl. & prætores, quos eis videretur: operamque darent, VT IMPERIVM populi Romani, majestasque conservaretur. Adhibent omneis 9 tribunos pl. præter Saturninum, prætores præter Glauciam: qui rempub. salvam esse vellent, arma capere, & se sequi jubent. Parent omnes. ex ædificiis armamentariisque publicis arma populo Rom. C. Mario consule distribuente, dantur. Hic jam, ut omittam cetera, de teipso, Labiene, quæro: cùm Saturninus Capitolium teneret armatus, esset unà C. Glaucia, C. Saufejus, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus: addam (quoniam ita vis) eodem Q. Labienum, patruum tuum: in foro autem C. Marius, & L. Valerius Flaccus, Coss. pòst cunctus senatus, atque ille senatus, quem

---

1. *Namque hæc tua, quæ te hominem*) Ineptè multa heic interjicit Lambinus, ac nolentibus mss. nostris, vetustèque cusis.

2. *Patrui mors.*) Habent sic libri nostri; quamvis neget Lambinus abesse suis, *ejus*.

3 *Quantum intervallum tandem inter te atque illum interjectum putas.*) Tollas *intervallum*, tollas *interjectum*, nihil discesseris de auctoris sententia.

4. *Et suppliciorum & verborum acerbitates.*) Haud aliter editio prima & Pal. octavus; locutusque ita supra. Pal. tamen prim. & aliquot olim editi *& verborum*. quod non displicebat Gulielmio; verum absque causa.

5. *Et obductio capitum.*) Exstat hæc scriptura in omniam membranis & libris impressis, nisi e 5 qu has præscidit Lambinus, qui admisit *obnubere*, placitum Muretо lib. IIX. cap. 9. malè. nam *obducere*, non ita protritum est vulgo, ut pædagogi lucernam oleat. accedit hoc quoque, quod ut cætera eorminis suis verbis iteravit Tullius, & pro *licitore* carnificem; pro *arbore infelici*, crucem dixit; ita obductionem capitis videatur appellasse, quod isthic erat, *caput obnubito*. hæc Gulielmius.

6. *Sed etiam conditio.*) Murecus conjicit, *condicio*. assentior. nam *condicio* cogitationem, exspectatio oculos, mentio aures excruciat.

7. *Una vindicta liberabit.*) Recepit istud Manutius pater. & nepos. non malè. pro quo vulgata *liberavit*. scitur enim quæ sit cognatio inter duas istas litteras.

8. *Interfectum jure concedas necesse est.*) In vetustè impressis tantum est *inter*. ut & in Pall. qui ambo annotant integram deficere paginam in codice vetusto, medioque ejus collocatas habet binas has voces, *nisi hic dabit*.

9. *Tribunos plebis præter Saturninum, prætores præter Glauciam.*) Libri scripti desituuntur illo *prætores*, fortè quod expressum esset litteris binis. requiri tamen, ratio clamat. itaque secutus sum Manutianam. nam Lambinus præterea adsumsit, *unos*, volente Turnebo.

quem etiam vos ipsi, qui hos Patres conscriptos, qui nunc sunt, in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, laudare consuevistis: cùm equester ordo: at quorum equitum Rom. dii immortales! patrum nostrorum, atque ejus ætatis, quæ tum magnam partem reip. atque omnem dignitatē judiciorum tenebat: cùm omnes omnium ordinum homines, qui *in salute reipub. salutem suam repositam esse* arbitrabantur, arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quæro: cùm ad arma consules ex S. C. vocavissent: cùm armatus M. Æmilius, princeps senatus, in comitio constitisset: qui cùm ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum, sed ad fugiendum, impedimento fore putabat: cùm denique Q. Scævola, confectus senectute, præpeditus morbo, mancus, & membris omnibus captus, ac debilis, *hastili nixus*, & animi vim & infirmitatem corporis ostenderet: cùm L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus, omnesque, qui tum erant, consulares, pro salute communi arma cepissent: cùm omnes prætores, cuncta nobilitas, ac juventus accurreret, i C. & L. Domitius, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus: cùm omnes Octavii, Metelli, Julii, Cassii, Catones, Pompeii: cùm L. Philippus, L. Scipio, cùm M. Lepidus, cùm D. Brutus, cùm hic ipse P. Servilius, quo tu Imperatore, Labiene, meruisti: cùm hic Q. Catulus, admodum tum adolescens, cùm hic C. Curio, cùm denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum inclusum, atque abditum latēre in occulto, atque *ignaviam suam*, tenebrarum, ac parietum custodiis tegere: an in Capitolium pergere, atque ibi se cum tuo patruo, & cæteris, ad mortem, propter vitæ turpitudinem, confugientibus, congregare? an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scævola, cum bonis denique omnibus coire non modò salutis, verùm etiā periculi societatem? Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re, ac tempore? cùm ignaviæ ratio te in fugam, atque in latebras impelleret: improbitas & furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret, consules ad patriæ salutem ac libertatem vocarent: quam tandem auctoritatem, quam vocem, cujus *fidem sequi*, cujus imperio parēre potissimùm velles? Patruus, inquit, meus, cum Saturnino fuit, Quid? pater qui-cum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis prætectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus, utrum tribunitium furorem, an consularem auctoritatem secutus est? Equidem hoc affirmo, quod tu nunc de tuo patruo prædicas, neminem unquam adhuc de sese esse confessum. nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modò honestate, sed etiam *simulatione honestatis* relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit: & fuerit nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis vulneribus coactus: induxerit eum L. Saturnini familiaritas, ut *amicitiam patriæ præponeret*, idcircone oportuit C. Rabirium desciscere à republica? non comparere in illa armata multitudine bonorum? consulum voci, atque imperio non obedire? Atqui videmus, hæc in rerum natura tria fuisse: ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut latēret. Latēre, mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnino esse, furoris, & sceleris: virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos, amentissimus fuisset, si oppugnasset: turpissimus, si reliquisset? At C. Decianus, de quo tu sæpè commemoras, quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, *queri est ausus* in concione de morte Saturnini, condemnatus est: & Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suæ, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo judicio, improbum civem esse. & non retinendum in civitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi, imagine aut mortem ejus honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret *imitandæ improbitatis* voluntatem. itaque mihi mirum videtur, unde hanc tu, Labiene, imaginem, quam habes, invenetis. nam Sex. Titio damnato, qui istam habere auderet, inventus est nemo. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses: numquam profectò istam imaginem, quæ domi posita, pestem, atque exilium Sex. Titio attulisset, in rostra, atque in concionem attulisses, nec tuas umquam rationes ad eos *scopulos* appulisses, ad quos Sex. Tritii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. Sed in his rebus omnibus *imprudentia laboris*. causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua: quæ causa antè mortua est, quàm tu natus esses. qua in causa tutè profectò fuisses, si per ætatem esse potuisses, eam causam in judicium vocas. An non intelligis primùm quos homines, & qualeis viros mortuos summi sceleris arguas? deinde quot ex iis, qui vivunt, eodem crimine in summum capitis periculum arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quòd arma contra L. saturninum tulit: huic quidem afferet aliquam *deprecationem periculi ætas* illa, qua tum fuit: Q. vero Catulum, patrem hujus, in quo summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit: M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia, duos Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem cum præsidio fuit: quorum in hac civitate longè maxima consilia, atque ingenia fuerunt: cæteros pari dignitate præditos, custodes, gubernatoresque reipublicæ, quemadmodum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis viris atque optimis civibus, equitibus Romanis dicemus, qui tum unà cum senatu salutem reipublicæ defenderunt? quid de tribunis ærariis, cæterorumque ordinum omnium hominibus, qui tum arma pro communi libertate ceperunt? Sed quid egò de iis omnibus, qui consulari imperio paruerunt, loquor? de ipsorum Coss. *fama* quid futurum est? L. Flaccum, hominem cùm semper in republica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio, ceremoniisque, quibus præerat, diligentissimum, nefarii sceleris, ac parricidii mortuum condemnabimus? adjungemus ad hanc legem, ignominiamque mortis, etiam C. Marii nomen? C. Marium, quem verè patrem patriæ, parentem, inquam, vestræ libertatis, atque hujusce reipublicæ possumus dicere, sceleris, ac parricidii nefarii mortuum condemnabimus? Etenim, si C. Rabirio, *quòd iit ad arma*, crucem T. Labienus in campo Martio dnfigendam putavit: quod tandem excogitabitur in eum supplicium, qui vocavit? Ac si fides Saturnino data est, quod abs te sæpissimè dicitur: non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit: idemque violavit, si in fide non stetit. Quæ fides, Labiene, qui potuit *sine senatusconsulto* dari? Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinæ, consuetudinisque nostræ, ut hæc nescias? ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare? Quid jam ista C. Mario, inquit, nocere possunt, quoniam sensu, & vita caret? Itane verò? *TANTIS IN LABORIBUS* C. Marius, periculisque vixisset, si nihil longiùs, quàm vitæ termini postulabant, spe, atque animo de se. & gloria sua cogitasset? At credo, cùm innumerabileis hostium copias in Italia fudisset, atque obsidione rempublicam liberasset, *omnia sua secum unà moritura* arbitrabatur. Non est ita, Quirites: neque quisquam nostrūm in reipublicæ periculis cùm laude, ac virtute versatur, quin *spe posteritatis*, fructuque ducatur. Itaque cùm multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinæ mihi, atque æternæ

L. & L. Domitii.] Bene monet Pighius in fastis ad annum V. C. DCLII. legendum *Cn. & L. Domitii.*

æternæ videntur esse, tum maximè quòd OPTIMI, & sapientissimi cujusque animus ita præsentit in posterum, ut nihil, nisi sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem & C. Marii, & ceterorum virorum, sapientissimorum, ac fortissimorum civium, menteis, quæ mihi videntur ex hominum vita: ad deorum religionem & sanctimoniam demigrasse, testor, me pro illorum fama, gloria, memoria, non secus, ac pro patriis fanis, atque delubris propugnandum putare: ac, si pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minùs strenuè caperem, quàm illi pro *communi salute* ceperunt. Etenim, Quirites, NXIGVVM nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, immensum gloriæ. Quare, si eos, qui jam de vita decesserunt, ornabimus: justiorem nobis mortis conditionem relinquemus. Sed, si illos, Labiene, quos jam videre non possumus, negligis: ne his quidem, quos vides, consuli putas oportere? Neminem esse dico ex iis omnibus, qui illo die Romæ fuerint, quem tu diem in judicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit, quin *consules secutus* sit, omnes ii, quorum tu ex ætate conjecturam facere potes, quid tum fecerint, abs te rei capitis, C. Rabirii nomine, citantur. At occidit Saturninum Rabirius. Utinam fecisset, non supplicium deprecarer, sed præmium postularem. Etenim, si Scevæ, servo Q. Crotonis, qui occidit L. Saturninum, libertas data est: quod equiti R. præmium dari par fuisset? & si C. Marius, quòd fistulas, quibus aqua suppeditabatur Jovis Optimi Maximi templis, ac sedibus, præcidi imperarat, quòd in clivo Capitolino 2 improborum civium.

Desunt, ut videre est, non pauca.

1. *Ad deorum religionem.*] Lambinus scribit se legere *regionem*. legat sanè, dummodo nobis relinquat alterum.

2. *Improborum civium.*] Pall. ambo adscriptum habent, deficere hinc à fine chartas duas, à nescio quo exsectas.

M. TVLLII CICERONIS IN L. CATILINAM PRIMA, HABITA IN SENATV.

ORATIO DECIMANONA.

SYNOPSIS.

Dissuadet Cicero, Catilinam conjurationis in Rempub. suspectum interfici: suadet ut abeat vel in exilium vel ad bellum adversus patriam.

QVOVSQVE tandem abutére, Catilina, patientia nostra? 1 quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, 2 nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora, vultusque moverunt? *patére tua consilia* non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora, ó mores! Senatus hæc intelligit, consul videt: hic tamen vivit. 3 Vivit? immò verò etiam in senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem, ac *tela videmus*. Ad mortem te, Catilina, duci 4 jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omneis jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. 3. Gracchum, mediocriter *labefactantem* statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò, orbem terræ cæde, atque incendiis vastare cupientem, 5 nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd 6 Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac rep. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis *civem perniciosum*, quam acerbissimum

1. *Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet?*) Ita isthæc collocant Gulielmiani, Fabric. Colon. S. Vict. item edd. vett. sed tamen, si credendum binis Palatinis, secundo ac sexto, abjicietur *etiam*, rescribeturque, *quamdiu furor iste tuus nos eludet?* nam voculam illam esse à mala manu, arguit Pal. nonus in quo aliter collocatur, sic nempe: *quam etiam diu furor iste tuus nos*. decimus solum, *quam diu nos etiam furor iste tuus eludet*. quomodo fere vulgo editur.

2. *Nihil concursus bonorum omnium.*) Gulielmius admiserat istud, secutus consensum librorum Fabric. Colon. S. Victor. Erford. quibus accedunt non solum Pall. quatuor, sed omnis editio vetustior. suppositum est, *consensus*, non è libris, verum ex Quintiliano: qui quàm sæpe aliquid citet parum religiose, notum est eis qui versati in bonis auctoribus.

3. *Vivit? imò verò etiam in Senatum venit.*) Pal. sec. non agnoscit *etiam*. sext. id habet, sed exclusit *verò*. & meo judicio alterutrum abesse poterat, si non utrumque. nam sanè Pal. nonus scribit *imò verò etiam*. quod & in edd. antiquis: adeo ut, ex variante lectione, liqueat fermè de mendacio.

4. *Jussu consulis.*) Minus invidiæ haberet oratio, si legeretur *consulum*.

5. *Nos consules perferemus?*) Pal. sext. *preferre?* non ita inepte; ne quid aliud dicam.

6. *Q. Servilius Ahala.*) Pighius libro III. Fast. Rom. docet restituendum *C. Servilius*, nos secuti sumus exemplaria scripta, in quibus alterum; nisi quod sextus ejus loco haberet, è cum virgula superjacente.

1. *Habemus*

bissimum hostem coërcerent. 1 Habemus enim senatus-consultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub. consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, 4. nos, dico aperte, *consules desumus*. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid resp. detrimenti caperet. nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones 2 C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus: occisus est *cum liberis* M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio, coss. permissa est resp. num unum diem postea L. Saturninum, tribunum pl. & 3 C. Servilium prætorem, mors ac reip. pœna remorata est? At nos vicesimum jam diem patimur *hebescere aciem* horum auctoritatis. habemus enim hujusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, 4 tanquam in vagina reconditum: quo ex senatus- 5. consulto confestim interfectus te esse, Catilina, convenit. Vivis: & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse *clementem*: cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum 6. inertiæ, nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra Remp. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem Imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia; & atque adeo in senatu videmus, *intestinam* aliquam quotidie *perniciem reip.* molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni *serius* à me, quàm quisquam *crudelius* factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. 6 tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id 6. non *jure factum* esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: & vives ita, ut nunc vivis, multis meis, & firmis præsidiis *obsessus*, ne commovere te contra rempubl. possis. multorum te etiam oculi, & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris 7 obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? 8 si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet 7. *recognoscas*. Meminisse, 9 me ante diem XII. Kalendas Novemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset 10 ante diem VI. Kal. Novembreis, 15 C. 8. Manlium, audaciæ satellitem, atque administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem V. Kalendas Nov. tum cùm multi Principes civitatis Roma non tam *sui conservandi*, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra remp. non potuisse, cùm tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? 12 Quid? cùm tute Prænestæ Kalendis ipsis Nov. occupa- 9. turum nocturno impetu esse confideres: sensistine illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse *munitam*? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego 13 non modo non audiam, sed etiam non videam, planéque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. jam intelliges multo me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum; convenisse eodem complureis ejusdem amentiæ, scelerisque socios. num negare audes? quid taces? convincam, si negas. Video enim esse *hic in senatu* quosdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales! ubinam gentium sumus quam remp. habemus? in 9. qua urbe vivimus? Hîc, hîc sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo, nostrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. hosce ego video consul, & de rep. sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis parteis ad incendia: confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum *moræ*, quòd ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & lese illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego 10. omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras; cùm illi ipsi venissent, quos ego jam 14 multis ac summis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ita sint, Catilina, perge quo cœpisti. egredere aliquando ex urbe: patent portæ: proficiscere. nimium diu te Imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. educ tecum etiam omneis tuos; si minùs, quàm plurimos. purga urbem.

1. *Habemus enim S. C.)* Pal. sec. *Habemus verò*. alterum tamen remanet in ceteris nostris, item Gulielmianis, excepto Fabriciano infimæ vetustatis. Muretus tamen affirmat, veteribus suis abfuisse.

2. *C. Gracchus clarissimo patre, avo, majoribus.)* Hanc emendationem din est quod venditint Carrio lib. 1. Antiq. Lect. cap. 17. Modius Epistola v. Novantiqq. habuitque item in schedis suis Gulielmius; annotatumque ita omninò legi in Vverd. quo puto designari exemplar S. Victoris prope Parisios. vulgata; *patre natus, avis majoribus*.

3. *C. Servilium prætorem mors ac reip. pœna remorata est?)* Est à quatuor Palatinis, item Gemblacensi & Colon. imo non aliter vetustiores enim, *C. Servilium mors ac reip. pœna, &c.* Lambini emendatio longissime abit à libris.

4. *Tanquam in vagina.)* Palatinus nullus habuit præterea *gladium*, imo ne editio quidem CCCCLXXXIII. servat tamen omnium prima. sed nec est in Mureti, Lambinive codd. scriptis; imo nec Hitt. aut Vverd. vocem eam admisere. itaque delendam putavi cum Gulielmio ac Manutio nepote.

5 *Atque adeo in senatu videmus.)* Haud aliter Palatini. ac Hitt. & Vverd. *videtis*, quod placuit Gulielmio, ut eo magis arguatur Ciceronis ignavia, quod senatores videat & taciti reprehendunt.

6. *Tam denique interficiam te.)* Nihil ab hac dissentiunt Pall. sed Lipsius libro III. Var. Lect. cap. 22. Modius Epist. V. prodidere restare in scriptis suis, *interficere*. reperitque in Colon. Gulielmius, videturque modestius aegravitate consulari dignius.

7. *Obscurare cœtus nefarios.)* Zinzerlingus noster promulsidis cap. 43. eruit è Turingico codice *cœptus nef.* declinatione quarta; & ita quoque Pall. nostri quatuor: sed plus roboris est in vulgato. neque sequendi libri veteres, nisi ubi & ratio urget.

8. *Si illustrantur.)* Nonius *lustrantur*. alterum tamen restat in mss. nostris. Modius d. Epistola V. conjicit, *eluctrantur*, non absurdè.

9. *Me ante diem XII. Kal. Novembres.)* Colon. liber. *me in ante diem* ἀζύγου ὦ; sic Propertius: *Hic dominam ex imple puas in ante meam*. laudant Modius ac Gulielmius. nostri Pall. hoc nihil discrepant à vulgatis: sed infra statim omnes habent, *in ante diem* IIX. *Kalend. Novemb.* nisi quod sext. *in ante diem* V. *Kalend. Novemb.* adeò ut dictio ea hoc quoque admittenda videatur.

10. *Ante diem* VI. *Kalend Novemb.)* Quod discrepant Palatini, & hanc diem Manlio adtribuerat Sallustius, auctorique nostro etiam adscriberet Priscianus, ejecit vulgatum prius IIX. *Kalend. Novemb.* huius rei indicium debeo præceptori meo Iusto Lipsio, qui consulatur lib. II. Var. lect. cap. 3.

11. *C. Manlium.)* Lipsius d. loco legit è mss. suis *Malium*. sed nostri & Gulielmiani alterum tuentur, præter unicum Gemblacen sem, ut annotavit Gulielmius.

12. *Quid cùm tute Prænestæ, &c.)* Multum vetustatis huic periodo accesserit, si revocata vocula *a* è Pall. duobus & Hitt. ac Vverd.

13. *Non modo non audiam, sed etiam non videam.)* Obtemperavi scriptis d. Vverd. Codicis, quorum meminit lib. XII. Observ. cap. 32.

14. *Multis ac summis viris.* Sic Pall. aliorumque mss. nam recentiùs cusis aberant. *ac summis*, etiam Manutianis.

magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te *murus interfit.* nobiscum versari jam diutiùs non potes: 1. non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quod hanc tam tætram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ *pestem* toties jam effugimus. I NONEST ꝛpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quam diu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privata diligentia defendi. cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copiis, *nullo tumultu* publicè concitato: denique, quotiescumque me petisti, per me mihi obstitit: quamquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reip. esse conjunctam. nunc jam aperte remp. uni- 12. versam perii: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium, & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, 2. facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem 3. *lenius*, ad communem salutem *utilius*. nam, si te interfici jussero, residebit in repub. reliqua conjuratorum manus. sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris: exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & *perni-* 13. *ciosa sentina reip.* Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit? Quæ *nota* domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? 4. quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus umquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, *facem* 14. *prætulisti*? Quid verò? nuper, cùm morte superioris uxoris, 5. novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulâsti? quod ego prætermitto, & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas *aut exstitisse, aut non vindicata* esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omneis impendè tibi 7. proximis idibus senties. ad illa venio quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitudinem, sed ad summum reipublicæ, atque ad omnium nostrûm vitam, salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, & Catilina, aut hujus *coeli spiritus esse jucundus*, cùm sciat, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Calendas Jan. Lepido, & Tullo, Coss. stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, & principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri, ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed *fortunam reip.* obstitisse? Ac jam illa omitto. neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. quoties tu me designatum, quoties me consulem 7. interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, & (ut ajunt) 8. *corpore effugi*. nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris 9. quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. 10. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? 16. quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus ab te initiata sacris, ac *devota* sit, nescio, quòd eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista 2. vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo antè in senatum. quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cùm sis gravissimo *judicio taciturnitatis* oppressus? Quid, quod adventu tuo ista 11. subsellia vacua facta sunt? 12. quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, 13. simulatque assedisti partem istam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi feren- 17. dum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerent, non te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, si me meis civibus 14. *injuria suspectum* tam graviter, atque offensum viderem; carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem. tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum adspectum, præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; ut opinor, *ab eorum oculis aliquò concederes*. nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit: & jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare: hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, & quodam- 18. modo

---

1. *Non est sapius in uno homine salus summa periclitanda reipub.)* Tà *sapius*, haud dubium magistri esse glossema monuere dudum alii, idemque in meo item quoque nuper venit Zinzerlingo nostro, qui adeatur Promulsidis cap. XLIX.

2. *Facere nondum audeo.)* Particulam *dum*, addidi suasu Pall. & aliorum mss.

3. *Lenius, ad communem salutem utilius.)* Scripti nostri, (nostres cum dicos am Pall. sent o, quam Guil elmianos) *lenius, & ad sen.* ut non temere suspicemur fuisse *sen* » pro *sed.* quod adhuc in multis marmoribus.

4. *Quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ?)* Forsan *non habeat tua fama?* nam Pal. pr. cum haberet, *non habet infamia* », superscripsit, *hæret ina.* præterea Fabr. & Hirt disserte præferunt, *habeat infamia.* Turnebus lib XXX. c. 15 acquiescit Lambiniano, *non hæret in fama.*

5. *Novis nuptiis domum vacuam fecisses.)* Carrio lib. 1. Antiq. Lect cap. 28. reponendum monuit ex mss. iuris, *vacuæ fecisses*; & ita sane est in Pal. nono; item Vverd. Hirt. Fabr. probabatque item Gulielmius noster.

6. *Proximis idibus?)* Quare; videsis apud Petrum Pithœum lib. 11. Adversar. subsec. cap. 4.

7. *Interfici te conatus es?)* Modius istud ponus habuit Epist v. & vero exstat à prima manu in Hirt. à lecunda in Pal. sec. ac Vverd. neque aliter editio pr. neque vulgo *vota sit?*

8. *Corpore effugi.)* Nihil varietatis reperi in meis, aut Gulielmius in suis. Gifanius tamen restatur ad Lucretium in *Exire*, fuisse in suo *corpore excessit*: quomodo hunc locum laudat Servius in IX. Aeneidos. quod perplacet. gladiatorum enim verbum est. Lambino nemo auscultabit qui novit inimicitias ejus cum altero illo.

9. *Quod mihi latere valeat in tempore.)* Pal. sexus & nonus & v. horum verborum nullum habent vestigium. & vero sunt ser hæ alicujus additamentum. nam & prima editio solum habet, *quod me latere valeat*, sine illo, *in tempore.* Modo ut tamen mire digladiatur contra Fulvium nostrum pro illo suo, *quod me latere possit in tempore*; quod etiam in Col. reperit Gulielmius.

10. *Quoties jam tibi extorta.]* Vulgo repetitur, *Quoties jam, quoties jam tibi.* sed sic nulli scripti nostri, nullæ edd. veteres; neque aliquid in eo suboodor elegantiæ.

11. *Subsellia vacua facta sunt.]* Fabr. Hirt. Vverd. item Pal. nonus, nec non Carrionis ac Lambini mss. *vacuefacta sunt*, ut supra.

12. *Quod omnes consulares.)* Antea præmittatur *quid*, *quod.* sed ea non invenitur in mss. nostris aliorumve.

13. *Simulatque adsedisti.]* Colon Basilicanus, *subsedisti*: nec refugit Guilelmius. etsi enim proprie insidiatorum, qualis hic Catilina, non nimis abhorret à Senatore. nam à subsidere *subsellia*, unde Pompejus Senatum *longum subsellium* nominabat.

14. *Injuria spectatum tam gravitèr, atque offensum viderem.)* Muretus probat e suis *infrasum*, male. videndum potius an non *spectatum* mutandum in *subsellium*, quod est in Pal. sec. sexto, decimo Fabr. Vverd. nam Pal. nonus neutram vocem agnovit.

modò tacita loquitur. 1 NULLUM ALIQUOT IAM annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque sociorum, *impunita fuit* ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam ad evertendas, perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc verò me totam esse in metu propter te *unum*: quicquid increpuerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque tunc mihi timorem eripe: si *verus*, ne opprimar; sin *falsus* ut tandem aliquando timere desinam. 19 Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quòd tu te ipse in custodiam dedisti? quid? quòd, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus; etiam ad me venire ausus es: atque, ut domi meæ te adservarem, rogasti, cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse 6 tecum, qui magno in periculo essem, quòd *eisdem mœnibus* contineremur: ad Q. Metellum prætorem venisti; à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigrasti: quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum, sagacissimum, & ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed QUAM LONGE videtur à carcere, atque à vinculis abesse debere, qui se 20 ipsum jam dignum custodia judicaverit? Quæ cùm ita sint, Catilina, dubitas, 3 si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicüs justis, debitisque ereptam, fugæ, solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas, &, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium) obtempetaturum esse dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum *silentium*? patiuntur, tacent. quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem 21 tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim, & manus intulisset. de te autem, Catilina, *cum quiescunt, probant*: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. neque hi solùm, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi, atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paullo antè exaudire potuisti. quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, *usque ad portas prosequantur*. 22 Quamquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? 4 Utinam tibi istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at *in posterum* impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & à reipublicæ periculis tejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipub. concedas, non est postulandum. 5 neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, 23 proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris jussu consulis, sustinebo. sin autem servire meæ laudi, & gloriæ mavis: egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives: secerne te à bonis: infer patriæ bellum: exsulta impio latrocinio, ut à me non *ejectus*, ad alienos, sed *invitatus*, ad tuos isse videa is. Quamquam quid ego te 24 invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati? 6 sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam AQUILAM illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad cædem proficiscens, solebas? à cujus altaribus sæpe istam dexteram impiam ad necem civium transtulisti? Ibis tan- 25 dem aliquando, quò te jampridem tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. ad hanc te amentiam *natura* peperit, *voluntas* exercuit, *fortuna* servavit, numquam tu modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium concupisti. nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis, conflatam improborum manum. Hic tu quâ lætitia perfruêre? qui- 26 bus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere, cùm in tanto numero tuorum neque *audies virum bonum quemquam, neque videbis*? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum, vigilare 7 non solùm insidiantem somno maritorum, verùm etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam *patientiam* famis, frigoris, inopiæ rerum: quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, 8 cùm te à consulatu repuli, ut 27 exsul potiùs tentare, quàm consul vexare rempub. posses: atque ut id, quod esset à te scelerate susceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc, ut à me, P. C. quandam propè justam patriæ querimoniam detester, ac deprecer: percipite, quæso, diligenter, quæ dicam, & ea penitus animis vestris, mentibusque mandate. Etenim, si mecum patria, quæ mihi *vita* mea multo est *carior*: si

Ff 2 cuncta

1. *Nullum aliquot jam annis facinus.*) Melius sic mss. nostri quàm ut hactenus lectum; *Nullum jam tot annos facinus*. quod tamen non est in exoletis editionibus. Supra etiam rescripsi, *de te nihil judicas*; volentibus iisdem membranis.

2. *Ad evincendas perfringendasque.*) Habent istud Pall. item Mureti, nec non aliorum mss. firmantque veruste editi, nisi quod sit *ad devincendas*. vulgatur tamen passim *ad everrendas*. imò ubi præcedit *non solum ad negligendas leges, &c.* est in Fabr. & Hirt. *ad vertendas leges*: Gulielmius putabat verum esse *ad everrendas*, ut *everrat* leges ac quæstiones, qui efficit ne lege data de maleficiis suis quæratur: *everrat*, qui lege jam lata & quæstione constituta vim judiciorum perfringit.

3. *Si hic morari æquo animo non potes.*) Haud aliter Pall. nostri editique. nam Victorius, *si emori æquo animo, &c.* sequentes *si hoc emori*, quod impugnat Zinzerlingus capite XLVIII.

4. *Utinam tibi istam mentem dii immortales duint!*) Suppeditavit mihi hanc lectionem Cujacius, affirmatque exstare in mss. quos excussit lib. XII. Emendat. cap. 32. prius legebamus, *donarent*, aut *darent*, omnino insulsè.

5. *Neque enim is es Catilina, ut te aut, &c.*) Idem Cujacius producit ex iisdem libris: *neque enim sis Catilina, si te aut, &c.* nondum ausim sequi. alterum illud tuetur scriptus mss. nostris omnibus, nec non olim cusis. nam posteriores *Catilina, sis es, &c.*

6. *Sciam pactam & constitutam.*) Omnes mss. nostri præmittunt *eam*, neque secus antiquitus impressi. emendat leviter, sed vere Gulielmius, *sciam pactam, &c.* manifeste enim captatur παλιλλογία, à quo, cui, à quo. Mureti correctio, & à libris longius discedit, & sententiam torquet: quam tamen Lambinus jam in libros receperat, & quidem cum elogio; tamquam si à mss. esset, non à conjectura.

7. *Non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum.*) Sic Pal nonus, item Gembl. & Vverd. inepte antea publicabatur, *non satis ad insidiandum somno marit.* idem tres mss. item Pal. sec. servant *occisorum*. quod examinabunt otiosiores me.

8. *Cùm te à consulatu repuli.*) Lambinus *depuli*, contra libros, & Latinè loquentium consuetudinem. *repellere* Verbum est comitiale; *ejicere* pulsa.

cuncta Italia, si omnis respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum, quem esse hostem comperisti: quem ducem belli futurum vides, quem exspectari Imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? quid tandem impedit te? *mosne majorum*? at persæpe etiam privati in hac republica pernicioso cives morte multarunt. An *leges*, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? at numquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An *invidiam* posteritatis times? præclaram verò populo R. refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omneis honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum salutem civium tuorum negligis. Sed, si quis est invidiæ metus, num est vehementius seve-
29 ritatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? An, cùm bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non existimas *invidiæ incendio* conflagraturum? His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. 1 Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari: unius usuram horæ gladiatori ilti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non *contaminarunt*, sed etiam *honestarunt*: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut INVIDIAM virtute partam, gloriam, non invidiam pu-
30 tarem. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant: aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus, sententiis aluerunt, conjurationemque *nascentem*, non credendo corroborarverunt. quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubl. pestem paulliper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quòd si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cœteros undique *collectos naufragos* aggregaverit: exstinguetur, atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verum etiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu, P. C. in his periculis conjurationis, 31
insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatûs tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur: videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura, & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitus *in venis*, atque in visceribus reip. Ut sæpè HOMINES ægri morbo gravi, cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur: deinde multo gravius, vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republ. relevatus istius pœna, vehementiùs vivis reliquis ingravescet. Quare, P. C. secedant improbi, secernant se à 32
bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis; desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces ad inflammandam urbem comparare. sit denique *inscriptum in fronte* uniuscujusque civis, quid de rep. sentiat. Polliceor hoc vobis, P. C. tantam in nobis Coss. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem, tantam in omnibus bonis *consensionem*, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, 33
cum summa reipub. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus: quem *Statorem* hujus urbis, atque imperii vere nominamus: hunc, & hujus socios à tuis aris, cœterisque templis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à vita, fortunisque civium omnium arcebis: & omneis inimicos bonorum, hosteis patriæ, latrones Italiæ, *sceleratum foedere inter se*, ac nefaria societate, conjunctos; æternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis.

M. TVLLII CICERONIS IN L. CATILINAM SECVNDA, AD QVIRITES.

ORATIO VICESIMA.

SYNOPSIS.

¶ *Gratulatur de Catilina urbe, sine sanguine ac cæde, ejecto. Hortatur Quirites ad urbis defensionem & custodiam.*

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam, furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis 1 atque huic urbi ferrum, flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum 2 egredientem *verbis prosecuti sumus*. Abiit, excessit, evasit, erupit. nulla jam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum

1. *Ego si hoc optimum factu.*] Cujacii codd. *factum*. quod & in Pall. sexto.

2. *Malleolos & faces ad inflammandam urbem.*] Est à nostris omnibus vulgo, *malleolos ad incendendum urbem faciesque*.

1. *Atque huic urbi ferrum flammamque minitantem.*] Gemblacensis ac Vverd. *ferro flammaque*, non displiceat.

2. *Egredientem verbis prosecuti sumus.*] Hæc est lectio omnium veterum librorum, nec non editionum primariarum. subsequentes frigide nimis, *egredientem urbe prosecuti sumus*, intelligit omnia illa quorum meminit sub finem orationis præcedentis.

1. Jam

unum hujus belli domestici ducem *sine controversia* vicimus. non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. palàm jam cum hoste, nullo impediente, geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cùm illum ex occultis 2. insidiis in aperium latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumeis civeis, quòd stantem urbem reliquit: quanto tandem illum mœrore affectum esse, & profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum, atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem: quam *ex suis faucibus ereptam* esse luget quæ quidem lætari mihi videtur, quòd 3. tantam pestem evomuerit, forasque projecerit. At si quis est talis, qualeis esse omneis oportebat, qui in hoc ipse, in quo exsultat, & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem *non comprehenderim* potiùs, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. interemtum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicatem: jam pridem ego L. Catilinam 3 non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam 4. tum probata, si illum, ut erat meritus, morte multassem, fore, ut ejus *socios* invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quod ex urbe *parum comitatus* exierit. Utinam ille omneis secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit; quem amare 2 in prætexta calumnia cœperat: Publicium & Manlium; quorum æs alienum contractum in popina 3 nullum reip. motum afferre poterat: reliquit quos viros? 4 quanto alieno ære? quàm valenteis? quàm nobileis? vos vide- 5. tis. Itaque ego illum exercitum, 5 & Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, 6 & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnoperè contemno; *collectum ex* senibus desperatis, ex agresti luxuria, 7 ex rusticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si *edictum prætoris* ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quòd, quid cogitent, *me scire*, sentiunt: neque tamen permoventur. Video, cui Apulia sit attributa, qui ha- 6. beat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis, atque incendiorum depoposcerit. omnia superioris *nostri consilia* ad me perlata esse sentiunt: patefaci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid exspectant? nàm illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperât futurâ. Quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra remp. videretis. nisi verò si quis est, qui Catilinæ *similis* cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam 8 miserum tabescere. demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortuna- 7. tam rempub. siquidem hanc sententiam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, *relevata* mihi, & recreata respub. videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non *familiarissimè vixisse* fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo umquam homine *juventutis illecebra* 8. fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè, aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quam subitò non solùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo, non modò Romæ, 9 sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque, ut ejus *diversa studia* 9. in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paullo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior, & nequior, qui se non ejusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum, & sceleram exercitatione assuefactus, frigore & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, 10 *fortis* ab istis prædicabatur, cùm industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciaque consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti: si 10. ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: ô nos beatos, ô remp. fortunatam, ô præclaram laudem

1. *Non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo, &c.*] Apparet de industria opposita, periculum vitæ ac invidiæ. & quid verat bene dici; cum præclare dicatur, *invidia sua facere*. ideo Lambinum contra omnes libros hæc immutantem non sequor. Gulielmius.

2. *In prætexta calumnia.*] Pal. sextus *salumpnia*. Locus obscurus, nisi velimus à prima statim adolescentia cum in forum deduceretur, operatum calumniæ, ideoque ab ea amatum. ad quod exemplum dicimus, *Musa illum amant, Fides me amat*. hæc Gulielmius.

3. *Nullum reip. motum.*] Antea legebamus *nostrum*, sed præter libros mss. imo etiam editionem Venetam anni CCCCLXXXIII.

4. *Quanto ære alieno.*] Lambinus addit, *obstrictus*, quod neque necessarium, neque in nostris mss. usquam erat; nec adeo olim editis: & de elegantia commutat; sunt enim fere paria, haud parum detrahit.

5. *Et Gallicanis legionibus.*] Lambinus aliud huic substituit, sed non accedant libri nostris qui vulgatam tuentur. vett. adjiciunt *ex*, quod & in omnium ætatum editionibus. Palatinus sec. interpretationis loco adpinxit, respectu Gallicanarum legionum.

6. *Et his copiis, &c.*] Est à conjectura Mureti, quam secuti Manutiani; & præfert Palat. nonus. nam sext. hanc clausulam omisit. Gulielmius ad horum interpretationem, allegarat locum pro Murena cap 36. m. *his hastatis pelliculis præsura deserius est*, id est, propter has pelliculas. mihi tamen non potest omnino displicere, *contemnere aliquem ex re alia*, præcipue cum meliores fere membranæ lectionem eam ostentent.

7. *Ex rusticis decoctoribus.*] Vulgo interjicitur, *ex rusticis mendiculis & decoctoribus*, verum sic nullus scriptorum Mureti; sic nullus nostrorum. prima edit. o præfert *ex rusticis metallis decoctoribus*. jocose.

8. *Miserum tabescere.*] Colon. *tepescere*, quod mire huc quadrare putat Gulielmius. vulgatam tamen hoc non movet; neque causa erat.

9. *Sed nec ullo in angulo totius Italiæ.*] Pall. & Hitt. Fabr. ed. vet. *sed ne ullo*, quæ formula, inquit Gulielmius, notanda, ut rara: qua tamen etiam usus ad Atticum.

10. *Fortis ab istis prædicabatur.*] Ira & nostri, & olim editi; non ut postea impressi, *fortis ab his istis suis sociis prædicabatur*.

consulatus mei? Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obligurrierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, *libido permanet*. Quod si in vino, & alea commissationes solùm, & scorta quærerent: essent illi quidem desperandi, sed tamen etiam ferendi. hoc verò quis ferre possit, *inertes* homines fortissimis vitis insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormienteis vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, 1 confecti cibo, sertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis
11. incendia. Quibus ego confido impendêre fatum aliquod: & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam *sanare non potest*, sustulerit; non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit reip. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus Rex, qui bellum populo R. facere possit. omnia sunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt: intus inclusum periculum est: *intus est hostis*. cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego bello me ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum. quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo. quæ resecanda erunt, non patiar *ad perniciem* civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant: aut, si & in urbe, & in eadem mente permanent: ea, quæ merentur, ex-
12. spectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, à me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium justus est,
2 paruit, quievit. Hesterno die, cùm domi meæ penèin terfectus essem: senatum in ædem Jovis Statoris vocavi: rem omnem ad patres conscriptos detuli. quò cùm Catilina venisset: quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita adspexit, ut perditum civem, ac non potiùs, ut importunissimum hostem? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille acces-
13. serat, nudam, atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul: qui *verbo* civeis in exilium ejicio, quæsivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, nec ne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primò reticuisset; patefeci cætera; quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. cum hæsitaret, 3 cum teneretur; quæsivi, quid dubitaret eò proficisci, quò jampridem pararat: cum arma, cùm secureis, cùm fasceis, cùm tubas, cum signa militaria, cùm Aquilam illam argenteam, 4 cui ille etiam sacrarium
14. scelerum domi suæ fecerat, 5 scirem esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam? Etenim, credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo R. suo nomine, indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut ajunt, non in hæc castra conferet. O *conditionem miseram*, non modò administrandæ, verum etiam conservandæ reip. Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque in exsilium converterit: non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus mea diligentia, non desperatus, conatuque depulsus, sed *indemnatus*, innocens, in exsilium ejectus à consule, VI, & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, 6 non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hu-15. jus invidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse à me, dummodo eatin exilium. sed mihi credite, non est iturus. Numquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo. ne mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potiùs quàm quòd ejecerim. sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, idem, si *interfectus* esset, quid dicerent? Quamquam isti, 16. qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc quærunt, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienseis ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, numquam antè cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam *exsilium vivere*. nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem, cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Roma profectus est optimus potiùs, ut eat in exsilium, quam queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur: & de eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem: & quem, quia, quod semper voluit, murus intercit, non timeo: de his, qui *dissimulant*, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, 7 quàm sanare, & ipsos placare reipubl. neque id quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis 8 medicinam consilii, atque orationis meæ, siquam potero, afferam. 9 Unum genus est eorum, 18. qui magno in ære alieno, majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species honestissima: sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, 10 tu familia, tu rebus omnibus ornatus, copiosus sis 11 & dubites de possessione detra-

---

2. *Conferti cibo.*) Malui istud cum libris nostris plerisque quam vulgatum *confecti*. ita poëta vetus, nescio quis, *differtus vestra viscera*.

2. *Paruit, quievit. Hesterno die.*) Est à libro Muretii prius enim habebamus, *paruit. Quid quid hesterno die*. edd. antiquæ, *paruit. Qui hesterna die*, quod & in Pal. sec. nam reliqui, *qui ut hesterno*. at Colon. *quid*. Fabr. *Hesterna quidem die*, malè. sed ex istis duobus legit Gulielmius. *paruit, quievit. Hesterna die Quirites &c.*

3. *Cum teneretur.*) Ita mss. Muretii item nostri, nec non vetustius cusi. vulgo *cum cunctaretur*, cui lectioni diem etiam dixerant Modius & Zinzerlingus.

4. *Cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ, &c.*) Vox *scelerum* non extat in Pal. sext. aut nono. neque hoc requisiverim, etsi norim priore oratione ita dixisse.

5. *Scirem esse præmissam.*) Basilicanus *præmissa*; si rectius, velimus verbum hoc ea omnia quæ antecedant complect.

6. *Non improbum sed miserum.*) Ita vetes editio, ita meliores mss. nam quidam *mirum*, ex quibus fortean natum illud vulgatum, *timidum*. quod & Priscianus rejicit.

7. *Quam sanare & ipsos placare reip.*) Pall. tres colon. Fabr. Vverd. *quam sanare sibi ipsos placare reip.* quod valde probat Gulielmius; quoniam veteres sceleratos exisse à se, & mentis impotes ducerent. unde *demens* a, pro scelere, & *amentes* pro facinorosis. adeatur & Modius Epistola CIV.

8. *Medicinam consilii atque orationis.*) Basilicanus, *orationis* quod probum Gulielmio.

9. *Unum genus est eorum.*) Sic Pall. tres, sic Harl. & Vverd. item editio princeps. deinceps *primum genus*. minus recte.

10. *Tu familia.*) Pal. tres supscriptum alias legi *tabula*. ut fortè fuerit, *tu argento, tu tabulis, tu familia*.

11. *Et dubites de possessione detrahere, adquirere ad fidem.*) Est à mss. potioribus, neque abit nimium editio vetus, quæ, *& dubites de possessione detrahere, acquirere fidem* deinceps vulgati, *& dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere*.

1. Ore-

detrahere, acquirere ad fidem? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant? qui istas à Catilina exspectant. meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verùm *auctionariæ*. neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt, quod si maturius facere voluissent, neque (id quod STULTISSIMUM est) 1 certare cum usuris fructibus prædiorum; & locupletioribus his, & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma (2) laturi. Alterum genus est eorum qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: *honores*, quos quieta rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: primùm omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, *præsentes* auxilium esse laturos. Quòd si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata, ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut (3) gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est 2 ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines 3 ex iis coloniis, quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se *insperato*, repentinisque pecuniis tumtuosiùs, insolentiusque jactarunt. hi dum ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecticis, familiis magnis, 4 conviviis apparatis delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut, si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. qui etiam nonnullos agrestes, homines tenues, atque egentes, in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, 5 in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere ac proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim *illorum temporum dolor* insitus est civitati, ut jam ista non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi (4) passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum & turbulentum: qui jampridem premuntur; qui numquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumtibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, 6 proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego 7 non tam milites acreis, quàm *insitiatores lentos* esse arbitror. qui homines primùm si stare non possunt, corruant: sed ita, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint: aut cur MINORE DOLORE perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, ficariorum, de- 22. nique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremùm autem genus est: non solùm numero, verùm etiam 8 genere ipso, atque vita: quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbeis, aut benè barbatos videtis: 9 manicatis, & talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in *antelucani cœni* expromitur. 10 in his gregibus omnes aleatores, omnes adul- 23. teri, omnes impuri, impudicique versantur. hi pueri 11 tam lepidi, ac delicati, non solùm amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in rep. *seminarium Catilinarium* futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas, ac nives perferent? nisi idcircò se facilius hiemem toleraturos putant, quòd nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimescendum, cum hanc 24. sit habiturus Catilina 12 scortorum *cohortem prætoriam*. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & saucio, consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam, ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. jam verò urbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia, cùm illius latronis inopia, atque egestate *conferre* debeo. Sed, si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppediramus, eget ille, senatu, equitibus R. populo urbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus. si, inquam, his rebus omissis, *ipsas causas*, quæ inter 25. se confligunt, contendere velimus; ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas,

1. *Certare cum usuris fructibus prædiorum.*] Pal. sec. & *fructibus*. quomodo exitare item in suis adnotavit Cujac. lib. XII. Observat. cap. 32.

2. *Ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum.*] Ita Pall. & prima editio alii mss. *effœdum*. editi posterius, brevius, *ætate jam confectum, exercitatione robustum*, quod solum inveni in Pal. decimo.

3. *Ex iis Coloniis quæ Fesulis.*] Pall. tres priores & Vict. item Basil. codex, *Fesulas*. unde conjicere est, glossema esse, ad provocabulum *quos*, siguti ducum monuit Mureetus. & vero Manutius ideo vocem istam exturbavit libris suis. nam Lambinus, affirmantis non reperisse in mss. suis vix credo.

4. *Conviviis apparatis.*] Sic major pars mss. retinetque editio vetus; recentiores *conviviis, apparationes*, non ita inepte ramen.

5. *In eodem genere prædatorum.*] In Colon. *prædatorum*. ii sunt qui prædiis exædificandis & excolendis occupantur. in hoc igitur genere communiter se ponere ait colonos illos obærratos & agrestes, direptionum cupidos Gulielmius.

6. *Proscriptionum bonorum defatigati.*] Gulielmius conjiciebat *diffatigati*.

7. *Non tam milites acreis, quàm insitiatores lentos.*] Pal. sec. non habet à prima manu illud *acreis*.

8. *Genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ.*] Divinat Gulielmius, neque male profecto, *vita, Quirites proprium Catilinæ, & de delectu*, nam mss. sane aliquot *Catilinæ est*.

9. *Manicatis & talaribus tunicis.*] Ejiciunt alii illud *& tristis*, neque habet editio Victorii, abestque Hit. & Mureti libris. sed enim Pal. sext. solum habet *manicatis & tristibus tunicis*. editio prima *manic. & fristibus tunicis & talaribus*. Pal. sec. habet tantum, *manicatis & tristibus tunicis*.

10. *In his gregibus, &c.*] Laudat Donatus Adelphis, *in his heris gregibus*. ubi ironia aptissima huic sententiæ & si libri adjuvent, recipienda. Gulielmius.

11. *Tam lepidi ac delicati.*] Colon. Basilicanus, *tam lepidi tam delicati*.

12. *Scortorum cohortem prætoriam.*] Nimium diu exulavit ista vox à libris nostris, cum tamen eam teneat editio princeps sequentes, signoratione linguæ latinæ, obtruserant nobis *scortatorum*; quod non est in melioribus mss. Pal. sec. sext. non Hit. Erph. ridiculus est Lambinus, arbitratus utrumque retinendum, *scortatorum ac scortorum*. imo eo ipso perierit omnis orationis lepos ac vis omnis. sed quid opus est revelare hos monstrosos?

temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: 1 postremò copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium RERUM DESPERATIONE confligit. In hujusmodi certamine ac prœlio, nonne *etiam si hominum* studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus, tot, & tanta vitia superari?
26. Quæ cùm ita sint, Quirites vos, quemadmodum 2 jam antea dixi, vestra tecta custodiis, vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac sine ullo tumultu, satis esset præsidii, consultum, ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes suas, fineisque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quamquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, 3 potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmisi; aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus, conatusque prohibebit. reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad
27. senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeò qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen quia *nati sunt cives* monitos etiam, atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi AUT CUM HIS VIVENDŪ, AUT PRO HIS ESSE MORIENDŪ. nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: siqui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: 4 sentiet in hac urbe esse consules vigilanteis, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse *carcerem*: quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque 28.
hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me uno togato duce & imperatore, sedetur. quod ego sic administrabo, Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, *ne improbus quidem* quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint: illud profectò perficiam, quod in tanto, & insidioso bello vix optandum videtur, 5 *ut ne quis bonus intereat*, paucorumque pœna vos jam omnes salvi esse possitis.
Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis 29.
consiliis fretus polliceor vobis, Quirites; sed multis, & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo; sed hic præsentes *suo numine*, atque auxilio sua templa, atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare, debetis, ut, quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis, terra, marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

M. TVLLII CICERONIS IN L. CATILINAM TERTIA, AD QVIRITES.

ORATIO VICESIMA PRIMA.

SYNOPSIS.

Narrat quibus & quorum indiciis Catilina, ejusq; conjurati fuerint detecti. Gratias eo nomine sibi actas à senatu: Conjurationis reos in custodiam conjectos: sibi supplicationem à senatu decretam.

REMPUBLICAM, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam, pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma, atque ferro, ac pænè ex *faucibus fati* ereptam, & vobis conservatam, ac restituram videtis, Et, 2.
si non minùs nobis jucundi, atque illustres sunt ii dies, quibus *conservamur*, quàm illi, quibus *nascimur*; quòd sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profectò

1. *Postremò copiæ cum egestate.*) Ita Pall. omnes. Gulielmius tamen melius putat *copia*, quod in Hittorpiano præferebatque idem Modius.

2. *Iam ante dixi.*) Tollit Muretus verbum *dixi*, ex uno veteri, quod tamen omnes nostri aliorumque constanter habent. divinabat itaque Gulielm. *jam ante edixi*; ἀνάγκης.

3. *Potestate tamen nostra continebuntur.*) Ita ferè mss. nostri, prius cusi *pot. tamen in vestra*. quod si retinere volumus, at abjicienda tamen syllaba *in*, quæ neque in editionibus antiquis.

4. *Sentiet in hac urbe esse consules vigilantes.*) Haud aliter Pall. at Coloniensis, *consulem vigilantem*; quod verius arbitratur Gulielmius; tamquam altero consule non præsente, inquit Modius Epist. CIV.

5. *Ut ne quis bonus intereat.*) Posthabuerim istud Manutiano, *ut neque bonus quisquam intereat*. quod paucissimis adest mss.

1. Qui

dit, quoniam illum, 1 qui hanc urbem condidit, Romulum, ad deos immortales benivolentia, famaque sustulimus: esse apud vos posterosque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamque *servavit*. nam totius urbis templis, delubris, 2 tectis ac mœnibus subjectos prope jam igneis, circumdatoque restinximus: itidemque 3 gladios in rempub. districtos retudimus, mucronesque eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis jam exponam brevitet, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & qua ratione investigata, & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, & exspectatis, scire possitis. Principiò, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios, hujusce nefarii belli acerrimos duces *Roma reliquisset*: semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salvi esse possemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quòd vivus exierit) sed tum, cùm illum exterminari volebam; aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos 4 qui restitissent, infirmos sine illo, ac debileis fore putabam. 5 atque ego, ut vidi, quos maximo furore, & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse: in eo omneis dies, noctesque consumsi, ut, *quid agerent, quid molirentur*, sentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, 6 ut tum demum animis saluti vestræ provideretis, cùm *oculis* maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa, à P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos civeis, eodem itinere, cum litteris, mandatisque, ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solum à me, sed etiam à senatu, & à vobis *manifestò deprehenderetur*. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomtinum prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, 7 ad me vocavi: rem omnem exposui: quid fieri placeret ostendi. Illi autem qui omnia de republ præclara, atq; egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, & cùm advesperascaret, occultè ad pontem Mulvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset. Eôdem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos forteis viros eduxerunt, & ego ex præfectura Reatina complureis delectos adolescenteis, 8 quorum opera utor assiduè in reip præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia ferè vigilia exacta, cùm jam *pontem* Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius: fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à nostris res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à ceteris. Tum *interventu* Pomtini, atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. *litteræ*, quæcumque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur: ipsi comprehensi, ad me, cùm jam diluceseeret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihildum suspicantem, vocavi. Deinde idem arcessitur P. Statilius, & post eum C. Cethegus. tardissimè autem Lentulus venit, 9 credo quòd litteris dandis, *prater consuetudinem*, proxima nocte vigilarat. Cùm verò summis, ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, litteras à me prius aperiri, quam 10 ad senatum referrem, placeret: ne, si nihil esset inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me esse facturum, ut de *periculo publico*, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipub periculis mihi esse *nimiam diligentiam* pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. ex quibus ille maximum sicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: *fidem ei publicam*, jussu senatus, dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. 11 Tum ille, cùm vix se ex magno timore recepisset, dixit: à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & litteras, ut *servorum præsidio* uteretur, & ad urbem quàmprimùm cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum, distributumque erat, *incenderent*, cædemque infinitam civium feciissent: præsto esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, & litteras à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his, & à L. Cassio esse præscriptum, ut *equitatum* in Italiam quam primum mitterent: pedestreis sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse 12 ex fatis Sibyllinis, aruspicumque responsis se esse tertium illum CORNELIVM, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundemque dixisse, *fatalem* hunc esse annum ad interitum hujus urbis, atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controversiam fuisse dixe-

1. *Qui hanc urbem condidit Romulum.*] P. Manutius omisit *Romulum*; quod indicasset Muretus abfuisse ab uno mss. suorum. & vero non comparet in Hitt. sed tamen cum reliqui in tot aliis nostris, non exturbavi.

2. *Tectis ac mœnibus subjectos.*] Ita Pal. sec. Ah. Hitt. & Vverd. neq; ceteræ editiones antiquissimæ. posteriores, *tectis omnibus subjectos*. Ald. Manutius nepos publicavit, *tectis omnibus ac mœnibus subjectos*, minus rectè.

3. *Gladios in remp. destrictos retudimus.*] In Colon. erat, *retrusimus*, unde lubens fecerit Gulielmius, *retrusimus*: quamvis fuerat qui annotarat in illo libro *retrusimus*.

4. *Qui restitissent.*] Ita prima quoque editio, ita Victorina, ne hoc forte sibi Lambiniana arroget. mediæ ætatis, *remansissent*.

5. *Atque ego ut vidi, quos &c.*] Lectio impedita. pendent enim isthæc adhuc à superioribus. itaque vix est ut non debeat referibi cum Pal. sec. atque Hitt. *atque ego vidi, &c.* ita Plautus: *Dum circumspecto, atque ego tum lembum conspicor, &c.* tota enim illa oratio huic similima est.

6. *Ut tum demum animis saluti vestræ.*] Est à Victoriana, & antiquioribus. prima tamen non habet illud *animis*; neque exstat in Pal. sec. nisi à manu recenti. sed & in nono erat, *ut tum demum omnis nostra saluti*. adeo ut suspicer illud *animis*, esse à manu mala.

7. *Ad me vocavi.*] Liber Gul. Ahalæ, quo usus Gulielmius, tantum habebat pro his, *advocavi*, forsan rectè.

8. *Quorum opera utor adsiduè in reip. præsidio.*] Adnotatum erat in eodem Ahalæ libro, à viro quodam docto, *adsiduè reip. præsidio*. optimè.

9. *Credo quod litteris dandis præter, &c.*] Pal. sec. Ah. Hittorp. Vverd. *in litteris*. sed malim quod est in Pal. sexto ac nono; *credo quod in litteris vis præter, &c.* sine voce *dandis*.

10. *Ad senatum referrem placeret.*] Est à Pal. sec. non Vverd. & libris Mureti. neque aliter in excusis à Manutio aut Lambino. prius editi, *referri*.

11. *Tum ille, cùm vix se ex magno pavore recepisset, dixit.*] Est à libro Mureti. mallem adhuc abesset, *dixit*. vulgati *recreasset*, quod in nostris scriptis ad unum omnibus.

12. *Ex fatis Sibyllinis.*] Carrio lib. III. Antiq. lect. cap. 6. emendat ex Gembl. *fastis*, quod & inventum in Hitt. in Vverd. Gulielmius sequitur, tam hoc quam infra. ego tueor receptam ob rationes productas ab amico nostro Iosepho Castalione libro I. Observ. cap. 3. qui adeatur.

se dixerunt 1 quòd, Lentulo, & aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videri. Ac, ne longum sit, Quirites, 2 tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego *signum: cognovit.* 3 nos linum incidimus: legimus. erat scriptum ipsius manu; Allobrogum senatui, & populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, 4 qui paullò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, sese semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis litteris debilitatus, atque abjectus, *confitentia convictus*, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, & signum suum. Recitatæ sunt tabellæ in eandem ferè sententiam: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo: & quæsivi, cognosceretne signum. Annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, & cives suos: quæ quidem te à tanto scelere *etiam muta* revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum, populumque litteræ, si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primò quidem negavit, pòst autem aliquanto, toto jam indicio exposito, atque edito, surrexit: quæsivit à Gallis, quid sibi esset cum iis: quamobrem domum suam venissent; itemque à Vulturcio, qui cùm illi breviter, *constanterque* respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent; quæsissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus; tum ille subitò, scelere demens, quanta *conscientiæ vis* esset, ostendit. nam, cùm id posset infitiari, repentè præter opinionem omnium confessus est. ita eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti, atque deprehensi, impudentia, qua superabat omneis, improbitasq; defecit. Vulturcius verò subitò proferri litteras, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum suum; & manum cognovit, erant autem scriptæ sine nomine, sed ita: QVI SIM, EX EO, QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA, VT VIR SIS, ET COGITA, QVEM IN LOCVM SIS PROGRESSVS: ET VIDE, QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA, VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM. Gabinius deinde introductus, cùm primò impudenter respondere coepisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, *tabellæ, signa, manus*, denique uniuscujusque *confessio*: tum multo illa certiora, *color, oculi, vultus, taciturnitas*. sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnumquam inter se adspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului 5 de summa reip. quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sententiæ, quas se natus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, 6 quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi *gratia* verbis amplissimis aguntur, QVOD VIRTVTE, consilio, providentia mea, resp. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, & C. Pontinus, prætores, QVOD REORVM opera forti, fidelique usus essem, merito, ac jure laudantur: atque etiam viro forti, 7 collegæ meo, laus impertitur, QVOD EOS, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis, & reip. consiliis removisset. atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cùm se *prætura abdicasset*, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur; atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui *ad sollicitandos pastores*, Apuliam esse attributam, erit indicatum: in P. Furium, qui est ex his coloniis, quas Felulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum, libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque ea lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi, ac multitudine domesticorum hostium, *nostrorum hominum* perditissimorum pœna, rep. conservata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primùm post hanc urbem conditam togato contigit, & his decreta verbis est, QVOD VRBEM INCENDIIS, CAEDE CIVEIS, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quæ supplicatio si cum ceteris conferatur, Quirites, hoc interest; quod ceteræ bene gesta, hæc una, conservata republ. constituta est. Atque illud, quod faciendum primùm fuit, factum atque transactum est. nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, judicio senatus, non modò prætoris jus, verùm etiam *civis* amiserat, tamen magistratu se abdicavit, ut, quæ religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi, periculosissimique belli nefarios duces captos jam, & comprehensos tenetis, existimare debetis, omneis Catilinæ copias, omneis spes, atque opes his depulsis urbis periculis, *concidisse*. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. omnia notat, omnium aditus tenebat: appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum, consilio autem neque lingua, neque manus deerat. jam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat. neque verò cum aliquid mandaverat, confectum putabat. nihil erat quod non *ipse obiret*, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem (dicam id quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto antè exitium, ac fati diem reip. denuntiasset,

1. *Quod Lentulo & aliis, &c. longum videri.*] Ita tres Pall. & Hittorp. Vverd. nec non editio princeps, nisi quod ei deesset illud *& alia*. prius impicisi; *quod cum Lentulo & ceteris, &c. longum videretur.*

2. *Tabellas proferri jussimus.*] Brevius & melius Colon. *tabellas proferimus.*

3. *Nos linum incidimus.*] Ita Pal. decimus, & editionum prima. alii mss. *signum*, quod placuit Gulielmio, ex Hitt. & Fabr. ego nihil muto.

4. *Qui paullo ante aliquid de gladiis, &c.*] Pall. duo & Hitt. & Vverd. *aliquid tamen*, absque quo manca & frigida sententia est, infit Gulielmius.

5. *De summa reip.*] Lambinus *rep.* consulatur Cujacius lib. XII. Observ. cap. 32.

6. *Quid senatus censuerit exponam.*] Forsan *exponam*, annotatum à Gulielmio.

7. *Collegæ meo laus impertitur.*] Alii interserunt, *C. Antonio*, sed hujus nullum vestigium in editione prima, non magis quàm in Pall. tribus & Vverd. Hitt. Ab.

1. Ut

nuntiasset, neque commisisset, ut signum, 1 ut litteræ suæ testes denique manifesti sceleris *deprehenderentur*. quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum umquam sit tam palam inventum, 2 quam hæc tanta in rempubl. conjuratio, manifesto inventa, atque deprehensa est. Quòd si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset: quamquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri atque obstiti, tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos umquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis rempubl. *tanta* 18 *pace, tanto otio, tanto silentio*, liberassemus. Quamquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut deorum immortalium *nutu, atque consilio* & gesta, & provisa esse videantur. idque cum conjectura conlequi possumus, 3 quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ita præsentes his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faceis, ardoremque cæli, ut fulminum jactus, ut terræmotus, ceteraque, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque re- 19 linquendum est. nam profectò memoria tenetis, Cotta, & Torquato Coss. 4 complureis in Capitolio turreis de cælo esse percussas, cùm & *simulachra deorum* immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Qui quidem tempore, cùm aruspices ex tota Etruria convenissent cædeis, atque incendia, & legum interitum, & bellum civile, ac domesticum, & totius urbis, atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione *placati*, suo 20 numine propè fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla 5 quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est, idemque jusserunt, simulachrum Jovis facere majus, & in excello collocare, & contrà, atque antè fuerat, *ad orientem* convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, & forum, curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clàm essent inita contra salutem urbis, atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud 6 ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas. 7 ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodier 21 num diem collocaretur. Hic quis potest esse Quirites tam aversus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, deorum immortalium nutu, atque potestate *administrari*? Etenim cùm esset ita responsum, cædeis, incendia, interitumque reip. comparari, 8 & ea à perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem sceleruin nonnullis *incredibilia* videbantur; ea non modò cogitata à nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ita præsens est, ut nutu Jovis opt. max. factum esse videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati, & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumque converso, omnia & senatus, & vos, quæ erant 9 contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta vidistis. Quo etiam majo- 22 re sunt isti odio, supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis, atque tectis, sed etiam *deorum templis*, atque delubris sunt funestos ac nefarios igneis inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos *omnes salvos esse voluit*. diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo, ceterisque domesticis hostibus, tanta res, tam *dementer credita* & ignotis, & barbaris, commissæque literæ numquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo R. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultrò sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne *divinitus factum* esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt? Quamobrem, 23 Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratore illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profectò justiores numquam: erepti enim ex crudelissimo, ac miserrimo interitu, & *erepti sine cæde*, sine sanguine sine exercitu, sine dimicatione, togati, me uno togato duce, & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omneis civileis dissensio- 24 nes, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vos-metipsi meministis, & vidistis: L. Sulla P. Sulpicium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multosque forteis viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Nætavius, Cos. armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. tum verò, clarissimis vitis interfectis, *lumina civitatis* exstincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. ne dici quidem opus est quanta deminutione civium, & quanta calamitate reipubl. Dissensit M. Lepidus

---

1. *Ut litteræ suæ testes denique man. &c.*] Abest à Basilicano *denique*, libente Gulielmio, ut litteras dicat testes manifestas sceleris. & certè, addit, Catilina cavere non potuit, ne à testibus & conscriis proderetur, ne litteræ suæ deprehenderentur id potuit. sic ille: at idem sensus resultat ex scriptura vulgata, juxta nostram distinctionem; reperique illud *denique* in omnibus Pall. editionibusque.

2. *Quam hæc tanta in remp. conjuratio.*] Colon. *quàm hæc in tota rep.* Fabr. *hæc in totam remp. conjur.* quod & adnotatum ad Vict. codicem.

3. *Quod vix videtur humani consili tantarum rerum gubernatio esse potuisse.*] Est ab editione Victorii, quam secutus Muretus, Lambinus, Manutius, antiquitus cusi, *quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi potuisse*, quomodo Pal. dec. non non. sext. sec. *tanta mole*. Erfurd. habet; *humanis consiliis tantarum molem rerum gubernatio consequi potuisse*. unde legebat paucis transpositis verbis Sulpitius noster, *quod videtur humani consilii gubernatio tantarum molem rerum consequi pot.* Cujacius d. cap. 32. f. legebat ex mss. *quod vix videtur humanis consiliis tantam molem rerum gubernatio consequi pot.*

4. *Complures in Capitolio turres.*] Non temerarium videtur, quod in Pall tribus, in Vverd. in Fabr. *testes*, *res*, non *turres*. editi tamen non variant. & mea quidem opinione verius, *res*.

5. *Quæ ad placandum Deos.*] Pleriquemss. *pla. andos*. at Colon. *quæ ad supplicandos pertinerent*. forte, inquit Gulielmius, *quæ ad supplicandum pertin*. quamvis libentius fecerit, *ad supplicia Deorum pertinerent*.

6. *Ita collocandum censuere illi locaverunt.*] Haud aliter mss. nostri potiores; quomodo item è scripto suo emendandum monuerat dudum Cujacius cap. 32. f.

7. *Ut neque à superioribus* Coss. *neque à nobis, &c.*] Gulielmius amplectitur Colon. scripturam; *ut neque superioribus* Coss. *neque nobis &c.* hoc est, neque hoc neque superiore anno. putatque hactenus locum non fuisse intellectum. à conductoribus enim rem fuisse collocandam, non à consulibus. vulgata mihi satisfacit. magistratus enim ipsemet facere videtur quod per suos expedit.

8. *Et ea à perditis civibus.*] Perplacet quod est in Colon. *& ea per cives*: utique cum & sic alias legatur in Fabriciano.

9. *Contra salutem omnium cogitata.*] Auctior Basilicanus, *contra senatum & salutem omn.*

du.. à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo attulit non tam ipsius interitus reip. luctum, quam ceterorum. 1 Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempub. pertinerent. non illi *nullam esse remp.* sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internicione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, quale bellum nulla umquam *barbaria* cum sua gente gessit: quo in bello lex hæc tuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego, constituta, ut omnes, qui salva urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur: ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini: &, cùm hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset: tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros, incólumesque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, 2 nullum monumentum laudis postulo, præterquam *hujus diei memoriam* sempiternam. in animis ego vestris omneis triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia, condi, & collocari volo. nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum. nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis *inveterascent*, & corroborabuntur: 3 eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei, propagatam: unoque tempore in hac repub. duos cives exstitisse, quorum alter fines vestri imperii, non terræ, sed cæli regionibus terminaret: alter ejusdem imperii domicilium, sedemque servaret. Sed, quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi *vivendum* sit cum illis, quos vici, ac subegi: isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea *nequando obsint*, providere. mentes enim hominum audacissimorum sceleratæ, ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi: ne mihi noceant, vestrum est providere. quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis nocere potest. 4 magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est: magna in repub. dignitas, quæ me semper tacita defendet: magna vis est *conscientiæ*, quam qui negligent, cùm me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omneis improbos ultrò semper lacessamus. Quòd si omnes *impetus* domesticorum hostium depulsi à vobis, se in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se *pro salute vestra* obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad *vitæ fructum* possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat adscendere? Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem: ut, si qua est invidia in conservanda rep. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. denique ita me in rep. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque ut ea, *virtute*, *non casu*, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite: & ea, quamquam jam periculum est depulsum, tamen 5 æquè, ac priori nocte, custodiis, vigiliisque defendite. id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, 6 providebo.

M. TUL-

---

1. *Atque illa dissensiones erant hujusmodi, &c.*) Editio vetus, *Atque illa tamen omnes diss.* quod & in Pal. sec. & non. nam dec. item Hittorp. *atque tum illæ omnes diss.* habent isthæc adjecta plurimum energiæ.

2. *Nullum monumentum laudis postulo.*) Gulielmius malebat cum Vverd. & Hitt. *postulabo*; quomodo item erat in Pall. sec. sext. nono, & editione prima. nam dec. & deinde excusi, stant à vulgato, quæ mihi venustior visa.

3. *Eandemque diem intelligo quam spero æternam fore, & ad salutem, &c. mei propagatam.*) Ita omnes Pall. & impressi. at alio positu. & forsan fitmiori ac significantiori. Col. *fore, propagatam esse & ad sal. consulatus mei.*

4. *Magnum enim est in bonis præsidium.*) Revocavi vocem istam à tenebris, fide editionis vetustæ, Palatinorum trium, & Erfurd. Hitt. ac Vverd. prius fuerat *in vobis*; quo quid dilutius?

5. *Æquè ac priori nocte, custodiis.*) Est à Pal. sec. neque aliter editus ab P. Victorio. posteriores, *multo fecistis, custodiis.* insulse.

6. *Providebo.*) Pall. omnes, item edd. nec non Hittorp. Fabr. Vverd. adjiciunt, *Quirites*.

M. TVLLII CICERONIS
IN
L. CATILINAM
QVARTA.
HABITA IN SENATV.
ORATIO VICESIMA SECUNDA.

SYNOPSIS.

Quæstio, *Utrùm Sylani, an verò Cæsaris sententia de conjuratorum supplicio sequenda?* Habita *in senatu, nonis Decemb.* Eventus. *Catonis sententia, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Ceparioque sumptum in carcere.*

VIDEO, P. C. in me omnium vestrum ora, atque oculos esse conversos. video, vos non solùm de vestro, ac reip. verùm etiam, si id depulsum sit, *de meo periculo* esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortaleis, quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omneis acerbitates, omneis dolores, cruciatusque perferrem; feram non solùm fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis, populoque R. dignitas, salusque pariatur. Ego sum ille consul, P. C. cui non 1 *forum*, in quo omnis æquitas continetur: non campus, consularibus auspiciis consecratus: non curia, summum auxilium omnium gentium: non *domus*, commune perfugium: non lectus, ad quietem datus: non denique 2 hæc sedes honoris, sella curulis: umquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa 3 meo quodam *dolore*, in vestro timore, sanavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, ut vos, P. C. populumque R. ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virgines que Vestaleis ex acerbissima vexatione: templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma: totam Italiam ex bello & vastitate eriperem: quæcumque mihi uni proponetur fortuna subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipub. fore putavit: cur ego non lætet meum consulatum ad salutem reip. prope fatalem extitisse? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunasque vestras: populi R. nomen, salutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare *desinite*. Nam primum debeo sperare, omneis deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse. deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. NEQVE ENIM turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumsessum videtis; neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius, quem mihi videtur amplecti respubl. tanquam *obsidem* consulatus mei: neque ille, qui exspectans hujus exitium diei, adstat in conspectu meo gener. moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potiùs, quam & illi, & nos unà cum rep. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reip. salutem; circumspicite omneis procellas, quæ impendent, nisi providetis. non Ti. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur; sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, 4 ad vestram omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. tenentur litteræ, signa, manus, denique *uniuscujusque confessio*: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina arcessitur: 4 id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem reip. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei 5. confessi sunt. vos multis jam judiciis judicastis: primùm, quòd mihi gratias egistis singularibus verbis: & mea virtute, atque diligentia, perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde quòd P. 6 Lentulum, ut se abdicaret prætura, coëgistis: tum quòd eum, & cereros, de quibus judicastis, in custodiam dandos censuistis, maximeque quòd meo nomine supplicationem decrevistis:

---

1. *Forum in quo omnis æquitas continetur.*) Conjicit Gulielmius, *forum, quo omnes &c.*

2. *Hæc sedes honoris, sella curulis.*) Extat item in Pal. sexto, *honoris, id est sella curulis*, imo in nono erat, *honoris non sella curulis*; adeo ut assentiar Mureto videri à glossâ, *sella curulis*, haud tamen adhuc exturbare audeo.

3. *Meo quodam dolore, in vestro timore.*) Ingeniosè quidem, Lipsius libro IV. Var. lect. cap. 22. *sine vestro timore.* sed nihil mutandum. timor enim ex conjuratione ad omnes; dolor ad Ciceronem maximè pertinebat; qui impugnabatur maximè. & de timore populi ac Senatus, non Sallustius tantum, sed & hi Invectivarum libri pleni.

4. *Ad vestram omnium cædem.*) Malui ipsud, repertum à me in Pall. tribus, & à Zinzerlingo meo in Turing. quàm hactenus vulgatum, *vestrum.*

5. *Id est initum consilium.*) Pal. non. *Initum est consilium.* Colon. *Tale initur consilium*, quod probat orationis consecutio, adnotat Gulielm.

6. *Lentulum, ut se abdicaret prætura, coëgistis.*) Pall. sec. sext. Hirt. Fabr. Vverd. *Lentulum se abdicare prat. coëg.* melius haud dubio, haud tamen accedunt nulli editi.

1. *Itaque*

crevistis? qui honos togato habitus ante me est nemini. postremò hesterno die *pramia* legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima: quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine
6. ulla dubitatione à vobis *damnati* esse videantur. Sed ego instituì referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis: & de pœna, quid censeatis illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in repub. versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, numquam putavi. Nunc, quidquid est, quocumque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis *ante nostram* est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. huic si paucos putatis affineis esse, vehementer erratis. Latiùs opinione *disseminatum* est hoc malum: manavit non solùm per Italiam, verùm etiam transcendit Alpeis, & obscurè serpens, multas jam provincias occupavit. id opprimi sustentando, ac prolatando nullo pacto potest. quacumque ratione placet,
7. celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, *morte* esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, ceterorum suppliciorum omneis acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omneis, qui populum Rom. vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctum temporis *frui vita*, & hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos civeis in hac republ. esse usurpatum recordatur. alter intelligit, *mortem à diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam*: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum, ac miseriarum quietem esse. Itaque EAM SAPIENTES numquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. vincula verò, & ea sempiterna certè ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. 1 Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si ro-
8. gare. decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, &, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribileis custodias circumdat. 2 & digna scelere hominum perditorum. sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum *levare* possit, eripit etiam *spem*, quæ sola hominem in miseriis consolari solet. bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, 3 multas uno dolore animi atque corporis, & omneis sceleris pœnas ademisset. Itaque *ut aliqua in vita* formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse
9. mortem ipsam pertimescendam Nunc, P. C. ego mea video quid intersit. si eritis secuti sententiam C. Cæsaris; quoniam hanc is in rep. viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt, 4 hoc auctore & cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi. 5 sin illam alteram: nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. sed tamen meorum periculorum tationes 6 utilitas reip. vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in remp. voluntatis. intellectum est, quid interesset, inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video de istis, qui se popularo reis haberi volunt, *abesse*, non neminem, ne de capite videlicet civium R. sententiam ferat. is & nudiustertius in custodiam civeis R. dedit, & supplicationem mihi decrevit, & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, QUI REO custodiam, quæstori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re, & causa judicarit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus R. constitutam. qui autem reip. sit *hostis*, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ, jussu populi pœnas reip. dependisse. 7 idem ipsum Lentulum largitorem, & prodigum, non putat, cum de pernicie populi R. exitio hujus urbis, tam acerbè, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse *popularem*. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, vinculisque mandare; & sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, & in pernicie populi R. posthac popularis esse possit. adjungit etiam publicationem bonorum, ut omneis animi cruciatus, & corporis, etiam egestas, ac *mendicitas* consequatur Quamobrem sive hoc statueritis; dederitis mihi comitem ad concionem populo carum, atque jucundum: sive Silani sententiam sequi malueritis: facilè me, atque vos 8 à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multo leviorem fuisse. Quamquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda *crudelitas*? ego enim de isto sensu judico. Nam ita mihi salvâ repub. vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo 9 *sepulta in patria* miseros, atque insepultos acervos civium; versatur mihi ante oculos aditus Cethegi, & furor, in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperasse confessus est. purpuratum esse hunc Gabinium cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrumfamiliàs, tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: &, quia 1 ihi vehementer hæc videntur misera, atque *miseranda*, idcirco in

cos,

---

1. *Itaque municipiis dispertiri, jubet.*] Vox *itaque* non reperta mihi in edd. vett. aut Palatinis; sed nec Gulielmio in Hitt. Fabr. Vverd. mirorque cur non expunxerit: hoc etiam; asseverare Lambinum restare in suis fere omnibus *municipibus*; cum alterum perstet in nostris & vetuste cusis.

2. *Et dig na scelere hominum perditorum. sancitur (&c.)* Mureti Lambinique editio, *& dignas*. sed nullus suffragatur liber; estque ineptum male tamen prius cusi interpunxerant, *perditorum sancit: ne.*

3. *Multas uno dolore animi atque corporis.*] Nihil variant Pall. quam quod sext. *multos*, quod placet, nisi forte malimus cum Colon. *animi atque corporis multos uno dolore*, subaudi *dolore*, quod qui non viderunt, sententiam corruperunt.

4. *Hoc auctore & cognitore.*] Miror istud alios sequi non potuisse, inventum in mss. suis, & retinuisse, *hoc monitore & auctore*, quod in nullo fere nostrorum; qui omnes alterum illud præscribunt. & venustissime profecto C. Cæsar auctor dicitur ejus sententiæ quam dixit, & cognitor, quam ut suam defendit.

5. *Sin illam alteram.*] Editi adjecerant, *secuti eritis*, repetitum è superioribus, neque habebant mss. meliores: unde & resecuerat Lambinus.

6. *Utilitas reipub. vincat.*) Est à conjectura Mureti; editi olim & Pall. aliique scripti *vindicat*. nisi quod Suffridus innuere videtur in schedis suis, prius illud quoque inventum sibi in cod. veteri.

7. *Idem ipsum Lentulum, largitorem & prodigum, non putas, cùm de pernicie populi Rom. exitio hujus urbis, (&c.)* Emendatio omnis transpositioque est à Pall. & Hitt. Fabr. Vverd. illud præterea *populi Rom.* ab olim editis, quos ratio Ciceronis adjuvat, è conjectura ducta. eadem de causa & infra quoque paucis interjectis versibus, scripsimus, *in pernicie populi Rom.* ex fide earundem membranarum.

8. *A crudelitatis vituperatione defendetis.*) Pal. sext. & dec. interponunt, *P. R. def.* & vero veterrima ed. *populum defend.* colon. *à crud. vitup. P. R. exsolvitis.* unde faciebat Gulielmius, aut, *populo Rom. exsolvetis*, aut *certè P. C. exsolvetis.*

9. *Sepulta in patria.*) Sic & præter Lambinianos Ab. & Vverd. vulgata prius, *sepulcra patriæ*, quod non omnino etiam damnem.

1. *Vehemen-*

eos, qui ea perficere voluerunt, me severum, 1 vehementemque præbeo. Etenim quæro, SI QVIS PATERFAMILIAS liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, 2 supplicium de servo quàm acerbissimum sumserit: utrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt: qui singulas uniuscujusque nostrûm domos, & hoc universum reip. domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis *crudelitatis* in patriæ civiumque 13 pernicie fama subeunda est. nisi verò cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reip. crudelior nudiustertius visus est, cùm sororis suæ, fœminæ electissimæ, virum præsentem, & audientem, vita privandum esse dixit, cùm avum jussu Cos. in exfectum filiumque ejus impuberem, legatum a patre missum in carcere necatum esse dixit, quorum, quod simile factum? quod initum defendæ reipub. consilium? largitionis *voluntas* tum in rep. versata est, & partium quædam contentio. Atq; illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, 3 armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, nequid 4 de summa dignitate reip. minueretur. hicad evertenda fundamenta reipub. Gallos arcessivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros civeis interficiendos Gabinio, urbem in flammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam imminani, ac nefando nimis aliquid severe statuisse videamini; cum multo magis sit verendum, ne *remissione pœnæ* crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehe- 14 mentes in acerbissimos hostes fuisse videamur. Sed quæ exaudio P. C. dissimulare non possum; 5 jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aureis meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam *satis præsidii* ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigunda. Omnia & provisa, & parata, & constituta sunt, P. C. cùm mea summa cura, atque diligentia, tum multo etiam majore populi Rom. ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conservandas voluntate. 6 omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templa circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes *sentirent unum, atque idem*, præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quàm soli perire voluerunt. hosce ego homines excipio, & secerno libenter. 7 neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri verò dii immortales qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem, salutemque consentiunt? Quid ego hic *equites Rom.* commemorem? qui vobis 8 ita summam ordinis, consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reip. certent: quos ex multorum annorum dissensione ad hujus ordinis societatem, concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in repub. tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile, ac domesticum ad ullam reip. partem esse venturum. Pari studio defendendæ reip. convenisse video *tribunos ærarios*, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hic dies 9 ad ærarium frequentasset, video ab exspectatione sortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam *tenuissimorum*. Quis est enim, cui non hæc templa, adspectus urbis, pos- 16. sessio libertatis, lux denique hæc ipsa & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium est, P. C. *libertinorum* hominum studia cognoscere, 10 qui fortuna sua civitatis jus consecuti, hanc verè suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. 11 Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respub. quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? *servus* est nemo, 12 qui modo tolerabili conditione sit servitutis, 13 qui non audaciam civium perhorrescat. 14 qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat 15 ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè 17. commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas; 16 *pretio* sperare sollicitari posse animos egentium, atque imperitorum: est id quidem cœptum, atque tentatum: sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstus quotidiani locum: qui non cubile, ac lectulum suum: qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint multo verò

---

1. *Vehementemque præbeo.*) Pall. duo & Gulielmiani, item ed. vet. *præbebo*. videtur tamen mel. or al. era.

2. *Supplicium de servo non quam acerbissimum, &c.*) Secutus sum Lambini sententiam, nihil quod reperiatur in omnibus exemplaribus recto edito, nedum scripto. mortis enim Romanis legibus, omnes servos qui sub eodem manserant tecto, necare ob parricidium unius, quemadmodum vetere apud Tacitum libro XIV. cap. 42. & deinceps.

3. *Armatus Gracchum est persecutus.*) Ita Pall. quinque. ac enim Hitt. conjecerat, quod planè melius visum Gulielmio.

4. *De summa reip. dignitate minueretur.*) Pal. nonus non habet illud *dignitate*, extus præterea eo excluso servat *de summa rep.* quod perplacet.

5. *Jactantur enim voces.*) Pal. pr. & sec. non agnoscunt illud *enim*. Zinzerlingi est unum cap. 48. Promulsidis exstare in Turing. *Iactantur enim*. res eodem redit.

6. *Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium, &c.*) Pal. ec. *omnes adsunt omnium hominum ordines*. Hitt. *omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium, &c.* quo modo in plectitur Gulielmius ut intelligat præter patres equestres, plebem, etiam libertinos.

7. *Neque enim improborum civium, sed in acerbissimorum, &c.*) Videri queat verius. quod in Fabr. & Vverd. *neque improborum civium, sed acerbiss. hostium numero, &c.*

8. *Ita summam ordinis consiliique concedunt.*) Est à quatuor Pall. & Hitt. Fabr. Vverd. neque aliter ullus æ originis editio. recentiores enim *summa*, dilutè.

9. *Ad ærarium frequentasset.*) Ita editum voluit Gulielmius cum Lambino, voce Plautina. & sic erat in Colonensi & Vverd. quorum prior statim etiam commate auctor est: *video ab amore debita pecuniæ, ab expectatione sortis*. quod ad obtrusam veritatis adfricabunt critici otiosiores.

10. *Qui sua virtute fortunam hujus civitatis consecuti.*) Ita legebatur passim, antequam Muretus prodiderat, esse mss. in quibus hæreret, *qui fortuna sua civitatis quo consecuti*. idem invasit Lambinus ejusque adlectæ. at prius tamen hærere in Pal. sec. in Erfurd. Hitt. Fabr. Vverd. aperte testor, cæteros autem Palatinos retinere potius, *qui sua fortunam hujus civitatis*. nam decimus solum præfert, *qui fortunam civitatis consecuti*.

11. *Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, &c.*) Mavult Gulielmius quod est in Hitt. & Vverd. *Sed quid ego hosce homines ordine sque comm.* quomodo item Pall. quatuor & editio vetus. nam Pal. pr. *egebue. & hujusce ordinis homines cæum.*

12. *Qui modo tolerabili conditione sit servitutis.*) Pal. sec. *qui non modo tolerabili eond itione sit servus*. sext. non agnoscit *modo*.

13. *Qui non audaciam civium perhorrescat.*) Ita omnes Pall. & Hittorp. Grut. Ab Vverd. & olim excusi posteriores *civium perditorum perhorrescat*, minus fogenuè.

14. *Qui non hæc stare cupiat.*] Sic iidem nostri, nisi quod pr. & sextus Pal. *hæc stare*. lenitu non ita absurdo. editi prius ante Lambinum, *non obstare cup.*

15. *Ad communem salutem voluntatis.*) Est à Pal. pr. sec. nono atque Gembl. & Vverd. repetitum in suis aliquot Muretus: unde admisit Lambinus.

16. *Pretio sperare sollicitari, &c.*) Haud aliter nostri & Vverd. nec non Gembl. vulgata *spem autem*.

verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: 1 immo verò (id enim potius est dicendum) genus hoc universum, amantissimum est otii. etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, *occlusis tabernis*, minui
18. solet; 2 quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ita sint, P. C. vobis populi Rom. præsidia non desunt: vos ne populo Rom. deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempub. mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obsessa facibus, & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras Penatium, vobis 3 illum *ignem Vestæ* perpetuum, ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die
19. vobis judicandum est. Habetis ducem, *memorem vestri, oblitum sui:* quæ non semper facultas datur: habetis omneis homines, universum populum Rom. 4 id quod in civili causa hodierno die primùm videmus unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas, exaggerataſque fortunas 5 *una nox* pænè delerit. Id ne umquam posthac non modò confici, sed 6 ne cogitari quidem possit à civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in rep. princeps officio functa consulari videre-
20. tur. Nunc antè quàm ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est, conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico, *turpem*, & infirmam, & contemtam & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore, & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra, ac reipub. dignitas: me tamen meorum factorum, atque consiliorum numquam, P. C. pœnitebit. Etenim *mors*, quam illi mihi fortasse minitantur, *omnibus est parata:* vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. 7 Ceteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reip. gratulationem
21. decrevistis. Sit Scipio clarus ille, cujus consilio, atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex *Italia decedere* coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbeis huic imperio infestissimas, Karthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paullus ille cujus currum rex potentissimus quondam, & nobilissimus, Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompejus, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus *solis cursus*, regionibus, ac terminis continentur. erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi forte MAIVS EST patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant quò victores revertantur. Quamquam est 22
uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hosteis alienigenæ aut oppressi, serviunt, 8 aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reip. repueris, nec vi coërcere, nec *beneficio* placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quid ego vestro, bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium *sermonibus, ac mentibus* semper hærebit, à me, atque à meis facile propulsari posse confido. neq; ulla profectò tanta vis repenetur, quæ conjunctionem vestram equitumque Rom. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare possit. Quæ cùm ita sint, Patres Conscripti, pro 23.
imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, ceterisq; laudis insignibus, quæ sunt à me, propter urbis, vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clientelis, hospitiisque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam compato: 9 pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspicitis, ad conservandam remp. diligentia, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis, totiusque mei consulatus *memoriam* postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro sæptum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atq; superaverit: cõmendo vobis parvum meum filium; cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, 10 qui hæc omnia suo solus periculo conservaverit, illum esse *filium* memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique R. P. C. de 24
vestris conjugibus, ac liberis: 11 de aris ac focis; de fanis, ac templis; de totius urbis tectis, ac sedibus; de imperio, de libertate, de salute Italiæ, denique universa repub. decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. 12 Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet: & ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, 13 & per se ipsum præstare possit.

M. TVL-

---

1. *Imò verò id raim, &c.)* Sic quidem hodie legitur, sed suprema vetustatis cusi, *nisi vero*, quod & exstat in Pall. omn. bus, at in Vverd. est, *nisi videre*; quem solum excusat Gulielmius. aliorum variantes lectiones, nactus videtur ab aliis.

2. *Quid tandem incensis futurum fuit.)* Ita Pall. omn. at restat in Hitt. *futurum fiet*. quod ultimum putarim interpretamentum prioris. Gulielmius tamen conicit, *futurum fiet*. nisi tamen, inquit, suspicari liber, alterutrum è glossemate esse, & forte an scribendum, *quid tandem incensis fiet?* cur autem magis putem illud *futurum*, hoc legitimum, nec requiri est, facit liber Muretu, & Fabr. & Ab. & Vverd. in quibus *futurum fuit?* hæc enim diversitas arguit fucum.

3. *Illum igitur Vestæ perpetuum ac sempiternum.)* Lambinus delevit *perpetuum*, aberatque Ab. Hitt. Vverd. sed tamen cum hæreat in edd. antiqq. & Pall. omn. locum ei suum rel qui.

4. *Id quod in civili causa hodierno die primum videmus.)* Hitt. & Ab. non habent *die*, probatorque Gulielmio, ut sit adverbium temporis, ut *horum, nunc, de repentino*, sexcenta ab a.

5. *Una nox pænè delerit.)* Turingicus & Col. *una nox quam pæne delerit.* longè venustius.

6. *Ne cogitari possit a civibus, hodierno die prius &c.)* Restituit editionis primæ scripturam, quæ & extabat in Hittorp. Fabr. Vverd. allu-

debantque Pall. in quibus *à vobis*. scilicet exaratum fuit primitus, *civibus*. vulgata; *possit, vobis hodierno.*

7. *Ceteris enim bene gestæ, mihi uni conservatæ reip.)* Abjecimus *semper*, suasu Hitt & Vverd. & ferè erat ut adhuc admisissemus lectionem ejusdem Hitt. ut & Fabr. *bene gestæ, mihi uni conservatæ rep.* quomodo & alias legi, annotatum ad Pal. sec. & sic locutus fuit libro superiore.

8. *Aut recepti, beneficio, &c.)* Additur ad oram Lamb. ed. alias legi in vulgg. *aut recepti in amicitiam*; ineptè. notum vel ex Terentio quid sit, *recipere.*

9. *Pro his igitur omnibus.)* Illud *igitur*, mutatum in Hitt. in *ergo*: faciebat inde Gulielmius *ego.*

10. *Qui hæc omnia suo solus periculo.)* Erfurd. Hitt. Vverd. *suo solius periculo.* nihilo deterius vulgato. Pal. pr. videtur malle *sui solius periculo*, quod etiam non malum.

11. *De aris ac focis.)* Has quatuor voculas omisere editiones Lambinianæ, quæ tamen in omni scripta lect. one atque edita.

12. *Habetis enim consulem.)* Editio princeps, *Habetis enim cum consulem.* nostri scripti plerique *Habetis eum*, sine illo *enim*. non male.

13. *Et per se ipsum præstare possit.)* Sic Pall. & edd. vet. sed Colon. *præstare quoad possit*, quod genuinum habet Gulielmius; & esse videtur.

M. TULLIVS CICERO
PRO
L. MVRÆNA.

ORATIO VICESIMA TERTIA.

SYNOPSIS.

Quæstio. *An Murana ambitum commiserit.* Accusatores *Ser. Sulpitius, M. Porcius, Cato & Cn. Posthumius.* Reus, *L. Murana.* Patroni Murænæ, *Cicero, Q. Hortensius, M. Crassus.* Eventus, *Murana periculo accusationis liberatus.* Acta *anno urbis* 690.

1 QVæ deprecatus sum à diis immortalibus, judices, more, institutoque majorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murænam consulem renuntiavi: ut 2 ea res mihi, magistratuique meo, populo, plebique Romanæ, *bene atque feliciter* eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus ob ejusdem hominis consulatum unà cum salute obtinendum, & ut vestræ mentes, atque sententiæ 3 cum populi Rom. voluntate, suffragiisque consentiant, eaque res vobis, populoque Rom. pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quòd si illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata tantam habet in se vim, & religionem, quantam reip. dignitas postulat: idem ego sum precatus, ut eis quoque hominibus, quibus hic consulatus, me rogante, datus esset, ea res faustè, feliciter, prospereque eveniret. Quæ cùm ita sint, judices, & cùm omnis deorum immortalium potestas, aut translata sit ad vos, aut certè *communicata* vobiscum: idem consul eum vestræ fidei commendat qui antea diis immortalibus commendavit: ut ejusdem hominis voce & declaratus consul, & defensus, beneficium populi Rom. cum vestra, atque omnium civium salute tueatur. Et, quoniam in hoc officio studium meæ defensionis, ab accusatoribus, atque etiam ipsa susceptio causæ reprehensa est: antequàm pro L. Muræna dicere instituo, pro me ipso pauca dicam: non quò mihi potior, hoc quidem in tempore, sit officii mei, quàm hujusce salutis defensio: sed ut, meo facto vobis probato, majore *auctoritate* ab hujus honore, fama, fortunisque omnibus, inimicorum impetus propulsare possim. Et primùm M. Catoni, vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissimè perpendenti momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus latorem, & tam severè gesto consulatu, causam L. Murænæ attingere. cujus reprehensio me vehementer movet, non solùm ut vobis, judices, quibus maximè debeo, verùm etiam ut ipsi Catoni, gravissimo, atque integerrimo viro, rationem facti mei probem. A quo tandem, M. Cato, est æquius consulem defendi, quàm à consule? Quis mihi in repub. potest, aut debet esse conjunctior, quàm is, cui respub. 4 à me unà traditur sustinenda, magnis meis laboribus, & periculis sustentata? Quòd si in iis rebus repetendis, 5 quæ mancipi sunt, is *periculum* judicii præstare debet, qui se nexu obligavit: profectò etiam rectius in judicio consulis designati is potissimum consul, qui consulem declaravit, auctor beneficii populi Rom. defensorq; periculi esse debebit. Ac, si, ut nonnullis in civitatibus fieri solet, patronus huic causæ publicè constitueretur: is potissimè honore affecto defensor daretur, qui eodem honore præditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quàm facultatis. Quòd si E PORTV SOLVENTIBVS, ii, qui jam in portum ex alto invehuntur, 6 præcipere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum; quòd natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem me animo esse oportet, propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reip. tempestates esse subeundas? Quare si est *boni consulis*, non solùm videre, quid agatur, verùm etiam providere, quid futurum sit: ostendam alio loco, quantum salutis communis interfuit, duos consules in rep. Kalendis Jan. esse. Quod si ita est, non tam me officium debuit ad hominis amici fortunas, quàm respub. consulem ad communem salutem defendendam vocare. Nam quòd legem de ambitu tuli, certè ita tuli, ut eam, quam mihimetipsi jampridem tulerim de civium *periculo defendendis*, non abrogarem. Etenim si largitionem factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem, factam esse confiterer, idque rectè factum esse defenderem: facerem improbè, etiam si alius legem tuliset. cùm verò nihil commissum contra legem esse defendam, quid est, quòd meam defensionem latio legis impediat? 7 Negat esse ejusdem severitatis Catilinam, exitium reip. intra mœnia molientem, verbis, & pænè imperio urbe expulisse: & nunc pro L. Muræna dicere. Ego autem has parteis lenitatis, & misericordiæ, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam verò gravitatis, severitatisque personam non appetivi: sed ab repub. mihi *impositam sustinui*, sicut hujus imperii dignitas in summo periculo civium postulabat. Quòd si tum, cùm respub. vim, & severitatem desiderabat, vici naturam, & tam vehemens fui, quàm cogebar, non quàm volebam: nunc, cùm

1. *Quæ deprecatus sum à Diis, &c.*] Revocandum putavi prioris seculi scripturam. hodierni enim *precatus* tantum servant, contra olim cusos & mss. Pall. quatuor, item cod. S. Victoris.

2. *Ea res mihi magistratuique meo.*] S. Vict, Pal. sec. cett. *ea res mihi fides magist. oct. ea res mihi sibi magist.* Pal. tamen pr. aut editio prima respuunt vocem altam.

3. *Cum populi Rom. voluntate sit.*] Coactus sum admittere hanc lectionem ob concordiam quatuor Palat. S. victoris & Memmiani, item editionis CCCCLXXVIII. nam antiquior quinque annis, habet illud volgatum, *voluntate.*

4. *A me una traditur, &c.*] Conjicit Lambinus *una.* sed quare potius non reddit rationem cur vulgata ferri non debeat?

5. *Quæ mancipi sunt.*] Neoterici contra vett. libros, *mancipii* quomodo neque in melioribus editionibus.

6. *Præcipere summo studio.*] Conjiciunt alii, *prædicere*, sed male. à præcipiendo enim *præceptores.*

7. *Negat esse ejusdem severitatis, Catilinam.*] Hotomanus interponit, *Cato, Catilinam.* sed à conjectura videatur lib. II. Observ. cap. II.

omnes me causæ ad misericordiam, atque ad humanitatem vocent, quanto tandem studio debeo naturæ meæ, consuetudiniq; tervire? Ac de officio defensionis meæ, ac de ratione accusationis tuæ, fortasse etiam alia in parte orationis dicendum nobis erit. Sed me, judices, non minus hominis sapientissimi, atque ornatissimi, Ser. Sulpicii, conquestio, 1 quàm Catonis accusatio commovebat: qui gravissimè, & acerbissimè ferre dixit, me familiaritatis, necessitudinisque *obliti*, causam L. Murænæ contra se defendere. Huic ego, judices, satisfacere cupio, volsque adhibere arbitros. Nam cùm GRAVE EST verè accusari in amicitia, tum, etiam si falso accuseris, non est negligendum. Ego, Servi Sulpici, me in petitione tua tibi omnia studia, atque officia pro nostra necessitudine & debuisse confiteor, & præstitisse arbitror. nihil tibi, consulatum petenti, à me defuit, quod esset aut ab amico, aut à gratioso, aut à consule postulandum. abiit illud tempus: mutata ratio est: sic existimo, sic mihi persuadeo, me tibi contra honorem L. Murænæ, quantum tu à me postulare ausus sis, tantum debuisse: *contra salutem*, nihil debere. Neque enim si tibi tum, cùm peteres consulatum, affui, idcirco nunc, cùm Murænam ipsum petas, adjutor eodem pacto esse debeo. Atque hoc non modò non laudari, sed ne concedi quidem potest, ut *amicis nostris accusantibus*, non etiam alienissimos defendamus. Mihi autem cum Muræna, judices, & vetus, & magna amicitia est quæ in capitis dimicatione à Ser. Sulpicio non idcirco obruetur, quod ab eodem in honoris contentione superata est. Quæ si causa non esset, tamen vel dignitas hominis, vel honoris ejus, quem adeptus est, amplitudo, summam mihi superbiæ, 2 crudelitatisque famam inussisset, si hominis, & suis, & populi Rom. ornamentis amplissimi causam tanti periculi repudiassem. Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem, hominum periculis *sublevandis* non impertiam. Nam cùm præmia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores, per quos ea ceperis, cùm adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti, & ingrati. Quod si licet desinere, si te auctore possum 3 si nulla inertiæ, nulla superbiæ turpitudo, nulla inhumanitatis culpa suscipitur: ego verò libenter desino. Sin autem fuga laboris, desidiam: repudiatio supplicum, superbiam: amicorum neglectio, improbitatem coarguit: nimirum hæc causa est ejusmodi, 4 quam nec industrius, nec misericors, nec officiosus deserere possit. Atque hujusce rei conjecturam de tuo ipsius studio, Servi, facillimè ceperis. Nam si tibi necesse putas, etiam adversariis amicorum tuorum de jure consulentibus respondere: &, si turpe existimas, te *advocato*, illum ipsum, quem contra veneris, causa cadere: noli tam esse injustus, ut, cùm tui fontes vel inimicis tuis pateant, nostros rivulos etiam amicis putes clausos esse oportere. Etenim, si me tua familiaritas ab hac causa removisset, &, si hoc idem Q. Hortensi, M. Crasso, clarissimis viris, si item ceteris, à quibus intelligo, tuam gratiam magni æstimari, accidisset: in ea civitate consul designatus defensorem non haberet, in qua nemini umquam infimo majores nostri patronum deesse voluerunt. Ego verò, judices, ipse me existimarem nefarium, si amico: crudelem, si misero: superbum, si consuli defuissem. Quare quod dandum est *amicitiæ*, large dabitur à me, ut tecum agam, Servi, non secus, 5 ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco. quod tribuendum est officio, fidei, religioni, id ita moderabor, ut meminerim me contra amici studium pro amici periculo dicere. Intelligo, judices, treis totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Atque harum trium partium prima illa, quæ gravissima esse debebat, ita fuit infirma, & levis, ut illos lex magis quædam accusatoria, quàm vera maledicendi facultas de vita L. Murænæ dicere aliquid coëgerit. Objecta est enim Asia; quæ ab hoc non ad voluptatem, & luxuriam experta est, sed in militari labore peragrata. qui si adolescens patre suo imperatore non meruisset; aut hostem, aut patris imperium timuisse, aut à parente repudiatus videretur. An, cùm sedere in equis triumphantium prætextati potissimùm filii soleant, huic donis militaribus patris triumphum decorare fugiendum fuit, ut rebus *communiter gestis* pænè simul cum patre triumpharet? Hic verò, judices, & fuit in Asia, & viro fortissimo, parenti suo, magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuit. Et, si habet Asia suspicionem luxuriæ quandam: non Asiam nunquam vidisse, sed in Asia *continenter vixisse*, laudandum est. Quamobrem non Asiæ nomen objiciendum Murenæ fuit, ex qua laus familiæ, memoria generi, honos & gloria nomini constituta est: sed aliquod aut in Asia susceptum, aut ex Asia deportatum flagitium, ac dedecus. Meruisse verò stipendia in eo bello, quod tum populus Rom. non modò maximum, sed etiam solum gerebat, virtutis: atque Imperatore libentissimè meruisse, pietatis: finem stipendiorum patris victoriam, ac triumphum fuisse, felicitatis fuit. *Maledicto* quidem idcirco nihil in hisce rebus loci est, quod omnia *laus* occupavit. Saltatorem appellat L. Murænam Cato. Maledictum est, si verè objicitur, vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conviciatoris. Quare cùm ista sis auctoritate, non debes, M. Cato, *arripere maledictum ex trivio*, 5 aut ex scurrarum aliquo convicio, neque temerè consulem populi Rom. saltatorem vocare: 6 sed conspicere, quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud objici possit. NEMO enim ferè saltat sobrius, nisi forte insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato, atque honesto 7 *tempestivi convivii*, amœni loci, multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Tu mihi arripisid, quod necesse est omnium vitiorum esse postremum: relinquis illa, quibus remotis, hoc vitium omnino esse non potest. nullum turpe convivium, non amor, non comissatio, non libido, non sumtus ostenditur. &, cùm ea non reperiantur, quæ voluptatis nomen habent, quæque vitiosa sunt: IN QUO ipsam luxuriam reperire non potes, in eo te umbram luxuriæ reperturum putas? Nihil igitur in vitam L. Murænæ dici potest? nihil, inquam, omnino, judices. Sic à me consul designatus defenditur, ut ejus nulla fraus, nulla avaritia, nulla perfi-

---

1. *Quam Catonis accusatio commovebat.*) Non de nihilo est, in Pal. sec. *quam Catonis captio*, neque multum abit ab hac voce S. Vict. in quo *tertio*. & certè *captio* huic bello convenire videtur.

2. *Crudelitatisque famam inussisset.*) Gulielmius conjiciebat *infamiam*.

3. *Si nulla inertia, nulla superbia &c.*) Sic Pall. omn. & editt. Lambinus addebat de conjectura, *inertiæ nota*.

4. *Quam nec industrius, nec misericors.*) Ita solum Pall. pr. nam alii reperiunt, *quem ne misericors*, ut & vetustius cusi. unde suspicabatur Gulielmius syllaba inserta legi posse, *quam nec vehementissimi quisquam, nec misericors*.

5. *Ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus, isto in loco.*) Secutus sum Pall. meos & vett. edd. in quibus omnibus *esset*, non ut hodie editur, *esse*. distinctio solùm est à mea manu. antea enim interpungebam: *ac si meus esset frater, qui mihi est carissimus: isto in loco*, quæ mihi

trib. &c.

6. *Aut ex scurrarum aliquo convicio.*) Lambinus reposuerat *e convivio*, tanquam ibi locus propriè scurrarum. sed largiter errat. scurræ ferè erant, qui creditum flagitabant per vias, affectabantque obvios. unde lux accedit Suetonio capite LVII. de vita Tiberii.

7. *Sed conspicere quibus, &c.*) Non malè conjecit Gulielmius, *sed circumspicere*.

8. *Tempestivi convivii, amœni loci &c.*) Citant passim hunc locum Critici, tanquam scriptum esset, *intempestivi*. sed alterum profectò inveni in omnibus Pall. eratque in exemplari S. Victoris, adeo ut mirari satis nequeam contrarium inhærere omnibus editionibus ætatis priscæ. fuisse autem *convivium tempestivum*, quod longè ante horam suam instituebatur, &c. diu est quod nos docuit eximius ille noster Justus Lipsius ad XIV. Annal. Taciti; cui adquiesco.

1. Cùm

perfidia, nulla crudelitas, nullum *petulans dictum* in vita proferatur. Bene habet: jacta sunt fundamenta defensionis. Nondum enim nostris laudibus, quibus utar postea, sed propè inimicorum confessione, virum bonum, atque integrum hominem defendimus. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis: quæ pars altera fuit accusationis. Summam video esse in te, Servi Sulpici, dignitatem generis, integritatis, industriæ, ceterorumque ornamentorum omnium, quibus *fretum*, ad consulatus petitionem aggredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Muræna, atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contemsisti L. Murænæ genus: extulisti tuum. Quo loco si tibi hoc sumis, NISI QUI patricius sit, neminem bono esse genere natum; facis, ut rursus plebs in Aventinum sevocanda esse videatur. Sin autem sunt amplæ, & honestæ familiæ plebejæ, & proavus L. Muræna, & avus, prætores fuerunt, & pater cum amplissimè, atque honestissimè ex prætura triumphasset, hoc *faciliorem* huic gradum consulatus adipiscendi reliquit, quòd is jam patri debitus, à filio petebatur. Tum verò nobilitas, Servi Sulpici, tametsi summa est, tamen hominibus litteratis, & historicis est notior: populo verò, & suffragatoribus obscurior. Pater enim fuit equestri loco: avus nulla illustri laude celebratus. Itaque non ex sermone hominum recenti, sed ex annalium vetustate eruenda est memoria nobilitatis tuæ. Quare ego te semper in nostrum numerum aggregare soleo, quòd *virtute*, *industriaque* perfeciti, ut, cum equitis Rom. esses filius, summa tamen amplitudine dignus putarere: nec mihi umquam minùs in Q. Pompejo, novo homine, & fortissimo viro, virtutis esse visum est, quàm in homine nobilissimo, M. Æmilio. Etenim *EJUSDEM ANIMI*, atque ingenii est, posteris suis, quod Pompejus fecit, amplitudinem nominis, quam non acceperit, tradere: & ut Scaurus, memoriam propè intermortuam generis sui, virtute renovare. Quæ quam ego jam putabam, judices, multis viris fortibus ne ignobilitas obiceretur generis, meo labore esse perfectum: qui non modò Curiis, Catonibus, Pompejis, antiquis illis, fortissimis viris, novis hominibus, sed his recentibus, Marsis, & Didiis, & Cœliis commemorandis jacebant. Cùm ego verò tanto intervallo *claustra* ista nobilitatis *refregissem*, ut aditus ad consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, *non magis nobilitati, quàm virtuti, pateret*: non arbitrabar, cùm ex familia vetere, & illustri consul designatus ab equitis Rom. filio, consule, defenderetur, de generis novitate accusatores esse dicturos. Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo, atque audacissimo: altero modestissimo, atque optimo viro peterem: superavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Quòd si id crimen homini novo esse deberet: profecto mihi neque inimici, neque invidi defuissent. Omittamus igitur de genere dicere, cujus est magna in utroque dignitas: videamus cetera. Quæsturam unà petiit, & sum ego factus prior. Non est respondendum ad omnia. neque enim quemquam vestrûm fugit[1] cùm multi *pares dignitate* fiant; 2 unus autem primum solus possit obtinere: non eundem esse ordinem dignitatis, & renuntiationis: propterea quòd renuntiatio, gradus habeat: dignitas autem, sit persæpe eadem omnium. Sed quæstura utrisque propemodum pari momento sortis fuit. Habuit hic lege Titia 3 provinciam tacitam, & quietam: tu illam, cui cùm quæstores sortiuntur, etiam acclamari solet. Ostiensem, non tam gratiosam, & illustrem, quàm negotiosam, & molestam. Consedit utriusque nomen in quæstura. nullum enim vobis sors *campum* dedit, in quo excurrere virtus cognosci que posset. Reliqui temporis spacium in contentionem vocatur. ab utroque dissimillima ratione tractatum est. Servius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cavendi, plenam sollicitudinis, ac stomachi, secutus est: *JUS CIVILE DIDICIT*: multum vigilavit: laboravit: præstò multis fuit: multorum stultitiam perpessus est: arrogantiam pertulit: difficultatem exsorbuit: vixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. *MAGNA LAUS*, & grata hominibus, unum hominem elaborate in ea scientia, quæ sit multis profutura. Quid Muræna interea? fortissimo, & sapientissimo viro, summo imperatori, legatus L. Lucullo fuit: qua in legatione *DUXIT EXERCITUM*: signa contulit: manum conseruit: magnas copias hostium fudit: urbeis partim vi, partim obsidione cepit: Asiam istam refertam, & eandem delicatam, sic obiit, ut in ea neque avaritiæ, neque luxuriæ *vestigium* reliquerit: maximo in bello sic est versatus, ut hic multas res, & magnas sine imperatore gesserit, nullam sine hoc imperator. Atque hæc, quamquam præsente L. Lucullo loquar, tamen, ne ab ipso propter periculum nostrum, concessam videamur habere licentiam fingendi, *publicis litteris* testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neq; ambitiosus imperator, neque invidus, tribuere alteri in comunicanda gloria debuit. Summa in utroq; est honestas, summa dignitas: quam ego, si mihi per Servium liceat, pari, atque eadem in laude ponam. sed non licet. agitat REM militarem: insectatur totam hanc legationem: assiduitatis, & operarum harum quotidianarum putat esse consulatum. *Apud exercitum* mihi fueris, inquit, tot annos? forum non attigeris? 4 abfueris tamdiu? &, cùm longo intervallo veneris, cum iis, qui in foro habitarunt, dignitate contendas? Primùm ista nostra *assiduitas*. Servi, nescis, quantum interdum afferat hominibus fastidii, quantum satietatis. mihi quidem vehementer expediit, politam in oculis esse gratiam: sed tamen ego mei satietatem magno meo labore superavi: & tu idem fortasse: verumtamen utrique nostrum *desiderium* nihil obfuisset. Sed, ut, hoc omisso, ad studiorum, atque artium contentionem revertamur: qui potest dubitari, quin ad *consulatum adipiscendum*, multo plus afferat dignitatis, rei militaris, quàm juris civilis gloria? Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille, ut eò, quò inrendit, maturè cum exercitu perveniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. tu actionem instituis: ille aciem instruit. tu caves, ne tui consultores: ille, ne urbes, aut castra capiantur. 5 Ille tenet, & scit, ut hostium copiæ: tu ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus; tu in regendis, ac nimirum (dicendum est enim quod sentio) *rei militaris virtus* præstat ceteris omnibus. HÆC NOMEN populo Rom. hæc huic urbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit: omnes urbanæ res, omnia hæc nostra præclara studia, & hæc forensis laus, & industria, latent in tutela, ac præsidio bellicæ virtutis. simulatque increpuit suspicio tumultus; artes illico nostræ conticescunt. Et, quoniam mihi videris istam scientiam

1. *Cùm multi pares dignitate.*) Pall. duo meliores *pari dignitate*; nam tertio hæc omnia desunt, neque etiam conspiciuntur in editionibus duobus primis anni CCCCLXXIII. & LXXIX. sed & S. Victoris liber habet *pare*; adeo ut istud revocandum videatur.

2. *Unus autem primum solus possit obtinere.*) Lambinus *primus*, sed frustra. *primum obtinere*, recte dicitur, ut sit nomen à *primo*, non adverbium. videatur tamen Hotomanus libro II. Observat. c. 12. qui locum habet pro mutilo.

3. *Provinciam tacitam.*) Pighius noster libro VI. Fastorum putat hic excidisse nomen provinciæ, aut sane negligenter ab Oratore præteritam; qui consulatur junioribus, super illo: *cui etiam adclamari solet*, quod statim sequitur.

4. *Abfueris tam diu.*) S. Victoris membranæ habent *afueris*, veteri ratione scribendi.

5. *Ille tenet & scit, ut hostium &c.*) Hæc ista citat Quintillianus libro IX. Instit. Orat. cap. 3. sed alia facie in mss. Palatino, quam hodie visuntur: neque tamen sine multis nævis.

juris, tanquam *filiolam* osculari tuam, non patiar te in tanto errore versari, ut istud nescio quid, 1 quod tantopere didicisti, præclarum aliquid esse arbitrere. Aliis ego te virtutibus, continentiæ, gravitatis, justitiæ, fidei, ceteris omnibus, consulatu, & omni honore semper dignissimum judicavi. quòd quidem jus civile didicisti: non dicam, operam perdidisti: sed illud dicam, nullam esse in illa disciplina *munitam* ad consulatum viam. omnes enim artes, quæ nobis populi Rom. studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere. Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt. omnia enim, quæ sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi, & firmari putantur. summa etiam utilitas: siquidem eorum consilio, & periculo, cùm repub. tum etiam nostris *rebus perfrui possumus*. Gravis etiam illa est, & plena dignitatis, dicendi facultas, quæ sæpe valuit in consule deligendo, posse consilio, atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res judicant, menteis permovere. Quæritur consul, qui *dicendo* nonnumquam comprimat tribunitios furores, qui concitatum populum flectat, qui largitioni resistat. Non mirum, si ob hanc facultatem homines sæpe etiam non nobiles consulatum consecuti sunt; præsertim cùm hæc eadem res plurimas *gratias*, firmissimas amicitias, maxima studia pariat, quorum in isto vestro artificio, Sulpici, nihil est. Primùm dignitas in tam *tenui scientia* quæ potest esse? res enim sunt parvæ, propè in singulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatæ. Deinde, etiam si quid apud majores nostros fuit in isto studio, admirationis: id, enuntiatis vestris mysteriis, totum est contemtum, & abjectum. Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant. fastos enim vulgò non habebant, erant in magna potentia qui consulebantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis, petebantur. Inventus est scriba quidem Cn. Flavius, qui *cornicum oculos confixerit*, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaque irati illi, quòd sunt veriti, ne, dierum ratione pervulgata, & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Cùm hoc fieri bellissimè posset: Fundus Sabinus, meus est: immo meus: deinde judicium: noluerunt. FUNDUS, inquit, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR. Satis verbosè. cedo, quid postea? EUM EGO EX JURE QUIR. MEUM ESSE AIO. Quid tum? INDE EGO TE EX JURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem jureconsultus, tibicinis Latini modo: UNDE TU ME, inquit, EX IURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Præter interea, ne pulchrum se, ac beatum putaret, atque aliquid ipse suâ sponte loqueretur, et quoq; carmen compositum est, cùm ceteris rebus absurdum. 2 tùm verò in illo: SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, PRAESENTIBUS: ISTAM VIAM DICO: 3 INITE VIAM. Præsto ageret sapiens ille, qui mire viam doceret: REDITE VIAM. eodem duce redibant. Hæc jam tum apud illos barbatos, ridicula, credo, videbantur. homines, cùm rectè, atque in loco constitissent: juberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia, QUANDO TE IN IURE CONSPICIO. & hæc, 4 SED ANNE TU DICIS, QUI CAUSA VINDICAVERIS? quæ dum erant occulta, necessariò ab eis, qui ea tenebant, petebantur: postea verò pervulgata, atque in manibus jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt: *fraudis* autem, & *stultitiæ* pleniissima. Nam cùm permulta præclarè legibus essent constituta, ea jureconsultorum ingeniis pleraque corrupta, ac depravata sunt. Mulieres omneis propter infirmitatem consilii majores in *tutorum potestate* esse voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, 5 quæ potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coëmtiones faciendas, *interimendorum* sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique jure civili æquitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: 6 ut, quia in alicujus libris, exempli causa, id nomen invenerant, putarunt, omneis mulieres, quæ coëmtionem facerent, CAIAS vocari. Jam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tamen ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrùm *diem tertium*, an *perendinum*: *judicem*, an *arbitrum*: *rem*, an *litem* dici oporteret. Itaque (ut dixi) dignitas in ista scientia consularis numquam fuit: quæ tota ex rebus fictis, commentitiisque constaret, 7 gratiæ verò multo etiam minores. Quod enim omnibus patet, & æquè promtum est mihi, & adversario meo, id esse gratum nullo pacto potest. Itaque non modò beneficii collocandi spem, sed etiam illud, 8 quod aliquandiu fuit, LICET CONSULERE, jam perdidistis. SAPIENS existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam valet. peritus ideò habetur: nemo potest. quòd in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare. difficilis autem res ideò non putatur, quòd & perpaucis, & minimè obscuris litteris continetur. Itaque, si mihi, homini vehementer occupato, stomachum moveritis, triduo me jurisconsultum esse profitebor. Etenim quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quidquam tam anguste scriptum est, quò ego non possim, QUA DE RE AGITUR, addere. Quæ consuluntur autem, minimo periculo respondentur. Si id, quod oportet, responderis: idem videare respondisse, quod Servius. sin aliter: etiam *controversum jus* nosse, & tractare videare. Quapropter non solùm illa gloria militaris, vestris formulis, atque actionibus anteponenda est: verùm etiam dicendi consuetudo, longè, & multùm isti vestræ exercitationi 9 ad honorem anteceller. Itaque mihi videntur plerique

---

1. *Quod tantopere didicisti.*] S. Victoris *tanto opere*.

2. *Tum verò in illo:* SUIS UTRISQUE SUPERSTITIBUS, *&c.*] Debebunt mihi aliquam gratiam, puto, Critici, quod hunc locum eis sanaverim, præeuntibus Pall. quatuor. antea legebamus, *tum vero nullo usui*, UTRISQUE *&c.* plura in hunc locum noster Schottus libro I. Nodor. cap. 10.

3. INITE VIAM.] Sic omnes Pall. & olim cusi, quemadmodum & *Ineptum ire viam*; ubi vulgo ITE, & *ire viam*.

4. SED ANNE TU DICIS QUI CAUSA VINDICAVERIS.] Editio prima, QUIA. Pal. pr. QUI EANDEM VINCICAVERIS. ceteri tres, ut & S. Victoris, præferunt ferè, SED ANNE TU DICIIS QUI CAUSA VIND. Gulielmius annotavit legendum videri: DICIS CUI CAUSA *&c.* Lambinus abjecit illud QUI; quod nec in editis ab Victorio consulatur inter alios Cujacius libro V. Observ. cap. 33.

5. *Quæ potestate mulierum continerentur*, *&c.*] Gulielmius adnotarat fortè legendum, *mulierum quæ in potestate iterum*. sed ignorabat, quæ producit Cujacius libro VII. Observat. cap. II. eis commode addas alia haec ex Gotherii libris de Jure Pontificio, quibus nihil hac nostra ætate prodiit selectius.

6. *Ut quia in alicujus libris.*] Pal. pr. *ut Gaja*; neque de nihilo est: hæc scriptura; nam & reliqui Pall. item S. Vict. diserte habent *cuius*, & vero cum addat, *exempli causa*, apparet præcessisse quid hujusmodi. forte corrupta sunt verba sequentia, & rescribendum, *ut Caiam in alicujus libris, exempli causa invenerant, putarunt &c.*

7. *Gratiæ verò multo etiam minores.*] Non potui excludere lectionem Pall. omnium & S. Victoris, confirmatam præterea omnibus editionibus notæ antiquæ posteriores enim nobis ingessere, *etiam minus*. non malè, si Ciceroni nostram linguam affingere possemus. at sic & supra dixit cap. XI. *pluximæ gratiæ*. locum hunc annotarat item Gulielmius, tanquam de quo differendum haberet, in schedis suis.

8. *Quod aliquandiu fuit.*] Est ab iisdem libris universis impressi patrum ævo nostroque, *aliquando*.

9. *Ad honorem anteceller.*] Lambinus jactanter annotavit, ante fuisse in libris vulgg. illud nostrum; restitutum à se autem *anteceller*. incepit profectò; & contra omnes mss. nostros & S. Victoris, itaque id rejeci.

rique initiò multo hoc maluisse. pòst, cùm id assequi non potuissent, istuc potissimùm sunt delapsi: ut ajunt in Græcis artificibus, eos *aulætas* esse, qui *citharœdi* fieri non potuerint: sic nonnullos videmus, qui oratores evadere non potuerunt: eos ad juris studium devenire. Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, 1 summa autem gratia. Etenim à vobis salubritas quædam: ab iis, qui dicunt, salus ipsa petitur. Deinde vestra responsa, atque decreta, & evertuntur sæpe dicendo, & sine *defensione* oratoris firma esse non possunt: 2 in qua re si satis profecissem, parciùs de ejus laude dicerem: nunc nihil de me dico, sed de iis, qui in dicendo magni sunt, aut fuerunt. Duæ sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo *gradu dignitatis*: una imperatoris, altera oratoris boni. ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur. Ceteræ tamen virtutes ipsæ per se multùm valent, justitia, fides, pudor, temperantia: quibus te, Servi, excellere omnes intelligunt: sed nunc 3 de studiis ad honorem dispositis, non de insita cujusque virtute disputo. Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit. Etenim, ut ait ingeniosus poëta, & auctor valde bonus, præliis promulgatis, *pellitur è medio* non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiæ, sed etiam ipsa illa domina rerum, *sapientia*: *vi geritur res. Spernitur orator*, non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verùm etiam *bonus*: *horridus miles amatur*. Vestrum verò studium totum jacet. *Non ex jure manum consertum, sed magè ferro*, inquit, *rem repetunt*. Quòd si ita est, cedat, opinor, Sulpici, forum castris, otium militiæ, stilus gladio, umbra soli: sit denique in civitate 4 ea prima res, propter quam ipsa est civitas omnium princeps. Verùm hæc, Cato, nimiùm nos nostris verbis magna facere demonstrat: & oblitos esse, bellum illud omne Mithridaticum *cum mulierculis* esse gestum. quod ego longè secus existimo, judices: deque eo pauca disseram. neq; enim causa in hoc continetur. Nam, si omnia bella, quæ cum Græcis gessimus, contemnenda sunt: derideatur de rege Pyrrho triumphus M. Curii: de Philippo, T. Flaminini: de Ætolis, M. Fulvii: de rege Perse, L. Paulli: de Pseudophilippo, Q. Metelli: de Corinthiis, L. Mummii. sin hæc bella, gravissima, victoriæque eorum bellorum, gravissimæ fuerunt: cur Asiaticæ nationes, atque ille à re hostis contemnitur? Atqui ex veterum rerum monumentis, vel maximum bellum populum Rom. cum Antiocho gessisse video; cujus belli victor 5 L. Scipio, parta cum Publio fratre gloria, quam laudem ille Africa oppressa, cognomine ipso præ se ferebat, eandem hic sibi ex Asiæ nomine assumsit. Quo quidem in bello virtus enituit egregia M. Catonis, proavi tui. quò ille, quum esset, 6 ut ego mihi statuo, talis, qualem te esse video, numquam cum Scipione esset profectus, si cum mulierculis *bellandum* esse arbitraretur. Neque verò cum P. Africano senatus egisset, *ut legatus fratri proficisceretur*: cùm ipse, paullo ante, Hannibale ex Italia expulso, ex Africa ejecto, Karthagine oppressa, maximis periculis remp. liberavisset, nisi illud grave bellum, & vehemens putaretur. Atqui, si diligenter, quid Mithridates potuerit, & quid effecerit, & qui vir fuerit, consideraris: omnibus regibus, quibuscum populus Rom. bellum gessit, 7 hunc regem nimirum antepones. quem L. Sulla, maximo, & fortissimo exercitu, 8 pugna excitatum, non rudis imperator, ut aliud nihil dicam, eum bello invectum totam in Asiam, cum pace dimisit: quem L. Muræna, pater hujusce, vehementissimè, vigilantissimèque vexatum, *repressum* magna ex parte, non *oppressum* reliquit: qui rex, sibi aliquot *annis* sumtis ad confirmandas rationes, & copias belli, tantum ipse opibus, conatuque invaluit, ut se Oceanum cum Ponto, Serrorii copias cum suis conjuncturum putaret. Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut 9 alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res & terra, & mari *calamitosæ*, vehementer & opes regis, & nomen auxerunt: L. Luculli verò res, tantæ exstiterunt, ut neque majus bellum commemorari possit, neque majore consilio, & virtute gestum. Nam, cùm totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates *Asiæ januam* fore putavisset, qua effracta, & revulsa, tota pateret provincia: perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia: ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis, 10 diuturnitate obsidionis consumerentur. Quid? illam pugnam navalem ad Tenedum, cum contento cursu, acerrimis *ductibus*, hostium classis Italiam spe atque animis inflata peteret; mediocri certamine, & parva dimicatione commissam arbitraris? Mitto prœlia: prætereo oppugnationes oppidorum. *expulsus regno* tandem aliquando, tantum tamen consilio, atque auctoritate valuit, ut se, rege Armeniorum adjuncto, novis opibus, copiisque renovarit. Ac, si mihi nunc de rebus gestis esset nostri exercitus, imperatorisque dicendum, plurima, & maxima prœlia commemorare possem. sed non id agimus. hoc dico: si bellum hoc: si hic hostis, si ille rex *contemnendus* fuisset: neque tanta cura senatus, & populus Roman. suscipiendum putasset, neque tot annos gessisset, neque tanta gloria L. Luculli: neque verò 11 ejus belli conficiendi curam tanto studio populus Rom. ad Cn. Pompejum detulisset: cujus ex omnibus pugnis, quæ sunt innumerabiles, vel acerrima mihi videtur illa, quæ cum rege commissa est, & summa contentione pugnata. qua ex pugna cùm se ille eripuisset, & Bosphorum confugisset, quò exercitus *adire* non posset: etiam in extrema fortuna, & fuga, *nomen* tamen retinuit regium. Itaque ipse Pompejus, regno possesso, ex omnibus oris, ac notis sedibus hoste pulso, tamen tantum in unius *animæ* posuit, ut, cùm omnia, quæ ille tenuerat, adierat, sperarat, victoria possideret, tamen non antè, quàm illum vita expulit, bellum confectum judicarit. Hunc tu hostem, Cato, contemnis, quo cum per tot annos, tot prœliis, tot imperatores bella gesserunt? cujus expulsi, & ejecti vita, tanti æstimata est, ut, morte ejus nuntiata, 12 tum denique bellum

1. *Summa autem gratia.*) Etiam istud revocavi, urgentibus mss. & olim editis. recentiores *etiam* maluerunt.

2. *In qua re si satis, &c.*) Pall. Vict. ed. vett. non habent illud *re*, ut subaudiatur *defensione*. ideoque forsan abjiciendum.

3. *De studiis ad honorem dispositis.*) Pall. omnes *ab honore depositis*. edd. vett. *ad hon. depositu*. S. Victoris *depositis*. forsan tres voces à fine, sunt interpretum.

4. *Ea prima res.*) Lambinus, *ea prima ars*, præter libros tamen.

5. *L. Scipio parta cum P. fratre gloria, &c.*) Mss. & editi quondam vaculis duabus auctores, *L. Scipio si qua parta*, habebatque S. Victoris *si quæ partha*. Gulielmius conjiciebat, *sic quæ parita eum, &c.* non male.

6. *Ut ego mihi statuo, talis.*) Cohors mss. item editiones exoletæ, *statuam*. quæ vera lectio, vel ducit ad veram.

7. *Hunc regem nimirum antepones.*) Gulielmius mutare cupit *nimirum* in *nimium*. ego suspicor, *regem nimirum*, esse glossulam ad pronomen *hunc*, quam vis & illud abesse item poterat.

8. *Pugna excitatum.*) Ita Pal. pr. nam ceteri *excitaret*, quod & in edd. vett. S. Vict. *exstaceret*. Lambinus hoc multa divinat, sed suo Apollini videtur par istud dictionum esse à manu mala. certè, si absit, nihil defuerit sententiæ.

9. *Alter Mithridatem persequeretur.*) Imo contra fuit. si standum mss. & edd. vett. quibus interposita negatio, *non persequeretur*.

10. *Diuturnitate obsidionis.*) S. Victoris & Pal. sec. tert. oct. *obsistionis*, neque video cur rejici debeat.

11. *Ejus belli conficiendi curam.*) Ita quidem passim editur: sed antiquitus cusi, sed Pall. & S. Victoris *conficiendum exitum*. videtur dictio *conficiendum* ab interpretibus.

12. *Tum denique bellum confectum arbitraretur.*) Παρηπεκῶς. nec aliter omnes mss. nostri aut quondam excusi. Lambinus maluit *arbitraremur*

1. *Summ*

lum confectum arbitraretur? Hoc igitur in bello L. Murænam, legatum fortissimi animi, summi consilii, maximi laboris cognitum esse defendimus: & hanc ejus operam non minùs ad consulatum adipiscendum, quàm hanc nostram forensem industriam, dignitatis habuisse. At enim in prætura petitione prior renuntiatus est Servius. Pergitisne vos, tanquam ex *syngrapha*, agere cum populo, ut, quem locum semel honoris cuipiam dederit, eundem reliquis honoribus debeat? QUOD ENIM FRETUM, quem Euripum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum; quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies *intermissus* unus, aut nox interposita, sæpe perturbat omnia: & totam opinionem parva nonnumquam commutat aura rumoris. Sæpe etiam sine nulla aperta causa fit aliud, atque existimamus, ut nonnumquam *ita factum esse* etiam populus admiretur: quasi verò non ipse fecerit. *Nihil est* incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum, nihil fallacius ratione tota comitiorum. Quis L. Philippum 1 summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est? quis Qu. Catulum, humanitate, sapientia, integritate antecellentem, à Cn. Manlio? quis M. Scaurum, hominem gravissimum, civem egregium, fortissimum senatorem, à Qu. Maximo? non modò horum nihil ita fore putatum est, sed ne cùm esset factum quidem, *quare ita factum esset*, intelligi potuit. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commoventur, sæpe improvisò nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa excitantur; 2 sic in hac comitiorum tempestate populari, sæpe intelligas, quo signo commota sit; sæpe ita obscura est, ut *casu* excitata esse videatur. Sed tamen, si est reddenda ratio: duæ res vehementer in prætura desideratæ sunt, quæ ambæ in consulatu tum Murænæ profuerunt, una, *exspectatio muneris*, quæ & rumore nonnullo, & studiis, sermonibusque competitorum creverat: altera, quòd ii, quos in provincia, 3 ac legatione omnis & liberalitatis, & virtutis suæ testeis habuerat, nondum decesserant. Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. nam & L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, 4 idem comes L. Murænæ præstò fuit: & munus amplissimum, quod petitio prætura desiderabat, prætura restituit. Num tibi hæc parva videantur adjumenta, & subsidia consulatus? *voluntas multum?* quæ cùm per se valet multitudine, cùm apud suos gratia, tum verò in consule declarando multum etiam apud universum populum Roman. auctoritatis habet: suffragatio militaris? imperatores enim comitiis consularibus, non verborum interpretes deliguntur. quare gravis est illa oratio, *ME SAUCIUM* recreavit: me præda donavit: hoc duce castra cepimus, signa contulimus: numquam iste plus militi laboris imposuit, 5 quàm sibi sumsit ipse; cùm fortis, tum etiam felix. Hoc quanti putas esse ad famam hominum, ac voluntatem? etenim, si tanta illis comitiis religio est, ut adhuc semper *omen* valuerit *prærogativum*: quid mirum est, in hoc felicitatis famam, sermonemque valuisse? Sed, si hæc leviora ducis, quæ sunt gravissima, & hanc urbanam suffragationem militari anteponis: noli ludorum hujus elegantiam, & scenæ magnificentiam valde contemnere: quæ huic admodum profuerunt. Nam quid ego dicam, populum, ac vulgus imperitorum *ludis magnopere delectari*, minùs est mirandum: quamquam huic causæ id satis est. sunt enim populi, ac multitudinis comitia. Quare si populo ludorum magnificentia voluptati est, non est mirandum, eam L. Murænæ apud populum profuisse. 6 Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione omni negotiis impedimur & in ipsa occupatione *delectationes alias* multas habere possumus, ludis tamen oblectamur, & ducimur; quid tu admirere de multitudine indocta? L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem. Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quòd honestissimo ordini cum splendore fructus quoque jucunditatis est restitutus. Quare delectant homines, mihi crede, ludi, etiam illos, qui *dissimulant*, non solum eos, qui fatentur: quod ego in mea petitione sensi. nam nos quoque habuimus scenam competitricem. Quòd si ego, qui trinos ludos ædilis feceram, tamen Antonii ludis commovebar: tibi, qui casu nullos feceras, nihil hujus illam ipsam, quam irrides, argenteam scenam, adversatam putas? Sed hæc sanè sint paria omnia: sit par forensis opera militari: sit par militari suffragatio urbana: sit idem, magnificentissimos, & nullos umquam feciisse ludos: quid? in ipsa prætura nihilne existimas inter tuam, & istius sortem interfuisse? Hujus sors ea fuit, quam omnes tui necessarii tibi optabamus, juris dicundi: in qua gloriam conciliat *magnitudo negotii*: gratiam, æquitatis largitio: qua in sorte sapiens prætor, qualis hic fuit, offensionem vitat æquabilitate decernendi, benivolentiam adjungit lenitate audiendi. Egregia, & ad consulatum apta provincia, in qua laus æquitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate *concluditur*. Quid tua sors? tristis, atrox: quæstio peculatus, ex altera parte, lachrymarum, & squaloris: ex altera, 7 plena catenarum, atque indicum, cogendi judices inviti, retinendi contra voluntatem: scriba damnatus, ordo totus alienus: Sullana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, & propè pars civitatis offensa: elites severe æstimatæ: *cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit.* Postremò tu in provinciam ire noluisti. non possum id in te reprehendere quod 8 in me ipso & prætor, & consul probavi. sed tamen L. Murænæ provincia multas bonas gratias cum optima existimatione attulit. habuit proficiscens delectum in Umbria: dedit ei facultatem reliberalitatis: qua usus, multas sibi tribus, quæ municipiis Umbriæ conficiuntur, adjunxit. ipse autem in Gallia, ut nostri homines desperatas jam pecunias exigerent, *æquitate*, diligentiaque perfecit. Tu interea Romæ scilicet amicis præsto fuisti. fateor: sed tamen illud cogita, nonnullorum amicorum studia minui solere in eos, à quibus provincias contemni intelligant. Et, quoniam ostendi, judices, parem dignitatem ad consulatus petitionem, disparem fortunam provincialium negotiorum in Murænæ, atque in Sulpicio fuisse: dicam jam apertius, in quo meus necessarius fuerit inferior, Servius, & ea dicam, vobis audientibus, amisso jam tempore, quæ ipsi soli, re integra, sæpe dixi. Petere consulatum nescire te, Servi, persæpe tibi dixi; & in iis rebus ipsis, quas te magno, & forti animo & agere, & dicere videbam, tibi solitus sum dicere, magis te *fortem senatorem* mihi videri, quàm sapientem candidatum. Primum accusandi terrores, & minæ, quibus

1. *Summo ingenio, opera, gratia.*] Hotomanus lib. II. Observat. cap. 13. reponit, *opibus*. sed præter libros vett. intelligitur autem *forensi*; quod annotavit ad oram Guilielmius.

2. *Sic in hac comitiorum tempestate, &c.*] Lambinus hæc omnia pro libitu mutat: invitis libris, nec ulla urgente ratione.

3. *Et legatione, omnis & liberalitatis.*] Malim cum S. Victoris *omni*.

4. *Idem comes L. Murænæ.*] Egregiè; comitatus est enim exercitus suum candidatum. sic est in omnibus nostris, itaque non est quod recipiamus Lambini *comitis*, ortum à divinatione Hotomani, d. cap. 13.

5. *Quam sibi sumsit ipse; cùm fortis &c.*] Distinctionem bene muravit Guilelmius. antea impressi: *sumsit: ipse cùm fortis &c.* minùs venustè.

6. *Sed si nosmetipsi, qui & ab delectatione, &c.*] Lambinus bene hæc ruetur contra Hotomani emendationem. idem tamen minus recte statim conjicit, *multis studiis indoctam*.

7. *Plena catenarum, & indicum.*] Ita reponendum, non *judicum*; quod in vulgata. Pal. oct. præterea habebat, aliàs legi *vinculum*. vix ausim probare.

8. *Tu me ipso & prætor & consul probavi.*] S. Vict. Pal. sec. & *prof. consule prob.* tert. & *presi consule* oct. *in me ipso & pro consule prob.* primus, *in me ipso proconsule probavi*; quod verius videtur, nisi potius fuit, *& prætore & consule prob.* certè compendium scripturæ hoc nocuisse, prodit editio prima, quæ, *& patres consulte probavi*.

bus tu quotidie uti solebas, sunt fortis viri: sed & populi opinionem à spe adipiscendi avertunt, & amicorum studia debilitant. Nescio quo pacto *semper hoc fit*: neque in uno, aut altero animadversum est, sed jam in pluribus: simulatque candidatus accusationem meditari visus est, ut honorem *desperasse* videatur. Quid? ergo acceptam injuriam persequi non placet? imò vehementer placet: sed aliud tempus est petendi, aliud persequendi. petitorem ego, præsertim consulatus, magna spe, magno animo, magnis copiis & in forum, & in campum deduci volo: non placet mihi inquisitio candidati, prænuntia repulsæ: non testium potiùs, quàm suffragatorum comparatio: non minæ magis, quàm blanditiæ: non 1 declamatio potiùs, quàm persalutatio: præsertim cùm jam hoc novo more omnes ferè domos omnium concurrent, & ex vultu candidatorum conjecturam faciant, quantum quisque animi & facultatis habere videatur. Videsne tu illum tristem? demissum: jacet, diffidit, abjecit hastas. Sed pithic rumor; 2 SCIS TV ILLVM accusationem cogitare? inquirere in competitores? testeis quærere? alium faciam, quoniam sibi hic ipse desperat. Ejusmodi candidatorum amici intimi debilitantur, studia deponunt, 3 aut testatam rem abjiciunt, aut suam operam & gratiam judicio, & accusationi reservant. Accedit eodem, ut etiam ipse candidatus, totum animum, atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in petitione non possit ponere, adjungitur enim *accusationis cogitatio*, non parva res, sed nimirum omnium maxima. magnum est enim, te comparare ea, quibus possis hominem è civitate, præsertim non inopem, neque infirmum, exturbare: qui & per se, & per suos, & verò etiam per alienos defendatur. omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus. & QVI NON apertè inimici sumus, etiam alienissimis, in capitis periculis, amicissimorum officia, & studia præstamus. Quare ego expertus & petendi, & defendendi, & accusandi molestiam, sic intellexi; in petendo, studium esse acerrimum: in defendendo, officium: in accusando, laborem. Itaque sic statuo, fieri nullo modo posse, ut idem accusationem & petitionem consulatus diligenter adornet, atque instruat. unum sustinere pauci possunt, utrumque nemo. 4 Tu, cùm te de curriculo petitionis deflexisses, animumque ad accusandum transtulisses, existimasti, te utrique negotio satisfacere posse? vehementer errasti. quis enim dies fuit, posteaquàm in istam accusandi denuntiationem ingressus es, quem tu non totum in ista cogitatione consumseris? Legem *ambitus* flagitasti, quæ tibi non deerat. erat enim severissimè scripta Calpurnia. gestus est mos & voluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset: petitioni verò refragata est. Pœna gravior in plebem tua voce efflagitata est. commoti animi sunt tenuiorum. Exsilium in nostrum ordinem. Concessit senatus postulationi tuæ: sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem, te auctore, constituit. *Morbi accusationis* pœna addita est: voluntas offensa multorum, quibus aut contra valitudinis comodum laborandum est, aut incommodo morbi etiam ceteri vitæ fructus relinquendi. Quid ergo? hæc quis tulit? is, qui auctoritati senatus, voluntati tuæ paruit: denique is tulit, 5 cui minimè proderant. Illa, quæ mea summa voluntate senatus frequens, repudiavit, mediocriter adversata tibi esse existimas? *confusionem suffragiorum* flagitasti, 6 prorogationem legis Maniliæ, æquationem gratiæ, dignitatis, suffragiorum. Graviter homines honesti, atque 7 in suis civitatibus, & municipiis gratiosi tulerunt, à tali viro esse pugnatum, ut omnes & *dignitatis, & gratiæ gradus tollerentur*. Idem edititios judices esse voluisti, ut odia occulta civium, quæ tacitis nunc discordiis continentur, in fortunas optimi cujusque erumperent. Hæc omnia, tibi accusandi viam muniebant, adipiscendi obsæpiebant. Atque ex omnibus illa *plaga est* injecta petitioni tuæ, non tacente me, maxima: de qua ab homine ingeniosissimo, & copiosissimo, Hortensio, multa gravissimè dicta sunt: quo etiam mihi durior locus est dicendi datus: ut, cùm ante me & ille dixisset, & vir summa dignitate, & diligentia, & facultate dicendi, M. Crassus, ego in extremo non partem aliquam agerem causæ, sed de tota re dicerem, quod mihi videretur. itaque in iisdem rebus fere versor, & quod possum, judices, 8 occurro vestræ sapientiæ. Sed tamen, Servi, quam te *securum* putas injecisse petitioni tuæ, cùm tu populum Rom. in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret, dum tu accusationem comparares, depositâ, atque abjectâ petitione? Etenim te inquirere videbant, tristem ipsum: mœstos amicos, observationes, testificationes, seductiones testium, secessionem subscriptorum animadvertebant: quibus rebus certè ipsi candidatorum vultus, obscuriores videri solent. Catilinam interea alacrem, atque lætum, stipatum choro juventutis, 9 vallatum indicibus, atque sicariis, inflatum cùm spe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis, circumfluente colonorum Aretinorum, & Fesulanorum exercitu. quam turbam dissimillimo ex genere distinguebat homines 10 perditi Sullani temporis calamitate vultus erat ipsius plenus furoris: oculi, sceleris: sermo, arrogantiæ: sic ut ei jam exploratus, & domi conditus consulatus videretur. Murænam contemnebat: Sulpicium accusatorem suum numerabat non competitorem: ei vim denuntiabat: reipubl. minabatur. Quibus rebus, qui timor bonis omnibus injectus sit, quantaque desperatio reipubl. si ille factus esset, nolite à me commoneri velle: vosmetipsi vobiscum recordamini. meministis enim, cùm illius nefarii gladiatoris voces percrebruissent, quas habuisse in concione domestica dicebatur, cùm *miserorum fidelem defensorem negasset inveniri posse*, nisi eum, qui ipse miser esset: integrorum, & fortunatorum promissis saucios, & miseros credere non oportere: quare qui consumta replere, erepta recuperare vellent, spectarent quid ipse deberet, quid possideret, quid auderet: minimè timidum, & valde calamitosum esse oportere eum, qui esset futurus dux, & signifer calamitosorum. Tum igitur his rebus auditis, meministis fieri senatusconsultum, referente me, ne postero die comitia haberentur, ut de his rebus in senatu agere possemus. Itaque postridie,

1. *Declamatio potiùs, quàm persalutatio.*) Haud aliter Pal. sec. tert. & S. Victoris, alludebat Pal. oct. in quo *persalutatio* vulgato hactenus defuit illud *per*. est autem *persalutare*, obire omnium domos salutandi causa. qua voce utitur Tullius pro Flacco c. 18 pr.

2. *Scis tu illum accusaturum.*) Lambinus, *Nescio tu illum*, sed ex supervacuo. sanè præter libros.

3. *Aut testatam rem.*) Vetustè publicati, *aut certam rem*. S. Vict. & Pal. sec. tert. *testam rem*. oct. *aut testem esse rem*. restat tamen vulgata in Pal. pr. forte tuit, *aut testantem abjiciunt*, annotat Gulielmius. unde, *Dees & hostiæ testari*.

4. *Tu cum te de curriculo petitionis, &c.*) Ita mss. nostri omnes, neque secus edd. vett. recentiores omiserant te.

5. *Cui minimè proderant.*) Gulielmius conjecerat *probarunt*.

6. *Prorogationem legis Manilia.*) Haud aliter quidem Pal. pr. sed sec. tert. oct. & S. Victoris *prærogationem*. [Gulielmius jubet videamus ne fuerit *abrogationem*.

7. *In suis civitatibus.*) S. Victoris, *vicinitatibus*, quod non contemserim.

8. *Occurro vestræ sapientiæ.*) Ita Pall. omnes. Hotomanus divinat. lib. 11. cap. 13 observat. *satietati*. & vero in Mem. & S. Victoris restat *sapietati*.

9. *Vallatum indicibus atque sicariis.*) Lambinus *audacibus atque sicariis*. stulte. *indicum* horum multa passim apud nostrum mentio, & nominatim pro Sulla cap. 24.

10. *Perditi Sullani temporis calamitate.*) Lambinus *perculsi*, sed non respondentibus mss. & alioquin est apud nostrum sæpius, ut pro Flacco cap. 19 f.

1. *Sed*

frequenti senatu, Catilinam excitavi, atque eum de his rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allatæ essent, dicere. Atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, 1 sed indicavit, atque induit. tum enim dixit, DVO CORPORA esse reipubl. unum debile, infirmo capite: alterum firmum, sine capite; huic, cùm ita de se meritum esset, caput, si vivo, non defuturum. Congemuit senatus frequens, neque tamen satis severè, pro rei indignitate, decrevit. nam partim ideò fortes in decernendo non erant, quia nihil timebant: partim, quia timebant. Tum erupit è senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: præsertim cùm idem ille in eodem ordine paucis diebus antè, Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti, ac denuntianti, respondisset, SI QVOD ESSET in suas fortunas *incendium* excitatum, id se non *aqua*, sed *ruina* restincturum. His tum rebus commotus, & quòd homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci à Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata, insignique lorica, non quæ me tegeret (etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput, & collum solere petere) verùm ut omnes boni animad verterent, & cùm in metu, & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem, præsidiumque meum concurrerent. Itaque cùm te, Servi, temissiorem in petendo putarent, Catilinam & spe, & cupiditate inflammatum viderent: omnes, qui illam ab republica *pestem* depellere cupiebant, ad Muræmam se statim contulerunt. Magna est autem comitiis consularibus repentina *voluntatum inclinatio*, præsertim cùm incubuit ad virum bonum, & multis aliis adjumentis petitionis ornatum. qui cùm honestissimo patre, atque majoribus modestissima adolescentia, clarissima legatione, prætura probata in jure, grata in munere, ornata in provincia, petisset diligenter, & ita petisset, ut neque minanti cederet, neque cuiquam minaretur; huic mirandum est magno adjumento Catilinæ subitam spem consulatus adipiscendi fuisse? Nunc mihi tertius ille locus est orationis de *ambitus* criminibus, perpurgatus ab iis, qui àte me dixerunt: à me, quoniam ita Muræna voluit retractandus: quo in loco Postumio, familiari meo, ornatissimo viro, de divisorum indiciis, & de deprehensis pecuniis: adolescenti ingenioso & bono Ser. Sulpicio, de equitum centuriis: M. Catoni, homini in omni virtute excellenti, de ipsius accusatione, de senatusconsulto, de republica respondebo. Sed pauca, quæ meum animum repentè moverunt, priùs de L. Muræmæ fortuna conquerar. Nam cùm sæpe antea, judices, & ex aliorum miseriis, & ex meis curis, laboribusque quotidianis, *fortunatos* eos homines judicarem, qui remoti à studiis ambitionis, otium, ac tranquillitatem vitæ secuti sunt: tum verò in his L. Muræmæ tantis, tamque improvisis periculis ita sum animo affectus, ut non quam satis neque communem omnium nostrum conditionem, neque hujus eventum, fortunamque miserari: qui primùm dum ex honoribus continuis familiæ, majorumque suorum unum adscendere gradum dignitatis conatus est, venit in periculum, ne & ea, quæ relicta; & hæc, quæ ab ipso parta sunt, *amittat*: deinde propter studium novæ laudis, etiam in veteris fortunæ discrimen adducitur. quæ cùm sunt gravia, judices, tum illud acerbissimum est quòd habet eos accusatores, non qui odio inimicitiarum ad accusandum, sed qui studio accusandi ad inimicitias descenderent. Nam, ut omittam Servium Sulpicium, quem intelligo non injuria L. Muræmæ, sed honoris contentione permotum: accusat paternus amicus, 2 Cn. Postumius, vetus, ut ait ipse, vicinus, ac necessarius; qui necessitudinis causas complureis protulit, simultatis nullam commemorare potuit: accusat Ser. Sulpicius, sodalis filii, cujus ingenio paterni omnes necessarii *munitiores* esse debebant; accusat M. Cato, qui quamquàm à Muræna nulla re umquam alienus fuit, tamen ea conditione nobis erat in hac civitate natus, ut ejus opes, & ingenium, præsidio multis etiam 3 alienissimis vix cuiquam inimico, exitio esse deberet. Respondebo igitur Posthumio primùm, qui nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi *desultorius* in quadrigarum curriculum incurrere. cujus competitores si nihil deliquerunt, dignitati eorum concessit, cùm petere destitit. sin autem eorum aliquis largitus est: ea petendus amicus est, qui alienam potius injuriam, quàm suam persequatur.

Ea omnia, quæ & Postumio, & Ser. Sulpicio, adolescenti, responsa sunt, desiderantur.

Venio nunc ad M. Catonem, quod est firmamentum, ac robur totius accusationis: qui tamen ita gravis est accusator, & vehemens, ut multo magis ejus auctoritatem, quàm criminationem pertimescam. In quo ego accusatore, judices, primùm illud deprecabor, ne quid L. Muræmæ dignitas illius, ne quid exspectatio tribunatus, ne quid totius vitæ splendor, & gravitas noceat: denique ne ea soli huic obsint bona M. Catonis, quæ ille adeptus est, ut *multis prodesse* posset. Bis consul fuerat P. Africanus, & duos terrores hujus imperii, Karthaginem, Numantiamque deleverat; cùm accusavit, L. Cottam. erat in eo summa eloquentia, summa fides, summa integritas, auctoritas tanta, 4 quanta in ipso imperio populi Romani, quod illius opera tenebatur. Sæpe hoc majores natu dicere audivi, hanc accusatoris eximiam dignitatem plurimùm L. Cottæ *profuisse*. noluerunt sapientissimi homines, qui tum rem illam judicabant, ita quemquam cadere in judicio, ut nimiis advertarii viribus abjectus videretur. Quid? Ser. Galbam (nam traditum memoriæ est) nonne proavo tuo, fortissimo, atque florentissimo viro, M. Catoni, incumbenti ad ejus perniciem, populus Rom. eripuit? Semper in hac civitate NIMIS MAGNIS accusatorum opibus & populus universus, & sapientes, ac multùm in posterum prospicientes judices restiterunt. Nolo accusator in judicium potentiam afferat, non vim majorem aliquam, non auctoritatem excellentem. non nimiam gratiam. valeant hæc omnia *ad salutem* innocentium, ad opem imporentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo verò, & in pernicie civium, repudientur. Nam si quis hoc forte dicet, Catonẽ descensurum ad accusandum non fuisse, nisi priùs de causa judicasset; iniquam legem judices & miseram conditionem instituet periculis hominum, si exiftimabit, judicium accusatoris in reum pro aliquo *præjudicio* valere oportere. Ego tuum consilium, Cato, propter singulare animi mei de tua virtute judicium, vituperare non audeo: 5 nonnulla in re forsitan conformare, & leviter emendare possim. *Non multa peccas*,

---

1. *Sed indicavit atque induit.*) Ita primum conjecerat Hotomanus, adprobaturque à Pal. sec. tert. & S. Victoris, nam vulgo *inuit*, quod nihili est. alterum est à feris sumtum, qui cum ferrum declinare possent, in id quasi ultro incurrunt.

2. *Cn. Postumius.*) Si adquiescendum mss. nostris, & edd. obsoletis, reponendum tam hoc quam supra & infra *Postumi*. sicque etiam restabat in S. Victoris, annotavit Gulielmius.

3. *Alienissimis, vix cuiquam inimico, exitio esse deberet* (Est à Lambini conjectura, cum in ms. Memmii fuisset, *exime*. prius publicabatur, *alienissimis, vix cuiquam inimicus esse deberet*. S. Victoris præfert, *alienis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet*. cui scripturæ alludunt Pall. in quibus, *alienissimis vix cuiquam*. adeo ut appareat verbis transpositis legi *alienis, exitio vix cuiquam inimico esse deberet*.

4. *Quanta in ipso imperio populi Rom. &c.*) Sic solum Pall. pr. quippe sec. tert. oct. S. Vict. editio CCCCLXXXIII. adhuc tollunt vocalem *ipso* neque requiritur, vulgabatur ante aliquot annos, *quanta in homine quoquam, quantam ipso, &c.* sed priora illa non comparent in nostris mss. ideoque jure abjecere Lambinus, Manutius, alii.

5. *Nonnulla in re forsitan.*) Ita editio prima & Victoriana. at Lambinus *in re*; insulse. si sequimur Pall. omnes & S. Victoris exemplar, utramque vocalem abjiciemus.

peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: *sed si peccas, te regere possum.* At ego te verissimè dixerim peccare nihil, neque ulla in re te esse hujusmodi, ut corrigendus potiùs, quàm leviter inflectendus esse videare. finxit enim te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omneis denique virtutes *magnum hominem*, & excelsum. accessit his tot, doctrina non moderata, nec mitis, sed, ut mihi videtur, paullò asperior, & durior, quàm veritas, aut natura patiatur. Et quoniam non est nobis hæc oratio habenda aut cum imperita multitudine, aut in aliquo conventu agrestium: audaciùs paulò de studiis humanitatis, quæ & mihi, & vobis nota, & jucunda sunt, disputabo. In M. Catone, judices, hæc bona, quæ videmus divina, & egregia, ipsius scitote esse propria. quæ nonnumquam requirimus, ea sunt omnia non *à natura*, sed à magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, & præcepta ejusmodi: SAPIENTEM gratiæ nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse, nisi stultum, & levem: viri non esse, neque exorari, neque placari, solos sapienteis esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, diviteis: si servitutem serviant, reges; nos autem, qui sapienteis non sumus, fugitivos, exsules, hosteis: insanos denique esse dicunt: omnia peccata esse paria: omne delictum, scelus esse nefarium: nec minùs delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cùm opus non fuerit, quam eum, qui patrem suffocaverit: sapientem nihil opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. Hæc homo ingeniosissimus, M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus, arripuit: neque *disputandi* causa, ut magna pars, sed ita vivendi. Petunt aliquid publicani? cave quidquam habeat momenti *gratia*. Supplices aliqui veniunt, miseri & calamitosi? sceleratus, & nefarius fueris, si quidquam, *misericordia* adductus, feceris. Fatetur aliquis se peccasse, & ejus delicti veniam petit? nefarium est facinus, *ignoscere*. At leve delictum est. omnia peccata sunt paria. Dixisti quippiam. fixum, & statutum est. Non re ductus es, sed opinione, sapiens nihil opinatur. Errasti aliqua in re. malè dici putat. Hac ex disciplina illa nobis sunt. Dixi in senatu me nomen consularis canditati delaturum. Iratus dixisti. numquam, inquit, sapiens irascitur. At temporis causa. Improbi, inquit, hominis est, mendacio fallere: mutare sententiam, turpe est: exorari, scelus: misereri, flagitium. Nostri autem illi (fatebor enim, Cato, me quoque in adolescentia, diffisum ingenio meo, quæsisse *adjumenta doctrinæ*) nostri, inquam, illi à Platone, & Aristotele, moderati homines, & temperati, ajunt, APUD SAPIENTEM valere aliquando gratiam! viri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares pœnas: esse apud hominem constantem ignoscendi locum: ipsum sapientem sæpe aliquid opinari, quod nesciat: irasci nonnunquam: exorari eundem, & placari: quod dixerit, interdum, si ita rectiùs sit, mutare: de sententia decedere aliquando: omneis virtutes mediocritate quadam esse moderatas. Hos ad magistros siqua te fortuna, Cato, cum ista natura detulisset; non tu quidem vir melior esses, nec fortior, nec temperantior, nec justior, (neque enim esse potes) sed paullo *ad lenitatem propensior*. non accusares nullis adductus: inimicitiis, nulla lacessitus injuria, pudentissimum hominem, summa dignitate, atque honestate præditum: putares, cùm in ejusdem anni custodia te, atque L. Murænam fortuna posuisset, aliquo te, cum hoc, *reipublicæ vinculo* esse conjunctum: quod atrociter in senatu dixisti, aut non dixisses, 1 aut sepositisses, aut mitiorem in partem interpretarere. Ac te ipsum (quantum ego opinione auguror) nunc & animi quodam impetu concitatum, & vi naturæ, atque ingenii elatum, & recentibus præceptorum studiis flagrantem jam, *usu flectet, dies lenies, ætas mitigabit.* Etenim isti ipsi mihi videntur vestri præceptores, & virtutis magistri, sineis officiorum paullo longiùs, quàm natura vellet, protulisse: ut, cùm ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, 2 ubi oportet, consisteremus. Nihil ignoveris. Immò aliquid, non omnia. 3 nihil gratiæ causa feceris. Immò resistito gratiæ, cùm officium, & fides postulabit. 4 Misericordia commotus ne sis. Etiam in dissolvenda severitate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto. 5 Verò, nisi sententiam alia vicerit melior. Hujusce modi Scipio ille fuit, quem non pœnitebat facere idem, quod tu, habere eruditissimum hominem, 6 & penè *domi*: cujus oratione, & præceptis, quamquam erant eadem ista, quæ te delectant, tamen asperior non est factus, sed (ut accepi à senibus) lenissimus. Quis verò C. Lælio comior? quis jucundior, eodem ex studio isto? 7 quis illo gravior? sapientior? Possum de L. Philippo, de C. Gallo dicere hæc eadem: sed te domum jam deducam tuam. Quemquamne existimas Catone, proavo tuo, 8 commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? de cujus præstanti virtute cùm verè, graviterque diceres, *dorico* te habere dixisti *exemplum* ad imitandum. Est illud quidem exemplum tibi propositum domi: sed tamen naturæ similitudo illius ad te magis, qui ab illo ortus es, quam ad unumquemque nostrûm pervenire potuit: ad imitandum verò tam mihi propositum *exemplar* illud est, quàm tibi. Sed, si illius comitatem, & facilitatem tuæ gravitati, severitatique adsperseris: non ista quidem erunt meliora, quæ nunc sunt optima, sed certè *condita jucundius*. Quare, ut ad id, quod instituì, revertar, tolle mihi è causa nomen Catonis: remove, ac prætermitte AUCTORITATEM, quæ in judiciis aut nihil valere, aut ad salutem debet valere: congredere mecum criminibus ipsis. Quid accusas, Cato? quid affers in judicium? quid arguis? Ambitum accusas? non defendo. Me reprehendis, quòd idem defendam, quod 9 lege punierim. Punivi *ambitum*, non innocentiam. ambitum verò ipsum vel tecum accusabo, si voles. Dixisti, senatusconsultum, me referente, esse factum, SI MERCEDE

1. *Aut sepsisses, aut mitiorem.*) Lambinus, *aut si potuisses, mitiorem*, quod tamen non est à libris sed conjectura Hotomani l. 11. observat. cap. 12. quæ necessaria hoc non erat. nam *sepsonuisse*, quæ legimus & occulimus. videatur lib. 1. de Oratore, cap. 35.

2. *Ubi oportet consisteremus.*) Apage hinc Lambini negativum *non consisteremus*; contra mentem auctoris, contra membranas. neque aliquid deest, ut visum Hotomano, consulatur Lipsius, Manuductione ad Stoica.

3. *Nihil gratiæ causa feceris.*] Sic nunc quidem editur. ante annos centum legebatur, *nihil gratiæ conferris*; quod & in Pall. & S. Victoris. fortè, *conferres*, inquit Gulielmius.

4. *Misericordia commotus ne sis. Etiam in dissolvenda &c.*) Interpunctione mutata, fortè auctori suæ redita est sententia; ut velit ita esse, absit misericordia ea quæ dissolvat severitatem, &c. Lambinus admisit Hotomani divinationem: *ne sis. sed tamen est etiam in dissolvenda severitate Laus aliqua. &c.* d. cap. 35. nimis licenter, & minus verè.

5. *Verò, nisi sententiam alia vicerit melior.*) Est à Pall. nostris & S. Victoris. prius cusi: *Enimverò nisi sententiæ alia, &c.*

6 *Et penè domi.*) Vulgata, *& penè divinum domi.* sed illud *domi* non est in editione prima, *divinum* verò in altera, neque habet adeo codex S. Victoris, aut Pal. sec. terr. oct. extat in primo, sed is quoque exclusit *domi*. Vult nimirum, Panætium tantum non habitasse cum Scipione unis ædibus. posset etiam legi *planè*. nam S. Victoris habet *pane*.

7. *Quis illo gravior?* Non inepte conjicit Gulielmius, *Philo gravior?* ego præ ea mallem, *gratior?*

8. *Commodiorem comiorem.*) S. Vict. *communiorem*, quod & in Pal. sec tert. oct. item editione CCCCLXXXIII. & æque hoc convenit quam alterum.

9 *Lege punierim. Punivi.*] Lambinus hoc secutus est scripturam exemplaris S. Victoris, *punierim. Punivi.* majora sunt alia quæ erant redonanda Ciceroni, quàm vetus scribendi ratio. ideoque tanti non habui ut imitarer.

CORRUPTI, obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus 1 vulgò locus tributim, & item prandia si vulgò essent data; contra legem Calpurniam factum videri. Ergo ita Senatus judicat, contra legem facta hæc videri, si facta sint: decernit, quod nihil opus est, dum candidatis morem gerit. nam factum sit, necne, vehementer quæritur. si factum sit, quin contra legem sit, dubitare nemo potest. Est igitur ridiculum, quod est dubium, id relinquere incertum: quod nemini dubium potest esse, id judicare. Atque id decernitur omnibus postulantibus candidatis: ut ex S. C. neque cujus interfit, neque contra quem fit, intelligi possit. Quare doce, à L. Murænа illa esse commissa. tum egomet tibi contra legem commissa esse concedam. Multi obviam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti. *Sol. sperit.* eccui autem non proditur revertenti? quæ fuit ista multitudo? Primum, si tibi istam rationem non possim reddere: quid habet admirationis, tali viro advenienti, candidato consulari, obviam *prodisse* multos? quod nisi esset factum, magis mirandum videretur. Quid, si etiam illud addam, quod à consuetudine non abhorret, *rogatos esse multos*? num aut criminosum sit, aut mirandum, qua in civitate rogati infimorum hominum filios prope de nocte ex ultima sæpe urbe deductum venire soleamus, in ea non esse gravatos homines prodire hora tertia in campum Martium, præsertim talis viri nomine rogatos? Quid, si omnes societates venerunt, quorum ex numero multi hic sedent judices? quid, si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid, si illa officiosissima, quæ neminem patitur, non honestè in urbem in tertie tota *natio candidatorum*? si denique ipse acculator noster Postumius obviam cum bene magna caterva sua venit, quid habet ista multitudo admirationis? omitto clienteis, vicinos, tribuleis, exercitum totum Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat. hoc dico, frequentiam in isto officio gratuitam, non modò *dignitati* ullius umquam, sed ne *voluntati* quidem defuisse. At sectabantur multi. Doce, mercede? concedam esse crimen. hoc quidem remoto, quid reprehendis? Quid opus est, inquit sectatoribus? A me tu id quæris, quid opus sit eo, quo semper usi sumus? Homines tenues unum habent in nostrum ordinem 2 aut promerendi, aut proferendi beneficii locum, hanc in nostris petitionibus operam, atque *assectationem*. neque enim fieri potest, neque postulandum est à nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos sectentur totos dies, à quibus si domus nostra celebratur, interdum ad forum deducimur, si uno Basilicæ spatio honestamur, *diligenter observari* videmur & eoli. Tenuiorum, & non occupatorum amicorum est ista assiduitas: quorum copia bonis, & beneficis deesse non solet. Noli igitur eripere hunc inferiori generi hominum fructum officii, Cato. sine eos, qui *omnia à nobis sperant*, habere ipsos quoque aliquid quod nobis tribuere possint. Si nihil erit, præter ipsorum suffragium, tenue est: si, ut suffragantur, nihil valent gratia. Ipsi denique, ut solent loqui, non dicere pro nobis, non spondere, non vocare domum suam possunt: atque hæc à nobis petunt omnia: neque ulla re alia, quæ à nobis consequuntur, nisi *opera sua* compensari putant posse. Itaque & legi Fabiæ, quæ est de numero sectatorum, & S. C. quod est L. Cæsare consule factum, restiterunt. nulla est enim pœna, quæ possit, *observantiam* tenuiorum ab hoc vetere instituto officiorum excludere. At spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgò vocati. At si hoc factum à Murænа omnino, judices, non est: ab ejus amicis autem more, & modo factum est: tamen admonitus re ipsa, recordor quantum hæ quæstiones, in senatu habitæ, punctorum nobis, Servi, detraxerint. Quodenim tempus fuit aut nostra aut patrum nostrorum memoria, quo hæc, sive ambitio est, sive liberalitas, non fuerit, ut locus & in circo, & in foro daretur amicis, & tribulibus? 3 hæc homines tenuiores primùm, nondum qui à suis tribulibus vetere instituto assequebantur.

Deest nonnihil.

Præfectum fabrûm semel locum tribulibus suis dedisse quid statuent in viros primarios, qui in circo totas tabernas, tribulium causa, comparaunt? Hæc omnia sectatorum, spectaculorum, prandiorum item crimina, à multitudine in tuam nimiam diligentiam, Servi, conjecta sunt, in quibus tamen Murænа ab senatus auctoritate defenditur. Quid enim? Senatus num obvium prodire crimen putat? non; 4 sed *mercede*: convince. num sectari multos? non, sed conductos: doce. num locum ad spectandum dare? aut ad prandium invitare? minimè. sed vulgò, passim. quid est *vulgo*? universos. Non igitur, si L. Natta, summo loco adolescens, qui, & quo animo jam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus, gratiosus, id erit ejus vitrico fraudi, aut crimini: nec, si virgo Vestalis, hujus propinqua, & necessaria, 5 locum suum gladiatorium concessit huic, non & illa pie fecit, & hic à culpa est remotus. omnia hæc sunt officia necessariorum, commoda tenuiorum, munia candidatorum. At enim agit mecum austerè, & Stoicè Cato. negat verum esse, *ullius benevolentiam cibo*: negat judicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatib. oportere. Ergo ad cœnam petitionis causa: si quis vocat, condemnetur. quippe, inquit, tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicæ petas fovendis hominum sensibus, & delinjendis animis, & adhibendis voluptatibus? Utrum lenocinium, inquit, à grege delicatæ juventutis, an orbis terrarum imperium à populo Rom petebas? Horribilis oratio, sed *eam usus, vita, mores, civitas* ipsa respuit. Neque tamen Lacedæmonii, auctores istius vitæ, atque orationis, qui quotidianis epulis 6 in robore accumbunt: neque vero Cretes, quorum nemo gustavit umquam cubans, melius, quàm Romani homines, qui tempora voluptatis, laborisque *dispertiunt*, resp. suas retinuerunt: quorum alteri, uno adventu nostri exercitus, deleti sunt: alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam, legesque conservant. Quare noli, Cato, majorum instituta, 7 quæ res ipsa publica, quæ diuturnitas imperii comprobat, nimium severa oratione reprehendere. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros, & honestus homo, & nobilis, Q. Tubero. is, cùm epulum Q. Maximus, Africani patrui sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, ut *triclinium sterneret*, cùm esset

1. *Vulgò locus tributim.*) Non aliter Pall. nostri & olim editi, & S. Victoris codex. vulgata, *tributus*; quod & damnarat Heteman.

2. *Aut promerendi, aut proferendi beneficii locum.*) Lambinus *referendi. mole promerentur* beneficium alterius *proferimus* nostrum.

3. *Hæ homines tenuiores primùm nondum qui à suis, &c.*) Vercellius imprefsi, *qui ex suis*, quomodo & Pall. nostri, item S. Victoris; qui jamen non agnoscit illud, *primùm nondum qui*. Gulielmius conjiciebat, *primundum*.

4. *sed mercede: convince, &c.*) Lambinus hæc, secutus Hotomanum, voces aliquot repetit. Sed quid si non repetamur? quid si subintelligantur? non esse in mss. hoc scio: ideoque non admitto.

5. *Locum suum gladiatorium, &c.*) Lambinus ista hæc quoque transposuit, nolentibus mss. idem ex membranis restituit *gladiatoribus*; quod forte probari queat. ego non inveni in Pall. aut Gulielmius in S. Victore.

6. *In robore accumbunt.*) Explicat P. Victorius lib. 3. Var. lect. cap. 15.

7. *Quæ res ipsa publica.*) Vox *publica* non est in Pall. aut S. Victoris. & videtur superflua; neque comparet in editione anni CCCCLXXXIII.

esset Tubero ejusdem Africani sororis filius. Atque ille, homo eruditissimus, ac Stoicus, straviț pelliculis hædinis lectulos Punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi verò esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur: quem cùm supremo ejus die Maximus laudaret, gratias egit diis immortalibus, quòd ille vir in hac republ. *potissimum natus* esset. necesse enim fuisse, ibi esse terrarum imperium, ubi ille esset. hujus in morte celebranda graviter tulit populus Rom. hanc *perversam sapientiam* Tuberonis. Itaque homó integerrimus, civis optimus, cùm esset L. Paulli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis prætura dejectus est. ODIT POPULUS Roman. privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit: non amat profusas epulas: sordeis, & inhumanitatem multo minùs. distinguit rationem officiorum, ac temporum: vicissitudinem laboris, ac voluptatis. Nam, quod ais, *nulla re allici* hominum menteis oportere ad magistratum mandandum nisi dignitate: hoc tu ipse, in quo summa est dignitas, non servas. cur enim quemquam, ut studeat tibi, ut te adjuvet, rogas? Rogas tu me, ut mihi præsis, ut commirtam ego me tibi. Quid tandem? isthuc me rogari oportet abs te, an te potiùs à me, ut pro mea salute laborem, periculumque suscipias? Quid, quòd habes *nomenclatorem*? in eo quidem fallis, & decipis. nam, si nomine appellari abs te civeis tuos, honestum est: turpe est eos notiores esse servo tuo, quàm tibi. sin etiam noris: tamen per monitorem appellandi sunt. 1 cur ante petis, quàm insusurravi? aut quid, cùm admoneris, tamen, quasi tute notis, ita salutas? quid, postea quàm es designatus, multo salutas *negligentiùs*? Hæc omnia ad rationem civitatis si dirigas, recta sunt. sin perpendere ad disciplinæ præcepta velis, repetiantur pravissima. Quare nec plebi Rom. eripiendi fructus isti sunt ludorum, gladiatorum, conviviorum: quæ omnia majores nostri comparaverunt: nec candidatis ista benignitas adimenda est, quæ *liberalitatem* magis significat, quàm largitionem. At enim te accusandum respublica adduxit. Credo, Cato, te isto animo, atque ea opinione venisse: sed tu imprudentia laberis. Ego quod facio, judices, cùm amicitiæ, dignitatisque L. Murenæ gratia facio, tum me pacis, otii, concordiæ, libertatis, salutis, vitæ denique omnium nostrûm causa facere clamo atque testor. Audite audite consulem, judices, nihil dicam arrogantius, tantùm dicam, totos dies, atque noctes de republica cogitantem. 2 Non usque eò L. Catilina remp. despexit, atque contemsit, ut ea copia, quam secum eduxit, se hanc civitatem oppressurum arbitraretur. latiùs patet illius sceleris contagio, quàm quisquam putat: ad plureis pertinet. Intus, intus, inquam, est *equus Trojanus*: à quo numquam, me consule, dormientes opprimemini. Quæris à me, quid ego Catilinam metuam. Nihil: & curavi, ne quis meruerer: sed copias illius, quas hic video dico esse metuendas: nec tam timendus est, nunc exercitus L. Catilinæ, quàm isti, qui illum exercitum deseruisse dicuntur. non enim deseruerunt: sed ab illo *in speculis*, atque insidiis relicti, in capite, atque in cervicibus nostris restiterunt. Hi & integrum consulem, & bonum Imperatorem, & natura, & fortuna, cum reipublicæ salute conjunctum, dejici de urbis præsidio, & de custodia civitatis, vestris sententiis, deturbari volunt. quorum ego ferrum, & audaciam rejeci in campo, debilitavi in foro, compressi etiam domi meæ sæpe, judices. his vos si alterum consulem tradideritis, plus multo erunt *testris sententiis*, quàm suis gladiis consecuti. Magni interest, judices, id quod ego multis repugnantibus egi, atque perfeci, esse Kalendis Jan. in republica 3 duo consules. 4 Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut non improba, non pernicio sa largitio, non auditum aliquando aliquod malum reipublicæ quæritur. inita sunt in hac civitate consilia, judices, urbis delendæ, civium trucidandorum, nominis Romani extinguendi. Atque hæc cives, *cives*, inquam, (si eos hoc nomine appellari fas est) de patria sua & cogitant, & cogitaverunt. horum ego quotidie consiliis occurro, audaciam debilito, sceleri resisto. Sed vos moneo, judices: in exitu est jam meus consulatus: nolite mihi subtrahere vicarium meæ diligentiæ: nolite adimere eum, cui remp. cupio tradere incolumem, ab his tantis periculis defendendam. Atque ad hæc mala, judices, quid accedat aliud, non videtis? 5 te, te appello Cato: nonne prospicis *tempestatem* anni tui? jam enim heiterna concione intonuit vox pernicio sa 6 designati tribuni, collegæ tui: contra quem multum tua mens, multum omnes boni providerunt, qui te ad tribunatus petitionem vocaverunt. Omnia, quæ per hoc triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo à Lucio Catilina, & Cneo Pisone initum consilium senatus interficiendi scitis esse; in hos dies, in hos menseis, in hoc tempus *erumpunt*. Qui locus est, judices, quod tempus, qui dies, quæ nox, cùm ego non ex istorum insidiis, ac mucronibus, non solùm meo, sed multo etiam magis divino consilio eripiar, atque evolem? Neque isti me *meo nomine* interfici, sed vigilantem consulem de reipubl. præsidio demovere volunt: nec minus vellent, Cato, te quoque aliqua ratione, si possent, tollere: id quod mihi crede, & agunt, & moliuntur. vident, quantum in te sit animi, quantum ingenii, quantum auctoritatis, quantum reip. præsidii: sed cùm consulari auctoritate, & auxilio spoliatam vim tribunitiam viderint, tum se facilius inermem, & *debilitatum* te oppressuros arbitrantur. nam ne sufficiatur consul, non timent. vident in tuorum potestate collegarum fore: spetant sibi Silanum, clarum virum, sine collega, te sine consule, remp. sine, præsidio objici posse. His tantis in rebus, tantisque in periculis est tuum, M. Cato, qui non mihi, non tibi, sed *patriæ natus es*, videre quid agatur, retinere adjutorem, defensorem, socium in rep. consulem non cupidum, consulem (quod maximè tempus hoc postulat) fortuna constitutum ad amplexandum otium: scientia, ad bellum gerendum: animo, & usu, *ad quod velis* negotium. Quamquam hujusce rei potestas omnis in vobis sita est, judices: totam rempubl. vos in hac causa tenetis, vos gubernatis. Si L. Catilina cum suo consilio nefariorum hominum, quos secum eduxit, hac de re posset judicare, condemnaret L. Murænam: si interficere posset, occideret. Petunt enim rationes illius, ut orbetur auxilio resp. ut minuatur contra suum furorem Imperatorum copia: ut major facultas tribunis plebis detur, depulso adversario, seditionis, ac discordiæ cõcitandæ. Idemne igitur delecti amplissimis ex ordinibus honestissimi,

---

1. *Cur ante petis, quàm insusurravi.*) Valde placet lectio quam ex mss. nescio quo citat rejicitque Lambinus, *petis*? nam qui nomen norant, nolebant insusurrari sibi; ideoque rejiciebant nomenclatorem.

2. *Non usque eò, &c.*) Lambinus sibi arrogat hanc lectionem, frustra. prodita antea fuerat à Victorio. prius vulgati destituebanturillo non, quod nec in mss. nostris.

3. *Duo consules.*) Ita etiam errat in S. Victoris membranaceo, veteri ratione scribendi, pro quo vulgo *duos*.

4. *Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut non lex improba, non pernicio sa largitio, non auditum aliquando aliquod malum Reipubl. quæritur.*) Repræsentavi omnibus apicibus scripturam Pall. quatuor olim cusorum. nisi quod ii, *viris* vel *virtie*, quod cupiam reformari in *viris*. item *largitionum*. verum alterum est à Memmiano: locus est sanus meo judicio. *aut*, illud puncto clauditur, ut auctor tertium quid voluerit inferre: sed figura notâ subticuerit. vulgata habebat, *Nolite arbitrari, mediocribus consiliis, aut usitatis viis, aut lege improba, aut pernicio sa largitione, aud. aliq. al. mal. Resp. quari.*

5. *Te te appello Cato.*) Syllaba repetita, addita est fide Pall. S. Victoris haberque etiam Victoriana editio, nedum antiquiores.

6. *Designati tribuni collega.*) Lambinus ait, *tribuni*, abesse mss. ejus. at meis omnibus adest. item editio vetustior, omisit Victoriana.

mi, atque sapientissimi viri *judicabunt*, quod ille importunissimus gladiator, hostis reipublicæ judicaret? Mihi credite, judices, in hac causa non solùm de L. Murænæ, verum etiam de vestra salute sententiam feretis. In discrimen extremum venimus: nihil est jam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. non solùm minuenda non sunt auxilia, quæ habemus: sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. hostis est enim non apud Anienem, quod bello Punico gravissimum visum est, sed in urbe, in foro: (dii immortales! sine gemitu hoc dici non potest:) non nemo etiam in illo *sacrario reipublicæ*, in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinæ nefarium latrocinium armatus opprimat: ego togatus, vobis, bonisque omnibus adjutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam, & comprimam. Sed quid tandem fiet, si hæc elapsa de manibus nostris, in eum annum, qui consequitur, redundarint? Unus erit consul, & is non in administrando bello, sed in sufficiendo collega occupatus. hunc jam 1 qui impedituri sunt, ** illa *pestis immanis*, importuna, Catilinæ prorumpet, 2 qua poterit: & jam populo Romano minatur: in agros suburbanos repentè advolabit: versabitur in castris furor, in curia timor, in foro conjuratio, in campo exercitus, in agris vastitas: omni autem in sede, ac loco ferrum, flammamque metuemus. quæ jamdiu comparantur, eadem ista omnia, si ornata suis præsidiis erit respublica, facilè & magistratuum consiliis, & privatorum 3 diligentia opprimentur. Quæ cùm ita sint, judices, primum reipublicæ causa, *qua nulla res cuiquam potior debet esse*, vos, pro mea summa, & vobis cognita in remp. diligentia, moneo, pro auctoritate consulari hortor, pro magnitudine periculi obtestor, ut otio, ut paci, ut saluti, ut vitæ vestræ, & cæterorum civium, consulatis: 4 deinde ego fidem vestram, vel defensoris, & amici officio adductus, oro, atque obsecro, judices, ut ne hominis miseri, & cùm corporis morbo, tum animi dolore confecti, L. Murænæ, recentem gratulationem nova 5 lamentatione obruatis. modò maximo beneficio pop. Rom. ornatus, *fortunatus* videbatur, quòd primus in familiam veterem, primus in municipium antiquissimum, consulatum attulisset: nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrymis, ac mœrore perditus, vester est *supplex*, judices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem, ac vestras opes intuetur. Nolite, per deos immortales, judices, hac cum re, qua se honestiorem fore putavit, etiam cæteris antè partis honestatibus, atque omni dignitate, fortunaque privare. Atque ita vos Muræna, judices, orat, atque obsecrat, si injustè neminem læsit, si nullius aureis, voluntatemve violavit: si nemini, ut levissimè dicam odio nec domi, nec militiæ fuit: sit apud vos mo 6 stiæ locus, sit demissis hominibus perfugium, sit auxilium pudori. Misericordiam spoliatio consulatus magnam habere debet, judices. unà enim eripiuntur cum consulatu omnia *invidiam* verò his temporibus habere consulatus ipse nullam potest. objicitur enim concionibus seditiosorum, insidiis conjuratorum, telis Catilinæ, ad omne denique periculum, atque ad omnem invidiam solus opponitur. Quare quid invidendum Muræna, aut cuiquam nostrum sit in hoc præclaro consulatu, non video, judices. quæ verò miseranda sunt, ea & mihi ante oculos versantur, & vos videre, & perspicere potestis. Si (quod Jupiter omen avertat) hunc vestris sententiis afflixeritis: quò se miser vertet? domumne? ut eam *imaginem* clarissimi viri, parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque videat? an ad *matrem*, quæ misera modò consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & sollicita est ne eundem paulo pòst spoliatum omni dignitate conspiciat? Sed quid ego matrem, aut domum appello, quem nova pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine, conspectuque privat? Ibit igitur in exilium miser? quò? ad Orientisne partes, in quibus annos multos legatus fuit, & exercitus duxit, & res maximas gessit? AT HABET MAGNUM dolorem, unde cum honore decesseris, eodem cum ignominia reverti. An se in contrariam partem terrarum abdet, ut Gallia Transalpina, quem nuper summo cum imperio libentissimè viderit, eundem lugentem, mœrentem, exulem videat? in ea porrò provincia, quo animo C. Muræna *fratrem* suum, adspiciet? qui hujus dolor? qui illius mœror erit? quæ utriusque lamentatio? quanta autem perturbatio fortunæ, atque sermonis, quòd, quibus in locis paucis antè diebus factum esse consulem Muræna, nuntii, litteræque celebrassent, & unde hospites, atque amici gratulatum Romam concurrerint, 6 repentè eo accedat ipse nuntius suæ calamitatis? quæ si acerba, si misera, si luctuosa sunt, si alienissima à mansuetudine, & misericordia vestra, judices: conservate populi Rom. beneficium: reddite reip. consulem: date hoc ipsis pudori, date patri mortuo, date genteri, & familiæ, date etiam Lanuvio, municipio honestissimo: quod in hac tota causa, frequens, mœstumque vidistis. nolite à sacris patriis *Junonis sospitæ*, cui omnes consules facere necesse est, domesticum, & suum consulem potissimum avellere. Quem ego vobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut auctoritatis confirmatio mea, consul consulem, judices, ita commendo, ut cupidissimum otii, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic conjurationi, quæ nunc rèp. labefactat, futurum esse promittam, & spondeam.

M. TVL-

---

1. *Qui impedituri sint.* **] Neoterici adjecerunt *parati sunt*. sed ita nullit antiquitus excusi, aut Pall. *qui* fere habent vacuum spatium unius alterius que lineæ rideoque locum notavi asterisco.

2. *Qua poterit. & jam populo Ro. minatur.*] S. Victoris hic quoque vacuum reliquit, inter qua *po . . . . . minatur*, quod & in Pal. tert. & oct. nam pr. continuò scribit, *qua poterit minabitur in agros*. secund. *qua populo Ro. minatur*. qui idem, ut & cett. & oct. S. Victoris servat *perrumpet*, non *perrumpet*.

3. *Diligentia opprimentur.*] S. Victor. Pall. tres *comprimentur*. at primus *comprimetur*.

4. *Deinde ego fidem vestram, vel defensoris, &c.*] Locus fractus. nam S. Victor. non habet *fidem*. at Pall. pr. sec. exhibet *fide in vos defensoris*; neque aliter cett. aut oct. nisi quod ii *fide in vos def.*

5. *Lamentatione obruatis.*] Quatuor Pall. *obstruatis*. cogitandum. nam & S. Victor, *observatis*.

6. *Repente eo accedit, &c.*] Vetus editio aut Pall. atque S. Victoris non habent. *eo*. omnibusque scribitur *excidat*. legendum *existat* cum Gulielmo, aut aliud quid arguties.

t. Hæ-

M. TVLLII CICERONIS
PRO
L. FLACCO.

ORATIO VICESIMA QVARTA.

SYNOPSIS.

Quæstio. An L. Flaccus repetundarum reus sit. Accusator *D. Lælius*: Reus *L. Flaccus*: patroni L. Flacci: *Q. Hortensius & M. Cicero.* Judex. *L. Lucullus.* Acta *in foro non longè gradibus Aurelii, anno urbis 694.*

CUM in maximis periculis hujus urbis, atque imperii, gravissimo atque acerbissimo reip. casu; socio, atque adjutore consiliorum, periculorumque meorum, L. Flacco, cædem à vobis, conjugibus, liberis vestris, vastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam: sperabam, judices, 1 *honoris* potius L. Flacci me adjutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis, quod populus Rom. cum hujus majoribus semper detulisset, huic denegaret: cùm L. Flaccus *veterem* Valeriæ gentis in liberanda patria laudem propè quingentesimo anno reip. retulisset? Sed si fortè aliquando aut beneficii hujus obtrectator, aut virtutis hostis, aut laudis invidus exstitisset, existimabam L. Flacco multitudinis potiùs imperitæ, nullo tamen cum periculo quàm sapientissimorum, & lectissimorum virorum judicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus, & defensoribus, omnium tum salus esset non civium solùm, verùm etiam gentium defensa, ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipsos periculum hujus fortunis atque insidias *creaturum*. Quòd si esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret: numquam tamen existimavi, judices, D. Lælium, optimi viri filium, optima ipsum spe præditum, summæ dignitatis, eam susceptum accusationem, quæ sceleratorum civium potiùs odio & furori, quàm ipsius virtuti, 2 atque institutæ adolescentiæ conveniret. Etenim cùm à clarissimis viris *justissimas inimicitias* sæpe cum bene meritis civibus depositas esse vidisset, non sum arbitratus quemquam amicum reipubl. posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias, nulla accepta injuria, denunciaturum. Sed, quoniam, judices, MULTA NOS & in nostris rebus, & in rep. fefellerunt: ferimus ea, quæ sunt ferenda. tantum à vobis petimus, ut omnia *reipubl. subsidia*, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum præteritorum, salutem præsentium, spem reliquorum, in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno judicio positam esse, & defixam putetis. Si umquam resp. consilium gravitatem, sapientiam, providentiam judicum imploravit: hoc tempore, hoc, inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum, aut Mysorum, aut Phrygum, qui huc compulsi, concitatique venerunt, sed de vestra republ. judicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de *spe bonorum* omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quæ fortium civium mentes, cogitationesque sustentet. omnia alia perfugia bonorum, præsidia innocentium, subsidia reip., consilia, auxilia, jura occiderunt. Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem? senatumne? at is ipse auxilium petit à vobis, & confirmationem auctoritatis suæ, vestræ potestati permissam esse sentit. an equites Romanos? judicabitis principes ejus ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis, an populum Romanum? at is quidem 3 omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis. Quamobrem, nisi hoc loco, apud vos, nisi per vos, judices, non auctoritatem, quæ amissa est, sed salutem nostram, quæ spe exigua, extremaque pendet, tenuerimus; nihil est præterea, quo confugere possimus: nisi fortè quæ res hoc judicio tentetur, quid agatur, cui causæ fundamenta jaciantur, judices, non videtis. Damnatus est is, qui Catilinam, signa patriæ inferentem, interemit: quid est causæ, cur non is, qui Catilinam ex urbe repulit, pertimescat? 4 repetitur ad pœnam, qui indicia communis exitii excepit: cur sibi confidat is, qui ea proferenda, & patefacienda curavit? socii consiliorum, ministri comitesque vexantur: quid *auctores*, quid *duces*, quid *principes* sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri, ac bonorum omnium, mecum potiùs 5 contendant, utrùm tum omnes boni, *duces nostri ac principes fuerint* ad communem conservandam salutem*

Permulta desunt.

Hunc igitur virum, Læli, quibus tandem rebus oppugnas? Fuit P. Servilio Imperatore, in Cilicia tribunus mil. ea res siletur. Fuit M. Pisoni quæstor in Hispania. vox de quæstura nulla missa est. Bellum Cretense ex magna parte gessit, atque unà cum summo Imperatore sustinuit. muta est hujus temporis accusatio. Præturæ *judicium*, res varia, & multiplex ad suspiciones, & simultates; non attingitur. 6 ea verò in summo, & periculosissimo reip. tempore, etiam ab inimicis laudatur. 7 At à TESTIBUS læditur. Antequam

---

1. *Honoris petitor L. Flacci, &c.*) Id est consulatus. malè enim istud mutat in *bonorum*. Lambinus, & contra libros.

2. *Atque institutæ adolescentiæ conveniret.*) Hæc est lectio octo plus minus Palatinorum. Lambini ana tamen editio, *institutæ adolescentiæ*.

3. *Omnem suam de bonis potestatem tradidit vobis.*) Nihil variant Pall. nisi quod quidam *tradit*, sic expressum à mediæ ætatis correctoribus. Grœteri scriptus habet *tradidit vobis*. an voluit *credidit*. Lambinus ex Memmio nobis exhibuit *de nobis*; neque damnem.

4. *Repetitur ad pœnam.*) Plerique Palat. *Rapitur*. sed id factum, quod fuisset in authentico, *repetitur*, ex, immixtis p. quemodo in vem in sexto.

5. *Contendant, utrum tum omnes boni duces nostri, &c.*) Lectio hæc visa mihi maximè omnium tolerabilis.

6. *Ea verò in summo, &c.*) Sic quidem vetustius cusi, item Pal. sec. ac tert. sed sex alii, uno ore: *At verò in summo & periculosissimo reip. tempore etiam ab inimicis eadem præsentia laudantur*. quod fortè revocandum, nisi reponendum, atque quomodo habet liber S. Victoris, conspirans alioquin cum vulgata.

7. *At à testibus læditur.*) Faternus conjicit, *at Afratica à testibus læditur*. præter nisi verisimilius aliquam multa desiderari.

2 Quæ

quam dico, à quibus, qua spe, 1 qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia præditis; dicam de genere universo, & de conditione omnium nostrum. Per Deos immortales, judices, vos, quomodo is, qui anno antè Romæ jus dixerat, anno pòst in Asia jus dixerit, à testibus quæretis *ignoti*? ipsi conjectura nihil judicabitis? in tam varia jurisdictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum læsæ voluntates, quæ est umquam jacta non *suspicio*, quæ tamen solet esse falsa, sed iracundiæ vox, aut doloris? Et is est reus avaritiæ, qui in uberrima re turpe compendium, 2 in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio, maledictum omne, non modò crimen effugit. Præterea illa, quæ prætereunda non sunt: nullum hujus in *privatis rebus* factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus ego hosce possum refutare, nisi vobis? 3 Timolites ille vicanus, homo non modò nobis, sed ne inter suos quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum *adolescentem*, provinciæ maximæ sanctissimam virum, nostri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum, quæstoremque cognoverunt? quem vos præfentes constantissimum senatorem, justissimum prætorem, ac amantissimum reip. civem judicastis? De quibus vos aliis testes esse debetis, de iis ipsi alios testes audietis? At quos testeis? primùm dicam (id quod est commune) *Græcos*: non quo nationi huic ego unus maximè fidem derogem, nam, si quis unquam de nostris hominibus à genere isto, studio, ac voluntate non abhorrens fuit: me & esse arbitror, & magis etiam tum, cùm plus erat otii, fuisse: sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc judicium deducti non sunt: multi impudentes, illitterati, leves, quos variis de causis video *concitatos*. Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorum: tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis lepòrem, ingeniorum acumen, dicendi copiam; denique etiam, siqua sibi alia sumunt, non repugno: testimoniorum religionem, & *fidem numquam ista natio coluit*: totiusque hujusce rei quæ sit vis, quæ auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde illud est? DA MIHI TESTIMONIUM MUTUUM. num Gallorum, num Hispanorum putatur? totum istud Græcorum est: ut etiam qui Græcè nesciunt, hoc, quibus verbis à Græcis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, *qua confidentia* dicant: tum intelligetis, qua religione dicant. numquam nobis adrogatum respondent: semper accusatori plus, quàm ad rogatum, numquam laborant, quemadmodum probent, quod dicunt: sed quemadmodum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod (ut ipse ajebat) libertus erat ejus turpi judicio condemnatus. nihil dixit, 4 quod læderet eum, cùm cuperet. impediebat enim religio, tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore, & pallore dixit? QUÀM promtus homo, p. Septimius? quàm iratus de judicio, & de villico? tamen hæsitabat: tamen ejus iracundiæ *religio* nonnumquam repugnabat. Inimicus M. Cælius, quòd, cùm in re manifesta putasset nefas esse, publicanum judicare contra publicanum, sublatus erat è numero recuperatorum. tamen tenuit se, neque attulit in judicium quidquam ad lædendum, nisi *voluntatem*. Hi si Græci fuissent, ac nisi *nostri mores*, ac disciplina plus valerent, quàm dolor, a cæsimultas: omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Græcus testis cum ea voluntate processit, ut lædat: non juri jurandi, sed lædendi verba meditatur. vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum: ad id se parat: nihil aliud curat. Itaque non optimus quisque: nec graviffimus, sed impudentissimus, loquacissimus deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum judiciis testem *diligenter expenditis*. etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. 5 qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat! ut omnia verba moderatur! ut timet, ne quid cupidè, ne quid iracundè, ne quid plus, minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos idem putatis? quibus *jurejurandum jocus est*: testimonium, ludus: existimatio vestra, tenebræ: laus, merces, gratia, gratulatio, proposita est omnis in impudenti mendacio. Sed non dilatabo orationem meam. etenim posset esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare vanitatem. 6 sed propius accedam: de his vestris testibus dicam. Vehementem accusatorem nacti sumus, judices, & inimicum in omni genere odiosum, ac molestum; 7 quem spero his rebus fore magno usui & amicis, & reip. sed certè inflammatus incredibili cupiditate, hanc causam, accusationemque suscepit. qui comitatus *in requirendo* comitatum dico? immò verò quantus exercitus? quæ jactura? qui sumtus? quanta largitio? quæ quamquam utilia sunt causæ, timidè tamen dico, quod vereor, ne Lælius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriæ causa, putet aliquid, oratione mea, sermonis in se fe, aut invidiæ esse quæsitum. Itaque hanc partem totam relinquam: tantum à vobis petam, judices, ut, si quid ipsi audistis *communi fama*, atque sermone, de vi, de manu, de armis, de copiis: meminetis, quarum rerum invidia, lege hac recenti, ac nova, certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. *Sed*, ut hanc vim omittam, quanta illa sunt? quæ quoniam *accusatorio jure*, & more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur: primùm, quòd distributis partibus, sermo est tota Asia dissipatus, Cn. Pompejum, quòd L. Flacco est vehementer inimicus, contendisse à Lælio, paterno amico, ac perneccssario, ut nunc hoc judicio arcesseret: omnemque ei suam auctoritatem, gratiam copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id, hoc verisimilius Græcis hominibus videbatur, qui paullò ante familiarem Lælium in eadem provincia Flacco viderant. Pompeii autem auctoritas cùm apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper & prædonum, & regum bello liberavit. Adjunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntiatione terreret: qui domi stare non poterant, largo, & liberali viatico commoveret. Sic adolescens, ingenii plenus, *locupletem manu, tenuem præmio, stultos errore permovit*. Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur, psephismata, non sententiis, neque auctoritatibus præclara, nec jurejurando constricta, sed porrigenda manu, profundendoque clamore multitudinis concitatæ. O morem præclarum, disciplinamque, quam à majoribus accepimus, si quidem tenebimus!

---

1. *Qua vi*) Sic veterrima fere editio, sic Grut. sed in nullo Pal. reperitur biga ea verborum. solum est in tertia à manu emendatrice, cum prius fuisset *quam*, quod & in sec.

2. *In maledicentissima civitate, &c.*) Scripti nostri nihil prorsus discrepant. Labinus tamen edidit, de suone, an adjutus à Faërni libris nescio quam Faërnum nondum licuit videre): & Lambini notæ nihil huic loquuntur: *in maledicentissima civitate, maledictum omne, in suspiciosissimo negotio, omnem suspicionem, non modo crimen effugit?* non placet tamen.

3. *Timolites ille vicanus.*) Sic omnes Pall. in si quod pr. & quar. *vicanus*. Turnebus l. b. XXX. Adversar. cap. 4. conjicit *Timolites Nicanus*; quem sequitur Lambinus nisi quod scripserit *L. Timolites*, quod & in Manutianis.

4. *Quod lederet tum cùm cuperet.*) Sic meliores Palatini. Henricus Stephanus invenit in mss. *quem cuperet*.

5. *Qui autem dicit testimonium.*) Malui hoc cum plerisque Pall. & S. Victoris, quàm vulgatum *autem*.

6. *Sed propius accedam. de his &c.*) Dictio *accedam* non est in Pall. sec. aut tertio neque admodum *requiritur*.

7. *Quem spero his rebus.*) Tuetur hanc lectionem P. Victorius lib. XXVII. Var. lect. cap. 9. sed deridet Lambinus; qui mavult cum Faërno *moribus*, à quo neque ego abhorruerim. mss. tamen nostri Pall. item Grut. & S. Victor. nec non vetustè cusi retinent mordicùs, *verbis*.

1. *Cy-*

mus? sed nescio quo pacto jam de manibus elabitur. nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi viri, vim concionis esse voluerunt. quæ scisceret plebes, aut quæ populus juberet: summota concione, distributis partibus, tributim, & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata & cognita, juberi, vetarique voluerunt. Græcorum autem totæ resp. *sedentis concionis* temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Græciam, quæ jamdiu suis consiliis perculsa, & afflicta est, omittam: illa vetus, quæ quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, *libertate* immoderata, ac licentia *conciorum*. Cum in theatro imperiti homines, rerum omnium rudes, ignarique confederant: tum bella inutilia suscipiebant: tum seditiosos homines reipublicæ præficiebant: tum optimè meritos civeis è civitate ejiciebant. Quòd si hæc Athenis tum, cùm illæ non solum in Græcia, sed propè cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita: quam *moderationem* putatis in Phrygia, aut in Mysia concionum fuisse? Nostras conciones, illarum nationum homines plerumque perturbant. quid, cùm soli sunt ipsi, tandem fieri putatis? Cæsus est virgis 1 Cymæus ille Athenagoras, qui *in fame* frumentum exportare erat ausus. data concio Lælio est. processit ille, & Græcus apud Græcos non de culpa sua dixit, sed de pœna questus est. porrexerunt manus: psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paullo antè omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate, sed *fagina*, tenebat, se vello dixit, 2 id sutores, & zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testeis à Sicilia publicè duxi. verum erant ea testimonia non concitatæ concionis, sed jurati senatus. Quare jam non est mihi contentio cum teste: 3 vobis videndum est, sintne hæc *testimonia* putanda. Adolescens bonus, honesto loco natus, disertus, cum maximo, ornatissimoque comitatu venit in oppidum Græcorum: postulat concionem: locupletes homines, & graveis, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret: egenteis, & leveis 4 spe legationis, & viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem civitatum, quid est negotii concitare, in eum præsertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem *in amore* esse, propter nomen ipsum imperii, non potuerit? Mirandum verò est, homines eos, quibus odio sunt nostræ secures, nomen, acerbitati: scriptura, decumæ, portorium, morti; libenter arripere facultatem lædendi, quæcumque detur. Mementote igitur, cùm audietis psephismata, non audire vos testimonia; audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cujusque, audire *strepitum imperitorum*, audire concionem concitatam levissimæ nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam, rationemque criminum: jam nihil præter spem, nihil præter terrorem, ac minas reperietis.

Deesse videntur nonnulla.

In ærario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. duæ rationes *conficiendæ pecuniæ*, aut versura, aut tributo. nec tabulæ credtoris proferuntur, nec tributi confictio ulla recitatur. Quàm verò facilè falsas rationes inferre, & in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompeii litteris ad Hypsæum, & Hypsæi ad Pompejum missis, quæso cognoscite. LITTERÆ POMPEII, ET HIPSÆI. satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Græcorum consuetudinem, licentiamque impudentem videmur? nisi forte, qui Cn. Pompejum, qui præsentem, qui nullo impellente, fallebant, eos, urgente Lælio, in absentem, & in L. Flaccum aut timidos fuisse, aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptæ litteræ domi: nunc verò, quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduo lex ad prætorem deferri, judicum signis *obsignari* jubet tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulæ facilè possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit. At obsignantur corruptæ. Quid refert igitur, tanto post ad judices deferantur, an omnino non deferantur? Quid, si testium studium cum accusatore sociatum est? tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa exspectatio, quæ versari in judiciis solet? nam antea, cùm dixerat accusator acriter, & vehementer, cumque defensor suppliciter, demisseque respondérat; tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut *sine ullo fludio* dicebant, aut cum *dissimulatione* aliqua cupiditatis. Hoc verò quid est? Una sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: de subselliis queror? una ex domo prodeunt. si verbo titubarint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget: nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quæ vel in accusatore antea, vel in patrono spectari solebat? Bene testem interrogavit callidè accessit: reprehendit: quò voluit, adduxit: convicit, & elinguem reddidit. Quid tu istum roges, Læli, qui priusquàm hoc, TE ROGO, dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei domi antè præscripseris? Quid ego autem defensor rogem? nam aut *oratio testium refelli solet, aut vita læsi*. Qua disputatione orationem refellam ejus, quidicit, Dedimus: nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cùm oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo, & deplorandum, id quod jamdudum facio, de omni accusationis inipuitate: primùm de communi genere testium. dicit enim natio minimè in testimoniis dicendis religiosa. propriùs accedo. nego ecte ista testimonia, quæ tu ipse psephismata appellas: sed & fremitum egentium, & motum ostendam temerarium Græculæ concionis. Introbo etiam magis, qui gessit, non adest: qui numerasse dicitur, non est deductus: privatæ litteræ nullæ proferuntur, publicæ retentæ sunt in accusatorum potestate. summa est in testibus. *hi vivunt cum inimicis*: adsunt cum adversariis, habitant cum accusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem, & cognitionem veritatis, an innocentiæ labem aliquam, aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt ejusmodi judices, ut etiam si in homine ipso, de quo agitur, negligenda sint, tamen in conditione, atque in *exemplo* pertimescenda videantur. Si quem in imo loco natum, nullo splendore vitæ, nulla commendatione famæ defenderem: tamen civem à civibus communis humanitatis jure, ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris confessoribus, convivis, contubernalibus: ne hominibus, levitate Græcis, crudelitate barbaris, civem ac supplicem vestrum dederetis: ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. sed, cùm L. Flacci res agatur, cujus ex familia qui primus consul factus est, primus in hac civitate consul fuit: cujus virtute regibus extermi-

1. *Cymæus ille Athenagoras.*) Haud aliter emendandum putabat Turnebus lib. XXX. confirmantque Pall. plerique. antea legebamus *Cyuiæus*, &c. Ceter. in in nostris aliquot & S. Victoris erat *Anthenagoras*; quod excurrent alii.

2. *Id sutores & zonarii conclamarunt.*) Est in S. Victoris *certarii*, placet quod Turnebo d. cap. 4. placeret & mihi, nisi nostri pertinaciter starent pro altero; restaretque in omni editione veteri.

3. *Vobis videndum est, &c.*) Sic solùm Gruteri scriptus. Pall. omnes *dividendum*, aut *dividendus*, adscriptumque uni, *valde videndum*. sed & in S. Victoris exemplari, syllaba illa *di*.

4. *Spe legationis.*) Triumphat valde in illo suo *largitionis* Lambinus, quomodo item conjiciebat Henricus Stephanus, extatque in Gruteriano, & ad oram Pal. tert. ac sexti, sed tamen omnes præferunt *legationis*, quod verum est: spem enim eis faciebat non abituros ut testeis, sed ut legatos à repub. sua mittendos.

terminatis, *libertas* in repub. constituta est: quæ usque ad hoc tempus 1 honoribus, imperio, rerum gestarum gloria, continuata permansit: cumque ab hac perenni, contestataque virtute majorum, non modò *non degenerarit* L. Flaccus, 2 sed, id quod maximè florere in generis sui gloria viderat, laudem patriæ in libertatem vindicandæ prætor adamarit: in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni *omnia vendum* esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, judices, vos oro, & obtestor, ut totam causam quàm maximè intentis oculis, (ut ajunt) acerrimè comemplemini. nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum: contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, perjurio reperientur. Etenim jam universa istorum cognita cupiditate, accedam ad singulas querelas, criminationesque Græcorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. quod nos factum, judices, confitemur. Sed, si hoc crimen est: aut in eo est, quod *non habuerit* imperate: aut in eo, quod *non opus* fuerit navibus: aut in eo, quòd nulla, hoc prætore, classis navigarit. Licuisse ut intelligas, cognosce, quid, me consule, senatus decreverit, cùm quidem nihil à superioribus continuorum annorum decretis decesserit. SENATUS CONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe, nec ne, quæramus. Utrum igitur hoc Græci statuent, aut ullæ exteræ nationes, an 3 vestri prætores, vestri duces, vestri Imperatores? Equidem existimo, in ejusmodi regione, atque provincia, quæ mari cincta, 4 portibus distincta, insulis circundata esset, non solùm *præsidii*, sed etiam ORNANDI IMPERII CAUSA, navigandum fuisse. Hæc enim ratio, ac magnitudo animorum, in majoribus nostris fuit: ut CUM IN PRIVATIS rebus, suisque sumtibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent: in imperio, atque in publica dignitate omnia ad gloriam, splendoremque revocarent. Quæritur enim in re domestica, *continentia* laus: in publica, *dignitatis*. Quod si etiam præsidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? Nulli erant prædones. Quid? nullos fore, quis præstare poterat? Minuis, inquit, gloriam Pompeii. Immò tu auges molestiam. Ille enim classeis prædonum, urbeis, portus, receptacula sustulit: pacem maritimam summa virtute, atque incredibili celeritate confecit: illud verò neque suscepit, neque suscipere debuit, ut, siqua usquam *navicula prædonum* apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cùm omnia jam bella terra, marique confecisset, classem tamen iisdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cùm ipsius præsentis nomine tuta omnia, & pacata esse poterant: quid, cùm ille decessisset, Flacco existimatis statuendum, & faciendum fuisse? Quid nos hic? nonne ipso Pompejo auctore, Silano, & Muræna Coss. decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cùm L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum, & inferum 5 sestertiùm ter & quadragies rogabamus? Quid postremo anno? nonne 6 M. Curio, & P. Sextilio quæstoribus, *pecunia in classem* est erogata? quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompeii: primùm prædones eos, qui tum, cùm illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omneis in potestatem: deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolemæum regem nihil audere: præterea Cretam Metelli virtute esse nostram: nihil esse, unde *provisceantur*: nihil quò *revertantur*: omneis sinus, promontoria, litora, insulas, urbeis maritimas, claustris imperii nostri contineri. Quòd si, Flacco prætore, nemo in mari prædo fuisset, tamen hujus diligentia reprehendenda non esset. Idcirco enim, quòd hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid si L. 7 Oppii, L. Agrii, C. Cestii, equitum Rom. hujus etiam clarissimi viri, Cn. Domitii, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo, eo ipso tempore, quo tu ipse negas classem habendam fuisse, complureis à prædonibus esse *captos*? Tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occisus est à piratis Adramitenus, homo nobilis, cujus est ferè nobis omnibus nomen auditum, 8 Atinas pugil, Olympionices? hoc est apud Græcos (quoniam de eorum gravitate dicimus) propè majus, & gloriosius, 9 quàm Romæ triumphasse? At nemmem cepisti. Quàm multi oræ maritimæ clarissimi viri præfuerunt, qui cùm prædonem nullum cepissent, *mare* tamen *tutum præstiterunt*? casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio, defendendi facilis est cautio, non solùm latibulis occultorum locorum, sed etiam tempestatum moderatione, & conversione. Reliquum est, ut quæratur, utrum ista classis, 10 cursu, & remis, an *sumtu* tantum, & *litteris* navigarit. 11 Num id igitur negari potest, cujus rei cuncta testis est Asia, bipartito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? hac classe M. Crassus, vir amplissimus, 12 ab Asia in Asiam his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur prætoris est diligentia requirenda? in numero navium, & in descriptione æquabili sumtus? dimidium ejus, quo Pompejus erat usus, imperavit. num potuit parcius? descripsit autem pecuniam ad Pompeii rationem, quæ fuit accommodata L. Sullæ descriptioni: qui cùm omnes Asiæ civitates 13 proportione in provincias descripsisset, illam rationem in imperando sumtu, & Pompejus, & Flaccus secutus est. neque est adhuc tamen ea summa completa. Non refert verò. Quid lucretur? cum enim genus *imperatæ pecuniæ* suscipit: id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest, in ea pecunia non referenda, crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Q. fratris mei laude delector: sed aliis magis, gravioribus, atque majoribus. aliud quiddam statuit, aliud vidit. existimavit, quocunque tempore auditum quid esset de prædonibus, quàm velliet subitò, se classem comparaturum. denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut

---

1. *Honoribus, imperio, rerum gestarum.*) Ita solum unus Pal. numero sec. cæteri omnes, ut & Grut. *imperii*, nec displicet. S. Victoris habet *imperiis*, quod Lambine placuit.

2. *Sed, id quod maximè florere in generis, &c.*) Ita editio Victorii, & anni CCCCLXXXIII. nam prior, *sed in qua max. fl. in generis sui gloriam videret*, quod & in septem Pall. sine illo *in*, receptique in contextum Lambinus; non ego. restat enim vulgata in S. Victoris libro, omnium emendatissimo; restat in Pal. secundâ à manu prima.

3. *Vestri prætores, vestri duces.*) Sic solùm Grut. & Pal. sec cæteri, *judicesne* quibus quinc. sext. sept. oct. *nostri prætores, nostri judices, nostri Imp.* etiam S. Victoris *judices* præfert. examinent onosores.

4. *Portibus distincta.*) Haud aliter meliores mss. imò & vetertima editio, non *portubus*.

5. *Sestertium ter quadragies rogabamus?*) Scilicet *populum*. ideoque non admittendum Lambini *erogabamus*, contra libros. est enim Turnebi conjectaneum lib. XX. Adverl. cap. 28.

6. *M. Curio, P. Sextilio.*) Mss. nostri ferè *M. Curtio, P. Sestilio*. Grut. vetero *M. Cicero P. Sestilio*, sed plura sanè restant adhuc in libris manuscriptis, majoris rei, quàm ut veritati nominum attendere debeamus.

7. *Oppii.*) Sic solum Pal. tertius. cæteri omnes, ut & S. Victor & Grut. & olim cusi *L. Eppi.* puto verè.

8. *Atinas pugil.*) Eo alludunt Palatini nostri. at S. Victor. inclinabat in *Vtinas*.

9. *Quàm Romæ triumphasse.*) Explicat eximiè P. Faber libro II. Agonistic. cap. 16.

10. *Cursu & remis.*) Illud *cursu &*, abest S. Victoris. abest etiam *cursu* Pall. quinque, sed is tamen retinent illud &.

11. *Num id igitur negari potest, &c.*) Revocavi vocabulum *id*, aliquot intermediis editionibus exclusam.

12. *Ab Asia in Asiam.*) Sic restituit Turnebus d. cap. 28. ex mss. puto. cæteræ nostri nulli agnoscunt illud prius receptum *Asiæ*.

13. *Proportione in provincias descripsisset.*) Magnus hic nugas blaterat Lambinus, dum, profligata recepta lectione, obtrudit nobis suum *pro portione pecuniam, &c.*

1. *Di*

ut hoc sumtu remigum civitates levaret. crimen autem tum videri solet, cùm aliquis sumtus instituit eos, qui antea non erant instituti, non tum successor aliquid *immutat* de institutis priorum. Flaccus, quid alii postea facturi essent, scire non poterat: quid fecisset, videbat. Sed, quoniam 1 de totius communis Asiæ crimine dictum est, aggrediar jam ad singulas civitates: ex quibus sit sanè nobis prima civitas Acmonensis. Citat præco voce maxima legatos Acmonenseis. Procedit unus Asclepiades, prodeant. Etiamne præconem mentiri coegisti? est enim credo, is vir, iste, ut *civitatis nomen* sua auctoritate sustineat: damnatus turpissimis judiciis domi, notatus litteris publicis: cujus de probris, adulteriis, ac stupris exstant Acmonensium litteræ: quas ego non solùm propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam *obscœnitatem verborum*, prætereundas puto. 2 Dixit publicè data drachmarum CCVI millia. dixit tantum: nihil ostendit, nihil protulit: sed adjunxit id, quod certè quoniam erat domesticum, docere debuit: se privatim drachmarum CCVI. millia dedisse. Quantum tibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum nunquam est ausus, ut haberet, optare. Ab Aulo Sextilio dicit se dedisse, & à suis fratribus. Potuit dare Sextilius. nam fratres quidem, consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium. fratres denique ipsi prodeant: quam volent, impudenter mentiantur: &, quod numquam habuerint, dedisse se dicant. tamen aliquid fortasse coram *producti dicent*, in quo reprehendantur. Non deduxi, inquit, Sextilium. Cedo tabulas. non deportavi. Fratres saltem exhibe. non denuntiavi. Quod ergo unus Asclepiades, fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus, impudentia, atque audacia fretus, sine tabulis, 3 sine auctore jecerit, id nos, quasi crimen, aut testimonium pertimescamus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. cujus quidem laudationis jactura exoptanda nobis fuit. Nam ut signum publicum inspexit præclarus iste auctor suæ civitatis, solere tuos civeis, ceterosque Græcos *ex tempore*, quod opus sit, obsignare dixit. Tu verò tibi habeto istam laudationem. nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita, & dignitas nititur. das enim mihi, quod hæc causa maximè postulat, nullam *gravitatem*, nullam constantiam, nullum firmum in Græcis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. nisi verò hactenus ista formula testimonii, atque orationis tuæ, describi, ac distungi potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur: Lælio præsenti, per se agenti, vi legis, jure accusationis, opibus præterea suis terrenti, ac minanti, nihil temporis causa scripsisse, aut obsignasse videantur. Equidem IN MINIMIS rebus sæpè res magnas vidi, judices, deprehendi, ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Hæc, quæ à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica: quæ fere est omnibus nota nobis: qua utuntur omnes non modò in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas quotidie videmus mitti à publicanis, sæpe uniuique nostrùm. neque enim testis ipse signo inspecto *falsum* nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiæ protulit, de qua nos & libenter, & falsè concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata *creta* est: in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, *ceram* esse videmus. Hic ego, judices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris promoveri putarem, vociferarer, &, 4 quantum maximè possem, contenderem: testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam conscientiam implorarem: cera deprehensa, confiderem totius testimonii fictam audaciam manifestò comprehensam, utque oppressam teneri. Nunc verò non insultabo vehementius nec volitabo in hoc insolentiùs, neque in istum negatorem, tanquam in aliquem *testem*, invehar, neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet; sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. etenim, quibus ego istam laudationem remittam, quoniam sunt (ut Asclepiades dicit) leves, horum testimonium non pertimescam. Venio nunc ad Dorylensium testimonium: qui producti, tabulas se publicas *ad speluncas* perdidisse dixerunt. O pastores, nescio quos, cupidos litterarum: siquidem nihil istis, præter litteras, abstulerunt. Sed aliud esse cautæ suspicamur, ne forte isti parum veluti esse videantur. Pœna est, ut opinor. 5 Dorylensium gravior, quam apud alios, fallarum, & corruptarum litterarum, si veras protulissent, criminis nihil erat: si falsas, erat pœna. bellissimum putarunt, dicere amissas. Quiescant igitur, & me hoc *in lucro ponere*, atque aliud agere patiantur. Non sinunt. supplet enim ille nescio quis, & privatim dicit se dedisse. Hoc verò ferri nullo modo potest. 6 Qui de tabulis publicis recitat, iis, quæ in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem: sed tamen judicium fieri videtur, cùm tabulæ illæ ipsæ, cujusquemodi sunt, proferuntur. cùm verò is, quem nemo vestrum vidit unquam; nemo, qui mortalis esset, audivit: tantum dicit, DEDI: dubitatis, judices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis. Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti, & graves, cùm in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. 7 Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris, & *sanguinis sui* non fuerit, idem sit gravis auctor injuriæ publicæ? Atque hic Dorylensis nuper cùm efferretur magna frequentia, consessuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Lælius conferebat. Facis injustè, Læli, si puras periculo nostro vivere tuos contubernaleis. 8 præsertim quòd tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi, qui arborem fici numquam vidisset, siscinam ficorum objecisti: cujus mors te ex aliqua parte relevavit. *edacem* enim *hospitem* amisisti. Flacco verò quid profuit, qui valuit tamdiu, dum huc prodiret? mortuus est, *aculeo* jam dimisso, ac dicto testimonio? 9 Ut istud columen actionis tuæ, Mithridates, posteaquàm biduum retentus testis à nobis, effudit, quæ voluit, omnia, reprehensus, convictus, fractusque discessit, *ambulas cum lorica*: metuit homo doctus, & sapiens, ne L. Flaccus nunc scelere se alliget, cùm jam testem illum effugere non possit: ut, qui ante dictum testimonium sibi imperarit, cùm tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiæ testimonium, verum etiam maleficii crimen adjungat. Sed de hoc teste, 1 totoque Mithridatico disseruit & subtiliter, & copiosè Q. Hortensius: nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus. Caput est omnium Græcorum concitandorum, qui cum accusatoribus sedet, Heraclides

1. *De testimonii communis Asiæ crimine.*) Est à mss. nostris: antea oditi, *de communi testimonii Asiæ*, quod altam habet sententiam.

2. *Dixit publicè data drachmarum CCVI. millia.*) Locus suspectus. Pall. enim, *datum*. sed & mox idem, *in drachm. CCVII.* aut *in drachmis CVII.* pro quo hodie habemus, *drachmarum CCVI. milibus*. conciliari ista possent: sed non est mei temporis.

3. *Sine auctore jecerit.*) Victorianum est, qui videatur lib. XIII. Var. lect. cap. 22. libri enim omnes *legerit*; quæ litteræ sæpè transmutantur.

4. *Quantum maximè possem contenderem.*) Conjiciebat Gulielmius *contenderet*, non nimis inepte.

5. *Dorylensium graviter.*) Vecustiores *Dorylai*, neque aliter Pall. & S. Victoris, nam Grut. *Dorylii*. an fuit *Dorylum*.

6. *Quid de tabulis publicis, &c.*) Pall. fere, *quia de tabulis*, testat etiam in ed. veteri. At Henricus Stephanus prodit repertum sibi in veteri cod. *quia qui de tabulis* fieri potest. sed non ideo sollicitaveram receptam.

7. *Qui hoc evenit, ut qui, &c.*) Gulielmus tentabat, *evenit*.

8. *Præsertim quod tua negligentia factum arbitremur.*) S. Victoris, *præsertim quod aut tua neglig. fact. arbitrare*. Pall. fere habent, *quod haud neglig. fact. arbitremur*, sive *arbitraremur*.

9. *Ut istud columen actionis.*) Ita Pal. sec. cert. quint. oct. nam prim. quart. sext. Er. solum erat illud *At*, vulgo receptum in septimo.

ille Temnites, homo ineptus, & loquax, sed (ut sibi videtur) ita doctus, ut etiam 1 *magistrum* illorum se esse dicat: &, qui ita sit ambitiosus, ut omnes vos, nosque quotidie persalutet. Temni usque ad illam ætatem in senatum venire non potuit: &, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissimis judiciis convictus est. Pari felicitate unà legatus venit Nicomedes, qui neque in senatum ulla conditione pervenire potuit, & furti, & pro socio damnatus est. Nam princeps legationis Lysanias, adeptus est ordinem senatorium: sed cùm remp. *nimium amplecteretur*, peculatus damnatus, & bona, & senatorium nomen amisit. Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt, nam servos novem se professi sunt habere, cùm omninò sine comite venissent. Decreto scribendo primùm video affuisse Lysaniam: cujus fratris bona, quòd is populo non solvebat, prætore Flacco publicè venierunt. præterea Philippus, nist Lysaniæ genet, & Hermobius: cujus frater Poles; item pecuniæ publicæ est condemnatus. Dicunt se Flacco, & iis, qui simul essent, drachmarum XV millia dodisse. 2 Cum civitate mihi res est acerrima, & *conficientissima* litterarum; in qua nummus commoveri nullus potest sine quinque prætoribus, tribus quæstoribus, quatuor mensariis, qui apud illos à populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo: &, cùm illam pecuniam nominatim Flacco datam referant: majorem etiam aliam cùm huic iidem darent, in ædem sacram reficiendam, se perscripsisse dicunt: quòd minimè convenit. nam aut omnia *occultè* referenda fuerunt, aut apertè omnia. cùm perscribunt nominatim Flacco: nihil timent, nihil verentur. cùm operi publico referunt: iidem homines subitò eundem, quem contemserant, pertimescunt. Si prætor dedit, ut est scriptum: à quæstore numeravit: quæstor à mensa publica: mensa aut ex vectigali, aut ex tributo. Nunquam erit istud simile criminis, nisi mihi totam rationem omni & personarum genere, & litterarum explicaris: vel, quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis, amplissimis usos honoribus, hoc prætore circumventos. cur hi neque in judicio adsunt, neque in decreto nominantur? non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidem. utrum enim in clarissimis est civibus is, quem judicatum hic duxit Hermippus? qui hanc ipsam *legationem*, quam habet, non accepit à suis civibus, sed usque Tmolo petivit? cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam. res autem ea, quæ tenuissimis committebatur, huic uni in vita commissa sola est. custos P. Autidio prætore, frumento publico est positus. pro quo cum a P. Varino prætore pecuniam accepisset: celavit suos civeis, ultroque iis sumtum intulit. Quod posteaquam Temni, litteris a P. Varino missis, cognitum, atque patefactum est: eumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset: Heraclidem istum Temni nemo potea vidit. Atque, ut ejus impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quæ levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quæso, cognoscite. Fundum Cymæum Romæ mercatus est de Pupillo Meculonio. Cùm *verùm se locupletem faceret*, haberet nihil præter illam impudentiam, quam videtis: pecuniam sumsit mutuam 4 à Sex. Stola, judice hoc nostro, primario viro, qui & rem agnoscit, neque hominem ignorat: qui tamen credidit P. Fulvii Veratii, lectissimi hominis, fidei. ei cùm solveret, sumsit à C. & M. Fusiis, equitibus Roman. primariis viris. Hic hercule, *cornici oculum*, ut dicitur. nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, 5 percussit. ejus enim fide sumsit à Fusiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cùm iste sese pecuniam, quam hujus fide sumserat, à discipulis suis diceret Fusiis persoluturum. habebat enim rhetor iste adolescenteis quosdam locupleteis, quos *dimidio redderet stultiores*, quam acceperat, ubi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum neminem quidem adeò infatuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque, cùm Roma clàm esset profectus, multosque *minutis mutuationibus fraudavisset*: in Asiam venit, Hermippoque percontanti de nomine Fusiano respondet, se omnem pecuniam Fusiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus à Fusiis cum litteris ad Hermippum venit: pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclide petit: ipse tamen Fusiis satisfacit absentibus, & fidem suam liberat. Hunc *æstuantem*, & tergiversantem judicio ille persequitur. à recuperatoribus, causa cognoscitur. Nolite existimare, judices, non unam, & eandem omnibus in locis esse *fraudatorum*, & institiatorum impudentiam. fecit eadem omnia, quæ nostri debitores solent. negavit se omnino versutam ullam fecisse Romæ: Fusiorum se affirmavit numquam omnino nomen audisse: Hermippum verò ipsum, pudentissimum, atque optimum virum, veterem amicum, atque hospitem meum, splendidissimum, atque ornatissimum civitatis suæ, probris omnibus, maledictisque vexavit. Sed, cùm se homo volubilis quadam præcipiti celeritate dicendi illa oratione jactaret, repentè testimoniis Fusiorum, nominibusque recitatis, homo audacissimus pertimuit, loquacissimus *obmutuit*. Itaque recuperatores contra istum rem minimè dubiam prima actione judicaverunt. Cùm judicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Habeta & honestatem hominis, & auctoritatem testimonii, & causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cùm ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit: deinde in Asiam rediit, cùm jam frater meus Flacco successisset. ad quem adiit, causamque ita detulit; recuperatores *vi Flacci coactos*, & metu, fallum invitos judicavisse. Frater meus, pro sua æquitate, prudentiaque, decrevit, ut, si judicatum negaret: in duplum iret. si metu coactos diceret: haberet eosdem recuperatores. Recusavit: &, quasi nihil esset actum, nihil judicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quæ ipse ei vendiderat, petere cœpit. M. Gratidius, legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit: re judicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se retulit: persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiæ cessit. petit Heraclides à C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quædam, quæ se, cum judicatum esset, *per vim* vendidisse dicebat. Qu. Naso, vir ornatissimus, qui prætor fuerat, judex sumitur: qui cùm sententiam secundùm Plotium se dicturum ostenderet, & ab eo judice abiret, quòd judicium lege non erat, causam totam

1. *Teque Mithridatico.*) Lambinus nescio quæ hæc adjicit, sed præter libros nostros; in quibus nec reperimus illud *crimine*, nec Henr. Stephanus, *testimonio*. Pal pr. habet, *teque Mithridate*. sec. *sed de hoc testimonio Mithridatico*. reliqui stant à vulgata. & videtur alludere Tullius ad pharmacum quod nomen habebat Mithridatis; ut quomodocumque illud constabat ex aliquot venenis bonis, ita illud ex malis. &c.

2. *Magistratum illorum se esse dicat.*) Vulgo, *aliorum*, sed contra Pall. & edd. vet.

3. *Cum civitate mihi res est acerrima, & conficientissima litterarum.*) Habent istud edd. vett. item Pal. sec. sed non etiam reliqui septem, aut S. Victor. iis enim solum adest *cum civitate mihi res est acerrima inscitiarum*. Grut. scriptum habet, *& conficientissimarum litterarum*. Turneb lib. XXX. Adversar. cap. 4. conjicit, *& conficiendarum litterarum diligentissima*; quod occupavit statim Lambinus, atque ita legi in codice qui est coenobii D. Dionysii.

4. *A Sex. Stola.*) Nihil variabant meliores Pall. in hac voce: neque aliter S. Victor. sed aut Grut. antea erat *Sotla*. Ceterùm nec sincerum videtur id quod antecedit, *pupilli Meculonis*. nihil tamen juvant mss. nisi quod sept. & oct. Pall. *pupillo Meculonio*. an fuit? *P. Meculonio*.

5. *Percussit.*) Pantagathus, *percalit*: minus rectè. nam percutere & ferire, item tangere usitatum Plauto, in circumventionibus istis.

1. *Pithe-*

totam reliquit. Satisne vobis, judices, videor ad singulos testeis accedere, neque, ut primò constitueram, tantummodò cum universo genere confligere? Venio ad Lysaniam ejusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem: quem tu cùm ephebum Temni cognòsses, quoniam te *nudus* delectarat, semper nudum esse voluisti. abduxisti Temno Apollonidem. pecuniam adolescentulo grandi fœnore, fiducia tamen accepta, occupavisti. hanc fiduciam commissam tibi dicis; tenes hodiè, ac possides. Eum tu testem *spe recuperandi fundi* paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti: qui quoniam testimonium nondum dixit, quidnam sit dicturus, exspecto. novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen *contrà disputabo* priùs, quàm dixerit; totum enim convertet, atque alia finget. Quamobrem & ille servet, quod paravit: & ego me ad id, quod attulerit, integrum conservabo. Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa & magna studia & officia contuli: & quam meus frater in primis colit, atque diligit: quæ si civitas per viros bonos, graveisque homines, querelas ad vos detulisset, paulò commoverer magis. nunc verò quid putem? Trallianos Mæandrio *causam commisisse*, homini egenti, sordido, sine honore, sine existimatione, sine censu? Ubi erant illi, 1 Pythodori, Artideni, Lepsones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles? ubi illa magnifica, & gloriosa ostentatio civitatis? nonne esset puditum, si hanc causam agerent severè, non modò legatum, sed Trallianum omnino dici Mæandrium? huic legato, huic publico testi patronum suum jam inde à patre, atque majoribus, L. Flaccum *mactandum* civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, judices, non est profectò. vidi ego in quodam judicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, aderat, subjiciens, quid in suos civeis, civitatemque si vellem, dicerem. nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare si hunc habent auctorem Tralliani, doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem injuriæ, si hunc auctorem querelarum, remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent arrogantiam, fateantur in Mæandrii persona esse 2 *expressam faciem* civitatis. sin istum semper illi ipsi domi proterendum esse, & conculcandum putaverunt: desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio, cujus auctor inventus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, ut, quamobrem ista civitas neque severè Flaccum oppugnarit, neque benignè defenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine *irata*: de quo toto respondit Hortensius: in vita solverat Castricio pecuniam, jamdiu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quò cùm venisset Lælius ad iratos, & illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset; 3 exsiluerunt principes, neque in illa concione adfuerunt, neque ipsius decreti, ac testimonii auctores esse voluerunt. usque eò orba fuit ab optimatibus illa concio, ut princeps principum esset Mæandrius: cujus lingua, quasi *flabello seditionis*, illa tum est egentium concio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, & gravis, ut ipsi existimari volunt, justum dolorem, querelasque cognoscite. Quæ pecunia fuerit apud se, Flacci, patris nomine collata à civitatibus, hanc à se esse ablatam queruntur. Alio loco quæram, quid licuerit Flacco; nunc tantùm à Trallianis requiro quam pecuniam à se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi à civitatibus collatam in usum suum. cupio audire. non, inquit, dicimus. Quid igitur? delatam ad nos, creditam nobis, L. Flacci patris nomine, ad hujus *deos penates*, atque ludos. Quid tum? Hanc te, inquit, capere non licuit. Jam id videro: sed primùm illud tenebo. queritur gravis, locuples, ornata civitas, quòd *non restituat alienum*: spoliatam se dicit, quòd id non habet, quod ejus non fuit. quid hoc impudentius dici, aut fingi potest? delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia à tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. hæc pecunia tota ab honoribus translata est in quæstum & fœnerationem: recuperata est multis post annis. Quæ civitati facta est injuria? At molestè fert civitas. 4 Credo avulsum est enim præter spem, quod erat *spe devoratum lucrum*. At queritur. impudenter facit. Non enim omnia, quæ dolemus, eadem jure queri possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines, à Mæandrio concitati. Quo loco etiam, atque etiam facite ut recordemini, quæ sit *temeritas multitudinis*, quæ levitas propria Græcorum, quid in concione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima, & moderatissima civitate, cùm est forum plenum judiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum, & civium, cùm speculatur, atque obsidet vestra vindex temeritatis, & moderatrix officii, curia: tamen quantos fluctus excitari concionum videtis? quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? nisi fortè hæ civitates existimari volunt, faciliùs una se *epistola* Mithridatis moveri, impellique potuisse, ut amicitiam populi Rom. 5 fidem suam jura omnia officii, humanitatisque violarent; quàm ut filium testimonio læderent, cujus patrem armis pellendum suis mœnibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina civitatum nobilium opponere. quos enim *hostes* hæc familia contemsit nunquam eosdem *testes* pertimescet. vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestræ civitates reguntur: non multitudinis temeritate, sed optimatum consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum. sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patiamini me delicta vulgi à publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. Utrum vultis patri Flacci licuisse, nec ne? si licuit, sicuti certè licuit: ad ejus honores collatam, ex quibus ipse nihil capiebat, patris pecuniam rectè abstulit filius. si non licuit: tamen illo mortuo, non modò filius, sed *quivis heres* rectissimè potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cùm ipsi gravi fœnore istam pecuniam multos annos occupavissent, à Flacco tamen omnia, quæ voluerunt, impetraverunt: neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Lælius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridarem. Quis enim erat, qui non sciret, in ornandis studiosiorem Mithridatem, quàm in spoliandis Trallianis fuisse? Quæ quidem à me si, ut dicenda sunt, dicerentur, graviùs agerem, judices, quàm adhuc egi: quantam Asiaticis testibus fidem habere vos cõveniret: revocarẽ animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illã universorum civium Rom. per tot urbes, *uno puncto tẽporis*, miseram crudelemq; cædem: prætores nostros deditos, legatos in vincula conjectos, nominis propè Rom. memoriam cum vestigio imperii non modò 5 ex ædibus Græcorum, verum etiam ex litteris esse deletam.

1. *Pythodori, Artideni, Lepsines.*) Talia ferè erant in Pal. pr. ac tert. nam ceteri omnes, ut & S. Victor. & Grut. mutilati folio integro.

2. *Expressam faciem civitatis.*) Lambinus *speciem*; quod etiam in Pal. pr. sed tert. alterum retinebat, item editio vetus.

3. *Exsiluerunt Principes, &c.*) Ita ex mss. uno Henr. Stephanus, sed præter nostros omnes, & veterem ed. in quibus *siluerunt principes*, &c. quod *principes*, excl. ab ex cujus posterioribus male putari tamen reponi iterum posse illud siluerunt.

4. *Credo avulsum est enim, &c.*) vulgò *amissum*, sed alterum est in Pall. aliorumque scriptis. Sic Terentius Eunucho: *Speras te à me avellere.*

5. *Fidem suam, jura omnia officii humanitatisque.*) Henr. Stephanus prodicit è scripto suo, *omnia officia societatis humanitatisque.* sed sic nulli nostrorum: quorum quidam *humanitatesque*; omnes verò *fidem suam*, quod & in olim cusis.

6. *Ex ædibus Græcorum.*) Non abeunt ab hac scriptura Pall. S. Victor. Grut. alias admisissem *sedibus*, quod in uno scripto testatur à se inventum Henricus noster Stephanus.

Mithridatem, *deum* illum *patrem*, illum *conservatorem Asiæ*, 1 illum *Evium Nysium, Bacchum, Liberum* nominabant. unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat: Cappadocem autem illum non modò recipiebat suis urbibus, verùm etiam ultrò vocabat. Liceat hæc nobis, si oblivisci non possumus, at *tacere*: liceat mihi potiùs de levitate Græcorum queri, quàm de crudelitate. Auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? nam, quoscunque potuerunt, rogatos, interemerunt. nomen civium Rom. quantum in ipsis fuit, sustulerunt. 2 in hac igitur urbe se *jactent*, quam oderunt? apud eos, quos inviti vident? in ea rep. ad quam opprimendam non animus eis, 3 sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum, laudatorumque Flacci, ex vera atque integra Græcia. tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent: tum, si audebunt, 4 dignitati horum componant suam. Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omneis terras distributæ putantur: de quorum 5 urbis possessione, propter *pulchritudinem* etiam inter Deos certamen fuisse proditum est: quæ vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos civeis genuisse dicatur. & eorum eadem terra parens, altrix, patria, dicatur: auctoritate autem tanta est, ut jam fractum propè, ac debilitatum Græciæ nomen hujus urbis laude *nitatur*. Adsunt Lacedæmonii, cujus civitatis spectata, ac nobilitata virtus, non solùm *naturâ* corroborata, verùm etiam *disciplina* putatur: qui solì toto orbe terrarum septingentos jam annos ampliùs unis moribus, & nunquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaja cuncta mihi legati, Bœotia, Thessalia: quibus locis nuper legatus L. Flaccus, imperatore Metello, præfuit. Neque verò te, Massilia, prætereo, 6 quæ L. Flaccum militem, quæstoremque cognosti: cujus ego civitatis disciplinam, atque gravitatem non solùm Græciæ, sed haud scio an cunctis gentibus 7 anteponendam jure dicam: quæ tam procul à Græcorum omnium regionibus, disciplinis, linguaque divisa, cùm in ultimis terris cincta Gallorum gentibus, barbariæ fluctibus alluatur, sic optimatum consilio gubernatur, ut omnes ejus instituta *laudare facilius* possint, *quàm æmulari*. Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiæ testibus, ut Græcorum cupiditati, Græcorum auxilio resistamus. Quamquam quis ignorat, qui modò unquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Græcorum genera sint verè? quorum unum sunt Athenienses, quæ gens Jonum habebatur: Æoles alteri: Dores tertii nominabantur. atque hæc cuncta Græcia, quæ fama, quæ gloria, quæ doctrina, quæ plurimis artibus, quæ etiam imperio, & bellica laude floruit, *parvum quendam locum*, ut scitis, Europæ tenet, semperque tenuit. Asiæ maritimam oram, bello superatam, cinxit urbibus, 8 non ut munitam, colonis illam augeret, sed ut obsessam teneret. Quamobrem quæso à vobis Asiatici testes, cùm vere recordari voletis, quantum auctoritatis in judicium afferatis, vosmet ipsi describatis Asiam: nec quid alienigenæ de vobis loqui soleant, sed quid vosmetipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrùm igitur nostrum est, 9 an vestrum, hoc proverbium, *Phrygem plagis fieri solere meliorem?* Quid de tota Caria? nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, 10 *in Care id potissimum esse faciendum?* Quid porrò in Græco sermone tam tritum, atque celebratum est, quàm, si quis despicatui ducitur, ut *Mysorum ultimus* esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? quis unquam Græcus Comœdiam scripsit, in qua servus primatum partium non *Lydus* esset? Quamobrem quæ vobis fit injuria, si statuimus vestro nobis judicio standum esse de vobis? Equidem mihi jam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium: tamen vestrum est judices, omnia, quæ dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi à me minùs dicuntur, vestris animis, & *cogitatione comprehendere*. Sequitur 11 auri illa invidia Judaici. Hoc nimirum est illud, quòd non longè à gradibus Aureliis hæc causa dicitur. 12 ob hoc crimen hic locus abs te, Læli, atque illa turba quæsita est. scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in concionibus. 13 summissa voce agam, tantùm ut judices audiant. neque enim desunt, qui istos in me atque in optimum quemque incitent. quos ego, quo id facilius faciant, non adjuvabo. Cùm aurum, Judæorum nomine quotannis ex Italia, & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto ne ex Asia exportari liceret. Quis est, judices, qui hoc non verè laudare possit? Exportari aurum non oportere, cùm sæpe antea senatus, tum me consule, gravissimè judicavit. Huic autem *barbaræ superstitioni* resistere, severitatis: multitudinem Judæorum, flagrantem nonnunquam in concionibus, pro rep. contemnere, gravitatis summæ fuit. At Cn. Pompejus, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quòd in tam suspiciosa, ac maledica civitate locum *sermoni obtrectatorum* non reliquit. non enim, credo, religionem & Judæorum, & hostium, impedimento præstantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Ubi ergo crimen est? quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, judicatum fateris, 14 quæstum, & prolatum palàm non negas: actum esse per viros primarios res ipsa declarat. 15 Apamea manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum. nullo minus per

1. *Illum Evium, Nysium, Bacchum, Liberum.*) Hæc est consonans scriptura Pall. & S. Victoris, quam & è suis eruit Turneb. lib. XX. Adverss. cap. 28. Lambinus alia nobis substituit nomina, sed non sanè è Libris.

2. *In hac igitur urbe se jactent.*) Ita Pal. tert. ac sept. quod malui quàm alterum *jactaut*. quamvis non multum differat.

3. *Sed vires defuerunt.*) Nescio an scribendum sit auctoritate omnium mss. nostrorum *sed vires defecerunt & defuerunt*, an verò reponendum unum, *defecerunt*, quod inusitatius alteri etiam præbuerit locum. prima editio præfert, *deficiunt & defuerunt*, quod & in Grut. scripto.

4. *Dignitati horum componant suam.*) Haud aliter etiam plerique libri nostri; quorum fide hæc eadem ferè linea supra scripsi, *tum cum his*, neque secus etiam primitus publicati. sed tamen, non potest mihi displicere quod erui è Pal. secundo, *dignitati horum anteponunt*; sine vocula *suam*.

5. *Urbes possessionis.*) Prius *positionis*, sed præstat aliorum mss. item nostros ferè. nam Gruteri codex vulgatæ adhæret.

6. *Quæ L. Flaccum militem quæstoremque.*) Adscripsit Gulielmus, forte, legendum *tribunum militum*; uti est infra cap. 40.

7. *Anteponendam jure dicam.*) Lambinus delevit sua sponte suorum *jure*, & reperi sanè tantum in Pal. sec. & Grut. sed non video cur aliena: certè non est superflua.

8. *Non ut munitam coloniis illam augeret: sed &c.*) Hæc est lectio Pal. pr. quinq. sext. sept. nam sec. & Grut. *illam genium*. sed sine voce *augeret*, quæ neque in tert. qui tamen à prima manu habuit *generet*; quod ipsum adhuc hæret in quarto & octavo. placuit Gulielmio lectio S. Victoris, *illam generaret* sed haud ei adquieverim. potius adhuc sustulerim vocem *illam*; ut fieret, *non ut munitam coloniis augeret*.

9. *An vestrum hoc proverbium.*) Recepta lectio interposuerat *verum*, sed ejus vocis, nihil est reliqui in mss. nostris, in editionibus omnium antiquissimis: neque necessaria dici potest, ut visum Lambino.

10. *In Care id potissimum esse faciendum.*) Sic bene conjecit Erasmus, probatque P. Victorius lib. V. Var. lect. cap. 12. cum tamen retinerent mss. omnium, *in Cariam*, quomodo item Pall. septem nam sec. habet in *ea re*. ex quo facile fiat *in Care*, uti diserte perscribitur in Gruteriano. Gulielmus tamen visus est adprobare *in Caria*: rationes nullas perscripsit; neque ego facilè exputo. nisi si *Cariam* sumsit pro femina ejus loci.

11. *Auri illa invidia Judaici.*) De eo videndus Cujacius ad lib. I. Cod. Iustiniani tit. LXXV.

12. *Ob hoc crimen.*) Henrici Stephani liber scriptus, *ad hoc crimen*. sicque editio Lugdunensis. at veterrima quæque, at mss. nostri decem stant pro vulgato.

13. *Summissa voce agam, &c.*) Antiquitus cum & mss. Pall. S. Vict. habent voce amplius, si. & poterat legi, *in concitoribus ea submissa voce agam, &c.* Lambinus edidit, *sic submissa voce &c.*

14. *Quæstum & prolatum.*) Vulgatum *prolatum*. sed contra plures mss. & olim publicatos, quorum quidam *pleratum*.

15. *Apamea manifesto comprehensum, ante pedes prætoris in foro expensum est auri pondo centum, &c.*) Vides illis *pondo centum* apponi verba singularia. At *centum* utique singulare nunquam est. Nempe integrum erat: *comprehensum est & expensum pondus auri centum librarum, quæ sunt pondo, sive pondera ponderis & examinando*. Cronovius.

per 1 Sex. Cæsium, equitem Romanum, *castissimum* hominem, atque integerrimum: Laodiceæ viginti pondo paulo amplius 2 per hunc ipsum L. Peducæum, judicem nostrum: Hadrumeti per Cn. Domitium, legatum: Pergami non multum. Auri ratio constat: aurum in ærario est: furtum non reprehenditur: *invidia quæritur*: à judicibus 3 oratio avertitur: vox in coronam, turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Læli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat: nunc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, *ostendit armis*: quàm cara diis immortalibus esset, docuit, 4 quòd est victa, quòd locata, quòd servata. Quamobrem, quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum: veniamus jam ad civium Romanorum querelas. Ex quibus sit sanè prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, injuriæ factum est? negotiaris in libera civitate: primum patere me esse *cautum*. quousque negotiabere? præsertim cum sis isto loco natus, annos jam triginta in foro versaris 5 sed tamen in Pergameno. longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis: affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam. in qua tibi invideo, quòd unis vestimentis tamdiu lautus es. Verum esto: negotiari libet: cur non Pergami? Smyrnæ? Trallibus? ubi & multi cives Romani sunt, & jus à nostro magistratu dicitur? otium te delectat: lites, turba, prætor, odio est: Græcorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses amantissimos populi Rom. fidelissimosque socios, inferiores habes, quam aut Mithridates, aut etiam pater tuus habuerit umquam? cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberis non licet? homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, à Græcorum *luxuria, & levitate* remotissimi, patres familias suo contenti, aratores, rusticani: agros habent & natura bonos, & diligentia, cultuque meliores. in hisce agris tu prædia habere voluisti. 5 omnino mallem, (& magis erat tuum, si te crassi agri delectabant) hic alicubi in Crustumino, aut in Capenati paravisses. Verùm esto. Catonis est dictum, *Pedibus compensari pecuniam*, longe omnino à Tiberi ad Caicum: quo in loco etiam 6 Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque: placuit oppidum. regio delectavit. emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia, princeps illius civitatis. cujus socrum, *mulierem imbecilli consilii*, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese: & cùm illa, quid ageretur, nesciret, in possessione prædiorum ejus familiam suam collocavit: uxorem abduxit ab Amynta *prægnantem*: quæ peperit apud Decianum filiam, hodieque apud Decianum est uxor Amyntæ, & filia. Numquid harum rerum à me fingitur, Deciane? sciunt hæc omnes nobiles, sciunt boni viri sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge Amynta: repete à Deciano, non pecuniam, non prædia: socrum denique sibi habeat: restituat uxorem: reddat misero patri filiam, nam membra, quæ debilitavit lapidibus, fustibus, ferro: manus, quas contudit: digitos, quos confregit: nervos, quos concidit, restituere non potest, filiam, filiam, inquam, rerum nostro patri, Deciane, tedde. Hæc Flacco non probasse te miraris? cui, quæso, tandem probasti? emtiones falsas, 7 prædiorum proscriptiones cum mulierculis, aperta circumscriptione, fecisti. 8 *tutor* his rebus Græcorum legibus adscribendus fuit. Ptolemocratem scripsisti, mercenarium, & administrum consiliorum tuorum adductus est in judicium Polemocrates 9 de dolo malo, & de fraude, à Dione, hujus ipsius tutelæ nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique? qui dolor animorum? quæ querela? Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus: 10 irritæ venditiones: irritæ proscriptiones 11 Non restituis. defers ad Pergamenos, ut illi recipiant in suas litteras publicas, præclaras proscriptiones, & emtiones tuas. repudiant, rejiciunt. At qui homines? Pergameni laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi 12 *honorem majorum* tuorum assecutus esses: & hoc te superiorem putabas esse, quàm Lælium, quòd te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena, quàm Smyrnæ? At ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere otii, ut posiem recitare 13 psephisma Smyrnæorum, quod fecerunt in Castricium mortuum: primùm ut in oppidum inferretur: quod aliis non conceditur: deinde, ut ferrent ephebi: postremò ut imponeretur aurea corona mortuo. Hæc *P. Scipioni*, clarissimo viro, cùm esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis dii immortales! *decus patriæ, ornamentum populi Rom. florem juventutis* appellant! Quare, Deciane, si cupidus es gloriæ, alia ornamenta censeo, quæras. Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intelligebas, cum tibi hæc recitabant, *Clarissimum virum*, præstantissima sapientia, singulari ingenio: mihi crede, ludebant. cùm verò coronam auream litteris imponebant: te vera non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant. *Nescum quidem* hominum venustatem, & facetias perspicere potuisti? Isti igitur, isti Pergameni perscriptiones, quas tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo & prudens, & innocens, contra te omnia decrevit. 14 * In P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam neque ipsum neque me pœniteret. Flaccum in curia decrevissent. Veridicas adjungis *causas inimicitiarum*, quòd patri L. Flacci, ædili curuli, pater tuus, tribunus plebis diem dixerit. At istud, ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit: præsertim cùm ille, cui dies dicta est, prætor posteà

1. *Sex Cæsium.*) Pall. partim *Sex. Ecinium*. partim *Cesinium*. S. Victoris *Sex. Cæsinium*. quod forte non improbandum.

2. *Per hunc ipsum L. Peducæum, &c.*) Pall. & S. Vict. & Grut. ut & antiquitus impressi, *per hunc C. Peducæum*. Gulielmius jussit quærere, an *Peducæi* essent gentis *Lucilia*, idem annotavit forte translatis verbis restituendum, *Laodicea viginti pondo per hunc C. Peducæum jud. nostrum: Adrymeti paulo amplius per Cn. Domitium.*

3. *Oratio avertitur.*) Grut. *advertitur*. Pall. & S. Victoris *convertitur*. ego, ut verum fatear, parum heic video.

4. *Quod & victa.*) Pal. sec & oct. *vincta*. quint. *junctæ*. S. Vict. *unita*. forsan *domita*, inquit Gulielmius.

5. *Omnino mallem, & magis erat tuum, si te crassi, &c.*) Ita ferè mss. nostri. vulgata immisit *jam*, quod nusquam in mss. imò in edd. vett. sed tamen sciendum Pall. omnes, præter secundum, exhibere, *sed te crassi agri*, nisi quod illud *agri* abest octavo, cui neque adest *tuum*. habet Grut. liber: *omnino malle magis erat tuum, si te jam crassi, &c.* ex quibus facile fingerotur, *Omnino malè magis erat tuum (si te jam crassi delectabant) Etsi alicubi.* sed quid opus conjecturis in re tam tenebrosa?

6. *Agamemnon cum exercitu.*) Explicat P. Victorius lib. V. Var. lect. cap. 12.

7. *Prædiorum proscriptiones.*) Pall. nostri partim *proscriptiones*, partim *perscriptiones*. non heic modò, sed infra.

8. *Tutor his rebus, Græcorum moribus, &c.*) Lambinus omisit, *rebus*, sed præter mss. nostros, & rationem; secutus est. Fæ. Rnum.

9. *De dolo malo, de fraude à Dione hujus, &c.*] Sic prius cusi; quæ scriptura in plerisque mss. nostris. solùm Pal. pr. *de fraude ad Iterum hujus &c.* at Henr. Stephanus nobis è libro suo nescio quo produxit, *de fraudatione hujus*. quam lectionem video exstare in editione Aldi Nepotis. numquam falsum sequi habuerim enim *Dionem* pro accusatore Polemocratis.

10. *Irritæ venditiones, irritæ proscriptiones.*] Aliquot mss. nostri numero singulari, *venditionis, irritæ proscriptionis*; sive *perscriptionis*.

11. *Non restituis.*) Melioris notæ mss. *Num restituis?* nihilo pejus. imò melius.

12. *Honorem majorum tuorum assecutus esses.*) *Nostri secutus* item edit. vet.

13. *Psephisma Smyrnæorum quod fecerunt.*) Haud aliter Pall. & edd. vett. sequentes *Psephismata Smyrn. quæ fecit.*

14. * *In P. Globulum, &c.*] Infignivi locum asterisco, alios secutus. Henr. Stephanus linea sequenti producit quædam è mss. sed ea pedibus trahit Lambinus; neque tamen subsistuit meliora. Mss. nostri omneis heic mutilantur integro folio; etiam ille qui est S. Victoris. desunt hæc etiam tribus editionibus veterrimis. tempus perdere, laudandis aliorum conjecturis, non putavi operæ pretium.

factus sit, & consul: ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed, si justas inimicitias putabas, cur, cùm tribunus militum Flaccus esset, in ejus legione miles fuisti, cum tibi per *testes militares* effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem prætor te, inimicum paternum in consilium vocavit? quæ quidem quàm sanctè solita sint observari, scitis omnes. Nunc accusantur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt. Decrevit Flaccus. Num aliud, atque oportuit? In liberos. Num aliter, ac censuit senatus? In absentem decrevit. Cùm ibidem esses, cùm prodire nolles. non est hoc in absentem reum. SENATUS-CONSULTUM ET DECRETUM FLACCI. Quid, si non decrevisset, sed edixisset? quis posset verè reprehendere? Num etiam fratris mei litteras, plenissimas humanitatis, & æquitatis, reprehensurus es? quas easdem mulieri à me datas, apud Pataranos requisivit. Recita litteras Qu. Ciceronis. LITTERÆ Q. CICERONIS. Quid? hæc 1 Apollonidienses, occasione facta, ad Flaccum detulerunt? apud Orbium acta non sunt? ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum, me consule, nonne legati Apollonidienses omnia postulata de injuriis unius Deciani detulerunt? 2 Adhæc prædia etiam in censu dedicavisti. Mitto, quòd aliena: mitto, quòd possessa *per vim*: mitto, quòd convicta ab Apollonidiensibus: mitto, quòd à Pergamenis repudiata: mitto etiam, quòd à nostris magistratibus in integrum restituta: mitto, quòd nullo jure, neque in re, neque in possessione tua. Illud quæro, sint ne ista prædia *censui censendo*: habeant jus civile: sint, necne sint, mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem possint: in qua tribu denique ista prædia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex iisdem prædiis & Apollonide, & Romæ imperatum esset tributum. Verum esto. *gloriosius* fuisti. voluisti magnum agri modum censeri, & ejus agri, qui dividi plebi Romanæ non potest. Census es præterea numeratæ pecuniæ centum triginta ** millia 3 Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed hæc omitto. Census es mancipia Amyntæ neque huic ullam in eo fecisti injuriam. possidet enim ea mancipia Amyntas. ac primò quidem pertimuit, cùm te audisset servos suos esse censum. Retulit ad jurisconsultos, Constabat inter omnes, si aliena censendo, Decianus sua facere posset 4 eum ** (maximam habiturum esse familiam. Responsum est, ejus facta non videri. Idem visum est postea Flacco, cùm rem cognosceret: itaque decrevit.) Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Lelium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita quæstus est Lælius, cùm de perfidia Deciani diceret: Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus: is a Flacco corruptus est, is me detulit ac prodidit. Siccine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuæ retinuisses pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de rep. meritum, in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Sed defendam Decianum: qui tibi in suspicionem *nullo suo delicto* venit. Non est, mihi crede corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo tedimeretur, ut duceret judicium? cui sex horas omnino lex dedit. Quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui. quod ornabat facile locum, quem prehenderat, & acutè testeis interrogabat, tuæ circumvenienda: fortasse fecisti. & tu, & populi sermo, ne exciperes. Idcirco Decianum usque ad coronam appulisti. Sed, ut hoc verisimile est, ita haud verisimile, Decianum à Flacco esse corruptum. Ita scitote, judices, esse cetera: vel quod ait Lucejus, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut à *fide se abduceret*, sestertium vicies. Et eum tu accusas avaritiæ, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? nã quid emebat, cùm te emebat? ut ad se transires? quam partem causæ tibi demamus? an ut enuntiares consilia Lælii? qui testes ab eo prodirent? quid? nos non videbamus habitare unà? quis hoc nescit? tabulas in Lælii potestate fuisse, num dubium est? an ne vehementer, ne copiosè accusares? Nunc facis suspicionem. ita enim dixisti, ut nescio quid abs te impetratum esse videatur. At enim Antonii Sextilio gravis injuria facta est, & non ferenda: quòd, cùm esset uxor ejus Valeria, *intestato mortua*, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. quod talium intenderit? qui doces? Ingenua, inquit, fuit. O peritum juris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. sed quæro, usu; an coëmtione. usu non potuit. nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate deminui. coëmtione? omnibus ergo auctoribus in quibus certè Flaccum fuisse non dices. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit non debuisse, cùm prætor esset, *suum negotium agere*, aut mentionem facere hæreditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate, maximisque beneficiis in tuos, venisse hereditates, cùm Asiam provinciam consulari imperio obtineres. si quis eas, suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vecti, si qua tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes? an tuum, nulla avaritia, salva dignitate, retinebis? At ifilius hereditatis, jam Globulo prætore, Flacci nomine, petita possessio est. non igitur impressio, non occasio, non vis, non tempus, non imperium, non secutes ad injuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Itaque eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui. negavit, à privato pecuniam in provincia prætorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? *eripere, extorquere*, accipere contra leges non oportet: petere non oportere, numquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas, exigendi causa, licuit & tu ipse nuper, & multi viri boni sæpe fecerunt, rectum est: quod ego non reprehendo. locios video queri, prætorem, si hereditatem in provincia non reliquerit non solum reprehendendum, verum etiam condamnandum puras? Dori, inquit Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil dori istorum explicari potest. nisi offenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. si fuit, qua cum quo sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo religionem tuæ, tamen ita tum Flacco esse vidistis. neque enim occulta ut *famæ tacunditia* tuæ, neque reticendam putavit. questus est, libertum suum Flacco prætore esse damnatum. O CONDITIONES MISERAS ADMINISTRANDARUM PROVINCIARUM! in quibus diligentia, plena simultatum est: negligentia,

---

1. *Apollonidienses occasione facta.*) Adnotavit Gulielmius fortè legendum *concursione facta*.

2. *Ad hæc prædia etiam in censu dedicavisti.*) Lipsius lib. III. Var. lect. cap. 1. emendat *in censum*, quomodo locutus P. Africanus apud Agellium.

3. *Eam opinor tibi numeratam non esse abs te.*) Lipsius noster d. cap. 1. arbitratur superare hoc loco pronomen *tibi*, ut velit errasse in numerando. malè *abs te*, est, de tuo.

4. *Eam** (maximam habiturum, &c.)* Hæc uncis cirlumsepta. Lambinus invenit in veteri codice. editionibus aliis absunt: neque nos habemus pro germanis. cùm tamen constaret locum defectuosum, neminem nocere posse putabamus.

5. *Si hereditatem in provincia non reliquerit.*) Est istud in S. Vict. in Gron. in Palatinis octo, in omnibus denique editionibus avorum patrumque ævo natis. Lambinus primùm, quod invenisset librum in quo non compareret negativa, divinavit, *in provincia recreuit*; quod omnibus statim visum fuit genuinum, etiam Gulielmio. Sed cedo mihi eum quæso, codicem, qui præferat *in provincia reliquerit*; descendam. forte in sententiam aliorum. interim adhærebo vulgatæ; admodum meo judicio

argutæ.

gentia, vituperationum: ubi severitas, periculosa est: liberalitas, ingrata: sermo, insidiosus: assentatio, perniciosa: frons omnium, familiaris: multorum animus, iratus: iracundiæ occultæ, blanditiæ apertæ: venientes eis prætores exspectant, præsentibus inserviunt, abeuntes deserunt. Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium in prætermittendis provinciis laudare videamur. Litteras misit de villico P. Septimii, hominis ornati, qui villicus eadem fecerat. Septimium ardentem iracundia videre potuistis in Lurconis libertum judicium ex edicto dedit. hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum, splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris, vestrorumque causis *severitas* odio est? eandem laudatis, cùm de nobis judicatis? At iste Andro, spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit. Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Cæcilius fuit. quo splendore vir,? qua fide? qua religione? obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius: homo & pudens & constans, & gravis. Si vis erat, si *fraus*, si *metus*, si *circumscriptio*: quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid, si ista omnis pecunia huic adolescentulo, L. Flacco reddita est? si petita, si redacta? si per hunc Antiochum, paternum hujus adolescentis libertum, seni illi Flacco probatissimum? videmurne non solùm avaritiæ crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem assequi singularem? communem enim hereditatem, quæ æqualiter ad utrumque lege venisset, concessit adolescenti, propinquo suo: nihil ipse attigit de Valerianis bonis. quod statuerat facere, adductus hujus pudore, & non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit sed etiam prolixè cumulateque fecit. Ex quo intelligi debet, eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis. 1 At Falcidianum crimen est ingens, talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quomodo igitur dicit? Epistolam mater ejus profert, & alteram soror: scriptum ad se dicunt esse ab illo, tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si *aram senem juraret*, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit? At qui vir? quàm non amicus suis civibus? qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit Gvæcorum convivis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem? libertate tam præclara carere? adire periculum navigandi? *quasi bona cometesse Roma non liceret*. nunc denique materculæ lux festivus filius, aniculæ minimè suspiciosæ, purgat se per epistolam 2 ut eam pecuniam, quacum trajecerat, non consumsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum, Globulo prævenerunt: Falcidius emerat n s nongentis millibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emtio. emit igitur aliquid, quod certè multo pluris esset: 3 dat de lucro: nihil detrahit de vivo. minus igitur lucri facit. Cur Albanum venire jubet? cur matri præterea blanditur? cur epistolis, & sororis, & matris imbecillitatem aucupatur? postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia: mater negat. venisset, inquit, si esset denuntiatum. Tu certè coegisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses. sed hominem ab negotio abducere noluisti. magnum erat ei *certamen* propositum, magna cum Græcis contentio: qui tamen, ut opinor, jacent victi. nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum, bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Læli, de epistolis istis indicavit? mulieres 4 negant se scire qui sis. Ipse igitur ille tibi, se ad matrem & sororem scripsisse, narravit? 5 an etiam scripsit oratu tuo? At verò M. Æbutium, & constantissimum, & pudentissimum hominem, Falcidii affinem, nihil interrogas? nihil ejus generum, pari fide præditum, C. Manilium? qui profectò de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non posset. His tu igitur epistolis, Deciane, recitatis, his *mulierculis* productis, illo absente auctore laudato, tantum te crimen probaturum putasti: præsertim, cùm ipse non deducendo Falcidium, judicium feceris, plus falsam epistolam habituram ponderis, quàm ipsius præsentis fictam vocem, & simulatum dolorem? Sed quid ego de epistolis Falcidii, aut de Androne Sextilio, aut de Deciani censu tamdiu 6 disputo, postulo? de salute omnium nostrûm, de fortunis civitatis, *de summa resp.* taceo? quam vos universam in hoc judicio vestris humeris, vestris, inquem, humeris, judices sustinetis. Videtis, in quo motu temporum, quanta in conversione rerum, ac perturbatione versemur. Cùm alia multa certi homines, tum hoc vel maximè moliuntur, ut quoque vestræ mentes, vestra judicia, vestræ sententiæ, optimo cuique infestissimæ, atque inimicissimæ reperiantur. gravia judicia pro reipubl. dignitate, multa de conjuratorum scelere fecistis. non putant satis conversam rempubl. nisi in eandem *impiorum pœnam optimè meritos*. civeis detruserint. Oppressus est C Antonius. esto: habuit quandam ille infamiam suam: neque tamen ille ipse, pro meo jure dico, vobis judicibus, damnatus esset: cujus damnatione sepulchrum L. Catilinæ, floribus ornatum, hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conventu, epulisque celebratum est: justa Catilinæ facta sunt. Nunc à Flacco Lentuli pœnæ per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum, conjugumque vestrarum trucidatos, incendio patriæ tepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus ejectos: nimiæ pietatis, & summi amoris in patriam vicissim nos pœnas, si ita placet, sufferamus. nos jam ab indicibus nominamur: in nos crimina finguntur: nobis pericula comparantur: quæ si per alios agerent: si denique per populi nomen, *civium imperitorum* multitudinem concitassent: æquiore animo ferre possemus. Illud verò fieri non potest, quod per senatores, & per equites Roman. qui hæc omnia pro salute omnium, communi consilio, una mente, atque virtute gesserunt, harum rerum autores, duces, principes, spoliari omnibus fortunis, atque civitate expelli posse arbitrantur. 7 Etenim populi Romani perspiciunt eam mentem, & voluntatem: omnibus rebus, quibus potest, populus Rom. significat, quid sentiat: nulla varietas est inter homines opinionis,

1. *At Falcidianum crimen est ingens. Talenta quinquaginta.*) Hanc summam *nongenta sestertia* vocat capite sequenti: *At fructus isti Trallianorum, &c. Falcidius emerat* HS. *nongentis millibus, &c.* Ergo Manucius inquit, *Talenta quinquaginta*, scutatorum triginta sex millia, id est, sestertium nongenta millia, ut infra: statimque, HS. DCCCC. talenta quinquaginta supra nominata. Sed istæ summæ nequaquam conveniunt. Nam talenta quinquaginta sunt sestertium duodecies, scutatorum triginta millia: nongenta verò sestertia sunt talenta triginta septem cum triginta minis, scutati viginti duo millia quingenti. Ergo hic scribendum est, *talenta quadraginta*. Ea sestertium sunt nongenta sexaginta millia, scutatorum v ginti quatuor millia: sed sexaginta millia silentur, ut summa sit rotunda. *Grono*, de Sestertiis, pag. 225.

2. *Ut ea pecuniam quacum trajecerat, &c.*) Ausus sum recipere emendationem Palatini tertii in quo prius fuerat, *quæ contra jecerat*: omnibus enim patefecit ejus veritas, à qua param antea distabant ceteri Pall. item S. Victorii, aliorumque, *quam contrajecerat*. ex quibus Gulielmius aliquin hanc nostram divinarat.

3. *Dat de lucro.*) Benè explicat Cujacius tractatu IX. ad Africanum.

4. *Negant se scire qui sis. ipse igitur ille tibi, &c.*) secutus sum mss. nostros, imò verò litteras lectionis receptæ tantummodo cum Gulielmio, *illud scire. qui? is ipse? igitur, &c.* nullius sensus, coegi in alias voces. sententia aperta est.

5. *An etiam scripsit oratu tuo?*) Firmant & hanc lectionem mss. nostri, nisi quod Pal. pr. & sec. *hortatu*. quod æque bonum censuerim.

6. *Disputo, postulo?*) Ita & Pall. nostri. Lambinus edidit ex Memmiano, *disputo & expostulo?*

7. *Etenim populi Rom. perspiciunt eam mentem.*) Ita nostri. Lambinus *eam* delet. Gulielmius mutat *in eandem*. Gruterus liber habet, *Etenim si perspiciunt eam mentem*.

nulla voluntatis, nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio: populum Rom. *disceptatorem* non modò non recuso, sed etiam depoſco. Vis absit: ferrum ac lapides removeantur: operæ faceſſant: ſervitia ſileant. nemo erit tam injuſtus, qui me audierit, ſit modò liber, & civis, quin potiùs de præmiis meis, quàm de pœna cogitandum putet. O dii immortales! quid hoc miſeriùs? nos, qui P. Lentulo ferrum, & flammam, de manibus extorſimus, imperitæ *multitudinis judicio* confidimus: lectiſſimorum civium, & ampliſſimorum ſententias pertimeſcimus. M. Aquilium patres noſtri multis avaritiæ criminibus, teſtimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum geſſerat, judicio liberaverunt. Conſul ego nuper defendi C. Piſonem: qui quia conſul fortis, conſtansque fuerat, incolumis eſt reipubl. conſervatus. defendi item conſul L. Muræna, conſulem deſignatum. nemo illorum judicum, clariſſimis viris accuſantibus, audiendum ſibi de ambitu putavit, cùm, bellum jam gerente Catilina, omnes, me auctore, duos conſules Kalendis Janu. ſcirent eſſe oportere. Innocens, & bonus vir, & omnibus rebus ornatus, bis hoc anno, me defendente, abſolutus eſt A. Thermus. Quanta, reip. cauſa, lætitia populi Rom. quanta gratulatio conſecuta eſt? Semper GRAVES, ET SAPIENTES judices in rebus judicandis, quid utilitas civitatis, quid communis ſalus, quid reip. tempora poſcerent, cogitaverunt. Cùm tabella vobis dabitur, judices, non *de Flacco* dabitur ſolum: dabitur de ducibus, auctoribusque conſervandæ civitatis: dabitur de omnibus bonis civibus: dabitur de vobismet ipſis: dabitur de liberis veſtris, de vita, de patria, de ſalute communi. non judicatis in hac cauſa de exteris nationibus, non de ſociis: de vobis, ac veſtra rep. judicatis. Quòd ſi provinciarum vos ratio magis movet, quam veſtra: ego verò non modo non recuſo, ſed etiam poſtulo, ut provinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus Aſiæ provinciæ primum magnam partem ejuſdem provinciæ, quæ pro hujus periculis legatos, laudatoresque miſit: deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hiſpaniam, provinciam Cretam. Græcis autem, Lydis, & Phrygibus, & Myſis obſiſtent Maſſilienſes, Rhodii, Lacedæmonii, Athenienſes, cuncta Achaja, Theſſalia, Bœotia. Septimio, & Cælio, teſtibus, P. Servilius, 1 & A. Metellus, hujus pudoris, integritatisque teſtes repugnabunt. Aſiaticæ jurisdictioni urbana jurisdictio reſpondebit. *annus temporis criminationem* omnis ætas L. Flacci, & perpetua vita defendet. Et, ſi prodeſſe L. Flacco, judices, debet, quòd ſe tribunum militum, quòd quæſtorem, quòd legatum imperatoribus clariſſimis, exercitibus ornatiſſimis, provinciis graviſſimis, dignum *ſuis majoribus* præſtitit: proſit, quòd hic, vobis videntibus, in periculis communibus omnium veſtrûm, ſua pericula cum meis conjunxit: proſint honeſtiſſimorum municipiorum, coloniarumque laudationes: proſit etiam ſenatus, populique Roman. præclara, & vera laudatio. O nox illa, quæ pænè æternas huic urbi tenebras attuliſti, cùm Galli ad bellum, Catilina ad urbem, conjurati ad ferrum, & flammam vocabantur: cùm ego te, Flacce, cœlum, noctemque contestans, flens flentem obteſtabar: cùm tua dei optimæ, & ſpectatiſſimæ ſalutem urbis, & civium commendabam. 2 Tu tum, Flacce, prætor, omnium exitii nuntios cepiſti: tu incluſam in litteris reipub. *peſtem deprehendiſti*: tu periculorum indicia, tu ſalutis auxilia, ad me, & ad ſenatum attuliſti. Quæ tibi tum gratiæ ſunt à me actæ? quæ ab ſenatu? quæ à bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pomtinio, fortiſſimo viro, quemquam bonum putaret umquam non ſalutem, verùm *honorem* ullum denegaturum? O nonæ illæ Decembres, quæ, me conſule, fuiſtis: quem ego diem verè *natalem* hujus urbis, aut certè ſalutarem aqpellare poſſum! O nox illa, quam iſte eſt dies conſecutus, fauſta huic urbi: miſerum me, metuo ne funeſta nobis. Qui tum animus L. Flacci? (nihil dicam enim de me) qui amor in patriam? 3 quæ virtus? quæ gravitas exſtitit? Sed quid ea commemoro, quæ tum, cùm agebantur, uno conſenſu omnium, una voce populi Romani uno orbis terræ teſtimonio, in cælum laudibus efferebantur? nunc vereor, ne non modò non proſint, verùm etiam aliquid obſint. Etenim MULTO ACRIOREM improborum interdum memoriam eſſe ſentio quàm bonorum. Ego te, ſi quid gravius accideret 4 ego te, inquam, Flacce, prodidero: mea dextera illa, mea fides, mea promiſſa, cùm te, ſi rempubl. conſervaremus, omnium bonorum præſidio, quoad viveres, non modò munitum, ſed etiam ornatum fore pollicebar. putavi, ſperavi, etiam ſi honos noſter vobis vilior fuiſſet, ſalutem certè caram futuram. At, L. Flaccum quidem, judices, ſi (quod dii immortales omen avertant) gravis injuria affixerit: numquam tamen proſpexiſſe veſtræ ſaluti, conſuluiſſe vobis, liberis, conjugibus, fortunis veſtris, *pænitebit*. ſemper ita ſentiet, talem ſe animum & generis dignitati, & pietati ſuæ, & patriæ debuiſſe: vos ne pœniteat tali civi non pepercifſe, per deos immortales, judices, providete. quotus enim quiſque eſt, qui hanc in rep. *ſectam* ſequatur? qui vobis, qui veſtri ſimilibus placere cupiat? qui optimi, atque ampliſſimi cujuſque hominis, atque ordinis auctoritatem magni putet; cùm illam viam ſibi videant expeditiorem ad honores, & ad omnia, quæ concupiverunt? Sed cetera ſint eorum: ſibi habeant potentiam, ſibi honores, ſibi cæterorum commodorum ſummas facultates. Liceat iis, qui hæc ſalva eſſe voluerunt, ipſis eſſe ſalvis, nolite, judices, exiſtimare, eos, quibus integrum eſt, qui nondum ad honores acceſſerunt, non exſpectare hujus exitum judicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in remp. ſtudium, calamitati fuerit: quem poſthac tam amentem fore putatis, qui non illam *viam vitæ*, quam antè præcipitem, & lubricam eſſe ducebat, huic planæ, & ſtabili præponendam eſſe arbitretur? Quod ſi talium civium, vos, judices, tædet: oſtendite: mutabunt ſententiam, qui potuerint conſtituent, quid agant, quibus integrum eſt. nos, qui jam *progreſſi* ſumus, hunc exitum noſtræ temeritatis feremus. ſin hoc animo quàm plurimos eſſe vultis, declarabitis hoc judicio, & quid ſentiatis. huic, huic miſero puero, veſtro ac liberorum veſtrorum ſupplici, judices, hoc judicio, *vivendi præcepta* dabitis. cui ſi patrem conſervatis, qualis ipſe debeat eſſe civis, præſcribetis. ſin eripitis: oſtendetis, bonæ rationi, & conſtanti, & gravi nullum à vobis fructum eſſe propoſitum. qui vos, quoniam eſt id ætatis, ut *ſenſum* jam percipere poſſit ex mœrore patrio, auxilium nondum patri ferre poſſit: orat, ne ſuum luctum, patris lacrymis, patris mœrorem, ſuo fletu augeatis. qui etiam me intuetur, meo vultu appellat, meam quodammodo flens fidem implorat: ac repetit eam, quam ego patri ſuo quondam pro ſalute patriæ ſpoſponderim, dignitatem. Miſeremini familiæ, judices. miſeremini fortiſſimi patris, miſeremini filii nomen clariſſimum, & fortiſſimum, vel *generis*, vel *vetuſtatis* vel *hominum* cauſa, reip. reſervate.

M. TUL.

---

1. *Et à Metello.*) Vulgata *Q. Metelli*. olim cuſi *M. Metelli*. quod exhibeo eſt à Pall. & S. Vict. exemplari.

2. *Tu tum Flacce prætor.*) Primus eram, ſed adjeci literam ſuaſu omnium miſſ. noſtrorum; niſi quod Grot. *tamen*.

3. *Quæ virtus? quæ gravitas exſt.*) Pal. pr. tert. ſext. oct. *qui virtus?* nec aliter S. Victoris.

4. *Ego te, inquam Flacce prodidero.*) Melius iſtud fide miſſ. noſtrorum, quam prius vulgatum *perdidero*; quod & Manutio antea diſpli cuerat.

5. *Quid ſentiatis hinc, &c.*) Sic Pal. ſec. ſext. Grut. editionesque excelleræ: nam ceteri non habent illud *quid ſentiatis*, aut ſequentia, uſque ad *vivendi præcepta*, quæ tamen hic prorſus requiruntur. Victoriana editio, *tibi hæc omnia habet, ac præterea, ſentiatis, præclara illa hæc ætatis quidam, ſi huic hinc &c.* inepte.

1. *Rebu-*

M. TULLIVS CICERO
PRO
P. SVLLA.

ORATIO VICESIMA QVINTA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, An P. *Sylla cum Catilina conjuraverit.* Accusator *vel* Delator, *L. Torquatus.* Reus, *P. Sulla.* Patroni P. Syllæ, *Qu. Hortensius & Cicero.* Acta *anno urbis* 691.

MAXIMÈ vellem, judices, ut P. Sulla & antea dignitatis suæ splendorem obtinere, &, post calamitatem acceptam, modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. sed, quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore cùm communi ambitionis invidia, tum singulari Antronii odio everteretur, & in his pristinæ fortunæ reliquiis miseris, & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos *ne suppliciò* quidem suo satiare posset: quamquam ex hujus incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facilè patior oblatum mihi tempus, in quo boni viri lenitatem meam, misericordiamque, notam omnibus quondam, nunc, quasi intermissam, agnoscerent: improbi, ac perditi cives, redemiti, atque victi, *præcipitante repub.* vehementem me fuisse, atque fortem: *conservata*, mitem, ac misericordem fatererentur. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris, ac necessarius, judices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitatem, familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meæ defensionis posse detrahere? cum hujus periculi propulsatione conjungam defensionem officii mei? quo quidem genere non uterer orationis, judices, hoc tempore, si mea solum interesset. multis enim mihi locis, & data facultas est, & sæpe dabitur de mea laude dicendi. sed, ut ille, judices, quantum de mea *auctoritate* deripuisset, tantum se de hujus præsidiis deminuturum: sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis, constantiamque hujus officii, ac defensionis probavero, causam quoque me P. Sullæ probaturum. Ac primùm abs te illud, L. Torquate, quæro, cur me à ceteris clarissimis viris, ac principibus civitatis, in hoc officio, atque in defensionis jure *secernas*. quid enim est, quamobrem abs te Q. Hortensii factum, clarissimi viri, atque ornatissimi civis, non reprehendatur, reprehendatur meum? nam si initum est consilium à P. Sulla inflammandæ civitatis, hujus exstinguendi imperii, delendæ urbis? mihi majorem hæ res dolorem quàm Q. Hortensio, mihi majus odium afferre debent? meum denique gravius esse judicium, qui adjuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? Ita, inquit. tu enim investigasti, tu patefeciisti conjurationem. Quod cùm dicit, non attendit, eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista conjuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi, quem cùm videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem P. Sullam defenderet: quæro, cur, qui *aditus* ad causam Hortensio patuerit, mihi intercluſus esse debuerit. quæro illud etiam, sine, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate, celebrari hoc judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam vides? non enim una est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione. omnes qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte, atque auctoritate defendunt. An verò, in quibus subsellìis hæc ornamenta, ac lumina reip. viderim, in his me apparere nollem, quorum ego opera illum in locum, atque in hanc *celsissimam sedem dignitatis*, atque honoris, multis meis, ac magnis laboribus, & periculis, adscendissem? Atque, ut intelligas, Torquate, quem accuses, si te id offendit, quod ego, qui hoc genere quæstionis defenderim neminem, non desim P. Sullæ: recordare de ceteris, quos adesse huic vides. intelliges, & de hoc, & de ceteris judicium meum, & horum, par, atque unum fuisse. Quis nostrum adfuit Varguntejo? nemo: ne hic quidem Q. Hortensius, præsertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. non enim jam se ullo officio cum illo conjunctum arbitrabatur, cùm ille, tanto scelere commisso, *omnium officiorum societatem dremisset*. Quis nostrum Ser. Sullam? quis P.? quis M. Leccam? quis Cornelium, defendendum putavit? quis his horum adfuit? nemo. quid ita? quia ceteris in causis, etiam nocentes viri boni, si *necessariis sunt*, deserendos esse non putant, in hoc crimine, non solum levitatis est culpa, verùm

1. R *Edomiti atque victi.*] Hæc est scriptura veterum impressionum, hæc Palatinorum octo, novem, decem, hæc codicis S. Victoris. Busbequii, ac Gruteri, recentius cusis *edomiti*.

2. *Præpdita deminuturum: sic hoc ego sentio.*] Non potui excludere scripturam Pall. nostrorum novem, item olim cusorum nam sequioris ævi editiones, *diminuturum speravit*, &c. cujus vocis in aliis nullum vestigium. solum erat ad oram quinti *scribet, sensit*, octavi, *existimat*, S. Victoris habebat in contexto *putavit*, si non fallit manus Gulielmii; qui tamen nihil annotavit præterea, quàm illud *speravit* abfuisse etiam libro Busbequii nostri.

3. *Tam patet Hortensio, &c.*] Gulielmius mallet *patet*, quod scribit à prima manu fuisse in S. Victoris, & ruisse in ed. Lugdunensi. nostri omnes propugnant vulgatam.

4. *Celebrari hoc judicium, ornari causam, defendi hujus innocentiam vides.*] Ne cui vobis excludere scripturam Palatini, numero quidem non, sed bonitate primi, antea edebatur compositione admodum dura, *judicium, & ornari, causam defendi hujus innocentiæ vid.* & vero copula &, nullo comparet in mss. aut vetustius cusis.

5. *Servium Sullam? quis P.? quis M. Leccam? &c.*] Revoco lectionem omnium mss. Pall. item S. Vict. Grut. & Busb. atque editionum veterum. post impressi, ridiculè nobis immiserant, *quis P. Lentulum*, qui numquam accusatus fuit, sed deprehensus, statimque interemptus. nimirum nominantur à Sallustio inter conjuratos Serv. & P. Sullæ Servii, filii. hos indicat Tullius noster.

6. *Si necessariis sunt deserendos esse non putant.*] Gemma hujus lectionis natus è Palatino illo nono. alii enim nostri, *si necess. sunt defendendos esse non putant*; contra mentem auctoris: itaque Critici correctores, vulgatis alterum adhuc inter se verum negativum, *non defendendos esse non putant*, quam ineptè, quilibet jam animadvertit.

1. Quem

versum etiam quædam contagio sceleris, si defendas eum, a quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere. Quid Autronio? nonne sodales, non collegæ tui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in republ. principes, defuerunt? immò etiam testimonio plerique læserunt? STATVERANT, tantum illud esse maleficium, quod 2 non modò non occultari per se, sed etiam aperiri, illustrarique deberet. Quamobrem quid est, quòd mirere, si cum iisdem me in hac causa vides adesse, cùm quibus in ceteris intelligis abfuisse? nisi verò me unum vis ferum, præter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari: me singulari immanitate, & crudelitate præditum. Hanc mihi tu, si propter res meas gestas, imponis *in omni vita* mea personam, Torquate, vehementer erras. me natura misericordem, patria severum: crudelem nec patria, nec natura esse voluit. denique istam ipsam personam vehementem, & acrem, quam mihi tum tempus, & resp. imposuit, jam voluntas, & natura ipsa detraxit. illa enim ad breve tempus severitatem postulavit: hæc *in omni vita* misericordiam, lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quòd ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas. simplex officium, atq; una est bonorum omnium causa. nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animadverteris, me videbis. nulla est enim in republ. causa mea propria. tempus agendi fuit magis mihi proprium, quam ceteris: doloris verò, & timoris, & periculi fuit illa causa communis. neque enim *princeps* tunc ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli præcipuum fuit præter alios, id jam privato cum ceteris esse commune. Neque ego hoc partiendæ invidiæ, sed communicandæ laudis causa loquor. ONERIS MEI PARTEM NEMINI IMPERTIO, GLORIAE BONIS OMNIBVS. In Autronium testimonium dixisti, inquit: Sullam defendis. Hoc totum ejusmodi est judices, ut, si ego sim inconstans, ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit, nec defensioni auctoritatem. sin est in me ratio reip. religio privati officii, studium retinendæ voluntatis bonorum: nihil minùs accusator debet dicere, quàm à me defendi Sullam, testimonio læsum esse Autronium. videor enim non solùm studium ad defendendas causas, verùm opinionis aliquid, & auctoritatis afferre: qua & moderatè ego utar, judices, & omnino non uterer, si ille me non coëgisset. Duæ conjurationes abs te Torquate, constituuntur; una, 3 quæ Lepido, & L. Tullo, Coss. patre tuo consule designato, facta esse dicitur: altera, quæ me consule. Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri, atque optimi consulis, scis, me consiliis non interfuisse: scis, me, cùm mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum, & sermonum fuisse: credo, quòd nondum penitus in rep. versabar, quòd nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quòd mea me *ambitio, & forensis labor* ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo intererat vestris consiliis? omnes hi, quos vides huic adesse, & in primis Q. Hortensius: qui cùm propter honorem, ac dignitatem, atque animum eximium in rempubl. tum propter summam familiaritatem, summumque amorem in patrem tuum, tum communibus, tum præcipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius conjurationis crimen, defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps & consilii vestri fuit, & timoris. cujus in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima, atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat *auctoritatis* in ea, quàm facultatis. Illius igitur conjurationis, quæ facta contra vos, delata ad vos, à vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui. non modò enim nihil comperi, sed vix ad aureis meas istius suspicionis fama pervenit. Qui vobiscum in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in hujus periculo declarant, se non crimine conjurationis, ne adessent ceteris, sed *hominum maleficio*, deterritos esse. Mei consulatus autem tempus, & crimen maximæ conjurationis à me defendetur. Atque inter nos partitio non est fortuitò, judices, nec temerè facta: sed, cùm videremus, eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid scire, atque existimare potuisset. Et, quoniam de criminibus superioris conjurationis Hortensium diligenter audistis, de hac conjuratione, quæ, me consule, facta est, hoc primùm attendite. Multa, cùm essem consul, de summis reipubl. periculis audivi, multa quæsivi, multa cognovi. nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullæ litteræ pervenerunt, 4 *nulla suspicio*. Multùm hæc vox fortasse deberet valere ejus hominis, qui consul insidias reipub. consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum ipse nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum: ad purgandum me utor potius: ut mirari Torquatus desinat, me qui Autronio abfuerim Sullam defendere. Quæ enim Autronii fuit causa? quæ Sullæ est? ille ambitus judicium tollere, ac disturbare primùm conflato voluit gladiatorum, ac fugitivorum tumultu: deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione, atque concursu. Sulla, si tibi suus pudor, ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit. Ille damnatus ita se gerebat, non solùm consiliis, & sermonibus, verùm etiam *aspectu, atque vultu*, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriæ videretur. hic se ita fractum illa calamitate, atque afflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac verò in conjuratione, quid tam conjunctum, quàm ille cum Catilina, cum Lentulo? quæ tanta societas illis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis, sceleris, libidinis, audaciæ? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod *sine eodem illo* Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem, solitudinemque non quæreret, sed ne mediocri quidem sermone, & congressu conjungeretur. Illum Allobroges, maximarum rerum verissimi indices, illum multorum litteræ, ac nuntii coargue-

---

1. *Quem obstrictum esse patriæ parricidio suspicere.*] Ita esse in Turingico codice nuper prodidit in promulside sua meus Zinzerlingus, annotaratque è Suffridi schedis ad librum suum Gulielmius. quod ipsum nunc confirmamus auctoritate Pal. noni. itaque viderint alii deinceps, quomodo vulgatam tueri possint, cui aberat vox *parricidio*. volente alioquin Gulielmio.

2. *Non modo non occultari.*] Idem nonus, *non modò occultari*. & sic sæpe locutos auctores, dixi est quod offenderunt critici. verùm parcius de nostro laudi bo nonum nostrum; ne si lectioni ejus nimium incumbam, finem nunquam ponam huic operi. hoc tantum obiter dicam, ex eo codice sexcentis vocibus nunc meliorem, nunc leviorem fieri posse Tullium nostrum. reperi autem inter libros Bibliothecæ Othonis Henrici Electoris Palatini memoriæ sempiternæ Principis, vel ea de causa, quod ipse auspicium fecit adornandæ librariæ hoc ævo toto orbe terrarum famosissimæ.

3. *Qua Lepido & Volcatio* Coss.] Excludere non potui hanc scripturam subnixam fide editionum veterum omnium, Palatinorum novem, denique libris S. Vict. Busb. Grut. posterius publicati *Lepido & L. Tullo* Coss. non malè. sed unde id natum?

Quod mea me ambitio.] Scribendum sine *mea* ex nono, *quod me ambitio*: nam alii scripti, *quod mea ambitio*, absque *me*.

5. *Nulla suspicio.*] Henr. Stephani liber, *nulla denique suspicio*.] Sed voculam eam Pall. non agnoscunt.

coarguerunt: Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremò, ejecto, sive emisso jam ex urbe Catilina, ille arma misit, cornua, 1 tubas, falceis, signa, legiones: ille relictus intus, exspectatus foris, Lentuli pœna compressus, convertit se aliquando ad timorem, numquam *ad sanitatem*. hic contrà ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur hujus affines suspicionis; & locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos, quàm ad consolandos accommodatus. Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem hominum, atque causarum, dissimilem me in utroque præbui. Veniebat enim ad me, & sæpe veniebat, Autronius, multis cum lacrymis, supplex, ut se defenderem: & se meum *condiscipulum* in pueritia, familiarem in adolescentia collegam in quæstura commemorabat fuisse: multa mea in se, nonnulla etiam sua in me proferebat officia, quibus ego rebus, judices, ita flectebar animo, atque frangebar, ut etiam ex memoria, quas mihi ipsi fecerat insidias, deponerem: ut jam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me 2 in sedibus meis, in conspectu uxoris meæ, ac liberorum meorum trucidaret, oblivisceret. quæ si de *uno me* cogitasset, qua mollitia sum animi, ac lenitate, numquam mehercule illius lacrymis, ac precibus restitissem. Sed, cùm mihi patriæ, cùm vestrorum periculorum, cùm hujus urbis, cùm illorum delubrorum, atque templorum, cùm puerorum infantium, cùm matronarum, ac virginum veniebat in mentem: & cùm illæ infestæ, ac funestæ faces, universumq; totius urbis incendium cùm tela, cùm cædes, cum civium cruor, cùm *cinis patriæ* versari ante oculos atq; animum memoria refricare ceperat: tum denique ei restitebam, neque solum illi hosti, ac patricidæ, sed his etiam propinquis illius Marcellis, patri, & filio, quorum alter apud me *parentis* gravitatem, alter *filii* suavitatem obtinebat: neque me arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cùm scirem, defendere. Atque idem ego neque P. Sullam supplicem ferre, neque eosdem 3 Marcellos, pro hujus periculis lachrymantes adspicere, neque hujus M. Messallæ, hominis necessarii, preces sustinere potui. neque enim est causa adversata naturæ: nec homo, nec res misericordiæ meæ repugnavit. nusquam nomen, nusquam vestigium fuerat: nullum crimen, 4 nullum indicium, nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, & feci libenter, ut me, quem boni constantem semper, ut spero, existimassent, eundem ne improbi quidem crudelem dicerent. Hic ait ille judices, *regnum meum* ferre non posse. Quod tandem, Torquate, regnum? consulatus credo mei: in quo ego imperavi nihil, sed contrà patribus conscriptis, & bonis omnibus *parui*, quò in magistratu non institutum est à me, judices, regnum, 5 sed non permissum. 6 An tum, in tanto imperio, tanta potestate, non dicis fuisse regem; nunc privatum regnare dicis? quo tandem nomine? Quod, in quos testimonia dixisti, inquit, damnati sunt: quem defendis, sperat se absolutum iri. Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo: si falsum dixerim, te in in eos dixisse. sin verum; non esse hoc regnare. 7 cùm verum juratus dicas, probare. De hujus spe tantum dico, nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique, præter fidem defensionis, exspectare. Nisi tu, inquit, causam recepisses, numquam mihi restitisset: sed, indicta causa, profugisset. Si jam hoc tibi concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si hos taleis viros non suo stare judicio, sed meo: si hoc tibi dem, quod credi non potest nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse: uter tandem *rex* est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minimè fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium, & Numam, & me, *tertium peregrinum regem*, esse dixisti. Mitto jam de rege quærere: illud quæro, peregrinum cur me esse dixeris. nam, si ita sum, non tam est admirandum, regem esse me, quia, ut tu vis, etiam peregrini, reges Romæ fuerunt, quàm consulem Romæ fuisse peregrinum. Hoc dico, inquit, te esse ex municipio. Fateor, & addo etiam, ex eo municipio, unde iterum jam salus huic urbi, imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quamobrem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. nemo enim istuc M. illi Catoni seni, cùm plurimos haberet inimicos, nemo T. Coruncanio, nemo Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cùm ei multi invideren, objecit umquam. Equidem vehementer lætor, eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam jacere potueris, quæ non ad maximam partem civium conveniret. Sed tamen te à me, pro magnis causis nostræ necessitudinis, monendum esse etiam atque etiam puto. *non possunt omnes esse patricii*. si verum quæris, ne curant quidem: nec se æquales tui, propter istam causam, abs te anteiri putant. Ac, si tibi nos *peregrini* videmur, quorum jam & nomen, & honos, inveteravit & huic urbi, & hominum famæ, ac sermonibus: quàm tibi illos competitores tuos, peregrinos videri necesse erit, qui jam ex tota Italia delecti, tecum de honore & de omni dignitate contendunt? quorum cave tu quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. qui si attulerint nervos, & industriam: mihi crede excutient tibi istam verborum jactationem, & te ex somno sæpe excitabunt: nec patientur, se abs te, *nisi virtute vincantur, honore superari*. Ac, si, judices, ceteris patriciis me, & vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium fileretur. est enim ipse à materno genere, municipalis, honestissimi, ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat, Picenteis iolos non esse peregrinos, aut gaudeat suo generi 9 me meum ante non ponere. Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere: neque regem, ne derideare. nisi fortè REGIVM tibi videtur, ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias: contemnere omneis libidines: non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere: in senatu sentire liberè: populi utilitati magis consulere, quàm voluntati: nemini cedere, multis obsistere. si hoc putas esse regium; me regem esse confiteor. sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans, aut superbum movet.: quin tu id potius profers, quam *verbi invidiam* contumeliamque maledicti? Ego tantis à me beneficiis in repub. positis, si nullum aliud mihi præmium à senatu, populoque Romano, nisi honestum otium postularem,

---

1 *falceis, signa, legiones.)* Pal. nonus *fasces*. probabili emendation[e] minus vera. nam *Falcarium* meminit noster 1. Catilin[a] sed quid si *falceis* comprehendantur nomine armorum, [quæ] præcelsit.

2. *In sedibus meis.)* Lamb. *adibus*. sed invitis manuscriptis nostris aliisque editionibus.

3. *Marcellosque hujus periculis lacrymantes adspicere, neque.)* Lacunam explevi ex membranis Erfurd. tanto promptius quod totidem apicibus exstarent in Palat. nono meminit & hujus loci noster Gulielmius ad Truculentum Plautinam cap 5.

4. *Nullum judicium, nulla suspicio.)* Duæ voces sunt à duobus iisdem libris, reperta scilicet ex capitis quinti principio.

5. *Sed non permissum.)* Meliores Pall. non habent negativam: adeo ut verosimile sit restituendum quod est in Pal. nono, *sed repressum*.

6. *An tum, in tanto, &c.)* Ita omnes mss. nostri. requiritque sermonis consecutio; neque aliter vett. edd. neotericæ enim, *Quem tum in, &c.*

7. *Cùm verum juratus dicas probare.)* Est à Pal. nono. & ita intelligebat vulgatum illud *juratus* Gulielmius, scriptum scilicet ratione scribendi antiqua. ineptè igitur Lambinus, *cùm verum dicas, juratis probare*.

8. *A Torquato tamen hoc vitium fileretur.)* Gulielmius inclinat legere, *convitium*, quod ipsum quoque in mentem venit Rubenio lib. 1. Elector. cap 3. sed necessarium non est ut quid mutemus.

9. *Me meum ante non ponere.)* Ita Pall. ita Busb. ita S. Vict. ita Grut. quæ tmesis Ciceroni non est nova. vulgata, *non anteponere*.

rem, quis non concederet? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia præclaræ laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo, & quieto frui? Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si solicitudo, si officia, si operæ, si vigiliæ deserviunt amicis, præsto sunt omnibus? si neque amici in foro requirunt studium meum, neque resp. in curia? si me non modò rerum gestarum *vacatio*, sed neque honoris, neque ætatis excusatio vendicat à labore? si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus? si mihi ne ad ea quidem, quæ pro salute omnium gessi, recordanda, & cogitanda quidquam relinquitur temporis? tamen hoc regnum appellabitur? cujus *vicarius* qui velit esse, inveniri nemo potest. 1 longè abest regni suspicio. Si quæris, qui sint Romæ regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestæ, credo, meæ, me nimis extulerunt, ac mihi nescio quos spiritus attulerunt, quibus de rebus tam claris, tam immortalibus, judices, hoc possum dicere, me, qui è summis eripuerim periculis urbem hanc, & vitam omnium civium; satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omneis mortaleis beneficio nullum in me *periculum* redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, 2 & in qua urbe versèr, intelligo, plenum forum est eorum hominum, quos ego à vestris cervicibus depuli, judices, à meis non removi. nisi verò paucos fuisse arbitramini, qui conari, aut sperare possent, se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus, & gladios extorquere potui, sicut feci: *voluntates* verò conscelcratas, ac nefarias nec sanare potui, nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis *æternum* videam *bellum* esse susceptum. Quod si illis meis præsidiis fortè invides: &, si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum, atque ordinum, suam salutem cum mea conjungunt: consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maximè sunt infensæ, & adversæ. qui me non solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios, & furorem conscelcratum repressi: sed eo etiam magis, quod nihil jam se simile, me vivo, conari posse arbitrantur. At verò QVID EGO mitor, si quid ab improbis de me improbè dicitur; cum L. Torquatus, primum ipse his fundamentis adolescentiæ jactis, ea spe proposita amplissimæ dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis, filius, interdum *efferatur* immoderatione verborum? qui cum *suppressa voce* de scelere P. Lentuli, de audacia conjuratorum omnium dixisset, tantummodò ut vos, qui ea probatis exaudire possetis: de supplicio P. Lentuli, de carcere, magna, & queribunda voce diebat. in quo primum illud erat absurdum, quòd, cùm ea, 3 quæ leviter dixerat, vobis probare volebat: eos autem, qui circum judicium stabant, audire nolebat: non intelligebat, ea, quæ *clarè* diceret, ita illos audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audiretis, qui id non probatis. Deinde alterum jam oratoris vitium, non videre, quid quæque causa postularet. NIHIL est enim tam alienum ab eo, qui alterum conjurationis accusat, quàm videri conjuratorum pœnam, mortemque lugere. 4 Quod cùm is tribunus pl. facit, qui unus videtur ex illis ad lugendos conjuratos relictus, non mirum est. difficile est enim *tacere*, cùm doleas, te, si quid ejusmodi facis, non modò talem adolescentem, sed in ea causa, in qua te vindicem conjurationis velis esse, vehementer admiror. sed reprehendo tamen illud maximè, quòd isto ingenio, & prudentia præditus, causam reipubl. non tenes, qui arbitrere, plebi Romanæ res eas non probari, quas, me consule, omnes boni pro salute communi gesserunt. Et quem tu horum qui adiunt, quibus te contra ipsorum voluntatem venditabas, aut tam scelerato statuis fuisse, ut hæc omnia perire voluerit, aut tam miserum, ut & se perire cuperet, & nihil haberet, quod salvum esse vellet? An verò clarissimum virum generis vestri, ac nominis, nemo reprehendit, qui *filium suum vita privavit*, ut in ceteris firmaret imperium: tu remp. reprehendis, quæ domesticos hostes, ne ab iis ipsa necaretur, necavit? Itaque attende jam, Torquate, 5 quàm ego defugiam auctoritatem consulatus mei. maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico, semperque dicam: adestote omnes animis, qui adestis corporibus, quorum ego frequentia magnopere lætor: erigite mentes, aureisque vestras, & me de *invidiosis rebus*, ut ille putat, dicentem attendite. Ego consul, cùm exercitus perditorum civium, clandestino scelere conflatus, crudelissimum, & luctuosissimum exitium patriæ comparasset: cùm ad occasum, interitumque reip. Catilina in castris, in his autem templis, atque tectis dux Lentulus esset constitutus: meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, *sine tumultu*, sine delectu, sine armis, sine exercitu, 6 quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, internecione civeis, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavi: ego vitam omnium civium, statum orbis terræ, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcemque regum, ac nationum exteratum, lumen gentium, domicilium imperii, *quinque hominum* amentium, ac perditorum *pœna* redemi. An me existimasti hæc injuratus in judicio non esse dicturum, quæ juratus in maxima concione dixissem? Atque etiam illud addam, nequi forte incipiat improbus subitò te amare, Torquate, & aliquid sperare de te: atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam. Harum omnium rerum, quas ego 7 in consulatu pro salute communi suscepi, & gessi, L. ille Torquatus, cùm esset meus contubernalis in consulatu, atque etiam in prætura fuisset auctor, adjutor, particeps exstitit; cùm princeps, cùm auctor, cùm *signifer esset juventutis*, parens ejus, homo amantissimus patriæ, maximi animi summi consilii, singularis constantiæ, cùm esset ager, tamen omnibus rebus illis interfuit: numquam est à me digressus: studio, consilio, auctoritate unus adjuvit plurimum, cùm infirmitatem corporis *animi virtute* superaret. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia, & reconciliem bonis omnibus? qui te & diligunt, & retinent

retine.

---

1. *Longè abest à me regni suspicio.*] Lambinus frustra laboravit in constituenda sententia, distinctione alia, verbisque interpositis: veterem scripturam reposui veramque è Turnebio & Pal. nono.

2. *Et in qua urbe versèr intelligo.*] Addimus ex iisdem binis membranis *versèr*. antea etiam iisdem jubentibus rescriptum, *redundarit*, pro vulgato *redundabit*.

3. *Quæ leviter dixerit.*] Hoc est summisse & presse, neque opus ut invitis libris intrudat Lambinus *leniter*. idem utroque significari docet Catullus: *Audibant eadem hæc leniter & leviter.*

4. *Quòd cum is, &c.*] Mutat hic quædam Lambinus, sed libris nostris invitis. ii tamen in illo, *non mirum est*, mirè dissentiunt. nam Pal. pr. quart. quint. sept. oct. *neque hoc mirum est*. sec. sexc. S. Vict. Barb. Grut. *re... ... mirum est*. tert. *minimè quidem mirum est*. quod & in nono, sed sine *quidem*. quod mihi sanissimum videtur: quamvis Gulielmius amplectatur *nec rectum est*, quod restat in editione proxima primæ.

5. *Quàm ego defugiam auctoritatem consulatus mei.*] Verè & erudite sic Lambinus correxit è mss. suis, neque aliter Pall. Busb. S. Victor. Grut. imò edd. tres quatuor antiquæ. recentiores enim, *quam ego non defugiam*.

6. *Quinque hominibus comprehensis atque confossis.*] Nescio an ultima vox pura meliores enim Pall. *atque confosso*. quod minus fuerit invidiosum. & ita certè scripsit Cicero; ut demum de supplicio loquatur periodo sequenti.

7. *In consulatu, atque etiam in prætura fuisset auctor.*] Coactus sum obtemperare scripturæ Pal. noni, deleris intermediis *cum signifer esset juventutis*. aliter hæc constituit Lambinus, sed ex conjectura Henrici Stephani.

1. *Quæ*

retinebuntque semper: nec, si à me fortè desciveris, idcirco te à se, & à rep. & à tua dignitate deficere patientur. Sed jam redeo ad causam: atque hoc vos, judices, testor: mihi de memetipso tam multa dicendi necessitas quædam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solùm accusasset: ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem, nisi eum, qui accusatus esset, defenderem: sed cùm ille tota illa oratione in me esset invectus, & cùm initio, ut dixi, defensionem meam auctoritate spoliare voluisset: etiam si dolor meus respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc à me orationem flagitasset. Allobrogibus *nominatum* Sullam esse dicis. 1 Quis negat? sed lege indicium; & vide, quemadmodum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse, cum ceteris Autronium secum facere. Quæro, num Sullam dixerit Cassius? 2 nusquam. sese ajunt quæsisse de Cassio *quid Sulla sentiret*. Videte diligentiam Gallorum: qui vitam hominum, naturamque non nossent, ac tantùm audissent, eos, pari calamitate esse; quæsiverunt, essentne eadem voluntate? Quid tum? Cassius si respondisset idem sentire, & secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? quia qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat *minuere illorum suspitionem*, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur. Non respondit tamen unà facere Sullam. Etenim esset absurdum, cùm cæteros sua sponte nominasset, mentionem Sullæ facere nullam, nisi admonitum, & interrogatum. nisi fortè verisimile est, P. Sullæ nomen in memoria Cassio non fuisse. si nobilitas hominis, si afflicta fortuna, si reliquiæ pristinæ dignitatis, non tam illustres fuissent: tamen Autronii commemoratio memoriam Sullæ retulisset. etiam, ut arbitror, cùm auctoritates principum conjurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, & cùm sciret exteras nationes maximè nobilitate moveri, non prius Autronium, quàm Sullam nominasset. Jam verò illud probari minimè potest, Gallos, Autronio nominato, putasse, propter calamitatis similitudinem, sibi aliquid de Sulla esse quærendum: Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cùm appellasset quidem Autronium, hujus in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? *se nescire certum*. Non purgat inquit. Dixi antea: ne si argueret quidem tum denique, cùm esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. 3 Sed ego *in judicio*, & in quæstionibus non hoc quærendum arbitror, num purgetur aliquis: sed num arguatur. etenim cùm negat se scire Cassius, utrum sublevat Sullam, an satis probat se nescire? Sublevat apud Gallos. Quid ita? ne indicent? Quid? si periculum esse putasset, ne illi umquam indicarent, de seipso confessus esset? nescivit. Credo, judices, celatum esse Cassium de Sulla uno nam de ceteris certè sciebat: & ea domi ejus pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo *plus spei* Gallis daret: dicere autem falsum non ausus est: nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cùm is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negasit; eandem vim esse negationis hujus, quàm si *extra conjurationem* hunc esse, se scire dixisset. nam, CVIVS SCIENTIAM de omnibus constat fuisse, ejus ignoratio de aliquo, purgatio debet videri. Sed jam non quæro, purgetne Cassius Sullam: illud mihi tantùm satis est, contra Sullam nihil esse in indicio. Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in me irruit, me accusat, ait me aliter, ac dictum est, in tabulas publicas retulisse. O dii immortales! (vobis enim tribuam, quæ vestra sunt: nec verò possum meo tantum ingenio dare, ut tot res, tantas, tam varias, tam repentinas, in illa turbulentissima tempestate reipublicæ mea *sponte dispexerim*) vos profectò animum meum tum conservandæ patriæ cupiditate incendistis: vos me ab omnibus ceteris cogitationibus 4 ad unam salutem reipublicæ contulistis: vos denique in tantis tenebris erroris, & inscientiæ clarissimum lumen prætulistis menti meæ. Vidi ego hoc, judices, nisi *recenti memoria* senatus, auctoritatem hujus incidii monumentis publicis testatus essem, fore, ut aliquando non Torquatus, neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit) sed ut aliquis patrimonio naufragus, inimicus otii, bonorum hostis, aliter indicata hæc esse diceret, quò facilius, vento aliquo in optimum quemque excitato, posset in malis reip. *portum* suorum malorum aliquem invenire. Itaque introductis in senatum indicibus: constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa *perscriberent*. At quos viros? non solum summa virtute, & fide, cujus generis in senatu facultas maxima: sed etiam quos sciebam memoria, scientia, consuetudine, & celeritate scribendi, facillime, quæ dicerentur, persequi posse: C. Cosconium, qui tunc erat prætor: M. Messallam, qui tum prætura petebat: P. Nigidium, App. Claudium. credo esse neminem, 5 qui his hominibus ad verè referendum, aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse. Quid deinde? quid feci? cùm scirem, ita indicium in tabulas publicas relatum, ut illæ tabulæ privata tamen custodia, more majorum, continerentur: *non occultavi*, non continui domi, sed describi ab omnibus statim librariis, dividi passim, & pervulgari, atque edi populo Romano imperavi. divisi toti Italiæ, & divisi in omnes provincias: ejus indicii, è quo salus oblata esset omnibus, expertem esse neminem volui. Itaque dico, locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam subito, & exiguo, & turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte, providi primùm, ne qui posset tantum aut de reipubl. aut de alicujus periculo meminisse, quantum vellet: deinde, ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium, aut temerè creditum criminari: postremò, ne quid jam à me, ne quid ex meis commentariis quæreretur: ne *oblivio* mea, aut *memoria*, videretur nimia: ne denique aut negligentia, turpis: aut diligentia, crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quæro, cùm indicatus tuus inimicus esset, & esset ejus rei frequens senatus, & recens memoria testis: tibi, meo familiari, & contubernali, priùs etiam edituri fuerint indicium scribæ mei, si voluisses, quàm in codicem retulissent: cum videres aliter fieri, cur tacuisti? passus es? non mecum, aut cum familiari meo questus es? aut, quoniam tam facilè inveheris in amicos, iracundiùs, aut vehementius expostulasti? Tu, cum tua vox numquam fit audita; cum, indicio lecto, descripto, divulgato, quieveris, tacueris, repentè tantam rem enuntiare audeas? & in eum locum te deducas, ut antè, quàm me commutati indicii coargueris, te summæ negligentiæ,

1. *Quis negat? sed lege indicium, & vide, &c.*] Correxi eleganter è Turingicis, accedebatque proximè Pal. nonus. ne emendationem hanc sibi adscriberet Guilielmius, importunum Zinzerlingo nostro, qui primum ipsam ostentavit in Promulside ua.

2. *Nusquam sese, &c.*] Ex Pal. nono & Turingico constitui etiam hujus periodi sententiam; cum antea falso & obscurè legeretur: *numquam sese, &c. calamitate qui fortunas esse in eadem voluntate.*

3. *Sed ego in judicio & in quæstionibus.*] Ita Pal. nostri scripti & aliorum. Lambinus intulit *judiciis*. minus benè. nam quæstionibus judicia antiquè exercentur.

4. *Ad unam salutem rei. contulistis.*] Pal. nonus *conferistis*.

5. *Qui his hominibus ad verè referendum; aut etiam scribendum, aut fidem putet, aut ingenium defuisse.*] Repræsentavi quod erat in Pal. nono & Turingico, excepto quod iis aberat *aut etiam scribendum*, quod nec in ullo mss. nostrorum aut aliorum. Lambinus de suo hoc: multa auctori largitus est. at vulgata præferebat, *qui his omnibus aut ad verè referendum, aut etiam scribendis putet ingenium defuisse*. atque hoc statim loco deficit Palatinus noster nonus.

6. *Emisi in omnes provincias.*] Est à Turingico. vulgata prius *divisi*, quod non inepte mutabat in *dimisi* Ursinus Mommius. at *emittuntur* quæ publicantur.

a tuo judicio, convictum esse fateare? MIHI CVIVSQVAM salus tanti fuisset, ut meam negligerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego juvarem, à quo & crudeleis insidias in rempublicam factas, 2 & in me potissimum consulem constitutas, putarem? Quòd si jam essem oblitus severitatis, & constantiæ meæ, tamne amens eram, ut, cum *litteræ* posteritatis causa repertæ sint, quæ subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cunctí senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, jamdudum, fero: & nonnumquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam, revoco ipse, & reflecto: permitto aliquid iracundiæ tuæ, *do adolescentiæ*, cedo amicitiæ, tribuo patenti. sed 3 nisi tibi aliquem modum tute constitueris: coges oblitum me nostræ amicitiæ, habere rationem meæ dignitatis. Nemo umquam me tenuissima suspicione perstrinxit, 4 quem non præverterim. Sed mihi hoc credas velim. non iis libentissimè soleo respondere, quos mihi videor facillimè posse superare. Tu, quoniam minimè ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac nova lenitate abuti mea: noli *aculeos* orationis meæ, qui reconditi sunt, excussos arbitrari: noli id putare 5 omnino à me esse omissum, si quid est tibi remissum, atque concessum. cum illæ valent apud me excusationes injuriæ tuæ, iratus animus tuus, ætas, amicitia nostra: tum nondum statuo, te virium satis habere. ut ego tecum luctari, & congredi debeam: quòd si esses usu, atque ætate robustior: essem idem, qui soleo, cùm sum lacessitus. nunc tecum sic agam, tulisse ut potius injuriam, 6 quam retulisse gratiam videar. Neque verò, quid mihi iracsare, intelligere possum. si, quòd eum defendo, quem tu accusas: cur tibi quoque ipse non succenseo, qui accuses eum, quem ego defendo? Inimicum, inquis, accuso meum. Et amicum ego defendo meum. Non debes tamen quemquam in conjurationis quæstione defendere. Immò nemo magis eum, 7 de quo nihil est umquam suspicatus, quàm is, 8 qui de aliis multa cogitávit. Cur dixisti testimonium in alios? Quia coactus. Cur damnati sunt? Quia creditum est. REGNVM est, dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Immò SERVITVS est, 9 non dicere in quem velis, ac defendere quem velis. Ac, si considerare cœperis, utrùm magis mihi hoc necesse fuerit facere 10 an istud tibi: intelliges, honestiùs te inimicitiarum modum statuere potuisse, quàm me *humanitatis*. At verò cum bonos agebatur amplissimus familiæ vestræ, hoc est, consulatus patentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non succensuit pater tuus, cùm Sullam & defenderent, & laudarent. Intelligebat, hanc nobis à majoribus esse traditam disciplinam, ut NVLLIVS amicitia ad propulsanda pericula impediremur. Et erat huic judicio longè dissimilis illa contentio. tum, afflicto P. Sulla, consulatus vobis patebatur, sicuti partus est: honoris erat certamen: ereptum repetere vos clamitabatis. ut victi in campo, in foro vincetis. tum qui contra vos pro hujus salute pugnabant, emicicimi vestri, quibus non iratscebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, & tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, veteri exemplo, atque *instituto optimi cujusque* faciebant. Ego verò quibus ornamentis adversor tuis? aut cui dignitati vestræ repugno? Quid est, quod jam ab eo expetas? honor ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. 11 Tu ornatus exuviis hujus venis ad eum lacerandum, quem interemisti: ego jacentem, & spoliatum defendo & protego. Atque hic tu & reprehendis me, quia defendam, & iratsceris. Ego autem non modò tibi non iratscor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, & satis idoneum 12 officii judicem posuisse. At accusat C. Cornelii filius, idemque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium *sapientem!* qui, quod præmii solet esse in indicio, reliquerit: quod turpitudinis in confessione, id per accusationem fini susceperit. Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si est causa mihi ignota, cum Hortensio communicata: respondeat Hortensius. sin tu ais illum comitatum Autronii & Catilinæ, cùm in campo, consularibus comitiis, quæ à me habita sunt, eædem facere voluerunt: Autronium tum in campo vidimus: &, quid dixi vidisse nos? ego vidi. vos enim tum, judices, nihil laborabatis, neque suspicabamini. ego *tectus præsidio* firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias, & conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in campum adpiratse Sullam? Atqui si tum se cum Catilina societate sceleris conjunxerat, cur ab eo discedebat? cur cum Autronio non erat? cur *in pari causa* non paria signa reperiuntur criminis? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium, filium: quid tandem de illa nocte dicit, cùm inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ consecuta est posterum diem nonarum Novemb. me Consule, Catilinæ denuntiatione convenit? quæ nox omnium temporum conjurationis acerrima fuit, atque acerbissima. Tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis, atque incendiorum constituta est: tunc tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit: ut, cùm prima luce consulem salutatum veniret intromissus meo more, & *jure amicitiæ*, me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore, cùm arderet acerrimè conjuratio: cùm Catilina egrederetur ad exercitum: Lentulus in urbe relinqueretur: Cassius incendiis, Cethegus cædi præponeretur: Autronio, ut occuparet Etruriam præscriberetur: cùm omnia ordinarentur, instituerentur, pararentur: ubi fuit Sulla, Corneli? num Romæ? Immò longè abfuit. 13 num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? multo etiam longiùs. num in agro Camerti, Piceno, Gallico: quas oras maximè quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? nihil

1. *Tu judicio.*] Gulielmius adnotavit è suis *judicis*, quod reperitur etiam in Pal. uno alteroque.

2. *Et in me potissimum consulem constitutâ putarem.*] Adjeci è Turin. *constitutas*. rectè. constituit enim qui rei agendæ locum tempusve dotstinat.

3. *Nisi tibi aliquem modum tute constitueris.*] Longè sic melius Turing. quàm vulgata *vita*, prodidit & istam correctionem è mss. Rubenius noster Electorum cap. 3.

4. *Quem non præverterim.*] Non debet istud mutari cum Lambino. *præverris* qui occupat, inopinantemque antevenit evertitque. Turingicus heic etiam auctior vocc, *ac perfregerim*. forte *peregerim*. Rubenius ecuit è suis, *non pervulerim, ac perfregerim*. quod primum mutat in *pervulerim*.

5. *Omnino esse à me omissum, &c.*] Volgo *omissum*. sed Gulielmius seduitur Turingicum.

6. *Quam retulisse gratiam.*] Lambinus ferè in eo fuit ut expungeret *gratiam*, minus gratiosè. nam in eo repos totius sententiæ.

7. *De qua nihil est umquam suspicatus.*] Dictio *umquam* adscripta ex membranis Turing. qua redduntur numeri pleniores.

8. *Qui de aliis multa cogitavit.*] Lambinus divinat *cognovit*. frustra. explicat enim noster se ipsum post aliquot capita.

9. *Non dicere in quem velis ac defendere quem velis.*] Lambinus, *nec defendere*: præter libros. bis sumenda negatio, quasi dixisset, *non & dicere, & defendere*.

10. *An istud tibi.*] Transscripsi istud è Turing. reperitque item in suis Rubenius d. cap. 3.

11. *Tu ornatus exuviis hujus, venis, &c.*] Est à Turingico, inventique item in suis Rubenius, Electorum cap. 9. vulgata, *ex exu. armatus venis*. in speciem bona; non etiam si excutias.

12. *Officii judicem posuisse.*] Erfurd. liber *officii tui jud.* non malè. ceterum malè Lambinus, qui emendat *posui te*. quid ni enim belle dicatur *ponere judicem*, ut *capere, sumere*? Gulielmius conjiciebat, *judicem fuisse*. *ponere judicem*, ut *capere, sumere*? Gulielmius conjiciebat, *judicem fuisse*. *posuere* judicem, ut *capere, sumere*? Gulielmius conjiciebat, *judicem fuisse*. *ponere judicem*, ut *capere, sumere*? Gulielmius conjiciebat, *judicem fuisse*. *posuere judicem*

nihil verò minus fuit enim, ut jam antè dixi, Neapoli: fuit in ea parte Italiæ, quæ maximè ea *suspicione* caruit. Quid ergo indicat, aut quid affert, aut ipse Cornelius, aut vos, qui ab eo hæc mandata defertis? Gladiatores emptos esse, Fausti simulatione, ad cædem ac tumultum. Ita prorsus: interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris videmus deberi. 1 Arrepta est familia: quæ si esset prætermissa, posset alia familia Fausti munus præbere. Utinam quidem hæc ipsa non modò iniquorum invidiæ, sed & æquorum exspectationi satisfacere posset. Properatum vehementer, cùm longè tempus muneris abesset. Quasi verò tempus dandi muneris non valde appropinquaret. Nec opinante Fausto, cùm is neque sciret, neque vellet, familia est comparata. At litteræ sunt Fausti, per quas ille precibus à P. Sulla petit, ut emat gladiatores, & ut hos ipsos emat: neque solùm ad Sullam missæ, sed ad L. Cæsarem, Quintum Pompejum, C. Memmium; quorum de sententia tota res gesta est. At præfuit familiæ Cornelius. Jam si in comparanda familia suspicio est nulla: quòd præfuit, nihil ad rem pertinet. Sed tamen *munere servili* obtulit se ad ferramenta prospicienda: præfuit verò nunquam: eaque res 2 per Balbum Fausti libertum, omni tempore administrata est. 3 At enim Cincius est ab hoc in ulteriorem Hispaniam missus, ut eam *provinciam perturbaret*. Primùm Cincius, judices, L. Julio, C. Figulo, consulibus, prefectus est aliquanto ante furorem Catilinæ, & ante suspicionem hujus conjurationis: deinde est profectus non tum primùm, sed cum in iisdem locis aliquanto antè eadem de causa aliquot annos fuisset, ac profectus est non modo ob causam, sed etiam necessariam causam, 4 magna ratione cum Mauritaniæ rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante ejus rem, & gerente, plurimis, & pulcherrimis P. Cincii prædiis venditis, æs alienum ejusdem dissolutum est: ut, quæ causa ceteros ad facinus impulit, *cupiditas retinendæ possessionis*, ea Cincio non fuerit prædiis diminutis. Jam verò illud quàm incredibile? quàm absurdum? qui Romæ eædem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras? utrum quò facilius Romæ ea, quæ conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At hæc ipsa per se sine ulla conjunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis, hominem amantissimum sui, familiarissimum, conjunctissimum officiis, usu, consuetudine, dimittendum esse arbitraretur? 5 verisimile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio secum semper habuisset, hunc in adversis, & in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab se dimitteret. Ipse autem Cincius (non enim mihi deferenda est causa *amici veteris*, atque hospitis) is homo est, aut ea familia, ac disciplina, ut hoc credi possit, 6 eum bellum reipublicæ facere voluisse? ut, cujus pater cùm ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari exstiterit in remp. nostram officio, & fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cujus *as alienum* videmus, judices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum: qui ita Romæ debuit, ut in provinciis, & in regnis maximæ ei pecuniæ deberentur: quas cùm peteret, non commisit, ut sui procuratores quidquam oneris, absente se, sustinerent: venire omnes suas possessiones, & patrimonio se ornatissimo spoliari maluit, quàm *ullam moram* cuiquam fieri creditorum suorum. A quo quidem genere, judices, ego numquam timui, cùm in illa reipublicæ tempestate versarer, illud erat genus hominum horribile, & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his *membra* divelli citiùs, ac distrahi posse diceres. Cincius numquam sibi cognationem cum prædiis esse existimavit suis. itaque se non modò ex suspicione tanti sceleris, verùm etiam ex omni hominum sermone, non armis, sed patrimonio suo vindicavit. Jam verò, quod subjicit, Pompejanos esse à Sulla *impulsos*, ut ad istam conjurationem, & ad hoc nefarium facinus accederent: id cujusmodi sit, intelligere non possum. An tibi Pompejani conjurasse videntur? quis hoc umquam dixit? aut quæ fuit istius rei vel minima suspicio? disjunxit, inquit, eos à colonis, ut hoc discidio, ac dissensione facta, oppidum in sua potestate posset, & Pompejanos habere. Primùm, omnis Pompejanorum, colonorumque dissensio, delata ad patronos est, cùm jam inveterasset, ac multos annos esset exagitata: deinde ita à patronis res cognita est, ut nulla in re à ceterorum sententiis Sulla dissenserit: postremò coloni ipsi sic intelligunt, non Pompejanos à Sulla magis quàm sese esse defensos. Atque hoc, judices, ex hac frequentia colonorum, honestissimorum hominum, intelligere potestis: qui adsunt, laborant: hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniæ, si in omni fortuna, atque omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, quo afflictus jacet per vos tutari, conservareque cupiunt. Adsunt pari studio Pompejani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: 7 qui ita de ambulatione, & de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de *communi salute* sentirent. Ac ne hæc quidem P. Sullæ mihi videtur silentio prætereunda esse virtus, quod, cùm ab hoc illa colonia deducta sit, & cùm commoda colonorum à fortunis Pompejanorum reipublicæ 8 fortuna dijunxerit, ita carus utrisque est, atque jucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur. At enim & gladiatores, & omnis ista vis, rogationis Cæciliæ causa comparabantur. atqui in hoc loco in L. Cæcilium pudentissimum, atque ornatissimum virum, vehementer invectus est: cujus ego de virtute, & constantia, judices tantum dico: talem hunc in ista rogatione, quam promulgavit non de tollenda, sed de *levanda calamitate fratris sui*, fuisse, 9 ut consultum esse voluerit fratri: tamen cum repub. pugnare noluerit: promu garit impulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Cæcilium

---

1. *Arrepta est familia.*) Lambinus, *Erepta est fam.* invitis libris. magisque significatur cupiditas emendatoris pridem verbo.

2. *Per Balbum Fausti libertum.*) Maluit hoc è Turingico Gulielmius; quòd non esse Romanum. prius cui *Bellam*, quod & in Pall. omnibus.

3. *At enim Cincium.*) Nostrum quidam *Siccium*, quod & in Turingico: & Suffridus Petrejus eundem putat, quem bello Africo Hirtius, sive quis alius est, nominat.

4. *Magna ratione, &c.*) Subintelligo *pecuniaria*. malè enim ii codd. scripsi, qui sufficiunt; *magna ratione pecuniæ*; neque ea vox reperta in mss. mel or bos.

5 *Verisimile non est, ut quem.*) Lambinus voces tres priores, quam vis omnium librorum scriptorum, editorumque, tamen pro imperio suo exturbarat: ego reposui. neque enim à Lambino docendi sumus, quæ loquendi ratio sordida sit, quæ minus.

6. *Eum bellum reipub. facere voluisse.*) Maluisset Gulielmius, *populo Rom.* sed non respondent libri.

7. *Qui ita de ambulatione & de suffragiis.*) Antèa legebamus, *ambitione*; non fide mss. aut veterum editionum, sed Critici alicujus. Certè alteram scripturam inveni in omnibus Pall. reperiique in Busb. & S. Vict. Gulielmius, ut etiam in Memmiano Lambinus; qui tamen quærit, quidnam hoc sibi velit? Gulielmius interpretatur *porticum*; ut in ipso Cicerone sæpe aliàs. & Catullo: *In Magni simul ambulatione.* De porticu ergo dissensere cum colonis Pompejani. qua de causa paullò post Turingicum libenter secuti sumus. Palatinosque omnes. in quibus *Reip. fortuna*, non *populi Rom.* quod ne quidem in antiquitus cusis. accipiendaque reipub. Pompejorum, distracta disjunctione veterum novorumque incolarum. fuisse autem hominum istud genus naturâ turpidum, habuimus etiam ex Tacito lib. XIV. Annal. cap. 17.

8. *Fortuna dijunxerit.*) Ita libuit scribere, cùm antiquæ exstiterit hærere in Turing. *disjunxerit*, haberentque quidam nostrum *dimiserit*, quidam *disjunxerit*. vulgata *diviserit*. quod natum ex *divixerit*, in quam vocem degenerarat *disjunxerit*.

9. *Ut consultum esse voluerit, cum rep. pugnare voluerit.*) Securus mss. nostros ejeci voculam *tamen*, quæ in nullo comparebat. iidem præterea agnoscunt *consul esse*; quod mutari poterat in *exstiterit*, uti veneratur in mentem Gulielmio.

Cæcilium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus. 1 primùm Cæcilius, * qui id promulgarit, in quo res judicatas videbatur voluisse rescindere, ut statueretur: Sulla rectè reprehendit. STATVS enim reipublicæ maximè judicatis rebus continetur. neq; ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam de salute suorum consulat, communem relinquat. Nihil de judicio ferebat. 2 Sed pœnam ambitus eam ferebat, quæ fuerat nuper superioribus legibus constituta. itaque hac rogatione, non judicum sententiam, sed legis vitium corrigebat. *Nemo* judicium reprehendit, cùm de pœna queritur, sed legem. damnatio enim est judicum, quæ manebat: pœna, legis, quæ levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui præsunt judiciis summa cum gravitate, & dignitate, *alienare à causa*. nemo labefactare judicium est conatus. nihil est ejusmodi promulgatum. Semper Cæcilius in calamitate fratris sui, 3 judicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit. Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, & facilè, & libenter dicerem. Si paullò etiam longiùs, quàm finis quotidiani officii postulat, pietas, & 4 fraternus amor L. Cælium protulisset: implorarem sensus vestros: uniuscujusque *indulgentiam in suos* testarer: peterem errato veniam L. Cæcilii ex intimis vestris cogitationibus, atque ex humanitate communi. lex dies fuit proposita paucos: ferri cœpta numquam: 5 proposita est in senatu. populum Romanum latuit. cùm in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius: & id mandato Sullæ Q. Metellus prætor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Cæcilius multa de republica egit: Agrariæ legi, quæ tota à me reprehensa & abjecta est, intercessorem fore professus est: improbis largitionibus restitit: senatus auctoritatem numquam impedivit: ita se gessit in tribunatu, ut, onere deposito domestici officii, nihil postea nisi de reipublicæ commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione, ne per vim quid ageretur, 6 quis tamen nostrûm Sullam, aut Cæcilium verebatur? 7 nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor, atque opinio, ex Autronii improbitate pendebat? ejus voces, ejus minæ ferebantur: ejus adspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum, metum nobis, seditionesque afferebant. Itaque P. Sulla, hoc importunissimo tum *honoris*, tum etiam *calamitatis socio*, atque comite, & secundas fortunas amittere coactus est, & in adversis sine ullo remedio, atque allevamento permanere. Hic tu epistolam meam sæpe recitas, quam ego ad Cn. Pompejum de meis rebus gestis, & de summa reipublicæ misi: & ex ea crimen aliquod in P. Sullam quæris: 8 &, si furorem incredibilem biennio antè conceptum, erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore conjuratione. Scilicet is sum, qui existimem, Cn. Pisonem, & Catilinam, & Varguntejum, & Autronium nihil sceleratè, nihil audacter ipsos *per sese* sine P. Sulla facere potuisse. de quo etiam siquis dubitasset antea, num id quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo, consule, descendere Kalendis Januariis cum lictoribus: sustulisti hanc suspicionem, cùm dixisti, hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas, & manum comparasse. Quod si tibi ego confiteor, tu mihi concedas necesse est, hunc, cùm Catilinæ suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem *judicio amisserat*, per vim recuperando cogitavisse. neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, judices, P. Sullæ persona suscipit. Jam enim faciam, criminibus omnibus fere dissolutis, contrà, atque in ceteris causis fieri *solet*, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satisfacere expectationi hominum, 9 de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere. nunc jam revocandi estis eò, quo vos *ipsa* causa etiam tacente me, 10 cogit, animos, mentesq; convertere. Omnibus in rebus, judices, quæ graviores, majoresque sunt, QVID QVISQVE voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum *subito fingi*, neque cujusquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumspicite paullisper mentibus vestris, ut alia omittamus, hosce ipsos homines, qui hunc affines sceleri fuerunt. Catilina contra rempubl. conjuravit. Cujus *aures* umquam hoc respuerunt, conatum esse hominem usque à pueritia non solùm intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, 11 stupro, cæde versatum? quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam, atque impiam religionem recordatur, qui illum 12 aut nefariè cogitasse, aut stultè sperasse miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hispaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad ad illius pœnam carcer ædificatus esse videatur? omitto ceteros, ne sit infinitum: tantum à vobis peto, ut taciti de omnibus, quos conjurasse cognitum est, cogitetis. intelligetis, unumquemque illorum prius *à sua vita*, quàm nostra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium (quoniam ejus nomen finitimum maximè est hujus periculo, & crimini) 13 non sua hæc vita convincit? semper audax, petulans, libidinosus. quem in stuprorum defensionibus non solùm *verbis* uti improbissimis solitum esse scimus, verùm etiam pugnis, & calcibus, quem exturbare homines è possessionibus, cædem facere vicinorum, spoliare

---

1. *Primùm Cæcilius. &c.*] Malui locum notare asteriſco, quàm admittere Memmiani codicis ſcripturam, Lambini conjectora ferruminatam. Erat viri probi ſeorſim exhibere codicis mſ. lectionem, & ſic deinde ſubjicere divinationem ſuam. Noſtri Palatini octo nihil variant, niſi quod ſept. *Cæcilium*. Henr. Stephanus laudat è mſ. *primùm Cæcilius qui id primum promulgavit, quo fratris caſum levare poſſet: quem quia res judicatas. &c.* quod ſanè admiſiſſem, ſi tale quid offendiſſem in noſtris, aut ulla veteri editione. interim uno ſtare libro, & tali quidem, qui nunquam fortè fuit in rerum natura non eſt noſtrum. vix oculis meis credo, nedum ut linguæ alienæ.

2. *Sed pœnam ambitus eam ferebat.*] Lambinus citat codd. in quibus *ambitus auferebat*. ita nulli è noſtris. itaque ſuſtineo me cum P. Manuno.*

3. *Judicum poteſtatem, perpetuandam, legis acerbitatem, &c.*] Pal. ſec. *perpetuam quandam legis acerbitatem, &c.*

4. *Fraternus amor L. Cæcilium proculiſſet.*] Gulielmius mutari voluit ultimam in *propuliſſet*, ex Turing. tranſlatione à paſſoribus ducta noſtri nihil vacillabant.

5. *Deposita eſt in Senatu.*] Ita ex Suffridi Turing. Gulielmius. noſtri tamen adhærent vulgatæ *poſita*.

6. *Quis tamen noſtrum.*] Recentiores *veſtrum*. ſed alterum eſt à mſſ. & vett. edd. Lambinus voluit, *qui tandem veſtrum*.

7. *Nonne omnis ille terror, omnis, &c.*] Poſterioribus editionibus exciderant, *omnis ille terror*; reposui ex mſſ. & vetuſtè impreſſis.

8. *Et ſi furorem.*] Liber Busbequii, *nos ſi fur.* Pal. pr. *& quia ſi fur.* emendatumque in quinta, *quia furorem*, omiſsis *& ſi*, quod ferri fortè poſsit.

9. *De me aliquid ipſo, qui accuſatus eram.*] Gratia Zinzerlingo qui propius inſpexit codicem Turingicum, hancque inde eruit ſcripturam minimè tenebroſam. prius enim habebamus, *aliquid & de ipſo qui accuſatus eſt*; cùm interim nihilo melius mſſ. noſtri, *aliquid, de ipſo qui accuſatus erat*. in quo mirè ſe torſit Gulielmius, dum indulget conjecturis.

10. *Cogit animos menteſque convertere.*] Clauſula iſthæc eſt ab Erfurd. prius enim vulgati, *cogit, animos*, ceteris exclusis.

11. *Stupro cade verſatum.*] Turingicus vehementius, *graſſatum*.

12. *Aut nefariè cogitaſſe, aut ſtultè ſperaſſe miretur?*] Ita venuſtiſsimè Turingicus. Nefariè cogitarat patriæ everſionem, ſtultè ſperarat regnum, &c. vulgata *aut nefariè aut ſtultè cogitaſſe miretur*.

13. *Non ſua hæc vita convincit.*] Vulgatas *non ſua conſuetudo ac vita convincit*. malè, certè contra editionem anni CCCCLXXXIII. & Pall. octo. quos ſi liberet excutere, multa tollerem adhuc ipſa palmata. nunc iſtud moneo tantum: ne arbitrentur homines, Ciceronis nihil jam amplius addi, nihil auferri poſſe. imò nullo auctore hodiernum in diem utimur vitioſiore.

spoliare fana sociorum, vi conatum & armis disturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non reipublicæ cedere, non fortunæ ipsi succumbere. hujus si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius, ac vita convincerent. 1 Agedum, conferte nunc cum illius vita vitam P. Sullæ, vobis, populoque Romano notissimam, judices, & eam ante oculos vestros proponite. Ecquid hujus factum, aut commissum non dicam audacius, sed quod cui quam paulo *minus consideratum* videretur? factum quæro. verbum ecquod unquam ex ore hujus excidit, unde quisquam posset offendi? At verò in illa gravi L. Sullæ victoria, turbulentaque, quis P. Sulla mitior? 2 quis misericordior inventus est? quàm multorum hic vitam est à L. Sulla deprecatus! quàm multi sunt summi homines, & ornatissimi, & nostri, & equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullæ obligavit? quos ego nominarem: neque enim ipsi nolunt, & huic, animo gratissimo, adsunt: sed quia *majus est beneficium*, quam posse debet civis civi dare, ideò à vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis: quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam vitæ commemorem? dignitatem? liberalitatem? moderationem in privatis rebus? splendorem in publicis, quæ ita à *fortuna* deformata sunt, ut tamen à *natura* inchoata compareant. Quæ domus? quæ celebratio quotidiana? quæ familiaris dignitas? quæ studia amicorum? quæ ex quoque ordine multitudo? 3 Hæc diu, multumque, & multo labore quæsita, una eripuit hora. Accepit P. Sulla, judices, vehemens vulnus, & mortiferum: veruntamen ejusmodi, quod videretur ejus vita, & natura accipere potuisse. Honestatis, & dignitatis habuisse nimis magnam judicatus est cupiditatem: quàm si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior judicatus est hic fuisse, quàm ceteri. sin etiam in aliis nonnullis fuit iste consulatus amor: fortuna in hoc fuit fortasse gravior, quàm in ceteris. Postea verò quis P. Sullam, nisi mœrentem, demissum, afflictumque vidit? quis unquam est suspicatus, hunc magis odio, quàm pudore hominum adspectum, *lucemque vitare?* Qui cum multa haberet invitamenta urbis, & fori, propter summa studia amicorum, quæ tamen ei sola in malis restiterunt: abfuit ab oculis vestris: &, cùm lege retineretur, ipse se exsulio pœne multavit. In hoc vos pudore judicii, & in hac vita, tanto scelleri locum fuisse creditis? Adspicite ipsum: contuemini os. 4 *confer te crimen cum vita*: vitam, ab initio ad hoc tempus explicatam, eum crimine recognoscite. mitto rempublicam, quæ fuit semper Sullæ carissima: hosce amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res ejus secundæ quondam erant ornatæ, nunc jubilevantur adversæ, crudelissimè pertre voluit, ut cum Lentulo, & Catilina, & Cethego fœdissimam vitam, ac miserrimam, turpissima morte proposita, degeret? Non cadit, non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. nova quædam illa immanitas exorta est: incredibilis fuit, ac singularis furor: ex multis ab adolescentia collectis perditorum hominum vitiis repente tanta ista importunitas inauditi sceleris exarsit. Nolite, judices, arbitrari, hominum illum *impetum, & conatum* fuisse. Neque enim ulla gens tam barbara aut tam immanis unquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriæ sit inventus. belluæ quædam illæ ex portentis immanes, ac feræ, forma hominum indutæ, exstiterunt. perspicite etiam atque etiam, judices. nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius. penitus introspicite Catilinæ, Autronii, Cethegi, Lentuli, cæterorumque mentes. quas vos in his libidines, quæ flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quàm incredibiles furores, quas notas scelerum, quæ indicia patricidiorum, quantos *acervos facinorum* reperietis? ex magnis, & diuturnis, & jam desperatis reipublicæ morbis ista repente vis erupit, ut, ea confecta, & ejecta, convalescere aliquando, & sanari civitas possit. Neque enim est quisquam, qui arbitretur, illis inclusis in republica pestibus, diutiùs hæc stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed *ad luendas reipublicæ pœnas* Furiæ quædam incitaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam, judices, ex his, qui cum hoc vivunt, atque vixerunt, honestissimorum hominum gregibus, rejicietis? ex hoc hominum numero, ex hac familiari dignitate, in impiorum partem, atque in parricidarum cœtum, ac numerum transferetis? Ubi erit igitur illud fortissimum *præsidium pudoris?* quo in loco nobis vita antè acta proderit? quod ad tempus existimationis partæ fructus reservabitur, si in extremo discrimine, ac dimicatione fortunæ deserit? si non aderit? si nihil adjuvabit? Quæstiones nobis servorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quanquam nihil periculi suspicamur: tamen illa TORMENTA GUBERNAT DOLOR, quod eratur natura cujusque tum animi, tum corporis, 5 regit quæstor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. 6 Vita P. Sullæ torqueatur: ex eà quæratur, num quæ occultetur libido, num quod lateat facinus, num quæ crudelitas, num quæ audacia. nihil erroris erit in causa, nec obscuritatis. judices, si à vobis *vita perpetua vox*, ea, quæ gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus: nihil quenquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullæ fortuna movet, judices, vestra moveat. vestra enim, qui cum summa elegantia, atque integritate vixistis, hoc maximè interest, non ex libidine, aut simultate, aut levitate *testium* causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus, repentinisque periculis vitam uniuscujusque esse testem. Quam vos, judices, nolite armis suis spoliatam, atque nudatam objicere invidiæ, dedere suspicioni. munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum. valeat ad pœnam, & ad salutem plurimùm, quam solam videtis ipsam ex vi sua, naturaque facilimè perspici: subitò flecti, *fingique non posse*. Quid verò hæc auctoritas (semper enim de ea dicendum est: quanquam à me timidè, modicèque dicetur) quid, inquam, hæc auctoritas nostra? qui à ceteris conjurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus: nihil hunc tandem juvabit? 7 Grave est hoc dictum fortasse, judices, si appetimus aliquid: si, cùm ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave. sed, si lædimur, si accu-

1. *Agedum conferte.*) Haud aliter Pall. t. Lambinos enim. *Agitedum*, præter libros. sicque Propertius: *Eu agedum, domina mea sum conversus ad astra, &c.* quamquam velit mihi ignoscat lector, si deinceps ratius annotationes ejus temerarias, ubi ab eo recedo, sciat fieri fide membranarum veterum. nam hisce immorari, nullum video operæ pretium.

2. *Quis misericordior inventus est?*) Clanculum quoque hanc enotavit è Turnigicis Gulielmius. hactenus nobis defuit. nam Ciceronis esse, nemo spero negabit.

3. *Hæc diu multumque, & multo, &c.*) Est illud *quæ* ex iisdem membranis: & ita Cicero tantum loquitur.

4. *Confer te crimen cum vita: vitam ab initio ad hoc tempus explicatam cum crimine recognoscite, &c.*) Expressi ad verbum Ecfurdici codicis scripturam, cum quo hactenus consentiunt Pall. quod habeant *cum crimine rec.* Vulgati hoc muti sunt.

5. *Regit quæstor.*) Gulielmius hoc capit *quæstorem* pro tortore: cui accedere non possum. puto enim eum intelligi qui tormentis præsidet. in quo quantum fuerit momenti pluribus ostendi exemplis ad Tacitum lib. VI. Annal. cap. 47. f.

6. *Vita P. Sullæ torqueatur: ex ea, &c.*) Commoda lectio; nisi obstarent Pall. nostri & cum antiquitus; in quibus, *Vita P. Sullæ, Torqueatur: ex eo* quod auribus certè meis non parum blanditur.

7. *Graveit hoc dictum fortasse, judices, grave, si appetimus, &c.*) Sex voces priores hodie demum adspiciunt lucem, productæ è tenebris codicis Turnigici, non sine plenissima gravissimi affectus iteratione.

famur, si in invidiam vocamur: profectò conceditis, judices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minùs liceat dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares, ut jam videatur honoris amplissimi nomen plus *invidiæ*, quàm dignitatis afferre. Affuerunt, inquit, Catilinæ, illumque laudarunt. Nulla tum patebat, nulla erat cognita conjuratio: defendebant amicum, aderant supplici, vitæ ejus turpitudinem *in summis ejus periculis* non insequebantur. Quinetiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit advocatus: Improbo homini: At supplici: Fortasse audaci: At aliquando amico. Cui cùm adfuit post delatam ad eum primam illam conjurationem: indicavit se audisse aliquid, non credidisse. At idem non adfuit alio in judicio, cùm adessent ceteri. Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset: ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt. 1 Sin illa res de pecuniis repetundis, prima valuit: non inveterata, quàm recens, debuit esse gravior. Sed, si tuus parens etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli, atque ornamentis & suis, & consulatus honestavit: quid est, quamobrem consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehendantur? At iidem iis, quarante hunc causam de conjuratione dixerunt, non adfuerunt. TANTO SCELERE adstrictis hominibus, statuerunt nihil à se adjumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque, ut de eorum constantia, atque animo in remp. dicam, quorum tacita gravitas, & fides de unoquoque loquitur, neque cujusquam ornamenta orationis desiderat: potest quisquam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse, quàm iis temporibus, & periculis, quibus pænè oppressa est respublica? Quis non de communi salute apertissimè, quis non fortissimè, quis non constantissimè sensit? Neque ego præcipuè de consularibus disputo. nam hæc & hominum ornatissimorum, qui prætores fuerunt, & universi senatus, *communis est laus*: ut constet, post hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in tempub. plus gravitatis fuisse. Sed quia sunt descripti consulares, de his tantùm mihi dicendum putavi, quod satis esset, 2 attestantem memoriam omnium, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate, incubuerit ad remp. conservandam. Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinæ consul non adfui, qui testimonium de conjuratione dixi in alios, adeone vobis alienus à sanitate, adeò oblitus constantiæ meæ, adeò immemor rerum à me gestarum esse videor, ut, cùm consul bellum gesserim cum conjuratis, nunc eorum *ducem conservare* cupiam, & in animum inducam, cujus nuper ferrum retuderim, flammamque restinxerim, ejusdem nunc causam, vitamque defendere? Si medius fidius, judices, non me ipsa respublica, meis laboribus, & periculis conservata, ad gravitatem animi, & constantiam sua dignitate revocaret; tamen hoc natura est insitum, VT, QVEM timueris, quicum de vita, fortunisque contenderis, cujus ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed, cùm agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis: cùm, quotes quisquam est in hoc scelere convictus, toties renovetur memoria per me inventæ salutis: ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quæ pro salute omnium gessi, *casu magis, & felicitate* à me, quàm virtute, & consilio gesta esse videantur? Quid ergo? hoc tibi sumus dicet fortasse quisquam, ut, quia te defenderis, innocens judicetur? Ergo verò, judices, non modò nihil mihi assumo, in quo quispiam repugnet: sed etiam si quid ab omnibus conceditur, id reddo, ac remitto. non in ea republica versor, non iis temporibus caput meum obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quàm quantum omnes inimici, invidique patiantur. Grave esse videretur, eum, qui investigarit conjurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in judicio: non defenderem, si conjurasset. non dico id, quod grave est: dico illud, quod in his causis conjurationis non auctoritati assumam, sed pudori meo: Ego ille conjurationis investigator, atque ultor, *certè non defenderem Sullam*, si conjurasse arbitrarer. Ego judices, de tantis omnium periculis cùm quærerem omnia, multa audirem, non crederem omnia, caverem omnia; dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius suspicione, nullis litteris, de te P. Sullæ rem ullam ad me esse delatam. Quamobrem vos, dii patrii, ac penates, qui huic urbi, atque huic imperio præsidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, populumque Romanum, qui hæc tecta, atque templa, me consule, *vestro numine*, auxilioque servastis, testor, integro me animo, ac libero, P. Sullæ causam defendere: nullum à me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium, defendi, ac tegi. nihil de hoc consul comperi, nihil suspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriæ quod debui: reliqua jam à me meæ perpetuæ consuetudini, naturæque debentur. tam sum misericors, judices, quàm vos: tam mitis, quàm qui lenissimus. In quo vehemens fui vobiscum, nihil feci, *nisi coactus*: reipublicæ præcipitanti subveni: patriam demersam extuli: misericordia civium adducti, tunc fuimus tam vehementes, quàm necesse fuit. salus esset omnium amissa una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum pœnam amore reipublicæ sum adductus: sic ad salutem innocentium voluntate deducor. Nihil video esse in hoc P. Sulla, judices, odio dignum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandæ calamitatis suæ causa supplex ad vos, judices confugit: sed ne qua generi, ac nomini suo *nota* nefariæ turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari, & perfrui possit? domus erit, credo, exornata: aperientur majorum imagines, ipse ornatum, ac vestitum recuperabit. omnia, judices, hæc amissa sunt: omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius judicii calamitate occiderunt. sed ne exstinctor patriæ, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc 3 labem tanti generis in familia relinquat: id laborat, 4 id metuit; ne denique hic miser conjurati & conscelerati & proditoris filius nominetur: huic puero: qui est ei vita sua multò charior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne æternam *memoriam dedecoris* relinquat. hic vos orat, judices, parvus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflicta, patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt judiciorum

---

1. *Sin illa res de pecuniis repetundis, &c.*] Plerisque mss. nostris absunt, *de pecuniis repetundis*. reperi tamen in Pal. pr. & editionum principe.

2. *Attestantem memoriam omnium.*] Verè. neque aliter Pall. aut S. Vict. B. satis, inquit, erit me dicere de Consularibus, cum tamen attester inverim memoriam omnium, de voluntate ceterorum. malit tamen Gulielmius *anteattantem*. prius impressi *attestante memoria*.

3. *Labem tanti generis in familiam, &c.*] Putat istud retineri posse, contra sententiam Lambini. Gulielmius: & sic sanè Pall. nostri. ms. Henr. Stephani *tanti scelestis*.

4. *Id metuit; ne denique hic miser, conjurati & conscelerati & proditoris filius nominetur: huic puero, qui est ei vita sua multò carior, metuit; cui honorie, &c.*] Hoc viginti nunc primum accedunt voces auctori nostro ex Turonico exemplari, quæ prorsus requirebantur, & sine quibus sensus mutilus.

1. *Quàm*

eiorum itinera, & fori, 1 quàm campi & disciplinarum. Non jam de vita P. Sullæ, judices, sed de sepultura contenditur. vita erepta est superiore judicio: nunc, ne corpus ejiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui quod eum in vita hac teneat? aut quid est, quamobrem hæc cuiquam vita videatur? Nuper is homo fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore, neque gratia, nec fortunis anteferret. nunc spoliatus omni dignitate, quæ erepta sunt, non repetit: quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, judices, vos obtestatur. Te ipsum jam, Torquate, 2 explesum esse hujus miseriis par erat. etsi nihil aliud Sullæ, nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat. honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiæ deduxerunt. Sed cùm huic *omnia cum honore* detracta sint, cùm in hac fortuna misera, ac luctuosissima destitutus sit: quid est, quod experas amplius? lucisne hanc usuram eripere vis, plenam lacrymarum, atque mœroris, in qua cum maximo cruciatu, atque dolore retinetur? libenter reddiderit, ademta ignominia fœdissimi criminis. an verò inimicum ut expellas? cujus ex miseriis, si esles crudelissimus, *videndo* fructum caperes majores, quàm audiendo. O miserum, & infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est! ó falsam spem! 3 ó volucrem fortunam! ó cæcam cupiditatem! ó præposteram gratulationem! 4 quàm *cito illa omnia* ex lætitia, & voluptate ad luctum, & lachrymas reciderunt, ut, qui paullo antè consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinæ dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato honore, fama, fortunis, deesse videretur? aut cui novæ calamitati locus ullus relictus esset? urget eadem fortuna, quæ cœpit: reperit novum mœrorem: non patitur, hominem calamitosum uno modo afflictum, uno in luctu perire. Sed jam impedior egomet, judices, dolore animi, ne de hujus miseria plura dicam. vestræ jam sunt partes, judices: in vestra mansuetudine, atque humanitate causam totam repono. vos & rejectione interposita, nihil suspicantibus nobis, repentini in nos judices consedistis, ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, à fortuna nobis ad præsidium innocentiæ constituti. Ut ego, quid de me pop. Roman. existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi, &, quæ prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi: sic vos severitatem judiciorum, quæ per hos menseis in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia *mitigate*. Hoc cùm impetrare à vobis ipsa causa debet: tum est vestri animi, atque virtutis declarare, non esse eos vos, ad quos potissimùm, interposita rejectione, devenire convenerit. In quo ego, judices, vos, quantum meus amor in vos postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in rebus conjuncti sumus, mansuetudine, & misericordia vestra falsam à nobis crudelitatis famam repellamus.

1. *Quàm campi & disciplinarum.*] Egregiè & hoc Erfurdiensis ille nam vulgata tantum, *quam disciplinarum* Lambinus ex Stephani ms. *quàm fabulæ & disciplinæ.*

2. *Explerum esse par erat.*] Ipsa quoque Erfurdiense exemplar, ut deinceps nemo dubitare debeat de lectionis veritate. vulgo, *patrat.*

3. *O volucrem fortunam.*] Citat Laur. Valla, *ô vanam volucremque fortunam.*

4. *Quam cito illa omnia.*] Gulielmius substituendum cuperet *omina.*

M. TULLIUS CICERO.

PRO

A. LICINIO ARCHIA POETA.

ORATIO VICESIMA SEXTA.

SYNOPSIS.

Quæstio, *An Archias, peregrinus seu non civis sit habendus?* Accusator, *Grattius*, Reus: *Archias.* Patronus, *Cicero.* Acta *anno urbis* 692.

SI QUID est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum: aut, si hujusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi *principem*, & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quòd si hæc vox hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: à quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac, ne quis à nobis hoc a. ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neq; hæc dicendi ratio, aut disciplina: 1 ne nos quidem huic cuncti studio penitus umquam dediti fuimus, 2 Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent

1. *Ne nos quidem huic cuncti studio.*] Non malè corculum Galliæ suæ Claudius Puteanus *huicce uni studio*: sed mss. nihil mutant. recepit id tamen in contextum Lambinus.

2. *Etenim omnes artes, &c.*] Arbitratur Gulielmius legendum, *Sed enim*, non malè.

bent quoddam *commune vinculum, & quasi cognatione* quo-
3. dam inter se continentur. Sed necui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani lectissimum virum, & apud severissimos judices, tanto convenru hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à consuetudine judiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam hujc reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam: ut me prosummo poëta, atque eruditissimo homine, dicentem, hoc con cursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de *studiis humanitatis*, ac litterarum, paullo loqui liberiùs: & in ejusmodi persona, quæ propter otium, ac studium, minimè in judiciis, periculisque tractata est, uti propè novo
4. quodam, & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui, concedique sentiam: perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cùm sit civis, à numero civium: verùm etiam: si non esset, putetis *ascisciendum fuisse*. Nam ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe, & copiosa, atque eruditissimiss hominibus, liberalissimisq; studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. pòst in ceteris 1 Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii, exspectatio hominis: exspectationem, ipsius
5. 2 *adventus*, admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum: studiaque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis: & hic Romæ, propter tranquillitatem reip. non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate, ceteriſque *præmiis donarunt*: & omaes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cùm esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. nactus est primùm consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium, atque aureis adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum *domum suam* receperunt, 3 sed etiam hoc non solùm ingenii, ac litterarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis, ut domus, quæ hujus *adolescentiæ* prima fue-
6. rit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi, Numidico, & ejus Pio Filio. audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio. à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum, devinctam consuetudine cùm teneret, affluebatur summo honore, quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere, atque audire studebant, verùm etiam, si qui fortè *simulabant*. Interim satis longo intervallo, cùm esset cum L. Lucullo 4 in Ciliciam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam: quæ cùm esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cùm ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate, & gratia Luculli ab Heraclienſibus impetravit. 5 Data est civitas Silvani lege, &
7. Carbonis, SI QVI FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT: SI TVM, CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: &, SI SEXAGINTA DIEBVS APVD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate, ac lege dicimus, nihil
8. dico amplius: causa dicta est. 6 quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleæ ne 7 esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide 8 M. Lucullus, qui se non opinari, sed *scire*: non audiviſſe, sed vidiſſe: non interfuiſſe, sed egiſſe dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, 9 hujus judicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc 10 adscriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desiderasHeraclienſium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare: &, cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidemque: ea, quæ *depravare* nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domici-
9. lium Romæ non habuit: is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum *auctoritatem*. Nam cùm Appii tabulæ, negligentiùs asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus, homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ita sint, quid est, quod de ejus
10. civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, *gratuitò* civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? cùm ceteri non modò post civitatem datam, sed etiam 11 post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint: hic, qui nec utitur quidem *illis*, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclienſem esse voluit, *reicietur*?
Census nostros requiris scilicet. est enim obscurum pro-
11. ximis

---

1. *Asiæ partibus cunctæque Græciæ.*) Secutus sum scriptos libros & antiquos cusos. vulgò, *cunctaque Græcia*; quod malebat Puteanus.

2. *Adventus admiratioque superaret.*) Pal. nonus, *admirationemque*, quasi dicat auctam præsentiâ famam, contra quam vulgò soleat. Guilelmius argutius existimabat: *ut famam ingenii exspectatio hominis ipsius adventus, &c.*

3. *Sed etiam hoc, &c.*) Sic omnes vett. scripti editique retentiores, *sed enim hoc*. Tò *fuit*, quoque abjeci, iisdem scriptis auctoribus.

4. *In Siciliam profectus.*) Reduxi lectionem veterum edd. confirmatam, non solùm omnibus Pall. sed & libris S. Victoris, Bosbequii, Cujacii, Gembl. Erfurd. quos citat Gulielmius.

5. *Data est civitas Silvani lege.*) Ita quidem hodie vulgatur: sed mss. nomen *Silani* aut *Sullani*, alterum est à Criticis, de quo videndi ii qui scripsere de Romanorum legibus.

6. *Quid enim horum infirmari, Grati, potest?*) Est ab Erfurdiano, cui allabuunt nostri, aliorumque, in quibus *gratis*. priùs vsus, *Graecbe*. sed ævo illo recentiori quippe in antiquioribus visitur item illud *gratis*. Guilelmius putabat intelligi posse de *Gratio* illo qui poëtica sercpsit.

7. *Esse tum adscriptum negabis?*) Vulgò *cum*. sed non scripti modò sed etiam cæsi majorum sæculo alterum servant, intellige, cùm è Sicilia decederet cum Lucullo.

8. *M. Lucullus.*) Coactos sum sequi omnes libros, ejecto, *L. Lucullus*. ut fraeri Legatus fuerit in Sicilia, quod & probat P. Victorius l. XXVII. Var. lect. cap. 8.

9. *Hujus judicii causa.*) Lectio recepta præposuerat, *qui hujus, &c.* sed verbulam illud excludit omnibus membranaceis, imò & edd. exoleris. quid quod & Pal. sec. pokea quoque non agnoscit alterum, *qui*? bene, ut puto.

10. *Adscriptum Heraclienſem.*) Lambinus conjectura, *Heraclia esse*. non malè. sed morationem sententia nullam postulat plana & perspicua.

11. *Post legem Papiam.*) De peregrinis urbe pellendis. nam Ant. Augustinus malè corrigit *Papiam*.

Ea

ximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse. superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis, Julio, & Crasso, nullam populi partem 1 esse censam. Sed, quoniam *census* non jus civitatis confirmat, ac tantummodò indicat, cum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive; iis temporibus quæ tu criminaris, ne ipsius quidem judicio eum in civium Roman. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Rom. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore, & consule. Quære argumenta, si qua potes. numquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. 2 Quæres à nobis, Grati, cur tantopere hoc homine *delectemur*. Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum nisi animos nostros doctrina excolamus: aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem *relaxemus*? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. ceteros pudeat, si qui ita se litteris *abdiderunt*, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in adspectum lucemque proferre. me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, 3 ut ab nullius umquam me tempore aut commodo, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporum: quantum alii 4 tribuunt tempestivis conviviis: quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc *studia recolenda* sumsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quod ex his studiis, 5 hæc quoque censetur oratio, & facultas: quæ quantacunque in me, numquam amicorum periculis defuit. quæ si cui levior videtur: illa quidem certe, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi multorum præceptis, multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem, NIHIL ESSE in vita magnopere expetendum, nisi laudem, atq; honestatem: in ea autem persequenda omneis cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atq; exsilii, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas: quæ jacerent in tenebris omnia, nisi *litterarum lumen* accederet. Quàm multas nobis *imagines*, non solùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum, expressas, scriptores & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda rep. proponens, animum & mentem meam ipsa *cogitatione hominum excellentium* conformabam. Quæret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditæ sunt, istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu propè divino, per seipsos & moderatos, & graveis exstitisse fateor. etiam illud adjungo. SAEPIVS ad laudem, atque virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, CVM AD naturam eximiam, atque illustrem accesserit ratio quædam, confirmatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum, ac singulare solere exsistere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, *divinum hominem*, Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, moderatissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò 8 NIHIL ad percipiendam, colendamque virtutem, litteris adjuvarentur, numquam se ad earum studiũ contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis *delectatio sola* peteretur: tamen, ut opinor, 6 hanc animi adversionem, humanissimam, ac liberalissimam judicaretis. Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. hæc studia 7 ADOLESCENTIAM agunt, senectutem oblectant, secunda res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti, ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? 8 qui cùm esset senex mortuus, tamen, propter, excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino *mori non debuisse*. Ergo ille corporis motu tantum amorẽ sibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredibileis motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quę tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ verò accuratè, cogitateque scripsisset: ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc non ego diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus, eruditissimisque accepimus, CETERARVM rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare: poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi 9 divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius *sanctos* appellat *poëtas*, quòd quasi deorum aliquo dono, atque munere 10 commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum, apud vos, humanissimos homines, hoc poëtæ nomen, quod

1. *Esse censam.*] Aliquot mss. Pall. *censitum*, quomodo & primitus cusi.

2. *Quæres, à nobis, Grati.*] Haud aliter Erfurd. nam Pall. non *Grati*. ceteri ferè *Græci*; pauci sanè *Græce*.

3. *Ut ab nullius umquam me tempore aut commodo aut otium, &c.*] Ita Palatini plerique, neque aliter quos excussit P. Victorius, qui lectionem istam stabilit lib. II. Var. lect. cap. 8, *tempore* notare etiam *periculum*, jam notum est.

4. *Tribuunt tempestivis conviviis.*] Irrepserat hoc quoque *intempestivis*, sed præter omnes mss. item edd. rejectitias. paullò antea etiam, reposuit *temperum*, iisdem libris auctoribus. male hactenus *temporis*.

5. *Hæc quoque censetur.*] Ita Gruteri ms. neque aliter editio princeps. cum ceteri mss. nostri ferè habent *cersetit oratio*, quemadmodum vulgata. inepte, certè nullo lepore; ut multis exemplis firmat Gulielmius, hoc odiosè producendis. *censeri* enim est æstimari, in pretio haberi.

6. *Hanc animi adversionem.*] Secutus sum apices litterarum Palatinorum, cui acce sunt ceteri, in quibus *animadversionem*, quod & in olim cusis. nam quod hodie in libris habitat, *animi remissionem*, est conjectaneum Laz. Bonamici. Muretus maluit *adversionem*. quomodo est item in uno scripto Cuiacii. sed bene propugnat illud nostrum P. Victorius lib. XXIX. cap. 7 qui consulatur.

7. *Adolescentiam agunt.*] Sic reponi jussit Muretus libro XII. Var. lect. cap. 15. & ante eum P. Victorius lib. XXVI. Var. cap. 14 neque aliter vetustius editi, omnesque mss. nostri recentiores critici maluerunt, *alunt*. minus rectè sed *nec agunt* placuit Gulielmio, malebat enim *ecquæ*, egregia conjectura. eos enim adolescentum litteræ, iis emittescit ingenii nativa indoles, hebes alias.

8. *Qui cùm esset senex mortuus.*] Maluissem, *qui etsi senex*, duabus aliis vocibus remotis.

9. *Divino quodam spiritu inflari.*) Est à mss. nostris omnibus; & id propiùs ad vim Græci veri: ἐνθουσιάζειν, quàm quod publicatur.

10. *Commendati nobis esse videantur.*) Accedo Gulielmianæ conjecturæ, *commendati*, quæ vox sæpius migravit in alteram, ut pluribus ostendi ante XXIV. fere annos, in Animadversionibus meis ad Senecam Philosophum.

nulla umquam barbaria violavit. 1 Saxa & solitudines voci respondent, bestiæ sæpe immanes *cantu flectuntur*, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant. itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post *mortem* etiam expetunt: nos hunc *vivum*, qui & voluntate, & legibus 2 noster est, repudiabimus? præsertim cùm omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandam? nam & Cimbricas res adolescens attingit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. NEQVE ENIM quisquam est tam aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse ajunt, cùm ex eo quæreretur, *quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur.* Itaque ille Marius item eximiè 3 L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat, ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate, terra, marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modò L. Lucullum, fortissimum, & clarissimum virum, verùm etiam populi Rom. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabileis Armeniorum copias fudit: populi Rom. laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum *interfectis ducibus* depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. itaq; etiam in *sepulchro* Scipionum putatur is esse 4 constitutus, è marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cœlum hujus proavus Cato tollitur, magnus honos populi Romani rebus adjungitur. omnes denique illi maximi, Marcelli, Fulvii, non sine *communi* omnium nostrum *laude* decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem *gloriæ fructum* putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare si res hæc, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur: cupere debemus, 5 quò minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam, famamque penetrare: quod cùm ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum Magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate*, inquit, *adolescens, qui tua virtute Homerum præconem inveneris.* Et verè. nam 6 nisi Ilias illa exstitisset: idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit, & nostri illi, fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla, cùm Hispanos, & Gallos donaret: credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum 7 malus poëta de populo subjecisset, quòd epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *nequid posthea scriberet.* Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, 8 cujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neq; per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eò de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis, pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aureis suas deberet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest: sed præ nobis ferendum: TRAHIMVR omneis laudis studio: & optimus quisque maximè gloria ducitur. Ipsi illi Philosophi, 9 etiam in illis libellis, quos *de contemnenda gloria* scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, Sumus ille vir, & imperator, Attii, amicissimi sui carminibus, templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam verò ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias *Musis* consecrare. Quare, in qua urbe imperatores propè armati, poëtarum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Musarum honore, & poëtarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute 10 hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res, & jucunda visa est, 11 hunc ad

---

1. *Saxa & solitudines voci respondent.*) Sic citat Victorius l. XIII. cap. 26. ubi hunc locum tuetur contra Quintilianum: sed edd. vett. & mss. nostri *vero*.

2. *Noster est repudiabimus?*) Pall. aliique scripti *repudiamus?*

3. *L. Plotium dilexit.*) Lambinus *Plautius*. idem id quidem, sed libri, ut edidi.

4. *Constitutus è marmore. At iis laudibus.*) Antiquitus editi, item Pall. nostri: aliorumque membranacei, *constitutus & marmoratis laudibus*. Gulielmius arbitratur lacunam hoc esse majorem, quàm quivis è vulgo suspicari possit.

5. *Quo minus manuum nostrarum tela pervenerint, &c.*) Monuit P. Victorius lib. 1. Var. cap 4. à pluribus scriptis abesse *minus*; & verò non agnoscunt Pal. sec. terc. sed habent tamen alii, etiam ille nonus; omnesque Gulielmianique Gulielmius conjiciebat *quo eminus manuum, &c.* at ego semper putavi ob similitudinem delituisse syllabam, & fuisse primitus *quo cominus manuum*.

6. *Nisi Ilias illa exstitisset.*) Sic quidem legimus, non malè forsan, at vetus editio & mss. omnes omnium, *nisi illi ars illa exstitisset*. hoc meneo, quod Muretus hodierna secutus exemplaria, in quibus, *nisi Ilias exstitisset illa*; conjiciat, *nisi Ilias exstitisset, ille idem tumulus &c.*

7. *Malus poëta de populo.*) Dicto *malus* videtur Gulielmio e glossa irrepsisse, ex iis quæ mox sequuntur.

8. *Cujus ingenium & virtutem.*) Haud aliter Pall. & alii omnes, scripti. vulgo, *hujus*. sed ΜΙΚΡΟΤΕΡΩΣ & aptius alterum. notandumque Pal. præterea nonum habere, *eorum non expetisset?* quod habuerim pro auctoris genuino.

9. *Etiam illis libellis.*) Vulgarii addunt præpositionem *in*, sed non habent ullæ membranæ.

10. *Hujus urbis atque imperii.*) Gulielmiani mss. *hujus aque imperii*, aut *aque imp.* quod utrumque in Pall. quoque nostris, quorum tamen pr. quarc. & ed. tio prima, *hujusce imperii*: credo verum esse.

11. *Hunc ad perficiendum hortatus sum.*) Meliores mss. *adhortari*. alii *hortari*; ita quidem, ut membranæ unæ Cujacii cum prius alterum perscripsissent, id deleverint, expresso posteriore.

ad perficiendum hortatus sum. NVLLAM enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque desiderat, præter hanc laudis, & gloriæ: qua quidem detracta, judices, quid est, quòd in hoc tam exiguo vitæ *curriculo*, & tam
19. brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? Certè, SI NIHIL animus præsentiret in posterum, &, si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omneis cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ nocteis, & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed
30. cum omni posteritate adæquandam. An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis, laboribusque versamur, ut, cùm usque ad extremum spatium, nullum tranquillum, atque *otiosum spiritum* duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cùm statuas, & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo *spargere* me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à me sensu post mortem 1 abfutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam *animi* mei partem pertinebit: nunc quidem certè cogitatione quadam, spe que delector. Quare conservate, judices, hominem M.
pudore eo, 2 quem amicorum *studiis* videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis: causa verò ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cùm ita sint: petimus à vobis, judices, siqua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Rom. res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis *æternum* se *testimonium* laudum daturum esse profitetur: 3 quique est eo numero, qui semper apud omneis *sancti* sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ 32.
de causa pro mea consuetudine breviter, simpliciterque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus: 4 quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea, judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certè scio.

1. *Abfutura est, &c. ad aliquam animi mei partem pertinebit.*] Sic potiores mss. non *sunt*, aut *pertinebunt*. testatque etiam in iisdem *animi*. nec probem Mureti, *ad reliquam mei partem*: de quo tamen videatur amicus noster Scottus lib. 2. Nodor. cap. 1.

2. *Quem amicorum videtis comprobari tum dignitate tum venustate.*] Hæc est lectio plurium mss. quorum omnes excludunt, vocem *studiis*, & amplectuntur *venustate*, non *venustate* pro ultimo tamen pugnat præter Muretum lib. XII. Var. lect. cap. 15. Villiomarus libr. IX. contra Titium cap. 9. contra quos stat noster Scottus d. libro 1. cap. 9.

3. *Isque est eo numero.*] Vulgata, *quique est eo numero*, sed contra omnes scriptos, & vetustè cusos, imo & V ctorianam.

4. *Quæ non fori neque judiciali consuetudine.*] Editio princeps, *quæ firme âme judiciali cons.* neque secus Pall. & Gulielmiani, n si quod ii *judicialique*. Habui ego aliquando ms. exemplar, ubi illud à *me* mutatum erat in *aliena*. fere non improbem.

M. TVLLIVS CICERO
AD
QVIRITES POST REDITVM.
ORATIO VICESIMA SEPTIMA.

QVOD precatus à Jove Optimo, Maximo, ceterisque diis immortalibus, sum, Quirites, eo tempore, cùm me, fortunaque meas pro vestra incolumitate, otio, concordiaque *devovi*, ut, si meas rationes umquam vestræ saluti anteposuissem: sempiternam pœnam sustinerem, mea voluntate susceptam. sin & ea, quæ ante gesseram, conservandæ civitatis causa gessissem, & illam miseram profectionem vestræ salutis gratia suscepissem: ut, quod odium scelerati homines, & audaces in rempublicam, & in omneis bonos conceptum jamdiu continerent, id 1 in *me uno potiùs*, quàm in optimo quoque, & in universa republica deficeret: hoc si animo in vos, liberosque vestros fuissem, ut aliquando vos, patres conscripti, Italiamque universam, memoria mei, misericordia, desideriumque teneret: ejus devotionis me esse convictum judicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maximè lætor, Quirites. Et si homini nihil est *ma-* 2.
gis optandum, quàm prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ fine ulla offensione cursu: tamen, si mihi tranquilla, & placata omnia fuissent; incredibili quadam, & pænè divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominum generi à natura datum est, quàm sui cuique *liberi*? mihi verò & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vita sunt mea cariores. tamen non tanta voluptate erant susceptі, quanta nunc sunt restituti. Nihil 3.
cuiquam fuit umquam jucundius, quàm mihi meus frater. non tam id sentiebam, *cùm fruebar*, quàm tunc, cùm carebam: & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ, plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm

1. *In me uno potius, quàm in optimo quoque, & in universa repub. deficeret.*] Ab exilio reduxi lectionem editionum primarum, confirmatam Pall. S. Victoris. Erf. Gembl. reperitque idem in suis Lambinus, sed non adsecutus fuit auctoris mentem; quæ hæc, optasse ut sceleratorum odium in se potius deficeret & consumeretur, quàm in aliis. vulgata, *in me, unum p. q. in optimum quemque & in universam reipub. desineret.*

1. Tum

1 tunc incolumitates afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, *carendo* magis intellexi, quàm *fruendo*. 4 Jam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata, illustriora videntur, quàm si obscura non essent. Ipsa autem *patria*, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quæ species Italiæ! quæ celebritas oppidorum! quæ forma regionum! qui agri! quæ fruges! quæ pulchritudo urbis! quæ humanitas civium! quæ reipublicæ dignitas! quæ vestra majestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, ut nemo magis. Sed tanquam BONA VALETVDO jucundior est eis, qui è gravi morbo recreati sunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis, quàm 5 assiduè percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputo? quorsum? ut intelligere possitis, neminem umquam tanta eloquentia fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, & liberos nostros contulistis, non modò augere, aut ornare oratione, sed enumerare, aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat, *parvus* sum procreatus: à vobis natus sum consularis. Illi mihi fratrem incognitum qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum, & incredibili pietate cognitum reddidistis. Rempublicam illis accepi temporibus eam, quæ pænè amissa est: à vobis jam recuperavi, quam aliquando omnes unius opera servatam judicaverunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. multa præterea à diis immortalibus optata consecuti sumus, nisi vestra voluntas fuisset, omnibus divinis muneribus 2 caruissemus. vestros denique honores, quos eramus *gradatim* singulos assecuti, nunc à vobis universos habemus: ut, quantum antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismetipsis, tantum hoc tempore 3 universo cuncta populo 6 Romano debeamus. Nam, cùm in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, ut eam complecti oratione non possim: tum in studiis vestris tanta animorum declarata est voluntas, ut non solùm *calamitatem* mihi detraxisse, sed etiam *dignitatem* auxisse videamini. 4 Non enim pro meo reditu, ut pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi præterea cognati, atque affines deprecati sunt: non, ut pro Q. Metello, clarissimo viro, jam spectata ætate 5 filius L. Diadematus, consularis, summa auctoritate vir: non 6 C. Metellus censorius, non eorum liberi, non Qu. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non sororum filii, Luculli, Servilii, Scipiones: permulti enim tum Metelli, aut Metellarum liberi pro Qu. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. quòd si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filii pietas, *propinquorum preces*, adolescentium squalor, majorum natu lacrymæ populum Romanum movere potuerunt. Nam C. Marii, qui post illos 7. veteres clarissimos consulareis, vestra, patrumque memoria, tertius antè me consularis, subiit indignissimam fortunam, præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio. Non enim ille deprecatione rediit, sed 7 in discessu civium *exercitus* se, armisque revocavit. Me autem nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, & divina quædam, & inaudita auctoritas, atque virtus, fratrisque mei miserrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, sordesque lugubres à vobis deprecatæ sunt. Frater erat unus, qui suo squalore 8. vestros oculos inflecteret: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renovaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam: & tanto in me amore exstitit, ut negaret fas esse non modò domicilio, sed *ne sepulchro quidem* se à me esse sejunctum. Pro me præsente senatus, hominumque præterea viginti millia *vestem mutaverunt*: pro eodem me absente unius squalorem, sordesque vidistis. 9 Unus hic, qui domi, qui in foro posset esse mihi pietate filius, inventus est beneficio parens, amore idem, qui semper fuit, frater. Nam conjugis miseræ squalor, & luctus, atque optimæ filiæ mœror assiduus, filiique parvi desiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus necessariis, 10 aut magnam partem tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc majus est vestrum in nos promeritum, quòd non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum pro- 9. pinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non affuerunt: sic, illud, quòd mea virtus præstare debuit, adjutores, auctores, hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, ut longè superiores omnes hac dignitate, copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo, atque fortissimo viro: nunquam de Q. Metello, nobilissimo, & constantissimo cive: nunquam de C. Mario, custode civitatis, atque imperii vestri, *in senatu* mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationi- 10. bus, nulla auctoritate senatus sunt restituti. Marius verò non modò non à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus atque arma valuerunt. at de me ut valeret, semper senatus flagitavit: ut aliquando perficeretur, cùm primum licuit, 11 frequentia, atque auctoritate perfecit. nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus est. at me in patriam ter suis decretis *Italia cuncta* revocavit. Illi, inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti sunt. ego iis, à quibus ejectus sum, provincias obtinentibus, 12 inimico autem optimo viro, & mitissimo, altero consule referente reductus sum: cùm is inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus præ-

1. *Tunc incolumitates afferebant.*] Haud aliter vetustior quæque editio, nisi quod ea *incolumitatis*, quod etiam restat fere in Pall. nostris. locum bene explicat Turnebus lib. XXIII. Adversar. cap. 4. vulgo, *tunc incolumi ass.*

2. *Caruissemus.*] Pall. partim *caruerimus*, ut edidit Lambinus; partim *caruerimus*; quod & in S. Vict. libro.

3. *Universum cuncto populo Rom. debeamus.*] Ita prodidit primum Lambinus, firmatque omnino codex Erfurdianus, videturque item fuisse in Pal. pr.

4. *Non enim pro meo reditu.*] Gulielmius nihil hoc adnotavit. at Pall. nostri oggerunt *meo reatu*.

5. *Filius L. Diadematus.*] Sic Lambinus è Memmiano, neque absunt Erfurdianæ schedæ, ut Gemblacenses: quibus accedunt S. Vict. & Pall. sed ii non omittunt negativam, quæ fuerat in hactenus vulgatis, sic: *non L. Delmaticus cons. summa auct. vir*; *non Q. Metellus*. Pal. nonus exhibet: *filius Lucius*; *non Diadematus*. quod excutient factis intenti, conferentque cum sequentis orationis cap. 15. m. & Turnebianis lib. XXIII. Adversar. cap. 4.

6. *C. Metellus.*] Est à Pall. & Erfurd. Gembl. S. Vict. & Cujacii codice; requiritque historia, quam persequitur egregiè Pighius noster lib. XIV. Annal. Rom. ad annum urbis DCLI.

7. *In discessu civium.*] Hæc est scriptura priscæ editionis, respondentque cohors integra mss. nostrorum. *discedere* est dissidere, unde *discessio*, pro conjugum divortio apud Terentium Andria. vulgata, *in discessu civ.* supra etiam referri si, membranis omnibus volentibus, *si me nudum*, &c. ejecto *Me autem nudum*, &c. quod in nullo erat vetere.

8. *Divina quædam auctoritas.*] Gulielmio suspectum verbum *auctoritas*. restat tamen in nostris vett. & edd.

9. *Unus hic qui domi, qui in foro posset*, &c.] Lectio fracta: non improbe conjectoram Lambini; sed sic nulli scripti, in quibus, *unus hic quidem in foro posset*, &c. aut certè, *unus hic qui deinde in foro*.

10. *Aut magnam partem tectis.*] Ita & vetustior editio, ms. quod ea *lectis*, quomodo & mss. nostri. recepta scriptura, *magna parte*, ad captum vulgi.

11. *Frequentia atque auctoritate perfecit.*] Gulielmio placebat S. Victoris lectio, *perfregit*, & id habet quoque Pal. sec. ac nonus. nam totum gregem excutere, non est otium.

12. *Inimico autem optimo viro*, &c.] Lambinus hoc sibi aliisque negotium frustra facit, & præter libros; in quibus tamen hæret non, *autem*, sed ejus loco *hic*, aut adeò *h* solum. & verò *hic* item restat in primis edd.

Præbuisset, spiritu duntaxat viveret, re quidem infra omnes mortuos amandatus esset. Nunquam de P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Qu. Metello non modò C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum, aut populum est cohortatus. At pro me superiores consules semper, ut referrent, efflagitati sunt: sed veriti sunt, ne *gratia causa* facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat: alterius causam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Kalendis verò Jan. posteaquam orba resp. consulis fidem, tanquam *legitimi tutoris*, imploravit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, simul ac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de me agendum judicavit. Atque eo die confecta res esset, nisi is tribunus pleb. quem ego maximis *beneficiis* quæstorem consul ornaveram, cum & cunctus ordo, & multi eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes ejus flens jaceret: noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur: sed, ut patefactum est, in *augenda mercede* consumta est. Postea res acta est in senatu alia nulla; cum variis rationibus impediretur; & voluntate tamen perfecta senatus causa, ad vos mense Jan. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palàm conscribi, centuriatique vidissem: cùm intelligerem, veteres ad spem cædis Catilinæ copias esse revocatas: cùm viderem, ex ea parte homines, cujus partis nos vel principes numerabamur, partim quòd mihi inviderent, partim quòd sibi timerent, aut *proditores* esse, aut *desertores* salutis meæ: cùm duo consules, emti pactione provinciarum auctores se inimicis reipubl. tradidissent; cum egestatem, avaritiam, libidines tuas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedissent; cum senatus, equitesque Roman. fiere pro me, ac, mutata veste, vobis supplicare edictis, atque imperiis vetarentur: cùm omnium provinciarum pactiones, cùm omnia cum omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, *sanguine meo sancirentur*. cùm omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea salute nolui, quod & vincere, & vinci *luctuosum* reipublicæ fore putavi. At inimici mei mense Jan. cùm de me ageretur, corporibus civium trucidatis, *flumine sanguinis* meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abfui, eam rempublicam habuistis, ut æque me, atque illam, restituendam putaretis. Ego autem, in qua civitate nihil valeret senatus, omnia esset impunitas, nulla judicia, vis & ferrum in foro versarentur: cùm privati se *parietum præsidio*, non legum tuerentur: tribuni plebis vobis inspectantibus vulnerarentur, ad magistratuum domos cum ferro, & facibus iretur, consulis fasces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur: rempubl. esse nullam putavi. itaque neque repub. exterminata, mihi locum in hac urbe esse duxi: nec, si nulla restitueretur, dubitavi, quin me secum ipsa reduceret. An ego, cùm mihi esset exploratissimum, P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reip. periculosissimis temporibus ædilis curulis, me consule, omnium meorum consiliorum particeps, periculorum socius fuisset: dubitarem, quin is me, confectum *consularibus vulneribus*, consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem ejus, clementissimo, atque optimo viro, primò non adversante, post etiam adjuvante, reliqui magistratus pænè omnes, fuerunt defensores salutis meæ. ex quibus excellenti animo, 3 virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius, & P. Sextius, 4 præstanti in me benivolentia, & divino studio extiterunt eodemque P. Lentulo auctore, & patres referente collega, frequentissimus senatus, *uno dissentiente*, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit verbis amplissimis ornavit: salutem vobis, municipiis, coloniisque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum, consules, prætores, tribuni pleb. senatus, Italia cuncta, semper à vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis, honoribusque sunt ornati, 5 producti ad vos ab eodem, non solùm ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum meatum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompejus, vir omnium, qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia, ac gloria princeps: qui mihi unus uni privato amico eadem omnia dedit, quæ universæ reipublicæ, salutem, otium, dignitatem. cujus oratio fuit quemadmodum accepi, tripartita. primùm vos docuit, meis consiliis rempub. esse servatam: causamque meam cum *communi salute* conjunxit: hortatusque est, ut auctoritatem senatus, statum civitatis, fortunas civis bene meriti defenderetis, tum in perorando posuit, vos rogari à senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogavit solùm, verùm etiam obsecravit. Huic ego homini, Quirites, tantum debeo, quantum hominem homini debere vix fas est. Hujus consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti, in eo me loco; in quo vestris beneficiis fueram, iisdem centuriis, quibus collocaratis, reposuistis. Eodem tempore audistis eodem ex loco summos viros, ornatissimos atque amplissimos homines, principes civitatis, omnes consulares, omnes prætorios, *eadem dicere*, ut omnium testimonio per me unum rempubl. conservatam esse constaret. Itaque cùm P. Servilius, gravissimus vir, & ornatissimus civis, dixisset, opera mea rempubl. incolumem magistratibus deinceps traditam dixerunt in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solùm auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii: qui, quia suam classem attentatam magno cum suo periculo pænè sensit: dixit in concione vestra; si ego consul, cùm fui, non fuissem, rempub. *funditus* interituram fuisse. En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiæ, tanto studio bonorum omnium, agente P. Lentulo, consentientibus cæteris magistratibus, deprecante Cn. Pompejo, omnibus hominibus faventibus, diis denique immortalibus, *frugum ubertate*, copia, vilitate, reditum meum comprobantibus, mihi, meis, reipub. restitutus, tantum vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor: primùm, qua sancti simi homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Roman. semper fore: numenque vestrum æquè mihi grave, & sanctum, ac deorum im-

1. *Provinciarum fœdere irretiti.*) Vetus impressio *irritati*, quod etiam in plerorumque mss. etiam Pall. in quibus tamen quidam *irretiuque*. nonus verò ille *irritatus*. S. Victoris *irrinati*.

2. *Et voluntate tamen perfecta senatus causa, &c.*) Ita P. Victorii editio. neque divertunt nostri. vulgata copulam & hoc loco non habebat, sed verbis quatuor prioribus; retinebatque *perspecta*.

3. *Virtute, auctoritate, præsidio, copiis, T. Annius.*) Restitui veterem lectionem, quæ & in antiquis edd. & mss. nostris. recentiores omiserant *copiis*. Lambinus insuper *præsidio* mutarat in *præditi*.

4. *Præstanti in me benivolentia.*) Gemblacensis *præsentia*, quod saliva movit Gulielmio, & verò mihi etiam arridet.

5. *Producti ad vos ab eodem.*) Pal. non. item sec. & S. Vict. *ab eadem*, Italia scilicet, invenitque in suis Lambinus. & ita legendum conjecerat Henricus Stephanus.

immortalium in omni vita futurum: deinde, quoniam me in civitatem respubl. ipsa reduxit, nullo me loco rei-
12 publ. defuturum. Quòd si quis existimat, me aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto, vehementer errat. mihi, quod potuit vis, & injuria, & 1 sceleratorum hominum furor detrahere; eripuit, abstulit, dissipavit: quod vito forti *adimi non potest*, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum, C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solùm cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cum fortuna belligerandum fuit: cum tamen vidi, cùm esset summa senectute, 2 non modò non infracto animo propter magnitudinem calamitatis, sed confir-
13 mato atque *renovato*. quem egomet dicere audivi, 3 tum se fuisse miserum, cùm careret patria, quam obsidione liberavisset: cùm sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cùm adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cùm in paludibus demersus, concursu, ac misericordia Minturnensium corpus, ac vitam suam conservasset, cùm 2 parva navicula trajectus in Africam, quibus *regna ipse dederat*, ad eos inops, supplexque venisset: recuperata verò sua dignitate, se non commissurum, ut, cùm ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me, atque illum interest: quòd ille, qua re plurimùm potuit, ea ipse re inimicos suos ultus est, armis: 3 ego, qua consuevi, utar: quoniam illi arti in bello, ac seditione
14 locus est: huic in pace, atque otio. quanquam ille animo irato nihil nisi de inimicis ulciscendis agebat: ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi *resp. permittet*, cogitabo. Denique, Quirites, quoniam me quatuor omninò genera hominum violarunt: unum eorum, qui odio resp. quòd eam ipsis invitis conservaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum, qui per simulationem amicitiæ, nefariè prodiderunt: tertium, qui cùm propter *inertiam* suam, eadem assequi non possent invidérunt laudi, & dignitati meæ: quartum, qui cum custodes reipubl. esse debuerunt, salutem meam, statum civitatis, dignitatem ejus imperii, quod erat penes ipsos, vendiderunt: 4 sic ulciscar facinorum singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus: malos civeis, remp. benè gerendo: perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo: invidos, virtuti, & gloriæ serviendo: mercatores provinciarum, revocando domum, atque ab iis provinciarum rationem repetendo.
15 5 Quamquam mihi majori curæ est, quemadmodum qui-
16 dem vobis, qui de me estis optimè meriti, gratiam referam, quàm, quemadmodum inimicorum injurias, crudelitatemque persequar. Etenim ULCISCENDÆ injuriæ facilior ratio est, quàm beneficii remunerandi, propterea quòd superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quàm bonis exæquari: tum etiam ne tam *necessarium* quidem est, malè meritis, quàm optimè meritis, referre quod debeas. 6 odium vel precibus mitigari potest, vel
17 temporibus reip. communique utilitate deponi, vel difficultate ulciscendi teneri, vel vetustate sedari. bene meritos quin colas, nec exorari fas est, nec id reip. repetente utcumque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficii definire. Postremò QUISN ulciscendo remissior fuit, 7 mox apertè laudatur: at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficiis, quanta vos in me contulistis, remunerandis, est tardior: neque solùm ingratus, quod ipsum grave est, verùm etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecuniæ debitæ: propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissolvit: qui
18 reddidit, non habet: *gratiam & qui retulit, habet: & qui habet, dissolvit.* Quapropter memoriam vestri beneficii co-
19 lam benivolentia sempiterna, 8 non solùm dum anima spirabo mea, sed etiam cùm mortuo monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis te promitto, semperq; præstabo, mihi neque in consiliis de rep. capiendis, diligentiam, neque in periculis à rep. propulsandis, animum, neque in sententia simpliciter referenda, fidem, neque in hominum voluntatibus pro rep. lædendis, libertatem nec in perferendo labore, industriam, nec in vestris commodis augendis, gratam animi benivolentiam defuturam. Atque hæc cura, Quirites, etc.
20 infixa animo meo sempiterna, ut, cùm vobis qui apud me deorum immortalium vim, & numen tenetis, tum posteris vestris, cunctisq; gentibus dignissimus ea civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragiis judicavit.

M. TVL-

---

1. *Et sceleratorum hominum furor.*) Lambinus testatur suos scriptos habere *sceleratus*. quatuor Pall. meliores stant à vulgato [nam cæteros examinare non libet] idemque testatur de S. Victoris Gulielmius.

2. *Non modò non infracto animo.*) Notavit hoc Gulielmius, *infractum* poni pro *fracto*. neque aliter ferè usurpatum classicis auctoribus. quis tamen imitatur?

3. *Tum se fuisse miserum, cum careret patria.*) S. Victoris, & Pall. electiores, *si careret*. & verò quàm exactio nexum argumenti, tam minus invenio in hac vulgata.

4. *Parva navicula trajectus in Africam.*) Non alienus est Gulielmius à S. Victoris scriptura, *provectus*. In nostris aliquot est *pervectus*. medium videtur optimum.

5. *Ego qua consuevi utar; quoniam.*) Vulgata adjecit, *pietas*, sed ea & Pall. & Lambinianis abest: meo animo rectè intelligitur enim *re* quod præces sit. & alioqui *pietas* non minus est belli virtus quàm pacis. adeatur Lambinus, qui hoc ferè judicat.

6. *Sic ulciscar facinorum singula.*) Sic S. Victoris, sic duo Lambiniani, neque recedunt Pall. aut edd. vett. nisi quod ii *facinora singula*. vulgata hodiè, *genera singula*.

8. *Quamquam mihi majori curæ est, quemad. quidem vobis.*) Mss. nostri, & S. Victoris non habent illud *quidem*; & videtur omnino invenisse in authenticis suis; *Quamquam mihi Quirites majori*; ut monuit idem Gulielmius.

9. *Odium vel precibus mitigari potest.*) S. Victoris: *vindicari*. ex quo Gulielmius conjiciebat *medicari*.

10. *Mox apertè laudatur.*) Pal. pr. *in re apertè laudatur*, quod & in tert. sed is præterea habet *in re cum apertè laudatur*. at ceteri servant *in eorum apertè natura*, quod & reperit in suis Lambinus. equidem in oratione multa sunt mendosa; quæ forte mss. librorum collatione purgari possent. Sed cui otium excurere novem, decem, undecim membranas?

11. *Non solum dum anima spirabo mea.*) S. Victoris liber non habet illud, *non solum*, præfertque *cum animo exspirabo mea*. neque aliter Pal. nonus, quam quod is, *anima*. quomodo & pr. & tert. nam sec. *exspirando*. sequentia quoque in Pall. mirificè abeunt à vulgatis, quorum varietatem depromerem si vacaret. juniorum hoc erat, & quibus nullæ curæ, nulla negotia.

1. *Rese-*

M. TULLIVS CICERO
POST
REDITVM IN SENATV.
ORATIO VICESIMA OCTAVA.

SYNOPSIS.

Hæc vatis in Fabrie manu-script. duobus ante superiorem collocatur præterea hanc hæc habet inscriptione. CUM SENATUI GRATIAS EGIT. *& superiore hanc,* CUM POPULO GRATIAS EGIT.

¶. Gratias agit *senatui, quòd ab exilio revocatus sit.* Acta *in senatu & de scripto Non. Septemb. anno urbis 696. Invehitur in eos, quorum invidia exul factus: Amicorum beneficia extollit: Polliceturstudium erga Rempublicam.*

SI, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque, ne meæ naturæ potiùs, quàm magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest exsistere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam rempubl. qui patriam, quæ nihil potest esse jucundius, qui denique nosmet ipsos nobis reddidistis. Quòd si parentes *charissimos* habere debemus, quòd ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est: si deos immortales, quorum beneficio & hæc tenuimus, & ceteris rebus aucti sumus: si populum Roman. cujus honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus: si hunc ipsum ordinem, à quo sæpè magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera, populi Rom. honores, vestra de me multa judicia, nobis omnia *uno tempore* reddidistis: ut, cùm multa vobis, magna populo Roman. innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quòd hæc antea singula per illos habuerimus: nunc universa per vos recuperavimus.

2. Itaque, P. C. quod ne *optandum* quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur. quod enim tempus erit unquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur, qui illo ipso tempore, cùm vi, ferro metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum universi me revocastis, 1 referente L. Ninnio, fortissimo, atque optimo viro? quem habuit ille pestifer annus & maximè fidelem, & minimè timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meæ: posteaquàm vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum pleb. qui, cùm per se rempub. lacerare non 2 posset, sub *alieno* scelere delevit: numquam de me silu-

istis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis. Itaque vestro studio, atque auctoritate perfectum est, ut ille ipse annus, quem ego mihi, quàm patriæ, majorem esse fatalem, hos tribunos haberet, qui promulgarent de salute mea, & ad vos sæpenumero referrent. nam consules modesti, legumque metuentes, *impediebantur lege*, non ea, quæ de me, sed ea, quæ de ipsis lata erat, cùm meus inimicus promulgavit, ut, si revixissent ii, qui hæc pænè delerunt, tum ego reditrem: quo facto utrumque confessus est, & se illorum vitam deliderare, & magno in periculo rempub. futuram, si aut hostes, atque interfectores reipubl. revixissent, aut ego non revertissem. Itaque illo ipso tamen anno, cùm ego cessissem: princeps autem civitatis, non *legum præsidio*, sed parietum, vitam suam tueretur; 3 resp. sine consulibus esset, neque solùm parentibus perpetuis, verùm etiam tutoribus annuis esset orbata; sententias dicere prohiberemini: caput meæ proscriptionis recitaretur: nunquam dubitastis meam salutem cum communi salute conjungere. Posteà verò quàm singulari, & præstantissima 5. virtute P. Lentuli consulis, ex superioris *anni caligine*, & tenebris 4 lucem in rep. Kal. Jan. respicere cœpistis: cùm Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cùm prætorum, tribunorum pleb. pænè omnium virtus, & fides reip. subvenisset: cum virtute, gloria, rebus gestis Cn. Pompejus, omnium gentium, omnium sæculorum, omnis memoriæ facilè princeps, tutò se in senatum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute mea fuit, 5 ut corpus abesset meum, *dignitas* jam in patriam revertisset. Quo quidem mense, quid inter me, 6. & meos inimicos interesset, existimare potuistis. ego meam salutem deserui, ne propter me civium vulneribus resp cruentaretur: illi meum reditum non populi Rom. suffragiis, sed flumine sanguinis intercludendum putaverunt. Itaque posteà nihil vos civibus, nihil sociis, nihil regibus *respondistis*: nihil judices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo auctoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam & fractam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, cùm is excessisset, qui cædi & flammæ vobis auctoribus restiterat: cum ferro & facibus homines tota urbe volitanteis, magistratuum tecta impugnata, deorum templa inflammata, summi viri,

&

---

1. *Referente L. Ninnio.*) Accedunt & ad hanc scripturam Palatini. nisi quod ita litteras conceperint, ut inde fieri possit *Numio, Minio*, aut simile quid. unde & natum vulgare *Munio*. consulatur Turnebus lib. XXIIX. cap 17.

2. *Posset, sub alieno scelere delevit.*) Alii aliter. Gulielmius tentabat, *posset suo, alieno scelere delevit.*

3. *Respub. sine consulibus esset.*) S. Victoris *respub. sine respub. sine cons. esset*, cujus & meminit Lambinus.

4. *Lucem respicere cœpistis.*) Lambinus admisit fide libri veteris, refertque in Pall. in Pithœano, in S. Victoris; sed littera una diversum: hi enim *despicere*: quod & in edd. vett. nam recentiores *respicere*.

5. *Ut corpus abesset, &c.*) Haud aliter etiam Pall. & libri Ahalæ, Pithœi, S. Victoris. quippe vulgata amplius, *ut liceret corpus*.

6. *Tecta impugnata.*) Est item ab iisdem, quibus accedit etiam Erfurdianus. vulgo, *oppugnata*.

I. Non

& clarissimi consulis fascels fractos, fortissimi, atque optimi viri, tribuni pleb. sanctissimum corpus 1 non tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione reipub. paullum à mea causa recesserunt. reliqui fuerunt, quos neque *terror*, neque vis, neque spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces à vestra auctoritate, à populi Rom. di-
7. gnitate, à mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipub. reddidisset, qui ut est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea, se, & repub. dignam, dicere. Cùm à tribuno plebis vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur, NE QUIS AD VOS REFERRET, NE QUIS DECERNERET: NE DISPUTARET, NE LOQUERETUR, NE PEDIBUS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET:
2 totam illam, ut ante dixi, proscriptionem, non legem, putavit, qua civis optimè de repub. meritus, nominatim, sine judicio, unà cum senatu, reipub. esset ereptus. Ut verò iniit magistratum, non dicam, quid egit prius, sed quid omnino egit aliud, nisi, ut, me conservato, vestram
8. in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret? Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quòd hoc anno 3 P. Lentulus consul est? quanto majus dedissetis, si superiore anno fuisset? nec enim eguissem me dicina consulari, nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo civi, & viro, Q. Catulo, non sæpe *unum consulem improbum*, duos verò 4 nunquam, post Romam conditam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republ. consul esset. Quod verè dixerat, si illud de duobus consulibus quod antè in rep. non fuerat, peremne, ac proprium manere potuisset. Quòd si Q. Metellus illo tempore consul fuisset, unicus: dubitatis, quo animo fuerit in me conser
vando futurus, cùm in restituendo auctorem fuisse, ad-
9. scriptoremque videatis? 5 sed fuerunt duo consules, quorum mentes angustæ, 6 humiles pravæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed *mercatores provinciarum*, ac venditores vestræ dignitatis. quorum alter à me Catilinam, amatorem suum, multis audientibus: alter Cethegum, consobrinum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam, non consules, sed latrones, non modò deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solùm suo, sed etiam vestro, ceterorumque ordinum, spoliatum esse voluerunt: quorum
10. alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim ullam ullius boni *spem* haberet in eo, cujus primum tempus ætatis palam fuisset 7 ad omnium libidines divulgatum? qui ne à sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cùm suam rem non minùs strenuè, quàm postea publicam confecisset: egestatem & luxuriam domestico *lenocinio* sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset: neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. 8 quo in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset: profectò egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset: ac minore quidem cum reip. detrimento, quàm quòd initia mœnia nefarius hostis, prædoque versatus est: quo inspectante ac sedente, legem tribunus plebis tulit, NE AUSPICIIS obtemperaretur: ne obnuntiare concilio, aut comitiis: ne legi intercedere liceret: ut Lex Ælia, & Fufia ne valerent: quæ nostri majores certissima subsidia reip. contra tribunitios furores esse voluerunt. Idemque postea, cùm innu-
merabilis multitudo bonorum de Capitolio supplex ad eum sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Rom. se ad lenonis impudicissimi pedes abjecissent: quo vultu cincinnatus ganeo non solum civium lacrymas, verum etiam *patriæ preces* repudiavit? Neque contentus fuit, sed etiam 10 in concionem adscendit: eaque dixit, quæ, si ejus vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se nonarum Decembr. quæ, me consule fuissent, civivque Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetiturum: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit, compellavit: L. verò Lamiam, equitem Rom. præstanti dignitate hominem, & 11 saluti meæ pro familiaritate, reipubl. pro fortunis suis, amicissimum, consul imperiosus exire urbe jussit: & cùm vos vestem mutandam censuissetis, cunctique mutassetis, atque idem omnes boni jam antè fecissent: ille unguentis oblitus, cum toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestrum, & luctum 12 gratissimæ civitatis: fecitque quod nemo unquam tyrannus, ut quo minus *occulte vestrum malum gemeretis*, nihil diceret: ne aperte incommoda patriæ lugeretis, ediceret. Cùm verò in Circo Flaminio, non à tribuno plebis consul in concionem, sed à latrone archipirata, productus esset: primùm processit, qua auctoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma, composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta: quod in civeis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit *gravis auctor* vehementissimè displicere. Ubi nobis hæc auctoritas tamdiu tanta latuit? cur in lustris, & helluationibus hujuscalamistrati saltatoris tam eximia virtus tamdiu cessavit? Nam ille alter Cæsoninus Calventius, ab adolescentia versatus est in foro, cùm eum 13 præter simulatam, versutamque tristitiam, nulla res commendaret: 14 non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas quem præteriens cùm incultum, horridum, mœstumque vidisses; etiam si agre-

stem,

---

1. *Non tactum ac violatum manu.*) Recepta lectio, *non solum tactum, &c.* sed contra mss. eosdem.

2. *Totam illam, ut ante dixi, proscriptionem.*) Libri recentiores publicati, *totam illam causam*, aut adeo, *etiam totam*. sed neutra vocum exstat in vetustè cusis, spernuntque à se Pall. omnes, item in Erf. Ab S. Vict. respicit scilicet ad illud capitis 3. *caput meæ proscriptionis.*

3. *P. Lentulus consul.*) Vulgo *fuit*, sed hoc in nullis est scriptis, imò neque in nostris, præterquam in Pal. nono, aut Erfurd.)

4. *Nunquam post Romam conditam.*) Tres voces postremas inserui ex iisdem libris, in editis *nunquam antea visa sunt.*

5. *Sed fuerunt duo consules.*) Pall. aliquot, *hi consules*, aut *ii*, quod natum ex binario per notam expresso. Lambinus tollit *Consules*, præter scripto nostros & olim cusos. & poterat subsistere.

6. *Humiles, pravæ.*) Ecum Pall. habent *parvæ*, & forsan ita scripsit.

7. *Ad omnium libidines.*) Multo istud odiosius est in Gabinum, vulgato *ad omnes lib.* reperi id in Pal. nono; Suffridus verò in Turingico.

8. *Quo in magistratu.*) Ita Lambinus; neque aliter Pal. nonus. recepta lectio, *qui.*

9. *Lenonis impudicissimi pedes.*) Est à Pall. item Gembl. Abalæ, S. Vict. libris, epitheton lenonum proprium. ante cusi *impurissimi.*

10. *In concionem adscendit.*) S. Vict. *descendit.* unde Gulielmius fecit *descendit.*

11. *Saluti meæ, pro familiaritate, reipub. pro fortunis, &c.*) Quid sibi hæc velint, quæro; ait Lambinus. offenderat ei scilicet interpunctio vitiosior. eam sanavimus, immisso commate, quod & in aliis editis.

12. *Gratissima civitate.*) Sic S. Victoris, & plerique Pall. item edd. vett. dictum autem respectu Ciceronis. id ipsum Lambinus, admissum priore editione, altera ejecit, reducto, *gravissima*. consule Turnebum lib. XXIIX. cap. 17.

13. *Per simulatam versutamque tristitiam.*) Turnebus d. cap. 17. ait In mss. haberi *simul, mutamque tristi.* & videtur melius. certè Pall. nostri, *tristamque.* nonus verò *tristamque.*

14. *Non juris studium, non dicendi, non rei militaris, non, &c.*) Miserabiliter hèic mulcta mutarat Lambinus. nos expressimus quod erat in Pall. illo nono, de quorum verborum sinceritate, nominem dubitare patietur veritas ac ratio. antea inepte legebamus, *non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non, &c.* Turnebus conjecerat, *non consulendi studium, non dicendi.* admodum dextrè.

1. Non

ſtem, & inhumanum exiſtimares, tamen libidinoſum, & 13. perditum 1 non putares. Cum hoc homine, an 2 cum *ſtipite Æthiope* ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe. ſine ſenſu, ſine ſapore, eſſinguem, 3 tardum, inhumanum negotium, Cappadocem modò abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinoſus? quàm impurus? quàm intemperans, non janua receptis ſed *pſeudothyro* intromiſſis voluptatibus? cùm verò etiam 4 litteras ſtudere incipit, & helluo immanis cum Græculis philoſophari, tum eſt Epicureus, non penitus illi diſciplinæ, quæcumque eſt, deditus: ſed captus uno verbo voluptatis. Habet autem magiſtros non ex iſtis *ineptis*, qui dies totos de officio, ac de virtute diſſerunt: qui ad laborem, ad induſtriam, ad pericula pro patria ſubeunda abhortantur: ſed eos, qui diſputent, HORAM nullam vacuam voluptate eſſe debere: in omni parte corporis ſemper oportere aliquod 14. gaudium, delectationemque verſari. His utitur quaſi præfectis libidinum ſuarum: hi voluptates omneis veſtigant, atque odorantur: hi ſunt conditores, inſtructoreſque convivii: iidem expendunt atque æſtimant voluptates, ſententiamque dicunt, & judicant, quantum cuique libidini tribuendum eſſe videatur. horum ille artibus eruditus, ita contemſit hanc pudentiſſimam civitatem, ut omneis ſuas libidines, omnia flagitia latere poſſe arbitraretur, ſi modò *vultum importunum* in forum detuliſſet. 5 Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim, propter Piſonum affinitatem, quàm longè hunc ab hoc genere cognatio materna Tranſalpini ſanguinis abſtuliſſet) ſed vos, populumque Rom. non conſilio, neque eloquentia, quod in multis 15. ſæpe accidit, ſed rugis, ſupercilioque *devicit*. L. Piſo, tune auſus es iſto oculo, non dicam iſto animo: iſta fronte, non vita: tanto ſupercilio, non enim poſſum dicere, tantis rebus geſtis, cum A. Gabinio conſociare conſilia peſtis meæ? non te illius unguentorum odor, non vini anhelitus, 6 non frons calamiſtri notata veſtigiis, in eam cogitationem adducebat, ut, cùm illius re ſimilis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs uti non liceret? cum hoc coire auſus es, ut conſularem dignitatem, ut reipubl. ſtatum, ut ſenatus auctoritatem, ut civis optimè meriti fortunas provinciarum fœdere addiceres? te conſule, tuis edictis, & imperiis, ſenatui, populoque Romano non eſt licitum, non modò ſententiis, atque auctoritate ſua, ſed ne luctu quidem, ac veſtitu *reipubl. ſubvenire*. 16. Capuæne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiæ fuit, conſulem eſſe, ſicut eras eo tempore: an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt? tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum, atque omneis bonos tum, 7 cùm à patria peſtem depuliſſem, crudeleis demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me affinem tuum, quem comitiis, prærogativæ primum cuſtodem præfeceras, quem Kalendis Jan. tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis reipub. tradidiſti: tu meum generum, propinquum tuum: tu affinem etiam, filiam meam, ſuperbiſſimis, & crudeliſſimis verbis à genibus tuis repuliſti; idemque tu clementia, ac miſericordia ſingulari, cùm ego una cum republ. non tribunitio, ſed conſulari ictu concidiſſem, tanto ſce ere, tantaque intemperantia fuiſti, ut ne unam quidem *horam* intereſſe pateretere inter meam peſtem, & tuam prædam; ſaltem dum conticeſceret illa lamentatio, & gemitus urbis. 8 Nondum palàm factum erat occidiſſe rempubl. cùm tibi 17. arbitraria funeris ſolvebantur. uno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat: bona ad vicinum conſulem de Palatio: de Tuſculano ad item vicinum alterum conſulem deferebantur: cùm, iiſdem operis ſuffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, ſed etiam à liberis, atque inani foro, *ignaro* populo Rom. quid ageretur, ſenatu verò oppreſſo, & afflicto, duobus impiis, nefariiſque conſulibus, ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum conſulum ruinas vos conſules veſtra virtute ſuſtiſtis, ſumma tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia 9 ſublevati. Quid ego de præſtantiſſimo viro, T. Annio, dicam? aut 18. quis de tali cive ſatis dignè umquam loquetur? qui cùm videret, ſceleratum civem, aut domeſticum potius hoſtem, ſi *legibus* uti liceret, judicio eſſe frangendum: ſin ipſa judicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, 10 manum manu, vim vi eſſe ſuperandam: primò de vi poſtulavit. poſteaquam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit: ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, ſine ſumma virtute, ac maximis opibus, & copiis ab interſtino latrocinio poſſe defendi: qui primus, poſt meum diſceſſum, 11 metum bonis, ſpem audacibus, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, 19. animo, fide, P. Sextius ſecutus, pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis, nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum umquam putavit: qui cauſam ſenatus exagitatam *conciombus* improborum, ſic ſua diligentia multitudini commendavit, ut nihil tam populare, quàm veſtrum nomen: nihil tam omnibus carum aliquando, quàm veſtra auctoritas videretur: qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunus pleb. potuit, defendit, tum reliquis officiis, juxta, ac ſi meus *frater* eſſet, ſuſtentavit: cujus ego clientibus, libertis, familia, copiis, litteris ita ſum ſuſtentatus, ut meæ calamitatis non adjutor ſolùm, verùm etiam *ſector* videretur. Jam ceterorum officia, ſtudia vidiſtis: quàm cupidus 20. mei 12 C. Ceſtilius, quàm ſtudioſus veſtri, quàm non varius

---

1. *Non putares.*) Scripti noſtri ferè omnes, *putares*, aut *putaſti*; non ut hactenus editi, *dubitares*. Vulgarium enim eo frontis fuiſſe ſupercilio, ut ignotis facile imponeret. noſtram lectionem probavit & Turnebus d. cap. 17.

2. *Cum ſtipite Æthiope.*) Lectio hæc appenſè placet, quidquid dicat Lambinus. quid turpius Æthiope, quid ridiculum præterea magis *ſtipite*? convitium enim eſſe in bardum biennium, &c. notius eſt quam ut doceri debeat.

3. *Tardum, inhumanum negotium, Cappadocem.*) Non potui rejicere Pall. omnium ſcripturam, firmatam ab editione principe, item Ambroſ. libro. recentiores exhibent, *negotium Cappadocem*, ſine omni gratia; quæ pluſculum habitat in altero noſtro; ſed non item cuivis obvia eſt.

4. *Litteras ſtudere.*) Palatini noſtri meliores, item editio prima *litteris*; quod mallem, quamvis ſciam alterum etiam habere ſcriptorum auctoritatem.

5. *Is me (quamquam me quidem non; cognoram enim propter Piſonum affinitatem, &c.)* Ita hunc locum reſtitui, præeuntibus Pall. quibus alludet item liber S. Victoris; conjeceratque noſter Guilelmius. vetuſtiſſima lectio habebat: *Is me quamquam equidem non cognoveram eum propter, &c.* ac vulgata *Is non me (quamquam equidem non cognoram eum propter.)* ex qua meras nugas exſculpſit Lambinus.

6. *Non frons calamiſtri notata veſtigiis.*) Sic optimi fere Palatini, nam quidam *torta*. Guilelmius malebat cum Lugdunenſi editione *tuerto*. primitus cuſi *calamiſtrinus torta veſtigiis*. noſter nonus, *calamiſtri nota vieta viſt*.

7. *Cum à patria peſtem depuliſſem.*) Secutus ſum Pal. nonum. vulgari, *expuliſſent*, aut *expelleret*.

8. *Nondum palam factum erat occidiſſe remp.*) Metaphora funebris; de qua diximus in Suſpicionum libellis. ideoque malui *occidiſſe*, cum libris potioribus, quàm ut erat in vulgata *concidiſſe*.

9. *Sublevati.*) Idem etiam Pall. noſtri. vulgati recentiores, *ſublevaſtis*.

10. *Manum manu, vim vi.*) Pall. aliquot, item Gembl. & Erf. *manum copiis*. quod ſi admittimus, rectius forte fuerit mox *vim viribus*, ut conjicit Guilelmius.

11. *Metum bonis, ſpem audacibus, timorem, &c.*) Hoc χιάσμῳ *ſpem audacibus*, quin χιάσμος ſit, nemo dubitabit. exſtat autem in Pal. nono & Turing. nec recedit editio vetus; niſi quod *loco ſpe* ſervet *&c.*

12. *C. Ceſtilius.*) Sic Pall. Gembl. S. Vict. vulgo, *Seſtilius*, aliàs *Sextilius*.

rius fuerit in causa. 1 Quid Mosopius? cui ego ipsi, parenti, fratrique ejus, sentio quantum debeam: qui cùm à me voluntas eorum in privato judicio esset offensa, publici mei beneficii memoria *privatam offensionem* oblitteraverunt. Jam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cujus ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me 2 C. Messius, & amicitiæ, & reipub. causa dixit: 3 legem seperatim initio de
11 salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si, quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset: mense Januario nostrum fiatum recuperaslemus. quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit. Jam verò prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis, cùm L. Cæcilius privatim me suis omnibus copiis studuerit sustentare: publicè promulgarit de mea salute cum collegis pænè omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in jus adeundi potestatem non fecerit. M. autem Calidius, statim designatus, sententia sua, quàm esset cara sibi mea salus, declara-
12 vit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crassi, Sex. Quintilii, C. Comuti, summa & in me, & in remp. constiterunt. quæ cùm libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefariè commissa prætereo, non est mei temporis injurias meminisse: quas ego etiam si ulcisci possem, tamen *oblivisci mallem*. alio transferenda mea tota vita est, ut benè de me meritis referam gratiam:
4 amicitias igne perspectas tueari: cum apertis hostibus bellum geram: timidis amicis ignoscam: 5 proditoribus meis non indicem dolorem profectionis meæ: defensores redi-
13 tus dignitate consoler. Quòd si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi ut erga duces ipsos, & principes, atque auctores salutis meæ, satis gratus judicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad *referendam*, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini, ac liberis ejus, quando omnes mei gratiam referent: quæ memoria, quæ vis ingenii, quæ magnitudo observantiæ, tot, tantisque beneficiis respondere poterit? qui mihi primus afflicto, & jacenti consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me à morte ad vitam, à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem revocavit. qui tanto amore in me, studio in remp. fuit, ut excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modò levaret, sed etiam honestaret. quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quòd, illo petente, vos decrevistis, ut *cuncti ex omni Italia*, qui remp. salvam vellent, ad me unum, hominem fractum, & propè dissipatum, restituendum, & defendendum venirent? ut, qua voce, 6 ter omnino post Romam conditam consul usus esset pro universa rep. apud eos solùm, qui ejus vocem exaudire possent: eadem voce senatus 7 omnibus agris, atque oppidis, civeis, totamque Italiam ad unius salutem defendendam excitaret. Quid ego 29
gloriosius meis posteris potui relinquere, quàm hoc senatum judicasse, qui civis me non defendisset, eum remp. salvam noluisse? Itaque tantum vestra auctoritas, tantum extmia consulis dignitas valùit, & ut dedecus & flagitium se committere putaret, si quis non veniret. Idemque consul, cùm illa incredibilis multitudo Romam, & pæne Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. quo tempore quantam vim 9 *natura bonitas* haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit: quem P. Servilius, vir cùm clarissimus, tum verò optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis, & orationis suæ divina quadam gravitate, ad sui generis, communisque sanguinis facta, virtutesque, revocavit, ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos cives, pænè ex Acheronte excitatos: in quibus Numidicum illum, cujus quondam 10 de patria discessus honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. 11 Itaque dimit- 31
titur non modò salutis defensor, qui ante hoc unum beneficium fuerat inimicus; verùm etiam adscriptor dignitatis meæ. Quo quidem die 12 cùm CCCCXVII. ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes adessent, *dissensit unus*, is, qui sua lege conjuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die, quo remp. meis consiliis conservatam gravissimis verbis, & plurimis judicassetis, idem consul curavit, ut eadem à principibus civitatis in concione, postero die, dicerentur: cum quidem ipse egit ornatissimè causam 32
meam, perfecitque, adstante, atque audiente Italia tota, ut nemo cujusquam conducti, aut perditi *vocem acerbam* atque inimicam bonis, posset audire. Adhæc non modò adju- 16
menta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meæ, reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter, molesteque laturos: illum contra remp. salutemque bonorum, concordiamque civium iacturum. & 13 ut ad vos ea statim referrentur: meque etiam, si diutius calumniarentur, redire jussistis. Quid? ut agerentur gratiæ, qui è municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res cùm redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent? 14 Quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris *natalem* constituit, non modò ad nostram, verùm etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis, quæ maximè majores comitia justa dici, habeique voluerunt, arcessivit in patriam: ut eadem centuriæ, quæ me consulem fecerant, consulatum meum *comprobarent*. Quo die quis civis fuit, qui fas esse putaret, 17
quacumque cum ætate, aut valitudine esset, non se de salute mea

1. *Quid M. Cispius.*) Est à Pal. nono, nam ceteri *M. Opsius*; aut verò *Mopsius*. *Cispii* sient. o in Planciana cap. 31. cujus loci memoria, editioni suæ illud intulerat P. Manutius ejecto vulgato, *Mesopius*; quod & damnat Pighius noster ad annum V. C. DCXCVI.

2. *C. Mesius.*) Haud secus Pall. nostri, & Gembl. S. Vict. Erf. non *Mesius*, ut vulgò, quem item rejecerat d. loco Pighius.

3. *Legem seperatim &c.*) Ita Pall. & Erfurd. non *separatim*, ut hodiè legitur.

4. *Amicitias igne perspectas tueari.*) Clausulam istam tribuunt auctori nostro Pal. nonus, Erfurd. & S. Victoris, nisi quod illi præferant *digne perspectas*; hic *amicitia segni pass.* ex quo elicuit Gulielmius *igni* sine dubio vere. sicque dixit noster libro II. de Officiis *igne spectatas*; qui nulla re ab honesto deducitur.

5. *Proditoribus meis, &c.*) Sic solum Pal sec. ac tert. nam Erfurd. item Pal. non. & pr. *proditores meos non judicem: dolorem profectionis meæ, proditus dignitate consoler.* neque aliter quart. aut oct. nisi quod ii *vindicem*. sententiæ sunt bellæ: haud tamen præferam vulgatis, cum Gulielmio, qui videatur Plautina Truculenti cap. 5.

6. *Ter omnino post Romam conditam.*) Ingeniosè sic quidem Barn. Brissonius, de qua emendatione, ne quis ultra dubitet, sciat exstare in Erfurd. in Pal. nono, & codice Ahalæ. & ita quoque conjeceraT Turnebus lib. XXV. cap. 25.

7. *Omnibus agris, atque oppidis.*) Innuarat se recentioribus edd. *omnibus agris vicis atque oppidis.* sed vocula illa media, in nullo est mss. nostrorum, aut vetustius impressis.

8. *Ut dedecus & flagitium &c.*) Integratio hujus loci debita Pal. nono, alludiqueque S. Vict. in quo *deus flag.* nam sec. *reus flagitium*. hactenus vulgata, *ut omnis flagitium, &c.*

9. *Natura bonitas haberet.*) Lambinus, *vera bonitas hab.* contra mss. Pall. omnes, editosque antiquitus.

10. *De patria discessus, honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est.*) Editio prima, *honestus omnibus, &c.* quomodo & S. Victoris exemplar & Pall. plerique, nam nonus ille; *discessus molestus omnibus*; *ipsi ut luctuosus quidem visus.*

11. *Itaque dimittitur non modò salutis, &c.*) Est ab editione vetustissima probavit Gulielmius, intelligebatque post orationem Servilii soluto Senatu, quem convocarat Lentulus, & quò Metellus inimicus venerat. mss. nostri *dimittit*, nisi quod Pal. nonus *extitit*.

12. *Cùm CCCCXVII. ex senatu essetis, magistratus autem hi omnes, &c.*) Numerus hic exstat in Pal. nono habetque item Turingicus, qui præterea servabat *ex senatu*. conveniebant enim in senatum, non senatores tantùm, sed & ii quibus sententiæ jus.

13. *Ut ad vos de ea statim referrentur.*) Visitatus istud tueturque se fide cod. Pal. noni, Erfurd. & Gembl. editi autem; *ut ad vos ea statim referrentur.*

14. *Quid denique illo die, quem, &c.*) Pal. nonus, *ille dies.*

mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium: quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino, 1 non reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi cives; sed equis insignibus, & curru aurato
28. reportati. Possum ego satis in Cn. Pompejum umquam gratus videri, qui non solùm apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud universum populum Rom. salutem reipub. & conservatam per me, & *conjunctam esse cum mea* dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate sua compresserit? bonos excitarit? qui populum Rom. pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solùm hortatus sit, verùm etiam obsecrarit? qui ipse cùm propter metum dimicationis, & sanguinis, domo se teneret, etiam à superioribus tribunis petierit, ut de salute mea & promulgarent, & ferrent; qui in colonia nuper constituta, cùm ipse gereret magistratum, in qua nemo erat 2 emtus intercessor, vim & crudelitatem privilegii, auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignavit, principesque, Italiq, totius præsidium ad meam salutem implorandum putavit? qui, cùm ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam ut suos *necessarios* mihi amicos
29. redderet, elaborarit? Quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cujus 3 omnis actio, ratio, cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benivolentiam, & fidem non solùm animi dolore, sed etiam corporis vulneribus ostendit? Vobis verò, P.C. singulis 4 & egi, & agam gratias universis, egi ab initio, quantum potui: satis ornatè agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in me præcipua merita multorum, quæ sileri nullo modo possunt, tamen hujus temporis ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum. nam difficile est, non aliquem; nefas, quemquam præterire. Ego vos universos, patres conscripti, *deorum numero* colere debeo. Sed, ut in ipsis diis immortalibus non semper eosdem, atque aliàs alios solemus & venerari, & precari: sic in hominibus de me divinitus meritis omnis erit ætas mihi ad eo-
30. rum erga me merita prædicanda, atque recolenda. Hodierno autem die nominatim à me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis uni: qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, populum Rom. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis, vos me florentem semper ornastis: laborantem, mutatione vestis, & propè luctu vestro, quoad licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne *in suis quidem periculis* mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quoad licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio,
31. sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus objectis, cùm mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus Rom. repetiturum. nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur: aditus temporum erant non solum præsidiis, & manu, verùm etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me, & rempub. non modò deserent, sed etiam hostibus reip. proderent, *pactionibus* eos suorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico: tacuisse cùm diceretur esse inimicus scio. Duæ partes esse in repub, cùm putaren-
32. tur: altera me deposcere, propter inimicitias: altera timidè defendere, propter suspicionem cædis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quòd numquam inficiando suspicionem hominum, curamque minuerunt. Quare cùm viderem senatum ducibus orbatum, me à magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: servos simulatione *collegiorum* nominatim esse conscriptos, copias omneis Catilinæ pænè iisdem ducibus ad spem cædis, & incendiorum esse revocatas: Equites Rom proscriptionis: municipia, vastitatis: omneis, cædis metu esse permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris, me vi, armisque defendere: nec mihi ipse ille animus idem meus, vobis non incognitus, defuit. sed videbam, si vicissem præsentem adversarium, nimiùm multos mihi alios esse vincendos. si victus essem: multis bonis & pro me, & mecum, etiam post me esse pereundum: tribunitiique sanguinis ultores, esse præsenteis: meæ mortis pœnas, *judicio & posteritati* reservari. Nolui, cùm consul communem
33. salutem sine ferro defendissem, meam privatus armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas, quàm suis desperare. ac si solus essem interfectus, mihi turpe: si cum multis, reip. funestum fore videbatur. Quod si mihi æternam esse ærumnam propositam arbitrarer: morte me ipse potius, quàm sempiterno dolore multassem. sed cùm viderem, me non diutiùs, quàm ipsam remp. ex hac urbe abfuturum: neque ego illa exterminata 5 mihi remanendum amplius putavi: & illa, simulatque revocata est, me secum pariter reportavit. Mecum leges, mecum quæstiones, mecum jura magistratuum, mecum senatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam *frugum ubertas*, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt. Quæ si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem, quàm desiderarem meas: sin aliquando revocarentur; intelligebam, mihi cum illis unà esse redeundum.
Cujus mei sensus certissimus testis est hic idem. qui custos
34. capitis fuit, Cn. Plancius, qui, omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conservando collocavit. qui si mihi quæstor imperatori fuisset: in filii loco fuisset. nunc certè erit in parentis, cùm fuerit quæstor non imperii, sed doloris mei. Quapropter, patres conscripti, quoniam in
35. remp. sum pariter cum repub. restitutus: non modò in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim, si eam tum defendebam, cùm mihi aliquid illa debebat: quid nunc me facere oportet, cùm ego illi *plurimùm debeo?* nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit, cujus ipsam calamitatem non modò nullius delicti, sed etiam divinorum in rempub. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est, quia defenderam civitatem: & mea voluntate suscepta est, ne à me defensa respub. per eundem me extremum in discrimen vocaretur. Pro me non, ut pro P. Po-
36. pillio, nobilissimo homine, adolescentes filii, non propinquorum multitudo populum Roman. est deprecata, non, ut pro Q. Metello, summo & clarissimo viro, spectata jam adolescentia filius: non L. & C. Metelli, consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consu-

1. *Non reducti sumus in patriam, ut nonnulli clarissimi cives.*] Est à Pal. sec. nono & S. Vict. nam vulgo erat, *non solum reducti sumus in patr. ut n. cl. viri.*

2. *Nullus emptus intercessor.*] Habent istud Pal. nonus atque Erfurd. non *interfectorum*, quod in vulgata.

3. *Omnis actio, ratio &c.*] Abest à libris aliquot, *actio*. non rectè re-fellunt enim attributa totidem singulis his nominibus adjecta.

4. *Et egi, & ago gratias, universis ab initio.*] Ita Pal. non. & Erfurd. distinctio præterea est à Gulielmio.

5. *Mihi remanendum putavi.*] Vox amplius inserta est auctoritate Pal. noni & Erfurd. idem tamen nonus non agnoscebat dictionculam *putavi*.

consulatum petebat, non Luculli, Servilii, Scipiones, 1 Metellorum filii, flentes, ac sordidati, populo Rom. supplicaverunt: sed *noster frater*, qui in me pietate, filius; consiliis, parens; amore, (ut erat) frater inventus est: squalore & lacrymis, & quotidianis precibus desiderium mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam usurpari coëgit. qui cùm ttatuisset, nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atq; idem sibi domicilium & vitæ, & mortis deposcere: tamen numquam nec magnitudinem negotii, nec solitudinem suam, nec vim inimi-
37. corum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate, C. Piso, *gener*: qui minas inimicorum meorum: qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis: qui Pontum, & Bithyniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil unquam senatus de P. Popillio decrevit, nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est. Tribuniticiis sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti; cùm alter eorum senatui paruisset, alter vim, cædemque fugisset. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis, tempestate civili expulsus est, non modò à senatu non est restitutus: sed *reditu suo* senatum cunctum pænè delevit. nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad remp. defendendam populi Rom. convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum & coloniarum exstiterunt. Quare cùm me vestra auctoritas arcessierit, populus Rom. revocarit, resp. implorarit, Italia cuncta pæne suis *humeris* reportarit: non committam, P. C. cùm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim, præsertim cùm illa amissa recuperarim, *virtutem & fidem* nunquam amiserim.

1. *Metellorum filii.*) Manutius Paulus conjicit *Metellarum*, quomodo nam fuerat in oratione præcedēti. & absurdum sanè Meetllas istas soores Metellis ejusdem familiæ nuptas fuisse; ut observat Pighius lib. XIV. Rom. Annalium.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
DOMO SUA, AD PONTIFICES.
ORATIO VICESIMA NONA.
SYNOPSIS.

Respondet *Clodio, qui actionem ejus de potestate rei frumentaria Pompejo danda reprehenderat: Deinde sua domus à Clodio eversa, aream à Clodio tribun. plebis consecratam, ab omni religione vacuam atque puram apud Pontifices docet.* Effectus *in fuit, ut Pontifices pertinaserit, aream sibi restitui.* Acta *eodem anno, quo superiores duæ pridie Kal Octobr.*

CUM multa divinitus, pontifices, à majoribus nostris inventa, atque instituta sunt: tum nihil præclarius, quàm quòd vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipubl. præesse voluerunt: ut amplissimi, & clarissimi cives remp. bene gerendo; 1 pontifices religiones sapienter interpretando, remp. conservarent. Quòd si ullo tempore 2 magna causa sacerdotum populi Rom. judicio, ac potestate versata est; hæc profecto tanta est, ut omnis reip. dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur. Vobis hodierno die constituendum est; utrum posthac amentes, ac perditos magistratus improborum, ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium *religione armare* malitis. Nam si illa labes, ac flamma reip. suum illum pestiferum, & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit: aliæ cæremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in rep. ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescindūtur: erit causa, cur consilium majorum in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac meritò laudare possimus. Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de rep. sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum: respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convicio, cujus exercitationem cùm intolerabili petulantia, tum etiam diuturna *impunitate* munivit. Ac primùm illudāte, homine vesano, ac furioso, requiro, quæ te tanta pœna tuorum scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos tales viros, qui non solùm consiliis suis, sed etiam *specie ipsa* dignitatem reip. sustinent, quòd ego in sententia dicenda salutem civium cum honore Cn. Pompeji conjunxerim, mihi esse iratos, & aliud 3 de summa hoc tempore religione sensuros, ac mè absente senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud pontifices superior: sed jam, 4 quoniam te ad populum contulisti, sis inferior, necesse est. Itane verò? quod in imperita multitudine est vitiosissimum, *varietas*, & inconstantia, & crebra, tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio, hoctu ad hos transferas, quos ab inconstantia gravitas, à libidinosa sententia certum & definitum jus religionum, vetustas exemplorum, auctoritas litterarum, monumentorumque deterret? Tunc es ille, inquit, quo senatus carere non potuit? quem boni luxerunt? quem resp. desideravit? quo restituto, senatus auctoritatem restitutam putabamus? quam primum adveniens prodidisti? Nondum de mea sententia dico. impudentiæ primùm respondebo tuæ. Hunc igitur, funesta reipubl. *pestis*, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere: & audacissimorum hominum minis, servorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo, & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere coëgisti, quem à senatu, quem à bonis omnibus quem à cuncta Italia desideratum, arcessitum,

1. *Pontifices, religiones.*) Sic plerique Pall. nam aliquot habent *religionis, aut religionibus*, omisso eo *Pontifices*. vett. edd. *pontifices religiones religionum*. Panhagates conjecit, *religiosissimi religiones*, quod invasit Lambinus.

2. *Magna causa sacerdotum, &c.*) Ita Pall. & Abalæ libri nec S. Vict. atque editio prima, sine præpositione in.

3. *De summa hoc tempore religione, &c.*) Pal. nonus *hujus temporis*, quarto utraque vox deest.

4. *Quoniam te ad populum contulisti.*) Lambinus *ad Pompejum*. sed in vitis omnibus mss.

5. *Domo*

rum, revocatum, conservandæ reip. causa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego verò neque veni, & 1 domo me tenui, quamdiu *turbulentum tempus* fuit: cùm scyos tuos 2 ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua conscelcratorum, ac perditorum manu armatos, in Capitolium tecum venisse constabat, quod cùm mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. postea quàm mihi nuntiatum est, populum Rom. in Capitolium, propter metum, atque inopiam rei frumentariæ, convenisse: ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis, ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cùm P. Lentulus consul, optimè de me, ac de republ. meritus, cùm Q. Metellus, qui, cùm meus inimicus esset, frater tuus, & dissensioni nostræ, & precibus tuis salutem, ac dignitatem meam prætulisset, me accesserent in senatum: cùm tanta multitudo civium tam recenti officio suo me ad referendam gratiam nominatim vocarent: non venirem, cùm præsertim te jam illinc cum tua fugitivorum manu discessisse constaret? Hic tu me etiam custodem, defensorem Capitolii, templorumque omnium, hostem *Capitolinum* ausus appellare es, quòd, cùm in Capitolio senatum duo consules haberent, eò venirem? UTRUM-NE est tempus aliquod, quo in senatum venisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos, qui agebant, condemnare debe rem? Primùm dico senatoris esse boni, semper in senatum venire: nec cum his sentio, qui statuunt minùs bonis temporibus in senatum ipsi non venire: non intelligentes, hanc suam nimiam perseverantiam, vehementer iis, quorum animum offendere voluerunt, gratam, & jucundam fuisse. At enim nonnulli propter timorem, quòd te in senatu tutò non esse arbitrabantur, discesserunt. non reprehendo: nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. puto, 3 *suo quemque arbitratu timere oportere.* cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cùm viri boni nonnulli putarint, tutò se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cùm ego me existimassem tutò omnino in civitate esse 4 non posse, illuc irem? an aliis licet, & rectè licet, in meo metu sibi nihil timere: mihi uni necesse erit & meam, & aliorum vicem pertimescere? An, quia non condemnavi sententia mea 5 duos consules, tum reprehendendus? eos igitur ego potissimùm damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optimè de rep. meritus, damnatorum pœnam sustinerem? quorum etiam *delicta*, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modò me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimùm, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primùm eam, quam populi sermo in animis nostris jam antè defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum, cùm mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit à me res inopinata, ac recens: nec, si quod in sententia vitium est: magis sit ejus, qui dixerit, quàm omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium, propter *metum*, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt, concede, non timuisse eos, qui remanserunt: sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni liberè potuit: cùm omnes adessent, cœptum est referri de inducendo S. C. Ab universo senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa sententia, quoniam princeps ego sum ejus, atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? 6 quæ res, quæ causa major esse, quàm *fames*, potuit? quam *seditio*? quàm consilia tua, tuorumque, qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt? Frumentum provinciæ frumentariæ partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum miserant, partim, quò gratius esset, tum cùm in ipsa fame subvenissent, custodiis suis clausum continebant, ut subitò novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, 7 sed in præsentia, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. nam, cùm ingravesceret annona, ut jam planè inopia, ac fames, non caritas timeretur: concursus est ad 8 templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello consule: qui si verus fuit, ex *dolore* hominum, & *fame*: certè consules causam suspicere, certè senatus aliquid consilii capere potuit. sin in causa fuit annona, 9 seditionis quidem instimulator, & concitator tu fuisti: nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo? Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & tu 10 in hoc ulcere, tanquam unguis, exsisteres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præsens caritas, & futura fames. 11 non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante: magnum malum. si P. Clodii impulsu: usitatum hominis facinorosi scelus. si utrumque, ut & res esset ea, quæ su sponte multitudinis animos incitaret, & parati, atque armati seditionis duces: videturne ipsa resp. & consulis auxilium imploràsse, & senatus fidem? Atqui utrumque fuisse perspicuum est, difficultatem annonæ, summamque inopiam rei frumentariæ? ut homines non jam diuturnam caritatem, sed ut famem planè timerent, nemo negat. hanc istum, otii & pacis hostem, causam arrepturum fuisse ad incendia, cædem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini, nisi videritis. Qui sunt homines à Q. Metello, fratre tuo, consule, in senatu palàm nominati, à quibus ille se *lapidibus appetitum*, etiam percussum esse dixit? L. Sergium, & L. Lollium nominavit. Quis est iste Lollius? qui sine ferro ne nunc quidem tecum est: qui, te tribuno pleb. nihil de me dicam, sed qui Cn. Pompejum interficiendum depoposcit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ, stipator tui corporis, lignifer seditionis, concitator tabernariorum, damnatus injuriarum, percussor, lapidator, fori depopulator, obsessor curiæ. His, atque hujusmodi ducibus, cùm tu in annonæ caritate in consules, in senatum, in bona, fortunasque locupletium, per causam inopum, atque imperitorum, repentinos impetus

1. *Domo me tenui.*) Vulgò *domi*, sed contra omnes membranas & antiquitus impressos.

2. *Ad rapinam, ad bonorum cædem.*) Pal. non. atque Erf. *ad impiam prædam.*

3. *Suo quemque arbitratu timere op.*) Haud aliter S. Vict. Ah. Pal. nonus. recepta lectio, *arbitrio suo quemque tum.*

4. *Non posse, illuc irem?*) P. Manutius & Bargæi ms. *illo non iturum?* Erfurd. habet, *illi fensurum*, quod & in Pall. nono; sed idem etiam habet loco *existimassem, sensissem.*

5. *Duos consules.*) Est à Pal. nono & S. Victoris pro eo quod vulgata, *duos.*

6. *Qua res, qua causa major (&c.)* Pall. S. Vict. editioque vetus *fuit? vis. quæ causa.*

7. *Sed in præsenti atq; ante oculos posita periculo.*) Nata lectio, ex editione P. Manutii, item veteris Lugdunensis: hæc enim habet illud *posita*, illa *præsenti*: at vulgata, *sed in præsentia atq; ate oculos proposito*; quod idè in ms. Pal.

8. *Ad templum Concordiæ.*) Gulielm. habet verbum *templum* pro spurio.

9. *Seditionis quidem instimulator.*) Cur excluderem istud? inventum in Pall. pluribus. (nam omnes excutere nimis operosum) & codice S. Victoris. vulgò *stimulator.*

10. *In ulcere unguis.*) S. Victoris *in viscere inguis*, quod *inguis* deprehendi item in Pal. nono. nam ceteri ferè *ungue.*

11. *Non est satis: facta lapidatio.*) Idem istud quoq; in Pal. nostris, nec non Erf. ac S. V. nam vulgata *inde satis facta lapidatio*: quod ne quidem in antiquis ed. quæ *inde satis facta lapid.*

comparares: cùm tibi salus esse in otio nulla posset: cùm desperatis ducibus decuriatos, ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta *fax* adhæ rescceret? Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pænè præcipuæ. Quem tum Sergius illetuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna? num à te ipso instituta, me frumentum flagitabant? Quasi verò ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuissem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen 1 operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset: subitò illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas consecuta est. Erat qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent *comprobasse*. nonnulli autem illam rem ad illam *rationem*, conjecturamque revocabant, qui, quòd in meo reditu spes otii & concordiæ sita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pænè belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, à me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitabant, annona flagitabatur. Ego denique non solùm ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam depulsis, ac dissipatis tuis copiis, à populo Rom. universo, qui tum in Capitolium convenerat, cùm illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus. mutiis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam dixi reip. saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur à me frumenti copia, annonæ vilitas; 2 quasi possem aliquid in ea re gerenda: non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quò illi, ita de me merito, onus illud imponerem (succubuissem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de C. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, *felicitate* denique sua facilimè perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales fructum mei reditus populo Rom. tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: sive egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia pro tanto beneficio populi Rom. præstare debui: præsto, promitto, spondeo: nihil dico amplius: hoc, quod satis est huic tempori, dico, remp. annonæ nomine, in id discrimen, quò vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit præcipuè meum, sententia mea reprehenditur? 3 rem maximam eripui è peste summi periculi non solùm eam, sed etiam vos à cædè, incendiis, vastitate: nemo negavit cùm ad causam caritatis accederet iste *speculator* communium miseriarum, qui semper in reip. malis, sceleris sui faces inflammavit. Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: CN POMPEIO plurima, periculosissima, maxima, terra, marique bella extra ordinem esse commissa; quarum rerum si quem pœniteat, eum victoriæ populi Rom. pœnitere. non ita tecum ago. cum his hæc à me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimùm: sed se *extraordinem* nihil cuiquam dare: cùm Pompejo datum sit, id se pro dignitate hominis ornare, ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impedior C. Pompeji triumphis, quibus ille, cùm esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Rom. imperiumque honestavit: constantiam probo, quâ mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigrane que gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputare: tua verò quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cùm legem sia Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem *causa incognita*, publicasses, populumque Rom. scelere obligasses: cùm in ejus regnum, bona, fortunas, 4 patrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset: hujus pecuniæ deportandæ, & si quis suum jus defenderet, bello gerendo, M. Catonem præfecisti Dices, quem virum? sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum reipub. virtute, consilio, ratione, vita, mirabili ad laudem, & prope singulari. Sed quid ad te, qui negas esse verum, quemquam ulli reip. extra ordinem præfici? Atque in hoc so um inconstantiam redarguo tuam: qui in ipso Catone, 5 quem tu non pro illius dignitate produxeras, sed pro tuo scelere *subduxeras*; quem tuis Sergiis, Lollis, Titiis, ceterisque cadis, & incendiorum ducibus, objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem, quem crudelitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc, honorem & imperium, extra ordinem nominatim rogatione tua detulisti & tanta fuisti intemperantia, ut illius tui sceleris rationem occultare non posses. Litteras in concione recitasti: quas tibi à Cæsare missas dicebas. CÆSAR PULCHRO: cùm etiam es argumentatus, amoris esse hoc signum. cùm nominibus tantùm uteretur, neque adscriberet, PROCONSUL, aut TRIBUNO PL. deinde gratulari tibi. 6 & quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem adimilles. quas aut nunquam tibi ille litteras misit: aut, si misit, *in concione recitari* noluit: aut, sive ille misit, sive tu finxisti: certè consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem cujus eximia virtus dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides, & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. 7 quis provinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo: quis

---

1. *Operis ediderat, imperitis injecerat.*) Pall. aliquot *operatiis*. at enim bonus *peritis* ediderat. quod ab obryzam examinabunt otiosiores. Gulielmius conjiciebat, *elaboratis*.

2. *Quasi possem aliquid in ea re gerenda cum habebatur.*) Ita omnis lectionis causa at scripta Pall. *non debebatur*. unde aliquando conjiciebam: *annona debebatur* sed ab hac scriptura recedit Pal. nonus, in quo sine *quasi* illo: *possem aliquid mea regere accusatione habebatur*. S. Vict. item: *possem aliquid in ea re generatis non habebatur*. in Pal. octavo extat vulgata, sed à recenti manu emendatum, *haerebatur*, adnotatumque *dubitebatur*.

3. *Rem maximam eripui à peste summi periculi, non solum eam sed etiam vos.*) Pall. ferè *à peste*. at nonus: *Rem maximam fuisse suum periculum non solum eā, sed etiam à cede, &c.* S. Vict. *Rem maximam posuisse summi periculi, non solum ea mis sed etiam à cede*. Gulielmius tentabat, *posuisse & summi periculi, non solum eam me sed, &c.*

4. *Patrocinium hujus imperii, &c.*) Reduxi lectionem veterum editionum, & omnium Pall. item Gembl. & S. Victoris recentior enim *latrocinium* voce duriore forsan quàm uti debuerit Cicero Romæ ad Senatores populi Rom.

5. *Quem tu non pro illius dignitate produxeras*) Pal. nonus, *quem tu non produxeras pro illius dig.* editio prima, *quem tu non modò pro ill. &c.* quod mutat Gulielmius in *quem tu non demo*. prodebebantur enim magistratus usque ad portam à familiaribus necessariisque imprimis, quorum lege aut suffragatione provenerant.

6. *Quod idem in posterum M. Catonem.*) Illud, *idem in posterum* irrepti tium arbitratur Gulielmius, ex membro statim sequenti, ubi præterea cuperet legi, *& quod eidem in posterum*.

7. *Quis provinciam homini post, &c.*) Lectio minus proba: neque enim dictio *provinciam* visitur in ol m excusis, in quibus: *quid homini post*, neque aliter Pall. nisi quod *in qua homine*, isthæc annectentes superioribus, solus tertius habet: *Quæ hominum post, &c.*

quis illam optimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, 1 ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis *imperium infinitum* dedit? Cui quidem cùm Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini tæterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim *populos liberos*, multis senatus consultis, etiam, 2 recenti lege soceri ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti: nonne, cùm ab eo merces tui beneficii, pretiumque provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es? Itane verò? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modò non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis 3 constitui per senatum, decreta lege sanxit: eas lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? *extra ordinem* sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipub. pestibus? nos, quod nominatim rei maximæ pæne jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipub. discrimina delectum, præfecimus, à te reprehendemur? Quid tandem? si, quæ tum illis reip. tenebris, cæcisque nubibus, & procellis, cùm senatum à gubernaculis dejecisses, populum è navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo *plenissimis velis* navigares: si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus, atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus aliquando Cn. Pompeji (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeji nimium diu reconditus, & penitus abstrusus animi dolor, subvenit subitò reipub. civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam abjectam metu, ad aliquem spem libertatis, & pristinæ dignitatis *erexit*. Hic vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? Scilicet tu 4 heluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo, & facinorosissimo 5 Sex Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam à te abalienavit, omne frumentum privatum, & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. qua ex re primùm *caritas* nata est: deinde inopia; impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis, & bonis. Quæritur etiam importuna pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium imploratum esse reip. à quo sæpe se & servatam, & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quem admodum omnes jam dii, atque homines judicaverunt, conservatoris reipub. quem admodum autem tute ipse confiteris, non modò indemnati, sed *ne accusati quidem*, licuit tibi ferre non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque repub.: mihi, populo Rom. implorante, senatu poscente, temporibus reipub. flagitantibus, 6 non licuit de salute populi Roman. sententiam dicere? Qua quidem in sententia, si Cn. Pompeii dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certè laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem, & auxilium tulisset. Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antè stantem perculerunt. Quod enim *par amicitia* consularis fuit umquam in hac civitate conjunctius, quàm fuimus inter nos, ego & Cn. Pompejus? quis apud Populum Rom. 7 de illius dignitate industrius, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio benivolentiæ prætermissa est? Hanc nostram conjunctionem, hanc conspirationem in repub. bene gerenda, hanc jucundissimam vitæ, atque officiorum omnium societatem, certi homines *fictis sermonibus*, & falsis criminibus diremerunt: cùm iidem illum, ut me metueret, me caveret, monerent: iidem apud me, mihi illum esse uni inimicissimum, dicerent: ut neque ego ab illo, quæ mihi petenda essent, satis audaciter petere possem: neque ille, tot suspicionibus certorum hominum, & scelere exulceratus, quæ meum tempus postularet, satis prolixè mihi polliceretur. Data merces est erroris mei magna, pontifices, ut me non solùm pigeat stultitiæ meæ, sed etiam pudeat: qui, cum me non repentinum aliquod meum tempus, sed veteres multo antè susceptos, & provisos labores, cum viro fortissimo, & clarissimo conjunxissent, sim passus à tali amicitia distrahi: neque intellexerim, quibus aut ut *apertis inimicis* obsisterem, aut ut *infidelibus amicis* non crederem. Proinde desinant aliquando me iisdem inflammare verbis: Quid sibi iste vult? nescit, quantum auctoritate valeat, quas res gesserit, qua dignitate sit restitutus cur ornat eum à quo desertus est? Ego verò neq; me tum desertum puto, sed pænè deditum: nec, quæ sint in illa reip. flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciundum mihi esse arbitror. Si utile reip. fuit, haurire me *unum pro omnibus* illam indignissimam calamitatem: etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare, & tacere. Illud verò est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissimè prædicabo, Cn. Pompejum studio, & auctoritate æquè, ut unumquemque vestrûm, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipuè pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud dies, & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia, coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cùm dixisset, tum etiam pro salute mea populum Rom. obsecravit. Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet: post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant: aut, quid mihi pro exspectatione populi Rom. pro Cn. Pompeii meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certò scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constitu-

1. *Ereptam vi ex Cæsaris rebus actis.*) Pall. omnes & S. Victoris, *ereptam ex vi Cæsaris.* an fuit, *ereptam ex Sex. Cæsaris.*

2. *Recenti lege soceri ipsius.*) Lambinus *generi*, ex conjectura Passeratii, sed non respondentibus mss.

3. *Constituti per senatum decreta lege sanxit.*) Lambinus *decretas*, subintelligite provincias, inquit, libris omnibus invitis.

4. *Heluoni spurcissimo.*) Lambinus ex lectione S. Victoris facit *impurissimo*. Gulielmius *spurcatissimo*, & propius litteras, & flagitio ejus convenientius.

10. *Sex. Clodio, &c.*) Pal. nonus *Delio*. voluit forte *Clelio*, quod in S. Victoris codice, sicque semper hoc invenit in melioribus mss. Suffridus noster.

6. *Non licuit de salute populi Rom. dicere sententiam.*) Gemblacensis, *salute publicam dicere sent.* ut appareat rescribendum, dempta litterâ, *publica*.

7. *De illius dignitate industrius.*) P. Manutius ac Lambinus *illustrius*, sed non suffragantur libri editi scriptive.

turis, aut de religione 1 pontificum, aut de rĕpub. quàm eum aut cæremoniarum jus, aut *civitatis salus* coëgerit. Intelligo, pontifices, me plura extra causam dixisse, quàm aut opinio tulerit, aut voluntas mea: sed cùm me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attentè audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cùm sit in jus religionis, & in jus reipub. distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reipub. dicam. Quid est enim aut tam arrogans, quàm de religione, de rebus divinis, cæremoniis, sacris, pontificum collegium *docere* conari: aut tam stultum, quàm, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis: aut tam curiosum, quàm ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse jure publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, *sine judicio*: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cùm reges essent, dico fuisse: hoc nobis esse à majoribus traditum: hoc esse denique proprium liberæ civitatis, VT NIHIL DE capite civis, aut de bonis, sine judicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti judices sint, detrahi possit. 2 Videsne me non radicitus evellere omneis actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum pleb.? 3 hoc dico, esse patricidium: dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, *jus adoptionis?* nempe ut is adopter, qui neque procreare jam liberos possit, &, cùm potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri à Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest, habet uxorem: 4 sustulerit etiam liberos: ex heredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est? quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare rempublicam seditionibus velles: & ob eam causam 5 adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. non *ætate* ejus, qui adoptabat, quæsita est, ut in Cn Aufidio, M Puppio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit, quas adoptiones, sicut alias innumerabileis hereditates nominis, pecuniæ sacrorum secutæ sunt. Tu neque Fontejus es, qui esse debebas: neque patris heres: neque amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti & quam polluisti jure Quiritium legitimo tutelarum, & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem *pater esse* potuisti. Dico apud pontifices, nego, istam adoptionem pontificio jure esse factam: primùm, quòd hæ vestræ sint ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; 6 vel eo quo fuit. deinde quod causa quæri soleat adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod *natura* jam assequi non potest, & legitimo, & pontificio jure quærat: & ita adoptet, ut nequid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, nequa calumnia, nequa fraus, nequis dolus adhibeatur: 7 ut hæc simulata adoptio filii, quàm maximè *veritatem* illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ major calumnia est, quàm 8 venire imberbum adolescentulum, bene valentem, & maritum: dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare: id autem scire, & videre omneis, non ut ille filius instituatur, sed ut è patriciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscurè. nam adoptatum *emancipare* statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. 9 Cur ergo adoptatur? probate genus adoptionis. jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis, *patricius* nemo relinquetur. cur enim quisquam vellet tribunum plebis se fieri non licere? angustiorem sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cùm possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur. 10 ita populus Romanus brevi tempore, neque regem sacrorum, neque flamines, nec salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacerdotes: neque auctores centuriatorum, & curiatorum comitiorum: auspiciaque populi Romani, si magistratus patricii creati non sint, intereant necesse est, cum interrex nullus sit, quòd & ipsum, patricium esse, & à patricio prodi necesse est. Dixi apud pontifices, istam adoptionem nullo decreto hujus collegii probatam, contra omne pontificum jus factam, pro nihilo esse habendam: qua sublata, intelligis, totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad augures, quorum ego libros, si qui sunt reconditi, non scrutor: non tam in exquirendo jure augurum *curiosus*. hæc, quæ una cùm populo didici, quæ sæpe in concionibus responsa sunt novi. Negant fas esse *agi cum populo*, cùm de cœlo servatum sit. Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse servatum? Adest præsens vir singulari virtute, constantia, gravitate præditus, M. Bibulus. hunc consulem illo ipso die contendo servasse de cælo. 11 Infirma sunt igitur, tua sententia, acta C. Cæsaris, viri fortissimi? Minimè. neque enim mea jam quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex illius actionibus in meum corpus immissa sunt. Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbreviter attingo, acta sunt à te. tu, tuo præcipitante jam, & debilitato tribunatu, auspiciorum patronus subitò exstitisti: tu M. Bibulum in concionem, tu augures produxisti. te interrogante augures responderunt, cùm de cælo servatum sit, cum populo agi non posse. tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo servasse respondit: idemque in concione dixit, ab Appio, fratre tuo, productus, te omnino, quòd contra auspicia adoptatus esses, tribunum plebis non fuisse. Tua denique

---

1. *Pontificum aut de republ. quàm eum, &c.*) Locus minime integer. nam editio vetus & Pall. *pontifica, aut de rep. conjungam* neque aliter S. Vict. quam quod in *pontifices*, quod etiam in nono. adeo ut videatur retinendum cum Gulielmio. *aut de religione pontifex, aut de republ. civit* sententia simillima illi quam initio statim libri posuit.

2. *Videsne me non radicitus, &c.*) Lambinus sustulit negativam, nolentibus libris; & statim pro *neque illud*, rescribit, *me illud*, non malè si licet auctori adfingere quod libet.

3. *Hoc dico esse patricium.*) Placet magis quod habet Pal. nonus, *esse patricium* ejecto illo, *hoc dico*.

4 *susceperit etiam liberos, exheredabit.*) Et. ver. item Pal. o. *exheredavit*, quod respondet priori clausulæ quæ tamen sic habetur in Pal. nono atque Erfurd. *susceperit ex ea liberos*, quod forsan verius.

5 *Auspicari, non ut filius, &c.*) S. Vict. & Pal. non. 5, *optari, non ut ejus filius esset*. forsan rectius.

6. *Vel eo quo fuit.*) Quadrigulam hanc verborum redono Ciceronianis, auctoritate omnium librorum, antiquitus editorum ac mss. nisi quod illi habebant: quod. & significat sanè illis loco Ganymedis fuisse Clodio Fonteium.

7. *Ut hæc simulata adoptio filii.*) Pal. nones & Gembl. *adisse*. S. Victoris *adesse*. quod esset *adesio*: utrumque præponendum vulgato.

8. *Venire imberbum.*) Ita laudat Curtius. libro I. non ut hodie vulgatur *imberbium*. sed tamen an de hoc loco Tullii sentiret nescio. itaque videt. Lambinus, an illud huic potius unum intrudi debuerit.

9. *Cur ergo adoptatur.*) Videntur à glossa esse. nihil habent quo firment sententiam vari antique libri. nam Pal. nonus legit *adoptabatur?* S. Vict *adoptabat*. ce. et *adoptat?*

10 *Ita populus Rom.*) Recentiores *itaque*, sed præter ætatis priscæ editiones, omnes quos vidi.

11 *Infirma sunt igitur tua sententia, acta C. Cæsaris.*) Vox *sententia*, non est à libris vetustis cum meliore plurimum nostris. itaque vide num tollendum veniat pronomen, *tua*, an aliud quid sub eo lateat.

denique omnis actio posterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæsar egisset, quæ contra auspicia essent acta, per senatum rescindi oportere. quod si fieret, dicebas te tuis humeris me custodem urbis in urbem relaturum. Videte hominis amentiam, ubi per suum tribunatum Cæsaris actis illigatus teneretur. Si & sacrorum jure pontifices, & auspiciorum religione augures totum evertunt tribunatum tuum, quid quæris amplius? an etiam apertius aliquod jus populi, atque legum? 1 Hora fortasse sexta diei questus sum in judicio, cum C. Antonium, collegam meum defenderem, quædam de republica, quæ mihi visa sunt, ad quosdam viros fortes *longè aliter*, atque à me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipse die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinûm nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem observanda sunt, decrevit senatus, M. Drusi legibus, QVÆ CONTRA legem Cæciliam, & Didiam latæ essent, populum non teneri. Jam intelligis, omni genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse? Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse: qui etiam de me ipso, cùm tua rogatione *funere* elatam rempub. esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum, atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant. quod de me civi, ac de repub. bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ: quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant. Quare licebit, ut opinor, nobis eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt. Fueris sanè tribunus plebis tam jure, quàm lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus rebus clarissimus, atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim *de capite civis indemnati* tulisti? Vetant leges sacratæ, vetant XII. tabulæ, 2 leges privatis hominibus irrogari: id est enim *privilegium*. nemo unquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil, quod minùs hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maximè sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, pœnam in cives Romanos nominatim *sine judicio* constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, judicio, atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabitis, ut proscribere possit, quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, IUBEATIS, VT M. TULLIUS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EIUS UT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebeiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis è civitat tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi enim perfidiam, & scelus proditorum: denique de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii, atque homines *judicaverunt* Vobismetipsis, & vestris liberis, cæterisque civibus, pro vestra auctoritate, & sapientia consulere debetis. nam, cùm tam moderata judicia populi sint à majoribus constituta: primùm, ut ne pœna capitis *cum pecunia* conjungatur: deinde 3 ne, nisi prodicta die, quam multam irroget, aut judicet: quanta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die judicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam *res concessa* sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem aut auspiciis, aut excusatione sustulit, tota causa judicium que sublatum est. Hæc cum ita sint in re, ubi crimen est? ubi accusator? ubi testes? QUID INDIGNIUS, quàm, qui neque adesse sit jussus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, & sicarios, egentes, & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa, quem respublica tuebatur, cujus denique *pecunia* non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status, & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est: pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egentes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis *juventutem*, & eos maximè, qui imminere jam cupiditate videntur in tribunitiam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari, & spe largitionis oblata. At quid tulit legum scriptor peritus, & callidus? VELITIS, IUBEATIS, UT M. TULLIO AQUA, & IGNI INTERDICATUR? crudele, nefarium, ne in iceleratissimo quidem civi sine judicio ferundum. Non tulit ut interdicatur. quid ergo? ut interdictum sit. O cœnum, ó portentum, ó scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, 5 spurciorem lingua sua, ut interdictum sit, cui non sit interdictum? Sexte noster 6 bona venia, quoniam jam dialecticus, & hoc quoque ligurris: quod factum non est, ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro, omnium non bipedum solum, sed etiam quadrupedum impurissimo, rempublicam perdidisti neque tu eras tam excors, tamque demens, ut nescires hunc Clodium esse, qui contra leges faceret: alios, qui leges scribere solerent. sed neque eorum, neque ceterorum, in quibus esset, aliquid modestiæ, cujusquam tibi potestas fuit: neque tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti, quibus ceteri, neque operum architectis: neque pontificem adhibere quem velles: postremò ne in prædæ quidem societate mercipem, aut prædæ socium, extra tuorum gladiatorum numerum: 7 aut denique suffragii latorem in ista tua proscriptione quemquam, nisi *furem, aut sicarium*, reperire potuisti. Itaque cum tu florens ac potens 8 per medium forum popularis volitares: amici illi tui, te

1. *Hora fortasse sexta diei.*) Tertasse est, circiter, plus minus: nihil auctoribus vulgatius, & tamen ecce, Lambinus præter libros emendat, *hora circiter sexta*.

2. *Leges privatis hominibus irrogari.*) Male Lambinus *privatas*. melius Scaliger Iosephus apud Festum in *Privos, privis hominibus*. sequentia enim ita legendum clarè evincunt.

3. *Ne nisi prodicta die.*) *Victorianus, praedicta*: quod eodem redit, ut enim veteres editio, & Pall. plures. *ut proinde dicta die*. nonus solùm. deinde *proinde dicta die*. S. Vict. *ne ia praedicta die*.

4. *Veteri ante magistratus accusat.*) Lambinus; *mag citet*, tanquam id ratio & veritas probet. contra omnes libros; ideoque inepte Ald. Nepos edidit: *certis ut ante mag. accusat*. nimis profectò licentiosè. sed cum Augustæ fabulo mihi res fuerit, si eorum produxero fatuas correctiones omnes.

5. *Spurciorem linguâ suâ.*) Offendi in aliquot mss. *spurciciorem*, quod antiquariis fortè non displicebit.

6. *Bona venia Sexte noster dialecticus & hoc quoque ligurris.*) Ita Palatini sex, non ut vulgata, *bona venia dic, quoniam dialectics, & hoc quoque ligurris*. & verò binas illas voculas esse à Criticis, prodiunt & edd. primæ, quæ eas non habent.

7. *Aut denique suffragii latorem.*) Pal. nonus *suffragatorem*. unde addiderunt scriptiores codicis S. Victorii *suffragulatorem*.

8. *Per medium forum popularis volitares.*) Lect. minus vera. nam Pall. & S. Victor. *per medium fororum popularia volitares*. quod admisit Lambinus, sed præterea recepit illud *forum*. præter ullos libros. nam & edit. vetus est *per medium fortium popularium vol.*

1. *Nisi*-

uno amico tecti, & beati, qui se populo commiserant ita repellebantur, ut etiam Palatinam tuam perderent, qui in judicium venerant: sive accusatores erant: sive rei: te deprecante damnabantur. denique etiam ille 1 novitius Ligur, venalis adscriptor, & subscriptor tuus cum M. Papirii sui fratris esset testamento, & judicio improbatus, mortem ejus sd velle persequi dixit: nomen Sexti Propertii detulit accusare alienæ damnationis, sceleris que socios, propter *calumniæ* metum, non est ausus. De hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata videatur: cujus quam quisque partem tetigit, digito, voce, præda, suffragio: quocunque venit, repudiatus, convictusque discessit. Quid, si iis verbis scripta est ista proscriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim, QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENATVS CONSVLTVM RETVLERIT. Si igitur retulit falsum senatus consultum, tum est rogatio: si non retulit, nulla est. Satisne tibi videtur à senatu judicatum, me non modò non mentitum esse auctoritatem ejus ordinis, sed etiam unum post urbem conditam diligentissimè senatui paruisse? Quot modis doceo, legem istam, quam vocas, non esse legem? Quid, si etiam pluribus de rebus *uno scr*itu retulisti? tamenne arbitraris, id, quod 2 M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint, id te posse, omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere? Tulisti de me, ne reciperet, non ut exirem: quem tu ipse non poteras dicere non licere esse Romæ. Quid enim diceres: damnatum? certè non. expulsum? qui licuit? sed tamen ne id quidem est scriptum, ut exirem? pœna est, *qui recuperet*: quam omnes neglexerunt. ejectio nusquam est. Verum sit. quid? operum publicorum exactio. quid? nominis inscriptio, tibi num aliud videtur esse, ac meorum bonorum *direptio*: prætes quàm quòd ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud pontifices agis, te meam domum consecrasse, te monumentum fecisse, in meis ædibus te signum dedicasse, eaque te ex una *rogatiuncula* fecisse: unum, & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti? Tam hercule est unum, quàm quod idem tu lege una tulisti: ut Cyprius Rex, cujus majores huic populo socii, atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præcone subjiceretur, & exsules Byzantium reducerentur. Eidem, inquit, utraque de re negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia Cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam: cùm Roma decessisset, consuluit ei petere liceret: cùm factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res esset? Quòd si jam populus Romanus de ista re *consultus* esset, & non omnia per servos, latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis, & Didiæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in *conjuncta rebus* compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare? Quid, si per vim tulisti? tamenne lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? an, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcircò tu ad illam labem, atque eluviem civitatis sine summa vi pervenire potuisti? Cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modò liberos sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas cùm edictis tuis *tabernas claudi* jubebas; non vim imperitæ multitudinis: sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas. cùm arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare. Cùm verò gradus Castoris convellisti, ac removisti: tum, ut modestè tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu, atque adscensu repulisti, cùm eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti: tum profectò ostendisti, vim tibi maximè *displicere*. Verum hæc furiosa vis vesani tribuni plebis facilè superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cùm Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permitterent, te adjuvarent, tibi manum copias, 3 tibi suos paratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent: te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem, proscriptionemque minitarentur: me terrerent minis: mihi cædem & dimicationem denuntiarent: meam domum, refertam viris bonis, 4 per amicos suos complerent: proscriptionis metu me frequentia nudarent virorum bonorum, me præsidio spoliarent: senatum pro me non modò pugnare, amplissimum ordinem; sed etiam plorare, & supplicare, mutata veste, prohiberent: ne tum quidem *vis* erat? Quid igitur ego gessi, aut qui timor fuit? non dicam in me: fac me timidum esse natura: quid? illa tot virorum fortissimorum millia: 5 quid? nostri equites Romani: quid? senatus: quid? denique omnes boni, si nulla erat vis, cur me flentes potiùs persecuti sunt, quàm aut increpantes retinuerunt, aut irati reliquerunt? An hoc timebam, si mecum ageretur *more, instituto que majorum*, ut possem præsens sustinere? Utrum sid es dicta esset judicium mihi fuit pertimescendum: an sine judicio privilegium? judicium in causa tam turpi? scilicet is homo sum, qui etiamsi causa esset ignota, dicendo non possem explicare. an eam causam probare non poteram, cujus tanta bonitas est, ut ea ipsa non modò se, 6 sed etiam *me absentem* probarit? an senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia ad me revocandum convolaverunt, segniores me præsente ad me retinendum, & conservandum fuissent in ea causa, quam ipse jam patricida talem dicat fuisse, ut me ab omnibus ad meam pristinam dignitatem exspectatum, atque revocatum queratur? An verò in judicio periculi nihil fuit: privilegium pertimui, ne, mihi præsenti si multa irrogarentur, nemo intercederet? Tam inops, autem ego eram ab *amicis*, aut tam nuda respublica à magistratibus? Quid? si vocatæ tribus essent, proscriptionem non dicam in me, ira de sua salute merito, sed omnino in ullo civi comprobavissent? An, si ego præsens fuissem, veteres illæ copiæ conjuratorum, tuique perditi milites, atque egentes, & nova vis sceleratissimorum consulum corpori meo pepercissent? qui cùm eorum omnium crudelitati, sceleriq; cessissem,

1. *Novitius Ligur.*] Nihilo pejus Gemblac. ac Pal. nonus, *Ligus*; qua terminatione & alibi usus.

2. *M. Drusus in legibus suis plerisque, bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus consularis non obtinuerint.*] Examinet quæso critica natio scriptorum hanc. Pal. pr. & sec. *tuis plerisque in bonis ille vir M. Scaurus & L. Crassus Coss. non obtinuerit.* sensus sanè inde resultat egregius: reformato *tuis* in *suis*. rejectoque *ille vir*. ut bina faciat legum genera Drusi, bona & mala. ne in bonis quidem inquit obtinuit quæ voluit. anno quo consul erat Scaurus, anno quo Crassus. insp. xi obiter Fastos; sed nihil statim ulterò occurrit.

3. *Tibi suos speratos centuriones, &c.*] Lit à Gemblacensi S. Vict. & Pal. nono, fateturque eod. modo scriptum in suis Lambinus, qui ridicule inde facit *spoliatos*. eos enim innuit quos se in Syriam eductorum sperabat, aves concolores scilicet.

4. *Per amicos suos complerent.*] Vti fieret, quod de domo Anci, ut dispari planè habitaretur domino. ego nihil muto, secutus mss. Pall. meliores.

5. *Quid? nostri equites Rom. &c.*] Haud aliter quoque S. V. Ct. & Pall. primores, recepta lectio, *quid? illi equi, illi equites Romani*, ridiculè præter edd. vett.

6. *Sed etiam me absentem probarit.*] Vulgò amplius, *absentem pro se probarit*. quas voculas abjeci suasu Pal. noni. alia huic molitur Lambinus, sed sine mss. miser.

1. *Qui*

issem, ne absens quidem luctu meo mentes illorum *satiare* potui. Quid enim vos uxor mea misera violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni crudelitate laceravistis quid mea filia? cujus fletus assiduus, sordesque lugubres, vobis erant jucundæ, cæterorum omnium mentes, oculosque flectebant: quid parvus filius? quem, quamdiu abfui, nemo nisi lacrymantem, confectumque vidit: quid fecerat, quòd eum toties per insidias interficere voluistis? Quid frater meus? qui cùm aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cùm ejus mœror, squalor incredibilis, & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur: quoties ex vestro ferro, ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me, ac meos adhibuistis: 1 qui *parietibus*, qui tectis, qui columnis, ac postibus meis 2 horrificum quoddam, & nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? non enim te arbitror, cùm post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum, ac regum bona, spe & avaritia *devorasses*: argenti, & suppellectilis meæ cupiditate esse cœcatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cùm alteri totam Achaiam, Thessaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque Barbariam, bona civium Romanorum condonasses: alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimasque gentes *ad diripiendum* tradidisses: illos tam cupidos liminum meorum, & columnarum, & valvarum fuisse. Neque porrò illa manus, copiæque Catilinæ, 3 cæmentis, ac testis rectorum meorum se famem suam expleturas putaverunt. Sed, ut hostium urbes, 4 nec omnium hostium, verùm eorum, 5 quibuscum acerbum bellum, intestinumque fuscepimus, non *præda* adducti, sed *odio* 6 solemus excipere, quòd, in quos propter eorum crudelitatem inflammatæ mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis, ac sedibus relidere aliquando bellum semper videtur: * * Nihil erat latum de me; non adesse eram jussus; 7 non citatus, abfueram; eram etiam tuo judicio civis incolumis, cùm domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur: 8 senatusconsulta volabant: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, 9 ad socerum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis 10 non instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferebantur: cùm ipsa villa non prædæ cupiditate (quid enim erat prædæ?) sed *odio, & crudelitate* funditus everteretur. domus ardebat in palatio non fortuitò, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione versabantur, cùm alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata compresso odio, atque tacito, jam erumpebat, 11 nacta tam audaces duces, excepi meo corpore. in me uno consulares faces jactæ manibus tribunitiis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quòd si, ut multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluissem: aut *vicissem* cum magna internicione improborum, sed tamen civium: aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una cum republica *concidissem*. Videbam, vivo senatu, populoque Romano celerem mihi summa cum dignitate reditum: nec intelligebam fieri dictius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servassem. quòd si non liceret; audieram, & legeram, clarissimos nostræ civitatis viros, se in medios hostes ad perspicuam mortem pro *salute* exercitus injeciisse. ego pro salute reipublicæ universæ 12 dubitarem hoc meliore conditione esse, quàm Decii? quòd illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis esse potuissem. 13 Itaque infractus furor tuus, inanes faciebat impetus. omnem enim vim omnium sceleratorum acerbitas mei casus exceperat. non erat in tam immani injuria, tantisque ruinis novæ crudelitati locus. 14 Cato fuerat proximus. quid ageres? non erat, ut qui modus moribus fuerat, idem esset injuriæ. quid? posses extrudere ad Cypriam pecuniam. præda perierit. alia non deerit: hunc modò amandandum esse. Sic M. Cato, invisus, quasi *per beneficium*, Cyprum relegatur. ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant: alter per honorem turpissimum: alter per honestissimam calamitatem. Atque ut sciatis, non hominibus istum, sed virtutibus hostem semper fuisse: me expulso, Catone amandato, in eum ipsum se convertit, quo *auctore*, quo adjutore, in concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæque gesserat, 15 se fecisse, & facere dicebat. Cn. Pompejum, quem omnium judicio longè principem esse civitatis videbat, diutiùs furori suo veniam daturum non arbitrabatur. qui ex ejus custodia, per insidias regis amici filium, hostem, captivum, surripuisset, & ea injuria virum fortissimum lacessisset: speravit iisdem se copiis cum illo posse confligere, quibuscum ego noluissem, bonorum periculo, dimicare: & primò quidem, adjutoribus consulibus: posteà fregit fœdus Gabinius: Piso tamen in fide mansit. Quas istetum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit: quàm facile ferro, quotidianisque insidiis, cùm jam à firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis. ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens, & *congregata*, cùm hæc Cn. Pompejum terrruerit jam distracta, & exstincta.

I i 4 Hoc

1. *Qui parietibus, qui tectis, &c.*) S. Victoris præmittit, *hic qui parietibus*. Videndum, an sub aspectum Oratoris cadere poterat aliquid suorum, eo loci ubi perorabat.

2. *Horrificum quoddam.*) S. Vict. Pal. nonus ad oram primi, *hostificum*. quod nolim mutare cum Lambino in aliud quid, si præcedere debet vulgatam.

3. *Cæmentis ac testis tectorum meorum.*) Vetus editio habebat *tectis*, itaque recepi *testis*: quod erat in Pal. nono, in Erfurd. in S. Victoris. recentius cusi substituerunt *regulis*, quod in nullo est Pall. qui mediam ostentant lectionem.

4. *Nec omnium hostium.*) Forte legendum *nec communem hostium*, quod restat in Pal. nono, admissa præterea altera scriptura; *sic nec communium omnium vel hostium, &c.*

5. *Quibuscum acerbum bellum intestinumque.*) Vox *intestinumque* non agnoscit idem nonus, habetque *quibuscum*. utrumque placet.

6. *Solemus excipere.*) Repositi quod erat in omn. Pall. & edd. vett. Vulgata *excidere*. Lambinus *exscindere*.

7. *Non citatus, abfueram.*) Sic distinguendum ac legendum ex S. Victoris, in quo *afueram*; quod ab aliis male mutatum in *affueram*, quomodo edd vett. & mss. plerique, recentiores enim, *non citatus fueram*.

8. *Senatusconsulta volabant.*) Exhibui quod erat in Erfurd. neque abit Pal. nonus, quàm quod is *Senatus consvlebatur*. Pall. alii, *Senatus consules vocabant*. vetustè cusi, *Senatus consules vocabant*, posterius, *Senatum Consules vocabant*.

9. *Ad socerum Consulis.*) Lambinus, *socrum*: nescio quàm verè, certè soceri hujus supra meminit cap. 9.

10. *Non instrumentum aut ornamenta.*) Ita ad unum omnes Pall. S. Vict. edd. antiquæ. nam musteæ; *non modo instrumentum*.

11. *Nacta tam audaces duces.*) Emendatio manavit à Mureto libro VI. Var. lect. c. 19. nec recedit Pal. nonus, quàm quod is, *nactam audacis ducis*. Vulgata, *in actum tam audaces duc.*

12. *Dubitarem hoc meliore conditione esse quam Decii?*) Distinctio à me est. Lambinus non sine expedit sine mutatione vocis.

13. *Ita que infractus furor tuus inanes faciebat impetus.*) Sic Pall. omn. sententia non incommoda. sed cùm in veterrima exstaret ed. *furor tuus immanis faciebat ipse impetus*. mutabat id Gulielmius in, *faciebat ipse impetus*.

14. *Cato fuerat proximus, &c.*) Adhæsimus mss. nostris Pall. quibus pariter fere faciebant vetustius cusa exemplaria, Lambinus multa admiscuit quorum nihil exstat in nostris. sed & Henrici Stephani ms. mihi hoc nimium quàm suspectus est.

15. *Se fecisse & facere.*) Pal. nonus & S. Vict. liber, *se effecisse*. facit inde Gulielmius *se & fecisse, & facere*.

Dicendæ

Hoc vidit in sententia 1 dicenda Kalendis Januariis vir prudentissimus, & cùm reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipubl. cessisse *tempestati*: amiciorem vobis, ceterisque civibus, quàm mihi, ac meis existitisse: vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: 2 nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque majorum temerè, turbulentè, per vim, per furorem esse gesta. quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cùm fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. hominis enim scelere, & furore notato, similis à Republica labes in posterum demovebatur. Neque hoc Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius *flammam temporis*, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prosiliistis, nequa popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi judicio restituti videremur. eodemque consilio, M. Bibuli, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis: non quod dubitaret, quin ab illo nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum: sed ne quis oriretur aliquando in tanta *ubertate* improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescunque de me senatus sententiam dixit, toties judicavit: quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud simile, Piso, & Gabinius, vidit. Homines legum, judiciorumque metuentes, cùm frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, sed *lege* istius impediri. Erat hoc verum. nam impediebantur, verùm ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse unquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendis Januariis, quoad perfecta tes est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Qu. Metellus collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse hominibus alienissimi à P. Clodio, judicarant, Piso & Gabinius, eam nullam esse frater P. Clodii, cùm de me ad senatum tecum unà retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescunque de me consultus est, toties eam *nullam esse* judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed ut venirem. non enim voluisti, id, quod licebat, ferre, ut liceret: sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quàm ad administrandam civitatem restitutus. Hunc tu etiam, portentuosa pestis, exsulem appellare ausus es, cùm tantis sceleribus esses, & factis notatus, ut omnem locum, quò adisses, exsilii simillimum redderes? quid est enim *exsul*? ipsum per se nomen, *calamitatis* non *turpitudinis*. Quando igitur est turpe? re vera, quando est pœna peccati: opinione autem hominum, etiam si ea pœna damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re judicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui *felicem Catilinam* nominant, 3 neque quisquam eorum, qui tolebant. non modò jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim est in rerum communem tantum, tantulumve consilium, quod non de meis reb. gestis ea, quæ mihi essent honestissima, & pulcherrima, judicarit? 4 Summum est populi Romani, populorumque, & gentium omnium, ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent: ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, 5 si ego non fuissem, nec futuram esse ullam, si non rediissem. Proximus est hunc dignitati ordo equester. 6 omnes omnium publicorum societates de meo consulatu, ac de meis rebus gestis amplissima, atque ornatissima *decreta* fecerunt. Scribæ, qui nobiscum in rationibus, monumentisque publicis versantur, non obscurum de meis in remp. beneficiis suum judicium, decretumque esse voluerunt. Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani (quoniam plebei quoque urbanæ majores nostri conventicula, & quasi consilia quædam esse voluerunt) qui non amplissimè non modò de salute mea, sed etiam de dignitate decreverint. Nam quid ego illa divina, atque immortalia municipiorum, & coloniarum, & totius *Italiæ* decreta commemorem, quibus, tanquam gradibus, mihi videor in cœlum adscendisse, non solum in patriam revertisse? Ille verò dies quis fuit, cùm te, P. Lentule, legem de me ferentem 7 populus Romanus ipse vidit, sensitque, quantus, & quanta dignitate esses? constat nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis *unum judicium*, unumque consensum: adventus meus, atque introitus in urbem qui fuit? utrùm me patria sic accepit, ut lucem, salutemque redditam sibi, ac restitutam accipere debuit, an ut *crudelem Tyrannum*? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus Roman. à porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiaque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modò non propulsanda, sed etiam *emenda* fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum tot, tantis, tam ornatis judiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quod si in isto tuo maledicto probrum non modò mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam: quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis à me patriam servatam esse concedis: semel, cùm id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio puniendum putasti: verum, cùm tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omneis impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem. Esto, non fuit in me pœna ulla peccati; at fuit *judicii*. Cujus? quis me unquam ulla lege interrogavit? quis postulavit?

1. *Dicenda Kal. Ianuariis.*] Pal. nonus & Erfurd. *dicenda III. Kal. Ianuar.* & verum videtur.

2. *Nihil esse in scriptum, &c.*] Potior forsan scriptura eorundem, *prescriptum*. nam Lambiniani *jure scriptum*, non est à libris.

3. *Neque quisquam eorum qui salebant.*] S. Vict. & noster nonus, *qui si salebant*.

4. *Summum est populi Rom. &c.*] Haud aliter quoque S. Vict. aut Pal. nonus, ceteriquc.

5. *Si ego non fuissem, &c.*] Vulgata inserjecit, *fuissem restitutor, nec &c.* sed ea non est in S. Vict. aut Pal. nono.

6. *Omnes omnium publicorum societates.*] Recepta lectio *publicanorum*, sed præter Palatinos omnes exemplarque S. Vict. Sic Plautus Truculento: *Mercis publicæ*, id est qui redemerunt opera publica.

7. *Populus Rom. ipse vidit, sensitque, &c. esses.*] Arridet Faerni conjectura *ipse se vidit, sensitque, &c. esse*. sed ita nulli scriptæ; qui fere destituuntur præterea illo *ipse* præstrunique *esse*.

tulavit? quis diem dixit? potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunitium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, 1 nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet cùm hoc juris à majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. credo enim, quamquam in illa adoptione legitimè factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTORNE ESSES, ut in te P. Fontejus vitæ, necisque potestatem haberet, ut in filio. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX. curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus à majoribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè, & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit *invitus* amittere. Quinetiam, si decemviri sacramentum in libertatem injustum judicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc 2 genere solo rem judicatam referre posse voluerunt. Civitatem verò nemo umquam ullo populi jussu amittet invitus. Qui cives Romani in colonias Latinas proficiscebantur, fieri non poterant Latini, qui non erant auctores facti, nomenque dederant. qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertendi, hoc est, mutandi soli causa venerant. id autem ut esset faciundum, non ademtione civitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. de agris ratum est: (fuit enim *populi potestas*) de civitate, ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt. Hanc verò Volaterranis, cùm etiam tum essent in armis, L. Sulla victor, republica recuperata, comitiis conturiatis, civitatem eripere non potuit: hodieque Volaterrani non modò cives, sed etiam optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac civitate. Consulari homini P. Clodius, eversa republica, civitatem adimere potuit, concilio advocato, conductis opetis non solùm egentium, sed etiam servorum, 3 Sedulio principe, qui se illo die confirmavit Romæ non fuisse? Quod si non fuit, quid te audacius, 4 qui in ejus nomen incideris? quid desperatius, qui ne *ementiendo* quidem potueris auctorem adumbrare meliorem? sin autem is primus scivit, quod facilè potuit, propter inopiam tecti, in foro pernoctans: cur non juret se Gadibus fuisse, cum tu te fuisse Interamnæ probaveris? Hoc tu igitur homo popularis, jure munitam civitatem, & libertatem nostram putas esse oportere, ut, si, tribuno plebis rogante, 5 VELITIS, JVBEATISNE, Sedulii centum *se velle, & jubere* dixerint, possit unusquisque nostrùm amittere? Tum igitur majores nostri, populares non fuerunt, qui de civitate, & libertate, ea jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, 6 nec potentia magistratuum, nec res tum judicata, nec denique universi populi Rom. potestas, quæ cæteris in rebus est maxima, labefactare possit. At tu etiam, ereptor civitatis, legem de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio cui Menullæ, per gratiam, qui tibi ob eam legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse in tua tanta injuria legem, & inscriptionem statuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis ornatissimis multo majori dolori fuit, quàm quæ idem ille gladiator scelera Anagniæ fecerat. Quid, si 7 ne scriptum quidem umquam est in ista ipsa rogatione, quam se Sedulius negat scivisse: tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, *auctoritatem* amplecteris? Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo minùs essem non modò in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt: tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi *aqua, & igni* interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod fieri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, 8 etiam quibusdam damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Quære hoc è Sex. Clodio scriptore legum tuarum: jube adesse: latitat omnino: sed si requiri jusseris, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, civem medius fidius egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui cum de eo tribunus plebis promulgasset, adesse propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum: si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit *propter vim temporum*: in me, cui dies dicta numquam est, qui reus non fui, qui numquam sum à tribuno plebis citatus: damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem rogatione perscripta est. At vide, quid interfuit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram. patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profectò non viveres, L. Philippus censor avunculum suum prætexit in recitando senatu. nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. me L. Cotta, homo censorius, in senatu juratus dixit, se si censor tum esset, cum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum locum judicem subdidit? quis meorum amicorum testamentum discessu meo fecit, qui mihi non idem tribuerit, quod & si adessem? qui me non modò cives, sed socius recipere *contra tuam legem*, & juvare dubitavit? Denique universus senatus multo ante, quàm est lata lex, de me GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS, QVAE M. TVLLIVM: tantumne? immò etiam CIVEM OPTIME DE REPVBLICA MERITVM RECEPISSENT. Et tu unus pestifer civis, eum restitutum negas esse civem, quem ejectum universus senatus non modò civem, sed etiam egregium civem semper putavit? At verò, ut annales populi Romani, & monumenta vetustatis loquuntur, 9 Cæso ille Quintius, & M. Furius Camillus, & M. Servilius Ahala, cùm essent optimè de republica meriti, tamen populi incitati vim, iracundiamque subierunt; damnatique comitiis centuriatis cùm in exilium profugissent, rursus ab eodè populo placato sunt in suam pristinam dignitatem *restituti*. Quòd si iis damnatis non modò non iminuit calamitas clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit:

1. *Nisi cum pro populo fecisti.*] Si sequimur scripta exemplaria, tollenda syllaba *pro*. in nullo enim nostrorum vitiatur. In antecedenti proximè quædam addidi, quædam delevi; sed membranis iisdem auctoribus.

2. *Genere solo rem judicatam referre posse voluerunt.*] Est à conjectura Faerni, quam admisit P. Manutius nam Rom. liber, item S. Vict. & Pal. nonus, *genere soloreum jud.* vulgò, *genere se rem judic. &c.*

3. *Sedulio principe qui se illo die confirmavit.*] Gembl. & Turing. *Fidulio principe, Quæstura filio, qui se ex.* ex quo fingit Gulielmius, *Q.F.* sed ego putavi illud *filio*, natum ex *se ille*: sanè Pal. nonus tantum habet *Nidulii principe filio illo diem confirmat*, & verò *Fidulius* iste postea recipitur ab omnibus Pall. & S. Vict. ut excludendus hinc non videatur.

4. *Qui in ej. ejus nomen incideris.*] Est rursus à conjectura P. Manudi aut Faerni. nam editi, *qui in ejus nom. incid.* Pal. nonus habet. *qui ei nom. inc.* reliqui, *qui ejus nomen incideris*, quod ultimum placere cui posset, ut subintelligeretur, alterum in æs, in tabulas æraris, aut simile quid.

5. *Velitis jubeatisne.*] Sic plerique edam mss. Pal. Gemblacens. S. Vict. non *ve.*

6. *Nec potentia magistratuum.*] Adnotatum Gulielmio, forte legendum *impedentia*?

7. *Ne scriptum quidem umquam, &c.*] Fortean, inquit Gulielm. *usquam*, hoc est, ulla parte privilegii Clodiani.

8. *Etiam quibusdam damnatis.*] Lumbinus *quibus damnatis*, ex conjectura Petri Pithœi, respuunt libri nostri.

9. *Cæso ille Quintius.*] Haud aliter Eifurd. atque Pal. nonus. P. Manutius, maluit *Kæso*, vulgatus, *Cæsoille* inepte.

ſtavit: (nam, ESTI OPTABILIVS eſt, curſum vitæ conficere ſine dolore, & ſine injuria, tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert deſideratum eſſe à ſuis civibus, quàm omnino numquam eſſe violatum) mihi ſine ullo judicio populi profecto, tum ampliſſimis omnium judiciis reſtituto, maledicti locum, aut criminis obtinebit? Fortis, & conſtans in optima ratione civis, P. Popillius, ſemper fuit. tamen ejus in omni vita nihil eſt ad laudem illuſtrius, quàm calamitas ipſa. quis enim jam meminiſſet, eum benè de republica meritum, niſi & ab improbis expulſus eſſet, & per bonos reſtitutus? Qu. Metelli præclarum imperium in te militari fuit, egregia cenſura, omnis vita plena gravitatis: tamen hujus viri laudem ad ſempiternam memoriam temporis *calamitas* propagavit. Quòd ſi & illis, qui expulſi ſunt inique, ſed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribunitiis, non auctoritate ſenatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non deſiderio civitatis inimicorum injuria probro non fuit: in me, qui profectus ſum integer, abſui ſimul cum republica, 1 dicam maxima cum dignitate, te vivo, fratre tuo altero conſule reducente, 2 altero prætore petente, tuum ſcelus, meum probrum putas eſſe oportere? Ac, ſi me populus Romanus incitatus iracundia, aut invidia, è civitate ejeciſſet, ideimque poſtea mea in remp. beneficia recordatus, ſe collegiſſet, temeritatem, atque injuriam ſuam reſtitutione mea *reprehendiſſet*: tamen profectò nemo tam eſſet amens, qui mihi populi tale judicium non dignitati potiùs, quam dedecori putaret eſſe oportere. nunc verò, cùm me in judicium populi nemo omnium vocarit: condemnari non potuerim, qui accuſatus non ſim: denique ne expulſus quidem ita ſim, ut, ſi contenderem, ſuperare non poſſem: conſenſque à populo Rom. ſemper ſim defenſus, amplificatus, ornatus: quid eſt, quare quiſquam mihi ſe ipſa populari ratione anteponat? An tu populum Romanum eſſe illum putas, qui conſtat ex iis, qui mercede conducuntur? qui impelluntur, ut vim afferant magiſtratibus? ut obſideant ſenatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? quem tu tamen populum, niſi *tabernis clauſis*, frequentare non poteras: cui populo duces Lentidios, Lollios, Sergios præfeceras, O ſpeciem, dignitatemque populi Romani, quam reges, quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimeſcunt, multitudinem hominum ex ſervis conductis, ex facinoroſis, ex egentibus congregatam! Illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma, quam in campo vidiſti tum, cùm etiam tibi contra ſenatus, totiusque Italiæ auctoritatem, & ſtudium, dicendi poteſtas fuit. Ille, ille populus eſt *dominus regum*, victor, atque imperator omnium gentium, quem illo clariſſimo die, ſceleratè, vidiſti tum, cum omnes principes civitatis, omnes ordinum, atque ætatum omnium ſuffragium ſe non de civis, ſed de civitatis ſalute ferre cenſebant; cùm denique homines in campum non tabernis, ſed municipiis clauſis venerunt. Hoc ego populo, ſi tum conſules aut fuiſſent in republica, aut omnino non fuiſſent; nullo labore, tuo præcipiti furori, atque impio ſceleri reſtitiſſem. ſed publicam cauſam contra vim armatam, ſine populi præſidio ſuſcipere nolui: non quo mihi P. Scipionis, fortiſſimi viri, 4 vis intima privati hominis, diſpliceret: ſed Scipionis factum ſtatim P. Mucius conſul, qui in gerenda republ. putabatur fuiſſe ſegnior geſta, multis ſenatuſconſultis non modò defendit, ſed etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum conſulibus: aut, te vivo, & tecum, & cum illis, armis decertandum fuit. Erant eo tempore multa etiam alia metuenda. ad ſervos medius fidius res perveniſſet. tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum neſariis mentibus bonorum odium retinebat. Hic tu me etiam gloriari vetas: negas eſſe ferenda, quæ ſoleam de me prædicare: & homo facetus, inducis etiam ſermonem urbanum, ac venuſtum: me dicere ſolere, eſſe me *Jovem*: eundemque dictitare, *Minervam* eſſe ſororem meam. Non tam inſolens ſum, 5 quòd Jovem eſſe me dico: quàm ineruditus, quod Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo. ſed tamen, ego mihi ſororem virginem aſciſco: tu ſororem tuam virginem eſſe non ſiviſti. Sed vide, 6 ne tu te debeas Jovem dicere, quod tu jure eandem ſororem, & uxorem appellare poſſis. Et quoniam hoc reprehendis, quòd ſolere me dicas de me ipſo *glorioſius* prædicare: quis umquam audivit, cùm ego de me, niſi coactus, ac neceſſariò dicerem? nam ſi, cùm mihi furta, largitiones, libidines objiciuntur, ego reſpondere ſoleo, meis conſiliis, periculis, laboribus, patriam eſſe conſervatam, non tam ſum exiſtimandus de geſtis rebus gloriari, 7 quàm de objectis non confiteri. ſed ſi mihi ante hæc duriſſima reipublicæ tempora nihil umquam aliud objectum eſt, niſi 8 crudelitas illius temporis, cum à patria perniciem depuli: quid? me huic maledicto utrùm non reſpondere, an demiſſè reſpondere decuit? Ego verò etiam reipublicæ ſemper intereſſe putavi, me illius pulcherrimi facti, quod ex auctoritate ſenatus, conſenſu bonorum omnium, pro ſalute patriæ, geſſiſſem, ſplendorem *verbo*, dignitatemque retinere: præſertim cùm mihi uni in hac republica audiente populo Romano opera mea hanc urbem, & hanc rempublicam eſſe ſalvam *jurato* dicere fas fuiſſet. Exſtinctum eſt jam illud maledictum crudelitatis quod me non ut crudelem tyrannum, ſed ut mitiſſimum parentem omnium civium ſtudiis deſideratum, repetitum, arceſſitum vident. Aliud exortum eſt, objicitur mihi meus ille diſceſſus: cui ego crimini reſpondere ſine mea maxima laude non poſſum. Quid enim pontifices, debeo dicere? peccati me conſcientia profugiſſe? At id, quod mihi crimini dabatur, non modò peccatum non erat, ſed erat res, poſt natos homines pulcherrima. Judicium populi pertimuiſſe? At id, nec propoſitum ullum fuit, &, ſi fuiſſet, duplicata gloria diſceſſiſſem. Bonorum mihi præſidium deſuiſſe? Falſum eſt. Me mortem timuiſſe? Turpe eſt. Dicendum igitur eſt id, quod non dicerem, niſi coactus: (nihil enim umquam 9 de me dixi ſublatiùs aſciſcendæ laudis cauſa potius, quàm *criminis depellendi*) dico igitur, & quàm poſſum maxima voce dico: Cùm omnium perditorum & 10 conjuratorum incita vis, duce tribuno pleb. conſulibus auctoribus, afflicto

---

1. *Dicam maxima cum dignitate.*] Viſitur paſſim hodie in libris *redii maximo, &c.* ſed eſt à conjectura Pantagathi. ſcripti editique omnes ſtant à noſtra.

2. *Altero prætore petente.*] Aldus nepos edidit *patiente*. habebat Pal. nonus, *dicente*, Gembl. *docente*, quod ultimum excutiendum eſt.

3. *Placuleius.*] Erfurd. *Placaleius*. & ſic quoque Pal. nonus, niſi quod etiam eſſe poſſet *Placuteius*. edit. vulgatis, totum iſtud nomen deeſt.

4. *Vis intima.*] Pal. nonus non agno cit illud *intima*. Gulielmius mutat in *incita*. aut *legitima*. P. Manutius conjiciebat *ultima* quod non diſplicet.

5. *Quod Jovem eſſe me dico, quàm ineruditus; quod Minervam ſororem Jovis eſſe exiſtimo.*] Exhibui ſcripturam Gemblacenſis ſcripti, cui adſtipulatur liber S. Victoris; niſi quod is *eruditus*, quomodo & Pal. nonus: qui tamen, *ne dicam tam eruditus quod Min. ſororem Jov. eſſe exiſtimo*. Ineptiſſimè vulgatus *qui Jovem eſſe me dicam: nec tam ineruditus qui Minervam Jovis ſororem, meam eſſe ſororem exiſtimem.* neque adſtipulantur ei meliores Palatini.

6. *Ne tute debeas Jovem dicere.*] Pal. nonus, Gembl. Vict. *ſoleas*. quod ſi recipimus, referendum præterea *dicere*.

7. *Quam de objectis non confiteri.*] Examinent quæſo penſius otioſores lectionem Pall. noni & cod. Victorini, quibus abeſt negativa. oratorio acumine ita loqui poſſet, quoniam nihil ad objecta reſpondeat. Tu Contarene, tu Rigalti, tu Meurſi, conferte conſilium.

8. *Crudelitas illius temporis.*] Turneb. Vict. Pal. XI. *Crudelitas ea nomine.*

9. *De me à me ſublatius.*] Forte *ſuſtatius*, adnotavit reſcribendum Gulielmius; ſed nihil ejus aves addicunt, hoc eſt, libri veteres.

10. *Conjuratorum incita vis.*] Sic Pal. nonus & S. Vict. nec video cur heic æque ferri non poſſet, quàm vulgatum *incitata*; quod non comparet aliquin in Pal. tertio, quarto, octavo.

1. *Concitatæ*

flicto senatu, perterritis equitibus Romanis, suspensa, ac sollicita tota civitate, non tam in me impetum faceret, quam *per me* in omneis bonos: me vidisse, si vicissem, tenueis reipublicæ reliquias: si victus essem, nullas futuras. quod cum judicassem: deflevi conjugis miseræ discidium, liberorum carissimorum solitudinem, fratris absentis, amantissimi, atque optimi casum, subitas fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus rebus vitam anteposui meorum civium: remque publicam 1 concedere unius discessu, quàm omnium interitu occidere malui. speravi, id quod accidit, me jacentem posse à vivis viris fortibus excitari: si una cum bonis interissem, nullo modo posse creari. Accepi, pontifices, magnum, atque incredibilem dolorem: non nego: neq; istam mihi assisco sapientiam, quàm nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse, atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum à tot rerum tanta varietate divellerer, (quas idcirco prætereo, quòd ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) infitiari me esse hominem, & communem *naturæ sensum* repudiare? Tum verò neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum à me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa reliquissem, quibus æquo animo carerem: eamque animi duritiam, sicut corporis, quod cum uritur, non sentit, stuporem potiùs, quàm virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque ea, quæ, capta urbe, accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi à complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, 2 videre prætextatos inimicos, nondum *morte complorata*, arbitria petentes funeris: hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut doleter absis, non tam sapiens, quàm ii, qui nihil curant, sed tam amans tuorum, ac tui, quàm communis humanitas postulat: ea laus præclara, atque divina. Nam, qui ea, quæ numquam cara ac jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa deserit, nullam benevolentiam insignem in rempublicam declarat. qui autem ea relinquit, reipub. causa, à quibus cum summo dolore devellitur, ei patria cara est: cujus salutem caritati anteponit suorum. 3 Quare disrumpatur licet ista furia, atque audiat hæc ex me, quoniam lacessivit. bis servavi, ut consul, togatus armatos vicerim: privatus, consulibus armatis cesserim. Utriusque temporis *fructum* tuli maximum: superioris, quòd ex senatus auctoritate, & senatus, & omneis bonos, meæ salutis causa, mutata veste vidi: posteriores, quod & senatus, & populus Romanus, & omnes mortales, & privatim, & publicè judicarunt, sine meo reditu rempublicam salvam esse non posse. Sed hic meus reditus pontifices, vestro judicio continetur. nam, si vos me in meis ædibus collocatis, id quod in omni mea causa semper studiis, consiliis, auctoritatibus, sententiisque fecistis: video me planè, ac sentio restitutum. sin *mea domus* non modò mihi non redditur, sed etiam monumentum præbet inimico, doloris mei, sceleris sui, publicæ calamitatis: quis erit, qui hunc reditum potius, quàm pœnam sempiternam putet? In conspectu præterea totius urbis domus est mea: pontifices; in qua si manet illud non monumentum urbis, sed sepulchrum inimico nomine inscriptum: demigrandum potius aliquò est, quàm habitandum in ea urbe, in qua *tropæa* & de me, & de republica videam constituta. An ego tantam aut animi duritiem habere, aut oculorum impudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem me esse senatus omnium assensu toties judicarit, in ea possim intueri domum meam eversam non ab inimico meo, sed ab hoste communi, & ab eodem exstructam, & positam in oculis civitatis, ne umquam conquiescere possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum appetentis, domus est complanata. ecquid aliud? æquum accidisse Melio populus Romanus judicavit, nomine ipso *Æquimelii*, stultitia pœna comprobata est. Sp. Cassii domus ob eandem caulam eversa: atque in eodem loco ædes posita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est, & eversa, ut illius facinus, memoria, & nomine loci notaretur. M. Manlius cùm ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria: regnum appetisse est judicatus. ergo ejus domum eversam, duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis, ac nefariis civibus maximam *pœnam* constitui posse arbitrati sunt, eandem ego subibo, ac sustinebo, ut apud posteros nostros non exstinctor conjurationis, & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar? Hanc verò, pontifices, labem turpitudinis, & inconstantiæ poterit populi Rom. dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci, ad memoriam pœnæ publicæ constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reip. fecerat, & senatus sententia est interfectus, & ejus domus eversa, & publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax, ac furia patriæ, cùm urbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret: uno, eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta delebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna senatus effecerat eversorem civitatis, eadem ille, oppresso senatu, afficeret eum, quem P. C. custodem patriæ judicassent. Hanc vero in Palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipub. doloris mei defixum indicium ad *memoriam* omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in remp. & semper habuistis, non modò sententiis, sed, si opus esset manibus vestris disturbare cuperetis, nisi quem fortè illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret. O rem, quam 4 homines soluti, ridere non desinant: tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! P. ne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? 5 hunccin' vos, qui estis antistites cæremoniarum, & sacrorum, auctorem habetis, & magistrum publicæ religionis? O dii immortaleis! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omneis humanas religione vestra contineri putat? hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices, gravitate abutitur? ex

1. *Concedere unius discessu, quàm omn. int. occidere.*] Ita Pal. pr. non S. Victor. aliorumque mss. non ut vulgò *cædere*. Lambinus fecit *concidere*; inepte. quod enim discrimen ejus quod *concidis* & *occidis*? Audacius Guilielmius, *concedere* & *int. occidere*? hac sententia; maluisse Ciceronem, remp. furori Clodiano cedere suo discessu, quàm eandem conductæ multitudini obviam ire, & repugnare cum omnium interitu: in quam sententiam sæpius hoc libro locutus est, *concedere* pro cedere, usus est noster pro Murena. *occidere* autem esse obviam ire, notum vel è Plauto.

2. *Videre prætextatos inimicos, &c.*] Pall. omnes *prætextos*, & sic quoque S. Victor. neque omnino displicet; ut agmine magno & quasi indagine quadam institerint.

3. *Quare disrumpatur licet, &c.*] Reddidimus lectori omnium ætatum lectionem, mirificè inquinatam nugis Lambini.

4. *Homines soluti videre, &c.*] Expressi quod erat in Pal. nono & Gemblacensi, vulgari amphus, *soluti, a cura liberati*, notabili glossemate. quod mirum à Lambino non animadversum: qui variis conjecturis hoc usus.

5. *Hunccin' vos qui estis.*] Haud secus Pal. nonus & S. Victoria, editi amplius, *hunc, inquam, etiam vos qui estis, &c.* cui bono?

1. Ob

ex isto ORE, religionis verbum excidere, aut elabi potest? cùm tu eodem ore, accusando senatum, quòd severè de religione decerneret, impurissimè, tæterrimeque violasti. Adspicite, adspicite, pontifices, hominem religiosum, &, si vobis videtur (quod est bonorum pontificum) monete eum, modum quendam esse religionis: *nimium esse superstitiosum non oportere.* Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo fanatice, sacrificium, quod alienæ domi fieret, invisere? quæ autem te tanta mentis imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis posse placari, nisi etiam muliebribus religionibus te implicuisses? quem umquam audisti majorum tuorum, qui & sacra privata coluerunt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cùm sacrificium bonæ Deæ fieret, interfuisse? neminem, ne illum quidem, qui cæcus est factus. Ex quo intelligitur, MVLTA in vita falsò homines opinari, cùm ille, qui nihil viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit: istius, qui non solùm adspectu, sed etiam incesto flagitio, & stupro polluit cæremonias; pœnam omnis oculorum ad cæcitatem mentis est conversa. Hoc auctore tam casto, tam religioso, tam sancto, tam pio, potestis, pontifices, non commoveri, cùm suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam iisdem manibus consecrasse? Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrûm sedes, ars, focos, deos penates, subjectos esse libidini tribunitiæ? in quem quisque per homines concitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solùm affligere, quod est præsentis insaniæ, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, IN RELIGIONIBVS suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur: nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio, cùm expeti nihil ab iis, quod sit injustum, atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labes tum, cùm omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cùm loci illius, cùm ædium cupiditate flagraret, 1 ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se meis bonis esse voluisset: tamen illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. deos immortaleis existimatis, cujus labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, 2 in ejus domum afflictam, & eversam per vim hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam, & eruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. at, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati, neque publici judicii *pœnam effugere* potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas, deos penateis, & familiareis meos Lares expulit, 3 ut te ipsa, tanquam in captivis sedibus collocaret? QVID EST sanctius, quid omni religione munitius, quàm domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde *abripi* neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris repellendus, qui, quæ majores nostri religionibus tuta nobis, & sancta esse voluerunt, ea iste non solùm contra religionem labefactavit, sed etiam ipsius religionis nomine, evertit. At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est absta dedicata. *Libertas*, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cùm collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse; cùm in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cùm hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, & modestia præditum (quem satis mirari quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Rom. a pedisequis conculcari juberes: cùm indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cùm principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cùm forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa judicio tui crudelissimi dominatus, & miserrimæ populi Rom. servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere, qui nisi fuisset, in servorum potestatem civitas tota venisset? At unde inventa est ista Libertas? quæsivi enim diligenter. Tanagræa quædam meretrix fuisse dicitur, ejus non longè à Tanagris simulacrum è marmore *in sepulcro* positum fuit. Hoc quidam homo nobilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ deportavit. etenim cogitarat omneis superiores muneris splendore superare. Itaq; omnia signa, tabulas ornamentorum quod superfuit in fanis 4 & communibus locis, tota è Græcia, atque insulis omnibus, honoris populi Rom. causa fanè *frugaliter* domum suam deportavit. Is posteaquam intellexit, posse se, interversa ædilitate, à L. Pisone consule prætorem renuntiari, si modò 5 eadem prima littera competitorem habuisset aliquem: ædilitatem duobus in locis, partim in arca, partim in hortis suis collocavit: signum de busto meretricis ablatum isti dedit, quod esset signum magis istorum, quàm publicæ libertatis. Hanc deam quisquam violare audeat, *imaginem meretricis*, ornamentum sepulcri, à fure sublatam, à sacrilego collocatam? hæc me domo mea pellet? hæc ultrix afflictæ civitatis reip. spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumento quod positum est, ut esset *indicium* oppressi senatus 6 ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cùm mihi summa, & quotidie majora præmia in repub. fore putabas? negabas fas esse, *duos consules* esse in hac civitate inimicos reipub. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constrictum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis, atque imperio, vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias suas in domos comportari juberent. Venio nunc ad patrem. Tu Q. Catule, M. Fulvii domum, cùm is fratris tui socer fuisset, monimentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciosa reipublicæ consilia cepisset, omnis *memoria* funditus ex oculis hominum, ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cùm is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modò inspectantibus, verùm adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus

1. *Ob eamque causam unam, una justa illa rogatione.*] Forte, *unam, ista illa rog.*

2. *In eversam per vim hominis.*] Est à Pal. nono & S. Victor. editi *per unius hominis.*

3. *Ut te ipsa tanquam, &c. collocaret?*] Sic quoque Pal. nonus & S. Victoris, exhibuitque item ex suis Lambinus. vulgatas, *ut te ipsa te collocaret*, minus nervosè.

4. *Et communibus locis.*] Dictio *loci* non est in S. Vict. aut Pal. nono, & potuerat abesse. *communia* enim τὸ κοινικόν.

5. *Eadem prima littera competitorem, &c.*] Pluribus modis veliicatur ad hujus loci emendationem And. Scottus noster, qui videatur lib. 1. Nodor. cap. 18.

6. *Ad memoriam sempiternam turpitudinis.*] Idem libri *sempiternæ turpitudinis*, forsan rectè.

I. Licita-

tus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret: nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse? At videte hominis intolerabilem audaciam cum projecta quadam, & effrenata cupiditate. Monumentum iste numquam, aut religionem ullam excogitavit: habitare laxè, & magnificè voluit: duasque & magnas, & nobileis domos conjungere. eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, à Q. Scio contendit, ut Q. Postumius sibi domum venderet. cùm ille id negaret: primò se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumius, *se vivo*, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oportetet: hominem veneno apertissimè sustulit: emit domum 1 licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quàm æstimabat. Quorsum igitur hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium mearum decima ad Catuli porticum accessit. causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate. Libertas in Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylium; cetera ejusmodi, facile ut omnium domos & laxitate, & dignitate superaret. Et homo religiosus, cùm ædeis meas idem emeret & venderet: tamen illis tantis tenebris non est ausus suum *nomen* emtioni illi adscribere. posuit scilicet 2 Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marsis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædeis in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fonteiæ sed Clodiæ, quam reliquit. quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus. Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam 3 in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis? *Pontifex*, inquit, affuit. Non te pudet, cùm apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse: præsertim cum tribunus plebis, vel denuntiare potueris vel etiam cogere? Esto. collegium non adhibuisti quid? de collegio quis tandem affuit? potuerat enim auctoritatem in uno quæ est in his omnibus: sed tamen auget & *ætas*, & *honos* dignitatem. opus erat etiam *scientia*: quam etsi omnes consecuti sunt, 4 tamen certe peritiores VETVSTAS facit. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit: tamen quanta est in adolescente auctoritas, ea propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. lin autem scientia est quæsita: quis erat minùs peritus, quàm is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. Etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cùm haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu *impulisti*: lotor rogavit, mater coegit. Videte igitur, pontifices quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Verbone, pontifices, putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? An istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum religiones, ad honorem deorum immortalium, sine ulla civium *calamitate* à majoribus nostris constituræ sunt? Est inventus tribunus plebis, qui consularibus copiis instructus, omni impetu furoris in eum civem irruerit: quem percussum ipsa respublica suis manibus extolleret. Quid, si quis similis istius (neque enim jam deerunt, qui *imitari* velint) aliquem mei dissimilem, cui respub. non tantum debeat, per vim afflixerit, domum ejus per pontificem dedicarit: id vos ista auctoritate constituetis ratum esse oportere? Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid? & tribunus plebis idem esse non potest pontifex? M. Drusus ille clarissimus vir, tribunus plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis, inimici sui, postem ædium tenuisset, & pauca verba feciss set, ædes Cæpionis essent dedicatæ? Nihil loquor de pontificiò jure, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de religione, cæremoniis: non dissimulo me nescire ea, quæ etiam si scirem, dissimularem, ne aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras aureis sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione oportere video audisse *templi*. ibi enim postis est, ubi templi aditus est, & valvæ. Ambulationis posteis nemo umquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti. Quamquam quid ego de dedicatione loquar? aut quid de vestro jure, & religione contrà, quàm proposueram, disputabo? Ego verò, si omnia solemnibus verbis, veteribus, & priscis institutis acta esse dicerem: tamen me *reipub. jure* defenderem. An, cùm tu ejus civis discessu, cujus unius opera senatus, atque omnes boni civitatem esse incolumem toties judicassent, oppressam æterrimo latrocinio cum duobus sceleratissimis consulibus rempub. teneres: domum ejus, qui patriam à se servatam perire suo nomine noluisset, per pontificem aliquem dedicasses: posset recreata respublica sustinere. 5 Date de hac religione *aditum*, pontifices: jam nullum fortunis communibus exitum reperietis. An, si postem tenuerit pontifex, & verba ad religionem deorum immortalium compolita, ad perniciem civium transtulerit, 6 valebit ad injuriam nomen sanctissimum religionis: si tribunus plebis verbis non minus priscis, & pænè solemnibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui cum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis. 7 ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit summo illi, & clarissimo viro? Certè non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religioni obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quod situm *nihil est actum*: quid in meis bonis agi potuit? sin est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen exstruxit villam in Tusculano viscéribus æraris;

1. *Licitatoribus defatigatis.*) Ita conjecit Anton. August. nus. libri enim *licitatoribus*.

2. *Scatonem illum.*) Vulgo *Statienem*, sed alterum restat in Erfurd. in S. Vict & Pal. nono.

3. *In omni genere voluntatem, impudentiam.*) Vix est ut reponi non debeat *voluntatem impudentiam*, quod Gallicinio in mentem veniebat.

4. *Tamen certè peritiores, &c.*) Gemblac. *artis*, ut enim Pal. nonus abjicit illud *tamen*, & servat *certè*, quod magis probem.

5. *Date huic religioni aditum Pontifices.*) Longe melius sic Pal. nonus, Erf. Gembl. quam vulgatum: *Date de hac religione aditum.*

6. *Valebit ad injuriam nomen.*) Pal. nonus & S. Vict. valebit *injuria* forte *in injuria*.

7. *Ductus ex nonnullis veterum temporum.*) Nihilo pejus iidem libri *perperam*.

rii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: Quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius, vir omnium fortissimus, atque optimus, consecravit? quòd si quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere: ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus *in te conversis*, recusares, alios everteres? sin illa consecratio legitima est: quid est quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obrestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? mentiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud ratum: mitto Gabinium: tua domus certè, & quidquid habes aliud, est Cereri consecratum. 1 sin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omneis pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fateor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. Quippe vides, pœnam illam à te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam puritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus, & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium constuatus vidimus: cui ne ista quidem ipsa calamitas *injuriâ* potuit accidere: id in me infirmas? & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quàm quod, concione tota teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit, habet religionem. Nonne vobis Numa Pompilius videtur loqui? discite orationem, pontifices, & vos flamines: etiam tu rex, disce à gentili homine tuo: quamquam ille gentem istam reliquit: sed tamen disce ab homine religionibus dedito, justo tum omnium religionum perito. Quid? in dedicatione nonne & quis dicit, & quid, & quomodo, quæritur? An tu hæc ita confundis, & perturbas, ut quicumque velit, quod velit, quomodo velit possit dedicare? quis eras tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo exemplo? qua potestate? ubi te illi rei populus Rom. præfecerat? video enim esse legem veterem tribunitiam, quæ vetet, *injussu plebis* ædeis, terram, aram confecrare: neque tum hoc ille Q. Papirius, qui hanc legem rogavit, sensit, neque suspicatus est, fore periculum, ne domicilia, aut possessiones indemnatorum civium consecrarentur. neque enim id fieri fas erat, neque quisquam fecerat, neque erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quàm *admonere*. Sed quia consecrabantur ædes, non privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, ipso si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs jussisset, fieri vetuit, quæ si interpretaris de nostris ædibus, atque agris scripta esse: non repugno. sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædeis meas consecrares: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrum, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papiria vetat ædeis injussu plebis consecrari. Sit sanè hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege: si illa *lex* est, ac non vox sceleris, & crudelitatis tuæ. Quòd si tibi tum in illo reipub. naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exsulibus, & cum legatis regiis facetet, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum, fœdera feriebantur provinciarum, regum appellationes venales erant, servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio, inimici in gratiam reconciliabantur. 2 imperia adscribebantur novæ juventuti, Q. Scio venenum misero parabatur, de Cn. Pompejo, propugnatore, & custode imperii, interficiendo consilia inibantur, senatus nequid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respub. consulum proditione, vi tribunitia teneretur. Hæc cùm tot, tantaque agerentur: non mirum est, præsertim in furore animi, & cæcitate multa illum, & te fefellisse. At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis, in re tali 3 non qualem tu affers, sceleris plenam, & furoris, Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat, hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Concordiæ dedicaret. Quæso, pontifices, & hominem cum *homine* & tempus cum *tempore*, & rem cum *re* comparate. Ille erat summa modestia, & gravitate censor: hic tribunus plebis, scelere, & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate populi, & gubernatione positum senatu: tuum porrò tempus, libertate populi Rom. oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) judicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamq; ei dea dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, ut, *sine studio* dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam, ac templum publici consilii, religione Concordiæ devinxisset. Tu cùm ferro, cùm metu, cùm edictis, cùm privilegiis, cùm præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore, & minis, consulum societate, & nefario fœdere, servitute oppressam civitatem teneres: Libertatis signum posuisti 4 magis ad ludibrium impudentiæ, quàm ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optimè de repub. meriti cruore, ac pœnè ossibus, simulacrum non *libertatis* publicæ, sed *licentiæ*, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: tu ad quem retulisti? Si quid deliberares siquid tibi aut prandum, aut instituendum fuisset religione domestica: tamen instituto ceterorum vetere, ad pontificem detulisses. novum delubrum cùm in urbis clarissimo loco, nefando quodam, atque inaudito instituto, inchoares: referendum ad sacerdotes publicos non putasti? At, si collegium pontificum adhibendum non videbatur: nemone horum tibi idoneus visus est, qui *ætate*, *honore*, *auctoritate* antecellunt, ut cum eo dedicationem communicares? quorum quidem tu non contemsisti, sed *perstrinxisti* dignitatem. An tu auderes quærere ex P. Servilio, aut ex M. Lucullo: quorum ego consilio, atque auctoritate rempub. consul ex vestris manibus ac faucibus eripui: quibusnam verbis, aut quo ritu, primùm hoc dico, civis domum consecrares, deinde civis ejus, cui princeps senatus? 5 cui etiam ordines omnes, deinde Italia tota, post cunctæ gentes, testimonium hujus urbis, atque imperii conservati dedissent? Quid diceres, ô nefanda, & pernicioſa labes civitatis? Ades, ades, Luculle, Servili dum dedico domum Ciceronis, 6 ut mihi præcatis, postemque teneatis. Estu quidem cùm audacia, tum impudentia

1. *Sin ille tibi ludus fuit.*) Pronomen *tibi* adjectum ex Turingico ac P... nono.

2. *Imperia adscribebantur novæ juventuti.*) Lambinus pro imperio delevit *novæ juventuti*, & syllabam præterea detraxit ab *adscribebantur*. Gul. Emilius conabatur potius *novæ juventuti*.

3. *Non qualem tu affers.*) Turing) & Pal. non *tu asseris*.

4. *Magis ad ludibrium pudicitiæ.* Ita aliàs legendum aliis; placetque præ vulgato, *impudentiæ*; quod tamen in plerisque Pal. nam nonus *impudicitiæ*.

5. *Cui etiam ordines omnes.*) Pall. fere, *cui etiam ordines omnes*; lectione, in speciem bona. sed malim quod restat in nono firmatque S. Victoris liber, *cum autem ordines omnes*.

6. *Ut mihi precatis.*) Meliores mss. nostri *precatis*, quod Gulielmius omittendum non putabat.

1. *Ad*

pudentia singulari: sed tibi tamen oculi, vultus, verba cecidissent, cùm te viri, qui sua dignitate personam populi Rom. atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent: neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio, & scelere. Quæ cùm videres, tum te ad tuum affinem non delectum à te, sed relictum à ceteris contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi, & jam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut, si fecit, omnino *pœnam* hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomen que præberet: aut, si dixit aliquid, verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit. certè nihil ritè, nihil castè, nihil more, institutoque perfecit. Viderat ille Muræ nam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se à me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cùm ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret: fierique particeps alieni sceleris *invitus* cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret? Sed, ut revertar 1 ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solùm ad suas cæremonias, sed etiam ad populi jussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Æmilium, pontif. maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Roman. nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret: non videri ea rectè posse dedicari. Quid, cùm Licinia virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminino, Q. Metello, Coss. aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cùm P. Scævola, pontif. Max. pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, C.F. injussu populi dedicasset, 2 *sacrum non videri* esse. Quam quidem rem quanta severitate, quantaque diligentia senatus sustulerit, ex ipso S. C. facile cognoscetis. Recita S. C. SENATVS CONSVLTVM. Videtisne, prætori urbano negotium datum, ut curaret, ne id sacrum esset? & ut, siquæ essent incisæ, aut inscriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! ô mores! Tum censorem, hominem sanctissimum, simulacrum Concordiæ dedicare pontifices in templo inaugurato prohibuerunt: pòst autem senatus in loco angusto consecratam eam aram, tollendam ex auctoritate pontificum censuit, neque ullum est passus ex ea dedicatione, litterarum exstare *monumentum*. tu procella patriæ, turbò, ac tempestas pacis, atque otii, quod in naufragio reip. tenebris offusis, demerso populo Roman. everso, atque ejecto senatu dirueris, ædificaris, religione omni violata, reip. tantum nomine contaminaris: in civis hujusce ædibus, & in urbe, quàm suis laboribus, ac periculis conservasset, monumentum deletæ reip. collocaris ad equitum notam, ad dolorem bonorum omnium, sublato que Q. Catuli nomine incideris: id speratsti rempub. diutius, quàm, quoad mecum simul expulsa careret his mœnibus, esse laturam? At, si, pontifices, neque is, cui licuit, neque id, quod fas fuit, dedicavit: quid me attinet jam illud tertium, quod proposueram, docere, non his institutis, ac verbis, quibus cæremoniæ postulant, dedicasse? Dixi à principio, nihil me de scientia vestra, nihil de sacris, nihil de absconditio jure pontificum, dicturum quæ sunt adhuc à me de jure dedicandi disputata, non sunt qua sita ex occulto aliquo genere litterarum, sed sumta de medio, ex rebus palàm per magistratus actis, ad collegium que delatis, ex S. consulto, ex lege. Illa *intertora*, jam vestra sunt, quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri jus fuerit. quæ si omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissimus pontifex fuisse dicitur, acta esse constarent: aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui, cùm ejus dedicationem multi, propter invidiam, fictis religionibus impedirent, restitit, & constantissima mente Capitolium dedicavit, hujusmodi alicui dedicationi præfuisset: tamen *in scelere religio non valeret*: nedum valeat id, quod imperitus adolescens, novus sacerdos, sororis precibus, matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, 3 sine fictore, furtim, mente, ac lingua titubante feciisse dicatur: præsertim cùm iste impurus, atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter vivos sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim, & turbulentè, ut neque mens, neque vox, neq; lingua consisteret. Delatum tum est ad vos pontifices, & pòst omnium sermone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, ominibus obscœnis, idemtidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minimè mirum est, in tanto scelere, tanta que dementia, ne *audacia* quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus, atque immanis fuit, qui cùm fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, *somnis stimulatus*, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cùm divinum numen scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum, atque tectorum, totiusque urbis prædonem, fuisse censetis, cùm pro detestatione tot scelerum unam aram nefariè consecraret? 4 Non potuit ullo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo mœre, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequàm ipse didicisset. MAGNA VIS est cùm in deorum immortalium numine, tum verò in ipsa rep. Dii immortales suorum templorum custodem, ac præsidem sceleratissimè pulsum cùm viderent, ex suis templis in ejus ædeis immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant. Res verò publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos 5 exstinctoris sui, & ab istius 6 inflammato, atque ignito furo re jam tum me, seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque instituras cæremonias persequi, neque verbum ullum solemne potuit effari? Quæ cum ita sint, pontifices, revocate jam animos vestros ab hac subtili

---

1. *Ad jus publicum vindicandum.*) Libri selectiores *judicandi*. Pal. pr. *dedicandi*.

2. *Sacrum non videri esse*.) Erfurd. *videriri esse*. codex S. Victoris *esse* abjicit. retinetque tantum *videriri*.

3. *Sine fictore.*) Restitui Tullio propriam suam vocem, conspiratione omnium Pall. item editionum veterum, præterquam primæ, quæ verbulum istud totum omisit. at postetiores nobis obtruserant, *sine scripeto*, Ennii versus est: *Libaque fictores, Argeï & stlataseo*.

4. *Non potuit ullomodo.*) Efficacius istud omnium scriptorum, quam quod in editis *poterat*.

5. *Exstinctoris sui.*) Vett. edd. & mss. Pall. aliorumque omnes istud habebant: taq; mirarer cur id posterius nati mutarint in *exterminatoris*, nisi putassent Deos non exstingui, ac nec exterminatur, si sunt Dei.

6. *Inflammato & ignito furore.*) Iidem libri omnes, *inito*, mi si quod Pal. nonus *inico*. quod mutari queat in *iniquo* s in *iniqz*; imò in *unico*. sed viderint alii. ego festino nimis.

subtili nostra disputatione ad universam rempub. quam antea cum viris fortibus multis, in hac verò causa solis vestris cervicibus sustinetis. Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuistis: vobis Italiæ magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus, vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes, atque auctores fuistis, vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt boni, omne vobis erga meam dignitatem studium, & judicium non modò commissum, verùm etiam commendatum esse arbitrabuntur. denique ipsi dii immortales, qui hanc urbem, atque hoc imperium tuentur, ut esset omnibus gentibus, posteritatique perspicuum, divino me numine esse reipubl. redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus, & gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem, judiciumque revocasse. Hic est enim *reditus*, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit: ducibusque consulibus, tanquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit: tamen illi dii penates, ac familiares mei, per vos in meam domum mecum erunt restituti. Quocirca te, Capitoline, quem propter beneficia populus Roman. *optimum*, propter vim, *maximum* nominavit, teque, Juno regina, & te, custos urbis, Minerva, quæ semper adjutrix consiliorum meorum, testis laborum exstitisti, precor, ac quæso: vosque, qui maxime me repetistis, atque revocastis, quorum de sedibus hæc mihi proposita est contentio, patrii penates, familiaresque, qui huic urbi, & reipubl. 1 præsidetis, vos obtestor, quorum ego à templis, ac delubris pestiferam illam, & nefariam flammam depuli: teque, Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab hominum amentia, furore, & scelere defendi: cujusque ignem illum sempiternum non sum passus aut *sanguine* civium restingui, aut cum totius urbis incendio commisceri: ut, si in illo pænè fato reipub. objeci meum caput pro vestris cæremoniis, atque templis, perditissimorum civium furori, atque ferro: &, si iterum, cùm ex mea contentione interitus bonorum omnium quæreretur, vos sum testatus, vobis me, ac meos commendavi, meque, ac meum caput ea conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore, & antè, & in consulatu meo, commodis meis omnibus, emolumentis, præmiis prætermissis, cura, cogitatione, vigiliis omnibus, nihil, nisi de salute meorum civium laborassem: tum mihi reipubl. aliquando restituta liceret frui: sin autem mea consilia patriæ non profuissent, ut perpetuum dolorem, avulsus à meis, sustinerem: hanc ego *devotionem capitis* mei, cùm ero in sedes meas restitutus, tum denique convictam esse, & commissam putabo. nam nunc quidem, pontifices, non solum domo, de qua cognoscitis, sed tota urbe careo, in quam videor esse restitutus. Urbis enim celeberrimæ, & maximæ partes adversum illud non monumentum, sed vulnus patriæ contuentur. quem cùm mihi conspectum morte magis vitandum, fugiendumque esse videatis: nolite, quæso, eum, cujus reditu restitutam rempub. fore putastis, non solum dignitatis ornamentis, sed etiam urbis partibus velle esse privatum. Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio prædiorum, non præda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permovet: *caduca* semper, & mobilia hæc esse duxi, non virtutis, atque ingenii, sed fortunæ, & temporum muneta: quorum ego non tam facultatem umquam, & copiam, 2 extendendam putavi, quàm & in utendo *rationem*, & in carendo *patientiam*. Etenim ad nostrum usum propemodum jam est definita moderatio rei familiaris: liberis autem nostris satis amplum *patrimonium* paterni nominis, ac nostræ memoriæ relinquemus: domo per scelus erepta, per latrocinium occupata, per religionis vim sceleratius etiam ædificata, quàm eversa, carere sine maxima ignominia reipub. meo dedecore, ac dolore non possum. Quapropter, si diis immortalibus, si senatui, si populo Rom. si cunctæ Italiæ, si provinciis, si exteris nationibus, si vosmetipsis, qui in mea salute principem semper locum, auctoritatemque tenuistis, gratum & jucundum meum reditum intelligitis esse: quæso, obtestorque vos, pontifices, ut me, quem auctoritate, studio, sententiis restituistis, nunc quoniam senatus ita vult, *manibus* quoque vestris in sedibus meis collocetis.

M. TVL-

1. *Præsidetis.*) Ediderat sic Lambinus, non addito an è libris. sed sic reperit in Erfurdiano Suffridus, ego autem in Palatino nono vulgata, *præsides estis*.

2. *Extendendam putavi.*) Interpserat *impetendam*, sed invitis Pall. nostris omnib. & vetustè impressis. hujusmodi mille mutationes erueret, qui olim cusos, qui membranas bibliothecarum non raptim & carptim legeret, sed verbatim imò syllabatim persequeretur. quod quis facere capiatur, hoc sæculo nostro, cujus pompa tota consumitur in parergis?

1. Magna-

M. TVLLIVS CICERO
DE
HARVSPICVM RESPONSIS,
IN SENATV.
ORATIO TRICESIMA.

SYNOPSIS.

Quæstio. *An quòd prodigiis factis Aruspices consulti responderent, Loca sacra & religiosa profana videri, hoc responso domus Ciceronis antè à P. Clodio consecrata profana videatur?* Actor *P. Clodius ædilis*: Reus, *suique Patronus, Cicero*: Acta *in senatu anno Ciceronis* 51. *urbis* 697.

HESTERNO die, P. C. cùm me, & vestra dignitas, & frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, 1 magnoperè commosset: putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam, cùm is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, & P. Tullioni Syro navaret operam, atque ei esse, cui totus *venierat*, etiam vobis inspectantibus venditaret. Itaq; hominem furentem, exsultantemque continui, simulac periculum judicii intendi: duobus inceptis verbis omnem impetum gladiatoris, ferociamque compressi. Attamen ignarus ille, qui consules essent, exanguis, atque æstuans, se ex curia repentè propipuit, cum quibusdam fractis jam, atque inanibus minis, & cum illius Pisoniani temporis, Gabinianique terroribus. Quem cùm egredientem insequi cœpissem: cepi equidem fructum maximum & ex *consurrectione* omnium vestrûm, & ex comitatu publicanorum. sed vecors repentè sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit: deinde respexit; & simulac Cn. Lentulum cos. adspexit, concidit in curiæ pænè limine, recordatione, credo, Gabinii sui, desiderioque Pisonis: cujus ego de effrenato, & præcipiti furore 2 quid dicam? haud potest gravioribus à me verbis vulnerari, quàm est statim, in facto ipso, à gravissimo viro, P. Servilio confectus, ac trucidatus. 3 cujus si etiam vim, & gravitatem illam singularem, ac pænè divinam, assequi possent: tamen non dubito, quin ea tela, quæ conjecerit inimicus, quàm ea, quæ *collega patris* emisit, leviora, atque hebetiora esse videantur. Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, & iracundia 4 longiùs propè digressum arbitrabantur, quàm sapientis hominis cogitata ratio postularet. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo antè meditatum. Ego enim, P.C. inimicum me semper esse professus sum duobus, 5 qui me, qui rempublicam cùm defendere deberent, servare possent; cumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solùm auctoritate, sed etiam precibus vestris vocarentur: primò reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, præmiisque & nefariæ pactionis funditus unà cum repub. oppressum, exstinctumque voluerunt: quique suo ductu, & imperio cruento illo, atque funesto supplicia neque à sociorum mœnibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, 7 vastitatem eam, sua cum præda, meis omnibus tectis, atque agris intulerunt. cum his furiis, & facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis, ac pænè hujus imperii pestibus, bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus, ac meorum, sed tantum, quantum vester, atque omnium *bonorum dolor* postulavit. In Clodium vero non est hodie meum majus oditum, quàm illo die fuit, cùm illum ambustum religiosissimis ignibus, cognovi muliebri ornatu ex incesto stupro, atque ex domo pontificis maximi emissum. tum, inquam, tum vidi, ac multò antè prospexi, quanta tempestas excitaretur, quanta impenderet procella reipub. Videbam, illud scelus tam importunum, audaciam tam immanem adolescentis furentis nobilis, vulnerati, non posse arceri *otii finibus*: eruptu-rum illud malum aliquando, si impunitum fuisset, ad perniciem civitatis. non multum mihi sanè pòst ad odium accessit. nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio reipub non me magis violavit, quàm senatum, quàm equites Rom. quàm omneis bonos, quàm Italiam cunctam. non denique in me sceleratior fuit, quàm in ipsos deos immortaleis. Etenim illos eo scelere violavit, quo nemo antea. in me fuit eodem animo, 8 quo etiam ejus familiaris Catilina, si vicisset, fuisset. Itaq; eum numquam à me esse accusandum putavi, non plus, quam *stipitem* illum, qui quorum hominum esset, nescirem, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem, ac belluam, pabulo inimicorum meorum, & glande corruptum? qui si sensit, quo se sceleratior divinxerit;

1. *Magnopere commosset.*) Ita Pall. omnes, item Gembl. S. Vict. ac Tonostrum. vulgo *commoviisset*, quod eodem quidem redit. sed non est nostrum augere syllabis Tullium.

2. *Quid dicam? haud potest.*) Scripti ferè, *quid dicam? aut potest, &c. trucidatus.* Lambinus *aut* expunxit, & verò abest libro S. Victoris.

3. *Cujus si etiam vim.*) Gulielmius putabat *si etiam* positum pro *etiam si.* non repugno. Pall. tamen habent tantum, *cujus si jam vim.* editio princeps, *cujus etsi jam vim.*

4. *Longius propè digressum.*) S. Victor. & Pall. nonus *pregressum.* quod recepit quidem Lambinus, sed abjecit *propè*, quod in omnibus nostris.

5. *Qui me, qui remp. cum defendere, &c.*) Ita longe melius Pal. nonus & Turing. quàm vulgatum, *qui rem meam cum.* ad hanc lectionem duxit Lambinum conjectura.

6. *Nefaria pactionis.*) Nescio an non melius, *fallitus* quod in mss. nostris nec non editionibus vetustis.

7. *Vastitatem eam sua cum præda, &c.*) Lambini licentiosa nimis est exerratio, qui reposuit, *vastitatem, auctis prædameis, &c.* mss. nihil mutantes quàm quod quidam *meam.* quidam *mea*, quidam *ea.* Gulielmius tentabat, *vastitate mea.*

8. *Quam ejus familiaris.*) Temerariumne est, an aliquid subest, quod Pall. omnes *meus familiaris*?

rit: non dubito, quin ſit *miſerrimus*. ſin autem id non videbit: periculum eſt, ne ſe ſtuporis excuſatione defendat. Accedit etiam, quòd, exſpectatione omnium, fortiſſimo, & clariſſimo viro, T. Annio, devota, & conſtituta iſta hoſtia eſſe videtur: cui me præripere deſponſam jam, & deſtinatam laudem, cùm ipſe ejus opera & dignitatem, & ſalutem recuperarim, valde eſt iniquum. Etenim, ut P. ille Scipio, *natus* mihi videtur ad interitum, exitiumque Karthaginis, qui illam à multis imperatoribus obſeſſam, oppugnatam, labefactatam, pæne captam aliquando, quaſi fatali eventu, ſolus evertit: ſic T. Annius ad illam peſtem comprimendam, exſtinguendam, funditus delendam natus eſſe videtur, & quaſi divino munere donatus reipub. Solus ille cognovit, quemadmodum armatum civem, qui lapidibus, qui ferro alios fugaret, alios domi contineret, qui urbem totam, qui curiam, qui forum, qui templa omnia cæde, incendiiſque terreret, 1 non modò *vincere*, verùm etiam *vincire* oporteret. Huic ego, & tali, & ita de me, ac de patria merito viro, numquam mea voluntate præripiam eum præſertim reum, cujus ille inimicitias non ſolum ſuſcepit propter ſalutem meam, verùm etiam appetivit. Sed ſi etiam nunc illaqueatus jam omnium legum periculis, irretitus odio bonorum omnium, exſpectatione ſupplicii jam non diuturna implicatus, feretur tamen hæſitans, & in me impetum impeditus facere conabitur: reſiſtam, & aut concedente, aut etiam adjuvante Milone, ejus conatum refutabo: velut heſterno die, cùm mihi ſtanti tacens minaretur, voce tantum attigi legum initium, & judicii. conſedit ille. conticuit. Diem dixiſſet, ut fecerat. feciſſem, ut ei ſtatim tertius à prætore dies diceretur. Atque hoc ſic moderetur: & cogitet, ſi contentus ſit iis ſceleribus, quæ commiſit, eſſe jam conſecratum Miloni: 2 ſi quod in me telum intenderit, ſtatim me eſſe arrepturum *arma judiciorum*, atque legum. Atqui paullo antè, P. C. concionem habuit, quæ eſt ad me tota delata: cujus concionis primum univerſum argumentum, ſententiamque audite. cùm riſeritis impudentiam hominis, tum à me de tota concione audietis. De religionibus ſacris, & cæremoniis eſt concionatus, patres conſcripti, Clodius: P. inquam, Clodius ſacra, & religiones negligi, violari, pollui, queſtus eſt. non mirum, ſi hoc vobis ridiculum videtur. etiam ſua concio *riſit hominem*, quomodo ipſe gloriari ſolet, ducentis confixum ſenatuſconſultis: quæ ſunt omnia contra illum pro religionibus facta, hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ deæ ſtuprum intulerit, eaque ſacra, quæ *vere oculis*, ne imprudentis quidem, adſpici fas eſt, non ſolum adſpectu virili, ſed flagitio, ſtuproque violarit, in concione de religionibus neglectis conqueri. Itaque nunc proxima concio ejus exſpectatur *de puellis*. Quid enim intereſt, utrùm ab altaribus religioſiſſimis fugatus, de ſacris & religionibus conqueratur, an ex ſororum tubiculo egreſſus, pudorem, pudicitiamque defendat? Reſponſum Haruſpicum hoc recens de fremitu in concione recitavit: in quo cum aliis multis ſcriptum etiam illud eſt (id quod audiſtis) *loca ſacra, & religioſa profana haberi*. In ea cauſa eſſe dixit domum meam, à religioſiſſimo ſacerdote, P. Clodio, conſecratam. Gaudeo mihi de toto hoc oſtento, quod haud ſcio, an graviſſimum multis his annis huic ordini nuntiarum ſit, datam non modò juſtam, ſed etiam neceſſariam cauſam eſſe dicendi. Reperietis enim ex hoc toto prodigio, atque reſponſo, nos de iſtius ſcelere, ac furore, ac de impendentibus periculis maximis, propè jam *voce* Jovis optimi maximi prænoneri. Sed primùm expiabo religionem ædium mearum, ſi id facere verè, ac ſine cujuſquam dubitatione potero. ſin ſcrupulus tenuiſſimus reſidere aliquis videbitur: non modò patienti, ſed etiam libenti animo portentis deorum immortalium, religionique parebo. Sed quæ tandem eſt in hac urbe tanta domus, ab iſta religionis ſuſpicione tam vacua, atque pura? Quamquam veſtræ domus, P. C. ceterorumque civium, multo maxima ex parte ſunt liberæ religione, tamen una mea domus judiciis omnibus liberata, in hac urbe, ſola eſt. Te enim appello, Lentule, & te, Philippe. ex hoc Haruſpicum reſponſo decrevit ſenatus, ut de locis ſacris religioſis, ad hunc ordinem referretis. poteſtiſne referre de mea domo? quæ (ut dixi) ſola, in hac urbe, omni religione, omnibus judiciis, liberata eſt. quam primùm inimicus ipſe in illa tempeſtate, ac *noſſe reipub.* cùm cetera ſcelera ſtilo illo impuro 3 Sex. Clodius ore tincto conſcripſiſſet, ne una quidem attigit littera religionis. deinde eandem domum populus Rom. cujus eſt ſumma poteſtas omnium rerum, comitiis centuriatis, omnium æ tatum, ordinumque ſuffragiis, eodem jure eſſe juſſit, quo fuiſſet. Poſtea vos, P. C. non quòd dubia res eſſet, ſed ut hbic furiæ, ſi diutius in hac urbe, quam delere cuperet, maneret, 4 vox interdiceretur, decreviſtis, ut de mearum ædium religione ad pontificum collegium referretur. Quæ tanta religio eſt, qua non in noſtris dubitationibus, atque in maximis ſuperſtitionibus, unius P. Servilii, ac M. Luculli reſponſo, ac verbo liberemur? De ſacris publicis, de ludis maximis, de deorum Penatium, Veſtæque matris cæremoniis, de illo ipſo ſacrificio, quod fit pro ſalute populi Romani, quod poſt Romam conditam, hujus unius *caſte tutoris* religionum ſcelere violatum eſt, quod tres pontifices ſtatuiſſent, id ſemper populo Rom. ſemper ſenatui, ſemper ipſis diis immortalibus ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis religioſum eſſe viſum eſt. At verò meam domum P. Lentulus, cos. & pontifex, P. Servilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Meſſala, L. Lentulus, flamen Martialis: P. Galba, 5 Q. Metellus Scipio, C. Faunius, M. Lepidus, L. Claudius, rex ſacrorum: M. Scaurus, M. Craſſus, C. Curio, Sex. Cæſar, flamen Quirinalis: Q. Cornelius, P. Albinovanus, Q. Terentius, pontifices minores, cauſa cognita, duobus locis dicta, maxima frequentia ampliſſimorum, ac ſapientiſſimorum civium adſtante omni religione, una mente, omnes liberaverunt. Nego umquam poſt ſacra conſtituta, quorum eadem eſt antiquitas quæ ipſius urbis ulla de re, ne de capite quidem virginum Veſtalium, tam frequens collegium judicaſſe quamquàm AD FACINORIS diſquiſitionem intereſt adeſſe quamplurimos. Ita eſt enim interpretatio illa pontificum, ut iidem poteſtatem habeant judicum. Religionis explanatio vel ab uno pontifice perito recte fieri poteſt: quod idem in judicio capitis *duriùs*, atque iniquum eſt. tamen ſic reperietis, frequentiores pontifices de mea domo, quàm umquam de cæremoniis virginum judicaſſe. Poſtero die frequentiſſimus ſenatus, te conſule deſignato, Lentule, ſententiæ principe, P. Lentulo, & Q. Metello, coss. referentibus,

1. *Non modò vincere, verùm etiam vincire oporteret.*] Lambinus, *non modò vincire, verùm etiam vincere, &c.* meo judicio ineptiſſimè. longè enim plus artis vincere, quàm vincire belluam indomitam. vincitur mortua, vincitur viva. quo ipſo jucundius ſanè nobis alii ſique præbet ſpectaculum ait idem ita eſſe in mſſ. de ſuis ſcire ipſe poteſt. at Pall. noſtri *vinci verùm etiam vincere*. Pal. nonus rotum iſtud omiſit.

2. *Si quod in me telum intenderit.*] Malui iſtud cum Pal. nono, Erfurd. & S. Vict. quàm cum vulgg. *interſerit*. iſdem auctoribus antea ſcripſi *eſſe jam conſecratum*.

3. *Sex. Clodii ore tincto conſcripſiſſet.*] Amariſſimum convitium, at illud *ore tincto* hactenus defuit libris noſtris. extat tamen in Pal. nono, in Toſano, in Gemblacenſi, in S. Victoris, meminitque etiam Lambinus. vulgata, *Sex. Clodium conſcripſiſſet*, miniatos fuiſſe ſtylos ſcriptorum alibi erit dicendi locus.

4. *Vox interdiceretur.*] Alii *intercluderetur* legant. Gulielmius conabatur *intercideretur*. ego vulgatæ adhæſerim.

5. *Q. Metellus Scipio.*] Vox *Metellus* nunc primum accedit vulgatos ſuadentibus Gembl. Toſ. Erfurd. S. Vict. ac Palat. nono.

rentibus, statuit, cùm omnes pontifices, qui erant hujus ordinis, adessent: cumque alii, qui honoribus populi Rom. antecedebant, multa de collegii judicio verba feciſſent, omneſque iidem ſcribendo adeſſent: domum meam, judicio pontificum, *religione liberatam* videri. De hoc igitur loco ſacro potiſſimum videntur Haruſpices dicere, qui locus ſolus ex privatis locis omnibus hoc præcipuè juris habet, ut ab ipſis, qui ſacris præſunt, ſaeer non eſſe judicatus ſit? Verum referte: quod ex S. C. facere debetis. aut vobis cognitio dabitur, qui primi de hac domo ſententiam dixiſtis, & eam religione omni liberaſtis: aut ſenatus ipſe judicabit, qui, uno illo ſolo antiſtite ſacrorum diſſentiente, frequentiſſimus antea judicavit: aut, id quod certè fiet, ad pontifices rejicietur, quorum auctoritati fidei, prudentiæ majores noſtri ſacra, religioneſque & *privatas*, & *publicas* commendarunt. Quid ergo hi poſſunt aliud judicare ac judicaverunt? Multæ ſunt domus in hac urbe, P. C. atque haud ſcio, an pæne cunctæ jure optimo: ſed tamen jure privato, jure hereditario jure auctoritatis, jure mancipi, jure nexi. nego eſſe ullam domum aliam, æquè privato jure, atque optima lege, publico verò omni præcipuo, & humano, & divino jure munitam. quæ primum ædificatur ex auctoritate ſenatus, pecunia publica: deinde contra vim nefariam hujus gladiatoris, tot ſenatuſconſultis munita, atque ſæpta eſt. Primùm negotium iiſdem magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore, ut curarent, ut ſine vi mihi ædificare liceret, quibus in maximis periculis, univerſa reſpubl. commendari ſolet: deinde, cùm ille taxis, & ignibus, & ferro vaſtitatem meis ſedibus intuliſſet: decrevit ſenatus, eos, qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam rempub. oppugnaſſent, teneri. Vobis verò referentibus, ô poſt hominum memoriam fortiſſimi, atque optimi conſules, decrevit idem ſenatus frequentiſſimus, qui meam *domum violaſſet*, contra rempub. eſſe facturum. Nego, ullo de opere publico, de monumento, de templo, tot ſenatus exſtare conſulta, quot de mea domo, quam ſenatus unam, poſt hanc urbem conſtitutam, ex ærario ædificandam, à pontificibus liberandam, à magiſtratibus defendendam, à judicibus puniendam putaret. P. Valerio, pro maximis in rempub. beneficiis, data domus eſt; in villa publica: at mihi in Palatio reſtituta illi locus: at mihi etiam parietes, atque tectum. illi, quam ipſe privato jure tuerentur: mihi, quam publicè magiſtratus omnes defenderent. Quæ quidem ego ſi aut per me, aut ab aliis haberem: non prædicarem apud vos, ne nimis gloriari viderer. ſed, cùm ſint mihi data à vobis, cum ea attèntentur ejus lingua, cujus antea manu everſa vos mihi, & liberis meis, manibus veſtris reddidiſtis: non ego de meis, ſed de veſtris factis loquor: nec vereor, ne hæc mea veſtrorum beneficiorum prædicatio, non grata potiùs, quàm arrogans videatur. Quamquam, ſi me tantis laboribus pro communi ſalute perfunctum efferret aliquando ad gloriam in refutandis maledictis improborum hominum, *animi quidam dolor*, quis non ignoſceret? Vidi enim heſterno die quendam murmurantem: quem ajebant negare ferre me poſſe, quia, cùm ab hoc eodem impuriſſimo parricida rogarer, cujus eſſem civitatis, reſpondi, me, probantibus & vobis, & equitibus Rom. ejus eſſe, quæ carere me non potuiſſet. Ille, ut opinor, ingemuit. Quid igitur reſponderem? (quæro ex eo ipſo, qui ferre me non poteſt) me civem eſſe Romanum? litteratè reſpondiſſem. Tacuiſſem? deſertum negotium. POTEST QVISQVAM vir in rebus magnis cum invidia verſatus, ſatis graviter contra inimici contumeliam ſine ſua laude reſpondere? At ipſe non modò reſpondet, quidquid poteſt, cum eſt laceſſitus: ſed etiam gaudet, ſe ab amicis, quid reſpondeat, admoneri. Sed, quoniam mea cauſa expedita eſt; videamus nunc, quid haruſpices dicant. Ego enim fateor, me, & magnitudine oſtenti, & gravitate reſponſi, & una, atque conſtanti haruſpicum voce vehementer eſſe commotum. Neque is ſum, qui, ſi cui fortè videor plus, quàm ceteri, qui æquè, atque ego, ſunt occupati, verſari in ſtudio litterarum, his delecter, aut utar omnino litteris, quæ noſtros animos deterrent, atque avocant à religione. Ego verò primùm habeo auctores, ac magiſtros *religionum colendarum*, majores noſtros: quorum mihi tanta fuiſſe ſapientia videtur, ut tatis, ſuperque prudentes ſint, qui illorum prudentiam non dicam aſſequi, ſed, quanta fuerit, perſpicere poſſint: qui ſtatas, ſollemneſque cæremonias, pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones Apollinis, vatum libris: 4 portentorum explanationes, Etruſcorum diſciplina contineri putarunt: quæ quidem tanta eſt, ut noſtra memoria primùm Italici belli funeſta illa principia, poſt Sullani, Cinnanique temporis extremum pænè diſcrimen, tum hanc recentem urbis inflammandæ, delendique imperii conjurationem non obſcurè nobis paullo antè *prædixerint*. 5 Deinde etiam cognovi, multa homines doctiſſimos, ſapientiſſimoſque & dixiſſe, & ſcripta de deorum immortalium numine reliquiſſe: quæ quamquam divinitus perſcripta video, tamen ejuſmodi ſunt, ut ea majores noſtri docuiſſe illos, non ab illis didiciſſe videantur. Etenim QVIS EST TAM vecors, qui aut, cùm ſuſpexerit in cælum, deos eſſe non ſentiat, & ea, quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ulla 6 ordinem rerum, ac neceſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet; aut, cùm deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Quàm volumus licet, P. C. ipſi nos amemus, tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo hujus gentis, ac terræ domeſtico, nativoque ſenſu, Italos ipſos, ac Latinos, ſed *pietate, ac religione*, atque hac una ſapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perſpeximus, omneis genteis nationeſque ſuperavimus. Quare, ne plura de re minimè loquar dubia, adhibete animos, & menteis veſtras, non ſolùm aureis, ad haruſpicum vocem admovete: QVOD 7 IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV. Mitto haruſpices, mitto illam veterem ab ipſis diis immortalibus, ut hominum fama eſt, Etruriæ datam diſciplinam; nos nonne haruſpices eſſe poſſumus? EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO, ET SVBVRBANO EST STREPITVS QVIDAM RECONDITVS, ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM. Quis eſt ex gigantibus illis, quos poëtæ ferunt bellum diis immortalibus intuliſſe, tam impius, qui hoc tam novo, tantoq; motu non magnum

1. *Meis ſedibus intuliſſet.*] Prius erat *adibus*. ſed contra Pall. omnes & S. Vict.

2. *A judicibus puniendam, &c.*] Petrus Faber conjicit, *muniendam* quod arripuit Lambinus.

3. *In villa publica.*] Annotavit Gulielmius Ianum Palmerium ex Aſconio in Piſonem emendaſſe, *in Vellia publicè*: neque aliter nuper conjecit Rubenius I. bro 1. Elect. cap. 7. & verum dicunt, quod ad locum. ſed diſpiciant quæſo Critici, num non & ibidem fuerit *villa publica*. ſi ſic: nihil profecto mutandum. mihi otium non eſt excutiendi antiquitates meas.

4. *Portentorum explanationes.*] Sigonius ad Livium, & Pighius ad Val. Maximum conjiciunt, *expiationes*. videantur præterea Lambini Notæ.

5. *Deinde etiam cognovi, &c.*] Interjicit Palatinus nonus, *Deinde ſi quid habuit talli*; quod & in S. Victoriano, quàm quod is littera minus, *habui*.

6. *Ordinem rerum ac neceſſitudinem.*] E fuga tertaxi hanc lectionem Pall. omnib. adminiculantibus; item S. Vict. at & edd. vetuſtis. recentiores quippe *vi neceſſitudinem*. iiſdem volentibus ſtatim reposui *tantum, ordinem & rerum*; ut & mox *hujus* pro *ejus*.

7. *In agro Latinienſi.*] Vetus editio, S. Vict. & Pall. *Latienſi*.

1. *Poſtu-*

aliquid deos populo Rom. præmonstrare, & præcinere fateatur? De ea re scriptum est, 1 postulationes esse Jovi, Saturno, Neptuno, Telluti, diis cælestibus. Audio, quibus diis violatis expiatio debeatur: sed, hominum quæ ob delicta, quæro. LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE. Quos ludos? te appello, Lentule, (tui sacerdotii sunt tensæ, curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæq; ludorum publicorum) vosque pontifices, ad quos *epulones Jovis* max. optimi, si quid est prætermissum, aut commissum, afferunt: quorum de sententia illa eadem renovata, atque instaurata celebrantur: qui sunt ludi minùs diligenter facti? quanto, aut quo scelere polluti? respondebis & pro te, & pro collegis tuis, & pro pontificum collegio, nihil cujusquam aut negligentia contemtum, aut scelere esse pollutum: omnia sollemnia, ac justa ludorum, omnibus rebus observatis, summa cum cæremonia esse servata. Quos igitur haruspices ludos minùs diligenter factos, pollutosque esse dicunt? eos, quorum ipsi dii immortales, 2 atque illa *Mater dea*, te, te, Cn. Lentule, 3 cujus ab avia manibus esset accepta, spectatorem esse voluit. quòd ni tu Megalesia illo die spectare voluisses: haud scio an vivere nobis, atque his de rebus jam queri liceret. vis enim innumerabilis incitata ex omnibus vicis collecta servorum ab hoc ædili religioso, repentè fornicibus, ostiisque omnibus, in scenam, ligno dato, immissa irrupit. Tua tum, tua, Cn. Lentule, eadem virtus fuit, quæ in privato quondam tuo proavo. te, nomen, imperium, vocem, adspectum, impetum tuum stans senatus, equitesque Romani & omnes boni sequebantur: cùm ille servorum, & ludorum multitudini S. P. Q. R. vinctum ipso consessu, & constrictum spectaculis, atque impeditum turba, & angustiis tradidisset. An, si ludius constitit, aut tibicen repentè conticuit, aut puer ille patrimus, & matrimus si terram non tenuit, aut tensam, 4 aut lorum omisit, aut si ædilis verbo, 5 aut simpulo aberravit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, & mentes deorum immortalium, ludorum instauratione placantur: si ludi ab *lætitia* ad metum traducti sunt, si non intermissi, sed peremti, atque sublati sunt: si civitati universæ scelere ejus, qui ludos ad luctum conferre voluit, exstiterunt 6 dies illi festi pænè funesti: dubitabimus, quos ille fremitus nuntiet ludos esse pollutos? Ac, si volumus ea, quæ de quoque deo nobis tradita sunt, recordari, hanc Matrem magnam, cujus ludi violati, polluti, pænè ad cædem, & ad funus civitatis conversi sunt, hanc, inquam, accepimus, agros, & nemora cum quodam strepitu, fremituque peragrare. Hæc igitur vobis, hæc populo Rom. & scelerum indicia ostendit, & periculorum signa patefecit. nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maximè casti, sollemnes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum senatui locum P. Africanus iterum consul ille major dedit: ut eos ludos hæc lues impura polluerit: quò siqui liber aut spectandi, aut etiam religionis causa, accesserat: manus afferebantur. quò matrona nulla adiit, propter vim, consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut *ex ultimis terris* arcessita in hanc urbem confederit: qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt: tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt. Pro dii immortales! qui magis *nobiscum loqui* possetis, si essetis, versareminique nobiscum? ludos esse pollutos significatis, ac planè dicitis. Quid magis deformatum, inquinatum, perversum, conturbatum dici potest, quàm, omne servitium, permissu magistratus, libertatum, in alteram scenam immissum, alteri præpositum, ut alter consessus potestati servorum objiceretur, alter servorum totus esset? Si examen apum ludis in scenam venisset, harruspices acciendos ex Etruria putaremus: videmus universi repente examina tanta servorum immissa in populum Rom. sæptum, atque inclusum, & non commovemur? Atque in apum fortasse examine, nos ex Etruscorum scriptis haruspices, ut *à servitio* cæremonia monerent. Quod igitur ex aliquo disjuncto, diversoque monstro significatum caveremus, id cùm sibi ipsum monstrum est, & cùm in eo ipso periculum est, ex quo periculum portenditur, non pertimescemus? Istiusmodi Megalesia fecit pater tuus? istiusmodi patruus? Is mihi etiam generis sui mentionem facit, cùm Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quàm Caji, aut Appii, Claudiorum? Illi cùm ludos facerent, servos de caveâ exire jubebant: tu in alteram servos immisisti, ex altera liberos ejecisti. itaque qui antea voce præconis à liberis semovebantur, tuis ludis non voce, sed manu liberos à se segregabant. Ne hoc quidem tibi in mentem veniebat, Sibyllino sacerdoti, hæc sacra majores nostros ex vestris libris expetisse? si illi sunt vestri, quos tu impia mente conquiris, violatis oculis legis, contaminatis manibus attrectas. Hac igitur vate suadente quondam, defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, sam ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir is accepit, 7 qui est *optimus* populi Rom. judicatus, P. Scipio; tamina autem, quæ matronarum *castissima* putabatur, Q. Claudia: cujus priscam illam severitatem sacrificii 8 mirificè tua soror existimatur imitata. Nihil te igitur neque majores tui, conjuncti cum his religionibus, neque sacerdotium ipsum, quò est hæc tota religio constituta, neque curulis ædilitas, quæ maximè hanc tueri religionem solet, permovit, quo minus castissimos ludos omni flagitio pollueres, dedecore maculares, scelere obligares? Sed quid ego id admiror? qui accepta pecunia pessimuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum, vastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefario, cujus legati, te tribuno, dividere in ape Castoris *tua operis* nummos solebant, 9 totum illum locum, fanumque vendideris? sacerdotem ab *ipsis aris*, pulvinaribusque detraxeris? 10 omina illa, quæ vetustas, quæ Persæ, quæ Syri, qui reges omnes, qui Europam, Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? quæ denique nostri majores tam sancta duxerunt, ut, cùm refertam urbem, atque Italiam fanorum haberemus, tamen nostri imperatores maximis, & periculosissimis bellis huic dea

---

1. *Postulationes esse Jovi, &c.*) Suasu Pall. omnium abjeci vocem quæ in hactenus editis, *postul. decretas esse, &c.*

2. *Atque illa Mater Dea.*) Haud aliter mss. nostri & vett. edd. nam Lambinus vs *Illa*. quod tamen eod. redit.

3. *Cujus ab avia esset accepta.*) P. Manutius publicavit *abavi manibus*, malletque legi *atavi*. nostri scripti nihil recedunt à vulgata.

4. *Aut lorum omisit.*) Pal. nonus, *si lorum amisit*. S. Vict. *si lorum emisit*.

5. *Aut simpulo aberravit.*) Repræsentavi scripturam Pal. noni, quomodo diu est quod conjecerat Lambinus, & Lipsius lib. 1. Antiq. lect. cap. 2. S. Victoris codex habebat *symbolo*. quemadmodum & aliorum libri vett. quod etiam quis commode tueatur. at vulgo legitur, *aut si quis abstiterit*.

6. *Dies ille festi pènè funesti.*) Vetustior editio, *prosisti*; neque secus Pall. plerique. nam nonus *profisi*; de quo cogitabant acutiores Francisci Fabricii liber, & S. Victoris præferunt, *pro festis*, vocibus divisis.

7. *Qui est optimus populi Rom. judicatus.*) Sic Gembl. & S. Victoris, neque aliter puto Pall. in quibus omnibus *P. R.* nam editi, *optimus à populo Rom.*

8. *Mirificè tua soror.*) Sic collocat voces Pal. nonus & S. Victor. qui idem præterea exhibent, *mirifica*; quod & in ceteris Pall.

9. *Totum illum locum fanumque.*) Repositum cuperet Gulielmius, *locum* paullo post. si recte ibi; & hic idem valeret.

10. *Omina illa, quæ vetustas, &c.*) Ita rescripsi; flagitante sententia. intelligit enim sortes cæsque affinia. vulgò erat *omnia*.

dex *vota facerent*, eaque in ipso Pessinunte ad illam ipsam principem aram, & in illo loco, fanoque persolverent. Quod cùm Deiotarus religione sua castissimè tueretur, quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis: Brogitaro, ut ante dixi, addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum, sæpè à senatu regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam regem appellari cum Brogitaro jubes. sed alter est rex, judicio senatus, per nos: *pecunia*, Brogitarus, per te appellatus: alterum putabo regem, si habuerit unde tibi solvat, quod ei per syngraphan credidisti. nam cùm multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maximè, quòd tibi nummum nullum dedit: quod eam partem legis tuæ, quæ congruebat cum judicio senatus, ut ipse rex esset, non repudiavit: quod Pessinuntem per scelus à te violatum, & sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret: quòd cæremonias ab omni vetustate acceptas, à Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum munere tuo, quàm illud fanum antiquitate religionis carere. Sed, ut ad hæc haruspicum responsa redeam, ex quibus est primum de ludis: quis est, qui id non totum in istius ludos prædictum, & responsum esse fateatur? Sequitur de locis sacris, religiosis. O impudentiam miram! de mea domo dicere audes? Committe vel consulibus, vel senatui, vel collegio pontificum tuam. Ac mea quidem his tribus omnibus judiciis, ut dixi antea, liberata est. At in iis ædibus, quas tu, Qu. Scio, equite Romano, viro optimo, per te apertissimè interfecto, tenes, sacellum dico fuisse, & aras, tabulis hoc censorum memoria multorum firmabo, ac docebo. agatur modò hæc res; quod ex eo S. C. quod nuper est factum, referri ad vos necesse est: habeo quæ de locis religiosis velim dicere. cùm de domo tua dixero: in qua tamen ita est inædificatum sacellum, ut alius fecerit, tibi tantum modo sit demoliendum: tum videbo, num mihi necesse sit de aliis etiam aliquid dicere. putant enim nonnulli ad me pertinere, *armamentarium Telluris* aperire. nuper id patuisse dicunt, & ego recordor. nunc sanctissimam partem, ac sedem maximæ religionis privato dicunt vestibulo contineri. Multa me movent: quòd ædes Telluris, est curationis meæ: quòd is, qui illud armamentarium sustulit, meam domum pontificum judicio liberatam, secundum fratrem suum judicatam esse dicebat. movet me etiam in hac caritate annonæ, sterilitate agrorum, inopia frugum, religio Telluris, & eò magis, quòd eodem ostento 1 Telluri postulatio deberi dicitur. Vetera fortasse loquimur: quamquam hoc si minus civili jure perscriptum est, lege tamen naturæ, communi jure gentium sancitum est, ut NIHIL MORTALES à diis immortalibus usu capere possint. Verumtamen antiqua negligimus: etiamne ea negligemus, 2 quæ fiunt cum maximè? quæ videmus? L. Pisonem quis nescit, his ipsis temporibus, maximum & sanctissimum Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse? adsunt vicini ejus loci: multi sunt etiam in hoc ordine, qui sacrificia gentilia illo ipso in sacello, 3 statuto loco, anniversarii factitarint. Et conquirimus, dii immortales quæ loca desiderent, quid significent, de quo loquantur? A Sex. Serrano sanctissima sacella suffossa, incensa, inædificata, oppressa, summa denique turpitudine esse fœdata nescimus? Tu meam domum religiosam faeere potuisti? 4 Ecqua mente? quam amiseras qua manu? qua disturbaras, qua voce? qua incendi jusseras, qua lege? quam ne in illa quidem impunitate tua sepulcra? quo pulvinari? quod stupraras, quo simulacro? quod ereptum ex meretricis sepulchro in imperatoris monumento collocaras. Quid habet mea domus religiosi, nisi quòd impuri, & sacrilegi parietem tangit? Itaque, ne quis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre: tollam altius tectum: non ut ego te despiciam, sed ne tu adspicias urbem eam, quam delere voluisti. Sed jam haruspicum reliqua responsa videamus. ORATORES, CONTRA IVS, FASQVE INTERFECTOS. Quid est hoc? de Alexandrinis esse video sermonem: quem ego non refuto. sic enim sentio, *jus legatorum* cùm hominum præsidio munitum sit, tum etiam divino jure esse vallatum. Sed quæro ab illo, 5 qui omneis judices tribunus è carcere in forum effudit, cujus arbitrio sicæ omnes nunc, atque omnia venena tractantur, qui cum Hermacho Chio syngraphas fecit: ecquid sciat, unum acerrimum adversarium Hermachi, Theodosium, legatum ad senatum à civitate libera missum, sica percussum? quod non minus, quàm de Alexandrinis, indignum diis immortalibus esse visum, certò scio. Nec confero nunc in te unum omnia. spes major esset salutis, si, *prater te*, nemo esset impurus. Plures sunt. hoc & tu tibi *confidis* magis, & nos propè jure diffidimus. Quis Platorem ex Orestide, quæ pars Macedoniæ libera est, hominem in illis locis clarum, ac nobilem, legatum Thessalonicam ad nostrum (ut ipse appellavit) imperatorem venisse nescit? quem ille, *propter pecuniam*, quam ab eo extorquere non poterat, in vincula conjecit, & medicum intromisit suum, qui legato, socio, amico, libero fœdissimè & crudelissimè venas incideret. Secureis suas cruentari scelere noluit: nomen quidem populi Romani tanto scelere contaminavit, ut id nulla re possit, nisi ipsius supplicio, expiari. Qualeis hunc carnifices putamus habere, qui etiam *medicis* suis non ad salutem, sed ad necem utatur? Sed recitemus, quid sequatur. FIDEM, ET IVS IVRANDVM NEGLECTVM. Hoc quid sit, per se ipsum non facilè interpretor: sed ex eo, quod sequitur, suspicor de tuorum judicum manifesto perjurio dici: quibus olim erepti essent nummi, nisi à senatu præsidium postulassent. quare autem de his dici suspicer, hæc causa est, quòd sic statuo, & illud in hac civitate esse maximè illustre, atque insigne perjurium, & te ipsum tamen in perjurii pœnam ab iis, quibuscum conjurasti, non vocari. Et video, in haruspicum responsis hæc esse subjuncta, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTAQVE, MINVS DILIGENTER FACTA, POLLVTAQVE. Haruspices hæc loquuntur, an patrii, penatesque dii? multi enim sunt, credo, in quos hujus maleficii suspicio cadat. Quis præter hunc unum? obscurè dicitur, quæ sacra polluta sint? quid planius, quid gravius, quid religiosius dici potest? VETVSA, OCCVLTAQVE. nego ulla verba Lentulum, gravem oratorem, ac disertum, sæpius, cùm te accusaret, usurpasse, quàm hæc, quæ nunc ex Etruscis libris in te conversa, atque interpretata dicuntur. Etenim quod sacrificium tam vetustum est, quàm hoc, quòd à regibus æquale huic urbi accepimus? quod autem tam occultum, quàm id, quòd non solùm curiosos *oculos* excludit, sed etiam errantes? quò non modò improbitas, sed ne imprudentia quidem

1. *Telluri postulatio deberi dicitur.)* Ita ferè Pall. sed nonus ille *postilla*, quod esset Scaligeri *postilio*, de quo videatur ipsemet Appendice ad Conjectanea, libro IV. in Varronem de ling. Lat. illud *postilio* extare item à prima manu in cod. S. Victorii, prodidit Gulielmius.

2. *Quæ sunt cùm maximè!)* Sic S. Vict. & Pal. nonus. Lambinus *nunc maximè*, quod non offendi in mss. aut editis. qui simpliciter *quæ fiunt maxime.*

3. *Statuto loco anniversarii factitarunt.)* Hæc est scriptura edd. vett. & Pall. item S. Vict. post cussi, *anniversaria.* quærendum tamen num locum hoc habere non debeat *sacri*, quod video ad eram, seu varianter poni scripturam.

4. *Ecqua mente? quam amiseras?)* Est & istud ex priscâ lectione cursorum scriptorumque, in cujus locum sæculi posterioris homines supposuerant, *qua invaseras?*

5. *Qui omneis judices trib. è carcere, &c.)* Lambinus substituit *audaces*, præter libros. si quid mutandum, mallem *unicos.* sed cur mutemus, cùm judicum istorum mox mentionem faciat capite proximo?

1. *Emiserun-*

dem posſit intrare? quod quidem sacrificium nemo ante P. Clodium in omni memoria violavit, nemo umquam adiit, nemo neglexit, nemo vir adspicere non horruit: quod fit per virgines Vestaleis, fit pro populo Rom. fit in ea domo, quæ est in imperio, fit incredibili cæremonia, fit ei deæ, cujus ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco *Bonam* dicit, quòd in tanto sibi scelere ignoverit. Non ignovit, mihi crede, non. nisi fortè tibi ignotum putas, quòd te judices 1 dimiserunt excussum, & exhaustum: suo judicio, absolutum: omnium, condemnatum: aut quòd oculos, ut opinio illius religionis est, non perdidisti. Quis enim ante te sacra illa vir sciens viderat; ut quisquam pœnam, quæ sequeretur illud scelus, scire posset? An tibi luminis obesset cæcitas plus, quàm libidinis? ne id quidem sentis, conniventeis illos oculos abavi tui, magis optandos fuisse, quàm hos flagranteis sororis? Tibi verò, si diligenter attenderis, intelliges hominum pœnas deesse adhuc, non deorum. homines te in re fœdissima defenderunt: homines turpissimum, nocentissimumque laudarunt: 2 homines confitentem judicio liberaverunt: hominibus injuria tui stupri illata in ipsos dolori non fuit: homines 3 tibi arma, alii in me, alii post in illum invictum civem dederunt: hominum beneficia prorsus concedo tibi; ac majora non esse quærenda. A diis quidem immortalibus QVAE POTEST homini major esse pœna furore, atque dementia? nisi fortè in tragœdiis, quos vulnere, ac dolore corporis cruciari vides, & consumi, graviores deorum immortalium iras subire, quàm illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus, & gemitus Philocteæ tam miseri (quamquam sunt acerbi) quàm illa exsultatio Athamantis, 4 & quàm somnium matricidarum. Tu, cùm furialeis in concionibus voces mittis, cùm domos civium evertis, cùm lapidibus optimos viros foro pellis, cùm ardenteis faceis in vicinorum tecta jactas, cùm ædeis sacras inflammas, cùm servos concitas: cùm sacra, ludosque conturbas: cùm uxorem, sororemque non discernis: cùm, quod ineas cubile, non sentis: cùm bacchatis: cùm furis: tum das eas *pœnas*, quæ solæ sunt hominum sceleri à diis immortalibus constitutæ. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se: denique ipsum corpus tenuissima sæpe de causa conficitur: *deorum tela* in impiorum mentibus figuntur. quare miserior es, cùm in omnem fraudem raperis oculis, quàm si omnino oculos non haberes. Sed, quoniam de iis omnibus, quæ haruspices commissa esse dicunt, satis est dictum, videamus, quid iidem haruspices à diis jam immortalibus dicunt moneri: *NE PER OPTIMATIVM DISCORDIAM, DISSENSIONEMQVE PATRIBVS, PRINCIPIBVSQVE CAEDES, PERICVLAQVE CREENTVR; 5 AVXILIOQVE DEMINVTI DEFICIANTVR, QVARE AD VNVM IMPERIVM PROVINCIAE REDEANT, EXERCITVSQVE PVLSVS, DIMINVTIOQVE ACCEDAT.* Haruspicum verba sunt hæc omnia: nihil addo de meo. Quis igitur hanc optimatium discordiam molitur? idem iste: nec ulla vi ingenii, aut consilii sui, sed quodam errore nostro: quem quidem ille, quòd obscurus non erat, facilè perspexit. hoc enim etiam turpius afflictatur respubl. quòd ne ab eo quidem vexatur, ut tanquam fortis in pugnavit, acceptis à forti adversario 6 *vulneribus adversis* cadere videatur. Ti. Gracchus convellit statum civitatis. qua gratis, avique Africani græstabili, insignique virtute, præterquàm quòd à senatu desciverat, deflexisset. Secutus est C. Gracchus. quo ingenio! quanta vi! quanta gravitate dicendi! ut dolerent boni omnes, non illa tanta ornamenta ad meliorem mentem, voluntatemque esse conversa. Ipse L. Saturninus ita fuit effrenatus, & pæne demens, ut auctor esset egregius, & ad animos imperitorum excitandos, inflammandosque perfectus. Nam quid ego de P. Sulpicio loquar? cujus tanta in dicendo gravitas, tanta jucunditas, tanta brevitas fuit, ut posset, vel ut prudentes errarent, vel ut boni minùs bene sentirent, *perficere dicendo*. Cum his conflictari, & pro salute patriæ quotidie dimicare, erat omnino illis, qui tum reipub. gubernabant, molestum: sed habebat ea molestia quandam tamen *dignitatem*. Hic verò, de quo ego ipse tam multa nunc dico, prò dii immortales, quid est? quid valet? quid adfert, ut tanta civitas, si cadet (quod dii omen obruant) à vitio tamen confecta videatur? qui post patris mortem, primum illam *ætatulam* suam ad scurrarum locupletium libidines detulit: quorum intemperantia expleta, in domesticis est *germanitatis* stupris volutatus: deinde jam robustus, provinciæ se, ac rei militari dedit, atque ibi piratarum contumelias perpessus, etiam Cilicum libidines, Barbarorum que sustiavit: post, exercitu L. Luculli sollicitato, per nefandum scelus, fugit illinc: Romæque, recenti adventu suo, cum propinquis suis decidit, ne reos faceret: à Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè prævaricaretur. inde cum Muræna se in Galliam contulit: in qua provincia *mortuorum* testamenta conscripsit, pupillos necavit, nefarias cum multis scelerum pactiones, societatesque conflavit. unde ut rediit, quæstum illum maximè fæcundum uberemque, campestrem, totum ad se ita redegit, ut homo popularis fraudaret improbissimè populum, idemque vir clemens divisores omnium tribuum domi ipse suæ crudelissima morte mactaret. Exorta est illa, reipubl. sacris, religionibus, auctoritati vestræ, judiciis publicis funesta quæstura: in qua idem iste deos, hominesque, pudorem, pudicitiam, senatûs auctoritatem, jus, fas, leges, judicia, violavit. Atque hic est gradus (ó misera tempora, stultasque nostras *discordias!*) P. Clodio gradus ad remp. hic primus est aditus ad popularem jactationem, atque adscensus. Nam Ti. Graccho invidia Numantini fœderis, cui feriendo, quæstor C. Mancini Cos. cùm esset, interfuerat, & in eo fœdere improbando senatus severitas dolori, & timori fuit: 7 istaque res illum, fortem, & clarum virum, à gravitate patrum desciscere coëgit. C. autem Gracchum mors fraterna, pietas, dolor, magnitudo animi, ad expetendas domestici sanguinis pœnas excitavit. Saturninum, quòd *in* annonæ caritate quæstorem à sua *frumentaria procuratione* senatus amovit, eique *rei M. Scaurum* præfecit, scimus, *dolore* factum esse popularem. Sulpicium ab optima causa profectum, 8 Cajoque Julio, consulatum contra leges petenti, resisten-

1. *Emiserunt excussum & exhaustum.*] Malui istud fide Pal. noni & S. Vict. quod restaret in ceteris nostris, *emiserunt*, non vulgatum illud *dimiserunt*. sicque rursus loquitur infra cap. 21. pr. *excussus* hic est, qui nudus evasit nummis pluribus redemtus scilicet, metaphora ab eis qui in latrones inciderunt.

2. *Homines confitentem judicio liberarunt.*] Est à Pal. nono. neque aliter S. Victoris, quàm quod is *propè confitentem*, qua voce non erat opus. & videtur nata à glossariis, qui adscripserant *prope*. volebantque intelligi *pro pecunia*. & verò editio princeps habet *prope pecunia*, ex quo Critici posteriores nobis fecerunt, *propter pecuniam*. sed invitis mss. certè Pall. quorum quidam, *homines quippe judicio*, alii *homines prope judicio*. quod ultimum ferre possem.

3. *Tibi arma, alii in me, &c.*] Trigam verborum ultimam postliminio quasi restituo Ciceroni. abfuerunt auctori, quamdiu regnum possedit editio Lambiniana.

4. *Et quam somnium matricidarum.*] Lectio si non minus vera; ac damnata sanè ab omni antiquiore libro edito, ab omnibus Pall. item S. Victoris, qui planè præferunt, *senium*.

5. *Auxilioque deminuti, &c.*] Multa hîc mutat & introdit de suo Lambinus. nos maluimus retinere vulgatam, parum adjuti à mss. nostris; quorum ne quidem variantes lectiones exhibere operæ videtur pretium; adeò discrepant.

6. *Vulneribus adversis cadere videatur.*] Vulgata adjicit, *adversis & honestis*, quod quidem est in nono, verùm non etiam in ceteris scriptis editisque, quibus adest ejus loco, *hominis*.

7. *Itaque res fortem, &c.*] 6. Victoris *itaque res fortem*. sed melius adhuc nonus, *itaque fortem, &c.*

8. *Cajoque Julio consulatum.*] Sic quidem editiones neotericæ, sed à conjectura Faërni. vett. enim & mss. nostri *Tatio*, sive *Tutio*. aut denique *Thuscio*.

reſiſtentem, longius, quàm voluit, popularis *aura* provexit. Fuit in his omnibus cauſa, etſi non juſta (NVLLA enim poteſt cuiquam malè de republ. merendi juſta eſſe cauſa) gravis tamen, & cum aliquò animi, & virili dolore conjuncta. P. Clodius à crocota, à mitra, à muliebribus ſoleis, purpureiſque faſciolis, à ſtrophio, à pſaltrio, à flagitio, à ſtupro, eſt factus repentè popularis. Niſi eum mulieres exornatum ita deprehendiſſent: niſi ex eo loco, quò cum adire fas non erat, ancillarum beneficio emiſſus eſſet. popolari homine populus Roman. reſp. cive tali careret. Hanc ob *amentiam* in diſcordiis noſtris, de quibus ipſis, his prodigiis recentibus, à diis immortalibus admonemur, arreptus eſt unus ex patriciis, cui tribuno pleb. fieri non liceret. quod anno antè frater Metellus, & concors etiam tum ſenatus, principi Cn. Pompejo ſententiam dicenti excluſerat, acerrimeque una voce, ac mente reſtiterat: id poſt diſſidium optimatium, de quo ipſo nunc monemur, ita perturbatum, itaque permutatum eſt, ut, quod frater conſul, ne fieret, obſtiterat; quod affinis, & ſodalis, clariſſimus vir, qui illum reum non laudarat, excluſerat: id is conſul efficeret in diſcordiis principum, qui illi unus inimiciſſimus eſſe debuerat: & eo feciſſe auctore ſe diceret, cujus *auctoritatu* neminem poſſet pœnitere. Injecta eſt *fax* fœda, ac luctuoſa reipubl. petita eſt auctoritas veſtra: gravitas ampliſſimorum ordinum, conſenſio bonorum omnium, totus denique civitatis ſtatus. hæc enim certè perebatur, cùm in me, cognitorem harum omnium rerum, illa flamma illorum temporum conjiciebatur. Excepi, & pro patria ſolus exarſi: ſic tamen, ut vos iiſdem ignibus circumſæpti, me primùm ictum pro vobis, & fumantem videretis. Non ſedabantur diſcordiæ: ſed etiam creſcebat in eos odium, à quibus nos defenſi putabamur. Ecce, iiſdem auctoribus, Pompejo principe, qui cupientem Italiam, populum Roman. deſiderantem, flagitanteis vos, non auctoritate ſua ſolùm, ſed etiam precibus ad meam ſalutem excitavit: reſtituti ſumus. Sit diſcordiarum finis aliquando: à diuturnis diſſenſionibus conquieſcamus. non finit eadem iſta labes: eas habet conicones, ea miſcet, ac turbat, 1 ut modò vendat illis: nec tamen ita, ut ſe quiſquam, ſi ab iſto laudatus ſit, laudatiorem putet. ſed ut eos, quos *non amant*, ab eodem gaudeant vituperari. Atque ego hunc non miror. quid enim faciat aliud? illos homines ſapientiſſimos, graviſſimoſque miror: primum quòd quemquam clarum hominem, atque optimè de rep. ſæpe meritum, impuriſſimi voce hominis violari facilè patiuntur: deinde quòd exiſtimant, perditi hominis, profligatique *maledicto* poſſe, id quod minimè conducit ipſis, cujuſquam gloriam, dignitatemque violari: poſtremò, quòd non ſentiunt id, quod tamen mihi jam ſuſpicari videntur, illius 2 furenteis, ac violentos impetus, in ſe ipſos poſſe converti. Atque ex hac nimia nonnullorum alienatione, & quibuſdam hærentia tela in rep. quæ quamdiu hærebant in uno me, graviter equidem, ſed aliquanto levius ferebam. An iſte, niſi primò ſe dediſſet iis, quorum animos à veſtra auctoritate ſejunctos eſſe arbitrabatur: niſi eos in cælum ſuis laudibus præclarus auctor extolleret: niſi exercitum C. Cæſaris, 3 in quo *fallebat*, ſed eum nemo redarguebat, niſi eum, inquam, exercitum ſignis infeſtis in curiam ſe immiſſurum minitaretur: niſi Cn. Pompejo adjutore, M. Craſſo auctore, quæ faciebat, quæ clamaret: niſi conſules cauſam conjunxiſſe ſecum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam ſceleratus reipubl. vexator eſſe potuiſſet? Idem, poſteaquam reſpirare vos à metu cædis, emergere auctoritatem veſtram è fluctibus illis ſervitutis, reviviſcere memoriam, ac deſiderium mei vidit, vobis ſe cœpit ſubitò fallaciſſimè venditare. Tum leges Julias contra auſpicia latas, & hic, & in concionibus dicere: in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum ejus tribunatum continebat: quam cæcus amentia non videbat: producebat fortiſſimum virum, M. Bibulum: quærebat ex eo, C. Cæſare leges ferente, de cælo ſemperne ſervaſſet? ſemper ſe ille ſervaſſe dicebat. Augures interrogabat, quæ ita lata eſſent, rectène lata eſſent? illi vitio lata eſſe dicebant. Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optimè meriti: ſed illius, ut ego arbitror, furoris *iguari*. Longiùs proceſſit: in ipſum C. Pompejum, auctorem, ut prædicare eſt ſolitus, conſiliorum ſuorum, invehi cœpit. inibat gratiam à nonnullis. Tum verò eſt ratus ſe poſſe, quoniam togatum domeſtici belli exſtinctorem nefario ſcelere fœdaſſet, illum etiam, illum externorum bellorum hoſtiumque victorem, affligere. tum eſt illa in templo Caſtori. ſcelerata & pænè deletrix hujus imperii ſica deprehenſa. tum ille, cui nulla hoſtium diutius urbs umquam fuit clauſa, qui omneis anguſtias, omneis altitudines, omnium objecta tela, ſemper vi & virtute perfregit: obſeſſus eſt ipſe *domi*; meque non nonnulla imperitorum vituperatione timiditatis meæ, conſilio, & facto ſuo liberavit. nam, ſi Cn. Pompejo, viro uni omnium fortiſſimo, quicumque nati ſunt, miſerum magis fuit, quàm turpe, quamdiu ille tribunus pleb. fuit, lucem non adſpicere, carere publico, minas ejus perferre: cùm in concionibus diceret, velle ſe in Carinis ædificare alteram porticum, quæ Palatio reſponderet: certè mihi exire domo mea, ad privatum dolorem fuit luctuoſum, ad rationem reipubl. glorioſum. Videtis igitur hominem per ſeipſum jampridem afflictum, ac jacentem, perniciosis optimatium *diſcordiis excitari*. cujus initia furoris, diſſenſionibus eorum, qui tum à vobis ſejuncti videbantur, ſuſtentata ſunt. Reliqua jam præcipitantis tribunatus, etiam poſt tribunatum obtrectatores eorum, atque adverſarii defenderunt: ne à rep. reip. peſtis removeretur, reſtiterunt: etiam, ne cauſam diceret: etiam, ne privatus eſſet. Etiamne in ſinu, atque in deliciis quidam optimi viri *viperam* illam venenatam, ac peſtiferam habere potuerunt? quo tandem decepti munere? Volo, inquiunt, eſſe, qui in concione detrahat de Pompejo. Detrahat ille vituperando? Velim ſic hoc vir ſummus, atque optimè de mea ſalute meritus accipiat, ut à me dicitur: dicam quidem certè, quod ſentio. Mihi, mediusfidius, tum de illius ampliſſima dignitate *detrahere*, cum maximis laudibus efferebat, videbatur. Utrùm tandem C. Marius ſplendidior, cùm eum C. Glaucia laudabat, an cùm eundem iratus poſtea vituperabat? an ille demens, & jampridem ad pœnam, exitiumque præceps, fœdior, atque inquinatior in Cn. Pompejo accuſando, quàm in univerſo ſenatu vituperando fuit? quod quidem miror, cùm alterum gratum ſit iratis, alterum eſſe tam bonis civibus non acerbum. Sed, ne id viros optimos diutius delectet, legant hanc ejus concionem, de qua loquor: in qua Pompejum *ornat*, an potiùs *deformat*? Certè laudat, & unum eſſe in hac civitate dignum hujus imperii gloria dicit: & ſignificat, ſe illi amiciſſimum eſſe, & reconciliationem eſſe gratiæ factam. Quod ego quamquam, quid ſit, neſcio: tamen hoc ſtatuo, hunc, ſi amicus eſſet Pompejo, laudaturum illum non fuiſſe. Quid

1. *Ut modo vendat illis.*) Lambinus, *ut ſe modo his, modo vendat illa*. ſed præter Pall. & olim impreſſos: jactat tamen neſcio quem calamo exhibitum codicem, unde ea deprompſerit. ſed quis eſt? cujus eſt, aut fuit?

2. *Furenteis ac violentos impetus.*) Pall. quidam etiam *violentos*, ſed melhores tamen *furentis ac violenti* Cos. *impetus*. nonus verò, *furentis ac violari quos impetus*. Gulielmius conabatur *ac fanaticos*.

3. *In quo fallebat.*) Patrum ævo cuſi, ſubnectunt, *multos*. ſed cujus nulla nota in olim impreſſis, in miſſ. noſtris.

enim, si illi inimicissimus esset, amplius ad ejus laudem minuendam facere potuisset? Videant ii, qui illum Cn. Pompejo inimicum esse gaudebant, ob eamque causam in tot, tantisque sceleribus connivebant, & nonnumquam ejus indomitos, atque effrenatos furores plausu etiam suo prosequebantur, quàm se citò inverterit. nunc enim jam laudat illum: in eos invehitur, quibus se antea venditabat. Quid existimatis, eum, si reditus ei gratiæ patuerit, esse factutum, qui tam libenter in opinionem gratiæ irrepat? Quas ego alias optimatium discordias à diis immortalibus definiri putem? nam hoc quidem verbo neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus ejus, aut de consiliariis designatur. Habent Etrusci libri certa nomina, quæ in id genus civium cadere possunt, DETERIORES, REPVLSOS, (quos jam audietis) hos appellant, quorum & mentes, & res sunt perditæ, longeque à communi salute disjunctæ. Quare, cùm dii immortales monent de optimatium discordiis: de clarissimorum, & optimè meritorum civium dissensione prædicunt. cùm principibus periculum, cædemque portendunt: in tuto collocant Clodium, qui tantum abest à principibus, quantum à puris, quantum à religiosis. Vobis, ô clarissimi, atque optimi cives, & vestræ saluti consulendum, & prospiciendum vident. cædes principum ostenditur: id, quod interitum optimatium sequi necesse est, adjungitur. etiam, 1 ne in unius imperium res recidat, admonemur. ad quem metum si deorum monitis non duceremur, tamen ipsi nostro sensu, conjecturaque raperemur. NEQVE ENIM ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros, & potenteis viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario, clarissimo cive, consul nobilissimus, & fortissimus, L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. utrisq; horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quamquam rempub. recuperat. Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis hominum amplissimorum; dissident principes: captatur occasio. qui non tantum opibus valent, nescio quam *fortunam* tamen, ac tempus exspectant. qui sine controversia plus possunt, hi fortasse nonnumquam consilia, ac sententias inimicorum suorum extimescunt. Tollatur hæc è civitate discordia. jam omnes isti, qui portenduntur metus, exstinguentur: jam ista *serpens*, quæ tum hic delitescit, tum se emergit & fertur illuc; compressa, atque illisa morietur. Monent enim iidem, ne occultis consiliis respub. lædatur. Quæ sunt occultiora, quàm ejus, qui in concione ausus est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli? nisi fortè existimatis, hanc tantam colluvionem illi, tantamque everstionem civitatis, in mentem subitò in rostris nec cogitanti venire potuisse. Est quidem ille plenus vini, stupri, somni, plenusque inconsideratissimæ, ac dementissimæ temeritatis. verumtamen nocturnis vigiliis, etiam coitione hominum, justitium illud, conceptum, ac meditatum est. Mementote, patres conscripti, verba illo nefario tentatas aureis vestras, & pernicioſam viam, audiendi consuetudine, esse munitam. Sequitur illud, NE DETERIORIBVS, REPVLSISQVE BONOS AVGEATVR. Repulsos videamus: nam deteriores qui sint, post docebo. sed tamen in eum cadere hoc verbum maximè, qui sit unus omnium mortalium sine ulla dubitatione deterrimus, concedendum est. Qui sunt igitur *repulsi*? non, ut opinor, ii, qui aliquando honorem, vitio civitatis, non suo, non sunt assecuti. nam id quidem multis sæpe optimis civibus, atque honestissimis viris accidit. Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredienteis, quos munera contra leges gladiatoria paranteis, quos apertissimè largienteis, non solùm alieni, sed etiam sui, vicini, tribules: urbani, rustici repulerunt. Hi ne honore augeantur, monemur. Debet esse gratum, quod prædicunt: sed tamen huic malo populus Rom. ipse nullo haruspicum admonitu, sua sponte prospexit. Deteriores cavete: quorum quidem magna est *natio*: sed tamen eorum omnium hic dux est, atque princeps. Etenim, si unum hominem deterrimum poëta præstanti aliquis ingenio, fictis, conquisitisque vitiis deformatum, vellet inducere: nullum profectò dedecus reperire posset, quod in hoc non inesset: multaque in eo penitus defixa, atque hærentia præteriret. *Parentibus*, & diis immortalibus, & patriæ nos primùm natura conciliat. eodem enim tempore & suscipimur in lucem, & hoc cælesti spiritu augemur, & certam in sedem civitatis, ac libertatis adscribimur. Iste parentum nomen, sacra, memoriam, gentem, Fontejano nomine obruit. deorum igneis, 2 sollemneis mensas, abditos, ac penetraleis focos, occulta, & maribus non invisa solùm, sed etiam inaudita sacra, inexpiabili scelere pervertit. idemque earum templum inflammavit dearum, quarum ope etiam aliis incendiis subvenitur. Quid de patria loquar? qui primùm eum civem, 3 vi, ferro, periculis, urbe, omnibus patriæ præsidiis depulit, quem vos patriæ conservatorem esse sæpissimè judicaveratis: deinde everso senatus, ut ego semper dixi, comite: duce, ut ille dicebat, senatum ipsum, principem salutis, mentisque publicæ, vi, cæde, incendiisque pervertit: sustulit duas leges, Æliam, & Fufiam, maximè reipub. *salutareis*: censuram exstinxit: intercessionem removit: auspicia delevit: consules, sceleris sui socios, ærario, provinciis, exercitu armavit: reges, qui erant, vendidit: qui non erant, appellavit: Cn. Pompejum vi, ferro, domum compulit: imperatorum monumenta evertit: inimicorum domos disturbavit: vestris monumentis nomen suum inscripsit. Infinita sunt scelera, quæ ab illo in patriam sunt edita. Quid, quæ in singulos civeis, quos necavit? socios, quos diripuit? imperatores, quos prodidit? exercitus, quos tentavit? Quid verò? ea, quanta sunt, quæ *in ipsum se scelera*, quæ in suos edidit? quis minus umquam pepercit hostium castris, quàm ille omnibus corporis sui partibus? quæ navis umquam in flumine publico tam vulgata omnibus, quàm istius æras fuit? quis umquam nepos tam liberè est cum scortis, quam hic cum sororibus volutatus? quàm denique tam immanem Charybdim poëtę fingendo exprimere potuerunt, quæ tantos exhaurire gurgites posset, quantas iste 4 Byzantiorum, Brogitarorumque prædas exsorbuit? aut tam eminentibus canibus Scyllam, tamque jejunis, quàm, quibus istum videtis, 5 Gelliis, Clodiis, Titiis rostra ipsa mandentem? Quare, id quod extremum est in Haruspicum responsis, PROVIDETE, NE REIPVB. STATVS COMMVTETVR. etenim vix hæc, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohærebunt. Fuit quondam ita firma hæc civitas, & valens, ut negligentiam senatus, vel etiam injurias civium ferre posset.

Jam

---

1. *Ne in unius imperium res recidat.*) Vulgata *decidat*; sed alterum vitiatur in Erfurd. Pal. nono & S. Vict.

2. *Solemneis mensas.*) Pal. & S. Victoris *falia, mensas*. an forte hîc locum habere potest Festi *Sella*? doce me Guitheri. nam vix mihi dubium fit quin intelligat Deis sacra solia.

3. *Vi, ferro, periculis.*) Gulielmius tentabat *terriculis*.

4. *Byzantiorum, Brogitarorumque prædas.*) Pal. nonus *Largitianorumque*, de quo cogitandum est. quippe sic quoque Gemblacense exemplar, sic Turingicum.

5. *Gelliis, Clodiis, Titiis.*) Iam semel dixi, mss. ferè semper *Sextium* hunc appellare *Clelium*, itaque viderint Critici an non queat revocari in usum. nam & hoc quoque inculcat diserte triga dictorum scriptorum, insuperque scriptus S. Victoris.

1. *Suffragia*

Jam non potest. ærarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt; auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus; judicia perierunt: suffragia descripta tenentur à paucis: bonorum animus, ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriæ salute opponat *invidiæ*, frustra posthac requiretis. Quare hunc statum, qui nunc est, qualiscunque est, nulla alia re, nisi concordia, retinere possumus. nam, ut meliore simus loco, ne optandum quidem est, illo impunito: deteriore autem statu ut simus, unus est inferior gradus, aut interitus, aut servitutis. quò ne trudamur, dii immortales nos admonent, quoniam jampridem *humana consilia* ceciderunt. Atque ego hanc orationem, P. C. tam tristem, tam gravem 2 non suscepissem, non, inquam, nisi hanc personam, & has partes, honoribus populi Rom. vestris plurimis ornamentis mihi tributis, deberem, & possem sustinere: sed tamen facilè tacentibus ceteris, reticuissem: sed hæc oratio omnis fuit non auctoritatis meæ, sed publicæ religionis. mea fuerunt verba fortasse plura: sententiæ quidem omnes haruspicum: ad quos aut referri nuntiata ostenta non convenit, aut eorum responsis commoveri necesse est. Quòd si cetera magis pervulgata nos sæpe, & leviora moverunt: vox ipsa deorum immortalium non mentes omnium permovebit? nolite enim id putare accidere posse, quod in fabulis sæpe videtis fieri, ut 3 deus aliquis *elapsus de cælo*, cœtus hominum adeat, versetur in terris, cum hominibus colloquatur. cogitate genus sonitus ejus, quem Latinienses nuntiarunt: recordamini illud etiam, quod nondum est relatum, quòd eodem ferè tempore factus in agro Piceno Potentiæ nuntiatur terræmotus horribilis, cum quibusdam multis, metuendisque rebus. hæc eadem profectò, quæ futura prospicimus, impendentia pertimescetis. Etenim hæc deorum immortalium *vox*, hæc pæne oratio judicanda est, cùm ipse mundus, 4 cùm aër atque terræ, motu quodam novo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibilique prædicunt. in quo constituendæ nobis quidem sunt procurationes, & obsecratio, quemadmodum monemur. sed faciles sunt preces apud eos, qui ultrò nobis *viam* salutis ostendunt: nostræ nobis sunt inter nos iræ, discordiæque placandæ.

1. *Suffragia descripta habentur à paucis.)* In locum suum reduxi lectionem firmatam omnibus vett. edd. suffragantibus item Pall. & S. Victoris, nisi quod ultimus ille, *descriptus*, vulgata *distributa* non rectè. consulator noster pro Plancio cap. 15. f.

2. *Non suscepissem, non, inquam, nisi hanc, &c.)* Lambinus vulgavit, *non quin hanc*. & sic quoque S. Vict. & Pal. nonus.

3. *Deus aliquis delapsus è cælo.)* Haud alicer idem nonus, & suffragatur S. Victoris, nisi quod is littera minus *aliqui*: etiam rectè. publicata priùs, *aliquis elapsus*.

4. *Cum aër atque terræ motu.)* Est à S. Victoris, produxitque è suo Fulvius noster Vrsinus.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
C N. PLANCIO.
ORATIO TRICESIMA PRIMA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, *An Cn. Plancius reus fuerit ambitus in ædilitatis petitione.* Accusator, *M. Iuventius Laterensis & L. Caissius*, Patronus Cn. Plancii, *Cicero*. Quæsitor, *C. Flavius*, *vel*, *ut alii putant*, *C. Alfius*. Acta *anno urbis* 699.

QUM propter egregiam, & singularem C. Plancii, judices, in mea salute custodienda fidem, tam multos, & bonos virosejus honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quòd, cujus officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Cùm autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos, huic 1 accusationi esse futuros, eandemque rem adversariam esse in judicio, C. Plancio, quæ in petitione fuisset adjutrix: dolebam, judices, & acerbè ferebam, si hujus salus ob eam ipsam causam esset infestior, quòd is meam *salutem*, atq; vitam sua benivolentia, præsidio, custodiaque texisset. Nunc autem vester, judices, conspectus, & confessus iste reficit, & recreat mentem meam, cùm intueor, & contemplor unumquemq; vestrùm. video enim hoc in numero neminem, cui mea salus cara non fuerit: cujus 2 non exstet in me suum meritum: cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meæ salutis apud eos obsit, qui 3 meipsum maximè salvum videre voluerunt. Sæpiusque, judices, mihi venit in mentem, admiiandum esse, M. Laterensem, hominem 4 studiosissimum, & dignitatis, & salutis meæ, reum sibi hunc potissimum delegisse, quàm metuendum, ne vobis id ille magna ratione feciisse videatur. Quanquam mihi non sumo tantum, judices, neque arrogo, ut C. Plancium suis erga me meritis *impunitatem* consecuturum putem. nisi ejus integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de pœna recusabo. sin omnia præstitero, quæ sunt à bonis viris expetenda: petam à vobis, judices, ut, cujus misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa majores suspicio, quàm in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quòd mihi non solùm pro Cn. Plancio dicendum est, cujus ego salutem non secus, ac meam, tueri debeo: sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura penè, quàm de re, eoque dixerunt Quanquam, judices, si quid est in me ipso ita reprehensum, 5 ut id ab hoc sejunctum sit, non me id magnopere conturbet. non enim timeo, ne, quia *pervæ grati homines reperiantur*, idcirco cùm me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminosum esse possit. quæ verò ita sunt agitata ab illis, ut aut merita C. Plancii erga me minora esse dicerent, quàm à me ipso prædicarentur: aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: hæc mihi sunt tractanda, judices, & modicè ne quid ipse offendam: & tum deniq;, cùm respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sua, quàm recordatione meorum temporum, defensus esse videatur. Sed mihi in causa facili, atq; explicata, perdifficilis, judices, & lubrica defensionis ratio proponitur. nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Laterensem dicere:

1. *Accusationi esse futuros.)* Pall. octo, *fautores*. Lambinus temen, non sine ratione, tuetur alterum.

2. *Non exstet in me suum meritum.)* Editio Lambini, *summum*, sed sine omni gratia, ac præter omnes typis mandatos, calamoque exaratos codices.

3. *Me-ipsum maximè salvum videre voluerunt.)* Gulielmius putabat dictionem *videre* supersluam, & à manu librarii magis quàm Ciceronis.

4. *Studiosissimum & dignitatis & salutis meæ.)* Ita hodie primùm legimus fide membranarum Turingicarum. prius vulg., *studiosissimum & diligentissimum salutis meæ*: pro quo tamen Pall. aliquot *& dignissimum*.

5. *Ut id ab hoc sejunctum sit.)* Est & istud ab Erfurdiano libro, vulgati enim nuper, *alienum sit*. nam primitus cusi, *ut id ad hoc dictum sit*, quomodo & Pall. aliquot; aut *ab hoc dictum*, at plures tantum, *ab hoc sit*, sine alia voce.

tamen id ipsum esset in usu nostro, tantaque amicitia molestum. vetus enim est lex illa justæ, veræque amicitiæ, quæ mihi cum illo jam diu est. UT IDEM AMICI SEMPER VELINT. neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus, & societas consiliorum, & voluntatum. 1 Mihi autem non modo id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multò illud magis, quòd in ea causa contrà dicendum est, in qua quædam hominum ipsorum videtur facienda esse *contentio*. Quærit enim Laterensis, atque hoc uno maximè urget, qua re virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quæ multa, & magna sunt: non solùm hujus dignitatis jactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est. sin hunc illi antepono; contumeliosa habenda est oratio, & dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem à Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar: aut optimè de meriti salus deserenda est. Sed ego, Laterensis, cæcum me, & præcipitem ferri confitear in causa, si te aut à Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixero. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, & veniam ad illam, ad quam me causa ipsa deducit. 2 Quid? tu non inanem dignitatis *judicem* putas esse populum? Fortasse nonnunquam est. utinam verò semper esset: sed est perrarò, & si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat. his levioribus comitiis, diligentia, & gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quæ esse inte videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis *iniquus judex* est, qui aut invidet, aut favet. Quanquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. Sed hoc totum agetur alio loco; nunc tantum disputo de jure populi: qui & potest, & solet nonnunquam *dignos præterire*: nec, si à populo præteritus est, quem non oportuit, à judicibus condemnandus est, qui præteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud majores nostros tenere nō potuerunt, ut reprehēsores essent comitiorū, id haberent judices, vel quod multòetiam minus est ferendum. tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres, auctores non erant facti: nunc postulatur à vobis, ut ejus exsilio, qui creatus sit, judicium populi Rom. reprehendatis. Itaque quanquam, 3 qua nolui, janua sim ingressus in causam, sperare videor tantum abfuturam esse orationem meam à minima suspicione offensionis tuæ, te ut potiùs objurgem, quòd iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quàm ut ego eam ulla contumelia coner attingere. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in temp. tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quòd ædilis non sis factus, *fractos* esse, & abjectos, & repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum à te dissentiam. Si medius fidius decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, justi, graves, qui te indignum ædilitate judicavissent, gravius de te judicatum putarem, quàm est hoc, quod tu metuis, ne à populo judicatum esse videatur. NON ENIM comitiis judicat semper populus, sed movetur plerumque gratia: cedit precibus: facit eos, à quibus est maximè ambitus. denique, si judicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur adjudicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate. Non est enim *consilium* in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quæ populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare cùm te ædilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris, accusas. At fueris dignior, quàm Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paulo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior: non *victor*, à quo es victus, sed *populus*, à quo es præteritus, in culpa est. In quo primùm illud debes putare, comitiis, præsertim ædilitiis, studium esse populi non judicium. eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferunt, 4 quid denique ipsi debeant, considerare sæpius, quam, quid cuique à rep. videatur deberi. Sin autem mavis esse judicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. Male judicavit populus. At judicavit. Non debuit. At potuit. Non tero. At multi clarissimi & sapientissimi cives *tulerunt*. 5 est enim hæc conditio liberorum populorum, præcipuèque hujus principis populi, & omnium gentium omnium, ac victoris, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit, cuique; nostrum est autem, qui in hac *tempestate* populi jactemur, ac fluctibus, ferre modicè populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honoresq; magni non putemus, nō servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando. Venio nunc ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quàm mea, disputem. qui si tecum congrediatur, & si una voce loqui posset, hæc dicat: EGO TIBI, Laterensis, Plancium non anteposui: sed cùm essetis æquè boni viri, meum beneficium potius ad eum detuli, qui à me contenderat, quàm ad eum, qui mihi non nimis submisse supplicarat. Respondebis, credo, te splendore, & *vetustate familiæ* fretum, non valde ambiendum putasse. at vero te ille ad sua instituta, suorumque majorum exempla revocabit: 6 semper se dicet rogari voluisse, semper sibi placuisse. M. Sejum, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate judicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, prætulisse: præposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo, & sanctissimo viro, non dixo 7 C. Serenum subtilissimum hominem (fuit enim & animi satis magni, & consilii) sed C. Manlium, non solùm ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam *contempta* ac sordida. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, cùm tu esses Cyrenis, me enim, quàm socios, tua frui virtute malebam: &, quo plus intererat, eo plus abesse à me. certè non videbam. deinde sitientem me virtutis tuæ deseruisti, ac dereliquisti. cœperas enim petere tribunatum pleb. temporibus iis, quæ istam eloquentiam, & virtutem requirebant. quam petitionem cùm reliquisses, 8 si hoc indicasti, *tanta in tempestate* te gubernare non posse: de *virtute tua dubitavisti nolle*, de voluntate sin, quod magis *intelligo*, *temporibus te aliis reservasti*: ego quoque, inquam, & resp adeā te tempora revocavi, ad quæ *tu te ipse servavas*. Fete igitur eum magistratum, in quo mihi magnæ utilitati esse possis. ædiles quicumque erunt, 9 idem mihi sunt judices parati: tribuni plebis per magni interest qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas:

1. *Mihi autem non modo, id est, in hac re molestissimum.*) Hæc est lectio editionis primæ, quam adierunt item plures Palatini, posteriores objecere nobis: *sum. At in hac re solum molestum* vellem scire causam.

2. *Quid? tu non inanem, &c.*) Lambinus habet, *tunc æquum*, sed ita nullibi, in quibus tantum, *tu inanem*, ut forte fuerit, *tu ne inanem*.

3. *Qua nolui janua.*) Sic & prima editio, & meliores mss. Pall. etiam S. Vict. intermediæ edd. *vitui*, quæ etiam habet qua se tueatur.

4. *Quid denique ipsi debeant, &c.*) Lambinus, *quid cuique ipsi deb. &c.*) sic liber Turing. idemque codex posteā, ubi habemus, *a rep. videatur deberi*, solum exhibet, *a rep. deberatur*.

5. *Est enim hæc conditio.*) Interposui particulam *hæc*, suasu Erfurd. ut & supra *ipse*, quæ multum aberunt venustatis.

6. *Semper se rogari voluisse, semper sibi placuisse.*) Illud *sibi* est à Turingicis; recte. amans quippe sui populus, ideoque non patitur potestatem suam imminui arrogantia candidatorum. Lambinus huic obtruderat nobis: *rogari semper sibi supplicari voluisse*, sed nullo librorum suffragio.

7. *C. Serenum subtilissimum hominem.*) Pall. fere omnes, item Erfurd. ac S. Victoris, denique editio vetus, *subtilissimum*, quod admisit Lambinus addita negativa. recte profectò, si cui tantum licet in opere alterius. ceterum Erfurd. idem ut & Gruterianus, præferunt, *Serranum*, quod oppido placuisset P. Manutio, proditum se vivo. is enim *Serranum* reponendum omnino putabat.

8. *Si hoc indicasti.*) Est à Lambino, sed jam firmatum uno alteroque Palatino, item codice Grut. prius editi *judicasti*; quod non video cur tantopere exagitare debuerit Monitrolienſis ille.

9. *Idem mihi sunt judices paratiscribus plebis permagni interest qui sint. quare aut redde mihi quod ostenderas, &c.*) Integrat hunc locum egregiè clausulâ Turingicus liber. immissis vocibus quatuordecim. prius enim solùm habebamus, *idem mihi, quod ostenderas.*

deras: aut, si, quod mea minus interest, id te magis fortè delectat, reddam tibi istam ædilitatem, etiam negligenter petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas censeo mihi paulo *diligentius supplicare*. Hæc populi oratio est: mea verò, Laterensis, hæc: QUARE victus sis, non debere judicem quærere, modò ne largitione sis victus. nam, si, quoties cunque prætoritus erit is, qui non debuerit prætoriri, toties oportebit, eum, qui factus erit, condemnari: nihil jam est, quòd populo supplicetur: 1 nihil, quòd direptio; nihil, quòd supplicatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum exspectetur. simus ut qui sint professi, video quid dicam; hic familia consulari est, ille prætoria: reliquos video esse ex equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt æquè boni viri, atque integri: sed servari necesse est gradum. cedat consulari generi prætorium, nec contendat cum prætorio equester locus sublata sunt *studia*, extinctæ suffragationes, nullæ contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, præter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persæpe accidit, ut & factos aliquos, & non factos esse miremur: si campus, atque illæ undæ comitiorum, ut mare profundum, & immensum, sic effervescunt quodam quasi æstu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum, & motu temeritatis, modum aliquem, & consilium, & rationem requiramus? Quare noli me ad contentionem vestram revocare, Laterensis. Etenim, si populo grata est *tabella*, quæ frontes aperit hominum, menteis legit: datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant: promittant autem, quod rogentur: cur tu in judicio exprimis, quod non fit in campo? hic, quàm ille, dignior: perquàm grave est dictu. Quomodo igitur est æquum? Sic credo; quod agitur: quod satis est judici; hic factus est. Cur ille potius, quàm ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impunè tamen deberem dicere; *Non recte*, nam quid assequerere, si illa extrema defensione uterer, *Populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset*? Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, & doceo, Cn. Plancium non obrepsisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus hoc nostro equestri loco? possum ne eripere orationi tuæ contentionem vestrûm, quæ tractari sine contumelia non potest, 2 & te ad causam aliquando criminenque deducere? Si, quod equitis Rom. filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. nihil dico amplius. hoc tamen miror, cur tu huic potissimùm iratscare, qui longissimè à te abfuit. Equidem si quando, ut fit, jactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, cùm ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit; atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio ornatissimo homini, familiari meo: & ab eo, qui hos dimovit, potius, quàm ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. Sed tamen hæc tibi est prima cum Plancio, generis vestri, familiæque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? sed non hic magis, quàm ego à meis competitoribus & alias, & in consulatus petitione vincebar. Sed vide, ne hæc ipsa, quæ despicis, huic suffragata sint. Sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te ædilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: nũ ista est nostra culpa? etenim ad caput, & ad fontem utriusque generis veniamus. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, 3 ex quo plurimæ familiæ sunt consulares: in quibus est etiam Juventia, quot è reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est è præfectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis *ad rationem petendi*? Primùm utrùm magis favere putas Atinateis, an Tusculanos, suis? alteri (scire enim hoc propter vicinitatem facilè possum) cùm hujus ornatissimi, atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem ædilem, cùm prætorem viderunt, quòd primus ille non modò in eam familiam, sed etiam in præfecturam illam, *sellam curulem* attulisset: mirandum in modum lætati sunt. alteros (credo, quia refertum est municipiũ consularibus: nam malevolos non esse certò scio) numquam intellexi 4 vehementiùs hospitum suorum honore lætari. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri propè dicam ipsi, montesque faverunt. num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo in omni virtute principe, 5 num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fabiis gloriari? verbum nemo facit. At, in quemcunque Arpinatem incideris, etiam si nolis, erit tamen tibi fortasse de nobis aliquid, 6 aliquid certè de C. Mario audiendum. Primùm igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus jam *saturatis* honoribus esse potuerunt. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. hujus præfectura, plena virorum fortissimorum sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. quam quidem nunc multitudinem videtis, judices, in squalore, & luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni ærarii (nam plebem à judicio dimisimus, quæ cuncta comitiis adfuit) quid roboris, quid dignitatis hujus petitioni attulerunt? non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum conjectum, sed solidam, & robustam, & assiduam frequentiam præbuerunt. Jam municipia conjunctione etiam *vicinitatis* vehementer moventur. Omnia, quæ dico de Plancio, dico expertus in nobis. fumus enim finitimi Atinatibus. laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio *simulationis* vel suburbano, vel etiam urbano. nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. totus ille tractus celeberrimus, Venafranus, Allifanus: tota denique nostra illa aspera, & montuosa, & fidelis, & simplex, & fautrix suorum regio, se hujus honore ornari, se augeri dignitate arbitrabatur: iisdemque nunc à municipiis adsunt equites Rom. publicè, cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quàm tum erant studio. etenim est GRAVIUS spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. Ergo ut alia in te

1. *Nihil quod direptio.*) Reduxi editionum priscarum omniumque mss. vocem, ejectis neotericis, *diribitio, diremptio*, aliisque; dum senatus Criticus consulto suo firmabit quidnam potissimum admittere habeamus. *Diripi*, hoc est, prendari, ambiri a pluribus, cujus vocis exempla plura posui ante XX. aliquot annos in Animadversionib. ad Senecam lib. III. De Ira cap. 23 usus & Tullius noster diserte lib. II. Epist. ad Quintum fratrem: *Direptum iri te à tuis, &c.*

2. *Et te ad causam aliquando.*) Vox ultima immissa suasu Turingici codicis; editionibus aliis omnibus defuit.

3. *Ex quo plurimæ familiæ sunt.*) Anton. Augustinus *plures* malebat; Gulielmius *prima*.

4. *Vehementius hospitum suorum honore.*) Erfurd. *municipium*. Pall. nihil variant, & ferri poterat vulgata. inclinabat tamen Gulielmius in *hominum*, quod erat in Vrsini ms.

5. *Num de Tiberio Coruncanio municipe suo, &c.*) Stephanus Pighius adeundus lib. VI. Fastorum, putat enim excidisse, *Camerinum*. sed & mox loco illius *Fabiis*, legendum autumat, *Fulvia Tiburtem gloriari?* At ego arbitrabar faciliore medicina sanari locum posse; si, inquam, reponeretur, *Coruncanio municipes suos, num de tot Fabiis gloriari.*

6. *Aliquid certè de C. Mario audiendum.*) Ita optimè Erfurdiana membrana. antea erat insulsè, *aliquid & de C. Mar.*

te erant illustriora, Laterensis, quæ tibi majores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solùm municipii, verùm etiam vicinitatis genere vincebat, nisi fortè te Lavicana, aut Bovillana, aut Gabina vicinitas adjuvabat. quibus è municipiis vix jam, qui *carmen* Latinis petant, inveniuntur. Adjungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, partem publicanum: qui ordo quanto adjumento sit in honore, quis nescit? flos enim equitum Rom. ornamentum civitatis, firmamentum reipub. *publicanorum* ordine continetur. Quis est igitur qui neget, ordinis ejus studium fuisse in honore Plancii singulare? neque injuria: vel quòd erat pater, is qui est princeps jam diu publicanorum: vel quòd is ab sociis unicè diligebatur: vel quòd diligentissimè rogabat, vel quia pro filio supplicabat, vel quia hujus in illum ordinem summa officia quæsturæ, tribunatusque constabant: vel quòd illi in hoc ornando *ordinem se ornare*, & consulere liberis suis arbitrabantur. Aliquid præterea, (timidè dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. appellavi populum, 1 tribubus submisi me, & supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes; ultro pollicentes rogavi. valuit *causa rogandi*, non gratia: nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non jure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quòd me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quòd ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per se: ROGATIO ipsa semper est gratiosissima, quæ est officio necessitudinis conjuncta maximè, 2 neque ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familiaris esset meus, quia vicinus, quia hujus parente semper plurimùm essem usus: sed ut quasi parenti, & custodi meo. non potentia mea sed causa rogationis fuit gratiosa, nemo mea restitutione lætatus est, nemo injuria doluit, cui non hujus in me misericordia grata fuerit. Etenim, si ante reditum Cn. Plancio se vulgò viri boni, cùm hic tribunatum peteret, ultro offerebant: 3 cui nomen meum absentis honori fuisset; ei meas *præsentis* preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quòd C. Marium 4 ex civili errore, atque ex impiis manibus eripuerunt, quòd tecto receperunt: quòd fessum inedia, fluctibusque recrearunt: quòd viaticum congesserunt: quòd navigium dederunt: quòd eum linquentem terram eam, quam servaverat, lachrymis, 5 votisque omnibus prosecuti sunt, æterna in laude versantur: Plancio, quòd me vel vi pulsum, 6 vel ratione cedentem receperit, juverit, custodierit, his, & senatui, populoque Rom. ut haberent quod reducerent, conservarit honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris? Vitia mehercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt: metu in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta, huic, honori fuisse mirere. Hic est enim qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, ut & *contubernii* necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. 7 qui si adesset; non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus: sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ, leves esse videantur. Fuit in Creta posteà contubernalis Saturnini, propinqui sui: miles hujus Qu. Metelli, quibus cùm fuerit probatissimus, hodièque sit: omnibus esse probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc putent: assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cùm missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si præsto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quàm si legationem, & mandata sua confecerint. L. verò Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit, in *parentum loco* quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quàm isti, 8 quos tu jure laudas: sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, 9 quæ si minùs in scena sunt, at certè, cùm sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primùm cum parente (nam meo judicio PIETAS fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat verò, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem? Quid de medicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus quos videtis veste mutata? Atquihæc sunt indicia solida, judices, & expressa; hæc signa probitatis, non *fucata* forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis, facilis est illa occursatio, & blanditia populum adspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, 10 quà externis, quà domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: 11 parem virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo 12 non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. 13 Bimaritum appellas, ut verba fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causa. quod non crimen est, sed 14 impunitum in maledico mendacium. Rapram esse mimulam. quod dicitur Atinæ *factum* à *juvene*, *vetere quodam*, *in* scenicos jure, maximeque *oppidano*. O adolescentiam traductam eleganter cui quidem cùm, quod *tacuerit*, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis

---

1. *Tribubus submisi me.*) Turingicus liber *tributim*. non displicet.

2. *Neque enim ego sic rogavi.*) Particula *enim* venustè accedit ex eodem exemplari.

3. *Cui nomen meum absentis honori, &c.*) Vox *absentis* reddita modò auctori, liberalitate codicis Lenensis, ibidem enim nunc servatur ille olim Erfurdianus. videatur Zinzerlingus noster Promulsidis Criticæ cap. XXXV.

4. *Ex civili errore.*) Pall. septimus *civilis errore*, sine illo ex quod alioquin omnibus abest mss.

5. *Vitia mehercule, res hæ, Cn. Plancii, de quibus dixi, tegere potuerunt: metu in ea vita, de qua jam dicam, tot, & tanta adjumenta, huic, honori fuisse mirere.* Hic est enim qui adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo, & sanctissimo, atque omni laude, & honore dignissimo viro dilectus est, ut & *contubernii* necessitudo, & adolescentuli modestissimi pudor postulabat. 7 qui si adesset; non minùs ille declararet, quàm hic illius frater patruelis, & socer T. Torquatus, illi omni virtute, & laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis & propinquitatis, & affinitatis conjunctus: sed ita magni amoris, ut illæ necessitudinis causæ, leves esse videantur. Fuit in Creta posteà contubernalis Saturnini, propinqui sui: miles hujus Qu. Metelli, quibus cùm fuerit probatissimus, hodièque sit: omnibus esse probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir? L. Flaccus: qui homo? qui civis? qualem hunc putent: assiduitate, testimonioque declarant. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia quæstor. Primùm Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui cùm missi sint ob aliam causam, tamen hujus repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant: huic si præsto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quàm si legationem, & mandata sua confecerint. L. verò Apulejus hunc tanti facit, ut morem illum majorum, qui præscribit, in *parentum loco* quæstoribus suis prætores esse oportere, officiis, benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit non fortasse tam vehemens, quàm isti, 8 quos tu jure laudas: sed certè talis, quales si omnes semper fuissent, nunquam desideratus vehemens esset tribunus. Omitto illa, 9 quæ si minùs in scena sunt, at certè, cùm sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primùm cum parente (nam meo judicio PIETAS fundamentum est omnium virtutum) quem veretur, ut deum, (neque enim multo secus parens liberis) amat verò, ut sodalem, ut fratrem, ut æqualem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc Cn. Saturnino, ornatissimo viro? cujus quantam honoris hujus cupiditatem fuisse creditis, cùm videatis luctus societatem? Quid de medicam? qui mihi in hujus periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus quos videtis veste mutata? Atquihæc sunt indicia solida, judices, & expressa; hæc signa probitatis, non *fucata* forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis, facilis est illa occursatio, & blanditia populum adspicitur, non attrectatur: procul apparet, non excutitur: non in manus sumitur. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, 10 quà externis, quà domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quàm te, generis & nominis, dico superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: 11 parem virtute, integritate, modestia, ædilem factum esse miraris? Hunc tu vitæ splendorem maculis adspergis istis? Jacis adulteria, quæ nemo 12 non modò nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. 13 Bimaritum appellas, ut verba fingas, non solùm crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis, libidinis causa. quod non crimen est, sed 14 impunitum in maledico mendacium. Rapram esse mimulam. quod dicitur Atinæ *factum* à *juvene*, *vetere quodam*, *in* scenicos jure, maximeque *oppidano*. O adolescentiam traductam eleganter cui quidem cùm, quod *tacuerit*, objiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis

---

6. *Vel ratione cedentem receperit.*) Ejeci dictionem *tempore*, neu locatam parum ævo. nam in vetustè cusis, in Pall. in aliorum scriptis non comparet.

7. *Qui si adesset.*) Ita aliquot Pall. quomodo conjecerat Ant. Augustinus, vulgo *quod*.

8. *Quos tu jure laudas.*) Alii conjiciunt *dilaudas*. at Gulielmius, *nimis laudas*.

9. *Quæ si minus in scena sunt.*) Haud aliter etiam scripti nostri, non quomodo vulgò cusi: *minus necessaria sunt*.

10. *Quà externis, quà domesticis.*) Est à Lambino, qui hausit à conjectura Puteani 3, cui accedit utcumque Pal. sec. in quo *quam ext. quam dom.* nam ceteris adhærent vulgatæ, *quem ext. quem dom.*

11. *Parem virtute, &c.*) Debetur istud Erfurdiensi: nam editi ineptè, *patris virtute, &c.*

12. *Non modò nomine, sed ne, &c.*) Conjicit Lambinus *crimine*; sed frustrà. *nomen* enim idem quod *crimen*, ut pluribus ostendi in suspicionibus ad Senecæ Epistolam CIV.

13. *Bimaritum appellas.*) Acutè neque aliter Turingicus minus rectè hactenus impressi, *Maritum appellas, &c.*

14. *Impunitum in maledicto mendacium.*) Sic omn. Pall. sic edd. vett. imo & Victoriana Erfurd *maledictis* recentius excusi, *in maleficis*.

quis è carcere, & quidem emissius (ut cognostis) necessarii hominis, optimique adolescentis rogatu: idem 1 posteà præmandatis requisitus. Atque hæc, nec ulla alia, sunt conjecta maledicta in ejus vitam, de cujus vos pudore, religione, integritate dubitetis. Pater verò, inquit, etiam *obesse filio* debet. O vocem duram, atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in judicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, sordidissimus; tamen ipso nomine patrio valeret apud clementeis judices, & misericordes: valeret, inquam, communi sensu omnium, & dulcissima *commendatione naturæ*. Sed cùm sit Cn. Plancius is eques Rom. ea primùm vetustate equestris ordinis, ut pater, ut avus, ut majores ejus omnes, equites Rom. fuerint, summum in præfectura florentissima gradum tenuerunt & dignitatis, & gratiæ: deinde, ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Rom. summo splendore fuerit: ut posteà princeps inter suos: plurimarum rerum sanctissimus, & justissimus judex: maximarum societatum auctor: plurimarum magister: si non modò in eo *nihil umquam reprehensum*, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minùs honestum, & alienum tueri vel auctoritate, sua, vel gratia possit? Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immò fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Rom. se ferre non posse? ubinam ille mos? ubi illa æquitas juris? ubi illa *antiqua libertas*, quæ malis oppressa civilibus extollere jam caput, & aliquando recreata, se erigere debebat? equitum ego Rom. etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scævolam, virum omnibus, ingenio, justitia integritate præstantem, asperè, & ferociter, & liberè dicta commemorem? Consuli P. Naficæ præco Granius, medio in foro, cùm ille, edicto justitio, domum descendens rogasset Granium, quid tristis esset: an quòd auctiones essent? Immò verò, inquit, quòd legiones. Idem tribuno pleb. potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempub. molienti, cùm ille eum salutasset, ut fit, dixissetque, Quid agis Grani? Respondit, Immò verò, 2 tu Druse, quid agis? ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis sæpe perstrinxit impunè. nunc usque eò oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quæ fuit olim *præconi* in ridendo, *nunc equiti Romano* in plorando, non sit concessa libertas. Quæ enim umquam fuit Plancio vox contumeliæ potius, quàm doloris? quid est autem unquam questus, nisi cum a sociis, & à se injuriam propulsaret? Cum senatus impediretur, quò minùs, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Rom. redderetur: omnibus illa injuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertiùs. communis ille sensus, in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quàm ceteri, & *vultu promptum habuit, & lingua*. Quamquam, judices (agnosco enim ex me) permulta in Plancium, quæ ab eo nunquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed contentione dicendi, aut lacessitus, & quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, & homine ingenuo dignum, atque docto: non aspernor. stomachor verò, cùm aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quòd primus scivit legem de publicanis, tum, cùm vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit: utrum id sortis esse vis, an ejus, qui illam legem ferebat? si sortis: nullum crimen est *in casu*. si consulis, splendor etiam Plancii, hunc à summo viro principem ordinis judicatum. Sed aliquando veniamus ad causam. in qua tu nomine legis Liciniæ, quæ est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi ediditios judices est secutus. quod genus judiciorum si est æquum nulla in re, nisi hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras causas: de ipso denique ambitu, de rejectione, fieri voluerit judicium alterum: cumque nullum genus acerbitatis prætermitteret, hoc tamen unum prætereundum putarit. Quid? hujus rei obscura causa est? an & agitata, cùm ista in senatu res agebatur, & disputata hesterno die copiosius à Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. hoc igitur sensimus: cujuscumque tribus largitor esset, & per consensionem magistratuum, quæ honestè *sodalitas* nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumperet, eum maximè iis hominibus, qui ejus tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, cùm reo tribus ederentur, ex quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes, & judices. Acerbum omnino genus judicii: sed tamen, si vel sua, vel ea, quæ maximè esset cuique conjuncta, tribus ederetur, vix recusandum. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? 3 Terentinam, credo. Fuit id æquum, & certè exspectatum est, & fuit dignum constantia tua, cujus tu tribus venditorem, & corruptorem, & sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profecto, severissimorum præsertim hominum, & gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam. libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. hanc igitur ipsam cur non edidisti? quid Plancio cum Lemonia? 4 quid cum Vejentina? quid cum Crustumina? 5 nam tertiam etiam, non quæ judicaret, sed quæ rejiceretur, esse voluisti. Dubitatis igitur, judices, quin vos M. Laterensis suo judicio, non ad sententiam legis, sed ad *suam spem* aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, cùm ille non ediderit, judicarit 6 quatuor officiis ab hoc observatas, non largitione? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitatem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos, aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, 7 nec opinante, inscio, notes & tuos, & tuorum necessarios, vel *inimicos meos*, vel etiam defensorum meorum? eodemque adjungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut antè consessum eorum judicum videam, quàm potue-

1. *Posteà præmandatis requisitus.*) Turnebus conjecit *prætoris mandatis* idque sequitur Lambinus; minùs necessariè.

2. *Tu Druse, quid agis?*) Locus acerbus in formula est. qua non unam ad rem utebantur. nam & obvios ita compellabant, quasi quærerent, *satin' salva?* & quos reprehenderent iisdem verbis increpabant. Terentius Adelphis: *venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?* ubi videatur Donatus. itaque hoc Granius vultu subducto quasi reprehendebat eædem Gracchi & Flacci aliorumque. *Gulielmius.*

3. *Terentinam credo.*) Suffridus adnotat in Erfurd. semper extare *Terentinam*. alterum restat in Pall.

4. *Quid cum Vejentina.*) Tribus hæc planè controversa est apud mss. & olim cusos. hi enim *Mentinam* vocant, quomodo & Pall. pr. atque octo isti nominant vel *Virutinam*, vel *Vegetinam*; S. verò Vict. *Bientinam*, adeo ut arbitrer rescribendum cum Turneb. *Ufentinam*.

5. *Nam tertiam etiam, non, &c.*) Inclinavetim in Lambini conjecturam, *nam Mentinam non, &c.* cùm invenerim in mss. nostris *nam vi etiam*, aut *ii etiam*.

6. *Officiis ab hoc observatas, non largitione?*) Adjecit verbum Erfurd. *largitione corruptas*. & vix est ut debeat excudi.

7. *Nec opinante, inscio.*) Cubat in mendo vox postrema. nam Pall. præferunt partim *in fece*, partim *insicio*. S. Vict. habuit *insuto*, aliàs *insuto*. nam provetbialiter dicitur *in fece quid agere?* an aliud quid subest?

potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem rejectis, quod in proximo reo de comitiis sententia constitutum est, cogas causam de fortunis omnibus dicere? Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita erratti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad judices non ad carnifices veniremus: idcirco ista edidio per se non acerba est. An verò nuper clarissimi cives 1 nomen editi judicis non tulerunt, cùm ex CXXV judicibus, principibus equestris ordinis, quinque & LXX reus rejiceret, 2 referret, omniaque potius permiscuerunt, quàm ei legi, conditionique parerent: nos neq; ex delectis judicibus, sed ex omni populo, neque editos ad rejiciendum, sed ab accusatore constitutos judices ita feremus, ut neminem rejiciamus? Neque ego nunc *legis iniquitatem* queror, sed factum tuum à sententia legis doceo discrepare: & illud acerbum judicium, si, quemadmodum senatus censuit populusque jussit, ita fecisses, ut in hunc & suam, & ab hoc 2 observatas tribus ederes; non modò non quererer, sed hunc, judicibus editis, qui testes idem esse possent, absolutum putarem; neque nunc multò secus existimo. cùm enim has tribus edidisti: ignotis te judicibus uti malle, quàm notis indicavisti. fugisti sententiam legis: æquitatem omnem rejecisti: in *tenebris*, quam in luce, causam versari maluisti. Voltinia tribus ab hoc corrupta: Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienses, aut tribuleis suos judices? imò verò tu quid diceres? quem judicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut verò etiam excitares? Etenim, si reus tribus ederet, Voltiniam fortasse Plancius, propter vicinitatem, ac necessitudinem suam, non edidisset. & si quæsitor edendus fuisset, quem tandem potius, quàm hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem, justissimumque edidisset? cujus quidem æquitas, & meæ similis voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione præ se fert, facilè declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic judicem, cui quæsitorem tribulem exoptandum fuisse videatis. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quòd non eas tribus, quibus hic maximè notus eras, ediderit: sed à te doceo consilium non servatum senatus. etenim quis te tum audiret illorum? aut quid diceres? sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. an gratiosum? illi libenter audirent. nos non timidè confiteremur. noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de *ambitu* sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. Neque verò tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicendum est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne reficere necessariis suis suam tribum possint. ne par ab iis munus 3 in sua petitione respectent: hæc enim plena sunt officii, plena observantiæ, plena etiam antiquitatis. Isto in genere & fumus ipsi, cùm ambitionis nostræ tempora postulabant, & clarissimos viros esse vidimus, & hodie esse videmus quamplurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, & bonorum omnium, *vim*, *ac dolorem* excitarunt. hæc dice, hæc profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quæ tibi lex dabat, non uti. tribulibus enim judicibus, non modò severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. Hanc tu rationem cùm fugeris, cumque eos judices habere nolueris, quorum in hujus delicto cum scientia centissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimùm delegeris, cur denique se *divinare* maluerit, quàm eos, qui scirent judicare? Ego Plancium, Laterensis, & ipsum gratiosum esse dico, & habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos; quos tu si sodales vocas: officiosam amicitiam nomine inquinas crimineso. sin, quia gratiosi sunt, accusandos putas: noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiis non esse assecutum. Jam, ut ego doceo, gratiosum esse tribulibus Plancium, quòd multis benigne fecerit, pro multis spoponderit, in operas plurimos patris auctoritate, & gratia miserit: quòd denique omnibus officiis per se, per patrem, per majores suos totam Atinatem præfecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, *noli maleficium putare esse gratiam*, noli observantiam tuncire pœna. Itaque hæsitantem te in hoc sodalitiorum tribuario crimine, ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando (si videtur) vulgari, & pervagata declamatione contendere. sic enim tecum ago. Quam tibi commodum est, 4 unam tribum delige tu: doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit. ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne hæc vera contentio? placetne sibi agi? 5 non possum magis pedem conferre (ut ajunt) aut proprius accedere. Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? etiam atque etiam instо, atque urgeo, insector, posco, atque adeò flagito crimen: quamcunque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, virum: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit hæc alia ratio Plancio, ac Laterensi. nam ut, quas tribus tu tulisti, si jam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cujus, cumque tribus rationem poposceris, redditurum. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis jam superioribus sit Plancius designatus ædilis. quæ comitia primùm habere cœpit consul cum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere cœpit *subito* præter opinionem omnium: ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatæ tribus: latum suffragium: descriptæ, renunciatæ longè plurimùm valuit Plancius. nulla largitionis hæc fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria *prærogativa*, tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: tu aut his ipsis comitiis consularibus, aut certè in ullum annum ædilem Plancium factum mireris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declaravit? cujus in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint prærogata? Quo quidem tempore, siid, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuæ, quod multi nobiles sæpe fecerunt, ut, cùm minùs valuissent suffragiis, quàm putassent, postea: prolatis comitiis, *professi essent se* & populo Rom. fracto animo, atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. 6 NUNQUAM ENIM nobilitas, integra præsertim, atque

1. *Nomen editi judicis non tulerunt.*) Turingicus, *edititii*: quemadmodum iterum mox *edititios*, ubi vulgata *editos*.

2. *Observatas tribus ederes.*) Immisi vocem *tribus*, volente Erfurdiano, quæ planè requirebatur.

3. *Inofficia petitione respectent.*) Lambinus hoc mallet *respectent*, & nescio quas respectandi fingit interpretationes: cum simpliciter velit noster, quod versus Catulli: *Nec metuam respellat, ut aunt, amorem*, Gulielmius.

4. *Unam tribum deli ge tu: doce id quod debes.*) Non male tentabat Gulielm. *deliges, tum doce id quod debes.*

5. *Non possum magis pedem conferre, &c.*) Idem sententia gratiosiore: *num possum magis*, per interrogationem.

6. *Nunquam enim nobilitas, &c.*) Turingicus interseris: *ferè*: hoc modo: *nunquam enim ferè nobilitas*, & cutius sanè sic loquatur.

1. *Atqui*

que innocens, à populo Rom. supplex repudiata fuit. Sed, si tibi gravitas tua, & magnitudo animi, pluris fuit, sicut esse debuit, quam ædilitas: noli, cum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris putaris. Equidem primùm ut honore dignus essem, maximè semper laboravi: secundò ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui IIS DENIQUE debet esse jucundus, quorum dignitati populus Rom. testimonium, non beneficium ambitioni dedit. Quæris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave possis, ne tua ista querela, dolorque nimius, abillis sapientissimis viris reprehendatur. vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo, & clarissimo cive, C. Claudio, ædilem non esse factum, & eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime conjunctum, egregium virum, L. Volcatium: vidit, M. Pisonem in ista ædilitate, offensiuncula accepta, summos à populo Rom. esse honores adeptos. Avus verò tuus, & P. Nasicæ tibi ædilitiam prædicaret *repulsam*, quo cive neminem ego statuo in hac rep. fortiorem: & C. Marii, qui duabus ædilitatis acceptis repulsis, septies consul est factus: & L. Cæsaris, C. Octavii, M. Tullii: quos omnes scimus ædilitate præteritos, consules esse factos. Sed quid ego ædilitias repulsas colligo? quæ sæpe ejusmodi habitæ sunt, ut iis, qui præteriti essent, *benignè* à populo factum videretur. Tribunus militum, L. Philippus, summa nobilitate, & eloquentia; quæstor, C. Cælius, clarissimus, ac fortissimus adolescens: tribuni pleb. P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, C. Orestes, facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quæ tibi ultro pater, & majores tui non consolandi tui gratia dicerent, neque verò quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne à te suscepta videatur: sed ut te *ad cursum* istum tenendum, quem à prima ætate susceperis, cohortentur. nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercules verè, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. Noli enim existimare, non magnum quendam motum fuisse illius petitionis tuæ, de qua ne aliquid jurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa reipub. sentires, fortius tu quidem; quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel ætatis tuæ ratio postulabat. Quamobrem in dissentiente populo noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem ante, & præcaventem nunquam certè movebunt. An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, cùm tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An unà fieri potuerunt, si unà tribus non tulissent? At nonnullas punctis pænè totidem. Quippe cùm jam facti propè superioribus comitiis, declaratique venissent, quanquàm ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. neque enim unquam majores nostri *sortitionem* constituissent ædilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent. Et ais, prioribus comitiis Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse conceptam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos jam tum conjunctos fuisse dicis, jacturam suarum tribuum, quo vos adjuvaremini, feciisse: eosdem, cùm jam essent experti, quid valerent, restrictos, & tenaces fuisse? Etenim verebamini credo, angustias. quasi tes in contentionem, aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu an Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum judicas? an dicis eum re arripuisse, à quo non sis rogatus? Nam quòd quæstus es, plures te testes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te præterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse. Illud verò crimen de nummis, quos in circo Flaminio *deprehensos* esse dixisti, caluit re recenti: nunc in causa refrixit, neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quæ tribus, nec, qui divisor, ostenderis. 1 Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se iniquè à tuis jactatum graviter querebatur, qui si erat divisor, præsertim ejus, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non ejus damnatione aliquid ad hoc judicium præjudicii comparasti? Sed neque tu habes hæc, neque eis confidis. alia te ratio, alia cogitatio ad spem hujus opprimendi excitavit. magnæ sunt in te opes: latè patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuæ: multi huic invident: multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris juris & *libertatis* videtur: multi etiam communes inimici reorum omnium: qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, 2 quasi aut moveant animos judicum suis testimoniis, aut gratum populo Rom. sit, aut ab eo facilius ob eam causam, *dignitatem*, quam volunt, consequantur. Quibuscum me, judices, pugnantem meo jure pristino non videbitis: 3 non quò mihi fas sit quidquam defugere, quod salus Plancii postulet. sed quia neque necesse est, me id periculi voce, quod vos mente videatis, & quòd ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos veritæ prudentiæ assumere, meæ modestiæ remittere debeatis. Illud unum vos magnopere oro, atque obtecto, judices, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne *fictis auditionibus*, ne disseminato, disperso que sermoni, fortunas innocentium subjiciendas putetis. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores, atque omnium invidi multa finxerunt. NIHIL EST autem tam volucre, quam maledictum: nihil factilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis: ut aut negligatis, aut dissimuletis, unquam postulabo. sed, si quid hinc capite manabit, aut si quid erit ejusmodi, ut non exstet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoria, dignum non putarit: 4 hujus illa vox vulgaris AUDIVI, ne quid reo innocenti noceat, oramus. Sed venio jam ad L. Cassium, familiarem meum, cujus ex oratione ne illum quidem Juventium tecum expostulavi: quem ille omni & virtute, & humanitate ornatus adolescens, primum de plebe ædilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si ita tibi respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, præsertim mortuo Longino: non, ut opinor, admirere, cùm ego ipse non abhorrens à studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans, ac perfubtilis oratio, digna equitis Romani vel *studio*, vel pudore: quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos & ingenio, & humanitati tuæ tribueretur: respondebo ad ea, quæ dixisti, quæ 5 pleraque de ipso fine fuerunt: in

quibus

1. *Atque is quidem eductus ad Consulem.*) Hæc est concors librorum omnium lectio. itaque abjeci *adductus* nuper apud me.

2. *Quasi aut moveant animos judicum, &c.*) Verbum *judicum*, jam modo primum accedit Tullio ex Turicensis schedis.

3. *Non quo mihi fas sit quidquam defugere.*) Ultima vox est à duobus mss. Lambini. cetera ita tuentur fide Palatinorum editi fere, *non quod fas sit quidquam effugere.*

4. *Hujus illa vox vulgaris Audivi, &c.*) Amplexus sum Erici Mommi conjecturam, *Audivi*, quod eam item deprehenderim in Par. tertio: cæteri adhærescebant vulgato, *audire*, verbo nihili.

5. *Pleraque de ipso fine fuerunt.*) Lambinus conjecit *de ipso me fuerunt*: sed ei libri non favent.

1. *Sed*

quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. Quæsisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego verò, quamquam illi *omnia malo*, quàm mihi, tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quàm mihi fuerunt. quinetiam, ne fortè ille sibi me potius peperisse jam honores, quàm iter demonstrasse adipiscendorum putet: hæc illi soleo præcipere (quamquam ad præcepta ætas non est gnati) quæ ille à Jove ortus, suis præcipit filiis:

Vigilandum est semper: multa insidiæ sunt bonis.

nostis cetera:

Non te id quod multi invideant,

quæ scripsit gravis ille, & ingeniosus poëta: scripsit, non ut illos regios pueros, qui jam nusquam erant, sed ut nos, & nostros liberos ad laborem, & laudem *excitaret?* Quæris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis ædilis fieri non potuisset: 1 sed hoc præstare, quòd ei minus inviderentur. Etenim HONORVM gradus summis hominibus, & infimis sunt pares: gloriæ, dispares. Quis nostrùm se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis P. Decillio parem? quis Atilio Calatino? quis C. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? 2 tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Est enim in virtute multis adscensus: ut is gloria maximè excellat, qui *virtute* plurimùm præstet. honorum populi finis est consulatus: quem magistratum jam octingenti ferè consecuti sunt. horum, si diligenter quæras, 3 vix decimam partem reperis gloria dignam. sed nemo umquam sic egit, ut tu: Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilominus quæstor est factus, & tribunus plebis, & ædilis, quàm si esset summo loco natus: sed hæc, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. Profers triumphos Ti. Gracchi, & C. Marii: & quæris, quid simile in Plancio. Quasi verò isti, quos commemoras, propterea magis laude fuerint digni, quod *triumpharunt*, & non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus rebene gesta triumpharent. Rogas, quæ castra viderit: 4 qui & miles in Creta, Metello hoc imperatore, & tribunus in Macedonia militum fuerit, & quæstor tantum ex re militari detraxit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. Quæris, num disertus. Immò, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num jurisconsultus. Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de jure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis *reprehenduntur*, qui cùm professi fuerint, satisfacere non possunt: non in iis, qui absuisse ab istis studiis confitentur. VIRTVS, probitas, integritas in candidato, non linguæ volubilitas, non ars, non scientia requiri solet Ut nos in mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro textore emimus, ferre molestè solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, fortè nesciverit: sin autem emimus, quem villi cum imponeremus, quem pecori præficeremus, nihil in eo, nisi *frugalitatem*, laborem, vigilantiam, esse curamus: sic populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicæ villicos: in quibus siqua præterea est ars, facilè patitur. sin minus: virtute eorum, & innocentia contentus est. quotus enim quisque disertus: quotus quisque juris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? quod si præterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis, & ornatissimis civibus est futurum? Jubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest. 5 nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem essers Laterensem laudibus. Facilè patior, id te agere multis verbis, quod ad judicium non pertineat: & id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modò confiteor summa in Laterense ornamenta esse: sed te etiam reprehendo, quòd ea non enumeres: alia quædam inania, & levia conquiras. Prænestè fecisse ludos. Quid? alii quæstores nonne fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, justum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romæ geruntur, ut vix ea, quæ fiunt in provinciis, *audiantur*. Non vereor, ne mihi aliquid, judices, videar arrogasse, si de quæstura mea dixero. Quamvis enim illa flotuerit, tamen eum me posteà fuisse in maximis rebus arbitror, ut non ita mihi multum sit ex quæsturæ laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam, aut gratiorem, aut clariorem fuisse. Verè mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, 6 nihil homines umquam aliud Romæ, *nisi de quæstura mea*, loqui. Itumenti in summa caritate maximum numerum miserum: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. excogitati quidam erant 7 à Siculis honores inauditi. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultrò omnia delaturum putarem. At ego, cùm casu diebus iis, itineris faciendi causa, decedens è provincia, Puteolos forte venissem, cùm plurimi, & lautissimi solent esse in iis locis: concidi paenè, judices, cùm ex me quidam quæsisset, quo die Roma exissem, & numquid in ea esset novi. cui cùm respondissem, me è provincia decedere: etiam mehercules, inquit, ut opinor, ex Africa. Huic ego jam stomachans fastidiosè, immo ex Sicilia, inquam. Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid: tu nescis, inquit, hunc Syracusis quæstorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, & me unum ex iis fecì, qui ad aquas venissent. Sed ea res, judices, haud scio an plus mihi profuerit, quàm si mihi tum essent omnes congratulati. nam posteaquàm sensi, populum Rom. *aureis hebetiores, oculos acreis, atque acutos habere*, destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me præsentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum: neminem à congressu meo, neque janitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, cùm otiosus sis: has ego scripsi ludis, & feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum, & præclarum putavi, CLARORVM VIRORVM, ATQVE MAGNORVM, NON MINVS OTII QVAM NEGOTII RATIONEM EXSTARE OPORTERE Ita, si quam habeo laudem, quæ, quanta sit, nescio, parta Romæ est, quæsita in foro: meaque privata consilia publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respub. mihi domi fuerit gerenda. & urbs in urbe servanda. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est. idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilior fortasse, quòd ego huc *à me ortus*, & per me nixus, adscendi: istius egregia virtus adjuvabitur commen-

1. *Sed hoc præstare quod ei minus inviderentur.*) Gulielmius conjicit, *sed hæc præstarent; ei minus inv.*

2. *Tamen eosdem sumus.*) Vocabulum *sumus* addidi ex Erfurdiano; & multum facit ad decorum sententiæ.

3. *Vix decimam partem reperis, &c.*) Ita erat in exoletis edd. & Pall. nostris.

4. *Qui miles in Creta Metello hoc imperatore.*) Vox *Metello*, non visitur in edd. vett. ut nec in Pall. aut S. Vict. aut Gruteriano.

5. *Nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse.*) Pal. sec. *putabit*, quod melius forsan vulgato. ceteri nihil variant: adeo, ut satis mirari nequeam ea quæ ex suis promit Lambinus; qui tamen nihil hariolationibus suis proficit. Gulielmius locum constitui posse putabat delendo illo *putabis*.

6. *Nihil homines aliud Romæ.*) Vulgata, *unquam aliud Romæ*. sed id vocis non est in vetustius cujus aut mss. nostris.

7. *A Siculis honores inauditi.*) Erfurd. interposuit, *honestè à me inauditi*. fortean fuit, *antè*, aut *sanè*,

commendatione majorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex urbe abfuit, nisi forte lege, necessitate. non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli. at valuit assiduitate, at 1 valuit servandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus *ratione*, qua, minima invidia, novi homines plurimi eordem honores consecuti sunt. Nam, quòd ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quàm bonis omnibus, quòd iis æquè mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. 2 sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri, & cives, ædilitiis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verùm fac me multis debere, & in iis Plancio: utrum igitur me *conturbare* oporteat an ceteris, cùm cujusque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc cùm petitur, dissolvere? Quam quam DISSIMILIS est pecuniæ debitio, & gratiæ. nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: 3 qui autem debet, æs retinet alienum. gratiam autem & qui refert, habet: & qui habet. in eo ipso, quod habet, refert. neque ego nunc Plancio delinam debere, si hoc solvero: nec minus ei reddetem voluntate ipsa, si hoc molestiæ non accidisset. Quæris à me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest esse jucundius, amplius, quàm pro Plancio facio, facere possim. nec vides, istorum ipsorum caritate ad hujus salutem defendendam maximè stimulari me, atque excitari. Nam neque illis hujus salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius: & ego ipse numquam illos *adspicio*, quin per hunc me his conservatum esse meminerim, hujusque meriti in me recordet. Opimium damnatum esse commemoras: servatorem ipsum reip. Calidium adjungis, cujus lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus: reprehendis meas pro Plancio preces, quòd nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi; Q. Metellum Pium, consulem, prætoriis comitiis, petente Q. Calidio, populo Rom. supplicasse, cùm quidem non dubitaret & consul, & homo nobilissimus, patronum illum esse suum, & familiæ suæ nobilissimæ dicere. Quo loco quæro ex te, num id in judicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romæ esse potuisset, aut patrem ejus, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum *memoria* posset evelli. vulnus illud reip. dedecus hujus imperii, turpitudo populi Rom. non judicium putandum est. Quam enim illi judices, si judices, & non parricidæ patriæ nominandi sunt: graviorem potuerunt reipubl. infligere securim, quàm, cùm illum è civitate ejecerunt, qui prætor finitimo consul domestico bello rempubl. liberarat? 4 At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais, id verbis exaggero. quasi verò me tuo arbitratu, & non meo, *gratum* esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? an quia te non jugulavit? immò verò, quia jugulari passus non est. Quo quidem in loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, meæque vitæ nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Fuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paulo pòst plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes 5 odium in me mediocre inimicorum fuisse. quod fuit ullorum tantum? requiro, utrùm putes odium umquam barbarorum tam immane, ac tam crudele in hostem: an fuisse in iis aliquem aut *famæ metum*, *aut pœnæ*: quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota urbe versari 6 nisi forte existimas, eos idcirco vitæ meæ pepercisse, quòd de reditu meo non timerent. Ecquem putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, & stante urbe & curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debet is homo, & is civis, prædicare, vitam meam, quæ fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum *molestia* non esse appetitam. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profectò nec cogitate minus, nec minus amicè. nam primùm illud fuit asperius, me, quæ de Plancio dicerem, mentiri, & temporis causa fingere. scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, cum liber esse, & solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multæ, parum justæ necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiæ? quæ si non essent, vereor, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore, & hac dignitate hominem defenderem. fingenda fuit mihi, judices, causa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, *ut coronam dent civicam*, & se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, hostium manibus eripi (nam id accidere, nisi forti viro, & pugnanti communis, non potest) sed onus beneficii reformidant, quòd permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. Ego, cum ceteri vera beneficia, etiam minora, *dissimulent*, ne obligati esse videantur: eo me beneficio obstrictum esse ementiar, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, cùm mihi esses amicissimus, cùm vel periculum vitæ tuæ mecum sociare voluisses: cùm me in illo tristi & acerbo luctu, atque discessu, non lacrymis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses: cùm meos liberos, & uxorem, me absente, tuis opibus, auxilioque defendisses: sic mecum semper egisti, te mihi remittere, atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honorem consumerem, quòd ejus in me meritum tibi etiam gratum esse dicebas. nihil autem me novi, nihil temporis causa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quæ est à me prima habita in senatu? in qua cùm perpaucis nominatim egissem gratias, quòd omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quenquam prætereri: statuissemque eos solùm nominare, qui causæ nostræ duces, & quasi *signifers* fuissent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quæ propter ejus magnitudinem, dicta de scripto est: in qua ego homo astutus 7 ei me dedam, cui nihil magnopere deberem, & hujus tanti officii servitutem adstringam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quæ à me mandata sunt litteris, recitare: prætermitto illa, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quàm consuetudini judiciorum, esse videatur. Atque etiam clamitas, Laterensis: Quousque ista dicis? nihil in Cispio profecisti, absolutæ jam sunt preces tuæ. De Cispio mihine tu objicies, quem ego de me bene meritum quia te teste cognoveram, te eodem auctore defendi? & ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, hæc poterat esse invidia. datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non

1. *Valuit servandis amicis.*) Recentius excusi *observandis*, sed contra antiquitus editos & mss. nostros.

2. *Sed etiam hi quibus ego debeo.*) Idem neoterici, *iis quibus*, invitis libris vetustis, in quibus alterum, autii.

3. *Qui autem debet, æs retinet alienum.*) Ita correctissima exemplaria Gellii lib. 1. cap 4. neque aliter Vrsini nostri vetus liber. antea editi, *æs tenuat*, quod ferè item in nostris plutearitis, nisi quòd quidam *hic*. Lambinus hic meiré sui similis est, nulli volt cedere.

4. *At enim nimis ego magnum beneficium Plancio, & ut ais.*) Sic Victorii editio & antiquior, neque secus Pall. nostri, item Grut. Erf. S. Victoris; nisi quod quidam ad oram, quidam in contextum, *falso scilicet me debere*. vulgata recentius, *beneficium Plancii facio, & ut ais*.

5. *Odium in me mediocre inimicorum fuisse. quod fuit, ullorum tantum? requiro.*) Ista hæc omnia verba non invenias in Pal. sec. sexto, S. Vict. aut Gruteriano. & poterant abesse.

6. *Nisi forte existimas, &c.*) Illud *forte* est ab Erfurdiensi codice.

7. *Ei me dedam.*) Ita quidem hodie vulgati, sed enim olim impressi & Pall. aliique, *debeam*, nihilo deterius.

possumus. Ei quidem, qui pro uno laborarit, & ipsum id non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quàm reprehendentis. nisi forte ego unus ita me gessi in judiciis: ita & cùm his, & inter hos vixi: is in cautis patronus, is in republica civis & sum, & semper fui, solus ut à te constituar, qui nihil à judicibus debeam unquam impetrare. Et mihi lacrymulam Cispiani judicii objectas. sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lachrymulam.* Vide, quàm me verbi tui pœniteat. non modò lacrymulam, sed multas lacrymas, & fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrymis, me absente, commotus, simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meæque salutis non modò non oppugnator (ut inimici mei putarunt) sed etiam defensor fuisset, hujus in periculo non dolorem meum significarem? Tu autem, Laterensis, qui tum lacrymas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adjumenti dignitati meæ atque hoc loco (quod verisimè facere potes) L. Racillii, fortissimi, & constantissimi viri, divina in me merita commemoras: cui quidem ego, 1 sicut in Plancio, nunquam dissimulavi me plurimum debere, semperque præ me feram. nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitæ dimicationes, nec pro republica, nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quàm ego sum in illum gratus, tam licuisset per hominum vim, 2 & injuriam populi Romani, ei gratiam referri. Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius: existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, cùm jam Plancio deberem, Racillii beneficiis fuisse contentum. An verò putas, judices idcirco minus mea causa facturos, quòd me esse gratum criminerisan, cùm populus Roman. illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit (unus enim fuit 3 de magistratibus, aut pro magistratibus, defensor salutis meæ: cui senatus pro me gratias agendas putavit) ei ego à me referendam gratiam non putem? Atqui, eum cùm vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modò pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerem? Quò quidem etiam magis sum, non dicam miser (4 nam hoc quidem abhorret à virtute verbum) sed certè exercitus: non quia multis debeo (*leve enim onus, beneficii gratia*) sed quia sæpe concurrit propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solùm quid cuique debeam, sed etiam quid cujusque intersit, & quid à me cujusque tempus poscat. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus, ædilitas: at C. Plancii salus, patria, fortunæ. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. destineor tamen, & divellor dolore, & in causa dispari offendi te à me, doleo: sed medius fidius multo citius meam 5 salutem pro te objecero, quam Cn. Plancii salùtem tradidero contentioni tuæ. Etenim, judices, cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est, quod malim, quàm me & gratum esse, & videri. Hæc est enim una virtus non solùm maxima, sed etiam *mater virtutum* omnium reliquarum. Quid est *pietas*, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives? qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam justis honoribus, & memori mente persolvunt? QUAM POTEST esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? quæ porrò amicitia potest esse inter ingratos? Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui, atque doctores, cui non locus ille mutus & ubi ipse altus, aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? cujus opes tantæ esse possunt, aut umquam fuerunt, quæ, sine multorum amicorum officiis stare possint? quæ certè, sublata memoria, & gratia, nulla existare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quàm non modò beneficio, sed etiam benevolentiæ significatione alligari: nihil porrò tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quàm committere, ut *beneficio* non dicam indignus, sed *victus* esse videare. Quæ cùm ita sint, jam 7 succumbam, Laterensis, isti tuæ orationi; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque à vobis, judices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quòd gratum præter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quòd dixit idem, nec nocentes, nec litigiosos esse, quo minùs me apud vos valere oporteret. Quasi verò in amicitia mea non hæc præsidia (siqua fortè sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quàm necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quàm præsidio fuisse: meque vehementer vitæ meæ pœniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me congessisti, saneque in eo erubescebam fuisti, te idcirco 8 in locos causam conjicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thensis misericordiæ causa dicerem: quod in aliis ædilibus antè fecissem. Nonnihil egisti hoc loco. nam mihi eripuisti *ornamentum* orationis meæ. deridebor, si mentionem thensarum fecero, cùm tu id prædixeris. sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, 9 me idcirco mea lege ex isto ambitu traxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, 10 non cum laboris, & fori discipulo disputare? Rhodi enim, inquit, non fui. Me vult fuisse: 11 sed fui, inquit, Nicæis (putabam in Vacceis dicturum) bis in Bithynia. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicæam putes, quàm Rhodum. si spectanda causa est: & tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, & ego Rhodi non minore. Nam, quòd in eo me reprehendisti, quòd nimium

---

1. *Sicut in Plancio.*) Præpositio defit editionibus hodiernis, sed reperitur in antiquis ac mss. nostris.

2. *Et injuriam populi Rom.*) Aliquot mss. *P. R.* unde fieri posset *prætoris*, aut simile quid, ut innuit Gulielmius. Lambinus utramque vocem omisit, pro jure suo scilicet.

3. *De magistratibus, aut pro magistratibus.*) Posteriores duas dictiones remisi in locum suum, unde quinquaginta aliquot annis abfuerant, fide jubentibus mss. nostris omnibus.

4. *Nam hoc quidem abhorret à virtute verbum.*) Est à Turingico libro, ineptè antea cusi; *natura quidem abhorret à virtute verbi.*

5. *Salutem pro te objecero.*) Erfurd. *abjecero.*

6. *Ubi ipse alitus aut doctus.*) Haud aliter etiam Pall. nostri, item Grut. nam *altus*, vulgatum hodie abest & olim cusis.

7. *Succumbam, Laterensis, isti tuæ orationis in eo ipso.*) Lectio recens est, habet Victorius *isti tuo verbo*. at antiquior, *isti uno ore nimis, in quo*: quomodo & Pall. decem. Grut. & 6. Victoris, nisi quod in iis amplius copulavimusque.

8. *In locos causam conjicere noli.*) Fulvii liber, item Tur. *in ludos.* Grut. *illusor.* quod & in Pall. sec. item sexto: sed is præterea scribit, *illusos tamen convincere noluisti.* habeo quo defendam illud *ludos*, sed tu Rigalti, tu Contarene, onus illud subito; si placeo nam nimis quam festino.

9. *Me idcirco mea lege existis.*) Carnificem hoc agit Lambinus non medicum. ego contentus esse malo istis, quàm abuti impotenti ingenio.

10. *Non cum laboris & fori discipulo disputare.*) Quàm longe isthæc abeunt à Lambinianis, sciamus esse è codice Erfordiano. nam vulgata; *non causa laboris & fori disputare.* à quo abibant in eo Pall. meliores, quod præferrent, *non cum lab. &c.*

11. *Sed fui inquis Nicæis (putabam in Vacceis dicturum.*) Sic aliquot Pall. à manu secunda. à prima verò omnes desitue banturillo *Nicæis* quod neque in olim cusis. postea enim editi: *sed fui, inquit (putabam in Nicæis dicturum.*

I. Ut

nium multos defenderim: utinam & tu, qui potes, & ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare. sed fit vestra diligentia, qui in cautis ponderandis omnes ferè repudiatis, 1 ut ad nos pleræque confluant, qui miseris, & laborantibus *nihil negare* possumus. Admonuisti etiam, quòd 2 in Creta fuisses, dictum aliquod in petitione tua dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur nostrûm est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te jebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quòd mihi meæ, 3 quas ad aliquem misissem, obsuissent. quas ego mihi obfuisse non intelligo: reipub. video prodesse potuisse. Sed sunt hæc leviora: illa verò graviora: atque magna, quòd meum discessum, quem sæpe desideras: nunc quasi reprehendere, & subaccusare voluisti. dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego verò fateor mehercule, quòd viderim mihi auxilium non deesse, idcirco me illi auxilio pepercisse. 4 qui enim status, quod discrimen, quæ fuerit in republica *tempestas* illa, quis nescit? Tribunitius me terror; an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquis eorum, quos ego florentes, atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam terterrimi, atque turpissimi, sicut & illa principia, & hi recentes rerum exitus declararunt: quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emtis provinciis, à senatu, à republica, à bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cùm, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox nefarius stupris, religiosis altaribus effœminata, 5 secum & illos, & consules facere acerbissimè personabat. egenteis in locupleteis, perditi in bonos, servi in dominos armabantur. Aderat mecum senatus, & quidem veste mutata: quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulum nomine hostes, qui soli in hac urbe senatum senatui parere non sivertat: edictoque suo non luctum patribus conscriptis, *sed luctus indicia* ademerint. Aderat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinæ consul, proscriptionis denuntiatione terrebat attota Italia convenerat: cui quidem belli intestini, & vastitatis metus inferebatur. 6 Hisce ego auxiliis studentibus, atque incitatis uti me Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non jure, non legibus, non disceptando decertandum (nam profectò, præsertim tam *bona in causa*, nunquam, quo ceteri abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset) armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis, atque à servorum ducibus cædem fieri senatus, & bonorum, reipublicæ exitiosum fuisset. Vinci autem improbos à bonis, fateor fuisse præclarum, si finem eum vincendi viderem: quem profectò non videbam. Ubi enim præsto fuisset mihi aut tam fortis consul, quàm L. Opimius? quàm C. Marius? quàm L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minùs fortes, attamen tam justi, quàm P. Mucius, qui arma, quæ privatus P. Scipio sumserat, ea, Ti. Graccho interemto, *jure optimo* sumta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. nihil amplius dico, nisi illud, Victoriæ nostræ graves adversarios paratos: interitus nullos ultores esse videbam. Hisce ego auxiliis salutis meæ si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. sin autem, QUÒ MAIORA studia in me bonorum fuerunt, hoc iis magis consulendum, & parcendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est, hodieque est, & semper erit maximæ gloriæ? quem. ut potes ex multis audire, qui tum affuerunt, invictissimis vitis, constat bonis cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione, & armis superior posset esse. Ergo ille cùm suum, non cùm senatus factum defenderet: cùm perseverantiam sententiæ suæ, non salutem reipublicæ retinuisset: 7 tamen ob illam constantiam, qua illud voluntarium vulnus accepit, justissimos omnium Metellorum, & clarissimos triumphos gloriæ laude *superavit*, quòd & illos ipsos improbissimos civeis interfici noluit, &, ne quis bonus interiret in eadem cæde, providit: ego, tantis periculis propositis, cum, si victus essem, interitus reipublicæ: si vicissim, infinita dimicatio paranetur: committerem, ut idem perditor reipublicæ nominarer, qui servator fuissem? Mortem me timuisse dicis. Ego verò NE IMMORTALITATEM quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicæ vellem. nam, qui 8 pro rep. vitam dedideruntſ licet me desipere dicatis) nunquam mehercule eos mortem potiùs, quàm immortalitatem assequutos putavi. Ego verò, si tum illorum impiorum ferro, ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile præsidium salutis suæ perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi, aut natura ipsa consumsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quòd peremtum esset mea morte id *exemplum*, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus, populusque Romanus. An, si umquam in me vitæ cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commossem? quæ, si viginti *quiessem* dies, 9 in aliorum vigiliam consulum recidissent. Quamobrem, si vitæ cupiditas contra rempublicam est turpis, certè multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis. Quòd te in republica liberum esse gloriatus es, id ego & fateor, & lator, & tibi etiam in hoc gratulor. quòd me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam dissutius patiar errare. Nam, si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quòd non ab omnibus eisdem, à quibus anteà solitus sum dissentire, dissentiam: primùm, si bene de me meritis gratum me præbeo, non desino incurrere in crimen hominis nimiùm memoris, nimiumque grati. sin autem sine ullo reipublicæ *detrimento*, respicio etiam aliquando salutem tum meam, tum meorum: certè non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, rogarent. res verò ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi: fructus autem ex sese non, ut oportuisset, lætos, & uberes, sed magna acerbitate permixtos tulissem: ut jam mihi servirem, consulerem meis: se non modò satis habere à me, sed etiam veteri, ne parum mihi pro eo, 10 quod tum à me haberet, reddidisset. Quid, si horum ego nihil cogito? & idem sum

1 *Ut ad nos pleræque confluant.*) Fortassis melius Turing liber *plerique*.

2. *In Creta fuisses.*) Πρὸς κρῆτα κρητίζειν. fuerat enim etiam in Creta Plancius; & iidem ambo candidati.

3. *Quas ad aliquem misissem.*) Intelligit ad Pompejum missas, in quibus se Lælium, ipsum Africanum facit. Gulielmius.

4. *Qui enim status.*) Conjicit idem noster *status*; ut & mox *tempti provincia*, ubi habemus, *emptis*.

5. *Secum illos, & consules.*) Illud & ante *consules*, non extat in posteriotibus edd. aut mss. nostris.

6. *Hisce ego auxiliis studentibus.*) Gulielmius mallet *labentibus*; non inepte.

7. *Tamen ob illam constantiam quæ illud, &c.*) Pall. S. Vict. Grut. *tamen ob illam quæ illud, &c.* omissa voce *constantiam*. sed nec habent edd. vet. hoc loco: iidem tamen collocant infra *Metellorum constantiam & clarissimos triumphos*, quomodo tamen nulli mss. nostri.

8. *Pro rep vitam dedideruntſ*) Necesse habui istud recipere, abjecto *redideruntſ* quod restaret in editionibus vetustioribus, firmaretque tota cohors codicum Pall. item S. Vict & Grut.

9. *In aliorum vigiliam consulum recidissent.*) Invicus & heic exturbavi vulgatum, *singulum*, quod in nullo repertissem culo antiquiore, in nullis membranis Pall. negarerque Lambinus fuisse in suis. & allusum puto ad obsessos, ad alios, quibus res est cum hoste. iis enim nox quæque divisa in vigilias quatuor, quibus singulis mutabantur excubitores.

10. *Quid tum à me haberet.*) Gulielmius non absurdè, *quod retum à me habe*.

1. *Manu-*

in republica, qui fui semper? tamenne tu libertatem requisites meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, *depugnemus*. quod est longè secus. Stare enim omnes debemus, tanquam in orbe aliquo reipublicæ, qui quoniam versetur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas, salusque converterit. Ego autem Cn. Pompejum, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meæ (nam hæc privatim fortasse officiorum memoriam, & gratiam quærunt) sed dico hoc, quod ad salutem reipubl. pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedunt? ego C. Cæsaris laudibus desim, quas primum populi Romani nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis, atque amplissimis judiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non judicium aliquod habuisse de reipub. utilitate, sed hominibus amicum, aut inimicum fuisse. An, cùm videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non ea eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum, atque tranquillum: cum *tempestate* pugnem periculosè portus, quàm illi, salute præsertim proposita, obtemperem, & paream? NEQUE ENIM inconstantis puto, sententiam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipubl. tempestate moderari. Ego verò hæc didici, hæc vidi, hæc scripta legi: hæc de sapientissimis, & clarissimis viris, & in hac repub. & in aliis civitatibus 1 monumenta nobis litteræ prodiderunt: NON SEMPER easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipub. status, inclinatio temporum, ratio concordiæ postularet, esse defendendas. quod ego & facio, Laterensis, & semper faciam: libertatemque, quam in me requiris, quam ego neque dimisi umquam, neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem me arcem facere ex cloaca, lapidemque e sepulchro venerari pro deo. neque enim mihi insidiarum periculum ullum, neque mortis fuisse. Cujus ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. nihil enim ex meis est temporibus, quod minùs pervagatum, quodque minùs aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum, atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo *incendio* legum, jutis, senatus, bonorum omnium, cedens, cùm mea domus ardore suo deflagrationem urbi 1, atque Italiæ toti minaretur, nisi quievissem: Siciliam petivi animo, quæ & ipsi erat mihi, sicut domus una, conjuncta: & obtinebatur 2 à C. Virgilio: quo cum me uno vel maximè cum vetusta amicitia, tum mei fratris collegia, tum respubl. sociarat. Vide nunc *caliginem temporum* illorum. Cùm ipsa pænè insula mihi sese obviam ferre vellet: prætor ille ejusdem tribuni pleb. concionibus propter eandem reipub. causam sæpe vexatus, nihil amplius dico, nisi me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi, & viro, benivolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? 3 nihil videlicet est eorum: sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit ut eam ipse posset opibus suis *sustinere*. Tum consilio repentè mutato, iter à Vibone Brundisium terra petere contendi. nam maritimos cursus præcludebat hiemis magnitudo. Cùm omnia illa municipia, quæ sunt à Vibone Brundisium, in fide mea, judices, essent: iter mihi tutum, multis minantibus, magno cum suo metu præstiterunt. Brundisium veni, vel potius ad mœnia accessi urbem unam mihi amicissimam declinavi, quæ se vel potius exscindi, quàm è suo complexuut eriperet, facilè pareretur. In hortos me M. Lenii Flacci contuli, cui cùm omnis metus, publicatio bonorum, exsilium, mors proponeretur, hæc perpeti, si acciderent, *maluit*, quàm custodiam mei capitis dimittere. Hujus ego, & parentis ejus prudentissimi, atque optimi senis, & utriusque filiorum manibus, in navi tuta, ac fideli collocatus, eorumque preces, & vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. Quò cùm venissem, cognovi, id quod audieram, refertam esse Græciam sceleratissimorum hominum, ac nefariorum: quorum impium ferrum, igneisque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, cum tum abessent aliquorum dierum viam, in Macedoniam, ad Planciumque pervexi. Hic verò simul atque me mare transisse cognovit; (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam: confitearque aliquando, quod faciam, me & grate, & piè facere: huic, quæ pro salute mea fecerit, si minùs profutura sint, obesse certè non oportere.) Nam, simulac me Dyrrhachium attigisse audivit: statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, *veste mutata*, profectus est. O acerbam mihi, judices, memoriam temporis illius, & loci. cùm hic in me incidit, complexus est, conspersitque lacrymis, nec loqui præ mœrore potuit! ó rem cum auditu crudelem, tum visu nefariam! ó reliquos omneis dies, nocteisque eas, quibus iste à me non recedens, Thessalonicam me, in quæstoriumque perduxit! Hic ego nunc de prætore Macedoniæ nihil dicam amplius, nisi, eum & civem optimum semper, & mihi amicum fuisse: sed eadem *timuisse*, quæ cæteros. C. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quæ timerentur, mecum ea subire, & perpeti vellet. Qui, cum à me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulibus conjuratis audierat, animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire (4 propter ejus provinciæ mecum, & cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, inquam, Plancius, & complexu suo retinuit, multosque menses à capite meo non discessit, abjecta quæstoria *persona*, comitisque sumta. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! ó flobiles vigilias! ó noctes acerbas! ó custodiam etiam mei capitis intelicem! si quidem ego tibi vivus non profuim, qui fortasse mortuus profuissem. memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, cùm tibi vigilanti, assidenti, mœrenti, vana quædam miser, atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, 5 præsentem tibi gratiam relaturum: si autem vitam mihi iors ademisset, aut vis aliqua major reditum peremisset: nos hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos. Quid me adspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed horum erga me benivolentiam promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitæ periculo velle videbam: de eorum desiderio, luctu, quere-

1. *Monumenta nobis litteræ prodiderunt.*) Nihil variant mss. Pantagathus tamen malebat, *litteratum*, in cujus item sententiam ibat Gulielmius.

2. *A C. Virgilio.*) Lambinus *Virginio*, præter libros editos typis scalamisque scriptos.

3. *Nihil, judicet, est eorum.*) Quanto istud melius illo vulgato, *nihil videlicet est eorum*, eruit autem id e Turinensibus Suffridus noster Petrejus.

4. *Propter ejus provinciæ mecum, &c. comparantem.*) Ita legendum duxi omnibus Pall. volentibus; item S. Vict. ac Grut. qui ultimus, duxit me ad hanc lectionem, cùm haberet, *me ire comparantem propter ejus provinciæ, &c.* illud *mecum* tamen solùm erat aperiè in Pall. pr. nam reliqui *metum*, vulgata, *meorum, &c. comparatam*, quod *comparatam* etsi affirmet comparere in scriptis omnibus Lambinus 3, haud ei credam, nostrum sane conspicitur in cod. S. Vict. & edd. priscis.

5. *Præsentem tibi gratiam relaturum.*) Ambiguitas constructionis omnino tolletur, si legimus cum Erfurdiensi, *gratias*.

querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, præter lacrymas, queam reddere: quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. Quid enim possum aliud, nisi mœrere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Huc exsurge tamen, quæso, retinebo, & complectar: nec me solùm deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem, sociumque profitebor: atque (ut spero) nemo erit tam crudeli animo tamque inhumano, nec tam immemor meorum non dicam in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui à me mei *servatorem* capitis divellat, ac distrahat. Nō ego meis ornatum beneficiis à vobis deprecor, judices, sed custodem salutis meæ: non opibus contendo, non auctoritate, non gratia; sed precibus, sed lacrymis, sed misericordia: mecumque vos simul misertimus, & optimus obtestatur parens, & pro uno filio duo patres deprecantur. Nolite, judices, per vos, per fortunas vestras, per liberos, inimicis meis, his præsertim, quos ego pro vestra salute suscepi, dare lætitiam, gloriatibus vos jam oblitos mei salutisque ejus, à quo mea salus conservata est, hostes exstitisse. Nolite animum meum debilitare tum luctu, tum etiam metu commutatæ vestræ voluntatis erga me: sinite me, quod vobis fretus huic sæpè promisi, id à vobis ei persolvere. Teque, C. Flavi, oro, & obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius, periculorum particeps, rerum, quas gessi, adjutor fuisti, meque non modò salvum semper, sed etiam ornatum, florentemque esse voluisti: ut mihi per hos conserves eum, per quem me tibi, & his conservatum vides. Plura ne dicam, tuæ me etiam *lacryma* impediunt, *vestræque*, judices, non solùm meæ: quibus ego, magno metu meo, subitò inducor in spem, vos eosdem in hoc conservando futuro, qui fueritis in me: quoniam ist is vestris lacrymis de illis recordor, quas pro me sæpe, & multum profudistis.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
P. SEXTIO.

ORATIO TRICESIMA SECUNDA.

SYNOPSIS.

Quæstio, *An P. Sextius vim commiserit.* Accusator, *M. Tullius Albinovanus.* Testis, *P. Vatinius* Patroni P. Sextij, *Q. Hortensius & Cicero.* Acta *Ciceronis anno* 51. *urbis*, 697. Eventus. *P. Sextius absolutus.*

SI quis antea, judices, mirabatur, quid esset, quòd pro tantis opibus reip. tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potiùs, si quem *bonum & fortem* civem viderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potiùs, quàm reipubl. consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque casu cogitando recordari, uno adspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, remp. afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mœstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina, & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solùm alacres, lætosque volitare, 2 sed etiam *voluntarios* fortissimis, atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cùm multa sunt indigna, tum nihil minùs est ferendum, quàm quòd jam non per latrones suos, non per homines egestate, & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra *auctoritate*, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrentur. Ego autem, judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optimè sunt meriti, beneficio, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. iis potissimùm vox hæc serviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est. Et, quamquam à Q. Hortensio, clarissimo viro, atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata; nihilque ab eo prætermissum est, quod aut pro repub. conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimùm defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, judices, à me in hac causa, atque hoc extremo dicendi loco, *pietatu* potiùs, quàm defensionis: *querelæ*, quàm eloquentiæ: *doloris*, quàm ingenii partes esse susceptas. Itaque, si aut acriùs egero, aut liberiùs, quàm qui ante me dixerunt: peto à vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & justæ iracundiæ concedendum putetis, neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quàm hic meus, susceptus ex hominis, de me optime meriti, periculo, neque iracundia magis ulla *laudanda*, quam ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum sibi esse gerendum judicaverunt. Sed, quoniam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis, atque otii: contendamque, si modò

1. P. *Sextio.*) Pal. sec. ac nonus, item Erfurd. & Gemblac. hunc hominem semper appellant *Sestium*; ut etiam liber S. Vict. adeo ut sic rescribendum videatur: ut fecit P. Vict. annotatum tamen Cl. Puteano scribendum *Sextii*, quoniam sit familiæ plebeiæ, *Sestium* enim notare patriciam.

2. *Sed etiam voluntarios fortissimis.*) Monuit Lambinus illud *voluntarios* non hærere in aliquot mss. ideoque delendum putat. & verò abest aliquot item Palatinis, sed tamen cùm compareat in eis quos habeo notæ optimæ, in pr. in sec. in nono, haud temere ei manus intulero.

1. *Dulce*

id consequi potero, ut in hac confusa, atque universa defensione, nihil à me, quod ad vestram quæstionem, nihil, quod ad reum, nihil, quod ad rem pertineat, prætermissum esse videatur. Et, quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis eversæ, atque afflictæ reip. P. Sextii tribunatus est à fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima, atque amplissima prius, quàm docuero, quibus initiis, ac *fundamentis* hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint. Parente P. Sextius natus est, judices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & severo: qui cùm tribunus pleb. primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quàm *dignus videri*. Eo auctore, duxit honestissimi, & spectatissimi viri, C. Albini filiam: ex qua hic est puer, & nupta jam filia. 1 duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum, & carus maximè, & jucundus esset. 2 Ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed *caritatem* illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut vos facilimè potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, & molestia judicare. Duxit uxorem, patre vivo, optimi, & calamitosissimi viri 3 filiam, C. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas exstitit & omnibus grata, quòd & Massiliam statim profectus est, ut socerum videre; consolarique posset, fluctibus reipub expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum vestigiis stare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, 4 ut illo *insperato* adspectu, complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris sui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ solitudinem sustentavit. Pressum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu *abstinentia*: sed mihi ante oculos observatur reipub dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur. Quæstor hic C. Antonii, collegæ mei, judices, fuit sorte, sed societate consiliorum, meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minùs exponam, quàm multa ad me detulerit, quanto antè providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, præter unum: nunquam illum in illo summo timore, ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut *insistiando*, tollere, aut *dissimulando* sedare voluisse. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipub. laudare verè solebatis: par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur. Idem, cùm illa conjuratio ex latebris, atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli *opportunitates*, ab illa impia, & scelerata manu 5 attentari suspicabamur: 6 & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obscurè Pisauri, & in aliis agris Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque C. Marcellum, cùm is non solùm Capuam venisset, verùm etiam se, quasi armorum studio, 7 in maximam familiam conjecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. quæ de causa & tum conventus ille Capuæ, qui propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii, *testimonio* declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones, 8 ut jam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cùm se corroborarit, effectura esse videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo *expressum* vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, 9 vocem officii præsentis, testimonium præteriti temporis. Atque illis temporibus iisdem, cùm jam Capuam metu Sextius liberasset, urbem senatus, atque omnes boni, deprehensis, atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego litteris eum Capua accessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. quibus hic litteris lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, & vestram memoriam ad timoris præterni cogitationem excitate. LITTERÆ CICERONIS, CONSULIS. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum pleb. novorum, qui tum extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus, & conatus, sunt *retardati*. Ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno pleb. fortissimo, atque optimo cive, rempubl. defendente, per scriptum S. P. Q. R. ine militum præsidio tueri facilè majestatem suam, & dignitatem eorum, qui ea lutem communem periculo suo defendissent: Sextius cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admoverit homini studioso fortasis victoriæ, sed tamen nimium *communem Martem*, bellique casum meuenti? longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreius non excellens animo, & amore reip. non præstans in rep. virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, neque 11 adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset, 12 datus illo in bello esset *hiemi* locus, neque unquam Catilina, cùm è pruina Apennini, atque è nivibus illis

1. *Duobus his gravissimæ antiquitatis viris, &c.*) Ita malui cum Pall. sert. quart. quinto, oct. & ed. vet. quàm *gravissimis*, quod in vulgata. iidem nostri non agnoscebant vocalem *his*, & poterat item deleri. interim quæ frons Lambini? supponetis, *duobus tris gravissimis ac sanctissimis viris*.

2. *Ademit Albino socerı nomen.*) Gembl. & S. Victoris *ceterum nomen*, qui alludit & Palat. nonus, in quo *ceterorum*. & non videtur fortuitum illud *ceterum*.

3. *Filiam C. Scipionis.*) Non vacat inquirere quo prænomine aliis vocetur hic Scipio. reddidi tamen ei *Caii* volentibus Pall. Gembl. Erfurd. item edit primis posterioribus placuit *Lucius*.

4. *Ut illo insperato adspectu, amplexuque.*) Pal. tert. quart. quint. *adfectus*. nō nimium displiceret uti; cùm & invenerim item in ed. antiquissimis.

5. *Attentari suspicabamur.*) Pall. aliquot *tentarie*, nonos præterea *conspicabamur*. Gembl. *conspicabamur*. editio princeps *conspiciebamus*.

6. *Et inde M. Aulanum.*) Sic Pal. pr. sec. nam tert. quart. quint. *me Aulanum*. at nonus *conspicabamus C. Mevulanum*. quod nomen idem in Gembl. & Erfurd. alludituque S. Victoris: *suspicabamur C. Mevulcanum*. Pal. oct. *& inde Meaulcanum*. adscriptumque, *al. M. Aulum*. & in uirendus profectò ille *C. Merulanus*. nam & primitus cusi *Mevulanum* exhibent. P. Manutius edidit *Antianum*.

7. *In maximam familiam.*) Servorum, interpretatur P. Manutius. at ego, gladiatorum, qui ibi in ludo frequentes ut discimus, vel ex loco huc pertinente C. Cæsaris libro 1. Bell. civ. cap. 15. m.

8. *Vt jam puerilis tua vox, &c.*) Locum hunc moto, invico Gulielmio, qui adhærescebat planè vulgatæ scripturæ, *virilis*; tamquam scilicet in puero esset vox virilis. fateor; sed idem non tollitur, substituto *puerilis*, quod omninò servatur in Pal. nono illo, in Gembl. in Erfurd. libris extra controversiam innocentissimis.

9. *Vocem officii præsentis.*) Lambinus recepit, nescio cujus emendationem, *vocem off.* præter omnes libros, & non necessariò, quamvis ita autumet.

10. *Non excellens animo & amore reip. non præstans, &c.*) Reduxi quod erat in olim editis, in P. Manutio, in P. Victoriano; quibus firmandis accedit Pal. nonus. item liber S. Victoris; nisi quod is *animus*. unde tentabar Gulielmius, *non exc. animus & amor reip. non præstat*, quod non spreverim. nam insulsè vulgata *non excellens animus & amore reip. præstans*; omisso *non*.

11. *Adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset.*) Sic vetus editio, sed adhuc verbo auctior, *cohortandum, accusandum, impellendum*, sed enim cùm restet tantum in Pal. none, *adjutor reipub. cohortandum., accusandum., impell. s.* suspicor Ciceroni scriptum: *adjutor ei Publius ad excitandum, cohort. accusandum, imp.* emisso nomine *Antonii*.

12. *Datus illo in bello esset hiemi locus.*) Sic malui distinguere cum Gulielmio, quàm ut est in hactenus vulgatis *fuisset datus: illo in bello*. quod quàm infeliciter explicat P. Manutius.

1. Sur-

illis emersisset, atque ætatem integram nactus, Italiæ calcis, & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac1 sine totius Italiæ vastitate miserrima concidisset. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius: ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam. quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis cujus ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad *memoriam* illius provinciæ sempiternam. Verùm hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & respectantes relinquamus. Ad tribunatum, quia ipse ad sese jam dudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum à Q. Horrensio, ut ejus oratio 2 non defensionem modò criminum videretur continere, 3 sed etiam memoria digna esset, uti, & reip. capessendæ auctoritatem, disciplinamque præscriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud, nisi meum nomen, causamque sustinuit, necessariò mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtiliùs disputandum, at certè, judices, dolentiùs deplorandum. Qua in oratione si asperiùs in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, *vocii libertate* perstringerem? 4 Sed ut agam moderate, & huic potiùs tempori serviam, quàm dolori meo. si qui occultè à salute nostra dissentiunt, lateant. si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent, & quiescunt: nos quoque simus obliti. 5 si qui se offerunt insolenter, & insectantur: quoad ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum 6 superioris anni reipubl. *naufragium* exponere: in quo colligendo, ac reficienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia, versata. 7 Fuerat ille annus in reipub. magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgò ignari rerum loquebantur, re quidem vera in universam remp traductione ad plebem furibundi hominis, ac perditi, mihi irati, sed multo acrius otii, & *communis salutis* inimici. Hunc vir clarissimus, mihique, multis repugnantibus, amicissimus, Cn Pompejus, omni cautione, fœdere, exsecratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius ex omnium scelerum colluvione natus, parum se fœdus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. Hanc tætram, immanemque belluam, vinctam auspiciis, alligatam more majorum, constrictam legum sacratum catenis, 8 solvit subitò legum consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel ut nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certè, & imprudens impendentium tantorum scelerum, ac malorum, qui tribunus pleb. felix in evertenda rep. fuit nullis suis nervis. qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororiis stupris, omni maudita 9 libidine infamis? Sed fuit profectò quædam illa reipub. *fortuna fatalis*, ut ille cœcus, atque amens tribunus pleb. nanciscetetur, quid dicam consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, exstinguenda omnia jura, atque instituta majorum, se illis fascibus, ceterisque insignibus summi honoris atque imperii *ornatos* esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si nondum scelera, vulneraque inusta reipub. vultis recordari, vultum, atque incessum *animi* intueamini. faciliùs facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Alter unguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ suæ, puteali, & fœneratorum 10 gregibus inflatus, atque percussus, olim ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in tribunatus *portum* perfugerat. contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu cantam diceret, prædicabat, ab iisdemque se, etiam, invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter, ô dii boni! quàm tætra incedebat quàm truculentus! 11 quàm terribilis adspectu! unum aliquem te ex *barbatis* illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipub. diceres intueri. 12 vestitus asper è nostra hac pupura plebeia, ac pænè fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum 13 imaginis ornandæ causa duumviratum gerebat, Seplasiam sublaturus videretur. nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed *pignus reipubl.* videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, 14 ut illo supercilio respub. tanquam Atlante cœlum, niti videretur. erat denique hic omnium sermo: EST TAMEN reip. magnum, firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi, atque cœno-

1. *Sint totius Italiæ vastitate.*] Pal. nonus *vicissitate*. cui voci attendet auceps verborum minus frequentium. nam & hæc ei quoque suus locus, si voluit exprimere Cicero aleam Martis ancipitem. sive enim conjurati perirent, sive eorum adversarii damno id erat communi matri Italiæ.

2. *Non defensionem modo criminum vid. esse.*) Pal. nonus non agnoscit vocabulum *criminum*; neque requiritur.

3. *Sed etiam memoria digna esset uti reip. cap. &c. præscriberet.*) Cuilibet jam patet quàm hæc aptiora sint hujus sententiæ, quàm quæ de Turnebi conjectura substituerat nobis Lambinus. sic autem restat omnino in Pal. nono & Erf.

4. *Sed ut agam moderatè, & huic.*) Scribendum cum Pal. sec. ac nono: *sed ut quam moderatè, &c.* quomodo item in prima editione, præterquam quod ea *ut qua*. ceteri nostri habent. *sed quàm moderatè, & huic.*

5. *Si qui se offerunt insolenter, & insectantur.*) In nullo mss. aut vet. edd. inveni illud *insolenter, &c.* habentque Pal. nonus, ac Gemblac. *si qui offendunt, insequantur*. neque aliter Erfurd. nisi quòd immissa copula, *& insequuntur*. Palatert. quint. oct habent, *si qui se offerunt insolenter*. pr. quart. *offerunt, insectantur*.

6. *Superioris anni reip. naufragium.*) Non displicet Turingici exemplaris scriptura, *in repub.*

7. *Fuerat ille annus in reip. magno motu, &c. tanquam intentus.*] Pall. omnes hoc mirè mutilati sunt à librariis, præter nonum. is exhibet, *Fuerat ille annus, tam in rep. videlicet quam in magno motu, &c. intentus*; sine il o, *tanquam*. neque aliter S. Victoris, quàm quòd is, *in repub. judices*, quàm *in magno motu*. quod & in codice scripto Henrici Stephani, nisi quod is *motu*.

8. *Solvit subitò legum.*) Hæc est primæ editionis lectio. neque secus imprimi curavit Victorius, restatque in Pal. nono. aliæ habent, *solvit subitò curæ legum*. aliæ, *solv. subitò, legum vinculis*. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, *solvit subitò legem curiatam*; de qua videantur illius Adversaria libro XX. c. 3.

9. *Libidine infamis?*) Pall. oct. edd. vett. S. Vict Erf. Gembl. *infausi*, quod iterum recepissem, nisi occurrisset, insanos nonquam esse sine nervis, & iis quidem, quibus sanos longè anteeant. & sic tamen habet quæ se defendat.

10. *Gregibus inflatus atque percussus.*) Sic primitus editi. nam Pall. nostri non habent illud, *atque percussus*; excepto nonogin quo *atque compulsus*; quomodo etiam extat in S. Victoris. Gulielmius conjicit *inflatus*. ego vulgatam interpretor; tanquam primo fuerit inflatus ab illis sectatoribus, sed tandem deserrtusque fæpe solet fieri, eum ducem suum teneri nequeunt isti Satagei. exemplum videatur apud Tullium in Quintiana cap. 22. procemio: item Verina cap. 4. m.

11. *Quam terribilis aspectu.*) Ita mss. nostri omn. & olim impressi, non ut hodie, *terribili asp.*

12. *Vestitus asper: nostra hæc.*) Est à mss. nostris & quondam editis. nam posteriores *asper*.

13. *Imaginis ornandæ causa.*) Conjecit ita quondam Turnebus, sed nunc firmatur auctoritate Palatini noni: aliter enim, tota hac oratione nihil habent historicum, nihil nisi quod liquidò adsequebantur librarii.

14. *Ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum, niti videretur.*) Lectio fictitia. neque melior ea, quam substituit Lambinus, primæ edd. habent: *ut illo supercilio sustentius ille niti tanquam videretur*; à qua nihil recedunt mss. nostri. nam Pal. nonus exhibet, *supercilio vel sustentur sustentius, ille nisi tanquam videretur*. videatur Turnebus libro XX. Adversar. nam ego hic nihil video, nisi latere *anacœuma*, adplicet rei propositæ qui potest.

vultu medius fidius collegæ sui libidinem, levitatemque franget, habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor, & dux bonis. mihi denique homines præcipuè gratulabantur, quòd habiturus essem contra tribunum pleb. furiosum, & audacem, cùm amicum, & affinem, tum etiam fortem, & gravem consulem. Atque eorum alter fefellit neminem. quis enim *clavum* tanti imperii tenere, & gubernacula reipub. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subitò ex diuturnis tenebris lustrorum, ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cùm is *præter spem* in altissimo gradu alienis opibus positus esset? qui non modò tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam adspicere posset? Alter multos planè in omneis parteis fefellit. erat enim hominum opinioni, nobilitate ipsa, *blanda conciliatricula*, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipub. nobileis homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos, clarorum hominum [1] & bene de repub. meritorum memoria etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum, atque incultum videbant, & quòd erat eo nomine, [2] ut ingenerata *familiæ* frugalitas videretur: favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum, spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. Ego autem (verè hoc dicam, judices.) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum repub. sensi, numquam putavi. nequam esse hominem, & levem, & falsa opinione, errore hominum, ab adolescentia commendatum, sciebam. etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio, nec *diuturna* est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspici non possit. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paullo propiùs accesserant, intuebantur. denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen *nomina* poterat dicere: sed tamen eos laudabat maximè, qui dicuntur præter ceteros esse auctores, & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat. verbum ipsum omnibus modis animi, & corporis devorabat: eosdemque præclarè dicere ajebat, SAPIENTEIS OMNIA SVA CAVSA FACERE: remp. capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosa vita, & plena, & conferta voluptatibus: eos autem, qui dicerent, DIGNITATI ESSE SERVIENDVM, reip. consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam: vaticinari, atque insanire dicebat. Ex his assiduis ejus, quotidianisque sermonibus, & quòd videbam, quibuscum hominibus in intetiore ædium parte viveret, & quòd ita domus ipsa *fumabat*, ut multa ejus sermonis indicia redoleret: statuebam sic, boni nihil ab illis nugis exspectandum, mali quidem certè nihil pertimescendum. Sed ita est, judices, ut, SI GLADIVM parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: ita cùm hominibus enervatis, atque exsanguibus, consulatus, tanquam gladius, esset datus: qui per se pungere neminem umquam potuissent, hi summi imperii nomine armati remp. conrucidaverunt. fœdus fecerunt cum tribuno pleb. pa-

làm, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno pleb. [3] afflictam & constrictam remp. tradidissent. id autem *fœdus* meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno, eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis consulum nominatim. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum, atque ordinum cives summæ reip. à consulibus, atque à summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cùm illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reip. *turbines*, qui non modò præcipitanti patriæ non subvenirent, sed etiam nimium tardè concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidiè cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent, aliquid denique ad senatum referrent. hi non modò negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis inlequebantur. Hic subitò cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenissent: vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, *privato consilio* (quoniam publicis ducibus resp. careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatus mei, cùm ftens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus, & severus consulto se domi continebat. Qua tum superbia cœnum illud, ac labes, amplissimi ordinis preces, & clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contemsit *heluo* patriæ? nam quid ego patrimonii dicam, quod ille cùm quasi quæstum faceret, amisit? Cum venissem ad senatum, vos, inquam, equites Roman, & omnes boni veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi projecistis, cùm vestris precibus à latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, [4] L. Mummius, ad senatum *de rep.* retulit. sentusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit. O diem illum, judices, funestum senatui, bonisque omnibus: reipub. luctuosum: mihi ad domesticum mœrorem, gravem: ad posteritatis memoriam, gloriosum! QVIS ENIM quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam, pro uno cive & bono omneis privato consensu, & universum senatum publico consilio mutasse vestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus. quem enim deprecarentur, cùm omnes essent sordidati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum, humanarumque prædo fecerit: qui adesse nobilissimos adolescenteis, honestissimos equites Roman. deprecatores salutis meæ jusserit, eosque operarum suarum gladiis, & lapidibus objecerit: de consulibus loquor, quorum fide *resp.* vitæ debuit. Exanimatus evolat ex senatu, non minùs perturbato animo atque vultu, quàm si paucis antè annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset. EXRARE homines, si etiam tum senatum aliquid in rep. posse arbitrarentur: equites verò Roman. daturos [5] illius diespœnas, quod me consule, cum gladiis, in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos

1. *Et bene de republ. meritorum.*) Editio vetus, item Gemblac. S. Vict. Pall. rect. *& sanctæ de repub. meritæ.*

2. *Ut ingenerata familia (frugalitas)* Pal. nonus & Gemblac. item edd. vet. *familia*, unde Gulielmius faciebat *à familia.*

3. *Afflictam & constrictam remp.*) Ita Pal. nonus, Erfurd. Gembl. nam Henr. Stephani liber, *circumscriptam*, vulgatæ deerat illud, *& constrictam.*

4. *L. Mummius.*) Nescio istud ne sit in Pal. nono, an verò *Norma*, quod hæret in S. Victoris: adeo litteræ sunt dubiæ.

5. *Illius diei pœnas.*) Sic citat hunc locum Agell. lib. IX. cap. 14.

furatos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solùm, omni supplicio esset dignus. nam ORATIO ipsa consulis perniciosa, potest rempubl. labefactare. quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cùm me ipsum pro summa familiaritate, qui mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unicè diligebat, tum *pro repub.* vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quòd esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republ. deprecari. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quò potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immani, impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum, atque optimum virum, non amicissimum reipub. civem, non illo ipso tempore unà cum senatu, & cum bonis omnibus casum amici, reique publ. lugentem: sed civem Romanum *sine ullo judicio, aut edicto* ex patria consule ejecerit. 1 Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quàm id quod perraro accidit, ex urbe exire à consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc verò quid est? exterminabit civeis Romanos edicto consul à suis diis penatibus? expellet à patria? diliget quem volet? damnabit, atque ejiciet nominatim? hic, si umquam vos eos, qui nunc estis in republ. fore putasset, si denique *imaginem* judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus esset senatum de republ. tollere? equitum Roman. preces aspernari? civium denique omnium, novis, & inauditis edictis jus, libertatemque pervertere? Etsi me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, judices: tamen vereor, nequis forte vestrùm miretur, quid hæc mea oratio tam longa, ac tam altè repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam, eorum, qui ante hujus tribunatum remp. vexarunt, delicta pertineant. mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ, & perditæ reip. quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis, de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. nam & illam meam cladem vos, & omnes boni maximum esse *reipub. vulnus* judicastis: & P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine: qui cùm omnes vim sui tribunatus in mea salute consumierit: necesse est meam causam præteriti temporis cum hujus præsenti defensione esse conjunctam. Erat igitur in luctu senatus: squalebat civitas. publico consilio mutata veste: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificen. issimè decrevisset de mea salute: cùm subitò ediderunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. QVIS VMQVAM consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium quòd tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cujusque consilia contemneres? rempub. proderes? consulare nomen affligeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, suam, reipub. calamitatem? 2 ne hunc suum dolorem veste significarent? sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum, sive ad deprecandum valebat, quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam *aut sibi mœrere, aut cæteris supplicare*? Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modò nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipub. casum lugebunt fortasse qui volent: civis florentissimi benivolentia bonorum, & optimè de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Idem consules, (3 si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis 4 evellendos putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia, ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me, contraque remp. dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt. Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia ne valeret qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempub. esse *deletam*? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cùm vicatim homines conscriberentur, decuriarenturque ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iisdem cons. arma in templum Castoris palàm comportabantur, gradus ejusdem templi tollebantur: armati homines forum, & conciones tenebant: cædes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis, & latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed cùm duo consules à rep. provinciarum, fœdere retraxisset, insultabat, dominabatur: alios pollicebatur: terrore, ac metu multos, plureis etiam *fide, & promissu* tenebat. Quæ cùm essent ejusmodi, judices, cùm senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potiùs apertos hostes eis haberet: equester ordo reus à consulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu, ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed & voce, & sententia comprobarentur: cùm omnes urbem nondum excisam, & eversam, sed jam captam, atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, judices, restitissemus. Sed me alii metus, atque aliæ curæ, suspicionesque moverunt. Exponam enim hodierno die, judices, omnem rationem facti, & consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque verò huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, numquam ullo in judicio fuit, defero. nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota deniq; Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni pleb. despicatissimi hominis furori, contemtissimorum consulum levitatem, audaciamque pertimui: nimiùm me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publicè, neque ullus ordo propriè, neque suis decretis Italia tota susceperat ad suam enim magis quandam illi gloriam, quàm ad perspicuam 5 salutem reip. sumserat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerit: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate *constantiæ gloriam* commutaret. Erat autem ei res cum exercitu.

1. *Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt.*] Vetus editio, *acerbius socitati inferre soliti.* S V ctoris *socii Reatini.*

2. *Ne hunc dolorem veste significarent?*] Ita S. Vict. & Pal. nonus. nam editi *ne hunc dol. veste mutata sig.*

3. *Si appellandi sunt Consules.*] Hæc quatuor vocabula iniquè absunt editionibus Lambinianis.

4. *Evellendos putet.*] Vulgata *non putet*, sed præter mss. Pall. & S. Victoris, imò præter vetustius editos.

5. *Salutem reipub. sumserat.*] Hoc quoque est ab omni scripta atque olim impressa lectione, neoterica oggessit, *sperarat.*

C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno pleb. vigilante homine, & in causa populari si non moderatè, at certè populariter, abstinenterque versato. cessit, ne aut victus à fortibus viris, cum dedecore caderet: aut victor, multis, & fortibus civibus remp. *orbaret*. Meam causam senatus palàm, equester ordo acerrimè, cuncta Italia publicè, omnes boni propriè, enixeque susceperant. eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quæque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, & propè gentium, pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem, subsidiumque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos *egestas*, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno pl. constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod à se, quæstore Ostiensi, per ignominiam, ad principem & senatus, & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequebatur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum veneficio, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque à me optimi, & fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut *vim vi* repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem mœreret: sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa Furia clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clarissimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amicissimo, M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. C. Cæsar, qui à me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, *adjutoribus* in re gerenda esse usurum dicebat. ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: 1 duo, qui privati tum essent; & præesse, & parare, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat. Quid ergo? inimici oratio, vana præsertim, tam improbè in clarissimos viros conjecta, me *movit*? 2 Me verò non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, *tacendo loqui*, non infitiando confiteri videbantur. illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa, atque omneis res anni superioris labefactari à prætoribus, infirmari à senatu, atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem à se alienare nolebant, suaque sibi *propiora* pericula esse quam mea, loquebantur. Sed tamen & Crassus à consulibus meam causam 3 suscipiendam esse dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque se privatum publicè susceptæ causæ defuturum esse dicebat, quem virum studiosum mei, cupidissimum reipub. conservandæ, domi meæ certi homines 4 ad eam rem compositi monuerunt, ut esset cautior: ejusque vitæ à me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc 5 suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis alii coràm ipsi excitaverunt, ut ille, cùm à me certè nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maximè homines ignari veritatis, mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni pleb. inimici mei fraterem præfecerat. Hæc ego cum viderem (neque enim erant occulta) *senatum*, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus falsò, sed formidolosè tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me, vocem pro me, ac pro repub. neminem mittere: intentas signa legionum existimari cervicibus, ac bonis vestris, falsò, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres 5 & effusam illam, ac superatam Catilinæ manum importunam, *novo duce*, & insperata commutatione rerum esse renovatam: hæc cùm viderem, quid agerem, judices? Scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum propè vestro defuisse. contenderetem contra tribunum pleb. privatus armis? vicissent improbos boni, fortes inermeis: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit à reipub. peste depelli. 6 Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique? erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores, & defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profectò, ut, cum amentissimo tribuno pleb. cùm decertassem, cum consulibus, ceterisque ejus ultoribus dimicarem. Ego verò, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipienda plaga 7 mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent: *semel perire* tamen, judices, maluissem, quàm bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores remp. tenere possemus. Quid, si in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? Senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi 8 rempublicam sissent: à tribuno pleb. post interitum meum dissidissent, qui eandem horam meæ pestis, & suorum præmiorum esse voluissent. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis, & acris animi, magnique dixerit: restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, 9 patria, testor, & vos penates, patriique dii, me vestrarum sedium, templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit *mea cariori vita*, dimicationem, cædemque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, judices, accidisset,

1. *Duo qui privati tum essent.*] Pro *duos* antiquè fide mss. nostrorum, quomodo etiam supra rescripsi cap. 15. *duo Consules*, iisdem membranis volentibus.

2. *Me verò, non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, &c.*] Hæc est scriptio Pal. noni, à qua non abit codex S. Victoris, in si quod non haberet illud *etiam*; quod heic unicè quærat. vulgata præferebat, *non modo illius oratio*, sed id verbi jucunde subauditur.

3. *Suscipiendam esse dicebat.*] Cùm idem verbum statim rursus sequatur, malim, *ducebat*.

4. *Ad eam rem compositi.*] Pal. nonus & S. Victoris *positi*.

5. *Et effusam illam, &c.*] Gulielmius syllabam aufert, retinetque *fusam*.

6. *Quid deinde? quid reliquiarum restaret?*] Sic quidem editi omnes. sed scripti, *quis reliqui restaret*, aut, *quid reliqui rest.* S. Vict. *quis reliqua iret? staret*. Gulielmius tentabat: *quis reliqua præstaret? cui denique crederet*.

7. *Mihi sanabilis, illis mortifera, qui eam imposuissent.*] Est à Lambini conjectura: sed proximè tamen mss. quorum Pal. nonus: *mihi sanabilis illi mortifera qua eum posuisset*. S. Vict. *mihi insanabilis illi mortifera qua eum imposuisset*. editio prima, *mihi insanabilis illa mortifera qua ei imposuisset*. vulgata, *mihi insanabilis illis mortifera, quam reipub. imposuissem*.

8. *Remp. sissent, &c. dissidissent.*] Ita editi à Victorio. & respondent mss nostri. recepta lectio *remp. sivissent, &c. dissedissent*.

9. *Patria testor.*] Vulgo *obtestor*, sed contra Pall. S. Victor. Gembl. Erfurd.

disset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quàm me tradere hostibus mallent: jecissem *me ipse potius* in profundum, ut ceteros conservarem, quàm illos mei tam cupidos non modò ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem. Cùm verò in hanc reipublicæ navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatæ tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursuræ viderentur: cùm proscriptio, cædes, direptio denuntiarentur: cùm alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam, atq; hunc bonorum statum, otiumque odissent, & ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: *depugnarem* potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certè vestro, liberorumque vestrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem, ac subirem? Victi essent improbi. At cives: at ab eo privato, qui sine armis etiam consul remp. conservarat. Sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cùm gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non hæc denique à me tum, tanquam fata, [1] in ipsa re gerenda concinebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis, tam ignarus rerum? tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo, quærendoque cognoveram? nesciebam VITAE BREVEM ESSE CURSUM, GLORIAE SEMPITERNUM? cùm esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quàm reservata naturæ videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum, sensusq; morte restingui, alii autem tum maximè mentem sapientium, ac fortium virorum, cùm è corpore excessissent, [2] *sentire, ac vigere?* quorum alterum, fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu. denique, cùm omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechtei filiæ, pro patria contemsisse dicuntur, ego *vir consularis*, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cùm ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenæ venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute præditus filius, se, ac vitam tuam, infructa acie, pro salute populi Rom. victoriaque devovisset? ex qua innumerabiles alii partim adipiscendæ laudis, partim *vitandæ turpitudinis* causa, mortem in variis bellis æquissimis animis, oppetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset? Hæc ego, & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset: neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra improbos civeis reip. salutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore puta-

bam, ut *exemplum* reipub. conservandæ mecum simul interiret. Quis enim umquam, me à senatu, populoque Rom. tanto omnium bonorum studio, non restituto (quod certè, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipub. partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servari igitur remp. discessu meo, judices: eadem à vobis, liberisque vestris: vastitatem, incendia, rapinas, meo dolore, luctuque depuli: & unus remp. *bis servavi*, semel gloria, iterum ærumna mea. neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. quod si fecissem: quod à me beneficium haberetis, cùm pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissem? hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cùm abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui. Memineram, judices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum, ad salutem imperii hujus, C. Marium, summa senectute, cùm vim propè justorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum, ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cùm omneis portus, terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas perveniisse. Atque ille vitam suam, *ne multus esset*, ad incertissimam spem, [3] & ad reipub. statum reservavit: ego qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reip. vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, remp prodidissem? in quo quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reip. defendendæ. quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita exstincta sunt, ut præclarè cùm iis agamus, quos pacatos esse patiamur. deniq; EX BELLICA victoria non ferè quemquam est invidia civium consecuta. domesticis malis, & audacium civium consiliis sæpe est resistendum: eorumque periculorum est in repub. retinenda *medicina*: quam omnem, judices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Rom. doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempub. qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempub. contra improbos civeis defendendam vocabit, segniores sitis, & recordatione mei casus à *consiliis fortibus* refugiatis. Primùm, non est periculum, ne qui umquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, persolutum. deinde numquam jam, ut spero, quisquam improbus, consilio, & auxilio bonorum se oppugnare remp. dicet, *illis tacentibus*: nec armati exercitus terrorem opponet, togatis: neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari, opponique patiatur. numquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem, ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani à consule relegentur. Quæ cùm omnia, atque etiam multo alia majora, quæ consultò prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reip. voce esse revocatum. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, remp. esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me è complexu patriæ,

1. *In ipsa re gerenda concinebantur.*] Edd primæ *concanebantur*. mss. fere omnes *canebantur*. Gulielmius fingit *Consule canebantur*.

2. *Sentire ac vigere.*] Gulielmius inclinabat legere *vigere*.

3. *Et ad reipub. statum reservavit.*] S. Vict. *& ad remp. vatam*. Lambini scripti *spem rep. vata. forsan, repub. irata*, inquit Gulielmius.

patriæ, conſpectuque veſtro eripuiſſem, & meru *veſtri periculi, non mei*, furori hominis, ſceleri, perfidiæ, telis, miniſque ceſſiſſem, patriamque, quæ mihi erat cariſſima, propter ipſius patriæ caritatem reliquiſſem: cùm meum illum caſum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non ſolum homines, ſed tecta urbis, ac templa lugerent: nemo veſtrùm fotum, nemo curiam, nemo lucem adſpicere vellet: illo, inquam, ipſo die, die dico? immò hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publ. pernicies: Gabinio, & Piſoni provincia rogata eſt. Prò dii immortales, cuſtodes, & conſervatores hujus urbis, atque imperii! quænam illa in repub. *monſtra*, quæ ſcelera vidiſtis? civis erat expulſus, is, qui remp. ex ſenatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine. erat autem expulſus ſine judicio, vi, lapidibus, ferro, ſervitio denique concitato: lex erat lata, vaſtato, ac relicto foro, & ſicariis, ſervilque tradito, & ea lex, quæ ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutata. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem conſules 1 inter meum diſcrimen, & eorum prædam intereſſe paſſi ſunt: ſtatim, me perculſo, ad meum ſanguinem hauriendum, & ſpirante etiam rep. ad ejus ſpolia detrahenda advolaverunt. omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam paucorum, in luctu omnium. vexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur: 2 gener, & Piſo gener, à Piſonis conſulis pedibus ſupplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad conſules deferebantur: domus ardebat in Palatio: *conſules epulabantur*. Quòd ſi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur. Sed, ut à mea cauſa jam recedam, reliquas illius anni peſteis recordamini. ſic enim facillimè perſpicietis, quantam vim omnium remediorum à magiſtratibus proximis deſideraverit. legum multitudinem, cùm earum, quæ latæ ſunt, tum verò, quæ promulgatæ fuerunt. nam latæ quidem ſunt conſulibus illis tacentibus dicam? immo verò approbantibus etiam, 3 ut cenſoria notatio, & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratus de repub. tolleretur: ut collegia non modò illa vetera contra S. C. reſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia *alia nova* conſcriberentur: ut, remiſſis ſemiſſibus, & trientibus, quinta propè pars vectigalium tolleretur: ut Gabinio pro illa ſua Cilicia, quam ſibi, ſi rempubl. prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur; ut uni hejuoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omneis leges, quæ ſunt de jure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domeſticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore *conquaſſatas* videbamus. lege tribunitia Matris Magnæ Feſſinuntius ille ſacerdos, expulſus, & ſpoliatus ſacerdotio eſt, fanumque ſanctiſſimarum, atque antiquiſſimarum religionum venditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque ingnogno illa religione: præſertim cùm ea ſibi ille non colendi, ſed violandi cauſa appetiſſet: appellati reges à populo, qui id numquam ne à ſenatu quidem poſtulaſſent: reducti exſules Byzantium condemnati tum, cùm indemnati cives è civitate ejiciebantur. Rex Ptolemæus, qui ſi nondum erat ipſe à ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cùm eſſet in eadem cauſa, jam erat à ſenatu honorem iſtum conſecutus: erat eodem genere, iiſdemque majoribus, eadem vetuſtate ſocietatis; denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis: pacatus, quietus, *fretus imperio populi Romani*, regno paterno, atque avito: regali otio perfruebatur de hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut ſedens, cum purpura, & ſceptro, & illis inſignibus regiis præconi publico ſubjiceretur: & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an rectè hoc proximum eſſe dicam. Antiochum illum Magnum, majores noſtri magna belli contentione terra, marique ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt: Aſiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, *condonaverunt*. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum, perdiuturnumque geſſimus; cùm ille injuriis in *ſocios* noſtros inferendis bello prope nos laceſſiſſet, hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis, regnoque defendit & à Lucullo, ſummo viro, atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente manſit. hunc Cn. Pompejus, cùm in ſuis caſtris ſupplicem, abjectumque vidiſſet, erexit, atque inſigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, reſtituit & *imperatis* certis rebus, regnare juſſit; nec minùs & ſibi, & huic imperio *gloriosum* putavit, conſtitutum à ſe regem, quàm conſtrictum videri. tulit, geſſit. Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acerrimum hoſtem in regnum recepit; qui confixit, qui ſigna contulit, qui de imperio pænè certavit, regnat hodie, & amicitiæ nomen, ac ſocietatis, quod armis violarat, id precibus eſt conſecutus. Ille Cyprius miſer, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit: de quo nulla umquam ſuſpicio duorum aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt: vivus (ut ajunt) eſt, & videns, cum victu, ac veſtitu ſuo publicatus. En, cur ceteri reges *ſtabilem* eſſe ſuam fortunam arbitrentur, cùm hoc illius 4 funeſti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem, & ſexcentas operas, ſe fortunis ſpoliari, & regno omni poſſe nudari. At etiam eo negotio M. Catonis ſplendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ IN TEMPESTATE ſæva, quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque alienis umquam ſordibus obſoleſcit. Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum: nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putaverunt: qui in concione palàm dixerint, *linguam ſe evellisſe* M. Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet. Sentient, ut ſpero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe majorem, quòd cum conſulibus illis M. Cato, etiam, cùm jam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua profici poſſe, tamen voce *ipſa, ac dolore pugnavit*, & poſt meum diſceſſum, iis *Piſonem* verbis, flens meum, & reipub. caſum, vexavit, ut illum hominem perditiſſimum, atque impudentiſſimum pænè jam provinciæ pœniteret. Cur igitur rogationi *parum*? Quaſi verò illo non in alias quoque leges, quas injuſtè rogatas putaret, jam antè jurarit. non offert ſe ille iſtis temeritatibus, ut, cùm reipub. nihil proſit, ſe cive remp. privet. Conſule me, cùm eſſet deſignatus tribunus plebis, obtulit in diſcrimen vitam ſuam: dixit eam ſententiam, cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat: dixit vehementer: egit acri-

ter,

1. *Inter meum diſcrimen, & eorum prædam.*) Sic & primæ edd. ſed enim Pall. plerique, *inter meum caſum & ſuam prædam*. verùm nonus ille, *inter meum & ſui animi prædam*. S. Vict. *inter meum & ſuum prædam*: conjicit Gulielmius: *inter meum & ſuum præmium*.

2. *Gener, & Piſo gener.*) Magna emphaſis in iſtis. quare malè Lambinus qui primum *gener*, abjecit.

3. *Ut cenſoria notatio.*) Haud aliter editi antiquiores. ſed Pal. non. & S. Vict. *notio*, quod ferri queat.

4. *Funeſti anni prodito exemplo.*) Malui iſtud cum S. Vict. & Pal. non. quàm ut hucuſque vulgatum *perditi*.

1. *Per*

ter ; ea, *quæ sensit, præ se tulit* : dux, auctor, actor rerum illarum fuit : non quo periculum suum non viderit : sed in tanta reip. tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam ? meministis illum diem, cùm, templo à exlege occupato, nobis omnibus de vita ejus viri, & civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, & clamorem hominum auctoritate impetum improborum, virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam : quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset : hæreret illa nihilominus in repub turpitudo. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum, quod il'e si repudiasset, dubitatis, quin ei *vis esset allata*, cùm omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur ? Atque etiam hoc videbat : quoniam illa in rep. macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere, quod ex malis boni possit in rep. provenire, id utilius esse 1 per se conservari, quàm per alios. Atq; ille etiam 2 si alia quapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facilè pateretur. etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quò si tum veniret, me tamen socium suorum in repub. consiliorum videre posset : is æquo animo tum, me expulso, & meo nomine cùm universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset ? Ille verò eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem. His de tot, tantisque injuriis in *socios*, in *reges*, in *liberas civitates*, consulum querula esse debuit. in ejus magistratus tutela, reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. ecquæ vox umquam est audita consulum ? quamquam quis auderet, si maximè queri vellet ? de Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem non modò stantem non defenderunt, sed ne jacentem quidem protexerunt ? Cesseram, si alienam à me plebem fuisse vultis, quæ non fuit invidiæ : si commoveri omnia videbantur, tempori : si vis fuberat, armis : si societas, magistratuum pactioni : si periculum civium, reip. Cur, cùm de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) & de bonis, proscriptio ferretur, cùm & sacratis legibus, & XII tabulis sancitum esset, VT NEQVE PRIVILEGIVM irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum ? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii pestibus fuit, jure posse per operas concitatas quemvis civem nominatim tribuni plebis consilio ex civitate exturbari ? Quæ verò promulgata illo anno fuerunt ? quæ promissa multis ? quæ conscripta ? quæ sperata ? quæ cogitata ? quid dicam ? qui locus orbis terræ jam non erat alicui destinatus ? cujus negotii publici cogitari, optari, 3 fingi curatio potuit, quæ non esset attributa, atque descripta ? quod genus imperii, aut quæ provincia. 4 quæ ratio aut fiandæ, aut confiandæ pecuniæ non reperiebatur ? quæ regio, orave terrarum erat latior in qua non *regnum* aliquod statueretur ? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur ? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat ? Damnatis de vi, restitutio : consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus pl. consules adjuvabant. Hic aliquanto, serius, quàm ipse vellet, Cn. Pompejus, invitissimis iis qui mentem optimi, ac fortissimi viri, suis consiliis, fictisque terroribus à defensione meæ salutis avertierant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reip. bene gerendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos civeis, qui acerrimos hosteis, qui maximas nationes, qui reges, qui genteis feras, atq; inauditas qui prædonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute, victoriaque domuisset : qui omnibus bellis terra, mariq; compressis, imperium populi Rom. orbis terrarum terminis definisset, remp. everti scelere paucorum : quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe servasset ; accessit ad causam publicam ; restituit auctoritate sua, reliquis rebus : de præteritis quæstus est. fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est. decrevit senatus frequens de meo reditu kalendis Jun. dissentiente nullo, 5 referente L. Ninnio, cujus in mea causa numquam fides, virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum. res erat, & causa nostra eo jam loci, ut *erigere oculos*, & vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod judicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore. huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis, gemituque processerat : loquebatur liberiùs senatus : concurrebant equites Romani : Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque à populo Rom. ferre licuit, à propinquo suo socerum suum flagitabat : omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent. Quæ cùm res jam manibus teneretur, & cùm consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cùm in senatu privatim, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant. cum hæc non possent jam diutiùs sustinere : initur consilium de interitu Cn. Pompeji : quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum est, mihi *absenti creviſſe amicos*, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant : sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit. qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationes ejus esse, quàm generis, videretur. Hoc igitur anno, magistratibus novis delignatis, cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent : princeps P. Lentulus auctoritate, ac sententia sua, Pisone & Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit. qui cùm ad gloriam suam, atq; ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum *reservari*, tamen rem talem per alios citius, quàm per se tardius confici malebat. Hoc interim tempore P. Sextius judices designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. equidem existimo, si ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum : sin iratior, non multùm. sed tamen *fidelitatem* atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus,

1. *Per se conservari, quàm per alios.*] Gulielmius putat excidisse verbum *dilapidare*, aut aliud tale.

2. *Si aliqua quapiam vi,*] Pal. nonus, *aliaquam*, Gemblacens. *aliquapiam*.

3. *Fingi curatio potuit.*] Ita etiam Pal. non. & S. Victoris. nam ed. prima *fingique ratio potuit*, vulgo erat *fieri jam potuerat potuit*.

4. *Quæ ratio aut fiandæ, aut confiandæ.*] Habent Pal. tert. quart. quint. oct. *quæ ratio auferendæ aut confiandæ*. sed nostrum istud perdurat in Pal. sec. ac nono. neque secus S. V. & Erf. Gembl. ideoque revocavi. nam & sic quoque edd. antiquæ. dictum autem figurata locutione, ne Lambino quis adhæreat lectioni eam exsibilanti præ vulgata.

5. *Referente L. Ninnio.*] Pall. nostri præter nonum ambigue prorsus scriptum, inclinant ad *Minnio* aut *Mannio*, aut sanè *Nonnio*. vulgata erat *Mannio*.

designatus, reip. causa suscepit. pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiundi facultatem, animum Cæsaris à causa non abhorrere. Abiit ille annus, respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reip. recuperandæ exierunt malis ominibus, atque execrationibus *duo vulturis* paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quæ tum homines precabantur, neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohorteis optimas perdidissemus. Ineunt magistratum tribuni pl. qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa 1 ex vepreculis extracta nitedula rempub. conaretur arrodere. Alter verò non ille Sertanus ab aratro, 2 sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Attilios insitus, subitò nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii, vos hæc melius scire potestis: eq idem audita dico: quæ tum frequentia senatus, quæ exspectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me: qui cùm inimicitias sibi mecum *ex reipub. dissensione* susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, 3 & temporibus reip. permissurum. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit id, quod dignissimum rep. fuit, NIHIL DE ME actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modò ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatæ reip. perturbatorumque temporum, jure, judiciisque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paullulum, & spe reliquæ tranquillitatis, præsenteis fluctus, tempestatemque *fugisse*. Quare, cùm absens remp. non minus magnis periculis, quàm quodam tempore præsens liberassem, non restitui me solùm, sed etiam ornari à senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum, & profligatissimum hostem pudoris, & pudicitiæ, scripsisse quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si *jure* esset rogatum, tamen vim habere non posset. quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. Hunc nemo erat, quin verissimè sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompejus, approbata, laudataque Cottæ sententia, dixit, se *ejus mei causa*, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Rom. beneficium erga me adjungeretur. Cùm omnes certatim, alius que alio gravius, atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cùm esset emtus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus querelæ, preces. 4 socer ad pedes abjectus. Hic se affirmare, posteró die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. illi interea liberatori *merces*, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi licuerat: sed tamen actum nihil, nisi de me. Cùm omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur: venit tandem 5 concilii de me agendi dies VIII. kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is, qui est de vi reus actor hic, detensorque causæ meæ: nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in judicium vocatur? quo se pacto gerunt? cùm forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus, & ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos: venientem in forum, virum optimum, & constantissimum, M. Cispium, tribunum pl. vi depellunt: *eadem in foro* maximam faciunt: universique, destrictis gladiis, & cruentis, in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amantissimum, oculis quærebant, voce poscebant. quorum ille telis libenter, in tanto luctu, ac desideriomei, non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. subiit tamen vim illam nefariam sonsceleratorum latronum: &, cùm ad fratris salutem à populo Rom. deprecandam venisset, pulsus è rostris in comitio jacuit, sequt servorum, & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis & fugæ *præsidio*, non juris, judiciorumque defendit. Meministis tum, judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refetciri, è foro 7 spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum, aut plebeium, sed patricium, & prætorium esse arbitrarentur. Nihil neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminini Sextium. Atqui vis in foro versata est. Certè, quando enim major? lapidationes persæpe vidimus: non in sæpe, sed nimiùm tamen sæpe gladios: cædem verò tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano, atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut constantia intereessoris oritur sæpe *seditio*, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propolita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primùm: deinde aliqua discessione concionis: vix, serò, & raro ad manus perveniunt: nullo verò verbo facto, nulla concione advocata, 8 nulla lege recitata conciatam nocturnam seditionem quis audivit? An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, prætereos, qui ab illo pestifero, ac perdito cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur? Hic jam de ipso accusatore quæro, qui *P. Sextium*

quæritur

---

1. *Ex vepreculis extracta nitedula*] Ita Pal. pr. quint. oct. nonus; quod ad primam vocem attinet. nam ultima perscripta eis fere *niteduli*. & sic placuit Gulielmio, ut à *spe speculæ*, sic à *vepre* fiat *vepreculæ*, qui videatur libro 1. Verisimilium cap. 13. vulgata *vepreculis* consulatur Hadr. Iunius Centuria I. X. Adagio 5. pro *vepreculis* stat etiam Priscianus lib. III.

2. *Sed ex deserto Gavi Oleli horreo, calatis granis in Calatinos Attilios.*] Sic prima editio, nisi quod ea *ab illo*, quomodo item scripti; qui præterea parum variant in prioribus. nam Pal. nonus habet. *gravi Illi ore à calatis granis, &c.* S. Vict. *gavi Iulior ex calatis gariis in, &c.* Gemblac. *gavi olei vetu calathis granis, in Calatinos at tilios, &c.* consulatur super hujus loci emendatione Turnebus lib. XX. cap. 3. an fuit? *Calavii ofellii horreo calatis granis, in Calatinos Atilios.* ut fuerit inter familiares quibus cesserat Ofellii Calavii Campani horreum, cujus hominis meminit Varro libro III. At *Gavinus* tamen est quidam P. Clodii canis, ad Att. I. 16. libro VI. Epist. 3.

3. *Et temporibus reipub. permissurum.*] Sic Pal. noster, sic S. Vict. Abala annotarat ad oram codicis sui, esse libros in quibus legeretur & *temporibus reipub. remiss.* sed contentus sum lectione priore, quæ item restat in edd. pr. mis. nam seqq. immissa copula, *& temp. & reip. perm.*

4. *Socer ad pedes abjectus.*] Gulielmius putat auctorem loqui de Pisone; itaque caperet *genet*: sed præter mss.

5. *Concilii de me agendi dies.*] Scripsi *concilii* pro vulgato *consilii*. agere concilium quid sit nemo ignorat. Lambinus tamen edidit, proculdubio à se, *venit tandem, in comitiis de me agendi dies.*

6. *Ac servis plerisque occupavissent.*] Forlan *operisque* annotatum Gulielmio.

7. *Spongiis effingi sanguinem.*] Ita citat Servius ad lib. IIX. AEneidos: prodiditque Horomanus libro II. Observat. cap. 14. & firmavit Isidori Etymologico lib. XII. cap. 6. Fulvius Vrsinus. publicatur passim *effundi*. consulatur & Cujacius lib. XIII. Observat. cap. 13.

8. *Nulla lege recitata.*] Hausi hanc vocem è Pal. nono & Turing. prius enim deerat nobis *recitata*, ejusque loco Lambinus de conjectura subjecerat, *promulgata*.

1. *Cotti*

queritur cum multitudine in tribunatu, & cum præsidio magno fuisse: num *illo die* fuerit. 1 certè certè non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. nam si obnuntiasset Fabricio 2 is prætor, qui se servasse de cælo dixerat: accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabricio, læsisset rempublicam, sed rempublicam jure læsisset. Gladiatores tu novitios, pro exspectata ædilitate suppositos cum sicariis è carcere emissis 3 ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? cædem maximam facias? 4 forum purges? & cùm omnia vi, & armis ageris, accules eum, qui le præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset *defendere*? Atqui ne ex eodem quidem tempore id egit Sextius, ut à suis munitus 5 tutò in foro tum magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaq; fretus sanctitate tribunatus, cùm se non modò contra vim, & ferrum, sed etiam 6 contra verba, atque interfationem legibus sactatis esse armatum putaret: venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli: cùm subitò manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem, atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis sæptorum, & fustibus: à quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, se abjecit exanimatus: neque ulla alia re ab se mortem, nisi *opinione mortis* depulit. quem cùm jacentem, & concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem, & confectum viderent: defatigatione magis, & errore, quàm misericordia, & modo, aliquando cædere destiterunt. Et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non sua culpa. plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset, accusa Lentidium: non percussit locum: 7 maledicito Sabinio, homini Reatino, 8 cur tam tempori exclamarit occisum ipsum verò quid accusas? num defuit gladiis? 9 num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? An hæc ipsa *vis* est, non posse emori? an illa, quòd tribunus plebis templum cruentavit? an, quòd, cum esset ablatus, primumq; 10 resipisset, non se referri jussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hic quæro, judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam à funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cùm rempublicam à facinorosissimis sicariis, & à servis esse 11 oppressam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulciscemini, siquidem liberi esse, & habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis? At verò illi ipsi patricidæ, quorum effrenatus furor alitur *impunitate* diuturna, adeò vim facinoris sui perhorruerant, ut si paullò longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem *quari* ad restinguendam invidiam facinoris Clodiani: 12 mulionicam penulam arripuit, cum qua primùm Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contexit. Cùm quærerent alii 13 Numerium, alii Quintium, *genus vestimenti* errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. quod nisi esset patefactum paullo citius, quàm vellem: non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere misuissent. Ac, si tunc P. Sextius, judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modò esset in republica senatus, si majestas populi Romani reviviscet, aliquando *statua* huic ob rempublicam intra fecto, in foro statueretur. Nec verò illorum quisquam, quos à majoribus nostris, morte obita, positos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cùm causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiæ, causam reipublicæ suscepisset: cumque auspiciis, religionique parens, obnuntiaret, quod senserat: luce palàm à nefariis pestibus in deorum, hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cujus mortem ornandam monumento sempiterno putaretis? Homines, inquit, emisti, coëgisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? civeis indemnatos expelleret? bona diriperet? ædeis incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro è rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos, in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? hæc ut efficere posset, quæ fieri, nisi armis *oppressa republica*, nullo modo poterant, idcircò, credo, manum sibi P. Sextius, & copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat: pulsi non eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: 14 vos taciti mœrebamini. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tanquam arce aliqua, à fugitivis occupata: silebatur: omnia, hominum, cùm egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti à Milone, 15 emissi à Serrano

1. *Certè certè non fuit.*] Verbum ita geminatum reperitur in Pal. nono, in Gembl. in Erfurd. imo S. Victoris geminatum etiam habet præcedens *illo*.

2. *Is prætor qui se servasse.*] Vulgata, *is tribunus plebis qui servasse*. sed alterum est à Pal. nono & S. Vict.

3. *Ante lucem immittas.*] Editi alii *in forum immittas*. sed voces ex non sunt in mss. illis nostris.

4. *Forum purges.*] Nihil variant mss. supradicti: & potest intelligi de illo superiore, cap. 35. f. *è foro spongia effundi sanguinem*. videatur etiam Turnebus lib. XX. cap 3. P. Manutius malunt *spurces*.

5. *Tuto in foro tuo magistratum.*] Illud *tuo* sumtum ex S. Vict & Pal. nono. vulgò *tum*, quod nescio cur Gulielmius mutet in *tamen. tuum forum*, in quo dominaris, vocatur admodum energetice.

6. *Contra verba & interfationem.*] Reti nui istud Turnebi, alludentibus Pal. nono & Gembl. in quo *interfectionem*. habebat id tamen aperte liber S. Victoris. vulgò erat, *interrogationem*.

7. *Maledicito Sabinio.*] Ita erat in S. Victoris exemplari; nec recedit Palatinus, quàm quod is *Salinio*. dictum, ut *Gallii*, *Gracii*, *Latinii*, *Appulejî*.

8. *Cur tam tempori exclamarit.*] Auctores hujus emendationis Erfurd. Gembl. neque abeunt Pall. sex. quàm quod *ii*, *tempore*, quod & in edd. prisc. nam nuper natæ, *temerè*.

9. *Num repugnavit.*] Haud secus iidem libri omnes. posteriores, *repudiavit*.

10. *Primumque respisset.*] Et hoc quoque est ab eisdem libris, expressitque item P. Victorius. recentiores *respuisset*.

11. *Oppressam atque occupatam.*] Habent quidem istud plerique Pall. sed nonus præfert *occulcatam*, neque secus Gembl. aut S. Vict. Gulielmius conjicit *conculcatam* sive *conculcatam*. quod ultimum non displicet.

12. *Mulionicam penulam.*] Servat istud Priscianus. nam mss. nostri, *mulionicam*.

13. *Numerium.*] Editio princeps *Numejum* Pall. plerique *Numerum*, nonus, *Numenium*; quomodo & Erfurd. Gembl. quod forsan verius esset tam hoic quàm infra cap 43. ubi & iidem libri & Pal. nonus *Numenium* præferunt.

14. *Vos taciti mœrebamini.*] Inde forte, *mœstus fum*. alii ediderunt *mirabamini*. sed forte rescribendum cum Pal. nono, cum Erfurd. cum Gembl. *mœrebatis*.

15. *Emissi à Serrano.*] Haud aliter librorum eorum triga, non *missi*, ut vulgo.

à Serrano. mentio nulla. forum corporibus civium Rom. constratum cæde nocturna. non modò nulla nova *quæstio*, sed etiam vetera judicia sublata. tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem, moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis (dicam enim quod sentio, & quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano. Et tu hoc loco laudas Milonem, & jure laudas. quem enim unquam virum 1 tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam constitutum, & contemtum putatur, *judicium bonorum*, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones, inimicitiasque susceptit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret à præstantissimis viris in republica fieri, & quid necesse esset: OPORTERE hominum audacium, eversorum reipublicæ sceleri, legibus, & judiciis resistere. si leges non valerent, judicia non essent, si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur: præsidio, & copiis defendi vitam, & libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: & sentire verò, & facere; perfectæ, cumulatæque virtutis. Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cujus laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quàm existimari malit: aut ego hunc laudis fructum præsenti libenter impertiam, præsertim cùm verbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine patrem Sextii causam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sicut civem patriæ 2 recuperare vellet ereptum, simplex causa, constans ratio, plena *consensionis* omnium, plena concordiæ. collegas adjutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus pænè placatus. de prætoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. duo soli erant emti ad impediendum: qui si homines despecti, & contemti, tantam rem sustinere non potuissent: se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum, & fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis *reddere* deberet, diligentissimè cogitarat. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere, & terrere cœpit. Non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas, promta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, *vi vim* oblatam, præsertim sæpius, ut frangeret, & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se ratione ulcisceretur qua esset lacessitus: sed illum tot jam funeribus reipublicæ exsultantem, ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. Descendit ad accusandum. quis unquam tam propriæ reipublicæ causa; nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse factum? fracti erant animi hominis. hoc enim accusante pristini illius sui judicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: NERVS adiit, ne citetur, ne quæratur de mentionem omninò cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus, judiciisque sublatis? cervices tribunus plebis, privato, præstantissimus vir profligati simo homini daret: in causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. 3 etiam erep credidit, ut quoniam sibi in illum *legibus* uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicæ periculo pertimesceret. Quomodo igitur hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, cùm idem laudes Milonem? AN, QUI SVA tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammamque depellit: qui sibi licere vult tutò esse in foro, in templo, in curia: qui vitæ præsidium comparat, qui vulneribus quæ cernis quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præsidio, caput, & cervices, & jugulum, ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas? Quis enim veterum, judices, ignorat, ita *naturam* rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu, ac viribus per cædem, ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute, & consilio præstanti exstiterunt, ii perspecto genere humanæ docilitatis, atque ingenii, 4 dissipatos, unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam, atque mansuetudinem transduxerunt. 5 Tum res, ad communem utilitatem, quas *publicas* appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea *civitates* nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas *urbes* dicimus, invento & divino, & humano jure, mœnibus sæpserunt. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tam interest, quàm *jus*, atque *vis*. horum utro uti nolimus, altero est utendum. Vim volumus exstingui? jus valeat necesse est, id est, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut nulla sunt: vis dominetur necesse est. Hæc vident omnes: Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessariò est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minùs in accusando (neque enim per omneis fuit idem necesse fieri) at certe in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioque contra vim, & manum comparando. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reip. datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui *optimam quamque causam* reip. amplectatur? qui bonis viris decertet? qui solidam laudem, veramque quærat? cùm sciat, duo illa reip. pænè fata, Gabinium & Pisonem, alterum haurire quotidie expacatissimis, atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres, illibatasque divitias, in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, *tugurium* ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum, ac summum civem in invidiam homo castus, ac non cupidus vocaret? alterum Thracibus, ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam, & spoliandam tradidisse? eundem-

1. *Tam immortali virtute vidimus.*] Ejeci *præditum*, quod occupat ceteras edd. quoniam non compareret in Pal. nono aut S. Vict. exemplari.

2. *Recuperare vellet ereptum, simplex.*] Ejit à conjectura Lambini, proximè tamen vestigia S. Victoris, in quo, *vellet te re p. tum simplex.* at vulgata: *vellet respub. tum simplex.* P. Manutius divinabat, *recuperare vellet, reipub. civem. simplex, &c.*

3. *Etiam è rep. ereduit, ut.*] Et istud quoq; parte sui est à divinatione Lamb. cùm antea legeretur nullo bono sensu, *etiam eripi reflexisti, &c.*

4. *Dissipatos unum in locum, &c.*] Sic plerique Pall. at nonus. *dispatos.* Gembl. *disparator*, quod meretur examinari.

5. *Tum res ad communem utilitatem; quas &c.*] Secuti sumus veterrimas editiones, item Pal. octavum, nonum & S. Victoris ejecto *continentes*, & adscito *ad.* certè nullius Pall agnoscit grandem illam vocem, quamvis destituantur etiam præpositiuncula. solum tertius præfert *Tum res propter communem utilitatem, &c.*

1 *Qui*

eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas à Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico, aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum *reliquisse?* Hos sic illudere, quibus omne supplicium, atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos, quos videtis? omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquilias seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pectimescent. Nam quid ego de ædile ipso loquar, qui etiam diem dixit, & accusavit de vi Milonem? neque hic tamen ulla umquam injuria adduceretur, ut eum tali virtute, tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse pœniteat! sed, qui hæc vident, *adolescentes*, quonam suas menteis conferent? ille, qui monumenta publica, qui ædeis sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, sæptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinorosorum concitavit, & servos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit: volitat ædilis: accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exsultantem repressit. hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re *deos penates* suos, in republica *jura tribunatus*, auspiciaque defenderet: accusare eum moderatè, à quo ipse nefariè accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quæsisti, quæ esset nostra *natio optimatum*. sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca, judices, dicam: &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentiùs gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se *populares*, alteri *optimates*, & haberi, & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. 1 Quis ergo iste optimus quisque? de numero si quæris, innumerabiles. neque enim aliter stare possemus. ut principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rustici que Romani: 2 sunt negotia gerentes; sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, hujus generis, latè, & variè diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi, & definiri potest. Omnes OPTIMATES sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti) quiqui integri sunt, & sani, & bene de rebus domesticis constituti. horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatium, ipsique optimates gravissimi, & 3 clarissimi cives numerantur, & principes civitatis. Quid est igitur propositum his reip. gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? id quod est præstantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, & bonis, & beatis, CUM DIGNITATE OTIUM. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri, & conservatores civitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines *offerri* ita convenit: ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat à dignitate. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, jurisdictio, fides, provinciæ, socii, imperii laus, res militaris ærarium. Harum rerum tot atque tantarum esse *defensorem*, & patronum, magni animi est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter *metum pœnæ* peccatorum suorum conscii, novos motus, conversionesque reipublicæ quærant, aut qui propter insitum quendam *animi furorem*, discordiis civium, ac seditione pascantur: aut qui, propter *implicationem rei familiaris*, communi incendio malint, quàm suo deflagrare. qui cùm auctores sunt, & duces suorum studiorum, vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur: ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt: enitendumque omni scientia, ac diligentia, ut, conservatis his, quæ ego paullo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam judices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar: præsertim cùm id non modò intellexerim semper, sed etiam præter ceteros senserim. Majoribus præsidiis, & copiis oppugnatur respublica, quàm defenditur, propterea quòd audaces homines, & perditi, *nutu* impelluntur: & ipsi etiam *spente* sua contra remp. incitantur: boni nescio quomodo tardiores sint, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; ita ut nonnumquam cunctatione, ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi *utrumque* amittant. Propugnatores autem reip. qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt: si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque omnia reip. causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui à Graecho 4 usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit: quem nulla umquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ: qui cùm florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum censor notasset, eumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatæ censu prohibuisset: eumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluisset; de civitate maluit, quàm de sententia *dimoveri*: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit umquam de suo cursu, aut spe, aut metu demovere. Hæc imitamini, per deos immortaleis, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur: posteritati propagantur. Est labor; non nego. pericula magna: fateor. „ *Multæ insidiæ sunt bonis:* verissimè dictum est. „ *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Insitia sit*, inquit, *postulare; si tu laborem summa cum curæ efferas. Nullum.* Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant.* Præclara enim illa præcepta dederat juventuti: sed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capessen-

1. *Quis ergo iste optimus quisque? de numero, &c.*] Restitui lectionem antiquatam, cui accedit Pal. nonus & S. Victoris, postea excusi. *Quis ergo optimus iste? quis? de numero.* at Lambinus finxit: *Quid ergo isti optimates? qui?* insubide. respicit enim ad proximè præcedens, *ut sua consilia optimo cuique probarentur*; rogatque, eo quis sit ille *optimus quisque*.

2. *Sunt negotia gerentes.*] Lambinus recepit *negotii*, & ita Pal. pr. sec. quart. octavus, & sic, si benè memini, locutus puto Quintio.

3. *Clarissimi civesne numerantur.*] Vulgo *numerantur*, sed contra omnes Palatinos nostros.

4. *Usque ad Q. Varium.*] Exhibet istud, præter libros Lambini, Erfurd. Gembl. nec abit S. Vict. nisi quod is 5 *Quarium*, vulgata habet 6. *Marium*.

5. *Si tu laborem.*] Pal. nonus *sinum laborem*. S. Vict. *si tui laborem*. Guielmius tentabat, *si suum lab.* Versu quoque præcedenti, ubi legimus hodie, *Insitia sit*, habet Gembl. *est*, quod & in Pal. nono; sed is tamen præterea præfert *Insciusia*.

1. In

dæ olim erat magis pertimescenda, cùm multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam, dissentiebant principes, & in salute optimatium, temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. grata erat populo. fortunæ constituti tenuiorum videbantur. nitebantur contra optimates, quòd ea discordiam excitari videbant: &, cum locupletes *possessionibus diuturnis* moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. jucunda res plebi Romanæ. victus enim suppeditabatur largè sine labore. repugnabant boni, quòd & ab industria plebem ad *desidiam* avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur. Multa etiam, nostra memoria, quæ consultò prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil est, quòd populus à delectis, principibusque dissentiat; nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus. & otio suo, & dignitate optimi cujusque, & universæ reipub. gloria delectatur. Itaque homines seditiosi, ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Rom. concitare possunt, quòd plebs perfuncta gravissimis seditionibus, ac discordiis, *otium* malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt: sed *pretio*, ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, & spes commodi proposiri, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves, & honestos homines, sed populi judiciis atque omni significatione florebant. his in theatro plaudebatur. hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi; graves. & magni homines habebantur: sed valebant in senatu multùm, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant: suffragiis offendebatur sæpe eorum voluntas: plausum verò etiam si quis eorum aliquando acceperat, *ne quid peccasset*, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem ille populus, horum auctoritate maximè commovebatur. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omneis idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maximè populi Romani judicium, ac voluntas potest, *concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque consessu*. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta sed vera, i in qua populi Romani consensus perspici posset? Habitæ sunt multæ de me à gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessariò turbulentæ. Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem. concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit egit causam summa cum gravitate, copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aureis accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompejus, qui se non solùm auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Rom. exhibuit. hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit. sic contendo, numquam neque sententiam ejus, auctoritate, neque eloquentiam, jucunditate fuisse majorem. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcircò non appello hoc loco, ne mea oratio, si minùs de aliquo dixero, ingrata: si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedò nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad *verum populum* in campo Martio concionem. Quis non modò approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere, ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur? Venio ad comitia sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus sæpe ferri multas. omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, 2 & hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum, atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicæ dixit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, iniisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitia centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se stetisse, & suffragium de salute mea tulisse? Ultra igitur causa *popularis* debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes ætates, omnes ordines unà consentiunt? an in qua Furiæ concitatæ, tanquam ad funus reip. convolant? An, si cubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, & ordine equestri, cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit: id erit populare? est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis, qui cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona *solus* comesset, deinde ex impuro adolescente, & petulante, posteaquam rem paternam 3 ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit: Græculum se atque otiosum putavoluit. studio litterarum se subitò dedidit. 4 Nihil sanè Atta juvabant. anagnostæ, libelli etiam pro vino sæpe *oppignerabantur*: manebat insaturabile abdomen, copiæ deficiebant. itaque semper versabatur in spe rerum novarum otio, & tranquillitate reipublicæ consenescebat. Ecquæ seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem, & bonum civem non petulantissimè est infectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut poplicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis, & gratulationibus parricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos saviatus. qui, quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges, ac voragò patrimonii, *heluabare*: ut, si ego consul rempublicam contra te, & gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili judicio, notavit, cùm in magno numero tutorem liberis *non instituit*. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri sit inimicior, nescio. plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum, atque egentissimum geneonem. Illuc revertor: contra me cùm sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium,

ejusdem

1. *In quo populi Rom. consensus perspici posset.*] Lambinus autumat excidisse negationem: sed in urbe, & contra omnes libros.

2. *Ex his ex aliena tribu.*] Vulgò *alia*. sed nostrum restat in nono, Erfurd. ac Gembl.

3. *Ab idiotarum divitiis.*] Probè explicat Victorius libro XXII. Var. lect. cap. 6.

4. *Nihil sanè Atta juvabant.*] Haud aliter liber S. Victoris ac Gembl. nam Pal. non. *aut* vulgò erat *à te juvabatur*. nostram probat explicatque Victorius libro XXII. cap. 17. Vincentius Contarenus libro Varior. tentabat *attonabat*.

1. Aurea-

eiusdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces, & auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At, cùm de dignitate mea ferebatur: nemo sibi nec valitudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit. nemo fuit, qui se non remp. mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur. Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunitium, in quo tres minimè, vehementer duo populares extimabantur. ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duos à populo Rom. praetores video esse factos: &, quantum sermonibus vulgi, & suffragiis intelligere potui, prae se populus Rom. ferebat, sibi illum in tribunatu C. Domitii animum constantem, & egregium, & Q. Ancharii fidem, ac fortitudinem, etiam si nihil agere potuissent, tamen *voluntate ipsa* gratum fuisse. Jam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus: quod judicium populi Rom. in honoribus ejus futurum sit, nemini dubium esse debet. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil: senserat tantùm de republica aliud, atque homines exspectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris semper probatus: quòd parùm videlicet intellexit in tribunatu, quid *vero populo* probaretur, & quòd illum esse populum Rom. qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillimè perveniisset. alter qui ita se in populari ratione jactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris, & hominibus primis, sed non praestantissimis opibus, & gratia: tribum suam non tulit: Palatinam denique per quam omnes illae pestes vexare populum Rom. dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos judicet. Veniamus ad ludos. Facit enim, judices, vester in me 1 animorum, oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum, & concionum significationes, interdum *verae* sunt, nonnumquam *vitiatae*, atque corruptae: theatrales, gladiatoriique consessus, dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emtos plausus & exileis, & raros excitare. attamen facile est, cùm id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maximè *applaudatur*? neminem vestrùm fallit. sit hoc sanè leve: quod non ita est, quoniam optimo cuiq; impertitur: sed. si est leve, homini gravi leve est: ei verò, qui pendet à rebus levissimis: qui rumore, & (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur: plausum, *immortalitatem*: sibilum, *mortem* videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimùm quaero, qui ludos apparatissimos, magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos adspexerit: ecquis se theatro, populoq; Roman. commiserit. Ipse ille maximè ludius, non solum spectator, sed actor, & acroama: qui omnia sororis embolia novit: qui in coetum mulierum pro psaltria adducitur: nec tuos ludos adspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, à quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cùm 2 in templo Honoris-Virtutis, honos habitus esset virtuti, C. quae Marii conservatoris hujus Imperii monumentum, municipi ejus, & reipublicae defensori sedem ad salutem praebuisset. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primò, cùm, audito S. C. ore ipsi, atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, cùm senatoribus singulis spectatum è senatu redeuntibus. Cùm verò ipse, qui ludos faciebat, consul assedit: stantes, & manibus passis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, suam erga me benivolentiam, ac misericordiam declararunt. At, cùm ille furibundus, incitata illa sua vecordi mente, venisset: vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum à corpore ejus impuro, atque infando repressérunt. voces quidem, & palmarum intentus, & *maledictorum clamorem* omnes profuderunt. Sed quid ego populi Rom. animum, virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna servitute respicientis in eo homine, cui tum perenti jam aedilitatem ne histriones quidem coràm sedenti pepercerunt? Nam cùm ageretur Togata, *Simulans*, ut opinor, caterva tota, clarissima concentione in ore impuri hominis imminens concionata est. 3 *Huic vitae tuae -- &; Post principia, atque exitus vitiosa vita!* sedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem praetermittam, in magna varietate sententiarum, numquam ullum fuisse locum in quo aliquid à poëta dictum, cadere in *tempus nostrum* videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quaeso, hoc loco, judices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar. Non sum tam ignarus, judices, causarum non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omneis undique flosculos carpam, atque delibem. scio, quid gravitas vestra, quid haec advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumsi hoc loco doctrinam quandam *juventuti*, qui essent optimates. in ea explicanda demonstrandum est, non esse populareis omneis eos qui putentur. Id facillimè consequar, si universi populi judicium verum, & incorruptum, &, si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quòd, recenti nuntio de illo S. C. quod factum est in templo Virtutis, ad ludos, scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in republica, tanquam in scena, optimatium, siens, & recenti laetitia, & misto dolore, ac desiderio mei, egit apertè multo gravioribus verbis meam causam, quàm egomet de me agere potuissem? summi enim poëtae ingenium non solùm arte sua, sed etiam dolore exprimebat. 4 „ *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.* Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat, revocabatur ab universis. „ *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Haec quantis ab illo clamoribus agebantur? cùm jam, omisso gestu verbis poëtae, & studio actoris, & exspectationi nostrae plauderetur?

„ *Summum amicum, summum in bello --* (nam illud ipsi actor adjungebat amico animo: & fortassis hominesr propter aliquod desiderium approbabant) „ *summo ingenio praeditum.* Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paullo pòst in eadem fabula sunt acta? „ *O pater! --* Me, me ille absentem, ut patrem deplorandum putarat,

1. *Animorum oculorumque conjectus.*] Ita exemplar S. Victoris, accedit-que Pal. nonus, in quo, *contellus*. vulgata *contextus*.

2. *In templo Honoris Virtutis, honos habitus, &c.*] Sic Erfurd. & Gemblac. nam Pal. nonus, *in templo Honoris honos hab.* S. Vict. *in templo virtus honoris honos hab.* vulgo erat, *in templo Virtutis honos habitus*.

3. *Huic vitae tuae, &c. Post principia, &c.*] Gembl. *Huic Tite, & tuae post principia.* Pal. nonus: *Huic tuae, & tuae postpr.* S. Vict. *Huic vitae tuae postprius.*

4. *Quid enim? qui rempub. certo animo adjuverit, statuerit, steterit cum Achivis.*] Non aliter Gembl. Erfurd. S. Vict. & Pal. nonus. nolim tamen affirmare locum jam perlanatum.

1. *Numquam*

quem Qu. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis, ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam, eversamque? sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cùm se convertisset, „ *Hæc omnia vidi inflammari:* fletum etiam inimicis, atque invidis excitaret. Prò, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta, & scripta videntur esse, ut vel à Catulo, si revixisset, præclarè posse dici viderentur. is enim liberè reprehendere, & accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: „ *O ingratificî Argivi, inanes Graji, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem à quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quàm in me universi. sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cùm omnes ordines, demonstraret, senatum, equites Rom. universum populum Rom. accusaret: „ *Exsulare finitis, sivistis pelli, pulsum patimini.* Quæ tum significatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, cùm ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara, lacrymis impediretur. neque poëtæ, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non solùm plausu, sed etiam, gemitu suo comprobavit. Utrùm igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Roman. liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto. „ *Tullius, qui libertatem civibus stabiliverat.* millies revocatum est. Parumne videbatur populum Romanum judicare, id à me, & à senatu esse constitutum, quod perditi cives sublatum per nos criminabantur? Maximum verò populi Romani judicium universo consessu gladiatorio declaratum est. erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Qu. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maximè *delectatur*. In hunc consessum P. Sextius tribunus pleb. cùm ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, & se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. venit (ut scitis) ad columnam Mæniam. tantus est ex omnibus spectaculis usque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam major consensio, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi, invisique fuerimus? Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud *gladiatorium*: neque concionis ullius, neque verò ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, cùm illis ipsis diebus de me actum iri putarotur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem, & dignitatem, populo Rom. caram esse universo? At verò & ille tribunus pleb. qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto, concionem interrogare solebat, *Velletne me redire*: &, cùm erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus; *populum Roman. negare*: dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, 1 numquam est conspectus, cùm veniret, emergebat subitò, cùm sub tabulas subrepserat, ut; „ *Mater te appello* — dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia jam vocabatur. qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modò gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant. Videtisne igitur, quantum inter populum Rom. & concionem interfit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Rom. significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Karthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, à quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos. Vim scilicet ego delideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet iccirco *esse, ut ita redirem?* Quem enim umquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cujus umquam propter salutem, nisi meam, senatus publicè sociis populis Rom. gratias egit? de me uno P. C. decreverunt, VT, QVI PROVINCIAS cum imperio obtinerent, qui quæstores, legatique essent, salutem, & vitam meam custodirent. In una mea causa post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui remp. salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universæ reip. periculo decrevit, id non unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem quæque ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus, & mœroris fuerunt. Quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis, *studium salutis* meæ, testimonium dignitatis? Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta commorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, cùm vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras, atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriæ conservatæ dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis: idque ipsum tabulis publicis mandatur, ad *memoriam* posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cælo servaret? ne quis moram ullam afferret? si quis aliter fecisset, eum planè eversorem reip. fore, idque senatum gravissimè laturum: & ut statim de ejus facto referretur? Qua gravitate sua, cùm frequens senatus nonnullorum scelus, audaciamque tardasset; tamen illud addidit, 2 si DIEBVS quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meæ causa convenerant, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui à senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palàm dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus 3 summa cum auctoritate, P. Servilii quadam gravitate dicendi, cùm ille omneis propè ab inferis evocasset Metellos, & ad illius generis, quod

1. *Numquam est conspectus, cùm veniret.*] Pal. nonus repetiit *numquam, numquam est consp.*

2. *Si diebus quinque quibus.*] Pal. idem *diebus iis quibus*: neque aliter Gembl. & videtur verum, is scilicet pro *iis*. degeneravit id primùm in *quinctis*, deinde in *quinque* paullo ante ex iisdem mss. & §. Victoris repositi *tamen*, pro vulgato *tum*.

3. *Summa cum auctoritate P. Servilii quadam.*] Nihil recedunt ab hac scriptura libri nostri. itaque non ausus sum sequi Lambinum, qui admisit conjectaneum P. Manutii.

quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui fui mentem à Clodianis latrociniis reflexisset: cumq; eum ad domestici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli casum vel glorioſum, vel gravem convertisset: collacrymavit, ut vir egregius, ac verè Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit: nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo *ejusdem sanguinis* potuit sustinere, & mecum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certè, si est aliqui sensus in morte præclarorum virorum, cùm omnibus Metellis, tum verò uni viro fortissimo, & præstantissimo civi, gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum. Reditus verò meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tanquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundisini; cùm ipsis nonis Sext. 1 idem dies adventus mei fuisset, redituſque, natalis idem carissimæ filiæ (quam ex gravissimo tum primùm desiderio, luctuque conspexi) idem etiam ipsius 2 coloniæ Brundisinæ; idemque salutis. cumque me domus eadem optimorum, & doctissimorum virorum, Lenii Flacci & patris, & fratris ejus lætissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, & suo præsidio, periculoque defenderat? cumque itinere toto urbes Italiæ *festos dies* agere adventus mei videbantur? viæ multitudine legatorum, undique missorum celebrabantur? ad urbem accessus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat? iter à porta, in Capitolium adscensus, domum reditus erat ejusmodi, ut summa in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram, atque oppressam fuisse? Habes igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates. non est *natio*, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, à quo uno maximè P. Sextius se oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri, & concidi cupivit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, & à cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusavit, cùm affirmaret, illum numquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum. nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit primùm per indicem Vettium, quem in concione de me, & de clarissimis viris interrogavit. in quo tamen eos civeis conjunxit eodem periculo, & crimine, ut à me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis, & fortissimis viris congregavit. Sed postea mihi, *nullo meo merito*, nisi quòd bonis placere cupiebam, omneis est insidias sceleratissimè machinatus. Ille ad eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompejum, monebat, ut meam domum metueret, atque à me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, *tabulam* esse, se *scriptorem* diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam exsultavit. de quo ego, cùm quotidie rueret, verbum feci, judices, numquam: neque putavi, cùm omnibus machinis, ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnaret, de uno sagittario me queri convenire. 3 Acta mea tibi ait displicere, quis nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem satis mirari, judices, non queo. facit apertissimè contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate sua, neque emitti gratia potest: neque opibus, & potentia leges, ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? ista *nimia gloriæ cupiditate* familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. norat studia populi: videbat clamores, & concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam causam peccaret, & pro recenti populi Rom. in se beneficio, populari studio elatus; tamen ignosceret nemo. cùm verò ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emtos, nominibus gladiatoriis ornarit, & sortitò alios *Samnitas*, 4 alios *Provocatores* fecerit. tanta licentia, tanta legum contemtio, 5 nonne quem habitura sit exitum, pertimescit? Sed habet defensiones duas: primùm, Do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc transtulisse. Præclara ædilitas. unus leo: ducenta bestiarii. Verùm utatur hac defensione: cupio eum suæ causæ confidere. Solet enim tribunos pleb. appellare, & vi judicium disturbare, cùm diffidit. quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quàm quòd se statuit omnino consularem legem nullam putare. 6 Aciliam, Didiam, Liciniam, Juniam contemsit. Etiamne ejus, quem sua lege, & suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis, non putat esse legem? Et ajunt, alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cùm hæc optima lex, & ab illo socero ejus, 7 & ab hoc affecta negligatur? Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos, judices, ut aliquando essetis *severi*, aliquando medicinam adhiberetis reip. NON EST ea medicina, cùm sanæ parti corporis scalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina est ista, & crudelitas. hi medentur reip. qui exsecant pestem aliquam, tanquam strumam civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego antè dicendi finem faciam, quàm vos me tam attentè audiendi, concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reip. defensoribus: vosque, adolescentes, &, qui nobiles estis, ad majorum vestrûm imitationem excitabo, & qui ingenio, & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in quâ multi homines novi & honore, & gloria floruerunt, cohortabor. Hæc est *una via*, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: à bonis viris, sapientibus, & bene natura constitutis, laudari, & diligi: nôsse discriptionem civitatis, à majoribus nostris sapientissimè constitutam: qui cùm regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reip. proponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium *industriæ*, ac *virtuti* pateret. senatum reip. custodem, præsidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, & quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum, proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem, & commoda tueri, atque augere voluerunt. Hæc quæ pro virili parte defendunt, *optimates* sunt, cujuscumque sint ordinis: qui autem præcipuè suis cervicibus tanta munia, atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt

1. *Idem dies adventus mei fuisset redituſque, natalis idem.*] Haud aliter S. Victoris liber, item editio P. Victorii; nisi quod ii, *redituſque qui natalis, idem*, &c. Paulus Manutius hic secutus est ingenium, suum etiam Lambinus, apud quem videatur item conjectura Petri Fabri.

2. *Coloniæ Brundisinæ; idemque Salutis.*] Illud *Salutis*, est à divinatione Manutii; cùm prius hæreret in libris, *idem ut fertur*; quomodo servat item Pal. nonus, sed cum enclitica, *idemque*, quam hic expressimus.

3. *Acta mea sibi ait displicere.*] Est à conjectura Ferrei Memmii, sed quam præeunt libri scripti, quippe Pal. nonus, *ibi ali displ.* quod & in S. Victoris ac Gembl. sed littera amplius *alii*, vulgata habebat: *Alia mea ille displicere, &c.* Fide eorundem librorum statim etiam addidi particulam *eam*, editis prius omissam.

4. *Alites Provocatores.*] Consule Lipsium lib. II. Saturn. sermonum cap. II.

5. *Nonne quem habitura sit exitum pertimescit?*] Melius istud longè; ex Erfurd. ac Gembl. item S. Vict. ac Pal. nono, quam vulgatum *nonne eum, qui non habiturus sit exitum, non pertimescit?*

6. *Aciliam.*] Pal. nonus, Gembl. S. Vict. *Ancilium*. attendat Criticus.

7. *Et ab hoc affecta negligatur.*] Exprimere istud ausus sum, sustentatus auctoritate codd. Pal. noni, S. Vict. ac Gemblacensis, neque enim temeraria illa scriptio in tot libris.

optimatium principes, auctores, & conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut antè dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, 1 multas inferri injurias, magnos esse experiundos & subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia: cum dignitate, non cum voluptate: cum iis, qui se patriæ, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui somno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, siqui voluptatibus ducuntur, & te vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt: missos faciant honores; ne attingant rempublicam patiantur viros forteis labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola verè *gloria* nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non sibi. sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clarissimorum virorum consiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus. neque eos *in laude positos* videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt menteis imperitorum, aut qui forteis, & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leveis hos semper nostri homines, & audaceis, & malos, & pernicioſos civeis putaverunt. At verò qui horum impetus, & conatus repressérunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audacium restiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, 2 ii auctores hujus ordinis & dignitatis, atque imperii semper habiti sunt. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu hanc vitæ viam *pertimescat*: unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, præclarè vir de repub. meritus, L. Opimius, indignissimè concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulchrum desertissimum in littore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Rom. periculo liberavit. alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. ceteri verò aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum *recreati* sunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At verò ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi esse voluerunt: omnes ferè reipublicæ pœnas aut præsenti morte, aut turpi exsilio *dependerunt*. Quòd si apud Athenienseis, homines Græcos, longè à nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cùm omnes, qui ita fecerant, è civitate ejicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non *deterruit* à repub. defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullò antè servarat; nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur: si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ, levitatisque popularis, tamen suam remp. illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primùm in ea civitate nati, unde orta mihi *gravitas*, & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempub. tuendam aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri? Homines Græci, quos antea nominavi, inique à suis civibus damnati, atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie *gloria* sunt, non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, à quibus illi oppressi sunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginiensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio, & de gloria decertavit? hunc si cives è civitate ejecerunt: nos etiam hostem litteris nostris, & memoria vidimus esse celebratum. Quare *imitemur* nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabileis alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu, ac numero, repono. amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsenteis fructus negligamus, 3 posteritatis gloriæ serviamus: id esse OPTIMVM putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ volumus, sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, CORPVS virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale: animi verò motus, & virtutis gloriam, sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Herculе consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus, & virtutem immortalitas excepisse dicitur, minùs existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut servarint, esse 4 immortalem gloriam consecutos. Sed me repentè, judices, de fortissimorum, & clarissimorum civium dignitate, & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum adspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sextium, meæ salutis, vestræ auctoritatis, publicæ causæ defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestræ libertatis, custodem salutis meæ, subsidium afflictæ reipublicæ, exstinctorem domestici latrocinii, represſorem cædis quotidianæ, defensorem templorum, atq; tectorum, præsidium curiæ; sordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum, ac parentem statuo fortunæ, ac nominis mei, & fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore, & sordibus. cui superior annus idem & virilem, patris, & prætextam, populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injustissimæ subitam acerbitatem pro patre fortissimo, & clarissimo cive deprecantem. Atque hic tot, & talium squalor, hic luctus, hæ sordes, susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum, luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantoperè deliqui illo die, cùm ad vos indicta, litteras, confessiones communis exitii detuli? cùm parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, 5 pertuli pœnarum satis: eversa domus est, fortunæ vexatæ, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus à meis, carui patria, quam (uti leviſſimè dicam) cenè texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum. Si hoc non est satis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, judices, præstat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defensoribus, & conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsis, qui in e hujus urbis compotem fecerunt? non ero.

non

1. *Multas inferri injurias.*) Pal. illeidem & S. Vict. *invidias*, quod non spernam.

2. *Ii auctores hujus ordinis & dignitatis, &c.*) Binas voculas adjeci fide editionum veterum, item Pal. omnium, excepto nono. in quo, ut ante hæc vulgatis, *ii auctores hujus dignitatis*; quodque ideo Gulielmius mutatam cupiebat in *civitatis*.

3. *Posteritatis gloriæ serviamus.*) Præstat istud longè publicato, *posteritati & gloriæ* exstat autem in Pall. nonos, in S. Victor. in Gemblac.

4. *Immortalem gloriam consecutos.*) Sic malui, cum editione Victorii, cum Pal. pr. sec. nonoque, quàm *consecutores*, quod alii et amonum perplacet.

5. *Pertuli pœnarum satis.*) Restitui lectionem priscam. nam Lambinianæ edd. *periculi, pœnarum satis*; contra omnes mss. nostros.

1. Li

non potero esse, judices, neque hic umquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui, sese dicet videre. Ego verò vos in omni fortuna, quæcumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet, neque ex nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt. Sed hæc dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris, 1 & P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestræ potestati, judices, commiserunt. vos hoc judicio omnium bonorum menteis confirmare, improbotum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, 2 & renovare rempub. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperaviſtis.

1. *Et P. Lentulo Consule, atque, &c.*) Est istud à Pal. non. & libro S. Victoris. ineptè meo judicio antea excusi, *& P. Lentulus consule, &c.*

2. *Et renovare rempub.*) Resecui *potestis*, revocatum malè è linea præcedenti, idque suasu supradictorum exemplarium.

M. TULLIVS CICERO
IN
VATINIVM.
ORATIO TRICESIMA TERTIA.

SYNOPSIS.

Quæstio, an Vatinio testi adversus P. Sextium fides adhibenda? Cicero, fidem adhibendam ut impurissimo & multis modis corrupto, negat. Acta eodem anno quo superior.

SI TVA tantummodò, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, feciſsem id, quod his vehementer placebat, ut te, cujus testimonium propter turpitudinem vitæ, sordesque domesticas, *nullius momenti* putaretur, tacitus dimitterem. nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. 2 sed fui paullo in te intemperantior fortasse, quàm debui. odio enim tui, in quo, etsi omneis propter tuum in me scelus, superare debeo; tamen, ab omnibus pænè vincor, sic sum incitatus, ut, cùm te non minùs contemnerem, quàm odissem, tamen vexatum potiùs, quàm despectum, vellem dimittere. Quare, ne tibi hunc honorem à me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falsò venisses in suspicionem P. Sextio, tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optimè meriti *periculo*, & tempori ejus, & voluntati parere voluissem. 3 Sed hesternò pro testimonio esse mentitum, cum affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modò de Sextio accusando, sed nulla numquam de re fuisse; paullò ante imprudens indicasti: qui & T. Claudium tecum communicasse, & à te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, 4 easque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, à te accusatores esse instructos, & subornatos: in altero inconstantiam tuam cùm levitate, tum etiam *perjurio* implicatam refelliſti: cùm, quem alienissimum à te esse dixisset, eum domi tuæ fuisse: quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros dixeris dedisse. Nimium es vehemens, feroxque natura, non putas fas esse verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum, & honorificum ad aureis tuas accidat, veniſti itatus omnibus: quod ego, simulac te adspexi, priùs quàm loqui cœpisti, cùm antè Gellius, *nutricula* seditiosorum omnium, testimonium diceret, sensi, atq; providi. repentè enim te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicib. intulisti: ut mihi renovatus 5 ille tuus in te ** veterem meum amicum, sed tamen tuum familiarem defenderim, cùm in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnumquam, defensio numquam vituperari. Sed quæro à te, cur C. Cornelium non defenderem. num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus, templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauserit: rempublicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Coenelio ejusmodi nihil objectum est. Codicem legisse dicebatur, defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed *recognoscendi*. Constabat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu verò, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cùm tu mihi Cornelii defensionem in maledictis objiciendam putaris. Atamen hoc, Vatini, memento paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cujusque singulari studio, magnificentissimè post hominum memoriam

1. *Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas.*) S. Victoris membranæ non admiserunt *tua*, quod placet. Pal. nonus habet, *quæ indignitas*. forsan non malè. at alii aliquot nostri nempe quintus & octavus, *quid dignitas*: forsan melius.

2. *Sed fui paullo in te intemperantior.*) Editio prima, *paullò temperantior*. & vero Pal. aliquot respuunt illud *in te*. nonus & S. Vict. ejus loco habent *ante*. imò ille nonus leg. *fi fui*. cui otium est, istiusmodi pensiculatius examinet. neque enim ita temerè dissident libri veteres.

3. *Hesternus pro testimonio, &c.*) Lambinus alia adhibet, non necessario; si sumamus *hesternus* pro *heri*.

4. *Easque in hujus judicio esse, &c.*) Sic Erfurd. & Pal. nonus; non paulo evelatius quàm vulgatum *in hoc judicio*.

5. *Ille tuus in te ** veterem amicum, &c.*) Turnebus hoc in mſ. vacantem vidit totam paginam. ideoque meritò insignitur locus asteriſco.

moriam consulem factum, omniaq; ea me *pudenter vivendo* consecutum esse, quæ tu impudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti. Nam quòd mihi discessum objecisti meum, & quod horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi lætissimus, luctum & gemitum renovare voluisti: tantum tibi respondeo, ne, cùm tu, ceteræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis, & cùm *per meum nomen* fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram, odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, saturare cupereris: scelus, & furorem vestrum *cedendo* maluisse frangere, quàm resistendo. Quare peto à te, ut mihi ignoscas, Vatini, cùm patriæ pepercerim, quam servaram? &, si ego te perditorem, & vexatorem reipublicæ fero, tu me conservatorem, & custodem feras. deinde ejus viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu esse revocatum? At enim dixisti, *non mea*, sed reipublicæ causa homines de meo reditu laborasse. Quasi verò quisquam vir excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quàm se à suis civibus reip. causa diligi. Scilicet aspera mea natura: difficilis aditus: gravis vultus: superba responsa: insolens vita: nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat; cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœstum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa: omnia illa senatusconsulta: populi jussa: Italiæ totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me, reipublicæ causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidæ laudis, ac veræ dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quàm omneis hoc civeis meos judicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse *conjunctam?* Quod quidem ego tibi reddo tuum. nam, ut tu me carum esse dixisti senatui, populoque Rom. non tam mea causa, quàm reip. sic ego te, quamquam sis omni diritate, atque immanitate ætertimus, tamen dico esse odio civitati non tam tuo, quàm reip. nomine. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. QVID QVISQVE nostrùm de se ipse loquatur, 1 non est sanè, non est requirendum: boni viri judicent. id est maximi momenti, & ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Rom. voluntate paucis est delatus, ac mihi; salus tanto studio civitatis nemini reddita. de te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus: in salute, exspectamus. 2 Et, ut te cum homine uno, non solùm impudentissimo, atque infimo conferam: de te ipso, homine & arrogantissimo, & mihi inimicissimo quæro, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reip. huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris; denique decorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius missè & præstabilius, me civem in hac civitate *nasci*, an te? cùm mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus à te hominum vix abstinere possint: aut ita dolenter, ut aliquando 3 ista illa, quæ sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeto ad ea, quæ de te ipso rogaro. At illud *tenebricosissimum* tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere licet impunè per me parietes adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudo, obscuritate, & sordibus tuis obtegatur. Quæsturam petisti cum P. Sextio, cùm hic nihil loqueretur, nisi quod agebat: tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneasne memoria, cùm P. Sextius quæstor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum *adhæsisse*? in eo magistratu, cùm tibi magno clamore 4 aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis à me consule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumq; prohiberes? in eo negotio, cùm te non *custodem* ad continendas, sed portitorem ad partiendas merceis missum putares, cumq; omnium domos, apothecas, naveis, furacissimè scrutarere, 5 hominesque negotia gerenteis, judiciis iniquissimis irretires, mercatores è navi egredienteis terreres, conscendenteis morarere: teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem, Puteolanorum querelas esse delatas? post quæsturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? cùm illud iter Hispaniense pedibus ferè confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi: venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesoi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? quem scias umquam legatum Hispaniensem *istis itineribus* in illam provinciam pervenisse? factus es tribunus plebis (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimisque furtis interrogem?) 6 quæro abs te primùm universè, quod genus improbitatis, & sceleris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas sordeis cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham: omniaque mea tela sic in te conjicientur, ut nemo, *per tuum latus* (quod soles dicere) saucietur. in tuis pulmonibus, ac visceribus hærebunt. Et, quoniam rerum magnarum à diis immortalibus principia deducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuis immanibus, & barbaris moribus prætendere, quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cùm inaudita, ac nefaria sacra susceperis, cùm inferorum animas elicere, cùm *puerorum extis* deos manes mactare soleas: auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contemseris? initsoque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram? Secundum ea quæro, servatisne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quò minùs concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de cœlo esse servatum? Et, quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse dicas: sejungam te ab illo, *non solum reip.* causa, verùm etiam Cæsaris, neque ex tua *summa indignitate labes* illius dignitati adspersa videatur. Primùm quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione quod sentio) si jam violentior aliqua in re C. Cæsar fuisset, si eum magnitudo conten-

1. *Non est sanè, non est requirendum.*] Est à Pall. omnibus. prius publicati destituebantur illo altero, *non est*, cui tamen sua emphasis; habetque editio exoleta.

2. *Et ut te cum homine uno &c.*] Expressi editionem vulgatam avorum xvo, cui accedit Pal. sec. quart. quint. dec. nam primus, *Et tu tecum homine uno, &c.* sept. *Et ut me tecum homine uno*, quomodo Victoriana. at nonus: *sed ut tecum homine uno, &c.* Gulielmius heic ita confusus est, ut nescium bona fide repræsentare quid fuerit in S. Vict. & Erford. nisi quod non videantur ii omnino recedere à Lambinianis.

3. *Ista quæ sunt inflata rumpantur.*] Haud abii à lectione prima, confirmata à Palatinis novem. vulgata interserunt *ista*, sed ejus nullum vestigium in istis.

4. *Aquaria provincia.*] De ea bella multa noster Lipsius, lib. I. Antiq. lectionum cap. 12.

5. *Homines que negotia gerentes.*] Gembl. & S. Victoris iterùm heic habent *negotia*; probabatque impensè Gifanius. neque aliter Orationis pro Quintio capite 19. *Sui negotii bene gerens*: quem locum item adnotarat Gulielmius.

6. *Quæro abs te primum universè.*] Verbum *universè* reddidit auctori primùm Turnebus lib. XXI. Adversar. cap. 11. comparetque in exemplari S. Victoris.

contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquò impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas postea gessit, *oblaturandum*: id tu tibi, furcifer, sumes, & Vatinii latronis, ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari? Sic enim ex te quæro, Tribunus pleb. fuisti. 1 sejunge te à consule, collegas habuisti viros forteis novem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cœlo: quos irridebas, quos privatos esse dicebas: de quibus duos prætextatos sedenteis vides, te ædilitiam prætextam togam, quam frustrà confeceras, vendidisse: tertium scis ex illo obsesso, atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem, hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt: ex quibus partim planè tecum sentiebant, partim medium quendam cursum tenebant. omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, judex noster: quem, turdi frumperis, cùm ædilitium vides. Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? quæ tanta in te fuit audacia: quæ tanta vis: ut, cùm novem tui collegæ sibi timendum esse duxerint, id unus tu, emersus *è cœno*, omnium facilè omnibus rebus *infimus*, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post urbem conditam scias tribunum pleb. egisse cum plebe, cùm constaret servatum esse de cœlo? Simul etiam illud volo uti respondeas, cùm te tribuno plebis, esset etiam tum in rep. lex Ælia, & Fufia: quæ leges sæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & represserunt, quas contra præter te, nemo umquam est facere conatus, quæ quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis, ac pestibus, unà cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? numquem ex tribunis pleb. quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut umquam contra legem Æliam, aut Fufiam concilium advocaret? Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res ejusmodi, ut, si tibi modò in mentem venit, nemo sit, qui te nullo cruciatu esse indignum putet) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non *regno* (nam cupis id audire) seo *latrocinio* augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te adspexisset, duplicem dolorem, gemitumque susciperet, & ex desiderio clarissimi, & fortissimi civis, & ex honore turpissimi, atque improbissimi? Adeone non labefactam remp. de tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem, atque eversam putares, ut augurem Vatinium ferre possemus? Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quæro, si, ad cetera vulnera, quibus putasti remp. deleri, hanc quoque mortiferam plagam infixisses auguratus tui, utrùm decreturus fueris id, quod augures omnes usque à Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse, an quia tu semper sic egisses auspicia fueris augur dissoluturus? Ac, ne diutiùs loquar de auguratu tuo, quod invitus facio, ut *recorder ruinas reip.* neque enim tu umquam, stante non modò majestate horum, sed etiam urbe, te augurem fore putasti. Verùm tamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam, volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de repub. sentientem, ne tu mihi homo potens irascare, qui ab eo dissensisti: sed hominem certè nusquam progredientem, nihil in repub. molientem, tantùm animo ab actionibus tuis dissentientem: cùm eum tu consulem in vincla duceres, & à tabula Valeria collegæ tui mitti juberent: fecerisne ante Rostra pontem, continuatis tribunalibus per quem consul populi Rom. moderatissimus, & constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo, miserrimoque spectaculo, non in *carcerem*, sed ad supplicium, & ad necem duceretur? quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrùm veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his, atque hujusmodi consiliis, ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi, atque optimi viri, scelere verò, atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, *inclusum domi*, contineres, cumque non majestate imperii, non jure legum, sed januæ præsidio, & parietum custodiis, consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno pleb. consuli domus exsilium esse non posset? Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, *tyrannos* vocas, fuerisne non tribunus pleb. sed intolerandus 2 ex cœno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primùm eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublatis conarere pervertere: deinde sanctissimas leges, Æliam, & Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus eonculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, incluſum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modò emerseris *ex mendicitate*, sed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & deleje tua rogatione conareris? Cùm L. Vettium, qui in senatu confessus esset se cum telo fuisse, Cn. Pompejo, summo, & clarissimo civi, tuis manibus necem afferre voluisse, in concionem produxeris, indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo, ac loco collocaris, quò auctoritatis exquirendæ causa ceteri tribuni pleb. principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium, linguam, & vocem suam 3 sceleri, & menti tuæ præbere voluisti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus à te, se auctores, & impulsores, & socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus è civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas *stare* non posset? M. Bibulum, cujus inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes à puero videlicet spectatas, vehementiùs invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maximè liberum, cum filio principe juventutis, cum reip. conjunctione etiam, quàm ab illa *ætate* postulandum fuit, delere voluisti: L. Comitium, cujus dignitas, & splendor 4 præstringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos, oderas: in posterum autem propter omnium spem, quæ de illo est, atque erat, antè al quanto timebas: L. Lentulum hunc judicem nostrum, flaminem Martialem, quòd erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio

1. *Sejungere à consule.*) Pal. nonus *sejungere*. Erf. *à Consulibus*, quod ultimum placet.

2. *Ex cœno nescio qui &c.*) Hæc est antiquatarum editionum lectio, cui adstipulantur Pall. item Gembl. nisi quod nonnulli, *quis*. Vulgata, *quo*.

3. *Scelori & menti tuæ præbere.*) Pal. sec. *voci tuæ*. Gulielmius conjiciebat *dementiæ tuæ*. sed potest stare vulgata, respiciteque ad sequens *meditabere*.

4. *Præstringebat.*) Sic Pal. sec. quart. oct. non dec. vulgò erat *perstringebat*.

opprimere voluisti. Qui si tum illam labem, pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, resp. victa non esset. Hujus etiam filium eodem indicio, & crimine, ad patris interitum aggregare voluisti. L. Paullum, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui dios nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, *legibus* exterminarat, hominem ad conservandam remp. natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quòd me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cùm jam Vettius ad arbitrium tuum peroràsset, & civitatis lumina notasset, descendisseque de rostris, eum repentè revocares, colloquerere, populo Rom. videnteⁿ? deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret; qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude, & de rep. cogitantem? promulgarisne, impurissime, & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus viris, a indicium Vettio, *præmia amplissima*? quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejusque sceleris in te ipsum *quæstio* flagitaretur? Et, quoniam crebrò usurpas, legem te de alternis consiliis rejiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne rectè quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cùm lex esset æqua promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret b apud Cn. Lentulum Clodianum? & posteaquàm ille est reus factus, statim tuleris in eum qui tuam post legem reus factus esset: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur *beneficio*, & æquitate legis tuæ? Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui, nam Maximi quidem summa laus est, sumtis inimicitiis, suscepta causa, quæsitore, consilioque delecto, commodiorem c inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modò speramus, verùm etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses *misericordiæ* nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quòd imagines patris, & fratris sui, fratrisque filium, non in familia, sed in carcere collocatas audire maluit, quàm videre. Et quoniam pecunias aliorum delpicis, de tuis *divitiis* intoleratissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne fœdera tribunus pleb. cum civitatibus, cum regibus, cùm tetrarchis? erogarisne pecunias ex ærario tuis legibus: eripuerisne partes illo tempore carissimas partim à Cæsare, partim à publicanis? Quæ cùm ita sint, quæro ex te sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere possent, à te non modò nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemtam apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi fumus amicissimi, cùm tu ei contumeliosissimè toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis. Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii, familiaris mei, cum toga pulla accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse, optimè. nullæ fuerint supplicationes. videsne me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi cum furiis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quærere? Nulla supplicatio fuerit, cedò, quis unquam cenarit atratus? ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris: epulæ quidem ipsæ, dignitatis. Sed omitto epulum populi Rom. festum diem, argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo. quis unquam in *luctu domestico*, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data est? cùm tot hominum millia accumberent, cùm ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatus esset, tu in templum Castoris 4 te cum C. Fidulo atrato, ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reip. casum? quis temo alius in illo epulo fuit nisi, hanc tantam, & tam gravem civitatem, subjectam esse non modò furori, verùm etiam irrisioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras. nunquam puer aut adolescens *inter cœnas* fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paulò ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expletam quem accumbere atratum vidéras, dominum cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id feceris, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare? Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse *conjunctam*: postulatusne sis lege 5 Licinia & Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die triceſimo? cùm is dies venisset, fecerisne, quod in hac rep. non modò factum ante nunquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos *plebis*, ne *causam diceres*? levius dixi: quamquam id ipsum esset novum, & non ferendum: sed appellarisne nominatim testem illius anni, Furiam patriæ, tempestatem reip. Clodium? qui tamen cùm jure, cùm more, cùm potestate judicium impedire non posset, rediit ad illam vim, & furorem suum, ducemque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid à me dictum in te potiùs putes, quàm abs te esse quæsitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis. appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quæstoris adscenderit, eumque viderit barbarit? subsellia dissiparit? 6 urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit quarum rerum causa judicia sunt constituta? *sciasne tum fugisse* Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, luce, inspectante populo Rom. quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum pœnam esse sublatam? hæc omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata, atque testata? Atque illud etiam quæro, quod postea quàm es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te judicia defugere

---

1. *Indicium Vettii, præmia amplissima.*) Malè hodie editi, *indici*. alterum se tuetur olim cusis ac Pall. item libro S. Vict.

2. *Apud Cn. Lentulum Clodianum.*) Vulgata *Cn. Lentulum & Q. Claudium*, sed præter mss. nostros aliorumque, imo & editio vetustior *Cn. Lentulum Q. Claudianum*. videatur Turnebus lib. XXI. cap. 11.

3. *Inimico tuo crudelissimo.*) Ita quidem Erf. recepitque Lambinus. sed Pall. & S. Vict. *comitissimo*, vulgata, *contentiosum*.

4. *Te cum C. Fidulo.*) N h l variant Palatini. at S. Vict. *Fibulo*. alii legunt *Figulo*. Gulielmius *Fidulio*. Supra ubi erat *cenavit*, reposui suasu ml. *cenarit*.

5. *Licinia & Junia.*) Haud aliter quoque Palatini, nisi quod quidam inclinare videntur in *Viniam*. sed ita omnino quoque Erf. ac S. Vict. recepta lectio, *Julia*. adeatur d. cap. 11. Turneb.

6. *Urnas delegeris.* Reduxi in eundum suum lectionem vett. editionum, firmatam à Pall. & S. Vict. positumque pro *deleveris*, ut nonnullis videtur. nam alii nihil putant mutandum. Sic Plauti Casina. *Hinc ubi amantem ex adibus delegit hujus uxor.*

1. *Spre-*

gere arbitraretur: teque, cùm tibi, utrum velles, liceret, dictitaris causam dicere maluisse: qui consentaneum fuerit, cùm *legationis perfugio* uti noluisses, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse? Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem S.C. legatus fis? de gestu intelligo quid respondeas: *tua lege*, dicis. Esne igitur patriæ certissimus parricida? 1 Sperarasne id, ut patres conscripti ex repub. funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati 2 ex ejus ordinis auctoritate legarentur? adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo miserâ & prostrata respub. ut non nuntios pacis ac belli, 3 non curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere posset? Eripueras senatui provinciæ decernendæ potestatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii dispensationem: quæ numquam sibi populus Romanus appetivit, 4 qui numquam hæc à summi consilii gubernatione *auferre* conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: tardò: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? ante te nemo. post continuò fecit idem in duobus prodigiis resp. Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quòd non solùm facto tuo, sed etiam *exemplo* rempub. vulnerasti: neque tantùm es improbus ipse, sed etiam alios docere voluisti. 5 Atque illud etiam audire à te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex S.C. tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes, præsertim cùm ego legibus tuis, quoquo modo latæ sint, paream. Cùm mea lex dilucidè vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITUTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris 6 similem tribunum pleb. posse reperiri, qui se interponat, quò minùs reus mea lege fias? 7 Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum, Sabinorum, fortissimorum virorum, Marsorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidisse? Ac si hæc omnia contemnis, ac despicis, quòd ita tibi persuaseris, ut palàm dictitas, te *diis, hominibusque invitis*, amore in te incredibili quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, ecquisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquilejæ, cùm de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium præteritum permoleste tulisse, quòd in homine summam fidem, probitatemque cognosset: gravitèque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui à suis rationibus dissensisset? tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu *gratis* nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere? Quod si ipse, qui te suæ dignitatis augendæ causa periculo tuo, nullo suo delicto ferri præcipitem est facilè passus, tamen te omni honore indignissimum judicat: si te vicini 8 si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam, triumphum suum duxerint: si nemo adspicit, quid ingemiscat, nemo mentionem facit, quin execretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cùm viderunt, tanquam *auspicium malum* detestantur: si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metuunt, affines erubescunt; strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt: si ex odium publicum populi, senatus 9 universorum hominum rusticanorum; quid est, quam ob rem præturam potius exoptes, quàm mortem? præsertim cum populatem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis? Sed ut aliquando audiamus, 10 quàm copiosè mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, cùm in eundem nuper ab eadem illa tæterrima Furia productus ad populum, cupidissimè *falsum testimonium* dixeris? An erit hæc optio, & potestas tua, ut, cùm Clodianas operas, & facinorosorum hominum, & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus, & bestiariis obsedisse rempub. cùm autem ad talcis viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed, cùm T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam adspergas (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui à te *vituperantur*) verùm etiam quæro, cùm in rep. administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit (id quod non solum bonorum, verùm etiam improborum judicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, & eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quàm te, numquam soles confiteri: alter tuis consiliis, illo tamen adjuvante) quæro, qui possis eos, quos crimine conjungis, testimonio disjungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cùm multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potiùs fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me à Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo *inconstantiam* orationis ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem ejus causam, periculumque conjungis, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis à me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

M. TVL-

---

1. *Sperarasne id.*) Ita neotericæ edd. nam veteres *spestarisne*, quod & in Pal. quart. quint. sept. non. & S. Vict veterrimæ, *spestiarasne*, quomodo & Pal. pr. sec.

2. *Ex ejus ordinis auctoritate legarentur.*) Pal. nonus *relegarentur*, quod esset, *rursus legarentur*.

3. *Non curatores.*) Pal. idem *non accusatores*. Gulielm. inclinat legere *oratores*.

4. *Qui numquam hæc à summi consilii gubernatione auferre conatus est.*) Pall. omnes, ut & olim cusi, *qui numquam aut summi consil. gubernationem auferre con.* unde fecit Lambinus, *ante summo consilio*, non ineptè.

5. *Atque illud etiam audire.*) Lambinus præmisit his illud quod paulo post sequitur, *ab hoste, &c. perdidisse*. & ita quoque visebatur in exemplari S. Vict. item Pal. nonus, neque absurdum fuerit. absunt enim ceteris Pal. item editionibus priscis.

6. *Similem tribunum plebis posse reperiri.*) Non est contemnendum quod erat è S. Vict codice, ac Pal. nono, *plebis esse reperiri*.

7. *Ob hasce omnes res, sciasne te, &c.*) Ita legit è mss. Turnebus, reperitque in S. Vict. Gulielmius, neque aliter Pall. nonus, particula *ne* exsulat ab aliis edd.

8. *Si affines.*) Voculas istas duas recepi, quod extarent in S. Vict. in Pal. nono aliisque.

9. *Universorum hominum rusticanorum.*) Illud *rusticanorum* recepit in contextum Lambinus, reperiturque in S. Vict. & Pal. nono; item Erf. aliis libris deest.

10. *Quam copiosè mihi ad rogata.*) Est istud quoque ab iisdem libris. vulgo enim est, *quam copiosè ad interrogata*.

1. *Oppugnat*

M. TVLLIVS CICERO
PRO
M. COELIO.
ORATIO TRICESIMA. QUARTA.

SYNOPSIS.

Quæstio. *An Cœlius à Clodia aurum mutuo sumpserit, & ne id reddere cogeretur, eidem venenum paraverit.* Accusatores, *Atratinus, Herennius, Balbus.* Reus, *Cœlius.* Patroni, *Cicero & M. Crassus.* Prætor, *Cn. Domitius.* Acta *anno urbis* 697.

SI QUIS judices, fortè nunc adsit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ: miretur profectò, quæ sit tanta *atrocitas* hujusce causæ, quod diebus festis, ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur: nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem cùm audiat esse legem, quæ de seditiosis, conscleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, remp. oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet: crimen, quod versetur in judicio, requirat: cùm audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit: 1 oppugnari autem hunc *opibus meretricis.* 2 Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim, si 3 attendere diligenter, existimareve de omni hac causa volueritis; sic constituetis, judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret: nec, cùm descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili *libidine*, & nimis acerbo *odio* niteretur. sed ego Atratino, humanissimo, atque optimo adolescenti meo, necessario, ignosco, qui habet excusationem vel *pietatis*, vel *necessitatis*, vel *ætatis*. si voluit accusari: pietati tribuo, si jussus est: necessitati. si speravit aliquid: pueritiæ. ceteris non modò nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum. Ac mihi quidem videtur, judices, hic introitus defensionis, adolescentiæ M. Cœlii maximè convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causa, detrahendæ, spoliandæque dignitatis gratia, dixerunt, primùm respondeam. Objectus est pater variè, quòd aut parum splendidus ipse, aut *parum pie* tractatus à filio diceretur. De dignitate, Cœlius notis, ac majoribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facilè ipse respondet. quibus autem, propter senectutem, quòd jam diu minùs in foro nobiscum versatur, 4 non æquè est cognitus: hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certè potest esse maxima, eam semper in M Cœlio hs: bitam esse summam, hodieque haberi, non solùm à suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causa esse notus. Equitis autem Rom. esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his judicantibus oportuit, neq; defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed *judicium* certè parentis. quid nos opinemur, audietis ex juratis. quid parètes sentiant, lacrymæ matris, incredibilisq; mœror, squalor patris, & hæc præsens mœstitia, quâ cernitis, luctusq; declarat. Nam quod est objectum, municipibus esse adolescentem non probatũ suis: 5 nemini umquã præsenti Puteolani majores honores habuerunt, quàm absenti M. Cœlio: quem & absentem in amplissimum ordinẽ cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: lideinq; nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Rom. cum legatione ad hoc judicium, & cum gravissima, atq; ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nitũtur *judicio suorũ*. neq; enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modò parenti, tali viro, verùm etiam municipio tã illustri, ac tam gravi displiceret. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: 6 & meus hic *labor* tenuis, vitæq; ratio dimanavit ad existimationem hominum paulò latiùs comendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum est de pudicitia, quodq; omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictisq; celebratum est, id nunquam tam acerbè ferret M. Cœlius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. sunt etenim ista *maledicta* pervulgata in omnes, quorũ in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, 7 hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio autẽ nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ 8 si petulantiùs jactatur, *convicium*: si facetiùs, *urbanitas* nominatur. quam quidem partem accusationis admiratus sum, & molestè tuli potissimum esse Atratino datam. neq; enim decebat, neque *ætas* illa postulabat, neque id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset. aliquanto *liberiùs*, & fortiùs; magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam leviùs, quòd & pudor tuus moderatur orationi meæ: & meum erga te, patentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud tamen te esse admonitum

1. *Oppugnari autem hunc opibus meretricis.*) Pall. meliores, *oppugnari hæc opibus mer.* deteriores habent quidem *autem*, sed in nullo extat *hunc*, ejusque loco habet editio vetus, *hoc*.

2. *Atratini illius.*) Sic omnes quidem libri. sed Muretus ad 1. Catilin. delectillud *Atratini* inquam ut reprehendit.

3. *Attendere diligenter, existimareve de omni, &c.*) Recepi scripturam Pal. sec. cui omnino accedunt ceteri, in quibus, *existimare verè*, quomodo & S. Vict. exemplar & vetustius cusi. recentiores finxere, *existimare verè* de. quod quàm non æquo verint, veteres inde liquet, quod ad marginem S. Vict. videatur *aut. diligenter atque existimare*

4. *Non æquè est cognitus.*) Apparet Lambinum paucos inspexisse ms. cum affirmet istud *æquè* iis abesse. equidem non comparet in Pal. tertio; sed videtur tamen in ceteris omnibus, pr. sec. quart. oct. nono, item in omni cusi.

5. *Nemini umquã præsenti Puteolani*) vox *Puteol.* nõ est Tul. nostri, certè editiones tres ævi prisci, præferunt *Prætoriani*, neque aliter plerique scripti nostri; inter quos tert. quintus & octavus habent. *præsenti Prætori*, quod mihi non omnino absurdum. sed cum S. Vict. habeat ad oram aliàs *pirietiuri aui*; videtur fuisse *prætoriani. Prætorianum* sane religionem claram inter Italicas notam cuilibet, vel ex Plinii lib. III. Nat. Hist. cap. 13. & 14.

6. *Et meus hic tenuis labor.*) Pal. nonus & Turingicus liber, & *meus hic*, vix est ut non sit melius vulgato.

7. *Hominem ut notet, &c.*) Hotomanus Disputationum iuris civilis tomo 1. emendat, *nomen ut notet*: meo judicio parum venuste, & tamen P. Manutius publicavit, *nomine ut notet*; præter libros profectò.

8. *Si petulantius jactatur.*) Muretus lib. II. Var. lect. cap. 10. conjicit *jactatur*, quæ altera ferri æquè nequeat.

monituri volo: 1 primum QUALIS ES, TALEM TE ESSE EXISTIMES; ut, quantum à rerum turpitudine abes, tantum te à verborum licentia sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cùm tibi falsò responsa sint, *erubescas*. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui 2 isti ætati atq; etiam dignitati, non possit quam velit petulanter, etiam si sine ulla suspicione, at non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quòd ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quòd ornate, polite q; dixisti. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. nam quod ætas M. Cœlii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia, disciplinaq; *munita*: qui ut huic virilem togam dedit, 3 nihil hoc loco de me (tantum sit, quantum vos existimatis) hoc dicam, hunc à patre continuò ad me esse deductum. nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur. Nam quòd Catilinæ *familiaritas* objecta Cœlio est, longe ab ista suspicione abhorrere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam. ad quem si accessit, aut si à me discessit umquam, (quanquam multi boni adolescentes illi homini nequam, atq; improbo studuerunt:) tum existimetur Cœlius Catilinæ nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus, & vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? sed ego illud tempus ætatis, quod ipsum *suæ sponte* infirmum aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. fuit assiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. secutus est annus. causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. mecum hic: illi ne advocatus quidem venit umquam. deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi. petebat Catilina mecum. nunquam ad illum accessit: à me nunquam recessit. Tot igitur annos versatus in foro sine suspicione; sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium *togæ*, constitutus: & ut exercitatione, ludoq; 4 campestri tunicati uteremur. cademq; erat, si statim merceri stipendia cuperemus, castrensis ratio, ac militaris qua in ætate nisi qui se ipse sua gravitate, & castimonia, & cum disciplina domestica, tum etiam *naturali quodam bono* defenderat; quoquo modo à suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. 5 Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atq; inviolata præstitisset: de ejus fama, ac pudicitia cùm is jam se corroboravisset, ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinæ, cùm jam aliquot annos esset in foro, Cœlius. & multi hoc *idem* ex omni ordine, atq; ex omni ætate fecerunt. habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum, utebatur nominibus improbis multis: & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. erant apud illum illecebræ libidinum multæ. erant etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. neque ego umquam fuisse tale *monstrum* in terris ullum puto, tam ex contrariis diversis q; inter se pugnantibus naturæ studiis, cupiditatibus q; conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? quis turpioribus conjunctior? quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hostis huic civitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa verò, judices, in illo homine mirabilia fuerunt comprehendere multos *amicitia*, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, & audacia: versare suam naturam, & regere ad tempus, atq; huc, & illuc torquere, & 6 *flectere*: cum tristibus severè, cum remissis jucundè, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audaciter, cum libidinosis luxuriosè vivere. Hac ille tam varia, multiplici q; natura, cùm omneis omnibus ex terris homines improbos, audaceis q; collegerat: tum etiam multos forteis viros, & bonos *specie quadam virtutis* assimulatæ tenebat. neq; umquam ex illo delendi hujus imperii 7 tam conceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, judices, respuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, mè, inquam, quondam pænè ille decepit, cùm & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus, ac fidelis videretur. cujus ego facinora oculis prius, quàm opinione, manibus antè, quàm suspicione, deprehendi. cujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Cœlius, magis est, ut ipse molestè ferat errasse se, sicuti nonnunquàm in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quam ut istius *amicitiæ crimen* reformidet. Itaq; à maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. posuistis enim, atq; id tamen titubanter, & strictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, particip em fuisse 8 in quo non modò crimen non hæret, sed vix diserti adolescentis cohæret oratio. Qui enim tantus furor in Cœlio? quod tantum aut in *moribus, natura q*, vultus, aut in re, *atq; fortuna*? ubi denique est in ista suspicione Cœlii nomen auditum? Nimium multa de re minimè dubia loquor: hoc tamen dico, non modò si socius conjurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, numquam conjurationis accusatione adolescentiam suam potissimùm commendare voluisset: quod, haud scio, an de ambitu, & de criminibus istis sodalium, ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putet. numquam enim tam Cœlius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum *accusaret*: neq; ejus facti in altero suspicionem quæreret, cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si ubi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcesseret. quod quamquam nec sapienter, & me invito facit; 9 tamen est ejusmodi cupidinis, ut magis insectari alterius innocentiam, quàm de se timidè cogitare videatur. Nam quod æs alienum objectum est, sumtus reprehensi, tabulæ flagitatæ: videte, quàm pauca respondeam. Tabulas, qui in *patria* potestate est, nullas conficit. versuram numquam omninò fecit ullam. Sumtus uniu; generis objectus est, habitationis triginta millibus dixistis cum habitare. Nunc demum intelligo

1. *Primum, qualis es, talem te esse, existimes.*) Lambinus locum istunc fædè collatulavit, prætextu missi suorum. at vulgata hæc, diserte restat in Pal. octavo & Gruteriano, neque abeunt pr. quæst. q. mt. ut nec omnis editio vetustate rancida: nisi quod omittant illud *esse*. in nullo autem nostrorum exstat illud Lambinianum *ut* post *primum*, nisi in S. Victoris, sed à manu secunda. *hi* vero ejus, omnes ad unum respuunt.

2. *Isti ætati atque etiam dignitati.*) Non est quod ista reperamus ab Agræcio: restant in primis ed. præque se ferunt Pall. plures, item Grut.

3. *Nihil hoc loco de me.*) Vocabulum *dicam*, esse à librariis certè non esse in Pal. nono aut sec. aut Grut. oculatus sum testis: ideoque abjecibelle quis repetit ex mox sequentibus.

4. *Campestri tunicati.*) Pal. nonus & Erfurd. *campestri cauti*. restat tamen alterum in ceteris nostris, nisi quod Grut. liber, *tunica*; quod & in editione principe.

5. *Sed qui prima illa imperia ætatis.*) Malui istud cum Pall. sec. cùm accederet item nonus, in quo *illa imperia ætatis*; quàm retro vulgatum, *illa initia ætatis*, &c. haud infitior tamen in Pal. tert. ac Gruteriano esse tantum, *illa ætatis* sine voce media.

6. *Flectere & torquere.*) Pal. ille nonus, *torquere, assignare*. dispiciant otiosiores. neque enim temerarium est.

7. *Tam conceleratus impetus.*) Ita Pall. nostri item Gembl. ac S. Vict. vulgata. *celeratus*.

8. *In quo non modò crimen non hæret.*) Asseverat Lambinus libros veteres omnes habere *non inhæret*. at ego contra testor nullum è Palatinis illud firmare præterquam tertium. & tantum abest ut ita legi debeat, ut palam fiet pro altera scriptura Tullius pro Comœdo cap 6. *potest hoc homini huic hærere peccatum?* item hoc infra cap. 23. *num potuit? ne crimen hæret.*

9. *Tamen ist ejusmodi cupidinis.*) Prius erat *cupiditas*. supposui alterum è Gembl. acensu, cui nihil juvarent Pall.

L In

intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cujus hic 1 in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus: vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis. Reprehendistis, à parte quòd *semigrarit*, quod quidem jam in hac ætate minimè reprehendendum est. qui cùm & ex reipub. causa, esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, victoriam consecutus, & per ætatem magistratus petere posset, non modò permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: &, cùm domus patris à foro longè abesset, quo facilius & nostras domus obiret, & ipse à suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. Quo loco possum dicere id, quod clarissimus, M. Crassus, cùm de adventu regis Ptolemæi quereretur, paulo antè dixit, „ *Utinam ne in nemore Pelio* --- ac longius quidem mihi contexere hoc carmen, liceret. „ *Nam numquam hera errans* hanc molestiam nobis exhiberet, „ *Medea animo aegra, amore savo saucia.* --- Sic enim, judices, reperietis, quòd, cùm ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam, migrationemque huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse. Quamobrem illa, quæ ex accusatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, judices, non pertimesco. Ajebant enim fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis *pulsatum* à Cœlio diceret. à quo quæram, si prodierit: primùm cur statim nihil egerit: deinde, si id queri quàm agere maluerit, cur productus à vobis potius, quàm ipse per se: cur tanto post potius, quàm continuo, queri maluerit. Si mihi ad hæc acutè, arguteque respondent: tum quæram denique, ex quo iste fonte senator emanet. nam si ipse orietur, & nascetur ex se: fortasse, ut soleo, commovebor. 2 sin autem, ut rivulus, arcessitus, & ductus ab ipso capite accusationis vestræ: lætabor, cùm tanta gratia, tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas à cena redunteis, *attrectatas* esse à Cœlio. Graves erunt homines, 3 qui hoc jurati dicere audebunt: cùm sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem, & constitutò cœpisse de tantis injuriis experiri. Sed totum genus oppugnationis hujus, judices, & jam prospicitis animis, &, cùm inferetur, propulsare debebitis. non enim ab iisdem accusatur M. Cœlius, à quibus oppugnatur. palam in eum tela jaciuntur, *clam subministrantur*. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. funguntur officio: defendunt suos. faciunt quod viri fortissimi solent. læsi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti. sed vestræ sapientiæ tamen est, judices. non, si causa justa est viris fortibus oppugnandi M. Cœlium, ideo vobis quoque vos causam putare justam alieno dolori potiùs, quàm vestræ fidei consulendi. Quæ sit multitudo in foro, quæ genera, quæ studia, quæ varietas hominum, videtis. ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, diserti, cùm aliquid eos velle arbitrentur, *ultrò se offerre* soleant, operam navare, testimonium polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc judicium forte projecerint: excluditote eorum cupiditatem, judices, sapientia vestra: ut eodem tempore & hujus saluti & religioni vestræ, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam à testibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam: 4 quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti, ac detorqueri potest. argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus. res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit. Itaque illam partem causæ facilè patior graviter, & ornate à M. Crasso esse petoratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. de quo ipso tamen quid est, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? 5 est enim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius, is judicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: 6 qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modò à facto, verùm etiam à *consentanea* suspicione abfuit? &, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui ultrò facti non modò suspicione, sed ne infamia quidem est adspersus? At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, à quo illa causa defensa est. Sed Cœlius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cujusmodi autem sit, à sua putat esse *sejunctam*: neque solum Cœlius, sed etiam adolescentes humanissimi, & doctissimi, rectissimis studiis, atque optimis artibus præditi, Titus, Cajusque Coponii: qui ex omnibus maximè Dionis mortem doluerunt: qui cùm doctrinæ studio, atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luccejum, ut audistis. fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, au summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cœlio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergò hæc removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus. Animadverti enim, judices, audiri à vobis meum familiarem, L. Herennium perattente. in quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio, 7 ad animos vestros sensim, ac leniter accideret. dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus, &, qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjucundè soleret, fuit in hac causa pertristis quidam *parens*, *censor*, *magister*, objurgavit M. Cœlium, sicut neminem umquam parens. multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid quæritis, judices? ignoscebam vobis attentè audientibus, propterea quòd egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quæ me minùs movebat, *fuisse meo necessario Bestiæ* Cœlium familiarem: cenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse præturæ. Non me hæc movent, quæ perspicuè falsa sunt. etenim eos unà cenasse dicit, qui aut ablunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque verò illud me commovet, quòd sibi in *Lupercis* sodalem esse Cœlium dixit. Fera quædam sodalitas, & planè pastoritia, atque agrestis

1. *In ædiculis habitet.*) Placuit Gulielmio *habet*, quod alicubi legitur, antiquè pro *habitat*.

2. *Sin autem est rivulus arcessitus, &c.*) Ita Pall. nostri & S. Victoris, non ut hodie cusi, *ut rivulus*. nam antiquior editio, *ex rivulis*. Ceterùm indicavit Turnebus lib. XXVII. Adversar. cap 23. Donatum in Terentii Eunucho isthæc laudare actu V. scena 8. hac forma: *sin erit ex illo scate rivalis*. acutè; ut laudatio ambiguo. poterit enim intelligi, rivalis Cœlii in Clodiam.

3. *Qui hoc jurati dicere audeant.*) Lambinus *audebunt*, & sic exemplar S. Vict. ac Grut.

4. *Quæ facillimè fingi.*) Sic Pall. non sec. tert. Gulielm. conjicit *confingi*. quod non video cur præferri debeat vulgato. sed deceptus fuerat vulgato *effingi*.

5. *Est enim reus qui hujus dictus est adjutor fuisse & socius P. Ascitius.*) Ita fere Pal. nonus, & ceteri, nisi quod plerique eorum, *est enim reus*, item *& conscius*. sed neque consentiunt in nomine hominis. habent enim, *Asius*, *Ascius*, *Asatius*, *Astius*, *Asprius*.

6. *Qui negat, absolutus sit.*) Sic Pal. omnes; item olim cusi; posteriores enim *qui non negat*.

7. *Ad animos vestros, &c. accideret.*) Sic Ahalæ liber, sic Gruteri, sic S. Vict. vulgata sine *ad* exhibebat, *animos vestros, &c. accideret*. quod ultimum tamen retinebant Pal. sec. tert. nonus, in quibus *ad animos vestros, &c. accideret*.

agrestis germanorum Lupercorum: quorum coitio illa silvestris antè est instituta, quàm humanitas, atque leges. si quidem non modò nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando, ut ne, si quis id fortè nesciat, timere videatur. Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, ref. ondebo. Delicti rum objurgatio fuit longa, & ea lenior: plusque disputationis habuit, quàm atrocitatis: quo etiam audita est attentius. nam P. Clodius, amicus meus, cùm se gravissimè, vehementissimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tametsi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. tibi autem, Balbe, respondebo primùm precariò, si licet, si fas est defendi à me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumserit, qui Bajas viderit. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modò qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & *extremò*, ut dicitur, *digitis*, attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines, atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis *ludus ætati*, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant: faciles, & tolerabiles haberi solent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cœlio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam; quod uno reo proposito de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriem. dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner exprometere de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumtibus, immenta oratio est. ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiosè, & graviter accusari potest. sed vestræ sapientiæ est, judices, non abduci ab reo nec, quos aculeos habeat severitas, gravitasque vestra, cùm eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in *hominem*, & in reum: cùm is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: 1 erat enim meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, siqua est invidia communis hoc tempore ætris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis, au temporum vitia *noceant*. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin crimimbus 2 quæ in hunc nondum proprie conferuntur, diligentissimè respondeam, non recuso. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una, atque 3 eadem persona versatur. *Aurum* sumtum à Clodia: *venenum* quæsitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis magis quàm publicæ quæstionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio. nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. voces sunt contumeliosæ, temerè ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ. Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: sumsit à Clodia, sumsit *sine teste*, habuit quamdiu voluit. maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. necare eandem voluit, quæsivit venenum, sollicitavit quos potuit: paravit, locum constituit; attulit. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio exstitisse. Res est omnis in hac causa nobis, judices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua præstanti prudentia, Cn Domiti, cum hac sola rem esse nobis: quæ si se aurum Cœlio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit: petulanter facimus, si matremfamilias, secus, quàm matronarum *fastus* postulat, nominamus. sin, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cœlium illis relinquentur, quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui infectantur, repellamus? quod quidem facerem vehementiùs, nisi intercederent mihi inimicitiæ cum istius mulieris viro: frattem volui dicere: semper hic erro. nunc agam modicè, nec longiùs progrediar, quàm me mea fides, & causa ipsa coget. neque enim *muliebres* umquam inimicitias mihi gerendas putavi, præsertim, cùm ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quàm cujusquam inimicam putaverunt. Sed tamen exipsa quæram priùs, utrum me secum severè, & graviter, & priscè agere malit, an remissè, ac leniter & urbanè si illo austero more, ac modo: aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur: sed illa horrida, quam in statuis antiquis, & in imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne ista mihi fortè succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsa familia aliquis: ac potissimùm Cæcus ille minimum enim dolorem capiet, qui istam non *videbit* qui profectò si exstiterit, sic aget, & sic loquetur: MULIER, quid tibi cum Cœlio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam *familiaris* huic fuisti, ut aurum commodares: aut tam inimica, ut venenum timeres? non patrem tuum videras? non patruum, 4 non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? non denique modò te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi, ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omneis prope civeis virtute, gloria, dignitate superabat? qui cùm ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cœlius tam conjunctu fuit? cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. quid igitur fuit, nisi quædam temeritas, ac *libido*? nonne te si nostræ imagines vitiles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia tam nulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? cur te fraterna vitia potius, quàm bona paterna, & avita, & usque à nobis cum in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideò aquam reduxi, ut ea tu incestè uterere? ideò viam munivi, 5 ut eam tu alienis vitiis comitata celebrates? Sed quid ego, judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, & Cœlium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posteriùs, atque ita, judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cœlii vitam me probaturum esse confidam. Tu verò mulier (jam enim ipse tecum nulla persona introducta loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, & quæ in sororem tuam moliris, quæ arguis, probare cogitas, ra-

tionem

1. *Erat meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere.*) Nescio quid sentire debeam de lect one Pal. sec tert. Grut. & edd. vete. *erat meum de prævaricatione adolescentiæ veniam petere.* certè fallvam mihi moverent, nisi inventis verbis litterisque totidem in nono, offendissem ibidem *veniamque petere.*

2. *Quæ in hunc nondum propriè conferuntur.*) Vox *nondum* jam primum accedit auctori, ex Pal. sec. cui fere respondent nonus & Gembl. in quibus, *mundum*, item tert. in qto *mundu.*

3. *Eadem persona urgetur.*) Reduxi lectionem omnium veterum librorum editorum, ac calamo exaratorum. nisi quod reflet in nonnullis *argueretur*; unde natum Erfurdientis *arguatur*, vulgatus *versatur.*

4. *Non avum, proavum, atavum audieras.*) Pal. nonus, *non avum, nec atavum audieras.* neque aliter sec. tert. Grut. nisi quod omittant negativam.

5. *Ut eam alienis vitiis comitata celebrares.*) Pal. nonus atque Erf. *celebrares.*

6. *Quæ in sororem tuam moliris.*) Supplevi clausulam illam ex veteribus ed. & Pal. item S. Vict. & Grut. omnes enim posteriores *in sororem tuam.*

1. *Bajas.*

tionem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis teddas, atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, 1 Bajas, actas, convivia, comissationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, *te invita*, dicere. quæ tu, quoniam mente nescio qua effrenata, atque præcipiti in forum deferri, judiciumque, voluisti: aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio credendum esse fateare. Sin autem urbanius me agere mavis: sic agam tecum. removebo illum senem durum, ac pænè agrestem: 2 ex his igitur tuis sumam aliquem, ac potissimùm minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus, qui te amat plurimùm: qui propter nescio quam, credo, *timiditatem*, & nocturnos quosdam inaneis metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit. eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris soror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis, parvam rem, magnam facis? vicinum adolescentulum adspexisti: candor hujus te, & proceritas vultus, oculique perpulerunt: sæpius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familiàs *patre parco*, ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. confer te aliò habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparasti, quò omnis juventus natandi causa venit. hinc licet conditiones quotidie legas. cur huic, qui tespernit, molesta es? Redeo nunc ad te, Cœli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam, severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimùm sumam. Cæcilianumne aliquem, vehementem, atque durum? „ *Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc metum cor cumulatur ira:* Aut illum, -- *O infelix, ô sceleste.* -- Ferrei sunt isti patres. --- „ *Egóne quid dicam? egóne quid velim? quæ tu omnia tuis fœdu factu, facis, ut nequidquam velim.* Vix ferenda diceret talis pater, CVRTE in istam vicinitatem meretricam contulisti? cur illecebris cognitis non refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? 3 dide ac dissice, per me licebit. si egebis, tibi dolebit: mihi sat est, qui ætatis quod reliquum est, oblectem meæ 4 Huic tristi, ac decrepito seni responderet Cœlius, se nulla cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? nulli sumtus, nulla jactura, nulla versura. At fuit *fama*. Quotus quisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni verò, & clementi patri, cujusmodi ille est: -- „ *Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarcietur*, Cœlii causa est expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facilè defenderet? nihil jam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quæ se omnibus pervulgaret, quæ haberet palàm 5 *decretum* semper aliquem, cujus in hortos, domum, Bajas, jure suo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adolescenteis, & parsimoniam patrum suis sumtibus sustentaret: si vidua libere, proteiva petulanter, dives effusè, libidinosa meretricio more viveret; *adulterum* ego putarem, si quis hanc paullò libertius salutasset? Dicet aliquis. Hæc igitur est tua disciplina? sic tu institutis adolescenteis? ob hanc causam tibi hunc puerum parèns commendavit, & tradidit, ut in amore, & voluptatibus adolescentiam suam collocaret: & hanc tu vitam atque hæc studia defenderes? Ego, si qui, judices, hoc robore animi, atque hac indole, virtutis ac continentiæ fuit, ut respueret omneis voluptates, omnemque vitæ suæ cursum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non æqualium studia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset *cum laude, & cum dignitate* conjunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum, atq; ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneisque eos, qui hæc, ex minimis tanta fecerunt. Verùm hæc genera virtutum non solùm in moribus nostris, sed vix jam in libris reperiuntur. chartæ quoque, quæ illam pristinam severitatem continebant, obsolevérunt, neque solùm apud nos, qui hanc sectam, rationemque vitæ *re magis, quàm verbis*, secuti sumus, sed etiam apud Græcos, doctissimos homines: quibus, cùm facere non possent, loqui tamen & scribere honestè, & magnificè licebat. Alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta exstiterunt. Itaque alii *voluptatis causa omnia sapientem facere* dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. alii cum voluptate *dignitatem* conjungendam putaverunt, ut res maximè inter se repugnanteis dicendi facultate conjungerent. illud unum directum itet ad laudem cum labore qui probaverunt, propè jam soli in scholis sunt relicti. multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, 6 quibus sopita virtus *conniveret*: & interdum multas vias adolescentiæ lubricas ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi 7 sine casu aliquo, aut prolatione vix posset, & multarum rerum jucundissimarum *varietatem* dedit, qua non modò hæc ætas, sed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem siquem fortè inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus omnem *suavitatem*: huic homini ego fortasse, & pauci, *deos propitios*, plerique autem iratos putabunt. Ergo hæc deserta via, & inculta, atque intercluſa jam frondibus, & virgultis, relinquatur: detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa, & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptasque rationem, dummodò illa in hoc genere præscriptio, moderatioque teneatur: PARCAT IVVENTVS pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum, atque famam: ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat: 8 ne quem vi terreat: ne insidiis: scelere careat: postremò, cùm paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inaneis hasce adolescentiæ cupiditates: *revocet* se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, reipublicæ: ut ea, quæ ratione antea non perspexerat, *satietate* abjecisse. experiendo contemsisse videatur. Ac multi & nostra, & patrum, majorumque memoria, judices, summi homines, & clarissimi cives fuerunt, quorum cùm adolescentiæ cupiditates defervissent,

---

1. *Bajas, alias, convivia*) Restitui ex S. Victoris, neque abibant Pall. quàm quod ii *Bajas, alia convivia*. male vulgò, *Bajis alia convivia*. imò tria potius objiciebant: *Bajas & alias*, & præterea *convivia*, ac Bajis satis notum vel ex Epistolis Senecæ, de acta & actis, diximus, aut dixere alii in Vertinis.

2. *Ex his igitur tuis.*) Hæc est lectio edd. vet. liborumque omnium mss. certè Pall. Grut. S. Vict. recepta tamen præfert *ex his quæ tuis*.

3. *Dide ac dissice, &c.*) Est à conjectura Lambini ac Putean., sed satis firmata à libris nostris Pal. enim pr. *dede ac dissice*, sec. non. *di dea addisce*, neque aliter ceteri, nisi quod longius abeant à vero. etiam in editione prima remanet, *videre ac disce*. sequiores, *dede te ac disjice*.

4. *Huic tristi ac directis seni.*) Sic Pall. nonus, sic S. Vict. & libri Lambini, placuitque admodum Gulielmio præ vulgato *decrepito*; sed is tamen *directum* sumit pro vetuloso, adducitque Pedonem in Mecenatis obitu: *Viscera directi mutaverat arietis agni, &c.* ubi male ait Scaliger *disjecti*.

5. *Decretum semper aliquem.*) Ita meliores Pall. nisi quod sec. ac tert. *decretum*, quod etiam habet quo se tueatur. Guliel. conjiciebat *secretum*: sed hoc idem cum *discreto*.

6. *Quibus sopita virtus conniveret.*) Male editiones Lambinianæ, *conviveret*. videtur tamen scribendum *conniveo*, quia inde *conivoli*.

7. *Sine casu aliquo aut prolatione.*) Haud potui omittere lectionem istam repertam in Pal. sec. tert. nono, item in Erf. & Gembl. vulgata *prolapsione*; quod parum sane distat à *casu*.

8. *Ne quem vi terreat.*) Sic Gembl. S. Vict. & Pall. omnes præter nonum in quo, *ne quem interreat*. nam Grut *interreat*. & verò nostra lectio exstat etiam in editione Venera anni CIↃ CCCCLXXXIII. posteriores, *ne quem interimat*; quod nimium est profectò, mirorque non improbatum Lambino.

I. *Sumtus*,

sent, eximiæ virtutes, firmata jam ætate, exstiterunt. ex quibus nethinem mihi necesse est nominare: vosmet vobiscum recordamini. nolo enim cujusquam fortis, atque illustris viri minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere. quod si facere vellem, multi à me sumi, atque ornatissimi viri prædicarentur: quorum partim nimia *libertas* in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo æris alieni, 1 sumtus, libidines, nominarentur. quæ multis postea virtutibus obtecta, adolescentiæ, qui vellet, excusatione defenderet. At verò in M. Cœlio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus honestis, quoniam audeo quædam, cretus vestra sapientia, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumtus, nullum æs alienum, nulla conviviorum, ac lustrorum libido. quod quidem 2 vitium ventris & gutturis, non modò non *minuit* ætas hominibus, sed etiam auget. Amores autem & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutiùs molestæ non solent esse (maturè enim, & celeriter defloresçunt) numquam hunc occupatum, impeditumque tenuerunt. Audistis, cum pro se diceret; audistis antea, cum accusaret (defendendi hæc causa, non gloriandi loquor:) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum, atque verborum, quæ vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solùm ingenium elucere ejus videbatis. quod sæpe etiam si industria non *alitur*, valet tamen ipsum suis viribus; sed inerat, nisi me propter benivolentiam fortè fallebat, 3 ratio & bonis artibus instituta, & cura & vigiliis elaborata. Atque scitote, judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cœlio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facilè in eodem homine esse posset. FIERI ENIM non potest, ut animus libidini deditus, amore delectio, cupiditate, sæpe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo, 4 non modò agendo, verùm etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? 5 obtorendæ sunt omnes voluptates; relinquenda 6 studia delectationis, judices, ludus, jocus, convivium, sermo est pænè familiarium deserendus. quæ res in hoc genere homines à labore, studioque dicendi *deterret*; non quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti vitæ dedisset, consularem hominem admodum adolescens in judicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano tot menses aut de salute, aut de gloria dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipsæ loquuntur? illæ verò non loquuntur solùm, verùm etiam *personant*, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modò solitudinem, ac tenebras, atque hæc flagitiorum tegumenta non quærat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate, & clarissima luce lætetur. Verùm si quis est, qui etiam meretriciis amoribus *interdictum* juventuti putet: est ille quidem valde severus: negare non possumus: sed abhorret non modò ab hujus sæculi licentia, verùm etiam à majorum consuetudine, atque concessis. quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. Si quæ non nupta mulier domum suam *patefecerit* omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit: si hoc in urbe, si in hortis, si in Bajarum illa celebritate faciet: si denique ita sese geret, non incessu solùm, sed ornatu atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate sermonis; sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut 7 non solùm meretrix sed etiam procax videatur: cum hæc si quis adolescens fortè fuerit, utrùm hic tibi, L. Herenni, *adulter*, an *amator*: expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? Obliviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abste, & testem ejus criminis te ipsam dicunt se habere: siqua mulier sit hujusmodi, qualem ego paullo antè descripsi, tui dissimilis, vita, institutoque meretricio; cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe, aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo; quid est, quod objiciant Cœlio? sin eam te volunt esse: quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam, rationemq; defensionis. nam aut pudor tuus defendet, nihil à M. Cœlio petulantius esse factum: aut impudentia, & huic, & ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina una in muliere summorum facinorum: auri, quod sumtum à Clodia dicitur: & veneni, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse Cœlium criminantur. Aurum sumsit, ut dicitis, quod L. Lucceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luccejum habitabat, necaretur. magnum crimen vel in *legatis* insidiandis, vel in *servis* ad hospitem domi necandum sollicitandis, plenum sceleris consilium, plenum audaciæ. Quo quidem in crimine primùm illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem 8 aurum tum sumeret, an non dixerit. si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se *conscientiæ scelere* devinxit. tune aurum ex armario tuo promere ausa es? tune Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? 9 Ceterum cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, 10 ad necem legati, ad L. Lucceii, sanctissimi hominis, atque integerrimi, labem sceleris sempiterni: huic facinori tanto tua mens liberalis,

Nn con-

1. *Sumtus, libidines nominarentur.*) Habent & nostrum plerique Lambinianum illud *sumtus libidinis*; sed nihil ideo muto; quod arbitrer eos scripturam veterum sequi.

2. *Vitium ventris & gutturis.*) Si obsequendum est melioribus membranis Pal. pr. sec. quart. non. Gembl. S. Vict. revocandum *gurgitis*.

3. *Ratio & bonis artibus instituta.*) Malui istud cum omnibus Pall. quam vulgatum *erat*; quod tamen ne in vetustè quidem esset.

4. *Non modo agendo.*) Gembl. & Pall. nostri omnes, item Grut. *quæque modo agendo*.

5. *Obtorendæ sunt omnes voluptates.*) Est a plerisque mss. quorum vix unus habebat illud *omittendæ*. in Pal. erat *contorendæ*, æque bonum. prius tamen nostrum firmabat Erf. Gembl. S. Vict.

6. *Studia delectationis judices ludus, jocus convivium, sermo est pænè famil. &c.*) Nihil abii à Pal. nono, quem stabilibat codex Turicensis. publicabatur prius *studia delectationis; ludus, jocus, convivium, sermo etiam pænè omnium familiarium*. plane contra mss. Pall. qui nec *etiam* habent nec *omnium*, non magis quàm Nonius in *locus*: ubi tamen fallitur Lambinus dum negat eidem abesse item *pænè*; ideoque editione sua exclusit.

7. *Non solùm meretrix, sed etiam procax videatur.*) Si sequendi sunt melioris notæ mss. Pal. sec. tert. quart. nonus, rescribendum *meretrix procax, quæ videatur*, omissis intermediis, quæ nec in Graveriano. Pal. pr. nihilominus habet, *non solùm meretrix, sed etiam prætervecta procaxque*.

8. *Aurum tum sumeret.*) Pal. quart. non. Gembl. S. Vict. *aurum tum iret*, quint. atque oct. adhuc *aurum* abjiciunt.

9. *Ceterum cum scires, quantum, &c.*) Rectum putat Gulielm. quod alias legitur in S. Vict. *ceterorum cum scires*.

10. *Ad necem legati.*) Ejeci vocem *scilicet*, quæ in publicatis, suasu plerorumque Pall. & S. Vict. & Graveriani codicis.

1. *Tu*

conscia; tua domus popularis, ministra; 1 tua denique hospitalis illa Venus, adjutrix esse non debuit. 2 Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit: atque ita Cœlium ad illam attulisse se ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quàm tu esse vis, cùm de libidine ejus tam multa dicis: dixit profectò, quò vellet aurum. si tam familiaris non erat: non dedit. Ita si verum tibi Cœlius dixit, ô immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti! si non est ausus dicere: non dedisti. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? possum dicere, *mores* M. Cœlii longissimè à tanti sceleris atrocitate esse disjunctos: minimè esse credendum, homini tam ingenioso, tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris, ignotis, alienisque servis non esse *credendam*, possum etiam illa & cæterorum patronorum, & mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit *congressus* cum servis Lucceii Cœlius: qui ei fuerit aditus. si per se, qua temeritate? si per alium, per quem? Possum omneis latebras suspicionum peragrare dicendo. non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. Sed hæc, quæ sunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem, usumque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cùm à me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. habeo enim, judices, quem vos socium vestræ religionis, jurisque jurandi facilè esse patiamini, L. Luccejum, sanctissimum hominem, & gravissimum testem: qui tantum facinus, in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum à Cœlio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate prædituus, illis studiis, artibus, atque doctrina, illius *ipsius perculum*, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? &, quod facinus in alienum hominem illatum severè acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cùm comperisset, doleret, id à suis tentatum esse negligeret? quod in agris, locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe, ac *suæ domi* cœptum esse, leviter ferret? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? Sed cur diutius vos, judices, teneo? ipsius jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnis diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid exspectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam, & veritatem posse mittere? hæc est innocentiæ defensio, hæc ipsius causæ oratio: hæc una *vox veritatis*. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti: in negotio quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: eorum crimen profertur ex *inimica*, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minimè dubitanda, in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata *mulier* finxisse crimen, an gravis, sapiens, moderatusque *vir* religiosè testimonium dixisse videatur. Reliquum est igitur crimen de veneno: cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Cœlius? ne aurum redderet? num petivit? ne crimen hæreret? num quis objecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cœlio, nisi iterum eadem de te suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus *nullam ob causam* esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? servisne mulieris? hic enim objectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certè tribuitis, etiam si cetera, inimica oratione detrahitis, ut omneis suas fortunas *alienis servis* committeret? At quibus servis? refert enim magnopere id ipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberiùs, familiariùs cum domina vivere? quis enim hoc non videt, judices? aut quis hoc ignorat, IN EIUSMODI DOMO, in qua materfamilias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit; in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia versentur: hic servos non esse servos? quibus omnia committantur? per quos gerantur? qui serventur iisdem in voluptatibus? quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam quotidianis sumtibus, ac luxuria *redundet*? Id igitur Cœlius non videbat? si enim tam familiaris erat mulieris, quàm vos vultis: istos quoque, servos familiaris esse dominæ sciebat. sin ei tanta consuetudo, quanta à vobis inducitur, non erat: quæ cum servis potuit familiaritas esse tanta? Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæsitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse ajunt domi, vimque ejus esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato; cujus perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Pro dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis, aut convivetis, aut præsentis fraudis pœnas *in diem* reservatis? Vidi enim, vidi: & illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur è sinu, gremioque patris, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quàm in curia, in Rostris, in republ. floruisset, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissimè bonis omnibus, atque universæ civitati. quo quidem tempore ille moriens, cùm jam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad *memoriam* reipubl. reservabat; cùm me intuens flentem significabat interruptis, atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi, quanta tempestas civitati: & cùm parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebrò Catulum, sæpe me, sæpissimè rempub. nominabat; ut non tam se emori, quàm spoliari suo præsidio cùm patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, *qui* consuli incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfectum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam, ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. etenim hæc facta illius clarissimi, ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc ajunt P. Licinio, pudenti adolescenti, & bono, Cœlii familiari: constitutum factum esse

---

1. *Tua denique hospitalis illa Venus.*) Ianus Palmerius emendabat *auspicalis*, in Spicilegio suo; sed minus rectè, vel Gulielmio judice: alluditur enim ad adamatorum receptionem, ut & Verrina quarta.

2. *Vidit hoc Balbus, celatam esse Clodiam dixit.*) Abjeci duo vocabula, *facinoris tanti*, primum quod non compararent, in veteribus edd. neque agnoscerent Pall. potiores, S. Vict. Grut.

3. *Ne quam vocem eliciat, &c.*) Murctus lib. 11. Var. lect. c. 17. conjicit *tectas*, ad modum probabiliter. ita quoque Gifanius in *Epistola*.

esse cum servis, ut venirent 1 ad balneas Senias; eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hîc primum illud requiro: quid attinuerit illud 2 ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Cœlium domum venerint. si manebat tanta illa consuetudo Cœlii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid suspicionis esset, si apud Cœlium mulieris servus visus esset? sin autem jam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, dissidium exstiterat: hinc *illa lacryma* nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immo, inquit, cùm servi ad dominam rem istam, & maleficium Cœlii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cœlio pollicerentur: sed, ut venenum, cùm à Licinio traderetur, manifestò comprehendi posset, constitui locum jussit, balneas Senias, ut eò mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repentè, cùm venisset Licinius, ut venenum traderet; prosilirent, hominemque comprehenderent. Quæ quidem omnia, judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio quæ *latebra* rogatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum: non laterent, sin se in intimum conjicere vellent: nec satis commodè calceati, & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur: nisi fortè mulier potens 3 *quadrantaria* illa permutatione familiaris facta erat balnearorum. Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes hujus manifestò deprehensi veneni dicerentur. nulli enim sunt adhuc nominati. sed non dubito, quin sint *pergraves*, qui primùm sint talis fœminæ familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi à viris honestissimis, ac plenissimis dignitatis, quàm velit, sit potens, numquam impetravisset: Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoscite: *in balneis delituerunt*: testeis egregios. deinde temere prosilierunt: 4 homines gravitati deditos. sic enim fingunt, cùm Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repentè evolasse istos præclaros testeis sine nomine: Licinium autem, cùm jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam conjecisse. O MAGNA VIS VERITATIS, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam, contraque fictas omnium insidias, facilè per seipsam defendat! Verùm hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabulatum poëtriæ, quàm est sine argumento? quàm nullum inventre exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut & comprehendi Licinius facilè posset, & res 5 multorum oculis esset testatior) cur Licinium de manibus amiserunt? qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cùm se retraxit, ne pyxidem traderet, quàm si non retraxisset? erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium: ut manifestò Licinius teneretur, aut cùm retineret venenum, aut cùm tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt; quos quidem tu quamobrem temerè *prosiluisse* dicas, atque ante tempus, non reperio. fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifestò comprehenderetur. potuerunt ne meliori tempore prosilire, quàm cùm Licinius venisset? cùm in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cùm jam erat tradita servis, evasissent subitò ex balneis mulieris amici, Licinium que comprehendissent: imploraret hominum fidem, atque à se illam pyxidem traditam *negaret*: quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cùm Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. 6 Mimi ergo est jam exitus, non *fabulæ*: in quo cùm clausula non invenitur, fugit aliquis è manibus: deinde 9 scabilla concrepant, aulæum tollitur. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non *comprehenderint*: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? an timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc causa, ab argumentis à conjectura, ab iis signis, quibus *veritas* illustrari solet, ad testeis tota traducta est quos quidem ego teneis judices, non modò sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis exspecto. Prægestit animus jam videre, primùm lautos juvenes, mulieris beatæ, ac nobilis familiareis: deinde forteis viros, ab *imperatrice* in insidiis, atque in præsidio balnearum locatos. ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, ac texerit. Illud verò respondere cogam, cur tot viri, ac tales, hunc & unum, & tam imbecillum, quàm videtis non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. qui se numquam profectò, si istum in locum processerint, explicabunt: quàm volent *in convivio* faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum diserti sint. alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum commissatorumque conspectus: lux denique longè alia est solis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omneis istorum delicias, omneis ineptias, si prodierint. sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominentur tumtibus: hæreant, jaceant, deserviant; capiti verò innocentis, & fortunis parcant. At sunt servi illi de cognatorum sententia nobilissimorum, & clarissimorum hominum, *manumissi*. 8 Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia, atque auctoritate fecisse videatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cœlio quæsitum, aut quæstio sublevata, aut multarum rerum conciis servis cum causa præmium persolutum. At propinquis placuit. cur non placeret, cùm rem tutè ad eos non ab aliis tibi allatam, sed à te ipsa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commenutitiam pyxidem obscœnissima sit fabula consecuta? Nihil est quod in ejusmodi mulierem non cadere videatur. 9 Audita, & percelebrata sermonibus res est. percipiris animis, judices, amdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. quod etiam si est factum, certè à Cœlio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente,

1. *Ad balneas Senias.*) Restitui quod erat in exoletis edd. & Pall. nostris, ejecto illo *Xenias*; quod & respuebant Gembl. ac S. Vict. Lambinus valde hæret in eis prioribus, *Constitutum factum esse cum servis ut venirent*: ego arbitrabar simplicius, *constitutum cum servis ad balneas Senias* ejectis intermediis, quam à librario aliquo manasse.

2. *Ferri ad eum locum.*) Pall. præstantiores, item Erf. Gembl. & S. Vict. *ferri*; quomodo & Gruterianus, editioque prisca.

3. *Quadrantaria, &c.*) Explicat Hadr. Junius Cent. 1. Adagio 77.

4. *Homines gravitati deditos.*) Lambinus affirmat, omnes libros veteres habere *homines temperantes*. scias ab eo inspectum codicem solum S. Victoris. nam Pall. certè nostri omnes & Grut. & vetustius cuiusvis nihil recedunt à vulgato; quæ sanissima est.

5. *Multorum oculis esset testatior.*) Gulielm. mallet abjecta littera, *esse*.

6. *Mimi ergo est jam exitus, non fabulæ.*) Nihil hîc boni profert P. Manutius adeundus Seneca Epistola CXIV.

7. *Scabilla concrepant.*) Videantur Pierii Hieroglyphica; & qui commentati sunt ad Suetonium.

8. *Tandem aliquid invenimus, quod, &c. fecisse videatur.*) Deberet hæc emendatio Pall. Erf. Gembl. vulgata infecte, *invenimus, quod, &c. fecisse dicatur*.

9. *Audita & percelebrata, &c.*) Abjeci quoque, *& pervulgata*, quod aberat Pall. S. Vict. Grut.

non tam insulso, quàm non vereeundo. sin autem est fictum: 1 non illud quidem modestum, sed tamen est non inficetum mendacium, quod profectò numquam hominum sermo, atque opinio *comprobasset*, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare aptè viderentur. Dicta est à me causa, judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quæritis, quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus 2 armata dissensione civium, reipublicæ pænè extremis temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantis reliquias conjurationis exstinxit. Hac enim lege Cœlii adolescentia non ad reipublicæ pœnas, sed ad mulieris libidines, & delicias depositur. Atq; hoc etiam loco M. Camurti, & 3 C. Eserni damnatio prædicatur. 4 O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? audetisne, cum ab ea muliere veniatis facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii *memoriam*, non exstinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quòd ejusdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut illa vetus 5 Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurti, & Eserni causa est renovata? qui quamquam lege de vi certè non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. M. verò Cœlius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæstionis crimen objicitur, nec verò aliquid ejusmodi, 6 quod sit à legesejunctum, & cum vestra severitate conjunctum. cujus *prima ætas* dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari industriam, continentiamque maximè velit: iis æqualium studiis, ut eundem, quem optimi, ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cùm autem paullum jam roboris accessisset ætati, in Africam profectus est, Q. Pompejo proconsuli contubernalis, castissimo viro, atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia cum res erant, & possessiones paternæ, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causa à majoribus huic ætati tributus, discessit illinc Pompeji judicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. voluit vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri, & clarissimi cives extiterunt, industriam suam à populo Romano ex aliqua *illustri accusatione* cognosci. Vellem alio potius eum cupiditas gloriæ detulisset. sed abiit hujus tempus querelæ. Accusavit C. Antonium, collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit *opinio* maleficii cogitati. postea nemini concessit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. quæ nisi vigilanteis homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia *labore*, & *diligentia* est consecutus. In hoc flexu quæsi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate, ac sapientia vestra) fama adolescentis paullum hæsit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & *insolentia* voluptatum. quæ cum incluse diutiùs, & prima ætate compressæ, & constrictæ fuerunt, subitò se nonnumquam profundunt, atque ejiciunt universæ. qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verùm ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se ejecit, atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab sese inimicitias, odiumque propulset. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desiderique moreretur, (fecit me mehercule invito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei deambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est *violentior*, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quæ non cadit in hanc *ætatem*: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam; quæ studia in his jam ætatibus nostris contracta esse debent: in adolescentia verò, tanquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas, & quantæ *fruges* industriæ sint futuræ. Etenim semper MAGNO INGENIO adolescentes refrenandi potiùs à gloria, quàm incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi ætati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quàm inferenda. Quare, si cui nimium effervisse videtur hujus vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deferverint: *jam ætas omnia, jam ipsa dies mitigarit*. Conservate igitur reipublicæ, judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modò nos ipsi reipublicæ satisfecimus, numquam hunc à nostris rationibus sejunctum fore. quod cùm fretus nostra familiaritate promitto, tum quòd durissimis se ipse legibus jam *obligarit*, neque enim potest, qui hominem consularem, quòd ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè umquam esse largitor. Habet à M. Cœlio respublica, judices, duas accusationes, vel obsides periculi, vel *pignora voluntatis*. Quare oro, obtestorque vos, judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per bienni um aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis: qui ædeis sacras, qui censum populi Rom. qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni *inquinatum*: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio atque in urbis oculis servitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Cœlium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo conjuge, & fratre, turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur. Quòd cùm hujus vobis adolescentiam proposueritis, constitutote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc *unice filio* nititur, in hujus spe requiescit, hujus unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiæ, fervum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quàm ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate sustentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, judices, aut hunc jam natura ipsa occidentem, velle maturius extingui vulnere vestro, quàm suo fato, aut hunc nunc primùm florescentem, firmata jam stirpe virtutis, tanquàm turbine aliquo, aut subita tempestate *pervertere*! Conservate parenti filium, parentem filio: ne aut senectutem jam prope desperatam contem-

---

1. *Non illud quidem modestum est.*) Ita libri mss. præstantiores, non *modestum*, quod in hactenus vulgatis.

2. *Armata dissensione civium.*) S. Vict. aliàs *discerstione*.

3. *C. Eserni.*) Hoc maluit P. Manutius, & Pantagathus. vulgata enim *Eserni*.

4. *O stultitiam ne dicam, an impud. &c.*) Concinnius istud est, quàm vulgatum retro: *O stultitiam! stultitiamne dicam, &c.*) neque reperitur in edd. exoletis, nedùm mss. melioribus.

5. *Afrania fabula refricaretur.*) Mss. nostri *Afraria fabula diffricaretur*; neque aliter etiam Ect. Gembl. S. Vict. qui ultimus alias habet *ætatis fabula referretur*.

6. *Quod sit à lege sejunctum, &c.*) Leodegarius à Quercu conjicit, *quod non sit &c.*

contemsisse, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modò non aluisse vos, sed etiam perculisse, atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reip. conservatis, addictum, deditum obstrictum vobis, ac liberis vestris habebitis: omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potissimùm judices fructus uberes, diuturnosque capietis.

M. TVLLIVS CICERO DE PROVINCIIS CONSULARIBUS.

ORATIO TRICESIMA QUINTA.

SYNOPSIS.

Suadet Cicero, ex Senatusconsulto, quod factum esset anno urbis 667. provincias Consulares, Syriam & Macedoniam, futuris Consulibus decerni: Galliam Cæsari non adimit, atque ita Pisoni Macedonia detracta, quam Cledius tribunus plebi ei decreverat.

SI quis vestrùm, P.C. exspectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines 1 ex provinciis potissimùm detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cùm, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem, laudaretis profectò. si solus; certè ignosceretis. etiamsi paullo minùs utilis vobis sententia videretur: veniam tamen aliquam *doloris* meo tribueretis. Nunc verò P. C. non parva afficior voluptate, vel quòd hoc maximè reip. conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil à communi utilitate dissentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & cùm in universam rempublicam tum etiam erga meam salutem fide, ac benevolentia singulari. Quòd si ille & paullo antè, &, quotiescumq; ei locus dicendi, ac potestas fuit, Gabinium, & Pisonem, duo *reip. portenta, ac pænè funera*, cum propter alias causas, tum maximè propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solùm sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit: quonam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt? ad expiandas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo nec iracundiæ serviam. quo animo unusquisq; vestrùm debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum, & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, à *sententia dicenda* amovebo: ad ulciscendi tempora reservabo. Quatuor sunt provinciæ, P.C. de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas: & Syria, & Macedonia: quas vobis invitis & oppressis pestiferi illi consules pro eversæ reip. *præmiis* occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronia duæ. quid est, quod possimus de Syria, Macedoniaq; dubitare? Mitto, quòd eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non antè attigerint, quàm hunc ordinem condemnarint: quàm fidem publicam, quàm perpetuam populi Rom. salutem, quàm me, ac meos omneis fœdissimè, crudelissimeq; vexarint. Omnia domestica illa, atq; urbana mitto; quæ tanta sunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias, quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis, quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphisq; pacata, sic à Barbaris, quibus est, *propter avaritiam*, pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & 3 arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quæ per Macedoniam est usq; ad Hellespontum militaris, non solùm excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori: ut exhaustas domos replere possent, pro *omni pace* bellum nobis propè justum intulerunt. Jam verò exercitus ille noster supetbissimo delectu, & durissima conquisitione collectus, omnis interiit. Magno hoc dico cum dolore. miserandum in modum milites populi Rom. capti, necati, desserti, dissipati sunt; incuria fame, morbo, vastitate *consumti*. 4 ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris, in pœnam exercitus expetitum esse videatur. Atq; hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbarisq; compressa, pacatâ ipsam per se, & quietam, tenui præsidio, atq; exigua manu, etiam *sine imperio*, per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur: quæ nunc consulari imperio, atq; exercitu ita vexata est, 5 vix ut se possit diuturna pace recreare: cùm interea, quis vestrùm hoc non audivit, quis ignorat, Achaos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal, ac portorium Dyrrhachinorum totum in hujus unius quæstum esse conversum? urbem Byzantiorum nobis, atq; huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi à miseris *extorquere* potuit, cohorteis in hyberna misit: his præposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto jurisdictionem in libera civitate contra leges, senatusq; consulta: cædeis relinquo, libidines prætereo: quarum acerbissimum exstat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pænè ad justum imperii nostri *odium* quòd constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria 6 nefariam turpitudinē depulisse. Nec hæc idcirco omitto, quòd non gravissima sint: sed quia nunc sine teste dico. Ipsam verò urbem Byzantiorum, fuisse refertissimam atque ornatissimā signis, quis ignorat? quæ illi exhausti sumtibus, bellisq; maximis, cùm Mithridaticos impetus, eorumque Pontum armatum, efferveſcentem in Asiam, atque 7 erumpentem, ægrè repulsum, & cervicibus interclusum suis sustinerent;

1. *Ex provinciis potissimum detrahendi sint.*) Lambinus publicavit *revocandi sint*; sed præter libros profectò, & inepte. sic iterum loquitur infra capite 8.

2. *Ad expiandas suas cupiditates.*) Coactus sum obedire omnibus antiquitus cusis, & septem Pallin quibus isthæc scriptum, nisi quod octavus haberet *expediendas*. superscriptum vero à glossatore *purgandas*. recentius cusi obtrusere nobis, *ad explendas* quod neque exstare in Erf. aut S. Vict. fidem facit nota Gulielmi.

3. *Arcem munire cogantur.*) Pal. nonus & Turin. *cogitarint*.

4. *Ut quod est indignissimum, scelus imperatoris, in pœnam exercitus expetitum esse videatur.*) Hæc est lectio S. Vict. ec abit Pal. non. Erf Gemb. quàm quod *ut expetitum esse*. unde Gul. elm. conjiciebat, *expetisse*, rectè; nisi amamus sumere alterum active; quod non insolens auctoribus, prius vulgabatur, *indignissimum scelus imperatoris in pœnam exercitus expetitus esse videatur*; sensu satis frigido, ne quid amplius dicam. at nostrum vult exercitum luisse peccata imperatoris sui.

5. *Vix ut se possit diuturna pace recreare.*) Pal. nonus atque Erf. *vix ut possit diuturna pace recreari*. æque bene.

6. *Nefariam turpitudinem depulisse.*) Videtur reducendum quod exstat in Pall. omnibus & vetustæ cusi: *necessariam*, nisi forte libri reperiantur, in quibus hæreat alterum.

7. *Erumpentem, ægrè repulsum, &c.*) Pal. quart. quint. nonus, *ere repulsum*. Gemblacensis utrumque admisit, sic: *erumpentem ægrè ere repulsum*.

nerent; tum, inquam, Byzantii, & postea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, sanctissimè custodita, tenuerunt. te imperatore infelicissimo, & tæterrimo, Cassonine Calventi, civitas libera, & proximis suis beneficiis à senatu, & à populo Rom. liberata, sic spoliata, atque nudata est, ut, nisi 1 C. Virginius, legatus, vir fortis, & innocens, intervenisset, unum *signum* Byzantii ex maximo numero nullum haberet. Quod fanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota, tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti à fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis jus in liberos populos contra senatusconsultum, & contra legem generi tui dicere liceret. Id emtum ita vendidisti, ut aut *jus non diceres*, aut bonis civeis Rom. everteres. 2 quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum: de provincia disputo. Itaque omnia illa, quæ & sæpe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præsens in oculis vestris, mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. lateant libidines ejus illæ tenebricosæ, quas fronte, & supercilio, non pudore, & temperantia *contegebat*: de provincia, quod agitur, id disputo 3 Huic vos non summittetis? hunc diutiùs manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, 4 utrùm posterior, an infelicior esset, judicare. An verò in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut Rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, 5 nihil aliud actum est, nisi 6 *pactiones* pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, cædes, cum palàm populi Romani imperator, instructo exercitu, *dextram tenderet*, non ad laudem militem hortaretur, sed omnia sibi & emta, & emenda esse clamaret. jam verò publicanos miseros (me etiam miserum, illorum in de me meritorum miseriis, ac dolore) tradidit in servitutem Judæis, & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ulla injuria factas rescidit: *custodias* sustulit, vectigaleis multos, ac stipendiarios liberavit. quo in oppido ipse esset, aut quò veniret, ibi publicanum aut publicani servum esse vetuit. quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in civeis Rom. ejus ordinis præsertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus *sustentatus*. Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemtionis, aut negotii gerendi insciti, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pænè afflictos jam, atque eversos publicanos: quibus quidem vos, in his angustiis rarii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non potestis: qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solùm bona, sed etiam *honestatem* miseri deperdiderunt: quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis, & prædonis audaciam. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit *per hostem*, hic tegitur ipsa lege censoria quem is frui non sinit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutiùs eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se pluris esse, quàm collegam, putet, quod ille vos tristitia, vultuque deceperit, ipse numquam se minus, quàm erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo *gloriatur*, se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinius, unus omnium nequissimus existimaretur. Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? 8 & has duplices pestes sociorum, militum cladeis, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore hos eosdem revocabatis, cùm in provincias jam perveniissent. quo tempore si libetum vestrum judicium fuisset, nectoties dilata res, nec ad extremum è manibus erepta esset: restituissetis, id quod cupiebatis, vestram *auctoritatem* iis, per quos erat amissa, revocatis, & his ipsis præmiis extortis, quæ erant pro sceleratque eversione patriæ consecuti. 9 Quam pœnam si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evelarunt: at aliam multo majorem gravioremque subierunt. quæ enim homini, in quo aliquis si non *famæ pudor*, at supplicii timor est, gravior pœna accidere potuit, quàm non credi litteris iis, quæ rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cùm frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil *esse* credendum: deinde à proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, *bene rem gerere* non potuisse: postremò, ne deos quidem immortaleis velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impurissimi, & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & à suis Græcis subtiliùs eruditus, quibuscum jam 10 in exostra helluatur, antea post siparium solebat: aut amicos habent *prudentiores*, quàm Gabinius, cujus nullæ litteræ perferuntur. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus pœniteat audere. cujus amici si qui sunt, aut si belluæ tam immani, tamque tætræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, *etiam* T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. 11 Quod est primùm dissimile. res in Sardinia 12 cum mastrucatis latrunculis à proprætore

---

1. *C. Virginius.*) Si scriptis standum est, rescribendum *Virgilius*. ita enim Pall. Gembl. & S. Vict.

2. *Quorum ego nihil nunc P. C. in hominem ipsum, de provincia, &c.*) Restitui hunc locum ex Pal. nono: nec abit S. Vict. nisi quod adhuc habeat *dico*. vulgata enim, *nihil dico nunc P. C. hominem ipsum relinquo: de prov.* inepte.

3 *Huic vos una submittetis? hunc diutius, &c.*) S. Vict. non agnoscit negativam, quod placebat Gulielm, etsi sciret *submittere* etiam extendi ad missionem successoris. verum cùm illud non exstet in Pall. id mutarim cum quarto in *num.* certè orationis numeri tale quid requirunt.

4. *Utrum posterior, an infelicior, &c.*) Ausus sum locum suum dare veteribus, quod exstaret in olim editis: in Pall. in Abalæ scripto, neque minus quadrare, quàm suppositum illud *deterior*. nam Lambin. *praestitit*, conjecturam ejus sapit. consulatur Turneb. lib. XX. c. 9.

5. *Nihil aliud actum est.*) Pal. & S. Vict. liber, item olim cusi, *nihil aliud unquam actum est*; pro quo nobis obtulit Lambinus, *nihil aliud usque adhuc actum est*. quod non satisfacit. maluissem *usque*, sed aliud adhuc quid latet.

6. *Pactiones pecuniarum cum tyrannis.*) Pal. nonus verbo amplius. *Pactiones pecuniarum magnas cum tyrannis*. supra etiam ubi est *igitur in Syria*, iidem mss. omnes agnoscunt *Syriam* aut *Syriam*.

7. *Hortaretur, sed, &c. clamaret.*) Meliores membranæ, *hortatus sit, &c. clamaret*. neque abpetendum erat.

8. *Has duplices pestes, &c.*) Lambinus asseverat hanc esse lectionem omnium scriptorum; sed fallitur. Pall. omnes præter nonum tetigit vulgatam *publicas*, verum eam ejecit, quòd altera item exstaret in S. Vict. item Erfurdicensi.

9. *Quam pœnam si tum aliorum.*) Mss. nostri omnes, *quæ pœna*, nisi quod Pal. nonus, *quæ pœna*. & tamen *evelare pœnam*, nescio an non melius, quàm *pœna*.

10. *In exostra helluatur.*) Sic etiam potissimùm librorum nostrorum. de qua voce consulatur Turneb. lib. XX. Adversar. cap. 9. antea erat *orchestra*, à conjectura neotericorum. nam edd. vett. *in exedra*.

11. *Quod est primum dissimile, &c.*) Gembl. S. Vict. Pal. nonus, *quid*. unde dissuadet Gulielmius, *Quid est primum diss.*

12. *Cum mastrucatis latrunculis.*) Interpretatio petenda à Turneb. d. c. 9.

1. *Hic*

prætore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperioque confectum. deinde Albucius, quod à senatu, petebat, ipse sibi in Sardinia antè decrevetat. constabat enim, Græcum hominem, ac levem, in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegata *notavit*. Sed fruatur sanè hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, inusta est, putet esse leviorem: dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum exspectet: præsertim cùm in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit: hac tamen una plaga conciderit, ignominia senatus. Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, 1 hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriusque *pari scelere* disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias, ut Pisoni, & Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quàm primum videamus, quos animo æquo videre non possumus. Sed mihi credite: numquam succederetur illis, nisi cùm ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis *exspectandus*: quo interjecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quòd si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paullo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam, Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quàm Cæsari. omnem enim illam *tempestatem*, cui cesserim, Cæsare impulsore, atque adjutore esse excitatam. Cui si primùm sic respondeam, me *communis utilitatis* habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum, & clarissimorum civium facere possim? 2 An non Ti. Gracchus, (patrem dico cujus utinam filii ne degenerassent à gravitate patria) tantam laudem est adeptus, quòd tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus, Africani, juravitque in concione, se in patriam non rediisse; sed alienum sibi videri dignitate imperii, quòd duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset? Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus, aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modò illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitæ sunt à Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace *devincta*. bellum affectum videmus, &, verè ut dicam, pænè confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ergo senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias *depono* reipublicæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. 3 An verò M. Ille Lepidus, qui bis consul, & pontifex maximus fuit, 4 non solùm memoria & testimonio, sed etiam annalium litteris, & summi poëtæ voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ *communi animo*, ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus cum omnibus eadem respublica reconciliavit, quæ alienarat. Multa prætereo, quòd intueor coram hæc lumina, atque ornamenta reipublicæ P. Servilium, & M. Lucullum, (*5 utinam etiam L. Lucullus ille viveret.*) Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quàm Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solùm exstinxit *reipublicæ dignitas*, & ipsorum; sed etiam ad amicitiam, consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi, maximi, permotus cùm auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cujus litteris, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum? Ardeo, mihi credite, patres conscripti (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursum, cùm omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coëgit, atque excipere unum pro universis. hic me meus in rempublicam animus pristinus, ac peremnis, cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique, homines existiment; NEMINI EGO POSSUM ESSE BENE DE REPUBLICA MERENTI NON AMICUS. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma, ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solùm, sed etiam bellum indixi, atque intuli, cùm partim mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judiciis essent liberati: cur eadem respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi *odium* cum P. Clodio fuit, nisi quòd perniciosum patriæ civem fore putabam, qui turpissima libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem, & pudicitiam uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipubl. plus, quàm otio meo: nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quàm communi, prospexerint? Ego me à Cæsare in republica dissensisse fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non audet mittere: qui Gabinii litteras insigni quadam nota, atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, *6* ut nemini ullo ex bello honore, ut omnino nemini. Cur igitur exspectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilii, & meorum omnium consilio-

1. *Hos retinet ambo.*) Ita Lambinus, fide exemplaris S. Vict. cui respondet Pal. nonus, antique pro *ambos*, ut in vulgatis.

2. *An non Tiberium Gracchum.*) Periodum hanc posteriores editiones distraxerant. revocavi hæc in suum locum, volentibus omnibus mss. nostris, nec non edd. priscis, etiam Petri Victorii; quæ id forte sibi arrogat Lambinus, ut tamen facit.

3. *An verò M. ille Lepidus.*) Reduxi scripturam olim cusam, firmatamque Pall. post impressi *an non M.* male.

4. *Non solùm memoria & testimonio.*) Sic Pal. nonus, respondentque Plancianus S. Vict. vulgata, *memoria & testimoniis*.

5. *Utinam etiam L. Lucullus ille viveret.*) Lectionem hanc damnant editi libri antiquiores, item script. nostri. illi præferunt *ille defuerat*, hi *defuerit*; nisi quod Pal. nonus & S. Vict. *defuerat* non liber aut licet inquirere in annum quo obiit; sed tamen ex his facilè quis finxerit, *utinam etiam L. Lucullus ille se fuerat*, scilicet *futuri*. Ahalæ liber præfert *veniret*, quod etiam habet quo se tueatur.

6. *Ut nemini non ex bello.*) Invitus delevi lectionem receptam, sed coëgit me Pall. consensus minimè dissors, neque aliter S. Vict. prius erat *ille*.

rum auctor & princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maximè diligebatis, me quoque cum illo minùs conjunctum videbatis. posteaquam rebus gestis mentem vestras, voluntatemque *mutastis*: me non solùm comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis. Sed quid est, quod in hac causa maximè homines admirentur, & reprehendant meum consilium, cùm ego idem antea multa decrerim, quæ magis ad hominis dignitatem, quàm ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententia mea Reip. satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem *gratulatio*, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum, hominis est dignitati tributus. In quo ego, quo consule referente, primùm decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus sententia primum duplicata est supplicatio consularis (mihi enim estis assensi, cum, ejusdem Pompeji litteris recitatis, confectis omnibus maritimis, terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis) tum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quòd, cum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem *alteri tribuebat*, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi, gloriæque concessus est. Relatum est ad nos nuper de *stipendio exercitus*. non decrevi solùm, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus reipondi: scribendo affui. tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. illum enim arbitrabar etiam sine hoc subsidio pecuniæ retinere exercitum prædam ante partam, & bellum conficere posse: sed decus illud, & ornamentum triumphi, minuendum nostra patrimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos illi omnino non dabant, alii *exempla quærebant*, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ cauta sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem. At ego idem nunc in provinciis decernendis, quibus illas omneis res ego silentio interpellor: cum superioribus cautis hominis ornamenta fuerint, in his me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? *Amœnitas* eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum, nationumque illarum humanitas, & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis præstabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrùm apud populum, à quo missus: an apud senatum, a quo ornatus est? an *dies auget ejus desiderium*? an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quòd cum de provincia decrevent, ad gloriam devocant: ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. Sed, si ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego verò sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis perpetuæ pacis habere oportere rationem. 1 nam quis hoc non sentit, omnia alia nobis esse vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspicione belli? 2. Jamdiu *mare* videmus illud immensum, cujus fervore non solùm maritimi cursus, sed urbes etiam, & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeji sic à populo Rom. ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum, & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac *multitudine* ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quæ imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. nulla gens est, 3 quæ non aut ita subacta sit, ut vix exstet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra, imperioque lætetur. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Cæsare imperatore, gestum est: antea tantummodò repulsum. semper illas nationes nostri imperatores *refutandas* potiùs bello, quàm lacessendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina, atque eximia virtus magnis populi Rom. luctibus, funeribusque subvenit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbeis, sedeisque penetravit. Modò ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomtinius, fortissimus vir, ortum repentè bellum Allobrogum, atque hac scelerata conjuratione excitatum, prœliis fregit, eosque domuit, qui lacessierant: & ea *victoria contentus*, republica metu liberata, quievit. C Cæsaris longè aliam video fuisse rationem. non enim sibi solùm cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis, Germanorum, & Helvetiorum, prœliis felicissimè decertavit: 4 ceteras contrivit, domuit, compulit, imperio populi Romani parere assuefecit, &, quas regiones, quasque gentes nullæ nobis antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma *peragrarunt*. Semitam tantùm Galliæ tenebamus antea, patres conscripti: ceteras partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus, & barbaris, & bellicosis tenebantur: quas nationes nemo umquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam 5 maximè timendam huic imperio putaret: sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquam non est anteà *cum omnibus* dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est *perfectum*, ut *imperii nostri*, terrarumque illarum idem esset extremum. *Alpibus Italiam munierat* antè natura, non sine aliquo divino numine. nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset: numquam hæc urbs summo imperio domicilium, ac sedem præbuisset,: quæ jam licet confidant, nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera ætas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam *sempiternis vinculis* adstringere. impolitæ verò res, & acerbæ si erunt

1. *Nam quis non hæc statuit.*) Sic editio Victorii, neque aliter Pall. recentius cum *hæc tempore non sentit*. inepte.

2. *Jam diu mare videmus.*) Quidam codices mss. illud *jam diu* adplicant interrogationi priori. quidam habent. *Iadrium mare*. haud tamen putem subesse occultius ulcus.

3. *Quæ non aut ita subacta sit.*) Non displicet quod reperi in Pal. nono & Gembl. *sublata sit*. gens enim subacta non etiam una abolita est.

4. *Ceteras contrivit, domuit, compulit, &c.*) Ita collocat Pal. nonus: qui tamen habet *contrivit* præcerito antiquo, ceu proximè accedunt Gembl. ac Vict. in quibus *contrivit*. Lambinus ultimum illud mutavit in *contudit*.

5. *Maximè timendam huic imperio putaret.*) Liber S. Vict. Ahalæ. Pal. nonus, *deputaret*, & vix improbem.

1. *Quamquam*

fierunt reliqua: quamquam sunt abscissa, tamen efferent se aliquando, & ad renovandum bellum revirescent. Quare sit in ejus tutela Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus deæ periculum facere nollet: si in patriam, si ad deos penateis, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor, cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi *tantum addere* jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, à quo profligata sunt, confici velle. Cum verò ille suæ gloriæ jampridem, reip. nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reip. munus: nec imperatorem incensum ad remp. bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, propè jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minimè probandæ sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem, qui ulteriorem: omnia illa, de quibus disseruimus paullo ante, *perturbat*: simul ostendit, eam se scitcere legem, quam esse legem neget: &, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensorem habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi à populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre. Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat: præfinit enim successori diem. 4. qui mihi nihil videtur minùs à dignitate, disciplinaque majorum dissidere, quàm ut, qui consul Kalendis Jan. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequàm designatus esset, provincia decreta. fortietur, an non? nam & non sortiri absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur? paludatus? quò? quò pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martii, nascetur repentè provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ cùm gravia sunt, tum nihil gravius illo, si quod multari imperatorem deminutione provinciæ, *contumeliosum est*: neque solùm summo in viro, sed etiam mediocri in homine, ne accidat, providendum. Ego vos intelligo, P.C. multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, & prope 6 singulareis; quod ita meritus erat, gratis; sin etiam, ut quam conjunctissimus huic ordini esset; sapientes, ac divini fuistis. NEMINEM umquam est hic ordo complexus honoribus, & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi sibi ipsi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. qui si ex illa *factione*, cursuque populari, bene gesta republica referunt ad spectum in curiam, atque huic amplissimæ dignitati commendari esse volunt: non modò non repellendi sunt, verùm etiam expetendi. Monemur à fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari, ac turbulenta ratione teneatur. 7. Quam ego plagam etsi non contemno, P.C. præsertim monitus à sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis, & otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum, ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiaro. nam ut C. Julius omnibus à senatu & eximiis; aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradat ei, cui minimè vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei nec libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possim. Postremò, quo quisque *animo* futurus sit, nescio: quid speremi, video. præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reip. causa. Sed non alienum esse arbitror, quo animo sæpe aut interpellet à nonnullis, 9. aut tacitorum existimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi sit ratio, & causa cum Cæsare. Ac primùm illud tempus familiaritatis & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrùm adolescentia fuit, prætermitto. 10 Posteaquam sum penitus in remp. ingressus, ita dissensi ab illo, ut in disjunctione sententiæ, conjuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minùs assentiebar, tamen illius mihi judicium gratum esse debebat. me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. quæ ego omnia non ingrato animo, sed *obstinatione* quadam sententiæ repudiavi, quàm sapienter, non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem, & fortiter certè. qui cum me firmissimis opibus contra scelus inimicorum munire, & populareis impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim, atque injuriam malui, quàm aut à vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed NON IS solùm gratus debet esse, qui accepit beneficium, verùm etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam. Traduxit

1. *Quamquam sunt abscissa, &c.*) Turin & Pal. nonus, *excisa*, meo animo melius.

2. *Ad renovandum bellum revirescent.*) Pal. pr. sec. tert. *revirdescent*. S. Vict. *reviridescent*.

3. *Cum illa insigni laurea.*) Mss. nostri item S. Vict. olimque impressi *insigni laude*.

4. *Qui mihi nihil videtur minùs à dignitate disciplinaque majorum dissidere.*) Ita Pal. omnes, præter nonum, in quo non vidtur, *disciplinaque majorum dissidere*; habetque, *quæ*, non *qui*; quod & in S. Vict. qui item destituitur illo *dissidere*. tentant hæc P. Manutius ac Lambinus, aliter atque aliter, sed quibus nondum possum accedere.

5. *Multari imperatorem deminutione provinciæ.*) S. Vict. *deminutione*, quod amisit Gulielmio.

6. *Singulareis; quod ita meritus erat gratis; sin etiam, ut, &c. esset; sapientes ac divini fuistis.* Hanc lectionem ante triginta annos, produxit Gulielmius in quæstionibus Plautinis, Mercatoris cap. v. ex membranis Gembl. ac Turin. quorum auctoritatem firmat item Pal. nonus, habuit ipse Ianus locum pro integrato, at mihi adhuc syllaba deesse videtur, absorpta à voce præcedenti, scribendum litteræ una minus: *singulareis; si quod ita meritus erat, gratis; sin etiam ut quàm conjunctissimus huic ordini esset; sapientes ac divini fuistis*; sensu bono & apertissimo, hoc est mere Ciceroniano. antea legebatur, *singulareis, quod ita meritus erat; gratis etiam ut, &c. esset. Sapientes ac divini fuistis.*

7. *Quam ego plagam etsi non contemno, &c.*) Videtur attendisse Gulielm. scripturæ Gemblacensis, in quo *palam*, quod & inveni in Pal. nono. sed quid hæc *pala* ista velit, nondum adsequor. subesse ei figuratum quippiam, video, verùm quale, non video.

8. *Eximiis aut novis rebus.*) Ita S. Vict. & Pal. nonus, non *aut* retrò cusi, nec est quod Lambinus oggerat nobis *honoribus*. intelligit enim res aut præstantia, aut novitate insignes.

9. *Aut tacitorum existimatione.*) Est lectio plerorumque Pall. dicerem omnium, si nonnulli non præferrent *existimationem*, habentque & Gemb. & S. Vict. vulgata, *tacita æstimatio*; quod ne quidem in edd. primis. Palatinus nonus solum habet, *aut existimatione*; quod forsan genuinum est.

10. *Postea quam sum penitus in remp. ingressus.*) Nescio cur Lambinus ejecerit libris suis *ingressus*, hoc scio, exstare in edd. aliis & nostris miss.

ad plebem inimicum meum : sive iratus mihi, quòd me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi : sive exoratus. Ne hoc quidem fuit injuria. nam postea me, ut sibi essem legatus, non solùm suasit, verùm etiam rogavit. Ne id quidem accepi : non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quòd tantum reipub. sceleris impendere à consulibus proximis non suspicabar. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quàm ne illius injuria in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, & subita, atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque *incendium civitatis*. terror injectus Cæsari de ejus actis, metus cædis bonis omnibus: consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. 1 Si non sum adjutus; non debui. si desertus : sibi fortasse providit. si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt : violata amicitia est : accepi injuriam, inimicus esse debui, non nego. sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cùm vos me, ut carissimum filium desiderabatis : & si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris à salute mea non abhorrere : &, si illius voluntatis genetum ejus habeo testem, qui idem Italiam, in municipiis, populum Romanum in concione, vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit : si denique Cn. Pompejus idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponsor est illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis recordatione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex *rerum natura* non possem evellere, ex animo quidem certè excidere ? Ego verò, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem, atque inimicitias meas reipubl. concessisse, quod magni cujusdam hominis, & persapientis videtur : utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quàm ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modò tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benivolentia commoveri. A viris fortissimis, & de me optimè meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum, & incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum *inimicitiarum* socium velint esse, præsertim cum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possim defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio remp. conservavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julias leges, & ceteras, illo consule, rogatas, jure latas negant. iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipubl. sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum, *funus esse reipubl.* sed funus justum, & indictum. mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipubl. Reliqua non reprehendo : sed mihi ad id, quod sentio, assumo. nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo servarat : oblitine erant, tum, cùm ille, qui id egerat, plebejus est lege curiata factus, dici de cælo esse servatum? qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus pleb. potuit esse ? &, cujus tribunatus si ratus est, 2 nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse : ejus non solùm tribunatus, sed etiam perniciosissimæ res, auspiciorum religione conservata, jure latæ videbuntur? Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus factis legem ferri licere: cùm lex feratur, de cælo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium judicium, ac notionem, & 3 illud morum severissimum magisterium, non esse necessariis legibus de civitate sublatum : si patricius, tribunus pleb. fuerit, contra leges sacratas: si plebejus, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, aut in *rebus bonis* non exquirete jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut eadem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant : in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversæ, ac perditæ civitatis. Extremum illud est. ego, si essent inimicitiæ mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reip. consulere, inimicitias *in aliud tempus* reservare deberem. possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipubl. causa deponere : sed, cùm inimicitiæ fuerint numquam : opinio injuriæ, beneficio sit exstincta sententia mea, P. C. si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam : si honos quidam, senatus concordiæ consulam : si auctoritas dectorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem omando imperatore servabo : si perpetua ratio Gallici belli, reipubl. providebo : si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti : sed levissimè feram, si fortè aut iis minùs probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt : aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, cùm ipsi, & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

M. TVL-

1. *Si non sum adjutus, non debui.*] Vulgata *debuit*. sed contra Pall. Ahalæque librum, item S. Victoris.

2. *Nihil est quod irritum ex Cæsaris, &c.*] Lambinus addita negatione, *quod non irritum, &c.* sed invitis libris.

3. *Et illud morum severissimum magisterium.*] Restat & istud in Pal. nono & Turing. item S. Victor. expressitque Petrus Victorius. Vulgatas *illum morem severissimum magistratum.*

M. TVLLIVS CICERO
PRO
L. CORNELIO BALBO.
ORATIO TRICESIMA SEXTA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, *An Balbus jure civitatis donatus sit.* Accusator, *non nominatur.* Reus, *Balbus.* Patronus Balbi post M. Crassum & Cn. Pompejum, *Cicero.* Acta, *anno urbis*, 697. Eventus, *absolutus.*

SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, à peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cùm beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minimè voluntati paris. 1 nam ceteris, à quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, 2 quantum ei debeam, alio loco. Principio orationis hoc oppono, ne omnibus, qui amici fuerint saluti & dignitati meæ, si minùs *referenda gratia* satisfacere potuerim, at prædicanda, & habenda certè satis esse facturum. Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeji gravitas in dicendo, judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum: sed perspicua admiratione declarari videbatur. nihil enim umquam audivi, quod mihi de jure subtiliùs dici videretur, 3 nihil de memoria, de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de repub. gravius, nihil de ipso modestiùs, nihil de causa & crimine ornatius: ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli 4 litteris, ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omneis animo virtutes penitus comprehendisset, *omnia, qua facere vellet*, facillimè tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quàm fuit in eo, qui tàtum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse à puericia usque ad hanc ætatem à continuis bellis, & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aureis vestras, sed in animis omnium penitus insederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modò ex mea, sed cujusquam oratione capere possitis. Sed mos est gerendus non modò Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Cn. Pompejo, qui sui facti, sui judicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos judices, nuper in alia causa fuerim, 5 & prædicatorem, & actorem. Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod feciſſe Cn. Pompejum constet, id omnes *& licuisse* concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delecti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum mentitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. 6 ceterùm accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Qu. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, &, ut Pompejus in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quæstorem cœperit, numquam à Memmio discessisse: Karthaginem esse profectum: acerrimis illis prælis, & maximis, Sucronensi, & Durensi interfuisse: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prœlia Cornelii: talis in remp. nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. *præmia quidem* ipsa non sunt in ejus facto, qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit. Donatus igitur est ob eas causas à Cn. Pompejo civitate. id accusator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio causa ipsius probetur, pœna quæratur: in Pompejo causa lædatur, pœna sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium, caput Cornelii: factum Pompeji vocatur. hunc enim in ea civitate, in qua sit natus *honestissimo loco*, natum esse concedis, & ab ineunte ætate relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum: nullius laboris, nullius obsessionis, nullius prœlii expertem fuisse. hæc sunt omnia cùm plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum. Ubi igitur est crimen? quòd eum Pompejus civitate donavit. 7 Hujusce modi crimen? minimè: nisi honos, ignominia putanda est. Cujus igitur? Revera nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. 8 qui si *adductus gratia*, minùs idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contrà, atq; oporteret; tamen esset omnis ejusmodi reprehensio à vobis, judices, repudianda. Nunc verò quid dicitur? quid ait accusator? feciſſe Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quàm, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset.

1. *Nam ceteris, &c.*] Hotomanus lib. II. Observ. cap. 12. lacunam hoc aliquam putat. & certè oratio non cohæret.

2. *Quantum ei debeam, alio loco.*] In vulgatis sequebatur, *ostendam.* sed id verbi ejeci, quod non compareret in Pal. pr. sec. quar. nono, item exemplari S. Victoris.

3. *Nihil de memoria, de more, de exemplis.*] Nihil variant Pall. præter nonum, in quo, *nihil de memoria majore exemplu.* Lambinus emendavit, *nihil de more majorum, ac exemplis.* non male, si conjecturæ recipiendæ in contextum. quid enim si contendam Tullium scripsisse *de memoria majorum, &c.* quid si alius aliter?

4. *Litteris ac studiis doctrinæ.*] Haud aliter Erfurd. & accedit ferè Pal. nonus ac S. Vict. Vulgata, *litteris, ac studiis doctrinisque.*

5. *Et prædicatorem & actorem.*] Ita quoque præter Lambinianos Pal. nonus antea editis *auctorem.*

6. *Ceterum accusator fatetur, &c.*] Pall. nonus *cetera*, ut & alias exemplar S. Victoris.

7. *Hujusmodi crimen?*] Hodie vulgatur; *Hujuscene crimen?* sed invitis Pall. & olim impressis.

8. *Qui si adductus gratia, &c.*] Hotomanus lib. II. Observat. cap. 20. emendat *quasi add.* & mox: *si non denique aliquid feciſſet, &c.* videatur.

9. *Omnis ejusmodi reprehensio.*] Vulgata, *ejusmodi mali reprehensio.* verùm præter Pall. & avorum ævo cæsos, & ipsam rationem.

oportuisset. ESTENIM aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. quidquid verò non licet, certè non oportet. Hic ego nunc cunctor sic agere, judices, non esse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum feciſſe constet, id 1 non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, 2 jure hoc tribui, & concedi putaremus? usúne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum, atque *imperiorum* maximorum? cujus plerique æquales minùs sæpe castra viderunt, quàm hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, parteſque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? an ingenium? cùm etiam ipſi casus, eventusque rerum, non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium judicio, 3 plus homini quàm deæ, tribueretur? an pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requiſita est? quem provinciæ noſtræ, quem liberi populi, quæ 4 reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando umquam, aut optando cogitaverunt? Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus, ac laudibus esse debet, cui S. P. Q. R. ampliſſimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verùm etiam *recuſanti*: hujus de facto, judices, ita quæri, ut id agatur, licuerítne ei facere, quod fecit, an verò non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit (contra fœdus enim, id est, contra populi Rom. religionem, & fidem feciſſe dicitur) non turpe populo Rom. nonne vobis? Audivi hoc de parente meo puer: cùm Q. Metellus, L. F. causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ ſalus, dulcior, quàm conſpectus, fuit: qui de civitate decedere, quàm de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cùm ipſius tabulæ circumferrentur inſpiciendi nominis causa, fuiſſe judicem ex illis equitibus Romanis, graviſſimis viris, neminem quin removeret oculos, & se totum averteret, ne fortè, quod ille in tabulas publicas retuliſſet, *dubitaſſe* quisquam, verumne, an falſum esset, videretur. nos Cn. Pompeii 5 decretum, judicium, de consilii sententia pronuntiatum recognoſcemus? cum legibus conferemus? 6 cum fœderibus, omnia acerbiſſima diligentia, perpendemus? Athenis ajunt, cum quidam apud eos, qui sanctè graviterque vixiſſet, & teſtimonium publicè dixiſſet, & (ut mos Græcorum est) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omneis judices, ne is juraret, reclamaſſe. Cum Græci homines, spectati viri, noluerint, religione videri potiùs, quam *veritate*, fidem esse conſtrictam: nos etiam in ipſa religione & legum, & fœderum conſervanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus? Utrum enim inſcientem vultis contrà fœdera feciſſe, an ſcientem? ſi ſcientem? ô nomen noſtri imperii! ô populi Rom. excellens dignitas! ô Cn. Pompeji lic latè, longeque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur. ô nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeji non ſolum virtutis in bello, ſed etiam *religionis* in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulæ, litoraque. Quæ est enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non exſtent hujus cum fortitudinis, tum verò humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, conſtantia præditum, fœdera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit? Gratificatur mihi geſtu accuſator: *inſcientem* Cn. Pompejum feciſſe ſignificat, quaſi verò levius ſit cùm in tanta repub. verſere, & maximis negotiis præſis, 7 facere aliquid, quod ſcias non licere: an omnino neſcire, quid liceat. Etenim cùm in Hiſpania bellum acerrimum, & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? an, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompejum ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod *literatis* denique ſcire profiteantur? Equidem contra exiſtimo, judices, cùm in omni genere, ac varietate artium, etiam illarum, quæ ſine ſummo otio non facile diſcuntur, Cn. Pompejus excellat, ſingularem quandam laudem ejus, & præſtabilem eſſe *ſcientiam* in fœderibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum: in univerſo denique belli jure, ac pacis. niſi fortè, quæ nos libri docent in umbra, & otio, ea Cn. Pompejum, neque cum requieſceret, litteræ: neque, cùm rem gereret, res ipſæ docere potuerunt. Atque ut ego ſentio, judices, cauſa dicta eſt 8 temporis magis. ego non hujus, inquam, generis judicii plura dicam. 9 Eſt enim hujus *ſæculi labes* quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, ſi Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuiſſet, is vir, à quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omneis gentes, cum clariſſima victoria, tum maritimæ peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Roman. 10 ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? nemo profectò. mors enim cùm exſtinxiſſet, *invidiam*, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce lædetur? Omittam igitur Pompejum, jam ortione mea reliqua: ſed vos, judices, animis, ac memoria tenetote de lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ, renovabo ea, quæ dicta ſunt. nihil enim mihi novi, nihil integri neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate, & pro fide ſua diligentiſſimè vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis

---

1. *Non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe.*] Male Lambinus, *ſolum decuiſſe*; ſanè invitis libris noſtris.

2. *Jure hoc tribui & concedi, &c.*] Mſſ. noſtri immittunt particulam *ex tribui*; quæ & ferri queat, niſi malimus mutare in *ei*.

3. *Plus homini quam Deæ tribueretur.*] Reſtitui locum peregregiè, auctoritate Pal. noni, Turing. & S. Vict. prius cuſi, *quam decet trib.* nam illud nuperum, *plus homini quam poſſit, minus quam decet*; argutum quidem eſt, ſed nonetiam firmatum, aut editione aliqua veteri, aut libro pluteario. Vult ergo noſtra lectio, plus debuiſſe Pompejum virtuti ſuæ, quàm fortunæ. & verò eam fuiſſe Romæ de felicitate ejus opinionem, ut in manu ejus fortunam poſitam vulgò exiſtimarent; liquet ex Maniliana.

4. *Quam exteræ gentes.*] Aliter legendum, fide edd. veterum & Pall. in quibus *altera*, niſi quod nonus, *ultra regentes*. quod excutiant Critici quibus vacat.

5. *Decretum, judicium, de conſilii ſententia &c.*] Pal. nonus non agniſcit *judicium*, & per me licet ejiciatur ſede ſua, quam vis ſciam conjunxiſſe utrumque libro II in Verrem fine capitis 23.

6. *Cum fœderibus omnia ea, quæ ſunt diligentiæ perpendemus.*] Produxi ſcripturam Pal. noni, Erfurd. & S. Victoris, quod quidem attinet ad vocem *omnia*. nam duo priores habent *perpendimus*, tertius vulgatum *perpendemus*. Lambinus iſthæc quoque perſanare voluit, ſed non potuit. & alioquin male mutat illud *acerbiſſima* in *acerrima*. eſt enim *acerba diligentia*; quæ contumelioſa in eum in quem anquiritur.

7. *Facere aliquid, quod ſcias non licere, an omnino neſcire quid liceat.*] Retinui hanc lectionem omnium librorum, neglectis à Lambino productis conjecturis, nimium acutis, & præter mentem auctoris.

8. *Temporis magis. ego non hujus inquam generis judicii plura dicam, &c.*] Lambinus locum ſupplet ex neſcio quorum libris. noſtri ſcripti nihil variant; niſi quod Pal. nonus habeat *temporum magis. Ego nunc ea inquam, &c.* ad quam lectionem aliquot alii alludunt; quorum variantes ſcripturas producere hoc pudet, ſatis eſt alleviſſe oræ librorum meorum. Hotomanus tamen ait ſe locum ita reſtituere ex mſſ. *temporis magis hujus vitio, quam hominis: neque ego de eam iniquo genere.*

9. *Eſt enim hujuſce ſæculi labes quædam & macula.*] Pal. nonus: *Eſt enim hæc ſæculi quædam macula atque labes.* nec reſpuo.

10. *Singularibus honoribus decoraſſet.*] Lectio minus ſana. nam mſſ. noſtri & S. Vict. *in ſingularibuſque decoraſſet.* editio prima *in ſingularibus Quir. decoraſſet.*

mentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc à me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto à vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio hanc suscepisse operam, ac munus putetis. Ac priùs, quam aggrediar ad jus, causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrûm, deprecandæ malivolentiæ causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrûm est, judices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem *claudere* debet: &, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor, & industria, pœna sunt afficiendi: non gravior, L. Cornelio, quàm multis viris bonis, atque fortibus, constituit lex vitæ, & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere, & fortunæ gradu non modò amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maximè petendum est, à vobis idcirco non peto, judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate *dubitare* videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, 1 ne virtutem puniendam putetis. illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius *ornamenta* adjumento causæ potiùs, quàm impedimento esse malitis. Nascitur, judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt, qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompejus de consilii sententia sigillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur. sed negat ex' fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire. O præclarum interpretem juris, auctorem antiquitatis: correctorem, atque emendatorem, nostræ civitatis, qui hanc *pœnam fœderibus* adscribat, ut omnium præmiorum, beneficiorumque nostrorum experteis faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quàm fœderatos populos, fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum. Sed totum hoc, judices, in ea fuit positum semper ratione, atque sententia, ut, cùm jussisset P. R. aliquid: si id asciviissent socii populi, ac Latini, &, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: ut tum lege eadem is populus teneretur: non ut de nostro jure aliquid minueretur: sed ut illi populi aut jure eo, quod à nobis esset constituturn, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur. Tulit apud majores nostros legem C. Futius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ quas Latini voluerunt, adsciverunt. ipsa denique Julia, qua lege civitas est sociis, & Latinis data, 2 qui *fundi* populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclienſium, & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus 3 fœderis sui libertatem civitate anteferret. Postremò hæc vis est istius & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure fiant. Cùm aliquid populus Romanus jussit, id si est ejusmodi, ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis, permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo jure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quærendum esse videatur. de nostra verò repub. de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit propositis *præmiis elicere* ex civitatibus sociorum, atque amicorum, fortissimum, atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula: summa utilitate, ac maximo sæpe præsidio in periculis, atq; asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales, quæ est ista societas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino; aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro comminus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: *nulla conditione* hujus civitatis præmiis affici possit? Etenim in populum Romano grave est, non posse uti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios verò ipsos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injuriosum, & *contumelioſum* est, his præmiis, & his honoribus exclusis esse fidelissimos, & conjunctissimos socios, quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant sæpe servis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno usui reip. nostræ fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, 4 quorum jus, & fortunæ conditio infima est, bene de rep. meritos, persæpe libertate, id est, civitate publicè donari videbamus. Hanc tu igitur, patrone fœderum, ac fœderatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis 5 quos Gaditanis adjutoribus armis subegimus, atq; in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Rom. permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis, legibusve sanxissent, ne quis suorum civium, castra imperatorum populi Romani iniret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cùm vellemus, uti nobis non liceret. privatim verò, ne quis vir & animo, & virtute *præcellens*, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, 6 atque externa virtute privari. Atqui nihil interest, judices, utrum hæc fœderati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis *præmiis virtutis*, quàm, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cùm pro sua patria pauci post genus hominum natum, reperti sint, 7 qui nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint: PRO ALIENA rep. quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modò nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

1. *Ne virtutem puniendam putetis.*) Erfurd. S. Victor. Pall. nonus *puniendam* hoc ne vult? an potius dormitavit librarius; cùm ei exprimendum esset *puniendam*?

2. *Qui fundi populi facti non essent.*) Hotomanus putat quædam ante hæc deesse, qui consolatur lib. II. Observat. cap. 20.

3. *Fœderis sui libertatem civitate anteferret.*) Ita Pall. meliores; item Erfurd. & S. Victor. prius cusi. *suam sui liberi civitati antef.* Hotomanus lib. II. Observ. cap. 20. adjiciendam putat *civitati nostræ*.

4. *Quorum jus & fortunæ conditio infima est.*) Copula (non) est in pleriſque scriptis. ideoque malebat Gulielmius, *vi fortuna*: at ego præposuerim lectionem S. Victoris, *quorum, vis, fortuna, conditio infima est*; nisi forte præstet *jus*.

5. *Quos Gaditanis adjutoribus, armis (pro.)* Pall. nonus Turin. S. Vict. *quos magnis ad, utoribus tuis armis*.

6. *Atque externa virtute privari.*) Revocavi scripturam edd. antiq. item Pall. & Gembl. S. Vict. postea impressi præstare *externa virtute*.

7. *Qui nullis præmiis propositis, (pro.)* Stultè admodum Lambinus mihi objecit *nullis*, libris omnibus invitis; imò & ratione.

dicto? Sed, cùm est illud imperitissimè dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex fœderatis: tum verò jus omne noster ille magister mutandæ civitatis ignorat: quod est, judices, non solùm in legibus publicis positum, sed etiam in *privatorum voluntate*. Jure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modò adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Rom. ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quò minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse. *Duarum* civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solùm dictione, quod in *calamitate* clarissimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo, Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cœpioni, P. Rutilio, Smyrnæ, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc antè amittere non potuissent, quàm hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. neque enim fine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius si domum revenisset, & inde Romam rediisset, *ne minus* civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exsilio, sive postliminio, sive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus veniam, quod ad causam nihil pertinet (de civitatis enim jure, non de fœderibus disceptamus) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longè secus sentio. nam cùm ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumq; nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates; tum verò, ut quæque nobiscum maximè societate, amicitia, sponsione, pactione, fœdere conjuncta est; ita mihi maximè *communis* mero *beneficiorum*, præmiorum, civitatis, continere videtur. Atqui ceteræ 1 civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri. sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis præterea: ceteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adscribi, multaq; esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros civeis, Athenis in numero judicum, atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cùm ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi *postliminio* recuperassent. Peritus verò nostri juris, ac moris nemo umquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam diffidentem à pop. Rom. odio quodam, atque discidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut neq; ascisci vivem, aut civitate donare possimus. O jura præclara, atque divinitùs jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata, ne quis nostrùm plus quàm unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum, *varietatem juris* habeat necesse est) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse dominum. Illud verò sine ulla dubitatione maximè nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quòd princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, ETIAM HOSTIBUS recipiendis augeri hanc civitatem oportere. cujus auctoritate, & exemplo numquam est intermissa à majoribus nostris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvii, & ex ceteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui *noluissent*: nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Rom. consecuti, violatum fœdus eorum videretur. At enim quædam fœdera exstant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum, Japidum, nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, NE QVIS eorum à nobis civis recipiatur. Quòd si exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Rom. Gaditanum recipiat civitate? nusquam, ac sicubi esset; 2 lex id Gellia, & Cornelia, 3 quæ definitè potestatem Pompejo civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, fœdus, siquidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Fœnerum jura calles: (reliqueras enim civitatem tuam:) neque nostras potuisti leges inspicere: *ipsæ* enim te à cognitione sua judicio publico repulerunt. Quid fuit in rogationeca, quæ de Pompejo à Gellio, & à Lentulo, Coss. lata est, 4 in qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim, sancrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus, plebesve sanxisset: deinde sanctiones *sacrandæ* sunt, aut genere ipso, aut obtestatione, & consecratione legis, aut pœnæ, cùm caput ejus, qui contrà facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejusmodi? Utrùm capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? nihil omnino umquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: de quibus etiam si latum esset, neque legem, 5 neque pœnam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum: neque quidquam illis verbis, si quid sacrosanctum esset, esse exceptum videretur. de his, cùm populus Rom. nihil umquam jusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse? Nec verò hæc oratio mea ad infirmandum fœdus *Gaditanorum*, judices, pertinet. neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optimè meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus dicere. *Duris* enim quondam temporibus reipub. nostræ, cùm præpotens terra, marique Karthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, & cum 6 duo fulmina nostri imperii subitò, in Hispania, Cn. & P. Scipiones,

---

1. *Civitatem omnes non dubitarent nostros recipere, &c.*] Hæc est lectio Pall. omnium, quibus accedit Erfurd. ac S. Vict. nam vulgata transposuit, *civitatem non dubitarent nostros omnes, &c.* qua inductus fuit Gulielmius, ut conjiceret, *nostros hominer*; quod nulla tam capax esset civitas, quæ omnes Roman. ed se reciperet. videatur cap. v. in Pœnulum.

2. *Lex id Gellia.*] Pal. nonus, *Abale* & Vict. codd. *Agellia.* cùm tamen supra cap. præferrent *Gellium.*

3. *Quæ definitè potestatem.*] Hotomanus lib. II. Observat. cap. 20. corrigit *indefinitè.* Pall. habent *definitam*, nonnulli etiam *definita.* nam nonus *definita est potestatem.* vulgata satisfacit.

4. *In qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur.*] Sic Gemblacensis & Erfurd. vox *exceptum* sententiæ damno à libris hactenus abfuit. reperitur autem etiam in omnibus Pall. expressitque & prima editio.

5. *Neque pœnam latam esse, ne quem civem.*] Editio princeps, *gratam vel ratam esse.* quod *gratam* extat in nostris mss. item Gembl. S. Vict. mutarque Gulielmius in *rogatam.* verba denique sic transponenda putat: *nihil ad plebem latum esse dico; neque legem, neque pœnam rogatam esse; nequem civem reciperemus.* modestiore conjectura, addo & verisimiliore, quam Lambini, cujus audacem diligentiam merito detestemur.

6. *Duo fulmina nostri imperii.*] Lambinus *lumina.* malè: certè contra Pall. & quondam excusos. imò conixa Virgilium; cui *Scipiadæ, duo fulmina belli?*

1. *Enim*

nes, exstincti occidissent: L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis fœdus iciſſe dicitur. quod cùm magis fide illius populi, juſtitia veſtra, vetuſtate denique ipſa, quàm aliquo *publico vinculo* religionis teneretur: ſapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo Coss. à ſenatu de fœdere poſtulaverunt. Tum eſt cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel iſtum. de quo fœdere populus Roman. ſententiam non tulit: qui injuſſu ſuo, nullo pacto poteſt religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis ſuis erga rempub. noſtram conſequi potuit, quod imperatorum teſtimoniis, quod vetuſtate, quod Q. Catuli, ſummi viri, auctoritate, quod judicio ſenatus, quod fœdere conſecuta eſt; quod publica religione ſancti potuit, id abeſt. populus enim ſe nuſquam obligavit. neque ideò eſt Gaditanorum cauſa *deterior*. graviſſimis enim, & plurimis rebus eſt falta. ſed iſti diſputationi certè nihil eſt loci. SACROSANCTUM enim nihil poteſt eſſe, niſi quod per populum, plebemve ſanctum eſt. Quòd ſi hoc fœdus, quod populus Roman. auctore ſenatu, commendatione, & judicio vetuſtatis, voluntate, & ſententiis ſuis comprobat, idem ſuffragiis comprobaſſet: quid erat, cur ex ipſo fœdere Gaditanum in civitatem noſtram recipi non liceret? nihil eſt enim aliud in fœdere, niſi, UT PIA ET AETERNA PAX ſit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: MAIESTATEM POPULI ROM. I COMITER CONSERVANTO. id habet hanc vim, ut ſit ille in fœdere inferior. Primum verbi genus hoc conſervandi, quo magis in legibus, quàm in fœderibus, uti ſolemus, imperantis eſt, non precantis. Deinde, cùm alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur: certè ille populus, in ſuperiori conditione, cauſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur. In quo erat accuſatoris interpretatio indigna reſponſione, qui ita dicebat, *Comiter* eſſe *communiter*: quaſi verò priſcum aliquod, aut inſolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, ſuaves homines eſſe dicuntur. ---, *qui erranti* 2 *comiter monſtrat viam*, benignè, & non gravatè: 3 *communiter* quidem certè, non convenit. & ſimul abſurda res eſt, caveri fœdere, ut majeſtatem populi Romani communiter conſervent: id eſt, ut populus Roman. ſuam majeſtatem eſſe ſalvam velit. quod ſi jam ita eſſet, ut eſſe non poteſt: tamen de noſtra majeſtate, nihil de illorum caveretur. Poteſtne igitur noſtra majeſtas à Gaditanis benignè conſervari, ſi ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non poſſumus? poteſt eſſe ulla denique *majeſtas*, ſi impedimur, quo minus per populum Roman. beneficiorum, virtutis cauſa tribuendorum poteſtatem imperatoribus noſtris deferamus? Sed quid ego diſputo, quæ mihi tum, ſi Gaditani contra me dicerent, verè poſſe dici viderentur? illis enim repetentibus L. Cornelium, reſponderem, legem populum Roman. juſſiſſe de civitate tribuenda. 4 huic generi legum fundos populos fieri non ſolere. Cn. Pompejum de conſilii ſententia civitatem huic dediſſe, nullum populi noſtri juſſum Gaditanos habere: itaque nihil eſſe ſacroſanctum, quod lege exceptum videretur ſi eſſet: tamen in fœdere nihil eſſe cautum, præter pacem additum etiam eſſe illud, ut majeſtatem illi noſtram conſervare deberent: quæ certè minueretur, ſi aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi poteſtatem nullam haberemus. Nunc verò quid ego contra Gaditanos loquar, cùm id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipſa comprobetur? qui à principio ſui generis ac reipub. ab omni ſtudio, ſenſuque Pœnorum menteis ſuas ad noſtrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cùm maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluſerunt? claſſibus inſecuti ſunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam ſpeciem fœderis Marciani, 5 ſemper omni arce duxerunt ſanctiorem, & hoc fœdere, Catuli, ſenatuſque auctoritate, ſe nobiſcum conjunctiſſimos eſſe arbitrati ſunt: quorum mœnia, delubra, agros, ut ipſe Hercules, itinerum, ac laborum ſuorum, ſic majores noſtri imperii, ac nominis populi Rom. terminos eſſe voluerunt? Teſtantur & mortuos noſtros imperatores, quorum vivit *immortalis memoria*, & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Caſſios, Metellos, & hunc præſentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt. & hoc tempore ipſo pop. Rom. quem in caritate annonæ, ut ſæpe antè fecerant, frumento ſuppeditato, levaverunt: ſe hoc jus eſſe velle, ut ſibi, & liberis, ſi qui *eximia virtute* fuerint, ſit in noſtris caſtris, ſit in imperatorum prætoriis: ſit denique inter ſigna, atque in acie locus, ſit his gradibus adſcenſus etiam ad civitatem. Quòd ſi Afris, ſi Sardis, ſi Hiſpanis, agris, ſtipendioque multatis, virtute adipiſci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetuſtate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non *fœdus* ſibi nobiſcum, ſed iniquiſſimas leges impoſitas à nobis eſſe arbitrabuntur. Atque hanc, judices, non à me fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium multis annis ante hoc tempus, cum L. Cornelio Gaditanos feciſſe publicè dico: proferam teſteis, proferam legatos: excitabo *laudatores*, quos ad hoc judicium, ſummos homines, ac nobiliſſimos, deprecatores hujus periculi, miſſos videtis. re denique multo antè Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, 6 graviſſima tum in iſtum civem ſuum Gaditani ſenatuſconſulta fecerunt. Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) ſi tum fit fundus, cùm ſcita, ac juſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quàm cùm hoſpitium fecit, ut & civitate illum mutatum eſſe fateretur, & jus civitatis honore digniſſimum judicaret? potuit certius interponere judicium voluntatis ſuæ, quàm ùm etiam accuſatorem hujus, multa, & pœna *multavit*? potuit magis de re judicare, quàm cùm ad veſtrum judicium civeis ampliſſimos legavit, teſteis hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat, jus hoc Gaditanis eſſe retinendum, ne *interſeptum* ſit iis iter perpetuò ad hoc ampliſſimum præmium civitatis: & magnopere iis eſſe lætandum, hujus L. Cornelii benivolentiam erga ſuos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi, in hac civitate verſari? Quis enim noſtrùm eſt, cui non illa civitas ſit hujus ſtudio, cura, diligentia, commendatior? Omitto, quantis ornamentis populum iſtum C. Cæſar, cùm eſſet in Hiſpania prætor, affecerit, controverſias ſedarit, jura ipſorum permiſſu ſtatuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus, diſcipli-

1. *Comiter conſervanto, &c.*] Haud rejeci Lambinianum, quod Pal. nonus, item ora S. Victoris habent *conſervanti*; non vulgatum *conſervento*. noluitamen ſequi in altero ob cauſam; & quod non addiceret mſſ. noſtri.

2. *Comiter monſtrat viam.*] Obtemperavi membranis Pali. & S. Vict. in quibus erat ſingulare, non *monſtrat* ſuo hoſte, vulgatur.

3. *Communiter quidem certè non convenit.*] Eſt à veteri editione & ſcriptis noſtris omnibus recentius excuſi admiſerant, *comiter quidem certè, non communiter convenit.*

4. *Huic generi legum fundos, &c.*] Illud quoque eſt à priſca editione & mſſ. noſtris, vulgati deinceps *hujus generis legum.*

5. *Semper omni arce duxerunt ſanctiorem.*] Plaud alter Erf. codex, & humano primo S. Victoris, illudque Pal. pr. ſec. nonus, in quibus *arce*, alii *Marte*, quod probat Manutius, tanquam exaudiatur in eo nomen *Marciani*. *Arce*, ut eras ſanctas eſſe, docuit ad hunc locum Gulielmius. cap. 5. Fœnuli Plautini.

6. *Graviſſima Senatus conſulta fecerunt.*] Si obtemperandum libris omnibus impreſſis ſcriptiſque, teſtificandum *crudelia*. neque aliter etiam S. Vict. capiendum autem iſtud, non de Balbo, ſed de accuſatore Balbi Gaditano, ut liquet ex capite 14. hæc timidè pono, quia otium non eſt penitus rem indagandi.

disciplinaque delerit, summa in eam civitatem, hujus rogatu, & studia, & beneficia contulerit. multa prætereo: quæ quotidie labore hujus, & studio, aut omnino, aut certè faciliùs consequuntur. Itaque & adsunt principes civitatis, & defendunt: 1 amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, 2 ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum civeis *virtutis causa* in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum fœdus, quàm ceterorum: consolabor & hos præsenteis viros optimos, & illam fidelissimam, atque amicissimam nobis civitatem, simul & vos, non ignoranteis, judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo numquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum, atque causis, esse arbitrabamur? eos profecto qui jam imperia, ac bella gesserunt. Etenim, si Q. Scævola ille augur, cum de *jure prædiatorio* consuleretur, homo juris peritissimus, consultores suos, non numquam 3 ad Furium, & Cascellium, prædiatores, rejiciebat: si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potiùs, quàm C. Aquillium consulebamus, quòd ASSIDVVS usus uni rei deditus, & ingenium, & artem sæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis, & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre? Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod à te reprehenditur, C. Marium? quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute prædium, civitate donavit, cùm Camertinum fœdus, sanctissimum, atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur? Exsistat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum *mentibus*, quem oculis non potestis. dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, 4 non ignarum belli fuisse; se P. Africani discipulum, ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & confecit: si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere, ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere à reipubl. bene gerenda impediretur: a se ex conjunctissima, atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: 5 neque Fulginatium, neque Camertium fœdere esse exceptum: quo minùs eorum civibus à populo Romano præmia virtutis tribuerentur. Itaque, cùm paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæstio, Licinia, & Mucia lege, venisset: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? nam 6 Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina, in primis firma, & illustri. quem cùm disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. videbat enim, populos de tuo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cùm lege Apuleja coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Maro tulerat, ut in singulas colonias ternos civeis Romam. facere posset, negabat hoc beneficium, *re ipsa sublata*, valere debere. Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit, & probarit. Quis enim esset, judices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis: qui sociis, qui fœderatis, in defendenda repub. nostra *sibem præmiorum* eripi vellet? Quòd si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præsens valuit *adspectus*: valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat fortissimi & clarissimi viri nomen æternum. sit hoc discrimen inter gratiosos civeis, atque forteis, ut illi vivi fruantur opibus suis: horum, etiam mortuorum, (si quisquam hujus imperii defensor morti potest) vivat *auctoritas immortalis*. Quid? Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Rom. virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohorteis duas universas Camertium? 7 quid? Heraclienſium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum prope singulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massilienſem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, 8 idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione, ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, à quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissimè sunt omnia perpolita, M. Crassus, non 9 Aletrinenſem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate, & prudentia præstans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? Hic tu, Cn. Pompeji beneficium, vel potius judicium, & factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium feciſſe *audierat*: fecit quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? neque verò in uno Cornelio id fecit. nam & Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, & 10 Mamertinos obvios, & quosdam Uticenſeis, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, *cum ceteris* præmiis digni sunt, qui suo labore, & periculo nostram remp. defendunt: tum certè dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula, ac tela subierunt. Atque utinam qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire & contrà, oppugnatores reip. de civitate exterminari. Neque enim ille summus poëta noster, Hannibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum, *voluit* esse,

1. *Amore, ut suum civem.*) Monet Gulielmius, exstirpandum videri illud *civem*.

2. *Officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem, &c.*) Sic primum Lambinus, firmatque Erfurd. S. Vict. Pal. nonus. prius editi *officio, ut nobilissimum & sanctiss. hosp.*

3. *Ad Furium & Cascellium.*) Est à Gembl. & Pal. nono. nam ceteri *Caselium*, quomodo & S. Vict. vulgata *Caselium*. Et standum exemplaribus Valerii Maximi lib. VIII. cap. 12. referibendum potius *Caselios*. hocque item aliis argumentis evincit amicus noster Pighius, qui videatur in Fastis ad annum urbis conditæ DCXXXIII.

4. *Non ignarum belli fuisse.*) Pal. nonus, *neque ignarum*. Gembl. *non atque ignarum*, unde faciundum fortasse inquit Gulielmius, *non denique ignarum, &c.*

5. *Neque Igunatium neque Camertium, &c.*) Necesse habui scripturæ huic dare locum, inductus à Pal. nono, Erfurd. & Gembl alludebantque ceteri nokri Pall. ac S. Vict. in quibus *Igunium*, quomodo & *Igunium* editi. nam posteriores, quibus *Igunium* istud ignotum, suppositure nobis, *Fulginatium*.

6. *Spoletinus L. Matrinius.*) Ita ferè iidem nostri scripti. non *T. Macrinius*, ut vulgata.

7. *Quid Heraclienſium legionem, &c.*) Locus deperatus. nam editio vetus: *Quid Heraclisina lex? Ac P. Crassus*, quomodo & Pall. præter nonum, in quo, *Quid derade se malexat P. Crassus*. S. Vict. *Quid Heraclesimalexam P. Crassus*.

7. *Idem heros novem Gaditanos.*) Ita mss. nostri meliores omnibus literis, neque aliter edd. primæ. nam ceteri Pall. IX. *Gaditanos*. Victorii *idem præter* IX. *Gadis*.

9. *Aletrinenſem.*) Pal. sec. *Arretinenſem* sec. *Arretinenſem*. nonus *Arretanenſem*. S. Vict. *Arretiniensem*.

10. *Mamertinos obvios.*) An voluit? *obvios*. Nihil est hac parte Orationis inquinatius. itaque pudet pigetque inhærere talibus.

1 *Hostem qui feriet, erit*, inquit, *mihi Karthaginiensis, Quisquis erit, cujuscunque*: etsi id habent hoc leve, & semper habuerunt. Itaque & civeis undique forteis vitos adsciverunt, & hominum ignobilium virtutem persæpe *nobilitatis inertiæ* prætulerunt. Habetis imperatorum summorum, & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris, ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæstioni præfuerunt: dabo universi populi Rom. dabo sanctissimum etiam judicium senatus. Judices cùm præ se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi: Mamertini, publicè suscepta causa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis, 2 fœderatisque populis, sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quòd aut populus, fundus factus non esset, aut quòd fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, num quam esse condemnatum, quem constaret, ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Rom. judicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis, re ipsa, atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, Coss. quis ignorat? quod quidem nuper in *columna aenea* meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur 3 L. Cossinius Tiburs. pater hujus equitis Rom. optimi, atque ornatissimi viri, damnato T. Cœlio, quomodo ex eadem civitate T. Coponiis, civis item summa virtute, & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone civis Rom. est factus? an lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitates potuit: manu & virtute non potuit? anne de nobis trahere spolia fœderatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora præmia, quàm bellatori, esse voluerunt? Quòd si acerbissima lege Servilia principes viri, ac gravissimi, & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, fœderatis, viam ad civitatem populi jussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege, cùm præsertim genus ipsum accusationis, & nomen, ejusmodi præmium, quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris *calamitate*, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere, judicum præmia rata essent, in eodem judicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur, aut Servilia lege, aut ceteris, quibus, Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re præmium civitatis? Cognoscite nunc judicium senatus, quod semper est judicio populi *comprobatum*. Sacra Cereris, judices, summa majores nostri religione confici, cæremoniaque voluerunt: quæ cùm essent assumta de Græcia, & per Græcas semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata: sed cùm illam, quæ Græcum illud factum monstraret, & faceret, ex Græcia deligerent: tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortaleis scientia peregrina & externa, 4 *mente domestica*, & civili precaretur. Has sacerdotes video ferè aut Neapolitanas, aut Velienseis fuisse, fœderatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienſibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, prætorem Urbanum, nominatim ad Populum de Calliphana Velienſe, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienseis, aut sacerdotem illam, civem Rom. factam non esse, aut fœdus & à senatu, & à populo Rom. violatum arbitrabimur? Intelligo, judices, in causa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & à peritissimis esse dicta, quàm res postularet. sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam, dicendo probaremus, verùm ut omnium malevolorum, inquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, *alienis bonis mœrentium*, etiam ad vestras aureis permanarent, & in judicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summa arte adspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, &, quantacumque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quàm correpta esse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed *communi maledicto* notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi: Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem: emtionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus, 5 tanquam tutelas, provenire. Objectum est etiam, quòd in tribum Crustuminam pervenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu præmio, minùs invidioso, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam, & prætextam togam consequuntur. Et 6 adoptio Theophani agitata est: per quam Cornelius, nihil est, præterquàm propinquorum suorum hereditates, assecutus. Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. more hominum *invident*, in conviviis rodunt, 7 in circulis vellicant: 8 non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multò vehementiùs pertimescendi. nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis, atque discordiis neminem umquam alterius rationis, ac partis non re, non verbo, non vultu denique *offendit*. fuit hoc sive meum, sive reip. fatum, 9 ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. non modò non exsultavit in ruinis vestris, nostrisque discordiis Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omneis, me absente: meos sublevavit. quorum ego testimonio, ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut à principio dixi, justam, & debitam gratiam refero: spero, que, judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandæ salutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis: sic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata esse vobis, & probata. Non igitur à suis, quos nullos habet,

1. *Hostem qui feriet, erit, Inquit, mihi Carthag.*] Hæc est scriptura edd. obsoletarum, item Pall. nec non Gembl. ac S. Vict. neque verbum adjectum, emphasi sua; neque vocum trajectio gratia caret; occultata versu longo, quem Cicero intexere ne alienum quidem orationi, nisi rarissimè solet. *Gulielmius.*

2. *Fœderatisque populis sunt liberati.*] Iudicum fallicet sententiis. Binas voces, *sunt liberati*, modò adjecit ex Pal. nono, Et furd. & S. Vict.

3. *L. Cossinius Tiburs, &c.*] Est à mss. nostris; adjuvatque editio vetus.

4. *Mente domestica precaretur.*] Ita omnes vett. non *precarentur*, quomodo nuper vulgati, videturque & paullò antè legendum *conferri*, loco *crassi*, cùm exstet in Pal. nono *conficere*. sed & ubi habemus *Græca omnia nominarentur*, monet liber S. Victoris aliàs scribi *immo*, oppido bene.

5. *Tanquam tutelas pervenire.*] Hotomanus interponendum putat, *tutelas ad agnatos pervenire* lib. XX. cap. 20.

6. *Adoptio Theophani agitata est.*] Delevi literam à fine, jussu Pal. noni, Gembl. & S. Vict. neque abscedunt ceteri Pall. nisi quod ii, *Theophanii*. unde edd. priscæ *Theophanti*. ex quibus liquet hodiernum *Theophanis* verè esse nuper natum.

7. *In circulis vellicant.*] Mss. omn. amplius, *in circulis ideirco vell.* an fuit? *in circulis, in circo vell.*

8. *Non illo inimico, &c.*] Lambinus *inimico*. nescio an rectè. imò puto quod non rectè.

9. *Ut in me unum omnis, &c.*] Revocavi voculam *unum*, jubentibus edd. vetustis & scriptis omnibus. neque dubitandum, quin sententiæ necessitatique serviat, & elegantiæ.

bet, sed à suorum, qui & multi, & potentes sunt, *urgetur* inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompejus copiosa oratione, & gravi, secum, si vellent, contendere jubebat. 1 ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat. Et erat æqua lex, & nobis, judices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, VT NOSTRAS inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cùm me præsertim rerum varietate, atque usu ipso jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. 2 id enim contendere mihi de repub. cùm id defendas, quod esse optimum sentias, & fortium virorum, & magnorum hominum semper putavi: neque huic umquam labori, officio, muneri defui. sed CONTENTIO, tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. Voluimus quædam, contendimus, experti, sumus: obtenta non sunt, dolorem alii, nos luctum, mœroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malumus, quàm tueri? C. Cæsarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & princeps & auctor fui: neque me dissensioni meæ pristinæ putavi potius assentiri, quàm præsentibus reipubl. *temporibus*, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur sunt fortasse in sententia firmiores reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: NEQVE ESSE inconstantis puto, sententiam aliquam, tanqnam aliquod navigium, atque cursum ex reipub. tempestate moderari. Sed, si qui sunt, quibus *infinitum sit odium*, in quos semel susceptum sit, quos video esse non nullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, assectatoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc verò iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum menteis nulla ratione placare, judices, possumus: vestros quidem animos certè confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos. Quid enim est, cur non potiùs ad summam *laudem* huic, quàm ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus. in prætura, in consulatu præfectum fabrûm detulit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod *bonum* cuiquam sit apud taleis viros profuturum. Sed, quoniam C. Cæsar abest longissimè, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum: rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortaleis, judices, hunc illi acerbum 3 nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum, & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam *familiaritatem* vestris oppressum sententiis audiat. Miseremini ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi, & clarissimi viri facto: non de aliquo crimine, 4 sed periculo suo, de publico jure disceptat: quod jus si Cn. Pompejus ignoravit, si M. Crassus, si Qu. Metellus, si Cn. Pompejus patet, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Rom. si, qui de re simili judicaverunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honestius sit, illis ducibus errare, quàm hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiatis. Simul & illa, judices, omnia ante oculos vestros proponite: primùm esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde senatum qui persæpe hoc judicavit: populum, qui jussit: judices, qui approbarunt. tum etiam illud cogitatote: sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cùm omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrùm posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postromò illud, judices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeji judicaturos.

M. TVL-

1. *Ab hoc impari.*] Ita disertè Pal. nonus; ceteri *imperito*. vulgata *improbo*.

2. *Id enim contendere mihi de rep.*] Sic Pall. omnes. & editio vetus, quæ quidem addit *videtur*, sed præter scriptos vulgata, *mecum de rep.*

3. *Nuncium velle perferri.*] Vulgati *deferri*. Pal. nonus *proferri*. sed alterum est ex S. Vict. Gembl. Erfurd.

4. *Sed periculo suo de publico jure, &c.*] Editur passim, *sed de periculo*. præter Pall. omnes, quorum auctoritate motus particulam eam expunxi; tanto libentius, quod & suspecta esset Lambino.

M. TVLLIVS CICERO
IN
L. CALPVRNIVM PISONEM.
ORATIO TRICESIMA SEPTIMA.

Deest principium.

Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? nemo quæritur, Syrum, nescio quem, de grege novitiorum, factum esse consulem. non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, *vultus* denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, 1 hic in fraudem hominis impulit: hic eos, quibus erat ignotus, 2 decepit, fefellit, induxit. pauci ista tua lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii: nullum non modò illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. obrepsisti ad honores errore hominum, *commendatione* fumosarum imaginum: quarum simile habes nihil, præter colorem. Is mihi etiam gloriabitur, se omneis magistratus *sine repulsâ* assecutum? mihi ista licet de me vera gloria prædicare. omneis enim honores populus Roman. mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cùm quæstor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est à populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cùm quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragiis populus Rom. faciebat: homini ille honorem, non generi: moribus, non majoribus meis: virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me! cùm hac me nunc pestе atque labe confero? sed nihil comparandi causa loquar: 3 ac tamen ea, quæ sunt longissimè disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quàm quod omnes fatentur) *impeditis reip. temporibus*, dissidentibus Coss. Cæsare & Bibulo, cùm hoc non recusares, quin ii, à quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quàm Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non priùs tabellа, quàm voce priorem consulem declaravit. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrùm. Sit sanè *Fors domina campi*. magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quàm, quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Jan. senatum, & bonos omneis, legis Agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, meliоribus auctoribus reservavi. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XL. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. ego adolescenteis bonos, & fortеis, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus malа gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in repub. molientem, patientia, atque obsequio meo *mitigavi*. ego provinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam, & ornatam. 4 quam cum Antonio communicavi, quòd ita existimabam tempora reipub ferre, in concione deposui, reclamante populo Roman. ego L. Catilinam eædem senatus, interitum urbis, non obscurè, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut, à quo legibus non poteramus, *manibus tuis* esse possemus. ego tela extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, exstinxi. Me Qu. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu *parentem patriæ* nominavit. mihi hic vir clarissimus qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi à repub dixit. mihi togato senatus non ut multis bene gestæ, sed ut nemini, 5 conservatæ reipub. singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego cùm in concione, abiens magistratu, dicere à tribuno pleb. prohiberer quæ constitueram: cumque is mihi tantummodò ut jurarem, permitteret: sine ulla dubitatione juravi, rempub. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Rom. universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed *æternitatem*, immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale, atque tantum, juratus ipse, una voce, & consensu approba vit. Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est à me consulatus peractus, ut nihil *sine consilio* senatus, nihil non approbante populo Roman. egerim: ut semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum. Aude nunc, ó furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii, tum primùm facti 6 post L. Metellum, & Q. Marcium Coss. contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui ilium, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus 8 consul, cùm quidem tribunus pleb. suo auxilio 7 magnos ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri vetuit: atq; id, quod nondum potestate poterat, obtinuit *auctoritate*. 8 Tu, cùm III. Kalendas Jan. 8 Compitaliorum dies incidissent, Sex. Clodium, qui numquam antea

1. *Hæc in fraudem hominis impulit.*) Sic Pal. sec. & oct. nam sec. *fraudem*. vulgata *in errorem*.

2. *Decepit, fefellit, induxit.*) Aliæ ferè in edd. *in fraudem induxit*. sed præter Pal. pr. ac sec. & Faërnianos.

3. *Ac tamen ea quæ sunt, &c.*) Turnebus libro XX. cap. 15. malebat, *at tamen*; quod in contextum recepit Lambinus.

4. *Quam cum Antonio communicavi.*) Nihil discrepant libri veteres. propugnat tamen Lambini *communicavi*, Hotom. lib. VIII. Observ. cap. 7.

5. *Conservata reip. singulari.*) Ita Pall. & editio vetus. at Lambinus, *reip. testimonium dedit, & singulari*. vellem scire è quibus scriptis. nam ipse tacet.

6. *Post L. Metellum & Q. Marcium Coss.*) Est à Manutio, sive Gab. Faërno, cujus notas aveam videre. prius cusi *post L. Aurelium & C. Marium*. at Victorianus post *L. Lucullum & C. Marium*, quomodo item mss. nostri. sed monuit d. cap. 15. Turnebus, auctore Asconio, legendum *L. Iulium & C. Marium*.

7. *Magistros ludos contra S. C. &c.*) Est à Turnebo; sed respondent Mss. Erfurd. Pal. pr. ac sec. vulgò erat *magnos*. ineptè, ut pluribus hauries è Pighio nostro ad annum V. C. DCXCII. in Fastis Annal. Rom.

8. *Tu cum III. Kalend. Jan. &c.*) Turnebus reponit *in III. Kal. Ianuar.* & quidem è mss. quòd cum etiam adnotasset Ahala, ausus sum exhibere quod videtis, secutus membranas nostras. *in* enim facilè migret in IIII. Hotomanus quidem lib. VIII. Observ. cap. 7. improbat hanc emendationem, sed tamen non enervat argumenta pro Turnebo militantia.

9. *Compitalibus dies incidissent.*) Lambinus secutus Manutium *incidisset*, sed nolentibus libris.

prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextarum volitare passus es, hominem impurum, atque non modò facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo pòst, inspectante, & tacente te, à P. Clodio, fatali portento, prodigioque reip. 1 lex Ælia, & Fufia, eversa est, propugnacula, murique *tranquillitatis*, atque otii: collegia, non ea solùm, quæ senatus sustulerat, 2 restituta, sed innumerabilia quædam nova ex omni fece urbis, ac servitio concitata. ab eodem homine, in stupris inauditis, nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris, & modestiæ, *severitas censoria*, sublata est: cùm tu interim, bustum reip. qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico. NEQVE VERO multum interest, præsertim in consule, utrùm ipse perniciosis legibus, improbis conciombus rempub. vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipub. motu consuli? centum propè annos legem Æliam, & Fufiam tenueramus: quadringentos 3 judicium, notionemque censoriam, quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo umquam convellere: quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effusè *petulans* conatus est. Hæc tunt, ô carnifex, in gremio sepulta consulatus tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esse scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quàm solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere, nec pati *turpe* duxit: arma in templo Castoris, (ô proditor templorum omnium,) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium, ac religionum. Erat non solùm domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Roman. civitate omni, Italia cuncta, refertum: cùm tu non modò ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palàm) non modò, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquam adspirasti: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verùm etiam crudelissimè *præfuisti*. Mihi verò ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere à tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses, à senatu quidem desperasse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego feciſsem in collega meo: nihil esse, quòd præsidium consulum imploraret: *sibi quemque consulere oportere*. Atque hæc dicere vix audeo. vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. ipse certè agnoscet, & cum aliquo dolore, flagitiorum suorum recordabitur. Meministine, cœnam cum ad te quinta ferè hora, cum C. Pisone venissem, nescio quo à gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? &, cum isto ore fœtido tæterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valitudinis, quòd diceres, *vinolentia* te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos cansam cùm accepissemus, (quid enim facere potèramus?) paullisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos cùm improbissimè respondendo, tum turpissimè eructando ejecisti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cùm esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo: *gravis auctor*, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsoninus, semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, *crudelissimum tibi non placere*. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis, tu furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui. nam relatio illa salutaris, & diligens, fuerat consulis: animadversio quidem, & judicium, senatui. quæ cùm reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita fortè accidisset, fueris illo tempore consul futurus. stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses *juvandum*. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam remp. provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adjuvistis. Quid est, vobis Coss. gestum sine armis? incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitassent. non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. cædem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. huic enim populo ita fuerat ante vos Coss. libertas insita, ut *emori* potius, *quàm servire* præstaret. Illud verò geminum consiliis Catilinæ, & Lentuli, quòd me domo mea expulistis, Cn. Pompejum domum suam compulistis. neque enim, me stante, & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, umquam se illi rempub. delere posse duxerunt. à me quidem etiam pœnas expetistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiartis: omne odium inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos, & Catilinam interfuisse, quàm quòd eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitastis? quòd omneis undique perditos collegistis? quòd in me carcerem effudistis? quòd conjuratos armastis? 4 quòd eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cùm senatus luctum, ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cùm videres mœrere rempub. amplissimi ordinis luctu, ô noster misericors, quid facis? quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus consulto ne obtemperet: quo *facinus* nec fieri, nec cogitari quidquam potest. ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contrà, quàm ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit nulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, *lugere non sineret*? mœrorem relinquis: mœroris aufers insignia, eripis lacrymas non consolando, sed minando. Quòd si vestem non publico consilio, patres conscripti,

1. *Lex Ælia atque Fufia eversa est.*) Pighius noster in Fastis ad annum Vrbis DXCVII. tentat *legg. Ælia. &c. eversa.* duæ enim erant leges, ut existimat P. Manutius.

2. *Restituta, sed innum. &c. concitata.*) Haud aliter Pall. omnes, tres scilicet pr. sec. oct. item editio vetus: ne laudem Erfurdiensem codicem à Sussrido consultum.

3. *Judicium rationemque censoriam.*) Turnebus d. cap. istud præferebat quomodo publicarat Victorius, malebat Lambinus *notationem*. sed non adsentiuntur libri. & edd. vett. Palatinique nostri propugnant istud nostrum, quam vis habeat Manutius *iisdem*.

4. *Quod eorum ferro ac furori.*) Ita locum supplevi è Pal. sec. atque Turingico. prius aberat, *ac furori*, quod tamen hoc appositissimum est.

1. *Senatum*

conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ, cum vero id senatus frequens censuisset: ordines reliqui jam ante fecissent: tu ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, 1 senatum populi Rom. occasum, atque interitum reip. lugere vetuisti. At quærebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis, meis copiis restitissem. Quasi vero non modò ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modò propugnatore, tutiorem se, sed advocato, aut adstipulatore, paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis, ac 2 putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem. 3 quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipub. causam gravitate, & consilio suo tueretur: sed qui, tanquam truncus, atque stipes, si *stetisset* modò, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat à vobis consulibus conversum: alterum reipub. penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum: neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus *ne armis confligeret*, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, 4 Catilinæ laternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipub. navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ *nubeculam*, tum collegæ tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alios prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, ô vecors, & amens, cum omnes boni abditi, inclusique mœrerent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, *arbitria* non mei solùm, sed patriæ *funeris* abstulisti. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam, & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus in temperantissimas perpotationes prædicem? quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset *libero* dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu, & cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium verteret orbem, *fortuna rotam* pertimescebat. Hic autem non tàm concinnus heluo, nec tam muscus, jacebat in suo Græcorum fœtore, atque vino, quod quidem istius, in illis reip. luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, aut vomuerit, an effuderit. Te etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? te IN LICTORIBVS, in toga, & prætexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consul tum declarari putas? ANIMO consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura; toto denique munere consulatus; omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reip. consulendo. ego consulem esse putem, qui senatum esse in repub. non putavit? & sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cùm servorum delectus haberetur in foro: arma in templum Castoris luce, & palàm comportarentur: id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus a conjuratorum reliquiis, atque à Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: cùm equites Rom. relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, *senatui* non solùm juvare rempsed ne lugere quidem liceret: cùm civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, servitio, atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certè silentio: tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna *majestas consulis* non capiunt angustiæ pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Septasia mehercle, ut dici audiebam te, ut primum adspexit. Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit: aut fuit pompa, fuit species, fuit incessus, saltem Septasia *digna*, & Capua. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii: citiùs agnovissent. erant illi comti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes, cerussataque buccæ, dignæ Capua: sed illa vetere. nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium, mihique amicissimorum multitudine redundat. quorum Capuæ te prætextatum nemo adspexit, qui non gemeret desiderio mei: cujus consilio cum universam rempub. tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. me *inauratâ statua* donarant: me patronum unum adsciverant: à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur: me & præsentem contra latrocinium tuum suis decretis, legatisque defenderunt, & absentem, principe Cn. Pompejo referente, & de corpore reipub. tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. An tu eras consul, cum in solatio mea domus ardebat, non casu aliquo,

1. *Senatum populi Rom. tecasum atque interitum reip. lugere.*) Redintegravi locum hunc ex Pall. tribus, quibus accedit editio prisca. itaque non est quod quis putet istud deberi ingenio Lambini.

2. *Putidæ carnis.*) Non absurdè Petrus Faber *canis*, lib. 1. c. 11. Semestrium. sed enim si retinemus mox ex Isidoro *mas altus*, non videtur abjiciendum *carnis*: ut alluserit ad proverbium vulgi, *sus animam pro sale dabat, ne putresceret*; cujus & alibi memimit noster.

3. *Quem in hoc animali.*) Non potui contemnere auctoritatem Isidori sic laudantis hunc locum libro 1. Etymolog. cap. 31. quamvis displiceat Horatio libro VIII. Observat cap. 7.

4. *Catilinæ laternario sagæ.*) Turnebus lib. XXI. cap. 18. probat quorundam Codd. scripturam, *lanternario*. Lipsius lib. III. Var. lect. cap. 18. rotum locum sic restituendum autumat: *barbaro Epicureo? cum altero Catilina? At timui ac. quos? nempe hercule ego, &c.* Vulgatum exstat in Palat. nisi quod addita litera exhibeat *lanternario*. nam sec. *lanceraris*, quod etiam in suo fortean invenit qui primum has orationes publicavit, expressit enim *lancemaris*. Pal. oct. habet *lanterariis*. Gulielmius conjiciebat *lauta amasia*, producebatque Tullium pro domo sua cap. 24. ubi vocat delicias *Catilinæ*.

5. *Omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis ipsa præscribit, reip. consulendo.*) Hæc verba omnia nunc primum Ciceroni accedunt, erant è Palatt. neque longè aliter codex Turingicus, ut & prodidit Gulielmius noster cap. v. ad Truculentum Plauti.

1. *Tecum*

sed *ignibus injectis*, instigante te? Ecquod in hac urbe majus umquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam propè à meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas non exstinctor, sed auctor incendii, & ardenteis faceis furiis Clodianis pænè ipse consul ministrabas. An verò reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille *annus* denique in repub. cùm obmutuisset senatus, judicia conticuissent, mœrerent boni, vis latrocinii vestri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? At ne tum quidem emersisti, lutulente Cæsonine, ex miserrimis naturæ tuæ sordibus, cùm *experrecta tandem virtus* clarissimi viri, celeriter & verum amicum, & optimè meritum civem, & suum pristinum morem requisivit: neque est ille vir passus, in ea repulica quam ipse decorarat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cùm tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus. Gabinius, collegit ipse se vix: sed collegit tamen, & contra suum Clodium, primum simulate; deinde non libenter; ad extremum tamen pro Cn. Pompejo verè, vehementerque pugnavit. quo quidem in spectaculo mira populi Romani æquitas erat. *uter* eorum peristet, tamquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem verò quæstum, si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu scilicet homo religiosus, & sanctus, fœdus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti. caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi pecuniam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reip. visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat. Et quis audivit non modò actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te tuisse putas, cujus in imperio, qui remp. senatus auctoritatem servarat, 1 idemque in Italia qui omneis omnium gentium patreis tribus triumphis devinxerat, is se in *publico* tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cùm, quacumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum; cunctus ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulisseris? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis è foro bonis omnibus, capta repub. contra omneis leges, nullo scripta *more*: hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed facti, ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabitis, quæ erat contra omneis leges, indemnati civis, atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio: hactamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modò consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulareis putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura *moritu*? An, cùm proficiscebamini paludati in provincias vel emtas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minùs frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando: *at ominibus saltem bonis*, ut consules: non tristissimis, ut hosteis, aut proditores prosequebantur. Tune etiam, immanissimum, ac fœdissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris, & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, P. C. fructum immortalem vestri in me, & amoris, & judicii; qui non admurmuratione, sed voce, & *clamore* abjecti hominis & semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum, ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reip. vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset: tamen misericordia dignior, quàm contumeliæ: & cum gloria potius esse conjunctus, quàm cum probro putaretur: atq; ille dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur? cùm verò (forsitan hoc quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certè id dicam, quod sentio) cùm tantis à vobis, P. C. beneficiis affectus sim, tantis honoribus: non modò illam *calamitatem* esse non duco: sed, si quid mihi potest à repub. esse sejunctum, quod vix potest privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam. Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro, & sapienti optabilius putas, sic exire à patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, malè precarentur, unam tibi illam viam, & *perpetuam* esse vellent? Mihi medius fidius in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim, & debito, quævis fuga potius, quàm ulla provincia esset optatior. Sed perge porro. nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis, tuo tamquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis jan. qui dies post obitum, occasumq; nostrum reip. primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo, atque fortissimo viro, P. Lentulo, 3 consentiente populo Rom. atq; *una voce* revocavit. me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, 4 non, ut tu Intuber dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipub. commendavit. ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempubl. salvam esse vellent, consulis voce, & litteris implorandum putavit. mei capitis servandi causa Romam uno tempore, *quasi signo dato*, Italia tota convenit. de mea salute, P. Lentuli, præstantissimi viri, atque optimi consulis, Cn. Pompeji, clarissimi, atque invictissimi civis, ceterorumque *principum*, celeberrimæ, & gratissimæ *conciones* fuerunt. de me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo *auctore*, & ejus sententiæ *principe*, VT, SIQVIS impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quàm mihi salus, restitutioque perscripta. de me, cùm omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit *postulandum*, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi, ac justissimi viri, sapientiaque, conjunxit. Quæ lex quemadmodum

1. *Idemque in Italia qui omneis.*] Egregiè conjicit Gulielmius, *fœdemque in Italia, qui omneis.*

2. *Cum verè (forsitan, &c.)* Sic Paul. Manutius, respondetque Pal. &c. atque oct.

3. *Consentiente populo Rom.*] Nostri scripti habent illud *populo Rom.* quod Lambinus ejecit cum Faerno. Gulielmius mutabat in *populi Rom.*

4. *Non ut tu Intuber, &c.*] Manavit à conjectura Turnebi, cum reperisset in mss. *insuper*; quod editi male mutarant in *nos* sive *super*.

modum accepta sit, quid me attinet dicere? ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis umquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, 1 vos distributores, vos custodes fuisse tabularum: &, quod in honoribus vestrorum *propinquorum* non facitis vel ætatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam, cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos *lex cupiditatis* tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæsaris justissima. atque optima, populi liberi, planè, & verè erant liberi? lege autem ea, quam nemo legem, præter te, & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus, aut populus Rom. dederat, sed quantum tua libido conscripserat. ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? quas res gesserit, quæro? qui ut venit statim (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non *scelera* prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris.) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam verò provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui *gladiorum*, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumpharit. est hoc novum: multo illud magis appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet) *imperator*. Ne tum quidem, Paulle noster, tabulas Romam cum laurea mittere audebas? Misi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim mea refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil umquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque *silentio* suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim, te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, an amicos tuos plus habuisse & pudoris, & consilii, quàm aut te videri pudentiorem fuisse, quàm sole, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum. Quòd si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses: quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum *gratulatione* aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an opidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu verò, qui ad senatum nihil scripseris: ut in urbe nequior iuventus es, quàm Gabinius, sic in provincia paullo tamen, quàm ille, demissior. nam ille gurges, atque heluo, *natus abdominis* suo, non laudi, atque gloriæ, cùm equites Rom. in provincia, cùm publicanos, nobiscum & voluntate, & dignitate conjunctos, omneis fortunis, multos fama, vitaque privasset, cùm egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbeis depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim ille non auderet?) à senatu supplicationem per litteras postulare. O dii immortales! tune etiam, atque adeò vos geminæ voragines, scopulique reip. vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cùm de me ea senatus consulta ablente facta sint, ex conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum, & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modò *optare* numquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis? An ego, si te, & Gabinium cruci suffixos viderim, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quàm afficior ex infamia? NVLLVM est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, forteque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi. numquam te in tot flagitia ingurgitasses. verum audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo, & vino Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore; bona voluptate definiunt, SAPIENTEM, etiam si in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, *suave illud esse*, seseque ne tantulum quidem commoveri. tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset umquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi *nocenti*, suscepta fraus, impedita, & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, 2 nota justi senatus, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus: nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum, & naufragum vidit. fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ: *supplicium* autem, est pœna peccati. neque verò ego, si umquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyesteæ ista exsectatio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulsus, ustram saxis fixus asperis,
3 Evisceratus latere penderes (ut ait ille) saxa spargens tabe,
Sanie, sanguine atro. ——

Non ferrem omnino molestè, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: quæ tamen ob virtutem *gloria laude vivit*. in fortuna quadam est illa mors, non in pœna, putanda. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? 4 Ecce, duos duces in provinciis populi Rom. habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum *conscientia scelerum*, & fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maximè triumphalis, nullas sit ad senatum litteras mittere ausus. Ex qua provincia modò vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens imperator sit appellatus? unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli justissimos triumphos vidimus, ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus. ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus, ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis *consuetudinem* venit, ut eos, qui bene rempub. gesserint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum: hujus unius literis nuntiantibus non

1. *Vos distributores*] Nihil variant mei libri; itaque non accepi proditum Turnebo lib. XXI. cap. 15. *distributores*, quod jam omnium libros occupat.

2. *Nota justi senatus.*] Lambinus recepit conjecturam Faërni; *nota iusta à senatu*. at mihi magis placet quod invenit in vett. libris, *nota justa senatus*.

3. *Evisceratus latere penderet.*] Conjicit Gulielmius *laceret*.

4. *Ecce duos duces in provinciis &c.*] Pal. sec. *duo duces*, scriptura & declinatione veteri.

crederet? postulantibus denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quòd de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de terrimis hostibus: quòd vos equites Rom. quòd ceteri ordines, quòd cuncta civitas odit: quòd nemo bonus, nemo denique civis est, qui modò se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri *perhorrescat*. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum. plura etiam acciderunt, quàm vellem. nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. illud etiam accidit præter optatum meum: sed valde ex voluntate. mihi enim non venerat in mentem, furorem, & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. me tamen fugerat, deorum immortalium has esse *in impios*, & sceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, P. C. ut in scena videtis, homines sceleratos impulsu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. SVA QVEMQVE fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate, ac mente detorbat. hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Ego te non vecordem, non furiosum, non sciente captum, non tragico illo Oreste, aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primùm facere (nam id est caput) deinde paullo ante, Torquato, gravissimo, & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo militè reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. sit hoc infelicitatis tuæ. dimittendi verò exercitus quam potes afferre *causam*? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod jus? quod exemplum? 1 Quid est aliud FVRERE, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent. præsidium tu populi Rom. *custodiam provinciæ*, injussu populi, senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisse? Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibutque sociorum exhauserat 2 cùm partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam, & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum montem exstruendum: 3 cùm jam egeret, cum illa ejus immensa, & intolerabilis ædificatio constitisset: se ipsum, fasceis suos, exercitum populi Rom. numen, interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cùm fineis provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat; his se tenere non potuit. exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit *extra provinciam*? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? in Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus à furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ, diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt furore, atque insania penderet: ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, *bellum sua sponte gerere*, in regnum injussu populi, aut senatus accedere? quæ cùm plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissimè vetant sed hæc omitto. Ille, si non acerrimè fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cùm & auctoritate senatus, & sorte haberet, interposita religione sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi tum asciscere, cùm, etiam si religio non impediret, *mos majorum* tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent? Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus: de reditu Cabinii omittamus: quem etsi sibi ipsi præcidit, ego tamen os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut à Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publicè ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum familiàs cum conjugibus, ac liberis? quid eos dies, qui quasi deorum immortalium *festi*, ac sollemnes, sunt adventu meo, redituque celebrati? Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cùm senatum egressum vidi, populumque Rom. universum, cùm mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. quæ me ita accepit, ut non modò omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri, ac mulieres, omnis fortunæ, ac loci: sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta urbis, ac templa *lætari*. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quem incenderas, pontifices, consules, 4 patres conscripti collocaverunt, mihique, quod ante me nemini, *pecunia publica* ædificandam domum censuerunt. Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem amisso exercitu, nihil incolume domum, præter eos illud pristinum tuum, retulisti: qui primùm, quà veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Mæandros, dum omneis solitudines persequeris, quæ diverticula, flexioneſque quæ fisti? quod municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi *nox erat pro die*? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam verò ipsam fœdavit adventus tuus. O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Calventiæ: neque hujus urbis, sed Placentini municipii: neque paterni generis, sed *bracatæ* cognationis dedecus quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam remp. dignior, mecum fuit tum, cùm te quidam non longè à porta cum lictoribus errantem visum *esse* narrabat. scio item virum fortem in primis belli ac rei *militaris* peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum præelio imperator *appellatus* eras, 5 cùm non longè abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse pænè neminem, ne de *officiosissima* quidem natione candidatorum, cùm vulgò essent & illo ipso, & multis antè diebus admoniti, & togati. Togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, & catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, *Macedonicus imperator*,

1. *Quid tibi aliud furere, non cognoscere, &c.*] Obscurus Pall. abjeci dictionem *nisi*, quæ in eis non comparebat, ut neque in edd. ulcimæ antiquitatis abfuisse & aliorum scriptis, hauriamus ex notis Lambini.

2. *Cùm partim ejus prædæ profundæ libid. dever.*] Etiam nostri mſſ. agnoscunt *prædam*. sed quid hoc? videtur ea vox simul cum præcedenti exturbanda, tanquam adsuta à librariis, ut & visum Gulielmio.

3. *Cùm jam egeret.*] Tres hæ voces visuntur in Manutianis & Lambinianis. sed non invenio in Pall. aut edd. vett. manarunt forsan à Factino. iidem mox etiam *præferunt intermissa* pro *immo ipsa*.

4. *Patres conscripti collocaverunt.*] Ita quoque Pall. editioque vetus, sed litteris duabus *P. C.* quod sequentes male mutarunt in *præirent*.

5. *Cùm non longè abfuisses.*] Immisi negativam fide Pall. editionumque vett. neotericæ abjecerant.

1. *Spec-*

peratur, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit desertior. in quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. cùm ego Cœlimontana porta introisse dixissem, 1 iponsione me, ni Esquilina introisset, homo promtissimus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, 2 ut vestrûm quispiam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modò ne *triumphale*: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumpharet. At audistis, P. C. philosophi vocem negavit, se *triumphi cupidum* umquam fuisse. O scelus, ô pestis, ô labes! cùm extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno pleb. consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provinciæ: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? sæpe enim vidi, qui & mihi, & ceteris cupidiores provinciæ viderentur triumphi nomine tegere, atque *velare cupiditatem* suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteq; petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi. Quòd si te senatus, populusq; Rom. aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi, atque demissi, 3 justi triumphi honorem, atque dignitatem contemnere. nam, UT LEVITATIS est, inanem aucupari rumorem, ut omneis umbras etiam falsæ gloriæ consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cùm verò non modò non postulante, atque cogente, sed invito, atque oppresso senatu, non modo nullo populi Rom. studio, sed nullo fere ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit 4 non everiæ per te, sed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc *pactio* exstiterit, ut, si tu totam rempubl. nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cùm exhauriebas ærarium: cum orbabas Italiam juventute: cùm mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ, ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat? Non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo. erravit enim, non gustato istam tuam philosophiam. ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est, quòd confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quàm in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomtino, necessario meo, jam non est integrum. religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! ô amentem Paulum, tusticum Marium, nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt! Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla, & luto fictus Epicureus dare 5 hæc præclara præcepta sapientiæ, clarissimo, & summo imperatori, genero suo? 6 fertur ille vir, mihi crede, gloriæ, flagrat, ardet cupiditate justi, & magni triumphi. non dicit eadem ista, quæ tu. mitte ad eum libellum. sed jam, si ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus, & constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus è schola: QUID EST CÆSAR quòd te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt: qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) *neque propitii cuiquam esse solent, neque irati*. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis. tibi enim & esse, & fuisse 7 deos videbis iratos. Vertes te ad alteram schola: disseres de triumpho. QUID TANDEM habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pænè puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere: nihil, quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex quo provinciæ T. Flamininus, L. Paullus, Qu. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim? quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. nummus interea mihi, Cæsar, neglectis 8 vehiculis triumphalibus domi manet & manebit. rationes ad ærarium retuli continuò, sicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. quas rationes si cognoris: intelliges, nemini plus, quam mihi, *litteras profuisse*. ita enim sunt perscriptæ scite, & litterate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit, *Ratio quidem hercle apparet, & argentum ἐίχετω*. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam succendentem in currum possis revocare. O tenebræ, ô lutum, ô sordes, ô paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quàm ut Mediolanensi prædone, avo tuo dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis propè scrutatus est Alpeis: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi *causam* aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit, eorum neuter triumphavit, quòd alteri illum honorem collega; alteri mors ademit. Irrisa abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, à qua te longè dixisti abhorrere. qui etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quàm Piso, prudentior, quàm Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quàm Crassus, ea contemnis, quæ illi *idiota*, ut tu appellas, præclara duxerunt. Quòd si repre-

1. *Sponsione me, ni Esquilina introisset, homo promtissimus, &c.*) Est à libris Facrni, quibus accedunt utcunque Pall. certè non omnino experuntur illud vulgo antea receptum, *responsione me inimica, ni, &c.* secus sensus est, &c.

2. *Ut vestrûm quispiam audierit.*) Vulgata prius *aut vestrum*, quæ & Facrnum vexavit, & Lambinum. nostra est è Palatino secundo, sententia aperta.

3. *Justi triumphi honorem.*) Extat & vox *justi*, in Erf. ejusque loco erat in Pal. sec. *justi*. editionibus remotioribus deest. primum invexit Facrnus.

4. *Non everiæ per te, sed perditæ.*) Turneb. lib. XXI. cap. 15 Adversar. malebat *perditæ*.

5. *Hæc præclara præcepta sapientiæ.*) Pal. pr. *hæc parata pr.* forsan non male; nisi aliud quid subsit. nam sec. & Turin. *parata clara*. Oct. *parata clarè*.

6. *Fertur ille vir mihi, &c.*) Lambinus cuperet *fervet*: at plus est certè longè alud, *fervere gloriæ, & fervere gloria*, hoc est, ducibapi, rapi.

7. *Deos videbis iratos.*) Posteriores edd. *videbis*, sed contra Pall. veterrimos cum Victorianam.

8. *Vehiculis triumphalibus.*) Novitiæ edd. *fercula*, sed præter Pall. prætermittit vett. ed. respuitque P. Vict.

9. *Argentum ἐίχετω.*) Prius edebatur verbo addito, *argentum est, ellum ἐίχετω*, ejusque vestigia diserte in Pall. omnibus, sed apographis nostra acriter diluerat contra Vict. Turneb. lib. IV. variar. lect. c. 19. qui consulatur.

reprehendis, quòd cupidi laureæ fuerint, cùm bella aut parva, aut nulla gessissent: tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, *virtutis insignia*, contemnere debuisti. neque verò contemsisti, 1 licet Themista sapientior, 2 si os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & degressum meum, & absentiam, & reditum ita longè tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem infixerint. nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infirmissimo, ac desperatissimo antelaturus? Agè, senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, 3 afflictorem, & perditorem non modò dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac *nominis* sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus, L. Ælius, est te consule, relegatus: plebs Rom. perditum cupit, in cujus tu infamiam ea quæ per latrones, & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cujus idem tu superbissimè decreta, & preces repudiasti. Fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audes. Instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non modò numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis, sibilum metuis? ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. manus tibi ne afferantur, times. dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba sunt, atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito. non audebit accedere ad ludos. convivium publicum non dignitatis gratia inibit (4 nisi fortè, ut cum P. Clodio, hoc est, cum *amoribus* suis cenet) sed planè animi sui causa. ludos nobis idiotis relinquet. solet enim in disputationibus suis, oculorum, & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. nam, quòd vobis iste tantummodò improbus, crudelis olim furunculus, nunc verò etiam rapax, quòd sordidus, quòd contumax, quòd superbus, quòd fallax, quòd perfidiosus, quòd impudens, quòd audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. *luxuriam* autem in isto nolite hanc cogitare, est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa, atque turpis, tamen ingenuo, ac libero dignior. nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum (laudabo inimicum) ne magno pere quidem quidquam, præter libidines, sumtuosum. toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis, aut piscibus: sed multa carne subrancida. servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cœlla: 5 panis & vinum à propola, 6 atque de cupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus: 7 bibiturus quæ eodem de solio ministrentur. ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet. Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota sunt? non mehercule, contumeliæ causa describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. 8 Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, verè ut dicam (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut *ipse secum*. is cùm istum adolescentem jam tum cum hac diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cùm esset præsertim appetitus. dedit se in consuetudinem, ut sic prorsus unà viveret, nec ferè ab isto umquam discederet. Nō apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum, & humanissimorum cœtu loquor. Audistis profectò dici, philosophos Epicureos, *omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiri*. rectè, an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus. sed tamen lubricum genus orationis *adolescentis* non acriter intelligenti, sæpè præceps. Itaque admissarius iste, simulatque audivit, à philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omeis incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non ad magistrum virtutis, sed auctorem libidinis à se illum inventum arbitraretur. Græcus primò *distinguere*, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus (quomodo ajunt) pilam, retinere quod acceperat; testificari; tabulas obsignare velle, 9 Epicurum disertum decernere; & tamen dictum opinor, SE NULLUM BONUM INTELLIGERE POSSE, DEMTIS CORPORIS VOLUPTATIBUS. Quid multa? Græcus facilis, & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solùm, sed etiam litteris, quod ferè ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poëma porrò facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. in quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut *assentatorem*, ut poëtam. devenit, aut potiùs incidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens, & tanta civitas. revocare se non poterat, familiaritate implicatus: & simul inconstantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omneis hominis libidines, omnia cenarum genera, conviviorumque adulteria ejus delicatissimis versibus expresserit. in quibus, si quis velit, possit istius tanquam *in speculo* vitam intueri: ex quibus multa à multis lecta, & audita recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. qui si fuisset in disciplino comparando meliore fortuna, fortasse austerior, & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: *siquidem* PHILOSOPHIA, ut scitur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi

---

1. *Licet Themistæ sapientior.*) Turnebus dicto capite 15. libenter legerit, *licet tu in isto sapientior*. Lipsius lib. 1. Variar. lect. cap. 18. sic constituit istbæc, *licet Themistes sap sed tu*, non placet, quid enim huic bardo cum Themide?

2. *Si tē tuum ferreum.*) Aldus Manutius & Lambinus, *sed te*, &c. contra libros, & ruetur veterem Paullus pater.

3. *Afflictorem & perditorem.*) Ita legendum quoque monuit, auctoritate mss. Turnebus lib. XXI. vulgata *proditorem*. nata ex typographico sphalmate editionis primæ, in qua transposita littera, *proditorem*. nisi dicamus voluisse *praditorem*.

4. *Nisi ut cum P. Clodio, hoc est, cum amatoribus suis.*) Non dispicet vetus lectio tam edita quàm calamo exarata, *cum Patribus conscriptis*. certè & veterrima editio, *P. C.*

5. *Panis & vinum à propala.* Revoco lectionem mss. Palatinorum, imò verò editionum priscarum, quam stabilit Turnebus lib. 1. Adverss. cap. 1.

6. *Atque de cupa.*) Ioseph. Scaliger *cupam* capit pro *caupone*, quasi dixerint; *cupo, caupo, cupa, caupa*. videatur conjectaneis ad Varronem de lingua latina, sive mavis ad Virgilii Catalecta; ubiest, *Copa Syrisca caput*, &c.

7. *Bibiturus quæ eodem de solio ministrentur.*) Hæc est scriptura editionum veterum, quibus adstipulantur Pall. neque aliter publicavit Victorius. Faërnus invexit, *bibitur eo usque dum de solio ministretur*, quod & Turnebo placuit, ut videre est libro XXI. cap. 15. sequunturque Aldus junior & Lambinus, me non adnuente.

8. *Est quidam Græcus.*) Philodemum Horatii designari, ostendit d. c. 15. Turnebus.

9. *Epicurum disertum decernere, & tamen dictum opinor.*) Gulielm. in Amphitruonem c. 3. ait proditum à Faërno, legi in optimis mss. *Epicurum disertim dicere. Est tamen dicis, ut opinor.* Pall. nihil variant, nisi quod sic *disserte*.

mihi sustinere personam videtur. sed idem casus 1 illum ignarum quid profiteretur, cùm se philosophum esse diceret, istius impuritissimæ, atque intemperantissimæ pecudis cœno, & sordibus inquinavit: qui modò cum res gestas consulatus mei collaudasset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi, mihi ipsi erat *pæne turpis*.) Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna te consule, constituta est sive malo poëtæ, sive libero. Scripsisti enim versus. CEDANT ARMA TOGÆ. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulchro reipubl. incisum est, VELITIS, JUBEATIS, UT, quod M. Cicero versum fecerit: sed quod vindicarit. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, CEDANT ARMA TOGÆ. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? non opus est verbis, sed *fustibus*. non dixi hanc togam, qua sum amictus: nec arma, scutum, & gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne, & otii, toga: contra autem arma, tumultus, atque bellis more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, *bellum, ac tumultum pati, atque otio concessurum*. Quære ex familiari tuo, Græco illo poëta: probabit genus ipsum, & agnoscet, neque te nihil sapere mirabitur. At in illo altero, inquit, hæres, 2 CONCEDAT LAUREA LINGUÆ. Immo mehercule, habeo tibi gratiam hæretem enim, nisi tu me expedisses. nam cùm tu timidus, ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam è cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti: indicasti, non modò amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse. Atque ista oratione hoc tamen intelligi, sceleratè, vis, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quæsita. Omitto, mihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus, scriptisque devorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus. primò nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quòd si est commotus, ad *pernicitatem* non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset? Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? complecteris amplissimos viros ad tuum & Gabinii scelus: neque id occulte. nam paullò antè dixisti, me cum iis confligere, quos detpicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obsistentibus ejus erga me studio, atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modò incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefariè fictæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum *domesticum* in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt. vestræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui remp. salvam esse cupiebant, sermone, atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi planè suo stare judicio non liceret, cùm certi homines non studium ejus à me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat, prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obtecratumque venerant, ne meas fortunas defereret, *cum reipublicæ salute conjunctas*. quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum pleb. sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex S. C. rempdefendentibus, 3 se arma sumturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus, præter ceteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quàm ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, *si cessissem*: infinitam eadem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque te, neque generum, neque collegam suum, tribuno pleb. defuturum. Hic tu hostis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi debere esse dicis? Ego C. Cæsarem non eadem de repub. sensisse, quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem *sententiam* meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris, & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, ego restitissem: cur ei non ignoscam, si *antepositæ* suam salutem meæ? Sed præterita omitto. me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cùm municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modò se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi, & adjutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem: illis, quos describis, non modò non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminere semper, æquè mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, *sibi amicior*, quam mihi. Deinde hoc ita sit, ut viri fortes, ETIAMSI ferro inter se comminus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armisque ponant. Atqui me ille odisse numquam potuit, ne tum quidem, cùm dissidebamus. habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem nosti) ut VIROS FORTES specie ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet. Equidem dicam ex animo, P. C. quod sentio, & quod vobis audientibus, sæpe jam dixi. Si mihi numquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inexplicabilemque præberet: tamen ei, cùm tantas res gessisset, gereretque quotidie, non *amens* esse non possem. cujus ego imperio non Alpium, vallum contra adscensum, transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non *naturæ* præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiam munitam haberemus.

Sed,

---

1. *Illum ignarum quid profiteretur.*) Emendatio est à Victorio, quam confirmat lib. v. Var. lect. cap. 5. vulgò erat *ignarem*, planè contra rationem.

2. *Concedat laurea linguæ.*) Defendit hanc lectionem Vict. lib. v. c. 24, contra Quintiliani *laudi*, quod tamen in mss. nostris.

3. *Se arma sumpturum.*) Recentius vulgati *suscepturum*. sed alterum illud restat in Pall. in Turneb. in edd. obsolevit.

3. Reginæ

sed, cùm me expetat, diligat, omni laude dignum putet: tu me à tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? hic tuis sceleribus 1 reipub. præterita fata refricabis? quod quidem tu, qui bene nosses conjunctionem meam, & Cæsaris, eludebas, cùm à me trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet:

„ *Numquam istam immiquam curam insitiando tibi:*

tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reip. negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam. nec despero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, atque debeat, in laudis, & gloriæ *cupiditate* versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, à quo missus eras, simillimus exstitisses. An verò tu parum putas investigatas esse à nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, & *exhibitus* persecuti sumus. Notata à nobis sunt, & prima illa scelera in adventu, cùm, accepta pecunia à Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam side tua venire jussisti. quem ne majorum quidem more supplicio affecisti: cùm miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret: sed ei *medico*, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret. 2 cùm equidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes, quem necasti verberibus, summa senectute contectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cùm te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, secuti percussisti: cùm ille ad te legatus in castra venisset & tibi magna præsidia, & auxilia, à Bessis, peditum, equitumque polliceretur, neque eum solùm, sed etiam ceteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quæ natio *semper obediens* huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, 3 C. Sentium prætorem, tutata est, nefarium bellum, & crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, *hostibus* uti acerrimis maluisti. ita perpetuos defensores 4 Macedoniæ, vexatores, ac perditores effecisti. vectigalia nostra perturbarunt, urbeis ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerût, Thessalonicenseis, cùm oppido defenderent, munire arcem coëgerunt. 5 A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. tua scelera dii immortale in nostros milites *expiaverunt*: qui cùm uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset: dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati: pacati, atque socii, nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficeret vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum & crudelitatis tuæ genus universum. Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maximè nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies, & octogies, quod, quasi *vasaris nomine*, in venditione mei capitis adscripteras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nonne 6 cum CC. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultrò Fufidium, equitem Romanum, homine in ornatissimum creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, *hiberna* cum legato, præfectoque tradidisses, evertisti miseras sunditùs civitates: quæ non solùm bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potestvi, & metu extortum, honorarium nominari. quod cum pleræque omnes, tum acerbissimè Bœotii, & Byzantii, Chersonenses, Thessalonica sensit. unus tu *dominus*, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium *quæstiones*, reorum pactiones, redemtiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam *armorum officinam* ecquid recordaris, cum omnibus provinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? videras enim grandis jam puer bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, *certo portorio* impositò, servis tuis publicanis à te factam esse meministi? quid? centuriatus palàm venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omneis annos *à civitatibus*, mensis palàm propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio, & conatus tuus? quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nuntiata, cùm tu non solùm, quòd tibi succederetur, sed quòd Gabinio non succederetur, exsanguis & mortuus concidisti? quid 7 quæstor ædilitius rejectus? 8 præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? quid, quòd tu toties diffidens, ac deperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos *ad bestias* amicos, sociosque misisti? quid, quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, 9 Samothraciam te primùm post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid quòd, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, 10 quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium 11 Beroeam profugisti: quo in oppido cum tibi ipse falla, quòd Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset: quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? Mitto *aurum coronarium*, quod te diutissimè torsit, cùm modò velles, modò nolles. lex enim generi tui & decerni, & te accipere vetabat, nisi decreto triumpho.

In quo

---

1. *Reipubl. præterita fata refricabis.*) Ita Pall. nostri, quomodo & antea conjecerat amicus noster Fulvius Vrsinus prius erat *facta*.

2. *Cum equidem tibi.*) Sic Pall. publicata, *tum quidem*. iisdem auctoribus statim post feci, *cùm te trecentis* pro *tu*. neque aliter Victoriana, abjecit tamen pronomen Turneb. d. lib. XXI. c. 5.

3. *C. Sextium prætorem.*) Recepta lectio habebat *Sextium*, sed libuit eam ejicere, quod alterius mentio fieret tanquam Macedonici prætoris apud alios auctores exhibereque illam scripturam Turingicus liber, cui secundas faciebat Pal. secundus.

4. *Macedoniæ vexatores ac perditores eff.*) Idem Erf *prædatores*, neque longe abit Pal. sec. in quo *prediatores*.

5. *A te Iovis Vrii fanum.*) Ortum à conjectura Turnebi, quam firmat egregie lib. XXI. d. c. 5. allusit Pal. sec. in quo *Surii*. nam pr. *vel Suri*. vocibus divisis. vulgata. *Vessuri*.

6. *Cum CC talenta.*) Pal. sec. *centum* solummodò agnoscit. & videtur satis fuisse ad corrumpendum hunc truncum, si modo sat. s.

7. *Quæstor ædilitius rejectus.*) Nihil variant nostri. Gulielm. legebat *ædilitius rejectus*.

8. *Præpositus legatorum tuorum optimus, &c.*) Ita nostri: nam vulgati amplius; *horum turpissimus, optimus*; quæ vox ne quidem in libris alicujus vetustatis.

9. *Samothraciam te primum, post inde Thasum.*) Vocula *post*, nunc primum accedit Ciceroni ex Turing. & Pal. sec.

10. *Quæ fuit uxor Exegisti.*) Turneb. loco dicto emendat *uxorii Aegisthi*, item paullo antea *Leucadia* pro nostra *Euchadia*.

11. *Beroeam perfugisti.*) Sic Pal. sec. atque Erf. prius editi, *perfugisti*.

inquo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, 1 ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: *vocabula* tantum pecuniarum & genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. Ætoliam quæ procul à barbaris disjuncta gentibus in *sinu pacis* posita, medio ferè Græciæ gremio continetur, (ô pœna, ô furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti 2 Arsinoën Stratum, Naupactum, ut modò tute judicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse capias. quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum, atque Dolopum demigrare, & aras & focos relinquere coëgisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cùm tibi ad pristinas cladeis accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quàm numerum tuorum militum, reliquiasque *cognoscere*. Atque, ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius, cùm in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est: hic cùm similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia, & monumenta esse voluerunt, noster hic *præposterus* imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus suigeneris, & nominis, 3 funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod *in basi* tropæorum incidi, inscribique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paullò ante Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. quibus cùm juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Hadriani maris oras petivit. cùm interim Dyrrhachii milites domum, in qua ipsum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, &, cùm latere hominem putarent, igneis circumdederunt. quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem *statuam*, ipsius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerunt, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. hic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem, ac simulacrum profuderunt. Quæ cùm ita sint, non dubito, quin, cùm hæc, quæ excellunt, me nosse videas; non existimes, mediam illam partem, & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. nihil est, quòd me hortêre: nihil est, quod invites. admoneri me satis est. admonebit autem nemo alius, nisi reip. tempus: quod mihi quidem magis videtur, quàm tu umquam arbitratus es, appropinquare. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac judices simus habituri? non æquè legetur quisquis *voluerit*: nec, quisquis *noluerit*, non legetur. nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, 4 non iniquitas ad simulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quòd cùm ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis. res ipsa, & reipubl. tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur. Equidem, ut paullò ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique damnationes, expulsiones, neces: denique NULLAM mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro, & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, objigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ. major mihi *judicum*, & reipub. pœna illa visa est, quàm Rutilii. L. Opimius ejectus è patria, is, qui prætor, & consul, maximis rempub. periculis liberarat. non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris, ac conscientiæ 5 pœna permansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam illeauctor tuus provinciæ, cùm stuprum Bonæ deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, *quos ita judicarunt*, 6 pari scelere a litrictos arbitraretur? An ego exspectem, dum de te quinque, & septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum judicaverunt? quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à repub. detestantur. legati, qui unà fuere, alienati: tribuni militum, inimici? centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites exsistunt, non dimissi ab te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, *te exsecrantur*. Achaja, exhausta: Thessalia, vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia, exinanita: Ambracia, direpta: Parthini, & Bullienses, illusi: Epirus, excisa: Locri, Phocii, Bœotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia, condonata barbaris: Ætolia, amissa: Dolopes, finitimique montani, oppidis, atque agris exterminari: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum *depeculatorem*, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt. Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, *domesticum* judicium accessit sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum è provincia litteræ, 7 nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modò quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte, & seminario triumphorum, cùm arida folia lauteæ retulisses; cum ea abjecta ad portam reliquisti; tum *tu* 8 *ipse* de te FECISSE VIDERI, pronuntiavisti. qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? sin autem aliquid sperare volueras, si cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris, & risus, te commentatum esse declarant: quis te miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, à te bene remp. esse gestam, neque præsens dicere ausus es? An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, NON EVENTIS sed factis, cujusque fortunam 9 ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, sed in sententia omnium civium, famam nostram, fortunamque pendere? te indemnatum videri putas, quem socii, quem

1. *Ut in Achæorum centum talentis.*) Est à mss. non Turnebi modò, sed & nostris, publicatur enim, *Ut in Achæorum centum talenta.*

2. *Arsinoën, Stratum, Naupactum.*) Et hoc est à Turnebo. Pall. tamen *Arsinoën Thracum, Naup.*

3. *Funesta indicia.*) Dictio *funesta*, additur ex Pall. sec. atque Turingico inventum item in P. Manutii antiquis, commentarii ejus innuunt, filius tamen non animadvertit.

4. *Non iniquitas ad simulationem conjicietur.*) Sic & nostri, nisi quod pr. *conicientur.* Faërnus conjecit *committetur.* Lambinus, *ad simultatem committetur.*

5. *Pœna permansit.*) Est à Pal. sec. & Turingico, vulgata *remansit.*

6. *Pari scelere obstrictos.*) Ex hoc iisdem debemus recepta enim lect. o *adstrictos.*

7. *Nulla ex trinis æstivis.*) Præpositionem adjectam voluit omisisse Turneb. exhibetque omnino in Pall.

8. *Ipse de te fecisse* VIDERI *pronuntiavisti.*) Sic libri Faërni, neque divertit Pal. pr. nam sic, *te videri provincia fecisse justi.* vulgò *ipse de te sententiam tulisse videris, tum judicium pronuntiasti.* editio prima, *ipse de te fecisse videris judicium pronunciasse.*

9. *Ponderari dicere audes, neque.*) Manutius & Lambinus abjecere *dicere audes*, credo suasu Faërni, sed cum destituat ejus notis; redentque in Pall. nostris, retinui eas suum locum.

Qui

quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, 1 qui famem, qui morbum effugerunt, *omni cruciatu* dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Rom. non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omneis, qui suam causam nemini committere audeat, qui *seipsum* condemnet? Numquam ego sanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod posset esse improbis, & probis commune, supplicium, legis, ac judicii; sed abjectum, contemtum, despectum à ceteris, à te ipso desperatum, & relictum: circumspectantem omnia: *quidquid increpuisset*, pertimescentem: diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari; horrentem, trementem, adulantem omneis, videre te voluit: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non molestè feram: sin id tardiùs fortè fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minùs libenter metuentem videbo, ne reus fias, quàm reum: nec minùs lætabor, cùm te semper sordidum, quàm fiz paullisper sordidatum viderem.

1. *Qui famem, qui morbum effugerunt.)* Melius istud è Pal. sec. atque Erf. vulgatis, qui *mortem*.

2. *Paullisper sordidatum viderem.* Guilelm. mallet, *viderim*.

a Hanc orationem scripsit Cic. cùm Milo esset in ipso exilio *Asren. Dion.* 40 Quæ acta est & excepta non extat. *Asten. 4. Quintil. 3.*

M. TULLIUS CICERO
PRO
T. ANNIO MILONE.
ORATIO TRICESIMA OCTAVA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, *An Clodius jure à Milone cæsus sit.* Accusatores, *Appius, M. Antonius, P. Valerius Nepos.* Reus, *T. Annius Milo.* Patronus Milonis, *Cicero.* Acta *in foro (ubi Pompejus dispositerat armatos milites, cùm ipse præsidio ad urbem præsideret:)* anno urbis 701. Eventus. *Milo in exilium actus commotis judicibus vel ipso facto Milonis, quod huic judicio non animo fuisset, neque cervicem, neque vestem, reorum more, mutasset.* Plutarchus in Cicerone.

ETSI vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi judicii nova forma *terret oculos*: qui quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum 1 morem judiciorum requirunt. non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, 2 non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro, & in judicio, quamquam præsidiis salutaribus, & necessariis sæpti sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si oppositа Miloni putarem; *audirem tempora*, judices, nec intet tantam vim armorum existimarem 3 oratori locum esse. Sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji, sapientissimi, & justissimi viri, consilium: qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum *sententiis* judicum tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculùm nobis, sed *præsidium* denuntiant: neque solum, ut quiete, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensioni meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undiq, intuenteis ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum judicii exspectanteis, non cùm virtuti Milonis faveat, tum *de se*, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut vobis voce *prædicent*, quid judicaretis quorum clamor siquis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si umquam de bonis, & fortibus viris: si umquam de benemeritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes, & bonos cives, quæ vultu, & verbis sæpe significassent, & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri ingeamus: an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, *laboriosius*? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest: qui spe amplissimorum præmiorum ad rempubl. adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quòd semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplis-

1. *Morem judiciorum requirunt.)* Quam variè legatur locus iste in mss. patet ex editionibus nec ex discrepant solùm, sed etiam Grammatici veteres, quos laudat amicus noster And. Schottus l. 1. Nod. c. 14.

2. *Non afferunt tamen oratori aliquid.)* Lambinus fidem secutus Muretiemendat *adferunt tamen oratori horrorin aliquid*; quod etiam reperi in uno alterogue meorum; verùm cum additâ negativâ. itaque negationem quei tollam contra omnes libros? præsertim cùm plura sint exemplaria quæ stent pro vulgato.

3. *Oratori locum esse.)* Aliquot mss. *orationi*, quod ultimum aptius opponi armis, putabat Guilelm.

1. Anni

amplissimi viri judicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus hon *salutem* modò extinguendam, sed etiam *gloriam* per taleis viros infringẽdam. Quamquam in hac causa, judices, T. 1 Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipubl. gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam *merita* condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, ideirco eam virtuti Milonis potius, quàm populi Romani felicitati assignetis. sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si certa amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque vitam ut impune liceat defendere. Sed, antequam ad eam rationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, 2 quæ & in senatu, ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione, ab improbis, & paullò antè ab accusatoribus: 3 ut, omni terrore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant *intueri lucem* esse fas ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc hommes stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum: aut rectè, ac *jure factum* esse defendi? Nisi verò existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum à C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit *jure cæsum videri*. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos civeis interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset 4 variatis hominum sententiis, 5 non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quòd si duodecim tabulæ *nocturnum furem*, quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: 6 quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modò justum, verùm etiam necessarium, cùm *vi vis* illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris: interfectus ab eo est, cui vim afferebat: FACERE enim probus adolescens periculosè, quam perpeti turpiter maluit. atque hunc ille vir summus, fecisse solutum, periculo liberavit. INSIDIATORI verò & latroni, quæ potest affert in usta nex? Quid comitatus nostri, quid gradii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. 7 Est igitur hæc, judices, non scripta, sed *nata lex*: quam non didicimus, accepimus, legimus: verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquos insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. SILENT enim leges inter arma, nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, antè injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi: 8 quæ non modò hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cùm *causa*, non telum quæreretur: qui sui defendendi causa 9 telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices, non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id meminerit is, quod obliviscì non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis saepissimè dicitur, 10 CAESUM, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam verò senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quattuor, ad summum quinq; sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cum diceret, senatum non *quod sentiret*, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in remp. merita, mediocris in bonis cautis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos *gratia*: appelletur ita sanè, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi; nec tantum mœrorem, ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim senatui, de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta: de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia NVLLA vis unquam est in libera civitate suscepta inter civeis, non contra rempublicam. 11 Non enim est illa defensio contra vim umquam optanda: sed non numquam est *necessaria*, nisi verò aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, 12 aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si è republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cùm cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra remp. fecisse: sed, cum inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, *rem notavi*. Quòd si per furiosum

---

1. *Annii tribunatu, rebusque omnibus pro&c.*] Sic mss. aliquot, nisi quod Pall. tertio abest illud *omnibus*.

2. *Quæ & in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & ab improbis in concione, & paullò.*) Ita omnino Vverdensis codex, item Hotomanus & Turnebus adeatur & Modius Novantiquorum Epistola XXXIX.

3. *Ut omni terrore sublato.*) Sic omnes undique mss. etiam Schott., qui adeatur libro III. Nodor. cap. 13. vulgata *errore*.

4. *Variatis hominum sententiis.*) Ita omnino retinendum, quidquid contra garriat Lambinus.

5. *Non solum divina, sed etiam sapientissimæ Deæ.*) Haud aliter conjecerat P. Faber lib. II. Semestrium cap. 25. adp. obeamque modò Pall. omnes, item codd. Erf. Hirt. Vverd. nisi quod h. *divina* antea vulgabatur *humana*.

6. *Quis est, qui quoquo modo quis interf. &c.*) Legit Modius ex Epist. XXXIX *quis eum, quoquo modo quis, &c.* adque ex membranis.

7. *Est igitur hæc judicem.*) Ita omnes Pall. aliorumque mss. ut sit quasi conclusio. male prius cusi; *Est enim hæc*.

8. *Quæ non modò hominem occidi, &c.*) Dictio mediæ sententiæ nubecula offundit; itaque reflexit Gulielmius, *quæ non omnino*. Lambinus eam vocem delet. & verò abest exemplar Basilicæ Colonien. sis. perstat tamen in Palatinis novem & Gruteriano.

9. *Telo esset usus, non hominis.*) Nihil libri variant & sententia claret, ea re miratur Gulielmius unde Lambinus hæc tot aliena verba infercierit.

10. *Cæsum in qua P. Clodius occisus est, &c.*) Haud aliter Vverdens. Hotom. & Turneb. hactenus defuit nobis illud *in*. male, occisi enim in ea cæde alii quinque præter Clodium.

11. *Non enim est illa defensio, &c.*) Δεικτικῶς, de qua scilicet paullò ante egit. antea erat *ulla*. sed sic non est in Pall. in Vverdensi.

12. *Aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi è republ. &c.*) Basilicanus non habet *quo*; & delendum censet Gulielm. legendumque totum hoc colon. ex cod. & Vverdensi, paullo aliter collocatis verbis: *aut arma Saturnini etiamsi & res oppressa sunt, &c.*

furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodò extra ordinem quæreretur. Divita sententia est, postulante nescio quo. nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompejus rogatione sua & de re, & de causa judicavit. tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? At constat. à quo? At patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quòd nisi vidisset posse absolvi eum, qui fateretur: cùm videret nos fateri: neque quæri umquam jussisset, nec vobis tam *salutarem* hanc in judicando litteram, quàm illam tristem dedisset. Mihi verò Cn. Pompejus non modò nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus, quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, an *tempori*. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus, occisus est. Nihil *de ejus morte* populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cùm P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem *immortalem*, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem exspectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Interest inter vitæ *dignitatem* summorum, atque infimorum. mors quidem illata per scelus iisdem & pœnis teneatur, & legibus. Nisi fortè magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. hoc enim sæpe ab istis dicitur. perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cùm ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri, *silebatur*. eadem nunc crebrò usurpatur, posteaquam latronis, & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro postea Pompejus: caruit senatu. caruit publico: janua se, ac patietibus, non jure legum, judiciorumque texit. num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est. Atqui, si *res*, si *vir*, si *tempus* ullum dignum fuit, certè hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator, erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei, viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur *salus* civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solùm civitas, sed gentes omnes concidissent. nisi fortè quia perfecta res non est, non fuit pu nienda: perinde QUASI exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. minùs dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certè nihilo minùs. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ *fortuna* servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. luget senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta lenio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profectò causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides *reconciliatæ gratiæ*. multa etiam alia vidit, sed illud maximè: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit à florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupiisset. non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt, propterea quòd consuetudines victus non possunt esse cum multis. sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod 2 respublica nos conjunxit cum bonis. ex quibus ille cùm optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. 3 Quod verò te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod PRINCIPUM munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. ex consulatibus te creavit potissimùm. dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inultata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à senatu judicatum est: & lator ipse legis, cùm esset controversia nulla *facti*, juris tamen disceptationem esse voluit: & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc jure, sapienterque discepter: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, *uter uti insidias fecerit*: quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cùm statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses prætura gerere posset: qui non *honoris gradum* spectaret, ut ceteri, sed & L. Paullum collegam efficere vellet, *singulari virtute* civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subitò reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit. non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad prætura gerendam, hoc est ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum. Occurrebat, *manca* ac debilem prætura suam futuram, consule Milone: eum porrò summo consensu pop. Rom. consulem fieri videbat. contulit te ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, guber-

---

1. *Equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset.)* Visum fuit revocare quod legebatur in Vverdens. & Hittorp. liquido enim patet in P. Clodii appellatione emphasin quæsitam. & alioquin nomen istud præfert etiam Liber Erfurdiensis, mirandum solummodò abesse nostris Paul. Italicis.

2. *Resp. nos conjunxit cum bonis.)* Est à Turing & Vverdens. nam prius cusi *cum multis*. falsò. illum verò resp. dijunxerat à multis, hoc est, nisi Latinè loqui volumus, à malis; ut annotarat Gulielm. erat in Fabricianos *cum multis equitibus*; adeo ut pateat alterum manasse à librariis.

3. *Quod verò te L. Domiti, &c.)* Ita Asconius, ita mss. nostri, non Cs. qui etiam controversiam movet Andr. Schottus lib. III. Nodor. c. 3.

1. *Collegam*

gubernaret: tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. convocabat tribus: se interponebat: 1 Collinam novam, delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cœpit, & apertè dicere, *occidendum Milonem*. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. res erat minimè obscura. etenim palàm dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatriduo periturum. quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum, tempusque voluisset, numquam reliquisset. Milo autem cùm in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos, & vestimenta mutavit: paullisper, dum se uxor, (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est *id temporis*, cùm jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat: sine uxore, quod numquam ferè: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri ac delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora ferè undecima, aut non multo secus. statim complures cum telis in hunc faciunt *de loco superiore* impetum adversi rhedarium occidunt. cum autem hic de rheda rejecta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut *a tergo* Milonem adorirentur: partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui pòst erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod *suos quisque* servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid resp. consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sanè id prot Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam, vosque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo, quod defendam. sin hoc & *ratio*, doctis, & *necessitas* barbaris, & *mos* gentibus, & feris *natura* ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in *latrones* inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quòd si ita putasset: certè optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. sin hoc nemo vestrùm ita sentit: illud jam in judicium, venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed *jure, an injuria*: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rempub. factum judicavit. ab utro factæ sint, incertum est. de hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto quæstionem tulit. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profectò nihil. si hic illi: ut ne sit impunè. si ille huic: tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni feciisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas *utilitates* fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat. etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certè, speraret se posse rempub. eludere in illis suis cogitatis furoribus. cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, 2 nec, si possent, reprimere cuperent, cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; &, si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam *vetustate* audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non *faces urbis, & pestes resp.*) fuerit imposturus nobis omnibus atque inusturus? 3 Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium sustuliisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur. Moyet me quippe lumen curiæ? Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudelius etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum jeciisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis *canibus* dilaniandum reliquisti. quam rem etsi necessariò feciisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromisisti tuam, laudare non possum, irasci certè non debeo. P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum 4 metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. eum Milonem esse cum sentiret universus populus Rom. quis dubitaret suffragio suo, se

1. *Collinam novam delectu perd. civ. conscr.*) Debetur codicibus Ahalæ, Vverd. & Fabriciano. prius erat, *Collinam novam delectum, &c.* illud *Collinam* fitmant item Pali. plerique, quorum tamen nonnulli *collectum*, quod examinari meretur.

2. *Nec si possent, cuperent reprimere.*) Ita P. Manutius legendum censuit, nam vulgata inverso ordine, *nec si cuperent repr. possent.* probabatque Gulielmius, & requirit ratio, haud tamen juvant ulli mss. nostri: quamvis de suis id affirmet Lambinus.

3. *Exhibe quæso Sex. Clodi, exhibe, &c.*) Turingicus, *Exhibe, exhibe, Sex. Clodi, exhibe.* quæ repetitio otiosa non est. & advertant Critici, hæc rursus eum scribam vocari *Clodium*, non in illo tantum libro, sed & aliis.

4. *Metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is Consul, &c. constringere.*) Exhibui lectionem mss. librorum, tantumque interposui mando Gulielmii, *&c.* nam illud *solutam*, erat in Vverdensi; sicque legendum suadet sequens *constringere*. Vulgata habebat, *metu proponi solitam esse, &c. confringere.*

metu, periculo remp. liberare ? 1 At non, P. Clodio remoto, utitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis : hic *exercitationem virtutis*, sustinendi fragrationem consulatus, fontem peremnem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœpius est. non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, 2 fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc ? quid vultis amplius ? quid enim odisset Clodium Milo, *segetem, ac materiam suæ gloriæ*, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primùm defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum ; postremò etiam accusatorem suum. reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis ? quantum odium illius, 3 &, in homine injusto, quàm etiam justum? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cum mœrentibus vobis urbe cessi, 4 judiciumne timui? non servos, non arma, non vim ? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi ? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat, & mihi, judices, 5 in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinorosorum, armis meos civeis, meis consiliis, periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Qu. Hortensium, lumen, & ornamentum reip. pænè interfici servorum manu, cum mihi adesset : qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulatatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit ? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompejo est: 6 hæc illam Appiam, monumentum sui nominis, neque Papirii cruentavit : 7 hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me : nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pænè confecit. Quid simile Milonis ? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cùm in judicium *detrahi* non posset, vi oppressam civitatem teneret, quem si interficere voluisset, quantæ quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt ? Potuitne, cùm domum, ac deos Penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio, & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato ? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta ? potuitne, L. Cæcilii, justissimi, fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die cum est lata lex de me ? cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret ? 8 Atqui erat id temporis clarissimus, & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ : septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensoris mei : Cn. Pompejus auctor, & dux mei reditus, illius hostis : cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est, qui populum Rom. cohortatus est : qui, cùm de me decretum Cepuæ fecisset : ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, *signum dedit*, ut ad me restituendum Romam concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de *præmiis* cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cùm in Cn. Pompejum *pro Milone* dicentem impetus factus est : quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit ? Nuper verò cùm M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reip. partem fortissimè suscepisset, atque illam belluam *judicii laqueos* declinantem, jam irretitam teneret : qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit ? cùm se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii verò maxima gloria ? Quid ? comitiis in campo quoties potestas fuit ? 9 cùm ille vi in sæpta irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet ? Quem igitur cum *omnium gratia* noluit : hunc voluit cum aliquarum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus : hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? præsertim, judices, cùm honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset : quo quidem tempore (scio enim, quàm *timida sit ambitio*, quanta que, & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus : ora omnium, atque oculos intuemur. nihil enim est tam molle tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium : qui non modò improbitati iratcuntur candidatorum, sed etiam 10 in rectè factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus, & facinus 11 præ se ferens, & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat ? quàm *hoc non credibile in hoc?* quàm idem in Clodio *non dubitandum*? 12 quin se ille interfecto Milone, regnaturum putaret ? *Quid? quod caput audaciæ est judices:* quis ignorat, MAXIMAM illecebram esse peccandi, impunitatis spem ? In utro igitur hæc fuit? in

1. *At non, P. Clodio remoto, utitatis jam rebus enitendum, &c.*) Sic Erf. & Vverd. exstatque illud *enitendum*, etiam in Pall. recepta lectio habebat *meruit*, item *sonitendum* male pervertit hesc sententiam Lambinus. nec profecit Vict. lib. XXI. c. 18.

2. *Fuit ultor injuriæ.*) Sic omnes Pall. non *fecit*, ut vulgò.

3. *Et in homine injusto quanto etiam justum?*) Secutus sum P. Vict. libenter admodum: cùm vidissem ei favere Palat. secundum, quartum, aliosque. nam aliæ edd. inepte adjecerant, *justum esse?* vel, *justum fuisse.*

4. *Judiciumne timui, &c.*) Locus suppletus est ex Turing. Vverdenf. & Fabr. indeque habuit Lambinus, licet taceat.

5. *In causa vestra, &c.*) Melius forte Vverd. inquit Gulielm. *in causa* aut malâ aut meâ non & præclarissima, & vestra judicium timendum fuit.

6. *Hæc illam Appiam, monumentum, &c.*) Abjeci *viam*, quod non exstat in Pall. in Grut. immò ne quidem in olim impressis, nimis quàm exprimitur per *illam*.

7. *Hæc, hæc eadem longo intervallo, &c.*) Sic Erf. vocula geminata, valdè eleganter.

8. *Atqui erat id temporis clarissimus, &c.*) Basil. & Vverd; *At quod erat tempus? clarissimus.* cui alludunt etiam aliqui Pall. in quibus, *At qui erat tempus.*

9. *Cum ille vi in sæpta irruisset.*) Abest à mss. *vi*, & variant iidem in verbo *irruisset*, quare Gulielm. legit cum Basil. *cùm ille in sæpta irruisset.*

10. *In rectè factis sæpe fastidiunt.*) Ita uno ore Pall. & à Gulielm. excuss. non ut vulgò, *rectè facta sæpe fast.*

11. *Præ se ferens & confitens.*) Colon. *confidens*, quod arridebat Guliel. *confidebant* enim candidatis dum auspicium peragerat augur.

12. *Quin se ille interfecto Milone, &c.*) Sic Vverd. Erf. & Fabr. etiam Pall. sed excludunt *ille*.

in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut *per naturam fas* esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum, & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio periturum Milonem triduo. post diem tertium gesta res est, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret *aperire*, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini fiata sacrificia nosse, negotii nihil erat. vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, numquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi. Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solùm, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primùm quæro, qui scire potuerit. quod vos idem in Clodio quærere non potestis. ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? quæsierit sanè videte, quid vobis largiar. servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, *corruperit*. Legite testimonia testium vestrorum. dixit 1 C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis a familiarissimus, & idem comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat, & Romæ. P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subitò ei esse nuntiatum, Cyrum Architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. primùm certè liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. deinde (non enim video, cur non meum quoque agmine gotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis *manu* cædem esse factam, *consilio* verò majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti hominis, & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, 3 nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi. liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc persequar cetera: nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem è villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Unà fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem *palàm* fecerat, & illum heredem, & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur? Age, si ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? 4 quid afferebat causa festinationis? quòd heres erat? primùm erat nihil, cur *properato* opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie manè Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quàm expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat. subsidendum, atque exspectandum fuit. noctu, invidioso, & pleno latronum in loco occidisset. nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator, & receptator *locus*, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: 5 deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique *rea* citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens 6 devertit Clodius ad se Albanum. Quòd nisi scitet Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quò ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam palàm; nihil umquam auditum ex Milone; profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse. hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior, Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facilè mille hominum versabatur Valentium, 7 edito adversarii atque *excelso loco* superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimùm elegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur, judices, ipsa: quæ semper valet plurimùm. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda pænulatus, unà fœderat uxor. quid horum non *impeditissimum*? vestitus an vehiculum, an comes? quid minus promtum ad pugnam, cùm pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pænè constrictus esset? Videte nunc illum, primùm egredientem 8 è villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Divertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? sciebat in Alsiensi esse. villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. 9 quid ergo erat? mora, & tergiversatio. dum hic veniret, locum re-

1. *C. Cassinius cogn. Scola.*) Erf. & Basil. *C. Anfinius Scola Interamnanus*, quos sequitur Gulielm.

2. *Familiarissimus & idem comes.*) Ita quoque Vverd. & Hitt. probavitque item è suis Modius noster Epist. XXXIX. Novantiquor. retrò vulgata, *familiaris meus*.

3. *Nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum.*) Ita Hittorp. Erfurd. aliique scripti. Pall. tamen *audiisset, rediturum fuisse*. editi, *audiisse esse, rediturum fuisse*.

4. *Quid adferebat causa festinationis.*) Est ab Basil. nam Pall. non habent *causa*, sed tamen *festinationis*. vulgò *festinationem*.

5. *Deinde ubi multi ab eo violati.*) Tò *ubi* à Basil. abest, & videtur Gulielm. aut tollendum, aut mutandum in *ibi*. tametsi non neger defendi etiam posse vulgatum.

6. *Devertit Clodius ad se ad Albanum.*) Id est ad villam suam, ita libet Colon. nam cereri destituuntur illo *ad se*.

7. *Edito adversario atque excelso loco &c.*) Sic ferè Erf. & Colon. quibus hujus loci restitutio haud dubiè debetur: qui in publicatis libris & mutilus & corruptus.

8. *E villa subito; cur? &c.*) Flagitium Lambini, qui hæc omnia perverterat duobus verbis ejectis, omninò necessariis; adhibita quidem interpunctionis Gulielmianæ luce.

9. *Quid ergo erat? mora, & tergiversatio.*) Sic Basil. melius quam vulgati, *erat mora & tergiversatio*.

inquere noluit. Agè: nunc iter expediti latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. numquam non in rheda: tum in equo. comites Græculi, quocumque ibat, etiam cùm *in castra* Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut *virum à viro lectum* esse diceres. Cur igitur victus est? quia NON SEMPER viator à latrone, nonnumquam etiam latro à viatore occiditur: quia, quamquam paratus 1 in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec verò sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pænè addictam sciebat, numquam in periculum sine præsidio, & 2 sine custodia projiciebat. adde casus, adde incertos exitus pugnarum, *Martemque* communem: qui sæpe spoliantem jam, & exsultantem evertit, & perculit ab abjecto. adde insciti am pransi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem intercluſum reliquisset: nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperanteis cùm incidisset, hæsit in iis pœnis, quas abeo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? 3 metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occiderit ne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. FACTI enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, 4 id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si id potiùs quæris, quàm cur patum amplius assecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui *domini caput* defendissent. Quod enim præmium, satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quod propter eosdem non sanguine, & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem, oculosque *satiavit*, quos nisi manumisisset, tormentis etiam defendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris; dedensores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs molestè ferat, quàm, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum, Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quî potest agi severiùs? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè deos accessit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipsos penetrarat: cujus de morte, tamquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia VIDEBATUR indignum, 5 & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cùm quæritur, verum inveniri potest? Age verò, quæ erat, aut qualis quæstio? 6 Heus ubi Rusci (verbi causa) Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subitò arrepti in quæstionem, tamen separantur à ceteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent ab eo ipso *accusatore* producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius? Quod si nondum satis cernitis, cùm res ipsa tot, tam claris argumentis, & signis queat, pura mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque verò se populo solum, sed 8 etiam senatui commisit: neque senatui modò, sed etiam publicis præsidiis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat. cui nunquam se hic profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. MAGNA VIS est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque verò sine ratione certa, causa Milonis semper à senatu probata est. videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An verò obliti estis, judices, recenti illo nuntio ne is Clodianæ non modò inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam 9 imperitorum? negabant eum Romam esse *rediturum*. Sive enim illud animo irato, ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum, ambitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patriâ careret, cùm sanguine inimici explesset odium tuum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cùm suo periculo salutem reip. attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: ERUMPET, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum civeis, optimè de rep. meritos! in quibus homines non modò res præclarissimas oblivisci untur, sed etiam nefarias *suspicantur*. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certè vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè, vereque defendere. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? 10 quæ quemvis etiam *mediocrium delictorum* conscientia perculissent, ut sustinuit, *dii immortales*? sustinuit? immò verò ut contemsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset, scutorum, gladiorum, frenorum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. nullum in urbe vicum, nullum angi-

---

1. *In imparatos Clodius, tamen mulier, &c.*) In cod. Basilic. *Clodius, ipse Clodius tamen mulier*; repetitione non injucunda quidem, sed quam necias, an glossema sit ad vocem *mulier*.

2. *Sine custodia proviebat.*) Non displicuit scriptura Erfurd. Hittorp. & Vverd. *projiciebat*. antea impressis *provehebat*.

3. *Metuit scilicet ne indicarent.*) Malui istud cum Turingico, cùm sequeretur, *possent & cogerentur*. vulgò *indicaretur*.

4. *Id agamus hîc: quod.*) Haud aliter iidem mss. *hîc*, in causæ cognitione scilicet, & ipso judicio.

5. *Et dominis morte ipsa tristius.*) Egregia hæc emendatio debetur Coan. vulgata lectio ineptit. *& dominis morte, &c.* quam & dudum in jus caput Modius Epist. XXXIX.

6. *Heus in Rusci (verbi causa) Clodius, &c.*) Secutus sum Pall. prius editi, *Rusci, ubi Casca? Clodius*. ridiculè Ahalæ liber item Erf. & Vverd. habebant amplius, *verbi causa scire mentieris. Clodius*. neque reprehenderim.

7. *Signisque luceat.*) Gulielmius conjicit *liqueat*. non malè.

8. *Etiam senatui commisit.*) Est ab Erf. Hitt. & Vverd. nam Pall. & Grut. verbum nullum hoc agnoscunt, nedum vulgatum *credidit*.

9. *Imperitorum negabant eum, &c.*) Expunxi voculam *qui*, interpositam auctoritate Pall. item Gulielmianorum.

10. *Quæ quemvis etiam med. del conscientia perculissent.*) Ita lego ex Col. Fab. & Vverd. sententia planissima; licet neget Lamb. homo aliquando Lynceo oculatior, aliquando talpa cæcus magis. mecum hoc sentit Andr. Schottus amicus, qui adeatur lib. 3. Nod. cap. 13.

I. Pro

angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleorum ad urbis incendia comparatorum. Haec non delata solum, sed paene credita: nec ante repudiata sunt, quam quaesita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeji: sed dicam, ut sentio, judices NIMIS MULTA audire coguntur. neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est resp. Quin etiam audiendus sit Popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se *ebrios* factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse: deinde postea se gladio pectussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arcessor in primis, de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi Popae confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, 1 pro ictu gladiatoris probari. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnino omnia *ne aliquid vos timeretis*. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi, & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompejum, praestantissima virtute civem, timidum suspicari: 2 diligentiam, tota repub. suscepta, niminam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. nudavit se in sanctissimo templo, quoniam *vita* talis & civis, & viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) 3 tuas, tuas, inquam, *suspiciones* perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut moltum aliquando aliquid putas: si Italiae delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta juventus, quae tuum corpus, domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & praestantissimus dux electus, & tota resp. armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reip. partes *aegras*, & labantes, ut eas his armis sanares, & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset: probasset profecto tibi ipsi, neminem umquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi: nullum se umquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa terterrima pestе saepissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione praturae: quos se habere semper amicissimos sperasse te tuo beneficio, me suo, quae si non probaret: si tibi ita penitus insedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade numquam esset conquietura: nae iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita consuevit: te, Magne, tamen attestaretur, quod nunc etiam facit. 5 Vide, QUAM SIT varia vitae, commutabilisque ratio, quam vaga, volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicis, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. erit, erit, illud profecto tempus, & illuxerit aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) & amicissimi benivolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homineis natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno vehiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse de ejus consiliis vindicandis, 6 qui vel judicia ipsa tolleret? 7 Satis judicatum est a Pompejo, satis; falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem 8 absolvi a vobis oporteret: ut omne confitentur: liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed praesidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere judicare. Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet; nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii *sentiatis*. de qua si jam nollem iterum diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, 9 atque mentiri gloriose liceret: occidi, occidi, non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia *nimis amplectii* plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleruut orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adultetium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimae feminae comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus sollemneis religiones expiandas saepe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse: eum qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitae civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit: orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis caedibus in foro factis, singulari virtute, & gloria civem domum vi, & armis compulit: eum, cui *nihil unquam nefas* fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui aedem Nymphatum incendit, ut 10 memoriam publicam recensionis, tabulis publicis impressam, exstingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum *termini*: qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris,

1. *Pro ictu gladiatorio probari.*) Turneb. & Hittorp. istud nobis largiuntur. praeferendum omnino vulgatae lectioni, in qua *putari*, sic Terentius; *facile ut pro eunucho probet* consule Modium quoque Epistola XXXIX.

2. *Diligentiam tota rep. susceptam, niminam nullam, &c.*) Pal. lec. *suspecta*: Colon. *dil. pro tota, &c.* arbitratur Gulielm. reponendum, *dil. pro tota repub. susceptam, niminam*, egregia planaque sententia.

3. *Tuas tuas, inquam, suspiciones.*) Geminavi vocem suasu Vverd. longe παδηπικοτερως id simplice.

4. *Penitus inhaesisset ista suspitio.*) Ita Vverd. Hitt. Erf. quos cur non secutus sit Lambinus causam non video. vulgo *insedisset*.

5. *Vide quam sit varia.*) Hitt. codex, *Videt*. & videtur sententiae convenientius.

6. *Qui vel judicia ipsa tolleret.*) Basilic. *qui vi judicia, &c.* & videtur verius.

7. *Satis judicatum est a Pompejo, satis, &c.*) Elegans ἐπιπλοκη, quam habet Erf. & Vverdens.

8. *Absolvi a vobis oporteret.*) Supplevi e Vverd. & Hittorpiano.

9. *Atque mentiri gloriose.*) Gulielm. probat quod reperit in Basil. *meriri. gloriose meriri*, est jactare se & ostentare rem gestam. Sic Laelio: *nec virtutem verborum magnificentia metiamur.*

10. *Memoriam recensionis.*) Servat hanc vulgatam praeter Pall. Abalae liber, item Basilic. atque Vverd. tuetur quae contra Lambinum amicissimus Schottus, lib. III. Nod. c. 13.

exercitu, signis inferendis petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitus contemserat) 1 sed hunc Cn. Pompejum, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui Janiculo, & Alpibus spem possessionum *terminabat* suatum: qui, cùm ab equite Romano splendidissimo, & forti viro, T. Pacavio non impetrasset, ut insulam in lacu Pretio venderet, repentè linteribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma convexit: dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere *in alieno*: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales? (2 quid enim ego de mulierecula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domū ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conāgrandum qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem hic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni 3 aditu, & limine. Quæ quam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in rempub. in privatos, in longinquos, in propinquos: in alienos, in suos irruebat: sed nescio quomodo jam usu obdurueramus, & perculerat civitatis incredibilis *patientia*. Quæ vero adierant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? 4 imperium si ille nactus esset (omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas. Vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones) vestra tecta, vestras pecunias. pecunias dico? à liberis, à liberis medius fidius, & conjugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? 5 hæc quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempubl. resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, ADESTE, quæso, atque audite cives; P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera à cervicibus vestris repuli; 6 per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: 7 esset verò timendum, quonam modo id ferret civitas. nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimùm *reip. profuisse*, maxima lætitia populum Rom. cunctam Italiam, nationes omneis affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Rom. quanta fuerint gaudia, judicare. multas tamen jam summorum imperatorum claris simas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla nequetam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam? Mandate hoc memoriæ, judices. spero multa vos, liberosque vestros 8 in rep. bona esse visuros. in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. in spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, 9 compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, *privata*, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam vellus. etenim etsi præceptum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin hic attendite, judices. nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. fingite animis: *libera* enim sunt *cogitationes* nostræ; & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus: fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: si possim efficere, ut Milonem absolvatis: sed ita, si P. Clodius revixerit. quid vultis eximuistis? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui *mortuus* inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompejus, qui 11 ea virtute, ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter remp. non feciſſet. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege revivisceret posset, lata lex numquam esset. 12 hujus ergo interfector si esset, ita confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui *tyrannos* necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris quos cantu? quæ carmina? 13 propè ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modò honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, conteretur, inquam, si feciſſet, 14 & magno animo, & libente se feciſſe, libertatis omnium causa. 15 quod ei certè non confitendum modò, verùm etiam prædicandum. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis 16 sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. si factum vobis non probaretur (quamquam qui poterat *salus sua* cuique non probari?) sed tamen

1. *Sed hunc.*) *Varium.*) Sequor Erfurd. exemplar, cui proximum quod Abala contulit, in quo, *Q. Varium*. nam Hitt. *P. Varium*. Vverd. *P. Varium*, Pall. nostri Italici vulgato adhærent, præferuntque *Cn. Pompejum*.

2. *Quid enim ego de mulierecula Scantia? quæ de adol. Apronio.*) Pronomen *ego*, est ab Erfurd. & Colon. de *Scantiæ* & *Aponii* consule d. cap. Schottum nostrum. nam libri nostri mire variant.

3. *Aditu & limine.*) Ita & scripti nostri & Victorii, qui adeatur libro XX. Var. lect. cap. 18.

4. *Imperium si ille nactus esset, &c.*) Periodos has tres quatuor distinxi præeunte Schotto nostro: scriptura verò ad verbum sumpta est à Basilicano. laborarunt heic multum præter Lambinum S. Victorius lib. XX. cap. 18. Franc. Modius Novantiquarum lectionum Epistola XLV.

5. *Hæc quæ nota sunt.*) Addidi pronomen. fide ejusdem. codicis; & robur aliquod est in repetitione ejus.

6. *Per me ut unum, jus, æquitas, &c.*) Est & istud ab eodem libro, cui etiam respondent Pall. & Grut. & Vverd.

7. *Esset verò timendum, &c.*) Et hujus loci sanitas acceptum ferenda Erfurd. Colonien. & Vverden. membranis. abest quidem Italicis nostris illud *factum*; sed servant tamen *enim verò*.

8. *In rep. bona esse visuros.*) Vverdensis repetit, *in rep. multa bona, &c.* Ciceronianè; adscripsit Gulielmius.

9. *Compressa hominum licentia.*) Est à Vverdens. & Hittorp. vulgata enim *comissa*; quæ nescio an omnino damnanda fuerit.

10. *Ulla cernimus quæ videmus.*) Gulielmio perplacet lectio Basilic. *cernamus quæ non videmus*.

11. *Ea virtute ac fortuna est.*) Ita liber Abalæ & Vverdensis; non *sapientia est*, ut prius cusi. Ex eodem Vverd. & Hittorp. statim addidi vocula *potius*.

12. *Hujus ergo interfector.*) Lectio item debita postremis duobus, firmataque à Prisciano. consulatur Lambinus.

13. *Prope ad immortalitatis & religionem, &c.*) Ita lego ex Colon. atque Erfurd. pro vulgato *immortalitatem*.

14. *Et magno animo & libente se feciſſe.*) Minus continuè recepta lectio *libenter*, altera est ab Hittorpiano.

15. *Quod ei certè non confitendum modò, &c.*) Vulgata adjecerat *fuisset*, quod abjecit suadentibus Pallio in quibus non comparebat.

16. *Sui se capitis quàm vestri ordinis, &c.*) Vox *ordinis* non est in Colonensi, & verè abundat. neque enim judicum ordinem intelligit tantum, quamvis eos alloquatur; sed per eos συνεκδοχικῶς populum Rom.

2 Qui

Sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo, constantique cederet ex ingrata civitate. nam QUID ESSET ingratius, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam, nostram putaremus. nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cùm tantum in consulatu meo pro vobis, ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitraret? quæ mulier sceleratum ac pernicio sum civem occidere non auderet, si *periculum* non timeret? PROPOSITA invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius remp. defendit, is vir certè putandus est. Populi *grata* est, præmiis afficere benè meritos de rep. civeis: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe *pœnitat*. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: &, si grata resp. esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna, *conscientia* sua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi 1 qui nullam vim esse ducit, *numenve divinum*: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli, signorumque motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque, id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt. EST, EST PROFECTO illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. nisi fortè idcirco esse non putant, quia non apparet, nec *cernitur*: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus, ac dicimus, videre, aut planè qualis, aut ubi sit, sentire possimus. 2 ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit; quæ illam perniciem exstinxit, ac sustulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare, terroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem, & licentiam sempiternam. Non est *humano consilio*, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. 3 religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, comosse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. 4 Vos enim jam, Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Rom. sociæ, & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: 5 vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: 6 tuque ex tuo edito monte Latiari, sancte Jupiter, 7 cujus ille lacus, nemora, fineisque sæpe omni nefario stupro, & scelere maculârat, aliquando ad eum puniendum 8 oculos aperuistis: vobis illæ, vobis vestro in conspectu *feræ, sed justa* tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. nisi fortè hoc etiam 9 casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo 10 T. Sextii Galli, in primis honesti, & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commisisset, primùm illud vulnus acciperet, quo tæterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam *reservatus*. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore, & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam *inimica* solent, amburetetur abjectus. non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi tæterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempub. insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus grivissima decreta perfregerat: pecunia se palam à judicibus *redemerat*: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipub. gesta rescinderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat, liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratuum, privatorumque cædeis effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus, ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: *capere* ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent; nihil erat cujusquam, quod quidem ille *adamasset*, quod non hoc anno suum fore putaret: obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. 11 ipsum illum qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, 12 suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemserat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut suprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret insidias. aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum resp. suo jure esset ulta. Senatus credo, *prætorem* eum circumscripsisset. ne cùm solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætore coercendo fortes fuissent? Primùm Milone occiso, habuisset *suos consules*. deinde quis in eo prætore consul fortis esset, 13 per quem tribunum, virtutem consularem crudelissimè vexatam esse meminisset? oppressisset omnia, possideret, teneret, lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros, libertos suos fecisset. postremò, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie *rempub. nullam haberetis*. An ille prætor, ille verò consul, si modò

1. *Qui nullam vim esse ducit numenve divinum.*) Sic Pall. aliquot, sic Vverd. Hitt. Græv. nam nonnulli, *qui nullam majestatem esse putat numenve divinum*, quomodo & primitus impressi. posteriores enim *vim cœlestem esse existimat, numenve d.*

2. *Ea vis, ea igitur ipsa, quæ, &c.*) Est ab Erfurdiano, elegantius sanè quàm si adderetur *est* vulgo receptum.

3. *Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam, &c.*) Haud aliter Vverd. item Basilicanus, nisi quod hic præferat *regiones*, quod amplectitur Gulielmius. vulgata, *ipsa atque eam illam*. sed ita nulli mss. qui omnes habent, *ipsa eam illam, &c.*

4. *Vos enim jam Albani, &c. imploro atque testor.*) Sic Colonienſis, non *obtestor*, additaque particula *jam*; quæ item in Vverdano.

5. *Vestræ tum aræ, vestræ religiones.*) Modius malebat Epist. XLV. *vestræ tum religiones, ego, vestræ tum, vestræ religiones*: ut librarii repetitionis illius elegantia minimè capti interposuerint illud *ara*.

6. *Tuque ex tuo edito monte Latiari, sancte Jupiter.*) Exhibui scripturam Colonienſis exemplaris, neque abibat Vverdenſis: nisi quod is *Latiaret*, ut videatur scriptum primitus *Latiareti*.

7. *Cujus ille lacus, nemora, &c.*) Sic rescripsi, ejecto Lambini *lacus*, invecto libris omnibus editis scripusque invitissimis. & cui ignotus *Lacus Albanus*? illum enim intelligit.

8. *Oculos aperuistis.*) Ita Pall. aliquot, & Grut. & Colon. respondetque magis sequentibus.

9. *Casu factum esse dicemus.*) Efficacius istud, repertumque in Pall. aliquot ac Colonienſ. & Vverdenſ. quàm receptum *dicimus*.

10. *T. Sextii Galli.*) Libri calamo exarati in Germania, *Sextii*. & verò *Cn. Sertii* mentio in Verrem lib. II. c. 48.

11. *Ipsum illum qui poterat obstare, novo reditu, &c.*) Ita Colon. & Vverd. neque verò aliter aut legendum, aut interpungendum. *Cn. Pompejum*, quem vulgati adjiciunt, nominare de industria omisit, vitandæ invidiæ causa. & sanè in Pall. aliquot reperias vel *Gn. Pompeji*, vel *Gn.* tantum, appareat additum à librariis.

12. *Suam esse dicebat.*) Auctoritate Colonienſ. delevi verbum *potentiam*, quod neque in Gruteriano erat.

13. *Per quem tribunum, virtutem consularem crudelissimè vexatam esse meminisset? oppressisset omnia, teneret, possideret, lege nova, quæ est, &c.*) Præclara hæc castigatio debita Turnebico libro nec non Colon. atque Vverd. & verò *virtute*, exstat in aliquot Pall. ceterùm oratio plenior planiorque foret, voce repetita: *Oppressisset omnia, omnia teneret, &c.*

hæc templa, atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus exspectare potuissent; ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed *ab uno*: qui 2 cùm tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? 3 & qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis, frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi verò sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, 4 cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, 5 vir & in rep. fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, judices, ut eam *misericordiam* tribuatis fortissimo viro, quam ipse non imploravit: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit *adjuvandus* magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis, & infimi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos & supplices, &, ut vivere liceat, obsecranteis, etiam odisse solemus: forteis, & 6 animosos, & se acriter ipsos morti offerenteis, servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus interesum quotidiè. 7 *Valeant*, valeant, inquit, cives mei, valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo meritа de me erit. tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam atque abibo. si mihi rep. bona frui non licuerit, at *carebo mala*: & quam primùm retigero bene moratam, & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! ô spes fallaces! ô cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis rep. oppressa, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi umquam bonorum *præsidium* defuturum putarem? Ego, cùm te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Rom. illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim, se, negat *ingratis* civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, 8 eam, quo tutior esset vita nostra suam se feciſſe commemorat; ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis delimiret: nec timet, ne, cùm plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in remp. singularibus. Senatus erga se benivolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras verò, & vestrorum ordinum occultationes, studia, sermones, quemcumque 9 cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modò defuisse, quam minime desiderarit: populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum. nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, FORTEIS, ET SAPIENTEIS VIROS non tam præmia sequi solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta: se nihil in vita, nisi præclarissimè feciſſe; si quidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio eiveis suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, *gloriam*: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adesſemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum videantur adscendere. De me, inquit, semper populus Rom. semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet *vetustas*. quin hoc tempore ipso, cùm omnes 10 à meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciantur, tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, & institutos dies centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, 11 & ut opinor, altera: quâ fines imperii populi Rom. sunt, ea non solùm fama jam de illo, sed etiam *lustra* peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, nen, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quòd isto animo es, satis laudare non possum: sed, quò est ista magis divina virtus, eo majore à te dolore divellor. nec verò, si mihi eripueris, 12 reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut *his* irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum umquam, judices, mihi tantum doloremi nuretis (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis.

1. *Caput urbis.*) Basilicanus, *orbis*. fortasse verè: imò certò, si alicubi eorum dixit pro *orbe terrarum*. de quo quærat otiosior me.

2. *Cùm tantum ausus sit ustor pro mortuo, &c.*) Hæc placuit scriptis pro publicato. *alter*. est autem à Colonien sibus membranis.

3. *Et qui ab eo spirante putent potuisse defendi &c.*) Hæc est scriptura præclaræ illiostrigæ, Urf. Colon.

4. *Cum falcibus ad Castoris.*) Mallet Gulielm. aliorum *fascibus*: quod scribat Asconius concitatam multitudinem cum fascibus ex Libitinæ pulvinaribus raptis per urbem pervagatam.

5. *Vir & in rep fortissimus &c.*) Supplevit locum Colon. ac Vverd.

6. *Animosos, & se acriter ipsos morti eff.*) Liquidò istud habet, Basilicanus, vulgò *ipsi*. Gulielm. præterea cuperet *alacriter*.

7. *Valeant, valeant, inquit mi cives, valeant.*) Ita haud parum καθηκόντως Colonienſis.

8. *Eam quò tutior esset vita nostra, suam se feciſſe.*) Rectissimè & hoc Colonienſ. sic Terentius: *Paullatim plebem primulum facis meam.* Dictio *suam* antea aberat. Ibrisedctis.

9. *Cursum fortuna dederit.*) Propugnat hanc scriptionem Vict. libro XXII. cap. 22 vulgata *cursum*. Colon. *fortuna caperit*.

10. *A meis inimicis facet mea invidia.*) Ita malut jubente libro Colon. Gulielm. quam his dem omnibus invitis Lambinum sequi; referibentem *tuis*. vulgata *suis*.

11. *Et ut opinor altera: qua fines imp. pop. Rom sunt, ea non, &c.*) Sic Hirt. & Vverd. nec dubitandum de integritate, *qua*, id est, quam longè Horatius: *——ô quâ Sol habitabilis illustrat oras, maxime Principum.* neque aliter Pall. mel. ores, nisi quod destruanturillo *ea*.

12. *Reliqua est illa saltem.*) Appositè magis sic Colon. quàm *tamen*, quod in vulgato.

ritis. quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id *meo capite* potiùs luitur, quàm Milonis? præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum malì videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego *inimicitias potentium* pro te appetivi: ego meum sæpe corpus, & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, 1 si qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, *ducam meam?* Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio 2 occasura esse videatis. His lacrymis non movetur Milo. est quodam 3 incredibili robore animi: EXSILIVM ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem, naturæ finem esse, non pœnam. 4 Sit hic ea mente, qua natus est. quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc *virtutem excipiat*, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? O me miserum, ô infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, O frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? 5 me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At *in qua causa* non potuisse? quæ est grata gentibus, à quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt, quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cùm illa judicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me, meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluisti? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales feciſſent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne sceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) utinam P. Clodius non modò *viveret*, sed etiam prætor, consul, dictator, antequàm hoc spectaculum viderem. O dii immortales! forrem, & à vobis, judices, conservandum virum. Minimè, minimè inquit. immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? 6 aut, si fortè, pro patria? hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se vocabunt? O terram illam *beatam*, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem justitiam, fidem, mihi credite, is maximè probabit, qui in judicib. legendis, optimum, 7 & sapientissimum & fortissimum quemque legit.

1. *Si quæ diminutio capitis futura.*] Optimè eo modo Erfurdienſis. hocque ſignificavit paulò antea: *cur non id meo capite luitur?* vulgata *dimicatio*.

2. *Occaſura eſſe videantis.*] Haud ſecus Vverd & Hittorp. vulgata *jubeatis*.

3. *Incredibili robore animi.*] Vulgati patrum ævo *animi ſapere*. ſed ea vox non viſitur in avorum editionibus, nedum mſſ. ullis.

4. *Sit hic ea mente, qua natus eſt.*] Pall. *Sed hic ea mente ornatus eſt*, unde fecit Lambinus *natus eſt*, ceteris recentis.

5. *Me non potuiſſe Milonis.*] Hitt. & Vverd. *eosdem non potuiſſe*.

6. *Aut ſi fortè, pro patria? hujus, &c.*] Diſtinctio eſt à Mureto, quam prodidit libro XVI. Var. lect. cap. 9.

7. *Et ſapientiſſimum & fortiſſimum quemque legit.*] Ita ſupplent Pall. pr. tert. Grut. Erfurd. Hitt. quorum tamen tres priores *delegit*: ultimus verò *elegit*. & tertium certè epitheton neceſſarium erat, ob tribunos ærarios.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
C. RABIRIO POSTVMO.
ORATIO TRICESIMA NONA.

SVNOPSIS.

¶ Quæstio, *An C. Rabirius repetundarum reus?* Accusator, *Cn. Memmius*. Reus, *C. Rabirius*. Patronus Rabirii, *Cicero*.

SI quis est, judices, qui C. Rabirium, 1 quòd suæ fortunæ, fundatas præsertim, atque optimè constitutas, opes, *poteſtatis regiæ*, libidinique commiserit, reprehendendum putet: adscribat ad judicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui comisit, sententiam. neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quàm ipsi displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia *eventis* ponderemus: &, cui bene quid processerit, multum illum providisse: qui secus, 2 nihil sensisse dicamus. Si extitisset in rege fides, nihil sapientius Postumo, quia fefellit rex: nihil hoc amentius dicitur: ut jam nihil esse videatur, nisi *divinare*, sapientis. Sed tamen, si quis est, judices, qui illam Postumi sive inanem spem, sive inconsultam rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem, vituperandam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cùm ab ipsa fortuna crudelissimè videat hujus consilia esse multata: nequid ad eas ruinas quib. hic oppressus est, addendum *acerbitatis* putet. SATIS est, homines imprudentia lapsos non erigere: urgere verò jacenteis, aut præcipitanteis impellere, certè est inhumanum: præsertim,

1. *Quòd ſuæ fortunæ fundatæ præſertim, &c.*] Mureto lib. XVII. cap. 5. Var. lect. legit ex duobus mſſ. *ſuæ fortunas fundi præſ. atque optimè conſtitutas*. noſtri nihil variant, aut edd. veruſtæ.

2. *Nihil ſenſiſſe.*] Ita Pall. duo, in quibus iſthæc tantum perierunt oratio, inſignitis numero primi & octavi. Lambinus emendat, *nihil vidiſſe*. at Catullus tamen, *Male nihil ſentis*.

Hoſpe-

præsertim, judices, cùm sit hoc generi hominum propè natura datum, uti, QVA IN FAMILIA laus aliqua fortè floruerit, hanc ferè, qui sunt ejus stirpis, quòd sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur, cupidissimè persequantur. siquidem non modò in gloria rei militaris Paullum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitæ, & in ipso genere mortis, *imitatus* est P. Decium filius. Sint igitur similia, judices, parva magnis. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater 1 C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus, & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset: ut in augenda re non avaritiæ prædam, sed *instrumentum bonitati* quærere videretur. Hoc ille natus, 2 quamvis patrem suum numquam viderat, tamen & *natura* ipsa duce, quæ plurimum valet, & assiduis domesticorum sermonibus, in paternæ culpæ similitudinem deductus est. multa gessit: multa contraxit: 3 magnas parteis habuit publicorum: credidit populis: in pluribus provinciis ejus versata res est: dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos umquam suos destitit, mittere in negotium, dare parteis, 4 re augere, fide sustentare. quid multa? cùm magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris, & consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemæus *dolosis consiliis* (ut dixit Sibylla, sensit Postumus) Romam venit. huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primùm, nam regnanti crediderat absens: nec temerè se credere putabat, quòd erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur à senatu, populoque Romano. In dando autem, & credendo processit longiùs; nec *suam solùm* pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stultè; quis negat? aut quis jam non admonet? quod malè cecidit, benè consultum putates. ID EST DIFFICILE, quod cum spe magna sis ingressus, id non exsequi usque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpisse, quàm liceret desistere. Hinc primùm exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt. O dii immortales! hæc est illa exoptata judiciorum *severitas*? corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus. 5 Quid ergo senatum defendam hoc loco, judices? omni equidem loco debeo. ita de me est meritus ille ordo: sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista conjuncta est. Quamquam ad sumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium, suppeditata pecunia à Postumo est, factæque syngraphæ sunt in Albano Cn. Pompeji, cùm ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quò ille, qui accipiebat, consumeret, quærere. non enim latronr, sed *regi* credidit: nec regi inimico populi Rom. sed ei, 6 cujus reditum consulli datum à senatu videbat: nec ei regi, qui alienus hoc ab imperio esset, sed ei, quicum fœdus fieri in Capitolio viderat. Quòd si creditor in culpa esse, non qui est improbè credita pecunia usus: damnetur is, qui *fabricatus gladium* est, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cujus auctoritati te ab adolescentia dedisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi enim causa, quæcumque est, sejuncta à senatu est. Quòd si item à Gabinio sejunctam ostendero, certè quod dicas, nihil habebis. Est enim hæc causa, QVO EA PECVNIA PERVENERIT, quasi quædam appendicula causæ judicatæ, atque damnatæ sunt lites æstimatæ A. Gabinio: nec prædes dari, 7 nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à populo recipi. Lex æqua est. Jubet lex Julia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam ceperit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum in lege Julia, sicuti multa sunt *severius* scripta, quàm in antiquis legibus, & sanctiùs judicata: sanè etiam consuetudo hujus generis judiciorum, nova. sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non modò in Cornelia, sed etiam antè in lege Servilia: per deos immortaleis, quid agimus, judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempub. inducimus? Erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si *ipsa, magister est optimus*, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis: judex sedi: prætor quæsivi: defendi plurimos. nulla pars, 8 quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. ita contendo, neminem umquam, QVO EA PECVNIA PERVENISSET, causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. in litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum. 9 Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: &, cùm erant appellati; si videbatur, statim contrà dicere solebant. sin ejus temporis recentem *invidiam* pertimuerant: respondebant postea. quod cùm fecissent, permulti sæpe vicerunt. Hoc verò novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. in litibus, Postumi nomen est nusquam. in litibus dico? modò vos iidem in A. Gabinium judices sedistis, num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo judicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus ex ea causa, quæ judicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Rom. de pecuniis repetundis reus. quibus tabulis? quæ in judicio à Gabinio recitatæ non sunt, quo teste? à quo tum appellatus nusquam est. qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. qua lege? qua non tenetur. Hic jam, judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. quid *deceat* vos, non, quantum *liceat* vobis spectare debetis. si enim, quid liceat, quæritis: potestis tollere è civitate, quem vultis. tabella est, quæ dat potestatem, occultat eadem libidinem. 10 cujus conscientia, nihil est, quòd quidquam timeat, si non pertimescat suam. *Ubi est igitur* sapientia judicis? *In hoc*, ut non solùm, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec quantum sibi permissum, meminerit solùm, sed etiam, *quatenus commissum* sit. Datur tibi tabella

---

1. *C. Curius, &c.*] Legendum censuit *Curtius* Turnebus. sed alterum se tuetur membranis nostris, propugnatque Hotomanus lib. VI. Observat. cap. 8.

2. *Quamvis patrem suum numquam viderat.*] Pal. pr. non agnoscit *suum*, & prodit Muretus dicto cap. abfuisse item mss. suis.

3. *Magnas parteis habuit publicorum.*] Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus lib. X. Adversar. cap. 23. legique sic voluit Cujacius lib. X. Observat. cap. 25. Muretus d. cap. 5. vulgata *publicanorum*.

4. *Re augere, fide sustentare.*] Est à mss. Lambini. nostri enim ignorant re, item editio vetus.

5. *Quid ergo senatum, &c.*] Sic Pall. & Lambiniani, vulgo recepta ego.

6. *Cujus reditum consuli datum à senatu.*] Mss. Mureti, *consilium datum*. unde factt *consuli commendatum*. d. c. 5. Muretus.

7. *Nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, à populo recipi, &c.*] Lectio corruptissima quomodo legatur in scriptis suis prodidit Turnebus d. cap. 23. nam, ut veteris editionis & Pall. variantes adscribam, otium non est. Muretus ait erutam à se veram lectionem è Ciofani libro; *litium fuit, servari potest*. Cujacius Paratitlis ad D. Lege Iulia repetundarum legendum esse asserit *litium fuisset, pecunia servata*.

8. *Quæ aliquam facultatem dicendi.*] Hotomanus reponit *discendi* lib. II. Observat. cap. 6. valde verosimiliter.

9. *Itaque in inferendis litibus, &c.*] Sic editio Victorii, sic Pall. ne quis forte adscribat conjecturæ Lambini.

10. *Cujus conscientia nihil est quod quidquam timeat, &c.*] Emendavi locum hunc è Pall. vulgo erat *quicquam*: quod frustra conatur explicare Manutius. at Lambinus qui emendat è mss. suis, *cujus conscientiam*; libros habet sibi, credo, obnoxios cùm vult, & quales vult.

1. *Nihil*

bella judicii: qua lege? Julia de pecuniis repetundis. quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quòd in Gabinium judex esses, 1 nihil Gabinio datum, cùm in eum lites æstimarentur. At nunc audio, reus igitur Postumus est ea lege, qua nos modò ipse, sed totus etiam ordo solutus, ac liber est. Hic ego nunc non vos prius implorabo, equites Rom. quorum jus judicio tentatur, quàm vos senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quæ quidem cùm sæpe antè, tum in hac ipsa causa nuper est cognita. nam cùm, optimo, & præstantissimo consule, Cn. Pompejo, de hac ipsa quæstione referente, exsisterent nonnullæ, sed perpaucæ tamen *acerbæ sententiæ*, quæ censerent, ut tribuni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites omnes magistratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipsi, & senatus frequens restitit: &, quamquam tum, propter *multorum delicta*, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen cùm odium non restingueretis huic ordini ignem novum subjici non sivistis. Hoc animo igitur senatus. quid? vos equites Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut, cùm lex aliqua recitaretur, primùm versum attenderet. Si esset dictator, consul, prætor, magister equitum: ne laboraret: sciret nihil ad se pertinere. sin autem, QVICVMQVE POST HANC LEGEM videret, nequa nova quæstione alligaretur. Nunc vos, equites Romani videte. scitis, me ortum è vobis: omnia semper sensisse pro vobis: nihil horum sine magna cura, & summa caritate vestri ordinis loquor. alius alios homines, & ordines: ego vos semper complexus sum. moneo, & prædico: integra re, causaq; denuntio: omneis homines, deosque testor; dum potestis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem statuatis, ordinique vestro, quàm ferre possit. *Serpet hoc malum* (mihi credite) longius, quàm putatis. Potentissimo, & nobilissimo tribuno pleb. M. Druso, unam in equestrem ordinem quæstionem ferenti, SI QVIS OB REM IVDICATAM PECVNIAM CEPISSET: apertè equites Romani restiterunt. Quid? hoc licere volebant? minimè: neque solum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, sed etiam nefarium arbitrabantur. attamen ita disputabant: eos teneri legibus oportere, qui suo judicio essent illam conditionem vitæ secuti; delectat amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciæ, sacerdotia, triumphi. denique *imago* ipsa, ad posteritatis memoriam prodita. est timul etiam sollicitudo aliqua, & legum, & judiciorum major quidam metus. nos ista numquam contemsimus (ita enim disputabant) sed hanc vitam quietam, atque otiosam secuti sumus. quæ quoniam *honore caret, careat etiam molestia*. Tam es tu judex, quàm ego senator. Ita est: sed tu id ne petisti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non esse liceat, aut legem lege, senatoria non timere. Hoc vos, equites Rom. jus à patribus acceptum amittetis? moneo, ne faciatis. rapientur homines in hæc judicia ex omni non modò invidia, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini: concurrendum ad curiam putaretis. si lex ferretur: convolaretis ad Rostra. vos senatus liberos hac lege esse voluit: populus numquam alligavit: soluti huc convenistis, ne constricti discedatis, cavete. nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati? Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. quem enim ex tantis inimicitiis receptum in gratiam summo studio defenderim, hunc afflictum *violare* non debeo. quocum stante, si me Cn. Pompeji auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc jam ipsius fortuna reduceret. sed tamen, cùm ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexandriam: si defensioni Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam accusationis tuæ? Gabinius se id fecisse dicebat reipub. causa, quòd classem Archelai timeret, quòd mare refertum fore prædonum putaret: lege etiam id sibi licuisse dicebat. tu inimicus negas. Ignosco: & eo magis, quod est contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen, & accusationem tuam. 2 Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio esse promissa? 3 Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avarissimum, exoraret, sestertium bis millies, & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certè suo. quæcumque mens illa fuit, Gabinii fuit. sive, ille, ut ipse dicebat, gloriam: sive, ut tu vis, pecuniam quæsivit; *quæsiit sibi*. Num Gabinii comes, vel sectator? negat. non enim ad Gabinii, cujus id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, à senatu profectam, & consilio certo, & spe non dubia, Romam contenderat. At diœcetes fuit regius. Et quidem in custodia etiam fuit regia: 4 & vita ejus oblata pœnè est. multa præterea, quæ libido regis, quæ necessitas coëgit ferre; pertulit. quarum omnium rerum una reprehensio est, quòd *regnum intrarit*, quòd potestati se regis commiserit. verum si quærimus, stultè. quid enim stultius, quàm equitem Rom. ex hac urbe, hujus, inquam, reipub. civem, quæ est una maximè, & fuit semper libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, & serviendum sit? Sed ego in hoc tandem, Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, quo videam sapientissimos homines esse *lapsos*? Virum unum totius Græciæ facilè doctissimum Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliæ tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis, insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum. 5 Demetrium & ex repub. Athenis, quam optimè digesserat, & ex doctrina nobilem, & clarum, qui PHALEREVS vocitatus est, in eodem isto Ægypti regno aspide ad corpus admota, vita esse privatum. Plane confitear, FIERI NIHIL posse dementius, quàm scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. sed hujus istius facti stultitiam, major jam superiori stultitia defendit; quæ facit, ut hoc stultissimum facinus, quòd in regnum venerit, quòd regi se commiserit, sapienter factum esse videatur. siquidem 6 TAM SEMPER stulti, quàm serò sapientis est. cum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire. quamobrem illud maneat, & *fixum sit*, quod neque moveri, neque mutari potest: in quo æqui speravisse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam

1. *Nihil Gabinio datum, &c.*] Conatur explicare isthæc Turnebus loco citato: at Muretus d. cap. 5. putat legendum *nihil de Rabirio auditum, cum ei lites, &c.* qui videatur etiam in verbis antecedentibus, quæ nititur constituere.

2. *Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio, &c.*] Nimirum mille talentum Romana computatione est decenties quadragies; & facit utrumque nobis sexcenta millia Philippeum: decem millia talentum bis millies quadringenties; & utraque summa nobis sexagies centena millia Philippeum, seu sex milliones Italicos conficit. Vide Gronovium de Sestertio 5, pag. 222.

3. *Huic videlicet perblandus, &c.*] Muretus corrigit ex mss. *Hui! videlicet puer blandus, &c.*

4. *Et vita ejus oblata pœnè est.*] Sic mss. Mureti, neque recedunt Pall. nisi quod ii, *ejus*. vulgata, *& vita ejus oblata pœna est.*

5. *Demetrium, & ex rep. Athenis, quam optimè gesserat, &c.*] Gulielmius delet vocem *Athenis*, & verbum ultimum mutat in *dimisserat*. Ὀξύτερος.

6. *Tam semper stulti esse.*] Stultè prorsus loco huic negativo addidit Lambinus, ignorantia sententiæ Ciceronianæ: quæ hoc vult, sapientis esse bono modo se extricare malæ, malo more, seu quocunque, stulti id ipsum velle, vocaliter clamat conclusio: *quamobrem illud maneat, &c.*

I. Anim-

etiam insaniisse confitetur, quòd suam, quòd amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo. Hoc quidem semel suscepto, atque contracto *perpetienda* illa fuerunt, ut se aliquando ad suos vindicaret. Itaque objicias licet, quàm voles sæpe, pallium fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. quoties eorum quippiam dices, toties unum dices, atque illud, temerè hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas, atque famam libidini regiæ commisisse. Fecerat temerè: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat, aut pallium sumendum Alexandriæ, ut & Romæ togato esse liceret, *aut omnes fortunæ abjiciendæ*, si togam retinuisset. Deliciarum causa, & voluptatis, non modò civeis Romani, sed & nobileis adolescenteis, & quosdam etiam senatores summo loco natos, non in hortis, aut suburbanis suis, sed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella sæpe videmus. chlamydatum L. Sullam imperatorem: L. verò Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque devicit, non solùm cum clamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuam videtis. quorum *impunitas* fuit non modò à judicio, sed etiam à sermone. Facilius certè P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet: qui cùm à Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo soccos habuit, & pallium? nec verò id homini tum quisquam, sed *tempori assignandum* putavit: Postumo crimen vestitus afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire? Nam, ut ventum est Alexandriam ad Auletem, judices, hæc una ratio à rege proposita Postumo est servandæ pecuniæ, si curationem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. id autem facere non poterat, nisi dicœcetes: hoc enim nomine utitur, qui à rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur: sed erat nulla omnino recusatio. molestum etiam nomen ipsum: sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic imposuerat. oderat vestitum etiam illum: sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis (ut ait poëta ille noster) *quæ summas frangit, infirmatque opes.* Moreretur, inquies. nam id sequitur. Fecisset certè, si sine maximo dedecore, tamen impeditis suis rebus, potuisset emori. Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam, hujus crimen putare: nec consilium ex necessitate, nec voluntatem ex vi interpretari: nisi fortè eos etiam, qui in hosteis, aut in prædones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, quàm *liberè*, vituperandos putes. Nemo nostrûm ignorat, etiam si experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem hæc sunt imperia, 1 *animadverte, & dicto pare.* & *præter rogitatum si quæras*: & illæ minæ, „ *Si te secundo lumine hic offendero*, Moriere. quæ non ut delectemur solùm, legere, & spectare debemus, sed ut cavere etiam, & effugere discamus. At ex hoc ipso crimen exoritur. ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret, 2 ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coëgisse. Non intelligo, hoc quale sit: utrûm accessionem decumæ, ut nostri facere coactores solent, centesimæ: an decessionem de summa fecerit. si accessionem: undecim millia talentûm ad Gabinium pervenerunt. At non modò abs te decem millia objecta sunt, sed etiam ab his æstimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentûm accessionem esse factam; aut in tanta mercede hominis, ut vis, avariſſimi, mille talentûm decessionem esse concessam? neque enim fuit Gabinii remittere tantum de suo: nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. hi nihil in Gabinium dixerunt. imò hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo judiciorum? ubi exempla? soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet: etiamne is solet, qui laudavit, iisdem testibus, & quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præjudicata res, ad has causas deferri solet. Et ait etiam meus familiaris, & necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. NEQUE ME verò pœnitet mortaleis inimicitias, sempiternas amicitias habere. nam si me invitum putas, ne C. Pompeji animum offenderem, defendisse causam; & illum, & me vehementer ignoras. neque enim Pompejus me sua causa quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam præjecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompejus fuit; nec, postea quàm illius auctoritati eam dedi veniam quam debui quidquam *simulavi*: ne cum mea perfidia illi etiam ipsi faceretem, cui beneficium dedissem, injuriam. nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. si per eum reductus insidiose redissem: me scilicet maximè, sed proximè illum quoque fefellissem. At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. quod habent os? quam audaciam? modò, vobis inspectantibus, in judicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur, negabant, pecuniam Gabinio datam. recitabatur identidem Pompeji testimonium; regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea creditum? non. quamobrem? quia nunc ajunt, quod tunc negabant. Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit *negantibus*, iisdem credatur *dicentibus*? At, si verum 3 tum, cùm verissima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. si tunc mentiti sunt: doceant nos verum. Quid vultis? fileant. 4 dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoscimus. illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his 5 minorum argumenta nata sunt. nec mihi longius quidquam est, judices, quàm videre hominum vultus. Dixerunt hîc modo nobiscum ad hæc subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium crimini? jam nostris insulsitatem Græcorum, humeris gestum agebant. tum *temporis*, credo, causa: nunc scilicet tempus nullum est. UBI SEMEL quis pejeraverit, *ei credi* postea, etiam si per plureis deos juret, *non oportet*: præsertim, judices, cùm in his judiciis, ne *locus* quidem novo testi *soleat* esse: ob eamque causam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit. Lites, QUO EA PECUNIA PERVENERIT, non suis propriis judiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, 6 quanta summa litium fuisset, populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facilè possit, quòd ex ea pecunia ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse in illo primo

1. *Animadverte, &c.*) Explicat ista hæc Columna commentariis suis ad Q. Ennium.

2. *Decuma imperatorum.*) Id est, pecuniæ imperatæ, ut scribit Turnebus d. cap. 23.

3. *Tum cùm verissima fronte.*) Gulielmius conjicit *severissima*.

4. *Dicere audiebamus Alexandriam, &c.*) Explicat Turnebus d. c. 23.

5. *Minorum argumenta.*) Ita & scripti nostri, nisi quod alter *minorum*, recepta lectio *numerorum*; quam primum damnavit Turnebus.

6. *Quanta summa litium fuisset, populus recepisset.*) Cujacius d. l. legendum ducit *fuisset, pecuniæ redegisset*. & mox ubi habemus; *pecunia ad quem eorum qui damnatus est pervenisse, &c.* reſcribit ejus loco, *pecuniam quam ceperit is qui damnatus, &c.* sed mss. nostri nihil recedunt de scriptura vulgata.

1. Ut

primo judicio planum factum sit, id hoc genere judicii redigi solere. Nunc verò quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit à rege, sicut Gabinius judicatus est: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedò, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? At habet, & celat. sunt enim qui ita loquantur. Quod genus tandem est istud *ostentationis*, & gloriæ? Si nihil habuisset umquam, tamen, si quæsisset, cur is dissimularet habere, causa non esset. qui verò duo lauta, & copiosa patrimonia accepisset, remque præterea bonis, & honestis rationibus auxisset: quid esset tandem causæ, cur existimari vellet nihil habere? An, cùm credebat inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum: posteaquam exegit quod crediderat: ut existimaretur egere, *novum genus* hoc gloriæ concupiscit? Dominatus est enim, inquit, Alexandriæ, Immò verò in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiareis suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus, atque egens ad extremum fugit è regno. At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt. auditæ, vilæq; merces, Fallaces quidem, & fucosæ, chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cùm multæ naves refertæ fuissent, 1 una non patuit parva. Cataplus ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus, atq; ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomẽ propter *opinionem* pecuniæ nescio quam, ætatem unam, non plureis, aureis retersit istis sermonibus. Verum autem, judices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris summa in omneis, incredibiliis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus. ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii *secundis* Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani & imaginem videtis, judices, unius amici conservatam auxilio, & fide. nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinæ dignitatis, quod Cæsar solus tuetur, & sustinet: quæ quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum præsertim, & absentem, & in tanta fortuna sua, ut *alsena respicere* magnum sit; tanta oppugnatione maximarum rerum, quas gerit, atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum; vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare. Multas equidem C. Cæsaris virtutes, magnas, incredibileisque cognovi. sed sunt ceteræ majoribus quasi theatris propositæ, & pænè populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbeis, aciem hostium profligare: hanc *vim frigorum*, hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis sustinemus, excipere: his ipsis diebus hostem persequi, tum, cùm etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella jure gentium conquiescant. sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam. quo minùs admirandum est, eum facere illa, qui *immortalitatem* concupiverit. Hæc mira laus est, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium judicio expenditur. Equitem Rom. veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum, atque jacturis, sed experientia patrimonii amplificandi, *labentem* excepit, corruere non sivit, fulsit & sustinuit, re, fortuna, fide: hodieque sustinet: nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis, nec mentis quasi *luminibus* officit altitudo fortunæ, & gloriæ. Sint sanè illa magna, quæ re vera magna sunt. de judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, judices, in novo genere bonitatem *insuetam* claris, ac præpotentibus viris, non modò non aspernari, ac refutare, sed complecti etiam, & augere debetis: & eo magis, quod videtis, hos quasi sumtos dies ad labefactandum illius dignitatem: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. amicissimum hominem si honestate spoliarum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id admiserit, quod posse speret recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent: nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus. Sed, ut omnium vel suspicioni, vel malevolentiæ, & crudelitati satis fiat, occultat pecuniam Postumus, latent regiæ divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me quanto hæc dixi cum dolore! hem, Postume, tune es Curii filius, C. Rabirii judicio, & voluntate filius, natura fororis filius? tune ille in omneis tuos liberalis? cujus multos *bonitas* locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua Postume, nummo sestertio à me addicuntur? O meum miserum, acerbumque præconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur à vobis: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. nihil jam aliud nisi *fidem curat*: nec vos, huic, si jam oblivisci vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. quod, judices, ne faciatis, oro, obtestorq; vos, atq; eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. nam in eum, cui misericordia opitulari debeat, invidia quæsita est. Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quàm potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus. cùm tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti: tu numquam meis, me absente, liberis, numquam conjugi meæ *defuisti*. Possum excitare multos reductos testeis liberalitatis tuæ: quòd sæpe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. sed jam omnia timeo; bonitatis ipsius invidiam reformido. jam indicat tot hominum fletus, quàm sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior umquam fuit, nomen equitis Romani & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi *unius amici* opes subvenissent.

M. TVL-

---

1. *Una cum patuit parva. Cataplus ille Puteolanus, &c.*] Emendatio ferè est à Turnebo & libris; interpunctio est à Lambino; qui tamen vix assecutus videtur mentem auctoris. *Cataplus* enim notat classem Alexandrinam.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
M. MARCELLO.
ORATIO QVADRAGESIMA.

SYNOPSIS.

¶ Quæstio, *An Cicero Cæsari gratias agere debeat pro M. Marcello restituto: cùm is in perpetuum tacere statuerit. Et vero, id ipsum verbis amplissimis gratias hic agit Cicero.*

1. DIVTVRNI silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque *sentirem*, meo pristino more dicendi. Tandem enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate, rerum omnium *modum*, tam denique incredibilem sapientiam, ac pæne divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & 2. reipub. conservatam, ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, 2 cùm viderem, virum talem, tum in eadem causa, in qua ego fuissem, non in eadem esse fortuna? nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me 3 in nostro veteri curriculo, illo *annulo*, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio, à me, & comite distracto. 4 Ergo & mihi, & meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, intercluſam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni rep. 3. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipso, 5 sed paullo antè omnibus, cùm M. Marcellum senatui, populoque Rom. concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reip. tuis vel *doloribus*, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum 6 omnis vitæ ante-actæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo, & maximo: ex quo profectò intelligis, QVANTA in dato beneficio sit laus, cùm in accepto tanta sit gloria. 7 Est verò *fortunatus* ille, cujus ex salute non minor pænè ad omneis, quàm ad illum ventura sit, 4. lætitia pervenerit. quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, 8 nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse *laudem* ampliorem, quàm eam, quam 5. hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omneis nostrorum imperatorum, omneis exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omneis clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse *conferri*. nec verò disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quàm tuis non dicam curribus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi ita magna esse 6. fatear, ut ea vix cujusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. nam BELLICAS laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, 9 communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum. & certè IN ARMIS, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, comeatus, multum juvant. maximum verò partem quasi suo jure *fortuna* sibi vindicat: &, quidquid est prosperè gestum, id pænè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam est 7. paullo antè adeptus, socium habes neminem. totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. quin etiam *illa* ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fatetur. NVMQVAM enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti 8. genteis immanitate barbaras, multitudine innumerabileis, locis infinitas, omni copiarum genere abundanteis. sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. nulla est enim 10 tanta vis, quæ non *ferro*, ac *virtute* debilitari frangique possit. animum vincere, iracundiam cohibere, 11 victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed *simillimum deo*, judico, Itaque, C. Cæ- 9. sar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed pænè omnium gentium litteris, atque linguis: 12 neque ulla umquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, 13 etiam cum

1. *Diuturni silentii P. C. quo.*] Hotomanus lib. IV. cap. 3. reponendum putat *C. C. quo*, hoc est, *Cai Cæsar*. sed mss. Pall. octo, decem, stant pro vulgata tam hic, quàm infra. & probo. neque aliter stet eadem repetitio infra initio capitis quinti.

2. *Cum viderem virum talem, tum in eadem, &c.*] Sic Pal. ille nonus, cujus bonitas mihi multis argumentis perspecta est. alii enim præferunt *angebar virum talem cum in ead. causa, & c. fuissem*, vel, *angebar virum talem, qui in eadem causa, & c. fuisset*. & verò media lectio etiam erat in Colonienſi ac S. Victoris, probaratque initio Gulielmius, sed deinde cancellavit.

3. *In nostro veteri curriculo.*] Ita etiam Pall. non *vestro*. neque enim omnes Patres conscripti eloquentes.

4. *Ergo & mihi, & meæ.*] Particula *&* geminata est à Pall. omnibus, & Basil. S. Vict. Celberdensi & Grut.

5. *Sed paullo ante omnibus.*] Est à conjectura P. Victorii, quam plurimus firmat lib. XVIII. Var. lect. cap. 6. vulgata, *in omnibus*; præferuntque omnes omnium mss. itaque Gulielmius mutabat in *ita*.

6. *Omnis vita ante acta hodierno.*] Secutus sum positionem Pal. noni, auribus meis gratiorem. Erfurd. tamen habet, *fructum anteacta ætatis*. quod præfert alteri Gulielmius.

7. *Est verò fortunatus ille.*] Sic nonus, & aliquot præterea Pall. item S. Vict. & Grut. secutusque est Lambinus, sed is male abjecit *ille*. vulgo, *verò*.

8. *Nulla dicendi vis.*] Pall. plures & Hitt. duo & S. Vict. *nulli*. eleganti πολυπτώτῳ, inquit Gulielmius.

9. *Communicare cum militibus.*] Haud aliter Pall. omnes & Put. duo, tres Colonienſes. recepta lectio *cum militibus*. malè.

10. *Tanta vis quæ non ferro.*] Additum præterea editis, *tanta copia*. sed id spernunt omnes ferè mss. nostri aliorumque, neque agnovit Lactantius lib. I. Div. Inst. cap. 9. videatur Modius Novantiq. Epist. CXXXI.

11. *Victoriam temperare.*] Pal. nonus *victum*. quomodo & tres Coll. sed mutato genere, *victum*. adeo ut videatur reponendum *victo temperare*: quod item in aliquot Palatinis & Put. Plautus Mustellaria: *Tibi temperem, cùm tu mihi nequeas? temperare est parcere.*

12. *Nec ulla umquam ætas.*] Colonienſis. *usquam*, quod omnino recipiendum putat Modius noster.

13. *Etiam cùm leguntur, obstrepi.*] Revocavi lectionem antiquitus cusam, stabilitamque decem minimum Pall. item tribus Col. & S. Vict. & Grut. posterius publicati *etiam dum audiuntur, aut dum leguntur*. Puteani mss. præterea volebat, *obstrepit clamor militum, & subatum soni*. I. Pa-

um leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tuba-
rum sono. At verò cùm aliquid clementer, mansuetè, juste,
moderatè, sapienter factum, in *iracundia* præsertim, quæ est
inimica consilio, & in *victoria*, quæ natura insolens, & super-
ba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur,
non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe,
10. quos numquam vidimus, diligamus? Te verò, quem *præsen-
tem* intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut,
quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse sal-
vum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis
prosequemur? qua benivolentia complectemur? 1 Parie-
tes, medius fidius, C. Cæsar, 2 ut mihi videtur, hujus cu-
riæ, tibi gratias agere gestiunt, quod 3 brevi tempore futu-
ra sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedi-
bus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & 4 commemorabili pietate præditi lacrimas modo vobiscum vide-
rem, omnium 5 Marcellorum meum pectus memoria ob-
fudit. quibus tu etiam *mortuis* M. Marcello conservato, di-
gnitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam
ad paucos redactam, pænè ab interitu vindicasti. Hunc tu
11. igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationi-
bus jure antepones, hæc enim res unius est propria Cæsaris:
ceteræ ducete gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo,
magnoque *comitatu*. hujus autem rei tu idem es & dux, &
comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentisque
6 tuis allatura sit finem ætas: NIHIL ENIM est opere, aut
manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat
12. vetustas, at verò hæc tua justitia, & lenitas animi floresc et
quotidie magis, 7 ita ut, quantum operibus tuis diuturni-
tas detrahet, 8 tantum afferat laudibus. Et ceteros quidem
omneis victores bellorum civilium, jam antè æquitate, &
misericordia viceras: hodierno verò die *te ipsum vicisti*. Ve-
reor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu pos-
sit, atque ego ipse cogitans sentio. ipsam victoriam vicisse
videris, cum ea ipsa, quę illa erat adepta victis remisisti. nam
cùm ipsius 9 victoriæ conditione jure omnes victi occidis-
semus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. rectè igi-
tur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio,
13. visque devicta est. Atq; hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm
latè pateat, attendite. omnes enim qui ad illa arma *fato* fu-
mus nescio quo reip. misero, funestoq; compulsi, etsi aliqua
culpa tenemur erroris humani, 10 à scelere certè liberati
sumus. nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reip.
conservavit: memet mihi, & item reip. nullo deprecante,
reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit:
quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confes-
su videris: non ille hosteis induxit in curiam, sed judicavit,
à *pleraque* ignoratione potius, & falso, atque inani metu,
quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susce-
ptum. quo quidem in bello 11 semper de pace agendum, 14.
audiendum putavi, semperq; dolui non modò pacem, sed
orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari.
neque enim ego illa, nec ulla umquam secutus sum arma
civilia, semperq; mea *consilia*, pacis, & togæ socia, non belli,
atq; armorum fuerunt hominem sum secutus privato offi-
cio, non publico: tantumque apud me 12 grati animi fi-
delis memoria valuit, ut nulla non modò cupiditate, sed
ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum
ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium mini- 15.
mè obscurum fuit. nam & in hoc ordine, integra re, multa
de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam 13 cum capitis
mei periculo sensi. 14 Ex quo nemo erit tam injustus rerum
æstimator, qui dubiter, quæ Cæsaris voluntas de bello fue-
rit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id 15 minus mirum fortasse tum,
cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. QUI VE-
RO victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat, se ma- 16.
luisse non dimicare, quàm vincere. Atque hujus quidem rei
M. Marcello sum testis. nostri enim sensus, ut in pace sem-
per, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum,
& quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum ho-
minũ, tum etiam ipsius *victoriæ ferocitatem* extimescentem?
quò gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidi-
mus, debet esse. non enim jam causę sunt inter se, sed victo-
riæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, *prætorum exitu* 17.
terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidi-
mus. quos amisimus civeis, eos Martis vis perculit, non ira
victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri pos-
set, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie
conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius
dicam, quàm id, quòd omnes verebamur, *nimis iracundam* fu-
turam fuisse victoriam. quidam enim non modò armatis, 18.
sed interdũ etiam otiosis minabantur: nec, quid quisq; *sen-
sisset*, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidẽ
videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano
ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tan-
tum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel
etiam satiati, aliquando, omnem spem salutis ad clemen-
tiam victoris, & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo 19.
isto tam excellenti bono: & fruere cùm fortuna, & gloria,

tum

1. *Parietes medius fidius, C. Cæsar, &c.*) Sic integrum videtur: *Ita me Dius Fidius juvet.* Sic hæc pars salva est. De reliquis ita sentio, mutandum nihil esse, & illas *majorum suorum*, non ad *parietes*, sed ad *auctoritatem*, magis tumescere sensum, quam ad vocem referri. Significat futurum brevi, ut respublica restituta sit in potestatem bonorum seu optimatium & senatus. Itaque auguratur Cicero propediem senatum illa pristina & antiqua auctoritate fore in his majorum suorum & suis sedibus: & τὸ *suorum* respicit non tam vocabulum *auctoritatis*, quam rem & personas eo vocabulo designatas. *Grotev.* Observ. lib. 4. cap. 16.

2. *Ut mihi videtur.*) Colonienses duo *videntur*, quod probat Modius Epist. CXXXI. mihi coactius habetur.

3. *Brevi tempore futuram sit, &c.*) Hercmanus libro IV. Observat. c. 3. cuperet legi, *brevi tempore illa majorum nostrorum auctoritas in hâc suis sedibus futura sit.*

4. *Memorabili pietate præditi.*) Vulgata interjecit, *pietate & virtute præditi*, sed nulla littera talis in edd. vett. in mss. nostris, testaturque idem de tribus suis Lambinus. quin imo, si res esset mei arbitrii, adhuc delerem illud *præditi*, cum Gulielmio.

5. *Marcellorum meum pectus memoria obfudit.*) Est à Pal. nono, neque aliter Gemblac. aut Mauricianus, aliudunque Lambiniani, in quibus *effudit* vulgo legitur *effidit*, quod propugnat quidem Victorius lib. XXXIV. Var. lect. cap. 9. sed durius videtur.

6. *Tuis allatura.*) P. Victorius lib. XVI. Var. lect. cap. 21. conjicit, *tuis nullis*, quem impugnat Rob. Titius ſtatque pro olim vulgato *tuis nulla unquam allatura, &c.* lib. II. controversorum cap. 31. at alterum Victorii tuetur Villiomarus; à quo diversum sensit Gulielmius, hac interpretatione: ne, inquit, nihil actum arbitreris; stabili visti hoc facto monumenta rerum à te gestarum, & perpetuasti. quæ enim confiflet temporis diuturnitas, ea quasi recreabit laudum commemoratio. sic ille. sed ad oram adscripserat, legi in Mauriciano unc ac S. Vict. *tuis allatura*, sine illis *nulla unquam*; quæ lectio sanè plenissima & ideo à me recepta in contextum; præsertim quòd prodidisset Faërnus, sic quoque legi in codice Med cæo. neque aliter invenissem in Puteani libro.

7. *Ita ut quantum.*) Mauricianus posterior, non habet illud *ut*, & si abfit, Latinè magis loquetur auctor.

8. *Tantum adferat laudibus.*) VIX mihi eripi potest non legendum, *adferet*, aut sanè reponendum cum aliquot Pall. & Basilic. *adferet*, quomodo & olim cus.

9. *Victoriæ conditione jure omnes, &c.*) Colon. & Pal. pr. sec. tert. non habent illud *jure*: neque putat esse à Cicerone Gulielmius, tanquam adulatio major: qui cùm alibi semper, tum hoc ipso libro non semel Pompejanorum partes sublevet. itaque si non arbitramur delendam, putat mutandam in *victique*: quod reperi ad oram libri Puteanorum. ego nihil muto. jus enim Victoriæ, est jus victum. notaque est fabula AEsopi, de Ciconia involuta reti cum aliis avibus.

10. *A scelere certè.*) Mss. *ferè ab.* Gulielmius inde faciebat, *at.*

11. *Semper de pace agendum, audiendum putavi.*) Sic Pall. tres, quatuor, nam ceteri excludunt adhuc illud *agendum*. vulgata, *audiendumque esse putavi*. Put. adhuc litera minus *audiendum*.

12. *Grati animi fidelis memoria.*) Malebat Gulielmius *grata*, quod in Col. & Pall. aliquot.

13. *Cum capitis periculo.*) Petrus Victorius annotat fuisse in mss. quibusdam *partis*. neque absurdum Hittorp. juvant tamen Pall. vulgatum.

14. *Ex quo jam nemo erit tam injustus, &c.*) Particula *jam*, est ab Erfurd. atq; Col. leve hoc: sed gratiæ non parum secum adfert ad sententiam.

15. *Minus mirum fortasse tum.*) Ejeci dictionem *videretur*, suasu Pall. plurium, à quibus aberat, ut & Colon. & Maur. posteriore, denique Puteanorum.

rum etiam natura & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque *sapienti*. Cetera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. de nobis: quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò *summa bona*, sed nimirum audebo vel sola dicere tantus est enim splendor in laude vera, tonta in magnitudine animi, & consilii, dignitas, ut hæc à virtute donata, cetera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione *officii*, stulta fortasse, certè non improba, & specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraq; summa laus, quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt. Nunc verò venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus cum maximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, *nostra cautio est*: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri animis timidus, quàm parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. 3 An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli superstint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ *latebræ* sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam, simul enim augebimus & diligentiam. nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, *tua salute* contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies, nocteisque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valitudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco: doleoque, cùm respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. si verò ad humanos casus, 4 incertoque eventus valitudinis, sceleri etiam accedat, insidiarumque consensio; 5 quem deum etiam si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata r espublica, qnicumque belli eventus fuisset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus *fieri prohibuisset*. quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te mederi nemo potest. 6 Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: *satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ*. Satis, si ita vis, naturæ fortasse, addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, *patriæ certè parum*. Quare omitte, quæso istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam; noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aureis meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam *soli natus* esses. nunc cùm omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hictu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi definies? quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse *avidissimum*, quamvis sis sapiens, non negabis 7 Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. QVIDQVID enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cùm est aliquid amplius. Quòd si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationes plus sit habitura, quàm gloriæ: siquidem *gloria*, est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum, 8 vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut *rempublicam constituas*, eaque tu in primis composita, summa tranquillitate, & otio perfruare: tum te, si voles, cùm & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. QVID EST enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, *quod* cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque *immortalitatis amore* flagravit. Nec verò 9 hæc tua vita ducenda est, quæ corpore, & spiritu continetur. illa, inquam, illa vita est tua, quæ vigebit memoria sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa 10 æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet: nunc etiam, quæ laudet, exspectat. obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabileis, incredibiles victorias, 11 monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis, & instituta erit, vagabitur modò nomen tuum longè, atque latè: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cùm alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum

1. *Quos in rep. tecum simul salvos esse voluisti.*] Pall. plerique ejiciunt illud *salvos*, neque habuit Col. Put. Maur. posterior. putatque à glossa Gulielmius.

2. *Quod plerique minime timendum.*] Abest à Palatinis plerisque illud *plerique*, neque reperit in Coll. Gulielmius, putatque non requiri à sententia; numerorum verò elegantiam etiam repudiare. at mihi contra videtur opponitur enim diserte illi superiori, *aliqui*.

3. *An si tui nihil cogitant, &c.*] Sic Colon. mutatione si verba spectes parva: sin elegantiam, maxima. neque aliter uterque Mauritianus. prius erat *Ai*.

4. *Incertoque eventus valitudinis sceleris, &c.*] Pall. omnes & Coll. Put. tres & Ahalæ *incertisque motus*. neque secus olim cusi. idemque de suis omnibus testatur Lambinus.

5. *Quem Deum si cupiat.*] Ita Pall. nostri meliores præter nonum, neque aliter S. Victoris, Colonien. duo Put. non, *eramus* ut vulgatisique Plautus & Terentius. *Nec salus nobis salusi jam esse, si cupias, &c.*

6. *Itaque illam tuam præclarissimam.*] Malim *præsentissimam*, cum ms. Puteani.

7. *Parumne igitur inquies gloriam magnam relinquemus?*] Pall. plures, *inquies magna relinquemus*, quod & in Col. & Maur. poster. placetque Gulielmio. cum intueor sequentia, etiam præterea videtur abjiciendum *magna*.

8. *Vel in suos vel in patriam, &c.*] Est à Pal. nono & Basilic. cusi prius voce amplius, *suos cives, vel.* à glossa scilicet.

9. *Hæc tua vita ducenda.*] Ita Gembl. & Colon. non *dicenda*, ut antea impressi.

10. *Æternitas semper tuebitur.*] Sic Pall. & Put. item uterque Maur. prius erat *intuebitur*. malè. crescere enim debebat oratio.

11. *Monumenta, munera, victorias, &c.*] Habet quidem Gruteri ms. illud Puteani *innumera*. sed tamen respicere potuit ad *munera*. populo à Cæsare data, hoc est, spectacula ac ludos. sed ne hæc quidem aptè cohærent cum bellis, monumentis, triumphis, & *innumera* vix dixit cùm præcesserit, *innumerabiles*. hæc Gulielmius.

maximum, nisi belli civilis incendium *salute patria* restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt; & quidem haud scio, an *incorruptiùs*, quàm nos. nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio,
31. & sine invidia judicabunt. id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falsò putant, non pertinebit: nunc certè pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla umquam sit oblivio. 1 Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. non enim consiliis solùm, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid *optimum* esset; multi, quid sibi expediret:
32. multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: 2 nec qui omneis, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, 3 ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, 4 qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. quæ enim pertinacia quibusdam,
33. eadem aliis *constantia* videri potest. 5 Sed jam omnis fracta dissensio est armis, & exstincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non solùm sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obtestamur, ut vis, ut saluti tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. 6 Sed, unde est orsa, in eodem termi-
34. netur oratio; maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus: nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus, & lacrymis sentire potuisti.
7 Sed quia non est 8 stantibus omnibus necesse dicere; à me certè dici volunt: cui 9 necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te huic ordini, populoque Romano, & reipublicæ reddito, fieri intelligo. nam lætari omneis, non ut de *unius* solùm, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem
35. summæ benevolentiæ est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo, & amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cùm id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus merebus à te non conservato solùm, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto, cumulus accesserit.

1. *Diversæ voluntates civium fuerunt.*] Malit Gulielmius *Divisæ*: nam à *divido, divisa* pro discordiis.

2. *Nec qui omnes quibus iratus erat, &c.*] Haud aliter Pall. aliquot & Col. Pungit enim acrius Pompejum, quàm vulgatum *neque*.

3. *Ab aliis erepta sunt.*] Gulielmius putabat vix istud esse Latinum, nisi abjecto *ab*.

4. *Qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit.*] Hæc lectio est Pal. pr. sec. tert. neque secus Put. Colon. & Mastriciani duo, quod dudum prodidit Modius noster Epistola CXXXI. Misere hæc se torsit Lambinus, neque hilum profecit. Horomanus lib. IV. Observ. cap. 3 non magis quàm Victorius lib. XVI. Var. lect. cap. 21.

5. *Sed jam omnis, &c.*] Exterminavimus *quia* volentibus Pall. omnibus, item Cerb. S. Vict. Put. Colon. tribus & Grut. neque hoc tantum, sed & periodo sequenti: ubi erat: *quia nisi te C. Cæsar*, & hæc quoque eorundem codicum concordi calculo.

6. *Sed unde est orsa, in eod. term. oratio: maximas.*] Sic Pall. ferè omnes & Coll. duo prius editi: *Sed ut unde, &c. gratio mea maximas, &c.*

7. *Sed quia non est, &c.*] Pal. nonus & quint. sext. sept. oct. dec. item Coll. tres, *& quia*, quod forsan propius accedit ad verum, videtur enim legendum: *Id quia*, ut referatur ad superiora.

8 *Stantibus omnibus, &c.*] E more veteri Senatorii, qui aut sententiam suam ipsi, & si quid vellent præterea, dicebant idque stantes: aut quibus videbatur, assentiebantur sedentes. Epistola ad Q. Metellum. Gulielm.

9. *Necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod decet, & quod M. Marcello à te, &c. reddito, fieri intelligo.*] Exhibui ferè scripturam primarium editionum. nam posteriores nimium ab iis divertunt. & sic quoque Pall. aliquot notæ tamen melior is, item Colonienſis ille, tantum habebant, *necesse est quodammodo & quod fieri decet M. Marcello à te, &c. reddito fieri id intelligo.* talia ferè reperta Lambino apparet ex ejus Notis; neque secus erat in exemplis à Puteano.

M. TVLLIVS CICERO
PRO
Q. LIGARIO AD C. CÆSAREM.
ORATIO QVADRAGESIMA PRIMA.

SYNOPSIS.

Ligarius cùm aliquanto post adventum Attij Vari in Africa legatus mansisset, Qu. Tuberonem cum patre illuc advenientem, ut eam provinciam traderet Cæsari, non admisit, & ab ingressu prohibuit. Hoc nomine Ligarium Tubero apud Cæsarem accusavit, quem Cicero apud eundem Cæsarem defendit.

NOVUM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit. Q. Ligarium in Africa fuisse; idque C. Pansa præstanti viro ingenio, fretus forsan ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est *confiteri*. Itaque quo me vertam, nescio. paratus enim veneram, cum tu id 1 neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuteretur: sed quoniam diligentia inimici 2 investigatum est, quod latebat: confidendum est, ut opinor: præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset, omissique controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati.

1. *Neque per te scirent, &c.*] Libri aliquot scripti *scire* haud tamen ii quos plurimum æstimo.

2. *Investigatum est id quod latebat.*] Sic Erfurd. sic Pal. nonus, Colonienſ. & Grut. imò & editio vetus, quos sequor.

servati, 1 cùm à te non *liberationem culpæ*, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. itaque prius de *vestro delicto* confiteamini necesse est, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. 2 Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam 3 cum C. Considio, profectus est: qua in legatione, & civibus, & sociis ita se *probavit*, ut decedens Considius provincia, satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profecisset, 4 provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subitò exarsit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt *geri*, quàm parari. quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim cæco quodam timore, 5 primò salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem *ducem*. 6 cùm Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Accius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate 7 arripuit imperium, si illud *imperium* esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. num igitur remansio? multò minùs. nam profectio voluntatem habuit, non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus: alterum, cùm efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit, quod si est criminosum, *necessitatis* crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, 8 Uticæ *potius*, quàm Romæ: cum P. Accio, quàm cum concordissimis fratribus: cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii, ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis, cujus ego causam animadverte, quæso, 9 qua fide defendam, cum prodo meam, O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse? nec tuas *tacitas cogitationes* extimescit: nec quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. 10 quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Rom. exaudiat. Suscepto 7 bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, 11 judicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cùm hoc sciret, tamen me, antequam vidit, scip. reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cùm ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo, hoc ipso C. Pania mihi nuntium perferente, concessos fasceis laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se 12 *salutem* putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet. Vide, quæso, Tubero, ut, qui de 8 meo facto 13 non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atqui hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de se eadem diceretur, ignosceret. cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam *cognationem*, vel quòd ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, 9 fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est *congressus* armatus. Quid enim, Tubero, districtus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. iisdem in armis fui. Quid 10 autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur *impunitas*, Cæsar, tua clementia laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero: quòd homo cùm ingenio, tum etiam doctrina excellens genus hoc causæ quod esset, non viderit. nam, si vidisset, quovis profectò, quàm isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem. non est satis accusas eum, qui *causam* habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu: aut, ut tu vis, parem. 14 Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Rom. ante te nemo. 15 externi isti sunt mores, utque *ad sanguinem* incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cùm optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho, avunculo suo

1. *Cum de te, non liberationem culpæ.*] In integrum restituit lectionem priscam. sic sanè vetustius cusi ac mss. nostri ac Gulielm. & Lamb. omnes. male postea vulgati, *non solum liberationem, &c.*

2. *Quintus igitur Ligarius.*] Ita Pall. ille nonus, & duo tres alii; item Grut. reliqui autem *Q. enim Lig.* quod inventum in quinque etiam suis, malebat Gulielmius.

3. *Cum C. Considio.*] Delevi vocem *præconsulis*, tamquam novitii fœtus, & quod abesset aliorum mss. & nostris plerisque, nisi quod nonus *consule*, quomodo & prima editio; & quod Africa tunc nondum esset provincia proconsularis.

4. *Provinciam accepit invitus.*] Et istud revocavi ex vett. editis scriptisque. neoterici enim, *accipit.*

5. *Primò salutis, post etiam studii sui quærebant aliquem ducem.*] Ita rectè Lambinus, neque aliter Pall. omnes, aut Grut. Erfurd. Celb. Hittorp. Maur. S. Victoris. vulgata, *primò salutis causa post.*

6. *Cum Ligarius domum spectans, &c.*] Recepta hodie lectio *cum*, sed præter mss. nostros.

7. *Arripuit imperium.*] Vim multam habet dictio quæ præmittitur in membr. Hirt. *statim arrip.*

8. *Vetica potius quam Rom.*] Pall. pr. sec. sert. non agnoscunt *potius*, abfuit quoque etiam Puteani libro & Modianis; & profectò non desideratur.

9. *Qua fide defendam, cùm prodo meam.*] Gulielmiani tres, item Put. non agnoscunt *cùm*. & videtur à librario irrepsisse.

10. *Quantum potero, voce contendam.*] Lambinus admisit *vocem*, sed repugnantibus libris omnibus.

11. *Judicio ac voluntate.*] Abjeci pronomen *mea*, jubentibus codd. plurimis.

12. *Salutem dare, si, &c. dedisset.*] Ita ferè omnes nostri libri. vulgo *salutem reddere si, &c. redderet.*

13. *Non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri.*] Sic Pal. nonus, quintus, sextus & aliquot præterea. ceteri omittunt alterum *non*: quidam præterea *dicere*; quod ultimum probat Gulielmius, tanquam respondeat mss. ejus. *ni* pro *an*.

14. *Hæc non modo mirabilia sunt; sed prodigii simile est, quod dicam.*] Ita mss. Lambini, ita Pall. ferè omnes. sed tamen non possum non exosculari scripturam exemplar. Colon. in quo solùm: *Hæc admirabilia sunt, sed prodigii, &c.* consule & Modium nostrum Novantic. Epist. LXXXVII.

15. *Externi isti sunt mores, utque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum.*] Ita plerique mss. nostrorum, solum facinus meum est quod detraxi literam à *solens* quod ipsum libris. Vulgata: *externi mores usque ad sang. excitare solent odium aut, &c.* Modius legebat; *Externi mores usque ad sang. excitare solent odio; aut levium Gr.* quod etiam *isti sunt mores, utque ad sanguinem incitari solet odio*; sed scripturam habent; quibus tamen omnibus adest illud *solent*, quod invitis eis expunxit amicus ille noster; quemadmodum ipsemet fatetur, dicta Epistola. *Externi isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum aut immanium barbarorum.*] Hoc est, leves Græci aut immanes barbari, more istiusmodi suo, nobis externo & peregrino, solent incitare odium usque ad sanguinem, fervere odio usque ad cædem. *Grævius.*

fuo, ne cum ejus filio, conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? 1 ne ſit in patria? num eſt? 2 num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italia prohibetur, exſulat. Non tu
10 ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omneis, *quos oderat*, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. 3 ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. quæ tamen crudelitas ab eodem aliquot annis poſt, quem nunc crudelem eſſe vis, *vindicata* eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ita me hercle exiſtimo, Tubero. novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique
13 generis, ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurimarum artium, atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certò ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. res enim eò ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. quæ eſt igitur alia, præter *mortem*? Si enim in exſilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis. 4 an, ne ignoſcatur? hoc verò multo acerbius, multoq; eſt durius. 5 quod nos domi petimus, precibus, & lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quàm hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos
14 jacenteis ad pedes, 6 *ſupplicum voce* prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut ſpero, non fruſtrà fecimus, tu derepentè irrupiſſes, 7 clamare cœpiſſes, CAESAR, cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratis ſalute obſecrantium, miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in
15 foro oppugnari? & in tali miſeria multorum *perfugium miſericordia* tollere? Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, *per te*, inquam, obtines (intelligo, quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria quàm multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cùm etiam de victis reperiantur? quàm multi, qui, cùm à te neminі ignoſci vellent, impedirent clemētiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipſe *ignoviſti*, nolint te in alios eſſe miſericordem?
16 Quòd ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus: tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine & periculo civis refellere, & coarguere noſtrum mendacium: &, ſi eſſet alicujus, ejus certè non eſſet, qui in eadem cauſa, & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tum diceres: CAVE, CAESAR, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. nunc quid dicis? cave ignoſcas 8 nec hæc hominis nec ad hominem vox eſt: qua
17 qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii *ſcelere* dicere. Non dubito, quin admiratus ſis, vel quòd de nullo alio quiſquam, vel quòd is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? 9 cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſimè, *temeritatem*: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium, & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum menteis occupaviſſe: ut nemo mirari debeat, HVMANA conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe 18.
miſeros, quamquam hoc victore eſſe non poſſumus. ſed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, patricidii, licoat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te *contumeliam propulſare*? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu cum pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua in 19.
me maxima merita, tanta certè non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de rep. benemeritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? *Seceſſionem* tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium. utriſque cupientibus remp. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus, Principum dignitas erat pæne par: non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur; cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod *probari* poſſet: nunc melior certè ea judicanda eſt, quam etiam *dii adjuverunt*. cognita verò clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus? Sed, ut omittam communem cau- 20.
ſam, veniamus ad noſtram: utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, 10 Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramuſne, inquis, cùm ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. ſed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere ſenatui *neceſſe* erat: vos tum paruiſtis, cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. ſed hoc NON CONCEDO, ut quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta eſt ex S C. cum ipſe non adeſſet, 21.
morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi 11 propter omneis neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone, domi una eruditi, militiæ contubernales, pòſt affines, in omni denique vita familiares. magnum etiam *vinculum*, quòd iiſdem ſtudiis ſemper uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. 12 ſed ita quidam ajebat, in reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebat ut, etiam ſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. ceſſit auctoritati ampliſſimi 22.
viri, vel potius *paruit*. Una eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa, tardius iter fecit. Itaque in Africam venit

1. *Ne ſit in patria? num eſt?*) Ita Pall. ita aliorum ſcripti. vulgata, *num in patria eſt?* quam lectionem amplexus & auctoritate librorum ſuorum P. Victorius libro XXI. Var. lect. cap. 15.

2. *Num poteſt magis, &c.*) Gulielmius præponit, *non*, quod exſtat in quibuſdam mſſ. tanquam aptius, cùm locum concludat.

3. *Ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante.*) Hitt. & Pal. nonus, *videbat*, quod placebat Gulielmio; tanquam paverit oculos tam horrendo ſpectaculo, itaque diſtinguebat: *ipſe videbat occidi e nullo poſtulante, præmiis etiam, &c.* non placet.

4. *An ne ignoſcatur.*) Mſſ. noſtri *ignoſcat*? nihilo pejus. iiſdem jubentibus ſtatim vulgatum *gravius* mutavi in *durius*.

5. *Quod nos domi petimus precibus & lacrymis.*) Gulielmius é Colonienſi legebat, *quodne nos domi petimus, precibus, lacrimis, petimne* pro *petimus*. & ſic quoque Put. liber, ſed is excludebat *domi*.

6. *Supplicum voce prohibebis?*) Manuſcripta lectio Gulielmii codicum *ſupplicium*, quod adprobabat. verùm Pal. nonus *ſupplici*; nihilo profecto pejus.

7. *Clamare cœpiſſes: Cæſar, cave ignoſcas, &c.*) Sic duo libri Gulielmii, ſine illo C. &, *cave credas*. quod ultimum abeſt etiam aliquot Pall. eſt clamor irruentis.

8. *Hæc nec hominis, nec ad hominem, vox eſt.*) Adblanditur valde ſcriptura Pal. ſec. ac tertii: *hæcne hominis ad hominem vox eſt?*

9. *Cur? iſto enim nomine, &c.*) Colon. *cur? enim iſto nomine.* non inſolenti, ait Gulielmius, bonis auctoribus loquendi genere: quod tamen ferè mutavit correctoram audacia; qui illud & hæc partim ejecerant omnino; partim è principiis ad poſtprincipia rejecerant.

10. *Ligarius ex, &c. an vobis.*) Eſt à Lambinianis atque aliquot noſtris vulgata *Ligarium ex, &c. an vos*.

11. *Propter omneis neceſſitudines, &c.*) Novatores induxerant, *propter communes neceſſ.* ſed contra vetuſtius impreſſos & mſſ. ut dudum indicavit Victorius lib. XXI. cap. 19.

12. *Sed ita quidam ajebat, &c.*) Eſt à libro Erfurd. nec abibat S. Vict. quàm quòd is *agiebat*. etiam Colon. unus *ajebat*. ille *dicebat*, nititur fide præterea Palat. norum. & niſi fallor, Catonem hoc innuit. prius cui, *agebat*, item *oppugnabat*. quod vel damnabant ſequentia.

jam occupatam, Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. 1 nam, si crimen est ullum *voluisse*; non minùs magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, 2 quàm aliquem se maluisse. atque is tamen *aliquis*, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: 23. fasceis certè habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam traditurі fuissetis, an contra Cæsarem retenturi? Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quò senatus eum, sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. non enim si tibi ea 24. res *grata* fuisset, esset etiam *probata*. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quàm ne Tubero, quod numquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximæ infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quamquam quid 3 facturi fueritis, dubitem, cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, 4 & prohibiti, ut perhibetis, summa cum 25. injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quòd si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto excluſi provincia venissetis. venistis ad Pompejum. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cùm eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi à Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis. ego autem confitebor 26. culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione priverit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarim, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio, an meliùs patientiam possem dicere. QVOTVS enim istud quisque fecisset, 5 ut, a quibus in dissensione civili non esset receptus, esietque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. 27. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quòd justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, viderotur: 6 in Macedoniam, ad Cn. Pompeji castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus *cum injuria*. Quid? cùm ista res nihil commovisset 28. ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in præsidiis eratis: animi verò à causa abhorrebant. an, ut sit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omneis vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum serò. erat enim *amentia*, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset *pereundum*, nisi vicisses: quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dice- 29. rem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reipublicæ persequamini. si reipublicæ: quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm *ignoverit suis*. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, 30. egi multas. & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè numquam hoc modo. *Ignoscite, judices: erravit: lapsus est: non putavit: si umquam post hac.* ad parentem sic agi solet. ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. taceo. ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem. Legatus *ante bellum* profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo & studio tuus. Ad judicem sic agi solet. sed ego ad parentem loquor, Erravi, temerè feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas, oro. si *nemo* impetravit, arroganter: si piurima, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm *mihi* apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi; quid maximè spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: 7 causæ apud te rogantium, gratiores esse, quàm vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret: 8 sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem suis ita multa, ut mihi *beatiores* illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In- 31. Qu. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies, necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ proponere. *nosti optimè homines.* animadverte horum omnium mœstitiam, & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non

---

1. *Nam si crimen est ullum, voluisse; non, &c.*] Restitutio hujus loci satis certa est. sanè sententia liquet; & ita erat in Pal. sexto ac nono. quòd si malis; *illud voluisse*, sciamus licet, id exstare in Pal. oct. & decimo, vulgabatur antea; *nam si crimen est illum prohibere voluisse, non, &c.* sed enim affirmo, vocem *prohibere*, non comparere in ullo Pall. aut in Gruteriano, testatusque est idem Modius noster de suis omnibus, Novantiq. Epistola LXXXVII.

2. *Quàm aliquem se maluisse.*] Ejeci & hoc binas voces *imperatorem esse*, auctoritate Pall. pr. sec. tert. quart. noni, item exemplaris S. Victoris, atque Lambinianis aliquot, duobusque Colon. subintelligitur ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *provinciam obtinere.*

3. *Facturi fueritis, dubitem.*] Est à Colon. & Lambiniano, vulgatis enim adhuc aderat negativa *non*, quæ tamen in omnibus Pal. adeo ut videatur mutanda in *omnino*; aut adeò revocanda lectio distinctioque prior.

4. *Et prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria.*] Lambinus abjecit illud, *ut perhibetis*, neque arbitratur ullem Musis tam invisum qui non sentiat jure feciſſe. equidem quo hoc Musæ modo laturæ sint, nescio quid scio, gemmam ablatam hoc pacto Ciceronianæ sententiæ. fateor quidem abesse etiam istud aliquot nostris. sed quis non videt accidisse, propter litterarum syllabarumque geminam quasi similitudinem?

5. *Ut à quibus in dissensione, &c.*] Ejeci vocem *partibus*, non comparentem in Pall. melioribus. Colon. libri habent præterea *discessione*, quod non improbassem, si annuisset ullus Palatinus.

6. *In Macedoniam, ad Cn. Pompeji castra venit.*] Est à mss. nostris. Guilelmius tentabat, *ac Cn.* vulgatâ, *in Cn.*

7. *Causæ gratiores quàm vultus.*] Ita antiquissima exemplaria à P. Victorio excussa. vulgo *preces*. quod ipsum quoque respuunt aliquot Pall. & Gruterianus, in quibus restat alterum. adeatur optimus ille Criticorum lib. XXIV. Var. lect. cap. 8.

8. *Sed quam illius pro quo, &c.*] Pall. aliquot, *illius causa*, quomodo & S. Victoris membranæ, editioque vetustior.

9. Quam

non dubito quid existimes, lacrymas, squaloremque ipsius,
33 & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. quodvis exsilium his est optatius, quàm patria, 1 quàm domus, quàm dii penates, *uno illo* exsulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt: moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. te enim dicere audiebamus, Nos, OMNEIS adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omneis, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omneis equites Rom. qui adsunt veste mutata, non solùm notos tibi, verùm etiam 2 probatos viros, tecum fuisse? atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera,
34 quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quòd si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omneis fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & pænè *consilium*, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm, ut hi fratres diversas sententias, fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: *tempestate* abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu ta-
35 men salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: dissenserit non à te solum, verum etiam à fratribus. hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo, qualis T. Ligarius, quæstor urbanus fuerit erga te, & dignitatem tuam. sed parum est me hoc meminisse: spero etiam te, qui *oblivisci nihil soles, nisi injurias*, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid
4 de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igi- 36.
tur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) 5 nisi ut tu eum studiosum, & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit. quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, treis fratres optimos & integerrimos, non solùm sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam *reip. condonaveris*. Fac igitur, quod de homine nobilissimo, 37.
& clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti. & si ille dies tibi gloriosissimus, pop. Rom. gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm sæpissimè quærere. NIHIL est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior, misericordiâ est. HOMINES 38.
enim ad deos nulla re propiùs accedunt, 6 quàm salutem hominibus dando. nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis: nec natura tua melius, quam ut velis conservare quàm plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cùm utilius esse arbitrer, te ipsum, quàm aut me, aut quemquam, *loqui tecum*, finem jam faciam: tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

1. *Quam domus.*] Istud accedit Ciceroni è Pall. aliisque edd. Lambinianis enim edd. injuriè exsalavit.
2. *Probatos viros tecum fuisse.*] Sic duo Coll. & plures Pall. melius profectò vulgatis, *qui tecum fuerunt*.
3. *Discesseris non a te solum.*] Est à Pall. aliquot & uno Colon. leni verbo utitur, ut supra cap. 6. *Discessionem tu illam*. vulgatus *dissenseris*.
4. *De hujus illo quæstoris, &c.*] Vox *illo* adjicitur è vetustis nostris codd. & suam habet emphasim. fuitque item in Puteani scriptis.
5. *Nisi ut tu eum studiosum & bonum virum judicares.*] Gulielmius bene conjecit, *tui*; neque aliter schedæ Cl. Puteani.
6. *Quam salutem hominibus dando.*] Male Lambinus, præter mss. certè & ceteras edd. *salute hom. dando*.

M. TULLIUS CICERO

PRO

REGE DEJOTARO AD C. CÆSAREM.

ORATIO QUADRAGESIMA SECUNDA.

SYNOPSIS.

Dejotarum regem Gallogræcia, conjurationis adversùs Cæsarem reum delatum, purgat apud eundem Cæsarem Cicero.

UM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementiùs, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare: tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primùm dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo: tamen est ita *insuetum*, regem, capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, 1 quem ornate antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempubl. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, 2 alterius indignitate perturber. 3 Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem *tueri*, & tegere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem,

1. *Quem ornate antea cuncto cum Senatu solebam.*] Sic nonus, & sec. & Grut. unà cum duobus mss. S. Victoris. quod res ipsa probat. primùs cusi *solebamus*.
2. *Alterius indignitate exturber.*] Ita quatuor Gulielmio excusi, & aliquot Pall. non *perturber*, ut retrò editi.
3. *Crudelem Castorem, ne, &c.*] Est & hoc à plerisque Pall. & Grut. imò & vetustius cusis posteriores, *Crudelis Castor est, ne, &c.*

sentem, & dominum amicissimum nostræ reipub. cùm os videbam, cùm verba audiebam: non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de *fortunis communibus* exti-mescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat; in qua quæstione *dolor* veram vocem elicere possit, etiam ab invito exortus est servus, qui, quem in oculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cùm te penitus recognovi, timere desino. re enim iniquum est, sed tua sapientia sit æquissimum, nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris iniisse arguare, si per seipsum consideres, grave est. NEMO enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit. non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quàm intelligo, quid *de te* ceteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quòd tantam causam, quanta nulla umquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, admotum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumtam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique testaretur ipsum. Sic, cùm & deorum immortalium, & populi Rom. & senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maximè debilitatur loco: tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tua æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam, qui cùm videantur neque ingenio, neque usu, atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, & cogitatione venerunt. *Iratum* te regi Dejotaro fuisse non erant nescii, affectum illum quibusdam incommodis, & detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: neque cum hunc iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in *exulcerato animo* facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem & constantiam, & clementiam tuam, libera, ne resideat in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti, porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in prœliis, quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt. 1 Cùm facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas *residisse* in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? numquam tu illum accusaviisti, ut hostem, sed 2 ut amicum officio parum functum, quòd propensior in Cn. Pompeji amicitiam fuisset, quàm in tuam. cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si cum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse tamen *excusatione ætatis* usus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed *errore communi* lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media rep. nati semperque versati. Cùm audiret senatus consentientis auctoritate arma sumta: consulibus, prætoribus tribunis pleb. novis imperatoribus temp. defendendam datam: movebatur animo, & vir hujus imperii amicissimus, de salute populi Rom. extimescebat, in qua etiam *suam inclusam* esse videbat. in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. maximè verò perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omneisque consulares (sic enim nuntiabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. talibus enim nuntiis, & rumoribus parebat ad orientem via, nec ulli veri subsequebantur. nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cum ita essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompejo ad eum legati, literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viti *auctoritati* rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cùm dii, atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima, & maxima. neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcircò Cn. Pompeji memoriam amisimus. quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Rom. quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeji bella victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat, quo-cum erat non hospitio solum, verùm etiam *familiaritate* conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus: vel arcessitus, ut socius: vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremò venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prœlio facto, à Pompejo discessit: *spem infirmatam* persequi noluit. vel officio, si quid debuerat: vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: neque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis, & copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertiò *auctionibus facto* pecuniam dedit, qua ad bellum uteretis: ille corpus suum periculo objecit, recumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem à te in eam partem accepta sunt. C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore, & nomine afficeretis. Is igitur non modò à te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ *interficere* voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum, non *extimescere*: cujus tam inhumani, & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omneis reges.

1. *Cum facile exorari, Cæsar, &c.*] Mss. aliquot nostri, *orari*: quos sequitur Gulielmius; nondum ego.

2. *Ut amicum officio parum functum.*] Vulgò *amici*: sed contra mss. nostros meliores, in quibus etiam postea erat *cum*, non *tum*. de quo videatur etiam Muretus lib. II. Var. lect. cap. 16.

1. Cæs

ges, quorum multi erant finitimi, omneis liberos populos, omneis socios, omneis provincias, omnia denique omnium arma contra se unum *excitare?* quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfecto, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus, & temerarius *non videbat.* Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modò populi Rom. nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quàm non modò non credibiliter, sed ne *suspiciose* quidem. 1 Cum, inquit, in castellum Lucejum venisses, & domum regis, hospitis tui, devertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat, huc te è balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat. ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, 2 ab isto adolescente esse corruptum; 3 hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod *crimen veneni.* etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit: primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam *impunitius* fit, quod, cùm est factum, negari potest. Si palàm te interemisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset: si veneno: Jovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset homines fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautiùs potuit: id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, *fortuna* servavit. negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cùm cenavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti: horam unam, aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerunt, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter, & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui *magnificentissima dona*, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia: quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præsens Dejotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atq; admirantium, recordare. num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi, & sanctissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cenatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cùm in castellum Lucejum ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminosè est. Cùm, inquit, vomere te post cenam velle dixisses, in balneum te ducere cœperunt. ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. 4 Dii te perdant, fugitive: ita non modò nequam, & improbus, sed fatuus, & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum 5 transferri non possent? Habes crimina insidiarum. nihil enim dixit amplius. horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem *conscium* tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse, nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cùm is unus esset, qui posset 6 de absente se vindicare? Et fratres meos, inquit, quòd erant conscii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam ea copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset: sed quib. *sineu suos* ab excursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatorib. nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. 7 At misit ad Cælium nescio quem: sed eos, quos misit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quàm verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta te non fuissent, eos vinctos potius, quàm *vocatos* fuisse. sed tamen cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum, magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optime nostros homines novit, 8 vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites *non optimos* misisse. veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum. non arbitror: non audivi. sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitraretur. Alieno autem à te animo fuit. quomodo? speravit, credo, difficileis tibi Alexandriæ fore *exitus* propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: ei quem Asiæ præfeceras, nulla in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præstò fuit. Secutum est bellum Africanum. 9 graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. 10 Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, 11 seseq; exspoliare maluerit,

1. *Cùm, inquit, in castellum Lucejum venisses.*) Puteanus monuit legendum *voluisses.* nam quod mox narrat, actum fuit antequam Cæsar Lucejum veniret; ut liquet ex alio hujus paginæ loco: *in posterum, inquit, diem distulit; ut cùm in castellum Lucejum ventum esset, &c.* Sequitur ergo id actum fuisse in domo Dejotari; ad quam Cæsar in Lucejum profecturus deverterat.

2. *Ab isto adolescente esse corruptum.*) Vulgata interposuit *existimavi.* sed vocis ejus nullum vestigium in Pall. quod & notavit Putеanus; Item Muretus d. cap. 6. qui tamen minus bene illud *subornabit* mutat in *subornavit*, sic quidem etiam scriptum in aliquot nostris: sed id veteri illa consuetudine scribendi, idem est cum priore.

3. *Hac suspicione percussum.*) Recepta lectio *percussum*, sed alterum magis hic convenit, restatque in plerisque nostris.

4. *Dii te perdant fugitive, &c.*) Sic omnino Pall. pr. tert. & Celberdensis aut certè *perdint.* vox ea notissima vel ex Plauto. vulgò erat *perdant.* sic legendum, diu est quod monuit Cujacius lib. XII. Observat. cap. 32.

5. *Transferri non possent.*) Mallet Gulielmius *transferre*, quod etiam in uno, alterove nostrorum. sed alterum videtur mihi lepidius.

6. *De absente se vindicare.*) Gulielmius eruebat è vestigiis aniusti libri, *absente sibi vindicare.* quanquam ei non displiceret Victorii, *se indicare*, de quo ille libro XII. Var. lect. cap. 28. ferri potest & vulgata: de injuria enim fratribus illata vindicare se indicio potuisse significat.

7. *At misit ad Cælium nescio quem.*) Exstat & istud in Pall. item Lambini *Cæcilium*: sed tamen Pal. nonus præfert *Tellium.*

8. *Vel quia nosset, vel quia non nosset.*) Ita & Pal. nonus. vulgata: *vel quia non nosset, vel si nosset, &c.*

9. *Graves de te rumores sparsi.*) Habet istud ultimum verbum Pal. nonus. aliquam multis aliis abest. & potest rectius forsen subaudiri.

10. *Quo tum erga te rex animo fuit?*) Admisit & istud optimus Palatinorum nonus. secundus verò amplius habet, *animo rex etiam erga te fuit.* alii quidam non agnoscunt *erga te*, abjecitque Lambinus.

11. *Seseque exspoliare maluit.*) Vulgata intermiscunt, *& filium suum*, quod infertum ex loco inferiore, neque habent mss. fere ulli.

maluerit, quàm tibi pecuniam non submini-strare. At eo, inquit, tempore ipse Nicæam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos *exciperent*, & celeriter ad se referrent. itaque cùm esset ei nuntiatum, Domitium naufragio perisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: „ *Pereant amici, dum una inimici intereidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset. ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus *cur esset*, à quo cùm vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vinose obruisse, in conviviogue nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Dejotarum *saltantem* quisquam, aut *ebrium* vidit umquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes, quod te, Cæsar, ignorare non arbitror, sed præcipuè singularis, & admiranda frugalitas. etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. FRVGI HOMINEM dici non multùm habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Rom. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga remp. nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen, quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesq; jungebat: ut non solùm tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur *adolescens*, nondum tanta gloria præditus, nihil umquam nisi severissimè, & gravissimè fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit? Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quàm optimo, & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quòd si saltatorem avum habuisses, neque eum vitum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minimè in illam *ætatem* conveniret. quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed benè ut armis, optimè ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. itaque Dejotarum cùm plures in equum sustulissent, quòd hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm ostentare? quàm nemini in illa causa studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prœlium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed *abjiciendorum*, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, 1 sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam *à suis* accusetur. vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam, & obscuram, è tenebris *in lucem* evocavit. quis tuum patrem ante, qui esset, quàm cujus gener esset, audivit? Sed quamvis ingratè, & impiè 2 necessitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias, *hominum more* gerere potueratis, non facto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis, & odii magnitudo. adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam *humanitatis jura* violentur? servum sollicitare verbis, spe, promissisque corrumpere: adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. nam ISTA CORRVPTELA servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contraque nos pugnare: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora, ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus pleb. M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clàm domum venisset, & *crimina in dominum* delaturum se esse dixisset: 3 prehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid interfuit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit: tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nonne, 4 cum esset productus, & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, quitum casu apud Domitium cenabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura, & exempla corrumperes, 5 domesticaque tua immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit, (ejus enim nomine, 6 optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, 7 TE IN INVIDIA esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & eversas domos: armatis militibus refertum forum, quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. & quem nos liberi, 8 *in summa populi Rom. libertate nati*, non modò non tyrannum, sed etiam 9 clementissimum in victoria ducimus? is Blesamio, qui *vivit in regno*, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una præsertim, cùm tam multas videat? valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidemus. Nam, si *locus* affert

---

1. *Sed etiam accusandi licentiam.*) Vulgò interseritur *habet*: sed invitis mss. nostris item omnibus.

2. *Necessitudinis nomen repudiaritis.*) Sic mss. aut *repudiaveritis*. supra quoque, iisdem auctoribus, *reservasti*, *evicavit*.

3. *Prehendi hominem jussit.*) Ita Colonienses; melius quàm *publicam comprehendi*, at Pall. *apprehendi*.

4. *Cum esset productus, & cum iteum fuisset.*) Publicari adjecerant *testis*. sed ea vox non comparet in mss. imò Pal. sec. & quart. adhuc abjiciunt *cum*, me sanè volente. eorundem tamen aliquot, *perductus*.

5. *Domesticaque immanitate.*) Sic malui cum Col. & aliorum libris, quàm *inhumanitate*. nescio enim quomodo τῇ ὁμοιοκαταλήξει suavior est.

6. *Optimi hominis, &c.*) Ita Pall. nostri meliores. nam Lambinianum, *viri optimi*, restat tantum in notæ secundæ libris.

7. *Te in invidia esse: tyrannum existimari, &c.*) Præstat istud longè vulgatos; *te invidiose tyrannum existi.* quomodo & in tribus suis mss. legi, dudum indicavit Modius Epistola CXXXI. habentque aliquot etiam Pall.

8 *In summa populi Rom.*) Haud aliter quoque Pall. nostri. nisi quod primus non agnoscat *populi Rom.* prius excusi, *in summa reipubl.* quod alioquin non spreverim.

9. *Clementissimum in victoria ducimus.*) Sic plerique Pall. & Colon. nam vulgati, *clementissimum in victoria videmus ducem.*

affert invidiam nullus locus est ad statuam quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui neq; desideratus umquam à te est, & nonnumquam, obstupefactis hominibus *ipsa admiratione* compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. non enim jam metuo, ne tu illi succenseas, illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neq; se à te multatum arbitratur; sed, cùm existimaret *multis tibi multa esse tribuenda*, quo minus à se qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim si Antiochus magnus ille, rex Asiæ, cùm, posteaquam à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset: dicere est solitus, Benignè sib. à populo Rom. esse factum, quod nimis *magna procuratione liberatus*, modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim 1 furoris multam sustinuerat, hic erroris. omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi, & filio nomen regium concessisti. hoc *nomine* retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec umquam succumbet inimicis, ne *fortunæ* quidem. Multa se arbitratur & peperisse antefactis, & habere in animo, atque virtute: quæ nullo modo possit amittere. quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? 2 ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquàm in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus verò judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani litteris, monumentisque consignata sunt, quæ umquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes, summa; quidam etiam *sola bona* esse dixerunt: hisque non modò ad benè, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem, & quietem senectutis, acceptam refert clementiæ tuæ. 3 Quo quidem animo cùm antea fuit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. jubes enim eum bene sperare & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, meque tuis litteris *bene sperare* non frustra esse jussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respub. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum à te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. nihil opus est occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges: & id animo contemplare, quod oculis non potes. dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta: sed maximè eorum *incolumitates*, quibus salutem dedisti. quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur *in regibus*. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum verò regum & amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora verò sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se *supponit reum*, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum; negat umquam se à te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cùm è balneo exisses, tecum se fuisse, cùm illa munera inspexisses cenatus, cùm in cubiculo recubuisses: eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postridiè. quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus, suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est: alterum conservare, clementiæ tuæ.

Qq 5 M. TVL-

1. *Furoris multam sustinuerat.*) Ita meliores Pall. deteriores enim *multam subierat*. at in nullo reperi Lambinianum illud *multorum*, nisi in uno Gulielm. conjiciebat *multam sui ruleret*, quod invenisset in Colon. *sustuleret*.

2. *Ab omnibus enim his ornatus est.*) Sic Pal. quidam neque aliter Colonienf. quàm quod is, *ab omnibus est enim iis ornatus*.

3. *Quo quidem animo, cum antea fuit.*) Malè hoc vulgati *fuerit*, & contra mss.

4. *Quonam modo dicendo misericordiam tuam, &c.*) Vetus Basilicanus, *& quenam*: videlicet verum esse, *regum, non modo*, inquit Gulielm.

M. TVLLII CICERONIS
IN M. ANTONIVM PHILIPPICARVM
LIBER PRIMVS, SEU PHILIPPICA PRIMA.
ORATIO QVADRAGESIMA TERTIA.

ANTEQUAM de republica, patres conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium & profectionis, & reversionis meæ. Ego, cùm sperarem aliquando ad vestrum consilium, auctoritatemque remp. esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in *vigilia* quadam consulari, ac senatoria. nec verò usquam discedebam. nec à rep. dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Atheniensiumque 1 renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa: atque omnem memoriam discordiarum 2 *oblivione* sempiterna delendam censui. Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus cum præstantissimis civibus confimata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. ad deliberationes eas, quas habebat domi de rep. principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas 2 *deferebat*: summa cum dignitate, & constantia ad ea, quæ quæsita erant, respondebat: nihil tum, nisi quod erat notum omni 3 bus, in C. Cæsaris comentariis reperiebatur. numqui exsules restituti? unum ajebat, præterea neminem. num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, nequa tabula post idus Martias ullius decreti Cæsaris, aut beneficii figeretur. Multa præterea, eaque præclara. ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam *regiæ potestatis* obsederat, funditùs ex republ. sustulit, de qua ne sententias quidem diximus. scriptum senatusconsultum, quòd fieri vellet, attulit. quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatusconsultum gratias egimus. Lux quædam videbatur 4 oblata, non modò regno, quod pertuleramus: sed etiam regni *timore* sublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cùm *dictatoris* nomen, quod sæpe justum fuisset, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditùs ex republica sustulisset. Li- 5 beratus cædis periculo paucis post diebus senatus, uncus impactus est fugitivo illi, 3 qui in C. Marii nomen invaserat. atque hæc omnia communiter cum collega. alia porrò propria Dolabellæ: quæ, nisi collega abfuisset; credo eis fuisse futura communia. Nam, cùm serperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latiùs: iidemque bustum in foro facerent, 4 qui illam insepultam sepulturam refecerant: & quotidie magis, magisque perditi homines, cum sui similibus servis, tectis, ac templis urbis minarentur; talis animadversio fuit Dolabellæ, cùm in audaceis, sceleratosque servos, tum in impuros, & nefarios liberos; talisque eversio illius exsecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die *dissensisse*. Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut adessemus edi- 6 xerat; mutata omnia: nihil per senatum, 5 multa & magna per populum, & absente populo, & invito. consules designati se audere negabant in senatum venire: patriæ liberatores 6 urbe carebant ea, cujus à cervicibus jugum servile dejecerant: quos tamen ipsi consules & in concionibus, & in omni sermone laudabant. 7 Veterani, qui appellantur, quibus hic ordo diligentissimè caveat. non ad conservationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem novarum prædarum incitabantur. Quæ cùm *audire* mallem, quàm videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Januariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur. Exposui, P. C. profectionis consilium: 7 nunc reversionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam.

---

1. *Renovavi vetus exemplum, &c.*) Ita Pall. nostri duo. ii enim soli erant ad manum. aliæ aliquot edd. *revocavi*, quod respuendum vel ideo, quod proximè præcessit, *convocati*.

2. *Deferebat: summa cum dignitate, &c.*] hunc ordinem verborum servant Pall. & vetustè cusi. ineptè Lambinus, qui Hier. Ferrario assensus mutavit. nihil enim horridius transpositione illa periodi istius, dummodò quis propius attendat.

3. *Quin C. Marii nomen invaserat.*) Sic Pall. sic olim editi. at Gulielm. fide Liliensis omittebat præpositionem.

4. *Qui illam insepultam sepulturam refecerant.*] Ita Liliensis codex, meius omaino vulgato, *effecerant*. instauratum enim funus Cæsari. est autem heic imitatio Græcorum, τάφος ἄταφος, quod exstat apud Euripidem Phœnissis.

5. *Multa & magna per populum, & absente populo.*] Sic Pal. sec. S. Vict. & Ferrarii mss. omnes. vulgati, *per ipsum, & abs.*

6. *Urbe carebant ea, &c.*] Mauritianus omittebat *ea*, quod perplacet Gulielm.

7. *Veterani qui appellantur.*) Ita Gulielm. è suis legebat. non malè. editi tamen olim & Pall. nostri nihil dissentiunt à vulgata prius, *appellabantur*; prorsus ineptè.

1. Rep

ponam. Cùm Brundisium, itemque illud, quod tritum in Græciam est, non sine causa vitavissem, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quòd ab urbe ea transmissio in Græciam laudabatur. quæ tamen urbs mihi conjunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus, *suspicionis* aliquid afferret, si essem commoratus. Cùm autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, rejectus austro
8. sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. cumque intempesta nox esset, mansissemque in villa P. Valerii, comitis & familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum exspectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt: ex his quidam Roma recentes; à quibus primùm accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reversione primùm cœperim cogitare. nec multò post edictum Bruti affertur, & Crassii, quod quidem mihi, fortasse quòd eos etiam plus reip. quàm familiaritatis gratia, dilexo, *plenum æquitatis* videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, *affingant* aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram; Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatus esse
9. redituram. Tum verò tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardiùs, quam cuperem, reip. gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi, quanto meo dolore, non dico. *turpe* mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, 2 ex qua Brutus cederet: & ibi velle tutò esse, ubi ille non posset. Neque verò illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. erectus enim maximi, ac pulcherrimi facti *conscientia*, nihil de suo casu, multa de nostro
10. querebatur. Ex quo primùm cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio; qui quamquam paruerat (idem ipsum à Bruto audieram) à quibus debuerat, adjutus: tamen & Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) & omnium predicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem præsentes non sunt secuti: non ut proficerem aliquid (neque enim sperabam id, neque præstare poteram) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset (multa autem impendere videbantur *præter naturam*) etiam præterque fatum, hujus dici vocem testem reip.
11. relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis. Quoniam utriusque consilii causam, P. C. probatam vobis esse confido, prius quam de republ. dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonii injuria, cui sum amicus; 3 idque me nonnullo ejus officio debere esse, præ me semper tuli. Quid tandem erat causæ, cur in senatum hesterno die tam acerbè cogeret? solusne aberam? an non sæpe minùs frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam ægros *deseri* oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur; ad quam causam etiam Appium illum & cæcum, & senem, delatum esse memoriæ proditum
12. est. De supplicationibus referebatur; quo in genere senatores deesse non solent. coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cùm de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut prænè liberum sit senatori non adesse. qui cum mihi mos notus esset, cumque de via languerem, & mihimet displicerem: missi, pro amicitia, qui hoc ederent. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracundè hoc quidem, & valde intemperanter. cujus enim maleficii ista pœna est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbatarum publicè ex senatus sententia ædificatam domum? quis autem unquam *tanto damno* senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus, aut multam? qui si scisset, quam sententiam dicturus esset, remisisset aliquid profectò de severitate cogendi. An me cen-13.
setis, P. C. quod vos *invitis* secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in remp. inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuorum? 4 nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipse regio dominatu remp. liberavit, & adsimilem virtutem, & simile factum stirpem in prope quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum conjungerem cum deorum immortalium religione: 5 ut, cujus sepulcrum usquam exstet, ubi parentetur, ei publicè supplicetur. Ego verò eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum R. si quid accidisset gravior reip. casus, si bellum, si morbus, si fames: facilè possem defendere: quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dii immortales, velim, & populo Rom. qui id non probat, & huic ordini, qui *decrevit invitus*. Quid? de reliquis reip.14.
malis licetne dicere? mihi verò licet, & semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. potestas modò veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, P. C. Kalendis Sextilibus adesse potuissem: non quo profici potuerit aliquid: sed ne unus modò consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus rep. inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi R. beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcirconenos populus R. consulares fecit, ut in altissimo, amplissimoque *gradu* dignitatis locati, remp. pro nihilo haberemus? non modò voce nemo L. Pisone consularis, sed ne vultu quidem assensus est. Quænam (malum) est ista *voluntaria ser-*15.
vitus? fuerit quædam neuessaria. nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt, alia causa est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum vocem requiro. quos quidem doleo in suspicionem P. R. venire, non meru, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suæ. Quare primùm maximas gratias & habeo, & ago L. Pisoni, qui 7 non, quid efficere posset in rep cogitavit, sed quid ipse *facere deberet*: deinde à vobis, P. C. peto, ut, etiam si sequiminùs audebitis orationem, atque auctoritatem meam, benignè tamen me, ut fecistis adhuc, audiatis. Primùm igitur acta Cæsaris ser-16.
vanda censeo: non quòd probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maximè arbitror *pacis, & otii*. Vellem adesset Antonius, modò sine advocatis. sed, ut opinor, licet ei minùs valere: quod mihi heri per illum non licebat. doceret me, vel potius vos, P. C. quemadmodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis se *uno auctore* prolatis, ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris

firma

---

1. *Rem conventuram.*) Haud aliter Pal. sec. non ut antea vulgat. *rempe conventuram*. Sic Livius lib. XXX. *ad ipsum facere sapius ultroque citroque agitantibus, rem conventuram* videatur Ferrarius.

2. *Ex qua Brutus cederet.*) Sic Pal. sec. primæ enim *excederet*, ut vulg.

3. *Idque me nonnullo officio debere esse.*) Ita & nostri, nisi quod Lambinus & Manut. uti qui *esse* mutarunt in *eum* adducti conjectura Faerni, quod idem velim super voce *edicerem*, quam mutarunt in *et dicerem*, præter omnes libros.

4. *Nihil dico cui.*) Est à conjectura Ferrarii, confirmata deinde exemplaribus vetustis; & accedunt Pall. an quibus qui.

5. *Ut ejus sepulcrum usquam exstet, &c.*) Ita aliàt legi, est ad oram ed. Lambini; sicque Maurit. ac S. Vict. membranæ rectè tuentur morem Romanum. Dis enim supplicabant, ut Romulo, cujus nusquam sepulcrum, at viris illustribus ad sepulcrum cujusque patentabant, ut Tatio, aliis, &c.

6. *Quod ipsum esset turpe.*) Habebat & istud Pall. sec. & S. Vict. item Maur. & P. non ut vulgatur, *est*.

7 *Non quid efficere posset in republ. cogitavit.*) Malim accedere mss. lingg. Feri. ait, in quibus *non quid in rep. cogitavit*.

firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa, perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? 17. Equidem hic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quàm leges Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit ratum quod idem facere non potuit? ut multis multa promissa non fecit. quæ tamen multo plura reperta sunt, *illo mortuo*, quàm vivo beneficia per omneis annos tributa, & data. sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. pecunia utinam ad opis maneret; eruenta illa quidem, sed his temporibus, cùm iis, quorum est, non redditur, necessaria, quanquam ea quoque ut effusa, 18. si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam propriè dici possit, actum ejus, qui togatus in rep. cum potestate, imperioque versatus sit, quàm lex? Quæ te acta Gracchi, leges Sempronia proferentur. quære Sullæ: Cornelia. quid? Cn. Pompeji tertius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus à Cæsare ipso si quæreret, quidnam egisset in urbe, & toga: leges multas respondere se, & præclaras tulisse. *chirographa* verò aut mutaret; aut non daret: aut si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id est, legibus acta Cæsaris dissolvi, ferendum non 19. puto. Quæ lex est melior, utilior, optima etiam rep. sæpius flagitata, quàm ne prætoriæ provinciæ plus quàm *annum*, neve plus quàm biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata, videnturne vobis acta Cæsaris servari? quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decuria judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? nisi fortè, si quid memoriæ causa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis *iniquum*, & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris 20. non habebitur. At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini judicatus lege Julia, etiam ante Pompeja, Aurelia non patebat? Census præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solùm, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res & judicant, & judicaverunt. Non quæro, inquit, istos. quicumque ordinem duxit, judicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est laudatius, nemini probaretis. IN JUDICE enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam judices manipulareis ex legione Alaudarum. aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinanteis vocatis! hic enim est legis index, ut ii in tertia decuria judicent, qui liberè judicare non audeant. in quo quantus est error, dii immortales, eorum, qui istam legem excogitaverunt? ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissimè *severitate judicandi* sordeis suas eluet; laborabitque, ut honestis decuriis potiùs dignus videatur, quàm in turpeis jure 21. conjectus. Altera promulgata lex est, ut & de *vi*, & de *majestate* damnati ad populum provocent, si velint. Hæc utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? quis enim est hodie, cujus interfit istam legem manere? nemo reus est istis legibus: nemo est, quem futurum putemus. ARMIS enim gesta, numquam profectò in judicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem vellet is aliquid esse populare. omnes enim jam cives de reipub. salute una & mente, & voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferundæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpius, quàm qui majestatem populi Rom. per vim minuerit, cum damnatum judicio, ad eam ipsam vim *reverti*, propter quam sit jure damnatus? Sed quid plura de lege disputo? quasi verò id agatur, ut 22. quisquam provocet. id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato, objici se multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur: sed duæ maximè salutares leges, quæstionesque tolluntur. 23 Quid est aliud igitur, *adhortari adolescentes*, ut turbulenti, ut seditiosi, ut pernicioſi cives velint esse? quam autem ad reipub. pestem futor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæstionibus. de vi, & de majestate, sublatis? 24 Quid, quod obrogatur 23. legibus Cæsaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majestatis damnatus sit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescindantur? Quæ quidem ego, Patres conscripti, qui illa numquam probavi, ita conservanda concordiæ causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse, & fixas videtis. De exilio reduc- 24. ti à mortuo: *civitas data* non solùm singulis, sed nationibus, & provinciis universis à mortuo: immortalibus infinitis sublata vectigalia à mortuo. Ergo hæc uno viro optimo auctore *domo prolata* defendimus: eas leges, quas ipse, vobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legibus remp contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putabimus? Ac de istis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem *sicuit*. illæ enim nulla promulgatione latæ sunt antè quàm scriptæ. Quærunt quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrûm, P. C. bonis tribunis pl. leges malas metuat. paratos habemus, qui *intercedant*: paratos, qui rempub. religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessiones, 5 quas religiones? Eas scilicet, quibus reip. salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & *stulta ducimus*. forum sæpietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis multis locis collocabuntur. Quid? 26. tum? 6 Quod erit ita gestum, id lex erit; & in æs incidi videbitis. cedò illa legitima: CONSULES POPULUM JURE ROGAVERUNT (hoc enim à majoribus accepimus jus rogandi) POPULUSQUE JURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? quo jure? an eo, quod vi, & armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico *de futuro*, quod est amicorum, antè dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. demonstro vitia: tollite. 7 denuntio vim, arma: removete. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro rep. di- 27. centi, non oportebit. quamquam te quidem, id facturum non arbitror. novi enim facilitatem tuam. collegam tuum ajunt in hac sua fortuna, quæ *bona* ipsi videtur; mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum, & avunculi sui consulatum

---

1. *Fixum quod idem facere non potuit?*) Secutus sum distinctionem Turnebi, quam habet lib. XV. Adversar. cap. 2.

2. *In actis suis duceret.*) Pal. sec. & S. Vict. Maur. P. *diceret*, rectè. respondentem enim facit Antonio Cæsarem.

3. *Quid est aliud igitur adhortari.*) Ejeci *quàm* jussu S. Vict. & sec. quibus auctoribus adhuc poterat exturbari *igitur*.

4. *Quid quod obrogatur legibus Cæsaris.*) Habent & istud Pal. quoque sec. ac S. Victoris, non, ut antea publicati, *abrogatur his legibus*.

5. *Quas religiones? Eas &c.*) Sic Pall. nostri, & Maurie. item P. sine verbo *nominas*, quod jure tolli jussit Ferrarius.

6. *Quod erit ita gestum, id lex erit; & in æs incidi videbitis.*) Secutus sum Gulielmium, qui istud repererat in fragmento Colonensi atque libro S. Victoris: neque aliter Pal. sec. vulgo erat, *jubebitis*. minus rectè. non enim Senatus id jussurus erat; neque exspectaturus Antonius jussum Senatus. quod ipsum omnino produnt, & præcedentia & sequentia.

7. *Denuncio vim, arma: removete.*) De hac distinctione optimus virorum P. Victorius lib. XXXII. cap. 13. in quem dum hic invehitur Lambinus Lycambeis armis, ostendit quàm sit animi pusilli. imò nullius

tum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio factum. Video autem, quàm sit odiosum habere *iratum* eundem, & *armatum*, cùm tanta præsertim gladiorum sit impunitas. sed proponam jus, ut opinor, æquum, quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus, aut in mores contumeliosè dixero, quò minùs mihi inimicissimus sit, non recusabo. sin consuetudinem meam, quam in republ. semper habui, tenuero, id est, si libere quæ sentiam, de rep. dixero: primum deprecor, ne irascatur: deinde si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui *pro rep.* quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione 18 dici potest æquius? Quod si, ut à quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio, graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia: teremus amici naturam. sed idem illi ita mecum, Non idem tibi adversario Cæsaris sicebit, quod Pisoni *socero*. & simul admoneni quiddam, quod cavebimus: nec erit justior, P. C. in senatum non veniendi morbi causa, 19 quàm mortis. Sed per deos immortaleis, te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobileis, *magna quædam spectantes*, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quæ SEMPER ab amplissimo quoque, clarissimoque contemta est, non opes violentas, & populo R. minimè ferendam potentiam, sed *caritatem* civium, & gloriam concupisse. Ea autem est GLORIA, laus rectè factorum, magnorumque in remp. meritorum: quæ cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis testimonio 30 comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus esset, 1 nisi te paullisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxisse diem lætiorem, quam cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris 2 pœna affectis, te domum recepisti? cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi, & 3 gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cùm omnes earum rerum obliti, propter quas 4 tibi fuerant infensi, significaverunt, se NOVO BENEFICIO memoriam 31 veteris doloris abjecisse. Hanc tu, Dolabella (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti tantam dignitatem deponere? Te autem, M. Antoni, (absentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam multum à me dissentientes *beatum* putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum à te liberata est? Tuum collegam, depositis inimicitiis, oblitus auspiciorum, augurio te ipso augure nuntiante, illo primum die collegam tibi esse voluisti: rei. tuus parvulus filius in Capitolium à te missus *pacis obses* fuit. 32 quo senatus die lætior? quo populus R. qui quidem nullâ in concione umquam frequentior fuit. tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipub. maximum autem illud, quòd dictaturæ nomen sustulisti. hæc inusta est à te, à te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ, 5 neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti. Num hujusce, cùm pro salute reipub. tanta gesserisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num 33. gloriæ *pœnitebat*? Unde igitur subitò tanta ista mutatio? non possum adduci, ut suspicer, te pecunia captum. LICET, quod cuique libet, loquatur. credere non est necesse. nihil enim umquam in te sordidum, nihil humile cognovi. quamquam nihil est tam sanctum, quod non soleant *domestici* depravare nonnumquam: sed novi firmitatem tuam. atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses. Illud magis vereor, ne IGNORANS verum iter gloriæ, gloriotum putes, plus te unum posse, quàm omneis: & metui à civibus tuis, quàm diligi malis. quòd si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. CARUM esse civem, bene de rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. metui verò, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui 34. „ *Oderint, dum metuant*, dixerit, pernicioſum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me sæpissimè. Putasne illum *immortalitatem* meruisse? voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse *parem* cum ceteris, *principem* dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus. Sed quid oratione te flectam? 35. si enim *exitus C. Cæsaris* efficere hoc non potest, ut malis carus esse, quàm metui, nihil cujusquam proficiet, nec valebit oratio. quem qui beatum fuisse putant, miserrimi ipsi sunt. BEATUS est nemo, qui ea lege vivit, ut non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quæso, & majores tuos respice, atque ita guberna remp. ut natum esse te cives tui *gaudeant*: sine quo nec beatus, 6 nec clarus nec unctus quisquam esse omni potestate potest. Et populi quidem Rom. judicia 36. multa ambo habetis, 7 quibus non satis moveri permoleste fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civium? 8 quid populi concursus? quid Pompeji statuæ plausus infinitis? quid iis tribunis pleb. qui vobis adversantur? parumne hæc significant, incredibiliter consentientem populi Rom. universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum *plausus*, vel testimonia potius, & judicia populi Rom. vobis parva videbantur? O beatos illos, qui, cùm adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Rom. ac *visceribus* hærebant. nisi fortè Accio tum 9 plaudi, & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Rom tribuerit absenti desiderium liberatoris sui perpetuo plausu, & clamore lenierit. Equidem is sum, qui istos plausus, 37. cùm à popularibus civibus tribuerentur, semper contemserim;

1. *Nisi te paullisper esse expertum te vidissem.*) Lambinus & Manutius alia interponunt: sed ita nulli mss. nostri, ita nulli vetustius impressi.

2. *Pœna affectus, te domum.*) Idem intertextum habent, *affectis, urbe incendio, & cædu metu liberata, te domum.* præter vett. nostros & olim editos.

3. *Gratulationi tuæ se non obtulerunt?*) Lilienſis amplius, *tuæ defuerunt, & se non obtul.* non malè, nisi invenissem in Pal. pr. *gratulationi tuæ se non aptarunt?* quod mihi genuinum magis videtur; ut cetera scilicet fuerint ab interprete.

4. *Tibi fuerant offensi.*) Ita mss. nostri quatuor & vetus editio. postea vulgatis *infensi.*

5. *Neminem patricium M. Manlium vocari licet.*) Delet Ferrarius *Manlium.* Gothelmius transponit solummodò, *neminem patricium Manlium Marium vocari licet.*

6. *Nec clarus, nec unctus quisquam esse omni potestate potest.*) Hæc est lectio Vaticani codicis. Muretus *unctus* mutat in *auctus.* non culpo. at vulgata, *nec clarus esse quisquam potest.* Lambinus, hæc est Lambinus, interpolat faciem pulcram merdoso fuco. videatur tamen Turnebus lib. xv. Adversar. cap. 2.

7. *Quibus non satis moveri, &c.*) Abjecit pronomen *vos* fide Pall. duorum, exemplarisque S. Victoris.

8. *Quid populi concursus.*) Ita è suis Ferrarius. sed non displicet mihi reliquorum mss. item editorum lectio *versus.* Pal. quidem sec. agnoscit *cursus.* sed id depravari potius potuit è *versus*, quam ut mutari debuerit in *concursus.*

9. *Plaudi & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto.*) Pal. sec. *plaudi sexag. post anno, & palmam dari non putabatis Bruto.*

I. Inamque

serim: idemque cum à summis, medris, infimis, cùm denique ab universis hoc idem sit cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt; non plausum illum, sed *judicium* puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Rom. vitam A. Hirtii fuisse? satis enim erat probatum illum esse populo Rom. ut est: jucundum amicis, in quo vincit omneis: carum suis, quibus est carissimus; tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum *timorem omnium* in 26 quo meminimus? certè in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortaleis, quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reip. consulturos, vita tam cara sit? Cepi, P. C. revertionis meæ fructum, quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, existaret conscientiæ meæ testimonium; & sum à vobis benignè, ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpiùs sine meo, vestroque periculo fiet, utar. si minùs, quantum potero, non tam mihi me, quàm *reip.* reservabo. Mihi ferè satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. huc si quid accesserit, non tam mihi, quàm vobis, reique publ. accesserit.

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM
PHILIPPICA SECVNDA.
ORATIO QVADRAGESIMA QVARTA.

QUONAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti reip. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quemquam nominari. vobiscum ipsi recordamini. mihi pœnarum illi plus, quàm optarem, dederunt. Te miror, Antoni, QUORUM FACTA imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reip. causa. lacessiti. tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quàm L. Catilina, furiosior, quàm P. Clodius, videre, ultro maledictis me lacessisti: 1 tuamque à me alienationem tibi ad civeis impios gloriæ fore putavisti. 2 Quid putem? *contemtumne* me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid displicere possit Antonio. An in senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reip. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est. non existimavit, *sui simillibus* probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quàm de ceteris rebus respondeo: de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum *crimen* judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari, & necessario meo? non venirem contra gratiam, 2 non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: (nam ita dixisti:) domum meam venitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ consuluisses. sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ò impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominarerunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu necsolvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa rep. *incolumem* fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quòd tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quòd commemoras, semper præ me tuli. MALUI me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brundisii *non occideris*? quem ipse victor, qui tibi ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset. in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. quod est aliud, P. C. *beneficium latronum*, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. QUALE autem beneficium est, quòd te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium, quandoquidem 3 majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reip. queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem, & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque Rom. collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid

1. *Tuamque ad me alienationem, tibi ad civeis impios gloriæ fore putasti.*) Retinui lectionem vulgatam; quæ item restat in Pal. pr. Ferrarii emendatio, *alienationem, crimen ad alienationem tibi ad imp. civ. fore putavisti*, recepit sanè glossam, alteraque tantundem valet.

2. *Non virtutis specie.*) Pal. sec. atque Mauritianus *virtutis spe.* neque aliter exemplar S. Victoris.

3. *Majus à latrone accipi nullum potuit.*) Mss. Lilienfis *à latronum principe*; quod non malè ita respondet, quæ præcesserunt.

1. *Quid*

quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cùm tu reliquias reip. dissipavisses? cum domi tuæ *turpissimo mercatu* omnia essent venalia? cum leges eas, quæ numquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas conniverere? cùm auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cùm esses fœdissimè stipatus armatis? cùm omneis impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino, lustrisque confectus? An ego, tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de rep. graviter querens, de homine nihil dixi.

IV. Itaque hodie proficiam, ut intelligat, quantum tum à me beneficium acceperit. At enim litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. QUIS ENIM UMQUAM, qui paullum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? 1 quid est aliud, tollere è vita vitæ societatem, 2 quàm tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neq; tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, *homo diserte*, ut Mustelia Tamisio, & Tironi Numisio videris? 3 qui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si offenderis, quomodo iis eos inter sicarios defenturus. Sed quid opponas tandem, si negem, me umquam istas litteras ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Qui possis? 4 sunt enim luratti manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, *nihil sapere* docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille si *verbo negaris*, longiùs progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benivolentiæ? omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non malè existimem: quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas litteras, etsi jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exsilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me *impetras*. quid enim me interponerem audaciæ tuæ? quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coërcere? Veruntamen quid erat, quòd me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla

V. poterat esse, lege data. Sed cùm mihi, patres conscripti, & pro me aliquid; & in M. Antonium multa dicenda sint; alterum peto a vobis, ut pro me dicentem, benignè: alterum ipse efficiam, ut, contra illum cùm dicam, attentè audiatis. simul illud oro: si meam cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognostis, ne me hodie, cùm isti, ut *provocavit*, respondebo, oblitum esse putetis mei. non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. etsi ille nullo modo consul, vel quòd ita vivit, vel quòd ita remp. gerit, vel quòd ita factus est

II. consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. qui consulatus, verbo meus, P.C. re, *vester fuit*. quid enim constituì, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solùm eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum sicuti C. Curionem, manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet Marco Antonio consulatus meus. 12.
At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proximè mortuus est: placuit 21
Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, 5 M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, *providit*: tum quod te consulem non vidit. Maximè verò consulatum meum Cn. Pompejus probavit: qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret, qui non mihi vitam suam, liberos, 6 fortunas, tempub. referret acceptam. Sed quo- 13. VI.
niam illis, quos nominavi tot & talibus viris resp. orbata est; 7 veniamus ad vivos, qui duo è consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modò nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est. qui honos post conditam hanc urbem habitus est *rogato* ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua 14.
constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu cùm auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te simílem, quàm avunculi esse maluisti. hujus ego consiliis *alienus* consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum umquam de repub. retulisti? ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. cur? 15.
dat natalitia in hortis. cui? neminem nominabo. putatote cum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! ò impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cùm principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, *qui domum suam nullam habent*, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, pernicioſus meus. Adeone pudorem cum pudicitia VII.
perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At enim ausus es (quid autem est, quod tu 16.
non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatusconsulta fierent, *vim* afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) sive sunt, qui apud taleis viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Roman. quis, præter te, adolescens nobilis, qui ullius ordinis, qui se civem meminisset, cùm senatus in hoc templo esset, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen nō dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm ho- 17.
mines

1. *Quid est aliud, tollere è vita, &c.*) Ita omnes ferè libri quibus usus Ferrarius; neque secus Pall. sec. ac S. Vict.

2. *Quam tollere amicorum.*) Melius istud, è tribus mss. nostris, quàm vulgatum, *sociat atem? tollere am. &c.* Gulielm.

3. *Qui cum ipso hoc tempore.*) Muretus indicat exstare in Vaticano cod. *ipsum*, quod mutare religio fuit Gulielm. quid enim, addit, verat, veteres dixisse *ipsumus* cum iidem frequentarint *ipsissimus*? At Turneb. lib. XV. Adversc. 2. transpositis elementis leviterque mutatis, inde facibat, *qui cum hoc pissimus &c.*

4. *Sunt enim librarii manu.*) Pal. pr. & Maur. item P. *libera manu*. sec. *liberè*. unde suspicemur verum esse *liberti manu*. Lilienſis tamen legit *sunt enim libera manu*. omnino nescio quid latet.

5. *M. Glabrioni.*) Est à conjectura Ferrarii. sed quam sustentat Pal. sec. in quo *Clabrioni*. vulgata *M. Læbroni*.

6. *Fortunas, remp. referret acceptam.*) Fragmentum Colonien se, *accepta*, quod melius: nisi forte rectum est, *acceptum*.

7. *Veniamus ad vivos.*) Est à Pal. sec. Maur. & S. Vict. prius vulgati, *ad*

lat.

8. *Quid*

mines nefarii de patriæ pernicidio *confiterentur* : conſciorum indiciis, ſua manu, voce pænè litterarum coacti, ſe urbem inflammare, civeis trucidare, vaſtare Italiam, delere rempubl. conſenſiſſe : quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur ? præſertim cùm ſenatus, populusque Rom. haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quòd illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc verò ne P. quidem Clodius dixit umquam. quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus *vitiis* eſſe ſuperatum.

18. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam *diſciplina* ? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipſe pugnares: ut non modò non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio? Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere fatebare, *pœna* affectum querebare. ita, 1 quod propriè meum eſt, laudaſti: quod totum ſenatus eſt, reprehendiſti. 2 nam, comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatus fuit: homo diſertus non intelligit, eum, quem contra dicit, 19. laudari à ſe: apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus eſt non dico audaciæ (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minimè vult, ſtultitiæ, quia vincit omneis, Clivi Capitolini mentionem facere, cùm inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cùm in hac cælla Concordiæ, ó dii immortales! in qua me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum ſenatu copulatus fuit; accuſa omneis ordines, omneis civeis, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipſo tempore, ab Ithyreis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed quia tantam terum *repugnantiam* non videas. nihil profectò ſapis Quid eſt enim dementius, quàm, cùm 3 ipſe reip. pernicioſa arma ceperis, objicere 20. alteri ſalutaria ? 4 At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quàm id (dii boni) non decebat! in quo eſt tua culpa nonnulla, aliquid enim ſalis ab uxore mima trahere potuiſti. CEDANT ARMA TOGAE. Quid? tum nonne ceſſerunt ? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit: libertati populi Romani ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec verò tibi de veribus reſpondebo: tantum dicam breviter, neque illos, neque ullas te omnino litteras noſſe: me nec reip nec amicis umquam *defuiſſe*, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque litteræ & juventuti. utilitatis & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc IX. 21 non hujus temporis, ad majora veniamus. P. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti Quidnam homines putarent ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, inſpectante populo R. gladio ſtricto injecutus es, negotiumque tranſegiſſes 5 niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet. 6 Sed quid? ego *faviſſe* me tibi fateor, *ſuaſiſſe* ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. priùs enim rem transegit, quàm quiſquam eum ſuſpicaretur facturum eſſe. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reip. ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me *unum triſtem* eſſe oportebat? Quamquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæſtio conſtituta? quæ litum eſt tamen. Quod ergo, cum res agebatur nemo in me dixit; id tot *annis* poſt, tu es inventus, qui diceres ? Quòd verò dicere auſus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eamque cauſam mea culpa *civile bellum* eſſe natum: in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo civi, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere, enitique potui, quin Pompejum à Cæſaris conjunctione avocarem, in quo Cæſar fuit felicior. ipſe enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit. Poſtea verò, quàm ſe totum Pompejus Cæſari tradidit: quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? ſtulti erat *ſperare* : *ſuadere*, impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompejo ſuaſerim. ea velim reprehendas, ſi potes: unum, ne quinquennii *imperium* Cæſari prorogaretur: alterum, ne pateretur fieri, ut *abſentis* ejus ratio haberetur quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias numquam incidiſſemus. Atque idem cùm jam omneis opes & ſuas, & populi Rom. Pompejus ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego antè multo prævideram: inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, UTINAM, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut numquam coiſſes, aut numquam ditemiſſes. fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompejo & de repub conſilia fuerunt. quæ ſi valuiſſent: respublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum *meis* laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum 8 in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citiùs dixerim *jactaſſe* ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate 9 viderentur qui ſocii non fuiſſent, quàm ut quiſquam celare vellet. Quàm veriſimile porro eſt, in tot hominibus partim obſcuris, partim adoleſcentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus. Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti ab alienis potius conſilium peterent, quam *a ſuis* ? & foris potius, quam domo ? Quid ? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modò dominatum, ſed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam ſine

1. *Quod propriè meum eſt, laudaſti: quod totum Senatus, &c.*) Ita mſſ. Ferrarii, accedunt quæ Pall. ſec. Maur. P. S. V. Et. prius impreſſi, *quod propriè meum, & c totius Senatus*,

2. *Nam comprehenſio ſontium, &c.*) Habent & iſtud quoque noſtrûm quatuor quæ admoto quod P. Manutius & Lambinus iſthæc quoque receperint in textum, neque ramen meminerint unde. E mſſ ſcil Hier. Ferrar. ſeu Pal. pejoræ iſtæ nimium quantum debent.

3. *Ipſe reip. pernicioſa arma*) Er hoc ab iisdem membranis, nec non Pal. primo prius edit: *ipſe contra reip. pern.*

4. *At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti.*) Conjicit Ant. Schottus, *jocoſus*: & Nod. c. 2. qui adeatur.

5. *Niſi ille ſe in ſcalas, &c.*) Sic duo veruſtiſſimi Ferrario inſpecti, priùs quæ Aldus, nec recedit Pal. ſec. aut S. V. Et. antea cuſi: *ſub ſcalas*.

6. *Sed quid? ego faviſſe me tibi, &c.*) Ita videtur diſtinguendum, non ut publicatur: *Sed quid? ego faviſſe, &c.* non malè etiam Gulielm. conjiciebat: *Ecquid ego? faviſſe*.

7. *Ne paterentur fieri, ut abſentis, &c.*) Vict. lib. XXII. Var lect. putat legendum *ferri*; non malè.

8. *In iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia.*) Editi priùs *ſuiſtitia*, procul dubio ignoratione vocis prioris, quam neque cepit Ferrarius, à quo tamen ſcimus eam hærere in omnibus libris ſcriptis: neque aliter Pall. Gembl. Maur. & P. nec non S. Vict.

9. *Viderentur ſocii, cum ſocii non fuiſſent.*) Hæc eſt ſcriptura pr ſcarum editionum. neque abeunt mſſ. noſtri, niſi quod Pal. pr. *viderentur ſocii quod fuiſſent*. recentiores admiſerunt conjecturam Ferrarii, *viderentur qui ſocii non fuiſſent*. non rectè, ſi enim attendimus, videbimus voces aliquot à librariorum ſiniſtra liberalitate negem, poſſe etiam abjici, *quàm ut quiquam, &c.*

sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, 1 navi appulisset. Cn.
17. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. quo etiam majorem ei resp. gratiam debet, qui libertatem populi Ro. *unius amicitiæ* præposuit: depulsorque dominatus, quàm particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis feciſſe illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi. admiratus sum autem ob eam causam, quòd rmmemor beneficiorum, memor *patriæ* fuisset. Quid duos Servilios? Casca dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potiùs, quàm caritate
XII. reip.? Longum est persequi ceteros: idque reip. 2 præclarum fuisse; tum multò ipsis gloriosius est. Atque ut quemadmodum
18. me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quòd sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesserat, me potissimùm testatus est, se æmulum mearum
19. laudum exstitisse. Tu autem omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit etiam *latatum* esse morte Cæsaris, crimen esse? QUID ENIM INTERESSET INTER SUAS FORTUNAS FACTI, & PROBATORUM? aut quid refert utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum?
20. XIII. ecquis est igitur, 3 te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: *voluntas* nemini. Sed stuporem
20. hominis, vel dicam pecudis, attendite. sic enim dixit, M. BRUTUS, QUEM EGO HONORIS CAUSA NOMINO, CRUENTUM PUGIONEM TENENS CICERONEM EXCLAMAVIT: EX QUO INTELLIGI DEBET, EUM CONSCIUM FUISSE. Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se
21. pugionem 4 tulit, is à te *honoris causa* nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. quanto in rebus, sententiisque major? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? numquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrùm illi, qui istam rem gesserunt, 5 *homicidæ* sint, an
XIII. 21. vindices liberatis? Attende enim paulisper, cogitationem q; sobrii hominis punctum temporis suscipe. etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris: ut à te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi
22. liberatores populi Rom. conservatoresque reip. sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm patricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quàm suum occidere. Tu homo sapiens, & considerate, quid dicis? si patricidæ: cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quàm decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta perte. non igitur homicidæ. sequitur, ut liberatores tuo judicio sint; quandoquidem tertium nihil
potest esse. Quid est? num conturbo te? non etiam fortasse 32.
satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. sed etiam hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis *præmiis* dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam. scribam ad illos, ut, siqui forte, quod à te mihi objectum est, quærent, sitne verum: ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res umquam (prò sancte Jupiter) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ glorioſior? quæ 6 commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum 7 cum principibus includis? non recuso. ago etiam gratias, quoquo ani- 33.
mo facis. tanta enim res est, ut *invidiam* istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas, & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor *posteritas*, quæ tam ingrata litteræ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu verò adscribe me talem in numerum. Sed 34. XIV.
unam rem vereor, ne non probes. si enim fuissem, non solùm regem, sed regnum etiam de rep. sustulissem: &, si meus stilus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solùm unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd benè cogitasti aliquando, laudo: quòd non indicasti, gratias ago: quòd non fecisti, ignosco. *verum* res illa quærebat. Quòd si te in judicium quis adduc- 35.
cat, usurpetque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT: vide, quæso, ne hæreas. quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, 8 qui *servire* nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus, quæstuosissima est falsorum commentariorum, & chirographorum *officina*: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ *nundinæ*. Etenim quæ res ege- 36.
stati, & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu: nemo credet umquam: non est tuum de re,

1. *Navi appulisset.*) Sic omnes Ferrariani, nam nostri *navis appulisses*. editio recepta, *navim appulisses*.

2. *Præclarum fuisse tum multò ipsis gloriosius est.*) Ita ed. priscæ. ita Pal. ambo. nisi quod secundum, & verò testatus est, nostram extare in omnibus suis scriptis Ferrarius probo. sed superat adhuc vox *fuisse*, quæ spurium quid sapit. deinde abjiciendum est à fine, suasu Pal. pr. neoterici receperunt Ferrarii conjectaneum, *præclarum fuisse tum multos, ipsis gloriosius*.

3. *Te excepto & iis qui eum regnare gaudebant.*) Redintegravi hanc periodum ex Pal. sec. Gembl. Lil. & S. Vict. alludebatque item Pall. pr. in quo *te excepto iis qui eum regnare gaudebat*.

4. *Tulit ut à te honoris, &c.*) Abundat hic et aut *ille* aut *is* & pro hoc agnoscebat Maur. *hic*, unde fecerat Gulielm. *hic*.

5. *Homicidæ sint.*) Ita & Pal. sec. & Maur. non, *homicidii rei sint*; quomodo vulgata.

6. *Commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ, &c.*) Adjeci illud *erit* è Pall. & Maur. quam injuriè abjiciendam curarat Ferrarius, habuitque obsequentes P. Manutium & Dion. Lambinum, at loquitur prius membrum de præsentis, posterius de futuro.

7. *Cum principibus includis? non recuso.*) Ita Pal. ita Lilienſis & Maur. non, *includi cum principibus non recuso*, uti rectè cusi.

8. *Qui servire nolebant.*) Vulgata, *qui nisi servire*, quod neque in Pall. aut Maur. Col. aut Ferrarii membranis; nisi quod quidam *inservire*; unde proculdubie natum alterum illud.

pub benè mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. auctores: ego te tantum *gaudere* dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam
XV. 37. reliquis respondendum est. Castra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objecisti. quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset: tu hodiè egeres, nos liberi essemus; resp. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, P. C. remp. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. neque verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter *vitæ cupiditatem*, quæ me manens conficeret angoribus: dimissa, molestiis omnibus liberasset. illos ego præstantissimos viros, lumina reip. vivere volebam, tot consulareis, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus; qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis (*mihi* enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus.
38. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certè numquam in hoc ordine, vel potius numquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeji voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de *summa re* dissentienteis, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contrà ille, quid ego sentirem, & spectarem, videbat. ego incolumitati civium primùm, & posteà dignitati: ille præsenti dignitati potiùs consulebat. quòd autem habebat uterque quod *sequeretur*,
39. idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille consularis vir, ac pænè divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt, numquam ab eo mentio de me, nisi honorifica; nisi plena amicissimi desiderii, cùm me *vidisse plus* fateretur, se *speravisse meliora*. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum,
XVI. te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ, verumtamen HOMINES quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modò homines sunt, interdum
40. animis relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii *viverent*. Sed quî istuc venit tibi in mentem? ego enim amplius HS ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te. me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam *dolor* jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit
41. heredem. & quidem vide, quàm te amarit is, qui, albus, aterve fueris, ignorans, fratris filium *præterit*: Q. Furii honestissimi equitis Romani, suique amicissimi, quem patrem heredem semper factitarat, ne nomen quidem perscripsit. te, quem numquam viderat, ac numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ *prædia* habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, electis veris heredibus, *tanquam* heres esset, invasit. Quam-
42. quam hoc maximè admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, cùm ipse hereditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in
XVII. aliena villa declamasti? quamquam fu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non *ingenii acuendi* causa declamitas. Et verò adhibes joci causa magistratum, suffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti: 2 ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis, in te 3 & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum, quid interlit. ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis alie-
XVIII. na. At quanta *merces* rhetori data est? Audite, audite, P. C. 43.
& cognoscite reip. vulnera. duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede *nihil sapere* disceres. Numetiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos *respub.* turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis re-
44. spondi, de ipso emendatore, & correctore nostro quædam dicenda sunt. nec enim omnia effundam, ut, si sæpiùs decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. à prin-
XIX. cipio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te *decoxisse*? Patris, inquies, ista culpa est. concedo. etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio non suo decoxisset. Sumsisti virilem togam, 4 quam statim muliebrem stolam reddidisti. primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili, & certo locavit.
45. Nemo umquam puer emtus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. quoties te pater ejus domo sua ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere, 5 quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat, ut te contra
XX. suum patrem, si sestertiùm sexagies peteret, defenderem: 6 tantum enim se pro te intercessisse, ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non
46. posset, se in exsilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissima 7 familiæ sedavi, vel potius sustuli, patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe & animi, & ingenii præditum; rei familiaris facultatibus: eumque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione, *patrio jure*, & potestate prohiberet. Hæc tu, cùm per me acta meminisses: nisi illis, quos

---

1. *Ne nomen quidem perscripsit.*) Lambinus aliique variè emendant, sed præter libros nostros.

2. *Ut in te quæ vellet diceret.*) Sic Pall. edd. quæ antiquæ, item Victoriana. at Lambiniana non unaze *non in te quæ vellet diceret; sed in quem vellet, diceret*; repræsentatin contextu; quod natum suspicor à male intellecto Ferrario.

3. *Et in tuos dicta dicere.*) Schottus noster cap. XII. abjiciendum censet *dicta*, aut *dicere* mutandum in *facere*.

4. *Quam statim muliebrem stolam reddidisti.*) Nihil variant mss. nostri. Idem amicus noster monet Faernum edidisse è veteri cod. Romano, *muliebrem togam*. ego totam illam vocem eradicatam mallem. Lambinus togam Faerni recepit in contextum.

5. *Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit.*) Gembiacens. *quæ flagitia domus illa diutius stare non potuit*. quod adfricabunt ad historiæ Lydium: lapidem otiosiores. nam mihi valde adlubescit.

6. *Tantum enim se pro te intercessisse.*) Secutus sum tres Ferrarii codd. vulgati adjecerant adhuc vocem *dicebat*.

7. *Familiæ sedavi vel potius sustuli.*) Lil. ac Maur. *non sedavi sed potius sustuli*. Ingo

quos videmus gladiis confideres, maledictis me provocare
XIX. 47 ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia omittam, sunt quædam, quæ *honestè* non possum dicere: tu autem eo liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non po posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reip. miseriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus. quæ peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen, ut facitis, attentè audiatis. debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam *recordatio*. tametsi incidamus oportet media ne nimis serò ad extrema veniamus.
48 Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum fax. cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. quid dicam, ipse optimè intelligit. 1 Inde itum Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra *religionem* sed habebat ducem Gabinium, quicum quid quidvis rectissimè facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo *pedem* poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis, tan
XX. 49 quam Sisaponem tenebas? Venisti è Gallia ad quæsturam petendam. aude dicere, 2 te priùs ad patrem tuum venisse, quàm ad me. acceperam enim jam antè Cæsaris litteras, ut mihi satisfieri paterer à te. itaque ne *loqui* quidem sum te passus de gratia. 3 Postea custoditus sum à te, tu à me observatus. In petitione quæsturæ. quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Rom. in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo: tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me *injuriis* satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem numquam sim adhortatus quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam,
50. quàm ad meam gratiam. Quæstor es factus. deinde continuò sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus *perfugium* esse ducebas.
XIV. 35 Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis
XXI. esses. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impurè atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunasque nostras, id est, in universam remp. impiè, ac nefariè fecerit. ab hujus enim scelere omnium
51. malorum *principium* natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, Kalendis Januar. labentem, & propè cadentem rempubl. fulcire cuperetis, ipsique C.
52 Cæsari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum, atque emancipatum tribunatum, consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subjecit securi, qua multi *minoribus* in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus exstinctis, 4 quod in *hostem togatum* decerni est solitum more majorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reip. judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta, dum genus hominum, dum populi Rom. nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera
intercessio nominabitur. Quid cupidè à senatu, quid temere
52 fiebat, cùm tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reip. prohibuisti? neque id semel, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne deleri, & everteri remp. funditus velles, cùm te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, 5 neque frequens senatus agendo de vendita, atque addicta *sententia* movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus,
53 reliquisque imperiis, & potestatibus: quæ non effugisses: nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. XXII. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, *causam belli* contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii, & facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunitium subiatum 6 circumscriptus à senatu esset Antonius? omitto, quàm hæc falsa, quàm levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit *contra patriam* arma capiendi. 7 Sed nihil Cæsari: tibi certè confitendum
54 est, cautam pernicioſissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum umquam immemorem fore, 8 consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii P. R. decus, ac lumen fuit: omneis consulareis, qui per valitudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo *remp.* expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur *in seminibus est causa arborum*, & stir-
55 pium: sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, treis exercitus populi Rom. interfectos: interfecit Antonius. desideratis clarissimos civeis: eos quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. omnia denique, quæ posteà vidimus (quid autem mali non vidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. ut Helena Trojanis, sic iste huic reipub. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. omnia perfecit, quæ senatus, salva repub. ne fieri possent, perfecerat. cujus tamen *scelus in scelere* cognoscite. Restituebat 9 multos XXIII. 56. calamitosos, in his patrui nulla mentio. si severus: cur non in omneis? si misericors, cur non in suos? sed omitto ceteros. 10 Licinium Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: 11 quasi verò ludere cum con-

1. *Iade itum Alexandriam, &c.*) Pall. & Maur. *iter*, ut etiam edidit Lamb. neque aliter editio prima.

2. *Te priùs ad patrem tuum.*) Est à Buchanani conjectura. nam mss. plerique *patrem tuum*. vulgati, *patrem tuum*. Muret. lib. XIIX. Var. lect. c. 6. conjicit *amatorem tuum*.

3. *Postea custoditus sum à me, tu à me observatus.*) Ita quidem Pal. pr. sed sec. *postea cultus à te*. quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum displicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielm. in Asinariam Plautinam c. 5. Muret. l. XIIX. Var. lect. c. 7. quod invenisset in uno ms. *beatus*, in altero *vocatus*, conjiciebat, *sublevatus*.

4. *Quod in hostem togatum decerni solitum.*) Explicat Schottus noster. d. cap. 12.

5. *Neque frequens senatus, &c.*) Nihil muto. sed tamen in duobus libris reperi, *neque Rom. eques aut senatus*; inquit Gulielm. neque aliter Pal. pr. nec ii quos excusit Ferrarius.

6. *Circumscriptus à senatu esset Antonius.*) Sic & Pal. sec. & Maur. quemadmodum & Ferrariani.

7. *Sed nihil Cæsari.*) Ita Pall. & plures à Ferrario excusi. vulgata, *sed nihil de Cæsare*.

8. *Consules ex Italia excussos.*) Est à Mauric. vulgata *expulsos*, minus recte. sic Philippica XII. c. 7. *juventutem omnem ex Italia excussimus*; ubi perperam vulgati *exercimus*.

9. *Multos calamitosos.*) Scriptus Ferrarii unus *damnosos*. quod placuit Gulielm. & Plautus quidem ea voce usus est in partem talem.

10. *Licinium Denticulam.*) Ita hodie passim publicatur, restatque in Pal. sic antea cusi *Lenticulam*. quod & in pr. stat tamen & pro priore scriptura Mauricianus.

11. *Quasi verò ludere cum condemnato non liceret.*) Sic Pall. nostri. Lamb. ediderunt *ut luderet cum condemnato, quasi vero, &c.* nimis de suo largus, inquit Schottus noster, qui malebat legere cum Mur. *non quasi luderet cum condemnato*. videatur ipse c. 12. quemadmodum etiam Mur. lib. XIIX. Var. lect. c. 7.

demnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo R. cur eum *restitui* oporteret? absentem credo in reos relatum: rem indicta causa judicatam; nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, & armis: postremò, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus: & rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse, pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. hominem verò omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime
57. *studium suum* ipse profitetur? in eodem vero tribunatu cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum; lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque quæ dico, dictaturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. etenim quod umquam in terris tantum flagitium exstitisse
XXIV. 58. auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in essedo tribunus pleb. lictores laureati antecedebant: inter quos, *aperta lectica*, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessariò prodeuntes, non toto illo, & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. 1 sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, rejecta mater amicam imperii filii, tanquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris facunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam
59. impressit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis est sanè reprehensio, & lubrica. versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. fuit felix, si POTEST ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa, & tua: illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. ibi me non occidisti. magnum beneficium. potuisse enim fateor. quamquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. tanta
60. enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus *sanctus* esset, quòd eam à me servatam esse meminissent. sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti; meque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: 2 libeatne mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri, ut tuebar, præsertim cum te
XXV. hæc auditurum videres? Venisti Brundisium, in sinum
61. quidem, & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? *quam miserum* est id negare non posse, quod sit
XXV. turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere?
62. Italiæ rursus percursatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis, & misera *deductio*: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda *direptio*. Accessit, ut, Cæsa ejus natio, cum ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigaleis 3 Sergio mimo XIX
tradere. Quid ego ritius decreta, quid rapinas, quid *hereditatum* possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quò se verteret, non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, nonà L. Turselio hereditas venerat: nondum in Cn Pompeji locum, multorumque aliorum, qui abierant, repentinus heres successerat, erat ei vivendum *latronum ritu*, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc 63.
quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset
in populi Rom. conspectu *vomere* postridie. O rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! 4 Si inter cenam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, fructis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. 5 Cæ- XXVI. 64
sar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, SI QVIS reipub. sit infelix, felix
esse non potest. hasta posita pro æde Jovis Statoris, bona XX
(miserum me: consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, 6 servientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. exspectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet *accedere*, inventus est nemo, præter Antonium. præsertim cùm tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent, unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & reformidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, 65.
vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector sis isto loco natus, deinde cùm Pompeii sector, non te extecrandum populo Romano, non detestabilem, non 66.
omneis tibi deos, omneis homines, & esse inimicos, & futuros scias? At quàm insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas; cujus virtute *terribiles* erat Populus Romanus exteris gentibus, justitia carios? In ejus igitur co- XXVII.
pias cùm se subitò ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo, 7 modò egens, repente dives. Sed, ut est 66.
apud poëtam nescio quem, *Male parta, male dilabuntur*. XXX
Incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensibus, sed paucis diebus effuderit: maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis multa & lauta suppellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen *abundantis*. horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit 67.
animal unum: Oceanus medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tamcitò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum, apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur. alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat alea toribus referta, plena ebriorum: totos dies *potabatur*, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpè (non enim

---

1. *Sequebatur rheda cum lenonibus.*) Exhibent hanc lectionem Pall. nostri, & retinet omnino contra Vict. Ferrarius; is enim lib. XVI. Var. lect. contenderat emendandum *cum lenibus*.

2. *Licèatne mihi per, &c.*) Ferrarius timidè & modestè conjiciebat, *sinerne*, quod receperunt P. Manut. & Lamb. sed non respondent libri prius impressi, *licetat nunc mihi*.

3. *Sergio mimo tradere. Quid ego, &c.*) Lambini editio amplius habet, *tradere cum sibi non hanc quam nunc mansè tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego, &c.* deprompta ei fortè è Faerni aut Mureti libellis, quos nondum videre licuit.

4. *Si inter cenam.*) Quintilianus lib. IIX. laudat, *si hoc tibi inter cenam*, mox reddidit Tullio *ipsius* suasu Pal. sec. ac Maur. ut & Ferrarii script. ut eorundemque fide mutavi *in nequissimum, in nequissimum*.

5. *Cæsar Alexandria se recepit.*) Ita nunc habent omnes libri editi; sed de conjectura Ferrarii mss. eorum & antiquitus cusis, *Alexandriam*.

6. *Servientibusque animis, gemitus tamen, &c.*) Nihil variant mss. nostri; Lambinus tamen interposuit: *animis, cùm omnia mens teneretur*. an ex Faerni aut Mureti libris?

7. *Modò egens, repente dives.*) Non temere conjicit d. c. 12. Schottus noster, illud ex poëta aliquo depromptum.

enim semper ipse felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeji peristromatis, servorum in cœllis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc jam celeriter esse consumta. non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbeis, & regna celeriter tanta nequitia *devorare* potuisset. At ejusdem ædeis etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu Alarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu nemo adspitere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hæc tu in domo tamdiu deversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? fieri nop potest. quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & nos nosti. nec verò te umquam neque vigilantem, neque in somnis credo *mente* posse *consistere*. necesse est, quamvis sis, ut es, 1 vinolentus, & furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. quid enim umquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissima disciplina? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cum foris clarus, tùm domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm institutis domesticis. hujus in tedibus 2 pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Et si jam negat. nolite nolite quærere. frugi factus est. illam suam suas res sibi habere 3 jussit, ex duodecim tabulis: claveis ademit, forasque exegit. quàm porrò spectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil est *honestius*, quàm quòd cum nima fecit divortium? At quàm crebrò usurpat, & *consul* & *Antonius*? hoc est dicere, & consul, & impudicissimus: & consul, & homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine: dixisset, credo, aliquando, 4 avus tuus, *Et consul, & Antonius*. numquam dixit. dixisset etiam collega meus; patruus tuus. nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempubl. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum opera tua est. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidinis defuisti? gustaras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissimè persecutus trucidaras. quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequereris, cùm præsertim belli *pars tanta* restaret? itaq; quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamenti, ut dicebat ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primò respondisti plane ferociter: & ne omnia videar contra te, propemodum æqua, & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quàm ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem. ego ad illum belli civilis causam attuli; ego leges pernicioſas rogavi, ego arma contra consules, imperatoresque populi Rom. contra senatum, populumque Rom. contra deos patrios, aras que, & focos, contra patriam tuli. num sibi soli vicit? QUORUM facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excusis tuis vocibus, & ad te, 5 & ad prædes tuos milites misit: cum repente, à te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset *suum* dicere. Auctionis verò miserabilis adspectus: vestis Pompeji non multa eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: sordidata mancipia: ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. quò se verteret, non habebat. 6 quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris *percussor* ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. de quo Cæsar in senatu, apertè in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum. propter inopiam tuam, prorogatis diebus. ne tum quidem sequeris. tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis patribus, id est, in iis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut NON SUSCIPIENDA fuit ista causa, Antoni: aut, cùm suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. sed tamen consilium 7 à primo reprehendendum, *laudanda constantia*. 8 Tu verò quis es? Cn. Pompeji liberi primùm patriam petebant. esto: fuerit hæc partium causa communis. repetebant præterea deos, penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in quæ tu invaseras. hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi IN HANNUS iniquissimis quid potest esse æquius? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeji liberos Cn. Pompeji pugnare sectorem. 9 An tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone 10 reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subitò revertissem. Exposui nuper, P. C. causam reditus mei, volui, si possem, etiam ante Kalendas Jan. prodesse reip. nam, quod quærebas, quomodo redissem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, 11 nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, & quidem,

1. *Vinolentus & furens.*) Istud recepi, quod inveniſſet in suis aliquot Ferrarius, restituitque in Pal. illo sec. atque Maur. prius erat *violentus*. ineptè. ebrietas enim & furor duo sunt, quæ non patiuntur simulacra in somnis liquido nobis imprimi. itaque miror hactenus exulasse libris lectionem ratione maximè subnixam.

2. *Pro cubiculis stabula, pro triclinio popinæ sunt.*) Sic Pall. & olim editi. itaque non est quod conjecturas ullius admittamus.

3. *Jussit, ex duodecim tabulis, claves ademit, foràsque exegit.*) Ita ferè Nonius in *Exigere*. probabatque hanc lectionem Vict. l. 41. Var. lect. c. 2. item Muret. lib. v. Variar. lect. c. 8. & alludit Pal. sec. in quo, *claves fecit ademit, exegit*. vulgo antea erat: *jussit ex duodecim tabulis causam addixit, exegit*. videatur Ferrarius, item Lamb. Adamus Theodorus Siberus, has literas nostras eximiè doctus, putabat glossema illud, *ex XII. tabulis*. Supra quoque edidit *illam suam suas res habere, &c.* ejecta voce *meam*. quæ non erat in mss. nostris.

4. *Avus tuus, & Consul & Antonius.*) Pal. pr. *avus tuus se exasulem & Antonium*. neque aliter sec. nisi quod ita, *Antonium* à manu prima. vulgatæ *& consulem & Antonium*: nostra est à conjectura Ferrarii. mea sententia, quadriga ista verborum est à librariis; scripsitque Cicero tantum; *id dixisset credo aliquando avus tuus; numquam dixit: dixisset etiam collega meus, &c.*

5. *Et ad prædes tuos, milites misit.*) Ita conjecit quidem Ferrarius, sed firmat Maur. noster. vulgò, *prædas tuas*.

6. *Quippe in his ipsis temporibus, &c.*) Ita omnes libri; unde suspicio fuit Guilelm. fuisse; *quippe michi ipse*. ut Cicero significet, merito trepidasse; utpote qui insidiarum etiam manifestus fuerit.

7. *A primo reprehendendum.*) Est & hoc in Pall. ac Maur.

8. *Tu verò quis es?* Pal. sec. *tu verò quid ecquis?*

9. *An tu Narbone mensas hospitum convomeres.*) Haud aliter etiam Pal. sec. publicata enim, *an mensas hosp. cum vomeres*. Maur. præferebat, *hospitium convomeres*.

10. *Reditus? & tamen quærebat, cur ego.*) Ferrarii ms. *reditus ejus? & quærebat*. unde facit Guilelm. *reditus ejus, qui jam quærebat, &c.* non placet, certè à vulgato stant Pall. & vetus impressio.

11. *Nullis nec Gallicis.*) Recepta lectio *aligis*. sed Gellius l. XIII. c. 22. laudat alteram.

3. *Audivi*

ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quàm me *pudeat* nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potiùs rogares; is per municipia, coloniasque Galliæ, à qua, nostrum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consuetudo solebamus, cum Gallicis, & lacerna cucurristi.

XXXI. 77. At videte levitatem. Cum hora diei decima ferè, ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se *occultans*, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? à Marco tabellarius. Contestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. quam cùm illa legeret flens (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cùm mulier fleret uberius: homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere.) ergo, ut te catamitum nec opinato cùm ostendisses, præter spem mulier adspiceret: idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu 78. *perturbasti*? Et domi quidem causam amoris habui; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus 2 prædes tuos venderet. productus autem in concionem à trib. pl. cùm respondisses, te rei tuæ causa venisse, popul. etiam *dicacem* in te reddidisti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis. ad majora veniamus. Cæsari ex Hispaniam redeunt obviam longissimè processisti celeriter isti, & redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. habebat hoc omnino Cæsar: quem planè perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem, audacemque cognoverat, hunc in *familiaritatem* libentissimè recipiebat. 79. His igitur rebus præclarè commendatus, jussus es renuntiari consul, & quidem cum ipso. nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, cluisus. qua in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum, & receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ. cogimur in senatum: invectus est copiosiùs multo in istum, & paratiùs Dolabella, quàm nunc 80. ego. hic autem iratus quæ dixit, dii boni? primùm cùm Cæsar ostendisset, se, priùs quàm proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant *regem*, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: sed eum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primùm incre- 81. dibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minùs facere potuisses? Vide ne etiam facilius. nos enim nuntiationem solùm habemus: consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto: hoc imperitè (NEC ENIM est ab homine numquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam multis antè mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis, sed priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm inplicata inscitia, *impudentia* est. si nec scit quod augurem nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recorda- Pu mini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dola- XXXIII. bellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ. quiescit. renuntiatur: deinde, ut assolet, suffragia. tum secunda classis: quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi. Confecto ne- 83. gotio bonus augur (Lælium diceres) ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servasse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januar. futurum esse provideras, & tanto antè prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quàm reipublicæ calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione. augur auguri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque co- 84. gnoscite. quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella tutus, *cum voles*, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cùm augur iis verbis nuntiat, quibus nuntiasti: confitere te, cùm ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur à collega requiro. Sed, ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dis- XXXIV. simulat, P. C. apparet esse commotum: sudat, pallet, quidlibet, modò ne nauseet, faciat. quod in porticu Minutia fecit. quæ potest esse tupitudinis tantæ defensio? cupio audire ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, ami- 85. ctus toga purpurea, in sella aurea, coronatus: adscendis: accedis ad sellam (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) *diadema* ostendis. gemitus toto foro. unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attulerat domo meditatum, & cogitatum scelus. tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cùm 4 auctor regni esses; eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus *ferre & pati* XXV *posset*. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pe- 86. des abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres: qui ita à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè servires: à nobis, populoque Rom. mandatum id certè non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num exspectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc *cruentat* oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam, dicam tamen dolore commotus. 5 Quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum esse qui abjecerit? At etiam ad- 87. scribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM CONSULEM, POPULI JUSSU REGNUM DETULISSE, CÆSAREM UTI NOLUISSE. Jam jam minimè miror, te orium perturbare: non modò urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim

---

1. *Audivi qui magister, &c.*) Abjeci, *quàm quod*, volentibus aliquot mss. Ferrarii; respondetque noster Pal. sec.

2. *Prædes tuæ vendaret.*) Mauricianus, *fuos*, quomodo conjecerat legendum Ferrarius, aut rescribendum, *habuisti*. & verò *fuos*, admisit Manutius; *habuisti* Lambinus.

3. *Magistratus etiam inspectionem.*) Sic Pall. Gembl. Lil. Maur. non *spectionem*, quod receperunt Manutius ac Lambinus suasu Ferrarii, qui sic reperit in libro uno.

4. *Auctor regni esses.*) Ejeci verbum *inveniri* auctoritate item Pal. ses. Maur. & librorum quos consuluit Ferrarius.

5. *Quid indignius, quàm vivere eum qui, &c.*) Ita ipse Cicero primum scripsit lib. XVI. ad Atticum Epist. II. quod & in Pall. prior. nam sec. *Nemo indignus in vita*; quomodo & in suis reperit Ferrarius; conjecit autem, *Nonne indignum est vivere eum*, quod recepit Lambin. at si Tullio obsequemur rescribendum fuerat: *commune id indignissimum esse, vivere hunc qui imposuerit, &c.*

1. Funes.

enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati; ut multis pòst sæculis, à M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed XXXV-88 ad auspicia redeamus. De quibus rebus idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro tum tu quid egisses, audiebam quidem te paratum fuisse, quòd me de mentis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem *fortuna populi Rom.* num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter *conscientiam* scelerum desperatio vitæ? cùm ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, 89. salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam remp. te adhortaret: quoad metueres, omnia te promissurum: simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm ceteri consulares irent, rediren: in tentia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque illam societatem optimis civibus cum importunissimo *hoste* fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem 90. invitus, cùm omneis aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies M. Antoni fuit? quamquam mihi subitò inimicus XXXVI exstitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. quamquam te bonum *timor* faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum re putabant, me quidem dissentiente, 1 funeri tyranni illius sceleratissimi præfuisti. tua illa pulchra 91. laudatio, tua miseratio, tua cohortatio, tu, tu illas faceis incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. tu illos impetus perditorum hominum, & , ex maxima parte, *servorum*, quos nos vi, manuque repulimus, in nostras domos immisisti. idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio præclara S.C. fecisti, nequa post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur. meministi ipse, de exsulibus: scis, de immunitate quid dixeris. optimum verò, quòd dictaturæ nomen in perpetuum de rep. sustulisti. quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum 92. dictatorem, tolleres *metum*. Constituta resp videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solùm singulis veniebant *immunitates*, sed etiam populis universis. civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante republ. manere non possunt, provincias universas, P. C. perdidistis: neque vectigalia solùm, sed etiam imperium populi R. hujus domesticis nundinis de- XXXVII-93 minutum est. Ubi est septies millies sestertium, 2 quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? funesta illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderentur, quæ nos a *tributis* posset vindicare. Tu autem quadringenties H S quod idibus Martiis debuisti. quonam modo ante Kalendas April. debere 3 desiisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur, non inscience te: sed unum egregium de rege Dejotaro, popul. Rom. amicissimo, decretum in Capitolio fixum quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore *risum* posset continere. Quis enim cuiquam 94. inimicior, quàm Dejotaro Cæsar? æquè, atque huic ordini, ut equestri, ut Massilienses, ut omnibus, quibus remp. populi Rom. caram esse sentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præsens, nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum 4 factus est gratiosus. compellarat hospitem præsens: computarat, pecuniam imperarat, 5 in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat à senatu datam. hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modò *æquum sibi* videri, 95. XLIX modò *non iniquum*. mira verborum complexio. at ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H S centies per legatos, viros bonos, sed timidos, & imperitos, 6 sine Sexti, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in *gynæceo*: quo in loco plurimæ res veniere, & venerunt. qua ex syngrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus sem- 96. per hoc fuisse, ut, *quæ tyranni* eripuissent, ea, tyrannis interfectis, iis, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngraphan recuperatæ. non enim à te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui *auctorem odimus, ulta defendimus*. Quid ergo de commen- XXXIIX-97 tariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palàm venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum constituuntur, ut jam appendantur, non *numerentur* pecuniæ. At quàm *cæca avaritia* est? nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic *venditor*. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nul- 98. lius infector calamitatem: tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simili calamitate fuerint. cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ & risus hominum, & querelas moveret. Cur autem ea comi- 99.

1. *Funeri tyranni illius sceleratissimi præfuisti.*) Sic mss. Ferrarii, neque secus nostri. vulgata, *sceleratissimè*, ut non referatur ad Antonium, at Lambin. amplius habet *funeri tyranni, & illud suum fuit sceleratissime.* si è libris Faërni aut Mureti probo.

2. *Quod in tabula qua sunt ad Opis patebat.*) Ita legendum putabat Budæus lib. IV. de Asse: cùm prius publicaretur *patebatur.* neque aliter Pall. nostri at Lambin. ac Manut. edidere: *quod est in tabulis quæ sunt ad Opis?*

3. *Desiisti? Sunt ea, &c.*) Vulgata lectio, *desiisti? Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? Sunt ea, &c.* Verum ea huc non faciunt, neque comparent in multis mss. interjecta verò sunt ex cap. infra 38. ipso principio.

4. *Factus est gratiosus.*) Pal. pr. *gnatus.* secundus hic mutilus est. olim cui *gratus*, nam illud *gratiosus* est à conjectura Vbaldini.

5. *In ejus tetrarchiam, &c.*) Prima editio, *Medea tetrarchiam.* locum bene explicat P. Vict. l. III. c. 23.

6. *Sine Sexti, sine reliquorum.*) Omnes mss. *sine sua, sine reliquorum, &c.* illud *Sexti* natum est à Ferrario, cui in mentem erat locus Tullii l. XVI. ad Atticum Epist.

ne quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lectitia non habuisti? an quia tribunus plebis fuisti cum fulmen nuntiabat? 1 cum tua quid interest, nulla auspicia sint, cum tuorum, tum sis *religiosus*. Quid? eundem in septemviratu nonne destituisti? intervenit enim, quid metuisti? credo, 2 ne salvo capite negare non posses. omnibus eum contumeliis onerasti, quem *patris loco* si ulla pietas in te esset, colere debebas. filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quæsita, & ante perspecta, non est satis. probri insimulasti pudicissimam fœminam. quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo senatu Kalendis Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo sorori, & uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam spurcè, tam impie
XXXIX. 100. dixeris? Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causa confirmata sunt à senatu: quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur *veneunt*? At sic placuerat, ut ex Kalendis Juniis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. quod fuit consilium? quem umquam advocasti? quas Kalendas Junias exspectasti? an eas, ad quas te, petagratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? ô præclaram illam percursationem tuam
101. mense Aprili, atq; Majo, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es. Quemadmodum illinc abieris, vel potius pænè non abieris, scimus. cui tu urbi minitaris, utinam conere, ut aliquando illud, *Pænè*, tollatur. At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de *vectigalibus* eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & colluforibus dividebas. mimos dico, & nimas, P. C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæc quondam arationes Campani, & Leontini in populi Romani patrimonio 3 grandi fœnore, & fructuosæ fore bantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset; rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiamque
XL. 102. redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar antè deduxerat. Consuluisti me per litteras de Capua tu quidem. sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset *auspicato* deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci; colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut 4 vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pænè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium mi-
103. nueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi, atq; integerrimi viri, fundum Casinatem. quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. 5 Et si ab hasta valeant tabulæ, modò Cæsaris, non tuæ: quibus *debuisti*, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. Ipsum enim exspectare magnum fuit. Quis
104. verò audivit umquam (nullius autem solus curæ pluribus sunt) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? 6 Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? remove gladios parumper illos, quos videmus. jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes procurator arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissi-
XLI. mè est perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera? *quàm dispari domino* quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à *dispari* tenebantur! studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum deversorium, quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ litteris mandabantur? jura populi R. monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisq; doctrina. At verò, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres familias versabantur. Casino salutatum veniebant, Aquino, Interamna. admissus est nemo. jure id quidem. in homine enim turpissimo *obsolebant* dignitatis insignia. Cùm inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo. ut iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in via habitabant. quid Anagini? qui cum essent devii, obviam ei descenderant, ut istum, tamquam *si esset* consul, salutarent, 7 incredibile dictu; tamen inter omneis constabat, neminem esse resalutatum: præsertim cùm duos secum Anaginos haberet, Mustelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contu-
107. melias q; commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, 8 quòd Brutos *patronos* adoptassent? magno quidem judicio, studio, benivolentia, caritate, non ut te, 9 ut Basilum, vi & armis, & alios vestris similes, quos clienteis nemo habere velit; non modò esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui diesille collegæ tui;
XLII. cùm illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro everteris, quare tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti, quid evenerit postea, nescio. metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem *de cælo detraxisti*; effecisti; que non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui verò reditus inde Romam?
108. quæ perturbatio totius urbis? memineramus. Cinnam nimis potentem: Sullam postea dominantem, modò regnantem Cæsarem videramus. erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ita multi. ista verò quæ, & quanta barbaria est. 10 *agmi-*

cas

1. *Cùm tua quid interest, nulla, &c.*) Habent istud Manut. & Lamb. puto à Fœrni aut Mur. libris nam nostri, non recedunt à vulgatis: *tua quid interest? nulla auspicia sunt tuorum, cùm sis religiosus.* inepte.

2. *Ne salvo capite negare non posses.*) Conjecit Ferrarius, sed timidè, *necare*, id statim recepit Lambinus, addito de suo, *tuo*.

3. *Grandi fœnore & fructuosæ.*) Est ab uno scripto Lambini, cui accedebat Manut. codex & Ahalæ. prius editi, *glandifera*. Pal. pr. *grandiscare*. sec. *grandiscaret*.

4. *Vexillum videres.*) Vetus editio sic habet ac Pal. nostri. recentiores *tolleres*: unde? numis quam cuperem incidere in Fœrni, in Mureti ad has orationes monumenta. nam num Manut. num Lamb. inde sua hauserint, an aliunde; constare nemini potest.

5. *Et si ab hasta, valeant tabulæ.*) Supradictorum editiones; *ab hasta, valeat hasta, valeant tab.* quod non videtur ab ingenio, haud tamen variant nostri, aut vetustius editi.

* 5) *Quod si etiam semper, &c.*) Erat etiam in Pal. sec. illud aliorum *Quid*, sed Ciceronianum magis sapit alterum; sicque Pal. pr. & olim excusi.

7. *Incredibile dictu: tamen inter omnes constabat.*) Est à Ferrariana conjectura prisca lectio, *dictu*; sed tum nimis inter omnes constabat. quomodo & Pal. pr. nam sec. *dictum & simul inter omn. const.*

8. *Quod Brutos patronos adoptassent.*) Sic Pall. at Lambinus delevit *patronos*.

9. *Ut Basilum, vi & armis, & alios.*) Reponendum fortasse *ut Basilum, ut Tamisium, ut alios*, sicuti in mentem venit Schotto d. cap. 12. de quo gladiatore, non semel supra, & ad Atticum.

10. *Agmine quadrato, cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari.*) Est à Pal sec. nisi quòd is inversa voce *sequuntur scutorum milites lecticas p.* quod si quis censet delendum adhuc verbum *milites*; quod abest uno libro Ferrarii, per me licet. inepte Lambiniana: *sequuntur scutati milites: scutorum lecticas.* nam lecticæ scutis gravidæ erant, ut arriperentur statim à militibus si necesse.

cas portari vidimus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus. Kalendis Junijs cùm in senatum ut erat constitutum, venire vellemus, metu per-
109 territi repentè dissugimus. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, & potiùs discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit, qui chirographa Cæsaris defendisset *lucri sui causâ* : is leges Cæsaris easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. IN PVBLICIS actis nihil est lege gravius ; in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit ; alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit : quod etiam *insanis* civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos
XLI. nec Pompeji deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens ? tu illum amas mortuum ? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem ? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius ? Quid igitur cessas ? cur non inaugurare ? sume diem : vide, qui te inauguret : collega sumus ; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui ! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores. nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse ? te ipsum autem ad populum tulisse, ut *quintus* præterea dies Cæsari tribueretur ? cur non sumus prætextati ? cur honorem Cæsari tua lege datum, deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es : pulvinaria noluisti ? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæ
111 res, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flammem. mihi verò nihil istorum placet. sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures ? nisi fortè vis fateri, te omnia *quæstu* tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem ? exspecto enim eloquentiam tuam. disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis: ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse
XLIV. confidas ? Sed præterita omittamus. hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. cur armatorum corona senatus sæptus est ? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maximè barbaros, Ithyreos, cum sagittis deducis in forum ? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur MILLIES perire est melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere ? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. *caritate*, & benivolentia ci-
113 vium sæptum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Roman. utinam salvis nobis : sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus ad quos gubernacula reip. deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reip. præsidium, vel potius *ipsa resp.* quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit, habet quidem certè resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. quàm volent, illi cedant, otio consulentes : tamen à repub. revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. sed inter *pacem*, & *servitutem* plurimum interest. pax, est tranquilla libertas : servitus malorum omnium postremum, non mo-
114 do bello, 1 sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt : at *exemplum* facti reliquerunt, illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus : qui tamen rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt, quod cum ipsum factum per se præclarum, atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix *cœlo capi* posse videatur. ESTI ENIM satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur, illum, M. Antoni, diem, quo dictaXLV. turam sustulisti : ponè ante oculos lætitiam senatus, populique Rom confer 2 cum nummatione tua, tuorumque; tum intelliges, quantum inter *laudem & lucrum* interfit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo, & sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt : sic libidinosi, avari, facinorosi, *veræ laudis gustum* non habent. Sed, si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, ne metus quidem à fœdissimis factis potest avocare ? Judicia non metuis. si propter innocentiam, laudo : si propter vim, non intelligis, ei, qui
116 isto modo judicia non timeat, quid timendum sit ? Quòd si non metuis viros fortes, egregiosque civeis, quod à corpore tuo prohibentur armis ; *tui* te, mihi crede, diutius non ferent. 3 QVAE EST autem vita, dies & noctes timere à suis ? nisi verò aut majoribus habes *beneficio obligatos*, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus : aut tu es ulla re cum eo compatandus. fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteratura, cogitatio, diligentia : res bello gesserat, quamvis reipub. calamitosas, attamen magnas : multos annos regnare est meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat : muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat, quid multa ? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientia, *consuetudinem serviendi*.
XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ceteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reip. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas ? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, QVAM SIT pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere ? an, cùm illum homines non tulerint, te ferent ? Certatim posthac, mihi crede,
118 ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice, quaso, aliquando remp. M. Antoni : quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera : mecum, ut voles : cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris : ego de me ipso profitebor. defendi remp. adolescens, non deseram senex : contemsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim,
119 si repræsentari *morte mea* libertas civitatis 4 potest ; ut aliquando dolor populi Rom. pariat, quod jamdiu parturit.

R r 5 Etenim

1. *Sed morte etiam repellendum.*) Haud secus mss. nostri. at Isidorus lib. XI. cap 30. Originum laudat *repellenda*, ut monuit Schottus lib. 1. Nodor. Cic. cap. 14.

2. *Cum hac nummatione tua.*) Pal. pr. *numeratione* sec. mimi *vacatione*, ut videatur restituendum, *nundinatione* aut *nummatatione*, quemodo diuit quod viri docti conjecerunt.

3. *Qua vita autem vita, dies, &c.*) Est ab uno Ferrarii scripto ; neque recedit multum Pal. nisi quod is *multa*, pro *vita*, insulsè vulgatur. *Quidi est autem multos dies.*

4. *Potest ; ut aliquando, &c.*) Confirmat hanc Ferrarii Codicum lectionem Pal. sec. vulgata, *potest. Utinam aliquando*, fatue.

Etenim si adhuc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi POSSE MORTEM immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. duo modò hæc opto unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique *eveniat*, ut de republica quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM PHILIPPICA TERTIA.

ORATIO QUADRAGESIMA QUINTA.

SYNOPSIS.

Suadet, ut quæ Octavius adversus Antonium egit, rata sint, & ut Imperatoria dignitate in Antonium eligatur, ut legionibus quæ illum secutæ, præmia decernantur: ut Brutus provinciam Gallicam adversus Antonium tuatur, & ut Antonius hostis à senatu judicetur.

SCRIPSI omnino, P. C. quàm tempus reipublicæ postulavit, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cùm bellum nefarium contra aras, & focos: contra vitam, fortunasque nostras, ab homine profligato, ac perdito non *comparari*, sed geri jam viderem. Exspectantur Kalendæ Jan. quas non exspectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi, & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum, & paratum ad urbem venturum esse minitatur. Quæ est igitur exspectatio, aut quæ vel minima dilatio temporis? quamquam enim adsunt Kalendæ Jan. tamen BREVE tempus longum est imparatis. dies enim affert, & hora potius, nisi *provisum* est, magnas sæpe cladeis. certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet. Quòd si aut Kalendæ Jan. fuissent eo die, quo primùm ex urbe fugit Antonius, aut hæ non essent exspectatæ; bellum jam nullum haberemus. auctoritate enim senatus, consensuque populi Romani facilè hominis amentis fregissemus audaciam. quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos. sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari *concordia*. mea autem festinatio non victoriæ solùm avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas? C. Cæsar adolescens, pænè potius puer, incredibili ac divina quadam mente, atque virtute, tum, cum maximè furor arderet Antonii, cumque ejus à Brundisio crudelis, & pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, 1 ne optantibus quidem nobis (quia fieri posse non videbatur) firmissimum exercitum invicto genere *veteranorum* militum comparavit, patrimoniumque suum effudit, quamquam non sumus ut ei verbo, quo decuit, non enim effudit, sed in salute reipublicæ collocavit. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius à Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putaverat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum *crudelitatis* præterituram fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, civeis optimos, jugulari jussit: quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate *imbutus*, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quàm illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem vestrûm, aut cui omnino bono pepercisset? Qua peste rempublicam privato consilio (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit. qui nisi in hac republica *natus* esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic judico, nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimosque conatus cohibuisset, rempubl. funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, Patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, 2 ut illius beneficio possemus, *quæ sentiremus*, liberè dicere) tribuenda est auctoritas, ut rempublic. non modò à se susceptam, sed etiam à nobis commendatam possit defendere. Nec verò de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de repub. licet) silere potest. Quis enim unus fortior, quis amicior umquam reip. fuit, quàm legio Martia universa? quæ cùm hostem populi Rom. M. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiæ noluit: reliquit consulem: quod profectò non fecisset, si eum consulem judicasset: quem nihil aliud agere, nihil moliri nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio consedit Albæ, quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium? Hujusce legionis virtutem *imitata* Quarta legio, duce L. Egnatulejo quæstore, cive optimo, & fortissimo, Cæsaris 3 auctoritatem, atque exercitum persecuta

---

1. NE *optantibus quidem nobis.*] Ita quoque liber Gemblacensis. vulgò *nec opinantibus.*

2. *Ut illius beneficio possemus.*] Sic tres mss. quibus usus est Ferrarius, sic Pal. & sec. melius longè est illo hactenus recepto, *ut de illius beneficio.*

3. *Auctoritatem atque exercitum persecuta est.*] Haud aliter etiam scribitur tamen in primo *prosecuta*; quomodo Philipp. II. cap. 15. fine. etsi tamen ibidem Ferrarii vett. codd. *persequuti.*

secuta est. Faciundum est igitur nobis, Patres conscripti, ut ea quæ sua sponte clarissimus adolescens, atq; omnium præstantissimus gessit, & gerit, hæc auctoritate nostra *comprobentur*: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ, Quartæque mirabilis consensus ad remp. recuperandam laude, & testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda, honores, *præmia*, cùm consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, deque ejus exercitu, jam diu nota sunt nobis. virtute enim admirabili Cæsaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem populi Rom. virtutem C. Cæsaris secutæ sunt, à cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed, ut dixi, hæc superiora: hoc verò recens edictum D. Bruti, quod paullo ante propositum est, certè silentio non potest prætiriri. pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatus, populique Romani potestate. O civem natum reipublicæ, memorem sui nominis, imitatoremque *majorum!* neque enim Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quàm est repulso Antonio retinenda nobis. Illi regibus parere jam à condita urbe didicerant: nos post reges exactos *servitutis* oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est, & dictus. quod nos vitium in privatis sæpe tulimus, id majores nostri ne *in rege* quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: Decimus sceleratum, atque impium regnare patietur Antonium? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia, & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tum, ut Antonio senatum habenti, in consilio regis versabantur barbari armati. servabant auspicia reges, quæ hic consul, augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega unà referente, eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. Quis autem rex umquam fuit tam insignitè impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni *venalia*? quàm hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus. At verò hujus domi *inter quasilla* pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia verò in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Suessæ jugulavit eos, quos in custodiam dederat, & Brundisii trecentos fortissimos viros, civesque optimos trucidavit. Postremò Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, cùm est expulsus.: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cùm à legionibus *relictus*, nomen Cæsaris exercitumque pertimuit, neglectisque sacrificiis sollemnibus, ante lucem vota ea, quæ numquam solveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur à Decimo Bruto beneficium populus Rom. & habet, & exspectat, quàm majores nostri acceperunt à L. Bruto, principe hujus maximè conservandi generis, & nominis. Cum autem OMNIS est servitus misera, tum verò intolerabile est servire impuro, impudico, effæminato: numquam, ne in metu quidem, *sobrio*. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissimeque judicat non esse consulem. Faciendum est igitur, P. C. nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec verò M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. quo enim ille die, populo Rom. inspectante, nudus, unctus, ebrius concionatus est, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die non modò consulatu, sed etiam libertate se abdicavit. esset enim ipsi certè statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo, & flagitioso die, & quid pati, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit? Nec verò de virtute, constantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri potest. est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque populi Romani, defendendam *consensisse* videantur. Quamobrem, tribuni pleb. quamquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tutò consules Kalendis Jan habere possent, retulistis, tamen mihi videmini magno consilio, atque optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse dicendi. cum enim tutò senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis; illud etiam statuistis, intra muros Antonii scelus audaciamq; versari. Quamobrem omnia, mea sententia, complectar, vobis, ut intelligo, non invitis, ut & præstantissimis ducibus à nobis detur *auctoritas*, & fortissimis militibus *spes* ostendatur præmiorum: & judicetur non verbo, sed re, non modò non consul, sed etiam hostis Antonius. nam, si ille consul; fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt: sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. sin autem militibus exquirendi sunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem potest gratia: quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, *conservatores respublica* judicantur? At quàm contumeliosus in edictis? 1 quàm barbarus? quàm rudis? Primùm in Cæsarem ut maledicta congessit, depromta ex recordatione impudicitiæ, & stuprorũ suorum! Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juventute habemus illustrius exemplum *veteris* sanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio, cujus etiam naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset Aricina mater. Trallianam, aut Ephesiam putes dicere. Videte, quàm despiciamur omnes, qui sumus *è municipiis*, id est, omnes planè. quotus enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate pænè finitimum, splendore municipium honestissimum? hinc Voconiæ, hinc Scatiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, & patrum memoria, & nostra: hinc equites Romani, lautissimi plurimi, & honestissimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, 2 cur probas Tusculanam? quamquam hujus sanctissimæ fœminæ, atque optimæ patet M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, *locupletis quidem certè*, 3 Bambalio quidam pater, homo nullo numero nihil illo contemtius, qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, qui cum palla, & coturnis nummos populo de Rostris spargere solebat. vellem hanc contemtionem pecuniæ suis reliquisset. 4 habetis nobilitatem generis gloriosam. Qui autem evenit, 5 ut tibi Julia natus, ignobilis videatur, cùm tu eodem materno

1. *Quàm barbarus, quàm rudis?*] Lambinus varie conjectat: sed frustra. nihil vitii est in vulgata. taxat enim imperitiam morum legumque Quintium; imo & Linguæ Latinæ.

2. *Cur probas Tusculanam?*] Qua ratione Fulvium vocet *Tusculanam*, prodit Paullus Merula commentatus suis ad Ennium.

3. *Bambalio quidam pater.*] Explicat Victorius libro VII. Var. lect. cap. 14. at Carrio emendat *Bambalis*. Lect. Antiq. lib. II. cap. 2.

4. *Habetis nobilitatem.*] Secutus sum fidem Gemblacensis, cui accedit item liber Ferrarii; licet ipse malleт, *habetotis*. vulgata *habetotis nobilitatem*.

5. *Ut tibi Julia natus.*] Sic quidem editio prima. sed mss. mirè variant, ut liquet ex Ferrarii Emendationum libro. Pal. pr. habet, *ut si tibi Julia natus*: sec. *ut si tibi Aricina natus*, quod & in Ed. & Gembl. forte fuit, *ut si tibi natus ignobilis videatur*, exclusis cæteris.

cerno genere soleas *gloriari* ? quæ porrò amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, *proditoris* filiam habuerit uxorem: ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aticinam uxorem, C. Marcellus, qui Aticinæ filiam: quos certè scio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens, *commendationem* esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, 1 quàm cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris, & patrui *parricidio* cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hæc scribere audere, quem ego, & frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? 2 Nam me eisdem edictis nescit, lædat an laudet. cùm idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumserim, laudare videtur, quasi imitari velit, cùm autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum à sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat. Sed ipse quid fecit? cùm tot edicta proposuisset: edixit, ut adesset senatus frequens, a. d. VIII. Kalendas Decembreis, eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, ut opinor, verba in extremo. *Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt & interitus mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quæ sunt *perdita consilia?* an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem & esse, & fuisse fateor. quamquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen, *currentem* ut dicitur, *incitavi*. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cùm in eo salus, & vita optimi cujusque, & libertas populi Romani, dignitasque consisteret? Sed cùm tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? 3 *vino atque epulis* retentus & alea est: si epulæ potiùs, quàm popinæ nominandæ sunt. diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendarum Decembris distulit, adesse in Capitolio jussit: 4 quod in templum ipse nescio quà, per Gallorum cuniculum adscendit. convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, *nihil timere*. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cùm de eo constituisset ad senatum referre. Scripta attulerat consularis quidam sententiam. 5 Quid est aliud, seipsum hostem judicare, nisi de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret? necesse erat enim alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæsar, hostis, cur consul nihil refert ad senatum? sin ille à senatu notandus non fuit: quid potest dicere, quin, cùm de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. At in rebus tristissimis quantos excitat risus? sententiolas edicti cujusdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. 6 *Nulla contumelia est, quam facit dignus.* Primùm quid est, Dignus? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. an quam facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse *major?* quid est porrò, Facere contumeliam? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quam denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? horum similia deinceps. Nonne satius est mutum esse, quàm, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister ejus ex oratore, arator factus sit: possideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stultum magis etiam insatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortasse. illud quæro, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cùm in edictis tam fuisset ferus. quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno pleb. fortissimo, & constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de repub. sentientem, è senatu vi & minis montis expellere: T. Canutium, à quo erat honestissimis *contentionibus* & sæpe, & jure vexatus, non templo solum, verùmetiam aditu prohibere Capitolii. Cui S. C. ne intercederent, vetebatur? de supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri, atque id erat periculum, de cujus honore *extraordinario* quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, cùm de republica relaturus fuisset; allato nuntio de legione Quarta, mente concidit: effugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, cùm id factum esset antea *nunquam*. Quæ verò profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quàm misera fuga? quàm fœda? quàm turpis? præclara tamen senatusconsulta in illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa *sortitio*: divina verò opportunitas, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. Præclarè igitur facitis, tribuni plebis, qui de præsidio consulum, senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes & agere & habere debemus. qui enim carere metu, & periculo possumus in tanta hominum *cupiditate*, & *audacia*? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de se exspectat *judicia* graviora, quàm amicorum suorum? familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse judicaverunt, quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus suis, dignissimus. in eadem sententia fuit homo summa integritate, atque innocentia, 7 M. Turranius. idem fecit 8 Sp. Oppius. ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quàm fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se *obtemperaturos* esse dixerunt. Quid ego de L. Cinna loquar? *cujus spectata* multis, magnisque rebus singularis integritas, minus admirabilem fecit hujus honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo, & constanti 9 C. Cæsetius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? 10 L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrum-

---

1. *Quàm cognosci ab hominibus.*] Lambinus *omnibus*. non probem. neque patitur sententia; aut ætas adolescentis.

2. *Nam me eisdem edictis.*] Ita conjecerat Ferrarius, approbatque Pal. sec. in quo: *nam meis de me dictis*.

3. *Vino atque epulis retentus & alea est.*] Hæc est lectio vetus. nam P. Manutius & D. Lambinus invexerunt *vino atque epulis retentus; si epulæ*. sed non video cur abjici debuerit illud *alea*. quia abest uno libro Ferrarii: quin imò cum offenderim in Pal. sec *vino atque epulis retentus est alea*, capior fere legere, *vino atque epulis retentus alvo si epula*.

4. *Quod in templum.*] Tres istas voces non agnoscit sec. neque admodum requiruntur.

5. *Quid est aliud seipsum hostem, &c.*] Transpositio horum verborum, est à Pall. & mss. Ferrarii omnibus.

6. *Nulla contumelia est, &c.*] Explicat istud Schottus noster libro v. Tusculan. quæsti onum. addatur item Muretus lib. VI. Var. lect. c. 18.

7. *M. Turranius.*] Ita omnino rescribendum, non *C. Turranius*, ut est in aliis, nam vulgatam *M. Antuanius*, corruptam esse, ex *Manius Turranius*, quis non videt?

8. *P. Oppius.*] Ita plerique scripti. prima editio *P. Appius*. sequentes *Sp. Oppius*. P. pr. *Pappius*.

9. *C. Cæsetius.*] Malui istud quàm vulgatum *Cissetius*, fide Pal. secundi. Fulvius noster *Cestium* reponi volebat tam hoc quam pro L. Flacco, cap. 13.

10. *L. Antonius.*] Locus corruptus. Pall. *T. Antonius*, ut & scripti Ferrariani. Maur. *L. Annius*, quod placuit Lambino. iidem tamen nostri post, pro *uterque*, exhibent *uterentur*.

utrumque? nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. hunc quoque felicem, hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam. nihil felicius. modò enim ex Africa decesserat, & quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat, deinde 1 M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. non habeo, quid suspicer, duarum credo provinciarum sorteis minùs divinas fuisse. 2 O C. Cæsar, (adolescentem appello) quam tu *salutem reip* attulisti? quam improvisam? quàm repentinam? qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret insequens? etenim in concione dixerat, se custodem futurum urbis: usque ad Kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O præclarum *custodem ovium* (ut ajunt) lupum. custosne urbis, an direptor, & vexator esset Antonius? Et quidem se introiturum in urbem dixit, exiturumque cùm vellet. Quid illud? nonne audiente populo, sedens pro æde Castoris, dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem? Hodierno die primùm, P. C. longo intervallo in possessionem libertatis *pedem posuimus*: cujus quidem ego, quoad potui, non modò defensor, sed etiam conservator fui. cùm autem id facere 3 non possem, quievi: nec abjectè, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum, & dolorem tuli. Hanc verò tæterrimam belluam, quis ferre posset, aut quomodo? quid est in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus *conglutinatus est*. nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrùm ille pœnas reip. luat, an nos serviamus: aliquando, per deos immortaleis, P. C. patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani generis, & nominis recuperemus, aut *mortem servituti* anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus: alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coëgit, quæ vis quædam pæne fatalis (quæ tamen ipsa non tulimus) etiamne hujus impuri latronis feremus tæterrimum, crudelissimumque *dominatum*? Quid hic faciat, si potuerit, iratus, qui cùm succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauserit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta transtulerit? cædis, & incendiorum causam quæsierit ex funere? duobus aut tribus S. C. bene, & è rep. factis, reliquas res *ad lucrum*, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi Rom. jure sustulerit? exsules reduxerit? falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, eatumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Rom. leges imposuerit? armis, & præsidiis, & populum Rom. & magistratus foro excluserit? 4 senatum stiparit armis? armatos in cælla Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundisium cucurrerit? ex his optimè sentienteis centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & 5 ad disperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio, & copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum: ne *fortuna* quidem fractus minuit audaciam; nec furere demens, nec furere desinit. in Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem exspectat: quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex imi millione dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia? cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, 6 obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villæ: matres familiàs, virgines, pueri ingenui abripiuntur. militibus traduntur. hæc eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius. His vos tæterrimis fratribus portas aperietis? hos umquam in urbem recipietis? non, *tempore oblato*, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Rom. conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? nullum erit tempus, hoc amisso: à tergo, à fronte, à lateribus tenetur. si in Galliam venerit, non ille armis solùm, sed etiam nostris decretis urgendus est. MAGNA vis est, magnum nomen, unum & idem sentientis senatus. Videtisne refertum forum? populumque Rom. ad spem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cùm frequenteis hic videt nos, tum sperat etiam liberos conveniisse. Hunc ego diem exspectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum cùm ille in me absentem invehens, non intelligebat ad quod tempus me, & meas vireis *reservarem si* enim illi tum cædis initium à me quærenti respondere voluissem, nunc reip. consulere non possem. Hanc verò nactus facultatem, nullum tempus, P. C. dimittam neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Rom. de dignitate vestra quod cogitandum sit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, idem non modò non recusem, sed appetam etiam, atque deposcam. Hoc feci semper, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. jam non solùm licet, sed etiam necesse est, nisi *servire* malumus, quàm ne serviamus, animis, armisque decernere. Dii immortales nobis hæc præsidia dederunt: urbi Cæsarem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuisset statim: si Galliam tenere paullo pòst: optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortaleis, P. C. & amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse aliquando recordamini. signum date populo Rom. *consilium* vestrum non deesse reip. quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est, quod moneam. nemo est, tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modò crudelem, superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam esse ferendam. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum, libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis *servire*. ea est summa miseria, summo dedecore conjuncta. Quòd si jam (quod dii omen avertant) fatum extremum reipub. venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honestè decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut *cum dignitate* potiùs cadamus, quàm cum ignominia serviamus. NIHIL est detestabilius dedecore, nihil fœdius servitute. ad decus, & libertatem nati sumus, aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives 7 pro caritate reip. nimium multi: pro multitudine bene sentientium, admodum pauci, quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipub. potestatem, & fortunam

1. *M. Iccium.*) Vrsinus mallet & hic *M. Itium.* qui videatur in ista familia.

2. *O C. Cæsar (adolescentem appello.)*] Lilienstis. *Cæsar adolescens I te appello*, non improbatem, nisi esset in memoria locus alter: *O. M. Druse! patrem appello.*

3. *Non possem quievi: nec abjectè.*) Rectè istud quidem occupat edd. neotericas: sed tamen est conjectaneum V. Cl., qui consulatur I. I. Var. lect. cap. 6. prius vulgata, *qui fui*, à quæ stat lectio omnis scripta.

4. *Senatum stiparit armis.*) Sic quoque Pal. sec. Lil. Gemblac. vulgata *armatis*. at Pal. pr. *armatis armatum cella, &c.*

5. *Ad disperditionem urbis.*) Adhærent huic scripturæ etiam Pall. nostri.

6. *Obruit vino.*) Lil. atque Gembl. *obruit, ingurgitat vino.*

7. *Pro caritate reip. &c.*) Libri nostri nihil mutant, nisi quod Pal. pr. anteponat *sed*, non necessario. itaque nulli conjecturæ dederim locum, nedum desultoriæ levitati Larbini.

fortunam dederunt. ad ea enim præsidia, quæ habemus, jam accedunt consules summa prudentia, virtute, *concordia*, multos menses de populi Rom. libertate commentati, atque meditati. His auctoribus, & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus, & multùm in posterum providentibus, populo Rom. consentiente, etimus profectò liberi brevi tempore. *jucundiorem* autem faciet libertatem servitutis recordatio. Quas ob res, quod tribuni pleb. verba fecerunt, ut senatus Kalendis Januar. tutò haberi, sententiæque 1 de summa reip. liberè dici possint: de ea re ita censeo, VT C. PANSA, A. HIRTIVS, consules designati, dent operam, ut senatus Kalendis Januar. tutò haberi possit; quodque edictumque D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optimè de repub. meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de repub. promereri, cùm senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem, imperiumque defendat: quodque Galliam provinciam citeriorem, optimorum, & fortissimorum virorum, amicissimorum populo Rom. civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, rectè, atque ordine, exque repub. fecisse, & facere: senatum ad summam reipubl. pertinere arbitrari, à D. Bruto, & ab L. Planco, imperatoribus, coss. designatis, itemque à ceteris, qui provincias obtinent, 2 obtineri ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum sit: eosque dare operam, 3 ut eæ provinciæ, exercitusque in senatus, populique Rom. *potestate*, præsidioque reipub. sint: cumque opera, virtute, consilio C. Cæsaris, summoque consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem secuti, reipub. præsidio sunt, & fuerunt; & à gravissimis periculis populus Rom. defensus sit & hoc tempore defendatur: cumque legio Martia Albæ constiterit, in municipio fidelissimo, & fortissimo: seseque ad senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem contulerit: quod pari consilio, eademque virtute legio quarta usa, L. Egnatulejo duce, civi egregio, senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem defendat, defenderit: senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut pro tantis eorum in rempub. meritis *honores* eis habeantur, gratiæque referantur: senatui placere, uti C. Pansa, Hirtius, consules designati, 4 cum magistratum inierint, si eis videbitur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita uti è reipub. fideque sua censuerint.

---

1. *De summa reipubl.*] Non abeo ab eis qui repositum ount *rep.* sed tantum indico, in eo nimis nobis non esse laborandum; quandoquidem mss. exprimant ferè duabus literis *R. P.* quod semel dictum, sæpius dictum lector putato.

2. *Obtineri ex lege Iulia.*] Si auctoritati aliquid damus reponendum ex Pal. sec. Gembl. Lilienst & Mauriciano *Tullia*. dispicite quæso, Contarene, Guitheri, Pontane. mihi non vacat.

3. *Ut ea provincia exercitusque.*] Est ab unico Colotiano, ceteri mss. *provincia Galliaque exercitus.*

4. *Cum magistratum inierint, &c.*] Pal. sec. ferè accedit duobus Ferrarianis, quos secutus est Lambinus; habetque *magistratum iniissent. si eis videretur. pr. q. tempore de his reb. ad, tr. citatus è rep. fide; sui videretur censuerunt.*

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM AD QVIRITES,
PHILIPPICA QVARTA.
ORATIO QVADRAGESIMA SEXTA.

SYNOPSIS.

¶ *Ejusdem est argumenti hæc ad Quirites oratio cum superiore ad senatum.*

FREQVENTIA vestrûm incredibilis, Quirites, concioq; tanta, quantam meminisse non videor, & alacritatem mihi sumam affert reipub. defendendæ, & spem recuperandæ libertatis. Quamquam, animus quidem mihi numquam defuit, *tempora* defuerunt: quæ simulac primùm aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestræ libertatis defendendæ fui. quod si antè facere conatus essem, nunc facere non possem. hodierno enim die, Quirites, ne adhuc mediocrem rem actam arbitramini, *fundamenta* jacta sunt reliquarum actionum. nam est hostis à senatu nondum verbo appellatus, sed re jam judicatus Antonius. Nunc verò multo sum erectior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis. Nec enim fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille hostis, contra quem jure arma sumta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen nequa posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rempub. libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est, & tutatur: maximis senatus laudibus ornatus est. Laudo, laudo vos, Quirites, cùm gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. sunt enim facta ejus, *immortalitatis*; 1 nomen *ætatis*, multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omni sæculorum memoria tale cognovi: qui cum servitute premeremur, & in dies malum crescceret, præsidii nihil haberemus, capitalem & pestiferum Brundisio M. Antonii reditum timeremus: hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certè ceperit, ut exercitum invictum ex Hispanis militibus conduceret, Antoniique furorem crudelissimis consiliis incitatum à pernicie reipub. averteret. Quis est enim, qui hoc non intelligat; nisi Cæsar exercitum paravisset, non sine exitio

---

1. *Nomen ætatis.*] Haud aliter membranacei Ferrarii, confirmatque Pal. sec. ac liber Puteani. nam vulgata *non ætatis.* fatuè.

exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium, quos Suessæ, quos Brundisii occiderat, ut nihil, nisi de reipub. pernicie cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis, libertatisque vestræ, si C. Cæsaris, fortissimorumque sui patris militum exercitus non fuisset? cujus de *laudibus*, & *honoribus*, qui ei pro divinis, & immortalibus meritis divini, immortalesque debentur, mihi senatus assensus paullo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perspicit Antonium hostem esse judicatum? quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? Quid *lege Martia?* quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, à quo populum Rom. generatum accepimus. nonne ipsa suis decretis prius, quàm senatus, hostem judicavit Antonium? nam ille si non hostis: qui *consulem reliquerunt*, hosteis necesse est judicemus. 1 Præclara & luculenta reclamatione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam remp. contulerunt: hostem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt. Nec solum id animosè, & fortiter, sed considerate etiam, sapienterque fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio Quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus meritò paullo ante laudavit, 2 C. Cæsaris exercitum persecuta est. Quæ exspectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæsar fertur in cœlum, qui contra te exercitum comparavit. laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ à te arcessitæ sunt: quæ tuæ essent, si te consulem, quàm hostem maluisset. quarum legionum fortissimum, verissimumque judicium confirmat senatus, comprobat universus populus Rom. nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar Quirites, vos judicare, ut ostenditis. quid municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? omnes mortales *una mente* consentiunt: omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Rectè, & verè negastis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio, & *merere* datum reip. Brutorum genus, & nomen, ad libertatem populi Rom. vel constituendam, vel recuperandam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? exclusit provincia: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte, suoque judicio excitatam. Si consul Antonius; Brutus hostis. si conservator reip. Brutus: hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit dubitare possimus? Atqui, ut vos una mente, unaque voce dubitare vos negatis: sic modo decrevit senatus, D. Brutum optimè de rep. *mereri*, cum senatus auctoritatem, populique Rom. libertatem, imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. quæ est enim alia laudanda defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur vetbis amplissimis à senatu, quòd resistat Antonio. quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno scelere se adstringeret: omnes enim sub consulis jure, & imperio debent esse provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipub. civis; negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum consulem, nisi *latrones* putant? quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt; nec à judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefariique sint, sicut sunt, dissentire possunt. sed spes rapiendi, atque prædandi occæcat animos eorum: 3 quos non bonorum damnatio, non agrorum assignatio, 4 non illa infinita Pompeji hasta lætavit: qui sibi urbem, qui bona, & fortunas civium ad prædam proposuerunt. qui, dum sit quod rapient, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (ô dii immortales, avertite, & detestamini, quæso, hoc omen) urbem se *divisurum* esse promisit. Ita verò, Quirites, ut precamini, eveniat, 5 hujusque amentiæ pœna in ipsum, familiamque ejus recidat, quod ita futurum esse confido. jam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempub. conservandam arbitror consensisse. Sive enim *prodigiis*, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt: ita sunt apertè denuntiata, ut & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: sive tantus consensus omnium, sine *impulsu* deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate cœlestium dubitare possimus? Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam præ vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent: quamquam paratissimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen *adhortentur*: sic ego vos ardentes, & erectos ad libertatem recuperandam, cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus *sanguinem* concupiscit. nullus ei ludus videtur esse jucundior, quàm cruor, quàm cædes, quàm ante oculos trucidatio civium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine atque nefario, sed cum immani, tætraque *belua*: quæ quoniam in foveam incidit, obruatur. si enim illinc emerserit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. sed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas jam habemus: mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam vester consensus major in ulla causa fuit: numquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. nec mirum. agitur enim non qua conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio, ignominiaque *perituri*. QVAMQVAM mortem quidem omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis, & dedecus, virtus propulsare solet: quæ propria est Romani generis, & seminis. hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis tamquam hæreditatem, majores vestri reliquerunt, quamquam OMNIA alia, incerta sunt, caduca, mobilia. virtus est una altissimis defixa radicibus: quæ numquam ulla vi labefactari potest, numquam demoveri loco. hac virtute majores vestri primùm universam Italiam devicerunt: deinde Karthaginem exsciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem hujus imperii redegerunt. Ac majoribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet remp. curiam, ærarium consensum, & concordiam civium, rationem aliquam, si res ita tulisset, *pacis & fœderis*: hic vester hostis vestram remp. oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet: ærarium vestrum exhausit, suum non habet. nam concordiam civium qui habere potest, nullam

1. *Præclare, & luculenta reclamatione.*] Ieaque quoque Pal. sec. Mant. & Lil. vulgata, *Præclara ac luculenta reclamatione*. subinde. Puteanus adhuc inserit *Quirites reclam.*

2. *Cæsaris exercitum persecuta.*] Pal. pr. *prosecuta*. sed alterum restat in sec. habentque omnes libri Ferrarii.

3. *Quos non bonorum damnatio.*] Ausus sum ejicere vulgatum *damnatio*, persuasus à Palatinis, item Lil. & Gembl. & ita quoque initio fuerat in Mantuciano Colonicnsi.

4. *Non illa infinita Pompeji hasta.*] P. Manutius & D. Lambinus non admiserunt illud *Pompeji*. ego inventum in Gembl. Lil. Mant. Pall. & edd. vett. excludere non potui: præcipuè cùm non viderim monumenta in has Philippicas, Faerni, aut Mureti; ex quibus cognoscerem, num tale aliquid item abesset libris Romanis.

5. *Hujusque amentiæ pœna.*] Placet istud Colotiani codicis, præ recepto, *quæ hujus am.* estque item in Put. qui præmittebat, *Quirites*.

nullam qui habeat civitatem? paeis verò quæ potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, *fides nulla?* 1 Est igitur populo Rom. victori omnium gentium, omne certamen cum excursore, cum latrone, cum Spartaco. nam, quòd se similem esse Catilinæ gloriari solet: scelere par est, belli industria inferior. ille cùm exercitum nullum haberet, repentè conflavit; hic eum ipsum exercitum, quem accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, *felicitate & virtute* exercituum, ducumque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio, eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. neque enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis scelere facere possum. hodierno autem die primùm, referente viro fortissimo, vobisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisq; ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore, & principe, ad spem libertatis exarsimus.

1. *Est igitur populo Rom. victori omnium gentium, &c.*] Vulgata adjectum habet *Quiriter*, quod resecui volentibus exemplaribus Ferrarii.

M. TULLIVS CICERO
IN
M. ANTONIVM.
PHILIPPICA QVINTA.
ORATIO QVADRAGESIMA SEPTIMA.

SYNOPSIS.

¶ *Dissuadet legatos ad Antonium mitti. Contrà, suadet acta ab Antonio rescindenda, & præmia Reip. defensoribus decernenda.*

NIHIL umquam longius Kalendis Jan. mihi visum est, patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuiq; vestrûm videri. qui enim bellum cum rep. gerunt, hunc diem non exspectant. 1 nos autem tum, cum maximè consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non convocabamur. Sed querelam præteritorum dierum sustulit oratio consultum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptatæ Kalendæ Jan. quàm seræ esse videantur. Atq; ut oratio consulum animum meum erexit, spemq; attulit nō modò salutis conservandæ, verùm etiam dignitatis pristinæ recuperādæ, sic me perturbasset ejus sententia, qui primus rogatus est, nisi vestræ virtuti, constantiæque confiderem. Hic enim vobis, patres conscripti, dies illuxit: hæc *potestas* data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis consilio esset, populo Rom. declarare possetis. Recordamini, qui dies nudiustertiusdecimus fuerit, quantus consensus vestrûm, quanta virtus, quanta constantia: 2 quam sitis à populo Rom laudem, quam gloriam, quam gratiam consecuti. Atque illo die, P.C. ea constituistis, ut vobis nihil jam sit integrum, nisi aut *honesta pax*, aut *bellum necessarium*. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. neminem æquiorem me reperiet: cui dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quàm amicus maluit. nihil est profectò quod *dari* possit bellum gerenti. erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti. Legatos verò ad eum mittere, de quo gravissimum judicium nudiustertiusdecimus feceritis, non jam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiæ. Primùm duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio suscepissent: deinde milites veteranos, qui cùm ab Antonio in colonias essent deducti, illius *beneficio* libertatem populi Rom. antepoluerunt. Quid? legio Martia: quid? Quarta, cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vituperandæ sunt: si inimicum reipub. jure laudantur. Atqui cum consules nondum haberetis, decrevistis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum sit honestiora decreta esse legionum, quàm senatus. siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra M. Antonium: senatus decernit legatos ad Antonium. Utrùm hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? 3 Hoc *dies duodecim profecerunt*, ut, quem nemo, præter Corylam, rum inventus sit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam consulares. qui utinam omnes ante me sentētiam rogarentur. (quamquam suspicor, quid dicturi sunt quidam eorum, qui post me rogabuntur.) faciliùs contra dicerem, si quid videretur. est enim opinio, decreturū aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. 4 Quid hoc aliud est, quàm ad bellum civile *hosti arma largiri?* primùm nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. equitatum dico? dubitabit, credo, genteis barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors: qui, cùm videt, decernit, impius. Tu civem sceleratum,

1. *Nos autem tum, cum maximè consilio, &c. non vocabamur.*] Est ab Ferrarii conjectura, qui forsan non attenderat voci primæ. sanè Pall. & Harl. exhibent: *non autem tum &c. vocabantur.*

2. *Quam sitis à pop. Rom. laudem, quam gloriam, quam gratiam consecuti.*] Ita ferè mss. sed non omnes: è diversis erutum est. nimirum *quantum* ter repetitum excipit tribus *quam*. id dum non attendunt librarii mirè hallucinati sunt.

3. *Hoc duodecim dies profecerunt.*] Revocavi lectionem veterum editionum subnixam plurium librorum mss. auctoritate. Ferrario alterum placuit *perfecerunt*. statimque id amplexi Manutius ac Lambinus, sed sine ratione.

4. *Quid est aliud, omnia ad bellum civile &c.*] Hanc scripturam codicum Ferrarii, firmat Pal. sec. prius cusi: *Quid hoc aliud, quàm ad bellum civ. ineptè*: nam *arma* hoc interpretatur pecuniam ac militem.

tum, & perditum, Gallorum, & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? nullæ istæ excusationes sunt: Meus amicus est. 1 sit patriæ prius. Meus cognatus. an potest COGNATIO ulla propior esse, quàm patriæ in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum apertè verò facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur, opprimendæ reip. ædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Rom. servitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. hoc ne Cotyla quidem dicere auderet, quid enim in eum non cadit? qui, cujus *acta* se defendere dicit, ejus eas *leges* pervertit, quas maximè laudare poteramus. Ille paludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Rom. accepit? quid? per auspicia ferre potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. quamquam illa auspicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni pleb. tulerunt de provinciis contra acta Cæsaris, ille biennii, iste sexennii. num etiam hanc legem populus Rom. accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quàm scripta? nonne ante *factam* vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? ubi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio, trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia, & Licinia? possuntne hæ leges ratæ esse sine *interitu* legum reliquarum? Eecui potestas in forum introëundi fuit? quæ porro illa tonitrua? quæ tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum, ac ferre potuisse tantam vim tempestatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope *cælesti clamore prohibente*, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quòd cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum, nihil ne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere? Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus ejus collegæ. num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primùm omnes fori aditus ita sunt sæpti, ut etiam si nemo obstaret armatus, tamen, nisi sæptis revulsis, introiri in forum nullo modo posset. sic verò erant *dispositæ præsidia*, 2 ut quomodo aditus hostium prohibetur castellis, & operibus, ita ab ingressione fori populum, tribunosque pl. propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omneis censeo per vim, & contra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæsaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, 3 deve coloniis in agros deducendis tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferre placet. Quamvis ergo leges bonas vitiose, per vimque tulerit: tamen hæ leges non sunt habendæ: omnisque audacia gladiatoris amentis, auctoritate nostra repudianda est. Illa verò dissipatio *pecuniæ publicæ* ferenda nullo modo est, per quam sestertium septies millies falsis perscriptionibus, donationibusque avertit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Rom. tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes *quæstus*, ferendine quos M. Antonii tota exhausit domus? decreta falsa vendebat. regna, civitates, immanitates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. 4 calebant in interiore ædium parte totius reip. nundinæ: mulier sibi felicior, quàm viris, auctionem provinciarum, regnorumque faciebat: restituebantur exsules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem reip. recuperandæ sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur. Neque solum commentariis commentitiis, chirographisq; venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret, sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, *falsa* referebat: sygraphæ obsignabantur: senatusconsulta, tanquam facta, ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum fallæ tabulæ, gemente populo Rom. toto Capitolio figebantur. quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Rom. defutura. Is *legem* etiam *judiciariam* tulit, homo castus atque integer: judiciorum, & juris auctor. in quo nos fefellit. Antelignanos, & manipulareis, & Alaudas, judices se constituisse dicebat. at ille legit aleatores, legit exules, legit Græcos. O confessum judicum præclarum! ô dignitatem consilii admirandam! 5 avet animus apud consilium illud pro reo dicere. Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominem audacissimum. & perditissimum. sed fac ita non esse, num Latinè scit? num est 6 ex judicum genere, & forma? 7 num leges nostras, mores ve novit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quàm Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio judicum, etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium verò judicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lysiadem Athenienſem plerique novimus. est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei M. Curio, confessore eodem, & collusore, facillimè possit convenire. Quæro igitur, si Lysiades citatus judex non responderit, excusaturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ, & Athenis res judicare: accipietne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi judicis, modò palliati, modò togati? An Athenienſium antiquissimas leges negliget? Qui porrò ille confessus, dii boni? Cretensis judex, isque nequissimus. 8 quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? *dura natio* est. At Athenienses *misericordes*. puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti judices, qui fortasse excusabuntur. habent enim legitimam excusationem, exsilii causa solum vertisse, nec esse postea restitutos. Hos ille domens judices legisset: horum nomina ad ærarium detulisset; his magnam partem reip. credidisset, si ullam *speciem* reip. cogitavisset? Atque ego de notis judicibus dixi. quos minùs notos, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comessationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum scitote 9 esse conjectum. hæc causa, cur lex tam egregia, tamque præclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbi-

1. *Sit patriæ prius.*] Scultè Lambinus *patria*. numquam ita loquitur Cicero; & abjudicant omnes mss.

2. *Ut quomodo hostium aditus prohibentur castellis & operibus, ita, &c.*] Sic Pal. quoque sec. nisi quod *is a castellis*. mss. Ferrarii habent, *ut quomodo hostium aditus ad prohibendum ita castellis, &c. operibus ab ingressu, &c.* ac Manutius & Lambinus exhibent nobis: *aditus urbe prohibeatur, ita, &c.*

3. *Deve Coloniis in agros deducendis.*] Maur. Lil. Gembl. Pal. sec. *coloniis in agrum*. alludituque pr. in quo *coloniis in agrum*.

4. *Calebant in interiore ædium, &c.*] Ita quidem Man. & Lamb. sed nostris in libris non exstat illud *calebant*, quod plurimum tamen confert sententiæ.

5. *Avet animus.*] Haud aliter Man. & Lamb. & rectè. sed tamen edd. priores & mss. nostri, *Pavet animus*.

6. *Ex judicum genere & forma.*] Quidam libri Ferrarii, *& fortuna*.

7. *Num leges nostras, &c.*] Lamb. & Man. *num quod maximum est, leges*, malim quod idem habent ad. *oramus num, quod caput est, leges*. scripti tamen nostri nihil horum agnoscunt.

8. *Quem ad hunc reus alleget.*] Sic & Pall. sec. & Mauric. num vulgata, *quem ad eundem ad hunc*. at Pal. pr. *quemodo ad hunc reus alleget? quem ad eundem ad hunc accedat?*

9. *Esse conjectum.*] Conjecit istud Victorius lib. x. Var. lect. cap. 7. prius omnes *collatum*, neque aliter mss.

1. *Quis*

nibus, inter fulmina, & tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, 1 quos socios ad epulas hospites habere nemo velit. scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, di reptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpius judices quæsiti, 2 quàm honestis judicibus *nocentium salus* desperata est. 3 Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reip. dedecus: unum, quòd tam turpes judices essent: alterum, quòd patefactum esset, quàm multos in civitate turpeis haberemus. 4 Hanc ergo, & reliquas ejusmodi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censerem tamen abrogandas. 5 nunc vero cur non abrogandas censeam, quas judico non rogatas? An illa non gravissimis ignominiis, monumentisque hujus ordinis ad posteritatis memoriam, sunt notanda, quòd unus M. Antonius in hac urbe post urbem conditam palam secum habuit *armatos?* quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Sullam: modò Cæsarem. hi enim tres post civitatem à L. Bruto liberatam, plus potuerunt quam universa resp. non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse; hoc dico, nec multis, *& occultis*. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classitius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui simileis greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. cùm autem erat ventum ad ædem Concordiæ gradus complebantur, lecticæ collocabantur. non quò ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent. Illud verò terrimum auditu, non modo adspectu, in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: è templo carcerem fieri: 6 opertis valvis Concordiæ, cum inter subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Hùc etiam nisi venirem Kalend. Septemb. fabros se missurum, & domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur. de supplicatione referebatur. Veni postridie: ipse non venit. locutus sum de rep. minùs equidem *liberè*, quàm mea consuetudo: liberiùs tamen, quàm pericula, minæque postulabant. At ille homo vehemens, & violentus, qui hanc consuetudinem liberè dicendi excluderet (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso XXX. diebus ante me) inimicitias mihi denuntiavit: adesse in senatu jussit ad XII. Kalend. Octob. ipse interea decem & septem dies 7 (ut digestio potius, quàm declamatio, videretur) de me in Tiburtino Scipionis declamavit, sitim quærens. hæc enim ei causa esse solet declamandi. Cum is dies, quo me adesse jusserat, venisset, tum verò agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium fecisset à me. sic enim statuerat. cùm autem *semel* gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cædendi, nisi defatigatio, & satietas, attulisset. etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus qui mirmillo Mylasis depugnarat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. hic pecunias nostras æstimabat: possessiones notabat & urbanas & rusticas: hujus mendicitas *aviditate* conjuncta, in fortunas nostras imminebat. dividebat agros, quibus & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. tamen quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quæ quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt: tamen separatim suo nomine notanda censeo; judicandumque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur. M. verò Antonium quis est, qui civem possit judicare potius, quàm teterrimum, & crudelissimum hostem, qui pro Castoris æde sedens, audiente pop. Rom. dixerit, *nisi victorem, victarum neminem?* num putatis, P. C. dixisse eum mini ciis, 8 quàm facturum fuisse? Quid verò, quòd in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abisset, 9 ad urbem venturum cum exercitu? introiturum, quotiescumque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare populo Rom. *servitutem?* Quod autem ejus iter Brundisium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut 10 ad urbem vel in urbem potius, exercitum maximum adduceret? qui autem dilectus centurionum? quæ efferatio impotentis animi? Cùm ejus promissis legiones totissimæ reclamassent, domum ad se venire jussit centuriones, quos bene de rep. sentire cognoverat: eosq; ante pedes suos uxorisque suæ quam secum *gravis* imperator ad exercitum duxerat, jugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cùm in eos, quos numquam viderat, tam crudelis fuisset? & quàm avidum in *pecunia* locupletum, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacunque erant, statim comitibus suis, compotoribusque descripsit. Atque ille furens infesta jam patriæ signa Brundisio inferebat: cùm Cæsar *deorum* immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, 11 quamquam sua sponte, eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Postea verò, quàm legio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquando liberi essemus: quam est imitata quarta legio. Quo ille nuntio audito, cùm senatum vocasset, adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Cæsarem hostem judicaret, repentè concidit. post autem neque sacrificiis sollemnibus factis, neque votis nuncupatis, 12 non profectus est sed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum, & fortissimorum civium: qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, *ferre* potuissent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper pœnitentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cujus ne pœnitam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciæ Galliæ: circumsedit Mutinam, firmissimam, & splendidissimum populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum

---

1. *Quos scitis ad epulas hospites habere nemo velit.*] Invenitur hæc lectio in omnibus nostris mss. item Ferrarianis. indicat tamen Lambinus Vaticanum exemplar detrahere illud *scitis ad epulas*; atque inclementissimè invehitur in optimum Victorium, qui I. XXIX. cap. II. conjecerat *hospes habere*. quin proculdubio nostram hanc scripturam invenerat in libris suis scriptis.

2. *Quàm honestis radicibus, &c.*] Mauricianus *judiciis*. restat tamen altera in Pall. quamvis & illa in Maturantiana.

3. *Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse.*] Hæc est scriptura librorum olim excusorum, atque mss. nam Man. & Lamb. *fuisse*. Pal. pr. loco *cœni* habet lacunulam. sec. verò ita scriptus est, ut præferat omninò CCIII. & videndum acutioribus, numne heic numerus judicum latere possit.

4. *Hanc ergo & reliquas, &c.*] Vulgò *ego*. sed nostrum restat in Pall. Maur & scriptis aliquot Ferrarii, videturque vehementius.

5. *Nunc verò cur non abrogandas censeam, &c.*] Hæc est recepta lectio. at Pal. sec. Maur. *non abrog.* sine negativa, quæ non solum abest Pal. pr. sed etiam cur illud *non* etiam neglexit Man. ac Lamb.

6. *Opertis valvis Concordiæ.*] Haud secus etiam Pal. sec. & Maurit. non *apertis* ut olim cusi.

7. (*Ut digestio potius quàm declamatio videretur.*)] Totum istud abjecere Man. & Lamb. suasu Ferrarii, qui tamen fatetur exstare in suis omnibus; idemque testor de Pall.

8. *Quàm facturum fuisse.*] Dictio *fuisse*, mihi supervacua videtur.

9. *Ad urbem venturum cum exercitu.*] Sic nostri & olim cusi. Man. & Lamb. *futurum*. si è pluribus libris, approbo.

10. *Ad urbem, vel in urbem potius.*] Non aliter quoque Pal. sec. retrò impressi tantum, *ad urbem potius*; tanquam si illud *vel in urbem*, fuisset lectio varians.

11. *Quamquam, &c. tamen.*] Est sic quoque in Pal. sec. non ut in olim publicatis *cum, &c. tamen*.

12. *Non profectus est, sed profugit.*] Habet hoc etiam Pal. sec. negatio enim ceteris edd. vetustis abest, item *sed*.

Brutum imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis, & reip. natum. Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit aut faciat, aut moliatur, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, cædeis, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa *ad usum suum* reservabat. at hi, qui in horum viverent, non modò de fortunis, & de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni) legatos mitti placet? norunt isti homines formam reip. jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Rom. majestas, quid senatus severitas postulet? *Legatos* decernitis: si ut deprecentur, contemnet: si ut imperetis, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum, hunc, quem videmus, populi Rom. restinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. ut omittam hæc, quæ magna sunt: certè ista legatio moram & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quodam audio dicturos: Legati proficiscantur: bellum nihilominus paretur: tamen Legatorum nomen ipsum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur. MINIMIS momentis, P. C. maximæ inclinationes temporum fiunt, cùm in omni casu reip. tum in bello, & maximè civili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibus cum mandatis legatos miserimus: nomẽ ipsum legationis ultrò missæ, *timoris* esse signum videbitur. Recedat à Mutina desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia, non est verbis rogandus, cogendus est armis. non enim ad Hannibalem mittimus, ut à Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus 1 P. Valerium Flaccum, & Q. Bœbium Tampilum: qui, si Hannibal non pateret, Karthaginem ire jussi sunt. nostros legatos quò jubebimus ire, nisi paruerit Antonius, ce imperatorem, ne coloniam populi Rom. oppugnet? Itane verò? hoc per legatos rogandus est? Quid *interest*, per deos immortales, utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Rom. præsidii causa collocatam? Belli Punici secundi, quod contra majores nostros Hannibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. rectè ad eum legati missi mittebantur ad Pœnum, 3 mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem? nos *adversum* mittemus, ne imperatorem populi Rom. ne exercitum, ne coloniam circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut possumus? Ante diem XIII. Kalendas Jan. decretis vestris, eum concidistis: constituistis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus, & præmiis bene de rep. meritorum, & merentium: quorum principem judicavistis eum, qui fuit, C. Cæsarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe 4 in Galliam vertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæsarem secuti sunt; tum illas cœ esteis, divinasque legiones. Martiam, & Quartam, quibus, cum consulem suum non modò reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores & præmia spopondistis: eodemque die D. Bruti, præstantissimi civis, edicto allato, atque proposito, factum ejus collaudavistis: quodque ille bellum *privato* consilio susceperat, id vos auctoritate publica comprobastis. Quid igitur illo die aliud egistis nisi ut re hostem judicaretis Antonium? his vestris decretis aut ille vos æquo animo adspicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum à rep. distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam. ut mihi videtur, fortuna quædam reip. qui si legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus *vexillum* quò concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minùs vereor. sunt alia, ob quæ magis numquam parebit ille legatis. novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita *consilia amicorum*, quibus ille est deditus. Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregrè depugnarit, familiam ducit. si per se ipse sanus, quod numquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teritur interea tempus: belli apparatus refrigescent. unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione, & *mora*? ut primùm post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, liberè senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. quo die primum convocati sumus, cùm designati consules non adessent, feci, sententia mea, maximo vestro consensu, *fundamenta reip.* seriùs omnino, quàm decuit: nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. OMNE MALUM nascens facile opprimitur: inveteratum, fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur Kalendæ Jan. fortasse non rectè. Verùm præterita omittamus. etiamne hanc moram afferemus, dum proficiscantur legati? dum revertantur? quorum exspectatio dubitationem belli afferet. BELLO autem dubio, quod potest studium esse delectus? Quamobrem, P. C. senatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora, & confestim gerendam: tumultum decerni, justitium indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in urbe, & in Italia, præterea Gallia tota. quæ si erunt facta, opinio ipsa, & fama vestræ severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. sentiet sibi bellum cum rep. esse susceptum, experietur consentientis senatus nervos, atque vireis. nam nunc quidem *partium contentionem* esse dictitat. quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt è mediis. C. Cæsaris partibus. nisi forte Cæsaris parteis à Pansa, & Hirtio consulibus, & à filio C. Cæsaris oppugnari putamus. Hoc verò bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæ, quæ nostræ notatæ sunt, & jam ad cujusque opinionem distributæ. Legi epistolam Antonii quam ad quendam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. QVID CONCVPISCAS, TV VIDERIS: QVOD CONCVPIVERIS, CERTE HABEBIS. Hem ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne sorti quidem & fortunas nostras destituit: sed libidini cujusq; nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum quod non alicui promissum jam sit, reliquerit, cum hoc P. C. bello, bello, inquam, decertand. m est idque confestim. legatorum tarditas repudianda est. Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint: consulibus totam rempub. committendam censeo, hisque permittendum, ut remp. defendant, provideantque, ne quid resp. detrimenti accipiat; censeoque ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo *discesserint*. Hæc si censueritis, patres conscripti brevi tempore libertatem populi Rom. auctoritatemque vestram recuperabitis. sin autem lenius agetis: tamen eadem, sed fortasse serius decernetis. De rep. quoad retuliſtis, satis decrevisse videor. Altera res est de

1. *P. Valerium Flaccum.*) Reperi in Pal. sec. quod Ferrarius in suis, minimè scilicet convenire cum vulgatis in cognomine hujus legati. habet is autem *Anfalcum* ut fuerit forte, *P. Valerium A. N. Flaccum.* hoc est, *Aul. Nepotem.* sed quis ille eximius?

2. *Nisi paruerit Antonius, ut Imper. &c. oppugnet.*?) Est ab omnibus missi. Ferrarius stabilitque Pal. sec. male hactenus coleravimus, *Antonium ladeirem nostrum mittimus; ut imperatorem, &c.* quæ media huc inculcata ex iis quæ mox deinde sequentur.

3. *Mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis.*) Nihil divertit ab hac scriptura Pal. sec. nisi quod præferat *Hannibale.* Vulgata vetustius, *mitt. pro Hannibale hostib. nostris & socia.* posterior, *mittet. ad Hannibalem pro hospitib. nostris & socia.*

4. *In Galliam vertit.*) Lambinus *avertit*, quod & in libro Maur.

5. *Fortunas nostras destituit.*) Hæc est lectio vulgata, malùque, quam Ferrarianam, *destinavit.* Pal. sec. hanc deficit neque redit ad officium, nisi Oratione septima. at pr. habet *destituit*: de quo tu Meorsi, tu Sibere cogitabitis.

L. Sed

honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more majorum capiamus exordium: cujus ut superiora omittam, quæ sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis *judicio*, quàm publicè laudata: quibusnam verbis ejus laudes hujus ipsius temporis consequi possumus? neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis, gloriæque desideret. qua etiam si careat, tamen sit sibi ipsa contenta, atque in memoria gratorum civium, tamquam *in luce*, posita lætetur. Jam igitur judicii, testimoniique vestri, tribuenda Bruto est. Quamobrem his verbis, P.C. senatusconsultum faciendum censeo: CVM D. BRVTVS, imp. cos. designatus, provinciam Galliam in senatu, populique Rom. potestate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, optimè de repub. meritæ, merentisque, conscripserit, comparârit: id cum rectè, & ordine, exque repub. feciſſe: idque D. Bruti præstantissimum meritum in remp. senatui, populoque Rom. gratum esse, & fore. itaque senatum, populumque Rom. existimare, D. Bruti, imp. cos. designati opera, consilio, virtute, incredibilique studio, & consensu provinciæ Galliæ, reip. *difficillimo tempore* esse subventum. Huic tanto merito Bruti, P.C. tantoque in remp. beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? nam si M. Antonio potuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imperatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reip. terror impenderet? dubitaret, credo, homo amentissimus, atque omnibus consiliis præceps, & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem *muro* cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio, atque judicio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit Gallia; seque obsideri, quàm hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari decreto vestro testimonium *sempiternum*: Galliaque, quæ semper præsidet, atque præsedit huic imperio, libertatique communi, merito, vereque laudetur, quòd se, suasque vireis non tradidit sed oppoſuit Antonio. Atque etiam M. Lepido pro ejus egregiis in remp. meritis decernendos honores quàm amplissimos censeo. semper ille populum R. liberum voluit, maximumque signum illo die dedit voluntatis, & judicii sui, cùm, Antonio diadema Cæsari imponente, se avertit, gemituque & mœstitia declaravit, quantum haberet odium *servitutis*: quàm populum Rom. liberum cuperet: quàm illa, quæ tulerat, temporum magis necessitate, quàm judicio tulisset. Quanta verò is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrûm oblivisci potest? Magna hæc: sed ad majora properat oratio. Quid enim, (ô dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Rom. accidere potuit, quàm, cùm bellum civile maximum esset, cujus belli exitum omnes timeremus, *sapientia* ejus id potius exstingui, quàm armis, & ferro rem in discrimen adducere? Quòd si eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tætro, miseroque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeji, summi, & singularis viri, filios incolumeis haberemus: quibus certè *pietas* fraudi esse non debet. Utinam omneis M. Lepidus servare potuisset. facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit, cùm Sextum Pompejum restituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumentum clementiæ suæ. gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum, Pompejo enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, exstincto, interfectus est patris simillimus filius. 1 Sed omnia mihi videntur deorum immortalium judicio expiata, Sex. Pompejo reip. conservato. Quam ob causam justam, atque magnam, & quod periculosissimum civile bellum, maximumque, humanitate, & sapientia sua M Lepidus ad pacem, concordiamque convertit, senatusconsultum his verbis censeo perscribendum CVM A M. LEPIDO, imp. pontifice max. sæpenumerò resp. & benè, & feliciter gesta sit, populusque Rom. intellexerit, ei dominatum regium maximè displicere: cumque ejus opera, virtute, consilio, singularique clementia, & mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum: Sextusq; Pompejus, Cn. F. Magnus, hujus ordinis auctoritate ab armis discesserit, & à M. Lepido, imp. pont. max. summa senatus, populique Rom. voluntate civitati restitutus sit: senatum, populumque Rom. pro maximis, plurimisque in remp. M. Lepidi meritis, magnam spem in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordiæ, libertatis: ejusque in remp. meritorum senatum, populumque Rom. memorem fore, eique *statuam equestrem* inauratam in Rostris, aut quo alio loco in foro vellet, ex hujus ordinis sententia statui placere. qui honos, P.C. mihi maximus videtur, primùm, quia justus est. non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, se pro amplissimis meritis redditur: nec verò cuiquam possumus commemorare hunc honorem à senatu tributum judicio senatus soluto, & libero. Venio ad C. Cæsarem, P. C. qui nisi fuisset, quis nostrûm esse potuisset? advolabat ad urbem à Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omneis bonos, cum exercitu, Antonius. quid hujus audaciæ, & sceleri poterat opponi? nondum nullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat. Quis tum nobis, quis populo Rom obtulit hunc *divinum* adolescentem, deus, qui, cùm omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subitò præter spem omnium exortus, prius confecit exercitum. quem furori M. Antonii opponeret, quàm quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompejo, cùm esset adolescens: & quidem jure. subvenit enim reip. Sed ætate multo robustior, & militum ducem quærentium studio paratior, & in alio genere belli. non enim omnibus Sullæ *causa* grata declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximæ calamitates. Cæsar autem annis multis minor, veteranos cupientes jam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus *gratissima*. Et Pompejus ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exercitum accessit; Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse princeps exercitus faciendi, & præsidii comparandi fuit. Ille in adversariorum partibus agrum *Picenum* habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus *libertatis*, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est. Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. sit pro prætore eo jure, quo qui optimo quique honos, quamquam est magnus *illi ætati*, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solùm ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur. Sed sæpe spero fore, hujus adolescentis ornandi, honorandique & nobis, & populoque Rom. potestatem. hoc autem tempore ita censeo decernendum: QVOD C. CAESAR, C. F. pont. pro pr. summo reip. tempore milites veteranos ad libertatem populi Rom. cohortatus sit, eosque conscripserit: quodque

1 2. *Sed omnia mihi &c.*] A quocunque hæc sit lectio, potior certè est olim vulgata; *Sed omnia mihi facta videntur Deum. im. jud. & pietate Sex. Pomp.*

quodque legio Martia, Quartaque summo studio, optimoque in remp. consensu, C. Cæsare duce & auctore, remp. libertatem populi Rom. defendant, defenderint: & quòd C. Cæsar, pro pr. Galliæ provinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagittarios, elephantos in suam, populique Rom. potestatem redegerit, difficillimoque reip. tempore, saluti, dignitatique populi Rom. subvenerit: ob eas causas senatui placere, C. Cæsarem, C. F. pontificem, proprætorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere: ejusque rationem, quemcumque magistratum appetet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset. Quid est enim, P. C. cur eum non quàm primùm amplissimos honores capere cupiamus? LEGIBVS enim annalibus cùm grandiorem ætatem ad consulatum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progressum ætatis exspectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis pòst annis attulit *ambitio*, ut gradus essent petitionis inter æqualeis. ita sæpe magna indoles virtutis, priùs quam reip. prodesse potuisset, exstincta fuit. At verò apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii: recentiore autem memoria, superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Rom. imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nonnè tertio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quàm consularis. ex quo judicari potest, VIRTVTIS esse, quàm ætatis cursum celeriorem. Nam quòd iis, qui Cæsari invident, simulant, se timere: ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. EA NATVRA rerum est, P. C. ut, qui sensum veræ gloriæ ceperit, quique se ab senatu, ab equitibus, populoque Rom. universo senserit civem earum haberi, salutaremque reip. nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæsari, patri dico, contigisset adolescenti, ut esset senatui, atque optimo cuique carissimus. quod cùm consequi neglexisset: omnem vim ingenii, quæ summa fuit in illo, in *populari levitate* consumsit. Itaque cùm respectum ad senatum, & ab bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Ejus autem filii longissimè diversa ratio: qui cùm omnibus est, tum optimo cuiq; carissimus. in hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta jam salus: huic summi honores & exquiruntur, & parati sunt. Cujus igitur singularem prudentiam admiramur, ejus stultitiam timemus? quid enim *stultius*, quàm inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, solidæ gloriæ? An hoc vidit puer: si ætate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis, atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. omnes Cæsar inimicitias reip. condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad remp. accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. omneis habeo cognitos sensus adolescentis. nihil est illi reip. carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil vera gloria dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed majora, & meliora exspectare debetis: neque, in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne *memoria* maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quàm salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, P. C. vobis, populoque Rom. quod profecto, cùm me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimescereque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Cæsarem, talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maximè esse velle, & optare debemus. Quæ cùm ita sint, de Cæsare satis hoc tempore dictum habebo. Nec verò de L. Egnatulejo, fortissimo, & constantissimo cive, amicissimo reip. silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quòd is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populoque Rom. reique pub. esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante *legitimum tempus* magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, P. C. non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quàm honos. in tali enim re satis est nominari. De exercitu autem C. Cæsaris ita censeo decernundum: Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis, auctoritatemque hujus ordinis defenderint, atque defendant, his, liberisque eorum, militiæ *vacationem* esse: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, cognoscerent, qui ager his coloniis esset, quò milites veterani deducti essent, qui contra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione secunda, tricesimaquinta, ad C. Pansam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: quòd iis senatus, populique Rom. libertas carissima sit, & fuerit, vacationem militiæ ipsis, *liberisque* eorum esse placere; extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Cæsar, pontifex, proprætor pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, rationem agri habeant, qui sine *injuria* privatorum dividi possit: isque militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissimè dati, assignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quæ si sint sine mora, matureque decreta, faciliùs apparabitis ea, quæ tempus, & necessitas flagitat. *celeritate* autem opus est: qua si usi bellum, ut sæpe dixi, nullum habebimus.

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM AD QVIRITES,
PHILIPPICA SEXTA.
ORATIO QVADRAGESIMAOCTAVA.

SYNOPSIS.

Docet populum quid actum sit in senatu adversus Antonium: & eum hortatur ad bellum Antonio inferendum.

AUDITA vobis esse arbitror, Quirites, quę sint acta in senatu, quæ fuerit cujusq; sententia. res enim ex Kal. Jan. agitata, paulo ante confecta est: minùs quidem illa severè, quàm decuit, non tamen omnino dissolutè. mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quæsivit à me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & summa familiaritate conjunctus, & vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Causa fortissimis, optimisque consulibus Kalendis Januar. de repub. primùm referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Jan. senatus me auctore decrevit. Eo die primùm, Quirites, *fundamenta* jacta sunt reip. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi una mente, atq; voce iterùm à me conservatam esse remp. conclamastis. Hoc vestro judicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita Kalendis Jan. veni in senatum, ut meminissem, quàm personam impositam à vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipub. cùm viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus antè commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam, fortissimamque obsideret, *bello* censui persequendum: tumultum esse decerni, justitium edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes actiùs, graviusque incumberent ad ulciscendas reip. injurias, si omnia gravissimi belli insignia susceptа à senatu viderent. Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua objecta re, remissio senatus fuit. nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur. Intelligo, Quirites, à vobis hanc sententiam repudiari: neque injurias ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica dissipata, usque effusa, per vim, & contra auspicia impositis populo Rom. legibus, fugata concione, obsesso senatu, ad opprimendam rempub. Brundisio legiones abcessierit? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruperit? Brutum oppugnet? Mutinam circumsedeat? quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionisi, æquitatis, *legationis esse communitas?* Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur, mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatu, populique Rom. potestate. Facile verò huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum, atque in vestra potestate sit, qui in sua numquam fuerit! Quid enim ille umquam arbitrio suo fecit, semper contractus, quò libido rapuit, quò levitas, quò furor, quò violentia? semper cum duo dissimilia 1 genera tenuerunt, lenonum, & latronum: ita domesticis stupris, forensibus parricidis delectatur, ut mulieri citiùs avarissimæ paruerit, quàm senatui, populoque Rom. Itaque quod paulo ante feci in senatu, faciam apud vos. testificor, denuntio, antè prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legati mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, delectus, quà possit, habiturum. is es est enim ille, qui semper senatus judicium, & auctoritatem, semper voluntatem vestram, potestatemque contempserit. An ille id faciat, quod paulo antè decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliæ, educeret, dum ne propiùs urbem Romam CC. mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone CC. mill. circumscriptum esse patiatur? *non is est Antonius.* nam si esset: non commisisset, ut ei senatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quòd verò ita avocatur à Mutina, ut ab urbe tanquam pestifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam? *quod judicium* senatus? Quid, quòd à senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum, militesque ejus adeant, iisque demonstrent, sua in remp. merita, beneficiaque eorum *grata esse* senatui, populoque Romano, eisque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? patiturumne censetis Antonium introire Mutinam legatos? exire inde tuto? numquam patietur, mihi credite. novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam, nec verò de illo, sicut de homine aliquo debemus, sed ut de importunissima bellua cogitare. Quæ cùm ita sint, non omnino dissolutum est, quod decrevit senatus, habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet morę nam cùm PLERISQVE in reb. gerendis tarditas, & procrastinatio

---

1. *Genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita, &c.*] Est à mss. Ferrarii, cui adsentitur Palatinus. Vulgati tamen prius, *genera lenonum & latronum, ita, &c. delectatur* nihilo fortè pejus, alterum tamen arripuere Manutius ac Lambinus.

tis odiosa est: tum hoc bellum indiget celeritatis. succurrendum est D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: 1 horam exhibere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam judicasset, legiones Antonio, & provinciam tradere? domum redire? triumphare, primus in hoc ordine esse, quo ad magistratum iniret, 2 sententiam dicere, quid negotii fuit? Sed, cùm se Brutum esse meminisset, vestræque libertati natum non otio suo: quid egit aliud, nisi ut pænè corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrùm legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos. vos saga parate. est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. ibitur: non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ *quæremur*. Non metuo, Quirites, ne cùm audierit Antonius, me hoc in senatu, & in concione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se, senatui pareat. numquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me sapientem à vobis, quàm se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, eum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim secerni à fratre poterit, tanta præsertim auctoritate. nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quàm L. Trebelllus, pluris, 3 quàm T. Plancus, adolescens nobilis: qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quomodo se conjecit in turbam, atque ita mœstus rediit, ut retractus, non reversus videretur: sic contemnit, tamquam si illi aqua, & igni interdictum sit. aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cùm ille tabulis novis adversabatur: jam fert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis *salvum esse* non posse. audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quoridie sponsores, & creditores L. Trebellii convenire. O fides (hinc enim puto Trebellium sumfisse cognomen) quæ potest esse major fides, quàm fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum venire ad arma? ubi plausus ille in triumpho est? sæpe ludis? ubi ædilitas delata summo studio bonorum? quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse? nequitia est, scelus est. Sed redeo ad amores, deliciasque nostras, L. Antonium, qui vos omneis in fidem suam recepit. negatis? nnm quispiam est vestrûm, qui tribum non habeat? certè nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Adspicite à sinistra illam equestrem statuam inauratâ, in qua quid inscriptum est? QVINQVE, ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO. Populi Rom. igitur est patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem. Clamori enim vestro assentior. non modò hic latro: quem clientem habere nemo velit: sed quis umquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi Rom. victoris, dominique omnium gentium *tutorem* dicere auderet? in foro, L. Antonii statuam videmus: 4 sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castotis. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumsit, quia Mylasis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem suum? quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed hæc una statua, altera ab equitibus Roman. equo publico: qui item adscribunt, PATRONO. Quem umquam iste ordo patronum adoptavit? si quemquam, debuit me. sed me omitto, quem censorem? quem imperatorem? agrum his divisit. O sordidos; qui acceperunt! improbum, qui dederit? Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæsaris duobus fuerunt. Quis est iste ordo? multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. his quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi priùs cum fratre fugisset. Sed hæc agrorum assignatio paullo antè, Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, & præstantissimi senatoris sententia dissoluta est. huic enim assensi, septemvirum acta sustulimus. Jacent beneficia Nuculæ: friget patronus Antonius. nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerant: nondum instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO IANI MEDII PATRONO. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela sit? quis umquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille numûm ferret expensum? Sed nimis multa de nugis: ad caulam, bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit personas quasdam à vobis recognosci: ut quibuscum bellum gereretur, possitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo æquo. celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad caulam. cùm enim legati renuntiarint, quod certè renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quàm rep. dignum est, qui ita loquantur. Ne legatos quidem exspectabimus? Istam certè vocem, simulationemque clementiæ, extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minùs hodierno die contendi, minùs laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quàm à paucis hodie vituperari. Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam devorate. qui cùm redierint, si pacem afferent: cupidum me. si bellum: providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctesque de vestra libertate, de reip. salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos *à se ortum*, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus, prætulistis? an ingratus sum? quis minùs? qui, partis honoribus, eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus? Quamobrem, Quirites, consilio, quantum potero, labore plus pænè, quam potero, excubabo, vigilaboque pro vobis. etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ, quem non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? multas, magnasque habui consul conciones, multis interfui, nullam umquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere à rep. furorem exstinguere, opprimere audaciam. idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque sena-

1. *Horam exhibere nullam in tali &c.*] Hæc est lectio omnium fere mss. itaque retinendam putavi, contra Ferrarium ac Lambinum; quibus placebat *eximere*, & *excubare*; sed sine ratione amicus tamen meus suggerebat, *horam exigere ullam*. Monuit Cl. Puteanus, Petrum Delbenium potuisse reponendum, *moram exhibere ullam*, &c. quod & ipsi probabatur.

2. *Sententiam dicere, quid negotii fuit*] Illud *sententiam dicere* obsidet omnes libros hodie; sed non hæret in vett. edd. aut mss. nostris, manavit forte à libris Faërni aut Mureti.

3. *Quàm T. Plancus, adolescens nobilis: qui &c.*] Editio Lambini amplius, *Plancus, quam Externus, adolescens nobilis Plancus, qui, &c.* quod tamen non exstat in nostris, aut Manutiana.

4. *Sicut illam Q. Tremuli.*] *Trebelli* mss. unde fecit *Tremellii* Ferrarius, malui ego *Tremuli*. fuit enim cognomen Marciorum, de quo videndus amicus noster Stephanus Pighius libro v. Fastorum.

tum sua sponte bene firmum, *firmiorem* vestra auctoritate feceritis. Venit tempus, Quirites, seriùs omnino, quam dignum populo Rom. fuit: sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. nunc, si quis erit, erit voluntarius. populum Rom. servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. res in extremum est adducta discrimen. de libertate decernitur. aut vincatis oportet, Quirites, quod profectò & pietate vestra, & tanta concordia consequemini, aut quidvis potius, quàm serviatis. ALIAE nationes servitutem pati possunt, 1 populi Romani est propria libertas.

1. *Populi Romani est propria libertas.*] Pal. sec. *P. R. res est propria libertas.*

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM AD QVIRITES,
PHILIPPICA SEPTIMA.
ORATIO QVADRAGESIMA NONA.

SYNOPSIS.

Bellum omnium necessarium esse adversus Antonium.

PARVIS de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, P. C. De Appia via, & de Moneta, consul: de Lupercis tribunus pleb. refert: quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat à sententia, suspensus curis majoribus. Adducta est enim, P.C. res in maximum periculum, & extremum pænè discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: *exspectatio* quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis 1 pristinæ spem revivíscere, conjunctũ huic ordini populum Rom. conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. jam nunc fingunt responsa Antonii, eademque defendunt. alii, postulare illum ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed ut conditiones ferret: leges imponeret; reserare nos exteris gentib. Italiam juberet: se præsertim incolumi, à quo majus periculum, quàm ab ullis nationibus extimescendum est: alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare. Præciare: ex qua non legiones solùm, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere: alii, nihil eum jam nisi modesti postulare. Macedoniam suam vocat omnino: quoniam C. frater est inde revocatus. Sed quæ provincia est, ex qua illa fax excitare non posset *incendium*? Itaque iidem, quasi providi cives, & senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt. Suscipiunt partis patrocinium, qui sic disputant: irritari Antonium non oportuit: nequam est homo ille, atque confidens: multi præterea improbi (quos quidem à se primum numerare possunt, qui hæc loquuntur) eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis, *cum possis*, an pertimescendis, diligentior cautio est? Atq; hæc illi loquuntur, qui quondã propter levitatem populares appellabantur. ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populareis. qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maximè populari, quòd eadem salutaris populo Rom. sit, improbos se, quàm populareis esse malint? me quidem semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclarissima causa popularem. Et quidem dicuntur, vel potiùs iidem ipsi se dicunt consulareis: quo *nomine* dignus est nemo, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti? litteras tibi ille mittat de sua spe rerum secundarum? eas tu lætus proferas? recites? describendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem, virtutemque debilites? & re consularem, aut senatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul, atque optimus. etenim dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omneis vigilias, curas, 2 cogitationes in reip. salute configeret, consulem non putarem. quamquam nos ab ineunte illius ætate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas, similitudoq; 3 devinxit: ejusdemq; *cura incredibilis* insperatis belli civilis periculis perspecta, docuit non modò salutis, sed etiam dignitatis meæ fuisse fautorem: tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem. Idem non modò consulem esse dico, sed etiam memoria mea præstantissimum, atque optimum consulem, non quia non pari virtute, & voluntate alii fuerint: sed tantam *causam* non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem suam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, sapientiæ, tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tùm autem illustratur consulatus, cùm gubernat remp. si non optabili, at necessario tempore. magis autem necessarium, P.C nullum tempus umquam fuit. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique *pax*, præsertim

1. *Pristinæ spem revivíscere.*] Lambinus *revivescere*. non video quare. certè sic nulli mss. nostri, sic nulla editio.

2. *Cogitationes in reip. salute configeret.*] Ita Pall. & vetustius cus. Lambinus & Manutius *defigeret*. Gulielmius annotavit, forte *confiteretur*.

3. *Devinxit, ejusdemque cura incredibilis, &c.*] Secutus sum fidem Lambini, qui ita legi in Vaticano exemplari proditum ait à Mureto. nostri enim adhærent vulgato; *conjunxit: ejusdemque curam incredibilem, &c. perspexi non modò salutis, &c. meæ; tamen &c.*

gra sertim civilis, quamquam omnibus bonis, mihi tamen in primis fuit optabilis: (omne enim curriculum industriæ nostræ, in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis, elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocreis opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus:) ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscumque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certè non fuissem (periculosè dico: quemadmodum accepturi, P. C. sitis, horreo: sed pro mea perpetua cupiditate vestræ dignitatis retinendæ, & augendæ, quæso, oroque vos, P. C. ut primò si erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero: neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudietis) Ego ille, dicam sæpius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, P. C. quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus. Cur igitur *pacem nolo?* quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. quæ tria dum explico, peto à vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis. Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, cùm singulis hominibus, tum verò universo senatui, turpius? quid porrò inconstantiùs, quàm, quem modo hostem non verbo, sed re, multis decretis, judicavistis, 1 cum hoc subitò pace velle conjungi? quasi verò, cum C. Cæsari meritos illi quidem honores, & debitos, sed tamen singulareis, & immortaleis decreveristis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium judicaveritis: nec tum hostis est à vobis judicatus Antonius, cùm laudati auctoritate vestra veterani milites, qui Cæsarem secuti essent: nec tum hostem Antonium judicavistis, cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spopondistis. Quid? cùm Brutum, omine quodam illius generis, & nominis, natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam, atque optimam, Galliam laudibus amplissimis affecistis, tum non hostem judicastis Antonium? quid? cùm decrevistis, ut Cos. alter, ambove ad bellum proficiscerentur: quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? Quo igitur profectus est vir fortissimus, meus collega, & familiaris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate? qua macie? sed animi virens, corporis *infirmitas* non retardavit æquum, credo, putavit, vitam, quam populi Rom. vos retinuissetis, pro libertate populi Rom. in discrimen adducere. Quid? cum delectus haberi tota Italia jussistis, cum vacationes omneis sustulistis, tum ille hostis non est judicatus? armotum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: præsidio sunt, specie, consuli: re, & veritate, nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum studio nomina dant: parent auctoritati vestræ, non est judicatus hostis Antonius? At legatos misimus. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? quid? vos censetis, P. C. legatorum missionem populum Rom. probaturum? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cur cùm pridie frequentes essetis assensi, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quàm turpe porrò est, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? quamquam illa *legatio* non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. repetenda est vetus illa severitas: siquidem *auctoritas senatus*, decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat: quibus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen justa, nunc nulla est. 2 Liberati tum regio dominatu videbamur: multo postea gravius urgebamur armis domesticis, ea ipsa depulimus nos quidem, sed extorquenda sunt. quod si non possumus facere (dicam, quod dignum est & senatore, & Rom. homine) *moriamur*. Quanta enim erit illa resp. turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cujus ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia vendidit, provincias de populi R. imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit, aut exclusit senatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam coloniam populi Rom. 3 firmissimam oppugnarit, imperatorem populi R. consulem designatum obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem recipi, à quo toties ob has ipsas causas hostis judicatus sit, quam tœdum flagitiosumque sit, Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut proposui, de periculo: quod etsi minùs est fugiendum, quàm *turpitudo*: tamen offendit animos majoris partis hominum magis. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? nisi fortè contemnitis Lucium, ego ne Cajum quidem. sed, ut video, dominabitur Lucius. est enim patronus XXXV. tribuum, quarum sua lege, qua cum C. Cæsare magistratus partitus est, suffragium sustulit: patronus centuriarum equitum Rom. quas idem sine suffragio esse voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii. 4 O dii! quis hujus potentiam poterit sustinere? præsertim cùm eosdem, in agros etiam deduxerit. quis unquam omneis tribus? quis equites Rom. quis tribunos militareis? Gracchorum potentiam majorem fuisse arbitramini, quàm hujus gladiatoris futura sit? quem *gladiatorem* non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui planè, & Latinè loquuntur. Mirmillo in Asia depugnavit. cùm ornasset Thræcidicis comitem, & familiarem suum, illum miserum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix. Qui familiarem jugularit, quid hic, occasione data, faciet inimico? & qui illud animi causa fecerit, hunc prædæ causa quid facturum putatis? non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quæret expulsos? M. verò Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi ii, qui unà sunt, & ii, qui hic ei nunc apertè favent. paruminne erunt multi? præsertim cùm bonorum præsidia cesserint, illi parati sint *ad motum* futuri? Ego verò metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo, sed *pacis nomine* bellum involutum reformido. Quare si pace frui volumus: bellum gerendum est. si bellum omittemus: pace numquam fruemur. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quàm longissimè providere. Idcirco in hac custodia, tanquam *in specula*, collocati sumus, ut vacuum metu populum Rom. nostra vigilia, 5 & prospicien-

1. *Cum hoc subitò pace velle conjungi?*) Sic Pal. pr. at sec. *pacem velle conjungi*. forte fuit, *pacem velle?* sine altera voce.

2. *Liberati tum regio dominatu, &c.*) Secutus fum Manutium & Lambinum, arbitratus hanc eorum lectionem manasse à codice Vaticano. nam lectio vulgata turpiter mutila erat, quod decepti similitudine literarum liberati transiliverant, *multo postea gravius urgebamur*.

3. *Firmissimam oppugnarit, imperatorem populi Rom.*) Et hæc adjumpsi ex eorundem libris; prior cultus omnino desunt, neque habent mss. nostra.

4. *O dii! quis hujus potentiam, &c.*) Abest utique Palatino, illud *dii!* idemque testatur de suis omnibus Ferrarius.

5. *Et prospicientia.*) Ita Lambinus, neque aliter Langii codd. sicque Terentius: *Hæc lacrymæ mittit, & quod ad hanc rem maxime opportet prospicere.* Vulgata *providentiæ*.

spicientia redderemus. Turpe est summo consilio orbis terræ, præsertim in re tam perspicua, consilium intelligendi defuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem resp. accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero, monebo, prædicabo, denuntiabo, & testabor semper deos, hominesque, quid sentiam: nec solùm *fidem meam*, quod fortasse videtur satis esse, sed in principe civi non est satis, curam, consilium, vigilantiamque præstabo. Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem posse pacem. de tribus enim, quæ proposui, hoc extremum est. Quæ potest esse pax M. Antonio primùm cum senatu? quo ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Agè, vos ille solum, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminent, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? an equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, judiciumque de M. Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me unà cum populo Romano in concionem vocaverunt. hi Antonium diligent? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Rom. dicam? qui pleno, ac referto foro, bis me una mente, atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Itaque quod erat optabile anteà, ut populum Rom. comitem haberemus, nunc habemus *ducem*. Quæ est igitur spes, qui Mutinam circumsedent, imperatorem populi Rom. exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Rom. esse posse? An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populi Rom. non desideretis? Laudandi sunt ex hujus ordinis sententia Firmani, qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. respondendum honorificè est Matrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, qui militiam *subterfugissent*. hæc jam tota Italia fiunt. magna pax Antonio cum eisdem, his cum illo. quæ potest major esse discordia? IN DISCORDIA autem pax civilis ullo pacto esse potest? Ut omittam multitudinem: 2 L. Visidio, equiti Rom. homini in primis ornato, atque honesto, civique semper egregio, cujus ego excubias, & custodias mei capitis cognovi in consulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam *facultatibus* suis sublevavit: huic, inquam, tali viro, quem senatus consulto collaudarimus, poteritne esse pacatus Antonius? quid? C. Cæsari? qui illum urbe: quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit? Jam verò ipse se placabit, & leniet provinciæ Galliæ, 3 à qua exclusus, & repudiatus est? Omnia videbitis, P. S. nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum: ex quibus *oriuntur* bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest: & cavete, per deos immortales, P. C. ne spe præsentis pacis perpetuam pacem amittatis. Quorsum hæc omnis spectat oratio? quid enim legati egerint, nondum scimus. At verò erecti, citati, parati, armati animis jam esse debemus, ne blanda, aut supplici oratione, aut æquitatis *simulatione* fallamur. omnia fecerit oportet, quæ interdicta, & denuntiata sunt, priùs, quàm aliquid postuler: Brutum, exercitumque ejus oppugnare: urbeis, & agros provinciæ Galliæ populari destiterit: ad Brutum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia passuum ducenta admoverit: fuerit in senatus, populique Rom. potestate. hæc si fecerit: erit integra potestas nobis deliberandi. si senatui non paruerit: non illi senatus, sed ille populo Rom. *bellum indixerit*. Sed vos moneo, P. C. liberras agitur populi R. quæ est commendata vobis: vita, & fortunæ optimi cujusque, quò cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc retinueritis. tætram, & pestiferam belluam, ne inclusam, & constrictam *dimittatis*, cavete. Te ipsum, moneo, Pansa, (quamquam non eges consilio, quo vales plurimùm: tamen ETIAM summi gubernatores in magnis tempestatibus à vectoribus admoneri solent) hunc tantum tuum apparatum, tamq; præclarum, ne ad nihilum recidet patiare. tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi R. potes in perpetuum rẽp. metu & periculo liberare. 4 Quibus de rebus refers; P. Servilio adsentior.

M. TVL-

1. *Ut ita singulis oppidis curiam populi Rom. non desideretis.*) Ferrarii mss. omnes, item Pal. sec. *curiam P. R. non desideret.* quod esset, *populus Romanus*.

2. *L. Visidio.*) Occupati istud ed. neotericas, sive quod acquieverint manuscriptis Ferrarii, sive quod ita quoque Faërno aut Mur. excusis librinam vulgata *Nasidio*, Pal. verò pr. præfert. *Insidius*, sec. *Nisidius*.

3. *A qua exclusus & repudiatus est.*) Sic Pal. pr. at sec. rejicit à quod & à manu recenti in Hittorp. videturque prius fuisse *e*.

4. *Quibus de rebus refers, P. Servilio adsentior.*) Hæc recenter accedunt Ciceroni, patrum editionibus nondum aderant, credo orta à Faërni aut Mur. Notis, interim comparent parte sui in Pal. sec. abest enim *ei, de rebus*.

t. VI

M. TULLII CICERONIS IN M. ANTONIUM.

PHILIPPICA OCTAVA

ORATIO QUINQUAGESIMA.

SYNOPSIS.

Bellum non simpliciter tumultum decerni adversùs Antonium suadet. Invehitur in Antonium.

CONFUSIUS hesterno die est acta res, C. Fansa, quàm postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cùm senatus ea virtus fuisset, quæ solet: & cùm re viderent omnes esse bellum, quidamq; id verbum removendum arbitrarentur: sua voluntas in discessione fuit ad *lenitatem* propensior. Victa est igitur propter verbi adsperitatem, te auctore, nostre sententia. Vicit L. Cæsar, amplissimus vir, qui verbi atrocitate demta, *oratione* fuit, quàm *sententia*, lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, *propinquitatem* excusavit. Idem fecerat, me consule, in fororis viro, quod hoc tempore in fororis filio, 1 ut & luctu fororis moveretur, & saluti reip. provideret. Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, P. C. ne sibi assentiremini, cùm ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se, ac rep. dignam, nisi propinquitate *impediretur*. Ergo ille avunculus. num etiam vos avunculi, qui illi estis assensi? At in quo fuit controversia? *Belli* nomen ponendum in sententia quidam non putabant; *tumultum* appellare malebant, ignari non modò rerum, sed etiam verborum. potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, 2 ut major timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri, *tumultum Italicum*, quòd erat domesticus: *tumultum Gallicum*, quòd erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. Gravius autem tumultum esse, quàm bellum. hinc intelligi licet, 3 quòd bello vacationes valent tumultu non valent. ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim cùm INTER bellum, & pacem medium nihil sit; necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse, quo quid absurdius dici, aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potiùs videamus, P. C. quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis, & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine mulcta, studio, & voluntate? quàm, ut pecunias in remp. polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tolluntur; consensus populi R. qui jam descendit in causam, si nos langueſcimus, debiliter ne esse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur. non est bellum? Mutina obsidetur ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud verò 4 quis potest bellum esse dicere, quò 5 fortissimum virum cum exercitu missimus? qui cùm esset infirmus ex gravi, diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cùm ad reip. præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non exspectavit nostra decreta, præsertim cùm esset illius ætatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. decernendi enim tempus nondum venerat: belli autem gerendi *tempus* si prætermisisset: videbat, rep. oppressa, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace versantur. non est hostis is, cujus præsidium Claterna dejecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obstitit: designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paullo ante ex collegæ litteris Fansa recitavit: *Dejeci præsidium Claterna potitus sum: fugati equites: prælium commissum: occisi aliquot.* Quæ pax potest esse major? Delectus tota Italia decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: cōsul se cum præsidio descensurum esse dixit. Utrum hoc bellum non est? an etiam tantum bellum, quantum numquam fuit? Ceteris enim bellis, maximeque civilibus, contentronem, *reip. causa* faciebat. Sulla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario, & Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, & ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Horum omnium bellorum causæ ex reip. contentione natæ sunt. de proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum. Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in nostram ætatem inciderunt, primum non modò in dissensione, & discordia civium, sed in maxima consensione, incredibilique concordia. omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cùm omneis dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ est igitur in medio, belli causa posita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domi-

1. *Ut & luctu fororis moveretur, & saluti, &c.*) Sic quidem Pal. pr. ac sec. pro his ipsis habet: *ut in nepotem moveretur, & saluti*, quod & in omnibus fere libris Ferrarii, ideoque omnia censuit delenda. at malim equidem *& in nepotem moveretur & saluti, &c.*

2. *Ut major timor oriatur.*) Ianus noster Dousa pater in Plautinis, reponendum putabat *timor*, quem confirmatus lib. priore c. 4. Explanationum. vix enim est quin ea vox substitui debeat vulgatæ.

3. *Quod bello vacationes valent.*) Ita ferè hodiernæ editiones, rationem secutæ, non libros, in quibus, *bello Gallico*.

4. *Quis potest bellum esse dicere.*) Prius cusi, *bellum non esse dic.* sed præter mss. a quibus abest illa negatio.

5. *Quò fortissimum virum cum exercitu, &c.*) Sic mss. nostri, & olim cusi, at Man. & Lambinus *consulem fortiss. &c.* si fide librorum, non improbem.

domicilia, sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipubl. causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dispertiat patricidis. In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quod ille latronibus suis *pollicetur* primum domos: urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quò velint, deducturum. omnes Caphones, omnes Saxæ, ceteræque pestes quæ sequuntur Antonium, ædes sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. atque etiam homines agrestes, 1 si homines illi, ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora. id enim ipsum agimus, ne quis posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est. *Hasta Cæsaris*, patres conscripti, multis improbis & spem affert, & audaciam. viderunt enim, ex mendicis fieri repentè divites. itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius. Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? multo meliora, atque majora. SCELERUM enim promissio, & iis, qui exspectant, perniciosa est, & iis, qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promissa, cruenta, tætra, scelerata, diis, hominibusque invisa, nec diuturna, nec salutaria: nostra contra, honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis, ac strenuus, amicus meus, *pacis commoda* commemorat, quasi verò, si laudanda pax esset, ego id æquè commodè facere non possem, semel enim pacem defendi: non semper otio studui: quod cum omnibus bonis utile est, tum præcipuè mihi. Quem enim cursum industriæ mea tenere potuisset, sine forensibus causis, sine legibus, sine judiciis? quæ esse non possunt, civili pace sublata. Sed quæso, Calene, quid? tu *servitutem*, pacem vocas? Majores quidem nostri non modò, ut liberi essent, sed etiam, imperarent, armacapiebant. at tu arma abjicienda censes, ut serviamus. QUAE CAUSA justior est belli gerendi, quàm servitutis depulsio? in qua etiam si non sit molestus dominus: tamen est miserrimum, *posse*, si velit. Immò aliæ causæ justæ; hæc necessaria est. nisi fortè ad te hoc non putas pertinere, quòd te socium fore speras dominationis Antonii. in quo bis falleris: primum quòd tuas rationes communibus anteponis: deinde, quòd quidquam *stabile* in regno, aut jucundum putas. non, si tibi antea profuit, semper proderit. Quin etiam, memini, de illo homine queri solebas: quid te facturum de bellua putas? 2 Atqui is es, qui semper pacem optaris, semper omneis civeis salvos volueris. Honesta oratio: sed ita, si bonos, & utileis reip. civeis: sin eos, qui natura cives sunt, voluntate hosteis, salvos velis: quid tandem interest inter te, & illos? Pater quidem tuus, 3 quo utebar sene adolescens, homo severus, & prudens, *primus* omnium civium P. Nasicæ, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat, ejus enim virtute, consilio, magnitudine animi, liberatam rempubl. arbitrabatur. Quid? nos à patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omneis salvos esse voluisset. *Quòd L. Opimius consul verba fecit de rep. de ea re ita censuerunt*, UTI OPIMIUS CONSUL REMP. DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor filii consulares? aut P. Lentulum, principem senatorem? complureis alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in prælio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Gracchus, & M. Fulvius consularis, ejusque duo adolescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi. non enim civeis omneis salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, consulibus, senatus remp. defendendam dedit: L. Saturninus trib. pl. Glaucia prætor est interfectus. omneis illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Crassi, arma sumserunt, num aut consules illos, aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam *perire volui*, num tu, qui *omneis salvos* vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam, & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus sit: tu, etiam si commiserit, conservandum putas. *In corpore* si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri, secarique patimur; ut membrorum aliquod potius, quàm totum corpus intereat: sic in reipublicæ corpore, ut totum salvum sit, quidquid pestiferum, amputetur. Dura vox. Multò illa durior: *Salvi sint improbi*, scelerati, impii, deleantur innocentes, honesti, boni, tota respublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse plus, quàm me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinorosum: tu contrà sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum civem, & optandum: in hoc uno te plurimum vidisse, 4 multum me errasse concedo. Nam me tecum iracunde agere dixisti solere: non est ita. vehementer me agere fateor, iracundè nego. omnino IRASCI amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. Itaque sine verborum contumelia à te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. parva est enim mihi tecum, aut parva de re dissensio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immò verò ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservare coloniam populi Romani cupio, tu expugnare studes. An hoc negare potes: quid omneis moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quousque enim dicis, pacem velle te? res geritur: conductæ vineæ sunt: pugnatur acerrimè: qui intercurrerent, missimus treis principes civitatis. hos contemsit, rejecit, repudiavit Antonius. tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: 5 cum suo magno beneficio, venisse eum contra se. Vide quanta caritas sit patriæ, cum homini sit iratus, tamen reip. causa defendit Antronium. Ego te, cùm in Massilienseis tam sis acerbus, Fufi, non animo æquo audio. Quousque enim Mussiliam oppugnabis? ne *triumphus* quidem finem fecit belli? per quem sublata est urbs ea, sine qua numquam ex Transalpinis gentibus majores nostri triumpharunt. quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. quamquam enim *proprios dolores* suarum rerum omnes habebant; tamen hujus civitatis fidelissimæ miserias, nemo erat civis, qui à se alienas arbitraretur. Cæsar ipse, qui illis fuerat iratissimus: tamen propter singularem ejus civilitatis gravitatem, & fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus me jam irasci fortasse dices. Ego autem sine

1. *Si homines illi, ac non.*) Secutus sum Manutianam ac Lamb. ratus hæc natas ex Faerniana aut Muretana. certè potior est vulgata.

2. *Atqui is es, qui semper pacem optaris.*) Pal. sec. habet, *Atqui ais tum te esse qui, &c.* quomodo fere è Faernianis Manut. & Lamb. sed non sequor. Videtur enim magis interpretatio alterius scripturæ, quam emendatio.

3. *Quo utebar sene adolescens.*) Sic Pal. sec. & Ferrarii aliquot codd. vulgata, *sene auctore adol.*

4. *Multum me errasse.*) Lambiniana, *me stultum esse erravisse.* præter libros nostros, & olim impressos.

5. *Cum suo magno beneficio, venisse eum contra se.*) Postremæ edd. *beneficio esset, venisse, &c.* ex Vaticano inquiunt: & sic quoque Hittorp item fere Pal. sec. sed tamen malim vulgatam, quæ idem dicit quod altera.

1. Annis

sine iracundia dico, ut omnia, nec tamen sine dolore: Neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus sit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio sit, Calene, non possum, antea deterrere te, ne popularis esses, non poteramus: ut nunc sis popularis, exorare non possumus. Satis multa cum Fufio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, QUI GENERI quietem moderate ferat, æquo animo laturum inimi. Venio nunc ad reliquos consulares, quorum est nemo, (jure meo hoc dico) qui non mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid? ille faceret inducias? ante consulis, oculosque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opes ostendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis? Equidem cum antea legatos decerni non censuissem: hoc me tamen consolabar, quòd cum illi ab Antonio contemti, & rejecti revertissent, dixissentque sententiam, non modò illum è Gallia non discessisse, uti censuissemus, sed ne à Mutina quidem recessisse: potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse: fore, ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto subveniremus. nos etiam *languidiores* facti sumus, postquam Antonii non solùm audaciam, & scelus, sed etiam insolentiam, superbiamque perspeximus. Utinam L. Cæsar valerer, Servius Sulpicius viveret. multò melius hæc causa a ageretur à tribus, quàm nunc agitur ab uno. dolenter hoc dicam potius, quàm contumeliosè, deserti, deserti, inquam, sumus, P. C. à principibus. Sed, ut sæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui rectè & fortiter sentient, erunt consulares. animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum umquam timorem, quamvis de illo, ad quem missi sunt, benè existiment: à quo etiam *mandata* acceperunt. Pró, dii immortales! ubi est ille mos, virtusque majorum? C. Popillius apud majores nostros, cùm ad Antiochum regem legatus missus esset, & verbis senatus denuntiasset, ut ab Alexandria discederet, quam oblidebat: cùm tempus ille differret, virgula stantem *circumscripsit* dixitque, se non antè renuntiaturum senatui, nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quàm ex illa circumscriptione excederet. Præclarè: senatus enim factem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus. AN EGO ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam communicarem, qui imperatorem populi Romani senatu prohibente, obsideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo stupore? quo spiritu? Cur autem ea legatis nostris dabat, cùm ad nos Corylam mitteret, ornamentum, atque arcem amicorum suorum, hominem ædilitium? si verò tum fuit ædilis, cùm eum jussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt. At quàm modesta mandata! ferrei sumus, P. C. qui quidquam huic negemus. *Utramque Provinciam, inquit, remitto: Exercitum depono: privatus esse non recuso.* Hæc sunt enim verba. redite ad se videtur. *omnia obliviscor, in gratiam redeo.* Sed quid adjungit? *Legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti prætoriæ pradam, agrumque dederitis.* His etiam præmia postulat, quibus ut *igne* scatur si postulet, impudentissimus judicetur? Addit præterea, QUOS IPSE CUM DOLABELLA DEBERIT AGROS, TENEANT II, QUIBUS DATI SUNT. Hic est Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores nostri annonæ perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, leonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces, & lacertosos, inter mimorum, & mimarum greges collocavit. Postulat præterea, UT CHIROGRAPHORUM ET COMMENTARIORUM SUA, COLLEGÆQUE SUI DECRETA MANEANT. Quid laborat, ut habeat. quod quisque mercatus est, si quid accepit, habeat, qui vendidit? ET NE TANGANT RATIONES AD OPIS: id est, ne sestertium septies millies recuperetur: NE PRAUDISIT SEPTEMVIRIS, QUOD EGISSENT. Nuecula hoc, credo, admonuit. verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult IIS, QUI SECUM SUNT, QUIDQUID CONTRA LEGES COMMISERUNT. Mustelæ, & Titoni prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, NE SUA JUDICIARIA LEX ABROGETUR. quo impetrato, quid est quod metuat? an ne suorum aliquis à Cyda, Lysiade, Curio condemnetur? neque tamen nos urget mandatis pluribus. remittit aliquantum, & relaxat. GALLIAM, inquit, TOGATAM REMITTO, COMATAM POSTULO. Otiosus videlicet esse maluit. *Cum sex legionibus, inquit, inque suppletu ex D. Bruti exercitu*, non modò ex delectu suo: *tam diuque ut obtineat, quamdiu Ms. Brutus, C. Cassius, consules, provincias obtinebunt.* hujus comitiis C. frater (ejus est enim jam annus) jam repulsam tulit. IPSE AUTEM *ut quamquemium*, inquit *obtineam.* At istud vetat lex Cæsaris, & tu acta Cæsaris defendis? Hæc tu mandata, L. Piso, & tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipubl. dignitatem tenere potuistis. & tamen nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego non possum, non nimis irati revertistis. vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato Antonii Corylæ concessimus? cui *portas* hujus urbis patere jus non fuit, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos, & omnia verba referebat: huic se etiam summis honoribus usi contra dignitatem suam *venditabant.* O dii immortales: QUAM magnum est, personam in republica tueri principis! quæ non animis solùm debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium in cubiculum admittere, etiam seducere, hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? nam si maximum in discrimen venietur, aut libertas parata victori est aut mors exposita victo. quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. TURPIS autem fuga mortis, omni est morte pejor. Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam, qui invideant alicujus constantiæ, qui laboribus, qui ejus perpetuam in republica adjuvanda voluntatem & à senatu, & à populo Romano probari molestè ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modò apud majores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, *vigilare*, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro repub. aut facere, aut dicere. Ego Q. Scævolam augurem memoria teneo, bello Marsico, cum esset summa senectute, & perdita valitudine, quotidie, simulatque luceret, facere omnibus *conveniendi* sui potestatem: neque cum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque, & debilis,

1. *Armis, inquis, viris.*) Vulgo, *viribus*. sed alterum defendit, tamquam meliorum exemplarium lectionem Gifanus noster in observat. linguæ Latinæ. sicque iterum lib. 11. de officiis *eum hic viris, inquiunt esse.*

2. *Agitur a tribus quam nunc agitur ab uno.*) Sic mss. Ferrarii, antiquissimus, cui, *quam nunc agitur ab omnibus*, quod & in Pal. gr. nam sec. *agitur ab uno*, omissis intermediis.

3. *Se non ante renuntiaturum Senatui.*) Ita quidem etiam Pall. sed nom placet. Manut. ac Lamb. edidere, *se renuntiaturum senatui.* nihilo magis placet.

debilis, primus veniebat in curiam. Hujus industriam maxime equidem vellem, ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne *alterius labori inviderent*. Etenim, P. C. cùm in spem libertatis sempel sexennio simus ingressi, diutiusque servitutem perpessi, quàm captivi frugi, & diligentes solent, quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Rom. causa recusare debemus? Equidem P. C. quamquam hoc honore usi, toga ti esse solent, cùm est in sagis civitas: statui tamen, à vobis, ceteris|que civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione populi Rom. non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut *æquo animo* populus Rom. visurus sit nostri honoris insignia: cùm patrim è nobis ita timidi sint, ut omnium ii populi Rom. beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita à rep. aversi, ut huic se hosti favere præ se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, & irrisos facile patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. huic enim reditum ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendo sententiam meam corrigebant. quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam *revertatur*. ceteris autem, si retrorem suum deposuerint, 1 & cum rep. in gratiam redierint, veniam, & impunitatem dandam puto. Quas ob res ita censeo: EORVM, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, & aut ad Pansam, aut ad Hirtium, consules, aut ad Decium Brutum, imperatorem cos. designatum, aut ad C. Cæsarem pro prætore, 2 ante idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, 3 quod honore, præmiove dignum esse videatur; uti C. Pansa, A. Hirtius, coss. alter, ambove, si eis videbitur, de ejus honore, præmiove, primo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc S. C. ad Antonium profectus fuerit, præter L. Varium, senatum existimaturum cum *contra rempubl. fecisse*.

1. *Et cum republ. in gratiam, &c.*) Sic & Pal. sec. uti est in Manut. & Lamb. prius cusi, *& in reipub gratiam, &c.*

2. *Ante idus Martias primas.*) Vox ultima addita ex mss. Ferrarii, exstabatque item in Pal. sec.

3. *Quid honore præmiove dignum esse videtur, &c.*) Mutuatus sum illud à Man. & Lamb. opinione, ea esse à mss. libris. nam vulgata mirè insipide: *quo honore præmiove quis dignus esse videatur.*

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA NONA.
ORATIO QVINQVAGESIMA PRIMA.

SYNOPSIS.

Servio Sulpicio, quòd legatus ad Antonium, ibidem mortuus fuerit, statuam ponendam esse suadet.

VELLEM, dii immortales fecissent, P. C. ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec verò dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ salutaris futurus: non quo L. Philippo, & L. Pisoni aut studium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: sed cùm Ser Sulpicius 1 *ætate* illis anteiret, sapientia omnibus, 2 subitò ereptus è causa, totam legationem orbam, & debilitatam reliquit. Quòd si cuiquam justus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quàm in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine ullo *mortis metu* profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. qui cùm ita affectus esset, ut, si ad gravem valitudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret, non recusarit quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipubl. ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cumque jam ad congressum, colloquiumque ejus perveniisset, ad quem erat missus: in ipsa cura, & meditatione obeundi sui muneris excessit è vita. Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, præclarè, quòd nos ad ornandum Ser. Sulpicium cohortatus es, & ipse multa copiosè de illius laude dixisti quibus à te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc *honorem statuæ* nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset *in legatione* interfectus. Ego autem, P. C. sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audaciùs. Non igitur exempla majorum quærenda, sed *consilium* est eorum, à quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. Lartes Tolumnius, rex Vejentum, quatuor legatos populi Rom. Fidenis interemit: quorum statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam. *justus honos.* iis enim majores nostri, qui ob remp. mortem obierant. pro brevi vita diuturnam memoriam reddidit obierant. Cn. Octavii, clari, & magni viri: qui primus in eam derunt. Cn. Octavii, clari, & magni viri: qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in Rostris. nemo tum *novitatis invi-*

1. *Ætate illis anteiret, sapientia omnibus.*) Manutii introduxerant, *ætate illos ant. sap. omnes.* sed invitis libris nostris & prisca editione.

2. *Subitò ereptus è causa, &c.*) Illud *è causa* nunc primum accedit publicis editionibus, diuque fuit quod id è mss. suis eruerit procaritque Ferrarius neque aliter Pal. sec. I. ut

invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cùm esset missus à senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut ne potem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classeis habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in Gymnasio à quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum à majoribus *statua pro vita*: quæ multos per annos progeniem ejus honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret. Atqui & huic, 1 & Tullo Cluvio, & L. Roscio, & Sp. Antio & C. Fulcinio, qui à Vejentium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob reip. obita, honori fuit. Itaque, P. C. si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolorem quidem tanto reip. vulnere: mortem verò ejus non monumentis, sed luctu publico esse honorandam putarem. nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentia, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui. si paruisset, munus sibi illud pro rep. susceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo reip. discrimine, mori, quàm minùs, quàm potuisset, videri reip. profuisse. Multis illi in urbibus, quà iter faciebat, reficiendi se, & curandi potestas fuit. aderat & hospitum in vitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui unà erant missi, ad requiescendum, & vitæ suæ consulendum. At ille properans, festinansq; mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. Cujus cùm adventu maximè perturbatus esset Antonius, quòd ea, quæ sibi jussu nostro decernentarentur, auctoritate erant, & sententia Ser. Sulpicii constituta: declaravit, quàm odisset senatum, cùm auctorem senatus exstinctum, lætè, atque *insolenter tulit*. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Vejentium rex, eos, quos modò nominavi, quàm Ser. Sulpicium occidit Antonius. —IS ENIM profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello judicium senatus. erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus, honoris memoriam consecutus sit. Quòd si excusationem Ser. Sulpicii, P. C. legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, 2 quin honores mortui, qui vivo injuriam fecimus, tarciamus. Vos enim, patres conscripti (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis, quem cum videretis se magis morbo, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minùs in hunc ordinem convenit?) sed, cùm speraretis nihil esse, quod non illius *auctoritate*, & *sapientia* effici posset, vehementius excusationi obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum, gravissimum judicavisset, de sententia dejecistis. Ut verò Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quàm aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum verò denique filium, neque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus ejus adversari voluntati. movebatur singulari pietate filius: non multùm ejus perturbationi meus dolor concedebat: sed utertur ejus perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrûm cedere cogebatur magnitudini animi, orationeque nostrûm cedere cogebatur magnitudini animi, oratione; gravitati: cùm quidem ille maxima laude, & gratulatione omnium vestrum pollicitus est, se quod velletis, esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus ipse *auctor* fuisset, quem exsequi mandata vestra properantem, manè postridie prosecuti sumus. qui quidem discedens, mecum ita locutus est, ut ejus oratio, OMEN FATI videretur. Reddite igitur, P. C. ei vitam, cui ademistis. *vita* enim mortuorum in memoria vivorum est posita. perficite, ut is, quem vos ad mortem insci misistis, immortalitatem habeat à vobis. cui si statuam in Rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit, præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. temperillius gravitatem, constantiam, fidem, præstantiam, in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium *mortalium fama* celebrabit. Nec verò silebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pænè divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui in hac civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sunt comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quàm *justitiæ* fuit. Itaque quæ proficiscebantur à legibus, & à jure civili; semper ad facilitatem, æquitatemque referebat; neque constituere litium actiones malebat, quàm controversias tollere. Ergo hoc statuæ monumento non eget: habet alia majora. hæc enim statua, mortis honestæ testis erit; illa memoria vitæ gloriosæ: ut hoc magis monumentum *grati senatus*, quàm clari viri, futurum sit. Multùm etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut ille si adesset. est autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quàm ille mœrot patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror attinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse. quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuerit, quàm *effigiem morum* suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium, cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest. Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii 3 multos in nostra familiaritate sermones gratior illi videtur, si qui est sensus in morte, ænea statua futura, & ea pedestris quàm inaurata equestris: qualis est L. Sullæ prima statua. 4 mirificè enim Ser. Sulpicius majorum *continentiam* diligebat: hujus seculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tamquam ex ejus auctoritate, & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & desiderium, honore monumenti minuet, & lenier. Atque hanc meam sententiam, P. C. Servilii sententiæ probari necesse est: qui sepulchrum publicè decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine cæde, atque ferro nullum honorem desiderat: cur decernit *honorem sepulturæ*: qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Majores, quidem nostri statuas multis decreverunt: sepulcra paucis. sed *statuæ* intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est: quod nulla vi moveri, neque deleri potest. atque, ut cetera exstinguuntur, sic *sepulcra* fiunt sanctiora vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. grati simus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre possumus. notetur etiam M. Antonii nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. his enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatæ, rejectæque legationis ab Antonio, manebit testificatio sempi-

1. *Et Tullo Cluvio.*) Vide ne reponendum sit *L. Iulio*, admonet Pighius noster l. III. Fastorum. at Fulvius Vrsinus in *Cluilia* mallet *Tito Cluilio*, ut idem nominatur apud Livium l. IV. Plinium lib. III. c. 6.

2. *Quin honore mortui.*) Ita Lamb. neque recedit Pall. sec. nam pr. *honore mortuo*. quomodo & olim edit. recentiores enim secuti conjecturam Ferrarii, admiserè, *quin honore mortui*.

3. *Multos in nostra familiaritate sermones.*) Gulielm. oræ adscripsit, fortean, *pro nostra*.

4. *Mirificè enim Ser. Sulpicius majorum continentiam*, &c.) Sic hodie passim cudatur. patrum tamen ævo impressi, *magnificè*, quod & in mss. nostris.

5. *Vitam*

sempiterna. Quas ob res ita censeo. Cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, difficillimo reipubl. tempore, gravi, periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatus, salutemque reipubl. vitæ suæ præposuerit, contraque vim, gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quò senatus eum miserat, perveniret: isque, cùm jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reip. munere; ejusque *mors consentanea vitæ* fuerit, sanctissimè, honestissimèque actæ, in qua sæpe magno usui reip. Ser. Sulpicius & privatus, & in magistratibus fuerit: cum talis vir, ob reipubl. in legatione mortem obierit; Senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis sententia statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus, ludisque liberos, posterosque ejus quaque versus pedes quinq; habere, 2 quod is *ob reip.* mortem obierit, eamque causam in basi inscribi; utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, si ea videbitur, quæstoribus urbis imperent, ut eam basim, statuamque faciendam, & in rostris stattuendam locent; quantique locaverint, tantam pecuniam redemtori solvendam, attribuendamque curent: cumque antea senatus auctoritatem in virorum fortium funeribus, ornamentisq; ostenderit; placere, eum quàm amplissimè supremo die suo efferri; &, cùm Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia, Rufus, ita de rep. meritus sit, ut his ornamentis decorari debeat: Senatum censere, atque è rep. existimare, ædileis curuleis edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, funeri mittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo alio in loco videtur, pedes triginta quoquò versus designet, quò Ser. Sulpicius inferatur, quod *sepulcrum*, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit: uti quod optimo jure sepulcrum publicè datum est.

1. *Vitæ amiserit in maximo reip. munere.*) Manut. atque Lamb. *vit. hon. maximo reip. tempore*, & interpretatur hic, *difficillimo*. non placet; neque respondet libris nostris.

2. *Quod is ob remp. mortem obierit.*) Scaliger noster in Eusebianis, censet immittendam copulam, *quodque*. & necessaria est.

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA DECIMA.
ORATIO QVINQVAGESIMA SECUNDA.

SYNOPSIS.

Bruto adversùs Antonium coactas copias Senatusconsulto confirmandas esse suadet, adversùs Caleni sententiam.

MAximas tibi, Pansa, gratias, omnes & habere, & agere debemus: qui, cùm hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur: ut M. Bruti, præstantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quàm primùm maximo gaudio, & gratulatione frueremur. Cùm factum tuum gratum omnibus debet esse, tum verò oratio, qua, recitatis litteris, usus es. declarasti enim, verum esse id, quod ego semper sensi, Neminem alterius, qui suæ confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto, & maxima familiaritate conjunctus, minùs multa de illo dicenda sunt. 1 quas enim mihi ipse parteis sumseram, eas præoccupavit oratio tua. Sed mihi, P. C. necessitatem attulit paullo plura dicendi, sententia ejus, qui rogatus est ante: à quo ita sæpe *dissentio*, ut jam verear, ne, id quod minimè fieri debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio. Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui numquam post Kal. Jan. idem senseris, quod is, qui te sententiam primùm rogat? cur numquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cùm te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ? Nam, ut superiora omittam, hoc certè, 2 quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pænè venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumsederi non molestè fers, alterum tua sententia spoliasi is copiis, quas ipse labore, & periculo ad reipublicam non ad suum præsidium, per se, *nullo adjuvante*, confecit? Quis est iste tuus sensus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissimè omnes oderunt, tu constantissimè diligas? Amplissimæ tibi fortunæ sunt, summus honoris gradus, filius, ut & audio, & spero, *natus ad laudem*: cui cùm reipubl. causa faveo, tum etiam tua. Quæro igitur, eum Brutine similem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. 3 Dii meliora, inquies. 4 Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reip. consules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc verò, Q. Fufi, copiosius sine offensione nostræ amicitiæ, sic tecum, ut à te

1. Quas enim ipse mihi partes sumpseram.) Est hoc quidem in editis, sed Ferrarii mss. omnes, item nostri: *quæ enim sententias mihi ipse sumpseram*. quod non video cur non debeat quis præferre alteri.

2. *Quod mihi maximam admirationem movet.*) Propendeam magis in Hittorp. & Pal. sec. item omnes Ferrarii scriptos, *quod vel maxima admiratione parvet.*

3. *Dii meliora, inquies.*) Adhæsimus P. Manutio & Lamb. nam nostri libri vulgatis secundas faciebant, habebantque; *D. Brutus meliora est, inquies.* fatue damnavitque Ferrarius.

4. *Cur igitur non eis faves? cur non eos laudas &c.*) Non est in Pal. aut Hitt. *cur non*, ultimo loco positum. & poterat abesse. Ferrarius tamen malebat, *faves quos laudas &c.* neque displicet.

1. Quid

re dissentiens, senator quæro. ita enim dixisti, & quidem de scripto. nam te inopia verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem. litteras Bruti recte, & ordine scriptas videri. quid est aliud, quàm librarium Bruti laudare, non Brutum? Usum in rep. Calene, magnum jam habere, & debes, & potes. quando ita decerni vidisti? aut quod S. C. hujus generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas litteras decretum à senatu? quod verbum tibi non excidit, ut sæpe fit, fortuito? scriptum, meditatum, cogitatum attulisti. Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus 1 *bonis obtrectandi* si quis detraxerit: 2 quid tibi quod sibi quisque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum istum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, 3 quibus uteris multùm: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sæpius, quàm *ipse tecum*: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An verò hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) efferri hæc foras, & ad populi Rom. aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, *nemi-nem* assensum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis à Bruto quas? nempe eas, quas ille ab Antonii scelere avertit, & ad remp. sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum, atque solum à rep. relegatum videri. Vos autem, P. C. si M. Brutum deseruerit is, & prodideritis, 4 quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis? nisi fortè eos, qui diadema imposuerint, conservandos: eos, qui regis nomen sustuletint, deferendos putatis. Ac de hac quidem divina, atque immortali laude M. Bruti silebo: quæ gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum *publica auctoritate* testata est. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem, & modestiam? qui cum prætor urbanus esset, urbe caruit, jus non dixit, cùm omne jus populi Rom. recuperasset: cumque concursu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, præsidioque Italiæ cunctæ sæptus posset esse, absens judicio bonorum defensus esse maluit, quàm præsens manu: qui ne Apollinareis quidem ludos, pro sua, populique Rom. dignitate apparatos, præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciæ. Quamquam, qui umquam aut ludi, aut dies, lætiores fuerunt, quàm cùm in singulis verùbus populus Rom. maximo *clamore, & plausu* Bruti memoriam prosequebatur? corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace, & concordia civium cogitantē. Eundem vidi postea Veliæ, *cedentem* Italia, nequa oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modò hominibus, sed undis ipsis, & litoribus luctosum, cedere è patria servatorem ejus: manere in patria perditores! Cassii classis paucis pòst diebus consequebatur: ut me puderet, P. C. in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed quo consilio redierim, initiò audistis, pòst estis experti. Exspectatum igitur tempus à Bruto est. nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. posteaquàm vos ad libertatem sensit erectos; præsidia vestræ libertati paravit. At cui pesti, quantæque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset (potuisset autem, nisi ejus sceleri virtus M. Bruti obstitisset) Macedoniam, Illyricum, Græciam perdidissemus. esset vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solùm, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiæ, suumque ei præsidium pollicetur. quod qui ab illo 5 abducit, exercitum, & respectum pulcherrimum, & præsidium firmissimum adimit reipublicæ. Equidem cupio, hæc quamprimùm Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum obsideri. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Transpadanos: Italio omnis infesta est: exteræ nationes à prima ora Græciæ usque ad Ægyptum, optimorum, & fortissimorum civium imperiis, & præsidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, *vitio* cum utroque certabat; qui, tamquam extruderetur à senatu in Macedoniam, & non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. Quæ tempestas, dii immortales, quæ flamma, quæ vastitas, quæ pestis Græciæ fuisset, nisi incredibilis, 6 ac divina virtus furentis hominis conatum, atq; audaciam compressisset? Quæ *celeritas* illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est: quem nisi in via caducæ hæreditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad *negotium publicum* ire cùm cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes exclusimus. At quid ei cum Apollonia? quid cùm Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, 7 certus erat etiam illius exercitus. cum Illyrico verò, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. id enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique sunt, *populi Romani sunt*. neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potiùs, quàm reipublicæ fuisse dicuntur. OMNE ENIM exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio, & exercitu rempublicam oppugnat. Quòd si ipsa respub. judicaret, aut si omnes jus decretis ejus statueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Rom. adjudicaret? Alter advolarat subitò ad direptionem, pestemque sociorum, ut quacumque iret, omnia vastaret, diriperet, auferret; exercitu populi Rom. contra ipsum populum Rom. uteretur. alter eam sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, *lux venisse* quædam, & spes salutis videretur. denique alter ad evertendam remp. præsidia quærebat, alter ad conservandam. Nec verò nos hoc magis videbamus, quàm ipsi milites: à quibus tanta in judicando prudentia non erat postulanda. Cum VII. cohortib. isse Apolloniam scribit Antonium, qui jam aut captus est (quod dii dent) aut certè homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra S. C. fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio, & industria, cujus animum egregium, dignumque & ipso, & majoribus ejus ex Bruti litteris perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, teleque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute, & constantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus à

1. *Bonis obtrectandi.*) Mss. nostri, ac Ferrarii omnes ad unum, *bonos*.

2. *Quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquetur.*) Ita etiam supplet hanc sententiam Pal. sec. accedit que Hirtorpianus.

3. *Quibus uteris multum.*] Manut. & Lamb. *quibus uteris multis*. nescio an præferendum vulgato.

4. *Quem tandem civem umquam ornabitis? cui favebitis?*) Est à Pal. sec. & libris omnibus Ferrarii. prius impressi *unquam habebitis quem ornetis?*

5. *Abducis exercitum; & respectum pulcerrimum, &c.*) Illud, *& respectum* insertum è Romanis codd. à Faërno, monuit me libro 1. Nodor. Cicer. cap. 15. Andr. Schottus.

6. *Ac divina virtus furentis, &c.*) Est à libris Ferrarii, quibus adstipulatur Pal. sec. aliæ edd. *virtus Cæsaris*. perperam. Lambinus edidit, *virtus M. Bruti Capitonis*, ab ingenio forsan.

7. *Certus erat etiam illius exercitus.*) Pall. Hirt. & olim impressi, *certissime modo erat etiam illius exer.* ac Man. & Lamb. publicarunt, *certius, si modo erat nullus exercitus*; secuti puto P. Victorium, qui l. XV. c. 12. legendum censebat, *certus (si modo erat) etiam illius exercitus*. is consulatur.

1. *Senae-*

nobis, & hoc tempore meritò laudandus est, aperuit Dyrrachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Rom. Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: nostræ sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus, semperque noster, cùm sua excellentissima virtute reip. natus, tum *fato quodam* paterni, maternique generis, & nominis. Ab hoc igitur quisquam bellum timet, qui antequam nos id coacti suscepimus, in pace jacere, quàm in bello vigere maluit? quamquam ille quidem numquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præstantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat à bello, ut, cùm cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius, quàm eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur. Sed jam video, quid loquantur. neque enim id occultè faciunt. timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi verò quidquam interfit inter A. Hirtii, C. Pansæ, D. Bruti, C. Cæsaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi R. libertate arma ceperunt: quid est, cur hic M. Brutus exercitus non in eadem causa reponatur? At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. etsi est enim Brutorum commune factum, & laudis 1 societas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri *decuisse*. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt. Si ipse viveret C. Cæsar, acriùs, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quàm *filius*? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit se à morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quàm ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus est. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Cæsaris actorum patroni, pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. de libertate enim populi R. non de suis commodis, armis decernendum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An verò, si quid esset, quod à M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? quis aut sapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, studiumque vidistis, præcepit oratione sua, quid decernere nos de Bruto, quid sentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculosum reip. M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reip. præsidium, & gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (nebeti enim ingenio est) aut negligit. quæ enim Cæsar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis, & sanciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare se timere, se prospicere reip. aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; 2 ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. Quæ (malùm) est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio: tamen, si essent arrogantes, non possem ferre *fastidium*. An nos conanteis servitutis vinctula rumpere, impediet, siquis veteranos id nolle dixerit? non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant, nemo est præter veteranos milites, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare resp. freta veteranis sine magno subsidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: servitutis auctores sequi non debetis. Postremò (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) si veteranorum nutu 3 mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem dicta, factaque nostra referuntur: optanda mors est, quæ civibus R. semper fuit *servitute potior*. Omnis est misera servitus: sed fuerit quædam necessaria: 4 ecquodnam principium putatis libertatis capessendæ? an, cùm illum necessarium, & fatalem pænè casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutiùs non potest civitas: seriùs populo R. hunc vestitum, atque arma dedimus, quàm ab eo flagitati sumus. Magna nos quidem spe, & propè explorata, libertatis causam suscepimus. sed, ut concedam INCERTOS exitus esse belli, Martemque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum est. non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest: nec ullam aliam ob causam, nisi quòd illæ *laborem, dolorem-que fugiunt*, quibus ut careant, omnia perpeti possunt. nos ita à majoribus instituti, atque imbuti sumus, ut omnia consilia, atque facta ad virtutem, & dignitatem referamus. ITA PRAECLARA est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quòd si immortalitas consequeretur præsentis periculi fugam, tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. cùm verò dies, & nocteis omnia nos undique tam circumstent; 6 non est viri, minimeque Rom. dubitare, eum spiritum, quem naturæ quis debeat, *patriæ reddere*. Concurritur undiq; ad commune incendium restinguendum. veteranique primi Cæsaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit. Quarta afflixit. Sic à suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis, animisque infestam, inimicamque cognovit. hunc A. Hirtii, C. Cæsaris exercitus insecuti sunt: pèst Pansæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. unus omnium est *hostis*. quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo R. civem: cujus desiderium civitas ferre diutius non potest. Quid illa tetrius bellua? quid immanius? 7 qui ob eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. est unà Trebellius, qui jam cum tabulis novis rediit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra remp. restituti esse videantur: sollicitant homines imperitos Saxæ, & Caphones, ipsi rustici, atque agrestes, qui hanc remp. nec viderunt umquam nec videre constitutam volunt: qui non Cæsaris, sed Antonii acta defendunt; quos avertit agri Campani *infinita possessio*: cujus eos nos non pudere miror, cùm videant, se nimos, & mimas habere vicinos. Ad has pestes opprimendas, quid est cur moleste feramus, quòd M. Bruti accessit exer-

1. *Societas æqua, Decimi tamen iratiores ii, qui, &c.*) Conjecerat sic Ferrarius; sed nunc id etiam confirmat Pal. sec.

2. *Ne illorum simulatio, horum obsit ignavia.*) Ita Muretus. nam Faërnus. *ill amulatio*, fide Vaticani. retrò vulgati, *horum sit ignavia*, quod & in Pall.

3. *Mentes hujus ordinis gubernantur, & cuncta referuntur.*) Si libet obedire libris scriptis, rescribendum *gubernabuntur*, item *referentur*.

4. *Ecquodnam principium putatis libertatis capessendæ?*) Nihil variant mss. nostri. Lambinus tamen edidit *Principium P. R. datis libert.*

5. *Tamen ut magis ea fugienda videretur.*) Ferrarius interponit negativam; quam rejicit, tuetur que vulgatum M. Ant. Muretus libro XVI. Var. lect. cap 17. qui adeatur.

6. *Non est viri, minimeque Rom.*) Retinui quod erat in Manut. & Lamb. cum spe, esse à mss. nam certe etiam Pal. sec. habet *viri neminique*. vulgata prius, *non est viri nemini que Rom.*

7. *Qui ob eam causam natus.*) Pal. sec. Mittorp. & omnes libri Ferrarii *quid si ob, &c.* divinat ipse, *qui quasi ob.*

1. *Nihil.*

exercitus? Immoderati, credo, hominis, & turbulenti. Vide, ne nimium pæne parientis. etsi in illius viri consiliis, atque factis, 1 nihil nec nimium, nec parum fuit umquam. Omnis voluntas M. Bruti, P. C. omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatus, libertatem populi Rom. intuetur: hæc habet proposita, hæc tueri vult. tentavit, 2 quid patientia perficere posset, nihil cùm proficeret: *vi contra vim* experiendum putavit. Cui quidem, P. C. vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d XIII Kal Jan D. Bruto, & C. Cæsari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de rep. consilium, & factum auctoritate vestra est comprobatum, atque laudatum. quod idem in M. Bruto facere debetis, à quo insperatum, & repentinum reip. præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ & firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendusque est Q. Hortensius, qui cùm Macedoniam obtineat, adjutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidelissimum, & constantissimum præbuit. nam de M. Apulejo seperatim censeo referendum: cui testis est per litteras Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi. Quæ cùm ita sint: QUOD C. PANSA, CONSUL, verba fecit de litteris, quæ à Q. Cæpione Bruto, procos. allatæ, & huic ordini recitatæ sunt, de ea re ita censeo: CUM Q. Cæpionis Bruti proconsulis opera, consilio, industria, virtute difficillimo reip. tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in consulum senatus, populique R. potestate sint: id Q. Cæpionem Brutum, procos. bene & è rep. & sua, majorumque suorum dignitate, consuetudineque reip. bene gerendæ fecisse, eamque rem senatui, populoque R. gratam esse, & fore: utique Q. Cæpio Brutus, procos. provinciam Macedoniam, Illyricum totamque Græciam tueatur, defendat, custodiat, incolumemque conservet: eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præsit: 3 pecuniaque ad rem militarem, si qua opus sit, quæ publica sit, & exigi possit, utatur, exigat: pecuniasque à quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat; frumentum imperet; operamque det, ut cum suis copiis quàm proximè Italiam sit; cumque ex litteris Q. Cæpionis Bruti, procos. intellectum sit, Q. Hortensii procos. opera, & virtute vehementer remp. adjutam, omniaque ejus consilia cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, procos. conjuncta fuisse, eamque rem magno usui reip. fuisse: Q. Hortensium procos. recte, & ordine, exque rep. fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium, procos. cum quæstoribus, prove quæstoribus, & legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex S. C. successum sit.

M. TULLII CICERONIS
IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VNDECIMA.
ORATIO QUINQUAGESIMA TERTIA.

SYNOPSIS.

Belli partes adversus L. Dolabellam Antonianarum partium, qui Trebonium Asiæ præfectum interfecerat Cassio & Brutomandandas esse suadet.

MAGNO in dolore sum, P. C. vel mœrore potius, quem ex crudeli, & miserabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus, inest tamen *aliquid*, quod reip. profuturum putem. perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inesset immanitas. nam duo hæc capita nata sunt post homines natos tæterrima, & spurcissima, Dolabella, & Antonius: quorum alter efficit, quod optabat: de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa *ultra mortem* est quæ tamen pœna in civeis nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par, inusitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quondam inter ipsos odium, bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu, & amore devinxit impiissimæ naturæ, & turpissimæ vitæ *similitudo*. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. sed ille cùm procul abesset à consulibus, exercitibusque nostris, nec dum senatum cum populo R. conspitasse sensisset: fretus Antonii copiis ea scelera suscepit, quæ Romæ jam suscepta arbitrabatur à socio furoris sui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? omneis, qui liberè de rep. sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Rom. liberum esse voluimus, statuit ille quidem non *inimicos*, sed *hostes*: majora tamen in nos, quàm in hostem, supplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat esse, iracundiæ tormenta, atque cruciatum. qualis igitur hostis habendus est is, à quo victore si cruciatus absit, mors *in beneficii parte* numeretur? Quamobrem, P. C. quamquam hortatore non egetis, *ipsi* enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem) tamen eo majore animo, studioque libertatem defendite, quo majora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque

1. *Nihil nec nimium, &c.*) Etiam illud *nihil* reperi in Mitrorp. & Pal. secundum in Ferrariensis.

2. *Quid patientia perficere.*) Ita aliàs legi annotatum ad oras librorum. quod cum inveniss. in Pal. sec. præpositi vulgato *proficere*.

3. *Pecuniaque ad rem militarem.*) Lamb. *pecuniamque*. quomodo & Pall. & Hirt. antiquè.

provinciam: alteri se Scutus objecit, impetumque furentis, atque omnia divexare, & diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligavit, progressu arcuit, à reditu refrenavit: obsideri se passus, ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter 1 in Asiam irrupit cursim; cui in Syriam patebat via certa, neque longa. 2 quid opus fuit cum legione? præmisso Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone, atque *egente*, qui popularetur agros: vexaret urbeis non ad spem constituendæ rei familiaris, quam tenere eum posse negant qui norunt: (mihi enim hic senator ignotus est) sed ad præsentem pastum mendicitatis suæ. consecutus est Dolabella, nulla suspicione belli. quis enim id putaret? secutæ colloquutiones familiarissimæ cum Trebonio: complexusque summæ benivolentiæ falsi indices exstiterunt in amore simulato: dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt, & scelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem: quæ est fidelissimorum, antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo, qui aperte hostis esset, incautus: si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset *vitia* extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, 3 Samiario exsuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. cum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus, ac tormentis quæstionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. pòst cervicibus caput abscidit, 5 idque fixum gestari jussit in pilo: reliquum corpus tractum, 6 atque laniatum abjecit in mare. 7 Cum hoc bellandum hoste est; à cujus tæterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? & nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex, nos alio bello distineri putat. quasi verò non unum, idemque bellum sit contra hoc *jugum improbum* nefarium. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa effecta est, ab hoc illa Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita. Num leniorem, quàm in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? mihi quidem & ille perveniisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia: neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam partem est relicturus. Ponite igitur ante oculos, P. C. miseram illam quidem, & flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam, nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cùm miser ille prius latronum gladios videret, quam, quæ res esset, audisset: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, carnificem, tortoremque Samiarium. quæ tulisse illum fortiter, & patienter ferunt. magna laus, meoque judicio omnium maxima. Est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id præmeditari ferendum modicè esse, si advenerit, majoris omnino est consilii, providere, ne quid tale accidat: sed animi non minoris, fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam ejus numquam particeps fuerit, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solùm in vivo, sed etiam in mortuo: ac in ejus corpore lacerando, atque vexando, cùm animum satiare non posset, oculos paverit suos. O multò miserior Dolabella, quàm ille, quem tu miserrimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi gravitate majores: quos tamen non miseros, sed *laboriosos* dicere solemus. longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum sæpe multorum. 8 nec verò graviora sunt carnificum tormenta, quàm interdum cruciamenta morborum. Alia sunt, alia, inquam, ô perditissimi homines, & amentissimi, multò miseriora. nam, quo major vis est animi, quàm corporis, hoc sunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quàm illa, quæ corpore. MISERIOR igitur, qui suscipit in se scelus, quàm is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est à Dolabella Trebonius: & quidem à Karthaginiensibus Regulus. In qua re cùm crudelissimi Pœni judicati sint in hoste; quid in cive Dolabella judicandus est? An verò hoc conferendum est? an dubitandum, uter miserior: isne, cujus mortem senatus, populusque Romanus ulciscitur: 9 an is, qui cuncti senatus sententia hostis est judicatus? nam ceteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabella? alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda, quis ignorat? 10 alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit; deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc semper lætatus, quòd ea faceret, quæ sibi objici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales, 11 aliquando fuit meus. occulta enim erant vitia non inquirenti. neque nunc foràsse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris, & focis omnium nostrum; nisi denique naturæ, & humanitati inventus esset inimicus. à quo admoniti, diligentius, & vigilantius caveamus Antonium. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos, ac insignes latrones. at videtis, quos & quàm multos habeat Antonius, primum L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod scelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus *sanguinem* non bibere censetis? in cujus possessiones, atque fortunas, non impudentissimos oculos, spe, & mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo prætorem esse urbanum cupere dicebat, re certè noluit. quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profitetur. atque hoc quidem detestabile omen avertat Jupiter. Quàm absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum? nisi fortè damnationem pro prætura putat. Alter Cæsar Vopiscus, ille homo summo ingenio, summa potentia, 12 qui ex ædilitate ad consulatum. solvatur legibus. quamquam leges eum non tenent. 13 credo dignitate. At hic, me defendente,

---

2. *IN Asiam irrupit cursim. eum in Syriam, &c.)* Manut. & Lamb. *irrupit cursim, ut in Syriam patebat, &c.* si ex mss. laudo. nam nostræ membranæ; *cursim uti in Syr.* videantur & emendationes Ferrarii.

2. *Quid opus fuit cum legione.)* Lamb. præmittit: *sin ut ab Trebonium, quid opus, &c.* sed tale nihil Man. aut scripti nostri.

3. *Samiario exsuli.)* Itaque quoque Pal. sec. alii tamen tres *Samario*, uti publicatum fuerat prius. restat tamen nostrum, etiam in Hittorp. à manu prima.

4. *Post à cervicibus caput abscidit.)* Scripsi istud suasu Pal. sec. nam ceteri tres *post autem cerv.* Man. & Lamb. *post, cervicibus fractis, caput absc.* nescio an è mss.

5. *Idque fixum.)* Editores iidem *affixum*, sed præter Pall. quatuor & vetustius editos.

6. *Atque laniatum.)* Sic & Lamb. neque aliter Pal. sec. antea cusi *laceratum*: quod improbavi, quòd præcessisset, *incesto ore lacerasset.*

7. *Cum hoc bellandum hoste est, à cujus, &c.)* Hoc modo posita sunt verba Pal. sec. habebat; idem illud *à*, quod vulgatæ deerat, repræsentatque editio Mur.

8. *Nec verò graviora.)* Ita Longobardicus Ferrarii, ut & Pal. sec. alii; *nec graviora verò*, quod mutat Rivius, in *frè* non acquiesco.

9. *An is qui cunctis senatus sententia.)* Sic Pall. quatuor Man. tamen & Lamb. *cunctis senatus sententiis.*

10. *Alteri à puero pro deliciis crudelitas fuit.)* Pal. sec. tantum habet, *alteri pro deliciis crudelis.* & verò illud *à puero* extat quidem in Hittorp. à manu recenti, cum prius aliud quid fuisset.

11. *Aliquando fuit meus.)* Haud aliter quoque Pal. sec. aut Hitt. nam vulgati ante Man. voce amplius, *meus* superfluè.

12. *Qui ex ædilitate ad consulatum.)* Necesse mihi fuit sequi libros scriptos Ferrarii, cum & aliorum idem præ se ferrent, & Pal. sec. vulgata, *ex ædilitate consulatum, penè salvatus legibus.*

13. *Credo dignitate.)* Pal. sec. tert. *dignitatem*, quod in Hitt. Ma. & Lambin. edidere *propter eximiam eius dignitatem*, an è mss.

te, quinquies absolutus est. sexta palma urbana, etiam in *gladiatore* difficilis. Sed hæc judicum culpa, non mea est. ego defendi fide optima : illi debuerunt clarissimum, & præstantissimum senatorem in civitate retinere. qui tamen nunc nihil aliud agere videtur nisi ut intelligamus, 1 illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & *erep.* judicavisse. Neque hoc in hoc uno est. sunt alii in eisdem castris honestè condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore? Accedit Saxa, nescio quis, quem nobis Cæsar ex ultima Celtiberia tribunum pl. dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis; à qua cum sit alienus 2 suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum : quibus utinam contenti essent : ferremus: etsi tolerabile non erat; sed quidvis patiendum fuit, ut hoc terterrimum bellum non haberemus. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina, nonne ante oculos proponitis? primùm duos 3 collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem, Italiæ devitores lege ea, quam senatus per vim latam judicavit. quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bonâ modo proscripta vidimus: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper fororis filio infudit *venenum*, non dedit. Sed NON possunt non prodigè vivere, qui nostra bona sperant, cùm effundunt sua. Videte etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri: qui majorum suorum exempla persequens, pro alieno se ære devovit. emtor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno putet posse, cùm vendat aliena. Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur furiæ debitorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem præstantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem erure tracto: quod utinam antè illi accidisset, ne huc redire potuisset. *Lumen*, & decus illius exercitus pænè prætorii, T. Annium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum Græco verbo, quoniam omnia jura dissolvit: nisi fortè jure Germanum Cimber occidit. Cùm hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet, cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu & copia? Quapropter, ut invitus sæpe dissensi à Q. Fufio, ita sum ejus sententiæ libenter assensus. ex quo judicare debetis, me non cum homine solere, sed cum *causa* dissidere. Itaque non assentior solum, sed etiam gratias ago. Q. Fufio. dixit enim severam, gravem, rep. dignam sententiam : judicavit hostem Dolabellam; bona ejus censuit publicè possidenda. quo cùm addi nihil posset (quid enim atrocius potuit, quid severius decernere?) dixit tamen si quis eorum, qui post se rogati essent, graviorem sententiam dixisset: in eam se iturum, quam severitatem quis potest non laudare? Nunc quoniam hostis est judicatus Dolabella, bello est persequendus. neque enim quiescet : habet legionem, habet fugitivos, habet sceleratam impiorum manum : est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella bestemo die hoste decreto bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duæ dictæ sunt sententiæ : quarum neutram probo : alteram, quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus existimo. Nam *extraordinarium* semper imperium populare atq; ventosum est. minimè nostræ gravitatis. minimè hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obvenisset Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam ejus 4 C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: surrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus est: dixitque & in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium, neque se ei legatum id ætatis, iisque rebus gestis, defuturum. quod cùm ab eo esset dictum, nihil est de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæsitum, quàm duobus antea maximis Punicis bellis, quæ à consulibus, aut à dictatoribus gesta & confecta sunt: aut quàm Pyrrhi, quàm Philippi, quàm post Achaico bello, quàm Punico tertio : ad quod pop. R. ita ipse se delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet. Cum Aristonico bellum gerendum fuit, L. Valerio, P. Licinio consulibus, rogatus populus, quem id bellum gerere placeret: Crassus consul, & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, si à sacris discessisset. quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere jussit. sed ne tum quidem pop. R. ad privatum detulit bellum. quamquam erat Africanus, qui anno antè de Numantinis triumphaverat: qui cum longe omneis belli gloria & virtute superaret, duas *tantum* tribus tulit. ita pop. R. consuli potius Crassо, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pom. ejj imperiis, summi viri, atq; omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. nam Sertorianum bellum à senatu privato datum est, quia consules recusabant: cùm L. Philippus *pro consulibus* se eum mittere dixit non pro consule. Quæ igitur hæc comitia? aut quam ambitionem constantissimus, & gravissimus civis, L. Cæsar in senatum introduxit? clarissimo viro, atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen. in quo maximum nobis onus imposuit. Assensero: ambitionem induxero in curiam. negavero: videbor suffragio meo, tamquam comitia, honorem homini amicissimo denegavisse. Quod si comitia placet in senatu habere : petamus, ambiamus 5 tabella modo detur nobis, sicut popul. data est. Cur committis Cæsar, ut aut præstantissimus vir, si tibi non sit assensum, repulsam tulisse videatur : aut unusquisque nostrùm præteritus, si, cùm pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur. At enim (nam id exaudio) C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat. cùm dico mihi, senatui dico, populoque R. A quo resp. præsidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ est enim ratio, aut qui potest fieri, ut sine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quòd ereptum non est, est id existimandum esse *datum*. eripuissetis C. Cæsari, P. C. imperium, nisi dedissetis. milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti, pro republica ceperant, volebant sibi ab eo imperari : legio Martia, & Quarta, ita se contulerat ad auctoritatem senatus, populique R. dignitatem, ut eum deposcerent imperatorem, & ducem. Cæsari bellum necessitas, fasces senatus dedit. otiolo verò, nihil agenti, privato, obsecro te, L. Cæsar, (cum pertissimo homine mihi res est) quando impetrium

1. *Illos quorum res judicatas irritas.*) Vulgo additur *illos quidem. sunt*, vocem eam respuunt Pal. sec. & Hirt.

2. *Succapit : salvis nobis ominetur.*) Est à conjectura Ferrarii : sed sic tamen fuerat initio in Hirtorpiano, factumque deinde *dominetur* vulgatum.

3. *Collegas, Sutorianum.*) Hirt. & Pal. sec. item Ferrariani *Antonii*: forsan melius. nam isti Marco erant omnia potius quàm fratri ejus.

4. *C. Lælium, Sapientis patrem.*) Pighius noster in Fastis suis ad annum urbis conditæ DLXIII. corrigendum putat *C. Lælium Lælii Sap.* neque enim tunc vixisse Lælium illum nedum fuisse in Senatu cum hæc Cicero diceret, verosimile.

5. *Tabella modò detur nobis.*) Ita Man. & Lamb. neque aliter Pal. sec. vulgata *tabula modo nova datur, &c.*

rium senatus dedit ? Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amicissimo, ac de me optimè merito videar. etsi quis potest refragari non modò non petenti, verum etiam recusanti ? illa verò, P. C aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate sententia est, ut consules, Dolabellæ persequendi causa, Asiam, & Syriam sortiantur. Dicam, cur inutile reip. sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, in eoque liberando salus sit posita reip. : eumque à populo Rom. pestiferi cives, patricidæque desciverint : eumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus : &, si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta, atque cruciatus : eumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis, & fortissimis commissa, & commendata sit : Asiæ : & Syriæ mentio fiet, ut aut suspicioni crimen, aut invidiæ materiam dedisse videamur ? At verò ita decernunt, ut liberato Bruto : id enim restabat : ut relicto, deserto, prodito. Ego verò mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad fortissimum virum, & omnium clarissimum, liberandum : tamen rerum natura cogit te necessario referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum, & partem aliquam in Asiam, & Syriam derivare curæ, & cogitationis tuæ. Si autem fieri posset, vel plureis te *animos* habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. quod quoniam fieri non potest, isthoc animo, quem habes præstantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eò maximè incumbis : duas tamen res, magnas præsertim, non modò agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. incitare, & inflammare tuum istud præstantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus. Adde istuc *sermones* hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me quem tu semper laudasti : qui instructam ornatamque à senatu provinciam deposui, ut incendium patriæ, omissa omni cogitatione, restinguerem. nemo erit, præter unum me, qui cum profectò, si quid interesse tua putasses, pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat, te invito, provinciam tibi esse decretam. Hanc, quæso, pro tua singulari sapientia reprime famam : atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementiùs tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. nihil horum scit, nihil suspicatur : bellum gerit : in acie stat : de sanguine, & de spiritu decertat : antè provinciam sibi decretam audiet, quàm potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui non delectus necessitate, sed *voluntarii iudiis* se ad remp. contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud à nobis, nisi de instanti bello cogitatum putabunt. Quod si provinciæ consulibus expetendæ videntur, sicut sæpe multis clarissimis viris expetitæ sunt : reddite priùs nobis Brutum, lumen, & decus civitatis : qui ita conservandus est, ut id signum, quod de cœlo delapsum, Vestæ custodiis continetur : quo salvo, salvi sumus futuri. tunc vel in cælum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus : provincias certè dignissimas vobis deligemus. nunc quod agitur, agamus. agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus : quæ certè servituti anteponenda est. Quid si etiam affert tarditatem ista sententia, ad Dolabellam persequendum ? quando enim veniet consul ? an id exspectamus, qu neò vestigium quidem Asiæ civitatum, atque urbium relinquatur ? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paullo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem ? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne à senatu quidem, id ego *unius iudicio* delatum comprobem ? Expedito nobis homine, & parato, P. C. opus est, & eo, qui imperium legitimum habeat : qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in rep. liberanda. Quis igitur is est ? aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Decernerem planè, sicut multa, consulem alterum, ambove, ni Brutum colligassemus in Græcia, & ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluissemus : [3] non ut ea acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Præterea P. C. M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem, & gravem : tenet, opinor, Byllidem : tenet Amantiam : instat Epiro : urget Illyricum : habet aliquot cohorteis, habet equitatum. hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certè amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illa ora Italiæ providendum. quamquam miror tamdiu morari Antonium. solet enim accipere ipse manicas, nec diutiùs obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, & intellexerit plus se reip. profuturum, si Dolabellam persequatur, quàm si in Græcia maneat : aget ipse *per sese*, ut adhuc quoque fecit : neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. Nam & Brutus, & Cassius multis jam in rebus ipse sibi senatus fuit. NECESSE est enim in tanta conversione & perturbatione rerum, temporibus potius parere, quàm moribus. nec enim nunc primùm aut Brutus, aut Cassius *salutem*, libertatemque patriæ, legem sanctissimam, & morem optimum judicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cùm essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri : quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, cùm studia nosset. neque enim est in provinciam suam Cretam profectus : in Macedoniam alienam advolavit : omnia sua putavit, quæ vos vestra esse velletis : legiones conscripsit novas, excepit veteres : equitatum ad se abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto patricidio oblitum, hostem sua sententia judicavit. nam ni ita esset, quo jure equitatum à consule abduceret ? Quid ? C. Cassius, pari magnitudine animi & consilii præditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria. Dolabellam ? qua lege ? quo jure ? eo, quo JUPITER ipse sanxit, ut omnia, quæ reip. salutaria essent, legitima, & justa haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta, & à numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur : his verò oppressis, suam, lege naturæ. Sed ut ex vestra quoque auctoritate firmetur, censeo : Cum P. Dolabella, quique ejus crudelissimi, & taterrimi *facinoris* ministri, socii, *adjutores* fuerunt, hostes *populi* Romani à senatu judicati sint, cumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum, hominumque jura novo, inaudito, expiabili scelere polluerit, nefarioque patriæ se patricidio obstrinxerit, pœnas diis, hominibusque meritas debitasque persolvat : senatui placere, C. Cassium, proconsulem provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit : eumque à Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio Murco proconsule, A. Allieno legato, exercitus accipere, eosque ei tradere : cumque his copiis, & si quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terra, marique persequi : ejus belli gerendi causa, quibus ei videatur naves, nautas, pecuniam, cetera, quæ ad bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia

Bithy-

3. NON IS EX EA ACIE RESPECTUM HABERAMUS.) Explicat hunc locum egregiè contra Gabr. Factum Schottus noster lib. 1. Nod. Cic. cap. 15.

1. Se

Bithynia, Ponto, jus, potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi causa advenerit, ibi majus imperium, C. Cassii, procos. sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius procos. in eam provinciam venerit: regem Dejotarum patrem, & regem Dejotarum filium, si, ut multis bellis sæpenumero imperium populi Rom. juverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis, opibusve juvissent, senatui, populoque Rom. gratum esse facturos: itemque si ceteri reges, tetrarchæ, dynastæque fecissent, S. P. Q. R. eorum officii *non immemorem* futurum: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, si eis videretur, rep. recuperata, de provinciis consularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. interea provinciæ ab iis, à quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex S. C. successum sit. Hoc S. consulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Cassium. nec enim animum ejus potestis ignorare, nec copias. 1 animus is est, quem videtis: copiæ, quas audistis, fortis, & constantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare fivisset. Allienus, familiaris, & necessarius meus, post interitum Trebonii profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellæ volet. Est Q. Cæcilii Bassi, *privati* illius quidem, sed fortis, & præclari viri, robustus, & victor exercitus: Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre dicam? cujus benivolentia in populum Rom. est ipsius æqualis ætati: qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sulla, quæ Muræna, quæ Servilius, quæ Lucullus, quàm ornatè, quàm honorificè, quàm graviter sæpe in senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum *ex animo* amicum, vereque benivolum, unum fidelem populo Rom. judicavit. Fuimus imperatores ego, & M. Bibulus in propinquis, finitimisque provinciis, ab eodem rege adjuti sumus & equitatu, & pedestribus copiis. secutum est hoc acerbissimum, & calamitosissimum civile bellum, in quo quid faciendum Dejotaro? quid omnino RECTIUS fuerit, dicere non est necesse: præsertim, cum contra, ac Dejotarus sensit, victoria belli judicarit. quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, NE VICTA quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. neque verò classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syria nomen, atque Phœnice est. Paratum habet imperatorem, C. Cassium, P. C. resp. contra Dolabellam, nec paratum solùm, sed peritum, atque fortem. magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, 2 cum Pacori nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus, & singularem laudem prætermitto. cujus enim prædicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriæ potius, quàm vocis testimonio conservemus. Animadverti, P. C. dici jam à quibusdam, exornari etiam nimium à me Brutum: nimium Cassium ornari: Cassio verò sententia mea dominatum & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt *ornamenta* reip. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem, non modò suarum familiarum, sed R. nominis probra, atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? an cetera ex eodem latrocinio *naufragia* colligam? Ego verò istos, otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam oderim, quàm remp. diligo. Vide, inquit, ne *veteranos* offendas. hoc enim vel maximè exaudio. Ego autem veteranos tueri debeo: sed hos, quibus sanitas est: certè timere non debeo. eos veteranos, qui pro rep. arma ceperunt, secutique sunt C. Cæsarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque remp. defendunt cum magno periculo, non rueri solum, sed etiam commodis augere debeo. qui autem *quiescunt*, ut VI. & IIX. legio, in magna gloria, & laude ponendos puto. comites verò Antonii, qui postquam beneficia Cæsaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi 3 ferro ignique minitantur: Saxæ se, & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædamque nati, numquis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare: aut quieti, quos conservare debemus: aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & justa arma suscepimus. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cùm Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? an eorum, qui utrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui *otio* delectantur. Tertio verò generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quàm acerbissimum dolorem inurere. quamquam, P. C. quousque dicemus sententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum *fastidium* est, quæ tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatorem etiam deligamus? Ego autem (dicendum est enim, P. C. quod sentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandum patriam paratissimæ, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. NIHIL enim semper floret: ætas succedit ætati. diu legiones Cæsaris viguerunt: nunc vigent Pansæ, vigent Hirtii, vigent Cæsaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. itaque his præmia promissa sunt: illis persoluta. fruantur his illi, persolvantur his, quæ spopondimus. id enim deos immortaleis spero æquissimum judicare. Quæ cùm ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, P. C. censeo comprobandam.

1. *Animus is est (quem videtis.)* Sic omnes libri nostri atque Ferrarii, qui tamen malebat, *vidistis*; scilicet *Idibus Martiis*, quod ipsum textu dignatus Lambinus.

2. *Cum Pacori nobilissimos duces.)* Mss. omnes *Parthorum*; quod tamen respuit linea sequens.

3. *Ferro ignique minitantur.)* Lambinus *ferrum ignemque.* ex conjectura Ferrarii, quæ mihi necessaria non videtur, quamvis is velit.

M. Tvllii Ciceronis
IN
M. ANTONIUM
PHILIPPICA DUODECIMA.
ORATIO QVINQVAGESIMA QVARTA.

Synopsis.

¶ *Negat eos audiendos esse, qui iterum legatos ad Antonium mittendos censeant.*

Tsi minimè decere videtur, P. C. falli, decipi, errare eum, cui vos maximis sæpe de rebus assentiamini; consolor me tamen, quoniam *vobiscum* pariter, & unà cum sapientissimo consule erravi. nam cùm duo consulares spem honestæ pacis nobis attulissem, quòd erant familiares M. Antonii, quòd domestici; nosse aliquod ejus vulnus quod nobis ignotum esset, videbantur. apud alterum uxor, liberi: alter, quotidie litteras mittere, accipere, apertè favere Antonio. Hi subitò hortari ad pacem, quod jamdiù non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. at qui consul? si prudentiam quærimus, qui minimè falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente, atque victo; si magnitudinem animi, qui præferret *mortem servituti*. Vos autem, P. C. non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quàm 1 spe allata (deditionem quam amici, pacem appellare ut alieni) de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo item vestram, quòd domum Antonii afflictam mœstitia audiebam, lamentari uxorem. hinc etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. Quod si non ita est, cur à Pisone, & à Caleno potissimum, cur in tempore, cur tam improvisò, cur tam repentè pacis est facta mentio? Negat Piso se scire, negat audisse quidquam: negat Calenus rem ullam novam allatam esse, atque id nunc negant, postea quàm nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? Decepti, decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis ejus, non *publica*. quod videbam equidem, sed quasi per caliginem. restrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent: libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atqui hac voce Q. Fufii capti sumus: Ne si à Mutina quidem recesserit, audiamus Antonium? 2 ne si in senatus quidem potestate futurum se dixerit? durum videbatur. itaque fracti sumus: cessimus. Recedit igitur à Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus; sed ita, ut teneat *dignitatem*. Valde hercule nobis laborandum est, P. C. ut vestram dignitatem amittatis, quæ maxima est: Antonii, quæ neque est ulla, neque esse potest, retineatis; ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam (sed hoc malo dicere) audirem. stanti resistendum est, aut concedenda unà cum dignitate libertas. At non est integrum, constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? cujusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. posteriores enim *cogitationes*, (ut ajunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulo antè dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solùm, sed admonemur à nostris. Attendistis paullò antè, præstantissimi viri quæ esset oratio. Mœstam, inquit, demum offendi, conjugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quòd spe pacis legationem suscepissem. nec mirum, P. Servili, 1 tuis enim verissimis, gravissimisque sententiis omni est non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. Ad eum ire te legatum quis non miraretur? de me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio quàm reprehendatur. nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Pansa sine causa tam acuratè paullo antè locutus est tamdiu? quid egit, nisi uti 2 falsam proditionis à se suspicionem depelleret? unde autem est ista suspicio? ex pacis patrocinio repentino, quod subitò suscepit, eodem captus errore, quo nos. Quòd si est erratum, P. C. spe falsa, atque fallaci: redeamus in viam. *optimus* est portus pœnitenti, mutatio consilii. Quid enim per deos immortales is, potest reip. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid si etiam obfutura est? obfutura? quid si jam nocuit? an vos acerrimam illam, & fortissimam populi Rom. libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam, ac debilitatam putatis legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos *pœniteat* professos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis, & corporibus in salutem reipub. contulerint? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit,

---

2. *Spe allata (deditionem quam amici, pacem appellarent alieni) de impon. &c.*) Est à conjectaneo Ferrarii, quòd tamen nihil abit à mss. quàm quod *deditionem* facit ex vulgato *deditionis*; pro quo tamen in Pal. pr. ac quart. *dediti in amici*, ter. *deditioni amici*; ut fortè fuerit; *deditionem amici spacem app. alieni*. recepta lectio; *spe allata deditionis, quam amici pacem appellare mallent de imp.*

2. *Ne si in senatus quidem potestatem.*) Mss. nostri *potestatem*, antiquè. 1. quod & monuit Sufridios noster.

3. *Tuis enim verissimis, &c.*) Gulielmius legit *severissimis*, ut supra XI cap. 6. sub finem.

4. *Falsam proditionis à se suspicionem. &c.*] Vox *proditio* nunc demum postliminio accedit Ciceron.. ætatem integram exulavit. restat in edd. primis & mss. nostris omnibus, item Sufridi & Historiano.

1. *Ut*

habit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios civeis judicavit, ejecit, exclusit. illi, illi, inquam, urbi fortissimè conanti, e manibus est ereptus Antonius. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consilis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus *spe pacis* oblata? ipsa illa Martia, cœlestis, & divina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quàm senatum. Pudet hujus legionis, pudet Quartæ, quæ pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem, & imperatorem suum, sed ut hostem, & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium. pudet optimi exercitus, qui conjunctus est ex duobus: qui jam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, *timoris nostri* nomen audiverit: 1 ut non referat pedem, insistet certe. 2 quid enim, revocante, & receptui canente senatu, properet demicare? Quid autem hoc injustius, quàm nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solùm inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas, spem victoriæ declaranteis, in manu teneo, pacem velle censeti? vincere ille expetunt: pacisque dulcissimum, & pulcherrimum nomen non *pactione*, sed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? illa enim hujus belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipsum, ne dicam imperium, secuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum *corpus* objecit: exhauritur, vestatur, uritur. omneis æquo animo belli patitur injurias, dummodò repellat periculum servitutis. Et, ut omittam reliquas parteis Galliæ (nam sunt omnes partes,) Patavini alios exclusérunt, alios ejecerunt missos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quod maximè deerat, armis nostros duces adjuverunt. fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem causa erant, & propter multorum annorum *injurias* alienati à senatu putabantur. quos minimè mirum est, communicata cum his rep. fideleis esse, qui etiam expertes ejus fidem suam semper præstiterunt. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem victoriæ? Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? QVAE ENIM est conditio pacis, in qua ei, cùm quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus à nobis invitatus ad pacem Antonius: bellum tamen maluit. missi legati, repugnante me: sed tamen missi, delata mandata: non paruit. denuntiatum est, ne Brutum obsideret, à Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. & ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? verecundioremne *coram* putamus in postulando fore, quàm fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino. sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis, tamque multis judiciis, ignominiisque conciu[s]: nunc ea petit, quæ dare nullo modo possumus, nisi priùs volumus nos *bello victos* confiteri. Senatusconsulta falsa delata ab eo judicavimus. num ea vera possumus judicare? Leges statuimus per vim, & contra auspicia latas: iisque nec populum, nec plebem teneri, num eas restitui posse censetis? Sestertium septies millies avertisse Antonium pecuniæ publicæ judicavistis. num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo, civitates, sacerdotia, regna venierunt. num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis? Quòd si ea, quæ decrevimus, obruere volumus, num etiam memoriam rerum delere possumus? quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere 3 in hac vestitus fœditate fuerimus? ut centurionum legionis Martiæ Brundisii profusus sanguis eluatur, num elui *prædicatio* crudelitatis poterit? 4 ut media præteream, quæ vetustas tollet operum circa Mutinam tætra monumenta, sceleris indicia, latrocinilique vestigia? Hunc igitur importuno, atque impuro parricidæ, quid habemus, per deos immortaleis, quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? 5 quid est aliud, quàm, non pacem facere, sed *differre bellum*? 6 nec solùm prorogare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit? armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditi cives, nefarium secuti ducem. tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. quid censetis, cùm tot uno tempore irruperint? 7 nos arma posuerimus, illi non? nonne nos *nostris consiliis* victos in perpetuum fore? Ponite ante oculos M. Antonium consulem: sperantem consulatum Lucium adjungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores & imperia meditanteis: nolite ne Tirones quidem, Numisios, & 8 Mustellas, Saxasve contemnere. cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, præclara vox, à te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in concione jure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penateis, & sedeis patrias relicturum, si (quod dii omen averterint) remp. oppressisset Antonius. Quæro igitur à te, Piso, nonne oppressam remp. putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos, tolerabileis censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem, & vagam persequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patria cædendum. Ubi sunt, C. Pansa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus à te excitatus senatus, inflammatus populus Rom. non solùm audivit, sed etiam didicit, NIHIL ESSE homini Rom. fœdus servitute? Idcircone saga sumsimus, arma cepimus, juventutem omnem 9 ex tota Italia excivimus, 10 ut exercitu florentissimo, & maximo legati 11 ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur? in hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo, ne si dissensero quidem à ceteris, sciturus populus Rom. sit? Ita fiet, ut, si quid remissum, aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cùm ei

1. *Ut non referat pedem, insistet, sanè.*) Gulielmius legeoat, *fiet*. at quid sibi velit vulgata? [illegible] omnino.

2. *Quid enim revocante, &c.*) Rectè vulgatus quoq. sed alterum est à Pal. sec. & membranis Sulpitii; sicque videtur initio fuisse in Hirtorp.

3. *In hac vestitus sordidati.*) Codices quidam a Sulpitio inspecti, *vestiti*. antiquè.

4. *Venedia præterea, &c.*) Hirtorp. *medium*. unde putat Gulielm. rescribendum *inedium*.

5. *Quid est aliud, quàm, non pacem facere.*) Lambinus sustulit negativam, non auctoritate librorum, sed de conjectura Ferrarii.

6. *Nec solum prorogare bellum.*) Ferrarius mss. *prorogare*, recepitque in contextum Manutius. habet sic quoque Pal. sec. sed non est in eo vox *bellum*.

7. *Nos arma posuerimus, illi non?*) Posteriores addiderunt, *non posuerint*. & vero nostri, item Sulp. eam vocem habent, sed auctiorem syllaba, *deposuerint*.

8. *Mustellas Saxasve.*) Disp[illegible]ciant otiosiores. Pal. pr. sec. habent, *& Servet.* tert. quart. item Hirtorp. *Sacerve*. & verò Ferrarianis quoque exulant *Saxa*; repræsentantque *Sejas* aut *Setas*.

9. *Ex tota Italia excivimus.*) Ita voluit Gulielmius, fide Nonii Marcelli. Pal. tamen *excivimus*, quod & in retrò vulgatis.

10. *Ut exercitu florentissimo.*) Lambinus, *ut de exercitu*. neque aliter Pall. nostri.

11. *Ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur?*) Pal. pr. ac sec. non agnoscunt, *si accipiendam, cur non rogamur?* neque secus Hirtorp. qui tamen habet superius *si postulandam*, quo nostri desiderantur. Lambinus & Manutius ordine inverso; *si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timemus?* quod & in Pal. tertio.

peccandi potestas à me concessa videatur. Quòd si habenda cum Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamè persona ad istam pacem conciliandam minimè fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent: quoniam *sub nomine pacis bellum lateret*, 1 reipub. repudiandam. ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, cùm alii adversarium: semper hoc bellum, cum alii tumultum. nec hæc in senatu solùm; eadem ad populum semper egi: ne solùm in ipsum, sed in ejus socios, facinorum ministros, & præsenteis, & eos, qui unà sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper invectus. Itaque, ut alacres, & læti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: sic me iniquum ejurabant: de me querebantur. diffidebant etiam Servilio. meminerant, ejus sententiis confixum Antonium: L. Cæsarem, fortem quidem illum, & constantem senatorem, *avunculum tamen*: Calenum, procuratorem: Pisonem, familiarem: te ipsum, Pansa, vehementissimum, & fortissimum consulem, factum jam putant leniorum: non quò ita sit, aut esse possit: sed mentio à te facta pacis, suspicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has personas me interjectum amici Antonii molestè ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel liberales esse cœpimus. Proficiscantur legati optimis ominibus: sed ii proficiscantur, in quibus *non offendatur* Antonius. Quòd si de Antonio nõ laboratis, mihi certè, P.C. consulere debetis. parcite oculis saltem meis & aliquam veniam justo dolori date. Quo enim adspectu videre potero, (mitto hostem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est,) quomodo adspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant ejus de me acerbissimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adspicere possim? qui nuper, cùm in concione donaret eos, qui ei de parricidis audacissimi videbantur, *mea bona* donare se dixit. 2 Petissio Urbinati. qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana saxa projectus est. An L. Antonium adspicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi me mœnibus, & portis, & studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis, & Nuculæ, cum aquilæ primipili nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos prætores, non tribunum pl. non duos designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. non possum. animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hosteis: nec id sit fastidio meo, sed *caritate reip.* Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem justissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ censetisne, P. C. habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minimè cara est, præsertim cùm Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modò sine cruciatu, atque tormentis: vobis tamen, & populo Rom. vilis esse spiritus meus non debet. 3 is enim sum, nisi fortè me fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, 4 ut non obstarent reip. ne quid arrogantiùs videat dicere. Quod cùm ita sit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis? Hîc cùm essem in urbe, ac domi, tamen multa sæpe tentata sunt, ubi me non solùm amicorum fidelitas, sed etiam universæ *civitatis oculi* custodiunt. quid censetis, cùm iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam, quò festinat animus, ut quàm primùm illud pignus libertatis populi Rom. D. Brutum, adspicere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cùm omnes actiones horum mensium, omnes sententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: à supero mari, Flaminia: ab infero Aurelia: media, Cassia. Nunc quæso, attendite, num aberret à conjectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia, scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Cesenii septemviralis auctoritas? nobiscum nec animo certe est, nec corpore. si autem aut domi est, aut non longè à domo, certè in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi præstat, Lentonem *uno capite* esse contentum? Dic mihi præterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, antequàm ille reip. bonisque omnibus tam apertè est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum turò accedere? Restat Aurelia. 5 hic quidem etiam præsidia habebo. possessiones enim sunt P. Clodii. tota familia occurret: hospitio invitabit; propter familiaritatem notissimam. Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? domesticis me parietibus vix tueor, sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo. si licebit, manebo. hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. teneant alii castra, regna, res bellicas: 6 oderint hostem: 7 nos, ut dicimus, semperque fecimus, urbem, & res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero reculo munus hoc quamquam populum Rom. video pro me recusare. nemo me minùs timidus, nemo cautior. res declarat. vigesimus annus est, cùm omnes scelerati me unum petunt. itaque ipsi, ne dicam mihi, reipub. pœnas dederunt: me salvum adhuc resp. conservavit sibi. Timidè hoc dicam: scio enim QVIDVIS homini accidere posse: verumtamen semel circumsessus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissimè possem exsurgere. Possumne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto, tamque periculoso commisero? gloriam in morte debent ii, qui in rep. versantur, non *culpæ reprehensionem*, & stultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis, & viri? At sunt qui dicant (durè illi quidem, sed tamen dicunt) minùs dolendum, quòd ab homine impuro, nefarioque non caverit. etenim QVI MVLTORVM custodem se profiteatur, eum sapientes sui primùm capitis ajunt custodem esse oportere. Cùm *saptus sis legibus*, & judiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omneis insidias præsidia quærenda. quis enim audeat luci, quis in militari via, quis benè comitatum, quis illustrem aggredi? hæc neque hoc tempore, neque in me valent. non modò enim pœnam non extimescet, qui mihi vim attulerit: sed etiam gloriam sperabit à latronum gregibus, & præmia. Hæc ego in urbe provideo: facilis est circumspectus, unde exeam,

1. *Reipubl. repellendam.*] Illud *reipub.* nunc primum additur Tullio, è Pal. pr. sec. quarto, eratque è Suffridæis.

2. *Petissio Urbinati.*] Variè scribitur utrumque nomen nostris ultimum quidem, *Urvinati*, aut *Urbinati*. at prius *Præsidii*, *Præsidi*, *Piasio*, *Pisitio*.

3. *Is enim sum, &c. periculis etiam, quæ plurima adii propter, &c. impiorum perfecerim.*] Sic solum Pal. tert. & quart. nam pr. & sec. item Hirt. & omnes ferè Ferrariani præferunt: *is enim est, &c. periculis etiam perfecerim quæ plurima propter, &c. impiorum pertulerim.* neutra lectio satisfacit.

4. *Ut non obstarent reipubl.*] Nihil variant scripti nostri. Muretus & Lambinus edidere *obstarem.* nescio quàm rectè.

5. *Hic quidem etiam præsidia habebo.*] Est à Pal. sec. cui secundas faciunt mss. Suffridi nostri. vulgò erat *habeo.*

6. *Oderint hostem.*] Melius illud, meo judicio, quam Faërni conjecta neum, quod libris suis adplicuit Lambinus *oppugnent.*

7. *Nos ut dicimus.*] Diu est quod in Suspicionem libellis posuerim, legendum videri *dicimus.*

1. *Cum*

ream, quò progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram fit. num idem in Apenninis tramitibus facere potero? in quibus, etiam si non erunt insidiæ, quæ facillimè esse poterunt, animus tamen erit *sollicitus*, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias; perrupi Apenninum. nempe in Antonii congressum, colloquiumque veniendum est. quinam locus capietur? si extra castra: ceteri viderint. ego mortem actutum futuram puto novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum immanitasque naturæ, ne vino quidem permista *temperari* solet: hic ira, dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, terrima bella, numquam profectò à me sacrilegas manus, atque impias abstinebit. Memini colloquia & cum acerrimis hostibus, & cum gravissimè dissentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius, consul, me præsente, cum essem tiro in ejus exercitu, 1 cum P. Vettio Scatone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est. quò quidem memini Sex. Pompejum, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum, atque sapientem: quem cùm Scato salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, *Voluntate, hospitem: necessitate, hostem.* Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium. non enim ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur, petebant. Sulla cum Scipione inter Cales, & Teanum, cùm alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de jure civitatis, 2 leges inter se, conditiones contulerunt. non tenuit omnino colloquium illud fidem: à vi tamen, periculoque abfuit. Possumusne igitur in Antonii latrocinio 3 æquè esse tuti? non possumus: aut, si ceteri possunt, me posse diffido. Quòd si non extra castra congrediemur; quæ ad colloquium castra sumentur? in nostra ille numquam veniet: multo minus nos in illius. reliquum est, ut & accipiantur, & remittantur postulata *per litteras*. ergo erimus in castris. mea ad omnia postulata una sententia: quam cùm hic, vobis audientibus, dixero, isse, & rediisse me putatote: legationem confecero. omnia ad senatum mea sententia rejiciam, quæcumque postulabit Antonius. nequè enim licet, aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet *more majorum*: neque ulla omnino à senatu mandata accepimus, quæ cùm agam in consilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. nam Martiam, & quartam, 5 nihil cogitetis præter dignitatem, & decus, comprobaturas esse, certò scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo accipient severitatem meam? Multa enim *falsa* de me audierunt; multa ad eos improbi detulerunt. quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Rom. libertate, & salute reip. *nervis feroces*, & ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. horum ego cogitationem non vereor; *impetum* pertimesco. Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisne turum reditum putatis fore? Cùm enim & vestra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipub. constantiamque præstitero: tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui *invident*, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reip. eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si antè opperenda est, oppetatur cum gloria. Hæc cùm ita sint, etsi hanc legationem resp. ut levissimè dicam, non desiderat, tamen, si tutò licebit ire, proficiscar. omnino, P. C. totum hujusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipub. metiar. de qua mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam, atq; etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maximè interesse reipub. judicavero.

M. TVL-

1. *Cum P. Vettio Scatone.*] Sic Pall. nostri, sic Lilienfis atque Hirt. nisi quod quidam *Scatone*. Vulgata, *Catone*.

2. *Leges inter se, conditiones, contulerunt.*] Ita mss. Suffridii: neque aliter Ferrarius, qui adhuc encliticam adjiciebat, recepitque in contextum Lambinus. vulgata, *legis inter se conditiones contulerunt*.

3. *Æquè esse tuti.*] Conjectura est Vbaldi, sed admodum apposita, nam editi, ut *hi*. mss ut *ii*.

4. *Nihil cogitetis præter dignitatem, &c.*] Repræsentavi scripturam Pall. omnium, item olim editorum. recentiores ejecta voce, *cogitetis*, distinxerant; *nihil præter dign. & decus probaturos esse, certo scio.*

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM
PHILIPPICA DECIMATERTIA.
ORATIO QVINQVAGESIMAQVITA.

SYNOPSIS.

¶ *Negat, adversus consilium M. Lepidi, totam pacem iniri posse cum Antonio.*

1. APRINCIPIO hujus belli, P. C. quod cum impiis civibus, sceleratisq; insc epimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia restingueret. DVLCE enim nomen est pacis: res verò ipsa cùm jucunda, tum salutaris. nam nec privatos focos, nec publicas leges, nec libertatis jura, cara habere potest, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumq; ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque sive Sulla, sive Marius, sive uterque sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sulla, sive alter Marius, & Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reip natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cùm ipsum jure cæsum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tætrius: si aut civis, aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, P. C. cum omnibusne pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile: in quo 2 *pactio pacis*, lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla 3 sive faciebat, sive simulabat, non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in repub. sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompejus, multum de cupiditate Cæsar dimisisset: & pacem stabilem, & aliquam reimp. nobis habere licuisset. Hoc verò quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? exempli causa, paucos nominavi; genus infinitum, 4 immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæsaris amicorum, Barbas, Cassios, Barbatios, Pollliones, addite Antonii collusores & sodaleis, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassicium, Tironem, 5 Mustellam, Petissium; comitatum relinquo: duces nomino. huc accedunt Alaudæ, ceteriq; veterani, seminarium judicum tertiæ decuriæ; qui, suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsaris *devorati*, fortunas nostras concupierunt. 6 fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos civeis trucidavit! ò ratum, religiosumque fœdus. 6 quod cum Antoniis fecerimus! hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas à scelere revocabit. illis locus si in hac urbe fuerit, urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite, P. C. ante oculos, & maximè Antoniorum: incessum, adspectum, vultum, spiritum, latera tegenteis alios, sequenteis alios, 7 alios progredienteis amicos. 8 quam *vim anhelitus*? quas contumelias fore censetis, minasque verborum? nisi fortè eos pax ipsa leniet, maximeque cum in hunc ordinem venerint: salutabunt benigne, comiter appellabunt unumquemque nostrûm. Non recordamini, per deos immortaleis, quas in eos sententias dixeritis? acta Antonii rescidistis! leges refixistis: per vim, & contra auspicia latas decrevistis: totius Italiæ delectus excitastis: collegam, & socium scelerum omnium, hostem judicavistis, cum hoc *quæ pax* potest esse? Si esset externus hostis, tamen id ipsum vix talibus factis, posset aliquo modo. maria, mortes, regionum magnitudines interessent, odissetis eum, quem non videretis. hi in oculis hærebunt, &, cùm libebit, in faucibus. quibus enim *saepiu* tam immaneis beluas continebimus? At incertus exitus belli est. EST OMNINO fortium virorum, quales vos esse debetis, virtute præstare tantum, ut possint fortunæ culpam non extimescere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solùm, verùm etiam *sapientia* postulatur: quamquam vix videntur hæc posse sejungi, sejungamus tamen. fortitudo dimicare jubet, 9 justum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus utitur consiliis, in posterum provident, est omni ratione protectio. quid igitur censet? PARENDVM est enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissimè constitutum. Sihoc præcipit,

---

1. A *Principio hujus belli.*] Sic nostri mss. omnes, præter unum, cui deerat littera princeps. scias relictam à scriba, ut minio depingeretur illudq; ipsum decepit acutissimum Ferrarii judicium, qui jussit fide mss. suorum *In* vulgatum expungeremus.

2. *Pactio pacis, lex sit servitutis.*] Non potest mihi displicere, quod inveni in Pal. sec. *aer sit serv.*

3. *Sive faciebat sive simulabat.*] Ita Man. & Lamb. ex Facrni opinor libris, alludetque Pal. sec. qui, *sive faciebat*; ut appareat, scribam aliquem initio transilisse illud, *sive simulabat*, ob similitudinem syllabæ finalis cum voce præcedente, alios verò post præterea sustulisse illud, *sive.*

4. *Immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Addite, &c.*] Falsa lectio, delegitque Pal. pr. ac sec. in quibus *cernitis belli, quorum numero addita illa, &c.* & ita initio fuisse videtur in Hittorpiano; certè retinet *illud numero*, exclusum hodie vulgo. & vix est, uti ei cedere non debeat publicata.

5. *Mustellam, Petissium.*] Vltimi hujus mentio fit auctori nostro oratione præcedenti, cap. 8. & tamen Pall. nostri ferè, ut etiam Ferrariani, *Mustellam, peditum*; aut *peditem*, vel *peditum.*

6. *Quod cum Antoniis fecerimus.*] Manut. & Lamb. *Antonio.* malui alterum cum Pal. sec. vulgata tamen *cum his fec.*

7. *Alios progredientes amicos.*] Restitui, quod erat in olim editis restatque in Pal tribus & Mauriciano. post natæ edd. *progredientes* minus rectè. *comites* enim, aut anteambulones aut laterones, aut pedissequi.

8. *Quam vim anhelitus.*] Robustè! enervas tamen Ferrarius dum conjicit *vini*; refellitorque ab P. Victorio libro XXIX. Var. lect. cap. 16.

9. *Justum odium incendit.*] Guilelmiani duo, *intendit*, quod probat neque aliter eo verbo utitur ad Lentulum: *cùm tribunus pleb. intendere capit.*

cipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen, quæram ex ea, etiamne fuerit, cùm id fecero, serviendum. si annuerit: næ ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. sin respondebit, Tu verò ita vitam, corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut posteriora libertate ducas, itaque his uti velis, si liberare remp. possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc projicias, tamquam pignora injuriæ: tum sapientiæ vocem audire videar, eique, *uti deo*, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacemque patiamur: si sin jus incolumibus his, nullum esse potest: ætemur decertandi oblatam esse fortunam. aut enim, victis his, fruemur victrice rep. aut oppressi, (quod omen avertat Jupiter) si non spiritu, at *virtutis laude vivemus*. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optimè proximo civili bello de rep. meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas major est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. accedunt eodem multa privata: magna ejus in me merita, ac mea quædam in illum. maximum verò ejus beneficium numero, quòd hoc animo in remp. est: quæ mihi *vita* mea semper fuit carior. Nam cum Magnum Pompejum, clarissimum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remq; publicam sine armis, maximo civilis belli periculo liberavit: tum me ejus beneficio plus quàm pro virili parte obligatum puto. Itaq; ei & honores decrevi, quàm potui amplissimos: in quibus vos mihi estis assensi: nec umquam de illo & sperare optimè, & loqui destiti. magnis, & multis pignoribus M. Lepidum resp. illigatum tenet. summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius fratris, majorumque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla, tum casta & cruore civili. nemo ab eo civis violatus, multi beneficio, & misericordia *liberati*. Talis igitur vir, & civis, opinione labi potest, voluntate à rep. dissidere nullo pacto potest. Pacem vult M. Lepidus. Præclare: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeji filium resp. adspiciet, suoque sinu, complexuque recipiet: neque solùm illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Hæc causa fuit, cur decerneretis statuam in Rostris cum inscriptione præclara: cur *absenti triumphum*. quamquam enim magnas res bellicas gesserat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni, nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora bella gesserunt: sed, quòd *silentio* civile bellum confecerat, primùm ut licuit, honores in eum maximos contulistis. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum resp. habitura sit civem, talcis futuros Antonios? in altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cum hos compello, a prætereo omnino ex grege latrocinii neminem) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrûm non videt, quod Fortuna ipsa, quæ dicitur *cæca*, vidit? salvis enim actis Cæsaris, quæ concordiæ causa defendimus, Pompejo sua domus patebit: eamque non minoris, quàm emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeji domum filius. O rem acerbam! Sed hæc satis diu, multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompejo, quantam ex bonis patriis in prædæ dissipatione inimicus victor redegisset. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine, & conjunctione deposco: redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ possidet Antonius, nam argentum, vestem, suppellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo dissipavit. Albanum, Firmanum à Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum. hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellantur. Sunt alii plures fortasse: sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompejanas possessiones, quanti emerint, filio reddituros. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. retinere verò quis poterit, clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi *thesaurum draco*, Pompeji servus, libertus Cæsaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies millies, quod adolescenti, P. C. spopondistis, ita describite, ut videatur à vobis Cn. Pompeji filius in patrimonio suo collocatus. Hæc senatus. reliqua populus R. in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur; in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod à patre accepi, *filio reddam*, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes, internuntiique constituti sumus, utrum populus R. libentiùs sanciet, Pompejum, an Antenium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut actis Cæsaris firmis, ac ratis, Cn. Pompeii filius posset & dignitatem, & fortunas patrias recuperare. Ac ne illud quidem silentio, P. C. prætereundum puto, quòd clarissimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum haberis cognitam voluntatem in rempub. eamque perpetuam, atque constantem, nuntiant, se Pompeji conveniendi causa divertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est verò ejus patris filius, qui sapienter faciebat non minùs multa, quàm fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præsto fuisse, nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, quàm ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum, senatus, populique R. atque universæ reip. esse, non *suum*. At uti potest pro suo. Quid tum? OMNIANE virtis bonis, quæ facere possunt, facienda sunt? etiamne si turpia, si pernicioſa erunt? si facere omnino non licebit? quid autem turpius, aut fœdius, aut quod minùs deceat, quàm contra senatum, contra civeis, contra patriam exercitum ducere? quid verò magis vituperandum, quàm id facere, quod *non liceat*? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem *licere* dicimus, quod legibus, quod more majorum institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet; nec, si non obstatur, propterea etiam permittitur. tibi enim exercitum, Lepide, tamquam majoribus tuis, patria pro se dedit. hoc tu arcebis hostem: fines imperii propagabis: senatui, populoque R. parebis, si quam ad aliam rem te fortè traduxerit. Hæc si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi pronepos. sin hominibus tantum licere judicas, quantum possunt: vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quàm & antiquis, & domesticis malle videare. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo; sed vide, ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo: tamen senatus se ipse non contemnit: nec verò fuit umquam gravior, constantior, fortior. INCENSI omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus, populique Romani ardor

---

1. *Sin quæ incolumibus his nullum esse potest.*] Ita omn. mss. Ferrarii, ac editique Pall. sec. Lil. & Gembl.

2. *Prætereo omnino ex grege latrocinii neminem.*] Illud *omnino* hæret in nuper editis omnibus, sed est tamen à conjectura Ferrarii. prius cusi, *prætereo ex grege*, &c. quemodo item aliquot Pall. sed sec. habet *prætereo omnino ex grege latrocinii neminem*; virgulaque incumbit illi *omne*.

ardor exstingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possunt: receptui signum, aut revocationem à bello audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malumus, quàm *servire*. Cæsar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adsunt cum copiis: L. Planci consulis designati, varia, & magna auxilia non desunt: de D. Bruti salute certatur. unus furiosus gladiator cum tæterrimorum latronum manu, contra patriam, contra deos penates, contra aras, & focos, contra quattuor consules gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus? At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi bonis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos civeis primum natura efficit, adjuvat deinde fortuna. omnibus enim bonis expedit, salvam esse remp. sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut antè dixi? quis eodem sanior? vidit ejus mœstitiam, atque lacrymas populus Rom. Lupercalibus: vidit, quàm abjectus, quàm confectus esset, cum Cæsari diadema imponens Antonius, servum se illius, quàm collegam esse malebat. qui si reliquis flagitiis, & sceleribus abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum, dignum illum omni pœna putarem. nam, si ipse *servire* poterat, nobis dominum cur imponebat? &, si ejus puritia perferre libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum, & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit. Qua enim in barbaria quisquam tam tæter, tam crudelis tyrannus, quàm in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare dominante veniebamus in senatum, si non liberè, attamen tutò. hoc archipirata (quid enim dicam tyranno?) hæc subsellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit subitò Brundisium, ut inde, agmine quadrato, ad urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii in sinu, non modò avarissimæ, sed etiam crudelissimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. inde se quo furore, quo ardore, ad urbem, id est, ad cædem optimi cujusque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipsi præsidium improvisum nec opinantibus nobis obtulerunt. Cæsaris enim incredibilis, ac divina virtus, latronis impetus crudeleis, ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, quæcumque falso is diceret in sanctissimum adolescentem, ea verè recidere in memoriam *pueritiæ* suæ. Ingressus urbem est, quo comitatu, vel potius agmine? cùm dextra, sinistra, gemente populo Rom. minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites, ibi pestifera illa Tiburi concio. inde ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ consedisse sciebat) affertur ei de quarta nuntius. quo perculsus, abjecit consilium referendi ad senatum de Cæsare. egressus est non viis, sed tramitibus, paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatusconsulta fecit: quæ quidem omnia citiùs facta, quàm scripta sunt. Ex eo non iter, sed cursus, & fuga in Galliam. Cæsarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille *nomen* præmetu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti, D. se Brutus objecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quàm illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exsultanti, tamquam *freno* furoris injecit. quam cum operibus, munitionibusque sæpsisset, nec eum florentissimæ coloniæ dignitas, neque consulis designati majestas à parricidio deterreret: tum, me, (testor & vos, & populum Roman. & omneis deos, qui huic urbi præsident,) invito, & repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium gladiatorum ducem. Quis tam barbarus umquam? tam immanis? tam ferus? non audivit: non respondit: neque eos solum præsenteis, sed multò magis *nos*, à quibus illi erant missi, sprevit, & pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumsedit colonos vestros, exercitum populi Rom., imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis teterrimus omnibus bonis cruces, ac tormenta minitatur. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Rom. Quòd si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini, populoque Rom. cum illa importunissima bellua possit esse: desinat profectò dubitare, his cognitis litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, P. C. ut adhuc fecistis, me attente audiatis. *Antonius Hirtio, & Cæsari.* Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro prætore Cæsarem. satis hoc quidem scitè, deponere alienum nomen ipse maluit, quàm illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam doleo.* Videte quid se gavisum, quid doluisse dicat: facilius de pace deliberabitis. *dedisse pœnas sceleratum civeri, atque ossibus clarissimi viri, & apparuisse numen deorum intra finem anni vertentis, aut jam soluto supplicio parricida, aut impendente, lætandum est.* ô Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina? lætandum esse, ausus es scribere, Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te idibus Martiis à debita tibi peste seduxit? Age, hoc lætaris: videamus, quid moleste feras. *Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quod sicarium occiderit, & videri carorem populo Rom. filium scurræ, quam C. Cæsarem patria parentem, ingemiscendum est.* Quid ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumtis hostem judicatum? quid est autem, sceleratè, quòd gemas hostem Dolabellam judicatum à senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas, sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas: reliqui boni, & locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Rom. Trebonii pater. Is autem humilitatem despicere audet cujusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos? *acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis Cæsaris, & talem ab eo relictum, qualem ipse mirare.* Equidem negare non possum, à Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta, in virtute, & industria posita lucent. Tu verò, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, *quid esses*, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne consumsisses, ut faciebas, cum in gremiis mimarum, mentum, mentemque deponeres. *& te, ô puer.* puerum appellat, quem non modò virum, sed etiam fortissimum virum sensit, & sentiet. Est istuc quidem nomen ætatis, sed ab eo minimè usurpandum, qui suam amentiam puero huic præbet ad gloriam. *qui omnia ejus nomini debes*, debet verò, solvitque præclarè. si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas (ego, quid sentiam, videro:) cur non hic parens verior, à quo certè vitam habemus, è tuis facinorosissimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus sit Dolabella?* Turpem verò actionem, qua defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam. *& ut venefica hac liberetur obsidione?* venefica[m]

audes

audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, novo Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. recesseris: undique omnes insequentur. manseris: hærebis. nimirum rectè veneficam appellas, à quo tibi præsentem pestem vides comparatam. *ut quam potentissimus sit Cassius, atque Brutus?* Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. cur autem nolint potentes esse non modo optimos, & nobilissimos viros, sed secum etiam in reipub. defensione conjunctos? *nimirum eodem modo hæc adspicitis, ut priora.* quæ tandem? *castra Pompeji senatum appellatis.* An verò tua castra potius senatum appellaremus? in quibus tu videlicet consularis, cujus totus consulatus est ex omni monumentorum memoria revulsus: duo prætores sine causa diffisi se aliquid habituros: nos enim Cæsaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius: ædilitii, Coricus laterum, & vocis meæ Bestia, & fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, & homo diruptus, diruptusque, Q. Cœlius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius: quos Antonius deliciarum causa loris in convivio cædi jubebat 1 à servis publicis: Septemvirales, Lento, Nucula, tum deliciæ, atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo jure in porta nomen inscripsit: qui cùm prodere imperatorem suum non posset, reliquit. alter est designatus, a Visejus nescio qui, fortis (ut ajunt) latro: quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. Sequuntur alii tribunitii, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, è qua excesserat legibus. sed hoc ei 3 commune cum plurimis dissimillimis. illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, *pertæ* eum non posse, 4 nisi ei crura facta essent. fracta sunt, & vivit. hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ fertur acceptum. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. 5 itaque Cæsaris munere, Deciorum quidem multo intervallo, per hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxam verò Decidium præterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum pleb. videremus, quem civem numquam videramus? Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habet similitudinem inter se, ut in eorum prænominibus errem. Nec verò Exitius, Philadelphi frater, quæstor, prætermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente siluero invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse à se, apertam curiam vidit post Cæsaris mortem: mutavit calceos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos præteriisse: de iis tamen qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu, Pompejanum senatum despicit: in quo decem fuimus consulares: qui si omnes *viverent*, bellum omnino hoc non fuisset. auctoritati cessisset audacia. Sed quantum præsidii fuerit in ceteris, hinc intelligi potest, quod ego unus relictus è multis, contudi, & fregi, adjuvantibus vobis, exsultantis prædonis audaciam. Quòd si fortuna nobis modò non eripuisset Ser. Sulpicium, ejusque collegam ante Marcum Marcellum: quos civeis? quos viros? si duos consules, amicissimos patriæ, simul ex Italia ejectos: si L. Afranium, summum ducem: si P. Lentulum, civem cum in ceteris rebus, tum in salute mea singularem: si Bibulum, cujus est in rempub. merito semper laudata constantia: si L. Domitium, præstantissimum civem: si Appium Claudium, pari nobilitate, & voluntate præditum: si P. Scipionem, clarissimum virum, majorumque suorum simillimum, resp. tenere potuisset: certè his consularibus non esset Pompejanus despiciendus senatus. Utrum igitur æquius, utrum melius reip. fuit, Cn. Pompejum, an sectorem Cn. Pompeji vivere Antonium? Qui verò prætorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid relt quos clarissimos viros commemorem? notis omneis magis vereor, ne longum me in enumerando, quàm ne ingratum in præteriendo putetis. qui ædilitii? qui tribunitii? qui quæstorii? Quid multa? talis senatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. Nunc reliqua attendite, *victum Ciceronem ducem habuistis.* Eo libentius ducem audio, quod certè ille dicit invitus. nam de victo nihil labore. satum enim meum est, sine repub. nec vinci posse, nec vincere. *Macedonicam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui à vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africam commisistu Varo tu capto.* Hic cum C. fratre putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic causæ orbem terræ parere: te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas, non habere? *Cæsam tribunatum gerere passe esta.* Quid ergo? ut Marullum, ut Cesetium à rep. removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc posthac, neque multa hujusmodi accidere possent, consecuti sumus? *vectigalia Julliana Lupercis ademistis.* Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Roman. ad servitutem cohortari? *veteranorum colonias, deductas lege, & senatusconsulto sustulistis.* Nos sustulimus, an contra lege comitiis centuriatis lata sanximus? vide ne tu veteranos tamen eos, qui erant perditi, perderis: in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi jam sentiunt se numquam exituros. *Massiliensibus jure belli ademta reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de jure belli. magis facilis disputatio est, quàm necessaria. illud tamen advertite, P. C. quàm sit huic reip. natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit huic reip. semper fuisse amicissimam. *Neminem Pompejanum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitates?* Quisquam jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipsum, quàm eos, de quibus lata est pœnitere? Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est: &, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. *Apulejana pecunia Brutum subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum reip. armasset? quem tandem bonum pœniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. *Socios percussos & Petrum & Menedemum, civitate donatos, & hospites Cæsaris, laudastis.* Non laudamus, quod ne audivimus quidem. valde enim nobis in tanta perturbatione reip. de duobus nequissimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsum à Trebonio, & confugere Alexandriam, neglexistis.* Magnum crimen senatus. de Theopompo,

---

1. *A servis publicis.*] Est ab emendatione Ferrarii, licet occupet omnium neotericorum libros, olim editi & scripti, *servis publicis*.

2. *Vix ejus.*] Pal. sec. *nisi rem.* Mauric. *in, eris.* unde singebat Guilielmius, *M. Seriusve.* malim ego *Insejus.* Ferrarii enim vett. *Iusejus*, quomodo & Pal. pr. tert. quart. nisi quod & esse poterat *N sejus.*

3. *Commune cum plurimis & dissimillimis.*] Pighius in fastis ad annum V. C. CCII. conjicit, *plurimis sibi similimis.*

4. *Nisi ei crura fracta.*] Lil. & Gembl. *nisi ei & crura fr.* nostri tamen nihil discrepant.

5. *Itaque Cæsaris munere, &c.*] Maur. *Cæsaris numero se sit.* Unde facit conjectura Guilelmius, *hasit.* ob majores suos hæsit in numero familiarium Cæsaris. videatur libro II. Verosimilium cap. II.

6. *Petrum & Menedemum.*] Ita omnes libri mss. & nostri, & aliorum olim vulgati *Petum*, typotheræ errore, qui omiserat literam caninam, quod sequentes mutarunt tamen in *Patum*, contra omnium rationem.

7. *Confugere Alexandriam neglexistis.*] Mauric. *neglexistis*, quod meipsi voluit in contextum Guhelmius, quoniam Antonius dicatur Suetonio affectasse antiquitatem. videatur ipse lib. II. Verif. cap. II.

po, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique an mortuus sit, quis aut scit aut curat? *Ser. Galbam eodem pugione sucerectum in castris videtis.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo, & constantissimo cive coram aderit, præsens tibi & ipse, & illę, quem insimulas, pugio respondebit. *milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tamquam ad exitium eorum, qui Cæs. occiderant. & eosdem nec opmantes ad quæstoris sui, aut Imp. aut commilitonum suorum pericula impulistis.* Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nec sciebant veterani quid ageretur. non illi natus auctoritatem, 2 non libertatem populi Romani sequebantur: Cæsaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant. O miser cùm re, tum hoc ipso, quod *non* esse cupiebant. O miser cùm re, tum hoc ipso, quod *non sentis*, quàm miser sis! Sed maximum crimen audite. *denique quid non aut probavistis aut fecistis? quid facias, si revivisset?* quis? credo enim, afferet aliquod scelerati hominis exemplum! *Cn. Pompejus ipse?* O nos turpeis, si quidem Cn. Pompejum imitaturi sumus. *aut filius ejus, si domi posset?* poterit, mihi crede. nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. *postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisso Brutum, aut frumento juvero.* Alii istuc negant: ego vero, 2 ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *quid? hoc placeine veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt.* nihil vidi tam integrum, quàm ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio, consensuque offenderint. *Quoniam vos assentationibus, & venenatis muneribus venistis.* Depravati, an corrupti, sunt, quibus persuasum est, fœdissimum hostem justissimo bello persequi? *at militibus exclusis opem ferris.* 3 *nihil moror eos salvos esse, & ire quo jubetis: si tamen patiuntur perire eum, qui meruit.* Quàm benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, & se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella prius imperatori suo, quàm Antonius etiam collegæ parentasset. *concordiæ fuisse mentionem scribitis in senatu, & legatos esse consulares quinque. difficile est credere,* 4 *eos, qui me præcipitem egerint, æquissimas conditiones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderate, aut humane esse facturos. vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus.* 5 Parumne videtur, omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acutè, non posse eos, qui hostem Dolabellam judicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur Antonio) sibi parcere, idem sentienti. Quid huic facias, qui hæc litteris, memoriæque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, 6 eademque inhiberet supplicia nobis? conservandus civis cum tam pio, justoque fœdere. Is etiam queritur conditiones suas repudiatas, æquas quidem, & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum, instruendumque, provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id est, ut perfugium scelerum esset cum turpissimis reipub. sordibus: ut acta sua rata essent, eujus nullum remanet consulatus vestigium. cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati, & publici decempedator, Nucula, & Lentone collega. *Quamobrem vos potius animadvertite utrum sit elegantius, & partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Cæsaris: & utrum sit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompejanorum causa, inter jugulata: an consentire, ne ludibrio simus inimicis.* si esset jugulata, numquam exsurgeret: quod tibi, tuisque contingat. 7 *Utrum*, inquit, *elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius.* Partes, furiose, dicuntur in foro, in curia. bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas Mutinam: circumsedes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro prætore Cæsar; cuncta contra te Italia armata est. istas tu partes potius, 8 quàm à populo Rom. defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, quàm Cæsari persequamur?* Trebonii satis persecuti sumus, hoste judicato Dolabella: Cæsaris mors facillimè defenditur oblivione, & silentio. Sed videte, quid moliatur. cum mortem Cæsari ulciscendam putat: mortem proponit non iis solùm, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, si qui non molestè tulerunt. *Quibus utri nostrùm cecideris, lucro futurum est. quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unus corpori suæ aciei, lanista Cicerone, dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis decepterit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est.* Pergit in mea maledicta, quasi verò ei pulchertimè priora processerint: quem ego multum veritimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ sempiternæ. Ego *lanista?* & quidem non insipiens. deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri cecideris,* scribit lucro nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura sit, qui è vita excesserint sine tormentis. A me deceptos ait eisdem *ornamentis*, Hirtium & Cæsarem. Quod, quæso, adhuc à me est tributum Hirtio ornamentum? nam Cæsari plura, & majora debentur. Deceptum autem patrem à me Cæsarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus; cujus, homo ingratissime, flamonium cur reliquisti? Sed jam videte magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque constantiam. *Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompejus odrit, nec veteranos sedibus suis moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ.* Omitto alia: *fidem Dolabellæ* sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. quam fidem? an optimi cujusque cædis, urbis, & Italiæ partitionis: suis dandarum, diripiendarumque provinciarum? nam quid erat aliud, quod inter Antonium, & Dolabellam, impurissimos parricidas, fœdere, ac fide sanciretur? *Nec Lepidi societatem violare, pissimi hominis.* Tibi cum Lepido societas, aut cum ullo, non dicam bono civi, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut insanum existimari velis, nihil agis. quamquam AFFIRMARE de altero difficile est, de Lepido præsertim, quem ego metuam nunquam, bene sperabo, dum licebit. Revocate te à furore Lepidus voluit, non adjutor esse dementiæ. tu porrò pius quidem sed *pissimos* quæris: & quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis. *Nec Plancum prodere, participem consilii rum.*

---

1. *Non libertatem populi sequebantur.*] Illud *non* est à Pal. sec. prius cusi *an lib.* posteriores *aut.*

2. *Ne ista quidem feceris.*] Pal. tert. quart. Mauric. *ita*, quod melius putabat Gulielmius.

3. *Nihil moror eos salvos esse & ire quo jubetis.*] Haud aliter Lilienfis. rectè. antiqua enim formula sacramenti erat, *Ibo quò S. P. Q. R. jusserit.* prius edebatur *subet.* sed invito etiam Pal. sec. in quo alterum, præcereaque, *esse*, *& si ad hostem*, *& ire*, &c. quam clausulam, excutiant quæso Camdenus, Contarenus, alii.

4. *Eos qui me præcipitem egerint.*] Lil. & Gembl. Cos. sive Coss. & id potius duxerat Gulielmius, habet quidem etiam Pal. sec. *consecredere qui me.* sed adhæserim vulgato.

5. *Parumne videtur omnium facinorum.*] Abjeci *aperte*, quod in mediæv editionibus, sed non etiam priscis, aut ullis denique mss.

6. *Eademque inhiberet supplicia nobis?*] Est ab edd. antiquis & mss. nostris omnibus, item Ferrarii, cujus Emendationes consulantur. vulgata, *adhiberet.*

7. *Utrum, inquit, elegantius.*] Tuetur istud contra Tullium P. Victorius, lib. XXIII. Var. lect. cap. 8.

8. *Quàm à populo Rom. defectionem.*] Est à hæc à Ferrario afferta, lectio etiam in Pal. sec. & Mauric.

1. *Atque*

filiorum. Plancum participem? cujus memorabilis, ac divina virtus lucem affert reipublicæ. nisi fortè eum subsidio tibi venire arbitratis cum fortissimis legionibus, magno equitatu, peditatu Gallorum: quippe, nisi ante ejus adventum reip. pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quamquam enim PRIMA præsidia utiliora reip. sunt, tamen extrema sunt gratiora. Sed jam se colligit, & ad extremum incipit philosophari. *Si me rectis sensibus euntem dii immortales, ut spero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si victi Pompejani tam insolentes sunt: victores quales futuri sint, vos potius experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompejanis, sed cum universa republica bellum est. omnes te dii, homines, summi, medii infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. sensimus hoc nuper falso nuntio: vero propediem sentiemus. quæ si tecum ipse recolis: æquiore animo, & majore consolatione moriere. *Denique summa judicii mei spectas huc, ut morum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Cæsaris mortem.* Hac Antonii sententia cognita, dubitaturosne A. Hirtium, C. Pansam, consules, dubitatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa, & Hirtio loquar? Cæsar, singulari pietate adolescens, poteritne se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Itaq; fecerunt, uti his litteris lectis ad munitiones propiùs accederent. Quo major adolescens Cæsar, majoreque deorum immortalium beneficio reip. natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus umquam est. Intelligit, MAXIMAM pietatem conservatione patriæ contineri. Quòd si partium certamen esset, quarum omnino nomen exstinctum est, Antoniusne potius, & Ventidius partes Cæsaris defenderent, quàm primum Cæsar, adolescens summa pietate, & memoria parentis sui? Deinde Pansa, & Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Cæsaris, tum, cum illæ verè partes vocabantur? Hæ verò quæ sunt partes cùm alteris senatus auctoritas, populi Rom. libertas reip. salus proposita sit: alteris cædes bonorum, urbis, Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam. *Legatos venire non credo.* Bene me novit. *bellum quo veniat.* proposito præsertim exemplo Dolabellæ. sanctiores erunt, credo, jure legati, quàm duo consules, contra quos arma fert: quàm Cæsar, cujus patris flamen est; quàm COS. designatus, quem oppugnat; quàm Mutina, quam obsidet: quàm patria, cui igni ferroque minitatur. *Cum venerint, quæ postulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti; nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cùm locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris? Hanc ego epistolam, P. C. non quò illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus omnibus virtutis, & fortunæ bonis, si hæc videret, denique aut vellet, aut fieri posse arbitraretur? „ *Prius undas, flammamque*, ut ait poëta nescio quis, prius denique omnia, quàm aut cum Antoniis resp. aut cum rep. Antonii redeant in gratiam. Monstra quædam sunt ista, & portenta, & prodigia reip. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, 1 atque alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quàm illos Cæsaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. OPTATISSIMVM EST vincere: secundum est, nullum casum pro dignitate, & libertate patriæ non ferendum putare. quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam *turpitudinem* suscipere vitæ cupiditate. Quæ cum ita sint, de mandatis, litterisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: & hoc amplius censeo, Magnum Pompejum, Cn. F. pro patris, majorumque suorum animo, studioque in remp. suaque pristina virtute, industria, voluntate, fecisse, quod suam, eorumque, quos secum haberet, operam senatui, populoque Rom. pollicitus esset, eamque rem S. P. Q. R. gratam, acceptamque esse, eique, honori, dignitatique eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc S. C. licet, vel sejungi potest, separatimque perscribi, ut proprio S. C. Pompejus collaudatus esse videatur.

1. *Atque alias, si fieri, &c.*) Vulgata, *atque in alias, &c.* sed ita nullus Palatinorum, aut Mauritianus.

2. Redier.

M. TVLLII CICERONIS
IN
M. ANTONIVM
PHILIPPICA DECIMAQVARTA.
ORATIO QVINQVAGESIMA SEXTA.

SYNOPSIS.

Honores decernendos iis suadet, à quibus Antonius ad Mutinam victus esset: neque ponenda saga, nisi bello confecto: Antonium hostem, non simpliciter improbos & audaces, appellandos esse.

SI, ut ex litteris, quæ recitatæ sunt, P. C. sceleratissimorum hostium exercitum, cæsum, fusumque cognovi; sic id, quod & omnes maximè optamus, & ex ea victoria, quæ parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum jam Mutina esse cognovissem: propter cujus periculum ad saga issemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Antè verò, quàm ea res quam avidissimè civitas exspectat, allata sit, *lætitiæ* usus, satis est maximæ, præclarissimæque pugnæ: reditum ad vestitum confectæ victoriæ reservate. confectio autem hujus belli est, D. Bruti salus. Quæ autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos verò cùm semel ad eum, quem cupimus, optamusque, vestitum, redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. nam hoc quidem cùm turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorundem aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere. Atque animadverto, patres conscripti, quosdam huic favere sententiæ: quorum ea mens, id consilium est, ut, cùm videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus salutem 1 redierimus ad vestitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, posteritatique prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad saga isse, propter ejusdem salutem redisse ad togas. tollite hanc, nullam tam pravæ sententiæ causam reperietis. Vos verò, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memoria, quod sæpe ostendistis, hujus totius belli in unius viri fortissimi, & maximi *vita* positum esse discrimen. Ad D. Brutum liberandum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti, ac patricidæ denuntiarent, ut à Mutina discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratia 2 consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valitudinis, animi virtus, & spes victoriæ confirmavit: Cæsar, 3 cùm exercitu per se comparato, à primis pestibus rempublicam liberasset, nequid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem *domesticum* patriæ caritate. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatusconsultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? à quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solùm *commodis* suis, sed etiam necessitati victus anteferret. quod sperare nos quidem debemus, P. C. aut inibi esse, aut jam esse confectum: sed spei fructum rei convenit, & eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut *vim fortunæ* stultitia contemsisse videamur. Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis: ad litteras veniam, quæ sunt à consulibus, & à prætore missæ, si pauca antè, quæ ad ipsas litteras pertineant, dixero. Imbuti sanguine gladii, patres conscripti, legionum, exercituumque nostrorum, vel madefacti potiùs duobus consulum, tertio Cæsaris prælio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omneis hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrum in cive, an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Gratæ verò nostræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cùm interfecta sit civium multitudo. *De improbis*, inquit, *& audacibus*. nam sic eos appellat clarissimus vir. quæ sunt urbanarum maledicta litium, non inustæ belli internecini notæ. testamenta, credo, subjiciunt, aut ejiciunt vicinos; aut adolescentulos circumscribunt. his enim vitiis affectos, & talibus, malos, & audaceis appellare consuetudo solet. 4 Bellum inexpiabile infert quattuor Coss. unus omnium latronum tæterrimus: gerit idem bellum cum senatu, populoque Romano, omnibus, (quamquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, crucitatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ferum, & immane facinus, quod nulla 5 barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quæque esset facturus in hac urbe, nisi eum hinc ipse Jupiter ab hoc templo, atque mœnibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos, optimos viros, honestissimosque homines, maximè cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudelissimis

1. *Redierimus ad vestitum.*) Pal. sec. non habet illud, *ad vestitum*. Mauritianus ejus loco substituit, *ad togas*. aliud quid videtur latuisse. an *redierimus ad nos*.

2. *Consul sortitu ad bellum, &c.*) Ita omnes ferè Ferrarianis nequeliter Pal. sec. aut Maur. vulgata *Consules sortiti: ad bellum, &c.* quæ lectio etiam non mala. *sortito*, atque *sortita*, ut *sortitus* & *sortitis* promiscuè usi veteres.

3. *Cum exercitu per se comp. à prim. &c.*) Sic Maur. & Pal. tert. quart.

4. *Bellum inexpiabile infert.*) Liquido legit Mauric. *inexpiale*, quod animadvertendum putabat Gulielmius. at ego arbitror attendendum magis Palatino pr. ac sec. in quibus *expiabile*, neque aliter legebatur in iis membranis duobus aliis Philip. XIII. ubi hodie habemus *inexpiabile*.

5. *Barbaries posset agnoscere.*) *Ignoscere* vulgo; sed contra Pall. aliorumque scriptos.

L. Proin-

lissimis exemplis interemit 1 proludium illud, & portentum L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint *quos oportet*, omnium deorum. Refugit animus, Patres conscripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis, & conjugibus effecerit. quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui hosteis appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Karthaginiensium victam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta, quàm in Parma suffrepta Antonius? nisi fortè hujus coloniæ, & ceterarum, in quas eodem est animo, non est *hostis* Antonius putandus. Si verò coloniarum, & municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid tandem hujus censetis urbis, quam ille 2 ad expiandas egestates latrocinii sui concupivit? 3 quam jam peritus metator, & callidus, decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales, P. C. quid hoc biduo timuerimus à domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Jam aut fœdissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc à quibus timebantur, eos hosteis appellare dubitamus? gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leviore non utar. Itaque cum supplicationes justissimas ex *iis* litteris, quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præsertim cùm non uni, sed tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primùm faciam, ut *imperatores* appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis servitutis, atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eo, qui antè dixit, decernenda non fuit: aut usitatus honos, pervulgatusque tribuendus jis, quibus etiam novi, & singulares debentur. At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret Senatus? tot legionibus cæsis, tanta multitudine interfecta, *hostium* dico, ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores, cùm hesterno die propter eorum res gestas me ovantem, & propè triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is ENIM demum est, mea quidem sententia, justus triumphus, ac verus: cùm bene de republica meritis testimonium à consensu civitatis datur. nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: 4 sive uni gratias agebant, eo majus: sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest. Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem invitus: sed injuriæ dolor fecit me, præter consuetudinem, gloriosum. nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? 5 etiam in eos, qui omneis suas curas in reipublicæ salute defigunt, in pejus, crimen invidiaque quæretur? Scitis enim per hos dies crebberrimum fuisse 6 sermonem me per idus Quintileis, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam esse consultum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, affecerit. an ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse existerem repentè Catilina? quibus auspiciis istos fasceis augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, 7 vel potius unde iste sermo? Cùm, ut scitis, hoc triduo, vel quatriduo, tristis à Mutina fama manaret; inflati lætitia, atque insolentia impii cives, unum se in locum ad illam curiam, viribus potiùs suis, quàm reipublicæ infelicem, congregabant. ibi cùm consilium inirent de cæde nostra, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent: ad me concursum futurum civitatis putabant. quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasceis ipsi ad me delaturi fuerunt. quod cùm esset *quasi mea voluntate* factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes esset vestrûm omnium consecuta. Quæ res patescit, patres conscripti: sed suo tempore totius hujus sceleris fons aperietur. Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum, periculorumque jam inde à consulatu meo testis, conscius, adjutor dolorem ferre non potuit, doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum, atque idem sentiente. In qua concione cùm me, pro summa nostra conjunctione, & familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse à me umquam de republica, nisi *optimè* cogitatum. Post hanc habitam concionem, duabus, tribusve horis, optatissimi nuntii, & litteræ venerunt: ut idem dies non modò me iniquissima invidia liberavit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit. Hæc interposui, P. C. 8 non tam ut pro me dicerem (malè enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus) quàm ut quosdam nimis jejuno animo, & angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti EXCELLENTIVM civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. MAGNVS est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat. multis apertus cursus ad laudem. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, cùm iis ipse cederem, principem non inviti videbant. hoc verò tempore in tanta inopia constantium & fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cum alios malè sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere, sententiamque suam non semper

1. *Proludium illud & portentum.*) Ita omnes libri mss. vel adeo *præludium*. Ferrarius tamen *propudium* magis convenire indicat; recepitque Lambinus. veniebat mihi sub calamum *prolucrium*, propius ad characteres alterius vocis.

2. *Ad expiandas egestates.*) Tale quid supra etiam habuimus in oration. bus; at Pal. pr. *explicandas*, sec. quart. *explendas*, quomodo edidere Manutius ac Lambinus. nescio quàm bene.

3. *Quam jam peritus metator.*) Lambinus, *jam peridem metator*, contra vetustiores codices omnesque mss. nostros.

4. *Sive uni gratias agebant.*) Verba ex mss. nostris reposui. prius omnium editionibus aberat.

5. *Etiam in eos qui, &c. defigunt, in pejus, crimen invidiaque quæretur?*) Ita hunc locum fractum luxatumque redintegravi, auctoritate Pal. sec. qui tamen habebat pro illo *in pejus*, verbum *impetus*, aberatque enclitica *que*.

6. *Sermonem, me per Idus, &c. descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, &c.*) Eidem libro debetur periodi quoque istius persanatio, miserrimè hactenus distractæ, distortæque ab medicis criticis, non medicis. Et sanè qui sine subsidio membranarum aggreditur medicinam facere auctori alicui; nihil aliud debet doctis ac bonis quàm ludibrium. in hac nostra emendatione, omnia liquent: solum illud *consultum* obscurius est. sed erat in omnibus Pall. & olim impressis; mutaruntque neoterici in *consilium*, ceterum *imperatorem habituri erimus*? exstat quidem in vett. edd. sed in nullo Palatinorum, itaque vel istius emendationis causa, non pœniteret me ærumnosi laboris, quem posui in comparando Ciceronе cum mss.

7. *Vel potius unde iste sermo?*) Voculam *unde* interseruì, suasu Pall. & Manr.

8. *Non tam ut pro me dicerem.*) Antiquitus impressi & Pall. omnes, *dixerim*. fortè abjicienda ea dictio, & adhuc illud st. nam *dicerem* est à conjectura Ferrarii.

utilitate reipublicæ, sed cùm ipse, tum timore moderari? Quòd si quis de contentione principatus laborat, quæ nulla esse debet: stultissimè facit, si vitiis cum virtute contendit. ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus, virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optimè sentiam; ut me vincas, ipse pessimè senties? aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primum reipublicæ causa; deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, & libenter. Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam molestè ferunt. poteratne fieri, ut non perinde homines quoque, ut quisque mereretur, judicarent? ut enim de universo senatu populus Romanus verissimè judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem, atque fortiorem fuisse: sic de unoquoque nostrûm, & maximè qui hoc loco sententias dicimus, scitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit. ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent, me ante diem XIII. Kalendas Januarias principem revocandæ libertatis fuisse: me ex Kalendis Januariis ad hanc horam invigilasse reip. meam domum, measque aureis, dies, noctes, omnium præceptis, monitisque *patuisse*: meis litteris, meis nuntiis, meis cohortationibus omneis, qui ubique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis à Kalendis Jan numquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuissem, huic essem nomini pestiferæ paci inimicus. Idem Ventidium, cùm alii tribunum plebis voluissent; non ego semper hostem? has in sententias meas si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus *auctoritate* ipsa senatus jam pridem de manibus arma cecidissent. Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solùm licet, verùm etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hosteis judicari. Antea cùm hostem, aut bellum nominassem: semel, & sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. quod in hac causa jam fieri non potest. ex litteris enim C. Pansæ, A. Hirtii consulum, C. Cæsaris propratoris, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modò qui decrevit, idem imprudens hosteis judicavit. numquam enim in civili bello supplicatio decreta est. decretam dico? ne victoris quidem litteris postulata est. Civile bellum consul Sulla gessit: legionibus in urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta à senatu. Ad teipsum, P. Servili, num misit ullas collega litteras de illa calamitosa pugna Pharsaliæ? num te de supplicatione voluit referre? profectò noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicæ verò pugnæ ne triumphum quidem egit. eos enim civeis pugna illa sustulerat, quibus 2 non modò victoribus, sed etiam *vivis*, & incolumis, & florens civitas esse posset. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumtis, non ob cædem hostium, sed ob conservationem civium, novo & inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pulcherrimè gestam postulantibus vestris imperatoribus neganda est, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decernenda, hosteis eos, de quibus decernitis, judicetis necesse est. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cùm imperatores eos appello. hoc ipso nomine & eos, qui jam devicti sunt, & eos, qui supersunt, hosteis judico, cùm victores appello imperatores. Quomodo enim potius Pansam appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. quo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen, *beneficii* est populi Romani, alterum virtutis, atque victoriæ. Quid? Cæsarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem, & fœdam crudelitatem, non solùm à jugulis nostris, sed etiam à membris, & visceribus avertit. Unius autem diei quot, & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt! Princeps enim omnium Pansa præliis faciendi, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. cujus si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno prœlio confecta res esset. Sed cum libertatis avida legio effrenatiùs in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus è prœlio, reipublicæ *vitam* reservavit. Ego verò hunc non solùm imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem judico: qui cùm aut morte, aut victoria se satisfacturum reipublicæ spopondisset; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, è castris duas legiones eduxit incredibili studio, atque virtute, quærtam illam, quæ, relicto Antonio, se olim cum Martia legione conjunxit, & septimam, quæ constituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia servassent senatus, populique Romani carum nomen esse. his viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse, *aquilam* quartæ legionis cùm inferret, 3 quia nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus, equitatuque conflixit, hosteisque nefarios, huic Jovi maximo, ceterisque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ, sanguinique imminenteis, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum, duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui antequàm se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium! An verò quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? ætas ejus certè ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem *virtute superavit ætatem*. Ac mihi semper eo majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quò minùs erant ab ætate illa postulanda. cui cùm imperium dabamus, eodem tempore etiam spem nominis ejus deferebamus, quod, cùm est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissimè scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum populi Rom. virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta *dierum supplicationes* quas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia. Est autem fidei, pietatisque nostræ, declarare fortissimis militibus, quàm memores simus, quamque grati. Quamobrem promissa nostra; atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spopondimus, hodierno senatusconsulto renovanda censeo. æquum est enim, militum, talium præsertim, honorem conjungi. Atque utinam, P. C. civibus omnibus solvere nobis præmia liceret. quamquam nos ea, quæ promisimus, studiosè cumulata redderemus. sed id quidem restat, ut spero victoribus, quibus senatus fides præstatur; quam quidem cùm difficillimo reipublicæ

1. *Non modò victoribus, sed etiam vivis.*] Maur. *non modo vivis, sed etiam victoribus*, quomodo & Pal. sec. quod verissimum quidem putat Guelmius. at ego non video, qua tunc ratione constet sententia.

2. *Quia nullius pulchriorem, &c.*] Sic Maur. & Pall. omnes item vetustiores edd. receperint conjectaneum ipsius, *qua*. minus rectè ideo inculit, *Aquilam ipse Hirtius, quod ea ipse Imp. fuit speciosissimus*. Vetustissima editio stat pro nobis, sequentes habent, *quam ullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus*? satis rotundè.

3. *Vivis*

reipublicæ tempore secuti sunt, eos numquam oportebit consilii sui pœnitere. Sed facile est bene agere cum iis, à quibus etiam tacentibus flagitari videmur. illud admirabilius, & majus, maximeque proprium senatus sapientis est, grata eorum virtutem *memoria prosequi*, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent: duo certè non præteribo, quæ maximè occurrunt: quorum alterum pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam: alterum ad leniendum mœrorem, & luctum proximorum. Placet igitur mihi, P.C. legionis Martiæ militibus, & eis, qui unà pugnantes occiderunt, monumentum fieri quàm amplissimum. magna, atque incredibilia sunt in rempublicam hujus merita legionis. hæc se prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam; hæc se ad Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipsa victoria conciderunt. ô fortunata mors, quæ naturæ debita, *pro patria* est potissimum reddita. Vos verò patriæ natos judico, quorum etiam nomen à Marte est: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. IN FVGA fœda mors est: in victoria gloriosa. etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque *pignerari* solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos verò, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem, & locum consecuti. 1 Brevis à natura nobis vita data est: at memoria bene redditæ vitæ, sempiterna. quæ si non esset *longior*, quàm hæc vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Actum igitur præclarè vobiscum, fortissimi dum vixistis, nunc verò etiam sanctissimi milites, quòd vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, 2 nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, cùm vobis immortale monumentum suis pænè manibus senatus, populusque Romanus exstruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari, & magni fuerunt: nec tamen ullis *tale genus* honoris tributum est. Atque utinam majora possemus, quandoquidem à vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico, incisæque litteræ, divinæ virtutis testes sempiternæ: numquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticesset. ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem estis consecuti. Sed quoniam, patres conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus, quòd tanta reip. *præsidia* genuerunt: liberis, quòd habebunt domestica exempla virtutis: conjugibus, quòd iis viris carebunt, quos laudare, quàm lugere præstabit: fratribus, quòd in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris, consultisque possemus, vel aliqua talis his adhiberi publicè posset oratio, qua deponerent mœrorem, atque luctum, gauderentque potius, cùm multa, & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse, nec desertos: (quod tamen ipsum *pro patria* non miserandum putatur) nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contectos publicis operibus atque muneribus, eaq; exstructione, quæ sit ad memoriam æternitatis ara virtutis. Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari & virtutem suorum, & pietatem, & senatus fidem, & crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Rom. occidisset. Atque etiam censeo, P.C. quæ præmia militibus promisimus nos, rep. recuperata, tributuros, ea vivis, victoribusque cumulatè, cùm tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum *parentibus*, liberis, conjugibus, fratribus, eadem tribuenda censeo. Sed, ut aliquando sententia complectar, ita censeo: CVM C. Pansa, COS. imper. initium cum hostibus confligendi fecerit, quo prœlio legio Martia admirabili, incredibilique virtute, libertatem populi Rom. defenderit, quod idem legiones tironum fecerint: ipseque C. Pansa, COS. imper. cum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, COS. imper. prœlio audito, & cognito, fortissimo, præstantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium, exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occisione occiderit, suo exercitu, ita incolumi, ut ne *unum* quidem militem desiderarit: cumque C. Cæsar, imper. consilia, diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quæ ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare, & judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate, populum Rom. fœdissima, crudelissimaque servitute liberatum, cumque remp. urbem, templa deorum immortalium, bona, fortunasque omnium, liberosque conservarint dimicatione, & periculo vitæ suæ, uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius, imperatores, alter, ambove; 3 aut si aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat: cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus, exercitibusque nostris, ea summo studio, 4 rep. recuperata, *persoluturum*: cumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos: cumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint: cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute & libertate populi Rom. mortem oppetiverint: senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter ambóve, si his videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque populi Rom. pro urbe, templisque deorum immortalium profudissent, *monumentum* quàm amplissimum locandum, 5 faciundum curent: quæstores urb. ad eam rem pecuniam 6 dare, attribuere solvere jubeant, ut exstet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium, militumque divinam virtutem: utque, quæ *præmia* senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus. 7 eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

1. *Brevis à natura nobis.*] Sic Pal. sec. habetque illud *nobis* etiam tert. at *à natura* quatuor Ferrariani. vulgata, *brevis autem vita, &c.*

2. *Nec reticentia posterorum insepulta esse poterit.*] Pal. hic *sepultæ*, quod & in uno Ferrarii, qui cur id rejiciat, petatur ex notis ipsius. nam ab eo recessi in suspicionibus meis, arbitratus *insepultum* venire ab *insepulturæ* atque intendere; nedum præ se ferre contrarium.

3. *Aut si aberunt.*] Sic Pal. pr. sec. quart. Maurit. perspicue verum, alioquin editio vetus *aberint*. vulgo *abierint*.

4. *Respubl. recuperata.*] Posteriores edd. *liberata*, sed alterum restat in mss. nostris, servatque Victoriana.

5. *Faciundum curent: quæstores urb. ad eam.*] Est à certissima conjectura Ferrarii. prius excusi & mss. *faciundum que, urbem ad eam.*

6. *Dare, attribuere.*] Sic quoque Pall. & Ferrariani; non *contribuere*.

7. *Eaque fratribus, &c.*] Totum istum, aut à glossa est, aut latet sub eo mos mihi incognitus; quo videlicet fratres succederent, in locum, in ordinem, in stipendium germani defuncti. Pal. sec. ac Maur. legunt, *his fratribus &c.* pr. tert. quart. præferunt tantum, *eaque tribuantur*.

C. Crispi Sallvstii,

IN

M. T. CICERONEM ORATIO:

NISI

POTIVS INCERTI AVCTORIS DECLAMATIO EST.

GRAVITER, & iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem *iudicio* magis quàm morbo animi petuiantia ista uti. sed cum in te nequè modum, neque modestiam ullam animadverto, respondebo tibi: ut, si quam voluptatem malè dicendo cepisti, eam malè audiendo amittas. Ubi querar? quos implorem, patres conscripti? diripi remp. atque audacissimo cuique 2 esse perfidiæ? apud populum Rom. qui ita largitionibus corruptus est, 3 ut se ipse, ac fortunas suas venaleis habeat? an apud vos, patres conscripti? quorum auctoritas turpissimo cuique, & sceleratissimo ludibrio est, ubi M. Tullius leges, judicia populi Rom. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non 4 reperticius, ascitus, & paullo antè insitus huic urbi civis. An verò, M. Tulli, facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia vixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? An scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem, non pudicitiæ jactura perdidisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè *venditas*, quam turpissimè parasti. Verùm, ut opinor, splendor domesticus tibi animos tollit. uxor sacrilega, ac 5 perjuriis debilitata: filia matris pellex tibi jucundior, atque obsequentior, quàm parenti par est. domum ipsam tuam vi, & rapinis, funestam tibi, ac tuis, comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quàm conversa res sit publica? cùm in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quæ 6 P. Crassi, V. C. fuit. Atque cum hæc ita sint, tamen se Cicero dicit in *concilio* deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi, civibusque custodem, absque carnificis nomine, qui civitatis incommodum in gloriam suam ponit. Quasi verò non illius conjurationis causa fuerit consulatus tuus, & idcirco respublica disjecta eo tempore, quòd te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia uxore de rep. consuluisti, cum legis Plautiæ judicia domi faciebatis: ex conjuratis alios morte, alios pecunia condemnabas; cum tibi alius Tusculanum, alius Pompejanam villam exædificabat, alius domum emebat: qui verò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut insidias senatui fecerat: denique de eo tibi *compertum* erat. Quæ si tibi falsa objicio, redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi liribus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris; Tusculanum, & Pompejanum infinito sumtu ædificaveris: aut, si retices, cui potest esse dubium, quin opulentiam istam ex sanguine, & miseriis civium paraveris? Verùm, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Crassi familia, ejus virtutem imitatur, contemnit simultatem hominum nobilium, rempublicam caram habet, neque terrore, neque gratia commovetur. 7 aliud verò amicitia tantum, ac virtus est amici. Immò verò homo levissimus, supplex inimicis, amicis contumelioſus, modò harum, modò illarum partium, fidus nemini, levissimus senator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis à turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces: quæ honestè nominari non possunt, inhonestissima. Atque is cùm ejusmodi sit, tamen audet dicere: „ *O fortunatam natam me consule Romam!* Te consule, fortunatam, Cicero? immo verò infelicem, & miseram, quæ crudelissimam proscriptionem civium perpessa est, cùm tu, perturbata rep. metu perculsos omneis bonos parere crudelitati tuæ cogebas: cùm omnia judicia, omnes leges in tua libidine erant: cùm tu sublata lege Porcia, erepta libertate, nostrûm omnium vitæ, necisque potestatem ad te unum revocaveras. Atque parum est, quòd impunè fecisti, verum etiam commemorando *exprobras*, neque licet oblivisci his servitutis suæ. Egeris, oro te, Cicero, perfeceris quod libet: satis est perpessos esse: etiamne aureis nostras onerabis tuo odio? etiamne molestissimis verbis insectabere? „ *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* Quasi verò togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris: atque inter te, Sullamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omneis artes edocuit, Jupiter optimus maximus in concilium deorum admisit, Italia exsulem humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omneis Paulos, Scipiones, Fabios superasti, quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui insidias in civitate fecisti, *ancillarii*? quo jure, cùm de exsilio tuo Dyrrhachio rediisti, eum sequeris? quos tyrannes

---

1. *Nec Crispi Sallustii, &c.*] Non esse hanc Sallustii genuinam, ut non alteram Tullii, aperte ostendit P. Victorius libro XV. Var. lect. cap. 3. & ipsa satis de se idem clamat.

2. *Esse perfidiæ? apud populum.*] Ita Pal. sec. omisit ceteris. erant hæ Orationes in viginti aliis Pall. sed tanti ipsas non duxi, ut ea propter consulerem. Gulielmius tamen laboriosè contulerat cum codice S. Victoris, cum Basilicano Colonienſi, cum Fabriciano; habuitque etiam variantes lectiones è Celberdensibus membranis Suffridi Petrei. quas hoc venditare profectò non libet.

3. *Ut se ipse ac fortunas, &c.*] Sic Pal. sec. & S. Vict.

4. *Reperticius, ascitus, &c.*] Ita major pars mſſ. non ut vulgo, *reptitius, accitus*.

5. *Perjuriis debilitata.*] Non aliter omnes scripti. Mant. *pervia*. Gulielmius conjiciebat *viris debilitata*.

6. *P. Crassi. V. C.*] Est hoc à libris calamo exaratis, conjeceratque Turnebus, cum legeretur *viri consularis*.

7. *Aliud verò amicitia tantum ac virtus est amici.*] Restitui hunc locum fide Pal. sec. cui accedunt V. F. M. nisi quod illi *animi*.

nos appellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementeis, ac furiosos vocas? Vatinii causam agis? de Sextio malè existimas? Bibulum petulantissimis verbis lædis? laudas Cæsarem? quem maximè odisti, ei maximè obsequeris? aliud stans, aliud sedens de rep. sentis? his male dicis, illos odisti, levissime transfuga, neque in hac, neque illa parte fidem habes.

M. TVLLII CICERONIS, UT FALSO INSCRIBITVR, IN CRISPVM SALLVSTIVM RESPONSIO.

EA DEMVM magna voluptas est, C. Sallusti, æqualem, ac parem verbis vitam agere: neque quidquam tam obscænum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat: ut omnis oratio moribus consonet. neque enim qui ita vivit, ut tu, aliter, ac tu, loqui potest: neque qui tam illoto sermone utitur, vita honestior est. Quò me vertam, P. C.? unde initium sumam? majus enim mihi dicendi onus imponitur, quò notior est uterque nostrûm: quòd aut si de mea vita, atque actibus huic conviciatori respondero, invidiam gloria consequatur: aut, si hujus facta, mores, omnem ætatem nudavero, in idem vitium incidam procacitatis, quod huic objicio. Id vos, si fortè offendimini, justius huic, quàm mihi, succensere debetis, qui initium introduxit. Ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimè mentitus esse videar. Scio me, P. C. in respondendo non habere magnam exspectationem, quòd nullum vos sciatis novum crimen in Sallustium aduturos: sed omnia vetera recognituros, queis & meæ, & vestræ jam, & ipsius aures callent. verùm eo magis odisse debetis hominem, qui ne *insipiens* quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentum: sed ita ingressus est, ut neque ab alio vinci possit, neque ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaque nihil aliud studet, 1 nisi, ut lutulentus sus, cum quovis volutari. longè vero fallitur opinione. Non enim procacitate linguæ vitæ sordes eluuntur: sed est quædam calumnia, quam unusquisque nostrûm testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis objectat. quod si vita istius memoriam vicerit: illam, P. C. non ex oratione, sed suis ex moribus spectare debetis. Jam dabo operam, quam maximè potero, ut breve id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit, patres conscripti. PLERVMQVE enim respublica privatis cteseit inimicitiis; ubi nemo civis, qualis sit vir, potest latere. Primùm igitur, quoniam omnium majores C. Sallustius ad unum exemplum & regulam quærit, velim mihi respondeat, numquid hi, quos protulit, Scipiones, & Metellos, vel Fabios, ante fuerint aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & vita innocentissimè acta commendavit. quod si hoc fuit illis initium nominis & dignitatis: cur non æque de nobis ex istimetur, cujus & res gestæ illustres, & vita integerrimè acta? quasi vero tu sis ab illis viris, Sallusti, ortus. quod si esses, nonnullos jam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis majoribus virtute mea *præluxi*, ut, si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras: ut, etiam si fuerint egregii cives, certè venerint in oblivionem. Quare noli mihi antiquos viros objectare. Satius est enim me meis rebus gestis florere, quàm majorum opinione niti: & ita vivere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exemplum. Neque me cum iis conferri decet, P. C. qui jam decesserunt, omnique odio carent, & invidia: sed cum eis, qui mecum una in rep. versati sunt. 2 Sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambitiosus, (non hanc dico popularem ambitionem, cujus me principem confiteor, sed illam perniciosam contra leges, cujus primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in vindicandis maleficiis tam severus, aut in tuenda rep. tam vigilans, quam tu *proscriptionem* vocas: credo quod non omnes tui similes incolumes in hac urbe vixissent: an quanto meliore loco resp. staret, si tu par, ac similis sceleratorum civium, unà cum illis adnumeratus esset? An ego tunc falsò scripsi, *Cedant arma togæ*, qui togatus armatos, & pace bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Fortunatam natam me consule Romam*, qui tantum intestinum bellum, ad domesticum urbis incendium exstinxi? Neque te tui piget, homo levissime, cùm ea culpas, quæ in historiis gloriæ mihi ducis? An turpius est, P. C. scribentem mentiri, quàm illum palam hoc ordine dicentem? Nam quod ætatem increpuisti: tantum me abesse puto ab impudicitia, quantum tu abes à pudicitia. Sed quid ego de te plura quærar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam, ut vitium, objicere? cujus semper nocens, eguisti patrocinio. An ullum existimas posse fieri civem egregium, qui non his artibus, & disciplinis sit eruditus? an ulla alia putas esse rudimenta, & *incunabula virtutis*, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, P. C. si homo qui desidiæ, ac luxuriæ plenus sit, hæc, ut nova, atque inusitata, miratur. Nam quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam invasisti, quæ facilius se mulieres à viris abstinuerunt, quàm tu vir à viris: satis docte, ac perite fecisti. Non enim me speraisti mutuam tibi gratiam relaturum, ut vicissim tuos compellarem. Unus enim satis es materiæ habens: neque

1. *Nisi, ut lutulentus sus cum quovis volutari.*] Vocula *sus* non comparet in Gemblac. F. M. V. Pal. seu. unde factum ut Lipsius libro III. Varior. cap. 15. emendandum duxerit, *lutulentus cum quovis volutari*, qui consulatur.

2. *Sed si fuerim, cum ita henirim, &c.*] Gulielmius conjicit, *Ego si fuerim.*

quidquam domi tuæ tupius est, quàm tu. Multùm vero te opinio fallit, qui mihi parare putasti invidiam ex mea re familiari, quæ mihi multo minor est, quàm habere dignus sim. atque utinam ne tanta quidem esset, quanta est: ut potiùs amici mei viverent, quàm ego testamentis eorum locupletior essem. Ego fugax, Crispe Sallusti? furoti tribuni plebis cessi. utilius duxi, quamvis fortunam *unus* experiri, quàm universo populo Rom. civilis esse dissensionis causa. qui posteaquàm ille suum annum in rep. perbacchatus est, omniaque, quæ commoverat, pace, & otio resederunt: hoc ordine revocante, atque ipsa rep. manu retrahente me, reverti. Qui mihi dies, sic cum omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo superet: cùm universi vos, populusque Rom. frequens adventu meo gratulatus est. tanti me fugacem, mercenarium patronum, hi æstimaverunt. Neque hercule mirum est, si ego semper justas omnium amicitias existimavi. Non enim uni privatim ancillatus sum, neque me addixi: sed, quantum quisque rei publicæ studuit, mihi tantùm fuit aut amicus, aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quàm pacem. Multi privatorum audacias metuerunt: ego nihil *timui*, nisi leges. Multi arma sua timeri voluerunt. ego numquam volui quidquam posse, nisi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos suis virib. abusi sunt. Itaque non est mirum, si nullius amicitia usus sum, qui non perpetuò reipublicæ amicus fuit. Neque enim me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus sum, aut Sextii insolentiam repressi, aut Bibuli patientiam culpavi, aut virtutibus Cæsaris favi. 1 hæ laudes egregii civis, & unicæ sunt. Quæ si tu mihi, ut vitia, objicis, temeritas tua reprehendetur, non mea vitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. non apud vos, quos ego habui omnium mearum actionum monitores. Sed ubi rerum testimonia adsunt, quid opus est verbis? Nunc, ut ad te revertar, Sallusti, patremque tuum prætream: qui si numquam in vita sua peccavit, tamen majorem injuriam reipublicæ facere non potuit, quam quòd te talem filium genuit: neque tu si qua in pueritia peccasti, exsequar, ne *parentem* tuum accusare videar, qui eo tempore summam tui potestatem habuit: sed qualem adolescentiam egeris. hac enim demonstrata, facilè intelligetur, quàm petulanti pueritia, tam impudicus, & procax adoleveris. Posteaquàm immensæ gulæ impudicissimi corporis quæstus sufficere non potuit, & ætas tua jam ad ea patienda, quæ alteri facere collibuisset, exoleverat, cupiditatibus infinitis efferebaris: ut, quæ ipse corpori tuo turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facile exputare, P. C. utrum in honestioribus corporis partibus rem quæsierit, an amiserit. Domum paternam vivo patre turpissimè venalem habuit, vendidit. Et cuiquam dubium potest esse, quin mori coëgerit eum, quo hic nondum mortuo, pro herede gesserit omnia? Neq; pudet eum à me quærere, quis in P. Crassi domo habitet, cùm ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna domo. At Hercule *lapsus* ætatis tirocinio, postea se correxit. Non ita est, sed abiit in sodalitium sacrilegi Nigidiani: bis ad judicum subsellia attractus, extrema fortuna steriit; & ita discessit, ut non hic innocens esse, sed judices pejerasse existimarentur. Primum honorem in quæstura adeptus, 2 secutus est hunc locum, & hunc ordinem despectus, cujus aditus sibi quoque, sordidissimo homini, patuisset. Itaque timens, ne facinora sua clàm vos essent, cùm 3 omnibus matrum familiarum vitis opprobrio esset, confessus est, vobis audientibus, adulterium, neque erubuit ora vestra. Vixeris ut libet, Sallusti: egeris quæ volueris, satis sit, unum ex tuorum scelerum conscium esse. noli nobis languorem, & soporem nimium exprobrare. Sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum nostrarum, sed ita experrecti non sumus, ut à te cavere possimus. Audacia tua vincit studia nostra. Et quod hunc movere possit, P. C. factum, aut dictum turpe, quem non puduit palàm, vobis audientibus, adulterium *confiteri*? Quòd si tibi nihil per me respondere voluissem, sed illud censorium elogium Appii Claudii, & L. Pisonis, integerrimorum virorum, quo usus est quisque eorum, pro lege palàm universis recitarem: nonne tibi videretur æternas inurere maculas, quas reliqua vita tua eluere non possit? Neque post illum delectum senatus umquam te vidimus: nisi forè in ea te castra conjecisti, quo omnis sentina reip. confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne senator quidem manserat: posteaquàm resp. armis oppressa est, & idem victores, qui exules reduxit: in senatum post quæsturam est reductus. quem honorem ita gessit, ut nihil in eo non *venale* habuerit, cujus aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum, ac verum duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neque aliter vexavit, ac debuit, si quis prædæ loco magistratum accepisset. Peracta quæstura, posteaquam magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se conjunxerat, unus jam ex illo grege videbatur. Ejus enim partis erat exemplar Sallustius, quo, tanquam in imam voraginem cœtus omnium vitiorum excesserat. quidquid impudicorum, cyllonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipiis, coloniis, Italia tota, sicut in fretis subsederant, 4 nominis perditi, ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitiorum, & cupiditate rerum novarum. At posteaquàm prætor est factus, modestè se gessit, & *abstinenter*. Nonne ita provinciam vastavit, ut nihil neque passi sint, neque exspectarint gravius in bello socii nostri, quàm experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum trajici, aut in naveis contrudi. tantum, inquam, P. C. exhausit, quantum voluit. Ne causam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare pacisci tur. Quod si quidpiam eorum falsum est, his palàm refelle, unde tu, qui modo 5 ne paternam quidem domum redimere potueris, repentè tanquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, villam Tiburti, C. Cæsaris reliquas possessiones paraveris. Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissem, cùm tu veteris villæ dominus sis, cujus paullo antè fuerat Cæsar. modò, inquam, patrimonio non comesò, sed devorato, quibus rationibus repentè factus es tam affluens, & tam beatus? nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis ac par tui? At hercule egregia facta majorum tuorum te extollunt, quorum sive tu similis es, sive illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam addi potest. Verùm, ut opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse, bis senatorem & bis quæstorem fieri, quanti bis consularem, & bis triumphalem? CANERE DEBET omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in prima ætate pellex, & idem postea adulter, omnium ordinis turpitudo es, & civilis belli memoria. Quid enim gravius pati potuimos, quàm quòd te incolumem in hoc ordine videmus? Desine bonos petulantissima consectatâ ordine videmus? Desine morbo procacitatis isto uti: desine unum-

quemque

---

1. *Hæ laudes egregii civis, & unicæ sunt.*] Idem malebat *amici*.

2. *Secutus est hunc locum & hunc ordinem despectus.*] Ita Fab. Maur. Vict. Pal. sec. vulgatis ab tert. illud *secutus est*. Victorii editio melius adhuc, *adeptum, hunc locum & ordinem deferuit despectus*.

3. *Omnibus matrum familiarum vitis opprobrio, &c.*] Est à supradictis membranis.

4. *Nominis perditi ac notissimi.*] Galiel. reponendum duxerat, *hominis perd.* Pal. sec. præterea habet, *notissimi*.

5. *Ne paternam quidem domum redimeres.*] Pal. sec. M. V. F. *redimeres*. unde formabat Gulielmius, *restineres*.

quemque moribus tuis æstimare. his moribus amicum tibi facere non potes: videris velle inimicum habere. Finem dicendi, P. C. faciam. sæpe enim GRAVIUS vidi offendere amicos auditorum, eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est. non quid Sallustius meritò debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honestè efferri possum.

AD POPULUM ET EQUITES ROMANOS.

ANTEQUAM IRET IN EXSILIUM.

Hæc oratio est inelegans, inconcinna, insulsa, atque inepta, denique vix Latina. Itaque qui eam Ciceroni adscribunt, eadem opera regi alicui opulento vestem aliquam crasso filo tritam, ac laceram circumdent.

SI quando inimicorum impetum propulsare, ac propellere cupistis, defendite nunc universi unum, qui, ne omnes concideretis, ardoreque flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitavi providere. Nam, quem virtutis gloria cum summa laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum invidia indignissimè oppressum deprimit ad supplicium. Si liberùm conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo velle carere, qui carissimam vestram procreationem sibi esse duxit. EST ENIM liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum. Fidei conducit, in loco, debitum retribuere, illic enim animi voluntas propensa comprobatur, hic memoria collaudatur. Itaque, si omnibus GRAVE servitutis jugum esse debet in libertate educatis: sit is vestris animis acceptissimus, qui à vestro corpore jugum acerbissimum repulit servitutis. Et, si majores vestri eos imperatores, qui militum virtute hostium fregerunt furorem, jucundissimo fructu libertatis reconciliato, non solùm statuis dignos putarunt, sed etiam æterna triumphi laude decoraunt: tum vos eum conservem, qui non militum præsenti fortitudine, sed sua eximia animi virtute hostilem civium mentem senatus auctoritate vindicavit, existimate vobis retinendum in civitate esse. Si, quæ beneficia singulis civibus, privatimque dantur, ea non solent iis esse *fructuosa*, à quibus sunt profecta: jure & meritò possum ego vos ad defensionem meæ salutis adhortari, quos conservavi universos. Nam neque majus est defendere unum, quàm populum: neque verius à singulis, quàm ab omnibus repetere officii præmium, & fructum: propterea quòd in unius periculo sæpe contentio parva est, ut levis sit labor defensori sustinendus: in reip. insidiis, quo firmius est quod oppugnatur, eo paratiores sunt inimici, ut iis sine magna sollicitudine, industria, virtute non queat resisti. Et singulorum opes sæpe sunt tenues, & infirmæ ad *gratiam* referendam, ut opitulari benemerentibus non queant, si maximè cupiant: universorum auxilium eò plurimùm prodest, quòd firmioribus opibus est nixum. Jure igitur, quoniam & major impensa in patriam officii est, quàm in privata sit defensione, & plus à vobis præsidii, quàm à ceteris opis ad salutem potest afferri: vos obtestor, quos mihi & debere, & posse intelligo opitulari. Non convenit enim, cùm ego ad promerendum officium tam fuerim expeditus, vos ad referendam gratiam esse tardiores: ne, cujus amplitudinem, ac gloriam laude, atque honoribus amplificare debeatis, ejus incolumitatem, & salutem, deserendam existimetis. Etenim errat si quis arbitratur, M. Tullium idcirco in capitis periculum vocari, quòd deliquerit aliquid, quòd patriam læserit, quòd improbè vixerit. non citatur reus audaciæ: *virtutis reus* citatur. non accusatur quòd rempub. vi oppugnarit, sed quòd homo novus pernicioſum nobilium retinxerit furorem. Non obest mihi turpis, & nocens, sed honestissimè laudatissimèque, acta vita. non odio bonorum sed invidia premor malorum. Intelligunt homines, tot, & tam præclaris testimoniis, monumentisque virtutis comparatis, M. Tullio, dum sit incolumis, fore, voluptati. idcirco vitam eripere cupiunt, ut cum spiritu sensum quoque adimant jucunditatis. Nonne igitur indignum est, eos præmiis meis invidere, qui virtute certare noluerunt? eos in contentionem honoris venire, qui officiis se superari æquissimo animo tulerunt? si dulcis est gloria, consequere virtutem: noli abjicere labores, petere honorem: honorem dico? immò verò famam, fortunas, familiam, liberos, caput, corpus, ipsum denique sanguinem, & animam. Cedo invitus de rep. cedo oppressus de fortuna, de dignitate: discedo à rep. victus audacia malorum. Liceat manere, si non illum M. Tullium, custodem urbis, defensorem omnium, patrem patriæ: at certè *reliquias Tullii*: liceat in conspectu civium, in hac urbe, quam ex parricidarum faucibus eripuit, remanere, tecta omnium, fana deorum, universam videre periculo liberatam suo civitatem: liceat ex hac flamma evolare, præsertim qui illud impium incendium perditorum hominum lacrymis potius meis, quàm sanguine vestro restingui malui. Neque enim peto, ut mihi detis vitam: sed datam repeto, ut reddatis. Si meministis quod dedi, vos non debetis oblivisci, sed retribuere quod debetis. Vos, vos obtestor, dii immortales, qui meæ menti lumina prætulistis, cùm consensum exstinxi conjurationis, arcemque urbis ab incendio, ac flamma liberavi, liberosque vestros è gremio, & complexu matrum ad cædem, & cruorem non sum passus abstrahi. Num igi-

tur potest fieri à clientibus ut recipiar, cùm, à quibus debeam retineri, rejicere instituant? Socii quo fugiant, cùm aditus custodi patriæ præclusus sit? Quomodo spes salutis reliquis residebit, cùm civibus præclusa sit exspectatio incolumitatis? Pax, & concordia extraneis gignetur, cùm jam domesticis non insideat, sed publicè providenti eripiatur? Nam quid ego improborum facta renovem oratione, ut redintegratione illius conjurationis animos vulnerem vestros? *Auxilium* ab alienis efflagitabo, cùm civeis vestros deseratis? Sociorum invocem subsidium cùm à civibus intercluſum sit præsidium? Quam colere gentem nunc instituam? utrùm ut custos accipiar, an ut proditor excludar? si ut conservator; vestra erit ignominia. sin ut oppugnator; præcisa erunt omnia. Itaque quod putavi fore gaudium, id exstitit exitium. Si, Quirites, eundem in *ceterorum* periculis haberemus animum, quem in nostris difficultatibus, & pro innocentissimo quoque propugnare, & nocentissimum quemque oppugnare nobis utilissimum esse arbitraremur, & si cum optimi cujusque rebus adversis nostram salutem, cum deterrimorum hominum secundis, nostra pericula putaremus conjuncta: frequentes profectò talibus conatibus obviam ire niteremur: neque partim innocentia freti, partim nobilitate nixi, partim potentia ac multitudine amicorum fulti, cum perfacilè existimaremus adversariorum vim, ac factionem à nobis repelli posse, subitò ipsi simili periculo circumventi in nostro eventu aliorum reminiscentes casus, jure id nobis accidere nequicquam quereremur. Quis enim est, Quirites, qui nunc, cùm inimicorum nostrorum vim, atque violentiam perspiciat, quique nostrum ipsum periculosissimum casum regnoscat, qui non sibi ac suis *diffidat fortunis*? Quo enim se satis tutum arbitrabitur præsidio? virtutis & gloriæ? At ea nos ipsa hoc tempore oppugnant. Multitudine amicorum? Aperuerunt non forteis esse se amicos, si in eorum potestate nostra sita salus non est. Paucitate inimicorum? At id non in ipsius, sed in aliorum voluntate positum est. nam non satis est, ne cui injuriam facias, providere, si tamen sunt tamen voluntarii inimici, qui tuis præmiis te oppugnent. Atque cùm hæc omnia omnibus sint gravia, atque acerba, tum verò nobis misera, atque intoleranda, quorum & officia in remp. recentissima & incommoda ob remp. frequentissima in familia versantur. Nunc si eadem conditio disceptationis proponetur, atqui auditores adhibebuntur: qui sunt assecuti summum gradum honoris, non dispoliabuntur honore: qui sperant, facilius & procliviùs ad laudem nobilitatis pervenient. Quamobrem nolo me duce supplicii vos ad fraudem deduci, ut ego ad pristinum statum recidam casus. Nunc igitur, si lingua est concertandum: innocentiæ virtute fretus supero. si facta compensanda sunt: conferamus æquitatem, si violentiæ impetu opprimimur: cedam *pro omnibus unus* tribunitio furori, quoniam laborem pro cunctis ferre consuevi. Si igitur aliquo tempore iis hominibus consuluistis, quorum animus est religionis pietate defunctus: debetis mihi quoque prospicere, qui numini deorum consecratum sartum tectum ab omni piaculo conservavi, & vos, ut tutam, tranquillamque fortunam traheretis, mea perfeci vigilantia. Nam me, quem paullo ante fortuna erexerat ad gloriam, virtus extulit ad laudem, populus tribuit honorem: eundem tribuni furor exagitatus depulit ad calamitatem. Et quoniam animadvertistis illam conspirationem conflatam, ita esse restinctam, ut nulla scintilla compareat incendii, vos quoque tribunitiam sedate temeritatem (qui nunc se mihi inimicum ostendit, se prius esse vestrum professus est inimicum) ne rei crudelitas experta in me, in vos convalescat, & calamitas remorata *longius serpat*, atque progrediatur, præcavete. Nunc vel solus delectus ad calamitatem, vel primus vocatus ad tale periculum, omnium animos jure debeo commovere. Omnia sunt immutata. manus ad demonstrandam religantur injuriam: lingua inciditur] ad deplorandam calamitatem: animus præcluditur ad exponendam rei indignitatem. Humilitatem generis objiciunt nobis, qui novam rationem suscitant, veteres majorum obterunt laudes. Sed quid ego plura de illorum aut in me maledictis, aut in vos scelerate loquar factis? quorum cognita improbitas, me tacente, coarguitur *turpitudine vitæ*, ut de iis non sit necesse inimicos prædicare, de quorum scelere ne amici quidem, aut ipsi possunt negare. Vos ego appello, quorum de me maxima est potestas. apud vos loquor de mea calamitate, quos habui semper innocentiæ, & virtutis meæ testeis. Igitur ex civitate benemeritus de rep. civis exturbatur? innocens expellitur? consularis homo? non facultatibus usus quondam minimis, amicorum multorum præsidio munitus, nunc partim ab invidis, partim ab inimicis circumventus eget indigne? huic si opem non tuleritis in periculo capitis, vos, credo, retinebitis vestram libertatem? qui neque tanta valetis auctoritate, neque tantorum officiorum impensam egistis in patriam. mihi credite, hoc in uno incommodum confirmatum, multorum infirmabit incolumitatem: & si *inultus* non erit tefutatum, impunè ad omnium perniciem convalescet. Proinde aut in meo periculo salutem integram præstate communem, aut in vestris hoc idem incommodum exspectate fortunis. Nemo tam perdita auctoritate, tam facinorosa inventus est vita, qui cùm de scelere fateretur, non tamen sententiis prius judicum convinceretur, quàm supplicio addiceretur. Ego tepente vi tribunitia correptus, non modò loquendi libertè in judicio, sed ne consistendi quidem in civitate habeo potestatem. Ejicior non solum sine teste, sine indice, sine crimine, sed sine accusatore, sine etiam scelere. Hostibus in bello, qui dissident voluntate, dimicant armis, vitam quotidie oppugnant, in ipsa acie cùm prœliantur, licet loqui, licet disputare: mihi in pace, civi, qui perditorum hominum fregi furorem, pro fortunis meis apud vos *loqui non licebit*? servi, qui ad supplicium cæsi verberibus trahuntur, apud eos saepe disputant, quos necare voluerunt; ego consularis apud vos non loquar, quos conservavi? Tacebo, si necesse est: tacebo, inquam, animo æquo, quoniam virtus mea, me tacente, agit causam meam. Itaque ut ego in concione mea nihil ponam de rebus meis gestis, tamen in animi, & memoria vestra largiter relinquam. Isti modò videant, qua ratione hanc inultam meam fugam ferre possint. Etenim si à me, ut isti existimant, Lentuli mortui sordes, si Catilinæ notissimus furor, si amentia Cethegi, si luxuries ac stupra Cassii pœnas repetunt: profectò istis hora nulla, ejecto Tullio, vacua periculo, aut periculi exspectatione relinquetur. Itaque illi in dies non meis insidiis, quæ nullæ à me parantur, sed suorum scelerum conscientia cruciati, mihi absenti, & populo R. pœnas dabunt. Quas ob res ego inimicorum amentiæ, cupiditatique paucorum, omnium salutis causa, decedam. neque eò deducam, aut progredi patiar, ut opera mea manus inter vos conseratis, cædesque civium inter se fiat: multoque potiùs ipse patria, liberisque meis carebo, quàm propter unum me, vos de fortunis vestris, reique pub. dimicetis. Sic enim ab initio fui animatus, ut non magis me mea causa putarem esse natum, quàm *reip. procreatum*. Sed illud queror (quod non jam ad unius perniciem, sed ad universorum instruitur calamitatem) conqueri, commiserari, dicere, expurgare, suspicionem dimovere, crimen diluere non licere: ore oppresso cervices esse præbendas: quæ tamen omnia jam non sunt tam calamitosa, quòd mihi sunt subeunda, quàm pernicioſa, quòd in remp. sunt introducta. Quamobrem statutum est, atque decretum, in his temporibus civitatis omnia perpeti, quæ volet furor libidinosus. Vim volunt afferre? præsto sum. ejicere volunt? exeo indicta causa. nolunt audire? causam non dico. aliud quippiam conantur? agant. nihil duri, nihil acerbi mihi erit, quod remp. tutabitur. Non enim illis victus cedo, sed incolumibus vobis me condono. NEQUE ENIM mors miseranda est, quæ ob remp. capitur: neque

neq; exsilium turpe, quod virtute suscipitur: cùm præsertim nonnullam hæ pœnæ habeant in se consolationem. Nam vitam si eripiunt, non adimunt gloriam immortalem. si exsilio multabunt corpus, non animum à rep. removebunt. Nam, ubicumque ero, hoc cogitabo, hæc semper cura mea erit: neque vobis ereptum, non à vobis repudiatum existimabo. Illud ab universis postulo, petóque, si dum in civitate manere licitum est, nemini injustè periculum creavi, nemini innocenti sui calamitati, si omnibus auxilio præsidioque esse consuevi, plurimosque in hac civitate sum tutatus: uti vos liberos meos in vestram fidem recipiatis, eosque defendatis, neve inimicos meos in familiam nostram longius progredi patiamini: utique, sive hinc abiero, sive ero hic oppressus, ea maneat opinio, & existimatio, quæ *virtute* parta, non quæ infelicitate illata est. Nunc ego te, Jupiter Optime, Maxime, cujus nutu, ac ditione sola terrarum gubernantur, teque particeps connubii, socia regni, regina Juno, teque Tritonia, armipotens Gorgophora, Pallas Minerva, ceteriq; dii, deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis sedem Capitolii in saxo incolitis constitutam, ut non solùm cunctam intueri, sed etiam tueri possitis civitatem: à quorum ego quondam altaribus impiam manum civium removi: à quorum templis meo periculo, funestam facem repuli, ne illustrissimum orbis terrarum monumentum cum principe omnium terrarum occideret civitate: teque, Jupiter Stator, quem *verè* hujus imperii Statorem majores nostri nominaverunt: cujus in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris; cujus templum à Romulo victis Sabinis in Palatii *radice* cum Victoria est collocatum: oro, atque obsecro, ferre opem pariter reip. cunctæque civitati, meisque fortunis: resistite tribunitio furori: favete innocentiæ, subvenire solitudini, miseremini senectutis; nolite eum supplicem à vobis abstterrere, & excludere, qui in suo magistratu funestam facem à vestris repulit templis. Si C. Mario auxilio fuistis, quod in clivo Capitolino improborum civium cædem fecerat: si P. Scipioni, quod furibundam mentem à vestris repulit templis: si denique Cn. Pompejo, quod terra, marique hostes reddidit pacatos: si nunc in meis calamitatibus aliquam ferte *opem & vinam*, ut sæpe multorum in periculis fecistis: sic nunc in meis miseriis divinum aliquod auxilium, & numen ostendite. Deinde vos, quorum potestas proximè ad deorum immortalium numen accedit, oro, atque obsecro, quibus singillatim sæpe supplex ad pedes jacui, ut eum quem singuli stratum, atque abjectum sublevastis, nunc universi conservatum velitis. Si neminem umquam vestrûm læsi, si nemini innocenti obfui, si etiam è contrario, ut quisque auxilium meum desideravit, opem ferre non dubitavi: si denique, quæcumque administravi, ex vestra auctoritate, & Patrum conscriptorum voluntate feci: si malui inimicorum cupiditati, quàm reip. & legitimæ auctoritati pœnas sufferre: ut existimetis ex illo crudelissimo inimicorum impetu ereptum, in antiquum statum dignitatis restituí convenire. Sed quoniam neque mihi libere loquendi, neque vobis clementer audiendi, neque omnino judicandi paucorum furore, & audacia, facta est potestas: sed oppressa est resp. armis, metu debilitata servili, uti libertas spiritum ducendi nullam habeat potestatem: cedam inermis armatis innocens nocentibus, privatus furibundo magistratui. Neque enim Q. Metellus quidquam de virtute sua detraxit, quod cessit L. Saturnio furenti: neque C. Cotta, quòd Q. Vario tribuno pl. inferiore genere orto cedendum putavit. neque C. Marius: qui, quantas res gesserit, vestra vobis libertas judicio esse poterit: neque verò M. Tullius suum animum vestra abalienavit potestate, cùm præcipuum vobis *eósdem* sui animi, vestram reliquerit libertatem. Quamobrem testor deos, deasque omneis immortaleis, vestrasque maximè menteis, me non vitæ turpitudine, non pro magnitudine scelerum, non propter reliquæ ætatis infamiam pœnas jure & lege persolvere: sed propter virtutis invidiam, propter jucundissimam ingenii laudem, propter magnitudinem rerum gestarum, crudelissimè civitat privarie. Quod si idem accidit Q. Cæpioni, si Mancino, si Rutilio, mihi quoque hoc accidisse non magnopere erit mirandum, cùm præsertim non *generis antiquitate*, sed virtutis ornamentis summam laudem sim consecutus. Nunc ego vos Equites R. obtestor, quorum virtute nomen Romanum victoriam cum laude possidet conjunctam, quorum factis gloriantur cives, lætantur socii, gemunt hostes: ut, si erga vos omni tempore optimè fui animatus, si mea pericula neglexi, dum timorem à patria propulsarem: si æque liberis vestris prospexi, ac vos parentibus consuestis: ut nunc me velitis vestris opibus defensum, incolumem in hac civitate retinere: quæ cùm à scelerata conjuratione esset incensa, meo ductu ac labore restincta est: nec patiamini me à liberis meis abstractum, à conjuge abreptum, ab aris, focisque innocentem projectum vitam degere in exsulio, miserrimi mortalis casum subire. Projicitur Tullius in exsulium. Atà quo? nimirum innocens ab inimico, religiosus à scelerato, benevolus huic civitati ab hoste. O misera vitæ ratio, quæ tamdiu resides in voluptate, quamdiu fortunæ poscit libido! egone inimicus huic civitati? quamobrem? quia inimicos necavi. egone hostis? quid ita? quia hostes interfeci. En conditionem hujus temporis: antea *gloria & laudi* dignissimi ducebantur, qui hæc perfecerunt: nunc sceleratí & parricidæ esse dicuntur, qui hæc administrarunt. Sint sanè scelerati: superet istorum victoria, si modò victoria appellanda est, in qua civitatis ineest luctus, habeant hanc palmam ex innocentis cruore. Tantum à vobis illud, Equites Rom. peto & rogo, ut, quem sæpenumero vestra laude cohonestastis, eundem in dubiis vitæ periculis vestra virtute conservetis.

ORA-

ORATIONES OMNES
M. T. CICERONIS,
QVÆ EXSTANT.

Pro P. Quintio, Oratio I. Pag. 204
Pro Sex. Roscio Amerino, Oratio II. 214
Pro Q. Roscio comœdo, Oratio III. 227
Divinatio in C. Verrem, Oratio IV. 233
Proœmium actionis I. in C. Verrem, Oratio V. 239
Accusationis in C. Verrem lib. I. Oratio VI. 244
Accusat. in C. Verrem lib. II. Ora. VII. 261
Accus. in C. Verrem lib. III. Orat. VIII. 282
Accusat. in C. Verrem lib. IV. Ora. IX. 309
Accusat. in C. Verrem lib. V. Ora. X. 327
Pro M. Fonteio, Orat. mutilata & truncata XI. 347
Pro Aulo Cæcina, Oratio XII. 351
Pro Lege Manilia, ad populum Rom. Oratio XIII. 362
Pro A. Cluentio Avito, Oratio XIV. 371
De Lege Agraria, contra P. Servilium Rullum trib. pl. in senatu, Ora. XV. 393
De Lege Agraria, contra P. Servilium Rullum, ad populum, Ora. XVI. 396
De Lege Agraria, ad popul. Rom. contra Rullum, trib. pleb. Oratio XVII. 408
Pro C. Rabirio, perduellionis reo, ad Quirites, Oratio XVIII. 410
In L. Catil. I. in Senatu, Oratio XIX. 414
In L. Catil. II. ad Quirites, Ora. XX. 418
In L. Catilinam III. ad populum seu ad Quirites, Oratio XXI. 422
In L. Catil. IV. in Senatu, Ora. XXII. 427
Pro L. Murena, Oratio XXIII. 431
Pro L. Flacco, Oratio XXIV. 443
Pro P. Sulla, Oratio XXV. 455
Pro A. Licinio Archia poëta, Oratio XXVI. 465
Ad Quirites post reditum suum, Oratio XXVII. 469
Post reditum in Senatu, Ora. XXVIII. 473
Pro domo sua ad Pontifices, O. XXIX. 478
De Haruspicum responsis in Senatu, Oratio XXX. 495
Pro Cn. Plancio, Oratio XXXI. 503
Pro P. Sextio, Oratio XXXII. 515
In P. Vatinium, Oratio XXXIII. 533
Pro M. Cælio, Oratio XXXIV. 538
De provinciis Consularib. Ora. XXXV. 547
Pro L. Cornelio Balbo, Oratio XXXVI. 553
In L. Calpurnium Pisonem, Ora. XXXVII. est autem mutilata. 561
Pro T. Annio Milone, Ora. XXXVIII. 572
Pro C. Rabirio Postumo, Ora. XXXIX. 583
Pro M. Marcello, Oratio XL. 588
Pro Q. Ligario ad Cæsarem, Ora. XLI. 592
Pro rege Dejotaro ad Cæs. Ora. XLII. 595
In M. Anton. Philippica I. Or. XLIII. 600
In M. Antonium Phil. II. Ora. XLIV. 604
In M. Antonium Phil. III. Orat. XLV. 617
In M. Antonium Phil. IV. Orat. XLVI. 621
In M. Antonium Phil. V. Orat. XLVII. 622
In M. Antonium Phil. VI. Or. XLVIII. 628
In M. Antonium Phil. VII. Orat. XLIX. 630
In M. Antonium Phil. VIII. Oratio L. 633
In M. Antonium Philipp. IX. Oratio LI. pag. 636
In M. Antonium Phil. X. Oratio LI. 638
In M. Antonium Phil. XI. Orat. LIII. 641
In M. Antonium Phil. XII. Orat. LIV. 646
In M. Antonium Phil. XIII. Orat. LV. 650
In M. Antonium Phil. XIV. Orat. LVI. 656
Incerti Auctoris in Cicer. Orat. LVII. 660
Incerti auctoris responsio. 661

MARCI

MARCI TVLLII

CICERONIS

OPERVM

TOMVS TERTIVS:

QVO

OMNEIS EJVS EPISTOLÆ

CONTINENTVR.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS. LIBRI XVI.

LIBER I. AD P. LENTVLVM.

a Familiares Epistolæ à quibusdam appellantur, ut ab his quæ ad Atticum scriptæ distinguuntur, & aliqui vetusti codices hanc inscriptionem non habent: & singuli harum epistolarum libri, ab eo, ad quem primæ Epistolæ scriptæ sunt denominantur. Sic Nonio citatur Cicero ad Varronem Epistola Pœti: id est epistola ad Poetum missa, quæ continetur in volumine epistolarum ad Varr.

¶ *ARGVMENTVM. De officio & pietate Ciceronis, erga Lentulum, in hoc uno maximè, ut Ptolomæum Auletem regem Ægypti in regnum reduceret. De Ammonio regis legato. De Pompejo competitore Lentuli. De his quæ in senatu eo nomine acta ante Id. Januarias Marcellino Coss. ab Hortensio, Cicerone, Lucullo, Crasso, Volcatio, Lupo, Afranio, Libone & Hypsæo. De studio & officio Ciceronis in Lentulum.*

M.T.C. P. LENTULO PROCOS. S.D.

1 EGo omni officio, ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus: mihi ipse numquam satisfacio. Tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum, 1 ut, qui tu, nisi perfecta re, de me non conquiesti: ego, quia non idem in tua causa efficio, vitam mihi esse acerbam putem. In causa hæc sunt. Ammonius, regis legatus, apertè pecunia nos oppugnat. Res agitur per eosdem creditores, per quos, cùm tu aderas, agebatur. Regis causa, si qui sunt, qui velint, qui pauci sunt, omnes rem ad Pompejum deferri volunt. Senatus religionis calumniam, non religione, sed malevolentia, & illius regiæ largitionis invidia comprobat. Pompejum & hortari, & orare, & jam liberiùs accusare, & monere, ut magnam infamiam fugiat, non desistimus. Sed planè nec precibus nostris, 2 nec admonitionibus relinquit locum. Nam cùm in sermone quotidiano, tum in senatu palàm sic egit causam tuam, ut neque eloquentia majore quisquam, neque gravitate, nec studio, nec contentione agere potuerit, cum summa testificatione tuorum in se officiorum, 3 & amoris erga te sui. Marcellinũ tibi esse iratum scis. Is, hac regia causa excepta, ceteris in rebus se acerrimum tui defensorem fore ostendit. Quod dat, accipimus: quod instituit referre de religione, & sæpe jam retulit, ab eo deduci non potest. Res ante idus acta sic est. nam hæc idibus manè scripsi. Hortensii & mea, & Luculli sententia cedit religioni de exercitu, (teneri enim res aliter non potest) sed ex illo senatusconsulto, quòd te referente factum est, tibi decernit, 4 ut regem deducas: 5 quod comodò rem facere possis: ut exercitum religio tollat, te auctorem senatus retineat. 6 Crassus tris legatos decernit, nec excludit Pompejum. censet enim etiam ex iis, qui cum imperio sunt. Huic assentiuntur reliqui consulares, præter Servilium, qui omnino reduci negat oportere: & Volcatium, qui, Lupo, referẽte, Pompejo decernit: & Afranium, qui assentitur Volcatio: quæ res auget suspicionem Pompeji, voluntatis,

1. *UT qui tu, non nisi perfecta re.*) Ita malebat Gruterus noster; quia in Pal. primo & editione Veneta, quæ prodiit anno 1468. *cum*, deinquia in ipsius factum *jam qui*, quod & prius fuisse, *ut*, & Palatini sec. indicant lituræ. denique ita fuisse in Med. lib. annotat Egnatius & ex suo Vict. al. *ut, quia tu*. vulgò, *quoniam*.

2. *Nec admonitionibus relinquit locum.*) Ita Vict. Pal. sec. quart. unus Gulielm. alii *reliquit*. ceterum Gruterianus codex, *amonitionibus*, quò inclinat item Pal. prim. in quo *ammonitionibus*, de qua re, nos plurima in Crepundiis.

3. *Et amoris erga te sui.*) Sic Pall. omnes: attamen in tribus Gulielmii mss. & Gruteriano: *se tui*.

4. *Ut regem deducas.*) Malebat Gulielm. ex Stevvechii libro quod & Lamb. sequutus est. *reducat*; quod in nullo nostrorum vadi: nisi in editione Victorii.

5. *Quod commodè facere possis.*) Pal. pr. Grut. Peccii. Medicei Cardinalis libr. *quod commodè rem fac.* ut ex suis adnotavit Victorius, estque sic in Pal. sec. à manu secunda, cum à prima fuerit, *eo modo* tert. *quod quomodo*. quart. ut volebat Victor. *quod commoda rem facere*. Vatic. *quod commodo reip. facere p.* sicut aliis legi admonet Vict. ediditque Lambinus, mihi vetustissima lectio genuina videtur: ut quoque probatum optimo Vict.

6. *Crassus tris legatos decernit.*) Sic hanc antiquitatis elegantiam sæpius libris Tusculanis & ex edit. Victorii, & mss. reportavi: ut hùc quoque ex Palatin. omnibus; Gruterique codice atque editione Venetâ.

1. Nam

luntatis, 1 nam advertebátur, Pompeji familiareis assentire Volcatio. Laboratur vehementer. Inclinata res est. Libonis & Hypsæi non obscura concursatio, & contentio, omniumque Pompeji familiarium studium, in eam opinionem rem adduxerunt, ut Pompejus capere videatur: cui qui nolunt, iidem tibi, quod eum ornasti, non sunt amici. Nos in causa auctoritatem eo minorem habemus, quòd tibi debemus. Gratiam autem nostram extinguit hominum suspicio, quòd Pompejo se gratificari putant. Ut in rebus multo ante, quàm profectus es, ab ipso rege, & ab intimis, ac domesticis Pompeji clàm exulceratis, deinde palam à consularibus exagitatis, & in summam invidiam adductis, ita versamur. 2 Nostram fidem, omnes, amorem tui absentis præsentisque tui cognoscent. Si esset in iis fides, in quibus summa esse debebat, non laboraremus. Vale.

¶. ARG. Iterum de reducendo rege Ptolomæo: & his quæ eo nomine Idibus Januariis à Marcellino Coss. & Caninio Tribuno plebis & quæ postridie acta: & de sententia Bibuli (ea fuit, ut à Lentulo) Volcatii (ea fuit, ut à Pompejo rex reduceretur.) Quæ eadem die privatim acta eo nomine inter Pompejum & Ciceronem. De senatu XVI. Kal. regando ac futuro. De senatusconsulto XVII. Kal. Feb. facto & intercessione Catonis & Caninii trib. pleb.

M. T. C. S. D. P. LENTVLO PRO CONSVLE.

2 IDibus Januariis in senatu nihil est confectum, propterea quòd dies magna ex parte 3 consumtus est altercatione 4 Lentuli consulis, & Caninii tribuni pl. Eo die nos quoque multa verba fecimus: maximeque visi sumus senatum commemoratione tuæ voluntatis erga illum ordinem commovere. Itaque postridie placuit, ut breviter sententias diceremus. videbatur enim reconciliata nobis voluntas senatus esse: 5 quod tum dicendo, tum singulis appellandis, rogandisque perspexeram. Itaque cùm sententia prima Bibuli pronuntiata esset, 6 ut treis legati regem reducerent: secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres: tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret: postulatum est, 7 ut Bibuli sententia divideretur. Quatenus de religione dicebat, 8 cuique rei jam obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis, frequentes ierunt in alia omnia. Proxima erat Hortensii sententia, cùm Lupus, tribunus pleb. quòd ipse de Pompejo retulisset, 9 intendere cœpit, ante se oportere discessionem facere, quàm consules. Ejus orationi vehementer ab omnibus reclamatum est. erat enim iniqua, & nova. Consules neque concedebant, neque valdè repugnabant. diem consumi volebant: id quod est factum. Perspiciebant enim, in Hortensii sententiam multis partibus plureis ituros: quamquam apertè Volcatio assentirentur. Multi rogabantur, atque id ipsum consulibus invitis. 10 nam ii Bibuli sententiam valere cupiebant. Hac contraversia usque ad noctem ducta, senatus dimissus: & ego eo die casu apud Pompejum cenavi: nactusque tempus hoc magis idoneum, quam umquam antea, quòd post tuum discessum, 11 is dies honestissimus nobis fuerat in senatu: ita sum cum illo locutus, ut mihi videret animum hominis ab omni alia cogitatione ad tuam dignitatem tuendam traducere. quem ego ipsum cùm audio, prorsus eum libero omni suspicione cupiditatis. cùm autem ejus familiareis omnium ordinum video, perspicio, id quod jam omnibus est apertum, totam rem istam jampridem à certis hominibus, non invito rege ipso, consiliariisque ejus, esse corruptam. Hæc scripsi ad XVI. Kal. Febr. ante lucem. Eo die senatus erat futurus. Nos in senatu, quemadmodum spero, dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia, & iniquitate, retinebimus. Quod ad popularem rationem attinet, hoc videmur esse consecuti, ut nequid agi cum populo aut salvis auspiciis, aut salvis legibus, aut denique sine vi possit. De his rebus pridie, quàm hæc scripsi, senatus auctoritas gravissima intercessit: cui cum Cato, & Canninius intercessissent, tamen est perscripta. Eam ad te missam esse arbitror. De ceteris rebus, quidquid erit actum, scribam ad te; & 12 ut quàm rectissimè agantur omnia, mea cura, opera, diligentia, gratia providebo. Vale.

¶. ARG. Commendat Trebonium Lentulo.

M. T. C. P. LENTULO, S. D.

AULO Trebonio, qui in tua provincia magna negotia, & ampla, & expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is cùm antea semper & suo splendore, & nostra, ceterorumque amicorum commendatione gratissimus in provincia fuit: tum hoc tempore propter tuum in me amorem, nostramque necessitudinem vehementer confidit his meis litteris, 13 se apud te gratiosum fore, quæ ne spes eum fallat, vehementer rogo te; commendoque tibi ejus omnia negotia, libertos, procuratores, familiam: imprimisque, ut, quæ T. Ampius de ejus re decreverit, ea comprobes, omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat, 14 meam commendationem non vulgarem fuisse. Vale. 5

¶. ARG. Iterum de rege reducendo, & quæ eo nomine XVI. Kal. Febr. acta in Senatu à Volcatio, ab adversariis Lentuli, (Curione, Bibulo, Canuto, Catone.) De iniquo tribunorum adversus Lentulum animo, de studio Ciceronis, Senatus, populi ergo eundem Lentulum summo.

M. T. C. S. D. P. LENTULO PRO CONS.

AD XVI. Kal. Febr. 15 cùm in senatu pulcherrimè sta- 4
remus, quòd jam illam sententiam, Bibuli de tribus legatis, pridie ejus diei fregeramus: unumque certamen esset relictum, sententia Volcatii: res ab adversariis nostris extracta est variis calumniis. causam enim frequenti senatu,

1. *Nam advertebatur.*) Lamb. reclamantibus libris invexit, *animadvertebatur* Pal. quart. Veneta editio nostra, & alia Gulielm. item Peccii liber *advertebantur*. quod omnibus mihi modis legitimum videtur.

2. *Nostram fidem, omnes; amorem tui absentis præsentisque tui cognoscent.*) Ita Pall. sec quart. editio princeps, Peccii. Stevvecchii, Ven. & rectè. in Grut. solum *que* omissum erat: eratque quoque in Pal. sec. à manu pr. vulgò: *Nostram fidem, omnes amorem tui absentis, præsentes tui cogn.*

3. *Consumptus est altercatione.*) Pal. quart Peccii liber *altercatione*. quasi *altercatio* sit duorum inter se collisio & mutua velitatio.

4. *Lentuli consulis & Caninii.*) Liber Med. & al. *Lucii consul.*

5. *Quod tum dicendo, tum sing.*) Mf. Grut. & Stevvech. *dicendo* annotatque Gulielm. suspicari se elapsam, aut intercidisse vocem, *sententias*. & veroitem annotatum ab Egnatio, alibi legi, *cum sententia dicendo*; cùm in Medicæo legeretur, *eum dicendo*.

6. *Ut tres Legati regem reducerent.*) Probo consensum Pall. tert. quart. Grut. *Regem ducerent.*

7. *Ut Bibuli sententia divideretur.*) Gulielm. ex vet. cod. auctoritate inductum volebat *sententia*: cum quia præcessisset curiam: διὰ τοῦ ῥήματος repetenda.

8. *Cuique rei jam obsisti non poterat.*) Ita edidit accuratissimus Vict. pro ex cod. Mediceo, in quo ita fuisse, excerpsit Egnatius: exstatque sic in uno Pal. nam tert. quart. Grut. *cuique rei clam obsisti non poterat.*

9. *Intendere cœpit.*) Hoc Lamb. præferebat ex vet. lib. extatque in edit. principe, postea Vict. Pall. tert. quart. Grut. Pec. Mediceus tamen cod. *cùm Lupus Trib. Pl. quod ipse de Pompejo retulisset contendere cœpit*, quod *contendere* æquè est in vulgatis.

10. *Nam ii Bibuli sententiam valere cupiebant.*) Lamb. oggessit nobis ex mss. tribus, *nam ei*, quod est in Pall. plerisque. Verùm cum conspiciatur in membranaceo Grut. *nam enim Bibuli, &c.* dispiciant cordatiores num fuerit initio *enim Bibuli*: ut postea accesserit illud *nam*, non ferentibus hominibus vocabulum *enim* inchoare sermonem.

11. *Is dies honestissimus nobis fuerat in senatu.*) Non est in Pall. tert. quart. Pec. K. Grut. ed. Ven. prima illa vox *primus*, eamque non agnoscit Lamb. unus tamen e Pal. habet: *is primus dies honestissimus.*

12. *Ut quam rectissimè agantur omnia, mea cura, opera.*) Ita Vict. qui secundas ferunt Pal. quart. Ven. ed. Pec. Kii liberi: ita ut non improbi optimorum librorum Pal. tert. Groteriani script. *ut quàm rectissimè agantur omnia meâ cum cura, opera, &c.* vulgo *omni mea cura, &c.*

13. *Se apud te gratiosum fore.*) Vossi liber Gulielm. *gratiosum*: quod non displicet. sic tamen nullus Palatinorum. in quibus etiam nusquam comparet Fulvii ac Lamb. *gratiosissimum* supra.

14. *Meam commendationem.*) Sic plerique veteres libri: certè omnes Gulielmiani, numero septem, ne addam Lambinianos & Pall. nostros. itaque rejeci prius vulgatam *nostram eam*: quod tamen in editione omnium prima nostram quoque sectionem admisit Vict.

15. *Cum in senatu pulcherrimè starem.*) Nescio quid velint Pall. tert. & Grut. illo *exstarem*.

cu.1 in magna varietate, magnaque invidia eorum, qui à te causam regiam alio transferebant, obtinebamus. Eo die acerbum habuimus Curionem: Bibulum multo justiorem: pæne etiam amicum. 2 Caninius, & Cato negarunt se legem ullam antè Comitia esse laturos. Senatus haberi ante Kalendas Feb. per legem Pupiam, id quod scis, non potest: neque mense Feb. toto, nisi perfectis, aut rejectis legationibus. Hæc tamen opinio est populi R. à tuis invidis, atque obtrectatoribus nomen indictum fictæ religionis, non iam ut te impedirent, quam ut ne quis propter exercitus cupiditatem Alexandriam vellet ire. Dignitatis autē tuæ nemo est, quin existimet habitam esse rationem ab senatu. Nemo est enim qui nesciat, quò minus discessio fieret, per adversarios tuos esse factum: 3 qui nunc populi nomine, te autem vera, sceleratissimo latrocinio, si quæ conabantur agere, satis provisum est, ut ne quid salvis auspiciis, aut legibus, 4 aut jam sine vi agere possint. Ego neque de meo studio, neque de nonnullorum injuria scribendum mihi esse arbitror. Quid enim aut me ostentem? qui si vitam pro tua dignitate profundam, nullam partem videar tuorum meritorum assecutus: aut de aliorum injuriis querar? quod sine summo dolore facere non possum. 5 Ego tibi à vi, hac præsertim imbecillitate magistratuum, præstare nihil possum. vi excepta, possum confirmare, te & senatus, & populi Romani summo studio amplitudinem tuam retenturum. Vale.

ℊ. ARG. Iterum de rege reducendo. De studio Ciceronis in Lentulum. De Catone Lentuli adversario: veretur Cicero ne regia causa aut Lentulo eripiatur, aut deseratur: sin minus, sed effecturum sperat, ut Pompeio etiam eripiatur. Et tamen Lentulo nihil desperandum virtute id minus facilè obtinere posse. Pompejum de eo obtinendo jam quasi desperare. Hoc verè & apertè, intellecto Regem unice Lentuli opem certò imploraturum: Catonem, cæteros, denique omnes (Hortensio & Lucullo exceptis) Lentulo aut iniquos aut iratos. In hu tamen omnibus forti animo utendum esse.

M. T. C. S. D. P. LENTULO PRO CONS.

3 6 TAMETSI mihi nihil fuit optatius, quam ut primum abste ipso, deinde à ceteris omnibus, quàm gratissimus erga te esse cognoscerer: tamen afficior summo dolore, ejusmodi tempora post tuam perfectionem consecuta esse, ut & meam, & ceterorum erga te fidem, & benivolentiam absens experirere. 7 Te videre, & sentire, eandem fidem esse hominum in tua dignitate, 8 quam ego in mea salute sum expertus: ex tuis litteris intellexi. Nos cùm maximè consilio, studio, labore, gratia, de causa regia, niteremur, subitò exorta est nefaria Catonis promulgatio, quæ nostra studia impediret, & animos à minore cura ad summum timorem traduceret. Sed tamen in hujusmodi perturbatione rerum quamquam omnia sunt metuenda, nihil magis, quàm perfidiam timemus: & Catoni quidem, (quoquo modo se res habeat) profectò resistimus. De Alexandrina re, causaque regia, tantum habeo polliceri, me tibi absenti, tuisque præsentibus cumulatè satisfacturum. Sed 9 vereor, ne aut eripiatur causa regia nobis, aut deseratur: quorum utrum minu velim, haud facile possum existimare. Sed, si res coget, est quiddam tertium, quod neque Selicio, nec mihi displicebat: ut neque jacere regem pateremur, nec, nobis repugnantibus, ad eum deferri, ad quem propè jam delatum existimatur. A nobis agentur omnia diligenter: ut nec, si quid obtineri poterit, non contendamus: nec, si quid non obtinuerimus, repulsi esse videamur. Tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi est, omnem amplitudinem, & dignitatem tuam in virtute, atque in rebus gestis tuis, atque in tua gravitate positam existimare. Si quid ex iis rebus, 10 quas tibi fortuna largita est, nonnullorum hominum perfidia detraxerit, id majori illis fraudi, quàm tibi futurum. A me nullum tempus prætermittitur de tuis rebus & agendi, & cogitandi: utorque ad omnia Q. Selicio: 11 neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majorem esse judico, neque amantiorem tui. Hîc quæ aguntur, quæque acta sint, ea te, & litteris multorum, & nuntiis cognoscere arbitror: quæ autem posita sunt in conjectura, quæque mihi videntur fore, ea puto tibi à me scribi oportere.

12 Posteaquàm Pompejus apud populum ad IIX. Idus Febr. cùm pro Milone diceret, 13 clamore, convicioque jactatus est, in senatuque à Catone asperè, 14 acerbè nimium, magno silentio est accusatus: visus est mihi vehementer esse perturbatus. Itaque Alexandrina causa, quæ nobis adhuc integra est, (nihil enim tibi detraxit senatus, nisi id, quod per eandem religionem dari alteri non potest) videtur ab illo esse deposita. Nunc id speramus, idque molimur, ut, cùm rex intelligat, sese id, quod cogitabat, ut à Pompejo reducatur, assequi non posse: & nisi per te sit restitutus, desertum se, atque abjectum fore, proficiscatur ad te. quod sine ulla dubitatione, si Pompejus paullum modò ostenderit sibi placere, faciet. Sed nosti hominis tarditatem, & taciturnitatem. Nos tamen nihil, quod ad eam rem pertineat, prætermittimus. Ceteris injuriis, quæ propositæ sunt à Catone, facilè, ut spero, resistemus. Amicum ex consularibus neminem tibi esse video, præter Hortensium, & Lucullum: ceteri sunt partim obscuriùs iniqui, partim non dissimulanter irati. Tu fac animo forti, magnoque sis: speresque, fore, ut, fracto impetu levissimi hominis, tuam pristinam dignitatem, & gloriam consequare.

ℊ ARG.

---

1. *In magna varietate.*) Duo scripti codd. Guliel. item & Grut. & tres Pall. & inventum in editione Venetâ placuit magis Camerario, receptique in contextum Lamb. at ipsi potius faverem vulgato, ob causam Manutio proditam in Comment. ad hunc locum.

2. *Caninius & Cato negarunt.*) Faciunt huc Funestelliæ quædam ex Annalium ejus libro XXII. laudata Nonio Marcello in voce *Rumor.* Gulielmius.

3. *Qui nunc pop. nomine.*) Delevi *Rom.* vett. codd. auctoritate: edit. pr. Ven. Pal. tert. Vatic. tum edd. Victorii atque Lamb.

4. *Aut jam sine vi agere possint.*) Sic est in antiquioribus Edit. principe Ven. postea mss. Peck. Grut. Pal. quart. in tertio erat, *aut sine vi jam agere.* Ceterum in Pal. quart. Medic. *possent.* tert. Pal. *possem.*

5. *Ego tibi à vi, hac præsertim imbecillitate.*) Pal. tert. quart. Venet. PecKii lib. *Ego tibi in hac præsertim imbecill.* Sic paullo post Ven. Pall. tert. quart. *vi excepta.* Sed ex Medic. annotatum Egnatio, *excepta vi.* quod æquè est in Pall. quart.

6. *Tametsi mihi nihil fuit optatius.*) Ita ordinant verba editio princeps Victorii Pall. tert. quart. Vat. mihi tamen melius placet, quod Grut. subducat *Te mihi.*

7. *Te videre & sentire.*) Sic omnes mss. nostri cum Vict. & Lamb. & prius auxerat oratio: *Te autem & sentire.*

8. *Quam ego in meam salutem sum expertus.*) Ita edere ausus sum suffultus patrocinio libro Medicis, Pal. quart. PecK. edit. princ. pervulgo: *quam ego in mea salute sum experti.*

9. *Vereor ne aut eripiatur causa regia nobis.*) Sic Manutiana editio, stabilitque eam & Pal. pr. & PecKii liber. ceteri Pall. tert. quart. Ven. Grut. *eripiatur causa regia à nobis aut deseratur.* vulgo: *aut eripiatur à nobis regia causa.*

10. *Quas tibi fortuna largita est.*) Sic malui cum edit. principe Ven. Vict. Lamb. Pal. tert. Grut. PecK. aliàs *elargita.*

11. *Neque enim prudentiorem quemquam ex tuis, neque fide majorem esse.*) Sic editio princeps: Victorii Pall. tert. quart. Grut. PecKianus: adeo ut mirari subeat deficientium à vestigiis mss. vulgo: *qui neque prudentiorem quemquam ex tuis neque fide majore esse.*

12. *Posteaquam Pompejus.*) Mss. Pall. itemque Grut novam hinc ordiuntur Epistolam: sed Egnatius annotat in Medic. partem hanc esse superioris, continuatque præcedenti Vict. Lamb. Manut.

13. *Clamore convicioque jactatus est.*) Sic quidem prima editio: sed adnotatum ad eam ab Egnatio, legi in Medic. *jactus est*, neque aliter aut Grut. aut Pall. quatuor. adeo ut *jaci convicio* esset *peti*: sicut Propertius forma agendi dixit: *In nostrum jacies verba superba caput.* atque ipse Tullius ad Atticum lib. 2. Ep. 29. *Qui cum fo omnium sermonibus sentiet vapulare.*

14. *Acerbè, nimium, magno silentio est accusatus.*) Revocavi scripturam quatuor Pall. uniusque Grut & PecKii, nec non editionis primogenitæ, Victorii, tanto quidem magis quod eam esse lectionem fermè omnium mss. suorum indicaverit Lamb. postea invectum est libris *omnium magno silentio.* Paul. Man. præfert, *& acerbè, nimiùm magno silentio.* quæ distinctio minus adposita videtur.

1. *Quam*

¶ *ARG. Sperare se scribit, ut adversariorum Lentuli improbitas infringatur, consiliis amicorum 2. sed Lentuli, & ipsa temporis lapsu. Idque eò magis, quòd in majoribus malis, in seipso, suisq; rebus Cicero ipse idem sit expertus.*

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

6 QUÆ gerantur, accipies ex Pollione: qui omnibus negotiis non interfuit solùm, sed præfuit. Me in summo dolore, 1 quem in tuis rebus capio, maximè scilicet consolatur spes, quòd valdè suspicor, fore, ut infringatur hominum improbitas, & consiliis tuorum amicorum, 2 & ipsa die, quæ debilitat cogitationes & inimicorum, & proditorum. Facilè secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum: quorum imaginem video in rebus tuis. Nam etsi minore in re violatur tua dignitas, 3 quam mea salus afflicta sit: tamen est tanta similitudo, ut spetem, te mihi ignoscere, si ea non timuerim, quæ ne tu quidem umquam timenda duxisti. Sed præsta te eum, qui mihi à teneris (ut Græci dicunt) unguiculis es cognitus. Illustrabit (mihi crede) tuam amplitudinem hominum injuria. 4 A me omnia summa in te studia, officiaque exspecta. non fallam opinionem tuam. Vale.

¶ *ARG. Iterum de reducendo rege & de mutuis eo nomine inter Lentulum & Ciceronem litteris & officiis. 2. De his qui in ea causa Lentulo amici aut adversarii. 3. Qua prudentia aut Ope Lentulus in eo negotio esse debeat. 4. De Milone, de Clodio. 5. De statu Reipublicæ. 6. De nuptiis Tulliæ filiæ Ciceronis ejusq; mariti Crassipedis.*

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

7 LEGI tuas litteras: quibus ad me scribis, gratum tibi esse, quòd crebrò certior per me fias de omnibus rebus, & meam erga te benivolentiam facilè perspicias: quorum alterum mihi, ut te plurimum diligam, facere necesse est, si volo is esse, quem tu me esse voluisti: alterum facio libenter; ut, quoniam 5 intervallo locorum, & temporum disjuncti sumus, per litteras tecum quàm sæpissimè colloquar. Quod si ratiùs fiet, quàm tu exspectabis, id erit causæ, quod non ejus generis meæ litteræ sunt, ut eas audeam temere committere. 6 Quoties mihi certorum hominum poterias erit, quibus recte dem, non prætermittam. Quòd scire vis, qua quisque in te fide sit, & voluntate: difficile dictu est de singulis. Unum illud audeo, quod anteà tibi sæpe significavi, nunc quoque, re perspecta, & cognita, scribere: vehementer quosdam homines, & eos maximè, 7 qui te & maximè debuerunt, & plurimum juvare potuerunt, invidisse dignitati tuæ: simillimamque in re dissimili, tui temporis nunc, & nostri quondam fuisse rationem: ut, quos tu reip. causa læseras, palàm te oppugnarent: quorum auctoritatem, dignitatem, voluntatemque defenderas, 8 non tam memores essent virtutis tuæ, quàm laudis inimici. Quo quidem tempore, ut perscripsi ad te anteà, cognovi Hortensium percupidum tui, studiosum Lucullum: 9 ex magistratibus autem L. Racilium & fide, & animo singulari. Nam nostra propugnatio, ac defensio dignitatis tuæ, propter magnitudinem beneficii tui fortasse plerisque officii majorem auctoritatem habere videatur, quam sententiæ. Præterea quidem de consularibus nemini possum aut studii erga te, aut officii, aut amici animi esse testis. Etenim Pompejum, qui mecum sæpissimè, non solùm à me provocatus, sed etiam sua sponte de te communicare solet, scis, temporibus illis non sæpe in senatu fuisse. Cui quidem litteræ tuæ, quas proximè miseras, quod facilè intellexerim, perjucundæ fuerunt. mihi quidem humanitas tua, vel summa potiùs sapientia, non jucunda solùm, sed etiam admirabilis visa est. Virum enim excellentem, & tibi tua præstanti in eum liberalitate devinctum, nonnihil suspicantem, propter aliquorum opinionem suæ 10 cupiditatis, te ab se abalienatum, illa epistola retinuisti. qui mihi cùm semper tuæ laudi favere visus est, etiam ipso suspicionissimo tempore Caniniano: tum verò, lectis tuis litteris, perspectus est à me, toto animo de te, ac de tuis ornamentis, & commodis cogitare. Quare ea, quæ scribam, sic habeto, me, cum illo re sæpe communicata, de illius ad te sententia, atque auctoritate scribere: Quoniam senatusconsultum nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit: eaque, quæ de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut nequis omnino regem reduceret, tantam vim habet, ut magis iratorum hominum studium, 11 quàm constantis senatus consilium esse videatur, te perspicere posse, qui Ciliciam, Cyprumque teneas, quid efficere, & quid consequi possis: &, si res facultatem habitura videatur: ut Alexandriam, atque Ægyptum tenere possis: esse & tuæ, & nostri imperii dignitatis, Ptolemaide, aut aliquo propinquo loco rege collocato, te cum classe, atque exercitu proficisci Alexandriam: ut, cùm eam pace, præsidiisque firmaris, Ptolemæus redeat in regnum: ita fore, ut per te restituatur, quemadmodum senatus initiò censuit: & fine multitudine reducatur, quemadmodum homines religiosi Sibyllæ placere dixerunt. Sed hæc sententia sic & illi, & nobis probabatur, ut ex eventu homines de tuo consilio existimaturos videremus: si cecidisset ut volumus, & optamus; omneis te & sapienter, & fortiter: sin aliquid esset offensum; eosdem illos & cupidè & temerè fecisse disturos. Quare quid assequi possis, non tam facile est nobis, quàm tibi, 12 cui propè in conspectu Ægyptus est, judicare. 13 Nos quidem hoc sentimus: si exploratum tibi sit, posse te illius regni potiri; non esse cunctandum: 14 si dubium; non esse conandum. Illud tibi affirmo. si rem istam ex sententia gesseris, fore, ut absens à multis; cùm redieris, ab omnibus collaudere. offensionem esse periculosam

Xx

1. *Quem in tuis rebus capio, maximè scilicet.*] Ita omnes Pall. nam Grut. *maximè salutem.* H. Stephan. l. 11. Schediasm. prodidit legi: *quem ex tuis &c.*

2. *Et ipsa die, qua debilitat cogitationes & inimicorum & proditorum.*) Sic edidit Vict. eumque secutus Lamb. exstatque sic in Pall omnibus, atque Lamb. Grut. Var. quod & adnotavit ad oram libri sui Egnat. neque id tamen, sed in Med. lib. invenit: *perditorum*; non *proditorum*. Vulgò: *qua debilitantur cogitationes.*

3. *Quam mea salus afflicta sit.*) Vict. editio: *quam mea afflicta est.* neque To *salute* novit ullus Pall. neque editio princeps: in Vat. tamen: *quam mea salus afflicta est.* Ego nihil ducebam expungi debere: quâdoquidem etiam nihil turbet Man. quo non ut duce, sed velut accenso utimur.

4. *A me omnia.*) Sic edit princeps: Vict. Lamb. sic mss. nostri omnes: deinceps voce auctiores: *A me autem omnia.*

5. *Intervallo locorum & temporum disjuncti sumus.*) Vatic. *disjuncti.*

6. *Quoties mihi certorum hominum poterias erit.*) Sic prima editio, sic Vict. Man. Lamb. adeoque mss. nostri. alii *faculter* vellem scire causam mutationis.

7. *Qui te & maximè debuerunt & plurimum juvare potuerunt.*) Edit. onum. prima: *qui & te amare maximè debuerunt, & plurimum juvare.* neque aliter Pall. tert. reliqui adhærent vulgatis: nisi quod sec. *qui & te max.* quartus verò: *qui & maximè deb.* omisso *te.*

8. *Non tam memores essent virtutis.*) Stevvecchii liber, *immemores et.* quomodo & à manu correctrice Grut. Pall. sec.

9. *Ex magistratibus autem L. Racilium & fide & animo in te singulari.*] Sic mss. omnes tam nostri, quam Lamb. ut ne dicam de edit. principe, & Var. vulgò: *L. Rutilium & fide & animo in te singulari.* At To *in te*, quod adeò necessarium videbatur Lamb. dudum, non expressum Manut. videos delectumque à nobis auctoritate omnium mss.

10. *Cupiditatis, te ab se alienatum.*) Editio princeps, Pall. tert. Grut. *cupiditatis abs te alienatum.* quart. *vel abs te alienu.* talia ex suis quoque monet Man.

11. *Quàm constantis senatus consilium esse videatur.*] Martinii codex *consultum*: quod allubescebat Guliel. tanquam magis proprie dictum. at cum sient ab altero omnes Pall. editionesque, vel sola ratio me id cogit tueri.

12. *Cujus prope in conspectu Ægyptus est judicare.*) Expeditissima hæc Mommii conjectura confirmata est ab omnibus tum Lamb. mss. accedunt jam nostri omnes & Grut. Var. verò: *cujus prope in conspectu Ægyptus est, nec quidem judicare hoc sentimus.*

13. *Nec quidem hoc sentimus.*) Sic est in edit. Veneta antiquissima, idem Vict. ac Pall. pr. Pall. sec. & tert. *quidem nec hoc sent.* at Grut. *& id quidem nos hoc sent.* at, sic omisso & quarc.

14. *Si dubium; non esse conandum.*) Sic ex libris suis ac Medicæo P. Manut. Sed primitus impressi, Pall. Var. Grut. Victori i ed. *si dubium sit, non esse conandum.* vulgò *sit.*

losam propter interpositam auctoritatem, religionemque video. Sed ego te, ut ad certam laudem adhortor, sic à dimicatione deterreo: redeoque ad illud, quod initio scripsi, totius facti tui judicium non tam ex consilio tuo, quàm ex eventu homines esse facturos. Quòd si hæc ratio rei gerendæ, 1 periculosa tibi esse videbitur, placebat illud, ut, si ex amicis tuis, qui per provinciam, atque imperii tui provincias ei credidissent, fidem suam præstitissent; & auxiliis eum tuis, & copiis adjuvares, 3 eam esse naturam, & regionem provinciæ tuæ, ut illius reditum vel adjuvando confirmares, vel negligendo impedires. In hac ratione quid res, quid causa, quid tempus ferat, tu facillimè, optimèque perspicies: quid nobis placuisset, ex me potissimùm putavi te scire oportere. Quòd mihi de nostro statu, de Milonis familiaritate, de levitate, & imbecillitate Clodii gratulatis: minimè miramur, te tuis, ut egregium artificem, præclaris operibus lætari: quamquam est incredibilis hominum perversitas (graviori enim verbo uti non libet) qui nos, quos favendo in communi causa retinere potuerunt, invidendo abalienarunt: quorum malevolentissimis obtrectationibus nos scito de vetere illa nostra, diuturnaque sententia propè jam esse depulsos, non nos quidem ut nostræ dignitatis simus obliti, sed ut habeamus rationem aliquando etiam salutis. Poterat utrumque præclarè, si esset fides, si gravitas in hominibus consularibus. sed tanta est in plerisque levitas, ut eos non tam constantia in rep. nostra delectet, quàm splendor offendat. Quod eo libentius ad te scribo, 4 qui non solùm temporibus iis, quæ per te sum adeptus, 5 sed etiam olim nascenti propè nostræ laudi, dignitati, virtutique præfuisti: simul quod video, non, ut antehac putabam, novitati esse invisum meæ; in te enim homine omnium nobilissimo similia invidorum vitia perspexi: quem tamen illi esse in principibus facilè sunt passi, evolare altiùs certè noluerunt. Gaudeo tuam dissimilem fuisse fortunam. multum enim interest, utrùm laus imminuatur, an salus deseratur. Me meæ tamen ne nimis pœniteret, tua virtute perfectum est. Curasti enim, ut plus additum ad memoriam nominis nostri, 7 quam demtum de fortuna videretur. 8 Te verò moneo cum beneficiis tuis, tum amore incitatus meo, ut omnem gloriam, ad quam à pueritia inflammatus fuisti, omni cura, atque industria consequare: magnitudinemque animi tui, quam ego semper sum admiratus, semperque amavi, ne umquam infractas cujusquam injuria. Magna est hominum opinio de te, magna commendatio liberalitatis, magna memoria consulatus tui. Hæc profectò vides quanto expressiora, quantoque illustriora futura sint, cum aliquantum ex provincia, atque ex imperio, laudis accesserit? 9 Quamquam te ita gerere volo, quæ per exercitum, atque imperium gerenda sunt, ut hæc multo antè meditere, huc te pares, hæc cogites, ad hæc te exerceas, sentiasque id, quod quia semper speraſti, non dubito quin adeptus, intelligas, te facillimè posse obtinere summum, atque altissimum gradum civitatis. Quæ quidem mea cohortatio, ne tibi inanis, aut sine causa suscepta videatur, illa me ratio movit, ut te ex nostris eventis communibus admonendum putarem, ut considerares, 10 in omni reliqua vita, quibus crederes, quos caveres. Quòd scribis te velle scire, qui sit reip. status: summa dissensio est, sed contentio dispar. Nam qui plus opibus, armis, potentia valent, 11 profecisse tantum mihi videntur stultitia, & inconstantia adversariorum, ut etiam auctoritate jam plus valerent. Itaque, perpaucis adversantibus, omnia, quæ ne per populum quidem fine seditione, 12 se assequi posse arbitrabantur, per senatum consecuti sunt. nam & stipendium Cæsari decretum est, & decem legati: & ne lege Sempronia succederetur, facilè perfectum est. 13 Quod ad te brevius scribo, quia me status hic reip. non delectat: scribo tamen, ut te admoneam, quod ipse, litteris omnibus à pueritia deditus, experiendo tamen magis, quàm discendo, cognovi; tu, rebus tuis integris, discas, neque salutis nostræ rationem habendam nobis esse sine dignitate, neque dignitatis sine salute. Quod mihi de filia, & de Crassi pide gratularis, agnosco humanitatem tuam: speroque, & opto, nobis hanc conjunctionem voluptati fore. 14 Lentulum nostrum eximia spe, summæ virtutis adolescentem, cum ceteris artibus, quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac etudias. nulla enim erit hac præstantior disciplina: quem nos, & quia tuus, & quia te dignus est filius, & quia nos diligit, semperque dilexit, in primis amamus, earumque habemus.

¶ *ARG. De statuarum mutato conquerituꝛ: ut ex eo intelligas Lentulus, nihil amplius sibi sperandum esse de Ptolemæo rege reducendo.*

M. T. C. P. LENTULO PRO CONS. S. D.

DE omnibus rebus, quæ ad te pertinent, quid actum, quid constitutum sit, quid Pompejus susceperit, optimè 15 ex Emplatorio cognosces: qui non solùm interfuit his tebus, sed etiam præfuit 16 neque ullum officium erga te ho-

1. *Periculosa tibi esse videbitur.*) Interui verbum *esse* ex Victor. Lamb. Pall. Grut. Venet. editio. *esse tibi.* vulgò *esse* abest contra libros.

2. *Qui per provinciam atque imperii tui provincias ei credidissent.*) Secutus sum scriptos Gulielm. tum Pall. Grut. imò & editionem primam. Posteriores enim: *qui per provinciam imperii tui pecuniæ ei credidissent*; à qua etiam discessit P. Man. ac Lam. sed ultimus hic duas voces interne-Xuit an intrusit, neutram in ullis membr. conspiciendam.

3. *Eam esse naturam & regionem provinciæ tuæ.*) Mss. omnes & priscæ edit. itemque Vict. ac Manut. *regionem*: quod hic interpretatur *situm* vulgò *rationem*. quod tamen etiam in vet. legi annotavit Fulvius Vrsinus.

4. *Qui non solum.*) Sic editio primaritem Vict. quippe Pall. tert. Grut. quart. *non solum qui temporibus his.*

5. *Sed etiam olim nascenti propè nostræ laudi, dignitati virtutique præfuisti.*) Bene monuit Vict. ac Manut. locum esse suspectum vicium vetustis quippe codd. solum extare, *dignitatique virtuti*. nullo relicto vestigio vocis seq. & vero eodé etiam modo scribitur in Pal. pr. sec. quart. nam tert. differe præfert spatium vacuum litterarum ferè duodecim inter *sed & nostræ* habet que *dignitatique virtutique simul quod*, &c. quemadmodum primitus fuisse in cod. scribit Man. Editio prima exhibet *dignitatique virtutique fuisti*. neque aliter membranæ Grut. nisi quod illæ sine copula *virtuti fuisti*: quomodo etiam fuisse in Erfordiensi codice adnotatum Gulielm. Vat. *Sed jam olim nascenti propè nostræ laudi dignitatique simulque quod video.* Latet monstrum verbi in illo *virtuti*: obstetricatum eum fuisse laudi suæ virtutique fortan dicere voluit, sed quâ figurâ, nescio. Lamb. mirè solitus jactare mss. suos, totus hic est in Angeronæ sacris.

6. *Quare tamen ille esse.*) Sic Pall. tres Grut. Ven. quart. *esse illi*, adeò ut non abhorream ab *tamen esse*, quod exemplaribus quibusdam se tueri, dudum adnotarum est alias.

7. *Quam demptam de fortuna viderentur.*) Sic Vict. editio, Lamb. Man. neque secus Pal. omnes, nisi quod secund. *adeptam* lectionem quoque hanc habet editio prima, cod. Grut. Vat. posteriores, *quam adeptum*. Ceterum ut curiosis semel satisfaciam, testor in mss. nostris hoc exstare *demptum*, alibique etiam legi *empium, redempium, comptum*: item *consumpsi, contempsi*, aliaque: de quibus egregiè Iosephus Castalio Decuria 1. c. 1. observ. in Criticos.

8. *Te verò moneo.*) Pall. omnes Grut. *monco*. sic est *Amoues* & Epist. 1. *admonitionibus*. Edit. prima *admoneo*.

9. *Quamquam te ita gerere volo.*) Pal. tert. Grut. *quam te ita gerere.*

10. *In omni reliqua vita.*) Sic mss. Lamb neque aliter Pall. sed quod duo eorum *in omni re qua vita*. vulg. *in omni reliqua tua vita*. prima edit. *in omni re tuam vitam*. Grut. codex *in omni re quam tuam vitam.*

11. *Profecisse tantum mihi videntur.*) Mss. ferè omnes, Pall. Grut. Ven. edit. Stevv. *perfecisse tamen*: Gul. forma vit *perfecisse tandem*.

12. *Se assequi posse arbitrabantur.*) Vox *posse* nullum habet locum in Pall. aut Grut. aut adeo editione vetustissima.

13. *Quod ea brevius ad te scribo.*) Mss. Grut. duo Pall. sec. tert. carent Tò *ea* prima edit. Pall. bini ejus loco *eo* exhibent. quod placuit P. Man. mihi utrumque displicet. Videntur enim additamenta lectorum: ut & infra ubi *ejus id ut tu rebus tuis integris*. prima edit. *id* non agnoscit. neque visitur in membr. Grut: aut Pall. ullis aut Vatic. neque requiritur. Ejusmodi interpretationem singulis pæne lineis irrepserunt: quod reipsa experietur, qui Tullium suum oculis non perfunctorié contemplabitur cum antiquioris notæ libris. Verùm quis id faciet, hoc studiosorum frigore? hac principum tenacitate?

14. *Lentulum nostrum eximia spe, summæ virtutis adolescentem.*) Editio pr. Pall. quart. *summa virtute*: quod minus placet: illud magis: si distingueretur, *eximia spe summa virtutis*. Nam in adolescentia tantum *spes virtutis*, non illa ipsa suis numeris.

15. *Ex Emplatorio.*) Sic mss. omnes Pall. at Grut. *Explatoris*. Prima editio *explatorio*, unde facile fiat *ex P. Latorio*. Manutius conjecerat *ex M Platorio*.

16. *Neque ullum officium.*) Pall. tert. quart. *neque enim ullum officium*.

re hominis amantissimi, prudentissimi, diligentissimi prætermisit. Ex eodem de toto statu rerum communium cognosces: quæ quales sint, non facile est scribere. Sunt quidem certè in amicorum nostrorum potestate, atque ita, ut nullam mutationem umquam hac hominum ætate habitura res esse videatur. Ego quidem, ut debeo, & ut tute mihi præcepisti, & 1 ut me pietas, utilitasque cogit, me ad ejus rationes adjungo, quem tu in meis rationibus tibi esse adjungendum putasti. Sed te non præterit, quàm sit *difficile, sensum in rep. præsertim rectum & confirmatum deponere.* 2 Verumtamen ipse me confirmo ad ejus voluntatem, à quo honestè dissentire non possum: neque id facio, 3 ut forsitan quibusdam videor, simulatione. tantum enim animi inductio; & mehercule amor erga Pompejum apud me valet, ut, quæ illi utilia sunt, & quæ ille vult, ea mihi, 4 omnia jam, & recta, & vera videantur. Neque (ut ego arbitror) errarent, ne adversarii quidem ejus, si cùm pares esse non possent, pugnare desisterent. Me quidem etiam illa res
• consolatur, quod ego is sum, cui vel maximè concedant omnes, ut vel ea defendam, quæ Pompejus velit, vel taceam, vel etiam, id quod mihi maximè lubet, ad nostra me studia referam litterarum: quod profectò faciam, si mihi per ejusdem amicitiam licebit. Quæ enim proposita fuerant nobis, cum & honoribus amplissimis, & laboribus maximis perfuncti essemus, dignitas in sententiis dicendis, libertas in rep. ea pessenda; ea sublata tota: sed nec mihi magis, quàm omnibus. Nam aut assentiendum est nulla cum gravitate paucis, aut frustra dissentiendum Hæc ego ad te ob eam causam maximè scribo, ut jam de tua quoque ratione meditere. Commutata tota ratio est senatus, judiciorum, rei totius publicæ. otium nobis exoptandum est: quod ii, qui potiuntur rerum, præstaturi videntur, 5 si quidam homines patientiùs eorum potentiam ferre potuerint. Dignitatem quidem illarum consulatem fortis, & constantis senatoris, nihil est quòd cogitemus. amissa est, culpa eorum, qui à senatu & ordinem conjunctissimum, & hominem clarissimum abalienaverunt. Sed, ut ad ea, quæ conjunctiora rebus tuis sunt, revertar: Pompejum tibi valde amicum esse cognovi: 6 &, eo tu consule, quantum ego perspicio, omnia, quæ voles, obtinebis: quibus in rebus me tibi ille affixum habebit: neque à me ulla res, quæ ad te pertineat, negligetur. Neque enim verebor, ne sim ei molestus: cui jucundum erit etiam propter ipsum, quòd me esse gratum videbit. Tu velim tibi ita persuadeas, nullam rem esse minimam, quæ ad te pertineat, quæ mihi non carior sit, quàm meæ res omnes. 7 Idque cùm sentiam, sedulitate mihimet ipse satisfacere possum. 8 re quidem ipsa ideo mihi non satisfacio, quòd nullam partem tuorum meritorum non modò referenda, sed ne cogitanda quidem gratia consequi possum. Rem te valde bene gessisse rumor erat. Exspectabantur litteræ tuæ: de quibus eramus jam cum Pompejo locuti: quæ si erunt allatæ 9 nostrum studium exstabit in conveniendis magistratibus, & senatoribus. Cetera, quæ ad te pertinebunt, cum etiam plùs contenderimus, quàm possumus, minùs tamen faciemus, quàm debemus.

¶ *ARG.* 1. *Rescripturum se ad ea quæ Lentulus quæsisset pollicetur.* 2. *Nimirum, cur redierit in gratiam cum Cæsare & Appio.* 3. *Cum Vatinio.* 4. *& Crasso.* 5. *De suo in Rempublicam animo.* 6. *Se scripta quædam missurum, hoc est, orationes quasdam, libros de oratore, versus quosdam de temporibus suis.* 7. *His adjecit quædam de domesticis rebus Lentuli.* 8. *de Quinto fratre.* 9. *De rebus Lentuli, ejusque filio.* 10. *De successore Lentuli.* 11. *De decretis Lentulo adversus publicanos.*

10 M. T. C. P. LENTULO IMPERATORI S. D.

PERIUCUNDÆ mihi fuerunt litteræ tuæ: quibus intellexi te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam benivolentiam, cùm illud gravissimum, & sanctissimum nomen pietatis, levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? 11 Quod autem tibi grata mea erga te studia scribis esse; facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam gratafint ea, quæ prætermitti sine nefario scelere non possunt. Tibi autem multo notior, atque illustrior meus in te animus esset, si hoc 12 tempore omni, quo disjuncti fuimus, & unà, & Romæ fuissemus. Nam in eo ipso, quod te ostendis esse facturum, quodque & in primis potes, & ego à te vehementer exspecto: in sententiis senatoriis, & in omni actione, atque administratione reip. floruissemus. De qua ostendam equidem paullo pòst, qui sit meus sensus, & status: & rescribam tibi ad ea, quæ quæris: sed certè & ego te auctore, amicissimo, ac sapientissimo, & tu me consiliario fortasse, non imperitissimo, fideli quidem, & benivolo certè, usus esses: quamquam tua quidem causa te esse imperatorem, provinciamque bene gestis rebus 13 cum exercitu victore obtinere, ut debeo, lætor. Sed certè qui

1. *Ut me pietas utilitasque cogit.*) Sic fuisse in veteri suo, prodidit Vict. probevitque Gulielm. Prius erat, *me dignitas utilisque*, quod inventum in Med. adnotavit Egnat. Editio prima præ se fert *me commoditas utilis*, quomodo & correctum in Pall. quarto à manu secunda, erasis litteris prioribus, diversum quid indicantibus. Tertius spatium habet vacuum recipiendæ voci ignotiori; quæ in primo item & sec. & Gruteriano est, *& ut meditetas utilisque cogit.* quod vocabulum cum & in Memmianis invenerit Lamb. idemque de suis testetur P. Man. in quibus aut *me Dietas* aut *me dilas*; dispiciant acutiores annon hic habere locum suum possit, idemque significare quod *medium*. certè libro de Universitate vocem eam usurpat, sed ita tamen, ut addat, *vix enim audeo dicere meditatas*. Sed quid, aut cur hic *meditatas*? probemus lectionem Victà Lamb. ac Man. confirmatam.

2. *Verumtamen me ipsum confirmo.*) Gulielmi indicat hanc scripturam inveniri in quatuor mss. neque aliter in Grut. aut Pall. quatuor, quorum duo à manu sequiori, retormati in *confirmo*; exhibitum edit primæ, receptumque Man. denique placitum Lamb. *confirmo* (addit Man.) *quia vero apparet nostram in saluti servitam, quod antea non feci, quam ut optimè de me merito gratiam referam* Imò melius *confirmo* ex Med. & Vict. nostrisque quia Cic. animos & robur sumebat contra adversarios atque æmulos, sequitur *seu certes præpositq; se illi addidebat* non simulatione: quia sequitur *animi indultia*.

3. *Ut quibusdam videor.*) Medices liber. Vat. *videar*: quod etiam fuisse in quart. interpolatio indicat: nam *videar* ibi à mana corruptrice substitutum: ut in Ven. quoque legitur.

4. *Omnia jam & recta & vera videantur.*) Pal. quart. *omnia jam & directa*.

5. *Si quidam homines.*) Lambini editio, *quidam* quomodo & Vat. Pal. quart. à manu secunda. ceteri omnes Vict. editionis primæ adhærent.

6. *Et eo tu consule.*) Sic est in edit Vict. Vat. Pal. tert. *Et ea tu*, quare. cum edit. primaria *ea tu consulis* additum posse ad oram & Grut. & *ea tu consule*.

7. *Idque cum sentiam, sedulitate mihimet ipse satisfacere possum.*) Locus fractus. nam prima editio interjecta negatione, *non possum* quomodo & in Pal. quart. à manu alterâ cum prius fuisset *id, quæcunque sentiam*. quod & in aliis Pall. quorum præterea pr. habet *sed utilitatem mihi me ipsum satisfacere possum.*; nec aliter Gruteri membranæ; quibus exterius adnotatum: *deficis textus*. tert. *id quæcunque sentiam sedulitatem meam ipsum satisfacere possum*. Gulielm. adnotavit ex vestigiis cod. Scevvechiani elici: *id quæcunque sentiam sedulitate mihi me ipsum satisfacere non posse.*

8. *Re quidem ipsa ideo mihi non satisfacio.*) Gul. voces, *mihi non satisfacio*, planè glossam existimat, ideoque delet. haberi tamen in omnibus mss. testorin solo quarto plura verba erant; Sed adeo improbè erasa, ut mea acie deprehendi nequiverint.

9. *Nostrum studium exstabit.*) Lamb. ex Memmianis *exitat*' unt: nihil tamen mutat: neque Pall. quatuor. Med. cod. *exstabis studium*, Grut. *studium stabis*. verùm paullò pòst legunt Pall. Vat. prima edit. *Cæteraque quæ ad te pertinebunt.*

10. M. TVLLIVS CICERO P. LENTVLO IMPERATORI S. D.] Sic edidit Man. qui adfixum hac in re sibi me habet tenentem amplius auctoritatem editionis primæ. Pal. quart. Grut. Erphord. PRO COS. IMP.

11. *Quod autem tibi grata mea erga.*) Vt edidit Lamb. est in omnibus mss. editionibus usque: miror itaque vulgatam *grata mihi mea*.

12. *Tempore omni quo disjuncti fuimus.*) Ita Lamb. ita Vat. Med. cod. Polit. quem communicarat Episcopio Thomas Lupisetus; variantesque inde aliquot excerpserat. Grutereque libens communicarat Ioan. Iacius Pontanus. sic supra Vat *intervallo locorum & temporum disjuncti fuimus* Ep. 7. nec inat Grut. qui *disjuncti* vulgòt, *sejuncti*.

13. *Cum exercitu victore obtinere.*) Haud aliter editio prima; Victoriis Lamb. Pal. tert. Grut. verò; *victor obtinere*. Pal. quart. *victoria obtinere*. ut liquidissimè glossam agnoscat. Nihil autem usitatius quam *exercitus victor* apud classicos: sic Ovidius *cursum victorem* dixit IV. Trist. El. 2.

Hoc superi in curru Cæsar victore rebitu.

tibi ex me fructus debentur, eos uberiores, & 1 præsentiores præsens capere potuisses. In eis verò ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis propter tuam propugnationem salutis meæ, partim invidere propter illius actionis amplitudinem & gloriam: mirificum me tibi comitem præbuissem; quamquam ille peremnis inimicus amicorum suorum, qui tuis maximis beneficiis ornatus, in te potissimùm fractam illam, & 2 debilitatam vim suam contulit, nostram vicem ultus est ipse sese. est enim ea conatus, quibus patefactis, nullam sibi in posterum, non modò dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit. Te autem etsi mallem in meis rebus expertum, quam etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo, 3 eam fidem cognoscere hominum, 4 non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. De qua ratione tota jam videtur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea, quæ quæris. Certiorem te per litteras scribis esse factum, me cum Cæsare, & cum Appio esse in gratia: teque id non reprehendere adscribis Vatinium autem scire te velle ostendis, quibus rebus adductus defenderim & laudarim. Quod tibi ut planius exponam, altiùs paullo rationem consiliorum meorum repetam, necesse est. Ego me Lentule, initio rerum, atque actionum tuarum, non solùm meis, sed etiam reipubl. restitutum putabam: &, quoniam tibi incredibilem quendam amorem, & omnia in te ipsum summa, ac singularia studia deberem, reipubl. quæ te in me restituendo multum adjuvisset, eum certè me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem antea tantummodò communi officio civium, non aliquo erga me singulari beneficio debitum præstitissem. Hæc me mente fuisse, & senatus ex me, te consule, audivit, & tu in nostris sermonibus, collocutionibusque ipse vidisti. Etsi jam primis temporibus illis, multis rebus meus offendebatur animus: cum, te agente de reliqua nostra dignitate, aut occulta nonnullorum odia, aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis meis ab iis adjutus es, à quibus debuisti: neque de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus, neq; hercule in iis ipsis rebus, quę quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariæ, 5 tamen à me minimi putabantur, in meis damnis 6 ex auctoritate senatus sarciendis, eam voluntatem, quam exspectaram, præstiterunt. Quæ cum viderem (nequę enim erant obscura) non tamen tam acerba mihi hæc accidebant, quàm erant illa grata, quæ fecerant. Itaque quamquam & Pompejo plurimùm, te quidem ipso prædicatore, ac teste, debebam, & eum non solùm beneficio, sed amore etiam, & perpetuo quodam judicio meo diligebam; tamen non reputans quid ille vellet, in omnibus meis sententiis de rep. pristinis permanebam. Ego sedente Cn. Pompejo, 7 cùm, ut laudaret P. Sextium, introisset in urbem, dixissetque testis Varinius, me fortuna, & felicitate C. Cæsaris commotum, illi amicum esse cœpisse: dixi, me eam Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis, victoriisque anteferre dixique eodem teste, alio loco, eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coëgissent. 8 tota verò interrogatio mea nihil habuit, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo, de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. Neque verò hac in causa modò, sed constanter sæpe in senatu, quin etiam, Marcellino, & Philippo, consulibus, nonis April. mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Majis referretur 9 Num potui magis in arcem illius causæ invadere, aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum? Hac à me sententia dicta, magnus animorum motus est factus, cùm eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. Nam hoc senatus consulto in meam sententiam facto, Pompejus, cùm mihi nihil ostendisset se esse offensum, in Sardiniam, & in Africam profectus est, eoque itinere Lucam ad Cæsarem venit. ibi multa de mea sententia questus est Cæsar, quippe qui etiam Ravennæ Crassum antè vidisset, ab eoque in me esset incensus. Sanè molestè Pompejum id ferre constabat: quòd ego cùm audissem ex aliis maximè ex meo fratre cognovi: quem cum in Sardinia Pompejus paucis pòst diebus, quàm Luca discesserat, convenisset: Te, inquit, ipsum cupio: nihil oportunius potuit accidere, nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti. Quid multa? questus est graviter; sua merita commemoravit: quid egisset sæpissimè de actis Cæsaris cum ipso meo fratre quidque sibi is de me recepisset, in memoriam redegit: seque, quæ de mea salute egisset, voluntate Cæsaris egisse, ipsum meum fratrem testatus est, cujus causam, dignitatemque mihi ut commendaret, rogavit, ut eam ne oppugnarem, si nollem, aut non possem tueri. Hæc cum ad me frater pertulisset, & cùm antè tamen Pompejus ad me cum mandatis Vibullium misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reservarem: collegi ipse me, & eum ipsa quasi rep. collocutus sum: ut mihi tam multa pro se perpesso, atque perfuncto, concederet, ut officium meum, memoremque in benemeritos animum, fidemque fratris mei præstarem: eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum virum esse pateretur. In illis autem meis actionibus, sententiisque omnibus, quæ Pompejum videbantur offendere, certorum hominum, quòs jam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui cùm illa sentirent in rep. quæ ego agebam, semperque sensissent: me tamen non satisfacere Pompejo, Cæsaremque inimicissimum mihi futurum, gaudere se ajebant. Erat hoc mihi dolendum: sed multo illud magis, quòd inimicum meum, (meum autem? immò verò legum, judiciorum, otii, patriæ, bonorum omnium) sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me præsente osculabantur: non illi quidem, ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus

---

1. *Præsentiores præsens capere potuisti.*) Protraxit hanc lectionem Victorius quam & in uno suorum reperit Lamb. videoque eam adnotatam ab Egnatio ex Medicео principi editionum: jam verò quoque accedente Vatic. socium me addidi Gulielm. pugnanti pro *præsentiores*, contra Manutium adducto illo Virgiliano: *Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.*

2. *Debilitatam vim suam contulit.*) Gul. adnotavit, conjicere Gabrielem Rolandum *contudit*, atque, *cogitandum.*

3. *Eam fidem cognoscere hominum.*) Sic vet. cod. Pall. tert. quart. Grut. Stevvech. Ven. edit. prima, cæterum alius vet. cod. ut & Politiani liber, *cognosce.* Egnat. ad primam edit. allinit ex Med. *cognosci*, vulgò, *eandem fidem cognoscere.*

4. *Non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram.*) Suspicatur Grut. illa, *quam maximo dolore cognoram*, esse pannum in purpura, interpretis videlicet additamentum non necessarium, ignorantis vim vocis *mercede.*

5. *Tamen à me minimi putabantur.*) Pall. duo, Stevvech. *minimè putab.* Grut. *minimi imputabantur.* Lælio: *quod ille minimè putabat*, vulgo excusum est cum codex Cujacii *minimi* exhibeat, c. 3 medio.

6. *Ex auctoritate senatus sarciendis.*) Expressimus quod habuit Lamb. probavitque ex Stevvech. Gul. ipse ex Pal. Vat. Grut. editione primâ. post publicati: *resarciendis.*

7. *Cum ut laudaret P. Sestium, introisset in urbem.*) Non prætereunda hæc fuerat lectio, quam reperit in Medic. Egnat. ediditque Vict. Manut. Lamb. exstatque item in Vat. Grut. verò, *cum ut laudaret Pompejum Sextium*, Vulgò ut & Pall. duo, cum tribus Gul. *cum ut laudaret Pompejum, P. Sextium introisset.*

8. *Tota vero interrogatio mea nihil habuit, nisi.*) Rectè sic Lamb à quo non discedit aut editio, aut ceteri omnes. vulgò: *nihil habuit aliud, nisi.*

9. *Num potui magis in arcem illius causæ invadere, aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum?*) Prætuli hanc scripturam ut animosissimam, ex Lamb. Pal. tert. Med. Vat. Stevvech. alias est in Pal. quart. *Nec.* Grut. *Nam*, in vulgatis & edit. prima *non*: illud verò & post *meorum* evanuit in tribus mss.

funditus perdidi, sed certè ut facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, 1 circumspectis rebus meis omnibus, rationibusque subductis, summam feci cogitationum mearum omnium: quam tibi, si potero, breviter exponam. Ego, si ab improbis, & perditis civibus remp. teneri viderem, sicut & meis temporibus scimus, & nonnullis aliis accidisse accepimus, 2 non modò præmiis, quæ apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus ullis, quibus tamen moventur etiam fortissimi viri, ad eorum causam, me adjungerem: me si summa quidem eorum in me merita constarent. Cum autem in rep. Cn. Pompejus princeps esset, vir is, qui hanc potentiam, & gloriam maximis in remp. meritis, præstantissimisque rebus gestis esset consecutus, cujusque ego dignitatis, ab adolescentia fautor, in prætura autem, & in consulatu adjutor etiam existitissem: cumq; idem auctoritate, & sententia: per se, consiliis, & studiis, tecum me adjuvisset: meumque inimicum unum in civitate haberet inimicum: non putavi famam inconstantiæ mihi perimescendam, si quibusdam in sententiis paullum me immutassem, meamque voluntatem ad summi viri, de meque optimè meriti dignitatem aggregassem. In hac sententia complectendus erat mihi Cæsar, ut vides, 3 in conjuncta & causa & dignitate. Hic multum valuit cùm vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi, & Q. fratri cum Cæsare fuisse, tum humanitas ejus, ac liberalitas, brevi tempore & litteris, & officiis perspecta nobis, & cognita. vehementer etiam res ipsa publica me movit, quæ mihi videbatur, contentionem, præsertim maximis rebus à Cæsare gestis, cum illis viris nolle fieri: &, ne fieret, vehementer recusare. 4 Gravissimè autem me in hac mente impulit & Pompeii fides, quam de me Cæsari dederat: & fratris mei, quam Pompejo. Erant præterea hæc animadvertenda in civitate quæ sunt apud Platonem nostrum scripta divinitus: 5 QUALES IN REP. PRINCIPES esset, tales reliquos solere esse civeis. Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta jacta ex Kalendis Januariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembris tantum vel animi fuisse in illo ordine, vel auctoritatis. Idemque memineram, nobis privatis usque ad Cæsarem, & Bibulum consules, cùm sententiæ nostræ magnum in senatu pondus haberent, unum ferè sensum fuisse bonorum omnium. Postea cum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obineres, neque resp. consules haberet, sed mercatores provinciarum, & seditionum servos, ac ministros: jecit quidam casus caput meum, quasi certaminis causa in mediam contentionem, dissensionemque civilem. Quo in discrimine cùm mirifica senatus, incredibilis Italiæ totius, 6 singularis omnium bonorum consensio in me tuendo exstitisset: non dicam, quid acciderit (multorum est enim, & varia culpa:) tantùm dicam brevi, non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut jam sit in iis culpa, qui me non defenderunt: non minor est in iis, qui reliquerunt 7 & si accusandi sunt, qui si pertimuerunt; magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt. Illud quidem certè nostrum consilium jure laudandum est 8 qui meos civeis & à me conservatos, & me servare cupientes, spoliatos ducibus, servis armatis objici noluerim: 9 declaratique maluerim, quanta vis esse potuisset in consensu bonorum, 10 si iis pro me stante, pugnare licuisset; cùm afflictum excitare potuissent. Quorum quidem animum tu non perspexisti solum, cùm de me ageres, sed etiam confirmasti, atque tenuisti. Qua in causa 11 (non modò non negabo, sed etiam semper & meminero, & prædicabo libenter) usus es quibusdam nobilissimis hominibus, fortioribus in me restituendo. 12 quàm fuerant iidem in tenendo: qua in sententia si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent. 13 Recreatis enim bonis viris consulatu tuo, & constantissimis, atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompejo præsertim ad causam adjuncto, cùm etiam Cæsar, rebus maximis gestis, singularibus ornatus, & novis honoribus, ac judiciis senatus, ad auctoritatem ejus ordinis adjungeretur: 14 nulli improbo civi locus ad remp. violandam esse potuisset. Sed attende, quæso, quæ sunt consecuta. 15 primùm illa furta muliebrium religionum. Qui non pluris fecerat Bonam deam, quàm treis sorores; 16 impunitatem est illorum sententiis assecutus, qui 17 (cùm tribunus plebi pœnas à seditioso civi per bonos

1. *Circumspectis rebus meis omnibus, rationibusque subductis.*) Ita in melioribus editionibus omnibus ac mss. Pal. tamen quart. *rebus meis, omnibusque rationibus subductis*, non absurdè. Vulgò omissum est *meis*. habet nihilominus Vict. Pall. Grut. Vatic. Lamb.

2. *Non modò præmiis.*) Miror quisnam intruserit illud, *non modò non præmiis*, quod in nullo reperi mss. Pal. neque Grut. neque editione princ. aberatque cod. Stevvechii. excluserit denique Lamb. Vict. verò non solùm hoc admisit, sed etiam *pro minimum, nimium*: nescio quibus fidei.

3. *In conjuncta & causa & dignitate.*) Sic editionum optimæ prima, Vict. Lamb. adeoque mss. Pal. Grut. Stevvechii. vulgo *in* abest contra libros omnes, ut dixi.

4. *Gravissimè autem me in hac mente impulit & Pompeii fides.*) Elegantissimam hanc lectionem corrupit infrunitum quoddam genus correctorum, quibus omnis elegantia barbariem, omnis barbaries elegantiam sapiebat: posse minor itaque eam restituo ex Pal. tert. quart. quamquam hic mangonium passus, veritatem adimere ipsam nequiit, Grut. Vatic. denique. Vulgò, ad salivam pullati circulis *in hanc mentem*.

5. *Quales in Rep. Principes essent.*) Gulielm. videtur inclinasse in scripturam cod. Stevvechiani, *Qualis in Repub. princeps sit* sed contra eam tenent Pall. præter tert. in quo *qualis in Rep. Princeps esset*. error ille provenit è ratione scribendi. *qualis* enim antiquis, *qualeis*.

6. *Singularis omnium bonorum consensio.*) Ita cod. vet. Pall. Grut. editio princeps. Vict. tamen non male *singularis bonorum omnium consensus*: sicut & Lamb. in quibusdam suis profitetur fuisse.

7. *Et si accusandi sunt, si qui pertimuerunt, magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt.*) Egregiè & hic locus emendatus in nostra editione exhibendus fuit in aliis omnibus; *accusandi sunt, qui pertimuerunt, magis etiam reprehendendi, qui se timere simularunt*. at vivaciorem illam lectionem duxi huc ex editione Vict. adnotatur quoque ex Medic. ab Egnatio Ven. Pall. Grut Stevvech. Vatic. Lambino denique.

8. *Qui meos civeis.*) Ita Gulielmius Stevvech. neque secus Pall. Grut. aut editionum primus ne addam Vict. ac Lamb. Medic. *quod mens*.

9. *Declaratique maluerim.*) Videtur propendisse Gulielm. in *voluerim*, quod erat in Stevvech. quem librum solum suis oculis excussisse apparet ex eis, quæ margini bus allevit. ac non admittunt eam lectionem ceteri mss. Pall. aut Grut. in Vatic. erat *maluerat*.

10. *Si iis pro me stante pugnare licuisset.*) Emendatio Vict. ex optimo codice Bibliothecæ Medicææ quæ item conspicitur in Vatic. Stevvech. præterea ad oram editionis primæ manu Bapt. Egnatii, addito, legere se litterâ unâ adhuc mutata, *libuisset*: quam lectionem exstare ajunt in libro Politiani. Vulgati: *si is pro me stante pugna non destitisset*. sed Pal. tert. editio prima: *si hi pro me stante pugna non reliquisserunt*. quart. ac Grut. *pro me stante pugna restitissent*.

11. *Non modò non, &c.*)] Parenthesis hæc dudum erat ab aliquo ingeniosiori disfixa in Grut. quam postea suo libco commisit Gulielm. non sine loci totius luce; ut arguerem Lamb. nimis præcipitem mutandi sequentia *se usum esse quibusdam*. animadversa quoque ingenio Henrici Stephani Schediast. lib. 21 cap. 26.

12. *Quàm fuerant iidem in tenendo.*) Maluit sic Gulielm. neque aliter additio prisca, Victorii, Lamb. Pall. Grut. Stevvech. deinceps aliquot, *in tenendo*.

13. *Recreatis enim, &c.*) Locus interpolatus. ut enim indicavit Vict. exstat in vetustissimo Medicæo; *Recreati enim boni viri consulatu tuo, &c. excitati*: quod idem testor de Pall. deque Grut. & Stevvech. item impressione primâ Medicina Lamb. nimis est audax.

14. *Nulli improbo civi locus.*) Pal. tert. Grut. Stevvech. *nullo*.

15. *Primum illa furta muliebrium religionum.*) Dictum ut Terent.

Primum jam de amore hoc compert.

Sic Gulielm. aspernatus Lamb. Victoriique conjecturas, quibus nihil opus est, hac nostra interpunctione, traducta ex membranis Grut. optimis vetustissimisque.

16. *Impunitatem est illorum sententiis assecutus.*) Reducendum duxi ex Vatic. Gulielm. hanc lectionem, inventam Vict. in membranis Medicæis, nisi quod ibi littera unâ minus; *impunitatem est illorum, &c.* & vero Pal. pr. etiam disertè habet *impunitatem stilerum sententiis*. ceteri *impunitatem scelerum stulentiis assecutus*. ut & prima editio. aliæ, *impunitatem scelerum sententiis*.

17. *Cum tribunus plebi pœnas à seditioso civi per bonos viros judicio persequi vellet.*) Ita scripti potius ex Vatic. Pall. edit primâ, alioque vet. cod. quàm vulgo: *civeis, &c. in judicio*. sed mirum & portentum ne fileam ad priora: Pal. tert. Grut. habent; *cum tyrannus P. Lentulo*; pro, *cum tribunus plebi & pœnas*.

viros judicio persequi vellet) exemplum præclarissimum in posterum vindicandæ seditionis de rep. sustulerunt: iidemque posteà non meum monumentum (non enim illæ manubiæ meæ, sed operis locatio mea fuerat) monumentum verò senatus, hostili nomine, & cruentis inustum litteris esse passi sunt. Qui me homines quòd salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum: sed vellem non solùm salutis meæ, quemadmodum medici; 1 sed, ut aliptæ, etiam virium, & coloris rationem habere voluissent. Nunc, ut Apelles Veneris caput, & summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis, inchoatam reliquit: sic quidem homines in capite meo solùm elaborarunt: reliquum corpus imperfectum, ac rude reliquerunt. In quo ego spem fefelli non modò invidorum, sed etiam inimicorum meorum: qui de uno acerrimo, & fortissimo viro, meoque judicio, omnium magnitudine animi, & constantia præstantissimo, Q. Metello, Lucii filio, quondam falsam opinionem acceperunt: quem post reditum dictitant fracto animo, & demisso fuisse. Est verò probandum, qui & summa voluntate cesserit, & egregia animi alacritate abluerit, neque sanè redire curarit, eum ob id ipsum 2 fractum fuisse: in quo cùm omnes homines, tum M. illum Seaurum, singularem virum, constantia, & gravitate superasset. Sed, quod de illo acceperant, aut etiam suspicabantur, de me idem cogitabant, abjectiore animo me futurum: cùm resp. majorem etiam mihi animum, quàm umquam habuissem, daret: 3 quæ declarasset, se non potuisse me uno civi carere: cumque Metellum unius tribuni pleb. rogatio, me universa resp. duce senatu, comitante Italia, promulgantibus omnibus, referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus, incumbentibus, omnibus denique viribus recuperasset. Neque verò ego mihi posteà quidquam assumsi: neque hodie assumo, quod quemquam malevolentissimum jure possit offendere. tantum enitor, ut neque amicis, neque etiam alienoribus, opera, consilio, labore desim. Hic meæ vitæ cursus offendit eos fortasse, qui splendorem, & speciem hujus vitæ intuentur: sollicitudinem autem, & laborem perspicere non possunt. Illud verò non obscurè queruntur in meis sententiis, quibus ornem Cæsarem 4 quasi desciverim à pristina causa. Ego autem cum illa sequor, quæ paullo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo cœperam exponere. Non offendes eundem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, nonnunquam postea interruptus, afflictus ante te consulem, recreatus abs te totus est: nunc ab iis, à quibus tuendus fuerat, derelictus, idemque non solùm fronte, atque vultu, quibus simulatio facillimè sustinetur, declarant ii, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur: sed etiam sensu sæpe jam, tabellaque docuerunt. Itaque tota jam sapientium civium, qualem me & esse, & numerari volo, & sententia, & voluntas, mutata esse debet. Id enim jubet idem ille Plato, 5 quem ego vehementer auctorem sequor, TANTUM contendere in rep. quantum probare tuis civibus possis: Vim neq; parenti, neque patriæ afferre oportere. Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendæ reip. fuisse: quòd cum ostendisset populum Athenienses propè jam desipientem senectute, cumque eum nec persuadendo, nec cogendo regi posse vidisset, cum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur. Mea ratio fuit alia, quòd, neque desipiente populo, neque integra re mihi ad consulendum, capesserem remp. implicatus tenebar. Sed lætatus tamen sum, quòd mihi liceret in eadem causa & mihi utilia, & cuivis bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quædam, & diviua Cæsaris in me, fratremque meum liberalitas: qui mihi, quascumque res gereret, tuendus esset. Nunc in tanta felicitate, tantisque victoriis etiam si in nos non is esset, qui est, 6 tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim: cùm à vobis, meæ salutis auctoribus, discesserim, neminem esse, cujus officiis me tam esse devinctum non solùm confitear, sed etiam gaudeam. Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quæ à me de Vatinio, & de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicuti de Cæsare, te non reprehendere: gaudeo consilium tibi probari meum. De Vatinio autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompejum, statim ut ille prætor est factus, cùm quidem ego ejus petitionem gravissimis in senatu sententiis oppugnassem, neque tam illius lædendi causa, quàm defendendi, atque ornandi Catonis. post autem, Cæsaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Cur autem laudarim, peto a te, ut id à me 7 neve in hoc reo, neve in aliis requiras: ne tibi ego idem reponam, cùm veneris: tametsi possum vel absenti. Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris. nec hoc pertimueris. nam à me ipso laudantur, & laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in judicio, cùm illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunucho Parasitus suaderet militi:

Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. si quando illa dicet, Phædriam intromittamus comissatum: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit hæc
Illius formam: tu hujus contra. denique
8 Par pari refert, quod eam mordeat.

Sic petivi à judicibus, ut, quoniam quidam nobiles homines, & de me optimè meriti, nimis amarent inimicum meum; meque inspectante sæpe eum in senatu modò severè seducerent, modò familiariter, atque hilarè amplexarentur: quoniamque illi haberent suum Publium: darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem illorum animos, mediocriter lacessitus, leviter repungere. Neque solùm dixi:

---

1. *Sed ut aliptæ, etiam virium.*) Sic mss. Pall. Grut. Stevvech. editio princeps: Pal. tert. *& virium, & cæteris.* Vulgati ferè transpositis vocibus *sed etiam ut aliptæ, virium*: minimum quidem istud est: sed tamen dicendum sunt, nequis fortè queratur alia à nobis mutata, quam quæ etiam indicaremus. Et tamen pauca emendavimus in auctore isto, secuti auctoritatem mss. & Victor. & Manut. & Gulielmi & Palatinæ Bibliothecæ, quorum puduit meminisse, præsertim si exstarent ad eandem etiam faciem in editione aliquâ insigni priore. Ergo semel dixisse sufficiat; infinitè esse mutata (à me in Tusculanis, & hisce lib. XVI. Epist. à CL. Grutero in opere toto) quorum non solliciteré reddidimus rationem; sed ita tamen ut id fecerimus præeuntibus apertè aut mss. pluribus, aut libris impressis notæ selectioris: hoc est, quibus præfuit Robertus Stephanus, quibus Victorius, quibus Pauli. Manutius: nam Lambini sanè fides nobis admodum suspecta; ideoque haud temere ipsi ausi sumus credere: nisi quatenus exemplaria nostra convenirent cum ejus codicibus calamo exaratis.

2. *Fractum fuisse: in quo.*) Posterius editi *fractum fuisse animo*, quomodo nulli vetustius cusi aut mss. nostri: neque Stevvech.

3. *Quæ declarasset se non potuisse me uno civi carere.*) Sic rectè Lamb. pam Pall. Grut. Stevvech. Vatic. Princeps editio Victoriique inducunt *Tò jam*, porro *civi* non *cive*. Pal. tert. Vatic. Stevvech. editio Victor. In Vatic. alias est, *quem declararet se non*. inde Victorius: *cum declarasset se non*. Pal. tert. cum Grut. *quæ declarasset se jam non*.

4. *Quasi descivérim à pristina causa.*) Ita malui cum Vict. & Man. præsertim cum jannoter Egnatius in aliis membranis exstitisse *descisserim à pristina causa*; accedatque Vat. *quasi descisserim pristina causa*: denique Pal. pr. *descesserem* rescribens. ceteri mss. etiam editio princeps: *desisterem*. vulgò *desisterim pristinâ causa*. porrò Pal. tert. pro *quibus ornem Cæsarem*, refert *eorum*. item *pro pristina, prima*.

5. *Quem ego vehementer auctorem sequor.*) In editione principe; posteà Vict. hunc ordinem video; deinde in Grut. ac Vat nam Pal. tert. *quem ego vehementer sequor*, omisso vocabulo *auctorem*.

6. *Tamen ornandus videretur.*) Pall. Grut. *memorandus*. editio princeps *internandus*.

7. *Neve in hoc reo, neve in aliis requiras.*) *Quæ* nupere editi. Sed alterum est in Pall. tert. *neve in hoc, neve in aliis req.* Grut. Stevvech. editione prima: desin Vict. Man. Lamb. edd.

8. *Par pari refert.*) Sic Pal. pr. & quart. nam sec. tert. item membranæ Grut. habent: *par pro pari refert*. Lamb. adjecit: *In par pari, &c.* sed non à libris.

In Clo-

dixi: sed etiam sæpe facio, diis, hominibusque approbantibus. Habes de Vatinio: cognosce de Crassio. Ego cùm mihi cum illo magna jam gratia esset, quòd ejus omneis gravissimas injurias, communis concordiæ causa, voluntatis quadam 1 oblivione contriveram, repentinam ejus defensionem Gabinii, quem proximis superioribus diebus acerrime oppugnasset, tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulissem: sed, cùm me disputantem, 2 non lacessentem lacessisset, exarsi, non solùm præsenti, credo, iracundia, (nam ea tam vehemens fortasse non fuisset) sed, cùm inclusum illud odium multarum ejus in me injuriarum, quod ego effudisse me omne arbitrabar, 3 residuum tamen, insscientem me fugisset: omne repentè apparuit. Quo quidem tempore ipso, quidam homines, & iidem illi, quos sæpe nutu, significationeque appello, cùm se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea, meque tum denique sibi esse visum reip. qualis fuissem, restitutum, cumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset: gaudere se dicebant, mihi & illum inimicum, & eos qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros. Quorum iniqui sermones cùm ad me per homines honestissimos perferrentur: cumque Pompejus ita contendisset, ut nihil umquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Cæsarque per litteras maxima se molestia ex illa contentione affectum ostenderet: habui non temporum solùm rationem meorum, sed etiam naturæ. 4 Crassusque, ut quasi testata pop. Rom. esset nostra gratia, pænè à meis laribus in provinciam est profectus. Nam cùm mihi condixisset, cenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Quamobrem ejus causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam, defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. Accepisti, quibus rebus adductus, quamque rem, causamque defenderim: quique meus in rep. sit pro mea parte, capessenda, status. De quo sic velim statuas, me hæc eadem sensurum fuisse, si mihi integra omnia, ac libera fuissent. Nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes: neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum civium principatum: neque permanendum in una sententia, conversis rebus, ac bonorum voluntatibus immutatis: sed temporibus assentiendum. NUMQUAM ENIM PRÆSTANTIBUS IN rep. gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua permansio, 5 sed ut navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas: cum verò id possis mutata velificatione assequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quàm, eo commutato, quò velis, tandem pervenire: sic, cum omnibus nobis in administranda rep. propositum esse debeat id, quod à me sæpissime dictum est, CUM DIGNITATE OTIUM: NON idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Quamobrem, ut paullo ante posui, si essent omnia mihi solutissima, tamen in rep. non alius essem, atque nunc sum. Cùm verò in hunc sensum & alliciar beneficiis hominum, & compellar injuriis: facilè patior, ea me de rep. sentire, ac dicere, 3 quæ maximè cùm mihi, tum etiam reip. rationibus putem conducere. Apertiùs autem hæc ago, ac sæpiùs, quòd & Quin. frater meus, legatus est Cæsaris, & nullum meum minimum dictum, non modò factum, pro Cæsare intercessit, quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihi devinctum putarem. Itaque ejus omni & gratia, quæ summa est, & opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor, ut meis. Nec mihi aliter potuisse videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum prælidiis iis, quæ semper habui, nunc etiam potentium benivolentiam conjunxissem. His ego consiliis, si te præsentem habuissem, ut opinio mea fert, essem usus eisdem. novi enim temperantiam, & moderationem naturæ tuæ: novi animum, tum mihi amicissimum, tum nulla in ceteros malevolentia suffusum: contraque cùm magnum, & excelsum, tum etiam apertum & simplicem. Vidi ego quosdam in te taleis, qualeis tu eosdem in me videre potuisti. Quæ me moverunt, movissent eadem te profectò. Sed, quocumque tempore mihi potestas præsentis tui fuerit, tu eris omnium moderator consiliorum meorum. tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ. 8 Me quidem certè tuarum actionum, sententiarum, voluntatum, rerum denique omnium socium, comitemque habebis: neque mihi in omni vita res tam erit ulla proposita, quàm ut quotidie vehementiùs te de me optimè meritum esse lætere. Quòd rogas, ut mea tibi scripta mittam, quæ post discessum tuum scripserim: sunt orationes quædam, quas Menocrito dabo: 9 neque ita multæ; ne pertimescas. Scripsi etiam (nam ab orationibus dijungo me ferè, referoque ad mansuetiores Musas: quæ me maximè, sicut jam a prima adolescentia delectarunt) scripsi igitur Aristoteleo more: quemadmodum quidem volui, treis libros in disputatione, ac dialogo de oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutileis. Abhorrent enim à communibus præceptis: ac omnem antiquorum, & Aristoteleam, & Isocrateam rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus treis libros de temporibus meis: quos jampridem ad te misissem, si esse edendos putassem. Sunt enim testes, & erunt, sempiterni 10 meritorum erga me tuorum, meæque pietatis. Sed quia verebar, non eos, qui se læsos arbi-

1. *Oblivione contriveram.*) Pal. pr. *contereram*. sec. Grut. *conteram*. Stevvechii mss. *conteraveram*. Grut. aliquando fuit suspicatus *contexeram*.

2. *Non lacessentem lacessisset.*) Sic repono ex editione prima. Pall. tert. quart. Grut. unde illud vulgatum *lacessit* irrepserit multum mecum anquisivi, nec reperi.

3 *Residuum tamen insciente me fugisset.*) Teretem hanc lectionem & adeo suavem auribus, revocavi ex Pal. pr. ac Med. primaque editione: cùm in ceteris ferè omnibus, restaret *insciente me vel neglegente*: præter tert. in quo hic complexus multis modis ab aliis discedit, ut notor: *exarsi non s. præsenti credo iracundia. Nam c. r. vehementer s. n. s. f. c. incl. i. o. m e. i. en. i. quod ego effugisse me esse arbitr. resi. insciente me fudisse omne rep. a.* vulgo: *insciente me fuisset.*

4. *Crassusque aut quasi &c.*) Monuit Gulielmius fuisse in Martinii cod. *crassus quoque*. non respuo; sed prius apparet in ceteris omnibus: Vatic. quoque & Gruteriano.

5. *Sed ut navigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere non queas.*) Ita scripsi statuta auctoritate Victorianæ cum Lambini ac mss. Vict. quidem *in*, quod aliàs τῷ *navigando* præfuebatur, expunxit. nec videtur adeo necessarium cum mss. quoque tiuliani, aliosque *ut* aliunde *in* semoveat. dein vulgo *tandem* pro quo Lamb. *tamen*, ut & Pall. tert. Grut. Vat. editio prima. paullo superius tres mss. *bonorum voluntatibus mutatis*. non *immutatis*.

6. *Cum verò in hunc sensum & alliciar.*) Pal. tert. *cum verò jam hunc sensum*.

7. *Quæ maximè cum mihi, tum etiam Reip. rationibus putem conducere.*) Lam. *quæ cum mihi maximè*: sed mihi ad Pal. tert. Stevvech. editionem primam, quæ cudunt: *quæ maximè cum mihi, multum etiam*. Grut. verò, *quæ mihi maximè, cum multum etiam reip.* neutra spernenda ad vulgatam.

8. *Me quidem certè tuarum actionum.*) Stevvech. liber. *tuarum certè actionum*. Pal. quart. *Me quidem cetera rum tuarum*: nescio quam bene. In rem ferè Propert. *Te sacium te vita, te corpora esse licebit: Te dominum admitto rebus, amice, meis, &c.* Et Apoll. l. r. Καλὸς ὁπαδῶν ἀστοβήτης ἐὼν τε φοβοῦς φυλακὶς τε βιοῖο. Paullo ante ex duobus mss. malim: *Tibi vis eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curæ.* Et paullo post: ex Grut. *neque in omni mihi vita res tam erat ulla proposita.*

9 *Neque ita multæ; ne pertimescas.*) Sic habent meliores codices omnes Stevvech. Vat. Grut. Pal. tert. nam quart. totus à blitco interpolatus conjunctim *ut ne pertimescas*. Cui hæc lect o non liquet. neget meridiem liquere: mihi elegantissima & germanissima videtur. vulgo, *ut pertim.* paullò post scripsi *dijungo* ex Victorii edit. Palat. tert. Vatic. Sicut, *delectarunt*, ex omnibus mss. ac libris. Vulgò *dicjungo & delectant.*

10. *Meritorum erga me tuorum, meaque pietatis.*] Omnium codicum fide & meliorum editionum ductu sic quoque edendum jussi. vulgò: *meritorum tuorum erga me, meaque in te pietatis*: nimis putidè.

trarentur (etenim id feci, parcè & molliter) sed eos, quos erat infinitum 1 bene de me meritos omneis nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem, cui rectè committam, invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitæ, consuetudinisque nostræ totam ad te defero. Quantum litteris, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, 2 id omne ad arbitrium tuum, qui hæc semper amasti, libentissimè conferemus. Quæ ad me de tuis rebus domesticis scribis, quæque mihi commendas, 3 ea tantæ mihi curæ sunt, ut me nolim admoneri: rogari verò sine magno dolore vix possum. Quod de Quinti fratris negotio scribis, te priore æstate, quòd morbo impeditus in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse: nunc autem omnia facturum, ut conficias: id scito esse ejusmodi, ut frater meus verè existimet, adjuncto isto fundo, patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus, & de Lentuli tui, nostrique studiis, & exercitationibus, velim quàm familiarissimè certiorem, & quàm sæpissimè faciasː existimesque, neminem cuiquam neque cariorem, neque jucundiorem umquam fuisse, quàm te mihi: idque me, non modò ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. Appius in sermonibus anteà dictitabat: postea, dixit etiam in senatu palàm, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega provinciam: si curiata lex non esset, 4 se paraturum cum collega, tibique successurum: legemque curiatam consuli 5 ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex senatusconsulto provinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introisset. Ego, qui ad te tuorum quisque necessariorum scribat, nescio: varias esse opiniones intelligo. sunt qui putent posse te non decedere, quòd sine lege curiata succedatur: sunt etiam, qui, si decedas, à te relinqui posse, qui provinciæ præsit. Mihi non tam de jure certum est (quamquam ne id quidem valde dubium est) quàm, illud ad tuam summam amplitudinem, 6 dignitatem, libertatem, quate scio libentissimè frui solere, pertinere, te sine ulla mora provinciam successori concedere, præsertim cùm sine suspicione tuæ cupiditatis non possis illius cupiditatem refutare. Ego utrumque meum puto esse, & quid sentiam, ostendere, & quod feceris, defendere. Scripta jam epistola superiore, 7 accepi tuas litteras de publicanis: quibus æquitatem tuam non potui non probare. 8 felicitate quidem, vellem, consequi potuisses, ne ejus ordinis, quem semper ornasti, rem, aut voluntatem offenderes. Equidem non desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum. scis, 9 quàm graviter inimici ipsi illi Qu. Scævolæ fuerint. Tibi tamen sum auctor, ut si quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies, aut mitiges. Id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiæ tuæ. Vale.

¶ *ARG. Lentulo Valerij nomine per litteras se gratiam esse, reique præsentem cupere scribit: & cum eo jocatur.*

M.T.C.S. D.L. VALERIO, JURISCONSULTO.

10 CUR enim tibi hoc non gratificer, nescio: præsertim cùm *his temporibus audacia pro sapientia liceat uti*. Lentulo nostro egi per litteras tuo nomine gratias diligenter. Sed tu velim desinas jam nostris litteris uti, & nos aliquando revisas: & ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quàm istic, ubi solus sapere videare. 11 Quamquam qui istinc veniunt, partim te superbum esse dicunt, quòd nihil respondeas: partim contumeliosum, quòd malè respondeas. Sed jam cupio tecum coram jocari. Quare fac, ut quam primùm venias, neque in Apuliam tuam accedas, ut possimus salvum venisse gaudere. Nam illo si veneris, tamquam Ulysses, cognosces tuorum neminem. Vale.

M. TVL-

---

1. *Bene de me meritos omnes nominare. Quæ.*) Expunxi intermedias vocales glossæ injectas ab istis cerebrosis ac supercilliosis Magistris, cum eas inficientur Pall. Grut. prima editio: elegantissimæ denique Vict. ac Raphelengii. video etiam spretas esse Manut.

2. *Id omne ad arbitrium tuum.*) Notavit ex Stevvech. Gulielm. *omne arbitrio tuo*: quod repertum mihi in Pal. tert.

3. *Ea tanta mihi curæ sunt, ut me nolim admoneri.*) Locus correctorum flagitio corruptus, liquet mihi ex libris mss. in Stevvech. [sicut in Pal. quart. fuisse rasuræ vestigia ducunt. *Ea, tanta, tanta, mihi curæ sint, & me velim admoneri.* Pall. prim. sec. [licet hic quoque subierit manus poparum librariorum.] *ea & ante mihi curæ sint, ut me velim admoneri. rogari verò sine magno dolore vix possim.* sicut & Grut. tert. *ea, ut ante mihi curæ sint, & me nolim admoneri.* Ego quid statuam ἐπέχω, lubeat prius alios inspectare, cernere hanc pugnam.

4. *Se paraturum cum collega.*) Primus assertor hujus lectionis Vict. qui invenerat in suis vetustis libris *separaturum*; ut est in Grut. Pal. quart. editione prima. sed in ceteris tribus *se paraturum* divisim. *Partiturum* vulgò, quod tamen extitisse quidam in Politani libro notant; & Egnatius oræ primæ impressioni impegit, ex aliquo veteri codice.

5. *Ferre opus esse, non necesse esse.*) Ita omnes editiones: & mss. vulgò tamen ex officina Magistellorum: *sibi necesse non esse.*

6. *Dignitatem, libertatem.*) Et hic prætulimus lectionem accuratissimi Vict. inventam nobis in Pall. quatuor, Grut. Stevvech. Vatic. editione prima, nec laudamus vanitatem Lamb. vel ambitionem putantis hic egregiam se discendi à Vict. occasionem nactum esse. *liberalitatem* contra propugnantis: sicut supra, ita ingenium ejus deditum erat novitatibus, edentis, *quoad urbem introisset*, ne videretur Vict. acceptum referre, si, ut ille edidit, utque habet codex. Medic. notatus Egnatio, *quoad urbem introisset*, veterem lectionem produxisset.

7. *Accepi tuas litteras de publicanis.*) Gulielm. adnotat ex lib. vet. legi *ostendi*, unde conjectat *offendi*. sicus paullò ante ex Stevvech. *sine præsumtione tua cupiditatis*.

8. *Felicitate quidem vellem consequi potuisses.*) Adhæsi potius Victorio, Lamb. Man. ita edentibus, quàm ut incertus jactarer; accedente proximè Pal. tert. optimo codice: *felicitate autem quid vellem*: nec differebat quart. ut ex rasura conjici potest. Grut. *felicitatem autem quid vell.* Vatic. ut ex suis quoque notat Man. *felicitatem quidem vellem consequi potuisset.* ceteri, ut editio princeps: *facilitate autem quid vell.* nostrum omnino liquidissimum est.

9. *Quàm graviter inimici ipsi illi Q. Scævolæ fuerint.*) Elegantius geminato provocabulo δεικτικῶς seu ἐμφατικῶς. Pall. o. Vict. Medic. cod. Stevvech. Grut. tamen: *ipsi & illi Q. Scæv.* Paullo ante legebant duo Pall. præstantissimi, tert. quart. *Tandem non desinam tua decreta defendere.* paullò post scripsi ex omnibus mss. numero octo; editionibus deinceps melioribus: *ut si quibus rebus possis.* vulgò *si* omissum.

10. *Cur enim tibi hoc non gratificer.*) Inficiatæ editiones vulgatæ: *tibi hoc uno.* Suftuli illud *uno* supposito *non* auctoritate & editionum & mss. omnium.

11. *Quamquam qui istinc veniunt.*) Vulgò *qui istinc nunc veniunt.* unde conjectura Gul. elm. volebat: *huc ven.* sed To *nunc* adjuvant tres Pall. nam in quarto ejus loco abstrusius fuisse conjicio ex rasura, Grut. Stevvech. sicut & illud *te* paullo post, *ut possimus salvum venisse gaudere*: suasit omnium mss. tum Vatic. quoque editionis primæ, ac Victorianæ.

2. *Quis*

M. TVLLI CICERONIS

EPISTOLARVM AD C. CVRIONEM, ET CETEROS, LIBER SECVNDVS.

ARG. Excusat se quòd minus sæpè scripserit. cupis præsentem Curionem, beneficia in eundem commemorat: eorum q. memoranda esse cupit.

M. T. C. S. D. C. CVRIONI.

QVAMQVAM me nomine negligentiæ suspectum tibi esse doleo, tamen non tam mihi molestum fuit accusari abs te officium meum, quàm jucundum requiri: præsertim cùm in quo accusabar, culpa vacarem: in quo autē desiderare te significabas meas litteras, præ te ferres perspectum mihi quidem, sed tamen dulcem, & optatum amorem tuum. Equidem neminem prætermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui litteras non dederim. etenim 1 quis est tam scribendo impiger, quàm ego? 2 A te verò bis, terve summum, & eas perbreveis accepi. Quare, si iniquus es in me judex, condemnabo eodem ego te crimine: sin me id facere noles, te mihi æquum præbere debebis. Sed de litteris hactenus. non enim vereor, ne non scribendo te expleam: præsertim si in eo genere studium meum non aspernabere. Ego te absuisse tamdiu à nobis 3 & dolui, quòd carui fructu jucundissimæ consuetudinis: & lætor, quòd absens omnia cum maxima dignitate es consecutus: quodque in omnibus tuis rebus, meis optatis fortuna respondit. Breve est, quod me tibi præcipere meus incredibilis in te amor cogitanta est exspectatio vel animi, vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem, 4 sic ad nos conformatus revertare, ut, quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere, ac tueri possis. Et, quoniam meam tuorum ergà me meritorum 5 memoriam nulla numquam delebit oblivio, te rogo, ut memineris, quantæcumque tibi accessiones fient & fortunæ, & dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis, atque amantissimis consiliis paruisses. Quare hoc animo in nos esse debebis, ut ætas nostra jam ingravescens, in amore, atque 6 in adolescentia conquiescat. Vale.

¶ *ARG. De morte patris Curionis.*

M. T. C. C. CVRIONI, S. D.

GRAVI teste privatus sum amoris summi erga te mei, 1
patre tuo, clarissimo viro: qui cum suis laudibus, tùm verò te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset, ut te antè videret, quàm à vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium dii fortunent. Me certè habebis 7 cui & carus æquè sis, & jucundus, ac fuisti patri.

¶ *ARG. Monet Curionem ne in editionibus munerum patrimonium suum profundat.*

M. T. C. C. CVRIONI, S. D.

RVPAE studium non defuit declarandorum mune- 2
rum tuo nomine: sed nec mihi placuit, nec cuiquam tuorum, quidquam, te absente, fieri, quod tibi, cùm venisses, non esset integrum. 8 Equidem quid sentiam aut scribam ad te postea pluribus, aut, ne ad eam meditere, imparatum te offendam, 9 coramque contra istam rationem, meam dicam: ut aut te in meam sententiam adducam: aut certè testatum apud animum tuum relinquam, quid senserim: ut, si quando (quod nolim) displicere tibi consilium tuum cœperit, possis meum recordari. Brevi tamen sic habeto, in eum statum temporum tuum reditum incidere, ut iis bonis, quæ tibi natura, studio, fortuna data sunt, facilùs omnia, quæ sunt amplissima in rep. consequi possis, quàm muneribus: quorum neque facultatem quisquam admiratur (est enim copiarum, non virtutis) neque quisquam est, quin *satietate jam defessus sit*. Sed aliter, atque ostenderam, facio, qui ingrediar ad explicandam rationem

---

1. *Quis est tam scribendo impiger quàm ego?*] Delevi particulam *in* auctoritate Victorii, Palat. prim. sec. quint. Grut. licet eam repetisse affirmet: in tribus Manutius. Ceterum initium hujus periodi valde variat in mss. Pal. tert. Steevech. *Quis enim est.* Omninò verisimæ lectio Gruteriani liquet. *Enim quis est tam scribendo*: ut illud & præfixum sit ab inducto & auctore Magistello.

2. *A te verò bis terve summum & eas perbreves accepi.*] Diligentissimus Victorius sic ex suo libro edidit, cui tradunt assensus suos Pal. pr. sec. Grut. Steevech. Martin. vulgati: *a te summum*:

3. *Et dolui, quòd carui fructu jucundissimæ consuetudinis; & lætor.*] Ita scribo ex editione Victorii; & ferè omnibus Pall. nam *dolui* habet Vict. Pal. pr. Vat. can. & τὸ *tua* ignorant quinque, Pall. sex. Manut. Grut. aliique. vulgo *& dolen quòd e fr. suc. tua; & lætor.*

4. *Sic ad nos conformatus revertare.*] Hanc exhibe. in sua editione lectionem Victorius, quam & nos recepimus adducti consensu Pal. pr. sec. quint. Vatic. editionis princip. s. In Grut. est vulgi lectio; *confirmatus* cum superscriptâ glossâ, *instructus*; Manutius tractum à ponderibus putat; quæ non facile sustinent imbecilli. sed non opus est hoc effugio: *confirmat se* qui se præparat exspectationi sustinendæ.

5. *Memoriam nulla numquam delebit oblivio.*] Pusillum hoc; sed ita tamen edendum, ut præeunt meliores libri: nempe Victorii. Vatic. Pall. quart. quintus. vulgò *nulla unquam.*

6. *In adolescentia conquiescat.*] Expunxi ut supervacuum *tua*, auctoritate Pall. pr. sec. quint. Grut. in aliis transposuit: *adolescentiâ conquiescat tua*: sicut in Peckii libro. Ven. edit. ac Manutii.

7. *Cui & carus æquè sis & jucundus.*] Sic Victorius: Pal. 1 r. Grut. Steevech. nam Vatic. Pal. sec. *cui & carus atque sis & perjucund* vulgo: *cui carus æquè sis & perjucundus.*

8. *Pupæ studium non defuit.*] Solus Pal. primus hanc lectionem præfert: nam tert. *id super studium non def.* Grut. *super studium.* Mirè hanc (nam verissima est) indagatus est Victorius, eum secuti, Lambinus aliique, dissimulant. Vulgò pessimè: *nempe studium meum non defuit.*

9. *Equidem quid sentiam aut scribam.*) Sic optimus cod. Med. Sic Vat. sic Victorius edidit. Grut. Pal. tert. *equidem sententiam.* Steevech. *equidem sentiam.* notat præterea in aliis binis suis legi Gulielmius, *equidem meam sententiam.* Vulgo: *meam quidem sententiam aut scribam.*

10. *Coramque contra istam rationem meam dicam.*) Consensio codicum meliorum & hanc lectionem Victorio ac Lambino persuasit: & sic quoque est in Pal. pr. sec. tert. Grut. nam quart. *contra istam tuam rationem dicam ut aut te in meam sent.* quint. *coramque te contra istam rationem dicam.* vulgo: *contra istam meam.*

nem sententiæ meæ Quare omnem hanc disputationem in adventum tuum differo. Summa scito in exspectatione te esse, eaque à te exspectari, quæ à summa virtute, summoque ingenio exspectanda sunt: ad quæ si es, ut debes, paratus: (quod ita esse confido) plurimis, maximisque muneribus & nos amicos, & civeis tuos universos, & remp. afficies. Illud cognosces prof. ctò, mihi te neque cariorem, neque jucundiorem esse quemquam.

ARG. Nullum è tribus, negotiali, jocoso & severo, generibus epistolarum nunc occurrere: se id tantùm cupere, ut Curio expectationi respondeat.

M. T. C. C. CURIONI. S. D.

4 EPistolarum genera multa esse non ignoras: sed unum illud certissimum, cujus causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absenteis, si quid esset, quos eos scire, aut nostra, aut ipsorum interesset. 1 Hujus generis litteras à me profectò non expetis. Tuarum enim rerum domesticatum habes & scriptores, & nuntios. In meis autem rebus nihil est sanè novi. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnopere delectant: unum familiare, & jocosum: alterum severum, & grave. Utro me minùs deceat uti, non intelligo. Jocerne tecum per litteras? civem mehercule non puto esse, qui temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? quid est, quod possit graviter à Cicerone scribi ad Curionem, nisi de rep. Atque in hoc genere hæc mea causa est, 2 ut neque ea, quæ non sentio, velim scribere. Quamobrem, quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, utar ea clausula, qua Leo, neque ad studium summæ laudis cohortabor. Est enim tibi gravis adversaria constituta & parata, incredibilis quædam exspectatio: quam tu una re facillimè vinces, si statueris, QVARVM LAVDVM gloriam adamaris: quibus artibus eæ laudes comparantur, in iis esse laborandum. In hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse confiderem: & hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei. Vale.

¶ ARG. Curionem in summa laude, & exspectatione esse scribit, eundem ad remp ornandam exhortatur.

M. T. C. C. CURIONI, S. P. D.

5 HÆc negotia quomodo se habeant, ne epistola quidem narrare audeo. tibi, etsi ubicumque es (ut scripti ad te antea) in eadem es navi: tamen quòd abes, gratulor: vel quia non vides ea, quæ nos: vel quòd excelso, & illustri loco sita sit laus tua, in plurimorum & sociorum, & civium conspectu: quæ ad nos nec obscuro, nec vario sermone. 3 sed & clarissima, & una omnium voce perfertur. Unum illud nescio, gratulerne tibi, an timeam, quòd mirabilis est exspectatio reditus tui: non quò verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat: sed mehercule, ne, cùm veneris, non habeas jam, quod cures: 4 ita sunt omnia debilitata jam propè & exstincta. Sed hæc ipsa nescio, rectene sint litteris commissa. quare cetera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de rep. sive desperas: ea para, meditare, cogita, quæ esse in eo civi, ac viro debent: qui sit remp. afflictam, & oppressam miseris temporibus, ac perditis moribus, in veterem dignitatem ac libertatem, vindicaturus.

¶ ARG. Milonem Curioni commendat in petitione consulatus.

M. T. C. C. CURIONI, S. D.

NONDVM erat auditum, te ad Italiam adventare, cùm Sextum Villium, Milonis mei familiarem, cum his 6 ad te litteris misi. Sed tamen cùm appropinquare tuus adventus putaretur, & te jam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit, ut non veteremur, ne nimis citò interem, cum has quàm primum ad te perferri litteras magnoperè vellemus. Ego si mea in te essent officia solùm, Curio, tanta, quanta magis à teipso prædicari, quàm à me ponderari solent: verecundiùs à te, si qua magna res mihi petenda esset, contenderem. GRAVE EST ENIM homini pudenti, petere aliquid magnum ab eo, de quo se benè meritum putet: ne id, quod petat, exigere magis, quàm rogare: & in mercedis potiùs, quàm beneficii loco numerare videatur. Sed quia tua in me, vel nota omnibus, vel ipsa novitate meorum temporum clarissima & maxima beneficia exstiterunt: ESTQVE ANIMI ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere; non dubitavi id à te per litteras petere, quòd mihi omnium esset maximum, maximeque necessarium. Neque enim sum veritus, 6 ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem: cùm præsertim confiderem, nullam esse gratiam, 7 quam non vel capere animus in accipiendo, vel in remunerando, cumulandoque illustrare posset. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi, & locavi: statuique in eo me non officii solùm fructum, sed etiam pietatis laudem debere quærere. Neque verò cuiquam salutem, ac fortunas suas tantæ curæ fuisse umquam puto, quantæ mihi sit honos ejus, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adjumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit præterea nobis requirendum. Habemus hæc omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu, propter nostram (ut spero te intelligere) causam: vulgi, ac multitudinis, 8 propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ: juventutis, & 9 gratiosorum in suffragiis studia, propter ipsius excellentem in eo genere, vel gratiam, vel diligentiam: nostram suffragationem, 10 si minùs potentem, at probatam tamen & justam, & debitam, & propterea fortasse etiam gratiosam. Dux nobis, & auctor opus est, & eorum

1. *Hujus generis litteras à me profectò non expetis.*] Sic habetur in Pall. cert. quint. eratque item in sec. ac quarto, præ ceteris manus corruptrices expertis: pro quo in hoc *expetter*, in illo *exspettis*. sed *expetis* quoque adnotat ex Stevvech. Gulielmius, firmatque Pal. pr. exhibendo *expetar*. Vulgò *expetas*: alii *exspectabis*.

2. *Ut neque ea, quæ non sentio, velim scribere.*] Rectè hoc Manutius ex suis libris ac Medic. exstat quoque hæc lectio in quinque Pall. Grut. Stevvech. vulgo: *quæ nunc sentio.*

3. *Sed & clarissima & una omnium voce perfertur.*] Sic cum Lambin. & plerisque mss. volui. Victorius tamen edidit: *sed & clarissima & unâ una omnium voce perfertur*; cui ferè in omnibus accedit Pal. prim. *sid & clarissimâ & unâ & una omnium voce perf.* quart. *& clarissimâ & unâ omnium & una voce prof.*

4. *Ipsa sunt omnia debilitata jam prope & exstincta.*] Primæ impressionis lectionem exhibui inventam quoque in Pall. sec. tert. quart. Peck. Grut. Stevvech. tamen ut Lamb. ediderat, *debilitata jam, & prope & exstincta.* Pal. prim. quint. sic quoque nisi quod copulam & spernant. vulgò: *debilitata, & jam propè exstincta.*

5. *Cum Sext. Villium Milonis mei familiarem.*] Hoc nomen præferunt editionum optimæ Vict. ac Manut. extatque ea lectio in Pal. pr. Vatic. alii hic mihi, *Sextum alium*, alii *Servilium* citant; quæ nomina tantum à manu radente respondent in libris nostris.

6. *Ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem.*] Ablegant *τὸ beneficia* in charonium quisque Pall. Grut. editio Victorii: sicut paullò post *τὸ tantum.*

7. *Quam non vel capere animus meus in accipiendo, vel in remunerando cumulandoque illustrare posset.*] Reddiderunt hæc suo vigori Vict. ac Lamb. sic mihi quoque conspecta in omnibus Pall. Grut. Vatic. Stevvech. Vulgo totus complexus sic edebatur: *Neque enim sum veritus, ut sustinere tua in me vel innumerabilia beneficia non possem: cum præsertim confiderem, nullam esse gratiam tantam, quam vel non capere animus meus accipiendo: vel remunerando cumulandoque illustrare posset.* Nihil, ne latum quidem unguem à mss. discessimus.

8. *Propter magnificentiam munerum, liberalitatemque naturæ.*] Sic Grut. Pal. sec. tert. quart. ad marginem; quint. edit. prima Stevvech. Peckii *liberalitatem*, aliàs quart. in textu: *liberalitatemque necessariæ juventutis.*

9. *Gratiosorum in suffragiis studia.*] Non est hæc vulgarium edit. lectio, sed omnium mss. edit. omnisque Vict ipsiusque cod. Medic. cui parcere debebat Manut. neque *studia* sine consilio ac usu librorum temerè ejicere ut glossema.

10. *Si minùs potentem; at probatam tamen.*] In Pall. sec. tert. ceteris que omnibus, sicut & editione vetustissima *ac probat.* placuit tamen Stevvechiani cod. scriptura, quam præceperunt Vict. Lamb. Man. vulgo; *approbatam.*

1. Qui

eorum ventorum, quos proposui, moderator quidam, & quasi gubernator: 1 qui si ex omnibus unus optandus esset: quem tecum conferre possemus, non haberemus. Quamobrem, si me memorem, si gratum, si bonum virum, vel ex hoc ipso quòd tam vehementer de Milone laborem, existimare potes; si dignum denique tuis beneficiis judicas: hoc à te peto, ut subvenias huic meæ sollicitudini, ut huic meæ laudi, 2 vel (ut verius dicam) propè saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor, te majoris animi, gravitatis, constantiæ, benivolentiæque erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi verò tantum decoris, tantum dignitatis adjunxeris, ut eundem te facilè agnoscam fuisse in laude mea, qui fueris in salute. Ego ni te videre scirem, 3 cùm ad te hæc scriberem, quantum officii sustinerem, quantoperè mihi esset in hac petitione Milonis omni, non modò contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem, ita causam, meque totum commendo, atque trado. Vnum hoc sic habeto: si à te hanc rem impetrâro, me pænè plus tibi, quàm ipsi Miloni debiturum. non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua præcipuè sum ab illo adjutus: quàm pietas erit in referenda gratia, jucunda. eam autem unius tui studio me assequi posse confido. Vale.

¶ *ARG. Curionem de tribunatu & sacerdotio gratulatur. Proconsulatum sibi non prorogari, à Curione petit.*

M. T. C. PRO CONSUL C. CURIONI, TRIBUNO PL. S. D.

7 SERA gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nulla negligentia prætermissa est. longè enim absum: audio serò. Sed tibi & gratulor: &, ut sempiternæ laudi tibi sit iste tribunatus, exopto: teque hortor, ut omnia gubernes, & moderére prudentia tua: ne te auferant aliorum consilia. Nemo est, qui tibi sapientiùs suadere possit te ipso: numquam labére, si te audies. Non scribo hoc temere: cui scribam, video; novi animum, novi consilium tuum. non vereor, nequid timidè, nequid stultè facias, si ea defendes, quæ ipse recta esse senties. Quòd in id reip. tempus non incideris, sed veneris (judicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum) profectò vides, quanta vis in rep. temporum sit, quanta varietas rerum, quàm incerti exitus, quam flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita, non dubito, quin cogites. Sed amabo te cura, & cogita, nihil novi, sed illud idem, quod initiò scripsi: tecum loquere: & te adhibe in consilium: te audi: tibi obtempera. 4 alteri qui melius dare consilium possit, quàm tu, non facilè inveniri potest: tibi verò ipsi certè nemo melius dabit. Dii immortales, cur ego non adsum, vel spectator laudum tuarum, vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum? 5 jam etsi hoc minimè tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo, vis amoris mei, consilio te ut posset juvare. Scribam ad te plura alias. paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios: ut, quoniam sanè feliciter, & ex mea sententia remp. gessimus, unis literis totius ætatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, 6 quamquam difficili in re, atque causa, cognosces ex iis litteris, 7 quas Tharsoni, liberto tuo, dedi. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benivolentia, meaque item in te singulari, rogo, atque oro, ne patiare quidquam mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Præsens tecum egi, cùm te tribunum pleb. isto anno fore non putarem: itemq; petivi sæpius per litteras: sed tum quasi à senatore nobilissimo, tum adolescente gratiosissimo: nunc à tribuno pleb. & à Curione tribuno: non ut decernatur aliquid novi: quod solet esse difficilius: sed ut ne quid novi decernatur: & 8 ut senaticonsultum, & leges defendas: eaque mihi conditio maneat, qua profectus sum. Hoc te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale.

¶ *ARG. Monet Curionem, ne posthac de levissimis rebus scribat. Colloquium sibi fuisse cum Pompejo scribit, eumq; laudat: De suo in provinciam itinere scribit. Non prorogari sibi consulatum petit.*

M. T. C. PROCONSUL, M. COELIO S. D.

QVID? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorũ compositiones, ut vadimonia dilata, & Chresti compilationem mitteres, & ea, quæ nobis, cùm Romæ sumus, narrare nemo audeat? Vide, quantum tibi meo judicio tribuam, (nec mehercule injuria: πολιτικώτερος enim te adhuc neminem cognovi) ne illa quidem curo mihi scribas, quæ maximis in rebus reip. geruntur quotidie, nisi quid ad me ipsum pertinebit. scribent alii: multi nuntiabunt. perferet multa etiam ipse rumor. Quare ego nec præterita nec præsentia abs te, sed ut ab homine longè in posterum prospiciente, futura exspecto, ut ex tuis litteris, cùm formam reip. viderim, quale ædificium futurum sit, scire possim. Neque tamen adhuc habeo, quòd te accusem. neque enim fuit, quod tu plus providere posses, quàm quivis nostrûm, inprimisque ego, qui cum Pompejo complures dies nullis in aliis, nisi de rep. sermonibus versatus sum: quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompejum, & ad omnia, quæ providenda sunt in rep. & animo, & consilio paratum. Quare da te homini complectetur, mihi credo. Jam iidem illi & boni, & mali cives videntur, qui nobis videri solent. Ego cùm Athenis decem ipsos dies fuissem, multumque mecum Gallus noster Caninius, proficiscebar inde pridie nonas Quint. cùm hoc ad te litterarum dedi. Tibi cùm omnia mea commendatissima esse cupio, tum nihil magis, quàm ne tempus nobis provinciæ prorogetur. in eo mihi sunt omnia. Quod, quando, & quomodo, & per quos agendum sit, tu optimè constitues. Vale.

¶ *ARG. De adilitate Curionis, & Hirro ejus competitore repulsam passo.*

M. T. C. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGNATO S. D.

PRIMVM tibi, ut debeo, gratulor, lætorque cùm præsenti, tum etiam sperata tua dignitate, seriùs, non negligentia mea, 9 sed ignorantia rerum omnium. in his enim

---

1. *Qui si ex omnibus unus optandus esset.)* Licet rejeceris hanc lectionem Guliel. tamen probatam Vict. ex Med. cod. (ut eam annotat primæ edit. Ignatius) mihi verò deprehensam in Pall. pr. quint. Vatic. religio fuit postponere, certè elegantiorem ac meliorem mihi visam vulgata *exoptandus*: plura nihil attinet ingerere in hac temporis angustia.

2. *Vel (ut verius dicam) propè saluti tuum studium dicet.)* Arrisit hoc nobis ex antiquissima editione; dein Vict. Lamb. Manut. denique mss. Pal. pr. Vat. Peck. vulgo: *propria saluti.*

3. *Cum hæc ad te scriberem.)* Miror quid acciderit Pal. pr. sec. referentibus, *cum in te hæc scriberem*: & tert. Grut. *quem in te hæc scriberem.*

4. *Alteri qui melius dare consilium possit.)* Sic habent plerique libri & editiones. Pall. tamen tert. quart. quint. totidemque Guielmii *alter qui melius*, quod exhibet quoque editio prima.

5. *Iam etsi hoc minimè tibi deest.)* Sic præferunt Pall. pr. sec. quint. totidem Gulielmii: vulgò *tametsi*. supra agnoscunt Pall. pr. sec. tert. Grut. *cur ego absum*: sicut sec. non *minister* sed *magister*.

6. *Quamquam difficili in re.)* Rectè sic Victor. Pall. pr. tert. quint. Medic. Steyvech. alias *quamque difficili.*

7. *Quas Tharsoni liberto tuo dedi.)* Hoc nomen Liberto Curionis indidit editio primitus cusa, Pall. tert. Grut. duo Guliel. Pall. pr. *Tharsoni* quint. *Tassagni.* vulgò *Thrasoni.*

8. *Vt senaticonsultum & leges defendas.)* Frementibus Magistellis produxi hanc lectionem ex editione Victorii ac Pal. pr. Vatic. ut sæpe Livius. vulgò *Senatusconsultum.*

9. *Sed ignorantiâ rerum omnium.)* Invenit hoc vocabuli in novem mss. Manut. ipse in Pall. quatuor posteriores bus ac Grut. notatque sic Ignatius ad primam editionem, ex Medic. item Gulielm. ex tribus. sed *ignoratione* tuetur Victorius, & Pal. pr. quem coditem ut minimè hucusque subleste fidei ac manus expertus sum.

enim sum locis, quò & propter longinquitatem, & propter latrocinia, tardissime omnia perferuntur. Et cùm gratulor, tum verò quibus verbis tibi gratias agam, non reperio, 1 quòd ita factus sis ut dederis nobis, quemadmodum scripseras ad me, quem semper ridere possemus. Itaque cùm primùm audivi, ego ille ipse factus sum, scis quem dicam, egique omneis illos adolescenteis, 2 quos ille jactitat. difficile est loqui. Te autem contemplans absentem, & quasi tecum coràm loquerer, *Non adepol, quantam egeris rem, neque quantum facinus feceris.* Quod quia præter opinionem mihi acciderat, referebam me ad illud: *Incredibile hoc factu objicitur.* repentè verò incessi omnibus lætitiis. In quo cum objurgarer, quòd nimio gaudio pænè desiperem: ita me defendebam: 3 *Ego voluptatem animi nimiam.* Quid quæris? dum illum rideo, pænè sum factus ille. Sed hæc pluribus: multaque alia & de te, & ad te, cum primùm ero aliquid otii nactus. Te verò, mi Rufe, diligo, quem mihi fortuna dedit amplificatorem dignitatis meæ, ultorem non modò inimicorum, sed etiam invidorum meorum: ut eos partim scelerum suorum, partim etiam ineptiarum pœniteret. Vale.

10 ¶ *ARG. Literas sibi non reddi conqueritur. Res suas in Amano monte gestas, & Pindenissi expugnationem refert. Proconsulatum sibi non prorogari petit. De statu Reipub. inquirit.*

M. T. C. IMP. M. COELIO RUFO, ÆDILI CURULI DESIGNATO S. D.

TU vide, quàm ad me litteræ non perferantur. non enim possum adduci, ut abs te, postèa quàm ædilis es factus, nullas putem datas: præsertim cùm esset tanta res, tantæ gratulationis: de te, quia quod sperabam 4 de nihilo. Balbus enim sum, quod non putaram. Atque sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista præclara; quæ me lætitia extulerunt; ex quo vereor, ne idem eveniat in meas litteras. Equidem numquam domum misi unam epistolam, quin esset ad te altera: nec mihi est te jucundius quidquam, nec carius. Sed balbi non sumus: ad tem redeamus. Ut optasti, ita est. velles enim, ais, tantummodò ut haberem negotii, quod esset ad laureolam satis. Parthos times, quia diffidis copiis nostris. ergo ita accidit. Nam Parthico bello nuntiato, locorum quibusdam angustiis, & natura montium fretus, ad Amanum exercitum adduxi, satis probè ornatum auxiliis, & quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis nostri. Multum est enim in his locis: *Hiccine est ille, qui urbem? quem senatus?* nostri cetera. Cùm venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est, divisus aquarum divortiis, Cassius noster, quod mihi magnæ voluptati fuit, feliciter ab Antiochea hostem rejecerat. Bibulus provinciam acceperat. Interea cum meis copiis omnibus, vexavi Amanienseis, hosteis sempiternos. multi occisi, capti: reliqui dissipati: castella munita, improviso adventu capta, & incensa. Ita victoria justa imperator appellatus apud Issum (quo in loco sæpe, ut ex te audivi, Clitarchus tibi narravit, Darium ab Alexandro esse superatum) 5 adduxi exercitum ad infestissimam Ciliciæ partem. Ibi quintum vicesimum jam diem aggeribus, vineis, turribus oppugnabam oppidum munitissimum, Pindenissum, 6 tantis operibus, tantoque negotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi: quod si, ut spero, cepero: tum verò litteras publicè mittam. Hæc ad te in præsenti scripsi, ut speres, te assequi id, quod optasses. Sed, ut redeam ad Parthos, hæc æstas habuit hunc exitum satis felicem. Ea, quæ sequitur, magno est in timore. Quare, mi Rufe, vigila: primùm ut mihi succedatur: sin id erit, ut scribis, 7 &, ut ego arbitror, spissius: illud, quod facile est, nequid mihi temporis prorogetur. De rep. 8 ex tuis utantea tibi scripsi, cùm præsentia, tum etiam futura magis exspecto. Quare ut ad me omnia quàm diligentissimè perscribas, te vehementer rogo. Vale.

¶ *ARG. De successione provinciarum: De Pantheris editione ludorum à Cælio petitis: De omni reipublicæ statu sollicitum se esse ait.*

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CURULI, S. D.

PUTARESNE umquam accidere posse, ut mihi verba deessent: neque solùm ista vestra oratoria, sed hæc etiam levia, nostratia? Desunt autem proter hanc causam, quòd mirificè sum sollicitus, quidnam de provinciis decernatur. Mirum me desiderium tenet urbis, incredibile meorum, 9 atque in primis tui: satietas autem provinciæ: vel quia videmur eam famam consecuti, ut non tam accessio quærenda, quàm fortuna metuenda sit: vel, quia totum negotium non est dignum viribus nostris, 10 qui majora onera in rep. sustinere & possim, & soleam: vel quia belli magni timor impendet, quod videmur effugere, si ad constitutam diem decedemus. De pantheris, per eos, qui venari solent, agitur mandato meo diligenter: sed mira paucitas est & eas, quæ sunt, valdè ajunt queri, quòd nihil cuiquam insidiarum in mea provincia, nisi sibi, fiat. itaque constituisse dicuntur in Cariam ex nostra provincia decedere. Sed tamen sedulò fit, & in primis à Patisco. Quidquid erit, tibi erit:

---

1. *Quod ita factus sis.*] Debetur hoc quoque editionum vetustissimæ atque Victorio, restorque sic exitare in Pall. pr. tert. Vatic. Grut. Stevvech. Peck. Vulgo; *quod ita factum sit.*

2. *Quos ille jactitat.*] Hoc præferunt quatuor Pall. (nam sec. *jactat*) Grut. Vict. edit. ac pr ma. alii *actitat.* quod in nullo nostrorum extat. vulgo; *jactitabat.* sed hæc minuta sunt; indicanda tamen: ne aliquid sine libris tentasse videamur. sicut & illud: *scis quem dicam*, reposui ex Victorio: Pal. pr. Vatic. Stevvech. non *dicam.*

3 *Ego voluptatem animi nimiam.*] Addixi meam credulitatem hic Vict. Lamb. Manut. Vatic. abeuntibus ab omnibus nostris: nam pr. *homini*, sicut vulgò. sec. *hominum.* tert. *hominib.* quart. Grut. *habui.* quint. *omnium*; repræsentat. sicut in illo; *incredibile hoc factu objicitur:* ubi nullus non discessionem facit. pr. *incredibile, hoc factum objicitur.* sec. *incredibile hoc factum objicitur*; præsertim dispunctione, quas annotare non operæ est.

4. *De nihilo. Balbus enim sum, quod ego putaram.*] Hæc est omnium nisi lectio: quam ut integram affirmare, non audemus: ita aliorum conjecturæ codicum scripturam præferre tutius visum. emendarunt alii: *De Hilo (Balbus enim sum) quod.* Gulielm. ariolabatur, *dein, Hilo.*

5. *Adduxi exercitum ad infestissimam Ciliciæ partem.*] Probabat hanc Lambini lectionem, Gulielm. ex Stevvech. & Peck. quæ quia exstabat in Pall. tertio, quart. quinto, non contemnenda cum sit melior vulgata) in hac editione videbatur. Pal. sec. *deduxi.* Vulgò, *abduxi.*

6. *Tantis opibus, tantoque negotio.*] Sic est in omnibus mss. Pall. duobus Gulielm. editione prima, atque Victorii: præfertque Manut. ex illo Virgilii *tantæ pugnatur opum vi.* vulgo *operibus.*

7. *Et ut ego arbitror, spissius.*] Quid illos nominem, qui primitus à prima editione hanc lectionem ut incorruptam offerente desciverunt? scilicet quia vox infrequentior, ilico infatuanda erat magistellorum stupore. Eam vindicavit suæ editioni Vict. habetque Vatic. Pal. sec. Grut. *serius spissius* conjunxit. in Pal. tert. est *sepius* proximè conveniens. Vulgò *serius.*

8. *Ex tuis, ut antea tibi scripsi.*] Glossam *litteris* expunxi fide cod. Grut. Pal. tert. Stevvech.

9. *Atque in primis tui: satietas autem provinciæ.*] Politiani liber habet pro *autem alia.* miram ego satietatem, imò nauseam cepi ex corruptelis ac varietatibus hujus loci, quas objecerunt mihi ipsos invisenti mss. Pal. prim. & quint. *incredibile meorum. atque in primis satietas ante provinciæ.* sec. tert. *atque in primis satietas provinciæ.* Pal. quart. Grut. *atque inprimis satietas autem provinciæ.* Mihi, quam primam addixi, liquidissima apparet: ut sub appellatione *meorum*, quoque Cœlium claudat: & dudum se tædio subactum provinciæ quæratur.

10. *Qui majora onera in Rep. sustinere & possim & soleam.*] Ita passim omnes libri: tum editio princeps, itemque Victorii. Vulgo: *majora in rep. vestra sustinere & possimus & soleamus.*

1. *Sed*

erit: 1 sed quid esset, planè esset, nesciebamus. Mihi, mehercule, magnæ curæ est ædilitas tua. 2 ipse dies me admonebat. scripsi enim hæc ipsis Megalensibus. Tu velim ad me de omni reip. statu quàm deligentissimè perscribas. ea enim certissima putabo, quæ ex te cognoro. Vale.

¶ *ARG. Sollicitus de rebus urbanis. Litteras à Cœlio petit. De Diogenis & Philonis itinere. De vita urbana & provinciali collatione. De provincia rectè administrata. De reditu in urbem.*

M. T. C. IMP. M. COELIO ÆDILI CURULI, S. D.

22 SOLLICITVS equidem eram de rebus urbanis: ita tumultuosæ conciones, 3 ita molestæ Quinquatrus afferebantur. nam citeriora nondum audiebamus. Sed tamen nihil me magis sollicitabat, quam, in his molestiis non me, si quæ ridenda essent, ridere tecum. sunt enim multa, sed ea non audeo scribere. Illud molestè fero, nihil me adhuc his de rebus habere tuarum litterarum. Quare etsi, cùm tu hæc leges, ego jam annuum munus confecero: tamen obviæ mihi veniant litteræ tuæ, quæ me erudiant de omni rep. ne hospes planè veniam. hoc melius quam tu, facere nemo potest. Diogenes tuus, homo modestus, à me cum Philone Pessinunti discessit. 4 iter habebant ad Dejotarum regem. quamquam omnia nec benigna, nec copiosa cognorant. 5 Urbem, urbem, mi Rufe, cole, & in ista luce vive. Omnis peregrinatio (quod ego ab adolescentia judicavi) obscura, & sordida iis, quorum industria Romæ potest illustris esse. Quod cùm probe scirem, utinam in sententia permansissem. Cùm una mehercule ambulatiuncula, atque uno sermone nostro, omneis fructus provinciæ non confero. Spero me integritatis laudem consecutum, 6 non eram minor ex contemnenda, quàm ex conservata provincia. 7 spem triumphi? Inquis. gloriosè triumpharem, si non essem quidem tamdiu in desiderio rerum mihi carissimarum. Sed (ut spero) propediem te videbo. tu mihi obviam mitte epistolas te dignas. Vale.

¶ *ARG. Respondet epistolæ sextæ libri noni.*

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CVRULI S. D.

23 RARAS tuas quidem (fortasse enim non perferuntur) sed suaveis accipio litteras: vel quas proximè acceperam, quàm prudentis? quàm multi & officii, & consilii? Etsi omnia sic constitueram mihi agenda, ut tu admonebas: tamen confirmantur nostra consilia, cùm sentimus, prudentibus, fideliterq; suadentibus idem videri. Ego Appium (ut sæpe tecum locutus sum) valde diligo: neque ab eo diligi statim cœptum esse, ut simultatem deposuimus, sensi. Nam & honorificus in me consul fuit, & suavis amicus, & studiosus studiorum etiam meorum. 8 Mea verò officia ei non defuisse, tu es testis: 9 quoniam κωμικὸς μόρτυς (ut opinor) accidit Phania: & mehercule etiam pluris eum feci, quod te amari ab eo sensi. Jam me Pompeji totum esse scis. Brutum à me amari intelligis. Quid est causæ, cur mihi non in optatis sit complecti hominem, florentem ætate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis: collegam meum præsentem, & in ipsa collegii laude, & scientia, studiosum mei? Hæc eò pluribus scripsi, quòd mihi significabant tuæ litteræ, subdubitare, qua essem erga illum voluntate. Credo te audisse aliquid. falsum est, mihi crede, si quid audisti. Genus institutorum, & rationum mearum, dissimilitudinem nonnullam habet cum illius administratione provinciæ. Ex eo quidam suspicati fortasse sunt, animorum contentione, non opinionum dissensione, me ab eo discrepare. Nihil autem feci umquam, neque dixi, quod contra illius existimationem esse vellem. Post hoc negotium autem, & temeritatem nostri Dolabellæ, deprecatorem me pro illius periculo præbeo. Erat in eadem epistola veternus civitatis. gaudebam sanè, & congelasse nostrum amicum lætabar otio. Extrema pagella pupugit me tuo chirographo. Quid ais? Cæsarem non defendi Curio? quis hoc putaret præter me? 10 nam, ita vivam putavi. Dii immortales: quàm ego risum nostrum desidero! Mihi erat in animo, quoniam jurisdictionem confeceram: civitates locupletaram: publicanis, etiam superioris lustri reliqua, sine sociorum ulla querela, conservaram, privatis, summis, infimis fueram jucundus: proficisci in Ciliciam nonis Maji. 11 &, cùm prima æstiva attigissem, militaremque rem collocassem, decedere ex senatusconsulto. Cupio te ædilem videre, miroque desiderio me urbs afficit, & omnes mei, tuque in primis. Vale.

¶ *ARG. Fabium commendat.*

M. T. C. IMP. M. COELIO ÆDILI CVRULI, S. D.

M. Fabio, viro optimo, & homine doctissimo, familiarissimè utor, mirificeque eum diligo, cùm 24

propter

---

1. *Sed quid esset, planè nesciebamus.*] Sic est in omnibus antiquioribus editionibus, ac melioribus codicibus. Vulgo: *sed, quid planè esset nesciebamus.*

2. *Ipse dies me admonebat.*) Qui non intellexerunt hunc locum, interpolarunt. sed ita habetur in edit. princip, Vict. Vatic. Peck. Pal. pr. *ipse te me admonebat.* Leo. ut vulgò: *ipsa dies me admonebit.* Pall. tert. quart. quint. *ipsa res me admon.*

3. *Ita molesta Quinquatrus afferebantur.*) Ita Vict. & post eum Lamb. (qui tamen uno in suo reperiri testatur *Quinquatres*) Pall. pr. Vaticanus. nam cetera: *Quinquatrius.*

4. *Iter habebant ad Dejotarum Regem.*) Quia quasi Cynosura est nobis editio Victorii in plerisque; & eam respicere hoc loco voluimus: cum portentosa seditione mss. diversitas concertet. alii *Lathorum Reg.* alii *Lasum*, alii *Laterum.* Medic. verò, ut annotat Ignatius: *Diatorum.* Pal. pr. tert. *Iata regem.* secund. *Iacsregem.* quart. *Iasam regem.* quint. verò sitat & Peck. & vetusta: *Iarum.* Iacob. Taurelius ex conjectura, referente P. Manutio *Adiato regem*: quod cum Comanorum regem tunc temporis fuisse scribit Strabo. l. x. Vatic. tamen, ut nos, *Dejotarum.*

5. *Urbem urbem, mi Rufe, cole & in ista luce. Omnis peregrinatio (quod ego ab adolescentia judicavi) obscura & sordida iis, quorum.*] Emaculatissimus locus primum à Victorio: qui ex Mediceo primores voces geminabat: deinde à me asserta eadem iteratio, & huc traducta, quod exstare didiceram in aliquo codice Vaticanæ Bibliothecæ. deleto quoque *enim* ex omnibus mss. &, *iis*, ex iisdem.

6. *Non eram minor ex contemnenda, quam ex conservata provincia.*] Ita pal. optimus primus & Peck. Vulgò *erat*, quò referatur, cum ignarissimis scio.

7. *Spem triumphi? inquis, satis gloriosè triumpharem, si non essem quidem tamdiu desid.*] Est codicis Medicæi lectio quam allevit oræ sui codicis Ignatius: introduxitque diligentissimus Victorius: quam & in Vatic. haberi gaudeo. Nec longe desistit pal. pr. *spem triumphi, inquit, satis gloriosè triumpharem. non essem quidem, &c.* sec. *spes triumphi, inquit, satis gloriosè triumpharem. non enim jam diu quidem in desid.* tert. *spes triumphi, in quo ni satis gl. terr. non essem equidem.* quart. *spes triumphi. in qua[s] gl. tr. non essem tam diu. ind.* quint *spes triumphi. in qua* (supericripteum hic *nisi*) *satis gloriosè triump. non essem tam diu quidem.* Verum sentio mihi fastidio ac vomitu cœlum pulsari, ut pelvi usus sit, ni desinam.

8. *Mea verò officia ei non defuisse tuus es testis: quoniam κωμικὸς μόρτυς (ut opinor) accidit Phaniæ.*] Hanc scripturam à se inventam in vett. libris asserit, eamque eam in pall. sec. quint. nec abit longe quartus. Gulielm. pro *quoniam* putabat legendum *quo jam.* vulgò *officia* deest, & *tuus es* exciditur.

9. *Quoniam κωμικὸς μόρτυς, ut opinor, accidit Phaniæ.*] Quem locum parum adsecuti sunt docti viri. Mea, inquit ille, officia in Appium constitisse testem dare poteram ante omnes liberrum ejus Phaniam. Nam sic lib. 3. epist ad ipsum Appium: *De meæ autem benevolentiæ erga te, nisi potes ex eodem Phania cognoscere, &c.* Nunc te potius appellabo ipsum, quando illum, ni fallor, fecit quod sibi faciendum fuit, & Acherunti potius quam inter superos testimonium potest perhibere. Hunc vocat κωμικὸν μόρτυρα nullam aliam ob causam, quam ob nomen, personis scenicis imponi solitum. *Grunnivius.*

10. *Nemini vivam putavi.*) Hanc scripturam in solo quarto deprehendi, cetetis vicii pertinacissimis *in via.* sed cum exstet in editionum prima: probaritque Vict. ac Lamb. denique & Vatic. & Peck. & ipsa veritas asserat, quis ambigat?

11. *Et cum prima æstiva attigissem.*) Alias *primum*: sed pro nostra pugnant & editionum antiquissimæ & optimæ & omnes ferè mss. ipsius quippe pal. quint. *prima.*

propter summum ingenium ejus, summamque doctrinam, tum propter singularem modestiam. Ejus negotium sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos patronos. hominem occidat oportet, qui vestra opera uti velit. sed in hoc homine nullam accipio excusationem. Omnia relinques, si me amabis, cùm tua opera Fabius uti volet. Ego res Romanas vehementer exspecto, & desidero: in primisque quid agas, scire cupio. nam jamdiu, propter hiemis magnitudinem, nihil novi ad nos afferebatur. Vale.

¶ ARG. *Respondet in genere epistolæ* 11. 13. & 10. *In specie autem scribit, de supplicationibus sibi decretis. De Dolabella. De nuptiis Tulliæ. De suo in Rempublicam studio. De Ocella.*

M. T. C. IMP. M. COELIO, CURULI ÆDILI, S. P. D.

NON potuit accuratius, nec prudentius quàm actum est à te cum Curione de supplicatione: &, mehercule, confecta res ex sententia mea est, cum celeritate, tum quod is, qui erat iratus, competitor tuus, & idem meus, assensus est ei, qui ornavit res nostras divinis laudibus. Quare scito me sperare ea, quæ sequuntur: ad quæ tu te para. Dolabellam à te gaudeo primùm laudari, deinde etiam amari. Nam ea, quæ speras Tulliæ meæ prudentia temperari posse, scio, cui tuæ epistolæ respondeant. Quid si meam legas, 1 quam ego tum ex tuis misi ad Appium? Sed quid agas? sic vivitur. Quod actum est, dii approbent. Spero fore jucundum generum nobis. multumque in eo tua nos humanitatis adjuvabit. Resp. me valde sollicitat: faveo Curioni: emori 2 Cæsarem honestum esse cupio: 3 pro Pompejo emori possum. sed tamen ipsa rep. nihil mihi est carius: in qua tu non valde te jactas. distinctus enim mihi: videris esse, quod & bonus civis, & bonus amicus es. Ego de provincia decedens, quæstorem Cœlium proposui provinciæ. Puerum? inquies. At quæstorem. at nobilem adolescentem: at omnium ferè exemplo: 4 neque erat superiore honore usus, quem præficerem. Pomtinius multo antè discesserat. à Quinto fratre impetrari non poterat: quem tamen si reliquissem, dicerent iniqui non me planè post annum, ut senatus voluisset, de provincia decessisse: quoniam alterum me reliquissem. Fortasse etiam illud adderent, senatum eos voluisse provinciis præesse, qui antea non præfuissent: fratrem meum triennium Asiæ præfuisse. Denique nunc sollicitus non sum: si fratrem reliquissem, omnia timerem. Posttemò non tam mea sponte, quàm potentissimorum duorum exemplo, qui omneis Cassios, Antoniosque complexi sunt, hominem adolescentem non tam allicere volui, quàm alienare nolui. Hoc tu meum consilium laudes necesse est. mutari enim non potest. De Ocella parum ad me plane scripseras: & in actis non erat. Tuæ res gestæ ita notæ sunt, ut trans montem Taurum etiam de 5 Matrinio sit auditum. Ego, nisi quid me Etesiæ morabuntur, celeriter (ut spero) vos videbo. Vale.

¶ ARG. *Respondet epistolæ Cœlii quæ est xviij libri viij.*

M. T. C. IMP. M. COELIO, ÆDILI CURULI, S. P. D.

MAGNO dolore me affecissent tuæ litteræ, nisi jam & ratio ipsa depulisset omneis molestias, & diuturna desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem novum. Sed tamen quare acciderit, ut ex meis superioribus litteris id suspicarere, quod scribis, nescio. quid enim fuit in illis, præter querelam temporum, quæ non animum meum magis sollicitum haberet, quam tuum? Nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre. Illud miror adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut me existimares, aut tam improvidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam, 6 & propè jacentem desciscerem: aut tam inconstantem, ut collectam gratiam florentissimi hominis effunderem, à meque ipse deficerem, &, quod initio, semperque fugi, civili bello interessem. Quod est igitur meum triste consilium? ut discederem fortasse in aliquas solitudines? nolti enim non modo stomachi mei, cujus tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum, in hominum insolentium indignitate, fastidium. Accedit etiam molesta hæc pompa lictorum meorum, nomenque imperii, quo appellor. Eo si onere carerem, quamvis parvis Italiæ latebris contentus essem. Sed incurrit hæc nostra laurus non solùm in oculos, sed jam etiam in voculas malivolorum. Quod cum ita esset, nil tamen unquam de profectione, nisi vobis approbantibus, cogitavi. Sed mea prædiola tibi nota sunt, in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim. 7 Quod autem in maritimis facillimè sum; moveo nonnullis suspicionem, velle me navigare: quod tamen fortasse non nollem, si possem ad otium. nam ad bellum quidem qui convenit? præsertim contra eum, cui spero me satisfeciisse: ab eo, cui tamen satisfieri nullo modo potest? Deinde sententiam meam tu facillimè perspicere potuisti jam ab illo tempore, cùm in Cumanum mihi obviam venisti. 8 non enim te celavi sermonem T. Ampii: vidisti, quàm abhorrerem ab urbe relinquenda? 9 Cùm audissem, nonne tibi affirmavi, quidvis me potius perpessurum, quàm ex Italia ad bellum civile exiturum? Quid ergo accidit, cur consilium mutarem? nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, 10 ex his miseriis nihil aliud quærere, nisi ut homines aliquando intelligant, me nihil maluisse, quàm pacem: ea desperata, nihil tam fugisse, quàm arma civilia. Hujus me constantiæ puto fore, ut numquam pœniteat. Etenim memini, in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum, Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quòd illi tribuebatur ignaviæ: de nobis id existimari posse non arbitror. Nec me ista terrent, quæ mihi à te ad timorem fidissimè atque amantissimè proponuntur. Nulla est enim acerbitas, quæ non omnibus,

---

1. *Quam ego tum ex tuis misi ad Appium.*] Iterum delevi glossam *litteris* ex Pal. tert. & Stevvechiano.

2. *Cæsarem honestum esse cupio.*] Sic Med. codex, Victorii editio, Pal. pr. At reliqui quatuor, sicut & Grut. & Peck. cum prima impressione: *Cæsarem honestissimè cupio.* Aliàs (quod Lamb. non aspernandum videtur) *Cæsari honestissimè cupio.*

3. *Pro Pompejo emori possum.*] Emori digni erant, qui huc inculcarunt simplex *mori*, contra omnes libros ac editiones.

4. *Neque erat superiore honore usus.*] Sic omnes tum Pall. tum Lamb. Vatic. Gruter. Peck. vulgo: *neque erat superiore honore ullus.* unde Lamb. *superiore honore ullus*, quod ftatim imitari in hac editione esset hominis non solum temerarii, sed etiam dementis.

5. *De Matrinio sit auditum.*] Invenit hoc in Medicæo, adnovitque Egnatius; sequuti post Victorius, Lamb. Manut. Nam vulgi *de matrimonio*, lectio non est nauci.

6. *Ex prope jacentem desciscerem.*] Pall. sec. tert. quart. Peck. *desisterem.* Pal. quint. *desisterem.* Paullo post: *quod initio semperque fugi.* Gulielm. attendere nos jubebat, an legend. *quod in scis.*

7. *Quod autem in maritimis facillimè sum, moveo nonnullis suspicionem.*] *Facillimè esse* quid sit norunt qui Plautum legerunt: & sic edidit Lambin. cum Manut. extatque in Vatic. in Pall. aliàs omnibus ferè, *sum facillimè.* At in quart. tert. sec. Stevvech. Mitall. *movet.* aliàs: *quod autem in maritimis sum, facile movet nonnullis susp.*

8. *Non enim te celavi sermonem T. Ampii: vidisti quam abhorrerem.*] Sic rectè ex Med. edidit Victor. nec longè dissentit liber. Pagina in Pal. sec. erat *sermonem tam pii vidisti*; sicut ex Medic. notat Manut. sed cum sic visatur in Stevvech. & Vat. non amplius de veritate periclitandum est. T. Ampium ait idem Tull. lib. VI. Ep. 12. *belli civilis rubam appellavum fuisse.* vulgo insubide nimis: *celavi. sed nonne tum previdisti quam abh.* in qua tamen conjectura quam sibi placet Manutius!

9. *Cum audissem nonne affirmavi.*] Expunxi *quod* suasu omnium Pall. Grut. quatuor Gulielmianorum.

10. *Ex his miseriis nihil aliud quærere.*] Vulgo: *aliud me quærere.* sed provocabulum præstereunt quinque Pall. Grut. editio princeps, Victorius, sicut est in Vaticano, edidit, *existimare, me ex his miseriis nihil aliud quærere.*

I. Satis

bus, hac orbis terrarum perturbatione, impendere videatur: quam quidem ego à rep. meis privatis, & domesticis incommodis libentissimè, vel iſtis ipſis, quæ tu me mones, ut caveam, redemisſem. Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla resp. 1 satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei. sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim à reliquis civibus. Nam quòd rogas, ut respiciam generum meum, adolescentem optimum, mihique carissimum: an dubitas, cùm scias, quanti cùm illum, tum verò Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehementissimè sollicitet? & eò magis, quòd in communibus miseriis hac tamen oblectabar specula: Dolabellam meum, 2 vel potius nostrum, fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum. Velim quæras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit: quàm acerbos sibi, quàm mihi ipsi socero non honestos. itaque neque ego hunc Hispaniensem casum exspecto, de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis: nec quidquam astutè cogito. Siquando erit civitas, erit profectò nobis locus. sin autem non erit: in easdem solitudines tu ipse (ut arbitror) venies, in quibus nos consedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor: & hæc omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant, adolescente me. Eos ego fortasse nunc imitor, & utor ætatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen togam prætextam texi Oppio, puto te audisse. nam Curtius noster dibaphum cogitat: sed eum infector moratur. Hoc adspersi, ut scires, me tamen in stomacho solere ridere: 3 Dolabellæ, quod scripsi, suadeo videas, tamquam si tua res agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temerè faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos, liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra, & tua fides postulabit. Vale.

¶ *ARG. Respondet duabus epistolis Caninii.*

M. T. C. IMP. 4 CANINIO SALLUSTIO PROQVÆSTORI, S. D.

1 LITTERAS à te mihi stator tuus reddidit Tarsi ad XVI. Kalend. Sextileis. His ego ordine, ut videris velle, respondebo. De successore meo nihil audivi, nec quemquam fore arbitror. Quin ad diem decedam nulla causa est, præsertim sublato metu Parthico. Commoraturum me nusquam sanè arbitror. Rhodum, Ciceronum causa puerorum, accessurum puto: neque id tamen certum. Ad urbem volo quàm primum venire: sed tamen iter meum, reip. & rerum urbanarum ratio gubernabit. Successor tuus non potest ita maturare ullo modo, ut tu me in Asia pòssis convenire. 5 De rationibus referendis, non erat incommodum, te nullam referre: quam tibi scribis à Bibulo fieri postulatam. Sed id vix mihi videris per legem Juliam facere posse: quam Bibulus certa quadam ratione non servat: tibi magnopere servandam censeo. Quòd scribis, Apameæ præsidium deduci non oportuisse, videbam idem ceteros existimare: molestèque ferebam, de ea re minùs commodos sermones malivolorum fuisse. Parthi transierint, necne, præter te, video dubitare neminem. itaque omnia præsidia, quæ magna & firma paraveram, commotus hominum non dubio sermone, dimisi. Rationes mei quæstoris, nec verum fuit me tibi mittere, nec tamen erant confectæ. eas nos Apameæ deponere cogitabamus. De præda mea, 6 præter quæstores urbanos, id est, populum Roman. renuncium nec attigit, nec tacturus est quisquam. Laodiceæ me prædes accepturum arbitror omnis pecuniæ publicæ, ut & mihi, & populo cautum sit sine vecturæ periculo. Quod scribis ad me de drachmis CCCDIII. nihil est, quod in isto genere cuiquam possim commodare. Omnis enim pecunia ita tractatur, ut præda à præfectis: quæ autem mihi attributa est, à quæstore curetur. Quòd quæris, quid existimem de legionibus, quæ decretæ sunt in Syriam: antèà dubitabam, venturæne essent: nunc mihi non est dubium, quin si antèà auditum erit, otium esse in Syria, venturæ non sint. 7 Marium quidem successorem tandem video esse venturum, propterea quod senatus ita decrevit, ut cum legionibus iret. Uni epistolæ respondi: venio ad alteram. Petis, ut Bibulo te quàm diligentissimè commendem: in quo mihi voluntas non deest: sed locus esse videtur tecum expostulandi. Solus enim tu ex omnibus, qui cum Bibulo sunt, certiorem me numquam fecisti, quàm valdè Bibuli voluntas à me sine causa abhorreret. Permulti enim ad me detulerunt, cùm magnus Antiochiæ metus esset, & magna spes in me, atque in exercitu meo, solitum dicere, quidvis se perpeti malle, quàm videri eguisse auxilio meo. quod ego officio quæstorio te adductum, reticere de prætore tuo, non molestè ferebam: quamquam, quemadmodum tractarere, audiebam. Ille autem, cum ad Thermum de Parthico bello scriberet, ad me litteram numquam misit: ad quem intelligebat, ejus belli periculum pertinere. Tantum de auguratu filii sui scripsit ad me: in quo ego misericordia commotus, & quod semper amicissimus Bibulo fui, dedi operam, ut ei quàm humanissimè scriberem. Ille si omnibus est malivolus (quod numquam existimavi) minus offendor in me. sin autem à me est alienior: nihil tibi meæ litteræ proderunt. Nam ad senatum quas Bibulus litteras misit, in iis, quod mihi cum illo erat commune, sibi soli attribuit. se ait curasse, ut cum quæstu populi pecunia permutaretur. quod autem meum erat proprium, ut alariis Transpadanis uti negarem, id etiam populo se remisisse scribit. quod verò illius erat solius, id mecum communicat: EQVITIBVS AVXILIARIIS, inquit, CVM AMPLIVS FRVMENTI POSTVLAREMVS. Illud verò pusilli animi, & ipsa malivolentia jejuni, atq; inanis, quòd Ariobarzanem, quia senatus per me regem appellavit, mihique commendavit, iste in litteris non regem, sed regis Ariobarzanis filium

---

1. *Satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei.)* Non debui attendere fastidio Lamb. hanc lectionem à Vict. editam rejicientis, cum eam præstari videam à Pall. pr. tert. quint. Grut. nam reliqui duo, *in memoriam*, sicut & editionum prima præferunt. vulgo: *satis amplum patrimonium reliquam memoriam.*

2. *Vel potius nostrum, fore ab iis molestiis.)* Vulgò, *nostrum, videbam ab illis.* quod verbi in nullo præterquam tert. deprehendi: & rectè relegatur, vereque arcetur à finib. Tullianis.

3. *Dolabellæ, quod scripsi, suadeo videas.)* Cur hæc scriptura exuleret non video approbata & custodita tot optimis codicibus. sic enim Med. sic Pall. sec. tert. quart. Grut. Politiani cod. Stevvech. Vulgo; *De Dolabella* pr. quoque t. *De* inficiatur. duo Gulielm. libri *De Dolabella.*

4. CANINIO SALLVSTIO PROQVAESTORI.) Non erat Manutio arbitratu suo immutare Epistolarum inscriptiones: omnes quippe libri mss. *Sallustio* non *Sallustiano* inscribunt. deinde quod *precensulem* quoque salutat, ejusdem ratio & frivola, & credulitas stulta est. sic quoque eum appellant quinque Pall. Grut. tres Gulielmii: valuit tamen pluris apud me unica codicis Medicæi sinceritas, in quo sic fuisse menet Egnatius; & Victorii auctoritas, à quo sic excudere jussus est Rob. Stephanus. sed ne dememinerim: Pal. pr. *C. Salustii.* sec. *Canio.* tert. Grut. *Caninii.* quart. *Caninio Salystio.* solus quint. *Caninio.* in Vatic. lætor quoque esse nostram lectionem.

5. *De rationibus referendis.)* Pal. pr. *sellenibus.*

6. *Præter quæstores urbanos, id est, populum Romanum, renuncium.)* Pal. sec. Grut. Stevvech. exigunt illa verba radicitus, *id est, populum Romanum.*

7. *Marium quidem successorem tandem video esse venturum.)* Elegantissimam lectionem unica illa vocula reddidi ex Pall. sec. tert. Grut. Stevvech. vulgò interpretamento contenti sunt, *tarde video.* sicut & paupost: *pene amo, ut Bibule.* cum illud *à me* projectitium sit Pall. sec. tert. Grut. Stevvech.

lium appellat. *Hoc animo qui sunt, deteriores fiunt rogati.* Sed tibi morem gessi; litteras ad eum scripsi, quas cum acceperis, facies quod voles. Vale.

¶ *ARG. Suadet, ut decedens præficiat provinciæ potiùs quæstorem, quàm legatum.*

M. T. C. IMPERATOR Q. THERMO PROCURATORI. S. D.

18 OFFICIVM meum erga Rhodonem, ceteraque mea studia, quæ tibi ac tuis præstiti, tibi homini gratissimo, grata esse vehementer gaudeo: mihique scito in dies majori curæ esse dignitatem tuam: quæ quidem à te ipso integritate, & clementia tua sic amplificata est, ut nihil addi posse videatur. Sed mihi magis, magisq; quotidie de rationibus tuis cogitanti, placet illud meum consilium, quod initio Aristoni nostro, ut ad me venit, ostendi: graveis te susceptorum inimicitias, si adolescens potens, & nobilis à te ignominia affectus esset. & hercle sine dubio erit ignominia. habes enim neminem honoris gradu superiorem. Ille autem, ut omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos, hominesque innocentissimos, legatos tuos, quod & quæstor est, & quæstor tuus. Nocere tibi iratum neminem, posse perspicio: sed tamen treis fratres, summo loco natos, promtos, non indisertos, te nolo habere iratos, jure præsertim, quos video deinceps tribunos pleb. per triennium fore. Tempora autem reip. qualia futura sint, quis scit? mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunitios, præsertim cum 1 sine cujusquam reprehensione quæstoriis legatis quæstorem possis anteferre? Qui si dignum majoribus suis præbuerit (ut spero, & opto) tua laus ex aliqua parte fuerit. sin quid offenderit: sibi totum, nihil tibi offenderit. Quæ mihi veniebant in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabar, quod in Ciliciam proficiscebar, existimavi me ad te oportere scribere. Tu, quod egeris, id velim dii approbent. Sed, si me audies, vitabis inimicitias, & posteritatis otio consules. Vale.

¶ *ARG. Ostendit optatissimum sibi quæstorem obtingere non potuisse: & hortatur ut maturet in provinciam venire, antequam ipse decedat.*

M. T. C. IMP. C. COELIO. L. F. CALDO QUÆSTORI DES. S. D.

CVM optatissimum nuntium accepissem, te mihi 19 quæstorem obtigisse, eo jucundiorem mihi eam sortem sperabam fore, quo diutius in provincia mecum fuisses. Magni enim videbatur interesse, ad eam necessitudinem, 2 quam nobis fors tribuisset, consuetudinem quoque accedere. Posteà quàm mihi nihil neque à te ipso, neque ab ullo alio de adventu tuo scriberetur; verebar ne id ita caderet, (quod etiam nunc vereor,) ne antè quàm tu in provinciam venisses, ego de provincia decederem. Accepi autem à te 3 missas litteras, in Cilicia, cùm essem in castris, a. d. x. Kal. Quintileis, scriptas humanissimè: quibus facilè & officium, & ingenium tuum perspici posset. sed neque unde, neque quo die datæ essent, atque quo tempore te exspectarem, significabant: nec is, qui attulerat, à te acceperat, ut ex eo scirem quo ex loco, atque tempore, essent datæ. Quæ cùm essent incerta, existimavi tamen esse faciundum, ut ad te stratores meos, & lictores cum litteris mitterem: quas si satis opportuno tempore accepisti, gratissimum mihi feceris, si ad me in Ciliciam quàm primum veneris. Nam quod ad me Curius, consobrinus tuus, mihi (ut scis) maximè necessarius: 4 quod item C. Virgilius propinquus tuus, familiarissimus noster, de te accuratissimè scripsit: valet id quidem apud me multum, sicuti debet hominum amicissimorum diligens commendatio; sed tuæ litteræ, de tua præsertim dignitate, & de nostra conjunctione, maximi sunt apud me ponderis. Mihi quæstor, optatior obtingere nemo potuit. 5 Quamobrem, quæcumque à me ornamenta ad te proficiscentur, ut omnes intelligant, à me habitam esse rationem tuæ, majorumque tuorum dignitatis. Sed id facilius consequar, si ad me in Ciliciam veneris: quod ego & mea, & reipub. & maximè tua interesse arbitror. Vale.

M. TVL-

---

1. *Sine reprehensione quæstoriis legatis quæstorem p. a.*] Ita est in Med. Vatic. ita restituit optim. Victorius. in Pal. om. est *quæstoriis*: sicut in Gruteriano, Peck. & Polit. libro; ut facilè alterum *i* propter alterum exoleverit.

Quam nobis fors tribuisset.] Hanc lectionem longe optimam tradidit nobis Pal. pr. Vatic. Victorii editio. vulgò *fore*. sed Pall. pr. sec. tert. Grut. *accidere* non *accedere* quod mihi ob causam intimam placebat magis. paullò post legendum, *posteà quam mihi* ex Pall. o. Grut. editionum antiquissimis optimisque Ven. & Vict. vulgò, *posteaquam*.

3. *Missas litteras in Cilicia.*] Sic codex Med. editio Vict. Pall. pr. tr. quint. nam bini reliqui, sicut & editio princeps, & Peck. *in Ciliciam* Vulgo, *in provincia*.

4. *Quod item C. Virgilius.*] præivit mihi hanc lectionem Pall. sec. in quem illata est à manu secunda. recepi eò lubentius, quod vidi eandem attribuisse Lambino: atque exstare in omnibus Pall. Grut. ipsis; Gulielmianis, non *Virginius* sed *Virgilius*. Vatic. *quod idem C. Virginius*.

5. *Quamobrem, quæcunque à me ornamenta ad te proficiscentur; ut omnes.*] Sic castigavit Victorius ex suis, adstipulantibus nostris omnibus: & ut omnes intelligant illud *elaborato* esse supposititicium: Grut. ad margi-nem pro illo subjicit, *faciam*.

1. *Verum*

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
LIBER TERTIVS,
AD
APPIVM CLAVDIVM PVLCHRVM.

¶ *ARG. De Phania & Cilica Appii libertis. De L. Valerio Jurisconsulto.*

M. T. C. APPIO PULCHRO IMP. S. D.

SI ipsa resp. tibi narrare posset, quomodo sese haberet, non facilius ex ea cognoscere posses, quam ex libertо tuo Phania: ita est homo non modo prudens, 1 verum etiam (quod juvet) curiosus. quapropter ille tibi omnia explanabit. 2 id & ad brevitatem est aptius, & ad reliquas res providentius. De mea autem benivolentia erga te, etsi potes ex eodem Phania cognoscere: tamen videntur etiam aliquæ meæ partes. 3 Sic est, tibi persuade, carissimum te mihi esse, cum propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuæ tum quod ex tuis litteris, & ex multorum sermonibus intelligo, omnia, quæ à me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod cum ita sit, perficiam profecto, ut longi temporis usuram, qua caruimus, 4 intermissa nostra consuetudine, & gratia: & crebritate, & magnitudine officiorum meorum sarciam: idque me (quoniam tu ita vis) puto non invita Minerva esse facturum: quam quidem ego si fortè de tuis sumsero, non solum Pallada, sed etiam Appiada nominabo. Cilix, libertus tuus, antea mihi minùs fuit notus: sed ut mihi reddidit à te litteras, plenas & amoris, & officii, mirificè ipse suo sermone subsecutus est humanitatem litterarum tuarum. Jucunda mihi ejus oratio fuit, cum de animo tuo, de sermonibus, quos de me haberes quotidie, mihi narraret. Quid quæris? biduo factus est mihi familiaris: ita tamen, ut Phaniam valde sim desideraturus: quem cùm Romam remittes, quod (ut putabamus) celeriter eras facturus, omnibus ei de rebus, quas agi, quas curari à me voles, mandata des velim. L. Valerium, jurisconsultum, valde tibi commendo: sed ita etiam, si non est jureconsultus. Meliùs enim ei cavere volo, quàm ipse aliis solet. Valde hominem diligo. est ex meis domesticis atque intimis familiaribus. omnino tibi agit gratias: sed idem scribit, meas litteras maximum apud te pondus habituras. Id eum ne fallat te etiam atque etiam rogo. Vale.

¶ *ARG. Petit ab Appio provinciam Ciliciam sibi expeditissimam tradi.*

M. T. C. PROCONSUL, APPIO PULCHRO, IMP. S. D.

CUM & contra voluntatem meam, & præter opinionem accidisset, ut mihi cum imperio in provinciam proficisci necesse esset, in multis, & variis molestiis, cogitationibusque meis, hæc una consolatio occurrebat, 5 quod neque tibi amicitior, quàm ego sum, quisquam posset succedere: neque ego ab ullo provinciam accipere, qui mallet eam mihi quàm maximè aptam, explicatamq; tradere. Quod si tu quoque eandem de mea voluntate erga te spem habes, ea te profectò numquam fallet. A te maximo opere pro nostra summa conjunctione, tuaque singulari humanitate, etiam atque etiam quæso, & peto, ut, quibuscumque rebus poteris, (poteris autem plurimis) prospicias, consulas rationibus meis. Vides, ex senatusconsulto provinciam esse habendam. si eam 6 (quoad ejus facere potueris) quàm expeditissimam mihi tradideris, facilior erit mihi quasi decursus mei temporis. Quid in eo genere efficere possis, tui consilii est. Ego te, quod tibi veniet in mentem mea interesse, valde rogo. Pluribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem exspectaret: aut id fieri nostra amicitia pateretur: aut res verba desideraret, ac non pro se ipsa loqueretur. Hoc velim tibi persuadeas, 7 si rationibus meis provisum esse intellexero, magnam te ex eo, & perpetuam voluptatem esse capturum. Vale.

¶ *ARG. Petit ab Appio expeditissimam, neque militibus diminutam provinciam sibi tradi.*

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

AD. XI Kalend. Junias Brundisium cùm venissem, 8 Q. Fabius, legatus tuus, mihi præsto fuit, eaq; me ex tuis mandatis monuit, quæ non modo mihi, ad quem pertinebant,

---

1. *Verum etiam (quod juvet) curiosus.*] Debetur hujus loci restitutio accuratissimo Victorio, licet eam præcipue satagat Dionysius: exstat ea quoque in Stevvech. ac Vatic. fuisseque in Pal. sec. & Grut. persuadent rasuræ: in pr. *verum etiam quo diu & curiosus.* ceteri indigni sunt qui hic nominentur.

2. *Id & ad brevitatem est aptius.*] Vbique scatet Tullius vomicis ac noxiis Magistellorum rumoribus: qui ne ipsis aliquid deesse videretur, inculcarunt *id enim mihi & ad brevitatem est.* abnuente Pal. sec. tert. Gruteriano Stevvech. & cui quæso sensum istæ voces, non quisquiliæ?

3. *Sic est tibi persuade, carissimum te mihi esse.*] Animosissimam hanc lectionem produco ex Pal. tert. quint. cui fidi splicer, mentem certè beatâ languidiorem habet. vulgò *sic enim tibi persuade.*

4. *Intermissa nostræ consuetudine & gratia.*] Optimi codices Pall. sec. tert. Grut. ne vestigium habent duarum vocum *& gratia:* quas tamen necessarias esse res monet. verùm illud *celebritate* longius præferrem illi *crebritate*, si melioris commatis codex accederet: solis Peck. Pal. quint. editione prima, ejus lectionis patronis. ceterum miror cur Victorius aut Rob. Steph. ediderit *non invenia Minerva:* docuit me quispiam istorum satageorum. Sed Μαψιλαλιαις, Διὸς Κόρινθον.

5. *Quod neque tibi amicitior.*] Antiqua hæc lectio, sed an idcirco magus Ciceroniana? O vos, verveces qui ad vestrum captum ac judicium refingitis istum virum sic est in Pall. pr. sec. tert. Grut. eamque ipsam, nisi fallor, proditat scabilit Isaetus lib. IV. Miscell. ad Symmach. Ep. 5. vulgò *Amicior.* sic epist. sec. Pall. sec. terr. Grut. *nec te amicitiæ potuisse provinciam tradere.* sic epist. 5. iidem codd. *neminem potuisti nec mihi amicum eligere, &c.*

6. *Quoad ejus facere potueris.*] *Quid* sequar hîc, hæreo. Pal. pr. *quoad vis facere potueris.* sec. i manu secunda, quart. quint. *quod equidem fac. pot.* à quibus paullulum nutent Peck. edit. prima *quod quidem fac.* tert. *quod aquè fac.* quæ mihi omnium videtur sinceritissima: nam *quoad* ejus glossema est.

7. *Si rationibus meis provisum esse intellexero.*] Vulgo: *rationibus meis te provisum.* Lamb. *provisum à te esse intellex.* sed quis (malum) toleret superflua excrementosus mss. Pall. sec. tert. Grut. Stevvechiano?

8. *Q. Fabius Legatus tuus.*] Nolui immutare hanc lectionem: licet pr. edit. Vict. Pal. pr. sec. tert. Grut. Vatic. totidemque Guliel. ingerant, *Q. Fabianus.* illud *Q. Fabius* propugnant Pall. sec. quart. quint. ipse Cicero Epistola sequenti: ubi *Q. Fabii Virgiliani* meminerit. paullo post omnes mss. nostri, ut & Stevvech asseverant *quæ non mihi, ad quem pertinebant;* emoto illo *modo;* contra vulgi opiniones.

bant, sed universo senatui venerant in mentem, præsidio firmiori opus esse ad istam provinciam. Censebant enim omnes ferè, ut in Italia supplementum meis, & Bibuli legionibus scriberetur. Id cum Sulpicius, consul, passurum se negaret, multa nos quidem questi sumus: sed tantus consensus senatus fuit, ut maturè profiscisceremur, patiendum ut fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod à te petii litteris iis, quas Romæ tabellariis tuis dedi, velim tibi curæ sit, ut, quæ successori conjunctissimo, & amicissimo commodare potest is, qui provinciam tradit, 1 ea pro nostra consociatissima voluntate, cura, ac diligentia tua complectare: ut omnes intelligant, nec me benivolentiori cuiquam succedere, nec te amiciori potuisse provinciam tradere. Ex iis literis, quarum ad me exemplum misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos à te milites esse dimissos: sed mihi Fabius idem demonstravit, id te cogitasse facere: sed cum ipse à te discederet, integrum militum numerum fuisse. Id si ita est: pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quàm minimè imminueris: 2 qua de re senatusconsulto, quæ facta sunt, ad te missa esse arbitror. Equidem pro eo quanti te facio, quidquid feceris, approbabo. Sed te quoque confido ea facturum, quæ mihi intelliges maximè esse accommodata. Ego C. Pomptinum legatum meum, Brundisii exspectabam: eumque ante Kalend. Jun. Brundisium venturum arbitror. Qui cum venerit, 3 quæ primùm navigandi nobis facultas data erit, utemur. Vale.

¶ *ARG. L. Clodium eum Appii mandatis exspectat. Officium Appio in omnibus pollicetur.*

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

4 PRIDIE nonas Jun. cum essem Brundisii, litteras tuas accepi: quibus erat scriptum, te L. Clodio mandasse, quæ illum mecum loqui velles. Eum sanè exspectabam, ut ea, quæ à te afferret, quàm primum cognoscerem. Meum studium erga te, & officium, tametsi multis jam rebus spero tibi esse cognitum; tamen in iis maximè declarabo, quibus plurimum significare potuero, tuam mihi existimationem, & dignitatem carissimam esse. Mihi & Q. Fabius Virgilianus, & C. Flaccus, L. F. & diligentissimè M. Octavius, Cn. F. demonstravit, me à te plurimi fieri: quod egomet multis argumentis jam antea judicaram, maximeque illo libro augurali, quem ad me amantissimè scriptum, suavissimum misisti. Mea in te omnia summa necessitudinis officia constabunt. Nam cùm te ipsum, ex quo tempore tu me diligere cœpisti, quotidie pluris feci: tum accesserunt etiam conjunctiones necessariorum tuorum. 4 duo enim duarum ætatum plurimi facio, Cn. Pompejum, filiæ tuæ socerum, 5 & M. Brutum, generum tuum. Collegiique conjunctio præsertim tam honorificè à te approbata, non mediocre vinculum mihi quidem attulisse videatur, ad voluntates nostras copulandas. Sed & si Clodium convenero, ex illius sermone ad te scribam plura: & ipse operam dabo, te ut quàm primùm videam. Quòd scribis, tibi manendi causam eam fuisse, ut me convenires, id mihi, ne mentiar, gratum est. Vale.

¶ *ARG. De mandatis ab Appio missa Ciceronis provinciam ingressuro: De suo in provinciam itinere: De administratione provinciæ Scævola demandata ab Appio.*

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

TRALLEIS veni ad VI. Kalend. Sextileis. ibi mihi præstò fuit L. Lucilius cum litteris, mandatisque tuis 6 quo quidem hominem neminem potuisti, nec mihi amiciorem, nec (ut arbitror) ad ea cognoscenda, quæ scire volebam, aptiorem, prudentioremve mittere. Ego autem & tuas litteras legi libenter, & audivi Lucilium diligenter. Nunc, quoniam & tu ita sentis, (scribis enim, quæ de nostris officiis ego ad te scripserim, etsi tibi jucunda fuerint, tamen, 7 quoniam ex alto repetita sint, non necessaria te putasse) & te vera, *confirmata amicitia, & perspecta fide, commemoratio officiorum supervacua est*: eam partem orationis prætermittam: tamen agam, ut debeo, gratias. Animadverti enim, & didici ex tuis litteris, te omnibus in rebus habuisse rationem, 8 ut mihi consuleres, restituerescque, & præparares quodammodo omnia, quò mea ratio facilior, & solutior esse posset. Hoc tuum officium cùm mihi gratissimum esse dicam, sequitur illud, ut te existimare velim, mihi magnæ curæ fore, atque esse jam, primùm, ut ipse tu, tuique omnes: deinde ut etiam reliqui scire possint, me tibi esse amicissimum. Quod quibus adhuc non satis est perspectum, ii mihi nolle magis, nos hoc animo esse, quàm non intelligere videntur. Sed profectò intelligent, neque enim obscuris personis, nec parvis in causis res agetur. Sed hæc geri melius, quàm dici, aut scribi volo. Quòd itinerum meorum ratio te nonnullam in dubitationem videtur adducere, visurusne me sis in provincia: 9 ea res sic se habet. Brundisii cùm loquerer cum Phania, Ilberto tuo, veni in eum sermonem, ut dicerem, me libenter ad eam partem provinciæ primùm esse venturum, quò te maximè velle arbitrarer. tunc mihi ille dixit, 10 quod classe tu velles decedere: 11 & per fore accommodatum tibi, si ad illam maritimam partem provinciæ, navibus accessissem. Dixi me esse facturum: itaque fecissem, nisi mihi L. Clodius noster Corcyræ dixisset, minimè id esse faciendum: te Laodiceæ fore ad meum adventum. Erat id mihi

---

1. *Ea pro nostra consociatissima voluntate, cura ac d.c.*] Sic meliores codices nostri: Medic. Victor. Pall. pr. sec. quart. quint. Vatic. cur Lambinus ac Manutius antiquissimæ hanc lectioni vulgarem, *consociatissima voluntate orga tenera, &c.* præferant, velim scire causam.

2. *Qua de re Senatusconsulto quæ facta sunt.*] Ita quatuor Pall. Grut. Stevvech. ita tamen ut auribus meis non ingrata accidat primi Palat. collocatio: *qua de re quæ facta sunt senatusconsulto ad te missa esse arbitror.* vulgò *Senatus consulta*, in quam lectionem Pal. quart. interpolatus est.

3. *Quæ primum navigandi nobis facultas data erit utemur.*] Liquidissima lectio hæc erat in Pall. prioribus quatuor. in Pack. Grut. ac Stevvech. item Vaticano: quam à Victorio quoque inventam atque editam video. vulgarum alias, *Qui cum venerit, cum primum navigandi nobis facultas data erit, eâ utemur.* aliqui mss. *quàm primum*: æquè malè.

4. *Duo enim duarum ætatum plurimi facio.*] Sic ex Florentino Victorius, quod probat Lambinus, quidni & ego, cum reperiam in Pal. pr. libro omnium elegantissimo, castigatissimo, quo omnes omnium Italorum in hoc volumen copias inconciliare possumus: ut ait Plautus. Vulgò *Duar.*

5. *Et M. Brutum, generumtuum. Collegiique conjunctio.*] Quinque Pall. Gruter. *& meum Brutum*: quod ut non damnem, sic quoque temere non admittam. nam illud *meum* potest ex divinatione litteræ m. ortum ac propagatum esse à scitis librariis. vulgo paullò post, *Collegii quoque conjunctio*: sed, ut castigavi, o. mss. Vict. paullo post. omnes mss. *attulisse videatur*, sicut & prisca edit. non videtur. & rursum: *sed & si Clod.* vulgo excussum est &c.

6. *Quo quidem hominem neminem potuisti.*] Repræsento hanc lectionem ex Pall. quatuor prioribus, Grut Stevvech. vulgo: *hominem neminem*: sed sic quoque Plautus *homo nemo homo natus.*

7. *Quoniam ex alto repetita sint.*] O. mss. & edit. istud habent. vulgo *sunt*, paullò antè: Pall. quatuor Grut. *qua nostris officiis ego ad te scripsi* omisso *de.* sicut & paullo post: *soc. tert. Grut. prætermittam: tamen agam, ut debeo gratias.* abrupto illo *tibi*, quorum consensus mihi non spernendus videtur. scripsi quoque *supervacua* non *supervacanea* ex Pall. sec. tert. quart. Gruteriano.

8. *Ut mihi consuleres, restituerescque & præpararet.*] Haud secus est in omnibus & mss. & editionibus. Lamb. & conjectura *reparares.* at Gulielm. *consuleresque statueresque & prep.* neutrum audio.

9. *Ea res sic se habet.*] Sic o. mss. Grut. Stevvech. prima editio. Alias non malè: *ea res sic habet.*

10. *Quod classe tu velles decedere.*] Cur hæc lectio exsulet vulgatis nescio: ea certè conspicitur in editione prima, Victorii, Pall. quatuor, Grut. nam in Pal. pr. hæc omissa sunt. vulgò, ex arbitratu alicujus pædagogi, excusum est: *dixit classe te velle decedere.* sed illum eum suæ audaciæ cuminum bibere & cepe edere jubeo.

11. *Et per fore accommodatum, si ad illam maritimam partem provinciæ navibus accessissem.*] Sic hunc locum reperio in Pall. quatuor. Grut. edit. prima & Victor. tribus Gulielmianis. pro *illam*, conjectura, ex sequenti epistola ductus, quispiam emendavit *fidam* Pal. pr. *tam.* ceterum Gulielm. *maritimam partem provinciæ* pro glossa ducebat; volebatque trigam illam vocabulorum ab hoc eloquentiæ curru abjugatam: sed & *navibus* ignorarunt Pall. tert. quart. ac Grut. *in navibus.*

3. Prope

id mihi multo brevius, multoque commodius, cum præsertim te ita malle arbitrarer. Tua ratio postea est commutata. Nunc, quid fieri possit, tu facillimè statues. ego tibi meum consilium exponam. 1 Prope Kal. Sextil. puto me Laodiceæ fore: perpaucos dies dum pecunia accipitur, quæ mihi ex publica permutatione debetur, commorabor. Deinde iter faciam ad exercitum, ut circiter Idus Sextil. putem me ad Iconium fore. Sed si quid nunc me fallit in scribendo (2 procul enim aberam ab re ipsa, & à locis) simul ac progredi cœpero, 3 quàm celerrime potero, & quàm creberrimis litteris faciam, ut tibi nota sit omnis ratio dierum, atque itinerum meorum. Oneris tibi imponere nec audeo quidquam, nec debeo. Sed, quod tuo commodo fieri possit, 4 utriusque nostrum magni inter * * quàm decedas. Quam facultatem si quis casus eripuerit, 5 mea tamen in te omnia officia constabunt, non secus ac si te vidissem. Tibi de nostris rebus nihil sum antè mandaturus per litteras, quàm desperaro coram me tecum agere posse. Quòd te à Scævula petiisse dicis, ut, dum tu abesses, ante adventum meum, provinciæ præesset: eum ego Ephesi vidi: fuitque mecum familiariter triduum illud quod ego Ephesi commoratus sum: nec ex eo quidquam audivi, quod sibi à te mandatum diceret. 6 Sanè vellem potuisset obsequi voluntati tuæ. non enim arbitror noluisse. Vale.

¶ ARG. De Appii congressu expetito, eoq; ab Appio curato. De suo in provinciam itinere.

4 M. T. C. S. D. APPIO PULCHRO.

CVM meum factum cum tuo comparo, etsi non magis mihi faveo in nostra amicitia tuenda, quàm tibi: tamen multo magis meo facto delector, quàm tuo. Ego enim Brundisii quæsivi ex Phania, cujus mihi videbar & fidelitatem erga te perspexisse, & nosse locum, quem apud te is teneret; quam in partem provinciæ maximè putaret te velle, ut in succedendo primùm venirem. Cùm ille mihi respondisset, nihil me tibi gratius facere posse, quàm si ad Sidam navigassem: etsi minus dignitatis habebat ille adventus, & ad multas res mihi minùs erat aptus, tamen ita me dixi facturum. Idem ego cùm L. Clodium Corcyræ convenissem, hominem ita tibi conjunctum, ut mihi, cum illo cum loquerer, tecum loqui viderer: dixi ei, me ita facturum esse, ut in eam partem, quam Phania rogasset, primùm venirem. Tunc ille mihi cum gratias egisset, magnopere à me petivit, ut Laodiceam protinus irem: te in prima provincia velle esse, ut quàm primùm decederes: quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te anteà, quam tibi successum esset, decessurum fuisse: quod quidem erat consentaneum cum iis litteris, quas ego Romæ acceperam: ex quibus perspexisse mihi videbar, quam festinares decedere. Respondi Clodio, me ita esse facturum, ac multo quidem libentius, quàm, si illud esset faciendum, quod promiseram Phaniæ. Ita & consilium mutavi, & ad te statim mea manu scriptas litteras misi: quas quidem ex tuis litteris intellexi satis maturè ad te esse perlatas. Hoc ego meo facto valde delector. nihil enim potuit fieri amantius. Considera nunc vicissim tuum. Non modò ibi non fuisti, ubi me quàm primùm videre posses, sed eo discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege (ut opinor) Cornelia constituti essent. ut tuum factum, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, (ut levissimè dicam) & fugientis congressum: meum verò, conjunctissimi, & amicissimi esse videatur. Ac mihi tamen antè, quàm in provinciam venirem, redditæ sunt à te litteræ: quibus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas, tamen mihi non dubiam spem mei conveniendi afferebas: cum interea, credo equidem, malivoli homines (latè enim patet hoc vitium, 7 & est enim in multis) sed tamen probabilem materiam nacti sermonis, ignari meæ constantiæ, conabantur alienare à te voluntatem meam: qui te forum Tarsi agere, statuere multa, decernere, judicare, dicerent, cum posses jam suspicari, tibi esse successum: quæ ne ab iis quidem fieri solerent, qui brevi tempore 8 sibi succedi putarent. Horum ego sermone non movebar, quinetiam (credas mihi velim) si quid tu ageres, levari me putabam molestia: & ex annua provincia, quæ mihi longa videtur, 9 propè jam undecim mensium provinciam factam esse gaudebam, si absenti mihi unius mensis labor detractus esset. Illud (vere dicam) me movet, in tanta militum paucitate abesse tris cohortis, quæ sint plenissimæ: nec me scire ubi sint. Molestissimè abesse fero: quòd, te ubi visurus sim, nescio: eoque ad te tardius scripsi, quòd quotidie te ipsum exspectabam: cum interea ne litteras quidem ullas accepi, quæ me docerent, quid ageres, aut ubi te visurus essem. Itaque virum fortem, mihique in primis probatum, Antonium, præfectum evocatorum, misi ad te, cui, si tibi videtur, cohortes traderes: ut, dum tempus anni esset idoneum, aliquid negotii gerere possem. In quo, tuo consilio ut me sperarem esse usurum, & amicitia nostra, & litteræ tuæ fecerant: 10 quod ne nunc quidem desperо. Sed planè, quando, aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum. Ego, ut me tibi amicissimum esse, & æqui, & iniqui intelligant, curabo. De tuo in me animo quidquam secus existimandi videris nonnihil loci dedisse. id si correxeris, mihi valdè gratum erit. Et, ut tu

1. *Propè Kal. Sextil. puto me Laodiceæ fore.*] Miror quibus fiduciis alii secerint *pridie*, cum hoc exstet, in editionum primaria, Victorii, Pal. tribus, Grut. Peck. propono tamen pensitandam optimi codicis primi lectionem cordationibus; *propter Kal. Sextil.* nam mihi salivam movet.

2. *Procul enim aberam ab re ipsa & à locis.*] Sic ex Mediceo Victorius: sic quoque o. Pall. præter tert. Gruter. Stewech. vulgo, *Procul tum abfum ab rebus, & locis.*

3. *Quam celerrimè potero, & quàm creberrimis litteris faciam.*] Præstoli hanc lectionem quam obtulit Pal. quint. benignitas: eò magis quòd eam certam ex Med. cod. primæ editionis oræ ab Egnatio adjectam: Nam ceteri miras turbellas mihi hîc dant. Pall. sec. tert. Stewech. & *quam creberrimis* non habent. quare verò *quam celerime* post sicut & prima edit. Vict. & Pal. pr. suffragantur vulgatis: *quam celerrimis potero & quam creberrimis litteris fac.*

4. *Utriusque nostrum magni inter * quam decedas.*] Præstat mutilorum Ciceronis autorum tenere, quàm aliorum malè aceratum ac cohærens lutum: sic Victorius in suo invenit: sic ego in Pal. pr. nunquam satis laudatæ fidei codice. gemina littera auct. or est quint. *interest*, neque mutat multum tert. in quo: *utriusque nostrum magni interest quam decedas:* cujus tamen lævæ oræ impegit *ne me videam*: cum sic in sec. *interest ut te videam antequam decedas.* in quarto: *magni interest, quando discedas.* vulgò ex mangonio ingenioso morum capitum: *interest, priusquam te conveniamus quam decedas.* Mihi fixum determinatumque est quicquid potero ductu codicum mss. alieni deprehendere, exonerare: non enim Cicero id est, in quem omnes putidi homunciones sui cerebri foricas deducere debeant.

5. *Mea tamen in te omnia officia constabunt.*] Certant invicem mss. meliorum consensum præruli; pro hac enim lectione sunt, Pal. pr. quint. Grut. Stewech. edit. prima ac Victorina. pro illa: *mea tamen in te officia constabunt:* Pall. secund. tert. Lamb. vulgò *officia* desit.

6. *Sanè vellem potuisset obsequi.*] Nihil ego muto, cum hæc scriptura sit cod. Medic. nec longè abeat Pal. pr. *potuisse*, facilis enim mixtura seu mutatio *s.* pro *t.* licet omnes reliqui sint & Victor. *potuisse*. nam & Vaticano nostro nititur.

7. *Et est enim in multis.*] Non ausus sum discedere à Victorio, Pall. sec. quart. quint. Primus *vitium est enim in multis*: non tamen improbaram judico lectionem cod. Peck. *latè enim hoc patet vitium, & in multis.*

8. *Sibi succedi putarent.*] Sic omnes Pall. Seut. Victorius. alias: *successum iri putarent.*

9. *Propè jam undecim mensium provinciam.*] Renè Lamb. *undecim mensium*: quod tamen in nullo omnino nostrorum reperi: at *videtur* non *videretur* ostentatur à Victorii & prima edit. Pall. pr. sec. quart. quint. Vatic.

10. *Quod ne nunc quidem despero.*] Ita quinque Pall. cod. Gruteri, Victorii editio. Gulielmius tamen in Codicis eckianis scripturam, quam & ego in editionne prima animadverto, propendebat, *quod ne, (pro næ) tque nunc quidem despero*, ut confirmet desperare se de consilio Appii, quod prima fronte aliquid apparet, sed si perpendas & componas cum sequentibus frivolum magis nauco ac levius ppula invenies. nam & nimium intelligendo nostrum stuparem prodimus.

habere rationem possis, quo loco me, salva lege Cornelia, convenias, ego in provinciam veni pridie Kal. Sext. iter in Ciliciam facio per Cappadociam. castra movi ab Iconio pridie Kalendas Sept. Nunc tu & ex diebus, & ex ratione itineris, si putabis me esse conveniendum, constitues, quo loco id commodissimè fieri possit, & quo die. Vale.

¶ *ARG. Querelis Appii satisfacit: Ostendit enim se jure obstitisse, ne Appiani monumentum Appii extruerent: eos nomine tributum exigerent. Ad hæc, fatetur se Appio obviam non prodisse, non tamen Appium ea de causa queri debere, cùm ipsi Appio sit par & tamen amicissimus.*

M. T. C. S. D. APPIO PULCHRO.

PLVRIBVS verbis ad te scribam, cum plus otii nactus ero. Hæc scripsi subito, cum Bruti pueri Laodiceæ me convenissent, & se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis, præterquàm ad te, & ad Brutum, dedi litteras. Legati Appiani mihi volumen à te, plenum querelæ iniquissimæ, reddiderunt, quod eorum ædificationem litteris meis impedissem. Eadem autem epistola petebas, ut eos quàm primùm, ne in hiemem inciderent, ad facultatem ædificandi, liberarem: 1 & simul peracutè querebare, quod eos tributa exigere vetarem, priùs, quàm ego, re cognita, permisissem. genus enim quoddam fuisse impediendi, cum ego cognoscere non possem, nisi cum ad hiemem me ex Cilicia recepissem. Ad omnia accipe: & cognosce æquitatem expostulationis tuæ. Primùm, cùm ad me aditum esset ab iis, qui dicerent, à se intolerabilia tributa exigi; quid habuit iniquitatis, me scribere, ne facerent, antequàm ego rem, causamque cognossem? Non poteram, credo, ante hiemem. sic enim scribis. Quasi verò ad cognoscendum ego ad illos, non illi ad me venire debuerint. Tam longe? inquis. Quid? cùm dabas iis litteras, per quas mecum agebas, ne eos impedirem, quo minus ante hiemem ædificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? Tametsi id quidem fecerunt ridiculè. quas enim litteras afferebant, ut opus æstate facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito, & multo plureis esse, qui de tributis recusent, quàm qui exigi velint: & me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hactenus. A Pausania, Lentuli liberto, accenso meo, audivi, cum diceret, te secum esse questum, quòd tibi obviam non prodissem. Scilicet contemsi te: nec potest fieri me quidquam superbius. Cùm puer tuus ad me secunda ferè vigilia venisset, isque te ante lucem Iconium mihi venturum nuntiasset, incertumque, utra via, cùm essent duæ: altera Varronem, suum familiarissimum, altera Q. Leptam, præfectum fabrûm meum, tibi obviam misi. mandavi utrique eorum, ut antè ad me excurrerent, ut tibi obviam prodire possem. Currens Lepta venit, mihique nuntravit, te jam castra prætergressum esse. confestim Iconium veni. cetera jam tibi nota sunt. An ego tibi obviam non prodirem? primum Appio Claudio? deinde, imperatori? deinde, more majorum? deinde, quod caput est, amico? præsertim cùm in isto genere multo etiam ambitiosius facere soleam, quàm honos meus, & dignitas postulat. Sed hæc hactenus. Illud idem Pausania dicebat, te dixisse: Quidni? Appius Lentulo, Lentulus Appio processit obviam: Cicero Appio non habeat? Quæso, etiamne tu has ineptias, homo (mea sententia) summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu, 2 addo urbanitate, quæ est virtus, ut Stoici rectissimè putant: ullam Appietatem, aut Lentulitatem, valere apud me plus, quàm ornamenta virtutis, existimas? Cum ea consecutus nondum eram, quæ sunt hominum opinionibus amplissima; tamen ista vestra nomina numquam sum admiratus: viros esse, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar. Postea verò, quam ita & cepi, & gessi maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem, 3 neque ad gloriam acquirendum putarem: superiorem quidem numquam, sed parem vobis me speravi esse factum. Nec, mehercule, aliter vidi existimare, vel Cn. Pompejum, quem omnibus, qui umquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono. Tu si aliter existimas, nihil errabis, si paullo diligentiùs (ut quid sit ἀγένεια, quid sit nobilitas intelligas) Athenodorus, Sandonis filius, quid de his rebus dicat attenderis. Sed, ut ad rem redeam, me tibi non amicum modò, verumetiam amicissimum existimes velim. profectò omnibus meis officiis efficiam, ut ita esse verè possis judicare. Tu autem si id agis ut minus mea causa, dum ego absim, debere videaris, quàm ego tua laborarim: libero te ista cura. παρ' ἐμοὶ γὰρ ἀεὶ ἄλλοι, οὐχὶ μὴ πιθήσωσι, μᾶλλον δὲ πίστει ζεύξῃς. Si autem natura es φιλαίτιος, illud non perficies, quo minus tua causa velim. hoc assequére, ut, quam in partem tu accipias, minùs laborem. Hæc ad te scripsi liberiùs, fretus conscientia officii mei, benivolentiæque: quam à me certo judicio susceptam, quoad tu voles, conservabo. Vale.

¶ *ARG. Appio respondet querenti imminutos sibi honores à Cicerone. De rebus urbanis certiorem factum se ab Appio. De rebus suis ad Appium scribit. Sibi ab eodem Appio rescribi postulat.*

M. T. C. PROCONS. S. D. APPIO PULCHRO.

ETSI, quantum ex tuis litteris intelligere potui, videbam, te hanc epistolam, cùm ad urbem esses, esse lecturum, refrigerato jam levissimo sermone hominum provincialium: tamen, cum tu tam multis verbis ad me 5 de improborum oratione scripsisses, faciendum mihi putavi, ut tuis litteris brevi responderem. Sed prima duo capita epistolæ tuæ, tacita mihi quodammodo relinquenda sunt. Nihil enim habent, quod aut definitum sit, aut certum: nisi me vultu, taciturnitate significasse, tibi non esse amicum, idque pro tribunali, cum aliquid ageretur, & nonnullis in conviviis intelligi potuisse. Hoc totum nihil esse, possum intelligere: sed cum sit nihil, ne quid dicatur quidem, intelligo. Illud quidem scio, meos multos, & illustreis, & ex superiore, & ex æquo loco sermones habitos cum tua summa laude, & 6 cum magna sollicitudine, significatione nostræ familiaritatis, ad te verè potuisse deferri. Nam, quod ad legatos attinet, quid à me fieri potuit aut elegantius, aut justius, quàm ut sumtus egentissimarum civitatum minuerem, sine ulla imminutione dignitatis tuæ, præsertim ipsis civitatibus postulantibus? Nam mihi totum genus legationum tuo nomine proficiscentium, notum non erat. Apameæ cum essem: multarum civitatum principes ad me detulerunt, sumtus decerni legatis nimis magnos, cum solvendo civitates non essent. Hic ego multa simul cogitavi. primum te hominem, non solum sapientem,

---

1. *Et simul peracute querebare.*] Non temerarius consensus Pall. sec. cett. quare. Grut. Stewech. Beck. cum editionum prima: *& simul peracerbè querebare*: Sed mihi ante hoc tamen placet *peracutè*.

2. *Addo urbanitate.*] *Urbanitatem* omnes Pall. præter duo tamen lectionem Victorianæ impressionis & Vatic. cod. ut maximè concinnam, atque elegantem.

3. *Neque ad gloriam acquirendum putarem.*] Præter duo & hanc lectionem ex Vatic. atque edition Victorii, cùm in quatuor Pall. & Stewech. exstet *acquirendum put.* vulgo: *acquirendam deesse put.*

4. APPIO PVLCHR.] Vulgò addunt IMPERATORI: quod ego in solo tertio inveni: ceteri omnes ignorant hunc titulum.

5. *De improborum oratione scripsisses.*] In optimo codice Pal. pr. & Grut. quemadmodum Lambinus conjecerat: *moratione*. sed ideo ego non referrem ad *triumphi meratores*, quos somniat Lamb.

6. *Cum magna sollicitudine, significatione nostræ fam.*] Ea est lectio primarum editionum, Pall. quatuor, totidemque Gulielmorum ac Grutoriani. Pal. tert. *sollicitudine significationis*, quam scripturam nescio unde, aliquis oræ Venetæ editionis adposuit. Vulgo: *cum magnâ nostra significatione nostræ fam.*

pientem, verumetiam (ut nunc loquimur) non urbanum, non arbitrabar genere isto legationum delectari: idque me arbitror Synnadis pro tribunali, multis verbis disputavisse: primum, Appium Claudium, senatui, populoque Rom. non Myndensium testimonio, (de ea enim civitate mentio facta est) sed sua sponte, esse laudatum: deinde me ista vidisse multis accidere, ut eorum causa legationes Romam venirent: sed his legationibus non meminisse ullum tempus laudandi, aut locum dari: studia mihi eorum placere, quod in te bene merito grati essent: consilium totum videri minimè necessarium. Si autem vellent declarare in eo officium suum, laudaturum me, si qui suo sumtu functus esset officio: concessurum, si legitimo: non permissurum, si infinito. Quid enim reprehendi potest, nisi quòd addis, visum esse quibusdam edictum meum, quasi consultò ad istas legationes impediendas esse accommodatum? Jam non tam mihi videntur injuriam facere ii, qui hæc disputant, quàm si cujus aures ad hanc disputationem patent. Romæ composui edictum: nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, cùm Samum ad me venissent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. Diligentissimè scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus civitatum: quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus; quibus ego magnopere delector. Hoc verò, ex quo suspicio nata est, me exquisisse aliquid, in quo te offenderem, translatitium est. Neque enim eram tam desipiens, ut privatæ rei causa legari putarem, qui & tibi non privato, & pro re non privata tua, sed publica: non in privato, sed in publico orbis terræ consilio, id est, in senatu ut gratias agerent, mittebantur: neque cùm edixi, ne quis injussu meo proficisceretur, excluso eos, qui me in castra, & qui trans Taurum persequi non possent. Nam id est maximè in tuis litteris irridendum. Quid enim erat, quod me persequerentur in castra, Taurumve transirent, cum ego Laodicea usque ad Iconium iter ita fecerim, ut me omnium illarum diœcesium, quæ eis Taurum sunt, omniumque earum civitatum magistratus, legationesque convenirent? Nisi fortè postea cœperunt legare, quàm ego Taurum transgressus sum, quod certè non ita est. Cùm enim Laodiceæ, cum Apameæ, cum Synnadis, cum Philomeli, cum Iconii essem: quibus in oppidis omnibus commoratus sum: omnes jam istius generis legationes erant constitutæ. Atque hoc tamen te scire volo, ne de isto sumtu legationum aut minuendo, aut remittendo decrevisse nihil, nisi quod principes civitatum à me postulassent: ne in venditionem tributorum, & illam acerbissimam exactionem (quam tu non ignoras) capitum, atq; ostiorum inducerentur sumtus minimè necessarii. Ego autem cum hoc suscepissem, non solum justitia, sed etiam misericordia adductus, ut levarem miseriis perditas civitates, & perditas maximè per magistratus suos, non potui in illo sumtu non necessario negligens esse. Tu, cum istiusmodi sermones ad te delati de me sunt, non debuisti credere. Si autem hoc genere delectaris, ut quæ tibi in mentem veniant, aliis attribuas: genus sermonis inducis in amicitiam minimè liberale. Ego si in provincia detrahere de tua fama umquam cogitassem, non ad generum tuum Lentulum, neque ad libertum tuum Brundisii, neque ad præfectum fabrum Corcyræ, quem in locum me venire velles, retulissem. Quare potes, doctissimis hominibus auctoribus, quorum sunt de amicitia gerenda præclarissimè scripti libri, genus hoc totum orationis tollere. DISPVTABANT, EGO CONTRA DISSEREBAM. DICEBANT, EGO NEGABAM. An mihi de te nihil esse dictum umquam putas? ne hoc quidem, quòd, cum me Laodiceam venire voluisses, Taurum ipse transisti? Quòd iisdem diebus meus conventus erat Apameæ, Synnadis, Philomeli; tuus Tharsi? Non dicam plura, ne, in quo te objurgem, id ipsum videar imitari. Illud dicam, ut sentio: si ista, quæ alios loqui dicis, ipse sentis: tua summa culpa est. sin autem alii tecum hæc loquuntur: tua tamen, quod audis, culpa nonnulla est. Mea ratio in tota amicitia nostra constans, & gravis reperietur. 1 Quod siqui me astutiorem fingit: quid potest esse callidius, quàm, cùm te absentem semper defenderim, cùm præsertim mihi usum venturum non arbitrarer, ut ego quoque absens à te defendendus essem: nunc committerem, ut tu jure optimo me absentem deserere posses? Unum genus excipio sermonis, in quo persæpe aliquid dicitur, quod te putem nolle dici; a si aut legatorum tuorum cuipiam, aut præfectorum, aut tribunorum militum malè dicitur: quod tamen ipsum non mehercule adhuc accidit me audiente, ut aut gravius diceretur, aut in pluris, quàm mecum Corcyræ Clodius est locutus: cùm in eo genere maximè quereretur te aliorum improbitate minus felicem fuisse. Hos ego sermones, quòd & multi sunt, & tuam existimationem, ut ego sentio, non offendunt, lacessivi numquam, sed non valde repressi. Si quis est, qui neminem bona fide in gratiam putet redire posse: non nostram is perfidiam coarguit, sed indicat suam: simulque non de me is pejus, quàm de te existimat. Sin autem quem mea instituta in provincia non delectant: & quadam dissimilitudine institutorum meorum, ac tuorum lædi se putat, cùm uterque nostrum rectè fecerit, sed non idem uterque secutus sit: hunc ego amicum habere non curo. Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in provincia patuit. 3 Nostra si angustior (etsi de tua prolixa, beneficaq; natura limavit aliquid posterior annus, propter quandam tristitiam temporum) non debent mirari homines, cùm & natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, & temporibus, quibus alii moventur, iisdem ego movear: *me esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi.* De rebus urbanis quòd me certiorem fecisti, cum per se mihi gratum fuit, tùm quod significâsti, tibi omnia mea mandata curæ fore. In quibus unum illud te præcipuè rogo, ut cures, ne quid mihi ad hoc negotii aut oneris accedat, aut temporis: Hortensiumque, nostrum collegam, & familiarem, roges, ut, si umquam mea causa quidquam aut sensit, aut fecit, de hac quoque sententia bima decedat: qua mihi 4 nihil potest esse inimicitius. De nostris rebus quod scire

1. *Quod si qui me astutiorem fingit: quid potest esse callidius.*] Sic ante Lambin. prima editio ac Victorii: *qui* pro *quis* ut paullo supra; *si qui suo sumtu functus esset officio* ex Pall. sec. Grut. Vatic. jam *callidius* est in primo, quart. quint. in Peck. Grut. in sec. tert. *callidius* puto antiqua scriptura non geminante liquidas has sæpius. vulgò *incallidius* nimis frivolum. Ceterum paullo post est in Pall. sec. *cum præsertim mihi usum venturum non arbitrarer.* quod valde probo: Sic Plaut. Cistell. *si quis unus venerit.* Item Bacch. *Ausus egere literas si magis usus venerit.* Terent. Heaut. *Non usus veniet spero*, aut si nolis sic accipere, accipe ut idem Afer Phorm. *Nec cum hujusmodi unquam usus venit, ut ei filius esset male.* Pall. tert. *usui venturum.*

2. *Si aut legatorum tuorum cuipiam a. præf.a. tr.mil. male dicitur.* Hoc potius aliis credidi quam mihi; puta Victorio, Manutio. Lambino hanc lectionem exhibentibus, accedente Vaticano cod. in quo talis scriptura restat. ceterum nullos nostrorum huic lectioni favere: quorum ter. & Gruter. *quippiam aut præf. aut trib. militum male dicit* v quod ego non spernere rationibus mihi domi conductis possum. primus verò accedit ad Victorianam lect. quippe *quipiam* & *cuipiam*, jam verò *ut* sæpe ex brevitatis ignorantia præteritur; ut modò supra. Illud verò rectè est ex Palat. pr. sec. Grut. Medic. Vatic. emendatum, *aut in plurib.* vulgò inepte, *aut imprimis*, quod tamen velut legitimum nonnullos codices invasit & infecit.

3. *Nostra si angustior, & si.*] Vulgò *angustior erit.* sed istud verbi nec; in melioribus editionibus, neque in ullis mss. conspicitur. amandavi ergò ἐκ γλώσσης. ceterum in omnibus nostris, ut & tribus Guliel. est *limitabit* non *limavit.* Ignatius quia invenerat in Medicæo *limaverabit* legit *elimavit*, quod verbum est Latinum & proprium hujus sensus, ductum à lima quæ attrit quod superfluit. Mihi in illo *limitabit* subesse aliquid suspicio est: altiusque tot codicum fides apud me fundata est, quam vel monumenta sagacissimæ conjecturæ seu acuminis.

4. *Nihil potest esse inimicitius.*] Et hæc quatuor Pall. priorum scriptura est: ac Gruteriani. vulgò *inimicius.* vide supra hoc eodem libro.

vis: Tarso, nonis Octobr. Amanum versus profecti sumus. Hæc scripsi postridie ejus diei, cum castra haberem 1 in agro Mosheſtiæ. Si quid egero, scribam ad te: 2 neque domum umquam ad me litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. De Parthis quòd quæris, fuisse nullos puto. Arabes qui fuerunt, admisto Parthico ornatu, dicuntur omnes revertisse. Hostem esse in Syria negant ullum. Tu velim ad me quàm sæpissimè, & de tuis rebus scribas, & de meis, & de omni reipublicæ statu, de quo sum sollicitus eo magis, quòd ex tuis litteris cognovi, Pompejum nostrum in Hispaniam iturum. Vale.

¶ ARG. Litteras ab Appio sibi humanissimè scriptas ait. Gratulatur Appio triumphaturo: Libros Augurales petit ab eodem Appio, & ut sibi decerni supplicationem curet.

M. T. C. APPIO PULCHRO S. D.

3 VIX tandem legi litteras dignas Appio Clodio, plenas humanitatis, officii, diligentiæ. Adspectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit. Nam, quas ex itinere antè, quàm ex Asia egressus es, ad me litteras misisti, unas de legatis à me prohibitis proficisci, alteras de Appianorum ædificatione impedita, legi perinvitus. Itaque conscientia meæ constantis erga te voluntatis, rescripsi tibi subiratus. Iis verò litteris lectis, quas Philotimo, liberto meo, dedisti, cognovi, intellexique, in provincia multos fuisse, qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent: ad urbem verò ut accesseris, vel potiùs ut primùm tuos videris, cognosse te ex iis, qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia, & constantia fuissem. Itaque quanti illud me æstimare putas, quod est in tuis litteris scriptum: si quid inciderit, quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, 3 tamen te parem mihi gratiam relaturum? Tu verò facilè facies. NIHIL EST enim, quod studio, & benivolentia, vel amore potiùs, effici non possit. Ego, etsi & ipse ita judicabam, & fiebam crebro à meis per litteras certior: tamen maximam lætitiam cepi ex tuis litteris de spe minime dubia, & planè explorata triumphi tui: neque verò ob eam, causam, quo ipse facilius consequerer: (nam id quidem ἐπιχάρειαν est) sed, mehercule, quòd tua dignitas, atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Quare quoniam plureis tu habes, quàm ceteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeunt ferè omnes, si quid velis: gratissimum mihi feceris, si ad me, simulatque adeptus eris, quod & tu confidis, & ego opto, litteras miseris. Longi subsellii (ut noster Pompejus appellat) judicatio, & mora, si quem tibi item unum, alterumve diem abstulerit, (quid enim potest amplius?) tua tamen dignitas suum locum obtinebit. Sed si me diligis, si à me diligi vis, ad me litteras, ut quàm primùm lætitia afficias, mittito. Et velim, reliquum quod est promissi, ac muneris tui, mihi persolvas. Cum ipsam cognitionem juris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me, muneribusque delector. Quòd autem à me tale quiddam desideras, sanè mihi considerandum est, quonam te remunerer potissimum genere: nam profectò non est meum, qui in scribendo (ut soles admirari) tantum industriæ ponam, committere, ut negligens scribendo fuisse videar: præsertim cum id non modò negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verùm hæc videbimus. Illud, quod polliceris, velim pro tua fide, diligentiaque, & pro nostra non instituta, sed jam inveterata amicitia, cures, enitare, ut supplicatio nobis quàm honorificentissimè, quàm primumque decernatur. Omnino serius misi litteras, quàm vellem: in quo cum difficultas navigandi fuit odiosa, 4 tum ipsum discessum senatus incidisse credo litteras meas. Sed id feci adductus auctoritate, & consilio tuo: idque à me rectè factum puto, quod non statim, ut apellatus imperator sim, sed aliis rebus additis, æstivisque confectis, litteras miserim. Hæc igitur tibi erunt curæ, quemadmodum ostendis: meque totum, & mea, & meos commendatos habebis. Vale.

¶ ARG. Se graviter commotum scribit quòd à Dolabella ipso Appius majestatis sit accusatus. De suo & omnium ordinum erga Appium studio. Redit ad accusationem Dolabellæ. Negat si quidquam laudibus Appii detraxisse. Sua erga Appium studia commemorat. De eodem Appio censore futuro scribit.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

CUM est ad nos allatum de temeritate eorum, qui tibi[16] negotium facesserent, etsi graviter primo nuntio commotus sum, quòd mihi tam præter opinionem meam accidere potuit: tamen ut me collegi, cetera mihi facillima videbantur, quod & in te ipso maximam spem, & in tuis magnam habebam: multaque mihi veniebant in mentem, quamobrem istum laborem tibi etiam honori putarem fore. Illud planè molestè tuli, quòd certissimum, & justissimum triumphum, hoc invidorũ consilio esse tibi ereptum videbam. Quod tu si tanti facies, quanti ego semper judicavi faciendum esse: facies sapienter, & ages victor ex inimicorum dolore triumphum justissimum. Ego enim planè video fore, nervis, opibus, sapientia tua, vehementer ut inimicos tuos pœniteat intemperantiæ suæ. 5 De me tibi sic, contestans omneis deos, promitto, atque confirmo, ut pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro salute) in hac provincia, cui tu præfuisti, rogando, deprecatoris; laborando, propinqui; 6 auctoritate, cari hominis (ut spero) apud civitates: gravitate, imperatoris susceptum officia, atque parteis. Omnia volo à me & postules, & exspectes: vincam meis officiis cogitationes tuas. Q. Servilius pe breveis mihi à te litteras reddidit, quæ mihi tamen nimis longæ visæ sunt. Injuriam enim mihi fieri putabam, cùm rogabar. Nollem accidisset tempus, in quo perspicere posses, quanti te, quanti Pompejum, quem unum ex omnibus facio, ut debeo, plurimi, quanti Brutum fecerem: quamquam in consuetudine quotidiana perspexisses, sicut perspices: sed quoniam accidit, si quid à me prætermissum erit, commissum facinus, & admissum dedecus confitebor. Pontinus, qui à te tractatus est prasenti, ac singulari fide, cujus tui beneficii sum ego testis, præstat tibi memoriam, benivolentiamque, quam debet: qui, cùm maximis rebus suis coactus à me invitissimo decessisset: tamen ut vidit interesse tua, conscendens jam navem, Epheso Laodiceam revertit. Talia te cùm studia videam habiturum esse

---

1. *In agro Mosheſtiæ.*) Ita Victorius, Med. Pal. pr. secundus verò & Peek. *Moschenia.* tert. *mosestia.* quart. quint. *Mosjestia.* alii ut Victor. & Lamb. *Mopsuhestiæ*; sicut dudum antè illos natos emendarat. Egnatius.

2. *Neque domum umquam ad me litteras mittam.*) Elegantissimè & omni modo Tullianè: ex Victorio ac Vaticano, in quibus Pall. erat *ad meas lit.* qui hujus venustatis vim non ceperunt, legerunt *ad meas litteras mittam.*

3. *Tamen de parem mihi gratiam relaturum.*) Non illepida est prima oodicis Gruteriani scriptura: *Perhemm mihi gratia relaturum.*

4. *Tum ipsum discessum senatus incidisse credo litteras meas.*) Sic est elegantius ex tribus posterioribus Pall. & Stewech. vulgus adjecit *in*, ne hærendum esset circa quæstionem, quo procederet oratio regimine.

5. *De me tibi sic contestans omnes deos promitto.*) Sic est in editionum principe, invenitq; Victorius in suis. ceterum sic expressè Grut. Pall. sec. cert. quint. ob compendium scriptionis *constans*, alii *obtestans*, alii *testans* utrique malè. sic Cicero alibi in Verrem: *Deos hominesque contestans clamare cœpit.* Idem pro Flacco: *Quum ego te Flacce cœlum terramque contestans fletu fletum obtestabar.* Rectè autem hunc locum ex Feste interpretatus est Victorius.

6. *Auctoritate cari hominis.*) Sic est in omnibus nostris mss. & editionibus, solùm in Pal. secundo est à manu secunda *clari hominis*, quod improbandum non ducerem, modò numerosiore & firmiore se teste tueretur. Clarum apud suos provinciales se fuisse, jactat Cœlio lib. II. cap. 10. *quadam auctoritate apud eos, qui me non novant nimium nostri. Multum est enim in hac levi: Miserine est ille, qui urbem quam senatus unus ceteræ*

1. Quin

esse innumerabilia, planè dubitare non possum; 1 quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit. 2 Si verò efficis, ut censores creentur: &, si ita gesseris censuram, ut & debes, & potes: non tibi solum, sed tuis omnibus video in perpetuum summo te præsidio futurum. Illud pugna, & enitere, ne quid nobis temporis prorogetur: ut, cum hic tibi satisfecerimus, istic quoque nostram in te benivolentiam navare possimus. Quæ de hominum, atque ordinum omnium erga te studiis scribis ad me, minimè mihi miranda, & maximè jucunda acciderunt: eademque ad me perscripta sunt à familiaribus meis. Itaque capio magnam voluptatem, cùm tibi, cujus mihi amicitia non solùm ampla, sed etiam jucunda est, 3 ea tribui, quæ debeantur: tum verò remanere etiam nunc in civitate nostra studia, propè omnium consensu, erga forteis, & industrios viros: quæ mihi ipsi una semper tributa merces est laborum, & vigiliarum mearum. Illud verò mihi permirum accidit, tantam temeritatem fuisse in eo adolescente, cujus ego salutem duobus capitis judiciis summa contentione defendi: ut, tuis inimicitiis suscipiendis, obliviscereturpatroni omnium fortunarum, ac rationum suarum: præsertim cum tu omnibus, vel ornamentis, vel præsidiis redundares: illi (ut levissimè dicam) multa deessent. cujus sermo stultus, & puerilis, erat jam anteà ad me à M. Cœlio, familiari nostro, perscriptus: de quo item sermone multa scripta sunt abs te. 4 Ego autem citiùs cum eo, qui tuas inimicitias suscepisset, veterem conjunctionem diremissem, quàm novam conciliassem. Neque enim de meo erga te studio dubitare debes: neque id est obscurum cuiquam in provincia, nec Romæ fuit. Sed tamen significatur in tuis literis suspicio quædam, & dubitatio tua: de qua alienum tempus est mihi tecum expostulandi: purgandi autem mei, necessarium. Ubi enim ego cuiquam legationi fui impedimento, quò minùs Romam ad laudem tuam mitteretur? aut in quo potui, si te palàm odissem, minùs quod tibi obesset, facere? si clàm, magis apertè inimicus esse? Quòd si essem ea perfidia, qua sunt ii, qui in nos hæc conferunt: tamen ea stultitia certè non fuissem, ut aut in obscuro odio apertas inimicitias: aut, in quo tibi nihil nocerem, summam ostenderem voluntatem nocendi. 5 Ad me adire quosdam memini, qui dicerent, nimis magnos sumtus legatis decerni: quibus ego non tam imperavi, quam censui, sumtus legatis quam maximè ad legem Corneliam decernendos. Atque in eo ipso me non perieveraſſe, testes sunt rationes civitatum, in quibus, quantum quæque voluit legatis tuis datum induxit. Te autem quibus mendaciis homines levissimi onerarunt? non modo sublatos sumtus, sed etiam à procuratoribus eorum, qui jam profecti essent, reperitos, & ablatos: eamque causam multis omnino non eundi fuisse. Quererer tecum, atque expostularem, ni (ut suprà scripsi) purgare me tibi hoc tuo tempore, quam accusare te mallem: idque putarem esse rectius. Itaque nihil de te, quod credideris de me: quamobrem non non debueris credere, pauca dicam. Nam si me virum bonum, si dignum his studiis, eaque doctrina, cui me à pueritia dedi: si satis magni animi, non minimi consilii in maximis rebus perspectum habes, nihil in me, non modò perfidiosum, & infidiosum, & fallax in amicitia, sed ne humile quidem, aut jejunum debes agnoscere. 6 Sin autem me astutum, & occultum lubet fingere: quid est, quod minùs cadere in ejusmodi naturam possit, quàm aut florentissimi hominis aspernari benivolentiam, aut ejus existimationem oppugnare in provincia, cujus laudem domi defenderis? aut in ea re animum ostendere inimicum, in qua nihil obsis? aut id eligere ad perfidiam, 7 quod ad indicandum odium apertissimum sit: ad nocendum, levissimum? Quid erat autem, cur ego in te tam implacabilis essem, cùm te ex fratre meo, ne tunc quidem, cùm tibi propè necesse esset eas agere parteis, inimicum mihi fuisse cognossem? Cùm verò reditum nostrum in gratiam uterque expetisset: quid in consulatu tuo frustrà mecum egisti, quod me aut facere, aut sentire voluisses? Quid mihi mandasti, cùm te Puteolis prosequerer, in quo non exspectationem tuam diligentia mea vicerim? Quòd si id est maximè astuti, omnia ad suam utilitatem referre: quid mihi tandem erat utilius, quid commodis meis aptius quam hominis nobilissimi, atque honoratissimi conjunctio: cujus opes, ingenium, liberi, affines, propinqui, mihi magno, vel ornamento, vel præsidio esse possent? Quæ tamen ego omnia in expetenda amicitia tua, non astutia quadam, sed aliqua potius sapientia, secutus sum. Quid? illa vincula, quibus quidem libentissimè adstringor, quanta sunt? studiorum similitudo, suavitas consuetudinis, delectatio vitæ, atque victus, sermonis societas, litteræ interiores. Atque hæc domestica. Quid illa tandem popularia; reditus illustris in gratiam? in quo ne per imprudentiam quidem errari potest, sine suspicione perfidiæ: amplissimi sacerdotii collegium? in quo non modò amicitiam violari apud majores nostros fas non erat, sed ne optari quidem sacerdotem licebat, qui cuiquam ex collegio esset inimicus. Quæ ut omittam tam multa, atque tanta: quis umquam tanti quemquam fecit, aut facere potuit, aut debuit, quanti ego Cn. Pompejum, socerum tuæ filiæ? Etenim si merita valent: patriam, liberos, salutem, dignitatem, memetipsum mihi per illum restitutum puto. si consuetudinis jucunditas: quæ fuit umquam amicitia consularium in nostra civitate conjunctior? si illa amoris atque officii signa: quid mihi ille non commisit? quid non mecum communicavit?

---

1. *Quin tibi amplitudo ista sollicitudo futura sit.)* Qui mutarunt: *quin tibi amplitudini ista sollicitudo*, audaciæ suæ ac temeritatis specimen dederunt; quasi hæc omnium librorum ac mss. lectio minus liqueret, aut parum integra foret. Eam certè conspicio in Pall. omnibus, Grut. Stevvech. Vatic denique editione prima ac Victorii.

2. *Si verò efficis, ut censores creentur.)* Nondum apud me pervicit auctoritas Lambini ut hanc scripturam Victorii (quæ est in o. Pall. Grut. tribus Gulielmianis, editionum prima) cum ipso rejicerem. quid causæ? certè vulgatæ neque volam neque vestigium invenio. sicut & illud *invitissimè* in solo quarto Pall. exstat, quod anteponis longe nostro; in quo spero doctiorum neminem rivalem habiturus est. Prior lectio vulgò sic concepta est: *Si verò efficeris ut consules creentur.*

3. *Ea tribui, quæ debeantur: cum verò remanere etiam nunc.)* Vulgò *tribui videor*, sed posteriùs rectè abigunt quatuor Pall. Grut. Pec. editio prima & Vict. deinde iterum vulgarunt, *cum vero etiamnum remanere*: sed illud *etiamnum* exturbarunt quoque Pall. tert. Grut. Stevv. pro nostra verò lectione pugnant quatuor Pall. Victorii editio, sicque transposuit in prima impressione Egnat. paullo post Pal. tert. Grut. Stevv. *erga fortes & industrios viros*: qui codices tametsi non postremo apud me sint numero: tamen non audax sum hanc novitatem ac licentiam admittendi quovis in Cicerone assumere atque usurpare. Porro item Pal. tert. ac Stevv. *tantam temeritatem fuisse adolescenti.*

4. *Ego autem citius cum eo qui.)* Vulgò *abeo*: sic est in omnibus mss. & editionibus vetustioribus. Porrò omnes mss. ut & prisca editio, *essem ex perfidia*, forte, ut Plautus *ex paupertate*. sed crebrò permutantur e & x.

5. *Ad me adire quosdam memini.)* Verba illa quæ ex suis vetustis libris assuit Vict. *nimirum ex Epistola*; cum neque in Pall. Grut. Gulielm. ed. pr. neque Lamb. libris compareant, nefas duxi inducere hoc cum re vera videantur pannum in purpura. At illam subsequentem tuentur Pall. tres quatuor, Grut. Stevv. Vict. editio: *quantum quæque voluit, legatis tuis datum induxit*: quanquam magis probem Pal. pr. & Pec. K. scripturam: *quantum quæque voluit legatis tuis datum, indixit*: Pal. quint. non absurdè, *quantum quæque voluit legatis tuis mandatum induxit.*

6. *Sin autem astutum & occultum lubet fingere.)* Sic Medicæus codex: & ex eo Victorina, vulgò *libet*; sicut & plerique mss. Pal. pr. *juvet*. quint. *juvat*. quæ verò, *occultum ut juvat libet fingere*. Mihi illud *juvat* displicere non potest.

7. *Quod ad indicandum odium apertissimum sit.)* Pall. tert. quart. Grut. *quod ad inducendum odium*; quod non frustra adnoto. Inferius quinque Pall. Grut. prima edit. *sed ne optari quidem sacerdotem.* qui non intellexerunt vim verbi *optari* fecerunt pro fronte sua duriter *coptari*.

vit? quid de se in senatu, cum ipse abesset, per quemquam agi maluit? 1 quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissimè? qua denique ille facilitate; qua humanitate tulit contentionem meam pro Milone, 2 adversantem interdum actionibus suis quo studio providit, nequa me illius temporis invidia attingeret, cùm me consilio, tùm auctoritate, cùm armis denique texit suis? quibus quidem temporibus hæc in eo gravitas, hæc animi altitudo fuit, non modò ut Phrygi alicui, aut Lycaoni, quod tu in legatis fecisti: sed ne summorum quidem hominum malivolis de me sermonibus crederet. Hujus igitur filius cùm sit gener tuus, cumque, præter hanc conjunctionem affinitatis, quàm sis Cn. Pompejo carus, quamque jucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo? cùm præsertim eas ad me is litteras miserit, quibus, etiam sibi, cui sum amicissimus, hostis essem, placarer tamen: totumque me ad ejus viri, ita de me meriti voluntatem nutumque converterem. Sed hæc hactenus. pluribus enim etiam fortasse verbis, quàm necesse fuit, scripta sunt. Nunc ea, quæ à me profecta, quæque instituta sunt cognosce.

* *Non pauca desiderantur, quæ fortassis ipse eo Cic. detracta sunt.* *

Atque hæc agimus, & agemus magis pro dignitate, quàm pro periculo tuo. Te enim (ut spero) propediem censorem audiemus: cujus magistratus officia, quæ sunt maximi animi, summique consilii, tibi diligentius, & accuratiùs, quàm hæc, quæ nos de te agimus, cogitanda esse censeo. Vale.

ARG. Duabus epistolis Appio respondet. In prima responsione gratulatur Appio majestatis absoluto, eundem ambitus absolvendum sperat: testes mercenarios notandos pollicetur. in alterius epistolæ responsione, de forma Reipublicæ ab Appio sibi expressa, de Auguralibus ejus libru: de duabus epistolis ad Appium antehac scriptis paulò stomachosioribus judicio Appii de ejusdem censura agit.

M. T. C. APPIO PULCHRO, (UT SPERO) CENSORI, S. D.

1 CUM essem in castris ad fluvium Pyramum, redditæ mihi sunt uno tempore à te epistolæ duæ, quas ad me Q. Servilius Tarso miserat. Earum in altera dies erat adscripta nonarum Aprilium: in altera, quæ mihi recentior videbatur, dies non erat. Respondebo igitur superiori prius: in qua scribis ad me de absolutione majestatis. de qua, etsi permultum antè certior factus eram literis, nuntiis, fama denique ipsa (nihil enim fuit clarius: non quò quisquam aliter putasset: sed nihil de insignibus ad laudem viris 2 obscurè nuntiari solet) tamen eadem illa lætiora fecerunt mihi tuæ litteræ: non solùm quia planiùs loquebantur, & uberiùs, quàm vulgi sermo: sed etiam quia magis videbar tibi gratulari, cum de te ex teipso audiebam. Complexus igitur sum cogitatione te absentem: epistolam verò osculatus, etiam ipse mihi gratulatus sum. Quæ enim à cuncto populo, à senatu, à judicibus, ingenio, industriæ, virtuti tribuuntur: quia mihi ipsi assentor fortasse, cùm ea esse in me fingo: mihi quoque ipsi tribui puto. Nec tam gloriosum exitum tui judicii exstitisse, sed tam pravam inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. De ambitu verò quid interest, inquies, an de majestate? Ad rem nihil. alterum enim non artigisti: alterum auxisti. Verumtamen est majestas (ut Sulla voluit) ne in quemvis impunè declamare liceret. Ambitus verò, ita apertam vim habet, ut aut accusetur improbè, aut defendatur. qui enim facta, aut non facta largitio ignorari potest? Tuorum autem honorum cursus, cui suspectus unquam fuit? Me miserum, qui non affuerim, quos ego risus excitassem! Sed de majestatis judicio duo mihi illa ex tuis litteris jucundissima fuerunt: unum, quòd te ab ipsa rep. defensum scribis: quæ quidem, etiam in summa bonorum, & fortium civium copia, tueri talem virum deberet: nunc verò eò magis, quòd tanta penuria est in omni, vel honoris, vel ætatis gradu, ut tam orba civitas tales tutores complecti debeat: alterum, quòd Pompeji, & Bruti fidem, benivolentiamque mirificè laudas. Lætor virtute, & officio, cùm tuorum necessariorum, meorum amicissimorum: 4 tum alterius, omnium seculorum & gentium principis: alterius, jampridem juventutis, celeriter (ut spero) civitatis. De mercenariis testibus à suis civitatibus notandis, nisi jam factum aliquid est per Elaccum, fiet à me, cum per Asiam decedam. Nunc ad alteram epistolam venio. Quòd ad me quasi formam communium temporum, & totius reip. misisti expressam: prudentia litterarum tuarum valdè mihi est grata. Video enim & pericula leviora, quàm timebam, & majora præsidia, si quidem (ut scribis) omnes vires civitatis se ad Pompejidductum applicaverunt. tuumque simul promtum animum, & alacrem perspexi ad defendendam remp. mirificamque cepi voluptatem ex hac tua diligentia, quòd in summis tuis occupationibus, mihi tamen reip. statum per te notum esse voluisti. Nam auguraleis libros ad commune utriusque nostrum otium serva. Ego enim, à te cùm tua promissa per litteras flagitabam, ad urbem te otiosissimum esse arbitrabar nunc tamen, ut ipse polliceris, pro auguralibus libris, orationes tuas confectas omneis exspectabo. Tullius, cui mandata ad me dedisti, non convenerat me: nec erat jam quisquam mecum tuorum, præter omneis meos, qui sunt omneis tui. Stomachosiores meas litteras quas dicas esse, non intelligo. bis ad te scripsi, me purgans diligenter: te leviter accusans in eo, quòd de me cito credidisses: quod genus querelæ mihi quidem videbatur esse amici. Sin tibi displicet, non utar eo posthac. Sed si, ut scribis, hæ litteræ non fuerunt disertæ, scito meas non fuisse. Ut enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat: sic tu (liber enim mihi jocari) quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale, & in censura, si jam es censor, (ut spero) de proavo multùm cogitato tuo.

ARG. Duabus de rebus hic agit. Gratulatur Appio ambitus absoluto: deinde purgat se de nuptiis Tulliæ, se absente, conciliatis cum Dolabella Appii accusatore.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S. D.

GRATULABOR tibi priùs: (ita enim rerum ordo postulat) deinde ad me convertar. Ego verò vehementer gratulor de judicio ambitus: neque id, quod nemini dubium fuit, absolutum esse te; sed illud, quòd, quo melior civis, 5 quo vir clarior, quo fortior amicus es, quoque plura virtutis, & industriæ ornamenta in te sunt, eo mirandum est magis, nullam ne in tabellis quidem latebram fuisse absconditam malivolentiam, quæ te impugnare auderet: non horum temporum, non horum hominum, atque morum negotium: nihil jam sum pridem admiratus magis

1. *Quibus ille me rebus non ornatissimum voluit amplissimè?*] Sic editionum veterrima. ac Victor. Pall. quinque Grut. vulgo: *quibus ille me in rebus non ornatum voluit.*

2. *Adversante interdum actionibus suis.*] Sic vet. cod. sic quint. Pal. ac Vict. editio. Grut. tamen *adversitante*: quasi esset *adversitari*, adversari & occurre cupere atq; affectare, sicut apud *Plautum Dormitare* aliaq; multa ut Milonis intentio potius in conatu fuerit quam affecta. Multa elegantia & antiqua excideruntimò præcipitarunt ex Ciceronis sublimem facundia, pro quibus nunc humilia, jejuna, sordida sustulimus. ut Gallio post, etiam Pal. tertio *armis denique desexit suis*: cum sit in antiquioribus, hoc est Latinæ puritatis genuinis auctoribus *desegre* æquè intensè & accuratè segere, ac *desamare* impensè amare & ceteratim (ec. conspicitur *attexit*, vulgò *texit* sicut supra *adversantem*.

3. *Olfecare nuntiari solet.*] Peck. *nuntiare*, quod probabat Guliel. referebatque ad famam. quod in nullo omnium nostrorum mss. reperi; prima editio illud agnoscit.

4. *Tum alterius omnium seculorum.*] Dudum adnotatum est, superfluere voce *maximè*, quo carere video omnes libros.

5. *Quo vir clarior.*] Peckii liber (quo cum consensisse Pal. pr. videre videor ex rasura) *industrior*. unde Gulielmius volebat *inlustrior*.

I. Ab

magis. De me autem, suscipe paullisper meas partes, & eum te esse finge, qui sum ego: si facilè inveneris quod dicas, noli ignoscere hæsitationi meæ. Ego verò velim mihi, Tulliæque meæ (sicut tu amicissimè, & suavissimè optas) prosperè evenire ea, quæ, me insciente, facta sunt à meis: sed ita cecidisse, ut agerentur eo tempore, spero omnino cum aliqua felicitate, & opto. verumtamen plus me in hac spe, tua sapientia & humanitas consolatur, quàm opportunitas temporis. Itaque, quemadmodum expediam exitum hujus institutæ orationis, non reperio. neque enim tristius dicere quidquam debeo ea de re, quam tu ipse omnibus optimis prosequeris. neque non me tamen mordet aliquid: in quo unum vereor, ne tu parùm perspicias ea, quæ gesta sunt, 1 ab aliis esse gesta, quibus ego ita mandaram, ut, cùm tam longè abfuturus essem, ad me ne referrent: agerent, quod probassent. In hoc autem mihi illud occurrit. Quid tu igitur si affuisses? Rem probassem. de tempore, nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me, jamdudum laborantem, quomodo ea tuear, quæ mihi tuenda sunt, & te non offendam. Leva me igitur hoc onere. numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem. 2 Sic habeto tamen: nisi jam tunc omnia negotia cum summa tua dignitate diligentissimè confecissem, tametsi nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse: tamen, hac mihi affinitate renuntiata, non majore equidem studio, sed acriùs, apertiùs, significantiùs dignitatem tuam defendissem. Decedenti mihi, & jam imperio annuo terminato, ante diem III. Nonas Sextileis, cùm ad Sidam navi accederem, & mecum Q. Servilius esset, litteræ à meis sunt redditæ. dixi statim Servilio (etenim videbatur esse commotus) ut omnia à me majora exspectaret. quid multa? benivolentior tibi, quàm fui, nihilo sum factus: diligentior ad declarandam benivolentiam, multò. Nam, ut vetus nostra simultas antèa stimulabat me, ut caverem, ne cui suspicionem fictè reconciliatæ gratiæ darem: sic affinitas novam curam mihi affert cavendi, ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur. Vale.

ARG. Agit Appio gratias de supplicatione sibi ejus officio donata.

M. T. C. APPIO PULCHRO, S.P.D.

QUASI divinarem, tali in officio fore mihi aliquando expetendum studium tuum: sic, cùm de tuis rebus gestis agebatur, inserviebam honori tuo. Dicam tamen verè, plus, quàm acceperas, reddidisti. Quis enim ad me non perscripsit, te non solùm auctoritate orationis, sententia tua quibus ego à tali viro contentus eram: sed etiam opera, consilio, domum veniendo, conveniendis meis, nullum onus officii cuiquam reliquum feciſe? Hæc mihi ampliora multo sunt, quàm illa ipsa, propter quæ hæc laborantur. INSIGNIA enim VIRTUTIS multi etiam sine virtute assecuti sunt: talium virorum tanta studia assequi sola virtus potest. Itaque mihi propono fructum amicitiæ nostræ, ipsam amicitiam: qua nihil est uberius, præsertim in iis studiis, quibus uterque nostrum devinctus est. Nam tibi me profiteor, & in rep. socium, de qua idem sentimus: & in quotidiana vita conjunctum, cum iis artibus, studiisque, quæ colimus. Velim ita fortuna tulisset, quanti ego omneis tuos facio, uti tu meos facere posses: quod tamen ipsum, nescio qua permotus animi divinatione, non despero. Sed hoc nihil ad te: nostrum est onus. Illud velim sic habeas, quòd intelliges, hac re novata, additum potiùs aliquid ad meum erga te studium, cui nihil videbatur addi posse, quàm quidquam esse detractum. Cùm hæc scribebam, censorem jam te esse sperabam. eo brevior est hæc epistola, &, ut adversus magistrum morum, modestior. Vale.

1. *Ab aliis esse gesta.*] Ita Pall. sec. quart. quint. Vat. Vict. vulgò, *ab illis esse.*

2. *Sic habeto tamen.*] Sic est in melioribus, & Victorii, item in Pall. Grut. vulgò, *sed tamen sic habeto.*

EPISTOLARUM LIBER QUARTUS AD SER. SULPICIUM.

ARG. De statu Reip. mutato Cæsare & Pompeji discordia.

CAIus Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit, te ex se quæsisse, quibus in locis essem: molesteq; te ferre, quòd me propter valitudinem tuam, cum ad urbem accessissem, non vidisses: & hoc tempore velle te mecum, si propius accessissem, de officio utriusque nostrum communicare. Utinam, Servi, salvis rebus, (sic enim est dicendum) colloqui potuissemus inter nos. profectò aliquid opis occidenti reip. tulissemus. Cognoram enim jam absens, te hæc malà multò antè providentem, defensorem pacis, & in consulatu tuo, & post consulatum fuisse. Ego autem cùm consilium tuum probarem, & idem ipse sentirem, nihil proficiebam. Serò enim veneram: solus eram: rudis (etsi videbar) in causa: incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. Nunc, quoniam nihil jam videbimur opitulari posse reip. si quid est, in quo nobismetipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quàm honestissimè lugeamus: nemo est omnium, quicum potius mihi, quàm tecum, communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla: neq; doctissimorum quos semper coluisti, præcepta te fugiunt. Atque ipse anteà ad te scripsissem, te frustrà in senatum sive potius, in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem, ne ejus animum offenderem, qui à me, ut te imitarer, petebat. Cui quidem ego me cùm rogaret, ut adesse in senatu, eadem omnia, quæ à te de pace, & de Hispanis dicta sunt, ostendi me esse dicturum. Res vides quo modo se habeat: orbē terrarum, imperiis distributis, ardere bello: urbem sine legibus, sine judiciis, sine jure, sine fide, relictam direptioni, & incendiis. Itaq; mihi venire in mentem nihil potest, non modò qui sperem: sed vix jam quid audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse, nos colloqui: quamquam longius etiam cogitabam ab urbe discedere, cujus jam etiam nomen invitus audio, tamen propius accedam. Trebatioque mandavi, ut, si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret: idq; ut facias, velim: aut, si quem tuorum fidelium voles, ad me mittas: ne aut tibi exire ex urbe necesse sit, aut mihi accedere. Ego tantum tibi tribuo, quantum mihi fortasse arrogo: ut exploratum habeam, quidquid nos communi sententia statuerimus, id omneis homines probaturos. Vale.

ARG. Pompeij partes Cæsarianis se anteponere.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. D.

AD III. Kal. Majas cùm essem in Cumano, accepi tuas litteras: quibus lectis, cognovi, non satis prudenter secisse Philotimum: qui, cùm abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quòd eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquàm litteras tuas legi, Postumia tua me convenit, & Servius noster. His placuit, ut tu in Cumanum venires: quod etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt. Quòd meum consilium exquiris: id est tale, ut capere faciliùs ipse possim, quàm alteri dare. Quid enim est, quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate, summaq; prudentia? Si quid rectissimum sit, quærimus: perspicuum est. si quid maximè expediat, obscurum sin ii sumus, qui profectò esse debemus, ut nihil arbitremur expedire, nisi quod rectum, honestumq; sit: non potest esse dubium, quid faciendum nobis sit. Quòd existimas, meam causam conjunctam esse cum tua: certè similis in utroq; nostrum, cùm optimè sentiremus, error fuit. Nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt: qua cùm ipsi Cæsari nihil esset utiliùs, gratiam quoq; nos inire ab eo, defendenda pace, arbitrabamur. Quantum nos fefellerit, & quem in locum res deducta sit, vides. Neque solum ea perspicis, quæ geruntur, quæq; jam gesta sunt: sed etiam, qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quæ fiunt: aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis: altera etiam periculosa ratio videtur. Restat, ut discedendum putem. In quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quæ loca sequamur. Omnino cum miserior res nunquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior. Nihil enim constitui potest, quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias: ut si habes jam statutum, quid tibi agendum putes, in quo non sit conjunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris. sin autem est quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod tuo commodo fiat, quàm primùm velim, venias, sicut intellexi & Servio, & Postumiæ placere. Vale.

ARG. Sulpicium consolatur, Achaiæ præpositum à Cæsare post victum in Pharsalia Pompejum.

M. T. C. SER. SULPICIO, S. D.

VEhementer te esse sollicitum, & in communibus miseriis præcipuo quodam dolore angi, multi ad nos quotidie deferunt. Quod quamquam minimè miror, & meum quodammodò agnosco: doleo tamen, te sapientia præditum prope singulari, non tuis bonis delectari potius, quàm alienis. Me quidem, etsi nemini concedo, qui majorem ex pernicie & peste rei, molestiam traxerit: tamen multa jam consolantur, maximeq; conscientia consiliorum meorum. Multò enim antè, tanquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram: neq; id solùm mea sponte, sed multò etiam magis, monente, & denuntiante te. Etsi enim abfui magnam partem consulatus tui: tamen & absens cognoscebam, quæ esset tua in hoc pestifero bello cavendo, & prædicendo sententia, & ipse affui primis temporibus tui consulatus, cùm accuratissimè monuisti senatum, collectis omnibus bellis civilibus, ut & illa timerent, quæ meminissent; & scirent, cùm superiores, nullo tali exemplo anteà in rep. cognito, tam crudeles fuissent: quicumq; postea remp. oppressissent armis, multo intolerabiliorem futurum. nam, quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant: sed aliquid, atq; adeò multa addunt, & afferunt de suo. Quare meminisse debes, eos, qui auctoritatem, & consilium tuum non sunt secuti, sua stultitia occidisse: cum tua prudentia salvi esse potuissent. Dices: Quid me ista res consolatur in tantis tenebris, & quasi parietinis reip.? Est omnino vix consolabilis dolor: tanta est omnium rerum amissio, & desperatio recuperandi. Sed tamen & Cæsar ipse ita de te judicat: & omnes cives sic existimant: quasi si lumen aliquod exstinctis ceteris, elucere sanctitatem & prudentiam, & dignitatem tuam. Hæc tibi ad levandas molestias magna esse debent. Quòd autem à tuis abes: id eo levius ferendum est, quòd eodem tempore à multis & magnis molestiis abes: quas ad te omneis perscriberem, nisi vererer, ne ea cognosceres absens, quæ quia non vides, mihi videris meliore esse conditione, quàm nos, qui videmus. Hactenus existimo nostram consolationem rectè adhibitam esse, quoad certior ab homine amicissimo fieres iis de rebus, quibus levari possent molestiæ tuæ. Reliqua sunt in te ipso, neq; mihi ignota, nec minima solatia, ut quidem ego sentio, multo maxima: quæ ego experiens quotidie, sic probo, ut ea mihi salutem afferre videantur. Te autem ab initio ætatis memoria teneo summè omnium doctrinarum studiosum fuisse, omniaque, quæ à sapientissimis ad benè vivendum tradita essent, summo studio, curaq; didicisse: quæ quidem vel optimis rebus & usui, & delectationi esse possent. his verò temporibus habemus aliud nihil, quo acquiescamus. Nihil faciam insolenter: neq; te, tali vel scientis,

scientia, vel natura præditum, hortabor, ut ad eas te referas artes quibus à primis temporibus ætatis studium tuum dedisti. Tantùm dicam, quod te spero approbaturum, me, posteà quàm illi arti, cui studueram, nihil esse loci neq; in curia, neq; in foro viderem, omnem meam curam, atq; operam ad philosophiam contulisse. Tuæ scientiæ excellenti, ac singulari nō multo plus, quàm nostræ, relictum est loci. Quare nō equidem te moneo: sed mihi ita persuasi, te quoq; in iisdem versari rebus, quæ, etiam si minùs prodessent, animum tamen à sollicitudine abducerent. Servius quidem tuus in omnibus ingenuis artibus, in primisque hac, in qua ego me scripsi acquiescere, ita versatur, ut excellat. A me verò sic diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini. mihiq; ab eo gratia refertur: in quo ille existimat, quòd facilè appareat, cum me colat, & observet, tibi quoque in eo se facere gratissimum. Vale.

ARG. Litteras Sulpicii commendat. Achaja administrationem à Sulpicio recusatam probat. De Marcello à Cæsare restituto, & senatus precibus donato scribit. De Sulpicii filio. De rebus urbanis & Cæsare.

M. T. C. S. D. SER. SULPICIO.

ACcipio excusationem tuam, qua usus es, cur sæpius ad me litteras uno exēplo dedisses: sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia, aut improbitate eorum, qui epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur. illam partē excusationis, qua te scribis orationis paupertate (sic enim appellas) iisdem verbis epistolas sæpius mittere, nec noscо, nec probo. Et ego ipse, quem tu per jocum (sic enim accipio) divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco: ἐφωνόδυσ enim non necesse est: sed tamē idē (nec hoc ἐφωνοδύσμρ@) facilè cedo tuorum scriptorum subtilitati, & elegantiæ. Consilium tuum, quo te usum scribis, hoc Achaicum negotium non recusavisse, cùm semper probavissem, tum multo magis probavi, lectis tuis proximis litteris. Omnes enim causæ, quas commemoras, justissimæ sunt, tuaq; & auctoritate, & prudentia dignissimæ. Quòd aliter cecidisse rem existimas, atq; opinatus sis: id tibi nullo modo assentior. Sed quia tanta perturbatio, & confusio est rerum: ita perculsa, & prostrata fœdissimo bello jacent omnia, ut is cuiq; locus, ubi ipse sit, ut sibi quisq; miserrimus esse videatur: propterea & tui te cōsilii pœnitet: & nos, qui domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis, non tu quidem vacuus molestiis, sed præ nobis beatus. Atq; hoc ipso melior est tua, quàm nostra, conditio, quòd tu, quid doleat, scribere audes. nos, ne id quidem tuto possumus: nec id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriæ, quæ civilibus bellis semper est insolens. Uno te vicimus: quòd de Marcelli, collegæ tui, salute paulo antè, quàm tu, cognovimus: etiam mehercule quod, quem admodum ea res ageretur, vidimus. Nam sic fac existimes: post has miserias, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli, (sic enim appellabat) laudataq; honorificentissimè & æquitate tua, & prudentia, repentè, præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem causa negaturum. Fecerat autem hoc senatus, ut, cùm à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus consurgeret & ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere. ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis reip. Itaq; cum omnes ante me rogati gratias Cæsari egissent, præter Volcatium (is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse) ego rogatus, mutavi meum consilium. Nam statueram, nō mehercule inertia, sed desiderio pristinæ dignitatis, in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Cæsaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaq; pluribus verbis egi Cæsari gratias: meq; metuo, ne etiam in ceteris rebus honesto otio privarim: quod erat unum solatium in malis. Sed tamen, quoniam effugi ejus offensionem, qui fortasse aliter tractetur, me hanc rēp. non putare, si perpetuo tacerem: modicè hoc faciam: aut etiam intra modum: ut & illius voluntati, & meis studiis serviam. Nam etsi à prima ætate me omni ars, & doctrina liberalis, & maximè philosophia delectavit: tamen hoc studium quotidie ingravescit, credo & ætatis maturitate ad prudentiam, & his temporum vitiis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit. A quo studio te abduci negotiis intelligo ex tuis litteris: sed tamen aliquid jā noctes te adjuvabunt. Servius tuus, vel potiùs noster, summa me observantia colit: cujus ego cum omni probitate, summaq; virtute tum studiis, doctrinaq; delector. Is mecum sæpe de tua mansione, aut decessione communicat. Adhuc in hac sum sententia, nihil ut faciamus, nisi quod maximè Cæsar velle videatur. Res sunt ejusmodi, ut, si Romæ sis, nihil, præter tuos, delectare possit. De reliquis, nihil melius ipso est. Ceteri, & cetera, ejusmodi, ut, si alter utrum necesse sit, audire ea malis, quàm videre. Hoc nostrum consilium nobis minimè jucundum est, qui te videre cupimus: sed consulimus tibi. Vale.

¶ ARG. Consolatur Ciceronem Sulpic. mortuam filiam Terentiam lugentem.

SER. SULPICIUS M. T. CICERONI S. D.

POstea quàm mihi renuntiatum est de obitu Tulliæ, filiæ tuæ, sanè quàm pro eo, ac debui, graviter, molestèq; tuli, comunemq; eam calamitatem existimavi. qui si istic affuissem: neq; tibi defuissem, coramq; meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum, atq; acerbum est: propterea quia, per quos ea confieri debet, propinquos, ac familiares is, id ipsi pari molestia afficiuntur, neq; sine lacrymis multis id conari possunt: uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quàm aliis posse suum officium præstare: tamen quæ in præsentia in mentē mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere: non quòd ea te fugere existimem: sed quòd forsitan dolore impeditus minus ea perspicias. Quid est, quòd tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? cogita, quemadmodum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quæ hominibus non minùs, quàm liberi, cara esse debent: patriam, honestatem, dignitatem, honores omneis. Hoc uno incommodo addito, quid ad dolorem adjungi potuit? aut quí non in illis rebus exercitatis animus callere jam debet, atq; omnia minori æstimare? An illius vicem (credo) doles? Quoties in eam cogitationem necesse est & tu veneris, & nos sæpe incidimus, hisce temporibus non pessime cum iis esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita cōmutare? Quid autem fuit, quod illam hoc tēpore ad vivendum magnopere invitare posset? quæ res, quæ spes? quod animi solatium? Ut cum aliquo adolescente primario conjuncta ætatem gereret? Licitum est tibi (credo) pro tua dignitate ex hac juventute generum diligere, cujus fidei liberos tuos te tutò committere putares. An ut ea liberos ex se se pararet: quos cùm florentes videret, lætaretur? qui rem à parente traditam per se tenere possent? honores ordinatim petituri essent in rep.? in amicorum negotiis libertate sua uti? Quid horum fuit, quod non priùs, quàm datum est, ademtum sit? At verò malum est liberos amittere. Malum, nisi hoc pejus sit, hæc sufferre, & perpeti. Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens, cùm ab Ægina Megaram versus navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere, post me erat Ægina: ante Megara. dextra Piræus: sinistra Corinthus: quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata, & diruta ante oculos jacent. cæpi egomet mecum sic cogitare: Hem, nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit, aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, cum uno loco tot oppidum cadavera projecta jaceant? Visne tu te, Servi, cohibere, & meminisse, hominem te esse natum? Crede mihi: cogitatione ea non mediocriter tum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas.

Modò

Modò uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio prætereà tanta 1 deminutio facta est: omnes provinciæ conquassatæ sunt in unius mulierculæ animula si jactura facta est, tanto opere commoveris? quæ si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit: quoniam homo nata fuerat. Etiam tu ab hisce rebus animum 2 ad cogitationem tuam avoca: atque ea potius reminiscere, quæ digna tua persona sunt: illam, quamdiu ei opus fuerit, vixisse, unà cum rep. fuisse: te patrem suum, prætorem, consulem, augurem vidisse: adolescentibus primariis nuptam fuisse: omnibus bonis probè perfunctam esse: cùm tesp. occideret, vita excessisse. Quid est, quòd tu, aut illa, cum fortuna hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, & eum, qui aliis consueris præcipere, & dare consilium: neque IMITARE malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt: sed potiùs, 3 quæ aliis tute præcipere soles, tute tibi subjice, atque apud animum propone. NULLUS DOLOR EST, quem non longinquitas temporis minuat, ac molliat. Hoc te exspectare tempus, tibi turpe est, ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Quòd si qui etiam inferis sensus est: qui illius in te amor fuit, pietasque in omneis suos, hoc certè illa te facere non vult. Da hoc illi mortuæ: da ceteris amicis, ac familiaribus, qui tuo dolore mœrent: da patriæ: ut, si qua in re opus sit, opera, & consilio tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit: noli committere, ut quisquam te putet non tam filiam, quàm reip. tempora, & aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiæ tuæ diffidere. Quare, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquoties secundam pulcherrimè te ferre fortunam, magnamque ex ea re te laudem adipisci: fac aliquando intelligamus, adversam quoque te æquè ferre posse, neque id majus, quàm debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deesse. Quòd ad me attinet, cùm te tranquilliorem animo esse cognoro, de iis rebus, quæ hîc geruntur, quemadmodumque se provincia habeat, certiorem faciam. Vale.

ARG. Superiori Epistolæ Sulpitii respondet.

M. T. C. S. D. SER. SULPICIO.

6 EGo verò, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu affuisses. Quantum enim præsens me adjuvare potueris & consolando, & propè æquè dolendo, facilè ex eo intelligo, quòd, litteris lectis, aliquantum acquievi. Nam & ea scripsisti, quæ levare luctum possent, & in me consolando, non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen tuus omnibus officiis, quæ illi tempori tribui potuerunt, declaravit, & quanti ipse me faceret, & quàm suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore; 4 cujus officia, jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint: numquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solùm, & societas pænè ægritudinis; sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo, me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia præditus, ferendum putas. Sed opprimor interdum, & vix resisto dolori, quòd ea me solatia deficiunt, quæ ceteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam & Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum, & magnis rebus gestis, amisit; & L. Paulus, 5 qui duo septem diebus: & vester Gallus & M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, 6 ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex rep. consequebantur. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quæ ipse commemoras, quæque eram maximis laboribus adeptus: unum manebat illud solatium, quod ereptum est. Non amicorum negotiis, non reip. procuratione impediebantur cogitationes meæ: nihil in foro agere licebat, adspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omneis me & industriæ meæ fructus & fortunæ perdidisse. Sed, cùm cogitarem, hæc mihi tecum, & eum quibusdam esse communia: & cùm frangerem jam ipse me, cogeremq; illa ferre toleranter, habebam quò confugerem, ubi conquiescerem, cujus in sermone, & suavitate omneis curas, doloresque deponerem. Nunc autem, hoc tam gravi vulnere, etiam illa, 7 quæ consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me à rep. mœstum domus excipiebat, quæ levaret: sic nunc domo mœrens ad remp. confugere possum, ut in ejus bonis acquiescam. Itaque & domo absum, & foro, quod nec eum dolorem, quem à rep. capio, domus jam consolari potest, nec domesticum resp. Quo magis te expecto, teque videre quàm primùm cupio. 8 Major mihi levatio afferri nulla potest, quàm conjunctio consuetudinis, sermonumque nostrorum: quamquam sperabam, tuum adventum (sic enim audiebam) appropinquare. Ego autem cùm multis de causis te exopto quàm primùm videre: tum etiam, ut antè commentemur inter nos, qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus: quod est totum ad unius voluntatem accommodandum, & prudentis, & liberalis, & (ut perspexisse videor) nec à me alieni, & tibi amicissimi. Quod cùm ita sit, magnæ est tamen deliberationis, quæ ratio sit ineunda nobis non agendi aliquid, sed illius concessu & beneficio quiescendi: Vale.

ARG. Marcellum (consilii ancipitem victo Pompejo,) hortatur ut omnibus aliis consiliis postpositis, à Cæsare veniam petat, & Romam redeat.

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

ETsi eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id re- 7
prehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quòd ea te sapientia esse judicem, ut meum consilium non anteponam tuo: tamen & amicitiæ nostræ vetustas, & tua summa erga me benivolentia, quæ mihi jam

1. *Deminutio facta est.*) Sic rectius alii, ex vetusto codice annotarunt; extatque hoc in Pal. pr. codice omnium emendatissimo, qui & pro *clarissimi* reprærsentat *exitiosi* quod non absque ratione: quamquam vulgatum malim. Paullò post *quoniam homo nata erat*, exstatque in omnibus mss. & impressis, Lindebruchius tamen corrigebat, *hoc modo nata erat.*

2. *Ad cogitationem tuam avoca.*) Sic Pal. pr. Vict. editio. Pall. tres *ad cogitationem tuam advoca.* Pal. quart. *ad cognitionem tuam advoca.* vulgati, quod & ex alio vetustiore libro ad impressionem notavit Egnat. habeturque in Vat.

3. *Quæ aliis tute præcipere solet, tute tibi subjice.*) Sic Pall. quatuor Stev. vulgò *ea tibi subjice.*

4. *Cujus officia jucundiora scilicet sæpe mihi fuerint.*) Ita editio Vict. ac plerique Pall. nisi quod tert. & Grut. *Jucundiora si sæpe mihi fuerint.* duo item Gul. consulti *jucundiora licet sæpe.* vulgo *fuerint.*

5. *Qui duo septem diebus.*) Ita Pall. pr. sec. Stevv. Vat. Vict. editio. vulgò *duos.* statim *vester* scripsi auctoritate editionis Victorianæ, Pall. pr. quart. quint. Grut. Stev. v. Vat. aliàs *noster.*

6. *Ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur.*) Hæc est editionis Victorianæ lectio, recepta postea Lamb. Pall. hic omnes corruptè sunt: quorum pr. quint. & editio pr. *ut eorum tum ipsorum*, sec. *ut eorum ipsorum*, tert. *ut eorum tamen ipsorum dignitas*, quart. ac Grut. *ut eorum cum ipsorum dignitas.* vulgò *ut eos ipsorum dignitas.* sed ut edidi, repertum quoque in codice Vaticanæ Bibliothecæ.

7. *Quæ consanuisse videbantur, recrudescunt.*) Ita ex Medicæo Vict. neque aliter quoque Politiani liber, & Vat. omnes tamen Pall. sicut & Grut. *ea consenuisse*, quod quantus est defendit Man. Mihi tamen spacc ejus, vetustissimis libris adhærescere, & bonis rationibus præferre hanc libuit. Vetustiora enim vulnera pejoris conditionis sunt, atque adeo desperatæ salutis. videantur Ct. Gruteri nostri suspiciones; disputabimus ne hisce de rebus aliquid paucis post diebus. Gifanius in Observationibus suis Linguæ Latinæ citat *consanuisse.* positumque valet pro simplici.

8. *Major mihi levatio afferri nulla potest.*) Princeps hujus lectionis auctor est Egnat. qui eam oræ primæ editionis adjecit, portit tamen eadem optimo Vict. in mentem fuisse: imo eam quoque esse codicis Vat. video ex excerptis And. Schotti. sed Pal. pr. o. sicut & Grut. & Stevv. *ratio.* nisi quòd præterea Pal. pr. *ratio affore nulla potest.* quod non dispiciendum videbitur, si quis sagacius indagetur.

1. Sem-

jam à pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quæ & saluti tuæ conducere arbitrarer, & non aliena esse ducerem à dignitate. Ego eum te esse, qui horum malorum initia multò ante videris, consulatum magnificentissimè, atque optimè gesseris, præclarè memini: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi, neque copias Cn. Pompeji, nec genus exercitus, probare, 1 semperque summè diffidere. Qua in sententia, me quoque fuisse, memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu multùm interfuisti rebus gerendis: & ego id semper egi, ne interessem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quæ erant in nobis superiora: sed lacertis, & viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur: aut, si vinci dignitas non potest, fracti certè, & abjecti. In quo tuum consilium nemo potest non maximè laudare, quòd cum spe vincendi simul abjecisti certandi etiam cupiditatem: ostendistique, sapientem, & bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema non libenter persequi. Qui non idem consilium, quod tu, secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum conati sunt, hique se in Africam contulerunt: aut quemadmodum nos, 2 victori sese crediderunt. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres: illud, pertinacis. Fateor, à plerisque, vel dicam ab omnibus, sapiens tuum consilium: à multis, etiam magni, ac fortis animi judicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quendam modum: præsertim cum tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omneis obtinendas, præter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse, quod dubitationem afferret ei, penes quem est potestas, nisi quòd vereretur, ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam, nihil attinet dicere: cùm appareat, ipse quid fecerim. Sed tamen si jam ita constituisses, ut abesse perpetuo malles, quàm ea, quæ nolles, videre: tamen id cogitare deberes, ubicumque esses, te fore in ejus ipsius, quem fugeres, potestate: qui si facilè passurus esset, te carentem patria, & fortunis tuis, quietè & liberè vivere: cogitandum tibi tamen esset, Romæne & domi tuæ, cujusmodi res esset: an Mytilenis, aut Rhodi malles vivere. Sed cùm ita latè pateat ejus potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit: nonne mavis sine periculo domi tuæ esse, quàm cum periculo alienæ? Equidem, etiam si oppetenda mors esset, domi, atque in patria mallem, quàm in externis, atque alienis locis. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna, pro tuis maximis, clarissimisque virtutibus, multitudo. Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ, quam dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere injuriam, quæ futura perpetua sit: propterea quòd neque is, qui tenet remp. patietur, neque ipsa resp. tamen impetum prædonum in tuas fortunas fieri nolo. Hi autem qui essent, auderem scribere, nisi te intelligere confiderem. Hic te unius sollicitudines unius etiam multæ, & assiduæ lacrymæ C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura, & dolore proximi sumus: pretibus tardiores, quod jus adeundi, 3 cum ipsi deprecatione quærimus, non habemus. Gratia tantum possumus quantum victi. Sed tamen consilio, studio, Marcello non desumus. A tuis reliquis non adhibemur: ad omnia parati sumus. Vale.

¶ *ARG. Iterum Marcellum hortatur ut Romam redeat.*

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

NEQUE monere te audeo, præstanti prudentia virum: 8
nec confirmare, maximi animi hominem, 4 unumque fortissimum: consolari verò nullo modo. Nam si ea, quæ acciderunt, ita fers, ut audio, gratulari magis virtuti debeo, quàm consolari dolorem tuum. sin te tanta mala, resp. frangunt: non ita abundo ingenio, ut te consoler, cum ipse me non possim. Reliquum est igitur, ut tibi me in omni re eum præbeam, præstemque, ut ad omnia, quæ tui velint, 5 ita adsim præstò, ut me non solùm omnia debere tuæ causa, sed ea quoque, etiam quæ non possim, putem. Illud tamen vel tu me monuisse, vel cenluisse puta, vel propter benivolentiam tacere non potuisse: ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas: si sit aliqua resp. in ea te esse oportere, judicio hominum, teque principem, necessitate cedentem tempori: sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum. Si enim libertatem sequimur: qui locus hoc dominatu vacat? sin qualemcuoque locum, quæ est domestica sede jucundior? Sed mihi crede, etiam is, qui omnia tenet, favet ingeniis: nobilitatem verò, & dignitates hominum, quantum ei res, & ipsius causa concedit, amplectitur. Sed plura, quàm statueram. Redeo ego ad unum illud, 6 me tuum esse, fore cum tuis, si modò erunt tui: si minùs, me certè in omnibus rebus satis nostræ conjunctioni, moriqueque facturum. Vale.

¶ *ARG. Marcellum etiam atque etiam hortatur ut Romam redeat.*

M. T. C. S. D. M. MARCELLO.

ETSI perpaucis antè diebus dederam Mucio litteras, ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram, quo te animo censerem esse oportere, & quid tibi faciendum arbitrarer: tamen, cum Theophilus, libertus tuus proficisceretur, cujus ego fidem erga te, benivolentiamque perspexeram, sine meis litteris eum ad te venire nolui. Iisdem igitur de rebus etiam hortor, quibus superioribus litteris hortatus sum: ut in ea resp. quæcumque est, quàm primùm velis esse. Multa vide bis fortasse, quæ nolis: non plura tamen, quàm audis quotidie. Non est porrò tuum, uno sensu solum oculorum moveri: cùm idem illud auribus percipias, quod etiam majus videri soleat, minùs laborare. At tibi ipsi dicendum erit aliquid, quod non sentias: ut faciendum, quod non probes. Primum TEMPORI cedere, id est, necessitati parere, semper sapientis est habitum. deinde non habet, ut nunc quidem est, id virtii re Dicere fortasse, quæ sentias, non licet: tacere planè licet. Omnia enim delata ad unum sunt. Is utitur consilio, re suorum quidem, sed suo. Quod non multo secus fieret, si is remp. teneret, quem secuti sumus. An, qui in bello, cum omnium nostrum conjunctum esse periculum suo cerneret, certorum hominum minimè prudentium

---

1. *Semperque summè diffidere.*) Parum abfuit, quin reciperem conjecturam Iani Gulielmii & Gruteri nostri *summa*, quandoquidem & eam ex vetusto cod. notarit ad oram primæ editionum Baptista Egnatius. videantur de hoc vocabulo nostra crepundia.

2. *Victori sese credidérunt.*) Ita ex suis Vict. quod receperunt Lamb. ac Manutius atque item in Vat. nec longè abeunt Pal. quint. & Grut. *victores esse crediderunt*, ceteri omnes cum vulgatis, *se victori esse credidérunt.*

3. *Cum ipsi deprecatione quærimus.*) Sic est in omnibus Pall. Grut. Pec. editione omnium vetustissima: neque aliter edidit Vict. vulgò *deprecantur.*

4. *Unumque fortissimum.*) Ita Vict. editio, ita Pal. pr. idque item ex aliquot vet. cod. adnotat Gul. certè unico Pal. plus tribuo quam omnibus 7. mb. vulgò *virumque fortissimum.*

5. *Ut adsim præstò, ut me non solum omnia debere tuæ, sed ea quoque etiam, quæ non possim, putem.*) Emaculavi hunc locum, in vulgatis malè acceptum ope quinque Pall. Grut. editionum primæ ac Vict. nam *adsim* non *sim* Pall. quatuor. prima editio, *adsim*, deinde *quæ possim* nullibi comparent; cum vulgò sequi amenr post *tua causa*, demq; suasu eorundem omnium *etiam* immisi, accedente quoque Stewech. cùm vulgò omissum sit.

6. *Me tuum esse fore cum tuis.*) Eleganter sic edidit Vict. exactaque ea lectio in Pall. omn. Grut. Vat. Stewv. vulgò *me tuum fore cum tuis.* in Pal. tamen quarto, *me tuum esse & fore*, sed illud & ejtrà sequiore manu.

7. *Quæ*

dentium consilio uteretur, eum magis communem censemus in victoria futurum fuisse, 1 quam incertis rebus fuisset? &, qui nec, te consule, tuum sapientissimum consilium secutus esset, nec, fratre tuo consulatum ex auctoritate tua gerente, vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia tenentem, nostras sententias desideraturum censes fuisse? OMNIA sunt misera in bellis civilibus. quæ majores nostri ne semel quidem: nostra ætas sæpe jam sensit. sed miserius nihil, quam ipsa victoria: quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresque reddit: ut, etiamsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur. MULTA enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito, facienda sunt. An tu non videbas mecum simul, quàm illa crudelis esset futura victoria? igitur tunc quoque patria careres, ne, quæ nolles, videres? Non, inquies, ego enim ipse tenerem opes, & dignitatem meam. At erat tuæ virtutis, in minimis tuas res ponere: de rep. vehementius laborare. Deinde, qui finis istius consilii est? nam adhuc & factum tuum probatur: &, ut in tali re, etiam fortuna laudatur: factum, quòd & initium belli necessariò secutus sis, & extrema sapienter persequi nolueris: fortuna, quòd honesto otio tenueris & statum, & famam dignitatis tuæ. Nunc verò nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria: nec eam diligere minùs debes, quod deformior est, sed misereri potiùs, nec eam multis claris viris orbatam, privare etiam adspectu tuo. Denique, si fuit magni animi 2 non esse supplicem victori: vide ne superbe sit, aspernari ejusdem liberalitatem: &, si SAPIENTIS ES carere patria, duri non desiderare. &, si rep. non possis fr[u]i, stultum est nolle privata. Caput est illud, ut, si ista vit[a] tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, netu[m] non sit 3 magna gladiorum est licentia: sed in externis lo[cis] is minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua[e] ntæ curæ est, ut Marcello fratri tuo aut par, aut certè pro[x]mus sim. Tuum est consulere temporibus, & incolum[i]ti, & vitæ, & fortunis tuis. Vale.

ARG. Hortatur ut reditum maturet.

M. T. C. M. MARCELLO, S. D.

10 ETSI nihil novi, quod ad te scriberem, magisque litteras tuas jam exspectare incipiebam, vel te potiùs ipsum: tamen, cùm Thilus proficisceretur, non potui nihil ei litterarum dari. Cura igitur, ut quàm primùm venias. venies enim, mihi crede, exspectatus, neque solùm nobis, id est, tuis, sed prorsus omnibus. Venit enim mihi in mentem, subvereri interdum, ne te delectet tarda decessio. Quòd si nullum haberet sensum, nisi oculorum, prorsus tibi ignoscerem, si quos[dam] nolles videre. sed, cùm leviora non multo essent, quæ audirentur, quàm quæ viderentur: suspicarer autem, multùm interesse rei familiaris tuæ, te quàm primùm venire, idque in omneis partes valeret, putavi, ea de re te esse admonendum. Sed, quoniam quod mihi placeret, ostendi: reliqua tu pro tua prudentia considerabis. Me tamen velim, quod ad tempus te exspectemus, certiorem facias. Vale.

Se Romam reditурum scribit.

M. MARCELLUS M. CICERONI, S. D.

11 PLURIMUM valuisse apud me tuam semper auctoritatem, cùm in omni re, tum in hoc maximè negotio, potes existimare. Cùm mihi C. Marcelius, frater manissimus mei, non solùm consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret: non ptiùs mihi persuaderè potuit, quàm tuis est effectum litteris, ut uterer vestro potissimùm consilio. Res quemadmodum sit acta, vestræ litteræ mihi declarant. Gratulatio tua, etsi est mihi probatissima, quod ab optimo fit animo: tamen hoc mihi multo jucundius est, & gratius, quod in summa paucitate amicorum, propinquorum, ac necessariorum, qui verè meæ saluti faverent, te cupidissimum mei, singularemque mihi benivolentiam præstitisse cognovi. Reliqua sunt ejusmodi, quibus ego, quoniam hæc erant tempora, facilè, & æquo animo carebam. hoc vero ejusmodi esse statuo, ut sine talium virorum, & amicorum benivolentia, neque in adversa, neque in secunda fortuna quisquam vivere possit. Itaque in hoc ego mihi gratulor. Tu verò ut intelligas, homini amicissimo te tribuisse officium, re tibi præstabo. Vale.

ARG. De interfecto Marcello, ejusq; funere.

SER. SULPICIUS M. CICERONI, S. D.

12 ETSI scio, nen jucundissimum nuntium me vobis allaturum: tamen, quoniam CASUS ET NATURA in nobis dominatur, visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. Ad X. Cal. Jun. cùm ab Epidauro Piræum navi advectus essem, ibi Marcellum, collegam nostrum, conveni, eumque diem ibi consumsi, ut cum eo essem. Postero die cùm ab eo digressus essem eo consilio ut ab Athenis in Bœotiam irem, reliquamque jurisdictionem absolverem: ille, uti ajebat, 4 supra Majas in Italiâ versus navigaturus erat. Postridie ejus diei, cùm ab Athenis proficisci in animo haberem, 5 circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris ejus, ad me venit, & mihi nuntiavit, M. Marcellum, collegam nostrum, post cenæ tempus, à P. Magio Cilone, familiare ejus, pugione percussum esse, & duo vulnera accepisse: unum in stomacho: alterum in capite, secundùm aurem: sperare tamen eum vivere posse. Magium seipsum interfeciss[e]: posteà se à Marcello ad me missum esse, qui hæc nuntiaret, & 7 rogaret uti medicos. Coëgi, & è vestigio eò sum profectus prima luce. Cùm non longè à Piræo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis: in quibus erat scriptum, paulo ante lucem Marcellum diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est affectus: & cui inimici propter dignitatem pepercerant: inventus est amicus, qui ei mortem afferret. Ego tamen ad tabernaculum ejus perrexi. inveni duos libertos, & pauculos servos. reliquos ajebant profugisse, metu perterritos, quòd dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in urbem eum referre; ibiq; pro ea copia, quæ Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Athenienses, locum sepulturæ intra urbem ut darent, impetrare non potui, quòd religione se impediri dicerent: neque tamen id antea cuiquam concesserant. Quod proximum fuit, uti, in quo vellemus gymnasio eum sepelirem[u]s, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academiæ, locum delegimus: ibique eum combussimus: posteaque curavimus, ut iidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Ita, quæ nostra officia fuerunt, pro collegio, & propinquitate, & vivo & mortuo omnia ei præstitimus. Vale. D. pr. Kal. Jun. Athenis.

ARG.

1. *Quam incertis rebus fuisset.*) Hanc scripturam prætuli ex Vat. cum Vict. edideritq; *quam incertis in rebus fuisset.* Pall. verò pr. quart. *quam certis in rebus f.* reliqui, *certis in rebus.* Porrò paullo ante ex fide cujusdam afferentis ex V. c. *eum magis eorum censemus in victoria f. f.*) probat Vrsinus; quæ eadem Gulielmii conjectura erat, si eat homines non poterant scire quid esset *communem esse.* Ego margaritam non muto glarea.

2. *Non esse supplicem victori.*) Sic rectè ex Mediceo Victorius (nam in eo ita esse adnotat ad primam impressionem Egnatius) cumque secutus Lamb. sicque reponitur in Vaticano. Propertius, *reqnando ire tibi liber sum visus?* Pall. o. *esse*, præter sec. in quo *fuisse.*

3. *Magna gladiatorum est licentia.*) Ita o. mss. Vulgati tamen *gladiatorum* nescio quibus judiciis.

4. *Supra Majas in Italiam versus.*) Sic omnes mss. tam nostri, quam aliorum conjecturâ emendabat Victorius *supra Maleas.* Lamb. ne nihil novi ipse invenisse videretur, *Maleam.* Pantagathus ex vestigiis veteris, ut refert Vrsinus, scripturæ *sub Kalend Junias* quod mihi non placet. Vigo nimis licenter, *supremo Majo.*

5. *Circiter horâ decima noctis.*) Ita edidit Victorius; sicque exstat in Vat. aliàs *circiter horam decimam noct.*

6. *Sp. Magio Cilone familiare ejus.*) Sic o. Pall. Grater. Stevvech. vulgo: *Cilone familiari.*

7. *Rogaret uti medicos. Cœgi & è vestigio.*) Obsecutus fidæ ac doctæ monitioni optimi P. Victorii, delevique vocem *rogaret* cum Pall. pr. quint. Grut. videantur eruditissimæ in hunc locum *ejusdem* Florentini castigationes.

1 Post

ARG. P. Nigidio fidem pollicetur exsilii ducta conjectura è Cæsaris animo.

M. T. C. S. D. P. NIGIDIO FIGULO.

1 QUAERENTI mihi jamdiu, quid ad te potissimum scriberem: non modò certa res nulla, sed ne genus quidem litterarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem, & consuetudinem earum epistolarum, quibus, secundis rebus uti solebamus, tempus eripuerat: perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam, & miserum, & his temporibus consentaneum genus litterarum, id quoque deficiebat me: in quo debebat esse aut promissio auxilii alicujus, aut consolatio doloris tui. Quod polliceret, non erat. Ipse enim 1 pari fortuna abjectus, aliorum opibus casus meos sustentabam, sæpiusque mihi veniebat in mentem queri, quod ita viverem, quàm gaudere, quòd viverem. Quamquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis injuria: nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare, quod non ultro mihi Cæsar detulerit: tamen nihilominùs eis conficior curis, ut ipsum, quod maneam in vita, peccare me existimem. careo enim cùm familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis, aut distraxit fuga: tum omnibus amicis; quorum benivolentiam nobis conciliarat per me quondam, te socio, defensa resp. versorque in eorum naufragiis, & bonorum direptionibus: nec audio solum, quod ipsum esset miserum, 2 sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adjutoribus illud incendium exstinximus; &, in qua urbe modò gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc iis quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Cæsaris summam erga nos humanitatem. sed ea plus non potest, quàm vis, & mutatio omnium rerum, atque temporum. Itaque opibus iis rebus omnibus, quibus & natura me, & voluntas, & consuetudo assuefecerat, cùm ceteris, & quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modò agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem: &, qui antea aut obscuris hominibus, aut etiam sontibus opitulari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo, & sanctissimo, & maxima quondam gratia, & mihi certe amicissimo, ne benignè quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est litterarum genus. Reliquum est, ut consolet, & afferam rationes, quibus te à molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui, vel alterius consolandi, in te summa est, si umquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quæ ab exquisita quadam ratione, & doctrina proficiscitur, non attingam, tibi totam relinquam. Quid sit forti, & sapienti homine dignum: quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus à pueritia floruisti, à te flagitent, tu videbis. Ego, quod intelligere, & sentire, quia sum Romæ, & quia curo, attendoque, possum: id tibi affirmo, te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum: in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. Videor mihi perspicere primùm ipsius animum, qui plurimum potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temere. QUOMINUS familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius, quibus est iratior, respondere tristiùs possit: hoc est adhuc tardior ad te molestiis liberandum. Familia res verò ejus, & ii quidem, qui illi jucundissimi sunt, mirabiliter de te & loquuntur, & sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas, vel potius consensus omnium. etiam illa, quæ minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, resp. 3 quascumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem (mihi crede) impetrabit. Redeo igitur ad id, ut jam tibi etiam pollicear aliquid, quod primò omiseram. Nam & complectar ejus familiarissimos, qui me admodum diligunt, multumque mecum sunt; & in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi claustra, insinuabo: & certe omneis vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam, quàm scribere audeo. Cetera, quæ tibi à multis prompta esse certo scio, à me sunt paratissima. nihil in re familiari mea est, quod ego meum malim esse, quàm tuum. Hac de re, & de hoc genere toto, hoc scribo parciùs, quòd te, & quòd ipse confido, sperare malo esse usurum tuis. Extremum illud est 4 ut te orem, & obsecrem, animo ut maximo sis: nec ea solùm memineris, quæ ab aliis magnis viris accepisti: sed illa etiam, quæ ipse ingenio, studioque peperisti. quæ si colliges, & sperabis omnia optimè, & quæ accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed hæc tu melius, vel optimè omnium. Ego, quæ pertinere ad te intelligam, studiosissimè omnia, diligentissimeque curabo: tuorumque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo. Vale.

ARG. Duabus Epistolis Plancii respondet. Negat se pristinam dignitatem retinere apud Cæsarem. Denuntiis cum Publilia contractis, Terentia dimissa rescribit. Exsulantem consolatur: operam pollicetur: litteras ab eo petit.

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO.

BINAS à te accepi litteras, Corcyræ datas: quarum 1
alteris mihi gratulabare, quòd audisses, me meam pristinam dignitatem obtinere: alteris dicebas te velle, quæ egissem, bene, & feliciter evenire. Ego autem, si dignitas est, bene de republ. sentire, & bonis viris probare quod sentias: obtineo dignitatem meam. sin autem in eo dignitas est, quod sentias, aut re efficere, si possis, aut denique libera oratione defendere; ne vestigium quidem ullum est reliquum nobis dignitatis: agiturque præclarè, si nosmetipsos regere possumus, ut ea, quæ partim jam adsunt, partim impendent, moderatè feramus: quod est difficile in ejusmodi bello, cujus exitus ex altera parte cædem ostentat, ex altera servitutem. Quo in periculo nonnihil me consolatur, cum recordor, hæc me tum vidisse, cum secundas etiam res nostras, non modò adversas pertimescebam: videbam, quanto periculo de jure publico disceptaretur armis. Quibus, si vicissent ii, ad quos ego pacis spe, non belli cupiditate adductus accesseram: tamen intelligebam, & iratorum hominum, & cupidorum, & insolentium, quàm crudelis esset futura victoria: sin autem victi essent, quantus interitus esset futurus civium, partim amplissimorum, partim etiam optimorum, qui me hæc prædicentem, atque optimè consulentem saluti suæ, malebant nimium timidum, quàm satis prudentem existimari. Quod autem mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certò scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quàm rempubl. offendissem. Quibus enim pro meis immortalibus beneficiis, carissima mea salus, & meæ fortunæ esse debebant: cum propter eorum scelus mihi

mihi

1. *Pari fortunâ abjectus.*) Alii *affixus.* Cruceranus codex *abiectus* quasi esset quodam *ictu* depressus ac prostratus. Pal. quint. *adjectus.* Quid si *addictus?* nam illi plane suis exutus; ab alienis pendent opibus.

2. *Sed etiam video.*) Sic est in Stevv. ac Pal. tert. Grut. vulgò *sed etiam id ipsum video.* Vat. *Sed etiam id video.* reliqui *id* tantum modo amittunt.

3. *Quascumque vires habebit.*) Sic melius prisca editio, ac Victorii, Vat. Pall. o. Grut. aliàs *quæcumque vires.*

4. *Ut te orem & obsecrem.*) Ita Vat. ut quoque Vict. ex suis antiquis. in Pall. o. est *horter*, ut vulgò, nisi quod Grut. & tert. omittant *te.* paullò post. pro *peperisti* alii legunt *reperisti.* Pall. duo postremi; *peperciisti* non. insuaviter. Denique ultimo verbo hujus epistolæ Pal. primus, castigatissimæ membranæ, legunt *rettuleris.*

mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis vacuum viderem, novarum me necessitudinum fidelitate contra veterum perfidiam, muniendum putavi. Sed de nostris rebus satis, etiam nimium multa. De tuis velim, ut eo sis animo, quo debes esse. id est, ut ne quid tibi præcipuè timendum putes. Si enim status erit aliquis civitatis: quicumque erit, te omnium periculorum video expertem fore. Nam alteros tibi jam placatos esse intelligo: alteros numquam iratos fuisse. De mea aut in te voluntate sic velim judices, me, quibuscumque rebus opus esse intelligebam: quamquam videam, qui sim hoc tempore, & quid possim; opera tamen & consilio, studio quidem certè, 1 rei, famæ, saluti tuæ præsto futurum. Tu velim & quid agas, & quid acturum te putes, facias me quàm diligentissimè certiorem. Vale.

¶ *ARG. Hortatur ut communem fortunam fortiter ferat.*

M. T. C. S. D. CN. PLANCIO.

ACCEPI perbreveis tuas litteras, quibus id, quod scire 1
cupiebam, cognoscere non potui: cognovi autem id, quod mihi dubium non fuit. nam quàm fortiter ferres communeis miserias non intellexi: quàm me amares, facilè perspexi: 2 sed hoc scieram. illud si scissem, ad id meas litteras accommodavissem. Sed tamen etsi antea scripsi, 3 quæ existimavi scribi oportere: tamen hoc tempore breviter commonendum putavi, ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen in communi sumus. Quare non debes aut propriam fortunam, & præcipuam postulare, aut communem recusare. Quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus. Quod de te sperare, de me præstare possum. Vale.

1. *Rei, fama, saluti.*) Guliel. ex vestigiis codicis Stevv. conjectabat *rei familiari ac saluti*: ut supra ep. 7. *Habemus etiam rationem rei familiaris tuæ.* sed non video causam, cur vulgata omnibus mss. patrocinantibus ejici debeat.

2. *Sed hoc scieram.*) Vulgò *sciebam.* sed illud o. Pall. Grut. Stevv. prisca editio ac Vict. Orsum epistolæ mire alternant nostri libri. Pal. sec. *Accepi perbrevis tuas epistilas.* Pall. tert. Grut. *Accep. perb. epistolas.*

3. *Quæ existimavi scribi oportere.*) Ita edidit Victorius, neque aliter est in editione principe, Pall. o. Gruter. Lambinus homo omnium vanissimus ne videatur à Victorio accepisse, insevit *tibi scribi*, vulgò *te scire*.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS LIBER QUINTVS. AD Q. METELLVM, ET ALIOS.

¶ *ARG. Conqueritur Metellus Celer fratrem Metellum Nepotem à Cicerone oppugnatum.*

Q. METELLUS, Q. F. CELER, PROCOS. S. D. M. T. CICERONI.

1 SI vales, bene est. Existimaram pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, 1 nec absentem ludibrio læsum iri, nec Metellum fratrem ob dictum capite, ac fortunis per te oppugnatum iri. quem si parum pudor ipsius defendebat: debebat vel familiæ nostræ dignitas, vel meum studium erga vos, remque publicam, satis sublevare. Nunc video illum circumventum: me desertum, à quibus minimè conveniebat. Itaque in luctu, & squalore sum, qui provinciæ, qui exercitui præsum, qui bellum gero. quæ quoniam nec ratione, 2 nec majorum nostrûm clementia administrastis, non erit mirandum, si vos pœnitebit. Te tam mobili in me meosque esse animo non sperabam. Me interea nec domesticus dolor, nec cujusquam injuria à republ. abducet. Vale.

¶ *ARG. Respondet epistola superiori Metelli.*

M. T. M. F. C. Q. METELLO Q. F. CELERI, PROCOS. S. D.

SI tu, exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me, te 2
existimasse, pro mutuo inter nos animo, & pro reconciliata gratia, numquam te à me ludibrio læsum iri. Quod cujusmodi sit, satis intelligere non possum: sed tamen suspicor, ad te esse allatum, me in senatu, cùm disputarem, permultos esse, qui rempubl. à me conservatam dolerent, dixisse: à te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quæ statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quod cum dicerem, illud adjunxi;

1. *Nec absentem ludibrio læsum iri.*) Ita prisca editio ac Victorii: neque aliter quinque Pall. Gruterianus. vulgò, *neque me absentem lud.*

2. *Nec majorum nostrûm clementia administ.*) Sic tres Guliel. libri: sic Pall. pr. tert. Grut. Vatican. quorum consensum non sequi irreligiosum esset. vulgò *nostrorum.*

1. *Quan-*

adjunxi: mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in reip. salute retinenda, ut ego urbem à domesticis insidiis, & ab intestino scelere: tu Italiam & ab armatis hostibus, & ab occulta conjuratione defenderes: atque hanc nostram tanti, & tam præclari muneris societatem, à tuis propinquis labefactatam: qui, cum tu à me rebus amplissimis, atque honorificentissimis, ornatus esses, timuissent, ne qua mihi pars abs te voluntatis mutuæ tribueretur. Hoc in sermone, cùm à me exponeretur, quæ mea exspectatio fuisset orationis tuæ, 1 quantoque mœrore versatus essem: visa est oratio non injucunda: & mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in mœrorem meum, & quod me abs te cupisse laudari, apertè atque ingenuè confitebar. Jam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis, atque amplissimis rebus, tamen aliquod testimonium tuæ vocis habere voluisse. Quòd autem ita scribis, PRO MUTUO INTER NOS ANIMO: quid tu existimes esse in amicitia mutuum, nescio. equidem hoc arbitror, cùm par voluntas accipitur, & redditur. Ego, si hoc dicam, me tua causa prætermisisse provinciam: tibi ipse levior videar esse. meæ enim rationes ita tulerunt: atque ejus mei consilii majorem in dies singulos fructum, voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primùm in concione provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare cœpisse. Nihil dico de sortitione vestra: tantum te suspicari volo, nihil in ea re per collegam meum, me insciente, esse factum. Recordare cetera: quàm cito senatum illo die, facta sortitione, coëgerim: quàm multa de te verba fecerim, cùm tu ipse mihi dixisti, orationem meam non solùm in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. Jam illud S. C. quod eo die factum est, ea præscriptione est, ut, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Posteà verò, quàm profectus es, velim recordere, quæ ego de te in senatu egerim: quæ in concionibus dixerim, quas ad te litteras miserim: Quæ cùm omnia collegeris: tu ipse velim judices, satisne videatur his omnibus rebus tuus adventus, 2 cùm proximè Romam venisti, mutuo respondisse. Quod scribis, de reconciliata nostra, gratia: non intelligo, cur reconciliatam esse dicas, quæ numquam imminuta est. Quod scribis, non oportuisse Metellum fratrem tuum ob dictum à me oppugnari: primùm, hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari: & fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re fratri tuo, 4 reip. causa, restiterim, ut mihi ignoscas. tam enim sum amicus reip. quàm qui maximè. Si verò meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim: satis habeas, nihil me etiam tecum de tui fratris injuria conqueri. Quem ego cum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare, atque meditari: egi cum Claudia, uxore tua, & cum vestra sorore Mucia, cujus erga me studium pro Cn. Pompeji necessitudine, multis in rebus perspexeram: ut eum 5 ab illa injuria deterrerent. Atque ille, quod te audisse credo, pridie Kal. Januar. qua injuria nemo 6 umquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit, cùm remp. conservassem: atque abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit: cujus injuria mihi tamen honori summo fuit. Nam cùm ille mihi nihil, nisi ut jurarem, permitteret: magna voce juravi verissimum, pulcherrimumque jusjurandum: quod populus idem magna voce me verè jurasse juravit. Hac accepta tam insigni injuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communeis amicos, qui agerent cum eo, ut de illa mente desisteret. quibus ille respondit, sibi non esse integrum. etenim paullo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animadvertisset indicta causa, 7 dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Hominem gravem, & civem egregium: qui, qua pœna senatus consensu bonorum omnium, eos affecerat, qui urbem incendere, & magistratus, ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam cæde, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello, fratri tuo, præsenti restiti. Nam in senatu Kal. Jan. sic cum eo de republ. disputavi, ut sentiret, sibi cum viro forti, & constanti esse pugnandum. Ad tertium Non. Januar. cùm agere cœpisset, tertio quoque verbo orationis suæ me appellabat, mihi minabatur: neque illi quidquam deliberatius fuit, quàm me, quacumque ratione posset, non judicio, neque disceptatione, sed vi, atque impressione everterre. Hujus ego temeritati si virtute, atque animo non restitissem: quis esset, qui me in consulatu non casu potius existimaret, quàm consilio fortem fuisse? Hæc si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare, te maximis de rebus à fratre esse celatum: sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis à te, & facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus expostulem. Et, si intelligis, non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio ejus, animoque in me inimicissimo esse commotum: cognosce nunc humanitatem meam: si humanitas appellanda est in acerbissima injuria remissio animi, ac dissolutio. Nulla est à me umquam sententia dicta in fratrem tuum, quotiescumque aliquid est actum, sedens iis assensi, qui mihi lenissimè sentire visi sunt. Addam & illud etiam, quod jam ego curare non debui, sed tamen fieri non molestè tuli: atque etiam, ut ita fieret, pro mea parte adjuvi, ut senaticonsulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur. Quare non ego oppugnavi fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi: nec in te, ut scribis, animo fui mobili: sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate, etiam desertus ab officiis tuis, permanerem. Atque, hoc ipso tempore tibi pænè minitanti nobis per litteras, hoc rescribo, atque respondeo: Ego dolori tuo non solùm ignosco, sed summam etiam laudem tribuo. meus enim me sensus, quanta vis fraterni sit amoris, admonet. A te peto, ut tu quoque, æquum te judicem dolori meo præbeas: si acerbè, si crudeliter, si sine causa sum à tuis oppugnatus, ut statuas, mihi non modò non cedendum, sed etiam tuo, atque exercitus tui auxilio, & in ejusmodi causa, utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui: 1 me ut tibi amicissimum

Z z.

1. *Quantoque mœrore versatus essem.*) Ita habent o. Pall Grut. Steyv. Vict. tamen *quantoque in errore versatus*: & paullo post *sed magis in errorem meum.*

2. *Cùm proximè Romam venisti, mutuò respondisse.*) Hanc lectionem jure prætuli ex Pall. sec. quart. quint. Vat. editione Vict. vulgo interpolatitiè *mutuæ*: sic quoque ex Steyv. Vat. ac Pall. emendandum infra Ep. 7. *si quando ita mutuò respondetur*, ubi etiam *mutuò* vulgarur.

3. *Quæ numquam imminuta est.*) Med. (ut adnotat Egnat.) *Imminuta est*: & hic & multis passim locis simili exemplo collisit vocalibus, prout in metro, quod admisit Lamb. unam non novitatis studio, sed ut edendum curamus, est in o. Pall. [nisi quod quarrat primorem syllabam truncet, *minuta est*] Gr. Steyv. Vat. editionibus melioribus, ac omnium principe Veneta, sicque ipse Cicero Ep. 5. ad C. Antonium: *aliquid de nostra erga vos officiosissima immutatum esse ostenderem.* vulgo male: *quæ numquam immutata est.*

4. *Reip. causa restiterim, ut mihi ignoscat.*) Iterum intruserunt correctores seu pædagogi illi fuerunt, *restiterim, peto, ut mihi ign.* quod abest ab editione primaria, Victorii, Pall. o. Gr. Peck. Vat.

5. *Ab illa injuria deterrerent.*) Sic plerique Pall. Grut. Steyvech. Vat. nisi quod in Pal. sec. & editione principe, *deterrerent*, qualiter & in quint. fuisse apparet, aut *detinerent*, ad marginem *provocarent.* vulgo *deterrebant.*

6. *Umquam in aliquo magistratu.*) Sic omnes mss. tam Pall. quam Gul. consulti. nec video cur accedam aliis emendantibus *in nullo magistratu*, aut Vict. *in annuo magistratu*; quia in Mediceo erat, *in anima mag.*

7. *Dicendi ipsi potestatem fieri non oportere.*) Pal. rect. *ad dicendum ipsi*, quæ vergunt pr. & Grut. *ad dicendi.* Pal. sec. *abiciendi.* quart. quint. *adiciendi.* & *adjiciendi.* Nihil hic innovo.

8. *In ejusmodi causa utendum fuisse.*) Et hic nihil muto, licet Pal. quatuor. Grut. Steyv. Peck. sicut XII. Libri Manutii habeant *tuendum.* Pal. quint. *tentatum.*

1. Ut

mum esse intelligeres, laboravi. maneo in voluntate. &, quoad voles tu, permanebo. citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam, quàm illius odio quidquam de nostra benivolentia detraham. Vale.

¶ *ARG. Moleste se ferre ait a suis & à Cicerone concionibus onerari. De suis rebus se scripsisse ait. Amoris conservationem petit.*

Q. METELLUS NEP. S.D. M.T.C.

HOMINIS importunissimi contumeliæ, quibus crebris concionibus me onerat, tuis erga me officiis leniuntur; &, 1 ut sunt leves ab ejusmodi homine, à me despiciuntur: libenterque commutata persona, te mihi fratris loco esse duco. De illo ne meminisse quidem volo: tametsi bis eum invitum servavi. 2 De meis rebus, ne vobis multitudine litterarum molestior essem, ad Lollium perscripsi: de rationibus provinciæ quid vellem fieri, ut is vos doceret, & commonefaceret. Si poteris, velim pristinam tuam erga me voluntatem conserves. Vale.

¶ *ARG. Exul auxilium imploras Metelli Consilio.*

M.C. S.D. Q METELLO NEPOTI COS.

LITTERAE Q fratris, & T. Pomponii, necessarii mei, 4 tantum spei dederant, ut in te non minus auxilii, quàm in tuo collega mihi constitutum fuerit. Itaque litteras ad te statim misi: per quas, ut fortuna postulabat, & gratias tibi egi, & de reliquo tempore auxilium petii. Posteà mihi non tam meorum litteræ, quàm sermones eorum, qui hâc iter faciebant, animum tuum immutatum significabant. quæ res fecit, ut tibi litteris obstrepere non auderem. Nunc mihi Quintus frater meus mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit: qua inductus 3 ad te scribere sum conatus, & abs te, quantum tua fert voluntas, peto, quæsoque, 4 ut tuos mecum serves potiùs, quàm propter arrogantem crudelitatem suorum me oppugnes. Tu, tuas inimicitias ut reip. donares, te vicisti; alienas ut contra remp. confirmes, adduceris? Quòd si mihi tua clementia opem tuleris, omnibus in rebus me fore in tua potestate, tibi confirmo. sin mihi neque magistratum, neque senatum, neque populum auxiliari, prooter eam vim, quæ me cum rep. vicit, licuerit: vide, ne, cùm velis revocare tempus omnium reservandorum, cùm, qui servetur, non erit, non possis. Vale.

¶ *ARG. Ingratitudinem aspergit Antonio: operam pollicetur. Atticum commendat.*

M.C. S.D. C. ANTONIO, M.F. IMPERATORI.

ETSI statueram nullas ad te litteras mittere, nisi commendatitias, 5 non quò eas intelligerem satis apud te valere: sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra conjunctione imminutum esse ostenderem: tamen, cùm T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum, & officiorum maximè conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi: præsertim cùm aliter ipsi Pomponio satisfacere non possem. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat. omnia enim à me in te profecta sunt, quæ ad tuum commodum, quæ ad honorem, quæ ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus 6 nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis. Contrà etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audivi. nam comperisse me, non audeo dicere, ne fortè id ipsum verbum ponam, quod abs te ajunt falsò in me solere conferri. Sed ea, quæ ad me delata sunt, malo te ex Pomponio, cui non minùs molesta fuerunt, quàm ex meis litteris, cognoscere. Meus in te animus quàm singulari officio fuerit, & senatus, & populus R. testis est. Tu quàm gratus erga me fueris, ipse existimare potes. quantum mihi debeas, ceteri existimant. ego quæ tua causa anteà feci, voluntate sum adductus, posteaque constantia. Sed reliqua, mihi crede, multo majus meum studium, majoremque gravitatem, & laborem desiderant. Quæ ego si non profundere, ac perdere, videbor: omnibus meis viribus sustinebo. sin autem ingrata esse sentiam: non committam, ut tibi ipse insanire videar. Ea quæ sint, & cujusmodi, poteris ex Pomponio cognoscere. atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut, quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia: tamen abs te hoc petam, ut, si quid in te residet amoris erga me, id omne in Pomponii negotio ostendas. Hoc mihi nihil gratius facere potes. Vale.

¶ *ARG. Operam in eo adhibitam ne Sextio succederetur quæstori Antonii in Macedonia, exponit. De domo à se empta loci quibusdam adjunctis scribit. De adibus Sextii. De Antonio a se defenso. crebras litteras exposcit.*

M.C. S.D. P. SEXTIO L.F. PROQUÆSTORI.

CUM ad me Decius, librarius, venisset, egissetque me- 6 cum, ut operam darem, ne tibi hoc tempore succederetur: quamquam illum hominem frugi, & tibi amicum existimabam, tamen, quòd memoria tenebam, cujusmodi ad me litteras anteà misisses, non satis credidi homini prudenti, tam valde esse mutatam voluntatem tuam. sed postea, quàm & Cornelia tua Terentiam convenit, & ego cum Q. Cornelio locutus sum: adhibui diligentiam, quotiescumque senatus fuit, ut adessem, plurimumque in eo negotii habui, ut Q. Fufium, tribunum pl. & ceteros, ad quos tu scripseras, cogerem potiùs mihi credere, quàm tuis litteris. Omnino res tota in mensem Januarium rejecta erat, sed faciliè obtinebatur. Ego me gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te benè evenire, quòd de Crasso domum emisses: 7 emi eam ipsam domum XXXV, aliquantò post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere æris alieni, ut cupiam conjurare, 8 si quisquam recipiat. sed partim odio inducti, me excludunt, & apertè vindicem conjurationis oderunt; partim non credunt, & à me insidias metuunt. nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione tæneratores exemerit. 9 Omnino semissibus magna copia est. ego autem meis rebus gestis hoc sum assecutus, 10 ut bonum nomen existimer. Domum tuam, atque ædificationem omnem perspexi,

---

1. *Me ut tibi amicissimum esse intelligeres.*) Non placet, quod est in Stev. Grut. pall. tert. *me autem tibi amicissimum esse laborari.*

2. *Ut sunt leves ab ejusmodi homine.*) Sic ex Med. cod. edidit Vict. sicque est in Var. aliàs, *ut sunt leves ejusmodi hominis.* porro paullò statim *Tu tibi* insistiantur pall. tert. quart. quint. Grut Stev.

3. *De meis rebus.*) Restat in omnibus nostris mss. item editione Vict. alii *de me meisque rebus.* paullo post *ad Lollium perscripsi*, legunt pall. pr. tert. Stev. unde suspicatur verum esse posse Gulielm. *ad Lollium præterea scripsi.* & expresse secundus *scripsi.*

4. *Ad te scribere sum conatus.*) Ita reperi in pall. pr. quint. Var. editione Vict. Stev. tamen, *quòd ad te scribere sum coactus:* paullo ante pal. pr. tert. quint. Grut. Stev. *in suum habuisses* familiare jam, ex notatione Doctorum, Ciceroni: quod tamen hic non introduxit: contentus animadvertisse.

5. *Ut tuos mecum serves potius.*) Ita reperi præter Vict. ac Manut. editionem in quinque pall. Grut Stevv. vulgò: *ut tu me conserves potius.*

6. *Nonquo eas intelligerem.*) Sic pall. pr. sec. quart. quint. sic duo Gul. aliàs *quod.* non *hoc erno*, sed hoc potius duxi ob tantum consensum.

7. *Nullam mihi abs te relatam esse gratiam.*) pal. pr. Grut. *relitam*: sed causa, quod scriptum erat [sicut in pal. sec. *relatam*] hujus mutationis: illud me mirum habet. præferre quartum *videbam.*

8. *Emi eam ipsam domum* XXXV.) Sic voluit prudentissimus Vict. sic nos, quia sic scriptum reperimus in quinque pall. in primo ac tert. ante numerum nonnihil spatii erat relictum, significando aliquid deesse. Lamb. ex voluntate Budæi edidit *emi eam ipsam domum tricies quinquies.* LLS. porro, *ipsam* expungitur in pal. tert Grut. Stevv.

9. *Si quisquam recipiat.*) Hoc est in quatuor pall. Grut. Stev. nam pall. quint. *si qui recipiat*, non absonè: Var. *si quis quæ me recipiat*, omnes melius quàm vulgò, *si quis me recip.*

10. *Omnino semissibus magna copia est.*) Sic Victor. quia erat in suis, quemadmodum est in pall. quatuor, Grut. *omni semissibus.* quod prabavit Hermolaus Barbarus & secutus est. Iam quia eam sic reperit Man. in Thomæ Leonici lib. visaturgue in Var. omnis dubitationis alea tollenda est. vulgo: *Homini semissibus magna copia est.*

11. *Ut bonum nomen existimer.*) qui hoc non ceperunt, insulcarunt *nomen adeptus* contra ac. mss. ac libros. L. Sch.

perspexi, & vehementer probavi. Antonium, etsi ejus in me officia omnes desiderant: tamen in senatu gravissimè, ac diligentissimè defendi, senatumque vehementer oratione mea, atque auctoritate commovi. Tu ad me velim litteras crebrius mittas. Vale.

ARG. Gratulatur Pompejo ob Mithridatem victum, conqueritur, quòd de conjuratione Catilinæ sibi frigidè gratulatus esset.

M. T. M. F. CICERO, S. D. CN. POMPEJO CN. F. MAGNO, IMPERATORI.

1 S. T. E. Q. V. B. E. E. V. Ex litteris tuis, quas publicè misisti, cepi unà cum omnibus incredibilem voluptatem. tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hosteis, novos amicos, vehementer litteris perculsos, atque ex magna spe deturbatos, jacere. Ad me autem litteras, quas misisti, quamquam exiguam significationem tuæ erga me voluntatis habebant, tamen mihi scito jucundas fuisse. nulla enim re tam lætari soleo, quàm meorum officiorum conscientia: quibus si quando non mutuè respondetur, apud me plus officii residere facillimè patior. Illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adjunxerint, resp. nos inter nos conciliatura, conjunctuaque sit. Ac, ne ignores, quid ego in tuis litteris desiderarim: scribam apertè, sicut & mea natura, & nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris, & nostræ necessitudinis, & reip. causa, gratulationem exspectavi: quam ego abs te prætermissam esse arbitror; 2 quod vererère, ne cujus animum offenderes. sed scito, ea, quæ nos pro salute patriæ gessimus, orbis terræ judicio, ac testimonio comprobari. Quæ, cùm veneris, tanto consilio, tantaque animi magnitudine à me gesta esse cognosces, ut tibi multò majori, quàm Africanus 3 fuit, tamen non multò minorem, quàm Lælium, facilè & in rep. & in amicitia, adjunctum esse patiare. Vale.

ARG. Officium suum Crassō pollicetur.

M. T. C. M. LICINIO P. F. CRASSO S. D.

Quantum meum studium exstiterit dignitatis tuæ, vel tuendæ, vel etiam augendæ, non dubito, quin ad te 8 omnes tui scripserint. Non enim fuit, aut mediocre, aut obscurum, aut ejusmodi, quod silentio posset prætiriri. Nam & cum consulibus, & cum multis consularibus tanta contentione decertavi, quanta numquam antea ulla in causa, suscepique mihi perpetuam propugnationem pro omnibus ornamentis tuis: veterique nostræ necessitudini jamdiu debitum, sed multa varietate temporum interruptum, officium cumulatè reddidi. Neque mehercule umquam mihi tui, aut colendi, aut ornandi voluntas defuit: sed quædam pestes hominum, laude aliena dolentium, & te nonnumquam à me alienarunt, & me aliquando immutarunt tibi. Sed exstitit tempus optatum mihi magis, quàm speratum, ut, florentissimis tuis rebus, mea perspici posset, & memoria nostræ voluntatis, & amicitiæ fides. Sum enim consecutus, non modò ut domus tua tota, sed ut cuncta civitas me tibi amicissimum esse cognosceret. Itaque & præstantissima omnium fœminarum, uxor tua, & eximia pietate, virtute, gratia, tui Crassi: meis consiliis, monitis, studiis, actionibusque nituntur: & senatus, populusque Romanus intelligit, tibi absenti nihil esse tam promtum, aut tam paratum, quàm in omnibus rebus, quæ ad te pertineant, operam, curam, diligentiam, auctoritatem meam. Quæ sint acta, quæque agantur, domesticorum tibi litteris declarari puto. De me sic existimes, ac tibi persuadeas vehementer velim, non me repentina aliqua voluntate, aut fortuitò, ad tuam amplitudinem meis officiis amplectendam incidisse: sed, ut primùm forum attigerim, spectasse semper, ut tibi possem quàm maximè esse conjunctus. Quo quidem ex tempore, memoria teneo neque meam tibi observantiam, neque mihi tuam summam benivolentiam, ac liberalitatem defuisse. 4 Si quæ interciderunt, non tam re, quàm suspicione violata: ea cum fuerint & falsa & inania, sint evulsa ex omni memoria, vitaque nostra. Is enim tu vir es, & eum me esse cupio, ut, quoniam in eadem reipubl. tempora incidimus, conjunctionem, amicitiamque nostram utrique nostrûm laudi sperem fore. Quamobrem tu, quantum tuo judicio tribuendum esse nobis putes, statues ipse: ut spero, statues ex nostra dignitate. Ego verò tibi profiteor atque polliceor eximium, & singulare meum studium in omni genere officii, quod ad honestatem, & gloriam tuam spectet. in quo, etiamsi multi mecum contendent, tamen cùm reliquis omnibus, tum Crassis tuis judicibus, omneis facilè superabo: quos quidem ego ambo unicè diligo: sed in Marco benivolentia impari. hoc magis sum Publio deditus, quod me, quamquam à pueritia sua semper, tamen hoc tempore maximè, sicut alterum parentem, & observat, & diligit. Has litteras velim existimes fœderis habituras esse vim, non epistolæ, meque ea, quæ tibi promitto, ac recipio, 5 sanctissimè esse observaturum, diligentissimeque esse facturum. Quæ à me suscepta defensio est, te absente, dignitatis tuæ: in ea jam ego, non solùm amicitiæ nostræ, sed etiam constantiæ meæ causa, permanebo. Quamobrem satis esse hoc tempore arbitratus sum, hoc ad te scribere: me, si quid ipse intelligerem, aut ad voluntatem, aut ad commodum, aut ad amplitudinem tuam pertinere, mea sponte id esse facturum: sin autem quippiam aut à te essem admonitus, aut à tuis, effecturum, ut intelligeres, nihil neque te scripsisse, neque quemquam tuorum frustrà ad me detulisse. Quamobrem velim ita & ipse ad me scribas de omnibus minimis, maximis, mediocribusque rebus, ut ad hominem amicissimum: & tuis præcipias, ut opera, consilio, auctoritate, gratia mea sic utantur in omnibus, publicis, privatis, forensibus, domesticis, tuis, amicorum, hospitum, clientium tuorum negotiis: ut, quoad ejus fieri possit, præsentiæ tuæ desiderium meo labore minuatur. Vale.

1. *S. T. E. Q. V. B. E. E. V.*) Istud malui cum Vict. ac Lamb. quam expressis verbis. Sed quod mireris, pall. pr. quart. quint. repræsentant, *Si tibi eliquamdo vir, bene est*: ex ignoratione ac falsa interpretatione litterarum Capitalium; quippe vult: *Si tu exercitusque valetis, bene est; ego valeo.*

2. *Quod vererère, ne cujus animum off.*) Ita Vict. editio, pall. pr. sec. Grut. Var. num pall. tert. Stev. *vereere* vulgo *verebare.*

3. *Fuit, tamen non multo minorem, quàm Lælium facilè &c in rep.*) Scripsi auctoritate Vict. ac Var. codicis, nam in omnibus pall. & Grut. mss. non *tamen*; sed *Lælium* non *Lælius* iidem omnes: ceterum *tibi* ex eorundem omnium consensu ejeci.

4. *Si quæ interciderunt non tam re, quàm suspicione violata.*) Sic pall. pr. quart. quint. Var. Victorii. editio. vulgo: *Si quæ interc. non tam re, quàm susp. violenta.*

5. *Sanctissimè esse observaturum, diligentissimeque esse facturum.*) Sic pall. pr. sec. quint. Var. Grut. editio Victorii: nec tamen displicet pal. quart. & Stevvech. scriptura: *sanctissimè observaturum diligentissimeque esse fecit.*

¶ *ARG. Petit sibi absenti defendi. De litteris ad senatum. De anagnosta Ciceronis fugitivo scribit: amarsse à Ciceronе petit.*

1 VATINIUS IMP. CICERONI SUO S. D.

SI. V. B. E. V. Si tuam consuetudinem in patrociniis tuendis servas: P. Vatinius cliens advenit, qui pro se causam dicier vult. Non, puto, repudiabis in honore, quem in periculo recepisti. Ego autem, quem potius adoptem, aut invocem, quàm illum, quo defendente, vincere didici? An verear, ne, qui potentissimorum hominum conspirationem neglexerit pro mea salute, is pro honore meo, pusillorum ac malivolorum obtrectationes & invidias non prosternat, atque obterat? Quare, si me, sicut soles, amas, suscipe me totum: atque hoc, quidquid est oneris ac muneris, pro mea dignitate tibi tuendum ac sustinendum puta. Scis meam fortunam, nescio quomodo, facilè obtrectatores invenire, non meo quidem, mehercules, merito: sed quanti id refert, si tamen fato nescio quo accidit? Si quis fortè fuerit, qui nostræ dignitati obesse velit, peto à te, ut tuam consuetudinem, & liberalitatem in me absente defendendo mihi præstes. Litteras ad senatum de rebus nostris gestis, quo exemplo miseram, infra tibi perscripsi. Dicitur mihi tuus servus anagnostes fugitivus cum Vardæis esse: de quo tu mihi nihil mandasti: ego tamen terra marique ut conquireretur, præmandavi: & profectò tibi illum reperiam, nisi in Dalmatiam aufugerit, & inde tamen aliquando eruam. Tu nos fac ames. Vale. Ad V. Idus Quintileis, ex castris, Narona.

¶ *ARG. De Dionysio Ciceronis liberto. De Catilio. De Sexto Servilio. De rebus à se in Dalmatiâ gestis, quarum causa & supplicationem sibi decerni petit.*

P. VATINIUS CICERONI SUO, S. D.

SI. V. B. E. E. Q. V. De Dionisio tuo adhuc mihi extrico & eo minùs, quòd me frigus Dalmaticum, quod illinc ejecit, etiam hic refrigeravit. Sed tamen non desistam, quin illum aliquando eruam. Sed tamen omnia mihi dura imperas. De Catilio nescio quid ad me scripsisti deprecationis diligentissimæ. Apage te cum nostro Sextio Servilio. nam mehercule ego illum quoque amo. sed hujusmodi vos clientei? causas recipitis? hominem unum omnium crudelissimum, qui tot ingenuos, matresfamiliàs, civeis R. occidit, arripuit, disperdidit, regiones vastavit? 3 Simius non semissis homo contra me arma tulit, & eum bello cepi. Sed tamen, mi Cicero, quid facere possum? Omnia, mehercule, cupio, quæ tu mi imperas. Meam animadversionem, & supplicium, quo usurus eram in eum, quem cepissem, remittò tibi, & condono. Quid illis respondere possum, qui sua bona direpta, naveis expugnatas, fratres, liberos, parenteis occisos, actione expostulant? Si mehercules Appii os haberem, in cujus locum suffectus sum, tamen hoc sustinere non possum. Quid ergo est? Faciam omnia sedulò, quæ te sciam velle. Defenditur à Q. Volusio, tuo discipulo: si fortè ea res poterit adversarios fugare. in eo maxima spes est. Nos, si quid erit istic opus, defendes. Cæsar adhuc mihi injuriam facit: de meis supplicationibus, & rebus gestis Dalmaticis adhuc non refert: quasi verò non justissimi triumphi in Dalmatia res gesserim. Nam si hoc exspectandum est, dum totum bellum conficiam: viginti oppida sunt Dalmatiæ antiqua: quæ ipsi sibi asciverunt, amplius sexaginta. hæc nisi omnia expugno, si mihi supplicationes non decernuntur, longe alia conditione ego sum, ac ceteri imperatores. Ego post supplicationes mihi decretas, in Dalmatiam profectus sum: sex oppida vi oppugnando cepi: unum hoc, quod erat maximum, quater à me jam captum quatuor enim turreis, & quatuor muros cepi, & arcem eorum totam: ex qua me nives, frigora, imbres detruserunt: indigneque mi Cicero, oppidum captum, & bellum jam confectum relinquere sum coactus. Quare te rogo, si opus erit, ad Cæsarem meam causam agas, meque tibi in omnis partis defendendum putes: hoc existimans, neminem te tui amantiorem habere. Vale Data non. Decembribus, Narona,

¶ *ARG. De studio erga Vatinium. De Dionysio. De Dalmatia.*

M. T. C. P. VATINIO, IMPERATORI, S. D.

GRATA tibi mea esse officia non miror. cognovi enim te gratissimum omnium: idque numquam destiti prædicare. nec enim tu mihi habuisti modò gratiam, verùm etiam cumulatissimè retulisti. Quamobrem reliquis tuis rebus omnibus, pari me studio erga te, & eadem voluntate cognosces. Quòd mihi fœminam primariam, Pompejam, uxorem tuam, commendas: cum Sura nostro statim tuis litteris lectis locutus sum, ut ei meis verbis diceret, ut, quidquid opus esset, mihi denuntiaret: me omnia, quæ ea vellet, summo studio curaque facturum: itaque faciam, eamque, si opus esse videbitur, ipse conveniam. Tu tamen ei velim scribas, ut nullam rem, neque tam magnam, neque tam parvam putet, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videaturi Omnia, quæ in tuis rebus agam, & non laboriosa mihi & honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, confice. quamcumque ei fidem dederis, præstabo. Si verò improbus fuerit, ut est: 4 duces eum captivum in triumpho. Dalmatis dii malè faciant, qui tibi molesti sunt. Sed, ut scribis, brevi capientur, & illustrabunt res tuas gestas. semper enim habiti sunt bellicosi. Vale.

¶ *ARG. Petit à Luccejo, ut res sè à in suo consulatu gestas litteris mandet.*

M. T. CICERO. S. D. L. LUCCEJO, Q. FILIO.

CORAM me tecum eadem hæc agere sæpe conantem deterruit pudor quidam, pænè subrusticus: 5 quæ nunc expromam absens audacius. EPISTOLA ENIM NON ERUBESCIT. Ardeo cupiditate incredibili, neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur & celebretur tuis, quod etsi mihi sæpe ostendis te esse facturum: tamen ignoscas velim huic festinationi meæ. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper à me vehementer exspectatum, tamen vicit opinionem meam, meque ita vel cepit, vel incendit, ut superem quàm celerrimè res nostras monumentis commendari tuis, Neque enim me solùm commemoratio posteritatis ad spem quandam immortalitatis rapit: sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimonii tui, vel indicio benivolentiæ, vel suavitate ingenii, vivi perfruamur. Neq; tamen, hæc cùm scribebam, eram nescius, quantis oneribus preme-

1. VATINIUS IMP. CICERONI SUO.) Ita concipitur inscriptio in Pal. sec. tert. quart. Grut. Stevv. nam Pal. pr. quint. etiam illud IMP. exstinguunt. vulgò prænominibus augent P. VATINIUS IMP. M. CICERONI.

2. *P. Vatinius cliens advenit.*) Sic est in editione Vict. Pall. quatuor, Grut. Stevv. at quint. simplicius *cliens venit*. vulgò, *ad te venit*. paullò post Lamb. legit *qui pro se causam dicere vult*, quam lectionem in Pal. quart. reperi. vulgata se omnium ceterorum auctoritate tuetur: & ipsa ratione; quidquid dicat Dionysius aut alii pro illo.

3. *Simius non semissis homo.*) Sic Vict. & eum secutus Lamb. reperitur que in Vat. nec divortit longius Pal. pr. *Simius non semissis homo*. reliqui vel *si minus non servus sit*. vel *si minus non servus sit homo*; vel etiam aliter; quod non operæ pretium est adnotare. vulgò, *simul verò semissis homo*. paullo ante Pall. omnes, Grut. Stevv. *qui tot ingenuos &c.*

4. *Duces eum captivum in triumpho.*) Quis non animadversione dignam deputet scripturam Pall. pr quint. *ducet eum in triumpho captum*: interim quoq; Pall. sec. tert. Grut. Stevv. *captum*, non ut vulgatum *captivum*.

5. *Quæ nunc expromam absens audacius.*) Sic o. Pall. Gr. Stev. Pec. editio princeps ac Vict. substituerunt *exprimam*, causam addidisse debebant.

L. 4

premerere susceptarum rerum, & jam institutarum: sed quia videbam, Italici belli & civilis historiam jam à te pœnè esse perfectam: dixeras autem mihi, te reliquas res ordiri: deesse mihi nolui, quin te admonerem, ut cogitares, conjunctène malles cum reliquis rebus nostra contexere, an, ut multi Græci fecerunt, Callisthenes Troicum bellum, Timæus Pyrrhi, Polybius Numantinum: qui omnes à perpetuis suis historiis ea, quæ dixi, bella separaverunt: tu quoque item civilem conjurationem ab hostilibus externisque bellis sejungeres. Equidem ad nostram laudem non multùm video interesse: sed ad properationem meam quiddam interest, non te exspectare, dum ad locum venias: ac statim causam illam totam, & tempus arripere. Et simul, si uno in argumento, unaque in persona mens tua tota versabitur: cerno jam animo, quanto omnia uberiora, atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro, quam impudenter faciam, qui primùm tibi tantum oneris imponam, (potest enim mihi denegare occupatio tua) deinde etiam, ut ornes me, postulem. Quid si illa tibi non tantopere videntur ornanda? Sed tamen, QUI SEMEL verecundiæ fineis transierit, eum bene & naviter oportet esse impudentem. Itaque te planè etiam atque etiam rogo, ut & ornes ea vehementiùs etiam, quàm fortasse sentis, & in eo leges historiæ negligas: gratiam illam, de qua suaviſſimè quodam in procœmio scripsisti, à qua te affici non magis potuisse demonstras, quàm Herculem Xenophontium illum à voluptate: ea si me tibi vehementiùs commendabit, ne aspernere: amorique nostro plusculum etiam, quàm concedet veritas, largiare. Quòd si te adduc emus, ut hoc suscipias: erit, (mihi persuadeo) materies digna facultate, & copia tua. A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse: in quo & illa poteris uti civilium commutationum scientia, vel in explicandis causis rerum novarum, vel in remediis incommodorum, cùm & reprehendes ea, quæ vituperanda duces: &, quæ placebunt, exponendis rationibus comprobabis, & si liberiùs, ut consuesti, agendum putabis, multorum in nos perfidiam, insidias, proditionnem notabis. Multam etiam casus nostri tibi varietatem in scribendo suppeditabunt, plenam cujusdam voluptatis, quæ vehementer animos hominum in legendo scripto retinere possit. Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. HABET ENIM PRAETERITI doloris secura recordatio delectationem. Ceteris verò nulla perfunctis propria molestia; casus autem alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, postea quàm ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum; ut etiam in vulneris dolore æquo animo eum laude moreretur. Cujus studium in legendo non a erectum Themistocli fuga, redituque tetinetur? Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpè excellentis ancipites, varieque casus habent admirationem, exspectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem. si verò exitu notabili concludun tur; expletur animus jucundissima lectionis voluptate. Quo mihi acciderit optatius, si in hac sententia fueris, ut à continentibus tuis scriptis, in quibus perpetuam rerum gestarum historiam complecteris, secernas hanc quasi fabulam rerum, eventorumque nostrorum. Habet enim varios actus, multasque actiones & consiliorum, & temporum. Ac non vereor, ne assentatiuncula quadam aucupari tuam gratiam videar, cùm hoc demonstrem, me à te potissimùm ornari celebrarique velle. Neque enim tu is es, 3 qui, quid sis, nescias: & qui non eos magis, qui te non admirentur, invidos, quàm eos, qui laudent, assentatores arbitrere. Neque autem ego sum ita demens, ut me sempiternæ gloriæ per eum commendari velim, qui non ipse quoque in me commendando propriam ingenii gloriam consequatur. Neque enim Alexander ille, gratiæ causa ab Apelle potissimum pingi, & à Lysippo fingi volebat: sed quòd illorum artem cùm ipsis, tum etiam sibi gloriæ fore putabat. Atque illi artifices, corporis simulacra ignotis nota faciebant: quæ vel si nulla sint, 4 nihilo sint tamen obscuriores clari viri. Nec minùs est Spartiates Agesilaus ille perhibendus, qui neque pictam, neque fictam imaginem suam passus est esse, quàm qui in eo genere laborarunt. unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facilè omneis imagines omnium, statuasque superavit. Atque hoc præstantius mihi fuerit & ad lætitiam animi, & ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta pervenero, quàm si in ceterorum, quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum, sicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarissimi & spectatissimi viri, & in reip. maximis gravissimisque causis cogniti, atque in primis probati; ut mihi non solum præconium, quòd, cùm in Sigæum venisset Alexander, ab Homero Achilli tributum esse dixit: sed etiam grave testimonium impertitum clari hominis, magniq; videatur. Placet enim Hector ille mihi Nævianus, qui non tantùm laudari se lætatur: sed addit etiam, à laudato viro. Quòd si à te non impetro, hoc est, si quæ te res impedierit (neq; enim fas esse arbitror, quidquam me rogantem, abs te non impetrare) cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt. scribam ipse de me: multorum tamen exemplo, & clarorum virorum. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia, & verecundiùs ipsi de sese scribant, necesse est, si quid est laudandum: & prætereant, si quid reprehendendum est. Accedit etiam, ut minor sit fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant; & dicant, verecundiores esse præcones ludorũ gymnicorum,

1. *& qua te affici non magis potuisse demonstras.*) Est ita in omnibus ferè libris tam calamo exaratis, quàm impressis, nisi quod in Pall. tert. quint. *& qua te affici.* Vict. ex conjectura *flecti*, unde alii *deflecti*. ante omnes, Egnat. *adici*. nos tot librorum consensum conjecturæ prætulimus: quamquam eandem confirmet Vat.

2. *Erectum Themistocli fugâ redituque retinetur.*) Non habent *Themistocli* Pall. sec. tert. quart. Med. Vat. editio Vict. pro *erectum* verò Pall. sec. quart. *erepsum*: quint. *rectum*. Stev. *arcetta*: unde Gul. *Erechtei*; quod non proborsic inde *tenetur* non *retinetur* agnoscit idem Stevv. ac Pall. quint. Grut.

3. *Qui quid sis nescias.*) Commendat hanc lectionem ipsa veritas, quam secutus quoque sunt Vict. ac Man. Lamb. tamen ait in omnibus edictis haberi *quicquid scis nescias*, adstructumque eam ibat Gul. ex Milite Plautina. sequi tamen se malle testatur Lamb. quod in nonnullis mss. reperisset *quiqui sis nescias*. Pall. pr. sec. quart. quint. item prima edit. præferunt, *tu si es qui sis nescire*: Pall. tert. Grut. *quicsis nescire*. in Medicæo fuisse notat Egnat. *Neque enim tu es is quid nescias*: architectetur quod cuilibet optimum videtur, mihi edita est omnium integerrima.

4. *Nihilo sint tamen obscuriores clari viri.*) Pusilla (fateor) emendatio, sed tamen magnam & vim & clarorem tali sententiæ refundens. Alii libri o. *sunt* præter Pall. pr. quint. Vat. editionem Vict. Paullo ante legebat Henricus Stephanus *simulacra ex ignotis nota faciebant*, malè, si non pessimè; nam omnes illius emendationes absque libris tales sunt: ita mihi nulla umquam palatum commovit. Paullo post, *Nec minus est Spartiates*, legunt omnes mss. & Vict. editio. Prima tamen & Pal. tert. *Nec minus enim est Spartiates*, at Pal. quart. *prehibendus* vitiosè pro *perhibendus*. Iterum paucis interjacentibus verbis recepi probatissimam lectionem ex Palatino primo, numquam satis deprædicandæ bonitatis, *omnes imagines omnium statuasque superavit*; cum eam quoque ex suis asseruerit Vict. reperiaturque in Vat. nec alieni sint Pall. tert. quint. *omnes imagines hominum omnesque statuas superavit*. Vulgò pro *omnium* agnoscunt *hominum*, nimis languidè ad nostra.

1. *Itaque*

qui cùm ceteris coronas impoſuerint victoribus, eorumque nomina magna voce pronuntiarint, cùm ipſi ante ludorum miſſionem corona donentur, alium præconem adhibeant, ne ſua voce ipſi ſe victores eſſe prædicent. Hæc nos vitare cupimus: & ſi recipis cauſam noſtram, vitabimus: idque ut facias, rogamus. Ac, ne fortè mirere, cur cùm mihi ſæpe oſtenderis, te accuratiſſimè noſtrorum temporum conſilia, atqui eventus litteris mandaturum, à te id nunc tanto opere, & tam multis verbis petamus: illa nos cupiditas incendit, de qua initiò ſcripſi, feſtinationis, quòd alacres animo ſumus: ut & ceteri, viventibus nobis, ex litteris tuis nos cognoſcant, & nosmetipſi vivi gloriola noſtra perfruamur. His de rebus, quid acturus ſis, ſi tibi non eſt moleſtum, reſcribas mihi velim. Si enim ſuſcipis cauſam, conficiam commentarios rerum omnium. Sin autem differs me in tempus aliud: coràm tecum loquar. tu intereà non ceſſabis, & ea quæ habes inſtituta, perpolies, nosque diliges. Vale.

¶ *ARG. Conſolationem litterarum Lucceï ſibi gratiſſimam eſſe ſcribit.*

M. C. S. D. L. LUCCEJO Q. F.

13 QUAMQUAM ipſa conſolatio litterarum tuarum mihi gratiſſima eſt: declarat enim ſummam benivolentiam conjunctam pari prudentia: tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quòd te præclarè res humanas contemnentem, & optimè contra fortunam paratum armatumque cognovi. Quam quidem laudem ſapientiæ, ſtatuo eſſe maximam, non aliunde pendere, nec extrinſecus aut benè aut malè vivendi ſuſpenſas habere rationes. Quæ cogitatio, cùm mihi non omnino excidiſſet (etenim penitus inſederat) vi tamen tempeſtatum, & concurſu calamitatum erat aliquantum labefactata, atque convulſa: cui te opitulari & video, & id feciſſe etiam proximis litteris, multumque profeciſſe ſentio. Itaque hoc ſæpius dicendum, tibique non ſignificandum ſolùm, ſed etiam declarandum arbitror: nihil mihi eſſe potuiſſe tuis litteris gratius. Ad conſolandum autem cum illa valent, quæ eleganter copioſeque collegiſti, tum nihil plus, quàm quòd firmitudinem gravitatemque animi tui perſpexi: quam non imitari turpiſſimum exiſtimo. 1 Itaque hoc etiam fortiorem me puto, quàm teipſum, præceptorem fortitudinis, quòd tu mihi videre ſpem nonnullam habere, hæc aliquando futura meliora. Caſus enim gladiatorii, ſimilitudinesque eæ, tum rationes in ea diſputatione à te collectæ, vetabant me reip. penitus diffidere. Itaque alterum minùs mirum, fortiorem te eſſe, cùm aliquid ſpe res: alterum mirum, ſpe ulla teneri. Quid eſt enim non ita affectum, ut id non deletum, extinctumque eſſe fateare? Circumſpice omnia membra reip. quæ notiſſima ſunt tibi, nullum reperies profectò, quod non fractum debilitatumve ſit. quæ perſequerer, ſi aut meliùs ea viderem, quàm tu vides: aut commemorare poſſem ſine dolore: quamquam tuis monitis, præceptisque omnis eſt abjiciendus dolor. Ergo & domeſtica feremus, ut cenſes; & publica paullo etiam fortiùs fortaſſe, quàm tu ipſe, qui præcipis. Te enim ſpes aliqua conſolatur, ut ſcribis: nos autem erimus etiam in omnibus deſperatione fortes, ut tu tamen idem & hortatis, & præcipis. Das enim mihi jucundas recordationes conſcientiæ noſtræ, rerumque earum, quas, te in primis auctore, geſſimus. Præſtitimus enim patriæ non minùs certè, quàm debuimus: plus profectò, quàm eſt ab animo cujusquam, aut conſilio hominis poſtulatum. Ignoſces mihi de meipſo aliquid prædicanti. quarum enim tu rerum cogitatione nos levare ægritudine voluiſti, earum etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero, me ab omnibus moleſtiis & angoribus abducam: transferamque animum ad ea, quibus ſecundæ res ornantur, adverſæ adjuvantur: tecumque & ero tantum, quantum patietur utriusque ætas & valitudo: &, ſi eſſe unà minùs poterimus, quàm volumus: animorum tamen conjunctione, iisdem ſtudiis ita fruemur, ut numquam non unà eſſe videamur.

¶ *Arg. Conſolatur mœrentem Cicaronem, & ne ab urbe tam diu abſit, rogat.*

L. LUCCEJUS, Q. F. S. D. M. T. C. M. F.

SI vales, benè eſt: valeo, ſicut ſoleo: paullulo tamen 14
etiam deteriùs, quàm ſoleo. Te requiſivi ſæpius, ut viderem. Romæ quia poſtea 3 non fuiſti, quàm diſceſſerat, miratus ſum: quod item nunc miror. Non habeo certum, quæ te res hinc maximè retrahat. Si ſolitudine delectare, cùm ſcribas, & aliquid agas eorum, quorum conſueſti, gaudeo: neque reprehendo tuum conſilium. nam nihil iſto poteſt eſſe jucundius, non modò miſeris his temporibus, & luctuoſis, ſed etiam tranquillis, & optatis: præſertim vel animo defatigato tuo, 4 qui nunc requietem quærit ex magnis occupationibus: vel erudito, qui ſemper aliquid ex ſe promat, quod alios delectet, ipſum laudibus illuſtret. Sin autem, ſicut hic dum eras, lacrymis ac triſtitiæ te tradidiſti: doleo, quia doles, & angere: non poſſum te non, ſi concedis, quod ſentimus, ut liberius dicamus, accuſare. Quid enim? tu ſolus aperta non videbis, qui propter acumen occultiſſima perſpicis? tu non intelliges te querelis quotidianis nihil proficere? non intelliges duplicari ſollicitudines, quas elevare tua te prudentia poſtulat? Quòd ſi non poſſumus aliquid proficere ſuadendo: gratia contendimus, & rogando, ſi quid noſtra cauſa vis, ut iſtis te moleſtiis laxes, & ad victum noſtrum redeas & ad conſuetudinem, vel noſtram communem, vel tuam ſolius, ac propriam. Cupio non obtundere te, ſi non delectare noſtro ſtudio: cupio deterrere, ne permaneas in incepto, cùm duæ res iſtæ contrariæ me conturbent: ex quibus, aut in altera mihi velim, ſi potes, obtemperes: aut in altera non offendas. Vale.

¶ *ARG. Reſpondet ſuperiori Epiſtolæ Lucceï.*

M. CICERO, L. LUCCEJO, Q. F. S.

OMNIS amor tuus ex omnibus partibus ſe oſtendit in 15
his litteris, quas à te proximè accepi. non ille quidem mihi ignotus, ſed tamen gratus, & optatus. dicerem, jucundus, niſi id verbum in omne tempus perdidiſſem. neque ob eam unam cauſam, quam tu ſuſpicaris, & in qua me leniſſimis & amantiſſimis verbis utens, re graviter accuſas: ſed quòd, illius tanti vulneris quæ remedia eſſe debebant,

---

1. *Itaque hoc etiam fortiorem me puto.)* Vrſinus ex aliquo vetere malebat: *Atque hoc fortiorem*: quod in nullo noſtrorum comparet, & habet ille mirabiles libros, ut omnino cum Grut. noſtro exiſtimem eum plurima domi confinxiſſe quæ deinde alii, ipſo ignaro, nobis obtruſerunt tanquam veterum exemplarium variantes lectiones hoc ſemel dictum ſit, ne quis ignoret tanti ejus à me emendationes & animadverſiones haberi, cum præteriero.

2. *Erimus etiam in omnibus deſperatione fortes.)* Vulgò *in omni deſperatione f.* cùm alius codex præ ſe ferat, *in omnium deſperatione fort.* ſed noſtra omninò melior, quem accepimus ex Pall. pr. tert. quint. Grut. Vat videturque ideo hæc lectio immutata, quia non cuivis puero plana & obvia: ſed non ſic *itur in alta.*

3. *Non fuiſti quàm diſceſſerat.)* Adſtipulantur quidem o. Pall. vulgatæ lectioni *quàm à me diſceſſerat*; ſed tamen verior omninò eſt noſtra quam acceptam referimus Vict. ac Vat. ſubintelligiturque etiam rectè notavit Lamb. Cæſar, cujus nomen ſubticeri ſolebat? conſulantur epiſtolæ ad T. Pomponium ſic lib. IX. ep. 6. & 17.

4. *Qui nunc requietem quærit.)* Sic edidit ex Mediceo Victorius: neque ſentit Vat. in noſtris omnibus reſidet vulgaris lectio *requiem*: ſic paullo poſt ex Pall. prim. quinc. Vat. lego: *non poſſum te monſi concedis, ut liberius dicamus, accuſari.* ceteri corrupti ferè ſunt, ſtabiliuntque nonnihil hanc noſtram, ſi erroris cauſam altius perſequaris: vulgò *nec poſſum te, ſi concedis ut l. d. non accuſare.* pauciò poſt pro *elevare* Gulielm. in duobus ſuis libris invenit *alleviare.* ſequentibus non longè intervallo, e Pal. ſec. antiquiſſimo codice, *lubenter legerim: & convillum noſtrum reddas, & conſuetudinem vel n.* unica enim littera minus [quod ei familiare cum duplicantur cædem.] *reddas*: non inconcinnè, & puto verius quàm eſt in vulgatis.

bebant, ea nulla sunt. Quid enim? ad amicosne confugiam? quam multi sunt? habuimus enim ferè communes: quorum alii occiderunt: alii nescio quo pacto obduruerunt. 1 Tecum vivere possem, equidem & maximè vellem: vetustas, amor, consuetudo, studia paria, 2 quod vinclum, quasi deest nostræ conjunctionis. Possumusne igitur esse una? nec mehercule intelligo, quid impediat. sed certè adhuc non fuimus, cùm essemus vicini in Tusculano, in Puteolano. Nam quid dicam in urbe? in qua, cùm forum commune sit, vicinitas non requiritur. Sed casu nescio quo in ea tempora nostra ætas incidit, ut, cum maximè florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet. Quod enim mihi poterat esse perfugium, spoliato & domesticis, & forensibus ornamentis, atque solatiis? litteræ, credo, quibus utor assiduè. Quid enim aliud facere possum? sed nescio quomodo ipsæ illæ excludere me à portu, & perfugio videntur, & quasi exprobrare, quod in ea vita maneam, in qua nihil insit, 3 nisi propagatio miserrimi temporis. Hic tu ea me abesse urbe miraris, in qua domus nihil delectare possit? summum sit odium temporum, hominum, fori, curiæ? Itaque sic litteris utor, in quibus consumo omne tempus, non ut ab his medicinam perpetuam, sed ut exiguam doloris oblivionem petam. Quòd si id egissemus, ego, atque tu, quod ne in mentem quidem nobis veniebat, propter quotidianos metus, omne tempus una fuissemus. neque me valitudo tua offenderet, neque te mœror meus: quod, quantum fieri poterit, consequamur. Quid enim est utriusque nostrûm aptius? Propediem te igitur videbo.

¶ *ARG. Consolatur Titium ærumnam ex meritu filii.*

M. T. C. S. D. TITIO.

16 ETSI ex omnibus minimè sum ad te consolandum accommodatus, quòd tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem: tamen, cùm longiùs à summi luctus acerbitate meus abesset dolor, quàm tuus, statui nostræ necessitudinis esse, meæque in te benivolentiæ, non tacere 4 tanto in tuo mœrore tamdiu: sed adhibere aliquam modicam consolationem quæ levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. Est autem consolatio pervulgata quidem illa maximè, quam semper in ore atque in animo habere debemus, HOMINES NOS UT ESSE meminerimus, ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit vita nostra: neque esse recusandum, quo minùs ea, quâ nati sumus, conditione vivamus; neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possimus. eventisque aliorum memoria repetendis, nihil accidisse nobis novi cogitemus. Neque hæ, neque ceteræ consolationes, quæ sunt à sapientissimis viris usurpatæ, 5 memoriæque litteris proditæ, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostræ civitatis, 6 & hæc perturbatio temporum perditorum: cùm beatissimi sint, qui liberos non susceperunt: minùs autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quàm si eosdem bona, aut denique aliqua rep. perdidissent. Quòd si tuum te desiderium movet, aut si tuarum rerum cogitatione mœres: non facilè exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto. sin illa te res cruciat, quæ magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas: ut ea non dicam, quæ sæpissimè & legi, & audivi, nihil mali esse in morte, in qua si resideat sensus, immortalitas illa potius, quàm mors ducenda sit: sin sit amissus, nulla videri miseria debeat, quæ non sentiatur. hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere reip. quæ qui reliquerit, nullo modo mihi quidem 7 deceptus esse videatur. Quid est enim jam non modò pudori, probitati, virtuti, rectis studiis, bonis artibus, sed omnino libertati, ac saluti loci? non, mehercule, quemquam audivi hoc gravissimo, pestilentissimo anno, adolescentulum, aut puerum mortuum, qui mihi non 8 à diis immortalibus exceptus ex his miseriis, atque ex iniquissima conditione vitæ, videretur. Quare, si tibi unum hoc detrahi potest, nequid iis, quos amasti, mali putes contigisse: permultùm erit ex mœrore tuo diminutum. Relinquetur enim simplex illa jam cura doloris tui, quæ non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum propriè referetur: in qua non est jam gravitatis ac sapientiæ tuæ, quam tu à puero præstitisti, ferre immoderatiùs casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria maloque sejunctus. Etenim eum semper te, & privatis in rebus, & publicis præstitisti, tuenda tibi ut sit gravitas, & constantiæ serviendum. Nam, quod allatura est ipsa diuturnitas, quæ maximos luctus vetustate tollit, 9 id nos præcipere consilio prudentiaque debemus. Etenim si nulla umquam fuit, liberis amissis, tam imbecillo mulier animo, quæ non aliquando lugendi modum fecerit: certè nos, quod est dies allatura, id consilio antè ferre debemus: neque exspectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus. His ego litteris si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse assecutum: sin minùs fortè valuissent, 10 officio tamen esse functurum benivolentissimi atque amicissimi: quem me tibi & fuisse semper existimes velim, & futurum esse confidas.

¶ *ARG. Excusat garditatem litterarum. Exulem consolatur.*

M. C. S. D. P. SEXTIO, P. F.

17 NON oblivione amicitiæ nostræ, neque intermissione consuetudinis meæ, superioribus temporibus ad te

Zz 4

1. *Tecum vivere possem, equidem & maximè vellem.*) Hunc locum pænè solus intellexit Victorius, ut ex ipsius distinctione apparet, quam & nos expressimus. Deest enim particula *si*, vel *utinam* & sic est in Pall. prim. & tertio. nam Pal. sec. *tecum equidem vivere possem, & max. vell.* Lambinus has scripturas, quia in ipsius capite non orientur, vitiosas proclamat, mavultque ex suo ingenio, *Tecum vivere posse equidem maxime vellem*, in quem tamen propendet Pal. quart. liber dubiæ fidei; *Tecum vivere possem, equidem velle.* Cæterus tamen correctum erat, *Tecum vivere possem, equidem maximè vellem.* Pal. quint. *Tecum vivere possem, & maximè quidem vellem.* Catullus: *Tecum ludere sic ut ipsa possem.* nam & ibi deest, ΙΥΚΤΙΚΟΝ.

2. *Quod vinclum quasi deest nostræ conjunctionis.*) Sic est in Pal. pr. ac Var. denique editione Vict. nisi quòd ille *consuetudini*. Vulgati libri, *quod vinculum quæ res deest.* sed Pal. sec. Grut. *id est*. ex utraque parte mendosi. paullo post Pall. pr. sec. tert. *me mehercule*, quart. *nunc mehercule*, non *nec mehercle*. & Pall. sec. tert. Stevv. *impeditat*. legerem ergo: *Ne mehercule intelligo, quid impediat!* usi ratum enim in re confirmanda se veteres geminare asseverationem. Omnino antecedentia ac sequentia hanc lectionem desiderant.

3. *Nisi propagatio miserrimi temporis.*) Non intelligo scripturam Pal. sed *properatio*: quarti item *prospugnatio*. Alii dicant curiosiores, semper novare parati: quibus adnotavi.

4. *Tanto in tuo mœrore tamdiu.*) Hæc omnia habet pro glossâ Gruter. noster sicut & illud paullo post, *potuisset* item *medicam consolationem*, malletque solum legi, *me tacere. sed adhibere aliquam, quæ levare dolorem tuum possent, si minus sanare.* quæ tamen præferunt mss. omnes.

5. *Memoriæque litteris proditæ.*) Male vulgo & inserunt ante *litteris*: nam litteris res memoriæ produntur, beneficio litterarum & scientia aut ope. sic autem legunt o. Pall. Grut. Stevv. Vict. editio.

6. *Et hæc perturbatio temporum perditorum.*) Pall. pr. sec. tert. quint. superne *probatis*: quod & in Grut. erat, sed correctum postea *exprobatis*.

7. *Deceptus esse videatur.*) Nihil mutandum: nam in permutatione decitur decipi cum deteriùs acceperit, meliore amisso. videatur Plautus Trinumus. Sic habent omnes. Pall. Grut. nisi quod in sec. *decepto*. frivolè ergo aliorum *direptus* aut *ereptus*.

8. *A diis immortalibus exceptus ex his miseriis.*) Elegantissima est hæc Vict. lectio, quem & hic [ut in omnibus] secuti sumus. Nostri ferè omnes *eruptus*. quod glossam resipit. tert. *ereptus*, & videtur Pal. quint. habuisse quid simile, nam rasuram excepit. Paullò post pro *sejunctus*, Pal. quint. *miseria maloque dejunctus*. puto reponendum *disjunctus* ut superà aliquoties.

9. *Id nos præcipere consilio.*) Sic est in editione prima, admonuitque Vict. invenique hoc verbi in Pall. pr. quint. quorum hic glossam habet ad interiorem oram *anticipare*. Hoc verbum & aliis scriptoribus restituimus in crepundiorum nostrorum vestibulo. cæterùm statim ante Pal. sec. legit, *quæ maximas luctus tollit*, omisso τῷ *vetustate*, quod ut glossam rectè etiam advertit Henricus Stephanus l. 11. Schediasmatum.

10. *Officio tamen esse functurum.*) Sic est in Pall. prope omnibus, Grut. Stevv. Pec. K. alias *fruiturum*, quod Pal. sec. suo loco ignorat plane. cæterum *Tὸ optandum*, sicut & *Tὰ ferre valuissent* pro glossematibus obolucrunt Grut. nostro.

te nullas litteras misi, sed quòd priora tempora in ruinis reip. nostrisque jacuerunt: posteriora autem me à scribendo, tuis injustissimis atque acerbissimis incommodis, retardarunt. Cum verò & intervallum jam satis longum fuisset, & tuam virtutem animique magnitudinem diligentiùs essem mecum recordatus: non putavi esse alienum institutis meis, hæc ad te scribere. Ego te, P. Sexti, & primis temporibus illis, quibus in invidiam absens, & in crimen vocabare, defendi: &, cùm in tui familiarissimi judicio ac periculo 1 tuum crimen conjungeretur, ut potui accuratissimè te tuamque causam tutatus sum: & proximè, recenti adventu meo, cùm rem aliter institutam offendissem, ac mihi placuit, si affuissem: tamen nulla re salutí tui defui: cumque eo tempore invidia annonæ, inimici non solum tui, verùm etiam amicorum tuorum, iniquitas totius judicii, multaque alia reip. vitia plus quàm causa ipsa veritasque valuissent: Publio tuo neque opere, neque consilio, neque labore, neque gratia, neque testimonio defui. Quamobrem, omnibus officiis amicitiæ, diligenter à me sanctéque servatis, ne hoc quidem prætermittendum esse duxi, te ut hortarer, rogaremque, ut & hominem te, & virum esse meminisses, id est, ut & communem, incertumque casum, quem neque vitare quisquam nostrum, nec præstare ullo pacto potest, sapienter ferres: & dolori fortiter ac fortunæ resisteres: cogitaresque, & in nostra civitate, & in ceteris, quæ rerum potitæ sunt, multis fortissimis atque optimis viris, injustis judiciis, talem casum incidisse. Illud utinam ne verè scriberem, ea te rep. carere, in qua neminem 2 prudentem homine res ulla delectet. De tuo autem filio, vereor, ne, si nihil ad te scripserim, 3 debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse: sin autem omnia, quæ sentio, perscripserim: ne refricem meis litteris desiderium, ac dolorem tuum. Sed tamen prudentissimè facies, si illius pietatem, virtutem, industriam, ubicumque eris, tuam esse, tecum esse, duces. NEC ENIM MINUS NOSTRA sunt, quæ animo complectimur, quàm quæ oculis intuemur. Quamobrem & illius eximia virtus, summusque in te amor, magnæ tibi consolationi debet esse: & nos, ceterique, qui te non ex fortuna, sed ex virtute tua pendimus, semperque pendemus: 4 & maximè animi tui conscientia, cùm tibi nihil meritò accidisse reputabis, & illud adjunges, HOMINES sapienteis turpitudine, non casu: & delicto suo, non aliorum injuria commoveri. Ego, & memoria nostræ veteris amicitiæ, & virtute atque observantia filii tui monitus, nullo loco deero, neque ad consolandum, neque ad levandum fortunam tuam. Tu, si quid ad me forte scripseris, perficiam ne te fruſtrà scripsisse arbitrere. Vale.

¶ *ARG. Exulem consolatur.*

5 M. CICERO S.D. T. FADIO.

ETSI egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum: propterea quod nullam rem gravius jamdiu tuli, quàm incommodum tuum: tamen te magnopere non hortor solùm, sed etiam, pro amore nostro, rogo atque oro, te colligas, virumque præbeas, &, qua conditione omnes homines, &, quibus temporibus nati simus, cogites. Plus tibi virtus tua dedit, quàm fortuna abstulit: Propterea quòd adeptus es, quod non multi homines novi: amisisti, quæ plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur conditio impendere legum, judiciorum, temporum, ut optimè actum cum eo videatur esse, qui quàm levissima pœna ab hac rep. discesserit. Tu verò, qui & fortunas, & liberos habeas, & nos ceterosque necessitudine, & benivolentia tecum conjunctissimos: quumque magnam facultatem sis habiturus, nobiscum, & cum omnibus tuis vivendi: & cùm unum sit judicium, ex tam multis, quod reprehendatur, ut quod una sententia, eaque dubia, potentiæ alicujus condonatum existimetur: omnibus his de causis debes istam molestiam quàm lenissimè ferre. Meus animus erit in te, liberosque tuos semper, quem tu esse vis, & qui esse debet.

¶ *ARG. Monet ut Pompeij partes sequatur.*

CICERO, RUFO.

ETSI mihi numquam dubium fuit, quin tibi essem carissimus: tamen quotidie magis id perspicio: exstatque id, quod mihi ostenderas quibusdam litteris, hoc te studiosiorem in me colendo fore, quàm in provincia fuisses (etsi, meo judicio, nihil ad tuum provinciale officium addi potest) quo liberius judicium esse posset tuum. Itaque me & superiores litteræ tuæ admodum delectaverunt, quibus & exspectatum meum adventum abs re amanter videbam, &, cùm aliter res cecidisset ac putasses, te meo consilio magnopere esse lætatum; & his proximis litteris magnum cepi fructum & judicii, & officii tui: judicii, quod intelligo, te, id quod omnes fortes ac boni viri facere debent, nihil putare utile esse, nisi quod rectum honestumque sit; quòd te mecum, quodcumque cepissem consilii, polliceris fore: quo neque mihi gratius, neque, ut ego arbitror, tibi honestius esse quidquam potest. Mihi consilium captum jamdiu est: de quo ad te, non quo celandus esses, nihil scripsi anteà, sed quia communicatio consilii, tali tempore, quasi quædam admonitio videtur esse officii, vel potius efflagitatio ad coëundam societatem vel periculi, vel laboris. Cum verò ea tua sit voluntas, humanitas, benivolentia erga me, libenter amplector talem animum: sed ita (non enim dimittam pudorem in rogando meum) si feceris id, quod ostendis, magnam habebo gratiam: si non feceris, ignoscam: & alterum timori, alterum mihi te negare non potuisse arbitrabor. Est enim res profectò maxima. quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est: ita tamen, ut, si nos ii sumus, qui esse debemus, id est, studio digni, & litteris nostris, dubitare non possimus, quin ea maximè conducant, quæ sunt rectissima. Quare tu, si simul placebit: statim ad me venies, sin idem placebit, atque eodem, nec continuò poteris. omnia tibi àt nota sint, faciam. Quidquid statueris, te mihi amicum: sin id quod opto, etiam amicissimum judicabo.

¶ *ARG. De rationibus provincialibus, Rufo quæstore non expectato, ad ærarium missis; suo delatum scribit.*

CICERO RUFO.

QUo modo potuissem, te convenissem, si eò, quò constitueras, venire voluisses. Quare etsi mei commodi causa commovere me noluisti, tamen ita existimes velim, me antelaturum fuisse, 6 si ad me misisses, voluntatem tuam commodo meo. Ad ea, quæ scripsisti, commodiùs

1. *Tuum crimen conjungeretur, ut potui.*) Sic omnes mss ac Vict. alii tamen *tuum nomen conj. quam potui.* verùm, *Tè crimen* irreptitium putat esse Gul. neque ego dissentio.

2. *Prudentem heminem res ulla delectet.*) Hoc modo emendarunt docti, cum esset in Med. *defectet*, talisque error & nostros contigit mss. *deferret* ingerentes.

3. *Debitum ejus virtuti videar testimonium non cepisse.*) Non erat Lamb. quis ac majestatem omnibus antiquis codicibus eripere; illisque proculcatis suum *dedisse* reponere: Tenemus firmiter hoc, ex quinque Pall. Grut. duobus Guliel. m. editionibus omnibus.

4. *Et maximè animi tui conscientia.*) Sic emendavit primus hunc locum Bapt. Egnat. cum in Med. reperisset, *& maximè amici tui conscientia* quod est in omnibus nostris; recepit postea Vict. sicque exstat in mss. Antverpiensi ac Vat. vulgo: *pendemus maximè etiam si tui conscientia.*

5. T. *FADIO.*) Sic est in Pal. quint. Vat. sicque edidere Vict. & Lamb. vulgò *T. Fabio.* malè. Fabii enim nobilissimi. hic autem fuit homo novus, ut innuit ipse Cicero.

6. *Si ad me misisses.*) Ita est in Pal. quint. Vat. Victorii editione: fuisse tque credo in reliquis, nisi tota hæc epistola deesset Pal. secundo, tert. Grut. Stevv. vulgo *venisses.* Principio Epistolæ scripsi *quomodo* non *quoque modo*: auctoritate Pall. prim. quart. quint. Vatic. editionum primæ ac Victorianæ.

1. *Sed*

modiùs equidem possem de singulis ad te rebus scribere, si M. Tullius, scriba meus, adesset: à quo mihi exploratum est, in rationibus duntaxat referendis, (de ceteris rebus affirmare non possum) nihil eum feciſſe ſcientem, quod esset contra aut rem, aut existimationem tuam. dein, si rationum referendarum jus vetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecum pro conjunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissemque, non fuisse. Quod igitur feciſſem ad urbem, si consuetudo pristina maneret: id, quum lege Julia relinquere rationes in provincia necesse erat, eaſdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci in provincia. Neque ita feci, ut te ad meum arbitrium adducerem: 1 sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam me pœnitebit. totum enim scribam meum, quem tibi video nunc esse suspectum, tibi tradidi, tu ei M. Mindium, fratrem tuum, adjunxisti. Rationes confectæ me absente sunt tecum: ad quas ego nihil adhibui præter lectionem. Ita accepi librum à meo servo scriba, ut eundem acceperim à fratre tuo. Si honos is fuit, majorem tibi habere non potui: si fides, majorem tibi habui, quàm pænè ipsi mihi. si providendum fuit, ne quid aliter, ac tibi & honestum & utile esset, referretur; non habui, 2 cui potiùs id negotii darem quàm darem. Illud quidem certè factum est, quod lex jubebat, ut apud duas civitates, Laodicensem, & Apameensem, quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita necesse erat, 3 rationes confectas, & consolidatas deponeremus. Itaque huic loco primùm respondeo, me, quamquam justis de causis rationes deferre properarim, tamen te exspectaturum fuisse, nisi in provincia relictas rationes pro latis haberem. Quamobrem de Volusio quod scribis, non est id rationum. docuerunt enim me periti homines: in his cùm omnium peritissimus, tum mihi amicissimus, C. Camillus, ad Volusium transferri nomen à Valerio non potuisse: sed prædes Valerianos teneri: neque id erat sestertiis XXX, ut scribis, sed XIX. Erat enim nobis curata pecunia Valerii mancipis nomine: ex qua reliquum quod erat in rationibus, retuli. Sed sic me & liberalitatis fructu privas, & diligentiæ, & (quod minimè tamen laboro) mediocris etiam prudentiæ. Liberalitatis, quòd mavis scribæ mei beneficio, quàm meo, legatum meum, præfectumque Q. Leptam, maxima calamitate levatos: cùm præsertim non deberent esse obligati: diligentiæ, quòd existimas de tanto officio meo, tanto etiam periculo nec scisse me quidquam, nec cogitavisse: scribam, quidquid voluisset, cum id mihi ne recitavisset quidem, retulisse; prudentiæ, 4 cùm rem à me non insipienter excogitatam quidem putes. Nam & Volusii liberandi meum fuit consilium: &, ut multa tam gravis Valerianis prædibus, ipsique T. Mario depelleretur, à me inita ratio est: quam quidem omnes non solùm probant, sed etiam laudant: &, si verum scire vis, hoc uni scribæ meo intellexi non nimium placere. Sed ego putavi esse viri boni, cùm populus suum servaret, consulere fortunis tot vel amicorum, vel civium. 5 Nam de Lucejo est ita actum, ut auctore Cn. Pompejo, ea pecunia in fano poneretur. id ego agnovi meo jussu esse factum, qua pecunia Pompejus est usus, 6 ut tua, quam tum deposuerat Sestius. Sed hæc ad te nihil intelligo pertinere. Illud me non animadvertisse, molestè ferrem, ut adscriberem, te in fano pecuniam jussu meo deposuisse, nisi ista pecunia gravissimis esset, certissimisque monumentis testata, cui data, quo senatusconsulto, quibus tuis, quibus meis litteris P. Sestio tradita esset. Quæ cùm viderem tot vestigiis impressa, ut in his errari non posset: non adscripsi id, quod tua nihil referebat. Ego tamen adscripsisse mallem, quum id te video desiderare. Sicut scribis tibi id esse referendum, idem ipse sentio, neque in eo quidquam à meis rationibus discrepabunt tuæ. Addes enim tu, meo jussu: 7 quod ego quidem non addidi: nec causa est, cur negem: nec, si esset, & tu nolles, negarem. Nam de HS nongentis millibus, certè ita relatum est, ut tu, sive frater tuus referri voluit. Sed, si quid est (8 cùm de logio parum gratiosum est) quod ego in rationibus referendis etiam nunc corrigere possim: de eo mihi, cùm senatusconsulto non sum usus, quid per leges liceat, considerandum est. 9 te certè in pecunia exacta ita afferre ex meis rationibus relatis non oportuit, nisi quid me fallit: sunt enim alii peritiores. Illud cave dubites, quin ego omnia faciam, quæ interesse tua, aut etiam velle te existimem, si ullo modo facere possim. Quòd scribis de beneficiis: scito à me & tribunos militareis, & præfectos, & contubernaleis duntaxat meos delatos esse. In quo quidem ratio me fefellit. liberum enim mihi

1. *Sed tribui tibi tantum, quantum me tribuisse numquam me pœnitebit.*] Auctiores, sunt provocabulo *tibi* Pall. prim. quart. quintus, editioque Victorii: & posteriore *me*, Vatic. Medicæus atque editio Victoriana.

2. *Cui potius id negotii darem* " *quàm darem.*] Per nos vacua potius sit hæc Ciceroni lacuna, quàm ut impleatur aliorum pluvia ac sordida aqua: sic autem est in Pal. pr. ac Vaticano. nam Pall. quartus ac prima editio; *cui potius id negotii darem quam tibi*, sic & Pal. quint. nisi quod *id negotium*. Lambinus tamen emendat *nemhabui cui potius id negotii darem illud q.* vulgo; *cui potius id negotii darem, quam scriba meo.* Vnde faciebat H. Stephanus *commendatorem* quod non dicam quale sit. Panthagathus verò referente Vrsino; *non habui cui potius id negotii darem quam darem illud, &c.*

3. *Rationes confectas & consolidatas deponeremus.*] Sic Pal. quint. unus Massei, omnes denique Lambini. Quid sit autem *consolidare rationem*, suggerit Asconius in III. Verrinam; ad verbum *quadravint. Quadravint* (inquiens) *solida fuerint, ne neque plus quid quam, neque minus inveniatur in summa. Vbi enim ratio sine fraude est, difficile est sexcenta deerasse quadringentis quadrati vel solida fieri, quin minus aut plus al quid reperiatur.* Victorius *consolutas*, ex Med. Pal. pr. *solutas*, quart. *consolatas*, alii *conlatas* vel *cosignatas* habent.

4. *Cùm rem à me non insipienter excogitatam, nec cogitatam quidem putes.*] Libuit amplecti emendationem Victorii tanto opere laudatam ac probatam Lambino, eo magis, quòd cum Medicæo codice congruant Pall. tres, Veneta editio princeps; *cum rem à me non insipienter excogitatam quidem putes.* Veneti deinde ediderunt; *cum rem à me non insipienter quidem excogitatam putes.* Vulgata tamen lectio etiam Lambino tolerabilis videbatur, *cum rem à me non insipienter initam, aut cogitatam quidem putes.*

5. *Nam de Lucejo est ita actum.*] Scaliger ad Catullum *Iucello*, quod nullibi reperio, & puto verum non esse. alii *Lucretio* alii *Lugeo*.

6. *Ut tua, quam tum deposuerat Sextius.*] Sic habet castigatissimus Pall. primus. quart. *quam tua tamen quam deposuerat Sext.* quint. *tua tamen quam disposuerat Sextius.* Alii, *quam tum deposuerat ex tuis.*

7. *Quod ego quidem non addidi.*] Est è Palat. quinto, Vaticano, editione Victorii; nec longè abeunt reliqui duo, repræsentantes, *quod ego qui non addidi.* Anton. Augustinus; *quod ego tunc non addidi*: nostra omnino melior ac Cicerone dignior, licet eam vel decem Vrsini carpant. Vulgò *quod ego nunquam addidi.*

8. *Cùm de logio parum gratiosum est.*] Mirum agitatus locus, quem compositum vult Scaliger, & in eo mirè aliis satisfecit, *lucello* pro *logio* reponendo. Nos ut in his Cimmeriis nihil post alios cernere possumus, sic nihil temerariè feciſſe videri volumus. habebat Medicæus: *quam de Logo parum gavisum est.* Ex quo emendarat Egnatius, *quando de Lucejo parum provisum est.* Pal. primus, quem non inferiorem bonitate Medic. experimur, *quomodo de logio parum gavisum est*: alii: *quando de logio parum gratum est.* Alii: *quando de logio parum ratum visum est*: Eligat inde quod quisque velit: Ego cum Claudiano, navabo operam, ne *eximium stimulandæ voluptatis acerbum.*

9. *Te certè in pecunia exacta afferre.*] Nullum mihi fore periculum judicavi si sequerer Victorii editionem; & à vulgata una littera discederem; illa enim *offerre*. Ceterum Politiani liber; *te pecunia exacta ista*, cum in Pall. quarto ac quinto restet; *te certè in pecunia exacta ista referre*; nec multum dissentiant Lambiniani ac Medic. ut notat Egnat. *te certe in pecunia exacta ista referre*, unde Dionysius ille nimis liberè fecit, *te certè pecunia ubi te exacta ratione referre.*

tempus ad eos deferendos existimabam dari. posteà certior sum factus, triginta diebus deferri necesse esse, quibus rationes retulissem. 1 Sane molestè tuli, non illa beneficia tuæ potiùs ambitioni reservata esse, quàm meæ, qui ambitione nihil uterer. De centurionibus tamen, & de tribunorum militarium contubernalibus, res est in integro. genus enim horum beneficiorum definitum lege non erat. Reliquum est de H-S centum millibus: de quibus memini mihi à te Myrina litteras esse allatas, non mei errati, sed tui: in quo peccatum videbatur esse, si modò erat fratris tui, & Tullii. Sed cùm id corrigi non posset, quòd, jam depositis rationibus, ex provincia decessimus: credo me quidem tibi pro animi mei voluntate, proque ea spe facultatum, quam tum habebamus, quàm humanissimè potuerim, rescripsisse. Sed neque tum me humanitate litterarum mearum obligatum puto, neque tuam hodie epistolam de H S centum sic accepisse, ut ii accipiunt quibus epistolæ per hæc tempora molestæ sunt. Simul illud cogitare debes, me omnem pecuniam, quæ ad me salvis legibus pervenisset, Ephesi apud publicanos deposuisse: id fuisse H-S XXII. millia: eam omnem pecuniam Pompejum abstulisse: quod ego sive æquo animo, sive iniquo fero: tu de H-S centum æquo animo ferre debes, & existimare eo minùs ad te vel de tuis cibariis, vel de mea liberalitate pervenisse. Quòd si mihi expensa ista H-S centum tulisses, tamen, quæ tua est suavitas, quique in me amor, nolles à me hoc tempore æstimationem accipere. nam numeratum si cuperem, non erat. Sed hæc jocatum me putato, ut ego te existimo. Ego tamen, cùm Tullius rure redierit, mittam eum ad te, si quid ad rem putabis pertinere. Hanc epistolam cur non scindi velim, causa nulla est. Vale.

ARG. De statu reipublicæ miserrimo ac penè oppresso.

M. T. C. S. D. Q. L. MESCINIO.

21 GRATÆ mihi tuæ litteræ fuerunt: ex quibus intellexi, quòd etiam sine litteris arbitrabar, te summa cupiditate affectum esse videndi mei: quod ego ita libenter accipio, ut tamen tibi non concedam. nam tecum esse, 3 ita mihi omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim. 4 Ut enim cùm esset major & virorum, & civium bonorum, & jucundorum hominum, & amantium mei copia: tamen erat nemo quibuscum essem libentiùs quàm tecum: & pauci quibuscum essem æquè libenter, hoc verò tempore, cùm alii interierint, alii absint, alii mutati voluntate sint: unum, medius fidius, tecum diem libentiùs posuerim, quàm hoc omne tempus cum plerisque eorum, quibuscum vivo necessariò. Noli enim existimare, mihi solitudinem non jucundiorem esse, qua tamen ipsa uti non licet, quàm sermones eorum, qui frequentant domum meam, excepto uno, aut summum altero. Itaque utor eodem perfugio, quo tibi utendum censeo, litteris nostris: præterea conscientia etiam consiliorum meorum. Ego enim is sum, quemadmodum tu facillimè potes existimare, qui nihil umquam mea potiùs, quàm meorum civium causa fecerim: cui nisi invidisses tis, quem tu numquam amasti: (me enim amabas) & ipse beatus esset, & omnes boni. Ego sum, 5 qui nullius vim plus valere volui, quàm honestum otium: idemque, cùm illa ipsa arma, quæ semper timueram, plus posse sensi, quàm illum consensum bonorum, quem ego idem effeceram: quavis tuta conditione pacem accipere malui, quàm viribus cum valentiore pugnare. Sed & hæc, & multa alia coràm brevi tempore licebit. Neque me tamen ulla res alia Romæ tenet, nisi exspectatio rerum Africanarum. videtur enim mihi res in propinquum adducta discrimen. Puto autem mea nonnihil interesse: (quamquam id ipsum, quid interfit, non sanè intelligo:) verumtamen, quicquid illinc nuntiatum sit, 6 non longè abesse à consiliis amicorum. Est enim res jam in eum locum adducta, ut, quamquam multum interfit inter eorum causas, qui dimicant, tamen inter victorias non multùm interfuturum putem. Sed planè animus, qui dubiis rebus forsitan fuerit infirmior, desperatis confirmatus est multùm: quem etiam tuæ superiores litteræ confirmarunt: quibus intellexi, quàm fortiter injuriam ferres: juvitque me, tibi cùm summam humanitatem, tum etiam tuas litteras profuisse. Verum enim scribam; teneriore mihi animo videbare: sicut omnes ferè, qui vita ingenua, in beatâ civitate & in liberâ viximus. SED, VT ILLA secunda moderatè tulimus: sic hanc non solùm adversam, sed funditus eversam fortunam fortiter ferre debemus: ut hoc saltem in maximis malis boni consequamur, VT MORTEM QVAM ETIAM beati contemnere debeamus, propterea quòd nullum sensum esset habitura, nunc sic affecti, non modò contemnere debeamus, sed etiam optare. Tu, si me diligis fruere isto otio, tibique persuade, 7 PRAETER CVLPAM AC PECCATVM, qua semper caruisti, & carebis, homini accidere nihil posse, quod sit horribile, aut pertimescendum. Ego, si videbitur rectè fieri posse, ad te veniam brevi: si quid acciderit, ut mutandum consilium sit: te certiorem faciam statim. Tu ita fac cupidus mei videndi sis, ut istinc te ne moveas tam infirma valetudine, nisi ex me priùs quæsieris per litteras, quid te velim facere. Me velim, ut facis, diligas, valitudinique tuæ & tranquillitati animi servias.

M. TVL-

1. *Sane molestè tuli, non illa beneficia tuæ potiùs ambitioni reservata esse, &c.*] Per *ambitionem*, intelligit gratiam & studii demonstrationem in clientes. Significat ergo se facile pati potuisse, ut hanc apud delatos gratiam iniret Rufus, quam ipse deferendo non sit secutus gratiam, sed rumorem & veritatem & merita. Illud haud protritum: *qui ambitione uterer.* Sic Plautus Trinummo: *Apage te, amor, non placet, nihil te uter. Vel* pro accipere, &c. *Gronov.* de Sest. pap. 560.

2. L. MESCINIO.] Ita Pal. pr. quint. 3; & alius vetus codex: nec longè abit Victorius cum suo *Mescino*. vulgo *Mescinio*.

3. *Ita mihi omnia, quæ opto, contingant.*] Secutus sum & hic editionem Victorii præeunte tamen Lambino & eamdem in suam admittente. vulgò: *Ita mihi commoda omnia, quæ opto, contingant*: cum Pall. pr. sec. quart. quint. habet Stevvech. & Gruterianus 3; *Ita mihi communia* (quart. quint. *communia mihi*) *omnia quæ opto.* His omnibus puto melius Pal. tert. *Ita mihi cœrum omnia, quæ opto, contingant.* Nam inde scaturiit illud *communia.* Nam & *commoda* & *communia* additamen est, ut etiam post Ep. 3. fin. *Te omnia* additum est in 5.

4. *Ut enim cum esset major.*] Licet hic Tulliani isti Simii reclament, tamen hanc lectionem addicentibus eam omnibus mss. vindicavi Ciceroni nostro, cui post Victorium in his Epistolis (fascinum abominor & lividam mentem) plurimum omnium bene fecimus: Sic autem habent Pall. o. Grut. editio prima ac Victorii. Alii *etenim.*

5. *Qui nullius vim plus valere volui.*] Si penes me staret, abjecerem cum Pall. sec. illud *plus*, ut minimè necessarium, suaque absentia plus elegantiæ relicturum. Quod autem legit Lambinus *Ego sum is, qui, &c.* in nullo Palatinorum codicum reperi, nisi quod eandem lectionem ex Stevvech. notet Gulielmius.

6. *Non longè abesse à consiliis amicorum.*] Pyrrhonica Lambinus occupavit hæsitatio de verbulo *velim*: at ego idem Stoica constantia tollo, ex Pall. omnibus, Gruteriano, Vaticano 3 editione Victorii 3; sicut & paulò statim provocabulum *ipsa.*

7. *Præter culpam ac peccatum, quæ semper caruisti.*] Sic est in Pall. quatuor Grut. Vaticano, editione prima ac Victorii Pall. Tert. *culpam ac pœnam quæ*, malè, vulgò, *quo.*

1. Ne

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARUM
AD
FAMILIAREIS
LIBER SEXTVS,
AD
A. TORQVATVM, ET ALIOS.

¶ ARG. Consolatur Torquatum tum Athenis exulantem, quod Pompeji partes secutus esset.

M. CICERO S. D. A. TORQVATO.

1 TSI ea perturbatio est omnium rerum, ut suæ quemque fortunæ maximè pœniteat; nemoque sit, 1 quin ubivis, quàm ibi, ubi est, esse malit: tamen mihi dubium non est, quin hoc tempore, bono viro Romæ esse miserrimum sit. Nam, etsi quocumque in loco quisquis est, idem est ei sensus, & eadem acerbitas ex interitu rerum & publicarum, & suarum: TAMEN OCVLI AVGENT DOLOREM; qui ea, quæ ceteri audiunt, intueri coguntur; nec avertere à miseriis cogitationem sinunt. Quare etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est: tamen illo dolore, quo maximè te confici audio, quod Romæ non sis, animum tuum libera. Etsi enim cum magna molestia tuos, tuaque desideras: tamen illa quidem, quæ requiris, suum statum tenent: nec meliùs, si tu adesses, tenerent: nec sunt ullo in proprio periculo. Nec debes tu, cùm de tuis cogitas, aut præcipuam aliquam fortunam postulare, aut communem recusare. De te autem ipso, Torquate, est tuum, sic agitare animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem, aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc injustior, quàm tua dignitas postulabat, fuit, non magna signa dedit animi ejus te mitigati. Nec tamen is ipse, à quo salus petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suæ. CVMQVE OMNIVM bellorum exitus incerti sint: ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem sejunctum sit ab omnium interitu: ab altera te ipsum numquam timuisse certò scio. Reliquum est, ut te id ipsum, quod ego quasi consolationis loco pono, maximè excruciet, commune periculum reip. cujus tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor, ne consolatio nulla possit vera reperiri, præter illam, quæ tanta est, quantum in cujusque animo roboris est, atque nervorum. SI ENIM BENE sentire, rectèque facere, satis est ad bene beatè que vivendum: 2 non vereor, ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror victoriæ præmiis ductos, patriam olim, & liberos, & fortunas reliquisse: sed quoddam nobis officium justum, & pium, & 3 debitum reip. nostræque dignitati videbamur sequi: nec cùm id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria. Quare si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse: non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. 4 Simus igitur ea mente, quâ ratio & virtus præscribit, ut nihil in vita nobis præstandum, præter culpam, putemus: eaque cùm careamus, omnia humanæ placatè & moderatè feramus. Atque hæc eò pertinet oratio, ut, perditis rebus omnibus, tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed, si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. Atque hæc mihi scribenti veniebant in mentem, me eum esse, cujus tu desperationem accusare solitus esses: quemque auctoritate tua cunctantem & diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Serò enim nos iis armis adversari videbam, quæ multo antè confirmata per nosmetipsos erant: dolebamque, pilis & gladiis, non consiliis, neque auctoritatibus nostris de jure publico disceptari. Neque ego ea, quæ facta sunt, fore cùm dicebam, divinabam futura: sed, quod & fieri posse, & exitiosum fore, si evenisset, videbam: id ne accideret, timebam: præsertim cùm, si mihi alterum-utrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratiùs possem promittere. Iis enim rebus præstabamus, quæ non prodeunt in aciem: usu autem armorum, & militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quæso, quo me tum esse oportere censebas. Hæc eò scripsi, quòd mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti, fidelissimo animo (ut mihi quidem visus est) narravit, te interdum sollicitum solere esse vehementiùs: quod facere non debes, nec dubitare, quin aut aliqua rep. sis futurus, qui esse debes: aut perdita, non afflictiore conditione, quàm ceteri. Hoc verò tempus, quo exanimati omnes, & suspensi sumus, hoc moderatiore animo fere debes, quòd & in urbe ea es, ubi

---

1. QVin ubivis, quam ibi ubi est, esse malit.] Concinnior foret hic orationis complexus si obtemperes Pal. quart. illud *ibi* longum relegantibus. Aullo post refert Pal. tert. Grut. *quin hoc tempore bono Romæ esse miserrimum sit*: excusso illo *viro*.

2. *Non vereor, ne eum, qui se optim. consiliorum consc.*] Solus Pal. quint. ignorat *Tè non*; reliqui quatuor, ut & Gruterianus, tres Gulielm., prima editio ac Victorii præ se ferunt: *nos majori confusi fuisse nos præbuimus*.

3. *Debitumque reip. nostræque dignitati videbamur sequi: nec eam sec.*] Ita edidit Victorius eumque secutus. Lambin. neque aliter in Vaticano. Mss. hic corrupti sunt, quorum Pall. pr. tert. quint. Grut. *videbatur*; *sed qui nec* prima editio, Pal. sec. Peck. *sed quia nec*. quart. *sed quid nec*. vulgò; *videbatur: qui neque eum id fec.*

4. *Simus igitur ea mente, quâ ratio & virtus præscribit.*] Sic Pal. sec. Gruterianus quoque ad oram *virtus*. tertius vero Pal. *quâ* non *quam*. vulgò, *quam ratio & veritas præsc.* quid agat hîc *veritas* non excogito: est ex compendio nata vox.

1. *Quis*

tibi nata & alta est ratio, ac moderatio vitæ: & habes Ser. Sulpicium, quem semper unicè dilexisti: qui te profectò & benivolentia, & sapientia consolatur. cujus si essemus & auctoritatem & consilium secuti: togati potiùs potentiam, quàm armati victoriam subissemus. Sed hæc longiora fortasse fuerunt, quàm necesse fuit: illa, quæ majora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus, quàm tibi, debeam, neminem. quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos mihi hujus belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore, intelligo. sed quia NEMO EST tam afflictus, 2 qui, si nihil aliud studeat, nisi id quod agit, non possit navare aliquid, & efficere: omne meum consilium, operam, studium, certè velim existimes tibi, tuisque liberis esse debitum.

¶ *ARG. Spem facit de reconciliato Cæsaris animo.*

M. T. C. A. TORQVATO, S.D.

2 PETO à te, ne me putes oblivione tui ratiùs ad te scribere, quàm solebam: sed aut gravitate valitudinis: qua tamen jam paullum videor levari. aut quòd absim ab urbe, ut, qui ad te proficiscantur, scire non possim. Quare velim ita statutum habeas, me tui memoriam cum summa benivolentia tenere, tuasque omneis res non minori mihi curæ, quàm meas esse. Quod majore in varietate versata est adhuc tua causa, quàm homines aut volebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis temporum, quòd molestè feras. Necesse est enim aut armis urgeri rempsempiternis, aut, his positis, recreari aliquando, aut funditus interire. Si arma valebunt: 2 nec eos, à quibus reciperis, vereri debes: nec eos quos adjuvisti. Si armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis, civitas respiraverit: & dignitate frui tibi, & fortunis licebit. Sin omnino interierint omnia, fuerìtque is exitus, quem vir prudentissimus M. Antonius, jam tum timebat, cùm tantum instare malorum suspicabatur: misera est illa quidem consolatio, tali præsertim civi, & viro, sed tamen necessaria, NIHIL ESSE præcipuè cuiquam dolendum in eo, quod accidat universis. Quæ vis insit in his paucis verbis (plura enim committenda epistolæ non erant) si attendes, quod facis: profectò etiam sine meis litteris intelliges, te aliquid habere quod speres: nihil quod aut hoc, aut aliquo reip. statu timeas: omnia si interierint, cùm superstitem te esse reip. ne si liceat quidem, velis, ferendam esse fortunam, præsertim quæ absit à culpa. Sed hæc hactenus. Tu velim scribas ad me, quid agas, & ubi futurus sis: ut aut quò scribam, aut quò veniam, scire possim.

¶ *ARG. Consolatur Torquatum in malis publicis.*

M. T. C. S. D. A. TORQVATO.

3 SUPERIORIBVS litteris benivolentia magis adductus, 3 quàm quò res ita postularet, fui longior. Neque enim confirmatione nostra egebat virtus tua: neque erat ea mea causa, atq; fortuna, ut, cui ipsi omnia deessent, alterum confirmarem. Hoc item tempore brevior esse debeo. sive enim nihil tum opus fuit tam multis verbis, nihilo magis nunc opus est: sive tum opus fuit, illud satis est, præsertim cùm accesserit nihil novi. Nam etsi quotidie aliquid audimus earum rerum, quas ad te perferri existimo: summa tamen eadem est, & idem exitus, quem ego tam video animo, quam ea, quæ oculis cernimus. nec verò quidquam video, quod non idem te videre certò scio. Nam etsi, quem exitum acies habitura sit, divinare nemo potest: tamen & belli exitum video: &, si id minùs, hoc quidem certè, cùm sit necesse alterum utrum vincere, qualis futura sit vel hæc, vel illa victoria. Idque cùm optimè perspexi, tale video, 4 nihil ut mali videatur futurum, si id vel antè acciderit, quod vel maximum ad timorem proponitur. ITA ENIM VIVERE, VT NON SIT VIVENDVM, miserrimum est. mori autem nemo sapiens miserum dixit, ne beato quidem. Sed in ea re urbe, in qua hæc, vel plura, & ornatiora parietes ipsi loqui posse videantur. Ego tibi hoc confirmo, ETSI LEVIS EST consolatio ex miseriis aliorum, nihilo te nunc majore in discrimine esse, quàm quemvis aut eorum, qui discesserint aut eorum, qui remanserint. alteri dimicant: alteri victorem timent. Sed hæc consolatio levis est: illa gravior, qua te uti spero: ego certè utor. nec enim, 5 dum ero, angar ulla re, cùm omni vacem culpa: &, si non ero, sensu omnino carebo. Sed rursus γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, qui ad te hæc. Mihi tu, tui, tua omnia maximè curæ sunt, &, dum vivam, erunt.

¶ *ARG. Consolatur Torquatum.*

M. T. C. A. TORQVATO, S.D.

NOVI, quod ad te scriberem, nihil erat: & tamen si quid esset, sciebam te à tuis certiorem fieri solere. De futuris autem rebus etsi semper difficile est dicere, tamen interdum conjectura possis propiùs accedere, cùm est res ejusmodi, cujus exitus provideri possit. Nunc tantùm videmur intelligere, non diuturnum bellum: etsi idipsum nonnullis videatur secus. Equidem cum hæc scribebam, aliquid jam actum putabam: 6 non quò ego certò sciam, sed quòd haud difficilis erat conjectura. NAM CVM omnis belli Mars communis & cùm semper incerti exitus prœliorum sunt: tum hoc tempore ita magnæ utrinque copiæ, ita paratæ ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum. Illa in dies singulos magis magisque opinio hominum confirmatur, etiam si inter casus armorum aliquantum intersit, tamen inter victorias non multum interfuturum. Alteros propemodum jam sumus experti: de altero, nemo est, quin cogitet, 7 cùm sit metuendus iratus victor armatus. Hoc loco si videor augere dolorem tuum, quem consolando levare debeam, fateor me communium malorum consolationem nullam invenire, præter illam: quæ tamen, si possis eam suscipere, maxima est, quaque ego quotidie magis utor: CONSCIENTIAM rectæ voluntatis, maximam consolationem esse rerum incommodarum: NEC ESSE VLLVM MAGNVM MALVM, præter culpam. A qua quum tantum absumus, ut etiam optimè senserimus: eventusque magis nostri consilii, quàm consilium reprehendatur: & quum præstitimus, quod debuimus, moderatè, quod evenit, feramus. Sed hoc mihi tamen non sumo, ut te consoler de communibus miseriis, quæ ad consolandum, majoris ingenii, & ad ferendum, singulari

---

1. *Quin, si nihil a. st, nisi, id quod agit, possit navare.*] Sic edidit ex Med. Victorius, spernuntque omnes Pall. *non*, ante *possit*, neque secus est in Vat. Pal. tamen sec. pro *agit eget*. Tertius, Grut. Stevv. *agit*. Miram tamen ostendunt scripturam, *quod agit, possit novare aliquid & reficere*.

2. *Nec eos, à quibus reciperis, vereri debes.*] Hæc est codicis Vaticani lectio: cum exstet in Mediceo. Pall. tribus, Grut. Stevvech. *recepturis*: in quart. *recepere*: in quint. *acceperas*: sic emendavit ad oram primæ editionis Baptista Egnatius Venetus, post eumque P. Victorius, quos secuti Manutius ac Lambinus. vulgo: *a quibus receperis*.

3. *Quam quò res ita postularet.*] Sic ex Pall. prim. quarto, quinto, Vaticano, rescripsimus, non *quod*, ut vulgò: quomodo & lib. II. emendasse me recordor. sicque legitur Epist. seq. & lib x. ep. 3. lib. XII.

4. *Nihil ut mali videatur futurum, si id vel ante acciderit.*] ita est in omnibus Pall. Grut. Stevvech. (nisi quod in his eisdem binis *occiderit* solemni mutatione o. pro a.) item editione Victorii. vulgò, *esse futurum si id vel antè cecid.*

5. *Dum ero, angar ulla re.*] Pall. pr. tert. Grut. *tangar ullâ re*: de qua quid sentiam, differam dicere. paullo post, duo postremi Pall. legunt. *quia hæc te*: quæ lectio ut non absurda, ita inde nata est vulgata; *qui ad te hæc*.

6. *Non quò ego certò sciam.*] Sic Victorii editio: at Pall. pr. tert. Grut. prima editio *aliquid jam actum putabam non quò sed quod difficilis erat conjectura*. Mihi præstant Victoriana.

7. *Cùm sit metuendus iratus victor armatus.*] Vulgò, *quam si metuendus*. annotat quoque Egnatius legi *ut sit met.* sed nostrum praximus longè accommodatius ex Victorii editione, Pall. pr. tert. Gruteriano.

1. Vidisse

laris virtutis indigent. Illud cuivis facile est docere, cut præcipuè tu dolere nihil debeas. Ejus enim, qui tardior in te levando fuit, quàm fore putaremus, non est mihi dubia de tua salute sententia. de aliis autem non arbitror te exspectare quid sentiam. Reliquum est, ut te angat, quòd absis à tuis tamdiu. Res molesta, præsertim ab iis pueris, quibus nihil potest esse festivius. Sed, ut ad te scripsi antea, tempus est hujusmodi, ut suam quisque conditionem miserrimam putet: &, ubi quisque sit, ibi esse minimè velit. Equidem, nos quòd Romæ sumus, miserrimum esse duco, non solùm quòd in malis omnibus ACERBIVS EST VIDERE, quàm audire: sed etiam, quòd ad omnis casus subitorum periculorum magis objecti sumus, quàm si abessemus. et si mei ipsum, consolatorem tuum, non tantum litteræ, quibus semper studui, quantum longinquitas temporis mitigavit. Quanto fuerim dolore, meministi. In quo prima illa consolatio est, 1 vidisse me prius, quàm ceteros, cùm cupiebam, quamvis iniqua conditione, pacem. Quod etsi casu, non divinatione mea factum est; 2 tamen in hac inani prudentiæ laude delector. Deinde, quod mihi ad consolationem commune tecum est, si iam voeer ad exitum vitæ, non ab ea republ. avellar, qua carendum esse doleam, præsertim cùm id sine ullo sensu futurum sit. Adjuvat etiam ætas: & acta jam vita, quo cùm cursu suo benè confecto delectatur, tum vetat in eo vim timere, quò nos jam natura ipsa pænè perduxerit. Postremò, is vir, vel etiam ii viri, hoc bello occiderunt, ut impudentia videatur eandem fortunam, si res cogat, recusare. Equidem mihi omnia propono: nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere. SED CVM PLVS in metuendo mali sit, quàm in ipso illo, quod timetur, desino, præsertim cùm impendeat, in quo non modò dolor nullus, verùm finis etiam doloris futurus sit. Sed hæc satis multa, vel plura potiùs, quàm necesse fuit. facit autem non loquacitas mea, sed benivolentia longiores epistolas. Servium discessisse Athenis, molestè tuli. non enim dubito, quin magnæ tibi levationi solitus sit esse quotidianus congressus, & sermo cùm familiarissimi hominis, tum optimi & prudentissimi viri. 3 Tu velim tete, ut debes, & soles, tua virtute sustentes. Ego, quæ te velle, quæque ad te, & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiosè diligenterque curabo: quæ cùm faciam, benivolentiam tuam erga me imitabor, merita non assequar. Vale.

¶ *ARG. Respondet epistolæ Cæcinæ, quæ est septima hujus libri, eumq; hortatur ut bene de Cæsare speret.*

M. T. C. A. CÆCINÆ, S. D.

1 QVOTIESCVMQVE filium tuum video (video autem ferè quotidiè) polliceor ei studium quidem meum, & operam, sine ulla exceptione aut laboris, aut occupationis, aut temporis: gratiam autem, atque auctoritatem, cum hæc exceptione, quantùm valeam, quantumque possim. Liber tuus & lectus est, & legitur à me diligenter, & custoditur diligentissimè. Res, & fortunæ tuæ mihi maximæ curæ sunt, quæ quidem quotidie faciliores mihi, & meliores videntur: multisque video magnæ esse curæ: quorum de studio, & de sua spe filium ad te perscripsisse, certò scio. His autem de rebus, quas conjectura consequi possumus, non mihi sumo, ut plus ipse perspiciam, quàm te videre atque intelligere mihi persuaserim: sed tamen, quia fieri potest, ut tu ea perturbatiore animo cogites, puto esse meum, quid sentiam, exponere. Ea natura rerum est, & is temporum cursus, ut non possit ista aut tibi, aut ceteris, fortuna esse diuturna: neque hærere in tam bona causa, & in tam bonis civibus tam acerba injuria. 4 Quare ad eam spem, quam extra ordinem de te ipso habemus, non solùm propter dignitatem, & virtutem tuam (hæc enim ornamenta sunt tibi etiam cum aliis communia) accedunt tua præcipua propter eximium ingenium, summamque virtutem. cui, mehercules, hic, cujus in potestate sumus, multum tribuit. Itaque ne punctum quidem temporis in ista fortuna fuisses, nisi eo ipso bono tuo, quo delectatur, se violatum putasset. quod ipsum leniter quotidie significatur; nobis ab iis, qui simul cum eo vivunt, tibi hâc ipsâm opinionem ingenii apud ipsum plurimùm profuturam. Quapropter primùm fac animo forti atque magnofis. ita enim natus, 5 ita eductus, ita doctus es, ita etiam cognitus, ut tibi id faciendum sit: deinde spem quoque habeas firmissimam propter eas causas, quas scripsi. A me verò tibi omnia, liberisque tuis paratissima esse, confidas velim. Id enim & vetustas nostri amoris, & mea consuetudo: meos, & tua multa erga me officia postulant.

¶. *ARG. Spem facit Cæcinæ redintegrandæ status, ductis conjecturis à Cæsare, temporum, & rerum natura.*

M. T. C. A. CÆCINÆ, S. D.

VEREOR, ne desideres officium meum: quod tibi pro nostra & meritorum multorum, & studiorum, & partium conjunctione, deesse non debet: sed tamen vereor, ne litterarum à me officium requiras: 6 quas tibi & jam pridem, & sæpe misissem, nisi quotidie melius exspectans, gratulationem, quàm confirmationem animi tui complecti litteris maluissem. Nunc, ut spero, brevi gratulabimur. Itaque in aliud tempus 7 id argumentum epistolæ differo. His autem litteris animum tuum, 8 quem minimè imbecillem esse & audio, & spero, et si non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate, confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consoler ut afflictum, & jam omni spe salutis orbatum: sed ut eum, de cujus incolumitate non plus dubitem: quàm

---

1. *Vidisse me prius quam ceteros.*) Sic prima editio Pall. pr. tert. Grut. Vatic. (nam ceteros consulere hic desino, tempori consulens meo) aliàs omnes, *vidisse me plus.* paullo post: ex iisdem codicibus, item editione Victorii, ejusque compilatore Lambino reposui, *cùm cupiebam quamvis iniqua conditione pacem.* Aliter quam supra lib. v. ep. 21. *quâ vis tuâ conditione pacem accipere*: sed ibi alia quoque res erat.

2. *Tamen in hac inani prudentiæ laude delector.*) Sic Pal pr. tert. Grut. Vat. editio prima ac Vict. vulgo *in* abest, non bono exemplo.

3. *Tu velim tete, ut debes, & soles, tua virtute sustentes.*) Ita Palat. tert. Grut. Stevv. vulgo *te velim te, ut debes*, illud efficacius.

4. *Quare ad eam spem, quam extra ordinem.*) Hic locus, ut edidimus, est in editione Victorii & Palatino primo. Tertius verò, *quàm ex ordine*: & post sicut quoque Grut. *per* non *propter*, Lamb. pro fronte sua eotum locum conscribillavit [melius factum si in eandem frontem suum ferum explorasset *de te ipso habemus, propter dignitatem & virtutem* tuam (*h. tm. ern. f. t. e. t. al. t.*) *accedunt tua præcipua. ing. faminamque doctrinam, vai mehere.* H. Steph. leg. contendebat. *quare adi eam spem*, & *ipse*, non *ipso*.

5. *Ita eductus, ita doctus.*) Sic rectè ex Memmianis Lamb. vulgo *educatus*, in editione antiqua est *ducatus*.

6. *Quas tibi & jam pridem & sæpe misissem.*) Mutilatus locus, cui tamen nihil curant libri veteres Pal. pr. *quas tibi etiam pridem esse dimissum* Pal. tert. Stevv. *etiam pridem Esedi misissem*: sic quoque Grut. unica littera anctius *esedia*. videndum ne loci nomen desit. vulgata autem lectio debita est Egnatio, cujus emendationem ad oram primæ editionis positam exscribo fidei causâ. *Quas tibi jam pridem esses dimissem.* Ita repositum est in libris recentioribus omnibus. Et non video quo sensu, quo ad *essedum*. Is vetus [Medicæum intelligit] corruptus quidem est; habet enim *quas tibi & jam pridem & se demisissem.* Ego [ait porrò Egnat] una tantum littera *d*, in *p* mutata, fuit enim inversa, sic lego collimans ut puto ad scopum: *quas tibi & jam pridem & sæpe misissem.* Veneta editio antiquissima: *pridem è sedi misissem.* in ea statim altera ab initio. *& studiorum & partium conjunctione*, legunt cum Vict. vulgatæ. sed Pal. pr. tert. Grut. Stevv. posteriorem copulam omittunt & Pal. quoque tert. *partium.* Mihi libuit hic mirari vel temeritatem vel credulitatem Manutianam *studiorum partium* admittentis.

7. *Id argumentum epistolæ differo.*) Sic Vict. & Vat. codex & Grut. à secunda manu Pal. verò pr. & Grut. à prima manu in *argumentum epistolæ differret*, cùm alias Pal. tert. *in argumentum epistolæ differetur.* Stev. *differet* vulgò *differretur.*

8. *Quem minimè imbecillem esse.*) Vulgò *imbecillum*: sed nostram accepi ex editionum antiquissima ac prima, Pall. tert. Grut. Stevv.

quàm te memini dubitare de mea. Nam cùm me ex rep. expulissent ii, qui illam eadere posse, stante me, non putarunt: memini, me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant, audire, te de glorioso & celeti reditu meo confirmare. Si te ratio quædam Etruscæ disciplinæ, quam à patre, nobilissimo, atque optimo viro, acceperas, non fefellit: ne nos quidem nostra divinatio fallet; quam cum sapientissimorum virorum monumentis, atque præceptis, plurimoque, ut tu scis, doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ reip. magnaque nostrorum temporum verietate consecuti sumus. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quòd ea nos nihil in his tam obscuris rebus, tamque perturbatis umquam omnino fefellit. Dicerem, quæ ante futura dixissem, ni vererer, ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes, me & initiò, ne conjungeret se cum Cæsare, monuisse Pompejum: & posteà, ne sejungeret. conjunctione frangi senatus opes: dijunctione civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiarissimè Cæsare: Pompejum faciebam plurimi: sed erat meum consilium cùm fidele Pompejo, tum salutare utrique. Quæ præterea providerim, prætereo. Nolo enim, hunc de me optimè meritum, existimare, ea me suasisse Pompejo, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga, & princeps: sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundum in Hispaniam censui: quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis, non tam pugnavi ut liceret, quàm ut, quum, ipso consule pugnante, populus jussetat, haberetur. Causa orta belli est. quid ego prætermisi aut monitorum, aut querelarum, cum vel iniquissimam pacem justissimo bello anteferrem? Victa est auctoritas mea non tam à Pompejo (nam is movebatur) quàm ab iis, qui duce Pompejo freti, peropportunam & rebus domesticis, & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est, quiescente me: depulsum ex Italia, manente me, quoad potui: sed valuit apud me plus pudor meus, quàm timor. veritus sum deesse Pompeji saluti, 1 cùm ille aliquando non defuisset meæ. Itaque vel officio, vel fama bonorum, vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, sic ego, prudens, & sciens, ad pestem ante oculos positam sum profectus. Quo in bello nihil adversi accidit, non prædicente me. Quare, quum, ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem auguri, & divinationis meæ: 2 debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec è cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec 3 ex tripudiis solistimis, aut sonivius tibi auguror: sed habeo alia signa, quæ observem: quæ etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis, vel erroris. Notantur autem mihi ad divinandum signa duplici quadam via: quarum alteram duco à Cæsare ipso: alteram è temporum civilium natura, atque ratione In Cæsare hæc sunt: mitis, clemensque natura, qualis exprimitur 4 præclaro illo libro Querelarum tuarum. Accedit, quòd mirificè ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur. præterea cedit multorum justis & officio incensis, non inanibus, aut ambitiosis, voluntatibus. In quo vehementer eum consentiens Etruria movebit. Cur hæc igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui justiùs videtur irasci posse, concesserit. Quæ est igitur, inquies, spes ab irato? Eodem fonte se hausturum intelligit laudes suas, è quo sit leviter adspersus. Postremo homo valde est acutus, & multum providens. intelligit, te, hominem in parte Italiæ minimè contemnenda, facilè omnium nobilissimum, & in communi rep. cuivis summorum tuæ ætatis, vel ingenio, vel gratia, vel fama populi R. parem, 5 non posse prohibere rep. diutius. Nollet, hoc temporis potiùs esse aliquando beneficium, quàm jam suum. Dixi de Cæsare, nunc dicam de temporum, rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causæ, quam Pompejus animatus meliùs, quàm paratus, susceperat, qui nos malos civeis dicere, aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem, & justitiam, & sapientiam Cæsaris. numquam, nisi honorificentissimè, Pompejum appellat. At in ejus personam multa fecit asperiùs. Armorum ista, & victoriæ sunt facta non Cæsaris. At nos quemadmodum est complexus? Cassium sibi legavit: Brutum Galliæ præfecit: Sulpicium Græciæ: Marcellum, cui maximè succensebat, cum summa illius dignitate restituit. Quò igitur hæc spectant? Rerum hoc natura, & civilium temporum non patietur: nec manens nec mutata ratio feret: primùm, ut non in causa pari eadem sit & conditio & fortuna omnium: deinde, ut in eam civitatem boni viri, & boni cives nulla ignominia notari non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati reverterunt. Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer, quàm illa consolatione, qua facilè fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria arma sumsisses pro rep. (ita enim tum putabas) non nimis esse laudandum: sin, propter incertos exitus eventusque bellorum, posse accidere ut vinceremur, putasses: non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo te posse. Disputarem etiam, quanto solatio tibi conscientia tui facti, quantæve delectationi in rebus adversis litteræ esse deberent. Commemorarem non solùm veterum, sed horum etiam recentium vel ducum, vel comitum tuorum gravissimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. LEVAT ENIM DOLOREM COMMVNIS QVASI LEGIS, ET HVMANÆ CONDITIONIS RECORDATIO. Exponerem etiam, quemadmodum hîc, & quanta in turba quantaque in confusione rerum omnium viveremus. necesse est enim minore desiderio perdita rep. carere, quàm bona. Sed hoc genere nihil opus est. incolumem te citò, ut spero, vel potiùs, ut perspicio, videbimus. interea tibi absenti, & huic, qui adest, imagini animi & corporis tui, constantissimo, atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum jam pridem, & pollicitus sum, & detuli: nunc hoc amplius, quòd me amicissimè quotidie magis Cæsar amplectitur: familiares quidem ejus, sicuti neminem. Apud quem quidquid valebo vel autoritate, vel gratia, valebo tibi. Tu cura, ut 6 cùm firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes.

¶ ARG.

1. *Cum ille aliquando non defuisset meæ.*] Sic omnes libri; quod moneo, ne quis facilè accedat Vrsino, negationem temerè ejicienti.

2. *Debebit habere fidem nostræ prædictio.*] Hoc melius ex Pal. pr. Vaticano atque editione Victorii; vulgò *debet.*

3. *Ex tripudiis solistimis aut sonivius tibi auguror.*] Rectè sic Medicæus codex, modò committas *soni vius*: neque aliter Vaticanus: quod optimus P. Victorius observavit primus; cupideque; sed tamen dissimulato auctore, sustulit Lambinus. vulgò *somnius*: sed quid *somnia* cum auguribus. videatur Festus ejusque Castigator Scaliger. Ego puto profectò mutum fuisse Manurium, aut qui ad tam bona nullum habere sensum potuerit; aut adeò livore cæcum, ut noluerit.

4. *Præclaro illo libro.*] Sic Pal. primus, tertius, Grut. editione prima. vulgò *præclare.*

5. *Non posse prohibere reipub. diutius.*] Sic est in Pal. prim. Grut. Vatic. editione Victorii. Lambinus ne non nihil novaret *prohiberi* ediderit Stevvech. *prohiberi rep.* vulgò *prohibere a rep.*

6. *Cum firmitudine te animi, tum etiam spe optima sustentes.*] Sic optimus codex Pal. primus; sicque edidit accuratissimus P. Victorius Pal. tert. Grut. editio prima paucis immutatis *tum firmitudine animi te, tum etiam.* vulgò interpolatitiè: *ut cum fortitudine animi tui te, rep. etiam spe optimarum sustentet.*

1. *Incitatum*

¶ ARG. De suis adversus Cæsarem & pro Cæsare scriptis agit. Huic epistolæ respondet Cicero epistola 5. suprà cod.

A. CÆCINA M. CICERONI S.D.

7 QVOD tibi non tam celeriter liber est redditus, ignosce timori nostro, & miserere temporis. Filius, ut audio, pertimuit, (neque injuria) si libet existet, quum non tam interest, quo animo scribatur, quàm quo accipiatur, ne ea res ineptè mihi noceret: cùm præsertim adhuc stili pœnas dem. Qua quidem in re, singulari sum fato: NAM cùm mendum scripturæ litura tollatur, stultitia fama multetur: meus error exilio corrigitur: cujus summa criminis est, quòd armatus adversario maledixi. Nemo nostrûm est, ut opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit, nemo, quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quàm primum Cæsar superaretur, opta ret. Hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est. si scit & persuasus est, quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam voluntatem, cùm ignorit omnibus, qui multa deos venerati sint contra ejus salutem? Sed, ut eodem revertar, causa hæc fuit timoris. scripsi de te parcè, medius fidius; & timidè, non revocans me ipse, sed pænè refugiens. Genus autem hoc scripturæ, non modò liberum, sed 1 incitatum atque latum esse debere, quis ignorat? Solutum existimatur esse, alteri maledicere: tamen cavendum est, ne in petulantiam incidas. impeditum, se ipsum laudare, ne vitium arrogantiæ subsequatur. solum verò liberum, alterum laudare, de quo quidquid detrahas, necesse est, aut infirmitati, aut invidiæ assignetur. At nescio, an tibi gratius opportuniusque acciderit. Nam quod præclarè facere non poteram, primum erat non attingere: secundum beneficium, quàm parcissimè facere. sed tamen ego quidem me sustinui. multa minui: multa sustuli: compitura ne posui quidem. QVEMADMODVM IGITVR SCALARVM GRADVS si alios tollas, alios incidas, nonnullos malè hærenteis relinquas, ruinæ periculum struas, non ascensum pares: 2 sic tot malis cum vinctum, tum fractum studium scribendi, quid dignum auribus, aut probabile potest afferre? Cùm verò ad ipsius Cæsaris nomen veni, toto corpore contremisco, non pœnæ metu, sed illius judicii. totum enim Cæsarem non novi. Quem putas animum esse, ubi secum loquitur? hoc probabit: hoc verbum suspiciosum est. quid si hoc muto? at vereor, ne pejus sit. Age verò, laudo aliquem. 3 num offendo? cùm porrò offendam, quid si non vult? armati stilum persequitur: victi, & nondum restituti quid faciet? Auges etiam tu mihi timorem, qui in oratore tuo caves tibi per Brutum, & ad excusationem socium quæris. Ubi hoc omnium patronus facit, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem, sentire oportet? In hac igitur calumnia timoris & cæcæ suspicionis tormento, cùm plurima ad alieni sensus conjecturam, non ad suum judicium scribantur, quàm difficile sit evadere, si minùs expertus es, quòd te ad omnia, summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret, & auferret: aut ea conditione daret, si reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres. De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas premebat: ut imperasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse, quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quòd filium meum exspectes. adolescens est: omnia excogitare, vel studio, vel ætate, vel metu non potest. Totum negotium tu sustineas, oportet: in te mihi omnis spes est. Tu, pro tua prudentia, quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Cæsar, tenes: à te omnia proficiscantur, & per te ad exitum perducantur, necesse est. apud ipsum multùm, apud ejus omneis plurimùm potes. unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, (quamquam id magnum & amplum est) sed totum tuum esse onus, perficies. nisi fortè aut in miseria nimis stultè, aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono. Sed utrique rei excusationem, tuæ vitæ consuetudo dat. nam quod ita consuevisti pro amicis laborare, non jam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi familiares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto à te, ne exeat: aut ita corrigas, ne mihi noceat.

¶ ARG. Datum sibi & Balbo & Oppio scribit, ut Cæcina liceret esse in Sicilia.

M. C. A. CÆCINÆ, S D.

CUM esset mecum Largus, homo tui studiosus, locutus, Kalendas Jan. tibi præfinitas esse: quòd omnibus rebus perspexeram, quæ Balbus & Oppius, absente Cæsare, egissent: ea solere illi rata esse, egi vehementer cum his, ut hoc mihi darent, tibi in Sicilia, quoad vellemus, esse uti liceret. Qui mihi consuessent, aut libenter polliceri, si quid esset ejusmodi, quod eorum animos non offenderet: aut etiam negare, & afferre rationem, cur negarent: 4 huic meæ rogationi potiùs non continuò responderunt: eodem die tamen ad me reverterunt: mihi hoc dederunt, ut esses in Sicilia, quoad velles: se præstaturos, nihil ex eo te offensionis habiturum. Quando, quid tibi permittatur, cognovisti: quid mihi placeat, puto te scire oportere. Actis his rebus, litteræ à te mihi redditæ sunt, quibus à me consilium petis, quid sim tibi auctor: in Siciliane subsidias, an ad reliquias Asiaticæ negotiationis proficiscare. Hæc tua deliberatio non mihi convenire visa est cum oratione Largi. Ille enim mecum, quasi tibi non liceret in Sicilia diutiùs commorari, ita locutus erat: tu autem, quasi concessum sit, ita deliberas. Sed ego, sive hoc, sive illud est, in Sicilia censeo commorandum. Propinquitas locorum vel ad impetrandum adjuvat crebris litteris, & nuntiis, vel ad reditus celeritatem, re aut impetrata, quod spero, aut aliqua ratione confecta. Quamobrem censeo magno opere commorandum. 5 T. Furfano Postumo, familiari meo, legatisque ejus, item meis familiaribus, diligentissimè te commendabo, cùm venerint. erant enim omnes Mutinæ. viri sunt optimi, & tui similium studiosi, & mei necessarii. Quæ mihi venient in mentem, quæ ad te pertinere arbitrabor, ea mea sponte faciam. Si quid ignorabo de eo admonitus, omnium studia vincam. Ego etsi coràm de te cum Furfano ita loquar, ut tibi litteris meis ad eum nihil opus sit: tamen, quum tuis placuit, te habere meas litteras, quas ei redderes, morem his gessi. earum litterarum exemplum infrà scriptum est.

¶ ARG. Commendat Cæcinam Furfanio.

M. T. C. T. FURFANO PROCOS. S. D.

CUM A. Cæcina tanta mihi familiaritas consuetudoq; semper fuit, ut nulla major esse possit. Nam & patre ejus, claro homine, & forti viro, plurimùm usi sumus: & hunc

---

1. *Incitatum atque latum esse debere quis ignorat?*] Sic editiones primæ & Victorii, exstatque hæc lectio in Pall. primo, tertio, Grut. qui hanc non ceperunt, *etiam* intruserunt.

2. *Sic tot malis cum vinctum, tum fractum studium scribendi.*] Elegantissimè sic edidit P. Victorius, habentq; Vaticanus codex; cum in Pall. primo, tertio, Grut. editione prima, unica tantum abhorreat littera, *tum vinctum*: in vulgatis verò deformatum sit, *tum victum, tum fractum*.

3. *Num offendo? cùm porrò offendam.*] Lambinus, *cùm porro non offendam*, contra omnes mss. nisi quod in Grut. à manu interpolatrice *Non offendo? cum.* Deinde edidi, *ubi hoc omnium patronus facit*, auctoritate Pal. pr. quem codicem plures decem Lambinis duco. neque aliter Vaticanus. denique legendum existimat Gulielmius pro *ulcerato sensu oportet, sensu oportere.* Causam non comminiscar.

4. *Huic meæ rogationi potius non continuò responderunt.*] Quid mirum etiam hic obtendi eorum Victorio à Dionysio illo, nisi mavis Dionysiacum dicere? sed ab illo stant Pall. pr. terr. Gruter. editio princeps. vulgata quam defendit Lambinus: *Huic meæ altissimè vel Regationi potuere.*

5. *T. to Furfano Postumo.*] Sic Pal. pr editio Victorii, ac codex Vaticanus. per me licet præliari Ursino, pro suo *Furfanio. Furfanum* compellant nostri mss. & editio Victorii: quibus potius credo.

hunc à puero, quòd & spem magnam mihi afferebat summæ probitatis, summæque eloquentiæ, & vivebat mecum conjunctissimè, non solùm officiis amicitiæ, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine conjunctiùs viverem. Nihil attinet me plura scribere, quàm mihi necesse est ejus salutem, & fortunas, quibuscumque rebus possim, tueri, vides. reliquum est, ut, cùm cognorim pluribus rebus, quid tu & de bonorum fortuna, & de reipub. calamitatibus sentires, nihil à te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Cæcinam habituras esses, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me à te fieri intelligo. hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

¶. ARG. *Se suaque omnia Trebiano offert & pollicetur.*

1 M. T. C. TREBIANO, S. D

EGo quanti te faciam, semperque fecerim, quanti me à te fieri intellexerim, sum mihi ipse testis. Nam & consilium tuum, vel casus potiùs, diutiùs in armis civilibus commorandi, semper mihi magno dolori fuit: & hic eventus, quòd tardiùs, quàm est æquum, & quàm ego vellem, 2 reciperas fortunam, & dignitatem tuam, mihi non minori curæ est, quàm tibi semper fuerint casus mei. Itaque & Postumuleno, & Sestio, & sæpissimè Attico nostro, 3 proximeque Theudæ, liberto tuo, totum me patefeci, & hæc iis singulis sæpe dixi, quacumque re possem, me tibi, & liberis tuis satisfacere cupere: idque tu ad tuos velim scribas: hæc quidem certè, quæ in potestate mea sunt, ut operam, consilium, rem, fidem meam, sibi ad omneis res parata putent. Si auctoritate, & gratia tantum possem, quantum in ea repub. de qua ita meritus sum, posse deberem; tu quoque is esses, qui fuisti, cùm omni gradu amplissimo dignissimus, tum certè ordinis tui facilè princeps. Sed quum eodem tempore, eademque de causa nostrûm uterque cecidit: tibi & illa polliceor, quæ suprà scripsi, quæ sunt adhuc mea: & ea, quæ præterea videor mihi ex aliqua parte retinere, tamquam ex reliquiis pristinæ dignitatis. Neque enim ipse Cæsar, ut multis rebus intelligere potui, est alienus à nobis: & omnes fere familiarissimi ejus 4 casu devincti magnis meis veteribus officiis, me diligenter observant, & colunt. Itaque si qui mihi erit aditus de tuis fortunis, id est, ne tua incolumitate, in qua sunt omnia, agendi, quod quidem quotidie magis ex eorum sermonibus adducor ut sperem: agam per me ipse, & moliar. singula persequi non est necesse. universum studium meum, & benivolentiam ad te defero. Sed magni mea interest, hoc tuos omneis scire, quod tuis litteris fieri potest: ut intelligant, omnia Ciceronis patere Trebiano. Hoc eò pertinet, ut nihil existiment esse tam difficile, quod non pro te mihi susceptum, jucundum sit futurum. Anteà mississem ad te litteras, si genus scribendi invenirem. tali enim tempore aut consolari, amicorum est, aut polliceri. Consolatione non utebar, quòd ex multis audiebam, quàm fortiter, sapienterque ferres injuriam temporum, quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum, & consiliorum tuorum: quod quidem si facis, magnum fructum studiorum optimorum capis: in quibus te semper scio esse versatum; idque ut facias, etiam atque etiam te hortor. Simul & illud tibi, homini peritissimo rerum, & exemplorum, & omnis vetustatis, ne ipse quidem rudis, sed in studio minùs fortasse, quàm vellem: at in rebus, atque usu plus etiam, quàm vellem, versatus: spondeo, tibi 5 istam acerbitatem, & injuriam, non diuturne fore. Nam & ipse, qui plurimùm potest, quotidie mihi delabi ad æquitatem, & ad rerum naturam videtur; & ipsa causa ea est, ut jam simul cum rep. quæ in perpetuum jacere non potest, necessariò revivisçat, atque recreetur: quotidieque aliquid fit leniùs, & liberaliùs, quàm timebamus. Quæ quoniam in temporum inclinationibus sæpe parvis posita sunt: omnia momenta observabimus: neque ullum prætermittemus tui juvandi, & levandi locum. Itaque illud alterum, quod dixi, litterarum genus, quotidie mihi, ut spero, fiet proclivius, ut etiam polliceri possim. id re, quam verbis, faciam libentius. Tu velim existimes, & plureis te amicos habere, quàm qui in isto casu sint, ac fuerint, quantum quidem ego intelligere potuerim: & me concedere eorum nemini. Fortem fac animum habeas, & magnum: quod est in uno te, quæ sunt in fortuna, temporibus regentur, & consiliis nostris providebuntur.

¶ ARG. *Reditum in patriam Dolabellæ beneficio impetratum nunciat.*

M. C. TREBIANO S. D.

DOLABELLAM anteà tantummodò diligebam: obligatus ei nihil eram. nec enim acciderat mihi opus 1 esse: & ille mihi debebat, quòd non defueram ejus periculis. Nunc tanto sum devinctus ejus beneficio, quod & anteà in te, & hoc tempore in salute tua cumulatissimè mihi satisfecit, ut nemini plus debeam. Qua in re tibi gratulor ita vehementer, ut te quoque mihi gratulari, quàm gratias agere malim. alterum omnino non desidero, alterum verè facere poteris. Quod reliquum est, quando tibi virtus & dignitas tua reditum ad tuos aperuit: est tuæ sapientiæ, magnitudinisque animi, quid amiseris, obliviscì: quid recuperaris, cogitare. Vives cum tuis, vives nobiscum. plus acquisisti dignitatis, quàm amisisti rei familiaris: quæ ipsa tum esset jucundior, si ulla res esset publica. Nestorius noster familiaris, ad me scripsit, te mihi maximas gratias agere. Hæc prædicatio tua mihi valde grata est, eaque te uti facilè patior, cùm apud alios, tum mehercule apud Syronem, nostrum amicum. Quæ enim facimus, ea prudentissimo cuique maximè probata esse volumus. Te cupio videre quàm primùm.

¶ ARG. *Gratulatur Balbo de reditu apud Cæsarem impetrato.*

6 M. T. C. AMPIO S. D.

GRATVLOR tibi, mi Balbe, vereque gratulor. nec sum tam stultus, ut te usura falsi gaudii frui velim: deinder 2 frangi repentè, atque ita cadere, ut nulla res ad æquitatem te animi possit postea extollere. Egi tuam causam apertiùs, 7 quàm mea tempora ferebant. Vincebatur enim fortuna ipsa debilitatæ gratiæ nostræ tui caritate, & meo perpetuo erga te amore, cultò à te diligentissime. Omnia promissa, confirmata, certa, & rata sunt, quæ ad reditum, & ad salutem tuam pertinent. vidi, cognovi, interfui. Etenim

---

1. *M.T.C. TREBIANO.)* Sic edidit Vict. & sic est in Pall.pr.tert.Vaticano editione principe.vulgò *Trebatio.*

2. *Reciperas fortunam & dignitatem.)* sic scripsi, quum esset in mss.tribus nostris, & Stevv. *reciperas*, sicut in Medic. vel *reciperet*. Vict.ac Vat. *recuperas*.vulgò malè, *recepteris.*

3. *Proximeque Theudæ lib. r. totum me pat. & hæc his ſing.*) Vulgò *Teudo* contra omnes libros, quâ calamo exaratos, quâ impressos: provocabuli quoq; *hæc* spernunt seu ignorant vulgati. immisi id ex Pal.pr.ac Vict. edit.

4. *Casu devincti magnis meis.)* Vulgò *quasi devincti*: sed illud recepi ex Pal.pr.Grut.Vat.editione Victorii.

5. *Istam acerbitatem & injuriam non diuturne fore.*) Sic Pall.pr.tert.Gr. Stevvech.Vatic. prima editio ac Victorii. vulgò *acerbitatem istam & injuriam non diuturnam fore.*

6. *M. T. C. AMPIO S. D.)* Vulgo T. AMPIO BALBO, contra libros Victorii editio rectè solum medium nomen agnoscit, ut & Vat.& Gr. codices. pal.pr hic in vitio leviter hæret: præsignat enim *Cicero Appio salutem plurimam.*

7. *Quam mea tempora ferebant.*) paullum à pall.pr.tert. Grut.Stev. Vat.editione Victorii discessit prima editio: *quam tempora mea fer.* unde credo prorepsit vulgata lectio, *quam tempora nostra ferebant.* paullo post cum Lamb.ac Man. scripsi *debilitata gratia* cum sit in omnibus libris nostris *debilitate* errore solemni atque usitato purum *e* pro *a* diphtongo scribendi.

1. *Matine*

enim omneis Cæsaris familiareis satis opportunè habeo implicatos consuetudine, & benivolentia, sic, ut, cum ab illo discesserint, me habeant proximum. Hoc Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, 1 Matius, Postumius, planè ita faciunt, ut me unicè diligant. Quod si mihi pro me efficiendum fuisset, non me pœniteret, pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est à me inservitum temporis causa. veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt: quibuscum ego agere de te non destiti. Principem tamen habuimus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum: qui valeret apud illum non minus auctoritate, quàm gratia. Cimber autem Tullius mihi planè satisfecit. Valent tamen apud Cæsarem non tam ambitiosæ rogationes, quàm necessariæ: quam quia Cimber habebat, plus valuit, quàm pro ullo alio valere potuisset. Diploma statim non est datum, quòd mitifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbiùs, veniam tibi dari, 2 quam illi appellant tubam belli civilis: multaque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Quare visum est occultius agendum, neque ullo modo divulgandum, de te jam esse perfectum. sed id erit perbrevi: nec dubito, quin legente te has litteras, confecta jam res futura sit. Pansa quidem mihi, gravis homo & certus, non solum confirmavit, verùm etiam recepit, perceleriter se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit, hæc ad te perscribi. minùs enim te firmum 3 sermo Eppulejæ tuæ, lacrymæque Ampiæ declarabant, quàm significant tuæ litteræ: atque illæ arbitrabantur, cùm à te abessent ipsæ, multo in graviore te cura futurum. 4 Quare magnò opere putavi, angoris, & doloris tui levandi causa, pro certis ad te ea, quæ essent certa, perscribi. Scis, me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer fortem virum atque sapientem, quàm 5 ut exploratæ spem salutis ostenderem, nisi quam ab ipsa rep. cùm hic ardor restinctus esset, sperari oportere censerem. Recordare tuas litteras, quibus & magnum animum mihi semper ostendisti, & ad omneis casus ferendos constantem, ac paratum: quod ego non mirabar, cùm recordare, te & à primis temporibus ætatis in rep. esse versatum, & tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis, fortunarumque communium: & in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solùm utì victor, beatus, sed etiam ut si ita accidisset, victus, ut sapiens esses. Deinde, cùm studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriæ prodendis, considerare debes, nihil tibi esse committendum, quamobrem eorum, quos laudas, 6 te non simillimum præbeas. Sed hæc oratio magis esset apta ad illa tempora, quæ jam effugisti. Nunc verò tantum te para ad hæc nobiscum ferenda: quibus ego si quam medicinam invenirem, tibi quoque eandem traderem. Sed est unum perfugium, doctrina, ac litteræ, quibus semper usi sumus: quæ secundis rebus delectationem modò habere videbantur: nunc verò etiam salutem. Sed, ut ad initium revertar, cave dubites, quin omnia de salute, ac reditu tuo perfecta sint.

¶. ARG. Ligarium bene de Cæsare sperare jubet.

CICERO LIGARIO.

ETSI tali tuo tempore me aut consolandi, aut juvandi tui causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat; 6 adhuc id non feceram: quia neque lenire videbar oratione, neque levare posse dolorem tuum. Postea verò, quàm magnam spem habere cœpi, fore, ut te brevi tempore incolumem haberemus, facere non potui, quin tibi & sententiam, & voluntatem declararem meam. Primum igitur scribam, quod intelligo, & perspicio, non fore in te Cæsarem duriorem. nam & res eum quotidie, & dies, & opinio hominum, &, ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorem facit: idq; cum de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis ejus: quibus ego ex eo tempore, quo primùm ex Africa nuntius venit, supplicare unà cum fratribus tuis non destiti. quorum quidem & virtus, & pietas, & amor in te singularis, & assidua, & perpetua cura salutis tuæ tantum proficit, ut nihil sit, quod non ipsum Cæsarem tributurum existimem. Sed si tardiùs fit, quàm volumus: magnis occupationibus ejus, à quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliores fuerunt: & simul Africanæ causæ itatior, diutiùs velle videtur eos habere sollicitos à quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum. sed hoc ipsum intelligimus eum quotidie remissiùs, & placatiùs ferre. Quare mihi crede, & memoriæ manda, me tibi id affirmasse, te in istis molestiis diutiùs non futurum. Quum quid sentirem, exposui: quid vellem tua causa, re potius declarabo, quàm oratione: &, si tantum possem, quantum in ea rep. de qua ita sum meritus, ut tu existimas, posse debebam: ne tu quidem in istis incommodis esses. eadem enim causa opes meas fregit, quæ tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meæ dignitatis, quidquid reliquiæ gratiæ valebunt: studium, consilium, opera, gratia, fides mea, nullo loco deerit tuis optimis fratribus. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti: primum ob eas causas, quas scripsi: deinde, quòd ea de rep. semper voluisti, atque sensisti, ut non modò cum secunda sperare debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen conscientia, & factorum, & consiliorum tuorum, quæcumque acciderent fortissimo, & maximo animo ferre deberes.

¶. ARG. Narrat, quid cum Cæsare egerit de Ligarii incolumitate.

CICERO LIGARIO.

MIRE scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere. nam cùm te semper maximè dilexi, tum fratrum tuorum, quos itaque, atque te, summa benivolentia sum complexus, singularis pietas, amorque fraternus, nullum me patitur officii erga te, studiique munus aut tempus prætermittere, Sed quæ faciam, fecerimque pro te, ex illorum te litteris, quàm ex meis, malo cognoscere. Quid autem sperem, aut confidam, & exploratum habeam de salute tua, id tibi à me declarari volo. 7 Nam si quis est timidus in magnis, periculosisque

1. *Matius, Postumius.*) Ita Pal. pr. Vat. Victor. vulgò *Marius*, malè. Codex Medicæus *Macius*, inde peccatum. sed *Matius* Cæsarianus, cujus meminit Tranquillus. paullo post Pall. pr. tert. Grut. Stevvech. Peck. *quod si mihi per me efficiendum*: non *pro me*: quod & habet prima editionum: quamvis non displicet, tamen nihil audeo mutare.

2. *Quam illi appellant tubam belli civilis.*) Vnica syllaba auctiores sunt codices Pall. pr. tert. Grut. Stevv. Peck. editio prima: *& quam illi appellant tubam.* unde fortasse legendum: *dari ei, quam illi app.* vel potius, *darier, quam, &c.* ut in Vatinii ad Ciceronem epistola. vulgo, *quem illi appellabant.* paullo ante scripsi ex omnibus nostris, *quam quia Cimber.* hab. cùm vulgò feratur, *quæ quia* nimis pædagogicè.

3. *Sermo Eppulejæ tuæ.*) Ita Victorius edidit: exstatque in Pal. pr. ac Grut. *Epulejæ.* vulgò *Appulejæ.* editio princeps *Apulia.*

4. *Quare magno opere putavi.*) Sic passim Victorii editio ac Vaticanus codex, & hoc loco Pal. pr. Gulielmius tamen legendum judicat, *Magnopere è re*, non absurdè, ita tamen, ut ei hanc non invideam laudem. Verbum *oportere* expungunt o. missi post *perscribi*: quod & mihi non tolerandum videbatur, licet Monstroliensis illud necessarium esse resticet.

5. *Ut exploratæ spem salutis ostenderem.*) Prætuli hoc ex Pal. pr. tert. Stevvechiano: nec longe abeunte Gruteriano, *explorata re*, repræsentante. Peck. *explorare*, unde forte legendum suspicabatur Gulielm *explorasse.* paullo post statim scripsi ex editione principe, Grut. Pal. tert. Stevv. Peck. *nisi quam ab ipsa rep.* cùm vulgetur, *nisi eam, quam, &c.* Lambinus pertendat, *nisi ejus, quam, &c.* Denique ex omnibus mss. *restinctus*: pro quo exstat *restinctus.*

6. *Te non simillimum præbeas.*) Vnanimo consensu hanc lectionem præstant Pall. pr. tert. Grut. Vatic. editio princeps ac Victorii. Lambinus, tamen ne nihil post Victorium novi addidisse putetur, legit, *te non quam simillimum præbeas.* quam tamen video exstare in v. c. ut hic ei ignoscam. vulgò, *non te similem præbeas.*

7. *Adhuc id non feceram.*) Sic Medic. codex, & ex eo Victorius, neque variat Vatic. ac Pall. pr. tert. Grut. *fecerim.* vulgò *feci.*

8. *Nam si quis est timidus.*) Ita fideuter scribo ex Pal. tert. Grut. quod ita meminerim loqui Plaut. Mostellaria de hac re: *qui homo timidus erit in rebus dubiis, nunci non erit.* Vulgò *quisquam.*

losisque rebus, semperq; magis adversos rerum exitus metuens, quàm sperans secundos, is ego sum: &, si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. Ego idem tamen cùm ad v. Kal. intercalares priores, rogatu fratrum tuorum venissem manè ad Cæsarem: atque omnem adeundi, & conveniendi illius indignitatem & molestiam pertulissem; cùm fratres, & propinqui tui jacerent ad pedes, & ego essem locutus, quæ causa, 1 quæ tuum tempus postulabat: non solùm ex oratione Cæsaris, quæ sanè mollis, & liberalis fuit: sed etiam ex oculis & vultu, ex multis præterea signis: quæ facilius perspicere potui, quàm scribere: hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. Quamobrem fac animo magno, fortique sis: & si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora lætè feras. Ego tamen tuis rebus sic adero, ut difficillimis, neque Cæsari solum, sed etiam amicis ejus omnibus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissimè supplicabo. Vale.

¶ *ARG. Gratulatur Basilio.*

CICERO BASILIO, S.

115 TIBI gratulor: mihi gaudeo: te amo: tua tueor. à te amari, & quid agas, quidque agatur, certior fieri volo.

¶ *ARG. Petit ut absentem se tueatur.*

BITHYNICUS CICERONI, S.

116 SI mihi tecum non & multæ, & justæ causæ amicitiæ privatim essent, repeterem initia amicitiæ ex parentibus nostris, quod faciendum iis existimo, qui paternam amicitiam nullis ipsi officiis prosecuti sunt. Itaque contentus ero nostra ipsorum amicitia: cujus fiducia peto à te, ut absentem me, quibuscumque in rebus opus fuerit, tueare, si nullum officium tuum apud me intermoriturum existimas. Vale.

ARG. Cupit unà cum Bithynico Remp. constitutam bene: & cum Bithynico vivere.

M. CICERO BITHYNICO, S.

117 CUM ceterarum rerum causa cupio esse aliquando remp. constituram; tum velim mihi credas, accedere id etiam, quo magis expetam promissum tuum, quo in litteris uteris. Scribis enim, si ita sit, te mecum esse victuum. Gratissima mihi tua voluntas est: faciúsque nihil alienum necessitudine nostra, judiciisque patris tui de me, summi viri. Nam sic habeto; beneficiorum magnitudine eos, qui temporibus valuerunt, aut valeant, conjunctiores tecum esse, quàm me: necessitudine, neminem. Quamobrem grata mihi est, & memoria tua nostræ conjunctionis, & ejus etiam augendæ voluntas.

¶ *ARG. De lege quadam Cæsaris. De negotio Leptæ ipsius. De Oratore perfecto à se composito. De mansione urbana. De filio Leptæ.*

CICERO LEPTÆ.

118 2 SIMVL accepi à Seleuco tuo litteras, statim quæsivi è Balbo per codicillos, quid esset in lege. Rescripsit, Eos, qui facerent præconium, vetari esse in decurionibus: qui fecissent, non vetari. Quare bono animo sint & tui, & mei familiares. neque enim erat ferendum, cùm, qui hodie haruspicinam facerent, in senatu Romæ legerentur: eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipiis decuriones esse non licere. De Hispaniis novi nihil; magnum tamen exercitum Pompejum habere constat. Nam Cæsar ipse 3 ad vos misit exemplum Paciæci litteratum, in quo erat, illi undecim esse legiones. scripserat etiam Messala Q. Salasso, P. Curtium fratrem ejus, jussu Pompeji, inspectante exercitu, interfectum, quòd consensisset cum Hispanis quibusdam, si in oppidum nescio quod Pompejus rei frumentariæ causa venisset, eum comprehendere, ad Cæsaremque deducere. De negotio tuo, quod sponsor es pro Pompejo: si Galba consponsor tuus redierit, homo in re familiari non parum diligens, non desinam cum illo communicare, si quid expediri possit: quod videbatur mihi ille confidere. Oratorem meum tantopere à te probari vehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo, me, quidquid habuerim judicii de dicendo, in illum librum contulisse. Qui si est talis, qualem tibi videri scribis, ego quoque aliquid sum: sin aliter, non recuso, quin, quantum de illo libro, tantumdem de mei judicii fama detrahatur. Leptam nostrum cupio delectari jam talibus scriptis. etsi abest maturitas ætatis, tamen personare aureis ejus hujusmodi vocibus, non est inutile. Me Romæ tenuit omnino Tulliæ meæ partus. Sed cùm ea, quemadmodum spero, satis firma sit: teneor tamen, dum à Dolabellæ procuratoribus evigam primam pensionem: &, mehercule, non tam sum peregrinator jam, quàm solebam ædificia mea me delectabant, & otium. domus est, quæ nulli villarum mearum cedat: otium omni desertissima regione majus. Itaque ne litteræ quidem meæ impediuntur: 4 in quibus sine ulla interpellatione versor. Quare, ut arbitror, priùs hic te nos, quàm istic tu nos videbis. Lepta suavissimus ediscat Hesiodum: & habeat in ore,

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν.

¶ *ARG. A Maculæ diversorio humanissimè exceptum gratulatur. Ludorum curationem dissuadet.*

CICERO LEPTÆ, S. D.

119 MACVLAM officio functum esse gaudeo. ejus Falernum mihi semper idoneum visum est diversorio; si modò tecti satis est ad comitatum nostrum recipiendum 5 Ceteroqui mihi locus non displicet: nec ea re Petrinum tuum deleram. Nam & villa, & amœnitas illa, commorationis est, non diversorii. 6 De curatione aliqua munerum regionum, cum Oppio locutus sum. nam Balbum, posteà quàm tu es profectus, non vidi. tantis pedum doloribus afficitur, ut se conveniri nolit. Omnino de tota re, ut mihi videtur, sapientiùs faceres, si non curares, quod enim eo labore assequi vis, nullo modo assequere. tanta est enim intimorum multitudo, ut ex his aliquis potiùs effluat, quàm novo sit aditus: præsertim qui nihil afferat, præter operam: in qua ille se dedisse beneficium putabit, (si modò ipsum sciet) non accepisse. Sed tamen aliquid videbimus, 7 in quo sit species. aliter quidem non modò non appetendum, sed etiam fugiendum puto. Ego me

Asturæ

1. *Quæ tuum tempus postulabat.*) O. mss. melius, quam vulgò, *quæ tempus tum postulabat.* paullò post, *& vultu*; *ex multis præterea signis* habent cum o. mss. editiones Victorii ac prima. Lambinus tamen homo suracissimus & vanissimus omnium, & *vultu & ex multis*, vulgò *& vultu & multis præt.*

2. *Simul accepi à Seleuco.*) Rectissimè & elegantissimè. sic Pall. pr. tert. Grut. Peck. & Medic. vulgò: *simul ut accepi.* Alii *simulac acc.* alii *simul atque acc.* Meminit sic loqui sæpissimè optimos auctores & in illis Curtium meum. Videantur tamen ad hunc locum Manutiana, nam eum vix linguæ Latinæ elegantiis aspersum dixerim, qui diffiteatur aut ignoret talia.

3. *Ad vos misit exemplum Paciaci.*) Sic Pal. pr. Victorius ac Varic. nec longè divertit Grut. in quo vitiatur *paciaci.* ceterum *vos* non *nos* ingerunt Pall. pr. Grut. Vatic. editio Victorii. statim modo: *in quo erat, illi undecim esse legiones.* Pall. prim. tert. Grut. *illas undecim esse leg.* non male, non præhabenda videbitur scriptura Stevv. *ipsos undecim esse leg.* hoc est, expleras, integras. Peck. *in quo erit illas* XI. unde Gulielm. conjectabat, *erat illis.* nescio quo sensu.

4. *In quibus sine ulla interpellatione versor.*) Vulgatur: *sine ullo interpellatore versor:* sed nostram reposui ex Pall. prim. tert. Grut. Vatic. editione Victorii.

5. *Ceteroqui mihi locus non displicet.*) Sic est in Pall. pr. tert. Grut. Vat. Peck. editione Victorii: vulgò: *ceterùm is mihi quidem locus.*

6. *De curatione aliqua munerum regionum.*] Ita optimus codex Pal. primus: sed ante ita legendum conjecerat Paullus Manutius, non improbante Lambino, quandoquidem in aliquo suorum repererat *regionis*, vulgò, *regionum.*

7. *In quo sit species.*) Quandoquidem in omnibus non sequi tantum, sed etiam exprimere Victorianam editionem statuimus: lectionem quoque ejusdem ex Medic. libro ascitam, & eruditissimè explicatam; frustra tamen ab ejusdem æmulis impugnatam prætulimus vulgatæ: quum illam quoque codex Vaticanus agnoscat. vulgo *spes*: ex compendio nata.

I. Ne

futuræ diutiùs arbitror commoraturum, quoad ille quandoque veniat. Vale.

¶ ARG. Consolatur exulantem.

CICERO TORANIO, S.

20 DEDERAM triduo antè pueris Cn. Plancii litteras ad te, eo nunc ero brevior, teque, ut antèa consolabar, hoc tempore monebo. Nihil puto tibi esse utilius, quàm ibidem opperiri, quoad scire possis, quid tibi agendum sit. Nam præter navigationis longæ, & hiemalis, & minimè portuosæ periculum, quod vitaveris, ne illud quidem non quantivis, subitò cùm certi aliquid audieris, te istinc posse proficisci. Nihil est præterea, 2 cur adventibus te offerre gestias. multa præterea metuo, quæ cum Cilone nostro communicavi. Quid multa? Loco opportuniore in his malis nullo esse potuisti: ex quo te, quocumque opus erit, facillimè, & expeditissimè conferas. Quòd si recipiet ille se: ad tempus aderis. sin (3 quum multa accidere possunt) aliqua res eum vel impediet, vel morabitur: tu ibi eris, ubi omnia scire possis. hoc mihi prorsus valde placet. De reliquo, ut te sæpe per litteras hortatus sum, ita velim tibi persuadeas, te in hac causa nihil habere, quod tibi timendum sit, præter communem casum civitatis: qui etsi est gravissimus, tamen ita vivimus & id ætatis jam sumus, ut omnia, quæ non nostra culpa nobis accidant, fortiter ferre debeamus. Hic tui omnes valent, summaque pietate te desiderant, & diligunt, & colunt. Tu & cura ut valeas, & te istinc ne temerè commoveas.

¶ ARG. Consolatur Toranium in publicis malis.

CICERO TORANIO, S.

21 ETSI, cùm hæc ad te scribebam, aut appropinquare exitus hujus calamitosissimi belli, aut jam aliquid actum, & confectum videbatur: tamen quotidie commorabam, te unum in tanto exercitu mihi fuisse assensorem, & me tibi: solosque nos vidisse, quantum esset in eo bello mali, in quo, spe pacis exclusa, ipsa victoria futura esset acerbissima: quæ aut interitum allatura esset, si victus esses: aut, si vicisses, servitutem. Itaque ego, quem tum fortes illi viri, & sapientes, Domitii, & Lentuli, timidum esse dicebant: (eram planè: timebam enim, ne evenirent ea, quæ acciderunt) idem nunc nihil timeo, & ad omnem eventum paratus sum. Cùm aliquid videbatur cavere posse: tum id negligi dolebam. nunc verò, eversis omnibus rebus, cùm consilio profici nihil possit, una ratio videtur, qu' cquid evenerit ferre moderatè: PRAESERTIM CVM OMNIVM RERVM MORS SIT EXTREMVM: & mihi sim conscius, me, quoad licuerit, dignitati reip. consuluisse: &, hac amissa, salutem retinere voluisse. Hæc scripsi, non ut de me ipse dicerem, sed ut tu, qui conjunctissima fuisti mecum & sententia, & voluntate, eadem cogitares. MAGNA ANIM consolatio est, cùm recordare, etiam si secus acciderit, te tamen rectè, vereque sensisse. Atq; utinam liceat aliquando aliquo reip. statu nos frui, inter nosq; confere sollicitudines nostras, quas pertulimus tum, cùm timidi putabamur, quia dicebamus ea futura, quæ facta sunt. De tuis rebus nihil esse, quod timeas, præter universæ reip. interitum, tibi confirmo. De me autem sic velim judices, quantum ego possim me tibi, saluti tuæ, liberisq; tuis summo cum studio præstò semper futurum. Vale.

¶ ARG. Consolatur mœrentem interitu amicorum: officia sua Domitio defert.

CICERO DOMITIO.

NON ea res me deterruit, quo minùs, posteà quàm 22 in Italiam venisti, litteras ad te mitterem, quòd tu ad me nullas miseras: sed quia nec quid tibi pollicerer, ipse egens rebus omnibus: nec, quid suaderem, cùm mihimetipsi consilium deesset: nec quid consolationis afferrem in tantis malis, reperiebam. Hæc quamquam nihilo meliora sunt, nunc etiam atque etiam multò desperatiora, tamen inaneis esse meas litteras, quam nullas, malui. Ego, si te intelligerem plus conatum esse suscipere reip. causa muneris, quàm quantum præstare potuisses: tamen, quibuscumque rebus possem, ad eam conditionem te vivendi, quæ daretur, quæque esset, hortarer. Sed cùm consilii tui benè, fortiterque suscepti, eum tibi finem statueris, quem ipsa fortuna terminum nostrarum contentionum esse voluisset: oro, obtestorque te pro vetere nostra conjunctione, ac necessitudine, proque summa mea in te benivolentia, & tua in me pari, te ut nobis, parenti, conjugi, tuisque omnibus, quibus es, fuistique semper carissimus, salvum conserves, incolumitati tuæ, tuorumque, qui ex te pendent, consulas: quæ didicisti, quæque ab adolescentia pulcerrimè à sapientissimis viris tradita, memoria & scientia comprehendisti, iis hoc tempore utare: quos conjunctos summa benivolentia, plurimisque officiis amisisti, eorum desiderium, si non æquo animo, at forti feras. Ego, quid possim, nescio: vel potius me parum posse sentio: illud tamen tibi polliceor, me, quæcumque saluti dignitatique tuæ conducere arbitrabor, tanto studio esse facturum, quanto semper tu & studio & officio in meis rebus fuisti. Hanc meam voluntatem ad matrem tuam, optimam fœminam, tuique amantissimam, detuli. Si quid ad me scripseris, ita faciam, ut te velle intellexero. Sin autem tu minùs scripseris: ego tamen omnia quæ tibi utilia esse arbitrabor, summo studio diligenterque curabo. Vale.

Aaa 2 M. TVL-

---

1. *Ne illud quidem non quamvis subito.*] Pall. primus, tertius, Graterianus, *ne illud quidem non quamvis subito* ut liqueat vel ex eo illud *quamvis* degenerasse in *quamvis* quod quia æquè in suis sic invenit Lambinus, ut adderet aliquid post accuratissimum Victorium, sincerum vas incusavit legendo *non quamvis, quamvis subito*, vulgo: *ne illud quidem negligendum quamvis*; sed nostram lectionem architectatus est ex Medic. Victorius, dilaudat Lambinus, adstruit Vaticanus. Ego bonum exagitare Manutium hic tempero.

2. *Cur adventibus te offerre gestias.*] Ita Pal. pr. Vaticanus Victorii editio. vulgò: *adventicijs*. Scio Magistellos, qui pueris suis has epistolas interpretabuntur, non assecuturos emendationes nostras; sed per me illis in linguæ Latinæ arcana penitus se penetrare licet: non vacat singula nec lubet eviscerare & commentarios πολλῶν ἡμιόνων ἀχθον exaggerare & undequaque coacervare: qui sapit, sapiat. Paullo statim scripsi *quæ cum Cilone nostro communicavi*, ex auctoritate Pal. pr. Victorius *Chilone*. vulgò *Milone*.

3. *Quum multa accidere possunt.*] Ita Victorius: malim tamen adminiculante Pal. primo, *quum vel multa acc.* vulgò: *quamvis multa acc.*

2. M

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM LIBER SEPTIMUS, AD M. MARIUM, ET ALIOS.

¶ *ARG. De ludis à Pompejo exhibitis, & eorum fastidio. Nihil in illis fuisse dignum Mario.*

M. CICERO S. D. M. MARIO.

Si te dolor aliqui corporis, aut infirmitas valitudinis tuæ tenuit, quo minùs ad ludos venires: fortunæ magis tribuo, quàm sapientiæ tuæ. Sin hæc, quæ ceteri mirantur, contemnenda esse duxisti, &, cùm per valitudinem posses, venire tamen noluisti: utrumque lætor, & sine dolore corporis te fuisse, & animo valuisse, cùm ea, quæ sine causa mirantur alii, neglexeris: modò, ut tibi constiterit fructus otii tui: quo quidem tibi perfrui mirificè licuit, cùm esses in ista amœnitate pænè solus relictus. Neque tamen dubito, quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti, & 2 patefecisti Sejanum, per eos dies maturina tempora lectiunculis consumeris: cùm illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent communeis mimos semisomni. Reliquas verò parteis diei tu consumebas his delectationibus, quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas: nobis autem erant ea perpetienda, quæ scilicet Sp. Mæcius probavisset. Omnino, si quæris, ludi apparatissimi: sed non tui stomachi. conjecturam enim facio de meo. Nam primùm honoris causa in scenam redierant ii, quos egò honoris causa 3 de scena decesse arbitrabar. Deliciæ verò tuæ, noster Æsopus, ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. is jurare cùm cœpisset, vox cum defecit in illo loco, SI SCIENS FALLO. Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos. 4 Quid? ne id quidem leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem: quo quidem apparatu non dubito, quin animo æquissimo caueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytemnestra? aut in equo Trojano craterarum tria millia? aut armatura varia peditatus, & equitatus in aliqua pugna? quæ popularem admirationem habuerunt: delectationem tibi nullam attulissent. Quòd si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dumodò is tibi quidvis potiùs, quàm orationes meas legerit: næ tu haud paullo plus, quàm quisquam nostrûm, delectationis habuisti. Non enim te puto Græcos, aut Oscos ludos desiderasse: præsertim 5 cum Oscos ludos vel in senatu vestro spectare possis: Græcos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Græca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contemseris? in quibus ipse Pompejus confitetur, se & operam & oleum perdidisse. Reliquæ sunt venationes binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat. sed 6 quæ potest homini esse polito delectatio, cùm aut homo imbecillus à valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transverberatur? quæ tamen, si videnda sunt, sæpe vidisti: neque nos, qui hæc spectavimus, quidquam novi vidimus. Extremus elefantorum dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbæ: 7 delectatio nulla exstitit. quin etiam misericordia quædam consecuta est, atque opinio ejusmodi, esse quandam illi beluæ cum genere humano societatem. His ego tamen diebus, ludis scenicis, ne fortè videas tibi non modò beatus, 8 sed liber omnino fuisse, dirupi me pænè in judicio Galli Caninii, familiaris tui. Quòd si tam facilem populum haberem, quàm Æsopus habuit: libenter mehercule artem desinerem, tecumque, & cum similibus nostri viverem. Nam me cùm antea tædebat, cùm & ætas, & ambitio me hortabantur, & licebat denique, quem nolebam, non defendere: tum verò hoc tempore vita nulla est. 9 Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto: & cogor nonnumquam homines non optimè de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Itaque quæro causas omneis aliquando vivendi arbitratu meo: teque, & istam rationem otii tui & laudo vehementer, & probo: quodque nos minùs intervisis, hoc fero animo æquiore, quòd, si Romæ esses, tamen neque nos lepore tuo, neque te (si qui est in me) meo frui liceret, propter molestissimas occupationes meas: quibus

---

2. *Si te dolor aliqui corporis.*] Sic Victorius, & Vatic. & alibi sæpissimè restituimus *qui* pro quo vulgabatur *quis*. paullò post ex Pall. duobus ac Gruteriano edendum duxi, *contemnenda esse duxisti*: nam vulgo verbum *esse* desideratur.

2. *Patefecisti Sejanum.*] Prima editio, *senium*: Gruterianus, Med. Pall. *senum*: & hic præterea ad oram, *semnium*, Pal. alter, *seni nuper res dicr.* Lambinus, *Misenum*, quod si à libris est, valdè probo.

3. *De scenâ decesse arbitrabar.*] Sic Pal. pr. Vatic. Victorii editio. vulgò, *decessisse*.

4. *Quid? ne id quidem leporis habuerunt.*] Lambinus obsecutus judicio Rivii introduxit, *quid? quòd ne id quidem leporis hab.* quam quidem scripturam in nullo nostrorum offendi. Gulielmius ex conjectura sanandum sumebat hoc modo: *qui ne id quidem.* Sagacior omnino mihi Rivius.

5. *Cùm esses ludos vel in senatu vestro spectare possis: Græcos ita non ames.*] Ita est in Pal. pr. Vaticano, editione Victorii: *vestro* quidem, pro quo vulgo *nostro*. Grut. & alter Pal. postrema verò ita concipiunt: *Græcos verò ita non ames*. vulgò: *Græcos verò ita non ames*.

6. *Quæ potest hominis esse polito delectatio.*) Ita Victorii editio, ac Vaticanus codex. Pal. alter *politis*. reliqui, ut & primus & Grut. *politioc* quod hîc à Cicerone scriptum esse, decem Manutiis juratis non accredam.

7. *Delectatio nulla exstitit.*) Grut. *adstitit*: Pal. alter *extis*: ut apud Nasonem in Fabula Alcyones, *quæ pars admonet abstit*.

8. *Sed liber omnino fuisse, dirupi me pæne.*) Rectissimè sic Pall. duo, Grut. Stevv. editio Victorii. Ego quidem hujus lectionis longe aliam sententiam video, quam non potuisse venire in mentem Lambino, demiror. vulgatum est: *Sed ne liber omnino fuisse, dirupi pæne me*.

9. *Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto.*) Ita Victorius, & Vaticanus codex: Pall. tamen bini Grut. prima editio, quinque Gulielmio super hoc loco consulti, *fructum nullum laboris ex his peto*. vulgo: *laboris exspecto*.

quibus si me relaxaro, (nam ut planè exsolvam, 1 non postulo: te ipsum qui id multos annos nihil aliud commentaris) docebo profectò, quid sit humaniter vivere. 2 Tu mihi istam imbecillitatem valitudinis tuæ sustenta, & tuere, ut facis, ut nostras villas obire, & mecum simul lecticula concursare possis. Hæc ad te pluribus verbis scripsi, quàm soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid hujusmodi scriberem, quo minùs te prætermisisse ludos pœniteret. Quod si assecutus sum, gaudeo: sin minus, hoc me tamen consolor, quòd posthac ad ludos venies, nosque vises: neque in epistolis relinques meis spem aliquam delectationis tuæ. Vale.

¶. ARG. *Mandatum Marii sibi curæ: Bursa condemnatio nam gratulatione dignam esse scribit.*

M. T. C. M. MARIO S. D.

2 MANDATVM tuum curabo diligenter. Sed homo acutus, ei mandasti potissimum, cui expediret, illud vænire quàm plurimo. Sed eo vidisti multum, quod præsiniisti, quo ne pluris emerem. Quòd si mihi permisisses: qui meus amor in te est: confecissem cum coheredibus. nunc, quum tuum pretium novi, 3 in licitatorem potiùs ponam, quàm illud minoris væneat. sed de joco satis est. Tuum negotium agam, sicuti debeo, diligenter. De Bursa, te gaudere certe scio. sed nimis verecundè mihi gratularis. Putas enim, ut scribis, propter hominis sordeis, minùs me magnam illam lætitiam putare. Credas mihi velim, magis me judicio hoc, quàm morte inimici lætatum. Primum enim judicio malo, quàm gladio: deinde gloria potius amici, quàm calamitate. In primisque me delectavit, tantum studium bonorum in me exstitisse contra incredibilem contentionem clarissimi, & potentissimi viri. Postremò, vix verisimile fortasse videatur, oderam multo pejus hunc, quàm illum ipsum Clodium. Illum enim oppugnaram: hunc defenderam. Et ille, cùm omnis resp. in meo capite discrimen esset habitura, magnum quiddam spectavit: nec sua sponte, sed eorum auxilio, qui me stante stare non poterant: hic simiolus, animi causa, me, in quem inveheretur, delegerat: persuaseratque nonnullis invidis meis, se in me emissarium semper fore. Quamobrem valde jubeo gaudere te. magna res gesta est. numquam ulli fortiores cives fuerunt, quàm qui ausi sunt cum contra tantas opes ejus, à quo ipsi lecti judices erant, condemnare. Quod fecissent numquam, nisi iis doleri meus fuisset dolor. 4 Nos hic in multitudine, & celebritate judiciorum, & novis legibus ita distinemur, ut quotidie vota faciamus, ne intercaletur, ut quàm primùm te videre possimus.

¶. ARG. *Causas exponit, cur post Pharsalicam pugnam à Pompejanis discesserit.*

M. CICERO M. MARIO S. D.

3 PERSAEPE mihi cogitanti de communibus miseriis in quibus tot annos versamur, & (ut video) versabimur, solet in mentem venire illius temporis, quo proximè fuimus unà. quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam ad III. Idus majas, Lentulo, & Marcello consulibus, cùm in Pompejanum vesperi venissem, tu mihi sollicito animo præsto fuisti. Sollicitum autem te habebat cogitatio tum officii, tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebare, ne officio deessem: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profectò me quoque ita conturbatum, ut non explicarem, quid esset optimum factu. pudori tamen malui, famæque cedere, quàm salutis meæ rationem ducere. Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ ibi offendi, quò veneram. Primùm neque magnas copias, neque bellicosas: deinde, extra ducem, paucosque prætereà, (de principibus loquor) reliqui primùm in ipso bello rapaces: deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem: maximum autem æs alienum amplissimorum virorum. Quid quæris? nihil boni, præter causam. Quæ cùm vidissem: desperans victoriam, primum cœpi suadere pacem, cujus fueram semper auctor: deinde, cum ab ea sententia Pompejus valde abhorreret, suadere institui, ut bellum duceret. Hoc interdum probabat, & in ea sententia videbatur fore, & fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna cœpisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus, nullus imperator fuit. Signa tirone & collectitio exercitu cum legionibus robustissimis contulit. victus turpissimè, amissis etiam castris, solus fugit. Hunc ego belli mihi finem feci: nec putavi, cùm integri pares non fuissemus, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit, aut in aliquas insidias incidendum, aut deveniendum in victoris manus, aut ad Jubam confugiendum, aut capiendus tanquam exsilio locus, aut cõscisc enda mors voluntaria. Certè nihil fuit prætereà, sive victori nolles, aut non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quæ dixi, incommodis, nihil tolerabilius exsilio, præsertim innocenti: ubi nulla adjuncta est turpitudo: addo etiam, cum ea urbe careas, in qua nihil sit, quod videre possis sine dolore. Ego cum meis, (si quidquam nunc cujusquam est) etiam in meis esse malui. Quæ acciderunt, omnia dixi futura. Veni domum, non quò optima vivendi conditio esset: sed tamen, 5 si esset aliqua forma reip. tanquam in patria ut essem: si nulla, tanquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem, causa nulla visa est: cur optarem, multæ causæ. Vetus est enim, VBI NON SIS QVI FVERIS, NON ESSE cur velis vivere. Sed tamen vacare culpa, magnum est solatium, præsertim cùm habeam duas res, quibus me sustentem: optimarum artium scientiam, & maximam rerum gloriam: quarum altera mihi vivo numquam eripietur; altera ne mortuo quidem. Hæc ad te scripsi verbosius, & tibi molestus fui, quòd te cùm mei, tum reipub. cognovi amantissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primùm scires, me numquam voluisse plus quemquam posse, quàm universam rempub. Posteà autem, quàm alicujus culpa tantum valeret unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem. amisso exercitu, & eo duce, in quo spes fuerat uno, 6 me voluisse etiam, reliquis omnibus postquam non potuerim, mihi ipse finem fecisse belli: nunc autem, si hæc civitas est, civem esse me: si non, exulem

1. *Non postulo: te ipsum qui id multos annos nihil aliud commentaris docebo.*) Accepi hanc lectionem ex editione Victorii & cod. Vaticano, utpote rectissimam & elegantissimam. Pall. duo, Grut. tres Gulielm. & *te ipsum quidem, quod multos annos, &c.* ceterum primus, ac Grut. *commentaris.* Pal. alter *commenteres*, à manu secunda. vulgatum ed.: *(nam postulo) te ipsum quidem qui multos, &c.*

2. *Tu mihi istam imbecillitatem valitudinis tuæ sustenta.*) Sic melius ex Gruteriano & Sicv. nam Pal. tert. ac vulgò: *Tu modo istam, &c.* Paullò post statim edidi: *& mecum simul lecticula concursare:* cùm vulgo exstet *circumcursare* ex Pall. duobus Grut. editione Victorii ac omnium antiquissima Venetâ. Pal. tamen alter stabilit talem lectionem: *& mecum nostra simul lecticula concursare.*

3. *In licitatorem potius ponam.*) Sic Pal. pr. atque editio Victorii. alter verò: *In licitatore potius ponam.* Gruterianus, *in licitationem potius ponam:* licet & edito prisca. Edicum est: *licitatorem potius apponam.*

4. *Nos hic in multitudine & celebritate judiciorum.*) Ita emendavit & edidit Victorius, assentitur Vaticanus. Vulgò *in* omittitur. ceterum frivola est Lambini emendatio *crebritate.* in quam vel cordatiores despuent, vel pueri ipsi mejent.

5. *Si esset aliqua forma reip.*) Sic Victorii editio, cui accedit item antiquissima, Pall. duo Grut. vulgo, *fortuna.* paullo post eidem omnes libri: *cur optarem, multa causa.* vulgo abest *causa*; & meo animo abesset rectius. sed an ideo libros & ipsum Ciceronem in ordinem redigamus, quod non scripsit interdum & volumus?

6. *Me voluisse etiam, reliquis omnibus postquam non potuerim, mihi ipse finem fecisse belli.*) Hæc vera ac recta est distinctio lectioque hujus loci. Lamb. cum Manutio edixêre distinguendum atque interpungendum, *me voluisse etiam reliquis omnibus; postquam non potuerim, mihi, &c.* quâ totam sententiæ elegantiam perire vel puer viderit. ceterum *ipse* non *ipsi* ingerunt o. mss. editiones, prisca ac Victorii.

esse non incommodiore loco, quàm si Rhodum, aut Mytilenas contulissem. Hæc tecum coràm malueram: sed quia longiùs fiebat, volui per litteras eadem: ut haberes quid diceres, si quando in vituperatores meos incidisses. Sunt enim, qui, cùm meus interitus nihil fuerit reip. profuturus, criminis loco putent esse quòd vivam. Quibus ego certò scio non videri satis multos periisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honestè tamen viverent. Armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse, quàm velles: quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si, quæ volo, expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

¶ *ARG. Præmonet Marium de adventu suo in Pompejanum.*

M. T. C. M. MARIO S. D.

4 ADIX. Kal. in Cumanum veni cum Libone tuo, vel nostro potiùs. in Pompejanum statim cogito. Sed faciam antè te certiorem. Te cùm semper valere cupio, tum certè, dum hîc sumus. Vides enim, quanto post unà futuri simus. Quare si quod constitutum cum podagra habes, fac ut in alium diem differas. Cura igitur, ut valeas: & me hoc biduo, aut triduo exspecta.

¶ *ARG. Commendat Trebatium Cæsari.*

CICERO CÆSARI IMPER. S. D.

5 VIDE, quàm mihi persuaserim, te me esse alterum, non modò in his rebus, quæ ad me ipsum, sed etiam in iis, quæ ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram, quocumque exirem, mecum ducere, 1 ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quàm ornatissimum, domum reducerem. Sed postea quàm & Pompeji commoratio diuturnior erat, quàm putaram: & mea quædam tibi non ignota dubitatio, aut impedire profectionem meam videbatur, aut certè tardare: 2 vide, quid mihi sumserim. Cœpi velle, ea Trebatium exspectare à te, quæ speraisset à me. Neque me hercule minùs ei prolixè de tua voluntate promisi, quàm eram solitus de mea polliceri. Casus verò mirificus quidam intervenit, quasi vel testis opinionis meæ, vel sponsor humanitatis tuæ. Nam cùm de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratiùs domi meæ, litteræ mihi dantur à te: quibus in extremis scriptum erat, 3 M. ORFIVM, QVEM MIHI COMMENDAS, VEL REGEM GALLIAE FACIAM, 4 VEL HVNC LEPTAE DELEGA. SI VIS TV, AD ME ALIVM MITTE QVEM ORNEM. Sustulimus manus & ego, & Balbus. tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quod non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initiò mea sponte. post autem invitatu tuo mittendũ duxerim. Hunc, mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quæ per me possis adduci, ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc spondeo non illo vetere verbo meo, quod, cùm ad te de Milone scripsissem, jure lusisti: sed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur: probiorem hominem, meliorem virum, 5 prudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quod 6 familiam ducit in jure civili: singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum, neque præfecturam, neque ullius beneficii certum nomen peto: benivolentiam tuam & liberalitatem peto: neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolæ insignibus. totum denique hominem tibi ita trado de manu (ut ajunt) in manum tuam istam, & victoria & fide præstantem 7 Simus enim putidiusculi, quàm per te vix licet: verùm, ut video, licebit. Cura, ut valeas, & me, ut amas, ama.

¶ *ARG. Monet Trebatium ut urbis desiderium deponat: suaque res, suaq; incepta perficiat.*

CICERO TREBATIO, S. D.

IN omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem, aut ad 6
Balbum mitto, legitima quædam est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benivolentiæ. Tu modò ineptias istas, & desideria urbis, & urbanitatis depone: &, quo consilio profectus es, id assiduitate & virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quàm ignoverunt Medeæ, 8 quæ Corinthum arcem altam habebant matronæ opulentæ, optimates: quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illæ verterent, quòd abesset à patria, „ NAM MVLTI SVAM REM BENE GESSERE, & *publicam, patria procul. Multi, qui domi ætatem agerent, propterea sunt improbati.* Quo in numero tu certè fuisses, nisi te extrusissemus. Sed plura scribemus aliàs. Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris, caveto: &, quum Medeam agere cœpi, illud semper memento, „ QVI IPSE SIBI *sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit.* Cura ut valeas.

¶ *ARG. Monet ut assiduam operam navet Cæsari.*

CICERO TREBATIO.

EGo te commendare non desisto: sed, quid proficiam, 7
ex te scire cupio. Spem maximam habeo in Balbo: ad quem de te diligentissimè & sæpissimè scribo. Illud soleo mirari, non me toties accipere tuas litteras, quoties 9 à Q. mihi fratre afferantur. In Britannia nihil esse audio neq; auri, neque argenti. Id si ita est, 10 essedum aliquod suadeo capias, & ad nos quam primùm recurras. Sin autem sine Britannia tamen assequi, quod volumus, possumus; perfice ut sis in familiaribus Cæsaris. multum te in eo frater adjuvabit meus, multum Balbus: sed mihi crede, tuus pudor, & labor plurimum. Imperatorem liberalissimum, ætatem opportunissimam, commendationem certè singularem habes: ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

¶ *ARG.*

---

1. *Ut eum meis omnibus studiis, beneficiis quàm orn.*] Sic Gruterianus & Victorii editio ex Medicæo codice: ita ut non displiceat lectio Vaticani: *ut eum meis studiis, beneficiis omnibus quàm orn.* vulgò: *meis communibus studiis & beneficiis, &c.*

2. *Vide quid mihi sumserim.*] Gruterianus, *quid mihi viderim sumpsi.* quid si legamus, *quid mihi interim sumpsi.* Paullo post retinui vulgatam lectionem stabilitam à Medic. Pal. pr. editione Victorii; *quæ speraisset à me.* cùm præferant prima editio, Pal. alter Grut. Gulielmiani quatuor *quæ exspectasset.*

3. *M. ORFIVM.*] Sic edidit Victorius, sic quoque est in Vaticano. Pal. pr. *M. Isfium*, sec. *Mnsum.* Gruter. *Isfum.* vulgò, *M. Furium*: alii, ut prisca editio, *M. Rufum.*

4. VEL HVNC LEPTAE DELEGA.] Sic quoque editio prisca Victorii, Pal. pr. Grut. Vatican. Stavvech. Peck. vulgò, *vel Leptæ Legatum.* Lamb. *Relegabo.* Liber Politiani, *Delegatum*; quibus omnibus nihil opus est ad nostram.

5. *Prudentiorem esse neminem.*] Hanc lectionem ex v. c. oræ primæ editionis commisit Egnatius, conspiciturque in Pal. pr. libro aurum contra non caro ac probato, Vatic. recepit denique Lambinus. vulgò; *prudentissimum.*

6. *Familiam ducit in jure civili.*] Sic Victorii editio, Pal. alter ac Vatic. nam unica littera dispessa peccant Pal. pr. Grut. prima editio: *familia induxit.* vulgatur ineptissimè: *quod familiaritatem induxisse jure civili singularem memoria, summæ scientiæ.*

7. *Simus enim putidiusculi.*] Mihi hæc placuit codicis Vaticani scriptura; quam gaudeo quoque probatam Victorio & receptam. vulgò, *sumus.* ceterum alii *Blandiusculi*, alii *Impudentiusculi*, utrique glossa decepti.

8. *Quæ Corinthum, arcem altam habebant.*] Sic meliores editiones omnes ac mss. alii tamen *Corinthu.* editum tamen est, *Corinthi.* paullo post, ad *manibus gypsatissimis* notavit vir doctus ad editionem principem talem glossam: id est, *fugitivis, improbissimis.* Gypsati enim de cataста venalicii. Talis & Medea fugitiva erat patris & patriæ proditrix. quod & ex Politiani codice iisdem verbis exscripsit Johannes Isacius Pontanus. Victorii editio ac Pal. primus scribunt *gypsatissimis.* Pal. alter ad marginem *citatissimis.*

9. *A Q. mihi fratre afferantur.*] Sic transponit Pal. pr. Grut. editio prima ceterum *afferantur* Palat. sec. Vatic. Victorii editio. Pal. verò pr. *efferantur.* vulgo: *à Quinto fratre mihi afferuntur.* Pal. alter *fratre meo aff.* sedeat, quod primo proposui.

10. *Essedum aliquod suades capias.*] Ita habet editio Victorii, Pall. duo. vulgo nimis importunè, *rapias.* paullo post ex Pall. duobus, Gruteriano, editione Victorii ac Vaticano edidi, *assequi quod volumus* deleto, τὸ *id*, quod vulgo male hîc uberat: sic τὸ *enim* paullo post. ideo & ibidem auctoribus omnibus libris nostris scripsi *Multum te in eo frater adjuvab.* cùm Pal. alter tamen sufficiat novam planè lectionem; *Multa te adjuvabit in eo frater meus.*

¶ *ARG. Reprehendit Trebatium, quia delatum à Cæsare tribunatum recusaverat.*

CICERO TREBATIO.

1 SCRIPSIT ad me Cæsar perhumaniter nondum te sibi satis esse familiarem propter occupationes suas, sed certè fore: cui quidem ego tescripsi, 1 quàm mihi gratum esset futurum, si quàm plurimum in te studii, officii, liberalitatis suæ contulisset. Sed ex tuis litteris cognovi præproperam quandam festinationem tuam; & simul sum admiratus, cur tribunatus commoda demto præsertim labore militiæ, contemseris. Querat cum Vacerra, & Manilio: nam Cornelio nihil audeo dicere, cujus tu periculo stultus es, quum te ab eo sapere didicisse profiteris. Quin tu urges istam occasionem, & facultatem, qua melior numquam reperietur? Quòd scribis de illo Preciano jureconsulto, ego te ei non desino commendare: scribit enim ipse mihi, te sibi gratias agere debere. De eo quid sit, cura, ut sciam. Ego vestras litteras Britannicas exspecto. Vale.

¶ *ARG. Litterarum officium à Trebatio requirit. Monet ne reditum in urbem præpropere cupiat.*

MARCUS CICERO TREBATIO.

2 IAMDIU ignoro, quid agas nihil enim scribis: neque ego ad te his duobus mensibus scripseram: quia cum Q. fratre meo non eras, quò mitterem, aut cui darem, nesciebam. Cupio scire quid agas, & ubi sis hiematurus. Equidem velim cum Cæsare: 2 sed ad eum propter ejus * nihil sum ausus scribere. ad Balbum tamen scripsi. Tu deesse tibi noli. *Scribes potius ad nos, dum plenior.* Quòd huc properes, nihil est, 3 præsertim Battara mortuo. sed tibi consilium non deest. Quid constitueris, cupio scire. Cn. Octavius an Cn. Cornelius quidem tuus familiaris, summo genere natus, terræ filius, is me, quia scit tuum familiarem, esse, crebrò ad cenam invitat. adhuc non potuit perducere: sed mihi tamen gratum est. Vale.

¶ *ARG. Objicit per omnia Trebatio ambitionem, justitiam, jucunditatem. Petit, quid profecerint litteræ ad Cæsarem de eo diligenter perscripta.*

10 MARCUS CICERO S. D. TREBATIO.

LEGI tuas litteras: ex quibus intellexi, te Cæsari nolitro valde jureconsultum videri. Est quod gaudeas, te in ista loca veniisse, 4 ubi aliquid sapere viderere. Quòd si in Britanniam quoque profectus esses; profectò nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Verumtamen (rideamus, licet: sum enim à te invitatus) subinvideo tibi, ultrò te etiam accersitum ab eo, ad quem ceteri, non propter superbiam ejus, sed propter occupationem adspirare non possunt. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsisti de tuis rebus: quæ mehercule mihi non minori curæ sunt, quàm meæ. Valde metuo, ne frigeas in hibernis. quamobrem camino luculento utendum censeo. Idem Mucio, & Manilio placebat, præsertim qui sagis non abundares: quamquam vos nunc istic satis calere audio. quo quidem nuntio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior, quàm in advocationibus: qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare essedarios: 5 quem ante ne Andabatam quidem defraudare poteramus. Sed jam satis jocati sumus. Ego de te ad Cæsarem quàm diligenter scripserim, tute scis: quàm sæpe, ego. Sed mehercule jam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis, meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen his litteris, quas proximè dedi, putavi esse hominem commonendum. id feci. quid profecerim, facias me velim certiorem: & simul de toto statu tuo, consiliisque omnibus. Scire enim cupio quid agas, quid exspectes, quàm longum istum tuum discessum à nobis futurum putes. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam. sin autem id non est: nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham: te, qui non huc advoles. Una mehercule nostra vel severe, vel jocosa congressio, pluris erit, quàm non modò hostes, sed etiam fratres nostri Hædui. Quare omnibus de rebus, fac ut quàm primum sciam. *aut consolando, aut consilio, aut re juvero.*

¶ *ARG. Jocatur: monet ut apud Cæsarem maneat: sin minus Romam redeat.*

CICERO TREBATIO S. D. 11

NISI antè Roma profectus esses, nunc eam certè relinqueres. quis enim tot interregnis jureconsultum desiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, ut à singulis interregibus binas advocationes postulent. Satisne tibi videor abs te jus civile didicisse? Sed heus tu, quid agis? ecquid fit? video enim, te jam jocari per litteras. Hæc signa meliora sunt, quàm in meo Tusculano. Sed quid fit, scire cupio. Consuli quidem te à Cæsare scribis: sed ego tibi ab illo consuli mallem. quod si aut fit, aut futurum putas: perfer istam militiam, & permane. Ego enim desiderium tui, spe tuorum commodorum consolabor. sin autem ista sunt inaniora; recipe te ad nos. Nam aut erit hîc aliquid aliquando: aut, si minùs, una mehercule collocutio nostra, plus erit, quam omnes Samarobrivæ. Denique, si citò te retuleris: sermo nullus erit. si diutius frustra abfueris: non modò Laberium, sed etiam sodalem nostrum Valerium pertimesco. Mira enim persona induci potest Britannici jureconsulti. Hæc ego non rideo, quamvis tu rideas; sed de re severissima tecum, ut soleo, jocor. Romoto joco, tibi hoc amicissimo animo præcipio, ut, si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri desiderium: honestatem, & facultates tuas augeas. sin autem ista frigebunt, recipias te ad nos. Omnia tamen, quæ vis, & tua virtute profectò, & nostro summo erga te studio consequêre.

¶ *ARG. Dissuadet Epicuri sectam Trebatio, præsertim Jurisconsulto.*

CICERO TREBATIO.

MIRABAR, quid esset, quod tu mihi litteras mitteres? intermisisses. Indicavit mihi Pansa meus, Epicureum te esse factum. O castra præclara! quid tu fecisses, si te Tarentum, & non Samarobrivam misissem? Jam tum mihi non placebas, cùm idem intuebare, quod & Titius familiaris meus. Sed quoniam modo jus civile defendes, cùm omnia tua causa facias, non civium? Ubi porrò illa erit formula fiduciæ, VT INTER BONOS BENE AGIER

1. *Quam mihi gratum esset futurum.*] Pal. alter. Stev. vech. solemni errore *esse*: unde tamen velit Gulielm. *per quam mihi gratum esse futurum.* Ego nolim quicquam mutari.

2. *Sed ad eum propter ejus * nihil sum ausus scribere.*] Judicio Victorii & hunc locum attexui notavi, quia sic quoque eum reperi in laudatissimo Pal. pr. & Gruteriano. Pal. alter sic concipit: *sed ad eum propter eam nihil ausus sum scribere.* Gulielm. talem affectabat medicinam: *sed ad eum propter ea nihil sum ausus scrib.* Victorii tamen non absurda conjectura injicientis, *propter ejus tullum.*

3. *Præsertim Battara mortuo.*] Sic Pal. pr. editio Victorii, Pall. alter. Grut. Stev. vech. & alius Gulielmio abusus codex, *Baltera*, ms. Politiani *Baltre.* vulgo *Vacerra.* paullo post. ex Pal. duobus, Gruteriano, editione prima edidi. *Cn. Octavius an Cn. Cornelius quidem tuus familiarus.* Victoriana unico verbulo *est* post *Octavius* auctior est in nostris φρυδῶ. vulgò absunt *an Cn. Cornelius quidem.*

4. *Ubi aliquid sapere viderere.*] Grut. *videas*, unde legendum forsasse quemadmodum est in Pal. altero *videare.* paullo post legunt duo Pall. Grut. *ultro etiam acc.* missa provocabulo *tr.*

5. *Quem antea ne Andabatam quidem defraudare poteramus.*] Sic est in Pall. omnibus, editioneque Victorii. Grut. tamen *Andabatam*, unde forsan legendum, *Andabatæ*: quasi dicat; noluisti adesse spectandis essedariis, quem novimus adeo cupidum fuisse spectandi Andabatas, ut nulla re ratione intervertere atque avertere ab eorundem spectatione potuerimus. verum hoc quoque modo citat Lipsius lib. II. Saturnal. sermonum cap. 12.

1. Quo

OPORTET ? 1 Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa ? Quod jus statues COMMUNI DIVIDUNDO, cum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur ? Quomodò autem tibi placebit, JOVEM LAPIDEM jurare, cum scias, Jovem iratum esse nemini posse ? Quid porrò fiet populo Ulubrano, si tu statueris, πολιτεύεσθαι non oportere ? Quare si planè à nobis deficis, molestè fero : sin Pansæ assentari commodum est, ignosco : 2 modò scribe aliquando ad nos, quid agas : &, à nobis quid fieri, aut curari velis.

¶. *ARG. Intermissionis litterarum causam exponit, & inde occasionem arripit libertius jocandi.*

M. T. C. S. D. TREBATIO.

A DEONE me injustum esse existimasti, ut tibi irascerer, quod parum mihi constans, & nimium cupidus 13
decedendi viderere, ob eamque causam me arbitrarere litteras ad te jamdiu non misisse ? Mihi perturbatio animi tui, quam primis litteris perspiciebam, molestiam attulit. Neque alia ulla fuit 3 causa intermissionis epistolarum, nisi quod, ubi esses, planè nesciebam. Hic tu me etiam insimulas, nec satisfactionem meam accipis. Audi, Testami, Utrum superbiorem te pecunia facit, an quòd te imperator consulit ? Moriar, ni, quæ tua gloria est, puto, te malle à Cæsare consuli, quàm inaurari. Si verò utrumque est : quis te feret, præter me, qui omnia ferre possum ? Sed, ut ad rem redeam, te istic invitum non esse, vehementer gaudeo : &, ut illud erat molestum, sic hoc est jucundum. Tantùm metuo, ne artificium tuum tibi parum prosit. Nam ita audio istic.

Non ex jure manu consortum, sed magu ferro
Rem repetunt.

Et tu soles ad vim faciundam adhiberi ? neque est, quod illam exceptionem in interdicto pertimescas : 4 QUÒD TU PRIOR VI, HOMINIBUS ARMATIS NON VENERIS. Scio enim, te non esse procacem in lacessendo. Sed, ut ego quoque te aliquod admoneam de vestris cautionibus : Treviros vites censeo, audio capitaleis esse. mallem auro, ære, argento, essent. Sed aliàs jocabimur. Tu ad me de istis rebus omnibus scribas velim quam diligentissimè. Vale. Ad IIII. Non. Mart.

¶. *ARG. Jocosè reprehendit Trebatium, qui nullas litteras miserat.*

CICERO TREBATIO.

CHRYSIPPUS Vettius, Cyri architecti libertus, fecit, 14
ut te non immemorem putarem mei. salutem enim verbis tuis mihi nuntiarat. Valde jam lautus es, qui gravere litteras ad me dare, homini præsertim prope domestico. Quòd si scribere oblitus es : minùs multi jam, te advocato, causa cadent. sin nostri oblitus es : dabo operam, ut istuc veniam ante, quàm planè ex animo tuo effluo ; sin æstivorum timor te debilitat : aliquid excogita, ut fecisti de Brittannia. Illud quidem perlibenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Cæsari familiarem. Sed meherculè mallem, id quod erat æquius, de tuis rebus ex tuis literis quàm sæpissimè cognoscerem. Quod certè ita fieret, si tu maluisses benivolentiæ, quàm litium jura perdiscere. Sed hæc jocati sumus, & tuo more, & nonnihil etiam nostro. Te valde amamus, nosque à te amari cum volumus, tum etiam confidimus.

¶. *ARG. Trebatium cupit præsentem esse. Gratulatur de Marii familiaritate.*

CICERO TREBATIO.

QUAM sint morosi qui amant, vel ex hoc intelligi potest molestè ferebam anteà, te invitum istic esse : pungit me rursus, quòd scribis esse te istic libenter. neque enim mea commendatione te non delectari faciè patiebar : & nunc angor, quidquam tibi sine me esse jucundum. Sed hoc tamen malo ferre nos desiderium, quàm te non ea, quæ spero, consequi. Quum verò in C. Matii, suavissimi, doctissimique hominis familiaritatem venisti, non dici potest quàm valde gaudeam : qui fac ut te quàm maximè diligat. mihi crede, nihil ex ista provincia potes, quod jucundius sit, deportare. Cura, ut valeas. 15

¶. *ARG. De sapientia Trebatii in bello vitando. De Octavio. De rebus Trebatii inquirit. De divitiis. De superbia ejusdem jocatur.*

M. T. C. S. D. TREBATIO.

IN equo Trojano scis esse in extremo, SERO SAPIUNT. Tu tamen, 5 mi vetule, non serò, primas, illas rabiosulas sat fatuas dedisti : deinde, quòd in Britannia non nimis φιλοπόνως te præbuisti, planè non reprehendo. 6 nunc verò in hibernis injectus mihi videris. itaque te commovere non curas. *Usquequaque sapere oportet, id erit telum acerrimum.* Ego si foris cenitarem, Cn. Octavio, familiari tuo, non defuissem. cui tamen dixi, cum me aliquoties invitaret : Oro te, quis tu es ? Sed mehercules, extra jocum, homo bellus est. vellem eum tecum adduxisses. Quid agatis, & ecquid in Italiam venturi sitis hac hieme, fac planè sciam. Balbus mihi confirmavit, te divitem futurum. id utrùm Romano more locutus sit, bene nummatum te futurum, an, quomodo Stoici dicunt, OMNEIS ESSE DIVITES, QUI CAELO, & terra frui possint, posteà videro. Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quòd negent te percunctantibus respondere. sed tamen est quòd gaudeas, constat enim inter omneis, neminem te uno Samarobrivæ juris peritiorem esse. 16

¶. *ARG. Gratulatur Trebatio de urbis desiderio deposito, eumque cohortatur ut Cæsaris amicitiam plurimi faciat.*

CICERO TREBATIO S. D.

EX tuis litteris, & Quinto fratri gratias egi, & te aliquando collaudare possum, quod jam videris certa aliqua in sententia constitisse. Nam primorum mensium litteris tuis vehementer commovebar, quòd mihi interdum (pace tua dixerim) levis in urbis, urbanitatisque desiderio, interdum piger, interdum timidus in labore militari, sæpe autem etiam, 7 quòd à re alienissimus, & subim- 17

1. *Quis enim est, qui facit nihil nisi sua causa.*] Hæc verba ita concepta sunt in Pal. in Grut. ad marginem, nam seriem ipsa destituunt in editionibus, prima. ac Vict. Ante edebatur, *Quis enim est bonus, qui facit nihil.*

2. *Modo scribe aliquando.*] Ita Pal. pr. Grut. Vict. editio, & omnium antiquissima scribunt. vulgò *scribas.* Sicut & illud succinctius, *à nobis quid fieri aut curari velis*, cum edatur, *à nobis quid agis, quid fieri aut curari velis.* Stevv. quoque illa duo non necessaria vocabula spernit.

3. *Causa intermissionis epistolarum.*] *Litterarum* aliàs. sed hoc est ex Pal. Grut. Vict. statim post, transposui verba, ex Palat. [nam primum tantum, & Gruterianum persequi decrevi, ex temporis angustiia, cum quis ceteri in rebus bonis ferè concurrunt] & Vict. editione ; *Testami : licet pasim feratur, mi Testa.*

4. QUOD TU PRIOR VI, HOMINIBUS ARMATIS NON VENERIS.] Vt Med ita quoque Pal. concepit, neque magnopere titubat Grut. tantum *omnibus* pro *hominibus* referens. Vatic. hæc omnia ita transformat *rem repetunt, & tu soles ad vim faciundam adhiberi ? neque est, quod in prior vi hominibus armatis.* Mihi quoque interjacentia vulgò verba] pro commento ac glossemate oboleverunt, quod auget suspicionem, quòdq; neque in Grut. editione prima *in* conspectui sit. Aliàs cetera sic circumferuntur, *quod tu prior eum hominibus armatis veneris.* prima editio sinceram lectionem ferè exhibet, si modo pro *in* emendes *vi.*

5. *Mi vetule, non sero : primas illas rabiosulas.*] Sic habetur in Pal. Grut. editione principe, ac Victorii. Alii βακχηλε intrudunt. vulgo *primum illas rab.*

6. *Nunc verò in hibernis injectus mihi videris.*] Ita est in Pal. primo. Gr. editione prima, & Victorii, Lamb. quod in unico mss. repeterat *inertius*, fecerat *inarcus* vel potius *virtus* ; quasi difficile fuisset, quod alii ante me viderunt extricare *inertius* ; Gulielm. tamen conjectat, *in lectu.*

7. *Quod à te alienissimus & subimpudens videbare.*] Revocavi hanc lectionem ex Pall. o. Gruteriano, editione prima : cujus acrimoniam facilè tetigerit, cui sagaciores nares : neque enim possum me in explicationes undantes effundere, quod forsan plerique quærent ac querentur. Vulgo interpolatitie est editum. *quod à te alienissimum est, subimpudent vid.* Paullo post scripsi *Alexandream.* auctoritate Vaticani & editionis Victorianæ. vulgo *Alexandriam.* Ad rem quod attinet, signat decoctionem Ptolomæi Regis cum Rabirio Postumo & aliis creditoribus. Inepte ergo Lamb. *Alexiam* introduxit.

subimpudens videbare. tamquam enim syngrapham ad imperatorem, non epistolam attulisses, sic pecunia ablata domum redire properabas: nec tibi in mentem veniebat, eos ipsos, qui cum syngraphis venissent Alexandream, nummum adhuc nullum auferre potuisse. Ego, si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maximè vellem. non enim mediocri afficiebar vel voluptate ex consuetudine nostra, vel utilitate ex consilio, atque opera tua. Sed cùm te ex adolescentia tua in amicitiam, & fidem meam contulisses: semper te non modò tuendum mihi, sed etiam augendum, atque ornandum putavi. Itaque quoad opinatus sum, me in provinciam exiturum, quæ ad te ultrò attulerim, meminisse te credo, postea quàm mea mutata ratio est, cùm viderem, me à Cæsare honorificentissimè tractari, & unicè diligi, hominisque liberalitatem incredibilem, & singularem fidem nossem: sic ei te commendavi, & tradidi, ut gravissimè, diligentissimeque potui. Quod ille ita & accepit, & mihi sæpe litteris significavit: 1 & tibi & verbis, & re ostendit, mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas, ne dimiseris: &, si qua te fortè res aliquando offenderit, cùm ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit visus, perferto, & ultima exspectato: quæ ego tibi & jucunda, & honesta præstabo. Pluribus te hortari non debeo. tantùm debeo, neque amicitiæ confirmandæ clarissimi, ac liberalissimi viri, neque uberioris provinciæ, neque ætatis magis idoneum tempus si hoc amiseris, te esse ullum umquam reperturum. Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelio videbatur. 2 In Britanniam te profectum non esse gaudeo, quòd & labore caruisti, & ego te de rebus illis non audiam. Ubi sis hibernaturus, & qua spe, aut conditione, perscribas ad me velim. Vale.

¶ *ARG. Laudat Trebatii sententiam de militia. jocatur in ejus parsimoniam, quia scripserat in palimpsesto.*

CICERO TREBATIO, S. D.

18 A Coepi à te aliquot epistolas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas: in quibus me cetera delectarunt. Significabant enim, te istam militiam jam firmo animo ferre, & esse fortem virum & constantem. Quæ ego paulisper in te ita desideravi, non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te æstuare putarem. Quare perge, ut cœpisti: forti animo istam tolera militiam. Multa, mihi crede, assequêre. ego enim renovabo commendationem: sed tempore. Sic habeto, non tibi majori esse curæ, ut iste tuus à me 3 discessus quàm fructuosissimus tibi sit, quàm mihi. Itaque, quando vestræ cautiones infirmæ sunt, Græculam tibi misi cautionem chirographi mei. Tu me velim de ratione Gallici belli certiorem facias. ego enim ignavissimo cuique maximam fidem habeo. Sed, ut ad epistolas tuas redeam, cetera bellè: illud miror. quis solet eodem exemplo pluteis dare, qui sua manu scribit? Nam quòd in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam: sed miror, 4 quidin illa chartula fuerit, quod delere malueris, quàm hæc scribere: nisi fortè tuas formulas. Non enim puto te meas epistolas delere, ut reponas tuas. An hoc significas, nihil fieri? frigere te? ne chartam quidem tibi suppeditare? Jam ista tua culpa est, qui verecundiam tecum extuleris, & non hic nobiscum reliqueris. Ego te Balbo, cum ad vos proficiscetur, more Rom. commendabo. Tu, si intervallum longius erit mearum litterarum, ne sis admiratus. eram enim abfuturus mense Aprili. Has litteras scripsi in Pomptino, cum 5 ad villam Metrilii Philemonis devertissem: ex quo jam audieram fremitum clientium meorum, quos quidem tu mihi conciliasti. Nam Ulubris honoris mei causa vim maximam ranunculorum se commosse constabat. Cura ut valeas. VI. Idus April. de Pomptino.

EPISTOLAM tuam, quam accepi ab L. Arruntio, conscidi innocentem. nihil enim habebat, quod non vel in concione rectè legi posset. Sed & Arruntius ita te mandasse ajebat, & tu adscripseras. Verùm illud esto. nihil te ad me postea scripsisse demitor, præsertim tam novis rebus.

¶ *ARG. De Topicis, à se, Trebatio inscriptis.*

CICERO TREBATIO, S.

VIDE, quanti apud me sis: etsi jure id quidem. non enim te amore vinco. Verumtamen quod præsenti tibi prope subnegarem, non tribuerem certe, id absenti debere non potui. Itaque, ut primum Velia navigare cœpi, institui 6 Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa urbe commonitus, amantissima tui. Eum librum tibi misi Rhegio, scriptum, quàm plenissimè res illa scribi potuit. Sin tibi quædam videbuntur obscuriora: cogitare debebis, NULLAM ARTEM litteris sine interprete, & sine aliqua exercitatione percipi posse. Non longe abieris. num jus civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, 7 doctorem tamen, unumque desiderant. Quamquam tu si attentè leges, si sæpius, per te omnia consequere, ut certè intelligas. ut verò etiam ipsi tibi loci proposita quæstione occurrant, exercitatione consequere. in qua quidem nos te continebimus, si & salvi redierimus, & salva ista offenderimus. V. Kal. Sext. Rhegio. 19

¶ *ARG. De amore Veliensium erga Trebatium. Hortatur ne paternas possessiones vendat. De Nicomi libro.*

CICERO TREBATIO, S. D.

AMABILIOR mihi Velia fuit, quod te ab ea sensi amari. Sed quid ego dicam te, quem quis non amat? Rufio, medius fidius, tuus ita desiderabatur, ut si esset unus è nobis. Sed ego te non reprehendo, qui illum ad ædificationem tuam traduxeris. Quamquam enim Velia non est vilior, quàm Lupercal, tamen isthuc malo, quàm hæc omnia. Tu, si me audies, quem soles, has paternas possessiones 20

1. *Et tibi & verba, & re ostendit.*) Ita elegantius Vat. & Vict. editio. vulgo secundum ordine & negligitur. paullo ftatim ex Vatic. ac Vict. scripsi: *& si qua te fortè res aliquando.* vulgo *si qua:* cum tamen omnes mss. & editio prima contra eat: *& qua te forte res.*

2. *In Britanniam te profectum non esse gaudeo.*) Ita Pal. pr. Gr. editio pr. ac Vict. Vulgatum ante hac est: *in Britanniam te non esse profectum, vehementer gaudeo.*

3. *Discessus quam fructuosissimus tibi sit quam mihi.*) Ita edidit Vict. Pal. tamen Gr. prima editio, Vat. *tam fructuosi sit quam.* Vulgo *discessus fructuosissimus tibi sit quam mihi*, qui paullo post *Græculam*, expunctum, pro eoque *gravicula* substitutum. verumtamen viderint an Græca fide egerint. nam mihi constat eos hoc ævo die vidisse.

4. *Quid in illa chartula fuerit.*) Unus Gul. codex: *quid in ima chartula fuerit.* Quod verò illa posteriora verba quàm hæc scribere inducit atque ejicit Lam. folens more suo ingenii facit, non ex veritate sed ex libidine. ictantrilla in libris omnibus, atque adeo editione principe, nisi quod ad eandem notet Egnat. legi aliàs sut Man. volebat postea adnotatumque ad Politiani librum] *quàm exscribere.* Cæterus tamen amplius malebat, *quàm hæc exscribere.*

5. *Ad villam Metrilii Philemonis devertissem.*) Sic Pal. primus, Vat. editio Vict., vulgo *devertissem*: sicut & *Philemona*, pro *Philemona* subingerunt editiones.

6. *Topica Aristotelea.*) Hoc edidit Vict. ex Med. & sic quoque Vatic. vulgo: *Aristotelica.* post ftatim, edidi *plenissime* ex Pal. pr. Gr. Stev. editione prima atque Vict. vulgo, *plenissimè.*

7. *Doctorem unumque desiderant.*) Ita est in Pal. Stev. Pec. Vat. editione prima & Vict. Nec erat, quod Man. istam emendationem *usumque* pro sua nimis venditaret, cum eam adnotarit ad editionem primam, nescio unde. Egnat. Grut habebat *nunquam* fronti deinde diverso calamo additum *ne*: quod tamen glaciei fragilius [licet à Lambino omni judicio præferatur] durare non potest. vulgo, *Doctorem tamen summaque desiderant.*

1. *Habet*

nes tenebis (neſcio quid enim Velienſes verebantur) neque Halethem, nobilem amnem relinques, nec Papiriana domum deſeres. quamquam illa quidem habet lotum, à quo etiam advenæ teneri ſolent: quem tamen ſi excideris, multùm proſpexeris. Sed in primis oportunum videtur, his præſertim temporibus, habere perfugium, primum eorum urbem, quibus carus ſis: denique tuam domum, tuosque agros, eaque remoto, ſalubri, amœno loco: idque etiam mea intereſſe, mi Trebati, arbitror. Sed valebis, 2 meaque negotia, meque diis juvantibus ante brumam exſpectabis. Ego à Sext. Fadio, Niconis diſcipulo, librum abſtuli, Νίκωνος περὶ πολυφαγίας. O medicum ſuavem, meque docilem, ad hanc diſciplinam! Sed Baſſus noſter me de hoc libro celavit: te quidem non videtur. Ventus increbreſcit. Cura, ut valeas. XII. Kal. Sext. Velia.

¶. ARG. Silis cauſam Trebatio commendat.

CICERO TREBATIO, S.D.

21 SILII cauſam te docui. is poſteà fuit apud me, cùm ei dicerem, tibi videri ſponſionem illam non ſine periculo facere poſſe. SI BONORUM TURPILIAE POSSESSIONEM, QU CAEPIO PRAETOR EX EDICTO SUO MIHI DEDIT, negare ajebat Servium, tabulas teſtamenti eſſe eas, quas inſtituiſſet is, qui factionem teſtamenti non habuerit: hoc idem Oſilium dicere: tecum ſe locutum negabat: meque rogavit, ut ſe & cauſam ſuam tibi commendatem. Nec vir melior, mi Teſta, nec mihi amicior P. Silio quisquam eſt, te tamen excepto. Gratiſſimum igitur mihi feceris, ſi ad eum ultrò veneris, eique pollicitus eris. ſed, ſi me amas, quàm primum hoc te vehementer eriam atque etiam rogo.

¶. ARG. De quadam juris controverſia ſcribit.

CICERO TREBATIO, S.D.

22 ILLUSERAS heri inter ſcyphos: quòd dixeram, controverſiam eſſe, poſſetne heres, quòd furtum anteà factum eſſet, furti rectè agere. Itaque, etſi domum bene potus, ſeroque redieram, tamen id caput, ubi hæc controverſia eſt, notavi, & deſcriptum tibi miſi: ut ſcires, id, quod tu neminem ſenſiſſe dicebas, Sex. Ælium, M. Manilium, M. Brutum ſenſiſſe. Ego tamen Scævolæ, & Teſtæ aſſentior. Vale.

¶. De ſigniis à Fabio Gallo comparatis.

CICERO S.D. FABIO GALLO.

233 TANTUM quòd ex Arpinati veneram, cùm mihi à te litteræ redditæ ſunt: ab eodemque accepi Avianii litteras: in quibus hoc inerat liberaliſſimum, nomina ſe facturum, cum veniſſet, qua ego vellem die. Fac, quæſo, qui ego ſum, eſſe te. eſtne aut tui pudoris, aut noſtri, primùm rogare de die: deinde plus annua poſtulare? Sed eſſent, mi Galle, omnia faciha, ſi & ea mercatus eſſes, quæ ego deſiderabam, & ad eam ſummam, quam volueram. 4 Attamen iſta ipſa, quæ te emiſſe ſcribis, non ſolùm rata mihi erunt, ſed etiam grata. planè enim intelligo, te non modò ſtudio, ſed etiam amore uſum, quæ te delectarint, hominem, (ut ego ſemper judicavi,) in omni judicio elegantiſſimum, quæ me digna putaris, coëmiſſe. Sed velim maneat Damaſippus in ſententia. prorſus enim ex iſtis emtionibus nullam deſidero. Tu autem ignarus inſtituti mei, quanti ego genus omninò ſignorum omnium non æſtimo, tanti iſta quatuor, aut quinque ſumſiſti. Bacchas iſtas cum Muſis Metelli comparas. Quid ſimile? primùm, ipſas ego Muſas numquam tanti putaſſem: atque id feciſſem Muſis omnibus approbantibus. ſed tamen erat aptum bibliothecæ, ſtudiiſque noſtris congruens. Bacchis verò ubi eſt apud me locus? At pulchellæ ſunt. Novi optimè, & ſæpe vidi. nominatim tibi ſigna tibi nota mandaſſem, ſi probaſſem. Ea enim ſigna ego emere ſoleo, quæ ad ſimilitudinem gymnaſiorum exornent mihi in palæſtra locum. Martis verò ſignum quò mihi pacis auctori? Gaudeo nullum Saturni ſignum fuiſſe. hæc enim duo ſigna putarem mihi æs alienum attuliſſe. Mercurii mallem aliquod fuiſſet. feliciùs, puto, cum Avianio tranſigere poſſemus. Quod tibi deſtinaras trapozophoron; ſi te delectat, habebis: ſin autem ſententiam mutaſti, ego habebo ſcilicet. Iſta quidem ſumma næ ego multo libentiùs emerim diverſorium Tarracinæ, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim. Omnino liberti mei video eſſe culpam, cui planè res certas mandaram: itemque Junii, quem puto tibi notum eſſe, Aviani familiarem. Exhedria quædam mihi nova ſunt inſtituta in porticula Tuſculani. ea volebam tabellis ornare. etenim, ſi quid generis iſtiusmodi me delectat, pictura delectat. Sed tamen, ſi iſta mihi ſunt habenda, certiorem velim me facias, ubi ſint, quando arceſſantur, quo genere vecturæ. Si enim Damaſippus in ſententia non manebit, aliquem pſeudodamaſippum vel cum jactura reperiemus. Quod ad me de domo ſcribis iterum, jam id ego proficiſcens mandabam meæ Tulliæ. Ea enim ipſa hora acceperam tuas litteras: egeram etiam cum tuo Nicia, quòd is utitur, ut ſcis, familiariter Caſſio. Ut redii autem, priùs, quàm tuas legi has proximas litteras, quæſivi de mea Tullia, quid egiſſet, per Liciniam ſe egiſſe dicebat. ſed opinor Caſſium uti non ita multùm ſorore. eam porrò negat ſe audere, cùm vir abeſſet (eſt enim profectus in Hiſpaniam Dexius) illo & abſente, & inſciente, migrare. Eſt mihi gratiſſimum, tanti à te æſtimatam conſuetudinem vitæ, victuſque noſtri: primùm ut eam domum ſumeres, ut non modò propè me, ſed planè mecum habitare poſſes: deinde ut migrare tantopere feſtines. Sed ne vivam, ſi tibi concedo, ut ejus rei tu cupidior ſis, quàm ego ſum. Itaque omnia experiar. Video enim quid mea intereſſit, quid utriuſque noſtrûm. ſi quid egero, faciam ut ſcias. Tu & ad omnia reſcribes, & quando te exſpectem facies me, ſi tibi videtur, certiorem.

ARG.

---

1. *Habet lotum, à quo etiam advenæ teneri ſolent*) Nos quidem, qua licet, ne pilum à Vict. diſcedimus; quod & hîc cavimus, quandoquidem illi ſecundas fert Vatic licet oppedat Man. quod ferè animadvertimus, cum facere animi morbo in Victorium. quem quidem poſt Politianum omnium maximi, ut debeo, facio. vulgo, *locum* aliàs *lacum*; quidam *lacum*: Canteri *terreri* locum non habet.

2. *Meaque negotia, meque diis juvantibus.* Ejeci *Tu videbis* poſt *negotia* ſuaſu Pall. Grut. Stevv. & editionis primæ hoc verbi reduviam præcidentium. Præterea plurima in hac epiſtola emendavi auctoritate librorum; ad quorum ſingulorum rationes conſiderare & immorati cujus eandem cui eſſet?

3. *Tantum quod ex Arpinati veneram.*) Ita Pall. Vat. pecx. nam Gruteriano & Stevv. tota deeſt: ita prima editio ac Vict. vulgò edictio prædagogorum *Τὸ quod* exulat. paullo ſtatim ex pall. Vat. Vat. editione Vict. ſcripſi, *accepi Avianii litteras in quibus hoc inerat.* cum vulgetur: *Avianii in quibus hoc erat.*

4. *Attamen iſta ipſa.*) Sic edidit Vict. ſic quoque prima, & Vat. Pall. tamen optimus: *hæc tamen iſta ipſa.* vulgo: *iſtaec ipſa.* puſilla hæc ſunt ſed tamen exoneranda, quia non Ciceronis: ſicut & illud: *genus omne ſignorum omnium*: cum eſſet in pall. editione primaria ac Victorii, ut edidi.

¶. *ARG. Tigellium injustè sibi iratum scribit.*

CICERO S. D. M. FABIO GALLO.

24 AMORIS quidem tui, quoquò me vertì, vestigia: vel proximè de Tigellio. Sensi enim ex litteris tuis, valde te laborasse. Amo igitur voluntatem. Sed pauca de re. Capius, (opinor) olim, NON OMNIBUS DORMIO: sic ego non omnibus, mi Galle, servio. etsi quæ est hæc servitus? Olim, cùm regnare existimabamur, non tam ab ullis, quàm hoc tempore observor à familiarissimis Cæsaris omnibus, præter istum. Id ego in lucris pono non ferre hominem pestilentiorem patria sua: eumque addictum jam tum puto esse Calvi Licinii Hipponacteo præconio. At vide, quid succenseat. Phameæ causam receperam, ipsius quidem causa. erat enim mihi sanè familiaris. Is ad me venit: dixitque, judicem sibi operam dare constituisse eo ipso die, quo de P. Sestio in consilium iri necesse erat. respondi nullo modo me facere posse. 1 quum vellem alium diem si sumsisset, me ei non defuturum. Ille autem, qui sciret, se nepotem, bellum tibicinem habere, 2 & sat bonum unctorem, discessit à me, ut mihi videbatur, iratior. Habes Sardos venaleis: alium alio nequiorem. Cognosti meam causam, & istius Salaconis iniquitatem. Catonem tuum mihi mitte. cupio enim legere. me adhuc non legisse, turpe utrique nostrum est. Vale.

¶ *ARG. Epistolam Galli non conscissam significat. Monenti ut cautè de Cæsare loqueretur, gratias agit. Hortatur ut ne scribendi exercitationem intermittat.*

CICERO S. D. M. FABIO GALLO.

25 QUOD epistolam conscissam doles, noli laborare. salva est domi. petes cùm libebit. Quòd autem me mones, valde gratum est: idque ut semper facias, rogo. videris enim mihi vereri, ne, si istum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδόνιον. Sed heus tu, manum de tabula. magister adest citiùs, quàm putaramus. 3 Vereor ne in Catonium, Catoninos. Mi Galle, cave putes quid quam melius, quàm epistolæ tuæ partem ab eo loco: cetera labuntur. Secretò hoc audi: tecum habeto: ne Apellæ quidem, liberto tuo, dixeris. præter duo nos, loquitur isto modo nemo: bene, malene, vide o: sed, quidquid est, nostrum est. Urge igitur: nec transversum unguem (quòd ajunt) à stilo. is enim est dicendi opifex. atque equidem aliquantum jam etiam noctis assumo. Vale.

¶ *ARG. De morbo ex herbarum usu contracto scribit.*

CICERO S. D. GALLO.

26 CUM decimum jam diem graviter ex intestinis laborarem: neque iis, qui mea opera uti volebant, me probarem non valere, quia febrim non haberem: fugi in Tusculanum: cùm quidem biduum ita jejunus fuissem, ut ne aquam quidem gustarem. Itaque confectus languore, & fame, magis tuum officium desideravi, quàm abs te requiri putavi meum. Ego autem cùm omneis morbos reformido, tum in quod Epicurum tuum Stoici malè accipiunt, quia dicat, δυσεληῖ, καὶ δυσπερελκῆ πάθη, sibi molesta esse: quorum alterum, morbum edacitatis esse putant: alterum etiam turpioris intemperantiæ. Sanè δυσπερελκῆ pertimueram. Sed visa est mihi vel loci muratio, vel animi etiam relaxatio, vel ipsa fortasse jam senescentis morbi remissio profuisse. Attamen, ne mirere unde hoc acciderit, quomodove commiserim: lex sumtuaria, quæ videtur λιτότητα attulisse ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere: fungos, helluellas herbas omneis ita condiunt, ut nihil possit esse suavius. in eas cùm incidissem in cena augurali apud Lentulum, tanta me ἀλγηδὼν arripuit, 4 ut hodie primum videar cœpisse convalescere. Ita ego, qui me oltreis, & murænis facilè abstinebam: à beta etiam & à malva deceptus sum. Posthac igitur erimus cautiores. Tu tamen cùm audisses ab Anicio (vidit enim me nauseantem) non modò mittendi causam justam habuisti, sed etiam visendi. Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam. nam & vireis, & corpus amisi. Sed, si morbum depulero, facilè, ut spero, illâ revocabo.

¶ *ARG. Accusationi Galli respondet.*

CICERO S. D. M. FABIO GALLO.

MIROR, cur me accuses, cùm tibi id facere non liceat, 26 quòd si liceret, tamen non debebasi EGO ENIM TE IN CONSULATU OBSERVARAM. Et ais, fore, ut te Cæsar restituat. Multa tu quidem dicis: sed tibi nemo credit. 5 Tribunatum plebei dicis te mea causa petisse. Utinam semper esses tribunus: intercessorem non quæreres. Negas, me audere, quod sentiam, dicere. Quasi tibi, 6 cùm impudenter me rogares, parum fortiter responderim. Hæc tibi scripsi, ut isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognoscerem. Quòd si humaniter mecum questus esses, libenter tibi me, & facilè purgassem. Non enim ingrata mihi sunt, quæ fecisti: sed quæ scripsisti, molesta. Me autem, propter quem ceteri liberi sunt, tibi liberum non visum, demiror. Nam si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti: quid tibi ego debeo? si vera: tu es optimus testis, quid mihi populus Rom. debeat.

¶ *ARG. Probat Curium, qui, Rep. desperata, in Græciam se contulerit.*

M. CICERO S. D. CURIO.

MEMINI, cùm mihi desipere videbare, 7 quòd cum istis potiùs viveres, quàm nobiscum. Erat enim 27 multò domicilium hujus urbis, (cùm quidem hæc urbs,) aptius

1. *Quum vellem alium diem si sumpsisset.*) Hæc est Vat. codicis lectio, in Vict. quoque editione conspicua. vulgò: *quem vellet.*

2. *Et sat bonum unctorem.*) Alii ex conjectura, *sat bonum cantorem*: ego miror, cur hoc velit quoque Man. Sic autem est in pall. editione primâ, ac Vict. duo Gul. *Unctorem*: unde ille facit *diertorem*.

3. *Vereor ne in Catonium Catoninos.*) Ita Pall. editioque Vict. nec longè abit impressio prima: *Ta Catonem Catoninos*. Malebat tamen Vict. sicut & apud A. Gellium *Catonum*. Alii tamen: *ne in Catonum Cato nos*. Mur. verò pro *Catonium* malebat *Charonium* ex pollice. Notat quoque Gul. ex suorum uno *Catonum. Cato nos*. Vulgatum est *ne in Catonem, Cato in nos*: quod licet multis logis explicet Man. cordatiorum tamen nemini probaverit. *Vereor ne in Catonium Catoninos.*) Id est, ne morte afficiat Catonianarum partium homines & orco demittat. *Salmas.*

4. *Ut hodie primum videar cœpisse convalescere.*) Ita Pall. Grut. prisca editio Stevvalii *videatur*.

5. *Tribunatum plebei dicis te mea causa petisse.*) Sic est in pall. Grut. vetus editione principe, sicque ex Med. notat Victor. Illud tamen quoque notandum, in Vaticano & Grut. haberi *Tribunum*. Vulgatur autem: *Tribunatum plebis dicis te mea causa petisse*. ceterum vigilius lib. XVI. Annal. evincit hæc scribi ad T. Fadium Gallum, non ad Fabium, consulatur.

6. *Cum impudenter me rogares.*) Ita pall. Vat. Victorii editio prima tamen & Grut. *cum parum impudenter* mendosè. Editum est *cùm parùm impudenter me rogares*. Illud pereo miror Vict. edidisse: *Quod si inhumaniter mecum questus esses*. Sphalma accusat sùmi typographi non puto esse. Finem vero epistolæ ita concipiunt pall. Gr. editionum prima: *Tu es optimus testis mihi populus Rom. debeat*. distinguerem: *si vera: tu es optimus testis, mihi, populus Rom. debeat*. sensum acutiores facilè penetrarint.

7. *Quod cum istis potius viveres.*) Ita melius pall. Gr. prima editio ac Victorii. vulgatum est: *quod istic potius vir*. In fine fere epistolæ volebat ex conjectura Gulielmius: *alia etiam nostra culpa sic acciderunt*. Malè, primò quia contra libros omnes; deinde avertit & invertit sensum totum: quem si attendisset, non tam temerè ad emendandum profluxisset.

aptius humanitati, & suavitati tuæ, quàm tota Peloponnesus, nedum Patræ. Nunc contrà & vidisse mihi multùm videris, cùm, prope desperatis his rebus, te in Græciam contulisti, & hoc tempore non solùm sapiens, qui hinc abesis, sed etiam beatus. quamquam, quis, qui aliquid sapiat, nunc esse beatus potest? Sed, quod tu, cui licebat, pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi NEC PELOPIDARUM, nosti cetera: nos idem propemodum consequimur alia ratione. Cum enim salutationi nos dedimus amicorum; quæ fit hoc etiam frequentiùs, quàm solebat, quòd, quasi avem albam, videntur benè sentientem civem videre: abdome in bibliothecam. Itaque opera efficio tanta, quanta fortasse tu senties. Intellexi enim ex tuo sermone quodam, cùm meam mœstitiam, & desperationem accusares domi tuæ, dicere te, ex meis libris animum meum desiderare. Sed mehercule & tum rempubl. lugebam, quæ non solùm suis erga me, sed etiam meis erga se beneficiis erat mihi carior: & hoc tempore, quamquam me non ratio solùm consolatur, quæ plurimum debet valere, sed etiam DIES, QUAE STULTIS QUOQUE MEDERI SOLET: tamen doleo, ita rem communem esse dilapsam, ut ne spes quidem, meliùs aliquando fore, relinquatur. Nec verò nunc quidem culpa in eo est, in cujus potestate omnia sunt, (nisi fortè id ipsum esse non debuit) sed alia casu, alia etiam nostra culpa sic acciderunt, ut de præteritis non sit querendum. Reliquam spem nullam video. quare ad prima redeo. Sapienter hæc reliquisti, si consilio: feliciter, si casu.

¶ *ARG. Litteras commendatitias petit ad Sulpicium.*

CURIUS M. CICERONI SUO S.

29 SI vales, bene est. Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri. ergo fructus est tuus, mancipium illius, quod quidem 1 si inter senes coëmtionalis vænale proscripserit, egerit non multum. At illa nostra prædicatio, quanti est, nos, 2 quòd simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere? Quare, Cicero mi, perseverà constanter nos conservare, & Sulpicii successori nos de meliore nota commenda, quo facilius tuis præceptis obtemperare possimus, teque ad ver lubentes videre & nostra defigere, deportareque tutò possimus. Sed, amice magne, noli hanc epistolam Attico ostendere: sine eum errare, & putare, me virum bonum esse, nec solere duo parietes de eadem fidelia dealbare. Ergo, patrone mi, bene vale, Tironemque meum saluta nostris verbis. Dat. ad IIII. Kal. Novemb.

¶ *ARG. De Canimo, Fabio prid. Kal. Ian. mortuo substituto. De litteris commendatitiis ad Atticum Sulpicii successorem.*

CICERO CURIO, S. D.

30 EGo verò jam te nec hortor, nec rogo, ut domum redeas, quin hinc ipse evolare cupio, & aliquò pervenire, ubi nec PELOPIDARUM NOMEN, NEC FACTA AUDIAM. Incredibile est, quàm turpitet mihi facere videar, qui his rebus interfim. Næ tu videris multo antè providisse, quid impenderet tum, cùm hinc profugisti, quamquam hæc etiam audita acerba sunt, tamen AUDIRE TOLERABILIUS EST, quàm videre. In campo certè non fuisti, cum H. II. comitiis quæstoris institutis, sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset: quo mortuo nuntiato, sella sublata est. Ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: cos. H. VII. renuntiavit, qui usque ad Kalendas Jan. esset; quæ erant futuræ manè postridie. Ita Canimio consule scito neminem prandisse. nihil tamen eo consule malt factum est. fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Hæc tibi ridicula videntur. non enim ades. quæ si videres, lacrymas non teneres. Quid si cetera scribam? sunt enim innumerabilia generis ejusdem: quæ quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiæ portum contulissem, & nisi haberem socium studiorum meorum, Atticum nostrum: cujus quum proprium te esse scribis mancipio, & nexu: meum autem usu, & fructu, contentus isto sum. ID ENIM est cujusque proprium, quo quisque fruitur, atque utitur. Sed hæc aliàs pluribus. Acillius, qui in Græciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est. bis enim est à me judicio capitis, rebus salvis, defensus: & est homo non ingratus, meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissimè scripsi, eamque epistolam cum hac conjunxi: quam ille quomodo acceperit, & quid tibi pollicitus sit, velim ad me scribas.

¶ *ARG. Invitat Curionem ad mutua officia & reditum urbanum.*

CICERO CURIO S. D.

FACILE perspexi ex tuis litteris, quod semper studui, & me à te plurimi fieri, & te intelligere, quàm mihi carus esses. Quod quum uterque nostrûm consecutus est; reliquum est, ut officiis certemus inter nos: quibus æquo animo vel vincam te, vel vincar abs te. Acilio non fuisse necesse meas dari litteras, facilè patior. Sulpicii tibi operam intelligo ex tuis litteris, non multùm opus fuisse, 3 propter tuas res ita contractas, ut, quemadmodum scribis, nec caput, nec pedes. Equidem vellem, uti pedes haberent, ut aliquando redires. Vides enim exaruisse jam veterem urbanitatem: ut Pomponius noster suo jure possit dicere, *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam.* Ergo is tibi, nos ei succedimus. Veni igitur, quæso, ne tamen semen urbanitatis una cum rep. intereat.

¶ *ARG.*

---

1. *Si inter senes coëmtionalis vænale proscripserit.*) Hoc est, si mihi interrejecula ejusmodi mancipia titulum in venalitio pinxerit, venditeritque me, parum ei fecerit. Quare? quia inutiles sumus & nullius pretii. Ita de se modeste. Recordare, nunc *venales* κατ' ἐξοχὴν dici de mancipiis venui. *Grex venalium.* Plaut. *Gronov.* Pal prima editio: Peckio excerpta: *si inter senes contionales.* Grut. *si inter nos senes contionales ven.* Hotoman. verò ad LL. XII. Tabularum dicit legi in vet. libro, *inter vos concionales.* At Egnat. ad oram priscæ editionis, annotat perscriptum aliàs esse in cod. vet. *inter vos senes*, sicut non multum diversè ex Grut. indicavi.

2. *Quod sumus quod habeamus quòd homines existimemur.*) Ita Pal. Stev. & editio prisca ac Victorii. Gruterianus autem codex, *quod simus, hoc habeamus, quòd homines existimemur.* Neque erat Lambini ædilitio fastu tam bonam mercem effundere: nam illa verba, *quod habeamus*, abjecit: rectè ergo revocantur præpostera importunitate pulsa inoxiè; sicut & paullo post, *Tè prius persimus*, cum reideat in Pall. editione prima, ac Vict. Manutiique videturque adeo in illo libro fuisse, ex quo Gruterianus transcriptus est: nam priore deceptus, cum putaret se posterius quoque scripsisse tota illa verba præterire: *teque ad ver lubentes videre, & nostra defigere, deportareque tutò possimus.* Quod verò pro *defigere* idem Dionysius *deserere* seu *repgere* mavelt, suo ingenio audax est, & impudens omnes libros in ordinem cogendi. paullo denique post scripsi ex Victorii editione ac Vaticano; *Duo parietes de eadem fidelia dealbare*: sicut Ep. XXV. ex Pall. atque iisdem *praeter duo nos loquitur iste modo nemo*, cum edatur ad guttum quidem pullatorum ac veterum pædagogorum *duo*: sed qui contra dicunt, in lingua latina barbari sunt.

3. *Propter tuas res ita contractas.*) Non damno lectionem Stevv. & Gr. *per tuas res ita contractas*; imo elegantior mihi videtur ac verior. illa verò verba *nisi nos pauci retineamus gloriam antiquam Atticam.* videntur ex aliquo vetere poëta huc traducta à Cicerone eleganter: ideoque jussi diverso caractere imprimenda, tamquam integrum complexa Trochaicum.

4. *Ne tamen semen urbanitatis cum Rep. intereat.*) Sic eleganter Pall. Vat Victorii editio: licet displiceat Manutio, quoniam hujus particulæ elegantiam capere non potuit. sic Terent. Eunuch. *Perfice ut hæc, aut aliqua in parte tamen apud Thaidem.* Plura notarunt ex Sallustio, atque eodem Terent super hac Particulâ docti. Vulgò interpolatitiè nim sintrusum est, propugnante tamen Man. *tantum*, cum vel fossor sentire possit merum rus ac pus illud esse ad hanc nostram lectionis elegantiam. Quidam Gul. codex quoque refert: *una cum rep. in totum intereat*: ex glossa verisimè.

I. A'xy-

¶. ARG. De dictis seu dicteriis in Ciceronem. De judiciis. De Republica. De D. Labella.

M. T. CICERO. S. D. VOLUMNIO.

31 QUOD sine prænomine familiariter, ut debebas, ad me epistolam misisti, primùm addubitavi, num à Volumnio senatore esset, quocum mihi est magnus usus: deinde ἐυτραπελίᾳ litterarum fecit, ut intelligerem, tuas esse. Quibus in litteris omnia mihi perjucunda fuerunt, præter illud, quòd parum diligenter possessio salinarum mearum à te procuratore defenditur. Ais enim, ut ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sestiana, in me conferri. Quid? tu id pateris? nonne defendis? non resistis? equidem sperabam, ita notata me reliquisse genera dictorum meorum, ut cognosci sua sponte possent. Sed quando tanta fæx est in urbe, ut nihil tam sit 1 ἀκύθηρον, quod non alicui venustum esse videatur: pugna, si me amas, nisi acuta ἀμφιβολίαν, nisi elegans ὑπερβολὴ, nisi παροίχημα bellum, nisi ridiculum παροιτροσδοκίαν, nisi cetera, quæ sunt à me in secundo libro de Oratore per Antonii personam disputata de ridiculis, ἐπιχεῖρα, & arguta apparebunt, ut sacramento contendas mea non esse. Nam de judiciis quòd quereris, multò laboro minùs, trahantur per me pedibus omnes rei: sit vel Selius tam eloquens, ut possit probare, se liberum: non laboro. Urbanitatis possessionem, amabo, quibusvis interdictis defendamus: in qua te unum metuo, contemno ceteros. Derideri te putas. Nunc demùm intelligo te sapere. Sed mehercules, extra jocum, valde mihi tuæ litteræ facetæ, eleganteque visæ sunt. illa quamvis ridicula essent, sicut erant, mihi tamen risum non moverunt. Cupio enim nostrum illum amicum in tribunatu quàm plurimum habere gravitatis: 2 id cùm ipsius causa, (est mihi, ut scis, in amoribus) tum mehercule etiam reip. quam quidem, quamvis in me ingrata sit, amare non desinam. Tu, mi Volumni, & quum instituisti, & mihi vides esse gratum, scribe ad me quàm sæpissimè de rebus urbanis, de republ. Jucundus est mihi sermo litteratum tuarum. Præterea Dolabellam quem ego perspicio, & judice cupidissimum esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma, redde planè meum. Non mehercule, quòd quidquam desit: sed quia valde cupio, non videor nimiùm laborare.

¶. ARG. Afflicta Republica se ad exercitia declamationis retulisse scribit, auditoribus Hirtio, Cassio, Dolabella. Volumnium ad eadem studia invitat.

M. CICERO S. D. VOLVMNIO.

QUOD declamationibus nostris cares, damni nihil; 3 facis. Quòd Hirtio invideres, nisi eum amares, non erat causa invidendi: nisi fortè ipsius eloquentiæ magis, quàm, quòd me audiret, invideres. Nos enim planè, mi suavissime Volumni, aut nihil sumus, aut nobis quidem ipsis displicemus, gregalibus illis, quibus, te plaudente, vigebamus, amissis: ut etiam, si quando aliquid dignum nostro nomine emisimus, ingemiscamus, quod hæc *pinnigero, non armigero in corpore tela exerceantur*, ut ait Philoctetes apud Accium, abjecta gloria. Sed tamen omnia mihi erunt, si tu veneris, hilariora. quamquam venis, ut ipse intelligis, in maximarum quasi concursum occupationum: quas si, ut volumus, exceperimus, ego verò multam salutem & foro dicam, & curiæ: vivamque tecum multùm, & 3 cum communibus nostris amatoribus. Nam & Cassius tuus, & Dolabella noster, vel potiùs uterque noster, studiis iisdem tenentur, & meis æquissimis utuntur auribus. 4 Opus est huc limatulo, & politulo tuo judicio, 5 & illis interioribus litteris meis, quibus sæpe verecundiorem me in loquendo facis. Mihi enim judicatum est, si modò hoc Cæsar aut patietur, aut volet, deponere illam jam personam, in qua me sæpe illi ipsi probavi, ac me totum in litteras abdere, tecumque, & cum ceteris earum studiosis honestissimo otio perfrui. Tu vellem, ne veritus esses, ne perinvitus legerem tuas litteras, si mihi (quem admodum scribis) longiores fortè mississes: ac velim posthac sic statuas, tuas mihi litteras longissimas quasque, gratissimas fore.

M. TVL-

---

1. Ἀκύθηρον.) Sic recte Lamb. quemadmodum quoque ipse video expressissimè in Pal. pr. & edit prima manu Egnatii ex v. c. adnotatum. vulgo ἄκυρον ineptè.

2. *Id cum ipsius causa est mihi, ut scis, in amoribus.*) Ita Pall. Vatic. editio Victorii. vulgo: *Idque cum ipsius causa [est enim mihi, ut scis, in majoribus.]* Grut. & Stevv. *id tum ipsius.* Prima editio: *id tamen ipsius causâ*, statim post, scripsi ex Pall. Grut. editione Victorii ac Vat. *in me ingrata sit, amare non desinam*: deletâ particulâ superfluâ *tamen* ante *amare*.

3. *Cum communibus nostris amatoribus.*) Pall. prima editio: *cum omnibus nostris amatoribus.* Grut. verò ac Stevv. succinctius: *cum omnibus nostris. Nam & Cassius.* Nihil hîc audeo mutare: quandoquidem pro vulgata Rent Vict. Lamb. Manutius.

4. *Opus est huc limatulo & polito tuo judicio.*) Ita Vaticanus codex, atque editio Victorii, nec secus liber Policiani, nisi quod pro *huc huic* exhibeat. in primo erat *politulo*, sed notæ additæ expunctionis duarum litterarum *ul.* Veneta, seu editio primaria, *opus est huc delimatulo & politu*: unde conjicio coaluisse lectionis monstrum in Grut. *delimatulo & politu tuo judicio.* vulgabatur antehac *politulo*.

5. *Et illis interioribus litteris meis.*) Ita Pall. Victorii editio, atque omnium prima Veneta: Stevv. tantum & Grut. minima mutatione, *meis litteris*, quod dico ob accusandam audaciam Lambini, invitis omnibus libris ingerentis. *litteris, eis, quibus, &c.* & aperiendam vanitatem Vrsini, nescio ex quo λαγῳδιωκτῳ codice afferentis: *illis interioribus litteris, quibus.* sed ne obliviscar, quemadmodum Lamb. emendato præcepit Ferrarius, ut videas, quàm tagaces iste homo ungulas habuerit, qui omnia sine discrimine cum pulvisculo sic legerit. in fine verò epistolæ retinui vulgatam scripturam, *ne perinvitus legerem*, quum ea exstet in Vatic. neque exceperit Vict. in nostris omnibus, sicut & Stevvech. atque editione principe est, *ne pluribus legerem*.

1. *Quod*

M. COELII EPISTOLARVM LIBER OCTAVUS. AD M. TVLLIVM CICERONEM.

¶. *ARG. De rerum urbanarum commentario: De comitiis Transpadanorum: De successione Galliarum: De Pompeio: De Cæsare & Domitio: De Cicerone & Pompeio. De Planco: De libris Ciceronis politicis seu de Republica.*

M. COELIUS M. CICERONI, S. D.

1 QUOD tibi decedens pollicitus sum, me omneis res urbanas diligentissimè tibi perscripturum: data opera paravi, qui sic omnia persequeretur, ut verear, ne tibi nimiùm arguta hæc sedulitas videatur. Tametsi tu, scio, quàm sis curiosus, & quàm omnibus peregrinantibus gratum sit, minimarum quoque rerum, quæ domi gerantur, fieri certiores: tamen in hoc te deprecor, ne meum hoc officium arrogantiæ condemnes, quòd hunc laborem alteri delegavi: non quin mihi suavissimum sit, & occupato, & ad litteras scribendas, ut tu nosti, pigerrimo, tuæ memoriæ dare operam. Sed ipsum volumen quod tibi misi, facilè, ut ego arbitror, me excusat. 2 Nescio quojus otii esset, non modò perscribere hæc, sed omnino animadvertere. 3 Omnia enim sunt ibi senatusconsulta, edicta, fabulæ, rumores: quod exemplum si fortè minùs te delectarit: ne molestiam tibi cum impensa mea exhibeam, fac me certiorem. Si quid in rep. majus actum erit, quod isti operarii minùs commodè persequi possint: & quemadmodum actum sit, & quæ existimatio secuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. Ut nunc est, nulla magnopere exspectatio est. Nam & illi tumores de comitiis Transpadanorum, Cumatum tenus caluerunt. Romam, cùm venissem, ne tenuissimam quidem auditionem de ea re accepi. Præterea Marcellus quòd adhuc nihil retulit de successione provinciarum Galliarum: & in Kalendas Jun. ut mihi ipse dixit, eam distulit relationem. 4 sanè quàm eos sermones expressit, qui de eo tum fuerant, cùm Romæ nos essemus. Tu si Pompejum, ut volebas, offendisti: qui tibi visus sit, & quam orationē habuerit tecum, quamq; ostenderit voluntatem, (solet enim aliud sentire, & loqui: neq; tantum valere ingenio, ut non appareat, quid cupiat) fac mihi perscribas. 5 Quod ad Cæsarem crebri, & non belli de eo rumores: sed susurratores duntaxat veniunt: alius equitem perdidisse, 6 quod opinor certè factum est, alius septimam legionem vapulasse: ipsum apud Bellovacos 7 circumsederi, intercluſum ab reliquo exercitu: neque adhuc certi quidquam est, 8 neque hæc incerta tamen vulgò jactantur: sed inter paucos, 9 quos tu nosti, palam secretò narrantur: at Domitius, cùm manus ad os apposuit. Te ad IX. Kalendas Jun. subrostrani, (quod illorum capiti sit) dissiparant periisse: ita ut in urbe, ac foro toto maximus rumor fuit, te à Qu. Pompejo in itinere occisum. Ego, qui scirem Qu. Pompejum 10 Baulis embaneticam facere, & usque eo, 11 ut ego miserer ejus esuriei, non sum commotus: & hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur, optavi. Plancus quidem tuus Ravennæ est: & magno congiario donatus à Cæsare, nec beatus, nec bene instructus est. Tui politici libri omnibus vigent.

¶. *ARG.*

---

1. *Quod tibi decedens pollicitus sum.*) Ita Pall. prim. quint. (nam in Pall. sec. tert. XI. Epistolæ desiderantur) editio prima & Vict. nec longius dissentit quart. *decederes* affini lapsu scribens. vulgò *decedenti*.

2. *Nescio quojus otii esset.*) Cùm in Pal. quart. editione pr. esset *quoius*, in Pal. quint. *quoiu*, scribendum duXi *quojus*, quemadmodum erui ex Pal. prim. & Pec K. paullo post scripserunt tres Pall prim. editiones: *senatus consulta, dicta, fabulæ, rumores*: quam bene non discerno.

3. *Quæ existimatio secuta, quæq; de eo spes est, dil.*) Sic in pall. tribus, editione prima & Victorii. vulgatum erat; *consecuta, quæque de eo spes dilig.*

4. *Sanè quàm eos sermones expressit.*) Ita Vict. editio, & Vat. pall. omnes hic leviter corrupti sunt. Primus *sanque eos*. quart. *sane quia meos*, sicut prima editio *sanque meos serm.* quint. proximè ad verum; *sane qua meos serm. Expressit* autem habent unanimo consensu non, ut vulgò, *repressit*.

5. *Quod ad Cæsarem: crebri & non belli de eo rumores.*) Vulgo: *quod ad Cæsarem attinet; crebri*. sed illud verbi suppositicium removi à Cælio auctoritate pall. trium, editionum primæ ac Victorianæ. sicut & statim illud *susurrationes*, cum iidem libri singuli, quemadmodum & excerpta PecKii & Vat. codicis, *susurraverer*.

6. *Quod opinor certè factum est.*) Ita scripsi ex pall. quart. quint. Vat. editione Vict. Pal. tamen primus & editionum vetustissima, *factum esse*: vulgò alias verbum subsistendi, ut vocant, deficit.

7. *Circumsederi.*) Vulgò *Circumsideri*. Illud malui, quia in his epistolis tales antiquitatis affectationes; deinde quia sic reperi in pall. pr. quint. editione primaria, & Vaticano.

8. *Neque hæc incerta tamen, vulgò jactantur.*) Politiani codex expunxit *Tò tamen*, neque mihi necessarium magnopere videtur: cum de eo quoque ambigere videam pal. quart. *neque hæc incerta quidem cum vulgò, &c.* quintum: *neque hæc incerta quidem tamen vulgò jactantur*.

9. *Quos tu nosti, palam secretò narrantur.*) Ita est in tribus pall. editionibus, prima ac Florentina: sunt tamen qui distinguant, *quos tu nosti palam, secretò narrantur*. vulgatum est: *quos tu nosti palam; sec.* post statim in pall. tribus, atque editione primogenita: *aut Domitius*, cùm ad eam notet Egnat. ex v. c. legi, sicut & politiani liber agnoscit, *apud Domitium*: melius meo animo quàm vulgò.

10. *Baulis embaneticam facere.*) Ita castigatissimus pal. pr. Vaticani excerpta, editio prima ac Victoriana. nec dissentiunt multa pall. quart. quint. *haulis sembaniticum*. Miror Lambini aviditatem, pro Turnebi *emperiticam*; cùm statim de Esurie illius insequatur. Alii *Epibaticam*, notumque *Epibaticam facere* idem esse quod Varroni *velaturam facere*. Gloss. ἐπιβάτης, *Vector*. Alii *Embaticam*. Alii nupere ἀκροβατικὴν substituunt. vulgata lectio est *Schœnobaticam facere*. Duo Guilelmio consulti, *ementicam facere*.

11. *Ut ego miserer ejus esuriei.*) Præfero pal. & editionis priscæ primi scripturam: *misereret ejus esurire* quod valdè titillat meis auribus. Quartus *miserer excitat*; quint. melius, *exicare*. vulgatam lectionem non sanam esse liquido, puto, jam constat.

¶ *ARG. De Messala absoluto : De Republica : De Marcello. De comitiis Consularibus. De Syngrapha Sitiana. De Commentario rerum urbanarum.*

COELIUS CICERONI, S.

CERTE, inquam, absolutus est, 1 me repræsentante pronuntiatum est, & quidem omnibus ordinibus, & singulis in unoquoque ordine sententiis. Vide modo, inquis. Non mehercules. nihil enim umquam tam præter opinionem, tam quod videretur omnibus indignum, accidit. quin ego, cum pro amicitia validissimè favercm ei, & me jam ad dolendum præparassem: postquàm factum est, obstupui, & mihi visus sum captus esse. Quid alios putas? clamoribus scilicet maximis judices corripuerunt; & ostenderunt, planè esse quod ferri non posset. Itaque relictus lege Licinia, majore esse periculo videtur. Accessit huc, quod a postridiè ejus absolutionem in theatrum Curionis Hortensius introiit, puto ut suum gaudium gauderemus. Hic tibi *strepitus, fremitus, clamor tonitruum, & 3 rudentum similia.* Hoc magis animadversum est, quòd intactus à sibilo pervenerat Hortensius ad senectutem. 4 Sed tum ita, ut in totam vitam cuivis satis esset, & pœniteret eum jam vixisse. De rep. quid tibi scribam, nihil habeo. Marcelli impetus resedcrunt, non inertia, sed, (ut mihi videbatur,) consilio. De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Ego incidi in 5 competitorem nobilem, & nobilem agentem. Nam M. Octavius, Cn. filius, & C. Hirrus mecum petit. Hoc ideo scripsi, quòd scio te acriter propter Hirrum, nuntium nostrorum comitiorum exspectaturum. Tu tamen simulac me designatum audieris, ut tibi curæ sit, 6 quod ad pantheras attinet, rogo. Syngraphum Sitianam tibi commendo. Commentarium rerum urbanarum primum dedi L. Castrinio Pæto; secundum ei, qui has litteras tibi dedit.

¶ *ARG. De suis ad Ciceronem litteris. De Hirro. De Philotimo & Milone: Petit Syntagma aliquod à Cicerone sibi mitti.*

COELIUS CICERONI, S.

ESTNE? vici? & tibi sæpe, quod negaras discedens cuiquam, tibi litteras mitto? est, si quidem perferuntur quas do. Atque hoc eo diligentiùs factito, quòd cùm otiosus sum, planè, ubi delectem otiolum meum, non habeo. Tu cùm Romæ eras, hoc mihi certum, ac jucundissimum vacanti negotium erat, tecum id otii tempus consumere: idque non mediocriter desidero: ut non modò mihi solus esse, sed Romæ, te profecto, solitudo videatur fuisse? & qui, (quæ mea negligentia est,) multos sæpe dies ad te, cùm hic eras, non accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior. Maximè verò, ut te dies, noctesque quæram, competitor Hirrus curat. Quomodo illum putas auguratus tuum competitorem dolere, & dissimulare, me certiorem, quàm se, candidatum? de quo, ut, quem optas, quàm primùm nuntium accipias, tua medius fidius magis, quàm mea causa cupio. 7 Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam. sed hoc usque eo suave est, quod, si acciderit, tota vita risus nobis deesse non poterit. Sed tanti mehercule, non multùm M. Octavius eorum odiis, qui Hirrum premunt, quæ permulta sunt, sublevat. Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet: dedimus operam, ut & Philotimus quàm honestissimè Miloni absenti, ejusque necessariis satisfaceret, & secundùm ejus fidem, & sequitatem existimatio tua conservaretur. Illud nunc à te peto, steris, (ut spero) otiosus, aliquod ad nos, ut intelligamus nos tibi curæ esse, *συντάγμα* conscribas. Qui tibi istuc, inquis, in mentem venit, homini non inepto? Aliquid ex tam multis tuis monumentis extare, quod nostræ amicitiæ memoriam, posteris quoque prodat. Cujusmodi velim, puto, quæris. 8 Tu citius, qui omnem nosti disciplinam, quod maxime conveniat, excogitabis. Genere tamen, quod & ad nos pertineat, & *διδασκαλίαν* quandam, ut versetur inter manus, habeat. Vale.

¶ *ARG. De rebus urbanis. De Syngraphâ Sitianâ. De Pantheris. De Regis Alexandrini morte.*

M. COELIUS M. CICERONI, S. D.

INVIDEO tibi; tam multa quotidie, quæ mirere, istòc perferuntur. Primùm illud, absolutum Mtssallam: deinde eundem condemnatum. C. Mercellum, consulem factum: 9 M. Claudium, 10 à repulsa postulatum à Gallis duobus. P. Dolabellam quindecimvirum factum. Hoc tibi non invideo, caruisse te pulcherrimo spectaculo, 11 & Lentuli cruris repulsi vultum non vidisse. At qua spe, quàm certa opinione descenderat? quàm ipso diffidente Dolabella? & Hercules, nisi nostri equites acutiùs vidissent, pene concedente adversario superasset. Illud te non arbitror miratum, Servium, designatum tribunum pl. condemnatum: cujus locum C. Curio petiit. sanè quàm incurit multis, qui eum, facilitatemque ejus non norunt, magnum metum. Sed ut spero, & volo, &, ut se fert ipse, bonos, & senatum malet, 12 totus, ut nunc est, hoc scaturit 13 Hujus voluntatis initium, & causa ineft, quòd eum non mediocriter Cæsar, qui solet infimorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adjungere, valde contemsit. Qua in re mihi videtur illud perquam venustè cecidisse: quòd à reliquis quoque usque eò est animadversum, ut Curio, qui nihil consilio facit, ratione, & insidiis usus videretur in evitandis iis consiliis, qui se intenderant adversarios in ejus tribunatum: Lælios, & Antonios, & id genus valenteis dico. Has ego tibi litteras eo majore misi intervallo, quòd comitiorum dilationes occupationem me habebant, & exspectare in dies exitum cogebant, ut, confectis omnibus, te

1. *Me repræsentante pronuntiatum est.*) Ita in Pall. pr. quart. editione primaæ Victorianæ vulgo *præsente*. statim post emendavi, ex Pal pr. Vaticano, editione Vict. & *quidem omnibus ordinibus, & singulis in unoquoque ordine sententiis*. Canterus totum hoc initium sic reformat: *certè, inquam, absolutus est (me præsente pronuntiatum est) nec quidem omnibus ordinibus sed singulis in unoquoque genere sententiis.*

2. *Postridie ejus absolutionem.*) Sic Vaticani & Peckii excerpta editioque adeò Victorii, nam ceteri tres Pall. hîc mihi turbas ac tricas inconciliantes transpositæ fœdum in modum. Sic, ut notant docti, Cæsar *postridie tuas*, dixit. vulgò, *absolutionem*.

3. *Rudentum similia.*) Ita Vict & Vat Lamb. unica voce *rudenti sibilo*, quod non satis potest confodere atque expungere Gul. Rivius olim, *Rudentum similia sibilis*, conjecerat, quod explodit Lamb. vulgo *sibilus*.

4. *Sed tum ita, ut in totam vitam cuivis satis esset, & pœniteret eum jam vixisse.*) Vulgo post *ita* addunt *bene* sed illud expungit Vat. *vixisse* quoque editum, cum alii libri melius *vixisse*.

5. *Competitorem nobilem & nobilem agentem.*) Ita Vat. Peck. Vict. ac Lam. vulgo: *competitorem nobilem, & ignobilem agentem.*

6. *Quod ad pantheras attinet, rogo Syngraphum Sitianam tibi c.*) Peck. excerpta sic concipiunt: *quod pantheras attinet, Syngraphum.* Vat. verò, ut & Vict. editio: *attinet rogo Syngraphum Sitianam:* nisi quod etiam hæc *pyngraphum*. in fine epistolæ ex excerptis Peck. ac Vat. editione Vict. edidi, *qui has litteras tibi dedit.* vulgo: *reddet.*

7. *Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam.*) Hæc est Victorii lectio, quam magis ac lubentius amplexus sum, quàm Lambinianam illam: *Nam mea, si fio, forsitan non locupletiora referam*: quando & Peckio excerpta *cum* non *To non* agnoscant. vulgatum est: *Nam mea, si fio, forsitan non locupletiorem referam.* paullo superius emendatum iverat ex conjectura Gul. *dolere & dissimulari*, quod ipsius causa, probare non possum.

8. *Tu citius, qui omnem nosti disciplinam.*) Vulgo, *Tu optime*. sed nostrum accepimus ex Peck. Vat. editione Vict. statim post ex editione Vict. & Peck. edidi *excogitabis. Genere tamen*. cum vulgetur: *aliàs: excogitabis ex eo tamen genere* sicut & superius ex eisdem reposui, *posteris quoque prodat. cujusmodi velim*. melius quam vulgo: *prodat velim cujusmodi, puto, quæris.*

9. *M. Claudium, &c.*) Imo vero *M. Caldum*; ut pluribus firmat Pighius ad annum V. C. DCCIII. qui consulatur.

10. *A repulsa postulatum à Gallis duobus.*) Ita Vict. edidit, quem in hac editione [quandoquidem tempus præcisum, accuratè missi consulendi] totum sequi imbibimus. Lamb. tamen: *à Gallis duobus*. sed *Gallis* habent quoque duo Gulielmi libri. Edebatur aliàs: *à repulsa condemnatum à Gallis duobus.*

11. *Lentuli Cruris repulsi vultum non vidisse.*) Ita Vaticani & Peck. excerpta: nec secus Vict. editio. vulgo, *Lentuli Suræ*. duo Guliel. libri *à curiis*: quia curiata erant comitia.

12. *Totus, ut nunc est, hoc scaturit.*) Ita Vict. Lamb. tamen, *hoc senatui* nescio qua fide. ita videatur tamen Turneb. lib. XIII. c. 20. Adverf. vulgò *hic* pro hoc.

13. *Hujus voluntatis initium & causa ineft.*) Ita scripsi. nam Peck. excerpta ignorant. *To autem* post provocabulum *hujus*, deinde Vict. quoque editio *ineft*, præfert vulgata *eft*.

te facerem certiorem. Ad Kalendas Sextileis usque exspectavi. Prætoriis moræ quædam inciderunt. Mea porrò comitia, quem eventum sint habitura, nescio. opinionem quidem, quod ad Hirrum attinet, incredibilem, ædilium pleb. comitiis, nacta sunt. 1. Nam M. Cœlium Vicinianum mentio illa fatua, quam deriseramus olim, & promulgatio de dictatore, subitò dejecit, & dejectum magno clamore insecuta est. 2 Inde Hirrum cuncti an non faciendum flagitare. Spero, te celeriter, & de nobis quod speraſti, & de illo; quod vix sperare ausus es, auditurum. De republ. jam novi quidquam exspectare desieramus. Sed cùm senatus habitus esset 3 d Apollinis, ad XI Kalend. Sex. & referretur de stipendio Cn. Pompeii: mentio facta est de legione ea, quam expensam tulit C. Cæsari Pompejus, quo numero esset, quo appeteretur: cùm ex Gallia coactus esset dicere Pompejus se legionem abducturum, sed non statim sub mentionem, & convicium obtrectatorum. Inde interrogatus de successione C. Cæsaris: de qua, hoc est, de provinciis, placitum est, ut quàm primum ad urbem reverteretur Cn. Pompejus: ut coram eo de successione provincia rum ageretur. Nam Ariminum ad exercitum Pompejus erat itutus: & statim iit, puto idib. Sextil. de ea re factum iri. profectò aut transigeretur aliquid, aut turpiter intercederetur. Nam in disputando conjecit illam vocem Cn. Pompejus, Omneis oportere senatui dicto audienteis esse. Ego tamen sic nihil exspecto, quomodo Paullum consulem designatum primum sententiam dicentem, Sæpius te admoneo de syngrapha Sittiana. cupio enim te intelligere, eam rem ad me valde pertinere. Item de Pantheris, ut Cibyratas accersas, curesque ut mi vehantur. Præterea nuntiatum nobis, & pro certo jam habetur, regem Alexandrinum mortuum. quid mihi suadeas, quomodo regnum illud se habeat, quis procuret, diligenter mihi perscribas. Kalendis Sextil.

¶ *ARG. De providentia Ciceronis, De successionibus provinciarum.*

COELIUS CICERONI, S.

QVa tu cura sis, quod ad pacem provinciæ tuæ, finitimarumque regionum attinet, nescio: ego quidem vehementer animi pendeo. Nam si hoc moderari possemus, ut pro viribus copiarum tuarum, belli quoque exsisteret magnitudo &, quantum gloriæ, triumphoque opus esset, assequeremur, periculosamque, & gravem illam dimicationem evitaremus: nihil tam esset optandum Nunc si Parthus movet aliquid: scio non mediocrem fore contentionem, tuus porrò exercitus vix unum saltum tueri potest. 5 Hanc autem nemo ducit rationem: sed omnia desiderantur ab eo (tamquam nihil denegatum sit ei, quo minùs quàm paratissimus esset) qui publico negotio præpositus est. Accedit huc, quòd successionem futuram propter Galliarum controversiam non video. Tametsi hac de re puto te constitutum, quid facturus esses, habere: tamen, quo maturiùs constitueres, cùm hunc eventum providebam, visum est, ut te facerem certiorem. Nosti enim hæc tralatitia: de Gallis constituetur: erit, qui intercedat: deinde alius exsistet, qui, nisi liberè liceat de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediat. sic multum, ac diu ludetur, atque ita diu, ut plus biennium in his tricis moretur. Si quid novi de rep. quod tibi scriberem, haberem, usus essem mea consuetudine, ut diligenter, & quid actum esset, & quid ex eo futurum sperarem, perscriberem. 4 Sane tanquam in quodam silice jam omnia adhæserunt. Marcellus idem illud de provinciis urget, neque adhuc frequentem senatum efficere potuit. Quòd si anno præterito Curio tribunus, & eadem actio de provinciis introivit: quàm facilè nunc sit omnia impedire, & quàm hoc 5 Cæsari, qui suâ causâ remp. non curet, superet, non te fallit.

¶ *ARG. De Appio à Dolabella accusato. De mandato sibi a Cicerone dato. De Pompejo Apii amico & Appio absoluto. De Consulis negligentia. De Curione: otiosam civitatem.*

COELIUS CICERONI, S.

NOn dubito, quin perlatum ad te sit, Appium à Dolabella reum factum; sanè quàm non ea 6 quam existimaveram, invidia. Neque enim stultè Appius: qui simulatque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in urbem, triumphique postulationem abjecerat. 6 Quo facto retudit sermones, paratiorque visus est, quàm speraverat accusator. Is nunc in te maximam spem habet. Scio tibi eum non esse odio. quàm velis eum obligare, in tua manu est: cum quo simultas tibi non fuisset, liberius tibi de tota re esset. 7 Nunc si ad illam summam veritatem legitimum jus exegeris: cavendum tibi erit, ne parum simpliciter, & candidè posuisse inimicitias videaris. In hanc partem porrò tutum tibi erit, si quid volueris, gratificari. nemo enim necessitudine, & amicitia te deterritum ab officio dicet. Illud mihi occurrit, quòd inter postulationem, & nominis delationem, uxor à Dolabella discessit. Quid mihi discedens mandaris, memini, quid ego tibi scripserim, te non arbitror oblitum. Non est jam tempus plura narrandi. Unum illud monere te possum: si res tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas, & exspectes, quemadmodum exeat ex hac causa. 8 Denique invi-

---

1. *M. Cœlium Vicinianum.*) Ita edidit Vict. cui planè accedunt Peckio excerpta, & alter Gulielmii liber, in quo *Vicinianum*. Lamb propugnat *Vinicianum*, ut & Vrsinus noster in *Licinio*; ubi invehitur in Manutium reponentem *Licinianum*. consulatur. nos & libri isti unicâ litterâ à vulgata lectione alieni sumus. *Tricinianum* enim prius legebatur.

2. *Iade Hirrum cuncti an non faciendum flagitare.*) Lambin. in duobus se Memmianis reperisse testatur: *cuncti jam ad non faciendum flag.* Nos Victor. lectionem retinuimus à Vat. quoque exhibitam; eo magis, quod exiguissima mutatione à vulgata differt: nam pro *jam* regestimus *an.*

3. *Quod vix sperare ausus es.*) Duo libri Gulielmo consulti, *visus es.* post: *quo numero esset, quo appeteretur*, edidit Vict quod ipsi quoque retinuimus. Lamb. verò, *quo appelleretur*: quia legiones à numero appellabantur; legio prima, secunda, tertia. Alii volunt legi, *quando repeteretur*. Gul. duplicem suam conjecturam adnotavit. vel. quo ad *peteretur*, vel, *quo abduceretur*. sed non video, cur vulgata præ illis omnibus locum habere non possit.

4. *Sane tanquam in quodam silice jam omnia adhæserunt.*) Retinuimus vulgatam lectionem, cum Vict. & Vaticani excerptis: Antiquiores codices, adnotante Vict habent; *sanè tanquam in quodam in Cilicia omnia adhæserunt*. Libri autem Gulielmii duo *in Cilicia* unus quidem *in Cilia*: malebat ipse *in quadam silice*. Turneb. tamen lib. XII. c. 17. ex vestigiis v. c. hæsitans expediebat, *in quodam cilicio*: quod per *cilicium & cilitilia* aliquando liquores transmittuntur, ut in iis ramenta auri adhærescant aqua transfusa. Paullus Man. quod probabat Lambin. *in quodam incili jam omnia adh.* utramque tamen conjecturam ingeniosam quidem, sed fortasse coactiorem, & alieniorem affirmat Andreas Schottus, mavultque ex antiquæ scripturæ vestigiis codic. Mass. *in quodam vitilitea omn. adh. in quodam fitili ea omnia adhæserunt*: quòd fictilia vasa odorem semel imbuta retinent. Legendum, *sanè tanquam aqua in colliciis & Colliciar.* vocat Plinius, ampliores sulcos, qui interponebantur ad educendam aquam in fossas. Et eadem videntur cum elicibus. Qui in aliquo difficili negotio impediti hærebant, nec exitum rei reperiebant, his *aquam hærere* dicebant; metaphora ducta ab aqua, quæ in hujusmodi sulcis & colliciis hærebat, nec educebatur. *Sahæsitur. Sane tanquam aqua in Cilicia omnia adhæserunt.*] Omnino scribendum: *Sane tanquam in quodam titivilitio omnia adhæserunt.* Conqueritur in illa epistola Cælius, *quod plus biennium in his tricis moretur*. Idem hic repetit omniaque ipsorum consilio ait hærere in quodam titivilitio, in meris tricis & re nihili. *Ædhærere in re aliqua* probum est & Latinum. *Is. Vossius.*

5. *Cæsari qui suâ causâ remp. non curet, superet.*) Libri mss. Lamb. hanc lectionem habent repræsentatam quoque in editione Vict. sec. Peck. quoque *superet*. Vulgata lectio tota abhorret: *Cæsari & iis qui suam causam non rempublicam curant, supperat, non te fallit.*

6. *Quo facto retudit sermones.*) Sic Victorii. nescio quo malo, in vulgatis *retulit*. paullo post scripsi ex Vict. *cum quo simultas tibi non fuisset*. licet editum sit: *cum quo simultates si tibi non fuissent.*

7. *Nunc si ad illam summam veritatem.*) Ita mss. teste Lamb. quidam; ita quoque Peckio excerpta, editioque Vict. Vulgo *severitatem*.

8. *Denique invidiosum tibi sit.*) Ita mss. alii, & Peck. & Vict. editio vulgo, *ne qua invidiosum tibi sit*; quod sequi se potius ajebat Dionysius Lam-

invidiosum tibi sit, si emanarit. Porrò, significatio ulla si intercesserit, clarius, quàm deceat, aut expediat, fiat. Neque ille tacere eam rem poterit, quæ suæ spei, tam opportuna acciderit: quæque in negotio conficiendo tanto illustrior erit: cùm præsertim is sit, qui si perniciosum sciret esse, loqui de hac re, vix tamen se contineret. Pompejus dicitur valde pro Appio laborare, ut etiam putent alterutrum de filiis ad te missurum. Hic nos omnes absolvimus: & hercule confecta omnia, fœda, & inhonesta sunt. Consules autem habemus summa diligentia: ad huc senatusconsultum nisi de feriis Latinis, nullum facere potuerunt. Curioni nostro tribunatus conglaciat. Sed dici non potest, quomodo hic omnia jaceant. Nisi ego cum tabernariis, & aquariis pugnatem, veternus civitatem occupasset. Si Parthi vos nihil calfaciunt, 1 nos hic frigore frigescimus. Tamen, quoquo modo hic omnia jaceant, potuit sine Parthis. Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit. Hoc sic nuntiatum est. Quod tibi suprà scripsi, 2 Burionem valde frigere: jam calet. nam ferventissimè concerpitur. Levissimè enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit: legemque Viariam, non dissimilem Agrariæ Rulli, & Alimentariam, quas jubet ædiles metiri, jactavit. hoc nondum fecerat, cùm priorem partem epistolæ scripsi. Amabo te, si quid, quod opus fuerit, Appio facies, 3 ponito me in gratia. De Dolabella integrum tibi reserves, suadeo, & huic rei, de qua loquor, & dignitati tuæ, æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit. Turpe tibi erit 4 pantheras Græcas me non habere.

¶ *ARG. Se præsentem Ciceronem tupere. De Cornificii & Orestillæ nuptiis. De Paullæ divortio. De Ocellæ adulterio.*

COELIUS CICERONI, S.

7 QUAM citò tu istinc decedere cupias, nescio: ego quidem eo magis, quò adhuc felicius rem gessisti. Dum istic eris, de belli Parthici periculo cruciabor, ne hunc risum meum 5 metus aliqui perturbet. Breviores has literas properanti publicanorum tabellario subitò dedi: tuo liberto pluribus verbis scriptas pridie dederam. Res autem novæ nullæ sanè acciderunt, nisi hæc vis tibi scribi, quæ certè vis. Cornificius adolescens Orestillæ filiam sibi despondit. Paulla Valeria, soror Triarii, divortium sine causa, quo die vir è provincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto. nondum retulerat. Multa in hoc genere incredibilia, te absente, acciderunt. Servius Ocella nemini persuasisset se mœchum esse, nisi triduo bis deprehensus esset. Quæres, ubi? ubi hercule ego minimè vellem. relinquo tibi quod ab aliis quæras. neque enim displicet mihi, imperatorem singulos percontari, cum qua sit aliqui deprehensus.

¶ *ARG. De M. Tuccio & M. Servilio accusatis senatusconsulto de Pompejo, Cæsare, Curione,, De Pompejo. De Curione. De Pantheris. De Siliana syngrapha. De Philone & Diogene libertis.*

M. COELIUS M. CICERONI, S. D.

ETSI de rep. quæ tibi scribam, habeo: tamen nihil, quo magis gavisurum te putem, habeo, quàm hoc. 6 Scito, C. Sempronium Rufum, Rufum mel, ac delicias tuas, 7 calumniam maximo plausu tulisse: quæris quâ in causa? M. Tuccium, accusatorem suum post ludos Romanos, reum lege Plotia de vi fecit, hoc consilio, quòd videbat, si extraordinarius reus nemo accessisset, sibi hoc anno, causam esse dicendam. Dubium potro illi non erat, quid futurum esset. Nemini hoc deferre munusculum maluit, quàm suo accusatori. Itaque sine ullo subscriptore descendit, & Tuccium reum fecit. At ego, simulatque audivi, invocatus ad subsellia rei occurro: surgo, neque verbum de re facio. Totum Sempronium usque eò perago, ut Vestorium quoque interponam, & illam fabulam narrem, quemadmodum tibi pro beneficio dederit, si quid injuriis suis esset, ut Vestorius teneretur. Hæc quoque magna nunc contentio forum tenet. M. Servilius, postquàm, ut cœperat, omnibus in rebus turbarat, 8 ne, quod non venderet, quoiquam reliquerat: maximeque nobis traditus erat invidiæ: 9 neque Laterensis, prætore postulante Pausania, nobis patronis, QUO EA PECUNIA PERVENISSET, recipere voluit. Quod Pilius, necessarius Attici nostri, de repetundis eum postulavit: magna illico fama surrexit: & de damnatione ferventer loqui est cœptum. Quo vento projicitur Appius minor, 10 ut implicet pecuniam ex bonis patris perveniisse ad Servilium, prævaricationisque causa diceret depositum LIS. I. XXXI. Admiraris amentiam, 11 immò si actiones stultissimas, quid si nefarias patris confessiones audisses? Mittit in consilium eosdem illos, qui lites æstimarant, judices. Cùm æquo numero sententiæ fuissent, Laterensis leges ignorans, pronuntiavit, quod singuli ordines judicassent: & 12 ad extremum, ut solent, non redigam. Postquàm discessit, & pro absoluto Servilius haberi cœptus, legisque unum & centesimum caput legit, in quo ita erat: 13 QUOD EORUM JUDICIUM MAJOR PARS JUDICARIT, ID JUS RATUMQUE ESTO: in tabulas absolutum non retulit, ordinum judicia perscripsit. postulante rursus Appio, cum L. Lollio transegisset, & se relaturum dixit. Sic nunc neque absolutus, neque damnatus Servilius, de repetundis saucius Pilio tradetur. Nam de divinatione Appius, cùm calumniam jurasset, contendere ausus non est, Pilioque cessit: & ipse de pecuniis repetundis à Serviliis est postulatus, & præterea de vi reus à quodam emissario suo, Titio, factus est. Rectè hoc

1. *Nos hic frigore frigescimus.*) Pec. *nos nihil feigere frigescimus*, quemadmodum superius pro *exosella, conscripta*. Gul. pro *frigescimus* conjecit *rigescimus* non malè, nisi & sic auctores loquerentur.

2. *Curionem valde frigere.*) Interserui *valde*, ex Vict. editione, Pec. Kiano, Vatic. Sicut ex iisdem *Levissimè* non *bellè simè*, ut vulgo. paullo post Gul. malebat, *quod jubet ædiles*, ex conjectura.

3. *Ponito me in gratia.*) Sic rectius Vat. ac Vict. editio, vulgo nequius edium est, *gratiam*. paullo post edidi ex Pec. Vat. Vict. editione, *æquitatisque opinioni hoc ita facere expedit*. omisso ille re quod non bene ante *hoc* constiterat.

4. *Pantheras Græcas me non habere.*) Ita Vict. & Pec. ut quoque Lamb. in hanc discesit sententiam. vulgo, *Pantherarum greges*.

5. *Metus aliqui perturbet.*) Secuti sumus cum Lamb. accuratissimum P. Vict. eò magis, quod sic habent Vaticani excerpta. Qui non intellexerunt sic *aliqui* qui pro *aliquis quis* in v.c. perscribi, *perturbent* ex *perturbet* scilicet emendarunt, pejores illi, qui *aliquæ* suppositum iverunt. Sicut in fine: *Cum qua sit aliqui deprehensus* ex Vict. & Vat. non *aliquæ*.

6. *Scito C. Sempronium, Rufum, Rufum mel ac delicias tuas.*) Elegantissimè ex v.c. repetit Ta *Rufum* Vict cum quo Vat. facit, secutusque est in sua editione Lamb. ut Catullus:

Cœli Lesbia nostra, Lesbia illa, illa Lesbia, quàm Catullus unam &c.

7. *Calumniam maximo plausu tulisse. quæris qua in causa.*) Vt edidit Vict. ita sequutus est. Lamb. e quibus neque nos discedimus. Vaticani tamen excerpta: *tulisse quæris quâ in causa*. vulgo: *tulisti, quod in causa*.

8. *Ne, quod non venderet, quoiquam reliquerat, maximeque nobis traditus erat invidiæ.*) Ita hunc locum emendavi ex Peccio excerptis, & editione Vict. vulgabatur: *nec, quod non venderet, quicquam reliquerat: maximæ nobis traditur erat invidiæ*. Vat. & Vict. *cuiquam*. sed quia in Pec. excerptis erat *quo inquam*, cuivis proclive erat facere *quoiquam*.

9. *Neque Laterensis prætore postulante Pausania.*) Sic Vict. amplius Pec. *Laterensis prætore*. vulgo. *Laterensis prætor postulante Pausania*.

10. *Ut implicet pecuniam.*) Sic Vat. & Vict. Pec. tamen *implicet de pecunia*. hinc forte *replicari*. vulgo male, *inducet*. Sequitur *cum depositum* H-S. I. XXXI. hoc est, *sestertium triginta semel vel octogies & centum millia*. nostrorum aureorum ducentum duo millia quingenti. GRONOV.

11. *Immò si actiones stultissimas.*) Secuti sumus Vict. & Vaticani excerpta: vulgo, *quid si actiones*. Pec. *nunc*, ut liquido videas accedere nostræ statim idem, *qui de se nefariæ patris confessione audisset*.

12. *Ad extremum, ut solent, non redigam.*) Quemadmodum edidit Vict. & probavit Lamb. habent Pec. Kio excerpta: vulgatum est: *ut solet, ait, referam*.

13. QUOD EORUM JUDICUM MAJOR PARS JUDICARIT.) Vulgo *Judicum*. sed illud antiquius, quemadmodum apud Plaut. *meretricium* pro *meretricum*. Et ego apud Fabium Quintil. inveni *Artificium* in pal. m. f. pro *Artificum*, sic quoque editio Antverp. scripsi præterea *Ratumque*: pro quo Pec. excerpta *ea ratumque*. paullò item post *transegisset* ex Vat. & Vict. editione. Vulgatur *transegit*.

par habet. Quod ad remp. pertinet, omnino multis diebus exspectatione Galliarum actum nihil est. Aliquando tamen sæpe te dilata, & graviter acta, & planè perspecta Cn. Pompeji voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret: senatusconsultum, quod tibi missi, factum est, auctoritatesque perscriptæ. *S. C. auctoritas. Pridie Kal. Octob. in æde Apollinis scrib. affuerunt L. Domitius, Cn. Filius, Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Iulius, Lucii F. Pont. Annalis, C. Septimius, T. F. Quirina, Cajus Lucius C. F. Pup. Hirrus, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Atteius, L. F. An. Capito, M. Oppius, M. fil. Terentina. Quod M. Marcellus consul, V. F. de provinciis consularibus, D. E. R. I. C. uti L. Paullus, C. Marcellus consules, cum magistratum iissent, ad ex Kal. Mart. quæ ex sua magistratu futura essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve, quid prius ex Kalendis Mart. neve quid conjunctim de ea referretur à consulibus, utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent. &, cum de ea re ad senatum referretur à COSS. eorum, quo no CCC. judicibus essent, sex adducere liceret. Si quid ea re ad populum, ad plebemve lato opus esset, ut Serv. Sulpicius, M. Marcellus COSS. prætores, tribunique pleb. quibus eorum videretur, ad populum, plebemve referrent: quodii non adessent, uti, quicumque deinceps essent ad populum plebemve ferrent. L. V Prid. Kalend. Octob. in æde Apollinis, scrib. affuerunt, L. Domitius, Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Julius, L. F. Pont. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Atteius L. F. An. Capito, M. Oppius, M. F. Terentina. Quod M. Marcell. COS. V. F. de provinciis, D. E. R. I. C. senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, 1 quo minùs de repub. ad senatum referri, senatique consultum fieri possit, qui impedierit, prohibuerit, eum senatum existimare contra rempub. fecisse. Si quis huic senatusconsulto intercesserit, senatui placere, auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque referri.* Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, L. Vicinius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa. *Item senatui placere, de militibus, qui in exercitu C. Cæsaris sunt: qui eorum stipendia emerita aut causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur. Si quis huic S. C. intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumque referri.* Huic s. c. intercessit C. Cœlius, C. Pansa, tribuni pleb. *Itemque senatui placere, in Ciliciam provinciam, in locum reliquas provincias, quas prætores pro prætore obtinerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. cum imperio in provincias pro prætore mitti oporteret: eos sortitio in provincias mitti placeret. Si ex eo numero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas provincias profecti essent: tum uti quodque collegium primum prætorum fuisset, neque in provincias profecti essent, ita sorte in provincias proficiscerentur. Si ii ad numerum non essent, tunc deinceps proximi cujusque collegii, qui prætores fuissent, neque in provincias profecti essent, in sortem conjicerentur, quoad is numerus effectus esset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret. Si quis huic S. C. intercessisset, auctoritas perscriberetur.* Huic senatusconsulto intercessit C. Cœlius, C. Pansa, tribuni pleb. Illa præterea Cn. Pompeji sunt animadversa, quæ maximè confidentiam attulerunt hominibus, ut diceret, se ante Kalend. Mart. non posse sine injuria de provinciis Cæsaris statuere, post Kal. Mart. se non dubitaturum. Cum interrogaretur, si quid tum intercederent: dixit, hoc nihil interesse, utrum C. Cæsar senatui dicto audiens futurus non esset, an pararet, qui senatum decernere, non pateretur. Quid si, inquit alius, & consul esse, & exercitum habere volet? Atille, quàm clementer! Quid si filius meus fustem mihi impingere volet? His vocibus, ut existimarent homines, Pompejo cum Cæsare esse negotium, effecit. Itaque jam, ut video, alteramutram ad conditionem descendere vult Cæsar, ut aut maneat, neque hoc anno sui ratio habeatur: aut, si designari poterit, decedat. Curio se contra eum totum parat. quid assequi possit, nescio. Illud, video, bene sentientem, etsi nihil effecerit, cadere non posse. Me tractat liberaliter Curio, & mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas, quæ ad ludos ei advectæ erant Africanæ, potuit sæ persederi. Nunc, quum dare necesse est, velim tibi curæ sit, quòd à te semper petii, ut aliquid istinc bestiarum habeamus. Sittianamque syngraphan tibi commendo. Libertum Philonem illuc misi, & Diogenem Græcum, quibus mandata, & litteras ad te dedi. eos tibi & rem, de qua misi, velim curæ habeas. nam, quàm vehementer ad me pertineat: in iis, quas tibi illi reddent, litteris descripsi.

¶ *ARG. Hirrum repulsam à se passum. De provinciis nihil actum. Pantheras petit. De Feridio. De Pompeji & Scipionis animo in Cæsarem.*

COELIUS CICERONI, S.

Sic tu, inquis, Hirrum tractasti? Immo, si scias, quàm facilè, quam ne contentionis quidem minimæ fuerit, pudeat te, ausum illum umquam esse incedere tamquam tuum competitorem. Post repulsam verò risus facit: civem bonum ludit, & contra Cæsarem sententias dicit: exspectationem corripit. Curionem prorsus non mediocriter objurgatus, hac repulsa se mutavit. Præterea qui numquam in foro apparuerit, non multum in judiciis versatus sit, agit causas liberales, sed rarò post meridiem. De provinciis quod tibi scripseram idibus Sextil. actum iri, interpellat judicium Marcelli, consulis designati. 2 In Kalend. rejectum ne frequentiam quidem efficere poturant. Has litteras ad IV. Non. Septembr. dedi, cum ad eam diem 3 ne profligatum quidem quidquam erat. Ut video causa hæc integra in proximum annum transferetur: &, quantum divino, relinquendus tibi erit, qui provinciam obtineat. Nam non expeditur successio, quum Galliæ, quæ habent intercessorem, in eandem conditionem, quam ceteræ provinciæ, vocantur. Hoc mihi non est dubium. quo tibi magis scripsi, ut ad hunc eventum te parares. Fere litteris omnibus tibi de pantheris scripsi. turpe tibi erit, Patiscbum Curioni decem pantheras misisse, te non multis partibus plureis: quas ipsas Curio mihi, & alias Africanas decem donavit: nè putes illum tantùm prædia rustica dare scire. Tu, si modò memoria teneres, & Cibyratas arcessieris, itemque in Pamphiliam litteras miseris, (nam ibi plureis capi ajunt) quod voles efficies. Hoc vehementius laboro nunc, quòd seorsum à collega puto mihi omnia paranda. Amabo te, impera tibi: hoc cura. Soles libenter, ut ego, majorem partem nihil curare. In hoc negotio nulla tua, nisi loquendi, cura est, hoc est, imperandi, & mandandi. Nam simulatque erunt captæ: qui alant eas, & deportent, habes eos, quos ad Sittianam syngraphan misi. Puto etiam, si ullam spem mihi litteris ostenderis, me istò missurum alios. 4 Marcum Feridium, equitem Romanum, amici mei

---

1. *Quo minùs de repub. ad senatum referri, senatique consultum fieri.*) Ita Victorius, Vaticani, ac Peccio excerpta. vulgo interjiciunt post *de rep.* quam primum. & *senatusque consultum*. Potius paullo post *prohibuerit* desiderabatur, quod immisit suo loco ex Vaticano & Pec. & Victorii editione.

2. *In Kalend. rejectum ne frequentiam quidem efficere poturant.*) Ita Vict. edimus & Vat. excerpta Pec. quoque expungunt Ut *sensa*, nam debebat

rejectæ causa esse ne freq.

3. *Ne profligatum quidem quicquam erat.*) Hanc lectionem Victorii ut alii exceperunt, in suasque editiones contulerunt; ita eandem quoque præstant Peccio & Vaticano excerpta. editiones alioqui: *ne promulgatum quidem quicquam esset.*

4. *M. Feridium.*) Ita Pall. [nam hic redeunt meliores à turbis suis.] Vat. Pec. prima editio *Feridium*, Vict. *Fetirium*, vulgo Feridium.

3. *Nolo*

mei filium, bonum, & strenuum adolescentem, qui ad suum negotium istuc venit, tibi commendo; & te rogo, ut eum in tuorum numero habeo. Agros, quos fructuarios habent civitates, vult tuo beneficio, quod tibi facile, & honestum factu est, immunes esse. gratos, & bonos tibi obligaris. 1 Nolo te putare Favonium à columnariis praeteritum esse: oprimus quisque eum non fecit. 2 Pompejus tuus aperte Caesarem & provinciam tenere cum exercitu, & consulem esse. tamen hanc sententiam dixit, nullum hoc tempore senatusconsultum faciendum. Scipio hanc, ut Kalend. Martiis de provinciis Galliis, neu quid conjunctim referretur. Contristavit haec sententia Balbum Cornelium: & scio, eum questum esse cum Scipione. Canidius in defensione sua fuit disertissimus, in accusatione satis frigidus.

¶. ARG. *De Parthis. De rebus urbanis. De suo erga Ciceronem officio.*

COELIUS CICERONI, S.

SANE quàm litteris C. Cassii, & Dejotari, fumus commoti. Nam Cassius eis Euphraten copias Parthorum esse scripsit: Dejotarus, profectas per Commagenem in provinciam nostram. Ego quidem praecipuum metum, quod ad te attinebat, habui, qui scirem, quàm paratus ab exercitu esses, nequod hic tumultus dignitati tuae periculum afferret. Nam de vita, si paratior ab exercitu esses, timuissem. nunc haec exiguitas copiarum, recessum, non dimicationem mihi tuam praesagiebat. Hoc quomodo acciperent homines, quàm probabilis necessitas futura esset, vereor etiam nunc: neque priùs desinam formidare, quàm tetigisse te Italiam audiero. Sed de Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim, Pompejum mittendum: alius, ab urbe Pompejum non removendum: alius, Caesarem cum suo exercitu: alius, consules: nemo tamen ex senatusconsulto privatos. Consules autem, quia verentur, ne illud senatusconsultum fiat, ut paludati exeant, aut contumelioseè, praeter eos, ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt: usque eò, ut parum diligentes in rep. videantur: sed honeste, sive negligentia, sive inertia est, sive ille, quem proposui, metus latet sub hac temperantiae existimatione, nolle provinciam. Ad te litterae non venerunt: &, nisi Dejotari subsecutae essent, in eam opinionem Cassius venerat, quae diripuisset ipse, ut viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum, & Arabas in provinciam immisisse, eosque Parthos esse, senatui renuntiasse. Quare tibi suadeo, quicumque est istic status rerum, diligenter, & caute perscribas, 4 ne aut bellificatus alicui dicaris: aut aliquid, quod referret scire, reticuisse. Nunc exitus est anni. nam ego has litteras ad XIIII. Kal. Decemb. scripsi. Planè nihil video ante Kalend. Januar. agi posse. Nosti Marcellum, quàm tardus, & parum efficax sit: itemque Servius, quam cunctator. Cujusmodi putas hoc esse? aut qui id, quod nolim, conficere posse, qui quae cupiunt, tamen ita frigide agunt, ut nolle existimentur? Novis magistratibus autem, si Parthicum bellum erit, haec causa primos menses occupabit. Sin autem non erit istic bellum, aut tantum erit, ut vos, aut successores parvis additis copiis sustinere possint: Curionem video se duplicitet jactaturum: primùm, ut aliquid Caesari adimat: inde ut aliquid Pompejo tribuat, quidvis, quamlibet tenue munusculum. Paulus porrò non humanè de provincia loquitur. hujus cupiditati occursurus est Furnius noster. plures suspicari non possum. Haec novi. alia, quae possunt accidere, non cerno. multa tempus afferre, & praeparata multa scio. sed intra fines hos, quaecumque acciderint, verrentur. Illud addo ad actiones C. Curionis, de agro Campano: de quo negant Caesarem laborare, sed Pompejum valde nolle, ne vacuus advenienti Caesari pateat. Quod ad tuum decessum attinet, illud tibi non possum polliceri, me curaturum, ut tibi succedatur. illud certè praestabo, ne amplius prorogetur. Tui consilii est, si tempus, si senatus coget, si honestè à nobis recusari non poterit, velisne perseverare: mei officii est, meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris.

¶. ARG. *De supplicationibus Curioni decretis. De Pompeji & Curionis contentionibus. De commentario rerum urbanarum. De Sitiana sycophanta.*

COELIUS CICERONI, S.

NON diu, sed acriter nos tuae supplicationes torserunt, incideramus enim in difficilem nodum. Nam Curio tui cupidissimus, cui omnibus rationibus comitiales eripiebantur, negabat se ullo modo pati posse, decerni supplicationes, 5 ne quod furore Paulli adeptus esset boni, sua culpa videretur amisisse: & praevaricator causae publicae existimaretur. Itaque ad pactionem descendimus: & confirmarunt consules, se his supplicationibus in hunc annum non usuros. Planè, quòd utrisque consulibus gratias agas, est, Paullo magis certè. Nam Marcellus sic respondit ei, spem in istis supplicationibus non habere: Paullus, se omninò in hunc annum non edicturum. Renuntiatum nobis erat, Hirtium diutius dicturum: prendimus eum. non modò non fecit, sed, cùm de hostiis ageretur, & posset rem impedire, si, ut numerarentur, postularet, tacuit. Tantum Catoni assensus est, qui & locutus honorificè, non decrerat supplicationes. Tertius ad hos Favonius accessit. Quare pro cujusque natura, & instituto, gratiae sunt agendae: his, quòd tantum voluntatem ostenderunt: pro sententia, cùm impedire possent, non pugnarunt: Curioni verò, quòd de suarum actionum cursu tua causa deflexit. Nam Furnius, & Lentulus, ut debuerunt, quasi eorum res esset, unà nobiscum circumierunt, & laborarunt. Balbi quoque Cornelii operam, & sedulitatem laudare possum. Nam cum Curione vehementer locutus est: & eum, si aliter fecisset, injuriam Caesari facturum dixit: tum ejus fidem in suspicionem adduxit. Nec deerant quidem, qui neque transigi volebant, Domitii, Scipiones, quibus haec res ad intercessionem avocandam interpellantibus, venustissimè Curio respondit, se eo libentius non intercedere, quòd quosdam, qui decernerent, videret confici nolle. Quod ad rem. attinet, in unam causam omnis contentio conjecta est, de provinciis: in quam adhuc incubuisse cum senatu Pompejus videtur, 9 ut Caesar Id. Novemb. decedat.

1. *Nolo te putare Favonium à Columnariis praeteritum.*] Huic lectioni patrocinantur Vict. & Vat. quanquam tres Pal. *praeteritum*, non *perscriptum*. Pall. prim. quint. *Favonium* quartus *Frivolum*.

2. *Optimus quisque eum non fecit.*) Quis damnet hanc lectionem amplius à tribus Pall. invectam, & editioni Victorianae usurpatam? tamen vulgo fecerunt, quia veterum codicum lectio conveniebat palato eorum, non nihili fecit.

3. *Pompejus tuus aperte Caesarem & provinciam tenere cum exercitu, & consulem esse.*] Tutissima via vimus, & hanc lectionem ex Vict. editione & Vat. excerpsimus. Pall. tamen primus, quint. Pec. excerpta: *& consuli esse tamen*; quart. vero: *& consul ipse tanquam hanc sententiam*. vulgatum tamen est: *Pompejum tuum aperte Caesarem vocat provinciam tenere cum exercitu & consulem esse.*

4. *Ne aut bellificatus alicui dicaris.*] Ita prima editio, Pal. prim. quart. Pec. at quint. *bellificatus. Bellificarisve* gratificaris dictum aliis *vel* scaturi, quod quomodo huc pertineat, non excogito.

5. *Ne quod furore Paulli adeptus esset boni.*] Ita Pall. quart. quint. Vatic. & Pec. excerpta. nec displicet Lambini & Pall. primi lectio *ut quod furore Paulli adeptum esset boni*: quia paullulum recedebat à vulgata: *ut si quid furore Paulli adeptum esset boni.*

6. *Ut Caesar Id. Novemb. decedat.*) Vulgatum: *ante Idus Novembres decedat*, sed ut edidi, erat in Victorii editione ac Pal. primo.

Curio omnia potiùs subire constituit quàm id pati. ceteras suas abjecit actiones. Nostri porrò quos tu bene nosti, ad extremum certamen rem deducere non audent. Scena rei totius hæc; Pompejus tanquam Cæsarem non impugnet, sed, quod illi æquum putet, constituat, ait Curionem quærere discordias. Valde autem non vult, & planè timet Cæsarem Cos. Design. priùs, quàm exercitum & provinciam tradiderit. Accipitur satis malè à Curione: & totus ejus secundus consulatus exagitatur. Hoc tibi dico: si omnibus rebus prement Curionem; Cæsar defendetur. si intercessorem, (quod videntur) reformidarint; Cæsar, quoad volet, manebit. Quam quisque sententiam dixerit, in commentario est rerum urbanarum. ex quo tu, quæ digna sunt, selige. multa transi, in primis ludorum explosiones, & funerum, & ineptiarum ceterarum. 1 plura habet utilia. Denique malo in hanc partem errare, ut, quæ non desideras, audias, quam quidquam, quod opus est, prætermittatur. Tibi curæ fuisse de Sittiano negotio, gaudeo. Sed, quum suspicaris, minùs certa fide eos tibi visos: tanquam procurator, sic agas, rogo.

¶ *ARG. Se ab Appio Scantinia accusatum scribit.*

COELIUS CICERONI, S.

12 PUDET me tibi confiteri, & queri de Appii, hominis ingratissimi, injuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia, cœpit: & cùm homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit: ita occultum tamen, ut multi mihi renunciarent, & ipse facilè animadverterem, male eum de me cogitare. Posteaquam verò comperi eum collegium tentasse: deinde aperte cum quibusdam locutum: cum L. Domitio, ut nunc est, mihi inimicissimo homine, deliberare: velle hoc munusculum deferre Cn. Pompejo: ipsum reprehenderem, & ab eo deprecarer injuriam, quem vitam mihi debere putaram, impetrare à me non potui. Quid ergo est? 2 Tum quidem aliquot amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum, locutus sum. posteaquam illum, ne, cui satisfaceret quidem, me dignum habere sensi, malui collegæ ejus, homini alienissimo mihi, & propter amicitiam tuam, non æquissimo, me obligare, quàm illius simiæ vultum subire. Id postquam resciit, canduit, & me cansam inimicitiarum quærere clamitavit, ut si mihi in pecunia minùs satis fecisset, per hanc speciem simultatis eum consectarer. Posteà non destitit accersere palàm Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia: quibus cum parum procederet, ut ulla lege mihi ponerent accusatorem, compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant. Insolentissimi homines summis Circensibus ludis meis postulandum me lege Scantinia curant. Vix hoc erat prælocutus, cùm ego Appium censorem eadem lege postulavi. Quod melius caderet, nihil vidi. Nam sic est à populo, & non infimo quoque approbatum, ut majorem Appio dolorem fama, quàm postulatio, attulerit. Præterea cœpi sacellum, in domo quod est, ab eo petere. Conturbat me mora servi hujus, qui tibi litteras attulit. Nam acceptis prioribus litteris, 3 amplius quadraginta mansit. Quid tibi scribam, nescio. Scis Domitio diem timori esse. Exspecto te valde, & quàm primum videre cupio. A te peto, ut meas injurias proinde doleas, ut me existimas & ulcisci tuas solere. Vale.

¶ *ARG. Gratulatur Dolabellam Ciceroni generum adscitum esse. De Curionis intercessione & de provinciis. De morte Hortensii.*

COELIUS CICERONI, S

GRATULOR tibi affinitate viri medius fidius optimi. Nam hoc ego de illo existimo. Cetera porro, qui 13
bus adhuc ille sibi parum utilis fuit, & 4 ætate jam sunt decursa, & consuetudine, atque auctoritate tua, & pudore Tulliæ, si qua restabunt, confido celeriter sublatum iri. Non est enim pugnax in vitiis, neque hebes ad id, quod melius sit, intelligendum. Deinde (quod maximum est) ego illum valde amo. 5 Velles, C. Curionem nostrum lautũ intercessionis de provinciis exitum habuisse. Nam cum de intercessione referretur, quæ relatio fiebat ex S. C. primaque M. Marcelli sententia pronuntiata esset, qui agendum cum tribunis pl. censebat: frequens senatus in alia omnia it. Stomacho est scilicet Pompejus Magnus nunc ita languenti, ut vix id, quod sibi placeat, reperiant. Transierant illuc, ut ratio esset ejus habenda, qui neque exercitum, neque provincias tradere vellet. Quemadmodum hoc Pompejus laturus sit, cùm cognoscat, quidnam reipub. futurum sit, si aut non possit, aut non curet, vos senes divites videritis. Q. Hortensius, cùm has litteras scripsi, animam agebat.

¶ *ARG. De L. Domitij Ahenobarbi repulsa in auguratu. De Saturnino ab Cn Domitio Calvino in judicium vocato. De Pompeij Cæsarisque discordiis. De Appio ineptè mores civitatis emendante. De Curione, & Pompejo.*

COELIUS CICERONI, S.

TANTI non fuit Arsacen capere, Seleuciam expugnare, 14
ut earum rerum, quæ hic gestæ sunt, spectaculo careres. numquam tibi oculi doluissent, si in repulsa Domitii vultum vidisses. magna illa comitia fuerunt, & plane studia ex partium sensu apparuerunt: perpauci necessitudinem secuti officium præstiterunt. Itaque mihi est Domitius inimicissimus, 6 ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit, quàm me: atque eo magis, quòd per injuriam sibi putat ereptum, quojus ego auctor fuerim. Nunc furit, tam gavisos homines suum dolorem, unumque me studiosiorem Antonii. Nam Cn Saturninum adolescentem, ipse Cn. Domitius reum fecit, sanè quàm superiore à vita invidiosum. quod judicium nunc in exspectatione, 7 inest etiam in bona spe, post Sext. Peducæi absolutionem. De summa repub. sæpe tibi scripsi, me etiamnum pacem non videre: & quo propius ea contentio, quàm

---

1. *Plura habet utilia.*) Pec. *Italia:* unde Gul. legendum probat. *talia.* paullo past Pal. pr legit, *Denique mala in hac parte me errare.* quod mihi minimè aspernandum videtur.

2. *Tum quidem aliquot amicis.*) Ita Vict. editio. nam Pal. pr. *tamen quasi aliquot* [pec Kio excerpta, *aliquid*] *amicis.* vulgatæ editiones: *tum quidem eum aliquot amicis, &c.*

3. *Amplius quadraginta mansit.*] Secuti sumus hanc lectionem Pall. pr. Vat editionisque Vict. & omnium primæ. Qui deesse aliquid putarunt, *dies* intruserunt.

4. *Ætate jam sunt decursa.*) In Pal. pr. irrepsit hujus loci gemina ac diversa lectio: scribitur quippe: *ætate jam sunt decussa vel decussa & consuetudine atque, &i.* quorum utrumque à vestibus desumpsumi mihi esse videtur: de sinu enim sordes decutiuntur; itemque floccatæ ac villosæ detondentur. Potest aliunde quoque constare ratio.

5. *Velles C. Curionem nostrum lautum, &c.*) Sic edidit Vict. quod sequuti sumus: Palatinus nihilominus primus, pec. excerpta, Veneta seu priscæ editio, *Voles, Cicero, Curionem, &c.* vulgo: *Videt, Cicero, Curionem nostrum.*

6. *Ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit.*) Nolui discedere à Pal. pr. pec. excerptis, Vict. editione & omnium primaria Veneta. Vulgatum est, *familiarem quidem suum, quem utiti, tam oderit.* paullo post scripsi ex Pal. pr. & pec. excerptis: *superiore à vita*, cum Vict. tamen ediderit *quàm superiore vitâ invidiosum.*

7. *Inest etiam in bona spe.*) Et sic distinxi, & emendavi ex Pal. pr. Vict. editione & Veneta. vulgo, *nunc in exspectatione est, etiam in bona spe post Sext. Peducæi*; paullo statim, ex Pal. pr. pec. editionibus illis quas semper laudo, itidem scripsimus *annum pacem non videre.* cum edatur, *me etiamnum pacem non videre.*

quàm fieri necesse est, accedit, eò clarius id periculum apparet. Propositum hoc est, de quo, qui rerum potiuntur, sunt dimicaturi: quòd Cn. Pompejus constituit non pati C. Cæsarem consulem aliter fieri, nisi exercitum, & provincias tradiderit: Cæsari autem persuasum est, se salvum esse non posse, si ab exercitu recesserit. Fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant. 1 Sic illi amores, & invidiosa conjunctio, non ad occultam recedit obtrectationem, sed ad bellum se erupit: neque mearum rerum quod consilii capiam, reperio; quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio sit perturbatura. Nam mihi cum hominibus his & gratia & necessitudo est; tum causam illam, non homines odi. Illud te non arbitror fugere, QUIN HOMINES in dissensione domestica deberent, 3 quamdiu civiliter sine armis cernetur, honestiorem sequi partem: ubi ad bellum, & castra ventum sit, firmiorem: & id melius statuere, quod tutius sit. In hac discordia video, Cn. Pompejum, senatum, quique res judicant, secum habiturum: ad Cæsarem omneis, qui cum timore, aut mala spe vivant, accessuros: exercitum conferendum non esse. omnino satis spatii sit ad considerandas utriusque copias, & ad eligendam partem. Prope oblitus sum, quod maximè fuit scribendum. Scis Appium censorem hic ostenta facere? de signis, & tabulis, 4 de agri modo, de æde alieno acerrimè agere? Persuasum est ei, censuram, 5 lomentum, aut nitrum esse. errare mihi videtur. Nam sordeis eluere vult, venas sibi omneis, & viscera aperit. Curre, per deos, atque homines, & quam primùm hæc risum veni; legis Scantiniæ judicium apud Drusum fieri: Appium de tabulis, & signis agere. Crede mihi, est properandum. Curio noster sapienter id quod remisit de stipendio Pompeji, fecisse existimatur. Ad summam, quæris, quid putem futurum. Si alteruter eorum ad Parthicum bellum non eat, video magnas impendere discordias: quas ferrum & vis judicabit, uterque animo & copiis est paratus. Si sine tuo periculo fieri posset, magnum, & jucundum tibi fortuna spectaculum parabat.

Q. ARG. De Cæsaris victoria Consiniensi. De studiis videndi Ciceronis; De itinere ad Alpes; De Domitio hospite Cæsarum interfecto.

COELIUS CICERONI, S.

15 E QUANDO tu hominem ineptiorem, quàm tuum Cn. Pompejum vidisti, qui tantas turbas, qui tam nugax esset, commôrit? Equem autem Cæsare nostro acriorem in rebus gerendis: eodem in victoria temperatiorem, aut legisti, aut audisti? Quid est? nunc tibi nostri milites, qui durissimis, & frigidissimis locis, teterrima hieme, bellum ambulando confecerunt, malis orbiculatis esse pasti videntur? 6 Quid jam, inquis? gloriosè omnia, si scias quàm sollicitus sim, tum hanc meam gloriam, quæ ad me nihil pertinet, derideas. quæ tibi exponere, nisi coràm, non possum: idque celeriter fore spero. Nam me, cùm expulisset ex Italia Pompejum, constituit ad urbem vocare, id quod jam existimo confectum, 7 nisi si maluit Pompejum Brundisii circumsedere. Peream, si minima causa est properandi istò mihi, quòd te videre, & omnia intima conferre discupio: habeo autem quàm multa. Hui vereor (quod solet fieri) ne, cùm te videro, omnia obliviscor. Sed tamen quodnam ob scelus iter mihi necessarium retro ad Alpis versus incidit? Adeò quòd inimelii in armis sunt, neque de magna causa. Bellienus, verna Demetrii, qui ibi cum præsidio erat, Domitium quendam, nobilem illi Cæsaris hospitem, à contraria factione nummis acceptis, comprehendit, & strangulavit. civitas ad arma iit. eò cum quatuor cohortibus mihi per nives eundum est. 8 Usque quaque, inquies, Domitii mali dant. Vellem quidem Venere prognatus tantum animi habuisset in vestro Domitio, quantum ipse catenatus in hoc habuit. Ciceroni F. S. D.

Q. ARG. Suadet Ciceroni quid facto opus sit Pompejo ex Italia pulso: ut vel Cæsari se conjungat, vel ut ei se dedat.

M. COELIUS M. CICERONI, S. D.

EXANIMATUS sum tuis litteris; quibus te nihil, nisi 16
triste cogitare ostendisti: neque id quid esset, perscripsisti. 9 non enim, quale esset quod cogitares, aperuisti. Has illico ad te litteras scripsi. Per fortunas tuas, Cicero, per liberos oro, obsecro, ne quid gravius de salute, & incolumitate tua consulas. Nam deos, hominesque, amicitiamque nostram testificor, me neque temerè tibi prædixisse, neque temerè monuisse, sed postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset, parta victoria, cognoverim te certiorem fecisse. Si existimas eandem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox, & sævum cogitat, atque etiam loquitur. Iratus senatui exiit: his intercessionibus plànè incitatus est: non, me-

1. *Sic illi amores & invidiosa conjunctio, non ad occultam recedit obtrectationem, sed ad bellum se erupit.*) Induxi hanc lectionem ex Pal. pr. cujus tamen oræ alia allita est, & *in dies condisio non ad occultas recedit obtrectationes sed ad bellum se erumpit.*) editionum primaria, ac PecKio Vaticanique excerptis: nec longè dissidet Vict. nisi quod elegantium corruperit, omittendo *se*. editiones alias habent: *Sic illi jam amores & invidiosa conjunctio, non ad occultam recidit obtrectationem, sed ad bellum erumpit.*

2. *Et gratia & necessitudo est; sed tamen causam illam non homines odi.*) Exemplar ubique nobis est Vict. editio, quam ubique exprimere studemus, præsertim accedentibus nostris libris; qui leviculis voculis tantum ab hac abhorrent; quippe primus *necessitudine cum causam illam non homines odi.* Sic Veneta quoque impressio, nisi quod in *non* solum alienior est. circumferebatur ante *gratia est & necessitudo tamen tantum causam illam, non homines odi.*

3. *Quam diu civiliter sine armis cernetur.*) Elegantissimam lectionem & Coeliana eruditione dignissimam eruit accuratissimus Vict. quàm eo libentius admisi, quod eam propugnent excerpta Vat. ad gustum fatuæ plebis exculum erat *cernetur.*

4. *De agri modo.*) Residet hæc lectio per editiones nostras, & Palatinum primum; quam ut introducerem, ejiciendа erat vulgatio, *de agri modo.*

5. *Lomentum aut nitrum esse errare mihi videtur.*) Sic Pal. primus Vaticani, & PecKio excerpta, atque adeo editiones prima ac Victorii. nam vulgò *vitrum* publicarunt, ut à Vict. animadversum est, paullo autem statim post, ex Vat. & Vict. impressione de novo vulgavi; *nam sordes eluere vult.* licet alii aliter Lamb. suo ingenio ne videretur aliunde accepisse, addidit, *nam dum sordes eluere vult.* Libri nostri mera ostenta hic faciunt quorum Pal. *nam sordes si vere vult, u cuncti sibi omnia & viscera aperit.* Veneta verò editio, quemadmodum & PecKio excerpta, *nam sordes si vere vultu venas* publicarum est *tum sordes eluere velent.*

6. *Quid jam inquis? gloriose omnia.*) Ex Victorii & Veneta editione, tum PecKiano & Pal. traduxi, nisi quod Pal. primus paullo diversus distinguat: *quid jam inquis gloriose? omnia si scias.* Publicati libri; *quid jam, inquis gloriose? sum? Imo, si scias.*

7. *Nisi si maluit Pompejum Brundisii circumsedere.*) Vat. *nisi si maluit.* sed illud tuetur Pal primus; editio Vict. ac Veneta. Non tamen damnem lectionem, ad quam inclinant Pall. spectatque prima editio, plenamque ex v. cod. ad oram reposuit Egnat. *maluit Pompejus Brundisii circumsedere.*

8. *Usquequaque, inquies, Domitii mali dant.*) Ita Vat. & Vict. editio, neque multum discrepant Pal primus & Venetus: *usquequaque inquis sed Domitii mali dant:* cum publicitus excusum sit, *neque inquis se D. male habent.* statim scripsi ex Vict. editione ac Veneta partim: *vellem qui dem Venere prognatus tantum animi habuisset in vestro Domitio, quantum ipse catenatus in hoc habuit:* quanequidem non longè hinc discedant suis vestigiis libri calamo exarati. *Vellem quidem venerem propugnatus tantum animi habuisse in nostro Domitio quantum ipse cadenatus:* aliter, quod etiam Lamb. pro vero obtinuit *Pseudo natus:* quod mihi acutius verò videtur. Excusum erat: *vellem qui dem vevna propugnaturus tantum animi habuisset in v. D. quantum ipse Senatus in hoc habuit.*

9. *Non enim quale esses quod cogitares aperuisti.*) Et hanc clausulam teremus debemus accuratissimo Vict. Pal. & prisca editio hallucinantur: *non enim qualia esses quæ cogitata res aperuisti:* & vulgares editiones: *neque tum tamen quale esset quod cogitares, aperuisti.* Lambiniani ingenii temeritatem, qua lumbrium & nos & ipsum Tullium ante tot secula compositum habet, apud ipsummet spectare licet.

1. *Quid*

hercule, erit deprecationi locus. Quare si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuæ reliquæ tibi curæ sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus, gener tuus valet: quorum fortunas non debes velle conturbare, ut eam causam, in cujus victoria salus nostra est, odisse, aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. Denique illud cogita: 1 quod offensæ fuerit in ista cunctatione, te subisse. nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus lædere noluisti: & ad eos fugatos accedere, quos resistenteis sequi nolueris, summæ stultitiæ est. Vide, ne, dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter, quid optimum sit, eligas. Quòd si totum tibi persuadere non possum; saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, exspecta: quas tibi nuntio adventu Cæsaris fore nostras. Quam isti spem habeant, amissis Hispaniis, nescio. Quod porrò tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc, quod tu non dicendo mihi significasti, Cæsar audierat: ac simulatque, have, mihi dixit, statim quid de te audisset, exposuit. negavi me scire: sed tamen ab eo petii, ut ad te litteras mitteret, quibus maximè ad remanendum commoveri posses. Me secum in Hispaniam ducit. Nam, nisi ita faceret, ego priùs, quàm ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te percurrissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam Cicero, cogita, ne te, tuosque omneis funditus evertas: ne te sciens, prudensque eò demittas, unde exitum vides nullum esse. Quòd si te aut voces optimatium commovent, aut nonnullorum hominum insolentiam, & jactationem ferre non potes: eligas censeo aliquod oppidum, vacuum à bello, dum hæc decernuntur, quæ cum confeceris: & ego te sapienter feciſſe judicabo, & Cæsarem non offendes.

9. ARG. Conqueritur se Curionis amore & Appii odio Cæsaris partes potiùs quam Pompeja secuturum esse.

COELIUS CICERONI, S.

ERGO me potiùs in Hispania tuisse tum, quàm Formiis, cùm tu profectus es ad Pompejum? 2 quòd utinam ut Appius Claudius in ista parte: C. Curio quojus amicitia me paullatim in hanc perditam causam imposuit. nam mihi sentio bonam mentem iracundia & amore ablatam. Tum tu porrò, cùm ad te proficiscens nostu Ariminum veniſſem, dum mihi pacis mandata das ad Cæsarem, & mirificum civem agis, amici officium neglexisti, neque mihi consuluisti. Neque hæc dico, quòd diffidam huic causæ: sed, crede mihi, perire satius est, quàm hoc videre. Quòd si timor vestræ crudelitatis non esset, ejecti jam pridem hinc essemus. Nam hic nunc, præter fœneratores paucos, nec homo, nec ordo quisquam est, nisi Pompejanus. Equidem jam effeci, ut maximè plebs, &, qui antea noster fuit, populus, vester esset. Cur hoc, inquis? immò reliquias exspectant. Vos invitos vincere coëgero. irritavi in me Catonem. Vos dormitis: nec hæc adhuc mihi videmini intelligere, quàm nos pateamus, & quam simus imbecilli. Atque hoc nullius præmii spe faciam: sed, quod apud me plurimùm solet valere, doloris, atque indignitatis causa. Quid istic facitis? prœlium exspectatis, quòd firmissimum est? Vestras copias non novi; nostri valde depugnare, & facilè algere, & esurire consueverunt.

M. TVL-

---

1. *Quid offensæ fuerit in istâ cunctatione, te subisse.*) Rescripsi sic ex Vat. Pal. Pec. atque adeo editionibus. Excusi vulgò libri, *te prius subisse.* in fine epistolæ turbas dant libri: quare edidi cum Vict. *quæ cum confeceris: & ego te &c.* cum alii fecerint: *quæ jam erant confecta. Id si feceris.* Pall. verò, Peckio excerpta & vetustissima editio: *quæ tam erunt confecerit.* Politiani verò codex: *quæ tamen in fecerit.* paullò superius ibidem ex Vat. atque Vict. emendavi, *simulatque hæc mihi dixit*, non ut aliàs *ave*: hoc est, primo statim congressu atque *have* dicto statim de te subjecit, quid audisset.

2. *Quòd utinam ut Appius Claudius in ista parte C. Curio cujus amicitia me paullatim in hanc perditam causam imposuit.*) Vt Victorius edidit, ita nos repræsentamus. Doctus tamen vir leg. putat *quòd utinam, ut Appius Claudius, in istâ parte C. Curio, cujus amicitia me paullatim in hanc imposuit*; itaque scriptum in V. C. ait præter quod is habet: *in hanc partem causa imposuit.* sed illa verba, *partem causæ*, ut glossema, delenda censet. Duas, porro, ait, reddi causas à Cœlio, cur partes Cæsaris secutus fuerit. unam amorem Curionis, quem optat ad Pompeii partem, sicut Appius fecerit, transisse alteram quod sibi Cicero nihil consilii impertitus fuerit. Libri quoque nostri *in hanc partem causam.* Vulgo *quod utinam ut ita in ista parte Appius Claudius, aut ita in hac C. Curio fuisset.*

3. Qui

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS LIBER NONUS, AD M. TERENTIUM VARRONEM.

¶ *ARG. Varronis adventum expetit.*

M. CICERO M. TERENTIO VARRONI, S. D.

EX his litteris, quas Atticus à te missas mihi legit, quid ageres & ubi esses, cognovi: quando autem te visuri essemus, nihil sanè ex iisdem litteris potui suspicari. In spem tamen venio, appropinquare tuum adventum: qui mihi utinam solatio sit: etsi tot, tantisque rebus urgemur, 1 ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me, aut ego te fortasse aliqua re juvare. Scito enim me, posteaquàm in urbem venerim, rediisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris, in gratiam. etsi non idcirco eorum usum dimiseram, quòd iis succenserem: sed quòd eorum me suppudebat. 2 videbar enim mihi, cum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissem, præceptis illorum non satis paruisse. Ignoscunt mihi, revocant in consuetudinem pristinam: teque, quod in eo permanseris, sapientiorem, quàm me, dicunt fuisse. Quamobrem, quum placatis his utor: videor sperare debere, si te viderim, & ea, quæ premant, 3 & ea, quæ impendeant, me facilè transiturum. Quamobrem sive in Tusculano, 4 sive in Cumano ad te placebit, sive (quòd minimè velim) Romæ: dummodo simul simus, perficiam profectò, 5 ut id utrique nostrum commodissimum esse dijudicetur.

¶. *ARG. Consilium dat, quid eum facere oporteat mentis perlato de Cæsaris Africana victoria.*

CICERO VARRONI.

6 CANINIUS idem, & idem noster, cùm ad me perveſperi venisset, se postridie manè ad te iturum esse dixisset: 7 dixi ei, me daturum aliquid manè; ut peteret, rogavi. Conscripsi epistolam noctu: nec ille ad me rediit. oblitum credidi. Attamen eam ipsam tibi epistolam misissem per meos, nisi audissem ex eodem, postridie te manè è Tusculano exiturum. At tibi repentè, paucis post diebus, cùm minimè exspectarem, venit ad me Caninius manè: proficisci ad te statim dixit, etsi erat ἐπαλῶν illa epistola, præsertim tantis posteà novis rebus allatis, tamen perire lucubrationem meam nolui, & eam ipsam Caninio dedi

1. *Ut nullam allevationem quisquam non stultissimus sperare debeat.*) Pal. sextus, quem librum sicut & Tusculanum Quartum, in Germania scriptum esse, diversitas à libris Italicis indicat, præfert *ut nullam alleviationem*. sicut & alibi verbum *Allevio* ex aliis libris notavimus. Glossæ: *Allevamus* κουφίζομεν. Principio quoque epistolæ legit: *Quas Atticus ad se missas mihi legit*: unde Lambinus forte ex simili scriptura alicujus libri, *quas Atticus à te ad se miss.* quod ego non sequor.

2. *Videbar enim mihi, cum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissem.*) Propono lectionem Pal. primi: *videbam enim me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demissum, præceptis illorum non satis paruisse.* quam confirmant duo libri Gulielmio consulti, qui tantum *videbant* variant.

3. *Et ea, quæ impendeant, me facili transiturum.*) Locus non genuinus; unus ex Gul. *me facilè scieturum*: unde ille conjicit, *sabiturum*. Pal. sextus: *quæ impediant, me facile laturum.*

4. *Sive in Cumano ad te placebit.*) Ita Palatin. primus, Vaticani, Pockio excerpta: Stevvechian. editio Victorii ac prima. Pal. tamen sextus: *adire placebit.* vulgò excudebatur: *sive in Cumano adesse tibi placebit.*

5. *Ut id utrique nostrum commodissimum esse dijudicetur.*) Vulgatum erat *videatur*. sed quam lectionem introduximus, habemus ac debemus Palatino sexto, Vaticano, unoque ex Gulielmianis. Victorii denique editioni. Pal. primus *dividetur*. quatuor Gulielmio consulta, & editio princeps *videbitur*.

6. *Caninius idem & idem noster cùm ad me perveſperi venisset.*) Ex Pal. primo ac Victorii editione recepimus hanc lectionem. nam Pal. sext. *Caninius idem & frater cùm ad me perveſperi venisset*: cæteroquin Pall. duo tres Gulielmio consulti, Vatic. prima & Victorii editiones, *perveſperi*. cum vulgatum nequiter sit *Caninius idem tunc & idem noster, cum ad me nuper veſperi venisset.*

7. *Dixi ei, me daturum aliquid manè; ut peteret rogavi.*) Pulcra lectio sepulta in Palat. primo, editione Victorii, ac duobus Gulielmianis. pal. sext. editio princeps: *dixi ei me daturum litterarum aliquid: manè ut peteret, rogavi.* vulgata lectio elumbis est: *daturum aliquid manè, & ut peteret rogavi.*

8. Ἐπαλῶν.] Obsoleta, non recens.

sed cum eo & cum homine docto, & tui amantissimo, locutus ea sum, quæ pertulisse illum ad te existimo. Tibi autem idem consilii do, quod mihimetipsi; ut vitemus oculos hominum, si linguas minùs facilè possimus. Qui enim victoria se efferunt, quasi victos nos intuentur. Qui autem victos nostros molestè ferunt, nos dolent vivere. Quæres fortasse, cur, cùm hæc in urbe sint, non ablim, quemadmodum tu. Tu enim ipse, qui & me, & alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti, nihil te omnino fefellit. 1 Quis est tam lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat? nusquam incurrat? Ac mihi quidem jam pridem venit in mentem, bellum esse aliquò exire, ut ea, quæ agebantur hìc, quæque dicebantur, nec viderem, nec audirem. Sed calumniabar ipse. putabam, qui obviam mihi venisset, ut cuique commodum esset, suspicaturum, aut dicturum, etiam si non suspicaretur: Hic aut metuit, & ea re fugit: aut aliquid cogitat, & habet navem paratam. Denique, levissimè qui suspicaretur, & qui fortasse me optimè novisset; putaret me idcirco discedere, quòd quosdam homines oculi mei ferre non possent. Hæc ego suspicans, adhuc Romæ maneo: & tamen λειηδότως consuetudo diuturna callum jam obduxit stomacho meo. Habes rationem mei consilii. Tibi igitur hoc censeo: latendum tantisper ibidem, 2 dum efferveſcit hæc gratulatio, & simul dum audiamus, quemadmodum negotium confectum sit. confectum enim esse existimo. Magni autem interierit, qui fuerit victoris animus, qui exitus rerum. quamquam quò me conjectura ducat, habeo: sed ex pecto tamen. Te verò nolo, nisi ipse rumor jam raucus erit factus, ad Bajas venire. Erit enim nobis honestius, etiam cùm hinc discesserimus, videri venisse in illa loca ploratum potius quàm natatum. Sed hæc tu melius: modò nobis stet illud, unà vivere in studiis nostris; à quibus anteà delectationem modò petebamus, nunc verò etiam salutem: non deesse, si quis adhibere volet, non modò utarchitectos, verum etiam ut fabros, ad ædificandam remp. & potius libenter accurrere: si nemo utetur opera, tamen & scribere, & legere πολιτείας: & si minùs in curia, atque in foro: at in litteris, & libris, ut doctissimi veteres fecerunt, 3 navare remp. & de moribus, ac legibus quærere. Mihi hæc videntur. Tu, quid sis acturus, &, quid tibi placeat, pergratum erit, si ad me scripseris.

¶ *ARG. Cupit se Varroni præsentem.*

CICERO VARRONI.

ETsi, quid scriberem, non habebam: tamen Caninio ad te eunti, non potui nihil dare. Quid ergo potissimum scribam? quod velle te puto, citò me ad te esse venturum. Etsi vide, quæso, satisne rectum sit, nos, hoc tanto incendio civitatis, in istis locis esse? Dabimus sermonem iis, qui nesciunt, nobis, quocumque in loco simus, eundem cultum, eundem victum esse. Quid refert? tamen in sermonem incidemus. Valde id, credo, laborandum est, ne, cùm omnes in omni genere & scelerum, & flagitiorum volutentur, nostra nobiscum, aut inter nos cessatio vituperetur. Ego verò neglecta barbarorum insciitia, te persequar. Quamvis enim hæc sint misera, quæ sunt miserrima, tamen artes nostræ nescio quo modo nunc uberiores fructus ferre videntur, quàm olim ferebant: sive quia nulla nunc in re alia acquiescimus, sive quod gravitas morbi facit, ut medicinæ egeamus, eaque nunc appareat, cujus vim non sentiebamus, cùm valebamus. Sed quid ego nunc hæc ad te, cujus domi nascuntur? γλαῦκ' ἐς Ἀθήνας. nihil scilicet, nisi ut rescriberes aliquid, me exspectares. sic igitur facies.

¶. *ARG. De Varronis adventu. Ex Diodoti Dialectici sententia jocatur.*

M. T. CICERO VARRONI, S.

Περὶ δυνατῶν me scito κατὰ Διόδωτον κρίνειν. Quapropter, si venturus es, scito necesse esse te venire. sin autem non es, τὸ ἀδύνατον est te venire. Nunc vide, utra te, κρίσις magis delectet, χρυσιππέιανε, an hæc, quam noster Diodotus non coquebat. Sed de his etiam rebus otiosi cùm erimus, loquemur. Hoc etiam κατὰ χρύσιππον δυνατὸν est. De Coctio mihi gratum est. Nam id etiam Attico mandaram. Tu, si minùs adnos; accurremus ad te. si hortum in bibliotheca habes, deerit nihil.

¶. *ARG. Probat diem, quæ conventuri sint; & quòd à Cæsare victi ab armis discesserint.*

CICERO VARRONI.

MIhi verò ad Non. bene maturum videtur fore, neque solùm propter reip. sed etiam propter anni tempus. Quare diem istum probo. itaque eundem ipse sequar. Consilii nostri, nisi eos quidem, qui id sequuti non sunt, non pœniteret, nobis pœnitendum putarem. Sequuti enim sumus non spem, sed officium. Reliquimus autem non officium, sed desperationem. Ita verecundiores fuimus, quam qui se domo non commoverunt: saniores, quàm qui, amissis opibus, domum non reverterunt. Sed nihil minùs fero, quàm severitatem otiosiorum: &, quoquo modo se res haberet, magis illos vereor, qui in bello occiderunt, quàm hos curo, quibus non satisfacimus, quia vivimus. Mihi si spatium fuerit in Tusculanum ante nonas veniendi, istic te videbo. sin minùs, persequar in Cumanum: & ante te certiorem faciam, 4 ut lavatio parata sit.

¶ *ARG. De Cæsarii ex Africana victoria reditu. De Pompeji & Cæsarii consiliis. De otio Varronis.*

CICERO VARRONI.

CAninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset, quod putarem te scire oportere.

---

1. *Quis est tam Lynceus, qui tantis tenebris nihil offendat.*) Recidimus hìc noXia ac superflua ex Pall. Stevv. Pec. K. editionibus, primaque Vict. Alias editum fuerat; *quamvis quis est tam Lynceus, qui in tantis tenebris nihil offendat.*

2. *Dum efferveſcit hæc gratulatio.*) Stabilitur hæc Victorianæ editionis lectio. Pal. sexto, Hittorp. editione principe. Inclinat Palat. primus; *dum hæc ferveſcit gratulatio.* erit autem *efferveſcere* sicut *exsævire* Livio, aliis *exfudare, exspatiare* ubi sæpe præpositio fine ferre intelligitur. aliàs: *dum deferveſcit hæc gratulatio*, paullo post Pal. primus scriptum habet; *in illa loca ploratum potius quàm natatum*: Sextus verò: *ploratum potius natatum*: in ora verò, *natavi*: mihi elegantia recondita non per nebulam, ut dicitur, sed meo clarore prom. care videtur.

3. *Navare remp.*) Ita legi duobus in libris suis testatur Manut. quamvis ille mendosum putet. Ego in pluribus libris sic scriptum fuisse reor aut *gnavare*, unde in Pall. duobus atque etiam Victorii libris *gravare* der scriptum fuerat. certè, quin *navare remp.* probum sit non dubito. nam [ut docti dudum notarunt] & apud Tacitum *bellum alicui navare*, & apud A. Gellium *navare Philosophiam* in v. c. legitur.

4. *Ut lavatio parata sit.*) Ita in editione prima ac Victorii, ita in Pall. & omnibus Guilielmianis. Quia tamen in quibusdam aliis codicibus exstabat, *lautia parata*, faciendum putabat Schoppius l. 11 Susp. ep. 22. *lautia parata sint*, id est, αἱ εὐωχίαι, sive supellex; ut exponit Sosipater. quod etiam Iacobus Lectius probabat.

E. Est

rere. 1 Est igitur adventus in exspectatione: neque tu id ignoras. Sed tamen, cum ille scripsisset, ut opinor, se in Alsiense venturum: scripserunt ad eum sui, ne id faceret: multos ei molestos fore. 2 ipsumque multis. Ostiæ videri commodiùs eum exire posse. Id ego non intelligebam, quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit, & se ad eum, & Balbum, & Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amantes tui. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires: hospitium tibi ubi parares, vel potius utrobique. quid enim ille facturus sit, incertum est: & simul ostentavi tibi, me istis esse familiarem, & consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim, nihil video. NON ENIM est idem, ferre, si quid ferendum est: & probare, si quid probandum, non est. 3 Etsi quid non probem? quid enim jam scio præter initia rerum. Nam hæc in voluntate fuerunt. Vidi enim (nam tu aberas) nostros amicos cupere bellum: hunc autem non tam cupere, quam non timere. Ergo hæc, consilii fuerunt: reliqua necessaria. Vincere autem aut hos, aut illos necesse esse. Scio te semper mecum in luctu fuisse, cùm videremus, quàm illud ingens malum alterius utrius exercitus & ducum interitu: tum vero extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim otiosis minabantur: eratque iis & tua invisa voluntas, & mea oratio. Nunc verò, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent. Erant enim nobis peritati, quasi quidquam de nostra salute decreviſſemus, quod non idem illis censuissemus: aut quasi utilius reip. fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, 4 quàm vel emori, vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen vivere. At in perturbata repub. vivimus. Quis negat? Sed hoc viderint ii, qui nulla sibi subsidia ad omneis vitæ status paraverunt. huc enim ut venirem, superior longius, quàm volui, fluxit oratio. Cum enim te semper magnum hominem duxi: tum quòd his tempestatibus es propè solus in portu: fructusque doctrinæ percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres, eaque tractes, quorum & usus, & delectatio est omnibus istorum & actis, & voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanenseis dies instar esse vitæ puto: libenterque omnibus omneis opes concesserim, ut mihi liceat, vi nulla interpellante, isto modo vivere. Quod nos quoque imitamur, ut possumus, & in nostris studiis libentissimè conquiescimus. QUIS ENIM hoc non dederit nobis, ut cùm opera nostra patria sive non possit uti sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non rectè, sed tamen multi etiam reip. præponendam putaverunt? Quæ igitur studia magnorum hominum sententia, vacationem habent, 5 eadem publici muneris, iis concedente rep. cur non abutamur? sed plus facio, quam Caninius mandavit. Is enim si quid ego scirem, rogarat, quod tu nescires. ego tibi ea narro, quæ tu melius scis, quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud quod rogatus sum, ut eorum quæ temporis hujus sint, 6 quæ tua audiero, ne quid ignores.

¶ *ARG. Monet ut ab urbe discedat: De reditu Cæsaris ab Africano bello scribit.*

CICERO VARRONI.

CENABAM apud Sejum, cùm utrique nostrûm redditæ sunt à te litteræ. Mihi verò jam maturum videtur. Nam quod anteà te calumniatus sum, indicabo malitiam meam. Volebam propè alicubi esset, si quid bonæ salutis σοὶ τε δὺ' ἐχεμβόλῳ. nunc, quum confecta sunt omnia, dubitandum non est, 7 quin equis viris. Nam ut audivi de L. Cæsare F. mecum ipse, QUID HIC MIHI FACIET PATRI? Itaque non desino apud istos, qui nunc dominantur, cenitare. Quid faciam? tempori serviendum est. 8 Sed ridicula missa; præsertim cum sit nihil, quod rideamus. AFRICA TERRIBILI TREMIT HORRIDA TERRA TUMULTU. Itaque nullum est λαισηϊοπληγίδιον, quod non verear. Sed quòd quæris, quando, quà, quo, 9 nihil adhuc scimus. Istuc ipsum de Bajis, nonnulli dubitant, an per Sardiniam veniat. Illud enim adhuc prædium suum non inspexit: nec ullum habet deterius, sed tamen non contemnit. Ego omnino magis arbitror per Siciliam: vel jam sciemus. adventat enim Dolabella, eum puto magistrum fore. Πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων. Sed tamen, si sciam, quid tu constitueris, meum consilium accommodabo potissimum ad tuum. Quare exspecto tuas litteras.

¶ *ARG. Petit promissos sibi à Varrone libros de lingua Latina: ad eundem quatuor Academicorum libros mittit. Cupit præsentiam Varronis. Gratulatur de domo empta.*

CICERO VARRONI.

ETS munus flagitare, quamvis quis ostenderit, ne 8
populus quidem solet, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moveor, ut admoneam te, non ut flagitem. Misi autem ad te quattuor admonitores non nimis verecundos. Nostri enim profectò os ejus adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandavi, ut rogarent. Exspectabam omnino jamdiu, neque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quam simillimo munere.

1. *Est igitur adventus in exspectatione.*) Omittunt rectè nomen *Cæsaris* Victorius ac Lambinus; & sic in melioribus codicibus in Pall. tamen comparet; & fuerat ex margine transsumptum: ut ex Pal. sexto vel cæcus viderit: nam ille; *est igitur adventus Cæsaris sicilicet in exspectatione.*

2. *Ipsumque multis, Ostiæ videri commodiùs eum exire posse.*) Hæc est Palatini sexti scriptura, quam ex aliquo suorum Victorius quoque secutus est: ea quoque est in Hittorpiano. pro eo Palatinus primus, Stevvechianus, Peckio excerpta, *ipsumque videri.* Vulgatum est; *multos ei molestos fore, ipsumque multis: in promptum videri commodius eum exire posse.*

3. *Etsi quid non probem? quid enim jam scio præter initia rerum.*) Ita hic locus concipitur in Palatinis duobus, Gruteriano, editione prima ac Victorii. Gulielmius ex conjectura volebat; *etsi ne quid non probem quidem jam scio.* quod non opus est exhibita nostra. vulgo; *etsi, quid non probem quidem, desiit, præter initia rerum.* paullo post itidem edidi ex duobus Palatinis, Vaticano, Hittorpiano, editione Victorii: *quam illud ingens malum alterius utrius exercitus & ducum interitu.* Paullo iterum post Palat. sextus & Hittorp. scribunt: *crudeliter enim otiosissimi minabantur.*

4. *Quam vel emori.*) Ita edidit Victorius, ita Vaticani excerpta: libri nostri ferè omnes, sicut & prisca editio, *velle mori.* vulgò, *quàm vel mori.*

5. *Eadem publici muneris, iis concedente rep. cur non abutamur.*) Ita Victorii editio. Manuscripti tamen quinque *eandem*, quod non improbo, imo præferendum duco, eò libentius, quod idem nobis addicat prima editio: vulgò *etiam.*

6. *Quæ tua audiero.*) Excusum erat, *quæ tua interesse audiero:* sed ut nos fecimus, habet Pal. primus, sextus, Grut. Stevvech. Hittorp. Vatican. editio princeps: quod puto reperisse quoque Victorium; sed offensum reposuisse: *quæ audiero.* superius; *subsidia ad omnes vitæ status paraverunt.* ubi legitur; malebat Gulielmius, *casus:* & paullò post, *alios*, interpretatur *literali sectu:* quòd Cæsar erat futurus in littore.

7. *Quin equis viris.*) Hanc lectionem præ se ferunt septem mss. prima editio, quam notat quoque & suis Lambinus. Victorius tamen & Palat. primus: *quin æquis viris*, nelio quo sensu. vulgo; *æquis velis.*

8. *Sed ridicula missa; præsertim.*) Intrusit Lambinus; *missa faciamus*, quod quidem verbum in nullo nostrorum invenimus, elegantiorque est tota oratio, si ablegetur; certè non est in Pall. duobus, Grut. Stevv. Hitt. Vat. editione prima, aut Victorii.

9. *Nihil adhuc scimus.*) Pars. sextus & Hittorp. *scimus*, unde Guliel. ὀσμὸς vel σεισμὸς. Noo excutere ulterius; nam video nihil esse. Paullo item post quoque ex conjectura legit: *per Siciliam, Vetiliam.*

Sed, cùm tu tardius faceres, id est, ut ego interpretor, diligentius: teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amorisque nostri quo possem, litterarum genere, declaratem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cinnano, cùm esset unà Pomponius. 1 tibi dedi parteis Antiochinas: quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, ut, cùm legeris, mirère, nos id locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus. sed nosti morem dialogorum. Posthæc autem, mi Varro, quàm plurima, si videtur, & de nobis inter nos: serò fortasse: sed superiorum temporum fortuna reip. causam sustineat. Hæc ipsi præstare debemus. Atque utinam quietis temporibus, atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus. Quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur vivere velimus? Mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem. Sed hæc coram, & sæpius. Migrationem, & emtionem feliciter evenire volo, tuumque in ea te consilium probo. Cura ut valeas.

¶ ARG. *Suadet Ciceroni ut se velcum Cæsare conjungat, vel in otium referat.*

DOLABELLA CICERONI. S.D.

9 S. V. G. V. & Tullia nostra rectè V. Terentia minùs bellè habuit: sed certum scio jam convaluisse eam. Præterea rectissimè sunt apud te omnia. Etsi nullo tempore in suspicionem tibi debui venire, partium causa potiùs, quàm tua, tibi suadere, ut te aut cum Cæsare, nobiscumque conjungeres, aut certè in otium referres, præcipuè nunc jam, inclinata victoria, ne possum quidem in ullam aliam incidere opinionem, 2 nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar, quod piè tacere non possum. Tu autem, mi Cicero, sic hæc accipies, ut, sive probabuntur tibi, sive non probabuntur, ab optimo certè animo, ac deditissimo tibi, & cogitata, & scripta esse judices. Animadvertis, C. Pompejum nec nominis sui, nec rerum gestarum gloria, neque etiam regum, ac nationum clientelis, quas ostentare crebrò solebat, esse tutum: & hoc etiam, quod infimo cuique contigit, illi non posse contingere, ut honestè effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano, circumvallato nunc denique: quod nescio, an ulli umquam nostro acciderit imperatori. Quamobrem, quid aut ille sperare possit, aut tu, animum adverte pro tua prudentia. Sic enim facillime, quod tibi utilissimum erit, consilii capies. 3 Illud autem te peto, ut, si jam ille evitaverit hoc periculum, & se abdiderit in classem, tu tuis rebus consulas: & aliquando tibi potiùs, quàm cuivis, sis amicus. Satisfactum est jam à te vel officio, vel familiaritati, satisfactum etiam partibus, & ei reip. quam tu probabas reliquum est, ubi nunc est resp. ibi simus potiùs, quàm dum illam veterem sequamur, simus in nulla. Quare velim, mi jucundissime Cicero, si fortè Pompejus pulsus his quoq; locis rursus alias regiones petere cogatur, ut tu te vel Athenas, vel in quamvis quietam recipias civitatem. Quod si eris facturus, velim mihi scribas, ut ego, si ullo modo potero, ad te advolem. Quæcumque de tua dignitate ab imperatore erunt impetranda, qua est humanitate Cæsar, facillimum erit ab eo tibi ipsi impetrare: & meas tamen preces apud eum non minimum auctoritatis habituras puto. Erit tuæ quoque fidei, & humanitatis, curare, ut is tabellarius, quem ad te misi, reverti possit ad me: & à te mihi litteras referat.

¶. ARG. *De se, inter Niciam & Vidium judice. De morte Syllæ. De bonis Pompejanorum hastæ subjectis à Cæsare.*

M. CICERO P. DOLABELLÆ, S.D.

NON sum ausus Salvio nostro nihil ad te litterarum dare. nec meherculè habebam, quid scriberem, nisi te à me mirabiliter amari: de quo etiam nihil scribente me, te non dubitare, certò scio. Omnino mihi magis litteræ sunt exspectandæ à te, quàm à me tibi. Nihil enim Romæ geritur, quod te putem scire curare: nisi fortè scire vis, me inter Niciam nostrum, & Vidium, judicem esse. Profert alter (ut opinor) duobus verticulis expensum Niciæ: altet Aristarchus hos ὀβελίζει. Ego tanquam criticus antiquus, judicaturus sum, utrum sint ἢ ποιητὴ, an παρεμβεβλημένοι. Puto nunc dicere: Oblitusne es igitur fungorum illorum, quos apud Niciam? & 4 & ingentium culinarum cum Sophia Septimiæ? Quid ergo? tu adeo mihi excussam severitatem veterem putas, ut ne in foro quidem reliquiæ pristinæ frontis appareant? sed tamen suavissimum σύμβιωτὴν nostrum, præstabo integellum: nec committam, ut, si ego eum condemnaro, tu restituas, ne habeat Bursa Plancus, apud quem litteras discat. Sed quid ago? cùm mihi sit incertum, tranquillone sis animo, an, ut in bello, in aliqua majuscula cura, negotiove versere, labor longius. Cùm igitur mihi erit exploratum, te libenter esse risurum, scribam ad te pluribus. Te tamen hoc scire volo, vehementer populum sollicitum fuisse de P. Sullæ morte, antè quàm certum scierit. Nunc quærere desierunt, quomodo perierit. satis putant, se scire, quod sciunt. Ego ceteroqui animo æquo fero, unum vereor, ne hasta Cæsaris resiserit.

¶ ARG. *De morte filiæ scribit; cupit præsentem Dolabellam, & suos obtrectatores ab eo refutari.*

CICERO DOLABELLÆ.

VEL meo ipsius interitu mallem litteras meas desiderares, quàm eo casu, quo sum gravissimè afflictus: 11 quem ferrem certè moderatius, si te haberem. Nam & oratio tua prudens, & amor erga me singularis, multùm levaret. Sed quum brevi tempore, ut opinio nostra est, te sum visurus, ita me affectum offendes, ut multum à te possim juvari: non quò ita sim fractus, ut aut hominem me esse oblitus sim, aut fortunæ succumbendum putem: sed tamen hilaritas illa nostra, & suavitas, quæ te præter ceteros delectabat, 5 erepta mihi omnis est. Firmitatem tamen & constantiam, si modò fuit aliquando in nobis, eandem cognosces, quam reliquisti. Quòd scribis, prœlia te mea causa sustinere: non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, à te refutentur: quàm intelligi cupio, quod certè intelligitur, me à te amari. quod ut facias te etiam, atque etiam rogo. Ignoscatque brevitati litterarum mearum. nam & celeriter unà futuros nos arbitror, & nondum satis confirmatus ad scribendum.

¶ ARG.

---

1. *Tibi dedi partes Antiochinas.*] Ita Pa. primus; ut ex suis quoque edidit Victorius: habentque Vaticani excerpta, & editio prima, Pal. sextus *Antiochenas*. vulgo *Antiochianas* paullo post ex Pall. duobus, Vatic. Stevv. Hitt. editionum primaria ac Victoriana, scripsi: *Posthæc autem, mi Varro, quam plurima si videtur, & de nobis inter nos: sero fortasse.*

2. *Nisi in eam, in qua scilicet tibi suadere videar.*] Ita Pal. sextus ac Victorii editio: prima verò & Palatinus primus Peckio excerpta; *in qua scilicet te tibi suadere.* vulgo: *scilicet suade te tibi suadere videar.* statim linea altera inferiore legit ex conjectua Gulielmius: *nec nominis vi.* ut in Philonem.

3. *Illud autem te peto.*] Pusilla quidem emendatio, sed ne quis insolentiam miretur locutionis, monendum duxi, ita exstare in Pall. duobus, Vaticano, Stevv. Peck. editione prima atque Victorii excusum est: *Illud autem à te peto.*

4. *Ingentium Culinarum cum Sophia Septimiæ.*] Nihil à vulgata demutare voluimus præsertim nihil adjuvantibus libris. Pal. pr. *ingentium culatum cum Sophia septime.* Sextus verò: *& ingenti vinculatum cum Sophia septime.* Varie autem execrificatus locus: alii *integrinsculatum.* alii *ingentium gulatum*: vel *ingentium cochleatum*: partim *ingentium ferculatum.* Lamb. probavit: *ingentium gallinatum.*

5. *Erepta mihi omnis est.*] Eleganter sic Pall. duo, Vatic. Peck. Victorii editio atque omnium prima. blitea est vulgata lectio; *erepta nihil omnino est.* paucis lineis post Pal. primus, *& qui me obtrectent.* 1. Ne-

scribit.

¶ ARG. *Dolabella Baiis valitudini restituto gratulatur. Orationem pro Dejotaro mittit.*

CICERO DOLABELLÆ.

12 GRATVLATOR Bajis nostris: siquidem, ut scribis, salubres repentè factæ sunt: nisi fortè te amant, & tibi assentantur: & tamdiu, dum tu ades, sunt obliræ sui. Quod quidem si ita est, minimè miror, cœlum etiam, & terras vim suam, si tibi ita conveniat, dimittere. Orationculam pro Dejotaro, quam requirebas, habebam mecum, quòd non putaram. Itaque eam tibi misi, quam velim sic legas, ut causam tenuem, & inopem, nec scriptione magno opere dignam. Sed ego hospiti veteri, & amico 1 munusculum mittere volui levidense, crasso filo, cujusmodi ipsius solent esse munera. Tu velim animo sapienti, fortique sis: ut tua moderatio, & gravitas, aliorum infamet injuriam.

¶ ARG. *Rogat Dolabellam, ut Suberino & Planio reditum in patriam à Cæsare impetret: eosque excusat.*

CICERO DOLABELLÆ, S.

13 CAIVS Subernius Calenus, & meus est familiaris, & Leptæ nostri familiarissimi pernecessarius, is cùm vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone ante bellum, ut in ea provincia esset in qua nemo nostrûm, post Afranium superatum, bellum ullum fore putaret: incidit in ea ipsa mala, quæ summo studio vitavesat. Oppressus est enim bello repentino: quod bellum commotum à Scapula, ita posteà confirmatum est à Pompejo, ut nulla ratione se ab illa miseria eripere posset. Eadem causa ferè est M. Planii heredis, qui est item Calenus, Leptæ nostri familiarissimus. Hosce igitur ambo tibi sic commendo, ut majore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorum causa, meque in eo vehementer & amicitia movet, & humanitas. Lepta verò cùm ita laboret, ut ejus fortunæ videantur in discrimen venire: non possum ego non aut proximè, atque ille, aut etiam æque laborare. Quapropter, etsi sæpe expertus sum quantum me amares: tamen sic velim tibi persuadeas, id me in hac re maximè judicaturum. Peto igitur à te, vel, si pateris, oro, ut homines miseros, & fortuna, quam vitare nemo potest, magis, quàm culpa, calamitosos, conserves incolumeis: velisque per te, me hoc muneris cùm ipsis amicis hominibus, tum municipio Caleno, quo cum mihi magna necessitudo est, tum Leptæ, quem omnibus antepono, dare. Quod dicturus sum, puto equidem non valde ad rem pertinere, sed tamen nihil obest dicere. res familiaris alteri eorum valde exigua est, alteri vix equestris. Quapropter quum his Cæsar vitam sua liberalitate concessit, nec est, quod iis præterea magnopere possit adimi: reditum, si me tantum amas, quantum certè amas, hominibus confice. In quo nihil est, præter viam longam: quam idcirco non fugiunt, ut & vivant cum suis, & moriantur domi. Quod ut enitare, contendasque, vel potius ut perficias, (posse enim te, mihi persuasi) vehementer te etiam, atque etiam rogo.

¶ ARG. *Gratulatur Dolabellæ ob columnam & aram Cæsari mortuo tanquam deo erectam, eversam: & homines præsumè in patriam animatos supplicio affectos.*

CICERO DOLABELLÆ CONSULI, S.

ETSI contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satisq; 14
ex ea magnam lætitiam, voluptatemque capiebam: tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. Neminem conveni (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, 2 qui valitudinis causa in hæc loca veniant: præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) qui omnes, cùm te summis laudibus ad cælum extulerunt, mihi continuò maximas gratias agant. Negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consiliis obtemperans, præstantissimum te civem, & singularem consulem præbeas. Quibus ego, quamquam verissimè possum respondere, te quæ facias, tuo judicio, & tua sponte facere, nec cujusquam agere consilio: tamen neque planè assentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis à meis consiliis profecta videatur: neque valde nego. Sum enim avidior etiam, quàm satis est, gloriæ. 3 Et tamen non alienum dignitati tuæ, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem: mihi verò gloriosum, te juvenem consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cùm ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante, quam me planè salutavit, O mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cùm tantum vales apud Dolabellam, quantum, si ego apud fororis filium valerem, tam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem post te consulem, solum possumus verè consulem dicere. Deinde multa de facto, ac de re gesta: tum nihil magnificentius, nihil præclarius dictum unquam, nihil reip. salutarius. Atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienæ gloriæ sinas cernere: meque aliqua ex parte, in societatem tuarum laudum venire patiare. quamquam, mi Dolabella, (hæc enim jocatus sum) libentius omneis meas, si modò sunt aliquæ meæ laudes, ad te transfuderim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam cùm te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tum his tuis factis sic incensus sum. 4 ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. NIHIL EST enim (mihi crede) virtute formosius: nihil pulcrius, nihil amabilius. Semper amavi (ut scis) M. Brutum, propter ejus summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem, atque constantiam. tamen idib. Martiis tantum accessit ad amorem, ut miraret, locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat qui putaret, ad eum amorem, quem erga te habebam posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antèa dilexisse. Quare quid est, quòd ego te honeste, ut dignitati, & gloriæ servias? proponam tibi claros viros, quod

---

1. *Munusculum mittere volui levidense, crasso filo.*] Verbum *volui* abest à Palatino primo. pro *levidense* divisim ille *levi dense*, sicut sextus, *leve densos* sed ut edidimus, exhibuit prima editio & postea Victorius, Manutius, Lambinus. Pantagathus verò: *sed ego hospiti veteri & amico munusculum mittere levi densi crasso filo, cujusmodi.* & quod cur tanto opere doct. allubescere non excogitavi. Levius verò tippula, quod arridetur Pal. Vrsinus; *amico munusculum mittere volui leve crasso filo.*

2. *Qui valetudinis causa in hæc loca veniant.*] Etsi non damnem vulgatam lectionem; tamen hac vice, ut alibi sæpe, adhærescendum Vict. duxi ac Pall duobus. alii *eam veniant*, ut editio princeps.

3. *Et tamen non alienum dignitati tuæ.*] Pecchio quidem excerpta, & prima edit. *alienum dignitati tuæ*, quod mihi magis quam vis probatur, tamen ob raritatem testium non ausus sum inducere animo ac rei Tullianæ. Sic Attico I. 1. Ep. 1. *non alienum rationi nostræ fuit illum hoc præpostera prensatio.* sed ut edidi, inveni in Pall. duobus, Vatic. duobus Gulielmianis, editione Victorii. Potius certè quadrat lectio prius mihi indicata vulgatum erat, *est tamen non alienum à dignitate tuâ &c.*

4. *Ut nihil unquam in amore fuerit ardentius.*] Pal. primus: *in amore mi fuerit ard.* Peck. verò ac Stevv. *in amore mihi fuerit, ard.* quemadmodum excusum est in editionum antiquissima. Palati nus vero sextus; & unus ex Gulielmo consultis; *in amorem fuerit ardo* unde ille: *in amore me fuerit ardentius.*

quod facere solent, qui hortantur? neminem habeo clariorem, quàm ipsum, te imitere oportet: tecum ipse certes. ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. Quod cum ita sit, hortatio non est necessaria, gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis, non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, & cum bonis omnibus, tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuæ: sed contigit magnitudine cùm animi, tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim concionem tuam. nihil illa sapientius. ita pedetentim, & gradatim tum accessus à te ad causam facti, tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur & urbem periculo, & civitatem metu: neque solùm ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum facti. intelligere debes, in te positam esse remp. tibique non modò tuendos, sed etiam ornandos esse illos, à quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu quum remp. nosque conservas, fac ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias.

Q. ARG. Duabus epistolis Pati respondet.

CICERO PÆTO, S.

15 DUABVS tuis epistolis respondebo: uni, quam triduo antè acceperam à Zetho: alteri, quam attulerat Phileros tabellarius. Ex prioribus tuis litteris intellexi 1 pergratam tibi * perspectum esse gaudeo. Sed, mihi crede, non perinde, 2 ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti. Nam cùm à satis multis (non enim possum aliter dicere) & coli me videam, & diligi, nemo est illorum omnium mihi te jucundior. Nam quòd me amas: quòd id & jampridem, & constanter facis: est id quidem magnum, atque haud scio an maximum: sed tibi commune cum multis. quòd tu ipse tam amandus es, tamque dulcis, tamque in omni genere jucundus, id est propriè tuum. Accedunt non Attici, sed salsiores, quàm illi Atticorum, Romani veteres, atque urbani sales. Ego autem (existimes licet, quod lubet) mirificè capior facetiis, maximè nostratibus, præsertim cùm eas videam primùm oblitas Latio, tum, cùm in urbem nostram est intusa peregrinitas, 3 nunc verò etiam Braccatis, & Transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat. Itaque, te cùm video, & omneis mihi Granios, omneis Lucilios, (verè ut dicam) Crassos quoque, & Lælios videre videor. Moriar, si, præter te, quemquam reliquum habeo, in quo possim imaginem antiquæ & vernaculæ festivitatis agnoscere. Ad hos lepores cùm amor erga me tantus accedat, miraris, me tanta perturbatione valitudinis tuæ tam graviter exanimatum fuisse? Quod autem altera epistola purgas te, non dissuasorem mihi emtionis Neapolitanæ fuisse, sed 5 auctorem moderationis urbanæ: neque ego aliter accepi. intellexi tamen idem, quod his intelligo litteris, non existimasse te, mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere. Catulum mihi narras, & illa tempora. Quid simile? ne mi quidem ipsi tunc placebat diutius abesse ab reip. custodia. sedebamus enim in puppi & clavum tenebamus. nunc autem vix est in sentina locus. An minùs multa senatusconsulta futura putas, si ego sim Neapoli? Romæ cùm sum, & urgeo forum, senatusconsulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum. Et quidem cùm in mentem venit, ponor ad scribendum: & antè audio senatusconsultum in Armeniam, & Syriam esse perlatum, quod in meam sententiam factum esse dicatur, quàm omnino mentionem ullam de ea re esse factam. Atque hoc nolim me jocari putes. Nam mihi scito jam à regibus ultimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agant, quòd se mea sententia reges appellaverim: quos ego non modò reges appellatos, sed omnino natos nesciebam. Quid ergo est? tamen quam diu hic erit noster hic præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ. cùm verò aberit, ad fungos me tuos conferam. Domum si habebo 6 in denos dies, singulos sumtuariæ legis dies conferam. Sin autem minus invenero, quod placeat: decrevi habitare apud te. Scio enim me nihil tibi gratius facere posse. Domum Sullanam desperabam jam, ut tibi proximè scripsi: sed tamen non abjeci. Tu velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias. Si enim nihil est in parietibus, aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur.

Q. ARG. Se Cæsarianorum benevolentiam conciliare. Jocis Pati respondet.

CICERO PAPIRIO PÆTO, S.

DELECTARVNT me tuæ litteræ: in quibus primùm amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit, verentem, ne Silius suo nuntio aliquid mihi sollicitudinis attulisset: de quo & tu mihi antè scripseras, bis quidem eodem exemplo: facilè ut intelligerem, te esse commotum: & ego tibi accuratè rescripseram, ut quoquo modo in tali re, atque tempore aut liberarem te ista cura, aut certè levarem. Sed quum proximis quoque litteris ostendis, quantæ tibi curæ sit ea res: sic, mi Pæte, habeto: quidquid arte fieri poterit (non enim jam satis est consilio pugnare: artificium quoddam excogitandum est) sed tamen quidquid elaborari, aut effici potuerit ad istorum benivolentiam conciliandam, & colligendam, summo studio me consecutum esse: nec frustrà, ut arbitror. sic enim color, sic observor ab omnibus his, qui à Cæsare diliguntur, ut ab his me amari putem. NAM ETSI NON FACILE DIVDICATVR AMOR VERVS, & fictus, nisi aliquod incidat

---

1. *Pergratum tibi * perspectum esse gaudeo.*) Locum hiantem ac lacerum ex Pal. primo ac Victorio malui retinere, quàm aliorum ingenio supplerum. Lambinus strenuum se hic dedit legendo: *pergratam tibi esse sententiam meam & curam valitudinis tuæ, animumque erga te meum: quem tibi persp.* Pal. tamen sextus & prisca editio: *pergratam tibi curam meam valetudinis.*

2. *Ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti.*) Hæc lectio corruptæ in Palatino primo & editionum primaria unam dedit; *ut est, te abesse litteris.* Pal sextus; *ut est ut ipsa ex litteris.* Vulgatum vero est; *ut est ut ipse absis, vel ex litteris perspicere potuisti.* sed ut edidimus, correxit ex Medicæo Victorius.

3. *Nunc verò etiam Braccatis & Transalpinis nationibus.*) Hæc scriptura invenitur in Pall. Gulielmianis, editione prima ac Victorii: alii *Bracchatis.* Peck. o verò excerpta volunt, *nunc vero placet etiam Braccatis:* unde Gulielmius non inepte si necessum foret aliquid internectere, *nunc vero jacet etiam Bracc.*

4. *Omneis mihi Granios, omneis Lucilios (verè ut dicam) Crassos quoque, &c.*) Concinnè sic magis ex Palatino primo, Victorio ac tribus Gulielmianis legitur. prima editio & Peckio excerpta; *omnes mihi gratios.* Vulgatum est in excusis; *omnes mihi Gratchos, omnes Lucilios. (& ut verè dicam) Crassos quoque & Lælios vid. v.*

5. *Auctorem moderationis urbanæ.*) Secutus hìc quidem sum lectionem, quam ipse non, ut volo, intelligo præbiram mihi & valide quasi ingestam à Palat. quatuor Gulielmianis receptam; quoque editioni primariæ, Victorio, Manutio. quid si tamen, pro *demorationis*, in omnibus libris ex compendio scripturæ propagatum est *moderationis*? Editum est, *commorationis.*

6. *In denos dies, singulos sumptuariæ legis diem conferam. sin autem.*] Miror cur correctores offenderit iteratum *Te dies.* sed hic mos est impotentis imperitiæ incidere statim, quod illorum captus ferre non potest. Sic est in Palat. sexto (nam primus totum hunc complexum omittit) duobus Gulielmianis, Vaticano, editione prisca & Victoriana: vulgo: *singulos sumtuarios legis conferam. sin autem.*

1. Ans

dat ejusmodi tempus, ut, quasi aurum igni, sic benivolentia fidelis periculo aliquo perspici possit: cetera sunt signa communia; sed ego uno utor argumento, quamobrem me ex animo, vereq; arbitrer diligi, quia & nostra fortuna ea est, & illorum, ut simulandi causa non sit. De illo autem, quem penes est omnis potestas, nihil video, quod timeam: nisi quod omnia sunt incerta, cùm à jure discessum est: nec præstari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen ejus ipsius nulla re à me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa à nobis moderatio. Ut enim olim arbitrabar esse meum liberè loqui, cujus opera esset in civitate libertas, sic, ea nunc amissa, nihil loqui, quod offendat aut illius, aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si velim nonnullorum acutè, 1 aut facetè dictorum famam, fama ingenii mihi est abjicienda: quod si id possem, non recusarem. Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium: &, ut Servius, frater tuus, quem litteratissimum fuisse judicio, facilè diceret, hic versus Plauti non est, hic est, quòd tritas aureis haberet notandis generibus poëtarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, cùm 2 volumina jam fecerit ἀποφθεγμάτων, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod eò nunc magis facit, quia vivunt mecum ferè quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis cum dixi, nec illitterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid prætereà de me audiat, non audiendum putet. Quamobrem Oenomao tuo nihil utor; etsi posuisti loco versus Accianos. Sed quæ est invidia? aut quid mihi nunc videri potest? Verùm fac esse omnia. Sic video philosophis placuisse iis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, NIHIL ESSE SAPIENTIS PRAESTARE, nisi culpam: qua mihi videor dupliciter carere: & quòd ea senserim, quæ rectissima fuerunt: & quia, cùm viderem præsidii non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim. Ergo in officio boni civis, certè non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stultè, ne quid temerè dicam aut faciam contra potenteis. Id quoque puto esse sapientis. cetera verò, quid quisque me dixisse dicat; aut quomodo ille accipiat: aut qua fide me cum vivant ii, qui me assiduè colunt, & observant, præstare non possum. Ita fit, ut & consiliorum superiorum conscientia, & præsentis temporis moderatione me consoler; & illam Accii similitudinem non modò jam ad invidiam; sed ad fortunam transferam: QVAM EXISTIMO LEVEM, & imbecillam, animo firmo, & gravi, tanquam fluctum à saxo, frangi oportere. Etenim cùm plena sint monumenta Græcorum, quemadmodum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis, vel Syracusis: cùm, servientibus suis civitatibus, fuerint ipsi quodammodo liberi: ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cujusquam, nec frangam dignitatem meam? Nunc venio ad jocationes tuas, quum tu secundum Oenomaum Accii, non ut olim solebat, Atellanum: sed, ut nunc fit, mimum introduxisti. Quem tu mihi Popilium, quem Denarium narras? quam Tyrotarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur anteà: nunc mutata res est Hirtium ego, & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros. Puto enim te audisse, (si forte ad vos omnia perferuntur,) illos apud me declamitare, me apud eos cenitare. Tu autem, quòd mihi bonam copiam ejures, nihil est. tum enim, 4 cùm rem habebas, quæsticulis te faciebam attentiorem. nunc, cùm tam æquo animo bona perdas, non eo sis consilio, ut, cùm me hospitio recipias, æstimationem te aliquam putes accipere etiam hæc levior est plaga ab amico, quàm à debitore. Nec tamen eas cenas quæro, ut magnæ reliquiæ fiant: quod erit, magnificum sit, & lautum. Memini te mihi Phamea cenam narrare. temperius fiat: cetera eodem modo. Quòd si perseveras me ad matris tuæ cenam revocare, feram id quoque. Volo enim videre animum, qui mihi audeat, ista, quæ scribis, apponere, aut etiam polypum Miniani Jovis similem. Mihi crede: non audebis. Ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet: eam extimesces. Neque est, quòd in promulside spei ponas aliquid: quam totam sustuli. 5 Solebam enim anteà delibitari oleis, & lucanicis tuis. Sed quid hæc loquimur? liceat modo istò venire. Tu verò (volo enim abstergere animi tui metum) ad Tyrotarrichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum afferam, quòd balneum calfacias oportebit: cetera more nostro; superiora illa lusimus. De villa Seliciana & curasti diligenter, & scripsisti facetissimè. Itaque puto me prætermissurum. satis enim satis est, sannionum parum. Vale.

¶ ARG. *Non esse metuendos rumores de divisionibus agrorum.*

CICERO L. PAPIRIO PÆTO, S.

NON tu homo ridiculus es, qui, cùm Balbus noster apud te fuerit, ex me quæras, quid de istis municipiis, & agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam, quod iste nesciat: aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Immò verò, si me amas, tu fac, ut sciam, quid de nobis futurum sit. Habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio, vel certè ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Pæte, non quæro: primùm quia de lucro prope jam quadriennium vivimus: si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reip. vivere: deinde, quòd scire quoque mihi videor, quid futurum sit. fiet enim quodcumque volent, qui valebunt: valebunt autem semper arma. Satis igitur nobis esse debet, quidquid conceditur. hoc si qui pati non potuit, mori debuit. Vejentem quidem agrum, & Capenatem metiuntur. hoc non longè abest à Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor, dum licet; opto, ut semper liceat. Si id minùs contigerit: tamen, quum ego vir fortis, idem quod philosophus, vivere pulcherrimum duxi, non possum eum non diligere, cujus beneficio id consecutus sum, qui si cupiat esse remp. qualem forta sse & ille vult, & omnes optare debemus: quid faciat tamen, non habet: ita se cum multis colligavit. Sed longiùs progredior. scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modò me, qui consiliis non interfum, sed ne ipsum quidem principem

1. *Aut facetè dictorum famam, fama ingenii mihi est abjicienda.*] Ita edidit Victorius, cui licet repugnet Manutius, moneo tamen lectorem, ne attendat: nam ille bonus vir non satis ingenii ad emendationem Tullii attulit, neque, liberè loquor, satis judicii. soleoque. P. Victorii operam multis parasangis præferre. erait hanc quoque lectionem ex v. c. vir doctus, qui addit sic v. c. rectè, invito, quamvis Manutio. ait se, ut maximè velit, famam illam acutè dictorum effugere non posse, cum subito animadvertat Cæsar quid verè à Cicerone profectum sit. Palat. textus, *facetè dictorum opinionem*, vulgò *facilè dictorum effugiosum*.

2. *Volumina confecerit* ἀποφθεγμάτων, *si quod afferatur ad eum.*] Intrudunt, *vel per se, si quid aff.* nequiter & ex putrida glossa, quam ejicio φεβδος in Pall. Vatic. duobus Gulielmianis, editione prima (quæ tamen sicut Peckio excerpta *desratu*) ac Victorii.

3. *Cum rem habebas, quæsticulis te faciebam attentiorem.*] Lambin. ut videretur inventor hujus rei esse, mutata nonnihil facie produxit: *cum rem augebas*: sed ille homo totus, quantus quantus est, vanitas, nullo auctore fecit. Vulgatum est ante *quæsticulis*, sed ut verum erat, emendavit accuratissimus Victorius, exstatque hæc lectio in excerptis Vaticani.

4. *Solebam enim antea debilitari oleis & lucanicis tuis.*] Ita in omnibus nostris libris, nisi quod in Pal. textu *delibitari* in textu; ad marginem tamen apposita nostra: quod cur cum Lambino non recipiamus non video, præsertim Victorio præeunte. alii *delimitari*, vulgo, *delectari*. vide Turneb. lib. VI. cap. I.

I. Quid

cipem scire, quid futurum sit. Nos enim illi servimus: ipse temporibus. ita nec ille, quid tempora postulatura sint: nec nos, quid ille cogiter, scire possumus. Hæc tibi anteà non rescripsi, non quò cessator esse solerem, præsertim in litteris: sed cùm explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea, nec spem ex affirmatione afferre volui. Illud tamen adscribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcumque erunt.

¶ *ARG. De ludo eloquentiæ in Tusculano haberi cœpto. De Cœnarum lautitia.*

CICERO S. D. L. PAPIRIO PÆTO.

18 CVM essem otiosus in Tusculano, propterea 1 quòd discipulos obviam miseram, ut iidem me quàm maximè conciliarent familiari suo: accepi tuas litteras, plenissimas suavitatis: ex quibus intellexi probari tibi meum consilium, quòd, ut Dionysius tyrannus, cùm Syracusis expulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse: sic ego, sublatis judiciis, amisso regno forensi, ludum quasi habere cœperim. Quid quæris? me quoque delectat consilium. multa enim consequor: primùm id, quod maximè nunc opus est, munio me ad hæc tempora. Id cujusmodi sit, nescio: tantum video, nullius adhuc consilia me huic anteponere. nisi fortè mori melius fuit in lectulo. fateor: sed non accidit. in acie non fui. Ceteri quidem Pompejus, Lentulus tuus, Scipio, Afranius, fœdè perierunt. At Cato præclare. Jam istuc quidem, cùm volemus, licebit. demus modò operam, ne tam necesse nobis sit, quàm illi fuit: id quod agimus. Ergo hoc primum. Sequitur illud, Ipse melior fio: Primùm valitudine, quam intermissis exercitationibus, amiseram: deinde ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset. Extremum illud est, quod tu nescio an primum putes, pluris jam pavones confeci, quàm tu pullos columbinos. Tu istic te Atheriano jure delectato: ego me hìc Hirtiano. Veni igitur si vires, & disce jam 2 προλεγομένας, quas quæris: etsi sus Minervam. Sed quando, ut video æstimationes tuas vendere non potes, neque ollam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est. Satius est hìc eruditate, quàm istic fame. Video te bona perdidisse: spero idem istuc familiareis tuos. Actum igitur de te est, nisi provides. Potes mulo isto, quem tibi reliquum dicis esse, quum cantherium comedisti, Romam pervehi. Sella tibi erit in ludo, tamquam hypodidascalo proxima. eam pulvinus sequetur.

¶ *ARG. De Balbo excepto à Pæto: à se verò excipiendo.*

CICERO S. D. L. PAPIRIO PÆTO.

19 TAMEN 3 à malitia non discedis. tenuiculo apparatu significas Balbum fuisse contentum. hoc videris dicere, cum reges tam sint continentes, multò magis consularis esse oportere. nescis me ab illo omnia expiscatum, rectà enim à porta domum meam venisse, neque hoc admiror, quòd non ad tuam potius: sed illud, quòd non ad suam. Ego autem primis tribus verbis, Quid noster Pœtus? at ille adjurans, Nusquam se umquam libentiùs. Hoc si verbis assecutus es, aureis ad te afferam non minùs elegantes. sin autem obsonio: peto à te, ne plutis esse balbos, quam disertos putes. Me quotidie aliud ex alio impedit. Sed, si me expediero, ut in ista loca venire possim, non committam, ut te serò à me certiorem factum putes.

¶ *ARG. Jocatur & Epicureum se factum ait. Vitæ rationem refert.*

CICERO PÆTO.

DVPLICITER delectatus sum tuis litteris, & quòd ipse 20 risi, & quod te intellexi jam posse ridere. Me autem à te, ut scurram velitem, malis oneratum esse, non molestè tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut constitueram, non potuisse. habuisses enim non hospitem, sed contubernalem. At quem virum? non eum, quem tu es solitus promulside conficere. Integram famem ad ovum affero. Itaque usque ad assum vitulinum opera perducitur. Illa mea, quæ solebas antea laudare, ô hominem facilem! ô hospitem non gravem! abierunt. Nam omnem nostram de rep. curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum abjecimus. In Epicuri nos adversarii nostri castra conjecimus: nec tamen ad hanc insolentiam: sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, cum in sumtus habebas. etsi numquam plura prædia habuisti. Proinde te para, cum homine & edaci tibi res est, & qui jam aliquid intelligat. 4 ὀψιμαθεῖς autè homines, scis quàm insolentes sint. dedicendæ tibi sunt sportellæ, & artolagani tui. 5 Nos jam ex artis tantum habemus, ut Verrium tuum, & Camillum, qua munditia homines? qua elegantia? vocare sæpius audeamus. Sed vide audaciam. etiam Hirtio cenam dedi sine pavone, tamen in ea cena cocus meus præter jus fervens nihil potuit imitari. Hæc igitur est nunc vita nostra. Mane sanè salutamus domi & bonos viros multos, sed tristeis: & hos lætos victores: qui me quidem perofficiosè, & peramanter observant. Ubi salutatio defluxit, litteris me involvo, aut scribo, aut lego. Veniunt etiam qui me audiunt, quasi doctum hominem, quia paullo sum, quàm ipsi, docttior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi jam & gravius & diutius, quàm ulla mater unicum filium. Sed cura, si me amas, ut valeas: ne ego, te jacente, 6 bona tua comedim. Statui enim tibi ne ægroto quidem parcere.

¶ *ARG. Se à Papirio eloquentia vel superari: Papirios quæstum fuisse etiam patricios.*

CICERO PÆTO, S.

AIN' tandem? insanire tibi videris, quòd imitere ver 21
borum meorum, ut scribis, fulmina? tum insanires, si consequi non posses. cùm verò etiam vincas, me prius irrideas, quàm te, oportet. Quare nihil tibi opus est illud à Trabea, sed potiùs 7 ἀποδυμῶ meum. Verum tamen quid tibi ego in epistolis videor? nonne plebejo sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola aut judicio, aut concioni? quin ipsa judicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas, & eas tenuis, agimus subtilius: capitis, aut famæ, scilicet ornatiùs. epistolas verò, quotidianis verbis texere solemus. Sed tamen, mi Pæte, qui tibi venit in mentem negare,

1. *Quod discipulos obviam miseram.*] Et hìc exclusimus ex Pall. duobus, Peck. editione primâ ac Victorii, vocem *Cæsaris*. solet enim illud nomen subtexere Tullio nostro, ut superius notavimus binis in locis. Paullo post ex Palat. sexto, Vat. cano, editione Victorii scripsi, *cum Syracusis pulsus esset*, melius, quàm vulgò, *expulsus esset*. Paullo item post, Gulielmius distinguebat: *nisi forte mori melius fuit. in lectulo? fateor; sed non accidit. in acie? non fui.* Aliquot lineis post Peckio excerpta habenti; *& si in Minervam*, putat Gulielmius *fuit*, ut vetuste ipte Cicero etiam de Oratore II.

2. Προλεγομένας.) Quæ præfari solemus, antequam disputationem aliquam explicandam suscipimus.

3. *Tamen à malitia non discedis.*] Duo Pall. totidemque Gulielmiani omittunt *à*, sicut & prima editio. Gulielmius legendum judicat, *tamen malitia non discedis*: illudque Virgilii huc trahit,

Cede Deo, dixitque & prælia voce diremit.

qua conjectura nihil esse potest inanius.

4. Ὀψιμαθεῖς.) Serò discentes.

5. *Nos jam ex artis tantum habemus.*] Ne erret quis, antiquam scripturam & in omnibus mss. notabilem præstulimus aliorum conjectationibus. neque ignoramus Victorium legere & emendasse, *nos jam & artis tantum habemus*. ac Tornebum lib. VI. cap. I. Adversar. *ex aere*, quod sequutus est Scaliger ad Catullum. Quidam tamen auctores sunt reperire *ex aere cisi*, contra veterum librorum auctoritatem. nonnulli, *ex aere artis*, vulgò, *ex areis*, quod tuetur Douza Præcidaneis ad Catullum; adducto loco Epistolæ ad Gallum lib. VII.

6. *Bona tua comedim.*] Ita Victorius ex Nonio & Medicæo, quem æmulatus est Lambinus cum Manutio. vulgò, *Comedam*.

7. Ἀποδυμῶ.) Aberratio, spei frustratio, infelix successus.

negare. Papirium quemquam umquam, nisi plebejum fuisse? fuerunt enim patricii minorum gentium, quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui consul cum L. Sempronio Atratino fuit, cùm anteà censor cum eodem fuisset, annis post Romam conditam CCCXII. Sed tum Papisii dicebamini. Post hunc, XIII. fuerunt sella curuli ante L. Papirium Crassum, qui primum Pisius est vocari desitus. Is dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, factus est, annis post Romam conditam CCCCXV. & quadriennio post consul cum C. Duillo. Hunc secutus est Cursor, homo valde honoratus: deinde L. Masso, ædilitius: inde multi Massones: quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas, volo. Deinde Carbones, & Turdi insequuntur. Hi plebeji fuerunt: quos contemnas, censeo. Nam præter hunc C. Carbonem, quem Damasippus occidit, civis è rep. Carbonum nemo fuit. Cognovimus. Cn. Carbonem, & ejus fratrem scutram. quid his improbius? de hoc amico meo, Rubriæ filio, nihil dico. Tres illi fratres fuere, C. Cn. M. Carbones. 1 Marcus P. Flacco accusante, condemnatus, fur magnus ex Sicilia: Cajus, accusante L. Crasso, cantharidas sumsisse dicitur. is & tribunus pleb. seditiosus, & P. Africano vim attulisse existimatus est. Hoc verò, qui Lilybei à Pompejo nostro est interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit. Jam pater ejus accusatus à M. Antonio, furorio atramento absolutus putatur. Quare ad patres censeo revertare. plebeji quàm fuerint importuni, vides.

¶ *ARG. De loquendi licentiâ & obscænè dicto.*

CICERO PÆTO.

22 AMo verecundiam, vel potiùs libertatem loquendi. atqui hoc Zenoni placuit, homini mehercule acuto: etsi Academiæ nostræ cum eo magna rixa est. Sed, ut dico, placet Stoicis, suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt, Nihil esse obscenum, nihil turpe dictu. Nam, si quod sit in obscenitate flagitium, id aut in re esse, aut in verbo: nihil esse tertium. In re non est. Itaque non modò in comœdiis res ipsa narratur: ut ille in Demiurgo modò (forte nosti canticum: meministi Roscium) ita me destituit nudum. Totus est sermo verbis tectus, re impudentior: sed etiam in tragœdiis. quid est enim illud? Quæ mulier una? quid, inquam, est? Usurpata duplex cubile? Quid? hujus Pherei hic cubile inire est ausus. Quid est, Virginem me quondam invitam per vim violat? Jupiter bone, violat? atqui idem significat: sed alterum nemo tulisset. Vides igitur, cùm eadem res sit, quia verba non sint, nihil videri turpe. Ergo in re non est: multo minus in verbis. Si enim quod verbo significatur, id turpe non est, verbum, quod significat, turpe esse non potest. Anum appellas alieno nomine: cur non suo potius? Si tupe est, ne alieno quidem: si non est, suo potius. Caudam antiqui penem vocabant: ex quo est propter similitudinem penicillus. At hodie penis est inobscenis. At verò Piso ille frugi in Annalibus suis queritur, adolescentes peni deditos esse. Quod tu in epistola appellas suo nomine ille tectius penem. Sed quia multi, factum est tam obscenum, quàm id verbum, quo tu usus es. Quid, quod vulgò dicitur, Cùm nos te voluimus convenire, num obscenum est? Memini, in senatu disertum consularem ita eloqui. Hanc culpam majorem, an illam dicam? potuit obscenius? non, inquis, non enim ita sensit. Non ergo in verbo est. docui autem in re non esse. nusquam igitur est. Liberis dare operam, quàm honestè dicitur? etiam patres rogant filios, ejus operæ nomen non audent dicere. Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen. Is Comnus vocitatus est. num id obscenum putas? Cùm loquimur terni, nihil? flagitii dicimus, at cùm bini, obscenum est. Græcis quidem, inquies. nihil est ergo in verbo, quum & ego Græcè scio: & tamen tibi dico bini: idque tu facis, quasi ego Græcè, non Latinè dixerim. Ruta, & menta, tectè utrumque. Volo mentam pusillam ita appellare, ut rutulam: non licet. Bella tectoriola: dic ergo etiam pavimenta isto modo. non potes. Viden' igitur nihil esse, nisi ineptias: turpitudinem nec in verbo esse, nec in re: itaque nusquam esse. Igitur in verbis honestis obscena ponimus. 2 Quid enim, non honestum verbum est divisor? At inest obscenum, cui respondet intercapedo. num hæc ergo obscena sunt? Nos autem ridiculè. Si dicimus, ille patrem strangulavit, honorem non præfamur. sin de Aurelia aliquid, aut Lollia: honos præfandus est. Et quidem jam non etiam obscena verba pro obscenis sunt. Batuit, inquit, impudenter: deplit multo impudentiùs. Atqui neutrum est obscenum: STVLTORVM plena sunt omnia. Testes, verbum honestissimum in judicio: alio loco, non nimis. at honesti, colei Lanuvini: Cliternini, non honesti. Quid? ipsa res modò honesta, modò turpis? 3 suppedit flagitium est. jam erit nudus in balneo, non reprehendes. Habes scholam Stoicam, 4 ὁ σοφὸς εὖ ῥηθήσεται quàm multa ex uno verbo tuo? Te advertus me omnia audere gratum est. Ego servo, & servabo (sic enim assuevi) Platonis verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quæ apertissimis agunt Stoici. Sed illi etiam crepitus ajunt æquè liberos, ac ructus esse oportere. Honorem igitur. Kalendis Mart. Tu me diliges, & valebis.

¶ *ARG. Præsentiat Pæto adventum suum.*

CICERO PAPIRIO PÆTO.

HEri veni in Cumanum: cras ad te fortasse. Sed cum 23
certum sciam, faciam te paullo ante certiorem. Etsi M. Ceparius, cum mihi in silva Gallinaria obviam venisset, quæsissemque, quid ageres, dixit te in lecto esse, quòd ex pedibus laborares. Tuli scilicet molestè, ut debui: sed tamen constitui ad te venire, ut & viderem te, & viserem & cenarem etiam. Non enim arbitror cocum etiam te arthriticum habere. Exspecta igitur hospitem, cùm minimè edacem, tum inimicum cenis sumtuosis.

¶ *ARG. Rufum à Pæto commendatum ait sibi curæ: Monet ut ad canes & convictum familiarium redeat: Reipublicæ nihil sibi esse carius scribit.*

CICERO PÆTO.

RUFVM istum, amicum tuum, de quo iterum jam ad 24
me scribis, adjuvarem, quantum possem, etiam si ab eo læsus essem, cùm te tantopere viderem ejus causa laborare. cùm verò & ex tuis litteris, & ex illius ad me missis intelligam, & judicem, magnæ curæ ei salutem meam fuisse: non possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quæ apud me, ut debet, valet plurimùm: sed etiam voluntate, ac judicio meo. volo enim te scire, mi Pæte, initium mihi suspicionis, & cautionis, & diligentiæ fuisse, litteras tuas: quibus litteris congruentes fuerunt aliæ postea multorum. Nam & Aquini, & Fabrateriæ consilia sunt inita de me, quæ te video inaudisse:

---

1. *Marcus P. Flacco accusante condemnatus, fur magnus ex Sicilia.*] Ita Pall. duo, Vaticanus, editio princeps, Victorius quoque. alii volgo: *Publius, Flacco accusante condemnato: fugit Marcus ex Sicilia.* Guliel. tamen legendum putat: *Spurina Gurne ex Sicil.* gentis germanæ.

2. *Quid enim, non honestum verbum est divisor?*] Vaticani excerpta: *quid enim hoc honestum verbum est div' sw.* sed nostram lectionem accepimus ex Palatino sexto, Gruteriano, Stevv. editione prima & Victorii; & sic ferme Palatinus primus, nisi quod ille sicut unus ex Gulielmianis, *divisor.* vulgò: *quid enim? non honestum verbum est divisor?* quod interpretatur Ioseph. Scaliger emendationibus ad Catullum; Epigrammate: *Dithonia capsa, &c.*

3. *Suppedit flagitium est.*] Nolui nec potui à Victorio discedere accedentibus proximè libris nostris, ille enim *suppendet.* ut & duo Guliel. mii: cujus & unus *suspendet.* vulgo *suppetere flagitium est.* quod per me licet defendere Carrioni lib. 1. cap. 12. antiquarum lect. Paullo post pro *fabulam* Palatinus sextus ad oram notat legi quoque *fabulam.*

4. Ὁ σοφὸς εὖ ῥηθ.) Sapiens rectè loqueris.

inaudisse: &, quasi divinarent, quàm his molestus essem futurus, nihil aliud egerunt, nisi me ut opprimerent. Quod ego non suspicans, incautior fuissem, nisi à te admonitus essem. Quamobrem iste tuus amicus apud me non eget commendatione. Utinam ea fortuna reip. sit, ut ille me quàm gratissimum possit cognoscere. Sed hæc hactenus. Te ad cenas itare desiste, molestè fero. Magna enim te delectatione, & voluptate privasti. Deinde etiam vereor, (licet enim verum dicere) ne scio quid illud, quod solebas, dediscas, & obliviscare cenulas facere. Nam si tum, cùm habebas, quos imitarere, non multum proficiebas: quid nunc te facturum putem? Spurinna quidem, cùm ei rem demonstrassem, & vitam tuam superiorem exposuissem: magnum periculum summæ reip. demonstrabat, nisi ad superiorem consuetudinem tum, cùm Favonius flaret, revertisses. hoc tempore ferri posse, si fortè tu frigus ferre non posses. Sed, mehercule, mi Pæte, extra jocum, moneo te, quod pertinere ad beatè vivendum arbitror: ut eum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas. Nihil aptius vitæ: nihil ad beatè vivendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero; sed ad communitatem vitæ, atque victus, remissionemque animorum: quæ maximè sermone efficitur familiari, qui est in conviviis dulcissimus: ut sapientius nostri, quàm Græci: illi συμπόσια, aut σύνδειπνα, id est, compotationes, aut concenationes: nos convivia: quod tum maximè simul vivitur. Vides, ut te philosophando revocare coner ad cenas? Cura, ut valeas. id foris cenitando facillimè consequere. Sed cave, si me amas, existimes, me quòd jocosius scribam, abjecisse curam reip. Sic tibi, mi Pæte, persuade, me dies, & noctes nihil aliud agere, nihil curare, nisi ut mei cives salvi, liberique sint. Nullum locum prætermitto monendi, agendi, providendi. Hoc denique animo sum, ut, si in hac cura, atque administratione vita mihi ponenda sit, præclarè actum mecum putem. Etiam, atque etiam vale.

¶ *ARG. Præcepta militaria sibi à Pæto missa tradit, & in ea jocatur. Fabium commendat.*

CICERO IMP. PÆTO.

25 SVMMVM me ducem litteræ tuæ reddidere. planè nesciebam, te tàm peritum esse rei militaris. Pyrrhi te libros, & Cineæ video lectitasse. Itaque obtemperare cogito præceptis tuis: hoc ampliùs, navicularum habere aliquid in ora maritima. contra equitem Parthum negant ullam armaturam meliorem inveniri posse. Sed quid ludimus? nescis, quocum imperatore tibi negotium sit. παιδείαν Κύρου, 1 quam contriveram legendo, totam in hoc imperio explicavi. Sed jocabimur aliàs coram, ut spero, brevi tempore. Nunc ades ad imperandum, vel ad parendum potius: sic enim antiqui loquebantur. Cum M Fabio (quod scire te arbitror) mihi summus usus est: valdeque eum diligo, cùm propter summam probitatem ejus, ac singularem modestiam, tum quòd in his controversiis, quas habeo cum tuis combibonibus Epicureis, optima opera ejus uti soleo. Is cùm ad me Laodiceam venisset, mecumque ego eum esse vellem, repentè percussus est atrocissimis litteris, in quibus scriptum erat, fundum Herculanensem à Q. Fabio, fratre, proscriptum esse: qui fundus cum eo communis esset. Id M. Fabius pergraviter tulit: existimavitque, fratrem suum, hominem non sapientem, impulsu inimicorum suorum eò progressum esse. Nunc si me amas, mi Pæte, negotium totum suscipe: & molestia Fabium libera. Auctoritate tua nobis opus est, & consilio, & etiam gratia. Noli pati litigare fratres, & judiciis turpibus confligari. Matronem, & Pollionem inimicos habet Fabius. Quid multa? non mehercule tam perscribere possum, quàm mihi gratum feceris, si otiosum Fabium reddideris. Id ille in te positum esse putat, mihi persuadet.

¶ *ARG. Descriptio & excusatio cœnæ hilariorii, præsertim accumbente Cytheride meretrice.*

CICERO PÆTO, S. D.

ACCVBVERAM hora nona, cùm ad te harum exemplum in codicillis exaravi. Dices, ubi? apud Volumnium Eutrapelum, & quidem supra me Atticus, infrà Verrius, familiares tui. 2 Miraris tam exhilaratam esse servitutem nostram? Quid ergo faciam; te consulo, qui Philosophum audis. Angar? excruciemne me? quid assequar? Deinde quem ad finem? Vivas, inquis, in litteris. An quidquam me aliud agere censes? aut possem vivere, nisi in litteris viverem? Sed est earum etiam non satietas, sed quidam modus. A quibus cùm discessi, et si minimum mihi est in cena: quod tu unum ζήτημα Dioni philosopho posuisti; tamen quid potius faciam, priùs quàm me dormitum conferam, non reperio. audi reliqua. Infra Eutrapelum Cytheris excubuit. In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille? *quem adspectabam? cujus ob os Graji ora obvertebant sua?* Non, mehercule, suspicatus sum illam affore: sed tamen ne Aristippus quidem ille Socraticus erubuit, cùm esset objectum, habere eum Laida. 3 *Habeo*, inquit, *non habeor à Laide.* Græcè hoc melius. tu, si voles, interpretabere. Me verò nihil istorum, ne juvenem quidem, movit umquam: ne nunc senem. convivio delector. ibi loquor, quod in solum, ut dicitur, & gemitum, & in risus maximos transfero. An tu id melius, 4 qui etiam in philosophum irriseris? Cùm ille, 5 si quis quicquam quæreret, dixisset, cenam te quærere à mane dixeris. 6 Ille baro te putabat quæsiturum; unum cælum esset, an innumerabilia. Quid ad te? At hercule cena numquid ad te? ibi præsertim: Sic igitur vivitur: quotidie aliquid legitur, aut scribitur: dein, ne amicis nihil tribuamus, epulamur unà non modò non contra legem, si ulla nunc lex est, sed etiam intra legem, & quidem aliquantò. quare nihil est, quòd adventum nostrum extimescas. Non multi cibi hospitem accipies, multi joci. Vale.

M TUL.

---

1. *Quam contriveram legendo*] Vulgò *contriveram*: sed illud habent Pall. duo, totidem Gulielmiani, Victorii editio. Paullo post scripsi, *sed jocabimur aliàs coram, ut spero, brevi tempore*, ex Pal. duobus, Peckio excerptis, ac Vaticani, editione primaria ac Victorii cum editum sit: *coram, &, ut spero, brevi. Nunc.* Porro ponè sequentium verborum mentione, Gulielmius emendabat Cæsarem lib. VI. Bell. Gall. *Senones ad imperandum non venire.* vulgo; *imperatum.* Horat. invitans ad cenam:

Sin melius quid habes accerse vel imperium fer.

2. *Miratis tàm exhilaratam esse servitutem nostram.*] Nullo modo hanc lectionem sollicitandam esse ante Lamb. admonuit P. Vict. quam quoque tuentur Pall. duo, prisca editio. Ex Clericano profert Lamb. *servitutem nostram*, sed æquè glossa est, ut vulgata *severitatem* post statim scripsi ex Pall. itidem duobus, totidem Gulielmii, Vaticano, editioneque adeò Victoriana; *aut possem vivere, si in litteris viverem?* cùm languidissimè excusum feratur: *haud possim vivere nisi in litteris viverem.*

3. *Habeo, inquit: non habeor à Laide.*] Recidi illud *Laida* ex duobus Pall. Gulielmianis quatuor, editione primaria & Victor. Vaticani excerpta plurà decurtant: *habes, inquit: non habeor. Græce:* quod mihi majorem in modum placet; eò magis, quum præcesserit, *habere eum Laidem:* quæ Vetus alias haberi jubebat pro glossa Gruterus noster: sicut & illa: *nedum senem*: sed *ne nunc senem* ut edidi habent Pall. Gruterianus, tres Gulielmiani, editio prima & Victorii.

4. *Qui etiam in Philosophum irrisisses.*] Eleganter quam non usitate. ita & Pall. Vaticanus, Vict. editio. quod, ut dixi, erat rarius, statim homines perfrictæ & imperitæ frontis, præpositionem fustulerunt, *in.*

5. *Si quis quicquam quæreret, dixisset, cenam te quærere à mane dixeris.*] Sic singulis apicibus optimus codex Palat. sextus, quemadmodum ex suis eruit P. Victorius: cujus adductis exemplis addas Hirtium de bello Alexandrino: *præsertim cum milites à mane diei jejuni sub armis stetissent.* Pal. verò primus: *à me ne dixeris*: Doctus vir, cum eandem scripturam in v. c. reperisset, conjicit, *amare*, id est, falsè. Editum est: *tàm ille, si quis quid quæreret, dixisset, cenam te quærere à me dixeris.*

6. *Ille baro te putabat quæsiturum.*] Et hic hunc locum incorruptum custodivit laudatissimus codex Palatinus sextus: eruit primus P. Vict. Ad hunc verò locum notat vir doctus: Recte Epicureos vocat Baro-nes Cicero, & hic ad Atticum. nam in veteri Glossario, *Baro* exponitur βάκχηλος, id est, interpretibus Suida & Hesychio, fatuus simul & effœminatus. quare frustra sunt, qui hîc *Varro* malunt. hæc ille. pessimè editum est; *ille vero.*

I. V.

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARUM

AD

FAMILIAREIS,

LIBER DECIMVS,

AD

CN. PLANCVM, ET ALIOS.

¶ *ARG. Invehitur in Antonii potentiam: Plancum hortatur, ut Rempublicam adjuvet: Agit gratias de Furnio honorificè tractato.*

1 ETabfui proficiscens in Græciam: & posteaquam de meo cursu reip. sum voce revocatus, numquam per M. Antonium quietus fui: cujus tanta est, non insolentia (nam id quidem vulgare vitium est) sed immanitas, non modò ut vocem, sed ne vultum quidem liberum possit ferre cujusquam. Itaque mihi maximæ curæ est, non de mea quidem vita, cui satisfeci, vel ætate, vel factis, vel (si quid etiam hoc ad rem pertinet) gloria: sed me patria sollicitat, in primisque, mi Plance, exspectatio consulatus tui: quæ ita longa est, ut optandum sit, t ut possimus ad id reip. spiritum ducere. Quæ potest enim spes esse in ea rep. in qua hominis impotentissimi, atque intemperantissimi armis oppressa sunt omnia? & in qua nec senatus, nec populus vim habet ullam? nec leges ullæ sunt, nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod, ac vestigium civitatis? Sed quum acta omnia mitti ad te arbitrabar: nihil erat, quòd singulis de rebus scriberem. Illud autem erat amoris mei, quem à tua pueritia susceptum non servavi solùm, sed etiam auxi: monere te, atque hortari, ut in remp. omni cogitatione curaque incumberes. Quæ si ad tuum tempus perducitur: facilis gubernatio est. ut perducatur autem, magnæ cùm diligentiæ est, tum fortunæ. Sed & te aliquantò antè (ut spero) habebimus, &, præterquàm quòd reip. consulere debemus, tamen tuæ dignitati ita favemus, ut omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam, ad amplitudinem tuam conferamus. Ita facillimè & reip. quæ mihi carissima est, & amicitiæ nostræ, quam sanctissimè nobis colendam puto, me intelligo satisfacturum. Furnium nostrum tanti à te fieri, quantum ipsius humanitas, & dignitas postulat, nec miror, & gaudeo: teque hoc existimare volo, quidquid in eum judicii, officiique contuleris, id ita me accipere, ut in meipsum te putem contulisse.

¶ *ARG. Excusat se quòd in senatum non venerit, augendi illius honoris gratia: officium autem in aliis omnibus pollicetur.*

CICERO PLANCO S.

2 MEVM studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tutò in senatum, aut honestè venire potuissem. Sed nec sine periculo quisquam liberè de rep. sentiens versari potest in summa impunitate gladiorum: nec nostræ dignitatis videtur esse, ibi sententiam de rep. dicere, ubi me & melius, & propius audiant armati, quàm senatores. Quapropter in privatis rebus nullum neque officium, neque studium meum desiderabis. ne in publicis quidem, si quid erit, in quo me interesse necesse sit, umquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuæ. In iis autem rebus, quæ nihilominus, ut ego absim, confici possunt: peto à te, ut me rationem habere velis & salutis, & dignitatis meæ.

¶ *ARG. Hortatur ad Rempublicam tuendam.*

CICERO PLANCO S. D.

3 CVM ipsum Furnium per se vidi libentissimè, tum hoc libentiùs, quod illum audiens, te videbar audire. Nam & in re militari virtutem, & in administranda provincia justitiam, & in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit, & præterea mihi non ignotam in consuetudine, & familiaritate suavitatem tuam adjunxit: præterea summam erga se liberalitatem. Quæ omnia mihi jucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui cum domo vestra, antè aliquanto quàm tu natus es: amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua: confirmata jam ætate, familiaritatem cùm studio meo, tum judicio tuo constitutam. His de causis mirabiliter faveo dignitati tuæ: quam mihi tecum statuo esse communem. Omnia summa consecutus es, VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA: eaque es adeptus adolescens, multis invidentibus, quos ingenio, industriaque fregisti. Nunc me amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquæ vitæ dignitatem ex optimo reip. statu acquires. Scis profectò, (nihil enim te fugere potuit) fuisse quoddam tempus, cùm homines existimarent, te nimis servire temporibus: quod ego quoque existimarem à te, si ea, quæ patiebare, probare etiam arbitrarer. Sed cùm intelligerem, quid

1. *Vt possimus ad id, Reip. spiritum ducere.*] Vulgo: *ad id tempus*. sed *tempus* ut glossam ejeci, sollicitatus auctoritate optimi codicis Palatini sexti, quicum facit unus ex Gulielmianis. nemo mihi puto inde irascetur. Paullò post quoque scripsi: *sed quum alia omnia mitti ad te arbitrabar*: quandoquidem esset in Pal. sexto *quia*, in codicibus aliis *quoniam* solemni mutatione. Illud miror, Victorium edidisse: *sed quum quoniam alia omnia omitti*, vulgò *quæsdo*.

2. *Te ea, quæ patiebare, probare etiam arbitrarer.*] Rectè sic Pal. Hittorpianus, editio prisca ac Victorii. Intricatius editiones, *si te ea, quæ patiebare, probasse etiam arbitrarer*. Mox scripsi: *per eos annos rep. detrixare*: quæ scriptura est in Pal. sexto, editione Vict. Pal. vero primus, editio vetusta, sextus ad exteriorem oram, duo Gulielmiani *dejecta*. Editiones *divexata*. Ierum post, ex duobus Palatinis, Hittorpiano, editione Victorii atque antiqua excudendum jussi; *quam qui te arbitrarer nimirùm & præcepta mea egere*.

quid sentires, te arbitrabar videre quid posses. Nunc alia ratio est. omnium rerum tuum judicium est, idque librum. Consul es designatus, optima ætate, summa eloquentia, maxima orbitate reip. virorum talium. Incumbe, per deos immortales, in eam curam, & cogitationem, quæ tibi summam dignitatem, & gloriam afferat. Unus autem est, hoc præsertim tempore, per tot annos rep. devexata, reip. bene gerendæ cursus ad gloriam. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putavi, quàm quòd arbitrarer te monitis, & præceptis egere. Sciebam enim, ex iisdem te hæc haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Quare modum faciam. Nunc tantum significandum putavi: ut potiùs amorem tibi ostenderem meum, quàm ostentarem prudentiam. Interea, quæ ad dignitatem tuam pertinere arbitrabor, studiosè, diligenterque curabo.

¶ ARG. *Respondet epistolæ superiori.*

PLANCUS CICERONI.

1 GRATISSIMÆ mihi tuæ litteræ fuerunt, quas ex Furnii sermone to scripsisse animadverto. Ego autem præteriti temporis excusationem affero, quòd te profectum audieram: nec multò antè rediisse scivi, quàm ex epistola tua cognovi. Nullum enim in te officium, ne minimum quidem, sine maxima culpa videor posse præterire. in quo tuendo habeo causas plurimas, vel paternæ necessitudinis, vel meæ à pueritia observantiæ, vel tui erga me mutui amoris. Quare, mi Cicero, quod mea, tuaque patitur ætas, persuade tibi, te unum esse, in quo ego colendo patriam mihi constituerim sanctitatem. Omnia igitur tua consilia mihi non magis prudentiæ plena, quæ summa est, videntur, quàm fidelitatis, quam ego ex mea conscientia metior. Quare si aut aliter sentirem, certè admonitio tua me reprimere: aut, si dubitarem, hortatio impellere posset, ut id sequerer, quod tu optimum putares. Nunc verò quid est, quod me in aliam partem trahere possit? Quæcumque in me bona sunt, aut fortunæ beneficio tributa, aut meo labore parta, etsi à te propter amorem carius sunt æstimata: tamen vel inimicissimi judicio tanta sunt, ut præter bonam famam, nihil desiderare videantur. Quare hoc unum tibi persuade: quantum viribus eniti, consilio providere, auctoritate movere potuero, hoc omne reip. semper fururum. Non est ignotus mihi sensus tuus: neque, si facultas oprabilis mihi quidem, tui præsentis esset, umquam à tuis consiliis discreparem: nec nunc committam, ut ullum meum factum reprehendere jure possis. Sum in exspectatione omnium rerum, quid in Gallia citeriore, quid in urbe mense Januario geratur, ut sciam. Interim maximam hic sollicitudinem, curamque sustineo, ne inter aliena vitia hæ gentes nostra mala suam putent occasionem. Quod si proinde, ut ipse mereor, mihi successerit: certè & tibi, cui maximè cupio, & omnibus vitis bonis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuò diligas.

¶ ARG. *Hortatur Plancum ad tuendam Rempublicam.*

CICERO PLANCO S.

2 BINAS à te accepi litteras eodem exemplo: quod ipsum argumento mihi fuit diligentiæ tuæ. Intellexi enim te laborare, 1 ut ad me mihi exspectatissimæ litteræ perferrentur. Ex quibus cepi fructum duplicem, mihique in comparatione difficilem ad judicandum, amoremne erga me tuum, an animum in remp. pluris æstimandum putarem. EST OMNINO patriæ caritas, meo quidem judicio, maxima: sed amor, voluntatisque conjunctio plus certè habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternæ necessitudinis, benivolentiæque ejus, quam erga me à pueritia contulisses, ceterarumque rerum, quæ ad eam sententiam pertinebant, 2 incredibilem mihi lætitiam attulerunt. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de rep. quemque habiturus esses, mihi erat jucundissima. eoque major erat hæc lætitia, quòd ad illa superiora accedebat. Itaque te non horter solùm, mi Plance, sed planè etiam oro, quod facis his litteris, quibus tu humanissimè respondisti, ut totamente omnique animi impetu in remp. incumbas. Nihil est, quod tibi majori fructui, gloriæque esse possit: NEC QUIDQUAM EX OMNIBUS REBUS HUMANIS EST PRAECLARIUS, AUT PRAESTANTIUS, QUAM DE REP. BENE MERERI. Adhuc enim patitur tua summa humanitas, & sapientia, me, quod sentiam, liberè dicere. Fortuna suffragante videris res maximas consecutus: quod quamquam sine virtute non potuisses: tamen ex maxima parte, ea, quæ es adeptus, fortunæ, temporibusq; tribuuntur. Hic temporibus difficillimis reip. quidquid subveneris, id erit totum, & proprium tuum. Incredibile est omnium civium, latronibus exceptis, odium in Antonium. Magna spes in te, & in tuo exercitu magna exspectatio. Cujus, per deos, gratiæ, gloriæque cave tempus amittas. Sic monco, ut filium: sic faveo, ut mihi: sic hortor, ut & pro patria, & amicissimum.

¶ ARG. *Improbat consilium Planci: pacem armis, non pactione quærendam ait.*

CICERO PLANCO.

QVæ locutus est Furnius noster de animo tuo in remp. 6a ea gratissima fuerunt senatui, populoque Rom. probatissima. quæ autem recitatæ litteræ sunt in senatu, nequaquam consentire cum Furnii oratione visæ sunt. Pacis enim auctor eras, cùm collega tuus, vir clarissimus, à fœdissimis latronibus obsideretur: qui aut positis armis pacem petere debent: aut si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace litteræ vel Lepidi, vel tuæ, quam in p rtem acceptæ sint, ex viro optimo, fratre tuo, & ex C. Furnio poteris cognoscere. Me autem impulit tui caritas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium deesset, & fratris, Furniique benivolentia, fidelisque prudentia tibi præstò esset futura, vellem tamen meæ quoq; auctoritatis, pro plurimis nostris necessitudinibus, præceptum ad te aliquod pervenire. Crede igitur mihi Plance, omnes, quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis (es autem adeptus amplissimos) eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Rom. & cum senatus auctoritate conjunxeris. Sejunge te, quæso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum judicium, sed temporum vincla conjunxerunt. Complures in perturbatione reipub. consules dicti: quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo exstitit in remp. consularis. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum civium, tui dissimillimorum, societate sejungas: deinde & senatui: bonisque omnibus auctorem, principem, ducem præbeas: postremò, ut pacem esse judices non in armis positis, sed in abjecto armorum, & servitutis metu. Hæc si & agies, & senties, tum erit non modò consul, & consularis, sed magnus etiam & consul, & consularis. sin aliter: tua in istis amplissimis nominibus honorum, non modò dignitas

1. *Ut ad me mihi exspectatissimæ litteræ perferrentur.*] Ita Palatinus primus, Hittorpianus, editio primaria ac Victorii: quibus tamen omnibus præpono scripturam Palatini sexti: *ut ad me exspectatissimæ litteræ ferrentur*, vulgo: *ad me tuæ exspectatissimæ.*

2. *Incredibilem mihi lætitiam attulerunt.*] Ita Palat. primus, Steyvech. Hittorpianus, editio prima, Victorii. Palatinus sextus, *protulerunt*, quod non negligendum esse judico. Lambin. suo more, forte ex obsequentissimis libris suis, qui nullibi sunt, legit *attulerat*, vulgo *attulit*. Lineis aliquot interjacentibus, Palatinus primus, Steyv. atque impressio prima scribunt: *quod tibi majoris fructûs gloriæque esse possit.* In fine Epistolæ, Palatinus primus, tres Gulielmio consulti mss. *sic hortor, ut & proprium & amicissimum.* quem admodum quoque est in editionum primaria: ad cujus oram hanc lectionem adpinxit Ignatius: *Sic hortor & pro patria propinquum & amicissimum.*

dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas. Hæc, impulsus benivolentia, scripsi paullo severius: quæ tu in expediendo in ea ratione, quæ te digna est, vera esse cognosces. D XIII. Kal. Aprilis.

¶ *ARG. Brevitatem epistolæ excusat, & cur serius suum in Rempublicam studium patefecerit: Commendat dignitatem suam.*

PLANCUS CICERONI.

7 PLURA tibi de meis consiliis scriberem, rationemque omnium redderem verbosius, quò magis judicares, omnia me reip. præstitisse, quæ & tua exhortatione excepi, & mea affirmatione nibi recepi, (non minùs enim à te probari, quàm diligi semper volui: nec te magis in culpa defensorem mihi paravi, quàm prædicatorem meritorum meorum esse volui) sed breviorem me duæ res faciunt: una, quòd publicis litteris omnia sum persecutus: altera, quòd M. Varisidium, equitem Roman. familiarem meum, ipsum ad te transire jussi, ex quo omnia cognoscere posses. Non, medius fidius, mediocri dolore afficiebar, cùm alii occupare possessionem laudis viderentur: sed usque mihi temperavi, dum perducerem eo rem, ut dignum aliquid & consulatu meo, & vestra exspectatione efficerem. Quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum: ut maximo præsidio reipub. nos fuisse, & nunc sentiant homines, & in posterum memoria teneant. A te peto, ut dignitati meæ suffrageris: &, quarum rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias alacriorem. Non minùs posse te, quàm velle, exploratum mihi est. Fac valeas, meque mutuò diligas.

¶ *ARG. Defensorem se libertatis profitetur, tametsi & id serò fecerit, & causas habuerit. De exercitu suo & Reipublicæ statu significat.*

PLANCUS IMP. CONS. DES. S. D. COSS. PR. TRIB. PLEB. SEN. POP. PL. Q. R.

8 SI cui fortè videor diutius & hominum exspectationem, & spem reipub. de mea voluntate tenuisse suspensam: huic prius excusandum me esse arbitror, quàm de insequenti officio quidquam ulli pollicendum. Non enim præteritam culpam videri volo redemisse: sed optimæ mentis cogitata jampridem, maturo tempore enuntiare. Non me præteribat, in tanta sollicitudine hominum, & tam perturbato statu civitatis, fructuosissimam esse professionem bonæ voluntatis: magnosque honores ex ea re complureis consecutos videbam. Sed, cùm in eum casum me fortuna demisisset, ut aut celeriter pollicendo, magna in spe ad proficiendum impedimenta opponerem: aut, si in eo mihi temperavissem, majores occasiones ad opitulandum haberem: expeditius iter communis salutis, quàm meæ laudis, esse volui. Nam quis in ea fortuna, quæ mea est, & ab ea vita, quam in me cognitam hominibus arbitror, & cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quidquam pati, aut perniciosum concupiscere potest? 1 Sed aliquantum nobis temporis, & magni laboris, & multæ impensæ opus fuerunt, ut quæ reip. bonisque omnibus pollicemur, exitu præstaremus: neque ad auxilium patriæ nudi cum bona voluntate, sed cum facultatibus accederemus. Confirmandus erat exercitus nobis, magnis sæpe præmiis sollicitatus, ut ab repub. potiùs moderata, quàm ab uno infinita speraret. Confirmandæ complures civitates, quæ superiore anno largitionibus, concessionibusque præmio rum erant obligatæ: ut & illa vana putarent, & easdem a melioribus auctoribus petenda existimarent. Eliciendæ etiam voluntates reliquorum, qui finitimis provinciis exercitibusq; præfuerunt: ut potiùs cum pluribus societatem defendendæ libertatis iniremus, quàm cum paucioribus a funestam orbi terrarum victoriam partiremur. Muniendi verò nosmetipsi fuimus, aucto exercitu, auxiliisq; multiplicatis: ut, cum præferremus sensus apertè, tum etiam, invitis quibusdam, sciri, quid defensuri essemus, non esset periculosum. Ita numquam diffitebor, multa me, ut ad effectum horum consiliorum pervenirem, & simulasse invitum, & dissimulasse cum dolore: quòd præmatura denuntiatio boni civis imparati, quàm periculosa esset, ex casu collegæ videbam. Quo nomine etiam C. Furnio legato, viro forti atque strenuo, plura etiam verbo, quàm scriptura, mandata dedimus: ut & tectiùs ad vos perferrentur, & nos essemus tutiores: quibusque rebus & communem salutem muniri, & nos armari conveniret, præcepimus. Ex quo intelligi potest, curam reip. summæ defendundæ jampridem apud nos excubare. Nunc, cùm deûm benignitate ab omni re sumus paratiores, non solùm bene sperare de nobis homines, sed exploratè judicare volumus. Legiones habeo v sub signis, & sua fide, virtuteque reipub conjunctissimas, & nostra liberalitate nobis obsequenteis. Provinciam, omnium civitatum consensu, paratissimam & summa contentione ad officia certantem: equitatus, auxiliorumque tantas copias, quantas hæ gentes ad defendendam suam salutem, libertatemque conficere possunt. Ipse ita sum animo paratus, vel provinciam tueri, vel ire quo respub. vocet, vel tradere exercitum, auxilia, provinciamque: ut vel omnem impetum belli in me convertere non recusem, si modò meo casu aut confirmare patriæ salutem, aut periculum possim morari. Hæc si jam expeditis omnibus rebus, tranquilloq; statu civitatis polliceor; in damno meæ laudis, reip. commodo lætabor. Sin ad societatem integerrimorum & maximorum periculorum accedam; consilia mea æquis judicibus ab obtrectatione invidorum defendenda commendo. Mihi quidem ipsi fructus meritorum meorum in reip. incolumitate satis magnus est paratus. Eos verò, qui meam auctoritatem, & multò magis vestram fidem secuti, nec ulla spe decipi, nec ullo metu terreri potuerunt, ut commendatos vobis habeatis, petendum videtur.

¶ *ARG. De studio erga Rempublicam: de dignitate sua: quid egerit, quid acturus sit, qualem exercitum ducat, significat.*

PLANCUS CICERONI, S.

NIHIL me tibi temerè, aut te ceteris de me frustra recepisse lætor. Certè hoc majus habes testimonium amoris mei, quo maturiùs tibi, quàm ceteris, consilia mea volui esse nota. In dies verò meritorum meorum fieri accessiones, 3 prævidere te spero: cognitarum magis recipio. Quod ad me attinet, mi Cicero (ita ab imminentibus malis respub. me adjuvante liberetur) sic honores, præmiaque vestra suspicio, conferenda certè cum immortalitate, ut sine his nihil de meo studio, perseverantiaque sim remissurus. Nisi in altitudine optimorum civium impetus animi mei fuerit singularis, & opera præcipua: nihil ad meam dignitatem accedere volo suffragatione vestra. Concupisco

1. *Sed aliquantum nobis temporis & magni laboris, & multæ impensæ opus fuerunt.*] Vulgo correxerunt, *opus fuit*: puto quia eos non obvia statim offendunt & ad temerè mutandum præcipites agunt. Ita habet Palat. primus, sextus, Vaticanus, tres Gulielmiani: & Hittorpianus. Lambinus quoque hic tacere potuisset: Immane quantum homo temerarius est! post statim ex Pall. quatuor Gul. editione principe, scripsi, *Eliciendæ*, non ut vulgatur, *ediciendæ*.

2. *Funestam orbi terrarum victoriam partiremur.*] Ita Palatinus sextus, Hittorpianus, Victorii editio. Palatinus verò primus, Stevvechianus, editio princeps, *pateremur*, unde Gulielmius, fortè, *patiremur*: sed nihil opus ad hanc nostram: vulgò, *pararemus* ex glossa: alii *pareremur*; quod probat Lambinus, habent tibi.

3. *Prævidere te spero.*] Non video, quid hic agat vulgatum *prævidere*: nostram & res & quatuor mss. Palatinus, primus, sextus, Hittorpianus, Stevvechianus, prisca editio. Initio epistolæ delevi verbum *scripsisse* insitiantibus illud Palatinis, Stevvechiano, Hittorpiano, Vaticano, & Victoriana editione.

autem nihil mihi: contra quod ipsa pugno, & temporis, & rei te moderatorem, facilè patior esse. Nihil aut sero, aut exiguè à patria civi tributum potest videri. Exercitum ad sextum Kal. Majas Rhodanum trajeci, magnis itineribus. Vienna equites mille via breviore præmisi. Ipse, si ab Lepido non impediar, celeritate satisfaciam. 1 si autem itineri meo se opposuerit, ad tempus consilium capiam. Copias adduco & numero, & genere, & fidelitate firmissimas. Te, ut diligas me, si mutuò te facturum scis, rogo. Vale.

¶ *ARG. Cohortatur ad rempublicam adjuvandam.*

CICERO PLANCO.

20 ETSI satis ex Furnio nostro cognoram, quæ tua voluntas, quod consilium de repub. esset; tamen, tuis litteris lectis, liquidiùs de toto sensu tuo judicavi. Quamobrem, quamquam in uno prælio omnis fortuna reipub. disceptat: quod quidem, cùm hæc legeres, jam decretum arbitrabar fore; tamen ipsa fama, quæ de tua voluntate percrebruit, magnam es laudem consecutus. Itaque si consulem Romæ habuissemus, declaratum esset ab senatu cum tuis magnis honoribus, quàm gratus esset conatus, & apparatus tuus. Cujus rei non modò non præteriit tempus: sed ne maturum quidem etiamnunc, meo quidem judicio, fuit. IS ENIM DENIQVE HONOS MIHI VIDERI SOLET, qui non propter spem futuri beneficii, sed propter magna merita claris viris defertur, & datur. Quare, si modò aliqua respub. in qua honos elucere possit, omnibus, mihi crede, amplissimis honoribus abundabis. IS AVTEM QVI VERE APPELLARI POTEST HONOS, non invitamentum ad tempus, sed perpetuæ virtutis est præmium. Quamobrem, mi Plance, incumbe toto pectore ad laudem: subveni patriæ: opitulare collegæ: omnium gentium consensum, & incredibilem conspirationem adjuva. Me tuorum consiliorum adjutorem, dignitatis fautorem, omnibus in rebus tibi amicissimum, fidelissimumque, cognosces. Ad eas enim causas, quibus inter nos amore sumus, officiis, vetustate conjuncti, patriæ caritas accessit: eaq; efficit, ut tuam vitam anteferrem meæ. III. Kalendas Aprilis.

¶ *ARG. Ciceronis officia sibi grata esse commemorat: Studium in Rempublicam pollicetur.*

PLANCVS CICERONI.

21 IMMORTALEIS ago tibi gratias, agamque dum vivam. nam reiaturum me, affirmare non possum. Tantis enim tuis officiis non videor mi respondere posse: nisi fortè (ut tu gravissimè, disertissimeque scripsisti) ita sensurus es, ut me referre gratiam putes, cum memoria tenebo. Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certe nihil facere potuisses. Primæ tuæ sententiæ infinitis cum muneribus: posteriores, ad tempus, arbitriumque amicorum meorum compositæ: oratio assidua, & perpetua de me jurgia cum obtrectatoribus propter me, notissima mihi sunt. non mediocris adhibenda mihi est cura, ut reipub. me civem dignum tuis laudibus præstem: in amicitia tua memorem, atque gratum. Quod reliquum est, tuum munus tuere: & me, si, quem esse voluisti, eum exitu, rebusque cognoscis, defende, ac suscipe. Cùm Rhodanum copias trajecissem, fratremque cum tribus milibus equitum præmisissem, ipse iter ad Mutinam dirigerem: in itinere, de prœlio facto, Brutoque, & Mutina obsidione liberatis, audivi. Animadverti, nullum alium receptum Antonium, reliquiasque, quæ cum eo essent, habere, nisi in his partibus: duasque ei spes esse propositas unam Lepidi ipsius, alteram exercitus. Quòd quædam pars exercitus non minùs furiosa est, quàm qui cum Antonio fuerunt, equitatum revocavi. Ipse in Allobrogibus constiti, ut proinde ad omnia paratus essem, ac res moneret. Si nudus huc se Antonius conteret: facilè mi videor per me sustinere posse, remque publicam ex vestra sententia administrare, quamvis ab exercitu Lepidi recipiatur. si verò copiarum aliquid secum adducet: &, si decima legio veterana, quæ nostra opera revocata cum reliquis est, ad eundem furorem redierit: tamen, ne quid detrimenti fiat, dabitur opera à me: idque me præstaturum spero, dum istinc copiæ trajiciantur, conjunctæque nobiscum faciliùs perditos opprimant. Hoc tibi spondeo, mi Cicero, neque animum, nec diligentiam mihi defuturam. Cupio mehercules nullam residuam sollicitudinem esse. Sed si fuerit, nec animo, nec benivolentiæ, nec patentiæ cujusquam, pro vobis cedam. Do quidem ego operam, ut etiam Lepidum ad hujus rei societatem incitem: omniaque ei obsequia polliceor, si modò remp. respicere volet. Utor in hac re adjutoribus, interpretibusque, fratre meo, & Laterense, & Furnio nostro. Non me impedient privatæ offensiones, quo minùs pro reip. salute, etiam cum inimicissimo consentiam. Quòd si nihil profecero, nihilominùs maximo sum animo: & majore fortasse cum mea gloria vobis satisfaciam. Fac valeas, meque mutuò diligas.

¶ *ARG. Litteras Planci Senatui gratissimas fuisse: ad recuperandam Reipublicæ libertatem hortatur.*

CICERO PLANCO.

22 ETSI reipub. causa maximè gaudere debeo, tantum ei te præsidii, tantum opis attulisse extremis pænè temporibus: tamen ita te victorem complectar, rep. recuperata, ut magnam partem mihi lætitiæ tua dignitas afferat, quam & esse jam, & futuram amplissimam intelligo. Cave enim putes ullas umquam litteras graviores, quàm tuas, in senatu esse recitatas. Idq; contigit cùm meritorum tuorum in rempub. eximia quadam magnitudine, tum verborum, sententiarumque gravitate. Quod mihi quidem minimè novum, qui & te nossem, & tuarum 2 litterarum ad me missarum promissa meminissem, & haberem à Furnio nostro tua penitus consilia cognita. sed senatui majora visa sunt, quàm erant exspectata: non quò umquam de tua voluntate dubitasset: sed nec, quantum facere posses, nec quoad progredi velles, exploratum satis habebat. Itaque cùm ad VII. idus Aprileis, manè mihi tuas litteras M. Varisidius reddidisset, eaque legissem; incredibili gaudio sum elatus: cumque magna multitudo, optimorum virorum, & civium me domo deduceret, fecit continuo omneis participes meæ voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster, 3 ut consuerat: at ego ei litteras tuas: nihil dum enim sciebat. nam ad me primùm Varisidius: idq; sibi à te mandatum esse dicebat. Paullo pòst idem mihi Munatius eas litteras legendas dedit, quas ipsi miseras, quas & eas publicè. Placuit, ut statim ad Cornutum prætorem urbis litteras deferremus: qui, quòd consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum. Senatus est continuò convocatus, frequensque convenit propter famam, atque exspectationem tuarum litterarum. Recitatis litteris, oblata religio Cornuto est, pullariorum admonita, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse. Idque à nostro collegio

1. *Si autem itineri meo se opposuerit.*] Elegantissima lectio usurpata Victorio, & ex Vaticano codice eruta. Vulgò: *sin autem in itinere meo opposuerit.* in fine epistolæ edidi; *Si mutuò te facturum scis* ex Palatinis, Vaticani excerptis, editione principe ac Victoriana. Alias visitur: *si mutuò me facturum id scis.*

2. *Litterarum ad me missarum promissa meminissem.*] Tuentur hanc contra Rhodiginum & Victorium, & duo Palatini, optimi codices. Et mihi nullo modo videtur aliquid mutandum. Primogenita tamen editio, *promissa.* & Stevvechianus codex: *promissa meminerim*: quæ addidissus, non ut Rhodiginum, quem novimus mirificum emendationum & explicationum cœum omnia jura confundentem, adjuvemus: sed ne diversitatem hanc à libris esse constaret, quàm in suis non invenerat post Politianum doctissimus Hetruriæ suæ. Paullò post duo Palatini, prima editio, Peckio excerpta, Stevv *senatui majora visa sunt, quàm erant spectata.* ut epistola 14. Pall. duo Gulielmii: *equidem spectabam jam tuas litteras.*

3. *Ut consuerat: at ego ei litteras tuas: nihil dum, &c.*] Ita Pall. Stevvech. Hittorp. prisca editio. Vulgò: *ut consueverat, & ego ei litteras tuas dedi.* paullo item post ex Palatino sexto ex Hittorpiano edidit *quas ipsi miseras, quas publicè.* licet publicetur: *& eas quas publicè.* Delevi iridem ex eisdem libris To *nobis.* Iterum mox libentius legerem ex duobus Gulielmianis: *senatus continuò convocatus, frequens convenit,* sed civisis vocalis nihili.

I. Britis

collegio comprobatum est. Itaque res dilata est in posterum. Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui cùm gratia effecisset, ut sua sententia prima pronuntiaretur, frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit: meæque sententiæ, quæ secunda pronuntiata erat, cùm frequenter assentiretur senatus, rogatu Servilii P. Titius intercessit. Res in posterum dilata. Venit paratus Servilius, Jovi ipsi iniquus: cujus in templo res agebatur. Hunc quemadmodum fregerim, quantaque contentione Titium intercessorem abjecerim: ex aliorum te litteris malo cognoscere. Unum hoc ex meis: senatus gravior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quàm tum fuit. Nec verò tibi senatus amicior, quàm cuncta civitas. Mirabiliter enim populus R. universus, & omnium generum, ordinumque consensus ad liberandam remp. conspiravit. Perge igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati: atque hæc omnia, QVÆ HABENT speciem gloriæ, collecta inimicissimis splendoris insignibus contemne, 1 brevia, fucata, caduca existima. VERVM DECVS in virtute positum est, quæ maximè illustratur magnis in remp. meritis. Eam facultatem habes maximam, quam quum complexus es, & tenes, perfice, ut ne minùs resp. tibi, quam tu reip. debeas. Me tuæ dignitatis non modò fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces. Id cum reip. quæ mihi vita est mea carior, tum nostræ necessitudini debere me judico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quòd bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam, & fidem, magis etiam perspexi in ejus incredibili erga te benivolentia, & diligentia. III. idus Aprileis.

¶ *ARG. Scribit de Senatusconsulto, in sententiam Planci facto: Hortatur, ut reliquias belli Antoniani conficiat.*

CICERO PLANCO.

13 VT primùm potestas data est augendæ dignitatis tuæ, nihil prætermisi in te ornando, quod positum est aut in præmio virtutis, aut in honore verborum. Id ex ipso senatusconsulto poteris cognoscere. ita enim est perscriptum, ut à me de scripto dicta sententia est; quàm senatus frequens secutus est summo studio, magnoque consensu. Ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis judicio bonorum, quàm insignibus gloriæ delectari: tamen considerandum existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi à repub. deberetur. Tu contexes extrema cum primis. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Ajacem, nec Achillem sed Ulyssem appellavit 2 πολίπορθον.

¶ *ARG. Laudat Plancum, quòd celeri auxilio Brutum collegam adjuverit. Hortatur ut belli reliquias extinguat.*

CICERO PLANCO, S.

14 O GRATAM famam biduo ante victoriam, de subsidio tuo, de studio, de celeritate, de copiis. Atque etiam hostibus fusis, spes omnis in te est. Fugisse enim ex prœlio Mutinensi dicuntur notissimi latronum duces. EST AVTEM non minùs gratum extrema delere, quàm prima depellere. Equidem spectabam jam tuas litteras, idque cum multis. Sperabamque etiam, Lepidum reipub. temporibus admonitum, tecum, & reipub. satis esse facturum. In illam igitur curam incumbe, mi Plance, ut ne quæ scintilla teterrimi belli relinquatur. quod si erit factum: & remp. divino beneficio affeceris, & ipse æternam gloriam consequere. D. III. Non. Maj.

¶ *ARG. Quid egeris & quid agas in Antonio opprimendo, exponit.*

PLANCVS CICERONI.

15 HIs litteris scriptis, quæ postea accidissent, scire te, ad rempub. putavi pertinere. Sedulitas mea, (ut spero) & mihi, & reipub. tulit fructum. Namque assiduis internuntiis cum Lepido egi, ut, omissa omni contentione, reconciliataque voluntate nostra, communi consilio reipub. succurreret: se, liberos, urbemque pluris, quàm unum perditum, abjectumque latronem putaret: obsequioque meo, si ita faceret, ad omneis res abuteretur. Profecit itaque per Laterensem internuntium. fidem mihi dedit, se Antonium, si prohibere provincia sua non potuisset, bello persecuturum: me, ut venirem, copiasque conjungerem, rogavit; eoque magis, quòd & Antonius ab equitatu firmus esse dicebatur, & Lepidus ne mediocrem quidem equitatum habebat. Nam etiam ex paucitate ejus, non multis antè diebus, decem, qui optimi fuerant, ad me transierunt. Quibus rebus ego cognitis, cunctatus non sum in cursu bonorum consiliorum: Lepidum adjuvandum putavi. Adventus meus quid profecturus esset, vidi: vel quòd equitatu meo persequi, atque opprimere equitatum ejus possem: vel quòd exercitus Lepidi eam partem, quæ corrupta est, & ab repub. alienata, & corrigere, & coërcere præsentia mei exercitus possem. Itaque in Isara, flumine maximo, quod in finibus est Allobrogum, ponte uno die facto, exercitum ad quartum idus Maji traduxi. Cùm verò mihi nuntiatum esset, L. Antonium præmissum cum equitibus, & cohortibus ad Forum Julii venisse: fratrem cum equitum quattuor millibus, ut occurreret ei, misi ad v. idus Maji. Ipse maximis itineribus cum quattuor legionibus expeditis, & reliquo equitatu subsequar. Si nos mediocris modo fortuna reipub. adjuverit: & audaciæ perditorum, & nostræ sollicitudinis hic finem reperiemus. Quòd si latro, præcognito nostro adventu, rursus in Italiam se recipere cœperit, Bruti erit officium, occurrere ei: cui scio nec consilium, nec animum defuturum. Ego tamen, si id acciderit, fratrem cum equitatu mittam, qui sequatur, Italiam à vastatione defendat. Fac valeas, meque mutuò diligas.

¶ *ARG. Gratissimas Senatui fuisse Planci literas: Eam se sententiam in Senatu dixisse pro Planco, cui omnes assenserint: Monet, ut in subito suo consilio utatur, & ne Senatus sententiam expectet.*

CICERO PLANCO.

16 NIHIL post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso oportunius accidere vidi, quàm tuas, Plance, litteras. Redditæ sunt enim frequenti senatu Cornuto, cùm is frigidas sane, & inconstanteis recitasset litteras Lepidi. sub eas statim recitatæ sunt tuæ, non sine magnis quidem clamoribus. Cum rebus enim ipsis essent & studiis, beneficiisque in rempub. gratissimæ; 3 tum erant gravissimis verbis & sententiis. Flagitare senatus instituit Cornutum, ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare velle. Cum ei magnum convicium fieret cuncto à senatu: quinque tribuni plebei retulerunt. Servilius rogatus, rem distulit. ego eam sententiam dixi, cui sunt assensi ad unum. ea quæ fuerit, ex senatusconsulto cognosces. Tu, quamquam consilio non eges, vel abundas potius, tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc rejicias; neve in rebus tam subitis, tamque angustis à senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus.

1. *Brevia, fucata, caduca existimâ.*) Elegantiores mihi gratias agent ob restitutum hunc ex Palatino sexto locum: sic enim exsertis litteris syllabas conceptum habet. Hittorpii quoque liber *fucata* agnoscit. Palatinus verò primus, *fugatoria*, vulgò, *brevia, fugacia & caduca existima*. superius statim edidi ex Pall. duobus, Gulielmianis, editione Victorii, *quæ habent speciem gloriæ collecta inimicissimis splendoris insignibus*. ut arguam sectionem Lambini asserentis, ex binis, ut ait, Memmianis *collectam ex manifestum*. inferius verò mihi placet Palatini & Stevvechiani scriptura, *quum complexus es, tenes, perfice*.

2. Πολίπορθον.) Urbium eversorem sive vastatorem.

3. *Tum erant gravissimis verbis & sententiis. Flagitare.*) Alii *sententiæ plena*. Lambinus *perscripta*, pro *plena*. sed illud vocabuli subditivum & Ciceronis non esse fatetur; rejiciendum tamen aut negligendum non arbitratur. Quid non Tulliana in Tullio? stuporem hominis; Abdicant id certe Pall. Stevvech. Hitt. Vatic. atque dudum Victorius. sicut & illud *ais* vel *dicis* statim post.

1. Quo

quocumque te ratio reip. ducet, sequare. Cures, ut antè factum aliquod à te egregium audiamus, quàm futurum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid à te erit factum, id senatum non modò ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum, comprobaturum.

¶ *ARG. De statu belli. De fratre à se dimisso.*

PLANCUS CICERONI.

17 ANTONIVS Id. Maj. ad Forum Julii cum primis copiis venit. Ventidius bidui spatio abest ab eo. Lepidus ad Forum Voconii castra habet: qui locus à Foro Julii quattuor, & viginti millia passus abest: ibique me exspectare constituit, quemadmodum ipse mihi scripsit. Quòd si omnia mihi integra & ipse, & fortuna servarit: recipio vobis, celeriter me negotium ex sententia confecturum. Fratrem meum, assiduis laboribus, concursationibusque confectum, graviter se habuisse, antea tibi scripsi: sed tamen, cùm primùm posse ingredi cœpit, non magis sibi, quàm reipub. se convaluisse existimans, ad omnia pericula princeps esse non recusabat. Sed ego eum non solùm hortatus sum, verùm etiam coëgi istò proficisci: quòd & illa valitudine magis conficere se, quàm me juvare posset in castris: & quòd acerbissimo interitu consulum rempub nudatam, tali cive prætore in urbanis officiis indigere existimabam. Quod si qui vestrùm non probabit, mihi prudentiam in consilio defuisse sciat, non illi erga patriam fidelitatem. Lepidus tamen, quod ego desiderabam, fecit, ut Apellam ad me mitteret, 1 quo obside, fide illius, & societatis in rep. administranda uteret. Studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus Segaviano probavit: quo ego interprete novissimè ad Lepidum sum usus. Amicum cum reip. cognosse videor: libenterque ei sum testimonio, & omnibus ero, qui benè merentur. Fac valeas, meque mutuò diligas, dignitatemque meam, si mereor, tuearis, sicut adhuc singulari cum benivolentia fecisti.

¶ *ARG. Narrat, quibus ex causis ad Lepidum proficiscatur.*

PLANCUS CICERONI.

18 QUID in animo habuerim, cùm Lævus, Nervaque discesserunt à me, & ex litteris, quas ei dedi, & ex ipsis cognoscere potuisti, qui omnibus rebus, consiliisque meis interfuerunt. Accidit mihi, quod homini pudenti, & cupido satisfaciendi reipubl. bonisque omnibus accidere solet: ut consilium sequeter periculosum magis, dum me probarem, quàm tutum, quod habere posset obtrectationem. Itaque post discessum legatorum, cùm binis continuis litteris & Lepidus me, ut venirem, rogaret, & Laterensis multò etiam magis propè implorans obtestaretur: non ullam rem aliam extimescens, quàm eandem, quæ mihi quoque facit timorem, varietatem, atque infidelitatem exercitus ejus: non dubitandum putavi, quin succurrerem, meque communi periculo offerrem. Sciebam enim, & cautius illud erat consilium, exspectare me ad Isaram, dum Brutus trajiceret exercitum; & cum collega consentiente, sicut milites faciunt, hostibus obviam ire. Tamen si quid Lepidus bene sentiens, detrimenti cepisset, hoc omne assignatum iri aut pertinaciæ meæ, aut timori videbam, si aut hominem offensum mihi, conjunctum cum repub. non sublevassem; aut ipse à certamine belli tam necessarii me removissem. Itaque potiùs periclitari volui, si possem mea præsentia & Lepidum tueri, & exercitum facere meliorem, quàm nimis cautus videri. Sollicitiorem certè hominem non suis contractis, neminem puto fuisse. Nam, quæ res nullam habebat dubitationem, si exercitus Lepidi abest: ea nunc magnam affert sollicitudinem; magnumq; habet casum. Mihi enim si contigisset, ut prior occurrerem Antonio, non mehercules horam constitisset tantum ego & mihi confido. & sic perculsas illius copias, Ventidiique Mulionis castra despicio. Sed non possum non exhorrescere, 2 si quid intra cutem subest vulneris, quod prius nocere potest, quàm sciri, curarique possit. Sed certè nisi uno loco me tenerem, magnum periculum ipse Lepidus, magnam ea pars exercitus adiret, quæ bene de rep. sentit. Magnam etiam perditi hostes accessionem sibi fecissent, si quas copias à Lepido abstraxissent. Quæ si adventus meus presserit, agam gratias fortunæ, constantiæque meæ, quæ ad hanc experientiam excitavit. Itaque ad XII. Kal. Jun. ab Isara castra movi: pontem tamen quem in Isara feceram castellis duobus ad capita positis, reliqui: præsidiaq; ibi firma posui, ut venienti Bruto, exercituiq; ejus sine mora transitus esset paratus. Ipse, ut spero, diebus octo, quibus has litteras dabam, cum Lepidi copiis me conjungam.

¶ *ARG. De gratiarum actione Planci. De litteris Planci ad senatum. Plancum hortatur, ut reliquias belli conficiat.*

CICERO PLANCO.

19 QUAMQVAM gratiarum actionem à te non desiderabam, cùm te ipsa, atque animo scirem esse gratissimum; tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi perjucunda. sic enim vidi, quasi ea, quæ oculis cernuntur, me à te amari. Dices, quid antea? Semper equidem, sed numquam illustrius. Litteræ tuæ mirabiliter gratæ sunt senatui, cùm rebus ipsis, quæ erant gravissimæ, & maximè fortissimi animi, summique consilii: tum etiam gravitate sententiarum, atque verborum. Sed, mi Plance, incumbe, ut belli extrema perficias. in hoc erit summa & gratia, & gloria. Cupio omnia reipub. causa; sed mehercules, in ea conservanda jam defatigatus non multò plus patriæ faveo, quàm tuæ gloriæ: cujus maximam facultatem tibi dii immortales, ut spero, dedere; quam complectere, obsecro. Qui enim Antonium oppresserit, is hoc bellum teterrimum, perniciosissimumque confecerit.

¶ *ARG. De Lepidi incerta voluntate. Hortatur, ut Antonium opprimat.*

CICERO PLANCO.

20 ITA erant omnia, quæ istinc afferebantur, incerta, ut quid ad te scriberem, non occurreret. Modò enim quæ vellemus, de Lepido, modò contrà nuntiabantur. De te tamen fama constans, nec decipi posse, nec vinci: quorum, alterius fortuna partem habet quandam: alterum proprium est prudentiæ tuæ. Sed accepi litteras à collega tuo, datas idibus Majis: in quibus erat, te adscripsisse, à Lepido non recipi Antonium. Quod erit certius, si tu ad nos idem scripseris. sed minùs audes fortasse propter inanem lætitiam litterarum superiorum. 3 Verùm, ut erratem, id Plance voluisti (quis enim id effugerit?) sic decipi te non potuisse, quis non videt? Nunc verò etiam jam erroris causa sublata est. Culpa enim illa, EIS AD EVNDEM, vulgari reprehensa proverbio est. Sin ut scripsisti ad collegam, ita

---

1. *Quæ obsidis de fide illius & societate.*] Ita Palatinus primus. Sextus tantum, *fidei*, sed cum nota expunctionis elementi *i*. Miror improbitatem Lambini, qui hoc loco Victorii emendationem verissimam & eruditissimam, quum omnia alia ejusdem viscatis suis ungulis abstulerit, ignorarit. O litteræ, ô humanitas, sic vos soletis homines immutare! Quid multis? Ita quoque Vaticani excerpta. vulgus, imperitiæ suæ velificans obliquavit: *fide illius & societate, &c.* Mox statim lego ex Victorii editione & Palatino primo: *studium mihi suum L. Gellius, de tribus fratribus Segaviano probavit*: cum sextus habeat: *In ea re studium mihi suum L. Gellius d. s. fr. egaviano.* Vaticanus: *studium mihi L. Gellius.* editiones verò: *studium ita te suum L. Gellius de tribus fratribus Segaviano.*

2. *Si quid intra cutem subest vulneris.*] Delitium quondam suæ Galliæ Cl. Puteanus, malebat *ulceris*; jureque præterea carpit Lambinum, paulò ante reponentem; *hominem rationibus suis male contractis*, plane contra Planci sententiam.

3. *Verùm, ut erratem, id Plance voluisti.*] Defendat vulgatam & amplectatur Lambinus: *verum ut erratem, mi Plance, posuisti*, mihi illa potior est, quam reperi in Palatino primo (nam in sexto aliquot harum epistolarum desunt) & Vaticani excerptis: quam cum sic in Mediceo incidisset Egnatius, legebat: *Verum ut erranti id Plance voluisti, qui enim id te fugeret, aut sic decipi te non potuisse quis non videt.* Additque sensum esse ironicum & à contrario.

L Xvi

ita se res habet, omni cura liberati sumus: nec tamen erimus priùs, quàm ita esse tu nos feceris certiores. Mea quidem, ut ad te sæpius scripsi, hæc sententia est: Qui reliquias hujus belli oppresserit, eum totius belli confectorem fore: quem te & opto esse, & confido futurum. Studia mea erga te, quibus certè nulla esse majora potuerunt, tibi tam grata esse, quàm ego putavi fore, minimè miror, vehementerque lætor. Quæ quidem tu, si rectè istic erit, majora, & graviora cognosces. Quarto Kalendas Junias.

¶ ARG. *Lepidum Antonio conjunctum nuntiat. Novas copias postulat. Dignitatem suam commendat.*

PLANCUS CICERONI.

21 PUDERET me inconstantiæ mearum litterarum, si non hæc ex aliena levitate penderent. Omnia feci, quare Lepido conjuncto ad remp. defendendam, minore sollicitudine vestra, perditis resisterem. Omnia ei & petenti recepi, & ultrò pollicitus sum, scripsique tibi biduo antè, confidere me, bono Lepido esse usurum, communique consilio bellum administraturum. Credidi chirographis ejus: affirmationi præsentis Laterensis: qui tum apud me erat, reconciliaremq; me Lepido, fidemq; haberem, orabat. Non licuit diutius bene de eo sperare. Illud certè cavi, & cavebo, ne mea credulitate reip. summa fallatur. Cùm Isaram flumen, uno die ponto effecto, exercitum traduxissem, pro magnitudine rei celeritatem adhibens, quod petierat per litteras ipse, ut maturarem venire: præsto mihi fuit stator ejus cum litteris, quibus, ne venirem, denuntiabat, se posse per se conficere negotium, interea ad Isaram exspectarem. Indicabo temerarium meum consilium tibi: nihilominùs ire decreram, existimans eum socium gloriæ vitare. Putabam posse me 1 nec de laude jejuni hominis delibare quidquam: & subesse tamen propinquis locis, ut, si durius aliquid esset, succurrere celeriter possem. Ego non malus homo hoc suspicabar. At Laterensis, vir sanctissimus, suo chirographo mittit mihi litteras, meisque desperans de se, de exercitu, de Lepidi fide, querensq; se destitutum, in quibus apertè denuntiat, videam, ne fallar, suam fidem solutam esse: reip. ne desim. Exemplar ejus chirographi Titio misi. Ipsa chirographa omnia, & quibus credidi, & ea, quibus fidem non habendam putavi, Lævo Cispio dabo perferenda: qui omnibus his interfuit rebus. Accessit eò, ut milites ejus, cùm Lepidus concionaretur, improbi per se, corrupti etiam per eos, qui præsunt, Canidios, Rufrenosque, & ceteros, quos, cùm opus erit, scietis, conclamarint viri boni, pacem se velle, neque esse cum ullis pugnaturos, duobus jam consulibus singularib. occisis, tot civibus pro patria amissis, hostibus denique omnibus judicatis, bonisque publicatis: neque hoc aut vindicarat Lepidus, aut sanarat. Huc me venire, & duobus exercitibus conjunctis objicere exercitum fidelissimum, auxilia maxima, principes Galliæ, provinciam cunctam, summæ dementiæ, & temeritatis esse vidi: mihique, si ita oppressus essem, remq; publicam mecum prodidissem, mortuo non modò honorem, 2 sed misericordiam quoque defuturum. Itaque rediturus sum: nec tanta munera perditis hominibus dari posse sinam. Ut exercitum locis habeam opportunis, provinciam tueat, etiam si ille exercitus descierit, omniaque integra servem, dabo operam, quoad exercitus huc summittatis, parique felicitate remp. hic vindicetis. nec depugnare, si occasio tuletit: nec obsideri, si necesse fuerit: nec mori, si casus inciderit, pro vobis, paratior, fuit quisquam. Quare hortor te, mi Cicero, exercitum huc trajiciendum quàm primùm cures, & matures priùs, quàm hostes magis corroborentur, & nostri perturbentur. In quo si celeritas erit adhibita, respublica in possessione victoriæ, deletis sceleratis, permanebit. Fac valeas, meque diligas. Fratrem meum tibi, fortissimum civem, & ad omnia paratissimum, excusem litteris, qui ex labore in febriculam incidit assiduam, & satis molestam. Cùm primùm poterit istuc recurrere, non dubitabit, ne quo loco reip desit. Meam dignitatem commendatam habeas, rogo. Concupiscere me nihil oportet. habeo te & amantissimum mei, & quod optavi, summæ auctoritatis. Tu videris, quantum, & quando tuum munus apud me velis esse. Tantùm te rogo, in Hirtii locum me subdas, & ad tuum amorem, & ad meam observantiam.

¶ ARG. *Respondet Planco, agru dividendo præfici cupienti.*

CICERO PLANCO.

IN TE, & in collega omnis spes est, diis approbantibus. 22 Concordia vestra, quæ senatui declarata litteris vestris est, mirificè & senatus, & cuncta civitas delectata est. Quòd ad me scripseras de re agraria: si consultus senatus esset, ut quisque honorificentissimam de te sententiam dixisset, eam secutus essem: qui certè ego fuissem. Sed propter tarditatem sententiarum, moramque rerum, cùm ea, quæ consulebantur, ad exitum non pervenirent: commodissimum mihi, Plancoque fratri visum est, uti eo, quod ne nostro arbitratu componeretur. quis fuerit impedimento, arbitror te ex Planci litteris cognovisse. Sed sive in senatusconsulto, sive in ceteris rebus desideras aliquid: sic tibi persuade, tantum esse apud omneis bonos tui caritatem, ut nullum genus amplissimæ dignitatis excogitari possit, quod tibi non paratum sit. Litteras tuas vehementer exspecto & quidem taleis, qualeis maximè opto. Vale.

¶ ARG. *Se à Lepido deceptum, se copias illi opposuisse, se ab Octavio auxilia petere.*

PLANCUS CICERONI.

NUMQUAM mehercules, mi Cicero, me pœnitebit 23 maxima pericula pro patria subire, dum, si quid acciderit mihi, à reprehensione temeritatis absim. Confiteret imprudentia me lapsum si umquam Lepido ex animo credidissem. CREDVLITAS ENIM ERROR EST MAGIS, quàm culpa: & quidem in optimi cujusque mentem facilimè irrepit. Sed ego non hoc vitio pœnè sum deceptus. Lepidum enim pulchrè noram. Quid ergo est? Pudor me, qui in bello maximè est periculosus, hunc casum coegit subire. Nam, si uno loco essem, verebar, ne cui obtrectatorum viderer & nimiùm pertinaciter Lepido offensus, & mea patientia etiam alere bellum. Itaque copias propè in conspectum Lepidi, Antoniique adduxi, quadragintaque millium passuum spatio relicto consedi, eo consilio, ut vel celeriter accedere, vel salutariter recipere me possem. Adjunxi hæc, in loco eligendo, flumen oppositum ut haberem: in quo mora transitus esset: Vocontii sub manu ut essent, 3 per quorum loca mihi fideliter patere iter. Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter captabat, se cum Antonio conjunxit ad IV. Kal. Junias: eodemque die ad me castra moverunt: viginti millia passuum cùm abessent, res mihi nuntiata est. Dedi operam deûm benignitate, ut & celeriter me reciperem, & hic discessus nihil fugæ si-

1. *Nec de laude jejuni hominis delibare.*] Sic edidit Victorius, extatque hæc lectio in Palatino primo, vulgò *deliberare*, unde Lambinus *delibrare* magno applausu fecit, exponitque *delibrare* pro detrahere & diminuere.

2. *Misericordiam quoque defuturum.*] Hoc loquendi genus dudum A. Gellius: eleganter erudite hîc quoque Victorii sagacitas asseruit, inveniosque sic in excerptis. Quod moneo, ne quis in talia nostræ editionis incidens: σφάλματα typothetarum existimet. vulgo: *defuturam*, sicut Epistola sequenti; *Tantum esse apud omnes bonis tui caritatem* ex Vaticani excerptis & editione Victorii restitui. vulgò *tantam*.

3. *Per quorum loca mihi fideliter pateret iter.*] Nihil hîc mutandum: licet Palatinus sextus initio tenuerit: *mihi pater & frater*, quemadmodum fuisse in Hittorp. adnotavit Gulielmius; & inde legit; *Per quorum loca mihi fidelia iter pateret*; *& frater*. Vtinam adjunxisset rationem, nam parati eramus eas cernere. In Medio fermè epistolæ quoque conjectat: *Ita quo ausu tamen interpellatus.*

1. Lega-

mile haberet: non miles ullus, non eques, non quidquam impedimentorum amitteretur, aut ab illis ferventibus latronibus interciperetur. Itaq; pridie nonas Junias omneis copias Isaram trajeci, ponteisque, quos feceram, interrupi, ut spatium ad colligendum se homines haberent, & ego me interea cum collega conjungerem: quem triduo eum has dabam litteras, exspectabam. Laterensis nostri & fidem, & animum singularem in remp. semper fatebor. Sed certe nimia ejus indulgentia in Lepidum, ad hæc pericula perspicienda fecit eum minùs sagacem. Qui quidem cùm in fraudem se deductum videret, manus, quas justiùs in Lepidi perniciem armasset, sibi afferre conatus est. In quo casu tamen interpellatus & adhuc vivit, & dicitur victurus. Sed tamen de hoc mihi parum certum est. Magno cum dolore particidarum elapsus sum his. veniebant enim eodem furore in me, quo in patriam, incitati. Iracundias autem harum rerum recenteis habebant: quòd Lepidum castigare non desiteram, ut exstingueret bellum: quòd colloquia facta improbabam: 1 quòd legatos, fide Lepidi missos ad me, in conspectum venire vetaveram: quòd C. Catium Vestinum, tribunum militum, missum ab Antonio ad me cum litteris, exceperam. In quo hanc capio voluptatem, quòd certè, quo magis me petiverunt, tanto majorem his frustratio dolorem attulit. Tu, mi Cicero, quod adhuc feciſti, idem præsta: ut vigilanter, nervoseque nos, qui stamus in acie, subornes. Veniat Cæsar cum copiis, quas habet firmissimas, aut, si ipsum aliqua res impedit, exercitus mittatur: cujus ipsius magnum agitur periculum. Quidquid aliquando futurum fuit in castris perditorum contra patriam, hoc omne jam convenit. Pro urbis verò salute cur non omnibus facultatibus, quas habemus, utamur? Quod si vos istic non defueritis, profectò, quod ad me attinet, omnibus rebus abundè reipub. satisfaciam. Te quidem, mi Cicero, in dies, mehercules, habeo cariorem: sollicitudinesq; meas quotidie magis tua merita exacuunt, ne quid aut ex amore, aut ex judicio tuo perdam. Opto ut mihi liceat jam, præsenti pietate meorum officiorum tua beneficia tibi facere jucundiora. Octavo idus Jun. 2 Cujatone: ex finibus Allobrogum.

PLANCUS IMP. CONS. DESIGN. S.D. CICERONI.

¶ *ARG. Beneficiorum se memorem pollicetur. Copias suas narrat. Subsidia Octavii petit, eumq; quasi respublica parum amantem carpit.*

24 FACERE non possum, quin in singulas res, meritaque tua, tibi gratias agam. Sed mehercule facio cum pudore. Neque enim tanta necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, desiderare videtur gratiarum actionem. Neque ego lubenter pro maximis tuis beneficiis tam vili munere defungar orationis: & malo præsens observantia, indulgentia, assiduitate, memorem me tibi probare. Quòd si mihi vita contigerit, omneis gratas amicitias, atq; etiam pias propinquitates, in tua observantia, indulgentia, assiduitate vincam. Amor enim tuus, ac judicium de me, utrùm mihi plus dignitatis in perpetuum, an voluptatis, quotidie sit allaturus, non facile dixerim. De militum commodis, fuit tibi curæ: quos ego non potentiæ meæ causa (nihil enim me non salutariter cogitare scio) ornari volui à senatu: sed primùm, quòd ita meritos judicabam; deinde, quòd ad omneis casus conjunctiores reip. esse volebam: novissimè, ut ab omni omnium sollicitatione aversos eos, taleis vobis præstare possem, quales adhuc fuerunt. Nos adhuc hic omnia integra sustinuimus. Quod consilium nostrum, etsi, quanta sit aviditas hominum, non sine causa, talis victoriæ, scio: tamen vobis probari spero. Non enim, si quid in his exercitibus sit offensum, magna subsidia resp. habet expedita, 3 quibus subito impetu, ac latrocinio parricidarum resistat. Copias verò nostras notas tibi esse arbitror. In castris meis legiones sunt veteranæ tres; tironum vel luculentissima ex omnibus una: in castris Bruti una veterana legio: altera bima: octo tironum. Ita universus exercitus, numero amplissimus est, firmitate exiguus. Quantum autem in acie tironi sit committendum, minimùm ferè expertum habemus. Ad hoc robur nostrorum exercituum, sive Africanus exercitus, qui est veteranus, sive Cæsaris accessisset, æquo animo summam remp. in discrimen deduceremus. Aliquantò autem propiùs esse, quod ad Cæsarem attinet, videbamus. Nihil destiti eum litteris hortari: neque ille intermisit affirmare, se sine mora venire: cùm interim aversum illum ab hac cogitatione ad alia consilia video se contulisse. Ego tamen ad eum Furnium nostrum cum mandatis, litteisque misi, si quid fortè proficere posset. Scis tu, mi Cicero, quod ad Cæsaris amorem attinet, societatem mihi esse tecum: vel quòd in familiaritate Cæsaris, vivo illo, jam tueri eum, & diligere fuit mihi necesse: vel quòd ipse, quoad ego nosse potui, moderatissimi, atque humanissimi fuit sensus: vel quòd ex tam insigni amicitia mea, atque Cæsaris, hunc filii loco, & illius, & vestro judicio substitutum, non proinde habere, turpe mihi videtur. Sed, quidquid tibi scribo, dolenter mehercule magis, quam inimicè facio. Quòd vivit Antonius hodie, quòd Lepidus unà est, quòd exercitus habent non contemnendos, quòd sperant, quòd audent: omne Cæsari acceptum referre possunt. Neque ego superiora repetam. Sed ex eo tempore, quo ipse mihi professus est se venire, si venire voluisset, aut oppressum jam bellum esset, aut in aversissimam illi Hispaniam cum detrimento eorum maximo detrusum. Quæ mens eum, aut quorum consilia à tanta gloria, sibi verò etiam necessaria, ac salutari, avocarit, & ad cogitationem consulatus bimestris, summo cum terrore hominum, & insulsa cum efflagitatione transtulerit, exputare non possum. Multum in hac re mihi videntur necessarii ejus, & reip. & ipsius causa proficere posse: plurimum, ut puto, tu quoque: cujus ille tanta merita habet, quanta nemo, præter me. numquam enim obliviscar, maxima, ac plurima me tibi debere. De his rebus, ut exigeret cum eo, Furnio mandavi. Quòd si, quantum debeo, habuero apud eum auctoritatem, plurimum ipsum juvero. Nos interea duriore conditione bellum sustinemus, quòd neque expeditissimam dimicationem putamus: neque tamen refugiendo commissuri sumus, ut majus detrimentum resp. accipere possit. Quòd si aut Cæsar se respexerit, aut Africanæ legiones celeriter venerint, securos vos ab hac parte reddemus. Tu, ut instituisti, me diligas rogo, proprieque tuum esse, tibi persuadeas. V. Kal. Sext. ex castris.

¶ *ARG.*

---

1. *Legatos fide Lepidi missos ad me, in conspectum venire vetaveram.*] Ita edidit Victorius, neque aliter in Palatino primo. nam quod vulgò *Lepidi dimissos* vitiosum est, præcedentisque vocabuli extrema syllaba adhæsit posteriori. Vulgò excusum est, *dimissos, ad me in conspectum venire vetueram.* Paullo post, ex Palatino primo ex editione Victoriana (nam ex Mediceo hanc lectionem attulit, quam ad primam quoque impressionem notat Ignatius) ex Hittorpiano lego: *missum ab Antonio ad me cum litteris exceperam.* quanquam in Palatino sexto, primo erat, *acceperam.* sed *exceperam* rectius. Videatur Cæsar libro 1. Belli civilis. Idem lib. XII. Virgilius Buc. III:

Nonne ego te vidi Damœtas, pessime, captum
Excipere insidiis.

Vulgatum est: *missum ab Antonio ad eum cum litteris intercepi.*

2. *Cyatone.*] Scaliger conjicit *Curatone*; idemque monuit Gruterum per epistolam Lindebrogius, alludunteque mss. in quibus *Cujatone.*

3. *Quibus subito impetu ac latrocinio parricidarum resistat.*] Ita elegantissime ac probissime Palatinus sextus, Hittorpianus, Stevvechianus, ut ex Mediceo adnotat quoque P. Vict. Propert. lib. II. *Tantalea potuerit tradere poma manus:* & plura apud Passeratium, Pierium, aliosque. sic Virgilius *emta pro sumta*, vulgo, *impetu.*

1. *Dum*

¶ *ARG. Præturæ petendæ præproperam festinationem reprehendit in Furnio.*

CICERO S. D. FURNIO.

51 SI interest, id quod homines arbitrantur, reip. te, ut, institueris, atque feceris, navare operam, rebusque maximis, quæ ad exstinguendas reliquias belli pertinent, interesse: nihil videris melius, neque laudabilius, neque honestius facere posse. Istamque operam tuam, navitatem, animum in rempublicam celeritati præturæ anteponendam censeo. Nolo enim te ignorare, quantam laudem consecutus sis: mihi crede, proximam Planco, idque ipsius Planci testimonio, præterea fama, scientiaque omnium. Quamobrem si quid operis tibi etiam nunc restat, id maximo opere censeo persequendum. Quid enim honestius, aut quid honesto anteponendum? Sin autem satisfactum reipubl. putas, celeriter ad comitia, quum mature futura sunt, veniendum censeo: dummodò ne quid hæc ambitiosa festinatio aliquid imminuat ejus gloriæ, quam consecuti sumus. Multi clarissimi viri, cùm reipubl. darent operam, annum petitionis suæ non obtinuerunt. Quod eo facilius nobis est, quod non est annus hic tibi destinatus; ut, si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil prætermittere videbere usitati, & quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem, Planco consule, etsi etiam sine eo rationes expeditas haberes; tamen splendidiorem petitionem tuam, si modò ista ex sententia confecta essent. Omnino plura me scribere, cùm tuum tantum consilium, judiciumque sit, arbitrabar non ita necesse: sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam. Cujus est hæc summa, ut omnia te metiri dignitate malim, quàm ambitione: majoremque fructum ponere in perpetuitate laudis quàm in celeritate præturæ. Hæc eadem locutus sum domi meæ, adhibito Q. fratre meo, & Cæcina, & Calvisio, studiosissimis tui, cùm Dardanus, libertus tuus, interesset. omnibus probari videbatur oratio mea. sed tu optimè judicabis.

¶ *ARG. Gratulatur de Narbonensi pugna evitatâ. De Planci & Bruti concordia. Dissuadet præturæ petitionem.*

M. CICERO S. D. C. FURNIO.

26 LECTIS tuis litteris, quibus declarabas, aut omittendos Narbonenses, aut cum periculo dimicandum, illud magis timui: quod vitatum non molestè fero. Quod de Planci & Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriæ. De Gallorum studio, nos aliquando cognoscemus, ut scribis, cujus id opera maximè excitatum sit. Sed jam (mihi crede) cognovimus. Itaque jucundissimis tuis litteris stomachatus sum in extremo. Scribis enim, si in Sextilem comitia, citò te: sin jam confecta, citius, ne diutius cum periculo fatuus sis. O mi Furni, quàm tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facilè discas! Tu nunc candidatum te putas, & id cogitas, ut aut ad comitia curras: aut si jam confecta, 1 domi tuæ sis, ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis. Non arbitror te ita sentire. omneis enim tuos ad laudem impetus novi. Quòd si, ut scribis, ita sentis, non magis te, quàm de te judicium reprehendo meum. Te adipiscendi magistratus levissimi, & divulgatissimi, si ita adipiscare, ut plerique, præpropera festinatio abducet à tantis laudibus, quibus te omneis in cælum jure, & verè ferunt? Scilicet id agitur, utrum hac petitione, an proxima prætor fias, non ut ita de rep. mereare, omni honore ut dignissimus judicere? Utrum nescis, quàm alte ascenderis? an pro nihilo id putas? Si nescis, tibi ignosco: nos in culpa sumus. Sin intelligis: ulla tibi est prætura, vel officio, quod pauci, vel gloria, quam omnes sequuntur, dulcior? Hæc de re & ego & Calvisius, homo magni judicii, tuique amantissimus, te accusamus quotidie. Comitia tamen, quum ex his pendes, quantum facere possumus, quòd multis de causis reipubl. arbitramur conducere, 2 in Januar. mensem protrudimus. Vince igitur, & vale.

¶. *ARG. Accusat ut immemorem beneficiorum. Dissuadet, ne cum Antonio pacem conciliet.*

CICERO LEPIDO, SAL.

QUOD mihi, pro summa erga te benivolentia, magnæ 27
curæ est, ut quàm amplissima dignitate sis, molestè tuli, te senatui gratias non egisse, cùm esses ab eo ordine ornatus summis honoribus. Pacis inter cives conciliandæ te cupidum esse lætor, eam si à servitute sejungis, consules & reipubl. & dignitati tuæ. Sin ista pax perditum hominem in possessionem impotentissimi dominatus restituturæ est, hoc animo scito omneis sanos, ut mortem servituti anteponant. Itaque sapientiùs, meo quidem judicio facies, si te in istam pacificationem non interpones, quæ neque senatui, neque populo, nec cuiquam bono probatur. Sed hæc audies ex aliis, aut certior fies litteris. Tu pro tua prudentia, quid optimum factu sit, videbis.

¶. *ARG. Dolet se participem conjurationis in Cæsarem non fuisse; ut & Antonium, unà non fuisse interfectum: studium libertatis recuperandæ declarat.*

CICERO TREBONIO, SAL.

QUAM vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus 28
Martiis invitasses! reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum his tantum negotii est, ut vestrum illud divinum in rempubl. beneficium nonnullam habeat querelam. Quòd verò à te, viro optimo, seductus est, tuoque beneficio adhuc vivit hæc pestis, interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor. Mihi enim negotii plus reliquisti uni, quàm præter me, omnibus. Ut enim primùm post Antonii fœdissimum discessum senatus haberi liberè potuit, ad illum animum meum reverti pristinum, quē tu cum civi accerrimo, patre tuo, in ore, & amore semper habuisti. Nam cùm senatum ad XIII. Kalendas Januarias tribuni pleb. vocavissent, deque alia re referrent: totam rempubl. sum complexus, egique acerrimè, senatumque jam languentem, & defessum, ad pristinam virtutem, consuetudinemque revocavi, magis animi, quàm ingenii viribus. Hic dies, meaque contentio, atque actio, spem primùm populo Romano attulit libertatis recuperandæ. Nec verò ipse posteà tempus ullum intermisi de republ. non cogitandi solùm, sed etiam agendi. Quòd nisi res urbanas, actaque omnia ad te perferri arbitrarer, ipse perscriberem: quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognosces ex aliis; à me pauca: & ea summatim. Habemus fortem senatum: consulares partim timidos, partim malè sentienteis. Magnum damnum factum est in Servio. L. Cæsar optimè sentit: sed quòd avunculus est, non acerrimas dicit sententias. Consules egregii: præclarus D. Brutus: puer egregius Cæsar, de quo spero equidem reliqua. Hoc verò certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripsisset: legionesque

1. *Domi tuæ sis, ne cum maximo periculo.*) Ita hanc locum Vict. edidit exturbato vocabulo *scilicet* quod post *sis* & ante *ne* injectum hæserat. At Stevv. & Pal. primus *tu sis* jugulant. Mihi, ut facit Pal. sextus, hæc verba omnia unco trahenda videntur: *scribis ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis.* nam ex superioribus ab aliquo scioło confecta, & huc invecta sunt.

2. *In Januarium mensem protrudimus.*) Coactus sum cedere majori consensui in hac lectione admittenda, videlicet Palatino primo, Stev. Vaticani excerptis, editioni Victorianæ: & revera aptius est quàm vulgatarum editionum *protendimus*, cetinente tamen illud Palatino Sexto, & Hittorpiano profitente, *producimus*. In præcedente epistola Pal. sext. & Mitt. ita scribunt illum locum: *sin autem officis reip. satisfactum putat.*

1. GALLIA

dux de exercitu Antonii ad ejus se auctoritatem contulissent, atque is oppositus esset terror Antonio: nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis præteriturum fuisse. Hæc tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse. Plura scribam, si plus otii habuero.

¶. *De suo erga Appium exulantem studio scribit.*

CICERO APPIO.

29 DE meo studio erga salutem, & incolumitatem tuam, credo te cognosse ex litteris tuorum: quibus me cumulatissimè satisfeciſſe certò scio; nec his concedo, quamquam sunt singulari in te benivolentia, ut te salvum malint, quàm ego. Illi mihi necesse est concedant, ut tibi plus, quam ipsi, hoc tempore prodesse possim: quod quidem nec destiti facere, nec desistam; & jam in maxima re feci, & fundamenta jeci salutis tuæ. Tu fac bono animo, magnoque sis, neque tibi nulla re defuturum esse confidas. Pridie nonas Quinctileis.

¶. *ARG. Superatum ad Mutinam Antonium scribit.*

I GALBA CICERONI SAL.

30 DECIMO SEPTIMO Kalend. Maji, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram (nam ei obviam processeram millia passus centum, quò maturiùs veniret) Antonius legiones eduxit duas, secundam, & quintamtrigesimam, & cohorteis prætorias duas, unam suam, alteram Silani, evocatorum partem. Ita obviam venit nobis, quòd nos quatuor legiones tironum habere solùm arbitrabatur. Sed noctu, quò tutiùs venire in castra possemus, legionem Martiam, cui ego præesse solebam, & duas cohorteis prætorias miserat Hirtius nobis. Cùm equites Antonii apparuissent, contineri neque legio Martia, neque cohortes prætoriæ potuerunt: quas sequi cœpimus coacti, quum eas retinere non poteramus. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat: neque sciri volebat, se legiones habere: tantùm equitatum, & levem armaturam ostendebat. Posteaquàm vidit, se invito, legionem ire Pansa, sequi se duas legiones jussit tironum. Posteà, quàm angustias paludis, & silvarum transivimus, acies est instructa à nobis duodecim cohortium. Nondum venerant legiones duæ; repentè Antonius in aciem suas copias de vico produxit: & sine mora concurrit. Primò ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte pugnari: & si dexterius cornu, in quo eram cum Martiæ legionis cohortibus octo, impetu primo fugaverat legionem tricesimam quintam Antonii, ut amplius passus *ultra aciem, quo loco steterat, processerit. Itaque cùm equites nostrum cornu circuire vellent, recipere me cœpi, & levem armaturam opponere Maurorum equitibus, ne aversos nostros aggrederentur. Interim video me esse inter Antonianos, Antoniumque post me esse aliquantò. repentè equum immisi ad eam legionem tironum, quæ veniebat ex castris, scuto rejecto,. Antoniani me insequi: nostri pila conjicere velle. Ita nescio quo fato sum servatus: quòd sum citò à nostris cognitus. In ipsa Æmilia, ubi cohors Cæsaris prætoria erat, diu pugnatum est. Cornu finisterius, quod erat infirmius, ubi Martiæ legionis duæ cohortes erant, & cohors prætoria, pedem referre cœperunt, quòd ab equitatu circuibantur, quo vel plurimùm valet Antonius. Cùm omnes se recepissent nostri ordines, recipere me novissimus cœpi ad castra. Antonius, tamquam victor, castra putavit se posse capere. Quò cùm venit, complureis ibi amisit, nec egit quidquam. Audita re, Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit, copiasque ejus omneis delevit, fugavit eodemque loco, ubi erat pugnatum ad forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta, se in castra sua ad Mutinam recepit. Hirtius in ea castra rediit, unde Pansa exierat, ubi duas legiones reliquerat, quæ ab Antonio erant oppugnatæ. Sic partem majorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum. Nec id tamen sine aliqua jactura cohortium prætorianarum nostratum, & legionis Martiæ fieri potuit. Aquilæ duæ, signa sexaginta sunt relata Antonii. Res bene gesta est. Ad XII. Kalendas Maji, ex castris.

¶ *ARG. Excusat moram studii in Rempublicam per litteras nondum declarati: se tamen resp. studiosum esse.*

C. ASINIUS POLLIO. CICERONI S. D.

MINIME mirum tibi debet videri, nihil me scripsisse 31
de republ. posteà quàm itum est ad arma. Namsaltus Casulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est: tamen nequaquam tanta in mora est, quanta, qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios, & retinent. Itaque nisi nave perlatæ litteræ essent, omnino nescirem, quid istic fieret. Nunc verò nactus occasionem, posteaquàm navigari cœptum est, cupidissimè, & quàm crebertimè potero, scribam ad te. Ne moveare ejus sermonibus, quem tametsi nemo est, qui videre velit, tamen nequaquam proinde, ac dignus est, oderunt homines, periculum non est. Adeò est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem, quod commune cum illo sit. Natura autem mea, & studia trahunt me ad pacis, & libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli sæpe detestevi. Cùm verò non liceret mihi nullius partis esse; quia utrobique magnos inimicos habebam: ea castra fugi, in quibus planè tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum. compulsus eò, quò minimè volebam, ne in extremis essem, planè pericula non dubitanter adii. Cæsarem verò, quòd me in tanta fortuna, modò cognitum, vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate, & fide. Quæ mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maximè probarit. Quod jussus sum eo tempore, atque ita feci, ut appareret invito imperatum esse. Cujus facti injustissima invidia erudire me potuit, quàm jucunda libertas, & quàm misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint; quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est ullum, quod pro libertate aut refugiam aut deprecer. Sed consules neque senatus-consulto, neque litteris præceperant mihi, quid facerem. Unas enim post idas Martias demum à Pansa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam, me & exercitum in potestate ejus futurum. Quòd cùm Lepidus concionaretur, atque omnibus scriberet, se consentire cum Antonio, maximè contrarium fuit. Nam quibus commeatibus, invito illo, per illius provinciam legiones ducerem? aut, si cetera transissem, num etiam Alpeis poteram transvolare, quæ præsidio illius tenentur? Adde huc, quòd perferri litteræ nulla conditione potuerunt. Sexcentis enim locis excutiuntur: deinde etiam retinentur à Lepido tabellarii. Illud me Cordubæ pro concione dixisse, ne vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus venisset, traditurum. Nam de legione trigesima tradenda quantas habuerim conciones, quid ego scribam? Qua tradita, quanto pro republ. infirmior futurus fuerim, quis ignorat? Hac enim legione, noli acrius, aut pugnacius quidquam putare esse. Quare eum me existima esse, qui primum pacis cupidissimus sim: (omneis enim civeis planè studeo esse salvos) deinde, qui & me, & remp. vindicare in libertate paratus sim. Quòd fami-

1. GALBA CICERONI SAL.) Hanc inscriptionem invenimus in optimis codicibus nostris, neque aliter edidit Petrus Vict. Alii *Sergius Galba* scribunt. Lamb. SER. GALBA. Nos nihil neque à libris neque à Vict. decedere voluimus.

I. Ori-

familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est. Invideo illi tamen, quòd ambulat, & jocatur tecum. Quæ res, quanti æstimem, si umquam licuerit vivere in otio, experieris. Nullum enim vestigium abs te recessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia, an ducendo exercitum in Italiam, reip. magis satisfacere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius, ac minùs laboriosum est, manere, tamen quia video tali tempore multò magis legionibus opus esse, quàm provinciis, quæ præsertim recuperari nullo negotio possunt, constituì, ut nunc est, cum exercitu proficiscì. Deinde ex litteris, quas Pansæ misi, cognosces omnia. nam tibi earum exemplar misi. XVII. Kal. April. Cordubæ. Vale.

¶ ARG. De Balbi flagitiis & suo in remp. studio.

C. ASINIUS POLLIO, CICERONI.

32 BALBUS quæstor, magna numerata pecunia, magno pondere auri, majore argenti coacto de publicis exactionibus, ne stipendio quidem militibus reddito, duxit se à Gadibus, & triduum tempestate retentus ad Calpen, Kal. Junii is trajecit sese in regnum Bogudis, planè beneficiatus. His rumoribus utrùm Gadeis referatur, an Romam, (ad singulos enim nuntios turpissimè consilia mutat) nondum scio. sed præter furta, & rapinas, & virgis cæsos socios, hæc quoque fecit, ut ipse gloriari solet, eadem, quæ C. Cæsar. Ludis, quos Gadibus fecit, Herennium Gallum, histrionem, summo ludorum die anulo aureo donatum, in XIIII. sessum deduxit. tot enim fecerat ordines equestris loci. Quatuorviratum sibi prorogavit; comitia biennii biduò habuit, hoc est, renuntiavit, quos ei visum est. exsules reduxit, non horum temporum, sed illorum, quibus à seditiosis senatus trucidatus, aut expulsus est, Sex. Varo proconsule. Illa verò jam ne Cæsaris quidem exemplo: quòd ludis prætextam de suo itinere ad L. Lentulum proconsulem sollicitandum posuit. Et quidem cùm ageretur, flevit, memoria rerum gestarum commotus. Gladiatoribus autem Fadium quendam, militem Pompejanum, quia, cùm depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctore sese nolebat, & ad populum confugerat: primùm Gallos equites immisit in populum; (collecti enim lapides sunt in eum, cùm abriperetur Fadius) deinde abstractum defodit in ludo: & vivum combussit: cùm quidem pransus, nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum rejectis, inambularet, & illi misero quiritanti, C. R. NATUS SUM: responderet, Abi, nunc populi fidem implora. Bestiis verò civeis Romanos etiam in his 1 circulatorem quendam auctionum, notissimum hominem Hispali, quia deformis erat, objecit. Cum hujuscemodi portento res mihi fuit. Sed de illo plura coram. Nunc, quod præstat, quid me velitis facere, constituite. Treis legiones firmas habeo: quartam unam vicesimam octavam cùm ad se initio belli arcessisset Antonius hac pollicitatione, quo die in castra venisset denarios quingenos singulis militibus daturum: in victoria verò eadem præmia, quæ suis legionibus (quorum quis illam finem, aut modum futurum putavit?) incitatissimam retinui, ægrè mehercules: nec retinuissem, si uno loco habuissem, utpote cum singulæ quædam cohortes seditionem fecerint. Reliquas quoque legiones non destitit litteris, atque infinitis pollicitationibus incitare. Nec verò minùs Lepidus urfit me & suis, & Antonii litteris, ut legionem trigesimam mitterem sibi. Itaque quem exercitum neque vendere ullis præmiis volui, nec eorum periculorum metu, quæ victoribus illis portendebantur, diminuere, debetis existimare retentum, & conservatum reipub. esse: atque ita credere, quodcumque imperassetis, facturum fuisse, si, quod jussistis, feci. Nam & provinciam in otio, & exercitum in mea potestate tenui: finibus meæ provinciæ nusquam excessi. Militem non modò legionarium, sed ne auxiliarium quidem ullum quoquam misi: &, si quos equiteis decedenteis nactus sum, supplicio affeci. Quarum rerum fructum satis magnum republica salva tulisse me putabo. Sed respublica, si me satis novisset, & major pars senatus; majores ex me fructus tulisset. Epistolam, quam Balbo, cùm etiamnunc in provincia esset, scripsi, legendam tibi misi: etiam prætextam, si voles legere, Gallum Cornelium, familiarem meum, poscito. VI. idus Junias, Corduba.

¶. ARG. Deplorat prælium ad Mutinam factum.

POLLIO, CICERONI, S. P.

33 SVBEEQU. Quo tardiùs certior fierem de præliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios, novem dies retinuit; tamen etsi tantam calamitatem reipubl. quàm tardissimè audire optandum est: sed illis, qui prodesse nihil possunt, neque mederi. Atque utinam eodem senatusconsulto, quo Plancum, & Lepidum in Italiam arcessistis, me quoque jussissetis venire, profectò non accepisset respubl. hoc vulnus. quo si qui lætantur in præsentia, quia videntur & duces, & veterani Cæsaris partium interiisse, tamen postmodum necesse est doleant, cùm vastitatem Italiæ respexerint. Nam & robur, & soboles militum interiit: si quidem, quæ nuntiantur, ulla ex parte sunt. Neque ego non videbam, quanto usui reipubl. essem futurus, si ad Lepidum venissem. omnem enim cunctationem ejus discussissem, præsertim adjutore Planco. Sed scribenti ad me ejusmodi litteras, quas leges, & concionibus, videlicet, quas Narbone habuisse dicitur, 2 similis, palmater planè necesse erat, si vellem commeatus, per provinciam ejus iter faciens, habere. Præterea verebar, ne, si antè, quàm ego incœpta perficerem, prælium confectum esset, pium meum consilium raperent in contrariam partem obtrectatores mei, propter amicitiam, quæ mihi cum Antonio, non major tamen, quàm Planco fuit. Itaque à Gadibus mense Aprili binis tabellariis in duas naveis impositis & tibi, & consulibus, & Octaviano scripsi, ut me faceretis certiorem, quonam modo plurimùm possem prodesse reipubl. Sed, ut rationem ineo, quo die prælium Pansa commisit, eodem à Gadibus naves profectæ sunt. Nulla enim post hiemem fuit ante eam diem navigatio. Et hercules longè remotus ab omni suspicione futuri civilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hibernis collocaram. Ita porrò festinavit uterque confligere, tanquam nihil pejus timerent, quàm ne sine maximo reipublicæ detrimento bellum componeretur. sed, si properandum fuit, nihil non summi ducis consilio gessisse Hirtium video. Nunc hæc mihi scribuntur ex Gallia Lepidi, & nuntiantur, Pansæ exercitum concisum esse: Pansam ex vulneribus

---

1. *Circulatorem quendam auctionum.*) Ita Pall. & vulgatæ editiones. Victorius edidit *altionum*, nec video ab eo reddi rationem. At Vrsinus nobis ex aliquo libro protrudit *Aventinum*, videturque ei nomen proprium fuisse ejus, de quo loquitur. utinam libri nostri adsentirentur.

2. *Similis palmater planè necesse erat.*) Exstat hæc scriptura in Palatino primo ac Gruteriano, quam ex suis quoque indicavit Victorius: quem miror, alias tam librorum & antiquitatis religiosum, hic sibi tantum licentiæ sumpsisse, ut illegitimum, quia rarum est, putaret; iretque obtrusum nobis *palpater*, quod illico Lambinus, de quo quicquid pessimè dixero, minus erit, in rectum recipit. Adhæreo ergo hic Manutio. Futilissimum verò Stephanisci in suis Jejunis schediasmatis audire parce, præsertim adversus Manutium pro Lambino mentientem. Vulgatum est: *similis: simulatum planè necesse erat.* Strevvechianus quoque & Palat. Sexc. *palmater.* prisca editio, *palma rerum.*

neribus mortuum; eodem prœlio Martiam legionem interfisse, & L. Fabatum, & C. Peducæum, & D. Carfulenum. Hirtino autem prœlio & quartam legionem, & omneis peræque Antonii cæsas: item Hirtii. Quartam verò cum castra quoque Antonii cepisset, à quinta legione conciſam esse. Ibi Hirtium quoque periisse, & Pontium Aquilam: dici etiam Octavianum cecidisse. Quæ si (quod dii prohibeant) vera sunt: non mediocriter doleo: Antonium turpiter Mutinæ obsessionem reliquisse, sed habere equitum * legiones sub signis armatas treis, & P. Bagienni unam, inermeis bene multos. Ventidium quoque se cum Legione septima, octava, nona conjunxisse: si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema: & non modò nationes, sed etiam servitia concitaturum: Parmam direptam: L. Antonium Alpeis occupasse. Quæ si vera sunt, nemini nostrum cessandum est, nec exspectandum, quid decernat senatus. Res enim cogit huic tanto incendio succurrere omneis, qui aut imperium, aut nomen denique pop. Romani salvum volunt esse. Brutum enim cohorteis XVII. & duas non frequenteis tironum legiones, quas conscripserat Antonius, habere audio. Neque tamen dubito, quin omnes, qui supersint de Hirtii exercitu, confluant ad eum. Nam in delectu non multum spei puto esse: præsertim cùm nihil sit periculosius, quàm spatium confirmandi sese, Antonio dari. Anni autem tempus libertatem majorem mihi dat, propterea quia frumenta aut in agris, aut in villis sunt. Itaque proximis litteris consilium meum expedietur. Nam neque deesse, neque superesse reipubl. volo. Maximè tamen doleo, adeò & longo, & infesto itinere ad me veniri, ut die quadragesimo pòst, aut ultrà etiam, quàm facta sunt, omnia nuntientur.

¶ ARG. *Monet adveniente Antonio quid egerit: Agit gratias quod mi quàm de serumoribus fidem non habuerit.*

M. LEPIDUS IMP. ITERUM, PONT. MAX.
M. T. C. S. P. D.

14 SV. B. E. E. V. Cùm audissem, Antonium cum suis copiis, præmisso L. Antonio cum parte equitatus, in provinciam meam venire: cum exercitu meo ab confluente Rhodano castra movi, ac contra eos venire institui. Itaque continuis itineribus ad Forum Vocontium veni, & ultrà, castra ad flumen Argenteum 1 contra Antonios feci. P. Ventidius suas legiones treis conjunxit cum eo, & ultra me castra posuit. habebant anteà legionem secundam, & ex reliquis legionibus magnam multitudinem, sed inermorum. Equitatum habet magnum. Nam omnis ex prœlio integer decessit, ita ut sint amplius equitum. * Itaque ad me complures milites, & equites ab eo transierunt: & in dies singulos ejus copiæ minuuntur. Silanus, & Culleo ab eo discesserunt. Nos etsi graviter ab his læsi eramus, quòd contra nostram voluntatem ad Antonium ierant: tamen nostræ humanitatis & necessitudinis causa, eorum salutis rationem habuimus. Nec tamen eorum opera utimur: neque in castris habemus, neque ulli negotio præfecimus. Quod ad bellum hoc attinet, nec senatui, nec reipublicæ deerimus. quæ postea egerimus, faciam re certiorem. Etsi omni tempore summa studia officii, mutuò inter nos certatim constiterunt, pro nostra inter nos familiaritate, & proinde diligenter ab utroque conservata sunt: tamen non dubito, in tanto, & tam repentino reipubl. motu quin nonnulla de me falsis rumoribus à meis obtrectatoribus, me indigna, ad te delata sint, quæ tuum animum magno opere moverunt, pro tuo amore in rempublicam. Ea te moderatè accepisse, neque temerè credendum judicasse, à meis procuratoribus certior sum factus: quæ mihi, ut debent, gratissima sunt. Memini enim & illa superiora, quæ abs tua voluntate profecta sunt, ad meam dignitatem augendam, & ornandam: quæ perpetuò animo meo fixa manebunt. Abs te, mi Cicero, magnopere peto, si meam vitam, & studium diligentissimè superioribus temporibus in republica administranda, quæ Lepido digna sunt, perspecta habes, ut paria, aut eo ampliora reliquo tempore exspectes: & proinde tua auctoritate me tuendum existimes, quo tibi plura tuo merito debeo. Vale, D. XI. Kalendas Junias, ex castris, ex Ponte Argenteo.

¶ ARG. *Recepti Antonii causam in suos milites confert, dissensionem civium inquè ferentes.*

LEPIDUS IMP. ITER. PONT. MAX. S. D.
SENAT. POP. PL. Q. R.

SV. liberique vestri V. B. E. Q. V. Deos hominesque 15
testor, patres conscripti, qua mente, & quo animo semper in remp. fuerim, & quàm nihil antiquius communi salute, ac libertate judicarim: quod vobis brevi probassem, nisi mihi fortuna proprium consilium extorsisset. Nam exercitus cunctus consuetudinem suam in civibus observandis, communique pace, seditione facta, retinuit. meque tantæ multitudinis civium Romanorum salutis, atque incolumitatis causam suscipere, ut verè dicam, coëgit. In qua re ego vos, patres conscripti, oro, atque obsecro, ut privatis offensionibus omissis, summæ reipubl. consulatis, neve misericordiam nostram, exercitusque nostri, in civili dissensione, sceleris loco ponatis. Quod si salutis omnium, ac dignitatis rationem habueritis: meliùs & vobis, & reip. consuletis. Data III. Kal. à Ponte Argenteo. Valete.

M. TVL-

1. *Contra Antonios feci.*) Lectionem hanc utpote verissimam debemus excerptis Vaticani: cùm Vict. ediderit *Antonius*, exstetque vulgo, *Antonianos*. Sic epistola præcedente *Hirtino prœlio*, præ quo vulgatum *Hirtiano*. Sic libro XII. Ep. 14 ut videbimus.

1. VI

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS LIBER UNDECIMUS, AD BRUTUM, ET BRUTI AD CICERONEM, &c.

¶. *ARG. Quæ cum Hirtio egerit: postulatum à se liberam legationem: suum consilium exponit.*

D. BRUTUS BRUTO SUO ET C. CASSIO, S.

QUo in statu simus, cognoscite. Heri vesperi apud me Hirtius fuit: qua mente esset Antonius, demonstravit: pessima scilicet, & infidelissima. Nam se neque mihi provinciam dare posse ajebat, neque arbitrari, tutò in urbe esse quemquam nostrum: adeò esse militum concitatos animos, & plebis. Quod utrumque esse falsum, puto vos animadvertere: atque illud esse verum, quod Hirtius demonstrabat: timere eum, ne, si mediocre auxilium dignitatis nostræ habuissemus, nullæ partes in republica relinquerentur. Cùm in his angustiis versarer, placitum est mihi, ut postularem legationem liberam mihi, reliquisque nostris, ut aliqua causa proficiscendi honesta quæreretur. Hæc se impetraturum pollicitus est: nec tamen impetraturum confido: tanta est hominum insolentia, & nostri insectatio. Ac si dederint, quod petimus, tamen paullo pòst futurum puto, 1 ut hostes judicemur: aut aqua & igni interdicamur. Quid ergo est, inquis, tui consilii? dandus est locus fortunæ: cedendum ex Italia: migrandum Rhodum, aut aliquò terrarum arbitror. Si melior casus fuerit, revertemur Romam: si mediocris, in exilio vivemus: si pessimus, ad novissima auxilia descendemus. Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum, cur novissimum tempus exspectemus potiùs, quàm nunc aliquid moliamur? Quia ubi consistamus, non habemus, præter Sex. Pompejum, & Bassum Cæcilium: qui mihi videntur, hoc nuntio de Cæsare allato, firmiores futuri. Satis tempore ad eos accedemus, ubi, quid valeant, scierimus. Pro Cassio, & te, si quid me velitis recipere, recipiam. Postulat enim hoc Hirtius, ut faciam. Rogo vos, quàm primùm mihi rescribatis. nam non dubito, quin his de rebus ante horam quartam Hirtius certiorem me sit facturus: quem in locum convenire possimus. Quo me velitis venire, rescribite. Post novissimum Hirtii sermonem, placitum est mihi postulare, ut liceret nobis esse Romæ publico præsidio: quod illos nobis non cessuros non puto. magnam enim invidiam iis faciemus. Nihil tamen non postulandum putavi, quod æquum esse statuerem.

¶. *ARG. Consilium petunt ab Antonio, utrum putet ipsis inurbe tutos esse, præsertim in tam magna veteranorum frequentia.*

BRUTUS, ET CASSIUS PRÆT. M. ANTONIO COS.

DE tua fide, & benivolentia in nos, nisi persuasum esset nobis, non conscripsemus hæc tibi: quæ profectò, quum istum animum habes, in optimam partem accipies. Scribitur nobis, magnam veteranorum multitudinem Romam convenisse jam, & ad Kalendas Junias futuram multo majorem. De te si dubitemus, aut vereamur, simus nostri dissimiles. Sed certè, cùm ipsi in tua potestate fuerimus, tuoque adducti consilio dimiserimus ex municipiis nostros necessarios, neque solùm edicto, sed etiam litteris id fecerimus: digni sumus, quos habeas tui consilii participes, in ea præsertim re, quæ ad nos pertinet. Quare petimus à te, facias nos certiores tuæ voluntatis in nos: putesne, nos tuos fore in tanta frequentia militum veteranorum, quos etiam de reponenda ara cogitare audimus: 2 quod velle te probare, vix quisquam posse videtur, qui nos salvos, & honestos velit. Nos ab initio spectasse otium, nec quidquam aliud libertate communi quæsisse, exitus declarat. Fallere nemo nos potest, nisi tu: quod certè abest à tua virtute, & fide: sed alius nemo facultatem habet decipiendi nos. tibi enim uni credidimus, & credituri sumus. Maximo de nobis timore afficiuntur amici nostri: quibus etsi tua fidesexplorata est, tamen illud in mentem venit, multitudinem veteranorum facilius 3 impelli ab aliis quolibet, quàm à te retineri posse. Rescribas nobis ad omnia, rogamus. Nam illud valdè leve est, ac nugatorium, ea re denuntiatum esse veteranis, quòd de commodis eorum mense Junio laturus esses. Quem enim impedimento futurum putas, cùm de nobis certum sit, nos quieturos? Non debemus cuiquam videri nimiùm cupidi vitæ, cùm accidere nobis nihil possit sine pernicie, & confusione omnium rerum.

ARG.

UT hostes judicemur: aut aquâ & igni interdicamur.) Non potui non hanc lectionem probare injicientibus eam nobis tribus mss. Palat. tertio, Gruteriano, Stevv. Editum est: *aut aqua & igni nobis interdicatur.*

2. *Quod velle te probare vix quisquam posse videtur.*) Repræsentavi scripturam editionis Victorianæ. Palat. vero tertius ac Stevvech. *quod velle probare vix quo posse credere videtur.* Lambinus, cum quo facit codex Hittorpianus: *quod velle & probare vix quisquam posse videtur.* In Medicæo codice erat, ut notat Egnatius 3. *quod velleet & probare vix quisquam posse videtur.* Vulgo *quod velle te probare vix quisquam credere posse vid.*

3. *Impelli ab aliis quolibet.*) Quanti vis pretii hæc lectio est, præ vulgata: *Impelli ab alio quolibet*, licet exigua mutatione conversa. Habemus eam ex Hitt. cod. Vat. excerptis, atque editione Vict.

3. Ne

¶. *ARG. Respondet minacibus Antonii litteris.*

BRUTUS, ET CASSIUS PRÆTT. S. D. ANTONIO, COS.

SVPERBAS tuas legimus, similimas edicti tui contumeliosas, minaceis, minimè dignas, quæ à te nobis mitterentur. Nos, Antoni, te nulla lacessimus injuria: neque miraturum credidimus, si prætores, & ea dignitate homines, aliquid edicto postulassemus à consule. Quòd si indignaris, ausos esse id facere; concede nobis, ut doleamus, ne hoc quidem abs te Bruto, & Cassio tribui. Nam de dilectibus habitis, & pecuniis imperatis, exercitibus sollicitatis & nuntiis trans mare missis, quòd te quæstum esse negas: nos quidem tibi credimus optimo animo te feciſſe: sed tamen neque agnoscimus quidquam eorum: & te miramur, cùm hæc reticueris, non potuisse continere iracundiam tuam, quin nobis de morte Cæsaris objiceres. Illud verò quemadmodum ferendum sit, tute cogita: non licere prætoribus, concordiæ ac libertatis causa, per edictum, de suo jure decedere, quin consul arma minetur. Quorum fiducia nihil est quòd nos terreas. Neque enim decet, aut convenit nobis, periculo ulli submittere animum nostrum. Neque est Antonio postulandum, ut iis imperet, quorum opera liber est. Nos si alia hortarentur, ut bellum civile susciture vellemus, litteræ tuæ nihil proficerent. NULLA ENIM MINANTIS AUCTORITAS APUD LIBEROS EST. Sed pulchrè intelligis non posse nos quoquam impelli: & fortassis ea re minaciter agis, ut judicium uostrum, metus videatur. Nos in hac sententia sumus, ut te cupiamus in libera rep. magnũ atq; honestum esse: vocemus te ad nullas inimicitias: sed tamen pluris nostram libertatem, quàm tuam amicitiam æstimemus. Tu etiam atque etiam vide, quid suscipias, quid sustinere possis: neque, quàm diu vixerit Cæsar, sed quàm non diu regnarit, facogites. Deos quæsumus, consilia tua reip. salutaria sint, ac tibi. si minùs: ut, salva atque honesta republ. tibi quàm minimùm noceant, optamus. Pridie nonas Sext.

¶ *ARG. Res gestas aperit; & supplicationes sibi decerni postulat.*

D. BRUTUS IMP. COS. DESIGN. S. D. CICERONI.

SI de tua in me voluntate dubitarem, multis à te verbis peterem. ut dignitatem meam tuerere. sed profectò est ita, ut mihi persuasi, me tibi esse curæ. 1 Progressus sum ad Inalpinos cum exercitu, non tam nomen imperatorium captans, quàm cupiens militibus satisfacere, firmosque eos ad tuendas nostras res efficere: quod mihi videor consecutus. Nam & liberalitatem nostram, & animum sunt experti. cum omnium bellicosissimis bellum gessi: multa castella cepi: multa vastavi. Non sine causa ad senatum litteras misi. Adjuva nos tua sententia: quod cum facies, ex magna parte comuni commodo inservieris.

¶ *ARG. Excusat Bruti litteris non responsum: Hortatur ad libertatem recuperandam: officia pollicetur.*

M. CICERO S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

LUPUS familiaris noster, cùm à te venisset, cumque Romæ quosdam dies comoraretur, ego etiam erã in iis locis, in quibus maximè me tutò esse arbitrabar. Eò factum est, ut ad te Lupus sine meis litteris rediret, cùm tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni ad quintum idus Decembris, nec habui quidquam antiquius, quàm ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, quæ maximè optabam. Quare hortatione tu quidem non eges, si ne illa quidem in re, quæ à te gesta est, post hominum memoriam, maxima, hortatorem desiderasti. Illud tamen breviter significandum videtur, populum Rom. omnia à te exspectare, atque in te aliquando recuperandæ libertatis omnem spem ponere. Tu si dies, nocteisque memineris (quod te facere certò scio) quantam rem gesseris; non obliviscere profectò, quantæ tibi etiam nunc gerendæ sint. Si enim iste provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus tui antè, quàm illum intellexi non modò aperte, sed etiam libenter cum rep. bellum gerere, 2 spem reliquam nullam video salutis. Quamobrem te obsecro iisdem precibus, quibus S.P.Q.R. ut in perpetuum remp. dominatu regio liberes: ut principiis consentiant exitus. Tuum est hoc munus, tuæ partes: à te hoc civitas, velomnes potius gentes non exspectant solùm, sed etiam postulant: quamquam, cùm hortatione non egeas, ut suprà scripsi, non utar ea pluribus verbis: faciam, illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quæ ad tuam laudem, & gloriam pertinebunt. Quamobrem velim: tibi ita persuadeas, me tum reipubl. causa, quæ mihi vita mea est carior: tum quòd tibi ipsi faveam, tuamque dignitatem amplificari velim, tuis optimis consiliis, amplitudini, gloriæ, nullo loco defuturum. Vale.

¶. *ARG. Dignitatem Bruti curæ sibi fore, ac fuisse, ait.*

M. C. S. D. BRUTO, IMP. COS. DES.

LUPUS noster cùm Romam sexto die Mutina venisset, postridie me manè convenit; tua mihi mandata diligentissimè exposuit, & litteras reddidit. Quòd mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem commendare: quam mehercule non habeo tua cariorem. Quare mihi gratissimum facies, si exploratum habebis, tuis laudibus nullo loco nec consilium, nec studium meum defuturum. Cùm tribuni pl. edixissent, senatus adesset ad VIII. Kal Jan. haberentque in animo de præsidio consulum designatorum referre: quamquam statueram in senatum ante Kal. Jan. non venire: tamen, cùm eo die ipso edictum tuum propositum esset, nefas esse duxi, aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis in remp. meritis fileretur, (quod factum esset, nisi ego venissem) aut, etiam si quid de te honorificè diceretur, me non adesse. Itaque in senatum veni manè: quod cùm esset animadversum, frequentissimi senatores convenerunt. Quæ de te in senatu egerim, quæ in concione maxima dixerim, aliorum te litteris malo cognoscere. Illud tibi persuadeas velim, me omnia, quæ ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quæ est per se amplissima, summo semper studio susceptum, & defensurum: quod quamquam intelligo me cum multis esse facturum, tamen appetam hujus rei principatum.

¶. *ARG. Monet, tunc in libertate populi conservandâ auctoritatem senatus exspectet.*

M. T. C. S. D. D. BRUTO IMP. CONS. DES.

CUM adhibuisset domi meæ Lupus me, & Libonem, & Servium, consobrinum tuum: quæ mea fuerit sententia, cognosse te ex M. Sejo arbitror; qui nostro sermoni interfuit. Reliqua, quamquam statim Sejum Græcejus est subsecutus, tamen ex Græcejo poteris cognoscere. Caput autem est hoc, quod te diligentissimè 3 percipere, & meminisse volam: ut ne in libertate, & salute pop. R. conservanda

1. *Progressus sum ad Inalpinos.*) Quod haberi in suis Vict. id quoque ego de Palatinis primo actert. Stevv. ac Hitt. Vat. *Inalpini* sunt qui Alpibus inhabitant vulgò, *transalpinos*, male, &, ut Vict. rectè adnotavit, contra historiæ fidem. Mox in Pal. pr. ac Vaticani excerptis reperi, *cum omnium bellicosis bellum g.*

2. *Spem reliquam nullam video salutis.*) Hitt. codex optimus ut in duobus hisce libris experrus sum; *bellum gerere; reliquiam nullam video salutis*, eruditeaut prisce. si plures codices accederent Pal verò vett: *spem nullam video salutis*: ut pateat, locum, ut vulgò legitur, non sic à Cicerone esse profectum. Epistola sequenti codex Hitt. legit: *qua in causa tenuissimi maximè dixerim*, aliàs *censeme*.

3. *Præcipere & meminisse volam.*) Ita Palat. primus, Hittorp. Vaticani excerpta: Medic. ut notat Egnat, atque ex eo Ct. in editione sua; vulgo: *memaniss e velim*: plebejè ut soler, ubi antiquitati honòr non tribuitur.

servanda auctoritatem senatus exspectes, nōdum liberi, ne & tuum factum condemnes (nullo enim publico consilio rēp. liberasti: quo etiam res illa major, & clarior) & adolescentem, vel puerū potius, Cæsarem, judices temere fecisse, qui tantam causam publicam privato consilio susceperit: denique homines rusticos, civesque optimos, dementeis fuisse judices, primùm milites veteranos, commilitones tuos, deinde legionem Martiam, legionem quartam: quæ suum consulem hostem judicaverunt. seque ad salutem reip. defendendam contulerunt. Voluntas senatus, pro auctoritate haberi debet, cùm auctoritas impeditur metu. Postremò suscepta tibi causa jam bis est, ut non sit integrum: primùm idibus Martiis: deinde proximè exercitu novo, & copiis comparatis. Quamobrem ad omnia ita paratus, seu animatus debes esse, non ut nihil facias, nisi jussus: sed ut ea geras, quæ ab omnibus summa cum admiratione laudentur.

¶. ARG. *De legatu ad Antonium misso pacis causâ: Brutum à populo Romano dilegi: summam esse in Bruto omnium exspectationem.*

M. C. S. D. BRUTO IMP. COS. DES.

1 EO tempore Pollia tua missit, ut ad te, si quid vellem, darem litterarum, cùm quid scriberem, non habebam. Omnia enim erant suspensa propter exspectationem legatorum: qui quid egissent, nihil dum nuntiabatur. Hæc tamen scribenda existimavi: primùm, S. P. Q. R. de te laborare, non solùm salutis suæ causa, sed etiam dignitatis tuæ. admirabilis enim est quædam tui nominis caritas, amorque in te singularis omnium civium. Ita enim speranat, atque confidunt, ut antea rege, sic hoc tempore regno te remp. liberaturum. Romæ dilectus habetur, totaque Italia, si hic dilectus appellandus est, cùm ultro se offerunt omnes: tantus ardor occupavit animos hominum desiderio libertatis, odioque diutinæ servitutis. De reliquis rebus à te jam exspectare litteras debemus, quid ipse agas, quid noster Hirtius, quid Cæsar meus: quos spero brevi tempore societate victoriæ tecum copulatos fore. Reliquum est, ut de me id scribam, quòd te ex tuorum litteris & spero, & malo cognoscere: me neque deesse ulla in re, neque umquam defuturum dignitati tuæ.

ARG. Monet, quid agendum sit utroque consule ad Mutinam amisso.

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

2 PANSA amisso, quantum detrimenti respubl. acceperit, non te præterit. nunc auctoritate, & prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri, Cos s. sublatis, sperent se convalescere posse. Ego, ne consistere possit in Italia Antonius, dabo operam. sequar eum confestim. utrumque me præstaturum spero, ne aut Ventidius elabatur, aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventosissimum. Lepidum mittas, ne bellum nobis redintegrare possit, Antonio sibi conjuncto. Nam de Pollione Asinio puto te perspicere, quid facturus sit. multæ & bonæ, & firmæ sunt legiones Lepidi, & Asinii. Neque hæc idcirco tibi scribo, quod te non eadem advertere sciam, sed quòd mihi persuasissimum est, Lepidum reste facturum numquam, si fortè vobis id de hoc dubium est. Plancum quoque confirmetis oro: quem spero, pulso Antonio, reipubl. non defuturum. Si se Alpeis Antonius trajecerit, constitui præsidium in Alpibus collocare, & te de omni re facere certiorem. III. Kalend. Mai, ex castris Regii.

¶. ARG. *Beneficia in patriam: & Reipubl. periculum exponit.*

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

NON mihi remp. plus debere arbitror, quàm me tibi gratiorem me esse in te posse, quàm isti perversi sint in me, exploratum habes. 1 Si autem hoc tempore ab his videatur dici causa simulationis, mallem mehercule tuum judicium, quàm ex altera parte omnium istorum. Tu enim a certo sensu, & vero judicas de nobis: quod isti ne faciant, summa malivolentia, & livore impediuntur. Interpellent me, quo minus honoratus sim, dum ne interpellent, quò minus respubl. à me commodè administrari possit. Quæ quanto sit in periculo, quàm potero brevissimè exponam. Primum omnium, quantam perturbationē rerum urbanarum afferat nobis obitus consulum, quantāq; 2 cupiditatem hominibus injiciat vacuitas, non te fugit. Satis me multa scripsisse, quæ litteris commendari possint, arbitror. Scio enim, cui scribam. Revertor nunc ad Antonium: qui ex fuga cùm parvulam manum peditum haberet inermium, ergastula solvendo, omnequegenus hominum arripiendo, satis magnum numerum videtur effecisse. Huc accessit manus Ventidii, quæ transApenninum itinere facto difficillimo ad Vada pervenit, atque ibi se cum Antonio conjunxit. Est numerus veteranorum, & armatorum satis frequens cum Ventidio: Consilia Antonii hæc sint, necesse est: aut ad Lepidum ut se conferat, si recipitur: aut Apennino, Alpibus que se teneat, & decursionibus per equites. quos habet multos, vastet ea loca, in quæ incurrerit: aut rursus se in Etruriam referat, quòd ea pars Italiæ sine exercitu est. Quòd si me Cæsar audisset, atque Apenninum transisset: in tantas angustias Antonium compulisset, ut, inopia potius, quàm ferro conficeretur. Sed neque Cæsari imperari potest. nec Cæsar exercitui suo. quod utrumque pessimum est. Cùm hæc talia sint: quo minùs, quod ad me pertinebit, homines interpellent, ut supra scripsi, non impedio. Hæc quemadmodum explicari possint, aut à te cùm explicabuntur, ne impediantur, timeo. Alere tam milites nō possum. Cùm ad remp. liberandam accessi, ut s. mihi fuit pecuniæ cccc. amplius. Tantum abest, ut meæ rei familiaris liberum sit quidquam, ut omneis jam meos amicos ære alieno obstrinxerim. Septenum numerum nunc legionum alo. qua difficultate, tu arbitrare: Non si Varronis thesauros haberem, 3 subsistere sumtui possem. Cum primum de Antonio exploratum habuero, faciam te certiorem. Tu me amabis ita, si hoc idem me in te facere senseris. III. Non. Mai, ex castris. Decimo.

¶. ARG. *Merita Ciceronis erga se commendat. De Antonij profectione ad Lepidum scribit. de dubia Planci fide. De suo in remp. studio.*

D. BRUTUS IMP. COS. DES. S. D. M. CICERONI.

EODEM exemplo à te mi litteræ redditæ sunt, quo pueri mei attulerunt. Tantum me tibi debere existimo, quantum persolvere difficile est: Scripsi tibi, quæ hic gererentur. in itinere est Antonius: ad Lepidum proficiscitur: ne de Planco quidem spem adhuc abjecit, ut ex libellis ejus animadverti, qui in me inciderunt. In quibus, quos

---

1. *Si autem hoc tempore ab his videatur dici causa simulationis, mallem mehercule tuum judicium.*) Nihil discessi à vulgata lectione quam & in sua editione exhibuit P. Vict. Palat. primus ita hunc locum concipit: *Si autem hoc tempore ab iis videantur dici ea mallem me tuum judicium quam ex alt.* Tert. vero: *Si tamen hoc tempore ab iis videantur dici ea mallem me interesse.* Lamb. ex consensu Manutii imò ductu (nam hic præiit) legit: *Si tamen hæc tempora videantur dici causa, malim mehercle.* Gul. puto, Stevvechianum respicens, qui fermè Palat. no stro respondet, legendum ducit: *Sit, an hoc tempore videatur, dicis causa.* Antonius Augustinus, testante Vrsino male legit: *Si tamen hoc tempore videatur dicis causa malim tuum judicium.* Hæc collegi, ut studiosus lector ad suum gustum eligeret quod lubet; nos temerarii in mutando non potuimus esse.

2. *Cupiditatem hominibus injiciat vacuitas.*) Sic est in Vaticani excerptis, item Medic. eo, ut ex eo edidit Vict. Palat. tamen primus Stevvech. Hitt. *iniciat*, (vel *initiat vacuitas*: ut Plautus dixit *vacuitas adest animus pro vacuus.* Palat. tertius hic toties mendis adoptatus est: *hominibus initiat veritas.* sicut prima editio *incitat in tua rerum veritate.* vulgo. *injiciat vanitas.*

3. *Subsistere sumtui possem.*) Elegantissimè sic Palatini duo, pr. tert. Vaticani excerpti, Stevv. Hitt. ideque ex Med. in sua impressione secutus est Vict. Ex glossa in editionibus sequius legitur, *sustinere sumptum possem.*

ad Asiuinm, quos ad Lepidum, quos ad Plancum mitteret, scribebat. Ego tamen non habui ambiguum, & statim ad Plancum misi: & biduo ab Allobrogibus, & totius Galliæ legatos exspecto, quos confirmatos domum remittam. Tu, quæ istic opus erunt administrari, prospicies, ut ex tua voluntate, reique publicæ commodo fiant. Malivolentiæ hominum in me, si poteris, occurres. si non poteris, hoc consolabere, quòd me de statu meo nullis contumeliis deterrere possunt. pridiè nonas Maji, ex castris finibus Statiellensium.

¶. *ARG. De bello ab Antonio renovato Bruti culpa.*

M. CICERO S. D. BRUTO IMP.

COS. DES.

12 TRES uno die à te accepi epistolas: unam brevem, quàm Flacco Volumnio dederas: duas pleniores: quarum alteram tabellarius T. Vibii attulit: alteram ad me misit Lupus. Ex tuis litteris, & ex Græceji oratione, non modò non restinctum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem, pro tua singulari prudentia, quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia tua illa præclara in remp. merita, ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nuntiatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermis, perterritis metu, fracto animo, fugisse Antonium. Qui si ita se habet, ut, quemadmodum audiebam de Græcejo, confligi cum eo sine periculo non possit: non ille mihi fugisse à Mutina videtur, 1 sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt: nonnulli etiam queruntur, quòd persecuti non sitis. opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. OMNINO est hoc populi, maximeque nostri, in eo potissimùm abuti libertate, per quem eam consecutus sit. Sed tamen providendum sit: ne quæ justa querela esse possit. Res se sic habet. Is bellum confecerit, qui Antonium compresserit. Hoc quam vim habeat, te existimare malo, quàm me apertius scribere.

¶. *ARG. Turditatem suam in Antonio persequendo excusat. Quæ in statu rei sint, exponit.*

D. BRUTUS, M. T. C. S. D.

13 IAM non ago tibi gratias. Cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur res satisfieri. Attendere te volol, quæ in manibus sunt. Qua enim prudentia es, nihil te fugiet, si meas litteras diligenter legeris. Sequi confestim Antonium his de causis, Cicero, non potui. eram sine equitibus, sine jumentis: Hirtium periisse nesciebam: Cæsari non credebam priùs, quàm convenissem, & collocutus essem. Hic dies hoc modo abiit. Postero die manè à Pansa sum accersitus Bononiam. Cùm in itinere essem, nuntiatum mihi est, eum mortuum esse. Recurri ad meas copiolas. sic enim verè eas appellare possum. Sunt extenuatissimæ, & inopia omnium rerum pessimè acceptæ. Biduo me Antonius anteceſſit, itinera multo majora fugiens, quàm ego sequens. Ille enim iit passim: ego ordinatim. Quacumque iit, ergastula solvit, homines arripuit, constitit nusquam priùs, quàm ad Vada venit. Quem locum volo tibi esse notum. Jacet inter Apenninum, & Alpeis, impeditissimus ad iter faciendum. Cùm abessem ab eo millia passuum triginta, & se jam Ventidius conjunxisset: concio ejus ad me est allata: in qua petere cœpit à militibus, ut se trans Alpeis sequerentur: sibi cum M. Lepido convenire. Subclamatum est, & frequenter à militibus Ventidianis, (nam suos valde quàm paucos habet) sibi aut in Italia pereundum esse, aut vincendum. Et orare ceperunt, ut Pollentiam iter facerent. Cùm sustinere eos non posset, in posterum diem iter suum contulit. Hac re mihi nuntiata, statim quinque cohortes Pollentiam præmisi, meumque iter eò contuli. hora antè præsidium meum Pollentiam venit, quàm Trebellius cum equitibus. sanè quàm sum gavisus. in hoc enim victoriam puto consistere. In spem venerant, quòd neque Planci quatuor legiones omnibus suis copiis pares arbitrabantur: neque ex Italia tam celeriter exercitum trajici posse credebant. quos ipsi adhuc satis arrogantes Allobroges, equitatusque omnis, qui eò præmissus erat à nobis, sustinebant: nostroque adventu sustineri faciliùs posse confidimus. Tamen si quo eriam casu Isaram se trajecerint, ne quod detrimentum reip. injungant, summa à nobis dabitur opera. vos magnum animum, optimamque spem de summa rep. habere volumus, cùm & nos, & exercitus nostros singulari concordia conjunctos, ad omnia pro vobis videatis paratos. Sed tamen nihil de diligentia remittere debetis, dareque operam, ut quàm paratissimi & ab exercitu, reliquisque rebus pro vestra salute contra sceleratissimam conspirationem hostium confligamus, qui quidem eas copias, quas diu simulatione reip. comparabant, subitò ad patriæ periculum converterunt.

¶ *ARG. De Decemviris creandis: de Octaviano: De sua inertia. De legione Martia & Quarta: De pecunia. De Bruti & Cæsaris præsidiis: de Africani legionibus. De bello renovato. De Antonio & Lepido. De suo erga Brutum studio.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. CONS.

DES. S. P. D.

MIRABILITER, mi Brute, lætor, mea consilia, measque sententias à te probari de decemviris, de ornando adolescente. Sed quid refert? mihi crede, hominis non glorioso: planè jam, Brute, frigeo. ἔργανον enim erat meum, senatus. id est jam dissolutum. Tantam spem attulerat exploratæ victoriæ tua præclara Mutina eruptio, fuga Antonii, concisa exercitu, ut omnium animi relaxati sint, meæque ille vehementes contentiones, tanquam ὀνικὰ μαχήν esse videantur. Sed, ut ad rem redeam, legionem Martiam, & quartam negant, qui illas norunt, ulla conditione ad se posse perduci. Pecuniæ, quam desideras, ratio potest haberi, eaque habebitur. De Bruto arcessendo, Cæsareque ad Italiæ præsidium tenendo; valde tibi assentior. Sed, ut scribis, habes obtrectatores: quos equidem facillimè sustineo, sed impediunt tamen. Ex Africa legiones exspectantur. Sed bellum istic renatum mirantur homines. Nihil tam præter spem umquam. Nam die tuo natali victoria nuntiata, in multa secula videbamus rep. liberatam. Novi timores retexunt superiora. Scripsisti autem ad me iis, quas idib. Majis dedisti, modò te accepisse à Planco litteras, non recipi à Lepido Antonium. Id si ita est, omnia faciliora: sin aliter, magnum negotium: cujus exitum non extimesco. tuæ partes sunt. Ego plus, quàm feci, facere non possum. Te tamen, id quod spero, omnium maximum & clarissimum videre cupio.

¶. *ARG. De officio & diligentia Bruti: De Bruti & Planci conjunctione. De studio Bruti intuenda Republica.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. COS.

DES. S. P. D.

ETSI mihi tuæ litteræ jucundissimæ sunt: tamen jucundius fuit, quòd in summa occupatione tua Planco collegæ mandasti, ut te mihi per litteras excusaret: quod fecit ille diligenter. mihi autem nihil amabilius officio tuo, & diligentia. Conjunctio tua, cum collega, concordiaque vestra, quæ litteris communibus declarata est, S. P. Q. R. gratissima accidit. Quod superest, perge, mi Brute: & jam non cum aliis, sed tecum ipse certa. Plura scribere

15

non

1. *Sed locum belli gerendum mutasse.*] Gul. verisimil. lib III. c. 2. ex Stevv. libro legit. *sed solum belli gerendi mutasse*, ut & paullo post: *hominer alii facti sunt*: pro quo in libris mss. *alii facti sunt*. in editionibus *alii facti sunt*. Nos nostram fidem unius codicis auctoritate fundare noluimus. Epistola XIV. ex vestigiis Stevv. Mitt. legit Gul. *Novi timores retexunt superiora.*

non debeo, præsertim ad te: quo magistro brevitatis uti cogito. Litteras tuas vehementer exspecto, & quidem taleis, qualeis maximè opto.

¶. *ARG. Commendat Lamiam in petitione prætura.*

M. T. C. D BRUTO, IMP. COS. DES.
S. P. D.

PERMAGNI interest, quo tibi hæc tempore epistola 36
reddita sit: utrum cum sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei præcepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram, qui ad nos intempestivè adeunt, molesti sæpe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ. Si autem, ut spero, nihil te perturbat, nihil impedit: & ille, cui mandavi, satisscitè, & commodè tempus ad te cepit adeundi: confido, me, quod velim, facilè à te impetratûrum. L. Lamia prætura perit. hoc ego utor uno omnium plurimum. Magna vetustas, magna consuetudo intercedit: quodque pluximum valet, nihil mihi ejus est familiaritate jucundius. Magno præterea beneficio ejus, magnoque merito sum obligatus. Nam Clodianis temporibus, cùm equestris ordinis princeps esset, proque mea salute acerrimè propugnaret, à Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus civi Romano contigit nemini. Hoc cùm pop. Rom. meminerit, meipsum non meminisse turpissimum est. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere præturam. Quamquam enim Lamia summo splendore, summa gratia est, magnificentissimo munere ædilitio: tamen, quasi ea ita non essent, ego suscepi totum negotium. Nunc, si me tanti facis, quanti certè facis, quum equitum centurias tenes, in queis regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas centurias conficiat. Non tenebo te pluribus. Ponam in extremo quod sentio. Nihil est, Brute, cùm omnia à te exspectem, quod mihi gratius facere possis.

¶. *ARG. Commendat eundem Lamiam.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. D.

37 LAMIA uno omnium familiarissime utor. Magna ejus in me, non dico officiis, sed merita, eaque sunt pop. Rom. notissima. Is magnificentesimo munere ædilitatis perfunctus; petit præturam: omnesque intelligunt, nec dignitatem ei deesse, nec gratiam. Sed is ambitus excitare videtur, ut ego omnia pertimescam, totamque petitionem Lamiæ mihi sustinendam putem. In ea re quantum me possis adjuvare, facilè perspicio; nec verò, quantum mea causa velis, dubito. Velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas, nihil me majore studio à te petere, nihil te mihi gratius facere posse, quàm si omnibus tuis opibus, omni studio, Lamiam in petitione juveris, quod ut facias, vehementer te rogo.

¶ *ARG. Reprehendit in Bruto nonnullam timoris significationem.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. COS. DES.
S. D.

41 ETSI ex mandatis, quæ Galbæ, Volumnioque ad senatum dedisti, quid timendum, suspicandumque putares, suspicabamur: tamen timidiora mandata videbantur, quàm erat dignum tua, populique Romani victoria. Senatus autem, mi Brute, fortis est, & habet forteis duces. Itaque molestè ferebat, se à te, quem omnium, quicumque fuissent, fortissimum judicaret, timidum, atque ignavum judicari. Etenim cùm, te incluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute, florente Antonio: quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? Nec verò Lepidum timebamus. Quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, ut qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellum reip. indiceret? Nec dubito, quin tu plus provideas. Sed tamen tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam afferebat. Quare velim equidem, id quod spero, ut planè abjectus, & fractus sit Antonius. Sin aliquid virium forte collegerit: sentiet, nec senatui consilium, nec populo Romano virtutem deesse, nec reipubl. te vivo, imperatorem. XIIII Kal. Jun.

¶ *ARG. Reipub. vicem timet. Vicentinos commendat.*

D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

AD senatum quas litteras misi, velim priùs perlegas, & 18
si qua tibi videbuntur, commutes. Necessariò me scripsisse, ipse animadvertes. nam cùm putarem, quartam, & Martiam legiones mecum futuras, ut Druso, Paulloque placuerat, vobis assentientibus. minùs de reliquis rebus laborandum existimavi. Nunc verò cùm sim cum tironibus egentissimis, valde & meam & vestram vicem timeam, necesse est. Vicentini me, & M. Brutum præcipuè observant. His ne quam patiare injuriam fieri in senatu vernarum causa, à te peto. Causam habent optimam, officium in remp. summum, 1 genus hominum adversariorum seditiosum, & inertissimum. XII. Kalend. Jun. Vercellis.

¶ *ARG. Timendum Ciceroni, se à Seguleio accepisse. Suadet, quid faciendum existimet. De se, suaq; exercitu rescribit. Litteras petit à Cicerone.*

D. BRUTUS IMP. DES. M. T. C.
S. P. D.

QUOD pro me non facio, id pro te facere meus in te 20
amor, tuaque officia cogunt, ut timeam. Sæpe enim mihi cùm esset dictum, neque à me contemtum, novissimè Labeo Segulius, homo sibi simillimus, narrat mihi, apud Cæsarem se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sanè de te questum, nisi dictum, quòd diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non esse commissurum, ut tolli possit. Hoc ego Labeonem credo illi retulisse, aut finxisse dictum, non ab adolescente prolatum. Veteranos verò pessimè loqui, volebat Labeo me credere, & tibi ab iis instare periculum: maximeque indignari, quòd in decemviris neque Cæsar, neque ego habiti essemus: atque omnia ad vestrum arbitrium essent collata. Hæc cùm audissem, & jam in itinere essem, committendum nondum putavi, priùs ut Alpeis transgrederer, quàm, quid istic ageretur, scirem. Nam de tuo periculo, crede mihi, jactatione verborum, & denuntiatione periculi, sperare eos, te pertimefacto, adolescente impulso, posse magna consequi præmia: & totam istam cantilenam ex hoc pendere, ut quàm plurimum lucri faciant. Neque tamen non te cautum esse volo, & insidias vitantem. Nihil enim tua mihi vita potest esse jucundius, neque carius. Illud vide, ne timendo, magis timere cogare. Et, quibus rebus potest occurri veteranis, occurras. Primùm, quod desiderant de decemviris, facias: deinde præmiis. Si tibi videtur, agros eorum militum, qui cum Antonio veterani fuerunt, his dandos censeas ab utrisque nobis. De nummis, lentè ac ratione habita pecuniæ, senatum de ea re constituturum: quatuor legionibus iis, quibus agros dandos censuistis, video facultatem fore ex agris Sillani, & agro Campano. Æqualiter, aut sorte agros legionibus assignari puto oportere. Hæc me tibi scribere non prudentia mea hortatur, sed amor in te, & cupiditas otii: quod sine te consistere non potest. Ego, nisi valdè necesse fuerit, ex Italia non excedam. legiones armo,

1. *Genus hominum adversariorum seditiosum & inertissimum.*) Libentius deleverim, de sententia Pal. tertii, *Ti hominum*; quod injectum mihi ab aliquo luxurioso videtur. Idem codex habet *seditiosum & inreptissimum*: cùm Pal. pr. itemque Hittorp. scribant *inertissimum*, sed malè omnes.

paro: spero me non pessimum exercitum habiturum ad omneis casus, & impetus hominum. De exercitu, quem Fansa habuit, legionem mihi Cæsar non remittit. Ad has litteras mihi rescribe, tuorumque aliquem mitte, si quid reconditum magis erit, meque scire opus esse putaris. Vale. IIX. Kal. Jan. Eporedia.

¶ *ARG. Respondet superiori epistolæ.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. P. D.

[22] DIt isti Segulio malefaciant, homini nequissimo omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Quid? tu illum tecum solum, aut cum Cæsare, qui neminem prætermiserit, quicum loqui potuerit, cui non eadem ista dixerit? Te tamen, mi Brute, sic amo, ut debeo, quòd istud quidquid esset nugarum, me scire voluisti. Signum enim magnum amoris dedisti. Nam quòd idem Segulius, veteranos queri, quòd tu, & Cæsar in decemviris non esseris, utinam ne ego quidem essem. Quid enim molestius? Sed tamen cùm ego sensissem, de iis, qui exercitus haberent, sententiam ferri oportere: idem illi, qui solent, reclamarunt. Itaque excepti etiam ceteris, me vehementer repugnante. Quocirca Segulium negligamus, qui res novas quærit: non quò veterem comederit: nullam enim habuit: sed hanc ipsam recentem novam devoravit. Quòd autem scribis, te, quod pro te ipso non facias, id pro me, ut de me timeas aliquid: omni te, vir optime, mihique carissime Brute, de me metu libero. Ego enim, quæ provideri potuerunt, non fallar iniis, quæ cautionem non habebunt, de his non ita valde laboro. Sim enim impudens, si plus postulem, quàm homini à rerum natura tribui potest. Quòd mihi præcipis, ut caveam, ne timendo, magis timere cogar: & sapienter, & amicissimè præcipis. Sed velim tibi persuadeas, cùm te constet excellere hoc genere virtutis, ut numquam extimescas, numquam perturbere: me huic tuæ virtuti proxime accedere. Quamobrem neque metuam quicquam, & cavebo omnia. Sed vide, ne tua jam, mi Brute, culpa futura sit, si ego quidquam timeam. tuis enim opibus, & consulatu tuo, etiam si timidi essemus, tamen omnem timorem abjiceremus: præsertim cùm persuasum omnibus esset, mihique maximè à te nos unicò diligi. Consiliis tuis, quæ scribis de quatuor legionibus: deque agris assignandis abutrisque vestrum, vehementer assentior. Itaque cùm quidam de collegis nostris agrariam curationem figurirent: disturbavi rem, totamque vobis integram reservavi. Si quid erit occultius, & (ut scribis) reconditum, meorum aliquem mittam, quo fidelius ad te litteræ perferantur. Pridie Nonas Junii.

¶ *ARG. Commendat Appium Claudium.*

M. T. C. D. BRUTO, IMP. S. P. D.

[23] CUM Appio Claudio, C. F. summa mihi necessitudo est, multis ejus officiis, & meis mutuis constitura: Peto à te majorem in modum, vel humanitatis tuæ, vel meæ causa, ut eum auctoritate tua, quæ plurimum valet, conservatum velis. Volo te, cum fortissimus vir cognitus sis, etiam clementissimum existimari. Magno tibi erit ornamento, nobilissimum adolescentem beneficio tuo esse salvum. Cujus quidem causa hoc melior debet esse, quòd pietate adductus, propter patris restitutionem, a me cum Antonio conjunxit. Quare etsi minus veram causam habebis, tamen vel probabilem aliquam poteris inducere. Nutus tuus potest hominem, summo loco natum, summo ingenio, summa virtute, officiosissimum præterea, & gratissimum, incolumem in civitate retinere. Quod ut facias, ita à te peto, ut majore studio, magisve ex animo petere non possim.

¶. *ARG. De repub. bene sperandum: se litteras à Cicerone exspectare.*

D. BRUTUS M. T. C. S. P. D.

NOs hic valemus rectè: &, quò melius valeamus, operam dabimus. Lepidus commodè de nobis sentire videtur. Omni timore depositio, debemus liberè reip. consulere. Quod si omnia essent aliena, tamen tribus tantis exercitibus propriis reipub. valentibus, magnum animum habere debebas, quem & semper habuisti, & nunc fortuna adjuvante augere potes. Quæ tibi superioribus litteris mea manu scripsi, terrendi tui causa homines loquuntur. Si frenum momorderis, peream, si te omnes, quot sunt, conantem loqui ferre poterint. Ego, tibi ut anteà scripsi, dum mihi à te litteræ veniant, in Italia morabor. IIX. Kal. Jun. Eporedia. [24]

¶ *ARG. Respondet epistolæ superiori. Pecuniam decretam esse sibi.*

CICERO D. BRUTO, S. P. D.

NARRO tibi: anteà subirascebar brevitati tuarum litterarum. nunc mihi loquax esse videor. te igitur imitabor. Quàm multa, quàm paucis? Te rectè valere, operamque dare, ut quotidie melius: Lepidum commodè sentire: tribus exercitibus quidvis nos oportere confidere. Si timidus essem, tamen ista epistola mi omnem metum abstersisses. Sed, ut mones frenum momordi. etenim qui, te incluso, omnem spem habuerim in te, quid nunc putas? Cupio jam vigiliam meam, Brute, tibi tradere: sedita, ut ne deum constantiæ meæ. Quòd scribis, in Italia te moraturum, dum tibi litteræ meæ veniant: si per hostem licet, non erratis. multa enim Romæ, sin adventu tuo bellum confici potest: nihil sit antiquius. Pecunia expeditissima quæ erat, tibi decreta est. Habes amantissimum Servium. nos non desumus. IIX. Idus Junias. [25]

¶. *ARG. Brevitatem Bruti in scribendo commendat, spem reipublicæ in ipso & Planco esse: De Bruto nihil certi esse.*

M. T. C. D. BRUTO, S. P. D.

EXSPECTANTI mihi duas quotidie litteras, Lupus noster subitò denuntiavit, ut ad te scriberem, si quid vellem. Ego autem, etsi, quid scriberem, non habebam (acta enim ad te mitti sciebam: inanem autem sermonem litterarum tibi injucundum esse audiebam) brevitatem secutus sum, te magistro. Scito igitur, in te & in collega spem omnem esse. De Bruto autem nihil adhuc certi; quem ego, quemadmodum præcipis, privatis litteris ad bellum commune vocare non desino: qui utinam jam adesset, intestinum urbis malum, quod est non mediocre, minùs timeremus. Sed quid ago? non imitor [3] Λακωνισμὸν tuum? altera jam pagella procedit. Vince; & vale. XIV. Kal. Quintileis. [26]

¶ *ARG. De Antonij, & Lepidi conjunctione sollicituri, legionis stipendium petit.*

D. BRUTUS IMP. M. T. C. S. P. D.

MAXIMO meo doloꝛe hoc solatio utor, quod intelligunt homines, non sine causa me timuisse ista, quæ acciderunt. Deliberent, utrùm trajiciant legiones ex Africa, necne & ex Sardinia, & Brutum accersant, necne. & mihi stipendium dent, an decernant. Ad senatum litteras misi. Credemihi, nisi ista omnia ita fiunt, quemadmodum scribo, magnum nos omneis adituros periculum. Rogo te, videte quibus hominibus negotium detis, qui ad me legiones adducant. & fide opus est, & celeritate. III. Non. Jun. ex castris. ¶ *ARG.*

1. *Id pro me, ut de me timeas aliquid.*) Editum est *id pro me facere, ut de me timeas aliquid* sed verbum *facere*, neque exstat in Palat. priscæ, neque adeò editione primaria aut Victoriana.

2. *Meum Antonio conjunxit.*) Non habebant illud vulgare & Palat. editio Vict. omniumque princeps, quod dico, ne quis, ut vulgo, interpretetur, & præterea ignaros meam fidem flagitet.

3. Λακωνισμὸν,) *Laconicam brevitatem.*

¶ ARG. *Beneficia à Matio accepta commemorat: Respondet duabus querelis Matii: Negat enim se dixisse, Matium suffragium tulisse cuidam legi Cæsaris. Deinde honestè interpretatur curationem ludorum, Cæsari mortuo ab Octaviano dicatorum, à Matio susceptam.*

M. CICERO MATIO, S.

27 NONDUM satis constitui, molestiæne plus, an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo cum plenus officii, tum utriusque nostrum amantissimus. Nam cùm in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore cùm esset, manè venit. Quem cùm objurgarem, quòd parum valitudini parceret; tum ille, nihil tibi longius fuisse, quam ut me videret. Num quidnam, inquit, novi? Detulit ad me querelam tuam: de qua priùs, quàm respondeo, pauca præponam. Quantùm memoria repetere præterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior: SED VETUSTAS HABET ALIQUID COMMUNE CUM MULTIS: amor non habet. Dilexi te, quo die cognovi: meque à te diligi judicavi. Tuus deinde discessus, isque diuturnus, ambitio nostra, & vitæ dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, cùm Cæsar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi utile esse putabas, nec inutile ipsi Cæsari, perfecisti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa prætereo, quæ temporibus illis inter nos familiarissimè dicta, scripta, communicata sunt. graviora enim consecuta sunt. Et initio belli civilis cùm Brundisium versus irem ad Cæsarem, venisti ad me in Formianum. Primùm hoc ipsum quanti, præsertim temporibus illis? Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuæ? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec verò sum oblitus litterarum tuarum, quas ad me misisti, cùm Cæsari obviam venisses in agro, ut arbitror, Trebulano. Secutum illud tempus est, cùm me ad Pompejum proficisci, sive pudor meus coëgit, sive officium, sive fortuna. Quod officium tuum, quod studium? vel in absentem me, vel in præsentes meos defuit? quem porrò omnes mei & mihi, & sibi te amiciorem judicaverunt? Veni Brundisium. oblitumne me putas, qua celeritate, ut primùm audieris, ad me Tarento advolaris? quæ tua fuerit assessio, oratio, confirmatio animi mei, fracti communium miseriarum metu? Tandem aliquando Romæ esse cœpimus. quid defuit nostræ familiaritati in maximis rebus? Quonam modo me gerem adversus Cæsarem, usus tuo consilio sum. In reliquis officiis, cui tu tribuisti, excepto Cæsare, præter me, ut domum ventitares, horasque multas sæpe suavissimo sermone consumeres? tum, cùm etiam, si meministi, ut hæc φιλοσοφούμενα scriberem, tu me impulisti. Post Cæsaris reditum, quid tibi majori curæ fuit, quàm ut essem ego illi quàm familiarissimus? quod effeceras. Quorsum igitur hæc oratio longior, quàm putarem? quia sum admiratus, te, qui hæc nosse deberes, quidquam à me commissum, quod esset alienum nostra amicitia, credidisse. Nam præter hæc, quæ commemoravi, quæ testata sunt & illustria, habeo multo occultiora, quæ vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant: sed maximè, maxima cùm fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia: tum lepos, humanitas, litteræ. Quapropter redeo nunc ad quærelam. Ego te suffragium tulisse in illa lege, primùm non credidi; deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua justa causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animadvertatur, quidquid facias: malivolentia autem hominum, ut nonnulla durius, quàm à te facta sint, proferantur. Ea tu si non audis: quid dicam, nescio. equidem, si quando audio, tam defendo, quàm me scio à te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex. 2 Alia sunt, quæ liquido negare soleam: ut de isto ipso suffragio. alia, quæ defendam à te piè fieri, & humanè: ut de curatione ludorum. Sed te, hominem doctissimum, non fugit, si Cæsar rex fuerit, quod mihi quidem videtur, in utramque partem de tuo officio disputari posse; vel in eam, qua ego uti soleo, laudandam esse fidem, & humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas: vel in eam, qua nonnulli utuntur, LIBERTATEM PATRIAE, VITAE amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatæ ad te disputationes meæ. Illa verò duo, quæ maxima sunt laudum tuarum, quis aut libentius, quàm ego, commemorat, aut sæpius te & non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse, & moderandæ victoriæ: in quo, qui mihi non assentiretur, inveni neminem. Quare habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam hatum litterarum; quibus nisi credideris, me omnis officii, & humanitatis expertem judicaris; quo nec mihi gravius quidquam potest esse, nec te alienius.

¶. ARG. *Respondet superiori epistolæ, atque etiam purgat se adversus vituperantes suos.*

MATIUS CICERONI S.

MAGNAM voluptatem ex tuis litteris cepi, quòd, quam speraram, atque optaram, habere te de meo- 28
pinionem, cognovi. De qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi æstimabam, ut incorrupta maneret, laborabam, Conscius autem mihi eram, nihil à me commissum esse, quod boni cujusquam offenderet animum. Eo minùs credebam, plurimis, atque optimis artibus ornato tibi temerè quidquam persuaderi potuisse, præsertim in quem mea propensa, & perpetua fuisset, atque esset benevolentia. Quod quum, ut volui, scio esse: respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat, tua singulari bonitate & amicitia nostra, sæpe restitisti. Nota enim mihi sunt, quæ in me post Cæsaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quòd mortem hominis necessarii graviter fero: atque eum, quem dilexi, periisse indignor. 3 Ajunt enim, PATRIAE AMICITIAM PRAEPONENDAM esse: proinde ac si jam vicerint, obitum ejus reipub. fuisse utilem. Sed non agam astutè. Fateor me ad istum gradum sapientiæ non perveniisse. Neque enim Cæsarem in dissensione civili sum secutus: sed amicum, quamquam te offendebar, tamen non deserui. neque bellum umquam civile, aut etiam causam dissensionis probavi: quam etiam nascentem exstingui, summè studui. Itaque in victoria hominis necessarii, neque honoris, neque pecuniæ dulcedine sum captus: quibus præmiis reliqui, minùs apud eum, quàm ego, cùm possent, immoderatè sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea, lege Cæsaris diminuta est: cujus beneficio plerique, qui Cæsaris morte lætantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur, æquè, ac pro mea salute, laboravi. Possum igitur, qui omneis voluerim incolumeis, eum, à quo id impetratum est, periisse non indignari: cùm præ-

Ddd 2 sertim

1. *Vel in absentem me, vel in præsentes meos defuit?*) Sic editio omnium vetustissima ac Victoriana. Palatini duo primus ac tert. Nihili est vulgata: *vel in absentem me vel in præsentem defuit.*

2. *Alia sunt quæ liquido negare soleam.*) Cùm in Med. fuisset *aliquido*, rectè Egnat. emendavit *liquido*: idque Vict. in sua editione est secutus; tum Manutius ac denique Lambinus. Ego non accedam tot ac tantis? præsertim tanta inconstantia nostrorum codicum, & præcipientibus Excerptis Vaticanis in quibus quoque *liquido* pro eo editur aliquando.

3. *Ajunt enim* PATRIAE AMICITIAM PRAEPONENDAM *esse.*) Profectò nullus Lamb fuit, qui quo alii cunque voluerunt, ducebatur. Lectio hæc erat asserta Vict. improbata Man. ecce ferox repente tanquam fuis animis est, negat tolerare se posse sed nos eum bonum Man. valere, ac Lamb. plorare jubemus: adhæresimusque miss. quippe è quibus duo Pal. Var. excerpta, editio omnium prima, hanc lectionem tuentur. Vulgò, quia plebejum est, sapit Manut. PATRIAM AMICITIAE PRAEPONENDAM. sed nos scimus, sæpissime nescire Manutium quid dicat.

1. *Alia*

sertim iidem homines illi, & invidiæ, & exitio fuerint? Plecteris ergo, inquiunt, quum factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam! alios in facinore gloriari, 1 aliis ne dolere quidem impunitè licere! At hæc etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent suo potiùs, quàm alterius arbitrio: quæ nunc, ut quidem isti dictitant, libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil aguut. Nullius umquam periculi terroribus ab officio, aut ab humanitate desciscam. NUMQUAM ENIM HONESTAM MORTEM FUGIENDAM, SAEPE ETIAM OPPETENDAM putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut pœniteat eos sui facti? Cupio enim, Cæsaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rempubl. velle salvam. Id quidem me cupere, nisi & antè acta vita, & reliqua mea spes, tacente me, probat, dicendo vincere non postulo. Quare majorem in modum te rogo, ut rem potiorem oratione ducas: mihique si sentis expedire, rectè fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An, quod adolescens præstiti, cùm etiam errare cum excusatione possem: id nunc, ætate præcipitata, commutem, ac me ipse retexam? Non faciam: neque, quod displiceat, committam, præterquam quòd hominis mihi conjunctissimi, ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quòd si aliter essem animatus, numquam quod facerem, negarem: ne & in peccando improbus, & in dissimulando timidus, ac vanus existimaret. At ludos, quos Cæsaris victoriæ Cæsar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum reipubl. pertinet. Quod tamen munus & hominis amicissimi memoriæ, ac honoribus præstare, etiam mortui, debui: & optimæ spei adolescentiæ, ac dignissimo Cæsari petenti negare non potui. Veni etiam consulis Antonii domum sæpe, salutandi causa: ad quem, qui me parum patriæ amantem esse existimant, rogandi quidem aliquid, aut auferendi causa, frequenteis ventitare reperies. Sed quæ hæc est arrogantia, quòd Cæsar numquam interpellavit, quin, quibus vellem, atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer: eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpendo me, efficere conari, ne, quos velim, diligam? Sed non vereor, ne aut meæ vitæ modestia parum valitura sit in posterum contra falsos rumores: aut ne etiam ii, qui me non amant, propter meam in Cæsarem constantiam, non malint mei, quàm sui similes amicos habere. Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut rectè fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratios, quòd tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit: & quod eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis jure colere, atque observare deberem, fecit. Bene vale, & medilige.

¶ *ARG. Profecturus in Græciam, suos res Appio commendat, commemoratis antè beneficiis ab eo acceptis.*

2 CICERO APPIO, S.

DUBITANTI mihi (quod scit Atticus noster) de hoc toto consilio profectionis, quòd in utramque partem in mentem multa veniebant, magnum pondus accessit ad tollendam dubitationem, judicium, & consilium tuum. Nam & scripsisti apertè, quid tibi videretur. Atticus ad me sermonem tuum pertulit. Semper judicavi, in te, & in capiendo consilio prudentiam summam esse, & in dando fidem: maximeque sum expertus, cùm initio civilis belli per litteras te consuluissem, quid mihi faciendum esse censeres; eundumne ad Pompejum, an manendum in Italia. Suasisti, ut consulerem dignitati meæ. ex quo, quid sentires, intellexi: & sum admiratus fidem tuam, & in consilio dando religionem: quòd, cùm aliud malle amicissimum tuum putares, antiquius tibi officium meum, quàm illius voluntas fuit. Equidem & ante hoc tempus te delexi, & semper me à te diligi sensi. Et cùm abessem, atque in magnis periculis essem: & me absentem, & meos præsenteis à te cultos, & defensos esse, memini. Et post meum reditum, quàm familiariter mecum vixeris, quæque ego dete & senserim, & prædicarim, omneis, qui solent hæc animadvertere, testeis habemus. Gravissimum verò judicium de mea fide, & de constantia fecisti, cùm, post mortem Cæsaris & totum te ad amicitiam meam contulisti. Quod tuum judicium, nisi mea summa benivolentia erga te, omnibusque meritis comprobaro, ipse me hominem non putabo. Tu, mi Appi, conservabis amorem tuum (etsi more magis hoc quidem scribo, quàm quò te admonendum putem) meaque omnia tuebere; quæ tibi ne ignota essent, Attico mandavi: à me autem, cùm paullum otii nacti erimus, uberiores litteras exspectato. Da operam ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes.

M. TVL-

1. *Aliis ne dolere quidem impunitè licere.*) Sic Palatinus, pr. Hittorpianus, Vaticani excerpta, & Vict. editio elegantius quam vulgo: *dolere impune licere.*

2. CICERO APPIO &) Vulgò OPPIO. *sed nos illam inscriptionem accepimus ex Palatino tertio, Stevvechiano, ac editione Victorii.*

2. Finem

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
AD
FAMILIAREIS
LIBER DUODECIMUS,
AD
C. CASSIUM, ET ALIOS.

¶ ARG. Dolabella facinus laudat. Quæritur, tyranno Cæsare occiso tyrannidem sublatam non esse. Cassium hortatur, ut una cum Bruto Rempublicam liberet.

M. T. C. C.CASSIO. S. P. D.

EINEM nullam facio, mihi crede, Cassi, de te, & de Bruto nostro, id est, de tota repub. cogitandi, cujus omnis spes in vobis est, & in D. Bruto. Quam quidem jam habeo ipse meliorem, repub. à Dolabella meo præclarissimè gesta. Manabat enim illud malum urbanum, & ita corroboratur quotidie, ut ego quidem & Urbi, & otio diffiderem urbano. 2 Sed ita compressum est, ut mihi videamur omne jam ad tempus ab illo duntaxat sordidissimo periculo tuti futuri. Reliqua, magna sunt, ac multa: sed posita omnia in vobis, quamquam primum quidque explicemus. Nam, ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur. Interfecto enim rege, 3 regios omneis nutus tuemur. Neque verò id solùm, sed etiam, quæ ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos, quasi cogitata ab illo, probamus. Nec ejus quidem rei finem video. Tabulæ figuntur: immunitates dantur: 4 pecuniæ maximæ distribuntur: exsules reducuntur; senatusconsulta falsa referuntur: ut tantummodò odium illud hominis impuri, & servitutis dolor depulsus esse videatur: respub jaceat in his perturbationibus, in quas eam ille conjecit. Hæc omnia vobis sunt expedienda. nec hoc cogitandum, satis jam habere rempub. à vobis. Habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare, sed contenta non est. &, pro magnitudine & animi, & beneficii vestri, à vobis magna desiderat. Adhuc ulta suas injurias est per vos, interitu tyranni: nihil amplius. Ornamenta verò sua quæ recuperavit? an quòd ei mortuo pareat, quem vivum ferre non poterat? 5 cujus æra refigere debebamus, etiam chirographa defendimus? at enim ita decrevimus. Fecimus id quidem, temporibus cedentes: quæ valent in repub. plurimùm. Sed immoderatè quidam, & ingratè nostra facilitate abutuntur. Verùm hæc propediem, & multa alia coram. Interim velim sic tibi persuadeas, mihi cùm reipubl. quam semper habui carissimam, tùm amoris nostri causa, maximæ curæ esse tuam dignitatem. Da operam, ut valeas.

¶ ARG. Invehitur in Antonium, quem esse in Cassio ait.

M. T. C. C.CASSIO, S. P. D.

VEHEMENTER lætor, tibi probari sententiam & orationem meam: quasi sæpius uti liceret, nihil esset negotii, libertatem, & rempublicam recuperare. Sed homo amens, & perditus, multoque nequior, quàm ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, cædis initium quærit: nullamque aliam ob causam me auctorem fuisse Cæsaris interficiendi criminatur, nisi, ut in me veterani incitentur. Quod ego periculum non extimesco, modo vestri facti gloriam cum mea laude communicet. Ita nec Pisoni, qui in eum primus invectus est, nullo assentiente: nec mihi, qui idem tricesimo post die feci: nec P. Servilio, qui me est consecutus, tutò in senatum venire licet. Cædem enim gladiator quærit, ejusque initium ad XIII. Kalend. Octobr. à me se facturum putavit. 6 At quàm paratus venerat, cùm in villa Metelli complureis dies commentatus esset. Quæ autem, in lustris, & in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus, ut ad te anteà scripsi,

1 *Eidem nullam facio.*) Non habet illud vulgo receptum *nullam* Palatinus pr. Grut. Stevvech. Medic. ut notat Baptista Egnatius. sic supra lib. X. ep 32. emendavi, ex Hi torp Stevvech. editione Victorii: *Quarum quæ ullam suam aut modum futurum putaris.*

2. *Sed ita compressa est.*) Ita Victorius edidit, & sic Palatinus pr. atque adeo editio princeps, Grut. verò *compehensa est* solemni mutatione veterum in sequentibus sic Vaticanus: *ut mihi videatur sinne*, nescio quare: & Pal. pr. Grut. Hittorp. Stevvech. *suè non sani*, quod non temerarium, immo verum mihi videtur. Vulgatum est, *compressum.*

3. *Regios omneis nutus tuemur.*) Qui non ceperunt elegantiam hujus dicti, legerunt *intuemur.* sed hoc magis vitreis fractis frivolum est. Gruterianus: *Regios omnes nutu tuemur*: nescio quo sensu. mihi sincerissima vulgata est.

4. *Pecuniæ maximæ disceribuntur.*) Hanc lectionem ex Medicæo notat Egnatius, licet Victorius se *describuntur* reperisse affirmet. secutus quoque est Manut. ac Lamb. Pal. pr. Hittorp. *describuntur*, vulgati *distribuuntur.*

5. *Cujus æra refigere debebamus.*) Hæc scripturæ solùm est in Palatino tertio integro & Hittorpiano: nam primus, quartus, *ejus* pro *cujus*, in cæteris cum tertio facientes secundus, *cujus æra refegere*: quint. *ejus æra refugere*: Grut. *ea era refrigere*: Gulielmius ex duobus sibi inspectis: *eram refriagere*, unde conjicit: *eram refringere.* quod tamen eidem non placet. Non usitatam scripturam non temere solicitandam existimamus: proposuimus autem librorum nostrorum varietatem, ut si fortè eni minus vulgata satisfacit, ulterius suam indaginem explicet.

6. *At quàm paratus venerat.*) Qui de scripturæ dubitet, cum ego sensu communi carere putem. Nihil illa liquidius, nihil elegantius. Habetur illa in editione Victorii, Vatic. excerptis, probaturque Manutio, ac Lambino, ut causam adnotandi & dissentiendi haberet, posuit *ad quam.* Libri alias *ad quem*, sicut Palat. primus, Hittorp. Stevvech. editio prisca.

i vomere suo more, non dicere. Quare quòd scribis te confidere, auctoritate, & eloquentia nostra aliquid profici posse: nonnihil, ut in tantis malis, est profectum. Intelligit enim pop. Rom. treis esse consulareis, qui, quia de republica bene senserint, liberè locuti sint, iutò in senatum venire non possint. Nec est prætereà quòd quid quam exspectes. Tuus enim necessarius affinitate nova delectatur. Itaque jam non est studiosus ludorum, infinitoque fratris tui plausu dirumpitur. Alter item affinis novis commentatiis Cæsaris delinitus est. Sed hæc tolerabilia: illud non ferendum, quòd est, qui vestro anno filium suum consulem futurum putet, ob eamque causam se huic latroni deservire præ te ferat. Nam L. Cotta familiaris meus, fatali quadam desperatione, ut ait, minùs in senatum venit. L. Cæsar, optimus, & fortissimus civis, valitudine impeditur. Ser. Sulpitius & summa auctoritate, & optimè sentiens, non adest. Reliquos, exceptis designatis, ignosce mihi, si non numero consulareis. habes auctores consilii publici: qui numerus etiam bonis rebus, exigua esset: quid censes perditis? Quare spes est omnis in vobis: qui si idcirco abestis, ut suis in tuto: ne in vobis quidem. sin aliquid dignum vestra gloria cogitatis: velim salvis nobis. sin id minùs, res tamen publica per vos brevi tempore jus suum recuperabit. Ego tuis, neque desum, neque deero. qui sive ad me referent, sive non: meatibi tamen benivolentia, fidesque præstabitur.

¶ ARG. *Ironon invehitur in Antonium. Spem esse in Cassio scribit.*

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

9 AUGET tuus amicus furorem in dies: primùm in statua tua, quam posuit in rostris, inscripsit 2 PARENTI OPTIME MERITO: ut non modò sicarii, sed jam etiam patricidæ judicemini. quid dico judicemini? judicemur potius. Vestri enim pulcherrimi facti ille furiosius me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuissem: molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum est: quod quum præteriit, utinam haberem, quid vobis darem consilii. Sed ne mihi quidem ipsi reperio, quid faciendum sit. Quid enim est, quod contra vim sine vi fieri possit? Consilium omne autem hoc est illorum, ut mortem Cæsaris persequantur. Itaque 3 ante diem sext. Non. Octob. productus in concionem à Canutio, turpissime ille quidem discessit: sed tamen ea dixit de conservatoribus patriæ, quæ dici deberent de proditoribus. 4 De me quidem non dubitanter quin omnia de meo consilio & vos feceritis, & Canutius faceret. Cetera cujusmodi sint, ex hoc judica, quòd legato tuo viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, cùm hoc faciunt? Ad hostem scilicet portari. O rem miseram? dominum ferre non potuimus: conservo servimus. Et tamen me quidem favente magis, quàm sperante, etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiæ? De reliquo, malo te ipsum loqui tecum, quàm nostra dicta cognoscere. Vale.

¶. ARG. *De Antonio, Senatu, populo, legatis ad Antonium missis. de ipso Cassio & Bruto.*

M. T. C. CASSIO. S. P. D.

VELLEM Idibus Martiis me ad cenam invitasses, reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquiæ vestræ exercent. & quidem præter ceteros me: quamquam egregios consules habemus; sed turpissimos consulareis: senatum fortem; sed infimo quemque honore fortissimum. Populo verò nihil fortius, nihil melius, Italiaque universa. Nihil autem fœdius Philippo, & Pisone, legatis, nihil flagitiosius: qui cùm essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res nuntiarent: cùm ille earum rerum nulli paruisset, ultrò ab illo ad nos intolerabilia postulata retulerunt. Itaque ad nos concurritur; factique jam in re salutari populares sumus. Sed tu quid ageres, quid acturus, ubi denique esses, nesciebam. Fama nuntiabat, te esse in Syria: auctor erat nemo. De Bruto, quo propius est, eo firmiora videntur esse, quæ nuntiantur. Dolabella valde vituperabatur ab hominibus non insulsis, quòd tibi tam citò succederet, cùm tu vix dum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat, eum recipi in Syriam non oportere. Summa laus & tua, & Bruti est, quod exercitum præter spem existimamini comparasse. Scriberem plura, si rem, causamque nossem. Nunc quæ scribo, scribo ex opinione hominum, atque fama. Tuas litteras avidè exspecto. Vale.

¶ ARG. *Bruti laudibus Cassium accendit. De Mutinensi bello. De statu reip. scribit.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

HIC MEM credo adhuc prohibuisse, quo minùs de te certum haberemus, quid ageres, maximeque ubi esses. Loquebantur omnes tamen, credo, quod volebant, in Syria te esse, habere copias. Id autem eo faciliùs credebatur, quia simile vero videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus. Res enim tantas gessit, tamque inopinatas, ut ex cùm per se gratæ essent, 5 tum ornatiores propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quæ putamus: magnis subsidiis fulta resp. est. A prima enim ora Græciæ, usque ad Ægyptum, optimorum civium imperiis muniti erimus, & copiis. Quamquam, nisi me fallebat, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli relqui fore videbatur. Parvis omninò jam copiis obsidebatur, quòd magno præsidio Bononiam tenebat Antonius. Erat autem Claternæ noster Hirtius: ad Forum Cornelium Cæsar: uterque cum firmo exercitu magnasq; Romæ Pansa copias ex dilectu Italiæ comparat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi considerate, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur. Præter Bononiam, Regium Lepidi, Parmam, totam Galliam tenebamus, studiosissimam reip. Tuos etiam clienteis Transpadanos mirificè conjunctos cum aula habebamus. Erat firmissimus senatus, exceptis consularibus. ex quibus unus L. Cæsar firmus est, & rectus. Ser. Sulpicii morte, magnum præsidium amisimus. Reliqui partim inertes

---

1. *Vomere suo more, non dicere.*) Pal. sec. ac quint. *Vomere non dicere* expuncta illa biga vocularum *suo more*. Grut. *itaque omnibus est risui, ut ad ea antea scripsi, vomere vomere, non dicere.* quæ mihi scriptura non vana omnino videtur, quandoquidem Palatini reliqui, præterquam quarti, *scripsi vomere vomere, non dicere* repræsentant. Illud quoque monendus est lector, ubicunque verbum est *recuperare*, Medicenm, ut annotat Egnat. scribere *recuperare*, quod mihi rectius omnino videtur. si non semper immutavi, verecundiæ meæ tribuendum est. supra recte, *libertatem & rempr recuperare.*

2. PARENTI OPTIME MERITO.) Placet Gulielm. quod invenit in codice Hittorpiano: *optimemeritis*. sic quidem est apud Plinium 7. 26. *vocum meritis de nova.* Nos nihil à nostris codicibus degenerare voluimus. Paulò statim post prima editio, codex Hittorpianus, *Patricidæ*, quod assumsit Lambinus, neque mihi non probatur. Gruteriannus tamen & Vaticani excerpta *Parricida*: vulgo *Parricida*

3. *Ante d. v. Nonas Octobr.*) Pighius in Fastis ad annum V. C. DCCIX conjicit, *Nonas Octavias.*

4. *De me quidem non dubitanter.*) Recte sic Palatinus prim. Gruterianus, Vaticani excerpta, atque Victorii editio ex Medicæo, quam scripturam quoque notat ad oram primæ impressionis Egnat. vulgo 5. *non dubitant.*

5. *Tum ornatiores propter celeritatem.*) Nugæ hominum, qui quod præcederet *gratæ*, *gratiores* hic quoque reformarunt. sed *ornatiores* in Pall. Grut. Vaticani excerptis, editionum primariis, habetque Vict. Paullo post scripsit: *copiæ ex dilectu Italiæ comparatæ*. quod *comparatæ* habet editio Vict. Pal. pr. ac Vat. excerpta. *Dilectus* verò semper scribendum est, quod ita præeunt mss. & vetusti libri, tum quod Lamb. ex suis quoque ita contendit.

1. *Ha-*

inertes, partim improbi: nonnulli invident eorum laudi, quos in rep. probari vident. Populi vero R. totiusque Italiæ mira consensio est. Hæc erant ferè, quæ tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, ut ab istis Orientis partibus virtutis tuæ lumen eluceat. Vale.

¶ *ARG. Commendat Strabonem. In Cassio & Bruto spem Reipublicæ positam esse.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

6 QUI status rerum fuerit tum, cùm has litteras dedi, scire poteris ex C. Tidio Strabone, viro bono, & optimè de rep. sentiente; nam quid dicam, cupidissimo tui, qui, domo, & fortunis relictis, ad te potissimùm profectus sit? Itaque eum tibi ne commendo quidem. adventus ipsius ad te satis eum commendabit. Tu velim sic existimes, tibique persuadeas, omne perfugium bonorum, in te, & Bruto esse positum, si, quod nolim, adversi quid evenerit. Res, cùm hæc scribebam, erat in extremum adducta discrimen. Brutus enim Mutinæ vix jam sustinebat. Qui si conservatus erit, vicimus: sin (quod dii omen avertant) omnis omnium cursus est ad vos. Proinde fac animum tantum habeas, tantumque apparatum, quanto opus est ad universam rempublicam reciperandam. Vale.

¶ *ARG. De his quæ in senatu & ad populum Cassij nomine acta, scribit.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

7 QUANTO studio dignitatem tuam, & in senatu, & ad populum defenderim, ex tuis te malo, quàm ex me, cognoscere. Quæ mea sententia in senatu facilè valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset. Ea sententia dicta, productus sum in concionem à tribuno plebis, M. Servilio. Dixi de te, quæ potui, tanta contentione, quantum forum est: tanto clamore, consensuque populi, ut nihil umquam simile viderim. Id velim mihi ignoscas, quòd invita socru tua fecerim. Mulier timida verebatur, ne Pansæ animus offenderetur. In concione quidem Pansa dixit, matrem quoque tuam, & fratrem, illam à me sententiam noluisse dici. Sed hæc non movebant: alia malebam. Favebam & reipubl. cui semper favi, & dignitati, ac gloriæ tuæ. Quòd autem, & in senatu pluribus verbis disseruí, & dixi in concione, in eo velim fidem meam liberes. Promisi enim, & propè confirmavi, te non exspectasse, nec exspectaturum decreta nostra: sed te ipsum tuo more rempubl. defensurum. &, quamquam nihildum audieramus, nec ubi esses, nec quas copias haberes: tamen sic statuebam, omneis, quæ in istis partibus essent opes copiæque, tuas esse: per teque Asiam provinciam confidebam jam reipubl. reciperatam. Tu fac in augenda gloria te ipsum vincas. Vale.

¶. *ARG. Lepidi cum Antonio conjunctione bellum renovatum queritur. Cassium hortatur ad Remp. liberandam.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

8 SCELUS affinis tui, Lepidi, summamque levitatem, & inconstantiam, ex actis, quæ ad te mitti certò scio, cognosse te arbitror. Itaque nos, confecto bello, ut arbitrabamur, renovatum bellum gerimus: spemque omnem in D. Bruto, & Planco habemus: si verum quæris, in te, & in meo Bruto, non solùm ad præsens perfugium, si (quod nolim) adversi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuæ libertatis. Nos hic de Dolabella audiebamus quæ vellemus: sed certos auctores non habebamus. Te quidem magnum hominem, & præsenti judicio, & reliqui temporis exspectatione scito esse. Hoc tibi propositio, fac ut ad summa contendas. Nihil est tantum, quod non pop. Rom. à te perfici, atque obtineri posse judicet. Vale.

¶. *ARG. Iterum Lepidi cum Antonio conjunctione bellum renovatum queritur. Cassium ad Remp. liberandam hortatur.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

BREVITAS tuarum litterarum me quoque breviorem in scribendo facit: &, verè ut dicam, non satis occurrit, quid scribam. Nostras enim res in actis perferri ad te certò scio: tuas autem ignoramus. Tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos, præter rumores de oppresso Dolabella, satis illos quidem constanteis, sed adhuc sine auctore. Nos, confectum bellum cùm putaremus, repentè à Lepido tuo in summam sollicitudinem adducti sumus. Itaque persuade tibi, maximam reipubl. spem in te, & in copiis esse. Firmos omnino exercitus habemus: sed tamen, ut omnia, (ut spero) prosperè procedant, multùm interest te venire. Exigua enim spes est reip. nam nullam non libet dicere: sed, quæcumque est, ea despondetur anno consulatus tui. Vale.

¶. *ARG. Lepidum hostem à senatu judicatum: Cassius cum exercitu in Italiam adventum exoptat.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

LEPIDUS, tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quintileis sententiis omnibus hostis à senatu judicatus est, ceterique, qui unà cum illo à republ. defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Septemb. potestas facta est. Fortis sanè senatus, sed maximè spe subsidii tui. Bellum quidem, cùm hæc scribebam, sanè magnum erat, scelere, & levitate Lepidi. Nos de Dolabella quotidie, quæ volumus, audimus: sed adhuc sine capite, sine auctore, rumore nuntio. Quod cùm ita esset, tamen litteris tuis, quas nonis Mai ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum jam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu: ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio, atque auctoritate tua: sin quid fortè titubatum, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. Quem quidem ego exercitum quibuscumque potuero rebus ornabo, cujus rei tum tempus erit, cùm, quid opis reipubl. laturus is exercitus sit, aut quid jam tulerit, notum esse cœperit. Nam adhuc tantùm conatus audiuntur, optimi illi quidem, & præclarissimi, sed gesta res exspectatur: quam quidem aut jam esse aliquam, aut appropinquare confido. Tua virtute, & magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quàm primùm te in Italia videamus, rempubl. nos habere arbitrabimur, si vos habebimus. Præclarè viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit, quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta republ. hic ex pace, & victoria bellum excitavit. Huic oppositos consules designatos habemus: in quibus est magna illa quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus prœliorum. Persuade tibi igitur, in te, & in Bruto tuo esse omnia: vos exspectari: Brutum quidem jam, jamque. Quòd si, ut spero, victis hostibus nostris veneritis: tamen auctoritate vestra respubl. exsurget, & in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum: etiam si resp. satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

¶. *ARG. Scribit, à quibus copias acceperit: sequi & Remp. commendat.*

C. CASSIUS PROCOS. M. T. C. S. P. D.

SI vales, bene est: ego quidem valeo. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum, & Q. Crispum, imperatores. Viri fortes, optimique cives, posteàquàm audierunt, quæ Romæ gererentur, exercitus mihi tradiderunt: ipsique mecum unà fortissimo animo rempub. administrant. Item legionem, quam Q. Cæcilius Bassus

habuit, ad me venisse scito : Quatuorque legiones, quas A. Alienus ex Ægypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absenteis, remque publicam, quantum est in te, defendas. Scire te volo, firma præsidia vobis, senatuique non deesse, ut optima spe, & maximo animo rempubl. defendas. Reliqua tecum aget L. Cartejus, familiaris meus. Vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis.

¶. *ARG. Benevolentiam Ciceronis erga se: suam dignitatem, suos duces ac milites commendat. Se in Ciliciam iturum scribit.*

CASSIUS PROCOS. S. D. M. CICERONI SUO.

22 SI vales, bene est: ego quidem valeo. Legi tuas litteras, in quibus mirificum tuum erga me amorem recognovi. Videbaris enim non solùm favere nobis, id quod & nostri & reipubl. causa semper feceris: sed etiam gravem curam suscepisse, vehementerque esse de nobis sollicitus. Itaque, quòd te primùm existimare putabam, nos, oppressa republ. quiescere non posse: deinde, cùm suspicarere nos moliri, quod te sollicitum esse & de salute nostra, & de rerum eventu putabam: simul ac legiones accepi, quas Allienus eduxerat ex Ægypto, scripsi ad te, tabellariosque complureis Romam misi. Scripsi etiam ad senatum litteras, quas reddi vetui priùs, quàm tibi recitatæ essent: si fortè mei obtemperare mihi voluerint. Quòd si litteræ perlatæ non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui, nefarie Trebonio occiso, Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit, litterasque interceperit. Exercitus omneis, qui in Syria fuere, teneo. 1 Habeo paullulum moræ, dum promissa militibus persolvo. Nunc jam sum expeditus. A te peto, ut dignitatem meam commendatam tibi habeas, si me intelligis, nullum neque periculum, neque laborem patriæ denegasse: si contra importunissimos latrones arma cepisse hortante, & auctore: si non solùm exercitus ad rempubl. libertatemque defendendam comparavi, sed etiam crudelissimis tyrannis eripui. Quos si occupasset Dolabella, non solùm adventa, sed etiam opinione, & exspectatione exercitus sui Antonium confirmasset. Quas ob res milites tuere, si eos muniscè de republ. meritos esse animadvertis: & effice, ne quem pœniteat, rempubl. quàm spem prædæ, & rapinarum, sequi maluisse. Item Murci, & Crispi, imperatorum, dignitatem, quantum est in te, tuere. Nam Bassus misere nolui mihi legionem tradere. Quòd nisi milites invito eo legatos ad me misissent, clausam Appameam tenuisset, quoad vi esset expugnata. Hæc à te peto, non solùm reipubl. quæ tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitiæ nostræ nomine, quam confido apud te plurimùm posse. Crede mihi, hunc exercitum, quem habeo, senatus, atque optimi cujusque esse, maximeque tuum. De cujus voluntate assiduè audiendo, mirificè te diligit, earumque habet. Qui si intellexerit, commoda sua cutæ tibi esse: debere etiam se tibi omnia putabit. Litteris scriptis, audii, Dolabellam in Ciliciam. quid egerim, celeriter ut scias, dabo operam. Ac velim, ut meremur de republ. sic felices sumus. Fac valeas, meque ames. Nonis Mai, ex castris.

¶ *ARG. Gratulatur de victoriâ Mutinensi: Ciceronem commendat: res à se gestas exponit.*

C. CASSIUS, S. D. M. CICERONI.

23 SI vales, bene est: valeo. Cùm reipubl. vel salute, vel victoria gaudemus: tum instauratione tuarum laudum, quòd maximus consularis maximum consulem te ipse vicisti, & lætamur, & mirati satis non possumus. Facta nescio quid tuæ virtuti datum: id quod sæpe jam experti sumus. Est enim tua toga omnium armis felicior: quæ nunc quoque nobis pæne victam rempubl. ex manibus hostium eripuit, ac reddidit. Nunc ergo vivemus liberi: nunc te, omnium maximè civis, & mi carissime, id quod maximè reipubl. tenebris comperisti: nunc te habebimus testem nostri, & in te, & in conjunctissimam tibi rempub. amoris: &, quæ sæpe pollicitus es, te & tacitum, dum serviremus: & dicturum de me tum, cùm mihi profuturæ essent: nunc illa non ego quidem dici tantopere desiderabo, quàm sentiri à te ipso. Neque enim omnium judicio malim me à te commendari, quàm ipse tuo judicio dignè, ac mereor, commendatus esse: ut hæc novissima nostra facta, non subita, nec inconvenientia, sed similia illis cogitationibus, quarum tu testis es, fuisse judices, meque ad optimam spem patriæ non minimum tibi ipsi producendum putes. Sunt tibi, M. Tulli, liberi, propinquique, digni quidem te, & meritò tibi carissimi. esse etiam debent in republ. proximè hos cari, qui studiorum tuorum sunt æmuli, quorum esse cupio tibi copiam. Sed tamen non maxima me turba puto excludi, quo minùs tibi vacet me excipere, & ad omnia, quæ velis, & probes, producere. Animum tibi nostrum fortasse probabimus. ingenium diutina servitus, certè, qualecumque est, minus tamen, quàm erat, passa est videri. Nos ex ora maritima Asiæ provinciæ, & ex insulis, quas potuimus, navcis deduximus. Dilectum remigum, magna contumacia civitatum, tamen satis celeriter habuimus. Secuti sumus classem Dolabellæ, cui Lucilius præerat: qui spem sæpe transitionis præbendo, neque umquam non decedendo, novissimè Corycum se contulit, & clauso portu se tenere cœpit. Nos illa relicta, quòd & in castra pervenire satius esse putabamus, & sequebatur classis altera, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparaverat, cui Turullius quæstor præerat, Cyprum petivimus. Ibi, quæ cognovimus, scribere ad vos quàm celerrimè voluimus. Dolabellam, at Tarsenses, pessimi soeii: ita Laodiceni, multò amentiores, ultrò arcessierunt, ex quibus utrisque civitatibus, 2 Græcorum militum numero, speciem exercitus effecit. Castra habet ante oppidum Laodiceam posita: & partem muri demolitus est: & castra oppido conjunxit. Cassius noster cum decem legionibus, & cohortibus viginti auxiliariis, & quatuor millium equitatu à millibus passuum viginti, castra habet posita πάλτως, & existimat, se sine prœlio posse vincere. Nam jam ternis tetradrachmis triticum apud Dolabellam est. nisi quid navibus Laodicenorum supportarit, citò fame pereat, necesse est. Ne supportare possit, & Cassii classis bene magna, cui præest Sextilius Rufus, & tres, quas nos adduximus, ego, Turullus, Patiscus, facile præstabunt. Et volo vos bene sperare, & rempub. ut & vos istic expeditis, ita pro nostra parte celeriter nobis expediri posse confidere. Vale. Data idibus Jun. Cypro, à Crommyu acride.

¶ *ARG. Exponit res à se gestas. Rhodios accusat. Procurationem Asiæ petit. Merita sua in Remp. commemorat.*

LENTULUS CICERONI SUO, S. P. D.

CUM Brutum nostrum convenissem, eumque tardiùs 24
in Asiam venturum animadverterem: in Asiam redii, ut reliquias mei laboris colligerem, & pecuniam quàm primùm Romam mitterem. Interim cognovi, in Lycia esse classem Dolabellæ, ampliusque centum naveis operarias,

1. *Habeo paullulum moræ.*] Ita Vict. & Pal. pr. reliqui *habui*. Ceterum è suis mss. *pellulum* legit Gul. sicque corrigit Tibullum I. II. Ep. 5.

At quæ Velabri regio; primus ire solebas
Exigua pulla per vada lintre aqua.

Regit, inquam, *prima*.

2. *Græcorum militum numero.*] Gul. legi volebat *numeros* nos contra libros nihil molimur. In fine Epistolæ ex Pal. pr. & Grut. excerpis Vat. editione Vict. atque adeò omnium principe scripsit, *Et vole bene sperare*: cum edatur: *vole igitur vos bene sperare*.

1. Ut

rias, in quas exercitus ejus imponi posset: idque Dolabellam ea mente comparasse, ut, si Syriæ spes eum frustrata esset: conscenderet in naveis, & Italiam peteret, seque cum Antoniis, & reliquis latronibus conjungeret. Cujus rei tanto in timore fui, ut, omnibus rebus relictis, cum paucioribus & minoribus navibus ad illas ire conatus sim. Quæ res, si à Rhodiis non essem interpellatus, fortasse tota sublata esset: tamen magna ex parte profligata est. Quum quidem classis dissipata sit: adventus nostri timore milites, duceseque effugerunt: onerariæ omnes ad unam à nobis sunt exceptæ. Certè (quod maximè timui) videor etiam consecutus, 1 ut non posset Dolabella in Italiam pervenire, nec sociis suis firmatis durius vobis efficere negotium. Rhodii nos, & rempub. quàm valde desperaverint, ex litteris, quas publicè misi, cognosces. Et quidem multò pacius scripsi, mirari noli. Mira est eorum amentia: nec me meæ ullæ privatim injuriæ umquam malus animus eorum in nostram salutem, cupiditas partium aliarum, perseverantia in contentione optimi cujusque ferenda mihi non fuit. nec tamen omneis perditos esse puto. Sed iidem illi, qui tum fugientem patrem meum, qui L. Lentulum, qui Pompejum, qui ceteros viros clarissimos non receperunt, iidem, tamquam aliquo fato, & nunc aut magistratum gerunt, aut eos, qui sunt in magistratu, in sua habent potestate. Itaque eadem superbia in pravitate utuntur. Quorum improbitatem aliquando retundi, & non pati impunitate augeri, non solùm utile est reipub. nostræ, sed etiam necessarium. De nostra dignitate, velim tibi ut semper curæ sit: &, quocumque tempore occasionem habueris, & in senatu, & in ceteris rebus laudi nostræ suffragere. Quum consulibus decreta est Asia, & permissum est iis, ut, dum ipsi venirent, darent negotium, qui Asiam obtineant: rogo te, petas ab iis, ut hanc dignitatem potissimùm nobis tribuant, & mihi dent negotium, ut Asiam obtineam, dum ipsorum alteruter venit. Nam, quòd huc properent in magistratu venire, aut exercitum mittere, causam non habent. Dolabella enim in Syria est: &, ut tu divina tua mente prospexisti, & prædicasti, dum isti veniunt, Cassius eum opprimet. Exclusus enim ab Antiochia Dolabella, & in oppugnando malè acceptus, nulla alia confisus urbe, Laodiceam, quæ est in Syria ad mare, se contulit ibi spero celeriter eum pœnas daturum. Nam neque quò refugiat, habet: neque diutius ibi poterit tantum exercitum Cassii sustinere. spero etiam confectum esse jam, & oppressum Dolabellam. Quare non puto, Pansam, & Hirtium in consulatu properaturos in provincias exire, sed Romæ acturos consulatum. Itaque si ab his petieris, ut intereà nobis procurationem Asiæ dent, spero te posse impetrare. præterea mihi promiserunt Pansa, & Hirtius coràm, & absenti mihi scripserunt: Verrioque nostro Pansa affirmavit, se daturum operam, ne in suo consulatu mihi succedatur. Ego potrò non, medius fidius, cupiditate provinciæ produci longius spatium mihi volo. nam mihi fuit ista provincia plena laboris, periculi, detrimenti. Quæ ego ne frustrà subierim, neve priùs, quàm reliquias meæ diligentiæ consequar, decedere cogar, valde laboro. Nam si potuissem, quam exegeram pecuniam universam mittere: postularem, ut mihi succederetur. Nunc, quod Cassio dedi, quod Trebonii morte amisimus, quod etiam crudelitate Dolabellæ, aut perfidia eorum, qui mihi fidem, reique publicæ non præstiterunt: id consequi, & reficere volo. Quod aliter non potest fieri, nisi spatium habuero. id, ut per te consequar, velim, ut solet, tibi curæ sit. Ego me de rep. puto esse meritum, ut non provinciæ istius beneficium exspectare debeam, sed tantum, quantum Cassius, & Bruti, non solum illius facti, periculique societate, sed etiam hujus temporis studio, & virtute. Primus enim ego leges Antoninas fregi: primus equitatum Dolabellæ ad rem. traduxi, Cassioque tradidi: primus dilectus habui pro salute omnium contra conjurationem sceleratissimam: solus Cassio, & reip. Syriam, exercitusque, qui ibi erant, conjunxi. Nam nisi ego tantam pecuniam, tantaque præsidia, & tam celeriter Cassio dedissem: ne aulus quidem esset ire in Syriam: & nunc non minora pericula re p. & Dolabella instarent, quàm ab Antonio. Atque hæc omnia is feci, qui sodalis, & familiarissimus Dolabellæ eram: conjunctissimus sanguine Antoniis: provinciam quoque illorum beneficio habebam: sed παντὶ δικαίῳ μάχομαι φίλῳ, omnibus meis bellum primus indixi. Hæc cæli adhuc non magnopere mihi tulisse fructum animadverto, tamen non despero: nec defatigabor permanere, non solum in studio libertatis, sed etiam in labore, & periculis. Attamen si etiam aliqua gloria justa, & merita provocabimur, senatus, & optimi cujusque officiis: majore cum auctoritate apud ceteros erimus, & eo plus prodesse reip. poterimus. Filium tuum, ad Brutum cum veni, videre non potui, ideò quòd jam in hiberna cum equitibus erat profectus. Sed, medius fidius, ea esse eum opinione, & tua, & ipsius, & in primis mea causa, gaudeo. Fratris enim loco mihi est, qui ex te natus, teque dignus est. Vale. D. IIII. Kalend. Jun. Pergæ.

¶ ARG. *Res à se gestas commemorat: In Rhodios invehitur. De Dolabella scribit.*

P. LENTULUS, C. F. PROQVÆST. PROPR. COSS, PRÆTT. TRIB. PL. SEN. P. Q. R. S. P. D.

SI valetis, liberique v. v. b. e. v. Scelere Dolabellæ oppressâ Asia, in proximam provinciam Macedoniam, præsidiaque reip. quæ M. Brutus, v. c. tenebat, me contuli: & id egi, ut, per quos celerrimè possent, Asia provincia, vectigaliaque in vestram potestatem redigerentur. Quod cùm pertimuisset Dolabella, vastata provincia, correptis vectigalibus, præcipuè civibus Romanis omnibus crudelissimè denudatis, ac divenditis, celeriusque Asia excessisset, quàm eò præsidium adduci potuisset: diutius morari, aut exspectare præsidium non necesse habui: & quàm primùm ad meum officium, revertendum mihi esse existimavi, ut & reliqua vectigalia exigerem, &, quam depositi pecuniam, colligerem: quidquid ex ea correptum esset, aut quorum id culpa accidisset, cognoscerem quàm primùm, & vos de omni re facerem certiores. Interim cum per insulas in Asiam naviganti mihi nuntiatum esset, classem Dolabellæ in Lycia esse, Rhodiosq; naveis complureis instructas, & paratas in aqua habere: cum his navibus, quas aut mecum adduxeram, aut comparaverat Patiscus proquæstor, homo mihi cùm familiaritate, tum etiam sensibus in rep. conjunctissimus, Rhodum reverti, confisus auctoritate vestra, senatusque consulto, quo hostem Dolabellam judicaratis: fœdere quoque, quod cum his, M. Marcello, Ser. Sulpicio renovatum erat: quo juraverant Rhodii, eosdem hosteis se habituros, quos S. P. Q. R. Quæres nos vehementer fefellit. Tantum enim abfuit, ut illorum

1. *Ut non posset Dolabella in Italiam pervenire*] Delevi vocem interjectitiam *classes*, post *posset*, ex Palatino primo, Gruteriano, Hittorpiano ac Stevvech. Vatic. ex iisdem & editione principe edidi: *Et quidem multis parcius scripsi. mirari noli. mira est eorum amentia:* ejectis illis, quæ nullibi comparent, *quam revera fovere eos inveni. quod verò aliquid de his scripsi.* Sicut statim ex iisdem omnibus quoque, *nec me mea alia privatim injuria* unquam. nam nullus eorum agnoscit verbum *moverunt*; quod, alienâ manu additum, post *τὸ injuria*, margini Medicei, notat Egnatius. Relegemus & nos, nam cur aliena toleremus, ac spuriis interlegitima locum demus: cùm frugi agricolæ malas herbas fruticare in hortis, & solum ab illis fatigari nolint, felicioribus plantis pinguefactum?

rum præsidio nostram firmaremus classem, ut etiam à Rhodiis urbe, portu, statione, quæ extra urbem est, commeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites: nos vix ipsi singulis cum navigiolis reciperemur. Quam indignitatem, diminutionemque majestatis, non solùm juris nostri, sed etiam imperii, populique Rom. idcirco tulimus, quòd interceptis litteris cognoramus, Dolabellam, si desperasset de Syria, Ægyptoque, quod necesse erat fieri, in naveis cum omnibus suis latronibus, atque omni pecunia conscendere esse paratum, Italiamque petere: idcirco etiam naveis onerarias, quarum minor nulla erat duûm millium amphorûm, contractas, in Lycia à classe ejus obsideri. Hujus rei timore, patres conscripti, percitus, injurias perpeti, & cum contumelia etiam nostra omnia priùs experiri malui. Itaque ad illorum voluntatem introductus in urbem, & in senatum eorum, quàm diligentissimè potui, causam reip. egi: periculumque omne, quod instaret, si ille latro cum omnibus suis naveis conscendisset, exposui. 2 Rhodios autem tanta in pravitate animadverti, ut omneis firmiores putarent, quàm bonos: ut hanc concordiam, & conspirationem omnium ordinum ad defendendam libertatem, propensè non crederent esse factam: ut patientiam senatus, & optimi cujusque manere etiam nunc confiderent, nec potuisse audere quemquam Dolabellam hostem judicare: ut denique omnia, quæ improbi fingebant, magis vera existimarent, quàm quæ verè facta erant, & à nobis docebantur. Qua mente etiam ante nostrum adventum post Trebonii indignissimam cædem, ceteraque tot, tamque nefaria facinora, binæ profectæ erant ad Dolabellam legationes eorum, & quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis, qui tum magistratus gerebant. Hæc sive timore, (ut dictitant) de agris, quos in continenti habent, 2 sive furore, sive patientia paucorum, (qui & anteà pari contumelia viros clarissimos affecerant, & nunc maximos magistratus gerenteis) nullo exemplo, neque vestra ex parte, neque nostro præsentium, neque imminenti Italiæ, utbique nostræ periculo, si ille parricida cum suis latronibus, navibus ex Asia, Syriaque expulsus, Italiam petisset, mederi cùm facile possent, noluerunt. Nonnullis etiam ipsi magistratus veniebant in suspicionem, detinuisse nos, & demorati esse, dum classis Dolabellæ certior fieret de adventu nostro. Quam suspicionem consecutæ res aliquot auxerunt: maximè quod subitò ex Lycia Sex. Marius, & C. Titius, legati Dolabellæ, à classe discesserunt, navique longa profugerunt, onerariis relictis: in quibus colligendis non minimum temporis, laborisque consumserunt. Itaque cùm ab Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus, in Lyciam venissemus, naveis onerarias recepimus, dominisque restituimus: idemque, quod maximè verebamur, ne posset Dolabella cum suis latronibus in Italiam venire, timere desiimus. classem fugientem persecuti sumus usque Sidam, quæ extrema regio est provinciæ meæ. Ibi cognovi, partem navium Dolabellæ diffugisse, reliquas Syriam, Cyprumque petiisse. Quibus disjectis, cum scirem, C. Cassii, singularis civis, & ducis, 3 claliem maximam fore præstò in Syriam, ad meum officium reverti: daboque operam, ut meum studium, diligentiam vobis, P. C. reique p. præstem: pecuniamque, quam maximam potero, & quàm celerrimè cogam, omnibusque cum rationibus ad vos mittam. Si percurrero provinciam, & cognovero, qui nobis, & reip. fidem præstiterunt in conservanda pecunia à me deposita, quique scelere ultrò defetentes pecuniam publicam, hoc munere societatem facinorum cum Dolabella inierunt, faciam vos certiores. De quibus, si vobis videbitur, si ut meriti sunt, graviter constitueritis, nostraque vestra auctoritate firmaveritis: facilius & reliqua exigere vectigalia, & exacta servare poterimus. Interea quò commodiùs vectigalia tueri, provinciamq; ab injuria defendere possim, præsidium necessarium, voluntariumque comparavi. His litteris scriptis, milites circiter xxx. quos Dolabella ex Asia conscripserat, è Syria fugientes in Pamphyliam venerunt. hi nuntiaverunt, Dolabellam Antiocheam, quæ in Syria est, venisse: non receptum, conatum esse aliquoties vi introire: repulsum semper esse cum magno suo detrimento. Itaque 4 centum circiter amissis, ægris relictis, noctu Antiochea profugisse Laodiceam versus: ea nocte omneis ferè Asiaticos milites ab eo discessisse: ex his ad octingentos Antiocheam rediisse, & se iis tradidisse, qui à Cassio relicti, urbi illi præerant, ceteros per Amanum in Ciliciam descendisse: quo ex numero, se quoque esse dicebant: Cassium autem cum suis omnibus copiis nuntiatum esse quatridui iter Laodicéa abfuisse, tum cum Dolabella eò tenderet. Quamobrem opinione celeriùs confido sceleratissimum latronem pœnas daturum. Quarto Nonas Junias, Pergæ.

¶ *ARG. Gratulatur de Filii Ciceronis indole. Versus mittit in civem improbum à se conscriptos. Petit à Cicerone, ut de Cæsaris interitu scribat.*

TREBONIUS CICERONI S. 16

S. V. B. E. Athenas veni ad XI. Kal. Jun. atque ibi, quod maximè optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis, summaque modestiæ fama. Qua ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente. Non enim nescis, quanti te faciam, & quàm pro nostro veterimo, verissimoque amore, omnibus tuis etiam minimis commodis, non modò tanto bono, gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc autibus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque adeò nostro, (nihil à te potest esse sejunctum) aut amabilius omnibus, qui Athenis sunt, est: aut studiosius earum artium, quas tu maximè amas, hoc est optimarum. Itaque tibi, quod verè facere possum, libenter quoque gratulor, nec minùs etiam nobis: quòd eum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talem habemus, ut libenter quoque diligamus. Qui cùm mihi in sermone injecisset, se velle Asiam visere: non modò invitatus, sed etiam rogatus est à me, ut id potissimùm nobis obtinentibus provinciam faceret. Cui nos & caritate, & amore tuum officium præstaturos non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curæ, ut Cratippus unà cum eo sit, ne putes, in Asia feriatum illum ab iis studiis in quæ tua cohortatione incitatus, futurum. Nam illum paratum, ut video & ingressum pleno gradu, cohortari non intermittemus, quo in dies longiùs, discendo, exercendoque se, procedat. Vos quid ageretis in rep cùm has litteras dabam, non sciebam. Audiebam quædam turbulenta, quæ scil. cupio esse falsa, ut aliquando otiosa libertate fruamur: quod vel minimè adhuc mihi

1. *Rhodios autem tanta in pravitate animadverti.*] Non dubito de veritate hujus lectionis: quum superiore Epistola dixerit: *Eadem superbia in pravitate utuntur.* Certè agnoscunt illam Vaticani excerpta, prima editio, neque secus Gruterianus & Stevvechianus, nisi quod præpositionem *in* omiserint. Palatinus primus, sicut vulgatæ, *tanta impietate utuntur.* Gulielmius, quod Hittorpianus codex nostram lectionem haberet, putabat, *in pravitate.* Paullò verò post malebat, *Pop. Rom. penitè non crederent.*

2. *Sive furore sive patientia paucorum.*] Ita codex Mediceus, ut notat Gruterius, nihilo tamen minus ille emendarat *potentia*, ut postea in omnibus editionibus irrepsit. Sed *patientia* agnoscunt Pall. Gruterianus, & recte ex illo laudatis mu codice illam lectionem in sua editione Victorius, habuitque eandem editio vetterrima.

3. *Classem maximam fore præsto in Syriam.*] Hanc lectionem restituo ex Gruteriano, editione principe; quam cum in Mediceo reperisset æque Victorius, distinctione peccavit; edidit enim; *fore præsto, in Syriam ad meum officium reverti.* Sed quid ad illud diceret, cum Gruterianus codex supra habeat Epistola præcedente: *aut eos qui sunt in magistratu, suam in habeni potestatem?* Sic supra sæpius tacitus ex libris ac mss. insinuavi hanc priscam lectionem. Vulgatum est: *fore præsto in Syria.*

4. *Centum circiter amissis, ægris relictis, noctu Antiochea &c.*] Quid vulgatarum editionum cymbala tibi respondeant, prius adverte: *C. circiter amicis, agrisque compluribus relictis noctu Antiochiâ* quid ergo restituerimus, quid amiserimus, quid emendaverimus vides. Idque præstitimus ex Pall. Gruteriano, Stevvechiano, Hittorpiano, Vaticani excerptis, atque editione prima, simulque Victoriana. Mox habet Stecvvech. codex; *omnes ferè Asiaticos milites ab eo discessisse.* quod rectum puto; etiamsi Grammaticas tribus mihi ob id iratas habeam, & neterosquos, quibus nihil placet, nisi sui simile, hoc est, obvium, vile, sordidum Capitis?

1. Quæ

mihi contigit. Ego tamen nactus in navigatione nostra pusillum laxamenti, concinnavi tibi munusculum ex instituto meo: & dictum, cum magno nostro honore à te dictum, concluſi, & tibi infrà ſubſcripſi. In quibus verſiculis ſi tibi quibuſdã verbis ι εὐηθισμένος videbor: turpitudo perſonæ ejus, in quam liberiùs invehimur, nos vindicabit. Ignoſces etiam iracundiæ noſtræ: quæ juſta eſt in ejuſmodi & homines, & civeis. Deinde, qui magis hoc Lucilio licuerit aſſumere libertatis, quàm nobis? cùm etiam ſi odio par fuerit in eos, quos læſit, tamen certè non magis dignos habuerit, in quos tanta libertate verborum incurreret. Tu, ſicut mihi pollicitus es, adjunges me quàm primum ad tuos ſermones. Namque illud non dubito, quin, ſi quid de interitu Cæſaris ſcribas, non patiaris me minimam partem & rei, & amoris tui ferre. Vale, & matrem, meoſque tibi commendatos habe. D. VIII. Kal. Junias, Athenis.

ARG. De rumoribus è Syria allatis. De otio civitatis. De oratore à se ſcripto. De ſuo erga illum ſtudio.

CICERO S D. CORNIFICIO, COLLEGÆ.

37 GRATA mihi vehementer eſt memoria noſtri tua, quam ſignificaſti litteris: quam ut conſerves, non quòd de tua conſtantia dubitem, ſed quia mos eſt ita rogandi, rogo. Ex Syria nobis tumultuoſiora quædam nuntiata ſunt, quæ, quia tibi ſunt propiora, quàm nobis, tua me cauſa magis movent, quàm mea. Romæ ſummum otium eſt: ſed ita, ut malis ſalubre aliquod, & honeſtum negotium: 2 quod ſpero fore; video id curæ eſſe Cæſari. Me ſcito, dum tu abſis, quaſi occaſionem quandam, & licentiam nactum, ſcribere audaciùs: & cetera quidem fortaſſe, quæ etiam tu concederes; ſed proximè ſcripſi de optimo genere dicendi: in quo ſæpe ſuſpicatus ſum, te à judicio noſtro, ſic ſcilicet, ut doctum hominem à non indocto, paullulum diſſidere. Huic tu libro, maximè velim ex animo: ſi minus, gratiæ cauſa ſuffragere. Dicam tuis, ut eum, ſi velint, deſcribant, ad teque mittant. Puto enim, etiam ſi rem minùs probabis, tamen in iſta ſolitudine, quidquid à me profectum ſit, jucundum tibi fore. Quòd mihi exiſtimationem tuam, dignitatemque commendas, facis tu quidem omnium more: ſed velim ſic exiſtimes, me, cùm amori, quem inter nos mutuum eſſe intelligam, plurimùm tribuam, tum de ſummo ingenio, & de ſtudiis tuis optimis, & de ſpe ampliſſimæ dignitatis ita judicare, ut neminem tibi anteponam, comparem paucos.

¶ ARG. De infrequentia litterarum: De Cæcilio Baſſo Cornificio. De Cæſare, ejus ludis & Planco ab eo reſtituto.

CICERO CORNIFICIO, COLLEGÆ, S.D.

38 QVOD extremum fuit in ea epiſtola, quam à te proximè accepi, ad id primùm reſpondebo. 3 Animum advorti enim, hoc vos magnos oratores facere nonnunquam. Epiſtolas requiris meas. ego autem numquam, cùm mihi denuntiatum eſſet à tuis, ire aliquem, non dedi. Quod mihi videor ex tuis litteris intelligere, te nihil commiſſurum eſſe temerè, nec antè, quàm ſciſſes, quò iſte neſcio qui Cæcilius Baſſus erumperet, quidquam certi conſtituturum. id ego & ſperarem, prudentia tua fretus; &, ut confiderem, fecerunt tuæ gratiſſimæ mihi litteræ. Id-

que ut facias quàm ſæpiſſimè, ut &, quid tu agas, & quid agatur, ſcire poſſim, & etiam quid acturus ſis, valdè te rogo. etſi periniquo patiebar animo, te à me digredi: tamen eo tempore me conſolabar, quòd & in ſummum otium te ire arbitrabar, & ab impendentibus magnis negotiis diſcedere. Utrumque contrà accidit. iſtic enim bellum eſt exortum: hic pax conſecuta: ſed tamen ejuſmodi pax, in qua, ſi adeſſes, multa te non delectarent: ea tamen, quæ ne ipſum Cæſarem quidem delectent. BARBARORVM ENIM CIVILIVM MI ſemper exitus ſunt, ut non ea ſolum fiant, quæ velit victor, ſed etiam, ut iis mos gerendus ſit, quibus adjutoribus ſit parta victoria. Equidem ſic tam obdurui, ut ludis Cæſaris noſtri æquiſſimo animo viderem T. Plancum, audirem Laberii, & Publii poëmata. Nihil mihi tam deeſſe ſcito, quàm quî cum hæc familiariter, docteque rideam. Is tu eris, ſi quàm primùm veneris. Quod ut facias, non mea ſolùm, ſed etiam tua intereſſe arbitror.

¶ ARG. Syriæ adminiſtrationem gratulatur, & conſilium impertitur.

M. T. C. CORNIFICIO, S.D. 39

LIBENTISSIMÆ legi tuas litteras: in quibus jucundiſſimum mihi fuit, quòd cognovi meas tibi redditas eſſe. Non enim dubitabam, quin eas lubenter lecturus eſſes. 4 verebar, ut redderentur. Bellum, quod eſt in Syria, Syriamque provinciam tibi tributam eſſe à Cæſare, ex tuis litteris cognovi. Eamdem rem tibi volo benè, & feliciter evenire. Quod ita fore confido, fretus & induſtria, & prudentia tua. Sed de Parthici belli ſuſpicione quod ſcribis, ſanè me commovit. Quantum copiarum haberes, cùm ipſe conjectura conſequi poterem, tum ex tuis litteris cognovi. Itaque opto, ne ſe illa gens moveat hoc tempore, dum ad te legiones ex perducantur, quas audio duci. Quòd ſi pares copias ad confligendum non habebis, non te fugiet uti conſilio M. Bibuli, qui ſe oppido munitiſſimo, & copioſiſſimo, tamdiu tenuit, quamdiu in provincia Parthi fuerunt. Sed hæc meliùs ex re, & ex tempore conſitues. Mihi quidem uſque curæ erit, quid agas, dum, quid egeris, ſciero. Litteras ad te numquam habui cui darem, quin dederim. A te, ut idem facias, peto: in primiſque, ut ita ad tuos ſcribas, ut me tuum ſciant eſſe.

¶ ARG. Jocatur.

CICERO CORNIFICIO. 40

GRATAE mihi tuæ litteræ, niſi quòd Sinueſſanum diverſoriolum contemſiſti. Quam quidem contumeliam villa puſilla iniquo animo feret, niſi in Cumano, & Pompejano reddideris πᾶσιν τοῖς πᾶσιν. Sic igitur facies, meque amabis, & ſcripto aliquo laceſſies. Ego enim reſpondere facilius poſſum, quàm provocare. 5 Quòd ſi, ut es, ceſſabis, laceſſam nec tua ignavia etiam inertiam afferat. Plura otioſus. Hæc, cùm eſſem in ſenatu, exaravi.

¶ ARG. Commendat Anicium ſenatorem.

M. T. C. CORNIFICIO, S. D. 20

CAIVS Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus ornatus, negotiorum ſuorum cauſa legatus eſt in Africam legatione libera. Eum velim rebus omnibus adjuves,

---

1. Εὐηθισμένος) Liberior ſive apertior, in loquendo.

2. *Quod ſpero fore; video id curæ eſſe Cæſari.*] Omnes hîc hiare orationem credebant, ideo ſuffulciebant hoc tibicine: *quia video id curæ.* ſed ejecti tantum impedimentum, non pedamentum Palatini primi, ſexti, Vaticani, editionisque Victorianæ auctoritate ſtatim principio ex Palatino ſexto, Hittorpiano, Vaticano; *Non quò de tua conſtantia dubitem.* idque infinitis locis feci, ubi ſemper edebatur *quòd.* Paullò ante finem, legendum eſt *ſolitudine* non *ſollicitudine* ex Palatino ſexto, Vaticano, Medic. editione Victorii. Illud quoque admonendum eſt, in Palatino ſexto, Hittorpiano, Stevvechiano, in umbilico Epiſtolæ ita concipi totum fermè orationis complexum: *Ni judicio noſtro, ſic ſcilicet, ut deſinm hominem ab indoſto paullum diſſidere.* Tantum erat ſupra hac Epiſtola.

3. *Animum advorti enim hoc vos magn.*] Sic elegantiſſimus & accuratiſſimus Victorius edidit, qui cum facit Palatinus ſextus; Vaticanus, Vulgatum erat *animadverti:* ſed illud melius & antiquius. Paullò poſt ex Feſto Gulielmius malebat: *cum mihi renuntiatum eſſet.* Paullo iterum poſt, ex editione primaria, Victoriana, Palatino ſexto (nam primum hæc epiſtola deſtituit) Hittorpiano, Stevvechiano, Vaticani excerptis edidi: *fecerunt tua gratiſſima mihi litteræ,* cum deterius vulgatum ſit: *fecerunt mea gravißima litteræ. Idque.*

4. *Verebar ut redderentur.*] Hanc lectionem profiteatur omnes libri Palatini, Vaticani, excerpta Stevvech. Hittorpianus. Et ſic ante Lambinum, editum erat in impreſſione prima, atque Florentina. Vulgò male, *neve redderentur.*

5. *Quod ſi, ut es, ceſſabis; laceſſam.*] Palatinus ſextus lectionem nobis oggerit, quæ mihi non indigna viſa adnotatu; *Quod ſi, ut es deliceatus ceſſabis; laceſſam.* De qua alii ſtatuant; ego nihil decerno, neque vacat. poſt, qua Lamb. legit: *tua ignavia etiam mihi inertiam aff.* Putat Gulielmius fuiſſe *etiam mi inertiam,* à quo non diſſentio.

Mihi vero

juves, operamque des ut quàm commodissimè sua negotia conficiat. in primisque, quod ei carissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: idque à te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus, non rogatus, ut omnibus senatoribus lictores daterem: quod idem acceperam, & cognoveram à summis viris factitatum. Hoc igitur, mi Cornifici, facies: ceterisque rebus omnibus ejus dignitati, reique, si me amas, consules. id erit mihi gratissimum. Da operam, ut valeas.

¶ ARG. *De statu reipublicæ post Cæsaris interitum scribit. Monet ut provinciam retineat in potestate.*

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

22 NOs hic cum homine gladiatore, 1 omnium nequissimo, collega vestro, Antonio, bellum gerimus: sed non pari conditione, contra arma verbis. At etiam de te concionatur: nec impunè. nam sentiet, quos lacessierit. Ego autem acta ad te omnia arbitror perscribi ab aliis: à me futura debes cognoscere: quorum quidem non est difficilis conjectura. Oppressa omnia sunt: nec habent ducem boni: nostrique συνεργοὶ longè gentium absunt. Pansa & sentit bene, & loquitur fortiter; Hirtius noster tardiùs convalescit. Quid futurum sit, plane nescio. Spes tamen una est, aliquando pop. R. majorum similem fore. Ego certè reip. non deero: & quidquid acciderit, à quo mea culpa absit, animo forti feram. Illud profectò, quoad potero, tuam famam, & dignitatem tuebor. Ad XIII. Kalendas Januar. senatus frequens mihi est assensus, cum de ceteris rebus magnis, & necessariis, tum de provinciis, ab iis, qui obtinerent, retinendis, neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset. Hoc ego cùm reip. causa censui, tum, mehercule, in primis retinendæ dignitatis tuæ. Quamobrem te, amoris nostri causa, rogo, reip. causa hortor, ut ne cui quidquam juris in tua provincia esse patiare: atque ut omnia referas ad dignitatem: qua nihil potest esse præstantius. Verè tecum agam, ut necessitudo nostra postulat. in Sempronio, si meis litteris obtemperasses, maximam ab omnibus laudem adeptus esses. Sed illud & præteriit, & levius est. Hæc magna res est. Fac ut provinciam retineas in potestate reip. Plura scripsissem, nisi tui festinarent. Itaque Cherippo nostro me velim excuses.

¶ ARG. *Se conditionem provinciæ Cornificii à Stratorio cognovisse. De forma Reipublicæ, Cæsare interfecto: se Philosophiæ tradidisse scribit. Stratorii fidem commendat. Monet ut valetudini inserviat.*

M. T. C. P. CORNIFICIO, S. D.

23 OMNEM conditionem imperii tui, statumque provinciæ mihi demonstravit Stratorius. O multa intolerabilia locis omnibus! Sed quo tua major dignitas, eo, quæ tibi acciderunt, minus ferenda. Neque enim, quæ tu propter magnitudinem ingenii moderatè fers, à te non aliscenda sunt, etiam si non sunt dolenda. Sed hæc posterius. Rerum urbanarum acta tibi mitti certò scio, quod ni ita putarem, ipse perscriberem, in primisque Cæsaris Octaviani conatum: deque multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret. Prudentes autem, & boni viri, & credunt factum, & probant. Quid quæris? magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis, & gloriæ causa facturus. Antonius autem, noster familiaris, tanto se odio esse intelligit, ut, cùm interfectores suos domi comprenderit, rem proferre non audeat. Ad VII. Idus Octobr. Brundisium erat profectus obviam legionibus Macedonicis IIII. quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus nostris collocare. Habes formam reip. si in castris potest esse resp. in qua tuam vicem sæpe doleo, quòd nullam partem, per ætatem, sanè, & salvæ reip. gustare potuisti. Atque antehac quidem sperare saltem licebat: nunc etiam id ereptum est. Quæ enim est spes, cùm in concione dicere ausus sit Antonius, Cannutium apud eos sibi locum quærere, quibus, se salvo, locus in civitate esse non posset? Equidem & hæc, & omnia, quæ homini accidere possunt, sic fero, ut philosophiæ magnam habeam gratiam, quæ me non modò ab sollicitudine abduxit, sed etiam contra omneis fortunæ impetus armat: tibique idem censeo faciundum, nec, à quo culpa absit, quidquam in malis numerandum. Sed hæc tu melius. Stratorium nostrum cùm semper probassem: tum maximè in tuis rebus summam ejus fidem, diligentiam, prudentiamque cognovi. Da operam, ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes.

¶ ARG. *Hortatur Cornificium, ut omni cura in Remp. incumbat. De legatis ad Antonium à Senatu missis scribit. Pinarium commendat.*

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

24 EGo nullum locum prætermitto (nec enim debeo) non modò laudandi tui, sed ne ornandi quidem. Sed mea studia erga te, & officia malo tibi ex tuorum litteris, quàm ex meis, esse nota. Te tamen hortor, ut omni cura in remp. incumbas. hoc est animi, hoc est ingenii tui, hoc ejus spei, quam habere debes, amplificandæ dignitatis tuæ. Sed hæc de re aliàs, ad te pluribus. cùm enim hæc scribebam, in exspectatione erant omnia, nondum legati redierant: quos senatus non ad pacem deprecandam, sed ad denuntiandum bellum miserat, nisi legatorum nuntio paruisset. Ego tamen, ut primum occasio data est, meo pristino more remp defendi: me principem senatui, populoque R. professus sum: nec postea, quàm suscepi causam libertatis, minimum tempus amisi tuendæ salutis, libertatisque communis. Sed hæc quoque te ex aliis malo. T. Pinarium, familiarissimum meum, tanto tibi studio commendo, ut majore non possim. Cui cùm propter omneis virtutes, tum etiam propter studia communia, sum amicissimus. Is procurat rationes, negotiaque Dionysii nostri, quem & tu multùm amas, & ego omnium plurimùm.

2 Ea tibi ego non debeo commendare: sed commendo tamen. Facies igitur, ut ex Pinarii, gratissimi hominis litteris, tuum & erga illum, & erga Dionysium studium perspiciamus.

¶ ARG. *De Senatusconsulto ex litteris Cornificii facto: De Sempronio: De Luccejo.*

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

25 LIBERALIBUS litteras accepi tuas, quas mihi Cornificius altero vicesimo die, ut dicebat, reddidit. Eo die non fuit senatus, neque postero. Quinquatribus frequenti senatu causam tuam egi non invita Minerva. Etenim eo ipso die senatus decrevit, ut Minerva nostra, custos urbis, quam turbo dejecerat, restitueretur. Pansa tuas litteras recitavit. Magna senatus approbatio consecuta est cum summo gaudio, & offensione Minotauri, id est, Calvisii, & Tauri. Factum de te senatusconsultum honorificum. postulabatur autem, etiam illi notarentur: sed Pansa clementior. Ego, mi Cornifici, quo die primùm in spem libertatis ingressus sum, & cunctantibus ceteris ad XIII. Kal-

1. *Omnium nequissimo collega vestro.*] Sic Palatinus, primus, sextus, Vaticani excerpta, Hittorpianus, Steyvechianus, Victoriana editio. probat tamen Lambinus *nostro*, ut & ante illum Egnatius Manutiusque, quod erat collega Ciceronis in Auguratu. Nos potiori consensui aurem & obsequelam dedimus.

2. *Ea tibi ego non debeo commendare: sed commendo tamen.*] Hittorp. codex: *ea tibi commendo, tamen essi non debeo commendare*: unde Gulielmius conjectabat: *commendo sitamen essi non debeo commendare.*

Kal. Jan. fundamenta jeci reip. eo ipso die providi multùm, atque habui rationem dignitatis tuæ. Mihi enim est assensus senatus de obtinendis provinciis. Nec verò postea destiti labefactare eum, qui summa cum tua injuria, contumeliaque reip. provinciam absens obtinebat. Itaq; crebras, vel potius quotidianas compellationes meas non tulit, seque in urbem recepit invitus: neque solùm spe, sed certa re jam, & possessione deturbatus est. Meo justissimo, honestissimoque convicio te tuam dignitatem summa tua virtute tenuisse, provinciæque honoribus amplissimis affectum; vehementer gaudeo. Quòd te mihi de Sempronio purgas, accipio excusationem. 1 fuit enim illud quoddam cæcum tempus servitutis. Ego tuorum consiliorum auctor, dignitatisque fautor, iratus temporibus, in Græciam, desperata libertate, rapiebar: cùm me Etesiæ, quasi boni cives, relinquentem temp. prosequi noluerunt: Austerque adversus maximo flatu me 2 ad tribuleis tuos Regium retulit: atque inde ventis, remis in patriam omni festinatione properavi, postridieque in summa reliquorum servitute liber unus fui. Sic sum in Antonium invectus, ut ille non ferret, omnemque suum vinolentum furorem in me unum effunderet: meque cùm elicere vellet ad cædis causam, tum tentaret insidiis: quem ego ructantem, & nauseantem conjeci in Cæsaris Octaviani plagas. Puer enim egregius præsidium sibi primùm, & nobis: deinde summæ reip. comparavit: qui nisi fuisset, Antonii reditus à Brundisio, pestis patriæ fuisset. Quæ deinceps acta sint, scire te arbitror. Sed redeamus ad illud, unde divertimus. Accipio excusationem tuam de Sempronio, neq; enim statui quid in tanta perturbatione habere potuisti. 3 Nunc hic dies aliam vitam affert, alios mores postulat, ut ait Terentius. Quamobrem, mi Quinte, conscende nobiscum, & quidem ad puppim. Una navis est jàm bonorum omnium: quam quidem nos damus operam, ut rectam teneamus. utinam prospero cursu. Sed quicumque venti erunt, ars nostra certè non aberit. Quid enim præstare aliud virtus potest? Tu fac magno animo sis, & excelso: cogitesque omnem dignitatem tuam cum rep. conjunctam esse debere. P. Luccium mihi meum commendas: quem, quibuscumque rebus potero, diligenter tuebor. Hirtium quidem, & Pansam, collegas nostros, homines in consulatu reip. salutareis, alieno sanè tempore amisimus, rep. Antoniano quidem latrocinio liberata, sed nondum omnino explicata: quam nos, si licebit, more nostro tuebimur, quamquam admodum sumus jam defatigati. SED NVLLA LASSITVDO impedire officium, & fidem debet. Verùm hæc hactenus. Ab aliis te de me, quàm à me ipso, malo cognoscere. De te audiebamus ea, quæ maximè vellemus. De Cn. Minucio, quem tu quibusdam litteris ad cælum laudibus extulisti, rumores duriores erant. Id quale sit, omninoque, quid istic agatur, facias me velim certiorem.

¶ *ARG. Commendat heredes Turii.*

CICERO CORNIFICIO S. D.

26 QVRIVS, qui in Africa negotiatus est, vir bonus, & honestus, heredes fecit similes sui, Cn. Saturninum, Sex. Aufidium, C. Annejum, Q. Consîdium Gallum, L. Servilium Postumum, C. Rubellinum. ex eorum oratione intellexi, gratiarum actione eos magis egere, quàm commendatione. Tanta enim liberalitate se tua usos prædicabant, ut iis plus à te tributum intelligerem, quàm ego te auderem rogare. audebo tamen. scio enim, quantum ponderis mea commendatio sit habitura. Quare à te peto, ut ad eam liberalitatem qua sine meis litteris usus es, quàm maximus his litteris cumulus accedat. Caput autem est meæ commendationis, ne patiare Erotem Turium, Q. Turii libertum, ut adhuc fecit, hereditatem Turianam avertere, ceteriisque omnibus rebus habeas eos commendatissimos. Magnam ex eorum splendore, & observantia capies voluptatem. Quod ut velis, te vehementer etiam, atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat Aufidii equitis Africana negotia.*

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

27 SEx. Aufidius & observantia, qua me colit, accedit ad proximos: & splendore, equiti R. nemini cedit. Est autem ita temperatis, moderatisque moribus, ut summa severitas, summa cum humanitate jungatur. Cujus tibi negotia, quæ sunt in Africa, ita commendo, ut majore studio, magisve ex animo commendare non possim. Per gratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat, meas apud te litteras maximum pondus habuisse. Hoc te vehementer mi Cornifici, rogo.

¶ *ARG. Reprehendit Cornificium, quòd in quosdam Lilybæo minantes non animadverterit: Studium in Rempub. laudat. De omittenda gratiarum actione assentitur. De pecunia & Republica.*

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

28 ASSENTIOR tibi, eos, quos scribis Lilybæo minari, istic pœnas dare debuisse: sed metuisti, ut ais, ne nimis liber in ulciscendo viderere. Metuisti igitur, ne gravis civis, ne nimis fortis, ne minus te dignus viderere. Quòd societatem reip. conservandæ tibi mecum à patre acceptam renovas, gratum est: quæ societas inter nos semper, mi Cornifici, manebit. Gratum etiam illud, quòd mihi tuo nomine gratias agendas non putas. nec enim id inter nos facere debemus. Senatus sæpius pro dignitate tua appellaret, si, absentibus consulibus, umquam, nisi ad rem novam cogeretur. Itaque nec de H-S XX. nec de H-S IↃCC. quidquam agi nunc per senatum potest. Tibi autem ex senatusconsulto imperandum, mutuumque sumendum censeo. In rep. quid agatur, credo te ex eorum litteris cognoscere, qui ad te acta debent perscribere. Ego sum spe bona: consilio, cura, labore non desum: omnibus inimicis reip. esse me acerrimum hostem præ me fero. Res neque nunc difficili loco mihi videtur esse: & fuisset facillimo, si culpa à quibusdam abfuisset.

¶ *ARG. Commendas L. Lamiæ negotia.*

M. T. C. S. P. D. Q. CORNIFICIO.

29 NON modò tibi, cui omnia nostra notissima sunt, sed neminem in populo R. arbitror esse, cui sit ignota ea familiaritas, quæ mihi cum L. Lamia est. Etenim magno theatro spectata est tum, cùm est ab A. Gabinio consule relegatus, quòd libere, & fortiter salutem meam defendisset. Nec ex eo amor inter nos natus est: sed quòd erat vetus, & magnus, propterea nullum periculum pro me adire dubitavit. Ad hæc officia, vel merita potiùs, jucundissima consuetudo accedit, ut nullo prorsus plus homine delecter.

---

1. *Fuit enim illud quoddam cæcum tempus servitutis.*] Non aliter est in Palatino sexto & Hittorp. nisi quod, *cæcum tempus quoddam*. in primo *græcum* unde ali *Græve*? Victorius *egregium* fecerat. Lambinus tamen ait se sequi Vbaldini Bendinelli conjecturam; laudatam ac probatam Manutio: *fuit enim quoddam necessarium tempus* quod tamen in illius commentariis non invenio. Ego, quod visum erat veteribus codicibus, exturbare temperavi.

2. *Ad tribules tuos Regium retulit.*] Stevvechianus, *tribulles suos*; quod quid sit ignoro. ceterum pro *retulit* infert Palatinus sextus, Hittorpianus, *attulit*, unde volebat Gulielmius *appulit*. idem *Tyrrhenum festinatione* glossema ducit. Post Palatinus primus, sextus, Hittorpianus, Stevvechianus, editionum primaria scribunt, *quem ego ructantem & nauseantem confeci in Cæs. vit. plagas*. Mihi videtur ex ignorantia scribarum ortum.

3. *Nunc hic dies aliam vitam defert.*] In codicibus Terentianis legitur, *affert*. quod sequuntur hîc alii, tum Manutius. sed quia hanc lectionem reperi in Palatino primo, sexto, Vaticani excerptis, Stevvechiano, editionum primariis, retinendque Victorius, non dubitandum amplius fuit, quin Cicero ita scripsisset, & suo arbitratu ex memoria laudasset. Hittorpianus non longè quoque abit, legit enim *differt*.

lecter. Non puto te jam exspectare, quibus eum tibi verbis commendem. causas enim tanti amoris intelligis: quæ verba desideret, iis me omnibus usum putato. Tantum velim existimes, si negotia Lamiæ, procuratores, libertos, familiam, quibuscumque rebus opus erit, defenderis, gratius mihi futurum, quàm si ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam. Nec dubito, quin sine mea commendatione, quod tuum est judicium de hominibus, ipsius Lamiæ causa studiosè omnia facturus sis: quamquam erat nobis dictum, te existimare, alicui senatusconsulto, quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam affuisse: qui omnino consulibus illis numquam fuit ad scribendum: deinde omnia tum falsa senatusconsulta deferebantur. Nisi fortè etiam illi Sempronianо senatusconsulto me censes affuisse: qui ne Romæ quidem tum fui, deque eo ad te scripsi, re recenti. Sed hæc hactenus. Te mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, ut omnia Lamiæ negotia, mea putes esse: curesque, ut intelligat, hanc commendationem maximo sibi usui fuisse. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura, ut valeas.

¶ *ARG. Purgat litterarum infrequentiam. De bello Annoniano renovato. De suo studio in amicitia colenda. De angustiis pecuniæ publicæ. De Dionysio. De Luccio. De legatis Calvisii.*

M. T. C. S. P. D. CORNIFICIO.

30 ITANE præter litigatores, nemo ad te meas litteras? multæ istæ quidem. tu enim perfecisti, ut nemo sine litteris meis tibi se commendatum putaret. sed quis umquam tuorum mihi dixit esse, cui darem, quin dederim? aut quid mi jucundius, quàm, cùm coram tecum loqui non possim, aut scribere ad te, aut tuas legere litteras? Illud magis mihi solet esse molestum, tantis me impedirì occupationibus, ut ad te scribendi meo arbitratu facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacesserem: quibus quidem me à te provocari oportebat. Quamvis enim occupatus sis, otii tamen plus habes. Aut, si ne tu quidem vacas, noli impudens esse, nec mihi molestiam exhibere, & à me litteras crebriores, cùm tu mihi raro mittas, flagitare. Nam cùm anteà distinebar maximis occupationibus, propterea quòd omnibus curis remp. mihi tuendam putabam: tum hoc tempore multò distineor vehementiùs. Ut enim graviùs ægrotant ii, qui, cùm levati morbo videntur, in eum de integro inciderunt: sic vehementiùs nos laboramus, qui, profligato bello, ac pænè sublato, renovatum bellum gerere conamur. Sed hæc hactenus. Tu tibi, mi Cornifici, fac ut persuadeas: non esse me tam imbecillo animo, ne dicam inhumano, ut à te vinci possim aut officiis, aut amore. Non dubitabam equidem: verumtamen multò mihi notiorem amorem tuum effecit Cherippus. O hominem, semper illum quidem mihi aptum, nunc verò etiam suavem! Vultus mehercule tuos mihi expressit omneis: non solùm animum, ac verba pertulit. Itaque noli vereri, ne tibi succensuerim, quòd eodem exemplo ad me, quo ad ceteros. Requisivi equidem propriàs ad me unum litteras: sed neque vehementer, & amanter. De sumtu, quem te in rem militarem facere, & feciſse dicis, nihil sanè possum tibi opitulari, propterea quòd & orbus senatus, consulibus amissis, & incredibiles angustiæ pecuniæ publicæ: quæ conquiruntur undique, ut optimè meritis militibus promissa solvantur: quod quidem fieri sine tributo posse non arbitror. De Actio Dionysio nihil puto esse: quoniam mihi nihil dixit Stratorius. De P. Luccio nihil tibi concedo, quò studiosior ejus sis, quàm ego sum. est enim nobis necessarius. Sed à magistris cùm contenderem de proferendo die: probaverunt mihi, sese, quo minùs id facerent, & compromisso, & jurejurando impediri. Quare veniendum arbitror Luccio, quamquam, si meis litteris obtemperavit, cùm tu hæc leges, illum Romæ esse oportebit. Ceteris de rebus, maximeque de pecunia, cùm Pansæ mortem ignorares, scripsisti, quæ per nos ab eo consequi te posse arbitrarere, quæ te non fefellissent, si viveret. nam te diligebat. Post mortem autem ejus quid fieri posset, non videbamus. De Venulejo, Latino, Horatio, valde laudo. Illud non nimium probo, quòd scribis, quo illi animo æquiora ferrent, te tuis etiam legatis lictores ademisse. Honore enim digni cum ignominia dignis non erant comparandi: eoque ex senatusconsulto, si non decedunt, cogendos, ut decedant, existimo. Hæc ferè ad eas litteras, quas eodem exemplo binas accepi. De reliquo, velim tibi persuadeas, non esse mihi meam dignitatem tua cariorem.

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARUM AD FAMILIARES, LIBER DECIMVS TERTIVS, AD C. MEMMIUM.

¶ *ARGUM. Commendat Patronum Epicureum.*

M. T. C. S. P. D. C. MEMMIO.

1 TSI non satis mihi constiterat, cum aliquanè animi mei molestia, an potiùs libenter te Athenis visurus essem, quòd injuria, quam accepisti, dolore me afficeret; sapientia tua, qua fers injuriam, lætitia: tamen vidisse te mallem. Nam quod est molestiæ, non sanè multo levius est, cum te non video. quod esse potuit voluptatis, certè, si vidissem te, plus fuisset. Itaque non dubitabo dare operam, ut te videam, cùm id satis commodè facere potero. Interea quod per litteras & agi tecum, &, ut arbitror, confici potest, agam nunc. Ac te illud primum rogabo, nequid invitus mea causa facias: sed id, quod mea intelliges, tua nullam in partem multum interesse, ita mihi des, si tibi, ut id libenter facias, antè persuaseris. Cum Patrone Epicureo mihi omnia sunt; nisi quòd in philosophia vehementer ab eo dissentio,

tio. Sed & initiò Romæ, cùm te quoque, & tuos omneis observabat, me me coluit in primis: & nuper, cum ea, quæ voluit, de suis commodis, & præmiis consecutus est, me habuit suorum defensorum, & amicorum, ferè principem: & jam à Phædro, qui nobis, cùm pueri essemus, antè quàm Philonem cognovimus, valde, ut philosophus, postea tamen, ut vir bonus, & suavis, & officiosus, probabatur, traditus, mihique commendatus est. Is igitur Patio, cùm ad me Romam litteras misisset, uti te sibi placarem, peteremque, ut nescio quid illud Epicuri patrocinatum sibi concederes: nihil scripsi ad te ob eam rem, quòd ædificationis tuæ consilium mea commendatione nolebam impedire. Idem, ut veni Athenas, cùm idem, ut ad te scriberem, rogasset: ob eam causam impetravit, quod te abjecisse illam ædificationem constabat inter omneis amicos tuos. Quod si ita est, & si jam planè tua nihil interest, velim, si qua offensiuncula facta est animi tui, pervertitate aliquorum (novi enim gentem illam) des te ad lenitatem, vel propter tuam summam humanitatem, vel etiam honoris mei causa. Equidem si, quid ipse sentiam, quæris: nec cur ille tantopere contendat, video, nec cur tu repugnes: nisi tamen multò minùs tibi concedi potest, quàm illi, laborare sine causa. Quamquam Patronis & orationem, & causam tibi cognitam esse certò scio. honorem, officium, testamentorum jus, Epicuri auctoritatem, Phædri obtestationem, sedem, domicilium, vestigia summorum hominum, sibi tuenda esse dicit. Totam hominis vitam, rationemque, quam sequitur in philosophia, derideamus licet, si hanc ejus contentionem volumus reprehendere. Sed mehercules, quum illi, ceteriſque, quos illa delectant, non valde inimici sumus: nescio an ignoscendum sit huic, si tantopere laborat: in quo etiam si peccat, magis ineptiis, quàm improbitate peccat. Sed, ne plura (dicendum enim aliquando est) Pomponium Atticum si amo, ut alterum fratrem. nihil est illo mihi nec carius nec jucundius. Is (non quò sit ex istis: est enim omni liberali doctrina politissimus: sed valde diligit Patronem, valde Phædrum amavit) sic à me hoc contendit homo minimè ambitiosus, minimè in rogando molestus, ut nihil unquam magis: nec dubitat, quin ego à te nutu hoc consequi possem, etiam si ædificaturus esses. Nunc verò, si audierit te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse: non te in me liberalem, sed me in se negligentem putabit. Quamobrem peto à te, ut scribas ad tuos, posse tua voluntate decretum illud Areopagitarum, quem ὑπομνημονεύειν illi vocant, tolli. Sed redeo ad prima. Prius velim tibi persuadeas, ut hoc mea causa libenter facias, quàm ut facias. si tamen habeto; sic feceris, quod rogo, fore mihi gratissimum. Vale:

¶ *ARG. Commendat Evandrum statuarium libertum M. Æmilii.*

CICERO MEMMIO SAL.

2 CAIO Aviano Evandro, qui habitat in tuo sacrario, & ipso multùm utor, & patrono ejus, M. Æmilio familiarissimè. Peto igitur à te in majorem modum, quod sine tua molestia fiat, ut ei de habitatione accommodes. Nam propter opera instituta multa multorum, subitum est ei remigrare Kal Quint. Impedior verecundia, ne te pluribus verbis rogem. Neque tamen dubito, quin, si tua nihil, aut non multùm intersit, eo sis animo, quo ego essem, si quid tu me rogares. mihi certè gratissimum feceris.

¶ *ARG. Commendat Fusium.*

M. T. C. S. P. D. C. MEMMIO.

AULVM Fusium, unum ex meis intimis, observantissimum, studiosissimumque nostri, eruditum hominem, & summa humanitate, tuaque amicitia dignissimum, velim ita tractes, ut mihi coràm recipisti. Tam gratum mihi id erit, quod gratissimum. Ipsum præterea summo officio, & summa observantia tibi perpetuum devinxeris. Vale.

¶ *ARG. Commendat Volaterranos.*

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ, LEG. PROPRÆT. S. D.

CUM municipibus Volaterranis mihi summa necessitudo est. magno enim meo beneficio affecti, cumulatissimè mihi gratiam retulerunt. nam 1 nec in honoribus, meis laboribus unquam defuerunt. Cum quibus si mihi nulla causa intercederet, tamen, quòd te vehementissimè diligo, quodque me à te plurimi fieri sentio, & monerem te, & hortarer, ut eorum fortunis consuleres, præsertim cùm propè præcipuam causam haberent ad jus obtinendum. Primùm quòd Sullani temporis acerbitatem, deorum immortalium benignitate subterfugerunt: deinde, quòd summo studio populi R. à me in consulatu meo defensi sunt. cùm tribuni pl. legem iniquissimam de eorum agris promulgavissent: facile S. P. Q. R. persuasi, ut eos civeis, quibus fortuna pepercisset, salvos esse vellent. Hanc actionem meam C. Cæsar primo suo consulatu in lege Agraria comprobavit, agrumque Volaterranum, & oppidum omni periculo in perpetuum liberavit: ut mihi dubium non sit, quin is, qui novas necessitudines adjungat, vetera sua beneficia conservari velit. Quamobrem est tuæ prudentiæ, aut sequi ejus auctoritatem, cujus sectam, atque imperium summa cum tua dignitate secutus es: aut certè illi integram omnem causam reservare. Illud verò dubitare non debes, quin tam grave, tam firmum, tam honestum municipium tibi tuo summo beneficio in perpetuum obligare velis. Sed hæc, quæ suprà scripta sunt, eò spectant, ut te hortet, & suadeam. Reliqua sunt, quæ pertinent ad rogandum: ut non solùm tua causa tibi consilium me dare putes, sed etiam quòd mihi opus sit, me à te petere, & rogare. Gratissimum igitur mihi feceris, si Volaterranos omnibus rebus integros, incolumesque esse volueris. Horum ego domicilia, sedes, rem, fortunas, quæ à diis immortalibus, & à præstantissimis in nostra rep. civibus, summo S. P. Q. R. studio, conservatæ sunt, tuæ fidei, justitiæ, bonitatique commendo. Si pro meis pristinis opibus facultatem mihi res hoc tempore daret, ut ita defendere possem Volaterranos, quemadmodum consuevi tueri meos: nullum officium, nullum denique certamen, in quo illis prodesse possem, prætermitterem. Sed, quum apud te nihilo minùs hoc tempore valere me confidò, quàm valuerim semper apud omneis: pro nostra summa necessitudine, parique inter nos, & mutua benivolentia abs te peto, ut ita de Volaterranis mereare, ut existiment, eum quasi divino consilio isti negotio præpositum esse, apud quem unum nos eorum perpetui defensores, plurimùm valere possumus.

¶ *ARG. Commendat Curtium: & ne Curtis ager dividatur.*

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ, LEG. PROPRÆT. S. P. D.

NON molestè fero, eam necessitudinem, quæ mihi tecum est, notam esse quàm plurimis: neque tamen ob eam causam (quod tu optimè existimare potes) te impedio, quo minùs susceptum negotium, pro tua fide, & diligentia,

1. *Nec in honoribus meis laboribus unquam defuerunt.*] Præculi hanc lectionem ex editione Victorii: ideo quod verissima & maximè genuina videtur, rum quod non longè abeunt alii mss. Pal. primus, Steevechianus, Peckio excerpta, editio princeps: *nec in honoribus meis laboribus* | *que unquam defuerunt*: ut illud *que*, copulatio ab sciolo & ad sensum non penetrante adjectum videatur. Facessant ergo aliorum conjectationes, *nec in laboribus unquam mihi defuerunt*. Editum antehac est: *Non nec in honoribus meis, nec in laboribus unquam defuerunt.*

diligentia, ex voluntate Cæsaris, qui tibi rem magnam, difficilemque commisit, gerere possis. Nam cum multi à me petant multa, quòd de tua erga me voluntate non dubitent, non committo, ut ambitione mea conturbem officium tuum. C. Curtio ab ineunte ætate familiarissimè sum usus. Ejus & Sulpicii temporibus injustissima calamitate dolui: & cùm iis, qui similem injuriam acceperant, amissis omnibus fortunis, reditus tamen in patriam voluntate omnium concedi videretur, adjutor incolumitatis fui. Is habet in Volaterrano possessionem, cùm in eam, tamquam è naufragio, reliquias contulisset. Hoc autem tempore eum Cæsar in senatum legit: quem ordinem ille, ista possessione amissa, tueri vix potest. Gravissimum autem est, cùm superior factus sit ordine, inferiorem esse fortunæ minimeque convenit, ex eo agro, qui Cæsaris jussu dividatur, eum moveri, qui Cæsaris beneficio senator sit. Sed mihi minus libet multa de æquitate rei scribere, ne causa potius apud te valuisse videar, quam gratia. Quamobrem te in majorem modum rogo, ut C. Curtii rem, meam putes esse: quidquid mea causa faceres, ut id C. Curtii causa cùm feceris, existimes, quod ille per me habuerit, id me habere abs te. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat Cuspii amicos Julium & Cornelium.*

M. T. C. Q. VALERIO, Q. F. ORCÆ, PROCOS. S. P. D.

6 Si vales, bene est: valeo. Credo te memoria tenere, me & coràm P. Cuspio tecum locutum esse, cùm te prosequerer paludatum: & item postea pluribus verbis tecum egisse, ut, quoscumque tibi ejus necessarios commendarem, haberes eos in numero meorum necessariorum. Id tu pro tua summa erga me benivolentia, perpetuaque observantia mihi liberalissimè, atque humanissimè recepisti. Cuspius, homo in omneis suos officiosissimus, mirificè quosdam homines ex ista provincia tuetur, & diligit, propterea quòd fuit in Africa bis, cùm maximis societatis negotiis præesset. Itaque hoc ejus officium, quod adhibet erga illos, ego mea facultate, & gratia soleo, quantum possum, adjuvare. Quare Cuspianorum omnium commendationis causam hac tibi epistola exponendam putavi. reliquis epistolis tantùm faciam, ut notam apponam eam, quę mihi tecum convenit, & simul significem, de numero esse Cuspii amicorum. Sed hanc commendationem, quam his litteris consignare volui, scito esse omnium gravissimam. Nam P. Cuspius singulari studio contendit à me, ut tibi quàm diligentissimè L. Julium commendarem. Ejus ego studio vix videor mihi satisfacere posse, si utar verbis iis, quibus, cum diligentissimè quid agimus, uti solemus. Nova quædam postulat: & putat me ejus generis artificium quoddam tenere. Ei ego pollicitus sum, me ex intima nostra arte depromturum mirificum genus commendationis. Id quum assequi non possum, tu re velim efficias, ut ille genere mearum litterarum incredibili quiddam perfectum arbitretur. Id facies, si omne genus liberalitatis, quod & ab humanitate, & potestate tua proficisci poterit, non modò re, sed etiam verbis, 1 vultu denique exprom-seris: quæ quantùm in provincia valeant, vellem experius esses. Sed tamen suspicor, ipsum hominem, quem tibi commendo, perdignum esse tua amicitia: non olùm, quia mihi Cuspius dicit, credo, (tametsi id satis esse debeat) sed quia novi ejus judicium in hominibus, & amicis deligendis. Harum litterarum vis quanta fuerit, propediem judicabo: tibique, uti confido, gratias agam. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiosè, diligenterque curabo. Cura ut valeas. P. Cornelius, qui tibi litteras dedit, est mihi à P. Cuspio commendatus: ejus causa quanto opere quiperem, deberemque, profectò ex me facilè cognosti. Vehementer te rogo, ut cures, ut ex hac commendatione mihi Cuspius quàm maximas, quàm primùm, quàm sæpissimè gratias agat. Vale.

¶ *ARG. Commendat municipium Atellanum & ne ejus ager dividatur, sed integra causa Cæsari servetur.*

M. T. C. CLUVIO, S. P. D.

Cum in Galliam proficiscens, pro nostra necessitudine (quæ tua summa in me observantia) ad me domum venisses, locutus sum tecum de agro vectigali municipii Atellani, qui esset in Gallia: quantoque opere ejus municipii causa laborarem, tibi ostendi. Post tuam autem profectionem, cùm & maxima res municipii honestissimi, mihique conjunctissimi, & summum meum officium ageretur, pro tuo animo in me singulari, existimavi, me oportere ad te accuratiùs scribere: etsi non sum nescius, & quæ temporum ratio, & quæ tua potestas sit: tibique negotium datum esse à C. Cæsare, non judicium, præclarè intelligo. Quare à te tantum peto, quantum & te facere posse, & libenter mea causa facturum esse arbitror. Et primùm velim existimes, quod res est, municipii fortunas omneis in isto vectigali consistere: his autem temporibus hoc municipium maximis oneribus pressum, summis affectum esse difficultatibus. Hoc etsi commune videtur esse cum multis: tamen, mihi crede, singulareis huic municipio calamitates accidisse. quas idcirco non commemoro, ne de miseriis meorum necessariorum conquerens, homines, quos nolo, videar offendere. Itaque, nisi magnam spem haberem, C. Cæsari nos causam municipii probaturos: non erat causa, cur à te hoc tempore aliquid contenderem. sed quia confido, mihique persuasi, illum & dignitatis municipii, & æquitatis, etiam voluntatis erga se habiturum esse rationem; idcò à te non dubitavi contendere, ut hanc causam illi integram conservares. Quod etsi nihilominùs à te peterem, si nihil audivissem te tale fecisse: tamen majorem spem impetrandi nactus sum, postea quàm mihi dictum est, hoc idem à te Regienseis impetravisse. qui etsi te aliqua necessitudine attingunt: tamen tuus amor in me, sperare me cogit, te, quod tuis necessariis tribueris, idem esse tributurum meis: præsertim cùm ego pro his unis petam; habeam autem qui simili causa laborent, complureis necessarios. Hoc me non fine causa facere, neque aliqua levi ambitione commotum à te contendere, etsi te existimare arbitror: tamen mihi affirmanti credas velim, me huic municipio debere plurimùm: nullum umquam fuisse tempus neque honorum, neque laborum meorum, in quo non hujus municipii studium in me exstiterit singulare. Quapropter à te etiam atque etiam, pro nostra summa conjunctione, proque tua in me perpetua, & maxima benivolentia, majorem in modum peto, atque contendo, ut, cum fortunas agi ejus municipii intelligas, quod sit mihi necessitudine, officiis, benivolentia conjunctissimum, id mihi des. Quod erit hujusmodi, ut, si à Cæsare, quod speramus, impetrarimus, tuo beneficio nos id consecutos esse judicemus. sin minùs: pro eo tamen id habeamus, quom à te data sit opera, ut impetraremus. Hoc cùm mihi gratissimum feceris; tum viros optimos, homines honestissimos, eosdem gratissimos, & tua necessitudine dignissimos, summo beneficio in perpetuum tibi, tuisque devinxeris.

¶ *ARG.*

---

1. *Vultu denique expromseris.*] In Mediceo erat, ut notat Egnatius ad oram primæ editionis, *ex prosperis*; unde credo Victorius fecit *expromseris* recte: idque omne totis apicibus reperi in Palatino sexto, Vaticani excerptis, eratque sic in Stevvechiano & Hittorpiano. Vulgò, *expresseris*. Alii addunt, *frontevultu denique exp.* nescio quibus auctoritatibus.

1. Non

¶ *ARG Commendat Albinium, & ne in agri divisione Albini prædia attingat.*

M. T. C. M. RUTILIO, S. P. D.

8 CUM & mihi conscius essem, quanti te facerem, & tuam erga me benivolentiam expertus essem, non dubitavi à te petere, quod mihi petendum esset. P. Sestium quanti faciam, ipse optimè scio: quanti autem facere debeam, & tu, & omnes homines sciunt. Is cùm ex aliis te mei studiosissimum esse cognosset, petivit à me, ut ad te quàm accuratissimè scriberem de re C. Albinii senatoris: cujus ex filia natus est L. Sestius, optimus adolescens, filius P. Sestii. Hoc idcirco scripsi, ut intelligeres, non solum me pro P. Sestio laborare debere, sed Sestium etiam pro Albinio. Res autem est hæc: A. M. Laberio C. Albinius prædia in æstimationem accepit: quæ prædia Laberius emerat à Cæsare de bonis Plotianis. ea si dicam non esse è rep. dividi, docere te videar, non rogare. Sed tamen cùm Cæsar Sullanas venditiones, & assignationes ratas esse velit, quò firmiores existimentur suæ: si ea prædia dividentur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in ejus venditionibus esse poterit auctoritas? Sed hoc quale sit, tu pro tua prudentia considerabis. Ego te planè rogo, atque ita, ut majore studio, justiore de causa, magis ex animo rogare nihil possim, ut Albinio parcas, prædia Laberiana ne attingas. Magna me affeceris non modò lætitia, sed etiam quodammodo gloria, si P. Sestius homini maximè necessario satisfecerit, per me ut ego illi uni plurimùm debeam. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Majus mihi dare beneficium nullum potes. Id mihi intelliges esse gratissimum.

¶ *ARG. Commendat Bithynicam publicanorum societatem, & inhu Pupium.*

M. T. C. CRASSIPEDI, S. P. D.

9 QUAM tibi præsens commendavi, ut potui, diligentissimè, socios Bithyniæ: teque cum mea commendatione, tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati, quibuscumque rebus posses, commodare: tamen, cum ii, quorum res agitur, magni sua interesse arbitrarentur, me etiam per litteras declarare tibi, qua essem erga ipsos voluntate, non dubitavi hæc ad te scribere. Volo enim te existimare, me, cum universo ordini publicanorum semper libentissimè tribuerim, idque magnis ejus ordinis erga me meritis facere debuerim, tum in primis amicum esse huic Bithynicæ societati: quæ societas ordine ipso, hominum genere, pars est maxima civitatis. constat enim ex ceteris societatibus: & casu permulti sunt in ea societate valde mihi familiares: in primisque is, cujus præcipuum officium agitur hoc tempore, P. Rupilius, P. F. Men. qui est magister in ea societate. Quæ cùm ita sint, in majorem modum à te peto, Cn. Pupium, qui est in operis ejus societatis, omnibus tuis officiis, atque omni liberalitate tueare: curesque, ut ejus operæ, quod tibi facile factu est, quàm gratissimæ sint sociis: remque, & utilitatem sociorum, (cujus rei quantam potestatem quæstor habeat, non sum ignarus) per te quàm maximè defensam, & auctam velis. Id cùm mihi gratissimum feceris, tum illud tibi expertus promitto, & spondeo, te socios Bithyniæ, si iis commodaris, memores esse, & gratos cognituram.

¶ *ARG. Commendat M. Varronem.*

CICERO BRUTO, S.

10 CUM ad te tuus quæstor, M. Varro, proficisceretur, commendatione egere eum non putabam. Satis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipso more majorum: qui, ut te non fugit, hanc quæsturæ conjunctionem, liberorum necessitudini proximam voluit esse. Sed cùm tibi ita persuasisset ipse, meas de se accurate scriptas litteras, maximum apud te pondus habituras: à meque contenderet, ut quam diligentissimè scriberem mihi facere quod meus familiaris tanti sua interesse arbitraretur. Ut igitur debere me facere hoc intelligas, cùm primum M. Terentius in forum venit, ad amicitiam se meam contulit. Deinde, ut se corroboravit, duæ causæ accesserunt, quæ meam in illum benivolentiam augerent: una, quod versabatur in hoc studio nostro, quo etiam nunc maximè delectamur, & cum ingenio, ut nosti, nec sine industria: deinde, quòd naturâ se contulit in societates publicanorum: quod quidem nollem. Maximis enim damnis affectus est. sed tamen causa communis ordinis, mihi commendatissimi, fecit amicitiam nostram firmiorem. Deinde versatus in utriusque subselliis optima & fide, & fama, jam ante hanc commutationem reip. petitioni sese dedit, honoremque honestissimum existimavit, fructum laboris sui. His autem temporibus à me Brundisio cum litteris, & mandatis profectus ad Cæsarem est: qua in re & amorem ejus in suscipiendo negotio perspexi, & conficiendo ac renuntiando fidem. Videor mihi, cùm separatim de probitate ejus, & moribus dicturus fuissem, si prius causam, cur eum tantopere diligerem, tibi exposuissem, in ipsa causa exponenda satis etiam de probitate dixisse. Sed tamen separatim promitto, in meque recipio, fore eum tibi & voluptati, & usui. Nam & modestum hominem cognosces, & prudentem: & à cupiditate omni remotissimum: præterea magni laboris, summæque industriæ. Neque ego hæc polliceri debeo, qui tibi ipsi, cùm bene cognoris, judicanda sunt SED TAMEN IN OMNIBVS NOVIS CONIVNCTIONIBVS interest, qualis primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitiæ fores aperiantur. quod ego his litteris efficere volui, etsi id ipsa per se necessitudo quæturæ efficere debet. sed tamen nihilo infirmius ilud, hoc addito. Cura igitur, si me tanti facis, quanti & Varro existimat, & ipse sentio, ut quàm primùm intelligam, hanc meam commendationem tantum illi utilitatis attulisse, quantum & ipse speraverit, nec ego dubitarim.

¶ *ARG. Commendat vectigalia Arpinatium in Gallia: & legatos, qui ad ea exigenda proficiscebantur.*

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

11 QVIA semper animadverti, studiosè te operam dare, ut nequid meorum tibi esset ignotum: propterea non dubito, quin scias, non solùm, cujus municipii sim, sed etiam, quàm diligenter soleam meos municipes Arpinates tueri. Quorum quidem omnia commoda, omnesque facultates, quibus, & sacra conficere, & fana tecta ædium sacrarum, locorumque communium tueri possint, consistunt in his vectigalibus, quæ habent in provincia Gallia. Ad ea visenda, pecuniasque, quæ à colonis debentur, exigendas, totamque rem & cognoscendam, & administrandam, legatos equites Romanos misimus, Q. Fufidium, Q. F. M. Faucium, M. F. Q. Mamercum, Q. F. Peto à te in majorem modum, pro nostra necessitudine, ut tibi ea res curæ sit, operamque des, ut per te quàm commodissimè negotium municipii administretur, quàm primumque conficiatur: ipsosque, quorum nomina scripsi, ut quàm honorificentissimè pro tua natura, & quàm liberalissimè tractes. Bonos viros ad tuam necessitudinem adjunxeris: municipiumque gratissimum beneficio tuo devinxeris: mihi vero etiam gratus feceris, quòd cùm semper tueri municipes meos consuevi, tum hic annus præcipuè ad meam curam, officiumque pertinet. Nam constituendi municipii causâ, hoc anno ædilem filium meum fieri volui, & fratris filium, & M. Cæsium, hominem mihi maximè necessarium (is enim magistratus in nostro municipio, nec alius ullus creari solet) quos cohonestaris, in primisque me, si resp. municipii, tuo studio, diligentia bene administrata erit. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat Q. Fusidium legatum Arpinatum.*

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

12 ALIA epistola communiter commendavi tibi legatos Arpinatium, ut potui diligentissimè: hac separatim Q. Fusidium, quo cum mihi omnes necessitudines sunt, diligentiùs commendo: 1 non ut aliquid de illa commendatione comminuam, sed ut ad hanc addam. Nam & privignus est M. Cæsii, mei maximè & familiaris, & necessarii, & fuit in Cilicia mecum tribunus militum: quo in munere ita se tractavit, ut accepisse ab eo beneficium videretur, non dedisse. Est præterea (quod apud te valet plurimùm) à nostris studiis non abhorrens. Quare velim eum quàm liberalissimè complectare: operamque des, ut in ea legatione, quam suscepit contra suum commodum, secutus auctoritatem meam, quàm maximè ejus excellat industria. Vult enim, id quod optimo cuique natura tributum est, quàm maximam laudem, cùm à nobis, qui eum impulimus, tum à municipio consequi: quod ei continget, si hac mea commendatione tuum erga se studium erit consecutus.

¶ *ARG. Commendat C. Castronium Patum Lucensem.*

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

13 L. Castronius Patus, longè princeps municipii Lucensis, est honestus, gravis, plenus officii, bonus planè vir, & cum virtutibus, tum etiam fortuna, si quid hoc ad rem pertinet, ornatus: meus autem est familiarissimus, sic prorsus, ut nostri ordinis observet neminem diligentiùs. Quare ut & meum amicum, & tua dignum amicitia, tibi commendo. Cui, quibuscumque rebus commodaveris, tibi profectò jucundum, mihi certè erit gratum. Vale.

¶ *ARG. Commendat L. Titium Strabonem ejusq; procuratorem libertum.*

M. T. C. BRUTO, S. P. D.

14 L. Titio Strabone, equite Romano, in primis honesto, & ornato, familiarissimè utor. Omnia mihi cum eo intercedunt jura summæ necessitudinis. Huic in tua provincia pecuniam debet P. Cornelius. Ea res à Volcatio, qui Romæ jus dicit, rejecta in Galliam est. Peto à te hoc diligentiùs, quam si mea res esset, quo est honestius de amicorum pecunia laborare, quàm de sua, ut negotium conficiendum cures, ipse suscipias, transigas, operamque des, quoad tibi æquum, & rectum videbitur, ut quàm commodissima conditione libertus Strabonis, qui ejus rei causa missus est, negotium conficiat, ad nummosque perveniat. Id & mihi gratissimum erit: & tu ipse L. Titium cognosces amicitia tua dignissimum. quod ut tibi curæ sit, ut omnia solent esse, quæ me velle scis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat Præcilium.*

M. T. C. C. CÆSARI, IMP. S. P. D.

15 PRÆCILIVM tibi commendo unicè, tui necessarii, mei familiarissimi, viri optimi filium: quem cum adolescentem ipsum propter ejus modestiam, humanitatem, animum, & amorem erga me singularem, mirificè diligo: tum patrem ejus, te doctus, intellexi, & didici mihi fuisse semper amicissimum. 2 En, hic ille est, de illis maximè, qui irridere, atque objurgare me solitus est, quòd me non tecum, præsertim cùm abs te honorificentissimè invitaret, conjungerem. 3 ἀλλ' ἐμὸν ἄπορον θυμὸν ἐν στήθεσιν ἔπηξεν, Ὡς νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα. audiebam enim nostros proceres clamitantes, 4 Ἄλκιμον ἦσθ', ἵνα τίς σε κακὸν ἐνέποι μετόπισθεν. Sed tamen idem me consolatur: & jam hominem perustum etiam nunc gloria, volunt incendere: atq; ita loquuntur: 5 Μὴ μάν ἀπατᾶθέι γε καὶ ἀκλειὼς ἀπόλοιμι, Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι. Sed minùs jam movent, ut vides. Itaque ab Homeri magniloquentia confero me ad vera præcepta Εὐριπίδου: 6 Μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. quem versum senex Præcilius laudat egregiè: & ait, posse eundem & 7 ἄμα πρόσω, καὶ ὀπίσω videre, & tamen nihilominus, 8 Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων. Sed, ut redeam ad id, unde cœpi: vehementer mihi gratum feceris, si hunc adolescentem humanitate tua, quæ est singularis, comprehenderis: & ad id quod ipsorum Præciliorum causa te velle arbitror, addideris cumulum commendationi meæ. Genere novo sum litterarum ad te usus, ut intelligeres, non vulgarem esse commendationem.

¶ *ARG. Commendat Apollonium P. Crassi libertum.*

M. T. C. C. CÆSARI IMP. S. P. D.

16 P. Crassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimum: & ex eo, cum ab ineunte ejus ætate bene speravissem, tum per me existimare cœpi ex iis judiciis, quæ de eo feceram, cognitis. Ejus libertum Apollonium jam tum equidem, cum ille viveret, & magni faciebam, & probabam. Erat enim & studiosus Crassi, & ad ejus optima studia vehementer aptus. itaque ab eo admodum diligebatur. Post mortem autem Crassi, eo mihi etiam dignior visus est, quem in fidem, atque amicitiam meam reciperem, quòd eos à se observandos, & colendos putabat, quos ille dilexisset, & quibus carus fuisset. Itaque & ad me in Siciliam venit, multisque in rebus mihi magno usui fuit & fides ejus, & prudentia; &, ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantùm studio, & fidelitate consequi potuit, non defuit. Quod cùm speraret, te quoque ita existimare, in Hispaniam ad te, maximè ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrarer: sed neque mihi egere commendatione videbatur, qui & in bello tecum fuisset, & propter memoriam Crassi de tuis unus esset: & si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium meum de eo judicii, quod & ipse magni æstimabat, & ego apud te valere eram expertus, ei libenter dedi. Doctum igitur hominem cognovi, & studiis optimis deditum, idque à puero. Nam domi meæ cum Diodoro Stoico, homine, meo judicio, eruditissimo, multum à puero fuit. Nunc autem incensus studio rerum tuarum, eas litteras Græcis mandare cupiebat. posse arbitror: valet ingenio: habet usum: jam pridem in eo genere studii, litteratumque versatur: satisfacere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meæ testimonium: sed tu hoc facilius multo, pro tua singulari prudentia, judicabis.

Et

---

1. *Non ut aliquid de illâ commendatione comminuam.*] Potius sic, quàm vulgò *diminuam*, aut cum Lambino, *deminuam*. Et annon elegantèr? sic editio princeps, Patavinitasque ipse Victorius sentit.

2. *En hic ille est, de illis maximè.*] Mediceus codex, & alii veteres, ut notat accuratissimus Victorius, *En*, ut Politiani Terentius in Adelphis, *En tibi resci'vit omnem rem: id nunc clamat.* Quod probo. sed quid hoc quod optimus codex Palatinus sextus, sicut & Hittorpianus scribant? *Hic ille est maximè qui irridere*, omisso illo *En*.

3. Ἀλλ' ἐμὸν, &c.) Sed meum nunquam animum in pectore inflexit: Nubes autem tegebat atra.

4. Ἄλκιμος ἦσθ'.) Strenuus esto, ut te & posterorum aliquis laudet.

5. Μὴ μὰν ἀπατᾶθέι.) Ne ignaviter & inglorie peream: sed magno aliquo facinore edito, quod audiatur à posteris.

6. Μισῶ.) Sapientem odi, qui sibi ipse non sapit.

7. Ἄμα πρόσω.) Simul à fronte & à tergo.

8. Αἰὲν ἀριστ.) Semper fortiter agere, & aliis præstare.

1. Mi-

Et tamen, quod negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id majorem in modum gratum.

¶ *ARG. Commendat M. Curium, Patris negotiantem.*

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

27 MANIVS Curius, qui Patris negotiatur, multis, & magnis de causis à me diligitur. Nam & amicitia pervetus mihi cum eo est, ut primum in forum veni, instituta: & Patris cum aliquoties antèà, tum proximè hoc miserrimo bello, domus ejus tota mihi patuit: quà si opus fuisset, tam essem usus, quàm mea. Maximum autem mihi vinculum cum eo est quasi sanctioris cujusdam necessitudinis, quòd est Attici nostri familiarissimus, eumque unum præter ceteros observat, ac diligit. Quem si tu jam tum cognosti, nuto me hoc, quod facio, facere serius. Ea est enim humanitate, & [illegible] ut eum tibi jam per se ipsum commendatum putem. Quod tamen [illegible], magnopere à te quæso, ut ad eam voluntatem, si quam in illum ante has meas litteras contulisti, quàm maximus postea commendatione cumulus accedat. Sin autem propter verecundiam suam minùs se tibi obtulit, aut nondum eum satis habes cognitum, aut quæ causa est, cur majoris commendationis indigeat: sic tibi eum commendo, ut neque majore studio quemquam, neque justioribus de causis commendare possim. Faciamque id, quod debent facere ii, qui religiosè, & sine ambitione commendant. Spondebo enim tibi, vel potiùs spondeo, in meque recipio, eos esse M. Curii mores: eamque tum probitatem, tum etiam humanitatem, ut eum & amicitia tua, & tam accurata commendatione, si tibi sit cognitus, dignum iis existimaturus. Mihi certè gratissimum feceris, si intellexero, has litteras tantum, quantum scribens confidebam, apud te pondus habuisse.

¶ *ARG. Agit gratias de optima in Atticum voluntate.*

CICERO SERVIO S.

28 NON concedam, ut Attico nostro, quem elatum lætitia vidi, jucundiores tuæ suavissimæ ad eum, & humanissimè scriptæ litteræ, fuerint, quàm mihi. Nam etsi utrique nostrum propè æquè gratæ erant: tamen ego admirabar magis, te, quasi rogatus, aut certè admonitus, liberaliter Attico respondisses, (quod tamen dubium nobis, quin ita futurum fuerit, non erat) ultro ad eum scripsisse, eique nec opinanti voluntatem tuam tantam per litteras detulisse. De quo non modò rogare te, ut eo studiosius mea quoque causa facias, non debeo (nihil enim cumulatius fieri potest, quàm polliceris) sed ne gratias quidem agere, quod tu & ipsius causa, & tua sponte feceris. Illud tamen dicam, mihi id, quod fecisti, esse gratissimum. Tale enim tuum judicium de homine eo, quem unicè diligo, non potest mihi non summè esse jucundum. Quod cùm ita sit, esse gratum necesse est. Sed tamen, quum mihi, pro conjunctione nostra, vel peccare apud te in scribendo licet: utrumque eorum, quæ negavi mihi facienda esse, faciam. Nam & ad id, quod Attici causa te ostendisti esse facturum, tantum velim addas, quantum ex nostro amore accessionis fieri potest. Et, quod modo verebar tibi gratias agere, nunc planè ago, teque ita existimare volo, quibuscumque officiis in Epirotieis, reliquisque rebus Atticum obstrinxeris, iisdem me tibi obligatum fore.

¶ *ARG. Commendat Lysonem.*

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

29 CUM Lysone Patrensi est mihi quidem hospitium vetus; quam ego necessitudinem sancte colendam puto: sed ea causa etiam cum aliis compluribus: familiaritas tanta nullo cum hospite: & ea cum officiis ejus multis, tum etiam consuetudine quotidiana sic est aucta, ut nihil sit familiaritate nostra conjunctius. Is cùm Romæ annum propè ita fuisset, ut mecum viveret, etsi eramus in magna spe, te meis litteris, commendationeque diligentissimè facturum, id quod fecisti, ut ejus rem, & fortunas absentis tuerere: tamen quòd in unius potestate erant omnia, & quòd Lyso fuerat in nostra causa, nostrisque præsidiis, quotidie aliquid timebamus. Effectum tamen est & ipsius splendore, & nostro, reliquorumque hospitum studio, ut omnia, quæ vellemus, à Cæsare impetrarentur: quod intelliges ex iis litteris, quas Cæsar ad te dedit. Nunc non modo non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti jam omnia: sed eo vehementiùs à te contendimus, ut Lysonem in fidem, necessitudinemque tuam recipias. cujus dubia fortuna timidiùs tecum agebamus, verentes, ne quid accideret ejusmodi, ut ne tu quidem mederi posses: explorata verò ejus incolumitate, o[illegible] Quæ ne singula enumerem, totam tibi domum commendo. In his adolescentem filium ejus, quem C. Mænius Gemellus cliens meus, cùm in calamitate exilii sui Patrensis civis factus esset, Patrensium legibus adoptavit: ut ejus ipsius hereditatis jus causamque tueare. Caput illud est, ut Lysonem, quem ego virum optimum, gratissimumque cognovi, recipias in necessitudinem tuam. Quod si feceris, non dubito, quin in eo diligendo, ceteriisque posteà commendando, idem, quod ego, iis judicii, & voluntatis habiturus. Quod cum fierà vehementer studeo, tum etiam illud vereor, ne si minùs cumulatè videbere fecisse aliquid ejus causa, me ille negligenter scripsisse putet, non te oblitum mei. Quanti tamen me faceres, cùm ex sermonibus quotidianis meis, tum ex epistolis etiam tuis potuit cognoscere.

¶ *ARG. Commendat Asclaponem medicum.*

CICERO SERVIO S.

30 ASCLAPONE Patrensi, medico, utor valde familiariter, ejusque cùm consuetudo mihi jucunda fuit, tum ars etiam, quam sum expertus in valitudine meorum. In quâ mihi cum ipsa scientia, tum etiam fidelitate, benivolentiaque satisfecit. Hunc igitur tibi commendo: & à te peto, ut des operam, ut intelligat, diligenter me scripsisse de sese, meamque commendationem usui magno sibi fuisse. Erit id mihi vehementer gratum.

¶ *ARG. Commendat M. Æmilium Avianum & C. Avianum Hammonium.*

M. T. C. SER. SULPICIO, S. P. D.

31 M. Æmilius Avianus ab ineunte adolescentia me observavit, semperque dilexit, vir cùm bonus, tum perhumanus, & omni genere officii diligendus. Quem si arbitrarer esse Sicyone & nisi auditem ibi eum etiam nunc, ubi ego reliqui, Cibyræ commorari, nihil esset necesse plura me ad te de eo scribere. Perficeret enim ipse profectò suis moribus, suaque humanitate, ut sine cujusquam commendatione diligeretur abs te non minùs, quàm & à me, & à ceteris suis familiaribus. Sed cùm illum abesse putem, commendo tibi in majorem modum domum ejus, quæ est Sicyone, remque familiarem, maximè Cajum Avianium Hammonium, libertum ejus, quem quidem tibi etiam suo nomine commendo. Nam cùm propterea mihi est probatus, quod est in patronum suum officio, & fide singulari, tum etiam in me ipsum magna officia contulit, mihique molestissimis temporibus ita fideliter, benivoleque præstò fuit, ut si à me manumissus esset. Itaque peto à te, ut eum Hammonium, & in patroni ejus negotio sic tueare, ut ejus procuratorem, quem tibi commendo, & ipsum suo nomine diligas, habeasque in numero tuorum, hominem pudentem, & officiosum cognosces, & dignum, qui à te diligatur.

¶ *ARG. Commendat T. Manlium.*

CICERO SERVIO S.

22 T. Manlium, qui negotiatur Tespiis, vehementer diligo. Nam & semper me coluit, diligentissimeque observavit, & à studiis nostris non abhorret. Accedit eo, quòd Varro Murena magnopere ejus causa vult omnia: qui tamen existimavit, etsi suis litteris, quibus tibi Manlium commendabat, valde confideret: tamen mea commendatione aliquid accessionis fore. Me quidem cùm Manlii familiaritas, tum Varronis studium commovit, ut ad te quàm accuratissimè scriberem. Gratissimum igitur mihi feceris, si huic commendationi meæ tantum tribueris, quantum cui tribuisti plurimum: id est, si te Manlium, quàm maximè, quibuscumque rebus honestè, ac pro tua dignitate poteris, juveris, atque ornaveris. Ex ipsiusque præterea gratissimis, & humanissimis moribus confirmo tibi, te eum, quem soles, fructum à bonorum virorum officiis capturum, esse capturum.

¶ *ARG. Commendat L. Cossinium.*

CICERO SERVIO S.

23 L. Cossinio, amico, & tribuli tuo, valde familiariter utor. Nam & inter nosmetipsos vetus usus intercedit: & Atticus noster majorem etiam mihi cum Cossinio consuetudinem fecit. Itaque tota Cossinii domus me diligit, in primisque libertus ejus, L. Cossinius Anchialus, homo & patrono, & patroni necessariis, quo in numero ego sum, probatissimus. Hunc tibi ita commendo ut, si meus libertus esset, eodemque apud me loco esset, quo & est apud patronum suum, majore studio commendare non possem. Quare pergratum mihi feceris, si eum in amicitiam tuam receperis: atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, juveris. Id & mihi vehementer gratum erit, & tibi postea jucundum. Hominem enim summa probitate, humanitate, observantiaque cognosces.

¶ *ARG. Commendat Lysonem.*

CICERO SERVIO S.

24 Cum anteà capiebam ex officio meo voluptatem, quòd meminerim, quàm tibi diligenter Lysonem, hospitem, & familiarem meum, commendassem, tum verò postea quam ex litteris ejus cognovi, tibi eum falso suspectum fuisse, vehementissimè lætatus sum, me tam diligentem in eo commendando fuisse. Ita enim scripsit ad me, sibi meam commendationem maximo adjumento fuisse, quod ad te delatum diceret, sese contra dignitatem tuam Romæ de te loqui solitum esse. De quo etsi pro tua facilitate, & humanitate purgatum se tibi scribit esse: tamen primùm, ut debeo, tibi gratias ago, cùm tantum litteræ meæ potuerunt, ut, his lectis, omnem offensionem suspicionis, quam habueras de Lysone, deponeres: deinde credas mihi affirmanti velim, me hoc non pro Lysone magis, quàm pro omnibus scribere, hominem esse neminem, qui unquam mentionem sine tua summa laude, fecerit. Lyso verò cùm mecum prope quotidie esset, unaque viveret; non solum quia me libenter audire arbitrabatur, sed quia libentiùs ipse loquebatur, omnia mihi tua & facta, & dicta laudabat. Quapropter etsi à te ita tractatur, ut jam non dubitet commendationem meam, unisque se litteris meis omnia consecutum putet: tamen à te peto in majorem modum, ut eum etiam atque etiam tuis officiis, liberalitate complectare. Scriberem ad te, qualis vir esset, ut superioribus litteris feceram, nisi eum jam per seipsum tibi satis esse notum arbitrarer.

¶ *ARG. Commendat Hagesaretum.*

CICERO SERVIO S.

25 Hagesaretus Larissæus, magnis meis beneficiis ornatus in consulatu meo, memor, & gratus fuit: meque postea diligentissimè coluit. Eum tibi magnopere commendo, ut & hospitem meum & familiarem: & gratum hominem, & virum bonum, & principem civitatis suæ: & tua necessitudine dignissimum. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat, hanc meam commendationem magnum apud te pondus habuisse.

¶ *ARG. Commendat L. Mescinium.*

CICERO SERVIO S.

26 L. Mescinius ea mecum necessitudine conjunctus est, quòd mihi quæstor fuit. Sed hanc causam, quam ego, ut à majoribus accepi, semper gravem duxi, fecit virtute & humanitate sua justiorem. Itaque [illegible] ut nec familiarior [illegible] Mescinius. Is quamquam confidere videbatur, & sua causa, quæ honestè posses, libenter esse facturum, 1 magnum esse tamen speravit apud te meas quoque litteras. Id cùm ipse ita judicabat, tum pro familiari consuetudine sæpe ex me audierat, quàm suavis esset inter nos, & quanta conjunctio. Peto igitur à te, tanto scilicet studio, quanto intelligis debere me petere pro homine tam mihi necessario, & tam familiari: ut ejus negotia, quæ sunt in Achaja, ex eo, quòd heres est M. Mindio, fratri suo, qui Eli negotiatus est, explices, & expedias cùm jure, & potestate, quam habes, tum etiam auctoritate, & consilio tuo. Sic enim præscripsimus iis quibus ea negotia mandavimus, ut omnibus in rebus, quæ in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro, & quod commodo tuo fieri posset, te disceptatore uterentur. Id ut honoris mei causa suscipias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Illud præterea, si non alienum tua dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum: si qui difficiliores erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quum cum senatore res est, Romam rejeceris. Quod quò minore dubitatione facere possis, litteras ad te a M. Lepido consule, non quæ te aliquid juberent, (neque enim id tuæ dignitatis esse arbitramur) sed quodam modo quasi commendatitias sumsimus. Scriberem, quàm id beneficium bene apud Mescinium posituras esses, nisi & te scire confiderem, & mihi peteretem. Sic enim velim existimes, non minùs me de illius re laborare, quam ipsum de sua. Sed cùm illum studeo quàm facillime ad suum pervenire: tum illud laboro, ut non minimum hac mea commendatione se consecutum arbitretur.

¶ *ARG. Commendat C. Avianum. Laudat Servium filium.*

CICERO SERVIO S.

27 Licet eodem exemplo sæpius tibi hujus generis litteras mittam, cum gratias agam, quòd meas commendationes tam diligenter observes; quod feci in aliis, & faciam, ut video, sæpius: sed tamen non parcam operæ, & ut vos soletis in formulis, *sic ego in epistolis de eadem re alio modo.* C. Avianus igitur Hammonius incredibile s mihi gratias per litteras egit, & suo, & Æmilii, Aviani, patroni sui, nomine, nec liberalius, nec honorificentius potuisse tractari; nec se præsentem, nec rem familiarem absentis patroni sui. Id mihi cùm jucundum est eorum causa, quos tibi ego summa necessitudine, & summa conjunctione adductus commendaveram, quòd M. Æmilius unus est ex meis familiarissimis, atque intimis, maximeque necessarius homo, & magnis meis beneficiis devinctus, & prope omnium, qui mihi debere aliquid videntur, gratissimus;

---

1. *Magnum esse tamen speravit apud te meas quoque litteras.*] Summo cum judicio hunc locum primus P. Victorius restituit, cujus tamen genus dicendi Manutio non satisfacit; non novum, quem & certissimis argumentis nimis strabum fuisse industriæ & gloriæ Victorianæ possum convincere; & præterea non semper teretes aures attendisse vel habuisse. Eam, me quis de ea dubitet, lectionem reperi in Palatinis duobus optimis, Vaticani excerptis, deletaque erat dudum ex Mediceo, in prima editione, ab Ignatio, illa cauda duarum vocum, *pendus habituras.*

1. *Quod*

simus: tum multo jucundius, te esse in me tali voluntate, ut plus prosis amicis meis, quàm ego præsens fortasse prodessem: credo, quòd magis ego dubitarem, quid illorum causa facerem, quàm tu, quid mea. Sed hoc non dubito, quin existimes mihi esse gratum. Illud te rogo, ut illos quoque gratos homines esse putes: quod ita esse tibi promitto, atque confirmo. Quare velim, quidquid habent negotii, des operam, quod commodo tuo fiat, ut, te obtinente Achajam, conficiant. Ego cum tuo Servio jucundissime, conjunctissimè vivo: magnamque cum ex ingenio ejus, singularique studio, tum ex virtute, & probitate voluptatem capio.

¶ *ARG. Commendat L. Mescinium, & Lacedæmonios.*

CICERO SERVIO, S.

28 ETSI libenter petere à te soleo, si quid opus est meorum cuipiam: tamen multo libentiùs gratias tibi ago, cum feceris aliquid commendatione mea; quod semper facis. Incredibile est enim, quas mihi gratias omnes agant, etiam mediocriter à me tibi commendati: quæ mihi omnia grata: sed de L. Mescinio gratissimum. Sic enim est mecum locutus, te, ut meas literas legeris, statim procuratoribus suis pollicitum esse omnia: multò vero plura, & majora fecisse. Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse) velim existimes, mihi te fecisse gratissimum. Quod quidem hoc vehementiùs lætor, quòd ex ipso Mescinio te video magnam capturum voluptatem. Est enim in eo cum virtus, & probitas, & summum officium, summaque observantia: tum studia illa nostra, quibus anteà delectabamur, nunc etiam vivimus. Quod reliquum est, velim augeas tua in eum beneficia omnibus rebus, quæ te erunt dignæ. Sed duo, quæ te nominatim rogo: Primum, ut, si quid satisdandum erit, AMPLIUS EO NOMINE NON PETI, cures, ut satisdetur fide mea. Deinde, cum ferè consistat hereditas in iis rebus, quas avertit Oppia, quæ uxor Mindii fuit: adjuves, ineasque rationem, quemadmodum ea mulier Romam perducatur: quod si putarit illa fore, ut opinio nostra est, negotium conficiemus. Hoc ut assequamur, te vehementer etiam atque etiam rogo. Illud, 1 quod supra scripsi, id * in meque recipio, te ea, quæ fecisti Mescinii causa, quæque feceris, ita bene collocatum, ut ipse judices, homini te gratissimo, jucundissimo benigne fecisse. Volo enim, ad id, quod mea causa fecisti, hoc etiam accedere. Nec Lacedæmonios dubitare arbitror, quin ipsi sua, majorumque suorum auctoritate satis commendati sint fidei, & justitiæ tuæ: & ego, qui te optimè novissem, non dubitavi, quin tibi notissima & jura, & merita populorum essent. Itaque cum à me peteret Philippus Lacedæmonius, ut tibi civitatem commendarem: etsi memineram, me ei civitati omnia debere: tamen respondi, commendatione Lacedæmonios apud te non egere. Itaque sic velim existimes, me omneis Achajæ civitates arbitrari pro horum temporum perturbatione feliceis, quòd his tu præsis: eundemque me ita judicare, te, quod unus optimè nosses, non nostra solùm, sed etiam Græciæ monumenta omnia, tua sponte amicum Lacedæmoniis & esse, & fore. Quare tantum à te peto, ut, cum ea facies Lacedæmoniorum causa, quæ tua fides, amplitudo, justitia postulat: ut his, si tibi videbitur, significes, te non molestè ferre, quòd intelligas ea quæ facias, mihi quoque grata esse. Pertinet enim ad officium meum, eos existimare, curæ mihi suas res esse. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat Capitonem pro hereditate Antistii.*

M. T. C. L. PLANCO, S. D.

NON dubito, quin scias, in iis necessariis, qui tibi à 29
patre relicti sunt, me tibi esse vel conjunctissimum, non his modo causis, quæ speciem habeant magnæ conjunctionis, sed iis etiam, quæ familiaritate, & consuetudine tenentur; quam scis mihi jucundissimam cum patre tuo, & summam fuisse. Ab his initiis noster in te amor profectus, auxit paternam necessitudinem, & eo magis, quod intellexi, ut primum per ætatem judicium facere potueris, quanti quisque tibi faciendus esset, me à te in primis cœptum esse observari, coli, diligi. Accedebat non mediocre vinculum cum studiorum, quod ipsum est per se grave: tum eorum studiorum, earumque artium, quæ per se ipsæ eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt. Exspectare te arbitror, hæc tam longè repetita principia quo spectent. Id primum ergo habeto, non sine magna, justaque causa hanc à me commemorationem esse factam. C. Atejo Capitone utor familiarissime. Notæ tibi sunt varietates meorum temporum. in omni genere, & honorum & laborum meorum, & animus, & opera, & auctoritas, & gratia, 2 etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit, & patuit & temporibus, & fortunæ meæ. Hujus propinquus fuit T. Antistius: qui cum fortè quæstor Macedoniam obtineret, neque ei successum esset, Pompejus in eam provinciam cum exercitu venit. Facere Antistius nihil potuit. Nam, si potuisset, nihil ei fuisset antiquius, quàm ad Capitonem, quem ut parentem diligebat, reverti: præsertim cum sciret, quanti is Cæsarem faceret, semperque fecisset. Sed oppressus, tantum attigit negotii, quantum recusare non potuit. Cum signaretur argentum Apolloniæ, non possum dicere, eum præfuisse, neque possum negare affuisse, sed non plus duobus, an tribus mensibus. Deinde abfuit à castris: fugit omne negotium. hoc mihi, ut testi velim credas. meam enim ille mœstitiam in illo bello videbat, mecum omnia communicabat. Itaque abdidit se in intimam Macedoniam, quò potuit longissimè à castris, non modò ut non præesset ulli negotio, sed etiam ut ne interesset quidem. Is post prœlium se ad hominem necessarium, Aulum Plautium in Bithyniam contulit. Ibi eum Cæsar cum vidisset, nihil aspere, nihil acerbè dixit, Romam jussit venire. Ille in morbum continuo incidit: ex quo non convaluit. Æger Corcyram venit; ibi est mortuus, testamento, quod Romæ Paullo & Marcello consulibus fecerat, heres ex parte dimidia, & tertia est Capito. in sextante sunt ii, quorum pars sine ulla cujusquam querela publica potest esse; ea est ad H S XXX. Sed de hoc Cæsar viderit. Te mihi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis, & omni cursu nostro totius vitæ simillimo, rogo, & à te ita peto, ut majore cura, majore studio nullo possim, ut hanc rem suscipias: meam putes esse: enitare, contendas, efficias, ut mea commendatione, tuo studio, Cæsaris beneficio, hæreditatem propinqui sui C. Capito obtineat. Omnia, quæ potui in hac summa tua gratia, ac potentia à te impetrare, si petiissem, ultro te ad me detulisse putabo, si hanc rem impetravero. Illud fore tibi adjumento spero, cujus ipse Cæsar esse optimus judex potest: semper Cæsarem Capito coluit & dilexit: Sed ipse

1. *Quod supra scripsi, id * in meque recipio.*] Secuti sumus Victorium ita hunc locum ut mancum notantem. In Palatino sexto, ut volgò editus est, scribitur, *id tibi confirmo, in meque recipio.* sed ut ex optimo libro descriptus est, ita non admodum verus est, ut monachus qui tanam viderit, eam aliunde exemplaribus inspectis implerit. prima editio: *illud quod supra scripsi, id in me recipio.* Palatinus primus: *id illud in me recipio.*

2. *Etiam res familiaris C. Capitonis præsto fuit & patuit.*] Sic in libris suis reperit Vrsinus: in nostris tamen omnibus, Palatinis sex, Gruterianos editione prima, *paruit.* sed quoniam *patuit* admisit Victorius, & ex eo Lambinus, exstatque in Vaticani excerptis, non admodum incommodum visum fuit esse sententiæ, præsertim cum illi respondeat in officiis: *Nec ita claudenda est res familiaris, & eam benignè ac aperire nos possit.* Ego interim non damno vt *paruit*, imò jam melius placet: ac quoniam in hac editione præcipuè æmulamur Victorium; non licuit hic ab ipso devertere. Dicam cum Deo alibi plura super hac re.

I. L. Man-

hujus rei testis est: novi hominis memoriam. Itaque nihil te doceo. tantum tibi sumito pro Capitone apud Cæsarem, quantum ipsum meminisse senties. Ego, quod in meipso experiri potui, ad te deferam. In eo quantum sit ponderis, tu videbis. Quam partem in rep. causamque defenderim, per quos homines, ordinesque steterim, quibusque munitus fuerim, non ignoras. Hoc mihi velim credas: si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Cæsaris voluntate, quòd intellexerim scire ipsum Cæsarem, me invitissimum fecisse: id feci aliorum consilio, hortatu, auctoritate: quod fuerim moderatior, temperatiorque, quàm in ea parte quisquam, id me fecisse maximè auctoritate Capitonis: cujus simileis si reliquos necessarios habuissem, reip. fortasse nonnihil, mihi certè plurimum profuissem. Hanc rem, mi Plance, si effeceris, meam de tua erga me benivolentia spem confirmaveris ipsum Capitonem, gratissimum, officiosissimum, optimum virum, ad tuam necessitudinem, tuo summo beneficio adjunxeris.

¶ *ARG. Commendat L. Manlium in hereditate fraterna.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

30 1 L. Manlius est Sosis is fuit Catinensis: sed est una cum reliquis Neapolitanis civis Romanus factus, decurioque Neapoli. erat enim adscriptus in id municipium ante civitatem, sociis, & Latinis datam. Ejus frater Catinæ nuper mortuus est. Nullam omnino arbitramur de ea hereditate controversiam eum habiturum: & est hodie in bonis: sed, quum habet præterea negotia vetera in Sicilia sua: & hanc hereditatem fraternam, & omnia ejus tibi commendo, in primisque ipsum virum optimum, mihique familiarissimum, his studiis litterarum, doctrinæque præditum, quibus ego maximè delector. Peto igitur abs te, ut eum, sive aberit, sive non venerit in Siciliam, in meis intimis, maximeque necessariis scias esse: itaque tractes, ut intelligat, meam commendationem sibi magno adjumento fuisse.

¶ *ARG. Commendat C. Flavium.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

31 C. Flavio, honesto, & ornato equite Romano, utor valde familiariter. Fuit enim generi mei, C. Pisonis, pernecessarius: meque diligentissime observat & ipse, & L. Flavius, frater ejus. Quapropter velim honoris mei causa, quibus rebus honestè, & pro tua dignitate poteris, quam honorificentissime, & quàm liberalissime C. Flavium tractes. Id mihi sic erit gratum, ut gratius esse nihil possit. Sed præterea tibi affirmo, neque id ambitione adductus facio, sed cum familiaritate, & necessitudine, tum etiam veritate: te ex C. Flavii officio, & observantia, & præterea splendore, atque inter suos gratia, magnam voluptatem esse capturum.

¶ *ARG. Commendat Archagathum & Philonem hospites suos.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

32 IN Halesina civitate, tam lauta, tamque nobili, conjunctissimos habeo & hospitio, & familiaritate M. & C. Clodios, Archagatum, & Philonem. sed vereor, ne, quia complureis tibi præcipuè commendo, exæquare videar ambitione quadam commendationes meas. quamquam à te quidem cumulatè satisfit & mihi, & meis omnibus. Sed velim sic existimes, hanc familiam, & hos, mihi maximè esse conjunctos vetustate, officiis, benivolentia. Quamobrem peto à te in majorem modum, ut his omnibus in rebus, quantum tua fides dignitasque patietur, commodes. Id si feceris, erit mihi vehementissime gratum.

¶ *ARG. Commendat Cn. Otacilii Nasonis negotia & libertos.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

CN. Otacilio Nasone utor familiarissimè, ita profsus, 33
ut illius ordinis nullo familiarius. Nam & humanitate ejus, & probitate in consuetudine quotidiana magnopere delector. Nihil jam opus est exspectare te, quibus eum verbis tibi commendem, quo sic utar, ut scripsi. Habet is in provincia tua negotia, quæ procurant liberti, Hilarus, Antigonus, Demostratus: quos tibi, negotiaque omnia Nasonis, non secus commendo, ac si mea essent. Gratissimum mihi feceris, si intellexero, hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse.

¶ *ARG. Commendat Lysonem hospitem suum.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

A VITVM mihi hospitium est cum Lysone, Lysonis fi- 34
lio, Lilybitano, valdeque ab eo observor: cognovique dignum & patre, & avo. est enim nobilissima familia. Quapropter commendo tibi majorem in modum rem, domumque ejus: magnoque opere abs te peto, cures, ut is intelligat, meam commendationem maximo sibi apud te, & adjumento, & ornamento fuisse. Vale.

¶ *ARG. Commendat C. Avianum Philoxenum.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

C. Avianus Philoxenus, antiquus est hospes meus, & 35
præter hospitium, valde etiam familiaris: quem Cæsar meo beneficio in Novocomenseis retulit. Nomen autem Aviani secutus est, quod homine nullo plus est usus, quàm Flacco Aviano, meo, quemadmodum te scire arbitror, familiarissimo. Quæ ego omnia collegi, ut intelligeres, non vulgarem esse comendationem hanc meam. Peto igitur abs te, ut omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei commodes; habeasque in numero tuorum: perficiasque, ut intelligat, has litteras meas magno sibi usui fuisse. Erit id mihi majorem in modum gratum.

¶ *ARG. Commendat Demetrium Megam in jure civitatis & omnibus.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

CUM Demetrio Mega mihi vetustum hospitium est: 36
familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Cumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset: eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, nihil esse, quod de Mega vereretur: beneficium suum in eo manere. Hoc te scire volui, ut eum in civium Romanorum numero haberes. Ceterisque in rebus tibi eum ita commendo, ut majore studio neminem commendarim. Gratissimum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, meam commendationem magno ornamento fuisse.

¶ *ARG. Commendat Hippiam in liberatione bonorum.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

2 HIPPIAM, Philoxeni filium, Calactinum hospitem, 37
& necessarium meum, tibi commendo in majorem modum. Ejus bona, quemadmodum ad me delata res est, publicè possidentur alieno nomine, contra leges Calactinorum. Id si ita est, etiam sine mea commendatione ab æquitate tua res ipsa impetrare debet, ut ei subvenias. Quoquo modo autem se res habet, peto à te, ut honoris mei causa, eum expedias, tantumque ei commodes & in hac

1. *L. Manlius est Sosis.*] Alii *Susis*. parum quidem interesse, & exiguum esse videtur mutatio: sed ut nos vidimus in Palatino primo, editionibus, vetustissima, ac Florentina, P. Victorii ita bonum factum esse judicavimus edere.

2. *Hippiam Philoxeni filium Calactinum.*] Sic invenit in suis libris Victorius, expressitque Lambin. nos in Palatino sexto, sicut in Vittorpiano *Calactinorum* ostendimus. Si quid præterea in his epistolis, quæ ferè nominibus clientium atque amicorum totæ contextæ sunt, immutatum fuerit, id scias nos auctoritate mss. & præeunte P. Victorio, viro ad unguem facto & accurato, fecisse. nam singulorum rationes promere, immensæ molis earum esset. Vulgo: *Calactinum*.

facere, & in ceteris, quantum tua fides, dignitasq; patietur. Id mihi vehementer gratum erit.

¶ *ARG. Commendat L. Bruttii negotia & procuratores.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

38 L. Bruttius, eques Rom. adolescens omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis est, meque observat diligentissimè: cujus cum patre magna mihi fuit amicitia jam inde à quæstura mea Siciliensi. Omnino nunc ipse Bruttius Romæ mecum est: sed tamen domum ejus, & rem familiarem, & procuratores tibi sic commendo, ut majore studio commendare non possim. Gratissimum mihi feceris, si curaris, ut intelligat Bruttius, id quod ei recepi, hanc meam commendationem sibi magno adjumento fuisse.

¶ *ARG. Commendat Titurnium Rufum.*

M. T. C. ACILIO PROC. S. P. D.

39 CUM familia Titurnia necessitudo mihi intercedit vetus: ex qua reliquus est M. Titurnius Rufus, qui mihi omni diligentia, atque officio est tuendus. Est igitur in tua potestate, ut ille in me satis sibi præsidii putet esse. Quapropter eum tibi commendo in majorem modum; & abs te peto, efficias, ut is commendationem hanc intelligat sibi magno adjumento fuisse. Erit mihi vehementer gratum.

¶ *Commendat L. & C. Aurelios fratres.*

M. T. C. Q. ANCHARIO, Q. F. PROC. S. P. D.

40 L. & C. Aurelios, C. filios, quibus & ipsis, & patre eorum, viro optimo, familiarissimè utor, commendo tibi majorem in modum, adolescenteis omnibus optimis artibus ornatos, meos pernecessarios, tua amicitia dignissimos. Si ulla mea apud te commendatio valuit, quod scio multas plurimùm valuisse: hæc ut valeat, rogo. Quòd si eos honorificè, liberaliterque tractaris: & tibi gratissimos, optimosque adolescenteis adjunxeris, & mihi gratissimum feceris. Vale.

¶ *ARG. Commendat denuo L. Lucejum.*

M. T. C. L. CULLEOLO, S. P. D.

41 QUAM feceris L. Lucceji causa scire te planè volo, te homini gratissimo commodasse: & cum ipsi, quæ fecisti, pergrata sunt: tum Pompejus quotiescumque me videt, (videt autem sæpe) gratias tibi agit singulareis. Addo etiam illud, quod tibi jucundissimum esse certò scio, me ipsum ex tua erga Luccejum benignitate, maxima voluptate affici. Quod superest, quamquam mihi non est dubium, quin cum anteà nostra causa, nunc jam etiam tuæ constantiæ gratia, mansurus sis in eadem ista liberalitate: tamen abs te vehementer etiam atque etiam peto, ut ea, quæ initiò ostendisti, deinceps fecisti, ad exitum augeri, & cumulari per te velis. Id & Luccejo, & Pompejo valde gratum fore, teque apud eos præclarè positurum confirmo, & spondeo. De republ. deque his negotiis, cogitationibusque nostris perscripseram ad te diligenter paucis antè diebus: easque litteras dederam pueris tuis.

¶ *ARG. Commendat L. Lucceji procuratores.*

M. T. C. L. CULLEOLO PROC. S. P. D.

42 1 L. Luccejus meus, homo omnium gratissimus, mirificas tibi apud me gratias egit, cùm diceret, omnia te cumulatissimè, & liberalissimè procuratoribus suis pollicitum esse. Cùm oratio tua tam ei grata fuerit, quàm gratam rem ipsam existimas fore, cùm, ut spero, quæ pollicitus es, feceris? Omnino ostenderunt Bulliones, sese Luccejo Pompeji arbitratu satisfacturos. Sed vehementer opus est nobis, & voluntatem, & auctoritatem, & imperium tuum accedere. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo. Illudque mihi gratissimum est, quòd ita sciunt Lucceji procuratores, & ita Luccejus ipse ex litteris tuis, quas ad eum misisti, intellexit, hominis nullius apud te auctoritatem, aut gratiam valere plus, quàm meam. Id ut re experiatur, iterum, & sæpiuste rogo.

¶ *ARG. Commendat L. Oppium, L. Egnatii Rufi procuratorem.*

M. T. C. QVINTIO GALLIO, S. P. D.

43 ETSI plurimis rebus spero fore, ut perspiciam, quod tamen jampridem perspicio, me à te amari: tamen nunc ea causa tibi datur, in qua facilè declarare possis tuam erga me benivolentiam. L. Oppius, Marci filius, Philomeli negotiatur, homo mihi familiaris, cum tibi unicè commendo: eoque magis, quod cùm ipsum diligo, tum quòd negotia procurat L. Egnatii Rufi: quo ego uno equite Romano familiarissimè utor, & qui consuetudine quotidiana, tum officiis plurimis, maximisque mihi conjunctus est. Oppium igitur præsentem ut diligas, Egnatii absentis tem ut tueare, æquè à te peto, ac si mea negotia essent. Velim memoriæ tuæ causa des litterarum aliquid, quæ tibi in provincia reddantur: sed ita conscribas, ut tum, cùm eas leges, facilè recordari possis hujus meæ commendationis diligentiam. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Eundem L. Oppium iterum commendat.*

CICERO GALLIO, S.

44 ETSI ex tuis, & ex L. Oppii, familiarissimi, litteris cognovi, te memorem commendationis meæ fuisse, idque pro tua summa erga me benivolentia, proque nostra necessitudine minimè sum admiratus: tamen etiam atque etiam tibi L. Oppium præsentem, & L. Egnatii, mei familiarissimi, absentis negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritasque, ut, si mea res esset, non magis laborarem. Quapropter gratissimum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat, me à te tantum amari, quantum ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque ut facias, vehementer te rogo.

¶ *ARG. Anchialum L. Egnatii servum commendat.*

M. T. C. APPULEJO PROQVÆSTORI, S. P. D.

45 LEGNATIO uno, equite Romano, vel familiarissimè utor. Ejus Anchialum servum, negotiaque, quæ habet in Asia, tibi commendo, non minore studio, quàm si rem meam commendarem: Sic enim existimes velim, mihi cum eo non modò quotidianam consuetudinem summam intercedere, sed etiam officia magna, & mutua nostra inter nos esse. Quamobrem etiam atque etiam à te peto, ut cures, ut intelligat, me ad te satis diligenter scripsisse. nam de tua erga me voluntate non dubitabat. Id ut facias, te etiam atque etiam rogo.

¶ *ARG. Commendat L. Nostium Zoilum coheredem.*

M. T. C. APPULEJO PROQVÆSTORI, S. P. D.

46 L. NOSTIVS Zoilus, est coheres meus: heres autem patroni sui. ea re utrumque scripsi, ut & mihi cum illo causam amicitiæ scires esse, & hominem probum existimares, qui patroni judicio ornatus esset. Eum tibi igitur sic commendo, ut unum ex nostra domo. Valde mihi gratum erit, si curaris, ut intelligat, hanc commendationem sibi apud te magno adjumento fuisse.

¶ *ARG. Commendat Egnatium.*

M. T. C. SILIO, S. P. D.

47 QVID ego tibi commendem eum, quem tu ipse diligis? Sed tamen, ut scires, eum à me non diligi solum, verùm etiam amari, ob eam rem tibi hæc scribo.

1. *Luccejus Luccejus meus, homo omnium.*] Rectissimè expunxit Victorius post *meus* Tò *familiarissimus* quod æquè non comparet in Palatino primo, Steyvechiano, Vaticani excerptis. Palatinus tamen sextus, & Hittorpianus, qui codices in multis conjurant, *meus familiaris*, quo errore, quoto judicio præditi vident.

Omnium tuorum officiorum, quæ & multa, & magna sunt, mihi gratissimum fuerit, si ita tractaris Egnatium, ut sentiat, & se à me, & me à te amari. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo. Illa nostra scilicet ceciderunt. Utamur igitur vulgari consolatione. Quid si melius hoc? Sed hæc coràm. Tu fac, quod facis, ut me ames, teque amari à me scias.

¶ *ARG. Commendat Cyprios & Paphios.*

M. T. C. C. SEXTILIO RUFO, QVÆST. S. P. D.

42 OMNEIS tibi commendo Cyprios, sed magis Paphios: quibus tu quæcumque commodaris, erunt mihi gratissima. Eoque facio libentius, ut eos tibi commendem, quòd & tuæ laudi, cujus ego fautor sum, conducere arbitror, cùm primus in eam insulam quæstor veneris, ea te instituere, quæ sequantur alii: quæ, ut spero, facilius consequere, si & P. Lentuli, necessarii tui, legem, & ea, quæ à me constituta sunt, sequi volueris. Quam rem tibi confido magnæ laudi fore.

¶ *ARG. Commendat Q. Pomp. Sext. filium.*

CICERO CURIO, PROC. S. P. D.

49 Q. POMPEIVS, Sext. filius, multis, & veteribus causis necessitudinis mihi conjunctus est. Is, cum antea meis commendationibus & rem, & gratiam, & auctoritatem suam tueri consueverit: nunc profectò, te provinciam obtinente, meis litteris assequi debet, ut nemini se intelligat commendatiorem umquam fuisse. Quamobrem à te majorem in modum peto, ut, cùm omnes meos æquè, ac tuos observare pro nostra necessitudine debeas, hunc in primis ita in tuam fidem recipias, ut ipse intelligat, nullam rem sibi majori usui, aut ornamento, quam meam commendationem esse potuisse.

¶ *ARG. Commendat M. Curium.*

M. T. C. AUCTO, PROC. S. D.

50 SI tibi hoc mihi pro tua in me observantia, quam penitus perspexi, quamdiu Brundisii fuimus, ut ad te familiariter, & quasi pro meo jure scriberem, si quæ res esset, de qua valde laborarem, M. Curius, qui Patris negotiatur, ita mihi familiaris est, ut nihil possit esse conjunctius. Multa illius in me officia, & multa in illum mea quoque: maximum est, summus inter nos amor, & mutuus. Quæ cùm ita sint, si ullam in amicitia mea spem habes, si ea, quæ in me officia, & studia Brundisii contulisti, vis mihi etiam gratiora efficere, quamquam sunt gratissima: si me à tuis omnibus amari vides; hoc mihi da, atque largire, ut M. Curium, sartum & tectum, ut ajunt, ab omnique incommodo, detrimento, molestia sincerum, integrumque conserves. Et ipse spondeo, & omnes hoc tibi tui pro me recipient, ex mea amicitia, & ex tuo in me officio maximum te fructum, summamque voluptatem esse capturum.

¶ *ARG. Commendat P. Messienum.*

M. T. C. P. CÆSIO, S. D.

51 P. MESSIENVM, equitem Romanum, omnibus rebus ornatum, meumque perfamiliarem, tibi commendo ea commendatione, quæ potest esse diligentissima. Peto à te & pro nostra, & pro paterna amicitia, ut eum in tuam fidem recipias, ejusque rem famamque tueare. Virum bonum, tuaque amicitia dignum tibi adjunxeris, mihique gratissimum feceris.

¶ *ARG. Commendat A. Licinium Aristotelem Melitensem hospitem & familiarem.*

CICERO REGI, S. D.

52 A. LICINIVS Aristoteles Melitensis, antiquissimus est hospes meus, & præterea conjunctus magno usu familiaritatis. Hæc cum ita sint, non dubito, quin tibi satis commendatus sit. Etenim ex multis cognosco, meam commendationem plurimùm apud te valere. Hunc ego à Cæsari liberavi. Frequens enim fuerat nobiscum: atque etiam diutius in causa est, quàm nos, commoratus: quo melius te de eo existimaturum arbitror. Fac igitur, mi Rex, ut intelligat, has sibi litteras plurimùm profuisse.

¶ *ARG. Commendat L. Genucilium Curvum.*

CICERO THERMO, PROPR. S.

53 L. GENVCILIO Curvo jampridem utor familiarissimè, optimo viro, & homine gratissimo. Eum tibi penitùs commendo, atque trado. Primùm, ut omnibus in rebus ei te commodes, quoad fides tua, dignitasque patietur: patietur autem in omnib. nihil enim abs te umquam, quod sit alienum tuis, aut etiam suis moribus, postulabit. Præcipuè autem tibi commendo negotia ejus, quæ sunt in Hellesponto, primùm, ut obtineat id juris in agris quod ei Pariana civitas decrevit, & dedit, & quod semper obtinuit sine ulla controversia: deinde, si quid habebit cum aliquo Hellespontio controversiæ, ut in illam δοίκυον rejicias. Sed non mihi videor, cùm tibi totum hominem diligentissimè commendarim, singulas ad te ejus causas perscribere debere. Summa illa sit: quidquid officii, beneficii, honoris, in Genucilium contuleris, id te exstimabo in me ipsum, atque in rem meam contulisse.

¶ *ARG. Commendat M. Marcilium.*

M. T. C. THERMO, PROPR. S. D.

54 CUM multa mihi grata sunt, quæ tu adductus mea commendatione fecisti: tum in primis, quòd M. Marcilium, amici, atque interpretis mei filium, liberalissimè tractavisti. Venit enim Laodiceam, & tibi apud me, mihique propter te gratias maximas egit. Quare, quod reliquum est, à te peto, quum apud gratos homines beneficium ponis, ut eo libentius his commodes: operamque des, quoad fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat. Ego cùm antea studiosè commendabam Marcilium, tum multò nunc studiosiùs, quòd in longa apparatione, singularem, & propè incredibilem patris Marcilii fidem, abstinentiam, modestiamque cognovi.

¶ *ARG. Commendat M. Anneium legatum.*

M. T. C. THERMO, PROPR. S. D.

55 ETSI mihi videos intellexisse, cùm tecum Ephesi de re M. Anneii, legati mei, locutus sum, te ipsius causa vehementer omnia velle: tamen & M. Annejum tanti facio, ut mihi nihil putem prætermittendum, quod, illius interest: & me à te tanti fieri puto, ut non dubitem, quin ad tuam voluntatem magnus cumulus accedat commendationis meæ. Nam cum jam diu diligerem M. Annejum, deque eo sic existimarem, ut res declarat, quòd ultrò ei detulerim legationem, cùm multis petentibus denegassem: tum verò posteà quàm mecum in bello, atque in re militari fuit, tantam in eo virtutem, prudentiam fidem, tantamque erga me benivolentiam cognovi, ut hominem neminem plutis faciam. Eum cum Sardianis habere controversiam scis: causam tibi exposuimus Ephesi: quam tu tamen coràm faciliùs, meliùsq; cognosces. De reliquo mihi mehercule, diu dubium fuit, quid ad te potissimùm scriberem. Jus enim, quemadmodum dicas, clarum, & magna cum tua laude

---

1. *Multa in illam meâ quoque: maximum est, summus, &c.*] Ita Palatinus primus, quod omnibus lineis velut persecutus Victorius: & sic emendavit primam impressionem Egnatius; cum exhiberet: *multa in illum mea quoque: & quod maximum est.* exegit enim inverso calamo bigam illam alienam, *& quod.* Editum aliàs est: *multa in illum mea quidque maximum est.* Interpolatitiè, ut vel γνησίως appareat.

2. *P. Messienum*] Alii *D.* pro *P.* substituunt sed *D.* natum ex Epigraphe. nam in Palatino sexto, & Hittorpiano: *Cicero P. Cæsio S. D. Messienum.* Rectius *Messienus* non *Mescienus*, *ut à Messio Messienus*, sic ab *Allio Allienus.* Stevvechianus legit, *Messienum*: alii duo Gulielmio inspecti, *P. Mescennium.* Nos quod in Palatinis & editione Victorii reperimus, repræsentavimus.

de notum est. Nobis autem in hac causa nihil aliud opus est, nisi te jus instituto tuo dicere. Sed tamen cum me non fugiat, quanta sit in prætore auctoritas, præsertim ista integritate, gravitate, clementia, qua te esse inter omneis constat: peto abs te 1 pro nostra conjunctissima necessitudine, plurimisque officiis paribus, ac mutuis, ut voluntate, auctoritate, studio tuo perficias, ut M. Annejus intelligat, te, & sibi amicum esse, quod non dubitat: (sæpe enim mecum locutus est) & multò amiciorem his meis litteris esse factum. In tuo toto imperio, atque provincia nihil est, quod mihi gratius facere possis. Jam, apud ipsum gratissimum hominem, atque optimum virum, quàm bene positurus sis studium tuum, atque officium, dubitare te non existimo.

¶. *ARGG. Commendat Cluvium Puteolanum adversus Mylosios, Alabandenses, Heracleotas, Bargyletas.*

M. T. C. THERMO PROPR.

S. D.

56 CLuvius Puteolanus valde me observat, valdeque est mihi familiaris. Is ita sibi persuadet, quod in tua provincia negotii habeat, nisi te provinciam obtinente, meis commendationibus confecerit, id se in perditis, & desperatis habiturum. Nunc, quum mihi ab amico officiosissimo tantum oneris imponitur, ego quoque tibi imponam pro tuis in me summis officiis: ita tamen, ut tibi nolim molestus esse. Mylasei & Alabandeis pecuniam Cluvio debent. Dixerat mihi Euthydemus, cùm Ephesi essem, se curaturum, ut ecdici Mylasii Romam mitterentur. Id factum non est: Legatos audio missos esse. sed malo ecdicos, ut aliquid confici possit. Quare peto à te, ut & eos, & Alabandeis jubeas ecdicos Romam mittere. Prætereà Philotes Alabandensis χωδίκας Cluvio dedit. hæ commissæ sunt. Velim cures, ut aut de hypothecis decedat, easque procuratoribus Cluvii tradat: aut pecuniam solvat. Prætereà Heracleotæ, & Bargiletæ, qui item debent, aut pecuniam solvant, aut fructibus suis satisfaciant. Caunii prætereà debent: sed ajunt se depositam pecuniam habuisse. Id velim cognoscas: &, si intellexeris, eos neque ex edicto, neque ex decreto depositam habuisse, des operam, ut usuræ Cluvio, instituto tuo conserventur. His de rebus eo magis laboro, quòd agitur res Cn. Pompeji, etiam nostri necessarii: & quòd is magis etiam mihi laborare videtur, quàm ipse Cluvius: cui satisfactum esse à nobis valde volo. His de rebus te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

¶. *ARG. Commendat M. Annejum legatum adversus populum Sardianum.*

CICERO THERMO, PROPR. S.

57 QUo magis quotidie ex litteris, nuntiisque bellum magnum esse in Syria cognosco, eo vehementiùs à te pro nostra necessitudine contendo, ut mihi M. Annejum legatum primo quoque tempore remittas. Nam ejus opera, consilio, scientia rei militaris, vel maximè intelligo, me, & remp. adjuvare posse. Quòd nisi tanta res ejus ageretur, nec ipse adduci potuisset, ut à me discederet: neque ego, ut eum à me dimitterem. Ego in Ciliciam profici scì cogito circiter Kal. Maj. Ante eam diem Annejus ad me redeat oportet. Illud, quod tecum & coràm, & per litteras diligentissimè egi, id & nunc etiam atque etiam rogo, curæ tibi sit, ut suum negotium, quod habet cum populo Sardiano, pro causæ veritate, & pro sua dignitate conficiat. Intellexi ex tua oratione, cùm tecum Ephesi locutus sum, te ipsius M. Anneii causa omnia velle. Sed tamen sic velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse quàm si intellexero, perte, illum ipsum negotium ex sententia confecisse. Idque quàm primùm ut efficias, te etiam atque etiam rogo.

¶. *ARG. Commendat L. Custodium tribulem ejusque causam.*

M. CICERO C. TITIO L. F. RUFO, PR. URBANO, S.

L CUstidius est tribulis, & municeps, & familiaris meus. Is causam habet: quam causam ad te deferet. 58 Commendo tibi hominem, sicuti tua fides, & meus pudor postulat: tantùm, ut facileis ad te aditus habeat: 2 quæ aqua postulabit, ut libente te impetret: sentiatque meam sibi amicitiam, etiam cùm longissimè absim, prodesse in primis apud te.

¶. *ARG. Commendat M. Fabium ejusque controversias.*

M. T. C. C. CURTIO PEDUCEANO PRÆTORI, S. D.

MFABIUM unicè diligo, summaque mihi cum eo consuetudo, & familiaritas est pervetus. In ejus, 59 controversiis quid decernas, à te non peto (servàbis, ut tua fides, & dignitas postulat, edictum, & institutum tuum) sed ut quàm facillimos ad te aditus habeat: quæ erunt æqua, libenter te impetret: ut meam amicitiam sibi, etiam cùm procul absim, prodesse sentiat, præsertim apud te. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

¶. *ARG. Commendat L. Livinejum Tryphonem L. Reguli familiarissimi sui libertum.*

M. T. C. C. MUNATIO, C. F. S. D.

LLIVINEIUS Trypho est omnino L. Reguli, familiarissimi mei, libertus: cujus calamitas etiam officio- 60 riorem me facit in illum. nam benivolentior, quàm semper fui, esse non possum. Sed ego libertum ejus per se ipsum diligo. summa enim ejus erga me officia extiterunt his nostris temporibus, quibus facillimè bonam benivolentiam hominum, & fidem perspicere potui. Eum tibi ita commendo, ut homines grati, & memores benemeritos de se commendare debent. Pergratum mihi feceris, si ille intellexerit, se, quòd pro salute mea multa pericula adierit, sæpe hieme summa navigarit, pro tua erga me benivolentia gratum etiam tibi fecisse.

¶. *ARG. Commendat T. Pinnium pupillum, ejusque causam adversus Nicæenses.*

M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

TPINNIO familiarissimè me usum esse, scire te arbitror: quod quidem ille testamento declaravit: qui 61 me cum tutorem, tum etiam secundum heredem instituerit. Ejus filio mirè studioso, & erudito, & molesto, pecuniam Nicæenses grandem debent, ad H S octogies: &, ut audio, in primis volunt ei solvere. Pergratum igitur mihi feceris, quando non modò reliqui tutores, qui sciunt, quanti me facias, sed etiam puer ipse sibi persuasit, te omnia mea causa facturum esse, si dederis operam, quoad tua fides, dignitasque patietur, ut quàm plurimum pecuniæ Pindio solvatur Nicæensium nomine.

¶. *ARG. De Atilio gratias agit, & Q. fratrem commendat.*

M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

ETIN Atilii negotio te amavi: cùm enim serò venissem, tamen honestum equitem Rom. beneficio tuo 62 conservavi: & mehercule semper sic in animo habui, te in meo ære esse propter Lamiæ nostri conjunctionem, & singularem necessitudinem. Itaque primùm tibi ago gratias,

1. *Pro nostra conjunctissima necessitudine.*) Sæpius in mss pro hoc, *necessitate* reperiri, sicut hic quoque in Pal. sexto & Hittorp & credibile est ita Ciceronem *necessitatem* extulisse, quum ita Cæsar locutus esse deprehendatur in fragmentis.

2. *Quæ aqua postulabit, ut libente te impetret.*) Placet jam hæc lectio Ll. in prima editione post habita vulgatæ, *ut jubente te impetret.* Eam certè in editionum primaria, Pal. Vat. excerptis, Stev, Hitt. eandemque quoque rectè admisit Vict.

1. *Me*

quod me omni molestia liberas: deinde impudentia prosequor: sed idem faciam. Te enim semper sic colam, & tuebor, ut quem diligentissimè. Quintum fratrem meum, si me diligis, eo numero cura ut habeas, quo me. Ita magnum beneficium tuum magno cumulo auxeris.

¶. ARG. *Commendat C. Lanium ejusque causam.*

M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. P. D.

63 NON putavi fieri posse, ut mihi verba deessent: sed tamen in C. Lanio commendando desunt. Itaque rem tibi exponam paucis verbis: sed tamen, ut planè perspicere possis voluntatem meam. Incredibile est, quanti faciamus & ego, & frater meus, qui mihi carissimus est, M. Lanium. id fit tùm plurimis ejus officiis, tum summa probitate, & singulari modestia. Eum ego à me invitissimus dimisi, cum propter familiaritatem, & consuetudinis suavitatem: tum quòd consilio ejus fideli, ac bono libenter utebar. Sed vereor, ne jam mihi superesse verba putes, quæ dixeram defutura. Commendo tibi hominem, sicut intelligis, me, de quo ea suprà scripserim, debere commendare. A teque vehementer etiam atque etiam peto, ut, quod habet in tua provincia negotii, expedias, quod tibi videbitur rectum esse, ipsi dicas. Hominem facillimum, liberalissimumque cognosces. Itaque te rogo, ut eum solutum, liberum, confectis ejus negotiis per te, quàm primùm ad me remittas. Id mihi, fratrique meo gratissimum feceris.

¶. ARG. *Agit gratias de Nerone honorificentissimè tractato. Nescit familiares ejusdem Neronis Servilium: sed & ipsum Neronem commendat.*

M. T. C. P. SILIO, PROPR. S. D.

64 NERO meus mirificas apud me tibi gratias egit, prorsus incredibiles, ut nullum honorem sibi haberi potuisse diceret, qui à te prætermissus esset. Magnum fructum ex ipso capies. nihil est enim illo adolescente gratius. Sed mehercule mihi quoque gratissimum feceris. Pluris enim ex omni nobilitate neminem facio. Itaque, si ea feceris, quæ ille per me tecum agi voluit, gratissimum mihi feceris. primùm de Pausania Alabandensi, sustentes rem, dum Nero veniat. Vehementer ejus causa cupere eum intellexi. Itaque hoc valde te rogo. Deinde Nysæos, quos Nero in primis habet necessarios, diligentissimeque tuetur, ac defendit, habeas tibi commendatissimos: ut intelligat illa civitas, sibi in Neronis patrocinio summum esse præsidium. Strabonem Servilium tibi sæpe commendavi: nunc eò facio id impensiùs, quòd ejus causam Nero susceptit. Tantum à te petimus, ut agas eam rem, ne relinquas hominem innocentem ad alicujus rei dissimilis quæstum. Id cum gratum mihi erit: tum etiam existimabo, te humanitate tua esse usum. Summa hujus epistolæ hæc est, ut omnes omnibus rebus Neronem, sicut instituisti, atque fecisti. Magnum theatrum habet ista provincia, non ut hæc nostra, adolescentis, ingeniosi, abstinentis commendationem atque gloriam. Quare, si te fautore usus erit, sicuti profectò & utetur, & usus est, amplissimas clientelas acceptas à majoribus confirmare poterit, & beneficiis suis obligare. Hoc in genere si eum adjuveris eo studio, quo ostendisti: apud ipsum præclarissimè posueris: sed mihi etiam gratissimum feceris.

¶. ARG. *Commendat P. Terentium Hisponem.*

M. T. C. P. SILIO, PROPR.

S. DI

65 CUM P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura pro magistro dat, mihi summa familiaritas, consuetudoque est: multaque, & magna inter nos officia paria, & mutua intercedunt. Ejus summa existimatio agitur in eo, ut pactiones eum civitatibus reliquis conficiat. Non me præterierit, nos eam rem Ephesi expertos esse, neque ab Ephesiis ullo modo impetrare potuisse. Sed quum, quemadmodum omnes existimant, & ego intelligo, tua cum summa integritate, tum singulari humanitate, & mansuetudine consecutus es, ut libentissimis Græcis, nutu, quod velis, consequare: peto à te in majorem modum, ut honoris mei causa, hac laude Hisponem affici velis. Præterea cum sociis scripturæ mihi summa necessitudo est, non solùm ob eam causam, quod ea societas universa in mea fide est, sed etiam quod plerisque sociis utor familiarissimè. Ita & Hisponem meum per me ornaris, & societatem mihi conjunctiorem feceris: tuque ipse & ex hujus observantia, gratissimi hominis, & ex sociorum gratia, hominum amplissimorum, maximum fructum capies, & me summo beneficio affeceris. Sic enim velim existimes, ex tota tua provincia, omnique isto imperio, nihil esse, quod mihi gratius facere possis.

¶. ARG. *Commendat A. Cæcinam in colligendis Asiaticæ negotiationis reliquiis.*

M. T. C. P. SERVILIO, PROR.

S. D.

66 A. CÆCINAM, maximè proprium clientem familiæ vestræ, non commendarem tibi, cum scirem, quam in de in tuos, qua clementia in calamitosos soleres esse, nisi me & patris ejus, quo sum familiarissimè usus, memoria, & hujus fortuna ita moveret, ut hominis, omnibus mecum studiis, officiisque conjunctissimi, movere debebat. A te hoc omni contentione peto, sic, ut majore cura, majore animi labore petere non possim: ut ad ea, quæ tua ipsius sponte fine cujusquam commendatione faceres in hominem tantum, & talem calamitosum, aliquem afferant cumulum meæ litteræ, quo studiosius eum, quibuscumque rebus possis, juves. Quòd si Romæ fuisses, etiam salutem A. Cæcinæ essemus (ut opinio mea fert) per te consecuti. De qua tamen magnam spem habemus, tuæ clementiæ collegæ tui. Nunc, quum tuam justitiam secutus, tutissimum sibi portum provinciam istam esse duxit; & iam atque etiam te rogo, atque oro, ut eum & in reliquis veteris negotiationis colligendis juves, & ceteris rebus, tegas, atque tueare. Hoc mihi gratius facere nihil potes.

¶. ARG. *Commendat Androna Laodicensem.*

M. T. C. P. SERVILIO, PROR.

S. D.

67 EX provincia mea Cilicienti, cui scis τρεῖς διοικήσεις Asiaticas attributas fuisse, nullo sum familiarius usus, quam Androne, Artemonis filio, Laodicensi; eumque habui in ea civitate cum hospitem, tum vehementer ad meæ vitæ rationem, & consuetudinem accommodatum. Quem quidem multò etiam pluris posteà, quam decessi, facere cœpi, quod multis rebus expertus sum gratum hominem, meique memorem. Itaque eum Romæ libentissimè vidi. Non te enim fugit, qui plurimis in ista provincia benignè feceris, quàm multi grati reperiantur. Hæc propterea scripsi, ut & me non sine causa laborare intelligeres, & tu ipse eum dignum hospitio tuo judicares. Feceris igitur mihi gratissimum, si ei declararis, quanti me facias: id est, si receperis eum in fidem tuam & quibuscumque rebus honestè, ac sine molestia tua poteris, adjuveris. Hoc mihi erit vehementer gratum: idque ut facias, te etiam atque etiam rogo.

¶. ARG. *Cursum navigationis illius cognovisse, gratum sibi fuisse ait. De statu provinciæ ac institutis suis petit. Officium pollicetur.*

M. T. C. P. SERVILIO ISAURICO,

PROC. COLLEGÆ, S. D.

68 GRATÆ mihi vehementer tuæ litteræ fuerunt: ex quibus cognovi cursus navigationum tuarum. Si-

gnifi-

gnificabas enim memoriam tuam nostræ necessitudinis: qua mihi nihil poterat esse jucundius. Quod reliquum est, multò etiam erit gratius, si ad me de republica, id est, de statu provinciæ, de institutis tuis familiariter scribes. Quæ quamquam ex multis pro tua claritate audiam, tamen libentissimè ex tuis litteris cognoscam. Ego ad te, de reipubl. summa quid sentiam, non sæpè scribam, propter periculum ejusmodi litterarum. Quid agatur autem, scribam sæpius. Sperare tamen videor, Cæsari, collegæ nostro, fore curæ, & esse, ut habeamus aliquam rempublicam; cujus consilio magni refereba te interesse. Sed, si tibi utilius est, id est, gloriosius, Asiæ præesse, & istam partem reipublicæ male affectam tueri: mihi quoque idem, quod tibi, & laudi tuæ profuturum est, optatius debet esse. Ego, quæ ad tuam dignitatem pertinere arbitrabor, summo studio, diligentiaque curabo: in primisque tuebor omni observantia clarissimum virum, patrem tuum: quod & pro vetustate necessitudinis, & pro beneficiis nostris, & pro dignitate ipsius facere debeo.

ARG. Commendat C. Curtium.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

69 CURTIUS, Mithres, est ille quidem, ut scis, libertus Postumi, familiarissimi mei: sed me colit, & observat, æquè atque illum ipsum patronum suum. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotiescumque fui, tamquam domi meæ. Multaque acciderunt, in quibus & benivolentiam ejus erga me experirer, & fidem. Itaque si quid aut mihi, aut meorum cuipiam in Asia opus est, ad hunc scribere consuevi: hujus cum opera, & fide, tum domo, & re uti, tamquam mea. Hæc ad te eò pluribus scripsi, ut intelligeres, r me non vulgare, nec ambitiosè, sed ut pro homine intimo, ac mihi pernecessario, scribere. Peto igitur à te, ut in ea controversia, quam habet de fundo cum quodam Colophonio & in ceteris rebus, quantum fides tua patietur, quantumque tuo commodo poteris, tantum & honoris mei causa comodes: etsi, ut ejus modestiam cognovi, gravis tibi nulla in re erit. Si & mea comendatione, & sua probitate assecutus erit, uti de se bene existimes: omnia se adeptum arbitrabitur. Ut igitur eum recipias in fidem, habeasque in numero tuorum, te vehementer etiam atque etiam rogo. Ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiosè, diligenterque curabo.

ARG. Commendat Menandrum libertum Balbi.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. P. D.

70 QUIA non est obscura tua in me benivolentia, sic fit, ut multi per me tibi velint commendari. Ego autem tribuo nonnumquam in vulgus: sed plerumque necessariis in hoc tempore. Nam cum T. Ampio Balbo mihi summa familiaritas, necessitudoque est. Ejus libertum, T. Ampium Menandrum, hominem frugi, & modestum, & patrono, & nobis vehementer probatum, tibi commendo majorem in modum. Vehementer mihi gratum feceris, si quibuscumque rebus, sine tua molestia poteris, ei commodaris. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

ARG. Commendat T. Agusium.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

71 MULTOS tibi commendem necesse est, quum omnibus nota nostra necessitudo est, tuaque erga me benivolentia. Sed tamen etsi omnium causa, quos commendo, velle debeo: tamen cum omnibus non eadem mihi causa est. T. Agusius, & comes meus fuit illo miserrimo tempore, & omnium itinerum, navigationum, laborum, periculorum meorum socius: neque hoc tempore discessisset à me, nisi ego ei permisissem. Quare sic tibi eum commendo, ut unum de meis domesticis, & maximè necessariis. Per gratum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat, hanc commendationem sibi magno usui, atq; adjumento fuisse.

ARG. Commendat Cærelliam.

M. T. C. P. SERVILIO, COLLEGÆ, S. D.

CÆRELLIAE necessariæ meæ, tem, nomina, possessio- 72
nes Asiaticas commendavi tibi præsens in hortis tuis, quàm potui, diligentissimè: tuque mihi, pro tua consuetudine, proque tuis in me perpetuis, maximisque officiis, omnia te facturum liberalissimè recepisti. Meminisse te id spero. scio enim solere. Sed tamen Cærelliæ procuratores scripserunt, te propter magnitudinem provinciæ, multitudinemque negotiorum, etiam atque etiam esse commonefaciendum. Peto igitur, ut memineris, te omnia, quæ tua fides pateretur, mihi cumulatè recepisse. Equidem existimo, habere te magnam facultatem (sed hoc est tui consilii, & judicii) ex eo senatusconsulto, quod in heredes C. Vennonii factum est, Cærelliæ commodandi. id senatusconsultum tu interpretabere pro tua sapientia. Scio enim, ejus ordinis auctoritatem semper apud te magni fuisse. Quod reliquum est, sic velim existimes, quibuscumque rebus Cærelliæ benignè feceris, mihite gratissimum esse facturum.

ARG. Gratulatur Philippo salvo & incolumi. De Egnatio & Oppio gratias agit: Petit ut Antipatri filios sibi condones.

M. T. C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D.

GRATULOR tibi, quòd ex provincia salvum te & tuos 73
recepisti incolumi fama, & re. Quòd si Romæ te vidissem, coramq; gratias egissem, quòd tibi L. Egnatius, familiarissimus meus, absens, L. Oppius præsens, curæ fuisset. Cum Antipatro Derbete mihi non solùm hospitium, verùm etiam summa familiaritas intercedit. Ei te vehementer succensuisse audivi, & molestè tuli. De re nihil possum judicare, nisi illud mihi certè persuadeo, te, talem virum, nihil temerè fecisse. A te autem, pro vetere nostra necessitudine, etiam atq; etiam peto, ut ejus filios, qui in tua potestate sunt, mihi potissimùm condones: nisi quid existimas in ea re violari existimationem tuam. Quod ego si arbitrarer, numquam te rogarem: mihiq; tua fama multò antiquior esset, quàm illa necessitudo est. Sed mihi ita persuadeo (potest fieri, ut fallar) eam rem laudi tibi potiùs, quàm vituperationi fore. Quid fieri, & quid mea causa facere possis (nam, quid velis, non dubito) velim, sit tibi grave non erit, certiorem me facias.

ARG. Commendat L. Oppium: & L. Egnatii negotia.

M. T. C. Q. PHILIPPO, PROCOS. S. D.

ETsi non dubito, pro tua in me observantia, proq; nostra 74
necessitudine, quin commendationem meam memoria teneas: tamen etiam atq; etiam eundem tibi L. Oppium, familiarem meum præsente, & L. Egnatii, familiarissimi mei, absentis, negotia commendo. Tanta mihi cum eo necessitudo est, familiaritasq;, ut si mea res esset, non magis laborarem. Quapropter gratissimum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat, me à te tantum amari, quantum ipse existimo. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Idque ut facias, te vehementer rogo.

ARG. Commendat C. Avianum Flaccum.

M. T. C. T. TITIO, TITI F. LEGATO, S. D.

ETsi non dubito, quin apud te mea commendatio prima, satis valeat, tamen obsequor homini familiarissi- 75
mo, C. Avianio Flacco: cujus causa omnia tum cupio, tum me hercule etiam debeo. De quo & præsens tecum egi

1. *Me non vulgare nec ambitiosè.*) Sic edidi ex Palatinis Hirt. Stevv. notatque eam lectionem ad primam impressionem ex Med. Egnat. quem admodum Vict. quoque in omnibus suis legi testatur. vulgò *vulgaviter*, quod contra omnes liberos recipi non debet, neque illud quod ignotius, ideò exturbari.

egi diligenter, cùm tu mihi humanissimè respondisti: & scripsi ad te accuratè anteà. sed putat interesse sua, me ad te quàm sæpissime scribere. Quare velim mihi ignoscas, si illius voluntati obtemperans, minùs videbor meminisse constantiæ tuæ. A te idem illud peto, ut de loco, quò deportet frumentum, & de tempore, Avianio commodes: quorum utrumque per eundem me obtinuit triennium, dum Pompejus isti negotio præfuit. Summa est, in quo mihi gratissimum facere possis, si curaris, ut Avianius, quum se à me amari putat, me à te amari sciat. Erit id mihi pergratum. Vale.

¶ *ARG. Petit ut C. Valgius emptam in agro Fregellano possessionem liberam immunemque habeat.*

M. T. C. QUATUOR VIRIS, ET DECURIONIBUS, S. D.

75 TANTAE mihi cum Q. Hippio causæ necessitudinis sunt, ut nihil possit esse conjunctius, quàm nos inter nos sumus. Quod nisi ita esset, uterer mea consuetudine, ut vobis nulla in re molestus essem. Etenim vos mihi optimi testes estis, cùm mihi persuasum esset, nihil esse, quod à vobis impetrare non possem, numquam me tamen gravem vobis esse voluisse. Vehementer igitur vos etiam atque etiam rogo, ut honoris mei causa liberalissimè C. Valgium Hippianum tractetis, remq; cum eo conficiatis, ut, quam possessionem habet in agro Fregellano, à vobis emtam, eam liberam, & immunem habere possit. Id si à vobis impetraro, summo me beneficio vestro affectum arbitrabor.

¶. *ARG. Narrat officium in supplicatione decernenda: Commendat Bollanum: petit an sibi Dionysium servum fugitivum restituendum curet.*

M. T. C. P. SULPICIO, IMP. S. D.

77 CUM his temporibus non sanè in senatum ventitarem, tamen, ut tuas litteras legi, non existimavi, me salvo jure nostræ veteris amicitiæ, multorumque inter nos officiorum, facere posse, ut honori tuo deessem. Itaque affui, supplicationemque tibi libenter decrevi; nec reliquo tempore ullo, aut rei, aut existimationi, aut dignitati tuæ deero. Atque, hoc ut tui necessarii sciant, hoc me animo erga te esse, velim facias eos per litteras certiores, ut, si quid tibi opus sit, ne dubitent mihi jure suo denuntiare. M. Bolanum, virum bonum & fortem, & omnibus rebus ornatum, meumque veterem amicum, tibi magno opere commendo. Pergratum mihi feceris, si curaris, ut is intelligat, hanc commendationem sibi magno adjumento fuisse. Ipsumque virum optimum, gratissimumque cognosces. Promitto tibi, te ex ejus amicitia magnam voluptatem esse capturum. Præterea à te peto in majorem modum, pro nostra amicitia, & pro tuo perpetuo in me studio, ut in hac re etiam elabores. Dionysius, servus meus, qui meam bibliothecam multorum nummorum tractavit, cùm multos libros surripuisset, nec se impunè laturum putaret, aufugit. Is est in provincia tua. Eum & M. Bolanus, familiaris meus, & multi alii Narone viderunt. Sed cùm se à me manumissum esse diceret, crediderunt. Hunc tu si mihi restituendum curaris, non possum dicere, quàm mihi gratum futurum sit. Res ipsa parva, sed animi mei dolor magnus est. Ubi sit, & quid fieri possit, Bolanus te docebit. Ego si hominem per te reciperaro, summo me à te beneficio affectum arbitrabor.

¶ *ARG. Commendat Democritum Sicyonium.*

M. T. C. ALLIENO PROC. S. D.

DEMOCRITUS Sicyonius, non solùm hospes meus est, 78
sed etiam, quod non multis contingit, Græcis præsertim, valde familiaris. Est enim in eo summa probitas, summa virtus, summa in hospites liberalitas, & observantia: meque præter ceteros & colit, & observat, & diligit. Eum tu non modò suorum civium, verùm penè Achajæ principem cognosces. Huic ego tantummodò 1 aditum ad tuam cognitionem patefacio, & munio. Cognitum, per te ipsum, quæ tua natura est, dignum tua amicitia, atque hospitio judicabis. Peto igitur à te, ut, his litteris lectis, recipias eum in tuam fidem: polliceare, omnia te facturum mea causa. De reliquo, si, id quod confido, fore dignum eum tua amicitia, hospitioque cognoveris: peto, ut eum complectare, diligas, in tuis habeas. Erit id mihi majorem in modum gratum. Vale.

¶. *ARG. Commendat C. & M. Avianos.*

M. T. C. ALLIENO PROCONS. S. P. D.

ET te scire arbitror, quanti fecerim, C. Avianium Flaccum: & ego ex ipso audieram, optimo, & gratissimo 79
homine, quàm à te liberaliter esset tractatus. Ejus filios dignissimos illo patre, meosque necessarios, quos ego unicè diligo, commendo tibi sic, ut majore studio nullos commendare possim. C. Avianius in Sicilia est. Marcus est nobiscum. Ut illius dignitatem præsentis ornes, rem utriusque defendas, te rogo. Hoc mihi gratius in ista provincia facere nihil potes. Idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale.

M. TVL-

1. *Additum ad tuam cognitionem patefacio, & munio.*) Hanc lectionem elegantissimam restituo ex Palatinis, Vaticani excerptis editione prima atque Vict. Pal. tamen sextus majore varietate; ad quam quoque alludit Hitt. *patefacto* suo: *aditu ad tuam cognitionem patefacto.* Sed malo vulgatum, nisi putes Hittorpiani codicis scripturam veram & verbum frequentativum, ut vocant, *patefacto*: quod non memini. Elegantissimum autem est, *aditum munire*, sic ipse Tullius pro Cluentio: *Tamen ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit.* Et sic varie ipse Tullius. Vulgatum est, *patefacio & munio.*

1. Quo

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS LIBER DECIMVS QVARTVS, AD TERENTIAM.

¶ *ARG. De exsilij causis. De spe reditus. De familia. De pestilentia. De Plancio. De Pisone. De Q. fratre. Gratias à se iis actas scribit, quibus agendas esse Terentiæ scripserat. De vici venditione.*

TULLIUS TERENTIÆ SUAE, TULLIOLAE SUAE, CICERONI SUO S. D.

1 ET LITTERIS multorum, & sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem, & fortitudinem esse: teque nec animi, nec corporis laboribus defatigari. Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate, in tantas ærumnas propter me incidisse! Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus! Nam quid ego, de Cicerone dicam? qui cum primum sapere cœpit, acerbissimos dolores, miseriasque percepit. Quæ si, ut tu scribis, fato facta putarem, fertem paullo facilius: sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab his me amari putabam, qui invidebant; eos non sequebar, qui petebant. Quod si nostris consiliis usi essemus, neque apud nos tantum valuisset sermo, aut stultorum amicorum, aut improborum: beatissimi viveremus. nunc, quum sperare nos amici jubent: dabo operam, ne mea valitud tuo labori desit. Res quanta sit intelligo; quantoque fuerit facilius manere domi, quàm redire. Sed tamen, si omneis tribunos pleb, habemus, si Lentulum tam studiosum quàm videtur, si verò etiam Pompejum, & Cæsarem: non est desperandum. De familia, quomodo placuisse amicis scribis, faciemus. De loco nunc quidem jam abiit pestilentia; sed quamdiu fuit, me non attigit. Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum: & adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quo neque Hispo veniret, nec milites: sed adhuc Plancius me retinet. Sperat posse fieri, ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro, & si in vestrum complexum venero, ac si & vos, & me ipsum recuperaro: satis magnum mihi fructum videbor percepisse, & vestræ pietatis, & meæ. Pisonis humanitas, virtus, amor in omneis nos, tantus est, ut nihil suprà possit. Utinam ea res ei voluptati sit; gloriæ quidem video fore. De Q. fratre nihil ego te accusavi; sed vos, cum præsertim tam pauci sitis, volui esse quàm conjunctissimos. Quibus me voluisti agere gratias, egi & me à te certiorem factum esse, scripsi. 1 Quod ad me, mea Terentia, scribis, te vicum venditurum: quid, obsecro te, (me miserum) quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere (tanta vis lacrymarum est) neque te in eundem fletum adducam. Tantum scribo: si erunt in officio amici: pecunia non deerit. si non erunt, tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, 2 vide, ne puerum perditum perdamus. cui si aliquid erit; ne egeat, mediocri virtute opus est, & mediocri fortuna, ut cetera consequatur. Fac valeas, & ad me tabellarios mittas, ut sciam, quid agatur, & vos quid agatis. Mihi omnino jam brevis exspectatio est. Tulliolæ, & Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. VI. Kalendas Decembreis, Dyrrachii. Dyrrhachium veni, quod & libera civitas est: & in me officiosa, & proxima Italiæ. Sed si me offendet loci celebritas, aliò me conferam, ad te scribam.

¶. *ARG. Brevitatem litterarum excusat: Pisonis generi officia erga se commendat. De spe reditus quadam adjicit. Terentiæ vicem dolet: rogat, ut de suo sumtus non faciat, & ut valetudini serviat.*

TULLIUS TERENTIAE SUAE, TULLIOLAE, ET CICERONI SUIS, S. D.

NOLI putare, me ad quemquam longiores epistolas scribere, nisi, si qui ad me plura scripsit, cui puto rescribi oportere. Nec enim habeo, quid scribam: 3 nec hoc tempore quidquam difficiliùs facio. Ad te verò, & ad nostram 2

1. *Quod ad me, mea Terentia, scribis, te vicum venditurum.*) Hanc elegantiam & in superioribus ex manuscriptis reddidi Tullio, & hîc eandem vindicant Palat. pr. Vatican. excerpta, Vict. editio. Plebejè Magistelli fecerunt, *venditurum*. Paullò post scripsi: *neque te in eundem fletum adducam*. ex Pall. prima editione, Hittorp. Stevv. Vict. *neque* resolveris, *& ne te, &c.*

2. *Vide ne puerum perditum perdamus.*) Hæc est omnium codicum scriptura: adnotatque hûc Egnat illud Virgilii, *submersasque obrue puppes*. Andreas verò Schottus Nod. lib. III. c. 1. pertendit legendum, *ne puerum perditum eamus*: quæ quidem conjectura auctori blanditur, & alii fortasse prima facie: mihi excussa, non potest; imò vel decem vineam rationibus, hûc non pertinere. Paullò post PecKio excerpta per notas scribunt *Tulliolæ & Ciceroni S. D.* quas ille interpretatur, *salutem dico*. in his salus Græciæ, ut puto, non vertitur.

3. *Nec hoc tempore quicquam difficilius facio.*) Hittorpianus *difficilius facto*. Palatinus sextus *factu*. paullo post ex Palatino primo, Vatitani excerptis, lego: *ut tantis tuis miseriis mea miseria sublevantur*.

3. Quem-

stram Tulliolam non queo sine plurimis lacrymis scribere. Vos enim video esse miserrimas, quas ego beatissimas semper esse volui, idque præstare debui: &, nisi tam timidi fuissemus, præstitissem. Pisonem nostrum merito ejus amo plurimum. Eum, ut potui, per litteras cohortatus sum, gratiasque egi, ut debui. In novis tribunis pleb. intelligo spem te habere. id erit firmum, si Pompeji voluntas erit. sed Crassum tamen metuo. A te quidem omnia fieri fortissimè, & amantissimè video: nec miror: sed mœreo casum ejusmodi, ut tantis tuis miseriis meæ miseriæ subleventur. Nam ad me P. Valerius, homo officiosus, scripsit, id quod ego maximo cum fletu legi, 1 quemadmodum à Vestæ ad tabulam Valeriam ducta esses. Hem, mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant! te nunc, mea Terentia, sic vexari, sic jacere in lacrymis, & sordibus! idque fieri mea culpa, qui ceteros servavi, ut nos periremus! Quod de domo scribis, hoc est, de area: ego verò tum denique mihi videbor restitutus, si illa nobis erit restituta. Verùm hæc non sunt in nostra manu. Illud doleo, quæ impensa facienda est, in ejus partem, te miseram, & despoliatam venire. Quod si conficitur negotium, omnia consequemur. sin eadem nos fortuna premet, 2 etiamne reliquias tuas miseras projicies? Obsecro te, mea vita, quod ad sumtum attinet, sine alios, qui possunt, si modo volunt, sustinere: & valitudinem istam infirmam, si me amas, noli vexare. Nam mihi ante oculos dies, noctesque versaris. Omneis labores te excipere video. timeo, ut sustineas. sed video in te esse omnia. Quare, ut id, quod speras, & quod agis, consequamur, servi valitudini. Ego, ad quos scribam, nescio, nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus ad me vos aliquid scribitis. Longiùs, quum ita vobis placet, non discedam: sed velim, quàm sæpissimè litteras mittatis, præsertim si quid est firmius, quod speremus. Valete, meæ desideria, valete. a. d. III. nonas Octobr. Thessalonica.

¶. ARG. *Conqueritur de suo exulio, Vt tuto esse si possit, se curaturum. De Pisone. De spe reditus.*

TULLIUS TERENT. ET TULL. ET CICERONI SUIS, S.D.

3 ACCEPI ab Aristocrito tres epistolas, quas ego lacrymis prope delevi. Conficior enim mœrore, mea Terentia: nec meæ me miseriæ magis excruciant, quam tuæ, vestræque. Ego autem hoc miserior sum, quàm tu, quæ es miserrima, quod ipsa calamitas, communis est utriusque nostrum: sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel legatione vitare periculum: vel diligentia, & copiis resistere: vel cadere fortiter. hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cum dolore conficiar, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meæ optimæ, suavissimis liberis, 3 virtutem, & diligentiam non præstitisse. Nam mi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester, & mœror, & infirmitas valitudinis tuæ: spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi: invidi pene omnes. Ejicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quamdiu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. Ut tuto sim, quod laboras, id mihi nunc facillimum est: quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam, quæ præcipis. Amicis, quibus voluisti, egi gratias: & eas litteras Despippo dedi: meque de eorum officio scripsi à te certiorem esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos, & officio, & ego perspicio, & omnes prædicant. Dii faxint, ut tali genero mihi præsenti tecum simul, & cum liberis nostris frui liceat. Nunc spes reliqua est in novis tribunis pleb. & in primis quidem diebus. Nam si inveterarit, actum est. Ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuo initia rerum, & rationem totius negotii posses scribere: etsi Despippo quoque ita imperavi, statim ut recurreret: & ad fratrem misi, ut crebro tabellarios mitteret. nam ego eo nomine sum Dyrrachii hoc tempore, ut quàm celerrimè, quid agatur, audiam, & sum tuto. Civitas enim hæc semper à me defensa est. Cum inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. Quod scribis, te, si velim, ad me venturam: ego verò, cum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis: me ad vos venire oportet. sin autem, sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis, aut summum secundis litteris tuis constituere poterimus, quid nobis faciendum sit. Tu modo ad me velim omnia diligentissimè perscribas: etsi magis jam rem, quam litteras, debeo spectare. Cura, ut valeas, & ita tibi persuadeas, mihi te carius nihil esse, nec umquam fuisse. Vale mea Terentia, quam ego videre videor. itaque debilitor lacrymis. Vale. Pridie Kalendas Decembr.

¶. ARG. *Conqueritur de statu suo. De sua mansione, suoque itinere scribit. De Terentia, Tulliola, Cicerone suis. De rebus domesticis meminit. De Pisone. De servis suis manumissis. De sua spe. Consolatur Terentiam. De libertis suis, à se Terentia missis: suos salutat.*

TULLIUS TERENTIÆ, ET TULLIOLÆ, ET CICERONI SUIS, S. P. D.

EGO minus sæpe ad vos do litteras, quàm possum, propterea, quod, cùm omnia mihi tempora sunt misera, tum verò cùm aut scribo ad vos, aut vestras lego, conficior lacrymis, sic, ut ferre non possim. Quod utinam minus vitæ cupidi fuissemus. certè nihil, aut non multùm in vita mali vidissemus. Quod si nos ad aliquam alicujus commodi aliquando recuperandi spem fortuna reservavit; minus est erratum à nobis. si hæc mala fixa sunt: ego verò te quàm primùm, mea vita, cupio videre, & in tuo complexu emori: quum neque dii, quos tu castissimè coluisti; 4 neque homines, quibus ego servivi, nobis gratiam retulerunt. Nos Brundisii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus, virum optimum: qui periculum fortunarum, & capitis sui præ mea salute neglexit: neque legis improbissimæ pœna deductus est, quo minus hospitii, & amicitiæ jus, officiumque præstaret. Huic utinam aliquando gratiam referre possimus. Habebimus quidem semper. Brundisio profecti sumus ad V. Kalend. Maj per Macedoniam Cyzicum petebamus. 5 O me perditum! O afflictum? quid nunc rogem te, ut venias, mulierem ægram, & corpore & animo confectam? non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam. si est spes nostri

1. *Quemadmodum à Vestæ ad tabulam Valeriam ducta esses.* Nihil à vulgata discedere volui, quam custodiunt ceteri quoque mss. præter Palat. pr. Steyv. editionem principem. Vict. quoque edidit *à Vesta*. quod sequatur qui volet.

2. *Etiamne reliquias tuas miseras projicies?*) Sic legendum ex Pal. & edit. obe primaria. Vict tamen & vulgo, *miseræ projicere* quod non improbo, veterem tamen lectionem hic regnum tenere malo.

3. *Virtutem & diligentiam præstitisse.*) Hæc codex, ut experior, optimus, *virtutem & indulgentiam*, quod quale sit, non licet librare, in hoc loco temporis.

4. *Neque homines, quibus ego servivi, nobis gratiam retulerunt.*) Hæc est conjectura antiquiorum ac meliorum scriptura, Palatini sexti, trium Gud. inspectorum, Vaticani. Pal. pr. vocula auctior: *quibus ego semper servivi*: & Ven. *quibus ego servivi semper*. sed nostram quoque lectionem præsentavit Vict. bleni sunt, etiamsi valide acute fecisse videri voluntsqui rescripserunt, *quos ego servavi semper*.

5. *O me perditum! O afflictum!*) Ejecto illo provocabulo *me* posteriore, Gul ex Hott. legit *o me afflictum*, cruhique hucallud *mihi videbor plane perisse*. Nos antico libro adducti, mutationis rei aut temeritati esse nolumus. Sic paullo post Pal. sextus legit, *& corpore & animo afflictam*, ut apud Plautum *afflicta amica* & Naso nem, *dies ut afflictam, qua non languebat, amicam*, Ovi & Propert. *lubrico afflicta tandem misereare Puella*. ex quibus apparet non inconvenienter esse hanc scripturam. Paullò iterum post, nihil mutandum: omnes en mi libri *sin ego meus, transfalsum est*. Sic Terent. *alia, transfalsa omnia*.

1. *Quid*

nostri reditus, eam confirmes, & rem adjuves. sin, ut metuo, transactum est, quoquo modo potes, ad me face venias. Unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor planè periisse. Sed quid Tulliola mea fiet? jam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certè, quoquo modo se res habebit, illius miseriæ & matrimonio, & famæ serviendum est. Quid? Cicero meus quid aget? Iste verò sit in sinu semper, & complexu meo. Non queo plura jam scribere: impedit mœror. Tu quid egeris, nescio: utrum aliquid teneas, an, quod metuo, planè sis spoliata. Pisonem, ut scribi, spero fore semper nostrum. De familia liberata, nihil est, quod te moveat. Primum tuis ita promissum est, te facturam esse, ut quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orpheus: præterea magnopere nemo ceterorum servorum. Ea causa est, ut, si res à nobis abesset, liberi nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, præterquam oppido pauci. Sed hæc minora sunt. Tu quòd me hortaris, ut animo sim magno, & spem habeam recuperandæ salutis: id velim sit ejusmodi, ut rectè sperare possimus. Nunc, miser, quando tuas jam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego exspectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem prætermittere noluerunt. 1 Quod reliquum est sustenta te, mea Terentia, ut potes. honestissimè vixímus: floruimus. non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit. peccatum est nullum, nisi quòd non unà animam cum ornamentis amisimus. Sed si hoc fuit liberis nostris gratius, nos vivere: cetera, quamquam ferenda non sunt, feramus. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non possum. Clodium Philhetærum, quod valitudine oculorum impediebatur, hominem fidelem, remisi. Sallustius officio vincet omneis. Pescennius est perbenivolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat se mecum fore: sed Brundisio discessit. Cura, quoad potes, ut valeas: & sic existimes, me vehementiùs tua miseria, quàm mea commoveri. Mea Terentia, fidissima, atque optima uxor, & mea carissima filiola, & spes reliqua nostra, Cicero, valete. Pridie Kalendas Mai. Brundisio.

¶ *ARG. Se Athenas venisse. De litteris Terentiæ sibi redditis ab Acasto. De hæreditate Prætiana.*

M. T. C. TERENTIÆ ET TULL. SUIS, S. P. D.

2 Situ, & Tullia, lux nostra valetis, ego & suavissimus Cicero, valemus. Pridie idus Octobreis Athenas venimus, cum sanè adversis ventis usi essemus, tardeque, & incommodè navigassemus. De nave exeuntibus nobis Acastus cum litteris præsto fuit uno & vicesimo die, sanè strenuè. Accepi tuas litteras, quibus intellexi, te vereri, ne superiores mihi redditæ non essent. Omnes sunt redditæ: diligentissimeque à te perscripta sunt omnia: idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus, hanc epistolam, quam Acastus attulit, brevem fuisse. jam enim me ipsum exspectas, sive nos ipsos, qui quidem quàm primùm ad vos venire cupimus: etsi in quam rempubl. venimus, intelligo, cognovi enim ex multorum amicorum litteris, quas attulit Acastus, ad arma rem spectare: ut mihi, cùm venero, dissimulare non liceat, quid sentiam. Sed, quum subeunda fortuna est, eo citiùs dabimus operam, ut veniamus, quò facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quod commodo valitudinis tuæ fiat, 2 quàm longissimè poteris, obviam nobis properes. De hereditate Prætiana, quæ quidem mihi magno dolori est, (valde enim illum amavi) sed hoc velim cures: si auctio ante meum adventum fiet, ut Pomponius, aut, si is minus poterit, Camillus nostrum negotium curet. Nos cùm salvi venerimus, reliqua per nos agemus. Sin tu jam Roma profecta eris, tamen curabis, ut hoc ita fiat. Nos, si dii adjuvabunt, circiter idus Novembr. in Italia speramus fore. Vos mea suavissima, & optatissima Terentia, & Tulliola, si nos amatis, curate ut valeatis. Athenis, ad XV. Kalendas Novembr.

¶ *ARG. Excusat infrequentiam litterarum. Voluntatem in re alieno dissolvendo significat. De Tullia. De Pollucta.*

M. T. C. TERENTIÆ, ET TULLIÆ, S. P. D.

6 Nec sæpe est, cui litteras demus: nec rem habemus ullam, quam scribere velimus. Ex tuis litteris, quas proximè accepi, cognovi, prædium nullum venire potuisse. Quare videatis velim, quomodo satisfiat ei, cui scitis me satisfieri velle. Quod nostra tibi gratias agit, id ego non miror te mereri, ut ea tibi merito tuo gratias agere possit. Pollicem, si adhuc non est profectus, quàm primum fac extrudas. Cura, ut valeas, idibus Quintil.

¶ *ARG. Se liberatum sollicitudine. Hortatur ad fortitudinem: & valetudinem tuendam: & ut Arpinati fundo utatur.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ, ET TULL. S. P. D.

7 Omneis molestias, & sollicitudines, quibus & te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, Tulliolamque, quæ nobis nostra vita dulcior est, deposui, & ejeci. Quid causæ autem fuerit, postridie intellexi, quam à vobis discessi. πολλὰ ἀχάριστον noctu ejeci. statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quemadmodum soles, 3 pie & castè satisfacias, id est, Apollini & Æsculapio. Navem spero nos valde bonam habere, in eam simulatque conscendi, hæc scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiareis multas epistolas, quibus te, & Tulliolam nostram diligentissimè commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognossem, quàm quemquam virum. Et tamen ejusmodi spero negotia esse, ut & vos istic commodissimè sperem esse, & me aliquando cum similibus nostri rempubl. defensuros. Tu primùm valitudinem tuam velim cures: deinde, tibi ii videbitur, villis iis utere, quæ longissimè aberunt à militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. etiam atque etiam vale. D. III. Junii.

¶. *ARG. Valetudinem curet, hortatur. Petit certiorem se de Cæsare fieri.*

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D.

8 Si vales, bene est: ego valeo. Valitudinem tuam velim cures diligentissimè. Nam mihi & scriptum, & nuntiatum est, te in febrim subitò incidisse. Quod celeriter me fecisti de Cæsaris litteris certiorem, fecisti mihi gratum. Item posthac, si quid opus erit, si quid acciderit novi, facies, ut sciam. Cura ut valeas. Vale. D. III. nonas Jun.

¶. *ARG*

---

1. *Quod reliquum est sustenta te, mea Terentia.*] Elegantius meo animo abesset provocabulum *te*, quod video certè excludi ab optimis libris, Palatino sexto & Hirt. Plautus: *sustentatum sedulo est.* In fine quoque epistolæ scribendum ex Pall. Hirt. Stev. Pec. *cura quod potes ut valeas.* Nam *quod* significat *quoad*, in sexto est glossa, *quatenus*.

2. *Quàm longissimè poteris, obviam nobis properes.*] Non ausus sum cum Vict. hanc movere lectionem, resistentem in Palat. & editionum antiquissima. Lamb. illicò lectionem Vict. recepit, *prodeas*, quam tamen conspicio in Palatino sexto, & Hittorp.

3. *Pie & castè satisfacias, id est, Apollini & Æsculapio.*] Ejecerunt ut Glossam illa verba, *id est, Apollini, &c.* emendatores: non debuissent, exstant illa tum in editionibus antiquissimis, tum in nostris omnibus mss. placeretque Gul. quinque, paullo post, Pall. Vat. Hirt. Med. leg. *& me aliquando cum similibus nostri reip. defensurus*, vulgò, *defensurum*.

1. *Nec*

¶. *ARG. De Dolabella & Tullia valetudine.*

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D.

AD ceteras meas miserias accessit dolor è Dolabellæ valitudine, & Tulliæ. omnino de omnibus rebus, nec quid consilii capiam, nec quid faciam, scio. Tu velim tuam, & Tulliæ valitudinem cures. Vale.

¶ *ARG. Mandat, ut cum Attico loquatur, litteraque mittat.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

10 QUOD fieri placeret, scripsi ad Pomponium serius, quàm oportuit. Cum eo si locuta eris, intelliges, quid fieri velim. Apertiùs scribi, quum ad illum scripseram, necesse non fuit. De ea re, & de ceteris rebus quàm primùm velim nobis litteras mittas. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. septimo idus Quintil.

¶ *ARG. De Tulliâ & Cicerone filio.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

11 SI vales, bene est: valeo. Tullia nostra venit ad me prid. idus Junii: cujus summa virtute, & singulari humanitate, graviore etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligentia, ut longè alia in fortuna esset, atque ejus pietas, ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæsarem mittere, & eum eo Cn. Sallustium. Si profectus erit, faciam te certiorem. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. XVII. Kalend. Quintil.

¶. *ARG. De suo in Italiam adventu. Monet uxorem, ne ad ipsum eat.*

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D.

12 QUOD nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas velim. Sed perturbati dolore animi, magnisque injuriis, metuo ne id consilii ceperimus, quod non facile explicare possimus. Quare quantum potes, adjuva. Quid autem possis, mihi in mentem non venit. in viam quod te des hoc tempore, nihil est: & longum est iter: & non tutum: & non video, quid prodesse possis, si veneris. Vale. D. prid. nonas Novembr. Brundisio.

¶ *ARG. Permittit uxori ut de divortio consilium capiat.*

M. T. C. TERENTIÆ, S. P. D.

13 QUOD scripsi ad te proximis litteris de nuntio remittendo, quæ sit istius vis hoc tempore, & quæ concitatio multitudinis ignoro. Si metuendus iratus est, quies tamen ab illo fortasse nascetur. Totum judicabis, quale sit: quod in miserrimis rebus minimè miserum putabis, id facies Vale. VI. idus Quintil.

¶ *ARG. Monet, quid consilij capiant Cæsare Romam veniente, addit de Labieno partibus Pompeij adjuncto. De Pisone à Cæsaris generi sui, causa dissidente.*

TULLIUS TERENTIÆ, ET PATER TULLIOLAE, DUABUS ANIMIS SUIS: ET CICERO MATRI OPTIMAE, SUAVISS. SORORI, S. P. D.

14 SI vos valetis, nos valemus. Vestrum jam consilium est, non solùm meum, quid sit vobis faciendum. Si ille Romam modestè venturus est: rectè in præsentia domi esse poterstis, sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor, ut Dolabella ipse satis nobis prodesse possit. Etiam illud metuo, ne jam intercludamur, ut, cum velitis exire, non liceat. Reliquum est, quod ipsæ optimè considerabitis, vestri similes fœminæ sintne Romæ. Si enim non sunt, videndum est, ut honestè vos esse possitis Quomodo quidem nunc se res habet, modò ut hæc vobis loca tenere liceat, bellissimè vel mecum, vel in nostris prædiis esse poteritis. Etiam illud verendum est, ne brevi tempore fames in urbe sit. His de rebus velim cum Pomponio, cum Camillo, cum quibus vobis videbitur, consideretis. ad summam, animo forti sitis. Labienus rem meliorem fecit. Adjuvat etiam Piso, quod ab urbe discedit, & sceleris condemnat generum suum. Vos meæ carissimæ animæ, quàm sæpissimè ad me scribite, & vos quid agatis, & quid istic agatur. Quintus pater, & filius, & Rufus vobis salutem dicunt. Valete. VIII. Kalend. Quintil. Menturnis.

¶ *ARG. Se filium ad Cæsarem non missurum.*

M. T. C. TERENTIÆ, SUÆ,

S. P. D.

15 SI vales, bene est. Constitueramus, ut ad te anteaseram, obviam Ciceronem Cæsari mittere: sed mutavimus consilium, quia de illius adventu nihil audiebamus. De ceteris rebus, etsi mihi nihil erat novi, tamen quid velimus, & quid hoc tempore putemus opus esse, ex Sicca poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. XII. Kalendas Quintil.

¶ *ARG. De litteris. De Volumnia. De suo dolore.*

M. T. C. TERENTIÆ SUAE,

S. P. D. 16

SI vales, bene est: valeo. Etsi ejusmodi tempora nostra sunt, ut nihil habeam, quod aut à te litterarum exspectem, aut ipse ad te scribam: tamen nescio quomodo & ipse vestras litteras exspecto, & scribo ad vos, cùm habeo, qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse, quàm fuit, & idipsum, quod fecit, potuit diligentius facere, & cautius: quamquam alia sunt, quæ magis curemus, magisque doleamus. Quæ me ita conficiunt, ut ii voluerunt, qui me de mea sententia detruserunt. Cura, ut valeas. Pridie Kalend. Januar.

¶. *ARG. Materiam scribendi sibi deesse dicit: summum dolorem ex Lepta & Trebatii sermone posse cognosci. Valetudinem commendat.*

M. T. C. TERENTIÆ SUAE, S. D. 17

S. V. B. E. V. Si quid haberem, quod ad te scriberem, facerem id & pluribus verbis, & sæpius. Nunc quæ sunt negotia, vides. Ego autem quomodo sim affectus, ex Lepta & Trebatio poteris cognoscere. Tu fac, ut tuam, & Tulliæ valitudinem cures. Vale.

¶. *ARG. Uxoris & filiæ consilio permittit Romanè sint in adventu Cæsaris, an alto tuto loco.*

TULLIUS TERENTIAE SUAE, ET PATER SUAVISS. BILIAE TULLIOLAE, CICERO MATRI, ET SORORI. S. P. D.

18 CONSIDERANDUM vobis etiam, atque etiam, animæ meæ, diligenter puto, quid faciatis: Romæ ne sitis, an mecum in aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem hæc, Romæ vos esse tuto posse per Dolabellam, eamque rem posse nobis adjumento esse, si quæ vis, aut si quæ rapinæ fieri cœperint. Sed rursus illud me movet, quòd video, omneis bonos abesse Roma, & eos mulieres suas secum habere. Hæc autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cùm oppidorum, tum etiam prædiorum: ut & multùm esse mecum, &, cùm abieritis, commode & in nostris esse possitis. Mihi planè non satis constat adhuc, utrum sit melius. Vos videte, quid aliæ faciant isto loco fœminæ: & ne, cum velitis, exire non liceat. id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum, & cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula, & præsidium habeat, Philotimo

lotimo dicetis. Et velim tabellarios instituatis certos, ut quotidie aliquas à vobis litteras accipiam. Maximè autem date operam, ut valeatis, si nos vultis valere. VIII. Formiis.

¶. *ARG. Valitudine filiæ dolorem suum augeri scribit.*

M. T. C. TERENTIÆ, S. D.

19 IN maximis meis doloribus excruciat me valitudo Tulliæ nostræ. De qua nihil est, quod ad te plura scribam. tibi enim æquè magnæ curæ esse certo scio. Quòd me propiùs vultis accedere, video ita esse faciendum. etiam antè fecissem: sed me multa impedierunt, quæ ne nunc quidem expedita sunt. Sed à Pomponio expecto litteras, quas ad me quàm primum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

¶. *A RRG. Se in Tusculanum venturum.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

20 IN Tusculanum nos venturos putamus aut nonis, aut postridie. ibi ut sint omnia parata. Plures enim fortasse nobiscum erunt, &, ut arbitror, diutius ibi commorabimur. Labrum si in balineo non est: ut sit. item cetera, quæ sunt ad victum, & ad valitudinem necessaria. Vale. Kal. Octobr de Venusino.

¶ *ARG. Valetudinem & negotia commendat.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

21 SI Vales, bene est; valeo. Da operam, ut convalescas, quod opus erit, ut res, tempusque postulet, provideas, atque administres: & ad me de omnibus rebus, quàm sæpissimè litteras mittas. Vale.

¶. *ARG. Te consilii ancipitem esse victo Pompejo*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. 1 Nos quotidie tabellarios 22
nostros exspectamus: qui si venerint, fortasse erimus certiores, quid nobis faciendum sit: faciemusque te statim certiorem. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale Kal. Septembr.

¶ *ARG. De litteris Cæsaris sibi redditis.*

M. T. C. TERENTIÆ SUAE,

S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. Redditæ mihi tandem sunt 23
à Cæsare litteræ satis liberales: & ipse opinione celeriùs venturus esse dicitur. Cui utrùm obviam procedam, an hic eum exspectem, cùm constituero, faciam te certiorem. Tabellarios mihi velim quàm primùm remittas. Valitudinem tuam cura diligenter. Vale. D. pridie idus Sext.

¶ *ARG. Litteras Cæsaris se exspectare.*

M. T. C. TERENTIÆ SUÆ,

S. P. D.

SI vales, bene est: valeo. Nos neque de Cæsaris ad- 24
ventu, neque de litteris, quas Philotimus habere dicitur, quidquam adhuc certi habemus. Si quid erit certi, faciam te statim certiorem. Valitudinem tuam fac ut cures. Vale. III. idus Sextileis.

---

1. *Nos quotidie tabellarios nostros exspectamus.*) Non *vestros* ut vulgo, ex Pall. Vat. Hitt. addit Gul. id est. *familiares quos tu instituisti nobis* præterea idem ille codex, sicut, & Pal. sext. *Nos tota die tabell.* sicut Plautus Sticho: *unus servulus tota die in portu est.*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM AD FAMILIAREIS LIBER DECIMVS QVINTVS, AD CONSVLES, ET ALIOS.

¶. *ARG. De Parthorum irruptione. Auxilia mitti in eas provincias vetit.*

M. TULLIUS M. F. CICERO PRO-
CONS. S. P. D. COSS. PRAETT.
TRIB. PL. SENAT.

1 SI vos V. V. B. E. E. Q. V. Etsi non dubiè mihi nuntiabatur, Parthos transisse Euphratem cum omnibus ferè suis copiis: tamen, quòd arbitrabar, à M. Bibulo proconsule certiora de his rebus ad vos scribi posse, statuebam mihi non necesse esse publice scribere ea, quæ de alterius provincia nuntiarentur. Posteà verò quàm certissimis auctoribus, legatis, nuntiis, litteris sum certior factus: vel quòd tanta res erat, vel quòd nondum audieramus, Bibulum in Syria venisse: vel quia administratio hujus belli mihi cum Bibulo pænè est communis: quæ ad me delata essent, scribenda ad vos putavi. Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nuntiaverunt, Parthorum magnas copias Euphraten transire cœpisse. Quo nuntio allato, cùm essent nonnulli, qui ei regi minorem fidem habendam putarent, statui exspectandum esse, si quid certius afferetur. A. d. XIII Kal. Octob. cùm exercitum in Ciliciam ducerem, in finibus Lycaoniæ, & Cappadociæ mihi litteræ redditæ sunt à Tarcondimoto, qui fidelissimus socius trans Taurũ, amicissimusq; populi R. existimatur; Pacorẽ Orodi, regis Parthorum filium, cum ꝑmagno equitatu Parthico transisse Euphratẽ, & castra posuisse Tybæ: magnũq; tumultũ esse in provincia Syria excitatum,

tatum. Eodem die ab Jamblico Phylarcho Arabum, quem homines opinantur bene sentire amicumque esse reipublicæ nostræ, litteræ de eisdem rebus mihi redditæ sunt. His rebus allatis, etsi intelligebam, socios infirmè animatos esse, & novarum rerum exspectatione suspensos: sperabam tamen, eos, ad quos jam acceſſeram, quique nostram consuetudinem, integritatemque perspexerant, amiciores populo Romano esse factos: Ciliciam autem firmiorem fore, si æquitatis nostræ particeps facta esset. Et ob eam causam, & ut opprimerentur ii, qui ex Cilicum gente in armis essent, & ut hostis iis, qui esset in Syria, sciret, exercitum ad Taurum instituì ducere. Sed, si quid apud vos auctoritas mea ponderis habet, in iis præsertim rebus, quas vos audistis, ego pænè cerno: magno opere vos & hortor, & moneo, ut his provinciis serius vos quidem, quam decuit, sed aliquando tamen consulatis. Nos quemadmodum instructos, & quibus præsidiis munitos ad tanti belli opinionem miseritis, non estis ignari. quod ego negotium non stultitia obcæcatus, sed verecundia deterritus, non recusavi. Neque enim umquam illum periculum tantum putavi, quod subterfugere mallem, quam vestræ auctoritati obtemperare. Hoc autem tempore res se sic habet ut, nisi exercitum tantum, quantum ad maximum bellum mittere soletis, maturè in has provincias miseritis, summum periculum sit, ne amittendæ sint omnes hæ provinciæ, quibus vectigalia populi Romani retinentur. Quamobrem autem in hoc provinciali dilectu spem habeatis aliquam, causa nulla est: neque multi sunt: & diffugiunt qui sunt, metu oblato. Et, quod genus hoc militum sit, judicavit vir fortissimus M. Bibulus in Asia; qui, cùm vos ei permisistis, dilectum habere noluerit. Nam sociorum auxilia propter acerbitatem, atque injurias imperii nostri, aut ita imbecilla sunt, ut non multùm nos juvare possint: aut ita alienata à nobis, ut neque exspectandum ab iis, neque committendum iis quidquam esse videatur. Regis Dejotari, & voluntatem, & copias, quantæcumque sunt, nostras esse duco. Cappadocia est inanis. Reliqui reges, tyrannique, neque opibus satis firmi, nec voluntate sunt. Mihi in hac paucitate militum animus certè non deerit: spero ne consilium quidem. Quid casurum sit, incertum est. Utinam saluti nostræ consulere possimus: dignitati certè consulemus.

¶. ARG. De rebus in provincia gestis.

M. TULLIUS M.F. CICERO PROCONS. S P. D. COSS. PRAETT. TRIB. PL. SENAT.

1 SIV. B. E. E. Q. V. Cum pridie Kalend. Sext. in provinciam venissem, neque maturius propter itinerum, & navigationum difficultatem venire potuissem: maximè convenire officio meo reique publicæ conducere putavi, parare ea, quæ ad exercitum, quæque ad rem militarem pertinerent. Quæ cum essent à me cura magis, & diligentia, quàm facultate, & copia, constituta: nuntiique & litteræ de bello à Parthis in provinciam Syriam illato, quotidie fere afferentur, iter mihi faciendum per Lycaoniam & per Isauros, & per Cappadociam arbitratus sum. erat enim magna suspicio, Parthos, si ex Syria egredi, atque irrumpere in meam provinciam conatentur, iter eos per Cappadociam, quòd ea maximè pareret, esse facturos. Itaque cum exercitu per Cappadociæ partem eam, quæ cum Cilicia continens est, iter feci: castraque ad Cybistra, quod oppidum est ad montem Taurum, locavi: ut Artuasdes, rex Armenius, quocumque animo esset, sciret, non procul à suis finibus exercitum populi Romani esse: & Dejotarum, fidelissimum regem, atque amicissimum reipublicæ nostræ, maximè conjunctum haberem, cujus & consilio, & opibus adjuvari posset respubl. Quo cùm in loco castra haberem, equitatumque in Ciliciam misissem, ut & meus adventus in iis civitatibus, quæ in ea parte essent, nuntiatus, firmiores animos omnium faceret: & ego maturè, quid ageretur in Syria, scire possem: tempus ejus tridui, quod in his castris morabar, in magno officio, & necessario mihi ponendum putavi. Cùm enim vestra auctoritas intercessisset, ut ego regem Ariobarzanem, Eusebem, 1 & Philorhomæum tuerer, ejusque regis salutem, incolumitatem, regnumque defenderem: regi regnoque præsidio essem: adjunxissetisque, salutem ejus regis, populo, senatuique magnæ curæ esse, quod nullo umquam de rege decretum esset à nostro ordine: existimavi me judicium vestrum ad regem deferre debere, eique præsidium meum, & fidem, & diligentiam polliceri: ut, quum salus ipsius, incolumitas regni mihi commendata esset à vobis, diceret, si quid vellet. Quæ cùm essem in consilio meo cum rege locutus, initio ille orationis suæ vobis maximas, ut debuit, deinde etiam mihi gratias egit: quod ei permagnum, & perhonorificum videbatur, S. P. Q. R. tantæ curæ esse salutem suam: meque tantam diligentiam adhibere, ut & mea fides, & commendationis vestræ auctoritas perspici posset. Atque ille primo, quod mihi maximæ lætitiæ fuit, ita mecum locutus est, ut nullas insidias neque vitæ suæ, neque regno diceret, se aut intelligere fieri, aut etiam suspicari. Cùm ego ei gratulatus essem, idque me gaudere dixissem: cohortatus, ut recordaretur casum illum interitus paterni, & vigilanter se tueretur, atque admonitu senatus consuleret saluti suæ: tum à me discessit in oppidum Cybistra. Postero autem die cum Ariarathe, fratre suo, & cum paternis amicis, majoribus natu, ad me in castra venit: perturbatusque, & flens, cùm idem & frater faceret, & amici, meam fidem, vestram commendationem implorare cœpit. Cùm admiraret, quid accidisset novi: dixit, ad se indicia, manifestarum insidiarum esse delata, quæ essent ante adventum meum occultata, quod ii, qui ea patefacere possent, 3 propter metum reticuissent: eo autem tempore spe mei præsidii complureis ea, quæ scirent, audacter ad se detulisse: in his amantissimum sui, summa pietate præditum, fratrem, dicere ea, quæ is me quoque audiente dicebat, se sollicitatum esse, ut regnare vellet: id vivo fratre suo accidere non potuisse: se tamen ante illud tempus eam rem numquam in medium, propter periculi metum, protulisse. Quæ cùm esset locutus: monui regem, ut omnem diligentiam ad se conservandum adhiberet: amicosque in patris ejus atque avi judicio probatos hortatus sum, regis

---

1. *Et Philorhomæum tuerer &c.*) Id est, amicum populi Romani pro lege Manilia circa initium. unde in vett nummis: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΟΒΑΡΖΑΝΟΥ ΦΙΛΟΡΟΜΑΟΥ. quidam cod. *Philonicum*. hæc adnotarat Cl. Puteanus.

2. *Atque admonitu senatus consuleret saluti suæ.*) Quia Hirt. codex habebat, *admonitum*, reiectibi volebat Gul. *ad monitum*. vel, quod Stevv. *admoniti*, volebat *admonitis*. Sed his omnibus nihil opus. Paullo ante scribunt locupletius Pal. sext & Hirt. *idque me gaudere dixissem: & tamen adolescentem esse cohortatus*.

3. *Propter metum reticuissent.*) Locum non genuinum esse scripturæ varietate deprehendo. Pal. sextus *tacuisse* alii: *obticuissent*. primus verò & Stevvechecch. *renuntiassent*, unde faciendum forte, *rem nuntiassent*, ut volebat Gulielmius.

4. *Amicosque in patris ejus atque avi judicio probatos.*) Repræsento lectionem, quam reperio in Pal. sexto, optimo codice: nam pr. secund. tert. Grut. prisca editio, *amicosque in patris ejus atque judicio probatos*; mutilè. Quart. verò & quint. vulgatam & quam Victor secutus est, prorogants, *amicosque in patris ejus fide atque judicio probatos*. notat Egnatius in Med. ab aliena manu *Te fide* additum: quod Vict. quoque non diffiteur. mavult tamen deleri *Te* ini Andreas Schottus lib. III. nodor. cap. 4. vestigiis, ut ait, codicis Mædicæi insistens, *amicosque patris ejus avique judicio probatos*, emendabat mihi non displicet Titi Popmæ conjectura quam proxima nostro libro; *amicosque patris ejus atque avi judicio probatos*.

regis sui vitam, docti casu acerbissimo patris ejus, omni cura, custodiaque defenderent. Cùm rex à me equitatum, cohortesque de exercitu meo postularet: etsi intelligebam, vestro senatusconsulto non modò posse me id facere, sed etiam debere; tamen, cùm respublica postularet, propter quotidianos ex Syria nuntios, ut quàm primùm exercitum ad Ciliciæ fines adducerem: cùmque mihi rex, patefactis jam insidiis, non egere exercitu populi Romani, sed posse se suis opibus defendere videretur: illum cohortatus sum, ut in sua vita conservanda primum regnare disceret: à quibus perspexisset sibi insidias paratas, in eos uteretur jure regio: pœna afficeret eos, quos necesse esset; reliquos metu liberaret: præsidio exercitus mei ad eorum, qui in culpa essent, timorem potius, quàm ad contentionem uteretur. fore autem, ut omnes quum senatusconsulta nossent, intelligerent, me regi, si opus esset, ex auctoritate vestra præsidio futurum. Ita confirmato illo, ex eo loco castra movi, iter in Ciliciam facere instituí; cum hac opinione è Cppadocia discederem, ut consilio vestro, casu incredibili, ac pœnè divino, regem, quem vos honorificentissimè appellassetis, nullo postulante, quemque meæ fidei commendassetis, & cujus salutem magnæ vobis curæ esse decrevissetis, meus adventus præsentibus insidiis liberaret. Quod ad vos à me scribi, non alienum putavi, ut intelligeretis ex iis, quæ penè acciderunt, vos multo antè, ne ea acciderent, providisse: eoque vos studiosius feci certiores, quòd in rege Ariobarzane ea mihi signa videor virtutis, ingenii, fidei, benivolentiæque erga vos perspexisse, ut non sine causa tantam curam, in ejus vos salutem videamini vontulisse.

¶. *ARG. De rumore Parthici belli: Excusat cur publicè nihil scripserit.*

M. T. C. IMPER. M. CATONI,

S. D.

3 CUM ad me legati, missi ab Antiocho Commageno, venissent in castra ad Iconium ad III. Non. Septembr. iique mihi nuntiassent, regis Parthorum filium, quo cum esset nupta regis Armeniorum soror, ad Euphraten cum maximis Parthorum copiis, multarumque prætereà gentium magna manu venisse, Euphratemque jam transire cœpisse; dicique Armenium regem in Cappadociam impetum esse facturum: putavi, pro nostra necessitudine, me hoc ad te scribere oportere. Publicè propter duas causas nihil scripsi; quod & ipsum Commagenum legati dicebant ad senatum statim nuntias, litterasque misisse: & existimabam, M. Bibulum proconsulem, qui circiter idus Sextileis ab Epheso in Syriam navibus profectus erat, quòd secundos ventos habuisset, jam in provinciam suam perveniisse; cujus litteris omnia certiora perlatum iri ad senatum putabam. Mihi, in hujusmodi re, tantoque bello maximæ curæ est, ut, quæ copiis, & opibus tenere vix possumus, ea mansuetudine, & continentia nostra, sociorum fidelitate teneamus. Tu velim, ut consuesti, nos absenteis diligas, & defendas.

¶ *ARG. De rebus in provincia gestis, supplicationem sibi decerni petit.*

M. T. C. IMPER. M. CATONI,

S. D.

4 SUMMA tua auctoritas fecit, meumque perpetuum de tua singulari virtute judicium, ut magni mea interesse putarem, & res eas, quas gessissem, tibi notas esse, & non ignorari à te, qua æquitate, & continentia tuerer socios, provinciamque administrarem. His enim à te cognitis arbitrabar, faciliùs me tibi, quæ vellem probaturum. Cùm in provinciam pridie Kal. Sext. venissem, & propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, biduum Laodiceæ fui: deinde Apameæ quattriduum: triduum Synnadis: totidem dies Philomeli. Quibus in oppidis cùm magni conventus fuissent, multas etvitates acerbissimis tribujis, & gravissimis usuris, & falso ære alieno liberavi. Cùmque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus: quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelum consedissent: reliquus exercitus esset in Lycaonia: M. Annejo legato imperavi, ut eas quinque cohorteis ad reliquum exercitum duceret, coactoque in unum locum exercitu, castra in Lycaonia apud Iconium faceret. Quod cùm, ab illo diligenter esset actum: ego in castra ad VII. Kal. Septemb. veni: cùm intereà superioribus diebus ex senatusconsulto, & evocatorum firmam manum, & equitatum sanè idoneum, & populorum, regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim cùm, exercitu lustrato, iter in Ciliciam facere cœpissem: Kal. Septembr. legati à rege Commageno ad me missi, pertumultuosè, neque tamen non verè, Parthos in Syriam transisse nuntiaverunt. Quo audito, vehementer sum commotus cùm de Syria, tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociæ regionem eam, quæ Ciliciam attingeret, putavi. Nam si me in Ciliciam demisissem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facilè tenuissem: (Duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria: quorum uterque parvis præsidiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius) sed me Cappadocia movebat: quæ patet à Syria, regesque habet finitimos, qui etiamsi sunt amici nobis, tamen apertè Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longè à Tauro apud Oppidum Cybistra castra feci, ut & Ciliciam tuerer, & Cappadociam tenens, nova finitimorum consilia impedirem. Intereà in hoc tanto motu, tantaque exspectatione maximi belli, rex Dejotarus, cui non sine causa plurimùm semper & meo, & tuo, & senatus judicio tributum est, vir cùm benivolentia, & fide erga populum Romanum singulari, tum præsenti magnitudine & animi, & consilii, legatos ad me misit, se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cujus ego studio, officioque commotus, egi ei per litteras gratias: idque ut maturaret, hortatus sum. Cùm autem ad Cybistra propter rationem belli quinque dies essem moratus: regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu, te auctore, commendatam habebam, præsentibus insidiis necopinantem liberavi: neque solùm ei saluti fui: sed etiam curavi, ut cum auctoritate regnaret. Metram, & eum, quem tu diligenter mihi commendaras, Athenæum, importunitate Athenaidis exsilio multatos, maxima apud regem auctoritate, gratiaque constitui. Cumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adolescens & equitatu, & peditatu, & pecunia paratus, & toto, iis qui novari aliquid volebant: perfeci, ut è regno ille discederet: rexque sine tumultu, ac sine armis, omnia auctoritate aulæ communita, regnum cum dignitate obtineret. Intereà cognovi multorum litteris, atque nuntiis, magnas Partho-

1. *Tum præsenti magnitudine.*) Palatini, Hitt. *tum præsentia magna* sicut & Med. Vnde rectè hanc lectionem extricavit Vict. quæ visitur quoque in Vaticani excerptis: Manut. tamen: *tum præsentia, magnitudine & animi & consilii.*

2. *Pecunia paratus & toto, iis qui novari aliquid volebant.*) Retinui lectionem Manutianam, quam & Vict. in suis invenit, testorque eam exstare in Pal. primo, quarto, quinto. & editionum primaria. Vict. tamen ex conjectura, *& omnino iis qui novari aliquid vol.* quam præ se ferunt excerpta Vaticani. Palatinus sextus & Hittorpianus. *& suo hic.* Peckio excerpta, & alius Gulielmio inspectus, *& toto is*, legit inde, *ultroneis*, vel, *& veteribus.* Puteanus conabatur *y pecunia paratus y exercita iis &c.*

rum copias, & Arabum ad oppidum Antiocheam acceſſiſſe, magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam tranſiſſet, ab equitum eorum turmis, & à cohorte prætoria, quæ erat Epiphaneæ præſidii cauſa occidione occiſũ Quare cùm viderem à Cappadocia Parthorum copias averſas, non longè à finibus eſſe Ciliciæ: quàm potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quò ut veni, hoſtem ab Antiochea receſſiſſe, Bibulum Antiocheæ eſſe cognovi: Dejotarumque confeſtim jam ad me venientem cum magno, & firmo equitatu, & peditatu, & cum omnibus ſuis copiis, certiorem feci, non videri eſſe cauſam, cur abeſſet à regno: meque ad eum, ſi quid novi forte accidiſſet, ſtatim, litteras, nuntiosque miſſurum eſſe. Cumque eo animo veniſſem, ut utrique provinciæ, ſi ita tempus ferret, ſubvenirem itum id, quod jam antè ſtatueram, vehementer intereſſe utriusque provinciæ, pacare Amanum, & perpetuum hoſtem ex eo monte tollere, agere perrexi. Cumque me diſcedere ab eo monte ſimulaſſem, & alias parteis Ciliciæ petere, abeſſemque ab Amano iter unius diei, & caſtra apud Epiphaneam feciſſem: ad quartum idus Octobreis, cùm advеſperaſceret, expedito exercitu ita noctu iter feci, ut ad tertium idus Octobreis cùm luciſceret, in Amanum aſcenderem, diſtributisque cohortibus, & auxiliis, cùm aliis Q. frater, legatus, mecum ſimul: aliis C. Pomtinus, legatus: reliquis Marcus Annejus, & L. Tullejus, legati præeſſent: plerosque nec opinanteis oppreſſimus, a qui occiſi, captique ſunt; intercluſi fugâ. Eranam autem, quæ fuit non vici inſtar, ſed urbis, quòd erat Amani caput: itemque Sepyram, & Commorin acriter, & diu repugnantibus, Pomtino illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore, usque ad horam diei decimam, magna multitudine hoſtium occiſa, cœpimus: caſtellaque ſex capta: complura incendimus. His rebus ita geſtis, caſtra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quatriduum: & in reliquiis Amani delendis, agriſque vaſtandis, quæ pars ejus montis meæ provinciæ eſt, id tempus omne conſumſimus. Confectis his rebus, ad oppidum Eleutherocilicum Pindeniſſum exercitum adduxi: quod cùm eſſet altiſſimo, & munitiſſimo loco, abiisque incoleretur, qui ne regibus quidem umquam paruiſſent: cùm & fugitivos reciperent, & Parthorum adventum acerrimè exſpectarent: ad exiſtimationem imperii pertinere arbitratus ſum, comprimere eorum audaciam: quò facilius etiam ceterorum animi, qui alieni eſſent ab imperio noſtro, frangerentur. Vallo, & foſſa circumdedi: ſex caſtellis, caſtrisque maximis ſepti: aggere, vineis, turribus oppugnavi: uſusque tormentis multis, multis ſagittariis, magno labore meo, ſine ulla moleſtia, ſumtuve ſociorum, ſeptimo quinquageſimo die rem confeci: ut, omnibus partibus urbis diſturbatis, aut incenſis, compulſi in poteſtatem meam pervenirent. His erant finitimi pari ſcelere, & audacia Tibarani: ab his Pindemiſſo capto, obſides accepi: exercitum in hiberna dimiſi. P. fratrem negotio præpoſui, ut in vicis aut captis, aut malè pacatis exercitus collocaretur. Nunc velim tibi ſic perſuadeas, ſi de his rebus ad ſenatum relatum ſit, me exiſtimaturum, ſummam mihi laudem tributam, ſi tu honorem meum ſententia tua comprobaris. Idque, etſi talibus de rebus graviſſimos homines & rogare ſolere & rogari ſcio, tamen admonendum potius te à me, quàm rogandum puto. Tu es enim is, qui me tuis ſententiis ſæpiſſimè ornaſti: qui oratione, qui prædicatione, qui ſummis laudibus in ſenatu, in concionibus ad cœlum extuliſti: cujus ego ſemper tanta eſſe verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo cum mea laude conjuncto, omnia adſequi me arbitrarer. Te denique memini, cum cuidam clariſſimo, atque optimo viro ſupplicationem non decerneres, dicere, te decreturum, ſi referretur ob eas res, quas is conſul in urbe geſſiſſet. Tu idem mihi ſupplicationem decreviſti togato, non ut multis, reipubl. bene geſta, ſed ut nemini, reipubl. conſervata. Mitto, quòd invidiam, quòd pericula, quòd omneis meas tempeſtates, & ſubieris, & multò etiam magis, ſi per me licuiſſet, ſubire paratiſſimus fueris; quòd denique inimicum meum, tuum inimicum putaris: cujus etiam interitum, ut facilè intelligerem, mihi quantum tribueres, Milonis cauſa in ſenatu defendenda, approbaris. A me autem hæc ſunt profecta: quæ ego in beneficii loco non pono, ſed in veri teſtimonii, atque judicii; ut præſtantiſſima tuæ virtutes non tacitus admirarer; (quis enim idem non facit?) ſed in omnibus ſcriptis, Græcis, Latinis, omni denique varietate litterarum mearum, te non modò iis, quos vidiſſemus, ſed iis, de quibus audiſſemus, omnibus anteferrem. Quæres fortaſſe, quid ſit, quod ego hoc neſcio quid gratulationis, & honoris à ſenatu, tanti æſtimem. Agam jam tecum familiariter, ut eſt & ſtudiis & officiis noſtris mutuis, & ſumma amicitia dignum, & neceſſitudine etiam paterna. Si quisquam fuit umquam remotus & natura, & magis etiam, ut mihi quidem ſentire videor, ratione, atque doctrina, ab inani laude, & ſermonibus vulgi, ego profectò is ſum. Teſtis eſt conſulatus meus: in quo, ſicut in reliqua vita, fateor, ea me ſtudioſè ſecutum, ex quibus vera gloria nasci poſſet. ipſam quidem gloriam per ſe numquam putavi expetendam. Itaque & provinciam ornatam, & ſpem non dubiam triumphi, neglexi. Sacerdotium denique, cum (quemadmodum te exiſtimare arbitror) non difficillime conſequi poſſem, non appetivi. Idem poſt injuriam acceptam, quam tu reipubl. calamitatem ſemper appellas, meam non modò calamitatem, ſed etiam gloriam, ſtudui quàm ornatiſſima ſenatus, populique Romani de me judicia intercedere. Itaque & augur poſtea fieri volui, quòd antea neglexeram: & cum honorem, qui à ſenatu tribui rebus bellicis ſolet, neglectum à me olim, nunc mihi expetendum puto. Huic meæ voluntati, in qua inеſt aliqua vis deſiderii, ad ſanandum vulnus injuriæ, ut faveas, adjutorque ſis, quod paullò antè me negaram rogaturum, vehementer te rogo: ſed ita, ſi non jejunum hoc neſcio quid, quod ego geſſi, & contemnendum videbitur, ſed tale, atque tantum, ut multi nequaquam paribus rebus honores ſummos à ſenatu conſecuti ſint. Equidem etiam mihi illud animum advertiſſe videor: (ſcis enim, quàm attentè te audire ſoleam) te non tam res geſtas, quàm mores, inſtituta, atque vitam imperatorum ſpectare ſolere, in habendis, aut non habendis honoribus. Quod ſi in mea cauſa conſiderabis, reperies, me exercitu imbecillo contra metum maximi belli, firmiſſimum præſidium habuiſſe, æquitatem, & continentiam. His ego ſuoſdam ea ſum conſecutus, quæ nullis legionibus conſequi potuiſſem; ut ex alieniſſimis ſociis amiciſſimos, ex infideliſſimis firmiſſimos redderem, animoſque novarum rerum exſpectatione ſuſpenſos, ad veteris imperii benivolentiam traducerem. Sed nimis hæc multa de me præſertim ad te à quo uno omnium ſociorum querelæ audiuntur, cognoſces ex iis, qui meis inſtitutis ſe recreatos putant. Cumque omnes uno

---

1. *Tum id, quod jam ante ſtatueram.)* Hæc lectio ex Med. eſt, ab Egnat. ad primam impreſſionem enotata; & ab Vict. quoque uſurpato in editione: conſpicio jam eam quoque in Pal. Vat. excerptis. Hitt. vulgò: *tamen id, quæ jam ante conſtitueram.* Paullo poſt Hitt. codex legit: *abeſſemque Amani iter unius diei.* putatque Gul. legendum *abiiſſemque Amanum.*

2. *Quod necſi captique ſunt, intercluſi fuga. Eranam, &c.*) In Mediceo erat, *intercluſi fugæ ranam*, ex qua reſtè hanc lectionem extricavit accuratiſſimus Victor. Nam vox *reliqui* ab omnibus noſtris æque abeſt. Primus Palatinus & priſca editio: *Intercluſi fugierant amani autem.*

1. *Inſti-*

uno propè consensu de me apud teca, quæ mihi optatissima sunt, prædicabunt: tum duæ maximæ clientelæ tuæ, Cyprus insula, & Cappadociæ regnum, tecum de me loquentur. Puto etiam regem Dejotarum, qui uni tibi est maximè necessarius. Quæ si etiam majora sunt: & in omnibus sæculis pauciores viri reperti sunt, qui suas cupiditates, quàm qui hostium copias vincerent: est profectò tuum, cùm ad res bellicas hæc, quæ rariora, & difficiliora sunt, genera virtutis adjunxeris, ipsas etiam illas res gestas, justiores esse, & majores putare. Extremum illud est, ut, quasi diffidens rogationi meæ, philosophiam ad te allegem: qua nec mihi carior ulla umquam res in vita fuit, nec hominum generi majus à diis munus ullum est datum. Hæc igitur, quæ mihi tecum communis est, societas studiorum, atque artium nostrarum, quibus à pueritia dediti, ac devincti, soli propemodum nos philosophiam illam veram, & antiquam, quæ quibusdam otii esse ac delitiæ videtur, in forum atque in rempub. atque in ipsam aciem pænè deduximus; tecum agit de mea laude, cui negari à Catone fas esse non puto. Quamobrem tibi sic persuadeas, velim: si mihi tua sententia tributus honos ex meis litteris fuerit, me sic existimaturum, cum auctoritate tua, tum benivolentia erga me, mihi, quod maximè cupierim, contigisse. Vale.

¶ *ARG. Excusat se, quod Ciceroni supplicationem non decreverit: & tamen decretam gaudet, seque de eo honorificentius sensisse, quam eos, qui supplicationem decreverant.*

M. CATO, M. T. C. IMP. S. P. D.

5 QUOD & respub. me, & nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam, cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industria administrari gaudeam. Itaque, quod pro meo judicio facere potui, ut innocentia, consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem, sententia mea, & decreto laudarem, feci. Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuitò, sed summa tua ratione, & continentia reipublicæ provisum est, diis immortalibus gratulari nos, quàm tibi referre acceptum mavis, gaudeo. Quòd si triumphi prærogativam putas, supplicationem, & idcirco casum potius, quàm te laudari mavis: neque supplicationem sequitur semper triumphus, & triumpho multo clarius est, senatum judicare, potius mansuetudine, & innocentia imperatoris, provinciam, quàm vi militum, aut benignitate deorum retentam, atque conservatam esse: quod ego mea sententia censebam. Atque hæc ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi: ut, quod maximè volo, existimes me laborare, ut tibi persuadeam, me & voluisse de tua majestate, quod amplissimum sim arbitratus: & quod tu maluisti, factum esse gaudere. Vale, & nos dilige, 1 & instituto itinere severitatem, diligentiamque socius, & reip. præsta.

¶ *ARG. Laudat Catonis sententiam, ex litteris Catonis se voluptatem cepisse. Petit, ut si favere voluerit in adipiscendo triumpho, saltem si adepiscatur, gaudeat.*

M. T. C. CATONI S. P. D.

LÆTUS sum laudari me, inquit Hector, opinor apud 6
Nævium, *abs te pater, à laudato viro.* EA EST ENIM profectò jucunda laus, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ego verò vel gratulatione litterarum tuarum, vel testimoniis sententiæ dictæ, nihil est, quod me non assecutum putem. Idque mihi cùm amplissimum, tum gratissimum est, te libenter amicitiæ dedisse, quòd liquidò veritati dares. 2 Et, si non modò omnes, verùm etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum exstitisse mirabile est: quem ego currum, aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? Nam ad meum sensum, & ad illud sincerum, ac subtile judicium, nihil potest esse laudabilius, quàm ea tua oratio, quæ est ad me perscripta à meis necessariis. Sed causam meæ voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus litteris: quæ etiam si parum justa tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos: sed tamen, si deferatur à senatu, minimè aspernandus esse videatur. Spero autem, illum ordinem, pro meis ob rempublicam susceptis laboribus, me non indignum honore, usitato præsertim existimaturum. Quod si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissimè scribis, ut, cùm tuo judicio, quod amplissimum esse arbitraris, mihi tribueris: si id, quod maluero, accidit, gaudeas. Sic enim fecisse te, & sensisse, & verius scripsisse video: resque ipsa declarat, tibi illum honorem nostrum supplicationis jucundum fuisse, quòd scribendo affuisti. Hæc enim senatusconsulta non ignoro ab amicissimis ejus, cujus de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam republ. meliore, quàm timeo.

¶ *ARG. Gratulatur C. Marcello de consulatu.*

M. T. C. PROCOS. C. MARCELLO COS. DESIGN. S. P. D.

MAXIMA sum lætitia affectus, cùm audivi, te consulem factum esse: eumque honorem tibi deos fortunare volo, atque à te pro tua, parentisque tui dignitate administrari. Nam cùm te semper amavi, dilexique, tum mei amantissimum cognovi in omni varietate rerum mearum: tum patris tui pluribus beneficiis, vel defensus tristibus temporibus, vel 4 secundis: & sum totus vester, & esse debeo: cùm præsertim matris tuæ, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, majora erga salutem, dignitatemque meam studia, quàm erant à muliere postulanda, perspexerim. Quapropter à te peto in majorem modum, ut me absentem diligas, atque defendas. 7

¶ *ARG. Gratulatur C. Marcello, de filio consule designato.*

M. T. C. PROC. MARCELLO, COLLEGÆ S. P. D.

MARCELLUM tuum, consulem factum, teque ea lætitia affectum esse, quam maximè optabi, 5 mirandum 8

Fff 3

---

1. *Instituto itinere severitatem diligentiamque socius & reip. p.*) Gul. putabat: *instituto in muneri.* sed quam posui, est primogenia lectio, in editione prima & in Pall. Vat. Pec. Stevv. Hitt. propagata, adeo ut mirari subierit illam nuperam novitam *fecundatem* tadulgentiamque. Cum Catone nihil minus nominari quàm *indulgentia* O capita!

2. *Et si non modo omnes, verum etiam multi Catones essent.*) Sic legendum ex recensione Vict. editione primaria. Pal. textu, Vatic excerpta Hitt. Lamb. ne non sincerum vas incrustares, faciebat *quod si non modo omnes, verùm*, &c. Gul. legebat: *& si modò omnes, vel etiam multi.* Vulgo: *&, si non modo unus, verum.*

3. *Sic enim sensisse te, & sensisse verius scripsisse video.*) Sic Vict. & Palat. ecque ex codice vetusto primam impressionem emendat Egnat. neque aliter Vat excerpta & Hitt. Gul. nihil dominus arridebatur, *ego sic & fecisse te.* Paulò post Pec. excerpta, Hitt. Pal. ser. hunt: *cujus honore agitur scribi solere.* unde ille, *cujus honos agitur.* Ego pro recepta lectione habeo potius, quàm rumusis alterius conjecturis sive macerius labem.

4. *Secundis: & sum totus vester & esse debeo.*) Succinctius ac melius sic editio prima & Vict. Palat. Hitt. Pec. Vaticanique excerpt. emisso illo superfluo humore ac pituita scholæ: *necesse est, ut & sim totus vester & esse debeam.*

5. *Mirandum in modum gaudeo.*) Pall. Stevv. Vatic & Pec. excerpta: editiones prima, Vict. Pal. primo: *A te id, quod fuerit, peto:* licet negare non possimus ex Pal. textu, Stevv. Hitt. quemadmodum & Lamb. edidit. *ea sacrificii:* sed illud germanius esse putavi. Vulgo excusum est *quod evaluerit.*

dum in modum gaudeo: idque cùm ipsius causa, tum quod te omnibus secundissimis rebus dignissimum judico: cujus erga me singularem benivolentiam vel in labore meo, vel in honore perspexi: totam denique domum vestram vel salutis, vel dignitatis meæ studiosissimam, cupidissimamque cognovi. Quare gratum mihi feceris, si uxori tuæ Juniæ, gravissimæ, atque optimæ fœminæ, meis verbis eris gratulatus. A te id, quod suesti, peto, me absentem diligas, atque defendas.

¶. ARG. *Gratulatur M. Marcello de fratre patruele designato: Petitque ab eo ut sibi quàm primum anno imperio provincia finito successor mittatur consule.*

M. T. C. PROCOS. M. MARCELLO
COS. S. P. D.

9 TE & pietatis in tuos, & animi in rempublicam & clarissimi, atque optimi consulatus, C. Marcello consule facto, fructum cepisse, vehementer gaudeo. Non dubito, quid præsentes sentiant. nos quidem longinqui, & à te ipso missi in ultimas gentes, ad cælum mehercule tollimus verissimis, ac, ustissimis laudibus. Nam cùm te à pueritia tua unice dilexerim, tuque me in omni genere semper amplissimum esse & volueris, & judicaris: tum hoc vel tuo facto, vel populi Romani de te judicio, multo acrius, vehementiusque diligo: maximaque lætitia afficior, cùm ab hominibus prudentissimis, virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis, vel me tui similem esse audio, vel te mei. Unum verò si addis ad præclarissimas res consulatus tui aut mihi succedat quàm primùm aliquis, aut ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi & senatui consulto, & lege finisti: omnia me per te consecutum putabo. Cura ut valeas, & me absentem diligas, atque defendas. Quæ mihi de Parthis nuntiata sunt, quia non putabam à me etiam nunc scribenda esse publicè, propterea ne pro familiaritate quidem nostra volui ad te scribere: ne, cùm ad consulem scripsissem, publicè viderer scripsisse.

¶ ARG. *Supplicationem sibi decerni postulat.*

M. T. C. IMP. C. M. MARCELLO, C. F.
COS. DESIGN.
S. P. D.

10 QUUM id accidit, quod mihi maximè fuit optatum, ut omnium Marcellorum, Marcellinorum etiam, (mirificus enim generis, ac nominis vestri fuit erga me semper animus) quum ergo ita accidit, ut omnium vestrum studio tuus consulatus satisfacere posset, in quem meæ res gestæ, lausque, & honos earum potissimum incideret: peto à te id, quod facillimum factu est, non aspernante, ut confido, senatu, ut quàm honorificentissimum senatusconsultum, litteris meis recitatis, faciundum cures. Si mihi tecum minus esset, quàm est cum tuis omnibus, allegatem ad te illos, à quibus intelligis me præcipuè diligi. Patris tui beneficia in me sunt amplissima, neque enim saluti meæ, neque honori amicior quisquam dici potest. Frater tuus, quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret, arbitror neminem. Domus tua denique tota me semper omnibus summis officiis prosecuta est. Neque verò tu in me diligendo cuiquam concessisti tuorum. Quare à te peto in majorem modum, ut me per te quàm ornatissimum velis esse: meamque & in supplicatione decernenda, & in ceteris rebus existimationem satis tibi esse commendatam putes.

¶ ARG. *Agit gratias de supplicatione decreta.*

M. T. C. IMP. C. MARCELLO,
COS. DESIGN. S. P. D.

11 QUANTAE curæ tibi meus honos fuerit, & quàm idem exstiteris consul in me ornando, & amplificando, qui fueras semper cum parentibus tuis, & cum tota domo, etsi res ipsa loquebatur, cognovi tamen ex eorum omnium litteris. Itaque nihil est tantum, quod ego non tua causa debeam, facturusque sim cùm studiosè ac libenter. Nam magni interest, cui debeas. debere autem nemini malui, quàm tibi: cui me cùm studia communia, beneficia paterna, tuaque jam antè conjunxerant: tum accedit, mea quidem sententia, maximum vinculum, quòd ita rempubl. geris, atque gessisti, qua mihi carius nihil est, ut, quantum tibi omnes boni debeant, quò minùs tantundem ego unus debeam, non recusem. Quamobrem tibi velim hi sint exitus, quos mereris, & quos fore confido. Ego, si me navigatio non morabitur, quæ incurrebat in ipsos Etesias, propediem te, ut spero, videbo.

¶. ARG. *Gratulatur Paullo de consulatu.*

M. T. C. IMP. L. PAULLO, COS. DESIGN. S. P. D.

ETSI mihi numquam fuit dubium, quin te populus 12
Romanus pro tuis summis in rempublicam meritis, & pro amplissima familiæ dignitate, summo studio, cunctis suffragiis consulem facturus esset: tamen incredibili lætitia sum affectus, cùm id mihi nuntiatum est: eumque honorem tibi deos fortunare volo, à teque ex tua, majorumque tuorum dignitate administrari. Atque utinam præsens illum diem mihi optatissimum videre potuissem, proque tuis amplissimis erga me studiis, atque beneficiis tibi operam meam, studiumque navare. Quam mihi facultatem quum hic nec opinatus, & improvisus provinciæ casus eripuit: tamen, ut te consulem rempubl. pro tua dignitate gerentem videre possim, magnopere à te peto, ut operam des, efficias, nequid mihi fiat injuriæ, neve quid temporis ad meum annuum munus accedat. Quod si feceris, magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet.

¶ ARG. *Petit, supplicationem sibi decerni.*

M. T. C. IMP. L. PAULLO, COS.
S. P. D.

MAXIME mihi fuit optatum Romæ esse tecum, mul- 13
tas ob causas, sed præcipuè, ut & in petendo, & in gerendo consulatu meum tibi debitum studium perspicere posses. Ac petitionis quidem tuæ ratio mihi semper fuit explorata: sed tamen navare operam volebam. In consulatu verò cupio equidem te minus habere negotii: sed molestè fero, me consulem studium tuum adolescentis perspexisse: te meum, cùm id ætatis sim, perspicere non posse. Sed ita fato nescio quo contigisse arbitror, ut tibi ad me ornandum semper detur facultas: mihi ad remunerandum nihil suppetat præter voluntatem. Ornasti consulatum, ornasti reditum meum. Incidit meum tempus rerum gerendarum in ipsum consulatum tuum. Itaque cùm & tua summa amplitudo, & dignitas, & meus magnus honos, magnaque existimatio postulare videatur, ut à te plurimis verbis contendam ac petam, ut quàm honorificentissimum senatusconsultum de meis rebus gestis faciendum cures: non audeo vehementer à te contendere, ne aut ipse perpetuæ tuæ consuetudinis erga me oblitus esse videar, aut te oblitum putem. Quare, ut te velle arbitror, ita faciam: atque ab eo, quem omnes gentes sciunt de me optimè meritum, breviter petam. Si alii consules essent, ad te potissimum, Paulle, mitterem, ut eos mihi quàm amicissimos redderes. nunc, cùm tua summa potestas, summaque auctoritas, notaque omnibus nostra necessitudo sit, vehementer te rogo, ut & quàm honorificentissime cures decernendum de meis rebus gestis, & quàm celerrimè. Dignas res esse honore, & gratulatione, cognosces ex iis litteris, quas ad te, & collegam, & senatum publicè misi: omniumque mearum reliquarum rerum, maximèque existimationis meæ procurationem susce-

piam

ptam velim habeas. In primisque tibi curæ sit, quod abs te superioribus quoque litteris petivi, ne mihi tempus prorogetur. Cupio te consulem videre, omniaque spero, cùm absens, tum etiam præsens te consule assequi. Vale.

¶. ARG. *Sibi commendat Fabium: docet, se Caisium ad urbem non vidisse: petit administrationem sibi non prorogari.*

M. T. C. IMP. C. CASSIO, PROQUÆST. S. P. D.

14 M. FABIUM quòd mihi amicum tua commendatione das, nullum in eo facio quæstum. Multi enim anni sunt, cùm ille in ære meo est, & à me diligitur propter summam suam humanitatem, & observantiam. Sed tamè quòd te ab eo egregiè diligi sensi, multo amicior ei sum factus. Itaque quamquam profecerunt litteræ tuæ: tamen aliquantò plus commendationis apud me habuit animus ipsius erga te, mihi perspectus & cognitus. Sed de Fabio faciemus studiosè, quæ rogas: tu multis de causis vellem me convenire potuisses: primùm, ut te, quem jamdiu plurimi facio, tanto intervallo viderem; deinde, ut tibi, quod feci per litteras, possem præsens gratulari: tum, ut quibus de rebus vellemus, tu tuis, ego meis, inter nos communicaremus: postremò, ut amicitia nostra, quæ summis officiis ab utroque culta est, sed longis intervallis temporum interruptam consuetudinem habuit, confirmaretur vehementiùs. Id quum non accidit, utemur bono litterarum, & eadem ferè absentes, quæ, si coràm essemus, consequemur. 1 Unus fructus, qui in te videndo est, percipi litteris non potest. alter, gratulationis est, is quidem exilior, quàm si tibi teipsum intuens gratulater. Sed tamen & feci antè, & facio nunc, tibique cùm pro rerum magnitudine, quas gessisti, tum pro opportunitate temporis gratulor, quòd te de provincia decedentem summa laus, & summa gratia provinciæ prosecuta est. Tertium est, ut id, quod de nostris rebus coràm communicassemus inter nos, conficiamus idem litteris. Ego ceterarum rerum causa tibi Romam properandum magnopere censeo. Nam & ea, quæ reliqui, tranquilla de te erant: & hac tua recenti victoria tanta, clarum adventum tuum fore intelligo. Sed siqua sunt onera tuorum, ut si tanta sunt, ea sustinere possis. 2 propera: nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius, sin majora: considera, ne in alienissimum tempus cadeat adventus tuus. Hujus rei totum consilium tuum est. tu enim scis, quid sustinere possis. Si potes: laudabile, atque populare est. sin planè non potes: absens hominum sermones facilius sustinebis. De me autem idem tecum his ago litteris, quod superioribus egi, ut omneis tuos nervos in eo contendas, ne quid mihi ad hanc provinciam, quam & senatus, & populus annuam esse voluit, temporis prorogetur. Hoc à te ita contendo, ut in eo fortunas meas positas putem. Habes Paullum nostrum nostri cupidissimum. est Curio: est Furnius. Sic velim enitare, quasi in eo sint mihi omnia. Extremum illud est de iis, quæ proposueram, confirmatio nostræ amicitiæ: de qua pluribus verbis nihil opus est. Tu puer me appetisti: ego autem semper ornamento te mihi fore duxi. Fuisti etiam præsidio tristissimis meis temporibus. accessit post tuum discessum familiaritas mihi cum Bruto tuo maxima. Itaque in vestro ingenio, & industria mihi plurimum & suavitatis, & dignitatis constitutum puto. Id tu, ut tuo studio confirmes, te vehementer rogo: litterasque ad me, & continuò mittas, & cùm Romam venetis, quam sæpissimè.

¶. ARG. *De bello civili non renovando: De clementia Cæsaris: De gemitu Italiæ: Consilium Caisii de futuris exquirit.*

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

ETSI uterque nostrum spe pacis, & odio civilis sanguinis, 3 abesse à belli pertinacia voluit: tamen, quum 15
ejus consilii princeps ego fuisse videor, plus fortasse tibi præstare ipse debeo, quàm à te exspectare. Etsi, ut sæpe soleo mecum recordari, sermo familiaris meus tecum, & item mecum tuus, adduxit utrumque nostrum ad id consilium, ut uno prœlio putaremus, si non totam causam, at certè nostrum judicium definiri convenire. Neque quisquam hanc nostram sententiam verè umquam reprehendit, præter eos, qui arbitrantur melius esse, deleri omnino rempubl. quam imminutam, & debilitatam manere. Ego autem ex interitu ejus nullam spem scilicet mihi proponebam: ex reliquiis magnam. Sed ea sunt consecuta, ut magis mirum sit, accidere illa potuisse, quàm nos non vidisse ea futura: nec, cùm essemus, divinare potuisse. Equidem fateor meam conjecturam hanc fuisse, ut illo quasi quodam fatali prœlio facto, 4 & victores communi saluti consuli vellent, & victi suæ: utrumque autem propositum esse arbitrari in celeritate victoris. Quæ si fuisset, eandem clementiam experta esset Africa, quam cognovit Asia: quam etiam Achaja, &, ut opinor, ipso legato, ac deprecatore. Amissis autem temporibus, quæ plurimùm valent, præsertim in bellis civilibus, interpositus annus alios induxit, ut victoriam sperarent, alios, ut ipsum vinci contemnerent. Atque horum malorum omnium culpam fortuna sustinet. Quis autem aut Alexandrini belli tantam moram huic bello adjunctum iri, aut nescio quem istum Pharnacem Asiæ terrorem illaturum putaret? Nos tamen in consilio pari, casu dissimili usi sumus. tu enim eam partem petisti, ut & consiliis interesses, & quod maximè curam levat, futura animo prospicere posses. ego, qui festinavi, ut Cæsarem in Italia viderem, (sic enim arbitrabamur) eumque multis honestissimis viris conservatis redeuntem, ad pacem currentem, ut ajunt, incitarem: ab illo longissimè & absum, & abfui. Versor autem in gemitu Italiæ, & in urbis miserrimis querelis: quibus aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si auctor affuisset. Quare velim pro tua perpetua erga me benivolentia, scribas ad me, quid videas, quid sentias, quid exspectandum, quid agendum nobis existimes. Magni erunt mihi tuæ litteræ: atque utinam primis illis, quas Luceria miseras, paruissem. Sine ulla enim molestia dignitatem meam retinuissem. Vale.

1. *Unus scilicet fructus, qui in te videndo est.*) Sic scripsi, quod alii libri ignorant *Te ille* (sicut Pall. Hitt. Pec. excerpta, editio prisca & Manut.) alii *Te scilicet*, quæ revera duæ voculæ, ab glossegrapho interjecta sunt. Pal. certè sext. *unus scilicet fructus*, quod nunquam alias facere soleat, ut inter scribendum voluerit consulere captui suo. Nihil verius est hac nostra emendatione.

2. *Propè nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius.*) Recepi quidem hanc lectionem ob consensum tot librorum: habetur enim illa in Pal. primo, Vaticanis, Peckio excerptis, editionibus primaria, Victoriana, sed tamen ut magis probem Palatini sexti scripturam: *propera; nihil tibi erit lautius*: ut emendavit rectè Man. quod in uno Mar. eorum invenisse te fatur, & in altero uno *propere*. Vulgatum est: *ut ea sustinere possis: nihil tibi erit lautius.*

3. *Abesse à belli pertinacia voluit.*) Vulgò *necessaria pertinacia*. sed nostrum vocalem non necessariam & hic ineptam, tum à Palatino sexto, Hittorp. Medic. Victor. editione exclusam protelare ipsi quoque voluimus.

4. *Et victores communi saluti consuli vellent & victi suæ: utrumque autem propositum esse arbitrari in celeritate victoris.*) Ita hunc orationis tractum reformavi ex Palat. primo, duobus Gulielmianis, ac Mediceo; nisi quod ille, *consule*, pro *consuli*, antiqua scriptura. Paullò etiam antè *quæ* [sicut & Hittorp.] ponit pro *quæsit*: ut *sibi* pro *sibi*. Vulgo editum est: *communi saluti consulere vellent, & victi suæ: utrumque autem positum esse arbitrabar.*

¶. *ARG. Iocatur in Epicureorum opiniones, hoc est, in Cassium Epicurea secta dedituin.*

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

26 FVTVRE jam suppudere, 1 cùm hæc tertia jam epistola antè operis sit, quàm tu schedulam aut litteram. sed non urgeo. longiores enim exspectabo, vel potiùs exigam. Ego, si semper haberem, cui darem, vel ternas in hora darem. Fit enim nescio quid, ut quasi coràm adesse videare, cum scribo aliquid ad te: neque id 2 κατ' εἰδώλων φαντασίας, ut dicunt tui amici novi: qui putant etiam Δημοκριτικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam ne te fugiat, Catius Insuber, Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam antè Democritus, εἴδωλα, hic spectra nominat. His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quod vel iis ipsa occurrunt: animus qui possit, ego non video. Doceas tu me oportebit, cùm salvus veneris, in meane potestate ut sit spectrum tuum, ut, simulac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat: neque solùm de te, qui mihi hæres in medullis: sed, si insulam Britanniam cœpero cogitare, ejus εἴδωλον mihi advolabit ad pectus. Sed hæc posteriùs. tento enim te, quo animo accipias. si enim stomachabere, & molestè feres, plura dicemus: postulabimusque, ex qua hæresi, VI HOMINIBUS ARMATIS, dejectus sis, in eã rest tuare. In hoc miter dicto non solet addi, IN HOC ANNO. Quare si jam biennium, aut triennium est, cùm virtuti nuntium remisisti, delinitus illecebris voluptatis: in integro res nobis erit. quamquam quicum loquor? cum uno fortissimo viro: qui postea, quàm forum attigisti, nihil fecisti, nisi plenissimum amplissimæ dignitatis. In ista ipsa αἰχίσῃ metuo ne plus verborum sit, quàm ego putarim, si modo eam tu probas. Quid tibi in mentem venit? inquies: quia nihil habebam aliud, quod scriberem. De repub. enim nihil scribere possum, neque enim quod sentio, libet scribere.

¶. *ARG. De tabellariorum importunitate: De Sullæ morte. De bello Hispaniensi. De Pansæ profectione in provinciam; De mansione Brundisina Cassii. De litteris mutuis.*

M. T. C. CASSIO, S. P. D.

27 PRAEPOSTEROS habes tabellarios: etsi me quidem non offendunt: sed tamen cùm à me discedunt, flagitant litteras. cùm ad me veniunt, nullas afferunt. atque idipsum facerent commodiùs, si mihi aliquid spatii ad scribendum darent: sed petasati veniunt: comites ad portam exspectare dicunt. Ergo ignoscas. alteras habebis, has breveis. sed exspecta πάντα περὶ πάντων. Etsi quid ego me tibi purgo, cùm tui ad me inanes veniant: ad te cum epistolis revertantur? 3 Nos hic (tamen ad te scribam aliquid) D. Sullam patrem mortuum habebamus, alii à latronibus, alii crudelitate dicebant. populus non curabat. combustum enim esse constabat. hoc tu prosapientia tua feres æquo animo. quamquam πρόσωπον πόλεως amisimus. Cæsarem putabant molestè laturum, verentem, ne hasta refrixisset. Mindius Marcellus, & Attius pigmentarius valde gaudebant, se adversarium perdidisse. De Hispania novi nihil: sed exspectatio valde magna, rumores tristiores, sed 4 ἀδέσποτοι. Pansa noster paludatus ad III. Kalend. Jan. profectus est, ut quivis intelligere posset id, quod tu nuper dubitare cœpisti, 5 τὸ καλὸν δι' αὐτὸ αἱρετὸν esse. Nam quòd multos miseriis levavit, & quòd te in his malis hominem præbuit, mirabilis eum virorum bonorum benivolentia prosecuta est. Tu quod adhuc Brundisii moratus es, valde probo, & gaudeo: & mehercule puto te sapienter facturum, si 6 ἀκενόσπουδος fueris. Nobis quidem, qui te amamus, erit gratum, & amabo te, cum dabis posthac aliquid domum litterarum, mei memineris. Ego numquam quemquam ad te, cùm sciam, sine meis litteris ire patiar.

¶. *ARG. De epistola brevitate. De tristitia temporum. De bello Hispaniensi. Absenti gratulatur.*

M. T. C. C. CASSIO, S. P. D.

28 LONGIOR epistola fuisset, nisi eo ipso tempore petita esset à me, cùm jam iretur ad te. longior etiam, si 8 φλυαρεῖν aliquem habuisset. nam σπουδάζειν, sine periculo vix possumus. Ridere igitur, inquies, possumus. Non mehercule facillimè. verumtamen aliam aberrationem à molestiis nullã habemus 7 Ubi igitur, inquies, philosophia tua? Quidem in culina mea, molesta est. pudet enim servire. Itaque facio me alias res agere, ne convicium Platonis audiam. De Hispania nihil adhuc certi, nihil omnino novi. Te abesse, mea causa molestè fero, tua, gaudeo. Sed flagitat tabellarius. Valebis igitur, meque, ut à puero fecisti, amabis.

¶ *ARG. Respondet duabus epistolis Ciceronis: Epicuream sectam laudat: Cæsarem cupit victorem.*

C. CASSIUS M. T. C. S. P. D.

29 SVB. Non mehercule in hac mea peregrinatione quidquam libentiùs facio, quàm scribo ad te. videor enim cum præsente loqui, & jocari. Nec tamen hoc usu venit propter spectra Catiana: pro quo tibi proxima epistola tot rusticos Stoicos regeram, ut Catium Athenis natum esse dicas. Pansam nostrum 9 secundâ voluntate hominum paludatum ex urbe exisse, cùm ipsius causa gaudeo, tum mehercule

---

1. *Cùm hæc tertia jam epistola ante operis sit.*) Quinque Palatini, Grut. *ante operis sit, quam in sedam aut litteram.* ut mirer profectò tum hic maximè Manutium obscævantem tam candidis Vict. auspiciis. Pal. sext. solus *cum hæc tertia jam epistola ante oppresserit quam in cedulam.* Retinui ergo lectionem à Vict. homine antiquitatis & Ciceronis studiosissimo, primo ex Med. productam, & à tot Palatinis libris stabilitam. sed in eo ab illo dissensi, quod *schedulam* pœtuleram, licet non damnem illius *scidam* & in Vat. excerptis propositam; audaciam verò Lamb. & fidem hic meritò suspectam habeo, reponentis AEacidinis suffertum fiduciis, *syllabam aut litteram.* Vulgò: *cùm hæc tertia jam epistola ante oppressit quam in schedulam, &c.*

2. Κατ' εἰδ.) Secundùm spectrorum visiones.

3. *Nos hic D. Sullam patrem mortuum habebamus.*) Stephanus Pighius monuit in fastis suis ad annum urbis conditæ DCCII. legendum hoc & infra *D. Silanum,*

4. Ἀδέσποτοι) Sine auctore.

5. Τὸ καλὸν.) Honestum propter se ipsum expetendum.

6. Ἀκενόσπουδος) Abhorrens à studio rerum.

7. *Ubi igitur inquies, Philosophia tua? Quidem in culina mea molesta est.*) Sic habet Pal. sext. sic quoque Med. nisi quod suo more *molesta est.* Notatque Egnat. illam lectionem emendatorum ingenio exortam esse. *In culina quidem mea, sed molesta est.* Manut. putabat legendum olim, *teste* Lamb. *ubi igitur Philosophia tua quidem, in culina mea, in palestra est.* quam tamen lectionem ipse probare non potuit, sed hanc cujusdam amici sui: *ubi igitur Philosophia tua quidem, in culina mea in molestia est.* Gul. pro *in molestia est,* putabat, *in molestra est.* Videndus Festus. Pal. pr. *ubi igitur, inquies, Philosophia tua quidem in culina mea molestia est:* quæ scriptura vitiosè nata est ab Med. Editio prima exhibebat: *ubi igitur, inquies, Philosophia tua, & quidem in quilina mea molestia est.* Nos stetimus ab optimo Palatino & Vict.

8. *Ne convicium Platonis audiam.*) Monuit Claudius Puteanus, V. Cl. Comicum intelligi; cujus hi sunt versus in Phaone: ὑμῖν γὰρ ἔδοξεν καθάπερ ἡ παροιμία, ἐν τῷ καπηλείῳ ἐνεῦναί μοι δοκεῖ.

9 *Secundâ voluntate hominum paludatum ex urbe exisse.*) Palat. pr. Steyn. Pet. excerpta editio princeps, *ex urbe exisse.*

ἀταρα-

herculè etiam omnium nostrûm. Spero enim, homines intellecturos, quanto sit omnibus odio crudelitas, & quantò amori probitas, & clementia: atque ea, quæ maximè mali petant, & concupiscant, ad bonos pervenire. Difficile est enim persuadere hominibus, τὸ καλὸν δι' αὑτὸ αἱρετὸν esse: ἡδονῇ verò, & 1 ἀταραξίαν virtute, justitia, τῷ καλῷ parari, & verum, & probabile est. Ipse enim Epicurus, à quo omnes Catii, & Amafinii, mali verborum interpretes, proficiscuntur, dicit: 2 οὐκ ἔστι ἡδέως, ἀνευ τοῦ καλῶς καὶ δικαίως, ζῆν. Itaque & Panæa, qui ἡδονῇ sequitur, virtutem retinet: & ii, qui à nobis φιλήδονοι vocantur, sunt φιλόκαλοι, καὶ φιλοδίκαιοι, omnesque virtutes & colunt, & retinent. Itaque Sulla, cujus judicium probare debemus, cùm dissentire philosophos videret, non quæsit, quid bonum esset, omnia bona coemit: cujus ego mortem forti mehercules animo tuli. Nec tamen Cæsar diutius nos eum desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat: nec ipse sectorem desiderabit, cùm filium viderit. Nunc, ut ad remp. redeam, quid in Hispaniis geratur, rescribe. Peream, nisi sollicitus sum, ac malo veterem, & clementem dominum habere, quàm novum & crudelem experiri. Scis, Cnæus quàm sit fatuus: scis, quomodo crudelitatem, virtutem putet: scis, quàm se semper à nobis derisum putet. Vereor, ne nos rusticè gladio velit 3 ἀντιμυκτηρίσαι. Quid fiat, si me diligis, rescribe. Hui, quàm velim scire, utrum ista sollicito animo, an soluto legas. sciam enim eodem tempore, quid me facere oporteat. Ne longior sim, vale: & me, ut facis, ama. Si Cæsar vicit, celeriter me exspecta.

¶ ARG. Se librum de oratore perfecto ad Trebonium misisse, Sabino traditum: quem ipsum commendat. Petit crebras litteras.

M. T. C. TREBONIO, S. P. D.

ORATOREM meum, (sic enim inscripsi) Sabino tuo commendavi. Natio me hominis impulit, ut ei rectè putarem: nisi fortè candidatorum licentia hic quoq; usus, hoc subitò cognomen arripuit. etsi modestus ejus vultus, sermoque constans, habere quiddam à Curibus videbatur. Sed de Sabino satis. Tu, mi Treboni, quum ad amorem meum aliquantum olim discedens addidisti: quo tolerabilius feramus igniculum desiderii tui, crebris nos litteris appellato: atque ita, si idem fiet à nobis: quamquam duæ causæ sunt, cur tu frequentior in isto officio esse debeas, quàm nos: primùm, quòd olim solebant, qui Romæ erant, ad provinciales amicos de repub. scribere: nunc tu nobis scribas oportet. Res enim publica istic est: deinde, quod nos aliis officiis tibi absenti satisfacere possumus: tu nobis, nisi litteris, non video, qua re alia satisfacere possis. Sed cetera scribes ad nos postea. Nunc hæc primò cupio cognoscere: iter tuum cujusmodi sit: ubi Brutum nostrum videris: quamdiu simul fueris: deinde, cùm processeris longiùs, de bellicis rebus, de toto negotio, ut existimare possimus, quo statu sanus. Ego tantum me scire putabo, quantum ex tuis litteris habebo cognitum. Cura ut valeas, meque ames amore illo tuo singulari.

¶ ARG. Litteras petit. Trebonii officia numerat. De Calvo oratore mortuo quid sentiat, exponit.

M. T. C. TREBONIO, S. P. D.

ET epistolam tuam legi libenter, & librum libentissimè: sed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quòd, cùm incendisses cupiditatem meam consuetudinis augendæ nostræ, (nam ad amorem quidem nihil poterat accedere) tum discedis à nobis, neque tanto desiderio afficis, ut unam mihi consolationem relinquas, fore, ut utriusq; nostrûm absentis desiderium crebris, & longis epistolis leniatur. Quod ego non modò de me tibi spondere possum, sed de te etiam mihi. Nullam enim apud me reliquisti dubitationem, quantum me amares. Nam ut illa omittam, quæ civitate teste fecisti cùm mecum inimicitias communicasti, cùm me concionibus tuis defendisti, cùm quæstor in mea, atq; in publica causa consulum partes suscepisti, cùm tribuno pleb. quæstor non paruisti, cui tuus præsertim collega pareret: ut hæc recentia, quæ memimero semper, obliviscar: quæ tua sollicitudo de me in armis, quæ lætitia in reditu, quæ cura, qui dolor, cùm ad te curæ, & dolores mei perferrentur? Brundisium denique te ad me venturum fuisse, nisi subitò in Hispaniam missus esses? Ut hæc igitur omittam, quæ mihi tanti æstimanda sunt, quanti vitam æstimo, & salutem meam: liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui? primùm, quòd tibi facetum videtur, quicquid ego dixi; quod aliis fortasse non item: deinde, quòd illa sive faceta sunt, sive sic fiunt, narrante te, venustissima. quin etiam antè quàm ad me veniatur, risus omnis pæne consumitur. Quod si in his scribendis nihil aliud, nisi, quod necesse fuit, de uno me tamdiu cogitavisses: ferreus essem, si te non amarem. Cum verò ea, quæ scriptura persecutus es, sine summo amore cogitare non potueris: non possum existimare, plus quemquam à seipso, quam me à te amari. Cui quidem ego amori, utinam ceteris rebus possem, amore certe respondebo: quo tamen ipso tibi confido futurum satis. Nunc ad epistolam venio, cui copiosè, & suaviter scriptæ, nihil est, quod multa respondeam. Primùm enim ego illas Calvo litteras misi non plus, quàm has, quas nunc legis, existimans exituras aliter enim scribimus, quod eos solos, quib. mittimus: aliter, quod à multos lecturos putamus. Deinde ingenium ejus meliorib. extuli laudibus, quàm tu id verè potuisse fieri putas. Primùm, quod ita judicabam, acutè movebatur genus quoddam sequebatur: in quo judicio lapsus, quo valebat, tamen assequebatur, quòd probaret. Multæ erant, & reconditæ litteræ: vis non erat. Ad eam igitur adhortabar. In excitando autem, & in acuendo plurimùm valet, si laudes eum, quem cohortere. Habes de Calvo judicium, & consilium meum: consilium, quòd hortandi causa laudavi: judicium, quòd de ingenio ejus valde existimavi bene. Reliquum est, tuam profectionem amore prosequar: reditû spe exspectem: absentem memoria colam: omne desiderium litteris mittendis, accipiendisque leniam. Tu velim tua in me studia, & officia multùm tecum recordere: quæ cùm tibi liceat, mihi nefas sit obliviscì, non modò virum bonum me existimabis, verùm etiam te à me amari plurimùm judicabis. Vale.

1. Ἀταραξίαν.) Status mentis perturbatione vacuum.

2. οὐκ ἔστι.) Non licet jucundè vivere, nisi honestè justèque vivatur.

3. Ἀντιμυκτηρίσαι.) Vicissim irridere.

Ordo

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARUM AD FAMILIAREIS,

LIBER DECIMUS SEXTUS, AD TIRONEM.

¶ *ARGUM. Suum Tironi desiderium commendat.*

1 M. T. C. ET CICERO MEUS, ET FR. ET FRATRIS FIL. TIRONI S. P. D.

1 VLLO facilius putavi posse me ferre desiderium tui: sed planè non fero: & quamquam magni ad honorē nostrum interest, quàm primùm ad urbem me venire, tamen peccasse mihi videor, qui à te discesserim. Sed quia tua voluntas ea videbatur esse, ut prorsus, nisi, confirmato corpore, nolles navigare, 2 approbavi tuum consilium, neque nunc muto, si tu in eadem es sententia. Sin autem postea, quàm cibum cepisti, videris tibi posse me consequi, tuum consilium est. Marionem ad te eò misi, ut aut tecum ad me quàm primùm veniret: aut, si tu morarere, statim ad me rediret. Tu autem hoc tibi persuade, si commodo valitudinis tuæ fieri possit, nihil me malle, quàm te esse mecum. si autem intelliges opus esse, te Patris, convalescendi causa, paullùm commorari, nihil me malle, quàm te valere. Si statim naviges, nos Leucade consequēre. sin te confirmare vis; & comites, & tempestates, & navem idoneam ut habeas, diligenter videbis. Unum illud, mi Tiro, video, si me amas, ne te Marionis adventus, & hæ litteræ moveant. Quod valitudini tuæ maximè conducet, si feceris; maximè obtemperaris voluntati meæ. Hæc pro tuo ingenio considera. Nos ita te desideramus, ut amemus. amor, ut valentem videamus, hortatur: desiderium, ut quàm primùm. Illud igitur potiùs. Cura ergo potissimùm, ut valeas: de tuis innumerabilibus in me officiis erit hoc gratissimum. III. Nonas Novembreis.

¶ *ARG. De sua sollicitudine, suoque ad Alyziam adventu.*

TULLIUS TIRONI SUO S. P. D.

2 NOn queo ad te, nec lubet scribere, quo animo sim affectus: tantùm scribo, & tibi, & mihi maximæ voluptati fore, si te firmum quàm primùm videro. Tertio die abs te ad Alyziam accesseramus. Is locus est citra Leucadem stadia CXX. Leucade aut te ipsum, aut tuas litteras à Marione putabam me accepturum. Quantùm me diligis, tantùm fac ut valeas, vel quantùm te à me scis diligi. Nonis Novembr. Alyzia.

¶ *ARG. Valetudini curam commendat*

TULLIUS ET CICERO, TIRONI SUO, S. D. ET Q. FRATER, ET Q. FILIUS.

NOs apud Alyziam, ex quo loco tibi litteras antè de- 3
deramus, unum diem commorati sumus, quòd Quintus nos consecutus non erat. Is dies fuit nonæ Novembr. Inde ante lucem proficiscentes, ante diem VIII idus Novemb. has litteras dedimus. Tu, si nos omneis amas, & præcipuè me, magistrum tuum, confirma te. Ego valde suspenso animo exspecto, primùm te scilicet, deinde Marionem cum tuis litteris. Omnes cupimus, ego in primis, quàm primùm te videre: sed, mi Tiro, valentem. Quare nihil properaris, satis quotidie video, si valebis. Utilitatibus tuis possum carere; te valere, tua causa primùm volo, tum mea, mi Tiro. Vale.

¶ *ARG. Valetudinem rursus commendat.*

M. T. C. ET Q. FR. ET Q. FIL. TIRONI, S.

VArie sum affectus tuis litteris: valde priore pagina 4
perturbatus, paullùm altera recreatus. Quare nunc quidem non dubito, quin, quoad planè valeas, te neque navigationi, neque viæ committas. satis te maturè videro, si planè confirmatum videro. De medico & tu bene existimari scribis, & ego sic audio. sed planè curationes ejus non probo. Jus enim dandum tibi non fuit, cum κακοτεχνος esses: sed tamen & ad illum scripsi accuratè, & ad Lysonem. Ad Curium verò, suavissimum hominum, & summi officii, summæque humanitatis, multa scripsi: in his etiam, ut, si tibi videretur, te ad se transferret. Lyso enim noster vereor, ne negligentior sit: primùm, quia omnes Græci: deinde, quòd, cum à me litteras accepisset, mihi nullas remisit. sed eum tu laudas. Tu igitur, quid faciendum sit, judicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumtui ne parcas ulla in re, quod ad valitudinem opus sit. Scripsi ad Curium, quod dixisses, daret medico. ipsi puto aliquid dandum esse, quò sit studiosior. Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia: in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris. Omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Ego puto te bellissimè, si rectè erit, cum quæ-

store

---

1. ORdo Epistolarum in hoc extremo libro valde perturbatus est. nos eum, quem Lambinus construxit, secuti sumus, non multum interesse existimantes, quo loco hæc vel illa legarur. Vitiis bellum indiximus, ut suum nitorem Tullio reciperemus: velitari verò, quid priore, quid posteriore acie, collocandum sit, cum tot editionibus animum nunquam induximus.

2. *Approbavi suum consilium; neque nunc muto.*] Nihil mutandum censeo: Peckio excerpta, *neque nunc muto*, sicut & prima editio. Palatinus tertius legit *muto*.

1. Dum

store Mescinio decursurum. non inhumanus est. teque, ut mihi visus est, diligit, & cùm valitudini tuæ diligentissimè consulueris, tum, mi Tiro, consulito navigationi. Nulla in te jam te festinare volo. nihil laboro, nisi ut salvus sis. Sic habeto, mi Tiro, neminem esse, qui me amet, quin idem te amet: & cum tua, & mea maximè interest te valere, tum multis est curæ. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse potuisti, numquam te confirmare potuisti, nunc te nihil impedit: omnia depone, corpori servi: quantam diligentiam in valitudinem tuam contuleris, tanti me fieri judicabo. Vale, mi Tyro, vale, vale, & salve Lepta tibi salutem dicit, & omnes. Vale. VII. Idus Novembr. Leucade.

¶ *ARG. Valetudinem iterum commendat.*

TULLIUS, ET CICERO, ET Q. Q. TIRONI HUMANISS. ET OPT. S. P. D.

5 VIDE, quanta sit in te suavitas. 1 quas horas Thyrei fuimus. Xenomenes hospes tam te diligit, quam si vixerit tecum. Is omnia pollicitus est, quæ tibi essent opus: facturum puto. Mihi placebat, si firmior esses, 2 ut te Leucadem deportaret, ut ibi te plane confirmares. Videbis, quid Curio, quid Lysoni, quid medico placeat. Voleb.m ad te Marionem remittere: quem, cùm meliusculè tibi esset, ad me mitteres: sed cogitavi, unas litteras Morionem afferre posse, me autem crebras exspectare. Poteris igitur, & facies, si me diligis, ut quotidie sit Acastus in portu. Multi erunt, quibus rectè litteras dare possis, qui ad me libenter perferant. Equidem Patras euntem neminem prætermittam. Ego omnem spem tui diligenter curandi in Curio habeo. Nihil potest illo fieri humanius, nihil nostri amantius. Ei te totum trade. malo te paullo pòst valentem, quàm statim imbecillum videre. Cura igitur nihil aliud, nisi ut tu valeas: cetera ego curabo. Etiam atque etiam vale. Leucade proficiscens, VII. idus Novembr.

¶ *ARG. Valetudinem commendat.*

M. TULLIUS CIC. PATER ET FIL. ET Q. Q. TIRONI, S. D.

6 TERTIAM ad te hanc epistolam scripsi eodem die, magis instituti mei tenendi causa, quia nactus eram cui darem, quàm, quò haberem, quid scriberem. Igitur illa: quantum me diligis, tantum adhibe in te diligentiæ. Ad tua innumerabilia in me officia adde hoc, quod mihi erit gratissimum omnium, cùm valitudinis rationem, ut spero, habueris. habeto etiam navigationis. In Italiam euntibus omnibus ad me litteras dabis, ut ego euntem Patras neminem prætermitto. Cura, cura te, mi Tiro, quum non contigit, ut simul navigares. nihil est, quod festines: nec quidquam cures nisi ut valeas. Etiam atque etiam vale. VII idus Novembr. Actio, vesperi.

¶ *ARG. Se adversi ventis Corcyra teneri: Valetudinis curam commendat.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

7 SEPTIMUM jam diem Corcyræ tenebamur. Quintus autem pater, & filius Buthroti. Solliciti eramus de tua valitudine mirum in modum: nec mirabamur nihil à te litterarum. Iis enim ventis istinc navigatur, qui si essent, nos Corcyræ non sederemus. Cura igitur te, & confirma: & cùm commodè, & per valitudinem, & per anni tempus navigare poteris, ad nos, amantissimos tui, veni. Nemo nos amat, qui te non diligat. carus omnibus, exspectatusque venies. Cura, ut valeas etiam atque etiam, Tiro noster. Vale. XV. Kalend. Novembr. Corcyrâ.

¶ *ARG. Valetudinem Tironis sibi curæ esse.*

Q. C. TIRONI, S.

MAGNÆ nobis est sollicitudini valitudo tua. nam, 1
tametsi qui veniunt, 3 ἀκίνδυνα ῥᾴω, χρονιώτερον ὄ
nuntiant, tamen in magna consolatione ingens inest sollicitudo, si diutius à nobis futurus est is, cujus usum & suavitatem desiderando sentimus. Attamen quamquam videre te tota cogitatione cupio, tamen te penitus rogo, ne tam longæ navigationi, & vitæ per hiemem, nisi bene firmum committas; neve naviges, nisi explorate. Vix in ipsis tectis, & oppidis frigus infirma valitudine vitatur: nedum in mari, & via sit facilè abesse ab injuria temporis. 4 ψύχου ὄ λεπτὸν χρωτὶ πολεμιώτερον inquit Euripides. Cui tu quantum credas, nescio ego certè singulos ejus versu, singula ejus testimonia puto. Effice, si me diligis, ut valeas, & ut ad nos firmus, ac valens quam primùm venias. Ama nos, & vale. Qu. F. tibi salutem dicit.

¶ *ARG. Navigationem describit: Valetudinem commendat.*

M. T. ET C. ET Q. TIRONI, S. P. D.

NOS à te, ut scis, discessimus ad IV. non Novembr. 2
Leucadem venimus ad VIII. idus Novembr. ad VII. Actium. ibi propter tempestatem ad VI. idus morati sumus. Inde ad quintum idus Corcyram bellissimè navigavimus. Corcyræ fuimus usque ad XVI. Kalend. Decemb. tempestatibus retenti. ad XV. Kalend. Decembr. à portu Corcyræorum, ad Cassiopen stadia CXX. processimus. Ibi retenti ventis fumus usque ad IX. Kalendas. Interea, qui cupidè profecti sunt, multi naufragia fecerunt. Nos eo die cænati solvimus. Inde Austro lenissimo, cælo sereno, nocte illa, & die postero in Italiam ad Hydrutem ludibundi pervenimus: eodemque ventu postridie (id erat ad VII. Kalend. Decembr.) hora quarta Brundisium venimus: eodemque tempore simul nobiscum oppidum introiit Terentia: quæ te facit plurimi. Ad V. Kal. Decemb. servus Cn. Plancii Brundisii tandem aliquando mihi à te exspectatissimas litteras reddidit, datas idib. Novembr. quæ me molestia valde levarunt: utinam omnino liberassent. Sed tamen Asclapo medicus planè confirmat propediem te valentem fore. 5 Nunc quid ego te horter? ut omnem diligentiam adhibeas ad convalescendum. Tuam prudentiam, temperantiam, amorem erga me novi. scio te omnia facturum, ut nobiscum quàm primùm sis. Sed tamen ita velim, ut ne quid properes. Symphoniam Lysonis velim vitasses: ne in quartam hebdomada incideres. Sed, quum pudori tuo maluisti obsequi, quàm valitudini, reliqua cura. Curio misi, ut medico honos haberetur: & tibi daret, quod opus esset: me, cui jussisset, curaturum. Equum & mulum Brundisii tibi reliqui. Romæ vereor, ne ex Kal. Jan. magni tumultus sint. Nos agemus omnia modicè. Reliquum est, ut te hoc rogem, & à te petam, ne temerè naviges. Solent nautæ festinare quæstus sui causa. Cautus sis, mi Tiro. Mare magnum & difficile tibi restat. Si potetis: cum Messinio. cautè is solet navigare. si minùs, cùm honesto

---

1. *Duas horas Thyrei fuimus.*] Monet vir eruditus, (indicarunt alii, quorum verba feré pono) videamus an rectius *Thyrreis* legatur: cujus, ut Epiri insulæ, mentionem facit Strabo. Paullò post legunt Palatinus sextus, Hittorpianus, *quasi vixeris tecum*: sed vulgatum defendit Catullus, *ut tecum beate, quam mihi pararim*: imò potius illam quàm ex V.C. oræ vulgatarum editionum impresserunt, *quam vixeris tecum*: mihi illa genuinam ac veterem elegantiam redolere videtur.

2. *Ut te Leucadem deportaret.*] Sic rectius ex Pall. Vaticani excerptis, editione prima, ac Victoriana. Hittorpianus tamen, *adportaret*. vulgò: *deportaret*.

3. Ἀκίνδυνα.) Periculi quidem expertia seu tuta, *sed diuturniora*.

4. Ψύχου δὴ.) Frigus autem ternis cuti inimicissimum.

5. *Nunc quid ego te horter?* Elegantissimè & rectissimè sic restituo ex Vaticani excerptis ac Victorii editione, simulque interpungo. Nec multum me destituunt Palatini, duabus litteris peccantes; *Nunc quidem ego te horter*. Vulgò; *nunc equidem ego te horter*.

1. Ut

honesto aliquo homine, cujus auctoritate navicularius moveatur. In hoc omnem diligentiam si adhibueris, teque nobis incolumem præstiteris, omnia à te habebo. Etiam atque etiam, noster Tiro, vale. Medico Curio Lysoni de te scripsi diligentissimè. Vale, salve.

¶ ARG. *Periculosum esse, post morbum itineri se committere: Ejus operam in studiis exigit.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

10 EGo verò cupio te ad me venire: sed viam timeo. gravissimè ægrotasti: inedia, & purgationibus, & vi ipsius morbi consumtus es. Graves solent offensiones esse ex gravibus morbis, si quæ culpa commissa est. Jam ad id biduum, quod fueris in via, dum in Cumanum venis, accedent continuò ad reditum dies quinque. Ego in Formiano ad III. Kalend esse volo. Ibi te ut firmum offendam, mi Tiro, effice. Litteulæ meæ, sive nostræ, tui desiderio oblanguerunt. Hæc tamen epistola, quam Acastus attulit, oculos paullum sustulerunt. Pompejus erat apud me, cùm hæc scribebam. Hilarè, & libenter ei cupienti audire nostra, dixi, sine te omnia mea muta esse. Tu Musis nostris para ut operas reddas nostra ad diem dictam fient. Docui enim te, fides ἔτυμον quod haberet. Fac planè ut valeas, nos adsumus. Vale. XIV. Kal.

¶ ARG. *Valetudinem commendat. De suo ad urbem adventu. De statu Reipublicæ. De Triumpho. De præfectura Campana.*

M. T. C. TERENTIA, ET TULLIA, QV. FRATER, ET QV. F. TIRONI, S. P. D.

11 ETsi opportunitatem operæ tuæ omnibus locis desidero: tamen non mea, quàm tua causa doleo, te non valere. Sed quum in quartanam conversa vis est morbi (sic enim scribit Curius) spero, te, diligentia adhibita, etiam firmiorem fore. Modò fac, id quod humanitatis tuæ est, ne quid aliud cures hoc tempore, nisi ut quàm commodissimè convalescas. Non ignoro, quantùm ex desiderio labores, sed erunt omnia facilia, si valebis. festinare te nolo, ne nauseæ molestiam suscipias æger, & periculosè hieme naviges. Ego ad urbem accessi pridie nonas Januar. obviam mihi sic est prod tum, 1 ut nihil possit fieri ornatius. Sed incidi in ipsam flammam civilis discordiæ, vel potiùs belli: cui cùm cuperem mederi, &, ut arbitror, possem: cupiditates certorum hominum (nam ex utraq; parte sunt, qui pugnare cupiant) impedimento mihi fuerunt omnino. & ipse Cæsar, amicus noster, minaceis ad senatum, & acerbas litteras miserat. & erat adhuc impudens, qui exercitum, & provinciam, invito senatu, teneret: & Curio meus illum incitabat. Antonius quidem noster, & Q. Cassius, nulla vi expulsi, ad Cæsarem cum Curione profecti erant. Posteà quam senatus consulibus, prætoribus, tribunis pleb. & nobis, qui proconsules sumus, negotium dederat, ut curaremus, ne quid resp. detrimenti caperet: numquam majore in periculo civitas fuit: numquam improbi cives habuerunt paratiorem ducem, omnino ex hac quoque parte diligentissimè comparatur. Id fit auctoritate, & studio Pompeji nostri, qui Cæsarem serò cœpit timere. Nobis inter has turbas, sen tus tamen frequens flagitavit triumphum: sed Lentulus consul, quò majus suum beneficium faceret, simul atque expedisset, quæ essent necessaria de rep. dixit se relaturum. Nos agimus nihil cupidè, eoque est nostra pluris auctoritas. Italiæ regiones descriptæ sunt, quam quisque partem tueretur. Nos Capuam sumsimus. Hæc te scire volui. Tu etiam atque etiam cura, ut valeas, litteraſque ad me mittas, quotiescumque habebis, cui des. Etiam atque etiam vale. D. pridie idus Jan.

¶ ARG. *De statu Reipublicæ & initio bellorum civilium. Suam in Tironem benevolentiam significat.*

M. T. C. TIRONI SUO, S. P. D.

QVo in discrimine versetur salus mea, & bonorum omnium, atquæ universæ reipub. ex eo scire potes, quod domos nostras, & patriam ipsam, vel diripiendam, vel inflammandam reliquimus. In eum locum res deducta est, ut, nisi qui deus, vel casus aliquis subvenerit, salvi esse nequeamus. Equidem ut veni ad urbem, non destiti omnia & sentire, dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent: 2 sed mirus invaserat furor non solùm improbis, sed etiam his, qui boni habentur, ut pugnare cuperent, me clamante, nihil esse bello civili miserius. Itaque cùm Cæsar amentia quadam raperetur, & oblitus nominis, atque honorum suorum, Ariminum, Pisaurum, Anconam, Arretium occupavisset, Urbem reliquimus: quàm sapienter, atque quàm fortiter, nihil attinet disputare. Quo quidem in casu simus, vides. Feruntur omnino conditiones ab illo, ut Pompejus eat in Hispaniam: dilectus, qui sunt habiti, & præsidia nostra, dimittantur: se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Nonio (his enim obtigerunt) traditurum: ad consulatus petitionem se venturum: neque se jam velle, absente se, rationem haberi sui. se præsentem trinum nundinum petiturum. Accepimus conditionis: sed ita ut removeat præsidia ex his locis, quæ occupavit, ut sine metu de iis ipsis conditionibus Romæ senatus haberi possit. Id ille si fecerit, spes est pacis non honestæ. leges enim imponuntur. sed quidvis est melius, quàm sic esse, ut sumus. Sin autem ille suis conditionibus stare noluerit: bellum paratum est: ejusmodi tamen, quod sustinere ille non possit, præsertim cùm à suis conditionibus ipse fugerit, tantummodò ut eum intercludamus, ne ad urbem possit accedere. quod sperabamus fieri posse. Dilectus enim magnos habebamus: putabamusque illum metuere, si ad urbem ire cœpisset, ne Gallias amitteret: quas ambas habet inimicissimas, præter Transpadanos: ex Hispaniaque sex legiones, & magna auxilia, Afranio, & Petrejo ducibus, habet à tergo. Videtur, si insaniet, posse opprimi, modò ut urbe salva. Maximam autem plagam accepit, quòd is, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus, socius sceleris esse noluit: reliquit illum: & nobiscum est: multique idem facturi esse dicuntur. Ego adhuc oræ maritimæ præsum à Formiis. Nullum majus negotium susçipere volui, quo plus apud illum meæ litteræ, cohortationesque ad pacem valerent. Sin autem erit bellum, video me castris, & certis legionibus præfuturum. Habeo etiam illam molestiam, quòd Dolabella noster apud Cæsarem est. Hæc tibi nota esse volui: quæ cave ne te perturbent, & impediant valitudinem tuam. Ego A. Varroni, quem cum amantissimum mei cognovi, tum etiam valde tui studiosum, diligentissimè te commendavi, ut & valitudinis tuæ rationem haberet, & navigationis, & totum te susciperet, ac tueretur: quem omnia facturum confido. recepit enim & mecum locutus est suavissimè. Tu, quum eo tempore mecum esse non potuisti, quo ego maximè operam, & fidelitatem desideravi tuam, cave festines, aut committas, ut aut æger, aut hieme naviges. Numquam serò te venisse putabo, si salvus veneris. Adhuc neminem videram, qui te posteà vidisset, quàm

---

1. *Ut nihil posset fieri ornatius.*] Hæc est Pall. Vatic. editionis Victorianæ ipsissima atq; optima lectio. nec longè abit impressio prima; *ut nihil fieri potuerit ornatius.* at Hittorpianus. *ut nihil fieri posset ordinatius.* vù garum est: *ut nihil fieri potuerit honoratius.* Paullò post ex Pall. Hittorpiano. Peckio excerptis, editione prima ac Victoriana scripsi, *omnino ex hac quoque parte diligentissimè comparatur:* cum alias editum fuerit, *decretavatio ex hac quoque parte diligentissimè bellum comparatur.*

2. *Sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam his.*] Hæc quoque est Palatt. codicum lectio, quam Victorius indicavit; tum etiam editiones primæ: ut flagellanda meritò veniat aliorum temeritas, intrudentium casum accusandi pro tertio. nam excudebatur, *sed mirus invaserat furor non solum, sed etiam his.* Timiditas tamen hîc Victorii mihi non placet: cæcius Lambinus, qui fidenter eam admisit. Recurr & Manutius.

1. Nisi

quàm M. Volusius, à quo tuas litteras accepi: quod non mirabar. neque enim meas puto ad te litteras tanta hieme perferri. Sed da operam, ut valeas: &, si valebis, cùm rectè navigari poterit, tum naviges. Cicero meus in Formiano erat; Terentia, & Tullia Romæ. Cura, ut valeas. IV. Kalendas Febr. Capua.

¶ *ARG. Valetudinem commendat.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

13 OMNIA à te data mihi putabo, si te valentem videro. summa cura exspectabam adventum Menandri, quem ad te miseram. Cura, si me diligis, ut valeas: &, cùm te bene confirmaris, ad nos venias. Vale IV. idus April.

¶ *ARG. Valetudinem iterum commendat.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

14 ANDRICUS postridie ad me venit, quàm exspectaram. Itaque 1 habui noctem plenam timoris, ac miseriæ. Tuis litteris nihilo sum factus certior, quomodò te haberes: sed tamen sum recreatus. Ego omni delectatione, litterisque omnibus careo: quas antè, quàm te videro, attingere non possum. Medico mercedis, quantum poscet, promitti jubeto. id scripsi ad Ummium. Audio te animo angi & medicum dicere, ex eo te laborare. Si me diligis, excita ex somno tuas litteras, humanitatemque, propter quam mihi es carissimus. nunc opus est te animo valere, ut corpore possis. Id cum tua, tum mea causa facias, à te peto. Acastum retine, quo commodius tibi ministretur. Conserva te mihi, dies promissorum adest. 2 quem etiam repræsentabo, si adveneris. Etiam atque etiam vale. IV. idus hora VI.

ARG. Suam de Tironis valetudine sollicitudinem significat.

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

15 ÆGYPTA ad me venit pridiè idus Aprileis. Is etsi mi nuntiavit, te planè febri carere, & bellè habere: tamen, quòd negavit te potuisse ad me scribere, curam mihi attulit, & eo magis, quod Hermia, quem eodem die venire oportuerat, non venerat, Incredibili sum sollicitudine de tua valetudine: qua si me liberaris, ego te omni cura liberabo. Plura scriberem, si jam putarem, libenter te legere posse. Ingenium tuum, quod ego maximi facio, confer ad te mihi, tibique conservandum. Cura te etiam atque etiam diligenter. Vale. Scripta jam epistola, Hermia venit. Accepi tuam epistolam, vacillantibus litterulis: nec mirum, tam gravi morbo. Ego ad te AEgyptum misi, quod nec inhumanus est, & te visus est mihi diligere, ut is tecum esset: & cum eo cocum, quo utere. Vale.

¶ *ARG. De Tirone manumisso gratias agit & gratulatur.*

Q. C. M. CICERONI FRATRI, S. P. D.

16 DE Tirone, mi Marce, ita te, meumque Ciceronem, & meam Tulliolam, tuumque filium videam, ut mihi gratissimum fecisti, cùm eum indignum illa fortuna, ac nobis amicum, quàm servum esse maluisti. Mihi crede, tuis, & illius litteris perlectis, exsilui gaudio, & tibi & ago gratias, & gratulor. Si enim mihi Statii fidelitas est tanti voluptati: quanti esse in isto hæc eadem bona debent, additis litteris & sermonibus, humanitate, quæ sunt his ipsis commodis potiora? Amo te omnibus equidem maximis de causis, verùm etiam propter hanc, vel quòd mihi sic, ut debuisti, nuntiasti. Te totum in litteris vidi. Sabini pueris, & promisi omnia, & faciam.

¶ *ARG. Reprehendit Tironem quia Latinè scripserat minus propriè, valetudini fideliter inservire.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

VIDEO, quid agas. tuas quoque epistolas vis referti in 17 volumnia. Sepheus tu, qui κριτὴν esse meorum scriptorum soles, unde illud tam ἄκυρον VALITUDINI FIDELITER INSERVIENDO? Unde in istum locum FIDELITER, venit? cui verbo domicilium est proprium in officio: migrationes in alienum, multæ. Nam & doctrina, & domus, & ars, & ager etiam, fidelis dici potest: ut sit, quomodo Theophrasto placet, verecunda tralatio. Sed hæc coram. Demetritus venit ad me: quo quidem comitatu 3 ἀφωμείλησα: satis scis. Tu cum videlicet non potuisti videre. cras aderit. videbis igitur. Nam ego hinc perendiè manè cogito. Valitudo tua me valde sollicitat: sed inserviat: & fac omnia. tum te mecum esse, tum mihi cumulatissimè satisfacere putato. Cuspio quòd operam dedisti, mihi gratum est. Valde enim ejus causa volo. Vale.

¶. *ARG. Se Tyroni manumisso inscripturum M. Tullio Tironi, neque eo tantum modo, sed & suo Tirone. Ab his valetudinem commendat.*

TVLLIVS TIRONI, S. P. D.

QVID igitur? non sic oportet? Equidem censeo sic 18 addendum etiam, suo. sed, si placet, invidia vitetur: quam quidem ego sæpe contemsi. Tibi 4 διαφόρησιν gaudeo profuisse. si verò etiam Tusculanum, di boni, quanto mihi illud erit amabilius! Sed, si me amas, quod quidem aut facis, aut perbelle simulas, quod tamen in modum procedit: sed ut ut est, indulge valitudini tuæ: cui quidem tu adhuc, dum mihi deservis, servisti non satis, ea quid postulet, non ignoras: 5 πέψιν ἀκρατίαν, ἕδραν πατρὸς σύμμετρον, πέψιν, διάλυσιν κοιλίας. Fac bellus revertare. non modo te, sed etiam Tusculanum nostrum plus amem. Parhedum excita, ut hortum ipse conducat. Sic olitorem ipsum commovebis. Helico nequissimus meis ciconiis dabat nullo aprico horto, nullo emissario, nulla macerie, nulla casa. Iste nos tanta impensa derideat? calface hominem, ut ego Mothonem. Itaque abutor coronis. De Crabra quid agatur, etsi nunc quidem etiam nimium est aquæ, tamen velim scire. Horologium mittam, & libros, si erit sudum. Sed tu nullosne tecum libellos? an pangis aliquid Sophocleum? fac opus appareat. A. Ligurius, Cæsaris familiaris, mortuus est, bonus homo, & nobis amicus. Te quando exspectemus, fac ut sciam. Cura te diligenter. Vale.

¶. *ARG. De litteris: de Demetrio: De Ausidiano nomine.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

EXPECTO tuas litteras de multis rebus: te ipsum multò 19 magis. Demetrium redde nostrum, & aliud, si quid potest boni. De Ausidiano nomine nihil te hortor. scio tibi curæ esse. sed confice. Et, si ob eam rem moraris, accipio causam. si id te non tenet, advola. Litteras tuas valde exspecto. Vale.

¶. *ARG. De valetudine Tironis. De libris componendis. De olitore. De reditu Tironis.*

M. T. C. TIRONI, S. P. D.

SOLLICITAT, ita vivam, me tua, mi Tiro, valitudo: sed confido, si diligentiam, quam instituisti, adhibueris, 20 citò te firmum fore. Libros compone, indicem cùm Metrodoro

---

1. *Habui noctem plenam timoris ac miseriæ.*] Secutus hic sum Codicem Hittorpianum, qui fere obnoxium habet Palatinum sextum in illo enim, sicut & ex Memmianis libris adnotat Lambinus, *Plenam timoris ac miseriæ.* Victorii lectio mihi valde coacta videtur: *itaque habui noctem plenam timoris: ac miseriæ, tuis litteris:* & revera est interpolatitia ex illo, quam attuli de Palatino sexto. Editum est: *Plenam timoribus ac miseriæ. Porrò pro nihilo* Hittorpianus codex, *nullo modo.*

2. *Quem etiam repræsentabo, &c.*] Vbi legendum videtur; *etiam repræsentabo, &c.* Gronovius.

3. Ἀφωμείλησα.) Me à colloquio separavi.

4. Διαφόρησιν.) Animi relaxationem.

5. Πέψιν.) Concoctionem, vitationem lassitudinis, ambulationem moderatam, delectationem, solutionem alvi.

1. Quæ-

trodoro ludebit, quum ejus arbitratu vivendum est. cum olitore, ut videtur. Tu potes Kalendis spectare gladiatores, postridie redire: & ita censeo. Verum, ut videbitur. Cura te, si me amas, diligenter. Vale.

¶ *ARG. De suo ad virtutem studio: De praedio à Tirone empto.*

C. FIL. TIRONI SUO DULCISS. S. P. D.

21 CUM vehementer tabellarios exspectarem quotidie, aliquando venerunt post diem XL, & VI. quàm à nobis discesserant: 1 quorum mihi fuit adventus adoptatissimus. Nam cum maximam cepissem laetitiam ex humanissimi, & carissimi patris epistola: tum verò jucundissimae tuae litterae cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaq; me jam non poenitebat, intercapedinem scribendi fecisse: sed potius laetabar. fructum enim magnum humanitatis tuae capiebam ex silentio mearum litterarum. Vehementer igitur gaudeo, te meam sine dubitatione accepisse excusationem. Gratos tibi, optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: praestaboque, & enitar, ut in dies magis, magisque haec nascens de me duplicetur opinio. Quare quòd polliceris te buccinatorem fore existimationis meae, firmo id, constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem, cruciatumque attulerunt errata aetatis meae, ut non solum animus à factis, sed aures quoq; à commemoratione abhorreant. Cujus te sollicitudinis, & doloris participem fuisse, notum, exploratumque est mihi: nec id mirum. Nam cùm omnia mea causa velles mihi succesta: tum etiam tua. socium enim te meorum commodorum semper esse volui. Quod igitur tum ex me doluisti, nunc, ut duplicetur tuum ex me gaudium, praestabo. Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium, esse conjunctissimum. nam cùm & audio illum libenter, tum etiam propriam ejus suavitatem vehementer amplector. Sum totos diem cum eo, noctisq; sàpenumerò partem. exoro enim, ut mecum quàm sàpissimè cenet. Hac introducta consuetudine, sàpe inscientibus nobis, & cenantibus obrepit, sublataque severitate philosophiae, humanissimè nobiscum jocatur. Quare da operam, ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quàm primùm. Nam quid ego de Brutio dicam? quem nullo tempore à me patior discedere: cujus cùm frugi, leveraque est vita, 2 tum etiam jucundissima convictio. non est enim sejunctus locus à philologia, & quotidiana συζητησι. Huic ego locum in proximo conduxi, & ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. Praereà declamitare Graecè apud Cassium institui; Latinè autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus, & quotidianis convictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus & doctis, & illi probatissimis. Multùm etiam mecum est Epicrates, princeps Athenienfium, & Leonides, & horum ceteri similes. 3 τὰ μὲν δὴ καθ' ἡμᾶς, παῖδες. De Gorgia autem quòd mihi scribis, erat quidem ille in quotidiana declamatione utilis: sed omnia postposui, dummodò praeceptis patris parerem. Ἀφιλήδωι enim scripserat, ut eum dimitterem statim. tergiversari nolui, 4 ne mea nimis ἀτυχὴ suspicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse, me de judicio patris judicare. Tuum tamen studium, & consilium, gratum acceptumque est mihi. Excusationem angustiarum tui temporis accipio. scio enim, quàm soleas esse occupatus. Emisse te praedium vehementer gaudeo: feliciterque tibi rem istam evenire cupio. Hoc loco me tibi gratulari, noli mirari. eodem enim ferè loco, tu quoque emisse te, fecisti me certiorem. 5 Habes. deponendae tibi sunt urbanitates. rusticus Romanus factus es. Quomodo ego mihi nunc ante oculos tuum jucundissimum conspectum propono; videor enim videre ementem te rusticas res, cum villico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse, aequè, actu, doleo. Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modò fortuna me: praesertim cùm sciam, communem nobis emtum esse istum fundum. De mandatis quòd tibi curae fuit, est mihi gratum. Sed pero à te, ut quàm celerrimè mihi librarius mittatur, maximè quidem Graecus: multum mihi enim eripitur operae in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures, ut valeas, ut unà 6 συμφιλολογῆι possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

¶ *ARG. Valetudinem commendat. reliqua partes epistolae de variis rebus agunt.*

TVLLIVS TIRONI, S. P. D.

SPERO ex tuis litteris tibi meliùs esse: cupio certè. Cui 22
quidem rei omni ratione cura ut inservias: & cave suspiceris, contra meam voluntatem te facere, quòd non sis mecum. mecum es, si te curas. Quare malo te valitudini tuae servire, quàm meis oculis, & auribus. Etsi enim & audio te, & video libenter; tamen hoc multo erit, si valebis, jucundius. Ego hic cesso, quia ipse nihil scribo: lego autem libentissimè. Tu istic, si quid librarii mea manu non intelligent, monstrabis. Vna omnino interpositio difficilior est, quam ne ipse quidem facilè legere soleo, 7 de quadrimo Catone. De triclinio, cura, ut facis. Tertia aderit, modò ne Publius rogatus sit. Demetrius iste numquam omnino Phalereus fuit: sed nunc planè Bilienus est. Itaque te do vicarium. tu eum observabis. Etsi: verumtamen de illis: nosti cetera. Sed tamen, siquem cum eo sermonem habueris, scribes ad me, ut mihi nascatur epistolae argumentum, & ut tuas quàm longissimas litteras legam. Cura, mi Tiro, ut valeas. hoc mihi gratius facere nihil potes. Vale.

¶ *ARG. Hortatur ut professionem conficiat: se amicitiam Antonii conservare velle.*

TVLLIVS TIRONI SVO, S. P. D.

TV verò confice professionem, si potes. etsi haec pe- 23
cunia ex eo genere est, ut professione non egeat. Verumtamen Balbus ad me scripsit, tanta se epiphora oppressum, ut loqui non possit. Antonius de lege quid egerit, liceat modò rusticari, ad Bithynicum scripsi. De Servilio tu videris, qui senectutem non contemnis. Etsi Atticus noster, quia quondam me commoveri πυπιγῖς intellexit, idem semper putat, nec videt, quibus praesidiis philosophiae saeptus sim: & hercle, quòd timidus ipse est,

1. *Quorum mihi fuit adventus adoptatissimus.*) Sic habet Palatinus primus. sextus, Vaticani excerpta editio Victorii: quod licet pusillum, tamen indicandum fuit, eo quod Hittorpianus, *exoptatissimus*. editiones aliae: *adventus optatissimus*. Itatim idem & Pall. sext. *nam cum maximam cepissem laetitiam; & humanissimi & carissimi patris epistolam.* Et iterum paullo post: *Itaque etiam non poenitebat.*

2. *Tum etiam jucundissima convictio.*) Elegans haec lectio debetur Medicaeo, ut adnotat Egnatius, usurpavitque ut genuinum Victorius in editione sua; posteaque in suam transmovit. Lambinus confirmatur jam mihi de excerptis Vaticani. Aliàs plebejè est: *jucundissima conjunctio.* & cur non à *convivere convictio?*

3. Τὰ μὲν δὴ.) Quae igitur ad nos pertinent, haec sunt.

4. *Ne mea nimis ἀτυχὴ suspicionem ei aliquam importaret.*) Gulielmius ex veteri libro notat *susceptionem*, sed revera leg. *suspectionem*, quae vox & superius occurrit. Gorgias autem hic erat Rhetor, ut notat ad primam impressionem Egnatius, quem Cicero summovit à contubernio convictuque filii; causatus, quod adolescentes pelliceret ad voluptates & vinum, teste Plutarcho in Cicerone.

5. *Habes; deponenda tibi sunt urbanitates.*) Sincerissima lectio haec à Lambini libris est: quam quoque deprendi in Pall. Vaticani excerptis, & editionum primana. Victor. edidit: *habes ubi sunt deponenda urbanitates.* vulgò vero: *Habes ubi deponenda tibi sint urbanitates.*

6 Συμφιλολογῆιν.) De literis disputare.

7. *De quadrimo Catone.*) Extat in Palatino primo, tertio, & editione antiquissima; *De quâ primo Catone.* unde alii cum Manutio legunt, *de quo primò cavere.* Alii, *de primo Catone.* nos in hoc obscurissimo loco nihil adferre adjumenti possumus. Palatinus sextus videtur praeferre *de quadrimo Catone.* L. Sid

est, ὀρυβοποιεῖ. Ego tamen Antonii inveteratam sine ulla offensione amicitiam retinere sanè volo: scribamque ad eum: sed non antè, quàm te videro: nec tamen te avoco à syngrapha χάριν κτήμης. Cras exspecto Leptam. etenim ad cujus rutam pulegio mihi tui sermonis utendum est. Vale.

¶ *ARG. De rebus domesticis & publicis.*

TULLIUS TIRONI, S. P. D.

24 ETSI manè Harpalum miseram: tamen, cùm haberem, cui rectè darem litteras, etsi novi nihil erat, iisdem de rebus volui ad te sæpiùs scribere; non quin confiderem diligentiæ tuæ: sed rei me magnitudo movebat Mihi prora, & puppis, ut Græcorum proverbium est, fuit à me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares. Ofilio, & Aurelio utique satis fiat. A Flamma, si non potes omne, partem aliquam velim extorqueas: in primisque, ut expedita sit pensio Kalendis Jan. De attributione, conficies. De repræsentatione, videbis. De domesticis hactenus. De publicis omnia mihi certa, quid Octavius, quid Antonius: quæ hominum opinio, quid futurum putes. Ego vix teneor, quin accurram. 1 Sed litteras tuas exspecto: & scito Balbum tum fuisse Aquini, cùm tibi est dictum, & postridie Hirtium. 2 Puto utrumque ad aquas. Sed quod egerint Dolabellæ procuratores, fac admoneantur. appellabis etiam Papiam. Vale.

¶ *ARG. Litteras à Tirone requirit.*

CICERO FIL. TIRONI, S. P. D.

25 ETSI justa, & idonea usus es excusatione de intermissione litterarum tuarum, tamen id ne sæpiùs facias, rogo. nam etsi de repub. rumoribus, & nuntiis certior fio, & de sua in me voluntate semper ad me perscribit pater: tamen de quavis minima re scripta à te ad me epistola semper fuit gravissima. Quare cùm in primis tuas desiderem litteras, noli committere, ut excusatione potiùs expleas officium scribendi, quàm assiduitate epistolarum. Vale.

¶ *ARG. Litteras ab eodem Tirone petit.*

Q. CICERO TIRONI SUO, S. P. D.

VEREBARAVI te cogitationis tacito duntaxat convicio, 26
quòd fasciculus alter ad me jam sine tuis litteris perlatus est. Non potes effugere hujus culpæ pœnam. De patrono Marcus est adhibendus: isque diu, & multis lucubrationibus commentata oratione. vide ut probare possit, te non peccasse. Planè te rogo, sicut olim matrem nostram facere memini, quæ lagenas etiam inaneis obsignabat, ne dicerentur inanes aliquæ fuisse, quæ furtim essent exsiccatæ: sic tu, etiam si, quod scribas, non habebis, scribito, tamen, ne furtum cessationis quæsiviisse videaris. Valde enim mi semper & vera, & dulcia tuis epistolis nuntiantur. Ama nos, & vale.

¶ *ARG. Invehitur in Hirtium, & C. Pansam consules.*

Q. C. TIRONI SUO, S. P. D.

MIRIFICAM mihi verberationem cessationis epistola 27
dedisti. Nam, quæ parciùs frater perscripserat, verecundia videlicet, & properatione, ea tu sine assentatione, ut erant, ad me scripsisti, & maximè de consulibus designatis: quos ego penitus novi libidinum & languoris exsæminatissimi animi plenos: qui nisi à gubernaculis recesserint, maximum ab universo naufragio periculum est. Incredibile est, quæ ego illos scio, oppositis Gallorum castris, in æstivis feciisse, quos ille latro, nisi aliquid firmus fuerit, societate vitiorum deliniet. Res est aut tribunitiis, aut privatis consiliis munienda. Nam isti duo vix sunt digni, quibus alteri Cæsenam, alteri Cossutianarum tabernarum fundamenta credas. Te, ut dixi, fero oculis. Ego vos ad III. Kalend. videbo, tuosque oculos, etiam si te veniens in medio foro videro, dissaviabor. Me ama. Vale.

---

1. *Sed litteras tuas exspecto.*] Non aliter hic locus in Mediceo sed Pall. aliquot & editio prima, quemadmodum & Victorius edidit. *sed si litteras tuas exspectō.* Lambinus non male, quod quidam libri haberent, *sed scilicet litteras*, finxit, *sed si litteras, &c.*

2. *Puto utrumque ad aquas. Sed quod egerint.*] Victorianæ editionis lectionem tenuimus, approbatam & confirmatam à Palat. sexto, Hittorp. Nam, primus sicut & antiquissima editio; *puto utrimque ad aquas sen quod elegerint Dol. proc.* Turnebus ex conjectura emendabat, vel: *puto utrumque ad aquas. Emas quid egerint:* vel *puto utrumque ad aquas Xeniæ, quid egerint, scribam ad te scilicet:* quod Lambino magis placet, quam Manutianum commentum: *puto utrumque ad aquas scemus quid egerint:* quod tamen aliquanto remotius esse à scriptura vulgata eademq; antiqua ait idem. Editiones quippe ferunt, *puto utrumq; ad aquas semæ:* unde faciendum Gulielmius esse putat *aquas seniæ.*

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER PRIMUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO SAL.

1 RETITIONIS nostræ, quàm tibi summæ curæ esse scio, hujusmodi ratio est, quòd adhuc conjectura provideri possit. 1 Prensat unus P. Galba. sine fuco ac fallaciis, more majorum, negatur. ut opinio est hominum, non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpropera prensatio. nam illi ita negant vulgo, ut mihi se debere dicant. ita quiddam spero nobis profici, cùm hoc percrebrescit, plurimos nostros *amicos* inveniri. Nos autem initium prensandi facere cogitaramus eo ipso tempore, quo tuum puerum cum his litteris proficisci Cincius dicebat,

---

1. *Prensat unus P. Galba, sine fuco ac fallaciis, more majorum, negatur.*] Ita interpunxit hunc locum Malaspina: & Muretus firmat. lib. IX. Variar. lect. cap. 10. Prius erat; *P. Galba sine fuco ac fallaciis more majorum. Negatur*; quod præfert P. Manutius.

1. *In*

dicebat, 1 in campo, comitiis Tribuniţiis, 2 A. D. XVI. Kalend. Sext. Competitores, qui certi esse 3 videantur, Galba, & Antonius, & Q. Cornificius. puto te in hoc aut risisse aut ingemuisse, 4 ut frontem ferias. sunt, qui etiam Cæsonium putent. Aquillium non arbitramur, 5 qui denegat, & *juravit morbum*, & illud suum regnum judiciale opposuit. Catilina, si judicatum erit 6 MERIDIE NON LVCERE, certus erit competitor. De Aufidio, & 7 Palicano, non puto te exspectare dum scribam. De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur. Thermus cum Silano contendere existimatur; qui sic inopes & ab amicis, & existimatione sunt, ut mihi videatur non esse ἀδύνατον 8 Curium obducere. sed hoc præter me nemini videtur. Nostris rationibus maximè conducere videtur, Thermum fieri cum Cæsare. nemo est enim ex iis, qui nunc petunt, qui, si in nostrum annum reciderit, firmior candidatus fore videatur; propterea quòd curator est viæ Flaminiæ, 9 quæ tum erit absoluta sanè faciè. 10 eum libens Ἥρμωνι ciceri Consul accuderim. Petitorum hæc est adhuc intermata cogitatio. Nos in omni munere candidatorio fungendo summam adhibebimus diligentiam: & fortasse, quoniam videtur in suffragiis 11 multum posse Gallia, cum Romæ à judiciis forum refrixerit, excurremus mense Septembri legati ad Pisonem, ut Januario revertamur. Cùm perspexero voluntates nobilium, scribam ad te. cetera spero prolixa esse, his duntaxat urbanis competitoribus. Illam manum, tu, mihi, cura, ut præstes, quoniam proprius abes, Pompeji, nostri amici. 12 nega me ei iratum fore, si ad mea comitia non venerit. Atque hæc hujusmodi sunt. Sed est quod abs te mihi ignosci pervelim. Cæcilius, avunculus tuus à P. Vario cùm magna pecunia fraudaretur, agere cœpit cum ejus fratre Caninio 13 Satrio de iis rebus, quas cum dolo malo mancipio accepisse de Vario diceret. una agebant ceteri creditores, in quibus erat Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant *magistrum* fore, si bona venirent, L. Pontius. verum hoc ridiculum est, de magistro nunc cognoscere. rogavit me Cæcilius, ut adessem contra Satrium. dies fere nullus est, quin hic Satrius domum meam veniret, observat L. Domitium maximè: me habet proximum. fuit & mihi, & Quinto fratri magno usui in nostris petitionibus. sanè sum perturbatus, cum ipsius Satrii familiaritate, tum Domitii, in quo uno maximè ambitio nostra nititur. demonstravi hæc Cæcilio: simul & illud ostendi, si ipse unus cum illo uno contenderet, me ei satisfacturum fuisse: nunc in causa universorum creditorum, hominum præsertim amplissimorum, qui sine eo, quem Cæcilius suo nomine perhiberet, facilè causam communem sustinerent, æquum esse, eum & officio meo *consulere*, & tempori. duriùs accipere hoc mihi visus est, quàm vellem & quàm homines belli solent: & postea prorsus ab instituta nostra paucorum dierum consuetudine longè refugit. Abs te peto, ut mihi hoc ignoscas, & me existimes humanitate esse prohibitum, ne contra amici summam *existimationem* miserrimo ejus tempore venirem: cùm is omnia sua studia, & officia in me contulisset. quòd si voles in me esse durior, ambitionem putabis mihi obstitisse. ego autem arbitror, etiam si id sit, mihi ignoscendum esse. 14 ἐπεὶ ἔχ ἱερήιον, ἀδὲ βοείην. vides enim, in quo cursu sumus, & quam omnes *grassus* non modò retinendas, verum etiam acquirendas putemus. Spero tibi me causam probasse; cupio quidem certè. Hermathena tua valde me delectat, & posita ita bellè est, ut totum gymnasium 15 ἥλιν ἀνάθημα esse videatur. multum te amamus.

CICERO ATTICO, S.

16 L. Julio Cæsare, C. Marcio Figulo COSS. filiolo me auctum scito, salva Terentia. 17 Abs te tam diu nihil litterarum? Ego 18 de meis ad te rationibus scripsi ārea diligenter. Hoc tempore Catilinam, competitorem nostrum, defendere cogitamus. judices habemus, quos voluimus, summa accusatoris voluntate. spero, si absolutus erit, conjunctiorem illum nobis fore in ratione petitionis: sin aliter acciderit, humaniter feremus. Tuo adventu nobis opus est maturo. nam prorsus summa hominum est opinio; tuos familiares, nobiles homines, adversarios honori nostro fore. ad eorum voluntatem mihi conciliandam maximo te mihi usui fore video. quare Januario mense, ut constituisti, cura ut Romæ sis. 2

CICERO ATTICO, S.

19 AVIAM tuam scito *desiderio* tui mortuam esse, & simul quòd vera sit, ne Latinæ in officio non manerent & in montem Albanum hostias non adducerent. Ejus rei consolationem ad te L. Saufejum missurum esse arbitror. Nos hic te ad mensem Januarium exspectamus, ex quodam rumore, an ex litteris tuis ad alios missis? nam ad me de eo nihil scripsisti. Signa, quæ nobis curasti, ea sunt ad Cajetam 3

1. *In campo.*) Hæc quoque distinctio est Malaspinæ. Vulgata editio hic periodum incipit; *In campo comitiis tribunitiis*. Ceterum pro, *tribunitiis*, non obscura extare vestigia in mss. suo scribit Vrsinus hujus scripturæ, *comitiis tributis*.

2. *A. D. XVI. Kalend.*) Ita distinxit Bosius quum antea esset. A. D. XVI. Kalendas. sequiturque istud toto libro. itaque semel indicasse sufficiat. ut etiam; exhibitum hic nobis Bosii textum, uti ipse adnotarat in patria sua. nam; consulere iterum Palatinas membranas post Fr Iunium, supervacuum videbatur; in tanta præsertim temporis angustia. Gulielmius hic nihil adnotarat ad margines libri sui; sed VVoverius unum alterumque librum, scriptum atque editum conferri jusserat cum vulgatis.

3. *Videantur.*) Vulgarii, *videbantur*.

4. *Ut frontem ferias. Sunt.*) Conjecturam Manutii, qua distinguit *Puto te in hoc aut visisse aut ingemuisse. Ut frontem ferias, sunt, qui etiam Cæsonium putent, &c.* libris Palatinis adjuvari ait Iunius. pro, Cæsonium, verò *Cæsoninum* in quibusdam libris legi ait Muretus, qui præterea adquiescit interpunctioni Manutianæ.

5. *Qui denegat.*) Hæc est & scidarum Bosii, & vulgò recepta lectio. Petri Pithœi ms. exemplar habebat, *qui & negant & i. m.* ex quo ipse legit, *qui & negavit, & i. m.* quæ correctio fulcitur auctoritate codicis Tornæsiani & Crusellini. consulatur ipsemet Pithœus lib. II. Subsecivar. lection. cap. 8.

6. *Meridie non licere.*) Beroaldus & Victorius legunt, *liquere*, Muretus, Iacobi Taurelli fidem sequutus, ex Veteri libro in quo ita legitur, *si judicatum erit meridi lucere*; emendat, *si judicatum erit licere*. videatur is cap. illo decimo variarum.

7. *Palicano.*) *Palikano* ex veteribus numis rescribit Vrsinus.

8. *Curium obducere.*) Codex Tornæs. *Terium*. illud *obducere* Victorii, tuetur Muretus d. cap. 10. contra nescio quos, quippe Malaspinæ emendationes nobis nondum videre contigit.

9. *Quæ tum erit.*) Hanc lectionem habet Bos. à Torn. Decurt. & Crus. τελεία ἔσται quæ post. *Fuerit*, additur, est & ab ipso Bos. Prius tamen ex sola conjectura ita & legerat & distinxerat Muretus.

10. *Eum libens* Ἥρμωνι.) Ita Bos. ex scidis & Crusell. habentibus, *eum libenter mun ciceri Consul accidrint*, & Tornæs. in quo legitur, *eum libenter mun ciceri consilii acciderunt*. Distinctiones optimè à Manutio & Bosio positas laudat Iunius; sed lectionem Bosii rejicit, legitque *eum libenter nunc Cæsari Consuli acciderim*, ex mss. Pul. in quibus est, *eum libenter nunc ceteri consuli acciderim*: & in quibusdam, *acciderim*. castigationes hujus loci octo novem, reperire est apud Lambinum, qui adeatur.

11. *Multum posse Gallia.*) Hæc emendatio est Victorii, ex vetustis codd. quum antea legeretur *Galba*.

12. *Negamei.*) Et hæc correctio est à Victorio, quum prius esset, *negant*.

13. *Satrio.*) Prius erat, *Satyri*, ut & infra, *Satyrum*, *Satyrii*, *Satyri*, pro *Satrium*, *Satrius*, *Satrii*.

14. Ἐπεὶ ἔχ ἱερήιον.) Quia non victimam, neque tergus bubulum (sc. capto.) Antea depravatè legebant, teste Victorian Θεῖον γὰ ἀγαθὸν ἡ τιμὴ; quum per imperitiam legere non possent litteras Græcas quæ in mss. aliquantum confusæ & deformatæ erant.

15. Ἥλιν ἀνάθημα.) Ita ex veteribus libris emendatum, quum antea ut ait Victorius ἑρμαθήνα scriberetur. Ceterum vox ἥλιν abest à Fulviano ms.

16. *L. Julio Cæsare.*) Ab his verbis Malasp. & Bosius initium epistolæ ducunt, si non suffragantibus, certè non refragantibus veteribus codd. in quibus hæc epistola agglutinata est superiori, nullo principii discrimine.

17. *Abs te tam diu.*] Hinc vulgus epistolam orditur.

18. *De meis ad te rationibus.*) Melior Victorii codex, *de meis detractationibus habet*.

19 *Aviam.*) Hinc epistolam inchoandam docuere Bosius, Iunius, & alii ante eos.

Cajetam expolita. nos ea non vidimus. neque enim excundi Roma potestas nobis fuit. misimus, qui pro vectura solveret. te multum amamus, quòd ea abs te diligenter, parvoque curata sunt. Quod ad me sæpe scripsisti de nostro amico placando, feci, & expertus sum omnia; sed miran dum in modum est animo abalienato: quibus de *suspicionibus*, etsi audisse te arbitror, tamen ex me, cum veneris, cognosces. Sallustium præsentem restituere in ejus veterem gratiam non potui. 1 hoc ad te scripsi, 2 quod is me accusare de te solebat. 3 at in se expertus est illum esse minus exorabilem, meum studium nec tibi defuisse. Tulliolam C. Pisoni L. F. Frugi despondimus.

CICERO ATTICO, S.

4 CREBRAS exspectationes nobis tui commoves. nuper quidem, cùm jam te adventare arbitraremur, repentè abs te in mensem Quintilem rejecti sumus. nunc verò censeo; quod commodo tuo facere poteris, venias ad id tempus, quod scribis. obieris Quinti fratris comitia; nos longo intervallo viseris; Acutilianam controversiam transegeris. hoc me etiam Peduceus, ut ad te scriberem, admonuit. putamus enim utile esse, te aliquando jam rem transigere. mea intercessio parata & est, & fuit. Nos hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Macro transegimus. cui cùm æqui fuissemus, tamen multo majorem fructum ex populi existimatione, illo damnato, cepimus, quàm ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus. Quod ad me de *Hermathena* scribis, 4 per mihi gratum est; & ornamentum Academiæ proprium meæ, quòd & Hermes commune omnium, & Minerva 5 singulare est insigne ejus gymnasii. quare velim, ut scribis, ceteris quoque rebus quam plurimis eum locum ornes. Quæ mihi antea signa misisti, ea nondum vidi. in Formiano sunt. quò ego nunc proficisci cogitabam. illa ompia in Tusculanum deportabo. Cajetam, si quando abundare cœpero, ornabo. Libros tuos conserva; & noli desperare, 6 eos me meos facere posse. quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium 7 vicos, & prata contemno.

CICERO ATTICO, S.

5 QVANTVM dolorem acceperim, & quanto fructu sim privatus & forensi, & domestico, Lucii fratris nostri morte, in primis pro nostra consuetudine, tu existimare potes. nam mihi omnia, quæ jucunda ex humanitate alterius, & moribus homini accidere possunt, ex illo accidebant. quare non dubito, quin tibi quoque id molestum sit, cùm & meo dolore *moveare*, & ipse omni virtute, officioque ornatissimum tuique & sua sponte, & meo sermone amantem affinem, amicumque amiseris. Quod ad me scribis de sorore tua; testis erit tibi ipsa, quantæ mihi curæ fuerit, ut Quinti fratris animus in eam esset is, qui esse deberet: quem cùm esse offensiorem arbitrarer, eas litteras ad eum misi, quibus & placarem ut fratrem, & monerem ut minorem, & objurgarem ut errantem. itaque ex illis quæ postea sæpe ab eo ad me scripta sunt, confido ita esse omnia, ut & oporteat, & velimus. 8 De litterarum missione, sine causa abs te accusor. numquam enim a Pompeia nostra certior sum factus, esse, cui litteras dare possem. porrò autem neque mihi accidit, ut haberem, qui in Epirum proficisceretur: neque dum te Athenis esse audiebamus. De Acutiliano autem negotio quod mihi mandaras, ut primum à tuo digressu Romam veni, confeceram: sed accidit, ut & contentione nihil opus esset, 9 & ut ego, qui in te satis consilii statuerim esse, mallem Peduceum tibi consilium per litteras, quàm me dare. etenim cùm multos dies aureis meas Acutilio dedissem; cujus sermonis genus tibi notum esse arbitror; non mihi grave 10 duxissem scribere ad te de illius querimoniis, cùm eas audire, quod erat subodiosum, leve putassem. sed abs te ipso, qui accusas, unas mihi scito litteras redditas esse, cùm & otii ad scribendum plus, & facultatem dandi majorem habueris. Quod scribis, etiam si cujus animus in te esset offensior, à me recolligi oportere; quid dicas: neque id neglexi: sed est miro quodam modo affectus. ego autem, quæ dicenda fuerunt de te, non præterii. quid autem contendendum esset, ex tua putabam voluntate 11 statuere oportere: quam si ad me perscripseris, intelliges, me neque diligentiorem esse voluisse, quàm tu esses, neque negligentiorem fore, quàm tu velis. De Tadiana re, mecum Tadius locutus est, te ita scripsisse, nihil esse jam, quod 12 laboraretur, quoniam hereditas *usucapta* esset. id mirabamur te ignorare, de tutela legitima, in qua dicitur esse puella, nihil usucapi posse. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. Quæ tibi mandavi, & quæ tu intelliges convenire nostro Tusculano, velim, ut scribis, cures, quod sine molestia tua facere poteris. nam nos ex omnibus molestiis, & laboribus uno illo in loco conquiescimus, quo fratrem quotidie exspectamus. Terentia magnos articulorum dolores habet, & te, & sororem tuam, & matrem maximè diligit, salutemque tibi plurimam adscribit, & Tulliola, delitiæ nostræ. Cura, ut valeas, & nos ames; & tibi persuadeas, te à me fraternè amari.

CICERO ATTICO, S.

6 NON committam posthac, ut me accusare de epistolarum negligentia possis. tu modò videto, in tanto otio ut par mihi sis. Domum Rabirianam Neapoli, quam tu jam dimensam, & exædificatam animo habebas, 13 M. Fontinus emit H S CCCIↃↃↃ XXX. id te scire volui, si quid fortè ea res ad cogitationes tuas pertineret. Q. frater, ut mihi videtur, quo volumus, animo est in Pomponiam, & cum ea nunc in 14 Arpinatibus prædiis erat, & secum habebat hominem 15 χρηστομαθῆ, D. Turranium. Pater nobis decessit A. D. VIII. Kal. Decembr. Hæc habebam ferè,

1. *Hoc ad te scripsi.*] Vulg. *hoc eo ad te scripsi.*

2. *Quod is me accusare de te.*] Sic habent mss. teste Lambino; quidam interponunt pronomen, *qui*, hoc modo, *quod is qui me, &c.* Vrsino videtur legendum, *apud te*, pro, *de te*; quamvis, *de te*, etiam ferri possit.

3. *At in se experius.*] Particulam, *At*, restituit ex Decurt. Bosius.

4. *Per mihi gratum est*; *&c.*] Vulgò, *per gratum mihi est ornamentum.* Faernus referente Vrsino, deleto, Et, mutataque interpunctione, sic legit: *Quod ad me de Hermathena scribis, per mihi gratum. est ornamentum academiæ proprium meæ.*

5. *Singulare est insigne.*] Vocem *insigne* ex scid. Tornæs. & Cruself. restituit Bosius.

6. *Eos memores.*] Ex fide decurt. scribit Bosius, *me*, quod antea ex conjectura rescripserat Faernus.

7. *Vicos & prata.*] *Lucos* emendat Ant. Augustinus, quod summè placet Vrsino: Gallicanus acquiescebat vulgato. inde *vicini*, qui vicos eos habitabant, Tullius pro Cæcina cap. 10 *aut suos colonos, aut vicinos, aut clientes.*

8. *De litterarum missione.*] Petro Bembo placitum esse refert Vrsinus, ut pro *missione*, legatur *intermissione.*

9. *Et ut ego, qui.*] Partic. *ut*, abest à volg.

10. *Duxissem.*] Prius erat *duxi.* ita verò ex decurt. corrigit Bosius, quomodo & legendum duxerat Malaspina.

11. *Statuere oportere.*] Lambinus codicis Tornæs. scripturæ vestigium sequutus, in quo est, *ex tua putabam voluntatem statuere oportere*; legit *ex p. voluntate me statuere opere.*

12. *Laboraretur.*] Ita codex Tornæs. vulgò *laboraret.*

13. *M. Fontinus.*] Victorius *M. Fontejus* legit: ut hic sit, pro quo Cicero habuit orationem. Lambinus, Vrsinus & Iunius *de Fontejus* legendum suspicantur, id est, *Manius Fonteius*; *Fontius* verò pro *Fonteius* mss. habere ajunt Fulvius, & Iunius, quorum hic rejicit vocem illam, *Fontius*, quæ in vulgari editione post *Fonteius* additur; *Fontinus* verò pro *Fonteius* inauditum esse contendit. Sed & Decurt. & Tornæs. aliorum quæ vetustiorum codicum fide probum esse asserit Bosius.

14. *Arpinatibus prædiis.*] Vulg. *Arpinati prædio.*

15. Χρηστομαθῆ.] Quæ sint ex usu discentem.

quæ te scire vellem. Tu, velim, 1 si qua ornamenta 2 γυμνασιώδη reperire poteris, quæ loci sint ejus, quem tu non ignoras, ne prætermittas. Nos Tusculano ita delectamur, ut nobismet ipsis tum denique, cùm illò venimus, *placeamus*. Quid agas omnibus de rebus, & quid acturus sis, fac nos quam diligentissimè certiores.

CICERO ATTICO, S.

3 APUD matrem rectè est, eaque nobis curæ est. L. Cincio H-S XXCD. constitui me curaturum Idibus Febr. Tu, velim, ea quæ nobis emisse, & parasse scribis, des operam, ut quàm primum habeamus: & velim cogites, id quod mihi pollicitus es, quemadmodum *bibliothecam* nobis conficere possis. omnem spem delectationis nostræ, quam, cùm in otium venerimus, habere volumus, in tua humanitate positam habemus.

CICERO ATTICO, S.

3 APUD te est, ut volumus. mater tua, & soror à me, Quintoque fratre diligitur. Cum Acutilio sum locutus. is sibi negat à suo procuratore quidquam scriptum esse, & miratur istam controversiam fuisse, 4 quòd ille recusarit satisdari, amplius abs te non peti. Quod te 5 de Tadiano negotio decidisse scribis; id ego Tadio & gratum esse intellexi, & magnopere jucundum. 6 Ille noster amicus, vir me hercule optimus, & mihi amicissimus, sanè tibi iratus est. hoc, si, quanti tu æstimes, sciam, tum, quid mihi elaborandum sit, scire possim. L. Cincio H-S CCIↃↃ CCIↃↃ CCCC. pro signis Megaricis, ut tu ad me scripseras, curavi. Hermæ tui Pentelici cum capitibus æneis, de quibus ad me scripsisti, jam nunc me admodum delectant. quare velim, & eos, & signa, & cetera, quæ tibi ejus loci, & nostri studii, & tuæ *elegantiæ* esse videbuntur, quàm plurima, quàm primumque mittas, & maximè quæ tibi gymnasii, xysti que videbuntur esse. nam in eo genere sic studio efferimur, ut abs te adjuvandi, ab aliis prope reprehendendi simus. si Lentuli navis non erit, quò tibi placebit, imponito. Tulliola, deliciolæ nostræ, tuum munusculum flagitat, & me, ut sponsorem, appellat. mi autem abjurare certius est, quàm dependere.

CICERO ATTICO, S.

9 NIMIVM ratò nobis abs te litteræ afferuntur: cùm & multo tu facilius reperias, qui Romam proficiscantur, quàm ego, qui Athenas: & certius tibi sit, me esse Romæ, quàm mihi, te Athenis. Itaque propter hanc dubitationem meam brevior hæc ipsa epistola est: quod cùm incertus essem, ubi esses, nolebam illum nostrum familiarem sermonem in alienas manus devenire. Signa Megarica, & Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer expecto. quidquid ejusdem generis habebis, dignum Academia tibi quod videbitur, ne dubitaris mittere, & arcæ nostræ confidito. genus hoc est *voluptatis* meæ: quæ γυμνασιώδη maximè sunt, ea quæro. 7 Lentulus naves suas pollicetur. peto abs te, ut hæc cures diligenter. Chilius te rogat, & ego ejus rogatu, 8 Εὐμολπιδῶν πάτερα.

CICERO ATTICO, S.

CUM essem in Tusculano, (erit hoc tibi pro illo tuo, 10 *Cùm essem in Ceramico*) verumtamen cùm ibi essem, Roma puer à sorore tua missus, epistolam mihi abs te allatam dedit, nuntiavitque, eo ipso die post meridiem 9 iturum eum, qui ad te proficisceretur. eo factum est, ut epistolæ tuæ rescriberem aliquid; brevitate temporis tam pauca cogerer scribere. Primùm tibi de nostro amico placando, aut etiam planè restituendo polliceor. quod ego, etsi mea sponte ante faciebam, eo nunc tamen & agam studiosius, & contendam ab illo vehementius, quod tantam ex epistola voluntatem ejus rei tuam perspicere videor. hoc te intelligere volo, pergraviter illum esse offensum: sed quia nullam video gravem subesse *causam*, magnopere confido illum fore in officio, & in nostra potestate. Signa nostra, 10 & Hermeraclas, ut scribis, cùm commodissimè poteris, velim imponas, & si quod aliud 11 οἰκεῖον ejus loci, quem non ignoras, reperies, & maximè, quæ tibi palæstræ, gymnasiique videbuntur esse. etenim ibi sedens hæc ad te scribebam; ut me locus ipse admoneret. Præterea 12 typos tibi mando, quos in tectorio atrioli possim includere, & 13 putealia sigillata duo Bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem 14 amatorem inveneris: nam ego omnes meas vindemiolas eò reservo, ut illud *subsidium* senectuti parem. De fratre, confido ita esse, ut semper volui, & elaboravi. multa signa sunt ejus rei, non minimum, quòd soror 15 *pragnans* est. De comitiis meis, 16 & tibi me permisisse memini, & ego jampridem hoc communibus amicis, qui te exspectant, prædico. *te non* modò 17 non accersi à me, sed prohiberi; quòd intelligam multò magis interesse tua, te agere, 18 quod agendum est hoc tempore, quàm mea, te adesse comitiis. proinde eo animo te velim esse, quasi mei negotii causa in ista loca missus esses. 19 me autem eum & offendes erga te, & audies, quasi mihi, 20 si qua parta erunt, non modò te præsente, sed per te parta sint. Tulliola tibi diem dat; 21 sponsorem appellat.

CICERO ATTICO, S.

ET mea sponte faciebam antea, & post, duabus epistolis tuis perdiligenter in eandem rationem scriptis, magnopere sum commotus. eò accedebat hortator assiduus

---

1. *Si qua ornamenta γυμνασιώδη.*) Hæc emendatio est Victorii ex antiquo libro in quo sic legebatur, *gymnasio deriptrire poteris*. Antea habebatur, *si qua ornamenta gymnasio reperire poteris*.

2. Γυμνασιώδη.) Apta gymnasio.

3. *Apud matrem.*) Hoc principium epistolæ, ut monuere Bosius & Iunius.

4. *Quod ille recusarit satisdari.*) Vulg. *quod ille recusarat; satisdari, &c.*

5. *De Tadiano negotio decidisse.*) Iunius ex mss. Palat. emendat, *de Tad. negotio decrepisse*, quem vide.

6. *Ille noster amicus vir mehercule optimus.*) Vulg. *ille noster amicus & mehercule vir optimus.*

7. *Lentulus naves suas pollicetur.*) Vrsinus mallet ex mss. *navis sua pollicetur.*

8. Εὐμολπιδῶν πάτερα.) Πατερίδα quosdam codices habuisse ex Victorio videre est; qui tamen illud præfert.

9. *Iturum eum.*) Est Bosii ex Decurt. Torn. & Crusellino: etiamsi vulgatam editionem, quam Victorianam appellat, non damnet; ea autem sic se habet, *missuram eum.*

10. *Hermeraclas.*) Veteres editiones, teste Vrsino, habent ἑρμεράκλας, quod ille tamen, improbat.

11. Οἰκεῖον.) Ita reponit Victorius, tum ex libro tum ex conjectura, & eum sequutus Bosius. Iunius verò contendit retinendum esse ἴδιον, in unum consentientibus mss. Palatinis.

12. *Typos.*) Nicolaus in sui Corollarii libro 1. cap. 34. *Rhypos* legit quem vide; Victorii antiquior codex *Lypos* habet: *vir quidam doctus*, ut ait Manut. legit *Tubos*.

13. *Putealia sigillata.*) *Putealia sigilla* olim emendaverat Beroaldus. Bosii Arionis liber; *putealia signata.*

14. *Amatorem.*) Faërnus legebat *emptorem.*

15. *Pragnas.*) Ita veteres codices habere testatur Lambinus; vulgo *pragnans.*

16. *Tibi me permisisse memini.*) *Promisisse* ex Palatt. mss. legit Iunius, neque secus Aldina.

17. *Non accersi à me prohiberi.*) Est à decurtato, præfertque Bosius vulgatæ, *non arcessam sed prohibebo.*

18. *Quod agendum est.*) *Quod agend. esset*, codex Tornæs. referente Lambino.

19. *Me autem eum.*) Victorius legit, *sin autem eum offendes, &c.* aitque locum hunc mendo non carere: sed cum mss. destitutus sit, se vulgatam lectionem magis contaminare noluisse.

20. *Si qua parta erunt.*) Et hìc & infra cum Bosius cum Lambinus *parata*, legi testantur.

21. *Sponsorem appellat.*) Bosius ait, ab omnibus codd. quos vidit, abesse particulam negantem, *non*, ante verbum *appellat*, quam tamen Victorius in postrema sua editione addidit, fretus nec ne authoritate veterum librorum, id non satis scit Bosius: at ego sat scio Manutium hanc partem è Bessar. ms. suæ editioni adjecisse, eamque mirificè comprobare: reperiturque in Palt. malim tamen alterum; mecumque sentit Musa illa Attica Claudius Dausquejus, cui videbatur hoc *sponsor* dici, qui spondere duntaxat nosset, præstare minus; ut *promissor* Horatio.

duus Salluſtius, ut agerem quàm diligentiſſimè cum Luccejo de veſtra vetere gratia reconciliandâ. ſed, cùm omnia feciſſem, non modò eam voluntatem ejus, quæ fuerat erga te, recuperare non potui, verùm ne cauſam quidem elicere immutatæ voluntatis. tametſi jactat ille quidem illud ſuum *arbitrium*, 1 & ea, quæ jam tum, cùm aderas, offendere ejus animum intelligebam, tamen habet quiddam profectò, quod magis in animo ejus inſederit: quod neque 2 epiſtolæ tuæ, 3 neque noſtra legatio tam poteſt facilè delere, quàm tu præſens non modò oratione, ſed tuo *vultu* illo familiari tolles 4 ſi modò tanti putabis id; quod, ſi me audies, &, ſi humanitati tuæ conſtare voles, certe putabis. ac, ne illud mirere, cur, cùm ego antea ſignificarem tibi per litteras, me ſperare illum in noſtra poteſtate fore, 5 nunc idem videar diffidere; incredibile eſt, quanto mihi videatur illius voluntas obſtinatior, & in hac iracundia 6 offirmatior: ſed hæc aut ſanabuntur, cùm veneris; aut ei moleſta erunt, in utro culpa erit. Quod in epiſtola tua ſcriptum erat, me jam arbitrari deſignatum eſſe; ſcito, nihil tam exercitum eſſe nunc Romæ, quàm *candidatos*, omnibus iniquitatibus; nec, quando futura ſint comitia, ſciri, verum hæc audies de Philadelpho. Tu, velim, quæ Academiæ noſtræ paraſti, quamprimum mittas. 7 mire quàm illius loci non modò uſus, ſed etiam cogitatio delectat. Libros verò tuos cave cuiquam tradas nobis eos, quemadmodum ſcribis, conſerva. ſummum me eorum ſtudium tenet, ſicut *edium* jam ceterarum rerum: quas tu, incredibile eſt, quàm brevi tempore quanto deteriores offenſurus ſis, quàm reliquiſti.

CICERO ATTICO, S.

22 8 TEVCRIS illa *lentum* ſanè negotium: neque Cornelius ad Terentiam poſtea rediit. opinor, ad Conſidium, Axium, Selicium confugiendum eſt. *nam à Cæcilio propinqui minore centeſimis nummum movere non poſſunt. ſed, ut ad prima illa redeam, nihil ego illa impudentius, aſtutius, lentius vidi. libertum mitto; 9 Tito mandavi; σκήψις, atque ἀναβολαί. 10 ſed neſcio, an τωντόματον ἡμῶν. 11 nam mihi Pompejani prodromi nuntiant, apertè Pompejum acturum, Antonio ſuccedi oportere; eodemque tempore aget Prætor ad populum. res ejuſmodi eſt, ut ego nec per bonorum, nec per popularem exiſtimationem *honeſtè* poſſim hominem defendere; nec mihi libeat, quòd vel maximum eſt. etenim accidit hoc, quod totum cujusmodi ſit, 12 mando tibi, ut perſpicias. Libertum ego habeo, ſanè nequam hominem, Hilarum dico, ratiocinatorem, & clientem tuum. de eo mihi Valerius Interpres nuntiat, Chiliuſque ſe audiſſe ſcribit hæc; eſſe hominem cum Antonio; Antonium porro in cogendis pecuniis dictitare, partem mihi quæri, & à me cuſtodem communis quæſtus libertum eſſe miſſum. non ſum mediocriter commotus: neque tamen credidi: ſed certè aliquid ſermonis fuit. totum inveſtiga, cognoſce, perſpice, & nebulonem illum, ſi quo pacto potes, ex iſtis locis amove. hujus ſermonis Valerius auctorem Cn. Plancium nominabat. mando tibi planè, totum, ut videas, cujuſmodi ſit. Pompejum nobis amiciſſimum conſtat eſſe. Divortium Muciæ vehementer *probatur*. P. Clodium, Appii filium, credo te audiſſe, cum veſte *muliebri* deprehenſum domi P. Caſaris, 13 cùm pro populo fieret, eumq; per manus 14 Sep. Rullæ ſervatum, & eductum; rem eſſe inſigni infamia: quod te moleſtè ferre certo ſcio. Quid præterea ad te ſcribam, non habeo. & 15 me hercule eram conturbatior. nam puer feſtivus, anagnoſtes noſter, Soſitheus deceſſerat, neque plus, quàm *ſervo* mors debere videbatur, commoverat. Tu velim ſæpe ad nos ſcribas. ſi rem nullam habebas, quod in buccam venerit, ſcribito. Kal. Januar. M. Meſſala, M. Piſone coss.

CICERO ATTICO, S.

Accepi tuas treis jam epiſtolas, unam à M. Cornelio 13
16 quam Tribus Tabernis, ut opinor, ei dediſti; alteram, quam mihi Canuſinus tuus hoſpes reddidit; tertiam, quam, ut ſcribis, 17 anchora ſoluta de phaſelo dediſti. quæ fuerunt omnes rhetorum, purè loquuntur, cùm humanitatis ſpartæ ſale, tum inſignes amoris notis. quibus epiſtolis ſum equidem abs te laceſſitus ad ſcribendum; ſed idcirco ſum tardior, quòd non invenio *fidelem tabellarium*. quotus enim quiſque eſt, qui epiſtolam paulò graviorem ferre poſſit, niſi eam 18 pellectione relevarit? accedit eò, quòd mihi non eſt notum, ut quiſque in Epirum proficiſcatur. ego enim te arbitror, cæſis apud Amaltheam tuam victimis, ſtatim eſſe ad Sicyonem oppugnandum profectum. neque tamen id ipſum certum habeo, quando ad Antonium proficiſcare, aut quid in Epiro temporis ponas. ita neque Achaicis hominibus, neque Epiroticis paulo liberiores literas committere audeo: ſunt autem poſt diſceſſum à me tuum res dignæ litteris noſtris, ſed non committendæ ejuſmodi periculo, ut aut interire aut aperiri, aut intercipi poſſint. Primùm igitur ſcito, primum me non eſſe rogatum ſententiam, præpoſitumque eſſe nobis pacificatorem Allobrogum, idque admurmurante Senatu, neque me invito eſſe factum. ſum enim & ab obſervando homine perverſo liber, & ad dignitatem in Rep. retinendam contra illius voluntatem ſolutus: & ille ſecundus in dicendo locus habet auctoritatem pænè principis, & voluntatem non nimis devinctam beneficio Conſulis. Tertius eſt Catulus, quartus (ſi etiam hoc quæris) Hortenſius. Conſul autem ipſe *parvo* animo & *pravo*, tantùm cavillator genere illo moroſo, quod etiam ſine dicacitate ridetur, facie magis,

1. *Et ea quæ jam tum.*] *Et in ea*, habet vulg.

2. *Epiſtolæ tuæ.*] Ita ex mſſ. Pal. Iunius. vulgò, *epiſtola tua.*

3 *Neque noſtra legatio.*] Laudat Boſ. eos qui reponunt, *noſtra allegatio*; quamquam eſt in veteribus libris *legatie.*

4. *Si modò tanti putabis id; quod.*] Aliter diſtinguit vulgata, *ſi modo tanti putabis id; quod, &c.*

5. *Nunc idem videar.*] Vrſinus legendum cenſet, *nunc eidem videar diffidere.*

6. *Offirmatior.*] Ita reponit Boſ. ex ſcedis, quum antea legeretur *obfirmatior*, vel ut in vett. codd. *affirmatior.*

7. *Mire quàm.*] Sic ex mſſ. Pal. Iunius. vulg. *mirum quam.*

8. *Tenuis illa.*] Hoc principium eſſe epiſtolæ Manutius, Boſius, Iunius, & alii docuerunt. interſerunt vero Victor. *multa deſunt*, & epiſtolam decurtatam exiſtimat. Quæ *Tenuis* hæc ſis videatur apud Turnebum lib IX. Adverſariorum cap. 3. Muretum lib. III. Variarum lect. cap. 8

9. *Nam à Cæcilio propinqui minore centeſimis.*] *Minore* fœnore, quam *centeſimis* uſuris ductis. Sic lib. IV. ad Attic Epiſt 4. *Fœnus ex trientibus Idibus Quintilibus factum erat bezibus.* Intelligit *aſſurio.* Vide Gronov. de Seſtertiis pag 501.

10. *Tito mandavi; σκήψεις atque ἀναβολαί.*] Ita Boſius ex veteribus ſuis, & Manutius ex Beſſarionis & Cavalcantis mſſ. Victorius legit, *Tito mandavi σκήψεις atque ἀναβολάς.*

11. *Neſcio, an τωντόματον ἡμῶν.*] Victorius ait antiquiorem ſuum habuiſſe τωντόματον, alia autem manu poſtea adjectum fuiſſe ἡμῶν; ex quo fecerunt vulgò ἡμῶν, quod ab omnibus quondam excuſis abeſt.

12. *Nam mihi Pompejani.*] Iunius reponit, *jam.*

13. *Mandavi tibi ut perſp.*] Lambinus ait codicem Tornæſ. habere, *mandas tibi, &c.*

14. *Cùm pro populo fieret.*] *Pro populi* habere codicem Tornæſ. teſtantur Boſius & Lambinus.

15. *Sep. Rullæ.*] Ita reſtituit Boſius ex veruſt. ſſ. codd. vulg. *ſervulæ.* Victorius ait Germanos ex antiquo cod. *ſepullæ*, in margine fui cod. pro *ſervulæ* ſcribere: dicit idem, ſe in ſuo antiquiore & nel ore *ſepullæ*, ſcriptum invenſſe. alii legunt *ſervilæ.* Lamb. hauſit ex mſſ. *Serpullæ*, ut *Serpullo* ſit anellæ nomen. Iunius, *Ser. Poſt.* vel etiam, *Serpulæ.*

16. *Mehercule eram conturbatior.*] Vulg. *eram in ſcribendo conturbatior.*

17. *Quam tribus Tabernis.*] Vulg. *quam à tribus et Tabernis*, in manuſcriptis abeſſe part. *a*, dicit Iunius.

18. *Anchora ſoluta de phaſelo.*] Vulg. *anchoris ſolutis de phaſelo.*

19. *Pellectione relevarit.*] Ita Malalp. ex conjectura, Boſius ex ſcidis, Lamb. ex codd. Memmianis & Tornæſ. legunt. Vulgo *per lectionem relevarit.*

1. *Nihil*

quàm facetiis, ridiculus, 1 nihil agens cum Repub. sejunctus ab optimatibus: à quo nihil speres boni Reip. quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet. ejus autem collega & in me perhonorificus, & partium studiosus, ac defensor bonarum. quinimmo leviter inter se dissident. Sed vereor, ne hoc, quod infectum est, *serpat* longiùs. credo enim te audisse, cùm apud Cæsarem pro populo fieret, venisse eò muliebri vestitu virum; idq; sacrificium cùm virgines instaurassent, mentionem à Q. Cornificio in Senatu factam: (is fuit princeps; ne tu forte aliquem nostrum putes) postea rem ex s. c. 2 ad virgines, atque pontifices relatam, idque ab iis *nefas* esse decretum: deinde ex s. c. Consules rogationem promulgasse; uxori Cæsarem nuntium remisisse. In hac causa Piso, amicitia P. Clodii ductus, operam dat, ut ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex s. c. & de religione, antiquetur. Messalla vehementer adhuc agit severe. boni viri precibus Clodii removentur à causa; opera comparantur; nosmet ipsi qui *Lycurgei* à principio fuissemus, quotidie demitigamur. instat & urget Cato. Quid multa? vereor, ne hæc NEGLECTA à bonis, defensa ab improbis, magnorum 3 Reipubl. malorum causa sit. Tuus autem ille amicus, (scin quem dicam?) de quo tu ad me scripsisti, 4 posteà quàm non auderet reprehendere, laudare cœpisse, nos, ut ostendit, admodum diligit. amplectitur, amat, aperte laudat; occulte, sed ita *ut perspicuum sit*, invidet. nihil come, nihil simplex, 5 nihil ἐν τοῖς πολιτικοῖς honestum, nihil illustre, nihil forte, nihil liberum. Sed hæc ad te scribam aliàs subtiliùs. nam neque adhuc mihi satis nota sunt: & huic, tetræ filio, nescio cui, committere epistolam tantis de rebus non audeo. Provincias Prætores nondum sortiti sunt. res eodem est loci, quo reliquisti. 6 τοποθεσίαν, quam postulas, Miseni & Puteolorum, includam orationi meæ. A. D. III. Non. Decemb. mendose fuisse animadverteram. Quæ laudas ex orationibus, mihi crede, valde mihi placebant: sed non audebam antea dicere. nunc verò, quòd à te probata sunt, multo mihi ἀττικώτερα videntur. in illam orationem Metellinam addidi quædam. liber tibi mittetur, quoniam te amor nostri 7 φιλορήτορα reddidit. Novi tibi quidnam scribam? 8 quid? etiam. Messalla Consul Autronianam domum emit H-S CCCCXXXVII. quid id ad me, inquies? tantum, quòd ea emptione & nos *bene emisse* judicati sumus: & homines intelligere cœperunt, licere amicorum facultatibus in emendo ad dignitatem aliquam pervenire. Teucris illa lentum negotium est, sed tamen est in spe. tu ista confice. à nobis liberiorem epistolam exspecta. VI. Kalend. Febr. M. Messalla, & M. Pisone, COSS.

CICERO ATTICO, 8.

VEREOR, ne putidum sit scribere ad te, quàm sim occupatus: sed tamen distinebar, ut huic vix tantulæ epistolæ tempus habuerim, 9 atque id ereptum è summis occupationibus. Prima concio Pompeji qualis fuisset, scripsi ad te antea, non jucunda miseris, inanis improbis, beatis non grata, bonis non gravis. itaque frigebat. tum Pisonis Consulis impulsu levissimus 10 tribunus pleb. Fusius in contionem 11 produxit Pompejum. res agebatur in circo Flaminio: & erat in eo ipso loco illo die nundinarum πυκνόμενος. quæsivit ex eo, PLACERET ne ei, judices à Prætore legi, 12 quo consilio idem Prætor uteretur. id autem erat de Clodiana religione ab Senatu constitutum: tum Pompejus 13 μάλ' ἀξιοπρεπῶς locutus est; Senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximam videri, semperque visam esse, respondit, & id multis verbis. Postea Messalla consul in Senatu de Pompejo quæsivit, quid de religione, & de promulgata rogatione sentiret. locutus ita est in Senatu, ut omnia illius ordinis consulta 14 ῥωμικῶς laudaret: mihique, ut assedit, dixit, se putare, satis ab se etiam 15 de istius rebus esse responsum. Crassus postea quàm vidit illum excepisse laudem ex eo, quòd hi suspicarentur homines ei Consulatum meum placere, surrexit, ornatissimeque de meo Consulatu locutus est; ut ita diceret, se, quòd esset Senator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, mihi acceptum referre; quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium meum *videre*. Quid multa? totum hunc locum, 16 quem ego variè meis orationibus, quarum tu Aristarchus es, soleo pingere de fiamma, de ferro (nosti illas 17 λεκύθους) valde graviter pertexuit. 18 Proximè Pompejum sedebam. intellexi hominem moveri; utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset; an esse tantas res nostras, quæ tam libenti Senatu laudarentur, ab eo præsertim, qui mihi laudem illam eo minus deberet, quòd meis omnibus litteris in Pompejana laude perstrictus esset. Hic dies me valde Crasso adjunxit. & tamen, 19 ab illo apertè, tectè quidquid est datum, libenter accepi. ego autem ipse, dii boni! quo modo 20 ἐνεπερπερευσάμην novo auditori Pompejo? si umquam mihi, 21 περίοδοι, ἢ κομπαί, ἢ σύμμεμιγμέναι ἢ καταικοδυεῖ suppeditaverunt, illo tempore. Quid multa? clamores. etenim hæc erat 22 ὑπόθεσις, de gravitate ordinis, de equestri concordia, de consensione Italiæ, de immortuis reliquiis conjurationis, 23 de utilitate, de otio. nosti jam in hac materia *sonitus* nostros: tanti fuerunt, ut ego eo brevior sim, quòd eos

1. *Nihil agens cum rep.*) Vulgo, *nihil agens in rep.*

2. *Ad virgines atque Pontifices relatam.*) Illud, *virgines atque* olim deleverat Lamb. codd. Memm. sequutus, sed postea reposuit, quum in Tornæs. reperisset. intercedit Junius, & reponendum vetat, nixus authoritate longè optimi mss. Palatini, & aliorum.

3. *Reip malorum causa sit.*) Ita codex Tornæs. & vulgata Lambini editio, *causa sint.*

4. *Posteaquam non auderet reprehendere.*) Faërnus, *p. q. n. auderes nos reprehendere.*

5. *Nihil in* τοῖς πολιτικοῖς *honestum.*) Cod. Torn. sic habet. *Nihil, in τ. π. illustre, nihil honestum.* vulgaria lectio etiam exstat in Dec. Bes.

6. Τοποθεσίαν.) Descriptionem.

7. Φιλορήτορα.) Studiosum artis dicendi.

8. *Quid? etiam Mess.*) Vulgo ita distinguitur, *quid etiam Messalla, &c.*

9. *Atque id ereptum.*) Lamb. *dereptum.*

10. *Trib. plebis Fusius.*) Vulgò, *L. Fusius*, quod pronomen teste Manutio abest à Bessar. antiquo libro, & solum legitur *Fusius.*

11. *Produxit Pompejum.*) Tornæs. *produxit.*

12. *Quo consilio idem.*) *Quorum consilio, &c.* habebat ms. Longolii referente Vrsino.

13. Μάλ' ἀξ.) Valde ut optimatem decet.

14. Ῥωμικῶς.) Generaliter.

15. *De istius rebus.*) Est à Decurt. vulg. *istis.*

16. *Quam ego variè meis orationibus.*) Vulg. *quam ita Aristarchia ea variè meis, &c.* in Bessarionis, Cavalcantis, Tornæsii, Vrbinatis bibliothecæ uno, Palatinæ duobus mss. non comparent duo hæc vocabula, *ita Aristarchia.*

17. Λεκύθους.) Ampullas, pigmenta, quibus ornatior & grandior fit oratio.

18. *Proximè Pompejum.*) Ita Bos. ex Scid. Tornæs. & Crusell. neque aliter etiam ex loco Diomedis, corrupto tamen, se restituisse ait Lambinus. vulgata *proximus Pompejo.*

19. *Ab illo apertè, tectè.*) Junius ex mss. Palat. *ab illo aperte tacte.* Gulielmius malebat, *ab illo teste aperte quidquid est datum, &c.*

20. Ἐνεπερπερευσάμην.) Venditavi me. Ita ex meliore suo libro emendavit Victorius, quum antea haberetur ἐνεπερευσάμην, cui accedit Turnebus d. cap. 3. editio Lamb. ἐνεπερπερεύσαμεν habet; quomodo legendum conjiciebat Manutius.

21. Περίοδοι ἢ κομπαί.) Ambitus verborum, aut flexus clausularum, aut argumenta Rhetorum, aut confirmationes. Olim legebatur ἐμπεριόδοις, quod ex vetere libro emendavit Victorius in περίοδοι ἢ κομποί, &c. quum autè post Vict. vocem illam κομποὶ non intellexisset Bosius, ausus est illam in κομπαὶ mutare; quam mutationem etsi acutam agnoscat Junius, tamen ex consensu mss. mavult vocem κομποὶ, quam ibidem explicat: tu vide.

22. Ὑπόθεσις.) Materia, argumentum.

23. *Utilitate.*) Vulg. *vilitate.*

ces usque 1 istim exauditos putem. Romanæ autem se res sic habent. Senatus ἄριστος πάντων, nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. nam cùm dies venisset rogationi ex s. c. ferendæ, concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinæ duce *filiola* Curionis; & populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem Consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. operæ Clodianæ ponteis occuparant. tabellæ ministrabantur, ita ut nulla daretur VTI ROGAS hic tibi Rostra Cato advolat, 2 convicium Pisoni Consuli mirificum facit; si id est *convicium*, vox plena gravitatis, plena auctoritatis, plena denique salutis. accedit eodem etiam noster Hortensius, multi præterea boni. insignis verò opera Favonii fuit. Hoc concursu optimatum comitia dimittuntur: Senatus vocatur. cùm decerneretur frequenti Senatu, contra pugnante Pisone, ad pedes omnium singillatim accedente Clodio, ut consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam; homines ad XV. Curioni nullum s. c. facienti assenserunt; ex altera parte facile CCCC. fuerunt, acta res est. 3 Fufius Trib. tum concessit. Clodius conciones miseras habebat, in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messallam Consulem contumelioſè lædebat; metantum comperisse omnia criminabatur. Senatus & de provinciis Prætorum, & de legationibus, & de ceteris rebus decernebat, ut ante, quàm rogatio lata esset, ne quid ageretur. Habes res Romanas. sed tamen etiam illud, quod non speraram, audi. Messalla consul est egregius, fortis, constans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. ille alter *uno vitio* minus vitiosus; quòd iners, quòd somni plenus, quòd imperitus, quod 4 ἀπραγμοσύνης, sed voluntate ita 5 κακίστης, ut Pompejum post illam 6 concionem, qua ab eo lenatus laudatus est, odisse cæperit, itaque mirum in modum omnes à se bonos alienavit. neque id magis amicitia Clodii adductus facit, quàm studio *perditarum rerum*, atque partium. sed habet sui similem in magistratibus, præter Fusium, neminem. bonis utimur tribunis pl. Cornuto verò pseudo catone? Quid quæris? 7 nunc ad privata redeam. Τύχας promissa patravit. tu mandata effice, quæ recepisti. Quintus frater qui Argiletani ædificii reliquum dodrantem emit HS DCCXXV. Tusculanum venditat, ut si possit, emat Pacilianam domum. Cum Luccejo in gratiam redi. 8 video hominem valde petiturire. navabo operam. Tu, quid agas, ubi sis, cujusmodi istæ res sint, fac me quàm diligentissimè certiorem. Idibus Febr.

CICERO ATTICO, S.

25 ASIAM Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti; non enim dubito, quin celeriùs tibi hoc *rumor*, quàm illius nostrum litteræ nuntiarint. nunc quoniam & laudis avidissimi semper fuimus, & præter cæteros 9 φιλέλληνες & sumus, & habemur; & multorum *odia*, atque inimicitias reip. causa suscepimus; 10 παιδείας ἀρετῆς μεμνήσκεο, 11 curaque effice, ut ab omnibus & laudemur & amemur. His de rebus plura ad te in ea epistola scribam, quam ipsi Quinto dabo. Tu me, velim, certiorem facias, quid de meis mandatis egeris, atque etiam, quid de tuo negotio. nam ut Brundisio profectus es, nullæ mihi abs te sunt redditæ litteræ. 12 valde haveo scire quid agas. Idib. Mar.

CICERO ATTICO, S.

QUAERIS ex me, quid acciderit de judicio, quod tam præter opinionem omnium factum sit: & simul vis 16 scire, quo modo ego minùs quàm soleam, præliatus sim: respondebo tibi 13 ὕστερον πρότερον, Ὁ μηχανῶς. Ego enim, quàm diu Senatus *auctoritas* mihi defendenda fuit, sic acriter, & vehementer præliatus sum, ut clamor, concursusque maxima cum mea laude fierent. quod si tibi umquam sum visus in rep. fortis, certè me in illa causa admiratus esses. cùm enim ille ad conciones confugisset; in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, dii immortales quas ego pugnas, & quantas strages edidi? quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci? quo modo sum insectatus levitatem senum, libidinem juventutis? sæpe, ita me dii juvent, te non solùm auctorem consiliorum meorum, verùm etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi. postea verò quàm Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius tribunus pl. ferret; in qua nihil aliud à consulari rogatione differebat, nisi *judicum genus* (in eo autem erant omnia) pugnavitque, ut ita fieret; quòd & sibi, & aliis persuaserat, nullis illum judicibus effugere posse; contraxi vela. perspiciens inopiam judicum; neque dixi quicquam pro testimonio, nisi quod erat ita notum, atque testatum, ut non possem præterire. itaque, si causam quæris absolutionis, (ut jam πρὸς τὸ πρότερον revertar) egestas judicum fuit, & turpitudo. Id autem ut accideret, commissum est Hortensii consilio; qui dum veritus est, ne Fufius ei legi intercederet, quæ ex s. c. ferebatur, non vidit illud, SATIUS esse, illum in infamia relinqui ac sordibus, quàm infirmo judicio committi. sed ductus odio properavit rem deducere in judicium; cùm illum plumbeo gladio jugulatum iri tamen diceret. Sed judicium, si quæris, quale fuerit? incredibili exitu; sic, uti nunc *ex eventu* ab aliis, à me tamen ex ipso initio consilium Hortensii 14 reprehendatur. nam ut rejectio facta est clamoribus maximis; cùm accusator, tamquam censor bonus, homines nequissimos rejiceret: reus, quam clemens lanista, frugalissimum quemque secerneret; ut primum judices consederunt; valde diffidere boni cœperunt. non enim umquam turpior in ludo talario confessus fuit. maculosi senatores, nudi equites, 15 tribuni non tam ærati, quàm, ut appellantur, *ærarii*. pauci tamen boni inerant, quos rejectione fugare ille non potuerat; qui mœsti inter sui dissimiles, & mœrentes sedebant, & contagione turpitudinis vehementer permovebantur. hic, ut quæque res ad consilium primis postulationibus referebatur, incredibilis erat severitas

1. *Istim.*] Vulgo *Hinc.*

2. *Convicium P. Jun.*] Cod. Torn habet *commelicium*, quam lectionem probam esse: & genuinam asserit Jun.

3. *Fus. trib. tum concessit.*) Sic Bos. ex Torn. Huraltino, & Crusell. quod probant Man. & Jun. vulgò, *tertium concessit*, quod Bessar. & Cavalc. libros habere testatur Man. ut & legitur in antiquiore Victoriano Octavius Panthagathus & Anton. August. emendarunt, *Fusius trib. plebis interfuit*; quæ emendatio non usque adeo Junio placet. Gul. annotat, forte legendum; *Fusius tr. tum Coss. cessit.*

4. Ἀπραγμοσύνης.) Rebus agendis ineptissimus.

5. Κακίστης.) Habitu vitiorum depravatus, malivolus.

6. *Concionem qua.*] Vulg. *Concionem in qua*

7. *Nunc ad privata redeam.* Τύχας,) Vulg. *nunc ad privata redeam, τῦ χρ.*

8. *Vide ex hominem valde petiturire. Navabo.*] Est Torn. nobis emendatio libro IX. Andr. cæ. quam sequuntur Bos. & Lamb. nec longè ab hac recedit Torn. vulgò, *Video hominem valde petitur. renavabo cæ.*

10. Φιλέλληνες.) Græcorum amantes.

11. Παιδείας.) Omnis virtutis reminiscere.

12. *Curaque effice.*) Vulg. *Curaque & effice.*

13. *Valde haveo scire.*) Cod. Torn *valde habeo scire.* Vulg. *Avro.*

14. Ὕστερον πρότερον.) Ordine præpostero, cùm primo loco quòd posterius est, secundo quod prius efferetur, Homericè.

15. *Reprehendatur.*] Vulg. *reprehendebatur.*

16. *Tribuni non tam ærati, quam ut appellantur ærarii.*] Ita cod. Mem. Torn. Huralt. ita & antiquior codex Vict. prius erat, *tribuni non tam ærarii quàm ut appellantur ærati.* Lamb. notat quosdam legere, *tribuni non tam ærarii ut appellantur quàm ærati.*

1. *Impe-*

nulla varietate sententiarum: nihil 1 impetrarat reus: plus accusatori dabatur, quàm postulabat: triumphabat (quid quæris?) Hortensius se vidisse tantum: nemo erat, qui illum reum, ac non millies condemnatum arbitraretur. me verò teste producto, credo te ex acclamatione Clodii advocatorum audisse, quæ consurrectio judicum facta sit, ut me circumsteterint, ut aperte *jugula sua* pro meo capite P. Clodio ostentarint. quæ mihi res multo honorificentior visa est, quàm aut illa, cum jurare tu cives Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt; aut cùm tabulas Metelli Numidici, cùm hæ, ut mos est, circumferrentur, nostri judices aspicere noluerunt; multo hæc, inquam, nostra res major. Itaque judicum vocibus, cùm ego sic ab iis, ut salus patriæ, defenderer, fractus reus, & unà patroni omnes conciderunt. ad me autem eadem frequentia postridie convenit, qua cum abiens Consulatu sum domum reductus. clamare præclari Ariopagitæ, se non esse venturos, nisi *præsidio* constituto. referetur ad consilium; una sola sententia præsidium non desideravit, defertur res ad Senatum; gravissimè, ornatissimeque decernitur: laudantur judices: datur negotium magistratibus: responsurum hominem nemo arbitratur. Ἔστησε νῦν μοι μέσην, Ὅπως δὴ πρῶθεν πῦρ ἔμπνει. nosti Calvum, ex Nannejanis illum, illum laudatorem meum, de cujus oratione erga me honorifica ad te scripseram, biduo per unum servum, & eum ex gladiatorio ludo, confecit totum negotium: accersivit ad se, promisit, interfecit, dedit jam verò (ô dii boni, rem perditam) etiam *noctes* certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones non nullis judicibus pro mercedis cumulo fuerunt. ita, summo discessu bonorum, pleno foro servorum, 3 xxv. judices ita fortes tamen fuerunt, ut, summo proposito periculo, vel perire maluerint, quàm perdere omnia. xxxi. fuerunt, quos *fames* magis, quàm *fama* commoverit. quorum Catulus cùm vidisset quendam, Quid vos, inquit; 4 præsidium à nobis postulabatis? an, ne nummi vobis eriperentur, timebatis? Habes, ut brevissimè potui genus judicii, & causam absolutionis. Quæris deinceps, 5 qui nunc sit status rerum, & qui meus. Reipub. statum illum, quem tu meo consilio, ego divino confirmatum putabam, qui bonorum omnium conjunctione, & auctoritate Consulatus mei fixus, & fundatus videbatur, nisi quis nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus, uno hoc judicio: si *judicium* est, triginta homines populi Romani levissimos, ac nequissimos, nummulis acceptis, jus, ac fas omne delere, &, quod omnes non modò homines, verùm etiam pecudes 6 factum esse sciant, id, Talnam, & Plautum, & Spongiam, & cæteras hujusmodi quisquilias statuere, numquam esse factum. sed tamen, ut te de Repub. consolet, non ita, ut speraverunt mali, tanto impositio Reipub. vulnere, alacris exultat *improbitas* in victoria. nam planè ita putaverunt, cùm religio, cùm pudicitia, cùm judiciorum fides, cùm senatus auctoritas concidisset, fore, ut apertè victrix nequitia, ac libido pœnas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas Consulatus mei. Idem ego ille, (non enim mihi videor insolenter gloriari, cùm de me apud te loquor, in ea præsertim epistola, quam nolo aliis legi) idem, inquam, ego recreavi afflictos animos bonorum, unumquemque 7 confirmans, excitans. insectandis verò, exagitandisque nummariis judicibus, omnem omnibus studiosis, ac fautoribus illius victoriæ παῤῥησίαν eripui: Pisonem Consulem nulla in re consistere unquam sum passus: *desponsam* homini jam Syriam ademi: Senatum ad pristinam suam severitatem revocavi, atque abjectum excitavi: Clodium præsentem Regi in senatu, cùm oratione perpetua, plenissima gravitatis, tum altercatione ejusmodi, ex qua licet pauca degustes. nam cetera 8 non possunt habere neque vim, neque venustatem, 9 remoto illo studio *contentionis*, quem ἀγῶνα vos appellatis. Nam, ut Idib. Maji in Senatum convenimus, rogatus ego sententiam, multa dixi 10 de summa Republica, atque ille locus inductus à me est divinitus; NE, VNA PLAGA accepta, patres conscripti conciderent, ne deficerent: vulnus esse ejusmodi, quod mihi nec dissimulandum, ne pertimescendum videretur: 11 ne aut metuendo ignavissimi, aut ignorando stultissimi judicaremur. bis absolutum esse Lentulum, bis Catilinam: hunc tertium jam esse à judicibus in Rempub. immissum. Erras Clodi, non te judices urbi sed carceri reservarunt; 12 neque te retinere in civitate, sed exilio privare voluerunt. Quamobrem, patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem. manet illa in Rep. bonorum consensio: dolor accessit bonis viris; virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi: sed, quod erat, inventum est in unius hominis perditi judicio, plures similes reperti sunt. Sed quid ago? pæne orationem in epistolam inclusi. Redeo ad altercationem. Surgit pulchellus puer: objicit mihi, 13 me ad Bajas fuisse. falsum: sed tamen 14 quid hoc? simile est, inquam, quasi dicas in operto fuisse. quid, inquit, homini Arpinati cum *aquis calidis*? narra, inquam, patrono tuo, qui *Arpinates* aquas concupivit: 15 nosti enim Marinas. Quousque, inquit, hunc *regem* feremus? regem appellas, inquam, cùm Rex mi mentionem nullam fecerit? ille autem Regis hereditatem spe devorarat. Domum, inquit, emisti? 16 putes, inquam, dicere, *judices* emisti: juranti, inquit, tibi non crediderunt. mihi verò, inquam xxv. judices crediderunt: xxxi, quoniam nummos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt. magnis clamoribus afflictus conticuit, & concidit. Noster autem status est hic. apud bonos iidem sumus, quos reliquisti; apud sordem urbis, & fæcem 17 multò meliùs nunc, quàm reliquisti. nam & illud nobis non

---

1. *Impetrarat.*) Vulg. *impetrabat.*

2. Ἔστησε νῦν.) Præcise nunc mihi Musæ, quomodo ignis primùm illapsus est. Ita restituit Victor. tum vestigia veræ lectionis, quam Germani in suo codice invenerunt, tum etiam probationem sum sequutus; quum antea legeretur.

Ἔστησε νῦν μοι μέσην ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.

Verba autem illa abessent.

Ὅπως δὴ πρῶθεν, &c.

3. xxv.) Sic bis restituit Bos. ex Decurt. quum antea esset xx. ut & infra etiam bis xxxi. pro xx.

4. *Præsidium à nobis.*) Est Bosii ex scidis & Tornæs. non tamen improbat vulg. editionem quæ habet, *præsidium vobis.*

5. *Qui nunc sit status rerum, &c.*) Vulg. *quis nunc sit status Reip. & qui.*

6. *Factum esse sciant.*) Vulg. *scitabant.*

7. *Confirmans, excitans.*) *Confirmans & excitans* est in vulgato.

8. *Non possunt habere neque.*) Vulg. *non possunt habere tandem, neque, &c.*

9. *Remoto illo studio contentionis.*) Gulielmius conjiciebat *studio*, quod ipsum fere sequirit sequens vox ἀγῶνα.

10. *De summa Rep.*) Vulg. *de summa reip.* quod melius habebatur Gulielmio.

11. *Ne aut metuendo.*) Hoc membrum quod teste Victorio deerat, se reposuisse gloriatur Lamb. ex codd. Memm. Ceterum in editione Lamb. ordine inverso hæc ita legentur, *n. a. ig. st. aut m. ignavissimi.*

12. *Neque te retinere.*) *Te*, abest à vulg.

13. *Me ad Bajas fuisse. Falsum.*) *Factum*, legendum esse conjicit Lambinus: *falsum*, Manutius.

14. *Quid hoc? simile.*) Bos. ex mss. ut & Lambinus. formis prius impressi habent, *quid huic simile, &c.*

15. *Nosti enim Marinas.*) *Marinas* legit Aut. Augustinus & ita esse in manuscripto codice testatur Vrsinus.

16. *Putes.*) Vulg. *Putat.*

17. *Multò meliùs nunc, quam.*) A vulg. abest *nunc.*

non obest, videri nostrum testimonium non valuisse. missus est sanguis, *invidiæ* sine dolore, atque etiam hoc magis, quòd omnes illi fautores illius flagitii rem manifestam illam redemptam esse à judicibus confitentur. Accedit illud, quòd illa concionalis *hirudo* aratii, misera, ac jejuna plebecula, me ab hoc Magno unicè diligi putat: & hercule multa & jucunda consuetudine conjuncti inter nos sumus, usque eò, ut nostri isti 1 commissatores conjurationis, barbatuli juvenes, illum in sermonibus Cnæum Ciceronem aqpellent itaque 2 & ludis, & gladiatoribus mirandas 3 ἐπιποιμενίας sine ulla *pastoricia fistula* auferebamus. 4 nunc est exspectatio comitiorum: in qua omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium: atque in eo neque auctoritate, neque gratia pugnat, sed quibus Philippus OMNIA CASTELLA expugnari posse dicebat. in quæ modò asellus onustus auro posset ascendere. Coniul autem ille, 5 Doterionis histrionis similis, suscepisse negotium dicitur, & domi divisores habere: quod ego non credo. sed S. C. duo jam facta sunt, odiosa, quòd in Consulem facta putantur, Catone & Domitio postulante; unum, ut apud magistratus inquiri liceret; alterum, 6 cujus domi divisores habitarent, adversus Remp. Lurco autem Tribunus pleb. qui magistratum simul cum lege Ælia iniit, solutus est & Ælia, & Fufia, ut legem de ambitu ferret; quam ille bono auspicio *claudus homo* promulgavit. ita comitia 7 in ante diem VI. KAL. Sext. dilata sunt. novi est in lege hoc, ut, qui nummos in tribu pronuntiarit, si non dederit, impune sit; sin dederit, ut quoad vivas, 8 singulis tribubus H-S CIↃ CIↃ CIↃ debeat. dixi, hanc legem P. Clodium jam ante servasse: pronuntiare enim solitum esse, & non dare. Sed heus tu, videsne Consulatum illum nostrum, quem Curio antea Δοσπέσιον vocabat, si hic factus erit, 9 fabam imùm futurum? quare, ut opinor, φιλοσοφητέον, id quod tu facis, & istos Consulatus 10 non flocci ἐαυτέον. Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire, equidem mallem, ut ires: ac vereor, ne quid in ista re minùs commodè fiat. sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, præsertim cùm egomet in provinciam non sim profectus. Epigrammatis tuis, quæ in Amaltheo posuisti, contenti erimus, præsertim cùm & Chilius nos reliquerit, & Archias nihil de me scripserit: ac vereor ne, 12 Lucullis, quoniam Græcum poëma condidit, nunc ad Cæcilianam fabulam spectet. Antonio tuo nomine gratias egi; eamque epistolam Manlio dedi. Ad te ideo antea ratius scripsi, quòd non habebam idoneum, cui darem; 13 nec satis sciebam, quid darem. 14 vile te venditari. Cincius si quid ad me tui negotii detulerit, suscipiam. sed nunc magis in suo est occupatus; in quo ego ei non desum. Tu, si uno in loco es futurus, crebras à nobis litteras, expecta; aut plures etiam ipse mittito. Velim, ad me scribas, cujusmodi sit Α' μαλθέω tuum, quo ornatu, qua 15 τοποθεσία; & quæ poëmata, quasque historias de Α' μαλθέα habes, ad me mittas. lubet mihi facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. nihil erat absoluti.

CICERO ATTICO, S.

MAGNA mihi varietas voluntatis, & dissimilitudo opinionis, ac judicii Quinti fratris mei, demonstrata est ex litteris tuis, in quibus ad me epistolarum illius exempla misisti. qua ex re & molestia sum tanta affectus, quantam mihi meus amor summus erga utrumque vestrum afferre debuit; & admiratione, quidnam accidisset, quod afferret Quinto fratri meo, aut offensionem tam gravem, aut *commutationem* tantam voluntatis. atque illud à me jam ante intelligebatur, quod te quoque ipsum discedentem à nobis suspicari videbam, subesse nescio quid opinionis incommodæ, sauciumque ejus animum; & insedisse quasdam odiosas *suspiciones*: quibus ego mederi cùm cuperem antea sæpe, & vehementius etiam post sortitionem provinciæ, nec tantum intelligebam ei esse offensionis, quantum litteræ tuæ declarant; nec tantum proficiebam, quantum volebam. sed tamen hoc me ipse consolabar, quòd non dubitabam, quin te ille aut Dyrrhachii, aut in istis locis uspiam visurus esset. quod cùm accidisset; confidebam ac mihi persuaseram fore, ut omnia placarentur inter vos non modò sermone, ac disputatione, sed 16 *conspectu* ipso congressuque vestro. nam, quanta sit in Quinto fratre meo comitas, quanta jucunditas, quàm mollis animus & ad accipiendam, & ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti, scribere. sed accidit perincommodè, quòd eum nusquam vidisti. valuit enim plus, quod erat illi nonnullorum artificiis inculcatum, quàm aut officium, aut necessitudo, aut amor vester ille pristinus, qui plurimùm valere debuit. Atque hujus incommodi *culpa* ubi resideat, facilius possum existimare, quàm scribere; vereor

1. *Commissatores.*] Ita Victorius ex ms. quod reprehendit Lambinus, & legit *comissatores* unico m. vulgò *comissatores*. Vnum ms. Palat. *commessatores*, habet; quod non ineptum videtur Iunio; prioribus tamen lectionibus non præfert.

2. *Et ludis & gladiatoribus.*] Ita se ex ms. reposuisse ait Victorius, quum prius legeretur, *Itaque & ludorum gladiatoribus.*

3. Ἐπιποιμενίας.] Signa, quibus animus & voluntas populi declaratur: plausus.

4. *Nunc est exspectatio comitiorum: in qua omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium.*) Vulg. *in qua omnibus invitis trudit noster magnus Auli F.* Ceterum pro A. F. & hic & in ultima epistola hujus libri legit Lipsius A. F. id est *Afranium.* videatur libro III. variarum lectionem cap. ultimo.

5. *Doterionis histrionis.*] Est Bosii ita conjicientis ex vitiosa mss. suorum scriptura. at Iunius, etsi acutissimam conjecturam laudet vulgatam, *deterionis*, tamen retinendam censet. retinebat item Gulielmius, tanquam repentè respiceret Tullius ad Prologum Plautini Amphytruonis, versu 67. & sequentibus.

6. *Cujus domi divisores habitarent.*] Vulgò, *cujusmodi divisores haberet.* Bessarionis & Cavalcantis libri, *habitarent*; quibus vulgatam lectionem præfert Iunius.

7. *In ante diem VI. Kal.*] *In ante* II. *Kal.* vulgata.

8. *Singulis tribubus* H-S CIↃ CIↃ CIↃ.] Ita credo Victorius, quum ante esset H-S CCCXXXV. Germani *tribulibus* pro *tribubus* legunt.

9. *Fabam imùm futurum.*] Ita Bosius ex vitiosa scriptura Decurtati, in quo, *faba minimum*, & aliis veteribus, in quibus, *fabam minum*, in illo retrahenda litrera à capite sequentis ad calcem prioris; in hoc verò detrahenda est littera capitalis. Victorius quid hic statuere debeat, nescit; atque manuscriptos meliores habere *faba minimum.* Iunius ex duobus mss. Palatinis legit, *fabam minimam, &c.* quem vide. Lambinus mavult ex codd. Memm. & Tornæs. *fabam minum.* Manutius, *fabulam minimum*, reponit; P. Magnulus & Muretus, *fabulam minum* conjiciebant.

10. *Non flocci ἐαυτέον.*] Sic Turnebus ex conjectura, ad quam proximè accedere ait scripturam scidarum Bosius. Victorius, Manutius, Lambinus ex mss. & ratione, *flocci faciendum* retinendum esse contendunt. Iunius ait ms. optimum Palat. habere *flocci φαυτέον* quod laudat, idque Turneb. l. 9. Adversar. cap. 1. agnovisse videtur. vulgo legitur ἀλαφητέον.

11. Ἐαυτέον.) Relinquere oportet.

12. *Lucullis.*) Est Bosii ex Decurt. vulg. *Luculli*, quod laudat Iunius.

13. *Nec satis sciebam quid darem.*) Vrs. ms. *quo darem.*

14. *Vile te venditari.*) Ita reponit Bosius partim ex conjectura, partim sequutus mss. lectionem, quam Tornæs. & Huraltus habebant, *vale te venditavi.* Decurti *vale te vendicavi.* Crusell. *vale te vindicavi.* Iunius ex mss. Palat. *vale te vindicavi*, & addit eosdem mss. paullo post habere, *Iterum vale.* vulgò, *te valde vindicavi.*

15. Τοποθεσία.) Loci descriptione.

16. *Conspectu ipso.*) Vulg. *adspectu.*

vereor enim, ne, dum defendam meos, non parcam tuis. nam sic intelligo; ut nihil à domesticis vulneris factum sit, illud quidem, quod erat, eos certè sanare potuisse. sed hujusce rei totius vitium, quod aliquanto etiam latiùs patet, quàm videtur, præsenti tibi commodiùs exponam. De iis literis, quas ad te Thessalonica misit, & de sermonibus, quos ab illo Romæ apud amicos tuos, & in itinere habitos putas; ecquid tantum causæ sit, ignoro: sed omnis in tua posita est humanitate mihi spes hujus levandæ molestiæ. nam, si ita statueris, & IRRITABILEIS animos esse 1 optimorum sæpe hominum, & eosdem placabileis; & esse hanc agilitatem, ut ita dicam, 2 mollitiamque naturæ plerumque bonitatis, &, id quod caput est, *nobis inter nos* nostra sive incommoda, sive vitia, sive injurias esse tolerandas; facilè hæc, quemadmodum spero, mitigabuntur. quod ego, ut facias, 3 te oro. nam ad me, qui te unicè diligo, maximè pertinet, neminem esse meorum, qui aut te non amet, aut abs te non ametur. Illa pars epistolæ tuæ minimè fuit necessaria, in qua exponis, quas facultates aut provincialium, aut urbanorum commodorum, & aliis temporibus, & me ipso Consule, prætermiseris. mihi enim perspecta est 4 ingenuitas, & magnitudo animi tui: neque ego inter me, atque te quicquam *interesse* umquam duxi, præter voluntatem institutæ vitæ: quod me ambitio quædam ad honorum studium, te autem alia minimè reprehendenda ratio ad honestum otium duxit. vera quidem laude probitatis, diligentiæ, religionis, neque me tibi, neque quemquam antepono. amoris verò erga me, cùm à fraterno amore, domesticoque discessi, tibi primas defero. vidi enim, vidi, penitusque perspexi in meis *variis temporibus* & sollicitudines, & lætitias tuas. fuit mihi sæpe & laudis nostræ gratulatio tua jucunda, & timoris consolatio grata. quin mihi nunc, te absente, non solùm consilium, quo tu excellis, sed etiam sermonis communicatio, quæ mihi suavissima tecum solet esse, maximè deest. quid dicam? 5 in publicane re? quo in genere mihi negligenti esse non licet; an in forensi labore? quem antea propter ambitionem sustinebam; nunc, ut dignitatem tueri gratia possim; an in ipsis domesticis negotiis? in quibus ego cùm antea, tum verò post discessum fratris, te sermonesque nostros desidero. postremò non labor meus, non requies; non negotium, non otium; non forenses res, non domesticæ, non publicæ, non privatæ carere diutiùs tuo suavissimo, atque amantissimo consilio, ac sermone possunt. Atque harum rerum commemorationem verecundia sæpe impedivit utriusque nostrum. nunc autem ea fuit necessaria propter eam partem epistolæ tuæ, per quam te, ac mores tuos mihi purgatos, ac probatos esse voluisti. Atque in ista incommoditate alienati illius animi, & offensi, illud inest tamen commodi, quod & mihi, & ceteris amicis tuis nota fuit, & abs te aliquando testificata tua voluntas omittendæ provinciæ; ut quòd *unà non esta*, non dissensione, ac discidio vestro, sed voluntate, ac judicio tuo factum esse videatur. quare & illa, quæ violata, expiabuntur; & hæc nostra, quæ sunt sanctissimè conservata, suam religionem obtinebunt. Nos hic in rep. infirma, misera, commutabilique versamur. credo enim te audisse, nostros Equites pæne à Senatu esse *disjunctos*; qui primùm illud valde graviter tulerunt, promulgatum ex SC. fuisse, ut de iis, 6 qui ob judicandum pecuniam accepissent, quæreretur. qua in re decernenda cùm ego casu non affuissem, sensissemque id Equestrem ordinem ferre molestè, neque apertè dicere; objurgavi Senatum, ut, mihi visus sum, summa cum auctoritate; & in causa non verecunda, admodum gravis, & copiosus fui. Ecce aliæ deliciæ Equitum, vix ferendæ, quas ego non solum tuli, sed etiam ornavi. Asiani, qui de censoribus 7 conduxerant, questi sunt in senatu, se *cupiditate delapsos*, nimium magno conduxisse: ut inducerentur locatio, postulaverunt ego princeps in adjutoribus, atque adeo secundus. nam, ut illi auderent hoc postulare, Crassus eos impulit. invidiosa res, turpis postulatio, & confessio temeritatis. summum erat periculum, ne si nihil impetrassent, planè alienarentur à Senatu. huic quoque rei subventum est maximè à nobis; perfectumque, ut frequentissimo Senatu, & libentissimo uterentur, multaque à me de ordinum dignitate, & concordia dicta sunt KAL. Decemb. & postridie. neque adhuc res confecta est, sed voluntas Senatus perspecta. unus enim contradixerat Metellus Consul designatus. 8 quin erat dicturus (ad quem propter diei brevitatem perventum non est) heros ille noster Cato. sic ego conservans rationem, institutionemque nostram, tueor, ut possum, illam à me conglutinatam concordiam. sed tamen, quoniam ista sunt infirma, *munitæ* quædam nobis ad retinendas opes nostras tuta, ut spero, via, quam tibi literis satis explicare non possum; significatione parva ostendam tamen. utor Pompejo familiarissimè. video, quid dicas, cavebo, quæ sunt cavenda: ac scribam alias ad te de meis consiliis capessendæ Reip. plura. Luccejum scito Consulatum habere in animo statim petere. duo enim soli dicuntur petituri. Cæsar cum eo coire per Arrium cogitat: & Bibulus cum hoc se putat per C. Pisonem posse conjungi. Rides? non sunt hæc ridicula, mihi crede. Quid aliud scribam ad te? quid? multa sunt: sed in aliud tempus. 9 Te si exspectari velis, cures, ut sciam. jam illud modestè rogo, quod maximè cupio, ut quamprimum venias. Nonis Decemb.

CICERO ATTICO, 3.

NIHIL mihi nunc scito tam deesse, quàm hominem; 8 cum 10 quocum omnia, quæ me cura aliqua afficiunt, unà *communicem*: qui me amet, qui sapiat, quicum ego colloquar, nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam. abest enim frater 11 ἀφελέστατος, 12 & amantissimus: Metellus non homo, sed littus, atque aër, & solitudo mera: tu autem, qui sæpissimè curam, & angorem animi mei sermone, & consilio levasti tuo; qui mihi & in publica re socius, & in privatis omnibus conscius, & omnium meorum sermonum, & consiliorum particeps esse soles, ubinam es? 13 ita sum ab omnibus destitutus, ut tantum requietis habeam, quantum cum uxore, & filiola, & meliore Cicerone consumitur. nam illæ ambitiosæ nostræ fucosæque *amicitiæ* sunt in quodam splendore forensi; fructum domesticum non habent. itaque, CVM BENE COMPLETA domus est,

---

1. *Optimorum hominum.*] Virorum pro *hominum* quosdam reponere auctor est Lambinus.
2. *Mollitiamque.*] Vulgo *Mollitiemque.*
3. *Te oro.*] Vulgo *te rogo.*
4. *Ingenuitas.*] Ita est in Tornæs. teste Lambino. vulgo *integritas.*
5. *In publicane re.*) Hoc modo Bosius ex Decurt. & Tornæs. vulgata, *in publica re.*
6. *Qui ob judicandum pecuniam accepissent.* Tò *pecuniam* Malas. ab omnibus mss. suis & Lambino, à Memm. Huralt. & Turnæs. abesse testantur, quid ni ergo deleatur?
7. *Conduxerant.*] Vulg. *conduxerunt.*
8. *Quia eras dicturus.*) Bosius ex Decurt. & Crusell. nam vulg. *qui eras dicturus.*
9. *Te si exspectari velis.*) *Te quoad exspectari velis*, publicati alii.
10. *Quocum.*) Et hîc, & infra in vulg. legitur *quicum.*
11. Ἀφελέστατος.) Simplicissimus.
12. *Et amantissimus: Metellus.*) Ita etiam distinguit Manut. vulgo *& amantissimus Metellus, &c.* sed neque hanc, neque illam distinctionem admittit Junius: Lambini tamen interpretationem probat. ipse verò ex depravatione mss. hanc lectionem eliciere conatur, *amantissimus mei, bellum non homo*; Malaspinæ qui ita emendabat, *amantissimus mei, non homo, sed litus atque aër*, assentitur Lambinus.
13. *Ita sum ab omnibus destitutus.*) *Ab omnibus*, abest à vulg.

est, tempore matutino, 1 cùm ad forum stipati gregibus amicorum descendimus, reperire ex magna turba neminem possumus, quocum aut jocari libere, aut suspirare familiariter possimus. quarete exspectamus, te desideramus, te jam etiam arcessimus. 2 multa enim sunt, quæ me sollicitant, anguntque, quæ mihi videor, aures nactus tuas, unius ambulationis sermone exhaurire posse. Ac domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnes, & scrupulos occultabo: 3 neque ego huic epistolæ, atque ignoto tabellario committam. atque hi (nolo enim te permoveri) non sunt permolesti, sed tamen insident, & urgent, & nullius amantis consilio, aut sermone requiescunt. In republica verò, quamquam animus est præsens, tamen voluntas etiam atque etiam 4 ipsa *medicinam* effugit. nam, ut ea breviter, quæ post tuum discessum acta sunt, colligam, jam exclames necesse est, *res Romanas diutius stare non posse*. etenim post profectionem tuam primus, ut opinor, introitus fuit in causam fabulæ Clodianæ: in qua ego nactus, ut mihi videbar, locum resecandæ libidinis, & coërcendæ juventutis, vehemens fui, & omnes profudi vires animi, atque ingenii mei, non odio adductus alicujus, 5 sed spe reipubl. corrigendæ, & sanandæ civitatis, afflicta respublica est empto, 6 stupratoque *judicio*. vide, quæ sint postea consecuta. Consul est impositus is nobis; quem nemo præter nos *philosophos* aspicere 7 sine suspiratu posset. quantum hoc vulnus? facto SC. de ambitu, de judiciis, nulla lex perlata, exagitatus senatus, alienati equites romani. sic ille annus duo firmamenta reip. per me unum constituta, evertit: nam & *Senatus auctoritatem* abjecit, & *ordinum concordiam* disjunxit. Instat hic nunc ille annus egregius. ejus initium ejusmodi fuit, ut 8 anniversaria sacra Juventutis non committerentur. nam M. Luculli uxorem 9 Memmius suis sacris initiavit. Menellus, ægre id passus, divortium fecit. quamquam ille pastor Idæus Menelaum solum 10 contempserat: hic noster Paris tam Menelaum, quam Agamemnonem liberum non putavit. Est autem C. Herennius quidam tribunus plebis quem tu fortasse ne nosti quidem: tametsi potes nosse: tribulis enim tuus est; & Sextus, pater ejus nummos vobis dividere solebat. is ad plebem F. Clodium traducit; idemque fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de te Clodii ferat. hunc ego accepi in senatu; ut soleo: sed nihil est illo homine *lentius*. Metellus est Consul egregius, & nos amat; sed imminuit auctoritatem suam, 11 quòd habet dicis causa promulgatum illud idem de Clodio. 12 Auli autem filius, ô dii immortales! quàm ignavus, ac sine animo miles? quàm dignus, qui Falisco, sicut facit, os ad malè audiendum quotidie præbeat? Agraria autem promulgata est à Flavio, 13 πολίτικος ἀνὴρ ὡδὶ ὅπως quisquam inveniri potest qui poterat, familiaris noster (sic est enim, volo te hoc scire) Pompejus togulam pictam silentio tuetur suam. Crassus verbum nullum contra *gratiam*; ceteros jam nosti: qui ita sunt stulti, ut amissa rep. *piscinas suas* fore salvas sperare videantur. unus est, qui curet, constantia magis, & integritate, quàm, ut mihi videtur, consilio, aut ingenio, Cato; qui miseros publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium jam mensem vexat, neque iis à senatu responsum dari patitur, ita nos cogimur reliquis de rebus nihil decernere ante, quàm Publicanis responsum sit. quare etiam legationes rejectum iri puto. Nunc vides, quibus *fluctibus* jactemur: & si ex iis, quæ scripsimus, 14 tanta etiam à me non scripta perspicis; revise nos aliquando, & quamquam sunt hæc fugienda, quo te voco, tamen fac, ut amorem nostrum tanti æstimes, 15 ut eo vel cum his molestiis perfrui velis. nam, ne absens censeare, curabo edicendum & proponendum locis omnibus. sub lustrum autem *censeri*, germani negotiatoris est. quare cura, ut te quamprimum videamus. 16 Kal. Febr. Q. Metello, & L. Afranio coss.

CICERO ATTICO, S.

NON modò, si mihi tantum esset otii, quantum est tibi, verùm etiam, si tam brevis epistolas velim mittere. (quod tu soles facere) te superarem, & in 17 scripto multo essem crebrior, quàm tu: sed ad summas atque incredibiles occupationes meas accedit, quòd nullam à me epistolam ad te sine absque argumento, ac sententia 18 pervenire. Et primùm tibi, ut æquum est, civi amanti patriam, quæ sunt in rep. exponam: deinde, quoniam tibi amore nos proximi sumus, scribemus etiam de nobis ea, quæ scirete non nolle arbitramur. Atque in repub. nunc quidem maximè Gallici belli versatur metus. nam Edui, fratres nostri, pugnant: Sequani 19 permalè pugnarunt: & Helvetii sine dubio sunt in armis, excursionesque in provinciam faciunt. Senatus decrevit, ut consules duas Gallias sortirentur, delectus haberetur, *vacationes* ne valerent, legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliæ civitates, darentque operam, ne ex cum Helvetiis se jungerent. legati sunt Q. Metellus Creticus, & L. Flaccus, &, 20 τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μῦρον, Lentulus 21 Clodiani filius. Atq; hoc loco illud nō queo præterire, quòd, cùm de cōsulari-

1. *Cùm ad forum stip.*) Cod. Tornæs. *cum ad eorum stip.* e pro *s.* errore librariis communi.

2. *Multa enim sunt, quæ me sollicitant, anguntque, quæ mihi videor.*) Ita codex Tornæs. Victorius edidit; *multa enim quæ me sollicitant anguntque, mihi videor.*

3. *Neque ego huic epistolæ.*) Vrsino legendum videtur, *neque eo.*

4. *Ipsa medicinam effugit.*) Ita conjecit Bos. ex lectione Torn. Crusell. & Decurt. quæ sic se habet, *ipsa medicinam offeit*, Bosianis respondere fermè mss. Palatinos ait Iun nisi quod in omnibus uno consensu, *medisina* legitur; quod probat.

5. *Sed spe reip. corrigendæ.*) Ita Bos. ex Decurt. qui habet, *spe recorrigendæ.* Lamb. legit *sed spe & animo corrigendæ & sanandæ civitatis*, ex Memm. codd. & Torn. qui; ut aiti habent, *sed spero non corrigendæ sed sanandæ*; sed id falsum esse asserit Bosius, quod dicit Lambinus de Tornæsi, neque ita legi; *sed spe re corrigendæ*, ibi exaratum esse contendit, Victorius ediderat; *sed animo corrigendæ & servandæ civitatis.*

6. *Stupratoque.*] Vulg. *constupratoque*

7. *Sine suspiratu posset.*) Sic Bos. ex Decurt. Torn. *& spiritu*, unde forte *suspiritu*, verbum Apulejo familiare. vulg. *suspirio.* Pro *posset*, *possit* legit Faërn. probante Vrsino.

8. *Anniversaria sacra juventutis.*) Sic habent meliores codd. teste Victorio, in aliis erat *sacra virtutis.* Lambinus legit *juventatis*, quam emendationem confirmat argenteus nummus Vrsini.

9. *Memmius suis sacris initiavit.*) Pridem ita ex mss. & ex lectione marginali Germanorum restituit Vict. quum prius legeretur, *vitiavit.*

10. *Contemserat.*) Vulg. *contemserit.*

11. *Quod habet dicis causa promulgatum illud.*) Multos viros doctos ex Torn. & aliis mss. emendasse ita hunc locum testantur Bos. & Iun. Antea legebatur; *quod habet, ut dicis causam promulgatum illud idem, &c.* Man. putabat aliquando sic posse corrigi; *ab re dicis censum promulgatum*, vel, *avet, ut dicis causam promulgasse.*

12. *Auli autem filius.*] Sic in mss. legit Vict. priores editiones habebant, *avi filius.* Lipsius, ut supra monuimus, legit, *Afranius autem.*

13. Πολιτικὸς) Reip. deditus vir ne insomnio quidem.

14. *Tanta etiam à me.*) *Tamen etiam, &c.* vulgati.

15. *Eo perfrui.*] Auctoribus libris antiquis ita scribit Bos. prius habebatur *eo pervenire.*

16. *Kal. Febr.*) Vulg. XI. *Kal.*

17. *Scripto.*) *Scribendo* quosdam reponere testis Manutius.

18. *Pervenire.*) Vulgò *venire.*

19. *Permalè.*) Bosianum est, ex scidis. quo accedit eodem teste codex Torn. qui habet: *puer malè*, sed Lamb. ait Torn. habere *puer malam.* vulgo *Sequani male pugn.*

20. Τὸ ἐπὶ.) In lentem unguentum.

21. *Clodiani filius.*] Perspicue ita scriptum erat in scidis Bos. sed & olim ita emendarant C. Sigonius & Man. neque aliter ex Gellii libris emendatum putabat Turneb. l. XXII. Adv. c. 8. vulgò *Clodia filius.*

1. *Omnia*

laribus mea prima sors exisset, una voce senatus frequens retinendum me *in urbe* censuit. hocidem p[illegible] Pompejo accidit: ut nos duo, quasi pignora reipubl. [illegible] ideremur. quid enim ego aliorum in me 1 ἐπιφωνήματα exspectem, cùm hæc domi nascantur? Urbanæ autem res sic se habent. Agratia lex à Flavio tribuno plebis vehementer agitabatur auctore Pompejo: quæ nihil *populare* habebat, præter auctorem. ex hac ego lege, secunda concioni voluntate, 2 omnia tollebam quæ ad privatorum incommodum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mucio, L. Calpurnio coss. publicus fuisset: Sullanorum hominum possessiones confirmabam: Volaterranos, & 3 Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat, neque diviserat, in sua *possessione* retinebam: unam rationem non rejiciebam, ut ager hac adventitia pecunia emeretur, quæ ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Huic totirationi Agtariæ Senatus adversabatur, susplcans Pompejo novam quandam potentiam quæri. Pompejus verò ad voluntatem perferendæ legis incubuerat. ego autem magna cum agratiorum gratia confirmabam omnium privatorum possessiones: (is enim est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium) populo autem, & Pompejo (nam id quoque volebam) satisfaciebam emptione: qua constituta diligenter, & *sententiam urbis* exhaurii; & Italiæ *solitudinem* frequentari posse arbitrabar. sed hæc tota res interpellata bello refrixerat. Metellus est consul sanè bonus, & nos admodum diligit. ille alter nihil ita est, ut planè; 4 quid emerit, nesciat, Hæc sunt in republica nisi etiam illud ad rempubl. putes pertinere, Herennium quendam, tribunum plebis tribulem tuum, sanè hominem nequam, atque egentem, sæpe jam de P. Clodio ad plebem traducendo agere cœpisse. huic frequenter intercedítur. Hæc sunt, ut opinor, in republ. Ego autem, ut semel Nonarum illarum Decembrium, 5 junctam invidia, ac multorum inimicitiis, exiliam quandam, atque immortalem gloriam consecutus sum; non destiti eadem animi magnitudine in republica versari, & illam institutam, ac susceptam *dignitatem* tueri. sed postea quàm primùm Clodii absolutione levitatem, infirmitatemque judiciorum perspexi; deinde vidi nostros publicanos facilè à Senatu disjungi, quamquam à me ipso non divellerentur; tum autem beatos homines (hos *piscinarios* dico, amicos tuos) non obscurè nobis invidere: putavi, mihi majores quasdam opes, & firmiora præsidia esse quærenda. itaque primùm eum, qui nimiùm diu de rebus nostris tacuerat, Pompejum adduxi in eam voluntatem, ut in senatu non semel, sed sæpe, multisque 6 verbis hujus mihi salutem imperii, atque orbis terrarum adjudicarit, quod non tam interfuit mea, (neque enim illæ res aut ita sunt obscuræ, ut *testimonium*, aut ita dubiæ, ut *dationem* desiderent) quàm reipubl. quòd erant quidam improbi, qui contentionem fore aliquam mihi cum Pompejo, ex rerum illarum dissensione arbitrarentur. cum hoc ego me tanta familiaritate conjunxi, ut uterque nostrum in sua ratione munitior, & in republica firmior hac conjunctione esse possit. odia autem illa libidinosæ, & delicatæ juventutis, quæ erant in me incitata, sic mitigata sunt comitate quadam mea, me unum ut omnes illi colant. nihil jam denique à me asperum in quemquam fit, nec tamen quicquam populare, ac dissolutum; sed ita *temperata* tota ratio est, ut reipubl. constantiam præstem, privatis rebus meis, propter infirmitatem bonorum, invidiam malivolorum, odium in me improborum, adhibeam quandam cautionem, & diligentiam, 7 atque ita tamen, 8 si iis novis amicitiis implicati sumus, ut crebrò mihi vafer ille Siculus insusurret Epicharmus cantilenam illam suam:

9 Νῆφε, καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, ἄφερα ταῦτα τὰ φρενῶν.

Ac nostræ quidem rationis, ac vitæ quasi quandam formam, ut opinor, vides. De tuo autem negotio sæpe ad me scribis, cui mederi nunc non possumus. est enim illud s. c. summa *pedariorum* voluntate nullius nostrum auctoritate factum 10 nam, quòd me isse ad scribendum videsex ipso s. c. intelligere potes, aliam rem tum relatam, hoc autem de populis liberis, sine causa additum, & ita factum est à P. Servilio filio, qui in postremis sententiam dixit; sed immutari hoc tempore non potest. itaque conventus, qui initio celebrabantur, jam diu fieri desierunt, tu si tuis blanditiis tamen à Sicyoniis nummulorum aliquid expresseris, velim, me facias certiorem. Commentarium cōsulatus mei Græce compositum misi ad te; in quo si quid erit, quod homini Attico minùs Græcum, eruditumq; videatur; non dicam quod tibi, ut opinor. Panormi 11 Lucullus de suis historiis dixerat; se, quò facilius illa *probaret* Romani hominis esse, idcirco barbara quædam 12 & σόλοικα dispersisse. apud me si quid erit ejusmodi, me imprudente erit, & invito. Latinum si perfecero, ad te mittam. tertium poëma expectato, ne quod genus à me ipso laudis meæ prætermittatur. hic tu, cave, dicas, 13 τίς πατὴρ αἰνήσει. si est enim apud homines quidiquam, quod potius sit, laudetur; nos vituperemur, qui non potius alia laudemus, quamquam non ἐγκωμιαστικὰ sunt hæc, sed ἱστορικὰ, quæ scribimus. Quintus frater 14 purgat se multùm per litteras, & affirmat, nihil à se cuiquam de te secus esse dictum. verùm hæc nobis coram summa cura, & diligentia sunt agenda; tu modò nos revise aliquando. Cossinius hic, cui dedi litteras, valde mihi bonus homo, & non levis, & amans tui visus est, & talis,

---

1. Ἐπιφωνήματα) Acclamationes.

2. *Omnia tollebam quæ.*] Vulgò, *omnia illa tollebam quæ.*

3. *Arretinos.*] Ita castigavit olim Ant. August. quum haberetur *Arretinates*; quam emendationem confirmat Vrsinus antiqui libri auctoritate, qui *Arretinos* habet, propiore ad emendatam lectionem scriptura. Iunius huic correctioni acquiescit, ejusque auctorem laudat Lamb.

4. *Quid emerit.*) In antiquo libro Fulvii Vrsini legitur *eris* pro *emerit*, ex quo ipse, *velis*, legendum esse suspicatur. Editio vulgata illud ipsum *erit* retinet. Gruterus maluisset, *ita nihil est, ut planè quid emerit nesciat.*

5. *Iunctam invidia.*) Vulg. *invidiæ.*

6. *Verbis hujus mihi salutem.*) Vulgò, *verbis suæ mihi salutem.*

7. *Atque ita amem.*) Sic Decurt. Bosii, vulg. *atque ita tamen.*

8. *Si iis novis amicitiis implicati sumus.*) Est à cod. Torn. à vulgatis absunt duo illa vocabula, *si iis*; Vict. edidit. *atque ita tamen si his novis amicitiis.*

9. Νῆφε.) Vigilans sis, & memineris non facilè credere: hi sunt nervi sapientiæ. Hunc versum primo integritati suæ restituit Vict. & mendis purgavit.

10. *Nam quod me isse ad scribendum.*] Est ex conjectura Bosii, alii codd. habent, *nam quod me non esse ad scribendum videt.* alii, *quod me esse ad scribendum videt*; quam lectionem retinet Iunius ex mss. Palatinis: quamvis eidem nec Fulviana lectio, *adesse scribendo*, nec Lamb. *adfuisse*, displiceat.

11. *Lucullus de suis historiis.*] Videre jubet Vrsinus num melius sit, *collega suis historiis*, ut intelligat A. Albinum de quo apud Agell. XI. c. 8.

12. Καὶ σόλοικα *dispersisse.*) Olentia solæ smum. Ita restituerunt Faërn. & Vict. ex veteribus codd. prius erat *obsoleta.* Cæterùm pro *dispersisse*, quidam legunt *adspersisse*, sed prius illud nititur Torn. & Memmiano.

13. Τίς πατὴρ αἰνήσει.) Integer versus sic se habet:

τίς πατὴρ αἰνήσει, ἐὰ μὴ κακογενεῖς υἱός;

Quis patrem laudabit, nisi infelices filii?

Hujus lectionis rationem erudtè explicat Malasp. sed si altera illa τίς πατὴρ αἰνήσει, quam docti quidam substituunt mss. alicujus auctoritate niteretur, longè eam huic anteferret Lamb.

14. *Purgat se multum.*) Vulgò *purgat se mihi.*

1. Nam-

talis, qualem esse eum tuæ mihi litteræ 1 nuntiarant. Idibus Mart.

CICERO ATTICO, S.

20 CUM è Pompejano me Romam recepissem A. D. IIII. Idus Maji, Cincius noster eam mihi abs te epistolam reddidit, quam tu Idibus Febr. dederas. ei nunc epistolæ litteris his respondebo. Ac primùm, tibi perspectum esse judicium de te meum, lætor; deinde, te in iis rebus, quæ mihi asperiùs à nobis, atque nostris, & injucundiùs actæ videbantur, moderatissimum fuisse, vehementissimè gaudeo; idque neque amoris mediocris, & ingenii summi, ac sapientiæ judico. qua de re cum ad me ita suaviter, diligenter, officiosè, & humaniter scripseris, ut non modò te hortari ampliùs non debeam, sed ne expectare quidem abs te, aut ab ullo homine tantum facilitatis, ac mansuetudinis potuerim; nihil duco esse commodius, quàm de his rebus nihil jam amplius scribere. cùm erimus congressi; tum, siquid res feret, coram inter nos conferemus. Quòd ad me de republica scribis, disputas tu quidem & amanter, & prudenter; & à meis consiliis ratio tua non abhorret: (nam neque de statu nobis nostræ dignitatis recedendum, neque SINE NOSTRIS copiis intra alterius 2 præsidia, veniendum: & is, de quo scribis, nihil habet amplum, nihil excelsum, nihil non summissum, atque populare) verumtamen fuit ratio mihi fortasse ad tranquillitatem meorum temporum non inutilis; sed mehercule reipubl. multo etiam utilior, quàm mihi, civium improborum impetus in me reprimi, cùm hominis amplissima fortuna, auctoritate, gratia fluctuantem sententiam confirmassem, & à spe malorum ad mearum rerum laudem convertissem. quod si cum aliqua levitate mihi faciendum fuisset, nullam rem tanti æstimassem; 3 sed tamen à me ita acta sunt omnia, non ut ego illi assentiens levior, sed ut ille me probans gravior videretur. Reliqua sic à me aguntur, & agentur, ut non committamus, ut ea, quæ gessimus *fortuito* gessisse videamur, 4 meos bonos viros, illos quos significas, & eam, quam mihi dicis obtigisse, *φάσμα*, non modò numquam deseram; sed etiam, si ego ab illa deserar, tamen in mea pristina sententia permanebo. Illud tamen, velim, existimes, me hanc viam 5 optimatium post Catuli mortem nec præsidio ullo, nec comitatu tenere. nam, ut ait Rhynton, ut opinor,

6 Οἱ μὲν παῖ ἐδὴν ἔασιν, οἷς οἱ ὁδὸν μέλῃ.

mihi verò ut invideant piscinarii nostri, aut scribam ad te alias, aut in congressum nostrum reservabo. à Cutia autem nulla me res divelleret: vel quòd ita rectum est, vel quòd rebus meis maximè consentaneum: vel quòd à senatu quanti fiam, minimè me pœnitet. De Sicyoniis, ut ad te scripsi anteà, non multum spei est in senatu. nemo est enim jam, qui queratur. quare, si id expectas, longum est. alia via, si qua potes, pugna. cùm est actum, neque animadversum est, ad quos pertineret; & raptim in eam sententiam pedarii 7 cucurrerunt. inducendi S. C. maturitas nondum est: quòd neque sunt, qui querantur; & multi partim malivolentia, partim *opinione æquitatis* delectantur. Metellus tuus est egregius Consul. unum reprehendo, quòd otium è Gallia nuntiari non magnopere gaudet. cupit, credo, triumphare. hoc vellem mediocrius: cetera egregia. Auli filius ita se gerit, ut ejus consulatus non consulatus sit, sed Magni nostri 8 ὑπώπιον. De meis scriptis, misi ad te Græcè perfectum consulatum meum. eum librum L. Cossinio dedi. puto te Latinis meis delectari; huic autem Græco Græcum invidere. alii si scripserint, mittemus ad te; sed, mihi crede, simul atque hoc nostrum legerunt, nescio quo pacto retardantur. Nunc (ut ad rem meam redeam) L. Papirius Pætus, vir bonus, 9 amatorque noster, mihi *libros* eos, quos Ser. Claudius reliquit, donavit. cùm mihi, per legem Cinciam licere capere, Cincius amicus tuus diceret: libenter, dixi, me accepturum, si attulisset. nunc, si me amas, si te à me amari scis, enitere per amicos, clientes, hospites libertos denique, ac servos tuos, 10 ut scida ne qua depereat. nam & Græcis his libris, quos suspicor, & Latinis, quos scio illum reliquisse, mihi vehementer opus est. ego autem quotidie magis, quod mihi de forensi labore temporis datur, in iis studiis conquiesco. per mihi, per, inquam, gratum feceris, si in hoc tam diligens fueris, quàm soles in his rebus, quas me valde velle arbitraris; ipsiusque Pæti tibi negotia commendo: de quibus ille agit maximas gratias: & ut jam invisas nos, non solùm rogo, sed etiam suadeo.

M. TUL-

---

1. *Nuntiarant.*) Vulgò *enuntiarant.*

2. *Præsidia.*) Hæc est vulgata librorum lectio. Torn. *præsidium.*

3. *Sed tamen ita sunt acta omnia.*) Tò *tamen* delet Faërnus.

4. *Meos bonos viros illos.*) Bosc. ait se ita reposuisse ex mss. vulg *eos bonos viros.* ms. Vrsini liber habet, *in bonos viros.* ut ei videatur legendum, *deinceps bonos viros.*

5. *Optimatium.*) Vulg. *optimarum.*

6. Οἱ μὲν.) Alii quidem propè nihil sunt; aliis autem nihil curæ est. Librarii, teste Vict. secundam vocem hujus versus depravarunt; pro μὲν enim μ' scripserunt, turpi sed manifesto errore.

7. *Cucurrerunt.*) Vulgò *concurrerunt.*

8. Ὑπώπιον.) Macula, infamia.

9. *Amatorque noster.*) Vulgo *amatorque nostri.*

10. *Ut scida.*) Ita Faërn. restituit referente Vrsino & laudante Iunio, ex mss. Iunii, ex mss. Pal. cæterùm in uno è mss. hæc epistola prima est libri secundi.

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARVM

LIBER SECVNDVS,

AD

ATTICVM.

CICERO ATTICO, S.

KAL. Jun. eunti mihi Antium & gladiatores M. Metelli cupidè relinquenti, venit 1 obviam tuus puer. is mihi litteras abs te, & commentarium consulatus mei Græcè scriptum reddidit: in quo 1 lætatus sum, aliquanto ante de iisdem rebus Græcè item scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse. nam, si ego tuum ante legissem, *furatum* me abs te esse diceres. quanquam tua illa (legi enim libenter) horridula mihi, atque incompta visa sunt: sed tamen erant *ornata* hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant; &, ut *mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur.* meus autem liber totum 2 Isocrati μυροθήκιον, atque omnis ejus discipulorum arculas, ac nonnihil etiam 4 Aristotelia pigmenta consumpsit: quem tu Corcyræ, ut mihi aliis litteris significas, strictim attigisti; 5 post autem, ut arbitror, à Cossinio accepisti; quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eum lentè, ac fastidiosè probavissem. quamquam ad me rescripsit jam Rhodo 6 Posidonius, se, nostrum illud 7 ὑπόμνημα cùm legeret, quod ego ad eum, ut ornatius de iisdem rebus scriberet, miseram; 8 non modò excitatum esse ad scribendum, sed etiam planè perterritum. quid quæris? conturbavi Græcam nationem. ita, vulgo qui instabant, ut darem sibi quod ornarent, jam exhibere mihi molestiam destiterunt. tu, si tibi placuerit liber, curabis, 9 ut, Athenis sit, & in ceteris oppidis Græciæ. videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis afferre. Oratiunculas autem, & quas postulas, & plureis etiam mittam: quoniam quidem ea, quæ nos scribimus adolescentulorum studiis excitati, te etiam delectant. fuit enim mihi commodum, quòd in eis orationibus, quæ *Philippicæ* nominantur, 10 enituerat civis ille tuus Demosthenes, & 11 quòd se ab hoc refractariolo judiciali dicendi genere abjunxerat, 12 ut σεμνότερός τις, καὶ πολιτικώτερος videretur, curare, ut meæ quoque essent orationes, quæ consulares nominarentur. quarum una est in senatu KAL. Jan. altera ad populum de lege agraria; tertia de Othone; quarta pro Rabirio; quinta de proscriptorum filiis; sexta, cùm provinciam in concione deposui; septima, qua Catilinam emisi; octava, quam habui ad populum postridie quàm Catilina profugit; nona in concione, quo die 13 Allobroges involgarunt; decima in senatu Nonis Decembr. sunt præterea duæ breves, quasi 14 ἀποσκευάσματα legis agratiæ. hoc totum σῶμα curabo ut habeas. & quoniam te cùm scripta, tùm res meæ delectant; iisdem libris perspicies, & quæ gesserim, & quæ dixerim: 16 aut ne poposcisses. ego enim tibi me non offerebam. Quod quæris, quid sit, 17 quod te arcessam; ac simul, impeditum te negotiis esse significas; neque recusas, quin, nonmodò si opus sit, sed etiam si velim, accurras: nihil sanè est necesse; verumtamen videbare mihi tempora peregrinationis 18 commodiùs posse describere. nimis abes diu, præsertim cùm sis in propinquis locis: neque nos te fruimur; & tu nobis cares. ac nunc quidem otium est: 19 sed, si paulò plus furor Pulchelli progredi posset, valde ego te istinc excitarem. verùm præclarè Metellus impedit, & impediet. quid quæris? est consul 20 φιλόπατρις, & (ut semper judicavi) natura bonus. ille autem *non simulat*, sed planè Tribunus pleb. fieri cupit. 21 qua de re cùm in senatu ageretur, fregi hominem; & 22 inconstantiam ejus reprehendi, qui Romæ Tribunatum pleb. peteret, cùm 23 ia Sicilia Heræ Ædilitiam se petere dictitasset. sed

---

1. *Lætatus sum aliquando.*] Vulg. *lætatus sum me aliquando*

2. *Isocrati.*) Vulg. *Iscratis.*

3. Μυροθήκιον,) Vnguenti & pigmentorum arculam.

4. *Post autem, ut.*) In manuscripto Vrsini est, *postquam ut.*

5. *Posidonius.*) Ita legit Faërnus unico ſ.

6. *Aristotelia.*) Vulg. *Aristotelica.*

7. Ὑπόμνημα.) Commentarium.

8. *Non modo excitatum.*) Vulgò, *non modo non excitatum.*

9. *Ut Athenis sit.*) Vulg. *ut & Athenis.*

10. *Enituerat, abjunxerat.*] Hæc est cod. Tornæſ. lectio, vulg. *enituerit, abjunxerit.*

11. *Ab hoc refractariolo.*) Ita vulgata & Tornæſ. codex. Memmiani codd. habent *refragatariolo.*

12. *Ut* σεμνότερός τις.) Gravior, auctoritateque pollentior, & rebus tractandis accommodatior. Est à codd. Tornæſ. & vulgatis: Victorius ait in vetust. cod. legi *ne* σεμνότερον. sed Lambinus improbat.

13. *Allobroges involgarunt.*) Est Decurt. Vulg. *invocarunt*: Manutius conjicit *indicarunt.*

14. Ἀποσκευάσματα. Fragmenta.

15. *Iisdem libris perspicies.*) Vulg. *iisdem ex libris.*

16. *Aut ne poposcisses.*) Sic legendum censet Lambinus. quin sic habet plane cod. Torn. *aut ne poposcisses autem* Vulg. *at ni pop. &c.*

17. *Quod te arcessam.*) Sciëæ, & Crusell. ut codices Malasp. *quod*, non, ut est in vulg. *quo.*

18. *Commodius posse describere.*) Ita Faërn. ex antiquo cod restituit, quum antea legeretur *distribuere. Describere*, probat Lamb. ex cod Torn. cui assentitur Iun.

19. *Si paulo plus.*) Quidam referente Lamb. volunt legi, *si paullo longius.*

20. Φιλόπατρις.) Patriæ amans.

21. *Qua de re cum.*) *Quare*, vulgati.

22. *Inconstantiam ejus reprehendi.*) *Ejus* abest à publicatis.

23. *In Sicilia Heræ ædilitatem se petere dictitasset.*) Est Bosii; ex Decurt. à qua lectione non valde discrepat depravata hæc Torn. *hæreditatem sæpe hæreditasset.* Iunius verò dicit, *heri ædilitatem se petere dictitasset*; germanam esse lectionem, quam proximè Bos. assequutus sit. Vict. ait scriptum in antiquiori suo, *hæreditatem sæpe hæreditasset, neque, &c.* antea erat, *ædilitatem sæpe dictitasset.* quam lectionem Man. esse in Besſar. & Cavalc. mſſ. fateturque cui abundare tamen videtur dictio, *sæpe*, etiamsi ferri posse confitetur.

sed neque magnopere dixi esse nobis laborandum: quòd nihilo magis ei liciturum esset *plebejo* rempubl. perdere, quàm similibus ejus me consule *patricio* esset licitum. Jam, cùm se ille septimo die venisse à Freto, neque sibi obviam quemquam prodire potuisse, & noctu se introisse dixisset, in eoque se in concione jactasset; nihil ei novi dixi accidisse: ex Sicilia septimo die Romam; tribus horis Roma Interamnam; 1 noctu introisse item ante: non esse itum obviam; ne tum quidem, cùm iri maximè debuit. quid quæris? hominem petulantem modestum reddo, non solùm perpetua gravitate orationis, sed etiam hoc genere dictorum. itaque iam familiariter cum ipso etiam cavillor, ac jocor. quin etiam cùm candidatum 2 deduceremus, quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare? negavi. at ego, inquit, 3 novus patronus instituam. sed soror, quæ tantum habeat consularis loci, unum mihi *solum pedem* dat. noli, inquam, de uno pede sororis queri: licet etiam alterum tollas. non consulare, inquies, dictum; fateor: sed ego illam odi malè consulatem. ea est enim seditiosa: ea cum viro bellum gerit, neque solùm cum Metello, sed etiam cum Fabio, 4 quod eos in hoc esse molestè fert. Quod de agraria lege quæris, sanè jam videtur refrixisse. Quod me quodam modo molli brachio de Pompeji familiaritate objurgas: nolim ita existimes, me mei præsidii causa cum illo conjunctum esse: sed ita res erat instituta, ut, si inter nos esset aliqua forte *dissensio*, maximas in republica discordias versari esset necesse. quod à me ita præcautum, atque ita provisum est, non ut ego de optima illa mea ratione decederem; sed ut ille esset melior, & aliquid de populari levitate deponeret; quem de meis rebus, in quas eum multi incitarunt, multo scito gloriosiùs, quàm de suis prædicare. sibi enim bene gestæ, mihi conservatæ reipubl. dat testimonium. hoc facere illum, mihi quàm prosit, nescio; reipubl. certè prodest. Quid, si etiam Cæsarem, cujus nunc venti valde sunt *secundi*, reddo meliorem? num tantum obsum reipub? quin etiam, si mihi nemo invideret; si omnes, ut erat æquum, faverent; tamen non minus esset probanda MEDICINA, quæ sanaret vitiosas partes reipubl. quàm quæ exsecaret. nunc verò, cùm equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino, te signifero, ac principe, collo caram, Senatum deleruerit; nostri autem *principes* digito se cælum putent attingere, si muili barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant; 5 alia autem negligant: nonne tibi satis prodesse videor, si perficio, ut nolint obesse, qui possunt? nam Catonem nostrum non tu amas plus, quam ego. sed tamen ille, optimo animo utens, & summa fide, nocet interdum reipubl. dicit enim tanquam in Platonis πολιτείᾳ, non tanquam in *Romuli fæce*, sententiam. quid verius, quàm in judicium venire, qui ob rem judicandam pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit senatus. 6 Equites curiæ bellum, non mihi. nam ego dissensi. quid impudentius publicanis renuntiantibus? fuit tamen, retinendi ordinis causa, facienda jactura. restitit, & pervicit Cato. itaque nunc, consule in carcere incluso, sæpe item seditione commota, aspiravit nemo eorum, quorum ego concursu, itemque contules qui post me fuerunt, rempub. defendere solebant. Quid ergo? istos, inquies, mercede conductos habebamus? Quid facimus, si *alter* non possumus? an libertinis, atque etiam servis serviamus? sed, ut tu ais 7 ἄλις ἀπόδης. Favonius meam tribum tulit honestius, quàm suam; Lucceji perdidit. accusavit Naficam inhonestè, ac 8 (modestè tamen dicit) ita ut Rhodi videretur molis potius, quàm Moloni, *operam dedisse*. mihi, quòd defendissem, leviter succensuit. nunc tamen petit iterum reipubl. causa. Luccejus quid agat, scribam ad te, cùm Cæsarem videro, qui aderit biduo. Quod Sicyonii telædunt; Catoni, & ejus æmulatori attribuas Servilio. quid? ea plaga nonne ad multos bonos viros pertinet? sed, si ita placuit, laudemus; 9 deinde in discessionibus soli relinquamur. Amalthea mea te expectat, & indiget tui. Tusculanum & Pompejanum valde me delectant, nisi quod me, illum ipsum vindicem æris alieni, ære non Corinthco, sed hoc circumforaneo obruerunt. In Gallia speramus esse otium. Prognostica mea cum oratiunculis propediem expecta. & tamen, quid cogites de adventu tuo, scribe ad nos. nam mihi Pomponia nuntiari jussit, te mense Quintili Romæ fore. id à tuis litteris, quas ad me 10 de cessu tuo miseras, discrepabat. Pætus, ut antea ad te scripsi, omnes *libros*, quos frater suus reliquisset, mihi donavit. hoc illius munus in tua diligentia positum est. si me amas, cura, ut conserventur, & ad me perferantur. 11 hoc mihi nihil potest esse gratius: &, cùm Græcos, tum verò diligenter Latinos ut conserves velim. tuum esse hoc munusculum putabo. Ad Octavium dedi litteras: cum ipso nihil eram locutus, neque enim ista tua negotia provincialia esse putabam: neque te in 12 *tesulationibus* habebam. sed scripsi, ut debui, diligenter.

CICERO ATTICO, S.

CURA, amabo te, Ciceronem nostrum. 13 ei nos θεοὶ videmur 14 Πελλαίων in manibus tenebam. & hercule magnum acervum Dicæarchi mihi ante pedes extruxeram o magnum hominem, & à quo multo plura didiceris, quam de 15 Procilio. Κορνήλιον, & Ἀλβαίων puto me

Romæ

---

1. *Nolla intrisse ante.*) Vulg. ita distinguitur, *nostu intrisse. Item ante. Non esse, &c.* Lamb. ait libros veteres non habere, *ante*: itaque putabat sic esse nunc locum legendum, *at tribus horis Roma Interamnam nulla intrisse. Item non esse.*

2. *Deduceremus.*) Est à Crusell. & quibusdam Malasp. codd vulg. *deduxerim.*

3. *Novus patronus.*) Ita legit Guido Loll. referente Malasp. & Lamb. Esse quosdam veteres libros, in quibus legas, *novos patronos*, antique pro *novus patronus*, ait Bos.

4. *Quod eos in hoc esse molestè fert.*) Sic optimè Bos. ut ait Jun. vulgo. *quod res mihi esse amicas molestè fert.*

5. *Alia autem negligant.*) Optimus conjector hic fuit Malasp. ut Bos. ex fidis perspexit, in quibus manifesto scriptum est, *alia*; non *alii*.

6. *Equites Curiæ.*) Bos. a: Vict. legere, *Equiti Curiæ* an ex veteribus libris nescit. in Decast exaratum est compendio, *Equit.* quod *equites* mavult explicare quam *equiti*.

7. Ἄλις ἀπόδης. Satis studii est & operæ.

8. *Modestè tamen dixit.*) Commode Bos. legere agnovit Jun. vulg. *dixit* quam scripturam dextere explicat Turneb. lib. XXX. c. 13. Malasp. legendi censebat, *ac tam modestè dixit*, cujus conjecturam ut non damnem, nec ita probare audet Lamb.

9. *Deinde in discessionibus.*) Bosius *in dissessionibus* legit, cum Manut. sed in *deinde*, nihil mutat Lamb. verò retinet eam lectionem Man. si velegat, *me in dissensionibus*, sive *in in discessionibus*; ait tamen veteres libros habere *dissensionibus*.

10. *De cessu.*) Scriptura hæc est Decurt. ad quam proximè accedit illa Torn. *de censu tuo*. Sed Bos. Ciceronem scripsisse putat *de discessu tuo*. Jun. probat *de cessu, censu*, vel ut Lamb. voluit, *censu*, utrumque enim ait idem esse. antea legebatur *de accessu*.

11. *Hoc mihi nihil.*) Antecedentia verba, *& ad me perferantur*, ex optimi mss. Pal. fide expungit Jun.

12. *Tesulationibus.*) Sic restituit Adrianus Turneb. l. XVII. c. 3. & 13. Adverf. ut sit diminutivum à τῆσις. *tesulationibus* ex mss. rescripserat jam ea Victorius, quum vulgati haberent, *decurrionibus*.

13. *Ei nos θεοὶ videmur.*) Patrui. Hic aliquid mendi latet, siquidem scripti libri ab impressis dissentiunt. In eo qui Bessarionis fuit perspicuè legitur; *cura amabo te Ciceronem nostrum* ΔΟΠΛΕΣΣΑ *videmur*; in alio *cinus θεοὶ videmur*. Ex depravatæ hujus veteris scripturæ vestigiis, *cura amabo te Ciceronem nostrum* CINOS CUNOCYIN *videmur*, conjicit legendum Muretus; *C. a. te C. n. cui nos* ΘΕΟΣΟΣΙΝ *videmur*. consulatur lib. I. Variar. lectionum cap. 20.

14. Πελλαίων.) Pellenæorum. Dicæarchi librum de populis Pellenæis Vulg. πελλαίων.

15. *Procilio.*) Vulg. *procilio*.

Romæ habere. 1 mihi credes vir, leges; hæc doceo, mirabilis est. Ἡρῴδης, si homo esset, eum potius legeret, quàm unam litteram scriberet: qui me epistola petivit: ad te, ut video, comminus accessit. conjurasse mallem, quàm restitisse conjurationi, si illum mihi audiendum putassem. 2 De Lollio sanus non es. De Vinio laudo. Sed heus tu, ecquid vides KAL. venire, Antonium non venire? judices cõgi? nam ita ad me mittunt, Nigidium minari in concione, se judicem, qui non affuerit, compellaturum. velim tamen, si quid est de Antonii adventu, quod audieris, scribas ad me: & quoniam huc non venis, cenes apud nos utique pridie KAL. cave aliter facias. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

PRIMUM, ut opinor εὐαγγέλια. Valerius absolutus est, Hortensio defendente. id judicium 4 K. Attilio *condonatum* putabatur: & Epicratem suspicor, ut scribis, lascivum fuisse. etenim mihi caligæ ejus, ut fasciæ cretatæ, non placebant. quid sit, sciemus, cùm veneris. Fenestrarum angustias quòd reprehendis, scito te Κύρῳ παιδείαν reprehendere. nam, cùm ego idem istuc dicerem, Cyrus ajebat, 5 viridariorum Ἀμφάσεις latis luminibus, non tam esse suaveis. etenim 6 ἔστω ὄψις μὲν, ἡ, α: τὸ δ' ἄφωρθρον, β. γ: ἀκῆσες δ', οἱ, καὶ ε. vides enim cetera. nam, si κατ' εἰδώλων ἐμπτώσεις videremus, valde laborarent εἴδωλα, in angustiis: nunc fit lepidè illa 8 ἔκχυσις radiorum. cetera si reprehenderis, non feres tacitum, nisi quid erit ejusmodi, quod *sine sumptu* corrigi possit. Venio nunc ad mensem Januarium, & ad 9 ὑπόστασιν nostram, ac πολιτείαν: in qua στρατηγικῶς 10 εἰς ἐκάτερον: sed tamen ad extremum, ut illi solebant, 11 τὴν ἀρέσκουσαν. est res sanè magni consilii. nam aut fortiter resistendum est legi agrariæ; in quo est quædam dimicatio, sed plena laudis: aut quiescendum; quod est non dissimile, atque ire in Solonium, aut Antium: aut etiam adjuvandum, quod à me ajunt Cæsarem fic exspectare, ut non dubitet. nam fuit apud me Cornelius; hunc dico Balbum, Cæsaris familiarem. is affirmabat, illum omnibus in rebus meo & Pompeii consilio usurum, daturumque operam, ut cum Pompejo Crassum conjungeret. Hic sunt hæc, conjunctio mihi summa cum Pompejo; si placet, etiam cum Cæsare; 12 reditus in gratiam; cum inimicis pax, cum multitudine; senectutis otium. sed me 13 κατάστασις mea illa commovet, quæ est in libro III.

Interea curfus, quos prima à parte juventæ,
Quosque ideo Consul virtute, animoque petisti,
Hos rettine, atque auge famam, laud sque bonorum.

Hæc mihi cùm in eo libro, in quo multa sunt scripta 14 ἀρίστοκρατικῶς, Calliope ipsa præscripserit, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis videatur 15 εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. sed hæc ambulationibus Compitalicius reservemus. Tu pridie Compitalia memento. balneum calfieri jubebo: & Pomponiam Terentia rogat; matrem adjungemus. Θεοφράστου 16 περὶ φιλοπρωτίας after mihi de libris Quinti fratris.

CICERO ATTICO S.

FECISTI mihi pergratum, quòd Serapionis librum ad me misisti: ex quo quidem ego (quod inter nos liceat dicere) millesimam partem *vix intelligo*. pro eo tibi præsentem pecuniam solvi imperavi; ne tu expensum muneribus ferres. At quoniam nummorum mentio facta est; amabo te, cura, ut cum Titinio, quoquo modo poteris, transigas, si in eo, quod ostenderat, non stat; mihi maximè placet, ea, quæ malè empta sunt, reddi, si voluntate Pomponiæ fieri poterit: si ne id quidem, 17 nummi potiùs reddantur, quàm illus sit scrupulus. valde hoc velim ante, quàm proficiscare, amanter, ut soles, diligenterque conficias. Clodius ergo, ut ais, ad Tigranem? velim 18 Sylpiræ conditione: sed facilè patior. accommodatius enim nobis est ad liberam legationem tempus *illud*, cum & Quintus noster jam, ut speramus, in otio 19 considerit, & iste sacerdos Bonæ deæ 20 cujus modi futurus, ejus sit. interea quidem cum *Musis* nos delectabimus animo æquo, immo verò etiam gaudenti, ac libenti. neque mihi umquam veniet in mentem Crasso invidere, neque, pœni-

---

1. *Mihi credes, leges; hæc doceo;*) Bosii sunt ex Decurt. Antea legebatur, *mihi Herodes, leges*; vel, *mihi hi credes, &c.* Panthagathus legebat: *mihi Herodes: lege hos duos.* Justus Lipsius lib. IV Epist. quæst. cap. II. propius ab scriptura d scedens, emendat: *mihi credefis. lege hoc otio. mirabilia, &c.* Lamb. Malasp. fidem sequutus qui partim *mihi credas*, partim, *mihi credes*, scriptum esse in suis libris testatur (quomodo & nonnulli Memm. & Tornæs. ipse legunt) edendum curavit: *mihi credas, legendus est.* Man. etiam confitetur, Ducis urbanitatis librum habere, *mihi credas.* quidam doctus sic legendum arbitratur: *mihi Herodes cum hoc legendus est.* Mavult quidam alius sic: *mihi hic non Herodes legendus est.* Licet etiam legere, *mihi credo, legendus est*, ut olim ediderat Lamb.

2. *De Lollio sanus non es: De Vinio laude.*) Hæc emendatio placet Man. cum antea legeretur *vino.* Alii legunt *de oleo sanus non es; de vino laudo*, quæ restitutio secundum Fulvianos debetur libris Palatinis.

3. Εὐαγγέλια.) Læti & boni nunti.

4. *K. Attilio.*) Sinceram lectionem retinuerunt Decurt. & & Tornæs. in quorum utroque exaratum est *K. Attilio*, id est, *Cæsoni Attilio.* olim Lamb. ediderat, *Calatino F.*

5. *Viridariorum* Ἀμφάσεις.) Transspectus. Ita scribit Bosius fidem sequutus omnium suorum mss. Libros veteres partim habere *viridariorum*, partim, *viridiorum*, testatur Lamb. ipse legit *v.* Ἀμφάσεις. Vulgata lectio, *Cyrus ajebat radiorum* Ἀμφάσεις. est à Vict. qui ita emendavit, quum prius corruptissime legeretur, *Cyrus agebatur viridiorum* αἱ Ἀμφάσεις. consulatur & Petrus Pith. l. II Adversf. subsec. cap. 18. *Cyrus ajebat viridium, vel viridiorum* Ἀμφάσεις *latis luminibus, &c. viridum* hic mendose scriptum, pro *ihiridium*, hoc est, θυελλῶν Ἀμφάσεις *Salmas.*

6. Ἔστω &c.) Sit visus a quòd autem videtur b. g. radii verò d. & e.

7. Κατ' εἴδ.) Secundùm spectrorum visiones.

8. Ἔκχυσις) Effusio.

9. Ὑπόστασιν] Fundamentum & inceptionem. Ita omnes mss. quidam tamen sine libris conjiciunt, κατάστασιν.

10. Εἰς ἑκάτερον.) Socraticè in utramque partem [disputare] Has duas voculas restituit Vict.

11. Τὴν ἀρέσκ.) Sententiam quæ placeat.

12. *Reditus in gratiam: cum inimicis pax, cum multitudine.*] Aliter distinguitur vulgò, *reditus in gratiam cum inimicis, pax cum multitudine.*

13. Κατάστασις.) Contentio. Legeb. turin omnibus Bosii κάτασις, unde reposuit κατάτασις. Lamb. assentitur Turnebo legendum existimanti, κατακλεῖς. Mureti liber *pecù* habet, unde facit ῥῆσις lib. XIV. Var. lect. cap. 8. Vulg. κατακεῖσιν.

14. Ἀριστοκρατικῶς) Accommodatè ad statum optimatum.

15. Εἷς οἰωνὸς) Unum augurium optimum pugnare pro patriâ.

16. Περὶ φιλοπρωτίας.) Theophrasti scriptum de studio honorum. Ita Victorius, Manutius, Junius, ex Laertio emendant. prius legebatur περὶ φιλομαθείας & in ms. Victor. περὶ φιλοτεκνίας.

17. *Nummi potius reddantur.*) Malit Manutius *addantur.* Bosius nihil mutandum censet.

18. *Sypira conditione.*) Conjectura est Bosii, ex corrupta lectione *Syspira.* Antiquus vero liber Bessarionis, *Syspa conditiones*, habet. Versinus ait in uno ms. esse, *velim juriam facile patior*; in altero, *velim scire conditiones facile patior*: sed posteriorem hanc lectionem, castigationem esse quorundam testatur Victorius, qui *Syspa conditione* quod & in cunctis mss. invenit & Germani adnotarunt, excudi jussere, quidam etiam legunt *syspia: syspea* proximè vocem scripturam legit Junius. Turnebus lib. III. cap. 21. vel *spe* vel *syria* legi posse putat. prius probat Lambinus qui ipse putavit aliquando legi posse, *Cypria conditione.* Korradus volebat, *Cyrea conditione.*

19. *Considerit*) Vulg. *consideret.*

20. *Cujusmodi futurus, ejus sit*) Bos. ex scidis & Tornæs. sic habet *cuj. fut. scisse sit*, ut & antiquus Victorii codex. sed Cavalcantis exemplar, *sacerdos bene de te cujusmodi futurus scisse sit.* vulg. *futurus scit, sciri possit*, quæ duæ ultimæ voces absunt à Bessar. mss.

1. Ai-

pœnitere, quòd à me ipse non desciverim. De geogta phia, dabo operam, ut tibi satisfaciam: sed nihil certi polliceor. magnum opus est; sed tamen, ut jubes, curabo, ut hujus peregrinationis aliquod tibi opus exstet. Tu quidquid indagaris de republ. & maximè quos Consules futuros putes, facito, ut sciam: tametsi minùs sum curiosus. statui enim nihil jam de republ. cogitare. Terentiæ saltum perspeximus. quid quæris? præter quercum Dodonæam nihil desideramus, quo minùs Epirum ipsam possidere videamur. Nos circiter KAL. aut in Formiano
2 erimus, aut in Pompejano. tu, si in Formiano non erimus; si nos amas, in Pompejanum venito. id & nobis erit perjucundum, & tibi non sane devium. De muro, imperavi Philotimo, ne impediret, quo minùs id fieret, quod tibi videretur. censeo tamen, adhibeas Vettum. his temporibus, tam dubia vita optimi cujusque, magni æstimo unius ætatis fructum palæstræ Palatinæ, sed ita tamen, ut nihil minùs velim, quàm Pomponiam, & puerum versari *in tumore tuino*.

CICERO ATTICO, S.

5 CUpio equidem, & jam pridem cupio Alexandriam, reliquamque Ægyptum visere, & simul ab hac hominum satietate nostri discedere, & cum aliquo *desiderio* reverti: sed hoc tempore, & his mittentibus, 1 Αἰδέομαι πέπλους, καὶ παιδὰς ἑλκεσιπέπλους. quid enim nostri optimates, siqui reliqui sunt, loquentur? an me aliquo *præmio* de sententia esse deductum? 2 πολυδάμας μοι πρῶτ' ἐνὶ ξείλοισ' ἀνάθησι 3 Cato ille noster, qui mihi unus est pro centum millibus. quid verò HISTORIAE de nobis ad annos D C. prædicarint? quas quidem ego multo magis vereor, quàm eorum hominum qui hodie vivunt, rumusculos. sed opinor, excipiamus, & exspectemus. si enim deferetur, erit quædam nostra potestas, & tum deliberabimus. 4 etiam EST IN non accipiendo nonulla gloria quare si quid Θεοφάνης tecū fortè cōtulerit, ne omnino repudiaris. de istis rebus exspecto tuas litteras; quid Atticus narret; quo animo se destitutum ferat; 5 ecqui Consules parentur; utrum, ut populi sermo, Pompejus. & Crassus; an, ut mihi scribitur, cum Gabinio Servius Sulpicius: num quæ novæ leges: &, num quid novi omnino: &, quoniam Nepos proficiscitur, cui nam Auguratus deferatur: quo quidem uno ego ab istis capi possum. 6 vide securitatem meam. sed quid ego hæc, quæ cupio deponere, & toto animo, atque omni cura φιλοσοφεῖν? sic, inquam, 7 in animo est: vellem ab initio. nunc verò, quoniam, quæ putavi esse præclara, expertus sum, quàm essent inania, cum omnibus Musis rationem habere cogito. Tu tamen 8 de Curtio ad me rescribe certiùs; & num quis in ejus locum paretur; &, quid de P. Clodio fiat: &, omnia, quemadmodum polliceris, 9 ἐπὶ σχολῆς scribe: &, quo die Roma te exiturum putes, velim ad me scribas; ut certiorem te faciam, quibus in locis futurus sim; epistolamque statim des de iis rebus, de quibus ad te scripsi. valde enim exspecto tuas litteras.

CICERO ATTICO, S.

QUOD tibi superioribus litteris promiseram, fore, ut 6
opus extaret hujus peregrinationis, nihil jam magnopere confirmo. sic enim sum complexus otium, ut ab eo divelli non queam. itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antii festivam copiam: aut *fluctus numero* nam ad lacertas captandas tempestates non sunt idoneæ. à scribendo prorsus abhorret animus. etenim 10 γεωγραφικὰ, quæ constitueram, magnum opus est; ita valde Eratosthenes, quem mihi propositeram, à Serapione, & ab Hipparcho reprehenditur. quid censes, si Tyrannio accesserit? & hercule sunt res difficiles ad explicandum, & 11 ὁμοιοειδεῖς: nec tam possunt 12 ἀνθηρογραφεῖσθαι, quàm 13 videbatur: &, quod caput est, mihi quævis satis *justa causa* cessandi est. 14 quin etiam dubitem, 15 an hic, an Atii considam, & hoc tempus omne consumam: ubi quidem 16 ego mallem. Duum virum, quàm Romæ me fuisse. tu verò sapientior Buthroti domum parasti. sed, mihi crede, proxima est illi municipio hæc Antiatium civitas. esse locum tam prope Romam, ubi multi sunt, qui Varinium numquam viderint? ubi nemo sit, præter me, 17 qui quemquam ex XX. viris vivum, est saclum, velit? ubi me interpellet nemo, diligant omneis? hic mimirum 18 πολιτεύτεον. nam istic non solùm non licet, sed etiam tædet. itaque 19 ἀνέκδοτα, quæ tibi uni legamus Theopompino genere, aut etiam asperiore multo, pangentur. neque aliud jam quicquam 20 πολιτεύομαι, nisi *edisse improbos*, & id ipsum nullo cum stomacho, sed potiùs cum aliqua scribendi voluptate. Sed ut ad rem, scripsi ad Quæstores urbanos de Quinti fratris negotio. vide, quid narrent; 21 ecqua spes sit denarii, an cistophoro Pompejano jaceamus. Præterea de muro,, 22 statuæ, quid faciendum sit. Aliud quid? etiam. quando te proficiscì istinc putes, fac, ut sciam.

CICERO ATTICO, S.

DE geographia etiam atq; etiam deliberabimus. 23 O- 7
rationes autem me duas postulas: quarum alteram 24 non libebat mihi scribere; 25 quia abscideram; alteram, ne laudarem eum, quem non amabam. sed id quoque vide-

---

1. Αἰδέομαι.) Vereor Trojanos & Trojanas longa pepla habentes.

2. Πολυδάμας.) Polydamas primus mihi probrum objecit.

3. *Cato ille noster.*) Vict. ante hæc verba versum Homeri restituit ἀλλ, ἢ quem in antiquis codicibus reperit.

4. *Etiam est in non accipiendo.*) Vulg. *etiam hercule est, &c.*

5. *Ecqui Consules parentur.*) Junius ex mss. Palat. & *qui Cos. parentur*, rescribendum duxit.

6. *Vide securitatem.*) Bos. ex Decurt. Mur. *vide levitatem meam*; quod probat Lamb. qui in codice Tornæs. *videsse vitam meam*, legi ait: vulg. *videte civitatem meam.*

7. *In animo est, vellem.*) In vulg. ante, *vellem*, ponitur particula *sic.*

8. *De Curtio.*) Codex Tornæs. & Crusell. *de Turio.* sed vulgatam defendat retinet.

9. Ἐπὶ σχολῆς.) In otio.

10. Γεωγραφικὰ.) Commentarium de terræ descriptione.

11. Ὁμοιοειδεῖς.) Ejusdem generis & formæ.

12. Ἀνθηρογραφεῖσθαι.) Floride scribi, ornari.

13. *Videbatur.*) Vulg. *videbantur.*

14. *Quin etiam dubitem.*) Liber Longolii *qui etiam dubitem*, ut & Man. placuisse, video.

15. *An hic, an Antii.*) Bos. ex Decurt. & Mulasp. ex suis codd.

16. *Ego mallem duum virum, quam Romæ me fuisse.*) Totus hic locus ita legitur in scidis, & ita etiam legit Pithœus, sed detracto, *me.* l. II. Adversc. 18. vulgò, *ego mallem dii mimirum quàm Romæ fuisse.*

17. *Qui quemquam ex XX. virus virum, est saclum, velit?*) Hunc locum ita ex Decurt. restituit Bosius, quem laudat Junius: sed ex duobus mss. Pal. pro *virum*, reponit *vivere.* Cavale. Vict. & Tornæs. habent *sagium*, pro *saclum.* Bessar. verò *sagium*: vulgata editio, *ex XXV. virûm unum esse salvum velit?* Lamb. *ex XX. virûm virum esse audiverit?* Turn. lib. XXX. c. 13. tentat, *vivum esse jam velit.*

18. Πολιτεύτεον.) Reip. danda operæ versandum in rep.

19. Ἀνέκδοτα, *qua.*) Qualia nondum edita. Vulg. *ἀνέκδοτα à nobis quæ, &c.*

20. Πολιτεύομαι.) Reip. operam navo.

21. *Ecqua spes sit.*) Vulg. *& qua.*

22. *Statuæ.*) Vulg. *statuæ.*

23. *Orationes me duas postulas.*) Vulg. *me duas postulas.*

24. *Non libebat mihi scribere.*) Vulg. *non libebat mihi scribere.*

25. *Quia abscideram, alteram ne laudarem eum, &c.*) Totum hunc locum ita legendum putat Vrsinus, *quarum alteram non licet ei mihi scribere, quia abscideram; alteram me libebat ut.*

videbimus. denique aliquid extabit; ne tibi planè cessasse videamur. De Publio quæ ad me scribis, sanè mihi jucunda sunt: eaque etiam velim, omnibus vestigiis indagata, ad me asferas, cùm venies; & interea scribas, si quid intelliges, aut suspicabere, & maximè de legatione quid sit acturus. equidem ante, quàm tuas legi litteras, 1 in hominem ire cupiebam; non mehercule, ut differem cum eo vadimonium; (nam mira sum alacritate ad litigandum) sed videbarur mihi, si quid esset in eo *populare*, quod plebejus factus esset, id amissurus. 2 quid enim ad plebem transisti? ut Tigranem ires salutatum? narra mihi, reges Armenii patricios salutare non solent? quid quæris? acuetam me ad exagitandam hanc ejus legationem. quam si ille contemnit, &, si, ut scribis, bilem id commovet & latoribus, & auspicibus legis curiatæ, spectaculum egregium. Herculè, verum ut loquamur, subcontumeliosè tractatur noster Publius. primùm, qui cùm in domo Cæsaris quondam unus vir fuerit, nunc ne in viginti quidè esse potuerit: deinde, alia legatio dicta erat, alia data est; 3 illa opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi, an Epuloni Vatinio reservatur: hæc jejuna, ac 4 bella relegatio datur ei, cujus tribunatus ad istorum tempora reservatur. incende hominem, amabo te, 5 quoad pot' est. una spes est salutis, istorum inter istos *dissensio*; cujus ego quædam initia sensi ex Curione. jam verò Arrius consulatum sibi ereptum fremit, 6 Megabochus & hæc sanguinaria juventus inimicissima est. accedat verò, accedat etiam ista rixa Auguratus. spero me præclaras de istis rebus epistolas ad te sæpe missurum. Sed, illud quid fit, scire cupio, quod jacis obscurè, jam etiam ex ipsis. 7 Quinqueviris loqui quosdam. quidnam id est? si est enim aliquid, plus est boni, quàm putaram. atque hæc, sic velim existimes, non me abs te 8 κῆν τὸ πρακτικὸν quærere: quòd gestiat animus aliquid agere in repub. jam pridem *gubernare me* tædebat, etiam cùm licebat. nunc verò cùm cogar exire de navi, non abjectis, 9 sed receptis gubernaculis; cupio istorum naufragia ex terra intueri, cupio, ut ait tuus amicus Sophocles, 10 κἂν ὑπὸ στέγῃ

Πυκνὰς ἀκούῃ ψακάδος ἡδίστην φρενί.

De muro, quid opus sit, videbis. Castricianum mendum nos corrigemus: & tamen ad me Quintus 11 CIↃ CCIↃↃIↃↃↃ scripserat, 12 nunc ad sororem tuam H S XXX. Terentia tibi salutem dicit, Cicero tibi mandat, ut Aristodemo idem de se respondeas, quod de fratre suo, sororis tuæ filio, respondisti. De Amalthea quod me admones, non negligemus. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

13 EPISTOLAM cùm à te avidè exspectarem ad vesperum, ut soleo; ecce tibi nuntius, pueros venisse Roma. voco, quæro, ecquid litterarum? negant. quid ais, inquam, nihil te à Pomponio? perterriti *voce & vultu*, confessi sunt se accepisse, sed excidisse in via. quid quæris? permoleste tuli. nulla enim abs te per hos dies epistola inanis aliquâ re utili & suavi venerat. nunc si quid in ea epist. quam ante diem XVI. KAL. Mai. dedisti, fuit historia dignum, scribe quam primum, ne ignoremus: sin nihil præter jocationem, redde id ipsum. & scito Curionem adolescentem venisse ad me salutatum. valde ejus sermo de Publio cum tuis litteris congruebat. ipse verò mirandum in modum *reges odisse superbos*. peræque narrabat incensam esse juventutem, neque ferre hæc posse. bene habemus; nos, si in his spes est, opinor. aliud agamus. Ego me do historiæ. quamquam, licet me Saufejum putes esse, nihil me est incertius. Sed cognosce itinera nostra; ut statuas, ubi nos visurus sis. In Formianum volumus venire Kalibus: inde, (quoniam putas prætermittendum nobis esse hoc tempore. 14 Cratera illum delicatum) KAL. Maj. de Formiano proficiscemur, ut Antii simus A. D. v. Non. Mai. ludi enim Antii futuri sunt 15 à IV. ad prid. Non. Mai. eos Tullia spectare vult. inde cogito in Tusculanum deinde Arpinum, Romam A. D. KAL. Jun. Te aut in Formiano, aut Antii, aut in Tusculano, cura, ut videamus. Epistolam superiorem restitue nobis, & appinge aliquid novi.

CICERO ATTICO, S.

16 S. V. B. E. Cùm mihi dixisset Cæcilius Quæstor puerum se Romam mittere, hæc scripsi raptim, ut tuos elicerem mirificos cum Publio dialogos, cùm eos de quibus scribis; tum illum, 17 quem abdis, & ais, longum esse, quæ ad ea responderis, perscribere; illum verò, qui nondum habitus est, quem illa 18 βοῶπις, cum è Solonio redierit, ad te est relatura. sic velim putes, nihil hoc posse mihi esse jucundius. si verò, quæ de me pacta sunt, ea non servantur; in cælo sum: ut sciat hic noster *Hieronymarius*, traductor ad plebem, quam bonam meis 19 putissimis orationibus gratiam retulerit: quarum exspecta divinam 20 παλινῳδίαν. etenim, quantum conjectura auguramur, si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, non modò de Cynico consulari, sed ne de istis quidem piscinarum Tritonibus poterit se jactare. non enim poterimus ulla esse 21 in *invidia*, spoliati

---

1. *In hominem ire.*) *In* abest à vulgatis & abesse debere contendit Manutius.

2. *Quid enim ad plebem transisti? ut Tigranem, &c.*) Ita multò elegantius distinctum quam vulgo, *quid enim? ad plebem transisti? ut &c.*

3. *Illa opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi an epulone Vatinio.*] Hæc est scriptura Decurtati, Tornæs. & Crusell. & ita olim corrigendum esse putavit Man. Faërn. verò ita legebat & interpungebat: *illa opima ad exigendas pecunias Druso ut opinor: Isaurienſis nebuloni Vatinio reservatur. Isaurienſis* etiam legebat Malasp. Nonnullos è Mem. codd. habere testatur Lamb. *Pisaurenſi an epuloni.* Bessar. Cavalcantis, & Vict. libri, *Pisaurenſis nepotiloni*, ubi pro, *an epulone*, reponunt, *an nebuloni*. vulg. *Pisaurenſis nebuloni*. Turneb. lib. XXX. c. 13. emendat, *Druso ut opinor, Pisaurenſi à Nebulone Vatinio reservatur.*

4. *Bella relegatio.*) In libro Bessar. antiquo tribus verbis distinctè scriptum est, *ejusmodi tabella relegatio.*

5. *Quod pot' est.*) Sic darum hæc est & veterum librorum lectio. probant Velius, Bos. & Lom. Torn. & Crusell. habent *quoad potest.*

6. *Megabochus.*) *Megabochus* mss. Palat. consentientibus legit Iunius tamen habet *Megabocchus.*

7. *Quinque viris.*) Putat Man pro, *quinque*, reponendum XX.

8. Κατὰ τὸ.) Vt agendi ratio constet.

9. *Sed receptis.*) Ita auctoribus melioribus libris rescripsit Vict. vulg. *ereptis*, quod retinet Iun. priorem tamen scripturam damnare nequit.

10. Κἂν ὑπὸ στέγῃ.) Et ubique sub tecto confertim labentem audire pluviam sopito & quieto animo. Locum hunc cum ante deprävatissimè legeretur restituit Victor. Cæterum & ille, & vulgus, legit ἀκούῃ non ἀκούειν.

11. CIↃ CCIↃↃ IↃↃↃ.) Corruptus est locus, ut opinatur Man. qui mallet, si per antiquos libros liceret CIↃ CIↃ CIↃ. ultimi autem membri prior numerus abest à vulg. Priores numeros ex mss. suis restituisse ait Vict. ut & infra H-S. XXX. pro LSS. XXX CIↃ, ut habetur in vulg.

12. *Nunc ad sororem.*] Conjectura hæc est à Malasp. quam confirmat Decurt. Vrsin. etiam ait quosdam in mss. suis ita reperisse; vulg. *non ad sororem.*

13. *Epistolam.*] Epistola hæc in Lamb. editione nona est; Octava verò illa cujus principium, *Negent illi, &c.*

14. *Cratera illum delicatum.*] Ita omnes mss. quibus invitis olim reposuerat Lamb *filicatum*; sed postea hoc improbato, *delicatum* retinuit.

15. *A IV. ad prid.*] Ita Man. ex conjectura, Bos. ex Decurt. vulg. *à III. Kal. ad prid. &c.*

16. *S. V. B. E.*] Hæc & Mur. & Bos. emendatio est, cum Vulg legeretur *subito.*

17. *Quem abdis.*) Vulg. *addis.*

18. Βοῶπις.) Bubulis oculis prædita: Iunonis epitheton Homericum.

19. *Putissimis orationibus.*] Vulg *purissimis.*

20. Παλινῳδίαν.) Cantum contrarium, retractationem.

21. *In invidia.*] Abest à vulg. præpositio, *in*, quam ex scidis restituit Bosius.

spoliati opibus, & illa senatoria potentia. sin autem ab his dissentiet; erit absurdum in nos invehi. verumtamen invehatur. festivè, mihi crede, & minore sonitu, quàm putaram, *orbi* hic in republ. est conversus: 1 citiùs omnì no, quàm potuit; id culpa Catonis, sed rursus improbitate istorum, qui auspicia, qui Æliam legem, qui Juniam, & Liciniam, 2 qui Cæciliam, & Didiam neglexerunt; qui omnia remedia reipub. effuderunt; qui regna, qui prædia tetrarchis, qui immaneis pecunias paucis dederunt. video jam quo invidia transeat, & ubi sit habitatura. nihil me existimaris, neque usu, neque à Theophrasto didicisse, nisi brevi tempore, *desiderari vestra illa tempora*, videris. etenim si fuit invidiosa senatus potentia; cùm ea non ad populum, sed ad tris homines immoderatos redacta sit, quidnam censes fore? proinde isti licet faciant, quos volent, consules, trib. pl. deniq; etiam Vatinii strumam sacerdotii 3 διὰ φᾶ vestiant; videbis brevi tempore magnos non modò eos, qui nihil tituberunt, sed etiam illum ipsum, qui peccavit, Catonem. nam nos quidem, si per istum tuum sodalem Publium licebit, 4 σοφιστεύσ cogitamus: 5 si ille cogit 6 ἄντα, tum duntaxat nos defendere; &, quod est proprium artis hujus, ἐπαγγέλλομαι

Ἄνδρ' ἀπαμυνέμεν, ὅττι τὶς πρότερος κακὰ εἰπῇ.

Patria propitia sit: habet à nobis, etiam si non plus, quàm debitum est, plus certè, quàm postulatum est. malvehi malo *alio gubernante*, quàm tam ingratis vectoribus, benè gubernare. Sed hæc coram commodiùs, nunc audi, quod quæris. Antium me ex Formiano recipere cogito A. D. v. Non. Mai. Antio volo Non. Mai. proficisci 8 in Tusculanum. sed cum è Formiano redieto, (ibi esse usque ad prid. Kalend. Mai. volo.) faciam statim te certiorem. Terentia tibi salutem. 9 Κικέρων ὁ μικρὸς ἀπαντᾷ Τίτῳ Ἀθηναίων.

CICERO ATTICO S.

VOLO ames meam constantiam. ludos Antii spectare non placet. 10 ὑποπόλιον, cùm velim vitare omnium deliciarum *suspicionem*, repentè 11 ἀναφαίνεσθαι non solùm delicatè, sed etiam ineptè peregrinantem. quare usque ad Non. Mai. te in Formiano expectabo. nunc fac, ut sciam, quo die te visuri simus. Ab Appii Foro, hora quarta. dederam aliam paulo 12 ante Tribus tabernis.

CICERO ATTICO, S.

NARRO tibi, planè relegatus mihi videor, postea quàm in Formiano sum: dies enim nullus erat, Antii cùm esset, quo die non meliùs scirem, Romæ quid ageretur, quàm ii qui erant Romæ. etenim litteræ tuæ, non solùm quid Romæ, sed etiam quid in rep. neque solùm quid fieret, verùm etiam quid *futurum esset*, indicabant. nunc, nisi si quid 13 ex prætereunte viatore exceptum est, scire nihil possumus, quæ quamquam jam te ipsum exspecto, tamen isti puero, quem ad me statim jussi recurrere, da ponderosam aliquam epistolam, plenam omnium non modò actorum, sed etiam opinionum tuarum: ac diem quo Roma sis exiturus, cura ut sciam. Nos in Formiano esse volumus usque ad prid. Nonas Maj. eò si ante eam diem non veneris, Romæ te fortasse videbo. nam Arpinum quid ego te invitem?

14 Τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος, ἤπιά γυῖα
Ἧς παῖς δωσάμαν γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.

Hæc igitur. Cura ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

15 NEGENT illi 16 Publium plebejum factum esse. hoc vero *regnum est*, & ferri nullo pacto potest. emittat ad me Publius, qui obsignent; jurabo, Cnæum nostrum, collegam Balbi, Antii 17 mihi narrasse, se in auspicio fuisse. ὦ suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas, duas quibus 18 εὐαγγέλια quæ reddam, nescio: deberi quidem planè fateor. sed vide 19 συσκήνημα. Emerseram commodè 20 ex Antiati in Appiam ad Tres tabernas, ipse 21 Cerialibus, cùm in me incurrit, Roma veniens Curio meus ibidem ilicò puer abs te cum epistolis. ille ex me, nihil ne audissem novi. ego negare. Publius, inquit, tribunatum pleb. petit. quid ais? & inimicissimus quidem Cæsaris, & ut omnia, inquit, ista rescindat. quid Cæsar? inquam. negat, se quicquam de illius adoptione tulisse. deinde suum, Memmii, Metelli Nepotis expromsit odium. Complexus juvenem dimisi, properans ad epistolas 22 Ubi sunt, qui ajunt, 23 ζώσης φωνῆς? quanto magis vidi ex tuis litteris, quàm ex illius sermone, quid ageretur? de ruminatione quotidiana, de cogitatione Publii, de lituis 24 βοώπιδος, de signifero Athenione, de litteris missis ad Cnæum, de Theophanis, Memmiique sermone, quantam porrò mihi exspectationem dedisti 25 convivii istius ἀσωλγίας? sum in curiositate. 26 ὀξύπεινος; sed tamen facilè patior te id ad me συμπόσιον non scribere; *præsentem audire malo*. Quod me, ut scribam aliquid, hortaris, crescit mihi quidem materies, ut dicis: sed tota res etiam nunc fluctuat;

1. *Citius omnino quam potuit.*) *Oportuit* pro *potuit* placebat Vrsino & ita postea se vidisse scriptum, in libro Longolii, testatur.

2. *Qui Cæciliam.*) Ita emendavit Man. vulg. *Cæliam*.

3. Διὰ φᾶ.) Bis madefactâ purpurâ.

4. Σοφιστεύω.) Rei oratoriæ operam dare: causas tractare.

5. *Si ille cogit ἄντα, tum duntaxat.*) Conjectura hæc est Bos. ex corrupta Dec. lectione, in qua legitur, *cogit tanta rem*. vulg. *si ille cogitat, tantum*. Man. etiamsi vulgatam probet, posse tamen ita corrigi existimat: *si ille cogit, at tantum duntaxat*.

6. Ἄντα.) Supplendum ξῆναι aut ἐλθεῖν contra stare, contra progredi.

7 Ὅττε τις πρότερος κακὰ εἰπῇ.) Denuntio meum virum ulturum, quicumque prior moleitus mihi fuerit. Leve mendum, mendum tamen: sic levat Dausqueius πρότερον.

8. *In Tusculanum sed rum.*) Vsi legendum putabat, *sed cum è Tusculano in Formianum rediero, ubi esse volo usque ad prid. Kal. Jun. faciam, &c.*

9. Κικέρων.) Cicero parvulus salutat Titum Athenien sem.

10. Ὑποπόλιον.) Subabsurdum.

11. Ἀναφαίνεσθαι.) Apparere, in publicum prodire.

12 *Ante tribus Tabernis.*) Vulg. *ante à Tribus Tabernis*. Jun. verò ex mss. Pal. *antea Tribus Tabernis*.

13 *Ex prætereunte viatore.*) Sic habent codd. Memm. & item Torn. & Hunalt. plerique vulg. *ex prædicente*.

14. Τρηχεῖ ἀλλ'.) Aspera, sed bona puerorum nutrix: nequaquam ego hac terrâ possum quidquam duleius aspicere.

15. *Negent illi.*) Epistola hæc est octava in Lamb. editione.

16. *Publium plebeium.*) Ita codd. Torn. & Cruf. aperta scriptura; qui etiam paulò post habent, *hoc vero regnum est, & ferri nullo modo potest*, non ut Vict. *negent illi Publium trib. pl. factum esse. Hoc vero regnum esse, ferre nullo pallo potest*: vel ut vulg. *hoc vero regnum esse, ferri nullo pallo potest*.

17. *Mihi narrasse se.*) Jun. ex mss. Pall. hîc adit tollendum τὸ se.

18. Εὐαγγέλια.) Bonos lætosque nuncios.

19. Συσκήνημα.) Casum.

20. *Ex Antiati.*) Bos. ex mss. vulg. *ex Antio*.

21. *Cerialibus.*) Vulg. semper Cerealibus.

22. *Ubi sunt qui ajunt* ζώσης φωνῆς.) Sic mss. Pall. ut & Lamb. placuit. vulg. versum ita supplent μείζω ἐνέργειαν εἶναι.

23. Ζώσης φωνῆς.) Integer hic locus ita concipiendus.

Ζώσης φωνῆς μείζων ἐνέργεια ἐστὶν, ἢ αὐφώνων δεδασκάλων

Viva vox major est vis & efficacia, quam mortuam doctorum.

24. Βοώπιδος.) Bubulis oculis prædita: Jun. epitheton Homer.

25. *Convivii istius* ἀσωλγίας.) Lascivi, delicati. Ita Vict. ex suo cod. ut & Germani in margine adnotarant, antea ἀσιάγας, legebatur.

26. Ὀξύπεινος.) Famelicus, avidus cibi, avidissimus, ut fame percitus.

1 κατ' ὀπώρην τρύξ: quæ 2 si decesserit, magis erunt judicata, quæ scribam: quæ si statim à me ferre non potuerit, primus habebis tamen, & aliquandiu solus. Dicæarchum sectè amas. luculentus homo est, & civis haud paullo melior, quàm isti nostri 3 ἀδικίαρχοι. Litteras scripsi hora decima Cerialibus, statim, ut tuas legeram: sed eas eram daturus, ut putaram, postridie ei, 4 qui mihi primus obviam venisset. 5 Terentia delectata est tuis litteris, & impertit 6 tibi multam salutem. 7 καὶ Κικέρων ὁ φιλόσοφος τὸν πολίτην τὸν Τίτον ἀσπάζεται.

CICERO ATTICO, S.

13 FAcinus indignum: epistolam, 8 αὐθωρεὶ tibi à Tribus tabernis rescriptam ad tuas suavissimas epistolas, neminem reddidisse? at scito, eum fasciculum, quò illam conjeceram, domum eo ipso die latum esse, quo ego dederam, & ad me in Formianum relatum esse. itaque tibi nuam epistolam jussi referri; ex qua intelligeres, quàm mihi tum illæ gratæ fuissent. Romæ quòd scribis sileri, ita putabam. at herculè in agris non siletur: nec jam ipsi agri regnum vestrum ferre possunt. 9 si verò in hanc 10 τηλέπυλον veneris λαιστρυγόνιλν, (Formias dico) qui fremitus hominum? quàm irati animi? quanto in odio noster amicus magnus? cujus cognomen una cum Crassi *Divitis* cognomine consenescit. credas mihi velim; neminem adhuc offendi, qui hæc tam lentè, quàm ego fero, ferret. quare mihi crede, φιλοσοφῶμεν. juratus tibi possum dicere, *nihil esse tam.* Tu si litteras ad Sicyonios habes, advola in Formianum: unde nos pr. Non. Mai. cogitamus.

CICERO ATTICO, S.

14 QUantam tu mihi moves exspectationem de sermone Bibuli? quantum de colloquio βοώπιδος? quantam etiam de illo delicato convivio? proinde ita fac venias, 11 ac ad sitientis aures. quamquam nihil est jam, quod magis timendum nobis putem, quàm ne ille noster Sampsicer. cum se omnium sermonib. sentiet vapulare, & cum has actiones 12 εὐαναπείπλους videbit, ruere incipiat. ego autem usque eo sum enervatus, ut hoc otio, quo nunc tabescimus, malim 13 ἐντυραννεῖσθαι, quàm cum *optima spe* dimicare. De pangendo quod me crebro adhortaris, fieri nihil potest. basilicam habeo, non villam, frequentia Formianorum. 14 at quam parem Basilicæ tribum Æmiliam? sed, omitto vulgus, post horam IV. molesti ceteri non sunt. C. Arrius proximus est vicinus; immo ille quidem jam contubernalis; qui etiam se idcirco Romam ire negat, ut hìc mecum totos dies philosophetur. ecce ex altera parte 15 Sebosus, ille Catuli familiaris. quò me vertam? statim mehercule Arpinum iremi, ni te in Formiano commodissimè exspectari viderem, duntaxat ad prid. Non. Mai. vide enim quibus hominibus aures sint delicatæ meæ. occasionem mirificam, si qui nunc, dum hi apud me sunt, emere de me fundum Formianum velit. 16 & tamen illud probem? MAGNUM QUID 17 AGGREDIAMUR, ET MULTAE COGITATIONIS, ATQUE OTII. sed tamen satisfiet à nobis, neque parcetur labori.

CICERO ATTICO S. 15

VT scribis, ita video, non minùs incerta in repub. quàm in epistola tua: sed tamen ista ipsa me varietas sermonum, opinionumque delectat. Romæ enim videor esse, cùm tuas litteras lego, &, ut fit in tantis rebus, modò hoc, modò illud audire. illud tamen explicare non possum, 18 quidnam invenire possit, nullo recusante, ad facultatem agrariam. Bibuli autem ista magnitudo animi in comitiorum dilatione, quid habet, nisi ipsius judicium 19 sine ulla *correctione reipub.*? nimirum in Publio spes est: fiat Tribunus plebis; si nihil aliud, ut eo citiùs tu ex Epiro revertare. nam, ut illo tu careas, non video posse fieri; præsertim si mecum aliquid volet disputare, sed id quidem non dubium est, quin, si quid erit ejusmodi, sis advolaturus. verùm ut hoc non sit; 20 tamen seu ruet, seu eriget rempub. præclarum spectaculum mihi propono, modo te consessore spectre liceat. Cùm hæc maximè scriberem, ecce tibi Sebosus. nondum planè ingemueram; salve, inquit Arrius. hoc est Roma decedere? quos ego homines effugi, cùm in hos incidi? ego verò 21 in montes patrios, & ad incunabula nostra pergam. denique si solus non potuero, *cum rusticis potius*, quàm *cum* his perurbanis: ita tamen, ut, quoniam tu certi nihil scribis, in Formiano 22 tibi præstoler usque ad III. Non. Mai. Terentiæ pergrata est assiduitas tua, & diligentia in controversia Mulviana, nescit omnino, te communem causam defendere eorum, qui agros publicos possideant. sed tamen tu aliquid 23 Publicanus pendis; hæc etiam id recusat. ea tibi igitur, & 24 Κικέρων, ἀριστοκρατικώτατος πῖς, salutem dicunt.

CICERO

---

1. Κατ' ὀπώρην τρύξ.) Per autumnum fex. Bosii est, cui vulgata lectio κατ' ὀπώρην τραχὺς, semper suspecta fuit. ita conjecit legendum ex hac Crusell. scriptura κατ' ὀπώρην τρύχ.

2. *Decesserit.*) Seb. Corradus, monet in quibusdam libris leg. *desederit.*

3. Ἀδικίαρχοι.) Injusti magistratus.

4. *Qui primus obviam venisset.*] Codd. Memm. habent teste Lamb. *qui mihi primus obvenisset.* quòd cum in suis quatuor invenerit, item Malaspr. revocandum putabat Gul. æquè enim dici posse *obvenire* atque *occurrere.*

5. *Terentia delectata est.*) Ita rescripsit Vict. ex suo cod. prius erat, *affectata est*, qua voce offensi Germani, *affecta est*, emendarant.

6. *Multam salutem.*) Vulg. *salut at multum salutis.*

7. Καὶ Κικέρων.) Et Cicero Philosophus Titum reip. deditum salutat

8. Αὐθωρεὶ.) Illâ ipsâ horâ.

9. *Si verò in hanc* τηλέπυλον *veneris* λαιστρυγόνιν, *Formias dico.*) Hæc duo postrema verba abesse ab uno mss. testatur Vrsinus; & fortasse addita sunt γλωσσικῶς, ad declarandâ Græca verba, quæ præcedunt. Iun. hic Vrsino assentitur & duo illa verba delenda censet.

10. Τηλέπυλον.) Magnam urbem Læstrigoniam.

11. *Ac ad sitientes aures.*) Reduxit Bos. in pristinam sedem particulam ac, quæ diu hinc exularat. Vbaldin. & Man. legebant, *ut ad sitientes aures.*

12. Εὐαναπείπλους.) Quæ facilè possunt everti.

13. Ἐντυραννεῖσθαι.) Sub Tyranno esse.

14. *At quam parem basilicæ tribum Æmiliam? sed, &c.*) Ita ex veteribus libris Bosius. quod probat ex mss. Pall. Iun. deleta tamen particula, *sed*: vulg. *at compares Basilicæ? Tribum Æmiliam.* Lamb. etiam ait plerosque mss. habere, *at quam parem basilicæ?*

15. *Sebosus ille Catuli.*] Aliter vulgò distinguitur, nempe, *Sebosus ille, Catuli, &c.*

16. *Et tamen illud probem?*) Est è cod. Torn. & ita etiam Corradus & Lamb. totum hunc locum & legunt & distinguunt. Petrus Faber conjiciebat, *& tum illud probem.* Man. existimabat planius fore si legeretur, *probè & maximè aggrediemur.* Faërn. murabat *Tè probem, in propetè*, quod etiam mss. doctissimi viri emendatum esse testatur Vrsin.

17. *Aggrediamur.*) *Aggrediour* legebat Faërnus.

18. *Quidnam inventre possit.*) Vulg. inveniri.

19. *Sine ulla correctione reip.?*) Iun. ex mss. Pall. *sine ulla corruptione reip.?*

20. *Tamen seu ruet, seu eriget remp.*] Hæc est Bos. conjectura. mss. omnes corrupti. Torn. habet, *servet, gerit remp.* Crusell. *servet, sergit remp.* Decurt. *seu ruet, sit urget remp.* Bessarionis liber, *tamen servet remp.* quæ & vulgata est lectio; qua nihil sincerius, judicio Lamb. Iun. conjicit, *tamen si ruentem sustinet remp.* Faërn. ex ms. *servet reipublicæ.* Victor. edidit, *sive ruet remp.*

21. *In montes patrios & ad incunabula nostra.*) Quilibet hoc agnoscit versum longum & Eunianum putabat Gul.

22. *Tibi præstoler.*) Vict. auctoritatem sui codicis secutus ita rescripsit. antea legebatur, *te præstoler.*

23. *Publicanus.*] Restituit Bos. ex suis, quorum pars *publicanus*, pars. *publicanes* habet. vulg. *publicanis*; Vict. etiam ait, se in omnibus mss. quos viderit, legisse *publicanus*, quod & Germani adnotarunt.

24. Κικέρων.) Cicero status optimatium studiosissimus puer.

1. *Per amum*

CICERO ATTICO, S.

16 CENATO mihi, & jam dormitanti, prid. Kal. Maj. epistola est illa reddita, in qua de agro Campano scribis. quid quæris? primùm ita me pupugit, ut *somnum* mihi ademerit, sed id cogitatione magis, quàm molestia. cogitanti autem hæc ferè succurrebant. primùm ex eo, quod superioribus litteris scripseras, ex familiari te illius audisse, prolatum iri aliquid, quod nemo improbaret; majus aliquid timueram: hoc mihi ejusmodi non videbatur. deinde, ut me ego consoler, omnis exspectatio largitionis agrariæ in agrum Campanum videtur esse derivata: qui ager, ut dena jugera sint, non amplius hominum quinque millia potest sustinere. reliqua omnis multitudo ab illis *abalienetur*, necesse est. præterea, si ulla res est, quæ bonorum animos, quos jam video esse commotos, vehementiùs possit incendere, hæc certè est, & eo magis, quòd portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diviso, quòd vectigal superesset domesticum, præter vicesimam? quæ mihi videtur una conciuncula, clamore pedissequorum nostrorum, esse peritura. Cnæus quidem noster jam plane quid cogiter, nescio.

2 Φυσᾷ γὰρ ὀσμικροῖσιν αὐλίσκοις ὅπα,
ἀλλ' ἀχρείοις φύσαις (φορβείας ἄτερ:

qui quidem etiam 3 istuc adduci potuerit. nam adhuc hoc ἐσφίζετο, 4 se leges Cæsaris probare; actiones ipsum præstare debere: agrariam legem sibi placuisse: potuerit intercedi, nec ne, nihil ad se pertinere: de rege Alexandrino placuisse sibi aliquando confici; Bibulus de cælo tum servasset, nec ne, sibi quærendum non fuisse: de Publicanis, voluisse illi ordini commodare; 5 quidquid futurum fuerit, si Bibulus tum in forum descendisset, se divinare non potuisse. nunc verò Sampsicerame quid dices? vectigal te nobis in monte Antilibano constituisse, agri campani abstulisse? quid, hoc quemadmodum obtinebis? oppressos vos, inquit, tenebo exercitu Cæsaris. non mehercule me tu quidem tam isto exercitu, quàm ingratis animis eorum hominum, qui appellantur *boni*, qui mihi non modò præmiorum, sed ne sermonum quidem umquam fructum ullum, aut gratiam retulerunt. quòd si in eam me partem incitarem, profectò jam aliquam reperirem resistendi viam. nunc prorsus hoc statui, ut quoniam tanta controversia est Dicæarcho, familiari tuo, cum Theophrasto, amico meo, ut ille tuus ὁ τὸν πρακτικὸν βίον longè omnibus anteponat, hic autem 7 τὸν θεωρητικὸν, utrique à me mos gestus esse videatur. puto enim me Dicæarcho affatim satisfeciisse: respicio nunc ad hanc familiam, quæ mihi non modò, ut requiescam, permittit; sed reprehendit, quia *non semper quiescam*. quare incumbamus ô noster Tite, ad illa præclara studia, & eò, unde discedere non oportuit, aliquando revertamur. Quod de Quinti fratris epistola scribis, ad me quoque fuit 8 πρόσθε λίων, ὄπιθεν δ': quid dicam nescio. nam ita deplorat primis versibus mansionem suam, ut quem vis movere possit: ita rursus remittit, ut me roget, ut annales suos emendem, & edam. illud tamen, quod scribit, animadvertas velim, de portorio circumvectionis; ait, se de consilii sententia rem ad senatum rejecisse. nondum videlicet meas litteras legerat; quibus ad eum, re consulta, & explorata, perscripseram, non deberi. velim, si qui Græci jam Romam ex Asia de ea causa venerunt, videas, & si tibi videbitur, his demonstres, quid ego de ea re sentiam. si possum discedere, ne causa optima in senatu pereat, ego satisfaciam Publicanis; ἐς γ' μὴν, (verè tecum loquar) in hac re malo universæ Asiæ, & negotiatoribus. nam eorum quoque vehementer interest. hoc ego sentio valde nobis opus esse. sed tu id videbis. Quæstores autem, quæso, num etiam de cistophoro dubitant? nam si aliud nihil erit; cum erimus omnia experti, 9 ego illud ne quidem contemnam, quod extremum est. Te in Arpinati videbimus, & hospitio *agresti* accipiemus; quoniam *maritimum* hoc contemsisti.

CICERO ATTICO, S.

PRORSUS, ut scribis, ita sentio. 10 turbat vi Sampsicera-17
mus. nihil est, quod non timendum sit. 11. ὁμολογυδρώς τυραννίδα συγκοδάζει. quid enim ista repentina *affinitatis* conjunctio, quid ager Campanus, quid effusio pecuniæ significant? quæ si essent extrema, tamen esset nimium mali; sed ea natura rei est, ut hæc *extrema* esse non possint. quid enim eos hæc ipsa per se delectare possunt? numquam huc venissent, nisi ad alias res pestiferas aditus 12 sibi compararent. verùm, ut scribis, hæc in Arpinati A. D. VI. circiter Id. Mai. 13 non deflebimus, ne & opera, & oleum philologiæ nostræ perierit: sed 14 conferemus tranquillo 15 animo. dii immortales, neque tam me 16 εὐελπισίαν consolatur, ut antea, quàm 17 ἀδιαφορίαν; qua nulla in re tam utor, quàm in hac civili, & publica. quin etiam, quod est subinane in nobis, & non 18 ἀφιλόδοξον, (BELLUM est enim tua vitia nosse) 19 afficitur quadam delectatione; solebat enim me pungere, ne Sampsicerami merita in patriam ad annos DC majora viderentur, quàm nostra. hac quidem cura certè 20 jam vacuum est. jacet enim ille sic, ut 21 πῖσαι Curiana stare videatur. Sed hæc coram. Tu tamen videris mihi Romæ fore ad nostrum adventum. quod sanè facilè patiar, si tuo commodo fieri possit. sin, ut scribis, ita venies; velim è 22 A Theophane expiscere, quoniam in me animo sit 23 Alabarches. quæres

1. *Primum ita me pupugit.*) Vulg. *primò.*

2. Φυσᾷ γὰρ.) Spirat enim non jam exilibus tibiolis, sed immanibus follibus sine ligulâ.

3. *Istuc adduci potuerit.*) Unus è mss. Pal. *adiici potuerit*, habet.

4. *Se leges Cæsaris probare.*) Ita Decurt. & Torn. nisi quod videtur in Torn. scriptum esse *si leges*, quod fortasis induxit Vict. ut edendum curaret, *si leges Cæsaris probaret.*

5. *Quidquid futurum fuerit.*) Manutius mavult, *quid futurum, &c.*

6. Τὸν πρακτικὸν.) Vitam, quæ in rebus agendis versatur.

7. Τὸν θεωρητικὸν.) Quæ in rerum contemplatione occupatur.

8. Πρόσθε.) Homericus versus sic habet:

Πρόσθε λίων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα:
Ante leæna ferox, retrò draco, medio ipsa capella.

9. *Ego illud ne quidem.*) P. Magnuli liber, *ne illud quidem*, teste Manut.

10. *Turbat vi.*) Hæc est Bos. emendatio, veterés libri *turbatur*, unde Jun. *a*, ine mutans, mavult, *turbator*, legere, quam vel Lamb. qui, *turbat*, legit, vel Bosio assentiri.

11. Ὁμολογυδρώς.) Procul dubio tyrannidem affectat.

12. *Sibi comparaverit, verum.*) Vulg. *sibi comparaverint. Dii immortales, verum.*

13. *Non deflebimus.*) Vulg. *non deflemus.*

14. *Conferemus.*) Ita Bos. ex mss. vulg. *conferamus.*

15. *Animo. dii immortales.*) Hæc duo postrema verba transposita sunt in vulg.

16. Εὐελπισίαν.) *Bona spes.*

17. Ἀδιαφορία.) In neutram partem inclinatio.

18. Ἀφιλόδοξον.) *Ambitione vacans.*

19. *Afficitur quadam delectatione.*) Vulg. *id afficiebat.* Lamb. reposuit, *id afficit me quadam delectatione*, testatur etiam quosdam legere, *hic afficimur delectat.* quod illi non displicet.

20. *Jam vacuum est.*) Bos. ex mss. *suis non, jam vacuus sum*, ut vulg.

21. Πῖσαι *Curiana.*) Ita emendat Bos. ex Decurt. in quo legitur *plocis Curiana*, sed hanc lectionem non vitiosam esse sed bonam ait Jun. vulg. *plocia.* Mal. & Lamb. totum locum sic edunt: *facens enim illa, hæc sic, ut locus Curianus, stare videretur.*

22. *E Theophane expiscere.*) Ita corrigit Vict. ex suo cod. qui habet *explicere*, vulg. *respicere.*

23. *Alabarches.*) Ita legendum esse pridem docuit I. Cujacius, & ita habent Dec. Torn. Crusell. & Hutalenon ut vulgo *Arabarches.*

1 scilicet, ut soles 2 κατὰ τὸ κηδεμονικὸν, & ad me ab eo quasi 3 ὑποθήκας adferes, quemadmodum megeram. aliquid ex ejus sermone poterimus 4 περὶ τῶν ὅλων suspicari.

CICERO ATTICO, S.

23 ACEPI aliquot epistolas tuas: quibus intel exi, quam suspenso animo, & sollicito scire haveres, quid esset novi, tenemur undique: neque jam, quò minus serviamus recusamus; sed mortem, & ejectionem, quasi *majora*, timemus: quæ multo sunt *minora*. atque hic status, qui una voce omnium gemitur, neque verbo cujusquam sublevatur. σκοπὸς est, ut suspicor, illis qui tenent, nullam cuiquam largitionem relinquere. unus loquitur, & palam adversatur adolescens Curio. huic plausus maximi, consalutatio forensis perhonorifica, signa præterea benevolentiæ permulta à bonis impertiuntur: 5 Fufium clamoribus, & conviciis, & sibilis consectantur. his ex rebus non spes, sed dolor est major; cùm videas civitatis voluntatem *solutam*, virtutem *alligatam*. ac ne fortè quæras 6 κατὰ λεπτὸν 7 de singulis rebus, universa res eò est deducta, spes ut nulla sit, aliquando non modò privatos, verùm etiam magistratus liberos fore. 8 hac tamen in oppressione sermo in circulis duntaxat, & conviviis est *liberior*, quàm fuit. vincere incipit timorem dolor, sed ita; ut omnia sint plenissima desperationis. habet etiam Campana lex execrationem in coitione candidatorum, si mentionem fecerint, quo aliter ager possideatur, atque ut ex legibus Juliis. non dubitant jurare ceteri. Laterensis existimatur 9 cautè fecisse, quòd Tribunatum pl. petere destitit, ne juraret. Sed de rep. non libet plura scribere. displiceo mihi, nec sine summo scribo dolore. metuebam; ut oppressis omnibus, non demisse; ut tantis rebus gestis, parum fortiter. à Cæsare valde liberaliter invitor, in legationem illam sibi ut sim legatus: atque etiam libera legatio *voti causâ* datur. sed hæc & præsidii 10 apud pudorem Pulchelli non habet satis, & à fratris adventu me ablegat: illa & munitior est, & non impedit, quò minus adsim: cùm velim. hanc ego teneo, sed usurum me non puto. neque tamen scit quisquam. non lubet fugere: haveo pugnare. magna sunt hominum studia. sed nihil affirmo: tu hoc silebis. De Statio manumisso, & nonnullis aliis rebus, 11 angor quidem, sed jam prorsus *occalluit*. tu, 12 vellem, egove cuperem, adesses: nec mihi consilium, nec consolatio deesset. sed ita te para, ut, si inclamaro, advoles.

CICERO ATTICO, S.

MULTA me sollicitant, & ex reip. tanto motu, & ex iis periculis, quæ mihi ipsi intenduntur: & sexcenta sunt, sed mihi nihil est molestius, quàm Statium manumissum. 13 *nec meum imperium? ac mitto imperium, non simultatem meam reveteres saltem?* nec, quid faciam, scio? neque tantum est in re, quantus est sermo. ego autem 14 ne irasci possum quidem iis, quos valde amo: tantum doleo, ac mirificè quidem. cetera in magnis rebus; minæ Clodii contentionesque, quæ mihi proponuntur, modicè me tangunt. etenim vel subire eas videor mihi summa cum *dignitate*, vel declinare nulla cum *molestia* posse. Dices fortasse dignitatis 15 ἄλις, tanquam δεινὸς: saluti, si me amas, consule. Me miserum, cur non ades? nihil te profectò præteriret: ego fortasse 16 τυφλώττω, & nimium 17 τῷ καλῷ στοχαστὴς sum. scito nihil umquam fuisse 18 tam infame, tam turpe, 19 tam peræque omnibus generibus, ordinibus, ætatibus offensum, quam hunc statum, qui nunc est: magis mehercule quàm vellem, non modò quam putarem. populares isti jam etiam modestos homines *sibilare* docuerunt. Bibulus in cælo est: nec, quare, scio; sed ita laudatur, quasi *Virtus homo nobis cum clarando restituerit rem*. Pompejus, nostri amores, qui mihi summo dolori est, ipse se afflixit, neminem tenet: voluntate, an metu necesse sit iis uti, vereor. Ego autem neque pugno cum illa causa propter illam amicitiam: neque approbo, ne omnia improbem, quæ antea gessi. 20 utor via. populi *sensus* maximè theatro, & spectaculis perspectus est. nam gladiatoribus, qua dominus, qua advocati sibilis conscissi ludis Apollinaribus Diphilus tragœdus in nostrum Pompejum petulanter invectus est: *Nostra miseria tu es* 21 *Magnus*, millies coactus est 22 dicere. *Eandem virtutem istam, veniet tempus, cùm gravitet gemes*, totius theatri clamore dixit, itemque cetera. nam & ejusmodi sunt ii versus, ut in tempus ab inimico Pompeji scripti esse videantur. *Sine que leges, neque mores cogunt*, & cetera magno cum fremitu & clamore sunt dicta. Cæsar cùm venisset mortuo plausu, Curio filius est insecutus. huic ita plausum est, ut, salva repub. Pompejo plaudi solebat. tulit Cæsar graviter. litteræ Capuam ad Pompejum volare dicebantur. inimici erant Equitibus, qui Curioni stantes plauserant; hostes omnibus. Rosciæ legi, etiam frumentariæ minitabantur. lauè res erat perturbata. equidem malueram, quod erat susceptum ab illis, silentio transire: sed vereor, ne non liceat, non ferunt homines, quod videtur esse tamen ferendum. sed est jam una vox omnium, magis odio *firmata*, quàm præsidio. Noster autem Publius mihi minitatur, inimicus est: impendet negotium ad quod tu scilicet advolabis. videor mihi nostrum illum consularem exercitum bonorum omnium, etiam satis bonorum habere firmissimum. Pompejus significat studium erga me non mediocre. idem affirmat, verbum de me illum non esse facturum. in quo non me ille fallit, sed ipse fallitur. Cosconio mortuo, sum in ejus locum invitatus. id erat vocari in locum mortui. nihil me turpius apud homines fuisset: neq; verò, ad istam ipsam 23 ἀσφάλειαν. quisquam alienius. sunt enim illi apud bonos invidiosi: ego apud improbos meam retinuissem invidiam: *alienam* assumsissem. 24 Cæsar me sibi vult esse legatum. honestior hæc declinatio periculi. sed ego 25 *hoc uno repudio*. quid ergo est? pugnare malo: nihil tamen certi. iterum dico, utinam adesses.

sed

1. *Scilicet, ut soles.*) Duo hæc verba, *ut soles*, ex Scidis, Torn. & Crus. addidit Bos. idem monuerat Lamb.

2. Κατὰ τὸ.) Cum accuratione & sedulitate.

3. Ὑποθήκας.) Pignora.

4. Περὶ τῶν ὅλων.) De summa rerum.

5. *Fufium.*) Vulg. *Fufium*.

6. Κατὰ λεπτὸν.) Minutatim.

7. *De singulis rebus.*) Hoc videtur Man. esse glossema Græcorum verborum antecedentium.

8. *Hac tamen in.*) Bos. ex suis codd. & ante eum Vrsin. vulg. *attamen*.

9. *Caute fecisse.*) Torn. & Dec. *laudè*. Crus. *cautè*, quam scripturam expressit Bos. quamquam alteram, *laudè*, non damnet vulg. *recte*.

10. *Apud pudorem.*) Ita Memm. Huralt. & Torn. vulg. *furorem*.

11. *Angor quidem.*) Vulg. *equidem*.

12. *Vellem, egove.*) Vulg. *vellem ego, &c.*

13. *Nec meum imperium? ac.*) Iun. ita distinguit, *nec imperium meum? agos mitto imperium, non simultatem meam. Reveteres saltem? nec, quid faciam scio.*

14. *Ne irasci possum quidem.*) Vulg. *ne irasci quidem possum*.

15. Ἄλις δεινὸς.) Satis glandium.

16. Τυφλώττω.) Cæcutio.

17. Τῷ καλῷ.) Erga honestum sum affectus.

18. *Tam infame.*) Hæ duæ voces absunt à cod. Torn.

19. *Tam peraque.*) Cod. Torn. habet, *peraqui*. Mal. testatur in omnibus mss. quos consuluit scriptum esse, *tam denique*.

20. *Utor via populi sensus.*) Iun. ita distinguit, *utor via populi, sensus*.

21. *Magnus milites.*) Iun. ex uno ms. Pal. legit, *nostra miseria tu magnus es, miles, &c.*

22. *Dicere, eandem.*) Man. legit & distinguit, *dicere eadem, virtutem*.

23. Ἀσφάλειαν.) Securitatem, rerum præsidium adversùs vitæ pericula.

24. *Cæsar me sibi vult.*) Vulg. *me sibi vellet*.

25. *Hoc non repudio.*) Ita Petrus Faber, Lamb. & Bos. legunt. vulg. *hoc non rejicio*. Vrsini liber *hic repudio*.

L. ANNÆ-

sed tamen, si erit necesse, arcessemus. Quid aliud? quid? hoc opinor. certi sumus perisse omnia. quid enim ἀλλιζόμεθα tam diu? sed hæc scripsi properans, & mehercule timide. 2 posthac ad te, aut, si perfidelem habebo, cui dem, scribam planè omnia: aut, si obscure scribam, tu tamen intelliges. in iis epistolis me Lælium, te Furium faciam; cetera erunt 3 ὁ αὐ νυμφῖς. Hic Cæcilium colimus, & observamus diligenter. Edicta Bibuli audio ad me missa, iis ardet dolore, & ira noster Pompejus.

CICERO ATTICO, S.

20 ANECATO, ut te velle intellexeram, nullo loco defui. Numestium ex litteris tuis, studiosè scriptis, libenter in amicitiam recepi. Cæcilium, quibus rebus possum, tueor diligenter. Varro satisfacit nobis. Pompejus amat nos, carosque habet. credis? inquies: credo: prorsus mihi persuadet. sed quia, ut video, pragmatici homines omnibus historicis præceptis, versibus denique cavere jubent, & *vetans credere*: alterum facio, ut caveam; alterum, ut non credam, facere non possum. Clodius adhuc mihi denuntiat periculum; Pompejus affirmat, non esse periculum; adjurat; addit etiam, 4 se prius occisum iri ab eo, quàm me violatum iri. tractatur res 5 simul & quid erit certi, scribam ad te. si erit pugnandum, arcessam ad societatem laboris: si quies dabitur, ab Amalthea te non commovebo. De repub. breviter ad te scribam. jam enim charta ipsa ne nos prodat, pertimesco. itaque post hac, si erunt mihi plura ad te scribenda, ἀλληγορίως obscurabo. Nunc quidem novo quodam morbo *civitas moritur*; ut, cùm omnes ea, quæ sunt acta, improbent quærantur, doleant, varietas in re nulla sit, aperteque loquantur, & jam clarè gemant; tamen medicina nulla afferatur. neque enim resisti sine internecione posse arbitramur: nec videmus qui finis cedendi, præter exitium, futurus sit. Bibulus, hominum admiratione & benivolentia, in cælo est. edicta ejus & conciones describunt & legunt. novo quodam genere in summam gloriam venit. populare nunc nihil tam est quàm *odium popularium*: hæc quò sint eruptura, timeo, sed, si dispicere quid cœpero, scribam ad te apertiùs. tu, si me amas tantum, quantum profectò amas; expeditus facito, ut sis; si inclamaro, ut accurras. sed do operam & dabo, ne sit necesse. Quod scripseram, te Furium scripturum; nihil necesse est tuum nomen mutare. me faciam Lælium, & te Atticum; neque utar meo chirographo, neque signo; si modò erunt ejusmodi litteræ, quas in alienum incidere nolim. Diodotus mortuus est: reliquit nobis H. S. fortasse 6 centies. Comitia Bibulus cum Archilochio edicto in ante diem XV. Kal. Novembr. distulit. A Vibio libros accepi. poëta ineptus: 7 sed tamen scit? nihil; sed est non inutilis. describo & remitto.

CICERO ATTICO, S.

21 DE republ. quid ego tibi subtilitèr? tota periit: atque hoc est miserior, quàm reliquisti, quod tum videbatur ejusmodi dominatio civitatem oppressisse quæ jucunda esset multitudini, bonis autem ita molesta, ut tamen sine pernicie; nunc repentè tanto in odio est omnibus, ut quorsum eruptura sit, horreamus. nam iracundiam, atque intemperantiam illorum sumus experti, qui Catoni irati, omnia perdiderunt. sed ita *lenibus* uti videbantur *veneno*, ut posse videremus sine dolore interire. nunc verò sibilis vulgi, sermonibus honestorum, fremitu Italiæ vereor ne exarserint. equidem sperabam, ut sæpe etiam inqui tecum solebam, sic *orbem* reip. esse conversum, ut vix sonitum audire, vix impressam orbitam videre possemus: & fuisset ita, si homines transitum tempestatis exspectare potuissent: sed cùm diu occultè suspirassent, postea jam gemere, ad extremum verò loqui omnes, *clamare* cœperunt. itaque ille amicus noster, insolens infamiæ, semper in laude versatus, circumfluens gloria, deformatus corpore, fractus animo, quò se conferat nescit: progressum præcipitem, inconstantem reditum videt: bonos inimicos habet, improbos ipsos non amicos. ac vide mollitiem animi, non tenui lacrimas, cùm illum ante IIX. Kal. Sext. vidi de edictis Bibuli concionantem, qui antea solitus esset jactare se magnificentissimè illo in loco, summo cum amore populi cunctis faventibus. ut ille tum humilis, ut demissus erat? ut ipse etiam sibi, non iis solùm, qui aderant, displicebat! ô spectaculum uni Crasso jucundum, ceteris non item. nam, quia deciderat ex astris, 8 lapsus, quam progressus, potius videbatur: &, ut Appelles, si Venerem, aut si Protogenes Ialysum illum suum cæno oblitum videret, magnum, credo, acciperet dolorem: sic ego hunc, omnibus à me pictum & politum artis coloribus, subito deformatum, non sine magno dolore vidi. quamquam nemo putabat, propter Clodianum negotium, me illi amicum esse debere tamen tantus fuit amor, ut *exhaurire* nulla posset injuria. itaque Archilochia in illum edicta Bibuli populo ita sunt jucunda, ut eum locum, ubi proponuntur, præ multitudine eorum, qui legunt, 9 transire nequeant; ipsi ita acerba, ut tabescat dolore; mihi mehercule molesta, quòd & eum, quem semper dilexi, nimis excruciant, & timeo, tam vehemens vir, tamque acer in ferro, & tam insuetus contumeliæ, ne omni animi impetu dolori, & iracundiæ pareat. Bibuli qui sit exitus futurus, nescio. ut nunc res se habet, admirabili gloria est. 10 quin cùm comitia in mensem Octobr. distulisset; quòd solet ea res populi voluntatem offendere, putarat Cæsar orationo sua posse impelli concionem, 11 ut iret ad Bibulum; multa cùm seditiosissimè diceret, vocem exprimere non potuit. quid quæris? sentiunt, se nullam ullius partis voluntatem tenere: eo magis vis nobis est timenda. Clodius inimicus est nobis. Pompejus confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere; ad resistendum me paro. studia spero me summa habiturum omnium ordinum. te cùm ego desidero, tum verò res ad tempus illud vocat. plurimum consilii, animi, præsidii denique, mihi, si te ad tempus videro, accesserit. Varro mihi satisfacit. Pompejus loquitur divinitus. 12 spero nos aut certè cum summa gloria, aut 13 sine molestia etiam discessuros. Tu, quid agas, quemadmodum te oblectes, quid cum Sicyoniis egeris, utsciam cura.

1. Ἀ'κκιζόμεσθα.) Inviti dissimulamus.

2. Ἐ'ν αἰνιγμοῖς.) Obscurè dictis.

3. *Posthac ad te, aut si.* Jun. ex mss. Pall. *posthac ad te autem si.*

4. *Te prius ecclesiam iri ab eo.* Jun. vocem, *iri*, deler, dicitque mss. habere *recisse iri*, ex soluriore littera male esse confectum.

5. *Simul & quid.*) Ita enim legit Jun. ex mss. Pall. Man. conjicit, *simul ut quid.* Vulg. *simul quid.*

6. *Centies.*) Hic mendum latitare credit Man. & *centum*, conjicit.

7. *Sed tamen scit? nihil: sed est.*) Bos. conjectura; Vulg. *nec tamen scit nihil & est*, in quibusdam libris pro *sed tamen*, vel *nec tamen*, legitur, & tamen.

8. *Lapsus, quàm progressus, potius.*) Paulò aliter verba collocata in vulg. *l. p. q. progressus.*

9. *Transire nequeant.*) Vulg *nequeamus.*

10. *Quin.*) Hæc & Mal. conjectura Cruf. & Dec. lectio est vulg. *qui.*

11. *Ut iret ad Bibulum.*) Placeret magis Fulvio nisi repugnarent mss. *ut iret in Bibulum.*

12. *Spero nos aut certè cum summa gloria, aut sine.*) Veteres libri, *non sed gloria, aut sine.*

13. *Sine molestia etiam.*) *Etiam* abest à vulg.

CICERO ATTICO, 8.

Quam vellem Romæ mansisses: mansisses profectò, si hæc fore putassemus. nam Pulchellum nostrum facilimè teneremus; aut certè, quid esset facturus, scire possemus. nunc se res sic habet; volitat, furit, nihil habet certi; multis denuntiat; quod fors obtulerit, id facturus videtur. cùm videt, quo sit in odio status hic rerum, in eos, qui hæc egerunt, impetum facturus videtur. cùm autem rursus opes & vim exercitus recordatur, convertit se in nos. nobis autem ipsis cùm vim, tum judicium minatur. cum hoc Pompejus egit, &, ut ad me ipse referebat, (alium enim habeo neminem testem) vehementer egit, cùm diceret, in summa se perfidiæ, & sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, 2 cùm plebejum fieri passus esset. 3 sed fidem recepisse sibi & ipsum, & Appium de me: hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intelligerent nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. hæc, & in eam sententiam cùm multa dixisset, ajebat illum primò sanè diu multa contra: ad extremum autem *manus dedisse*, & affirmasse, nihil se contra ejus voluntatem esse facturum. sed postea tamen ille non destitit de nobis apertissime loqui. quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus: atque omnia sic ut facimus, pararemus. nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos & studia in nos hominum, & opes nostræ augeantur. Rempub. nulla ex parte attingimus. in causis atque in illa opera nostra forensi summa industria versamur. quod egregiè non modò iis, qui utuntur opera, sed etiam in vulgus gratum esse sentimus. domus celebratur: occurritur: renovatur memoria consulatus: studia significantur: in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quæ impenderet, interdum non fugienda videatur. nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. quare advola. expedita mihi erunt omnia, si te habebo. multa per Varronem nostrum agi possunt, quæ te urgente erunt firmiora; multa ab ipso Publio elici, multa cognosci, quæ tibi occulta esse non poterunt: multa etiam; sed absurdum est singula explicare: 4 tum ego requiram te ad omnia. unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro: sed totum est in eo, si antè, quàm ille ineat magistratum. Puto Pompejum Crasso urgente, si tu aderis, qui per 5 βοῶπιν ex ipso intelligere possis, qua fide ab illis agatur, nos aut sine molestia, aut certe sine ægore futuros. precibus nostris & cohortatione non indiges. quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet, intelligis. De rep. nihil habeo ad te scribere, nisi summum *odium* omnium hominum in eos, qui tenent omnia, mutationis tamen spes nulla. sed, quod facilè sentias, tædet ipsum Pompejum, vehementerque pœnitet, non provideo satis, quem exitum futurum putem. 6 sed certè videntur hæc aliquò eruptura. Libros Alexandri, negligentis hominis, & non boni poetæ, sed tamen non inutilis, tibi remisi. N. Numestium libenter accepi in amicitiam; & hominem 7 gravem, & prudentem, & dignum tua commendatione cognovi.

CICERO ATTICO, 8.

Numquam ante arbitror te epistolam meam legisse, nisi, mea manu scriptam, ex eo colligere poteris, quanta occupatione distinear. nam, cùm vacui temporis nihil haberem, & cùm, recreandæ vocis causa, necesse esset mihi *ambulare*, hæc dictavi ambulans. Primùm igitur te scire volo, Sampsiceranum nostrum amicum, vehementer sui *status pœnituisse*; restituique in eum locum cupere, ex quo decidit: doloremque suum impertire nobis, & medicinam interdum aperte quærere; quàm ego 8 posse inveniri nullam; 9 post deinde omnes illius partis auctores ac socios, nullo adversario, consenescere; consensionem universorum 10 nec voluntatis, nec sermonis majorem umquam fuisse. Nos autem (nam, id te scire cupere, certò scio) publicis consiliis nullis interfuimus, totosque nos ad forensem operam, laboremque contulimus. ex quo, quòd facilè intelligi possit, in multa commemoratione earum rerum, quas gessimus, desideratoque versamur. sed 11 βοώπιδος nostræ consanguineus non mediocris terrores jacit atque denunciat, & Sampsiceramo *negat*; ceteris præ se fert, & ostentat. quamobrem, si me amas tantum, quantum profectò amas; si dormis, expergiscere; si stas, ingredere; si ingrederis, curre; si curris, advola. credibile non est, quantum ego in consiliis, & prudentia tua 12 quod maximum est, quantum in amore & fide ponam. magnitudo rei longam orationem fortasse desiderat: conjunctio verò nostrorum animorum *brevitate* contenta est. permagni nostra interest, te, si comitiis non potueris, at declarato illo, esse Romæ. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, 8.

Quas Numestio litteras dedi, sic te iis evocabam, ut nihil acrius, neque incitatius fieri posset. 13 ad illam κήλησιν adde etiam si quid potes. ac ne sis perturbatus; novi enim te, & non ignoro, quam sit Amor omnis sollicitus atque anxius: sed res est, ut spero, non tam exitu molesta, 14 quàm auditu. Vettius ille, 15 ille nostri index, Cæsari, ut perspicimus, pollicitus est, se se curaturum, ut in aliquam suspicionem facinoris Curio filius adduceretur. itaque insinuatus in familiaritatem adolescentis, & cum eo, ut res indicat, sæpe congressus, tum in eum locum deduxit, ut diceret sibi certum esse cum suis servis in Pompejum impetum facere, eumque occidere. hoc Curio ad patrem detulit, ille ad Pompejum. res delata ad senatum est; introductus Vettius primò negabat se umquam cum Curione restitisse; neque id sanè diu. nam statim fidem publicam postulavit. 16 haud reclamatum est. tum exposuit, manum fuisse juventutis duce Curione, in qua Paullus initio fuisset, & 17 Cn. Cæpio hic Brutus, & Lentulus, flaminis filius, consicio patre. postea C. Septimium scribam Bibuli, pugionem sibi à Bibulo attulisse quod totum irritum est; Vettio pugionem defuisse, nisi ei consul dedisset; eoque magis id ejectum est, quòd A. D. III. Id. Mai. Bibulus Pompejum fecerat certiorem, ut caveret insidias. in quo ei Pompejus gratias egerat. introductus Curio filius, dixit ad ea, quæ Vettius dixerat:

1. *Quam vellem Romæ mansisses: mansisses profectò,*) Lamb. *q. v. R. m. ut mansisses profectò*; quod laudat Bos. nisi quod partic. *ut* rejicit. vulg. *q. v. R. m. quod egisses*. quæ duo postrema abesse ab antiquis libris & subaudiri posse, testatur Man.

2. *Cum plebejum fieri.*) Vulg *quem plebejum, &c.*

3. *Fidem recepisse.*) Lamb *fidem dedisse.*

4. *Tum ego requiram.*) Vulg *cum ego, &c.*

5. Βοώπιν.) Vulg. *βοώπιδα.*

6. *Sed certè.*) Vulg *sed certe.*

7. *Gravem & prudentem.*) Fecrn. teste Vrsino, *pudentem* legebat.

8. *Posse reperiri nullam.*) Hæc est lectio Decurt. & Torn. ex qua Lamb. dabat, *quam ego posse inveniri nullam puto.* vulg. *quam ego posse invenire nullam.*

9. *Post deinde.*) Voculam *post*, quæ a libris impressis aberat, restituit è mss. suis Bos.

10. *Nec voluntatis nec sermonis.*) Vulg *nec voluntate, nec sermone.*

11. Βοώπιδος *nostræ consanguineus.*) Man. *noster consanguineus.*

12. *Quod maximum.*) Vulg. *quodque maximum est.*

13. *Ad illam κήλησιν.*) Hæc est & Decurt. & Torn. scriptura. Turn. cum animadvertisset in nonnullis mss. legi κηλεῦ & nihil præterea, adilla κηλεύματα legendum censuerat l. XXX. c. 13. Vict. edidit, *celeritatem.*

14. *Quam auditu.*) Ita Bos. & Lamb. ex mss. non *aditu*, ut ex conjectura reposuit Vict.

15. *Ille noster index.*) Fulvius ex antiquis denariis *judex*, quod probat Iun.

16. *Haud reclamatum est.*) Particulam *haud* ex Decurt. in quo erat, *aut* restituit Bos. Lamb. nihil addit, ut & Iun. auctoritate mss. Pal. & ratione fretus. Mal. conjiciebat, *relatum est.*

17. *Cn. Capio hic Brutus.*) Alii *Cn. Capio & Brutus.* Manut. ex antiquo nummo, & aliis M. T. Iocis, *Q. Capio Brutus.*

dixerat 1 adolescentium consilium, ut in foro 2 cum gladiatoribus Gabinii Pompejum adoriretur: in eo principem Paullum fuisse; quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse; sit s. c. ut Vettius, quod confessus esset se *cum telo* fuisse, in vincula conjiceretur: qui eum emisisset, contra remp. esse facturum. res erat in ea opinione, ut putarent id esse actum, ut Vettius in foro cum pugione, & item servi ejus comprehenderentur cum telis: deinde ille se diceret indicaturum; idque ita actum esset, nisi Curiones eam ante ad Pompejum detulissent. tum s. c. in concione recitatum est. postero autem die Cæsar, is, qui olim, prætor cùm esset, Q. Catulum ex inferiore loco jusserat dicere, Vettium in rostra produxit; eumque in eo loco constituit, quo Bibulo consuli aspirare non liceret. hic ille omnia, quæ voluit, de rep. dixit; &, qui illuc factus, institutusque venisset, primum Cæpionem de oratione sua sustulit, quem in senatu acerrimè nominarat, ut appareret *nocturn*, & nocturnam deprecationem intercessisse; deinde, quos in senatu ne tenuissima quidem suspicione attigerat, eos nominavit, Lucullum, à quo solitum esse ad se mitti C. Fannium, illum, qui in P. Clodium subscripserat; L. Domitium, cujus domum constitutam fuisse, unde eruptio fieret; me non nominavit: sed dixit, consularem disertum, vicinum consulis, sibi dixisse, ANAΓΚΑΜ Servilium aliquem, 4 aut Brutum opus esse reperiri. addidit ad extremum, cùm, jam dimissa concione, revocatus à Vatinio fuisset, se audisse à Curione, his de rebus conscium esse Pisonem generum meum & M. Laterensem. nunc reus erat 5 apud Crassum divitem Vettius de vi: &, cùm esset damnatus, erat indicium postulaturus: quod si impetrasset, judicia fore videbantur. ea nos, utpote qui *nihil contemnere solemus*, non pertimescebamus. hominum quidem summa erga nos studia significabantur: sed prorsus vitæ tædet, ita sunt omnia omnium miseriarum plenissima. modò eædem timueramus, quam oratio fortissimi senis Q. Considii discusserat: ea, quam quotidie timere potueramus, subitò exorta est. quid quæris? 6 nihil me infortunatius, nil fortunatius est Catulo, 7 cùm splendore vitæ, tum hoc tempore. nos tamen 8 in his miseriis *recto animo*, & minimè perturbato fumus: honestissimeque. 9 & dignitatem nostram magna cura tuemur. Pompejus de Clodio jubet nos esse sine cura, & summam in nos benivolentiam 10 omni oratione significat. Te habere consiliorum auctorem, 11 solitudinum socium, omni in cogitatione conjunctum, cupio. quare, ut Numestio mandavi, tecum ut ageret, atque eo, si potest: acrius, te rogo, ut planè ad nos advoles. respiraro, si te videro.

CICERO ATTICO, S.

CUM aliquem apud te laudaro tuorum familiarium, volam illum scire ex te, me id fecisse; ut nuper me 12 scis scripsisse ad te de Varronis erga me officio, te ad me rescripsisse, eam rem summæ 13 sibi voluptati esse. sed ego mallem, ad illum scripsisses, mihi illum satisfacere, 13 non quo faceret, sed ut faceret. mirabiliter enim 14 moratus est, sicut nosti, 15 ἐλικῶδ', ὡμὴ ὀδύν. 16 nos tenemus præceptum illud, 17 τὰς τῶν κρατούντων. ad hercule alter, tuus familiaris 18 Hortalus quàm plena manu, quàm ingenuè, quàm ornatè nostras laudes in astra sustulit, cùm de Flacci prætura, & de illo tempore Allobrogum diceret; sic habeto, nec amantiùs, nec honorificentiùs, nec copiosiùs potuisse dici. ei te hoc scribere à me tibi esse missum, sanè volo. sed quid tu scribas? quem jam ego venire, atque abesse arbitror. ita enim egi tecum superioribus litteris. valde te exspecto, valde desidero; neque ego magis, quàm ipsa *res & tempus* poscit. His de negotiis quid scribam ad te, nisi idem, quod sæp.? Rep. nihil desperatius: iis, quorum opera, nihil majore odio. Nos, ut opinio, & spes, & conjectura nostra fert, firmissima benivolentia hominum muniti sumus. quare advola. aut expedies nos omni molestia, aut eris particeps. Ideo sum brevior, quòd, ut spero coràm brevi tempore conferre, quæ volumus, licebit. Cura, ut valeas.

1. *Adolescentum.*) Vulg. *adolescentem.*
2. *Cum gladiatoribus.*) Non dubitat Man. quin abundet particula, cum.
3. *Et qui illuc factus.*) Ita Scidæ & Mal. codd. vulg. aut qui.
4. *Aut Brutum.*) *Aut etiam Brutum*, vulg.
5. *Apud Crassum divitem Vettius de vi.*) Ita Faërn. ex antiquo libro restituit, cum antea deesset nomen *Vettius.*
6. *Nihil me infortunatius.*) Rectè ita restituisse Lamb. ex conjectura, ait Bos. nisi quod omiserit verbum *est*, ante nomen, *Catulo*; ita enim planè legitur in Duc. Ceterum pro *Catulo* Man. legere vellet vel *Luculo*, vel *Castoro*. Totus hic locus ita ante legebatur, *nihil me infortunatius & Catulo.*
7. *Cum splendore vitæ, tum hoc tempore.*) Lamb. *tum splendore vitæ, tum merito tempore.*
8. *In hoc miseriis.*) Vulg. *in hâc etiam miseriis.*
9. *Et dignitatem nostram.*) Vulg. *dignitatem nostram & magna, &c.*
10. *Omni oratione.*) Ita Mal. Memm. & Torn. cod. non ut plerique vulg. *ratione.*
11. *Solitudinum.*) Vulg. *sollicitudinum.*
12. *Sibi voluptati.*) *Conjecturæ Bosii.* vulgò, *tibi.*
13. *Non quo faceret.*) Ita restituerunt Bos. & Lamb. ex Torn. Vulgò illa verba, *sed ut faceret*, absunt.
14. *Moratus est.*) Placeret Man. *inodoratus est.* Bos. legit *desertus*, tanquam esset nomen auctoris alicujus.
15. Ἐλικῶδ', &c.) Euripidis Andromacha sic habet integrum locum: ἐλικῶδ' ὑσπληνὸς, ἀλλὰ πάντα πέλας φρονοῦντες: quorum mens est in volucris circumtecta, quique minimè sincero & candido estis animo, sed versute omnia cogitatis.
16. Τὰς τῶν κρατούντων.) Euripidis integer versus sic habet.

Τὰς τῶν κρατυνόντων ἀμαθίας φέρειν χρεών.

Dominantium stultitias ferre oportet.
17. *Nos tenemus.*) Vulg. *sed nos tenemus.*
18. *Hortalus.*) Ita reposuere Lamb. & Bos. ex mss. alias, *Hortensius.*

1. Cùm

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER TERTIUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

CUM antea maximè nostra interesse arbitrabar, te esse nobiscum; tum verò, ut legi rogationem, intellexi, ad iter id, quod constitui, nihil mihi optatius cadere posse, quàm ut tu me quamprimum consequare, ut, cùm ex Italia profecti essemus, sive per Epirum iter esset faciendum, tuo tuorumque præsidio uteremur; sive aliud quid agendum esset, certum consilium de tua sententia capere possemus. quamobrem, te oro, dies operam, ut me statim consequare. 2 faciliùs potes; quoniam de provincia Macedonia perlata lex est. Plura verbis tecum agerem, nisi pro me apud te *res ipsa loqueretur*.

CICERO ATTICO, S.

2 ITINERIS nostri causa fuit, quòd non habebam locum, ubi pro meo jure diutius esse possem quàm 3 in fundum Sicæ; præsertim nondum rogatione correcta: & simul intelligebam, ex eo loco 4 si te haberem, posse me 5 Brundisium referre; sine te autem non esse nobis illas partes remendas propter 6 Autronium. nunc, ut ad te antea scripsi, si ad nos veneris, consilium totius rei capiemus. Iter esse molestum scio; sed tota calamitas omnes molestias habet. Plura scribere non possum, ita sum animo perculso & abjecto. Cura ut valeas. Dat. VI. 7 Apr. in oris Luc.

CICERO ATTICO, S.

3 VTINAM illum diem videam, cùm tibi agam gratias, quod me *vivere coegisti*. adhuc quidem valde me pœnitet. sed te oro, ut ad me Vibonem statim venias, quò ego multis de causis converti iter meum. sed eò si veneris, de toto itinere, ac fuga mea consilium capere poterò. si id non feceris, mirabor, sed confido te esse facturum.

CICERO ATTICO, S.

4 MISERIAE nostræ potius velim, quàm inconstantiæ tribuas, quòd à Vibone, quò te arcessebamus, subitò discessimus. 8 allata est enim nobis rogatio de pernicie mea; in qua, quod 9 conjectum, esse audieramus, erat ejusmodi, ut mihi ultra quadraginta millia liceret esse. illo cùm pervenire non liceret, statim iter Brundisium versus contuli ante diem rogationis; ne & Sica, apud quem eram, *periret*; & quod Melitæ esse non licebat. nunc tu propera, ut nos consequare, si modò recipiemur. adhuc invitamur benignè. sed, quod superest, timemus. me, mi Pomponi valde *pœnitet vivere*. qua in re apud me tu plurimum valuisti. Sed hæc coram. fac modò, ut venias.

CICERO ATTICO, S.

5 TERENTIA tibi & sæpe, & maximas agit gratias. id est mihi gratissimum. ego vivo miserrimus & maximo dolore conficior. ad te quid scribam, nescio. si enim es Romæ, jam me assequi non potes: sin es in via, cùm eris me assequutus, coràm agemus. quæ erunt agenda. tantùm te oro, ut quoniam me ipsum semper amasti, ut 10 eodem amore sis. ego enim idem sum. INIMICI mei mea mihi, non me ipsum, ademerunt. Cura, ut valeas. Dat. IIX. Id. Apr. 11 Thurii.

CICERO ATTICO, S.

6 NON fuerat mihi dubium, quin te Tarenti, aut Brundisii visurus essem: idque ad multa pertinuit, ut eis, & ut in Epiro consisteremus, & de reliquis rebus tuo consilio uteremur. quoniam id non contigit, erit hoc quoque in magno numero nostrorum *malorum*, nobis iter est in Asiam 12 maximè Cyzicum. meos tibi commendo. me vix misereque sustento. Dat. XIV. Kal. Mai. 13 De Tarentino.

CICERO ATTICO, S.

7 BRUNDISIUM veni 14 A. D. XIV. Kal. Mai. eo die pueri tui mihi à te litteras reddiderunt: & alii pueri post diem tertium ejus diei alias litteras attulerunt. Quòd me rogas, & hortaris: ut apud te in Epiro sim, voluntas tua mihi valde grata est, & minimè nova: 15 sed & consilium mihi quidem optatum, si liceret ibi omne tempus consumere. odi enim *celebritatem*; fugio homines; lucem aspicere vix possum. effet mihi ista solitudo, præsertim tam

---

Cum antea.] Hic est omnium mss. ordo. Manut. illum immutavit, & hunc sequutus Lamb. in editione sua.

2. *Facilius potes.*] Tum ex duobus mss. Pal. *quanto citius potes.*

3. *In fundum.*] Ita Bessar. liber. vulg. *in fundo.*

4. *Si te haberem.*] Bessar. liber, *si iter haberem.*

5. *Brundisium referre.*] Prop. modum Mal. assentitur Lamb. qui hic non *Brundisium*, sed *Rudiæ* legit.

6. *Autronium.*] Vulg. *Autronium* & ep. 7. *Antonio*

6. *Apr. an ortu Luc.*] Hæc lectio partim conjectura, partim mss. auctoritate nititur. Dec. habebat, *Apr. a ortu Luc.* Crul. & Huralt, *Apr. Navia Luc.* vulg. *Naryca*, vel *Naryci*, vel *Naricii Leridii*; quod Corradus improbans reponebat, *Thurii Lucan.* cui ferè assentitur Lamb.

7. *Allata est enim nobis.*] Postrema vox abest à vulg.

8. *Conjectum.*] Hæc est & lectio Dec. & conjectura Man.

9. *Ut eodem amore.*] Ut abest à vulg.

10. *Thurii.*] Bessar. liber *Thauri.*

11. *Maximè Cyzicum.*] Ex mss. Pal. fide vocem, *maximè*, delet Iun.

12. *De Tarentino.*] Vulg. *Tarenti.*

13. *A. D. XIV.*] *Kal. Mai.*] Ita mss. Bos. ut & Bessar. liber.

14. *Sed & consilium.*] *Sed* non habetur in vulg.

tam familiari in loco, non amara. 1 sic, itineris causa, ut devorterem, primùm est devium; deinde ab Autronio, & ceteris quatridui; deinde sine te. nam castellum munitum habitanti, mihi prodesset; transeunti, non est necessarium. quòd si auderem, 2 Athenas peterem: sanè ita cadebat, ut vellem. nunc & nostri hostes ibi sunt; & te non habemus; & veremur, ne interpretentur, illud quoque oppidum ab Italia non satis abesse: nec scribis, quam ad diem te exspectemus. Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut à me *manus abstineam*; alterum non potes, ut me non nostri 3 consilii vitæque pœniteat. quid enim est, quod me retineat, præsertim si spes ea non est, quæ nos proficiscentes profequebatur? non faciam, ut enumerem miserias omnes, in quas incidi per summam injuriam, & scelus non tam inimicorum meorum, quàm invidorum, ne & meum mœrorem exagitem, & te in eundem luctum vocem. 4 hoc affirmo, *neminem* umquam tanta calamitate esse affectum; nemini mortem magis optandam fuisse: cujus oppetendæ tempus honestissimum prætermissum est. reliqua tempora 5 non sunt jam ad medicinam, sed ad finem doloris. De Rep. video te colligere omnia, quæ putes aliquam spem mihi posse adferre mutandarum rerum: quæ quamquam exigua sunt; tamen, quoniam placet, exspectemus. Tu nihilo minùs, si properaris, nos consequere; nam aut accedemus in Epirum; aut tardè per Candaviam ibimus. Dubitationem autem de Epiro non inconstantia nostra afferebat, sed quòd de fratre, ubi eum visuri essemus, nesciebamus. quem quidem ego nec quo modo visurus, nec ubi dimissurus sim, scio. id est maximum & miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego & sæpius ad te, & plura scriberem, nisi mihi *dolor* meus cùm omneis partes mentis, tum maximè hujus generis facultatem ademisset. Videre te cupio. Cura ut valeas. Dat. prid. Kal. Maj. 6 Brundisii.

CICERO ATTICO, S.

8 BRUNDISII proficiscens scripseram ad te, quas ob causas in Epirum non essemus profecti; quòd & Achaja prope esset plena audacissimorum inimicorum, & exitus difficileis haberet, cùm inde proficisceremur. accessit, cùm Dyrrachii essemus, ut duo nuntii afferrentur; unus, classe fratrem Ephesо Athenas; alter, pedibus per Macedoniam venire. itaque illi obviam misimus Athenas, ut inde Thessalonicam veniret. ipsi processimus, & Thessalonicam A. D. Kalend. Jun. venimus; neque de illius itinere quicquam certi habebamus, nisi eum ab Epheso ante aliquanto profectum. nunc, istic quid agatur, 7 magno opere timeo. quamquam tu altera epistola scribis Id. Maj. 8 audiri, fore, ut acrius postularetur; altera, jam esse mitiora. 9 sed hæc est pridie data, quàm illa: quo confortabor magis. itaque, cùm meus me mœror quotidianus lacerat & conficit, tum verò hæc addita cura vix mihi vitam reliquam facit. sed & navigatio perdifficilis fuit: & ille incertus, ubi ego essem, fortasse alium cursum petivit. nam 10 Phædro libertus eum non vidit; vento rejectus ab illo in Macedoniam, Pellæ mihi præsto fuit. reliqua quàm mihi timenda sint, video, nec, quid scribam, habeo, & *omnia timeo*: nec tam miserum est quicquam, quod non in nostram fortunam cadere videatur. equidem adhuc miser in maximis meis ærumnis & luctibus, hoc metu adjecto, maneo Thessalonicæ suspensus, nec audeo quicquam. Nunc ad ea, quæ scripsisti. 11 Tryphonem Cæcilium non vidi. Sermonem tuum, & Pompeji cognovi ex tuis litteris. Motum in Repub. 12 non tantum ego impendere video, quantum tu aut vides, aut ad me consolandum affers. Tigrane enim neglecto, sublata sunt omnia. Varroni me jubes agere gratias: faciam: item Hypsæo. Quòd suades, ne longius discedamus, dum acta mensis Maji ad nos perferantur: puto me ita esse facturum; sed ubi, nondum statui. atque ita perturbato sum animo de Quinto, ut nihil queam statuere. sed tamen statim te faciam certiorem. Ex epistolarum mearum inconstantia puto te mentis meæ motum videre; qui, etsi incredibili & singulari calamitate afflictus sum, tamen non tam est ex miseria, quàm ex *culpa nostra* recordatione, commotus. cujus enim scelere impulsi, ac proditi simus, jam profecto vides: atque utinam jam ante vidisses; neque totum animum tuum mœrori mecum simul dedisses. quare, cùm me afflictum, & confectum luctu audies, existimato me *stultitiæ* meæ pœnam ferre gravius, quàm eventi; quòd ei crediderim, quem esse nefarium non 13 putarim. Me & meorum malorum memoria, & metus de fratre inscribendo impedit. tu ista omnia vide & guberna. Terentia tibi maximas gratias agit. Litterarum exemplum, quas ad Pompejum scripsi, misi tibi. Dat. IV. 14 KAL. Jun. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S.

QUINTVS frater cùm ex Asia discessisset ante Kal. Maj. & Athenas venisset Idib. valde fuit ei properandum, ne quid absens acciperet calamitatis, si quis fortè fuisset, qui contentus nostris malis non esset. itaque eum malui properare Romam, quàm ad me venire: & simul (dicam enim, quod verum est; ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis) animum inducere non potui, ut aut illum, amantissimum mei, mollissimo animo, tanto in mœrore *aspicerem*; aut meas miserias, luctu adflictas & perditam fortunam, illi offerrem; aut ab illo aspici paterer. atque etiam illud timebam, quod profectò accidisset, ne à me digredi non posset, versabatur mihi tempus illud ante oculos, cùm ille aut lictores dimitteret, aut vi 15 avelleretur ex complexu meo. hujus acerbitatis eventum altera acerbitate non videndi fratris vitavi, in hunc me casum vos, vivendi auctores, impulistis. itaque mei peccati luo pœnas. quanquam me tuæ litteræ sustentant: ex quibus, quantum tu ipse speres, facilè perspicio. quæ quidem tamen aliquid habebant solatii ante, quàm eò venisti, 16 A POMPEIO NVNC HORTENSIVM ALLICE, ET EIVSMODI VIROS. obsecro, mi Pomponi, nondum perspicis, quorum opera, quorum insidiis, quorum scelere perierimus? 17 sed tecum hæc coram agemus. tantùm dico, quod scire te puto, *non non inimici, sed invidi perdiderunt*. nunc, si ita sunt, quæ

1. *Sic, itineris causa, ut devorterem.*] Vulg. *sed itin. c. ut divertar.*
2. *Athenas peterem.*] *Petere* habet Fulvii ms.
3. *Consilii vitæque.*] Sic habet cod. Tornæs. vulg *consilii atque.*
4. *Hoc affirmo.*] Vulg. *confirmo.*
5. *Non sunt jam ad medicinam, sed ad.*] Hæc est Tornæsiani, Crusell. & Decurt. scriptura: vulg. *non sunt iam m. ad quàm ad, &c.*
6. *Brundisii.*] Hæc epistola in Decurtato finiebatur eadem voce, qua & sequens inchoabatur, hoc modo, *Dat. prid. Kal. Maj. Brundisii.* CICERO ATTICO. *Brundisii proficiscens scripserem ad te*: quam scripturam laudat Iunius, sed sequentem epistolam paulo aliter inchoat; nempe *Brundisio proficiscens festinanter scripserem.*
7. *Magno opere.*] Alii *magnopere.*
8. *Audiri.*) Scripsit Bosius ita ex Tornæs. Decurt. & Crusell. & ex eodem Decurtato, *postularetur*, quod & conjecit Manutius Lambinus, *audiri fore ut cum Appius postularet*: Vulg. *& audiri, & postularet.*
9. *Sed hæc est pridie.*] *Est* non legitur in Vulg.
10. *Phædro libertus eum.*] Hæc tria verba, cum antea conjunctim legerentur, pr. mus divisit Victorius.
11. *Tryphonem Cæcilium non vidi.*) Germani, teste Victorio scribunt, *Tryphonem Cæcilium non visendum vidi.*
12. *Non tantum ego impendere video.*) Hæc est mss. lectio: à vulg. *impendere* abest.
13. *Putarim.*) Vulg *putaram.*
14. *Kalend. Iun.*) Ita Bessarionis liber, vulg. *Kal. Majas*, quod improbat Manutius.
15. *Avelleretur.*) Vulg. *evelleretur.*
16. *A Pompejo nunc.*) Iunio placet emendatio viri docti Gimi, quam Fulvius refert, *ad Pompejum mitte, Hortensium, Allice.*
18. *Sed tecum hæc coram agemus.*) Victorius edidit, *sed tacitus hæc omnia coram agemus.*

speras, sustinebimus nos, & spe, qua jubes, nitemur. sin, ut mihi videntur, 1 firma sunt; quod 2 optimo genere facere non licuit, minùs idoneo fiet. Terentia tibi sæpe agit gratias. 3 Mihi etiam unum de malis in metu est, fratris miseri negotium; quod, si sciam, cujusmodi sit; sciam, quid agendum mihi sit. Me etiam nunc illorum beneficiorum, & litterarum exspectatio, ut tibi placet, Thessalonicæ tenet. si quid erit novi allatum, sciam de reliquo quid agendum sit. Tu si, ut scribis, KAL. Jun. Roma profectus es, propediem nos videbis. Litteras, quas ad Pompejum scripsi, tibi misi. Dat Id. Jun. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S.

10 ACTA quæ essent usque ad VIII. KAL. Jun. cognovi ex tuis litteris. reliqua exspectabam, 4 ut tibi placebat, Thessalonicæ: quibus allatis, facilius statuere potero ubi sim nam, si erit causa, si quid agetur, si spem videro, aut ibidem operiar, aut me ad te conferam: sin ut tu scribis, ista evanuerint, aliquid aliud videbimus. omnino adhuc nihil mihi significatis, nisi discordiam istorum; quæ tamen inter eos de omnibus potius rebus est, quàm de me. itaque, quid ea mihi prosit, nescio. sed tamen, quòd me vos sperare vultis, vobis obtemperabo. Nam quod me tam sæpe, & tam vehementer *objurgas*, & animo infirmo esse dicis: quæso, ecquod tantum malum est, quod in mea calamitate non sit? 5 ecquis umquam ex tam amplo statu, in tam bona causa, tantis facultatibus, ingenii, consilii, gratiæ, tantis præsidiis bonorum omnium concidit? possum oblivisci, quid fuerim? non sentire, qui sim? quo caream honore? qua gloria? quibus liberis? quibus fortunis? quo fratre? quem ego (ut novum calamitatis genus attendas) cùm pluris facerem, quàm me *ipsum*, semperque fecissem, vitavi; ne viderem; ne aut illius luctum, squaloremque aspicerem, aut me, quem ille florentissimum reliquerat, perditum illi, afflictumque offerrem. Mitto cetera intolerabilia. etenim fletu impedior. Hic utrum tandem sum accusandus, quòd doleo; an, quòd commisi, ut hæc aut non retinerem, (quod facile fuisset, nisi intra parietes meos de mea pernicie consilia initentur) aut certe 6 vivus nunc amitterem? Hæc eo scripsi ut potius *relevares* me, quod facis, quàm aut castigatione, aut objurgatione dignum putares: eoq; ad te minùs multa scribo, quod & mœrore impedior; & quid exspectem istinc, magis habeo, quàm quid ipse scribam. quæ si erunt allata, faciam te consilii nostri certiorem. Tu, ut adhuc fecisti, quàm plurimis de rebus ad me velim scribas; ut prorsus ne quid ignorem. Dat. XIV. KAL Quint. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S.

11 ME & tuæ litteræ, & quidem boni nuntii, non optimis tamen auctoribus, & exspectatio vestrarum litterarum, & quod tibi ita placuerat, adhuc Thessalonicæ tenebant. si accepero litteras, quas exspecto; si spes erit ea, quæ rumoribus afferebatur; ad te me conferam; si non erit, faciam te certiorem, quid egerim. Tu me, ut facis, opera, consilio, gratia juva: consolari jam desine; *objurgare* verò noli: quod cùm facis, ut ego tuum amorem, 7 & dolorem desidero! quem ita adfectum mea ærumna esse arbitror, 8 ut te ipsum consolari nemo possit. Quintum fratrem optimum humanissimumque sustenta. Ad me, obsecro te, ut omnia certa perscribas. Dat. IV. KAL. Quint.

CICERO ATTICO, S.

TU quidem sedulo argumentaris, quid sit sperandum, & maximè per Senatum: idemque caput rogationis proponi scribis, quare in Senatu dici nihil liceat, itaque siletur. Hic tu me accusas, quòd me afflictem; cùm ita sim afflictus, ut nemo umquam: quòd tute intelligis. Spem ostendis secundum comitia. quæ ista est, eodem Tribuno pleb. & inimico Consule designato? Percussisti autem me etiam de *oratione prolata*. cui vulneri, ut scribis, medere, si quid potes. scripsi equidem 9 olim iratus, quòd ille priot scripserat; sed ita compressleram, ut numquam 10 manaturam putarem. quo modo exciderit, nescio. sed quia numquam accidit, ut cum eo verbo uno concertarem; & quia scripta mihi videtur negligentius, quàm ceteræ; puto posse probari *nonesse meam*. id. 11 si putas me posse sanari, cures velim; sin planè perii, minus laboro. Ego etiam nunc eodem in loco jaceo, sine sermone ullo, sine cogitatione ulla. Licet tibi, ut scribis, significarim, ut ad me venires 12 Dodona; tamen intelligo 13 te te istic prodesse, hic ne verbo quidem levare me posse. Non queo plura scribere: nec est, quod scribam: vestra magis exspecto. Dat. XVI. KAL. Sext. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S.

14 QUOD ad te scripseram, me in Epiro futurum: postea quàm extenuari spem nostram, & evanescere vidi, mutavi consilium; nec me Thessalonica commovi, ubi esse 15 statueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis litteris scripseras, fore, uti secundum comitia aliquid de nobis in Senatu ageretur; id tibi Pompejum dixisse. qua de re, quoniam comitia habita sunt, nunc; nihil ad me scribis; 16 proinde habebo, ac si scripsisses nihil esse; 17 neque temporis non longinqui spe ductum esse, molestè feram. Quem autem motum te videre scripseras, qui nobis utilis fore videretur, eum nuntiant, qui veniunt, nullum fore. In Tribunis pleb. designatis reliqua spes est: quam si exspectaro, non erit, quòd putes me 18 causa meæ, voluntati meorum defuisse. Quòd me sæpe accusas, cur hunc meum casum tam graviter feram, debes ignoscere; cùm ita me adflictum videas, ut neminem umquam nec videris, nec audieris. nam quòd scribis te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici: mihi verò *mens integra est*, atque utinam tam in periculo fuisset, cùm ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis crudelissimisque usus sum: qui, ut me 19 paululum inclinari timore viderunt, sic impulerunt, ut omni suo scelere & perfidia

---

1. *Firma sunt.*) Hæc est veterum librorum lectio: Vulg. *infirma sunt*, quod magis probat Lambinus.

2. *Optimo genere.*) Ita habet antiquus Victorii codex, ita etiam Germani adnotarunt: vulg. *optimo tempore*.

3. *Mihi etiam unum.*] Iunius è mss. Palat. *mihi & unum*.

4. *Reliqua exspectabam.*) Vulg. *reliquæ*.

5. *Ecquis unquam.*) Mss. duo Palat. *ecquis unquam tam exemplo à statu, in tam, &c.*

6. *Vivus nunc amitterem.*) Lambinus ex Tornæsiano *vivus non amitterem*, sed Bosius monet *non* pro *nunc* culpa librariorum vitiose scriptum esse: vulg. *vivus amitterem*.

7. *Et dolorem desidero!*) Fulvio videtur interrogationis nota adscribenda verbo *desidero*?

8. *Ut te ipsum consolari nemo possit.*) Videtur eidem Fulvio melius, ut est notatum ad oram libri à viro doctissimo, *ut præter te, ipsum consolari nemo possit*.

9. *Olim iratus.*) Vulg *olim ei iratus*.

10. *Manaturam.*) Vulg. *emanaturam*.

11. *Si putas me posse sanari.*) Lambinus dicit legendum esse libris omnibus invitis, *si putas me servari posse*.

12. *Dodona.*) Conjecturam Malasp. legentis *Dodonæ*, juvat Decurt. qui habet *donat*; huic conjecturæ etiam adhæret Lamb. vulg. *Sidonæ*, Bessar. liber *venire se domitam, ut intelligo*; unde Manutius conjicit *ut ad me venires, idem tamen intelligo*: vel, pro *Sidonæ*, redonendum censet, *Seydra*.

13. *Te te istic prodesse.*) Desiderabatur hic vocula, *re*, ante adverbium *istic*, quam Bosius ex Scidis & Crusell. in suum locum restituit.

14. *Quod ad te.*) Hæc epistola in editione Lambini est decima & quarta.

15. *Statueram.*) Vulg. *constitueram*.

16. *Proinde habebo.*) Vulg. *perinde*.

17. *Neque temporis.*) Ita suspicatur legendum Malasp. pro, *neque*; cujus suspicionem confirmant Decurt. & Crusell.

18. *Causa meæ voluntati.*) Ita correxit Bosius partim ex conjecturâ partim ex mss. qui habebant, *me causa mea, voluntati, &c.* vulg. *mea causa mea ac voluntati*.

19. *Paululum.*) Vulg. *paullum*.

perfidia abuterentur ad exitium meum. nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundum, quò ratiùs ad me litteræ perferentur, hoc velim diligentiùs omnia, quæ putaris me scire opus esse, perscribas. Quintum fratrem meum face diligas: quem ego miser si incolumem relinquo, non me *totum periisse* arbitrabor. Dat. Non. Sext.

CICERO ATTICO S.

1 EX tuis litteris plenus sum exspectatione de Pompejo, quidnam de nobis velit, aut ostendat. comitia enim 14 credo esse habita: quibus absolutis, scribis illi placuisse agi de nobis, si tibi stultus esse videor, qui sperem; facio tuo jussu, 1 etsi scio te me iis epistolis potiùs & meas spes solitum esse remorari. nunc velim, mihi planè perscribas, quid videas. scio nos nostris multis *peccatis* in hanc rerum nam incidisse. ea si qui casus aliqua ex parte correxerint, minus moleste feremus nos vixisse, & adhuc vivere. Ego, propter viæ celebritatem, & quotidianam exspectationem rerum novarum, non commovi me adhuc Thessalonica. sed jam extrudimur, non à Plancio, (nam is quidem retinet) verùm ab ipso loco, minimè appositio ad tolerandam in tanto luctu calamitatem. In Epirum ideo, ut scripseram 2 non veni, quòd 3 subito mihi universi nuntii venerant & litteræ, quare nihil esset necesse quàm proximè Italiam esse. hinc, si aliquid à comitiis audierimus, nos in Asiam convertemus: neque adhuc stabat, quò potissimum: sed scies. Dat. XII. Kal. Sext. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO S.

25 ACCEPI id. Sext. quatuor epistolas à te missas; unam, qua 4 me objurgas, ut sim firmior; alteram, qua Crassi libertum ais tibi de mea sollicitudine maciemque narrasse; tertiam, qua demonstras acta in senatu; quartam de eo, quod à Varrone scribis tibi esse confirmatum de voluntate Pompeji. Ad primam tibi hoc scribo; me ita dolere, ut non modò à mente non deferar, sed id ipsum doleam, me, tam *firma mente* ubi utar, & quibuscum, non habere. nam si tu me uno non sine mœrore cares, quid me censes, qui & te, & omnibus? & si tu incolumis me requiris; 5 ecquo modo à me ipsam incolumitatem desiderari putas? nolo commemorare, quibus rebus sim spoliatus, non solùm quia non ignoras, sed etiam ne scindam ipse dolorem meum. hoc confirmo, neque tantis bonis esse privatum *quemquam*, neque in tantas miserias incidisse. dies autem non modò non levat luctum hunc, sed etiam auget. nam ceteri DOLORES mitigantur vetustate; hic non potest non & sensu præsentis miseriæ, & recordatione præteritæ vitæ quotidie augeri. desidero enim non mea solùm, neque meos, sed me ipsum. quid enim sum? sed non faciam, ut aut tuum animum angam querelis, aut meis vulneribus sæpius manus adferam. Nam quòd purgas eos, quos ego mihi scripsi invidisse, & in eis Catonem: ego verò tantùm illum puto ab isto scelere abfuisse, ut maximè doleam, plus apud me simultionem aliorum, quàm istius fidem, valuisse 6 ceteros quòd purgas, debent mihi probati esse, tibi si sunt. Sed hæc serò agimus. Crassi libertum nihil puto sincerè locutum. In Senatu rem probè scribis actam. sed quid Curio? an illam orationem non legit? quæ unde sit prolata, nescio. sed 7 Axius, ejusdem diei scribens ad me acta, non ita laudat Curionem. at potest ille aliquid prætermittere: tu, nisi quod erat, profectò non scripsisti. Varronis sermo facit exspectationem Cæsaris: atq; utinam ipse Tarro incumbat in causam: quod profectò cum sua sponte, tum te instante faciet. ego, si me aliquando vestri & patriæ comparem fortuna fecerit, certè efficiam, ut maximè lætere unus ex omnibus amicis; meaque officia, & studia, quæ parum antea *luxerunt*, (fatendum est enim) sic exequar, ut me æque tibi, ac fratri & liberis nostris, restitutum putes. si quid in te peccavi, ac potius quoniam peccavi, ignosce. in me enim ipsum peccavi vehementius. neque hoc eò scribo, à quòd te non meo casu maximo dolore esse affectum sciam: sed profectò, si, quantum me amas & amasti, tantùm amare deberes, ac debuisses. numquam esses passus me, quo tu 9 abundabas, egere consilio; nec esses passus mihi persuaderi, utile nobis esse legem de collegiis perferri. sed tu tantum lacrimas præbuisti dolori meo, quod erat ameris, tanquam ipse ego: quod meritis meis perfectum esse potuit, ut dies & noctes, quid mihi faciendum esset, cogitares, id abs te, meo, non tuo scelere prætermissum est. quòd si non modò tu, sed quisquam fuisset, qui me pompeji minus liberali responso perterritum à turpissimo consilio revocaret, quod unus tu facere maximè potuisti: 10 aut occubuissem honestè, aut victores hodie viveremus. Hic mihi 11 ignosces. me enim ipsum multo magis accuso; deinde te, quasi *rus alterum*: & simul meæ culpæ socium quæro: 12 ac si restituor, etiam minùs videbimur deliquisse; absteque certè, quoniam nullo nostro, tuo ipsius beneficio diligemur. Quòd te cum Culeone scribis de privilegio locutum; est aliquid, sed multò est melius abrogari. si enim nemo impediet, 13 quid est firmius? sin erit, qui ferri non sinat, idem S. C. intercedet. nec quicquam aliud opus est, quàm abrogari. nam prior lex nos nihil lædebat, quam si, ut est promulgata, laudare voluissemus, aut, ut erat negligenda, negligere; nocere omnino nobis non potuisset. hic mihi 14 primùm meum consilium defuit, sed etiam obfuit. *cæci, cæci*, inquam, fuimus in vestitu mutando, in populo rogando. quod, nisi nominatim mecum agi cœptum esset, fieri perniciosum fuit. sed pergo præterita. verumtamen ob hanc causam, ut, si quid ageretur, legem illam, in qua popularia multa sunt, ne tangaris. verùm est stultum me præcipere, quid agatis, aut quo modo. utinam modò agatur aliquid: 15 in quo ipso multa occultant tuæ litteræ, credo, ne vehementiùs desperatione perturber. quid enim vides agi posse, aut quo modo? per Senatumne? ast tute scripsisti ad me, quoddam caput legis Clodium in Curiæ poste fixisse, ne referri, neve dici liceret. quo modo igitur Domitius se dixit relaturum? quo modo autem iis, quos tu scribis, & de re dicentibus, &, ut referretur, postulantibus, Clodius tacuit? 16 ac, si per populum, poterintne, nisi de omnium

1. *Ex tuis.*] Est hæc epistola in Lamb. editione est 13.

2. *Etsi scio.*] Ita ex scidis reposuit Bosius ut corrigendum putant Malasp. & Lamb. malaspinæ tamen in eo sententiam non probat Bosius, quod, *putinequam*, pro *putare &c.* legendum existimat.

3. *Non venì.*] Sic legunt Scidæ, Tornæs. & Crusell. editiones habent. ita quod non improbat Bosius.

4. *Subito mihi universi.*] *Subito* habebant mss. Bosii, reliqua ex mss. an ex conjectura habeat nescio. Vulg. *subito mihi advesp.*

5. *Me objurgas, ut sim.*] *Me objurgas & ego ut sim*, habent vulgatæ editiones.

6. *Æquo modo.*] Ita ex mss. suis Bosius; vulg. *quomodo.*

7. *Ceteros quod purgas, debent mihi probati esse tibi si sunt.*] Sic mss. Bosii; quod de Tornæs. etiam testatur Lamb. qui tamen mavult, *debent mihi purgati esse.* Vulgò, *ceteri quos purgas debent mihi purgati esse.*

8. *Axius.*] Fulvius, & Iunius, legunt *Axius*, ex nummis & lapidibus antiquis.

9. *Quod te.*] Vulg. *quo te.*

10. *Abundabas.*] Vulg.

11. *Aut occubuissem honestè.*] Hoc membrum cum in margine codicis sui reperisset Victorius, dubitanter reposuit, desideratur autem in plurimis codd. & præsertim in Tornæs.

12. *Ignoscet.*] Vulg. *ignoscas.*

13. *Ac si restituor etiam.*] *Ac* abest à vulg. Iunius ex mss. Pal. legit *ac si restituor & minus, &c.*

14. *Quod tibi firmius?*] Sic Scidæ Tornæs. & Crusell. quam lectionem etiam probat Lambinus. Vulgati libri, *sic est firmius.*

15. *Primum meum consilium.*] Restitutio hæc est Victorii ex ms. antiqui fide. prius erat *primùm non modò consilium.*

16. *In quo ipso.*] Tres hæc voces, *in quo ipso*, reposuit Bosius ex Dec. Crusel. & Tornæs. quondam excusi habebant *in quod ipsa ipsa eas*; quod nec lexit Victorius. in suo enim antiquo ejus loco tantum erat. *quo ipsa*, atque id quidem delerum & ejectum.

17. *Ac si per.*] Vulg. *ac si per populum.*

omnium Tribunorum pleb. sententia? quid de bonis? quid de domo? poterimne restitui? aut, si non poterit, egomet quo modo potero? hæc nisi vides expediri, quam in spem me vocas? 1 sin autem spei nihil est, quæ est mihi vita? itaque exspecto Thessalonicæ acta KAL. Sext. ex quibus statuam, in tuosne agros confugiam, ut neque videam homines, quos nolim; & te, ut scribis, videam; & propius sim, si quid agatur; idque intellexi cùm tibi, tum Quinto fratri placere; an abeam Cyzicum. Nunc, Pomponi, quoniam nihil impertisti tuæ prudentiæ ad salutem meam, quòd aut in me ipso satis esse consilii decretas, aut te nihil plus mihi debere, quam ut præsto esses, 2 quoniamque ego proditus, inductus, conjectus in fraudem, omnia mea præsidia neglexi; totam Italiam, in me erectam ad me defendendum, destitui & reliqui; 3 me, meos, meis tradidi inimicis, inspectante & tacente te; qui si non plus ingenio valebas, quàm ego, certe timebas minùs: si potes, erige adflictos, & in eo nos juva: sin omnia sunt obstructa, id ipsum fac ut sciamus: & nos aliquando aut objurgare, aut comiter consolari desine. Ego si tuam *fidem accusarem*; non me potissimum tuis tectis crederem: meam amentiam accuso, 4 quòd à te tantùm amari, quantùm ego vellem, putavi: quod si fuisset, fidem eandem, curam majorem adhibuisses; me certè ad exitium præcipitantem retinuisses; istos labores, quos nunc in naufragiis nostris suscipis, non subisses. quare fac, ut omnia ad me perspecta & explorata perscribas; meque ut facis, velis esse aliquem; quoniam, qui fui, & qui esse potui, jam esse non possum; 5 & ut his litteris non te, sed me ipsum à me esse accusatum putes. Si qui erunt, quibus pures opus esse meo nomine litteras dari, velim conscribas, curesque dandas. Dat. XIV. KAL. Sept.

CICERO ATTICO, S.

16 TOTUM iter mihi incertum facit exspectatio 6 litterarum nostrarum KAL. Sext. datarum, 7 non aliquid, 8 si spes erit, Epirum, 9 in minùs, Cyzicum, aut aliud quid sequemur. tuæ quidem litteræ, quo sæpius à me leguntur, 10 hoc spem faciunt minorem; quòd cum lectæ sunt, tum id, quod attulerunt ad spem, infirmant; ut facilè appareat, te & consolationi servire & veritati; 11 idque te rogo plane, ut ad me, quæ 12 scis, ut erunt; quæ putabis, 13 ita scribas, ut putabis. Dat XII. KAL. Sept.

CICERO ATTICO, S.

17 DE Quinto fratre nuntii nobis tristes, nec varii venerant exante diem NON. Jun. usque ad prid. KAL. Sept. eo autem die 14 Levinejus, M. Reguli libertus ad me à Regulo missus venit. is omnino mentionem nullam factam esse nuntiavit: sed fuisse tamen sermonem de C. Clodii filio, isque mihi tum à fratre litteras attulit. sed postridie 15 Sestii pueri venerunt, qui à te litteras attulerunt, non tam exploratas à timore, quàm sermo Levinejî fuerat. sanè sum in meo infinito mœrore sollicitus, & eò magis, quòd 16 Appii Quæstio est. Cetera, quæ ad me eisdem litteris scribis de nostra spe, intelligo esse languidiora, quàm alii ostendunt. ego autem, quoniam non longè ab eo tempore absumus, in quo res dijudicabitur, aut ad te conferam me, aut etiam nunc circum hæc loca commorabor. Scribit ad me frater, omnia sua per te unum sustineri. quid te aut horter? quòd facis; aut agam gratiàs, quòd non exspectas? tantùm velim, fortuna det nobis potestatem, ut incolumes amore nostro perfruamur. Tuas litteras semper maximè exspecto: 17 in quibus cave vereri, ne aut diligentia tua mihi molesta, aut veritas acerba sit. Dat. prid. NON. Septemb.

CICERO ATTICO, S.

EXSPECTATIONEM nobis non parvam attuleras, cùm 18 scripseras, Varronem tibi pro amicitia confirmasse, causam nostram Pompejum certè susceptum: &, simul à Cæsare ei litteræ, quas exspectaret remissæ essent, 18 actorem etiam daturum. utrum id nihil fuit, an aversatæ sunt Cæsaris litteræ? an est aliquid in spe? etiam illud scripseras, eundem, secundum comitia, dixisse. fac (si vides, quantis in malis jaceam, &, si putas esse humanitatis tuæ) me fac de tota causa nostra certiorem. nam Quintus frater, homo mirus, qui me tam valde amat, omnia mittit *spei plena*, metuens, credo, defectionem animi mei. tuæ autem litteræ sunt variæ. neque enim me desperare vis, nec temerè sperare. fac obsecro te, ut omnia, quæ 19 perspici à te possunt, sciamus.

CICERO ATTICO, S.

20 QUOD ejusmodi mihi litteræ à vobis adferebantur, 19 ut aliquid ex iis esset exspectandum; spe & cupiditate Thessalonicæ 21 retentus sum: postea quàm *omnis actio* hujus anni confecta nobis videbatur, in Asiam ire nolui: quòd & *celebritas* mihi odio est: &, si fieret aliquid à novis magistratibus, abesse longè nolebam. itaque in Epirum ad te statui me conferre; 22 non quò mea interesset loci natura, qui lucem omnino fugerem; 23 sed & ad salutem libentissimè ex tuo portu proficiscar: &, si ea præcisa erit, nusquam faciliùs hanc miserrimam vitam vel sustentabo, vel, quod multo est melius, abjecero. ero cum paucis; multitudinem dimittam. Me tuæ litteræ numquam in tantam spem adduxerunt, quantam aliorum. attamen mea spes etiam tenuior semper fuit, quàm tuæ litteræ. sed tamen, quoniam cœptum est, 24 ego, quoquo modo cœptum est, & quacumque de causa, non deseram neque optimi,

---

1. *Si autem.*) *Si autem* habent alii.

2. *Quoniamque ego proditus.*) Ita Bos. mss. Victoriana editio, *quumque ego proditus*. vulg. *quandoquidem ego, &c.*

3. *Me, meos, meis.*) Ex plerisque suis ita Bos. à vulgatis abest, *meos.*

4. *Quod à te tantùm amari.*) Vulg. *quod me à te.*

5. *Et ut his litteris*) Ante copulativam &, τελεία στίγμη ponitur à Iunio.

6. *Litterarum nostrarum.*) Vulg. *tuarum.*

7. *Novi aliud aliquid.*) Torum hoc abest à libro ms. Vrsini, & rectè, ut opinatur.

8. *Si spes erit.*) Vrsinus & Iunius ex vetere libro legunt, *nam si spes erit.*

9. *Si minùs.*) Vulg. *si minus.*

10. *Hæc spem faciunt minorem*; *quod cum lectæ sunt.*) Ita mss Bosii, nisi quod in Tornæs. *lecta*, culpa librarii exaratum est, quæ lectio tamen non displicet Lambino; etiamsi cum Cerrado fic se legere dicit ut Bosius. Vulg *spem faciunt mihi minorem, quam cum lectæ sunt*; quæ & est cod. Fulviani scripturas unde ille conjicit, *nam cum lectæ.*

11. *Idque te rogo.*) Lectionem fallor, efformata ex vetere illa ms. Fulviani, *id quod*, antea erat, *itaque.*

12. *Scis.*) Vrsini liber *scias*

13. *Ita scribas, ut putabis.*) Duo hæc postrema vocabula ex mss. addidit Bosius.

14. *Levinejus.*) Ita Bos. mss. *Livinejus*, placuit Manutio & Victorio, & paulò post Manutius legit, *L. Reguli*, non *M.* Victorius dubius est & notat *M.* abesse ab editione Germanorum, sed retineri in suo antiquiore: Vulg. *Livinus*, ut & infra, *Livii*, ubi noster *Levinejî.*

15. *Sestii.*) Vulg semper, *Sextii.*

16. *Appii quæstio.*) Ita Manutius, Bosius, Lambinus ex mss. Victorius ex suo meliore, quem Cavalcantis librum esse arbitror *spectio* legit.

17. *In quibus cave vereri ne aut.*) Ita omnes Bosii mss. uno excepto, codd. Memmiani habent, *cave ne aut dilig. mihi molestia aut varietas acerba sit*: Manutius conjicit *cave suspiceris, aut, cave timeas*; Vrsino autem ex vetere libro, in quo est, *cave, cave, ne aut*, videtur legendum, *cave caveas, ne aut, &c.*

18. *Actorem etiam daturum.*) Ita scidæ & Cruselli. ut ex Tornæsiano Lambinus emendavit: vulg. *auditorem.*

19. *Perspici.*) Vulg. *prospici.*

20. *Quorad.*) Vulg. *quod.*

21. *Retentus sum.* Vulg. *detentus sum.*

22. *Non quo mea interesset loci natura.*) Vocem, *natura*, delendam censebat Faërnus.

23. *Sed & ad salutem*) Vulgò, *sed aut*, ut & paulò post, *aut si ea*, pro eo, quod in nostro est; *& si ea.*

24. *Ego quoquomodo.*) Vulg. *age quoquomodo.*

timi, atque unici fratris miseras ac luctuosas preces; nec Sestii, ceterorumque promissa; nec spem rumnotissimæ mulieris Terentiæ; nec miserrimæ mulieris Tulliolæ obsecrationem, & fideles litteras tuas. mihi Epirus aut iter ad salutem dabit; aut quod scripsi supra. te oro & obsecro T. Pomponi, si me omnibus amplissimis, carissimis, jucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum; si me à *meis consiliariis proditum* & projectum vides; si intelligis me coactum, ut ipse me, & meos perderem; ut me tua misericordia juves: & Quintum fratrem, qui potest esse salvus, sustentes: Terentiam, liberosque meos tueare; me, si putas te istic visurum, exspectes; si minùs, invisas, si potes, 2 mihique ex agro tuo tantum assignes, quantum meo *corpore* occupari potest; & pueros ad me cum litteris quamprimum, & quàm sæpissimè mittas. Dat. XVI. KAL. Octob.

CICERO S. D. Q. CÆCILIO Q. F. POMPONIANO ATTICO.

20 QUOD quidem ita esse, & avunculum tuum functum esse officio, vehementissimè probo: *gaudere* me tum dicam, si mihi hoc verbo licebit uti. Me miserum, quàm omnia essent ex sententia, si nobis animus, si consilium, si fides eorum, quibus credidimus, non defuisset: quæ colligere nolo, ne augeam mœrorem. sed tibi venire in mentem certè scio, quæ vita esset nostra, quæ suavitas, quæ dignitas, ad quæ recuperanda per fortunas incumbe, ut facis, diemque *natalem reditus* mei, cura, ut in tuis ædibus amœnissimis agam tecum & cum meis. Ego huic spei & exspectationi, quæ nobis proponitur, 3 maximè tamen volui præstolari apud te in Epiro: sed ita ad me scribitur, ut putem esse commodius, nos eisdem in locis esse. De domo & Curionis oratione, ut scribis, ita est. in universa salute, si ea modo nobis restituetur, inerunt omnia; ex quibus nihil malo, quàm domum. sed tibi nihil mando nominatim: totum me tuo amori fideique commendo. Quòd te, in tanta hereditate, ab omni occupatione expedisti, valde mihi gratum est. Quòd facultates tuas ad meam salutem polliceris, ut omnibus rebus à te *præter ceteros* juver: id quantum sit præsidium, video; intelligoque, te multas partes meæ salutis & suscipere, & posse sustinere: neque, 4 ut tu facias, rogandum esse. Quod me vetas quicquam suspicari accidisse ad animum tuum, quod secus à me erga te commissum, aut prætermissum videretur, geram tibi morem, & liberabor ista cura: tibi tamen eo *plus debeo*, quòd tua in me humanitas fuerit excelsior, quàm in te mea. Velim, quid videas, quid intelligas, quid agatur, ad me scribas: 5 tuosque omneis ad nostram salutem adhortere. Rogario Sestii neque dignitatis satis habet, nec cautionis. nam & nominatim ferre oportet, & de bonis diligentius scribi: & id animadvertas velim. Dat. IV. NON. Octob. Thessalonicæ.

CICERO ATTICO, S.

21 TRIGINTA dies erant ipsi, cùm has dabam litteras, per quos nullas à vobis acceperam. mihi autem erat in animo, jam, ut antea ad te scripsi, ire in Epirum; & ibi omnem casum potissimùm exspectare. Te oro, ut, si quid erit, quod perspicias, quamcumque in partem, quàm planissimè ad me scribas: & meo nomine, ut scribis, litteras, quibus putabis opus, esse, ut des. Dat. V. KAL. Novemb.

CICERO ATTICO, S.

ETSI diligenter ad me Quintus frater & Piso, quæ essent acta, scripserant: tamen vellem, tua te occupatio non impedisset, quo minùs, ut consuesti, ad me, quid ageretur & quid intelligeres, perscriberes. Me adhuc Plancius liberalitate sua retinet, jam aliquoties conatum ire in Epirum. spes homini est injecta, non eadem, quæ mihi, posse nos unà decedere: quam rem tibi magno honori sperat fore sed jam, cùm *advenerint milites* dicentur, faciendum nobis erit, ut ab eo discedamus. quod cùm faciemus, ad te statim mittemus; ut scias, ubi simus. Lentulus suo in nos officio, quod & te, & promissis, & litteris declarat, spem nobis non nullam affert Pompeji voluntatis. sæpe enim tu ad me scripsisti, eum totum esse in illius potestate. De Metello scripsit ad me frater quantum speraret, 6 profectum esse per te. Mi Pomponi pugna, ut tecum & cum meis mihi liceat vivere; & scribe ad me omnia premor cùm luctu, tum 7 desiderio meorum omnium, tum eorum, qui mihi *me cariores* semper fuerunt. Cura, ut valeas. Ego, quòd, per Thessaliam si iter in Epirum, perdiu nihil eram auditurus, & quòd mei studiosos habeo Dyrrhachinos, ad eos perrexi, cùm illa superiora Thessalonicæ scripsissem. inde cùm ad te me convertam, faciam ut scias. tuque ad me velim omnia quàm diligentissimè, 8 cuicuimodi sunt, scribas. ego jam aut rem, aut ne spem quidem exspecto. Dat. VI. KAL. Decemb. Dyrrachii.

CICERO ATTICO, S.

AD. V. KAL. Decemb. tres epistolas à te accepi; 22
unam datam A. D. VIII. KAL. Novemb. in qua me hortaris, ut forti animo mensem Januarium exspectem: eaque, quæ ad spem putas pertinere, de Lentuli studio, de Metelli voluntate, de tota Pompeji ratione, perscribis. in altera epistola, præter consuetudinem tuam, diem non adscribis: sed satis significas tempus, lege enim ab octo Tribunis pleb. promulgata, scribis te eas litteras eo ipso die dedisse, id est A. D. IV. KAL. Novemb. &, quid putes utilitatis eam promulgationem attulisse, scribis. in quo 9 si jam hæc nostra salus, cum hac lege desperata erit, velim pro tuo in me amore hanc inanem meam diligentiam, miserabilem potiùs, quàm ineptam, putes: sin est aliquid spei, des operam, ut majore diligentia posthac à nostris magistratibus defendamur nam ea veterum Tribunorum pleb. rogatio tria capita habuit, unum de reditu meo, scriptum incautè. nihil enim restituitur, præter civitatem & ordinem: quod mihi pro meo casu satis est. sed, quæ *cavenda* fuerint, & quo modo, te non fugit alterum caput est tralatitium de impunitate, si quid contra alias leges ejus legis ergo factum sit. tertium caput, mi Pomponi, quo consilio, & à quo sit inculcatum, vide. scis enim Clodium sanxisse, ut vix, aut omnino non posset nec per Senatum, nec per populum infirmari sua lex. sed vides, numquam esse observatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla ferè abrogari posset: (neque enim ulla est, quæ non ipsa se sæpiat difficultate abrogationis) sed, cùm lex abrogatur, 10 illud ipsum abrogatur, quo non eam abrogari oporteat hoc cùm re vera ita sit; cùm semper ita habitum observatumque sit, octo nostri Tribuni pleb. caput posuerunt hoc: SI QVID IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM EST, QVOD PER LEGES, PLEB.

---

1. *T. Pomponi.*) Addidit Bosius prænomen T. ex suis mss. cum abesset à vulg.

2. *Mihi quæ ex agro tuo.*) Hic operæ omiserant olim vocem *tuo*.

3. *Maximè tamen.*) Petrus Faber legebat, *maximè antea*, &c.

4. *Ut tu, facias.*) Vulg. *ut ita facias*.

5. *Tuosque omneis.*] Vulg. *omnesque*: & vox, *tuos*, abest.

6. *Profectum esse per te.*] *Perfectum* est in antiquo Vrsini pro *profectum*.

7. *Desiderio meorum.*) Ad hanc lectionem quæ est mss. Bosii proximè accessit Faërnus legens, *tum desiderio omnium eorum, qui mihi*. vulg. *tum desiderio omnium rerum quæ mihi carissimæ semper fuerunt*.

8. *Cuicuimodi.*] Hæc est è mss. exemplaribus, Victorii emendatio, prius legebatur, *cujusmodi*.

9. *Si jam hæc nostra.*] Vulg. *si etiam*.

10. *Illud ipsum abrogatur.*] Quod ex conjectura emendavit Malaspina, id Bosius auctoribus mss. in quibus manifestè scriptum erat *abrogatur*, & *quo minus* pro *abrogatur*, legebat *rogatur*.

PLEB. VE SC. HOC EST, QVOD PER LEGEM CLODIAM PROMVLGARE, ABROGARE, DEROGARE, OBROGARE S. F. SVA NON LICEAT, NON LICVERIT; I QVODVE EI QVI PROMVLGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OBROGAVIT, OB EAM REM POENAE, MVLTAEVE SIT 2 E. H. L. N. R. atque hoc in illis Tribunis pleb. non lædebat. lege enim collegii sui non tenebantur: quo major est suspicio maliciæ alicujus; cùm id, quod ad ipsos nihil pertinebat, erat autem contra me, scripserunt: ut novi Tribuni pleb. si essent timidiores, multo magis sibi eo capite utendum putarent. neque id à Clodio prætermissum est. dixit enim in concione A. D. III Non. Nov. hoc capite designatis Tribunis pleb. præscriptum esse, quid liceret: tamen, in lege nulla esse ejusmodi caput, te non fallit. quod si opus esset, omnes in abrogando uterentur. 3 Ut Ninnium, aut ceteros fugerit, investiges, velim: &, quis attulerit; &, quare octo Tribuni pleb. ad Senatum de me referre non dubitarint; 4 (sitne quòd observandum illud caput non putabant) iidem in abrogando tam 5 cauti fuerint, ut id metuerent, soluti cùm essent; quod ne iis quidem, qui lege tenentur, est curandum. id caput sanè nolim novos Tribunos pleb. ferre: sed perferant, modò quidlibet. uno capite, quo revocabor, (modo res conficiatur) ero contentus. Jam dudum pudet tam multa scribere. vereor enim, ne re jam desperata legas; ut hæc mea *diligentia* miserabilis tibi, aliis irridenda videatur. sed si est aliquid in spe, vide legem, quam T. Fadio 6 scripsit Visellius: ea mihi perplacet. nam Sextii nostri, quam tu tibi probari scribis, mihi non placet. Tertia est epistola prid. Id. Novemb. data: in qua exponis prudenter & diligenter, quæ sint, quæ rem distinere videantur, de Crasso, de Pompejo, de ceteris. quare oro te, ut, si qua spes erit, posse studiis bonorum, auctoritate, multitudine comparata rem confici, des operam, ut uno impetu perfringatur; in eam rem incumbas, ceterosque excites. sin, ut ego perspicio cum tua conjectura, tum etiam mea, spei nihil est; oro obtestorque te, ut Quintum fratrem ames, quem ego miserum miserè perdidi; neve quid eum patiare gravius consulere de se, quàm expediat sororis tuæ filio; meum Ciceronem, cui nihil misello relinquo præter *invidiam & ignominiam nominis mei*, tuere, quoad poteris; Terentiam, unam omnium ærumnosissimam, sustentes tuis officiis. Ego in Epirum proficiscar, cùm primorum dierum nuntios excepero. Tu ad me, velim, proximis litteris, ut se initia dederint, perscribas. Dat. prid. KAL. Decemb.

CICERO ATTICO, S.

24 ANTEA, cùm ad me scripsisses, vestro consensu 7 Consulum provincias ornatas esse; etsi verebar, quorsum id casurum esset, tamen sperabam vos aliquid aliquando vidisse prudentius: posteaquam mihi & dictum est, & scriptum, vehementer consilium vestrum reprehendi, sum graviter commotus; quòd illa ipsa spes exigua, quæ erat, videtur esse sublata. nam si Tribuni pleb. nobis succensent, quæ potest spes esse? ac videntur jure succensere: cùm & expertes consilii fuerint, qui causam nostram susceperant; & nostra concessione omnem vim sui juris amiserint: præsertim cùm ita dicant, se nostra causa voluisse suam potestatem esse de Consulibus ornandis, non ut eos impedirent, sed ut ad nostram causam adjungerent. nunc si Consules à nobis alieniores esse velint, posse id liberè facere; sin vellent nostra causa, nihil posse se invitis. Nam quod scribis; ni ita nobis placuisset, illos hoc idem per populum assecuturos fuisse; invitis Tribunis pleb. fieri nullo modo potuit. ita vereor, ne & studia Tribunorum amiserimus: &, si studia maneant, vinclum illud adjungendorum Consulum amissum sit. Accedit aliud non parvum incommodum, quòd gravis illa *opinio*, ut quidem ad nos perferebatur Senatum nihil decernere ante, quàm de nobis actum esset, amissa esse; 8 præsertim in ea causa, quæ non modo necessaria non fuit, sed etiam inusitata ac nova. neque enim umquam arbitror ornatas esse provincias designatorum; ut, cùm in hoc illa constantia, quæ erat mea causa suscepta, 9 imminuta sit, nihil jam possit non decerni. 10 iis, ad quos relatum est, amicis placuisse, 11 non mirum est. erat enim difficile reperire, qui contra tanta commoda duorum consulum *palam sententiam diceret*. fuit omnino difficile non obsequi, vel amicissimo homini, Lentulo, vel Metello, qui simultatem humanissimè deponeret. sed vereor, 12 ne hos tamen tenere potuerimus; Tribunos pleb. amiserimus. hæc res quemadmodum ceciderit, & tota res quo loco sit, velim ad me scribas; & ita, ut instituisti. nam ista VERITAS, etiam si jucunda non est, mihi tamen grata est. Dat. IV. ID. Decemb.

CICERO ATTICO, S.

POST 13 tuum à me discessum litteræ mihi Roma *allatæ* sunt: ex quibus 14 perspicio nobis in hac calamitate tabescendum esse: neque enim, (sed bonam in partem accipies) si ulla spes 15 salutis nostræ subesset, tu, pro tuo amore in me, hoc tempore discessisses. sed ne ingrati, aut ne omnia velle nobiscum unà interire videamur, hoc omitto. illud abs te peto, des operam, id quod mihi affirmasti, ut te ante KAL. JAN. ubicumque erimus, sistas.

CICERO ATTICO, S.

LITTERAE mihi à Quinto fratre cum S. C. quod de me 26
est factum, allatæ sunt. mihi in animo est, legum lationem exspectare; & si obtrectabitur, utar auctoritate Senatus, & POTIVS vita, quàm patria, carebo. Tu, quæso, festina ad nos venire.

CICERO ATTICO, S.

EX tuis litteris, & ex rei ipsa nos funditus perisse video. 27
Te oro, ut, quibus in rebus mei tui indigebunt, nostris miseriis ne desis. ego te, ut scris, 16 citò videbo.

M. TVL-

---

1. *Quodve ei.*] Hæc est Man. conjectura, (pro eo quod erat antea, *quod, vel qui*) & Dec. lectio; qua restituuntur duæ illæ voces, *abrogare*, & *obrogavit*.

2. *E. H. L. N. R.*] Ita primus emendavit Anton. Augustin. quem secuti sunt postea Faërnus, Manutius, Vesinus, & Lambinus.

3 *Ut Ninnium.*] Victorius & alii cum sequuti, ita restituerunt. Vulg. *Nunnium*, vel *Mummium*.

4. *Sitne quod observandum.*) Hujus ulceris curatio, debetur Decurt. Junius laudat & mss. suos ferme ei respondere ait; tantum adhibet vocula *an*, post verbum *putabant*, vulg. *sive quod*. unde Manutius corrigebat, *si enim quoad*, quam correctionem sequitur Lambinus: sed pronomini *iidem* præponit ad verbum *sint*.

5. *Cauti fuerint.*) Vulg. *fuerunt*.

6. *Scripsit Visellius.*) Abest à Decurt. nota T. & Manutius antea conjecerat legendum *C. Visellius*, non *T. Visellius*.

7. *Coss. provincias.*) Sic omnes mss. Palatini: vulgg. *Consulares*.

8. *Præsertim in ea causa.*) Vocem, *in*, expungi vellet Junius.

9. *Imminuta sit.*) *Immutata sit*, habent veteres libri Vrsini & ita legebat Faërnus.

10. *Iis ad quos.*) Vulg. *jam his ad quos*.

11. *Mirum est.*] Vulg. *mirum sit*.

12. *Ne hos tamen tenere.*] Vulg. *ne hos cum tenere*.

13. *Tuum à me discessum.*] Suspicatur Manutius abundare, *à me*.

14. *Perspicio.*] Vulg. *prospicio*.

15. *Salutis nostræ.*] *Salutis nostris*, est in vulg.

16. *Citò videbo.*] Junius cum vulgo hic servari malit verba quæ in Tornæs. aliisque desunt; *plura non scribo, vera ut valeas*.

1. *Sequestra*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARUM LIBER QVARTVS, AD ATTICVM.

CICERO ATTICO, S.

1 CUM primùm Romam veni, fuitque, cui rectè ad te litteras darem, nihil prius faciendum mihi putavi, quàm ut tibi absenti de reditu nostro gratularer. 1 cognoram enim, (ut vere scribam) te in consiliis mihi dandis nec fortiorem, nec prudentiorem, quàm me ipsum: 2 nec etiam pro præterita mea in te observantia, nimium in custodia salutis meæ diligentem, eundemque te; qui primis temporibus erroris nostri, aut 3 potiùs furoris particeps, & 4 falsi timoris socius fuisses, acerbissimè *discidium* nostrum tulisse, plurimumque operæ, studii, diligentiæ, laboris ad conficiendum reditum meum contulisse. itaque hoc tibi vere affirmo, in maxima lætitia, & exoptatissima gratulatione unum ad cumulandum gaudium conspectum, ut potiùs complexum mihi tuum defuisse; quem semel nactum numquam dimisero: ac, nisi etiam *prætermissos fructus* tuæ suavitatis præteriti temporis omnes exegero, profecto hac restitutione fortunæ me ipse non satis dignum judicabo. Nos adhuc in nostro statu, quod difficillimè recuperari posse arbitrati sumus, splendorem nostrum illum forensem, & in Senatu auctoritatem, & apud viros bonos gratiam magis, quam optaramus, consecuti sumus. in re autem familiari, quæ quemadmodum fracta, dissipata direpta sit, non ignoras, valde laboramus: tuarumque non tam facultatum, quas ego *nostras esse judico*, quam consiliorum ad colligendas & constituendas reliquias nostras indigemus. nunc, etsi omnia aut scripta esse à tuis arbitror, aut etiam nuntiis, ac rumore perlata; tamen ea inscribam brevi, quæ te puto potissimum ex meis litteris velle cognoscere. Pridie Nonas Sext. Dyrrhachio sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis. Brundisium veni Nonis Sext. ibi mihi Tulliola mea fuit præsto natali suo ipso die, qui casu idem natalis erat & Brundisinæ coloniæ, & tuæ vicinæ Salutis. quæ res animadversa à multitudine, summa Brundisinorum gratulatione celebrata est. ante diem VI. ID. Sext. 5 cognovi, cùm Brundisii essem, litteris Quinti fratris, mirifico studio omnium ætatum atque ordinum; incredibili concursu Italiæ, legem comitiis Centuriatis esse perlatam. 6 inde à Brundisinis honestissimis ornatus, iter ita feci, ut undique ad me *cum gratulatione* legati convenerint. ad urbem ita veni, ut nemo illius ordinis homo nomenclatori notus fuerit; qui mihi obviam non venerit, præter eos inimicos, 7 quibus id ipsum non liceret aut dissimulare, aut negare. Cùm venissem ad portam Capenam, gradus templorum ab infima plebe completi erant: à qua plausu maximo cùm esset mihi gratulatio significata; similis & frequentia, 8 & plausus me usque ad Capitolium celebravit: in foroque, & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit postridie in Senatu, quì fuit dies NON. Septemb. Senatui gratias egimus. eo biduo cùm esset annonæ summa caritas, & homines ad theatrum primo, deinde ad Senatum concurrissent, impulsu Clodii; mea opera frumenti inopiam esse clamarent; cùm per eos dies Senatus de annona haberetur; & ad ejus procurationem sermone non solum plebis, verùm etiam bonorum Pompejus vocaretur, idque ipse cuperet; multitudoque à me nominatim, ut id decernerem, postularet; feci; & accuratè sententiam dixi; cùm abessent Consulares, quòd *tuto* se negarent posse sententiam dicere, 9 præter Messallam & Afranium. factum est s. c. in meam sententiam, ut cum Pompejo ageretur, ut eam rem susciperet, lexque ferretur: quo s. c. recitato 10 cùm continuo, more hoc insulso & novo, plausum, meo 11 nomine recitando, dedisset; 12 habui concionem: omnes magistratus præsentes, præter unum Prætorem, & duos Tribunos pleb. dederunt. postridie Senatus frequens, & omnes Consulares nihil

Pompejo

1. *Cognoram enim (ut verè scribam) te in consiliis mihi dandis, &c.*] Totum hunc orationis ambitum, aliter legit & distinguit Iunius, ex variarum lectionum de mss. Palat. comparatione; *Cognoram enim (ut verè scribam) te in consiliis mihi dandis nec fortiorem, nec prudentiorem quemquam; me ipsum vero, etiam pro præterita mea in te observantia, nimium in custodia salutis meæ diligentem: eundemque te, qui primus temporibus erroris nostri de potius furoris particeps, & falsi timoris socius fuisses, acerbissimè discidium nostrum tulisse.*

2. *Nec etiam pro præterita mea in te observantia nimium, in custodia, &c.*] Bosius expressè scripsit, Decurt. *pro præterita mea*; cujus lectionis vestigia licet perturbata, in hunc modum exstant in Tornæs. *propter eam eam in te observantiam.* Alia autem est librorum nonnullorum lectio. Lambinus, vulgata lectione offensus, tùm ab uno codice Memoniano admonitus atque adductus, in quo scriptum est, *propterea tuæ*: fic legit; *nec etiam pro tuæ tua.* Cæterus pro *nimium*, reponit *minime*, quod primùm in *nimis*, deinde fuerit in *nimium* depravatum. vulgata lectio sic se habet, *nec etiam propter suam in me observantiam, nimirum in custodia salutis meæ diligentem.*

3. *Potius furoris.*] Sic emendavit Erieus Stephanus, & rectè, nec dubitat Manutius, quin ita legendum sit, vulg. *rerius.*

4. *Falsi timoris.*] Ex antiquo libro & ex historia sic legit Vrsinus, quod etiam Lambinus ex longè optimo ms. suspicatus est, in quo erat *falsi metûs*: vulg. *falsi rumoris.*

5. *Cognovi, cum Brundisii essem.*] Tria postrema vocabula, quæ prius ex Tornæsiano restituerat Lambinus, à Bosio in Decurtato & Crusellino, quamvis abessent à vulgatis, noluit in sua editione desiderari.

6. *Inde à Brundisinis honestissimis ornatus.*] *Honestissimè*, legit ex veteribus libris Faërnus. Gulielmus conjiciebat, *honestissimis S. C. ornatus*, id est, *senatus consultis.*

7. *Quibus id ipsum non liceret.*] Iunius ex mss. Palat. legit, *quibus id ipsum se inimicos esse vt.*

8. *Et plausus me usque ad Capitolium celebravit: in foroque & in ipso Capitolio.*] Alia est vulgi distinctio, *& plausus me usque ad Capit. celebravit. In foro & in ipso Capitolio.*

9. *Præter Messallam & Afranium.*] Hæc est Victorii restitutio, cujus in antiquiori erat *Æranium*; unde, ut etiam ex historia conjecit legendum *Afranium*, antea legebatur *Geranium.*

10. *Cum continuo.*] Bosius lectionem Decurtati vulgatæ prætulit, hoc est pro *cunis* excudendum curavit *continuo.*

11. *Nomine recitando.*] Vulg. *nomine inrecitando.*

12. *Habui concionem: omnes magistratus.*] *Quam*, ex mss. addit Vrsinus: *habui concionem, quam omnes magistratus.*

1. *Alterum*

Pompejo postulanti negarunt. ille legatos quindecim cùm postularet, me principem nominavit; & ad omnia me *alterum sè* fore dixit. legem Consules conscripserunt, qua Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur; 1 alteram Messius, qui omnis pecuniæ dat potestatem, & adjungit classem & exercitum, & majus imperium in provinciis, quàm sit eorum, qui eas obtineant. illa nostra lex Consularis nunc modesta videtur, hæc Messii non ferenda. Pompejus illam velle se dicit, familiares hanc Consulares, duce Favonio, fremunt; nos tacemus, & ego magis, quòd de domo nostra nihil adhuc Pontifices respõderant. qui si sustulerint religionem, aream præclaram habebimus; superficiem Consules ex s. c. æstimabunt: sin aliter, demolientur; suo nomine locabunt; rem totam æstimabunt. Ita sunt res nostræ, *ut in secundis, fluxæ; ut in adversis, bonæ.* In re familiari valde sumus, ut scis, perturbati. præterea sunt quædam domestica, quæ litteris non committo. Quintum fratrem, insigni pietate, virtute, si de præditum, sic amo, ut debeo. Te exspecto; & oro, ut matures venire; eoque animo venias, ut me tuo consilio egere non sinas, *alterius vitæ quoddam initium ordimur.* jam quidam, qui nos 2 absenteis defenderunt, incipiunt præsentibus occultè irasci; aperte invidere. vehementer te requirimus.

CICERO ATTICO, S.

2 SI forte ratiùs tibi à me, quàm à ceteris, litteræ redduntur; peto à te, 3 ut id non modò negligentiæ meæ, sed occupationi quidem tribuas: quæ etsi summa est, tamen nulla esse potest tanta, ut interrumpat *iter amoris* nostri & officii mei. nam ut veni Romam, iterum nunc sum certior factus, esse, cui darem litteras. itaque has alteras dedi. prioribus tibi declaravi, adventus noster qualis fuisset, & quis esset status, atque omnes res nostræ quemadmodum essent, *ut in secundis, fluxæ, ut in adversis, bonæ.* 4 Post illas datas litteras, secuta est summa contentio de domo. diximus apud Pontifices pridie KAL. Octobres. acta res est accurate à nobis: 5 & si umquam in dicendo fecimus aliquid, aut etiam si umquam alias fuimus, tum profectò 6 *dolor* & magnitudo vim quandam nobis dicendi dedit. 7 itaque oratio juventuti nostræ deberi non potest: quam tibi, etiam si non desideras, tamen mittam cito. Cùm pontifices decrevissent. ita, SI NEQVE POPVLI IVSSV, 8 NEQVE PLEBIS SCITV, QVI SE DEDICASSE DICERET, NOMINATIM EI REI PRAEFECTVS ESSET, NEQVE POPVLI IVSSV, AVT PLEBIS SCITV ID FACERE IVSSVS ESSET; VIDERI, POSSE SINE RELIGIONE 9 EAM PARTEM AREAE MI RESTITVI; mihi facta statim est gratulatio. 10 nemo enim dubitabat, quin domus nobis esset adjudicata. tum subito ille in concionem ascendit, quam Appius ei dedit. nuntiat 11 inani populo, Pontifices secundùm se decrevisse; me autem vi conari in possessionem venire. hortatur, ut se, & Appium sequantur, & suam Libertatem ut defendant. hic cùm etiam illi infimi partim admirarentur, partim irriderent hominis amentiam; ego statueram illuc non accedere, nisi cùm Consules ex s. c. porticum Catuli restituendam locassent. KAL. Octob. habetur Senatus frequens. adhibentur omnes Pontifices, qui erant Senatores: à quibus Marcellinus, qui erat cupidissimus mei, sententiam primus rogatus, quæsivit, quid essent in decernendo secuti. tum 12 M. Lucullus de omnium collegarum sententia respondit, religionis judices Pontifices fuisse, legis Senatum: se, & collegas suos de religione statuisse, in Senatu de lege statuturos. quisque horum, loco sententiam rogatus, multa secundùm causam nostram disputavit. cùm ad Clodium ventum est, *cupiit diem consumere:* neque ei finis est factus: sed tamen, cùm horas tris ferè dixisset, odio & strepitu Senatus coactus est aliquando perorare. cùm fieret s. c. in sententiam Marcellini; omnibus *præter unum* assentientibus, 33 Serranus intercessit. de intercessione statim ambo Consules referre cœperunt. cùm sententiæ gravissimæ dicerentur; Senatui placere, mihi domum restitui: porticum Catuli locari; auctoritatem ordinis ab omnibus magistratibus defendi; 14 si quæ vis esset facta, Senatum existimaturum, ejus opera factum esse, qui s. c. intercessisset: Serranus pertimuit; & Cornicinus ad suam veterem fabulam rediit: abjecta toga, se ad genu pedes abjecit. ille nostem sibi postulavit: non concedebant. reminiscebantur enim KAL. Jan. 15 vix tamen sibi de mea voluntate concessum est. postridie s. c. factum est id, quod ad te misi. deinde Consules porticum Catuli restituendam locarunt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti libentissimis omnibus. nobis superficiem ædium Consules de consilii sententia æstimarunt H S vicies; cetera valde *illiberaliter*; Tusculanam villam quingentis millibus; Formianum H-S ducentis quinquaginta millibus: quæ æstimatio non modò vehementer ab optimo quoque, sed etiam à plebe reprehenditur. dices, quid igitur causæ fuit? dicunt illi quidem, pudorem meum; quod neque negarim, neque vehementiùs postularim. sed non est id. nam hoc quidem etiam profuisset. verùm iidem, mi T. Pomponi, iidem inquam illi, quos ne tu quidem ignoras, qui mihi *pinnas inciderant, nolunt easdem renasci*: sed, ut spero, jam renascuntur. tu modò ad nos veni: quod vereor ne tardius interventu Varronis tui nostrique facias. Quoniam acta quæ sint habes: de reliqua nostra cogitatione cognosce. Ego meâ Pompejo legari ita sum passus, ut nulla re impedirer, 16 quod ne, si vellem, mihi esset integrum, aut, si comitia Censorum proximi Consules haberent, petere posse, aut *votivam legationem* sumsisse 17 prope omnium fanorum, lucorum. sic enim

---

1. *Alteram Messius.*] Vulgò *Messinius.* scribit autem ex numis Vrsinus, *Mescinius*, notatque in quibusdam mss. libris pro *Mescinius*, legi hic *Messalla*, & paulo post, *hæc non ferenda, sine nomine Messinii.* Vrsini lectionem confirmant Manutius & Lambin. quorum hic testatur codices Memmianos habere, *Messalla usque.*

2. *Absentis.*] Vulg. *absenies.*

3. *Ut id non modò negligentiæ.*] Victorius alteram negationem addidit hoc exemplo, *ut id non modò non negligentiæ meæ*, quo pacto legitur in plerisque libris excusis: sed Bosius asserit ab omnibus suis antiquis abesse alterum, *non.*

4. *Post illas datas litteras.*] In vulgatis deest vox hæc *litteras.*

5. *Si unquam.*] Vulgata *nunquam.*

6. *Dolor & magnitudo.*] Vulgo *doloris magnitudo.* Gulielmius divinabat. *dolor & vis magnitudo.*

7 *Itaque oratio juventuti nostræ deberi non potest.*] Restitutio hæc Victorio debetur, in cujus ms. scriptum erat, *Itaque oratio jubent uti, nostra debere non potest*: idem etiam legi in Tornæs. asserit Lamb. cui hæc emendatio probatur. passus legebatur, *Itaque oratio jubet, ut in nostra fortunæ casu, &c.*

8. NEQVE PLEBIS SCITV.] Bosius ex Decurtato & Tornæsiano reposuit, *neque plebis scitu is qui se dedicasse diceret*; & mox, *aut plebis scitu id facere jussus esset.* vulg. PLEBIS CITO.

9. EAM *partem areæ mi restitui.*] Sic in mss. legi adnotat Vrsinus, ut fortasse ei videatur legendum, *M. T. restitui.*

10. *Nemo enim dubitabat.*] Sic legit Manut. vulg. *dubitat.*

11. *Inani populo.*] Perspicuè sic legebatur in Decurtato, vulgatam autem lectionem, *jam populo*, quæ etiam exstat in Tornæsiano, vitiosam asserit Bosius.

12. *M. Lucullus.*] *M.* deest in vulg.

13 *Serranus.*] *Seranus* unico, *r*, scribendum censet Vrsinus, licet inquit, in veteribus numis *Aurelia* gentis inveniatur, *Seranus.*

14. *Si qua vi esset facta.*] Iunius ex duobus mss. Palatin. *si qua ei vis* Vulg. *si qua vis.*

15 *Vix tamen sibi.*] *Sibi*, delet Faërnus.

16 *Quod ne si vellem.*] Liber Tornæs. *quod nisi vellem*: Scidæ, *quod ne si vellem*; quam lectionem sequitur Bosius. Vulg. *quin, si vellem.*

17. *Prope omnium fanorum, lucorum.*] Sic legi debet ut est in Decurtato, & Crusellino, & vox, *sacrorum*, iisdem auctoribus delenda. Victorius testatur legi in mss. *prope omnium fanorum sacrorum*, in impressis autem codicibus *prope omnium fanorum, ac sacrorum lucorum.*

1. *Nostra*

enim 1 nostræ rationes postulabant. sed volui meam potestatem esse vel petendi, vel ineunte æstate exeundi: &, interea me esse in oculis civium, de me optimè meritorum, non alienum putavi. Ac forensium quidem rerum hæc nostra consilia sunt: domesticarum autem valde impedita. Domus ædificatur. scis, quo sumptu, qua molestia 2 reficiatur. Formianum, quod ego nec relinquere possum, nec videre. Tusculanum proscripsi: suburbano non facile careo. amicorum benignitas exhausta est in ea re, quæ nihil habuit præter dedecus: quod sensisti tu absens; præsentes, quorum studiis ego, & copiis, si esset per meos defensores licitum, facile essem omnia consecutus. quo in genere nunc vehementer laboratur. Cetera, quæ me sollicitant, *ρυσικώτερα* sunt. amamur à fratre, 4 & à filio. te exspectamus.

CICERO ATTICO, S.

5 HAVERE te certò scio, 6 cùm sciam, quid hîc agatur, 7 tum mea à me sciri; non quo certiora sint ea, quæ in oculis omnium geruntur, si à me scribantur, quàm cùm ab aliis aut scribuntur tibi, aut nuntiantur; verùm ut perspicias ex meis litteris, 8 quo animo ea feram, quæ geruntur: & qui sit hoc tempore aut mentis meæ sensus, aut omnino vitæ status. Armatis hominibus ante diem tertium NON. Novemb. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catuli, quæ ex s. c. Consulum locatione reficiebatur. & *ad tectum* pænè pervenerat. Quinti fratris domus primò fracta conjectu lapidum ex area nostra, deinde *inflammata* jussu Clodii, inspectante urbe, conjectis ignibus, magna querela & gemitu, non dicam bonorum omnium, qui, nescio, an ulli sint, sed planè hominum omnium ille 9 vehemens fuere: 10 post hunc furorem nihil nisi cædem inimicorum cogitare; vicatim ambitre, servis apertè spem libertatis ostendere. etenim antea, cùm 11 judicium nolebat, habebat ille quidem difficilem, 12 manifestamque causam, sed tamen causam: id poterat infitiari; poterat in alios derivare; poterat etiam aliquid jure factum defendere. post has ruinas, incendia, rapinas, *desertus à suis*, vix jam decimum designatorem, vix Gellium retinet: servorum consiliis utitur; videt, si omneis, quos vult, palam occiderit, nihilo suam causam difficiliorem, quàm adhuc sit, in judicio futuram. itaque ante diem tertium Idus Novemb. 13 cùm sacra via descenderem, insecutus est me cum suis. clamor, lapides, fustes, gladii, hæc improvisa omnia. discessimus in vestibulum 14 Tertii Damionis. qui erant mecum, facilè operas aditu prohibuerunt. ipse occidi potuit. sed ego *dicta* curari incipio: chirurgiæ tædet. ille omnium vocibus cùm se non ad judicium, sed ad supplicium præsens 15 trudi videret, omneis Catilinas, Acidinos postea reddidit. nam 16 Milonis domum, eam quæ Germalo, pridie Idus Novemb. expugnare & incendere ita conatus est, ut palam hora v. cum scutis homines, eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. ipse domum P. Sullæ pro castris sibi ad eam impugnationem sumserat. tum ex Anniana Milonis domo 17 Q. Flaccus eduxit viros acreis; occidit homines ex omni latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupivit, 18 sed illæ se interiora in ædium Sullæ se. in senatu postridie Idus (domi Clodius) egregius Marcellinus, omnes acres. Metellus calumnia dicendi tempus exemit, adjuvante 19 Oppio, etiam hercule familiari tuo; 20 de cujus constantia, inviæ tuæ verissimæ litteræ. Sestius furere. ille postea, si comitia sua non fierent, urbi minari; proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam arcæ, incendiorum, periculi mei, judicio complecteretur, eaque omnia comitiis anteferret: proscripsit, ne per omnes dies comitialeis *de cælo servaturum*. conciones turbulentæ Metelli, temeritæ Appii, furiosissimæ Publii. hæc tamen summa; nisi 21 Milo in campum obnuntiasset, comitia futura. ante diem XII. Kal. Decemb. 22 Milo media nocte cum magna manu in campum venit. Clodius, cùm haberet fugitivorum 23 delectas copias, in campum ire non est ausus. Milo permansit ad meridiem mirifica hominum lætitia, summa cum gloria. contentio fratrum trium turpis, fracta vis, contemptus furor. Metellus tamen postulat, ut sibi postero die in foro obnuntietur: nihil esse, quod in campum nocte veniretur: se hora prima in comitio fore. itaque 24 ante diem XI. KAL. in comitium Milo de nocte

1. *Nostræ rationes.*] Ex glossemate additum fuerat in vulgato, *utilitates meæ*; quod rectè aberat à Decurtato.

2. *Reficiatur.*] Vulg. *reficitur.*

3. *Quod sensisti tu absens*; *præstatur.*) Deesse videtur Vrsino verbum, *sensere* ut integra lectio sit, *præsentes sensere ii.* Bosius autem nihil addendum putat ὁσοι ἦσαν, *fuerunt.*

4. *Filio.*) Vulg. *filia.*

5. *Habere te certò scio.*) Decrat hic provocabulum *te*, quod ex Dec. & Crus. restituit Bos. vulg. *habere.*

6. *Cùm sciam.*) Vulg. *tum sciam.*

7. *Tum mea à me.*] *Mea*, quod auctoribus Dec. & Crus. reposuit Bos. ut etiam ex Torn. Lamb. deest in vulg.

8. *Quo animo.*] Vulg. *quomodo.*

9. *Vehemens fuere.*] Memm. cod. sic habere ut & eos quibus usus est Mat. & Torn. testatur Lamb. non ut vulgati, *fuerre.*

10. *Post hunc furorem.*] Vulg. *post hunc vere furorem.*

11. *Judicium nolebat.*) Sic habere suos veteres omnes testatur Lamb. cui Man. lectio *nihil annon* improbatur, sed tamen conjicit legendum, *nisi labat.*

12. *Manifestamque causam.*) Pantagat. corrigit, *immanis festamque.*

13. *Cùm sacra via descenderem.*] Hanc esse omnium antiquorum excusorumque codicum lectionem, Aldino excepto, qui, *descenderem*, habet; testatur Vict. priorem lectionem conjectura ita emendaverat Lambin. quam postea Memm. codd. & Torn. auctoritate reperit confirmatam.

14. *Tertii Damionis.*) Vulg. *M. Tertii Damionis.*

15. *Trudi videret.*) Vict. testatur omnes mss. codices habuisse, *videri videri*, unde Pantagat. conjecit legendum, *videri videret.*

16. *Milonis domum, eam quæ Germalo.*] Hæc est conjectura Torn. quam, veri simam putat Bos. adduciturque etiam antiqua lectione Decurtii quamquam depravata, quæ ita se habet, *Geranis* Vulgò legebatur *mea Ceranie*, vel *in Ceramio*, sed præpositionem *in*, neque Cavalc. liber habet neque Bessar. *Ceramis* autem uterque, sed quid sibi velit hæc vox, ignorat Man. conjicitque legendum *in Germalo*, qui dam legunt *domum utramque in Germalo*: Malasp. legebat *in Carinis*. Lambin. *domum eam quæ est in Germalo.*

17. *Q. Flaccus eduxit viros acreis; occidit homines.*) Fulviani mss. habent, *Q. F. e. v. ac treis occidit homines.*

18. *Sed illæ se interiora in ædium Sullæ se. In Senatu postridie Idus (domi Clodius) egregius Marcellinus, omnes acres.*] Reposuit Bosius ex fide Decurtati, *illæ* pro *ille se*; & , *interiora in ædium*, pro *interiorem ædium*, & *Sullæ se*, pro *Syllæ se.* Cavalcantis liber, *ille ex interiorem ædium fillæ se.* Bessarionis, *ille interiorem ædium fyllæ se*, testanturque viri docti, verbum *abdidit*, in nullo veterum librorum reperiri, unde conjecit Man. *ille se in interiora ædium Syllæ*: ut subaudiatur *prorupit*, vel *abdidit*, quod probatur Lamb. Pantag legebat, *sed ille exsit tumultu in domum Syllæ se. In Senatu postridie Idum idem Clodius.* Sum. nisi. Palatinor. omnium quos videre contigit optimum, sic habere testatur: *Sed ille ex interiore abdim ædium prosilit. Sulla in Senatum postridie, &c.* indeque conjicit legendum, *sed ille se in interiore abdidit. Idibus prosilit. Sulla in Senatum postridie Idus: domi Clodius egregius Marcellinus, &c.* vulgò sic legitur, *sed ille se in interiorem partem ædium abdidit. Sulla se in senatu, postridie Id. domi Clodius egregius Marcellinus, omnes acres.*

19. *Oppio.*] Potius crediderit Man. legendum *Appio.*

20. *De qu. constantia inviæ tuæ verissimæ litteræ.*] Sic excudendum curavit Bos. ex Dec. Faën. emendat, *de cujus constantia viri, tuæ verissimæ litteræ, &c.* Pantag. totum locum ad hunc modum legit. *cujus constantia mutante, verissimæ litteræ fratris furere ille postea, &c.* vulg. *de cujus constantia, viri nunc, tuæ veris ma littera.*

21. *Milo in campum obnuntiasset.*] Fulv. legit *in campo*, vulgari alii, *Milonem C. Appium obnuntiasse.*

22. *Milo media nocte.*] Vulg *Milo ante mediam noctem.*

23. *Delectas copias.*] Placet Vrsino ut legatur *delectas* pro *dejectas.* Vidit id quoque Lamb. sed, *dejectas* retinet.

24. *Ante diem XI. Kal.*] Post Kalend. additur in vulg. *Ianuar.* quam vocem in Dec. non reperit Bosius, & adulterinam esse jamdudum docuit Man.

venit. Metellus cum prima luce furtim in campum itineribus prope deviis currebat: assequitur inter lucos hominem Milo; obnuntiat. ille se recepit, magno & turpi Q. Flacci convicio. ante diem X. KAL. nundinæ. concio biduo nulla. ante diem VIII, hæc ego scribebam, hora noctis nona. Milo campum jam tenebat. Marcellus candidatus ita stertebat, ut ego vicinus audirem. Clodii vestibulum vacuum sanè mihi nuntiabatur. 1 paucis pannosis linea lanterna. meo consilio omnia illi fieri querebantur, ignari quantum in illo heroe esset animi, quantum etiam consilii. miranda virtus est. nova quædam divina mitto. sed hæc summa est. comitia fore non arbitror. 2 reum Publium, nisi ante occisus erit, fore à Milone puto. 3 si se ut it urbe jam obtulerit, occisum iri ab ipso Milone video. non dubitat facere; præ se fert; casum illum nostrum non extimescit. numquam enim cujusquam invidi, & perhadi consilio est usus: nec inerti nobili crediturus. Nos animo duntaxat vigemus, etiam magis, quàm cum florebamus: re familiari comminuti sumus. 4 Quinti fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus esset, illo recusante, subsidiis amicorum respondemus. quid consilii de omni nostro statu capiamus, te absente nescimus. quare appropera.

CICERO ATTICO, S.

4 PERJUCUNDUS mihi Cincius fuit ante diem tertium Kalend. Feb. ante lucem. dixit enim mihi te inesse in Italia, seseque ad te pueros mittere: quos sine meis litteris ire nolui: 5 quo haberem, quod tibi, præsertim jam prope præsenti, scriberem: sed ut hoc ipsum significarem, mihi tuum adventum suavissimum exspectatissimumque esse. quare advola ad nos, eo animo, ut nos ames, te amari scias. cetera coram agemus. hæc properantes scripsimus. quo die venies, utique cum tuis apud me sis. perbellè feceris, si ad nos veneris. 6 offendes designationem Tyrannionis mirificam in librorum meorum bibliothecam; quorum reliquiæ multo meliores sunt, 7 quàm putaras. etiam 8 vellem mihi mittas de tuis librariolis duos aliquos, quibus Tyrannio utatur glutinatoribus, ad cetera administris: iisque imperes, ut sumant membranulam; ex qua indices fiant, quos vos Græci, ut opinor, 9 συλλάβους appellatis. Sed hæc, si tibi erit commodum. ipse verò utique fac venias, si potes in his locis adhærescere, & Piliam adducere, ita enim & æquum est, & cupit Tullia. 10 Mediusfidius ne tu emisti 11 λόχον præclarum. gladiatores audio pugnare mirificè. si locare voluisses, duobus his muneribus liberasses. Sed hæc posteriùs tu. fac venias, & de librariis, si me amas, diligenter.

CICERO ATTICO, S.

AIN tu? an me existimas abullo malle mea legi probarique, quàm à te? cur igitur cuiquam misi prius? urgebar ab eo, ad quem misi, & non habebam exemplar. quid? etiam (dudum enim *circumrodo*, quod devorandum est) subturpicula mihi videbatur esse παλινῳδία. sed valeant recta, vera, honesta consilia. non est credibile, quæ sit perfidia in istis principibus, ut volunt esse, & ut essent, si quicquam haberent fidei. senseram, noram, inductus, relictus, *projectus ab iis*: tamen hoc erat in animo, ut cum iis in republica consentirem. iidem erant, qui fuerant. vix aliquando te auctore respivi. dices, ea te monuisse, suasisse, quæ facerem; non etiam ut scriberem. ego mehercule necessitatem volui imponere hujus novæ conjunctionis; ne qua mihi liceret labi ad illos, qui etiam tum, cùm misereri mei debent, non desinunt invidere. sed tamen modici fuimus 13 ὑποθέσεσι, ut scripsi. etimus uberiores, si & ille libenter accipiet, 14 & hi subringentur, qui villam me molestè ferunt habere, quæ Catuli fuerat. 15 à Vettio me emisse non cogitant; qui domum negant oportuisse me ædificare, vendere ajunt oportuisse. sed quid ad hoc? si, quibus sententiis dixi, quod & ipsi probarent, lætati sunt tamen me contra 16 Pompeji voluntatem dixisse? finis; & quoniam, qui nihil possunt, ii me nolunt amare; demus operam, ut ab iis qui possunt, diligamur. dices: vellem jam pridem. 17 scio te voluisse; & me *asinum germanum* fuisse. sed jam tempus est me ipsum à me amari. quando ab illis nullo modo possum. Domum meam quod crebro 18 invisis, est mihi valdè gratum. Viaticum Crassipes præripit. Tu de via rectà in hortos. 19 videtur commodius ad te. postridie scilicet: quid enim tua? sed videbimus. Bibliothecam mihi tui pinxerunt 20 constructione & sittybis. eos velim laudes.

CICE.

---

1. *Paucis pannosis linea lanterna.*] Sic emendavit Bos ut diserte scriptum erat in Dec. Vict. testatur, in vetere suo codice legi, *pauci pannosi, sine alanterna* Lamb. teste quidam legi volunt, *sine lacernis*, dicitque veteres libros ferè omnes, *sine lanterna*, aut *alanterna*. sed mendose: vulgata lectio quam retinet Iun *pauci pannosi sine laterna*.

2. *Reum Publium, nisi ante &c.*) Meliorum codicum auctoritate hunc locum restituit Vict & Lamb. dicit cod. Torn, ut vulgatos habere, *reum Publium nisi ante occisus erit, &c.* sed tamen invitis libris omnibus reponit, *Præf. Publium*, & paulo post, has duas voces, *a Milone*, tamquam alieno loco inculcatas delet. Vict. emendationem ex mss. Pal. retinet Iunius,

3. *Si se ut it urbe.*) Variat hic veterum codicum scriptura. Vict. tradit in antiquo suo ita esse, *si sentitur viam obtulerit*: Torn. sic habet, *si se ut it urbe jam obtulerit*: sicque etiam Dec. & Cruf. Alii legunt, *si se inter viam obtulerit*: alii *si se intra Lanuvium obtulerit*, quomodo Aldus Man. edidit. alii *si se ultro in viam*. Vict. *si se interim obviam obtulerit*, quæ est vulgata lect. o Iun. prox. mè veterem mss. lectionem, & Ciceronis mentem secutus, ut arcessendum curavit, *si se tibi turba jam obtulerit*.

4. *Q. Fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus esset, &c.*) Videtur legendum Vict. *exhaustus sim.* quod & aliis placuisse ait. In alio autem libro se ita hunc locum emendatum vidisse refert: *Quinti fratris tamen liberalitate, pro facultatibus nostris, nam omnino exhaustus ipsum, &c.* quæ lectio placet Iun. si pro, *nam*, legatur, *ne*.

5. *Quo haberem.*) Vulg. *quid haberem*.

6. *Offendes designationem Tyrannionis mirificam, in librorum meorum bibliothecam.*) Vocem, *bibliothecam*, ex ora libri in contextum librorum Ciceronis translatam, secutus veterum librorum auctoritatem, deleri jussit Lamb. Sed aliter distinguit vulgus, *offendes designationem Tyrannionis, mirificam librorum meorum bibliothecam*.

7. *Quam putaras.*] *Quàm putaram?* vulg.

8. *Vellem.*) Vulg. *velim*.

9. Συλλάβους.) Indices.

10. *Mediusfidius ne tu emisti λόχον præclarum.*) Rectè hunc locum emendavit Bos. cum prius pro λόχον, *locum*, haberent editiones. Lamb. cor jecturam Man. sequens, hanc lectionem, ut quæ ferri non posset, rejicit; id est, pro, *ne tu*, legit, *Nemesii*.

11. Λόχον.) Globum, sedecim gladiatorum sive militum.

12. *Aliter tuam me existimas.*) Veterem suum codicem secutus Vict. sic legit; ceterum vocem, *mes*, primus restituit Bos. ex suis mss.

13. Ὑποθέσεσι.) Argumento.

14. *Et hi subringentur.*) Ex cunctis melioribus libris Vict. *subringentur* scripsit, prius legebatur, *& ii subregentur*.

15. *A Vettio me emisse non cogitant.*) Vulg. *aut etiam emisse*.

16. *Pompeji voluntatem dixisse? finis, & quoniam.*) Vocabulum *hoc fuit* in omnibus Bos. legebatur; quare in exemplar retulit: secutus autem est conjecturam Mal. in mutando *Vt sed*, in &.

17. *Scio te voluisse; & me asinum germanum fuisse. Sed jam tempus, &c.*) Reposuit Bos. auctore Dec. *& me asinum germanum fuisse*: Convenienter legi posse putabat Vrsin. *ast nunc geram meram?* Addit se in quodam libro emendatum vidisse, *& me Asyagen germanum fuisse*. Mal. legit, *& me mastigiam germanum fuisse*; quam ejus conjecturam amplectitur Lamb. nihil huic loco aptius aut in corrigendo verecundiùs excogitari posse statuens. Man. locum hunc in illis numerat, quos sine libris antiquis corrigi non posse speratihanc tamen ne nihil dixisse videatur profert ex Alberti Ferri & Beffar. libri lectionem, *voluisse, ast nunc geram manum fuisse*? Mur. liber, *ast nunc germanum fuisse*: ex qua ipse Mur. unius litteræ mutatione. Decurt lectionem expressit. Iun. verò ex mss. Pal. legit, *scio te voluisse; & me: Ast nos germanum fuisse. Iam tempus est me ipsum, &c.* Bosii quidem lectionem non damnat, sed hæc ei anteponenda videtur: vulg. *scio te voluisse, & me, ast non germanum fuisse*.

18. *Invisis.*) Man conjicit *inviset*.

19. *Videtur commodius.*) Aliter distingit Man. *tu de via rectà in hortos, videtur commodius ad te. postridie scilicet quid enim tua?*

20. *Constructione & sittybis.*) Hæc restitutio debetur Vict. in cujus antiquiore erat, *& sittybisset*, ab inepto librario conjunctum, undesine ulla mutatione *& sittybia eos velim, &c.* antea legebatur, *constructione & scribis, eos velim laudes*.

1. *Nas-*

CICERO ATTICO, S.

6 DE Lentulo scilicet sic fero, ut debeo. virum bonum, & magnum hominem, & in summa magnitudine animi multa *humanitate* temperatum perdidimus; 1 nosque malo solatio, sed non nullo tamen, consolamur, quòd ipsius vicem minimè dolemus, 2 non ut Saufejus & vestri; immò hercule quia sic amabat patriam, ut mihi aliquo deorum beneficio videatur ex ejus incendio esse ereptus. nam quid fœdius nostra vita? præcipuè meâ? nam tu quidem, etsi es natura πολιτικὸς, tamen nullam habes propriam servitutem: 3 communi fruetis nomine. ego verò, qui, si loquor, de repub. quod oportet, insanus; si, quod opus est, servus existimor; si taceo, oppressus & captus; quo dolore esse debeo? quo sum scilicet, hoc etiam acrior, quòd *ne dolre quidem possum*, ut nò ingratus videar. quid, si cessare libeat, & in otii portum confugere? ne quicquam. 4 immo etiam in bellum & in castra. 5 ergo erimus 6 ὀπαδοὶ, qui 7 ταγοὶ esse noluimus? sic faciendum est. tibi enim ipsi, cui utinam semper paruissem, sic video placere. 8 reliqui, ast 9 σπάρτον ἔλαχες, πεύκην κόσμει; non mehercule possum; & Philoxeno iguoico, qui *malnit in carcerem malnit*. verumtamen id ipsum mecum in his locis commentor, ut ista improbem; idque tu, cùm una erimus, confirmabis. A te litteras crebrò ad me scribi video; sed omneis uno tempore accipi. quæ res etiam auxit dolorem meum. casu enim trinas ante legeram, quibus, 10 meliusculè Lentulo esse, scriptum erat. ecce quartæ fulmen. sed ille, ut scripsi, non miser; 11 nos verò ferrei. Quòd me admones, ut scribam illa Hortensiana: in alia incidi, non immemor istius mandati tui, sed mehercule incipiendo refugi, 12 ne, quòd videor stultè illius amici intemperiem non tulisse, rursus stultè injurjam illius faciam illustrem, si quid scripsero; & simul, ne βαθύτης mea, quæ in agendo apparuit, in scribendo sit 13 *seulatior*; & aliquid 14 satisfactio levitatis habere videatur. Sed viderimus. tu modò quàm sæp.ssime ad me aliquid. Epistolam 15 Luccejo nunc quam misi, qua, meas res ut scribat, rogo, fac ut ab eo sumas: valde bella est: eumque; ut approperet, adhorteris; &, quòd mihi se ita facturum rescripsit, agas gratias. Domum nostram, quo ad poteris invisas. Vestorio aliquid significes. valde enim est in me liberalis.

CICERO ATTICO, S.

16 NIhil οὐκαιρότερον epistola tua, 17 quæ me sollicitum de Quinto nostro, puero optimo, valde levavit. venerat horis duabus ante Chærippus; 18 mera monstra nuntiarat. De Apollonio quòd scribis, qui illi dii irati homini, Græco, qui conturbare quidem putat sibi licere; quod equitibus Romanis. nam Terentius suo iure. De Metello, 19 οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν, sed tamen *multis annis* 20 civis nemo erat mortuus, qui quidem. tibi nummi meo periculo sint. quid enim veretis, quemcunque heredem fecit? nisi Publium fecit? verum 21 fecit non improbè; quamquam fuit ipse. quare in hoc thecam nummariam non retexeris: in aliis eris cautior. Mea mandata de domo curabis: 22 prædia locabis: Milonem admonebis. Arpinatum 23 fremitus est incredibilis de Laterio. quid quæris? equidè dolui. 24 ὁ δὲ οὐκ ἐμπάζετο μύθων. 25 Quod supereſt, etiam puerum Ciceronem curabis, & amabis, ut facis.

CICERO ATTICO S.

MULTA me in epistola tua delectarunt, sed mihi magis, 26 quàm patina tyrotarichi. nam de rauduſculo, quod scribis, 27 μήπω μέγαν εἶπης, περὶ πλουτίσωνται ἐδῆς. ædificati tibi in agris nihil reperio. in oppido est quidquam, de quo est dubium, sitne venale; ac proximum quidem nostris ædibus. hoc scito, Antium Buthrotum

1. *Neque malo solatio, sed nonnullo tamen.*) Sic Mala.sp. & Corradus legendum censuerunt, ut etiam dilucidè scriptum repperit in codicibus Memmianis Lambinus; & in eisdem *vestru* pro *vestri*: Vulg. *non malo*, pro *nonnullo*.

2. *Non ut Saufejus & vestri: imò mehercule.*) Planè sic exaratum in Decurtato, vulg. *non ut Saufe ut & vestri mehercule*.

3. *Communi fructis nomine.*) Hæc verba num vacent mendo, haud satis scit Manut. suspicionem augent, Bessarionis & Alberti Ferri libri, in quibus scriptum, *communi fructis nomine*, & proximo superiori membro, *virtutem*, pro *servitutem*. quod etiam miré probatur Iunio; ex suis omnibus mss. enim legit, *nullam propriam habet virtutem communi fructis nomine!*

4. *Immò etiam in bellum & in castra?*) Legendum cum tali interrogatione asserit Bosius.

5. *Ergo erimus ὀπαδοὶ qui ταγοὶ esse noluimus?*) Victorii antiquior codex habebat, *Ergo erimus* ὁπλοι *qui* πάλοι *esse noluimus*; unde scripsit, *ergò erimus* ὀπαδοὶ, defectum unius litteræ in antiqua scriptura esse arbitratus; antea legebatur, *ergo erimus* ὁπλῖται, *qui ergasi esse noluimus*. prius illud membrum, *ergo erimus* ὁπλῖται, in Memmianis legi testatur Lambinus, nec improbat.

6. Ὀπαδοὶ.) Assecle aliorum in militiâ.

7. Ταγοὶ.) Duces.

8. *Reliqui, ast.*) Bosii omnes melioris notæ mss. legebant, *reliquia est*, unde emendavit *reliqui, ast, &c.* Iunius ex mss. Palatinis, *reliqua est*.

9. Σπάρτον.) Spartum sortitus es, hanc orna.

10. *Meliusculè Lentulo esse.*) Victor. ex antiquiore suo *meliusculè*. prius legebatur *melius*.

11. *Nos verò ferrei.*) Emendasse se, *ferri*, ratione ductum dicit Victorius.

12. *Ne, quod videor stultè illius amici intemperiem non tulisse.*) Bosius ex Decurtato legit ut censuerat Mala.sp. Manutio teste Bessarionis liber habet, *videor stultè illius amici non intemperiem tulisse*: sicque edendum curavit, hanc que veram atque incorruptum lectionem exhibet, plaraeque ab ipso Cicerone scriptam. Iunius, *ne quod vid. stulte illius non amici intemp. tul.*

13. *Seulatior.*) Castigavit, *seulatior*, Bosius auctore Decurtato; cum antea legeretur, *securior*, repugnante sententia.

14. *Satisfactio levitatis.*) In antiquo Alberti Ferri libro scriptum est, *fatis tactis levitatis*: in Bessarionis autem *fa. is feretu levitatis*; quod etsi non inconcinnam habeat sententiam, auctore Manutio, veteres alios libros tamen libentius sequitur, in quibus Bosii expressa est lectio.

15. *Luccejo nunc quem misi.*) Ex veteri scriptura *numquam*, fecit Faërnus, *nunc quam*, cujus correctionem sequitur Lambinus.

16. *Nihil ἐυκαιρότερον opportunius.*) Ducendum ab his verbis, *Nihil ἐυκαιρότερον*, initium hujus epistolæ. ex Decurtato didicit Bosius; ut etiam Lambinus ex Tornæsiano & multis alii docuerant, Vulg. rejiciuntur in superiorem epistolam.

17. *Quæ me sollicitum.*) *Me* deest in vulg.

18. *Mera monstra nuntiarat.*) Iunius ex mss. omnibus Palatinis legit, *& meram nostram nuntiarat*; aitque hanc esse germanam lectionem, aliam merum monstrum.

19. Οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν.) Vera est & genuina sententia hujus loci, sic à Victorio restituta, prius legebatur, ἦκη σιωὶ φθιμένοισιν, hexameter integer sic habet: οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν ἐυχετάασθαι, fas non est viris mortuis insultare.

20. *Civis nemo erat mortuus, qui quidem. tibi nummi meo periculo sint.*] Hæc est distinctio Malaspinæ; aliter autem distinguit vulgus, *civis nemo erat mortuus. quid quidem tibi? nummi meo periculo sint.*

21. *Fecit non improbè; quamquam fuit ipse.*] Bessarion liber habet, *improbè quemquam*; alii *improbe quanquam*, sed mendum in utraque lectione subesse putat Manutius. Iunius legit ex mss. Palatin. *fecit non improbus, quamquam ipse fuit*.

22. *Prædia locabis.*] Sic legebat Victorius; Vulg. *prædia*.

23. *Fremitus incredibilis de Laterio.*] Sic distinxit Manutius, qui testatur in omnibus libris typis impressis antea scriptum fuisse, *Arpinatum fremitus est incredibilis. De Laterio quid quæris?*

24. Ὁ δὲ οὐκ ἐμπάζετο μύθων.) Hic verò non curabat, quæ dicebantur. Hunc Homeri versum restituit Victorius. antea legebatur, ὁ δὲ ἔκ ἐς μύθω.

25. *Quod supereſt: etiam puerum Ciceronem curabis, & amabis ut facis.*] Legit Muretus, *quid supereſt? etiam. Puerum Ciceronem curabis & ut amabis ut facis*.

26. *Quam patina tyrotarichi.*] Hunc locum flagitiosissimè corruptum restituit Victorius. antea legebatur *patina Cyrotari*.

27. Μήπω μέγαν εἶπης, &c.] Neminem magum dixeris, prius quam mortuum videris. Hujus quoque Sophoclis senarii restitutio Victorio debetur ex Stobæo. Iunius ex mss. Pal. legit, μήπω μέγ' εἶπης πρὶν πλουτῆς ἀπῶς.

esse Romæ, ut Coreyræ illud tuum. nihil quietius, 1 nihil alsius, nihil amœnius. 2 εἴη μισητὸς φίλῳ οἶκος. postea verò quàm Tyrannio mihi libros disposuit, mens addita videtur meis ædibus: qua quidem in re mirifica opera Dionysii, & Menophili tui fuit. nihil venustius, quàm illa tua pegmata, 3 postquam mi sittybis libros illustrarunt. valde est. Scribas ad me velim de gladiatoribus, sed ita, bene si rem gerunt: non quæro 4 male si se gesserè. 5 Apenas vix discesserat; cum epistola: quid ais? putasne fore, ut legem non ferat? dic, oro te, clarius. vix enim mihi exaudisse videor. verùm statim fac ut sciam, 6 si modò, tibi est commodum. Ludis quidem, quoniam dies est additus, eò etiam meliùs hic eum diem cum Dionysio conteremus. De Trebonio prorsus tibi assentior. De Domitio;

7 Σύκῳ μὲν τῷ δήμητρα σύκῳ· ὁ δὲ ἓν
Οὕτω ὅμοιον γέγονεν,

quàm est ista 8 περίστασις nostræ: vel quòd ab iisdem, vel quòd præter opinionem, vel quòd viri boni nusquam. unum dissimile, quòd huic meritò. nam de ipso causa nescio, an illud melius quid enim hoc miserius; quàm eum, qui tot annos, quot habet, designatus consul fuerit, fieri consulem non posse? præsertim cum aut *solus*, aut certè non plus, quàm cum altero petat. si verò id est, quod nescio an sit, ut non minùs longas jam in codicillorum fastis futurorum consulum paginulas habeat, quàm factorum; quid illo miserius? nisi respublica; in qua ne sperare quidem melius quidquam. De Natta ex tuis primùm scivi litteris; oderam hominem. De poëmate quòd quæris; quid si cupiat effugere? 9 quid? sinas? de Fabio Lusco quod 10 eram exosus; homo peramans semper nostri fuit, nec mirumquam odio. satis enim acutus & permodestus, ac bonæ frugi. eum, quia non videbam, abesse putabam. audivi ex Gavio hoc Firmano, Romæ esse hominem, & fuisse assiduum. percussit animum, dices, tantulane causa? permulta ad me detulerat non dubia de Firmanis fratribus. quid sit, quòd se à me removit, ignoro. De eo, quòd me mones, 11 ut & 12 πολιτικῶς me geram, 13 & τῷ ἔσω γραμμῷ teneam; ita faciam. sed opus est majore prudentia; quàm à te ut soleo, petam. 14 Tu velim è Fabio, si quem habes aditum, odorere; & istum convivam tuum deguste; & ad me 15 de his rebus, & de omnibus quotidie scribas. ubi nihil erit, quod scribas; id ipsum scribito. Cura ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

SANE velim scire; num 16 censum impendant Tribuni 9
diebus 17 vitiandis, (est enim hic rumor) totaque de censura, quid agant, quid cogitent. Nos hic cum Pompejo fuimus. multa mecum de republica, sanè *sibi dissidens*, ut loquebatur: (sic est enim in hoc homine dicendum) Syriam spernens, Hispaniam jactans: hic quoque, ut loquebatur; & opinor, usquequaque de hoc cum dicemus, sit hoc quasi 18 κηπεύειν φακελίδα: tibi etiam gratias agebat, quòd signa componenda suscepisses: in nos verò 19 suavissimè hercule effusus. venit etiam ad me 20 in Cumanum à se. nihil minus velle mihi visus est, quàm Messallam consulatum petere: de quo ipso si quid scis, velim scire. Quod Luccejo scribis te nostram gloriam commendaturum, & ædificium nostrum quòd crebro invisis; gratum. Quintus frater ad me scripsit, se, quoniam Ciceronem suavissimum secum 21 haveret, ad te Nonis Mai. venturum. Ego me de Cumano movi ante diem IV. Kal. Mai. iens in Pompejanum, bene mane hæc scripsi. 10

CICERO ATTICO, S.

PUTEOLIS magnus est rumor, Ptolemæum esse in 23
regno. si quid habes certius, velim scire. Ego hic gascor bibliotheca Fausti, 24 fortasse tu putabas, *his rebus* Puteolanis & Lucrinensibus. ne ista quidem desunt. sed meher-

---

1. *Nihil alsius, nihil amœnius.* εἴη μισητὸς φίλῳ οἶκος.) Bos. hujus loci tenebras discussit ex Decurt. in quo hæc verba ita concepta erant, ΕΙΗ ΜΗ CΗΤΟC ΦΙΛΟ CΟΚΟC, unde conjecit legendum, εἴη μισητὸς φίλῳ οἶκος. Man. ex depravata codicum vetustorum lectione sic restituere conatus est, εἰ μὴ ἴσῃ τῷ φίλῳ οἶκος, vulgò legebatur, ΕΙΜΗΙ ΗΤΩ ΦΙΔΟC ΚΟC.

2. Εἴη μισ.) Odio fuerit familiaris domus.

3. *Postquam mi sittybis libros illustrarunt. valde est. Scribas ad me velim.*] Liquida hæc est scriptura Decurt. quam Bos. edidit: vulgus autem aliter prorsus legit & distinguit: *postquam missti libros, illustrarunt valde. Et scribas ad me velim, &c.* Cavale. Bessar. & Ferri libri: *missti*, pro *missti*. Manut. autem, si ab antiquis libris discedendum est, in quibus *missti* non est, malit sic legi: *est quia mihi libros illustrarunt, laudes*. Lamb. Panthagathi conjecturas quæ & Mal. probatur, magnopere placet: ea autem talis est: *postquam sittybæ libros illustrarunt valde*; Præsertim cum auctoritate Torn. cod. confirmetur; in quo ita scriptum est: *postquam sittybæ libros illustrarunt valde*. Malunt quidam sic legi, ut ad scripturam codicis Antoniani & Memmianorum propius accedant: *postquam sittybæ mi sittis, libros valde illustrarunt*. Bos. lectionem optimam asserit Iun. sed alia est ipsius distinctio: *postquam mihi sittybæ libros illustrarunt. Valde: sunt scribas ad me velim de gladiatoribus, &c.*

4. *Male se gesserè.*] Scidæ habebant *male si se cesserè*; quæ scriptura confirmatur emendatione Mal sic corrigentis, *male si se gesserè*. quare eam retinuit Bos. Manutius videtur legendum, *male se gessisse*. vulg. *male si sic egisse*.

5. *Apenas.*] Hic videtur Man principium alterius epistolæ; cui assentitur Iun.

6. *Si modò tibi est commodum.*] *Tibi* deest in vulg.

7. Σύκῳ.) Ficui per Cererem ficus nulla unquam tam similis fuit.

8. Περίστασις *nostra.*] *Nostra*, pro *nostra*, quod antea legebatur, repugnantibus antiquis libris substituit Man. quod probatur Bosio.

9. *Quid? sinas?*] Et hæc etiam Man. lectio, quæ in Cruf. exstabat, Bosio placet.

10. *Eram exosus.*] Legit Bos. ut est in Scidis: *quod eram exosus*; quam restitutionem probat Iun. sed quod *exosus*, tacitè interpretatus, improbat.

11. Ut & πολιτικῶς *me geram.*] Vulg. *ut & me geram, πολιτικῶς.*

12. Πολιτικῶς.) Ut virum reip. deditum decet, convenienter ei reip.

13. *Et τῷ ἔσω γραμμῇ teneam.*] Interiorem lineam. Hunc illustravit Bos. Ini Scidis erat τῷ σω γραμμῷ: in aliis τὴν εω γραμμήν, ex his conjecit τὴν ἔσω γραμμήν. Vict. veterem codicem habere testatur, τὴν ἔω γραμμὴν *teneam*; sed hîc quadrare illam lectionem negat, & hanc proponit, τὴν ἀέω γραμμήν. Man. ex vetere codice ubi τὴν εω γραμμὴν legebatur, emendandum conjecit, τὴν ἴζω γραμμήν.

14. *Tu velim è Fabio.*] Libros veteres partim habere *tu velim è Fabio, &c.* partim *tu velim & Fabio*; testatur Lamb. qui sic legit, *Tu velim & è Fabio* vulg. *Tu velim & Fabium.*

15. *De his rebus.*] Vulg. *de iisdem.*

16. *Censum impendant.*] Man. dicit rectius legi *impediant*, cui rejectæ Bosii lectioni, ex mss. Pal. assentitur Iun.

17. *Vitiandis.*] Eidem Man. placeret *injiciendis*, eo magis quod in Bessar. antiquo libro scriptum esset *initiandis*, quæ conjectura Lamb. non displicet; qui & in cod. Memmianis *initiandis* legi testatur.

18. Καὶ τόδε.) Et hoc Phocylidis.

19. *Suavissimè hercule effusus.*] Bos. ex mss. suis sic edidit. Vict. legebat, *suavis meh. rcule & effusus*. quæ est vulgata lectio antea legebatur, *suavissimè hercule & effusus*. Bosii lectionem ex Torn. confirmat Lamb Victorianam tamen non improbat, ut etiam mss. duo Palatini, teste Iunio.

20. *In Cumanum à se. nihil minus velle.*] Perspicue erat in Dec. *à se*, ut conjecerat Man. ex Bess. & Ferri mss. in quorum priori legebatur, *à se* in posteriori *ai se*.

21. *Haveret.*] Bosius ex Scidis, vulg. *haberet*. Man. legit, *secum haberet*.

22. *Latum.*] Man. placeret *Patrum* ut sit *Papirius Patus*, de quo ep. ad famil. l. 9.

23. *Puteolis est rumor.*) Hoc est principium ep. in Dec. quod tamen cum superiori ep. conjungit vulgata editio. Bosio Iun. assentitur alterius ep. principium esse.

24. *Fortasse tu putabas his rebus Puteolanis.*) Placet Vrs. ut legatur, *fortasse*, pro *his rebus*; ita quæ rectè scriptum asserit in antiquis libris, *ut ista quidem desunt &, propterea*, pro *propter eam rem*. 1. Ut

mehercule à ceteris oblectationibus deseror 1 ut voluptatum, propter Rempublicam, si litteris sustentor & recreor; moloque in illa tua sedecula, quam habes sub imagine Aristotelis, sedere, quàm in istorum *sella curuli*; tecumque apud te ambulare, quàm cum eo, quocum video esse ambulandum. Sed de illa ambulatione fors viderit; 2 aut si qui est, qui curet, deus. Nostram ambulationem, & Laconicum, eaque, 3 quæ Cyrea sint, velim, cùm poteris, invisas; & urgeas Philotimum, ut properet; ut possim tibi aliquid in eo genere respondere. Pompejus in Cumanum Parilibus venit; misit ad me statim, qui salutem nuntiaret. ad eum postridie manè vadebam, cùm hæc scripsi.

CICERO ATTICO, S.

11 DELECTARVNT me epistolæ tuæ: quas accepi uno tempore duas 4 ante diem 11. Kal. perge reliqua. gestio scire ista omnia. etiam illud cujusmodi sit, velim perspicias: potes à Demetrio: dixit Pompejus, Crassum à se in Albano exspectari ante Diem IV. Kal. is cùm venisset, Romam esse statim venturos, ut rationes cum Publicanis putarent. quæsivi, gladiatoribusne? respondit, ante quàm inducerentur. id cujusmodi sit, aut nunc, si scias, aut cùm is Romam venerit, ad me mittas velim. Nos hic voramus litteras cum homine mirifico (ita mehercule sentio) Dionysio, qui te omnesque vos salutat. 5 ὦδὲ γλυκύπικρον, ἢ πάντ' ἐιδέναι. quare, ut homini curioso, ita perscribe ad me, quid primus dies, quid secundus, quid Censores, quid Appius, quid illa populi Apuleia. denique, etiam quid à te fiat, ad me velim scribas. non enim (ut verè loquamur) tam rebus novis, quàm tuis litteris, delector. Ego mecum, præter Dionysium, duxi neminem: nec metuo tamen, 6 ne mihi sermo desit absenti; opere delector. Tu Luccejo nostrum librum dabis. Demetrii Magnetis tibi mitto; statim ut sit, qui à te mihi epistolam referat.

CICERO ATTICO, S.

12 EGNATIVS Romæ est. sed ego cum eo de re Halimeti vehementer 7 Antii egi. graviter se actorum cum Aquilo confirmavit. videbis ergo hominem, si voles. 8 Macronem vix videor præsto; esse enim Idibus auctionem Larini video, & biduum præterea. id tu, quoniam Macronem tanti facis, ignoscas mi, velim. Sed, si me diligis, postridie Kalend. cena apud me 9 cum Pilia. prorsus id 10 facies Kalend. cogito in hortis Crassipedis, quasi *in diversorio*, cenare. facio fraudem 8. c. inde domum cenatus, ut sim manè præsto Miloni. ibi te igitur videbo, 11 & promonebo. Domus te nostra tota salutat.

CICERO ATTICO, S.

NOS in Tusculanum venisse A. D. XVII. Kal. Decembr. video te scire. ibi Dionysius nobis præsto fuit. Romæ A. D. XIIX. Kalend. 12 volumus esse: quid dico, volumus? immo verò cogimur. Milonis nuptiæ; comitiorum non nulla opinio est. 13 ego, ut sit rata, *adfuisse* me in altercationibus, quas in Senatu factas audio, fero non molestè. nam aut defendissem, quod non placeret; aut defuissem, cui non oporteret. sed mehercule velim, res istas, & præsentem statum Reip. & quo animo Consules ferant 14 hunc 15 σκυλμὸν, rescribas ad me. 16 quantum potest. valde sum 17 ὀξύπεινος: & si quæris, omnia mihi sunt *subsellia*. Crassum quidem nostrum minore dignitate ajunt profectum paludatum, quàm olim æqualem ejus L. Paullum, iterum Consulem. ô hominem nequam! De libris oratoriis factum est à me diligenter. diu multumque in manibus fuerunt; describas licet. Illud etiam te rogo 18 τὴν παρεοῦσαν κατάστασιν 19 τυπωδῶς: ne istuc hospes veniam.

CICERO ATTICO S.

VESTORIVS noster me per litteras 20 fecit certiorem, te Roma A. D. VI. Idib. Maj putare profectum esse, 21 tardius, quàm dixerat, quòd minùs valuisses. si jam meliùs vales, vehementer gaudeo. Velim, domum 22 ad te scribas, ut mihi tui libri pateant, non secus, ac si ipse adesses, cùm ceteri, tum Varronis. est enim mihi utendum quibusdam rebus ex iis libris ad eos, quos in manibus habeo: quos, ut spero, tibi valde probabo. Tu velim, si quid fortè novi habes, maximè à Quinto fratre, deinde à C. Cæsare, & si quid fortè de comitiis, de Repub. (soles enim tu hæc 23 *festinè odorari*) scribas ad me. si nil habebis, tamen 24 scribas aliquid. numquam enim mihi tua epistola aut intempestiva, aut loquax visa est. maximè autem rogo, rebus tuis, totoque itinere ex sententia confecto, nos quamprimum revisas. Dionysium jube salvere. Cura, ut valeas.

1. *Voluptatum.*) In Scidis, Tornæsiano, & Crusellino, constanter exaratum asserit Bosius, & *voluptatum*, quod etiam in suis mss. ita legi jam pridem testatus est Victorius, cui suspectus est hic locus: mutavit autem, *crimur*, Bosius, cui respondet sequens particula, *sic*.

2. *Aut si qui est.*) Vulg. *si quis est.*

3. *Quæ Cyrea sint.*) Ita repositi Victorius: antea legebatur, *quæ cirta sint.*

4. *Ante diem II. Kal.*) Ingeniosè & rectè Manutius, *ante diem III. Kal.* quam lectionem omnibus scriptis perscriptam reperit in decurtato Bosii, antea legebatur *V. Kal.* quod etiam in omnibus mss. quos vidit, ita legi asserit Manutius.

5. Ὀ ὦδὲ.) Nihil dulcius, quàm omnia nôsse.

6. *Ne mihi sermo desit absenti; opere delector.*) Ita legi in Tornæsiano, testatur Lambinus, sed verba hæc, *quo magno*, omissa à librario putat. Victorium autem qui testimonio aliquot Livii nixus, volebat, *opere*, esse adverbium, refellit, docetque vitiosè, *opere* scriptum esse sine diphthongo. Bosianam lectionem retinet Iunius.

7. *Antii egi.*) Vulg. *ante egi.*

8. *Macronem vix videor præsto: esse enim Idibus auctionem Larini video.*) Victorius meliorio notæ librum sic habere testatur, *Macronem vix videor præsto esse, enim auctionem Larini video, & biduum præterea.* quod corruptum fatetur, sicut & illud quod edidit, *Macronem vix videor præsto esse; enim auctionem Larini video & biduum præterea.* Bosius autem aliter distinxit, & vocem *Idibus*, quæ in Victorianis nullo tamen apparebat, ex veteribus suis restituit. Vulg. *Macronem vix videor præsto esse. Idibus enim auctionem, &c.*

9. *Cum Pilia.*) Vulg. *cum Petilia.*

10. *Facies.*) Vulg. *Facias.*

11. *Et permanebo.*) Quod erat in scidis & Tornæsiano Bosius edidit, ut etiam legendum prius censuerat Manutius. Malasp. vult legi *præmaneo*, Lambino teste, cui placet magis lectio, quæ in uno codice mss. reperitur, ea autem talis est, *& pervidebo.* Bosii lectionem confirmat Iunius.

12. *A. D. XVII. volumus esse.*) Vulg. *ad XIV. Kal. volumus esse.*

13. *Ego, ut sit rata, adfuisse me, &c.*) Depravatè Tornæs. & Crusellin. & Huraltinus, *ergo & si rata*, quod ita planè legi in suis mss. testatur Victorius. Emendavit ex Decurtato Bosius, *ego, ut sit rata*, cui lectioni assentitur Lamb. præter quam pro *ego*, legit *erga.*

14. *Hunc* σκυλμὸν.) Victorio debetur hæc ex antiquo suo restitutio. prius legebatur, *hunc* σχλεν.

15. Σκυλμὸν.) Vastationem, molestiam.

16. *Quantum potest valde sum* ὀξύπεινος.) Planè exaratum erat in Decurtato, quomodo edidit Bosius, *quasi est*, Aliter autem legit & distinguit vulgus, *quantum potes & valet. Sum* ὀξύπεινος.

17. Ὀξύπεινος.) Famelicus, avidus cibi, avidissimus ut fame pereitus.

18. Τὴν παρεοῦσαν.) Præsentem statum reip. subjectâ rudi ejus formâ.

19. Τυπωδῶς.) Vulg. τύπῳ δὲς.

20. *Fecit.*) Vulg. *Facit.*

21. *Tardius quam dixerat.*) *Dixerat*, quod corrigit Faërnus, legendum videtur Vrsino.

22. *Ad te scribas.*] Sic Lambino teste legitur in Tornæsiano, quod ex mss. Palat. sequitur Iunius. Vulg. *ad tuos scribas.*

23. *Festinè odorari.*) Victorius testatur mss. libros tegere *festivè* quod etiam Germani in margine sui codicis adnotarunt.

24. *Scribas ad me.*] Vulg. *conscribas.*

CICERO ATTICO, 8.

DE Eutychide gratum; qui vetere prænomine, novo nomine T. erit Cæcilius; ut est ex me, & ex te junctus Dionysius M. Pomponius. valde mehercule mihi gratum, si Eutychides tuam erga me benivolentiam cognoscet, 1 & suam illam in meo dolore συμπάθειαν neque tum mihi obscuram, neque post ingratam fuisse. Iter Asiaticum tuum puto tibi suscipiendum fuisse. numquam enim tu sine *justissima causa* tam longè à tot tuis & hominibus, & rebus carissimis, & suavissimis, abesse voluisses; 2 sed humanitatem tuam, amoremque in tuos reditus celeritas declarabit. 3 sed vereor, ne lepore te suo detineat diutiùs rhetor Clodius, & homo pereruditus, ut ajunt, & nunc quidem deditus Græcis litteris 4 Pituanios. sed, si vis homo esse, recipe te ad nos ad quod tempus confirmasti. cum illis tamen, cùm salvi venerint, Romæ vivere licebit. 5 Havere te scribis, accipere aliquid à me litterarum; dedi, ac multis quidem de rebus, 6 ἡμερολεγδον (ut quæque singulis diebus acciderunt.) perscripta omnia: sed, ut conjicio, quoniam mihi non videris in Epiro diu fuisse, redditas tibi non arbitror. genus autem moarum, 7 ad te quidem, litterarum ejusmodi ferè est, ut non libeat cuiquam dare, nisi de quo exploratum sit, tibi eum redditurum. Nunc Romanas res accipe. A. D. III. Non. Quint. Sufenas & Cato absoluti: 7 Procilius condemnatus. ex quo intellectum est, 8 τριπαρειοπαγίτας ambitum, comitia, interregnum, majestatem, totam denique rempubl. flocci non facere. 9 debemus patrem familias *domi suæ* occidere nolle; neque tamen id ipsum abundè. nam absolverunt XXII. condemnarunt XXIIX. Publius sanè diserto epilogo criminans, mentes judicum moverat. Hortalus in ea causa fuit, cujusmodi solet. nos verbum nullum. 11 verita est enim pusilla, quæ nunc laborat, ne animi in Publio offenderet. His rebus actis, 12 Reatini me ad sua 13 τέμπη duxerunt, ut agerem causam contra Interamnateis apud Consulem, & decem legatos; quòd lacus Velinus, 14 à M. Curio emissus, intercisò monte, in Nar defluit; ex quo est illa siccata, & humida; tamen modicè 15 Rosia. Vixi eum Axio 16 quin etiam me ad Septem aquas duxit. Redii Romam Fonteii causa 17 A. D. VII. Idus Quint. veni in spectaculum; primùm, magno & æquabili plausu: (sed hoc ne curaris; ego ineptus, qui scripserim) deinde, Antiphonti operam. is erat ante manumissus, quàm productus. ne diutiùs pendeas, palmam tulit. sed mihi tam pusillum, nihil tam sine voce, 18 nihil tam. verùm hæc tu tecum habeto. in Andromacha tamen major fuit 19 quàm Astya. nam in ceteris parem habuit neminem. quæris nunc de Arbuscula: valde placuit. Ludi magnifici & grati. Venatio in aliud tempus dilata. Sequere nunc me in campum. ardet ambitus: 20 σῆμος δὲ τις ἐρέω fœnus ex triente Idibus Quint. factum erat bestiis. dices, istuc quidem non molestè fero, ô virum, ô civem. Memmium Cæsaris omnes opes confirmant. cum eo Domitium Consulem junxerunt; qua pactione, epistolæ committere non audeo. Pompejus fremit, queritur, Scauro studet: sed utrum *fronte, an mente*, dubitatur. 21 ἔξοχὴ in nullo est. pecunia omnium dignitatem exæquat. Messalla languet: 22 non quo aut animus desit, aut amici: sed coitio consulum, & Pompejus obsunt. 23 ea comitia, puto fore, ut ducantur. Tribunitii candidati jurarunt, se arbitrio Catonis petituros. apud eum H-S quingena *deposuerunt*; ut, qui à Catone damnatus esset, id perderet, & competitoribus tribueretur. hæc ego pridie scribebam, quàm comitia fore putabantur. sed ad te v. Kal. Sext. si facta erunt, & tabellarius non erit profectus, tota comitia perscribam: quæ si, ut putantur, gratuita fuerint; plus unus Cato potuerit, quam omnes quidem judices. Messius defendebatur à nobis, è legatione revocatus, nam eum 24 Cæsari legarat Appius. Servilius edixit, ut adesset. tribus habet 25 Pomtinam, Velinam 26 Mæciam. pugnatur acriter: agitur tamen satis.

---

1. *Et suam illam.*) Expressit Bosius scripturam Decurtati, *& suam illam.* Malasp. legit, *etiam suam illam*, sed ex conjectura. vox illa, *&* deest in vulg.

2. *Sed humanitatem tuam.*) Jun. vocem illam, *sed*, quam ab oscitante librario scriptam esse dicit, delendam censet.

3. *Sed vereor, ne lepore te suo detineat diutius rhetor Clodius, & homo pereruditus, ut ajunt.*) Addidit Bosius ex fide Decurtati pronomen, *te*, post vocem *lepore* & pro *Praeter Clodium*, reposuit, *rhetor Clodius.* vulg. sic legitur *sed vereor ne lepore suo detineat diutius Pr. Clodius & homo pereruditus, ut ajunt.*

4. *Pituanios.*) Bosius hoc vocabulum corruptum fatetur; sed ex mss. sic edidit: divinat interim, *P. Turanios.* Manut. depravatam dictionem, unius litteræ mutatione se correxisse dicit, legitque *Pituanius*, cui assentitur Junius.

5. *Havere.*) Vulg. *avere.*

6. Ἡμερολεγδον.) Victorio ex antiquiori suo debetur hæc restitutio: prius legebatur, ἡμερολιγεῖον.

7. *Ad te quidem litterarum.*) *Quidem* deest in vulg.

8. *Procilius condemnatus.*) Vindicat sibi hujus loci emendationem Vrsl. cum enim *Porcilius* antea legeretur, Manutium ait à se admonitum, *Procilius*, reposuisse; cum tamen antea sic edendum curasset Vict. qui testatur in mss. legi *Procilius commendatur.*

9. Τελσιαρειοπαγίτας.) Eximios Areopagitas. Vulgac. tres ἀρειοπαγίτας.

10. *Debemus.*) Mal. abfuisse scribit à quibusdam suis verbum hoc, *debemus*; Bos. contra in omnibus suis id exaratum reperit: nec abesse posse affirmat sine magno sententiæ incommodo.

11. *Verita est enim pusilla, quæ nunc laborat.*) Locum hunc à mendis quibus scatebat, vindicavit Bosius. Tornæs. Huralt & Crusell. sic habebant, *veritas est enim pusilla ne animum Publii offenderet*: eademque fere erat lect. o Decurtati, extra quàm, quòd pro, *animum Publii*; ederat, *animi in Publii*, atque ita excudendum curavit: id præterea mutavit, quod pro, *veritas*, reposuit, *veritat.* & pro, *offenderet*, *offenderet*; ut totus locus ita concipiatur, *verita est enim pusilla, nunc laborat, ne animi in Publii offenderet.* Manutius in hoc verborum ambitu, mendum latere videns, sic restituere conatus est, *verita est enim filia, quæ nunc laborat, ne animum Publii offenderem*: vel, *ut animum Publii offenderetur.* Junius ex mss. Palat. vulgatam lectionem, quæ sic se habet, *veritas est enim pusilla; quæ nunc laborat, ne animum Publii offenderet*, prorsus sequitur, una littera mutata legendo, *offenderit* pro *offenderet.*

12. *Reatini me ad sua τέμπη,*) Victorius emendaverat *Reatini, me ad sua τέμπη*, cùm prius legeretur, *Eratini me ad sua tempora.*

13. Τέμπη.) Amœnissima loca.

14. *A. M. Curio.*) Sic legendum auctore Manutio, non vero *à M. Curio.*

15. *Rosia.*) Sic in duobus antiquis libris Cavalcantis & Bessar. Est tamen cur aliquid desideret Manutius, cui placeret tale quippiam, *ex quo ea illa quidem siccata, sed humida tamen modice Rosea*: vulgò, etiam legitur, *Rosea.*

16. *Quinctium.*) Vulg. *Qui etiam.*

17. *A. D. VII. Id. Quinct. veni in spectaculum.*) Alia est lectio & distinctio vulgi ad VII. *Id. Quinct. veni. Spectaculum primum, &c.*

18. *Nihil tam. Verum hæc tu tecum habeto.*) Sic habent omnes libri mss. Lambino teste, neque etiam Manutius improbat. sed Malasp. non placet; qui suspicatur legendum, *nihil tam verum.* Bosii lectionem sequitur Junius. sed aliter distinguit vulgus, *nihil tam verum. Hæc tu tecum habeto.*

19. *Quam Astya nam in ceteris.*) Omnes ad unum Bosii mss. *quam Asiyanam*, unde distinxit illa duo vocabula, quæ in unum coaluerant: Victorius etiam testatur in suo vetere codice legi *Asiyanam*; unde legendum conjecit *Asiyanax*; quidam libri legunt, *quam Asiyanatis*, nam in ceteris Faernus delet *nam.*

20. Σῆμος.) Signum autem tibi dicam.

21. Ἔξοχὴ *in nullo est.*) Vulg. ἐξοχὴ *nulla est.*

22. *Non quo aut animus desit, aut amici.*) Victorio hujus loci emendatio debetur, cujus in vetere ms. exaratum erat, *non quo animus desit, aut amicus.* antea legebatur, *non quo animus desit aut amicis teneat*: quod ultimum vocabulum in mss. existare negat.

23. *Ea comitia, puto fore, ut ducantur, Tribunitii candidati.*) Hæc est lectio & distinctio Victorii; præterquam quod pro, *ea*, legit, *sed.* antea legebatur, *ex comitatis puto fore ut ducantur Tribunitii.* Bessarionis liber, *Pompejus absens est è comitiis.*

24. *Cæsari legarat Appius.*) Victorius antiquus, *legerat*, non *legarat*: quod etiam Germani adnotarant in margine sui libri.

25. *Pomptinam.*) Vulg. *Pontinam.*

26. *Mæciam.*) Vulg. *Meciam.*

1. *Ita*

satis. deinde me expedio ad Drusum, inde ad Scaurum. parantur orationibus 1 indices gloriosi. fortasse accedent etiam consules designati: in quibus si Scaurus non fuerit, in hoc judicio valde laborabit. Ex Quinti fratris litteris suspicor jam eum esse in Brittannia. suspenso animo exspecto, quid agat. illud quidem sumus adepti, quod multis & magnis indiciis possumus judicare, nos Cæsari & carissimos, & jucundissimos esse. Dionysium velim salvere jubeas, & eum roges & hortere, ut quamprimum veniat, ut possit Ciceronem meum, atque etiam me ipsum, erudire.

CICERO ATTICO, S.

16 OCCUPATIONUM mearum vel hoc signum erit, quòd epistola ibrarii manu est. De epistolarum frequentia te 2 nihil accuso. sed 3 pleræque tantummodo mihi nuntiabant, ubi esses, quòd erant abs te; vel etiam significabant rectè esse: quo in genere maximè delectarunt duæ ferè eodem tempore abs te Buthroto datæ. scire enim volebam, te commodè navigasse. sed hæc epistolarum frequentia non tam ubertate sua, quàm celeritate delectavit. illa fuit gravis, & plena rerum, quam mihi Paccius, hospes tuus, reddidit, ad eam rescribam igitur, & hoc quidem primum? 4 Paccio re & verbis ostendi, quid tua commendatio ponderis haberet, itaque *in intimo* est meis, cùm antea notus non fuisset. nunc pergam ad cetera. Varro, de quo ad me scribis, includetur in aliquem locum, si modò erit locus. sed nosti genus dialogorum meorum: ut in oratoriis, quos tu in cælum fers 5 non mentio potuit fieri cujusquam ab iis, qui disputant, nisi ejus, qui illis notus, aut auditus esset. hanc ego de republica quam institui, disputationem in Africani personam, & Phili, & Lælii, & Manlii contuli. adjunxi 6 adolescenteis, Q. Tuberonem, P. Rutilium, duo Lælii generos, Scævolam, & Fannium. itaque cogitabam, quoniam in singulis libris utor proœmiis, ut Ἀριστοτέλης in iis, quos 7 ἐξωτερικὺς vocat, aliquid efficere, ut non sine causa istum appellarem: id quod intelligo tibi placere, utinam modò conata efficere possim. rem enim, quod te non fugit, magnam complexus sum & gravem, & plurimi otii, quo ego maximè egeo. Quòd in iis libris, quos laudas, personam desideras Scævolæ: non eam temerè dimovi: sed feci idem, quod in πολιτείᾳ deus ille noster Plato. cùm in Piræum Socrates venisset ad Cephalum, locupletem & festivum senem; quoad primus ille sermo haberetur, adest in disputando senex: deinde cùm ipse quoque commodissimè locutus esset, ad rem divinam dicit se velle discedere; neque postea revertitur. credo Platonem vix putasse satis consonum fore, si hominem id ætatis in tam longo sermone *diutius retinuisset*. multo ego satius hoc mihi cavendum putavi in Scævola; qui & ætate, & valitudine erat ea, qua esse meministi; & iis honoribus, ut vix satis decorum videretur, eum plureis dies esse in Crassi Tusculano: & erat primi libri sermo non alienus à Scævolæ studiis. reliqui libri 8 τεχνολογίαν habent, ut scis. 9 huic joculatorem senem illum, ut noras, interesse sanè nolui. De re filiæ, quod scribis, erit mihi curæ. 10 etenim est luculenta res. Aureliani, ut scribis, indicio: & in eo me etiam Tulliæ meæ venditabo. Vestorio non desum, gratum enim tibi id esse intelligo: &, ut ille intelligat, curo. sed scis, qui? cùm habeat 11 duo faciles, nihil difficilius. Nunc ad ea, quæ quæris de C. Catone, Lege Iunia, & Licinia scis absolutum. 12 Fufia ego tibi nuntio absolutum iri; neque patronis suis tam libentibus, quàm accusatoribus. is tamen & mecum, & cum Milone in gratiam rediit. Drusus reus est factus à Lucretio: judicibus rejiciendis 13 A. D. Non. Quint. 14 De Procilio rumores non boni; sed judicia nosti. Hirrus cum Domitio in gratia est. s. c. quod hic consules de provinciis fecerunt, QUICUNQUE POSTHAC, 15 non mi hili, ut qui jam intelligebamus enuntiationem illam Memmii valde Cæsari displicere. Messalla noster, & ejus Domitius competitor liberalis in populo valde fuit. 16 nihil gratius. certi erant consules. ac Senatus decrevit, ut tacitum judicium ante comitia fieret. ab iis consiliis, quæ erant omnibus sortita in singulos candidatos, magnus timor candidatorum, sed quidam judices, In his 17 Opimius VEIENTRO. Antius, Tribunos pl. appellarunt, 18 ne injussu populi judicarent. res cedit. comitia dilata ex s c. dum lex de tacito judicio ferretur. venit legi dies: Terentius intercessit. Consules, qui illud *levi brachio* egissent, rem ad Senatum detulerunt. hic Abdera, non tacente me. dices, tamen tu non quiescis? ignosce, vix possum. verumtamen quid tam ridiculum? Senatus decreverat, ne priùs comitia haberentur, quàm lex lata esset: si quid intercessisset, res integra referretur, cœpta ferri levitèr intercessum non invitis: res ad Senatum: de ea re ita censuerunt: comitia primo quoque tempore 19 haberi esse ère. Scaurus, qui erat paucis diebus illis absolutus, cùm ego patrem ejus orna-

1 *Indicia gloriosi.*) Vulg. *judicia gloriosa.*

2 *Nihil accuso.*) Vulg *accusabo.*

3 *Pleraque tantummodo mihi nuntiabant, ubi esses.*] Bessar. liber, *plerique tantummodo mihi nuntiabant ubi esset.*

4 *Paccio re & verbis ostendi.*] Vulg. *Paccio & verbis & re ostendi.*

5 *Non mentio potuit fieri.*] Vulg. *non potuit mentio fieri.*

6 *Adolescentis*]Vulg. *adolescentes.*

7. Ἐξωτερικὺς.)Populares.

8 τεχνολογίαν,)Tractationem artis: disputationem de præceptis artis.

9. *Huic joculatorem senem illum, ut noras, interesse sanè nolui.*] Vict. legit, *huic joculatoria disputationi senem illum, ut noras, interesse, &c.* quæ etiam est vulgata lectio. Dicit o autem hæc *disputationis* à tribus antiquis libris, Bessarionis, Cavalc. Ferri abesse, ut etiam à codicibus Memmian. & Tornæsi absque iis quos habuit Mal. teste Lambino; qui tamen vocem hanc *disputationis*, retinebam, *recuperari* a verò tollendam censet. Victorii lectionem probat Iun. quam uno consensu mss. Palatinos retinere dicit.

10. *Etenim est luculenta res Aureliani ut scribis judicio.*] Sic habent Bessarionis & Ferri libri, quod etiam non improbatur Lambino, qui tamen legi *in eo*: Vulg. *etenim est luculenta res Aureliani ut scribis judicio.*

11. *Duo faciles.*] Iun. legendum putat *decies faciles*; vulg. *duos faciles.*

12 *Fufia*] Vulg *Fufia.*

13 *A. D. Nonas*]Vulg. *ad V. Nonas.*

14 *De Procilio.*] Veteres suos cod. sequutus Bosius, *de Procilis* excudendum curavit, quod etiam placuit Man. vulgatæ editiones, & in iis Victor. *de Procilis.*

15. *Non mi hili.*] Codices Torn. & Crus. *non mihi, ut qui*; unde conjecit Bos. *non mi hili, ut qui*; &c Bess & Cavalc. libros, *non mihi, ut quod*, habere testatur Man. qui mendum latere agnoscens, sic conatur restituere, *Sc. quid hic Consules de provinciis fecerunt, Quicunque posthac, non nihil Pompeio jam intelligebamus, &c.* vulg. pro *non mi hili natum sibi.*

16 *Nihil gratius. certi erant Consules. Senatus decrevit.*) Aliter legit & distinguit Iun. ex mss. Pall. *nihil gratius certè erat Coss. ac Senatui. Senatus decrevit.*

17. *Opimius VEIE. TRO. Antius Tribunos pleb. appellarunt.*) Locum hunc depravatum emendavit Bos. Exemplar Torn. *Vejentoranius.* Scidæ. *Vejentoranius*, rectè, modo ita distinguatur, *Opimius VEIEN. TRO. Antius.* Lamb. Octavii Pantagathi conjectura approbatur legit, *in his Opimius Vejens Terentium Tribunum pl.* In libro Caval. *Vejentoranius.* Iun. Bosium rectè præeuntem sequitur. vulgo sic: *Opimius Vejens, Antium tribunum plebis appellarunt.*

18. *Me injussu populi judicarent. res cedit. comitia dilata.* Bos improbans lectionem Man. *res ad Senatum*, quod nimis discrepare à veteri scriptura, *rescidit*, potiorem hanc ducit, *res cedit*, quæ reperitur integra, & sine ulla varietate in codice Anton. teste Lamb. qui Man. conjectura nihil putat fingi probabilius. Iun. ex conjectura, *res fedit*, vel *sedit*, vulg. *ne in jussu populi judicarentur; rescidit cum res dilata, &c.*

19. *Haberi esse ère.*) Libri formis impressi *haberi conserere* prorsus ineptè: hæc enim non cohærent *censuerunt comitia conserere.* In Decr. erat, *haberi esse ère*, unde correxit Bos. *haberi esse à re.*

tissimè defendissem, obnuntiationibus per Scævolam interpositis, singulis diebus usque ad pridiè Kal. Octobr. quo ego hæc die scripsi, sublatis, populo tributim domi suæ satisfecerat. sed tamen 1 etsi uberior liberalitas hujus, *gratior* esse videbatur eorum, qui occupârant. Cuperem vultum videre tuum, cùm hæc legeres. nam profectò 2 rem habes vinulam, hæc negotia multarum nundinarum fore. sed senatus hodie fuerat futurus, id est Kal. Octobribus. jam enim 3 luciscit. ibi loquetur, præter Antium & Favonium, *liberè* nemo. nam Cato ægrotat. de me nihil timueris: sed tamen promitto nihil. Quid quæris? aliud; judicia, credo. Drusus, Scaurus non fecisse videntur. tres candidati fore rei putabantur, Domitius à Memmio, Messalla à Q. Pompejo Rufo, Scaurus à Triario, aut à L. Cæsare. quid poteris, inquies, pro iis dicere? ne vivam, si scio. in illis quidem tribus libris, 4 quos tu dilaudas, nihil reperio. 5 Nunc ut opinionem habeas rerum, ferendum est. quæris, ego me ut gesserim? constanter & liberè. quid ille, inquies, ut ferebat? humaniter, meæque dignitatis, quoad mihi satisfactum esset, habendam sibi rationem putabat. quo modo ergo absolutus? 6 omnino γεργείαγυμνὰ: accusatorum incredibilis *infantia*, id est L. Lentuli, L. F. quem fremunt omnes prævaricatum; deinde Pompeji mira contentio; judicum sordes. attamen XXXII. condemnarunt, XXIIIX absolverunt. judicia reliqua impendent: nondum est planè expeditus, dices, tu ergo hæc quo modo fers? bellè me hercule, & in eo me valde amo. amisimus, mi Pomponi, 7 omnem non mooò succum, ac sanguinem, sed etiam *colorem*, & speciem pristinam civitatis. nulla est respublica, quæ delectet, in qua acquiescam. idne igitur, inquies, facilè fers? id ipsum. recordor enim, quàm bella paulisper, nobis gubernantibus, civitas fuerit: quæ mihi gratia relata sit, nullus dolor meangit; *unum omnia posse*, a dirumpuntur ii, qui me aliquid posse doluerunt: multa mihi dant solatia: nec tamen ego de meo statu demigro: quæque vita maximè est ad naturam, 9 ad eam me refero, & litteras, & studia nostra; dicendi laborem delectatione oratoria consolor. domus me, & rura nostra delectant. NON RECORDOR, unde ceciderim, sed unde surrexerim, fratrem mecum, & te si habebo, per me ista 10 pedibus trahantur. vobis ἀμφιλεσσφύζει possum. locus ille animi nostri, stomachus ubi habitabat olim, concalluit. privata modò, & domestica nos delectant. miram securitatem videbis: cujus plurimæ mehercule partes sunt in tuo reditu. nemo enim in terris est mihi tam *consentientibus sensibus*. Sed accipe alia. Res fluit ad interregnum; & est nonnullus odor Dictaturæ: sermo quidem multus; qui etiam Gabinium apud timidos judices adjuvit. Candidati Consulares omnes rei ambitus. accedit etiam Gabinius: quem P. Sulla, non dubitans 11 quin foris esset, postularat, contradicente & nihil obtinente Torquato. sed omnes absolventur; nec posthac quisquam *damnabitur*, nisi qui hominem occiderit. hoc tamen agitur severius. itaque 12 indicia calent. M. Fulvius Nobilior condemnatus est. multi alii urbani ne respondent quidem. Quid aliud novi? 13 & tamen, absoluto Gabinio, stomachantes alii judices, horâ pòst, Antiochum Gabinium, 14 nescio quem è Sopolidis pictoribus, libertum, ac accensum Gabinii, lege Papia condemnarunt. itaque dixit statim 15 reus P. lege Majestatis 16 ὃ σ' οἶσθ' Ἄρεως ἄμμε Παφίη? 17 Pomtinus vult A. D. IV. Non. Novemb. triumphare. huic obviam Cato, & Servilius Prætores apertè, & Q. Mucius Tribunus; negant enim latum de Imperio: & est latum hercule insulsè. sed erit cum Pomtino Appius consul. Cato tamen affirmat,

---

1. *Etsi uberior liberalitas hujus, gratior esse videbatur eorum qui occupârant.*) Auxilio antiquorum librorum hunc locum fœdè inquinatum purgavit Vict. antea legebatur, *liberalitatis hujus erat ratio.*

2. *Rem habes vinulam.*) Bos. omnes mss. habebant, *nullam*, præter Dec. in quo erat, *ut nullam*, unde Bos. conjecit *vinulam*. Iun. mss. Pal. fidem sequutus legit, *rem habes nullam*. vulg. *rem non habes nullam.*

3. *Luciscit.*) Hunc etiam locum antiquiori suo adjutus restituit Vict. in illo legebatur, *jam enim luciscit tibi loquetur*, addendo autem litteram, verbo *uleisci*, detractam à sequenti dictione, & interpungendo perspicuus fit sensus antea legebatur, *jam enim tibi luciscit loquetur*: vulgò *lucescit.*

4. *Quos tu dilaudas.*) Sic emendavit Vict. Libri mss. teste Lamb. cui hæc emendatio probatur, habent, *quos studiis laudas*. unde Pithœus vult scribi, *quos tu adeo laudas*. Iun. ex mss. Pal. *quos studio laudas.*

5. *Nunc ut opinionem habeas rerum ferendum est.*) Totum hunc locum, ab his verbis, *nunc ut opinionem, &c.* usque ad illa verba *Paciana epistola requirendi*; qui in vulgata editione in sequentem epistolam rejectus est, hic adtexuit Bos. quod Man. Mal. Lamb. ante viderant. Iun. etiam ex mss. Pal. confirmat. Ceterum hæc est conjectura Bos. cujus omnes mss. habent, *nunc ut opinionem habeas rerum*, quam lectionem Iun. ex mss. Palat. amplectitur. vulg. *Nunc de Gabinii hac absoluto. Verùm ferendum est.*

6. *Omnino γεργείαγυμνὰ.*) Lanx nudæ. Erat in mss. Tornæs. ΠΟΡΠΑΠΥΜΝΑ: in Decurt. ΠΟΡΓΙΑΠΥΜΝΑ, inde conjecit ΓΟΡΓΕΙΑΓΥΜΝΑ. Bos. ex perturbatis litteris emendavit Man. πρόσθεν πρόμνας, quod valet *retrum*. Ericus Steph. quasi propius accedens ad scripturam antiquam legendum πρόσσυμνα, *id est prorsus seu omnino*, & vocem *omnino*, ut ex interpretatione natam delendam putabat. Olim Lamb. lectione Steph. non improbata, placebat emendatio Man. sed postea Bosii conjecturam tanquam genuinam amplexus est, omnibusque anteponendam duxit. vulg. *omnino* ΠΟΡΠΑΠΥΜΝΑ. Claud. Dausquejus, adspecto persiculatius verbo Græco, & illo *prævaricatum*, ac totius corpore sententiæ perspecto, restituebat ΠΕΡΠΕΡΕΥΜΑ, ac si dicat, *peccatum largiter*. Lentulum fremunt omnes prævaricatum. usurpat id vocis Tull. lib. 1. Epist. 2. ὑπερπερεδύσιμην, & alibi.

7. *Omnem non modo succum.*) Ex scidis & Torn. Bos. edidit *omnem non modo*, non ut in vulg. *non omnem modo.*

8. *Dirumpuntur.*) Vulg. *disrumpuntur.*

9. *Ad eam me refero & litteras.*) Lamb. legendum censet, *ad eam me refero, ad litteras, &c.*

10. *Pedibus trahantur.*) Fuerat legit, *trahunter*, vulg. *trahuntur*. Gul. legebat *isti*, pro *ista.*

11. *Quin foris esset.*) *Foris*, habet Vrsini lib.

12. *Indicia calent.*) Vulg. *judicia calent.*

13. *Et tamen absoluto.*) Mur. legit *est tamen.*

14. *Nescio quem è Sopolidis pictoribus.*) Litteræ R. & S. adeo ambiguæ forma expressæ sunt in codice Torn. ut vix alteram ab altera internoscas, incertumque sit *Sopolidis*, an *roposlidis* exaratum sit. quare olim inductus Bos. putavit legendum esse, *è rhoppolidis pictoribus*, auctore; fuit Lamb. ut ita corrigeret: verum postea tactus codicem Decurt. ubi disertim scriptum est *Ropolidis*, errorem suum agnovit. itaque nunc edidit, *è Sopolidis pictoribus*; ut plane est in Decurt & Tornæsiano, nisi quod ab hoc abest præpositio, *è*. vulgò legitur, *nescio quem sordidis pictoribus.*

15. *Reus P. lege majestatis.*) Scripturam Decurt Bos. expressit; illud *P.* abest à vulgatis. Iun. ex mss. legit *Papia lege.*

16. *Οὐ σ' οἶσθ' Ἄρεως ἄμμε Παφίη.*) Nonne scio, te, ô Mars, esse consuetæ cum Paphia sive Venere. Ita Bos. cùm reperisset in optimo illo Decurtano ΟΥ COΙΛΑΡΗCΑΜΑ ΑΦΙΗΙ, veteris scripturæ vestigiis ductus aliam lectionem affert Lamb. quam à Bos. accepisse dicit, ὃ σὺ ἀδρῦς μόλαε Φύει: Mur. sic emendare conatus est, ὃ σὺ μὲ πρεῖκ' ἀφίης ex mss. Pal. tentat Iun. *dixit statim reus Papia lege majestatis*, ὃ σὺ μελίσσω Παφίη, sive ut alii volunt, ἄμμε Παφίη, *nihil tibi cum Paphia Venere.* vulgò, ΟΥ. COΙΜΡΙCΑ ΜΑΦΙΗ. Dausquejus, lectis aliorum conjecturis conabatur, ΟΥΚΕΝΕ, ΠΕΙCΑΜΗΕΦΗ, *non persuasi*, inquit, mihi à judicibus, apud quos ratio juris prostrata est, condemnatum iri, fundantur ex antegressis: *sed omnes absolventur, nec, &c.* putabat tem legi posse, ΟΥΚΕΜΕΡΙCΑΜΗΝ ΕΦΗ, *non tribuit donis muneribusque gratiam judicum non prolectavi.*

17. *Pomtinus vult A. D. IV.*) Vulg. *Pomptinus vult ad IV.*

mat, se vivo 1 illum non triumphare. id ego puto, ut multa ejusdem, ad nihil recasurum. Appius sine lege, suo sumtu, in Ciliciam cogitat. Paccianæ epistolæ respondi: cognosce cetera. Ex fratris literis incredibilia quædam de Cæsaris in me amore cognovi: eaque sunt ipsius Cæsaris ubertimis literis confirmata. Britannici belli exitus exspectatur. constat enim aditus insulæ esse 2 munitos mirificis molibus. etiam illud jam cognitum est, neque *argenti* 3 scripulum esse ullum in illa insula, neque ullam spem prædæ, nisi ex mancipiis: ex quibus nullos puto te litteris, aut musicis *eruditos* exspectare. Paullus in medio foro basilicam jam pænè texuit iisdem antiquis columnis: illam autem, quam locavit, facit magnificentissimam. quid quæris? nihil gratius illo monumento, nihil glorioſius. itaque Cæsaris amici (me dico & Oppium: dirumparis licet) in monumentum illud, quod tu tollere laudibus solebas, 4 ut forum laxaremus, & usque ad atrium libertatis explicaremus, contemsimus sexcenties H. S. cum privatis non poterat transigi minore pecunia. efficiemus rem glorioſissimam. nam in campo Martio septa 5 Tributis comitiis marmorea fumus, & tecta facturi; eaque cingemus excelsa porticu; ut mille passuum conficiatur. simul adjungetur huic operi Villa etiam publica. Dices, quid mihi hoc monumentum proderit? *& quid?* celabo te res Romanas? non enim te puto de lustro, quod jam desperatum est, aut de judiciis, quæ lege Coctia fiant, quærere. Nunc te objurgari patere, si jure. scribis enim in epistola, quam 7 C. Decimius mihi reddidit, Buthroto datam, in Asiam tibi eundum esse. te arbitrari. mihi mehercule nihil videbatur esse, in quo tantulum interesset, utrum per *procuratores* ageres, an per te ipsum; sut abis totiens, & tam longe abes. sed hæc mallem integra re, tecum egisse. profectò enim aliquid egissem. nunc reprimam susceptam objurgationem. 9 utinam valeat ad celeritatem reditus tui. Ego ad te propterea minùs sæpe scribo, quòd certum non habeo, ubi is, aut ubi futurus sis. huic tamen nescio cui, quòd videbatur is te visurus esse. putavi dandas esse litteras, tu quoniam iturum te in Asiam esse putas, ad quæ tempora te exspectemus, facias me certiorem velim, & de Eutychide quid egeris.

CICERO ATTICO, S.

17 O Exspectatas mihi tuas litteras! ô gratum adventum! ô constantiam promissi, & fidem miram! ô navigationem amandam! quam mehercule ego valde timebam, recordans superioris 11 tuæ transmissionis δύσπλουν, sed nisi fallor, citiùs te, quàm scribis, videbo. credo enim te putasse, tuas mulieres in Apulia esse: quod cùm secus erit, quid te Apulia moretur? nam Vestorio dandi sunt dies, & ille Latinus 12 ἀπτικισμὸς ex intervallo regustandus. Quin tu huc advolas, 13 & invisis illius nostræ Reip. germina? ne pura, vide, nummis ante comitia tributim uno loco divisis, palam inde absolutum Gabinium. detur esse valiturum. De Messalla quod quæris, quid scribam nescio: 14 numquam ego vidi tam pares candidatos. Messallæ copias nosti. Scaurum Triarius reum fecit. si quæris, nulla est magnopere commota 15 συμπάθεια, sed tamen habet Ædilitas ejus *memoriam non ingratam*; & est pondus apud rusticos 16 in *patria* memoria. reliqui duo plebeji sic exæquantur, ut Domitius valeat amicis, adjuvetur tamen non gratissimo munere; Memmius Cæsaris commendetur militibus, Pompeji Gallia nitatur. quibus si non valuerit, putant fore aliquem, qui comitia in adventum Cæsaris detrudat, Catone præsertim absoluto. Ab Quinto fratre, & à Cæsare accepi A. D. IX. Kalend. Novemb. litteras, confecta Britannia, obsidibus acceptis, nulla prædâ, imperata tamen pecunia, 17 datas à littoribus Britanniæ, proximo A. D. VI. Kalend. Octob. exercitum Britannia reportabant. Q. Pilius erat jam ad Cæsarem profectus. Tu, si aut amor in te est nostri, ac tuorum, aut ulla varietas, aut si etiam sapis, ac frui tuis commodis cogitas, advenare & prope adesse jam debes. non mehercule æquo animo te careo. te autem quid mirum, qui Dionysium tantopere desiderem? quem quidem abs te, cùm dies venerit, & ego, & Cicero meus flagitabit. Abs te proximas litteras habebam, Epheso A. D. V. Id. Sext. datas.

CICERO ATTICO, S. 18

PUTO te existimare, me, nunc oblitum consuetudinis & instituti mei, rarius ad te scribere, quàm solebam: sed, cùm loca & itinera tua nihil habere certi video, neque in Epirum, neque Athenas, neque in Asiam, neque cuiquam, nisi ad te ipsum proficiscenti, dedi litteras 18 neque enim sunt ex epistolæ nostræ, quæ si perlatæ non sint, nihil ea res nos offensura sit: quæ tantum habent mysteriorum, ut eas ne librariis quidem ferè committamus. 19 Lepidum quo exedar; Consules flagrant infamia, quòd C. Memmius candidatus *pallorem* in senatu recitavit, quam ipse & suus competitor Domitius cum consulibus

1. *Eum se triumphare.*) Beſſar. liber, *eum triumphaturum.*

2. *Munitos mirificis molibus.*) Lamb. ceſtatur veterem codicem habere, *minatos*, ſed quid valeat, exputare non poteſt. Iun. legit, *muratos mirificis molibus.*

3. *Scripulum*) Vulg. *scrupulum.*

4. *Forum laxaremus*) Vocem hanc *ſtrum*, delet Lamb.

5. *Tributis comitiis.*) Sic habent Beſſar. & Cavale. antiqui libri, teſte Manutio probatur hæc lectio: Vulg. *tribunitiis comitiis.*

6. *Quæ telabo te res Romanas.*) Decurtati lectionem Boſ. edidit Iun. ex conjectura, *quid laboribus res Romanas?* Vulg. *ad quid laboramus res Romanas?*

7. *C. Decimius.*) Repoſuit Man. *C. Decimius*, ut Cavale. Ferri & Beſſar. libri habent.

8. *Ut abis totiens, & tam longe abes.*] Victi hanc lectionem Boſ. veteres miſſ. confirmant: Vulg. *ne toties & tam longe abeſſe.*

9. *Utinam valeat.* Torn. ante vocem, *utinam*, hoc amplius habebat, *hæc quæ dixi tantum*: quæ verba è gloſſemate quodam manarunt.

10. *Exſpectemus.*) Vulg. *exſpectem.*

11. *Tua transmiſſione* δύσπλουν.) Græcum hoc vocabulum deeſt in Vulg.

12. ἀπτικισμὸς] Atticiſmus, ſive orationis lepos.

13. *Et invisis illius noſtræ reipublicæ germina?*) Boſii hæc eſt reſtitutio. Torn. *germæ*: Decur. *gemina*, inde conjecit *gemina*. Lamb. verò edendum curavit, *& invisis illius noſtræ reip.* γλαγιδευσι. *Peti videt nummi*, &c. partim Pauli Man. partim Iohannis Aurati conjectoram ſequutus; Boſii reſtitutionem *reipublicæ germina*, probat Iun. ſequens verò membrum ſic emendat, *Peti inde nummi ante comitia*, &c. Vrſinus hujus loci correctionem aliunde affert, *putavi nummis ante comitia*, &c. *palam ſci abſolutum Gabinium.* Vulg. *illius noſtræ reipublicæ germanæ*, &c. *Quin tu huc advolas & invisis illius noſtræ reip.* γλαγιδευσι?) Sic ſcriptum in optimo codice, verum Boſ. non rectè *germina* repoſuit, ipſe Cic. de Div. nat. *Sed ineſt germini & ranunculis quædam natura ſignificans aliquid.* Sic ferè meliores codices *Iſ. Vorſſius.*

14. *Numquam ego vidi.*) *Ego*, deeſt in Vulg.

15. Συμπάθεια.) Conſenſus naturæ, convenientia ſive conjunctio rerum.

16. *In patria memoria.*) Vulg. *in patrii memoriam.*

17. *Datas à littoribus Britanniæ, proximo A. D. VI Kalend.*] vulg. *datas à littoribus Britanniæ proximo a. d. VI. Kalend.*

17. *Neque enim ſunt ea.*) Poſt verbum *ſunt*, Decurt. addit vocem, *ea*, quæ in vulg. deſideratur, quod etiam Lamb. vidit.

19. *Lepidum quo exedar.*] In Boſ. omnis litteræ mutatione, ex Decurt. conjecit in quo legebatur *exedar.* Codices Torn. Cruſ. & Hurnlo. nihil hîc à ferunt à vulgatis. Lamb. legit, *lepidum quo res exedar.* Beſſar. libri *excidant.* Emendantes, *ne verbum quod excidat*, propius à receptu ſcriptura abire vellet Vrſin. vulgatam lectionem ex miſſa. Paſſi ſequitur Iun. *lepidum quo excidat.*

libus fecissent, uti ambo H-s quadragena consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tris Augures dedissent, qui se adfuisse dicerent, cùm lex Curiata ferretur, quæ lata non esset, 1 & duo consulares, qui se dicerent in ornandis provinciis consularibus scribendo adfuisse, cùm omnino ne senatus quidem 2 fuisset. hæc pactio non verbis, sed nominibus & perscriptionibus, multorum tabulis cùm esse facta diceretur, prolata à Memmio est nominibus inductis, auctore Pompejo. hic Appius erat idem. nihil sanè jacturæ. corruerat alter, & planè, inquam, jacebat. Memmius autem, diremta coitione invito Calvino, planè retrixerat, 3 & eo magis nunc cogi ἀχηδέστερα, tum fluere justitio, & omnium rerum licentia. Perspice æquitatem animi mei & ludum, & contemptionem 4 Seliciauæ provinciæ, & mehercule cum Cæsare suavissimam conjunctionem (hæc enim me una ex hoc naufragio *tabula* delectat) qui quidem Quintum meum, tuumque, dii boni! quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia? non secus, ac si ego essem imperator. hibernam legionem eligendi optio delata commodùm, ut ad me scribit. hunc tu non ames? quem igitur istorum? Sed heus tu, scripseramne tibi me esse legatum Pompejo? & extra urbem quidem fore ex Idib. Ianuar.? visum est hoc mihi ad multa quadrare. sed quid plura? coràm, opinor, reliqua; ut tu tamen aliquid exspectes. Dionysio plurimam, salutem: cui quidem ego non modò servavi, sed etiam ædificavi locum. quid quæris? ad summam lætitiam meam quam ex tuo reditu capio, 5 magnus illius adventu cumulus accedit. quo die ad me venies, 6 tu, si me amas, apud me cum tuis maneas.

1. *Et duo Consulares.)* Vulg. *& duo Consulares.*

2. *Fuisset.)* Vulg. *affuisset.*

3. *Et eo nunc magis cogi ἀχηδέστερα, tum fluere justicio & omnium rerum licentia.)* Locum hunc densa caligine offuscatum illustravit Bosius. Tornæsianus habebat, *& eo magis nunc cogi abdicatum fluere*: Decurtatus, *& eo magis nunc cogi abdicatum fluere.* Alii legunt *cogitare dissaturam.* Iunius legit, *& eo magis nunc cogi abdicatum, savere justicio, &c.*

4. *Siciliana provincia, & mehercule.)* Suorum mss. scripturam Bosius edidit, quod etiam adnotarunt Germani in margine sui codicis: vulg. *Seleuciana provincia, & mehercule.*

5. *Magnus illius adventu.)* Vulg. *magnus ex illius adventu.*

6. *Tuus si me amas.)* Antiquus liber, *ut si me amas: ex quo* Faërnus, *tu si me amas*, aptius putat. Vrsinus, *utique si me amas.*

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
LIBER QUINTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

1 EGo vero & tuum in discessu vidi animum, & meo sum ipse testis: quo magis erit tibi videndum, ne quid novi decernatur; ut hoc nostrum desiderium ne plus sit annuum. De Annio Saturnino curasti probè. De satisdando verò te rogo, quoad eris Romæ, tu ut satisdes. & sunt aliquot satisdationes secundùm mancipium, in his & Memmianorum prædiorum, vel Atilianorum. De Oppio factum est ut volui, & maximè 1 quòd DCCC. aperuisti: quæ quidem ego utique vel versura facta solvi volo; ne extrema exactio nostrorum nominum exspectetur. Nunc venio ad transversum illum extremæ epistolæ tuæ versiculum, in quo me admones de sorore. quæ res se sic habet. Ut veni 2 in Arpinas, cùm ad me frater venisset, in primis nobis sermo, isque multus, de te fuit: 3 ex quo veni ad ea, quæ fueramus ego, & tu inter nos de sorore in Tusculano locuti, nihil tam vidi mite, nihil tam placatum, quàm tum meus frater erat in sororem tuam; ut etiam, si qua fuerat 4 *ex ratione* sumpta offensio, 5 non appareret. illo sic die. postridie ex Arpinati profecti sumus. ut in Arcano Quintus maneret, dies fecit: ego Aquini, sed prandimus in Arcano nosti hunc fundum. quo, ut venimus

1. *Quod DCCC. aperuisti,)* Hunc numerum auxit Vict. ex antiquo suo codice, quum prius legeretur CCC. Germani verò pro, *aperuisti, adpromisisti*, legunt, sed nihil mutare voluit Vict. quod nullam varietatem in mss. invenisset.

2. *In Arpinas.)* Ita codicem Torn. habere dicit Lamb. vulgò *Arpinum.*

3. *Ex quo veni.)* Vulg. *ex quo egressus.*

4. *Ex ratione sumpta offensio.)* Eandem lectionem in cunctis mss. libris invenit Vict. ideo nihil mutat. Germani tamen in margine sui libri, *ex ratione sumptus*, adnotarunt. Fulv. ex ms. libro qui habet, *ex ratione*, conjicit fortasse legendum *ex re.*

5. *Non appareret: illo sic die. postridie.)* Iunius ex duobus mss. Palatin. aliter & legit & distinguit, nempe, *non appareret illo. sic postridie, &c.*

Ego

mus, humanissimè Quintus, Pomponia, inquit, tu invita mulieres, 1 ego arcivero pueros. nihil potuit, mihi quidem ut visum est, dulcius, idque cùm verbis, tum etiam animo, ac vultu. at illa, audientibus nobis, ego sum, inquit, hic hospita. id autem ex eo, ut opinor, quod antecesserat Statius, 2 ut prandium nobis videret. tum Quintus, en, inquit, mihi, hæc ego *pastor quotidie*. dices, quid, quæso, istuc erat? magnum; itaque me ipsum commoverat: sic absurdè & asperè verbis vultuque respondérat. dissimulavi dolens. discubuimus omnes præter illam: cui tamen Quintus de mensa misit: illa *rejecit*. quid multa? nihil meo fratre lenius, nihil asperius tua sorore mihi visum est. & multa prætereo, quæ tum mihi majori stomacho, quàm ipsi Quinto, fuerunt. ego inde Aquinum; Quintus in Arcano remansit, & Aquinum ad me postridie mane venit: mihique narravit, nec secum illam dormire voluisse: &, cùm discessura esset, fuisse ejusmodi, qualem ego vidissem. quid quæris? vel ipsi hoc dicas licet, *humanitatem* ei, meo judicio, illo die defuisse. Hæc ad te scripsi fortasse pluribus, quàm necesse fuit, ut videres tuas quoque esse partes instituendi & monendi. Reliquum est, ut ante, quàm proficiscare, mandata nostra exhaurias; scribas ad me omnia; Pomtinum extrudas; cùm profectus eris, cures, ut sciam. sic habeas, nihil me hercule te mihi nec carius esse, nec suavius. A. Torquatum amantissimè dimisi Minturnis, optimum virum: cui me ad te scripsisse aliquid, in sermone significes velim.

CICERO ATTICO, S.

1 A D. VI. Idib. Mai. cùm has dabam litteras, ex Pompejano proficiscebar, ut eo die manerem in Trebulano apud Pontium. deinde cogitabam sine ulla mora justa itineta facere. In Cumano cùm essem, venit ad me, quod mihi pergratum fuit, noster Hortensius: cui deposcenti mea mandata, cetera universè mandavi; illud propriè, ne pateretur, quantum esset in ipso, 4 prorogari nobis provincias. in quo eum tu velim confirmes, gratumque mihi feciſſe dicas, quòd & venerit ad me, & hoc mihi, præteréaque si quid opus esset, promiserit. confirmavi ad eam causam etiam Furnium nostrum; quem ad annum Tribunum plebis videbam fore. Habuimus in Cumano quasi *pusillam Romam*: tanta erat in his locis multitudo; cùm interim Rufio noster, quòd se à Vestorio observari videbat, stratagemate hominem percussit. nam ad me non accessit. itane? cùm Hortensius veniret, & infirmus, 5 & tam longè, & Hortensius, cùm maxima præterea multitudo, ille non venit? non, inquam. non vidisti igitur hominem, inquies? qui potui non videre, cùm per emporium Puteolanorum iter facerem? in quo illum, agentem aliquid, credo, salutavi; 6 postea jam jussi valere, 7 cùm me expenrè è sua villa, numquid vellem, rogasset. hunc hominem parum gratum quisquam putet? aut non in eo ipso laudandum, quòd audiri non laborarit? Sed redeo ad illud. Noli putare mihi aliam consolationem esse hujus ingentis molestiæ, nisi quòd spero, non longiorem *annua* fore. hoc me ita velle multi non credunt, ex consuetudine aliorum. tu, qui scis, omnem diligentiam adhibebi, tum scilicet, cùm id agi debebit. Cùm ex Epiro redieris, de republica scribas ad me velim, si quid erit, 8 quod operiare. nondum enim satis huc erat allatum, quomodo Cæsar ferret de auctoritate perscripta: eratque rumor de Transpadanis, 9 eos jussos IV. viros creare. quod si ita est, magnos metus timeo. sed aliquid ex Pompejo sciam.

CICERO ATTICO, S.

A D. VI. Id. Mai. veni in Trebulanum ad Pontium 3 ibi mihi tuæ litteræ binæ redditæ sunt tertio abs te die: eodem autem 10 ex Pansæ Pompejano Philotimo dederam ad te litteras. nec verò nunc erat sanè, 11 quod scriberem. Qui de republica rumores, scribe quæso. in oppidis enim summum video timorem; sed multa inania. quid de iis cogites, & quando, scire velim. Ad quas litteras tibi rescribi velis, nescio. nullas enim adhuc acceperam, præter quæ 12 mihi binæ semel in Trebullano redditæ sunt: quarum alteræ edictum P. Licinii habebant, (erant autem Non. Mai. datæ) alteræ rescriptæ ad meas Minturnenses. quam vereor, ne quid fuerit ἀπροσδιόρθωτον in iis, quas non accepi, quibus rescribi vis. 13 Apud Lentulum ponam te in gratiam. Dionysius nobis cordi est. Nicanor tuus operam mihi dat egregiam. Jam deest, quod scribam; & lucet. 14 Beneventum cogitabam hodie. nostra continentia, & indulgentia 15 esse satisfeciemus. satis. 16 A. Pontio, ex Trebulano A. D. V Id. Mai.

CICERO ATTICO, S.

BENEVENTUM veni A. D. V. Id. Mai. ibi ac- 4 cepi eas litteras, quas tu superioribus litteris, significaveras te dedisse: ad quas ego ipse eo die dederam ex Trebulano 17 L. Pontio. ac binas quidem tuas Beneventi

---

1. *Ego arcivero.*) Ita libros veteres sequutus emendat Lambinus pro *accivero*.

2. *Ut prandium nobis videret.*) Victorius cum antiquis exemplaribus ita scripsit.

3. *Quid quæso istuc erat?*) *Quæso*, pro, *quæsò*, reposuit Manutius.

4. *Prorogari nobis provincias.*) Rectius Vrsino videtur quod est in antiquo *provinciam*.

5. *Et tam longe & Hortensius.*) Ita & Lamb. & Bosius legunt; quibus additipulatur Decurtatus: vulgo, *& tam longè Hortensius*; quod Faërnus non capiens, hoc alterum, *Hortensius*, delebat.

6. *Postea jam jussi.*) Vulg. *post etiam jussi*.

7. *Cum me expenrè è sua villa.*) Ita Decurt. addita tamen, *e*, præpositione alterius manu; quam lectionem veram germanamque asserit Junius: Bosius non videns, quid significet, *expenrè*, dubius conjecit, *ex Pansa sua villa*. Ceterùm quod vulgò legitur, *è Pansa villa*, ita se correxisse ait Manut. ex Cavalc. libro, in quo erat *Epense villa*. idem Manutius, ut & Muretus etiam conjecerunt, *exiens è sua villa*, quod Lamb. hos unum librum integris litteris habere scribit. O nimis obsequentem librum! Victorius quoque improbante Lambino, ex conjectura reposuit *cum me ipsum è sua villa*. Turnebus libro XXVIII. cap. 27. conjecit *exipse è sua villa*.

8. *Quid operiare.*) *Odiare* est in uno ms. Fulvii pro *operiare*.

9. *Eos jussos IIII virat.*) Ex veteribus libris ita scripsit Victorius, antea legebatur, *eos jussu illius vivos creare*.

10. *Ex Pansa Pompejano.*) Ita quidam fecerunt, *ex Pansa Pompejano*, ex scriptura missi quorundam qui habent *expense Pompejani*, quam scripturam tamen ut probam ex uno ms. Palat. arripit Junius; vulgò abest vocabulum illud, *Pansæ*. Lambinus ait quosdam libros plane habere *exitus è Pomp.* quos se juvitur.

11. *Quid scriberem.*) Et hic & infra in vulgatis editionibus, legitur, *quid*.

12. *Mihi binæ semel.*) Verbum, *semel*, teste Vrsino deletum est in libro emendato à doctissimo viro; ipse verò libenter reponeret, *simul* pro *semel*.

13. *Apud Lentulum ponam.*) Hæc est Victorii emendatio, ex antiquiori suo cod. ce. prius erat, *Lentulum ponas tecum, &c.*

14. *Beneventum cogitabam.*) Ita Bosius ex compendiosa scriptura Decurt. *Beneventi*, non *Beneventis*, ut vulgus.

15. *Esse satis faciemus, satis.*) Bosius ex suis codd. ita legit, nisi quod post *faciemus* τὸ λείσον σιγμὴν addit Junius ut lectionem hanc probat, ita & distinctionem improbat: Vulg. *& diligentia faciemus satis*.

16. *A Pontio.*) Vrsini ms. *ex L. Pontii*.

17. *L. Pontio.*) Vulg. *à Pontio*.

1. *Fui*

meventi accepi. quarum alteras 1 Funisulanus multo mane mihi dedit, alteras scriba Tullius. Gratissima est mihi tua cura de illo meo primo, & maximo 2 mandatu. sed tua profectio spem meam debilitat. 3 ac me ille: illuc quidem labar, non quo; sed *inopia* cogimur eo contenti esse. De illo altero, quem scribis tibi visum esse non alienum, 4 vereor adduci ut nostro possit; &, ut vis, 5 δυσδιάγνωστον, esset quidem summe facilis: sed tu aberis, 6 & me absente res. 7 habebis mei rationem. nam posset aliquid, si utervis nostrum adesset, 8 agente Servilio, Servio fieri probabile. nunc, 9 si jam res placeat, agendi tamen viam non video. Nunc venio ad illam epistolam, quam accepi à Tullio. De Marcello, fecisti diligenter. igitur s. c. si erit factum, scribes ad me: sin minùs, rem tamen conficies. mihi enim attribui oportebit, item Bibulo. sed non dubito, quin s. c. expeditum sit, in quo præsertim sit compendium populi. De Torquato, probè. De Masone, & Ligure, cùm venerint De illo, quod Chærippus: (quoniam hic quoque 10 προσιδυσιν sustulisti) ô provincia! etiamne hic mihi curandus est? curandus autem? hactenus, 11 ne quid ad senatum, consule, aut numera. nam de ceteris. Sed tamen commodè, quod cùm Scrofa. De Pomtino, rectè scribis. est enim ita, ut si ante Kal. Jun. Brundisii futurus sit, minùs urgendi fuerint M. Annius, & Tullius. Quæ de Sicinio audisti, ea mihi probantur: modò ne illa exceptio in aliquem incurrat bene de nobis meritum. sed considerabimus. rem enim probo. De nostro itinere, quod statuero. De quinque præfectis, quid Pompejus facturus sit, cùm ex ipso cognoro, faciam, ut scias. De Oppio bene curasti, quòd ei DCCC. exposuisti: idque, quoniam Philotimum habes, perfice, 12 & cognosce rationem: &, ut agam ampliùs, si me amas, prius quàm proficiscaris, effice. magna me cura levaris. Habes ad omnia. etsi pænè præterii chartam tibi deesse: 13 mera captio est; siquidem ejus inopia minùs multa ad me scribis. tu verò aufer 14 ducentos. etsi meam in eo parsimoniam hujus paginæ contractio significat, dum acta & rumores vellet. jam, si qua certa habes de Cæsare, exspecto litteras: & alias Pomtino de omnibus rebus diligenter dabis.

CICERO ATTICO, S.

5 PLANE deest quod scribam. nam nec, quid mandem, habeo: nihil enim prætermissum est: nec quid narrem: 15 novi enim nihil: nec *jocandi locus est*; ita me multa solliciant tantum tamen scito, Idibus Mai. nos Venusia mane proficiscentes has dedisse. eo autem die credo aliquid actum in senatu. sequantur igitur nos tuæ litteræ, quibus non modò res omneis, sed etiam tumores cognoscamus. eas accipiemus Brundisii. ibi enim Pomtinum ad eam diem, quam tu scripsisti, exspectare consilium est. Nos Tarenti, quos cum Pompejo Διαλόγους de republ. habuerimus, etsi id ipsum scire cupio, quod ad tempus rectè ad te scribere possim, id est, quàm diu Romæ futurus sis; Sed ante quam proficiscare, utique explicatum sit illud H S XX. & DCCC. hoc velim in maximis rebus & maximè necessariis habeas; ut, quod auctore te velle cœpi, adjutore assequar.

CICERO ATTICO, S.

TARENTUM veni A. D. XV. Kal. Jun. Quòd Pomti- 6
num statueram exspectare, commodissimum duxi dies eos, quoad ille veniret, cum Pompejo consumere; eoque magis, quòd ei gratum esse id videbam; qui etiam à me petierit, ut secum, & apud te *essem quotidie*: quod concessi libenter. multos enim ejus præclaros de republ. sermones accipiam: instruar etiam consiliis idoneis ad hoc nostrum negotium. Sed ad te brevior jam in scribendo incipio fieri, dubitans Romæ ne sis, an jam profectus. quod tamen quoad ignorabo, scribam aliquid potiùs, quàm committam, ut, tibi cùm possint reddi à me litteræ, non reddantur. nec tamen jam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. mandavi omnia, quæ quidem tu, ut polliceris, exhauries: narrabo, cùm aliquid habebo novi. illud tamen non desinam, 16 dum adesse te putabo, de Cæsaris nomine rogare, ut confectum relinquas, avide exspecto tuas litteras, & maximè, ut norim tempus profectionis tuæ.

CICERO ATTICO, S.

QUOTIDIE, vel potiùs in dies singulos breviores lit- 7
teras ad te mitto. quotidie enim 17 magis suspicor te in Epirum jam profectum. sed tamen, ut mandatum scias me curasse; quor ante, ait se Pompejus 18 quinos *præfectos* delaturum, novos; vacationes, judiciariam *caulam*. Ego cùm triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuissem, proficiscebar Brundisium A. D. 19 XIII Kal. Jenuar. civem illum egregium relinquebam, & ad hæc, quæ timentur, propulsanda paratissimum. Tuas litteras exspectabo, cùm ut, quid agas, tum, ubi sis, sciam,

CICERO ATTICO S.

MEET incommoda valitudo, qua jam emerseram, ut 8
potè cùm sine febri laborassem, & Pomtini exspectatio, de quo adhuc ne rumor quidem venerat, tenebat duodecimum jam diem Brundisii. sed cursum exspectabamus. tu si modò es Romæ, (VIX enim puto) sin es, hoc vehementer animadvertas velim. 20 Roma acceperam litteras, Milonem

1. *Funisulanus.*) *Fesulanus* vulg.

2. *Mandatu.*) Vulg. *mandata.*

3. *Ac me illeilluc quidem labor, non.*) Ita Bos. ex suis conjicit; qui habent, *ac me ille illud quidem labat*, quod plane geminum legitur in mss. Pal. unde Iun. pro, *me*, reponens *ne*, legit, *ac ne ille illud quidem labat.* Panthagath. legebat, *Marcelli illud quidem labat.* Man. verò ex Bessar. lib. in quo scriptum vidit, *ac me illud quidem labat*, corrigendum putat, *ac ne illud quidem labat*; quæ correctio pro vulgata lectione recepta est. Turneb. d. c. 27 fingit, *ac me ille illud non quo, &c.* qui adeatur.

4. *Vereor adduci ut nostro possit; &, ne vis, δυσδιάγνωστον. esset quidem summè facilis.*) Hæc est Decurt. lectio, cujus postrema pars corrupte legitur in Cruf. Hurat. & Torn. *esset quidem sum facilis.* Bessar. liber. *Equidem sum facilis*, quod interpretari conatur Man. Vulg. *vereor, adduci ut nostra possit, & tuis δυσδιάγνωστον προσιδυσιν*: Lamb. totum hoc ita legit, *vereor adduci ut nostra possit ad προσιδυσιν & tuis δυσδιάγνωστον ἕξεις.* Turn. d. loco, pro *& tuis*, reponit, *& tu ais δυσδ.* esse.

5. *Δυσδιάγνωστον*) Difficile dijudicatu.

6. *Esme absenteres.*) Omnes Bosii codd. ita habebant, vulg. *& me absente rei.*

7. *Habebis mei rationem.*) Partim ita legunt quidam codd. Bosii; partim *mei rationem.* hoc in suis libris notarunt etiam alii Man. & Ezern teste Vict. qui inde conjiciebat legendum, *& me absente mei habebis rationem.*

8. *Agente Servilio Servio.*) Ita veteres libros habere testatur Man. sed distinctionem interserit ut duo sint *Servibus*, & *Servius*; Lamb. reponit, *Servio Servilii filio* vulg. abest illud, *Servio.*

9. *Si jam res placeat.*) Vulg. *si tam.*

10. *Προσιδυσιν.*) Assensum.

11. *Ne quid ad senatum, consule, aut numera.*) Differtè duos mss. Pal. habere dicit Iun. *ne quid ad senatum, Consulem aut Pr.* alterum egregiè interpretatur d. loco Turn.

12. *Et cognosce.*) Sic distinguere mss. Pal. duos & rectè ait Iun. *& cognosce rationem, & ut agam amplius. si, &c.*

13. *Mera captio est.*) Hæc est Dec. Torn. Memm. Hurat. & Mal. codicum lectio, vulg. *mea tantis est.*

14. *Ducentos.*) Non mutavit receptam lectionem Bos. quamquam in Dec. hoc nomen erat in litura; aut fortasse Cicero scripserit, *ducenties*, quo pacto legit Lamb.

15. *Novi enim nihil.*) Sic emendavit Man. ex veteribus libris legentibus, *novi enim mihi*, Ferti liber. *nec, quid narrem, novi. Etenim mihi.*

16. *Dum adesse te.*] *Te* abest à recepta lectione.

17. *Magis suspicor.*) *Magis ac magis suspicor*, visitur in vulgatis libris.

18. *Quinos præfectos.* Est hæc correctio à Victor. antea legebatur, dirempta dictione, *qui nos.*

19. *XIII Kal.*) Vulg. *XIV.*

20. *Roma acceperam.*] Vulg. *Romæ.*

1. *Empter*

Milonem meum queri per litteras injuriam meam, quòd Philotimus socius esset in bonis suis. id ego ita fieri volui de C. Duronii sententia; quem & amicissimum Milonis perspexeram, & talem virum, qualem tu judicas, cognoram. ejus autē consilium, meumque hoc fuerat; primùm, ut *in potestate nostra* esset res, ne illum malus 1 emptor alienus mancipiis, quæ permulta secum habet, spoliaret: deinde, ut Faustæ, cui tantum ille esse voluisset, ratum esset. erat etiam illud, ut ipsi nos, si quid 2 servari posset, quàm facillimè servaremus. nunc rem totam perspicias velim. nobis enim scribuntur sæpe majora. sed si ille queritur, si scribit ad amicos, si idem Fausta vult, Philotimus, ut ego ei coram dixeram, mihique ille recepecat, ne sit invito Milone in bonis. nihil nobis fuerat tanti. sin hæc leviora sunt, tu judicabis. loquere cum Duronio, scripsi etiam ad Camillum, ad Lamiam; eoque magis, quod non confidebam Romæ te esse. summa erit hæc; statues, ut *ex fide, fama, re*que mea videbitur.

CICERO ATTICO, S.

9 ACTIUM venimus A. D. XVII. KAL. Quint. cùm qui dem & Corcyræ, & Sybotis muneribus tuis, quæ & Areus, & meus amicus Eutychides opiparè, & 3 φιλοπροσηνέστατα nobis 4 congesserant, epulati essemus 5 Saliarem in modum. Actio maluimus iter facere pedibus, qui incommodissimè navigassemus: & 6 Leucatam flectere molestum videbatur. actuariis autem minutis Patras accedere 7 sine his impedimentis, non satis visum est decorum. Ego, ut sæpe tu me currentem hortatus es, quotidie meditor, præcipio meis, faciam denique, ut summa modestia, & summa *abstinentia* munus hoc extraordinarium traducamus. Parthus, vellm, quiescat, & fortuna nos juvet: nostra præstabimus. Tu, quæso, quid agas, 8 ubi quoque tempore futurus sis, qualeis res nostras Romæ reliqueris, maximè 9 de XX. & de DCCC cura ut sciamus. id unis diligenter litteris datis, quæ ad me utique perferantur, consequere. Illud tamen (quoniam nunc abes, cùm id non agitur: aderis autem ad tempus 10 ut mihi rescripsisti) memento curare perte, & peromneis nostros, in primis per Hortensium, ut annus noster maneat suo statu, ne quid novi decernatur. hoc tibi ita mando, ut dubitem, an etiam te rogem, ut pugnes, ne intercaletur. sed non audeo tibi omnia onera imponere. annum quidem utique teneto, Cicero meus, modestissimus & suavissimus puer, tibi salutem dicit, Dionysium semper equidem, ut scis, dilexi, sed quotidie pluris facio, & mehercule in primis, quòd te amat, nec tui mentionem intermitti sinit.

CICERO ATTICO, S.

VT Athenas II A. D. VII. KAL. Quint. veneram; exspectabam ibi jam quartum diem Pomptinum: neque 10
de ejus adventu certi quicquam habebam: eram autem totus, crede mihi, tecum: & quanquam sine his per me ipse, tamen acrius, vestigiis tuis monitus, de te cogitabam. quid quæris? non mehercule alius ullus sermo, nisi de te. sed tu aliquid de me ipso scire fortasse mavis; hæc sunt. Adhuc *sumptus* nec in me aut publicè, aut privatim, nec in quemquam comitum. nihil accipitur lege Julia, nihil ab hospite, persuasum est omnibus meis, *serviendum esse famæ meæ*. beliè adhuc, hoc animadversum, Græcorum laude, & multo sermone celebratur. quod superest, elaboratur in hoc à me, sicut tibi sensi placere. sed hæc tum laudemus, cùm erunt perorata. Reliqua sunt ejusmodi, ut meum consilium sæpe reprehendam, quòd non aliqua ratione ex hoc negotio emerserim. ὁ rem minime aptam meis moribus. 12 ὁ illum verum, 13 ἐξόδιος. dices, quid adhuc? 14 nondum in negotio versatis. nescio; & puto molestiora restare: etsi hæc ipsa fero equidem fronte, 15 ut puto, & volo bellissimè; sed *angor intùs sensibus*: ita multa vel iracunde, vel insolenter, vel in omni genere stultitiæ insulsè, arroganter & dicuntur & tacentur quotidie. quæ, non quò te celem, non perscribo, sed quia 16 δυσξύμετα sunt. itaque admirabere meam βαθύτητα, cùm salvi redierimus: tanta mihi μελίτη hujus virtutis datur. ergo hæc quoque hactenus. etli mihi nihil erat propositum ad scribendum; quia, quid ageres, ubi terrarum esses, nesuspicabar quidem: nec hercule umquam tam diu ignarus rerum mearum fui; quid de Cæsaris, quid de Milonis nominibus actum sit: ac non modò nemo, sed ne rumor quidem quisquam, ut sciremus, in republica, quid ageretur, quare si quid erit, quod scias de iis rebus, quas putabis scire me velle, per mihi gratum erit, si id curaris ad me perferendum. Quid est præterea? nihil sane, nisi illud: valde me Athenæ delectarunt: 17 urbis duntaxat, & *urbis ornamentum?* & hominum amores in te, & in nos quædam benivolentia; sed multùm & philosophia. 18 κἀγὼ κάτω· si quid est, est in Aristo, apud quem eram. nam Xenonem tuum, vel nostrum potius, Quinto concesseram: & tamen propter vicinitatem totos dies 19 simul eramus invicem. Cùm primum poteris, tua consilia ad me scribas.

---

1. *Emptor alienus.*) Sic Bos. ex veteribus libris; quod & antea notatum. Vulg. nihil quod conjunctionem, &, vocabulo *alienus* præposuit: vulg. *alienus*.

2. *Servari posset.*) Vulg. *perfici*.

3. Φιλοπροσηνέστατα) Studio benignissimo & suavissimo.

4. *Congessérant.*) Emendationem Manutii, comprobat scriptura hæc Dec. cujus loco legitur in vulgatis *concesserant*.

5. *Saliarem in modum.*) Et hic gratiam magnam invit ab omnibus reip. litterariæ civibus Victor. ex antiquo suo qui habebat *alia rem in modum*; ita ut nunc legimus emendans in prioribus editionibus excusum erat *hilarem in modum*.

6. *Leucatam.*) Est ab antiquis Bosii. impressi *Leucaten*.

7. *Sine his impedimentis.*) Est Bessar. mss. scriptura melior Man. judicio quam illa quam habent quidam, & inter eos mss. Pal. *iis impedimentis*. Ceterum vox *sive, hic, sive, iis*, abest & à mss. Vrsini & à vulg. editione.

8. *Ubi quoque tempore*) Vulg. *ubi quoque hoc tempore*.

9. *De XX.*) Vulgati libri, *de* CXX. Bos. notam C expunxit, admonitus rem à veteribus suo, tum ab ipso Cic. ep 5 hujus libri.

10. *Ut mihi rescripsisti.*) Vulgati codices, *ut mihi scripsisti*.

11. *A. D. VII.*) Perspicue erat in Dec. ut legendum Man. censet A. D. VII non ut vulgo, *ad* XVI.

12. *Ὁ illum verum.*) Vulg. *ὁ illud verum, &c.* Ceterum quæ sequuntur verba Græca restituit Victor.

13 Ἐξόδιος.) Senarius integer sic apud Aristophanem extat:

Ἐξόδιος τίς, ἢν ἐπαγρεῖν ἐθέλῃ, τέχνῃ γε·

Quam quisque noritartem, in hac se exerceat.

14. *Nondum in negotio.*) Vulg. *nondum enim in negotio*.

15. *Ut puto & volo bellissimè.*) Lectio hæc est Dec. Bessar. & aliorum plurimorum mss. vulg. *ut puto, & vultu & fronte bellissimè*: Lamb. tamen, malit *bellissima*.

16. Δυσξύμετα) Quæ vix è profundo educi possunt. Ita reposuit ex scidarum corrupta lectione ΔΥΣΕΞΙΛΛΗΤΑ, cui forme respondet, corrupta & hæc Vict. ΔΥCCΕΚΙΛΛΗΤΑ, qui hinc conjecit δυσέκκλητα, quod & antiquum librum habere testatur. Vrs. antea legebatur δυσεκκλήτα. Lamb. pro more, conjecturarum myriadem affert, δυσκήλητα, seu δυσδικήλητα, seu δυσδιλατα seu δυσδικοίμητα, seu δυσδικοίμενρα. Turn. d. c. 27. conjicit, δυσεκλέλητα.

17. *Urbs duntaxat.*) Totum hunc locum ita descripsit & distinxit ex Scidis Bos. Man. etiam testatur Bessarion. librum habere *urbs*, non *urbs*. Faern. hic etiam *quadam* legit, pro, *quadam*.

18. Κἀγὼ κάτω. *si quid.*) Surfum seorsum Bosii ex scidis lectionem hanc sequitur Ian. interpretationem minime: vulgo κἀγὼ κ, κάτω *si quidem est in Aristo*; quam lectionem esse omnium librorum &c Lam. nisi quod quidam pro *Græcis* habent *Latina, surfum & deorsum*: Mal. pro ἐγὼ κἀγὼ κάτω vult legi *Antiochia*; pro, *siquidem est in Aristo, &c.* Vrs. ait in libro viri doctiss. emendatum esse, *sic quidem existimat tunc apud quem eram*; ipse verò legendum censet, *sic quidem existimas Aristo, apud &c.*

19. *Simul eramus invicem.*) Ita se emendasse profitetur Man. tum ex Cosmi Gherri admonitu, cum ex inspectione Bessar. cod. Torn. *quotidie*. Ceteri vulgatam lectionem retinent.

bas, ut sciam, quid agas, ubi quoque, & maximè quando Romæ futurus sis.

CICERO ATTICO, S.

11 HVI, totiesne me litteras dedisse Romam, cùm ad te nullas darem? at verò posthac frustra potius dabo, quàm si rectè dari potuerint, committam, ut non dem. Ne provincia nobis prorogetur, per fortunas, dum ades, quidquid provideri potest, provide. non dici potest, quàm flagrem desiderio urbis, quàm vix harum rerum insulsitatem fero. 1 Marcellus fœdè de Comensi: etsi ille magistratum non gesserit, erat tamen Transpadanus. ita mihi videtur non minus stomachi 2 nostro, ac Cæsari fecisse. sed hoc ipse viderit. Pompejus mihi quoque vi debatur, quod scribis Varronem dicere, in Hispaniam certè iturus. id ego minimè probabam; qui quidem Theophani facilè persuasi, nihil esse melius 3 quàm illum *nusquam discedere*. ergo Græcus incumbet. valet autem auctoritas ejus apud illum plurimum. Ego has pridie Nonas Quint proficiscens Athenis dedi; cùm ibi decem ipsos fuissem dies. venerat 4 Pomtinus: 5 unà Cn. Volusius: aderat Quæstor: tuus unus Tullius aderat. 6 ἄφρακτα Rhodiorum, & dicrota Mitylenæorum habebam, & aliquid 7 ἐπίχουν ἀεί. De Parthis erat silentium. quod superest, *dii juvent*. Nos adhuc iter per Græciam summa cum admiratione fecimus. nec mehercule habeo, quod adhuc quem accusem meorum. videntur mihi nosse nos, nostram causam, & conditionem profectionis suæ. planè *serviunt existimationi meæ*. quod supereſt, si verum illud est: 8 εἰα γ' ἢ δέποινα, certè permanebunt. nihil enim à me fieri ita videbunt, ut sibi sit delinquendi locus. sin id parum profuerit, 9 fiet aliquid à nobis severiùs. nam adhuc lenitate dulces fumus; &, ut spero, proficimus aliquantum. sed ego hanc, ut singuli dicunt, 10 ἀνεξίαν in unum annum meditatus sum. proinde pugna, ne, si quid prorogatum sit, turpis inveniar. 11 Nunc redeo ad ea, quæ mihi mandas; 12 ni præfectis excusationi sis, quos voles, defer to. non ero tam 13 μετέωρος, quàm in Apulejo fui. Zenonem tam diligo, quàm tu. 14 quod ipsum sentire certò scio. Apud Patronem, 15 & reliquos Varrones te in maxima gratia posui: & hercule merito tuo feci. nam mihi is ter dixit, te scripsisse ad se, mihi ex illius litteris rem illam curæ fuisse, quod ei pergratum erat. sed cùm Patron mecum egisset, ut peterem à vestro 16 Ariopago, 17 ὑπομνηματισμὸν tollerent, quem Polycharmo Prætore fecerant, commodius visum est & Zenoni, & post ipsi Patroni, me ad Memmium scribere, cui pridie, quàm ego Athenas veni, Mitylenas profectus erat, ut is ad suos scriberet, posse id sua voluntate fieri. non enim dubitabat Xeno, quin ab Ariopagitis invito Memmio impetrari non posset. 18 Memmius autem ædificandi consilium abjecerat: sed erat Patroni iratus. itaque scripsi ad eum accuratè: cujus epistolæ misi ad te exemplum. Tu, velim, Piliam meis verbis consolere: indicabo enim tibi: tu illi nihil dixeris. accepi fasciculum, in quo erat epistola Piliæ: abstuli, aperui, legi, valde scripta est 19 συμπαθῶς. Brundisio quæ tibi epistolæ redditæ sunt sine mea, tum videlicet datæ, cùm ego me non belle haberem. nam illam 20 νωχαυδείαν excusationem ne acceperis. Cura, ut omnia sciam, sed maximè, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

12 NEGOTIUM magnum est navigare, 21 atque mense Quint. sexto die. Delum Athenis venimus. pridie Nonas Quint. à Piræeo ad Zostera, vento molesto qui nos ibidem Nonis tenuit. A. D. VIII. Idus 22 ad Ceo jucundè; inde Giarum sævo vento, non adverso: hinc Scyrum, inde Delum, utroque citiùs, quàm vellemus, cursum confecimus. jam nosti ἄφρακτα Rhodiorum. nihil, quod minùs fluctum ferre possit. itaque erat in animo nihil festinare, 23 Delo nec me movere, nisi 23 omnia ἀκροστηλίων ὄνεια vidissem. De Messalla ad te *statim*, ut audivi, de Gyaro dedi litteras: & id ipsum consilium nostrum etiam ad Hortensium: cui quidem valde 26 συνηνωνίων. sed tuas de ejus 26 judiciis, sermonibus, & me-

hercule

---

1. *Marcellus fœdè de Comensi etsi.*] Ex vestigiis veteris scripturæ sic edit Bos. Mal. Sigonius & Panthagat. sic *Marcellus fœdè in Comensi, etsi ille magistratum non gesserat* Lamb pro *fœdè, sed nec* reponit: vulgata lectio, *Marcellus fœdè rudi esset*; cui se mederi non posse ingenue fatetur Vict. Turneb explicat vulgatam d. c. 27 paratus tamen assentiri ei qui legendum censuit, *Marcellus cecidit Comensem*.

2. *Nostro ac Cæsari.*) Alii, *nostro quam Cæsari*: vulg *nostro Cæsari*.

3. *Quam illum nusquam discedere.*] Vulg. *quàm illud, nusquam quam illum discedere*.

4. *Pomptinus.*) Notandum ubicunque occurrat, in vulgatis editionibus semper legi, *Pontinus, per, m*.

5. *Una Cn. Volusius aderat quæstor tuus unus.*] Ita & restituit & distinguit Bos. ex Dec. vulg. *nam Cn. Volusius aderat quæstor tuus unus, &c.* Lamb. legendum videtur, *Iam Quintus Volusius aderat & quæstor Rufus unus, &c.* verumtamen tutius censet retinere lectionem receptam.

6. ἄφρακτα.) Naves non tectæ sed apertæ.

7. Ἐπίχουν ἀεί.) Retinebam identidem. Legebatur in Vict. codice & Torn. ἐπιχορ ΔΕΙ: in Dec. & Crus. ἐπιχορ. δει, unde Bos. ita restituit, consentiente Ian. freto scriptura unius Palat. Vict. conjiciebat ἐπικωπον, quod Lamb. rejiciens, de Torn. scriptura nihil mutat, & legit ἐπὶ κώδ. Pius reponebat, *aliud* ἐπίσκοπον sive κατάσκοπον.

8. Οἶα γ' ἢ.) Vulg. οἷα περ ἤ, *&c.* quæ etiam est Vict. lectio. hoc proverbium sic ex Platone potest concipi integrum: εἰα γε ἡ δὲ ἀτοινα, τοῖα δὲ κὴ ἡ κύων, qualis est hera, talis & canis.

9. *Fiet aliquid à nobis severius.*] *Serius* habent veteres omnes Vrsini.

10. Ἀνεξίαν.) Tolerantiam.

11. *Nunc redeo ad ea.* Fulvii ms. *nunc ad ea quæ mihi*; vulgò *nunc redeo ad quæ mihi mandas*.

12. *In præfectis excusationi sis.*) Hæc est Dec. scriptura. Lamb à veteribus libris longum recedens scribit, *in præfectis excusationi tribuunt quos voles, defero*. quam Faërn probabat, nisi quod *excusatos* pro, *excusatos* substituebat.

13. Μετέωρος.) Incerti & dubii animi, ancipitis curæ.

14. *Quod ipsum.*) Vulg. *quod id ipsum*.

15. *Et reliquos Varrones.*) Ita Lamb. Turneb Bos. vulg *Barones*, quod mavult Ian. *Patricios*, legebat Pius, referente Vrs.

16. *Ariopago.*] Vulg. *Areopago*.

17. Ὑπομνηματισμὸν.) Decretum, vel ad rei memoriam litteris mandatum.

18. *Memmius autem.*) Hæc emendatio debetur Vict. antea legebatur, *Ananius autem*.

19. Συμπαθῶς.] Cum animi commoti significatione.

20. Νεμαυδείαν.) Ignaviam & inertiam in præfectoris: vacationes. Pro hac Decurt. scriptura, hactenus deminutè editum fuit μωιδείαν.

21. *Atque mense.*] Vulg. *atque id mense*.

22. *Ad Ceo jucunde.*) Ita est in Dec. & Crus. ut conjecerat Man. Vict. ex mss. reposuerat, *ab Ceo jucunde*, quum prius haberetur *ad Cetcum jucunde*, *deinde*.

23. *Delo nec me.*] Vulg *nec me de Delo*. Faërn. delet illud *Delo*.

24. *Omnia ἀκροστηλίων ὄνεια.*) Signa secundæ tempestatis ex vexillis navium & do morum. Dec. lectio hæc est quam sequitur Ian. nisi quod pro *omnia*, vulgatum, *omnia* servat. E depravatis veteris scripturæ vestigiis, quæ hæc sunt ΑΚΡΑ ΤΗ ΚΙΙΥΡΑ, legendum putat Mus ἀκρωτῆ τε ἢ ὄφελε l. XIV. Var. lect. c. 11. Lamb. sequitur emendationem, ut ait Bos. in qua hæc est ἄκρα τηρέων ἴυγγα vulg. ἀκροτηλείων ἰυγα ms. ἀκρωτηρίων *jura*, alii *iuta*. unde placebat Manut. ἀκρωτηρίων.

25. Συνηνωνίων.) Cum illo moerebam: condolebam. Euge Vict. qui illud συνηνωνίζομην hinc furcillis ejecerit.

26. *Judiciis.*) Vulgò *judicii*.

1. *Vel*

hercule omni de reip. statu litteras exspecto, πολιτικώτερον quidem scriptas, (quoniam meos cum Thalumeto nostro pervolutas libros) ejusmodi inquam litteras, ex quibus ego, non quid fiat, (nam id 1 vel Helenius, vir gravissimus, potest efficere, cliens tuus) sed *quid* 2 *futurum sit*. etiam cum hæc leges habebimus Consules. omnia perspicere poteris, de Cæsare, de Pompejo, de ipsius judiciis. Nostra autem negotia, quoniam Romæ commoratis, amabo te, explica. Cui rei fugerat me rescribere, 3 de strue laterum planè rogo. De aqua, si quid poterit fieri, eo sis animo, quo soles esse: quam ego cùm mea sponte, tum tuis sermonibus æstimo plurimi. 4 ergo quid conficies. *Præterea 5 quid Philippus rogavit, quod in sua re faceres, id velim facias. Plura scribam ad te, cùm constitero: nunc eram planè in medio mari.

CICERO ATTICO, S.

13 EPHESUM venimus A D XI. Kal. Sext. 6 sexagesimo, & quingentesimo post pugnam Bovillam. navigavimus sine timore & sine nausea; sed tardiùs propter aphractorum Rhodiorum imbecillitatem. De concursu legationum, privatorum, & de incredibili multitudine, quæ mî jam Sami, sed mirabilem in modum Ephesi præsto fuit, audisse te puto, aut quid ad me attinet? 7 Verumtamen cùm cum Decumanis venissem cum imperio, Græci quali Ephesio Prætori se alacres ostulerunt, ex quo te intelligere certo scio, multorum annorum *ostentationes* meas nunc in discrimen esse adductas. sed, ut spero, utemur ea palæstra, quam à te didicimus; omnibusque satisfaciemus; & eo facilius, quòd in nostra provincia confecta sunt pactiones. Sed hactenus, præsertim cùm cenanti mihi nuntiaret Cæstius, se de nocte proficisci. Tua negotia Ephesi curæ mihi fuerunt: Thermoque, tametsi ante adventum meum liberalissimè erat pollicitus suis omnibus, tamen 8 Philogenem, & Sejum tradidi; Apollonienſem Xenonem commendavi. omnino omnia se facturum recepit. Ego præterea rationem Philogeni permutationis ejus, quam tecum feci, edidi. ergo hæc quoque hactenus. Redeo ad urbana. Per fortunas (quoniam Romæ manes) primum illud præfulci, atque præmuni, quæso, ut simus annui; ne intercaleiur quidem. deinde exhauri mea mandata; maximeque si quid potest, de illo domestico, scrupulum quem non ignoras; deinde de Cæsare: cujus in cupiditatem te auctore incubui; nec me piget. 10 &, si intelligis, quàm meum sit scire & curare, quid in rep. fiat: fiat autem? immò verò etiam quid *futurum sit*, perscribe ad me omnia, sed diligentissimè: 11 in primisque ecquid judiciorum status aut factorum, aut futurorum etiam laboret. De aqua, si curæ est, si quid Philippus aget, 12 animadvertas.

CICERO ATTICO S.

ANTE quàm alio quo loco consedero, neque longas à me, 14 neque semper mea manu litteras exspectabis. cùm autem erit spatium, 13 utrumque præstabo. nunc iter conficiebamus æstuosa & pulverulenta via. dederam Epheso pridie: has dedi Trallibus. In provincia mea fore me putabam KAL. Sextilibus. ex ea die; 14 si me amas, 15 τῷ διαγγέλμῳ ἐνιαύσιον commoveto. tamen interea hæc, 16 quæ vellem, mihi afferebantur: primùm otium Parthicum, dein confectæ pactiones Publicanorum, postremò seditio militum sedata ab Appio, stipendiumque eis usque ad Idus Quint. persolutum. Nos Asia accepit admirabiliter. adventus noster nemini ne minimo quidem fuit *sumptui*. spero meos omneis servir laudi meæ. tamen magno timore sum; sed 17 bene speramus. omnes jam nostri præter Tullium tuum, venerunt. erat mihi in animo recta proficisci ad exercitum. æstivos menses reliquos rei militari dare, hibernos *juridicationi*. Tu, velim, si me nihilo minùs nosti curiosum in republica quàm te, scribas ad me omnia quæ sint, quæ futura sint, nihil mihi gratius facere potes: nisi autem id erit mihi gratissimum, si, quæ tibi mandavi, confeceris; 18 in primisque illud 19 ἐνδόμυχον; quo mihi scis nihil esse carius. Habes epistolam plenam festinationis & pulveris. reliquæ subtiliores erunt.

CICERO ATTICO, S.

LAODICEAM veni pridie KAL. Sext. 10 ex hoc die clavum anni movebis. nihil exoptatius adventu meo, 15 nihil carius. sed est incredibile, quàm me negotii tædeat; 21 non habeat satis *magnum campum ille* tibi non ignotus cursus animi. 22 & industriæ meæ? præclara opera cesset? quippe, jus Laodiceæ me dicere, cùm Romæ A. Plotius dicat? & cùm exercitum noster amicus habeat, tantum me nomen habere duarum legionum exilium? denique hæc non desidero: lucem, forum, urbem, domum, vos desi-

---

1. *Vel Helenius vir gravissimus.*) Vetus scriptura hæc est; vulgata, *vel Helenius vir gravissimus*.

2. *Futurum sit etiam cùm hæc.*) Vulg. *sciam. Cùm hæc*.

3. *De strue laterum.*) Victor. & Bos. indicarunt veteres libros habere DESTRUES ALTERUM, *illeje Mathonis autre defuere ingenuè profitetur, autor veritas sanat ut videre est.* vulg. *de strue salinarum*. Vetus Vrs. liber, *de strue salinarum*.

4. *Ergo quid.*) Vulg. *ergo aliquid*.

5. *In quid Philippus rogavit, quod in sua re faceres.*) Faërnus ex mss. *si quid Philippus rogat, quid in sua re faceres*. vulg. *in tua re*.

6. *Sexagesimo & quingentesimo.*]) Hæc est Dec. scriptura: Man. legeret libenter *septuagesimo & quinto*. Lambin. *quingentesimo quadragesimo quinto*: vulg. *sexagesimo quinto*.

7 *Verumtamen cum eam Decumanis.*) Scidæ, *cum Decumanis*. alterum *cum* negligenter librariorum omissum restituit Bos. Man. placeret, *verumtamen cum Romanis*, quam conjecturam amplexi sunt Corrad. & Lamb. qui vocem *Romanis* addit. Mur. rectum putat, *verumtamen Decumanis, ut si verum cum imperio*: vulgata lectio similis est Scidæ.

8. *Philogenem & Sejum tradidi Apollonienſem Xenonem.*) Lectio hæc ex Vict. mihi nota. *Apollonienſem* scripsit Bos. ex Dec. & Cruſ. pro *Apollonide*. Sic Lamb. in actu mss. esse *Apollonisiterosimè* vulg. *Sejum Rhodium & Apamenſem*.

9. *Maximeque si quid potest, &c.*) Faërn. *maximeque si quid poter de illo scrupulo quem, &c.*

10 *Et si intelligis quam meum.*) Faërnus, *et si intelligis quam mea interest fore*.

11. *In primisque ecquid judiciorum.*) Ita Cec. & Cruſ. Mal. Lamb. & Iun. ex duobus Palat. *in primisque numquid judiciorum, &c.* vulg. *quid judiciorum*.

12. *Animadvertas.*) Vulg. *animadvertito*.

13. *Utrumque præstabo.*] Codex Torn. habet *utrumque stabo*. Ma. mss. *dabo*; à quo non videbatur abhorrere Gulielm.

14. *Si me amas* τῷ διαγγέλμῳ.) Hæc est Germanorum lectio quam sequuntur est Vict. quia similes valde characteres in suo ms. invenerat, scilicet ΠΑΓΓΕΛΜΑ ΕΝΙΑΥΣΙΟΝ. Vir doctissimus ut ait Vrsitra emendabat, *& si me* ἐπάγγελμα ἐνιαύσιον *commovebat tamen*.

15. τῷ διαγγέλμῳ.) Mandatum annuum.

16. *Hæc quæ vellem, mihi afferebantur.*) Iun. ex mss. Pal. *hæc vellem, mihi quæ afferebantur*. ceterum pro *afferebantur* nonnulli codd. inter quos Torn. legunt *adgerebantur*.

17. *Bene speramus.*) Vulg. *bene paramus*.

18 *In primisque illud.*) Ita emendavit Man. vulgò *in primis quid illud*.

19. Ἐνδόμυχον.) Arcanum de re domestica. Sic reposuit Victor. prius ἐν δώμῳ.

28. *Ex hoc die clavum anni movebis.*) Hæc est Dec. scriptura. reposuerat Vict. antea *ex hoc die clavum commovebis*, cum prius legeretur *ex hoc die clavum animo movebis*, quæ etiam est & Torn. & Cruſ. lect. o. Hoc rerum abesse à Bessar. & Ferri libr. 6, & duobus antiquis qui Romæ sunt, & sine jactura posse abesse ait Man. nisi forte legatur, *ex hoc die commovebis*. Turn. d. c. 29 putat commodam recipere interpretationem vulgatum ad hæc, *clavum movebis*.

21 *Non habeat.*) Vulg. *ne non habeat satis*.

22. *Et industria mea? præclara opera essent?*] Sic distinguit Iun. ex mss. Pal. *& mea industria præclara operas, &c.* Ceterum vulgo pro, *essent*, quæ est Memm. Torn. f. & nonnullorum Italicorum scriptura, legitur *consenescat*. Lamb. *malit & præclara opera esse*.

desidero. sed feram, ut potero sit modò annuum. si prorogatur, actum est. verùm perfacile resisti potest. tu modò Romæ sis. Quæris, quid hìc agam? ita vivam, ut maximos sumptus facio. mirificè delector hoc instituto. admirabilis *abstinentia* ex præceptis tuis: ut verear, ne illud, quod tecum permutavi, versura mihi solvendum sit. Appii vulnera non refrico; sed apparent, nec occuli possunt. iter Laodicea faciebam A. D. III. Nonis Sext. cum has litteras dabam, in castra in Lycaoniam, inde ad Taurum cogitabam, ut cum 1 Mœragene signis collatis, si possem de servo tuo decideremi. *clitellabovi* sunt imposita, 2 Cillane, non est nostrum onus; sed feremus: modo, si me amas, 3 sit annuum. adsis tu ad tempus, ut 4 senatum totum excites, mirificè sollicitus sum, quòd jam diu ignota sunt mihi ista omnia. quare, ut ad te ante scripsi, cùm cetera, tum respubl. cura ut mihi nota sit. 5 Plura scribam tarde reddituro? sed dabam familiari homini, ac domestico, C. Andronico Puteolano. tu autem sæpe dare tabellariis Publicanorum poteris, per magistros scripturæ, 6 & portus, & nostrarum diœceseium.

CICERO ATTICO, S.

16 ETSI in ipso itinere & via discedebant Publicanorum tabellarii, & eramus in cursu: tamen surripiendum aliquid putavi spatii, ne me immemorem mandati tui putares. itaque subsedi in ipsa via, dum hæc, quæ longiorem desiderant orationem, summatim tibi perscriberem. Maxima exspectatione in perditam, & planè eversam in perpetuum provinciam nos venisse scito pridie Kal. Sextiles; 7 moratus triduum Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, audivimus nihil aliud, nisi imperata 8 ἐπικεφάλια solvere non posse: 9 ὠνὰς omnium venditas: civitatum gemitus, ploratus, monstra quædam non hominis, sed ferè nescio cujus immanis. quid quæris? 10 tædet omninumos vitæ. *levantur tamen miseræ civitates*, quòd nullus sit sumptus in nos, neque in legatos, neque in Quæstorem, neque in quemquam. scito, non modo nos fœnum, aut quod lege Julia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem; nec, præter quatuor lectos & tectum, quemquam accipere quidquam: multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerumque. itaque incredibilem in modum concursus fiunt ex agris, ex vicis, 11 ex domibus omnibus. mehercule etiam, adventu nostro, *revivisciunt*; justitia, abstinentia, clementia tui Ciceronis. itaque opiniones omnium superavit. Appius, ut audivit nos venire, in ultimam provinciam se conjecit Tarsum usque: ibi forum agit. De Partho silentium est: sed tamen concisos equites nostros à barbaris nuntiabant ii, qui veniebant. Bibulus ne cogitabat quidem etiam nunc in provinciam suam accedere. id autem facere ob eam causam dicebant, quòd tardiùs vellet decedere. Nos in castra properabamus, quæ aberant bidui.

CICERO ATTICO, S.

ACCEPI Roma sine epistola tua fasciculum litterarum: in quo, si modò valuisti, & Romæ fuisti, Philotimi duco esse culpam, non tuam. hanc epistolam dictavi sedens in rheda, cùm in castra proficiscerer, à quibus aberam bidui. paucis diebus habebam centos homines, quibus darem litteras. itaque eò me servavi. Nos, tamen etsi hoc te ex aliis audire malo, sic in provincia nos gerimus, quod ad abstinentiam attinet, ut nullus *tenuitas* insumatur in quemquam. id sit etiam & legatorum, & tribunorum, & præfectorum diligentia: nam omnes mirificè 12 συμφιλοδοξοῦσιν gloriæ meæ. Lepta noster mirificus est. Sed nunc propero, perscribam ad te paucis diebus omnia. Cicerones nostros Dejotarus filius, qui rex absenatu appellatus est, secum in regnum, dum in æstivis nos essemus, illum pueris locum esse bellissimum duximus. 13 Sestius ad me scripsit, quæ tecum esset de mea domestica & maxima cura locutus, & quid tibi esset visum. amabo te, incumbe in eam rem, & ad me scribe, quid & possit, & to censeas. Idem scripsit Hortensium de proroganda nostra provincia dixisse nescio quid. mihi in Cumano, diligentissimè, se, ut annui essemus, defensurum receperat. si quicquam me amas, 14 hunc *locum muni*. dici non potest, quàm invitus à vobis absim. & simul hanc gloriam justitiæ & abstinentiæ fore illustriorem spero, si *citò decesserimus*. id quod Scævolæ contigit, qui solos novem menses Asiæ præfuit. Appius noster, cùm me adventare videret, profectus est Tarsum usque Laodicea. ibi forum agit, cùm ego sim in provincia; quam eius injuriam non insector. satis enim habeo negotii in sanandis vulneribus, quæ sunt imposita provinciæ, quod, do operam, ut faciam quàm minima illius *contumelia*. sed hoc Bruto nostro velim dicas, illum fecisse non belle, qui adventu meo, quàm longissimè potuerit, discesserit.

CICERO ATTICO, S.

QUAM vellem Romæ esses, si forte non es. nihilenim certi habebamus, nisi accepisse nos tuas litteras A. D. XIIII. KAL. Sext. datas; in quibus scriptum esset, te in Epirum iturum circiter KAL. Sextiles. sed, sive Romæ es, sive in Epiro, Parthi Euphratem transierunt duce Pacoro, 15 Orodis, regis Parthorum, filio, 16 cunctis ferè copiis 17 Bibulus nondum audiebatur esse in Syria. Cassius in oppido Antiochiæ cum omni exercitu. nos in Cappadocia ad Taurum cum exercitu ad Cybistra. hostis in Cyrrhestica; quæ Syriæ pars proxima est provinciæ meæ. his de rebus scripsi ad senatum; quas litteras, si Romæ es, videbis, putesne reddendas: & multa, immo omnia: quorum κεφάλαιον, ne quid *intereasa*, & *porrecta*, ut ajunt oneris mihi addatur, aut temporis. nobis enim, hac infirmitate exercitus, inopia sociorum, præsertim fidelium, certissimum subsidium est hiems. ea si venerit,

---

1. *Maragene.*) Sic Dec. vulg. *Mesphragine, vel Marphagene*

2. *Cillane non est.*) Iun. ait Bos. hæc optimè ex Dec. sui fide. Vict. edidit, *Illane*, ut est in Torn. & Cruf.

3. *Sit annuum.*) Iun. ex mss. Pal. *sit annue*, etiamsi non improbet vulgatam lectionem, *ut sim annuus*.

4. *Senatum totum.*] In mss. Bosii exaratum erat, *senatum totum*: vulg. abest *totum*.

5. *Plura scribam tarde redditure.*] Iun. ait Bosium sic recte legere; sed mss. Pal. tamen servare vocem, *tibi*, quod probat. Vict. locum hunc corruptum existimat: Lamb. conjecturam hanc Mal. sequitur, *plura scribamtia de redditure*. sed quum vidisset codd. Torn. habere *redditu ire*. maluit, *plura scribibam scienti tibi tarde redditum iri: sed dabam, &c.* Bos. etiam hinc legi posse censet, *plura scribam tarde tibi redditu iri*. Germani & vul. *plura scribam alias*.

6. *Et portus & nostrarum.*] Manut. forte legendum putat, *& portus nostrarum*.

7. *Moratus triduum Laodicea.*] Videtur legendum Vrs. *moratus*.

8. Ἐπικεφάλια.) Tributa in singula capita imperata.

9. Ὠνὰς *omnium.*] Venditiones. Victor. ita restituentem sequuntur Bos. & Iun. Lamb. non audet, rejicere vulgatam lectionem, *possessiones omnium*.

10. *Tædet omninumos vitæ.*] Ex corrupta Dec. lectione, *omnimunes*, istud reponit Bos. Iun. mavult, *omnimunes*: Manut. emendat, *omnino ne vitæ*; Mal. *omnino est vitæ*.

11. *Ex domibus omnibus.*) Sic interpungit Man. *ex domibus mehercule etiam, adventu nostro revivisciunt justitia*. Faërnus, *ex domibus mehercule & jam adventu nostro revivisciunt justitia*.

12. Συμφιλοδοξοῦσιν.) Simul gloriæ meæ serviunt.

13. *Sestius.*] Vulg. *Sextius*.

14. *Hunc locum muni.*] Sic scidæ, Torn. Cruf. vulg *hunc locum ama*.

15 *Orodis.*) Groda & hic & infra liber mss. Manerii.

16. *Cunctis ferè copiis.*] Ita Dec. & Torn. Vict. *cunctis referto copiis*, quod vulgo receptum est.

17. *Bibulus nondum audiebatur.*] Victor. faciebat *Bibulus ne cogitabat quidem*, ex sui antiqui corrupta hac scriptura, *Bibulus negotiabat quidem*. antea erat, *nuntiabatur quidem*.

mente, nec illi ante in meam provinciam transierint, unum vereor, ne senatus propter urbanarum rerum metum Pompejum nolit dimittere. quòd si alium ad ver mittit, non laboro. nobis modò temporis ne quid prorogetur. Hæc igitur, si Romæ es: sin abes, aut etiam si ades; hæc negotia sic se habent. 1 Stamus animis; &, quia consilius, ut videmur, bonis utimur, speramus etiam manu. tuto consedimus, 2 copioso à frumento, Ciliciam prope conspiciente, expedito 3 ad mutandum, loco; parvo exercitu; sed, ut spero, ad benivolentiam erga nos consentiente: quem nos, Dejotari adventu cum suis omnibus copiis, duplicaturi eramus. sociis multo fidelioribus utimur, quàm quisquam 4 usus esset; quibus *incredibilis* videtur & nostra mansuetudo & abstinentia. delectus habetur civium Romanorum. frumentum ex agris in loca tuta comportatur. si fuerit occasio, manu, sin minus, locis nos defendemus. quare bono animo es. video enim te, &, quasi *coram adsit*, ita cerno συμπαθεστατα amoris tui. sed te rogo, (si ullo pacto fieri poterit) si integra in senatu nostra causa ad KAL. Januar. manserit, ut Romæ sis mense Januario. profectò nihil accipiam injuriæ, si tu aderis. amicos consules habemus, 5 nostrum Tribunum plebis Furnium. verùm tua est opus assiduitate, prudentia, gratia. tempus est necessarium, sed turpe est, me pluribus verbis agere tecum. Ciceriones nostri sunt apud Dejotarum, sed si opus erit, deducentur Rhodum. Tu, si es Romæ; ut soles, diligentissimè: si in Epiro; mitte tamen ad nos de tuis aliquem tabellarium; ut & tu, quid nos agamus, & nos, quid tu agas, quidque acturus sis, scire possimus. Ego tui Bruti rem sic ago, ut *suam ipse* non ageret. sed jam exhibeo pupillum, neque defendo. sunt enim negotia & lenta, & inania. faciam tamen satis. tibi quidem, cui difficilius est, quàm ipsi. sed certè satisfaciam utrique.

CICERO ATTICO, S.

19 OBSIGNARAM jam 6 epistolam eam, quam puto te modo perlegisse scriptam meâ manu, in qua omnia continentur 7 cum subito Appii tabellarius A. D. XI. KAL. Octob. septimo quadragesimo die Roma celeriter (hui tam longè!) mihi tuas litteras tetulit, ex quibus non dubio, 8 quin tu Pompejum cuspectatis, dum Arimino teneret, 9 & jam in Epirum profectus sis: magisque vereor, ut scribis, ne in Epiro sollicitus sis non minus, quàm non sic sumus. De Atticliano nomine scripsi ad Philotimum, ne appellaret Messallam. Itineris nostri *famam* ad te pervenisse lætor magisque lætabor, si tel. qua cognoris. Filiolam tuam tibi 10 jam Romæ jucundam esse gaudeo; eamque, quam nunquam vidi, tamen & amo, & amabilem esse certò scio. etiam atque etiam 11 valete Patron, & tui condiscipuli. Quæ 12 Tarentinis in militia laboravi, ea tibi grata esse gaudeo. Quòd scribis 13 libente te repulsam tulisse eum, qui cum sororis tuæ filii patruo certaret; *magni ameriu seguum*. itaque me etiam admonuisti ut gauderem, nam mihi in mentem non venerat. non credo, inquis. ut libet: sed planè gaudeo: quoniam 14 τὸ μεμισοῦν interest Ἐφοδεῖν.

CICERO ATTICO, S.

SATURNALIBUS manè se mihi 15 Pindenissæ dedidêrunt 16 septimo & quadragesimo die, postquam oppugnare eos cœpimus. qui (malum) isti Pindenissæ? qui sunt? inquies: nomen audivi numquam. quid ego faciam? 17 potui Ciliciam, Ætoliam, aut Macedoniam reddere? hoc jam sic habeto, nec hoc exercitu hic tanta negotia geri potuisse: quæ cognosce ἐν ἐπιτομῇ. sic enim concedis mihi proximis litteris. Ephesum ut venerim, nosti; qui etiam mihi gratulatus es illius diei 18 celebritatem: qua nihil me umquam delectavit magis. inde 19 oppidis, iis, quà ieram, mirabiliter accepti, Laodiceam pridie KAL. Sext. venimus. ibi morati biduum 20 *perillustres* fuimus, honorificisque verbis omnis injurias revellimus superiores: 21 quod idem deìn Apameæ quinque dies morati, & Synnadis triduum, Philomeli quinque dies, Iconii decem 22 fecimus. nihil ea jurisdictione æquabilius, nihil lenius, nihil gravius. 23 inde in castra veni A. D. VII KAL. Septembr. A. D. III exercitum lustravi apud Iconium. ex his castris, cùm graves de Parthis nuntii venirent, perrexi in Ciliciam per Cappadociæ partem eam, quæ Ciliciam attingit; eo consilio, ut Armenius 24 Artavasdes, & ipsi Parthi Cappadocia se excludi putarent. cùm dies quinque ad Cybistra Cappadociæ castra habuissem, certior sum factus, Parthos ab illo aditu Cappadociæ longè abesse; Ciliciæ magis imminere. itaque confestim iter in Ciliciam feci per Tauri pylas. Tarsum veni A. D. III. Non. Octob. inde ad Amanum contendi, qui Syriam à 25 Cilicia ima aquarum divortio dividit: qui mons erat hostium plenus *sempiternorum*. hic 26 A. D. III. Idus Octobr. magnum numerum hostium 27 occidimus. castella munitissima, nocturno Pontini adventu, nostro matutino, cepimus, incendimus. *imperatores* appellati sumus. 28 castra pancos dies habuimus, ea ipsa, quæ contra Darium habuerat apud Issum Alexander, imperator haud paulo melior, quàm aut tu, aut ego. ibi dies quinque morati, direpto & vastato Amano, inde

1. *Stamus animis, &c.*) Mur. d. c. 11. legit, *speramus & jam manu tuto consedimus*. vulgata: *speramus etiam manu. Tuto consedimus*.

2. *Copioso a frumento.*) Bessar. m. *qui Pisæ a frumento*.

3. *Ad mutandum, loco.*) Hanc Man. conjecturam confirmant Dec. & Tom. Vict. quem sequuti reliqui omnes *ad mutandum locum*.

4. *Usus esset.*) Mel. utuntur videtur Vri. Faërn. legit ex antiquo libro, *usus est*.

5. *Nostrum.*) Vulg. *nostrum trib.*

6. *Epistolam eam.*) Vulg. *epistolam meam*.

7. *Cum subito Appii tabellarius.*) Auxilio antiqui sui ita rescripsit Vict. *cum subito Appium tabellarium* restituit ex ms. inde Vict. *sed tam longe, prorsus tam mihi longè*.

8. *Quin in Pompejum.*) Vulg. *quin ut Pompejum*.

9. *Et tam ipse Epiro.*) Vulg. *et iam*.

10. *Iam Romæ.*) Mallec. Man. si libri paterentur, *jam inire jucundam*.

11. *Valete Patron.*) Sic Bos. ex Dec. Claudius Puteanus V. C. emendabat, *etiam atque etiam valete. Patroni & tui condiscipuli*. volebat autem illustrari illud I. VII. Ep. 2. *Filiola tua, &c.* cum enim utroque in loco de Amici in filiam amore agat, horretur eum Tull. quoniam ab illo Epicuri decreto deficiverat, qua negabat προηγεῖσθαι φυσικὴν εὔνοιαν τοῦ πρὸς τὸ τέκνον; ut jam universam ejus Philosophiam reliquat hanc quidem emendationem Lamb. probat, mavult tamen legere *valete jubo Patronum & condiscipulos tuos*. Vulg. *valete. Patronus & tui condiscipuli*.

12. *Tarentinis.*) *Parisinus* reponit Man. invitis Vict. l. IX. c. 3. Lamb. Bos. & illorum mss.

13. *Libenter te.*) Lipsii hanc emendationem, proditam l. IV. Ep. quæst. c. 11. adjuvant Sciùs Bossii antea impressi habent, *libenter*.

14. Τὸ μεμισοῦν.) Indignatio differt ab invidia.

15. *Pindenissæ.*) Dec. Torn. & Crasell. ita habent; vulgò, *Pindenissa*. Lamb. *Pindenissita*.

16. *Septimo & quadragesimo.*) Hæc est Scidarum; Cruf. & Torn. lectio: sumis excusorum, *septimo & quinquagesimo*.

17. *Potui Ciliciam.*) Vulg. *non potui*.

18. *Celebritatem.*) Sic omnes Bossi & Mal. cod. alii, *celebritate*.

18. *Oppidis iis quæ ieram.*) A Dec. est, vulg. *libri oppidis his quæ erant*.

19. *Perillustres fuimus.*) Iuvenal, antiquus Bessar. liber.

20. *Quod idem deìn Apameæ.*) Concordant Bossii libri cum iis quibus unus est Mal. & cum conjectura Man. quæ quidem confirmata est libro Urbinatus ducis Faërn. ita legebat, *quod idem Apameæ*, cum in vulg. esset, *quod deìn Apameæ*; quod vitiosum esse cognovit quidem Vict. sed medicinam adhibere non potuit. Corrad. & hunc sequuntur Lambin. duo illa vocabula, *quod deìn*, mutant in, *quadriennii*, & proximæ ita annectunt, *omnes injurias revellimus superioris quadriennii*.

21. *Fecimus.*) Lamb. ex Corrado, *forum egimus*.

22. *In castra veni.*) Vulg. *ad castra*.

23. *Artavasdes.*) Iun. *Artaxerdes*.

24. *Ciliciæ imæ.*) Vox *imæ* deest in omnibus vulg. cujus loco omnes Vict. duo Man. & Tornæsii habent *in*. sed ea planè omnibus literis perscripta est in Dec.

25. *A. D. III Id. Octob.*) Vulg. *ad III. Octob.*

26. *Occidimus.*) Vulg. *occidimus*.

27. *Castra pancos dies.*) Vulg. *pancos posi dies*.

discessimus. 1 scis enim dici quædam 2 πανικὰ ; dici item 3 ὡς κενὰ τὸ πολέμου. rumore adventus nostri, & Cassio, qui Antiochia tenebatur, animus accessit, & Parthis timor injectus est. itaque eos, cedenteis ab oppido Cassius insecutus, rem bene gessit. qua in fuga magna auctoritate, 4 Osaces, Dux Parthorum, vulnus accepit, eoque interiit paucis post diebus. erat in Syria nostrum nomen in gratia. venit interim Bibulus. credo voluit appellatione hac *inani* nobis esse par. in eodem Amano cœpit laureolam in mustaceo quærere. at ille cohortem primam totam perdidit, centurionem primi pili, nobilem sui generis, Asinium Dentonem, & reliquos cohortis ejusdem, & Sex. Lucilium, T. Gavii Capionis, locupletis & splendidi hominis, filium, tribunum militum. sanè plagam odiosam acceperat cùm re, tum tempore. Nos Pindenissum, quod oppidum munitissimum Eleutherocilicum omnium memoria in armis fuit, (feri homines & acres, & omnibus rebus ad defendendum parati) cinximus vallo & fossa: aggere maximo. Vineis, turre altissima, magna tormentorum copia, multis sagittariis, magno labore, apparatu, multis saucciis nostris, incolumi exercitu, negotium confecimus. hilara sanè Saturnalia. militibus quoque, *equis exceptis*, reliquam prædam concessimus. mancipia venibant 5 Saturnalibus tertiis. cùm hæc scribebam in tribunali, res erat ad HS CXX. hinc exercitum in hiberna agri malè pacati deducendum Quinto fratri dabam. ipse me Laodiceam recipiebam. Hæc adhuc. sed ad præterita revertamur. Quòd me maximè hortaris; &, quod pluris est, quam omnia, in quo laboras, ut etiam Ligurino μόμῳ satisfaciam : moriar, si quicquam fieri potest elegantius.. 6 nec jam ego hanc *continentiam* appello, quæ virtus voluptati resistere videtur. ego in vita mea nulla umquam voluptate tanta sum adfectus, quanta adficior hac integritate. nec me tam fama, quæ summa est, quàm res ipsa, delectat. quid quæris? fui tanti: me ipse non noram: nec satis sciebam, quid in hoc genere facere possem: 7 rectè πεφυσίωμαι. nihil est præclarius. interim hæc λαμπρά. Ariobarzanes opera mea vivit, regnat. 8 εἰς παρόδῳ, consilio, & auctoritate, & quòd insidiatoribus ejus 9 ἀπρόσιτον me, non modo 10 ἀδωροδόκητον præbui, regem regnumque servavi. interea è Cappadocia ne pilum quidem. 11 atque etiam spero toto anno imperii nostri *teruntium sumptus* in provinciam nullum fore. Brutum abjectum, quantum potui, excitavi: quem non minus amo, quàm tu; pænè dixi, quàm te. Habes omnia. nunc publicè litteras Romam mittere parabam. uberiores erunt, quàm si ex Amano misissem. at te Romæ non fore? sed est totum, quod 12 KAL. Mart. futurum est. vereor enim, ne, cùm de provincia agetur, si Cæsar resistet, nos retineamur. his tu si adesses, nihil timerem. Redeo ad urbana: quæ ego diu ignorans, ex tuis jucundissimis litteris A. D. V. KAL. Januar. denique cognovi. eas diligentissimè Philogenes libertus tuus, curavit, perlonga, & non satis tuta via, perferendas. nam qu[s] 13 Lenii pueris scribis datas, non acceperam. Jucundè de Cæsare, & quæ Senatus decrevit, & quæ tu speras: quibus ille si cedit, salvi sumus. Incendio Plætoriano quòd Lejus adustus est, minus molestè fero. Luccejus de Q. Cassio cur tam vehemens fuerit, & quid actum sit, haveo scire. Ego, cùm Laodiceam venero, Quinto, sororis tuæ filio, 14 togam puram jubeor dare; cui moderabor diligentius; 15 Dejotarus, cujus auxiliis magnis usus sum, ad me, ut scripsit, cum Ciceronibus Laodiceam venturus erat. Tuas etiam Epiroticas exspecto litteras; ut habeam rationem non modò negotii, verùm etiam otii tui. Nicanor mi officio est, & à me liberaliter tractatur: quem, ut puto, Romam cum *litteris publicis* mittam; ut diligentius perferantur, & idem ad me certa de te, & à te referat. Alexis quòd mihi toties salutem adscribit, est gratum. sed cur non suis litteris idem facit, quod meus ad te Alexis facit? 16 Phemio quæritur χάρις. Sed hæc hactenus. Cura, ut valeas, & ut sciam, quando cogites Romam. etiam atque etiam vale. Tua tuosque Thermo & præsens Ephesi diligentissimè commendaram, & nunc per litteras: ipsumque intellexi esse perstudiosum tui. Tu velim, quod antea ad te scripsi, de domo 17 Pammeni, des operam, ut, quod tuo, meoque beneficio puer habet, cures, ne qua ratione convellatur. 18 utrique nostrum honestum existimo; tum mihi erit pergratum.

CICERO ATTICO S.

TE IN Epirum salvum venisse, &, ut scribis, ex sententia navigasse, vehementer gaudeo: non esse Romæ meo tempore perneccessario, submolestè fero; hoc me tamen consolor, 19 non spero te istic jucundè hiemare 20 & libenter requiescere. Cassius, frater Q. Cassii, familiaris tui, pudentiores illas litteras miserat (de quibus *tu ex me* requiris, quid sibi voluerint) quam eas, quas postea misit, quibus 21 per se scribit confectum esse Parthicum bellum. recesserunt illi quidem ab Antiochia ante Bibuli adventum, sed nullo nostro 22 εὐημερήματι. hodie verò hiemant in Cyrrhestica, maximumque bellum impendet. nam & 23 Orodes, regis Parthorum filius, in provincia nostra est: nec dubitat Dejotarus, cujus filio pacta est Attavasdis filia, ex quo *sciri potest*, quin cum omnibus copiis ipse prima æstate Euphratem transiturus sit. quo autem die Cassii litteræ victrices in senatu recitatæ sunt, id est, Nonis Octobr. eodem meæ tumultum nuntiantes. Axius noster ait, nostras auctoritatis plenas fuisse; illis negat creditum. Bibuli nondum erant allatæ: quas certò scio plenas timoris fore. Ex iis rebus hoc vereor, ne, cùm Pompejus propter metum *rerum* novarum nusquam dimittatur, Cæsari nullus honos à senatu habeatur; dum hic nodus expediatur, non putet senatus, nos ante quàm successum sit, oportere decedere: nec in tanto motu rerum tantis

---

1. *Sed enim dici.*) Vulg. *interim scis enim quædam* πανικὰ *dici, item* τὰ κενά.

2. πανικὰ.) Panicos sive subitos terrores.

3. Τὰ κενὰ.) Inanes terrores belli.

4. *Osaces.*] Ita reposuit Vict. ex suo antiquiori, antea *Osates.*

5. *Saturnalibus tertiis.*) Et hoc est à Vict. prius *Saturnalibus tertiis.*

6. *Nec jam ego.*) Hæc est Dec. lectio: quidam *veteres nec tam*: Vulg. *nec tam ego.*

7. *Rectè* πεφυσίωμαι.) Intumesco: superbiâ efferor. Hæc quoque emendatio debetur Vict. Germani πέφεισμαι.

8. Εἰς παρόδῳ.) In transitu, obiter.

9. Ἀπρόσιτον.) Non facilem aditu: minimè affabilem.

10. Ἀδωροδόκητον.) Integrum & incorruptum largitione. Vocem hanc reperit in suis Lamb. quam Vict. in suis exstare negat.

11. *Atque etiam spero.*) Ante hanc periodum in vulg. legitur illa, *Brutum abjectum, &c.*

12. *Kal. Mart. futurum est.*) Vulg. *futurum sit.*

13. *Lenii pueris.*) Vulg. *Limnii.*

14. *Togam puram jubeor dare.*) Ita reposuit Vict. prius legebatur, *togam puram jubebo dare.*

15. *Dejotarus.*] Nomen *Dejotarus* planè & integrè exaratum est in cod. Bof. quod Victor. & Malasp. in suis reperiri negant.

16. *Phemio.*] Ita etiam emendat Vict. antea, *Phamio.*

17. *Pammeni.*] Vulg. *Pammenie.*

18. *Utrique nostrum honestum.*) Bof. & Lamb. ex Dec. & Torn. *honestum*, rescripserunt; quod deest in vulgatis.

19. *Non spero.*) Vulg. *quod non spero.*

20. *Et libenter requiescere.*) Totum hoc abest à vetere libro, ut Fulv. & Iun. videtur recte.

21. *Per se scribit confectum.*) *Per se*, non est in ms. Visini.

22. Εὐημερήματι.) Prospero successu.

23. *Orodes regis.*) Man. ex Beffar. ms. *Oroda regis.*

tantis provinciis singulos legatos præesse. hic, ne quid mihi prorogetur, quod ne intercessor quidem sustinere possit, horreo: atque eo magis, quòd tu abes, qui consilio, gratia, studio multis rebus occurreres. sed dices me ipsum mihi sollicitudinem struere. cogor: & velim ita sit. sed omnia metuo. etsi bellum 1 ἀκροπλεύτιον habet illa tua epistola, quam dedisti nauseans Buthroto: TIBI, UT VIDEO ET SPERO, NULLA AD DECEDENDUM 2 ERIT MORA. mallem, UT VIDEO: nihil opus fuit, UT SPERO. acceperam autem satis celeriter iconii per Publicanorum tabellarios à Lentuli triumpho datas. in his γλυκυπικρον illud confirmas, moram mihi nullam fore: deinde addis, si quid secus, te ad me fore venturum. 3 pungunt me dubitationes tuæ: simul & vides, quas acceperim litteras. nam quas Hermoni 4 centurionis Camulæ ipse scribis te dedisse, non accepi. Lenii puriz te dedisse, sæpe ad me scripseras. eas Laodiceæ denique, cùm eò venissem, III. I D. Febr. Lenius mihi reddidit, datas A. D. X. KAL. Octobres. Lenio tuas commendationes & statim verbis, 5 & reliquo tempore *rep*sobabo. hæ litteræ betera vetera habebant, unum hoc novum, de Cybiratis pantheris. multum te amo, quòd respondisti M. Octavio, te non putare. sed posthac omnia, 6 quæ certa non erunt, pro certo negato. nos enim & nostra sponte bene firmi, & mehercule auctoritate tua inflammati vicimus omnes (hoc tu ita reperies) cum abstinentia, tum justitia, facilitate, clementia. cave putes quicquam homines magis umquam esse *miratos* quàm nullum teruntium, me obtinente provinciam, sumtus factum esse, nec in rempubl. nec in quemquam meorum, præterquam in L. Tullium legatum. is, 7 ceteroqui abstinens, (sed Julia lege 8 transitans, 9 semel tamen in diem, non, ut alii solebant, omnibus vicis; præter eum semel, nemo accepit) facit ut mihi excipiendus sit, cùm Teruntium nego sumtus factum. præter eum accepit nemo. has à nostro Q. Titinio sordes accepimus. Ego, æstivis confectis, Quintum fratrem hibernis, & Ciliciæ præfeci. Q. Volusium, tui Tiberii genetum, certum hominem, 10 sed mirificè etiam abstinentem, misi in Cyprum, ut ibi pauculos dies esset; ne cives Romani pauci, qui illic negotiantur, jus sibi dictum negarent, nam evocari ex insula Cyprios non licet. ipse in Asiam profectus sum Tarso Nonis Januariis; non mehercule dici potest, qua admiratione Ciliciæ civitatum, maximeque Tarsensium. postea verò quàm Taurum transgressus sum, mirifica exspectatio Asiæ nostrarum diœceseon, quæ sex mensibus imperii mei nullas meas acceperat litteras, numquam hospitem viderat. illud autem tempus quotannis ante me fuerat *in hoc quæstu*. civitates locupletes, ne in hiberna milites reciperent, magnas pecunias dabant: Ciprii talenta Attica cc. qua ex insula (non ὑπερβολικῶς, sed verissimè loquor) nummus nullus 11 me obtinente erogabitur. ob hæc beneficia, quibus illi obstupescunt, nullos *honores* mihi, nisi verborum, decerni sino: 12 statuas, fana, 13 τίθριππα prohibebo: nec sum in ulla re alia molestus civitatibus; sed fortasse tibi, qui hæc prædicem de me. perfer, si me amas. tu enim me hæc facere voluisti. Iter igitur ita per Asiam feci, ut etiam fames, qua nihil miserius est, quæ tum erat in hac mea Asia, (messis enim nulla fuerat) mihi optanda fuerit. quacumque iter feci, nulla vi, nullo judicio, nulla contumelia, auctoritate, & cohortatione perfeci, ut & Græci, & cives Romani, qui frumentum *compresserant*, magnum numerum populis pollicerentur. Idibus Februariis, quo die has litteras dedi, forum institueram agere Laodiceæ Cybiraticum, & Apamense ex Idibus Mart. ibidem Synnadense, Pamphilium 14 (tum Phemio dispiciam κέρως Aonium) Isauricum: ex Idibus Mai. in Ciliciam, ut ibi Junius consumatur. velim tranquille à Parthis, Quintilis, si erit, ut volumus, in itinere est, per provinciam redeuntibus, consumendus. venimusjenim in provinciam, Laodiceam, 15 Sulpicio, & Marcello COSS. pridie KAL. Sextiles. inde nos oportet decedere A. D. IIII. KAL. Sext. primum contendam à Quinto fratre, ut se præfici patiatur: quod & illo, & me invitissimo fiet. sed aliter honestè fieri non potest, præsertim cùm, virum optimum, Pomtinum, ne nunc quidem retinere possim. rapit enim hominem Postumius Romam, fortasse etiam Postumia. Habes consilia nostra. nunc cognosce de Bruto. Familiares habet Brutus tuus quosdam creditores Salaminiorum, ex Cypro, M. Scaptium, & P. Matinium, quos mihi majorem in modum commendavit. Matinium non novi. Scaptius ad me in castra venit, pollicitus sum curaturum me, Bruti causa, ut ei Salaminii pecuniam solverent. egit gratias. præfecturam petivit. negavi me cuiquam negotianti dare: quod idem tibi ostenderam. Cn. Pompejo petenti probaram institutum meum: quid dicam? Torquato, de M. Lenio tuo; multis aliis. si præfectus vellet esse syngraphæ causa, me curaturum, ut exigeret. gratias egit: discessit. Appius noster turmas aliquot equitum dederat huic Scaptio, per quas Salaminios coerceret; & eundem habuerat præfectum. *vexabat* Salaminios. ego equites ex Cypro decedere jussi, molestè tulit Scaptius. quid multa? ut ei fidem meam præstarem; cùm ad me Salaminii Tarsum venissent, 16 & in his Scaptius, imperavi, ut pecuniam solverent. multa de syngrapha, de Scaptii injuriis. negavi me audire. 17 hortatus sum; petivi etiam pro meis in civitatem beneficiis, ut negotium conficerent: denique dixi me coacturum, homines

1. Ἀκροτελεύτιον.) Clausulam. Vulg. ἀκροτελεύτιον.

2. ERIT MORA.] Verbum, *erit*, in omnibus Bosii exstabat, præterquam in Harlt. ideo id excudendum jussit.

3. *Pungunt me dubitationes.*) Ita restituit Vict. Vrs. tamen mavult vulgatum, *angunt*, ii etos auctoritate sui ms.

4. *Centurionis Camulæ.*) Ita etiam conjecit Manutius, prius legebatur *Scamulæ*. Junius emendat, *centurionis caculæ*; quomodo & conjecerat ante ipsum Guhelm. nisi quod is præterea volebat *Hermonis*.

5. *Et reliquo tempore, re probabo.*) Vulg. *& re aliquo tempore patabo*.

6. *Quæ certa non erunt.*) Torn. cod. *quæ stella non erunt*.

7. *Ceteroqui abstinens.*] Sic emendavit Vict. antea scriptum erat *in ceteroqui abstinens*.

8. *Transiens.*] Man. Mal. Bos. ita correxerunt partim ex conjectura, partim ex libris: vulg. *transiga*.

9. *Semel tamen in diem.*) *Tantum*, pro, *tamen*, habet liber vetus Vrsini.

10. *Sed mirificè etiam.*) Hic quoque convenit Dec. cum libris Mala sp. vulgo deest vox *etiam*; Folv. ait in quodam ms. esse, *& mirificè abstinentem*, quæ etiam est conjectura Man.

11. *Me obtinente erogabitur.*] Bosius ex mss. suis, impressis, *erogabatur*.

12. *Statuas, fana τίθριππα.*) Hæc emendatio debetur Man. Vict. reponebat æneas τίθριππα quod vulgò receptum est: Liber, qui fuit N. Leoniceni habet *statuas aneas τίθριππα*. Ante Vict. formis excusi habebant *statuas prohibeo*.

13. Τίθριππα.) Quadrigas æneas aut marmoreas.

14. *Tum Phemio dispiciam κέρως Aonium.*] Ita restituit Victor. nisi quod pro, *tum*, scripsit, *cum*: sic autem emendavit Lambinus, ut hîc edidimus; corrupta lectio, hæc erat, *cum semis dispiciam κέρως Aonium*.

15. *Sulpicio & Marcello* COSS.] Hoc glossema esse autumat Manut.

16. *Et in his Scaptius.*) Vulg. *& una Scaptius*.

17. *Hortatus sum; petivi etiam.*] Sic correxit Vict. ex hac corrupta ms. scriptura: *hortatus sum desivi, &c.* prius legebatur. *hortatus sum etenim etiam*.

mines non modò recusare, sed etiam hoc dicere, se à me solvere. quod enim Prætori dare consuessent, quoniam ego non acceperam, se *à me* quodam modo dare; atque etiam minùs esse aliquanto in Scaptii nomine, quàm in vectigali Prætorio. collaudavi homines. recte, inquit Scaptius: sed subducamus summam. interim cùm ego in edicto 1 tralaticio centesimas me observaturum haberem, cum anatociis anniversario; ille ex syngrapha postulabat 3 quaternas. quid ais? inquam. possumne contra meum edictum? at ille profert s. c. Lentulo Philippoque coss. ut, qui Ciliciam obtineret, jus ex lis syngrapha diceret. cohortui primò: 4 & erat enim *interitus* civitatis. reperio duo s. c. iisdem consulibus de eadem syngrapha Salaminii cùm Romæ versuram facere vellent, non poterant; quòd lex Gabinia vetabat. tum ii Bruti familiares, freti gratia Bruti. 5 dare solebant IIII. si sibi s. c. caveretur. fit gratia Bruti S. C. UT NEVE SALAMINIIS, NEVE QUI EIS DEDISSET, FRAUDI ESSET. pecuniam numerarunt: & postea venit in mentem fœneratoribus, nihil se juvare illud s. c. quòd ex syngrapha jus dici lex Gabinia vetaret. tum fit S. C. 6 UT ET EA SYNGRAPHA ESSET QUA VI CETERAE. Sed ut eodem; cùm hæc diserviissem; seducit me Scaptius; ait se nihil contradicere; sed illos putare talenta CC. se debere; ea se velle accipere: debere autem illos paullò minus: 7 rogat, ut eos ad CC perducam, optimè, inquam. voco illos ad me, remoto Scaptio. quid vos? quantum, inquam, debetis? respondent. CVI. refero ad Scaptium. homo clamare, 8 quid opus est? inquam. rationes conferatis. assidunt; subducunt; ad nummum convenit, illi se numerare velle, urgere ut acciperet. Scaptius me rursus seducit: rogat, ut rem sic relinquam. dedi veniam homini impudenter perenti. Græcis quærentibus; ut in fano *deponerent*, postulantibus non concessi. clamare omnes qui aderant, nihil impudentius Scaptio, qui centesimis cum anatocismo contentus non esset: alii, nihil stultius. mihi autem impudens magis, quam stultus, videbatur. nam aut bono nomine, centesimis contentus erat, aut non bono, quaternas centesimas sperabat. Habes meam causam: quæ si Bruto non probatur; nescio, cur illum amemus: sed avunculo ejus certè probabitur, præsertim cum s. c. modò factum sit, puto, postquam tu es profectus, in creditorum causa, ut centesimæ perpetuo fœnore ducerentur. hoc quid interfit, si tuos *digitos* novi, certè habes subductum. in quo quidem 10 ὀδῷ παρέρχῃ, Luccejus M. F. queritur apud me per litteras, summum esse periculum, ne culpa senatus, his decretis, res ad *tabulas nomas* perveniat. commemorat, quid olim mali C. Julius fecerit, cùm dieculam 11 duxerit: numquam respub. plus. Sed ad rem redeo. meditare adversus Brutum causam meam; si hæc causa est, contra quam nihil honestè dici potest; præsertim cùm integram rem & causam reliquerim. Reliqua sunt domestica. 11 De σὺνδεμύχῃ, probo idem, quod tu, 12 Postumiæ F. ille quoniam Pontidiæ nugatur. sed vellem adesses. à Quinto fratre his mensibus nihil exspectaris. nam Taurus propter nives ante mensem Junium transiri non potest. Thermum, ut rogas, creberrimis litteris fulcio, P. Valerium negat habere quicquam Dejotarus rex, eumque ait à se sustentari. Cùm scies, Romæ intercalatum sit, nec ne, 13 velim ad me scribas certum, quo die mysteria futura sint. Litteras tuas minùs paullo exspecto, quàm si Romæ esses; sed tamen exspecto.

M. TVL-

---

1. *Tralaticie.*) Vulg. *trantlaticio.*

2. *Cum anatocismo anniversario.*) Una littera addita ad manuscriptam lectionem: ita emendat Bos. Lamb. & Conrad. *cum anatocismo anniversario*: vulg. *cum anatocismi anniversario.*

3. *Quaternas.*) Vulg. edunt *IIII.*

4. *Et erat enim.* Vulg. *etenim erat.*

5. *Dare solebant* P.V.) Sic omnes Junii mss. vulgò, *dare volebant, si sibi, &c.*

6. *Ut & ea syngrapha esset qua vi.*) Bosii hæc est correctio. Lamb. legit, *ut ea syngrapha esset eodem jure quo cetera, non melius*: vulgatam lectionem retinet Jun. & nihil mutat, ea autem est, *ut & ea syngrapha esset, quam cetera*, Ursini mss. *non ut alia ea syngrapha jure esset quam cetera, sed ut eodem.*

7. *Rogat ut eos.*) A. vulg. *ut*, abest.

8. *Quid opus est? inquam.*) Lambin. ita legit, *quid prius est, inquam, quàm ut rationes conficiatis.* mss. duo Pal. habent, *quid opus est, inquam, prius, quam rationes, &c.*

9. Ὀδῷ παρ.) Præter propositum, obiter.

10. *Duxerit.*) Man. conjecturam hanc Scidæ adjuvant; vulgò *dixerit.*

11. *De σὺνδεμύχῃ.*) Restitutio hæc est Victor. antea legebatur σὺνδέμῳ.

12. *Postumiæ F. ille quoniam Pontidiæ.*) Est à Dec. hæc lectio. viderat etiam antea Man. de *filio*, non *filia* Postumiæ hic agi: pronomen, *ille*, deest in vulg. & *Pontidiæ*, pro, *Pontidia* legitur; quod tamen restituit Vict. quum prius esset, *Pomelia.*

13. *Velim ad me scribas certum.*) *Ceterum*, pro, *certum* est in antiquo libro, & ita videtur Ursino legendum, interpunctionis nota ad verbum, *scribas*, posita; quod probat Junius, sed tamen retinet *certum*, non *ceterum.*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER SEXTUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

ACCEPI tuas litteras 1 A. D. quintum Terminalia Laodiceæ, quas legi libentissimè, plenissimas amoris, humanitatis, officii, diligentiæ. 2 his igitur respondebo: 3 sic enim postulas: nec οἰκονομίαν meam institutam; sed ordinem conservabo tuum. Recentissimas à Cybistris te meas litteras habere ais, A. D. X. KAL. Octob. datas: & scire vis, tuas ego quas acceperim: omneis fere, quas commemoras, præter eas, quas scribis Lentuli pueris & Equotutico, & Brundisio datas. quare non 4 οἴχεται tua industria, quod vereris, sed præclarè ponitur; si quidem id egisti, ut ego delectarer. nam nulla re sum delectatus magis. Quòd meam 5 βαθύτητα in Appio tibi, 6 libertatem etiam in Bruto probo; vehementer gaudeo: ac putaram secus. Appius enim ad me ex itinere bis, terve 7 ὑπομεμψιμοίρους litteras miserat, quòd quædam à se constitura rescinderem. ut si *medicus*, cùm ægrotus alii medico traditus sit, irasci velit ei medico, qui sibi successerit, si, quæ ipse in curando constituerit, mutet ille; sic Appius, cùm 8 ἐξ ἀφαιρέσεως provinciam curarit, sanguinem miserit, quidquid poterat detraxerit, mihi tradiderit 9 enectam, προσανατρεφομένην eam à me non libenter videt; sed modò succenset, modò gratias agit. nihil enim à me fit cum ulla illius contumelia, tantummodo dissimilitudo meæ rationis offendit hominem. quid enim potest esse tam dissimile, quàm illo imperante, exhaustam esse sumptibus, & jacturis *provinciam*; nobis eam obtinentibus, nummum nullum esse erogatum nec privatim, nec publicè? Quid dicam de illius præfectis? comitibus? legatis? etiam de rapinis? de libidinibus? de contumeliis? nunc autem domus mehercule nulla tanto consilio, aut tanta disciplina gubernatur, aut tam modesta est, quàm nostra tota provincia. hanc nonnulli amici Appii ridiculè interpretantur: qui me idcirco putent bene audire velle, ut ille malè audiat, & rectè facere non meæ laudis, sed illius *contumeliæ causa*. sin Appius, ut Bruti litteræ, quas ad te misi, significabant, gratias nobis agit, non molestè fero: sed tamen eo ipso die, quo hæc ante lucem scribebam, cogitabam ejus multa, inique constituta & acta tollere. Nunc venio ad Brutum, quem ego omni studio, te auctore, sum complexus: quem etiam amare cœperam: 10 sed; dico? revocavi me, ne te offenderem. noli enim putare, me quicquam maluisse, 11 quàm ut mandat is, facerem: nec ulla de re plus laborasse. mandatorum autem mihi libellum dedit; iisdemque de rebus tu mecum egeras. omnia sum diligentissimè persecutus. primùm ab Ariobarzane sic contendi, ut talenta, quæ mihi pollicebatur, illi daret. quoad mecum rex fuit, perbono loco res erat: post à Pompeji procuratoribus sexcentis premi cœptus est. Pompejus autem cùm ob ceteras causas plus potest unus, quàm ceteri omnes, tum quòd putatur ad bellum Parthicum esse venturus. ei tamen sic nunc solvitur, tricesimo quoque die talenta Attica XXXIII, & hoc *ex tributis*: nec id satis efficitur in usuram menstruam. sed Cnæus noster clementer id fert: sorte caret: usura, nec ea solida, contentus est. 12 alii neque solvit cuiquam, nec potest solvere. nullum enim ærarium, nullum vectigal habet. Appii instituto tributa imperat. ea vix, in fœnus Pompeji quod satis sit, efficiunt. amici regis duo, tresve perdivites sunt: sed ii suum tam diligenter tenent,

1. A. D. *Quintum Terminalia.*) Sic habent Bos. mss. Victor. vulgatam lectionem retinuit, quæ est, *ad quintum milliare.* ipsius antiquior, *Termilia*, pro *miliare* habent: Germani verò eodem teste, in suo cod. margine, *Terminalia* emendarunt quod & placuit Manut. sed legebat *ad V. Terminalia*, pro *A. D. &c.* sic autem etiam habere, sine ulla varietate, codicem Torn. testatur Lamb.

2. *His igitur.*) *His igitur.*

3. *Sic enim postulas.*) Hoc si quis transjiciat, & post verbum *instituam* collocet, Man. auctore non ineptè faciat.

4. Οἴχεται.) Disparet, Evanescit.

5. Βαθύτητα.) Taciturnitatem, patientiam.

6. *Libertatem etiam in Bruto probo.*) Iun. ex mss. omnibus Pal. legit *liberalitatem.* Vict. etiam mss. sic habere testatur.

7. Ὑπομεμψιμοίρους.) Subquerulas.

8. Ἐξάφαιρ.) Per diminutionem.

9. Enectam προσανατρεφομένην.) Recreatam. Hanc lectionem restituens Vict. duo magna menda sustulit. legebatur enim prius, *enectam* & προσανατρεπομένην.

10. *Sed; dico? revocavi me.*) Sic distinguendum afferit Iun. Faern. *sed illico revocavi me* Anton. August. *sed sedulo revocavi.*

11. *Quam ut mandat is facerem.*) Vict. est hæc lectio, ex antiquiore suo, antea legebatur *quam ut mandatis tuis satisfacerem*, quod etiam deleto *tuis*, retinet Iun. ex mss. Pal.

12. *Alii neque solvit cuiquam.*) Ita legere libros veteres, testatur Lam. vulgò, *solvit quidquam.*

quàm ego, aut tu. sequidem non desino tamen per litteras rogare, suadere, accusare regem. Dejotarus etiam mihi narravit, sead eum legatos misisse de re Bruti: eos sibi responsum retulisse, illum non habere: & mehercule ego ita judico, nihil illo regno spoliatius, nihil rege egentius. itaque aut tutela cogito me abdicare, aut, ut pro Glabrione Scævola, fœnus & impendium recusare. ego tamen, quas per te Bruto promiseram, præfecturas M. Scaptio, L. Gavio, qui in regno rem Bruti procurabant, detuli. nec enim in provincia mea negotiabantur. tu autem meministi, nos sic agere, ut quot vellet, præfecturas sumeret, 1 dum ne *negotiatori*. 2 itaque duas ei 3 præterea dederam. sed ii, quibus petierat, de provincia decesserant. Nunc cognosce de Salaminiis: quod video tibi etiam novum accidisse, tanquam mihi. numquam enim ex illo audivi, illam pecuniam esse suam. quin etiam libellum ipsius habeo, in quo est, SALAMINII PECUNIAM DEBENT M. SCAPTIO, ET P. MATINIO, FAMILIARIBUS MEIS. eos mihi commendat: adscribit etiam, & quasi calcat admovet, 4 intercessisse se pro iis magnam pecuniam. confeceram, ut solverent centesimis sexennii ductis cum renovatione singulorum annorum. at Scaptius quaternas postulabat, metui, si impetrasset, ne tu ipse me *amare* desineres. nam ab edicto meo recessissem; & civitatem, in Catonis, & in ipsius Bruti fide locatam, meisque beneficiis ornatam, funditus perdidissem. Atque hoc tempore ipso impingit mihi epistolam Scaptius Bruti, rem illam suo periculo esse: quod nec mihi umquam Brutus dixerat, nec tibi: etiam, ut præfecturam Scaptio deferrem, id verò per te 5 exceperamus, *ne negotiatori*: quòd si cuiquam, huic tamen non. fuerat enim præfectus Appio; & quidem habuerat turmas equitum, quibus inclusum in Curia senatum Salamine obsederat, ut fame senatores quinque morerentur. itaque ego, quo die tetigi provinciam, cùm mihi Cyprii legati Ephesum obviam venissent, litteras misi, ut equites ex insula statim decederent. His de causis credo Scaptium iniquius de me aliquid ad Brutum scripsisse. sed tamen hoc sum animo: si Brutus putabit me quaternas centesimas oportuisse decernere, qui in tota provincia *singulas* observarem, itaque edixissem, idque etiam acerbissimis fœneratoribus probaretur; si præfecturam negotiatori denegatam queretur, quod ego Torquato nostro 6 in tuo Lenio, Pompejo ipsi in Sex. Statio negavi, & iis probavi; si equites deductos molestè feret, accipiam equidem dolorem, mihi illum irasci, sed multo majorem, non esse eum talem, qualem putassem. Illud quidem fatebitur Scaptius, me jus dicente, sibi omnem pecuniam ex edicto meo auferendi potestatem fuisse. Addo etiam illud, quod vereor, tibi ipsi ut probem: consistere usura debuit, quæ erat in edicto meo. deponere volebant: impetravi ab Salaminiis, ut silerent. veniam illi quidem mihi dederunt; sed quid iis fiet, si huc Paullus venerit? sed totum hoc Bruto dedi, qui de me ad te humanissimas litteras scripsit: ad me autem, etiam cùm *rogas* aliquid, contumaciter, arroganter, 7 ἀκρωνυκτίως solet scribere. tu autem velim ad eum scribas de his rebus; ut sciam, quomodo hæc accipiat. facies enim me certiorem. atque hoc superioribus litteris ad te diligenter perscripseram. sed planè te intelligere volui, mihi non excidisse illud, quod tu ad me quibusdam litteris scripsisses; si nihil aliud de hac provincia, nisi illius benivolentiam, deportassem, mihi id satis esse. 8 sit sane; quoniam ita tu vis: sed tamen cum eo credo, *quod sine peccato meo fiat*. Igitur 9 meo decreto soluta re Scaptio, statim quam decretum sic tu judicabis, ne ad Catonem quidem provocabo. sed noli me putare 10 ἐγκελεύσματα illa tua abjecisse, quæ mihi in visceribus hærent. flens mihi meam famam commendasti. quæ epistola tua est, in qua mentionem non facias? itaque irascatur, qui volet: patiar. 11 τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ. præsertim cùm sex libris tanquam *prædibus* 12 me ipsum obstrinxerim: quos tibi tàm valde probari gaudeo: è quibus unum ἰσοδικὸν requiris de 13 Cn. Flavio M. F. ille verò ante Decemviros non fuit: quippe qui Ædilis curulis fuerit: qui magistratus multis annis post decemviros institutus est. quid ergo protecit, quòd protulit fastos? occultatam putant quodam tempore illam tabulam, ut dies agendi peterentur à paucis. nec verò pauci sunt auctores, Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse: ne me hoc, vel potius Africanum, (is enim loquitur) commentum putes. 14 Οὐκ ἔλαθές σε illud de gestu histrionis; ut scelestè suspicaris, ego ἀφελῶς scripsi. De me *imperatore* scribis te ex Philotimi *litteris* cognosse. sed credo te, jam in Epiro cùm esses, binas meas de omnibus rebus accepisse, unas à Pindenisso capto, 15 alteras Laodicea, utrasque tuis pueris datas. quibus de rebus, propter casum navigandi, per binos tabellarios misi Romam litteras publicè. De Tullia mea tibi assentior; scripsique ad eam & ad Terentiam, mihi placere. tu enim ad me jam ante scripseras, AC VELLEM TE IN TUUM VETEREM GREGEM RETULISSES. correcta verò epistola Memmiana, nihil negotii fuit. multo enim malo hunc à Pomidia, quam illum à Servilia. quare adjunges 16 Ausium nostrum, hominem semper amantem me; nunc credo, eo magis, quòd debet etiam fratris Appii *amorem* erga me cum aliqua hereditate exeviisse; qui declaravit

1. *Dum ne negotiatori.*) Veteres cod. sequutus ita reposuit Vict. antea legebatur *dum ne negotiarentur*.

2. *Itaque duas ei.*) Itaque deest in vulg.

3. *Præterea dederam.*) Vict. emendavit, *præterea*, cùm legeretur *præfecturas*.

4. *Intercessisse se.*) Vulg. *intercessisse à se*.

5. *Exceperamus, ne negotiatori.*) *Ne* deest in vulg.

6. *In tuo Lenio.*) Vict. hæc est castigatio, prius legebatur, *in T. Lemonio*.

7. Ἀκρωνυκτίως.) Rigidè & minimè familiariter.

8. *Meo decreto soluta re Scaptio.*) Hic locus ita legitur in Decurtato: *igitur meo decreto soluta re Scaptio statim quam decretum sic tu judicabis*: sicque excudendum curavit Bosius. Habent antiqui libri, quorum Manutio copia fuit: *soluta res Scaptio, statim quam decretum sit, tu judicabis*: unus habet: *soluta res Captio statim quam decretum sit tu judicabis*. unde, ut tueatur antiquam scripturam sic legendum censuit: *igitur me decreto solvatur Scaptio, statim quam decretum sit tu judicabis*: vel etiam, *meo decreto solvatur Scaptio statim: quam directum sit tu judicabis*. Lambinus partim ultimam hanc scripturam, partim veteris scripturæ vestigia, partim Parisiensium & Lugdunensium quorundam exemplorum editionem secutus, olim ediderat, *igitur meo decreto solvatur ac Scaptio statim, id quam rectum sit tu judicabis*. Sed postea codex Tornæsianus nactus, sic locum restituendum censuit: *igitur meo decreto soluta re Scaptio statim, quam id decretum rectum sit tu judicabis*: Vrsinus: *igitur meo decreto solvitur ac Scaptio statim: quam id rectum sit tu judicabis*.

9. Ἐγκελεύσματα.) Hortationes.

10. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.) Quod enim rectum est, à me fiat.

10. *Me ipsum obstrinxerim.*) Vulg. *me ipse obstrinxerim*.

11. *Cn. Flavio Cn. F.*) Sic emendavit Man. cùm legeretur *Cn. Flavio Annii F.*

12. Οὐκ ἔλαθές σε.) Perspicuè, ut emendavit Malaspina, ὐκ ἔλαθές σε, atque est in Dec. legendum asserit Bos. Lambin. verò quamquam olim Malaspinam secutus ediderit, ὐκ ἔλαθε σε, tamen ex mss. libris nunc legendum statuit ὐκ ἔλαθες, quæ est vulgata lectio.

13. *Alteras Laodicea.*) *Alteras à Laodicea*: vulg.

14. *Ausium nostrum.*) Vulg. *Alsium nostrum*.

1. *Bursa*

esvit, quanti me faceret: cùm sæpe, tum 1 in Bursa, 2 ne tu me sollicitudine magna liberaris. Furnii exceptio mihi non placet. 3 nec enim ego ullum aliud tempus timeo, nisi quod ille solùm excipit sed scribere ad te de hoc plura, si Romæ esses. 4 in Pompejum te spem omnem ut ponere non miror: ita res est; removendumque censeo illum DISSIMULANTEM. sed enim, οἰκονομίαν si perturbatior est, tibi assignato: te enim sequor 5 χαλαζοντα. Cicerones pueri amant inter se, discunt, exercentur; sed alter, 6 uti dixit Isocrates in Ephoro & Theopompo, frenis eget, alter calcaribus. Quinto rogam puram Liberalibus cogitabam dare, mandavit enim pater. ea sic observabo, quasi intercalatum non sit. Dionysius mihi quidem 7 in amoribus est. pueri autem ajunt, 8 eum *furenter irasci*. sed homo nec doctior, nec sanctior fieri potest, nec tui meique amantior. 9 Thermum, Silvium vere audis laudari. valde se honeste gerunt. adde M. Nonium, 10 Bibulum, me, si voles. jam Scrofa, vellem, haberet ubi posset. est enim lautum negotium. ceteri infirmant 11 πολιτόμυιαν Catonis. Hortensio quòd causam meam commendas, valde gratum. De Amiano, spei nihil putat esse Dionysius. Terentii nullum vestigium agnovi. Mœragenes certè periit. feci iter per ejus possessionem, in qua animal reliquum nullum est. hæc non nosam tum, cùm cum Democrito tuo locutus sum. 12 Rhosiaca vasa mandavi. Sed heus tu, 13 quid cogitas infelicitatis? lancibus & splendidissimis canistris, *oluscula* nos soles pascere. quid te in vasis fictilibus appositurum putem? Κίφας Phemio mandatum est: reperietur; modò aliquid illo dignum canat. Parthicum bellum impendet. Cassius ineptas litteras misit. necdum Bibuli erant allatæ; quibus recitatis, puto fore, ut aliquando commoveatur senatus. equidem. 14 sum magna animi perturbatione. si, ut opto, non prorogatur nostrum negotium, habeo Junium, & Quintilem in metu. esto, duos quidem menses sustinebit Bibulus. quid illo fiet, quem reliquero, præsertim si fratrem? magna turba est. mihi tamen cum Dejotaro convenit, ut ille in meis castris esset cum suis copiis omnibus. habet autem cohortes quadringenarias *nostra armatura*, XXX; equites CIↃ CIↃ. erit ad sustentandum, quoad Pompejus veniat; qui litteris, quas ad me mittit, significat, suum negotium illud fore. hiemant in nostra provincia Parthi, exspectatur ipse Orodes. quid quæris? aliquantum est negotii. 15 De Bibuli edicto nihil movi, præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras, NIMIS GRAVI PRAEIUDICIO IN ORDINEM NOSTRUM. ego tamen habeo ἰσοδυναμοῦσιν, sed lectionem, ex Q. Mucii P. F. edicto Asiatico, EXTRA QUAM SI ITA NEGOTIUM GESTUM EST, UT EO STARI NON OPORTEAT; EX FIDE BONA: multaque sum secutus Scævolæ, in iis illud, in quo sibi libertatem censent Græci dari, ut Græci inter se disceptent *suis legibus*. breve autem edictum est propter hanc meam 16 διαίρεσιν, quòd duobus generibus edicendum putavi: quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de ære alieno, de usura, de syngraphis; in eodem omnia de publicanis: alterum, quod sine edicto satis commodè transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, vendendis: quæ ex edicto & postulari, & fieri solent. tertium, de reliquo jure dicundo, ἄκρατον reliqui. dixi me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum: itaque curo, & satisfactio adhuc omnibus. Græci verò exultant, quòd peregrinis judicibus utuntur. nugatoribus quidem, inquies, quid refert? tamen se 17 αὐτονομίαν adeptos putant. vestri enim, credo, 18 graves habent, Turpionem sutorium, & Vettium mancipem. De *Publicanis* quid agam, videris quærere. habeo in deliciis, obsequor, verbis laudo, orno; efficio, ne cui molesti sint. 19 τὸ παραδοξότατον, usuras eorum, quas pactionibus adscripserant, servavit etiam Servilius. ego sic. diem statuo satis laxam, quam ante si solverint, dico me centesimas ducturum: si non solverint, ex pactione. itaq; & Græci solvunt tolerabili fœnore; & Publicanis res est gratissima. 20 sic illa jam habent, pleno modio, verborum honorem, invitationem crebram. quid plura? sunt omnes ita mihi familiares, ut se quisque maximè putet. sed tamen 21 μηδὲν αὐτοῖς. scis reliqua. 22 De statu Africani, (23 ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώστων! sed me ipsum delectavit in tuis litteris jam? tu? 24 Scipio hic Metellus proavum suum *nescio* censorem non fuisse? itaque nihil habuit aliud inscriptum 25 nisi Cos ea statua, quæ 26 ad Opis per te posita in excelso est. 27 in illa item,

1. *Bursa.*] Majore prima littera *Bursa*, scripsit Vict. antea *Bursa* parvo λ legebatur.

2. *Ne tu me.*] Vulg. *ne tu me.*

3. *Nec enim ego.*] *Enim* deest in vulg.

4. *In Pompejum te spem, &c.*] Edidit Bos. Torn. & Dec. scripturam, ut & codicum Mal. paulo post ex eodem Dec. *illud, dissimulantem*, vulg. *idem dissimulantem.*

5. Χαλαζοντα.] Scribentem, quòd subito in mentem venit.

6. *Ut dixit.*] Vulg. *uti dixit.*

7. *In amoribus est.*] Vict. *in amoribus est*, castigavit; prius legebatur *in moribus.*

8. *Eum furenter irasci.*] Victor ex melioribus suis, emendaverat *se furenter*, quod etiam Vrs. notat legi in vetere libro. sed illud *se*, plane inepcum asserunt Manut. & Lamb.

9. *Thermum, Silvium, &c.*] Pighius I. XVII. Annalium Rom. corrigit *Silvam*, iterumq; reponendum putat in Epistolis ad Atticum. & vero exstant tollit ad Silium litteræ I. XIII. Epistolarum, quibus amicos in ejus provincia negotiantes commendat. nec *Silvia* gens legitur in historia Romana post urbem conditam.

10. *Bibulum.*] Vulg. *Vibullum.*

11. Πολιτόμυιαν.] Factum in rep. actionem publicam.

12. *Rhosiaca vasa.*] Victor legit *Rhosi causam mandavi*, quæ etiam est vulgata lectio, sed Bos. & Scalig. & Torn. *Rhosiaca vasa mandavi*, quod etiam ante viderant Man. & Lamb.

13. *Quid cogitas infelicitatis? lancibus & splendidissimis canistris, &c.*] Aliter legit & distinguit Jun. ex mss. Pal. verba sic: *quid cogitas tam infelicitatis? lancibus &c.*

14. *Cum magna animi.*] *Sum in magna animi*; vulgo.

15. *De Bibuli edicto nihil movi.*] Germanam ac veram lectionem reposuit Manut. legens, *nihil movi*, pro *nihil novi*. atque ita scriptum reperit Bosius in Decurt.

16. Διαίρεσιν.) Divisionem.

17. Αὐτονομίαν.) Facultatem suis urendi legibus.

18. *Graves.*] Vulgo *graves.*

19. Παραδοξότατον.) Inopinatissimum.

20. *Sic illa jam habent.*] *Si illam jam habent.*

21. Μηδὲν αὐτοῖς.) Supplendum μέλει, nihil ipsis curæ est.

22. *De statu Africani* (ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώστων! *sed me ipsum delectavit in tuis litteris*] *atne tu?*] Alia est paullulum Vulgi interpunctio, *de statua Africani* ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώστων, *sed me ipsum delectavit in tuis litteris. Atne tu?*

23. Ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώστων.) O res quæ componi non possunt! ô perturbatum rerum ordinem.

24. *Scipio hic Metellus proavum suum nescio Censorem non fuisse?*] Vulgatam lectionem hic & sequentibus locis retinet Jun. quicquid Lamb. Bos. & alii adferant, cum mss. Pal. fide, tum veritate historiæ freti; ea autem talis est, *Scipionem hic Metellum proavum suum nescio Censorem fuisse.*

25. *Nisi Cos.*] Omnibus litteris exaratum erat in Cruc. *nisi consul*: nec aliter in Dec. nisi quod compendio legebatur Cos. ut edidit Bosius. vulg. *nisi Censor.*

26. *Ad Opis per te posita.*] Bessar. liber *ab Opis parte*, recte fortasse ut inquit Man. mavult tamen *ad Opis aperte*, quæ est vulgata lectio.

27. *In illa item.* Sic habent Crusellinus & Dec. vulg. *in illa autem.*

1 quæ est ad 2 πολυδεύκης, 3 hercule inscriptum est, Cosquam esse ejusdem, status amictus, annulus, imago ipsa declarat. 4 at meherculè ego cùm in turma inauratarum equestrium, quas hic Metellus in Capitolio posuit, animadvertissem in Serapionis subscriptione Africani imaginem, erratum fabrile putavi, nunc video Metelli. ô ἱστορησίαν turpem. Nam illud de Flavio & fastis, si secus est, commune erratum est; & tu bellè 6 ἠπόρησας; & nos publicam prope *opinionem* secuti sumus, ut mula apud Græcos. quis enim non dixit, 7 Εὔπολιν, τὸ τῶν Ἀρχαίας, 8 ab Alcibiade, navigante in Siliciam, dejectum esse in mare? redarguit Eratosthenes. adfert enim, quas ille post id tempus fabulas docuerit. nam idcirco Duris Samius, homo in historia diligens, quòd cùm multis erravit, irridetur? Quis Zaleucum leges Locris scripsisse non dixit? num igitur jacet Theophrastus, si id à Timæo, tuo familiari, reprehensum est? Sed nescire proavum suum censorem non fuisse, turpe est: præsertim cùm post eum consulem, nemo Cornelius, illo vivo, censor fuerit. Quod de Philotimo, & de solutione R S XXDC scribis, Philotimum circiter Kalend. Januar. in Chersonesum audio venisse: ac mihi ab eo nihil adhuc. reliqua mea Camillus scribit se accepisse, ea quæ sint, nescio, 8 & haveo scire. verùm hæc postetius & coram fortasse commodiùs. Illud me, mi Attice, in extrema ferè parte epistolæ commovit: scibis enim sic, τί λοιπόν? deinde me obsecras amantissime, ne obliviscar vigilare, & ut animadvertam, quæ fiant. num quid de quo inaudisti? etsi nihil ejusmodi est. 9 πολλοῦ γε καὶ δεῖ. nec enim me fefellisset nec fallet. sed ista admonitio tua tam accurata, nescio, quid mihi *significare* visa est. De M. Octavio, iterum tibi rescribo, te illi probè respondisse. paullo vellem fidentiùs. Nam Cœlius libertum ad me misit, & litteras accuratè scriptas. 10 sed de pantheris fœdè, ac civitatibus. rescripsi, alterum me molestè ferre, si ego in tenebris laterem, nec audiretur Romæ, nullum in mea provincia nummum, nisi in æs alienum, erogari; docuique nec mihi conciliare pecuniam licere nec illi capere: monuique eum, quem planè diligo, ut, CVM ALIOS accusasset, cautiùs viveret. illud autem alterum, alienum esse existimatione mea, Cybiratas imperio meo publicè venari. 12 Lepta tua epistola gaudio exultat. etenim scripta bellè est, meque apud eum magna in gratia posuit. Filiola tua gratum mihi fecit, quòd tibi diligenter mandavit, ut mihi saluterem adscriberes; gratum etiam Piliæ: sed illa officiosius, quòd mihi, 12 quem jam pridem numquam videt, igitur tu quoque salutem utrique adscribito. Litteras datus pridie Kal. Januar. 13 suavem habuit recordationem clarissimi jurisjurandi: quod ego non eram oblitus, magnus enim prætextatus illo die fui. Habes ad omnia, non ut postulasti, 14 χρύσεα χαλκείων; sed paria paribus 15 respondimus. Ecce autem alia pusilla epistola, quam non relinquam 16 ἀναπεφώνητον. Benè mehercule potuit Lucceius Tusculanum; nisi fortè, solet enim, cum tuo tibicine: & velim scire, quis sit status ejus. Lentulum quidem nostrum, 17 præ ære, Tusculanum proscripsisse audio. 18 cupio hos expeditos videre: cupio etiam Sestium: adde, si vis Cœlium: quibus omnibus est, 19 αἰδεῖσθαι μὲν αὐτοὺς, δεῖσαι δ' οὐκ ἐνδέχεται. De Memmio restituendo ut Curio cogitet, te audisse puto. De Egnatii Sedicini nomine, nec nulla, nec magna spe sumus. Pinatium, quem mihi commendas, diligentissimè Dejotarus curat, graviter ægrum. Respondi etiam minori. Tu, velim, dum ero Laodiceæ; id est 20 ad Idus Mai. quàm sæpissimè mecum per litteras colloquare: & cùm Athenas veneris, (jam enim scietmus de rebus urbanis, de provinciis, quæ omnia in mensem Martium sunt collata) utique ad me tabellarios mittas. 21 Sed heus tu, jamne vos à Cæsare, per Herodem, talenta Attica L. extorsistis? in quo, ut audio, magnum 22 odium Pompeji suscepistis, putat enim, suos nummos vos *comedisse*; Cæsarem 23 in Nemorensi ædificando diligentiorem fore. hoc ego ex P. Vedio, magno nebulone, sed Pompeji tamen familiari, audivi. hic Vedius venit mihi obviam cum duobus essedis, & rheda equis junctâ, & lectica, & familia magna: pro quæ, si Curio legem pertulerit, H S centena pendat necesse est. erat prætexta cynocephalus in essedo: necdeerant onagri. numquam vidi hominem nequiorem. sed extremum audi. diversatus est Laodiceæ apud 24 Pompejum Vindullum: ibi sua deposuit, cùm ad me profectus est. moritur interim Vindullus: quæ res ad Magnum Pompejum *pertinere* putabatur. C. Vennonius domum Vindulli venit: cùm omnia obsignaret, in Vedianas res incidit. in his inventæ sunt 25 quinque plangunculæ

matro-

---

1. *Quæst ad.* πολυδεύκης.) Auxilio antiquioris sui, ad πολυδεύκης scripsit Vict. antea legebatur, *ad* πόδας ἡρακλέους.

2. Πολυδεύκης.) Pollucis ædem.

3. *Hercule inscriptum est.*) *Hercule* deest in vulg.

4. *At meherculè.*) Vulg. *at hercule.*

5. Ἀ'ιστορησίαν.) Inscitiam historiarum.

6. Ἠ'πόρησας.) Dubitasti.

7. Εὔπολιν.) Eupolin illum veteris, seu comœdiæ poëtam.

8. *Et haveo scire. Utrum hæc.*) Vulg. & *aveo scire. Sed hæc, &c.*

9. πολλοῦ γε καὶ δεῖ.) Multum quidem abest.

10. *De Pantheris fœdè, ac civitatibus.*) Bos. fidem Dec. sequutus sic edidit. Man. testatur in mss. legi, *sed à civitatibus*: sed putat rectius, *& de civitatibus*, litterarum mutatione parva. vulgò, *de pantheris sed à Cybyratibus*, quam Pii emendationem notat Vrs. Mur. l. XV. Var. lect. c. 8 *& de Cybyratis* legendum putat. Bos. lectionem probat Iun.

11. *Lepta tua epistola.*) Hic epistolæ secundæ initium facit Vict. Liber unus ms. teste Lambino habet, *Lepta tua epistola Dionysium gaudio exsultat.*

12. *Quem jampridem nunquam videt.*) Videtur Man. fortasse legendum *quem nunquam vidit.*

13. *Suavem habuit.*) Ita Dec. cujus lectionem sequutus est Bos. vulg. *suavem habuit.*

14. Χρύσεα.) Aurea pro æneis.

15. *Respondimus.* Vulgo, *respondemus.*

16. Ἀ'ναπεφώνητον.) Sine responsione.

17. *Præ ære Tusculanum.*) Bos. hæc est conjectura ex Dec. depravatione, qui habebat *prare*, unde *præare* legendum censuit. Iun. ex ms. Palatinerf vulg. *prare*: vulg. *prater Tusculanum.*

18. *Cupio hos expeditos videre: cupio etiam Sestium: addis, si vis, Cœlium.*) Vulg. *cupio hos expeditos: videre cupio etiam Sextium, addis etiam de Cœlium.*

19. Αἰδεῖσθαι μὲν.) Veriti sunt quidem recusare, timuerunt autem accipere.

20. *Ad idus Maji.*) Probat hanc lectionem Gifanius, reprehenditque qui supposuere, *a d. idus*, in observationibus suis linguæ Lat. ax, eamquam perabsurdam. *ad* enim signare, *usque ad.*

21. *Sed heus tu, jamne vos à Cæsare per Herodem talenta Attica quinquaginta extorsistis?*) Adjutus ope Torn. Cruf. Huralt. Bosius ita legendum censet cum interrogatione. Vs. Famici cujusdam sui hanc refert tentatam hujus loci correctionem, *sed heus tu, jamne vos à Cæsare, &c.* Exempla Aldina teste Lambin. habent *Januarius*, pro *jamne vos?* sed ille, Turn. conjecturam sequutus l. XXIV. c. 20. legendum opinatur, *Genua vos à Cæsare.* vulg. *sed heus tu Gruarius à Cæsare per Herodem talenta Attica extorsistis.*

22. *Odium Pompeii.*) Manut. malit legi, *Possessionis.*

23. *In Nemorensi ædificando.*) Turnebi hæc est conjectura d. c. Bos. quæ mire probatur Bos. partim ex historia, partim etiam ex veteris scripturæ vestigiis, habent enim ipsius mss. *in nemorem. In Marathone ædificando*, esset apertius nec ἄλογον, ut opinatur Man. Turn. conjecturæ assentitur Lambinus.

24. *Pompejum Vindullum.*) Castigavit Victor. *Vindullum* pro *vidi illum*, quod antea legebatur.

25. *Quinque plangunculæ.*) Vocabuli hujus *plangunculæ* restitutio Bosio debetur qui ita legendum conjecit ex veteribus libris, in quibus erat *langunculæ*: hanc autem castigationem ita probarunt Lamb. & Iun. ut ita edendum curaverint: *imaguncula* opinabantur legendum Vict. & Man. quorum hic testatur in Bellar. libro legi *plangunculæ*, vulg. *quinque lagunculæ.*

2 Ita

matronarum, 1 in quibus una sororis amici tui, hominis Bruti, qui hoc utatur; & illius Lepidi, qui hæc tam negligenter ferat. hæc te volui 2 παρεισαγηγεῖν. sumus enim ambo belle curiosi. Unum etiam velim cogites. audio Appium 3 φιλόπολιν Eleusine facere. num inepti fuerimus, si nos quoque Academiæ fecerimus? puto, inquies. ergo id ipsum scribes ad me. equidem valde ipsas Athenas amo. vplo esse aliquod *monumentum*. odi falsas inscriptiones statuarum alienarum. sed ut tibi placebit: faciesque me, in quem diem Romana incidant mysteria, certiorem, & quo modo hiemaris. Cura ut valeas. Post Leuctricam pugnam die septingentesimo exagesimo quinto.

CICERO ATTICO, S.

2 CUM Philogenes, libertus tuus, Laodiceam ad me, salutandi causa, venisset, & se statim ad te navigaturum esse diceret; has ei litteras dedi; quibus ad eas rescripsi, quas acceperam à Bruti tabellario. & respondebo primum postremæ tuæ paginæ; quæ mihi magnæ molestiæ fuit; quòd ad te scriptum est à Cincio de Statii sermone: in quo hoc molestissimum est; Statium dicere, à me quoque id consilium probari. probari autem? de isto hactenus. dixerim me vel plurima *vincla* tecum summæ conjunctionis optare: 4 & sunt amotis arctissima. tantum abest, ut ego ex eo, quo astricti sumus, laxari aliquid velim. illum autem multa de istis rebus asperiùs tolere loqui, sæpe sum expertus, sæpe etiam lenivi iratum. id scire te arbitror. in hac autem peregrinatione, militiave nostra sæpe incensum ira vidi, sæpe placatum. quid ad Statium scripserit, nescio. quidquid acturus de tali re fuit, scribendum tamen ad *Ictorium* non fuit. mihi autem erit maximè curæ, nequid fiat secus, quàm volumus, quamque oportet. nec satis est in ejusmodi re, se quemque præstare. ac maximè partes istius officii sunt pueri Ciceronis, sive jam adolescentis: quod quidem illum soleo hortari. ac mihi videtur matrem valde, ut debet, amare, teque mirificè. sed est magnum illud quidem, verumtamen multiplex pueri ingenium: quo ego *regendo* habeo negotii satis. Quoniam respondi 5 postremæ tuæ paginæ primæ meæ; nunc ad primam revertar tuam. Peloponnesias civitates omneis maritimas esse, hominis non nequam, sed etiam tuo judicio probati, Dicæarchi tabulis credidi. is multis nominibus in Trophoniana 6 Charonis narratione Græcos in eo reprehendit, quòd mare tam secuti sunt: nec ullum in Peloponneso locum excipit. cùm mihi auctor placeret, (etenim erat ἱστορικώτατος, & vixerat in Peloponneso) admirabar tamen: &, 7 vix accredens, communicavi eum Dionysio. atque is primò est commotus: deinde, quòd tum 8 de isto Dicæarcho non minùs bene existimabat, quàm tu de C. Vestorio. ego de 9 M. Cluvio, non dubitabat, quin ei crederemus. Arcadiæ censebat esse Lepreon quoddam maritimum. Tenebat autem, & Aliphera, & Tritia 10 νεόκτιστα ei videbantur; idq; 11 τοῦ τῶν νεῶν καταλόγου confirmabat, ubi mentio non fit istorum, atq; istum ego locum totidem verbis à Dicæarcho transtuli. 12 Phliasios autem dici sciebam: & ita fac ut habeas: nos quidem sic habemus sed primo me ἀκαιρολογίᾳ deceperat, φλιᾶς ἀπὸς σιπὸς. quòd ὀπώπεισαν, σιπεώπεισαν. sed hoc continuò corrieximus. Lætari te nostra *moderatione & continentia* video. tum id magis faceres, si adesses, atque hoc foro, quod egi ex Idibus Febr. Laodiceæ ad Kalend. Maj. omnium diœcesium, præter Ciliciæ. mirabilia quædam effecimus: ita multæ civitates omni ære alieno liberatæ, multæ valde levatæ sunt; omnes suis legibus, & judiciis usæ, αὐτονομίαν adeptæ, revixerunt. his ego duobus generibus facultatem adfere ære alieno liberandas, aut levandas dedi; unum, quòd omnino nullus in imperio meo sumptus factus est, (nullum cùm dico, non loquor ὑπερβολικῶς) nullus, inquam, ne teruntius quidem. hac autem re, incredibile est, quantum civitates emerserint. 13 accessit altera. Mira erant in civitatibus ipsorum *furta* Græcorum, quæ magistratus sui fecerant. quæsivi ipse de iis, qui annis decem proxim is magistra um gesserant. apertè fatebantur. itaque sine ulla ignominia suis humeras pecunias populis retulerunt. populi autem, nullo gemitu, Publicanis, quibus hoc ipso lustro nihil solverant, etiam superioris lustri reddiderunt. itaque Publicanis in oculis sumus. gratis, inquis, viris, sensibus. Jam cetera jurisdictio 14 nec impetrita, & clemens cum admirabili facilitate. aditus autem ad me minimè provinciales. nihil *per cubicularium*. ante lucem ambulabam domi, ut olim candidatus. grata hæc, & magna, mihiq; nondum laboriosa ex illa vetere militia. Nonis Maj. in Ciliciam cogitabam: ibi cùm Junium mensem consumsissem, atque utinam in pace, (magnum enim bellum impendet à Parthis) Quintilem in reditu ponere. annuæ enim mihi operæ A. D. III. Kalend. Sext. emerentur. magna autem in spe sum, mihi nihil temporis prorogatum iri. habebam acta urbana usque ad Nonas Martias; è quibus intelligebam, Curionis nostri constantia omnia potius actum iri, quàm de provinciis. ergo, ut spero, propediem te videbo. Venio ad Brutum tuum, immo nostrum; sic enim mavis. Equidem omnia feci, quæ potui aut in mea provincia perficere, aut in regno experiri. omni igitur modo egi cum rege, & ago quotidie, per litteras scilicet. ipsum enim triduum, quattriduumve mecum habui turbulentis in rebus, quibus eum liberavi. sed & tum præsens, & postea 15 crebertimis non destiti rogare & petere, mea causa; suadere, & hortari sua. multum profeci; sed quantum, non planè, quia longè absum, scio. Salaminios autem (hos enim poteram coërcere) adduxi, ut totum nomen Scaptio vellent solvere; sed centesimis ductis à proxima quidem syngrapha, nec perpetuis, sed renovatis quotannis. numerabantur nummi; noluit Scaptius. 16 tu enim qui ais Brutum cupere aliquid perdere? quatternas habebat in syngrapha. fieri non poterat: nec si posset, ego *pati* possem. audio omnino Scaptium pœnitere: nam quod 5 c. esse dicebat, ut jus ex syngrapha diceretur; eo consilio factum est, quòd pecuniam Salaminii contra legem Gabiniam sumpserant. vetabat autem Aulii lex, jus dici de ita sumpta pecunia. de-

1. *In quibus una sororis amici tui, hominis Bruti, qui hoc utatur, & illius Lepidi.*) Bosius legit, *utatur*, non *utatur*, ut est in vulg. codd. Ceterum vetus Mureti liber, pro, *amici tui*, habet *amici tui*; *Bruti* autem & *Lepidi* nomina non habet. quare totum locum ita ipse legit lib. XV. Var. cap. 8. *in quibus una sororis amici tui, & hominis quo hoc utatur, & illius qui hæc tam negligenter ferat.*

2. Παρεισαγηγεῖν.) Ob rem scire.

3. Ἱεροπολίτου.) Vest. bulum.

4. *Et sunt amotis.*) Vulg. *erit sunt amotis.*

5. *Postrema tua.*) Vulg. *tua postrema.*

6. *Charonis.*) Anton. August. liber *Charontis*: vulg *Charonis.*

7. *Et vix accredens.*) Restituit Bosius ex Cruscllino *accredens*. Lambinus ex vetere libro legit, *& vix is credens*: vel 2. *aggrediens.*

8. *De isto Dicæarcho.*) Glossema; *Dicæarcho*, suspicatur Manutius.

9. *M. Cluvio.*) Idem Manutius ex Cavalcantis & Bessarionis mss. primus sic correxit.

10. Νεόκτιστα.) Nuper condita.

11. Τοῦ τῶν νεῶν.) Navium catalogo.

12. *Phliasios autem dici.*) *Autem* deest in vulg.

13. *Accessit altera.*) Malaspina Victorianam editionem sequutus probat, *alterum*, sed Lambinus *altera* retinet. vulg. *alterum.*

14. *Nec impetrita.*) Depravatè in omnibus vere codicibus ante Bosii editionem legebatur, *imperita*, pro, *impetrita*, ut ex Cruscllino correxit Bosius, quod tamen rejecit Junius legitque ex duobus mss. Pal. *nec impedita nec demum.* Gulielmius maluisset, *necimpedita.*

15. *Crebertimis.*) Vulg. *crebertimè.*

16. *Tu enim qui ais.*) Sic ex fide Cruscllini legit Bosius. vulg. *tu qui ais.*

cevit igitur Senatus, ut jus diceretur ista syngrapha. nunc ista habet juris idem, quod ceteræ, nihil præcipui. hæc, à me ordine facta, puto me Bruto probaturum; tibi nescio; Catoni certè probabo. sed jam ad te ipsum revertor. Ain' tandem Attice, laudator integritatis & elegantiæ nostræ, „*auscultes hoc ex ore tuo*; inquit Ennius: ut equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses, qui scribis morderi te interdum, quod non simul sis, paterere me id facere, si vellem? non amplius, inquis, quinquaginta. Cum Spartaco minùs multi primò fuerunt. quid tandem isti mali in tam *tenera* insula non fecissent? non fecissent autem? immo quid ante adventum meum non fecerunt? inclusum in curia Senatum habuerunt Salaminium ita multos dies, ut interierint nonnulli fame. erat enim præfectus Appii Scaptius, & habebat turmas ab Appio. id me igitur tu, cujus mehercule os mihi *ante oculos* solet versari, cùm de aliquo officio, ac laude cogito, tu me, inquam rogas, præfectus ut Scaptius sit? aliàs hoc statueramus, ut negotiatorem neminem: idque Bruto probaveramus. habeat is turmas? cur potiùs, quàm cohortes? sumptu jam nepos evadit Scaptius, volunt, inquis, principes. scio. nam ad me Ephesum usque venerunt; flentesque equitum scelera, & miserias suas detulerunt. itaque statim dedi litteras, ut ex Cypro equites ante certam diem decederent: ob eamque causam, tum ob ceteras, Salaminii nos in cælum *decretis* suis sustulerunt. sed jam quid opus equitatu? solvunt enim Salaminii. nisi forte id volumus armis efficere, ut fœnus quatternis centesimis ducant. & ego audebo legere umquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero? 1 nimis, nimis, inquam in isto Brutum amasti dulcissime Attice: nos vereor, ne parum atque hæc scripsi ego ad Brutum scripsisse, te ad me. cognosce nunc cetera. Pro Appio nos hic omnia facimus; honestè tamen, sed planè libenter: nec enim ipsum odimus: & Brutum amamus: & Pompejus mirificè à me contendit; quem mehercule plus plusque in dies diligo. C. Cœlium Quæstorem huc venire audisti. nescio, quid sit: sed Pammenia illa mihi non placent. Ego me spero Athenis fore mense Septembri. tuorum itinerum tempora scire sane velim. 2 εὐηθείαν Sempronii Rufi cognovi ex epistola 3 tua Corcyræa. quid quæris? invideo potentiæ Vestorii. Cupiebam etiam nunc plura garrire: sed lucet; urget turba; festinat Philogenes. valebis igitur, & valebit Pilia, & Cæciliam nostram jubebis litteris; salvebis à meo Cicerone.

CICERO ATTICO, S.

3 ETSI nil sanè habebam novi, quod post accidisset, quàm dedissem ad te Philogeni, liberto tuo, litteras: tamen cùm Philotimum Romam remitterem, scribendum aliqui ad te fuit. ac primum illud, quod me maximè angebat, (non quo me aliquid juvare posses: 4 quippe res enim est in manibus: tu autem abes longè gentium:

5 Πολλὰ δ' ὀ μεσάιχμιος
Νότος κυλίνδει κυμάτ' ἐυρείης ἁλός)

obrepsit dies, ut vides. (mihi enim A. D. III. Kal. Sext. de provincia decedendū est) nec succeditur quem relinquam, qui provinciæ præsit? ratio quidem, & opinio hominum postulat fratrem: primùm quòd videtur esse honos. nemo igitur potior. deinde, quòd solum habeo Prætorium. Pomtinus enim 6 ex pacto & conventu (nam ea lege exierat) jam à me discesserat. Quæstorem nemo dignum putat, erenim est levis, libidinosus, 7 tagax. De fratre autem primum illud est: persuaderi ei non posse arbitror. odit enim provinciam. & hercule nihil odiosius, nihil molestius. deinde, ut mihi nolit negare; quidnam mei sit officii? cùm bellum esse in Syria magnum putetur, id videatur in hanc provincias erupturum; hic præsidii nihil sit; sumptus annuus decretus sit; videaturne aut pietatis esse meæ, 8 fratrem relinquere; aut diligentiæ, nugarum aliquid relinquere? magna igitur, ut vides, sollicitudine afficior, magna inopia consilii. quid quæris? toto negotio nobis opus non fuit. quanto tua provincia melior? decedes, cùm voles; nisi fortè jam decessisti, quem videbitur, præficies Thesprotiæ, & Chaoniæ. nec dum tamen ego Quintum conveneram; ut jam, si id placeret, scirem, posséetne ab eo impetrari: nec tamen 9 nisi posset, quid vellem, habebam. Hoc est igitur ejusmodi. reliqua plena adhuc *& laudis & gratiæ*, digna iis libris, quos dilaudas. conservatæ civitates, cumulatè Publicanis satisfactum: offensus contumelia nemo; decreto justo, & severo perpauci; nec tamen quisquam, ut queri audeat. res gestæ dignæ triumpho: de quo ipso nihil cupidè agemus; sine tuo quidem consilio certè nihil. Clausula est difficilis in tradenda provincia sed hæc *Deus* aliquis gubernabit. De urbanis rebus scilicet plura ut scis; sæpius, & certiora audis. equidem doleo, non me tuis litteris certiorem fieri. huc enim odiosa afferebantur de Curione de Paullo: non quo ullum periculum videam stante Pompejo, vel etiam sedente; valeat modò; sed mehercule Curionis & Paulli, meorum familiarium, vicem doleo. formam igitur mihi totius Reip. si jam ex Romæ, aut cùm eris, velim mittas; quæ mihi obviam veniat, ex qua me fingere possim, & præmeditari, quo animo accedam ad urbem. est enim quiddam, advenientem non esse *peregrinum* atque hospitem. Et, quod pæne præterii, Bruti tui causa, ut sæpe ad te scripsi, feci omnia. Cyprii numerabant. sed Scaptius centesimis, renovato in singulos annos fœnore, contentus non fuit. Ariobarzanes non in Pompejum 10 prolixior per ipsum, quàm per me in Brutum: quem tamen ego præstare non poteram. 11 erat enim rex pauper; aberamque ab eo ita longè, ut nihil possem, nisi litteris; quibus pugnare non destiti. summa hæc est. pro ratione pecuniæ 12 liberaliùs est Brutus tractatus; quàm Pompejus. Bruto curata hoc anno talenta circiter c. Pompejo in sex mensibus promissa CC. jam in Appii negotio quantum tribuerim Bruto, dici vix potest. quid est igitur, quod laborem? Amicos habet meras nugas, 13 Matinium, Scaptium; qui, quia non habuit à me turmas equitum, quibus Cyprum vexaret, ut ante me fecerat, fortasse succensent; aut quia præfectus non est, quod ego nemini tribui *negotiatori*; non C. Vennonio, meo familiari; non tuo M. Lænio; & quod tibi Romæ ostenderam me servaturum; in quo perseveravi. sed quid poterit queri is, qui auferre

---

1. *Nimis, nimis inquam.*) Iteravit vocem, *nimis* ex Tornæsiano & Crusellino Bosius: alterum, *nimis* deest in vulgatis.

2. *Εὐηθείαν.*) Fatuam simplicitatem.

3. *Tua Corcyræa.*) Bosii omnes *tua Corcyra*, ut edidit: & ita etiam fuisse in suis refert Melaspina; *tua* deest in vulg.

4. *Quippe res enim est in manibus.*) *Enim* non comparet in vulg.

5. Πολλὰ δ' ὀ, &c.) Multos autem in intermedio Auster volvit fluctus lati mariis.

6. *Ex pacto & conventu.*) Prætulit Dausquejus Lambini *convento*; cui si apud Plinium quid conventus sit, non ignoret, legeritque apud Solinum, *conventum dentium*: huic enim cùm intelligatur res *pacta conventa*, sic mallet ut dixit. nam quid cuique loco appositius, pervidendum.

7. *Tagax.*) Malè legi, *fagax*; ut est in vulgata editione, aut, *vafax*; jam pridem docuit nos Iacobus Cujacius.

8. *Fratrem relinquere*; *aut diligentiæ.*) Relinquere deest in vulg.

9. *Nisi posset.*) Vulg. *si posset.*

10. *Prolixior per ipsum.*) Vrsini Longolianus liber, *per se ipsum.*

11. *Erat enim rex pauper.*) Ienius ex optimo ms. Palat. legit, *erat enim vox, sed pauper.*

12. *Liberalius.*) Sic conjiciunt Victorius, Manutius, Faërnus, & alii: licet omnes mss. uno consensu habeant *liberius.*

13. *Matinium, Scaptium.*) Vulg. *M. Scaptium*: in Bessarionis libro, *Matium Scaptium. Matinium* autem legendum Manutio non videtur.

ferre pecuniam cùm posset, noluit? Scaptio, qui in Cappadocia fuit, puto esse satisfactum. is à me tribunatum cùm accepisset, quem ego ex Bruti litteris ei detulissem, postea scripsit ad me, se uti nolle eo tribunatu. 1 Gavius est quidam; cui cùm præfecturam detulissem Bruti rogatu, multa & dixit, & fecit cum quadam mea contumelia. 2 P. Clodii canis. is me nec proficiscentem Apameam prosecutus est; nec. cùm postea in castra venisset, atque inde discederet, *numquid vellem*, rogavit; & fuit aperte mihi, nescio quare, non amicus. hunc ego si in præfectis habuissem, quem tu me hominem putares, qui, ut scit potentissimum hominem contumaciam numquam tulerim, ferrem hujus adfecias? etsi hoc plus, quàm ferre, tribuere etiam beneficii aliquid & honoris, is igitur Gavius, cùm Apameæ me nuper vidisset Romam proficiscens, me ita appellavit: 3 (Culleolum vix auderem) *unde*, inquit, me jubes 4 petere cibaria præfecti? respondi lenius, quàm putabant oportuisse, qui aderant; *me non* instituisse iis dare cibaria, quorum opera non essem usus. abiit iratus. hujus 5 nebulonis obiratione si Brutus moveri potest, licebit eum solus ames; me æmulum non habebis. sed illum eum futurum esse puto, qui esse debet. tibi tamen causam notam esse volui: & ad ipsum hæc perscripsi diligentissime. omnino (soli enim sumus) nullas umquam ad me litteras misit Brutus, ne proximè quidem de Appio, in quibus non inesset arrogans, 6 ἀκριάντιον aliquid. tibi autem valde solet in ore esse,

7 *Granius autem*
Non contemnere se, & reges odisse superbos:

in quo tamen ille mihi risum magis, quàm stomachum, movere solet: sed plane parum cogitat, quid scribat, aut ad quem. Q. Cicero puer legit, ut opinor, & certè, epistolam inscriptam patri suo. solet enim aperire, idque de meo consilio; si quid forte sit, quod opus sit scirì. in ea autem epistola erat illud idem de sorore, quod ad me. mirificè conturbatum vidi puerum. lacrimans mecum est questus. quid quæris? miram in eo pietatem suavitatem, humanitatemque perspexi: quo majorem spem habeo, nihil fore aliter, ac deceat. id te igitur scire volui. Ne illud quidem prætermittam: Hortensius filius fuit Laodiceæ 8 e gladiatoribus, flagitiosè & turpiter. hunc ego patris causa vocavi ad cenam; quo die venit; & ejusdem patris causa nihil amplius, is mihi dixit, se Athenis me exspectaturum, ut mecum decederet. recte, inquam: quid enim dicerem? omnino puto nihil esse, quod dixit nolo quidem; ne offendam patrem, quem mehercule 9 multum diligo. sin fuerit meus comes, moderabor ita, nequid eum offendam, quem minimè volo. Hæc sunt; etiam illud. Orationem Q. Celeris mihi velim mittas contra M. Servilium. litteras mitte quamprimum: 10 si nihil; nihil fieri, vel per tuum tabellarium. Piliæ & filiæ salutem. Cura, ut valeas.

CICERO ATTICO, S.

TARSUM venimus Nonis Junii. ibi me multa moverunt: magnum in Syria bellum; magna in Cilicia latrocinia; mihi difficilis ratio administrandi, quod paucos dies habebam reliquos annui muneris: illud autem difficillimum; relinquendus erat ex s. c. qui præesset. nihil minùs probari poterat, quam Quæstor 11 Mescinius. nam de Cœlio nihil audiebamus. rectissimum videbatur, fratrem cum imperio relinquere: in quo multa molesta, discessus noster, belli periculum, militum *improbitas*, sexcenta præterea. ô rem totam odiosam! sed hæc fortuna viderit: quoniam *consilio* non multum uti licet. Tu, quando Romam salvus, ut spero, venisti, videbis, ut soles, omnia, quæ intelliges nostra interesse, in primis de Tullia mea: cujus de conditione quid mihi placeret, scripsi ad Terentiam, cùm tu in Græcia esses: deinde de honore nostro. quòd enim tu abfuisti, vereor ut satis diligenter actum in Senatu sit de litteris meis. Illud præterea 12 μυσικώτερον ad te scribam; tu sagaciùs: 13 τὴ δαμαρτός μου ὁ ἐπιλεύθερος (οἶδα ὃν λέγω) ἔδοξέ μοι πρώην ἐξ ὧν ἀλογόμυθρος παρεφθέγξατο, πεφυρκέναι τοὺς ψήφους ὑπὸ τῆ ὑπαρχόντων τῆ Κροτωνιάτου τυραννοκτόνου. οἰδεῖκα δὴ, 14 μὴ τοῦτο 15 εἰς δῆπου τοῦτο δὲ ἀβέλτερος ψάμμος, τὰ λοιπὰ 16 ἐξασφαλίσῃ. non queo tantum, quantum vereor, scribere. Tu autem fac, ut mihi tuæ litteræ volent obviæ. Hæc festinans scripsi in itinere atque agmine. Piliæ & puellæ Cæciliæ bellissimæ salutem dices.

CICERO ATTICO S.

NUNC quidem profecto Romæ es: quòte, si ita est, salvum venisse gaudeo: unde quidem quàm diu abfuisti magis à me abesse videbare, quàm si domi esses. minùs enim mihi meæ notæ res erant. minùs etiam publicæ: quare velim, etsi, ut spero, te hæc legente aliquantum 18 tamen viæ processero, tamen obvias mihi litteras quàm argutissimas de omnibus rebus crebrò mittas. in primis de quo scripsi ad te antea: 19 τὴ ξυναόρου 20 τὴ ἐμῆς ὁ ἐξαλεύθερος, ἔδοξέ μοι ἡμιμὰ βατιαζειν, ἢ ἀλύων τοῖς ξυλλογίοις, καὶ τοὺς λίχμους ὑπὸ πεφυρκέναι τοὺς ψήφους ὑπὸ τοῖς ὑπάρχουσι τοῖς Κροτωνιάτου. hoc tu in-

dga

1. *Gavius est quidam.*] Manutii ex Bessarionis libro conjecturam confirmant Tornæs. & Crusellinus, in quibus planè exaratum erat, *Vadius*, vulgò *Cajus*.

2. *P. Clodii canis.*) Magis placet Vrsino, *causa*, quàm *canis*, ut in viri doctissimi libro emendatum ait.

3. *Culleolum vix auderem.*) Iunius, *Culleolam vix*.

4. *Petere cibaria præfecti? Respondi lenius.*) Sic legendum, ut è Torentiano emendavit Lambinus; quam lectionem præ se ferunt ceteri Bosiani: vulgò *petere cibaria? Præfecti respondi, &c.*

5. *Nebulonis obiratione.*) Bosius ex Decurtato reposuit *obiratione*. Lambinus leg. *Curatione* (quod Manutio tamen languidius videtur) & paulò post, *si Brutus permoveris*, pro simplice *moveri*. Iunius ex conjectura legit, *nebulonis ratione*. vulg. *operatione*.

6. Ἀκριάντιον.) Alienum à familiari consuetudine.

7. *Granius autem, &c.*] Manutius ita hunc locum restituit. Cetera libri alii vulgati illi quoque habent, *Gravius*. Vrsinus ex doctissimi viri libro hanc profert correctionem: *Ennianum illud, gravitatem non contemnere, sed reges odisse, &c.* scribit idem *gravias* pro *gravius* placuisse Pacuvio.

8. *E gladiatoribus.*] Fretus auctoritate Decurt. Bosius præpositionem, i, addidit, quæ magno sententiæ incommodo deerat: Vulg. *cum gladiatoribus*. hanc autem præpositionem ab omnibus suis abesse testantur Malaspina & Lambinus.

9. *Multi diligo.*) Vulg. *valde diligo*.

10. *Si nihil; nihil fieri.*] Hunc quoque locum repetita voce, *nihil*, ex eodem Decurtato correxit Bosius. Lambinus autem testatur Bessarionis, Masfei, Ferri, & Memm. mss. legere, *fieri*, quod retinet: vulg. *si nihil ferri*.

11. *Mescinius.*] Ita legendum Vrsinus, non *Mescinius*.

12. Μυσικώτερον, Secretius.

13. Τὴς δάμαρτός μου.) Vxoris meæ libertus (nosti quem dicam) visus est mihi dudum è verbis, quæ inconsideratè effutiebat, turbâsse calculos, ex coëmtione bonorum Crotoniatæ tyrannicidæ. timeo, ne id adhuc non intellexeris. Vnus nimirum ubi hoc consideraveris; reliqua in tuto pone.

14. Μὴ τοῦτο.) Emendat Manut. μὴ τι τοῦτο: vulg. μὴ τι δὲ τοῦτο.

15. Εἰς δῆπου.) Manutio placeret εἰ δῆπου, nisi mss. repugnarent.

16. Ἐξασφαλίσῃ.) Vulg. ἐξ ἀσφαλείας.

17. *Tamen viæ.*] Duo hæc vocabula expungenda auctore Iunio.

18. Τὴς ξυναόρου.) Vxoris meæ libertus visus est mihi sæpe garriens, & hæsitas in consiliabulis & circulis quodammodo conturbâsse rationes in bonis Crotoniatæ.

19. Τὴς ἐμῆς ἐξελευθέρου.) Vulg. τὴς ἐμῆς ὁ ἀπιλεύθερος.

I. Haec

daga, ut soles; ast hoc magis. 1 ἐξ ἄστεως ἐπὶ παλόφῳ τειχῶν 2 παρέδωκεν μνᾶν κ δ, μη, ὀφειλημάτων Καμίλλῳ, ἐαυτοῦ τε ὀφείλοντα μνᾶς κδ. σὺν τῷ Κροτωνιατικῶν καὶ σὺν τῷ 3 Χερρονησιακῶν μη: καὶ μνᾶς κληρονομήσας χμ. χμ. τέτων ἓ μηδὲν ὅλον ἀφῄρεσε, πάντων ὀφειλημένων δ' ὅλως τῇ νομίμῳ. τὸ ἀπελεύθερον αὐτὸ, ὅτι ὁμώνυμον τῷ Κόνωνος πατρὶ, μηδὲν ὁλοχερῶς πεφροντικέναι. ταῦτα οὖν, πρῶτον μὲν, ἵνα πάντα σώζητε: δεύτερον ἓ, ἵνα μηδὲ τῶν τόκων ὀλιγωρήσῃς τῶν ἀπὸ τῶ προεκκειμένης ἡμέρας. ὅσας αὐτὸν ἠνέγκαμεν σφόδρα δεδιέναι. κὴ γὰρ παρὴν πρὸς ἡμᾶς καίτοι κεψόμενος, καί τι σχεδὸν ἐλπίσας. ἀπογνὼς δὲ, ἀλόγως ἀπέστη, ἐπειτὰν, εἶκα. 4 ἀϊσχρόν τοι δηρὸν τὸ μῦθον: meque objurgavit vetere proverbio, τὸ μὲν δὶς δόμεν. 5 reliqua videt, & quantum fieri potest, perspicit animus. etsi annuum tempus prope jam emeritum habebamus: dies enim XXXIII erant reliqui: sollicitudine provinciæ tamen vel maximè urgebamur. cùm enim arderet Syria bello; & Bibulus, in tanto mœrore suo, maximam curam belli susciperet; ad meque legati ejus, 6 & Quæstor, & amici litteras mitterent, ut subsidio venirem: etsi exercitum infirmum habebam; auxilia sanè bona, sed ea Galatarum, Pisidarum, Lyciorum; (hæc enim sunt nostra robora) tamen esse officium meum putavi, exercitum habere quàm proximè hostem, quoad mihi præesse provinciæ per s. c. liceret. sed, quò ego maximè delectabar, Bibulus molestus mihi non erat; de omnibus rebus scribebat ad me potius: & mihi decessionis dies λεληθότως obreptat: qui cùm advenerit, 7 ἄλλο πρόβλημα, quem præficiam; nisi 8 Caldus Quæstor venerit; de quo adhuc nihil certi habebamus. Cupiebam mehercule longiorem epistolam facere: sed nec erat res, de qua scriberem; nec jocari præ cura poteram. valebis igitur, & puellæ salutem 9 Atticulæ dices, nostræque Piliæ.

CICERO ATTICO, S.

6 EGo, dum in provincia omnibus rebus Appium orno, subitò sum factus accusatoris ejus socer. id quidem, inquis, dii approbent ita velim: teque ita cupere certò scio. sed crede mihi, nihil minùs putaram ego, qui de Tib. Nerone, qui mecum egerat, certos homines ad mulieres miseram; qui Romam venerunt, factis sponsalibus. sed hoc spero melius. mulieres quidem valde intelligo delectari obsequio & comitate adolescentis. cetera tenet 10 ἐξακριβίζειν. Sed heus tu, πυρεὸς εἰς δᾶμον Athenas placet hoc tibi? etsi non impediebant mei cette libri (non enim ista largitio fuit in cives, sed in hospites liberalitas) me tamen de Academiæ πεοπύλῳ jubes cogitare, 11 cùm jam Appius de Eleusine 12 non cogitet. De Hortensio te certò scio dolere. equidem excrucior. decretam enim cum eo valde familiariter vivere. Nos provinciæ præfecimus Cœlium: puerum, inquies, & fortasse fatuum, & non gravem, & non continentem. assentior: fieri non potuit aliter. nam quas multo ante tuas acceperam litteras, in quibus ἐπέχειν te scripseras, quid esset mihi faciendum 13 de relinquendo; ex me pungebant. videbam enim, quæ tibi essent ἐποχῆς causæ, (& erant eædem mihi) 14 puerotta dere me: fratri autem, illud non utile nobis. Nam præter fratrem nemo erat, quem sine contumelia Quæstori, nobili præsertim, anteferrem. tamen, dum impendere Parthi videbantur, statueram fratrem relinquere, aut etiam Reip. causa contra s. c. ipse remanere: qui postea quàm, incredibili felicitate, discesserunt; sublata dubitatio est. videbam sermones: hui fratrem 15 reliquit? num est hoc non plus annum obtinere provinciam? quid, quòd Senatus eos voluit præesse provinciis, qui non præfuissent? at hic triennium. ergo hæc ad populum. quid, quæ tecum? numquam essem sine cura, si quid iracundius, aut contumeliosius, aut negligentius; 16 quæ fert vita hominum. quid, si quid filius puer, & puer bene sibi fidens? qui esse dolor? quem pater non dimittebat; neque id cernere, moleste ferebat. at nunc Cœlius, 17 non dico equidem, quid egerit; sed tamen multo minùs laboro. Adde illud, Pompejus, eo robore vir, iis radicibus, Q. Cassium sine sorte delegit, Cæsar Antonium: ego sorte datum offenderem? 18 ut etiam inquireret in eum, quem reliquissem? hoc melius: & hujus rei plura exempla: senectuti quidem nostræ profectò aptius. at te apud eum, dii boni! quanta in gratia posui? eique legi litteras non tuas, sed librarii tui. Amicorum litteræ me ad triumphum vocant, rem à nobis, ut ego arbitror, propter hanc παλιγγενεσίαν nostram, non negligendam. quare tu quoque, mi Attice, incipe 19 id cupere, quo nos minùs inepti videamur.

CICERO ATTICO, S.

7 QVINTVS filius, piè sanè, me quidem certè multùm hortante, sed current em, animum patris sui sororis tuæ reconciliavit. 20 eum valde etiam tuæ litteræ excitarunt.

---

1. Ἐξ ἄστεως.) Ex urbis septicollis mœnibus (libertus uxoris meæ) edidit Camillo rationes vicenarum quaternarum, & quadragenarum octonarum minarum æris alieni; seque debere vicenas & quaternas minas ex bonis Crotoniaticis, & quadragenas octonas ex iis, quæ sunt in Chersonneso: & quamvis ex hereditatibus, quas adivit, redegerit minas sexies centenas & quadragenas, & sexies centenas, & quadragenas, se tamen æris illius alieni ne obolum quidem dissolvisse, cùm omnia hæc debeantur, jam inde à Kalendis secundi mensis: libertum autem ipsius, eum qui Cotonis pari cognominis est, nihil plane curâsse. Primum igitur hoc, omnia ut serventur, deinde, ut ne usuras quidem negligas eas, quæ debentur ex die suprà appositâ. Per eos dies, quibus illum pertuli, valde magno in timore fui. Venerat enim ad nos exploraturus, & aliquid pænè speraverat, sed spe frustratus temerè recessit, sic fatur: Concedo; turpe quidem manere diu.

2. Παρέδωκεν μνᾶν κ δ' μὴ ὀφειλημάτων Καμίλλῳ, ἐαυτοῦ τε ὀφείλοντα.) Bosius hunc locum ex Decurt. sic castigavit. Lambinus autem ex optimo codice mss. aliter vult legi, παρέδωκεν ἡμῶν γαμετῇ κᾶ μνᾶς ὀφείλημα τῷ Καμίλλῳ. vulgo, παρέδωκεν ἡμῶν γαμέτ, ὀφειλήματος, ὁ Καμίλλος αὐτὸν τε ὀφείλοντα.

3. Χερρονησιακῶν.) Vulg. χερρονησιτικῶν.

4. Αἰσχρόν τοι, δηρὸν τὸ μῦθον.) Parum hoc ad rem adnotavit Dausquejus, nisi ex Homero supplementum mittatur: κρεῖσσον τὸ ἔσσω.

5. *Reliqua videt.*] Hunc locum fœdis maculis inquinatum ex prisco Decurtato purgavit Bosius.

6. *Et Quæstor & amici.*] Posterius, &, deest in vulg.

7. Ἄλλο πρόβλημα.) Alia quæstio.

8. *Caldus quæstor.*] Sic habent omnes Bosii ex mss. vulg. *Cœlius quæstor.*

9. *Atticula dices.*] Acutissimè & Malasp. conjecit Cic. scripsisse, *Atticula*, pro *articulate*, ut vulgò referunt exemplaria; ejusque conjecturam confirmat auctoritas Decurt. in quo disertim exaratum est, *Atticula articulatè*, autem legendum censet Manut. ut etiam Lambin. qui tamen olim ediderat *Atticula*, ex Malasp. conjectura.

10. Ἐξακριβίζειν.) Perferutari, subtiliter inäagare.

11. *Cum jam Appius.*] Non dubium est quin legendum sit, *cùm jam*, ut emendavit Malasp. quod Bosio etiam probarunt Decurtatus & Cruscellinus: vulg. *quoniam.*

12. *Non cogitet.*] Fulvianus *nunc cogitet.*

13. *De relinquendo, ex me pungebant.*] In antiquo suo scriptum esse dicit Vrsinus, *de relinquendo fratre me*, &c.

14. *Puero tradere me.*) Bosius ex Decurtato sic emendavit; vulg. *puero ne traderem.*

15. *Reliquit.*) Vulg. *relinquit.*

16. *Quæ fert vita hominum.*] Manutii hæc est emendatio: vulg *quæ fortuita hominum.*

17. *Non dico equidem quid egerit.*] Legit Muretus lib. XV. cap. 8. *non dicet equidem quicquid egerit.* Vrsinus melius putat quod est in mss. *non dico equidem quod egerit, sed tamen quod egerit, multo minùs laboro.*

18. *Ut etiam inquireret in eum.*) Malaspinæ hanc ex antiquis libris restitutionem rectam & veram esse scripturam asserit Lambinus atque in hoc Memmianum Huraltinum & Tornæs. codd. consentire refert. Manutius, *aut etiam in quireret in eum?* cum interrogatione, quæ est vulgata lectio.

19. *Id cupere.*] Vulg. *hoc cupere.*

20. *Eum valde etiam.*) Vtin codd. Malasp. sic in Bosianis legebatur *etiam*, deest in vulg.

1. *Aliquid*

runt. quid quæris? confido rem, ut volumus, esse. Bis ad te antea scripsi de re mea familiari, si modò tibi redditæ litteræ sunt, Græcè, ὦ αὐτάγγελος. scilicet nihil est movendum. sed tamen, ἀφελῶς percunctando de nominibus Milonis, &, ut expediat, ut mihi recepit, hortando, 1 aliquid ita tu proficies. Ego Laodiceæ Quæstorem Mescinium 2 exspectare jussi, ut confectis *rationes* lege Julia apud duas civitates possim relinquere. Rhodum verò puerorum causa: inde quam primum Athenas: etsi etesiæ valde reflant, 3 sed planè volo his magistratibus, quorum voluntarem in supplicatione sum expertus. Tu tamen mitte mihi, quæso, obviam litteras: numquid putes reipub. nomine tardandum esse nobis. Tiro ad te dedisset litteras, nisi cum graviter ægrum 4 Issi reliquissem. sed nuntiant, melius esse, ego tamen angor. nihil enim illo adolescente castius, nihil diligentius.

CICERO ATTICO, S.

3 CUM instituissem ad te scribere, calamumque sumpsissem, 5 Battonius è navi rectà ad me venit domum Ephesi, & epistolam tuam reddidit 11 6 Kal. Octobres. Lætatus sum felicitate navigationis tuæ, opportunitate Piliæ, etiam mehercule sermone ejusdem de conjugio Tulliæ meæ. Battonius autem 7 miros terrores ad me attulit Cæsarianos: cùm Lepta etiam plura locutus est: spero, falsa, sed certè *horribilia*: exercitum nullo modo dimissurum; cum illo Prætores designatos. Cassium Tribunum pleb. Lentulum cos. facere: Pompejo in animo esse urbem relinquere. Sed heus tu, numquid molestè fers de illo, qui se solet anteferre patruo sororis tuæ filii? 8 at à quibus victus? sed ad rem. Nos etesiæ vehementissimè tardarunt. 9 detraxi xx. ipsos dies etiam aphractus Rhodiorum. Kal. Oct. Epheso conscendentes hanc epistolam dedimus. 10 L. Tarquitio, simul è portu egredienti, sed expeditius naviganti. nos Rhodiorum aphractis, ceterisque longis navibus tranquillissimè aucupaturi eramus. ita tamen properabamus, ut non posset magis. De rauduscolo Puteolano, gratum. Nunc velim dispicias res Romanas: videas quid nobis de triumpho cogitandum putes; ad quem amici me vocant. ego, nisi Bibulus, qui dum 11 unus hospes in Syria fuit, pedem porta non plus extulit quàm domo sua, admitteretur de triumpho, æquo animo essem. nunc verò μιχρὸν σιωπᾷν, sed explora rem totam velut, quo die congressi erimus, consilium capere possimus. At multa; qui & properarem, & ei litteras darem, qui aut mecum, aut paullo ante venturus esset. Cicero, tibi plurimam salutem dicit. tu dices utriusque nostrûm verbis & Piliæ tuæ, & filiæ.

CICERO ATTICO, S.

IN Piræea cùm exissem prid. Idus Octob. 12 accepi ab Acasto, servo meo, statim tuas litteras: quas quidem cum exspectassem jam diu, admiratus sum, ut vidi obsignatam epistolam, brevitatem ejus; ut aperui, rursus σύγχυσιν litterarum, 13 quæ solent tuæ compositissimæ & clarissimæ esse: ac, ne multa, cognovi ex eo, quòd ita scripseras, te Romam venisse A. D. XII. Kalend. Octob. cum febri. percussus vehementer, nec magis, quàm debui. Ratum quæro ex Acasto. ille & tibi, & sibi visum, & ita se domi ex tuis audisse, ut nihil esset incommodè. id videbatur approbare, quod erat in extremo, febriculam tum te habentem scripsisse. 14 sed amavi tamen; admiratusque sum, quòd nihilominus ad me tua manu scripsisses. quare de hoc satis, spero enim, quæ tua prudentia & temperantia est, & hercule, ut me jubet Acastus, confido te jam, ut volumus, valere. A Turannio te accepisse meas litteras gaudeo. 15 φιλοφύλακες, si me amas. τῶν δ' ἐμῶν φιλοπαίκτων ὠτῶν φείδου. hanc, quæ mehercule mihi magno dolori est, (dilexi enim hominem) procura, quantulacumque est, Præcianam hereditatem, 16 prorsus ille ne attingat. 17 dices, nummos mihi opus esse ad apparatum triumphi: in quo, ut præcipis, nec me κενὸν in expetendo cognosces, nec 18 ἄνυδρον in abjiciendo. Intellexi ex tuis litteris, te ex Turannio audisse, à me provinciam *fratri* traditam adeòne ego non perspexeram prudentiam litterarum tuarum? 19 ἐπίσχες te scribebas, quid erat dubitatione dignum? si esset quidquam; cur placeret frater, & talem frater, relinqui? 20 ἀθετήσεις ista mihi tua, non ἐπιστολή, videbatur. monebas de Q. Cicerone puero, ut eum quidem neutiquam relinquerem. 21 τὰ μὲν ὄνειρον ἐμοὶ, eadem omnia, quasi colloquuti essemus, vidimus. non fuit faciendum aliter, neque 22 ἐπιστολίαι ἐπισχὼν tua dubitatione liberavit. sed puto te accepisse de hac re epistolam, scriptam accuratiùs. Ego tabellarios postero die ad vos eram missurus, quos puto ante

---

1. *Aliquid ita tu.*) Hoc ex ingenio suspicatur Manutius, nam Cavalcantii, Ferri, Bessar. *aliquid aut*; probaret, *aliquantum*.

2. *Exspectare jussi.*) Sic legendum; nam quod Victorius ait se castigasse, *missi*, auctore Lambino ferri non potest. Iunius ex duobus mss. Pal. *expectatum modo ipse venerit*, pro *expectare jussi*.

3. *Sed placè velo.*) *Vis, placè*, quod decrat in vulg. ex mss. suis restituit Bosius.

4. *Issi reliquissem.*) Decurtatus & Crusellinus partim, *esse*, partim *iste*, unde Bosio injecta suspicio est Ciceronem scripsisse *Isti*, ut Manutius etiam legendum existimat. Lambinus legit *Sida*, ex conjectura. Iunius verò neque *Isti*, neque *Sida*, neque E. ex. quæ est vulgata lectio probat; sed *Nisa* substituit. Cavalc. mss. *Esse*. Bessar. *Esse*.

5. *Battonius.*] Hic & infra in vulgatis legitur *Bassinius*.

6. *Kalend. Octobr.*) Hæc est scriptura Decurtati, Tornæsiani & Crusellini: vulg. *pridie Kalend. Octob.* quod perinde est: Bosius veterem notam expressit.

7. *Miros terrores.*) *Meros* pro *miros* castigat Muretus d. cap. 8.

8. *At à quibus victus?*) *An à quibus evectus* legebat Pius.

9. *Detraxi xx. ipsos dies.*) In mss. Vrsini est, *detraxere*.

10. *L. Tarquitio.*) Bosiani omnes *L. Tarquitis*, quomodo in suis fuisse tradit Malaspina, atque ita omnino legendum videtur Vrsino: vulg. *L. Tarquinio*.

11. *Unus hospes.*] Sic omnes habere mss. testatur Victorius. Lambinus autem codicem Tornæsianum, *hospis*, habere dicit, unde conjicit legendum *hospiti*; quam conjecturam auctoritate mss. Palat. retinet Iunius, quomodo legendum diu est quod censuerat Lipsius libro 1. variar. lect. cap 15.

12. *Accepi ab Acasto, servo meo.*] Emendabat Muretus d. cap. 8. *accepi ab Acasto, flatuve meo tuas litteras.*

13. *Quæ solent esse compositissimæ, & clarissimæ esse.*] *Tua* deest in vulg. etiam in editione Iunii; qui pro *compositissimæ*, ex duobus mss. Palat. legit *copiosissimæ*. Gulielmius malueret, *quod solent tuæ compos.*

14. *Sed amavi tamen.*] Vulg. *Sed clamavi tamen.*

15. Παραφύλακες.) Observa conturbatoris philotimi actionem quàm maximè.

16. *Prorsus ille ne attingat.*] Ex sententia flagitat, ut legatur, *ille ne attingat*; & ita manifestissimè scriptum est in Scidis, ut etiam in Pulviano ms.

17. *Dices, nummos mihi opus esse.*] Iunius ex duobus mss. Palat. legit *nummos mihi esse*.

18. Ἄνυδρον.) Sine ambitione, sine fastu.

19. Ἐπίσχες *te scribebas.*) Victorius castigaverat ex antiquo suo ἐπίσχες *ter scribebas*: antea legebatur ἐπιστᾷς *ut scribebas*: Viri doctissimi hanc emendationem refert Vrsinus; ἐπίσχες *interscripseras*.

20. Ἀθέτησις.) Improbatio.

21. Τὰ μὲν ὄνειρον ἐμοί.) Supple: λέγεις: Estque proverbium: Meum somnium mihi narras. Antiquioris sui auxilio hunc locum restituit Victorius: antea legebatur τὰ τὸ μέτον ἐρώνυς μι: vulg. τὰ μὲν ὄναρ ἐρῶν ἐμοί.

22. Ἐπιστολίαι.) Dubitatio, dubitatio.

ante venturos, quam noſtrum Saufejum. ſed eum ſine meis litteris ad te venire, vix rectum erat. tu mihi, ut polliceris, de Tulliola mea, id eſt de Dolabella, perſcribas; de Rep. quàm prævideo in ſummis periculis; de Cenſoribus, maximeque de ſignis, tabulis quid fiat? refe-raturne. Idibus Octob. has dedi litteras: quo die, ut ſcri-bis, Cæſar Placentiam legiones quatuor. quæſo, quid no-bis futurum eſt? 1 In arce Athenis ſtatio mea nunc placet.

1. *In arce Athenis ſtatio mea nunc placet.*) Et hunc quoque locum de-pravatum meliorum ope codicum, reſtituit Victorius; cùm prius le-geretur, *Maſſe ſcribas Athenis*. Beſſarionis liber Manutio referente, *Marce Athenis*: Cavalcantis; *In arce Athenis*. verbum quidem *ſcribas*, in neutro reperitur, ne in duobus quidem, quos habet ipſius amiciſſi-mus, unde legendum conjicit, ut Victorius, ejusque emendationem ſibi vindicat: ſic etiam planè ſcriptum in ſuis mſſ. aſſerit Lambinus, ſed Iunius contrà; uno conſenſu omnes mſſ. Palat. habere ait, *Maſſe ſcribas, Athenis ſtatio mea placet*: quod & ipſi probatur. Achilles Sta-tius conjicit, *in aſſe*, ſed non ſatisfacit Gulielmio, qui ἀγχόπολιν intelligi annotat, cujus & mentio apud Platonem libro 1. de Legi-bus.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER SEPTIMUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

1 DEDERAM equidem L. Saufejo litteras, & dederam ad te unum, quòd, cùm non eſſet temporis mihi ad ſcribendum ſatis, tamen hominem tibi tam familiarem ſine meis litteris, ad te venire nolebam. ſed, ut *philoſophi ambulant*, has tibi reddi-tum iri putabam priùs. ſin jam illas ac-cepiſti, ſcis me Athenas veniſſe prid. Idus Octobres; è navi egreſſum in Piræum tuas ab Acaſto noſtro litteras acce-piſſe; conturbatum, quòd cum febre Romam veniſſes; bono tamen animo eſſe cæpiſſe, quòd Acaſtus eã, quæ vellem, de allevato corpore tuo nuntiaret; 1 cohorruiſſe autem me, quòd tuæ litteræ de legionibus Cæſaris afferent; & egiſſe tecum, ut videres, ne quid φιλοπμίᾳ ejus, quem noſti, nobis noceret; de quo jam pridem ad te ſcripſeram. Turannius autem ſecus tibi Brundiſii dixerat; quod ex iis litteris cognovi, quas à Xenone, optimo viro accepi. Cur fratrem provinciæ non præfeciſſem, expoſui breviter. hæc ferè ſunt in illa epiſtola. Nuncaudi reliqua; per fortunas, omnem tuum amorem, quo me es ample-xus, omnemque tuam prudentiam, quam mehercule in omni genere judico ſingularem, 2 confer jam ad eam cu-ram, ut de omni ſtatu meo cogites. videre enim mihi vi-deor tantam dimicationem, niſi idem *Deus*, qui nos me-liùs, quam optare auderemus, Parthico bello liberavit, reſpexerit Rempublicam; ſed, tantam, quanta numquam fuit. age, hoc malum mihi commune eſt cum omnibus, nihil tibi mando, ut de eo cogites. illud meum proprium πρόβλημα, quæſo, ſuſcipe. videsne, ut te auctore ſim utrumque complexus? ac vellem à principio te audiſſe amiciſſimè monentem.

Ἀλλ' ἐμοὶ ἔποτε ὑμὸν ἐπὶ φρένεσσιν ἔειπες
3 Πατρόδ'.

Sed aliquando tamen perſuaſiſti, ut alterum complecterer, quia de me erat *optime meritus*; alterum, quia *tantum valebat*. feci igitur, 4 itaque feci omni obſequio, ut neutri illorum quiſquam eſſet me carior. hæc enim cogitabamus; nec mihi, 5 conjuncto cum Pompejo, fore neceſſe peccare in Rep. aliquando; 6 nec, cum Cæſare ſentienti, pugnan-dum eſſe cum Pompejo: tanta erat illorum conjunctio. nunc impendet. ut & tu oſtendis, & ego video, ſumma in-ter eos contentio. me autem uterque numerat ſuum, niſi forte ſimulat alter. nam Pompejus non dubitat (verè enim judicat) ea, quæ de Repub. nunc ſentiat, mihi valde pro-bari. utriusq; autem accepi ejusmodi litteras eodem tem-pore, quo tuas; ut neuter quemquam omnium pluris fa-cere, quàm me, videretur. verùm quid agam? non quæro illa ultima, (ut enim caſtris res geretur, video cum altero *vinci* ſatius eſſe, quàm cum altero *vincere*) ſed illa, quæ tum agentur, cum venero; ne ratio abſentis habeatur, ut exercitum dimittat. DIC M. TULLI. quid dicam? exſpecta, amabo te, dum Atticum conveniam. non eſt locus ad

1 tergi-

1. *Cohorruiſſe autem me.*) Particula hæc, *me*, abeſt à vulg.

2. *Confer jam.*) Sic emendavit Lambinus, approbante Boſio cujus omnes mſſ. habent, *conferam*. Iunius verò ex mſ. Pal. in quo eſt, *reſerte*, repoſuit *conferte*, prioremque lectionem rejicit. Vox illa, *jam*, deeſt in vulg.

3. Πατρόδ'.) Hæc eſt lectio Boſii, in cujus omnibus mſſ. poſt hunc verſum:

Ἀλλ' ἐμοὶ ἔποτε ὑμὸν ἐπὶ φρένεσσιν ἔειπες.

nullum aliud Græcum verbum ſubjicitur præter vocem πατρόδ'. Victorius in poſtrema editione ſua ſupplevit ex Homero quæ deeſſe videbantur, ut etiam Lambinus. Integer verſus ſic habet: ὡς ἐδὲν γλύκιον ἧς πατρόδ', ὁδὲ τοκήων, h. e. ſed mihi nunquam perſuaſiſti, patriâ, quidquam illis ſuâ dulcius eſſe, &c.

4. *Itaque affeci.*) Vulg. *atque effeci.*

5. *Conjunctio.*) Vulg. *unctio.*

6. *Nec cum Cæſare.*) Ita Boſius, ex antiquiore ſuo; quod tamen ſic prius ex conjectura emendaverat Malaſp. aſſentiente Lambino.

1 tergiversandum. contra Cæsarem? ubi illæ sunt densæ dexteræ? nam ut illi hoc liceret, adjuvi, rogatus ab ipso Ravennæ 2 de Cœlio Tribuno pl. ab ipso autem? etiam à Cnæo nostro, in illo divino tertio Consulatu. 3 aliter sensero? 4 αἰδοῦμαι non Pompejum modò, sed Τρῶας, καὶ Τρωάδας. Πῶς λυδάμασμαι πρῶτον ἐλεγχείου καθ' Ὅμηρον, quis? tu ipse scilicet, laudator & factorum & scriptorum meorum. hanc ego plagam effugi per duos superiores Marcellorum Consulatus, cùm est actum de provincia Cæsaris. nunc incido in discrimen ipsum. itaque, 5 *ut stultus* primus suam sententiam dicat, mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid: extra urbem esse cum justissima causa. tamen dabunt operam, ut eliciant sententiam meam. videbis hoc loco fortasse. quàm vellem etiam nunc in provincia morari! planè opus fuit, si hoc impendebat. etsi nil miserius. nam ὃ δ' πάσχεις, volo te hoc scire: omnia illa prima, quæ etiam 6 tuis literis in cœlum ferebas, 7 ἐπίπληξα fuerunt. QVAM NON est facilis virtus! quam verò difficilis ejus diuturna simulatio! cùm enim hoc rectum & glorioſum putarem, ex annuo sumtu, qui mihi decretus esset, me C. Cœlio Quæstori relinquere annuum, referre in ærarium ad HS CIↃ; ingemuit nostra cohors, omne illud putans distribui sibi oportere; ut ego amicior inveniter Phrygum & Cilicum ærariis; quàm nostro. sed me non moverunt. nam & mea laus apud me plurimum valuit. nec tamen quicquam honorificè in quemquam fieri potuit quod prætermiserim. Sed hæc fuerit, ut ait Thucydides, 8 εὐβολὴ λόγου non inutilis. Tu autem de nostro statu cogitabis: primùm quo artificio tueamur benivolentiam Cæsaris: deinde de ipso triumpho, quem video, nisi Reip tempora impedient, 8 ὑποψίαν, judico autem cùm ex literis amicorum, tum ex supplicatione; quam 9 qui non decrevit, *plus decrevit*, quàm si omnes decresset triumphos. ei porrò assensus est, unus, familiaris meus, Favonius: 10 alter iratus, Hirrus. Cato autem & scribendo affuit. & ad me de sententia sua jucundissimas literas misit. sed tamen gratulans mihi Cæsar de supplicatione, triumphat de sententia Catonis; nec scribit, quid ille sententiæ dixerit, 11 sed tantum, supplicationem eum mihi non decreviſſe. 12 Redeo ad Arium: cœperas eum mihi placere; perfice. habes Scrofam, habes Silium. ad eos egoetiam antea scripsi. & ad ipsum Hirrum. locutus enim eram cum iis commodè, se potuisse impedire, sed noluisse: assensum tamen esse Catoni, amicissimo meo, cùm is honorificentissimam in me sententiam dixisset; nec me ad se ullas literas misisse, cùm ad omnes mitterem. verum dicebit. ad eum enim solum, & ad Crassipedem non scripseram. Atque hæc de rebus forensibus. redeamus domum. Dijungere me ab illo volo. mirus est 13 φυγόπτης, germanus Lartidius.

Α'λλὰ τὰ μὲν πεοπεπύχθω ἀσπιδῶν, ἀχνύμενοί περ.

Reliqua expediamus, hoc primum, 14 quo accessit curæ dolori meo, sed hoc tamen, quidquid est, Præcianum cum iis rationibus, quas ille meas tractat, admisceri nolo. scripsi ad Terentiam, scripsi etiam ad ipsum, me, quidquid 15 possem nummorum, ad apparatum speroti triumphi ad te redasturum. 16 ista puto ἀμεμπτα fore. verùm ut lubebit. Hanc quoque suscipe curam, quemadmodum experiamur. id & ostendisti quibusdam litteris, 17 ex Epito, an Athenis datis? & in eo ego te adjuvabo.

CICERO ATTICO, S.

BRVNDISIVM venimus VII. Kalend. Decemb usi tua felicitate navigandi. ita bellè nobis flavit ab Epiro leniſſimus 18 Onchesimites. hunc 19 ἀποδειάζοντα, si cui voles τῶν πωπέρων, pro tuo vendito. Invalitudo tua me valde conturbat. significant enim tuæ literæ, te prorsus laborare ego autem, cùm sciam, quàm sis fortis, vehementius esse quiddã suspicor, quod te cogat cedere, & propemodũ infringat: etsi alteram quartanam Pamphilus tuus mihi dixit decessisse, & alteram leviorem accedere. Terentia verò, quæ quidem eodem tempore ad portam Brundisinam venit, quo ego in portum, mihique obvia in foro fuit, L. Pontium sibi in Trebulano dixisse narrabat, etiam eam decessisse. 20 quòd si ita est, est quod maximè mehercule opto, 21 idque spero tua *prudentia & temperantia* te consecutum. Venio ad epistolas tuas, quas ego sexcentas uno tempore accepi, aliam alia jucundiorem, quæ quidem erant tua manu. nam 22 Alexidis animum amabam, quod tam prope accedebat ad similitudinem tuæ literæ: manum non amabam, quòd indicabat te non valere. cujus quoniam mentio facta est; Tironem Patriæ ægrum reliqui, adolescentem, ut nosti, (& adde, siquid vis) probum: nihil vidi melius. itaque careo ægrè. quamquam videbatur se non graviter habere, tamen sum sollicitus, maximamque spem habeo in 23 M. Curii diligentia, de qua ad me scripsit Tyro, & multi nuntiarunt. Curius

---

1. *Tergiversandum. contra Cæsarem?*) Sic interpunxit Bosius. vulgò *tergiversandum contra Cæsarem*.

2. *De Cælio trib. plebis.*) Lambinus, partim ex mss. partim ex conjectura, *tribuno tribunove plebis*.

3. *Aliter sensero?*) Nota interrog. abest à vss.

4. *Αἰδοῦμαι, &c.*] Vereor Trojanos & Trojanas. Polydamas mihi primus probrum objicit.

5. *Ut stultus primus suam sententiam dicat.*) Lamb. hoc totum, *ut stultus primus suam sent. dicat.* non putat esse Ciceronis quod tamen asserit Iunius.

6. *Tuis literis.*) Vulg. *tu literis*.

7. Ἐπίπληξα.) Fluxa, non diuturna quæ facilè extinguuntur.

8. Εὐβολὴ λόγου.) Egressio orationis.

9. *Qui non decrevit, plus decrevit, quam si omnes decresset triumphos.*) Iunius ex duobus mss. Pal. legit, *qui non decrevit, quasi omnes triumphos decreverit.* Alteram quidem non improbat, sed tamen secundum hanc lectionem judicat.

10. *Alter iratus Hirrus.*) Sic emendavit Victorius. prius legebatur *Hirtius*.

11. *Sed tantum supplicationem.*) Vulgata lectio, *sed tamen*, potior videtur Lambino.

12. *Redeo ad Arium.*) Vulg. *Hirtium*.

13. Φυγόπτης.) Conturbator.

14. *Quæ exegisti.*) Ad hanc Malasp. conjecturam, Lambinus addit, *in*, ut legatur *in quæ a*. Priorem Iunius, auctoritate omnium mss. Palat. confirmat.

15. *Possem nummorum.*) Vulg. *posset nummorum*.

16. *Ista puto ἀμεμπτα.*) Germanis, teste Victorio, qui sic primus restituit, legebatur *ἀμοιβαία*. vulgò, *ita puta ἀμεμπτα*.

17. *Ex Epito an Athenis datis?*) Sic restituit Bosius ex Decurtato & Crusell. vulg. *Ex Epito & Athenis datis*.

18. *Onchesimites.*) Latino Latinlo hæc restitutio debetur, qui locum unius literæ mutatione illustravit, cùm priùs non modò formis impressi, sed etiam omnes mss. *Anchesimites*, duobus vocabulis haberent, teste Victorio qui edendum curaverat, *Auster mitis*, I cèt mendo non carere fateretur. Priori autem lectioni, non modò ipsi Victorius, sed etiam Manutius, Bosius, Lambinus & Innius suffr. gantur. Turnebus lib. XX. c. 16. fecerat olim ex vulgata, *Anchesites*; qui adeatur.

19. Ἀποδειάζοντα.) Quintã fede spondeum habentem.

20. *Quod si ita est, est.* In vulg. ultima dictio, *est*, non legitur.

21. *Idque spero.*) Vulg. *id spero*.

22. *Alexidis animum amabam.*) Sic interpunxit Malasp. ex vett. codd. eumque sequutus Lambinus, auctoritate Torn. & Mem. codd. Vocabulum *manum*, quod subsequitur, abundare putat Manutius. vulgò sic legebatur, *Alexidis animum amabam, quod tam prope accedebat ad similitudinem tuã? literæ manum non amabam*. consulatur Victorius lib. XVIII. var. lect. cap. 10.

23. *Vellet se amare.*) Decurtatus & codd. Malasp. *Quàm velles se à me diligi*. Deest, *se*, in vulg.

1. *Quàm*

rius autem ipse sensit, quàm tu 23 velles, se à me diligi; & eò sum admodum delectatus, & mehercule est, 1 quàm facile diligat. αὐτόχθων in homine urbanitas. 2 ejus est TESTAMENTVM de Tortorii uncis, Geronum signis obsignatum, cohorttique Prætoriæ: fecit palam te exlibratus, me exartuatus. In Actio Corcyræ Alexion me opiparè muneratus est. Q. Ciceroni obsisti non potuit, quò minùs Thyamim videret. Filiola tua te delectari lætor & 3 probari tibi, φυσικῶ esse. αλῶ πρὸς τὰ τέκνα. etenim, SI HAEC non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adjunctio; qua sublata, vitæ societas tollitur. *bene eveniat*, inquit Carneades, spurce; sed 4 tamen prudentius, quàm Lucius noster, 5 & Patron: qui cùm omnia ad se referant, 6 quidquam alterius causa fieri putent? 7 & cùm ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat 8 non quo id natura rectum sit, 9 non intelligant se de callido homine loqui, non de bono viro? sed hæc opinor sunt in iis libris quos tu laudando, animos mihi addidisti. Redeo ad rem. 10 commodò exspectabam epistolam, quam Philoxeno 11 dedisses (scripseras enim, in ea esse de sermone Pompeji Neapolitano) eam mihi Patron Brundisii reddidit: Corcyræ, ut opinor, acceperat. nihil potuit esse jucundius. erat enim de Republica, de opinione, quam is vir haberet integritatis meæ; de benivolentia, quam ostendit eo sermone, quem habuit de triumpho. sed tamen hoc jucundissimum, quòd intellexi, te ad eum venisse, ut ejus animum erga me perspiceres: hoc mihi inquam accidit jucundissimum. De triumpho autem, nulla me cupiditas umquam tenuit ante Bibuli impudentissimas litteras, quas amplissimè supplicatio consecuta est: à quo si ea gesta sunt, quæ scripsit; gaudere in, & honori faverem. nunc illum, qui *pedem portæ*, quoad hostis cis Euphratem fuit, non extulerit, honore augeri, me, in cujus exercitu spem illius exercitus habuit, idem non assequi, dedecus est nostrum, nostrum, inquam, te conjungens. itaque omnia experiar; & ut spero, assequar. quòd si tu valeres, jam mihi quædam explorata essent. sed, ut spero, valebis. De 12 rauduculo Numeriano multum te amo. Hortensius quid egerit, haveo scire; Cato quid agat: qui quidem in me 13 turpiter fuit malivolus dedit integritatis, justitiæ, clementiæ, fidei mihi testimonium, quod non quærebam; quod postulabam, 14 negavit id. itaque Cæsar iis litteris, quibus mihi gratulatur, & omnia pollicetur, quo modo exultat Catonis, in me ingratissimi, injuria? at hic idem Bibulo 15 dierum XX. ignosce mihi. non possum hæc ferre, nec feram. cupio ad omnes tuas epistolas; 16 sed nihil necesse est, jam enim te videbo. illud tamen de Chrysippo, nam de altero illo minùs sum admiratus, *operario homine*. sed tamen ne illo quidem quidquam improbius. Chrysippum verò, quem ego, propter litterulatum nescio quid, libenter vidi, in honore habui, discedere à puero, insciente me? mitto alia, quæ audio multa: mitto furta; fugam non fero, qua mihi nihil visum est sceleratius. itaque usurpavi vetus illud Drusi, ut ferunt, prætoris in eo, 17 qui eadem liber non juraret; me istos liberos non addixisse; præsertim cùm adesset nemo, à quo rectè vindicarentur. id tu ut videbitur, *ita* accipies. ego tibi 18 assentior. Unitæ disertissimæ epistolæ non rescripsi, in qua est de periculis Reipublicæ. quid rescriberem? valde eram perturbatus. sed, ut nihil magnopere metuam, Parthi faciunt, qui repentè Bibulum semivivum reliquerunt.

CICERO ATTICO, S.

AD. VIII. ID. Decemb. Herculanum veni, & ibi tuas litteras legi, quas Philotimus mihi reddidit: è quibus hanc primo aspectu voluptatem cepi, quòd erant à te ipso scriptæ: deinde earum accuratissima diligentia sum mirum in modum delectatus. Ac primùm *illud*, in quo te Dicæarcho assentiri negas, etsi 19 cupidissimè expetitum à me sit, & 20 approbante te, ne diutius anno in provincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum. sic enim scito, verbum in Senatu factum esse numquam de ullo nostrum, qui provincias obtinuimus, quo in his diutius, quàm ex s. c. maneremus: ut jam ne istius quidem rei culpam sustineam, quod minùs diu fuerim in provincia, quàm fortasse fuerit utile. sed, QVID SI HOC MELIVS? 21 sæpe opportunè dici videtur, ut in hoc ipso. sive enim *ad concordiam* res adduci potest, sive ad bonorum victoriam; utriusvis rei me aut adjutorem velim esse, aut certè non expertem. SIN VINCVNTVR boni; ubicumque essem, unà cum iis victus essem. quare celeritas nostri reditus ἀμεταμέλητον debet esse. quòd si ista nobis cogitatio de triumpho injecta non esset, quam tu quoque approbas, nec tu haud multum requireres illum virum, qui in VI. libro informatus est. quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti?

---

1. *Quàm facile.*] Vulg. *quem facile.*

2. *Ejus est testamentum de Tortorii uncis, Gerunum signis obsignatum cohortique Prætoriæ: fecit palam te exlibratus, me exartuatus. In Actio Corcyræ.*] Bosius ex perturbatis antiquæ lectionis vestigiis sic restituit. sic autem erat in Tornæsiano; *Eius testamentum deteriorium, Ciceronum signis obsignatum, cohortique Prætoriæ; fecit palam te ex libertum exartuatus.* In Cruscellino sic: *Ejus est testamentum deteriorum Ciceronum signis obsignatum, cohortique Prætoriæ; fecit palam te exhibertius me exartuatus.* In Decartato verò hoc hoc modò, *Ejus est testamentum de teriori uncis ceronum signis obsignatum, cohortique Prætoria. fecit palam te ex libertus me exartuatus.* Hæc autem maculas deleri posse existimavit, si pro *teriori* scriberetur *Tertorii*, pro *ceronum*, *gerunum*, pro *exlibertus*, *exlibratus*, & pro *exartuatus*, *exartuatus*. Victorius ex tam deformata lectione aliquid sinceri elicere posse desperans, vulgatam lectionem sequutus est, quæ sic se habet: *Ejus testamentum de Tertoris Ciceronum signis obsignatum cohortique Prætoriæ fecit palam te ex libella, me exterunctia*; quæ ultima verba sic in vett. codd. legi dicit, *te ex liberta me exiarvacus.* Manutius pro *de Tertorii uncis*, conjicit legendum, *de porta Romana*, aliosquin vulgatam lectionem sequitur Lambinus: locum corruptum fatetur, sed nihil mutare ausus est, solummodò pro *terunctia*, quod est in vulgata lectione, mavult *terrancis*. Junius aliter legit & interpungit, *In hominem urbanitas. ejus testamentum de portu, trium Ciceronum signis obsignatum, cohortisque Prætoria, fecit. paulo ante Libritus a me erat. Arestum Allii, &c.* arbitraturque germana esse Ciceronis verba. videatur etiam Turneb. l. XX. c. 16.

3. *Probari tibi Φυσικὴν esse, τὸν πρὸς τὰ τέκνα.*] Ita scripsit Victorius, cum antiquis libris. vulgati codd. sic habent, προσγὴν φυσικήν.

4. *Tamen prudentius.*) Victorius *prudentius* castigavit: Priorem lectionem ex mss. retinet Lambinus.

5. *Et Patron.*] Vulg. *Patro.*

6. *Quisquam alterius causa fieri putent?*] Ita cum interrogatione ex antiquo libro legit Victorius. Lambinus cum interrogatione legendum negat, in eoque falli Victorium asserit.

7. *Et cum ea.*) *Et* deest in vulg.

8. *Non quo.*] Vulg. *non quod.*

9. *Non intelligant?*] Omnes Bosii mss. sic legunt cum interrogatione, vulg. *non intelligunt.*

10 *Commodò exspectabam.*] Bosius ex Scidis scripsit *commodè*. Lambinus legit *commodum*, sicque recte emendasse Memmium asserit. Junius has vulgatas lectiones refert; *quàm commodum quomodo*; sed neutram probat; hancque quæ ipsi perplacet substituit, *quum modò.*

11. *Dedisses (scripseras, &c.)* Vulgò post *dedisses* adhibetur interrogatio.

12 *Rauduscule Numeriano.*] Quosdam libros habere, *de rauduscula Puteolana* testatur Lambinus.

13 *Turpiter malevolus.*] Deest *turpiter* in vulg.

14. *Negavit id. &c.*] Vulg. sic distinguit, *negavit. Id. itaque.*

15. *Dierum XX.*] Pro *dierum XX.* esse in doctissimi viri libro, *decretis*, affirmat Ursinus.

16. *Si nihil necesse est. jam.*] Victorii hæc est emendatio, quum prius legeretur, *sed nihil necesse*, *Sestiam enim.*

17. *Qui eadem libri non juraret; me istos liberos non addixisse.*] Plus referente Ursino, *cui eadem non liberum juraret; me ad istos liberos non addixisse.*

18 *Assentior.*] Vulg. *assentiar.*

19. *Cupidissimè expetitum à me sit.*] Vulg. *expressum & expetitum.*

20. *Approbante te.*] Vulg. *approbatum à te.*

21. *Sæpè opportunè dici videtur.*) Adverbium, *sæpe*, quod aberat à vulgatis restituit ex Decuriato, Tornæs. & Cruscellino Bosius. Particulam sequentem, *ut*, quam omnes Bosii mss. summo consensu retinent, in copulativam & mutavit Malasp. quod Bosio non placet.

1. Ut

tasti? quin nunc ipsum non dubitabo rem tantam abjicere, si id rectius. utrumque verò simul agi non potest, & de triumpho ambitiosè, & de Rep. liberè. sed ne dubitaris, quin, QVOD HONESTIVS, id mihi futurum sit antiquius. Nam quod putas utilius esse vel mihi, quòd tutius sit, vel etiam ut Reip. prodesse possim, me esse cum imperio; id coram considerabimus quale sit. habet enim res deliberationem; etsi ex parte magna tibi assentio. De animo autem meo erga Remp. bene facis, quòd non dubitas, & illud probè judicas, nequaquam satis pro meis officiis, pro ipsius in alios effusione illum in me *liberalem* fuisse: ejusque rei causam vere explicas; & eis, quæ de Fabio, Caninioque acta scribis, valde consentiunt: quæ si secus essent, totumque se ille in me profudisset; tamen illa, quam scribis, custos urbis me præclaræ inscriptionis memorem esse cogeret; nec mihi concederet, ut imitarer Volcacium, aut Servium, quibus tu es contentus; sed aliquid nos vellet nobis dignum & sentire & defendere. quod quidem agerem, si liceret, alio modo, ac nunc agendum est. de *sua potentia* dimicant homines hoc tempore. periculo civitatis. nam, si Resp. defenditur; cur ea, Consule isto ipso, defensa non est? cur ego, in cujus causa Reip. salus consistebat, defensus postero anno non sum? cur imperium illi, aut cur illo modo prorogatum est? cur tantopere pugnatum est, ut de ejus absentis ratione habenda decem Trib. pl. ferrent? his ille rebus ita convaluit, 1 ut nunc in uno civi res ad resistendum sit: qui *mallem*, tantas ei vires non dedisset, quàm nunc tam valenti resisteret. sed quoniam res eò deducta est, non quæram, ut scribis 2 πῶς σκάφος τὸ τοῦ Ἀργείων mihi σκάφος unum erit, quod à Pompejo gubernabitur. illud ipsum, quod ais, quid fiet, cùm erit dictum? DIC M. TVLLI σώτηρα. CN. 3 POMPEIO ASSENTIO. ipsum tamen Pompejum separatim ad concordiam hortabor. sic enim sentio: maximo in periculo rem esse. vos scilicet plura, qui in urbe estis. verumtamen hoc video, cum homine audacissimo, paratissimoque negotium esse; omneis *damnatos*, omneis ignominia affectos, omneis damnatione, ignominiaque dignos 4 illuc facere, omnem ferè juventutem, omnem illam urbanam, ac perditam plebem, Tribunos valenteis, addito 5 Cassio, omneis, qui ære alieno premantur; quos pluris esse intelligo, quàm putaram causam solum ilia causa non habet; ceteris rebus abundat 6 hic omnia facere omneis, ne *armis decernatur*; quorum exitus semper incerti, 7 nunc verò in alteram partem magis timendi. Bibulus de provincia decessit, Vejentonem præfecit. in decedendo erit, ut audio, tardior: quem cùm ornavit Cato, declaravit, 8 iis se solis nunc invidere, quibus nihil, aut non multum ad dignitatem posset accedere. Nunc venio ad privata. ferè enim respondi tuis litteris de Republica, & iis, quas in suburbano, & iis, quas postea scripsisti, ad privata veni. Unum etiam de Cœlio. tantum abest, ut meam ille sententiam moveat, ut valde ego ipsi, quòd de sua sententia decesserit, pœnitendum putem. sed quid est, 9 quod ei vici Lucceji sint addicti? hoc te prætermisisse miror. De Philotimo, faciam equidem, ut mones. sed ego 10 mihi ab illo, hoc tempore, non rationes exspectabam, quas tibi edidit, verùm id reliquum, quod ipse in Tusculano me referre in commentarium mea manu voluit, quodque idem in Asia mihi sua manu scriptum dedit. id si præstaret, quantum mihi æris alieni esse ibi edidit, tantum, & plus etiam ipse mihi deberet. sed in hoc genere, si modò per Remp. licebit, non accusabimur posthac: neque hercule antea negligentes fuimus, sed amicorum multitudine occupati. ergò utemur, ut polliceris, & opera & consilio tuo; nec tibi erimus, ut spero, in eo molesti. De reperastris cohortis meæ, nihil est, quod doleas. ipsi enim se collegerunt 11 admitatione vitæ *integritatu mea*. sed me moverat nemo magis, quàm is, quem tu neminem putas. idem & initio fuerat, & nunc est egregius. sed in ipsa decessione significavit, speraſse se aliquid; & id quod animum induxerat paullisper, non tenuit: sed citò ad se rediit; meisque honorificentissimis erga se officiis victus, pluris ea duxit, 12 quàm omnem pecuniam. Ego à Curio fabulas accepi, quas mecum porto. Hortensii legata cognovi. nunc haveo scire, quid hominis sit, & quarum rerum auctionem instituat. nescio enim, cur, cùm portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego puteolos non meos faciam. Venio ad Piræea, in quo magis reprehendendus sum, quòd homo Romanus *Piræea* scripserim, non *Piræum*, (sic enim omnes nostri locuti sunt) quam quòd *in* addiderim. non enim hoc ut oppido præposui, sed ut loco: & tamen Dionysius noster, qui est nobiscum, & Nicias Cous 13 non rebatur, oppidum esse Piræea. 14 sed de re videro. nostrum quidem si est peccatum, in eo est, quòd, non ut de oppido, locutus sum, sed ut de loco; secutusque sum, non dico Cæcilium, *Mane ut ex portu in Piræum*, (malus enim auctor latinitatis est) sed Terentium, cujus fabellæ, propter elegantiam sermonis, putabantur à C. Lælio scribi: *Heri aliquot adolescentuli eximus in Piræum*. & idem, *Mercator hoc addebat, captam è Sunio*. quòd si ὁλκάδας oppida volumus esse; tam est oppidum Sunium, quam Piræeus. sed, quoniam grammaticus es, si hoc mihi ζήτημα persolveris, magna me molestia liberaris. Ille mihi litteras blandas mittit. facit idem pro eo Balbus. mihi certum est, ab

1. *Vt nunc in uno civi res ad resistendum sit: qui mallem.*] Bosc ex conjectura in, mutavit in, ni, cranipositis litteris; alioquin est antiqua scriptura quam & Malasp. in suis libris omnibus antiquis reperiri testatur; Lambinusque in Mem. & in Tornæs. exitare confirmat quam tamen, simul & vulgatam, quæ ita se habet, *ut nunc in uno civi resp. ad resistendum imbecilla sit. quæ mallem*, &c. à mendo putat esse negat; hancque sibi fuit: *Vt nunc in uno civi spes resp. sita*, seu *posita sit*. Malasp. & Bosio assentitur Iunius ex omnibus mss. Palat.

2. Τὸ σκάφος.) Vbi navigium Argiadarum.

3. *Pompejo assentis.*] Vulg. *assentiar.*

4. *Illuc facere.*] Iunius ex mss. Pal. *illuc facere.*

5. *C. Cassio.*] Vulg. *C. Crasso.* Manutius *Q. Cassio* legendum opinatur.

6. *Hic omnia facere omnia, ne armis decernatur.*] Aliter legit Lambinus; *Hic omnia facere conveniet ne armis dec.* vulg. *Hic omnia facere omnia debet*, &c. Tollatur autem idem Lambinus hanc vocem, *debet*, abesse ab omnibus mss. Iunius verò veterem lectionem sequutus, *Hic communia facere*, &c.

7. *Nunc verò.*] Vulg. *nunc etiam verò.*

8. *Iis se solis nunc invidere.*] *Nunc* pro *non* restituit Bosius. Lambinus mss. omnes negationem habere dicit, cùm tamen omnino communis omnium doctorum consensus postulet ut deleatur.

9. *Quod ei vici Lucceji sint addicti?*] Partim ex vetere suo, partim etiam aliquantum ex conjectura sic calligavit Victorius: prius legebatur, *quod eunti Lucrio sunt addicti.* priorem lectionem, omnibus literis plane scriptis, retinet cod. Tornæs. referente Lambino. Bessarionis liber *Eunei Luceji sint addicti.* Vulgatam lectionem ret net Manutius, si pro *Luceji* reponatur *Lucullo.* Iunius veteris scriptoræ vestigia & historiæ fidem sequutus sic edidit, *Quod ei Intimelii sint addicti*, testaturque unum mss. Palat. cum Tornæs. *quod ei viri Luceji addicti*; alterum, *quod eunti Luceji*, &c. alium verò, *quid eunti Luceji sint add.* habere. Vnde totidem literarum delectu restituit, *quod ei Intimelii*, vel (si cui magis placet *intimini sint addicti.* quem vide.

9. *Mihi ab illo hoc tempore.*] In nullo formis excuso, antea repertas esse has duas voces, *hoc tempore*, asserit Bosius; quas ex Tornæs. & Crusell. acceptas in suum exemplar retulit; ac etiamnum abest, *hoc*, à vulgatis.

10. *Admirationis vitæ.*] Non esse huic dictioni, *vitæ*, locum, & infideli esse sententiam & antiquum Bessar. librum asserit Manutius; itaque delendam censet.

11. *Quam omnium pecuniam.*] Libri aliquot veteres & in his Tornæs. referente Lambino habent, *quam ego à Curio?* desunt autem hæc verba, *omnem pecuniam.*

12. *Non rebatur oppidum esse Pyræa.*] Ita restituit ex antiquiore suo Victorius. vulgata lectio erat, *Nunc rebatur oppida esse Pyræa*; quam falsam & absurdam esse contendit.

13. *Sed de re videro.*] Vulg. *sed de re videre.*

honestissima sententia digitum nusquam. sed scis illi reliquum quantum sit. putasne igitur verendum esse, ne aut objiciat id nobis aliquis, si languidius; aut repetat, si fortius? quid ad hæc reperis? solvamus, inquis. agè à Cœlio mutuabimur. hoc tu tamen consideres velim. puto enim, in Senatu si quando præclarè pro Rep. dixero, Tarteſſium istum tuum 1 mihi exeunti, Jube sodes 2 nummos curare. Quid supereſt? etiam. 3 gener est suavis mihi, Tulliæ, Terentiæ: quantumvis vel ingenii, vel humanitatis: satis. reliqua, quæ nosti ferenda. scis enim quos 4 aperuerimus: qui omnes, præter eum, de quo per te egimus, 5 rem me facere rerentur. 6 ipsis enim expensum nemo ferret. Sed hæc coram. nam multi sermonis sunt. Tironis reficiendi spes est in M. Curio: cui ego scripsi, tibi eum gratissimum facturum, Dat. v. ID. Decemb. à Pontio ex Trebulano.

CICERO ATTICO, S.

4 DIONYSIVM, flagrantem desiderio tui, misi ad te, nec mehercule æquo animo, sed fuit concedendum: quem quidem cognovi cùm doctum, quod mihi jam ante erat notum, 7 tum sanctum, plenum officii, studiosum etiam meæ laudis, frugi hominem, ac, ne *libertinum* laudare videar, planè virum bonum. Pompejum vidi IIII. ID. Decembres; fuimus unà horas duas fortasse. magna lætitia mihi visus est affici meo adventu: de triumpho hortari, suscipere partes suas; monere, ne ante in Senatum accederem, quàm rem confecissem; ne dicendis sententiis, aliquem Tribunum alienarem. quid quæris? 8 in hoc officio sermonis nihil potuit esse prolixius. de Rep. autem ita mecum locutus est, quasi non dubium bellum haberemus. nihil ad spem concordiæ: planè illum ab se alienatum, cùm ante intelligeret, tum verò proximè judicasse: 9 venisse Hirtium à Cæsare, qui esset illi familiarissimus; ad se non accessisse; &, cùm ille A. D. VIII. Idus Decemb. vesperi venisset, Balbus de tota re constituisset A. D. VII. ad Scipionem ante lucem venire; multa de nocte 10 eum profectum esse ad Cæsarem. hoc illi πεμπελῶδες videbatur esse alienationis. quid multa? nihil me aliud consolatur, nisi quòd illum, cui etiam inimici alterum Consulatum, fortuna summam potentiam 11 dederat, non arbitror fore tam *amentem*, ut hæc in discrimen adducat, quòd si ruere cœperit; næ ego multa timeo; quæ non audeo scribere. sed, ut nunc est, A. D. III. Nonas Jan ad urbem cogito.

CICERO ATTICO, S.

5 MULTAS uno tempore accepi epistolas tuas: quæ mihi, quamquam recentiora audiebam ex iis, qui ad me veniebant, tamen erant jucundæ. studium enim & benivolentiam declarabant. Invalitudine tua moveor; &, Piliam in idem genus morbi delapsam, curam tibi afferre majorem sentio. date igitur operam, ut valeatis. De Tirone, video tibi curæ esse; quem quidem ego, 12 etsi mirabileis utilitates mihi præbet, cùm valet in omni genere vel negotiorum, vel studiorum meorum, tamen propter *usum* meum. Philogenes mecum nihil umquam 13 de Luscieno locutus est: de ceteris rebus habes Dionysium. Sororem tuam non venisse in Arcanum miror. De Chrysippo, meum consilium probari tibi, non molestè fero. Ego in Tusculanum nihil sanè hoc tempore. devium est τοῖς ἀπαιτοῦσιν, & habet alia 14 δύσχρηστα. sed de Formiano Tarracin pridie KAL. Jan. inde 15 Pontinam summam: inde Albanum Pompeji: ita ad urbem III. Nonas natali meo. De Rep. quotidie magis timeo. non enim boni, ut putant, consentiunt. quos ego Equites Rom. quos Senatores vidi, qui acerrimè cùm cetera, tum hoc iter Pompeji vituperarent: pace opus est. EX VICTORIA cùm multa mala, tum certè tyrannis existet, sed hæc propediem coram. Jam planè mihi deest, 17 quod ad te scribam. nec enim de Rep. quod uterque nostrum sciit eadem: 18 & domestica nota sunt ambobus. reliquum est jocari, si hic sinat. nam ego is sum, qui illi concedi, putem utilius esse quod postulat, quàm signa conferri. SERO ENIM resistimus ei, quem per annos decem aluimus contra nos. quid sentis igitur? inquis. nihil scilicet, nisi de sententia tua; nec prius quidem, quàm nostrum negotium aut confecerimus, aut deposuerimus. Cura igitur, ut valeas. aliquando δύστειψιν quartanam istam diligentia, quæ in te summa est.

CICERO ATTICO, S.

PLANE deest quod ad te scribam: nota omnia tibi sunt: 6
nec ipse habeo, à te quid exspectem. tantùm igitur nostrum illud solemne servemus, ut ne quem istuc euntem sine litteris dimittamus. De Rep. valde timeo: nec adhuc fere inveni, qui non concedendum putaret Cæsari, quod postularet, *potius, quàm* depugnandum. 19 est illa quidem postulatio, opinione valentior. cur autem *nunc* primum ei resistamus? 20 ὃ γὰρ ἂν τόδε μεῖζον ἴσχυσεν, quam cùm quinquennium prorogabamus; aut cùm, ut absentis ratio haberetur, ferebamus. nisi fortè hæc illi tum arma dedimus, ut nunc cum bene parato pugnaremus. dices, quid tu igitur sensurus es? non idem quod dicturus. sentiam enim omnia facienda, ne armis decerneretur: dicam 21 idem, quod Pompejus; neque id faciam humili animo. sed rursus hoc permagnum Reip. malum est: 22 at quodam modo mihi præter ceteros non rectum, me in tantis rebus à Pompejo dissidere.

CICERO ATTICO, S.

DIONYSIVS, VIR OPTIMVS, VT MIHI QVOQVE EST 7
PERSPECTVS, ET DOCTISSIMVS, TVIQVE AMANTISSIMVS, ROMAM VENIT XV. KAL. JAN. ET LITTERAS A TE MIHI REDDIDIT: tot enim verba sunt de Dionysio in epistola tua. 23 Illud puta tu non adscribis; ET

TIBI

1. *Mihi exeunti.*] Priùs legebatur *mihi exeunti urbe*, quam postremam dictionem delevit Victorius, ut quæ non esset in mss. & hujus loci sententiam corrumperet.

2. *Nummos curare.*] Vulg. *curari.*

3. *Gener est suavis mihi, Tullia, Terentia: quantumvis vel ingenii, vel humanitatis: satis.*] Sic interpungendum asserit Bosius. vulg. *Gener est suavis mihi; Tullia Terentia, quantumvis, vel ingenii, vel humanitatis satis.*

4. *Aperuerimus.*] Vulg. *aperuerimus.*

5. *Rem me facere rerentur.*] Ut erat in Scidis edidit Bosius. Junius vetò, *rem rerentur facere.*

6. *Ipsis enim expensum.*] Abest à vulgatis *enim.*

7. *Tum sanctum, plenum officii.*] Manutius sic mallet legi. *Tum sanè plenum officii.*

8. *In hoc officio sermonis.*] Vulg. *in hoc judicio & officiis sermonis.*

9. *Venisse Hirtium.*] Scripti libri teste Manutio *venire*, non *venisse.*

10. *Eum profectum.*] Vox *eum* deest in vulg.

11. *Dederat.*] Vulgò *dederit.*

12. *Etsi mirabilia utilitates mihi præbet.*] Sic Victorius unà cum mss. codd. legit. vulg. *Etsi mirabilia utilitatis fructum mihi præbet.*

13. *De Luscieno.*] Victorius ait antiquos libros nihil à vulgaribus differre, qui habent *Lurgenio*: mendum tamen inesse putat. Viri quidam non ineruditi ipsomet referente legunt, *De ejus ingenio.* Manutius mavult *Tuscenio*, ex antiquis lapidibus.

14. Δύσχρηστα.) Incommoda.

15. *Pontinam summam.*] Bos. ex Decurtato. Manutius *Pontinum* legit; *summam*, ut erat in vulg. abundare credit. cod. Tornæs. teste Lambino habet *Pontinum summam*, unde docti quidam legendum putant, *invisam.* Junius *Pontinum fumum.*

16. *Ut putant.*] Vulgò *ut putavi.*

17. *Quod ad te.*] Vulg. *Quid ad te.*

18. *Et domestica.*] Abest à vulgatis part. *&.*

19. *Est illa quidem postulatio.*] Vulg. *Est illa quidem impudens postulatio.*

20. Οὐ γὰρ ἄν.) Neque enim hoc majus est malum.

21. *Idem quod Pompejus.*] Vulg. *Pompeius.*

22. *At quodammodo.*] Vulg. *& quodammodo.*

23. *Illud puta tu non adscribis.*] Vulgati libri, *illud puta*, quod prorsus adulterinum asserit Bosius, cujus loco *in* Tornæs. & Crusellino legitur, *putato*; unde Bos. pro *putato, puta tu. Putato* ex antiquo Bessarionis libro, pro *privatius*, quod erat in impressis omnibus libris, rectè se reposuisse dicit Man. Lamb, *Illud putidius tu non adscribis.* Junius verò, *illud putatò non adsc.* ex optimis mss. Pal. legendum censet. I. *Aiqui*

VIR GRATIAS EGIT: 1 atqui certè ille agere debuit: &, si esset factum, quæ tua est humanitas, adscripsisses. mihi autem nulla de eo παλινῳδία datur propter superioris epistolæ testimonium. sit igitur sanè bonus vir. hoc enim ipsum bene fecit, quòd mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit. Philogenes rectè ad te scripsit. curavit enim, quod debuit. eum ego uti ea pecunia volui, quoad liceret. itaque usus est menses XIIII. 2 Pomtinum cupio valere: &, quod scribis in urbem introisse, vereor quid sit. nam id nisi gravi de causa non fecisset. Ego quo nam IIII. Nonas Januar. Compitalicius dies est, nolo eo die in Albanum venire, 3 ne molestus sim familiæ. 4 veniam III. Nonas igitur; inde ad urbem pridie Nonas. 5 Tua ϑλῖψις quem in diem incurrat, nescio: sed prorsus te commoveri incommodo valitudinis tuæ nolo. De honore nostro, nisi quid occultè Cæsar per suos Tribunos molitus erit, cetera videntur esse tranquilla. *tranquillissimus* autem animus meus, qui totum istuc æqui boni facit; & eò magis, quòd jam à multis audio constitutum esse Pompejo & ejus consilio, in Siciliam me mittere, quòd imperium habeam. id est Ἀσδηλατικόν. 6 nec enim Senatus decrevit, nec populus jussit, me imperium in Sicilia habere. sin hoc Resp. ad Pompejum refert; qui me magis, quàm privatum aliquem, 7 mittat? itaque, si hoc imperium mihi molestum erit; utar ea porta, 8 quam primùm videro. Nam quòd scribis, mirificam exspectationem esse mei, neque tamen quemquam bonorum, aut satis bonorum dubitare 9 quid sensurus sim: ego, quos tu *bonos* esse dicas, non intelligo: ipse nullos novi: sed ita, si ordines bonorum quærimus. nam *singulares* sunt boni viri. verùm in dissensionibus ordines bonorum & genera quærenda sunt. Senatum bonum putas, per quem sine imperio provinciæ sunt? numquam enim Curio sustinuisset, si cum eo agi cœptum esset: quam sententiam Senatus sequi noluit: ex quo factum est, ut Cæsari non succederetur: an Publicanos? qui numquam firmi: sed nunc Cæsari sunt amicissimi: an fœneratores? an agricolas? quibus otiosissimum est otium; nisi eos timere putas, ne sub regno sint, qui id numquam, dummodò omnes essent. 10 recusarunt: quid ergo? exercitum retinentis. 11 cùm legis dies transierit, rationem haberi placet? mihi verò ne absentis quidem. sed, cùm id datum est, illud una datum est. 12 annorum enim decem imperium: 13 & ita latum placet? placet igitur etiam me expulsum, & agrum Campanum periisse, & adoptatum patricium à plebejo, Gaditanum à Mitylenæo: & Labieni divitiæ, & Mamurræ placent, & Balbi horti & Tusculanum. sed horum omnium fons unus est: IMBECILLO RESISTENDUM FUIT: & id erat facile. nunc legiones XI. equitatus tantus, quantum valet; Transpadani, plebes urbana, tot Tribuni plebis, tam perdita juventus, tanta auctoritate dux, tanta audacia: cum hoc aut depugnandum est, aut habenda è lege ratio. depugna, inquis, potius, quàm servias: ut quid? si victus eris, proscribare? si viceris, *tamen servias*? quid ergo, inquis, acturus es? idem quod pecudes, quæ dispulsæ suî generis sequuntur greges. VT BOS armenta, sic ego bonos viros; aut eos, quicumque dicentur boni, sequar etiam si ruent. quid si optimum malè contractis rebus, planè video. nemini est enim exploratum, cùm ad arma ventum est, quid futurum sit: at illud omnibus, si boni victi sunt, nec in cæde principum clementiorem hunc fore, quàm Cinna fuerit, nec moderatiorem, quàm Sulla, in pecuniis locupletium. 14 ἐμπολιτεύομαι jamdudum: & facerem diutiùs, nisi me lucerna deseret. Ad summam, DIC M. TULLI. 15 assentior Cn. Pompejo, id est T. Pomponio. Alexim, humanissimum puerum, nisi fortè, dum ego absum, adolescens factus est, (id enim agere videbatur) salvere jubeas velim.

CICERO ATTICO, S.

QUID opus est de Dionysio tam valde affirmare? 16 an mihi nutus tuus non faceret fidem? suspicionem autem eo mihi majorem tua taciturnitas attulerat, quòd & tu soles conglutinare amicitias testimoniis tuis? & illum aliter cum aliis de nobis locutum audiebam. sed prorsus ita esse, ut scribis, mihi persuades. itaque ego is in illum sum, quem tu me esse vis. Diem tuum ego quoq; ex epistola quadam tua, quam incipiente febricula scripseras, mihi notaveram; & animadverteram, posse, pro re nata, te non incommodè ad me in Albanum venire III. Nonas Januar. sed amabo te, nihil incommodo valitudinis feceris. quid enim est tantum in uno, aut altero die? Dolabellam video Liviæ testamento cum duobus coheredibus esse in triente; sed juberi mutare nomen. est 16 πολιτικὸν σκέμμα, rectumne sit nobili adolescenti *mutare nomen* mulieris testamento. sed id φιλοσοφώτερον διδυκρινήσομεν, cùm sciemus, quantum quasi sit in trientis triente. Quòd putasti fore, ut ante quàm istuc venirem, Pompejum viderem; factum est ita. nam VI. KAL. 17 ad L. Avernum me consecutus est, unà Formias venimus, & ab hora octava ad vesperum secretò collocuti sumus. Quod quæris, ecqua spes pacificationis sit: quantum ex Pompeji multo & accurato sermone perspexi, ne voluntas quidem est. sic enim existimat, si ille, vel dimisso exercitu, Consul factus sit, σύγχυσιν τῆς πολιτείας fore. atque etiam putat eum, cùm audierit, contra se diligenter parari, Consulatum hoc anno neglecturum. ac potiùs exercitum provinciamque retenturum. sin autem ille fureret; vehementer hominem contemnebat, & suis & Reip. copiis confidebat. quid quæris? 18 etsi mihi crebrò ξωὸς ἐνυάλιος occurrebat; tamen levabar cura, virum fortem & peritum, & plurimùm auctoritate valentem audiens, πολιτικῶς de *paucis simulate* periculis disserentem. habebamus autem in manibus Antonii concionem, habitam X. KAL. Januar. in qua erat accusario Pompeji usque à toga pura, querela de damnatis, terror armorum: in quibus ille, QVID CENSES, ajebat, facturum esse ipsum, si in possessionem Reip. venerit, cùm hæc Quæstor ejus, infirmus & inops, audeat dicere? quid

1. *Atqui certè ille.*] Manutius opinatur *certè* glossema fuisse.
2. *Pomtinum.*] vulg. *Pontinum.*
3. *Ne molestus sim familiæ.*] Edicto vulgata quam Victorianam Bosius appellat, neque particulam, *ne*, neque verbum *sim*, habet, quod utrumque tamen legitur in Tornæs. & Cruselino.
4. *Veniam III. Nonas igitur.*) Vulg. sic habet, *Veniam III. Non. Jan. igitur, &c.*
5. Τὴν ϑλῖψιν.) Ex antiquiore suo sic restituit Victor *priùs*, *tua λύπη* legebatur.
6. Λῦψις.) Correptio *si. quartana* imperus.
7. *Nec enim Senatus ne.*] Abest à vulg. *enim.*
8. *Mittat.*] Vulgò *mittar* codd. Tornæs. Lambino reste, *mittit.*
9. *Quam primum.*] Vulg. *quam primùm videres.*
10. *Quid sensurus sim.*) Tornæs. cod. *quid facturus sim.*
11. *Recusarunt.*] Vulg. *recusarunt.*
12. *Legis dies.*] Vulgò *legis diem.*
13. *Annorum enim.*] Hæc vox, *enim*, abest à vulg.
14. *Et ita latum placet.*] Ab hac dictione *placet*? usque ad, *Tusculanum*, singula membra interrogatione interpunguntur in vulgata editione.
15. *Plebis urbana.*] Vulg. *plebi urbanæ.*
16. Ἐμπολιτεύομαι.) Tecum ago de Rep.
17. *Assentior Cn. Pompejo.*] Vulg. *assentiar.*
18. *An mihi nutus tuus.*] Codex Tornæs. & nonulli ex Mem. referente Lambino, habent, *An mihi notus tuus.*
19. Πολιτ.) Consideratio ad Remp. pertinens.
20. *Ad L. Avernum.*] Sic restituit Bosius; scidæ habebant, *Lavernum.* Bessarionis liber *Lavrentium.* vulg. *Laverniam.* Junius lectionem Bosii improbat, legitque *Lavrentium*, ut est in vulgata editione.
21. *Etsi mihi crebrò* ξωὸς ἐνυάλιος.) Communis Mars. Hæc duo Græca vocabula ex antiquiore suo restituit Victorius, prius legebatur ὕπνος ἐνύπνιος.

multa? non modò non expetere pacem istam, sed etiam timere visus est. 1 ex illa autem sententia ἴυγξ relinquendæ urbis movet hominem, ut puto. mihi autem molestissimum est, quòd solvendi sunt nummi Cæsari, & instrumentum triumphi eò conferendum. est enim 3 ἄμορφον, ἀντιπολιτοδυοῖν χρεοφειλέτιν esse. Sed hæc, & multa alia coràm.

CICERO ATTICO, S.

4 QUOTIDIE ne, inquis, à te accipiendæ litteræ sunt? si habebo, cui dem, quotidie. at jam ipse ades. tum igitur, cùm venero, desinam. Unas video mihi à te non esse redditas; quas L. Quintius, familiaris meus, cum ferret, ad bustum Basili vulneratus & despoliatus est. videbis igitur, numquid fuerit in his, quod me scire opus sit: & simul tu hoc ἀδυκεφανήτως πρόδηλμα, sanè πολιτικῶν: cùm sit necesse, aut haberi Cæsaris rationem, illo exercitum vel per Senatum, vel per Tribunos pleb. obtinente, aut persuaderi Cæsari, ut tradat provinciam, atque exercitum, & ita Consul fiat; aut, si id non persuadeatur, haberi comitia sine illius ratione, illo patiente, atque obtinente provinciam; aut, si per Tribunos pleb. non patiatur, tamen quiescat, rem adduci ad interregnum; aut, si ob eam causam, quòd ratio ejus non habeatur, exercitum adducat, armis cum eo contendere; illum autem initium facere armorum aut statim nobis minùs paratis, aut tum, cùm comitiis, amicis ejus postulantibus, ut è lege ratio habeatur, impetratum non sit: ire autem ad arma, aut hanc unam ob causam, quòd ratio non habeatur; aut addita causa, si fortè Tribunus pleb. Senatum impediens, aut populum incitans, notatus, aut Senatus consulto circumscriptus, aut sublatus, aut expulsus sit, dicensve se expulsum, ad illum confugerit: suscepto autem bello, aut tenenda sit urbs, aut ea relicta, 5 ille commeatu, & reliquis copiis intercludendus; quod horum malorum, quorum aliquod certè subeundum est, *minimum* putes. dices profectò, persuaderi illi, ut tradat exercitum, & ita Consul fiat. est omnino id ejusmodi, ut, si ille eò descendat, contra dici nihil possit: idque eum, si non obtinet, ut ratio habeatur retinentis exercitum, non facere miror. nobis autem, ut quidam putant, nihil est timendum magis, quàm ille Consul. at sic malo, inquies, quàm cum exercitu. certè. 6 sed istuc ipsum, (sic ô magnum) malum putet aliquis: neque ei remedium est ullum. cedendum est, si id volet. vide Consulem illum iterum, quem vidisti Consulatu prio-

re. at tum *imbecillus* plus, inquis, valuit, quàm tota Resp. quid nunc putas? & eo Consule, Pompejo certum est esse in Hispania. ô rem miseram! si quidem id ipsum deterrimum est, quod recusari non potest; & quod ille si faciat, jam jam à bonis omnibus summam ineat gratiam. Tollamus igitur hoc, quò illum posse adduci negant. de reliquis quid est deterrimum? concedere illi, quod, ut idem dicit, impudentissimè postulat, nam quid impudentius? tenuisti provinciam per decem annos, non tibi à Senatu, sed à te ipso per vim, & per factionem datos. 7 præteriit tempus, non legis, sed libidinis tuæ: fac tamen, legis. ut succedatur, decernitur: impedis; & ais, habe mei rationem. habe tu nostrùm. exercitum habeas diutiùs, quàm populus jussit, invito Senatu? Depugnes oportet, nisi concedis. cum bona quidem spe, ut ait idem, vel vincendi, vel *in libertate* moriendi. jam si pugnandum est; quo tempore, in casu; quo consilio, in temporibus situm est. itaque te in ea quæstione non exerceo. ad ea, quæ dixi, affer, si quid habes. equidem dies, nocteſque torqueor.

CICERO ATTICO, S.

SUBITO consilium cepi, ut ante quàm luceret, exirem; ne qui conspectus fieret, aut sermo; lictoribus præsertim laureatis. de reliquo, neque hercule, quid agam, nec, quid acturus sim, scio: ita sum perturbatus temeritate nostri amentissimi consilii. tibi verò quid suadeam, cujus ipse consilium exspecto? Cnæus noster quid consilii ceperit, capiatve, nescio, 8 adhuc in oppidis coarctatus, & stupens. omnes, si in Italia consistat, erimus unà: sin *cedet*, consilii res est. adhuc certè, nisi ego insanio, 9 stultè omnia & incautè. Tu quæso, etebrò ad me scribe, vel quod in buccam venerit.

CICERO ATTICO, S.

QUAERO, quid hoc est? aut quid agitur? mihi enim 11 tenebræ sunt. Cingulum, inquis, nos tenemus: 10 Anconem amisimus. Labienus discessit ab Cæsare: utrum de imperatore populi Romani, an de Hannibale loquimur? hominem amentem & miserum, qui ne umbram quidem unquam ἐν καλῷ viderit? atque hæc ait omnia facere se dignitatis causa: VBI est autem dignitas, 11 nisi ubi honestas? nisi honestum igitur, habere exercitum nullo publico consilio? occupare urbes civium, quo facilior sit aditus ad patriam? 12 χρεῶν ἀποκοπὰς, φυγάδων κατόδους, sexcenta alia scelera moliri, 13 τὼ θεᾶν μεγίστω ὦ ἔχθ' τυραννίδα? sibi habeat suam fortunam. unam mehercule tecum aprícationem in illo 14 Lucretino tuo sole malim, quàm

---

1. *Et illa autem sententia ἴυγξ relinquenda urbis.*] Græcum hoc vocabulum valde deformatum in antiquis libris, restituit Bosius. alii habebant, *ut*, alii *in*. Decurtatus, INX, unde conjecit legendum ἴυγξ. Victorius secundum vulgatam lectionem ediderat, *Ex illa autem sententia ira relinquenda urbis*. Antiquior ipsius codex habebat, *ia*, pro *ira*. Utrumque tamen depravatum fatetur, ut etiam Manutius. Cavalcantis enim exemplar pro, *ira*, habet u†u. Bessarion's autem, *iafa*, alii duo, *ita*; minimè tamen ei displicet, *ira*. Iunius; *Ex illa autem sententia, ira relinquenda urbi movet hominem*. Lambinus Octavii Pantagathi conjectura probata, sic edendum curavit, *illa mea sententia non relinquenda urbis*.

2. Ἴυγξ) Illecebra, desiderium, pellacia.

3. Ἄμορφον) Deforme & turpe est, ejus, qui contrariæ sit in Rep. factionis, debitorem esse.

4. *Quotidiene, inquis.*) Hanc epistolam cum superiore conjunxit Victorius.

5. *Ille commeatu.*) Vulg. *ille à commeatu*.

6. *Sed istuc ipsum (sic ô magnum) malum putet aliquis.*] Aliter distinguitur in vulgatis codd. *Sed istuc ipsum sic, ô magnum malum, putat aliquis.* Manutius, è credit abundare, propter proximum verbum, *putat*, cui assentitur Lambinus; sic tamen ut malit legi, *dicat aliquis*, pro *putat aliquis*. Iunius ex conjectura & lituta mss. Pal. emendat, *sed istuc ipsum si ubi ô magnum malum putet aliquis*.

7. *Præteriit tempus non legis, sed.*) Hunc locum ope vetustioris cod. se restituisse gloriatur Victorius, quod etiam à Germanis adnotatum erat, ipsomet teste. vulg. *Præterit tempus legitimum, non legis, &c.*

8. *Adhuc in oppidis coartatus & stupens. Omnes si in Italia.*) Hæc est Bosii castigatio, cujus approbatores habet Decurtat. Tornæs. & Cruselli-num, ut etiam Lambinum, qui tamen mss. habere dicit, *coartatus sed stupens*. Sic autem legit & distinguit vulgus, *Adhuc in oppidis coartatus, & stupent omnes. Si in Italia consistat.*

9. *Stulte omnia & incaute. Tu quæso.*) Sic Victorius, qui duas has voces, *agi vides*, quæ post incauté subjiciebantur, delendas censuit.

10. *Anconem amisimus.*) Iunius ex mss. *Anconem autem amisimus*.

11. *Nisi ubi honestas? honestum igitur.*) Lambinus ultimam dictionem, *nisi* quæ præcedit, *honestum*, &c. rejicit. Vulgata lectio sic se habet, *Nisi ubi honestas? Num honestum igitur*.

12. Χρεῶν.) Tabulas novas, exulum reditus.

13. Τὼ θεᾶν μεγίστω, &c.) Articulus τὼ, ἀπεικῇ retinendus: nam in vocula θεᾶν, σιωπήσαι urunter sæpissimè Homerus, Theognis, Mimnernus, Pythagoras, Laërtius in Anacharcho, Strabo libro VI. Theocritus, Sibyllæ, Latinos inter Claudianus & Tertullianus, quod Lambin. si animadvertisset, non depulisset τὼ. Dausquejus, ad Gruterum epistola.

14. *Lucretino.*) Ex Cavalcantis & Bessarionis mss. habent, *Lucratino*. Faërnus restituit *Lucretilino*, rectè ut sentit Virgilius.

1. Istiut-

quàm omnia istiusmodi regna; vel potius mori millies, quàm semel istiusmodi quidquam cogitare. quid si tu velis? inquis. age quis est, cui velle non liceat? sed ego hoc ipsum, *velle*, miserius esse duco, quàm in crucem tolli. una res est ea melior, adipisci, quod ita volueris. Sed hæc hactenus. 2 libenter enim in his molestiis σχολάζω σοι. redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompeji videtur? hoc quæro, quòd urbem reliquerit ego enim ἀπορῶ: tum nihil absurdius. urbem tu relinquas? ergo idem, si Galli venirent. non est, ineptè inquit, *in parietibus* Resp. at in aris & focis. fecit idem Themistocles. flustum enim totius barbariæ ferre urbs una non poterat. at idem Pericles non fecit, annum fere post quinquagesimum, cùm præter mœnia nihil teneret. nostri olim, urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt.

3. Οὔτω πως τῶν πρόσθεν ἐπαινούμεθα κλέα ἀνδρῶν.

rursus autem ex dolore municipali, sermonibusque eorum, quos convenio, videtur hoc consilium 4 exitum habiturum. mira hominum querela est, (nescio istic: sed facies, ut sciam) 5 sine magistratibus urbem esse, sine Senatu. fugiens denique Pompejus mirabiliter homines *movet*. quid quæris? alia causa facta est: nihil jam concedendum putant Cæsari. hæc, tu mihi explica, quala sint. Ego negotio præsum non turbulento. vult enim me Pompejus esse quem tota hæc Campana & maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem delectus, & summa negotii referatur. itaque vagus esse cogitabam. Te puto jam videre, 6 quæ sit ὁρμὴ Cæsaris, qui populus, qui totius negotii status: ea velim scribas ad me, & quidem, quoniam mutabilia sunt quàm sæpissimè. acquiesco enim & scribens ad te, & legens tua.

CICERO ATTICO, S.

11 NAM adhuc à te epistolam acceperam, 7 datam XII. KALEND. in qua significabatur, aliam te ante dedisse, quam non acceperam. sed quæso, ut scribas quam sæpissimè, non modo si quid scies, aut audieris; sed etiam si quid suspicabere; maximeque quid nobis faciendum, aut non faciendum putes. Nam quòd rogas, eatem, ut scias, quid Pompejus agat, ne ipsum quidem scire puto; nostrûm quidem nemo. vidi Lentulum cos. Formis 8 X. KAL. vidi Libonem: plena 9 timoris & erroris omnia. ille iter Larinum: ibi enim cohortes, & Lucerix, & Theani, reliquaque in Apulia. inde utrum consistere ulpiam velit, an mare transire, nescitur. si manet, vereor, ne exercitum firmum habere non possit. sin discedet; quò aut quâ, aut quid nobis 10 agendum est, nescio. nam illum quidem, cujus 11 φαλαρισμὸν times, omnia *interimi* facturum puto. nec eum terum prolatio, nec Senatus, magistratuumque discessus, nec ærarium clausum tardabit. Sed hæc, ut scribis, citò sciemus. interim velim mihi ignoscas, quòd ad te scribo tam multa toties. acquiesco enim, & tuas volo elicere litteras: maximeque consilium, quid agam, aut quo me pacto geram; 12 dimittamne me penitus in causam (non deterreor periculo, sed 13 dirumpor dolore; 14 tamne nullo consilio, aut tam contra meum consilium gesta esse omnia?) an cuncter & tergiverser, & iis *medeor*, qui tenent, qui potiuntur. κἀδύνωμαι Τρῶας; nec solùm civis, sed etiam amici officio revocor, etsi frangor sæpe misericordia puerorum. ut igitur ita perturbato, etsi te eadem sollicitant, scribe aliquid & maxime, si Pompejus Italia cedit, quid nobis agendum putes. M. quidem Lepidus (nam fuimus unà) eum finem statuit, L. Torquatus eundem. me eum multa, tum etiam lictores impediunt; nihil vidi umquam quòd minus explicari posset. itaque à te nihil dum certi exquiro, sed quid videatur. denique ipsam ἀπορίαν tuam cupio cognoscere. Labienum ab illo discessisse, propemodum constat. si ita factum esset, ut ille Romam veniens magistratum & Senatum Romæ offenderet, magno usui cautæ nostræ fuisset; damnasse enim sceleris hominem amicum, *Reip. causa*, videretur; quod nunc quoque videtur; sed minus prodest. non enim habet, cui prosit; eumque arbitror pœnitere: nisi forte id ipsum est falsum, discessisse illum. nos quidem pro certo habebamus, & velim, (quamquam, ut scribis, domesticis te finibus tenes) formam mihi urbis exponas, ecquod Pompeji desiderium, 15 ecqua Cæsaris invidia appareat; etiam quid censeas de Terentia & Tullia, Romæ eas esse, an mecum, an aliquo tuto loco. & hæc, & si quid aliud, ad me scribas velim, vel potiùs scriptites.

CICERO ATTICO, S.

DE Vennonianis rebus tibi assentior. 16 Labienum ἥρωα judico. facinus jam diu nullum civile præclarius: qui ut aliud nihil, hoc tamen profecit; dedit illi *dolorem*. sed etiam ad summam profectum aliquid puto. amo etiam Pisonem: cujus judicium de genero suspicor visum iri grave. 17 quamquam, genus belli quod sit, vides. ἀκα civile est, ut non ex civium dissensione, sed ex *omine perditi civis* audacia natum sit. 18 is autem valet exercitu, tenet multos spe & promissis; omnia omnium concupivit. huic tradita urbs est, nuda præsidio, referta copiis. quid est, quod ab eo non metuas, qui illa templa, & tecta non *patriam*, sed *prædam* putet? quid autem sit acturus, aut quo modo, nescio, sine Senatu, sine magistratu. ne simulare quidem poterit quicquam πολιτικῶς. nos autem ubi exsurgere poterimus? aut quando? quorum dux quàm 19 ἀστρατηγητὸς, tu quoque animadvertis; cui 20 ne Pi-

1. *Ipsumodi.*) Vulg. *illiusmodi.*

2. *Libenter enim in his miseriis* σχολάζω σοι.) Ex antiquiore suo sic emendavit Victorius.

3. Οὕτω πως τῶν πρόσθεν ἐπαινούμεθα κλέα ἀνδρῶν.) Sic eorum qui ante nos vixerunt, virorum laudes audiebamus. Hunc versum primus sui nitoris restituit Victorius quum in mulcis non esset, in aliis corrupte legeretur.

4. *Exitum habiturum.*) Hoc etiam mss. consentientibus emendavit Victorius, ante legebatur *exitium.*

5. *Sine magistratibus urbem esse sine Senatu.*) Quatuor priora vocabula aberant à vulgatis, quæ postea Junius ex mss. Palat. fide retinuit.

6. *Quæ sit ὁρμὴ Cæsaris.*) Auxilio antiquioris sui codicis sic emendavit Victorius; antea legebatur *ea via Cæsaris.*

7. *Datam XII. Kal. in qua.*] Bosius explanxit vocem *Jun.* cum eam abesse, & rectè quidem ut ait, à Decurtato animadvertisset. Manutius *XII. Kal. Jan.* non ut vulgò *Jun.* ratione ductus legit.

8. *X. Kal. Vidi.*] Sic Malasp. qui de Februario intelligi vult; non ut vulg. *X. Kal. Junii vidi.*

9. *Timoris & erroris*] Vulg. *timoris & terroris.*

10. *Agendum est.*] Vulg. *agendum sit.*

11. Φαλαρισμὸν.) Phalaridis imitationem, sævitiam.

12. *Dimittam me me.*] Vulg. *demittam.*

13. *Dirumpor dolore.*] Vulg. *disrumpor.*

14. *Tamne nullo consilio.*] In nullo horum mss. hanc particulam, *ne*, reperiri negat Malasp. at Lambinus testatur in Tornæs. & nonnullis aliis suis comparere, licet possit abesse sine sententiæ detrimento.

15. *Ecqua.*] Auxilio sui probatioris emendasse se dicit Victorius, *ecque.* vulgò *ecqua.*

16. *Labienum. ἥρωα.*) Sic ex eodem codice idem emendavit, qui excusos formis aut Græcam vocem non habuisse, aut ῥᾴω legisse testatur.

17. *Quamquam genus belli.*] Codex Tornæs. habet referente Lambino, *quamquam utrius belli quod sit*; & supra vocem, *tutius*, quod subjecta linea quasi damnatum ac deletum est, habet scriptum genus.

18. *Is autem valet exercitu; tenet multos spe & promissis.*] Sic exaratum est in codd. mss. Bosii. vulgò: *Is autem valet. Exercitum tenet multa spe & promissis.*

19. Ἀστρατηγητὸς.) Ignarus artis imperatoriæ.

20. *Ne Pisone quidem.*] Bessarionis libri, *de Pisone quidem.*

cena quidem nota fuerint. 7 quàm autem sine consilio, res testis. ut enim alia omittam decem annorum peccata, quæ conditio non huic fugæ præstitit? nec verò nunc quid cogitet scio: ac non desino per litteras scisciari. nihil esse timidius constat, nihil perturbatius. itaque nec præsidium, cujus parandi causa ad urbem retentus est, nec locum ac sedem præsidii ullam video. spes omnis in duabus, invidiosè retentis, pæne alienis legionibus. nam delectus adhuc quidem invitorum est. & à pugnando abhorrentium. *conditionum* autem amissum tempus est. quid futurum sit, non non video. commissum quidem à nobis certè est, sive à nostro duce, ut, *eporta* sine gubernaculis egressi, tempestati nos traderemus. itaque de Ciceronibus nostris dubito quid agam. nam mihi interdum amandandi videntur in Græciam. de Tullia autem & Terentia, 2 cum mihi barbarorum adventus ad urbem proponitur, omnia timeo: cum autem Dolabellæ venit in mentem, paullum respiro. sed velim consideres, quid faciendum putes: primum πρὸς τὸ ἀσφαλὲς (aliter enim mihi de illis, ac de me ipso, consulendum est) deinde ad opiniones, ne reprehendamur, quod eas Romæ velimus esse in communi bonorum fuga. quin etiam tibi & Pedueæo, (scripsit enim ad me) quid faciatis, videndum est. is enim *splendor* est vestrum, ut eadem postulentur à vobis, quæ ab amplissimis civibus. sed de hoc tu videbis, quippe cum de me ipso, ac de meis te considerare velim. Reliquum est, ut, & quid agatur, quoad poteris, explores, scribasque ad me, & quid ipse conjectura assequare: quod etiam à te magis exspecto. nam, acta omnibus nuntiantibus, à te exspecto futura. μάντις δ' ἄριστος. Loquacitati ignosces, quæ & me levat, ad te quid in cubitem, & elicit tuas litteras. 4 Ænigma Oppidorum ex Velia planè non intellexi. 5 est enim numero Platonis obscurius. 6 jam intellexi tuum. Oppios enim de Velia succones dicis. in eo 7 æstuavi diu. quo aperto, reliqua patebant, & cum Terentiæ summa congruebant. L. Cæsarem vidi Minturnis A. D. VIII. KAL. Febr. mane, cum absurdissimis mandatis, non hominem, sed *scopas* solutas: ut id ipsum mihi ille videatur irridendi causa fecisse, qui tantis de rebus huic mandata dederit; nisi fortè non sedit, & hic sermone aliquo arrepto pro mandatis abusus est. Labienus, vir mea sententia magnus, Theanum venit A. D. IX. KAL. ibi Pompejum Consulesque convenit. qui sermo fuerit, & quid actum sit scribam ad te, cùm certum sciam. Pompejus ab Theano Latinum versus profectus est A. D. VIII. Kal. eo die mansit Venafri. aliquantum animi videtur nobis attulisse Labienus. sed ego nondum habeo, quid ad te ex his locis scribam. ista magis exspecto; quid 8 illinc afferatur; quo pacto de Labieno ferat; quid agat Domitius in Marsis, 9 Iguvii Thermus, P. Attius Cinguli; quæ ut populi urbani voluntas; quæ tua conjectura de rebus futuris: hæc velim crebro, & quid tibi de mulieribus nostris placeat, & quid acturus ipse sis, scribas. Si scriberem ipse longior epistola fuisset: sed dictavi propter lippitudinem.

CICERO ATTICO, S.

A D. VI. KAL. Febr. Capuam Calibus proficiscens, cum 10 fluenter lippirem, has litteras dedi. L. Cæsar 12
mandata Cæsaris detulit ad Pompejum A. D. VIII. KAL. cum is esset cum Consulibus Theani. probata conditio est, sed ita, ut ille de 11 iis oppidis quæ extra suam provinciam occupavisset, *præsidia deduceret*. id si fecisset, responsum est ad urbem nos redituros esse, & rem per Senatum confecturos. 12 spero esse in præsentia. pacem nos habere. nam & illum furoris, & hunc nostrum copiarum suppœniter. Me Pompejus Capuam venire voluit, & adjuvare delectum: in quo parum prolixè respondent Campani coloni. Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt, de quibus ante ad te falsum ex Torquati litteris scripseram, sanè commodè Pompejus distribuit binos singulis paribus familiarum. 13 secutorum in ludo 100 fuerunt; eruptionem facturi fuisse dicebantur. sane multum in eo Resp. provisum est. De mulieribus nostris, in quibus est tua soror, quæso videas, ut satis honestum nobis sit, eas Romæ esse, cùm ceteræ ulla *denegatæ* discesserint: hoc scripsi ad eas & ad te ipsum antea velim. eas cohortere, ut exeant; præsertim cùm ea 14 prædia in ora maritima habeamus, cui ego præsum, ut in his pro re nata incommodè possint esse. nam si quid offendimus, in genero nostro; quod quidem ego præstare non debeo. sed id sit majus, quod mulieres nostræ præter ceteras Romæ remanserunt. tu ipse cum Sexto, scire velim, quid cogites de exeundo, de totaque re quid existimes. equidem ad pacem hortari non desino: quæ VEL INIVSTA utilior est, quàm justissimum bellum. sed hæc, ut fors tulerit.

CICERO ATTICO, S.

VT AB urbe discessi, nullum adhuc intermisi diem, 15
quin aliquid ad te litterarum darem; 15 non quo haberem magnopere, quid scriberem; sed ut loquerer tecum absens: quo mihi, cùm coram id non 16 licet, nihil est jucundius. Capuam cùm venissem A. D. VI. KAL. pridie, quàm has litteras dedi, Consules conveni, multosque nostri ordinis. omnes cupiebant Cæsarem, abductis præsidiis, stare conditionibus iis, *quas tulisset*. uni Favonio leges ab illo

---

7. *Quàm autem sine consilio, res testis.*) Non modo in Tornæsiano, quod etiam testatus est Lambinus, sed etiam in scidis & Crusellino legi asserit Bosius *res testis*. vulgo legebatur, *quam autem sine consilio res sit*: eaque in lectione omnes & mss. & formis impressos codd. consentire testatur Victorius. Idem etiam libri mss. Bosii sic postea scriptum habent, *quippe cum de me ipse ac de me te considerare velim*. quo loco vir osè vulgo legitur, *quippe cum de ipso ac de me ista considerari velim*: sic autem prius restituit Lambinus ex cod. Tornæsi.

2. *Cum mihi barbarorum adventus ad urbem.*) Codd. Memmiani non habent *ad urbem*, referente Lambino.

3. Ἄριστος.) Supplendum, ut senarius integer habeatur, ὅστις ἀκροάζοι καλῶς, vates is optimus fuerit, qui benè conjeceris.

4. *Ænigma Oppiorum.*) Manut. o videtur epistolæ principium.

5. *Est enim numero Platonis.*) Probat Manutius, *Timæo Platonis*, ut in antiquo libro Ant. Augustini scriptum est, quod etiam Junius confirmat ex mss. Palat.

6. *Jam intellexi tuum. Oppios enim de Velia succones dicis.*) Exaratum reperit Bosius in Tornæs. & Crusell. *succones dicu*: in Decurtato *succones dicis*, rectum putat. Victorius autem, cæterem scripturam se reddidisse dicens sic legit, *Oppios enim de Velia sanctiones*. Cavalcantis liber *Succones dicis in eo æstu aut din*: Bessarionis *Secones*; sed & hoc Manutio videtur Timæo Platonis obscurius: Sic autem ille ex conjectura, *Oppios de Velia Salsecones dicu*; *in eo æstuavi din*: quod etiam probatur Vrsino.

7. *Æstuavi din.*) Sic etiam omnibus literis scriptum est in Decurt. quemodo legendum jam dudum docuerunt Turneb. lib. XXI. cap. 16 & cum secutus Lambinus, qui Hugolini Martelli conjecturam non probat legendum putantis, *in eo æstu aut diu*, subintelligendos *fuit*. vulg. *in eo æstu aut die*.

8. *Illim.*) Vulgò *illine*.

9. *Iguvii Thermus.*) Hæc est Malaspinæ sive Stauchii conjectura, cui assentitur Lambinus & Pighius lib. XVII. Annal. Rom. ad annum V. C. DCCIV. Manutius legit *Iuguti Thermus*, non *Tiguti* aut *Sjugui*: idque non modo ex vetere libro & historia, sed etiam ex lapide qui est *Fulginei*, in quo *Iuguti* oppidi mentio fit, ut apud ipsum videre est Manutii lectionem confirmat Junius, partim ex ms. optimo Pal. partim ex historia. *Iuguum* enim corruptè *Iguum*, euphoniæ causa *Iguvium*. Ptolemæo ἰγούϊον corruptè (legendum enim ἰγούϊον) Umbrorum oppidum fuit ad viam Flaminiam.

10. *Fluenter lippirem.*) Rectè Lamb. ex depravata Tornæs. scripturæ reposuit, *fluenter*. in Decurtato litteræ hujus vocis oculos præ vetustate fugiebant. vulg. *leviter*.

11. *In oppidis.*) Vulgò *his oppidis*.

12. *Spero esse.*) Vulgò *spero etiam*. Gulielmius legebat; *Sperovesti esse in præsentia pacem, &c.*

13. *Secutorum in ludo 100.*) Sic Decurt. & & Crusell. Tornæs. C1a. Bessarionis liber, *hi fuerunt*, corrupte. Vulg. LCC. *fuerunt*.

14. *Prædia.*) Sic Manutius. vulgo. *præsidia*.

15. *Non quo habeam.*) Vulg. *non quod*.

16. *Licet.*) Vulgò *licuit*.

Ille nobis imponi non placebat: 1 sed is haud auditus in consilio. Cato enim ipse jam *servire*, quàm pugnare, mavult. sed tamen ait, in Senatu se adesse velle, cum de conditionibus 2 agatur, si Cæsar adductus sit, ut præsidia deducat. ita, quod maximè opus est, in Siciliam ire non curat: quod metuo ne obsit, in Senatu esse vult. Postumus autem, de quo nominatim Senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, 3 Fuffanoque succederet, negat se sine Catone iturum: & suam in Senatu operam, auctoritatemque magni æstimat. ita res ad Fannium pervenit. is cum imperio in Siciliam præmittitur. In disputationibus nostris summa varietas est. plerique negant, Cæsarem in conditione mansurum; postulataque hæc ab eo *interposita* esse, quo minùs, quod opus esset ad bellum, à nobis pararetur. ego autem eum puto facturum, ut præsidia deducat. vicerit enim, si Consul factus erit, & minore scelere vicerit, quàm quo ingressus est. sed accipienda plaga est. sumus enim flagitiosè *emperati* cum à militibus, tum à pecunia: quam quidem omnem, non modò privatam, quæ in urbe est, sed etiam publicam, 4 quæ in ærario est, illi reliquimus. Pompejus ad legiones 5 Actianas est profectus: Labienum secum habet ego tuas opiniones de his rebus exspecto. Formias me continuò recipere cogitabam.

CICERO ATTICO, S.

15 OMNIS arbitror mihi tuas litteras redditas esse, sed primas præposterè, reliquas ordine, quo sunt missæ per Terentiam. De mandatis Cæsaris, adventuque Labieni, & responsis 6 Consulum ac Pompeji, scripsi ad te litteris iis, quas A. D. V. KAL. Capua dedi: pluraque præterea in eandem epistolam conjeci. nunc has exspectationes habemus duas; unam, quid Cæsar acturus sit, cùm acceperit, ea quæ referenda ad illum data sunt L. Cæsari; alteram, quid Pompejus agat: qui quidem ad me scribit, paucis diebus se *firmum exercitum* habiturum; spemque affert, si in Picenum agrum ipse venerit, nos Romam redituros esse. Labienum secum habet, non dubitantem de imbecillitate Cæsaris copiarum: cujus adventu Cnæus noster multo animi plus habet. Nos à Consulibus Capuam venire jussi sumus 7 ad Nonas Febr. Capua profectus sum Formias III. KAL. eo die cùm Calibus tuas litteras hora ferè nonâ accepissem, has statim dedi. De Terentia & Tullia tibi 8 assentior; ad quas scripseram, ad te ut referrent: si nondum profectæ sunt, nihil est quòd se moveant; quoad perspiciamus, quo loci sit res.

CICERO ATTICO, S.

16 TUÆ litteræ mihi gratæ jucundæque sunt. De pueris 17 in Græciam transportandis tum cogitabam, cùm fuga ex Italia quæri videbatur. nos enim Hispaniam peteremus. illis hoc æque commodum non erat. tu ipse cum Sexto etiam nunc mihi videris Romæ rectè esse posse. etenim minimè amici Pompejo nostro esse debetis. nemo enim umquam tantum de urbanis præsidiis detraxit. videsne me etiam jocari? Scire jam te oportet, L. Cæsar quæ responsa referat à Pompejo, quas ab eodem ad Cæsarem ferat litteras. scriptæ enim & datæ ita sunt, ut proponerentur in publico: in quo accusavi mecum ipse Pompejum, qui, cùm scriptor luculentus esset, tantas res, atque eas, quæ in omnium manus venturæ essent, 11 Sestio nostro scribendas dederit. itaque nihil umquam legi scriptum 12 σησωδέστερον. perspici tamen ex litteris Pompeji potest, nihil Cæsari negari, omniaque & cumulatè, *quæ postulet*, dari, quæ ille, amentissimus fuerit, nisi acceperit. præsertim cùm impudentissimè postulaverit. quis enim tu es, qui dicas, si in Hispaniam profectus erit, si præsidia dimiserit? 12 tamen non conceditur; minùs honestè nunc quidem, violata jam ab illo Rep. illatoque bello; quàm si olim de ratione habenda impetrasset: & tamen vereor, ut his ipsis contentus sit. nam cùm ista mandata dedisset L. Cæsari, debuit esse paulo quietior, dum responsa referrentur. dicitur autem nunc esse acerrimus. Trebatius quidem scribit, se ab illo IX. KAL. Febr. rogatum esse, ut scriberet ad me, ut essem ad urbem: nihil ei me gratius facere posse. hæc verbis plurimis. intellexi ex dierum ratione, ut primum de discessu nostro Cæsar audisset, laborare eum cœpisse, ne omnes abessemus. itaque non dubito, quin ad Pisonem, quin ad Servium scripserit. illud admiror, non ipsum ad me scripsisse, non per Dolabellam, non per Cœlium egisse. quamquam non aspernor Trebatii litteras, à quo me unice diligi scio. rescripsi ad Trebatium, (nam ad ipsum Cæsarem, qui mihi nihil scripsisset, nolui) quàm illud hoc tempore esset difficile: me tamen in prædiis meis esse, neque delectum ullum, neque negotium suscepisse. in quo quidem manebo, dum spes pacis erit. sin bellum geretur; non deero officio, nec dignitati meæ, pueros ἐγκυκλίμβρῳ in Græciam. totam enim Italiam flagraturam bello intelligo. *tantum malî* excitatum partim ex improbis, partim ex invidis civibus. sed hæc paucis diebus ex illius ad nostra responsa responsis intelligentur, quorsum evasura sint. tum ad te scribam plura, si erit bellum: si autem etiam induciæ, te ipsum, ut spero, videbo. Ego III. NON. Febr. quo die has litteras dedi, in Formiano, quo Capua redieram, mulieres exspectabam: quibus quidem scripseram, tuis litteris admonitus, ut Romæ manerent. sed audio majorem quendam in urbe timorem esse. Capuæ NON. Febr. esse volebam, quia Consules jusserant. quidquid hùc erit à Pompejo allatum, statim ad te scribam: tuasque de istis rebus literas exspectabo.

CICERO ATTICO, S.

IV. NON. Febr. mulieres nostræ Formias venerunt, tuæque erga se officia, plena tui suavissimi studii, attulerunt: eas ego, quoad sciremus 13 utrum *turpi pace* nobis, an *misero bello* esset utendum, in Formiano esse volui & unà Ciceriones. ipse cum fratre Capuam ad Consules (Nonis enim adesse jussi sumus) III. NON. profectus sum, cum has litteras dedi. Responsa Pompeji grata populo, & probata

1. *Sed is haud auditus*] Auctoritate Decurtati hanc particulam *haud*, rejicit Bosius. sed hoc minus probat Lambinus, qui Malasp. conjecturam sequutus edidit, *Sed vix auditus in consilio*: Iunius verò, *sed is auditus in consilio non est*, ex mss. Palat. emendat.

2. *Agatur*] Vulg. *agetur*.

3. *Fuffanoque*] Sic legendum ex antiquis libris asserit Bosius: vulgò *Fufioque*.

4. *Quæ in ærario est*.] Vox illa, *est*, deest in vulgatis.

5. *Actianas*.] Iunius legit *Atinianas*. vulgò *Attianas*. Lipsius Centuria II. ad Belgas Epist. 16. corrigit *Appianas*; ut intelligantur duæ illæ legiones, quæ à Cæsare per speciem belli Parthici abductæ, & Pompejo traditæ circa Lucerium hærebant sub Appio Legato, ut clarum est ex Plutarcho, Hirtio, ipsoque Cæsare.

6. *Consulum ac Pompeji*.] Rectè Malasp. conjecit legendum, *Consulem ac Pompeji*, ut appareat ex hac compendiaria scriptura Decurtati, *ex responsis* Coss. *ac Pomp.* quod etiam legendum asserit Manutius. vulgò, *Consulem ad Pompejum*.

7. *Ad Nonas Febr. Capua profectus sum Formias*.] Melius putat Vrsinus quod in mss. legitur, *A. D. IV. Non. Febr. Capua profectus sum Form. A. D. III. Non.*

8. *Assentio*.] Vulg. *assentior*.

9. *Tuæ litteræ mihi gratæ*.] Hinc initium epistolæ fecit Bosius, partim ratione, partim Decurtati auctoritate nixus, in quo apposita est ante hæc verba, nota, qua plerumque in hoc libro distinguuntur epistolæ.

10. *Sestio nostro*.] Vulg. *Sextio*.

11. Σησωδέστερον.] Magis Sestianè.

12. *Tamen non conceditur*.] *Non*, deest in vulg.

13. *Utrum turpi pace nobis an misero bello esset utendum*.] Consentiunt Decurtatus & Crusellinus cum Tornæs. & iis quibus usus est Malasp. in hujus scripturæ repræsentatione, quod etiam de Tornæs. Lambinus testatur; eosque qui vulgatam lectionem sequuntur, negas agere dicit.

concioni esse dicuntur. ita putaram: 1 quæ quidem ille si repudiarit, jacebit: si acceperit? utrum igitur, inquies, mavis? responderem, si quemadmodum *parati* essemus, scirem. Cassium, erat hic auditum, expulsum Ancone, eamque urbem à nobis teneri. si bellum futurum est, negotium utile. Cæsarem quidem, L. Cæsare cum mandatis de pace misso, tamen ajunt acerrime delectum habere, loca occupare, 2 vinciri præsidiis. ô perditum latronem! ô vix ullo otio compensandam hanc Resp. turpitudinem! sed stomachari desinamus, *tempori pareamus*, cum Pompejo in Hispaniam eamus. 3 hæc opto in malis; quoniam illius alterum consulatum à Rep. ne data quidem occasione, repulimus. Sed hæc hactenus. De Dionysio, fugit me ad te antea scribere: sed ita constitui; exspectare responsa Cæsatis; ut, si ad urbem rediremus, ibi nos exspectaret; sin tardius id fieret, tum eum arcesseremus. 4 omnino quid ille facere debuerit in nostra illa fuga, quid docto homine & amico dignum fuerit, cùm præsertim rogatus esset, scio. sed hæc non nimis exquiro à Græcis. tu tamen videbis, si erit, quod nolim, arcessendus, 5 ne molesti simus invito. Quintus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab Egnatio solvat: nec Egnatio voluntas deest: nec parum locuples est: sed cùm tale tempus sit, ut Q. Titinius (multum enim est nobiscum) viaticum se neget habere; idemque debitoribus suis denuntiarit, ut eodem fœnore uterentur; atque hoc idem etiam L. Ligus feciſſe dicatur, nec hoc tempore aut domi nummos Quintus habeat, aut exigere ab Egnatio aut versuram ullam facere possit; miratur, te non habuisse rationem hujus *publicæ difficultatis*. ego autem: etsi illud 6 ψοδησιόδειον (ita enim putatur) observo, 7 μηδὲ δίκλω, præsertim in te, à quo nihil umquam vidi temerè fieri; tamen illius querela movebar. hoc, quidquid est, te scire volui.

CICERO ATTICO, S.

25 NIHIL habeo, quod ad te scribam. 8 quin etiam epistolam, quam eram elucubratus, ad te non dedi. erat enim plena spei bonæ; quòd & concionis voluntatem audieram, & illum *conditionibus* usum putabam, præsertim suis. ecce tibi 9 II. Non. Febr. manè accepi litteras tuas, Philotimi, Furnii, Curionis ad Furnium, quibus 10 irridet L. Cæsaris legationem. planè oppressi videmur: nec, quid consilii capiam, scio: nec mehercule de me laboro; de pueris quid agam, non habeo. Capuam tamen proficiscebar hæc scribens, quo facilius de Pompeji rebus cognoscerem.

CICERO ATTICO, S.

26 BREVI QUENTEM jam me tempus ipsum facit. pacem enim desperavi: bellum nostri nullum administrant, cave enim putes, quidquam esse minoris his Consulibus: 11 quorum ergo, spe audiendi aliquid, & cognoscendi nostri apparatus, maximo imbri Capuam veni pridie Nonas, ut eram jussus. illi autem nondum venerant, sed erant venturi, inanes, *imparati*. Cnæus autem Lucriæ dicebatur esse, & adire cohorteis 12 legionum Attianarum, non firmissimarum. at illum ruere nuntiant, & jam jamq; adesse, non ut manum conferat, (quicum enim?) sed ut fugam intercludat. ego autem in Italia κῶμα πολὺν? nec te id consulo. sin extra, quid ago? ad manendum hiems, lictores, improvidi & negligentes duces; ad fugam hortatur amicitia Cnæi, causa bonorum: turpitudo conjungendi cum *tyranno*: qui quidem incertum est, Phalarimne, an Pisistratum sit imitaturus. Hæc velim explices, & me suaves consilio, etsi te ipsum istic 13 jam calere puto. sed tamen quantùm poteris. ego si quid hic hodie novi cognoro, scies. jam enim aderunt Consules ad suas Nonas. Tuas quotidie litteras exspectabo. ad has autem, cùm poteris, rescribes. Mulieres & Cicerones in Formiano reliqui.

CICERO ATTICO, S.

DE malis nostris tu prius audis, quàm ego. istine enim emanant. boni autem hinc quid exspectes, nihil est. 14 Veni Capuam ad Nonas Febr. ita ut jusserant Consules. eo die Lentulus venit serò: alter Consul omnino non venerat VII. Idus. eo enim die ego Capua discessi, & mansi Calibus. inde has litteras postridie ante lucem dedi. hæc, Capuæ dum fui, cognovi, nihil in Consulibus, nullum usquam delectum. nec enim conquisitores 15 φανοπτοσκοπεῖν audent; cùm ille adsit contra; cùm *noster dux* nusquam sit, nihil agat; nec nomina dant. deficit enim non voluntas, sed spes. Cnæus autem noster (ô rem miseram & incredibilem) ut totus jacet! non animus est, non consilium, non copiæ, non diligentia. 16 mittam illa, *fugam* ab urbe turpissimam, timidissimas in oppidis conciones, ignorationem non solùm adversarii, sed etiam suarum copiarum, hoc cujusmodi est? VII. Id. Febr. Capuam C. Cassius Trib. pl. venit, attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent, pecuniam de sanctiore ærario auferrent, statim exirent urbe relicta. redeant; quo præsidio? deinde exeant; quis sinat? Consul ei rescripsit, ut prius ipse in Picenum at illud totum erat amissum: sciebat nemo, præter me ex litteris Dolabellæ, mihi dubium non erat, quin ille jam jamque foret in Apulia. Cnæus noster in navi. ego quid agam, σκέμμα magnum; neque mehercule mihi quidem ullum, nisi omnia essent acta turpissimè: neque ego ullius consilii particeps. sed tamen quod me deceat, ipse me Cæsar ad pacem hortatur. sed antiquiores litteræ, quàm *ruere* cœpit. Dolabella, Cœlius, me illi valde satisfacere mira me ἀπορία torquet. juva me consilio, si, potes: & tamen ista, quantum potes, provide. nihil habeo, tanta rerum perturbatione, quod scribam. tuas litteras exspecto.

CICERO ATTICO, S.

EADEM in Italia video nullum esse, qui non in istius potestate sit. De Pompejo scio nihil; eumque nisi in navim se contulerit, *exceptum* iri puto. ô celeritatem incredibilem! hujus autem nostri. sed non possum sine dolore

---

1. *Quæ quidem ille si repudiarit, jacebit, si acceperit?*) Hunc locum sic restituit Victorius ex antiquiore suo; ut pro, *iacebit*, quod erat antea, reposuerit *iacebit*, post, *acceperit*, interrogationis notam apposuerit.

2. *Vinciri præsidiis.*) Hoc est in Decurt. Crussii Tornæs. vulgo *vincire*; & mox ὦ *vix ullo otio*, cum desit ὦ in vulgg.

3. *Hæc opto in malis.*) Multo libentius legerit Lipsius, hæc optima in malis; qui consulatus lib. II. Variar. lect. cap. 15. Grutero nascebatur sub manu; *Hæc optio*, quomodo Ammianus Marcellinus lib. XVII. cap. 28. *in malis optabile*.

4. *Omnino quod ille.*) Videtur Lambino legendum, *Omitto*, ita ut post, *negatus esset*, deleatur, *scio*; quemadmodum in editione Victoriana nusquam apparet. sed hoc contra mss. fidem, nec etiam potest abesse absque magno sententiæ incommodo, ut ait Bosius.

5. *Ne molesti simus invito.*) Cum vetere suo cod. sic legit Victorius: antea legebatur, ne sic molesti simus, invitusque.

6. ψοδησιόδειον.) Quod falsò Hesiodo adscribitur.

7. Μηδὲ δίκλω.) Supplementum hoc integrum versum exhibet: Μηδὲ δίκλων, περὶ ἀμφοῖν μῶλον ἀνάρων: neque causam judicaris priùs, quàm quid uterque dicat, audieris.

8. *Quinetiam epistolam.*) Vulg. *quinetiam eam epistolam*.

9. *II. Non. Febr.*) Vulg. IV. *Non. Febr.* Bosii lectionem confirmat Manutius.

10. *Irridet.*) Sic habet Bessarionis liber: antea, *irrisum*, legebatur Manutio teste.

11. *Quorum ergo.*) Ita legitur in Decurtato, vulg. *quorum ego*.

12. *Legionum Attianarum.*) Victorius ex probatiori suo legendum censet, *legionum Atilinarum*. legebatur antea, *legionum Vicinarum*. Lipsius Epist. Centuria ad Belgas, emendabat *Appianarum*.

13. *Iam calere puto.*) Emendabat, *cauere puto*, vir doctissimus, referente Vrsino.

14. *Veni Capuam ad Nonas Febr.*) Sic ex antiquis suis legit Bosius, nec mutandum putat. Lambinus verò reclamantibus libris omnibus, sic legendum censet; *Veni Capuam A. D. V. Nonas*.

15. Φανοπτοσκοπεῖν.) Vultum ostendere, faciem aperire.

16. *Mittam illa.*) Vulgo *mittissimum*.

1. Ripè

dolore accusare eum, de quo angor & crucior. Tu eædem non sine causa times: non quo minus quidquam Cæsari expediat ad *diuturnitatem* victoriæ & dominationis; sed video, quorum arbitrio sit acturus. 1 rectè sit. censeo cedendum de oppidis his. egeo consilii. quod optimum factu videbitur, facies. cum Philotimo loquere; atque adeo Terentiam habebis idibus. Ego quid agam? qua aut terra, aut mari persequar eum, qui ubi sit, nescio? etsi terra quidem qui possum? mari quo? tradam igitur sibi me? fac posse turo. multi enim hortantur. num etiam *honestè*? 2 nullo modo. quid? à te petam consilium, ut soleo? explicari res non potest. sed tamen, si quid in mentem venit, velim scribas, & ipse quid sis acturus.

CICERO ATTICO S.

23 V. Id. Feb. vesperi à Philotimo litteras accepi; Domitium exercitum firmum habere; cohortes ex Piceno, Lentulo & Thermo ducentibus, cum Domitii exercitu conjunctas esse; Cæsarem intercludi posse, eumque id timere; 3 bonorum animos recreatos; Romæ improbos quasi perculsos. hæc, metuo equidem ne sint 4 *somnia*: sed tamen M. Lepidum, L. Torquatum, C. Cassium trib. pl. (hi enim sunt nobiscum, id est, in Formiano) Philotimi litteræ ad vitam revocaverunt. ego autem illa metuo ne vera sint, nos omneis pæne jam captos esse, Pompejum Italia cedere: quem quidem (ô rem acerbam) persequi Cæsar dicitur. *persequi Cæsar Pompejum?* quid? ut interficiat? ô me miserum: & non omnes nostra corpora opponimus? in quo tu quoque ingemiscis, sed quid faciamus? victi, oppressi, capti planè sumus. Ego tamen, Philotimi litteris lectis, mutavi consilium de mulieribus: quas, ut scripseram ad te, Romam remittebam: sed mihi venit in mentem, multum fore sermonem, me judicium jam de causa publica fecisse; qua desperata, quasi hunc gradum meæ reditus esse, quòd mulieres revertissent. De me autem ipso tibi assentior, ne me dem incertæ & periculosæ fugæ; cum reip. *nihil prosim*, nihil Pompejo; pro quo emori cum pie possum, tum libenter. manebo igitur: 5 etsi vivere. Quod quæris, hic quid agatur: tota Capua, & omnis hic delectus jacet. desperata res est; in fuga omnes sunt; nisi quid ejusmodi fuerit, ut Pompejus illas Domitii copias, cum suis conjungat. sed videbamur omnia biduo, triduove scituri. Cæsaris litterarum exemplum tibi misi: rogaras enim: cui nos valde satisfacere, multi ad me scripserunt: quod patior facile, dum, ut adhuc, nihil faciam *turpiter*.

CICERO ATTICO, S.

24 PHILOTIMI litteræ me quidem non nimis, sed eos, qui in his locis erant, admodum delectarunt. ecce postridie 6 Cassio litteræ Capua, à Lucretio, familiari ejus, Nigidium à Domitio Capuam venisse; eum dicere, Vibullium cum paucis militibus è Piceno currere ad Cæsarem, confestim sequi Cæsarem, Domitium non habere, 7 militum III. millia. idem scripsit, Consules Capua discessisse. non dubito, quin Cæsar in fuga sit; modo *effugiat*. à consilio fugiendi, ut tu censes, absum.

CICERO ATTICO, S.

25 CUM dedissem ad te litteras tristes, & metuo ne veras, de Lucretii ad Cassium litteris Capua missis; Cephalio venit à nobis, attulit etiam à te litteras hilariores, nec tamen firmas, ut soles. Omnia facilius credere possum, quàm quod scribitis, Pompejum exercitum habere. nemo huc ita affert, omniaque, quæ nolim. 8 ô rem miseram! *malas causas* semper obtinuit, in optima concidit. quid dicam? nisi, illud eum scisse? neque erat difficile hoc nescisse. erat enim ARS difficilis, rectè rempublicam regere. Sed jam jamque omnia sciemus, & scribemus ad te statim.

CICERO ATTICO, S.

26 NON venit idem usu mihi, quod tu tibi scribis, 9 QUOTIES EXORIOR? ego enim nunc paullum exorior, & maximè quidem iis litteris, quæ Roma afferuntur, de Domitio, de Vicentium cohortibus. omnia erant facta hoc biduo latiora. itaque fuga, quæ parabatur, repressa est. Cæsaris interdicta,

Si te secundo lumine hic offendero.

respuuntur. bona de Domitio, præclara de Aftanio fama est. Quòd mihi amicissimè admones, ut me integrum, quoad possim, servem; gratum est. Quòd addis, ne propensior ad turpem causam videar: certè videri possum. ego me ducem in civili bello, quoad de pace ageretur, negavi esse: non quin rectum esset: sed quia, quod multo *rectius* fuit, id mihi fraudem tulit. 10 planè eum, cui Cnæus noster alterum consulatum deferret, & triumphum, at quibus verbis? 11 PRO SUIS R. GESTIS AMPLISSIMIS, inimicum habere nolueram. ego scio, & quem metuam, & quam ob rem. sin erit bellum, ut video fore; partes meæ non desiderabuntur. 12 De H S. millibus XX. Terentia tibi rescripsit Dionysio, dum existimabam vagos nos fore, nolui molestus esse. tibi autem, crebrò ad me scribenti de ejus officio, nihil rescripsi; quòd diem ex die exspectabam, ut statuerem, quid esset faciendum. nunc, ut video, pueri certè in Formiano videntur hiematuri: num & ego, nescio. si enim erit bellum, cum Pompejo esse constitui. quod habebo certi, faciam, ut sci s. ego bellum fœdissimum futurum puto; nisi qui, 13 ut tu scis, Parthicus *casus* extiterit.

1. *Rectè sit censeo cedendum.*) Sic ex mss. interpunxit Vict. & *sic*, in *sit*, mutavit vulg. *Rectè sic censeo cedendum.*

2. *Nullo modo. quid?*) Lectionem Dec. & Torn edidit Bos. vulg. *nullo modo quidem*, sine interrogatione.

3. *Bonorum animos recreatos; Roma improbos quasi perculsos.*) Aliter distinguit vulg. *Bonorum animos recreatos; Roma improbos quasi perculsos.* Lamb. verò opinatur legendum *improborum quasi perculsos*, ut repetatur *animos*, ex *bonis*.

4. *Somnia.*) Vulg. *insomnia*.

5. *Etsi vivere.*) Iun. ex mss. Pal addit, *non libet*, unum verò dicit habere aut *licet*, quæ duo ultima vocabula Vict. delevit, tanquam glossema, cum in nullo mss. extarent.

6. *Cassi litteræ.*) Non tantum in Torn. sed & in omnibus aliis quos habuit Bos. scriptum est *Cassi*, quo modo legi debere asserit Victor. *ad Cassium*, caligraverat, eodem planè sensu quo, *Cassio*; licet omnes libri ipsius haberent, *Cassi*, ut est vulgata lectio.

7. *Militum III millia.*) Victor. referente Bos. pro, *III. millia*, edidit, *vim* deceptus antiquis notis.

8. *Orem miseram.*) Bosii omnes sic habent; in vulg. deest *ô*.

9. *Quoties exorior.*) Cum interrogatione legendum censet Bosius.

10. *Planè eum cui Cnæus noster.*) Locum hunc fœdis maculis deformatum, meliorum cod. auxilio sepurgasse dicit Vict. legebatur prius, *planè eum qui noster*. Etiamnum in vulg. deest *Cnæus*.

11. PRO SUIS R. *Gestis amplissimis.*) Scripsit Bos. ut erat exaratum in Scid *pro suis R. Gestis*, id est, *pro suis rebus*: nam nota *R* in vulg. evanuit. Bosii lectionem confirmat Man. Lamb. legendum existimat, *pro rebus gestis amplissimis*, deleta voce, *suis*, vel *suis*, ut quidam malunt libri. Iunius verò, *pro suis rebus gestis ampl.* licet plerique, ut ait reclamant.

12. *De H S. XX.*) Vulg. *de LLS. XX.*

13. *Ut tu scis.*) Vulg. *ut scis.*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER OCTAVUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO S.

CUM ad te litteras dedissem, redditæ mihi litteræ sunt à Pompejo: cetera de rebus in Piceno gestis, quæ 1 ad se Vibullus scripsisset; de delectu Domitii, quæ sunt 2 vobis nota; 3 nec tamen tam lætæ erant in his litteris, quàm ad me Philotimus scripserat: (ipsam tibi epistolam misissem; sed subitò fratris puer proficiscebatur: cras igitur mittam:) sed in ea Pompeji epistola erat in extremo, ipsius manu: TU, CENSEO, LUCERIAM VENIAS; NUSQUAM ERIS TUTIUS. Id ego in eam partem accepi; hæc oppida, atque oram maritimam illum 4 pro derelicto habere: nec sum miratus, EUM QUI caput ipsum reliquisset; reliquis membris non parcere. ei statim rescripsi, hominemque certum misi de comitibus meis, non me quærere, 5 ubi tutissimò essem: si me vellet sua, aut *reip. causa* Luceriam venire, statim esse venturum: hortatusque sum, ut oram maritimam retineret, si rem *frumentariam* sibi ex provinciis suppeditari vellet. 6 hoc me frustra scribere videbam. sed uti in urbe retinenda tunc, 7 si nunc in Italia non relinquenda testificabar sententiam meam. sic enim parari video, ut Luceriam omnes copiæ contrahantur; & ne is quidem locus stabilis: sed ex eo ipso, si urgeamur, paretur fuga. quo minus mirere, si invitus in eam causam descendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quæsita sit umquam, 8 sed semper flagitiosæ & calamitosæ fugæ. EUNDUM; ut, quemcumque fors tulerit casum, subeam potiùs cum iis, qui dicuntur esse boni, quàm videar à bonis dissentire. etsi propediem video bonorum, id est lautorum, & 9 locupletium, urbem refertam fore municipiis verò his relictis, refertissimam. quo ego in numero essem, si hos lictores molestissimos non haberem: nec me M. Lepidi, L. Volcatii, Ser. Sulpicii comitum pœniteret: quorum nemo nec stultior est, quàm L. Domitius; nec inconstantior, quam App. Claudius. unus Pompejus me movet, *beneficio*, non *auctoritate*. quam enim ille habeat auctoritatem in hac causa, qui, cùm omnes Cæsarem metuebamus, ipse eum diligebat? 10 postquam ipse metuere cœpit, putat omnes hostes illi oportere esse? ibimus tamen Luceriam: nec eum fortasse delectabit noster adventus. dissimulare enim non potero; mihi, quæ adhuc acta sunt, displicere. Ego, si somnum capere possem, tam longis te epistolis non obtunderem. tu, si tibi eadem causa est, me remunerere sanè velim.

CICERO ATTICO, S.

MIHI verò omnia grata; & quòd scripsisti ad me, quæ audieras; & quòd non credidisti, quæ digna diligentia 1 mea 11 non erant; & quòd monuisti, quod sentiebas. Ego ad Cæsarem unas Capua litteras dedi, quibus ad ea rescripsi, quæ mecum ille de gladiatoribus suis egerat 12 breveis, sed benivolentiam significantes, non modò sine contumelia, sed etiam cum maxima laude Pompeji. id enim illa sententia postulabat, qua illum ad concordiam hortabar. eas si quò ille misit, *in publico* proponat velim. Alteras eodem die dedi, quo has ad te. non potui non dare, cùm & ipse ad me scripsisset, & Balbus. earum exemplum ad te misi. nihil arbitror fore, quod reprehendas. si qua erunt doce me, 13 quomodo eapse effugere possim. nihil, inquies, omnino scripseris. qui magis effugias eos, qui volent *fingere*? verumtamen ita faciam quoad fieri poterit. Nam quòd me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum; facis amicè tu quidem, mihique gratissimum: sed mihi videris aliud tu honestum, meque dignum, in hac causa judicare, atque ego existimem. mihi enim nihil ulla in gente umquam, ab ullo auctore reip. ac duce, *turpius* factum esse videtur, quàm à nostro amico factum est: cujus ego vicem doleo: qui urbem reliquit, id est patriam; pro qua, & in qua *morè* præclarum fuit. ignorare mihi videris, hæc quanta sit clades. es enim etiam nunc domi tuæ. sed, *invitis* perditissimis hominibus, esse diutiùs non potes. hoc miserius, hoc turpius quidquam? vagamur egentes, cum conjugibus & liberis. *in unius hominis*, quotannis periculosè ægrotantis, anima positas 14 omneis nostras spes habemus, non expulsi, sed evocati è patria, quam non servandam ad reditum nostrum; sed diripiendam & inflammandam reli-

---

A *se Vibullius.*] Vulg. *ad te.*

2. *Vobis nota.*] Vulg *nobis nota.*

3 *Nec tamen tam lætæ.*] Scripturam Dec. Bos. expressit. quidam veteres *nec tamen lætæ*: alii, *nec tam lætæ*: Dec. *nec tamen tam lætæ*; quod probat Ion. sed sequentia aliter legit, ex mss. Pal. *nec tamen tam lætæ erant in his litteris, quàm ad me Philotimus. Hesi ipsam tibi epistolam misissem: sed, &c.*

4. *Pro derelicto.*) Bos. hæc est emendatio, cod. Torn. Cruf. *pro relicto*; sed alterum usitatius, & ut putat, verius.

5. *Ubi tutissimo essem.*) Libris ferè omnibus invitis, ita edidit Lamb. Torn. fortasse juvat qui habet *expurgatissimus*: vulg. *tutissimè.*

6. *Hæc me frustra.*) Vulg. *Hæc mi, &c.*

7. *Si nunc.*) Vulg *sic nunc.*

8. *Sed semper.*) *Sed* deest in vulg.

9. *Locupletium.*] *Locupletum* vulg.

10. *Postquam ipse.*) Vulg *postquam verò ipse.*

11. *Non erant.*) Vulg. *non essent.*

12. *Breves.*) Vulg. *breves.*

13. *Quando eapse effugere possim.*) Locum hunc depravatum ex mss. collatione restituit Bos. Tornæs. *quomodo esse*, Cruf. *quomodo è se*, Dec *quomodo à se*, unde conjecit, *quomodo eapse.* vulg *quomodo enim effugere possum.*

14. *Omnia nostras.*) Vulg *omnes nostras.*

1. *Non*

reliquimus, ita multi nobiscum sunt, non in suburbanis, non in hortis, 1 non in ipsa urbe: & si nunc sunt, non erunt. nos interea, ne Capuæ quidem, sed Luceriæ: & oram quidem maritimam jam relinquemus; Afranium exspectabimus, & Petrejum. nam in Labieno parum est dignitatis. 2 hic tu in me illud, *dii te perdant*, nihil de me dico: alii viderint. 3 hic quidem quæ est? domi vestræ estis, & cetis omnes boni. 2 qui istum se mihi non ostendit? quis nunc adest hoc bello? sic enim jam appellandum est. Vibullii res gestæ sunt adhuc maximæ. id ex Pompeji litteris cognoscetis; in quibus animadvertito illum locum, ubi erit δίκλῆ: videbis, de Cnæo nostro ipse Vibullius quid existimet. Quo igitur hæc spectat oratio? ego pro Pompejo lubenter emori possum, facio pluris omnium hominum neminem. 5 sed non ita, UNO IN TO IUDICO SPEM DE SALUTE REIP. significe enim aliquanto secus, quam tolebas: ut etiam, Italia si ille cedat, putes cedendum. Quod ego nec *reipubl.* puto esse utile, nec liberis meis: piget etiam neque rectum, neque honestum: sed curpotius igitur *videre* tyrannum? quali interfit, audiam, an videam; aut locupletior mihi sit quærendus auctor, quam Socrates, 6 qui cum XXX tyranni essent, pedem porta non extulit. Est mihi præterea præcipua causa manendi: de qua utinam aliquando tecum loquar. Ego XIII. Kalend. cùm eadem lucerna hæc epistolam scripsissem, 7 qua inflammatam tuam, Formias ad Pompejum, & si de pace ageretur, præfectus; si de bello, quid ero?

CICERO ATTICO, S.

MAXIMIS & miserrimis rebus perturbatus, cùm coram tecum mihi potestas deliberandi non esset, ut tamen tuo consilio volui. deliberatio autem omnis hæc est, si Pompejus Italia cedat, quod eum facturum esse suspicor, quid mihi agendum putes: & quo facilius consilium dare possis; quid in utramque partem mihi in mentem veniat, explicabo brevi. Cum *merita* Pompeji summa erga salutem meam, familiaritasque, quæ mihi cum eo est, tum ipsa reip. *causa* me adducit, ut mihi vel consilium meum cum illius consilio, 9 vel fortuna cum fortuna conjungenda esse videatur. Accedit illud: si maneo, & illum comitatum optimorum & clarissimorum civium desero, cadendum est in unius *potestatem*: qui, etsi multis rebus significat se nobis esse amicum; &, ut esset, à me est (tute scis) propter suspicionem hujus impendentis tempestatis multo ante provisum: tamen utrumque considerandum est, 10 quanta fides ei sit habenda; & si maximè exploratum eum nobis amicum fore, sitne *viri fortis* & boni civis, esse in ea urbe, in qua cum summis honoribus imperiisque usus sit, res maximas gesserit, sacerdotio sit amplissimo præditus, 11 non futurus sit sui juris; subeundumque periculum sit, cum aliquo forte dedecore, quando Pompejus remp. recuperarit. In hac parte hæc sunt: vide nunc, quæ sint in altera. 12 Nihil actum est à Pompejo nostro sapienter, nihil fortiter, 13 addo etiam, nihil nisi contra consilium auctoritatemque meam. omitto illa vetera, quòd istum in rempub. ille aluit, auxit, armavit: 14 ille legibus per vim, & contra auspicia ferendis *auctor*; ille Galliæ ulterioris adjunctor; ille gener; ille in adoptando P. Clodio augur; ille restituendi mei, quàm retinendi, studiosior; ille provinciæ 15 prorogator; ille absentis in omnibus adjutor: idem etiam tertio consulatu, postquam esse defensor reipubl. cœpit, contendit, 16 ut decem tribuni pleb. ferrent, ut absentis ratio haberetur: quod idem ipse sanxit lege quadam sua. Marco que Marcello consuli, 17 finienti provincias Galliæ Kal. Mart. restitit. sed, ut hæc omittam, quid fœdius, quid perturbatius hoc *ab urbe discessu*, sive potius turpissima fuga? quæ conditio non accipienda fuit potius, quàm relinquenda patria? malæ conditiones erant, fateor: sed num quid hoc pejus? at recuperabit rempubl. quando? aut quid ad eam spem est parati? non ager Picenus amissus? non patefactum iter ad urbem? non pecunia omnis & publica & privata adversario tradita? denique nulla cauta, nullæ vites, nulla sedes, quo concurrant, qui rempublicam defensam velint. Apulia delecta est, inanissima pars Italiæ, & ab impetu hujus belli remotissima: fuga & maritima opportunitas visa quarti *desperat one*. invite cepi Capuam, non quò mihi unus illud detrigerem, 18 sed sic ne causam, in qua nullus esset ordinum, nullus apertus privatorum dolor: bono tumautem esset, aliquis, sed hebes, ut solet; &, ut ipse sensissem: multitudo & infimus quisque propensus

---

1. *Non in ipsa urbe.*) Vict. hunc locum corruptum asserit. sed cum ei nihil non posset, notam qua mendum significaret apposuit. Bos. vocem *urbe*, quæ in editione V. & deerat ex mss. reposuit.

2. *Hic tu mihi illud; dii te perdant.*) Auxilio Dec. locum hunc restituit Bos. qui antequam in Dec. mendissem, putabat ex opinione vulgari quædam verba Græca deesse. sed ubi planè exaratum reperit in optimo illo libro *hic tu in me illud: dii te perdant*, totam illam cogitationem abjecit. Man. Græcum aliquod vocabulum desiderari ait, & fortasse κῆρες λαχόντες. Lamb. etiam ait in codd. Memm. hic inane esse spatium, quare à veteribus libris deterrus, inane etiam spatium in sua editione reliquit. non tamen damnat Mal. conjecturam, qui in hoc spatio terribi posse putat, τείσειε αὐτ κηρὸς, sed aliud quippiam desiderat; verbi gratia πορεύου, VEL *eo perdo*. nullum esse tamen in hoc loco inane in cod. Torn. idem Lamb. testatur, referturque Bos. sic legere: *Hic tu in me illudes. dii te*. N. *Nihil de me d.* Iun. ait mss. Pal. lacuna vacare, legitque *hic tu in me illud dii te*, quæ est omnium vulgata lectio, tantummodò est locus inter *me* & *illud*.

3. *Hic quidem quæ est? domi vestræ estis.*) Nonnulli codices, *hic quidem quæ sit?* Vict. at Scioz. & Crusel *hic quidem quæ sit?* quod rectius putat Bos. Hic etiam verbum desiderari Man. Lamb. & alii arbitrati sunt: quare in suis editionibus stellulam apposuerunt; quæ mendum argueretur etiam in vulg. edit. one, sic enim legitur, *Hic quidem quæ est** domi vestra ejus.*

4. *Qui istum.*) Bos ex Scioz. *qui istum*, non ut est in editionibus *quis non.*

5. *Sed non ita, UNO IN EO JUDICIO.*) Depravatam lectionem codicum vulgatorum sic ex fide Dec. correxit Bos. Man ait mendosum locum, & in medio contineri rem utramque. Cavalc. & Bessar. antiquum librum sic autem legi: *velle*, nisi paulò longius quàm solet à vetere scriptura discederet, *quod putarem non in UNO judicio spem de salute esse p.* vel sic. *sed non putarem non judicio spem de salute esse p.* Man. & Mal. conjecturas quæ non admodum mirer sed sequar. leviter inflexæ atque adjuvisse dicit Lamb. sic autem legit, *sed putarem non in eo non judicio, &c.* al. os d. c. mallet legi *sed non tam in eo judicio spem salutis repositam.* Iun. verò, *sed non tamen ita, non in eo judicio spem de salute esse* bancque unius ms. Pal. lectionem asserit, præterquam quod, ante nomen *spei*, appositum est, *sed*, pro quo legi vellet *esse*.

6. *Qui eum triginta tyranni essent.*) Vocem *Athenis* quæ deesse videbatur Errico Stephano assensu, reposuit Lamb.

7. *Qua inflammatam tuam, Formias ad Pompejum.*) Iun. *qua inflammatam tuam, Formias ad Pomp.*

8. *Si de pace ageretur, præfectus: si de bello, quid ero?*) Vict. Lamb. & Iun. legunt *præfectus* pro *profectus*, vulgat. *profecturus eram, si de bello videret.*

9. *Vel fortuna cum fortuna conjungenda.*) Duo illa vocabula, *cum fortuna*, desunt in vulg.

10. *Quanta si fides sit habenda.*) Vict. ex mss. habenda emendavit, antea legebatur *adhibenda*: vulg. *quanta ei fides, &c.*

11. *Non futurus sit sui juris.*) Libros veteres omnes hoc in loco diversos esse testatur Vict. & in quibusdam deesse ista postrema vocabula *sit sui juris*.

12. *Nihil actum est à Pompejo nostro sapienter.*) Cod. Torn. pro *sapienter* habet, *attenter*.

13. *Addo etiam.*) Vulg. *adde etiam.*

14. *Ille legibus per vim & contra auspicia ferendis auctor.*) Locum hunc depravatissimum duarum literarum mutatione restituit Vict. sic enim legebatur, *Ille legibus per vim contra, &c.*

15. *Prorogator.*) Vulg. *propagator.*

16. *Ut decem tribuni pl.*) Pighius in Fastis ad annum V. C. DCCII. emendat, *ut de eo tribuni.*

17. *Finienti provincias Galliæ Kalend. Mart. restitit.*) Vetus liber Vrs. *provinciis Galliæ Kalend. Mart. diem restitit*; quod Iun. placet, sed tamen de mss. Pal. legi *provinciis Galliæ*, in accusativo casu.

18. *Sed sic ne causam.* Emendavit ex Dec. Bos. *sed sis ne eo sane*, cùm vitiose antea legeretur, *sed fore conjecit* Lamb. *sed in ea causa* legendum esse contendit Iun. verò ex conjectura, *sed ne in ea causa, in qua nullus, &c.* longiore periodo nam, ut ait, ista duo nolio totam sententiam contrudebat.

3. Nec

pensus in alteram partem, multi mutationis rerum cupidi, dixi ipsi, me nihil suscepturum *sine præsidio, & sine pecunia*. itaque habui nihil omnino negotii, quòd ab initio vidi, nihil quæri præter fugam. 1 Eam si nunc sequor, quonam? cum illo non: ad quem cum essem 2 profectus, cognovi in iis locis esse Cæsarem, ut tuto Luceriam venire non possem. infero mari nobis, incerto cursu, hieme maxima navigandum est. Age jam, cum fratre, an sine? cum filio, 3 aut quomodo? in utraque enim re summa difficultas erit, summus animi dolor. Qui autem impetus illius erit in nos absentes fortunasque nostras? acrior, quàm in ceterorum; quod putabit fortasse in nobis violandis aliquid se habere *popularc*. Age jam has compedes, fasces inquam hos laureatos efferre ex Italia, quàm molestum est? Qui autem locus erit nobis tutus, (ut jam placatis utamur fluctibus) ante quàm ad illum venerimus? quà autem, aut quò, nihil scimus. At si restitero, & fuerit nobis in hac parte locus; idem fecero, quod in Cinnæ dominatione Philippus, quod L. Flaccus, quod Q. Mucius; quoquo modo ea res huic quidem cecidit: qui tamen ita dicere solebat, se id fore videre, quod factum est; sed *malle*, quam armatum ad patriæ mœnia accedere. aliter Thrasybulus, & fortasse Aelius. sed est certa quædam illa Mucii ratio atque sententia; 4 est illa etiam Thrasybuli; &, cùm sit necesse, SERVIRE TEMPORI: & NON AMITTERE TEMPUS, cùm sit datum. Sed in hoc ipso habent tamen iidem fasces molestiam. sit enim nobis amicus, quod incertum est; sed sit: deferet triumphum. non acciperene periculosum sit, an accipere invidiosum ad bonos? ô rem, inquis, difficilem & inexplicabilem. atqui explicanda est. qui enim fieri potest? ac ne me existimaris ad manendum esse propensiorem, quòd pluta in eam partem verba fecerim: potest fieri, quod fit in multis quæstionibus, ut res *verbosior* hæc fuerit, illa *verior*. quamobrem, ut maxima de re, æquo animo deliberanti, ita mihi des consilium velim. navis & in Cajeta est parata nobis & Brundisii. sed ecce nuntii, scribente me hæc ipsa noctu in Caleno, ecce litteræ, Cæsarem ad Corfinium, Domitium Corfinii cum firmo exercitu, & pugnare cupiente. non puto etiam 5 hoc Cnæum nostrum commissurum, ut Domitium relinquat: etsi Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus præmiserat: legionem Fausto conscriptam, in Siciliam sibi placere 6 à consule duci, scripserat ad consules. sed turpe 7 Domitium *deserere* erit, implorantem ejus auxilium. est quædam spes mihi quidem non magna, sed in his locis firma, Afranium in Pirenæo cum Trebonio pugnasse, pulsum Trebonium, et iam Fabium tuum transisse cum cohortibus: 7 summa autem, Afranium cum magnis copiis adventare. id si est, in Italia fortasse manebitur. ego autem, cùm esset incertus iter Cæsaris, quòd vel ad Capuam, vel ad Luceriam iturus putabatur, Leptam ad Pompejum misi, & litteras; ipse, ne quo inciderem, reverti Formias. Hæc te scire volui, scripsique sedatiore animo, quàm proxime scripseram, nullum meum judicium interponens, sed exquirens tuum.

CICERO ATTICO, S.

DIONYSIUS quidem tuus potiùs, quàm noster, cujus 4
ego cùm satis cognossem mores, tuo tamen potiùs stabam judicio, quàm meo, 9 ne tui quidem testimonii, quod ei sæpe apud me dederas, veritus, superbum se præbuit in *fortuna*, quam putavit nostram fore: cujus fortunæ nos, quantum humano consilio effici poterit, motum tatione quadam gubernabimus. cui, qui noster honos, quod obsequium, quæ etiam ad ceteros contempti cujusdam hominis commendatio defuit? ut meum judicium reprehendia Quinto fratre, vulgoque ab omnibus mallem, quàm illum non efferre laudibus; Ciceronesque nostros meo potius labore subdoceri, quam me aliumvis magistrum quærere. ad quem ego quas litteras, dii immortales, miseram? quantum honoris significantes? quantum amoris? Dicæarchum mehercule, aut Aristoxenum dicere arcessi, non unum omnium loquacissimum, & minime aptum ad docendum. sed est memoria bona, me dicet esse meliore. quibus litteris ita respondit, ut ego nemini, cujus causam non reciperem. semper enim, SI POTERO; SI ANTE SUSCEPTA CAUSA NON IMPEDIAR, numquam 10 reo cuiquam, tam humili, tam sordido, tam nocenti, tam alieno, tam præcisè negavi, quàm hic mihi. 11 planè sine ulla exceptione præcidit. nihil cognovi INGRATIUS: in quo vitio nihil mali non inest. Sed de hoc nimis multa. 12 Ego navem paravi. tuas litteras tamen exspecto; ut sciam, quid respondeant consultationi *meæ*. Sulmone C. Attium Pelignum aperuisse Antonio portas, cùm essent cohortes quinque, Q. Lucretium 13 inde effugisse, scis, 14 Cnæum ire Brundisium desertum. confecta res est.

CICERO ATTICO, S.

CUM ante lucem IIX KAL. 15 litteras ad te de Diony- 5
sio dedissem, vesperi ad nos eodem die venit ipse Dionysius, auctoritate tua permotus, ut suspicor. quid enim putem aliud? etsi solet eum, cum aliquid furiosè fecit, pœnitere: 16 numquam autem certior fuit, quàm in hoc negotio. nam, quod ad te non scripseram, postea audivi, à tertio miliario tum eum 17 ἔ|ψαι 18 πολλὰ μάτ|ην κεχρῆσθαι εἰς ἥρωα ὑμήναιον:

multa,

---

1. *Eam si.*) Vulg. *eum si.*
2. *Profectus.*) Sic Beffar. liber rectè, vulgò *profecturus.*
3. *Aut quomodo?*] Dec. & Cruf. *aut quemadmodum* et libri Mal.
4. *Est illa etiam Thrasybuli.*) Acutissimè vidit Mal. legendum esse, *est illa etiam Thrasybuli*, atque ita perspicuus & certis rationibus probavit, ut, ne ipsum quidem Ciceronem, si reviviscat, ei rem negaturum existimet Boss.
5. *Hoc Cn. nostrum.*) Vulg. *hic Cn. noster.*
6. *A Consule.*) Antiqui libri *à Consulibus*: sed Manut. placet *Consule*, ex ipsa Pompeji epistola.
7. *Domitium deserere erit.*) Vulg. *erit deserere.*
8. *Summa autem.*) Vulg. *summum autem.*
9. *Ne tui quidem testimonii.*) Vulg. *ne tuum quidem testimonium.*
10. *Reo cuiquam tam humili.*) Vulg. *cuiquam* deest in vulg.
11. *Planè sine ulla exceptione præcidit.*) Iun. Fulvii lectionem duorum mss. Pal. auctoritate fretus sequitur, quæ talis est: *planè nulla excepit.*
12. *Ego navem paravi.*) Vict. hæc est emendatio antea, *ego autem paravi.*
13. *Inde effugisse.*) Vulg. *inde fugisse.*
14. *Cnæum ire Brundisium desertum.*) Iun. ex duobus mss. Pal. *Quò Cn. nostrum? Brundisium, desertum.* Cæt. quid hic Leipsi. putet deesse, petas licet, ex Lectt. Varior. lect. c. 30.
15. *Litteras ad te de Dionysio dedissem.*) Lectio hæc est Scid. Tornæs. & Cruf. Vocabula autem hæc duo, *de Dionysio*, desunt in multis editionibus, etiamnum in Mon.
16. *Numquam autem certior.*) Putaverat olim Boss. legi oportere *certiores*, sed id contra veterum librorum auctoritatem fieri non vult; licet tanquam certissimum, ejus conjecturam sequutus, sic ediderit Lambin.
17. *Ἔ|ψαι.*) Cum fuerent multa frustra cornib. in aërem prorusse. Cùm legisset Boss. in codice Tornæs. *ipso*, statim conjecit Ciceronem scripsisse *ἔ|ψαι*, cujus suæ conjecturæ Lambin. admonuit. isque eam sibi adscripsit. postea verò omnibus liberis exaratum reperit in Dec. *ἔ|ψαι*. Man. legit *evenisse*, vulg. *isse.*
18 *Πολλὰ μάτην.*) Integrum versum ita referunt Scid. & Torn.

Πολλὰ μάτ|ην κεχρῆσθαι ἥρωα ὑμηναίαντα.

Sic autem restituere conatus est Man. πολλὰ μάτ|ην χείρεσθαι εἰς ἥρωα ὑμέναν ὄντα, ut sit spondaicus ex vetere poëta; veterisque libri hanc esse scripturam testatur Vrs. Lectionem Torn. prior ediderat. Lambin. sed pro ὑμηναίαντα in aoristo, legebat ὑμηναίοντα in tempore præsenti. Dausquei. conabatur πολλὰ μάτ|ην κλονέεσκεν ἀρηϊφίλα ὑμὼ

multa, inquam, mala, 1 eum dixisse, suo capiti, ut ajunt. 2 sed ô meam mansuetudinem! conjeceram in fasciculum unà cum tua venientem ad illum epistolam: hanc ad me referri volo; nec ullam ob aliam causam 2 Pollicem, servum à pedibus meis, Romam misi. eo autem ad te scripsi, ut, si tibi fortè reddita esset, mihi curares referendam, ne in illius manus perveniret. Novi si quid esset, scripsissem. pendeo animi exspectatione Corfinienſi; in qua de salute reip. decernitur. Tu fasciculum, qui est 4 DES M' CURIO inscriptus, velim cures ad eum perferendum; Tironemque Curio commendes, 5 ut ei, ut petii, si quid opus erit, in sumtum eroget.

CICERO ATTICO, S.

6 OBSIGNATA jam epistola, quam de nocte daturus eram, sicut dedi, (nam eam vesperi scripseram) C. Sosius Prætor in Formianum venit 6 ad M. Lepidum, vicinum nostrum, cujus Quæstor fuit; Pompeji litteras 7 ad Consulem exemplum attulit.

Litera mihi à L. Domitio 8 A. D. XIII. Kaland. Mart. allata sunt: earum exemplum infra scripsi. 9 nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti reip. 10 interfuit, omnes copias in unum locum primo quoque tempore convenire. tu, si tibi videbitur, dabis operam, quam primum ad nos venias. præsidii Capuæ, quantum 11 constitueritis esse satis, relinquas.

Deinde suppositum exemplum epistolæ Domitii, quod ego ad te pridie miseram. Dii immortales, qui me horror perfudit! quàm sum sollicitus, quidnam futurum sit. hoc tamen spero, magnum *nomen* imperatoris fore, magnum in adventu terrorem. 12 spero etiam, quoniam adhuc nobis obfuit, nihil in vita. sed ne recenta hoc, quòd cum fortiter Dii illigent te, tum etiam *Herculeo nodo*. modò enim audivi, quartanam à te discessisse. moriar, si magis gauderem, si id mihi accidisset. Piliæ dic, non esse æquum, eam diutius habere, nec id esse vestræ concordiæ. Tironem nostrum ab altera relictum audio. sed eum video in sumtum ab aliis mutuatum. ego autem Curium nostrum, si quid opus esset, rogarem. malo Titonis verecundiam in culpa esse quàm illiberalitatem Curii.

CICERO ATTICO, S.

7 VNUM etiam restat amico nostro ad omne dedecus, ut Domitio non *subveniat*. at nemo dubitat, quin subsidio venturus sit; ego non puto. deseret igitur talem civem, & eos, quos unà scis esse? cum habeat præsertim & ipse cohortes XXX? nisi me omnia fallunt, deseret. incredibiliter pertimuit. nihil spectat, nisi fugam; cui tu (video enim quid sentias) me comitem putas debere esse. EGO VERO, quem fugiam, habeo; quem sequar, non habeo. 13 quod enim tu meum laudas, & memorandum ducis, malle quòd dixerim me cum Pompejo vinci, quàm cum istis vincere; ego verò malo, sed cum illo Pompejo, qui tum erat, aut qui mihi esse videbatur: cum hoc verò, qui ante fugit, quàm scit, aut quem fugiat, aut quò, qui nostra tradidit, 14 qui patriam reliquit, Italiam relinquit, si maluit; contigit; victus sum. quod superest, nec ita videre possum quæ, numquam timui, ne viderem; nec me hercule istum, propter quem mihi non modò meis, sed memet ipso carendum est. Ad Philotimum scripsi de viatico, sive à Moneta, (nemo enim solvit) sive ab Oppiis, tuis contubernalibus. cetera appositâ tibi mandabo.

CICERO ATTICO, S.

8 OREM turpem, & ea re miseram! sic enim sentio, ID DEMUM, aut potius id solum esse miserum, quod turpe sit. aluerat Cæsarem: eundem repente timere cœperat: conditionem pacis nullam probarat: nihil ad bellum paraverat: urbem reliquerat: Picenum amiserat culpa: in Apuliam se compegerat: ibat in Græciam: omnes nos 15 ἀπροσφωνήτους, experteis sui tanti, tam inusitati consilii, relinquebat. ecce subitò litteræ Domitii ad illum, ipsius 16 ad Consules. fulsisse mihi videbatur τὸ καλὸν

ad

ῥηθῆναι: multa turbat frustra, ut animum lætificarit. τόδ' ἰαίνειν, exit in Pythis Pindarus. Idem conjiciebat, κερτόμιον ὀνέρατι ἐμῷ μόθεται. Appositicius etiam πολλὰ μάτην βάκευ εὐχετ' ὀνείδεα, ἐμοὶ δαχῆτε. Aut, Π. μ. 3 τεράστιον ἠὲ οἰκῆα μᾶλλον ἰφθίμους. est enim monstri simile, animus ingratus, animique ingrati vox index. Denique, Πολλὰ μάτην ἐλίδεσθε ἑλιξάμενοι. vulgo, πολλὰ μάτην κλερόσασθε καὶ ἀμφιμέσθην ἔπη.

1. *Eum dixisse.*) Legit Bos. ex Scid. *eum dixisse, suo capiti, ut ajunt.* Vulg. *eum dixisset.*

2. *Sed meam mansuetudinem.*) Bosii probatiores, hoc est Dec. Torn. & Crus. *sed ô meam*, quam scripturam expressit; emendaverat antea Vict. *sed meam mansuetudinem*, quæ est vulg. lectio; cum prius legeretur, *meam mansuetudine*; vulgatam ex mss. Pall. retinet Junius.

3. *Pollicem servum a pedibus meis.*) Opinatur Vrsin. *servum à pedibus*, scholium esse positum à Grammatico quodam suppra nomen; Pollicem deinde in contextum à librario imperito receptum. vulg. *Pedicem servum a pedibus meum.*

4. DES M' CURIO.) Inscriptio hujus fasciculi litterarum erat hujusmodi DES M' CURIO, quomodo legitur in Dec. atque ita suspicatus erat Manut. in Torn. autem & Cruc. vitiosè exaratum est *de M Curio*: verbum illud *Des* in vulgatis editionibus desideratur & pro *M' Curio*, legitur *M. Curio.*

5. *Ut ei, ut petii.*) Jun. dicit omnes mss. Pall. habere *& ei, ut petii*, uno excepto in quo deest, *ut petii.*

6. *Ad M. Lepidum.*) Pighius reponendum putat *Manium* in Fastis ad annum DCCIV.

7. *Ad Consulem.*) Vulg. *ad Cos.*

8. *A. D. XIII. Kal. Mart.*) Dubitat Manutius hîc ne scribendum sit XIII Kal an in epistola ad Cn Pompejum hoc ipso libro IIX. *Kalend.* sed Dec. omnem dubitationem tollit, utroque enim loco habet A. D. XIII. *Kal.* & ita edi jussit Bos. vulg. *ad IIX. Kal.*

9. *Nunc, ut ego non scribam.*) Placet Manut. eorum conjectura, qui ita legunt, *nunc, ut ego non scribam.* quanquam veteres libri omnes, non *scribam*; sed *scribam*, habent: sed quod idem legunt, *ita spontè te intelligere.* non probat: nam & antiqui libri *sua sponte* habent.

10. *Interfuit omnes.*) Opinatur Man. *interfuit*, abundare, nam in Bessar. libro non est, sed *si, in omnia.*

11. *Constituerit.*) Vulg. *constituerit.*

12. *Spero etiam, quoniam adhuc nobis obfuit, nihil in vita. sed ne recenta hoc, quod cum fortiter Dii illigent te, tum etiam Herculeo nodo.*) Locum hunc miserrimè lacerum & dilutum, partim ex conjectura, partim ex Decuriæ restitutis Bos. sic autem est in prisco illo: *Spero etiam, quoniam adhuc mihi nobis obfuit, nihil in vita, sed nec recentia hoc quod cum fortiter diligenter, tum etiam herculeo modo. modo enim, &c.* Monstra hæc scripturæ ita procuranda existimavit: primum statuit collocandum esse punctum post vocem, *vita*: scribendumque *recenta*, pro *recentia*, proque *diligenter, Dii illigent te* & pro *herculeo modo, herculeo nodo, &c.* Vict. hunc locum pro desperato habet, vultque apponi stellulam quæ mendum coarguat, referto; antiquum suum pro, *mutassent*: quod habet vulg. legere, *unissent*. liber Bess. *muntassent* Lamb. se hoc ulcus sanare non potuisse fatetur. cùm tamen Bosium pro, *nec recentia*, conjecisset legendum νεκρίσιμα. ille, pro, *nihil immutassent*, ut erat in cod. Torn. legerat, *nihil me peccasse*: totum hunc locum ita concipiendum suspicatus est: *nihil me peccasse, sed νεκρίσιμα tuentes, quod cum fortiter & diligenter tum etiam hercule sedulo morbum depulistis, valde delectamur. modo enim, &c.* Jun. ex mss. complurium vestigiis, & argumenti contemplatione, legendum conjecit in hunc modum: *Spero etiam, quoniam adhuc nihil vobis obfuit, nihil mutasse: nec recentia hæc quod cum fortiter & diligenter, tum etiam Herculeo modo. modo enim audivi, &c.* Vulg. *quod cum fortiter & diligenter tum etiam hercule modo enim, &c.*

13. *Quod enim tum meum laudas.*) Ante Vict. legebatur, *quod enim tu meum consilium laudas*; *consilium*, sed ille delevit, *consilium*, cum in nullis mss. exstaret, & sensum elegantiorem fœdaret.

14. *Qui patriam reliquit.*) Antiqui libri melius, auctore Vict. *reliquisse*: nondum enim ex Italia fugerat Pompejus.

15. Ἀπροσφωνήτους) Insalutatos.

16. *Ad consulem.*) Legere mavult *ad consulem* ratione ductus Manutius, tum etiam Bessar. mss. scriptura.

1. Πρὸς

ad oculos ejus, & exclamasse ille vir, qui esse debuit, 1 Πρὸς τοῦ᾽ ὅ, πρὴ, κ̀ παλαμάσθων, κ̀ πάντ᾽ ἐπ᾽ ἐμοὶ πεπαιδεῦσθαι τὸ δὲ μετ᾽ ἐμοῦ. at ille tibi, πολλὰ χαίρειν τῷ κλῷ dicens, pergit Brundisium. Domitium autem ajunt, re audita, & eos, qui una essent, se *tradidisse*. ó rem lugubrem! itaque intercludor dolore, 2 quo minus ad te plura scribam. tuas litteras exspecto.

CICERO ATTICO, S.

EPISTOLAM meam quòd pervulgatam scribis esse, non fero moleste. quin etiam ipse multis dedi describendam. ea enim & acciderunt jam & impendent, ut *testatum esse* velim, de pace quid sensetim. cùm autem ad eam hortarer, eum præsertim hominem, non videbar ullo modo faciliùs moturus, quàm si id, quod eum hortarer, convenire ejus sapientiæ dicerem. eam si *admirabilem* dixi, cùm eum ad salutem patriæ hortabar; non sum veritus, ne viderer assentari; cui tali in re lubenter me ad pedes abjecissem. Quà autem est, ALIQUID IMPERTIAS TEMPORIS; non est de pace, sed, de me ipso, & meo officio, ut aliquid cogitet. Nam quod testificor, me expertem belli fuisse; etsi id re perspectum est, tamen eò scripsi, quo in suadendo plus *auctoritatis* haberem; eodemque pertinet, quòd causam ejus probo. Sed quid hæc nunc? utinam aliquid profectum esset 3 ne ego istas litteras in concione recitari velim; si quidem ille ipse ad eundem scribens in publico proposuit epistolam illam, in qua est, PRO TUIS REBUS GESTIS AMPLISSIMIS: amplioribus ne, quàm suis, quàm Africani? ita tempestas ferebat. si quidem etiam 4 vos duo Cales ad quintum milliarium: quid, nunc ipsum, unde se recipienti? quid agenti? quid acturo? quanto autem ferocius ille causæ suæ confidet, cùm vos vestri similes non modò frequentes; 5 sed lætovultu 6 gratulanteis viderit? Num igitur peccamus, minimè vos quidem. sed tamen signa conturbantur, quibus voluntas à *simulatione* distingui posset. Quæ verò s. ç. video? sed apertiùs, quam proposueram. Ego Arginj volo esse pridie Kal. deinde circum villulas nostras errare, quas visurum me postea desperavi. εὐχλῆ tua consilia, & tamen pro temporibus non incauta, mihi valde probantur. Lepido quidem (nam ferè συνδιημερεύομεν: quod gratissimum illi est) numquam placuit 7 ex Italia exire, Tullo multo minus. crebro enim illius litteræ ab aliis ad nos commeant. sed me illorum sententiæ minus movebant. minùs multa dederant illi reip *pignora*. tua me hercule auctoritas vehementer movet. affert enim & reliqui temporis recuperandi rationem, & præsentis tuendi. sed obsecro te, QUID HOC miserius, quàm alterum plausus in fœdissima causa quærere, alterum offensiones in optima? alterum existimari conservatorem inimicorum, alterum desertorem amicorum? & mehercule quæcunque amemus Cnæum nostrum; ut & facimus & debemus; tamen hoc, quòd talibus viris non subvenit, laudare non possum. nam sive timuit; quid *ignavius*; sive, ut quidam putant, meliorem suam causam illorum cæde fore putavit; quid *injustius*? Sed hæc omittamus. augemus enim dolorem 8 retractando. VI. Kal. vesperi Balbus minor ad me venit, 9 occulta via currens ad Lentulum Cos. 10 missu Cæsaris, cum litteris; cum mandatis, cum promissione provinciæ Romam ut redeat: cui persuaderi posse non arbitror, 11 nisi erit conventus. idem ajebat, nihil malle Cæsarem, quàm ut Pompejum assequeretur; id credo; 12 & rediret in gratiam; id non credo; & metuo, ne omnis hæc clementia ad unam illam crudelitatem *colligatur*. Balbus quidem major ad me scribit, nihil malle Cæsarem, quàm principe Pompejo sine metu vivere. tu puto hæc credis. sed, cùm hæc scribebam v. Kalend. Pompejus jam Brundisium 13 venisse poterat. expeditus enim anteceſſerat legiones Luceria. sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est. planè, quid futurum sit, nescio.

CICERO ATTICO, S.

DIONYSIUS cùm ad me præter opinionem meam venisset, locutus sum cum eo liberalissimè: tempora exposui: rogavi, ut diceret, quid haberet in animo: me nihil ab ipso invito contendere. respondit: se, 14 quod in nummis haberet, nescire 15 quo loci esset; alios non solvere, aliorum diem nondum esse, dixit. etiam alia quædã de servulis suis, quare nobiscum esse non posset. morem gessi: dimisi à me, ut *magistratum* Ciceronum, non lubenter; ut *hominem ingratum*, non invitus. Volui te scire, quid ego de ejus facto judicarem. 10

CICERO ATTICO, S.

QUOD me magno animi motu perturbatum putas, sum equidem, sed non tam magno, quàm tibi fortasse videor. LEVATUR enim omnis cura, cùm aut 16 constitit consilium, aut cogitando nihil explicatur. lamentari autem licet. 17 illud tamen totos dies. sed vereor, ne, nihil cùm proficiam, etiam dedecori sim studiis ac litteris nostris: consumo igitur omne tempus, considerans, quanta vis sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter, ut tibi quidem videmur, expressimus. tenesne igitur, moderatorem illum reipub. quo referre velimus omnia, nam sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio. *UT ENIM GUBERNATORI CURSUS SECUNDUS, MEDICO SALUS, IMPERATORI VICTORIA; SIC HUIC MODERATORI REIP. BEATA CIVIUM VITA PROPOSITA EST; UT OPIBUS FIRMA,*

---

1. Πρὸς τοῦ᾽ ὅ; πρὴ, κ̀ παλαμάσθων κ̀ πάντ᾽ ἐπ᾽ ἐμοὶ πεπαιδεῦσθαι.) Adversus hoc, quod opus est facto, & machinentur & fabricent quidvis in me: quod enim rectum est, à me stat. Sic Bos. ex mss. qui satis mirari non potest audaciam Lamb. qui rejecta veterum librorum lectione propria Aristoph. verba reponit. Jun. mss. Pal. ope sic emendat, πρὸς ταῦτα δῆτα πρὴ; κ̀ παλαμάσθων κ̀ πᾶν ἐπ᾽ ἐμοὶ πεπαιδεῦσθαι. τὸ δὲ μετ᾽ ἐμοῦ. vulg. πρὸς τοῦ᾽ ὅ, πρὴ κ̀ παλαμάσθων κ̀ πᾶν ἐπ᾽ ἐμοὶ κ̀ πεπαιδεῦσθαι.

2. *Quo minus ad te plura non scribam.*) Vulg. *quo ad te plura non scribam.* Negantem particulam Cavale. & Bersar. mss. auctoritate rejicit Manut.

3. *Ne ego.*) Vulg. *ne ego.*

4. *Vos duo Cales.*) Bos. pro *cales*, cæstigavit *Cales*, sequutus conjecturam Iusti Lipsii, proditam l. 11 Var. lect. c. 15.

5. *Sed lætovultu.*) Vulgat. lectionem quam etiam refert Dec. retinuit Bos. ac Torn. habet *sed tetrovultu.*

6. *Gratulantis.*) Vulg. *gratulantes.*

7. *Ex Italia exire, Tullo multo, &c.*) Vict. hæc est restitutio, cùm prius, pro *Tullo multo*, legeretur *ullo modo*. liber Bos. *ullo*. sed non dubitat Manutius quin *Tullo* legendum sit.

8. *Retractando.*) Vulgata est lectio Bos. mss. *retractando.*

9. *Occulta via currens.*) Ita Vict. ante *occultavit.*

10. *Missu Cæsaris.*) Hoc etiam emendavit Vict. prius legebatur, *jussu.*

11. *Nisi conventus erit.*) Habet amicissimus Man. in antiquo suo, *nisi non erit conventus*; quod cum aliquandiu cogitans examinasset, venit in hanc opinionem, detrusum suo loco, *non*, in alienam migrasse; & vitiosum esse, *posse non arbitror, nisi non erit conventus*; sincerum, *posse arbitror, nisi non erit conventus*. pro *conventus* autem legit *coactus* Ant. Augustinus.

12. *Et rediret.*) Vulg. *ut rediret.*

13. *Venisse poterat.*) Vulg. *potuerat venisse.*

14. *Quod in nummis haberet.*) *In nummis haberet* est in amicissimi cujusdam Man. antiquo libro, idque magis placet. Lamb. testatur Torn. codicem habere *in nummo*, sed tamen lectionem Man. sequitur, præterquam quod legit, *quæ*, pro *quod*.

15. *Quo loci esset.*) Vulg. *quo loco esset.*

16. *Constitit consilium.*) Vulg. *consistit*. quod videtur probasse Gifanius in Observat. Linguæ Latinæ annotatque id rem fieri, cum res jam deliberata est.

17. *Illud tamen totos dies sed vereor, ne, nihil cum proficiam, etiam dedecori sim studiis ac litteris nostris.*) Aliter legit & distinguit Lambinus, *Illud autem, totos dies. vereor, ne, cum nihil proficiam etiam dedecori sit studiis nostris.*

MA, COPIIS LOCUPLES, GLORIA AMPLA, VIRTUTE HONESTA SIT. HUJUS ENIM OPERIS, MAXIMI INTER HOMINES ATQUE OPTIMI, ILLUM ESSE 1 PERFECTOREM VOLO. Hoc Cnæus noster cùm antea numquam, tum in hac causa minimè cogitavit. dominatio quæsita ab utroque est: non id actum, beata & honesta civitas ut esset. Nec verò ille urbem reliquit, quòd eam tueri non posset; nec Italiam, quòd ea pellereatur: sed hoc à primo cogitavi, omnes terras, omnia maria moveret reges barbaros incitare, genteis feras armatas in Italiam adducere, exercitus conficere maximos. genus illud *Sullani regni* jampridem appetitur, multis, qui una sunt, cupientibus. an censes, nihil inter eos convenire? nullam pactionem fieri potuisse? hodie potest. sed neutri σκοπὸς est ille, *ut nos beati simus*; uterque regnare vult. Hæc, à te invitatus, breviter exposui. voluisti enim me, quid de his malis sentirem, ostendere. προβεβαίζω igitur, noster Attice, non ariolans, ut illa, cui nemo credidit, sed conjectura prospiciens;

Jamque mari magno.

non multo inquam secus possum vaticinari: tanta malorum impendet ἰλιὰς atque hoc nostra gravior est causa, qui domi fumus, quàm illorum, qui una transierunt, quòd illi quidem alterum *metuunt*, nos utrumque. cur igitur, inquis, *remansimus?* vel tibi parumus; vel non occurrimus; vel hoc fuit rectius. conculcari, inquam, miseretne Italiam videbis proxima æstate, 2 & quasi utriusque vi mancipiis ex omni genere collectis: nec tam 3 proscriptio pertimescenda, quæ Luceriæ multis sermonibus denuntiata est ituris, quam 4 universim interitus; tantas incongendo utriusque vires video futuras. Habes conjecturam meam. tu autem consolationis fortasse aliquid exspectasti; nihil invenio; nihil fieri potest miserius, nihil peditius, nihil tœdius. Quod quæris, quid Cæsar ad me scripserit: quod 1 spe: gratissimum sibi esse, quòd quietum: oratque, in eo ut perseverem. Balbus minor hæc eadem mandata. iter autem ejus erat ad Lentulum Cos. cum litteris Cæsaris, præmiorumque promissis, si Romam revertisset. verùm, cum habeo rationem dierum, ante puto transmissum; quàm potuerit conveniri. Epistolarum Pompeji duarum, quas ad me misit, negligentiam, meamque in rescribendo diligentiam volui tibi notam esse, earum exempla ad te misi. Cæsaris hic per Apuliam ad Brundisium cursus quid efficiat, exspecto. utinam aliquid simile Parthicis rebus. simul aliquid audiemus, scribam ad te. tu ad me velim bonorum sermones. Romæ frequentes esse dicuntur. scio equidem te in publicum non prodire. sed tamen, *audire* te multa, necesse est, 5 Memini librum tibi afferri à Demetrio 6 Magnete 6 (ad te missum scio) περὶ ἀμφοτέρας. eum mihi velim mittas. vides quam causam mediter.

7 CN. MAGNUS PROCOS. S. D.
M. CICERONI
IMP

Q. *Fabius ad me venit* 8 A. D. IV. Kalend. *Feb. is nuntiat L. Domitium cum suis cohortibus XI, & cohortibus XIV. quas Vibullius adduxit, ad me iter habere: habuisse in animo profici Corfinio, A. D. Id. Febr. C. Hirrum cum V cohortibus subsequi: censeo, ad nos Luceriam venias. nam te hic tutissimè puto fore.*

M. CICERO IMP. S. D. CN.
MAGNO PROCOS.

A. *D. XV. Kalend. Mart. Formiis accepi tuas litteras: ex quibus ea, quæ in agro Piceno gesta erant, cognovi commodiora esse multo, quàm ut erat nobis nuntiatum; Vibullique virtutem, industriamque libenter agnovi. Nos adhuc in ea ora, ubi proposita sumus, ita fuimus, ut navem paratam haberemus. ea enim audiebamus, & ea verebamur, ut, quodcumque in consilium præcipisses, id nobis persequendum putaremus. nunc, quoniam auctoritate & consilio tuo in spe firmiore sumus; si teneri posse putas 9 Terracinam, & eram maritimam, in ea manebo: etsi præsidia in oppido nulla sunt, nemo enim nostri ordinis in his locis est, præter 10 M. Eppium, quem ego Minturnis esse volui, vigilantem hominem & industrium. 11 nam L. Torquatum, virum fortem & cum auctoritate, Formiis non habemus: ad te profectum arbitramur. ego omnino, ut proximè tibi placuerat, Capuam veni eo ipso die, quo tu Theano Sidicino es profectus. volueras enim me cum M. Considio Proprætore illa vegetia tueri. cum eo venissem, vidi T. Ampium delectum habere diligentissimè, ab eo accepere Libonem summa item diligentia, & in illa colonia auctoritate. sui Capuæ, quoad Consules. iterum, ut erat dictum ab Consulibus, veni Capuam, A. D. Nonas. Februar. cùm fuissem triduum, recepi me Formias, nunc quod tuum consilium, aut quæ ratio belli sit, ignoro. si teneridam hanc oram putas, 12 qua & opportunitatem & dignitatem habet, & egregios cives, &, ut arbitror, tueri potest; opus est esse, qui præsit. sin omnia in unum locum contrahenda sunt; non dubito, quin ad te statim veniam: quo mihi nihil optatius est: idque tecum, quo die ab urbe discessimus, locutus sum. ego si cui adhuc videor segnior fuisse, dum ne tibi videar, non laboro; & tamen, si, ut video, bellum gerendum est, confido me omnibus facile satisfacturum. M. Tullium, meum necessarium, ad te misi: cui tu, si tibi videretur, ad me litteras dares.*

CN. MAGNUS PROCOS. S. D.
M. CICERONI
IMP.

13 S. *V. B. E. E. Tuas litteras libenter legi. recognovi enim tuam pristinam virtutem etiam in salute communi. Consules ad eum exercitum, quem in Apulia habui, venerunt. Mapopere te hortor pro tuo singulari perpetuoque studio in rempubl. ut te ad nos conferas; ut communi consilio reip. auxilia opem atq; auxilium feramus. censeo, via Appia iter facias, & celeriter Brundisium venias.*

M. CICERO IMP. S. D. CN.
MAGNO PROCOS.

CUM *ad te litteras misissem, quæ tibi Canusii redditæ sunt, suspicionem nullam habebam, te reip. causa mare transiturum; eramque in spe magna, fore, ut in Italia possemus aut concordiam constituere, qua mihi nihil utilius videbatur, aut rempub. summa cum dignitate defendere. interim, nondum meis litteris ad te perlatis, ex his mandatis, quæ 14 D. Lælio ad Consules dederas, certior tuis consilii factus, non exspectavi, dum mihi à te litteræ redderentur: confestimque eum Quinto fratre, & cum liberis nostris iter ad te in Apuliam facere cœpi. cum Theanum Sidicinum venissem, C. Nerisius, familiaris tuus, mihi dixit, aliique complures, Cæsarem iter habere Capuam: & eo ipso die mansurum esse 15 Esernia. sanè sum commotus; quod, si ita esset, non modò*

---

1 *Pr. spem vell.*) Vulg. *effectorem volo.*

2 *Et quasi utriusque.*) Ex vestigiis veteris scripturæ sic hunc locum restituit Bos: *et vereor, ne jam in Italiam videat is proxima æstate; & quasi utrique, ait, vi, mancipiis ex omni genere collectis.* Iam olim Victor. legendum suspicatus erat, *quasi* ex veteris suis scriptura, *quam*, vulg. *ab utrisque mancipiis.*

3 *Proscriptio.*) Vict. hæc est emendatio, qui ex mutilato *Iptio*, quod erat in antiquo suo, ita legendum censuit Hural. etiam *Iptio* Torn. & Cras. *proscriptio* antea legebatur in form. s impressis *interpretis.*

4 *Universim interitus.*) Pro *universim* quod erat in veteribus membranis, reposuit Bos. *universio.*

5 *Memini libri tui.*) Vulg. *Meminisse tibi librum.*

6 *Ad te missum scio, Græce*, deest in vulg.

7 *Cn. Magnus.*) In Bos. omnibus nisi legitur ut edidit; & ita etiam in suis fuisse refert Mal. Scribit etiam Vr. hanc epistolam & quæ sequitur Pompeji in veteribus libris ita inscriptas esse ut refert Bos. eamque inscriptionem reperiri in aliquot denariis creditur, in quibus pro *Pompeii* nomine, *Magnus*, cognomen inscriptio est. vulg. *Cn. Pompeius Pro. M. Ciceroni Imp. S.*

8 *A. D. IV. Kalend. Febr.*) Vulg. *ad V. Id. Febr.*

9 *Terracinam*) Vulg. *Terracinam.*

10 *M. Eppium.*) Legendum statuit Man. *L. Eppium*, cum ex nummis argenteis Andreæ Lauredi patricii Veneti, & Fulvii Vrsi, tum etiam ex antiquis lapidibus. Bess. tamen I. bers & alius ipsius amicissimi *Oppium* habet.

11 *Nam L. Torquatum.*) Hic quoque convenit Bos. exemplaribus cum iis quibus usus est Mal.

12 *Qua & opportunitatem.*) *Et*, deest in vulg.

13 *S. V. B. E.*) In Bos. codicibus hæc epistola inchoatur quatuor his notis, quæ desunt in vulg.

14 *D. Lælio.*) Man. placet; quòd aliis: ut hic & seq. epistola legatur *D. Lælii* qui Pompejanus fuit Bessar. liber *Dicellii*, alius *Duellii*, vulgò *Dellii* vel *D. Aelii* Lamb. ex Plutarcho legit *Delii*;

15 *Esernia.*) Vulg. *Aesernia.*

modò iter meum intercluſum, ſed meipſum planè exceptum putabam. itaque tum Cales proceſſi, ut ibi potiſſimum conſiſterem, dum certum nobis ab Eſernia de eo, quod audieram, referretur. at mihi, cum Calibus eſſem, affertur litterarum tuarum exemplum, quas tu ad Lentulum COS. miſiſſes. hæ ſcripta ſic erant: Litteras tibi à L. Domitio A. D. XIII. Kal. Mart. allatas eſſe; earumque exemplum ſubſcripſeras; magnique intereſſe Reip. ſcripſeras, omnes copias primo quoque tempore in unum locum convenire; & ut, præſidii quod ſatis eſſet, Capuæ relinqueret. 1 His ego litteris lectis, in eadem opinione fui, qua reliqui omnes, te cum omnibus copiis ad Corfinium eſſe venturum, quò mihi, cum Cæſar ad oppidum caſtra haberet, tutum iter eſſe non arbitrabar. cùm res in ſummâ exſpectatione eſſet, utrumque ſimul audimus, & quæ Corfinii acta eſſent, & te iter Brundiſium facere capiſſe: eumque nec mihi, nec fratri meo dubium eſſet, quin Brundiſium contenderemus; à multis, qui è Samnio, Apuliaque veniebant, admoniti ſumus, ut caveremus, ne exciperemur à Cæſare; quòd is in eadem loca, quæ nos petebamus, profectus, celerius etiam quàm nos poſſemus, eò, quò intenderat, venturus eſſet. quod cùm ita eſſet; nec mihi, nec fratri meo, nec cuiquam amicorum placuit committere, ut temeritas noſtra non ſolùm nobis, ſed etiam reip. noceret; cùm præſertim non dubitaremus, quin, ſi et tam tutum nobis iter fuiſſet, te tamen jam conſequi non poſſemus. interim accepimus tuas litteras, Canuſio A. D. X. Kalend. Mart. datas, quibus nos hortaris, ut celeriùs Brundiſium veniamus: quas cùm accepiſſemus A. D. III. Kalend. Mart. non dubitabamus quin tu jam Brundiſium perveniſſes: nobiſque iter illud omnino intercluſum videbatur: neque minus nos eſſe captos, quàm qui Corfinium veniſſent. NEQVE ENIM eos ſolos arbitrabamur capi, qui in armatorum manus incidiſſent, ſed eos nihilo minùs, qui regionibus excluſi, intra præſidia, atque intra arma aliena veniſſent. quod cùm ita ſit, maximè vellem primum 2 ſemper tecum fuiſſe; quod quidem tibi oſtenderam, cùm à me Capuam reſiciebam: quod feci non vitandi oneris cauſa, ſed quod videbam, teneri illam urbem ſine exercitu non poſſe: acideregautem mihi nolebam, quod doleo viris fortiſſimis acciduſe. quoniam autem, tecum ut eſſem, non contigit: utinam tuis conſiliis certior factus eſſem. nam ſuſpicione aſſequi non potui; quod omnia prius arbitratus ſum fore, quàm ut hæc reipub. cauſa in Italia non poſſet duce te conſiſtere. neque verò nunc conſilium tuum reprehendo, ſed fortunam reip. lugeo: nec, ſi ego, quid tu ſis ſecutus, non perſpicio, idcirco minus exiſtimo, te nihil niſi ſummâ ratione, feciſſe. mea quæ ſemper fuerit ſententia, primum de pace vel iniquâ conditione retinenda, deinde de urbe; (nam de Italia quidem nihil mihi umquam oſtenderas) meminiſſe te arbitror. ſed mihi non ſumo, ut meum conſilium valere debuerit: ſecutus ſum tuum; neque id reip. cauſa, de qua deſperavi, quæ & nunc afflicta eſt, nec excitari ſine civili pernicioſiſſimo bello poteſt: ſed te quærebam: tecum eſſe cupiebam: neque ejus rei facultatem, ſi qua erit, prætermittam. Ego me in hac omni cauſa ſat ſe intellegebam pugnandi cupidis hominibus non ſatisfacere. primùm animi præ me tuli, me nihil malle, quàm pacem; non quin eadem timerem, quæ illi: ſed ea bello civili leviora ducebam. inde, ſuſcepto bello, cùm pacis conditiones ad te afferri, à teque ad ea honorifice & large reſponderi viderem, duxi meam rationem; quam tibi facile me probaturum, pro tuo in me beneficio, arbitrabar. Memineram me eſſe unum, qui pro meis maximis in rempublicam meritis ſupplicia miſerrima & crudeliſſima pertuliſſem: me eſſe unum, qui ſi offendiſſem ejus animum, cui tum cum jam in armis eſſemus, Conſulatus tamen alter & triumphus amplissimus deferebatur, ſubjicerer eidem præliute ut mea perſona ſemper ad improborum civium impetus aliquid videretur habere populare. atque hæc non ego prius ſum ſuſpicatus, quàm mihi palam denuntiata ſunt: neque ea tam pertimui, ſi ſubeunda eſſent, quàm deelinanda putavi, ſi honeſtè vitare poſſem. 3 Quam brevem illius tempus, dum in ſpe pax fuit, rationem noſtram videt; reliqui facultatem rei ademit. Tu autem, quibus non ſatisfacio, facilè reſpondeo. neque enim ego amicior C. Cæſari umquam fui, quàm illis: neque illi amiciores reip. quàm ego. hoc inter me, & illos intereſt; quòd, cum & illi cives optimi ſint, & ego ab iſta laude non abſim, ego conditionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis deceptari maluerunt. quæ quoniam ratio vicit; perficiam profectò, ut neque reip. civis à me animum, neque, tu amici deſideres.

CICERO ATTICO S.

MIHI moleſtior lippitudo erat etiam, quàm ante fuerat. dictare tamen hanc epiſtolam malui, quam Gallo Fabio, amantiſſimo utriuſque noſtrum, nihil ad te litterarum dare. nam pridie quidem, quoquo modo potueram ſcripſeram ipſe eas litteras, quarum vaticinationem falſam eſſe cupio. hujus autem epiſtolæ non ſolùm ea cauſa eſt, ut ne quis à me dies intermittatur, quin dem ad te litteras; ſed etiam hæc juſtior, ut; à te impetratem, ut ſumeres aliquid temporis; quo quia tibi perexiguo opus eſt, explicari mihi tuum conſilium planè volo, ut penitus intelligam. Omnia ſunt integra nobis. nihil prætermiſſum eſt, quod non habeat ſapientem excuſationem, non modò probabilem. nam certè neque tum peccavi, cùm 4 imperatam jam Capuam, non ſolùm ignaviæ *delectus*, ſed etiam perfidiæ ſuſpicionem fugiens, accipere nolui; neque cum poſt conditiones pacis per L. Cæſarem & 5 Fabatum allatas, cavi, ne animum ejus offenderem, cui Pompejus jam armatus armato conſulatum triumphumque deferret. Nec verò hæc extrema quisquam poteſt jure reprehendere, quòd mare non tranſierim: id enim, etſi erat deliberationis, tamen obire non potui. neque enim ſuſpicari debui; præſertim cùm ex ipſius Pompeji litteris; idem quod video te exiſtimaſſe, non dubitarim, quin is Domitio ſubventurus eſſet. & planè, quid rectum, & quid faciendum mihi eſſet, diutiùs cogitare malui. Primùm igitur, hæc qualia tibi eſſe videantur, etſi ſignificata ſunt à te, tamen accuratiùs mihi perſcribas, velim: deinde aliquid etiam in poſterum proſpicias, fingasque quem me eſſe deceat, & ubi me plurimum prodeſſe reip. ſentias; ecquæ *pacifica perſona* deſideretur; an in *bellatore* ſint omnia. Atque ego, qui omnia officio metior, recordor tamen tua conſilia; quibus ſi paruiſſem, triſtitiam illorum temporum non ſubiiſſem. memini, quid mihi tum ſuaſeris per Theophanem, per Culeonem: idque ſæpe ingemiſcens ſum recordatus. quare nunc ſaltem ad illos calculos reverſamur, quos tum abjecimus, ut non ſolùm glorioſis conſiliis utamur, ſed etiam 6 paullo *ſalubribus*. ſed nihil præcribo. accuratè velim perſcribas tuam ad me ſententiam. Volo etiam exquiras, quàm diligentiſſimè poteris, (habebis autem, per quos poſſis) quid Lentulus noſter, quid Domitius agat, quid acturus ſit, quemadmodum nunc ſe gerant, num quem accuſent, num cui ſuccenſeant. quid dico, num cui? num Pompejo? omninò culpam omnem Pompejus in Domitium confert: quod ipſius litteris cognoſci poteſt: quarum exemplum ad te mitto. Hæc igitur videbis; &, quod ad te ante ſcripſi, Demetrii Magnetis librum, quem ad te miſit de concordia, velim mihi mittas.

7 CN. MAGNUS PRO COS. M. MARCELLO, L. LENTULO COSS. S. D.

EGO, quòd exiſtimabam, diſperſos nos, neque reipubl. utiles, neque nobis præſidio eſſe poſſe, idcirco ad L. Domitium litteras

---

1. *His ego.*) Vulg. *His ergo.*

2. *Semper tecum.*) Vulg. *tecum ſemper.*

3. *Quam brevem.*) Boi. ſcripſit *quam brevem*, ut erat in Torn. Cruſell. & Decurt. vulg. *quoniam brevem.*

4. *Imperatam jam Capuam.*) Codex Torn. *imperatam*; quo modo legendum cum Lam. tum alii viri docti exiſtimant. ſed cum lectionem vulg. *imperatam* retineat Dec. eam Boi. ſuo loco movere noluit.

5. *Fabatum.*) Teſte Victor. mſſ. ſic habent, licet ipſe receptam lectionem *Fabium*, retineat. *Fabatum* etiam habet Torn. teſte Lambino.

6. *Paulo ſalubribus.*) Sic legit Lamb. ex cod. Torn. quod etiam à Maſſ. animadverſum eſſe dicit.

7. *Cn. Magnus Procoſ. M. Marcello.*) Emendat Vſſ. *C. Marcello*, eandemque eſſe antiqui denarii inſcriptionem ait, in quo reperitur *C. Marc. L. Lent. Coss.* L. Ve-

litteras missi, primum uti ipse cum omni copia ad nos veniret: si de se dubitaret, ut cohortes XIX. quæ ex Piceno ad me ster habebant, ad nos mitteret: quod veritus sum, factum est, ut Domitius implicaretur; neque ipse satis firmus esset ad castra faciendæ: quod meas XIX. & suas XII. cohortes urbes in oppidis distributas haberet: (nam partem Albæ, partim Sulmone collocavit) neque se, si vellet, expedire posset. nunc salvete, me esse in summa sollicitudine. nam & tot & tales viros periculo obsidionis liberare cupio: neque subsidio ire possum; quòd his duabus legionibus non puto esse committendum, ut illuc ducantur; ex quibus tamen non amplius XIV. cohortes contrahere potui: 2 quod Brundisium præsidium misi: neque Canusium sine præsidio, dum abessem, putavi esse dimittendum. Delio mandaram, quòd majores copias sperabam nos habituros, ut, si vobis videretur, alterutri vestrùm ad me venires: alter in Siciliam cum ea copia, quam Capuæ, & circum Capuam comparassis; & cum iis militibus, quos Faustus legit, proficisceretur; Domitius cum XII. suis cohortibus eidem adjungeretur; reliquæ copiæ omnes Brundisium cogerentur: & inde navibus Dyrrachium transportarentur. nunc, cum hoc tempore nihilo magis ego, quàm vos, subsidio Domitio ire possim, 3 se per montes explicare; non est nobis committendum, ut ad has XIV. cohortes, quas ego dubio animo habeo, hostis accedere, aut inimicus me consequi possit. Quamobrem placitum est mihi, 4 ut ita video censeri Marcello, & ceteris nostri ordinis, qui hic sunt, ut Brundisium ducerem hanc copiam, quam mecum habeo. Vos hortor, ut quodcunque militum contrahere poteritis, contrahatis, & eodem veniatis quamprimùm. arma, quæ ad me missurus eratis, iis, censeo, armetis milites, quos vobiscum habetis. quæ arma superabunt, ea si Brundisium jumentis deportaritis, vehementer reip. profuturi. de hac re vellem nostros certiores faciatis. ego ad P. Lupum, & C. Coponium prætores misi, ut se nobis conjungerent, & militum quod haberent, ad vos adduxerent.

N. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

MIROR, te ad me nihil scribere, & potiùs ab aliis, quàm à te, de rep. me certiorem fieri. Nos dejectâ manu pares adversariis esse non possumus. contractis nostri copiis, spero nos & reipub. & communi saluti prodesse. quamobrem cum constituisses, ut Vibullius mihi scriptseras A. D. ID. Feb. Corfinio proficisci cum exercitu, & ad me venire; miror, quid causæ fuerit, quare consilium mutaru. nam illa causa quam mihi Vibullius scribit, levis est, te propterea moratum esse, quòd audieris, 5 Cæsarem Firmo progressum in Castrum Truentinum venisse. QUANTO enim magis appropinquare adversarius capit, eò tibi celeriùs agendum erat, ut te mecum conjungeres prius, quam Cæsar aut tuum iter impedire, aut me abs te excludere posset. Quamobrem 6 etiam & etiam te rogo & hortor, id quod non desisti superioribus litteris à te petere, ut primo quoque die Luceriam advenias ante quam copia, quas instituit Cæsar contrahere, in unum locum castra nos à nobis distrahant. sed si erunt, qui te impediant, ut illas tua servent, aquum est me à te impetrare, ut cohortes, quas ex Piceno & Camerine venerunt, quæ fortunas suas reliquerunt, ad me missum facias.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

LITERAS abs te M. Calenius ad me attulit A. D. XIIII. Kal. Mart. in quibus litteris scribis, tibi in animo esse, observare Cæsarem; & 7 si secundum mare ad me ire cœpisset, confestim in Samnium ad me venturum; sin autem ille circum isthæc loca commoraretur, te ei, si propius accessisset, resistere velle. te animo magno & forti istam rem agere existimo: sed diligentius nobis est videndum, ne distracti pares esse adversario non possimus; cùm ille magnas copias habeat, & majores brevi habiturus sit. NONENIM prorsus prudentia debet illud solum animadvertere, quæ in præsentia cohortes contra te habeat Cæsar, sed quantas brevi tempore equitum & peditum copias contracturus sit. cujus rei testimonio sunt litteræ, quas Bussenius ad me misit; in quibus scribit, id quod ab illis quoque mihi scribitur, præsidia Curionum, qua in Umbria & Tusci erant, contrahere, & ad Cæsarem iter facere. quæ si copia in unum locum fuerint coacta, ut 7 pars exercitus ad Albam mittatur, pars ad te accedat; ut non pugnet, sed locis suis repugnet, hærebis: neque solus cum ista copia tantam multitudinem sustinere poteris, ut frumentatum eas. Quamobrem te magnopere hortor, ut quamprimùm & cum omni copia huc venias. Consules constituerunt idem facere. ego 9 Metuscilio ad te mandata dedi, providendum esse, ne duæ legiones sine Picentinis cohortibus in conspectum Cæsaris committerentur. Quamobrem moliti commoveris, si audieris me regredi: si forte Cæsar ad me veniat, eavendum enim puto esse, ne implicatus hæream. nam neque castra, propter anni tempus & militum animos, facere possum: neque ex omnibus oppidis copias expedit, ne receptum amittam. itaque non amplius XIV. cohortes Lucriam cogi. Cæsules præsidia omnia deducturi sunt, aut in Siciliam ituri. NAM AUT exercitum firmum habere oportet, quo confidamus perrumpere nos posse; aut regiones ejusmodi obtinere, è quibus repugnemus. id quod neutrum nobis hoc tempore contingit: quòd & magnam partem Italiæ Cæsar occupavit; & vos non habemus exercitum tam amplum, neque tam magnum, quàm ille. itaque nobis providendum est, ut summam reipublicæ rationem habeamus. Etiam atque etiam te hortor, ut cum omni copia quamprimùm ad me venias, possumus etiam nunc rempublicam erigere, si communi consilio negotium administrabimus: sin distrahemur, infirmi erimus. mihi hoc constitutum est. His litteris scriptis, Sica à te mihi litteras attulit & mandata. Quod me hortare, ut istuc veniam: id me facere non arbitror posse; quòd non magnopere his legionibus confido.

CN. MAGNUS PROCOS. S. D. L. DOMITIO PROCOS.

LITERÆ mihi à te redditæ sunt A. D. XIII. Kal. Mart. in quibus scribis, Cæsarem apud Corfinium castra posuisse. quod putavi & prænuntiari, fit, ut nec in præsentia commiscere tecum prælium velit; &, omnibus copiis conductis, te implicet, ne ad me iter expeditum tibi sit: atque istas copias conjungere optimorum civium possis cum his legionibus, de quarum voluntate dubitamus: quo etiam magis tuis litteris sum commotus. neque enim eorum militum, quos mecum habeo, voluntati satis confido, ut de omnibus fortunis reipublicæ dimicem: neque etiam, qui ex delectibus conscripti sunt à Consulibus, convenerunt. Quare da operam, si ulla ratione etiam nunc efficere potes, ut te expleas, huc quamprimùm venias antequam omnes copiæ adversarium conveniant. neque enim celeriter ex delectibus huc homines convenire possunt: &,

1. *Neque se si vellet.* Ita legit Lamb. vulg. *si* deest.

2. *Quod Brundisium præsidium misi.*) Legit Bos. ut est in mss. Junius fide mss. Pal. *quas Brundisium præsidio misi.* vulgati quidam codices, *quod Brundisium præsidium misi.*

3. *Se per montes explicare.*) Omnes Bos. mss. sic habent. Locum hunc non adeo est tangere Vict. sed antiquam scripturam refert quæ hanc confirmat, *semper montes explicare* edidit alii, *sese per montes, &c.* lectionem Bos. jam ante Lambin. expresserat, sed illa verba, *se per montes explicare*, colligenda censet post illa superiora, *neque se si vellet expedire*, ut ita legatur; *neque se si vellet expedire, neque se per montes explicare posset.* Jam retinet duos mss. Palat. habere *semper montes explicare*, unde conjicit *se in per montes explicare.*

4. *Ut ita video censeri.*) Conjecturam Man. ex I. Bess. in quo erat, *Alia video censeri Marcello*, confirmat Dec. in quo perspicue exaratum est *ut ita video, &c.* Torn. convenit cum Bess. mss. vulg. *etiam video C. Mare.*

5. *Cæsarem Firmo progressum.*) Vict. l. IV. Variarum lectionum, multis verbis ostendere conatur legendum esse, *Firmo progressis*, idque ex auctoritate veteris codicis. Lambin. tamen priorem lectionem retinet atque amplectitur, cùm eam reperiat in aliquot libris mss. & maximè in Tor. cumque, ut ait, quod caput est, ratio ut ita legatur, postulet, & lectionem Vict. refellit ut ineptam.

6. *Etiam & etiam.*) Edidit Bos. auctore Dec. *etiam & etiam* in vulgata edit. duo postrema vocabula desunt.

7. *Pars exercitus ad Albam.*) Ita ex mss. restituit Vict. antea legebatur, *ad Balbum.*

8. *Cum omni copia.*) Ex hac etiam restitutio Vict. debetur ex antiquiori suo antea *cum omnibus copiis.*

9. *Metuscilio.*) Bessarionis liber *Metusilio.*

si convenirent, quantum iis committendum sit 1 *quòd inter se nosti quidem sunt, contra* veteranas *legiones, non te praterit.*

CICERO ATTICO, S.

LIPPITUDINIS meæ signum tibi sit librarii manus, & eadem causa brevitatis: etsi nunc quidem, quod scriberem nihil erat omnis exspectatio nostra erat in nuntiis Brundisinis. si nactus hic esset Cæsum nostrum, spes dubia pacis: sin ille ante 2 *transmisisset*, exitiosi belli metus. sed videsne, in *quem hominem* inciderit respub.? quàm acutum, quàm vigilantem, quàm paratum? si mehercule neminem occiderit, nec cuiquam quidquam ademerit, ab his, qui eum maximè timuerant, maximè diligetur. multùm mecum municipales homines loquuntur, multum rusticani, NIHIL PRORSUS ALIUD CURANT, NISI AGROS, NISI VILLULAS, NISI NUMMULOS SUOS. & vide, quàm conversa res est. illum, quo antea confidebant, metuunt; hunc amant, quem timebant. id quantis nostris peccatis, vitiisque evenerit, non possum sine molestia cogitare. quæ autem impendere putarem, scripseram ad te; & jam tuas litteras exspectabam.

CICERO ATTICO, S.

NON dubito, quin tibi odiosæ sint epistolæ quotidianæ, cùm præsertim neque nova de re aliqua certiorem te faciam, neque novam denique jam repetiam scribendi ullam sententiam, sed, si dedua opera, cùm causa nulla esset, tabellarios ad te cum inanibus epistolis mitterem; facerem inepte. euntibus verò, domesticis præsertim, ut nihil ad te dem litteratum, facere non possum: & simul (*credo mihi*) *requiesco* paulum in his miseriis, cùm quasi tecum loquor, cum verò tuas epistolas lego, multo etiam magis. omnino intelligo, nullum fuisse tempus post has fugas & formidines, 3 *quod magis debuerit mutum esse à litteris*: propterea quòd neque Romæ quidquam auditur novi: nec in his locis; quæ à Brundinio absunt propius, quàm tu, biduum, aut triduum. Brundisii autem omne certamen vertitur hujus primi temporis. qua quidem exspectatione torqueor, sed omnia ante nos sciemus. eodem enim die videò Cæsarem à Corfinio post meridiem profectum esse, 4 id est, Feralibus, quo Canusio mane Pompejum. eo modo autem ambulat Cæsar, & iis 5 dictis militum celeritatem jucitat, ut timeam, ne citius ad Brundisium, quàm opus sit, accesserit. dices, Quid igitur proficis, qui *anteceps* ejus rei molestiam, quam triduo sciturus sis? nihil equidem: sed, ut supra dixi, tecum perlibenter loquor; & simul scito, labare meum consilium, illud, quod satis jam fixum videbatur, non mihi satis idonei sunt auctores ii, qui à te probantur. quod enim unquam eorum in rep. *forte factum* exstitit? aut quis ab his ullam rem laude dignam desiderat? nec mehercule laudandos existimo qui trans mare belli parandi causa profecti sunt: (quamquam hæc ferenda non erant) video enim, quantum id bellum, & quam pestiferum futurum sit. sed me movet *unus vir*, cujus fugientis compes, remp. recuperantis lucius videor esse debere. Totiesne igitur sententiam mutas? *ego tecum, tamquam mecum loquor.* quis autem est, tanta quidem de re, quin varie secum ipse disputet? simul & elicere cupio sententiam tuam; si manet, ut firmior sim; si mutata est, ut tibi assentiar. omnino ad id, de quo dubito, pertinet, me scire, quid Domitius acturus sit, quid noster Lentulus. de Domitio varia audimus, 6 *modo esse* in Tiburti, haud *lepidè*: quod cùm Lepidius accessisse ad urbem: quod item falsum video esse. 7 ait enim Lepidus, 8 *eum nescio quò penetrasse itineribus*; *occultandi sui causa*, 9 an *maris adiscendi*, ne id quidem scit: ignorat enim de filio. addit illud *sanè molestum*; pecuniam Domitio satis grandem, quam is 10 Corfinii habuerit, non esse redditam. de Lentulo autem nihil audimus. hæc velim exquiras, ad meque perscribas.

CICERO ATTICO, S.

A D.V. Non Mart. epistolas mihi tuas Ægypta reddidit, unam veterem IV Kal. quam te scribis dedisse Pinario, 15 quem non vidimus; in qua exspectas, quidnam præmissus agat Vibullius; qui omnino non est visus à Cæsare: (in altera epistola, video, te scire ita esse) &, quemadmodum redeuntem excipiam Cæsarem; quem omnino vitare cogito: 11 & have. Athenionis fugam intendis, commutationemque vitæ tuæ; quod tibi puto esse faciendum: & ignoras, Domitius cum fascibusne sit; quod cùm scies, facies ut sciamus. Habes ad primam epistolam. secutæ sunt duæ, pridie Kal. ambæ datæ, quæ me convellerunt de pristino statu, jam tamen, ut ante ad te scripsi, labantem. Nec me movet, quod *scribis*, 12 IOVI IPSI INIQUUM. nam periculum in ultimis; iracundia positum est: victoria autem ita incerta, ut deterior causa *paratior* mihi esse videatur: nec me consules movent, qui ipsi plumæ aut folio facilius moventur, *effutire* me deliberatio cruciat, cruciavitque adhuc. cautior certè est mansio: honestior existimatur trajectio. malo interdum, multi me non cautè, quam pauci me honestè, fecisse existiment. De Lepido & Tullo quod quæris, illi verò non dubitant, quin Cæsari præsto futuri, in senatumque venturi sint. Recentissima tua est epistola Kal. data; in quo optas congressum, pacemque non desperas. sed ego, cùm hæc scribebam, nec illos

---

1. *Quod inter se nosti quidem sunt.*] Malit legi Manut. *qui inter se nec nosti sunt*, aut *qui inter se nosti quidem sunt*, quod magis placet; ita enim scriptum est in antiquo libro Pantagath.

2. *Transmisisset.*] Vulg. *transmisset.*

3. *Quod magis debuerit mutum esse à litteris.*) est ista emendatio Victor. partim conjectura ducti, partim etiam antiquo mss. adjuti. prius legebatur: *quid magis desuerit, multum esse, &c.*

4. *Id est Feralibus.*) Hæc verba *id est Feralibus*, leguntur in omnibus Bos. mss. ea tamen absunt à vulgatis codd.

5. *Dictis militum celeritatem.*) Hæc est lectio mss. Bos. qui tamen videndum dicit an Cicero διχοῖς scripserit, ut quemadmodum idem scriptor alio loco dixit, *succilla extendere*, Hor. *furca expellere*, & Aristoph. διχοῖς ὠθεῖν; ita etiam διχοῖς *incitare*, hoc loco dixerit. Beffar. lib. & ahi duo veteres, *dictis*; sed frigidè nimis ut videtur Man. qui legit, *diaria*, ex restitutione Vict. qui vocem, *diaria*, quæ tunc in vulgatis erat editionibus, rejecit.

6. *Modo esse in Tiburti.*) Nihil discrepant ab excusis Torn. & Crusell. Dec. sic refert, *modo esse in Tibur si haut lepidè, quod eum Lepidus, ad urbem accessisse*, unde emendavit Bos. *modo esse in Tiburti haut lepidè, quod cum Lepidius, ad urbem accessisse.* Lamb. vulgatam lectionem sequitur quæ ita se habet, *modo esse in Tiburti aut lepidè, quo eum Lepidus accessisse ad urbem.* Ion. ex mss. Pal. vestigiis & conjectura sic emendavit, *modo esse in Tiburtine Lepidi, modò cum Lepidio accessisse ad urbem.*

7. *Ait non Lepidus.*) Ion. ut ait, longè optimè restituit ex mss. Pal. *sed ait Lepidus.*

8. *Eum nescio quo penetrasse itineribus.*) Longolii ms. quo usus est Vict. *itineris.* Lamb. putat desiderari epitheton quod cohæreat cum voce *itineribus*, forte, *reconditis*, seu *devios.*

9. *An maris adiscendi.*) Vict. hæc est ex antiquiore suo restitutio, prius *adipiscendi.*

10. *Corfinii.*] Ita legendum videtur Man. vulg. *Coreni.*

11. *Es, have Athenionis fugam intendis.*] Bos. hæc est conjectientis ex depravata Dec & Crus. scriptura, quorum prior, *habe Athenionis fugam intendis*; alter verò, *haud Athenionis fugam intendis.* Vrsini liber, *& ab Hemonis fugam intendis.* Pius, pro *Hemonis fugam. Anthedonis Phycea* legit. Lamb. licet hunc ferè desperatum asserat, tamen ne ibi taceat, ubi alii verbosi fuerunt, hanc affert conjecturam, *artemonis fugam tendis*, vel etiam δοτῆρος & φύσεις *tendis*: hanc quoque refert Bosii conjecturam, *Are Athenis, si fugam intendis.* Ion. ex multorum mss. Pal. comparatione, *& an in Hagnonis fugam intendas.*

12. *Iovi ipsum iniquum.*] Vict. ex antiqui sui depravata scriptura, *Iovi ipsinicum*, restituit *Iovi ipsum iniquum.* Ionius etiam testatur mss. Pal. habere, *ipsinicum*, unde reposuit *ipsalitum*, quem vide.

illos congessuros, nec, si congressi essent, Pompejum ad ullam conditionem t accessurum putabam. Quod videris non dubitare, si consules transeant, quid nos facere oporteat; certè transeunt: vel, quo modo nunc est, transierunt. sed memento, præter Appium, neminem esse ferè, qui non jus habeat transeundi. nam aut cum imperio sunt, ut Pompejus, ut Scipio, 2 Setenas, Fannius, 3 Voconius, Sestius, ipsi consules; quibus *more majorum*, concessum est vel omnes adire provincias: aut legati sunt eorum. sed 4 nihil dissero. quid placeat tibi, & quid propemodum rectum sit, intelligo. Plura scriberem, si ipse possem. sed, ut mihi videor, potero biduo. Balbi Cornelii litterarum exemplum, quas eodem die accepi, quo tuas, misi ad te, ut meam vicem doleres, cùm me derideri videres.

BALBUS CICERONI IMP. S.

OBSECRO te Cicero, suscipe curam & cogitationem dignissimam tua virtute, ut Cæsarem & Pompejum, perfidia hominum *distractos, rursus in pristinam concordiam reducas. crede mihi, Cæsarem non solùm 5 fore in tua potestate, sed etiam maximum beneficium te sibi dedisse judicaturum, si huc te rejeceris. velim, idem Pompejus faciat: qui ut adduci tali tempore ad ullam conditionem possit, magis opto, quàm spero. sed, cùm constiterit, & timere desierit, tum incipiam non desperare tuam auctoritatem plurimum 6 valituram. Quòd Lentulum COS. meum voluisti hic remanere, Cæsari gratum, mihi verò gratissimum medius fidius fecisti. nam illum tanti facio, qui tam Cæsarem magis diligam: qui si passus esset, nos secum, ut consueveramus, loqui; & non se totum etiam & etiam ab summo nostro avertuaet, minus miser, quàm sum, essem. nam cave putes, hoc tempore plus me quemquam cruciari, quòd eum, quem ante me diligo, video in Consulatu quid vis potius esse, quàm consulem. quòd si voluerit tibi obtemperare, & nobis de Cæsare credere & consulatum reliquum Romæ peragere, incipiam sperare, etiam, consilio Senatus, auctore te, illo relatore, Pompejum & Cæsarem conjungi posse. quod si factum erit, me satis vixisse putabo. Factum Cæsari de Corfinio 7 totum me probaturum scito. 8 quo modo in hujusmodi re, commodiùs cadere non potuit, quàm ut res 9 sine sanguine consisteret. Balbi mei tuique adventu delectatum te, valdè gaudeo. ita quæcumque tibi de Cæsare dixit, quæque Cæsar scripsit, 10 scio re tibi probabit, quæcumque fortuna ejus fuerit, 11 verissimè scripsisse.*

CICERO ATTICO, S.

OMNIA mihi provisa sunt, 12 præter occultum, & tutumiter ad mare superum. hoc enim mari uti nonis possumus hoc tempore anni. illuc autem, quò spectat animus, & quò res vocat, qua veniam? cedendum enim est celeriter; ne forte qua re impediar, atque alliger. nec verò ille me ducit, qui videtur: quem ego hominem 13 ἀπολιτικώτατον omnium jam ante cognoram; nunc verò etiam 14 ἀστρατηγικώτατον. non me igitur is ducit, sed *sermo hominum*, qui ad me à Philotimo scribitur. is enim me ab optimatibus sit conscindi. quibus optimatibus, diù boni? qui nunc quo modo occurrunt, quo modo autem se venditant Cæsari? 15 municipia verò Deum: nec simulant, ut cum de illo ægroto vota faciebant. sed planè, quidquid mali hic Pisistratus non fecerit, tam gratum est, quàm si alium facere prohibuerit. hunc propitium sperant; illum iratum putant. quos fieri censes ἀπαντήσεις ex oppidis? quos honores? metuunt, inquies: credo; sed mehercule illum magis hujus *insidiosa clementia* delectantur; illius iracundiam formidant 16 judices DCCCL. quî præcipuè Cnæo nostro, ex quibus quotidie aliquem video, nescio quas ejus Lucerias horrent. itaque quæro, quî sint isti optimates, 17 qui me exturbent, cùm ipsi domi maneant. sed tamen, quicumque sunt, αἰδέομαι Τεύκρους. etsi, qua spe proficiscar video; conjungoque me cum homine magis ad vastandum Italiam, quàm ad vincendum parato: 18 demum quem exspecto. & quidem, cùm hæc scribebam IV. Nonas jam exspectabam aliquid à Brundisio. quid autem aliquid? quàm indecenter turpiter fugisset, & victor hic quà se referret, & quò. quod ubi audissem; si ille Appia veniret, ego Arpinum cogitabam.

1. *Accessurum.*) Lamb. videtur fortasse legendum *discensurum.*

2. *Setenas.*) liber Bess. *Serenas*, sed Man. hunc ignorat. *Sufenas* legit Vrs. ex argenteo denario, in quo, *Sextus Nonius Sufenas*; descriptus est: neque aliter Pighius, XVII. Annalium Romanor.

3. *Voconius.*) Quid si *Coponius*? qui prætor Pompejum sequutus est, ait Man.

4. *Nihil dissero.*) Bos. mss. partim *desero*, partim *differo*. probavit Faërn. & Man. lectionem. vict. reposuit *desiderer*, *desero* ex duobus mss. Palreticn. Ian. banque ait esse germanam Ciceronis ἀπιθάνωτον.

5. *Fore in tua potestate.*) Vulg. *in tua potestate fore.*

6. *Apud tuum valiturum.*) Ita legit Mal. quam lectionem in omnibus fere libris invenit Bos. duo priora vocabula desunt in vulgatis.

7. *Totum me probaturum.*) *Te probaturum*, vetus Vrs. liber.

8. *Quomodo.*) Vulg. & *quomodo.*

9. *Sine sanguine consisteret.*) Ita Vict. ex antiquo suo, prius *sine sanguine consisteret.*

10. *Scires tibi probavit.*) liber Bess. *scit tibi probabit.* Manut. emendat, *scio, & tibi probabit.*

11. *Verissimè scripsisse.*) Ita conjecit Man. e Bess. antiquo in quo legitur *velissumme*, ut in antiquo lib. scriptum primo existimet, *verissime.* ad veteris orthographiæ rationem; unde imperiti librarii occasionem sumpserint *prater ecculum*, & *tutum iter*, &c. Bos. verò auctoribus Scaligero & Crus. ita reponendum affirmat. Sic etiam legit Lambin & ante illum Corrad. conjectura ductus: vulg. *prater oculum meum. Iter ad mare*, &c.

13. Ἀπολιτικώτατον.) Civilis gubernationis maximè expertem.

14. Ἀστρατηγικώτατον.) Artis imperatoriæ maximè ignarum.

15. *Municipia verò Deum.*) Sic restituit Vict. cum legeretur *adesse.* Fulv. *ad eum.*

16. *Judices DCCCL.*) Jun. refert mss. Pal. habere CCCL. ex quibus conjicit legendum CCCLX.

17. *Qui me exturbent, cùm ipsi domi maneant.*) Vict. *qui me exturbent Camillo*, castigavit, sed non placet Lamb. qui vulgatam scripturam retinet.

18. *Demum quem exspecto.*) Dec. plaè refert conjecturam Bos. *demum quem exspello.* quidam legunt *Demetrium*; vulg. *demum quem exspello.*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER NONUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

ETsi, cùm tu has litteras legeres, putabam fore ut scirem jam, quid Brundisii actum esset; (nam i Canusio VIII. KAL. profectus erat Cnæus; hæc autem scribebam pridie Nonas 2 XIV. die postquam ille Canusio moverat) tamen angebar singularum horarum exspectatione: mirabarque, nihil allatum esse ne rumoris quidem. nam erat mirum silentium. sed hæc fortasse 3 κέκοιτασθε sunt: quæ tamen jam sciantur, necesse est: illud molestum me adhuc investigare non posse, ubi P. Lentulus noster sit, ubi Domitius. quæro autem, quò facilius scire possim, quid asturi sint; 4 iturine ad Pompejum; &, si sunt, quà quandove ituri sint. urbem quidem jam refertam esse optimatium audio; Sosium & Lupum, quos Cnæus noster ante putabat Brundisium venturos esse, quàm se, judicere. hic verò vulgo vadunt. etiam M. Lepidus, quocum diem conterere solebam, cras cogitabat. nos autem in Formiano morabamur, quo citius audiremus: deinde Arpinum volebamus. inde, iter qua maximè ὁ ἀναπαύτατος esset, ad mare superum, remotis, sive omnino missis lictoribus. audio enim, bonis viris, qui & nunc, & sæpe antea magno præsidio 6 ἀπ' 7 fuerunt, hanc cunctationem nostram non probari; multaque in me, 8 & severè *in convivio tempestivo* quidem disputari. cedamus igitur; &, ut boni cives simus, bellum Italiæ terra, marique inferamus; & odia improborum rursus in nos, quæ jam exstincta erant, incendamus, & Lucceji consilia, ac Theophani persequamur. cùm Scipio vel in Syriam proficiscitur, sorte, vel cum genero, honestè; vel Cæsarem fugit, iratum, Marcelli quidem, nisi gladium Cæsaris timuissent, manerent. Appius & eodem timore, & inimicitiarum *recentium*: & tamen, præter hunc, & C. Cassium, reliqui legati; 9 Faustus Proquæstor: ego unus, cui utrumvis liceret: frater 10 accederet; quem socium hujus fortunæ esse, non erat æquum: cui magis etiam Cæsar 11 irasceretur. sed impetrare non possum, ut maneat. dabimus hoc Pompejo, quod debemus. nam me quidem alius nemo movet; non sermo bonorum, qui nulli sunt; non causa, quæ acta timidè est, agetur improbè. 12 *uni, uni* hoc damus, ne id quidem roganti, nec suam causam (ut ait) agenti, sed publicam. Tu quid cogites de transeundo in Epirum, scire sanè velim.

CICERO ATTICO, S.

ETsi Nonis Mart. die tuo, ut opinor, exspectabam epistolam à te longiorem; tamen ad eam ipsam brevem, quam 13 III. Nonas τὸ τῷ ἀφλήψῳ dedisti, rescribendum putavi. Gaudere ais te, mansisse me; & scribis, in sententia te manere, mihi autem superioribus litteris videbare non dubitare, quin cederem, ita, si & Cnæus bene comitatus conscendisset, & consules transissent. utrum hoc tu parum commeministi, an ego non satis intellexi, an mutasti sententiam? sed aut ex epistola, quam exspecto, perspiciam, quid sentias; aut alias abste litteras eliciam. Brundisio nihildum erat allatum. ô rem difficilem, planeque perditam! quàm nihil prætermittis in consilio dando! quàm nihil tamen, 14 quod tibi placeat, explicas! non esse me unà cùm Pompejo, gaudes: ac proponis, quàm sit turpe, me adesse, cùm qui de illo detrahatur, 15 nec fas esse approbare. Certè contra igitur? 16 dii, inquis, averruncent. quid ergo fiet, si in *altero scelus* est, in altero *supplicium*? impetrabis, inquis, à Cæsare, ut tibi abesse liceat, & esse otioso. supplicandum igitur? miserum. quid, si non impetraro? & de triumpho erit, inquis, integrum. quid, si hoc ipso premar? accipiam? quid fœdius? negem? repudiari se totum, magis etiam quam olim in XX viratu, putabit. ac solet, cùm se purgat, in me *conferre* omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem. quanto nunc hoc idem accipiet asperius? tanto scilicet, quanto & honor hic illo est amplior, & ipse robustior. Nam quod negas te dubitare, quin magna in offensa sim apud Pompejum hoc tempore, non video causam, cur ita sit, 17 hoc quidem tempore. qui enim amisso Corfinio denique

---

1. CAnusio III. Kal.) Videtur legendum Vrs. XI. Kalend.

2. XIV.) Vrs. XVI. Man. XIII. reponendum censent: sed Bosius tribunus intercedit, & vim fieri vetat antiquæ lectioni.

3. Κέκοιτασθε.) Inanis studii plena Καινόαστε ex Palat. duobus legit Iun.

4. *Ubi P. Lentulus.*] Prænomen P. deest in vulg.

5. *Iturine sunt.*] Alii, *iturus sit.*

6. Ἀναπαύτατος.) Remotum ab omni occursu.

7. *Fuerunt.*) Vulg. *fuerint.*

8. *Et severè in convivio tempestivo.*) Amicus Vrs. putat legendum, *& severe, & in convivio tempestivius quidem disputari, &c.* Iun. verò, *& severè in convivio tempestivius quidem.*

9. *Faustus proquæstor: ego unus.*) Hæc est lectio antiquioris Vict. Iun. tamen retinet lectionem vulg. *Faustus prope ego unus, &c.* & hanc ait se in quibusdam mss. Pal. reperiisse. Mauot ex I. Bess. qui etiam habet *propter* conjicit legendum, *Properavit*, etiamsi, *prequæstor*, retinere malit.

10. *Accederet.*) Vulg. *accesserit.* Man. malit *accedat*, cum in antiquis libris *accedere* scriptum sit.

11. *Irasceretur.*) Vulg. *irascetur.*

12. *Uni, uni hoc damus.*] Alterum *uni* abest à vulg.

13. *III. Nonas* τὸ τῷ ἀφλήψῳ.) Sub ipsam accessionem febris. Hæc emendatio Vict. prius legebatur *III. Nonas Mart.* τὸ τῷ δείλῳ, reliquæ editiones, illud quidem δείλῳ in ἀφλήψῳ mutant, sed nomen *Martias* retinent.

14. *Quod tibi placeat.*] Vulg. *quod tibi ipse placeam.*

15. *Nec fas esse.*) Vulg. *nefas esse.*

16. *Dii, inquis, averruncent.*) Iun. reponit. *dii, inquis abuerint*, proec quod est in mss. Pal. *auerunt*, aut si ita placet, *auerrint.*

17. *Hoc tempore.*) Hæc duo vocabula delet Faërn.

L. A' x.

denique certiorem me fui consilii fecit, is queretur Brundisium me non venisse, cùm inter me, & Brundisium Cæsar esset? deinde, etiam scit, ἀπαῤῥησίαστον esse in ea causa querelam suam. me putat de municipiorum imbecillitate, de delectibus, de urbe, de pecunia, de Piceno occupando plus vidisse, quàm se. sin, cùm potuero, non venero; tum erit inimicus: quod ego non eò vereor, ne mihi noceat: (quid enim faciet?

Τίς ἐστι δοῦλος, ὃ ζῶν ἄφροντις ὢν;)

sed quia *ingrati* animi crimen horreo. confido igitur adventum nostrum illi, quoquo tempore fuerit, ut scribis, ἀσμένιστον fore. Nam quòd ais, si hic temperantius egerit, consideratius consilium te daturum; quî hic potest se gerere non *perditè*? vita, mores, ante facta, ratio suscepti negotii, socii, vires bonorum, aut etiam constantia. Vix dum epistolam tuam legeram, cùm ad me, currens ad illum, Postumus Curtius venit, nihil nisi classeis loquens & exercitus: eripiebat Hispanias: tenebat Asiam, Siciliam, Africam, Sardiniam: confestim in Græciam persequebatur. eundum igitur est, nec tam ut belli, quàm ut *fugæ fuit* simus. nec enim ferre potero sermones istorum quicumque sunt. non sunt enim certè, ut appellantur, *boni*. sed tamen id ipsum scire cupio, quid loquantur; idque ut exquiras, meque certiorem facias, te vehementer rogo. Nos adhuc, quid Brundisii actum esset, planè nesciebamus. cùm sciebamus, tum ex re, & ex tempore consilium capiemus; sed utemur tuo.

CICERO ATTICO, S.

1 DOMITII filius transi t Formias VIII. ID. currens ad matrem Neapolim, mihique nuntiari jussit, patrem ad urbem esse; cum de eo curiosè quæsisset servus noster Dionysius. nos autem audieramus eum profectum sive ad Pompejum, sive in Hispaniam. id cujusmodi sit, scire sanè velim. nam ad id, quod delibero, pertinet; si ille certè nusquam discessit, intelligere Cnæum, non esse faciles nobis ex Italia exitus, cùm ea tota armis, præsidiisque teneatur, hieme præsertim. nam si commodius *armis tempus* esset, vel infero mari liceret uti. nunc nihil potest, nisi supero 3 tramitti; quò iter intercluſum est. quæres igitur & de Domitio, & de Lentulo. A Brundisio nulla adhuc fama venerat: & erat hic dies VII. ID. quo die, suspicabamur, aut pridie Brundisium venisse Cæsarem. nam KAL. Apris manserat. sed si Postumum audire velles, persecuturus erat Cnæum. transisse enim jam putabat, conjectura tempestatum ac dierum. ego nautas eum non putabam habiturum: ille confidebat, & eo magis, quòd audita navicularii hominis *liberalitas* esset. sed tota res Brundisina jam quo modo habeat se, diutiùs nescire non possum.

CICERO ATTICO, S.

2 EGo etsi tamdiu requiesco, quamdiu aut ad te scribo, aut tuas litteras lego: tamen & ipse egeo argumento epistolarum, & tibi idem accidere certò scio. quæ enim soluto animo familiariter scribi & solent, temporibus his excluduntur. quæ autem sunt horum temporum, ea jam contrivimus. sed tamen, ne me totum ægritudini dedam, sumsi mihi quasdam tanquam θέσεις, quæ & pollicitæ sunt, & temporum horum; ut & *abducam animum* ab querelis, & in eo ipso, de quo agitur, exerceat. ex sunt hujusmodi.

6. Εἰ μένειτέον ἐν τῇ πατρίδι τυραννουμένῃ. Τυραννουμένης δ' αὐτῆς, ἐὰν παντὶ τρόπῳ τυραννίδος καταλυθῇ ἡ πραγματευτέον, κἂν μείζῃ διὰ τοῦτο ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύσῃ. Εἰ εὐλαβητέον τὰ καθόλου σῴζειν, ἢ μὴ αὐτὸς αἴρεσθαι. Εἰ πειρατέον ἀρήγειν τῇ πατρίδι ἢ τυραννουμένῃ καιρὸν καὶ λόγῳ μᾶλλον, ἢ πολέμῳ. Εἰ πολιτικὸν τὸ νουχαίζειν, ἀναχωρήσαντα δέ που, τὸ πατρίδος τυραννουμένης. Εἰ διὰ παντὸς ἴτεον κινδύνῳ τὰ ἐλευθερίας ἕνεκα. Εἰ πόλεμον ἐπακτέον τῇ χώρᾳ, καὶ πολιορκητέον 10 ταύτῃ τυραννουμένῃ. Εἰ δὲ μὴ δοκιμάζοιτε τὴν διὰ πολέμου καταλυσιν τῆς τυραννίδος, σωματοχραπτέον ὅμως τοῖς ἀγῶσι. Εἰ τοῖς εὐεργέταις, καὶ φίλοις συγκινδυνευτέον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, κἂν μὴ δοκῶσιν εὖ βεβουλεῦσθαι περὶ τοῦ ὅλου. Εἰ ὁ μεγάλα τῶν πατρίδι εὐεργετήσας, δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνήκεστα πεισθήσεται, καὶ φθονηθείς, καθαιρεθήσεται ὑπὸ τῆς ἰδίας πατρίδος. Εἰ ἐφετέον αὐτῷ ἐστὶ ποτε, καὶ τοῦ οἰκείου χάριν ποιεῖσθαι πρόσοιτο ἀφειμένον τοὺς πρὸς τὰς ἰσχύοντας ἀφαιρεῖσθαι.

in his ego me consultationibus exercens, & differens in utramque partem tum Græcè, tum Latinè, & abduco paruper animum à molestiis, & 11 τοῦ ἀσυλλογίστου deliberando. Sed vereor, ne tibi ἄκαιρος sim. si enim rectè 12 ambulaverit is, qui hanc epistolam tulit, in ipsum tuum diem incidit.

CICERO ATTICO, S.

NATALI die tuo scripsisti epistolam ad me plenam consilii, summæque cum benevolentiæ, tum etiam prudentiæ: eam mihi Philotimus postridie, quàm à te acceperat, reddidit. Sunt ista quidem, quæ disputas, dificillima, iter ad Superum, navigatio infero, discessus Arpinum, ne hunc fugisse; mansio Formiis, ne obtulisse nos *gratulationi* videamur: sed miserius nihil, quàm ea videre, quæ tamen, jam, jam, inquam, videnda erunt. Fuit apud me Postumus: scripsi ad te, quàm gravis. venit ad me etiam Q. 12 Fusius. quo vultu! quo spiritu! properans Brundisium, scelus accusans Pompeji, levitatem & stultitiam Senatus, hæc qui in mea villa non feram, 13 Curtium *in Curia* potero ferre? Age, finge me quamvis σὺν μάχῃ hæc ferentem: quid illa, DIC M. TULLI, quem habebunt exitum? 14 Et omitto causam

1. Ἀπαῤῥησίαστον.) Minimè liberam, imprædicam, & reprehendi licentiâ carentem.

2. Ἀσμένιστον.) Ita Vict. correxit vulg. ἀσμενίσεσθον.

3. *Tramitti.*) Vulg *transmitti.*

4. *Ego nisi tamdiu.*) Hæc epist. vulg. editione appingitur superiori, & est pars. tertiæ epistolæ.

5. *Silent temporibus hu.*) Vulg. *silent, ea temporibus.*

6. Εἰ μένειτέον.) An manendum in patria tyrannide oppressa? eâ verò tyrannide oppressâ in quovis modo tyrannidis eversio molienda est, etiamsi civitas propterea in summa rerum periculum subitura sit. Verum cavendum ut, neque tyrannidem evertit, ipse evertator. An tentanda sit opem ferre patriæ tyrannide oppressæ verbis & rei oppertunitate, potiùs quàm bello. An viri reip dediti sit, secedentem aliquo quiescere, oppressâ à tyranno patriâ, an quodcumque subeundum discrimen pro libertate. An bellum inferendum regioni, eaque sit obsidenda, si à tyranno opprimitur. An etiam si qui non probet, ut bello tyrannis evertatur, tamen nomen suum profiteri cum fortissimis viris debeat. An cum bene meritis & amicis una subeunda sint pericula in rep. quæ pertinent ad remp. etiamsi illi minùs rectè de rerum summa consuluisse videantur. Utrum de patriâ bene meritus, ob eamque causam gravissima quæque passus, & invidiâ oppressus ultro pro patria discrimen subire debeat, an permittendum ei, ut sui ipsius interdum & caris simarum personarum rationem habeat, si dimissis adversus potentes concertationibus pro rep.

7. Πραγματευτέον.) Ita reposuit Bos ex veterib. suis editio Vict. καταλυσιν πειρατέον.

8. Μὴ αὐτὸς αἱρεῖσθαι.) Hoc quoque Bos partim ex conjectura, partim manuductione corruptum suorum mss. lectionis. vulg. ὑφῆκται quidam τι παίδης, quidam ἀρῆται. Vict. ex suis ἄρξῃ) quod plurimi receperunt.

9. Τυραννουμένῃ καιρῷ καὶ λόγῳ μᾶλλον.) Lamb. & Bos. sic reposuerunt ex suis mss. ad quam emendationem proximè accedit hæc Errici Stephan. conjectura, τυραννευμένῃ καιρῷ λόγῳ μᾶλλον, &c. vulgo τῇ εἰρήνῃ μᾶλλον ἢ, &c. quæ est conjectura Petri Vict. quum prius haberetur τυραννευμένῃ μᾶλλον.

10. Ταύτῃ.) Vulg. αὐτῇ.

11. *Ambulaverit is.*) Vulg. *ambulavit.*

12. *Fusius.*) Vulg *Fusius.*

13. *Curtium in Curia.*) Ita emendarunt Lamb. & Vrs. qui tamen sit defendi posse *quæ rum in Curia.*

14. *Et omitto.*) Mavult. Man. *sed omitto.*

1. *Quid*

reipubl. quam ego amissam puto cùm vulneribus suis, tum medicamentis iis, quæ parantur. de Pompejo quid agam? cui plane 1 (quid enim hoc negem?) succensui. SEMPER ENIM causæ eventorum magis movent, quàm ipsa eventa. hæc igitur mala, (quibus) majora esse quæ possunt? considerans, vel potius judicans ejus opera accidisse & culpa, inimicior eram huic, quàm ipsi Cæsari. ut majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Aliensis pugnæ, quàm urbis captæ; quòd hoc malum ex illo, itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus: sic ego, decem annorum *peccata* recordans, in quibus inerat ille etiam annus, qui nos 2 hoc non defendente, ne dicam gravius, afflixerat; præsentisque temporis cognoscens temeritatem, ignaviam, negligentiam, succensebam. sed ea jam mihi exciderunt. beneficia ejusdem cogito; cogito etiam dignitatem, intelligo, seriùs equidem, quàm vellem, propter epistolas sermonesque Balbi; sed video plane, nihil aliud agi, nihil actum ab initio, quàm ut hunc *occideret*. ego igitur 3 si quis apud Homerum, cùm 4 ei & mater & ea dixisset,

5 Αὐτίκα δ' τοι ἔπειτα μετ' Ἔκτορα πότμον ἑτοιμον,

matri ipse respondit,

6 Αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑτοίρῳ

Κτείνων δ' ἑτάρῳ ἐπαμύνειν: quid, si non ἑτοίρῳ solùm, sed etiam δ' ἑτάρῳ? adde, tali viro, talem causam agenti: 7 & ego verò hæc officia mercanda *vita* puto. optimatibus verò tuis nihil confido, nihil jam ne iuservio quidem. video, ut se huic dent, ut datuti sint. quidquam tu illa putas fuisse de valitudine decreta municipiorum præ his de victoria gratulationibus? timent, inquies. at ipsi tum se timuisse dicunt. sed videamus, quid actum sit Brundisii. 8 ex eo fortasse mea consilia nascentur, aliæque litteræ.

CICERO ATTICO, S.

NOs adhuc Brundisio nihil. Roma scripsit Balbus, putare jam Lentulum cos. 9 transmisisse, nec eum à minore Balbo conventum; quòd is hoc jam Canusii audisset: inde ad se eum scripsisse: cohortesque sex, quæ Albæ fuissent, 10 ad Curium via Minucia transisse: id Cæsarem ad se scripsisse, & brevi tempore eum ad urbem futurum. 11 ego utar tuo consilio; neque me 12 Arpinum hoc tempore abdam: etsi, Ciceroni meo togam puram cùm dare Arpini vellem, hanc etiam ipsam *accusatoriam* relicturus ad Cæsarem. sed fortasse in eo ipso ostendetur, cur non Romæ potius. sed tamen, si est conveniendus, hic potissimum. tum reliqua videbimus, id est & quo, & quà, & quando. Domitius, ut audio, 13 in Cosiano, & quidem, ut ajunt, paratus ad navigandum: si in Hispaniam, non probo: si ad Cnæum, laudo: quovis potius certè, 14 quàm ut Curium videat; quem ego patronus aspicere non possum. quid alios? sed, opinor, quiescamus; ne nostram culpam coarguamus; qui, dum urbem, id est patriam, amamus, dumque rem conventuram putamus, ita nos gessimus, ut plane intercluſi captique simus. Scripta jam epistola, Capua litteræ sunt allatæ hoc exemplo. Pompejus mare transiit cum omnibus militibus, quos secum habuit. hic numerus est hominum millia xxx. & 15 consules duo, & tribuni pl. & senatores, qui fuerunt cum eo, omnes cum uxoribus & liberis. Conscendisse dicitur A. D. IV. Nonas Mart. ex ea die fuere Septemtriones venti. naves, quibus usus non est, omneis aut *præcidisse*, aut *incendisse* dicunt. de hac re litteræ L. Metello trib. pl. Capuam allatæ sunt ab Clodia socro, quæ ipsa transiit. ante sollicitus eram & angebar, 16 sicut res scilicet ipsa cogebat, cùm consilio explicare nihil possem: nunc autem, postquam Pompejus, & consules ex Italia exierunt, non angor, sed ardeo dolore:

17 οὐδέ μοι ἦτορ

ἔμπεδον, ἀλλ' 18 ἀλαλύκτημαι:

non sum, inquam, mihi crede, mentis compos; tantum mihi dedecoris admisisse videor. 19 Mene non primùm cum Pompejo, qualicumque consilio uso, deinde *cum bono* esse, quamvis causa temere instituta? præsertim cùm ii ipsi, quorum ego causa timidiùs me fortunæ committebam, uxor, filia, Cicerones pueri, me illud sequi mallent? hoc turpe, & me indignum putarent? nam Quintus quidem frater, quidquid *mihi placeret*, id rectum se putare ajebat, id animo æquissimo sequebatur. tuas nunc 20 epistolas à primo lego. hæ me paullum recreant. primæ monent & rogant, ne me projiciam. proximæ te gaudere ostendunt, me remansisse. eas cùm lego, minùs mihi turpis videor, sed tam diu, *dum lego*: deinde emergit rursum dolor. & κἀχεοῦ φαντασία. quamobrem obsecro te, mi Tite, eripe mihi hunc dolorem, aut minue saltem, aut consolatione, aut consilio, aut quacumque re potes: quid tu autem possis? aut quid homo quisquam? 21 vix Deus jam.

---

1. *Quid enim hoc negem? succensui.*) Vulg. *quid enim negem? succensui.*

2. *Me non defendente.*) Ab impressis abest negatio, quam ex conjectura reposuit Vict. Ant. Augustin. & Mal. legunt, *hoc non defendente*, quam lectionem valde probat Iun.

3. *Si quis apud Homerum.*) Faern legebat, *sicut apud Homerum*. Iun addito pronomine, *ut si quis ut, &c.* Vrs. verò sic totum locum legi placeret, *ero agitator ego quidem, &c.*

4. *Et mater & dea dixisset.*) Deerat hic Homeri versus prouuntiatus à Thetide, quem Vict. restituit.

5. Αὐτίκα.) Statim enim tibi deinde post Hectorem mors parata.

6. Αὐτίκα τεθν.) Vtinam statim moriar, posteaquam non eram socio cùm interficeretur, opem laturus.

7. *Et ego verò hæc officia mercanda vita puto.*) Ex antiquiore suo exemplari hanc lectionem eruit Victor. quam & Germani protulerant; sed verbum, *vita*, omiserant. Hic autem Faern. delet conjunctionis notam &. vulg. verant ante Vict. *ego verò hæc officia mercanda vita puto.*

8 *Ex eo fortasse mea consilia nascentur.*) Veteres libri, Bos. Lamb Iun. *ea consilia*, rectissimè secundum mentem Iun. Lamb. legi malit, *nova consilia*, vel *alia consilia nascentur.*

9. *Nos adhuc.*) Hæc epist. vulgatis unicam cum superiore constituit, si quidem illi in mediatè appingitur.]

10. *Transmisisse.*) Faern. ex *transisse me*, quod est in mss. libris faciebat, *transmisisse me.*

11. *Ad Curium via Minucia.*) Ita ex antiquis suis Bos. Vict. verò legit *ad Curium Minutia*, quum antea legeretur, *ad Curium in Minucia* hunc sequuti sunt Torn. 1. 1. Adverse. 21. & Lamb. Man. Faern. & Mal. ex Hor. legunt, *Numicia*, sed & hic & apud Horat. *Minucia* legendum esse ostendit Bos. Ceterum pro *Curium, Coreum* habet liber Bess.

12. *Ego utar.*) Vulg. *ergo utar.*

13. *Arpinum.*) Vulg. *in Arpinum.*

14. *In Cosiano, & quidem.*) Vulg. *in Cosano est quidem.*

15. *Quàm ut Curium videat.*) Sic restituit Vict. & probat Lamb. Germani legunt *Curium*, prius habebatur, *Coreum*, unde prius faciebat *Coreum.*

16. *Consules duo & trib. plebis.*] *Duo*, ut videtur Man. fortasse fuit glossema antecedentis verbi, aut legendum, ut homo eruditus existimat *Consules & duo tribuni plebis.*

17 *Sicut res scilicet ipsa cogebat, cum consilio explicare nihil possem.*] Alii *sicut res scil. ipsa cog. quæ nec consilio possem.*

18. Ἀλαλύκτημαι.) Ita restituit Vict ex antiquore suo libro, & Homeri emendatis codd. antea legebatur, κλάλη).

19. *Mene non primum.*) Vulg *me non primum.*

20. *Epistolas à prima.*] Ita est in omnibus Bosii codd. quidam legendum censent, *à prima.*

21. *Vix Deus, &c.*) Coà. Torn. habet, *vix Deus Jam equidem.*

jam. equidem illud mollior, quod tu mones sperasque fieri posse; ut mihi Cæsar concedat, ut absim, cùm alii in senatu contra Cnæum agatur. sed timeo, ne non impetrem. venit ab eo Furnius: (ut quidem scias, quos sequamur) Q. Titinii filium cum Cæsare esse nuntiat: sed illum majores mihi gratias agere, quàm vellem. quid autem me roget, (paucis ille quidem verbis, sed ἐν δυνάμει) cognosce ex illius epistola. me miserum, quòd tu non valuisti. unà fuissemus: consilium certè non defuisset,

1 τύν τε δὺ ἐχομένω.

sed acta ne agamus: reliqua paremus. me adhuc hæc duo fefellerunt, initio spes compositionis, qua facta volebam 2 uti populari vita, sollicitudine senectutem nostram liberanti: deinde bellum crudele, & exitiosum 3 suscipi à Pompejo intelligebam. MELIORIS medius fidius civis, & viri putabam, quovis supplicio affici, quàm illi crudelitati non solùm præesse, verùm etiam interesse. videtur vel mori satius fuisse, quàm esse cum iis. Ad hæc igitur cogita, mi Attice, vel potiùs excogita. quemvis eventum fortius feram, quàm hunc dolorem.

CÆSAR IMP. S.D. CICERONI IMP.

CVM Furnium nostrum tantum vidissem; neque loqui, neque audire à meo commodo potuissem; properarem, atque essem in itinere. præmisi jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem. grat. atque agerem: 5 & si hoc & sæpe, & sæpius mihi facturus videor; ita de me mereris. in primis à te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meæ, brevitatique litterarum ignoscas. reliqua ex Furnio cognosces.

CICERO ATTICO, S.

7 SCIPSERAM ad te epistolam, quam darem IV. ID. sed eo die is, cui dare volueram, non est profectus. venit autem eo ipso die 6 ille celeripes, quem Salvius dixerat: attulit ubertimas tuas litteras, quæ 7 mihi quiddam quasi animulæ restillarunt. recreatum enim me non queo dicere. sed planè τὸ σωμύχον effecisti. ego enim non jam id ago, mihi crede, ut *prosperos exitus* consequar: sic enim video, nec duobus his vivis, nec, hoc uno, nos umquam temp. habituros. ita neque de otio nostro spero jam, nec ullam acerbitatem recuso. unum illud extimescebam, ne quid *turpiter* facerem, vel dicam, jam effecissem. sic ergo habeto, salutareis te mihi litteras misisse: neque solùm has longioreis, quibus nihil potest esse explicatius, nihil perfectius; sed etiam illas breviores, in quibus hoc mihi jucundissimum fuit, consilium factumque nostrum à Sexto probari: pergratumque mihi tu fecisti, à quo diligentissime, & quid rectum sit, intelligi, scio. Longior verò tua epistola non me solum, sed meos omnes ægritudine levavit. itaque utar tuo consilio, & ero in Formiano: ne aut ad urbem ἀπάντησις mea animadvertatur; aut, si nec hîc, nec illic eum videro, devitatum se à me putet. Quod autem suades, ut ab eo petam, ut mihi concedat, ut idem tribuam Pompejo, quod ipsi tribuerim; id me jam pridem agere intelliges ex litteris Balbi & Oppii: quarum exempla tibi misi: nisi etiam Cæsaris ad eos *sanè mente* scriptas; quo modo in tanta insania. sin mihi Cæsar hoc non concedat; 8 video tibi placere illud, me πολίτδυμος de pace suscipere: in quo non extimesco periculum. cùm enim tot impendeant, cur non *honestissimo*. 9 depeciscī velim? sed vereor, ne Pompejo quid oneris imponam;

10 μή μοι γοργείλιν κεφαλὴν δεινοῖο πέλωρον

intorqueat. mirandum enim in modum Cæsus noster Sullani regni similitudinem concupivit. 11 εἰ δὼς σοι λέγω. 12 nihil ille umquam minus obscure tulit. cùm hoc negitur, inquies, esse vis? *beneficium* sequor, mihi crede, non *causam*, ut in Milone, ut in. sed hactenus. Causa igitur non bona est? immo optima: sed agetur (memento) *fortissimè*. primùm, consilium est, suffocare urbem, & Italiam fame; deinde, agros vastare, urere, pecuniis locupletum non abstinere. sed, cùm eadem metuam ab hac parte; si illinc beneficium non sit, rectius putem quivis domi perpeti. sed ita meruisse illum de me puto, ut ἀχαριστίας crimen subire non audeam. quamquam à te ejus quoque rei justa defensio est explicata. De triumpho tibi assentior: quem quidem totum facilè & libenter abjecero. egregiè probo 13 fore, ut, dum agamus, 14 ὁ πλὴς ὠρηῖος obrepat: si modò, inquis, satis ille erit firmus, est firmior etiam quàm putabamus. de isto licet bene speres. promitto tibi, si valebit, *tegulam* illum in Italia nullam relicturum. tene igitur socio? contra mehercule meum judicium, & contra omnium *antiquorum* auctoritatem: nec tam ut illa adjuvem, quàm ut hæc ne videam, cupio discedere. noli enim putare tolerabileis horum insanias, nec uniusmodi fore. etsi quid te horum fugit? legibus, judiciis, senatu sublato, libidines, audacias, sumtus, egestates tot *egentissimorum* hominum, nec privatas posse res, nec rempublicam sustinere. 15 abeamus igitur inde qualibet navigatione: etsi id quidem, ut tibi videbitur: sed certè abeamus. sciemus enim, id quod expectas, quid Brundisii actum sit. Bonis viris quòd ais probari, quæ adhuc fecerimus, scirique ab iis 16 nos non profectos, valde gaudeo; si est nunc ullus gaudendi locus. De Lentulo investigabo diligentiùs: id mandavi Philotimo, homini sotti, ac *nimium optimati*. Extremum est, ut tibi argumentum ad scribendum fortasse jam desit. nec enim alia de re nunc ulla scribi potest; & de hac quid jam amplius inveniri potest? sed quoniam & ingenium suppeditat, (dico mehercule, ut sentio) & amor, quo & meum inge-

1. Σιὼ τε δὺ ἐχομένω.) Supplendum ex Homeri Iliad. κ. κεῖτι πρὸ τῆς σώοντες, Ὅππως κέρδος ἄμ. duobusque simul eunibus alter alterum præverteret sed cogitando, qui ê re foret.

2. Uti populari vita, sollicitudine senectutem nostram liberanti.) Sic edidere Dec. Bos. vulg. *qua facta volebam*, vel ut alii, *videbam*, *ut populari vita sollicitudine senectutem nostram liberari*: cui loco Vict. & Manut. se malle non posse fatentur. Pantag. teste Lambin. sic restituere conatus eloquia facta, ut populari, ut mea, videbam sollicitudine senectutem nostram liberari. Lamb. q. *videbam, amari populari mea.*

3. *Suscipi a Pompejo intelligebam.*) Arbitratur legendum Lamb. *non intelligebam*, quod & aliis videtur.

4. *Meo commode potuisset properarem.*) Ita Lamb. & Bos. ex codd. Mem. Mal. Torn. Cruf. & Dec. vulg. *me commode posset properantem.*

5. *Et si hoc & sæpe.*) Vulg. *& si hoc efficiam & sæpe.*

6. *Ille celeripes.*) Codex Torn. habet, *ille celeriter pes, quem, &c.*

7. *Mihi quiddam quasi animulæ restillarunt.*) Hæc est scriptura Dec. cujus lectionis varietas quædam existat in Torn. & Vict. in illo quidem in hunc modum, *mihi quiddam quæ sitæ mutæ restillarunt*; in hoc vero in eumdem quiddam quæ sitæ mutæ est illi arunt. Adrian. Turnebus conjecit, *mihi quiddam quasi animi à te instillarunt*, vel *quasi animata* Lamb. sic proposuit ad scripturam antiquam, *mihi quiddam quasi animula instillarunt.*

8. *Tibi placere illud, me, &c. illud*, abest à vulg.

9. *Depeciscī.*) Vulg. *depacisci.*

10. Μή μοι γοργ.) Ne mihi Gorgoneum caput horrendi & gravis monstri.

11. Εἰδὼς σοι λέγω.) Ex antiquis exemplaribus sic rescripsit Vict. prius vulgabatur. εἰδέσοι λέγω.

12. *Nihil ille unquam minus.*) Vulg. *nihil inquam, ille minus.*

13. *Fore ut dum agamus.*) Malè, judice Bos. reposuit Mal. & hunc sequuntur Lamb. *ut dum agamus.*

14. Ὁ πλὴς ὠρηῖος.) Navigatio tempestiva. Hæc emendatio debetur Vict. antea legebatur ὅππως ὠρηῖος.

15. *Abeamus igitur inde.*) Verbum, *inde*, à libro Bes. abest, & ut opinatur Man. rectè abest.

16. *Nos non profectos.*) Ita Dec. conjecturam verò Man. adjuvat Torn. qui habet, *non profectos*: vulg. *non profectum.*

ingenium incitatur; perge, ut facis. & scribe, 1 quantum potes. In Epirum quòd me non invitas, comitem non molestum, subiratior: sed vale. nam, ut tibi ambulandum, ungendum, sic mihi dormiendum. etenim litteræ tuæ mihi somnum attulerunt.

CICERO ATTICO, S.

2 CENANTIUS pridie Idus nobis, ac noctu quidem, gratius à te epistolam brevem attulit. De L. Torquato; quòd modò quæris, non modò Lucius, sed etiam 4 Aulus profectus est; 5 alter multos D. de Reatinorum corona quòd scribis, molestè fero in agro Sabino sementem fieri præscriptionis. 6 Senatores multos esse Romæ, nos quoque audieramus. ecquid potes dicere, cur exierint? in his locis opinio est conjectura magis, quàm nuntio, aut litteris, Cæsarem Formis A. D. XI KAL. fore. hic ego vellem habere Homeri illam illam Minervam simulatam Mentori cui dicerem:

7 Μέντορ πῶς τ' ἄρ' ἴω, πῶς τ' ἄρ προσπτύξομαι αὐτὸν; nullam rem umquam difficiliorem cogitavi. sed cogito tamen; nec eo, ut in malis, imperatus sed cura, ut valeas. puto enim diem tuum heri fuisse.

CÆSAR OPPIO, CORNELIO S.

GAUDEO mehercule vos significare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta, consilio vestro usus libenter, & hoc libentius, quòd mea spontè sanè constitueram, ut quàm lenissimum me præberem; & Pompejum, darem operam, ut reconciliarem. tentemus hoc modo si possimus omnium voluntates reperire, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt neque victoriam diu tenere, præter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. ea NOVA sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos munitos id quem admodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. 8 De rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeji præfectum, depreheudi. 9 si ille à me institute usus sum, & eum statim missum feci. jam duo præfecti fabrûm Pompeji in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt. si volent grati esse, debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi esse amicus, quàm his, qui & illi & mihi semper fuerunt inimicissimi. quorum artificium effectum est, ut resp. in hunc statum perveniret.

BALBUS CICERONI IMP. S.

10 S. V. B. E. Postea quàm litteras communes cum Oppio ad te dedi, ab Cæsare epistolam accepi, cujus exemplum tibi vosi, ex quibus perspicere potes, quam cupiat concordiam, & Pompejum reconciliare, & quam remotus sit ab omni crudelitate: quod eum sentire, ut debet, valdè gaudeo. De te & tua fide, & pietate idem mehercule, mi Cicero, sentio, quod tu; non posse tuam famam & officium sustinere, ut contra eum arma feras, à quo tantum beneficium te accepisse prædices. Cæsarem eosdem probaturum exploratum, pro singulari ejus humanitate, habeo: eique cumulatissimè satisfacturum te certè scio. eum nullam partem belli contra eum suscipias, neque fuisse ejus adversarius fueris. atque hoc solum tuæ tali & tanto viro, satis habebit, sed etiam mihi ipsi sua 11 consecisse voluntate, ne in tu adversis essemus, quæ contra Lentulum, aut Pompejum futura essent; quorum bona fortuna maxima haberem: sibique satis dixit, si rogavisset urbana officia sibi præstitissem; quæ etiam illi, si vellem præstare possem, itaque nunc Romæ omnia negotia Lentuli procuro, sustineo; meumque officium, fidem, pietatem hujus præsto. sed mehercule 13 rursus jam abjectam compositamque spem non desperatissimam esse puto; quoniam Cæsar est ea mente, quæ optare debemus. hæc ne mihi placeat, si tibi videtur, te ad eum scribere. & ab eo præsidium petere, ut periisti à Pompejo, me quidem approbante, temporibus Milonianis. præstabo (si Cæsarem bene novi) eum primis tuæ dignitatis, quàm suæ utilitatis rationem habiturum. Hæc quàm prudenter tibi scribam, nescio. sed illud certè scio, me ab singulari amore ac benevolentia, quamcumque scribo, tibi scribere: quod te (ita, incolumi Cæsare, moriar) tanti facio, ut pauci æque ac te cares habeam. De hac re cum aliquid constitueris, velim mihi scribas. nam non mediocriter laboro, ut utrique ut vis, tuam benevolentiam præstare possis: quam mehercule te præstiturum confido. Fac ut valeas.

BALBUS, ET OPPIUS. D. M. CICERONI

NEDUM hominum humillimum, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum CONSILIA ex eventu, non ex voluntate, a plerisque probari solent. tamen freti tua humanitate, quòd verissimum nobis videbitur, de eo, quod ad nos scripsisti, tibi consilium dabimus: quod si non fuerit prudens, 14 ea certè ab optima fide, & optimo animo profecta erit. 15 Nos, nisi id, quod nostro judicio Cæsarem facere oportere existimamus ut simul Romam veneris, agas de reconciliatione gratiæ tuæ & Pompeji, id tum factum ex ipso cognovissemus, te hortaremur, ut velles iis rebus interesse. quo facilius, & majore cum dignitate per te, qui utrique es conjunctissimus, res tota conficeretur: aut si ex contrario putaremus Cæsarem id non facturum, & eum velle cum Pompejo bellum gerere: sciremus; nunquam tibi suaderemus, contra hominem, optimè de te meritum, arma ferres; si uti te semper cupimus, ne contra Cæsarem pugnares. sed cum etiamnum, quid facturus Cæsar sit, magis opinari, quam scire possimus: non possumus, nisi hoc; non videri eam tuam esse dignitatem, neque fidem omnibus cognitam, ut contra alterutrum, cum utrique sis maximè necessarius, arma feras. & hoc, non dubitamus, quin Cæsar pro sua humanitate maximè sit probaturus. nos tamen (si tibi videbitur) ad Cæsarem scribemus, ut nos certiores faciat, quid in hac re actum sit, a quo sit erit nobis scriptum, statim, qua sententia, ad te scribemus: & tibi fidem faciemus, nos ea suadere, quæ nobis videantur tuæ dignitati, non Cæsaris actioni, esse utilissima; & hoc Cæsarem pro sua indulgentia in suos probaturum putamus.

CICERO ATTICO S.

TRis epistolas tuas accepi postridie Idus. erant autem 8
IV. III, pridie Idus datæ. igitur antiquissimæ cuique primum respondebo. Assentio tibi, ut in Formiano potissimum commorer: 14 etiam de supero mari, 17 palpaboque ut antea ad te scripsi, ecquonam modo 18 possim, voluntate ejus, nullam reipub. partem attingere. Quòd laudas, quia oblivisci me scripsi ante facta, 18 & delicta nostri amici: ego verò ita facio. quin ea ipsa, quæ à te commemorantur secus ab eo in me ipsum facta esse, non memini: tanto plus 20 ad me valere beneficii gratiam, quàm injuriæ dolorem, volo. faciamus igitur, ut censes, colli-

---

2. *Quantum potes.*) Torn. *quantum potest*: unde Lamb. conjicit, *quantum potes esse*.

3. *Cononilius pridie Idus.*) Il. Idus reponit Lamb. Mal. & codd. Mem. Torn. que sequutos Ceterum hæc epist. in libris veteribus à superiore non separatur.

4. *Quod modo quæris.*) Vulg. *quid modò quæris*.

5. *Aulus.*) Ita repositum. Vict. pro eo quod antea legebatur, *Paulus*.

6. *Alter multos D.*) Est hoc à Dec. Bos. in nullo ms. lectionem vulg. *alii multi*, reperit in Torn. erat, *alter multos* nota D. aberat.

6. *Senatores multos.*) Auctoritate antiquorum lib. sic emendavit Vict. & ejecit spuriam illam lectionem, *Senatorem nullos*.

7. Μέντορ, πῶς τ' ἄρ'.) Mentor, quoniam modo adeam, & quonam modo complexabor ipsum.

8. *De rebus.*) Vulg. *de his rebus*.

9. *Si illi mea instituta.*) *Sed & mea instituta*, duo mss. Pal. rectissimè habent. Ita Lamb.

9. *S. V. B. E.*) Lambin. & Rosica legunt, Rivium sequuti, sed & idem conjecerat etiam Man. nisi quod Si omiserat.

11. *Consecisse voluntate.*) Sic Lamb. & Bos. ex mss. vulgò *benitate*.

12. *Se rogatum urbana esse a.*) Vulg. *se rogatum*.

13. *Rursum jam abjectam.*) Vulg. *rursus eam abjectam*.

14. *Ea certè ab optima.*) Vulg. & *certè ab optima*.

15. *Nos, nisi id, quod nostro judicio.*) Codd. Memm. neque, *nec*, habentne de *id*: verum tamen, *id*, funditus quidem delet Lamb. *nec*, autem retinet, quia in aliis libris reperitur.

16. *Etiam de supero.*) Ita mss. unus Vss. vulg. & *jam*.

17. *Palpaboque.*) Hæc est scriptura Dec. Bess. & Cavalc. Aliorum lib. *plaboque*, ex quo Faërn. *plabor* faciebat: vulgi *perlabor*. Man. legit, *Bellejo, ut antea ad te scripsi, ecquonam modo*, &c. Lamb. ferè ita, nisi quod particulam, *ut*, omittit.

18. *Possim.*) Ita Faërn. antea habetur *possem*.

19. *Et delicta nostri amici.*) Vulg. & *dicta nostri amici*.

20. *Ad ut valere.*) Vulg. *quod me valere*.

J. Sco-

colligamusque nos. 1 συζητεῖν enim simul ut rus decurro, atque in decursu ἡσυχῆ meas commentari non desino. sed sunt quædam earum perdifficiles ad judicandum. De optimatibus, sit sanè ita, ut vis: sed nostri illud, Διονυσιοκὸν κολάκιον. Titinii filius apud Cæsarem est. Quod autem quasi veteri videris, ne mihi tua consilia displiceant; me verò mihi delectat aliud, nisi continuum & litteræ tuæ quare fac, ut ostendis, ne desiteris ad me, quidquid tibi in mentem venerit, scribere. mihi nihil potest esse gratius. Venio ad alteram nunc epistolam: Recte non credis de numero militum. Ipso dimidio plus scripsit Clodia. fallum etiam de corruptis navibus. Quod Consules laudas; ego quoque animum laudo, sed consilium reprehendo. 2 *dispersa* enim illorum, actio de pace sublata est; quam quidem ego meditabar. itaque postea Demetrii libris de concordia tibi remisi, & Philotimo dedi. nec vero dubito, quin exitiosum bellum impendeat, cujus initium ducetur a *fame*. & me tamen doleo non interesse huic bello; in quo tanta vis sceleris futura est, ut, cùm PARENTIS non alere nefarium sit, nostri principes antiquissimam & sanctissimam parentem, patriam, fame necandam putent. atque hoc non opinione timeo, sed interfui sermonibus. omnis hæc classis Alexandria, 3 Colchis, Tyro, Sidone, 4 Arado, Cypro, Pamphylia, Lycia, Rhodo, Chio, Byzantio, Lesbo, Smyrna, Milcto, Coo, ad intercludendos commeatus Italiæ, & ad occupandas frumentarias provincias comparatur. 5 at quàm veniet iratus! & iis quidem maximè, qui eam maximè salvam volebant, quasi relictus ab iis quos reliquit. itaque mihi dubitanti, quid me facere par sit, permagnum pondus affert benevolentia erga illum; qua dempta PERIRE melius esse in patria, quàm patriam servando everteretur. De Septentrione planè ita est, metuo, ne vexetur Epirus. sed quem tu locum Græciæ non dignum putas? prædicat enim palam, & militibus ostendit, se largitione ipsa superiorem, quàm hunc fore. illud me præclare admones, cùm illum videro, ne animis indulgenter, & ut cum gravitate potius loquar. Planè sic faciendum. Arpinum, cùm eum convenero, cogito, ne forte, aut ablim, cùm veniet, aut cursem huc illuc via detenima. Bibulum, ut scribis, audio venisse, & rediisse pridie Idus. Philotimum, 6 ut ais epistola tertia, exspectabis, at ille Idib. a me profectus est. eo serius ad tuam illam epistolam, cui ego statim rescripseram, redditæ sunt meæ litteræ. De Domitio, ut scribis, ita opinor esse, ut & in Collano sit, & consilium ejus ignoretur. iste omnium *turpissimus* & sordidissimus, qui Consularia comitia a Prætore ait haberi posse, 7 est hic quidem, qui semper in Rep. fuit itaque nimirum hoc illud est quod Cæsar scribit in ea epistola, cujus exemplum ad te misi, se velle uti CONSILIO meo; age, esto hoc commune: GRATIA: ineptum id quidem; sed, puto, hoc simulat ad quasdam Senatorum sententias DIGNITATE, fortasse sententiæ Consularis. illud extremum est, OPE OMNIVM RERVM. id ego suspicari cœpi tum ex tuis litteris, aut hoc ipsum esse, aut non multo secus. nam permagni ejus interest, rem ad interregnum non venire. id assequitur, 8 si per Prætorem Consules creantur. nos autem in libris habemus, non modò Consules a Prætore, sed ne Prætores quidem creari jus esse, idque factum esse *numquam*. Consules, eò non esse jus, quòd majus imperium a minore rogari non sit jus: Prætores autem, cùm ita rogentur, ut collegæ consulum sint, quorum est majus imperium. aberit non longè, quin hoc a me decerni velit, neque sit contentus Galba, Scævola, Cassio, Antonio.

9 τότε μοι χάος ἐυρὺ χύθη.

sed quanta tempestas impendeat, vides. Qui transierint Senatores, scribam ad te, cùm certum habebo. De re frumentaria rectè intelligis; quæ nullo modo administrari *sine vestigalibus* potest: nec sine causa & eos, qui circum illum sunt, omnia postulantes, & bellum nefarium times. Trebatium nostrum, etsi, ut scribis, mihi bene sperat, tamen videre sanè velim: quem fac horteris, ut properet. opportunè enim ad me ante adventum Cæsaris venerit. De Lanuino, statim, ut audivi Phameam mortuum, optavi, si modo esset futura Respublica, ut id aliquis emeret meorum: neque tamen de te, qui maximè meus, cogitavi. sciebam enim te quoto anno, & quantum in solo, solere quærere: neque solum Romæ, sed etiam Delituum *digamma* viderami. verumtamen ego illud, quamquam est bellum, minoris *æstimo*, quàm æstimabatur Marcellino Consule, cùm ego istos hortulos propter domum, Antii quam tum habebam, jucundioreis mihi fore putabam, & minore impensa, quàm si Tusculanum refecissem. volui H S. Q. egi per prædem ille daret, Antii cùm haberet venale: noluit. sed nunc omnia ista jacere puto propter nummorum caritatem. mihi quidem erit aptissimum. vel nobis potiùs, si tu emeris. sed ejus dementias cave contemnas. valde est venustum. quamquam mihi ista omnia jam addicta vastitati videntur. Respondi epistolis tribus; sed 11 exspecto alias. nam me adhuc tuæ litteræ sustentarunt. 12 D. Liberalibus.

CICERO ATTICO, S.

NIHIL habebam, quod scriberem, neque enim novi quidquam audieram, & ad tuas omnes rescripseram pridie. sed, cum me *agrotudo* non solùm somno privaret, verùm ne vigilare quidem sine summo dolore pateretur, tecum ut quasi loquerer, in quo uno acquiesco, hoc nescio quid, nullo argumento proposito, scribere instituí. Amens mihi fuisse videor à principio, & me una hæc res torquet, quòd non, omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompejum tamquam unus manipularis *secutus* sim. vidi hominem XIV KAL. Febr. plenum formidinis. illo ipso die sensi, quid ageret. numquam mihi postea placuit; nec

1. Συζητεῖν enim, simul ut rus.) Declamo, fictas causas ago. Partim conjectura, partim ope Decurtati qui hæc verba sic refert, *sesquihora enim simul ut rus decurro, atque in decursu, &c.* Ita emendavit Bosius, idque laudat e tanto Bessarionis, Cavalc. Tornæs. & al. eorum libris, *sesquihoram simul ut rure decurro.* Ant. Augustinus *ut rus*, in *vetere*, mutabat. Ego tamen secutus sum Lambinum & Turnebum d. cap. 21. sententiam illi q. 2. probabilem esse ponentes. vulg. *sesquihora enim similimus decurro.*

2. Dispersa enim illorum.) Visini mss. *dispersæ*: alii *discessa*.

3. Colcho, Tyro.) Lambinus ex conjectura legit *Dalcto, Tyro, Sidone, &c.* Quod Aradio.] Vulg. *Audio.*

5. At quàm veniet iratus.) Hæc correxit e est à Victorio, pro eo quod antea erat, *ad quam veniet iratus.*

6. Ut ais epistola tertia.) Victorius emendat, ex antiquis libris, *ut ait in epistola tertia, &c.*

7. Est ille quidem qui.] *Est item qui*, habent vulg.

8. Per prætorem.] Vulg. *per prætores*; ut & infra à *prætore*, pro *à prætoribus.*

9. Τότε μοι.) Tunc tellus mihi lata dehiscat.

10. Sciebam enim te quoto anno.] Proximè ad Turnebi conjecturam hæc verba refert Decurtatus; *sciebam enim te quoto anno & quantum in solo solere quærere, neque solum Romæ, sed etiam Delituum Digamma videram:* Manutius, *sciebam enim te quoto anno & q. i. s. q. neque solum Romæ, sed etiam Delituum digamma, &c.* vulg. *sciebam enim te de quoto anno, &c.* pro *Delituum Digamma*, conjecturam dabam, *tuum digamma.*

11. Exspecto alias.] Vet. in codd. Malaspinæ, sic in Sedanæ legebatur, *sed exspecto alias*; in Crusellino *alias tuas*: ita, vox illa, *tuas*, vulgò interposita, & alias exulavit hactenus.

12. D. Liberalibus.] Ita reposuit Victorius, antea desunt litteræ. *D. i. est Data*: Junius verò post *sustentarunt*, sic: *Dii. Vale*, & sequentem epistolam sic inchoat; *Dii Liberalibus, &c.*

umquam aliud in alio peccare destitit. nihil interim 1 ad me scribere, nihil nisi fugam cogitare. quid quæris? sicut 2 εὐ τοῖς ἐρωτικοῖς 3 alienant turi immundæ visu, illis unde unde *decor* sit: sic me illius fugæ, negligentiæque deformitas avertit ab amore. nihil enim dignum faciebat, quare ejus fugæ comitem me adjungerem. nunc emergit amor; nunc desiderium ferre non possum; nunc mihi nihil libri, nihil litteræ, nihil doctrina prodest: 4 ita dies & noctes, tamquam avis, illâ mare prospecto; evolare cupio. 5 DO, DO pœnas temeritatis meæ: etsi quæ fuit illa temeritas? quid feci non consideratissimè? si enim nihil præter fugam quæreretur, fugissem libentissime: sed genus belli crudelissimi & maximi, quod nondum vident homines, quale futurum sit, perhorrui quæ minæ municipiis? 6 quæ nominatim viris bonis? quæ denique omnibus, qui remansissent? quàm crebro illud, *Sulla potuit, ego non potero?* mihi autem hæserunt illa: MALE Tarquinius, qui Porsenam, qui Octavium 7 Mamilium contra patriam; impiè Coriolanus, qui auxilium petiit à Volscis; rectè Themistocles, qui mori maluit; nefarius Hippias, Pisistrati filius, qui in Marathonia pugna cecidit, arma contra patriam ferens, at Sulla, at Marius, at Cinna rectè, immo jure fortasse. sed quid eorum victoria crudelius? quid funestius? hujus belli genus fugi, & eo magis, quòd crudeliora etiam cogitari, & parari videbam. me, quem nonnulli conservatorem istius urbis, 8 quem parentem esse dixerunt, Getarum, & Armeniorum, & Colchorum copias ad eam adducere? me meis civibus famem, vastitatem inferre Italiæ? Hunc primùm mortalem esse, deinde etiam multis modis posse extingui cogitabam: urbem autem, & populum nostrum servandum ad *immortalitatem*, quantum in nobis esset, putabam; & tamen spes quædam me obtentabat, fore, ut aliquid conveniret potius, quàm aut hic tantum sceleris, aut ille tantum flagitii admitteret. 9 alia res nunc tota est, alia mea. Sol, ut est in tua quadam epistola, excidisse mihi è mundo videtur. Ut *ægroto*, dum anima est, spes esse dicitur; sic ego, quoad Pompejus in Italia fuit, sperare non destiti. 10 hæc, hæc me fefellerunt; &, ut verum loquar, ætas jam à diuturnis laboribus devexa ad otium, domesticarum me rerum delectatione mollit. nunc, 11 si vel periculosè experiundum erit, experiar certe, ut hinc avolem. ante oportuit fortasse. sed ea, quæ scripsisti, me tardarunt, & auctoritas maximè tua. nam cùm ad hunc locum venissem, 12 evolvi volumen epistolarum tuarum, quod ego sub signo habeo, servoque diligentissime. erat igitur in ea, quam x. Kalend. Febr. dederas, hoc modo, SED VIDEAMVS. ET CNAEVS *quid agat, & illius rationes quas sumat. Quod si iste Italiam relinquet; facietomnino male, & ut ego existimo*, ΑΛΟΓΙΣΤΩΣ: *sed num demum consilia nostra communanda erunt.* Hoc scribis post diem quartum, quàm ab urbe discessimus. deinde VIII. Kalend. Febr. TANTVMMODO *Cnæus noster, ne, ut urbē* ΑΛΟΓΙΣΤΩΣ *reliquit, sic Italiam relinquat.* eodem die das alteras, quibus mihi consulenti planissimè respondes. est enim sic, SED VENIO *ad* 13 *consultationem. Tunc si Cnæus Italia cedet, in urbem redeundum puto:* 14 *quæ enim finis peregrinationis?* hoc mihi planè hæsit: & nunc ita video, infinitum bellum, 15 junctum miserrima fuga; quam tu peregrinationem 16 ὑπομελῆ. Sequitur χθὲς μὲν VI. Kalend. Februar. EGO SI *Pompejus manet in Italia, nec res ad pactionem venit, longius bellum puto fore: sin Italiam relinquit, ad posterum bellum* ΑΣΠΟΝΔΟΝ *sirui existimo.* Hujus igitur belli ego particeps & socius & adjutor esse cogor; quod & ἀχαριστόν, & cum civibus. Deinde VII. Idus Februar. cùm jam pluta audires de Pompeji consilio, concludis epistolam quandam hoc modo, EGO QVIDEM TIBI NON SIM AVCTOR, *si Pompejus Italiam relinquit, te quoque profugere. Summo enim periculo facies, nec Reip. prodesse; cui quidem posteritas poteris prodesse si manseris.* Quem φιλόπολιν, ac πολιτικὸν hominis prudentis 17 & amici, tali admonitu, non moveret auctoritas? Deinceps III. Idus Februar. iterum mihi respondes consulenti sic, QVOD *quaris à me, 8 fugam nec fidam, an moram desædam utiliorem putem: ego vero in præsentia subitum discessum, & præceptum profectionem cum tibi, tum ipsi Cæsari inutilem & periculosam puto. & fatuus esse existimo, vos dispertitos, & in speculis esse. sed medius fidius* 19 *turpe nobis puto esse, de fuga cogitare.* Hoc turpe Cnæus noster biennio ante cogitavit; ita Sullaturit animus ejus, & 20 proscripturit diu. Inde, ut opinor, cùm tu ad me quædam 21 ψυχικώτερον scripsisses, & ego mihi à te quædam significari putassem, ut Italia cederem; detestaris hoc diligenter XI. Kalend. Mart. EGO *vero nulla epistola significavi, si Cnæus Italia cederet, ut tu unà cederes: aut, si significavi, non dico me inconstans, sed demens.* In eadem epistola alio loco NIHIL *relinquitur, nisi fuga: eâ te socium neutiquam puto esse oportere, nec umquam putavi.* Totam autem hanc deliberationem evolvis accuratius in litteris XIX. Kalend. Mart. datis. SI *M. Lepidus, & L. Volcatius remanent, manendum puto, ita ut, si salvus sit Pompejus, & consisterit alicubi,* 22 *hanc ψυχὴν relinquas, & te in certamina vinci cum illo facilius patiaris, quam cum hoc in ea, quæ perspicitur*

---

1. *Ad me scribere.*) Locum hunc correxit Manutius ex antiquo libro Alberti Ferri, cum antea *scire*, legeretur, quod retinet Iunius.

2. Ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς *alienantur immundæ.*] Perplacet Cl. Dausquejo Lamb. *alienant*, quod orationis στενότητα pæne flagitat.

3. *Alienant turi immundæ visu, illis unde unde unde decor sit.*) Ita Decurtatus Bosii, nisi quod *unde* non geminatur. Lambinus et am legit *alienans* in ceteris sequitur vulgatam scripturam quæ habet, *alienantur immunda, insulsa, indecora.* Iunius ex mss. duobus Palat. restituit, *alienant, ut immunde, insulse, indecore sit.* corruptam lectionem sui hanc refert Victorius, *alienantur immunde insulse unde decore sit.*

4. *Ita dies & noctes*) Vulg. *itaque.*

5. *Do, do pœnas.*) Alterum *do* deest in vulgatis.

6. *Quæ nominatim.*) Ita restituit Victorius, ex corrupta antiquioris sui scriptura, quæ erat, *nomina etiam.* Vulg. ante Victorium, *quæ nomen etiam.*

7. *Mamilium.*) Vulg. *Mamilium.*

8. *Quem parentem.*) Putarit legendum Lambinus, *quem patriæ parentem, &c.*

9. *Alia res nunc tota est, alia mea.*) Libris suis auctoribus ita scribit Bosius. Lambinus, Memm. Malasp. Tornæs. sequutus edidit, *alia mens mea*; maliet tamen sic legi, *alia respublica nunc causa est, alia mea.*

10. *Hæc, hæc me fefellerunt.*) Geminator pronomen *hæc* in Scidis & Tornæsi.

11. *Si vel periculose.*) Ita Decurtatus: Tornæs. verò, *sive periculose.* Unde conjecerat ipse Lambinus, *si vel*, &c. Manutius & Faernus corrigunt, *si vel periculi*, Manutius etiam existimat posse legi, *si fuit periculi.* Memmius legebat ex veteribus libris nonnullis, *nunc si vel cum periculo*: Vulg. *pro periculo.*

12. *Evolvi.*] Lambinus legit, *revolvi.*

13. *Consultationem. tunc. si Cnæus.*] Vulg. *consultionem tunc. Si Cnæus.*

14. *Quæ enim finis.*] Vulg. *qui enim finis.*

15. *Iunctum miserrimæ fugæ.*] Vulg. *miserrimæ fugæ.*

16. Ὑπομελῆ.) Ita restituit Victorius, pro eo quod habebatur prius, ὑπομελίζων appellat.

17. *Et amici, tali.*] Legendum forte videtur Lambino, *amici talis, &c.*

18. *Fugam nec fidam, an moram desædam.*] Bosius hæc partim conjectura, partim ex Decurt. & Crusell. emendavit. videatur Turnebus lib. 1. Adversar. cap. 21. vulg. *fugam ne fidam an moram deserendam.* Bessarionis & Cavalcantis libri, pro *deserendam*, habent *desendam*: unde conjicit Manutius, *fugamne fodam, an moræ desidem.* Iunius mutatione ferè nullâ ex (ut ait) mss. Palat. sic legit, *fuga ne fidem, an mora deserendam, utiliorem putem, &c.*

19. *Turpe nobis.*] Ant. Augustin. & Manutius rectius ducunt, *nobis.*

20. *Proscripturit diu.*] Vulg. *proscripturit jam diu.*

21. Γ ψυχικώτερον.). Debetur & hæc correctio Victorio; antè legebatur ἀψυχικώτερον.

22. *Hanc* ψυχὴν.) Hæc quoque emendatio est Victorii: prius erat *hanc* ἢ σκῆνα.

vitur futura, colluvie regnare. Multa disputas huic sententiæ convenientia. inde ad extremum. QVID *si*, inquit, *Lepidus, & Volcatius discedunt? Plane* ΑΠΟΡΩ. *Quod eventuri sitis igitur, & quod egeris, id* 1 ΣΤΕΡΚΤΕΟΝ *putabo.* Si tum dubitaras, nunc certè non dubitas, istis manentibus. Deinde in ipsa fuga v. Kal. Mart. INTEREA *non dubito, quin in Formiano mansurus sis. commodissime enim τὸ μέλλον ibi κατοψόμενος*: A. D. Kalend. Mart. cùm ille quintum jam diem Brundisii esset, TVM *poterimus deliberare, non scilicet integra re, sed certe minus infracta, quam si una projeceris te.* Deinde IV. Nonas Mart. 2 *ὑπὸ τὴν λῆψιν* cùm breviter scriberes, tamen ponis hoc, CRAS *scribam plura. & ad omnia, hoc tamen dicam, non pœnitere me consilii de tua mansione: &, quamquam magna sollicitudine, tamen, quia minus mali puto esse, quam in illa profectione, maneo in sententia, & gaudeo te mansisse.* Cum verò jam angerer, & timerem, ne quid à me dedecoris esset admissum; III. Nonas Mart. TAMEN, *te non esse una cum Pompeio, non sine molestè postea si opus fuerit, non erit difficile; & illi, quoquo tempore fiet, erit ἀσφαλέστερον; sed hoc ita dico si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, sincere, temperate, prudenter; valde video, & consideratius utilitati nostræ consuluero.* VII. Idus Mart. scribis Peduceo quoque nostro probari, quòd qui enim, cujus auctoritas multum apud me valet. His ego tuis scriptis me consolor, ut nihil à me adhuc delictum putem. tu modo auctoritatem tuam defendito; 3 adversus me, nihil opus est: sed consciis egeo aliis. ego, si nihil peccavi, reliqua tuebor. ad ea tute hortare, & me omnino tua cogitatione adjuva. Hic nihil dum de reditu Cæsaris audiebatur. Ego his litteris hoc tamen profeci; perlegi omnes tuas, & in eo acquievi.

CICERO ATTICO, S.

4 LENTVLVM nostrum scis Puteolis esse: quod cùm è vestore quodam esset auditum, qui se diceret eum in Appia. cùm is paullum lecticam aperuisset, cognosse, 5 etsi vix verisimile, misi tamen Puteolos pueros, qui perviderent, & ad eum litteras. inventus est vix in hortis suis se occultans, litterasque mihi remisit, mirificè gratias agens Cæsari: de suo autem consilio C. Cacio mandata ad me dedisse. eum ego hodie exspectabam, id est 6 XIII. Kal. April. Venit etiam ad me Matius 7 Quinquatribus, homo mehercule, ut mihi visus est; *temperatus* & prudens: 8 existimatus quidem est semper auctor otii. quàm ille hæc non probare mihi quidem visus est! quàm illam τυφὼ, ut tu appellas, timere! huic ego in multo sermone epistolam ad me Cæsaris ostendi, eam, cujus exemplum ad te antea misi; togavique, ut interpretaretur, quid esset, quod ille scriberet, *consilio meo se uti velle, gratia, dignitate, ope rerum omnium.* respondit, se non dubitare, quin & opem, & gratiam meam ille ad pacificationem quæreret. utinam aliquod in hac miseria Reipub. *πολιτικὸν* opus efficere & navare mihi liceat. Marius quidem & illum in ea sententia esse confidebat, & se auctorem fore pollicebatur. Pridie autè apud me Crassipes fuerat, qui se pridie Nonas Mart. Brundisii profectum, atque ibi Pompejum reliquisse dicebat: quod etiam, qui IIX. Idus illinc profecti erant, nuntiabant: illa verò omnes, 9 in quibus etiam Crassipes, 10 qui prudentia potis attendere, sermones minacis, inimicos optimatium, municipiorum hostis, meras proscriptiones, meros Sullas: quæ Luccejum loqui? quæ totam Græciam? quæ vero Theophanem? & tamen omnis spes salutis in illis est; & ego excubo animo, nec partem ullam capio quietis; &, ut has pesteis effugiam, cum dissimillimis nostri esse cupio. quid enim tu illic Scipionem, 11 quid Faustum, quid Libonem prætermissurum sceleris putas? quorum CREDITORES convenire dicuntur. quid eos autem, cùm vicerint, in civeis effecturos? 12 quam verò *μακροψυχίαν* Cnæi nostri esse? nuntiant Ægyptum, & Arabiam *δυσδαίμονα*, 13 & *Μεσοποταμίαν* cogitare, Hispaniam abjecisse. monstra narrant; quæ falsa esse possunt. sed certè & hæc perdita sunt, & illa non salutaria. Tuas litteras jam desidero. 14 post fugam nostram numquam jam nostrum earum intervallum fuit. Misi ad te exemplum litterarum mearum ad Cæsarem; quibus me aliquid profecturum puto.

CICERO IMP. S.D. CÆSARI IMP.

VT legi tuas litteras, quas à Furnio nostro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem essem, te velle uti consilio & dignitate *mea, minus sum admiratus*: de gratia *&* de ope *quid significares, mecum ipse quærebam*: *spe tamen deducebar ad eam cogitationem, ut te pro tua admirabili ac singulari sapientia de otio, de pace, de concordia civium agi velle arbitrarer: & ad earum rationem existimabam satis aptam esse & naturam & personam meam. quod si ita est; & si qua de Pompejo nostro tuendo, & tibi ac Reip. reconciliando cura te attingit, magis idoneum, quàm ego sum, ad eam causam profectò reperies neminem: qui & illi semper, & Senatui, cum primum potui, pacis auctor fui, nec, sumtis armis, belli ullam partem attigi; judicavique eo bello te violari, contra cujus honorem, populi Romani beneficio concessum, inimici, atque invidi niterentur. sed ut eo tempore non modo* 15 *ipse fautor dignitatis*

---

1. Στερκτέον.) AEqui bonique consulendum. Vulg. στεργτέον.

2. Υπὸ τὴν λῆψιν.) Sub accessionem febris. Sic reposuit Victorius ex ms. suo pro eo quod vulgabatur ὑπὸ λόγους τινὰς.

3. *Adversus me nihil opus esset, sed consciis egeo aliis.*] Ita Bosius, quem fere per omnia sequitur Ionius, emendat hanc corruptam Decurati lectionem, *adversus me nihil opus est, consciis ego ad ea.* vulg. *adversus me nihil opus esse, consciis ego aliis.* Lambinus verò legit: *Tu modo auctoritatem tuam tuam defendito adversus me: adversus alios nihil opus est si mihi nullius rei conscius sum ego, nihil peccavi, &c.*

4. *Lentulum.*] In vulgata editione hæc epistola unicam constituit cum superiori.

5. *Etsi vix verisimile.*] Vulg. *etsi verisimile.*

6. *XIII. Kal.* Ita Bosius ex Decurato: vulg. *XIV.*

7. *Quinquatribus.*] Hoc glossema esse putat Manutius, sed Bosius ostendit probum esse.

8. *Existimatus est quidem semper auctor otii.*] Pro, *auctor otii*, ms. Victor habet, *auditorati.*

9. *In quibus etiam Crassipes.*] Bessarionis liber, *in quibus Crassipes erat*: pro Crassipes, in Tornæs. & Crusell. *Crassipus.*

10. *Qui prudentia potis attendere.*] Veteres libri, *potius*, scripsit Bosius *potis*, vulg. *potuit.*

11. *Quid Faustum.*] Est hæc emendatio Victorii, prius ediderant, *quid Faustum.*

11. *Quam verò μακροψυχίαν Cn.*) Ita restituit Victorius antea pro Cn. legebatur, *nec*; vulg. *quam vero potius μακροψυχίαν.* Magnulos, teste Manutio, *μικροψυχίαν*, malebat. parum aptè. est enim *μακροψυχία, longanimitas* proprie, ut *μάκρος* seu *μῆκος, longitudo.* Interpretatur autem Dausquejus Pompeji patientiam nostri aliquid alere, quod & Cicero metuit. Sic *μακροστόμος* non est *magnis labiis* homo, sed *longis*, qui, & *perfidus* veteribus dicitur. Neque enim Pusillum Pompeji animum notat Tullius, sed patientem eos quibus mederi non poterat, nisi in AEgypto aut Arabia vires firmet augeatque. Patientem inquam; quali modo vertit interpres Actor. Apostol. cap. XXVI. illud S. Paulli; *μακροθύμως ἀκοῦσαί μου*: patienter me audias. Sed & *magnum animum* fas interpretari Latinius loquenti; idque ex variis harum Epistolarum locis, præsertim ex libro X. epist. 7. *Nisi forte hunc animum Pompejum abjecturum putas; cujus omnia consilium Themistocleum, &c.* en Cn. nostri *μακροψυχίαν*, hactenus Dausquejus.

12. *Et μεσοποταμίαν*) Post, *Arabiam δυσδαίμονα* mss. Bosii subjiciunt, *& μεσοποταμίαν*, quomodo ille edendam curavit.

13. *Post fugam nostram, numquam tam nostrum earum intervallum fuit.*] Hinc Ant. Augustinus conjiciebat, *numquam tam malum earum intervallum fuit.* Vrsino placeret magis si ita legeretur, *numquam tam vastum earum intervallum fuit.*

14. *Ipse fautor dignitatis*] Alii libri *nullus.* Bosii veteres *fautor*; quod probaret Manutius si in suis exstaret. Vrsino autem placet *adjutor dignitatis*, ut est in suo ms.

3. *Me*

gnitatis tua fui, verùm etiam ceteris auctor ad te adjuvandum; sic me nunc Pompeji dignitas vehementer movet. aliquot enim sunt anni, cum vos duo delegi, quos præcipuè colerē, & quibus essem sicut sum, amicissimus. Quamobrem à te peto, vel potius omnibus precibus oro, & obtestor, ut in tuis maximis curis aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denig. esse in maximi beneficii memoria possim; quæ si tantum ad me ipsum pertinerent, sperarem me à te tamen impetraturum. sed, ut arbitror, & ad tuam fidem, & ad Rempub. pertinet, 1 me è paucis, & utriusque vestrùm, & ad civium concordiam, per te, quàm accommodatissimum, conservari. Ego, cum antea tibi de Lentulo gratias egissem, cum ei saluti, qui mihi fuerat, fuisses: tamen, lectis ejus litteris, quas ad me gratissimo animo de tua liberalitate, beneficioque misit, eandem me salutem à te accepisse putavi, quam ille: in quem si me intelligu esse gratum; cura, obsecro, ut etiam in Pompejum esse possim.

CICERO ATTICO, S.

12 LEGEBAM tuas litteras XIII. Kalend. cùm mihi epistola affertur à Lepta, circumvallatum esse Pompejum, ratibus etiam exitus portus teneri. non medius fidius præ lacrimis possum rel qua nec cogitare nec scribere. missi ad te exemplum. miseros nos, cur non omnes *fatum* illius unà exsecuti sumus? 2 ecce autem à Matio & Trebatio eadem: quibus Minturnis obvii Cæsaris tabellarii. torqueor infelix ut jam illum Mucianum exitum exoptem, at quàm honesta, at quàm expedita tua consilia, quàm evigilata tuis cogitationibus, qua itineris, qua navigationis, qua congressus, sermonisque cum Cæsare? omnia tum honesta, tum cauta. in Epirum verò invitatio quàm suavis, quàm liberalis, quàm fraterna? De Dionysio, sum admiratus: qui apud me honoratior fuit, quàm apud Scipionem Panætius: à quo impurissimè hæc nostra fortuna 3 despecta est. odi hominem, & odero: utinam ulciscì possem: sed *illum ulciscentur mores sui.* Tu, quæso, nunc vel maximè, quid agendum nobis sit, cogita. Populi Romani exercitus Cn. Pompejum circumsidet; fossa & vallo septum tenet, fuga prohibet; nos vivimus, & stat urbs ista? Prætores jus dicunt? Ædiles ludos parant? viri boni usuras persecubunt? ego ipse sedeo? coner illuc ire, ut insanus? implorare fidem municipiorum? boni non sequentur; leves irridebunt; rerum novarum cupidi, victores præsertim & armati, vim & manus afferent. Quid censes igitur? 4 ecquidnam est tui consilii ad finis hujus miserrimæ vitæ? nunc doleo, nunc torqueor, 5 cùm quibusdam aut sapiens videor, quòd una non ierim, aut felix fuisse, mihi contra, numquam enim illius victoriæ socius esse volui; calamitatis *mallem* fuisse. quid ego nunc tuas litteras, quid tuam prudentiam, aut benivolentiam implorem? actum est. nulla re jam possum juvari qui ne quid optem quidem jam habeo, nisi ut aliqua inimici misericordia liberemur. 6 οὐκ ἐς' ἔτυμον λόγον, ut opinor, ille de ratibus. quid enim est, quod Dolabella his litteris, quas III. Idus Mart. à Brundisio dedit, hanc 7 ἐυημερίαν quasi Cæsaris scriberet, Pompejum in fuga esse? eumque primo vento navigaturum? quod valde discrepat ab iis epistolis, quarum exempla antea ad te misi. hic quidem mera scelera loquuntur. sed non erat nec recentior auctor, nec hujus rei quidem melior Dolabella.

CICERO ATTICO, S.

TRIAS XI. Kalend. accepi litteras, quibus omnia consilia differs in id tempus, cùm sciemus, quid actum 13 sit: & certè ita est: 8 nec interim potest quidquam statui, sed ne cogitari quidem. quamquam hæ mihi litteræ Dolabellæ jubent ad pristinas cogitationes reverti. fuit enim pridie Quinquatrus egregia tempestas, qua ego illum usum puto. Συναγωγὴ consiliorum tuorum non est à me collecta ad querelam, sed magis ad consolationem meam. nec enim me tam hæc mala angebant, quàm suspicio culpæ, ac temeritatis meæ: eam nullam puto esse: quoniam cum consiliis tuis mea facta & consilia consentiunt. Quod mea prædicatione factum esse scribis magis, quam illius merito, ut tantum ei debere viderer; est ita. 9 ego illa extuli semper, & eo quidem magis, ne quid ille *superiorum* meminisse me putaret: quæ si maximè meminissem; tamen illius temporis similitudinem jam sequi deberem. nihil me adjuvit, cùm posset: & postea fuit amicus, 10 etiam valde: ecquam ob causam planè nescio. ergo ego quoque illi. quin etiam illud par in utroque nostrum, 11 quod ab eisdem illecti sumus. sed utinam tantum ego ei prodesse potuissem, quantum mihi ille potuit. mihi tamen, quod fecit, gratissimum: nunc eum juvare qua re possim, scio: nec, si possem, cùm tam pestiferum bellum pararet, adjuvandum putarem. tantum offendere animum ejus hic manens nolo. nec mehercule ista videre, quæ tu potes jam animo providere, nec interesse istis malis possem. sed eo tardior ad discedendum fui, quòd difficile est de discessu voluntario sine ulla spe reditus cogitare. nam ego hunc ita paratum video peditatu, equitatu, classibus, auxiliis Gallorum, quos Matius 12 ἐλάπιζειν, ut puto; sed certè dicebat, 13 peditum CCIↃↃ, equitum sex polliceri sumptu suo annos decem. 14 sed sit hoc λάπισμα. magnas habet certè copias: & habebit, 15 non, ut ille, vectigal, sed *civium dona.* adde confidentiam hominis; adde imbecillitatem bonorum virorum; qui quidem, quòd illum sibi meritò iratum putant, oderunt, 16 ut tu scribis, ludum. ac vellem, scribis, quisnam hic significasse te. sedet iste, quia plus ostenderat, quam fecit; & vulgo illum, qui amarunt, non amant. municipia verò, & rustici Romani illum metuunt, hunc adhuc diligunt. quare ita paratus est, ut, etiam, si vincere non possit, quo modo tamen ipse vinci possit, non

---

1. *Me è paucis, & utriusque vestrum, & ad civium concordiam.*) Hæc est scidarum lectio; vulgo *me & pacis utriusque vestrum, &c.* Vocem *pacis* ut spurium tollit Lambinus: Faernus legit, *me & paci utriusque vestrum.* Junius in omnibus sequitur Bosium, nisi quod ē mss. Pal. adjecit voculam, *ad*, & legit, *è paucis ad utriusque, &c.* mss. Vrsini habet, *me & pacis utriusque vestrum auctorem & adiutrix, &c.*

2. *Ecce autem à Matio.*) Vulg. *Ecce eadem à Matio.*

3. *Despecta est.*) Vulg. *despectata est.*

4. *Ecquidnam est tui consilii ad finis.*) Hæc emendatio est Bosii ex conjectura, an ex libris parum mihi constat. Manuscriptorum alii habent *adjunx*, alii *adjuter.* Vrsini codex, *ac finis.* Palatini duo, *ad finem.* Manutius existimat patere sententiam si sic legatur: *quid censes igitur, & quidnam tibi consilii? quid? finis hujus miserrimæ vitæ.*

5 *Cum quibusdam.*) Ita restituit Victorius ex suis libris, antea legebatur, *quidem.*

6 *Οὐκ ἐς' ἔτ.*) Non est versus sermo.

7. *Ἐυημερίαν quasi Cæsaris.*) Junius ait mss. unum Palat. delere vocem *quasi.*

8. *Nec interim potest quicquam statui, sed ne cogitari quidem.*) *Sed*, abest vulgò. Victorius ait se hunc locum restituisse quum antea legeretur, *nec interim potest non modo statui, sed ne, &c.*

9. *Ego illa extuli.*) Vulg. *illum.*

10. *Etiam valde: ecquam ob causam, planè nescio.*) Sic Decurtatus, vulg. *& tam valde, & quam ob causam, planè scio.*

11. *Quòd ab eisdem illecti sumus.*) Ita se conjectura reposuisse λαπίζειν Lambinus. sed ita Cavalcantis librum habere testantur Manutius & Victorius. Memm. codd. Bessarionis, Maffei, & aliorum habent *dilecti*, unde Manutius conjicit legendum *ejecti.*

12. *Ἐλάπιζειν.*) Falsò ostentabat, insolentiùs jactabat. Ita Manutius, Malaspinus, Lambinus, Bosius reposuerunt. Victorius ἐσυλλαπίζειν seu συλλαπίζειν legit, quod postremum vulgo receptum est.

13. *Peditum CCIↃↃ.*) Decrat hic numerus perditum & equitum quem ex Decurtato sic Bosius expressit.

14. *Sed sit hoc λάπισμα.*) Falsa quædam ostentatio. Hoc ex antiquo suo reposuit Victor. & rejecit ψόφους illud ψόφησιν δέοντ', quod ibi antea habebatur.

15. *Non ille vectigal.*) Restituit particulam, *ut*, ante vocem, ille, ex Decurtato Bosius.

16. *Ut tu scribis, ludum. ac vellem, scribis, quisnam hic significasse te. sedet iste, quia plus ostenderat, quam fecit; & vulgo illum, &c.*) Ita Bosius ex Scidis, sed Vrsinus sic legit, *& ut tu scribis ludunt: ac bene scribis quisnam hæc significasset? sed & illum qui plus ostenderat quam fecit, amant; & vulgo illum, &c.* vetus editio habet, *quisnam hic significasset. sed & iste.*

non videam. ego autem non tam 1 γοητείαν hujus timeo, quàm 2 πειθανάγκλιν. αἰ γὰρ τῦραννοι δίκαιοι, inquit Πλάτων, εἶδ' ὅτι μεμιγμένην ἀνάγκην. 3 Illa ἀλίμενα video tibi non probari: quæ ne mihi quidem placebant. 4 sed habebam in illis & occultationem, & ὑπαγορείαν fidelem: quæ si mihi Brundisii suppetunt, mallem. sed ibi occultatio nulla est. verùm, ut scribis, 5 cùm sciemus. Viris bonis me non nimis excuso. quas enim eos cenas & facere, & obire 6 scripsit ad me Sextus? quàm lautas? quàm tempestivas? sed sint quamvis boni, 7 non sunt meliores, quam nos: moverent me, si essent fortiores. De Lanuino Phameæ, erravi: Trojanum 8 somniabam. id ego volui Q. sed pluris est. istuc tamen cuperem emeres, si ullam spem fruendi viderem. Nos quæ monstra quotidie intelligamus, ex illo libello, qui in epistolam conjectus est. Lentulus noster Puteolis est ἀδημονῶν, 9 ut Cæcius narrat, quid agat: το Δημοπολιν Corinthiensem reformidat: Pompejo nunc putat satis factum: beneficio Cæsaris movetur; sed tamen movetur magis prospecta re. 11 Tene hæc ferre posse? Omnia misera: sed hoc nihil miserius; Pompejus 12 N. Magium de pace misit, & tamen oppugnatur, quod ego non credebam: sed habeo à Balbo litteras, quarum ad te exemplum misi: lege quæso, & illud infimum caput ipsius Balbi, optimi, cui Cnæus noster 13 locum, ubi hortos ædificaret, dedit: quem cui nostrum non sæpe prætulit? itaque miser torquetur. sed, ne bis eadem legas, ad ipsam te epistolam rejicio. spem autem pacis habeo nullam. Dolabella suis litteris, Idibus Mart. datis, merum bellum loquitur. maneamus ergo in illa eadem sententia misera & desperata: quando hoc miserius esse nihil potest.

BALBUS CICERONI IMP. S.

CÆSAR nobis litteras per breves misit, quarum exemplum subscriptum, brevitate epistolæ scire potes, eum valde esse distentum, qui tanta de re tam breviter scripserit. si quid præterea novi fuerit, statim tibi scribam.

CÆSAR OPPIO CORNELIO S.

A D. VII. Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii. misit ad me N. Magium de pace, quæ visa sunt, respondi. hoc vos statim scire volui. cum in spem venero, 14 de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. Quomodo me nunc putas, mi Cicero, torqueri, postquam rursus in spem pacis veni, ne qua res eorum compositionem impediat? namque, quod absens facere possum, opto. quòd si una essem, aliquid fortasse 15 proficere possem videri. nunc exspectatione crucior.

CICERO ATTICO, S.

MISERAM ad te 16 IX. Kalend. exemplum epistolæ 14
Balbi ad me, & Cæsaris ad eum; ecce tibi, eodem die Capua litteras accepi ab Q. Pedio, Cæsarem ad se pridie Idus Mart. 17 misisse hoc exemplo, *Pompejus si oppido tenet, nos ad portas castra habemus. conamur opus magnum & multorum dierum, propter altitudinem muri. sed tamen nihil est quod potius faciamus, ab utroque portu cuniculos specimus, ut aut illum quamprimum movere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.*

Ubi est illa pax, de qua Balbus scripserat torqueri se? ecquid acerbius? ecquid crudelius? atque 18 eum loqui αὐθεντικῶς narrabat; Cn. Carbonis, M. Bruti se pœnas persequi, omniumque eorum, in quos Sulla Crudelis hoc socio fuisset: 19 nihil Curionem se duce facere, quod non hic Sulla duce: fecisse ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset; ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse: queri de Milone per vim expulso: neminem tamen se violaturum, 20 nisi qui arma hâc contra Bæbius quidem à Curione 111. Id. profectus, homo non infans. 21 sed qui S. ulli non dicat. plane nescio, quid agam. 22 illinc equidem Cæsarem profectum puto. quidquid est, biduo sciemus. 23 A te nihil, ne Anteros quidem, qui à te litterarum: nec mirum. quid enim est quod scribamus? ego tamen nullum diem prætermitto. Scripta epistola, litteræ mihi ante lucem à Lepta Capua redditæ sunt Idib. Mart. Pompejum à Brundisio conscendisse, 24 at Cæsarem A. D. VII. Kalend. Apr. Capuæ fore.

CICERO ATTICO, S.

CUM dedissem ad te litteras, ut scires Cæsarem Capuæ 15
VII. Kalend. fore. 25 allatæ mihi sunt litteræ eum in Albano apud Curionem V. Kalend. fore eum cum viderò, Arpinum pergam. si mihi veniam, quam peto, dederit, utar illius conditione: sin minùs, impetrabo aliquid à me ipso. ille, ut ad me scripsit, legiones singulas posuit Brundisii, Tarenti, Siponti. claudere mihi videtur maritimos exitus: & tamen ipse Græciam spectare potiùs, quàm Hispanias. sed hæc longiùs absunt. Me nunc & congressus hujus

---

1. Γοητείαν.) Præstigias, malitiosas blanditias.

2. Πειθανάγκλιν.) Suasionem violentam. tyrannorum enim preces, inquit Plato, permistæ sunt, ut scis, necessitatibus.

3. Illa ἀλίμενα.) Loca portu carentia, loca importuosa. Ita Victorius scribendum & orationem pungendam esse docet.

4. Sed habebam in illis & occultationem.) Et hunc locum sanavit Victorius, antea habebatur, & cernebè se omnem. Junius ex mss. Palat. legit habebam in illis finem & occultationem.

5. Cùm sciemus.) In libro impresso Manutii erat cùm scimus; unde ille malebat, cum sequamur.

6. Scripsit ad me Sextus.) Faërnus, pro Sextus reponebat, Cæcina.

7. Non sunt meliores.) Legendum fortasse est, ut videtur Lambinus, non meliores quam nos.

8. Somniabam.) Vulg. somniaveram.

9. Ut Cæcina narrat.) Vulg. ut Cæcina narrat.

10. Διαπορῶ.) Infamiam.

11. Tene hæc ferre posse.) Abest à vulg. vocula, te, quam Bosius ex Decastro restituit. in quo hæc verba sic corruptè concipiuntur, te nec hæc posse ferre.

12. N. Magium.) Et hic & infra impressi habent, Cn. Magium.

13. Locum ubi hortos ædificaret.) Ita reposuit Bosius, pro corrupto illo, locum ubi horrea ædificaret. Junius ex duobus Palat. locum haberem, ut horrea ædificarem; tertius ms. Pal. habet, ubi, non, ut.

14. De compositione aliquid me conficere.) Vrsinus suspicatur verba aliquid me conficere glossema esse.

15. Proficere possem videri.) Verbum, videri, deest in vulg.

16. IX Kal.) In Basilior. liber tertius Manutii: vulg. III. Kal.

17. Misisse hoc exemplo.) Vulg. misisse litteras hoc exemplo.

18. Eum loqui αὐθεντικῶς narrabat.) Vulg. loqui quidam αὐθεντικῶς narrant.

19. Nihil Curionem se duce facere; quod non hic Sulla duce? fecisse ad ambitionem, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset.) Curionem, pro, Curione posuit Victorius. Bosius verò præter distinctionem, mutavit, fecisse, in feciss. Junius nihil in textu, distinctionem solam movet hoc modo, quod non hic Sulla duce, fecisset ad ambitionem: vulgò enim sic distinguitur, quod non hic Sulla duce fecisset. Ad amb. &c. Manutius sic conjicit. ab hoc lege de Ambitu nova; quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset, recitet: ab illo patriæ proditores exilio reductos esse? & hujus conjecturam Lambinus in editionem suam retulit. Ceterùm pro proditores, Faërnus legebat perditos.

20. Nisi qui arma hâc contra.) Ita Bosius ex Scidis: Vulgò nisi quid arma hæc contra, quod Victorius jam ex parte emendaverat, rejiciens duas illas voces, se moverunt, quæ post, contra, legebantur; Junius verò sic distinguit nisi qui arma. Hæc contra Bæbius.

21. Sed qui S. ulli.) Separavit hic Bosius notam S. à vocabulo qui, quod importunè adhæserat. Manutius commodum existimabat sensum esse si ita distingueretur, sed quis, ulli non dicat. Vetus liber Vrsini habebat, sed quid si ille non dicat. Torrentius sed quis illi non dicat: unde Lambinus olim putaverat emendandum, sed quis illa non dicat. Turnebus lib. 1. c. 21. conjicit, sed qui scis non dicat? qui adeatur.

22. Illinc equidem.) Hic receptam lectionem servat Victorius ait tamen suum antiquum habere, illum equidem; quod omnino probat Gifanius, in indice Lucretiano. Vulgò illinc quidem.

23. A te nihil hæc Anteros quidem, qui à te, litterarum.) Conjectura hæc est Bosii, adjuta corrupta hac Decurtesi scriptura, à te nihil, ne ante pro quidem qui à te. Junius hic Bosium sequitur, sed aliquid in distinctionibus mutat. Ceterum Manutius qui hinc novam epistolam ordiatur, legit, à te nihil, ne ante prorsus quidem quid litterarum. Planè ita vulgus et Manutius, nisi quod nulla distinct. post vocem nihil. Lambin. à te nihil prorsus, ne ante dies quidem quinque.

24. At Cæsarem.) Vulg. ac Cæsarem.

25. Allatæ mihi sunt litteræ.) Vulg. allata mihi sunt Capua litteræ.

hujus simulat: (is verò adest) 1 & primas ejus actionis horreo volet enim, credo, s. c. facere: volet Augurum decretum: rapiemur, aut absentes vexabimur: vel ut Consules roget Prætoe, vel Dictatorem dicat: quorum neutrum jus est. 2 sed si Sulla potuit efficere, ab interrege 3 ut Dictator diceretur, & Magister equitum, cur hic non possit? nihil expedio, nisi ut aut ab hoc, tamquam Q. Mucius, aut ab illo, tamquam L. Scipio. Cum tu hæc leges, ego illum fortasse convenero 4 τίτλα, κώτερον, ne illud quidem nostrum proprium. erat enim spes propinqui reditus; erat hominum querela. nunc exire cupimus; qua spe reditus, mihi quidem numquam in mentem venit non modò autem nulla querela est municipalium hominum, ac rusticorum, sed contra metuunt, ut crudelem, iratum. nec tamen mihi quidquam est miserius, quàm remansisse; nec optatius, quàm evolare, non tam ad belli, quàm ad fugæ *societatem*. sed tu omnia consilia differebas in id tempus, cùm sciremus, quæ Brundisii acta essent. scimus nempe: hæremus nihilo minus. viæ enim spero mihi hunc ùeniam daturum: etsi multa affero justa ad impetrandum. sed tibi omnem illius, meumque sermonem, omnibus verbis expressum, statim mittam. Tu nunc omni amore enitere, 5 ut nos cura tua, & prudentia juves, ita subitò accurrit, ut ne 6 T. Rebilum quidem, ut constitueram, possim videre. omnia nobis *imparata* agenda. sed tamen,

— 7 ἄλλα μὲν αὐτὸς, ut ait ille,

Ἄλλα ἐ κραδίη γαίμων ὑποθήσεται.

quidquid egero, continuò scies. Mandata Cæsaris ad Consules & ad Pompejum, quæ rogas, nulla habeo: 8 quæ Ægypta attulit, illa è via 9 missi ad te ante: è quibus mandata puto intelligi posse. Philippus Neapoli est, Lentulus Puteolis. De Domitio, ut facis, sciscitare, ubi sit, quid cogitet. Quod scribis, asperiùs me, quam mei patiantur mores, de Dionysio scripsisse: 10 vide, quàm sim antiquorum hominum. te medius fidius hanc rem graviùs putavi laturum esse, quàm me. nam præterquam quòd te moveri arbitror oportere injuria, quæ mihi à quoquam facta sit; præterea, *te ipsum* quodam modo hic violavit, cùm in me tam improbus fuit? sed tu id quanti æstimes, tuum judicium est. nec tamen in hoc tibi quidquam oneris impono. ego autem illum malè sanum semper putavi, nunc etiam impurum & sceleratum puto: nec tamen mihi inimiciorem, quàm sibi. 11 Philargyro bene curasti, causam certè habuisti & veram & bonam; relictum esse me potiùs, quàm reliquisse. Cum dedissem jam litteras A. D. IIX. Kalend. quos 12 cum Matio pueri, & Trebatio miseram, epistolam mihi attulerunt hoc exemplo;

MATIUS ET TREBATIUS CICERONI IMP. S.

CUM Capua exissemus, in itinere audimus Pompejum Brundisii A. D. XVI. Kalend. April. cum omnibus copiis, 13 quas habuit, profectum esse: Cæsarem postero die in oppidum introisse; concionatum esse; inde Romam contendisse; velle ante Kalend. esse ad urbem, & paucos dies tibi commorari, deinde in Hispanias proficisci. Nobis non alienum visum est, quoniam de adventu Cæsaris pro certo habebamus, 14 pueros ad te remittere, ut id tu quamprimum scires. Mandata tua nobis curæ sunt, eaq; ut tempus postulabit, agemus. Trebatius Scævola facit ut antecedat. Epistola conscripta, nuntiatum est nobis, 15 Cæsarem A. D. VII Kalend. April. Beneventi mansurum, A. D. VII. Capuæ, A. D. VI. Sinuessæ. 16 hoc pro certo putamus.

CICERO ATTICO, S.

CUM, quod scriberem ad te, nihil haberem: tamen, ne quem diem intermitterem, has dedi litteras. A. D. VI. KAL. Cæsarem Sinuessæ mansurum nuntiabant. ab eo mihi litteræ redditæ sunt A. D. VII. KAL. quibus jam opes meas, non, ut superioribus litteris, opem, exspectat. cùm ejus clementiam Corfinienſem illam per litteras collaudassem, rescripsit hoc exemplo. 16

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

RECTE augurarii de me, (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longius crudelitate. atque ego cum ex ipsa re magnam capio voluptatem: tum, meum factum probari ab te, 17 triumphe gaudio: neque illud me movet, quod ii, qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur; ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad urbem præsto sis, ut tuis consiliis, atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse jucundius. hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere potuit: tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia.

CICERO ATTICO, S.

TREBATIVM VI. KAL. quo die has litteras dedi, exspectabam. ex ejus nuntio, Matiique litteris meditabor, quo modo cum illo loquar ô tempus miserum! nec dubito, quin à me contendat, ad urbem veniam. Senatum enim Kalend. velle se frequentem adesse, etiam Formiis proscribi jussit. ergo ei negandum est? 18 sed quid præcipis? statim ad te perscribam omnia. ex illius sermone statuam, Arpinumne mihi eundum sit, an quò alio. Volo Ciceroni meo togam puram dare. istic puto. tu, quæso, cogita quid deinde. nam me *hebetem* molestiæ reddiderunt. A Curio velim scite, ecquid ad te scriptum sit de Tirone. ad me enim ipse Tiro ita scripsit, ut vereor, quid agat. 19 qui autem veniunt inde κινδωνωδῶς nuntiant. sanè in magnis curis etiam hæc me 20 sollicitat. in hac enim fortuna perutilis ejus & opera & fidelitas esset. 17

CICERO

---

1. *Et primas ejus actionis.*) Victorius emendavit, *prima*, quod vulgò receptum est.

2. *Sed si Sulla.*) Est à Tornæs. & Crusell. vulgò, *& si Sulla.*

3. *Ut dictator diceretur & magister equitum.*) Lambinus assentitur Malaspinæ, existimanti hoc totum, & *magister equitum*, esse delendum, quum à non nullis mss. absit.

4. Τίτλα, κώτερον.) Supplendum ex Homero: ἴτλης. perfer, gravius tulisti. Hoc restituit Victorius, qui tamen existimat debere scribi, τέτλαθι.

5. *Ut nos cura tua.*) Vulg. *tuus cura tua.*

6. *T. Rebilum.*) Tornæs. & Crusell. & Malasp. codd. *Trebillum*; è quibus *T. Rebilum* fecit Bosius. olim formis excusi habebant *Trabilium*. quam veterem lectionem esse asserit Victorius; nonnulli postea in *Trebatium* converterunt; Turnebus in *T. Ravillium*, d. cap. 21.

7. Ἄλλα μὲν.) Alia quidem ipse, alia autem vel Deus suggeret.

8. *Quæ Ægypta attulit.*) Turnebo ita legenti assentitur Bosius. Vrsinus ait in veteribus libris esse; *quæ descripta attulit*. quod etiam vulgati omnes habent.

9. *Missi ad te ante.*) E Torn. & Crusell. vocem *ante* reposuit Bosius.

10. *Vide quam sim antiquorum hominum.*) Castigavit ita Victorius. Antea, *vide quam sit*, legebatur.

11. *Philargyro bene curasti.*) Verbum *curasti*, addidit ex Tornæs. & Crusell.

12. *Cum Matio pueri.*) Vulg. *pueros.*

13. *Quas habuit.*) Vulg. *quas habuerat.*

14. *Pueros ad te.*) Vulg. *pueros suos ad te.*

15. *Cæsarem A. D. IIX Kal. April. Beneventi mansurum a. d. VII. Capuæ a. d. VI. Sinuessæ.*) Vulg. sic legitur, *Cæsarem ad IIX. Kal. Capuæ ad VII. Sinuessæ.*

16. *Hoc pro certo.*) Vulg. *hæc pro certo.*

17. *Triumphe gaudio.*) Ita Lambin. ex Tornæs. & Bosius ex Crusell. Victoriana editio, *triumphe & gaude.*

18. *Sed quid præcipis? statim.*) Decurtati hæc lectio est, quomodo conjecerat legendum Turnebus libro 1. cap. 21. Victorius scribit, *quid præcipi? statim, &c.* idque vulgo receptum est. Faërnus & Lambinus reponunt, *præcipio*; alii *præcipis*. Vrsinus ait mss. unum habere *præcipias*. Ante Victorium ubique legebatur, *sed quid præcipias sentiam?* quæ lectio proximè accedit ad illam quam Junius se in duobus Palat. reperisse ait, *sed quid præcipias, sentiam: & sic.*

19. *Qui autem veniunt inde* κινδωνωδῶς *nuntiant.*] Conjectura hæc est Bosii, adjuta corrupta hac lectione Decurtati, *in dando.* Bessarionis liber habet, *in id modo nuntiant*; ita & Tornæs. testo Bosio, nisi quod servat, *nuntiant.* Crusellinus, *in dimodo.* Lambinus qui ait Tornæsianum habere, *qui autem veniunt, inni admodo nuntiant*, inde conjecit, *qui autem veniunt, inania admodum nuntiant.* Junius ait se proximè veterem scripturam reponere, *qui autem veniunt; indui modo nuntiant.*

20. *Sollicitat.*] Vulg. *sollicitam.*

CICERO ATTICO, S.

1 VTRVMQVE ex tuo consilio. nam & oratio fuit ea nostra, ut bene potiùs ille de nobis existimaret, quàm gratias ageret: & in eo mansimus, ne ad urbem. illa fefellerunt, facilem quòd putaramus. nihil vidi minus damnari se nostro judicio, 2 tardiores fore reliquos, si in his non veniremus, dicere. ego, dissimilem illorum esse causam. 2 cùm multa; veni igitur. & age de pace. meone, inquam, arbitratu? an tibi, inquit, ego præscribam? sic, inquam, agam, Senatui non placere in Hispanias iti, nec exercitus in Græciam transportari; multaque, inquam, de Cnæo deplorabo. tum ille, ego verò ista dici nolo. ita putabam, inquam: sed ego 3 eo nolo adesse, quòd aut *sic mihi 4 dicendum est, aut non veniendum*, multaque quæ nullo modo possem silere, si adessem. summa fuit, ut ille quasi exitum quærens, ut deliberarem. 5 non fuit negandum. ita discessimus. credo igitur hunc me non amare. at ego 6 me amavi; quod mihi jam pridem usu non venit. reliqua, ô dii, qui comitatus! quæ, 7 ut tu soles dicere, νεκύια! in qua era 8 Eros scelero. ô rem perditam! ô copias desperatas! 9 quid, quòd Servii filius? quòd Titini? quot in his castris fuerunt, quibus Pompejus circumsideretur? sex legiones. 10 multum vigilat, audet: nullum video finem mali. nunc certè promenda tibi sunt consilia. Hoc fuerat extremum. Illa tamen 11 καλλικλεῖς illius est odiosa, quàm pæne præterii; si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum, quorum posset ad omniaque esse descensurum. vidisti igitur virum, ut scripseras? ingemuisti? certè. cedo reliqua. quid? continuò ipse 12 in Pedanum, ego Arpinum. inde exspecto quidem 13 λαλαγεῦσαν illam tuam. 14 tu (malum) inquies. actum ne agas. etiam illum ipsum, quem sequimur, multa fefellerunt. sed ego tuas litteras exspecto. nihil est enim jam, ut antea, VIDEAMVS HOC QVOMODO EVADAT. extremum fuit de congressu nostro: quo quidem non dubito quin istum offenderim. eo maturiùs agendum est. amabo te epistolam, & πολιτικὴν, valde tuas litteras nunc exspecto.

CICERO ATTICO, S.

15 EGo meo Ciceroni, quoniam Roma caremus, Arpini possimum togam puram dedi: idque municipibus nostris fuit gratum. etsi omnes, & illos, & quà iter feci, mœstos afflictosque vidi: tam tristis, & tam attonitos est ἀναπτώσεις hujus ingentis mali. 15 delectus habentur: in hiberna deducuntur. EA, QVAE, etiam cùm à bonis viris, cum justo in bello, cùm modestè fiunt, tamen ipsa per se molesta sunt, quæ censes acerba nunc esse, cùm à perditis, in civili nefario bello, petulantissimè fiant? cave autem putes quemquam hominem in Italia turpem esse, qui hinc absit. vidi ipse Formis universos: neque mehercule umquam homines putavi; & notam omneis; sed numquam uno loco videram. Pergamus igitur, quò placet, & nostra omnia relinquamus. proficiscamur ad eum, cui gratior noster adventus erit, quàm si unà fuissemus. tum enim eramus in maxima spe; nunc, ego quidem, in nulla: nec, præter me, quisquam Italia cessit, nisi qui hunc inimicum sibi putaret nec mehercule hoc facio Reip. causa, quam funditus deletam puto; sed ne quis me putet *ingratum* in eum, qui me levavit iis incommodis, quibus idem afficerat: & simul, quòd ea, quæ fiunt, aut quæ certè futura sunt, 16 videre non possum etiam equidem s c facta quædam jam puto; utinam in Volcatii sententiam. sed quid refert? est enim una sententia omnium. 17 sed erit immitissimus Servius, qui filium misit ad 18 effligendum Cn. Pompejum, aut certe capiendum, cum Pontio Titiniano. etsi hic quidem *timoris* causa; 19 ille verò? sed stomachari desinamus, 20 & aliquando sententiam, ut nihil novi, nisi id, quod minimum vellem, spiritum reliquum esse. Nos quoniam superum mare obsidetur, infero navigabimus; & si Puteolis erit difficile, Crotonem petemus, aut Thurios; & boni cives, amantes patriæ, mare infestum habebimus. aliam rationem hujus belli gerendi nullam video. 21 in Ægyptum nos abdimus exercitu pares esse non possumus. pacis fides nulla est, sed hæc satis deplorata sunt. Tu velim litteras Cephalioni des de omnibus rebus actis, denique etiam de sermonibus hominum; nisi planè obmutuerint. Ego tuis consiliis usus sum, 22 maximeque quod *gravitatem* in congressu nostro tenui, quam debui; &, ad urbem utnon accederem, perseveravi. Quod superest, scribe, quæso, quàm accuratissimè, (jam enim extrema sunt) quid placeat, quid censeas: etsi jam nulla dubitatio est. tamen, liquid, vel potius quidquid veniet in mentem, scribas velim.

M. TVL-

---

1. *Tardiores fore reliquos, si in his non veniremus.*] Ita rescripsit Victorius, quum prius legeretur, *tardioris fore belli quod cum iis Sinuessam non veniremus.* Faërnus legebat, *tard. fore rel. si nos non veniremus.*

2. *Cur multa.*] Vulg. *quid multa?*

3. *Et nolo adesse.*] Vulg. *et nolo adesse.*

4. *Dicendum est, aut non veniendum.*] Verba hæc *aut non veniendum*, ponuntur vulgo post illa, *silere, si adessem.*

5. *Non fuit negandum.*] Ita Victorius cum antea legeretur, *non fuit negandum*

6. *Me amavi.*] *Amabo* liber Bessarionis.

7. *Ut tu soles dicere* νεκύια.] Vocem Græcam hic restituit Vict.

8. *Eros scelero.*] A Decurtato hoc est Lambinus legit, *Eros Celerii*; alii, *Eros Celeri*; alii, *erratio Celerii*; alii, inter quos Cœlius Secundus Palmerius, & Iunius ex duobus Pal. *area scelerum.* alii ἄ ὡς *scelerum.* unus Pal. *ere scelerum.* Hîc Podalirii artes Victorium, ut ipse ingenuè fatetur, deficiunt.

9. *Quid? quod Servii filius? quod Titinii? quot in his castris.*] Hæc scripturæ erunt ex Scidis Tornæsi & Caussel. summo consensu hæc ita referent hos vulgò, *quid? Servii filius quod in his castris.*

10. *Multum.*] Subjung. Bosius voci *multum* τὸ λεπτὸν στιγμήν.

11. Καλλικλεῖς.] Clausula. A Turnebo hanc emendationem se sumsisse faceter Bosius, quo ferè modo legitur in Decurtato & Torn. Lamb. tamen pro more suo, ait se ita restituisse. Vict. adnotat antiquos codices habere κολάκρισις, unde ille facit κολάκρασις. prius legebant Καλλικλῆς.

12. *In Pedanum.*] Vulgò *in Puteolanum.*

13. ΛΑΛΑΓΕΥΣΑΝ *illam tuam.*] Supple ὄρνιθα, sive χελιδόνα, garrientem avem, sive hirundinem. In Decurtato erat ΛΑΛΑΤΕΥΣΑΝ, ex quo ita rescripsit Bosius. Cæterum si hic omnes omnium codicum varias lectiones referre volemus esset & nostro & lectoris otio abuti: præcipuas quasdam recensebimus. Iunius ait Palat. mss. habere ἀλλὰ τέλεσον *illam tuam.* & ita etiam formis excusus liber habuit, quo usus est Victorius. Turnebus conjiciebat ἀναπτλεῖσαν. Lambinus edidit σὺ δὲ αὐθεσαν & ait hanc esse conjecturam Bosii, sibique valde probari. alii mss. habent ΜΑΤΕΛΣΑΝ, alii ΜΑΛΤΕΥΣΑΝ, alii ΑΛΛΑΤΕΥΚΑΝ: alii aliter.

14. *Tu (malum) inquies.*] Iunius ex mss. Palat. *tu malem, inquiens actum, &c.*

15. *Delectus habentur.*] Vulg. *habetur.*

16. *Videre non possum.*] Ita mss. Bosii. vulg. *potero.*

17. *Sed erit immitissimus.*] Ita Victorii antiquus codex: Bessarionis liber habet *immissus*, quod præfert Manutius.

18. *Effligendum.*] Ita Victorii ms. ille tamen retinet vulgatum, *affligendum.*

19. *Ille verò? sed.*] Et hujus loci restitutionem debemus Victorio, sic enim antea legebatur, *ille vero non. sed, &c.*

20. *Et aliquando sententiam, ut nihil novi.*] Sic etiam rescripsit Florentinus, & delevit vocem *sententiam*, quæ post *sententiam* legebatur.

21. *In Ægyptum nos abdimus.*] Faërnus legebat *abdimus.*

22. *Maximeque quod gravitatem.*] Vulgò *quod & gravitatem.*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER DECIMVS, AD ATTICVM.

CICERO ATTICO S.

α TERTIO Nonas cùm in Laterium fratris venissem, accepi litteras, 1 & paullum lectis respiravi: quod post has ruinas mihi non acciderat. per enim magni æstimo, tibi firmitudinem animi nostri, & factum nostrum probari. Sexto enim nostro quod scribis probari ita lætor, ut me quasi patris ejus, cui semper uni 2 plurimum tribui, judicio comprobari putem: qui mihi quod sæpe soleo recordari, dixit olim, 3 Nonis illis, illis Decembribus, cùm ego, Sexte, 4 quidnam ergo?

5 Μὴ μὰν, inquit ille, ἀσπάδει γε τὴν ἀκλειᾶς ἀπολείμειν,
Ἀλλὰ μέγας μέξας π., καὶ ἐσομβρίοισι πυθέσθαι.

ejus igitur mihi vivit auctoritas; & simillimus ejus filius eodem est apud me pondere, quo fuit ille: quem salvere velim jubeas plurimum. Tu tuum consilium etsi non 6 in longinquum tempus differs, (jam enim illum *emptum pacificatorem* peroraſſe puto; jam actum aliquid esse in conſeſſu Senatorum. 7 Senatum non enim puto) tamen 8 ſuſpenſum me inde tenes, ſed eo minùs, quòd non dubito, quid nobis agendum putes. quid enim Flavio legionem & Siciliam 9 dari ſcribas, & id jam fieri? quæ tu ſcelera partim patrari, & jam cogitari, partim ex tempore futura cenſes? ego vero Solonis, popularis tui, ut puto, etiam mei, legem negligam, qui CAPITE SANXIT, SI QVIIN SEDITIONE IO NON ALTERIVS VTRIVS PARTIS FVISSET; niſi tu aliter cenſes; & hinc abero & filii. ſed alterum mihi eſt certius: nec præripiam tamen; exſpectabo tuum conſilium & eas litteras, niſi alias jam dediſti, quas ſcripſi, ut 11 Cephalioni dares. Quod ſcribis, non quo alicunde audieris, ſe te ipſum putare. 12 me attractum iri, ſi de pace agatur: mihi omnino non venit in mentem, quæ poſſit actio eſſe de pace, cùm illi certiſſimum ſit, ſi poſſit, exſpoliare exercitu, & provincia Pompejum. 13 niſi fortè iſte *ſummærius* ei poteſt perſuadere, 14 ut, dum oratores eant, & redeant, quieſcat nihil video, quod ſperem, aut quid jam putem fieri poſſe; ſed tamen 15 hominis hoc ipſum *probi* eſt 16 ἐκμαγεῖον. Eſt τὸ πολιτικώτατον σκέμμάτων, VENIENDVMNE SIT IN CONSILIVM TYRANNI, SI IS ALIQVA DE RE BONA DELIBERATVRVS SIT. quare, ſi quid ejuſmodi evenerit, ut arceſſamur: (quod equidem non curo: quid enim eſſem de pace dicturus, dixi; ipſe valde repudiavit) ſed tamen, ſi quid acciderit, quid cenſeas mihi faciendum, utique ſcribito. nihil enim mihi adhuc accidit, quod majoris conſilii eſſet. Trebatii, boni viri & civis, verbiſte gaudeo delectatum: 17 tuaque iſta crebra ἀναφώνησις ὑπὲρ ἐμοῦ, me ſola adhuc delectavit. Litteras tuas vehementer exſpecto, quas quidem credo jam datas eſſe. Tu cum Sexto ſervaſti gravitatem eandem, quam mihi præcipis.

---

1. *Tpaulum lectis respiravi.*] Ante verbum, *respiravi*, legitur in Tornæſiano, Decurtato, & Cruſellino, *lectis*, quam lectionem ſinceram putat Boſius: in vulgata editione deeſt.

2. *Plurimum tribui.*] Vulg. *tribui plurimum.*

3. *Nonis illis, illis Decembribus.*] Ita juſſerat edi Victorius repetita voce, *illis*, quæ tamen librariorum culpa in ipſius editione ſemel tantum legitur, ut etiam in vulgata.

4. *Quidnam ergo?*] Μὴ μὰν, inquit ille, ἀσπάδει. Et locum hunc, auxilio veteris codicis, antea corruptum & deminutum reſtituit idem Victorius. Iunius tamen magis probat Decurtatam mſſ. Palat. lectionem, μὴ μὰν; inquit ille, ἀλλὰ μέγας μέξας π καὶ ἐσομβρίοισι πυθέσθαι.

5. Μὴ μὰν) Ne ignaviter & inglorie peream: ſed magno aliquo facinore edito, quod audiatur à poſteris.

6. *In longinquum tempus.*] Vulg. *in longum tempus.*

7. *Senatum non enim puto.*] Statim poſt hæc verba, *in conſeſſu Senatorum*, ſubjicitur in Decurtato, *Senatum non enim puto*, & ita edidit Boſius. à Tornæſiano & Cruſell. vox, *Senatum*, aberat, cetera comparebant.

8. *Suſpenſum me inde tenes.*] Codices Tornæſ. & Cruſell. *ſuſpenſum meum detines*; correxit Boſius, ſuſpendum me inde tenes.

9. *Dari ſcribas.*] Boſius ediderat iſtud ut referebant antiqui libri.

10. *Non alterius verius.*] Sic mſſ. Beſſar. vulg. *non alterutrius.*

11. *Cephalioni.*] Ita legi debet hic infra; vulg. *Cephaloni.*

12. *Me attractum iri ſi de pace agatur.*] Manutius ex Beſſarionis mſ. ſic legit. Victorii vetus exemplar, *ſi de eare agatur*, habet; nec eam tamen lectionem non ſprevit.

13. *Niſi iſte ſummarius.*] Boſii hæc eſt conjectura ex depravata Decurtati lectione, *ſummerius, Nomatius*, videtur Manutio eſſe legendum; ſed Lambino magis placet antiqua ſcriptura, *ſummarius*, vel etiam *ſummarius* ex Boſii conjectura; cui aſſentitur Iunius. vulg. *ſummarius*; ſed quid ſibi id velleit ignorabat Victorius.

14. *Ut dum oratores eant & redeant, quieſcat.*] Beroaldi eſt emendatio Victorio referente, cui non improbatur. antea legebatur, *ut dum oratores cantine, videantur, quieſcat.*

15. *Hominis hoc ipſum probi eſt* ἐκμαγεῖον. *Eſt τὸ* πολιτικωτάτων. Eandem maculam hinc deterſit Boſius, ope Decurtati, qui ſic hæc verba referebat, *hominis hoc ipſum probi eſt & magium. Eſt* τῶν; ὑπὲρ. unde non inſcitè pro *& magium*, reponſit ἐκμαγεῖον. Muretus autem ex veteris libri auctoritate ſic legit; *ſed tamen hoc ipſum eſt unum* τῶν πολιτ. ὑπὲρ. nec dubitabat, hanc ſcripturam vulgatæ illi vocem alienarum adjectione depravatæ, ut ait, eſſe anteferendam. vulgo *hoc ipſum probi eſt & magnum ſit* τῶν, &c.

16. Ἐκμαγεῖον.) Signum, expreſſum ſimulacrum.

17. *Tuaque eſt crebra* ἀναφώνησις ὑπὲρ ἐμοῦ, *me ſola*, &c.] Exclamatio, ſupra quàm dici poſſit, rectè, egregiè. Hujus Sebaſtiani Corradi conjecturæ ſe auctorem profeſſus eſt Turnebus lib. XIIX. c. 9. & alii, referente Lambino. Victorius cum huic malo mederi non poſſet, antiquam ſcripturam retulit ἀναφώνησις περὶ, quam etiam Iunius, uno conſenſu mſſ. Palat. temere ait; ſed tamen priorem lectionem mutare non auſus.

pis. Celer tuus *discrtus* magis est, quàm sapiens. De juvenibus, quæ ex Tullia audisti, vera sunt. 1 M. Antonii istud, quod scribis, non mihi videtur tam re esse triste, quàm verbo. 2 hæc est ἄλη, in qua nunc sumus, mortis instar: 3 aut enim, mihi libere inter malos πολιτεύτεον fuit, *aut* vel periculosè cum bonis. aut nos temeritatem bonorum sequamur: aut audaciam improborum insectemur utrumque periculosum est. 4 at, hoc, quod agimus, 5 nec turpe, nec tamen tutum. Istum, qui filium Brundisium de pace misit (de pace idem sentio quod tu; *simulationem* esse apertam, parati autem bellum acerrimè) 6 legatum iri non arbitror; cujus adhuc, ut optavi, mentio facta nulla sit. eo minus habeo necesse scribere, aut etiam cogitare, quid sim facturus, 7 si acciderit, ut legarer.

CICERO ATTICO, S.

1 EGo cùm accepissem tuas litteras Nonis Aprilis. quas Cephalio attulerat, essemque Minturnis postridie mansurus, & inde protinus; sustinui me in Arcano fratris, ut, dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco essemus, ageremurque nihilo minus, quæ sine nobis agi possunt. 8 λελαγήσει jam adest, & animus ardet; nec est quicquam, quod. & qua. sed hæc nostra erit cura & peritorum. tu tamen, quod poteris, ut adhuc fecisti, nos consiliis juvabis. res sunt inexplicabiles. *fortuna* sunt committenda omnia. sine spe conamur ulla. si melius quid acciderit, mirabimur. Dionysium nolim ad me profectum: de quo ad me Tullia mea scripsit. sed & tempus alienum est; & homini non amico nostra incommoda, tanta præsertim, *spectando* esse nollem: cui te meo nomine inimicum esse nolo.

CICERO ATTICO, S.

2 CUM, 9 quod scriberem, plane nihil haberem, hæc autem reliqua essent, quæ scire cuperem; profectusne esset, quo in statu urbem reliquisset; in ipsa Italia quem cuique regioni, aut negotio præfecisset; 10 ecqui essent ad Pompeium & ad Consules ex S. C. de pace legati. 11 cum igitur hæc scire, dedita opera has ad te litteras misi. feceris igitur commodè, mihique gratum, si me de his rebus, & si quid erit aliud, quod scire opus sit, feceris certiorem. ego in Arcano opperior, dum ista cognosco. A D. VII. Id. alteram tibi eodem die 12 hanc epistolam dictavi; & pridiè dederam meâ manu longiorem. Visum te ajunt in regia; nec reprehendo: quippe cùm ipse istam reprehensionem non fugerim. sed exspecto tuas litteras: neque jam sanè video, quid exspectem: sed tamen, etiam si nihil erit, id ipsum ad me velim scribas. Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. facile patior, quod scribit, secum 13 Tullum & Servium quæstos esse, quia non idem sibi, quod mihi, remisisset. homines ridiculos, qui cum *filios* misissent ad Cn. Pompejum circumsidendum, ipsi in Senatum venire dubitarent. sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum.

CICERO ATTICO, S.

3 MULTAS à te accepi epistolas eodem die, omnes diligenter scriptas: 14 eam verò, quæ voluminis instar erat, sæpe legendam, sicuti facio: in qua non frustra laborem suscepisti: mihi quidem pergratum fecisti. quare, ut id, quoad licebit, id est, quoad scies 15 ubi simus, quàm sæpissimè facias, te vehementer rogo. at deplorandi quidem, quod quotidie facimus, sit jam nobis aut finis omnino, si potest, aut moderatio quædam, quod profectò potest. 16 non enim jam quam dignitatem, quos honores, quem vitæ statum amiserim, cogito, sed quid consecutus sim, quid præstiterim, qua in laude vixerim: his denique in malis, quid interfit inter me & istos, quos propter omnia amissimus, hi sunt, qui, nisi me civitate expulissent, obtinere se non posse putaverunt licentiam cupiditatum suarum; 17 quorum societates & sceleratæ consensionis fides quò erupuerit, vides. alter ardet furore, & scelere, nec remittit aliquid, sed in dies ingravescit: modò Italia expulit: nunc alia ex parte persequi, ex alia provincia spoliare conatur: nec jam recusat, sed quodam modo postulat, ut, quemadmodum est, sic etiam *appelletur*, tyrannus. alter, is qui nos sibi quondam ad pedes stratos ne sublevabat quidem, qui se nihil contra hujus voluntatem ajebat facere posse, elapsus è soceri manibus ac ferro, BELLVM terra & mari comparat, non injustum ille quidem, sed cùm pium, tum etiam necessarium, suis tamen civibus exitiabile, nisi vicerit; calamitosum etiam, si vicerit. horum ego summorum imperatorum non modò res gestas non ante pono meis, sed ne fortunam quidem ipsam, qua illi florentissima, nos duriore conflictati videmur. QVIS ENIM potest, aut deserta per se patria, aut oppressa, beatus esse? & si, ut nos à te admonemur, rectè in illis libris diximus, *nihil* esse bonum, nisi quod honestum; nihil malum, nisi quod turpe sit: certe uterque istorum est miserrimus; quorum utrique semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione, & domesticis commodis fuit. Præclara igitur conscientia sustentor, cùm cogito me de Rep. aut meruisse optime, cùm potuerim; aut certè numquam, 18 nisi divinè, cogitasse: eaque ipsa tempestate eversam esse Remp. quàm ego XIV.

1. *M. Antonii.*] Hic locus non vacat suspicione mendi; nam in Torrentino pro *M. Antonii* scriptum est, *Macum*. In Scidis rotum hoc erasum est. Porrò Bosius Græcum aliquod verbum sub cortice harum vocum latere. Junius ait mss. alios habere, *Macum*, alios *Macani*. unde reponit μακκῶς; Doricè pro μικρῶς.

2. *Hæc est ἄλη.*) Anxietas & solicitudo animi nusquam conquiescentis. Ita mss. habere testatur Victorius, sed tamen duplicato λ, virosè; prius legebatur, *hæc est ἀλαωσις*. Muretо autem dubium non est quin legi debeat, *hæc est ἄλη*. qui consulatur lib. X. Var. lect. cap. 19.

3. *Mi enim mihi liberè.*) Junius ex mss. Palat. fide, legit, *aut enim mihi liberè*: hancque ait esse germanam Ciceronis lectionem.

4. *At hoc, quod agimus.*) Vulg. *Ad hoc, quod agimus.*

5. *Nec turpe, nec tamen.*) Vulg. *& turpe nec tamen.*

6. *Legatum iri.*) Junius ex mss. Palat. legit, *legatum iri*: vulg. *me legatum iri.*

7. *Si acciderit, ut legarer.*) Victor. ex mss. qui habent, *legeret*, pro, *legerer*; quod antea ipsum legebatur; substituit, *legeret*; Manutius, & consuetudinem Latini sermonis ait postulare ut legatur, *leger*, & eo proclivius in hanc opinionem descendit, quod antiqui libri *ut legereris* habent.

8. Λελαγήσει *jam adest.*) Superiori libro ex Bosio docuimus, hic legendum esse λελαγήσει: pro eo quod vulgo ΜΜΤΕΥCΑ. Germani conjecerant legendum μαίνεμαι, sed improbat Victorius. Turnebus lib. XIIX. cap. 9. tentabat ἀνατίθεσαι. Lambinus ac Malaspina reposuerant libro IX. epist. 21. Δὸς αὐθῆσαι. Dausquejus tentabat, *mea* ΚΡΕΟΥCΑ; ut hoc mutuancio nomine Terentiam intelligat, quæ rebus in adversis Tullio fida comes hæreat: hinc *animus ardet*, visa scilicet re carissima in dolore non dispari. Forte μοὶ μείρᾳ νίσσαι *jam adest: mihi Parca celsum ducitur.* Appositius, μοὶ μείρᾳ φυγαδεῦσαι *jam adest*, &c. Hæc Dausquejus.

9. *Quid scriberem.*) Vulg. *quid scriberem.*

10. *Ecqui essent ad Pomp.*) Vulg. *& qui essent.*

11. *Cum igitur hæc scire.*) Vulg. *ut igitur hæc scirem.*

12. *Hanc epistolam.*) Vocabulum illud, *hanc*, restituit Victorius ex mss. exemplaribus.

13 *Tullum.*] Vulg. *Tullium.*

14. *Eam verò.*] Vulg. *Eaverò.*

15. *Ubi simus.*] Vulg. *ubi sumus.*

16. *Non enim jam.*] Deerat hic in libris excusis, *jam*, quod ex mss. reposuit Bosius.

17 *Quorum societatis.*] Antiquam lectionem probavit Victorius, *quorum societatis*: ita enim in mss. legitur: vulg. *quorum societas.*

18. *Nisi divinè.*] Tornæsianus *sic* fortasse Cicero scripsit *pie*, ut ait Bosius.

1. *Quæ-*

annis ante prospexerim. hæc igitur conscientia comite proficiscar, magno equidem cum dolore, nec tam id propter me, aut propter fratrem meum, 1 quorum ut ut jam acta ætas; quàm propter pueros, quibus interdum videmur præstare etiam Rempub. debuisse: 2 quorum quidem alter, non tam, quia majore pietate est, me mirabiliter excruciat; alter, (ô rem miseram! nihil enim mihi accidit in omni vita acerbius) indulgentia videlicet nostra depravatus, eò progressus est, quo non audeo dicere; & exspecto tuas litteras. scripsisti enim, te scripturum esse plurima, cum ipsum vidisses. omne meum obsequium in illum fuit cum multa severitate: neque unum ejus, nec parvum, sed multa magna delicta compressi. patris autem lenitas amanda potius ab illo, quàm tam crudeliter neglegenda. nam litteras ejus ad Cæsarem missas & graviter tulimus, ut te quidem celaremus; sed ipsius videmus vitam insuavem reddidisse. hoc verò ejus itet, simulatioque pietatis qualis fuerit, non audeo dicere. tantum scio, post Hirtium conventum, arcessitum ab Cæsare: 3 cum eo, de meo animo 4 ab suis rationibus alienissimo, & consilio relinquendi Italiam; & hæc ipsa timide. sed nulla nostra culpa est: *natura* metuenda est. hæc Curionem, hæc Hortensii filium, non patrum culpa, corrupit. jacet in mœrore meus frater, neque tam de sua vita, quàm de mea metuit. huic tu, huic tu malo affer consolationes, si ullas potes: maximè quidem illam velim; ea, quæ ad nos delata sint, aut falsa esse, aut minora. quæ si vera sint, quid futurum sit 5 in hac vita & fuga nescio. nam si haberemus Remp. consilium mihi non deesset 6 nec ad severitatem, nec ad diligentiam. 7 Hæc, sive iracundia, sive dolore, sive metu permotus, gravius scripsi, quàm aut tuus in illum amor, aut meus postulabat. si vera sunt, ignosces: si falsa, me libente eripies mihi hunc errorem. quoquo modo verò se res habeat nihil assignabis, nec patruo, nec patri. Cùm hæc scripsissem, à Curione mihi nuntiatum est, cum ad me venire. venerat enim is in Cumanum vesperi pridie: id est Idibus. 8 si quid ejus igitur sermo ejusmodi attulerit, quod ad te scribendum sit; id in litteris adjungam. Præterit villam meam Curio, jussitque mihi nuntiari, mox se venturum: cucurritque Puteolos, ut ibi concionaretur. concionatus est: rediit: fuit ad me sanè diu. ô rem fœdam! nosti hominem: nihil occultavit; in primis nihil esse certius quàm ut omnes, qui lege Pompeja condemnati essent, restituerentur; itaque se in Sicilia eorum opera usurum de Hispaniis, non dubitabat, quin Cæsaris essent: inde ipsum cum exercitu, ubicumque Pompejus esset: ejus interitu *finem belli* fore: 9 propius factum esse nihil (eum planè iracundia elatum voluisse) occidi Metellum Tribunum pleb. quod si esset factum, cædem magnam futuram esse: permultos hortatores esse cædis; ipsum autem non voluntate, aut natura non esse crudelem, sed quòd putaret *popularem esse clementiam*: quòd si populi studium amisisset, crudelem fore: eumque perturbatum, quòd intelligeret, 10 se apud ipsam plebem offendisse de ærario. itaque ei cum certissimum fuisset, ante, quàm proficisceretur, concionem habere, ausum non esse, vehementerque animo perturbato profectum. cùm autem ex eo quærerem, quid videret? 11 quod exemplum? quam Remp.? planè fatebatur nullam spem reliquam: Pompeji classem timebat: quæ si esset, se de Sicilia abiturum. Quid isti, inquàm, sex tui fasces? si ab Senatu, cur laureati? si ab ipso, cur sex? Cupivi, inquit, ex s. c. surrupto: nam aliter non poterat. at ille impendio nunc magis odit Senatum: 12 à me, inquit, omnia proficiscentur. sex autem, quia duodecim nolui: nam licebat. Tum ego, quàm vellem, inquam, petiisse ab eo, quod audio Philippum impetrasse: sed veritus sum, quia ille à me nihil impetrabat. Libenter, inquit, tibi concessisset. verùm puta te impetrasse. ego enim ad eum scribam, ut tu ipse voles, de ea re nos inter nos locutos. quid autem illius interest, quoniam in Senatum non venis, ubi sis? quin nunc ipsum minimè offendisses, ejus causa si in Italia non fuisses. 13 ad quæ ego, me recessum, & solitudinem quærere, maximè quòd *litores* haberem; 14 laudavit consilium. quid ergo, inquam? nam mihi cursus in Græciam per tuam provinciam est: quoniam ad mare superum milites sunt. quid mihi, inquit, optatius; hoc loco multa perliberaliter. ergo hoc quidem 15 est verum profectò, ut non modo tuto, verùm etiam palam navigaremus. reliqua in posterum diem distulit: ex quibus scribam ad te, si quid erit epistola dignum. Sunt autem, quæ præterii, interregnum ne esset exspectaturus; an, quo modo dixerim? Ad se ille quidem deferri Consulatum sed se nolle, in proximum annum. & alia sunt, quæ exquiram. Jurabat ad summam, quod nullo negotio faceret 16 amicissimum mihi Cæsarem. esse debet. 17 quid enim, inquam, scripsit ad me Dolabella? dico, quid? affirmabat, cum scripsisset, quòd me cuperet ad urbem venire, illum quidem gratias agere maximas, & non modo

---

1. *Quorum ut ut jam acta ætas.*] Hæ duæ voculæ, *ut*, *ut*, leguntur in Scidis, ut edidit Bosius: in Tornæsiano Cruselline & Huraltino, alterum, *ut*, omissum fuerat librariorum negligentia. unde Pithœus suspicatus erat legendum, *quorum etiamsi alia ætas.* Lambinus, *quorum est jam alia ætas.* vulgo: *quorum jam alia ætas.*

2. *Quorum quidem alter, non tam quia majore pietate est.*] Lambinus, libris omnibus invitis, etiamnum reclamante Victorio, legit, ut viderat prius Malaspina, *quorum quidem alter, non tam quia filius quam quia m.* sed Iunius mss. Palat. consentientibus, Lambini supplementum rejecit.

3. *Cum eo de meo animo.*] Victorius syllabis malè cohærentibus legit, *cum eodem eo*; cum ramen scribi debeat ut est in mss. Bosii, *cum eo de meo animo, &c.*

4. *Ab suis rationibus.*] Vulg. *à suis.*

5. *In hac vita & fuga.*] Bosiani omnes, *vita & fuga*, ut edidit, vulgo deest, *vita.*

6. *Deesset nec ad severitatem, nec ad diligentiam.*] Vulgati, *deesset ad severitatem, nec ad indulgentiam.*

7. *Hæc sive iracundia.*] Manutio magis placeret, *ira*, ut est in antiquo libro.

8. *Si quid ejus igitur sermo ejusmodi attulerit.*] Vulgò *si quid igitur ejusmodi sermo ejus attulerit.*

9. *Propius factum esse nihil.*] Non discrepat lectio Decuriati à vulgata, ideo nihil mutavit Bosius. In codice Tornæsiano pro, *eum*, mendosè exaratum est, *ei*, & post, *voluisse*, ex glossemate additum, *Cæsarem*: itaque etiam legit Lambinus ex libris antiquis, nisi quod omisit vocem, *eum*: eodem referente, Malasp. putat hæc verba, *propius esse factum, nihil fuit loco esse moto*, & hoc ordine legenda, *ejus iniquior sum belli fore planè iracundia elatum voluisse Cæsarem occidi Metellum tribunum pl. propius nihil esse factum: quod si esset, &c.* Iunius receptam lectionem retinet.

10. *Se apud ipsam plebem.*] Ita restituit Victorius, antea legebatur, *se apud ipsum legem.*

11. *Quod exemplum, quam remp.*] Sic omnes habent mss. Lambino teste; sed tamen suspicatur Malaspina esse mendum, in voce, *exemplum*, vultque legi, *quem eum tum*, quod probat Lamb. si pro, *quam remp.* legatur: *quam spem.* Receptam lectionem Iunius ex mss. Pal. retinet.

12. *A me, inquit.*] Hæc nonnulla incelcata fuerant in codice Tornæsiano, quæ à ceteris Bosianis absunt, neque sunt Ciceronis, sic enim ibi legitur, *ad Senatum, hæc, inquit, omnia proficiscentur.* Hæc duo, *ad Senatum*, notæ sunt adulterinæ.

13. *Ad quæ ego me recessum, &c.*] Legit Bosius, *ad quæ ego*, ut est in Scidis. Cetcrum Victorius, *recessum*, posuit pro, *recessurum*, quod tunc legebatur in editionibus.

14. *Laudavit consilium. quid ergo, inquam?*] Vulg. *Laudabat consilium, quid ego inquam?*

15. *Est verum profecto.*] Manutius malit legi, *est profectò*, primum enim ex *profectum* factum suspicatur, *profecto*, deinde ad, *profecto*, additum ex ingenio, *verum.*

16. *Amicissimum mihi Cæsarem. esse debet.*] *Amicissimum mihi Cæsarem esse debere*, habet liber Vrsinianus. Lambinus ait mira felicitate à quibusdam viris doctissimis hunc locum esse restitutum hoc modo, *amicissimum mihi Cæsarem esse. num dubitem inquam, &c.* Fulvii lectionem retinet Iunius.

17. *Quid enim, inquam.*] Ita Scidæ, non ut quidam codd. referunt, *quid enim unquam.*

maùd probare, sed etiam gaudere. 1 quid quæris? acquievi. levata est enim suspicio illa domestici mali, 2 & sermonis Hirtiani. quàm cupio illum dignum esse nobis: 3 & quàmipse me invito, quà pro illo sit supplicandum! sed opus fuit Hirtio convento: est profecto nescio quid: 4 sed velim qua minimo. & tamen eum nondum rediisse mirabamur. sed hæc videbimus. 5 Tu Oppios Terentiæ dabis. jam enim urbis *unum periculum* est. Me tamen consilio juva, pedibusne Rhegium, an hinc statim in navem. cæterum quoniam commoror, ego ad te statim habebo quod scribam, 6 simul & videro Curionem. De Tirone cura, quæso, quod facis, ut sciam, quid is agat.

CICERO ATTICO, S.

5 DE tota mea cogitatione scripsi ad te antea satis, ut mihi visus sum, diligenter. de die nihil finè poteſt scribi certi, præter hoc; nonante lunam nonam. Curionis sermo postridie eandem habuit ferè summam, nisi quòd apertiùs significavit, se harum rerum *exitum* non videre. 7 Quòd mihi mandas de Quinto regendo, 8 ἀρχηδίαν. tamen nihil prætermittam. atque utinam tu. 9 sed modestior noster Epistolam ad Vestorium statim de Tullia. ac valde requirere solebat. Commodius tecum 10 Vectenes est locutus, quàm ad me scripserat. sed mirari satis hominis negligentiam non queo. cum enim mihi Philotimus dixisset, H-S L. emere de Canulejo diversorium illud posse, minoris etiam empturum si Vectenum rogassem; rogavi ut, si quid posset, ex ea summa detraheret: promisit: ad me 11 nuperrime xxx. emisse: ut scriberem, cui vellem addici: diem prorsus Id. Novemb. esse. 12 rescripsi ei stomachosius, cum joco tamen familiari. nunc, quoniam agit liberaliter, nihil accuso hominem, scripsique ad eum, me à te certiorem esse factum. Tu, de tuo itinere quid, & quando cogites velim me certiorem facias. 13 A. D. XV. Kal. Maji.

CICERO ATTICO, S.

MEadhuc nihil, præter tempestatem, 14 moratur. 6
Astute nihil sum acturus: fiat in Hispania quilibet: 15 & tamen reticenter. meas cogitationes omneis explicavi tibi superioribus litteris. quocirca hæ sunt breves: & tamen quia festinabam, 16 eramque occupatior. De Quinto filio, 17 fit à me quidem sedulo; nosti reliqua. 18 Quod dein me mones, & amicè, & prudenter mones: sed erunt omnia facilia, si ab uno illo cavero. magnum opus est. intrabilia multa. nihil simplex; nihil sincerum. vellem, suscepisses juvenem regendum. pater enim *nimiis indulgens*, quidquid ego adstrinxi, relaxat. si sine illo possem, regerem: quod tu potes: sed ignosco: magnum inquam opus est Pompejum pro certo habemus per Illyricum proficisci in Galliam. ego nunc, quà; & quò, videbo.

CICERO ATTICO, S.

19 EGo verò Apuliam, & Sipuntum; & tergiversationem 7
istam probo: nec tuam rationem eandem esse duco, quam meam: non quin in Rep. rectum idem sit utrique nostrum: sed ea non agitur. *regnandi contentio est*; in qua 20 pulsus est admodestior rex, & probior, & integrior, & is, qui nisi vincit, nomen populi R. deleatur necesse est: sin autem vincit, Sullano more, exemploque vincet. ergo hac in contentione neutrum tibi palam lentiendum, & tempori serviendum est. Mea causa autem alia est, quòd beneficio victus ingratus esse non possum: 21 nec tamen in acie, sed Melitæ, aut alio in loco 22 simili oppidulo, futurum puto. nihil, inquies, juvas eum, in quem ingratus esse non vis? immo minùs fortasse voluisset. sed de hoc videbimus. exeamus modo; quod ut melior tempore possimus, facit 23 Adriano mari Dolabella, 24 Fretensi Curio. Injecta autem mihi spes quædam est, velle mecum Ser.

1. *Quid quæris acquievi.*] Hujus loci restitutio Decurtato debetur, ex quo sic edidit Bosius, *quid quæris? acquievi, levata est enim suspicio.* In Tornæsiano sic erat, *quid quæris, atque vilebata est*; unde conjicit Lambinus *quid quæris? At de Q. nihil habebat. est enim, &c.* alii sic, *At de Q. jubebat me ipse cura*; plana quidem sententia ut ait Lamb. sed nimis remota à veteri scriptura. Reliquum hujus epistolæ mendis fœdare asserit Victorius tetraque in antiquo libro legi, *jubebat*, pro *jubebat*, quod vulgatum erat. Bessarionis liber, *videbat*, sed utrocumque modo legatur, mendum inesse dicit Manutius. Vrsinus, *idque ad te scribere jubebat. quid quæris? vè enim*: vulg. *quid quæris? Atque jubebat. Est enim, &c.*

2. *Et sermonis illirtiani.*) *Lurtiani* habent mss. codices Victorius & insta. *Lurt. mentorate*, pro *Hirtio*, quod probat.

3. *Et quamipse me invito, quà pro illo sit supplicandum.*) Reposuit Bosius ut erat in Scidis, *quà pro illo sit, &c.* Manutius vulgatam lectionem retinet, *quæ pro illo sit suspicandum*, quamquam depravatam fateatur. *Supplicandum*, est in Bessarionis libro. Lambinus olim ediderat, *& quam ipse me invito pro illo sit supplicandum*; sed nunc legit, *quàm ipse me invito ad te, quæ pro illo sit suspicandum.* Iunius conjicit ex mss. vestigiis *& quam ipse me invito, enim pro illo sit supplic.*

4. *Sed velim quam minimo.*) Iunius ex duobus mss. Pal. sic legit.

5. *Tu Oppios Terentiæ dabis.*) Ita conjecit legendum Victorius quamquam omnes codices mss. habeant, *Tu optimos Terentia dabis.* quidam *tu Oppium, &c.* reponunt.

6. *Simul & videro.*) Sic habent omnes Bosii mss.

7. *Quod mihi mandas.*) Liquido exaratum est in Scidis, *Quod mihi mandas de Q. regendo*: & recte quidem ut dubium conjecerat Victorius, quoniam vestigiis insistunt Lambinus, Bosius, & Iunius: vulg. *de quadem regendi.*

8. Ἀρχαδίαν.) Hexameter integer sic se habet: Ἀρχαδίαν μ' αἰτεῖς, μεγα μ' αἰτεῖς, ὦ τον ὀλίσω. Arcadiam me poscis, magnum me poscis, nequidquam dabo. Victorius ait hoc vocabulum Græcum esse deformatum in vetustis codd. legique ἀρχαΐαν, unde conjecit legendum, ἀρχαῖον, quæ nunc est vulgata lectio. Turnebus lib. XVIII. Adversar. cap. 10. varias affert conjecturas de primo legendo vor. ἀρχαΐαν, malo trahi quàdo diducta voce, ἀρχ' αἰαν, legere, quàm vel ἀρχαΐαν, inducere, vel, ἀρχηδίαν, inferre, postrema vero, κρησίαν, vel etiam, ἀρχαῖ' αἰαν. sed cum codicis Tornæsiani copiam ipsi Lamb. fecisset, in quo scriptum erat ἀρχαΐαν, mahuit, ἀρχηδίαν. recte. sæpe enim illæ literæ, λ, & δ, confunduntur in antiquis libris. quam lectionem probant Lambinus, Bosius, & Iunius; præterquam quod hic legit, ἀρχηδίαν.

9. *Sed modestior noster.*) In Bosianis omnibus erat, *modestior*, non ut Victorius legit, *molestior.*

10. *Vectenes est locutus.*) Victorius putat rectum esse Vrsinus.

11. *Nuper H-S xxx. emisse.*) Vulg. *nuper sestertia xxx. &c.*

12. *Rescripsi ei stomachosius.*) Victorius partim è vet. codd. partim ratione ductus reposuerat, *stomachose*, cùm prius in typis excusis corruptissimè legeretur, *rescripsi & ista modis? tu cum? ea tamen similari.*

13. *A. D. XV. Kalend. Maji.*) Numerum hunc dierum quo epistola data est, qui incommode in caput sequentis epistolæ collapsus erat, in finem hujus rettraxit Victorius. Iunius verò iterum sequenti epistolæ attexuit ex duorum lanatissimorum mss. Palat. fide, ut ait, legitque, *ad XV Kal. Maji*, ut etiam vulg.

14. *Moratur.*) Iunius *movebatur.*

15. *Et tamen reticenter.*) Codex Tornæsianus, *reciet &*: Crusellinus, *recitat &*: Decurtatus, *reticet &*; unde Bosius emendavit, *reticenter.* Victorius emendaverat, *retice.* Manutius ex varietate exemplarium, & lectione satis absurda, mendum subesse suspicatur, sed nihil afferre remedii, retinetque vulgatam lectionem, *retice.* Lambinus duo codicem Tornæs. & alios ferè omnes habere *reticerec.* unde olim faciebat *reticebo.* Iunius Fulvii lectionem ex veteri libro probans, *& eandem excerec.* legit.

16. *Eramque occupatior. De Quinto filio.*) In Scidis est de Q. F. unde natus est error eorum qui has notas sic interpretati sunt, *de Quinto Fratre.* Bosius verissimam scripturam existimat, *de Quinto Filio*, quam diserte refert Crusellianus: vulg. *eramque occupatior de Q. Fratre.*

17. *Fit à me quidem sedulo.*) In omnibus excusis depravatè est, *ita me*, pro *fit à me*, ut est in Decurtato.

18. *Quod dein me moneres.*) Iunius ex mss Pal. *quod deinde moneres.*

19. *Ego verò Apuliam.*) Putat Manutius hic esse finit um epistolæ, ut etiam Iunius; qui tamen ordinem mutare noluit, superiori enim annectitur in vulgatis editionibus.

20. *Pulsus est admodestior.*) Codices fortasse impressi, *modestior*: Decurtatus, Tornæsianus & Crusellinus, *admodestis*, quo secutus est Bos.

21. *Nec tamen in acie sed Melitæ.*) Ita Victorius ex conjectura pro, *militia*, quod antea legebatur.

22. *Simili oppidulo.*) Sic habent duo mss. Palat. Iunio referente: vulg. *pro in oppidulo.*

23. *Adriano mari.*) Vulg. *Adriatico mari.*

24. *Fretensi Curio.*) Veterum librorum auctoritati in quibus constanter legitur, *Fretensi*, refragari noluit Bosius, Turnebi etiam auctoritatem loquutus qui ita legendum asserit Advers. lib. XVIII cap. 19. Victor. autem cùm reperisset, *Fretensi* in antiquiore suo, emendavit, *Frete Sirtensi*, quæ nunc est recepta lectio; prius legebatur: *Citeusi Curio*: vulgatam ser petem retinet Lambinus, licet Turnebi lectionem non dissimulet, quæ Iunio probatur.

1 Sulpicium colloqui. ad eum misi Philotimum libertum cum litteris; si vir esse volet, præclara συνοδία: sin autem; erimus nos, qui solemus. Curio mecum vixit, facere Cæsarem putans offensione populari, Siciliæque diffidens, si Pompejus navigare cœpisset. Quintum puerum accepi vehementer avaritiam video fuisse, & spem magni congiarii. magnum hoc malum est. sed scelus illud, quod timueramus, spero nullum fuisse. hoc autem vitium, puto te existimare non nostra indulgentia, sed à natura profectum: quem tamen nos *disciplina* regimus. 2 De Oppiis Velienses quid placeat, cum Philotimo videbis. Epirum nostram putabimus: sed alios cursus videbamur habituri.

CICERO ATTICO, S.

3 ET res ipsa monebat, & tu ostenderas, & ego videbam, de iis rebus, quas intercipi periculosum esset, finem, inter nos scribendi fieri tempus esse. sed, cùm ad me sæpe mea Tullia scribat, orans, ut, quid in Hispania geratur, exspectem, & semper adscribat idem videri tibi, idque ipse etiam ex tuis literis intellexerim, non puto esse alienum, me ad te, quid de ea re sentiam, scribere. Consilium istud tunc esset prudens, ut mihi videtur, si nostras rationes ad Hispaniensem casum accommodaturi essemus; 3 quod fieri dicitis oportere. necesse est enim, aut, id quòd maximè velim, pelli istum ab Hispania; aut trahi id bellum; aut istum, ut confidere videtur, apprehendere Hispanias. si pelletur, quàm gratus, aut quàm honestus tum erit ad Pompejum noster adventus; cùm ipsum Curionem ad eum transiturum putem? si trahitur bellum quid exspectem, aut quam diu? relinquitur, ut, si vincimur in Hispania, quiescamus. id ego contra puto: istum enim *victorem* magis relinquendum puto, quàm victum, 4 & dubitantem magis quàm fidentem suis rebus. nam eædem video, si vicerit, & impetum in privatorum pecunias, & exulum reditum, & tabulas novas, & turpissimorum honores, & *regnum* non modò Romano homini, sed ne Persæ quidem cuiquam tolerabile. 5 tacita esse poterit indignitas nostra? pati poterunt oculi, me cum Gabinio sententiam dicere? & quidem illum rogari priùs? præsto esse clientem tuum 6 Clœlium? 7 C. Ateii Plagulejum? ceteros? sed cui inimicos colligo? qui meos necessarios, à me defensos, nec videre in Curia sine dolore, nec versari inter eos sine dedecore potero. quid si ne id quidem est exploratum, illi nullo modo satisfeciisse, quòd in Senatum non venerim) tamenne dubitemus, an ei nos etiam cum periculo venditemus, quicum conjuncti ne cum præmio quidem voluimus esse? deinde hoc vide, non esse judicium de tota contentione in Hispaniis: nisi forte, iis amissis, arma Pompejum abjecturum putas: cujus omne consilium *Themistocleum* est. existimat enim, qui mare teneat, cum necesse rerum potiri. itaque, qui numquam id egit, ut Hispaniæ per se tenerentur, navalis apparatus ei semper antiquissima cura fuit. navigabit igitur, cùm erit tempus, maximis classibus, & ad Italiam accedet: in qua nos sedentes quid erimus? nam *medios* esse jam non licebit. classibus adversabimur igitur? 8 quod Mallius scilicet tantum? denique quid turpius? 9 an invalidè hinc in absentis solus tuli scelus? ejusdem, cum Pompejo, & cum reliquis principibus non feram? quòd si jam, misso officio, periculi ratio habenda est, ab illis est periculum, si peccaro: ab hoc, si *rectè fecero*: nec ullum in his malis consilium periculo vacuum inveniri potest: ut non sit dubium, 10 quin turpiter facere cum periculo fugiamus; quod fugeremus etiam cum salute. 11 non; si simul cum Pompejo mare transierimus. omnino non potuimus. exstat ratio dierum. sed tamen (fateamur enim; quod est; ne condamus quidem, 12 ut possumus) 13 fefellit ea me res, quæ fortasse debuit, sed fefellit: pacem putavi fore: quæ si esset, iratum mihi Cæsarem esse, cùm idem amicus esset Pompejo, nolui. 14 senseram enim, quàm iidem essent. 15 hoc verens in hanc tarditatem incidi, 16 sed assequor omnia, si propero; si cunctor, amitto. & tamen, mi Attice, *auguria* quoque me incitant quadam spe non dubia, non hæc collegii nostri ab 17 Attio, sed illa Platonis de tyrannis. nullo enim modo posse video *stare* istum diutiùs, quin ipse per se, etiam languentibus nobis, concidat; 18 quippe qui florentissimus, ac novus, VI, VII, diebus ipsi illi egenti, ac perditæ multitudini in odium acerbissimum venerit; qui duarum rerum simula-

---

1. *Sulpicium colloqui.*] Delet « colloqui » Faërnus auctore vetere libro.

2. *Oppiis Velienſibus.*) Vulg. *Oppiis Delienſibus.*

3. *Quod fieri dicitis oportere.*] Editiones variæ & in iis Victoriana habent, *quod fieri non debet*, pro, *quod fieri dicitis oportere*. Ceterum duo illa postrema vocabula, *non debet*, in mss. libris non reperiri asserit Victorius, unde nova & ab aliquo inculcata suspicatur. Iunius verò in mss. duobus Pal. extare ait certamque esse sententiam.

4. *Et dubitantem magis quàm fidentem.*] Lambinus mss. omnibus reclamantibus legendum ait, *confidentem magis quam diffidentem*; sed Bosius nihil mutandum censet.

5. *Tacita esse poterit indignitas noſtra.*] Ita se ex Tornæsiano iampridem correxisse ait Lambinus, antequam prodirent postremi libri Variarum lectionum Petri Victorii, in quarum l. 36 c. 10. ipsius emendatio confirmatur & explicatur. lectionem hanc quoque probat Iunius, sed non interpretationem.

6. *Clœlium.*] Bessarionis & Alberti Ferri libri, *Clelium*.

7. *C. Ateii Plagulejum.*] Vulg. hîc legitur, *Catulli*, refragantibus libris antiquis, qui partim referunt, *Catelli*, ut Bessar. & Alberti Ferri libri, partim, *Caetii*, unde Bosius conjecit, *C. Attii*.

8. *Quod Mallius, ſcilicet, tantum?*] Bosius cum in omnibus suis vidisset scriptum, *Quod malus scilicet tantum?* eo conjectura ductus est ut crediderit Ciceronem ita scripsisse. Lambinus autem ex Tornæsiano sic emendare conatus est, *Quod malum ſcilicet majus aut tantum? denique quid turpius?* vel sic, *quòd malum ſcilicet tantum, denique quid turpius?* Iunius ex variorum mss. Palat. comparatione hunc locum commodè restitutum existimat, *Quod majus ſcelus? aut tantum? denique an quid turpius?*

9. *An invalidè.*] Partim ex conjectura, partim ex fide Decuriati hunc locum emendavit Bosius, hactenus fœdissimis maculis conspurcatum. Scriptura optimi ejus libri hæc est, *An ni valde hinc abeuntis ſolus tuli ſcelus?* inde suspicatus est Ciceronem scripsisse, *An invalidè hinc abeuntis ſolus tuli ſcelus?* Victorius ex mss. Vergiliis & conjectura hunc locum sic emendaverat, *Annibal hic in abſentes, ſolus tuli ſcelus?* quæ est vulgo recepta lectio. Faërni probata conjectura olim sic emendandum putarat Lambinus, *Annis ab hinc novem abſentis ſolus, &c.* refertque hanc Bosii conjecturam. *An cujus non invalidè hinc abſentis ſolus tuli ſcelus*; ut *abſentis ſolus* sit nomen compositum. Iunius verò, *Annè valide hinc abigentis ſolus tuli ſcelus?* Turnebus lib. XVIII. cap. 9. reformabat è veteri libro: *Quod malum ſcilicet tantum? denique quid turpius? Anni valde hic in abſentes tuli ſcelus, ejusdem, &c.*

10. *Quin turpiter facere cum periculo fugiamus.*] In vulgatis desunt duo illa vocabula, *turpiter facere*.

11. *Non; ſi ſimul.*] Edidit Bosius ut erat in Scidis *non; ſi simul*, quod probat Iunius.

12. *Ut poſſumus.*] Vulg. *ut poſſimus*.

13. *Fefellit ea res.*) Codex Tornæs. *fefellit tamen res*, unde Bosius *fefellit tamen ea res*, ut est in Decuriato.

14. *Senſeram enim, quàm iidem eſſent.*] Lambinus dicit legendum *quam idem eſſent*, vel *quam idem ſentirent*.

15. *Hoc verens.*] Vulg. *hoc veritus*.

16. *Sed aſſequor.*] *Sed aſſequar*. vulgata.

17. *Ab Attio.*] Manutii hæc est conjectura ex Bessar. & Ferri mss. in quibus, *ab Athice*; & quoniam hi libri sæpe pro, *Atticus*, habent, *Athenis*, ut in hoc ipso ambitu, *& tamen mi Athice*, putavit minore mutatione legi posse, *Attio*, quàm *Appio*, ut emendaverat Victor.

18. *Quippe qui florentiſſimus, ac novus VI. VII. diebus.*] Et hæc quoque restitutio Manutio debetur, quam juvat Decuriatus, verba hæc ita referens; *qui florentiſſ. ac novus VI. VII. diebus*: Beroaldus emendaverat, *quippe qui florens ac novus primis diebus, &c.* alii rectius putabant, *quippe qui florentibus ac bonis rebus ipſe illis, &c.* sed neutram probat Victorius, ideoque veterem relinquens, *florentis ac novus*, ut uti diebus, quam omnes & mss. & formis impressos habere dicit, notam apponit quæ mendum significet; pro *VI. VII. diebus* Pantagathus emendat, *XX. diebus*, ex historia, ut putat Vrsinus.

simulationem tam citò amiserit, mansuetudinis in Metello, & divitiarum in ærario. jam, quibus utatur vel sociis, vel ministris, SI II PROVINCIAS, si Remp. regent, quorum nemo duos menses potuit patrimonium suum gubernare? non sunt omnia colligenda, quæ tu 2 acutissimè perspicis. sed tamen ea pone ante oculos: jam intelliges id regnum vix semestre esse posse. quod si me fefellerit, feram, sicut 3 multi clarissimi homines in Rep. excellentes tulerunt: nisi forte me 4 Sardanapali vice in suo lectulo mori malle censueris, quàm exilio Themistocleo: qui cum fuisset, ut ais Thucydides, 5 τῶν μὲν παρόντων δὲ ἐλαχίστης ξυνέσεως κρίτης καὶ γνώμων, 6 τῶν δὲ μελλόντων ἐπὶ πλεῖστον δὴ γενόμενος ἄριστος καὶ εἰκάσαι, tamen incidit in eos casus, quos vitasset, si eum nihil fefellisset. etsi is erat (ut ait idem) 7 qui τὸ ἄμεινον, καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ ἐπὶ πλεῖστον μᾶλλον: tamen non vidit, nec quo modo Lacedæmoniorum, nec quo modo suorum civium invidiam effugeret, nec quid Artaxerxi polliceretur. nō fuisset & illa nox tam acerba Africano, sapientissimo viro, non tam 8 dirus ille dies Sullanus callidissimo viro C. Mario, si nihil utrumque eorum *fefellisset*. nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quo diximus; nec nos fallit, nec aliter accidet. corruat iste necesse est, aut per adversarios, aut ipse per se, qui quidem sibi est adversarius unus acerrimus, id spero vivis nobis fore. quamquam tempus est nos de illa *perpetua* jam, non de hac exigua vita cogitare. sin quid acciderit maturius, haud sanè mea multùm interfuerit, utrum factum videam, an futurum esse multo ante viderim. quæ cùm ita sint, non est committendum, ut iis pateamus, quos contra me Senatus, ne quid resp. detrimenti acciperet, armavit. Tibi sunt omnia commendata; quæ commendationis meæ pro tuo in nos amore non indigent. ne hercule ego quidem reperio, 9 quod scribam. 10 sedeo enim πλεδοκῶν etsi nihil unquam tam fuit scribendum, quàm nihil mihi umquam ex plutimis tuis jucunditatibus gratius accidisse, quàm quòd meam Tulliam suavissimè diligentissimeque coluisti. valde eo ipsa delectata est. ego autem non minus; cujus quidem virtus mirifica. quo modo illa fert publicam cladem? quo modo domesticas tricas? quantus autem animus in discessu nostro? 11 sit φορὰ, sit summa σύντηξις: tamen nos rectè facere, & bene audire vult. Sed hac super re nimis; 12 ne meam ipse συμπάθειαν jam evocem. Tu, si quid de Hispaniis certius, & si quid aliud, dum adsumus, scribes: & ego fortasse discedens dabo ad te aliquid; eo etiam magis, quòd Tullia te non putabat 13 hoc tempore ex Italia. Cum Antonio item est agendum, ut cum Curione, Melitæ me velis esse; huic bello nolle interesse. eo velim tam facili uti possem, & tam bono in me, 14 quàm Curione. is ad Misenum VI. Nonas venturus dicebatur, id est hodie: sed præmisit mihi odiosas litteras, hoc exemplo:

ANTONIUS TRIB. PLEB. PROPRÆT. CICERONI IMP. S.

NISI te valde amarem, & multo quidem plus, quàm tu putas, non extimuissem rumorem, qui de te prolatus est, cum præsertim falsum esse existimarem. sed quia te nimio plus diligo, non possum dissimulare. 15 mihi FAMAM quoque, quamvis sit falsa, magni esse. Te iturum trans mare, credere non possum, cum tantè facias Dolabellam, & Tulliam tuam, feminam lectissimam, tamenque ab omnibus nobis fias; quibus meherculè dignitas, amplitudoque tua pane carior est, quàm tibi ipsi. sed tamen non sum arbitratus esse amici, non commoveri etiam improborum sermone: atque eò feci studiosius, quòd judicabam duriorem partem mihi impositam esse ab offensione nostra, qua magis à ζηλοτυπία mea quàm ab injuria tua nata est. sic enim volo te tibi persuadere, mihi neminem esse cariorem te, excepto Cæsare meo, meque illud una judicare, Cæsarem maximè in suis M. Ciceronem reponere. Quare, mi Cicero, te rogo, ut tibi omnia integra serves, ejus fidem improbes, qui tibi, ut beneficium daret, prius injuriam fecit: contra ne profugias, qui te, etsi non amabit, (quod accidere non potest) tamen salvum amplissimumque esse cupiet. Dedita opera ad te Calpurnium, familiarissimum meum, misi; ut mihi magna cura tuam vitam ac dignitatem esse scires.

Eodem die à Cæsare 16 Philotimus attulit, hoc exemplo.

CÆSAR IMP. CICERONI IMP. S.

ETSI te nihil temerè, nihil imprudenter facturum judicaram; tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & 17 pro nostra benevolentia petendū ne quò progrederere 18 proclinata jam re, quâ integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namque & amicitiæ graviorem injuriam feceris, 19 & tibi minùs commodè consuleris, si non fortuna obscurare videbere: (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur) nec causam secutus: (eadem enim tum fuit, cùm ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnavisse: quo mihi gravius abs te nihil accidere potest. quod ne facias, pro jure nostræ amicitiæ

1. *Divitiarum in ærario.*) Ita restituit Victorius, cùm prius legeretur *in Asiatis*.

2. *Acutissimè perspicis.*) Vulg. *prospicis*.

3. *Multi clarissimi homines.*) Vulg. *præclarissimi*.

4. *Sardanapali vice in suo lectulo.*) Ita legendum asserunt Manutius, Bosius, & Junius: Lambinus verò, *Sardanapali vitem in suo lusulo*. & ita codicem Tornæs. habere dicit.

5. Τῶν μὲν παρόντων.) Rerum quidem præsentium in eo brevi & extemporali consilio optimus index: futurarum autem, magnâ ex parte ejus quod eventurum erat, certissimus conjectator. Vulg. τῶν τι ὠφελήσαι.

6. Τῶν δὲ μελλόντων.) Bosius expressit scripturam veterem, liceat aliquantulum variet, ab illa quæ vulgò exstat in codicibus excusis Thucydidis.

7. Quis τὸ ἄμεινον καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ ἀφανεῖ.) Quid melius & deterius, in obscuro adhuc prævidebat maximè. Vulg. quis τὸ, τε ἄμεινον, ἢ χεῖρον ἐν τῷ, &c.

8. *Dirus ille dies.*) Vox, *dies*, deest in vulgatis.

9. *Quod scribam.*) Vulg. *quid scribam*.

10. *Sedeo enim* πλεδοκῶν.) Navigationem commodam expectans. Hanc dictionem Græcam ex antiquis libris restituit Victorius; antea legebatur πλεπτοδοκῶν. cui nocuisse putabat Dausquejus librarii præcipitantiorem manum scribendumque πλεῖν προσδοκῶν, *navigandi opportunitatem exspectans*.

11. *Sit* φορὰ, *sit summa* σύντηξις.) Amor & pietas inter parentes & liberos. arcta animorum conjunctio & conglutinatio. Ita Bosius ex Decurtato & Crusellino. In libro viri doctissimi emendatum esse notat Vrsinus, φορᾶς *sit summa*, *dicis tamen nos rectè*, &c. Vulg. φορᾶς *sit summa* σύντηξις.

12. *Ne meam ipse* συμπάθειαν *jam evocem.*) Hunc locum ex antiquo suo restituit Victorius; cum prius in editionibus post vocem, *ipse*, inane spatium relinqueretur hoc modo, *ne meam ipse* [ ] *jam evocem*. Dictionum autem, *jam* quam omiserat Victorius, primus restituit Bosius: Fulvii amicus legit, *meam ipsa audire videor jam evocantem*.

13. *Hoc tempore ex Italia.*) Vulg. *ex Italia hoc tempore*.

14. *Quàm Curione.*) Sic in viri doctissimi libro emendatum ait Vrsinus, quod etiam Lambino probatur.

15. *Mihi famam quoque quamvis sit falsa.*) Decurtatus non aliter refert quàm vulgati codices in Tornæsi tamen & Crusellino, *quamvis sit falsa, falsam agnoscere magni esse*. Editiones vulgatas habuisse refert Victorius, *infamiam quoque quamvis sit falsa, navigio esse te iturum trans mare*, &c.

16. *Philotimus attulit.*) Aberat ab antiquis Bosianis vox, *litteras*.

17. *Pro nostra benevolentia.*) Legendum arbitratur Lambinus, & *à te pro benevolentia*.

18. *Proclinata jam re.*) Vulg. *inclinata jam re*.

19. *Ea tibi minus commodè consuleris, si non fortuna obscurare videbere.*] Ita Victorius ex antiquis mss. restituit, quum prius *videberes* legeretur *fuerit* ut *deber*. Cetera videre monet Vrsinus, num sit legendum, & *tibi minus commodè consuleris, nec fortuna obscurare videbere*.

à te peto. Postremo, QVID VIRO *bono & quieto, & bono civi magis convenit, quàm abesse à civilibus controversiis? quod non nullis cùm probarent, periculi causa sequi non potuerunt. tu, explorato & vita mea testimonio, & amicitia judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quàm ab omni contentione abesse. XV. Kal. Maj. ex itinere.*

CICERO ATTICO, S.

1 ADVENTVS Philotimi (at cujus hominis, quàm insulsi, & quàm sæpe pro Pompejo mentientis?) exanimavit omneis, qui mecum erant. nam ipse obdurui. 2 Dubitabat nostrum nemo, quin Cæsar itinera repressisset: *volare* dicitur. 3 Petrejus cum Afranio conjunxisset se: nihil affert ejusmodi. quid quæris? etiam illud erat persuasum; Pompejum cum magnis copiis 4 iter in Germaniam per Illyricum fecisse: id enim ἀφιγνιχῶς nuntiabatur. Melitam igitur, opinor, 5 capessamus, dum, quod in Hispania: quod quidem propemodũ videor ex Cæsaris litteris ipsius voluntate facere posse; qui negat NEQVE HONESTIVS, neque tutius mihi quidquam, quam ab omni contentione abesse dices, 6 ubi ergo tuus ille animus, quem proximis litteris? adest, & idem est. sed utinam *meo* solum *capite* decernerem. lacrimæ meorum 7 me interdum molliunt, precantium, ut de Hispaniis exspectemus. M. Cœlii quidem epistolam, scriptam miserabiliter, 8 cùm hoc idem obsecraret, ut exspectarem, ne fortunas meas, ne 9 unicam filiam, ne meos omneis tam temerè proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri: etsi meus quidem est fortior, eoque ipso vehementiùs *commovet*: nec quidquam. 10 nisi de dignatione, laborat. Melitam igitur; 11 deinde, quò videbitur. tu tamen etiam nunc mihi aliquid litterarum, & maximè si quid ab Aftanio. Ego, si cum Antonio locutus ero, scribam ad te, quid actum sit. ero tamen *in credendo*, ut mones, cautus. nam occultandi ratio cum difficilis, tum etiam periculosa est. Servium exspecto ad Nonas; & 12 adigit ita Postumia, & Servius filius. Quartanam leviorem esse gaudeo. Misi ad te Cœlii etiam litterarum exemplum.

CŒLIUS CICERONI, S.

EXANIMATVS *tuis litteris, quibus te nihil, nisi triste, cogitare ostendisti; neque, id quod esset perscripsisti; neque non tamen, quale esset, quod cogitares, aperuisti; has ad te illico litteras scripsi. Per fortunas tuas Cicero, per liberos te oro & obsecro, ne quid gravius de salute & incolumitate tua consilias. nam deos hominesque amicitiamque nostram testificor, me tibi prædixisse, neque temerè monuisse; sed postquam Cæsarem convenerim, sententiamque ejus, qualis futura esset parta victoria, cognerim, te certiorem fecisse. si existimas eandem rationem fore Cæsari in dimittendis adversariis, & conditionibus ferendis, erras. nihil, nisi atrox & severum cogitat, atque etiam loquitur. ita tus Senatui exiit: hi interstitionibus planè ineitatus est. non mehercule erit deprecationi locus quare si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tua reliqua tibi cara sunt; si aliquid apud te nos, si vir optimus, 13 gener tuus valemus. eorum fortunam non debes velle conturbare: 14 ut eam causam, in cujus victoria salus nostra est, odisse, aut reliquere cogamur. aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus. denique illud cogita, quod offensa fuerit, in ista cunctatione te subisse nunc* TE CONTRA *victorem Cæsarem facere, quem dubiis rebus ladere noluisti, & ad eos fugatos accedere, quos 15 resistentes sequi noluerit, summa stultitia est. vide, ne, dum pudet te paryno optimatem esse, parum diligenter, quod optimum sit, eligas. quòd si totum tibi persuadere non possum; saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitus, exspecta; quas tibi nuntio ad ventu Cæsaris fore nostras. quam isti spem habeant amissis Hispaniis, nescio. quod porro tuum consilium sit ad desperatos accedere, non medius fidius reperio. Hoc quod tu non dicendo mihi significasti Cæsar audierat, ac simul atque, have, mihi dixit. statim, quid de te audisset, expositi. negavi me scire: tamen ab eo petivi, ut ad te litteras mitteret, quibus maximè ad remanendum commoveri posses. me secum in Hispaniam ducit. nam, nisi ita faceret, ego prius, quam ad urbem accederem, ubicumque esses, ad te pervenissem, & hoc à te præsens contendissem, atque omni vi te retinuissem. Etiam atque etiam, Cicero, cogita, ne te meosque omnes funditus evertas: 16 nec te sciens, prudensque eò demittas, unde exitum vides nullum esse. quod si te aut voces optimatium commovent; aut nonnullorum hominum insolentiam & jactationem ferre non potes: eligas, censeo, aliquod oppidum vacuum à bello, dum hæ decernuntur, quæ jam erunt confecta. id si feceris, & ego te sapienter fecisse judicabo, & Cæsarem non offendes.*

CICERO ATTICO, S.

ME excum, qui hæc ante non viderim? misi ad te epistolam Antonii. 17 ei cùm ego sæpissimè scripsissem, nihil me contra Cæsaris rationes cogitare; meminisse me generi mei meminisse amicitiæ; potuisse, si aliter sentirem, esse cum Pompejo; me autem, quia cum lictoribus invitus cursarem, abesse velle, nec id ipsum certum etiam nunc habere; vide, quàm ad hæc 18 παροιμιῶς:

Tuum consilium quàm verum est. nam qui se medium esse vult, in patria manet: qui proficiscitur, aliquid de altera utra parte judicare videtur. sed ego eis non sum, qui statuere debeam, jure quis proficiscatur, necne. 19 parteis mihi Cæsar has impositi, ne quem omnino discedere ex Italia paterer. 20 quare parvi refert me probare cogitationem tuam, si nihil tamen tibi remittere possum, ad Cæsarem mittas, censeo, & ab eo hoc petas. non dubito, quin impetraturus sis, cum præsertim te amicitia nostra rationem habiturum esse polliceatis.

Habes

---

1. *Adventus Philotimi.*) Monent Manutius, Lambinus & Iunius, hoc non esse epistolæ principium sed partem octavæ, facilioris tamen distinctionis causa nonam numerari.

2. *Dubitabat nostrum.*) Vulg. *dubitavit nostrum.*

3. *Petrejus cum Afranio conjunxisset se.*) Vulg. *Petrejus se cum Afranio conjunxisset.*

4. *Iter in Germaniam.*) Videtur Visino legendum *per Galliam*, ex loco simili in epist. 5.

5. *Capessamus.*) Vulg. *expessemus.*

6. *Ubi ergo tuus ille animus.*) Hoc ordine hæc legebantur in Decurtato & Tornæsiano, *ubi ergo tuus ille animus?* atque ita reposuit Bosius. vulg. *ubi ille ergo tuus animus?*

7. *Me interdum molliunt.*) Vulgatam hanc lectionem non damnat quidem Iunius, sed tamen eam postponit huic, quam mss. Pal. exhibent, *me interdum moliuntur.*

8. *Cum hoc idem obsecraret.*) Vulg. *quæ hoc idem.*

9. *Unicam filiam.*) Manutio *unicum filium* videtur legendum ex epistola Cœlii.

10. *Nisi de dignatione.*) Bessarionis liber aperte habet *de dignitate.* Lambino utraque lectio probatur.

11. *Deinde, quò videbitur.*) Bosius ex Decurtato sic edidit, ut prius censuerat Mataspina.

12. *Et adigit ita Postumia.*] Decurtatus, *& adiciet ita Postumia & Ser.* unde scripsit Bosius *& adigit ita Postumia & Servius filius.* Manutius qui sic verborum ordo non videt, &, quia in Bessar. libro, pro, *& Servii*, habet, *Seivi*, suspicatur de mendo. Lambinus legendum putat *cum alii ei Postumia: sed & Servius filius* vulgò, *& adjicit à Postumia, &c.*

13. *Gener tuus valemus.*) Vulg. *gener tuus valet.*

14 *Ut eam causam, in cujus victoria &c.*) Totum hunc locum ex antiquis libris Bessarionis & Ferri, se emendasse profitetur Manutius.

15. *Resistentes.*] Vulg. *resistentes.*

16 *Ne te sciens.*] Vulg. *ne et sciens.*

17 *Ei cum ego.*) Pro *ei*, vulgò mendosè legitur, & Bosius, *ei*, castigavit auctoribus Scidis.

18. Παροιμιῶς.) Infolenter, contumeliosè. Rectè conjecit Lambinus ex depravata Tornæsiani lectione, legendum hic esse παροιμιῶς; quò ferre quoque videntur vestigia hæc veterum scripturæ, quæ est in Decurtato, παροιμιῶς. Victorius emendaverat παροιμιῶς, quæ est nunc vulg. recepta lectio, cùm prius vox nulla esset Græca, sed inanes spatium relictum in editionibus.

19. *Parteis mihi.*) Vulg. *partes.*

20. *Quare parvi refert.*] Ita restituit Victorius, sublato post dictionem *parvi*, puncto, quod totam lectionem inquinabat; faciebatque ut, *parvi*, videretur præteriti temporis à pareo.

Habes 1 σκυτάλην λακωνικὴν. omnino excipiam hominem. erat autem v. Non. venturus vesperi, id est hodie. cras igitur ad me fortasse veniet. 2 tentabo audeam, nihil properare; 3 missurum ad Cæsarem 4 clamabo me; cum paucissimis alicubi occultabor; 5 carris hinc istis invitissimis evolabo, 6 atque utinam ad Curionem. σὺν θεῷ τοῦ λέγω. magnus dolor accessit. efficietur aliquid dignum nobis. 7 δυσκολία tua mihi valde molesta. medere amabo, dum est ἀρχή. De Massiliensibus gratæ tuæ mihi litteræ. quæso. ut sciam, quidquid audieris. 8 Siciliam cuperem, si possem palam: quod à Curione effeceram. Hic ergo Servium exspecto. rogor enim ab ejus uxore & filio: & puto opus esse. Hic tamen Cyteridem secum lectica aperta portat, 9 alteram uxorem: septem præterea 10 conjunctæ lectiçæ amicarum sunt an amicorum? vide, quàm *turpiter* pereamus: 11 & dubita, si potes, quin ille, seu victus, seu victor redierit, 12 cædem facturus sit, 13 ego verò vel linticulo, si navis non erit, eripiam me ex illorum parricidio. Sed plura scribam, cùm illum convenero. Juvenem nostrum non possum non amare: sed ab eo nos non amari, planè intelligo. nisi legi viditam 14 ἀνηθοπίνητον, tam aversum à suis, tam nescio quid cogitans. vim incredibilem molestiarum! sed erit curæ, & est, ut *regatur*. mirum est enim ingenium. ἦθος ἐπιμελητόν.

CICERO ATTICO, S.

11 OBSIGNATA jam epistola superiore, non placuit 15 ei dari, cui constitueram, quòd erat alienus. itaque eo die data non est. interim venit Philotimus, & mihi à te litteras reddidit: quibus quæ de fratre meo scribis, sunt ea quidem parum firma, 16 sed habent nihil ὕπαλον, nihil fallax, nihil non flexibile ad bonitatem, nihil, quod non, quovelis, uno sermone possis perducere. ne multa; omnes *tuos*, etiam quibus irascitur crebrius, tamen caros habet, me quidem se ipso cariorem. Quod de puero aliter ad te scripsit, & ad matrem de filio, non reprehendo: δεῖ πήνης ἔτι. De sorore, quæ scribis, molesta sunt, eoque magis, quòd ea tempora nostra sunt, ut ego his mederi non possim. nam certè mederer. sed quibus in malis, & qua in desperatione rerum simus, vides. Illa de ratione nummaria non sunt ejusmodi (sæpe enim audio ex ipso) ut non cupiat tibi præstare; & in eo 17 laborat. 18 sed si mihi Q. Axius in hac mea fuga H-S XIII. non reddit, quæ dedi ejus fidio mutua, & utitur *excusatione temporis*; si Lepta; si ceteri; soleo mirari, 19 de nescio quis H-S XX. 20 cùm audio ex illo se urgeri. vides enim profectò angustias. curati tamen ea tibi utique jubet. an existimas illum in isto genere lentulum, aut restrictum? nemo est minùs. De fratre satis. de ejus filio, indulsit illi quidem suus pater semper; sed non facit *indulgentia* mendacem, aut avarum, aut non amantem suorum; ferocem fortasse, 21 atque arrogantem, & infestum facit. itaque habet hæc quoque, quæ nascuntur ex indulgentia: sed ea sunt tolerabilia. quid enim dicam, hac juventute? ea verò, quæ mihi quidem, qui illum amo, sunt his ipsis malis, in quis sumus, miseriora, non sunt ab obsequio nostro, 23 non; suas radices habent: quas tamen evellerem profecto, si liceret. 24 sed ea tempora sunt, ut omnia mihi sint patienda. ego meum facilè teneo. nihil est enim eo tractabilius: cujus quidem misericordia languidiora adhuc consilia cepi: &, quo ille me certiorem vult esse, eo magis timeo, ne in eum existam crudelior. Sed Antonius venit heri vesperi. jam fortasse ad me veniet, aut ne id quidem, quoniam scripsit, quid fieri vellet. sed scies continuò, quid actum sit. Nos jam nihil, nisi occultè. De pueris quid agam? parvone navigio committam? quid mihi animi in navigando censes fore? 25 recordor enim, ætate cùm illo Rhodiorum ἀφράκτῳ navigans, quam fuerim sollicitus. quid, duro tempore *annâ* actuariolo fore censes? rem undique miseram! Trebatius erat mecum, vir planè, & civis bonus. quæ ille monstra, dii immortales! etiamne Balbus in Senatum venire cogitet? sed ei ipsi cras ad te litteras dabo. 26 Vestenum mihi amicum, ut scribis, ita puto esse: cum eo quod 27 ἀπατ-

1. Σκυτάλην λακ.) Scytalen Laconicam (brevem epistolam, quales occultis gravibusque de rebus Lacedæmonii ad Imperatores suos in loris scriptas mittere solebant.)

2. *Tentabo audeam, nihil properare.*) Hæc verba valde corrupta & mancæ esse, asserit Victorius. cum igitur nihilo meliorem hac ante quam scripturam invenisset, sed eandem penitus, & simili modo perversam & laceram; contra hunc locum altercum figi jussit. at enim Manutius ita restituere conatus est, *Tentabo; aut dicam, nihil properare, missurum ad Cæsarem, clamabo: cum paucissimis, &c.* ita distinguitur vulg. *tentabo, audeam nihil properare.*

3. *Missurum ad Cæsarem.*) Vulg. *missurum me ad Cæsarem.*

4. *Clamabo me.*) Vitiosè vulgati, *clamabam.* Verè & sincerè Decurtatus, *clamabo me.*

5. *Carris hinc istis.*) Bosii hæc est conjectura ex depravata lectione, *carris*, Scidarum & Crusellini; Tornæsian. *cæsi*; in impressis, *cæsè*: Victorii antiquior, *cæsi.*

6. *Atque utinam ad Curionem σὺν θεῷ τοῦ λέγω.*) Restituit Victorius auxilio vetustioris exemplaris verba Græca quæ hic desiderabantur; post quæ, nulla distinctione adhibita sequentia legendo affecte. Manutius tamen verba Græca cum superioribus conjungit, & à sequentibus disjungit.

7. Δυσκολία τις.) Vnæ difficultas. Inane spatium Græca hac quæ desiderabatur voce replevit Victorius ex Antiquis mss.

8. *Basil. an cuperem.*) Vulg. *Occilium cuperem.*

9. *Alteram uxorem.*) Lipsius lib. IV Epist. quæst. c. 11. emendavit, *Alteram earum*, quomodo erat in Scidis. vulgò *alteram uxorem.*

10. *Septem illæ lecticæ amicarum sunt an amicorum.*) Victorius quid hic statuere deberet, nesciens vulgatam lectionem retinuit. *lecticæ amicarum. hæ sunt amicorum*, licet ipsi parum satisfaciat. Iunius Bosii lectionem sequitur, præterquam quòd ante vocem, *sunt*, ex duobus mss. Palatinis addit *ea.*

11. *Et dubita, si potes.*) Iunius ex duobus optimis mss. Palat. *& dubitari potest.*

12. *Cædem facturus sit.*) Vulg. *cædem facturus fit.*

13. *Ego vero vel linticulo.*) Ita legit Lambinus, licet *turriculo*, non rejiciunquod erat lib. XVIII. cap. 10. Turnebus, & probat Iunius, Victorius testatur antiquos codices habere *ego veri, vel lunis ridiculo.* Tornæsianus, *vel lintricula.* vulgò *ego vero vehicula.*

14 Ἀνηθοπίνητον.) Alienum à rectâ morum conformatione, in quo mores conformari & effingi nequeant.

15. *Ei dari.*) Vulg. *ei dare.*

16. *Sed habent nihil.*) Lambinus malit sic legi, *sed tamen nihil, seu sed habent tamen nihil.*

17. Δεῖ πήνης ἔτι.) Nutrice adhuc opus est. Consentiunt Tornæsianus, Huraltinus, & Crusellinus, cum Victorianis mss. sic enim hæc referunt, DE ITINE ET. unde Victorius primum posuit *de juvene*, postea, mutata sententia, *de iisnere* Bosius autem utramque Victorii emendationem improbans, ratione ductus, ex vestigiis veteris Decurtati, quæ hæc sunt ΔΕΙ TINE ETI, conjecit Ciceronem scripsisse, δεῖ πήνης ἔτι. Quidam Lambini amicus ex depravata Tornæsiani scriptura, *de iisne*, legebat *de irene*, id est, *pace.* Iunius ait Bosium acutè quidem, ut multa alia, hîc reposuisse, δεῖ πήνης ἔτι; sed sibi religionem esse tam longè à vetere scriptura discedere, itaque legit, δεῖ πιὸ ἔτι: vulg. *de juvene & de sorore qua scribis.*

18. *Laborat.*) Decurtati scripturam expressit Bosius. vulg. *laboret.*

19. *Sed si mihi Q. Axius in hac mea fuga.*) Victorius ex vetere codicibus, in quibus erat, *Sed si mihi quæ Axius in hac, &c.* emendavit *Q. Axius*; nam in infinitis locis ubi *Q.* esse debebat legebatur *quæ*, in mss. antea in formis excusis legebatur, *sed si mihi quæ in hac mea fuga.*

20. *De nescio quis* H-S *XX.*) Vulg. *de nescio quem LLS. XX.*

21. *Cum audio ex illo se urgeri.*) Ec hoc quoque est Victorii; cum prius corruptè legeretur, *ex illo se urgeri.*

22. *Atque arrogantem.*) Vulg. *& arrogantem.*

23. *Non; suas radices habent.*) Manutius Bessarionis librum secutus reposuit *non*; *&c.* licet alii, quidam, & inter eos Scidæ & Tornæsianus, habeant, *nam suas radices habent.*

24. *Sed ea tempora sunt.*) Plenior & integrior Bosio visa est lectio Tornæs. & Decurtati, quàm excusorum, ideo sic ex eorum fide edidit *sed ea tempora sunt, ut omnia mihi sint patienda.*

26. *Recordor enim.*) Ineptos quosdam interpolatores hunc locum corrupisse ait Bosius, cum recte in libris antea excusis, & in omnibus mss. legeretur, *recordor enim æstate cum illo Rhodiorum ἀφράκτῳ navigans, quam fuerim sollicitus.*

26. *Vestenum mihi amicum.*) Pro, *Vultejum*, quod antea mendosè legebatur Victorius subsituit *Vestenum.*

27. Ἀπατρίας.) Hujus quo ne vocabuli restituto Victorio deberet; cum enim transposite hic legeretur, ἀπειρικήτορον, ille hoc vocabulum paulo inferius in spatio quod in formis impressis vacuum erat, reposuit.

μως ad me scripserat de nummis curandis, ϑυμικώτερος 1 eram jocatus. id tu, si ille aliter acceperit, ac debuit, ienies. 2 *Monetali* autem adscripsi, quòd ille ad me, *Proconsuli*. sed quoniam est homo, & nos diligit, ipse quoque à nobis diligatur. Vale.

CICERO ATTICO, S.

21 QUIDNAM mihi futurum est? aut quis me non solùm infelicior, sed jam etiam turpior? 3 nominatim de me tibi imperatum dicit Antonius; nec me tamen ipse adhuc viderat, sed hoc Trebatio narravit. Quid agam nunc, cui nihil procedit, caduntque ea, quæ diligentissimè sunt cogitata, tetterrimè? Ego enim Curionem nactus, omnia me consecutum putavi. is de me ad Hortensium scripserat. Reginus erat totus noster. huic nihil suspicabamur 4 cum hoc mare negotii fore. quò me nunc vertam? undique custodior. 5 sed satis lacrimis. πάρεργα ὀλητέον igitur, & occultè in aliquam onerariam corripendum. non committendum, ut etiam 6 compacto prohibiti videamur. Sicilia petenda: quam si erimus nacti, majora quædam consequemur. sit modò rectè in Hispaniis: quamquam de ipsa Sicilia utinam sit verum: sed adhuc nihil secundi. concursus Siculorum ad Catonem dicitur factus; oras se, ut teristerer, 7 omnia pollicitos: 8 commotum illum, delectum habere cœpisse. non credo, ut est luculentus auctor, potuisse certè tenere illam prooinciam scio. ab Hispaniis autem jam audierut. Hic nos C. Marcellum habemus, 9 eadem de re cogitantem, aut *bene simulantem*: quamquam ipsum non videram, sed ex familiarissimo ejus audiebam. tu, quæso, si quid habebis novi. ego, si quid moliti erimus, ad te statim scribam. Quintum filium severius adhibebo. utinam 10 proficere possim: tu tamen eas epistolas, quib. asperius de eo scripsi, aliquando concerpito, ne quando quid emanet: ego item tuas. Servium exspecto, nec ab eo quidquam ὑγιές 11 scies, quidquid erit. sine dubio *erassi* nos, confitendum est. at semel? at una in re? immona omnia, quò diligentius cogitata, eò facta sunt imprudentius.

12 ἀλλὰ τὰ μὲν παροπτήσθω· ἐσόμεθα, ἀκριβέστεροι τὰ λοιπά. in reliquis modò ne ruamus. 12 jubes enim de profectione mea providere. quid provideam? ita patent omnia, quæ accidere possunt, ut ea si vitem, sedendum sit cum dedecore & dolore; si negligam, periculum est, ne in manus incidam perditorum. sed vide, quantis in miseriis simus, optandum interdum videtur, ut aliquam accipiamus ab istis quamvis acerbam injuriam, ut tyranno in odio fuisse videamur. quòd si nobis cursus, quem speraram, pateret, effecissem aliquid profecto, ut tu optas & hortaris, dignum nostra mora. sed mirificæ sunt custodiæ: & quidem ille ipse Curio suspectus. quare vi, aut clam agendum est: 14 &, si vi, fortè & cum tempestate: clam autem istis in quo si quod σφάλμα, vides quàm *turpe* est. trahimur: nec fugiendum, si quid violentius. De Cœlio, sæpe mecum agito; nec, si quid habuero tale, dimittam. Hispanias spero firmas esse. Massilienses factum cùm ipsum per se luculentum est, tum mihi argumento est, rectè esse in Hispaniis. minus enim auderent, si aliter esset, & scirent; 15 nam & vieti, & θελητοὶ gente sunt. Odium autem rectè animadvertis 16 significatum theatro. Legiones etiam has, quas in Italia assumpsit, alienissimas esse video. sed tamen nihil *inimicius*, quam sibi ipse. illud rectè times, ne ruat. si desperarit, certè ruet. quo magis efficiendum aliquid est, fortuna velim 18 meliore, animo Cœliano. sed primum quidque; quod qualecumque erit, continuò scies. Nos juveni, ut rogas, suppeditabimus, & Peloponnesum ipsam sustinebimus. est enim indoles: modo aliquod hoc sit 19 ἦθος διδαχῇ ἁλωτόν: quod si adhuc nullum est, esse tamen potest: 18 aut ἀρετὴ non est διδακτόν; quod mihi persuaderi non potest.

CICERO ATTICO, S.

EPISTOLA tua gratissima fuit meæ Tulliæ, & mehercule 13
mihi. semper secum 20 aliqua mi afferunt tuæ litteræ.
scribes

---

1. *Eram jocatus.*] Reposuit Bosius ut erat in Scidis, *eram jocatus*; quidàm enim libri mendosè, *erat jocatus*. Victorius, *eram iratus*. in vulgatis utraque vox sive, *jocatus*, sive, *iratus* deest.

2. *Monetali autem adscripsi.*] Non solum sic habere mss. sed etiam majorem partem excusorum testatur Victorius; ut non possit non mirari imprudentiam quorundam, qui ex *Monetali* duo verba fecerunt &, *Monetalia*, scripserunt, sed quam ineptè & perverse nihil attinet dicere, licet in cunctos recentiorum impressionum libros tempore Victorii translata sit.

3. *Nominatim sibi de me imperatum.*] Codex Tornæsianus habet *imperaturum*; unde doctus quidam conjecerat legendum *imperaturum*, Lambino teste, qui vel, *imperatum*, vel, *imperaturum malit*.

4. *Cum hoc mare.*] Vulg. *cum hoc mari*.

5. *Sed satis lacrymis. πάρεργα ὀλητέον.*) Tempestates ferre oportet: Tempora parum idonea præferenda. Victorius testatur cum prius inane spatium esset in formis impressis, post *sed satis lacrymis*, Germanos reposuisse, ΩΔΗΘΛΕΣΤΕΟΝ; parum ut ait sincerè: ipse verò ex antiquis vestigiis, ΩΔΗΘΛΕΣΤΕΟΝ, restituit, sed quàm rectè, judicabunt lectores ex veterum codicum scriptura quam subjiciam. Tornæs. & Crusell. sic habebant, ΠΑΡΟΡΑ ΟΤΛΕΙΤΕΟΝ. Decurtatus ΠΑΡΟΡΑ ΟΤΛΙΤΕΟΝ, quæ lectionis vestigia eo non fatuit, quò duxit Victorius. Bosius ergo cubilia germanæ lectionis sagacius odoratus, eam permultos jam annos latitantem ex densissimis tenebris extrusit in medium que produxit, ut possent studiosi omnes eam citra negotium consequi, ea vero est hujusmodi, πάρεργα ὀλητέον. Junius tamen vulgatam Victorii lectionem retinet.

6. *Compacto.*] Manutius emendavit, *compacto*, sum. in omnibus libris legeretur *compacto*.

7. *Omnia pollicitos.*] Vulg. *omnia pollicitus*.

8. *Commotum illum, delectum habere.*) Ita Victorius, ex ante quo suo ante ea legebatur, *commotum illum delectumque*.

9. *Eadem de re.*] Bessarionis libet, *eadem fere*.

10. *Proficere possim.*) Vulg. *possem*.

11. *Scies, quidquid erit.*) Auctoribus Scidis edendum jussit Bosius, *quidquid erit*, ut legendum suspicatur Malaspina: vulg. *scies quid erit*.

12. Ἀλλὰ τὰ μὲν] Sed hæc quidem, quæ ante acta sunt, omittemus, licèt cum mœrore.

13. *Jubes enim de profectione mea providere.*] Iisdem Scidis & Tornæsiano auctoribus hoc quoque emendavit Bosius; vulg. *jubes enim profectionem meam providere*.

14. *Et, si vi, fortè.*] Vulg. *etiam si fortè*.

15. *Nam & vieti, & θελητοὶ gente sunt.*] Dixerat olim Lambino Bosius hîc legendum videri, *vieti & θελητοὶ gentes sunt*, hujusque suæ suspicionis adstipulatorem codicem Tornæsianum protulerat, ubi sic erat exaratum, *& vilti & diligentes sunt*; sed postea liquido scriptum in Decurtato repetit; *vieti*, quæ lectio ita ipsius conjecturam confirmavit, ut eam tamquam certam & indubitatam in suam editionem non veritus sit referre. Victor. & Manut. testantur mss. codices habere, *vilti & diligentes*; unde, *vicini & diligentes sunt*, legendum conjecerant, quæ est vulgata lectio. Germani adnotaverant, *quidam*, alii, *invicti*.

16. *Significatum theatro.*] Auxilio meliorum exemplarium ita emendavit Victorius, quum antea corruptè legeretur *significantium theatrum*.

17. *Meliore.*] Vulg. *meliori*.

18. Ἦθος διδαχῇ ἁλωτόν.) Ingenium, quod disciplinâ subigi & domari possit. Ex veterum librorum scriptura licet depravatissima, locum hunc emendavit Bosius. In Tornæs. & Crusell. erat, ΑΚΙ ΑΛΛΟΛΟΝ, in Scidis, ΔΑΚΙΑΛΟΛΟΝ, conjecit διδαχῇ ἁλωτόν. Lambinus, olim antiquæ scripturæ vestigia & Seb. Corradi conjecturam sequutus, ἦθος ἀκιμάλιον, ediderat, sed postea maluit legere ἀκίδδηλον, Adrianus Turnebus, ἀκιδέμων, Manutius ἄκιμον: Bosius referente Lambino ἀγχίμαλον. Junius ἦθος, ἀλκὶ μαλῶν emendat, dicit; mss. Pal. habere ἀλκίμαλον, quod & ipsi probatur vulg. ἦθος ΑΚΙΜΟΛΟΝ.

19. *Aut ἀρετὴ non est διδακτόν.*) Virtus non est res disciplinabilis, vel quæ tradi & doceri possit. Hæc duo vocabula Græca restituit Victorius, prius erant duo inania spatia quæ desiderari aliquid significabant.

20. *Aliqua mi afferunt.*) Bosii mss. *secum aliquam afferunt*; unde conjecit, *aliquam mi afferunt*: *mi* enim μισουμένως pro, *mihi*, ut sæpe in his epistolis: vulg. *aliquid afferunt tuæ litteræ*.

scribes igitur: ac, 1 si quid ad spem poteris, ne dimiseris. Tu Antonii leones pertimescas cave. nihil est illo homine jucundius. 2 attende πράξιν πολιτικήν. evocavit litteris è municipiis denos 3 & III. viri venerunt 4 ad villam e jus manè, primùm dormit ad H. III: deinde, cùm esset nuntiatum, venisse Neapolitanos & Cumanos, (his enim est Cæsar iratus) postridie redire jussit: lavari se velle, & 5 περὶ κρίσιν γίνεσθαι. hoc 6 herè effecit. hodie autem in Anatiam transire constituit. exulibus reditum pollicetur. Sed hæc omittamus, de nobis aliquid agamus. Ab Axio accepi litteras. De Tirone gratum. Vectenum diligo. Vestorio reddidi. Servius pridie Nonas Maji Minturnis mansisse dicitur, hodie in Liternino mansurus apud C. Marcellum. cras igitur nos maturè videbit, mihique dabit argumentum ad te epistolæ. jam enim non reperio quid tibi scribam. Illud admiror, quod Antonius ad me ne nuntium quidem, cùm præsertim me valdè observarit, videlicet (aut aliquid atrocius de me imperatum est) coram negare mihi non vult. quod ego nec rogatus eram: nec, si impetrassem, crediturus. nos tamen aliquid excogitabimus. Tu quæso, si quid in Hispaniis: jam enim poterit audiri: & omnes ita exspectant, ut, si rectè fuerit, nihil negotii futurum putent. ego autem nec, retentis his, confectam rem puto; neque, amissis, desperatam. Silium & Ocellam, & ceteros credo retardatos. te quoque à 7 Curtio impediri video. etsi, ut opinor, habes ὃ κέλησθα ἄοκνον.

CICERO ATTICO, S.

14 O Vitam miseram! MAIUSQUE malum, tam diu timere, quàm est illud ipsum, quod timetur! 10 Servius, ut antea scripsi; cùm venissem Nonis Maji, postridie ad me venit. ne diutius te teneam, nullius consilii exitum invenimus. nunquam vidi hominem perturbationem *metu*: neque hercule quidquam timebat, quod non esset timendum; illum sibi iratum, hunc non amicum, horribilem utriusque *victoriam*, cùm propter alterius crudelitatem, alterius audaciam, tum propter utriusque difficultatem pecuniarum, 11 qua erui nusquam, nisi ex *proscriptorum* bonis posset. atque hæc ita multis cum lacrimis loquebatur, ut ego mirarer eas tam diuturna miseria non exaruisse. mihi quidem etiam lippitudo hæc, propter quam non ipse ad te scribo, sine ulla lacrima est, sed sæpius odiosa est propter vigilias. quamobrem quidquid habes ad consolandum, collige, & illa scribe, non ex doctrina, neque ex libris: nam id quidem domi est, sed nescio quo modo *imbecillior* est medicina, quàm morbus; hæc potius conquire, de Hispaniis, de Massilia: quæ quidem satis bella Servius affert: qui etiam de duabus legionibus luculentos auctores esse dicebat. hæc igitur si habebis, & talia. & quidem paucis diebus aliquid audiri necesse est. sed redeo ad Servium. Distulimus omnino sermonem in posterum: sed 12 tardus ad exeundum: multo se in suo lectulo malle, quidquid foret, odiosus scrupulus de filii militia Brundisina. unum illud firmissimè asseverabat, si *damnati* restituerentur, in exilium se iturum. nos autem ad hæc, & ipsum certo fore, &, quæ jam fiebant, non esse leviora; multaque colligebamus. verùm ea non animum ejus augebant, sed timorem, ut jam celandus magis de nostro consilio, 13 quàm ad idem videretur. quare in hoc non multum est. Nos à te admoniti de Cœlio cogitabimus.

CICERO ATTICO, S.

15 SERVIUS cùm esset apud me, Cephalio cum tuis litteris VI. ID. venit: quæ nobis magnam spem attulerunt meliorum rerum de octo cohortibus (etenim hæ quoque, quæ in his locis sunt, labare dicuntur.) eodem die Funisulanus à te attulit litteras, in quibus erat confirmatius idem illud. ei de suo negotio respondi cumulatè, cum omni tua gratia. adhuc non satis faciebat: debet autem mihi multos nummos, nec habetur locuples. nunc ait se daturum, 14 cui expensos tulerit: moram in tabellariis; si apud te esset, quà satisfeciſſes, dares. quantum sit, 15 Eros Philotimi tibi dicet. sed ad majora redeamus. Quod optas, Cœlianum illud maturescit. itaque torqueor, utrum ventum exspectem. vexillo opus est: convolabunt. Quod suades, ut palam: prorsus assentior: itaque me profecturum puto. tuas tamen interim litteras exspecto. Servii consilio nihil expeditur. omnes captiones in omni sententia occurrunt. unum C. Marcello cognovi timidiorem; quem consulem fuisse pœnitet; 16 ὦ πολλῆς ἀγχινοίας! qui etiam Antonium confirmasse dicitur, ut me impediret; 17 quo ipse, credo, honestius. Antonius autem

1. *Si quid ad spem poteris, ne dimiseris.*) Ita legi in mss. codicibus testatur Vict. sed tamen in suam editionem referre ausus non est, sed receptam lectionem retinuit, licet ipsi aliquantulum suspectam: ea autem est talis, *poteris, ne de miseris.*

2. *Attende πράξιν πολιτικήν.*) Factum civedignum reip dedito. Hoc quoque Vict. ex antiquo suo: antea legebatur. δεχήν.

3. *Et III. viri venerunt.*) Placet Vrs. veteris libri scriptura, quæ est: *Et III. viri venerunt.*

4. *Ad villam ejus.*) Et hoc etiam Vict. restituit, auxilio meliorum codd. formis impressi habebant, *puella ejus.*

5. Περὶ κρίσιν.) In alvo solvendâ occupatum esse.

6. *Herè effecit.*) Vulg *heri.*

7. *A Curtio.*) Et hoc Vict. ita emendavit, licet mss. codd. haberent à Curta, vulg. à Curio.

8. Κέλησθα ἄοκνον.) Veredum impigrum. Vict. testatur in codd. exesis hic inane spatium relictum fuisse, quod Germani complere vodentes, ediderunt ἐκ τῶν ἀγώνων, alii, ἐκ τῶν πλείστων: sed cum neutra illarum lectionum placeret, reposuit, *Scytha ὄνον*, licet ei penitus non confidat. Lamb. olim legi putabat, εἰλαθὲν νῦν, conjectura facta ex quorundam mss. vestigiis, εἰ θεοῦ, nisi quis malit legi, εἰλεὸς νῦν, postea ex cod. Torn. qui habet, EKITA ONON probabilem putabat lectionem Vict. Scytha ὄνον: sed tandem probata Simeonis Bos. ut ait, conjectura, legendum arbitratus est κέλησθα ὄνον, quod falsum asserit Bos. diciteque se nunquam putasse legendum, κέλησθα ὄνον, tantum abest ut ei dixerit aut scripserit. aut igitur somniavit, aut, quod putat, aliter ipsius verba accepit quàm dixerat: Ei enim aliquando suam hoc de loco indicarat suspicionem Bos. paucisque demonstrat hîc reponendum videri, κέλησθα ἄοκνον; unde ille nescio quem asinum verendum commentus est. Ceterum hanc conjecturam, lectio Dec. quamquam depravata, confirmat, ΚΔΗΤΑ ΟΚΝΟΝ. Huic etiam emendationi adstipulatur Iun.

9. *O vitam miseram.*) Hinc initium epistolæ ducit Dec. quem sequutus est Bos. Iun. non repugnante. Totus autem hic ambitus [*O vitam m. m. t. d. t. q. e. i. q. t.*] superiori epistolæ in Vulgatis editionibus annectitur.

9. *Servius ut antea.*) Hic initium fecit Man. alterius epistolæ, quum prius hæc & superior unam constituerint epistolam.

10. *Quæ erui nusquam.*) Libri vulgati, *quæ frui*; ineptè & contra sententiam Ciceronis.

11. *Tardus ad exeundum.*) Vulg. *tardius ad exeundum.*

12. *Quam ad idem videretur.*) Ita in antiquioribus scriptum fuisse opinatur Vrs. *ut jam celandus magis de nostro consilio quam adhibens videretur*, pro *adhibendus*, postea mutatum fuisse in, *ad idem videretur.*

14. *Cui expensos tulerit.*) Hunc locum ita edebat Dec. *nunc ait se daturum cui expensos tulerit moram in tabellariis:* quibus è verbis id tantum mutavit Bos. quod pro *expensos*, reposuit, *expensis*, & post verbum *tulerit* addidit τελείως σιγμήν. Bosii interpretationem laudat Iun. sed *expensis*, an *expensorum* legas Latinitatis non referre ait. hoc tamen elegantius.

15. *Eros Philotimi.*) Ex mss. libris *Eros* emendavit Vict. antea, *Heros.*

16. Ὦ πολλῆς ἀγχινοίας.) O multam animi igniaviam. Meliorum codicum auxilio verba hæc Græca idem restituit Vict.

17. *Quo ipse.*) Vulg. *quod ipse.*

VI. ID. Capuam profectus est: ad me misit, se pudore deterritum, ad me non venisse, quòd me sibi succensere putaret. ibitur igitur, & ita quidem, ut censes; nisi cujus gravioris personæ suscipiendæ spes erit ante ob ara. sed vix erit tam cito. 1 Allienus autem prætor putabat aliquem, si ego non, ex collegis suis. quivis licet, dummodo aliquis. De sorore laudo. De Quinto puero, datur opera. spero esse meliora. de Quinto fratre scito eum non mediocriter 2 laborare de usura: sed adhuc nihil à L. Equatio expressit. Axius de; XII. millibus pudens, 3 sæpe enim adscripsit, ut Gallio, quantumis vellet, darem, quod si non scripsisset, possemne aliter? & quidem sæpe sum pollicitus: sed tantum voluit citò. 4 me verò adjuvarent his in angustiis. sed dii istos! verum aliàs. Te à quartana liberatum gaudeo, itemque Piliam. Ego, dum panes, & cetera in navem parantur, excurro in Pompejanum. Vecteno velim gratias, quòd studiosus. Si quemquam nactus fueris, qui perferat; litteras des ante, quàm discedimus.

CICERO ATTICO, S.

16 COMMODUM ad te dederam litteras de pluribus rebus, cùm ad me bene manè Dionysius fuit: cui quidem ego non modò placabilem me præbuissem, sed totum remisissem, si advenisset qua mente tu ad me scripseras. erat enim sic in tuis litteris, quas Arpini acceperam, eum venturum facturumque, quod ego vellem. ego volebam autem, vel cupiebam potiùs, esse eum nobiscum. quod quia planè, cùm in Formianum venisset, præciderat, aspectiùs ad te de eo scribere solebam. at ille perpauca locutus, hanc summam habuit orationis, 5 ut sibi ignoscerem; se rebus suis impeditum nobiscum ire non posse. pauca respondi, magnum accepi dolorem. intellexi *fortunam* ab eo nostram despectam esse. quid quæris? fortasse miraberis: in maximis horum temporum doloribus hunc mihi scito esse. velim, ut tibi amicus sit. hoc cùm tibi opto, opto ut beatus sis. erit enim tam diu. Consilium nostrum spero vacuum periculo fore. 6 nam & dissimulabimus, &, ut opinor, acerrimè adservabimus, navigatio modò sit, qualem opto. cetera, quæ quidem *consilio* provideri potuerunt, cavebuntur. tu, dum adsumus, non modò quæ scieris, audierisve, sed etiam quæ futura providebis, scribas velim. Cato, qui Siciliam etiam tenere nullo negotio potuit, &, si tenuisset, omnes boni ad eum se contulissent, Syracusis profectus est ante diem VIII. KAL. Mai. ut ad me Curio scripsit. utinam, quod ajunt, Cotta Sardiniam teneat. est enim rumor. ô, si id fuerit, turpem Catonem! Ego, ut minuerem suspicionem profectionis, aut cogitationis meæ, profectus sum in Pompejanum A. D. IIII. ID. ut ibi essem, dum, quæ ad navigandum opus essent, pararentur. cùm ad villam venissem, ventum est ad me: centuriones trium cohortium; quæ 6 Pompejis sunt, 7 me velle postridie; 8 (hæc mecum Ninnius noster) velle eos mihi se & Oppidum tradere. at ego tibi postridie à villa ante lucem, ut me omnino illi ne viderent. quid enim erat in tribus cohortibus? quid si plures, quo apparatu; cogitavi eadem illa Cœliana, quæ legi in epistola tua, quam accepi, 9 simul & in Cumanum veni, eodem die; & simul fieri poterat, ut tentaremur. omnem igitur suspicionem sustuli. sed cum redeo, Hortensius 10 venerat, & ad Terentiam salutatum diverterat; sermone erat usus honorifico erga me. tamen eum, ut puto, videbo. misit enim puerum, se ad me venire. hoc quidem melius, quàm collega noster Antonius: cujus inter lictores lectica *mima* portatur. Tu, quoniam quartana cares, 11 & nedum morbum removisti, sed etiam gravedinem, te vegetum nobis in Græcia siste; & litterarum aliquid interea.

CICERO ATTICO, S.

PRID. Idus Hortensius ad me venit scripta epistola, 17
12 vellem cetera ejus. quàm in me incredibilem ἐντίμευσιν! qua quidem cogito uti, deinde Serapion cum epistola tua: quam priùs quàm aperuissem, dixi ei, te ad me de eo scripsisse antea, ut feceras. deinde, epistola lecta, cumulatissimè cetera: & hercule hominem probo. nam & doctum, & probum existimo. quin etiam navi ejus me & ipso convectore usurum puto. Crebro refricat lippitudo, non illa quidem perodiosa, sed tamen quæ impediat scriptionem meam. Valetudinem tuam jam confirmatam esse & à vetere morbo, & à novis tentationibus gaudeo. Ocellam vellem haberemus. videntur enim esse hæc paulò fruciliora. nunc quidem æquinoctium nos moratur, quod valde perturbatum erat. 13 id si ἀνεμοβλὴς erit, utinam idem maneat Hortensius: siquidem adhuc erat: liberalius esse nihil potest. De diplomate admiraris, quasi nescio cujus te flagitii insimularem. negas enim te reperire, qui mihi id in mentem venerit. ego autem, qui scripseras te proficisci cogitare, (etenim audieram, nemini aliter licere) eò te habere censebam; & quia pueris diploma sum ferus. habes causam opinionis meæ: & tamen velim scire, quid cogites, in primisque si quid etiam nunc novi est. 14 XVII. Kal Jun.

CI-

---

1. *Allienus autem.*) Vulg. *Halienus autem.*

2. *Laborare de usura.*) Legendum videtur Vrs. *de versura.*

3. *Sæpe enim adscripsit.*) Vetus Vrs. liber. *Sæpe enim ad me scripsit.*

4. *Me verò adjuvarent his in angustiis. Sed dii istos! Verum aliàs.*) Hoc quoque Vict. ex veteris scripturæ vestigiis restituit, vel etiam, *Me verò adjuvarent tis in angustiis sedulitas*: priorem lectionem ex Torn. retinet Lamb. vulgata lectio eadem est, quæ Bess. mss. *Me verò adjuvarent his in angustiis. Sed in istos*; quam tuentur Man. & Corrad.

5. *Ut sibi ignoscerem.*) *Sibi* deest in vulgatis.

6. *Nam & dissimulabimus, &, ut opinor, acerrimè adservabimus.*) Ita habere omnes mss. testatur Lambin. qua tamen locum mendosum suspicatur, hancque affert conjecturam, *etsi, ut opinor, acerrimè asservabimus* Bos. lectionem mss. Pall. consentientibus retinet Iun.

7. *Pompejis suis.*) Vulg. *Pompeji sunt.*

8. *Me velle postridie.*) in Torn. est, *me velle postridie convenire*; sed putat Bos. verbum, *convenire*, additum fuisse ex glossemate, nam in aliis mss. non comparebat: quod tamen retinendum censet Lamb.

9. *Hæc mecum Ninnius.*) Victor. pro, *Minnius*, quod notea legebatur, *Nonnius* restituit ex vett. codd.

10. *Simul & in Cumanum.*) *Et*, deest in Vulg.

11. *Et nedum morbum removisti.*) Perspicuè legitur in Tornæs. & Dec. *nedum malum*, ut in libris Mal. cujus hæc judicium sequitur Bos. Vict. ex mss. *unum morbum* legit; quod etiam in Torn. exstare dicit Lamb. (si credere fas est) qui vulgatam lectionem, *non modò morbum*, retinet, testaturque Memm. codices, *nedum morbum*, Bos. lectionem habere; quam mss. Pal. consentientibus probat Iun.

12. *Vellem cetera ejus. quam in me incredibilem* ἐντίμευσιν.) Legit I. IV. Epist. II. Quæst Epistolicarum Lips. *bellè cetera ejusque in me incr. &c.*

13. *Id si ἀνεμοβλὴς erit, utinam, &c.*) Liquidum, non perturbatum. Scripsit, ἀνεμοβλὴς, Bos. emendata veteri scriptura Dec. *aeria*; vulg. *id si licet erat erit utinam, &c* sed omnino mendosum.

14. *XVII Kal. Iun.*) Hoc apertè mendosum esse asserit Manutius atque esse initium sequentis epistolæ, & legendum fortasse, *XVI Kal.* quod sine causa repertum est post verbum, *peperit*, idque credendum eo magis dicit, quod plerumque hujus libri epistolæ adscriptam diem non habent & est mutatio minima, si V, dividas in, II, quâ ipsa in notis peccatum sæpe à librariis.

CICERO ATTICO, S.

11 TULLIA mea peperit XIIII. Kal. Jun. puerum 2 ἑπταμηνιαῖον, quòd εὐτόκησεν, gaudebam. quod quidem est natum, perimbecillum est. Me mirificè tranquillitates adhuc tenuerunt, atque majore impedimento fuerunt, quàm *custodia*, quibus asservor. nam illa 4 Hortensina omnia fuere infantia. ita fiet homo nequissimus. à Salvio liberto depravatus est. Itaque posthac non scribam ad te, quid facturus sim, sed quid fecerim. omnes enim Καισαριανοὶ videntur subauscultare, quæ loquor. Tu tamen, si quid de Hispaniis, sive quid aliud, perge quæso scribere; nec meas litteras exspectaris, nisi cùm, quò opto, pervenerimus, aut si quid ex cursu. Sed hoc quoque timidè scribo. 5 τὰ ὄντα tarda adhuc & spissa. UT MALE posuimus initia, sic cetera 6 sequuntur. 7 fors *pœnas* nunc sequimur, eàdem nos fortasse furiæ persequuntur. ex Balbi autem sermone, quem tecum habuit non probamus de Melita. dubitas igitur, quin nos in hostium numero habeat? scripsi equidem Balbo, te ad me de benivolentia scripsisse & de suspicione. egi gratias. de altera ei me purga. 8 ecquem tu hominem infeliciorem? non loquor plura, ne te quoque excruciem. ipse conficior, venisse tempus, cùm jam nec *fortiter*, nec *prudenter* quidquam facere possim.

1. *Tullia mea.* Hæc epistola superiori agglutinata est in editione Vict. qui locum mancum restituit additione *dixi* quo peperit Tullia.

2. Ἑπταμηνιαῖον.) Septimestrem.

3. Εὐτόκησεν.) Feliciter peperit Εὐτόκησεν, perperam, in mss. suo legi testatur Vict. pro, εὐσύνησεν.

4. *Hortensina omnia.* Vulg. *Hortensiana omnia.*

5. Τὰ ὄντα *tarda adhuc & spissa.*) Ea quæ sunt ex usu. Has Græcas voces sic refert Torn. ITA ONIA, Dec. TA ΘNIA, unde emendavit Bosius τὰ ὄντα. vulg *ita omnia adhuc tarda & spissa.*

6. *Sequuntur.*) Vulg. *sequuntur.*

7. *Fors mœnas nunc sequimur, eàdem nos fortasse.*) Mœnas Piaculum. Bosii omnes prisci, *Formias*, ex quo fecit *fors mias*. *Formias*, autem ex mss. restituerat Vict. quum legeretur prius. *Furias*: non quòd mutatio aperiret sententiam, sed maluit scripturæ antiquæ habere rationem, quam novæ; quod etiam sequutus est Iun. Lamb. olim sequutus codicem Torn. legebat, *Formias*, sed postea maluit legere, *furias nunc sequimur*, dicitque docto cuidam viro legendum videri, φόρμας nunc sequimur, eodem nos fortasse φόρμης *persequentur*: vulg. *Formias nunc sequimur eadem nos fortasse.*

8. *Ecquem tu hominem.*) Iun. ait duos mss. Pal. habere, *ecquem, &c.* unde reposuit, *ibo quem in.*

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
LIBER VNDECIMVS,
AD
ATTICVM.

CICERO ATTICO, S.

CORVI a te signatum libellum, quem Anteros attulerat; ex quo nihil scire potui de nostris domesticis rebus; de quibus acerbissime afflictor, quod, qui eas dispensavit, neque adest istic, neque, ubi terrarum sit, scio. omnem autem spem habeo existimationis, privatorumque rerum in tua erga me mihi perspectissima benivolentia: quam si his temporibus miseris & extremis præstiteris, hæc pericula, quæ mihi communia sunt cum ceteris, fortiùs feram: idque ut facias, te obtestor, atque obsecro. ego in cistophoro in Asia habeo ad H-S. bis & vicies. hujus pecuniæ permutatione fidem nostram facilè tuebere: quam quidem ego nisi expeditam relinquere putassem, credens ei, cui tu scis jam pridem minimè credere, commoratus essem paullisper, nec domesticas res impeditas reliquissem: ob eamque causam seriùs ad te scribo, quòd serò intellexi, quid *timendum* esset. Te etiam atque etiam oro, ut me totum tuendum suscipias; ut, si ii salvi erunt, quibuscum sum, unà cum iis possim incolumis

1 LITTERAS tuas accepi pridie Nonas Febr. eoque ipso 2
die ex testamento crevi hereditatem. 1 ex multis meis miserrimis curis est una levata, si, ut scribis, ista hereditas fidem, & famam meam tueri potest, quam quidem te intelligo, etiam sine hereditate, tuis opibus defensurum fuisse. De dote quod scribis, per omnes deos te obtestor, ut totam rem suscipias, & illam miseram mea culpa & negligentia tueare meis opibus, si quæ sunt; tuis, quibus tibi molestum non erit, facultatibus; cui quidem deesse omnia quod scribis, obsecro te noli pati. in quos enim sumtus abeunt fructus prædiorum? jam illa H-S LX. quæ scribis, nemo mihi umquam dixit ex *dote* esse detracta, numquam enim essem passus. sed hæc minima est ex iis injuriis, quas accepi; de quibus ad te dolore & lacrimis scribere prohibeor. Ex ea pecunia, quæ fuit in Asia, partem dimidiam habeo

sippus dixit parari. (tu nihil significasti) de domo: quis me miserior uno jam fuit? oro, obsecro, ignosce: non possum plura scribere. quanto mœrore urgear, profectò vides: quod si mihi *commune* cum ceteris esset, qui videntur in eadem causa esse, minor mea culpa videretur, & eo tolerabilior esset. nunc nihil est, quod consoletur; nisi quid tu efficis, si modò etiam nunc effici potest, ut ne qua singulari afficiar calamitate, & injuria. Tardiùs ad te remisi tabellarium, quòd potestas mittendi non fuit. A tuis & nummorum accepi H. S. LXX. & vestimentorum quod opus fuit. Quibus tibi videbitur, velim des litteras meo nomine. nosti meos familiares. signum requirent, aut manum: dices iis, me propter custodias ea vitasse.

CICERO ATTICO, S.

3 Quid hic agatur, scire poteris ex eo, qui litteras attulit: quem diutius tenui, quia quotidie aliquid novi exspectabamus; neque nunc mittendi tamen ulla causa fuit, præter eam, 1 de qua tibi rescribi voluisti. Quod ad Kal. Quint. pertinet, quid vellem; utrumque grave est, tam gravi tempore, periculum tantæ pecuniæ, &, dubio rerum exitu 2 ista, quam scribis abruptio. quare, ut alia, sic hoc vel maxime tuæ fidei benivolentiæque permitto, & illius consilio, & voluntati: cui miseræ consuluissem meliùs, si tecum olim coram potius, quàm per litteras, de salute nostra, fortunisque deliberavissem. Quod negas *præcipuum* mihi ullum incommodum impendere, 3 & si ista res nihil habet consolationis, tamen etiam præcipua multa sunt. 4 quæ tu profecto vides, ut sunt, & gravissima esse, & me facillimè vitare potuisse: 5 ea tamen erunt minora, si, ut adhuc factum est, administratione diligentiaque tua levabuntur. Pecunia apud Egnatium est. 6 sit à me, ut est, neque enim hoc, quod agitur, videtur diuturnum esse posse; ut scire jam possim, quid maximè opus sit: & si egeo rebus omnibus; quòd is quoque in angustiis est, 7 qui cum sumus; quoi magnam dedimus pecuniam mutuam; 8 opinantes, nobis, constitutis rebus, eam rem etiam *honori* fore. Tu, ut antea feci sti, velim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum à me existimes, ipse conficias. Tuis salutem dic. Cura, ut valeas. in primis id, quod scribis, omnibus rebus cura & provide, ne quid ei desit, de qua scis me miserrimum esse. Idibus Jun. ex castris.

CICERO ATTICO, S.

4 Accepi ab Isidoro litteras, & postea datas binas. ex proximis cognovi prædia non venisse. videbis ergo, 9 ut sustentetur perte. de Frusinati, si modò futuri sumus, erit mihi res oportuna. Meas litteras quòd requiris, impedior inopia rerum, quas nullas habeo litteris dignas; quippe cui nec, quæ accidunt, nec, quæ aguntur, nullo modo probentur. utinam coram tecum olim potius, quàm per epistolas. 10 Hic tua, ut possum, tueor apud hos. 11 cetera Celer ipse. fugi adhuc omne *munus*, eo magis, quod ita nihil poterat agi, ut mihi, & meis rebus aptum esset. quid sit gestum novi, quæris: ex Isidoro scire potes: reliqua non videntur esse difficiliora. Tu id velim, quod scis me maximè velle, cures, ut scribis, ut facis. 12 Me conficit *sollicitudo*, ex qua etiam summa infirmitas corporis: qua levata, ero unà cum eo, qui negotium gerit, estque in spe magna. Brutus amicus in causa versatur acriter. Hactenus fuit, quod cautè à me scribi posset. Vale. De pensione altera, oro te, omni cura considera, quid faciendum sit, ut scripsi iis litteris, quas Pollex tulit.

CICERO ATTICO, S.

Quas me causæ moverint, quàm acerbæ, quàm graves, 5
quàm novæ, coegerintque impetu magis quodam animi uti, quàm cogitatione, non possum ad te sine maximo dolore scribere: fuerunt quidem tantæ, ut id, quod vides, effecerint. itaque nec quid ad te scribam de meis rebus, nec quid à te petam, reperio. rem, & summam negotii vides. equidem ex tuis litteris intellexi, & iis, quas communiter cum aliis scripsisti, & iis, quas tuo nomine, quod etiam mea sponte videbam, 13 te subdebilitatum novas rationes tuendi mei quærere. Quòd scribis placere, ut propius accedam, iterque per oppida, noctu faciam; non sane video, quemadmodum id fieri possit. neque enim ita apta habeo diversoria, ut tota tempora diurna in his possim consumere; neque ad id, quod quæris, multum *interest*, utrum me homines in oppido videant, an in via. sed tamen hoc ipsum, sicut alia considerabo, quemadmodum commodissimè fieri posse videatur. ego propter incredibilem & animi & corporis molestiam conficere plures litteras non potui: iis tantum rescripsi, à quibus acceperam. tu velim 14 & Basilo. & quibus præterea videbitur, etiam Servilio conscribas, ut tibi videbitur, meo nomine. Quòd tãto intervallo 15 nihil omnino ad vos; profectò intelligis rem mihi deesse, de qua scribam, non voluntatem. Quod de Vatinio quæris: neque illius, neque cujusquam mihi præterea 16 officium deesset, si reperire possent, qua in re me juvarent. 17 Quintus aversissimo à me animo Patris fuit, eodem Corcyra filius venit. inde profectos eos unà cum ceteris arbitror.

CICERO ATTICO, S.

Sollicitum esse te cùm de tuis communibusque fortunis, tum maxime de me, ac de dolore meo, sentio: 6
qui quidem dolor meus non modò non minuitur, cùm socium sibi adjungit dolorem tuum, sed etiam augetur. omnino pro tua prudentia sentis, qua consolatione levari maxime possim. probas enim meum consilium, negasque mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse. addis etiam, (quod etsi mihi levius est, quàm tuum judicium, tamen non est leve) ceteris quoque, id est, qui pondus habeant, factum nostrum *probari*. id si ita putarem, levius doleremus. crede inquis, mihi. credo equidem; sed scio, quàm cupias minui dolorem meum. Me discessisse ab armis, nunquam pœnituit; tanta erat in illis crude-

1. *De qua tibi rescribi voluisti. Quod ad Kal.*) Pantag. interpungebat, *De qua tibi rescribi voluisti quod ad Kal. Quinti pertinet.*

2. *Ista quam scribis abruptio.*) Alii scribunt, *istare quam scribis abrupta.* Antiquior Vict. habet, *abrupte*, non, *abruptio.*

3. *Et si ista res nihil habet consol.*) Lamb. ait legendum esse libris omnibus invitis, *etsi ista res omnino habet consol.* vulgatam enim lect. ferri non posse.

4. *Quæ tu profectò vides ut sunt & gravissima.*) Lamb. & Bos. ex Torn. & Cruf. ita legunt nam in vulg. hæc duæ voces, *ut sunt*, non leguntur.

5. *Ea tamen erunt minora.*) Lamb. malit legi, *erunt leviora.*

6. *Sit à me, ut est.*) Hic Vict. si aliquid immutandum sit, *apud me*, pro, *à me*: potius legeret.

7. *Quicum sumus.*) Nihil mutat Lamb. quamvis codex Torn. habeat, *quicum fuimus.*

8. *Opinantes.*) Sic rescripsit ex antiquiore suo Vict. antea legebatur, *opinor.*

9. *Ut sustentetur perte. De Frusinati.*) Iun. & mss. Pal. legit, *ut sustentetur partim de Frusinate, &c.* & ait esse evidentem sententiam.

10. *Hic tua, ut possum.*) Ita reposuit Vict. ope veteris sui, qui habebat, *Iulia*, pro eo quod antea legebatur, *Iulia ut possem.* Ceterum Lamb. dicit se plane scriptum reperisse in Torn. *Hic tua, ut possum, &c.*

11. *Cetera celer ipse. fugi adhuc.*) Ita Pantag. distinguebat, Vrs. verò ita; *Cetera celer ipse fugi.* Man. malebat *cetera celo*, ut est in antiquo Speciani libro.

12. *Me conficit sollicitudo.*) Ingenua hæc est lectio quam habent vetusta exemplaria teste Vict. prius erat, *me conficit solitudo.*

13. *Te subdebilitatum novas.*) Vulg. *se subitare quasi debil. nov. &c.*

15. *Et Basilo.* Vulg. & *Basilio.*

16. *Nihil omnino ad vos.*) Torn. & Cruf. *nihil omnino ad vos scripsi: litteras.* sed illud, *scripsi litteras* abest à Dec. & putat Bos. ex aliquo glossemate profectum esse.

17. *Officium deesset.*) In Cruf. erat, *deest*; quæ scripturæ contractio debet sic explicari ut hic editum est. vulg. *deest.*

18. *Quintus aversissimo à me animo Patris.*) Restitutio hujus loci est à Vict. antea habebatur *qua aversissimo animo Patris fuit.*

crudelitas, tanta cum barbaris gentibus conjunctio, ut non nominatim, sed generatim *proscripto* esset informata; ut jam omnium judicio constitutum esset, omnium vestrum bona, prædam esse illius victoriæ; vestrum, planè dico, numquam enim de te ipso, nisi crudelissimè, cogitatum est. quare voluntatis me meæ numquam pœnitebit: consilii pœnitet. in oppido aliquo maritimo residisse, quo ad accersererer minus sermonis subiissem; minus accepissem doloris: ipsum hoc me non angeret. Brundisii jacere, in omneis partes est molestum. propius accedere, ut suades, quo modo sine lictoribus, quos populus dedit, possum? qui mihi incolumi adiri non possunt. 1 quos ego modo paullisper cum baculis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret. 2 recipio tempore me δρομοδέν nunc ad Oppium, Cornelium? iis placeret modo propius accedere, ut hac de re considerarent: credo fore auctores: sic enim recipiunt, Cæsari non modò de conservanda, sed etiam de augenda mea *dignitate* curæ fore: meque hortantur, ut magno animo sim; ut omnia summa sperem: ea spondent, confirmant, quæ quidem mihi exploratiora essent, si remansissem. sed ingero præterita. vide, quæso igitur ea, quæ restant, & explora cum istis; & si putabis opus esse, & si istis placebit, quo magis factum nostrum Cæsar probet, quasi de suorum sententia factum, adhibeantur Trebonius, Pansa, si qui alii; scribantque ad Cæsarem, me, quidquid fecerim, de sua sententia fecisse. Tulliæ meæ morbus, & imbecillitas corporis me exanimat: quam tibi intelligo magnæ curæ esse; quod est mihi gratissimum. De Pompeji exitu mihi dubium numquam fuit. tanta enim desperatio rerum ejus, omnium regum, & populorum animos occuparat, ut quocumque venisset, hoc putarem futurum. non possum ejus casum non dolere. hominem enim integrum, & casum, & gravem cognovi. De Fannio consoler te? pernicioſè loquebatur de mansione tua. L. verò Lentulus Hortensii sibi, & Cæsaris hortos, & Bajas desponderat, omnino hæc eodem modo ex hac parte fiunt: nisi quod illud erat infinitum, omnes enim, qui in Italia 3 manserant, *hostium* numero habebantur. sed velim hæc aliquando solutiore animo. Quintum fratrem audio profectum in Asiam, ut deprecaretur. de filio nihil audivi. sed quæ te ex Diochare, Cæsaris liberto, quem ego non vidi, qui istas 4 Alexandreas litteras attulit. is dicitur vidisse an euntem, an jam in Asia? Tuas litteras, prout res postulat, exspecto: quas velim cures quamprimum ad me perferendas. IIII. KAL. Decembris.

CICERO ATTICO, S.

GRATAE tuæ mihi litteræ sunt, quibus accuratè perscripsisti omnia, quæ ad me pertinere arbitratus es: 1 Fac tu igitur, ut scribis istis placere, iisdem istis lictoribus me uti. quod concessum Sestio sit; cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos. audio enim eum ea S. C. improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt. quare poterit, si volet sibi *constare*, nostros lictores comprobare. quamquam quid ego de lictoribus, qui pæne ex Italia decedere sim jussus? nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat, se audivisse, Catonem, & L. Metellum in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum, itaque Antonius petebat à me per litteras, ut sibi ignoscerem: facere se non posse, quin iis litteris pareret. tum ad eum misi L. Lamiam, qui demonstraret, illum Dolabellæ dixisse, ut ad me scriberet, ut in Italiam quamprimum venirem: ejus me litteris venisse. tum ille edixit ita, ut me exciperet, 6 & Lælium nominatim, quod sane nolleu, poterat enim, sine nomine, re ipsa excipi. ô multas & graveis offensiones! quas quidem, tu das operam, ut lenias; nec tamen nihil proficis: quin hoc ipso minuis dolorem meum, quod, ut minuas, tam valde laboras: idque velim ne gravere quam sæpissime facere. maximè autem assequere quod vis; si me adduxeris, ut existimem, me *bonorum* judicium non funditus perdidisse. quam quam quid tu in eo potes? nihil scilicet. sed, si quid res dabit tibi facultatis, id me maximè consolari poterit, quod nunc quidem video non esse: sed si quid, ex eventis; ut hoc nunc accidit. dicebar debuisse cum Pompejo proficisci *exitus* illius minuit ejus officii prætermissi reprehensionem. sed ex omnibus nihil magis tamen desideratur, quàm quod in Africam non ierim. judicio hoc sum usus NON ESSE barbaris auxiliis fallacissimæ gentis remp. defendendam, præsertim contra exercitum sæpe victorem, non probant fortasse. multos enim viros bonos in Africam venisse audio, & scio fuisse antea. valde hoc loco urg. or, hic quoque opus est, casu, aliqui sint ex eis aut, si potest, omnes, qui salutem anteponant. nam si perseverant & obtinent; quod nobis futurum sit, vides. dices, quid illis, si victi erunt? *honestior* est plaga. Hæc me excruciant. Sulpicii autem consilium, non scripsisti, cur meo non anteponeres: quod etsi non tam gloriosum est, quàm Catonis, tamen & periculo vacuum est, & dolore. Extremum est eorum, qui in Achaja sunt. ii tamen ipsi se hoc melius habent, quàm nos, quòd & *multi* sunt uno in loco; & cùm in Italiam venerint, domum statim venerint. Hæc tu perge, ut facis, mitigare, & probare quamplurimis. Quod te excusas: ego verò & tuas causas nosco; & mea interesse puto, te istic esse, vel ut cum iis, quibus oportebit, agas, quæ erunt agenda de nobis, ut ea quæ egisti, in primisque hoc velim animadvertas multos esse arbitror, qui ad Cæsarem detulerint, delaturive sint, me aut pœnitere consilii mei, aut non probare, quæ fiant: quorum etsi utrumque verum est; tamen ab illis dicitur *animo* à me alienato; non quo ita perspexerint, seu totum ut hoc Balbus sustineat, & Oppius, & eorum crebris litteris illius voluntas erga me confirmetur, & hoc planè ut fiat, diligentiam adhibebis. Alterum est, cur te nolim discedere, quòd scribis 7 te flagitari. ô rem miseram! quid scribam? aut quid velim? breve faciam. lacrimæ enim se subito profuderunt: tibi permitto. tu consule. tantum vide 8 ne hoc

temporis

---

1. *Quæ ego modo paullisper.)* Editio Victor. *quæ ego non paullisper*, quem locum vitiosum esse existimat.

2. *Recipio tempore me δρομοδέν nunc ad Oppium, Cornelium? iis, &c.)* Hæc ferè ex conjectura Bosii paululum tamen adjutus est corrupta hac Cruc. scriptura *dromo tre*: Vulgò legitur *me domo, te nunc ad Oppium, quod an ius, &c.* Pantag. legebat *recipio, ô tempora, me de Maria nunc ad Oppium.* Liber vetus Vrs. pro *domo*, habet *domum*, quod arripit Iun. & legit *recipio tempori me domum. Te nunc ad Opp. &c.* Lamb. olim putabat sic legi posse, *recipio de domo. Te nunc ad Oppium* sed postquam vidit Iosephum Scaligerum totum hunc locum sic scribere, *in urbem cupiet, ad Oppidum accedere, ne quis impetus militum fieret; recipio tempore me. Tu nunc, &c.* Suspicatur est hoc totum, *Recipio tempore me domum*, esse glossam, cætera autem sic legenda, *Tu nunc ad Balbum & Oppium, quoniam iis placeret me propius accedere.* Manut. locum corruptum ex ingenio sic restituere tentavit, *Recipio, ô tempora, me domo & hunc ad Oppium. quoniam iis placeret, modo propius accederet, ut hac de re considerarent.*

3. *Manserant.)* Vulg. *remanserant.*

4. *Alexandreas.)* Vulg. *Alexandrinas.*

5. *Post tu igitur.)* Ex codice Decert. ita scripsit Bos. vulgò, *sallum igitur.*

6. *Et Lælium nominatim.)* Anton. Augustin. mavult & *L. Ælium*, quod non placet Vrs.

7. *Te flagitari.)* Vict. reposuit libris antiquis repugnantibus, *Terentiam flagitare*; quod vulgo receptum est; antea legebatur, *quod scribis effagitare.* Lamb. verò sic edendum curavit ut ediderit Bos. auctoribus veteribus libris.

8. *Ne hoc temporis tibi obesse aliquid possit.)* Hic quoque Victor. refragantibus veteribus libris scribit, *ne hoc tempora Terentiæ obesse aliquid possint*; sed Bosio potior est veterum exemplarium auctoritas.

2. Dein-

temporis tibi obesse aliquid possit, ignosce, obsecro te: non possum præ fletu & dolore diutiùs in hoc loco commorari. tantùm dicam, nihil mihi gratius esse, quàm quod eam diligis. Quòd litteras, quibus putas opus esse, curas dandas, facis commode. Quintum filium vidi, qui Sami vidisset, patrem Sicyone: quorum deprecatio est facilis. utinam illi, qui priùs illum viderunt, me apud eum velint adjutum tantum, quantum ego illos vellem, si quid posSem. Quod rogas, ut in bonam partem accipiam, si qua sint in tuis litteris, quæ me mordeant. ego verò in optimam; teque rogo, ut apertè, quemadmodum facis, scribas ad me omnia, atque facias quàm sæpissimè. Vale. XIV. Kalend. Januar.

CICERO ATTICO S.

1 QUANTIS curis afficiar, etsi profectò vides, tamen cognosces ex Lepta & Trebatio. maximas pœnas pendo *temeritatis* meæ; quam tu prudentiam mihi videri vis: neque te deterreo, quo minus id disputes, scribasque ad me quam sæpissimè. non nihil enim me levant tuæ litteræ hoc tempore. Per eos, qui nostra causa volunt, valentque apud illum, 2 diligentissimè contendas opus est, per Balbum & Oppium maximè, ut de me scribant quàm diligentissimè. oppugnamur enim, ut audio, 3 & præsentibus quibusdam, & per litteras. iis ita occurrendum, ut rei magnitudo postulat. 4 Furnius est illic, mihi inimicissimus. Quintus misit filium non solùm sui deprecatorem, sed etiam accusatorem mei. dictitat, se à me apud Cæsarem oppugnari: quod refellit Cæsar ipse, omnesque ejus amici: neque verò desistit, ubicumque est, omnia in me maledicta conferre. nihil mihi umquam tam *incredibile* accidit, nihilin his malis tam acerbum, qui ex ipso audiffent, cùm Sicyone palam multis audientibus loqueretur, nefaria quædam ad me pertulerunt. 4 nosti genus, etiam expertus es fortasse: in me id est omne conversum. sed AUGEO commemorando dolorem, & facio etiam tibi. quare ad illud redeo; cura, ut hujus rei causa, dedita opera, mittat aliquem Balbus. ad quos videbitur, velim cures litteras meo nomine. Vale 5 VI. Kal. Jun.

CICERO ATTICO, S.

9 EGO verò & incautè, ut scribis, & celeriùs, quàm oportuit, feci, nec in ulla fum spe, quippe qui exceptionibus edictorum retineat: quæ si non essent sedulitate effectæ & benivolentia tua, liceret mihi abire in *solitudines* aliquas. nunc ne id quidem licet. quid autem me juvat, quòd ante initium tribunatum veni, si ipsum, quòd veni, nihil juvat? jam, quid sperem ab eo, qui mihi amicus numquam fuit; cùm jam lege etiam sim confectus & oppressus? 6 quotidie jam Balbi ad me litteræ langnidiores; multæque multorum ad illum, fortasse contra me. meo vitio pereo. 7 nihil mihi mali causa attulit: 8 omnia *culpa* contracta sunt. ego enim, cùm genus belli viderem, imparata & infirma omnia contra paratissimos, 9 quieram, (quid facerem?) ceperamque consilium non tam forte, quàm mihi præter ceteros concedendum 10 cessi meis, vel potiùs parui, ex quibus unus quis mente fuerit, is, quem tu mihi commendas, cognoices ex ipsius litteris, quas ad te, & ad alios misit: quas ego numquam aperuissem, nisi res acta sic esset: delatus est ad me fasciculus: solvi, si quid ad me esset litterarum: nihil erat: epistola Vatinio & Ligurio altera: jussi ad eos deferri: illi ad me statim ardentes dolore venerunt, scelus hominis clamantes: epistolas mihi legerunt plenas omnium in me probrorum. hic Ligurius furere. se enim scire summo illum in odio fuisse Cæsari: illum tamen non modò fovisse, sed & tantam illi pecuniam dedisse honoris mei causa. hoc ego dolore accepto, volui scire, quid scripsisset ad ceteros. ipsi enim illi putavi perniciosum fore, si ejus hoc tantum scelus 11 percrebruisset. cognovi ejusdem generis: 12 ad te misi: quas si putabis illi ipsi utile esse reddi, reddes; nil me lædet. nam quòd resignatæ sunt; habet, opinor, ejus signum Pomponia, hac ille acerbitate initio navigationis cùm usus esset, tanto me dolore affecit, ut postea jacuerim: neque nunc tam pro se, quàm contra me, *laborare* dicitur. ita omnibus rebus urgeor; quas sustinere vix possum, vel planè nullo modo possum: quibus in miseris una est pro omnibus, quòd istam miseram, patrimonio, fortuna omni spoliatam relinquam. quare te, ut polliceris, videre planè velim. alium enim, cui illam commendem, habeo neminem; quoniam matri quoque eadem intellexi esse parata, quæ mihi. sed, si me non offendes, satis tamen habeto commendatam, patruumque in ea, quantum poteris, mitigato. Hæc ad te *die natali* meo scripsi: quo utinam fuisceptus non essem aut ne quid ex eadem matre postea natum esset. plura scribere fletu prohibeor.

CICERO ATTICO, S.

10 AD meas incredibileis ægritudines aliquid novi accedit ex iis, 13 quæ de Q. Q. ad me afferuntur. P. Terentius, 14 meus necessarius, operas in portu, & scriptura Asiæ pro magistro dedit. is Quintum filium Ephesi vidit VI. Id Decemb. cumque studiosè propter amicitiam nostram invitavit; cumque ex eo de me cunctaretur, cum sibi ita dixisse narrabat, se mihi esse inimicissimum; volumenque sibi ostendisse orationis, quam apud Cæsarem contra me esset habiturus: multa à se dicta contra ejus amentiam: multa postea Patris consimili scelere secum Quintum patrem locutum: cujus *furorem* ex iis epistolis, quas ad te misi, perspicere potuisti. hæc tibi dolori esse 15 certè scio: me quidem excruciant, & eò magis, quod mihi cum illis ne querendi quidem locum futurum puto. De Africanis rebus longè alia nobis, ac tu scripseras, nuntiantur. nihil enim firmius esse dicunt, nihil paratius. accedit Hispania, 16 & alienata Italia; legionem nec vis eadem, nec voluntas; urbanæ res perditæ. quid est, ubi acquiescam, nisi quàm diu tuas litteras lego? quæ essent profectò crebriores, si quid haberes, quo putares meam molestiam minui posse. sed tamen te rogo, 17 ne intermittas scribere ad me, quidquid erit, eosque qui mihi tam crude-

---

4. *Diligentissimè contendas.*) Vulg. *quam diligentissimè contendas.*

2. *Et præsentibus.*) Vulg. *& à præsentibus.*

3. *Furnius est illic mihi inimicissimus. Quintus misit.* Hæc est Victor. emendatio. Antea legebatur, *inimicissimus qui misit filium*; & in mss. quibusdam, *qui misit filium* Man. pro, *Furnius*, malit, *Fusius*

4. *Nosti genus, etiam.*) Et hæc restitutio debetur Florentino Victor. Priùs formis excusi habebant, *nosti genus hujusmodi hominum.* Totum hujus loci ex duobus mss. Pal. sensum, optima fide restituisse ait Iun. *Nisi genus hujusmodi hominum, etiam expertus es fortasse id mihi desistenti conversum est consilium. sed augeo commemorando dolorem & facio etiam tibi. Quare &c.*

5 *VI Kal. Januar.* Ita erat in Dec. ita etiam in quibusdam Mal. vulg. *XII Kal.*

6 *Quotidie jam Balbi.*) Vulg. *Cotidie Balbi.*

7. *Nihil mihi mali causa attulit.*) Faërn. & Man. ex Vbald. Bandinelli libro legebant, *causæ*, pro *causa*, quod habent Memm. codices, & omnes vulgati.

8 *Omnia culpa contracta sunt.*) Legendum, ut videtur Fulv. ex libro Longolii, *omnia mea culpa contracta sunt.*

9. *Quieram.*) Man. ita & Bos. conjecerunt, non longè præsertim recedente vetere scriptura vulgò *videram*, mss. Pal. & Bess. habent, *scieram* à *scierado*, & rectè ut videtur Iun.

10 *Cessi meis.*) Ita emendavit prætor Lemovicensis, cum scriptum reperisset in Scid *cessim meis*, in Torn. *cessim, bis*, vulg. *cessimus.*

11. *Percrebuisset.*) Vulg. *percrebuisset.*

12. *Ad te misi.* Vulg. *litteras ad te misi.*

13. *Quæ de te Q. Q. ad me afferuntur.*) Sic ex veteribus libris Vict. correxit vulg. *de Q. Mucio &c.*

14. *Meus necessarius operas in portu.*) Codices Memm. habent, *meus necessarius magnas operas in portu.* Lamb. nihil mutat à scriptura recepta.

15 *Certè scio.* Vulg. *certè scio.*

16 *Et alienata Italia.*) Ita restituit Vict. ut & habet codex Torn. Antea erat, *& alienata aliunde* vulgò fecerunt, *& alienata Gallia.*

17. *Ne intermittas.* Scribit Vict. cum antiquis libris, *ut intermittas.*

1. *Quæ*

crudeliter inimici sunt, si odisse non potes, *accusse* tamen; non ut aliquid proficias, sed ut me tibi earum esse sentiant. Plura ad te scribam; si mihi ad eas litteras, quas proximè ad te dedi, rescripseris. Vale. XII. KAL. Febr.

CICERO ATTICO, S.

11 CONFECTUS jam cruciatu maximorum dolorum, non sit quidem, quod ad te debeam scribere, facilè id exequi possim; hoc minus, quòd res nulla est, quæ scribenda sit; cùm præsertim ne spes quidem ulla ostendatur, *fore melius*. ita jam ne tuas quidem litteras exspecto: quamquam semper aliquid afferunt, quod velim. quare tu quidem scribito, cùm erit, cui des. ego tuis proximis, quas tamen jam pridem accepi, nihil habeo, quod rescribam. longo enim intervallo video immutata esse omnia: illa esse firmâ, 1 quæ jubeant nos *stultitia* nostræ gravissimas pœnas pendere. P. Sallustio curanda sunt H S XXX. quæ accepi à Cn. Sallustio. velim videas, 2 ut sine morâ curentur. de ea re scripsi ad Terentiam: atque hoc ipsum jam prope consumtum est. quare id quoque velim, cùm illa videas, ut sit, qui utamur. hic fortasse potero sumere, si sciam illic paratum fore. sed prius, quàm id scirem, nihil sum ausus sumere. Qui sit omnium rerum status noster, vides. nihil est mali, quod non & sustineam & exspectem. quarum rerum *eo gravior* est dolor, quo culpa major. Ille in Achaja non cessat de nobis detrahere. nihil videlicet tuæ litteræ profecerunt. Vale. VIII. Id. Mart.

CICERO ATTICO, S.

12 CEPHALIO mihi à te litteras reddidit A. D. IIX. Id. Mart. vespere. eo autem die mane tabellarios miseram, quibus ad te dederam litteras. tuis tamen lectis litteris putavi aliquid rescribendum esse, maximè, quòd ostendis te pendere animi, quamnam rationem sim Cæsari allaturus profectionis meæ tum, cùm ex Italia discesserim. nihil opus est mihi nova ratione. sæpe enim ad eum scripsi multisque mandavi. non potuisse, cùm cupissem, sermones hominum sustinere; multaque in eam sententiam, nihil enim erat, quod minùs eum vellem existimare, quàm me tanta de re non meo consilio usum esse. 3 postea, cùm mihi litteræ à Balbo Cornelio minore missæ essent, illum existimare, Quintum fratrem 4 *lituum* meæ profectionis fuisse, (ita enim scripsit) 5 qui nondum cognossem, quæ de me Quintus scripsisset ad multos; etsi multa præsens in præsentem acerbe dixerat & fecerat; 6 tamen Nilo meo his verbis ad Cæsarem scripsi:

De Quinto fratre meo non minus laboro, quàm de me ipso. sed eum tibi commendare hoc meo tempore non audeo. illud dumtaxat tamen audebo petere abs te, quod te oro, ne quid existimes ab illo factum esse, quo minus meâ in te officia conflarent, minusve te diligerem, postquam semper illum auctorem nostræ conjunctionis fuisse, meque itineris comitem, non ducem. quare cætera in rebus tantum ei tribues, quantum humanitas tua, amicitiaque vestra postulat: ego ei ne quid apud te obsim, id te vehementer etiam atque etiam rogo.

Quare, si quis congressus fuerit mihi cum Cæsare, (etsi non dubito, quin is lenis in illum futurus sit, idque jam declaraverit) ego tamen is ero, qui semper fui. sed, ut video, multo magis est nobis laborandum de Africa: quam quidem tu scribis confirmari quotidie magis ad conditionis spem, quàm victoriæ. quod utinam ita esset. sed longe aliter esse intelligo; neque ipsum ita existimare arbitror; aliter autem scribere non fallendi, sed *confirmandi* mei causâ, præsertim cùm adjungatur ad Africam etiam Hispania. Quòd me admones, ut scribam ad Antonium, & ad ceteros: si quid videbitur tibi opus esse, velim facias id, quod sæpe fecisti. nihil enim mihi venit in mentem, quod scribendum putem. 7 Quòd me audis fractiorem esse animo: quid putas, cùm videas accessisse ad superiores ægritudines præclaras generi actiones? Tu tamen velim ne intermittas, quoad ejus facere poteris, scribere ad me, etiam si rem de qua scribas, non habebis. semper enim afferunt aliquid mihi tuæ litteræ. Galeonis hereditatem crevi. puto enim 8 cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. VIII. Id Mart.

CICERO ATTICO, S.

A MURENÆ libetro nihil adhuc acceperam litterarum. P. 13
Sifer reddiderat eas, quibus rescribo. De Servii patris litteris quod scribis, item, Quintum in Syriam venisse quod ais esse qui nuntient; ne id quidem verum est. Quod certiorem te vis fieri, quo quisque in me animo sit, aut fuerit eorum, qui huc venerunt; neminem alieno intellexi. sed, quantum id mea interfuit, existimare te posse certè scio. mihi cùm omnia sunt intolerabilia ad dolorem, tum maxime, quòd in eam causam venisse me video, ut ea sola *utilia* mihi esse videantur, quæ semper nolui. P. Lentulum patrem Rhodi esse ajunt. 9 Alexandreæ filium; Rhodoque Alexandream C. Cassium profectum esse constat. Quintus mihi per litteras satisfacit, multo asperioribus verbis, quàm cum gravissimè accusabat, ait enim se ex litteris tuis intelligere, tibi non placere, quòd ad multos de me asperius scripserit: itaque se pœnitere, quòd animum tuum offenderit: sed se jure fecisse. deinde perscribit spurcissimè, quas ob causas fecerit sed neq; hoc tempore, nec antea patefeciset odium suum in me, nisi omnibus rebus me esse *oppressum* videret, atque utinam vel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem; nunc nec ubi, nec quando te sim visurus, possum suspicari. De coheredibus 10 Fufidianis nihil fuit, quod ad me scriberes. nam & æquum postulant, & quidquid egisses, rectè esse actum putarem. De fundo Frusinati redimendo jam pridem intellexisti voluntatem meam; etsi tum meliore loco res erant nostræ, 11 neq; tam mihi desperatum iri videbantur, tamen in eadem sum voluntate. 12 id quemadmodum fiat, tu videbis. & velim, quoad poteris, consideres, ut sit, unde nobis suppeditentur sumtus necessarii. si quas habuimus facultates, eas Pompejo tum, cùm id videbamur sapienter facere, detulimus. itaque tu & à tuo villico sumsimus, & aliunde mutuari sumus, cùm Quintus quereretur per litteras, sibi nos nihil dedisse; qui neque

---

1. *Quæ jubeant nos stultitia.*) Vulg. *quæ debeant nos stultitia.*

2. *Ut sine morâ curentur.*) Iun. ex Pal. duobus legere non dubitavere *ut quæ ad me pertinent, sine morâ &c.*

3. *Postea cùm.*) Debetur hæc restitutio Man. prius legebatur, *pestea quem.*

4. *Lituum meæ profectionis.*) Vrs. in veteribus libris legi tradit, *illius iam meæ profectionis*, quod valdè probat Iun.

5. *Qui nondum cognossem.*) Cum antiquis codicibus ita legit Vict. vulg. *cognossi.*

6. *Tamen Nilo meo his verbis.*) Est hoc ex Dec. vulg. *tamen L. in eo his*; mss. alii habent *tamen L. Lamen hi*: alii, *L. Limo*; alii, *L. Lamen hi ipsi*, unde dubitanter & timidè faciebat Lambin. λαγχάζων, vel λαγχάνω hi ipsi, &c. Pantag. reponebat, *tamen de eo his verbis*; quod placet Vrs. & Man. Ant. August. legebat *tamen litteras ego his verbis*: alii emendaverant *tamen his hæc verbis*, quæ omnia improbat Iun. & reponit, *tamen filio meo his verbis ad L.*

7. *Quòd me audis fractiorem esse animo.*) Castigavit ita Vict. contrario enim pessimus sensus ante legebatur, *ærctiorem esse animo.*

8. *Cretionem simplicem fuisse.*) Veterum codicum auctoritatem secutus hoc reposito, illud abjecit Vict. *duo enim Curiadem fuisse simplicem.*

9. *Alexandreæ.*) Primus Faërn. ubique in his epistolis, *Alexandream*, per rescripsit ex mss. libri collatione, cui quidem emendationi suffragatur veterum denarii auctoritas, qui ab Æmilia Lepidorum familia cusus est; cum inscriptione, *Alexandria*, sive ut est in aliis, *Alexsandriai* vulg. *Alexandria.*

10. *Fufidianis.*) Vulg. *Fusidianis.*

11. *Neque tam mihi desperatum iri videbantur.*) Hæc ex scriptura Dec. Torn. & Cruf. Cavac. liber scriptus habet, *neque tamen desperatum iri videbantur*: Vbald. *Neque tamen desperatum mihi videbantur*: Ferri; *Neque desperare mihi videbantur*: Ex quibus omnibus legendum putat Man. *neque tamen desperatum iri mihi videbamur*, vulg. *neque tam mihi desperatum videbamur.*

12. *Id quemadmodum fiat, tu videbis.*) Hæc emendatio debetur Vict. antea legebatur, *id quemadmodum fiatu videbis.*

ab illo rogati sumus, neque ipsi eam pecuniam aspeximus. sed velim videas, quid sit, quod confici possit, quidque mihi de omnibus des consilii: & causam nosti. Plura ne scribam, dolore impedior. 1 si quid erit, quod ad quos scribendum meo nomine putes, velim, ut soles, facias; quotiesque habebis, cui des ad me litteras, nolim prætermittas. Vale.

CICERO ATTICO, S.

14 NON me offendit veritas litteratum tuarum, quòd me, 2 cum communibus, tum præcipuis malis oppressum, ne incipis quidem, ut solebas, consolari, faterisque id fieri jam non posse. nec enim ea sunt, quæ erant antea, cùm ut nihil aliud, comites me & socios habere putabam. omnes enim Achaici deprecatores, 3 item qui in Asia, quibus non erat ignotum, etiam quibus erat, in Africam diruntur navigaturi. ita præter Lælium, neminem habeo *culpæ socium*: qui tamen hoc meliore in causa est, quòd jam est receptus. de me autem, non dubito, quin ad Balbum & ad Oppium scripserit; à quibus, si quid esset lætius, certior factus essem, tecum etiam essent locuti: quibus cum tu de hoc ipso colloquare velim, & ad me, quid tibi responderint, scribas: non quòd ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis: sed tamen aliquid consili & prospici poterit. etsi omnium conspectum horreo, præsertim hoc genere; tamen, in tantis malis quid aliud velim, non reperio. Quintus pergit, ut ad me & Pansa scripsit, & Hirtius: Isque item Africam petere cum ceteris dicitur. 4 Ad Minucium pariantem scribam, tuas litteras mittam. ad te scribam, numquid egerit. H S XXX. potuisse mirarer, nisi multa de 5 Fufidianis prædiis. & id video tamen. Te exspecto: quem videre, 6 si ullo modo pote, est enim res, pervellem. jam extremum *concluditur*. ubi facile est quid, quale sit, gravius existimare. Vale.

CICERO ATTICO, S.

15 QUONIAM justas causas affers, 8 quòd te hoc tempore videre non possim: quæso, quid sit mihi faciendum. ille enim ita videtur Alexandriam tenere, ut eum scribere etiam pudeat de illis rebus. ii autem ex Africa jam affuturi videntur; Achæi, 9 ii item ex Asia redituri ad eos, aut libero aliquo loco commoraturi. quid mihi igitur putas agendum? video difficile esse consilium. sum enim solus, aut cum altero, cui neque ad illos reditus sit, neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur. sed tamen scire velim, quid censeas: idque erat cum aliis, cur te, si fieri posset, cuperem videre. Minucium XII sola curasse, scripsi ad te antea, quod superest, velim videas, ut curetur. Quintus non modò non cum magna prece ad me, sed acerbissimè scripsit: filius verò mirifico odio. nihil fingi potest mali, quo non urgear. omnia tamen sunt faciliora, quàm *peccati dolor*, qui & maximus est, & æternus: cujus peccati si socios essem habiturus ego, quos putavi, tamen esset consolatio tenuis. sed habet aliorum omnium ratio exitum, mea nullum. alii capti, alii intercluси non veniunt in dubium de voluntate, eo minus scilicet, cùm se expedierint, & unà esse cœperint. ii autem ipsi, quisua voluntate ad Fufium venerunt, nihil possunt, nisi timidi, existimari. multi autem sunt, qui, quicumque sunt, modò ad illos se recipere volent, recipientur. quò minùs debes mirari, non posse me tanto dolori resistere. solius enim meum peccatum *corrigi* non potest, & fortasse Lælii. sed quid me id levat? 10 C. quidem Cassium ajunt consilium Alexandriam eundi mutavisse. Hæc ad te scribo, non ut queas tu demere sollicitudinem, sed ut cognoscam, ecquid tu ad ea afferas, quæ me conficiunt: ad quæ gener accedit, & cetera, quæ, fieri reprimor, ne scribam. quin etiam Æsopi filius me excruciat prorsus nihil abest, quin sim miserrimus. sed ad primum revertor: quid putes faciendum; occultene aliquo propius veniendum, an mare transeundum. nam hic manere diutiùs non potest. De Fufidianis quare nihil potuit confici? genus enim conditionis ejusmodi fuit, in quo non solet esse controversia; cùm ea pars, quæ videtur esse minor, licitatione expleri posset. hæc ego non sine causa quæro. suspicor enim, coheredes *dubitare* nostram causam putare, & eo rem in integro esse. Vale. Pridie Idus Mai.

CICERO ATTICO, S.

NON meo vitio fit, hoc quidem tempore, (antea enim 16
est peccatum) ut me ista epistola nihil consoletur. nam, & exiguè scripta est, & suspiciones magnas habet, non esse ab illo; quas animadvertisse te existimo. De obviam itione ita faciam, ut suades. 11 neque enim valde de adventu ejus opinio est; neque, si qui ex Asia veniunt, quidquam auditum esse dicunt *de pace*: cujus ego spe in hanc fraudem incidi, nihil video, quod sperandum putem, nunc præsertim, cùm ea plaga in Asia sit accepta, in Illyrico, in Cassiano negotio, in ipsa Alexandria, in urbe, in Italia. ego verò, etiam si redituru illeest, qui adhuc bellum gerere dicitur, tamen ante reditum ejus negotium confectum iri puto. Quod autem scribis, quandam lætitiam bonorum esse commotam, ut sit auditum de litteris: tu quidem nihil prætermittis, in quo putes aliquid solatii esse: sed ego non adducor, quemquam bonum ullam salutem putare mihi *tanti* fuisse, ut eam 12 peteremab illo, & eo minus, quod hujus consilii jam ne socium quidem habeo quemquam. qui in Asia sunt, rerum exitum exspectant. Achaici etiam Fufio 13 spem deprecationis asserunt. horum & timor idem fuit primo, qui meus, 14 & constitutum. mora Alexandrina causam illorum correxit, meam evertit. quamobrem idem à te nunc peto, quod superioribus litteris, ut, si quid in perditis rebus dispiceres, quod mihi putares faciendum, me moneres. si recipiot ab his, quod vides non fieri; tamen, quoad bellum erit, quid agam, aut ubi sim, non reperio: sin factor, eo minus. itaque tuas litteras exspecto; easque ut ad me sine dubitatione scribas, rogo. Quod suades, ut ad Quintum scribam de his litteris: facerem, si me quidquam istæ litteræ delectarent. etsi quidam scripsit ad me his verbis: EGO, UT *in his malis, Patris sum non invitus: essem libentius, si frater meus ea de te loqueretur, quæ ego audire vellem.* Quod ais illum ad te scribere, me tibi nullas litteras remittere: semel ab ipso accepi: ad eas Cephalioni dedi, qui multos menses tempestatibus retentus est. Quintum filium ad me

---

1. *Si quid erit quod ad quos scribendum meo nomine putes.*) *Ad quemquam*, habet vetus liber Vrs. pro, *ad quos*.
2. *Cum communibus.*) Vulg. *tum communibus*.
3. *Item qui in Asia.*) Vetus liber Vrs. habet, *item Asiani*.
4. *Ad Minucium pariantem.*) Torn. & Cruf. habent *parentem*, Dec. *parantem* unde ille fecit *pariantem*, improbante Iun. qui vulgatam cum mss. Pal. retinet.
5. *Fufidianis.*) Semper in vulg *Fufidianis* ut & *Fufius*, pro, *Fufius*.
6. *Si ullo modo pote, est enim res, pervellem.*) Ita Bos. ex Torn. Decurt. & Cruf. habentibus, *si ulla modo potest enim res pervellem*: quem locum corruptum quidem esse vidit Vict. sed mederi non potuit. vulg. *si ullo modo potes res enim pervellem* Iun. ex mss. Pal. totum hunc locum sic sese legere & distinguere ait. *Et id video. Tamen te tnsp. q. s. m. pot' est enim res pervellem.* nisi quod in uno ms. *post*, legitur pro, *potest*; quod & notavit in suis Victorius.
7. *Ibi facile est quid, quale sit, gravius existimare.*) Ex veteribus suis ita edidit Bos. vulg. *ibi facile est quid male sit, &c.* Pantag. totum hunc locum ita restituebat: *concluditur ibi facile est quod, quare sit gravius existimare.*
8. *Quod te hoc tempore videre non possim.*) Secundum Vrs. judicium melius est in vetere libro: *cur te videre.*
9. *Ii item ex Asia.*) Sic edidit Bos. ex fide Dec. vulg. vox *ii*, abest, & legitur *Achai* item *ex Asia*.
10. *C. quidem Cassium.*) Vulg. *Nam C. quidem Cassium*.
11. *Neque enim valde de adventu ejus opinio est.*) Ita mss. habere ait Iun. & probat. vulgati habent, *valde adventus, &c.* quod improbant Lamb. mavult *neque enim ulla de adventu, &c.*
12. *Peterem ab illo.*) Vulg. *ab ullo*.
13. *Spem deprecationis afferunt.*) Dubitanter conjicit Man. *asserunt*.
14. *Et constitutum.*) Fulv. jubet videre num melius sit, *constitutum*.

me acerbissimè scripsisse, jam ante ad te scripsi. Extremum est, quod te orem, si putas rectum esse, & à te suscipi posse, cum Camillo communices, ut Terentiam moneatis de testamento. *tempora* monent, ut videat, ut satisfaciat, quibus debeat. auditum ex Philotimo est, eam sceleratè quædam facere, credibile vix est. sed certè, si quid est, quod fieri possit, providendum est. de omnibus rebus velim ad me scribas, 1 & maximè quid scribas de ea: in quo tuo consilio egeo, etiam si nihil excogitas: 2 id enim mihi erit pro desperato. III. Nonas. Jun.

CICERO ATTICO, S.

17 PROPERANTIBUS tabellariis alienis hanc epistolam dedi: 3 eo brevior est; &, 4 quod eram missurus meos. Tullii mea venit ad me pridie Idus Jun. deque tua erga se observantia benivolentiaque mihi plurima exposuit, litterasque reddidit trinas. ego autem ex ipsius virtute, humanitate, pietate non modò eam voluptatem non cepi, quam capere ex singulari filia debui, sed etiam incredibilis dolore affectus, tale ingenium in tam misera *fortuna* versari, idque accidere nulo ipsius delicto 5 summa culpa mea. itaque à te neque consolationem jam, qua capere te uti video, nec consilium, quod capi nullum potest, exspecto: teque omnia cum superioribus sæpe litteris, tum proximis tentasse intelligo. Ego cum Sallustio Ciceronem ad Cæsarem mittere cogitabam. Tulliam autem non videbam esse causam, cur diutius mecum tanto in communi mœrore retinerem. 6 itaque matri eam, cùm primùm per ipsam liceret, eram remissurus. Pro ea, 7 quam ad modum consolantis scripsisti, παιδιτλα putato me scripsisse, quæ tu ipse intelligis 8 responderi potuisse. Quòd Oppium tecum scribis locutum, non abhorret mea suspicione ejus oratio. sed non dubito quin istis persuaderi nullo modo possit ea, quæ faciant, mihi probari posse; quoquo modo loquar. ego tamen utar *moderatione* qua potero. quamquam, quid mea interest, ut eorum odium subeam, non intelligo. Te justa causa impediri, quò minus ad nos venias, video; idque mihi valde molestum est. Illum ab Alexandria discessisse nemo nuntiat; constatque ne profectum quidem 9 illim quemquam post Idus Mart. nec post Idus Decemb. ab illo datas litteras. ex quo illud intelligis, illud, de litteris A. D. v. Id. Febr. datis (quod inane esset, etiam si verum esset) non verum esse. L. Terentium discessisse ex Africa scimus, Præstumque venisse. quid is afferat, aut quo modo exierit, aut quid in Africa fiat, scire velim. dicitur enim per 10 Nasidium emissus esse. id quale sit, velim, si inveneris, ad me scribas. 11 De H-S X, ut scribis, faciam Vale. XIIX. Kalend. Quint.

CICERO ATTICO, S. 18

12 DE illius Alexandria discessu, nihil adhuc rumoris, contraque opinio, valdè esse impeditum, itaque nec mitto, ut constitueram, Ciceronem, & te rogo, ut me hinc expedias. quodvis enim *supplicium* levius est hac permansione. hac de re & ad Antonium scripsi, & ad Balbum, & ad Oppium. sive enim bellum in Italia futurum est, sive classibus utetur; hic esse me, minimè convenit: quorum fortasse utrumque erit: alterum certè. intellexi omnino ex Oppii sermone, quem tu mihi scripsisti, quæ istorum via esset: sed, ut eam flectas, te rogo. nihil omnino jam exspecto, nisi miserum. sed hoc perditius, in quo nunc sum, fieri nihil potest. quare 13 & cum Antonio loquare, velim, & cum istis; & rem, ut poteris, expedias; & mihi quamprimum de omnibus rebus rescribas. Vale. XII. Kal. Quint.

CICERO ATTICO, S.

14 CUM tuis dare possem litteras, non prætermisi: etsi, 19
quid scriberem, non habebam. tu ad nos & rarius scribis, quàm solebas, & brevius: credo, quia nihil habes, quod me putes libenter legere, aut audire posse. verumtamen velim, 15 si quid erit, qualecumque erit, scribas. est autem unum, quod mihi sit optandum, si quid agi de *pace* possit, quod nulla equidem habeo in spe. sed, quia tu leviter interdum significas, cogis me sperare, quod optandum vix est. Philotimus dicitur Idib. Sext. nihil habeo de illo amplius. tu, velim, ad ea mihi rescribas, quæ ad te antea scripsi. mihi tantum temporis satis est, dum, ut in pessimis rebus aliquid caveam, qui nihil umquam cavi. Vale. XI. Kal. Sext.

CICERO ATTICO, S.

16 XVII. Kal. Sept. venerat die XXIIX. 17 Seleucea Pie- 20
ria C. Trebonius, qui se 18 Antiochea diceret apud Cæsarem vidisse Quintum filium cum Hirtio. eos de Quinto, quæ voluissent, impetrasse nullo quidem negotio. quod ego magis gauderem, si ista nobis impetrata quidquam ad spem explorati haberent. sed & alia timenda sunt, ab aliisque, 19 & ab hoc ipso. quæ dantur, ut à domino, rursus in ejusdem sunt potestate. etiam Sallustio ignovit. omnino dicitur *nemini negare*. quod ipsum est suspectum, 20 notionem ejus differri. M. Gallius Q. filius mancipia Sallustio reddidit. is venit ut legiones in Siciliam traduceret; & protinus iturum Cæsarem Patris. quod si faciet: ego, quod ante mallem, aliquò propius accedam. tuas litteras ad eas, quibus à te proximè consilium petivi, vehementer exspecto. Vale. XVI. Kalend. Septemb.

CICERO ATTICO, S.

21 ACCEPI VI. Kal. Sept. litteras à te datas XII. Kal. do- 21
loremque, quem ex Quinti scelere jampridem acce-

1. *Et maximè quid scribas de ea.*] Faërn pro *scribas*, legebat *scias*. Pant. *sentias*, Man. denique *sentias*. Lamb. legit, *& maximè quidem scribas de ea*, & verbum *scribas*, quod negat Mal. comparere in nonnullis mss. idem Lamb. se reperisse testatur in Torn. Huralt. & Memmianis.

2. *Id enim mihi erit pro desperato.*] Memm. codices, & duo Pal. habent *explorato*; & hoc magis probat Jun. nisi forte ut in uno ms. est, & Pantag. volebat, mutatione unius litteræ legatur in hunc modum, *id enim mihi erat, &c.* Lamb etiam, cum Corrado non improbat illud, *explorato*, aut certè legendum existimat, *pro deplorato*; sed nihil mutat quia in vulgatis assentitur Torn.

3. *Est brevior est, &c.*] Ex Vbald. libro hæc lectio est. vulgò, *ea brevior est.*

4. *Quod eram missurus meos.*] Vetus liber, *& quod eram missuri nostri essent.* unde Fulv. conjicit legendum, *& quod eram missuri nostri essemus.* Antea legebatur, *& quod eramus missuri nostri eramus.*

5. *Summa culpa.*] Vulg. *sed summa culpa.*

6. *Itaque matri eam.*] Sic Bos. ex hac corrupta Dec. scriptura, *ita que Eumetrium*, restituit. Ant. prior Victor. codex, *Eumat. eam.* Ille in tantis tenebris lucem se videre non posse fatetur. Vulgati antea habebant *Eumetriam*, nunc verò habent; *itaque eam tibi eam, &c.* Jun. ait hanc conjecturam esse proximè ms. fidem, *Itaque eam tibi etiam, &c.*

7. *Quam ad modum consolantis scripsisti παιδιτλα putato me scripsisse.*] Conjectura Bos. ex obscuris his vestigiis quæ in Dec. extant; *quam ad modum consolantis scripsisti pro tanta tamen me scripsisse, &c.* Pantag. verò ita emendabat, *pro ea quem ad modum consolandi scripsisti, putato ea me scripsisse.*

10. Vulg. est, *quem ad modum consolandi scripsisti. Putato ea me scripsisse.*

8. *Responderi potuisse.*] Ed. à Scid. vulg. *posse.*

9. *Illim.*] Vict. & Man. hæc emendatio est. vulgo, *ille.*

10. *Nasidium.*] Vulg. *Vasidium.*

11. *De H-S X. ut scribis faciam.*] Aliter mss. duo Pal. *De hâc rebus quæ mihi utar essi velut isti, ut scribis, faciam.*

12. *De illius Alexandrea.*] Vulg. *illius ab Alexandria.*

13. *Et cum Antonio.*] *Et* abest à vulgatis.

14. *Cum tuis.*] Epist. hæc est 21. in vulg. editionibus.

15. *Si quid erit, qualecumque.*] Ita vetus liber. Vss. in aliis deest *si*, quod Man. non intelligens malebat, *quid erit, qualecumque.*

16. *XVII.*] Epistola XXIII. est in vulg.

17. *Seleucea Pieria C. Trebonius.*] Non potuit Bos. non probare hanc lectionem Dec. ut jamdudum emendavit Manut. vulg. *Seleucia Pieria C. Tribonius.*

18. *Antiochea.*] Vulg. *Antiochia.*

19. *Et ab hoc ipso quæ dantur.*] Aliter vulgo distinguitur, *& ab hoc ipso quæ dantur.*

20. *Notionem ejus differri.*] Cognitionem scriptum est in antiquo codice Vrs. & rectius ut ipsi videtur.

21. *Accepi.*] Ep. XXIV. est vulgo.

I. *Multa*

rum jam abjeceram, lecta ejus epistola gravissimum cepi: tu etsi non potuisti ullo modo facere, ut mihi illam epistolam non mitteres: tamen mallem non esse missam. Ad ea autem, quæ scribis de testamento, videbis, quid, & quo modo. De nummis & illa sic scripsit, ut ego ad te antea, & nos, si quid opus erit, utemur ex eo, de quo scribis. Ille ad Kal. Sept. Athenis non videtur fore. 1 multa eum in Asia dicuntur morari, maximè Pharnaces. legio XII. ad quam primum Sulla venit, lapidibus egisse hominem dicitur. 2 nullam putant se commoturam. illum arbitrantur protinus Patris in Siciliam. sed, si hoc ita est, huc veniat necesse est. ac mallem illum. aliquo enim modo hinc evasissem. nunc metuo, ne sit exspectandum; & cum reliquis etiam 3 *loci gravitas* hic miserrimè perferenda. Quòd me mones ut ea videam, quæ ad tempus accommodem: facerem, si res pateretur, & si ullo modo fieri posset. sed in tantis nostris peccatis, tantisque nostrorum injuriis, nihil est, quod aut facere dignum nobis, aut simulare possim. Sullana confers: in quibus omnia genere ipso *præclarissima* fuerunt, moderatione paullo minus temperata. hæc autem ejusmodi sunt: 4 ut oblivisear; multoque malim quod omnibus sit melius, quorum utilitati meam junxi. Tu ad me tamen velim quàm sæpissimè scribas, eoque magis, quòd præterea nemo scribit: ac si omnes, tuas tamen maximè exspectarem. Quod scribis illum per me Quinto fore placatiorem: scripsi ad te antea, eum statim Quinto filio omnia tribuisse; nostri nullam mentionem. Vale.

CICERO ATTICO, S.

22 DILIGENTER mihi fasciculum reddidit Balbi tabellarius. accepi enim à te litteras, quibus videris vereri, ut epistolas illas acceperim: quas quidem vellem mihi numquam redditas. auxerunt enim mihi dolorem: nec si in aliquem incidissent, quidquam novi attulissent. quid enim tam pervulgatum, quam illius in me 6 odium, & genus hoc litteratum? quod ne Cæsar quidem ad istos videtur misisse, 7 quasi quo illius improbitate offenderetur, sed, credo, uti notiora nostra mala essent. Nam quòd te vereri scribis, ne illi obsint, eique rei mederi: 8 ne *rogari* quidem se passus est de illo: quod quidem mihi molestum non est: illud molestius, istas impetrationes nostras nihil valere. Sulla ut opinor, eras hic erit cum Messalla, currunt ad illum pulsi à militibus; qui se negant usquam, nisi acceperint. ergo ille huc veniet; quod non putabant: tardè quidem. itinera enim ita facit, ut multos dies in oppidum ponat. Pharnaces autem, 9 quoquo modo aget, afferet moram. quid mihi igitur censes? jam enim corpore vix sustineo *gravitatem* hujus cœli, qui mihi laborem affert in dolore. An his illuc euntibus mandem, ut me excusent, ipse accedam propius? quæso, attende; & me, quod adhuc sæpe rogatus non fecisti, consilio juva: scio rem difficilem esse: 10 sed, ut malis. etiam illud mea magni interest, te ut videam. profecto aliquid profecero, si id acciderit. De testamento ut scribis, animadvertes.

CICERO ATTICO, S.

23 11 QUOD ad te scripseram, ut cum Camillo communicares, de eo Camillus mihi scripsit, 12 se tecum locutum. tuas litteras exspectabam. 13 ni sic illud quidem mutari, si aliter est, & oportet, non video posse, 14 SED CUM AB ILLO ACCEPISSEM LITTERAS, DESIDERAVI TUAS: 15 & sic putabam. Te certiorem factum non esse? modo valeres. scripseras enim te quodam valitudinis genere tentari. 16 Acusius quidam Rhodo venerat IIX. Id. Quint. is nuntiabat, Quintum filium ad Cæsarem profectum IV Kal. Jun. Philotimum Rhodum 17 pridie eum diem venisse, habere ad me litteras. ipsum Acusium audies. sed tardius iter faciebat: 18 eo feci, ut ego celeriter eunti darem. quid sit in iis litteris, nescio: sed mihi valde Quintus frater gratulatur. equidem in meo tanto *peccato* nihil ne cogitatione quidem assequi possum, quod mihi tolerabile possit esse. Te oro, ut de hac misera cogites; & illud, de quo ad te proximè scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam, & etiam de ipso testamento. illud quoque vellem antea: sed omnia timuimus. melius quidem in pessimis nihil fuit 19 discidio. aliquid fecissemus, 20 ut vini, vel tabularum novarum nomine, vel nocturnarum expugnationum, 21 vel Metellæ, vel omnium malorum: nec res periisset, & videremur aliquid *doloris virilis* habuisse. memini omnino tuas litteras; sed & tempus illud; etsi quid vis præstitit. nunc quidem 22 ipse videtur denuntiare. audimus enim 23 detestatu iri [illegible]. ô dii! generumne nostrum potissimum, 24 ut ut hoc, vel tabulas novas? placet mihi igitur, & idem tibi, nuntium remitti. petet fortasse tertiam pensionem. considera igitur 25 tumne vini abusio nascetur, an prius. ego, si ullo modo potuero, vel nocturnis itineribus experiar, ut te videam, tu & hæc, & si quid erit, quod interesse me scire, scribas velim. Vale.

CL-

---

1. *Multa eum in Asia.*) Vulgò, *multa enim in Asia.*

2. *Nullam putant se commoturum.*) Emendatio est Vict. ex antiquis codicibus; antea habebatur, *se commoraturum.*

3. *Loci gravitas hic miserrimè perferenda.*) Codex Torn. habet, *huic miserrima proferenda*; quod non valde probat Lamb.

4. *Ut oblivisear, multoque malim.*) Man. videtur dictio deesse, itaque legere mallet, *oblitiscar mei, idque malim*; si quidem in antiquis Bess. Fezii Vbald. & Maffei libris pro, *multoque malim*, legitur, *mittoque malim.*

5. *Diligenter.*) Ep. st. XXV. vulgo est.

6. *Odium & genus hoc litteratum non quod ne.*) Vulg. *odium & genus hoc litteratum, quod, &c.*

7. *Quasi quo illius improbitate offenderetur.*) Iun. ait mss. duos Pal. habere, *quo illius improbitatem offenderent.*

8. *Ne rogari quidem se passus est.*) Conjectura hæc est Vict. antea sensu nullo legebatur, *negari quidem se passus est.*

9. *Quoquomodo aget.*) Man. mavult legere, *quomode agit. Qui mihi laborem affert.* Vetus Vrl. liber, *languorem habet.*

10. *Sed ut malis.*) Ita Vict. Bos. & Iun. ex suis mss. Beroald. vero, Man. & Lamb. legunt *sed ut in malis*, & ita exaratum est in Festi mss.

11. *Quod ad te scripseram.*) Ep. hæc XX. est in vulgatis.

12. *Se tecum locutum.*) Expressit Bos. scripturam Dec. Cruf. habet, *te secum loquutum*, ut conjecerat olim Man. nisi quod pronomen, *se*, omiserat.

13. *Ni sic illud quidem mutari, si aliter est, & oportet.*) Ita erat in Scidis: vulg. *nisi*, pro, *ni sic*; item, *atque oportet*, pro, & *oportet.* Iun. rectum hoc sic legit, *ut sic [illegible] atque oportet, nunc videtis, &c.*

14. *Sed cum ab Illo.*) Vict. Bos. & Iun. legunt. Man. conjicit, *ab illo*, vulg. *a nullo.*

15. *Et sic putabam te certiorem factum non esse modo.*) Sic Bos. ex Decurt. Man. legit, *certiorem*, pro, *certiorem.* Lamb. non probante. Bos. existimat Ciceronem fortasse scripsisse, *certiorem*; locus hic vulgò sic legitur & distinguitur, *sic putabam te certiorem factum non esse, modo, &c.*

16. *Acusius.*) Est Dec. Vulgati libri, partim, *Agusius*, partim, *Augusius* referunt.

17. *Pridie eum diem.*) Perspicuè sic exaratum erat in Dec. & Tornæsi, vulgò, *pridie ejus diei.*

18. *Eo feci, ut ego.*) Est à Dec. Torn. habet, *eo fei ut celeriter, &c.* vulg. *eo feci ut celeriter, &c.*

19. *Discidio.*) Vulg. *dissidio.*

20. *Ut vini vel.*) Correctio hæc est ex Dec. in vulgatis est, *ut virii* quod Man. non percipiens legebat cum Pantagat. *ut viri.*

21. *Vel Metellæ vel omnium malorum.*) Conrad. Vict. Man. Lamb. & alii reposuerunt, *malorum*, pro eo quod erat in vulgatis, *malarum.* Pro, *vel Metellæ*, Tor. habet, *velim Metellæ*, ut at Bos. ut vel Lamb. *vel in Metellæ*; unde Monstrolensis noster locum corruptum suspicatus, conjicit esse legendum, *vel tabularum novarum, vel urbium earum expugnationum metu, vel omnium malorum.* Pantag. legebat, *vel v. civeria, vel omnium malorum.*

22. *Ipse videtur denuntiare.*] Sequutus est codices suos Bos. vulgò *ipse.*

23. *Detestatu iri E. L. ô dii! gen.* Conjecturam Bo. adjuvant corruptæ lectiones suorum codicum. in Torn. erat, *Audimus enim detestatum Ciceronis generumne.* Man. emendavit, *De statu resp. ô dii.* quod vulgò receptum est.

24. *Ut ut hoc.*] A vulgat. saltem, *ut, abest.*

25. *Tumne vini abusio nascetur, an prius ego.*] Vulg. *eum ne vim abusu nascetur, &c.* Pantag. legebat, *eum ne vini ab usu nasceretur*; Man. verò, *eumne ab ipsa nasceretur, an prius ego.* Iun. etiam conjicit, *tumne, quam ab ipsi nascetur, an prius ego*; & id ait se fecisse ex mss. collatione.

1. Qua

CICERO ATTICO, S.

1 QUAE dudum ad me, 2 &, quæ etiam ad me, bis ad Tullíam de me scripsísti, ea sentio esse vera. eo sum 34 miserior, (etsi nihil videbatur addi posse) quòd mihi non modò irasci gravissima injuria accepta, sed ne *dolere* quidem impunè liceat. quare istuc feramus. quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu, ne accidant, ut caveamus, mones. ea enim est à nobis contracta culpa, ut omni statu, omnique populo eundem exitum habitura videatur. 3 sed ad meam manum redi: dehinc enim hæc occultius agenda. vide quæso etiam nunc de te- 3d stamento, quod tum factum, cùm illa 4 quærere cœpevat. 5 non credo te commorit, neque enim rogarit, ne me quidem. sed quasi ita sit: quoniam 6 in sermonem jam veniti, poteris eam monere, ut alicui committat, cujus extra periculum hujus belli fortuna sit. equidem tibi potissimum velim, si idem illa vellet: 7 quam quidem celo miseram, me in hoc timere de illo altero. Scio equidem vanitè nunc nil posse: sed seponi & & *occultari* possunt, ut extra ruinam sint eam, quæ impendet. Nam quod scribis, nobis nostra 8 & tua Terentiæ fore parata: tua credo: nostra quæ poterunt esse? de Terentia autem (mitto cetera quæ sunt innumerabilia) quid ad hoc addi potest? scripseras, ut H S XII permutaret; tantum esse reliquum de argento. misit illa CCIↃↃ mihi, & adscripsit, tantum esse reliquum. cùm hoc tam parvum *de parvo* detraxerit, perspicis quid in maxima te fecerit? Philotimus non modò nullus venit, sed ne per litteras quidem, aut per nuntium certiorem facit me, quid egerit. Epheso qui veniunt, ibi se eum de suis controversiis in jus adeuntem vidisse nuntiant: quæ quidem (ita enim verisimile est) in adventum Cæsaris fortasse rejiciuntur. ita aut nihil puto eum habere, quod putet ad me celeriùs perferendum, 9 & eo me magis esse despectum: aut, etiam si quid habet, id, nisi omnibus suis negotiis confectis, ad me 10 referre 10 non curat. ex quo magnum equidem capio dolorem, sed non tantum, quantum videor debere. nihil enim mea minùs interesse puto, quàm quid illinc afferatur. id quamobrem, te intelligere 11 certè scio. Quòd me mones de *vultu & oratione* ad tempus accommodanda; etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. Quòd scribis, litteris putare Africanum negotium confici posse: velim scriberes, cur ita putares: mihi quidem nihil in mentem venit, quare id putem fieri posse: tu tamen, velim, si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me, sin, ut perspicio, nihil erit, scribas id ipsum, ego ad te, si quid audiero citiùs, scribam. Vale. III IX. Id. Sext.

CICERO ATTICO, S.

12 FACile assentior tuis litteris; quibus exponis pluribus 35 verbis nullum te habere consilium, quo à te possim juvari. consolatio certè nulla est, quæ levare possit dolorem meum. nihil est enim contractum *casu*. nam id esset ferendum. sed omnia fecimus iis erroribus, & miseriis & animi & corporis quibus proximi utinam mederi maluissent, quàm obesse. quoniam neque consilii tui, neque consolationis cujusquam spes ulla mihi ostenditur; non quæram hæc à te posthac. 13 tantum velim, ne intermittas: scribas ad me, quidquid veniet tibi in mentem, cùm habebis, cui des, & dum erit, ad quem des: quod longum non erit. Illum discessisse Alexandria, rumor est non firmus, ortus ex Sulpicii litteris, 14 quas cuncti postea nuntii confirmarunt: quod verum, an falsum sit, quoniam mea nihil interest, utrum malim, nescio. Quod ad te jampridem de testamento scripsi; 15 apud ΕΥΠΙΣΤΟΝ illas velim; ut possint advertas. 16 ego hujus miserrima facultate confectus conflictor. nihil umquam 17 simile natum puto: cui si quæ re consulere aliquid possum, cupio à te admoneri. video eandem esse difficultatem, quam in consilio dato ante: tamen hoc me magis sollicitat, quàm omnia. In pensione secunda cœci fuimus. alium mallem. sed præteriit. te oro, ut in *perditis rebus*, si quid cogi, confici potest, quod sit in tuto, ex argento, neque satis multa ex supellectile, des operam. jam enim mihi videtur adesse extremum, nec ulla fore conditio pacis, eaque, quæ sunt, etiam sine adversario peritura, hæc etiam, si videbitur, cum Terentia 18 loquare oportunè. non queo omnia scribere. Vale. III. Non. Quint.

1. *Quæ dudum.*] Epist hæc in Lamb. editione XXXII. est.

2. *Eæque etiam, ad me, bis ad Tullíam.*) Lectio hæc est à Dec. Cruf. & Torn. in vulgatis est, *& quæ etiam ante bis ad Tullíam*, quod corruptum agnoscens ex Speciani libro restituit *& quæ etiam ad meam Tullíam.*

3. *Sed ad meam manum redi, dehinc enim hæc occultiùs,*] Ex Dec. hoc est: vulgò, *ad meam manum redierint etenim hæ, &c.* quod Man. improbans, emendabat ex Speciani libro, *ad meam manum redito.* Iun. legit, *ad meam manum redi. etenim etenim hæc, &c.*

4. *Non credo te commorit, neque enim rogarit, ne me.*) Hunc locum sic ex Sed. Bof. emendavit. vulgo, *non credo & commotis, utque eum rogari, ne me, &c.* Pantag. corrigebat; *non credo Camillo neque eum rogari.* Iun. conjicit, *non credo te commoveri, &c.*

5. *In sermonem veniſti.*) Ita Vbald. lib. & præfert Man. illi alteri *in sermonem jam veniſti.*

6. *Quærere.*) Vetus lib. Vrſ. habet, *hærere.*

7. *Quem quidem celo.*) Malè in quibusdam *reale.*

8. *Et tua Terentia.*] Lamb. *& tua Tullia*, cui facile assentiret Bof. si id veteris alicujus libri testimonio probaret.

9. *Et eo me magis despectum esse, aut, etiam.*) Vetus liber Fulv. *aut si magis esse despectum, aut etiam, &c.*

10. *Non curat.* Ita mavult Man. vulgò *non curet.*

11. *Certè scio.*) Vulg. *certò scis.*

12. *Facile.* Ep. hæc apud alios XIX. est.

13. *Tantum velim, ne intermittas.*) Vulgò, *tantum velim ut priſtinum hoc officium intermittas.*

14. *Quas cuncti.*) Vbald lib. pro, *cuncti*, habet *ceuncti*, quod longè præfert illi alteri lectioni Lamb.

15. *Apud ΕΥΠΙΣΤΟΝ illas velim; ut possint advertas. ego hujus miserrimæ facultate confectus conflictor.*) ΕΥΠΙΣΤΟΝ, hominem exploratæ fidei, cui tutò credi potest. Torn. hæc ita referebat: *Apud epistolas velim, ut possim advertas:* Dec. sic, *Apud epistolas velim, ut possim advertat, &c.* unde ita emendavit Bof. ut hic editum est; quem Iun. sequitur, quia illum mſ. Pal. utcunque juvant. Pantag. totum locum sic commodè rest tui posse existimabat, si legeretur, *Scripſi ad te ad epistolas, velim ut possim advertisse ego hujus miseriam ea facultate confectus conflictari.* Conrad. Lamb. & duo ejus amici operis juncti ita emendabant: *Scripſi: apud te quid postulas, velim, ut possim, &c.* vulgò legitur, *apud epistolas, velim, ut possim ego advertisse hujus miseriam ea facultate confectus, conflictari.*

16. *Ego hujus miserrima.*) Iun. pro. *ego*, reponit *ergo.*

17. *Simile natum.*) Vbald. lib. *ita levatum.* Suum judicium non interponit Man. cùm neque hanc neque illam lectionem percipiat.

18. *Loquare.*) Vulg. *loquere.*

1. *Quid*

M. TVLLII CICERONIS EPISTOLARVM LIBER DUODECIMUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

NONDECIMO die postquam à te discesseram, hoc litterularum exaravi, egrediens è villa ante lucem: atque eo die cogitabam in Anagnino, postero autem in Tusculano, ibi unum diem. v. Kalend. igitur ad constitutum: atque utinam continuo ad complexum meæ Tulliæ, ad osculum Atticæ possim currere. quod quidem ipsum scribe quæso ad me; ut, dum consisto in Tusculano, sciam, 2 quid garriat: sin rusticatur, quid scribat ad te: eique interea aut scribes salutem, aut nuntiabis, itemque Piliæ: & tamen, etsi continuò congressuri sumus, scribes ad me, si quid habebis. Cùm complicarem hanc epistolam, noctuabundus ad me venit cum epistola tua tabellarius: qua lecta, de Atticæ febricula 2 scilicet valde dolui. reliqua, quæ exspectabam, ex tuis litteris cognovi omnia. sed quod scribis, 3 igniculum matutinum; γεροντικώτερον esse *memoriola* vacillare. ego enim IV. Kal. Axio dederam, tibi 4 III. Quinto quo die venissem, 4 id est II. Kal. hoc igitur habebis, novi nihil. quid ergo opus erat epistola? quid, cùm coram sumus, & garrimus quidquid in buccam? est profecto 5 quiddam λέσχη, quæ habet etiam si nihil subest, collocutione ipsa suavitatem.

CICERO ATTICO, S.

6 HIc rumores tamen Murcum periisse naufragio, Asinium delatum vivum in manus militum, 7 L. naveis delatas in Uticam reflatu hoc, Pompejum non comparere, nec in Balearibus omnino fuisse, ut Patietus affixmat, sed auctor nullius rei quisquam. Habes, quæ dum tu abes, locuti sunt. Ludi interea Prænestæ. ibi Hirtius, & isti omnes. & quidem ludi dies octo. quæ *cena*? quæ *delicia*? res interea fortasse transacta est. ὦ miros homines! at Balbus ædificat. 8 τί δ αὐτῷ μέλῃ? verum 9 si quæris, homini non recta, sed voluptaria quærenti nonne 10 βεβίωται? Tu interea dormis. jam explicandum est πρόβλημα, si quid acturus es. si quæris quid putem, 11 ego fructum puto sed quid multa? jam te videbo; & quidem, ut spero, de via rectà ad me. simùl enim & diem Tyrannioni constituemus, & si quid aliud.

CICERO ATTICO, S.

VNum te puto minus blandum esse, quàm me, 12 &, si uterque nostrum est aliquando adversus aliquem, inter nos certe numquam sumus. audi igitur me hoc 13 ἀγωνιεύτως dicentem. ne vivam mi Attice, si mihi non modò Tusculanum, ubi ceteroqui sum libenter, sed κακόφωνοι νῆσοι tanti sunt, ut sine te sim totos dies. quare obduretur hoc triduum; ut te quoque ponam in eodem πάθει: quod ita est profecto. sed velim scire, hodiene statim de auctione, 14 ecquo die ve venias. ego me interea cum libellis. ac molestè ferò Vennonii me historiam non habere. sed tamen, ne nihil de re, nomen illud, quod à Cæsare, treis habet conditiones, aut emtionem ab hasta: (perdere malo: etsi, præter ipsam *turpitudinem*, hoc ipsum puto esse perdere,) aut delegationem à mancipe, annua die; (quis erit, cui credam? aut quando ipse Metonis annus veniet?) aut, Vecteni conditione, semissem. σκέψαι igitur. ac vereor, ne iste jam auctionem nullam faciat, sed, ludis factis, 15 κλύπῃ subsidio currat, ne talis vir ἀλογηθῇ, sed μελήσῃ.

CI-

---

1. *Quid garriat: si rusticatur.*) Hanc Germanorum lectionem meliorem sinceriorem que judicavit Vict. antea legebatur, *quid garriat rursus si rusticatur.*

2. *Scilicet.*) Vulg *videlicet.*

3. *Igniculum matutinum, γεροντικώτερον.*) Sunilius. Lamb. legit *igniculum matutinum γεροντικὸν γεροντικώτερον.*

4. *Id est II. Kal.*) Optimus hic conjector fuit Manut. auctore Bosio ex Dec.

5. *Quiddam λέσχη.*) Vulgo *quedam λεσχή.*

6. *Hic rumores tamen.*) Epistolæ initium fecit Man. eique fide Dec assensus Bos. cùm antea, quasi pars esset antecedentis epistolæ, continuata oratione legeretur. Ceterum Faërn. pro vulgata lectione, *Hic rumor est T. Murcum periisse naufragio*, legebat, *Hic rumor est tamen Murcum periisse naufragio*, quod Vrs. rectum videtur; hujus enim Statii Murci prænomen, non, *Titus*, sed, *Lucius*, fuit; qui videatur in familia *Statia*.

7. *L. navis delatas in Uticam.*) Ita Vict. ex antiquis codicibus; antea L. deferebatur.

8. Τί δ αὐτῷ μέλῃ.) Quid enim illi curæ est? Hoc quoque Victor. restituit, antea legebatur, Τί δ αὐτῶν μέλῃ.

9. *Si quæris, homini non recta.*) In vulgatis ante vocem, *homini*, legitur, *hominum.*

10. Βεβίωται.) Vita feliciter acta est.

11. *Ego fructum puto.*) Vict. hic locus suspectus est, nec tamen depravatum asserit, quum ita referant omnes mss. codices. Vetus liber Magnuli *fortasse*, sed tamen Man. placet, *fructum*, ut est in Bess. lib.

12. *Et. s.*) Vulg *aut. s.*

13. Ἀγωνιεύτως.) Sincere & sine præstigiis & fuco.

14. *Ecquo die veniás.*) Pro, *Et quo die*, quod antea legebatur, Manut. fortasse rectius ait, *aut quo die*, quod Iunio probatur ex mss. Pal.

15. Κλύπῃ *subsidio currat.*) Plausui. Castigavit Bosius ex præscripto Dec. κλύπτῳ *subsidio currat.* Codex Torn. Lambino referente habet, *Elypet*; alii *Calypso*; alii *Calypsi*; unde quidam legi volunt *Crispi*. Nonnulli, *Dio*, malunt, Iunius *elops* vel *clopps* legendum autumat: vulg. *clypt.*

16. Ἀλογηθῇ.) Negligatur, sed curæ est.

CICERO ATTICO, S.

1 O GRATAS tuas mihi, jucundasque litteras! quid quæris? restitutus est mihi dies festus, angebar enim, quòd Tiro ἐνοχλούμενον te fibi esse visum dixerat. addam igitur, ut censes, unum diem. Sed de Catone πρόβλημα ἀχρεῖόν est. non assequor, ut scribam, quod tui convivæ non modò libenter, sed etiam æquo animo legere possint. quin etiam, 1 si à seriis ejus dictis, si ab omni voluntate, consiliisque, quæ de republ. habuit, recedam, 2 φιλῶ γὰρ velim gravitatem, constantiamque ejus laudare; hoc ipsum ἄτοπον sit. sed verè *laudari* ille vir non potest, nisi hæc ornata sint; quòd ille ea, quæ nunc sunt & futura viderit, & nè fierent, contenderit, &, facta ne videret, vitam reliquerit. horum quid est, quod 3 Aledio probare possimus? sed cura obsecro, ut valeas, eamque, quam ad omneis res adhibes, in primis ad convalescendum adhibe prudentiam.

CICERO ATTICO, S.

5 QUINTUS pater quartum, vel potius millesimum nihil sapit, qui lætetur 4 Luperco filio, & Statio, ut cernat duplici *dedecore* cumulatam domum. addo etiam Philotimum tertium. ô stultitiam, nisi mea major esset, singularem! 5 quod autem os, in hanc rem ἔφοδον à te? 6 fac, non ad δι' ὕδατος κρήνην, sed ad πιερίδα enim veniſſe. 7 sed ἀμπνοὴν μὲν στενὴν ἀλφεῖὸ 8 in te κρήνην, ut scribis, haurire, in tantis suis præsertim angustiis; 9 ποῖ πῶποτ' ἄρα ἀποκύψῃ? sed ipse viderit. Cato me quidem delectat, sed etiam Bassum Lucilium sua. De Cœlio, tu quæres, ut scribis: ego nihil novi. noscenda est *natura*, 10 non facultas modo. De Hortensio & Virginio, tu si quid dubitabis: etsi, quid magis placeat, ego quantum aspicio, non facilè inveneris. Cum Mustela, quemadmodum scribis, cùm venerit Crispus. 11 Ad Avium scripsi, ut ea, quæ bene nossem de auro, 12 Pisoni demonstrarim. tibi enim sanè ad otio, & istud nimium diu duci, & omnia nunc undique contrahenda. Te quidem nihil agere, nihil cogitare aliud, nisi quod ad me pertineat, facilè perspicio: meisque negotiis impediti cupiditatem tuam ad me veniendi. sed mecum esse te puto; non solùm quòd meam rem agis, verùm etiam quòd videre videor, quo modo agas. neque enim ulla hora tui mihi est operis ignora. Tubulum Prætorem video L. Metello, Q. Maximo coss. nunc velim, P. Scævola Pontifex maximus, quibus coss. Tribunus plebis equidem 13 puto proximis, Cæpione & Pompejo. Prætor enim P. Furio, Sex. Atilio. dabis igitur Tribunatum, & si poteris, 14 Tubulus pro erimine. & vide, quæso, L. Libo, ille, qui de Set. Galba, 15 Censorinone, & Manilio, an T. Quintio, M. Acilio coss. Tribunus pl. fuerit. 16 conturbat enim me epitome Bruti Fanniana, 17 an Bruti epitoma Fannianorum? scripsi, quod erat in extremo: idque ego secutus, hunc Fannium, qui scripsit historiam, generum esse scripseram Lælii: sed tu me γεωμετρικῶς refelleras: te autem nunc Brutus & Fannius. ego tamen de bono auctore Hortensio sic acceperam, ut apud Brutum est. hunc igitur locum expedies. Ego misi Tironem Dolabellæ obviam, is ad me Idibus revertetur, te exspectabo postridie. De Tullia mea tibi antiquissimum esse video: idque ita ut sit, te vehementer rogo. Ergo & in integro omnia: sic enim scribis. 18 mihi etsi Kalendæ vitandæ fuerunt, 19 Neoeicasionumque ἀρχιτεκτὸν fugienda, conficiendæque tabulæ: nihil tamen tanti, ut à te abessem, fuit. cùm Romæ essem, & te jam jamque visurum me putarem: quotidie tamen horæ, quibus exspectabam, *longa videbantur*. Scis me minimè esse blandum, itaque minus aliquanto dico quàm sentio.

CICERO ATTICO, S.

DE Cœlio, vide, quæso, 20 ne qua lacuna sit in auro. ego ista non novi, sed certè in collubo est detrimenti satis, huc aurum si accedit; sed quid loquor? tu videbis. habes Hegesiæ genus, quod Varro laudat. Venio ad Tyrannionem. 21 Ain' tu? verum hoc fuit? sine me? at ego quoties, cùm essem otiosus, sine te tamen nolui? quo modo hoc ergo lues? uno scilicet, si mihi librum miseris; quod ut facias, etiam atque etiam rogo, etsi me non

1. *Si à seriis ejus dictis.*) Vulgati libri, *si à sententiis ejus dictis*: quæ lectio Bos. non placet, repugnante Dec. in quo est, *si à seriis ejus dictis*, planè scripsum.

2. *Φιλῶ γὰρ velim gravitatem.*) Nudè tenuiter. Ita legendum censuerant Vict. Lamb. & Bos. non ut vulgò, ψόφους, quod tamen mss. Pal. auctoritate fretus retinet Iun.

3. *Aledio.*) Variant prisca exemplaria in hoc nomine. nam partim ibi scriptum legas, *Aledie*, partim, *Asedio*, ut vulg. codices. Bos. *Aledii*, edidit, eo quod exaratum frequentius reperit, sed ita legendum esse ratione probat sua.

4. *Luperci filio, & Statio.*) Pro, *stellaris*, quod antea legebatur, castigavit Vict. & *Statio*, quod etiam Germani animadverterant.

5. *Quod autem os, in hanc rem ἔφοδον à te?*) Mandatum, munus. Scite Torn. & Lamb. referente Bos. hæc verba sic distinxerunt; quibus adstipulatur Iun. ex mss. Pal. locum corruptum fatebatur Vict. sed cùm ei mederi non posset cum veteribus mss. legebat, *quod autem ejus hanc rem.*

6. *Fac non ad δι' ὕδατος κρήνην sed ad πιερίδα* enim veniſſe.) Avidum vel siticulosum fontem, sed ad Pirenem sive fontem uberrimum, qualis fuit Pirene Lambin antiquam & receptam lectionem secutus quam reperit in cod. Torn. expressam, à Petro Vict & Man. antea restitutam, legit, *fac non ad δι' ὕδατος sed ad πιερίδα, &c.* Iun. *fac non ad δι' ὕδατος κρήνην sed ad πιερίδα.*

7. *Sed ἀμπνοὴν μὲν.*) Respirationem venerandam Alphei. Ex Dec. vocem illam, *sed*, addidit Bos. Lamb. verò legit, *aut*, pro *sed*.

8. *In te κρήνην ut scribis.*) Auctorem habuit Dec. Bos. in hoc sic edendo, *in te κρήνην ut scribis haurire*.

9. *Ποῖ πῶποτ'*) quonam hæc utique erumpent?

10. *Non facultas modò.*) Man. distinctionem sequitur Bos. collocato puncto post vocem, *modò*.

11. *Ad Avium scripsi.*) Scidæ & Cras. *Avium*, quo modo legitur ep. 3. l. 13.

12. *Pisoni demonstrarim.*) Legendum est, *demonstrarim*, ut est in Dec. non ut vitiosè, *demonstrarem*, legit Faern. probante Vrs. vel ut vulgò, *demonstrarem*.

13. *Puto proximis.*) Bos. addidit, *proximis*, post verbum, *puto* quod ita legerit in Dec. Torn. & Cras. invenitque item in Granvellano veteri Pigh. qui adeatur anno Fastorum DCVII.

14. *Tubulus.*) Hic erratum erat in omnibus libris quos vidit Man. scriptis & impressis, nam pro *Tubulus*, vel, *Tubulus*, vel, *Tribulis*, legebatur, unde conjecit *Tubulus*.

15. *Censorinone, & Manilio.*) Edidit Bos. *Censorinone & Manilio*, ut in Scid. & Torn. scriptum reperit, & mox iisdem libris auctoribus, *M. Acilio COSS.* non ut vulgò, *Manlio consulibus* quod ultimum etiam damnavit Pigh. in Fastis ad annum urbis DCIII.

16. *Conturbat enim me.*) Protulit lectionem Dec. Bos. ut veram & certam ab omnique macula repurgatam, vulg. *conturbet enim*.

17. *An Bruti epitoma Fannianorum? scripsi, &c.*] Sic exaratum est in Dec. & Torn. nisi quod in hoc vitiose librarius scripsit, *in*, pro, *an*. Cetera præcedentes has voces, *Epitome Bruti Fanniana*, ut otiosas & earum quæ sequuntur glossema sustulit Man.

18. *Etsi Kalendæ vitandæ fuerunt.*] Unum mss. Pal. hic optimè alterius epistolæ initium statuere ait Iun.

19. *Neoeicasionum.*] Libri vulgati, *Neocasenum*. olim excusi, *inecasenum*. Torn. *neocasenum*. Cras. *nec ecasenum*. Dec. *Neteicasenum*, unde emendavit Bos. *Neoeicasenum*, vel si malis *Nec casenum*. vulgatam lectionem sequutus est Lamb. Popma leg. *Nicasionumque*.

20. *Ne qua.*] Vulg. *ne quæ*.

21. *Ain' tu? verum hoc fuit.*] Antiquorum codicum auxilio castigavit Vict. *verùm hoc fuit*, cùm legeretur *autem hoc fui*.

magis liber ipse delectabit, quàm tua admiratio delectavit. 1 amo enim πάντα φιλόδημον; teque istam tam tenuem ἀπορίαν tam valde admiratum esse gaudeo. etsi tua quidem sunt ejusmodi omnia. scire enim vis, quo uno animus alitur. 2 sed, quæso, quid ex ista acuta & gravi refertur ad τίλος? sed longa oratio est, & tu occupatus 3 in meo quidem fortasse aliquo negotio; 4 & pro isto asso sole, quo tu abutus es in nostro pratulo, à te nitidum solem, unctumque repetemus. sed ad prima redeo librum, si me amas, mitte. tuus est enim profectò, quoniam quidem est missus ad te. 5 *Cæreme, tantumne ab re tua est otii tibi*, ut etiam Oratorem legas? macte virtute: mihi quidem gratum, & erit gratius, si non modò in libris tuis, sed etiam in aliorum per librarios tuos Aristophanem reposueris pro Eupoli. Cæsar autem mihi irridere visus est. QUÆSO illud tuum, 6 quod erat ὕπνος, & urbanum. ità porrò te sine cura esse jussit, ut mihi quidem dubitationem omnem tolleret. Atticam doleo tam diu: sed quoniam jam sine horrore est, spero esse, ut volumus.

CICERO ATTICO, S.

7 QUÆ desideras, omnia scripsi in codicillis, eosque Eroti dedi, breviter, sed etiam plura quam quæris; in iis de Cicerone; cujus quidem cogitationis initium tu mihi attulisti. locutus sum cum eo liberalissimè: quod ex ipso, velim, si modo tibi erit commodum, scitiscere. sed quid differo? exposui, te ex me detulisse, ecquid vellet, ecquid requireret: velle Hispaniam, requirere liberalitatem. de liberalitate, dixi, 7 quantum Publilius, quantum flamen Lentulus filio, de Hispania, duo attuli, primum idem, quod tibi, me vereri *vituperationem*: non satis esse, si hæc arma reliquissemus? etiam contraria? deinde fore, ut angeretur, cum à fratre familiaritate, & omni gratia vinceretur. 8 velit magis liberalitate uti mea, quam sua libertate: sed tamen permisi. tibi enim intellexeram non nimis displicere. ego enim etiam atque etiam cogitabo, atque, ut idem facias, rogo. magna res, & simplex est manere; illud anceps. verùm videbimus. 9 De Balbo, & in codicillis scripseram, & ita cogito, simul ac redierit. sin ille tardius, ego tamen triduum. &, quod præterii, Dolabella etiam mecum.

CICERO ATTICO, S.

8 DE Cicerone, multis res placet: comes est idoneus, sed de prima pensione ante videamus. adest enim dies, & ille currit. Scribe, quæso, quid referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis, 10 utrum ipse in Fœniculario, an in Martium campum cogitet. & sane scire velim, num quid necesse sit comitiis esse Romæ. nam & Piliæ satisfaciendum est, & utique Atticæ.

CICERO ATTICO, S.

NÆ, ego essem hic libenter, atque id quotidie magis, 9
ni esset ea causa, quam tibi superioribus litteris scripsi. nihil hac *solitudine* jucundius, nisi paullum interpellasset Amyntæ filius. 11 ὦ ἀπεφθεγτολογίας ἀηδοῦς! cetera noli putare amabiliora 12 fieri posse villa, litore, prospectu maris, 13 tum his rebus omnibus. sed neque hæc digna longioribus litteris; nec erat, quod scriberem; & somnus urgebat.

CICERO ATTICO, S.

MALE mehercule de Athamante. tuus autem dolor 10
humanus is quidem, sed magnopere moderandus. consolationum autem multæ viæ, sed illa rectissima. *impetret* ratio, quod dies impetratura est. Alexim verò curemus, imaginem Tironis; quem ægrum Romam remisi: &, si quid habet collis ἐπιδήμιον, ad me 14 cum Tisameno transferamus. tota domus superior vacat, ut scis. hoc puto valde ad rem pertinere.

CICERO ATTICO, S.

MALE de Sejo. sed OMNIA humana tolerabilia du- 11
cenda. ipsi enim quid sumus? aut quàm diu hæc curaturi sumus? ea videamus, quæ ad nos magis pertinent, nec tamen multo; quid agamus de Senatu. Et, ut ne quid prætermittam, Cæsonius ad me litteras misit, Postumiam Sulpicii domum ad se venisse. De Pompeji Magni filia, tibi rescripsi, nihil me hoc tempore cogitare. alteram verò illam, quam tu scribis, puto nosti. nihil enim vidi fœdius. sed adsum. coram igitur.

15 Obsignata epistola, accepi tuas. Atticæ hilaritatem libenter audio: commotiunculis συμπίπτω.

CICERO ATTICO, S.

DE dote, tanto magis perpurga. Balbi regia conditio 12
est delegandi quoquo modo confice. turpe est rem impeditam facere. Insula Arpinas habere potest germanam ἀπαθίωσιν: 16 sed vereor ne minorem πιλῶ habere videatur. 17 ἐκπόπομαι est. igitur animus in hortis: quos tamen inspiciam, cum venero. De Epicuro, ut voles; etsi 18 μεθαρμόζομαι in posterum genus hoc personasum. incredibile est, quàm ea 19 quidam requirant. ad antiquos igitur: 20 ἀνεμέσητον γάρ. nihil habeo, ad te quod perscribam: sed tamen instituit quotidie mittere, ut eliciam tuas litteras; non quo aliquid ex his exspectem; sed nescio quo modo tamen exspecto. quare sive habes quid, sive nihil habes, scribe tamen aliquid, teque cura.

CI-

---

1. *Amo enim πάντα φιλόδημον.*) Omnem popularem. Germanis & Vict. hujus loci restitutio debetur, deerant enim vocabula Græca. Ion. *amo enim πάντα φιλειδήμονα*, propriam hujus loci lectionem esse contendit.

2. *Sed quæso, quid ex ista acuta & gravi refertur ad τίλος?*) In his verbis vitium Lipsio esse videtur lib. 1. lect. cap. 23. & pro illis *& gravi*, vox Græca ἐγκρατῆ reponenda esse.

3 *Tu verò eadem fortasse aliquo negotio.*] Aberat à vulgatis particula, *quidem*, quam bo. ex mss. codicibus restituit.

4. *Et pro isto.*) Rectius, *at*, quam *&*, Manutii judicio.

5. *Cæreme tantumne.*) Vox illa, *Cæreme*, deest in vulgatis, & præterea à dictione *tantumne*, epistolam inchoat vulgata editio, sicut Ion.

6. *Quod erat ὕπνος.*) Græcum hoc vocabulum diu desideratum restituit Vict. ex antiquis exemplaribus.

7. *Quantum Publ. Ius.*) Vulgatæ editiones, *Publium*. Bosii mss. in iis Dec. & Crus. *Publium*.

8 *Velit magis.* Vulg. *Velim magis*.

9. *De Balbo.* Hic etiam alterum epistolæ ms. Pal.

10. *Utrum ipse in fœniculario, &c.* Interpretatur hæc contra Turn. Lipsi. l. 11 El. eorum c. 10. qui consulitur.

11. Ὦ ἀπεφθεγτολογίας ἀηδοῦς!) O loquacitatem insuavem. Græca hæc verba hactenus depravatè edita, ex Dec. restituit Bos. vulg. ὦ ἀπεφθεγτολογίαν δοῦς.

12. *Fieri posse villa, litore.*) Vulg *fieri posse ulla litore.*

13. *Tum his rebus omnibus.*) Ion. ex mss. Pal. *tamen his rebus omnibus.*

14. *Cum Tisameno.*) Scripsit, *cum Tisameno*, Bos. ut exaratum invenerit in Dec. Torn. Crus. fortasse legendum inquit Man. *cum Thalamone*, Attici servo vulgò cum *Tisameno*.

15 *Obsignata jam epistola.*] Et hîc ut in mss. Pal. sequentis epistolæ principium ut. tuit Ion.

16. *Sed vereor ne minorem πιλῶ habere videatur.*) Horum verborum restitutio Germanis accepta ferenda est, in vulgatis desunt.

17 Ἐκπόπομαι est.) Remota à vulg. Ion. Torn. & Crus. ell. erat, ἐκτόπομαι in Dec. ἐκτέπομαι, unde Bos. emendavit, ἐκπόπομαι. Lamb. ex codicis Torn. lect. one conjecit, ἐκτόπισμός, vel ἐξοπισμός. Turn. ἀπηνόμαι. Man. optimè, ἐκτόπομαι, legere ex mss. Pal. Ion. asserit vulg. ἐγγένομαι.

18. Μεθαρμόζομαι.) Commuto, ad alias personas transfero.

19. *Quidam requirant.*) Vulgò *quidem requirant.*

20. Ἀνεμέσητον γάρ.) Caret enim invidiâ.

1. *Illa*

CICERO ATTICO, S.

COMMOVIT me Attica; etsi assentior Cratero. Bruti litteræ, scriptæ & prudenter, & amicè, multas mihi tamen lacrimas attulerunt. Me hæc *solitudo* minùs stimulat, quàm ista *celebritas*. te unum desidero; sed litteris non difficiliùs uror, quàm si domi essem: ardor tamen 1 ille idem urget & manet, non mehercule indulgente me, a sed tamen non repugnante. Quod scribis de Apulejo, nihil puto opus esse tua contentione, nec Balbo & Oppio; quibus quidem ille receperat, mihique etiam jusserat nuntiari, se molestum omnino non futurum. sed cura, ut excuset morbi causa in dies singulos. Lænas hoc receperat. prende C. Septimium, L. Statilium. denique nemo negabit se juraturum, quem rogaris. quod si erit durius, veniam, & ipse *perpetuum morbum* jurabo. cùm enim mihi earendum sit conviviis, malo id lege videri facere, quam dolore. Coccejum velim appelles. quod enim dixerat, non facit. ego autem volo aliquod emere 3 *latibulum*, & perfugium doloris mei.

CICERO ATTICO, S.

DE me excusando apud Apulejum dederam ad te pridie litteras. nihil esse negotii arbitror, quemcumque appellaris, nemo negabit. sed Septimium vide, & Lænatem & Statilium. tribus enim opus est. sed mihi Lænas totum receperat. Quod scribis à Junio te appellatum: omnino Cornificius locuples est: sed tamen scire velim, quando dicat spopondisse, & pro patre, an ne pro filio: neque eo minus, ut scribis, procuratores Cornificii, & Apulejum prædiatorem videbis. Quod me ab hoc mœrore recreari; facis, ut omnia: sed me mihi non defuisse, tu testis es. nihil enim de mœrore minuendo scriptum ab illo est, quod ego non domitus legerim. sed omnem consolationem vincit dolor quin etiam feci, quod profectò ante me *nemo*, ut ipse me per litteras consolarer. quem librum ad te mittam, si descripserint librarii. affirmo tibi nullam consolationem esse talem. totos dies scribo; non quo proficiam quid; sed tantisper impedior, non equidem satis, (vis enim urget) sed relaxor tamen; 4 omniaque mihi, non ad animum, sed ad vultum ipsum, si queam, reficiendum, idque faciens, interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam. *solitudo* aliquid adjuvat, sed multo plus proficeret, si tu tamen interesses: quæ mihi una causa est hinc discedendi. nam, pro malis, rectè habebat quamquam ipsum doleo. non enim jam in me idem esse poteris. perierunt illa, quæ amabas. De Bruti ad me litteris scripsi ad te antea: prudenter scriptæ: sed nihil, quo me adjuvarent. quod ad te scripsit, id vellem, ut ipse adesset: certè aliquid, quoniam me tam valde amat, adjuvaret. quod si quid scies, scribas ad me velim, maximè autem, Pansa quando. De Attica, doleo: credo tamen Cratero. 5 Piliam angi veta: satis solitus es mœrere pro *omnibus*.

CICERO ATTICO, S.

APUD Apulejum, quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, videbis. in hac solitudine careo omnium colloquio; cumque mane me in silvam abstrusi densam & asperam, non exeo inde ante vesperum. secundum te, nihil est mihi amicius solitudine. in ea mihi omnis sermo est cum *litteris*. eum tamen interpellat fletus: cui repugno, quoad possum. sed adhuc pares non sumus. Bruto, ut suades, rescribam. eas litteras cras habebis, cùm erit cui des, dabis.

CICERO ATTICO, S.

TUÆ, tuis negotiis relictis, nolo ad me venire; ego potius accedam; si diutius impediere. etsi ne discedissem quidem è conspectu tuo, nisi me planè nihil ulla res adjuvaret; quòd si esset aliquod levamen, id esset in te uno: &, cùm primum ab aliquo poterit esse à te erit. nunc tamen ipsum sine te esse non possum, sed nec tuæ domi 6 probabatur, nec meæ poteram: nec si propius essem usquam, tecum tamen essem, idem enim te impediret, quo minus mecum esses, quod nunc etiam impedit. mihi adhuc nihil prius fuit hac *solitudine*: quam vereor ne Philippus tollat, heri enim vesperi venerat. Me scriptio & litteræ non leniunt, sed obturbant.

CICERO ATTICO, S.

MARCIANUS ad me scripsit, me excusatum esse apud Apulejum à Laterensi, Nasone, Lænate, Torquato, Strabone. iis velim meo nomine reddendas litteras cures, gratum mihi eos fecisse. Quòd pro Cornificio me abhinc amplius annis XXV. spopondisse dicit Flavius; etsi reus locuples est, & Apulejus *prædiator* liberalis; tamen velim des operam, ut investiges ex conspectorum tabulis, sit ne ita: 7 mihi enim ante Ædilitatem meam nihil erat cum Cornificio 8 potest tamen fieri. sed scire certum velim: & appelles procuratores, si tibi videtur. quamquam quid ad me? verumtamen. Pansæ profectionem scribes, cùm scies. Atticam salvere jube, & eam cura obsecro diligenter. Piliæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

DUM *recordationes* fugio, quæ quasi morsu quodam dolorem efficiunt, refugio à te admonendo. quod velim mihi ignoscas, 9 cujusmodi est. etenim habeo, nonnullos ex iis, quos nunc lectito, auctores, qui dicant, fieri id oportere, quod ipse tecum egi, & quod à te approbari volo, de fano illo dico; de quo tantum, quantum me amas, velim, cogites. equidem neque de genere dubito; 10 placet enim mihi Cluatii: neque de re; statutum est enim; de loco nonnumquam. velim igitur cogites. ego, quantum his temporibus tam *eruditis* fieri poterit, profectò illam consecrabo omni genere monimentorum, ab omnium ingeniis scriptorum, & Græcorum & Latinorum; quæ res forsitan sit *refricatura* vulnus meum. sed am quasi voto quodam, & promisso me teneri puto; LONGUMQUE illud tempus, cùm non ero, magis me movet, quam hoc exiguum, quod mihi tamen nimium longum videtur. habeo enim nihil, tentatis rebus omnibus, in quo acquiescam. nam, dum illud tractabam, de quo antea scripsi ad te, quasi fovebam dolores meos. nunc omnia respuo; nec quicquam habeo tolerabilius, quam solitudinem: quam, quod eram vestitus, non obturbavit Philippus. nam, ut heri me salutavit, statim Romam profectus est. Epistolam, quam ad Brutum, ut tibi placuerat, scripsi, misi ad te. curabis cum tua perferendam. ejus tamen misi ad te exemplum, ut, si minus placeret, ne mitteres. Domestica quod ais ordine administrari, scribes, quæ sint ea. quædam enim exspecto. Coccejus vide ne frustretur nam Libo quod pollicetur. ut Eros scribit, nō incertū puto. de sorte meaSulpicio confido, & Egnatio scilicet. de Apulejo, quid est, quod labores, cùm sit excusatio facilis? Tibi ad me venire ut

1. *Ille idem urget.*) Vocem *idem* quæ à vulgatis abest ex suis mss. restituit Bos.

2. *Sed tamen non repugnante.*) Negativam particulam quæ prius decerat restituit Vict.

3. *Latibulum & perfugium.*) Bos. ex suis mss. copulam &, interjecit, quam Vict. omiserat.

4. *Omniaque mihi.*) Vtin codicibus Mal. & Memm. sic in Bos *omniaque mitior*, sine præpositione, *ad*, quæ legitur in vulg. editione.

5. *Piliam angi veta.*) Ex fide veteris Dec. sic edidit Bos. *Piliam angi vetat: satis solitus te mœrere pro omnibus*; quod etiam ante viderant Conrad. & Lamb. vulg. *Piliam angi vetat: satis solitus est, &c.*

6. *Probabatur.*) Scripsit Bos. *probabatur*, cujusmodi est quod mox sequitur *poteram*: vulgò *probatur*.

7. *Mihi enim ante ædilitatem.*) Vict. ex mss. edidit *mihi ante enim*.

8. *Potest tamen fieri.* Vulg. *potest tamen videri*.

9. *Cui cui modi est.*] Vict *cujusmodi*, quæ est vulgo recepta lectio, dimensuté pro *cujusc. cujusmodi*. Bos. ex suis mss. *cui-cuimodi*.

10. *Placet enim mihi Cluatii.*] Sic omnes novi & veteres codices referente Vict. excepto Aldino in quibus, *Claudii*, perverse.

ostendis, vide, ne non sit facile. est enim longum iter, discedentemque te, quod celeriter tibi erit fortasse faciendum, non sine magno dolore dimittam. sed omnia, ut voles. ego enim, quidquid feceris; id cùm rectè, tum etiam mea causa factum putabo. Heri, cùm ex aliorum litteris cognovissem de Antonii adventu, admiratus sum, nihil esse in tuis. sed erant pridie fortasse scriptæ, quàm dares. neque ista quidem curo. sed tamen opinor propter *prædes* suos accucurrisse. Quod scribis, Terentiam de obsignatoribus mei testamenti loqui: primùm tibi persuade, me istæc non curare, neque esse quidquam aut *parva cura*, aut novæ loci. sed tamen quid simile? illa eos non adhibuit, quos existimavit quæsturos, nisi scissent quid esset. num id etiam mihi periculi fuit? sed tamen faciat illa, quod ego. dabo meum testamentum legendum cui voluerit: intelliget, non potuisse honorificentiùs à me fieri 1 de nepote, quàm fecerim. nam quòd non advocavi ad obsignandum; primùm mihi non venit in mentem; deinde ea ré non venit, quia nihil attinuit. tute scis, (si modo meministi) me tibi tum dixisse, ut de tuis aliquos adduceres. quid enim opus erat multis? equidem *domesticos* jusseram. tum tibi placuit, ut mitteremus ad Silium: inde est natum, ut ad Publium. sed necesse neutrum fuit. hoc tu tractabis, 2 ut tibi videtur.

CICERO ATTICO, S.

49 EST hic quidem locus amœnus, & in mari ipso, qui & Antio, & Circæis aspici possit: sed ineunda nobis ratio est, quemadmodum in omni *mutatione dominorum*, qui innumerabiles fieri possunt in infinita posteritate, (si modò hæc stabunt) illud, quasi consecratum, remanere possit. equidem jam nihil ego vectigalibus, & parvo contentus esse possum. cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos parare, & quidem ob hanc causam maximè. nihil enim video, quod tam celebre esse possit; sed quos, coram videbimus; ita tamen, ut hac æstate fanum absolutum sit. Tu tamen cum Apella Chio confice de columnis. De Coccejo & Libone quæ scribis, approbo; maximè, 3 quod de judicatu meo. Despondi, si quid perspexeris; & tamen quid procuratores Cornificii dicant, velim scire, ita ut in ea re, cùm tam occupatus sis, non multum operæ velim ponere. De Antonio quoque Balbus ad me cum Oppio conscripsit, idque tibi placuisse, ne perturbarer. illis ego gratias. te tamen, ut jam ante te adscripsi, scire volo, me neque isto nuntio esse perturbatum, nec jam ullo *perturbatum iri*. Pansa si hodie, ut putabas, profectus est, posthac jam incipito scribere ad me, de Bruti adventu quid exspectes, id est, quos ad dies. id, si scies ubi jam sit, facilè conjectura assequere. Quod ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te, mi Attice, suscipe totum negotium. vides & officium agi meum quodam, cui tu es conscius, &, ut nonnulli putant, Ciceronis rem. me quidem id multo magis movet, quod mihi est & sanctius, & antiquius; præsertim cùm hoc alterum neque sincerum, neque firmum putem fore.

CICERO ATTICO, S.

NONDUM videris perspicere, quàm me nec Antonius commoverit, nec quidquam jam ejusmodi possit 50 commovere. de Terentia autem scripsi ad te iis litteris, quas dederam pridie. Quòd me hortaris, idque à ceteris desiderari scribis, ut *dissimulem* me tam graviter dolere; possumne magis, 4 quàm quod totos dies consumo in litteris? quod etsi non dissimulationis, sed potius *lenendi*, & sanandi animi causa facio. tamen, si mihi minùs proficio, simulationi certè facio satis. Minùs multa ad te scripsi, quòd exspectabam tuas litteras ad eas, quas ad te pridie dederam. exspectabam autem maximè de fano, nonnihil etiam de Terentia. Velim me facias certiorem proximis litteris, Cn. Cæpio, Serviliæ Claudii pater, vivone patre suo naufragio perierit, an mortuo; item Rutilia vivone C. Cotta, filio suo, mortua sit, an mortuo, pertinent ad eum librum, quem de luctu minuendo scripsimus.

CICERO ATTICO, S. 21

LEGI Bruti epistolam, eamque tibi remisi, sanè non prudenter rescriptam ad ea, quæ requisieras. sed ipse viderit: quamquam illud turpiter ignorat. Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse; quam omnes ante dixerant, præter Cæsarem: & cum ipsius Cæsaris tam severa fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, Consularium putat leniores fuisse Catuli, Servilii, Lucullorum, Curionis, Torquati, Lepidi, Gellii, Volcacii, Figuli, Cottæ, L. Cæsaris, C. Pisonis, 5 etiam M. Glabrionis, Silani, Murænæ, designatorum Consulum cur ergo in sententiam Catonis? quia verbis luculentioribus, & pluribus rem eandem comprehenderat. Me autem hic laudat, quòd retulerim, non quòd patefecerim quòd cohortatus sim, quòd denique ante quàm consulerem, ipse judicaverim. quæ omnia, quia Cato laudibus extulerat in cælum, perscribendaque censuerat; idcirco *in ejus sententiam* est facta discessio. hic autem se etiam tribuere multum mi putat, quod scripserit, OPTIMUM CONSULEM. quis enim jejunius dixit inimicus? Ad cetera verò tibi quemadmodum rescripsit? tantum rogat de s. c. ut corrigas. hoc quidem fecisset, 6 etiam si ærario adnovitius esset. sed hæc iterum ipse viderit. De hortis, quoniam probas, effice aliquid. rationes meas nosti. si verò etiam 7 à Faberio aliquid recedit, nihil negotii est. sed etiam sine eo posse videor contendere. vænales certè sunt Drusii; fortasse & Lamiani & Cassiani: sed coram. De Terentia non possum commodiùs scribere, quàm tu scribis. *officium* sit nobis antiquissimum. si quid nos fefellerit, illius malo me, quàm mei pœnitere. Oviæ C. Lolii curanda sunt H-S C. negat Eros posse sine me; credo, quòd accipienda aliqua sit, & danda æstimatio. vellem tibi dixisset si enim res est, ut mihi scribit, parata; nec in eo ipso mentitur: per te confici potuit. id cognoscas, & conficias velim. Quod me *in forum* vocas; eo vocas, unde, etiam bonis meis rebus fugiebam. quid enim mihi foro, sine judiciis, sine Curia, in oculos incurrentibus iis, quos æquo animo videre non possum? Quod autem homines à me postulare scribis, ut Romæ sim, neque mihi, ut absim concedere, aut quatenus eos mihi concedere: jam pridem scito esse, cùm unum te pluris, quàm omnes illos, putem: ne me quidem contemno: meoque judicio multo stare malo, quàm omnium reliquorum. neque tamen progredior longiùs, quàm mihi doctissimi homines concedunt: quorum scripta omnia, quæcumque in eam sententiam, non legi solum, quod ipsum erat fortis *ægroti*, accipere medicinam; sed in mea etiam scripta transtuli; quod certè afflicti, & fracti animi non fuit. ab his me remediis noli in istam turbam vocare, ne recidam.

CI-

---

1. *De nepote.*) Locus Manutio obscurus, & fortasse depravatus videtur.

2. *Ut tibi videtur.*) Vulg. *ut tibi videbitur.*

3 *Quod de judicatu meo. De sponsu si quid perspexeris.*) Emendavit Bos. *de sponsu si quid perspexeris*, auctoribus libris antiquis: cùm vulgò vitiose legatur, *quod de judicatu meo respondeam si quid perspexeris*; quod probat Jun. h. l. neque in tium epistolæ statuere recte ms. Pal dicit.

4. *Quàm quod totos dies.*) *Quam*, ab aliis libris nonnullis abest. Facer. & Lamb *possumne magis quàm totos.*

5. *Etiam M. Glabrionis.*) Vulg. *M. Atilii Glabrionis.*

6. *Etiamsi ærario adnovitius esset.*) Hæc ita referebat Dec. *etiamsi ærario ad novi tuo esset*; unde conjecit Bosius, *etiamsi ærario adnovissime esset.* Lamb *etiam Tyrannio, si admonitus esset.*

7. *A Faberio aliquid recedit.*) Sequutus fidem Dec. & Torn. reposuit Bos. *à Faberio aliquid recedit*; cùm in vulg. deesset *aliquid*. Man. in verbo *recedit* mendum esse suspicatur ac fortasse legendum *res cedit*. Lamb reponit *aliquid præcidit*, Lips. *à Faberio recidit*, id est aufert, l. IV Antiq. lect. cap. 19.

1. *Fa*

CICERO ATTICO, S.

22 DE TERENTIA, quòd mihi omne onus imponis; non cognosco tuam in me indulgentiam. ista enim sunt ipsa vulnera, quæ non possum tractare sine maximo gemitu. moderare igitur, quæso, ut potes. neque enim à te plus, quàm potes, postulo: potes autem, quid veri sit, perspicere tu unus. De Rutilia, quoniam videris dubitare, scribes ad me, cùm scies, sed quam primum; &, num Clodia, D. Bruto Consulari, filio suo, mortuo, vixerit. id de Marcello, aut certè de Postumia sciri potest; illud autem de M. Cotta, aut de Syro, aut de Satyro. De hortis, etiam atque etiam 1 te rogo. omnibus meis, eorumque, quos scio mihi non defuturos, facultatibus, sed potero meis, enitendum mihi est. sunt etiam, quæ vendere facile possim. sed, ut non vendam, eique usuram pendam, à quo emero, non plus annum, possum assequi, quod volo, si tu me adjuvas. paratissimi sunt Drusi: cupit enim vendere. proximos puto Lamiæ: sed abest. tu tamen, si quid potes, odorare. ne Silius quidem quidquam utitur, 2 & iis usuris facillimè sustentabitur. habe tuum negotium; nec, quid res mea familiaris postulet, quam ego non curo, 3 sed quid velim, & cur velim existima.

CICERO ATTICO, S.

23 PUTARAM te aliquid novi: quòd ejusmodi fuerat initium litterarum; quamvis non curarem quid in Hispania fieret, tamen te scripturum: sed videlicet meis litteris respondisti, ut de foro, & de Curia. sed domus est, ut ais, forum. quid ipsa domo mihi opus est carenti foro? occidimus, occidimus, Attice, jam pridem nos quidem; sed nunc fatemur, postea quàm unum, quo tenebamur, amisimus, itaque 4 *solitudines sequor*: & tamen, si qua me res isto adduxerit, utar, si quo modo potero. (potero autem) 5 ut præter me nemo dolorem meum sentiat: si ullo modo poterit, neque quidem atque etiam illa causa est non veniendi. memineris, quid ex te 6 Aledius quæsierit: quinetiam nunc molesti sunt: quid existimas si venero? De Terentia ita cura, ut scribis; neque hæc ad maximas ægritudines 7 accessione nunc maxima libera. Et ut sciasme ita dolere, & ut non taceam, quibus Consulibus Carneades, & ea legatio Romam venerit, scriptum est in tuo annali. hæc nunc quæro, quæ causa fuerit: de Oropo, opinor; sed certum nescio: &, si ita est, quæ controversia? præterea, qui eo tempore nobilis Epicureus fuerit Athenis, qui præfuerit hortis; qui etiam Athenis πολιτικοὶ fuerint illustres: 9 quæ te etiam 10 ex Apollodori puto posse invenire. De Attica, molestum; sed quoniam leviter, rectè esse confido. 11 De Gamala dubium mihi non erat. unde enim tam felix Ligus pater? nam quid de me dicam, cui ut omnia contingant, *quæ volo*, levari non possum? De Drusi hortis, quanti licuisse tu scribis, id ego quoque audieram, &, ut opinor, heri ad te scripseram: sed QVANTI quanti, bene emitur quod necesse est. mihi quoquo modo tu existimas, (scio enim ego ipse, quid de me existimem) levatio quædam est, si minus, doloris, at officii debiti. Ad Sicam scripsi, quòd utitur L. Cotta. si nihil conficeretur de Transtiberinis, habet in Ostiensi Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci: ad hanc rem tamen 12 plus etiam satis. id velim cogites. nec tamen ista pretia hortorum pertimueris. nec mihi jam argento, nec veste opus est, 13 nec quibusquam amœnis locis: hoc opus est. video etiam, à quibus adjuvari possim. sed loquere cum Silio. nihil enim est melius. mandavi etiam Sicæ. rescripsit, constitutum se cum eo habere. scribat igitur ad me, quid egerit 14 &, ut tu videbis.

CICERO ATTICO, S.

24 15 BENE fecit A. Silius, qui transegerit. neque enim ei deesse volebam, & quid possem, timebam. De Ovia, connive, ut scribis. De Cicerone, tempus esse jam videtur. sed quæro, quod illi opus erit Athenis, permutarine possit, an ipsi ferendum sit; de totaque re, quemadmodum, & quando placeat, velim consideres. Publilius iturusne sit in Africam, & quando, 16 ex Aledio scire poteris: quæras, & ad me scribas, velim. Et, ut ad meas ineptias redeam, velim me certiorem facias, P. Crassus, 17 Venulejæ filius, vivone P. Crasso Consulari, patre suo, mortuus sit, ut ego meminisse videor, an post. item quæro de Regillo, Lepidi filio, recte ne meminerim, patre vivo mortuum. 18 Cispiana explicabis, itemque Præciana. De Attica, 19 optime it, ei salutem dices, & Piliæ.

CICERO ATTICO, S.

25 SCRIPSIT ad me diligenter Sica de Silio, seque ad te rem detulisse: quod tu idem scribis. mihi & res, & conditio placet, sed ita ut numerato malim, quàm æstimatione. voluptarias enim possessiones nolet Silius. vectigalibus autem ut his possum esse contentus, quæ habeo, sic vix minoribus. unde ergo numerato? H-S DC. exprimes ab Hermogene, cùm præsertim necesse erit: & domi video esse H-S DC. reliquæ pecuniæ vel usuram Silio pendemus, dum à Faberio, vel ab aliquo, qui Faberio debet, repræsentabimus. erit etiam aliquid alicunde. sed totam rem tu gubernabis. 20 Drusianis verò hos hortis multo antepono: neque sunt umquam comparati. mihi crede una me causa movet, in qua 21 scio me πεπυφῶσθαι. sed, ut facis, obsequere huic errori meo. 22 Nam quòd scribis ἐπιγράμματα; actum jam de isto est: alia magis quæro.

1. *Terentiam.*) Vocem, *et*, ex Scidii, Tornæsiano & Cruselino addidit Bosius.

2. *Et iis usuris facillimè sustentabitur.*) Castigat Lipsius d. cap. 19. & *usuris.*

3. *Sed quid velim & cur velim existima.*) Auctoribus Scid. s, Tornæs. & Cruselline sic edidit Bosius. verba hæc, *& cur velim*, desunt in vulgatis.

4. *Solitudines sequor.*) Ita ex suis mss. legit Bos. vulg. *solitudinem.*

5. *Præterme nemo dolorem meum sentiat.*) Forte scribendum videtur Lipsio, *ut præter te nemo.* lib. IV. Antiq. lect. cap 19.

6. *Aledius.*) Vulg. *Aredius.*

7. *Accessione nunc maxima.*) Vulgati libri *accessione non maxima*, mendosè: ideo putabat Corradus expungendam esse negationem, Bosius, pro, *non* reponi posse *nunc*, ut erat in Cruselline.

8. *Verum taceam.*) Vulg. *ut non faciam.*

9. *Quæ te etiam.*] Auctoribus mss. juisit excudi Bosius, *quæ te*, & *nec*, *invenire*, *te*, deest in vulg.

10. *Quæ etiam ex Apollodori.*] *Ex Apollodori* habent antiquiores codices: ut emendavit Victorius.

11. *De Gamala.*] Emendatius ne legatur *Gamala*, ut referunt Tornæs. & Decurtat. an ut vulgati codices edunt, *Magala*, otioso lectori quærendum relinquit Bosius.

12. *Sed quanti quanti, bene emitur.*] Aliter distinguit vulgos, *sed quanti, bene emitur.*

13. *Plus etiam satis.*] Tornæs. & Cruselli. *plus etiam quàm satis*: sed illud, *quàm*, adtextum fuisse putat Bosius ex glossemate, neque est in Decurtato.

14. *Nec quibus quam amœnis locis.*] Vulg. *nec quibusdam.*

15. *Et ut tu videbis.*] Fugerat à vulgatis particula, *ut*; quam in mss. latitantem deprehendit, inque suum locum reduxit Bosius.

16. *Bene fecit A. Silius.*] Hanc epistolam superiori annectit vulgata editio.

17. *Ex Aledio.*] Vulg. *ex Aredio.*

18. *Venulejæ filius.*] Vulg. *Vinuleja F.*

19. *Cispiana explicabis.*] Vulg. *Cospiana.*

20. *Optime it.*] Bosii vereres mss. *optimè id*, unde emendavit *optimè it.*

21. *Drusianis verò hos hortis.*] Sic habet Decurtatus, & ita legendum, in vulgatis, *Tis*, *hos*, deerat.

22. *Scio me πεπυφῶσθαι.*) Tumefactum esse, inflatum insaniisse. Ita legendum asserit Lambinus potiùs quàm πεπυφλῶσθαι, ut quidam volunt.

23. *Nam quod scribis ἐπιγράμματα.*) Senectutis requies, delectatio, occupatio. Ita habent veteres codices Victorio teste, qui ita legendum asserit: prius legebatur *ἐπιγράμμενα*, quod & in mss. Pal.

24. *Sica, ut scribit.*] Hæc epistola superiori annexa est in vulgata editione.

CICERO ATTICO, S.

1 SICA, ut scribit, etiam si nihil confecerit cum A. Silio, tamen se scribit x. Kal. esse venturum. 2 Tuis occu-
26 pationibus ignosco; eaque mihi sunt notæ. De voluntate tua, ut simus simus, vel studio potiùs, & cupiditate, non dubito. de Nicia quòd scribis, si ita me haberem, ut ejus humanitate frui possem, in primis vellem illum mecum habere. sed mihi *solitudo*, & recessus, provincia est. quod quia facilè ferebat Sica, eo magis illum desidero. præterea nosti Niciæ nostri imbecillitatem, mollitiam, consuetudinem victus. cur ego illi molestus velim, cùm mihi ille jucundus esse non possit? voluntas tamen ejus mihi grata est. Unam rem ad me scripsisti, de qua decrevi nihil tibi rescribere. spero enim me à te impetrasse, ut privares me ista molestia. Piliæ, & Atticæ salutem.

CICERO ATTICO S.

27 DE Siliano negotio, etsi mihi non est ignota conditio, tamen hodie me ex Sica arbitror omnia cognoturum. 3 Cottæ quòd negas te nosse, ultra Silianam villam est (quam puto tibi notam esse) villula sordida, & valde pusilla; nihil agri; 4 ad *suillam rem* loci satis, nihil ad eam, quam quæro. sequor *celebritatem* sed, si perficitur de hortis Sillii, hoc est, si perficis; (est enim totum positum in te) nihil est scilicet, quod de Cotta cogitemus. De Cicerone, ut scribis, ita faciam: ipsi permittam de tempore: nummorum quantum opus erit, ut permutetur tu videbis. Ex Aledio, quod scribis, si quid inveneris, scribes. Et ego ex tuis animadverto litteris, & profectò tu ex meis, nihil habere nos, quod scribamus; eadem quotidie, quæ jam jamque ipsa contrita sunt; tamen facere non possum, quin quotidie ad te mittam, ut tuas accipiam. De Bruto tamen, si quid habebis. scire enim jam puto, ubi Pausam exspectet. is, ut consuetudo est, in prima provincia, circiter KAL. assuturus videtur. vellem tardius. valde enim *urbem fugio* multas ob causas. itaque id ipsum dubito, an excusationem aliquam ad illum parem: quod quidem video facile esse. sed habemus satis temporis ad cogitandum. Piliæ, Atticæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

28 DE Silio nihilo plura cognovi ex præsente Sica, 5 quàm ex litteris ejus. scripserat enim diligenter. si igitur tu illum conveneris, scribes ad me, si quid videbitur. De quo putas ad me missum esse; sit missum, necne, nescio; dictum quidem mihi certè nihil est. tu igitur, ut cepisti: &, si quid ita conficies, (quod equidem non arbitror fieri posse) ut illi probetur, Ciceronem, si tibi placebit, adhibebis. ejus aliquid interest, videri illius causa voluisse: mea quidem nihil, nisi id, quod tu scis: 6 quod ego magni æstimo. Quòd me ad consuetudinem revocas; fuit meum quidem jam pridem 7 Remp. lugere; 8 quod faciebam, sed mitiùs. erat enim, ubi acquiescerem. nunc planè nec ego victum, nec vitam illam colere possum: nec in ea re, quid aliis videatur, mihi puto curandum. MEA MIHI conscientia pluris est, quàm omnium sermo. Quod me ipse per litteras consolatus sum; non pœnitet me, quantum profecerim, *mærorem* minui: dolorem nec potui, nec, si possem, vellem. De Triario, bene interpretaris voluntatem meam. tu vero nihil, nisi ut illi volent. amo illum mortuum: tutor sum liberis: totam domum diligo. De Castriciano negotio, si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet 9 eamque ei solvi, ut nunc solvitur; certè nihil est commodius. sin autem ita actum est, ut ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse æquum. rogas enim me, ut tibi scribam, quid mihi videatur. nolo enim negotii Quintum fratrem quidquam habere: quod, videor mihi intellexisse, tibi idem videri. Publilius, si æquinoctium exspectat, ut scribis 10 Aledium dicere, navigaturus videtur. mihi autem dixerat per Siciliam. utrum, & quando, velim scire. Et velim aliquando, cùm erit tuum commodum, Lentulum puerum visas, eique de mancipiis, quæ tibi videbitur, attribuas. Piliæ, Atticæ, salutem.

CICERO ATTICO, S.

SILIUS, ut scribis, hodie. eras igitur, vel potius cum 29
poteris, scribes, si quid erit, cùm videris. Nec ego Brutum vito, nec tamen ab eo levationem ullam exspecto: sed erant causæ, cur hoc tempore istic esse nollem: quæ si manebunt, quærenda erit excusatio ad Brutum; &, ut nunc est, manuræ videntur. De hortis, quæso explica caput illud est, quod scis. sequitur, ut etiam mihi ipsi quiddam opus sit. nec enim esse *in turba* possum, nec à vobis abesse. huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius: & de hac re quid tui consilii sit, mihi persuasum est, & eò magis, quòd idem intellexi tibi videri, me ab Oppio & Balbo valde diligi. 11 sit. cum iis communices, quanto opere, & quare velim hortos; sed id ita posse, si expediatur illud Faberianum. 12 sinine igitur auctores futuri, si qua etiam jactura facienda sit in repræsentando, quoad possunt adduci: (totum enim illud desperatum) denique intelliges, ecquid inclinent ad hoc meum consilium adjuvandum. si quid erit, magnum est adjumentum: sin minus, quacumque ratione contendamus. 13 vetus illud ἐξηλλαγμένα, quemadmodum scripsisti, vel 14 ἐπιφθίον putato. De illo Ostiensi nihil est cogitandum. si hoc non assequimur; (à Lamia non puto posse) Damasippi experiendum est.

CICERO ATTICO, S.

15 QUARTO, quid ad te scribam: sed nihil est, eadem 30
quotidie. Quòd Lentulum invisis, valde gratum. pueros attribue ei, quot, & quos videbitur. De Silii voluntate vendendi, & de eo, quanti, tu vereri videris, primùm ne nolit, deinde ne tanti. Sica aliter: sed tibi assentior. quare, ut ei placuit, scripsi ad Egnatium. Quod Silius te cum Clodio loqui vult; potes id mea voluntate facere: commodiusque est, quàm, quod ille à me petit, me ipsum scribere

---

1. *Sica, ut scribit.*) Hæc epistola superiori annexa est in vulgata editione.

2. *Tuis occupationibus.*) Vtin Tornæs. Lamb. teste, sic & in Scidis legitur & ita edidit Bosius. Victorius testatur antiqua exemplaria habere, *cujus occupationibus*, quod ipsi probatur.

3. *Cotta quod negas se nosse.*) Vict. edidit *Cotta quidem negat se nosse. sed ultra Silianam villam est, &c.* Bosius verò non ex conjectura sed ex fide Decurt. Tornæs. & Crevsell. *Cotta quod negas se nosse ultra Silianam villam est, quam puto tibi notam esse, villula sordida.*

4. *Ad suillam rem.*) Liber Tornæs. *ad ullam rem*: Scidæ, *ac si ullam rem*: unde leg. Bosius *ad suillam rem*. Non dubitat autem Manut. quin hoc ordine legendum sit: *ad alium rem loci satis, nihil ad eam quam quæro.* vulg. *ad aliam rem loci satis, nihil ad eam quam quæro*; sed id Ciceronis sensui nitæ repugnare ait Manutius.

5. *Quam ex litteris ejus.*] Vt supra ep. 28. hujus libri auctoribus libris antiquis ed. Bos. *eius* pro *ejus*, si contra hoc loco ex eorundem fide pro *eius*, repositis *ipse*, & pro, *scripserat*, *scripserit*.

6. *Quod ego magni æstimo.*) Vox, *magni*, in vulgatis editionibus desiderator; propterea que in mendi suspicionem adducebatur Manet.

7. *Remp. lugere.*) Bosius emendavit ex omnibus suis mss. *lugere*.

8. *Quod faciebam sed mitius erat enim ubi acquiescerem.*) Sic emendavit Bosius ex Decurtato. Lamb. ex Tornæs. legit, *mœste* pro *mitius*, falleque dicit Victorium qui reponit, *invitus*: Lambin. sequitur Iunius; vulg. *quod faciebam: sed interea eram ubi acquiescerem.*

9. *Eamque ei solvi.*) Mss. fide ita legit Victorius, pro *eamque sibi solvis* quod antea legebatur.

10. *Aledium.*) Vulg. *Asedium.*

11. *Sit cum iis communices.*] Abest verbum *sit* à vulgatis sed in omnibus mss. legitur, aut certè ejus loco, *si*, vel, *sic*, referente Bos.

12. *Sinine igitur auctores.*) Veteris Decurt. scripturam expressit Bosius, quoqua nequaquam illa mendorum illuvie inquinata esset; quæ ceteri hic contaminari sunt; sic enim vulgò legitur hic locus: *Sinè igitur auctores futuri, si qua etiam jactura faciendæ sit in repræsentando, quod possum adducito. Tum enim illud desperatum dicunt intelliges, & quid inclinent ad hoc meum consilium adjuvandum.*

13. *Vetus illud ἐξηλλαγμένα.*) Vulgò *vetus ἐπιξεμμένα* quod retinet Iunius ex mss. Pal. ut & *ἐπιπφίον* pro *ἐπιφίον*.

14. *Ἐπιπφίον.*) Sepulchrum.

15. *Quarto, quid ad te scribam.*) Totus hic orationis ambitus usque ad verba ista, *De Silii voluntate*, superiori epistolæ annexus est in vulg. editione.

Quæso

scribere ad Clodium. De mancipiis Castricianis, commodissimum esse credo, transigere Egnatium: quod scribis te ita futurum putare. Cum Ovia, 1 quæso, vide ut conficiatur. Quoniam, ut scribis, nox erat, in hodierna epistola plura exspecto.

CICERO ATTICO, S.

31 SILIVM mutasse sententiam Sica mirabatur. equidem magis miror, quod, cùm in filium causam conferret, quæ mihi non injusta videtur; (habet enim qualem vult) ais te putare, si addiderimus aliud, à quo refugiat, cùm ab ipso id fuerit destinatum, venditurum. Quæris à me, quod summum pretium constituam, 2 & quantum antea istos hortos Drusi; accessi numquam: Coponianam villam & veterem, & non magnam novi: silvam nobilem, fructum autem neutrius: quod tamen puto nos scire oportere. sed mihi, 3 utrivis istorum, *tempore* magis meo, quam *ratione* æstimandi sunt. possim autem assequi, nescio, tu velim cogites. si enim Faberianum venderem, 4 explicare vel repræsentatione 5 non dubitarem de Silianis, si modo adduceretur, ut venderet. si venales non haberet, transirem ad Drusum, vel tanti, quanti Egnatius illum velle tibi dixit. magno etiam adjumento nobis Hermogenes potest esse in repræsentando: 6 at tu concede mihi, quæso, ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat: & tamen servio ita cupiditati & dolori meo, ut à te *regi* velim. Egnatius mihi scripsit, is si quid tecum locutus erit (commodissimè enim per eum agi potest) ad me scribes: & id agendum puto, nam cum Silio non video confici posse. Pliæ & Atticæ salutem. 7 Hæc ad te mea manu. vide, quæso, quid agendum sit.

CICERO ATTICO, S.

32 PUBLILIA ad me scripsit, 8 matrem suam (cum Publilio loqui retur) ad me cum illo venturam, & se unà, si ego paterer: orat multis & supplicibus verbis, ut liceat, & ut sibi rescribam. res quàm molesta sit, vides. rescripsi me etiam gravius esse affectum, quàm tum, cùm illi dixissem me solum esse velle; quare nolle me hoc tempore eam ad me venire. putabam, si nihil rescripsissem, illam cum matre venturam: nunc non puto. apparebat enim illis literis 9 non esse ipsius illud autem, quod fore video, ipsum volo vitare, ne illæ ad me veniant & una est vitatio, ut ego nollem. sed necesse est (te hoc nunc rogo) ut explores, ad quam diem hic ita possim esse, ut ne opprimar. ages, ut scribis, temperatè Ciceroni velim hoc proponas, ita tamen, si tibi non iniquum videbitur, ut tumtus hujus peregrinationis, quibus, si Romæ esset, domumque conduceret, quod facere cogitabat, facilè contentus futurus erat, accommodet ad mercedes Argileti, & Aventini; & cum ei propoueris, ipse velim reliqua moderère, quemadmodum ex iis mercedibus suppeditemus ei quod opus sit. præstabo, nec Bibulum, nec Acidinum, nec Messallam, quos Athenis futuros audio, majoreis sumptus facturos, quam quod ex eis mercedibus recipietur. itaque velim videas, primùm conductores qui sint, & quanti; deinde, ut sit qui ad diem solvat; & quid viatici, quid instrumenti satis sit. jumento certè Athenis nihil opus est. quib. autem in via utatur, domi sunt plura, quàm opus erat: quod etiam tu animadvertis.

CICERO ATTICO, S.

33 EGO, ut heri ad te scripsi, si & Silius is fuerit, quem tu putas, nec Drusus facilem se præbuerit, Damasippum velim aggrediare. is, opinor, 10 ita partes fecit in ripa nescio quot enorum jugerum, ut certa pretia constitueret; quæ mihi nota non sunt. scribes ad me igitur, quidquid egeris. 11 vehementer me sollicitat Atticæ nostræ valitudo: ut vereat etiam, ne qua culpa sit. sed & pædagogi probitas, & medici assiduitas, & tota domus in omni genere diligens, me rursus id *suspicari* vetat. 12 cur agitur. plura enim non possum.

CICERO ATTICO, S.

34 EGO hic vel sine Sica (Tironi enim melius est) facillimè possem esse, ut in malis. sed, cùm scribas videndum mihi esse, ne opprimar, ex quo intelligam, te 13 certum diem illius profectionis non habere; putavi esse commodius, me illuc venire; quod idem video tibi placere. eras igitur in Sicæ suburbano: inde, quemadmodum suades, puto me in Ficulensi fore. quibus de rebus ad me scripsisti, quoniam ipse venio, coram videbimus. tuam quidem & in agendis nostris rebus, & in consiliis ineundis, mihique dandis, in ipsis litteris, quas mittis, benivolentiam, diligentiam, prudentiam mirificè diligo.

CICERO ATTICO, S.

35 14 TU tamen, si quid cum Silio, vel illo ipso die, quo ad Sicam venturus ero, certiorem me velim facias, & maximè cujus loci detractionem fieri velit: quod enim scribis EXTREMI; vide, ne is ipse locus sit, cujus causa de tota re, ut scis, est à nobis cogitatum. Hirtii epistolam tibi misi, & recentem, & benivole scriptam. Ante, 15 quàm à te proximè discessi, numquam mihi venit in mentem, quo plus insumptum in monumentum esset, quàm nescio quid, quod *lege* conceditur, tantundem populo dandum esse: quod non magnopere moveret, nisi nescio quomodo, ἀλόγως fortasse, nollem illud ullo nomine, nisi *fani*, appellari. quod si volumus, vereor, ne assequi non possimus, nisi mutato loco. hoc quale sit, quæso considera. nam et si minùs urgeor, meque ipse propemodum collegi: tamen indigeo tui consilii itaque te vehementer etiam atque etiam rogo, magis quàm à me vis, aut pateris te rogari, ut hanc cogitationem toto pectore amplectare.

CICERO ATTICO, S.

36 FANVM fieri volo; neq; hoc mihi 16 suada erui potest: sepulcri similitudinem effugere, non tam propter pœnam

1. *Quæso, vide ut conficiatur.*] Ita emendabit Lambinus; vulgo *quæso quidem ut conficiatur.*

2. *Et quantum antea istos hortos Drusi; accessi numquam: Coponianam villam & veterem & non magnam novi: silvam nobilem, fructum autem neutrius.*) Videatur Turnebus lib. XII Advers. cap 4. Alii cer legit & distinguit Junius ex mss. Pal. *& quanti. h. D. tantum accessi pretium. Numquam emptam villam & veterem & non magnam. novi: silvam nobilem &c.*

3. *Utrivis istorum.*] Bosius correxit *utrivis*, approbantibus Scidis & Tornæsiano, cùm in editionibus legeretur, *utrius*, sic etiam emendavit Lambinus.

4. *Explicare vel repræsentatione.*] *Repræsentare*, est præsens non in diem solvere. Ortelius.

5. *Non dubitarem de Silianis, si modo adduceretur.*] Lamb. asserit legendum esse, *si non adduc.* pro *si modo adduc.* sed id abunde refellit Bosius. vulg. aliter distinguitur, *non dubitarem. De Silianis, si modo*

6. *At tu concede mihi.*] Vulg. exemplaria, *aut concedes*, vel *at concede.* Bosii membranæ veteres *at en*, quam lectionem sequutus est

7. *Hæc ad te mea manu.*] Hoc principium epistolæ in ms. Pal. quod Junio probatur.

8. *Matrem suam (cum Publilio loquiretur) ad me cum illo.*) Pro *loquiretur*, quod est in multis excusis Bosius edidit ex Decurt. *loquitetur*; Lamb. legendum suspicatur, *matrem suam cum Publilio loqui solere, se ad me cum illo &c.* Junius ex conjectura legit *cum Publilio locutam*: vulgò *matrem suam cum Publilio loqui, eam ad me cum illo venturam.*

9. *Non esse ipsius.*) Bosii antiquior & Tornæs. *non esse ipsius*: & ita reposuit. vulgatus *non illius esse.*

10. *Ita partes fecit.*) Vulg. *ita partes fecit.*

11. *Vehementer me sollicitas.*) Hic etiam incipit epistolæ statuitur in ms. Palatino.

12. *Cur agitur, plura enim non possum.*] Junius ex ms. Pal. *cur igitur? plura enim non possum.*

13. *Certum diem illius profectionis.*] Victorii antiquior codex sic habet, *ex qua intelligam te certum diem illius profectionis*: vulg. *certum illius profectionis diem.*

14. *Tu tamen si quid.*] Totam hanc periodum usque ad illa verba, *Hirtii epistolam*, superiori epistolæ adscripsit vulgata editio.

15. *Quam à te proxime*] Restituit Bosius ex Scidis & Tornæsiano has duas voculas, *à te*, quæ exulabant à vulgatis.

16. *Suada erui potest.*] Recepi tam lectionem correxit Bosius, adjutus aliquantulum ope veterum librorum; in quibus cum legeido scriptum reperisset, *suaderis* reposuit, *suada erui.* Junius testatur etiam in ms. uno legi *suaderi*; unde *dissuaderi* legit; quod etiam Lambinus conjecerat.

I. Fatetur

nam legis studeo, quàm ut maximè assequar ἀποθέωσιν: quod poteram, si in ipsa villa facerem. sed, ut sæpe locuti sumus, commutationes dominorum reformido. in agro ubicumquo fecero, mihi videor assequi posse, ut *posteritas* habeat religionem. hæ meæ tibi ineptiæ (1 fateor enim) ferendæ sunt. 2 non habeo, ne me quidem ipsum, quicum tam audacter communicem, quàm te. si tibi res, si locus, si institutum placet, lege, quæso, legem, mihique eam mitte. si quid in mentem veniet, quo modo eam effugere possimus, utemur. Ad Brutum si quid scribes, nisi alienum putabis, objurgato eum, quòd in Cumano esse noluerit propter eam causam. 3 quam tibi dixit. cogitanti enim mihi, nihil tam videtur potuisse facere rusticè. Et, si tibi placebit sic agere de fano ut cœpimus, velim cohortere, & exacuas Cluatium: nam, etiam si alio loco placebit, illius nobis opera, consilioque utendum puto. 4 Tu ad villam fortasse eras.

CICERO ATTICO, S.

5 A Tu heri duas epistolas accepi, alteram pridie datam
37 Hilaro, alteram eodem die tabellario; accepique ab Ægypta liberto eodem die, Piliam & Atticam planè bellè se habere. 6 hæ litteræ mihi redditæ sunt tertiodecimo die. Quod mihi Bruti litteras, gratum. ad me quoque misit: eam ipsam ad te epistolam misi, & ad eam exemplum mearum litteratum. De fano, si nihil mihi hortorum invenis (qui quidem tibi inveniendi sunt, si me tanti facis, quanti certè facis) valde probo 7 rationem tuam de Tusculano. quamvis prudens ad cogitandum sis sicut es, tamen, nisi magnæ curæ tibi esset, ut ego consequerer, id quod magnopere vellem, numquam ea res tibi tam bellè in mentem venire potuisset. sed nescio quo pacto *celebritatem* requiro. itaque hortos mihi conficias, necesse est. maxima est in Scapulæ celebritas; propinquitas præterea ubi sis, ne totum diem in villam. quare, antequam discedis, Othonem, si Romæ est, convenias pervelim. si nihil erit, etsi tu meam *stultitiam* consuesti ferre, eò tamen progrediar. 8 uti stomachere. Drusus enim certè vendere vult. si ergo aliud erit, non mea erit culpa, nisi emero: qua in re ne labar, quæso provide. providendi autem una ratio est, si quid de Scapulanis possumus. Et velim me certiorem facias, quàm diu in suburbano sis futurus. Apud Terentiam 9 gratia opus est nobis tua, tuaque auctoritate. sed facies, ut videbitur. scio enim, si quid mea interfuit, tibi majori *curæ* solere esse, quàm mihi. 10 Hirtius ad me scripsit, Sex. Pompejum Corduba exisse, & fugisse in Hispaniam citeriorem, Cnæum fugisse nescio quò. neque enim curo. nihil præterea novi. litteras Narbone dedit VIIII. KAL. Maj. Tu mihi de Caninii naufragio, 11 quasi dubia misisti. scribas igitur, si quid erit certius. Quod me à mœstitia avocas 12 multum levaris, si locum fano dederis. multa mihi ἐν ἀποθέωσιν in mentem veniunt. sed loco valde opus est: quare etiam Othonem vide.

CICERO ATTICO, S.

NON dubito, quin occupatissimus fueris, qui ad me 28
nihil litterarum. sed homo nequam, qui tuum commodum non exspectarit, cùm ob eam unam causam missus esset. nunc quidem, nisi quid te tenuit, 13 suspicor te esse in suburbano. at ego hic, scribendo dies totos, nihil equidem levor, sed tamen aberro. Asinius Pollio ad me scripsit de impuro nostro cognato. quod Balbus minos nuper satis planè, Dolabella obscurè, hic apertissimè. ferrem graviter, si *nova agrimonia* locus esset. sed tamen 14 ecquid impurius? ô hominem cavendum! quamquam *mihi quidem*, sed tenendus dolor est. Tu, quoniam necesse nihil est, sic scribes aliquid, si vacabis. Quod putas 15 oportere pervideri jam animi mei firmitatem, graviusque quosdam scribis de me loqui, quam aut te scribere, aut Brutum: si, qui me fractum esse animo, & debilitatum putant, sciant quid litterarum, & cujus generis conficiam, credo, si modò homines sint, existiment me, sive ita levatus sim, ut animum vacuum ad res difficiles scribendas afferam, reprehendendum non esse; sive hanc *aberrationem à dolore* delegerim, quæ maximè liberalissima, doctoq; homine dignissima, laudari me etiam oportere. sed, cùm ego faciam omnia, quæ facere possim ad me adjuvandum; tu effice id, quod video te non minus, quàm me laborare. hoc mihi debere videor, neque levari posse, nisi solvero, aut videro me posse solvere, id est, locum, qualem volo, invenero. Heredes Scapulæ, si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quatuor factis, liceri cogitant: nihil est scilicet emptori loci. sin venibunt: quid fieri possit, videbimus. nam ille 16 locus Publicianus, qui est Trebonii, & Cusinii, erat ad me allatus. sed scis aream esse. nullo pacto probo. Clodiæ sane placent; sed non puto esse venaleis. De Drusi hortis, quamvis abhorreas, ut scribis, tamen eò confugiam, nisi quid inveneris. ædificatio me non movet. nihil enim aliud ædificabo, nisi id, quod etiam, si illos non habuero, 17 κῦρος δ', ſ, mihi sic placuit, ut cetera Antisthenis, hominis acuti magis, quàm eruditi.

CICERO ATTICO, S.

TABELLARIVS ad me cùm sine litteris tuis veniſſet, 29
existimavi tibi eam causam non scribendi fuisse, quòd pridie scripsisses ea ipsa, ad quæ rescripsi hac epistola. exspectaram tamen aliquid de litteris Asinii Pollionis. 18 sed nimium ex meo otio tuum *spectas*. quamquam tibi remitto, nisi quid necesse erit, necesse ne habeas scribere, nisi eris valde otiosus. De tabellariis facerem quod suades, si essent ullæ necessariæ litteræ, ut erant olim, cùm brevioribus diebus, tamen quotidie respondebant tempori tabellarii; & erat aliquid, Sillius, Drusus alia quædam. nunc, nisi

---

1. *Vetter enim.*) Vulg. *farther enim.*

2. *Non habeo.*) Vulg. *non habeo.*

3. *Quam tibi dixit.*) Legendum, *dixit*, ut est in Decurt. vulg. *quam tibi dixi.*

4. *Tu ad villam fortasse eras.*) Verba hæc in sequentem epistolam rejecit vulgata editio; sed hæc non esse sequentis epistolæ, & argumentum & mss. docere ait Junius.

5. *A te heri duas epistolas accepi.*) Verbum hoc, *accepi*, subditivum putat Lamb. & lumendum inferne ἀπὸ κῦρος, sed hanc suspicionem refellit Tornæs. in quo legitur, *accepique ab Ægypta liberto eodem die*: & ita edidit Bosius. Cæterùm pro *accepi* vulg. legitur *recepi.*

6. *Hæ litteræ.*) Ita legi vult Lamb. ex codice Tornæs. vulg. *tuæ litteræ.*

7. *Rationem tuam de Tusculano, quamvis prudens.*) Aliter distinguit vulg. *rationem tuam. De Tusculano, quamvis prudens.*

8. *Uti stomachere.*) Ita reposuit Bosius ex priscis suis. Junius ex mss. duobus Pal. *ut ut stomachere.* vulg. *ut mihi stomachere.*

9. *Gratia opus est nobis tua, tuaque auctoritate.*) Sic veteres Bosii mss. Junius ex duobus Pal. *gratia potissimum opus est nobis tua, quam auctoritate.*

10. *Hirtius ad me scripsit.*) Hoc quoque initium epistolæ in mss. Pal.

11. *Quasi dubia misisti.*) Vulg. *quasi dubia remisisti.*

12. *Multum levaris, si locum.*) Vocabulum hoc, *levaris*, ex mss. Palat. rejecit Junius.

13. *Suspicor te esse.*) *Te* deest in vulg.

14. *Ecquid impurius.*) Vulg. *quid impurius.*

15. *Oportere pervideri.*) Rectius libri veteres, *pervideri*, quàm vulgati.

16. *Locus Publicianus.*) Frecus auctoritate Decurtati, & Tornæsiani, scripsit Bosius, *Publicianus*; vulg. *publicanus.*

17. *Κῦρος δ', ſ mihi sic placuit.*) Tornæs. KYPOAC: Decurt. KYPOAC, unde conjecit Bosius legendum, κῦρος δ' ſ. Vict. legebat, κῦρος *mihi placuit*; quam lectionem sequuta est vulgata editio. Verùm autem melius putat κῦρος, quæ est antiqui libri scriptura. Bosii lectionem mss. Palat. probant, referente Junio.

18. *Sed nimium.*] Quidam legunt, *sed nimium*, quod minùs probat Bosius, neque est in suis mss.

1. Quod

nisi Otho extitisset, 1 quod scriberemus non erat. Idipsum dilatum est: tamen *allevor*, cùm loquor tecum absens, & multo etiam magis, cùm tuas litteras lego. sed quoniam & abes (sic enim arbitror) & scribendi necessitas nulla est, conquiescunt litteræ, nisi quid novi extiterit.

CICERO ATTICO, S.

40 QUALIS futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit; in quo colligit *vitia* Catonis, sed cum maximis laudibus meis. itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret. volo enim eum divulgaris quod quò facilius fiat, imperatoribus tuis. Συμβολικὴν sæpe conor: nihil reperio. & quidem mecum habeo 2 & Ἀ'λεξιτέλους & Θεοπόμπου πρὸς Ἀ'λέξανδρον: sed quid simile? illi, & quæ ipsis honesta essent, scribebant, & grata Alexandro. ecquid tu ejusmodi reperis? mihi quidem in mentem venit. Quod scribis te veteri, ne & gratia & auctoritas nostra hoc meo mœrore minuatur: ego, quid homines aut reprehendant, aut postulent nescio; *ne doleam?* 3 qui potest? ne jaceant? quis umquam minus? dum tua me domus levabat, quis à me exclusus? quis venit, 4 qui offenderetur? Asturam sum à te profectus. legere isti læti, qui me reprehendunt, tam multa non possunt, quàm ego scripsi. quàm bene, nihil ad rem. sed genus scribendi id fuit, quod nemo *abjecto animo* facere posset. triginta dies in hortis fui. quis aut congressum meum, aut facilitatem sermonis desideravit? nunc ipsum, ea lego, ea scribo, ut ii, qui mecum sunt, difficilius otium ferant, quàm ego laborem. si quis requirit, cur Romæ non sim: quia discessus est. cur non sim in his meis prædiolis, quæ sunt hujus temporis: quia frequentiam illam non facile ferrem. ibi sum igitur, ubi is, qui optimas Bajas habebat, quotannis hoc tempus consumere solebat. cùm Romam venero, nec vultu, nec oratione reprehendar. hilaritatem illam, qua hanc *tristitiam temporum* condiebamus, in perpetuum amisi. constantia, & firmitas nec animi, nec orationis requiretur. De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, ut præconi subjiciantur. id nisi fit, excludemur, sin ad tabulam venimus, vincemus facultates Othonis nostra cupiditate. Nam quod ad me de Lentulo scribis, non est in eo. Faberiana modò res certa sit, tuque enitare, quod facis; quod volumus consequemur. 5 Quod quæris, quàm diu hic; paucos dies. sed certum non habeo. simul ac constituero, ad te scribam: & tu ad me, quàm diu in suburbano futurus. quo die ego ad te hæc misi, de Pilia, & Attica mihi quoque eadem, quæ scribis, & scribuntur, & nuntiantur.

CICERO ATTICO, S.

41 NIHIL erat, quod scriberem. scire tamen volebam, ubi esses; si abes, aut abfuturus es: quando redituru esses: 6 facies igitur me certiorem. Et, quod tu scire vo-

lebas, ego quando ex hoc loco; postridie Idus Lanuvii constitui manere; inde postridie in Tusculano, aut Romæ. utrum sim facturus, eo ipso die scies. Scis quam sit *φιλικὸν συμφορῷ*, minimè in te quidem: sed tamen avidè sum affectus de tuo: 7 quod nisi, non dico, effectum erit, sed fieri videro; audebo hoc dicere (& tu, ut soles, accipies) *ineursabit* in te dolor meus, non jure ille quidem; sed tamen feres hoc ipsum, quod scribo, ut omnia mea fers, ac tulisti. omnes tuas consolationes unam hanc in rem velim conferas. si quæris, quid optem: primum Scapulæ, deinde Clodiæ; postea, si filius nolet; Drusus aget injustè; Cusinii & Trebonii. puto 8 Terentium esse dominum, 9 Rebilum fuisse certe scio. sin autem tibi Tusculanum placet, ut significasti quibusdam litteris, tibi assentiar. hoc quidem utique perficies, si me levari vis; quem jam etiam graviùs accusas, quàm patitur tua consuetudo: sed facis summo amore, & victus fortasse vitio meo: sed tamen, si me levari vis, hæc est summa levatio: vel (si verum scire vis) una. Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi *πρόπλασμα* videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone; facies me, quid tibi visum sit, si tibi otii commodum, certiorem. Redeo ad fanum, nisi hac æstate absolutum erit, quam vides integram restare, scelere me liberatum non putabo.

CICERO ATTICO, S.

42 NULLVM à te desideravi diem litterarum: videbam enim quæ scribis; & tamen suspicabar, vel potius intelligebam, nihil fuisse, quod scriberes. A. D. VI. ID. verò & abesse te putabam, & planè videbam nihil te habere. ego tamen ad te ferè quotidie mittam. malo enim frustra, quàm te non habere, cui des; si quid forte sit, quod putes me scire oportere. itaque accepi VI. ID. litteras tuas inanes. quid enim habebas, quod scriberes? 10 mi tamen illud, quidquid erat, non molestum fuit. 11 NIHIL ALIVD; scire me, novi te nihil habere. 12 scripsisti tamen nescio quid de Clodia. ubi ergo ea est: aut quando venture? placet mihi res sic, ut secundum Othonem nihil magis. sed neque hanc vendituram puto. delectatur enim, & copiosa est: & illud alterum quàm sit difficile, te non fugit. sed obsecro enitamur, ut aliquid ad id, quod cupio, excogitemus. 13 Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum; inde fortasse Arpinum, cùm certum sciero, scribam ad te. Venerat mihi in mentem monere te, ut id ipsum, quod facis, faceres. putabam enim commodiùs te idem istud domi agere posse, interpellatione sublata.

CICERO ATTICO, S.

14 EGO postridie Idus, ut scripsi ad te ante, Lanuvii ma- 43
nere constitui; inde aut Romæ, aut in Tusculano, 43
scies ante utrumque. 15 Quod siles rectè mi illam rem fore levamento; bene facis; cum id esset, mihi crede, perinde, ut existimare tu non posses. res indicat, quanto opere id cupiam,

---

1. *Quod scriberemus.*) Vulg. *quid scriberemus.*

2. Ἐτ Ἀ'λεξιτέλους, & Θεοπόμπου πρὸς Ἀ'λέξανδρον.) Illud, Θεοπόμπου, ex mss. exemplaribus restituit Vict. cùm in nullis extaret editionibus. Germani aliquod vocabulum desiderari videntes, Θέσεως, substituerunt, sed malè.

3. *Qui potest.*) Cum apostropho legitur *pot'est*, tam in Tornæsiano, quàm in Decurtato.

4. *Qui offenderetur.*) Noluit vulgatam lectionem (*offenderetur*) mutare Bosius quamquam erat in Tornæsiano, *qui offenderet*, & paulò post *habeam*, pro *habeat*.

5. *Quod quæris quamdiu hic.*) Hic principium brevis unius epistolæ in mss. Palat.

6. *Facies igitur me.*) Vulgati libri *facias*. Bosius sequutus mss. suos scripsit, *faceres*; & mox, *postridie Idus*, pro *postridie Idum*, quod tamen non improbat.

7. *Quod nisi non dicam effectum erit, sed fieri videro.*) Trajectis verbis legendum putat Lipsius, *quod nisi, non dicam fieri videro, sed nisi effectum erit.* lib. IV. Antiq. lect. cap. 19.

8. *Terentium esse dominum.*) Codex Tornæsianus, *tertium esse dominum*, mendose ut opinatur Lambinus.

9. *Rebilum fuisse certè scio.*) Vulg. *Rebilum fuisse certè scio.*

10. *Mi tamen.*) Vulg. *mihi.*

11. *Nihil aliud; scire me, novi te nihil habere.*) Aliter distinguit vulgus, *Nihil aliud scire me, novi te nihil habere.*

12. *Scripsisti tamen.*) Vulg. *scripsi tamen.*

13. *Ego me hinc postridie.*) Hoc quoque initium brevis epist. in mss. Pal.

14. *Ego postridie Idus.*) Superiori epistolæ tota hæc periodus usque ad illa verba, *quod siles*; annexa est.

15. *Quod siles rectè mi illam rem.*) Ita Bos. ex Decurt. vulg. *quod sires rectè illam rem fore levamento.* Lamb. olim secutus erat conjecturam Manutii, *quod scribis, veri te, mihi illam rem, &c.* sed postea mutavit sententia, pro *veri te*, legendum censuit *curæ*.

cupiam, cùm tibi audeam confiteri; quem id non ita valde probare arbitrer. sed ferendus tibi in hoc meus *error*: ferendus? immò verò etiam adjuvandus. De Othone, diffido fortasse, quia cupio. sed tamen major etiam res est quàm facultates nostræ, præsertim adversario & cupido, & locuplete, & herede proximum est, ut velim Clodiæ. 1 sed si ista minus confici possunt, effice quidvis. ego me majore religione, quàm quisquam fuit ullius voti, obstrictum puto. videbis etiam Trebonianos: etsi absunt domini. sed, ut ad te heri scripsi, considerabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod certè non est committendum.

CICERO ATTICO, S.

44 ET Hirtium aliquid ad te συμπαθῶς de me scripsisse, facilè patior; (fecit enim humanè) & te ejus epistolam ad me non misisse, multo facilius. tu enim etiam humaniùs. Illius librum, quem ad me misit de Catone, propterea volo divulgari à tuis, ut ex istorum vituperatione sit illius *major laudatio*. Quod per Mustellam agis, habes hominem valde idoneum, meique sanè studiosum jam inde à Pontiano. perfice igitur aliquid quid autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quemvis heredem potest effici. sed Mustellam id perfecturum, si rogaris, puto. Mihi verò & locum, quem opto, ad id, quod volumus, dederis, & præterea ἐξήκοντα μέα. Nam illa Sillii, & Drusi non satis οἰκοδεσποτικὰ mihi videntur. 2 quid enim sedere totos dies in villa ista? igitur malim primùm Othonis, deinde Clodiæ. si nihil fiet, aut Druso ludus est suggerendus aut utendum Tusculano. Quòd domi te inclusisti, ratione feciisti. sed quæso confice, & te vacuum redde nobis. Ego hinc, ut scripsi antea, postridie id Lanuvium, deinde postridie in Tusculano: *contudi* enim animum, & fortasse vici, si modò permansero. scies igitur fortasse cras, summum perendie. Sed quid est quæso? 3 Philotimus nec artium Pompejum teneri; (qua de re litterarum ad Clodium Fatavinum missarum exemplum mihi Oppius, & Balbus miserant, se id factum arbitrari) bellum; narrat reliquum satis magnum. solet omnino esse Fulviniaster. sed tamen, si quid habes, volo etiam de naufragio Caniniano scire, quid sit.

CICERO ATTICO, S.

45 EGo hic duo magna σωτήρια absolvi. nullo enim alio modo à miseria quasi *aberrare* possum. tu mihi, etiam si nihil erit, quod scribas, quod fore ita video; tamen idipsum scribas velim, te nihil habuisse, quod scriberes, dum modò ne his verbis. De Attica, optimè. Ἀνηδία tua me movet: etsi scribis nihil esse. In Tusculano eo commodiùs ero, quòd & crebriùs tuas litteras accipiam, & te ipsum non numquam videbo. nam ceteroqui ἀσυμπαθῶς erant Asturæ: nec hæc, quæ refricant, hic me magis angunt. etsi tamen, VBICVMQVE sum, illa sunt mecum. De Cæsare vicino scripseram ad te, quia cognoram ex tuis litteris. 4 eum σωτῆρα Quirino malo, quàm Saluti. Tu verò pervulga Hirtium. id enim ipsum putaram, quod scribis; ut cùm ingenium amici nostri probaretur, κατάθεσις vituperandi Catonis irrideretur.

CICERO ATTICO, S.

VINCAM, opinor, animum, 5 & Lanuvio pergam in Tusculanum. aut enim mihi in perpetuum fundo illo carendum est; (nam dolor idem manebit, 6 tantum mediocrius) aut nescio quid interest, utrum illuc nunc veniam, an ad decem annos. neque enim ista major admonitio, quàm quibus assiduè conficior, & dies & noctes. quid ergo? inquies: nihil *littera*? in hac quidem re vereor ne etiam contra. nam essem fortasse durior. 7 ἔσω enim animo nihil agreste, nihil inhumanum est. 46

CICERO ATTICO, S.

8 TU igitur, ut scripsisti; nec id incommodo tuo. vel binæ enim poterunt litteræ. occurram etiam, si necesse erit. ergo id quidem, ut poteris. De Mustella, ut scribis; etsi magnum opus est. eo magis delabor ad Clodiam, quam in utroque Faberianum nomen explorandum est: de quo, nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo etis locutus; & quidem, ut res est, emere nos velle, nec posse sine isto nomine 9 nec audere re incerta. sed quando Clodia Romæ futura est, & quia tanti rem æstimas, 10 eo prorsus specto; non quin illud malim; sed & magna res est, & difficile certamen cum *cupido*, cum *locuplete*, cum *herede*: etsi de cupiditate nemini concedam: ceteris rebus inferiores sumus. sed hæc coràm. Hirtii librum, ut facis, divulga. De Philotimo, idem & ego arbitrabar. Domum tuam pluris vìdeo futurum *vicino Cæsare*. Tabellarium meum hodie exspectamus. nos de Filla, & Attica certiores faciet. 47

CICERO ATTICO, S.

DOMI te libenter esse facilè credo. sed velim scire, quid tibi restet, aut jam ne confeceris. ego te in Tusculano exspecto, eoque magis, quod Tironi statim te venturum scripsisti, & addidisti, te putare opus esse. sentiebam omnino, quantum mihi præsens prodesses; sed multo magis *post discessum* tuum sentio. quamobrem, ut ante ad te scripsi, aut ego ad te totus, aut tu ad me, 11 quod licebit. 48

CICE-

---

1. *Sed si ista minus.*] Vulg. deest particula, *sed*.

2. *Quid enim sedere.*] Ita interpungendum, auctore Bosio.

3. *Philotimus nec artium Pompejum teneri.*] Vulg. libri; *nec Cartinii*; sed *Cartium* ubi sit, non facilius opinatur Bosius, quis inveniat quàm Aristophanis ἀφελοκκυνίας. Legit igitur ex Decurtato *nec artium*. Lamb. sequutus Manut. conjecturam, *Philotimus nec Carteja Pompejum teneri*, legit: sed ex codice Torn. in quo est, *nec Cartam*, conjiciebat Turnebus, *Philotimus negat Cn. Pompejum, &c.* si quid verò sit præterea mutandum, Lambinus lector bi vellet, *Philotimus negat Carteja Cn. Pompejum teneri*.

4. *Eum σωτῆρα Quirino malo.*] Ita restituit Victorius ex antiquiori suo, in quo legebatur, ταμμαια. prius autem inane spatium erat in exemplo, quod Germani explere conati magis corruperant. Ceterùm pro *Quirino* legit vulgus *Quirini*.

5. *Et Lanuvio pergam.*] Particula, *et*, deest in vulg.

6. *Tantum mediocrius.*] Etiam codex Tornæs. ut & ii quibus Petrus Victorius usus est, habent *tantummodo ultius*, unde Corradus legendum existimat, *tantummodo facius*. Lamb. hujus emendationis *tantum mediocrius*, quisquis auctor sit, rectum putat. Iunius legit *tantummodo ultius*.

7. *Ἔσω enim animo.*] Mss. suorum priscam lectionem, *exsto*, ita emendavit Bosius. Victor. legit *excelsa*. Iunius mss. omnibus consentientibus legit, *ista enim animo, &c.*

8. *Tu igitur ut scripsisti.*] Hanc periodum usque ad illa verba, *De Mustella ut scribis*, superiori epistolæ aptari necesse esse ex mss. Palat. ait Iunius.

9. *Nec audere re incerta.*) Vulg. *nec audere incerta*.

10. *Eo prorsus specto.*] Vulg. *eò prorsus exspecto*.

11. *Quod licebit.*] In quibusdam antiquis est, *quare*, ut Manut. edidit; in aliis, *quid licebit*; idque sincerius putat Bosius, pro *quod*.

CICERO ATTICO, S.

49 HAT non multo pòst, quàm tu à me discessisti, puto, quidam urbani, ut videbantur, ad me mandata, & litteras attulerunt 1 à C. Mario C. F. C. N. multis verbis agere mecum per cognationem, quæ mihi secum esset, per eum Marium, quem scripsissem, per eloquentiam L. Crassi, avi sui, ut se defenderem; causamq; suam mihi perscripsit. rescripsi patrono illi nihil opus esse, quoniam Cæsaris, propinqui ejus, omnis potestas esset, viri optimi, & hominis liberalissimi: me tamen ei fauturum. O tempora! fore, cum dubitet Curtius Consulatum petere? Sed hæc hactenus. De Tirone, mihi curæ est. sed jam sciam, quid agat. heri enim misi, qui videret: cui etiam ad te litteras dedi. Epistolam ad Cæsarem tibi misi. horti quam in diem proscripti sint, velim ad me scribas.

CICERO ATTICO, S.

50 VT me levarat tuus adventus, sic discessus afflixit. quare cùm poteris, id est, cùm 2 Sextii auctioni operam dederis, revises nos. vel unus dies mihi erit utilis? quid dicam, gratus? ipse Romam venirem, ut unà essemus, si satis consilium quadam de re haberem.

CICERO ATTICO, S.

51 TIRONEM habeo citiùs, quàm verebar. venit etiam Nicias: & Valerium hodie audiebam esse venturum, quamvis multi sint, magis tamen ero solus, quàm si unus esses. sed exspecto te, à Peduceo utique. tu autem significas aliquid etiam ante. verùm id quidem, ut poteris. De Virgilio, ut scribis. hoc tamen velim scire, quando auctio. Epistolam ad Cæsarem mitti, video tibi placere. quid quæris? 3 mihi quoque hoc idem maximè placuit, & eo magis, quòd nihil est in ea, nisi optimi civis; sed ita optimi, ut *tempora*, quibus parere omnes πολιτικοὶ præcipiunt. 4 sed scis ita nobis esse visum, ut isti ante legerent. tu igitur ut curabis. sed, nisi planè iis intelliges placere, mittenda non est. id autem utrum illi sentiant, anne simulent, 5 tu intelliges. mihi simulatio pro repudiatione fuerit. 6 τοῦτο ὦ μῦῖα ὅση? De Cærellia quid tibi placeret, Tiro mihi narravit: *debere*, non esse dignitatis meæ: perscriptionem tibi placere: hoc metuere, alterum in metu non ponere. sed & hæc, & multa alia coràm. sustinenda tamen, si tibi videbitur, solutio est nominis Cærelliani, dum & de Metone, & de Faberio sciamus.

CICERO ATTICO, S.

52 LTullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. ab ejus sororis viro litteras accepi, Montanum Planco debere, quòd præs pro Flaminio sit, HS XXV. de ea re nescio quid te à Montano rogatum. sanè velim, sive Plancus est rogandus, sive qua re potes illum juvare, juves. pertinet ad nostrum officium. si res tibi fortè notior est, quàm mihi; aut si Plancum rogandum putas; scribas ad me velim; ut, quid rei sit, & quid rogandum, sciam. De epistola ad Cæsarem quid egeris, exspecto. De Silio, non ita sanè laboro. tu mi aut Scapulanos, aut Glodianos efficias, necesse est. sed nescio quid videris dubitare de Clodia; utrum, 7 quando veneant, an sintne venales? Sed quid est, quod audio, Spintherem fecisse divortium? De lingua Latina securi es animi, dices, qui talia conscribis; ἀπογεγραφα sunt: minore labore fiunt: verba tantum affero, quibus abundo.

CICERO ATTICO, S.

53 EGO, etsi nihil habeo, quod ad te scribam, scribo tamen, quia tecum *loqui* videor. Hic nobiscum sunt Nicias, & Valerius. hodie tuas litteras exspectabamus matutinas. erunt fortasse alteræ postmeridianæ, nisi te Epeiroticæ litteræ impedient: quas ego non interpello. Misi ad te epistolas ad Marcianum, & ad Montanum. eas in eundem fasciculum velim addas, nisi fortè jam dedisti.

M. TVL-

---

1. *A. C. Mario C. F. C. N. multis verbis, &c.*] Vulg. *à C. Mario C. F. cum multis verbis.*

2. *Sextii auctioni*] Vulg. *Sestii.*

3. *Mihi quoque hoc idem.*] Apud quosdam receptam lectionem, *hodie*, pro, *hoc idem*, non improbat quidem Bosius, eam tamen secutus est, quam referebat Decurtatus, quo auctore edidit, *hoc idem*; pronomen *hoc* deest in vulg.

4. *Sed scis ita nobis esse visum.*] Sic Bosius ex fide Decurtati: vulgo, *sed sic nobis visum.*

5. *Tu intelliges. mihi simulatio.*] Vulg. *tu intelliges. sed mihi simulatio.*

6. Τοῦτο ὦ μυῖα ὅση?) Hoc verò quantula musca? Veteres Bos. mss. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΜΥΛΟCΗ, quod ita correxit & distinxit, τοῦτο ὦ μυῖα ὅση? vulg. τοῦτο ὦ μηλώσῃ; quod ex veteris scripturæ vestigiis conjecerat Victorius; pro, τοῦτο ὦ γνώσῃ, quod antea legebatur: vulgatam lectionem sequitur Junius. at Dausquejus legit; τοῦτο δὲ μοι μελήσῃ, hoc mihi curæ futurum est. aut τοῦτο δὲ μὴ ἐλώσῃ, *clavum injiciet*, seu, rebus meis moram atque

7. *Quando veneant, an sintne venales?*] Vulg. *quando venias an sintne venales.*

3. VII

M. TVLLII CICERONIS

EPISTOLARUM

LIBER DECIMVSTERTIVS,

AD

ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

1 AD Ciceronem ita scripsisti, 1 ulli ut neq; severius, 2 neque temperatius scribi potuerit; nec 3 magis, quàm quemadmodum ego maxime vellem. prudentissimè etiam ad Tullios. quare aut ista proficient, aut aliud agamus. De pecunia verò, video, à te omnem diligentiam adhiberi, vel potius jam adhibitam: quod si efficis, à te hortos habebo. nec verò ullum genus professionis est, quod malim, maximè scilicet ob eam causam, quæ suscepta est; cujus festinationem mihi tollis, quoniam de æstate polliceris, vel potius recipis: deinde etiam ad 5 καλὸν Cæ, mœstitiamque *minuendam* nihil mihi 6 reperiri potest aptius; cujus rei cupiditas impellit me interdum, ut te hortari velim. sed me ipse revoco. non enim dubito, quin, quòd me valde velle putes, in eo tu me ipsum cupiditate vincas. itaque istuc jam pro facto habeo. Exspecto, quid istis placeat de epistola ad Cæsarem. Nicias te, ut debet, amat, vehementerque tua sui memoria delectatur. Ego verò Peducæum nostrum vehementer diligo. 7 nam ecquanti patrem feci, totum in hunc: ipsum per se æquè amo, atque illum amavi: te verò plurimum, qui hoc ab utroque nostrum fieri velis. Si hortos inspexeris, & si de epistola certiorem me feceris, dederis mihi quod ad te scribam: sin minùs, scribam tamen aliquid. numquam enim deerit.

CICERO ATTICO, S.

2 GRATIOR mihi *celeritas* tua, quàm ipsa res. quid enim indignius? sed jam ad ista obduruimus, & humanitatem omnem exuimus. Tuas litteras hodie exspectabam, nihil equidem ut ex iis novi: quid enim? verum tamen. Oppio, & Balbo epistolas deferri jubebis, & tamen Pisonem sicubi de auro. Faberius si venerit, videbis ut tantum attribuatur, si modò attribuetur, quantum debetur. accipies ab Erote. Ariarathes 7 Ariobarzani filius Romam venit, vult, opinor, regnum aliquod emere à Cæsare. nam, quo modo nunc est, pedem ubi ponat in suo, non habet. omnino enim Sestius noster 9 parochus publicus occupavit: quod quidem facilè patior. verumtamen, quòd mihi, summo beneficio meo magna cum fratribus illius necessitudo est, invito eum per litteras, ut apud me *diversetur*, ad eam rem cùm mitterem Alexandrum, has ei dedi litteras. Cras igitur auctio Peducei. cùm poteris ergo; etsi impediet fortasse Faberius; sed tamen, cùm licebit. Dionysius noster graviter queritur, & tamen jure, à discipulis abesse tam diu. multis verbis scripsit ad me, credo item ad te. mihi quidem videtur etiam 10 diutius abfuturus: ac nollem, valde enim hominem desidero.

CICERO ATTICO, S.

ATE litteras exspectabam, nondum scilicet. nam has mane rescribebam. Ego verò ista nomina sic probo, ut nihil aliud me moveat, nisi quod tu videris dubitare, illud enim non accipio in bonam partem, quod ad me refers: 11 qui si ipse negotium meum gererem, nihil gererem, nisi *consilio tuo*. sed tamen intelligo, magis te id facere diligentia, qua semper uteris, quàm quòd dubites de nominibus istis. etenim Cœlium non probas: plura non vis. utrumque laudo. his igitur utendum est. 12 præs aliquando factus esses, & in his quidem tabulis. à me igitur omnia. 13 quòd dies longior est, (teneamus modò quod volumus) puto fore istam etiam à præcone diem, certè ab heredibus. De Crispo & Mustella videbis: & velim scire quæ sit pars duorum. D. Bruti adventu eram factus certior. attulerat enim ab eo Ægypta libertus litteras. misi ad te epistolam, quia commode scripta erat.

CICERO ATTICO, S.

HARPO munus à te elaboratum 14 de decem legatorum; & quidem puto. nam filius anno post Quæstor fuit, quàm Consul Mummius. sed quoniam sæpius de nominibus quæris quid placeat, ego quoque tibi sæpius respondeo, placere. Si quid poteris cum Pisone, conficies: 15 Avius enim videtur in officio futurus. Velim ante possis; si minùs,

---

1. *Ulli ut neque severius.*) Hanc lectionem effarsit Bosius ex corrupta hac Tornæi. & Scidarum scriptura, *ultime neque severius.* vulg. omittitur vox, *ulli.*

2 *Temperatius.*) Auctoribus libris suis Tornæs. & Decurt. sic rescripsit Bosius. alii, *temperantius*, legunt.

3 *Magis, quam quemadmodum.*) Dictio, *quàm*, Manutio videtur abundare.

4. *Quod si efficis.*) Ita erat in mss. Bosii. vulgò, *& si effecis.*

5. Καλὸν ὠφέλιμον.) Vitæ ad exitum perductionem.

6. *Reperiri potest aptius.*) Vulg. *acrius.*

7. *Nam ecquanti patrem feci, totum in hunc: ipsum.*) Pro *ecquanti*, vulg. habetur *& quanti.* Cæterùm Victorius se hunc locum restituisse ex codd. suis ait, quum antea nullo sensu legeretur, *totum in nunc ipsum, persequor aque, &c.*

8. *Ariobarzani.*] Vulg. *Ariobarzanis.*

9. *Parochus publicus.*) Hæc est Tornæsii, Victorii, & Malasp. codicum lectio quæ probatur Lambino. Iunius Fulvium sequutus legit, *parochus publicus.* vulgò *parabilis.*

10. *Diutius afuturus: ac nollem.*] Vulgò & legitur & distinguitur, *diutius abfuturus, ac nollem.*

11. *Qui si ipse negotium meum gererem, nihil gererem nisi consilio tuo.*] Ita Lamb. reposuit ex Torn. quæ lectio Scidarum auctoritate confirmatur. vulg. *quidâ ipse negotium meum gererem, nisi consilio, &c.*

12. *Præs aliquando factus esses & in his quidem.*) Ita ex Scidis legit Bosius. vulgati Victorium sequuntur legentem, *præs aliquando factus esses in his:* antea habeatur, *expers aliquando factus esses, &c.* Lamb. ex Tornæs. ut ait, cum Germanis legit, *præs aliquando es*; ex quo Manutius facit *factus esses.*

13. *Quod dies longior est (teneamus modo quod volumus) puto, &c.*] Manut. ita conjecit legendum, cujus conjecturam confirmavit codex Tornæs in quo plane sic scriptum reperit Lambinus. vulgati habent *quod dies longiores teneamus.*

14 *De decem legatorum.*] Ex Scidis & Tornæs. sic edidit Bosius; vulg. particula, *de*, abest.

15. *Avius enim videtur.*] Ita emendavit Victorius ex vett. codd. antea habebatur, *animus enim, &c.* vulgò legunt *Animus enim, &c.*

1. Sp.

tis, utique simul simus cùm Brutus veniet in Tusculanum. magni interest mea, unà nos esse. scies autem, qui dies is futurus sit, si puero negotium dederis, ut quærat.

CICERO ATTICO, S.

1 SP. Mummium putaram in decem legatis fuisse: 2 sed videlicet. etenim ἐυλογίαν fratri fuisse. fuit enim ad Corinthum. misi tibi Torquatum. colloquere tu quidem cum Silio, ut scribis, & urge. illam diem negabat esse mense Majo, istam non negabat. sed tu, ut omnia, istuc quoque ages diligenter. 3 De Crispo & Mustella, scilicet cùm quid egeris. Quoniam ad Bruti adventum fore te nobiscum polliceris, satis est, præsertim cùm hi tibi dies in magno nostro negotio consumantur.

CICERO ATTICO, S.

6 DE aquæductu probè feci sti. 4 columnarium, 5 vide, ne nullum debeamus. quamquam mihi videor audisse à Camillo, *commutatam* esse legem. Pisoni, quid est, quod honestiùs respondere possimus. quam solitudinem Catonis? 6 nec coheredibus solùm Herennianis, sed etiam, ut scis, (tu enim mecum egisti) de puero Lucullo: quam pecuniam tutor (nam hoc quoque ad rem pertinet) in Achaja sumserat. sed agit liberaliter, quoniam negat se quidquam facturum contra nostram voluntatem. coram igitur, ut scribis, constituemus, quemadmodum rem explicemus. Quod reliquos coheredes convenisti, 7 planè bene fecisti. Quod epistolam meam ad Brutum poscis, non habeo ejus exemplum, sed tamen salvum est, 8 & ait Tiro te habere oportere: &, ut recordor, unà cum illius objurgatoria tibi meam quoque, quam ad eum rescripseram, misi. Judiciali molestia ut caream, videbis. Tuditanum istum, proavum Hortensii, planè non noram; & filium, qui tum non potuerat esse legatus, fuisse putaram. Mummium fuisse ad Corinthum, pro certo habeo. sæpe enim hic Spurius, 9 qui nuper est, epistolas mihi pronuntiabat 10 *versiculis facetis* ad familiares missas à Corintho. sed non dubito, quin fratri fuerit legatus, non in decem. atque hoc etiam accepi, non solitos majoreis nostros legare in decem, qui essent imperatorum necessarii, ut nos ignari pulcherrimorum institutorum, aut *negligentes* potiùs M. Lucullum, & L. Murenam, 11 & ceteros conjunctissimos ad L. Lucullum misimus. illudque ἐυλογώτατον, illum fratri in primis ejus legatis fuisse. operam tuam multam / qui & hæc cures, & mea expedias, & sis in tuis multo *minùs diligens*, quàm in meis.

CICERO ATTICO, S.

SESTIVS apud me fuit, & Theopompus pridie: venisse 7
à Cæsare narrabat litteras; hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; 12 causamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ *negligerentur*, sicut esset neglecta sumtuaria. est ἐυλογία: idque eram suspicatus sed istis mos gerendus est, nisi placet, hanc ipsam sententiam nos persequi. & Lentulum cum Metella certè fecisse divortium. hæc omnia tu melius rescribes igitur quidquid voles, dum modo quid. jam enim non reperio, quid te rescripturum putem, nisi fortè de Mustella, aut si Silium videris. 13 Brutus heri venit in Tusculanum post horam decimam. hodie igitur me videbit: 14 ac vellem, cùm adesses. jussi equidem ei nuntiari, te, quoad potuisses, exspectasse ejus adventum, venturumque, si audisses; meque, ut facio, continuò te certiorem esse facturum.

CICERO ATTICO, S.

PLANE nihil erat, quod ad te scriberem. modò enim 8
discesseras, & paullo post tripliceis remiseras. 15 velim cures fasciculum ad Vestorium deferendum: & alicui des negotium, qui quæret, Q. Faberii fundus num quis in Pompejano, 16 Nolanove vanalis sit. Epitomen Bruti Cœlianorum velim mihi mittas, & à 17 Philoxeno 18 παιδιὰν περὶ προνοίας. Te Idib videbo cum tuis.

CICERO ATTICO, S.

COMMODVM discesseras heri, cùm Trebatius venit, 9
paullo post Curtius; hic salutandi causa: sed mansit invitus. Trebatium nobiscum habemus. hodie manè Dolabella. multus sermo ad multum diem. nihil possum dicere 19 ἐκτενέστερον, nihil φιλοστοργότερον, 20 ventum est tamen ad Quintum. multa ἀφαλῆ, ἀδιήγητα: sed unum ejusmodi, quod nisi exercitus sciret, non modò Tironi dictare, sed ne ipse quidem auderem scribere. sed hactenus. ἐυκρινῶς ad me venit, cùm haberem Dolabellam, Torquatus; humanissimeque Dolabella, quibus verbis secum egissem, exposuit. commodum enim egeram diligentissimè: quæ diligentia grata est visa Torquato. A te exspecto, si quid de Bruto. quamquam Nicias confectum putabat; sed *divortium* non probari. quo etiam 21 magis laboro idem, quod tu. si quid est enim offensionis, hæc res mederi potest. 22 mihi Arpinum eundum est. nam & opus est constitui à nobis illa prædiola; & vereor, ne exeundi potestas non sit, cùm Cæsar venerit: de cujus adventu eam opinionem Dolabella habet, quam tu conjecturam faciebas ex litteris Messallæ. cùm illuc venero, intellexero q; quid negotii sit; tum, ad quos dies rediturus sim, scribam ad te.

1. *Sp. Mummium.*] Bosius Scidas sequutus rectè hic inchoat epistolam, teste Iunio.

2. *Sed videlicet: etenim ἐυλογίαν fratri fuisse.*] Ita ex antiquis suis Bosius antea erat & *videlicet*. Pighius in Fastis suis ad annum urbis DCIV. asserit etiam in ms. vetertimo fuisse, *sed videlicet*; conjicitque: *sed videre licet*. hoc est dispicere & considerare diligentius licet. idem liber ejus habebat, *in decem fuisse*, sine illo *legatis*.

3. *De Crispo & Mustella scilicet.*] Victorio hæc debetur emendatio, antea legebatur, *De Crispo & multa scilicet*.

4. *Columnarium.*] Pulvius ait esse in uno ms. *columarium*.

5. *Vide ne nullum debeamus.*] Sic habet codex Torn. probante Lambino. Manut. tamen, Corrad. & Malasp. malunt legi, *ne ullum*.

6. *Nec coheredibus solum.*) Quidam sic legi volunt, *nec cum coheredibus solum Herenn. sed etiam, ut scis tu, mecum egis de puero Lucullo*. codex Tornæs. habet, *nec cum heredibus*, &c. omnino locus corruptus videtur Lambino.

7. *Planè bene fecisti.*) Ita Decurt. & Tornæs. verbum, *fecisti*, abest à vulgatis.

8. *Et ait Tiro te habere oportere, & ut recordor.*) Hanc lectionem sequitur Iunius; quam Lambin. improbat, illud *oportere*, irrepticium existimans, conjicitq; e posse legi, *& ait Tiro apud te esse, & ut recor.* sequitur tamen codices Memm. Huralt. & Tornæs. qui habent, *& ait Tiro te habere! & ut rec.* &c

9. *Qui nuper est.*] Emendatio hæc est Bosii: vulg. *qui auper est * epist.* &c. Manut. ait in uno ms. legi *qui nuper est mortuus*, sed Bosio non probante, & dubitante Lambino. Victorius aliquid deesse agnoscit.

10. *Versiculis facetis.*] Vict. & Bos. lectionem hanc etsi non multum probent, rejicere tamen non audent illus mss. habent, *versiculis faceteis*, hujus verò, ut & duo Palat. *versiculis fastis*; unde conjicit *versiculis fastis*.

11. *Et ceteros conjunctissimos.*) Vocem, *conjunctissimos*, addidit Bosius ex suis mss.

12. *Causamque eam adscribere.*) *Eam adscribere*, vulgò.

13 *Brutus heri venit.*] Hoc principium epistolæ in ms. uno Pal. & probat Iunius.

14. *Ac vellem cum adesses jussi.*) Ita Lamb. & Bosius ex mss. legebatur antea in excusis, *misi equidem ei nuntiari*. Iunius ait ms. Pa. habere, *misi equidem & nuntiavi*.

15. *Velim cures fasciculum ad Vestorium.*] Sic emendavit Vict. prius legebatur *velim cures eas titulum Ostreatium*, &c

16. *Nolanove vanalis.*] Sic habet ms. unus Fulvii, sic etiam veteres Bosii. vulgò *Nolanus vanalis sit*.

17. *Philoxeno.*] In Tornæsiano & Cruscllino est, *Piloxeno*.

18. Παιδιὰν περὶ προνοίας.) Panætii de providentia.

19. Ἐκτενέστερον.) Prolixius & largius in officiis promittendis, nihil amantius.

20. *Ventum est tamen ad Quintum.*] Emendatio Victorii pro eo quod antea legebatur, *veritum est tamen ad quæ*. Manutius pro *tamen*, mavult *tandem*.

21. *Magis labore idem, quod tu.*] Vulg *magis labore. Idem quod tu*, &c.

22. *Mihi Arpinum eundum est.* Hoc in ms. Pal. principium epist

3. Παρὰ

CICERO ATTICO, 8.

10 MINIME mirot te & graviter ferre de Marcello, & plura verendi periculi genera. QUIS ENIM hoc timeret, quod neque acciderat antea, nec videbatur natura ferre, ut accidere posset? omnia igitur metuenda. sed illud 1 παρὰ τὴν ἱστορίαν, tu præsertim: *ME RELIQUUM CONSULAREM.* quid? tibi Servius, quid videtur? quamquam hoc nullam ad partem valet scilicet, mihi præsertim, qui non minùs bene actum cum illis putem. quid enim sumus? aut quid esse possumus? domine, an foris? quid nisi mihi hoc venisset in mentem scribere ista nescio quæ, quò verterem me, non haberem. ad Dolabellam, ut scribis, ita puto faciendum, χρηότερα quædam, πολιτικώτερα. faciendum certè aliquid est. valde enim desiderat. 2 Brutus si quid egerit, curabis ut sciam: cui quidem quamprimum agendum puto, præsertim si statuit. *sermunculum* enim omnem aut restinxerit, aut sedarit. sunt enim, qui loquantur etiam mecum. Sed hæc ipse optimè, præsertim si etiam recum loquetur. 3 Mihi est in animo proficisci XI. Kal. hîc enim nihil habeo quod agam, ne hercule illic quidem, nec usquam; 4 sed tamen aliquid illic. Hodie Spinterem exspecto. misit enim Brutus 5 ad me: per litteras purgat Cæsarem de interitu Marcelli: in quem, ne si insidiis quidem ille interfectus esset, caderet ulla *suspicio.* nunc verò, cùm de Magio constet, nonne furor ejus causam omnem sustinet? planè, quid sit, non intelligo. explanabis igitur. quamquam nihil habeo, quòd dubitem, nisi ipsi Magio quæ fuerit causa amentiæ: pro quo quidem 6 etiam sponsor Sunii factus est. nimirum id fuit. *solvendo* enim non erat. credo eum petisse à Marcello aliquid, & illum, ut erat, constantiùs respondisse. 7 ὁ τωυτὸν εἰδῶν.

CICERO ATTICO, 8.

11 CREDEBAM esse facile. totum est aliud, posteaquàm sum à te 8 disjunctior. sed fuit faciendum, ut & constitueram mercedulas prædiorum, & ne magnum onus observantiæ Bruto nostro imponerem. posthac enim poterimus commodiùs colere inter nos in Tusculano. hoc autem tempore, cùm ille me quotidie videre vellet, ego ad illum ire noo possem, privabatur omni delectatione Tusculani. tu igitur, si Servilia venerit, si Brutus quid egerit, etiam si constituerit, quando obviam: quidquid denique erit, quod scire me oporteat, scribes. Pilonem, si poteris, 9 convenies. vides, quàm maturum sit. sed tamen, quod *commode tuo* fiat.

CICERO ATTICO, 8.

12 VALDE me momorderunt epistolæ tuæ de Attica nostra: eædem tamen sanaverunt. quòd enim te ipse consolabare eisdem litteris, id mihi erat satis firmum ad leniendam ægritudinem. Ligarianam præclarè vendidisti. posthac quidquid scripsero, tibi præconium deferam. Quod ad me de Varrone scribis, 10 scis me ante orationes, aut aliquid id genus solitum scribere, ut Varronem nusquam possem intexere. postea autem quàm hæc cœpi φιλελοώτερα, jam Varro mihi denuntiaverat magnam lane, & gravem προσφώνησιν, biennium præteriit, cùm ille Καλλιππίδης assiduo cursu cubitum nullum processerit. ego autem me parabam ad id, quod ille mihi misisset, ut 11 αὐτῷ τῷ μίτρῳ, καὶ λαΐου, si modo potuissem. nam hoc etiam Hesiodus adscribit, 12 αἴκε δύνηαι. nunc illam περὶ πλῶν συντάξιν, lanè mihi probatam, Bruto, ut tibi placuit, despondimus, 13 idque tu eum non nolle mihi scripsisti. ergo illam 14 ἀκαδημικὴν, in qua homines, nobiles illi quidem, sed nullo modo *philologi*, nimis acutè loquuntur, ad Varronem transferamus. etenim sunt Ἀπόχειαι; quæ iste valde probat. Catulo & Lucullo alibi reponemus; ita tamen si tu hoc probas: deque eo mihi rescribas velim. 15 De Brinniana auctione accepi à Vestorio litteras. ait, sine ulla controversia rem ad me esse collatam (Romæ videlicet, aut in Tusculano me fore putaverunt) A. D. IIX. Kal. Quint. dices igitur 16 vel amico tuo, S. Vettio cœheredi meo, vel Labeoni nostro, paullum proferant auctionem; me circiter Nonas in Tusculano fore. cum Pisone Sirotem habes. De Scapulanis hortis toto pectore cogitemus. dies adest.

CICERO ATTICO, 8.

13 COMMOTUS tuis litteris, quod ad me de Varrone scripseras, totam Academiam ab hominibus nobilissimis abstuli, transtulique ad nostrum fodalem, & ex duobus libris contuli in quatuor. grandiores sunt omnino, quàm erant illi; sed tamen multa detracta. tu autem mihi pervelim scribas. 17 qui intellexeris illum velle. 18 illud verò utique scire cupio, quem intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖσθαι, nisi forte Brutum: 19 id hercle restabat: sed tamen scire pervelim. libri quidem ita exierunt, (nisi fortè me communis φιλωτία decipit) ut in tali genere ne apud Græcos quidem *simile quidquam.* tu illam jacturam feres æquo animo, quòd illa, quæ habes de Academicis, frustra descripta sunt. multo 20 tamen hic erunt splendidiora, breviora, meliora. nunc autem ἀπορῶ, quò me vertam. volo Dolabellæ 21 valde desideranti non reperio, quid: & simul αὐδόμαν Τρῶας: neque, si aliquid, 22 qui potero μέμψιν effugere. aut cessandum igitur, aut aliquid excogitandum. sed quid hæc levia curamus? Attica mea, obsecro te, quid agit? quæ me valde angit. sed crebro regusto tuas litteras: in his acquiesco, 23 tamen exspecto novas.

CICE-

---

1. Παρὰ τὴν ἱστορίαν.) Præter historiam, contra veritatem. Junius ait mss. Pal. habere παρὰ τὴν ἱστίαν.

2. *Brutus si quid egerit.*) Ita legendum ex Decurt. ut & Lamb. emendavit ex Torn. vulgati sequuntur Victor. qui vocem *egerit* supervacaneam putat, atque in nullis mss. quos vidit existare.

3. *Mihi est in animo.*) Hoc alterius epistolæ principium in ms. uno Palat.

4. *Sed tamen aliquid illic. Hodie.*] Sic Bosius ex Decurtato, vulg. *sed tamen illic hodie.*

5. *Ad me per litteras.*] *Ad me per litteras*, habent vulgatæ edit.

6. *Etiam sponsor Sunii factus est.*) Sic Bosius ex corrupta eorum scriptura; in Tornæs. enim habebatur, *sponsor sum factus est*; in Decurt. verò, *sponsor Sumi factus est.*

7. Οὐ τωυτὸν εἰδῶν.) Supplendum ex Euripidis Ione, φαίνεται τῶν πραγμάτων Ἱρόσωθεν ὄντων, ἐγγύθεν δ' ὁρισμένων: Non eadem facies apparet, cùm res procul sunt, & cùm prope cernuntur. Sic Bosius depravatam Euripidis lectionem emendat. Lamb. cum Vict. legit, ὁ τωῦτ' ὄρεσθ': vulg. habetur, ὁ δ' οὐ ὄρεσθ'. vel ὀρθῶς: in codice Torn. legitur ὁ πάτ' ὄρεσθ'.

8. *Disjunctior.*] Vulg. *disjunctus.*

9. *Convenies.*] Vulg. *convenias.*

10. *Sed tamen amor magistra.*] Vulg. *sed me amor erat.*

11. Αὐτῷ τῷ.) Eâdem mensura, & melius.

12. Αἴκε δύνηαι.) Si possis. Vulg. αἴκε δύνημαι.

13. *Idque tu eum.*) Voculam *eo* quæ abest ab excusis, restituit ex mss. suis Bosius.

14. Ἀκαδημικὴν.) Vulg. ἀκαδημαϊκήν.

15. *De Brinniana auctione.*) Ita ex veteribus libris reposuit Victorius, pro, *Brutiniana auctione.*

16. *Vel amico tuo S. Vettio cœheredi.*) Vulgati codices edunt pro *S. Vettio, vel Othoni*, aliter quam mss. nam in Tornæs. Decurt. & Cruseli. est, *Svettio.* Bosius primam litteram à reliquis disjungens legit *S. Vettio*, id est, *Sparsio Vettio.*

17. *Quem intellexeris.*] Emendatio Victorii, cum antea legeretur, *qua intellexeris.*

18. *Illud verò utique.*) Particula, *verò*, abest à vulgatis.

19. *Id hercle restabat.*) Tempore V. Ct. legebatur, *id si desiderabat*; quod ille agnoscit vitiosum esse, & dubitanter conjicit, *id si restabat*; planè improbans eos qui legebant, *idem reservabat.*

20. *Tamen hæc erunt.*] Vulg. *erant.*

21. *Valdè desideranti.*) *Magis desideranti*, Vulg.

22. *Qui potero μέμψιν.*) *Quò* deest in vulgatis.

23. *Tamen exspecto novas.*] Victorius mavult, *Novas*, & hanc ait esse priscam lectionem.

I. S.

CICERO ATTICO, S.

14 BRINNII libertus, coheres noster, scripsit ad me, velle, 1 si mihi placeret, 2 coheredes, & Sabinum Albium ad me venire. id ego planè nolo. hereditas tanti non est. & tamen obire auctionis diem facile poterunt, (est enim III. Id.) si me in Tusculano postridie Nonas mane convenerint. quòd si laxius volent proferre diem, poterunt vel biduum, vel triduum, vel ut videbitur. nihil enim interest. quare, nisi jam profecti sunt, retinebis homines. De Bruto, si quid erit: de Cæsare, 3 si quid scies; si quid erit præterea, scribes. Illud etiam atque etiam considerés velim, placeatne tibi mitti ad Varronem quod scripsimus. etsi etiam ante aliquid pertinet. nam scito, te ei dialogo adjunctum esse tertium. opinor igitur consideremus: etsi nomina jam facta sunt. sed vel induci, vel mutari possunt.

CICERO ATTICO, S.

15 QUID agit, obsecrote, Attica nostra? nam triduo abs te nullas acceperam: nec mirum: nemo enim venerat: nec fortasse causa fuerat. itaque ipse quid scriberem non habebam. quo autem die has Valerio dabam, exspectabam aliquem meorum: qui si venisset, & à te quid attulisset, videbam non defuturum quod scriberem.

CICERO ATTICO, S.

16 NOS, cùm flumina, 4 & solitudines sequeremur, quò facilius sustentare nos possemus, pedem è villa adhuc egressi non sumus; ita magnos & assiduos imbreis habebamus. Illam Academicen ἀνωπαξίαν totã ad Varronẽ traduximus 5 primò fuit Catuli, Luculli, Hortensii. deinde quia ἐναργὲς τὸ πρέπον videbatur, 6 quòd erat hominibus nota, non illa quidem 7 ἀπαιδευσία, sed in iis rebus 8 ἀτρεψία, simul ac veni ad villam, eosdem illos sermones ad Catonem, Brutumque transtuli. ecce tuæ litteræ de Varrone. nemini visa est aptior Ἀπέχεια ratio. sed tamen velim scribas ad me, primùm placeatne tibi aliquid ad illum, deinde, si placebit, hocne potissimum. Quid Servilia, jamne venit? Brutus ecquid agit, ecquando? De Cæsare quid auditur? Ego ad Nonas, quemadmodum dixi. Tu cum Pisone, si quid poteris.

CICERO ATTICO S.

17 V Kalend. exspectabam 9 Roma aliquid; non quò imperassem. igitur aliquid tuis. nunc eadem illa, quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit, 11 ecquid à Cæsare. sed quid ista, quæ mimis curo? Attica nostra quid agat, scire cupio. etsi tuæ litteræ (sed jam nimis veteres sunt) rectè sperare jubent. tamen exspecto recens aliquid.

CICERO ATTICO, S.

18 VIDES, propinquitas quid habeat. nos verò conficiamus hortos. colloqui videbamur, in Tusculano cùm essem; tanta erat crebritas litterarum. sed id quidem jam erit. ego interea admonitu tuo perfeci sanè argutulos libros ad Varronem: sed tamen exspecto, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primùm, qui intellexeris eum desiderare à me, cùm ipse homo πολυγραφώτατος numquam me lacessisset: deinde, 12 quem ζηλοτυπῆ, nisi forte Brutum: quem si non ζηλοτυπῆ, multo Hortensium minùs, aut eos qui de Rep. loquuntur. planè hoc mihi explices velim: in primis, maneasne in sententia, ut mittam ad eum, quæ scripsi; an nihil necesse putes, sed hæc coram.

CICERO ATTICO, S.

COMMODUM discesserat Hilarus librarius IV. Kalend. 19 cui dederam litteras ad te, cùm venit tabellarius cum tuis litteris pridie datis: in quibus illud mihi gratissimum fuit, quòd Attica nostra rogat te, ne tristis sis, quòdque tu ἀκινδύνως esse scribis. Ligarianam, ut video, præclarè auctoritas tua commendavit. scripsit enim ad me Balbus, & Oppius, mirificè se probare, ob eamque causam ad Cæsarem eam se oratiunculam misisse. hoc igitur idem tu mihi antea scripseras. in Varrone justa causa me non moveret, 13 ne viderer φιλενδόξως: (sic enim constituebam, neminem includere in dialogos eorum, *qui viverent*) sed, quia scribis & desiderari à Varrone, & magni illum æstimare, eos confeci; & absolvi, nescio quàm bene, sed ita accuratè, ut nihil posset supra, 14 Academicam omnem quæstionem libris quatuor. in eis, quæ erant contra 15 ἀκαταληψίαν præclarè collecta ab Antiocho, Varroni dedi; ad ea ipse respondeo: tu es tertius in sermone nostro. si Cottam, & Varronem fecissem inter se disputantes, ut à te proximis litteris admoneor; meum 16 καθ' ὑπόθεσιν πρόσωπον esset. hoc in antiquis personis suaviter fit, ut & Heraclides in multis, & nos sex de rep. libris fecimus. sunt etiam de oratore nostri tres, mihi vehementer probati. in eis quoque ex personæ sunt, ut mihi tacendum fuerit. Crassus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Julius, frater Catuli, Cotta, Sulpicius, puero me hic sermo inducitur, ut nullæ esse possent partes meæ. quæ autem his temporibus scripsi, Ἀριστοτέλειον morem habent; in quo sermo ita inducitur ceterorum, ut penes ipsum sit principatus. ita confeci quinque libros περὶ τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, καθ' ὑποθετικὸν M. Pisoni darem. 17 ἀζηλοτύπητον id fore putaram, quòd omnes illi recesserant. hæc Academica, ut scis, cum Catulo, Lucullo, Hortensio contuleram. sane in personas *non cadebant*. 18 erant enim λογικώτερα, quàm ut illi de iis somniasse umquam viderentur. itaque, ut legi tuas de Varrone, tanquam 19 ἐρμαῖον arripui. aptius esse nihil potuit ad id philosophiæ genus, quo ille maximè mihi dele-

1. *Si mihi placeret.*] Ita Dec. & Torn. vulg. *placet.*

2. *Coheredes & Sabinum.*] Fulvius ait in mss. suo esse *coheredes se & Sabinum.*

3. *Si quid scies; si quid erit præterea, scribes.*] Sic Decurt. & Tornæs. vulg. *Si quid scies præterea, scribes.*

4. *Et solitudines.*] Auctoribus veteribus libris sic reseribit Bosius; legitur singulari numero, *& solitudinem.*

5 *Primò fuit Catuli.*] Est à Torn. & Dec. vulgò, *modo fuit Catuli.*

6. *Quod erat hominibus nota.*] Lectio hæc est Dec. & Torn. alii habent, *quod erat hominibus non ignota.*

7. Ἀπαιδευσία.) Ignorantia.

8. Ἀτρεψία.) Ruditas. Sic reposuit Victorius, nisi quod dandi casu legit, antea legebatur ἀτρεψίᾳ.

9. *V. Kal.*] Ita Lamb. & Bos. ex Scid. & Torn. vulg. *D. VI exspectabam*; ex quo Lamb. olim fecerat: *die VI vel A. D VI.* sed nunc Tornæs. lectionem omnibus præponit.

10. *Roma aliquid; non quo imperassem. Igitur aliquid tuis.*] Sic Bosius ex Scidis & Torn. vulg *Roma aliquid non imperassem igitur aliquid:* quidam legunt, *Roma aliquid novi. imperasset igitur aliquid tuis.* sed Lamb. si quid sit mutandum, sic mutarit, *Roma aliquid, non quo imperassem tuum. igitur nunc eadem illa.*

11. *Ecquid.*] Vulg. *& quid.*

12. *Quem* Ζηλοτυπῆ.) Faernus post hoc verbum, deesse aliquod putabat, & rectè: nam Bosius ex Decurtato & Tornæsi. hæc verba quæ vulgo deerant addidit, *nisi forte Brutum: quem si non* ζηλοτυπῆ, *multò,*

13. *Ne viderer* φιλενδόξως.) Ambitiosus, amator illustrium virorum. Petrus Vict. hoc restituit, tum ex mss. tum ex olim excusis, repudiatis illud, φιλόδοξος, quod in hujus locum irrepserat.

14. *Academicam omnem quæstionem libris quatuor.*] Hoc totum suspicatur abundare Manut. ut glossema super orum verborum; sed malè suspicatur judice Lambino, qui retinendum censet.

15 Ἀκαταληψίαν.) Opinionem eorum, qui nihil comprehendi posse dicant.

16. Καθ' ὑπόθεσιν πρόσωπον.) Muta persona.

17 Ἀζηλοτύπητον.) Sine invidia. Libri excusi, ἀζηλότυπον, quod non displicet Bosio. verùm alterum præstulit, quia reperit in mss. suis.

18. *Erant enim* λογικώτερα, *quam ut illi de iis somniasse unquam viderentur.*] Hoc Vict. & alii rest tuerunt. antea legebatur nullo prorsus sensu, *erant enim* λογικὰ τέρατα *quam invisibilia deinde omnia & iniqua viderentur.*

19. Ἑρμαῖον.) Lucrum insperatum.

stari videtur, 1 meaque partes, ut non sim consecutus, ut superior mea causa videatur. 2 sunt enim vehementer πῖνικὰ Antiochia: quæ diligenter à me expressa, *acumen* habent Antiochi, *nitorem* orationis nostrum; si modò is est aliquis in nobis. sed tu, dandosne putes hos libros Varroni, etiam atque etiam videbis. mihi quædam occurrunt: sed ea coram.

CICERO ATTICO, S.

20 A CÆSARE litteras accepi consolatorias, datas prid. Kal. Maj. Hispali. De urbe augenda quid sit promulgatum, non intellexi; id sane scire velim. Torquato nostra officia grata esse, facilè patior: eaque augere 3 non desinam. Ad Ligarianam de uxore Tuberonis, & privigna, neque possum jam addere, (est enim res pervulgata) neque Tuberonem volo defendere. mirificè est enim 4 φιλαίπολος. *theatrum* quidem sanè bellum habuisti. ego, etsi hoc loco facillimè sustentor, tamen te videre cupio. itaque, ut constituì, adero. Fratrem credo à te esse conventum. scire igitur studeo, quid egeris. De fama nihil laboro: etsi scripseram ad te tunc 5 stulte; NIHIL MELIVS. curandum enim non est, atqui hoc IN OMNI VITA SVA 6 QUEMQUE À RECTA CONSCIENTIA 7 TRAVERSUM UNGUEM NON OPORTET DISCEDERE: 8 viden' quàm φιλοσόφως? an tu nos frustra existimas hæc in manibus habere? 9 διεδήχθαι te nolim, quod nihil erat. redeo enim rursus eodem. quidquamne me putas curare in toto nisi ut ei ne desim? id ago scilicet, ut judicia videar tenere. 10 μὴ γὰρ αὐτῆς? vellem tam domestica ferre possem, quàm ista contemnere. putas autem me voluisse aliquid, quod perfectum non sit? non licet scilicet sententiam suam: sed tamen quæ tum acta sunt, non possum non probare: & tamen non curare pulchrè possum, sicuti facio. sed nimium multa de nugis.

CICERO ATTICO, S.

21 AD Hirtium dederam epistolam sanè grandem, quam scripseram proximè in Tusculano. Huic, quam 11 tum mihi misisti, rescribam alias. nunc aliis malo. Quid possum de Torquato, nisi aliquid à Dolabella? quod simul ac; continuo scietis. exspectabam hodie, aut summum cras ab eo tabellarios: qui simul ac venerint, mittentur ad te. A Quinto exspecto. proficiscens enim è Tusculano 11 x. Kal. ut scis, misi ad eum tabellarios. Nunc, ad rem ut redeam, INHIBERE illud tuum, quod valde mihi arriserat, vehementer displicet. est enim verbum totum nauticum. quamquam id quidem sciebam: sed arbitrabar sustineri remos, 12 cùm inhibere essent remiges jussi. id non esse ejusmodi didici heri, cùm ad villam nostram navis appelleretur. non enim sustinent, sed alio modo remigant. id ab 13 ἐποχῇ remotissimum est. quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. 14 dices hoc idem Varroni, nisi fortè mutavit. nec est melius quidquam, 15 quàm ut Lucullus 16 *Sustineat currum ut bonus sæpe agitator, equosq;*. semperque Carneades 17 προσολισθῶ pugilis, & retentionem arripiæ 18 similem facit ἐποχῆς. *inhibitio* autem *remigum* motum habet, & vehementiorem quidem, remigationis navem convertentis ad puppim. vides, quanto hoc diligentiùs curem, quàm aut de rumore, aut de Pollione: de Pansa etiam, si quid certius (credo enim palam factum esse:) de Critonio, si quid esset: certene de Metello & Balbino. dic mihi, placetne tibi primum edere *injussu meo*? hoc ne Hermodorus quidem faciebat, is qui Platonis libros solitus est divulgare; ex quo, 19 λόγιον Ἑρμοδώρου, quid illud? rectumne existimas 20 cuiquam ante quam Bruto? cui te auctore. προσφωνῶ, scripsit enim Balbus ad me se à te quintum *de finibus* librum descripsisse: in quo non sanè multa mutavisse, tamen quædam. tu autem commodè feceris, si reliquos continueris, ne & 21 ἀδιόρθωτα habeat Balbus, & ἄωλα Brutus. sed hæc hactenus, ne videar 22 περὶ μικρῶν σπουδάζειν. etsi nunc quidem *maxima* mihi sunt hæc. quid est enim aliud? Varroni quidem quæ scripsi te auctore, impropero mittere, ut jam Romam miserim describenda. ea si voles, statim habebis. scripsi enim ad librarios, ut fieret tuis, situ velles, describendi potestas. ea verò continebis, quoad ipse te videam; quòd diligentissimè facere soles, cùm à me tibi dictum est. 23 cùm autem fugit me tibi dicere, mirificè Cæselia studio videlicet philosophiæ flagrans describit à tuis: istos ipsos *de finibus* habet. ego autem tibi confirmo, (possum falli, 24 ut homo) à meis eam non habere. numquam enim ab oculis meis abfuerunt. tantum porro aberat, ut binos scriberent; vix singulos confecerunt, tuorum 25 tamen ego nullum *dolitum* arbitror, 26 idemq; te volo existimare. à me enim prætermissum est, ut dicerem, eos exire nondum velle. Hui quàm diu de nugis? de re enim nihil habeo, quod loquar. De Dolabella tibi assentior. coheredes, ut scribis, in Tusculano. 27 De Cæsaris adventu, scripsit ad me Balbus, non ante Kal. Sext. De Attica optimè,

---

8. *Meaque partes.*) Ita in mss. Bosii alii habent, *eaque partis.*

2. *Sunt enim vehementer πῖνικά.*) Vocabulum hoc Græcum quod antea deerat restituit Victorius.

3. *Non desinam. ad Ligariam de uxore Tuberonis, & privigna, neque possum jam addere.*] Hæc sunt 2 Decurt. Torn. & Crusellino. vulgò, *non desinam. De uxore Tuberonis & privigna neque possum jam addere, &c.*

4. Φιλαίπολος.) Accusandi seu criminandi cupidus.

5. *Stultè*; NIHIL MELIVS. *curandum enim non est, atqui hoc*] Ita Bos. ex Seidis. Iunius ait mss. Pal. sic distinguere, *stultè, nihil melius curandum hominibus est. Atque hoc. In omni, &c.* vulg. *Curandum enim nobis est, atque hoc, &c.* Lamb. addita particula negativa legit, *curandum enim nobis non est, atque, &c.* quibusdam sic placet scribi, *nonnihil enim curandum nobis est, nihilque melius, atque hoc, in omni vita.*

6. *Quemque.*] Manutius mavult, *quemquam.*

7. *Traversum unguem non oportet discedere.*] Vulg. *transversum unguem non oportere discedere.*

8. *Viden' quam* Φιλοσόφως? *an tu nos.*] Est hoc à Vict. prius habebatur, *videtne' quam philosophice animum, &c.*

9. Διεδήχθαι *te nolim.*] Morsum esse. Mss. Victorii ita habent. antea legebatur διεδεῖχθαι *te nollem.*

10. Μὴ γὰρ αὐτῆς.) Neque enim ipsis (sc. credo.) Cum interrogat. hoc legendum censet Bos.

11. *Tum mihi misisti.*) Ita Dec. & Torn. vulg. *tu mihi misisti.*

12. *Inhibere essent remiges jussi.*) Vulg. *inhibuì essent remiges jussi.*

13. Ἐποχῆ.) Assensionis retentionem.

14. *Dices hoc idem Varroni, nisi forte mutavit.*) Mss. Bosii est hæc lectio; Vulgata est, *dicemus idem Varroni si forte mutavit.*

15. *Quam ut Lucullus.*) Fabrnus probante Ursino legebat, *quam ut Lucilius.*

16. *Sustineat currum, ut bonus.*) Hexametro huic ordinem suum ex antiquis codd. reddidit Victorius, quod & ante eum Germani fecerant: prosa prius videbatur esse.

17. Προσολισθῶ.) Statum jamjam dimicaturi, gestum pugilis in pugnâ cùm feriendi causâ brachia protendit.

18. *Similem facit* ἐποχῆς.) Vocabulum Græcum quod hic deerat restituit Victorius, & ludit eos qui subsistuebant ἐποχὴν ἐμοδίων.

19. Λόγιον Ἑρμοδώρου.) Ad supplendum integrum senarium adde: ἐμπορεύεται: Libris Hermodorus mercaturam facit.

20. *Cuiquam ante, quàm Bruto.*) Victorii codicum scriptura hæc est: prior hæc erat, *quicquam Bruto*; Vulgati nunc habent, *cuiquam quidquam antequam Bruto.*

21. Ἀδιόρθωτα.) Incorrecta, inchoata. Emendatio hæc debetur Victorio qui spurium illud, ἀδωρόπωλα, hinc facillis ejecit.

22. Περὶ μικρῶν.) Parvis rebus multum laborare.

23. *Cum autem fugit me.*) Ita omnes mss. Bosii, & ita ille legendum arbitratur. Lambinus mavult, *quoniam autem, &c.* dicens *quam* in mss. valere *quoniam*: vulgò *quomodo autem.*

24. *Ut homo, à meis eam non habere.*) Sic Bos. ex Decurt. emendavit, ut & antea Lamb. ex Torn. vulg. *ut homines, à me non habere.*

25. *Tamen res nullum.*) Sic Decurt. & Torn. vulg. *tamen ea nullum.*

26. *Idemque te volo*] Vulg. *itemque.*

27. *De Cæsaris adventu.*] In mss. Pal. principium novæ epistolæ.

optimè, 1 quòd leviùs, ac leniùs, & quòd fert εὐκόλως. Quod autem de illa nostra cogitatione scribis, in qua nihil tibi credo, ea, quæ novi, 2 valde probo, hominem, domum, facultates. quod *sapus* est, ipsum non novi: sed audio laudabilia de Scrofa. etiam proximè accedit, 3 si quid hoc ad rem: εὐγνησίῳ est etiam, quàm pater. coram igitur, & quidem propenso animo ad probandum. accedit enim, quod patrem, ut scire te puto, plus etiam, quàm non modò tu, sed quàm ipse scit, amo, idque & merito, & jam diu.

CICERO ATTICO, S.

52 DE Varrone, non sine causa, quid tibi placeat, tam diligenter exquiro. occurrunt mihi quædam. sed ea coram. te autem ἀσφιέστερον 4 intexui, faciamque id crebrius. proximis enim tuis litteris primùm, te id non nolle, cognovi. De Marcello, scripserat ad me Cassius antea; πρὸ μέρος Servius. 5 ὁ rem acerbam! ad prima redeo. Scripta nostra nusquam malo esse, quàm apud te: 6 sed ea tum foras dari, cùm utrique nostrum videbitur & ego librarius tuos culpa libero, neque te accuso: & tamen aliud quiddam ad te scripseram, Cæcilliam quædam habere, quæ nisi à te non potuerit. Balbo quidem intelligebam 7 satisfaciendum fuisse: tantùm nolebam, aut obtoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. Varroni, simul, ac te videro, si tibi videbitur, mittam. quid autem dubitarim, cùm videro te, scies. 8 *Attributos* quòd appellas, valde probè. Te de prædio aviæ exerceri, molestè fero. De Bruto nostro, perodiosum: sed *vita fert*. mulieres autem vix satis humanè, quæ inimico animo ferant, cùm utraque officio pareat. Tullium scribam, nihil fuit, quòd appellares. nam tibi mandassem si fuisset. nihil enim est apud eum positum nomine voti: sed est quiddam apud illum meum. id ego in hanc rem statui conferre. itaque & ego rectè tibi dixi, ubi esset: & tibi ille rectè negavit. sed hoc quoque ipsum consinuò adoriamur: 9 *locum* hominibus non sanè probo, quòd est desertior: 10 sed habet εὐλογίαν. verùm hoc quoque, ut censueris; quippe qui omnia. Ego ut constitui, adero: atque utinam tu quoque eodem die. sin quid, (multa enim) utique postridie. etenim coheredes: 11 à quis sine te opprimi, malitia est. Alteris jam litteris nihil ad me de Attica. 12 Sed id quidem in optima spe pono. illud accuso, non te, sed illam, ne salutem quidem. at tu & illi, & Piliæ plurimam: nec me tamen irasci 13 judicaris. Epistolam Cæsaris misi, si minùs legisses.

CICERO ATTICO, S.

A NTE MERIDIANIS tuis litteris hori statim rescripsi: 14 14 nunc respondeo vespertinis. Brutus, mallem, me arcesseret. nam & æquius erat, cùm illi iter initaret & subitum, & longum: & mehercule nunc, cum ita simus affecti, ut non possimus planè simul vivere, (intelliges enim profecto, 15 in quo maximè posita sit συμβίωσις) facilè patiebar nos potiùs Romæ unà esse, quàm in Tusculano. libri ad Varronem non morabantur: 16 sunt enim defecti, ut vidisti: tantum *librariorum menda* tolluntur: de quibus libris scis me dubitasse. sed tu videris. item, quos Bruto mittimus, in manibus habent librarii. Mea mandata, ut scribis, explica: 17 quamquam ista retentione omneis ait uti Trebatius: quid tu istos putas? nosti domum. 18 quare confice 19 ἐναγώνως. incredibile est, quàm ego ista non curem. omni tibi affeveratione affirmo, quod mihi credas velim, mihi majori offensioni esse, quàm delectationi, possessiunculas meas. MAGIS ENIM doleo, me non habere, cui tradam, quàm habere, qui utar. atque illud Trebatius se tibi dixisse narrabat. tu autem ventus es fortasse, ne ego invitus audirem. fuit id quidem humanitatis: sed mihi crede, jam ista non curo. quare da te in sermonem, & perseca, & confice, excita, compella, loquere, ut te 20 cum illo Scæva loqui putes. ne existimes eos, qui *non debita* consectari soleant, quod debeatur, remissuros. de die tantum videto, & id ipsum bono modo.

CICERO ATTICO, S.

QUID est, quod Hermogenes mihi Clodius, Andronenem sibi dixisse, se 21 Ciceronem vidisse Corcyræ? ego enim *audita* tibi putaram. nil igitur ne ei quidem litterarum? an non vidit? facies ergo ut sciam. Quid tibi ego de Varrone rescribam? quattuor 22 διφθέραι sunt in tua potestate. quod egeris, id probabo. nec tamen αἰδόμαι Τρῶας: quid enim? sed, ipsi quàm res illa probaretur, magis verebar. sed quoniam tu suscipis; in alteram autem.

CICERO ATTICO, S.

DE retentione, rescripsi ad tuas accuratè scriptas litteras. conficies igitur, & quidem sine ulla dubitatione, aut 23 retractatione. hoc fieri & oportet, & opus est. De Andromene, ut scribis, ita putaram. scisses enim, mihique dixisses. Tu tamen ita mihi de Bruto scribis, ut de te nihil. quando autem illum putas? nam ego Romam pridie Idus. 24 Bruto ita volui scribere, (sed quoniam tu te legisse scribis,

1. *Quid leviùs ac leniùs & quod fert* εὐκόλως.) Vulgati libri habent, *quod levius & quod fert, &c.* sed Lambin. duo illa vocabula, *ac leviùs*, offendebant, itaque deleri jussit, legens, *quid leviùs & quod fert* εὐκόλως.

2. *Valde probo; hominem*] Faernus delens, *probo*, legebat, *valde hominem domum, &c.*

3. *Si quid hoc ad rem*] Vulg. *si quid ad hoc rem.*

4. *Intexui*] In Torn. est *intexo.*

5. *Quem acerbam.*] Ex mss. expressit Bosius particulam ὁ quæ à vulg. aberat.

6. *Sed ea tum foras dari.*] Hæc correctio est Victorii. antea ferebatur, *sed ea timui foras dari.*

7. *Satisfaciendum*] Germanorum, Victorii & Bosii codices mss. habent *satisfaciendum.*

8. *Attributos quod appellas, valde probè.*] Ex veteribus codd. hæc emendavit Victorius. nam prius legebatur, *ad tributos quod appellas, valde probo.*

9. *Locum hominibus.*] Sic Decurtatus; editiones, *locum, &c.*

10. *Sed habet* εὐλογίαν.) Quidam legunt εὐγνωμίαν, alii εὐκολίαν.

11. *A quis sine te opprimi malitia est.*] Codex Torn. habet *militia est:* quæ scriptura quid sibi velit, divinare non potest Lamb.

12. *Sed id quidem in optima.*] Vulg. *sed id quidem mihi in optima.*

13. *Judicaris.*] Alii *judicatis*, quod improbat Manutius.

14. *Nunc respondes.*] Vulg. *nunc respondebo.*

15. *In quo maximè*] A vulgatis abest præpositio, *in.*

16. *Sunt enim defecti.*] Sic reposuit ex Decurt. Bosius: vulg. *defecti*, quod Barbarum ait Manutius, & mavult aut *deserpti* aut *persecti.* Lambinus scripturæ veteris, ut ait, vestigia sequutus, emendat, *detexti.* Victorius dicit in uno ms. *esse defecti*; in aliis *effecti*; ut quam sequatur scripturam non videat.

17. *Quamquam ista retentione omnes ait uti Trebatius.*) Ante Victor. vulgata lectio erat, *quamquam ista retentione omnes ut ait ei Trebatius.*

18 *Quare confice* ἐναγώνως.] Sic habet Decurt. Vict. legit ἐνλόγως. Lamb. ἐυλαβῶς & ita ait esse in Torn. quod Bos. negat, dicit; scribi ΕΥΑΓΩΣ; ut & Junius in Pal. vulg. pro *quare confice*, legitur, *quam confice.*

19. Ἐναγώνως.) Vt, quò velis, facilè perducas.

20. *Cum illo Scæva.*) Vulg. *Scævola.*

21. *Ciceronem dixisse Corcyræ.*) Antiqua Victorii exemplaria pro *Corcyra* habent *currere*: ille tamen in tantis tenebris receptam lectionem mutare non vult.

22. Διφθέραι.) Pelliti, libri qui membranis & pellibus conteguntur. Ita legendum judicat Bosius, sic etiam reposuit Vict. in ultima editione. Lambinus quoque testatur ita scribi in Torn. nihilominus vulgatum διλιφθέραι præfert.

23. *Retentatione.*) Vulg. *retractatione.*

24 *Brutus ita volui scribere sed quoniam tu te legisse scribis, fui fortasse* ἀσαφέστερον, *me ex tuis, &c.*) Hæc verba hoc ordine edita erant in veteribus Bosii, qui hîc parenthesin necessariam agnoscit, rideto; Lambin. qui dicit se hunc locum præclarè sic restituisse, *Brutus ita volui scribere, quoniam scisse te intellexisse scribis; & fui fortasse* ἀσαφέστερον, *me ex tuis, &c.*

bis, fui fortasse ἀποφίσσω) me ex tuis litteris intellexisse, nolle eum me quàm prosequendi sui causa Romam nunc venire. sed quoniam jam adest meus adventus, fac quæso, ne quid eum Idus impediant, quo minùs suo commodo in Tusculano sit. nec enim ad tabulam eum desideraturus eram. in tali enim negotio cur tu unus non satis es? sed *ad testamentum* volebam: quod jam malo alio die; ne ob eam causam Romam veniſſe videar. scripsi igitur ad Brutum, jam illud, quod putassem, Idibus nihil opus esse. velim ergo totum hoc ita gubernes, ut ne minima quidem re ulla Bruti commodum impediamus. Sed quid est tandem, quod perhorrescas, quia tuo periculo jubeam libros dari Varroni? etiam nunc si dubitas, fac ut sciamus. nihil est enim illis elegantius. volo Varronem, præsertim cùm ille desideret; sed est, ut scis,

1 ἐξοιδὼς ἀνὴρ. πάνυ καὶ τὴν ἀναίσχυντον αἰτιάσεται.

ita mihi sæpe occurrit *vultus* ejus, querentis fortasse vel hoc, meas partes in iis libris copiosius defensas esse, quàm suas: quod mehercule 2 non esse intelliges, si quando in Epirum veneris. nam nunc 3 Alexionis epistolis cedimus. sed tamen ego non despero probatum iri Varroni: & id, quoniam impensam fecimus in macrocola, facilè patior teneri. sed etiam atque etiam dico, tuo periculo fiet. quare si addubitas, ad Brutum transeamus. est enim is quoque Antiochius. ὁ Academiam *volaticam*, & sui similem, modò huc, modò illuc. sed, quæso, epistola mea ad Varronem valdene tibi placuit? malè mi sit, si umquam quidquam 4 tam enitar ἔργῳ. at ego ne Tironi quidem dictavi, qui totas 5 περιοχὰς persequi solet, sed 6 Spintharo syllabatim.

CICERO ATTICO, S.

26 7 DE Virgilii parte valde probo. sic ages igitur. & quidem id erit primum; proximum Clodiæ quòd si neutrum; metuo, ne turbem, & irruam in Drusum. intemperans sum in ejus rei *cupiditate*, quam nosti. itaque revolvor identidem in Tusculanum. quidvis enim potiùs, quàm ut non hac ætate absolvatur. Ego, ut tempus est nostrum, locum habeo nullum, ubi facilius esse possim, quàm Asturæ. sed quia qui mecum sunt (credo, quòd mœstitiam meam non ferunt) domum properant; etsi poteram remanere, tamen, ut scripsi tibi, proficiscar hinc, ne relictus videar. 8 quòd autem? Lanuvium? conor equidem in Tusculanum. sed faciam te statim certiorem. tu litteras conficies. equidem, credibile non est, quantum scribam die; quin etiam noctibus. 9 *nihil enim somni.* heri etiam effeci epistolam ad Cæsarem. tibi enim placebat: quam non fuit malum scribi, si forte opus esse putares ut quidem nunc est, nihil sanè est necesse mittere. sed id quidem, ut tibi videbitur. mittam tamen ad te exemplum fortasse Lanuvio, nisi forte Romam. sed cras scies.

CICERO ATTICO, S.

10 DE epistola ad Cæsarem, nobis verò semper rectissimè placuit, ut isti ante legerent. aliter enim fuis- 27
semus & in hos invidiosi, & in nosmet ipsos, si illum offensuri fuimus, pæne periculosi. isti autem ingenuè, mihique gratum, quòd, quid sentirent, non reticuerunt: illud verò vel optimè, quòd ita multa mutari volunt, ut mihi de integro scribendi causa non sit: quamquam de Parthico bello quid spectare debui, nisi quod illum velle arbitrabar? quod enim aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi 11 κολακείαν fuit? an, si ea, quæ optima putaram, suadere voluissem, oratio mihi defuisset? totis igitur litteris nihil opus est. ubi enim 12 ἐπίτευγμα magnum nullum fieri possit, 13 ἀπότευγμα vel non magnum, molestum futurum sit; quid opus est παρρησιάζεσθαι? præsertim cùm illud occurrat, illum, cum antea nihil scripserim, existimaturum, me, nisi toto bello confecto, nihil scripturum fuisse. atque etiam vereor, ne putet, me hoc quasi Catonis μεγίστημα esse voluisse. quid quæris? valde me pœnitebat. 14 nec mihi in hac quidem re quidquam magis ut vellem, accidere potuit, quàm quòd ἀπραξία nostra non est probata incidissemus etiam in illos, in eis in cognatum tuum. sed redeo ad horros. Planè illuc te ire, nisi tuo magno commodo, nolo. nihil enim urget. quidquid erit, 15 operam in Faberio ponamus. de die tamen auctionis, si quid scies. Eum, qui è Cumano venerat, quòd & planè valere Atticam nuntiabat, & litteras se habere ajebat, statim ad te misi.

CICERO ATTICO, S.

HORTOS quoniam hodie eras inspecturus, quid visum 28
tibi sit, cras scilicet. De Faberiano autem, cùm venerit. De epistola ad Cæsarem, jurato mihi crede, non possum; nec me turpitudo deterret, etsi maximè debebat. *quam enim* turpis est assentatio, cùm vivere ipsum turpe sit nobis? sed ut cœpi, non me hoc turpe deterret: ac vellem quidem: (*esse*m enim, 16 qui esse debeam) sed in mentem nihil venit. nam, quæ sunt ad Alexandrum hominum eloquentium, & doctorum *suasiones*, vides quibus in rebus versentur. adolescentem, incensum cupiditate verissimæ gloriæ, cupientem sibi aliquid consilii dari, quod ad laudem sempiternam valeret, 17 cohortantur. ad decus non deest oratio. ego quid possum? tamen nescio quid è *quercu* exsculpseram, 18 quod videretur simile simulacri. in eo 19 quia nonnulla erant paullo meliora, quàm ea, quæ fiunt & facta sunt, reprehenduntur: quod me minimè pœnitet. 20 si enim pervenissent istæ litteræ, mihi crede, nos pœniteret. quid? TV NON VIDES ipsum illum 21 Aristoteleis discipulum, summo ingenio, summa modestia, 22 posteaquàm rex appellatus sit, superbum, crudelem, immoderatum fuisse? quid? tu hunc de pompa Quirini contubernalem

---

1. Δεινὸς ἀνὴρ.) Acer vir, & qui forte vel insontem accusset.

2. *Non esse intelliges.*] Hac serie mss. prætoris Lemovicensis: vulg. *intelliges non esse.*

3. *Alexionis epistolis cedimus.*] Vetus liber Vrsini, ut & Palat. resecante lunio, habent, *credimus.*

4. *Tam enitar* ἔργῳ.) Sic Bos. ex Decurt. Torn. pro ἔργῳ, habet, ergo, ut & mss. duo Pal. teste lunio; unde ille facit ἔργα: vulg. deest vox ἔργῳ. Murerus conjiciebat, *si umquam quicquam tam invitâ subiudi, Minervâ.*

5. Περιοχὰς.) Verborum complexiones, periodos.

6. *Spintharo.*) S. c. mss. Bosiani referebant, vulgari *Spintheræ.*

7. *De Virgilii parte.*) Non dubium est Lambino, quin hæc epistola, in libro superiore collocari debeat: quod & vidit Manutius.

8. *Quid autem? Lanuvium?*] Ita mss. Bosiani: vulgati, *quæ autem Lanuvio?*

9. *Nihil enim somni.*] Vulg. *nihil est enim somni.*

10. *De epistola ad Cæsarem.*] Lectionem hanc mss. suorum vulgatæ Bosius anteulit. illa autem talis est, *Ep stolam ad Cæsarem.*

11. Κολακείαν.) Assentatio. Verbum hoc Græcum primus integritati suæ sic restituit Vict. ex mss. quibus erat, *colacia.* antea legebatur, *colatia*; quidam ajunt Beroaldum emendasse, *collatio*; quod adeo ridiculum est ut credere non possit Victorius.

12. Ἐπίτευγμα.) Expectatæ se adeptio, prosper successus.

13. Ἀπότευγμα.) Aberratio spei frustratio, infelix successus.

14. *Nec mihi in hac quidem.*) Vulg. pronomen, *mihi*, abest.

15. *Operam in Faberii.*] Sic prisci cod. Bosii: vulg. *operam Faberio.*

16. *Qui esse debeam.*] Hoc reposuit Prætor noster, auctoribus libris antiquis; vulg. *debebam.*

17. *Cohortantur. ad decus non deest.*) Aliter hæc in impressis distinguuntur: *cohortantur ad decus. Non deest, &c.*

18. *Quod videretur simile.*] Vulg. *quod videtur.*

19. *Quia nonnulla.*] Vulg. *quod nonnulla.*

20. *Si enim pervenissent istæ litteræ.*] Lamb. existimat hîc duo hæc vocabula, *ad eum*, desiderari, & à librariis per imprudentiam omissa esse.

21. *Aristoteleis.*) Vulg. *Aristotelia.*

22. *Posteaquam rex appellatus sit.*] Vrsinus ait ms. unum habere, *posteaquam rex potius sit.*

23. *Non scripta desideret.*] Vulg. *desideraret.*

Vel

nalem, his noſtris moderatis epiſtolis lætaturum putas? ille verò potius 1 non ſcripta deſideret, quàm ſcripta non probet. Poſtremò, ut volet. abiit illud, quod tũ me ſtimulabat, quod tibi dabam πρόβλημα ἀχχμηδειον. multò mehercule magis nunc opto caſum illum, quàm tum timebam, 2 vel quem libebit. Niſi quid te aliud impediet, mi optato veneris. 3 Nicias à Dolabella magno opere arceſſitus, (legi enim litteras) etſi invito me, tamen eodem me auctore profectus eſt. Hoc manu mea.

CICERO ATTICO, S.

29 CUM quaſi alias res quærerem de philologis è Nicia, incidimus in Talnam. ille de ingenio nihil nimis: modeſtum & frugi. ſed hoc mihi non placuit. ſe ſcire ajebat ab eo nuper petitam Cornificiam, Q. filiam, vetulam ſanè, & *multarum nuptiarum*: 4 non eſſe probatum mulieribus, quod ita reperirent, rem non majorem DCCC. hoc putavi te ſcire oportere. De hortis ex tuis litteris cognovi, & Chryſippo. in villa, cujus inſulſitatem bene noram, 5 video nihil, aut pauca mutata. balnearia tamen 6 laudat majora: de minoribus ait hiberna effici poſſe. tecta igitur ambulatiuncula addenda eſt: quam ut tantam faciamus, quantam in Tuſculano fecimus, propè dimidio minoris conſtabit iſto loco. ad id autem, quod volumus, 6 ἀφίδρυμα, nihil aptius videtur, quàm lucus quem ego noram: ſed *celebritatem* nullam tum habebat: nunc audio maximam. nihil eſt, quod ego malim. in hoc τὸν τύφον μὲ πρὸς θεῶν τροποφόρησον. Reliquum eſt, ſi Faberius nobis nomen illud explicat, noli quærere, quanti. Othonem vincas volo. nec tamen *inſaniturum* illum puto. noſſe enim mihi hominem videor. ita malè autem audio ipſum eſſe tractatum, 7 ut mihi ille emtor non eſſe videatur. 8 quid enim? pateretur? ſed quid argumentor? ſi Faberianum explicas, emamus vel magno: ſin minus, ne parvo quidem poſſumus. Clodiam igitur, 9 à qua ipſa ob eam cauſam ſperare videor, quòd & multo minoris ſunt, & Dolabellæ nomen jam expeditum videtur, ut etiam 10 repræſentatione confidam. De hortis ſatis. Cras aut te, aut cauſam; quam quidem futuram Faberianam. ſed ſi poteris.

CICERO ATTICO, S.

10 CICERONIS epiſtolam tibi remiſi. ô te ferreum, qui illius periculis non moveris! me quoque accuſat. 11 eam tibi epiſtolam miſiſſe? nam illam alteram de rebus geſtis eodem exemplo puto. 12 In Cumanum hodie miſi tabellarium. ei dedi tuas ad Veſtorium, quas Pharnaci dederas. Commodum ad te miſeram Demeam, cùm Eros ad me venit. ſed in ejus epiſtola nihil erat novi, niſi, auctionem biduum. ab ea igitur, ut ſcribis; & velim, confecto negotio Faberiano: quem quidem negat Eros hodie. cras mane putat. à te colendus eſt. iſtæ autem κολακείαι non longè abſunt *à ſcelere*. te, ut ſpero, perendie. 13 Mi ſecunde potes, erues, qui decem legati Mummio 14 fuerint. Potybius non nominat. ego memini Albinum Conſularem, & Sp. Mummium. videor audiſſe ex Hortenſio, Tuditanum. ſed in Libonis annali, XIV. annis poſt Prætor eſt factus Tuditanus, quàm Conſul Mummius: 14 non ſanè quadrat. ὑλλῶ aliquem Olympiæ, aut ubi viſum, πολιτικὸν σύλλογον, more Dicæarchi, familiaris tui.

CICERO ATTICO, S. 31

V Kal. manè accepi à Demea litteras pridie datas, ex quibus aut hodie, aut cras te exſpectare deberem, ſed, ut opinor, idem ego, qui exſpecto tuum adventum, morabor te. non enim puto tam expeditum Faberianum negotium futurum, etiam ſi eſt futurum, ut non habeat *aliquid moræ*. cùm poteris igitur, quoniam etiamdum abes. Dicæarchi, quos ſcribis libros ſanè velim mihi mittas: addas etiam 15 κατακλύσεως. De epiſtola ad Cæſarem, 16 κεχύδικα. atque idipſum, quod iſti ajunt illum ſcribere, ſe, niſi *conſtitutis rebus*, non iturum in Parthos, idem ego ſuadebam in illa epiſtola: 17 ſin; utrum liberet, facere poſſe, auctore me. hoc enim ille exſpectat videlicet, neque eſt facturus quidquam niſi de meo conſilio. obſecro, abjiciamus iſta, & *ſemi liberi* ſaltem ſimus: quod aſſequemur & tacendo, & latendo. Sed & aggredere Othonem, ut ſcribis. confice, mi Attice, iſtam rem. nihil enim aliud reperio, ubi & in foro non ſim, & tecum eſſe poſſim quanti autem, hoc mihi venit in mentem. C. Albanius proximus eſt vicinus, is CIↃ jugerum de M. Pilio emit, ut mea memoria eſt, H S CXV. omnia ſcilicet nunc minoris. ſed accedit cupiditas: in qua, præter Othonem, non puto nos ullum adverſarium habituros. ſed eum ipſum 17 tu poteris movere: facilius etiam, 18 ſi Kanum haberes. ô gulam inſulſam! pudet me patris. reſcribes, ſi quid voles.

CICERO ATTICO, S. 32

ALTERAM à te epiſtolam cùm hodie accepiſſem, 19 nolui te una mea contentum. Tu verò age, quod ſcribis, de Faberio. in eo enim totum eſt poſitum id, quod cogitamus: quæ cogitatio ſi non incidiſſet, 20 (mihi crede iſtuc, ut cetera) non laborarem. quamobrem, ut facis (iſtuc enim addi nihil poteſt) urge, inſta, perfice. Dicæarchi τοῦ ψυχῆς utrosque velim mittas, & κατακλύσεως. 21 τριπολιτικὸν non invenio, & epiſtolam ejus, quam ad

1. *Vel quem libebit.*] Hæc eſt ſcriptura Tornæſiani, Decurtati & Cruſell. vulgò *quem libet*.

2. *Nicias à Dolabella.*] Hoc principium epiſtolæ in mſ. Palat. & probat Iunius.

3. *Non eſſe probatum.*] Vulg. *probatam*.

4. *Videre nihil aut pauca mutata. balnearia.*] Ante Victorium legebatur, *videre nihil aut pauca, aut ut balnearia*.

5. *Laudat majora. de minoribus.*] Aliter vulgò diſtinguuntur hæc verba; *laudat majora de minoribus, &c.*

6. Ἀφίδρυμα.) Fanum.

7. *Ut mihi ille emptor eſſe non videatur.*) Faernus ex antiquo libro, *non poſſe eſſe videatur*.

8. *Quid enim? pateretur?*] Vulg *quid enim pateretur?*

9. *A qua ipſa.*] Vulg. *a qua ipſam*.

10. *Repræſentatione confidam.*] Vulg. *repræſentatione emoluda*.

11. *Ciceronis.*] Hæc appinguntur ſuperioribus in vulgatis; epiſtola verò hæc incipit ab illis verbis, *commodum ad te miſeram, &c.*

12. *Eam tibi epiſtolam miſiſſe?*] Auctoribus Scidis ſic ſcripſit Boſius: vulg. *eam tibi epiſtolam miſiſſem*.

13. *In Cumanum hodie.*] In iſtis verbis mſ. unus Pal. initium ſtatuit epiſtolæ.

14. *Mi ſecunde poter.*] Sic habent Decurtatus & Tornæſ. vulg. pronomen *mi* abeſt.

15. *Fuerint.*] Vulg *fuerunt*.

16. *Non ſane quadrat ὑλλῶ aliquem Olympia.*) Ita veteres libri: niſi quod Latinis litteris ſcribunt, *ullos*, quod Boſius Græcum agnovit. Ante legebatur, *non ſanè quadraturis aliquem Olympia*; quod ſe nec intelligere nec corrigere poſſe profitetur Victor. vulgò nunc legitur, *nolo aliquem Olympiæ, &c*

17. Κεχύδικα. Decurt. Cruſell. & mſſ. Pal. habent κεχύδικα. Torn. κέχυδικα. Vulgatæ lectionis κέχυφικα author eſt Vict. quæ non diſplicet Lambino; qui, ſi quid mutandum eſſet, legeret κέχυρικα, ſed Corradus putat & mavult legi πέφελκα, alii κέχηνα, alii κέχληκα legunt.

18. *Sin; utrum liberet, facere poſſe, auctore me.*) Particulam *ſin*. quæ aberat ex mſſ. ſuis reſtituit Boſius. Lambinus, quum abſente particula locum hunc non intelligeret, ſic emendavit *utrum liberet facere: poſſe auctore me*.

19. Καθόδεως.) De deſcenſu in antrum Trophonium.

20. *Tu poteris movere.*) Sic Victorius: vulg *monere*.

21. *Kanum.*) Sic mſſ teſte Victorio, quod mavult Boſius quam vulgatum *Canum*.

22. *Nolui te una.*) Vulgò, *volui te una*.

23. *(Mihi crede iſtuc, ut cetera) non laborarem.*) Lipſius legit, *mihi, crede, iſtuc ut cætera non laborarem*. l. 1. v. Antiq. lect cap. 19.

42. Τριπολιτικὸν.) Librum inſcriptum, Tripoliticus. Sic reſtituit ex mſſ. Victor. antea πολιτικὸν legebatur. Antiquus liber Vrſini habet τοῦ πολιτικοῦ, quod an probare debeat, dubitat.

Aristotelem misit. treis eos libros maximè nunc vellem: apti essent ad id, quod cogito. Torquatus Romæ est 1 jussi, ut tibi daretur. Catulum, & Lucullum, ut opinor, antea. his libris nova prœmia sunt addita, quibus eorum uterque laudatur. eas litteras volo habeas: & sunt quædam alia. Et, quod ad te de decem legatis scripsi parum intellexti; credo, quia ἀφ' σημείων scripseram. de C. Tuditano enim quærebam, quem ex Hortensio audieram fuisse in decem: eum video in Libonis Prætorem 2 P. Popullio, & P. Rupilio 3 coss. annis XXIII ante, quàm Prætor factus est 4 legatus esse potuisset? nisi admodum serò Quæstor est factus: quod non arbitror. video enim Curulis magistratus eum *legitimo anno* perfacilè cepisse. Postumium autem, cujus statuam in Isthmo meminisse te dicis 5 in iis sciebam fuisse. is autem est, qui cum Lucullo fuit; quem tu mihi addidisti, sanè ad illum σύλλογον personam idoneam. videbis igitur, si poteris, ceteros; ut possimus ὁ πομπεύειν καὶ τοῖς πρεσβύταις.

CICERO ATTICO, S.

33 NEGLIGENTIAM miram! semelne putas mihi dixisse Balbum, & Faberium, professionem relatam? quinetiam eorum jussu 7 miseram, qui profiteretur. ita enim oportere dicebant. professus est Philotimus 8 libertus. nisi credo librarium. 9 sed scribes, & quidem confestim. Ad Faberium, ut tibi placet, litteras misi 10 cum Balbo autem puto te aliqu d fecisse hodie in Capitolio In Virgilio mihi nulla est διονυσία. nec enim ejus causa sanè debeo: &, si emero, quid erit, quod postulet? sed videbis, ne is cùm sit in Africa, u Cæsius. De nomine, tu videbis cum 11 Cisipio: 12 sed, si Lanceus destinat, tum habet res difficultatem. Te ad me venire uterque nostrûm cupit: sed itia res nullo modo relinquenda est. Oth nem quòd speras posse vinci, sanè bene narras. de æstimatione, ut scribis, cùm agere cœperimus: etsi nihil scripsit nisi de modo agri. Cum Pisone, 13 si quid poteris. 14 Dicæarchi librum accepi: & κροδόσιαν expecto. 15 Negotium dederis, 16 reperies ex eo libro, in quo sunt S. C. Cn. Cornelio, L. Mummio coss. De Tuditano autem, quod putas, ἐυλόγως est, tum illum, quoniam fuit ad Corinthum (non enim temerè dixit Hortensius) 17 aut Quæstorem aut Tribunum mil. idque potiùs fuisse credo. 18 tu de Antiocho scire poteris (videt jam) quo anno Quæstor, aut Tribunus mil fuerit; 19 si neutrum quadret, in præfectis, an in contubernalibus fuerit, modò fuerit in eo bello. 20 De Varrone loquebamur; *lupus in fabula.* venit enim ad me, & quidem id temporis, ut retinendus esset. sed ego ita egi, ut non scinderem penulam. 21 memini enim tuum: & multi erant, nosque imparati quid refert? paulo post C. Capito 22 cum T. Carrinate. horum ego vix attigi penulam; tamen remanserunt: 23 cecidirque bellè. sed casu sermo a Capitone de urbe augenda. 24 a ponte Mulvio Tiberim duci secundum montes Vaticanos; campum Martium 25 coædificari; illum autem campum Vaticanum fieri, quasi Martium campum. quid ais? inquam. at ego ad tabulam, ut, si recte possem, Scapulanos hortos cave facias, inquit. nam ista lex perferetur. vult enim Cæsar. 26 audire me facile passum. fieri autem, molestè fero, sed tu quid ais? quamquam quid quæro? nosti diligentiam Capitonis in *rebus novis* perquirendis. non concedit Camillo, facies me igitur 27 certiorem de Idibus. ista enim me res adducebat, eò adjunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero. 28 te tamen in via confici minimè volo. quin etiam Dionysio ignosco. De Bruto quod scribis, feci ut ei liberum esset, quod ad me attineret. scripsi enim ad eum heri, Idib. Maj. ejus opera mihi nihil opus esse.

CICERO ATTICO, S.

ASTVRAM veni 29 VIII. KAL. vitandi enim caloris causa; Lanuvii III. horas acquieveram. tu velim, si grave 34 non erit, efficias, ne ante Nonas mihi illuc veniendum sit, id po-

---

1. *Isse mi tibi daretur.*) In Tornæs. & Crusell. legitur, *miss ut tibi.*

2. *P. Popillio.*) Sic Decurt. & Tornæs. ut & Fasti Romani: vulg. *L. Popillii.*

3. COSS.) Vocem hanc à veteribus codd. abesse dicit Victorius.

4. *Legatus esse potuisset? miss admodum serò Quæstor est factus.*) In libro doctiss. viri ita emendatum esse ait Vrsinus, *legatus esse non potuisse nisi admodum serò quæstor esset factus.* Pighius in Fastis ad annum urbis DCXX. conjicit *potuisset? non videtur, misi, &c serò præsse est factus.*

5. *Is tu scribam fuisse.*) Vulg. duo priora verba, *is tu*, desunt.

6. Πομπεύειν.) Ex personarum dignitate quasi triumphum agere.

7 *Miseram.*) Vulg. *miserim.* Iunius legit *miss eum.*

8 *Libertus.*) Hoc glossema esse censet Manutius.

9 *Sed scribes & quidem confestim.* Ita Decurt. In vulg. hactenus excusum fuit, *sed scribam & quidem confestim.*

10. *Cum Balbo autem puto te aliquid fecisse hodie in Capitolio.*) Pro *hodie* vulg. nota. *H.* ponitur; unde Vrsinus ait veterem librum habere, *fecisse HC. CC. in Capitolio.*

11. *Cisipio.*) Vulg. *Cassio.*

12. *Sed, si Planeus destinat, tum habet res difficultatem.*) Ita rescripsit Bosius ex Decurt. & Crusell. ut & antea scripserat Lambin. ex Torn. sui tamen non displiceat ea lectio quam affert Malasp. *sed si Planeus destinatum habet, habet res difficultatem.* utrobique nihilominus desiderat, *sibi*, ante, *destinat*, aut, *destinatum.* vulg. *tum habetur difficultatem.*

13. *Si quid poteris.*) Vulg. *poterit.*

14. *Dicæarchi librum accepi.*) Velit legi Lambinus, *Dicæarchi librum* περὶ ψυχῆς.

15. *Negotium dederis.*) Vrsinus ait Faërnum primum animadvertisse negotium, *de decem legatis* scribendum esse. & in eam scripturam inclinare Pighius in Fastis ad annum CCVII. qui consulatur. Iunius dicit duos mss. Pal. habere, *negotium si dederis.*

16. *Reperies.*] Omnes Bosii ita habent. vulg. *reperies.*

17. *Aut quæstorem aut tribunum militum.*] Recepta hæc lectio, Scidarum auctoritate confirmatur: frustra ergo illam, judice Bosio, Victorius mutavit.

18 *Tu de Antiocho scire poteris (videt jam) quo.*] Sic ex Scidis restituit; vulg. *Sed tu de Antiocho scire poteris. vide etiam quo, &c.*

19. *Si neutrum quadret, in præfectis, an in contubern.*] Lectio hæc est à Decurt. Lamb. sequitur Tornæs. hanc scripturam, *si neutram cadet, in præf. &c.* sed vitiosam ait esse Bosius: Corradus sic legi vult, *tudemne præfectus, an contubernalis*; sed inanem esse conjecturam vult. Lambin. vulg. *si neutrum eodem in præfectis, aut in, &c.* Iunius ex mss. Pal. *si neutrum eidem in præf.*

20. *De Varrone loquebamur.*] Autumat Manutius hoc esse principium epistolæ.

21. *Memini enim tuum.*] Ita Scidæ ut & veteres libri Victorii.

22. *T. Carrinate.*] Alii & in his Manutius legunt *C. Carrina &c.* Bessarionis liber prænomen nullum habet.

23. *Cecidique bellè.*] Ita veteres Bosii referebant. vulgò *cecidit bellè.*

24. *A ponte Milvio Tiberim duci secundum.*] Hæc emendatio debetur Vict. prius legebatur, *de urbe augenda a ponte Milvio ad Tiberim, passi secundum, &c.* Lipsius pro, *duci*, mavult *perduci.* d. c 19.

25. *Coædificari.*] Editio Manutii, *eum ædificari*, illa tamen particula *eum*, illi supervacua videtur: malit ille *etiam*, vel, *hunc*, si modò est in aliquo vetere libro.

26. *Audire me facile passum fore.*] Sic in antiquo Bessarionis libro. in quibusdam legitur, *audiverim facile passum fore.* quod vitiosum Manutius opinatur.

27. *Certiorem de Idibus.*] De *ad Idus*, habent vulgati.

28. *Te tamen in via confici.*] Victorius ex veteribus codd. ita emendavit: antea legebatur, *te tamen in eum re confici.*

29. *VIII. Kal. vitandi.*) Sic Dec. vulg. *VIII. Kal. Iulias vitandi.*

id potes? per Egnatium maximum. Illud in primis, 2 ut cum Publilio, me pœnè ablente, confícias: de quo quæ fama sit, scribes *id populus curat scilicet.* non mehercule arbitror. etenim hæc decantata erat fabula. sed complere paginam volui. quid plura? ipse enim adsum nisi quid tu prorogas. scripsi enim ad te de hortis.

35 CICERO ATTICO, S.

OREM indignam! gentilis tuus urbem auget; quam hoc biennio primùm vidit; 3 & ei parum magna visa est, quæ etiam ipsum capere potuerit. hæc de re igitur exspecto litteras tuas. Varroni, scribis, te simul advenerit, dati igitur jam sunt; nec tibi integrum est: hui, si scias quanto periculo tuo: aut fortasse litteræ meæ te retardarunt. 4 sed eas nondum legeras, cùm has proximas scripsisti. scire igitur haveo, quo modo res se habeat.

36 CICERO ATTICO, S.

5 DE Bruti amore, vestraque ambulatione, etsi mihi nihil novi affers, sed idem, quod sæpe; tamen hoc audio libentiùs, quo sæpius: eoque mihi jucundius est, quòd tu eo lætaris; certiusque eo est quod à te dicitur.

37 CICERO ATTICO, S.

HAS alteras hodie litteras. De Xenonis nomine, & de Epiroticis xxxx. nihil potest fieri nec commodius, nec aptiùs quam ut scribis. id erat locutus mecum eodem modo Balbus minor. Novi nihil tanè, nisi Hirtium cum Quinto acerrimè pro me litigasse: 6 omnibus eum locis facere, maximeque in conviviis; cùm multa de me, tum redire ad patrem: nihil autem ab eo tam ἀξιοπίστως dici, quàm alienissimos noscse à Cæsare: fidem nobis habendam non esse: me verò etiam *cavendum:* (φοβερὸν ἦν, nisi viderem scire regem, me animi nihil habere) Ciceronem verò meum vexari. sed id quidem arbitratu suo. Laudationem Porciæ gaudeo me ante dedisse Leptæ tabellario, quàm tuas acceperim litteras. eam tu igitur, si me amas, curabis, si modò mittetur, isto modo mittendam Domitio, & Bruto. De gladiatoribus; de ceteris; quæ scribis 7 ἀνεμοφόρητα. facies me quotidie certiorem. Velim, si tibi videtur, appelles Balbum, & Offilium de auctione proscribenda. equidem locutus sum cum Balbo. placebat. puto conscripta habere Offilium omnia; habet & Balbus: sed Balbo placebat, propinquum diem, & Romæ: si Cæsar moraretur, 8 posse diem differri sed is quidem adesse videtur. totum igitur considera. placet enim Vestorio

CICERO ATTICO, S. 38

ANTE lucem cùm scriberem contra Epicureos, de *eadem olea, & opera* exaravi nescio quid ad te, & ante lucem dedi. deinde cùm, somno repetito, simul cum sole experrectus essem, datur mi epistola à sororis tuæ filio, quam ipsam tibi misi, cujus est principium non sine maxima contumelia. sed fortasse 9 οὐκ ἐπίσταται, est autem sic: EGO ENIM IO NON PROBO QUIDQUID NON BELLE INTERDICI POTEST. posse vult in me multa dici non belle, sed ea te negata approbare. 11 hoc quidquam pote impurius? jam cetera leges, (misi enim ad te) judicabisque. 12 Bruti nostri quotidianis assiduisque laudibus, quas ab eo de nobis haberi permulti mihi renuntiaverunt, commotum istum aliquando 13 scripsisti aliquid ad me: credo & ad te: idque ut sciam, facies: nam, ad patrem de me quid scripserit, nescio: de matre quàm pie? *VOLUERAM*, inquit, *UT QUAM PLURIMUM TECUM ESSEM, CONDUCI MIHI DOMUM: ET ID AD TE SCRIPSERAM, NEGLEXISTI. ITA MINUS MULTUM UNA FUIMUS. NAM EGO ISTAM DOMUM VIDERE NON POSSUM: QUA DE CAUSA, SCIS.* Hanc autem causam pater odium matris esse dicebat. nunc me juva, mi Attice, consilio, 14 πότερον δίκῃς 15 ὕψιον, id est utrum aperte hominem asperner, & respuam, 16 ἢ σκολιᾶς ἀπάτης, ut enim Pindaro, sic 17 δίκα μοι νόῳ, ἀτρέκειαν εἰπεῖν, omninò moribus meis illud aptius, sed hoc fortasse temporibus. tu autem, quod ipse tibi suaseris, idè mihi persuasum puto. equidem vereor maximè, ne in Tusculano opprimar, in turba hæc essent faciliora. utrum igitur Asturæ, 18 quid, si Cæsar subitò? juva me, quæso, consilio, utar eo, quod tu decreveris.

CICERO ATTICO, S. 39

O INCREDIBILEM *vanitatem!* ad patrem domo sibi carendum propter matrem: 19 plena pietatis. hic autem jam langueſcit, & ait 20 sibi illum jure iratum. sed utar tuo consilio. σκολιὰ enim 21 tibi video placere. Romam ut censes, veniam, sed invitus. valde enim in scribendo hæreo. 22 Brutum, inquis, eâdem scilicet. sed nisi hoc esset, res me ista non cogeret. nec enim inde venit, unde mallem; neque diu abfuit, neque ullam litteram ad me. sed tamen scire haveo, qualis ei totius itineris summa fuerit. Libros mihi, de quibus ad te antea scripsi, velim mittas, & maximè 23 φαίδρου περὶ τῶν, & ἐλλάδος. CI-

---

1. *Per Egnatium maximùm.*) Ita Bos. *maximùm*, adverbium. aliter scribit. vulg. *per Egnatium Maximum.* Man. putat interpungi debere, *per Egnatium. Maximum*; sed judicat Vrs. male dicit enim in veteribus de aliis *Maximum* esse *Egnatii* cognomen.

2. *Ut cum Publilio.*) *Ut*, abest à vulg. illud restituit Bos.

3. *Et ei parùm.*) Vulg. *& ea parùm.*

4. *Sed eas nondum legeras.* Torn. *si eas nondum legeres.*

5. *De Bruti.*) Hæc ep. vulgò pars est superioris.

6. *Omnibus eum locis facere.*) Conjiciebat Faërn. legendum esse, *omnibus eum laus ferre* quomodo item conjecit Lipsius c. 19. Lamb. delendum putabat *facere.*

7. Ἀνεμοφόρητα.) Levia & ventis dissipata.

8. *Posse diem differri.*) Ita scriptum est in codicibus Memm. & Hur. & Torn. non ut vult Vict. *posse de eo in diem differri:* Vrs. ait esse in mss. antiquo, *posse in diem tertium differri.*

9. Οὐκ ἐπίσταται.) Non advertit.

10. *Non probo.*) Vict. ait hæc non legi in antiquioribus libris, sed culpa librarii, ut arbitratur.

11. *Hoc quicquam pote impurius.*) Vulg. *potest esse impurius.*

12. *Bruti nostri.*) Locum hunc mancum depravatumque censet Vict. dicitque veterem lectionem nec meliorem nec integriorem esse ea autem est, *qua Bruti nostri assiduitate assiduaque laudibus nequæ ab eo de me bis haberi permulti mihi renuntiaverunt.*

13. *Scripsisti.*) Man. ait mendosam esse hanc dictionem, & omnes in mendo consentire antiquos libros; itaque destitutus auxilio quicquam immutare non audet.

14. Πότερον.) Supplendum ex Platone; qui hæc itidem refert ὀφθῶς utrum exscenso alto muro justitiæ.

15. Ὕψιον.) Alii, ὕψιον.

16. Ἢ σκολιᾶς ἀπάτης.) Supple ex Platone: τεῖχος ἀναβὰς, an obliquæ & versutæ fraudis conscenso muro. In Torn. & Crus. exaratum erat, ἢ σκολιᾶς ἀπάτης. sed minus rectè, censore Dausq. quam vis id quibusdam placeat, quod & sequenti epistolæ sit in dativo. inde enim factum, quod Tullius ea verba mitteret suæ constructioni.

17. Δίκα μοι νόῳ.) Ambigit animus ad verum dicendum.

18. *Quid, si Cæsar subitò?*) Est à Dec. vulgò, *quid Cæsar.*

19. *Plena pietatis.*) Est à mss. Bosii vulg. *plenam pietatis.*

20. *Sibi illum jure iratum.*) Vulg. *tibi illum.*

21. *Tibi video placere.*) Mss. Bos. hæc est lectio. *vulgò sibi.*

22. *Brutum inquis eâdem.*) Sic Bos. sic & Lamb. qui tamen olim ediderat, *Brutus, inquis, eadem.* vulg. *Brutum? inquis eadem.*

23 Φαίδρου περὶ τῶν & ἐλλάδος.) De iis quæ redundant in Phædro Platonis, & de Græciæ vitâ. Ex fide Dec. ita se ipsit Bos. quem laudat Jun. & ait sic habere mss. Palat. vulg. φαίδρου περὶ ἡρῶν & παλλάδος. Lambinus sequitur Corradi conjecturam hanc, περὶ ὀρῶν τῆς ἐλλάδος. libenter tamen mutaret accentum & spiritum legeretque, περὶ ὀρῶν. Victor hic nihil ausus est. Germani sic restituere tentarunt: φαίδρου περὶ ὀσιωτῆς λαλίδος. Dausq. conjiciebat: φαίδρου περὶ θεῶν, & παλλάδος: licet ipsa θεὸς; ut de ea quid sentiam dicat fors, & περὶ Διὸς, ut qui sit ὕπατος χρεών· nisi quod vicinius & magis affine elementis, sententia licet disjunctus; περὶ ἡρῶν καὶ ΠΕΛΕΙΑΔΟΣ, *de columbæ fatidicæ*, de qua Herodotus aliique.

CICERO ATTICO, S.

1 ITANE nuntiat Brutus, illum ad bonos viros *διαξηλία?* 40 sed ubi eos? nisi forte ie suspendit. 2 hic autem ut fultum est? ubi igitur 3 *φιλοτέχνημα* illud tuum, quod vidi 4 in parthenone, Ahalam, & Brutum? 5 sed quid faciat? illud optimè, 6 SED NE IS QUIDEM QUI OMNIUM FLAGITIORUM AUCTOR, BENE DE NOSTRO. at ego verebar, ne etiam Brutus eum diligeret. ita enim 7 significarat iis, quas ad meas. *ATVELLEM ALIQVID* 8 *DEGVSTASSE DE FABVLIS.* sed coram, ut scribis, etsi, quid mi auctor es? advolone, an maneo? equidem 9 & in libris hæreo, & illum hic excipere nolo: ad quem, ut audio, pater hodie, ad Saxa 10 Acronoma. mirum, quàm inimicus ibat, ut ego objurgarem. sed ego ipse *τὴν κεπφῶσαν*. itaque posthac. tu tamen vide, quid de adventu meo censeas; & *τὰ ὅλα*, cras si perspici potuerint, mane statim ut sciam.

CICERO ATTICO, S.

41 EGo verò Quinto epistolam ad sororem misi. cùm ille quereretur filio cum matre bellum, & se ob eam causam *domo cessurum filio* diceret; dixi illum commodas ad matrem litteras, ad te nullas. ille alterum mirabatur: de te autem suam culpam, quòd sæpe graviter ad filium scripsisset de tua in illum injuria. quòd autem relanguisse se dicit, ego ei tuis litteris lectis 12 *σχολιᾶς ἀπάτας* significavi me non fore. 13 tum enim mentio Canæ. omnino, si id consilium placeret, esset necesse. sed ut scribis, ratio est habenda *gravitatis*; & utriusque nostrum idem consilium esse debet: etsi in me graviores injuriæ, & certæ notiores. si verò etiam Brutus aliquid asseret, nulla dubitatio est. sed coram, magna enim res, & multæ cautionis. cras igitur, 14 nisi quid à te commeatus.

CICERO ATTICO, S.

42 VENIT ille ad me. *καὶ μάλα κατηφής*: & ego. *σὺ δὲ δή τί σύνεις*; rogas? inquit, 15 quoiter instet, & iter ad *bellum*. idque cum periculosum, tum etiam turpe. quæ vis igitur, inquam? æs, inquit, alienum: & tamen ne viati cum quidem hoc loco ego sumsi quiddam de tua elocutia. nam tacui, at ille: sed me maximè angit avunculus. quidnam? inquam. quòd mihi, inquit, iratus est. cur *pateris*? inquam. malo enim ita dicere, quàm cur committis. non patiar, inquit. causam enim tollam. & ego, rectissimè quidem. sed si grave non est, velim scire quid sit causæ. quia, dum dubitabam quam ducerem, non sati faciebam matri, itane illi quidem. nunc mihi nihil tanti est. faciam quod volunt. *feliciter* velim, inquam, teque laudo. sed quando? nihil ad me, inquit, de tempore, quoniam rem probo. at ego, censeo prius, quàm proficiscaris. ita patri quoque morem gesseris. faciam, inquit, ut sensi. hic dialogus sic conclusus est. Sed heus tu, diem meum scis esse III. NON. Jan. aderis igitur. Scripseram jam: ecce tibi, orat Lepidus ut veniam. opinor Augures nil habere ad templum 15 effandum. 16 eja tu! *μίαν κόρδυν*. videbimus te igitur.

CICERO ATTICO, S.

EGo verò utar prorogatione diei: tuque humanissimè 43 fecisti, qui me certiorem feceris atque ita, ut eo tempore acciperem litteras, quo non exspectarem: tuque ut ab Indis scriberes. sunt omnino mihi quædam agenda Romæ: sed consequemur 17 biduo post.

CICERO ATTICO, S.

SUAVES tuas litteras! etsi acerba Pompa, verumtamen 44 scire omnia non acerbum est, 18 vel de Cotta. populum verò præclarum, quòd propter *malum vicinum*, 19 ne victoriæ quidem ploditur. Brutus apud me fuit: cui quidem valde placebat, me aliquid ad Cæsarem annueram; sed pompam videret. Tu tamen ausus es Varroni dare? exspecto quid judicet quando autem perleget? De Attica, probo. EST QUIDDAM etiam animum levari cùm spectatione, tum etiam religionis opinione, & fama. Cottam mihi velim mittas. Libonem mecum habeo, & habueram ante Cascam. Brutus mihi T. Ligarii verbis nuntiavit, quòd appelletur L. Curfidius in oratione Ligariana, erratum esse meum: sed, ut ajunt, *μνημονικὸν ἀμάρτημα* sciebam Curfidium pernecessarium Ligariorum: sed eum video ante esse mortuum. da igitur, quæso, negotium Pharnaci, Antæo, Salvio, ut id nomen ex omnibus libris tollatur.

CICERO ATTICO, S.

FUIT apud me Lamia post discessum tuum; epistolam 45 que ad me attulit missam sibi à Cæsare: quæ quamquam antè data erat, 20 quàm illæ Diocharinæ, tamen plane declarabat illum ante ludos Romanos esse venturum. in qua extrema scripium erat, ut ad ludos omnia pararet, neve committeret, ut frustra ipse properasset, prorsus ex his litteris non videbatur esse dubium, quin ante eam diem venturus esset. idemque Balbo, cùm eam epistolam legisset, videri Lamia dicebat. Dies feriarum mihi additos video: sed quos multos, fac si me amas, sciam. 21 de Baebio poteris, & de altero vicino Egnatio.

Quòd

---

1. *Itane nuntiat.*) Bos. auctore Dec. & Iun. auctoribus mss. Pal. hinc initium duxerunt epistolæ in vulgat. cui mihi hæc una est cum superiore.

2. *Hic autem ut fultum est?*) Lamb. sic legendum conjicit, *hic autem, ut fultum est?*

3. Φιλοτέχνημα.) Opus studiosè elaboratum. In antiquiore Vict. legitur *φολόχνημα*: quid ille fluxerit dicere nescio.

4. *In Parthenone Ahalam & Brutum?*) Germani, *in Parthenone? Alani & Brutum?* &c. quod Vict. quoniam melius non habebat, ahique sequuti sunt.

5. *Sed quid faciat.* Vulg. *sed quid faciam*; ubi Faernus delebat vocem, *quid*.

6. *Sed ne is.*) Vulg. *quod ut is.*

7. *Significarat sua quæ.*) Vulg. *significarat his litteris quæ.*

8. *Degustasse de fabulis.*) Vict. jubet accuratiùs videre, an, *fabulis* legendum sit.

9. *Et in libris hæreo.*) Vulg. *& in his libris.*

10. *Acronoma.*) Ita Bos. ex Dec. & Lamb. ex Torn. correxerunt. Vict. ediderat, *acrimonia*; quum antea legeretur, *acrimonia*. Turneb. divinabat, *χρηστὸς*. Dausqueius *πυροφιλίας ἕνεκα*. Etatum notumbat, *ad saxa Acrocerauniæ*. Hor. l. I. Oda 3 *Infames scopulos, Acroceraunia.*

11. Κεπφῶσαν] Animo suspenso huc illuc impellor. Bos. ait aut legendum esse *κεπφῶσαι*, ut edidit aut *κεκίπφωμαι*, nam in Dec. est *κεπφωμαι*, vulg. *κίπφωμα*.

12. Σχολιᾶς ἀπάτας.) Versutæ fraudis, supple, murum ascensurum. In Torn. ut & in excusis, est *σχολιαῖς ἀπάταις*.

13. *Tum enim mentio Canæ.*) Sic Dec. vulgati libri, *Canæ*. Vict. hunc locum corruptum arbitratur, sed mederi nequit librorum auxilio destitutus.

14. *Nisi quid à te commeatus.*) Vulg. *commeatur*. legendum autem videtur Lipsio, *nisi quid a te commeatur*, aut quod probabilius putat, ultima vox ad principium sequentis epistolæ abieganda est hoc modo: *commeatus veris ille ad me*, videatur d. l. IV. c. 19.

15. *Quo iter instet.* Est Dec. vulg. *quid iter instet.*

16. *Effandum.*) Vulg. *affandum.*

17. *Ejatu μίαν κόρδυν*) Concinnavit hoc Bos. ex corrupta hac mss. omnium quos vidit scriptura. *natur μίαν κόρδυν*. Vict. hîc nihil videns, propo uit suorum codicum lectionem examinandam, quæ hæc est; *natur nisi ἀσκορδὸν*; quam probant censet Iun. Alii, & in his Lamb. legunt, *ad templum effandum Saturni ἀσκόρδυν*.

18. *Biduo post.*) Particula *post*, non est in vulg.

19. *Vel de Cotta.*) Nonnullos mss. esse qui *de Cota* habent ait Victor. alii legunt, *vel de tuo.*

20. *Ne Victoria quidem ploditur.*) Restituit hoc Vict. ex mss. prius legebatur, *ne Victoria quidem ploditur*: quam lectionem defendebat Budæus.

21. *Quam illa Diocharina.*) Hæc est conjectura Montagnani, quam probat Man. vulg. *illa Diocharina*. Vrs. ait vetcrem librum habere, *Dicarchea*, ut forte legendum sit *Dicearchea*.

22. *De Baebio.* Vulg *De Babio.*

1. *Pindus*

Quòd me hortaris, ut eos dies consumam *in philosophia explicanda*; currentem tu quidem: sed cum Dolabella vivendum esse istis diebus vides. quòd nisi me Torquati causa teneret, satis erat dictum, ut Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire. Lamia quidem à Balbo (ut videbatur) audiverat. multos nummos domi esse numeratos, quos oporteret quamprimùm dividi. magnum 1 pondus argenti, præter prædia: auctionem primo quoque tempore fieri oportere: scribas ad me velim quid tibi placeat. equidem, si ex omnibus esset eligendum, nec diligentiorem, nec officiosiorem, 2 nec nostri studiosiorem facilè delegissem Vestorio: ad quem accuratissimas litteras dedi, quod idem te fecisse arbitror. mihi quidem hoc satis videtur. tu si quid dicis? unum enim pungit, ne negligentiores esse videamur. exspectabo igitur tuas litteras.

CICERO ATTICO, S.

46 POLLEX quidem, ut dixerat, ad Idus Sext. ita mihi Lanuvii pridie Idus præsto fuit; sed planè Pollex, non index. cognoices igitur ex ipso. Balbum conveni 3 (Lepta enim de sua vini curatione laborans, me ad eum perduxerat: 4 meo autem Lanuino, quod Lepido tradidi ex eo hoc primùm: paulò antè acceperam eas litteras, in quibus magnopere confirmat, antè ludos Romanos. legi epistolam: multa de meo Catone, 5 quo exspissimè legendo se dicit copiosiorem factum: Bruti Catone lecto se sibi visum dixisse) 6 ex eo cognovi cretionem Cluvii (ô Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus præsentibus, sexaginta diebus. metuebam ne ille 7 arcendus esset. nunc mittendum est, ut meo jussu cernat. idem igitur Pollex. etiam de hortis Cluvianis egi cum Balbo 8 liberaliùs: se enim statim ad Cæsarem scripturum: Cluvium autem 9 à Tito Hordeonio legare & Terentiæ HS 1000 & sepulchro, multisque rebus; nihil à nobis subaccusa quæso Vestorium. Quid minus probandum; quàm Plotium unguentarium per suos pueros omnia tanto antè Balbo; illum mi ne per meos quidem? 10 De Cossinio doleo; dilexi hominem. Quinto delegabo, si quid æri meo alieno superabit. & emptionibus; ex quibus mi etiam æs alienum faciendum puto. De domo Arpini, nihil scio. Vestorium nihil est quod accuses. jam enim obsignata hac epistola noctu tabellarius nostri venit, & ab eo litteras diligenter scriptas attulit, & exemplum testamenti.

CICERO ATTICO, S.

47 POSTEAQUAM *abiit* 11 *Agememno*, non *ut venirem* (nam id quoque feci sem, nisi Torquatus esset) sed ut scriberem, 12 *tetigit aures nuntius*, extemplo instituta omisi, ea, quæ in manibus habebam, abjeci; quod jusseras edolavi. Tu velim è Pollice cognoscas rationes nostras sumptuarias. turpe est enim nobis illum, qualiscumque est, hoc primo anno egere. post moderabimur diligentius. Idem Pollex remittendus est, ut ille cernat. Planè Puteolos non fuit eundum, cum ob ea quæ ad te scripsi, tum quòd Cæsar adest. Dolabella scribit se ad me postridie Idus. ô magistrum molestum! Lepidus ad me heri vesperi litteras misit Antio: nam ibi erat; habet enim domum, quam nos vendidimus: rogat magnopere ut sim KAL. in Senatu; me & sibi, & Cæsari vehementer gratum esse facturum. puto equidem nihil esse. dixisset enim tibi fortasse aliquid Oppius; quoniam Balbus est æger. sed tamen MALIM venire frustra, quàm desiderari, si opus esset: molestem ferre postea. itaque hodie Antii: cras ante meridiem, domi. Tu velim, nisi te impedivisti, apud nos pridie Kal. cum Pilia. Te spero cum Publio confeciisse. equidem Kal. in Tusculanum recurram. me enim absente omnia cum illis transigi malo. Q. fratris epistolam ad te misi, non satis humanè illa quidem respondentem meis litteris, sed tamen quod tibi satis sit, ut equidem existimo, tu videbis.

CICERO ATTICO, S.

HERI nescio quid in strepitu videor exaudisse, cùm dicerer te in Tusculanum venturum: quod utinam; iterum utinam; tuo tamen commodo. Lepta me rogat, ut, si quid sibi opus sit, accurram. mortuus enim Babullius, Cæsar, opinor, ex uncia: etsi nihil adhuc; sed Lepta extriente, veretur autem ne non liceat *tenere* hereditatem, ἀλόγως omninò; sed veretur tamen. is igitur si accierit, accurram; sin minùs, 12 antequam necesse erit. Tu Pollicem, cùm poteris. 14 Laudationem Porciæ tibi misi correctam: ac eò properavi, ut si forte aut Domitio filio, aut Bruto mitteretur, hæc mitteretur. id si tibi erit commodum, magnopere cures velim: & velim M. Varronis & 15 Lollii mittas laudationem; utique. nam illam legi, volo tamen *regustare*. quædam enim vix mihi credo 16 legisse me.

CICERO ATTICO, S.

17 ATTICAE primùm salutem, quam equidem ruri esse arbitror. multam igitur salutem & Piliæ. De Tigellio, si quid novi: qui quidem, ut mihi Gallus Fabius scripsit, 18 μέμψιν ἀναφέρει mihi quandam iniquissimam, me Phameæ defuisse, cum ejus causam recepissem: quam quidem receperam contra pueros Octavios Cn. filios *non libenter*; sed & Phameæ causa volebam. erat enim, si meministi, in Consulatus petitione per te mihi pollicitus, si quid opus esset: quod ego perinde tuebar, ac *si usus essem*. is ad me venit, dixitque judicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quo de Sestio nostro lege Pompeja in consilium iri necesse erat. scis enim dies illorum judiciorum

---

1. *Pondus argenti, præter prædia: auctionem*] Ita etiam Lamb. n. legebat, vel *præterea prædia: auctionem*, &c. prout etiam legebat Mal. vulg. *auctionem præter prædia*, &c. quam lectionem mutandam non esse, contendit Jun.

2. *Nec nostri studiosiorem*) Hæc verba quæ desunt in vulgatis, ex Scid. Torn & Cruf. restituit Bos.

3. *Lepta enim de sua vini curatione laborans.*) Ita emendavit Bosius ex Dec. ut & Pantag. ante ipsum. codex Torn & Hurali. & Memm. habent partim, *de sua vini curatione*, partim, *de sua vi in curatione*, quam lectionem probat Vict. Lamb. ferri non posse contendit, & mavult *de sua Lanuini curatione*, vel *de sua re ac ratione laborans*, ex corrupta hac cod. Ferriani scriptura, quam affert Man. *de superiore dubitaret, de re sua in ratione laborans*.

4. *Meo autem Lanuino.*) Ita habet Scid. Man. edidit *in eo autem Lanuino*, pater. *Illius meo autem Lanuino*, quod vulgus sequitur. alii, *me autem Lanuvio*.

5. *Quo sæpissimè*) Vulg. *quem sæpissimè*

6. *Ex eo cognovi cretionem Cluvii (ô Vestorium negligentem!) liberam cretionem, testibus præsentibus sexaginta diebus.*) Sic hunc locum edidit Bos. ex fide Dec. Torn. & Cruf. vulgò *ex eo cogn. cret. Cluvii (ô Vest. neg.) liberam, testibus præsentibus sexaginta diebus*. Faërn. jam olim post vocem *liberam*, addidera *cretionem*; posteriorem autem partem sic legebat Ant. Aug *testibus præsentibus diebus 62.* approbante Pantag. qui ipse ita correxerat, *testibus sequentibus 60 diebus*.

7. *Arcendus.*) Ex Dec. est: vulgò *arcessendus*.

8. *Liberaliùs.*] Germani ediderunt, *liberalitèr*, valde improbante Vict.

9. *A T. Hordeonio.*] Emendatio hæc debetur Vict. antea habebatur *Attico Hordeonio*.

10. *De Cossinio doleo.*] Et hoc ex vetustis cod. restituit Vict. quod & Germani adnotarunt prius erat, *Deos mihi doleo*.

11. *Agememno, non ut venirem.*] Ita restituit Vict. prius deerat particula *non*.

12. *Tetigit aures nuntius, extemplo instituta omisi ea quæ in manibus habebam, abjeci.* Germani, Lamb. & Bos. ita restituerunt ex mss. suis. Vict. ait tamen se verba hæc restituta, *aures nuntius, extemplo institutas*, in nullo ms. reperisse ac proinde se rejicere. Faërn. etiam quum hæc non agnosceret, ex stimavit verbum *abjeci*, supervacaneum esse. Bos. *nuntius*, in, *nuntii* mutavit. Gul. in Plauti c. stellariam c. 4 putabat hic versum esse ex s poëtæ, sed verbis Ciceronis involutum;

Postaquam ait sed. Agememno, tetigit aures nuntius.

13. *Antiquam necesse est.*) Vulg *haud antequam necesse*.

14. *Laudationem.*) Hoc est alius epistolæ principium in vulgatis editionibus.

15. *Lollii*) Vulg *Ollii*.

16. *Legisse me*] Vulg. pronomen, *me*, abest.

17. *Atticæ primum.*] Hæc epist. jungitur superioribus vulgò.

18. Μέμψιν.) Accusationem intendit.

rum præstitutos fuisse. respondi, non ignorare eum, quid ego deberem Sestio: quem vellet, alium diem si sumsisset, me ei non defuturum. ita tum ille discessit iratus. puto me tibi narrasse. non laboravi scilicet, nec hominis alieni injustissimam iracundiam mihi curandam putavi. Gallo autem narravi, cùm proximè Romæ fui, quid audisset; neque nominavi Balbum minorem. Habuit suum negotium Gallus, ut scribit. 1 ait illum, me *animi conscientia*. quòd Phameam destituissem, de se suspicari. quare tibi hactenus mando, de illo nostro, si quid poteris exquiras: de me nequid labores. *EST BELLUM* aliquem libenter odisse; 2 est; 3 quemadmodum non omnibus servire. etsi mehercule, ut tu intelligis, magis mihi isti serviunt, si observare servire est.

CICERO ATTICO, S.

50 ADMONITUS quibusdam tuis litteris, ut ad Cæsarem uberiores litteras 4 mittere instituerem, cùm mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se, & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem & vehementer probasse; conscripsi de his ipsis libris epistolam Cæsari, quæ deferretur ad Dolabellam: sed ejus exemplum misi ad Oppium, & Balbum; scriptique ad eos, ut tum deferri ad Dolabellam juberent meas litteras, si ipsi exemplum probassent. ita mihi rescripserunt, nihil umquam se legisse melius, epistolamque meam jusserunt dari Dolabellæ. Vestorius ad me scripsit, ut juberem mancipio dari servo suo, pro mea parte. Heterejo cuidam fundum Brinnianum; ut ipse ei Puteolis rectè mancipio dare posset. eum servum, si tibi videbitur, ad me mittes, opinor enim ad te etiam scripsisse Vestorium. De adventu Cæsaris idem, quod à te, mihi scriptum est ab Oppio, & Balbo. Miror te nihildum cum Tigellio, vel ut hoc ipsum, quantum acceperit: prorsus haveo scire, nec tamen flocci facio. 5 Quæris quid cogitem de obviam itione; quid censes, nisi Alsium? & quidem ad Muræna de hospitio scripseram: sed opinor cum Matio profectum. Salustius igitur urgebitur. Scripto jam superiore versiculo, Eros mihi dixit, sibi Muræna liberalissimè respondisse. Eo igitur utamur. 6 nam Silius culcitras non habet. Dida autem, opinor, hospitibus totam villam concessit.

CICERO ATTICO, S.

7 AD Cæsarem quam misi epistolam, ejus exemplum, 51
fugit me tum tibi mittere; 8 nec id fuit quod suspicaris, ut me puderet tui, *ne ridiculè* hemicillus: nec mehercule scripsi aliter, ac si πρὸς ἴσον ὁμοιόν que scriberem. bene enim existimo de illis libris, ut tibi coram. itaque scripsi 9 ἀκολακευτῶς, & tamen sic, ut nihil eum existimem lecturum libentius. De Attica nunc demum mihi est exploratum. itaque ei de integro gratulare. Tigellium totum mihi, & quidem quamprimùm. nam pendeo animi. 10 Narro tibi, Quintus cras. sed ad me, an ad te nescio. misi scripsit Romam VIII. Kal. sed misi, qui invitaret: etsi hercle jam Romam veniendum est, ne ille antè advolet.

CICERO ATTICO, S.

O HOSPITEM mihi tam gravem! 11 ἀμεσομέλητον. 52
fuit enim per jucundè. sed cùm secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cœnaturus ipse Cæsar esset, vacaret: quippe 12 hominum CIↃ CIↃ. sanè sum commotus quid futurum esset postridie: ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit. castra in agro. villa defensa est. ille tertiis Saturnalibus apud Philippum 13 ad horam VII. nec quemquam admisit. rationes opinor cum Balbo. inde ambulavit in litore. 14 Post horam VIII. in balneum: 15 tum audivit de Mamurra: vultum non mutavit: unctus est; accubuit; 16 ἐμετικὴν agebat. itaque & edit, & bibit ἁδέως, & jucundè; opiparè sanè, & apparatè: nec id solum, 17 *sed bene cœto, & condito sermone bono, & si quæris, libenter*. præterea tribus tricliniis accepti οἱ περὶ αὐτὸν valde copiosè. libertis minùs lautis, servisque nihil defuit. nam lautiores eleganter accepti. quid multa? homines visi sumus, 18 hospes tamen non is, cui diceres, *amabo te, 19 eodem ad me cùm revertere*. semel satis est. 20 σπουδαῖον ἁδὺν in sermone: φιλόλογα multa. quid quæris? delectatus est, & libenter fuit. Puteolis se ajebat unum diem fore, alterum ad Bajas. Habes hospitium, sive 21 ἐπιξενίαν odiosam, mihi, 22 dixi, non molestam. Ego paulisper hic deinde in Tusculanum. Dolabellæ villam cùm præteriret, omnis armatorum copia, dextra sinistra *ad aquam*, nec usquam alibi. hoc ex Nicia.

M. TVL-

---

1 1. *Ait illum, me animi conscientia.*) Iun. ex duobus mss. Pal. legit, *ait illum, animi conscientia, &c.*

1. *Est, quemadmodum.* Ita Bos. ex Dec. vulgò *& quemadmodum*. Man. delet particulam, *&*

3. *Quemadmodum non omnibus servire.*) Lamb. legit, *& quemadmodum non omnibus dormire, ita non omnibus servire.*

4. *Mittere instituerem.*) Bos. ex mss. suis. Codices formis impressi, *mitterem, instituere an.* quam lectionem sequitur etiam Vict.

5. *Quæris quid cogitem.*) Alia epist. vulgò est.

6. *Nam silius.*) *Sallustius* legendum videtur Man. cùm proximè dixerit, *Sallustius igitur urgebitur, vel, ut rebiqui, Silius.*

7 *Ad Cæsarem.*) Hæc vulgò appinguntur superioribus.

8. *Nec fuit id quod suspicaris, ut me puderet tui, ne ridiculè hemicillus.*) Ex præscripto Dec. hæc sunt, vulgò pro, *hemicillus*, legitur, *Miriillus*. quidam libri habent, *ne ridiculè, &c.* Lamb legit, *quod suspicaris quod ita scripserim*; vel, *quod suspicaris quod me puderet, &c.* Iun. legit, *ne ridiculè mihi cilius.*

9 Ἀκολακευτῶς.) Citra accusationem, simulationem.

10. *Narro tibi.*) Prisca Bosii ita habent. vulg. *Narrabis tibi.*

11. Ἀμεσομέλητον.) Quem non pœnitet.

12. *Hominum CIↃ CIↃ.*) Hoc restituit Vict. prius vulgabatur, *hominum CCCCM.*

13. *Ad horam VII.*) Et hoc est è veteribus Vict. antea legebatur, *ad IIX. Nonas.*

14. *Post horam IIX.*) A Vict. est prius habebatur, *post hor. &c.*

15. *Tum audivit de Mamurra, vultum non mutavit.*) Lamb. & Bos. ex suis mss. restituerunt vocem *vultum.*

16. Ἐμετικὴν *Agebat.*) Curationem per vomitum. *Egerat*, Pat.

17. *Sed bene cœto, & condito sermone bono, & si quæris libenter.*) Pant. *sed bene cœto conditoque patrono, bono & singulari accipiensre.* minus rectè. versus potius distinguendi erant *bene cœto, & condito sermone bono, & si quæris, libenter*, ut emendabat Gul.

18. *Hospes tamen non is, cui diceres.*) Correxit hoc Vict. ex mss. antea enim legebatur, *hospes tamen nervis qui diceres.*

19 *Eodem ad me, cum revertere.*) Man. supervacaneum videtur *ad me*, cùm dixerit, *eodem.* Pantag. legebat, *eandem ad me quam revertere.*

20. Σπουδαῖον.) Serium nihil.

21. Ἐπιξενίαν.) Hospitii procurationem.

22. *Dixi.*) Vulgò, *duxi.*

1. *Affir-*

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER DECIMUS QVARTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

DIVERTI ad illum, de quo tecum mane. nihil perditius: explicari rem non posse etenim si ille *tali ingenio* exitum non reperiebat, quis nunc reperiet? quid quæris? periisse omnia ajebat, quod haud scio an ita sit: verùm ille gaudens: 1 affirmabatque minùs diebus xx. tumultum Gallicum: in sermonem se post Idus Mart. præterquam Lepidi, 2 venisse neminis: ad summam, non posse isthæc sic abire. ô prudentem Oppium, qui nihilo minus illum desiderat; sed loquitur nihil, quod quemquam bonum offendat. sed hæc hactenus. Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere. in his, de Sexto satisne certum; maximè autem de Bruto nostro, de quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem soli tum dicere, MAGNI REFERT, HIC QUID VELIT. 3 SED QUIDQUID VOLT, VALDE VOLT: idque eum animadvertisse, 4 cùm pro Dejotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum, & liberè dicere: atque etiam (ut enim quidque succurrit, libet scribere) proximè cùm Sestii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens quoad vocarer, dixisse eum, EGO DUBITEM QUIN SUMMO IN ODIO SIM, CUM M. CICERO SEDEAT, NEC SUO COMMODO ME CONVENIRE POSSIT? ATQUI SI QUIS QUAM EST FACILIS, HIC EST: TAMEN NON DUBITO, QUIN ME MALE ODERIT. Hæc & ejusmodi multa. Sed ad propositum, quidquid erit non modò magnum, sed etiam parvum, scribes. equidem nihil intermittam.

CICERO ATTICO, S.

2 DUAS à te accepi epistolas heri. ex priore theatrum, Publiumque cognovi, bona signa *consentientis multitudinis*. plausus verò L. Cassio datus, etiam facetus mihi quidem visus est. Altera epistola de Madaro scripta, apud quem nullum 5 φαλάκρωμα: tu puta. 6 processi enim, sed minùs diutiùs sermone enim tum retentus. Quod autem ad te scripseram, 7 obscurè fortasse, id ejusmodi est; ajebat Cæsarem, secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, cùm exspectarem sedens, dixisse: *EGO NUNC TAM SIM STULTUS, UT HUNC IPSUM FACILEM HOMINEM PUTEM MIHI ESSE AMICUM, CUM TAMDIU* SEDENS MEUM COMMODUM EXPECTET? Habes igitur φαλάκρωμα inimiciissimum otii, id est, Bruti. In Fusculanum hodie; Lanuvii cras; inde Asturæ cogitabam. Piliæ paratum est hospitium: sed vellem Atticam; (verùm tibi ignosco) quarum utrique salutem.

CICERO ATTICO, S.

8 TRANQUILLÆ tuæ quidem litteræ, quod utinam diutiùs: nam Matius posse negabat. Ecce autem structores nostri ad frumentum profecti, cùm inanes redissent, rumorem afferunt magnum, Romæ domum ad Antonium frumentum omne portari: *mimicè* certè: scripsisses enim. 9 Corumbus Balbi nullus adhuc; & mihi notum nomen. Bellus enim esse dicitur architectus. Ad obsignandum tu adhibitus non sine causa videris. volunt enim nos ita putare. nescio cur non animo quoque sentiant. sed quid hæc ad nos? odorare tamen Antonii Δημήθειαν: quem quidem ego *epulorum* magis arbitror rationem habere, quàm quidquam mali cogitare. Tu, si quid pragmaticon habes, scribe: sin minùs, populi 10 ἐπισημασίαν & mimorum dicta perscribito. Pilia, & Atticæ salutem.

CICERO ATTICO S.

11 NUNC quid putas me Lanuvii? at ego te istic quotidie aliquid novi suspicor. tument negotia. nam cùm Matius, quid censes cæteros? equidem doleo, quod numquam in ulla civitate accidit, non unà cum *libertate* Rempubl. recuperatam. horribile est quæ loquantur, quæ minitentur; ac vereor Gallica etiam bella; ipse Sextus quò evadat. sed omnia licet concurrant, Idus Martiæ consolantur. nostri autem ἥρωες 12 quod per ipsos confici potuit, gloriosissimè & magnificentissimè confecerunt. reliquæ res, opes & copias desiderant, quas nullas habemus. Hæc ergo ad te, ut si quid novi (nam quotidie aliquid exspecto) confestim ad me: &, si novi nihil, nostro more tamen ne patiamur intermitti litterulas. equidem non committam.

CI-

---

2. *Affirmabatque.*) Codices vulgati *affirmaque*, præsenti tempore: Scidæ & Sern. *affirmabatque*, quod melius convenit cum superioribus verbis, *reperiebat*, &, *ajebat*; atque ita edidit Bos.

2. *Venisse neminis.*) Vulg. *venisse neminis*.

3. *Sed, quisquid volt, valde volt.*) Perspicuè est in Dec. & Tornæs. *volt*: quos, quo minus sequeretur Bos. nulla causa fuit; quamquam non improbat vulgatam lectionem *vult*.

4. *Cum pro Dejotaro Niceæ dixerit.*) *Dixerat*, Longolii liber quod Vrs. magis placet.

5. Φαλάκρωμα: *tu puta.*) Tranquillitatem & otium. Editiones vulg. φαλακρωμα: *tu putas*. Bos. ex Dec. φαλάκρωμα: *tu puta*.

6. *Processi enim, sed minus diutius sermone enim tum retentus.*) Ita Bos. ex omnibus mss. suis & ex prima editione Victor. vulg. *processi enim, sed minus diu sermone enim, &c.*

7. *Obscurè fortasse.*) Ita reposuit Vict. ut etiam Germani adnotarant, pro, *obscure fortasse*, quod antea legebatur.

8. *Tranquillæ tuæ quidem litteræ.*) Ita Fabrn. ex antiquo libro.

9. *Corumbus Balbi nullus adhuc.*) Sic vetustiores habere codices, & Germanos adnotasse, testis est Vict. antea legebatur, *Torumbus*.

10. Ἐπισημασίαν.) Animi significationem ex gestu.

11. *Nunc quid putas.*) Quidam, *numquid putas*; quod probat Lambinus.

12. *Quod per ipsos.*) Vulg. *per se ipsos*.

A Quæ-

CICERO ATTICO, S.

5 SPERO tibi jam esse ut volumus ; 1 quoniam quidem ἠσίτησας, cum leviter commotus esses : sed tamen velim scire quid agas. Signa bella, quòd Calvena molestè fert, se suspectum esse Bruto. illa signa non bona, si cum signis legiones veniunt è Gallia. quid tu illas putas, quæ fuerant in Hispania, nonne idem postulaturas ? 3 quid, quas Annius transportavit ? Caninium volui, sed μνημῆ νικᾶν ἀμάρτημα. 4 A Balneatore φυρμὸς πολὺς. nam ista quidem Cæsaris libertorum conjuratio facilè opprimeretur, si recta saperet Antonius. Meam *stultam verecundiam*, 5 qui legari noluerim ante res prolatas, ne deferre videret hunc rerum tumorem ; 6 cui certè si possem mederi, deesse non deberem. sed vides magistratus, si quidem illi magistratus : vides tamen tyranni *satellites* in imperiis ; vides ejusdem exercitus ; vides in latere veteranos, 7 quæ sunt ξυρίπτια omnia : eos autem qui orbis terræ custodiis non modo sepsi, 8 verumetiam vagi esse debebant, 9 tantum non laudari, atque amari, sed parietibus contineri. atque illi quoquo modo beati ; *civitas misera*. Sed velim scire, quid adventus Octavii. num qui concursus ad eum, num quæ 10 νεωτερισμῶ suspicio. non puto equidem : sed tamen quidquid est, scire cupio. Hæc scripsi ad te proficiscens Asturâ III. Idus.

CICERO ATTICO, S.

6 PRIDIE Idus Fundis accepi tuas litteras cenans. primum igitur melius esse : deinde meliora te nuntiare. odiosa enim illa fuerant, legiones venire. 11 Nam de Octavio susque deque. exspecto quid de Mario : quem quidem ego sublatum rebar à Cæsare. Antonii colloquium cum Heroibus nostris pro re nata non incommodum. sed tamen adhuc me nihil delectat præter Idus Mart. nam, 12 quoniam Fundis sum cum Ligure nostro, discrucior. Sestulii fundum à verberone Curtilio possideri : quod cum dico, de toto genere dico. QUID ENIM miserius, quam ea nos tueri, propter quæ illum oderamus ? Etiamne coss & Tribunos pleb. in biennium, quos ille voluit ? nullo modo reperio quemadmodum possim πολιτεύεσθαι. nihil enim tam σόλοικον quàm 13 τυραννοκτόνους in cœlo esse, tyranni facta defendi. sed vides coss. vides reliquos magistratus, *si isti magistratus* ; vides languorem bonorum. exultant lætitia in municipiis. dici enim non potest, 14 quanto opere gaudeant, ut ad me concurrant, ut audire cupiant 15 verba mea ea dere ; nec ulla interea decreta. sic enim πεπολιτεύμεθα, ut victos metueremus. Hæc ad te scripsi appositâ secundâ mensâ plura, & πολιτικώτερα postea : & tu, quid agas, quidque agatur.

CICERO ATTICO, S.

7 POSTRIDIE Idus 16 Paullum in Cajeta vidi 17 is mihi de Mario & de Rep. alia quædam sanè pessima à te scilicet nihil : nemo enim meorum. sed Brutum nostrum audio visum sub Lanuvio, ubi tandem est futurus ? nam cum reliqua, tum de hoc scire haveo omnia. Ego è Formiano exiens XVII. KAL. ut inde altero die in Puteolanum, scripsi hæc. A Cicerone mihi litteræ sanè 18 πιπτωμένας, & bene longæ. cetera autem vel fingi possunt : πῦον litterarum significat *doctrinam*. nunc magnopere à te peto de quo sum nuper tecum locutus, ut videas ne quid ei desit. id cùm ad officium nostrum pertinet, tum ad existimationem, & dignitatem : quod idem intellexi tibi videri omnino. 19 Si ἀγὼν est, volo mense Quintili in Græciam. sint omnia facilliora. sed cùm sint ea tempora, ut certi nihil esse possit, quid *honestum* mihi sit, quid liceat, quid expediat ; quæso da operam, ut illum quàm honestissimè copiosissimeque tueamur. hæc & cetera, quæ ad nos pertinebunt, ut soles, cogitabis : ad meque aut quod ad rem pertineat ; aut, si nihil erit, quod in buccam venerit, scribes.

CICERO ATTICO, S.

8 TUI me jam rebare, cùm scribebas, 20 in Actis esse nostris ? & ego accepi XVII. KAL. in diversoriolo Sinuessano tuas litteras. De Mario probe : etsi doleo L. Crassi nepotem. optimè tam etiam Bruto nostro probari Antonium.

---

1. *Quoniam quidem ἠσίτησας.*) Mirè consentiebant antiqui Bos. in hac lectione referenda, quoniam quidem ἰσίτησας, quos lubens sequutus est idque probantibus Lamb. & Turn. ex Torn. prius legebatur, ἰσίγησας, idque ita restituerant Germani, consentiente Vict. cum antea inane spatium relinqueretur.

2. *Cùm leviter.*) Vulg *quàm leviter*.

3. *Quid quas Annius transportavit.*) Ita mss. Pall. vulg *quid eas, quas Annius transportavit*.

4. *Balneatore φυρμὸς πολύς.*) Conturbatio multa, tumultus ingens. Bos. excudendum curavit, *à Balneatore*, ut erat in omnibus fere : vulg. *ab aliratore*, quod in cunctis & impressis & mss. codicibus quos videt hactenus refert Vict excepti Germ. qui, *Balneatore*, habent.

5. *Qui legari noluerim ante res prolatas.*) Sic mss. omnes Pal. vulg *qui legari noluerim antiquas res proclarè*.

6. *Cui certè si possem mederi, deesse non deberem.*) Vict. ita castigavit, cum prius legeretur, *id esse non debeam*.

7. *Quæ sunt ξυρίπτια tonsitiæ autem.*) Mobilia tanquam euripus. Vulg. *quæ sunt ξύρια τίτια. Ets autem*.

8. *Verùm etiam vagi esse debebant.*) Veram & certam hîc esse Manut. conjecturam, declarat hæc scriptura Dec. *vagisse*, ubi omissâ tantum est una litera : scribi enim debuit, *vagi esse*, ut conjecerat Man. In Tornæs. aliquantò depravatius est, *magisse* prius legebatur, *magni debebant esse*, quod non placebat Man. Bess. liber, *magis edebant*.

9. *Tantum non.*) Rectè Dec. *tantum non*, & mox, *arguì*, quo modo ediderat Bos.

10. Νεωτερισμῶ.) Rerum novarum.

11. *De Octavio susque deque.*) Lectio hæc, quam Germani animadvertarant, Vict. mss. auctoritate confirmatur antea legebatur, *Nam de Octavio scio quæ exposti*.

12. *Quoniam Fundis sum, cum Ligure nostro, discrucior, Sestilii fundum, &c.* Vict ex antiquis exemplaribus sic reposuit ; cum antea legeretur, *quoniam Fundis sum cum Ligure nostro sterilitate*.

13. Τυραννοκτόνους *in cælo esse*.) Dausquejus v. cl. putat deesse negationem, *in cælo, &c.* aut scribendum *in cælo esse* sed prior lectio ei præstabitior. Grat. vetat nos discedere à vulgato ; tanquam in qua nihil sit absurd. ; mò quæ auctori contraria sit futura, addita negativa ; ut liquet ex variis harum Epistolarum locis & orationibus Philippicis. cum enim approbatur nex tyranni, improbantur item ejus facta, scripta, dicta, promissa, populo odiosa.

14. *Quanto opere.*) Vulg. *quantopere*.

15. *Verba mea ea dere.*) Edidit Bos. ut erat in Scid. *ea dere*.

16. *Paullum in Cajeta vidi.*) Vict. in postrema editione scripsit, *in Cajetam*, sed veteres Bosii, *in Cajeta* : vulg *Paullum Cajeta*.

17. *Is mihi de Mario.*) Ita Vict ex mss. pro *Marii*, quod antea legebatur.

18. *A Cicerone mihi litteræ πεπτωμένας & bene longæ.*) Ἐμπτὴς & εὔπτης politus in veteribus Glossis exponitur. cujus contrarium ἄπτης, de indocto, rudi, &c. Inde etiam τὸν πῦον, de nitore & elegantia stili bene subacti & exercitati usurparunt. Ex eo εὐπτεῖς, pro nitido & eleganti. Sic Ep VI 1.12. & 5. Ep. 17 & 1. eodem Ep. 16. quibus omnibus locis εὐπτεῖς & πεπτωμένοι, *squalorem vetustatis redolent*, interpretantur viri docti ; sed illi errant. nam nihil aliud illis vocibus proprie significatur quam quod oleo palæstrico unctum ac nitidum est. hinc ad orationem translatæ sunt, quæ tum εὐπτὴς & πεπτωμένη dicitur, quum multo quasi sanguine & succo palæstrico florida, colorem quendam virilem, nitoremque multa arte & exercitio quæsitum præfert, qualis in corporibus exercitatis, quæque solem & oleum imbibernunt, cernitur. Nam quemadmodum mollia & delicata atque in umbra educata corpora, fortibus & robustis, atque exercitatione multa firmatis & coloratis opponitur ; sic oratio εὐπτὴς τῇ πυρρῇ καὶ μελαχρῇ *Salmas.* Πεπτωμένη.) Sic legendum & ita scriptum esse, in codicibus Memm. & Torn. asserit Lamb. eamque scripturam & Corrad. notat. Vict. auctoritate mss. pro πεπτωμένη, quod & etiamnum in vulgat. editionibus legitur substituit πεπέγνωμένη. receptam tuetur Dausquejus.

19. Si ἀγὼν *est, volo mense Quintili in Græciam.*) Scid. *si ἀγὼν est*. unde Bos. conjicit, *si ἀγὼν est*. Lamb. legit, *omnino legatus volo mense Quintili in Græciam* Vulg *si ergo est, &c*.

20. *In actis esse nostris.*) Vulg *in negotiis esse nostris*.

1. *Ianiem*

nium. nam quòd 1 Juniam scribis moderatè, & amicè scriptas litteras attulisse, mihi Paullus dedit ad se à fratre missas: quibus in extremis erat, sibi insidias fieri; se id certis auctoribus compertum. hoc nec mihi placebat, & multo illi minus. Reginæ fuga mihi non molesta. sed Clodia quid egerit, scribas ad me velim. De Byzantiis curabis, ut cetera; & Pelopem 2 ad te arcessas. Ego, ut postulas, Bajana negotia, chorumque illum, de quo scire vis, cùm perspexero, tum scribam; ne quid ignores. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, vehementer exspecto. ea scilicet tu declarabis, qui cetera. Nauseolam tibi tum causam otii dedisse facilè patiebar. videbar enim mihi legenti tuas litteras requiesse paulisper. De Bruto semper ad me omnia perscribito, ubi sit, quid cogitet: quem quidem ego spero jam tutò *vel solum* tota urbe vagari posse. verumtamen.

CICERO ATTICO, S.

3 DE Rep. multa cognovi ex tuis litteris, quas quidem
9 multijuges accepi uno tempore à Vestorii liberto. ad ea autem quæ requiris, brevi respondebo. Primum vehementer me Cluviana delectant. Sed quòd quæris quid arcesserim Chrysippum, tabernæ mihi duæ corruerunt, reliquæque rimas agunt, itaque non solùm inquilini, sed *muros* etiam migraverunt. hanc ceteri calamitatem vocant: ego ne incommodum quidem. ô Socrates, & Socratici viri! numquam vobis gratiam referam. DII IMMORTALES, quàm mihi ista pro nihilo? sed tamen ea ratio ædificandi in tur, consiliario quidem, & auctore Vestorio, ut hoc *damnum quæstuosum* sit. Hîc turba magna est eritque, ut audio, major. Duo quidem quasi designati coss. ô Dii boni! VIVIT tyrannis, Tyrannus occidit? ejus interfecti morte lætamur, cujus facta defendimus? itaque quàm severè nos M. Curtius accusat; ut pudeat vivere: neque injuria. nam mori millies præstitit, quàm hæc pati, quæ mihi videntur habitura etiam vetustatem. & Balbus hîc est, multumque mecum: ad quem à Vetere litteræ datæ pridie Kal. Januar. 4 cùm à se Cæcilius circumsederetur, & jam teneretur; venisse cum maximis copiis Parthum. ita sibi esse eum ereptum, multis suis amissis: in qua re accusat Volcatium. ita mihi videtur bellum illud instare. sed Dolabella, & Nicias viderint. idem Balbus meliora de Gallia XXX. die litteras habebat; Germanos illasque nationes re audita de Cæsare. Legatos misisse ad Aurelium, qui est præpositus ab Hirtio, se, quod imperatum esset, esse facturos. quid quæris? omnia plena pacis, aliter ac mihi Calvena dixerat.

CICERO ATTICO, S.

10 TANE verò? hoc meus, & tuus Brutus egit ut Lanuvii esset? ut Trebonius itineribus de viis proficisceretur in provinciam? ut omnia facta, scripta, dicta, promissa, cogitata Cæsaris *plus valerent*, quàm si ipse viveret? 5 meministi me clamare, illo ipso primo Capitolino die, Senatum in Capitolium à Prætoribus vocari? dii immortales, quæ tum opera effici potuerunt, lætantibus omnibus bonis, etiam satis bonis, fractis latronibus? Liberalia tu accusas. quid fieri tum potuit? jampridem perieramus. meministine te clamare, *causam periisse*, si funere elatus esset? at ille etiam in foro combustus, laudatusque miserabiliter: servique, & egentes in tecta nostra 6 cum falcibus immissi. quæ deinde? ut audeant dicere, TU NE CONTRA CAESARIS NUTUM? hæc & alia ferre non possum, itaque 6 γλῶ πρὸ γῆς cogito. Tua tamen 7 ὑπηρέμω nausea jamne planè abiit? mihi quidem ex tuis litteris conjectanti ita videbatur. 8 redeo ad Tebassos, Scevas, Frangones. hos tu existimas confidere se illa habituros, *stantibus nobis*? in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores? at ego cùm tibi de Curtilio scripsi, Sestullianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messalla, de Planco, de Postumio, de genere toto. melius fuit periisse illo interfecto, quod numquam accidisset, quàm hæc videre. Octavius Neapolim venit XIIII. KAL. ibi eum Balbus mane postridie; eodemque die mecum in Cumano, illius hereditatem adituram. sed, ut scribis, 9 ῥοιζόθεμεν magnam cum Antonio. Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritque curæ. 10 Quod quæris, jamne ad centena Cluvianum: adventare videtur: sed primo anno LXXX. detersimus. Q. pater ad me gravia de filio, 11 maximè quòd matri nunc indulgeat, cui antea bene merenti fuerit inimicus. ardenteis in eum litteras ad me misit. ille autem quid agat, si scis, neque dum Roma es profectus, scribas ad me velim; & hercule, si quid aliud, vehementer delector tuis litteris.

CICERO ATTICO, S.

NUDIUS tertius dedi ad te epistolam longiorem: nunc
12 ad ea, quæ proximè. 13 Velim mehercule, Astu-
ra Brutus, 14 ἀκηλαστίαν istorum scribis. an censebas aliter? equidem etiam majora exspecto. cùm equidem concionem lego, *DE TANTO VIRO, DE CLARISSIMO CIVI*, ferre non queo, cùm ista jam ad risum. sed memento: sic aliut consuetudo perditarum concionum; ut nostri illi non heroes, sed dii futuri quidem in *gloria sempiterna* sint, 15 sed non sine invidia, nec sine periculo quidem. verùm illis magna consolatio, *conscientia* magna; & clarissimi facti: nobis quæ? qui interfecto rege liberi non sumus? sed hæc fortuna videtur, quoniam ratio non gubernat. De Cicerone, quæ scribis, jucunda mihi sunt: velim, sint prospera, quod verò curæ tibi est, ut ei suppeditetur ad usum, & cultum copiose, per mihi gratum est; idque ut facias, te etiam rogo. De Buthrotiis, & tu rectè cogitas, & ego non dimitto istam curam. suscipiam omnem etiam actionem; quam video quotidie faciliorem. De Cluniano, quoniam in re mea me ipsum diligentia vincis, res ad centena perducitur. 16 ruina rem non fecit deteriorem, haud scio an jam *fructuosiorem*. Hîc mecum Balbus, Hirtius, Pansa. modò venit Octavius, & quidem in proximam villam Philippi, mihi totus deditus. Lentulus Spinther hodie apud me: cras manè vadit.

Ci

1. *Juniam scribis.*) Vulg. *Cluviam.*

2. *Ad te arcesses.*) Bos. mss. *arcesses*, ut temporis ejusdem sit, cujus verbum quod antecedit, *curabis.*

3. *Dorep.*] Duo hæc vocabula superiori appinguntur epistolæ in vulgata editione.

4. *Cum esse Cæcilius circumsideretur.*) Pro, *Cæcilius*, quod antea legebatur *Cæcilius* restituit Vict.

5. *Meministi me clamare.*) Ita Faërn. & Ant. Augustin. vulg. *meminisse me clamare.*

6. *Cum falcibus.*] Vulg. *cum fusibus.*

7. Γλῶ πρὸ γῆς.] Longè latèque terrarum.

8. Ὑπηρέμω.] Inanis & futilis, vento exposita.

9. *Redeo ad Tibass. Scevas, Frangones.*) Hanc lectionem ex antiquis exemplaribus eruit Vict. Item ex mss. Pal. *Redeo ad te Hassets, Sueves, Frantones.* Ego vulg. *Redeo ad te Bassos, Scevas, Frangones.* Beatus Rhenanus l. 1. Rerum Germanicarum indicat fuisse in ms. Laurishamensi; *Redeo ad te Bassos, Scevas, Frangones*; ex quibus singebat, *Redeo ad Batasios, Anas, Vangiones.*

10. Ῥοιζόθεμεν.] Item & causam tumoltuosam. Veteres libri sic referunt PIZOΘEMIN. Vict. edidit ῥηξόθεμεν, ut Bos. scribendum potius videatur ῥήξιόθεμεν, cùm tamen propius ad veterem scripturam accedens reponendum censeat ῥοιζόθεμεν; facile enim librarius alterum litteram omisit, qua diphtongus conflabatur. Vict. lectionem sequitur vulgata editio, Jun. ex conjectura ῥήξεϊ θέμεν.

11. *Quod quæris.*) Vulg. *quid quæris?*

12. *Maximè quòd matri nunc.*) Jun. ex mss. *matri quod maximè nunc.*

13. *Velim mehercule.*) Vulg. *mehercle.*

14. Ἀκηλαστίαν.) Intemperantiam.

15. *Sed non sine invidia, nec sine periculo quidem.*] Integrior est scriptura veterum codicum, quàm publicæ editionum; ideo ex illorum fide sic edidit Bos. vulgò cetera illa verba desunt.

16. *Ruina rem non fecit.*) Vict. ex antiquis codd. in quibus erat, *ruina*, legendum conjecit, *ruinam*, prius legebatur, *nam.*

Ut

CICERO ATTICO, 8.

12 O Mi Attice, vereor, ne nobis Idus Mart. nihil dederint præter lætitiam, & rodii pæneam ac doloris. quæ mihi istinc afferuntur? quæ hic video? ὦ πράξεως καλῆς μέν, ἀτελοῦς δέ. Scis quam di igam Siculos, & quam illam clientelam honestam judicem. multa illis Cæsar, neque me invito: etsi Latinitas erat non ferenda: 3 verumtamen. ecce autem Antonius, accepta grandi pecunia, fixit legem, à Dictatore comitiis latam, qua Siculi cives *Romani*: cujus rei, vivo illo, mentio nulla. Quid? Dejotari nostri causa non similis? dignus ille quidem omni regno, sed non per Fulviam. sexcenta similia. 4 verum illuc referor: tam claram, tamque testatam rem, tamque justam Bithrotiam non tenebimus aliqua ex parte? & eo quidem magis, quo iste plura? Nobiscum hic pernoctificè, & amicè Octavius: quem quidem sui Cæsarem salutabat, Philippus non: itaque ne nos quidem: quem nego posse bonum civem: ita multi circumstant, qui quidem nostris mortem minitantur, 5 negan' hæc ferri posse? quid censes. cùm Romam pervenerit, ubi nostri liberatores tuti esse non possunt? qui quidem semper erunt clari; *conscientia* verò facti sui etiam beati. sed nos, nisi me fallit, jacebimus. itaque exire haveo, *ubi nec Pelopidarum*, inquit. haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coegerunt; ut ne apud aquas quidem acquiescere liceret: sed hoc mea nimiæ facilitatis. nam id erat quondam quasi necesse: nunc, 6 quoquo modo se res habet, non est item. Quàm dudum nihil habeo quod ad te scribam: scribo tamen, non ut delectem his litteris, sed ut eliciam tuas. tu, si quid erit de ceteris; de Bruto utique, quidquid. Hæc conscripsi x. Kal. accubans apud Vestorium, hominem remotum à dialecticis, in arithmeticis satis exercitatum.

CICERO ATTICO, 9.

SEPTIMO denique die litteræ mihi redditæ sunt, quæ 13 erant à te XIII Kal. datæ: quibus quæris, atque etiam me ipsum nescire arbitraris, utrum magis tumulis prospectuque, 7 an ambulatione ἀλιτηρᾷ delecter. est mehercule, ut dicis, utriusque loci tanta amœnitas, ut dubitem, utra anteponenda sit.

—— 8 ἀλλ' ἦ δεῖτε ἐπιρρώτε ἔργα μέμηλεν.
Ἀλλὰ λίην μέγα πῆμα, διοτρεφὲς, ἐστορόωντες
Δείδομεν. εὖ δὲ σὺ σῶστε, ἢ ἀπολεῖ.

quamvis enim tu magna, & mihi jucunda scripseris de D. Bruti adventu ad suas legiones; in quo spem maximam video: tamen, si est bellum civile futurum, quod certè erit, si Sextus in armis permanebit, quem permansurum esse 9 certè scio, quid nobis faciendum est, ignoro. neque enim jam licebit, quod Cæsaris bello licuit, neque huc, neque illuc. quemcumque enim hæc pars perditorum lætitiam morte Cæsaris putabit, (lætitiam autem *pertrissime* tulimus omnes) hunc in hostium numero habebit: quæ res ad eadem maximam spectat. restat, ut in castra Sexti, aut, si fortè, Bruti nos conferamus. res odiosa & aliena nostris ætatibus, & incerto exitu belli: & nescio quo pacto tibi ego possim, mihi tu dicere,

10 Τέκνον ἐμὸν, σοὶ τοι δέδοται πολεμήια ἔργα,
Ἀλλὰ σύγ' ἐμεῖο πατρὸς μετέρχεο ἔργα λοιγοῦ.

sed HAEC FORS VIDERIT, ea, quæ tantis in rebus plus, quàm ratio potest. nos autem id videamus, quod in nobis ipsis esse debet, ut, quidquid acciderit, fortiter & sapienter feramus, & accidisse hominibus meminerimus; nosque cum multùm litteræ, tum non minimum Idus quoque Mart. consolentur. suscipe nunc meam deliberationem, qua sollicitor: ita multa veniunt in mentem in utramque partem. 11 proficiscor, ut constitueram, legatus in Græciam? cædis impendentis periculum nonnihil vitare videor, sed caturus in aliquam vituperationem, quòd reip. defuerim tam gravi tempore. 12 sin autem manseró, fore me quidem video in discrimine; sed accidere posse suspicor, ut prodesse possim reip. Jam illa consilia privata sunt, quòd sentio valde esse utile ad confirmationem Ciceronis, me illuc venire: nec alia causa profectionis mihi ulla fuit tum, cùm consilium cepi legari ab Cæsare, tota igitur hac de re, ut soles, si quid ad me pertinere putas, cogitabis. Redeo nunc ad epistolam tuam. scribis enim esse rumores, me, ad lacum quod habeo, venditurum: minusculam verò villam utique. Quinto traditurum, vel impenso pretio, quò introducatur, ut tibi Q. filius dixerit, dotata Aquilia: ego verò de venditione nihil cogito, nisi quid, quod magis me delectet, invenero. Quintus autem de emendo nihil curat hoc tempore. satis enim torquetur debitione doris: in qua 13 mirificas Egnatio gratias agit. à ducenda autem uxore sic abhorret ut *libero lectulo* neget esse quidquam jucundius. Sed hæc quoque hactenus. 14 deo enim ad miseram, seu nullam potius remp. M. Antonius ad me scripsit de restitutione Sex. Clodii; quàm honorificè, quod ad me attinet, ex ipsius litteris cognosces; (mihi enim tibi exemplum) quam dissolutè, quàm turpiter, quamque ita pernicioſe, ut non numquam Cæsar *desiderandus* esse videatur, facilè existimabis. quæ enim Cæsar numquam neque fecisset, neque passus esset, ea nunc ex falsis ejus commentariis proferuntur. ego autem Antonio facillimum me præbui etenim ille quoniam semel induxit animum sibi *licere quod vellet*, feciſſet nihilo minus me invito. itaque meatum quoque litterarum misi tibi exemplum.

ANTONIUS CONSUL S. D. M. CICERONI. 14

OCCUPATIONIBUS ejus factum meis, & subita tua profectione, ne tecum coram de hac re agerem. 14 quam ob causam vereor, ne absentia mea levior sit apud te. quod si bonitas tua responderit judicio meo, quod semper habui de te; gaudebo. A Cæsare petii, ut Sext. Clodium restitueret: impetravi. erat mihi in animo etiam

---

1. *Et edii pœnam ac doloris.*) Vict. ediditedii plenam, quam lectionem cum multis de causis non probat Bos. tum quod in Dec. Torn. & Cruf. perspicuè exaratum est *edii pœnam*; quam lectionem retinet item Lam.

2. Ὦ πράξεως.) ὃ factum pulcrum quidem, sed imperfectum.

3. *Verumtamen. ecce autem Antonius.*) Hoc ordine restituit hæc vocabula Vict. antea legebatur *verumtamen autem ecce.*

4. *Verum illuc referor.*) Lamb. forte legendum dicit, *verum me illuc refero*; vel ut vulgò, *verum illuc refero*, ut subaudiatur, *hæc quæ dixi.*

5. *Negan' hæc ferri posse.*) Torn. & Cruf. *negant*, scripsit Bos. *negan'* id est, *negas-ne.* vulg. *negant hæc ferri posse*; quod retinet Lun.

6. *Quoquo modo se res habeat non est item. Quamdudum nihil habeo, &c.*) Vulg. aliter distinguit, *quoquo modo se res habet, non est item. quamdudum. Nihil habeo.*

7. *An in ambulatione* ἀλιτηρᾷ.) Humili. Hoc vocabulum Germani & Vict. ex suis codicibus & in sequentes Græcos versus primi restituerunt.

8. Ἀλλ' ἦ δεῖτε.) Sed nobis curæ non est convivio & compotationi operam dare. Verùm magnam cladem à Jove immissam intuentes exitumne cui sumus certumque est, salvine futuri an interituri simus.

9. *Certè scio.*) vulg. *certè scio.*

10. Τέκνον ἐμὸν.) Non tibi, nate mi, data sunt opera bellica, verùm tu placida prosequere munera eloquentiæ.

11. *Proficiscor ut constitueram legatus in Graciam?*) Hæc cum interrogatione legenda Bos. asserit.

12. *Sin autem manseró fore me quidem video in discrimine.*) Eandem scripturam referunt Dec. & Cruf. quam & Torn. ex cujus fide Lamb. jamdudum docuit in legendum esse *fore me quidem video in discrimine.* vulg. *sin autem manserò equidem video in discrimine.*

13. *Mirificas Egnatio.*) Editio Vict. *mirificas Q. Egnatio.* Dec. *mirificas sub Q. Egnat.* sed id tamquam glossema repudiat Bos.

14. *Quam ob causa vereor, ne absentia mea levior sit.* Sic omnes libri veteres quos vidit Lamb. Erricus Steph. tamen arbitratur legendum *non vereor, ne absentia, &c.* sed id Lamb. minus probatur.

9. *Cum*

otiam tum sic uti beneficio ejus, si tu concessisses. quo magis labero, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat. quòd si duriorem te ejus miseræ, & afflictæ fortunæ prabes; non contendam ego adversus te. quamquam videor debere sueri commentarium Cæsari. sed mehercule, si humaniter, & sapienter, & amabiliter in me cogitare vis, facilem præbebo te præbeto: & voles P. Clodium, in optima spe puerum reprimi, existimare, non te insectatum esse, cum potueris, amicos paternos. patere, obsecro te, pro rep. videri gessisse simultatem cum patre ejus. non contempseris hanc familiam. HONESTIUS enim, & liberalius deponimus inimicitias reip. nomine susceptas, quam contumacia. Me deinde sine ad hanc opinionem jam nunc dirigere puerum, & tenere animo etus persuadere, non esse tradendas posteris inimicitias. quamquam, tuam fortunam, Cicero, ab omni periculo abesse certum habeo: tamen arbitror malle te quietam senectutem, & honorificam potius agere, quam sollicitam. Postremo meo jure te hoc beneficium rogo. nihil enim non tua causa feci. Quòd si non impetro, per me Clodio daturus non sum, ut intelligas, quanti apud me auctoritas tua sit, atque eo te placabiliorem præbeas;

CICERO ANTONIO COS. S.

QUOD mecum per litteras agis, unam ob causam mallem coram egisse. non enim solùm ex oratione, sed etiam ex vultu, & oculu, & fronte (ut ajunt) meum erga te amorem perspicere potuisses. nam cum te semper amavi, primum tua studio. post etiam beneficio provocatus; tum hu temporibus Resp. te nihil ita commendavit, ut cariorem habeam neminem. littera verò tua, 1 cùm amantissimè, tum honorificentissimè scripta sic me affecerunt, ut nondare tibi beneficium viderer sed accipere à te, ita petente, ut inimicum meum necessarium tuum, me invito servare nolles, cùm id nullo negotio facere posses. Ego verò tibi istuc, mi Antoni, remitto; atque ita, ut me à te, cùm his verbis scripseris liberalissimè atque honorificentissimè tractatum existimem: idque cùm totum, quoquo modo se res haberet, mihi dandum putarem, tum do etiam humanitati & naturæ meæ. mihi enim umquam non modò acerbum in me fuit. sed ne paullo quidem tristius, aut severius, quam necessitas reip. postulavit. Accidit ut ne in ipsum quidem Clodium meum insigne odium fuerit umquam: semperque ita statui, NON ESSE INSECTANDOS INIMICORUM AMICOS, præsertim humiliores; nec his præsidiis nosmet ipsos esse spoliandos. Nam de puero Clodio tuas 2 partes esse arbitror, ut ejus animum, tenerum, quemadmodum scribis, his opinionibus imbuas, ut ne quas inimicitias residere in familiis nostris arbitretur. contendi cum P. Clodio, cùm ego publicam causam, ille suam defenderet. nostras concertationes resp. disjudicavit. si viveret, mihi cum illo nulla contentio jam maneret. Quare, quoniam hoc à me sic petis, ut, quæ tua potestas est, ea neges te me invito usurum; puero quoque hoc à me dabis, 3 si tibi videbitur: non quo aut ætas nostra, ab illius ætate quidquam debeat periculi suspicari, aut dignitas mea ullam contentionem extimescat: sed ut nosmet ipsi inter nos conjunctiores simus, quàm adhuc fuimus. interpellantibus enim his inimicitiis, animus tuus mihi magis patuit, quàm domus. Sed hæc hactenus. illud extremum; ego, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitrabor, semper sine ulla dubitatione summo studio faciam. hoc velim tibi penitus persuadeas.*

CICERO ATTICO, S.

24 TERENDUM eadem ista mihi. coronatus Quintus noster Patilibus? Patilibus? solusne? etsi addis Lamiam: quod demitor equidem; sed scire cupio, qui fuerunt alii: quamquam satis scio, nisi improbum neminem. explanabis igitur hoc diligentiùs. ego autem casu cùm dedissem ad te litteras VI Kalend. satis multis verbis, tribus fere horis post accepi tuas, & magni quidem ponderis. itaque loca tua plena facetiarum, 4 de hæresi Vestorina, & 5 de Pharionum more Puteolano, risisse me satis, nihil est necesse scribere. πολιτικώτερα illa videamus. Ita Brutos Cassiumque defendis, quasi eos ego reprehendam: quos satis laudare non possum. *rerum* ego *vitia* colligi, non hominum. sublato enim tyranno, tyrannida manere video. nam quæ ille facturus non fuit, ea fiunt, ut de Clodio: doquo mihi exploratum est, illum non modò non facturum, sed etiam ne passurum quidem fuisse. sequetur Rufio Vestorianus, Victor numquam scriptus, ceteri, quis non? *cui servire* ipsi non potuimus, ejus libellis paremus. Nam Liberalibus quis potuit in Senatum non venire? fac id potuisse aliquo modo: num, etiam cùm venissemus, libere potuimus sententiam dicere? nonne omni ratione veterani, qui armati aderant, cùm præsidii nos nihil haberemus, defendendi fuerunt? illam sessionem Capitolinam mihi non placuisse, tu testis es. quid ergo? ista culpa Brutorum? minimè illorum quidem; sed aliorum *brutorum*; qui se cautos, ac sapientes putant: quibus satis fuit lætari; non nullis, etiam gratulari; nullis, permanere. sed præterita omittamus: istos omni cura præsidioque tueamur; &, quemadmodum tu præcipis, contenti idibus Mart. simus: quæ quidem nostris amicis, divinis viris, aditum *ad cælum* dederunt, libertatem populo Romano non dederunt. Recordare tua. nonne meministi clamare te, omnia periisse, si ille *funere* elatus esset? sapienter id quidem. itaque ex eo quæ manarint, vides. Quæ scribis Kalendis Junii Antonium de provinciis relaturum, ut & ipse Gallias habeat, & utrisque dies prorogetur: licebitne decerni liberè? si licuerit, libertatem esse recuperatam lætabor: si non licuerit; quid mihi attulerit ista *domini mutatio* præter lætitiam, quam oculis cepi justo interitu tyranni? Rapinas scribis ad Opis fieri: quas nos quoque tum videbamus. ne nos & liberati ab egregiis viris, nec liberi sumus. ita laus illorum est, culpa nostra. & hortaris me, ut historias scribam? ut colligam tanta eorum scelera, à quibus etiam nunc obsidemur? poterone eos ipsos non laudare, qui te obsignatorem adhibuerunt? nec mehercule me rauduscalum movet: sed homines benivolos, qualescunque sunt, grave est insequi contumelia. sed de omnibus meis consiliis, ut scribis, existimo exploratius nos ad Kalendas Junias statuere posse: ad quas adero; & omni ope, atque opera enitar, adjuvante me scilicet auctoritate tua, & gratia, & summa æquitate causæ, ut de Buthrotiis s. c. quale scribis, fiat. Quod me cogitare jubes, cogitabo equidem: etsi tibi dederam superiore epistola cogitandum. tu autem, quasi jam recuperata repub. vicinis tuis Massilienses sua reddis. hæc *arma*, quæ, quàm firma habeamus, ignoro, restitui fortasse, possunt, auctoritate non possunt.

CICERO ATTICO, S.

EPISTOLA brevis, quæ postea à te scripta est. sanè mihi 25 fuit jucunda, de Bruti ad Antonium, & de ejusdem ad te litteris. posse videntur esse meliora, quàm adhuc fuerunt, sed nobis ubi simus, & quò jam nunc nos conferamus, providendum est ó mirificum Dolabellam meum! jam enim dico meum; antea, crede mihi, subdubitabam, magnam 5 ἀναθεώρησιν res habet: de saxo; in crucem; columnam tollere, locum illum sternendum locare. quid quæris? heroica: sustulisse mihi videtur simulationem desiderii, adhuc quæ serpebat in dies; & inveterata, vereabar, ne periculosa nostris tyrannoctonis esset. nunc prorsus assentior tuis litteris, speroque meliora: quamquam istos

1. *Cum amantissimè.*] Vulg *tum amantissimè.*

2. *Partis esse.*] Vulg *partes.*

3. *Si tibi videbitur.*] Iun. ex duorum mss. Pl. adde alia adjicit verba quæ desunt in omnibus editionibus post hæc verba, legitque hoc modo: *si tibi videbitur; ut animum meum erga te cognitum mihi reddas; rem quæ, &c.*

4. *De hæresi Vestorina.*] Vulg. *Vestriana.*

5. *De Pharionum more.*] Bos. teste depravatissimè vulgo legitur, *de Pharionum more Puteolano*; quod tamen sequutus est Iun. pro *de Pharionum more Puteolano*, ut ex Dec edidit Bos.

6. Ἀναθεώρησιν.] Animadversionem.

ferre non possum: qui, dum se pacem velle simulant, acta nefaria defendant, sed non possunt *omnia simul*, incipit res melius ire, quàm putaram. nec verò discedam, nisi cùm tu me id honestè putabis facere posse. Bruto certè meo nullo loco deero: idque, etiam si mihi cum illo nihil fuisset, facerem propter ejus singularem incredibilemque virtutem. Piliæ nostræ villam totam, quæ in villa sunt, trado; in Pompejanum ipse proficiscens Kal. Majis. quam velim Bruto persuadeas, ut Asturæ sit.

CICERO ATTICO, S.

V. NON. conscendens ab hortis Cluvianis 1 in phaselum epicopum has dedi litteras, cùm Piliæ nostræ villam ad Lucrinum, 2 villicosque procuratores tradidissem. ipse autem eo die in Pæti nostri tyrotarichum imminebam; perpaucis diebus in Pompejanum: post in hæc Puteolana, & Cumana regna 3 renavigaro. ó loca ceteroqui valde expetenda, *interpellantium* autem multitudine pæne fugienda! Sed ad rem ut veniam, ó Dolabellæ nostri magnam ἀρίστειαν! quanta est ἀναδυόμενος? equidem laudare eum & hortari non desisto. rectè tu omnibus epistolis significas, quid de re, quid de viro sentias. mihi quidem videtur, Brutus noster jam vel coronam auream per forum ferre posse. 4 quis enim audeat laudare, proposità cruce, aut saxo? præsertim tantis plausibus, tanta approbatione infimorum? Nunc, mi Attice, mefac ut expedias. cupio, cùm Bruto nostro affatim satisfecerim, excurrere in Græciam. magni interest Ciceronis, vel meâ potiùs, vel mehercule utriusque, me intervenire discenti. nam epistola Leonidæ, quam ad me misisti, quid habet, quæso, in quo magnopere lætemur? num quam ille mihi satis laudari videbitur, cùm ita laudabitur; QUOMODO NUNC EST. non est fidentis hoc testimonium, sed potius *timentis*. 5 Herodi autem mandatam, ut mihi χῦ μέτον scriberet: à quo adhuc nulla littera est. vereor, ne nihil habuerit, quod mihi, cum cognossem, jucundum putaret fore. Quòd ad Xenonem scripsisti, valde mihi gratum est. nihil enim deesse Ciceroni, cùm ad officium, tum ad existimationem meam pertinet. Flammam Flaminium audio Romæ esse. ad eum scripsi, me tibi mandasse per litteras, ut de Montani negotio cum eo loqueretur: & velim cures epistolam, quam ad eum misi, reddendam; & ipse, quod commodo tuo fiat, cum eo colloquare. puto, si quid in homine pudoris est, præstaturum eum, 6 ne pro se quodam modo dependatur. De Attica pergratum mihi fecisti, quòd curasti, ut ante scirem rectè esse, quàm non belle fuisse.

CICERO ATTICO, S.

17 IN Pompejanum veni v. Nonas Mai. cum pridie, ut antea ad te scripsi, Piliam in Cumano collocavissem. ibi mihi cenanti litteræ tuæ sunt redditæ, quas dederas Demetrio liberto prid. Kal. in quibus multa sapienter, sed tamen talia, quemadmodum tute scribebas, ut omne consilium *in fortuna* positum videretur. itaque his de rebus extempore, & coram. De Buthrotio negotio, utinam quidem Antonium conveniam: multùm profectò progciam, sed non aabitrantur eum à Capua declinaturum. quò quidem, metuo, ne magno reip. malo venerit, quod idem L. Cæsari videbatur, quem pridie Neapoli affectum graviter videram. quamobrem ista nobis ad Kal. Jun. tractanda & perficienda sunt. sed hactenus. Q. filius ad patrem acerbissimas litteras misit: quæ sunt ei redditæ, cum venissemus in Pompejanum: quarum tamen erat caput, Aquilliam *novercam* non esse laturum. sed hoc tolerabile fortasse, illud verò? se ab Cæsare habuisse omnia, nil à patre, reliqua sperare ab Antonio. ó perditum hominem! sed μελαγχ. Ad Brutum nostrum, ad Cassium, ad Dolabellam epistolas scripsi. earum exempla tibi misi, non ut deliberarem reddendæne essent, (planè enim judico esse reddendas) sed quòd non dubito, quin tu idem existimaturus sis. Ciceroni meo. mi Attice, suppeditabis quantum videbitur, neque hoc tibi onus imponere patiere. quæ adhuc fecisti, mihi sunt gratissima. Librum meum illum ἀνέκδοτον nondum, ut volui, perpolivi. ista verò, quæ tu contexuis, aliud quoddam separatum volumen exspectant. ego autem (credas mihi velim) minore periculo existimo contra illas nefarias parteis, vivo tyranno, dici potuisse, quam mortuo: ille enim nescio quo pacto ferebat me quidem mirabiliter, nunc, quacumque nos commovimus, ad Cæsaris non modò acta, verùm etiam COGITATA revocamur. De Montano, quoniam Flamma venit, videbis. puto rem meliore loco esse debere.

CICERO DOLABELLÆ

COS. SUO S.

ETSI contentus eram, mi Dolabella, tua gloria, satisque ex ea magnam lætitiam voluptatemque capiebam: tamen non possum non confiteri, cumulari me maximo gaudio, quòd vulgo hominum opinio socium me adscribat tuis laudibus. neminem convenio, (convenio autem quotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui, valitudinis causa, in his locis conveniunt; præterea ex municipiis frequentes necessarii mei) qui omnes, cum tu summis laudibus ad cælum extulerunt, mihi continuò maximas gratias agunt. negant enim se dubitare, quin tu meis præceptis, & consilio obtemperans præstantissimum te civem, & singularem Consulem præbeas. quibus ego quamquam verissime 7 possum respondere, 8 quæ facias, tuo judicio, & tua sponte facere, nec cujusquam egere consilio. tamen neque planè assentior, ne immanem tuam laudem, si omnia à meis consiliis profecta videatur; neque valdè nego. Sum enim avidior etiam, quam satis est gloriæ. & tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni, regum regi, fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiendis Nestorem. mihi verò gloriosum, te juvenem Consulem florere laudibus, quasi alumnum disciplinæ meæ. L. quidem Cæsar, cùm ad eum ægrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante, quam me planè salutavit: ó mi Cicero, inquit, gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud fratris filium valerem, jam salvi esse possemus. Dolabellæ verò tuo & gratulor, & gratias ago: quem quidem, post te Consulem, solum possum verè Consulem dicere. dein multa de facto, ac dein gesta. tum nihil magnificentius, nihil præclarius ullum unquam, nihil reip. salutarius: atque hæc una vox omnium est. A te autem peto, uti me hanc quasi falsam hereditatem alienæ gloriæ finas cernere, neque aliquâ ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare. quamquam, mi Dolabella (hæc enim locutus sum) libentius 9 omnes mei, si modò sunt aliqua mea laudes, 10 ad te transfuderim, quam aliquam partem exhauserim ex tuis. 11 nam cùm te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere

1. *In Phaselum episcopum.*) Vulg. *in faselum ipiscopum.*

2. *Villicosque procuratores tradidissem.*) Pignor. accuratè illo suo commentario, de Servis, emendandum putat, *Villicisque & procuratoribus tradidissem.*

3. *Renavigaro.*) Repoſuit Bol. auctoribus Scid. *renavigaverat*, aut *renavigare*, quo vulgò legitur.

4. *Quis enim audeat laudare propositâ cruce aut saxo?*) In omnibus, quos vidit Bos. mſſ. exaratum est, *quis enim audeat laudare*; quod etiam testatur Vict. idque Germani adnotarunt: vulg. *quis enim audeat laudare propositâ cruce vel saxo.*

5. *Herodi autem mandatam ut mihi* χῦ μέτον.) Singula quæque tanquam telæ licia percurrendo. Verba hæc Græca fœdissimè corrupta sunt: sic Victorius ex antiquis codicibus; prius autem pro χῦ μέτον, legebatur χῖα μάστιν. Vouverius oræ libri sui adscripserat χῦ ἡμέρον.

6. *Ne pro se quodammodo dependatur.*) Hoc ita castigavit Vict. vulgatæ lectionis perversione & maculis offensus. ea autem talis est, *nec sed quodammodo.*

7. *Possum respondere.*) Vulg. *possim respondere.*

8. *Respondere quæ facias.*) Vulg. *respondere, et, quæ facias.*

9 *Omnes mei.*) Vulg. *omnes meæ.*

10. *Ad te transfuderim.*) Quidam libri veteres habent *transfulerim*; Torn. *transferam.*

11. *Nam cùm te semper tantum dilexerim.*) Facilè legit *dilexi.*

1. *Ne*

gere potuisti; tum hiu tuiu factiu sic incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius. NIHIL EST enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. Semper amavi, ut scis, M. Brutum, propter eius summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam: tamen Idibus Mart. tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi jampridem cumulatum etiam videbatur. quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem ergo te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. Quare quid est, quod ego te horter, ut dignitati & gloriæ serviας? proponam tibi claros viros, quod facere solent, qui hortantur? neminem habeo clariorem, quàm te ipsum. te imitere oportet tecum ipse certet. 1 ne licet quidem tibi jam, tantis rebus gestis, non tui similem esse. quòd cum ita sit, hortatione non est necessaria; gratulatione magis utendum est. contigit enim tibi quod haud scio an nemini, ut summa SEVERITAS ANIMADVERSIONIS non modò non invidiosa, sed etiam popularis esset, & cum bonis omnibus, tum infimis cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratulatore felicitati tuæ. sed contigit magnitudine cum animi, tum etiam ingenii, atque consilii. legi enim concionem tuam, nihil illa sapientius. ita pedetentim tum accessus ad te ad causam facti; tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. Liberasti igitur & urbem periculo, & civitatem metu: neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum. quo facto, intelligere debes in te positam esse rempublicam, tibique non modò tuendos, sed etiam ornandos illos viros, à quibus initium libertatis profectum est. Sed hæc de rebus coram plura propediem. ut spero. Tu, quoniam rempublicam conservas, fac, ut diligentissimè te ipsum, mi Dolabella, custodias.

CICERO ATTICO, S.

18 SÆPIUS me jam agitas, quòd rem gestam Dolabellæ nimis in cælum videar efferre. ego autem, quamquam sanè probo factum, tamen, ut 2 tanto opere laudarem, adductus sum tuis & unis, & alteris litteris. sed totum se à te abalienavit Dolabella; ea de causa, qua me quoque sibi inimicissimum reddidit. 3 o hominem pudentem! Kal. Jan. debuit; adhucnon solvit, præsertim cum te maximo ære alieno Faberii manu liberarit, & Opem ab eo petierit. licet enim jocari, ne me valde conturbatum putes. atque ego ad eum 11x. Idus litteras dederam bene manè: eodem autem die tuas litteras, vesperi acceperam in Pompejano; sanè celeriter, tertio abs te die. sed, ut ad te eo ipso die scripseram, satis aculeatas ad Dolabellam litteras dedi: quæ si nihil profecerint, puto fore, ut me præsentem non sustineat. Albianum te confecisse arbitror. De 4 Patuleiano nomine, quòd mihi 5 suppeditatus es, gratissimum est, & simile tuorum omnium. sed ego Erotem ad ista expedienda factum mihi videbar reliquisse: cujus non sine magna culpa vacillarunt. sed cum ipso videro. De Montano, ut sæpe ad te scripsi, erit tibi tota res curæ. Servius proficiscens, quòd desperanter tecum locutus est, minimè miror; neque ei quidquam in desperatione concedo. Brutus noster, singularis vir, si in Senatum non est Kal. Junii venturus, quid facturus sit in foro, nescio. sed hoc ipse melius. Ego ex his, quæ parari video, *non multum*. Idibus Martiis profectum judico. itaque de Græcia quotidie magis & magis cogito. nec enim Bruto meo, exilium, ut scribis ipse, meditanti, video quid prodesse possim. Leonidæ me litteræ non satis delectarunt. De Herode tibi assentior. Saufeji legisse vellem. Ego ex Pompejano VI. Idus Mai. cogitabam

CICERO ATTICO, S.

NON. Mai, cùm essem in Pompejano, accepi binas à te litteras, alteras sexto die, alteras quarto, ad superioreis igitur prius. quàm mihi jucundum, oportunè tibi 6 Barnæum litteras reddidisse. Tu verò cum Cassio, ut cetera, quàm commodè autem quòd id ipsum, quod me mones, quatriduo ante ad eum scripseram, exemplumque mearum litterarum ad te miseram. sed cum 7 Dolabellæ ἀπιστίᾳ (sic enim tu ad me scripseras) magna desperatione affectus essem; ecce tibi & Bruti, & tuæ litteræ, ille exilium meditari. nos autem alium *petum* propiorem huic ætati videbamus: in quem mallem equidem pervehi florente Bruto nostro, constitutaque rep. sed nunc quidem, ut scribis, non utrum vis. 8 assentiris enim mihi, nostram ætatem, à castris, præsertim civilibus, abhorrere. Antonius ad me tantum de Clodio rescripsit, meam levitatem & clementiam & sibi esse gratam, & mihi voluptati magnæ fore. sed Pansa furere videtur de Clodio, itemque de Dejotaro; & loquitur severè, si velis credere, illud tamen non belle, ut mihi quidem videtur, quòd factum Dolabellæ vehementer improbat. De coronatis cum sororis tuæ filius à patre accusatus esset, rescripsit se coronam habuisse honoris Cæsaris causa; posuisse luctus gratia: postremò, se libenter vituperationem subire, quòd *amaret etiam mortuum* Cæsarem. Ad Dolabellam, quemadmodum tibi dicis placere, scripsi diligenter. 9 ergo etiam ad Siccam, tibi hoc oneris non impono. nolo te illum iratum habere. Servii orationem cognosco: in qua plus timoris video, quàm consilii. sed quoniam perterriti omnes sumus, assentior Servio. Publilius tecum tricatus est, huc enim Cærellia missa ab istis est legata ad me; cui facile persuasi, mihi id, quod rogaret, ne *licere* quidem, non modò non *libere*. Antonium si vidèro, accuratè agam de Buthroto. Venio ad recentioreis litteras: quamquam de Servio jam rescripsi. 10 me facere magnam πρᾶξιν Dolabellæ. mihi mehercule ita videtur, non potuisse major tali re, talique tempore. sed tamen, quidquid ei tribuo, tribuo ex tuis litteris. tibi verò assentior, majorem πρᾶξιν ejus fore, si mihi, quod debuit, dissolverit. Brutus, ve im, sit Asturæ. Quod autem laudas me, quòd nihil ante de profectione constituam, quàm, ista quò evasura sint, videro: muto sententiam. neque quidquam tamen antè, quàm te videro. Atticam meam gratias mihi agere de matre gaudeo: cui quidem ego totam villam, cellamque tradidi; eamque cogitabam v. Idus videre. tu Atticæ salutem dices. nos Piliam diligenter tuebimur.

CICERO ATTICO, S.

E POMPEIANO navi advectus sum in Luculli nostri hospitium VI Idus, hora ferè III. egressus autem è navi, accepi tuas litteras, quas tuus tabellarius in Cumanum attulisse dicebatur, Nonis Mai. datas: à Lucullo postridie eadem fere hora, qua veni, VII. Idus Lanuvio datas. audi igitur ad omneis. Primùm, quæ de re mea gesta & in solutione, & in Albiano negotio, grata. De tuo autem Buthroto, cùm in Pompejano essem, Misenum venit Antonius;

1. *Ne licet quidem.*) Vulg. *nec licet quidem.*

2. *Tanto opere laudarem.*) Vulg. *tantoperè.*

3. *O hominem pudentem.*) Receptam lectionem retinuit Bos. quod ea auctoritate Dec. confirmaretur.

4. *Patuleiano.*) Vulg. *Petuleiano.*

5. *Suppeditatus es.*) Legendum putat Montagnanus, *suppetiatus es*; sed prius retinet Jun. Lambin. dicit codicem Torn. habere, *suspenditatus est*, mendosè prorsus; ipse verò legendum fortasse conjicit, *quod mihi abs te expeditum est*: vel, *quod mihi suppeditatum est.*

6. *Barnæum.*) Vulgati libri *Barnacum.* Bos. mss. *Barnæum*, ut edidit.

7. *Dolabellæ ἀπιστίᾳ.*) Vocabulum depravatum erat in omnibus Bos. mss. extra quàm in Dec. ubi Latinis scriptum erat, *atisia*; itaq; reposuin ἀπιστίᾳ. Vict. pro, *aristia*, quod antea legebatur reposuit, *avaritia*; quæ etiamnum est vulgata lectio. Bos. emendationem Jun. ex mss. Pal. recinet.

8. *Assentiris enim mihi, nostram ætatem à castris, præsertim civilibus abhorrere.* Bos. ex Cruf. legit *assentiris enim mihi, nostram ætatem à castris præsertim civilibus abhorrere.* vulg. *assentiris enim mihi, nostram ætatem præsertim à castris civilibus abhorrere.*

9. *Ergo etiam ad Siccam.*) Vulg. *ego etiam.*

10. *Me facere magnam πρᾶξιν.*) Hæc cum interrogatione legit Bos.

mius: inde ante discessit, quàm illum venisse audissem: à quo in Samnium. vide, quid speres. Romæ igitur de Buthroto. 1 L. Antonii horribilis concio, Dolabellæ præclara. jam vel sibi habeat nummos, modò numeret Idibus. Tertullæ nollem abortum. tam enim Cassii sunt jam, quàm Bruti *ferendi*. De regina velim, atque etiam 2 de Cæsare illo. Persolvi primæ epistolæ: venio ad secundam. 3 De Quintis, Buthroto, cùm venero, ut scribis. Quòd Ciceroni suppeditas, gratum. Quòd errare me putas, qui remp. putem *pendere* è Bruto: sic se res habet. aut nulla erit, aut ab isto, istisve servabitur. Quòd me hortaris, ut scriptam concionem mittam; accipe à me mi Attice, 4 καθολικὸν θεώρημα earum rerum, in quibus satis exercitati sumus. NEMO umquam neque poëta, neque orator fuit, qui quemquam meliorem, quam se, arbitraretur. hoc etiam 5 malis contingit. quid tu Bruto putas, & ingenioso, & erudito? de quo etiam experti sumus nuper in edicto. scripseram rogatu tuo. meum mihi placebat, illi suum. quin etiam, cùm, ipsius precibus pæne adductus, scripsissem ad eum de optimo genere dicendi, non modò mihi, sed etiam tibi scripsit, sibi illud, quod mihi placeret, non probari. puare sine quæso sibi quemque scribere. *suam cuique sponsam, mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum.* non scite. hoc enim Attilius, poëta durissimus. atque utinam liceat isti concionari; cui si esse in urbe tuto licebit, vicimus. ducem enim novi belli civilis aut nemo sequetur, aut ii sequentur, qui facile *vincantur*. Venio ad tertiam. Gratas fuisse meas litteras Bruto, & Cassio gaudeo. itaque iis rescripsi. Quod Hirtium per me meliorem fieri volunt: do equidem operam; & ille optimè loquitur: sed vivit, habitatque cum Balbo, qui item benè loquitur. quid credas, videris. Dolabellam valde placere tibi video: mihi quidem egregiè. Cum Pansa vixi in Pompejano. is planè mihi probabat 6 se bene sentire, & cupere pacem. *Causam armorum* quæri planè video. Edictum Bruti, & Cassii probo. 7 Quæris, ut suscipiam cogitationem, quidnam istis agendum putem: consilia *temporum* sunt; quæ in horas commutari vides. Dolabellæ & prima illa actio, & hæc contra Antonium concio mihi profecisse permultum videtur. prorsus ibat res. nunc autem videmur habituri ducem; quod unum municipia, bonique desiderant. Epicuri mentionem facis, & audes dicere μὴ πολυπράγμων? non te Bruti nostri *quasi culices* ab istis orationibus deterret? 8 Q. Filius, ut scribis, Antonii est *dextella*. perieum igitur, quod volemus, facilè auferemus. exspecto, si, ut putas, L. Antonius 9 produxit Octavium, qualis concio fuerit. 10 Hæc scripsi citatim, statim enim Cassii tabellarius. eram continuò Piliam salutaturus: deinde ad epulas Vestorii, navicula. Atticæ plurimam salutem.

CICERO ATTICO, S.

12 CUM paullo ante dedissem ad te Cassii tabellario litteras, v. Idus venit noster tabellarius. 11 & quid portenti simile, sine tuis litteris. sed citò conjeci, Lanuvii te fuisse. Eros autem festinavit, ut ad me litteræ Dolabellæ perferrentur, non de re nulla, (nondum enim meas acceperat) sed rescripsit ad eas quarum exemplum tibi miseram. sanè luculente. Ad me autem, cùm Cassii tabellarium dimisissem, statim Balbus. ô dii boni, quàm facilè perspiceres *timere otium!* & nostri virum, quam tectus: sed temen Antonii consilia narrabat; illum circumire veteranos, ut acta Cæsaris sancirent: idque se facturos esse jurarant, ut rata omnes haberent: eaque Duumviri omnibus mensibus inspicerent, questus est etiam de sua invidia; eaque omnis ejus oratio fuit, ut amare videretur Antonium. quid quæris? nihil sinceri. mihi autem non est dubium, quin res spectet ad castra. acta enim illa res est animo virili, consilio puerili. quis enim hoc non vidit, regni heredem relictum? quid autem absurdius, *Hoc meminerit, alterum in meis non ponere?* quin etiam hoc ipso tempore multa 12 ὑποσόλοικα. Pontii Neapolitanum à matre tyrannoctoni possideri? legendus mihi sapius est Cato major, ad te missus. AMARIOREM enim me senectus facit. stomachor omnia. sed mihi quidem 13 βεβίωται. viderint juvenes. tu mea curabis, ut curas. Hæc scripsi, seu dictavi, appositâ secundâ mensâ, apud Vestorium postridie apud Hirtium cogitabam: & quidem 14 πιτύλοις sic hominem traducere ad optimates paro. 15 λῆρος πολὺς. nemo est istorum, qui otium non timeat. 16 quare talaria videamus, quidvis enim potius quàm castra. Atticæ salutem plurimam velim dicas. Exspecto Octavii concionem, &, si quid aliud; maximè autem ecquid Dolabella tinniat: an in meo nomine tabulas novas fecerit.

CICERO ATTICO, S.

CERTIOR à Pilia factus, mitti ad te Idibus tabellarios, 23 statim hoc nescio quid exaravi. primum igitur scire te volui, me hinc Arpinum XVI Kalend Jun. cogitare. igitur mittes, siquid erit postea: quamquam ipse jam jamque adero. cupio enim ante, quàm Romam venio, odorari diligentiùs, quid futurum sit. quamquam video. ne nihil conjectura aberrem. minimè enim obscurum est, quid isti moliantur (meus verò discipulus qui hodie apud me cenat, valde amat illum, quem Brutus noster laudavit) &, si quæris, (perspexi enim planè) *timent otium*: ὑπόστασιν autem hanc habent, eamque præ se ferunt, VIRUM CLARISSIMUM interfectum, totam remp. illius interitu perturbatam: irrita fore, quæ illa egisset, 17 simul ac desistemus timere: *clementiam* illi malo fuisse: qua si 18 usus non esset, nihil ei tale accidere potuisse. Mihi autem venit in mentem, si Pompejus cum exercitu firmo veniat, quod est συλλογή, certè fore bellum. hæc me species, cogitatioque perturbat. neque enim jam, quod tibi tum licuit, nobis nunc licebit. nam *apertè* lætati sumus. deinde habent in ore, nos ingratos. nullo modo licebit, quod tum & tibi licuit, & multis. 19 φαιοπροσωπητέον ergo, & ἰτέον in castra? millies *mori* melius, huic præsertim ætati. itaque me Idus Mart. non tam consolantur, quàm antea: magnum enim mendum continent. etsi illi juvenes.

1 ἄλλοις.

1. *L. Antonii horribilis concio.*] Ita emendavit Vict. pro *contentus*, quod antea legebatur.

2. *De Cæsare illo.*] Sic omnes mss. referre asserit Vict. qui tamen aliquid mendi latere suspicatur.

3. *De Quinto Buthrotio.*] Scripsit Bos. *de Quintio* auctore Cruf. Vict. pro *de Quintis ac Buthrotio*, quod antea legebatur; ex veteribus libris, *de Quintio Buthrotio* castigabat.

4. Καθολικὸν.) Perceptum artis, quod in omnes conveniat, regulam generalem.

5. *Malo contingis.*] Vulg. *contigit*.

6. *Se bene sentire.*] Pro *se assentire*, quod antea legebatur, *se bene sentire*, reposuit Vict.

7. *Quæris ut suscipiam cogitationem.* Lamb. dicit videri potius Ciceronem scripsisse *quid agam*, sive *Quid Horatio*, & ex eo factum esse, *quid quæris*.

8. *Q. Filius, ut scribis, Antonii est dextella.*] In vulg. deest nomen *Antonii*. si enim legerint *Q. Pius scribis dextellæ*.

9. *Produxit Octavium, qualis concio fuerit. Hæc scripsi, &c.*] Ita ex mss. Pal. *produxit Octavium, qualis tum esset: scribit hæc scripsi &c.* pro quam quod vocem, *scribit* ex conjectura, pro *fuerit*, reposuit.

10. *Hæc scripsi citatim statim enim, &c.*] Post verbum *scripsi*, addidit Bos adverbium *citatim*, ut discrepet in Cruf. exaratum reperiri vulg. *hæc scripsi statim enim, &c.*

11. *Et quidem, pertuli simile.*] Germanis primum, dein Lamb. ex Tor. hæc restitutio debetur.

12. Ὑποσόλοικα.) Subabsurda.

13. Βεβίωται.) Vita feliciter acta est.

14. Πιτύλοις.) Quinquies superest, hic. sextum.

15. Λῆρος.) Nugæ mustæ.

16. *Quare talaria videamus.*] Vulg. *indamus*. quod & damnat Gifan. in Observationibus suis Linguæ Latinæ, fide veterum librorum.

17. *Simul ac desistemus timere.*] Facta, *desistemus*, quod Fulv. magis placet.

18. *Usus non esset.*] Vulg. *fuisset*.

19. Φαιοπροσωπητέον.) Rectè, vultu & appetitâ facie procedendum.

II. Ἀλλ'

1 ἄλλοις ἐν ἰσθλοῖς τόν δ' ἀπτυθοῦσ' ἀγ ψόγον.
Sed, si tu melius quippiam speras, quòd & plura audis, & interes consiliis; scribas ad me velim, simulque cogites, quid agendum nobis sit super legatione votiva. equidem in his locis moneor à multis, ne in Senatu Kalend. dicuntur enim occultè milites ad eam diem comparati, & quidem in istos, qui mihi videntur ubivis *tutiùs*, quam in Senatu, fore.

1. Ἄλλοις ἐν.) Aliis in bonis dedecus hoc detrudunt ad se.

M. TULLII CICERONIS EPISTOLARUM LIBER DECIMUS QUINTUS, AD ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

FACTUM malè de Alexione. incredibile est, quanta me molestia affecerit; nec mehercule ex ea parte maximè, quod plerique mecum. ad quem igitur te medicum conferes? quid mihi jam medico? aut si opus est, tanta inopia est? amorem erga me, humanitatem, suavitatemque desidero. etiam illud: quid est, quod non pertimescendum sit; cùm hominem *temperantem*, summum medicum, tantus improviso morbus oppresserit? sed ad hæc omnia una consolatio est, quòd EA CONDITIONE nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus. De Antonio, jam antea tibi scripsi, non esse eum à me conventum. venit enim Misenum, cùm ego essem in Pompejano: inde ante profectus est, quàm ego eum venisse cognovi. sed casu, cùm legerem tuas litteras, Hirtius erat apud me in Puteolano: ei legi; & egi: primum quod attinet, nihil mihi concedebat: 1 deinde ad summam, arbitrum me statuebat non modò hujus rei, sed totius consulatus sui. Cum Antonio autem sic agemus, ut perspiciat, si in eo negotio nobis satisfecerit, totum me futurum suum. Dolabellam spero domi esse. Redeamus ad nostros: de quibus tu bonam spem te significas habere propter edictorum humanitatem. ego autem perspexi, cùm à me XVII. Kal. de Puteolano Neapolim Pantæ conveniendi causa proficiscerentur Hirtius, omnem ejus sensum. 2 seduxi enim, & ad pacem sum cohortatus. non poterat scilicet negare, se velle pacem; sed non minùs se *nostrorum armis* timere quàm Antonii: & tamen utrosque non sine causa præsidium habere; se autem utraque arma metuere. quid quæris? ὀδύνηις. 3 De Q. filio tibi assentior: patri quidem certè gratissima & bellissima tuæ litteræ fuerunt. 4 Cærelliæ verò facilè satisfeci: nec valde laborare mihi visa est: &, si illa, ego certè non laborarem. istam verò, quam tibi molestam scribis esse, auditam à te esse, omnino demiror. nam quòd eam collaudavi apud amicos; audientibus 5 tribus filiis ejus, & filia, ὃ ἐστὶ τοῦτο ἐκ τοῦ τοῦ. quid est hoc? quid est autem, cur ego personatus ambulem? parumne *fœda persona* est ipsius senectutis? Quod Brutus rogat, ut ante Kalend. ad me quoque scripsit: & fortasse faciam, sed planè, quid velit, nescio. quid enim illi afferre consilii possum, cùm ipse egeam consilio? & cùm illæ suæ immortalitati meliùs, quàm nostro otio, consuluerit? de regina, rumor exstinguetur. De Flamma, obsecro te, si quid potes. 7 Here dederam ad te litteras exiens è Puteolano, diverteramque in Cumanum, ibi pænè valentem videram Piliam, quin etiam 8 Baulos Cumis eam vidi. venerat enim in funus: cui funeri ego quoque operam dedi. Cn Lucullus familiaris noster, matrem efferebat. mansi igitur eo die in Sinuessano: atque inde mane postridie Arpinum proficiscens, hanc epistolam exaravi. erat autem nihil novi, quod aut scriberem, aut ex te quærerem; nisi forte hoc ad rem putas pertinere: Brutus noster misit ad me orationem suam, habitam in concione Capitolina; petivitque à me, ut eam 9 nec ambitiosè corrigerem ante, quàm ederet. est autem oratio scripta elegantissimè sententiis, verbis, ut nihil possit ukra. ego tamen, si illam causam habuissem, scri-

1. *Deinde ad summam.*] Sic legendum auctore Lamb. non, *ad summam* ut vulgo legitur; quod tamen retinet Iun. ex mss. Pal. sicque legit *ad summum arbitrium, &c.*

2. *Seduxi enim, & ad pacem sum cohortatus.*) Vict hujus loci restitutio debetur. prius legebatur corruptissime, *sed ix enim & ad pacem.*

3. *De Q. filio tibi assentior: patri quidem certè gratissima & bellissima tua litteræ fuerunt.*) Vulg *de Q. F. tibi assentior, patri quidem gratissima, & bella tua fuerunt.*

4. *Cærell. a.*] Vulg *Cerellia.*

5. *Tribus filiis ejus, & filia, ὃ ἐστὶ τοῦτο ἐκ τοῦ τοῦ.*) Germani & Vict locum hunc restituere non valentes, inane tamen spatium repletum, appositis characteribus Græcis in vetere exemplari repertis. Bos. ex Crus. in quo erat, VT TVA TO EK TOY TOY, emendavit ὃ ταῦτο ἐκ τοῦ τοῦ Torn. codex τὸ ἐκ τοῦ, unde Lamb. τὸ ἐκ τοῦ ἀυτοῦ Iun. mss. Pal. fide nixus legit, τὸ ἐκ τοῦτ' ἔυοχον, vulg *ex filia ita τοῦτο ἔυοχον.*

6. Οὐ ταυτὸ.) Non idem ex eodem.

7. *Here dederam.*) Vulg *heri dederam.* Cetera initium est epist. in mss. Pal referente Iun. cui rectè videtur.

8. *Baulos Cumis eam vidi.*) Torn. & Crus. *paullo Cumis*: unde correxit Bos. *Baulos cumis.* Lamb. *planè Cumis eam vidi.* Corrad. *nisi quid clarius Cumis, &c.* Iun ex mss. comparatione legi oportere conjicit *paullum Cumis, &c.*

9. *Nec ambitiosè.*) Scripsit, *nec ambitiosè*, Bos. ex Crus.

1. Τὰ-

pisſem ardentius ὑποθέσεις. vides, quæ ſit perſona dicentis itaque eam corrigere non potui. quo enim in genere Brutus noſter eſſe vult, & quod judicium habet de optimo genere dicendi, id ita conſecutus eſt in ea ratione, ut elegantius eſſe nihil poſſit. ſed ego ſolus alius ſum, ſive hoc rectè, ſive non rectè. tu tamen velim orationem legas, niſi fortè jam legiſti, certioremque me facias, quid judices ipſe. quamquam vereor, ne cognomine tuo lapſus ἰσχναγραφικὸς ſis in judicando. ſed ſi recordabere Δημοσθένους fulmina, tum intelliges poſſe & ἀπλικώτατα gravissime dici. ſed hæc coram. nunc nec fine epiſtola volui ad te Metrodorum venire.

CICERO ATTICO, S.

32 XV. Kal. è Sinueſſano proficiſcens, cùm dediſſem ad te litteras, divertiſſemque à Cumis 2 in Veſciano, accepi à tabellario tuas litteras: in quibus nimis multa de Buthroto. non enim tibi ea res majori curæ aut eſt, aut erit, quàm mihi. ſic enim decet, te mea curare, tua me. quamobrem id quidem ſic ſuſceptum eſt mihi, ut nihil ſim habiturus antiquius. L. Antonium concionatum eſſe, cognovi tuis litteris & aliis, ſordidè: ſed, id qualecumque fuerit, neſcio. nihil enim ſcripſiſti. De Menedemo, probè. Quintus certè ea dictitat, quæ ſcribis. Conſilium meum à te probari, quòd ea non ſcribam, quæ tu à me poſtularis, facilè patior: multoque magis id probabis, ſi orationem eam, de qua hodie ad te ſcripſi, legeris. Quæ de legionibus ſcribis ea vera ſunt ſed non ſatis hoc mihi videris tibi perſuaſiſſe, quid de Buthrotiis noſtris per Senatum ſperes confici poſſe. 3 quod puto, (tantum enim video) non videmur eſſe victuri. ſed, ſi etiam nos hoc fallat, de Buthroto te non fallet. De Octavii concione idem ſentio, quod tu: ludorumque ejus apparatus, & Matius, ac 4 Poſtumus mihi procuratores non placent. Saſerna collega dignus. ſed iſti omnes, quemadmodum ſentis, non minus *otium timent*, quàm nos arma. Balbum levari invidia per nos velim; ſed ne ipſe quidem id fieri poſſe confidit, itaque alia cogitat. Quòd prima diſputatio Tuſculana te confirmat, ſanè gaudeo. neque enim ullum eſt perfugium aut melius, aut paratius. Flamma quòd benè loquitur, non moleſtè fero. Tyndaritanorum cauſa 5 de qua κάμνω laborat, quæ ſit, ignoro. 6 hos tamen 7 πλείστου movere iſta videntur, in primis erogatio pecuniæ. De Alexione doleo; ſed, quoniam inciderat in ita gravem morbum *bene actum* cum illo arbitror. quos tamen ſecundos heredes, ſcire vellem, & diem teſtamenti.

CICERO ATTICO, S.

33 XI Kalend. 2 accepi in Atinati duas epiſtolas tuas; quibus duabus meis reſpondiſti, una erat XV. Kal. altera XII. data, ad ſuperiorem igitur prius accurres in Tuſculanum, ut ſcribis: quò me VI. Kal. venturum arbitrabar. Quòd ſcribis *parendum victoribus*: non mihi quidem cui ſunt multa potiora. nam illa, quæ recordaris Lentulo & Marcello Coss. acta in æde Apollinis; nec cauſa eadem eſt, nec ſimile tempus; præſertim cùm Marcellum ſcribas, aliosque diſcedere. erit igitur nobis coram odorandum, & conſtituendum, utrùne Romæ eſſe poſſimus. novi conventus habitatores ſanè movent. in magnis enim verſamur anguſtiis. ſed ſint iſta parvi, quin & majora contemnimus. Calvæ teſtamentum cognovi, hominis turpis ac ſordidi. Tabula Demonici quòd tibi curæ eſt, 9 gratum Demalo. Scripſi jam pridem ad Dolabellam accuratiſſimè; modò redditæ litteræ ſiut. ejus cauſa & cupio, & debeo. Venio ad propiorem. Cognovi de Alexione, quæ deſiderabam. Hirtius eſt tuus, Antonio quàm eſt, volo pejus eſſe. 10 De Q. filio ut ſcribis, ἰλιάς, de patre coram agemus. Brutum omni re, qua poſſum, cupio juvare: cujus de oratiuncula idem te, quod me, ſentire video: ſed parum intelligo, quid me velis ſcribere. quaſi à Bruto habita oratione? cùm ille ediderit; qui tandem convenit? an ſic, ut in *tyrannum* jure optimo cæſum? multa dicentur, multa ſcribentur à nobis; ſed alio modo, & tempore. De ſella Cæſaris, bene tribuni. præclaros etiam XIV. ordines. Brutum apud me fuiſſe gaudeo: modò & libenter fuerit, & ſat diu.

CICERO ATTICO, S.

11 X. Kalend. hora IIX. ferè à Q. Fufio venit tabellarius: neſcio quid ab eo litterularum, uti me ſibi reſtituerem, ſanè inſulsè, ut ſolet: niſi fortè, quæ *non amas*, omnia videntur inſulsè. fieri ſcripſi ita, ut te probaturum exiſtimem. mihi duas à te epiſtolas reddidit, unam XI. 12 alteram X. 13 ad recentiorem prius. & legio? rem laudo. ſi verò etiam 14 Cæſulenus 15 αὖον πολεμῶν, Antonii conſilia narras turbulenta: atque utinam potius per populum agat, quàm per Senatum; quod quidem ita credo. ſed mihi totum ejus conſilium ad bellum ſpectare videtur, ſi quidem D. Bruto provincia eripitur. quoquo modo ego de illius nervis exiſtimo, non videtur fieri poſſe ſine bello. ſed non cupio; 16 quoniam caretur Buthrotis. 17 rides? aſt condoleo, non mea potiùs aſſiduitate, diligentia, gratia perfici. Quod ſcribis te neſcire, quid noſtris faciundum ſit: tam pridem me illa ἀσχολία ſollicitat. itaque ſtulta jam iduum Martiarum eſt conſolatio. animis enim uſi ſumus virilibus, conſiliis, mihi crede, puerilibus. *excisa* enim eſt arbor, non evulſa. itaque, quam fruticetur, vides, redeamus igitur, quoniam ſæpe uſurpas.

---

1. Υπερφυὴς) Plus quàm Atticus.

2. *In Veſciano.*) Vulg. *in Veſtiano.*

3 *Quod puto, tantum enim video, non videmur eſſe victuri.*) Victor. & Lamb. referunt mſſ. habere *Victuri*, quorum hic legendum conjicit, *non videmur eſſe victuri* Idem de ſuis teſtatur Boſ. ſolùm, *eſſe*, quod prius legabatur, in *eſſet* mutavit. Iun. partim ex mſſ. Pal. partim ex conjectura *Puto, haud putes ſanè enim (video) non videmur eſſe victuri.*

4. *Poſtumus.* Poſtumius ex Beſſ. lib. legit Man.

5 *De qua κάμνω laborat*) Æſtuanti febre, ardente febre. Cùm in Cruſ. ſcriptum reperiſſet Boſ. *de qua cauſa laborat*, ſtatim conjecit Ciceronem ſcripſiſſe, *κάμνω laborat*. Iun. Vſſ. lectionem è mſſ. ſequutus legit, *de qua Panſa laborat*: vulg. *de qua laborat*.

6. *Hos tamen.*) Auctore Boſ. punctum figendum eſt poſt, *tamen*.

7. Πλείστου.) Qui quinis ſupereſt, h. e. ſexcenis.

8 *Accepi in Atinati.* In Torn. erat *accepi natis*, inde conjecit Lamb. *in Arpinati*, in Cruſ. *accepi nati nati*. Boſ. emendavit, *accepi in Atinati*: vulg. hæc verba ita *Atinati* deſunt.

9 *Gratum Demalo Scripſi.*) Lamb. vulgatos libros ſequutus legit, *de Matris ſcripſi*, licet fere omnes ipſius mſſ. habeant, *De Male*, ſed *Male* ſcriptum pro *Matie*, & *Matie* pro *Matio*, uſitato ſcriptoribus illis more, aſſeruit.

10 *De Q. Filio ut ſcribis ἰλιάς, de patre coram agemus.*) Cruſ. IIAAC. Boſ. reposuit ἰλιάς. Vetus Vſſ. liber habet ἄλλας, pro *ac de*, ut erat in quibusdam emendatum. unde, *alias*, conjecit legendum idem Vſſ. ut ſic, *ut ſcribis alias*.

11. *X. Kal. hora IIX. ferè à Q. Fufio.*) Explicate ſcripſit Boſius, ut erat in Cruſ. *hora IIX. ferè* in aliis Λ|ὰ σημείων exaratum erat *H. IIX. ferè* hoc autem prius viderat Victor. vulg. *XIIX Kal. ferè à Q. Fufio.*

12. *Alteram X.*] Vulg. *alteram X Kalend.*

13. *Ad recentiorem prius: & legio? rem laudo. Si verò etiam.*) Editiones quædam, *& leviorem probo: Cru. & legiorem laudo* ſcribendum cenſet Boſ. *& legiſtrem laudo*; appoſita interrogationis nota, poſt vocem *legio*. Lam. approbata Man. conjectura ſic edendum curavit, *ad recentiorem prius, & lenioſtrem laudo*: vulg. *ad recentiorem prius, & leviorem. Laudo & verè etiam.*

14. *Caſulenus.*) Vulg. *Caſſolenus.*

15. Αὖον πολεμῶν.) Supplo ex Euripide verſum

Ἱερῶν χορεύσει πηγαί.

Surſum verſus ſacrorum fluminum ferentur fontes.

16 *Quoniam caretur Buthrotis.*) Convenit mſſ. Boſ. cum Vict. in hac lectione referenda, *quoniam caretur Buthrotio.*

17. *Rides? aſt condoleo.*) Ita per interrogationem legit Boſ. in vulgatis deeſt; ſicque legitur, *Rides. aſt ego doleo.* Iun. mſſ. habere dicit, *abſtendo te*, unde diſtinguit, *ab S. condoleo*, h. deeſt, *ab S. ego condoleo*, h. eſt *doleo.*

pas ad Tusculanas disputationes. 1 Saufejum perte ee lemus. ego numquam indicabo. Quòd te à Bruto scribis; ut certior fieret, quo die in Tusculanum essem futurus: ut ad te ante scripsi, VI. Kal. & quidem ibi te quam primum pervidere velim. puto enim nobis Lanuvium eundum, & quidem non sine multo sermone, sed μελήσῃ. Redeo ad superiorem: ex qua prætereo illa prima de Bithrotiis; quæ mihi sunt inclusæ medullis; sit modò, ut scribis, locus agendi. De oratione Bruti, 2 prorsus contendis, cùm iterum tam multis verbis agis. egone ut eam causam, quam is scripsit? ego scribam non rogatus ab eo? nulla 3 παρεξήγησις fieri potest contumeliosior, at, inquis, 4 ἡρακλείδειον aliquod. non recuso id quidem; sed & componendum argumentum est, & scribendi expectandum tempus maturius. licet enim de me, ut libet, existimes (velim quidem quam optimè) 5 si hæc ita manant, ut videntur (feres quod dicam) me Idus Martiæ non delectant. 6 Ille enim numquam revertisset: nos timor confirmare ejus acta non coegisset: 7 aut, (ut in Sauteji eam, relinquamque Tusculanas disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris) ita gratiosi eramus apud illum, 8 quem dii mortuum perduint, ut nostræ ætati quoniam interfecto domino *liberi* non fumus, non fuerit dominus ille fugiendus. rubeo, mihi crede. sed jam scripteram; delere nolui. De Menedemo vellem verum fuisset. De regina, velim verum sit. Cetera coram, & maxime, quid nostris faciendum sit; quid etiam nobis, si Antonius militibus *obsessurus* est Senatum. Hanc epistolam si illius tabellario dedissem, veritus sum, ne solveret. itaque 9 missi dedita opera. erat enim rescribendum tuis. Quàm vellem, Bruto studium tuum navare potuisses! ego igitur ad eum litteras. Ad Dolabellam Tironem misi cum mandatis, & litteris, eum ad te vocabis; &, si quid habebis, quod placeat, scribes. Ecce autem 10 de traverso L. Cæsar, ut veniam ad se, rogat, in Nemus; aut scribam, quò se venire velim: Bruto enim placere, se à me conveniri. ò rem odiosam, & inexplicabilem! puto me ergo iturum, & inde Romam; nisi quid mutaro. Summatim adhuc ad te. nihildum enim à Balbo. tuas igitur exspecto, nec actorum solùm, sed etiam futurorum.

CICERO ATTICO, S.

5 A Bruto tabellarius redlit: attulit, & ab eo, & Cassio. consilium meum magnopere exquirunt: Brutus quidem, utrum de duobus. ó rem miseram! plane non habeo, quid scribam. itaque silentio puto me usurum; nisi quid aliud tibi videtur. sin tibi quid venit in mentem, scribe quæso. Cassius verò vehementer orat ac petit, ut Hirtium *quam optimum* faciam. sanum putas? 11 ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς. epistolam tibi misi. Ut tu de provinciis Bruti, & Cassii 12 per s. c. ita scribit & Balbus & Hirtius, qui quidem, se acturum, etenim jam in Tusculano est: mihique, ut absim, vehementer auctor est: 13 & ille quidem periculi causa; quod sibi etiam fuisse dicit: ego autem, etiam ut nullum periculum sit: tantum abest, ut Antonii suspicionem 14 fugere nunc curem, ne videar ejus secundis rebus non delectari, ut mihi causa sit, cur Romam venire nolim, ne illum *videam*. Varro autem noster ad me epistolam misit, sibi à nescio quo missam, (nomen enim delerat) in qua scriptum erat, veteranos eos, qui rejiciantur (nam partem esse dimissam) improbissimè loqui, ut magno periculo Romæ sint futuri, qui ab eorum partibus dissentire videantur. qui porro noster itus, reditus, vultus, incessus inter istos? quod si, ut scribis L. Antonius i-Decimum, reliqui in nostros; ego quid faciam? aut quo me pacto geram, mihi verò deliberatum est; ut nunc quidem est, abesse ex ea urbe, in qua 15 non modo *florui* cum summa, verum etiam *servivi* cum aliqua dignitate. nec tam statui ex Italia exire, de quo tecum deliberabo, quàm istuc non venire.

CICERO ATTICO, S.

16 Cum ad me Brutus noster scripsisset & Cassius, ut & Hirtium, quem adhuc bonum fuisse sciebant, neque eum confidebant fore, mea auctoritate meliorem facerem, (Antonio est enim fortasse iratior, *causa* verò amicissimus) tamen ad eum scripsi, eique dignitatem Bruti, & Cassii commendavi. ille quid mihi rescripsisset, scire te volui; si fortè idem tu, quod ego, existimares, istos etiam nunc vereri, ne fortè ipsi nostri plus animi habeant, quàm habent.

HIRTIVS CICERONI SVO, S.

RVRE jam redierim, quæris. an ego, cum omnes caleant, ignaver aliquid faciam? etiam ex urbe fum profectus. 17 *utilius enim statui abesse. has tibi litteras exieni in Tusculanum scripsi nolli autem me jam strenuum putare, ut ad Nonas recurram. nihil enim jam video opus esse nostra cura: quoniam præsidia sunt in tot annos provisa. Brutus, & Caisius utinam, quàm facile à te de me impetrare possunt, ita per te exorentur.* 18 *ne quod calidius iueant consilium, cedenteu enim hac aii scripsisse; quo? aut quare? retine, obsecro te, Cicero, illos: & nolı sinere hac omnia perire, quæ fundituu meditusidius rapinu, mendiu, cadibus pervertuntur. tantum, si quid timent, caveant: nihil prateiea moliantur. NON meditusidius acerrimu consiliusplus, quàm etiam inertissimis, dummodo diligentibus, consequentur. hæc enim, qua fiuunt, per se diuturna non sunt; in contentione præsentis ad nocendum habent vires. quid speres de illis, in Tusculanum ad me scribe.*

1. *Saufejum per te celemus.*) Libri formis impressis *Saufejum pete celemus*; mendose sincerè Cruf. *Saufeium per te cel* Lamb. conjicit legendum *Saufeium de te celemus*: Corradus, *sic peto ne celemus*: alii, *petis, ut celemus*; quod postremum Lamb magis placet.

2. *Prorsus contendis, cum iterum tam multis verbis agis.*) Edidit Bos. scripturam Torn & Cruf. vulg. *prorsus contendis, mecumque iterum tam multis verbis agis.*

3. Παρεξήγησις.) Molitio in alieno opere.

4. Ἡρακλείδειον) Iis simile quæ Heraclides Ponticus scripsit: præclarum aliquid, quod quasi Heraclidis opus videatur.

5. *Si hæc ita manant.*) Vulg *si hæc ita manent.*

6. *Ille enim numquam revertisset.* Fulvii amicus, veteris libri sequutus corruptam scripturam, ea hunc locum legebat: *ille enim si vixisset, numquam nos timore confirmare ejus acta coegisset*: quam lectionem diserte retinere mss. Pal. asserit Iun.

7. *Aut ut in Sauteji eam.*) Scripsit ex Cruf. Bos. *ut in Saufeii, eam, relinquamque Tusculanas disputationes*; quæ lectio exstat etiam in Torn nisi quod pro *Saufeii eam*, ibi vitiosè exaratum est, *Saufelam*. Lamb. cum Manut legit: *ut in Saufeianam vel quæsiuet &c.*

8. *Quem dii mortuum perduint.*) Vulg *quem dii mortuum perdant.*

9. *Missi dedita opera.*) Iun. ex mss. Pal. oratione elliptica, legit, *missi dedita*, rejecta voce *opera*

10. *De traverso.*) Vulg. *de transverso.*

11. Ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς.) Fullo est carbonarius. Est Bos. veterem scripturam sequens, quæ hæc est in Cruf. ΟΓΝΑΥC ΑΝΘΡΑΚΕΥC, in Torn. ΟΓΝΑΥΕC, &c. vulgatum, ὁ γναφεὺς ἀνθρακεύς, est ex Vict. conjectura; qui ait Germanos in suo exemplari reperisse, ὅτε ναῦς ἀνθρακεύς.

12. *Per S. C. ita scribit & Balbus & Hirtius, quidem se acturum etenim.*) Auctore Cruf. ita Bos. emendavit. vulg. *per S. C. ita scribis & Balbus. Et Hirtius quidem, se acturum etenim*, &c illud verò, *per S. C.* debetur Victantea enim legebatur, *per sita*, vel *per ita*; Vrf. nihilominus mavult legere, *deprovincia Bruti & Cassii per senatum scribit.*

13. *Et ille quidem.*) Addidit ex Cruf. Bos. particulam &, quæ in vulg. deerat.

14. *Fugere nunc curem.*) Auctore Cruf particulam in faciendi, *non*, in adverbium temporis, *nunc*, mutavit Bos.

15. *Non modo florui cum summa, verùm.*) Post vocem *summa*. Vict alteram supervacaneam delevisse videbatur, *cum summa summa summa.*

16. *Cum ad me Brutus.*) Ep. si hoc superiori appingitur in vulgata editione.

17. *Utilius enim statui abesse.*) Ita Vict. credo ex mss. suis emendavit: vulg. antea, *ut illius statum adi*] *abessem*

18. *Ne quod calidius.*) Vict Lamb. & alii, hîc & infra ita emandarunt, rejecerunque Vulgatum, *calidius.*

Habes Hirtii epistolam: cui rescripsi, nil illos calidius cogitare, idque confirmavi. hoc qualecunque esset, te scire volui. Obsignata jam epistola, Balbus ad me, Serviliam rediisse, confirmare non discessuros. nunc exspecto à te litteras.

CICERO ATTICO, S.

1 GRATUM, quòd mihi epistolas: quæ quidem me delectarunt, in primis Sextil nostri. dices, quia *te laudat*. puto mehercule id quoque esse causæ: sed tamen etiam ante, quàm ad eum locum veni, valde mihi placebat, cùm sensus ejus de rep. tum scribendi cura. 2 Servius verò pacificator cum librariolo suo videtur obiisse legationem, & omnes captiunculas pertimescere. debuerat autem *non ex jure manu consertum*, sed quæ sequuntur. Tu quoque scribes.

CICERO ATTICO S.

2 POST tuum discessum, binas à Balbo: nihil novi item que ab Hirtio, qui se scribit vehementer offensum esse veteranis. exspectat animus, quidnam agam de Kal. Martiis. misi igitur Tironem, & cum Tirone plureis, quibus singulis, 2 ut quidque accidisset, dares litteras: atque etiam scripsi ad Antonium de legatione: ne, si ad Dolabellam solùm scripsissem, *iracundus* homo commoveretur. quòd autem aditus ad eum difficilior esse dicitur; scripsi ad Eutrapelum, ut is ei meas litteras redderet, legatione mihi opus esse. honestior est votiva: sed licet uti utraque. De te, quæso, etiam atque etiam vide. velim possis coram: si minus possis, litteris idem consequemur. Græcejus ad me scripsit, C. Cassium sibi scripsisse, homines comparari, qui armati in Tusculanum mitterentur. id quidem mihi non videbatur; sed cavendum tamen, 3 villæque pluries videndæ. sed aliquid crastinus dies 4 ad cogitandum nobis de ea re.

CICERO ATTICO, S.

III. Nonas vesperi à Balbo redditæ mihi litteræ, fore No-
3 nis Senatum, ut Brutus in Asia, Cassius in Sicilia frumentum 5 emendum, & ad urbem mittendum curarent. ô rem miseram! primùm ullam ab istis, dein, si aliquam hanc 6 *locatoriam provinciam*? atque haud scio 7 an melius sit, quàm ad Eurotam sedere. sed hæc *casus* gubernabit. ait autem eodem tempore decretum iri, ut iis, & reliquis Prætoriis provinciæ decernantur. hoc certè melius, quàm illa Persice porticus. 8 nolo enim Lacedæmonem λα-
χεῖν. κοχώνην Lanuvium existimavi. rides, inquies, in tabus rebus? quid faciam? plorando fessus sum. 9 Dii immortales! quam me conturbatum tenuit epistolæ tuæ prior pagina? quid autem iste in domo tua casus armorum? sed hunc quidem nimbum cito transisse lætor. tu quid egeris tua cùm tristi, tum etiam difficili 10 ad consiliandum legatione, vehementer exspecto. est enim inexplicabilis. ita circumsedemur copiis omnibus. Me quidem Bruti litteræ, quas ostendis à te lectas, ita perturbarunt, ut, quamquam ante egebam consilio, tamen animi dolore sim tardior. sed plura, cùm ista cognoro. hoc autem tempore, quod scriberem, nihil erat, eoque minus quod dubitabam, ut has ipsas litteras esses ne accepturus, erat enim incertum, viturusne te esset tabellarius. ego tuas litteras vehementer exspecto.

CICERO ATTICO, S.

11 O BRUTI amanter scriptas litteras! o iniquum tuum
4 tempus, qui ad eum ire non possis! ego autem quid scribam? ut beneficio istorum utatur? quid turpius? ut moliantur aliquid? 12 nec audent, nec jam possunt. age, quiescant auctoribus nobis? quis incolumitatem 13 præstet? si verò aliquid 14 de Decimi, Græcejique; quæ nostris vita, etiam si nemo molestus sit? ludos verò non facere, quid fœdius? frumentum imponere, quæ est alia Dionis legatio? aut quod munus in rep. *sordidius*? prorsus quidem consilia tali in re ne iis quidem tuta sunt, quidant. 15 sed possim id negligere proficiens. frustra verò qui ingrediar? matris consilio cùm utatur, vel etiam præcibus, quid me interponam? sed tamen cogitabo, quo genere utar litterarum. nam silere non possum. statim igitur mittam vel Antium, vel Circæos.

CICERO ATTICO, S.

ANTIUM veni ante VI Kal. Bruto jucundus noster ad-
5 11 rentus, deinde, multis audientibus, Servilia, Tertulla, Porcia, quærere, quid placeret, aderat etiam Favonius. ego, quod eram meditatus in via, suadere, ut utertur Asiatica curatione frumenti, nihil esse jam reliqui, quod ageremus, 16 nisi ut salvos esse. in eo etiam sibi reip. esse præsidium. quam orationem cum ingressus essem, Cassius intervenit. ego eadem illa repetivi, hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius (17 Martem spirare diceres) se in Siciliam non iturum, egone, ut beneficium accepisse 18 in *contumeliam*? 19 quid ergo agis? inquam, at ille, in Achajam se iturum, quid tu, inquam, Brute? Romam, inquit, si tibi videtur. mihi verò minimè, tutò enim non eris. quid si possem esse? placeretne? atque ut omnino; neque nunc, neque ex Prætura in provinciam ires? sed auctor non sum, ut te urbi committas. dicebam ea, quæ tibi pro-

fecto

---

3. *Servius verò pacificator cum librariolo suo.*) Locum hunc valde obscurum, ejusque diversam scripturam esse in antiquis codicibus ait Vict. alii legunt, *Servius vero pacificatus. librariolum* conjicit Florentin. noster, *pro librariolum*.

2. *Ut quidque accidisset.*) Ita etiam Lamb. legit; vulgò, *ut quidquid dicere*.

3. *Villæque pluries videndæ.*) Bos. ita emendavit, ex corrupta hac Cruf. scriptura, *villæque plures videndæ*. Vict. edidit, *ut illa quæ plures videndæ*; sed corrupte ut ipse fatetur. vulgata lectio, *ut ille. Quæ plures videnti*.

4. *Ad cogitandum nobis de ea re.*) Ita Cruf. Torn. *debet aliquid de d. ad cogitandum nobis dare* vulgata lectio, *sed aliquid de d. ad cogitandum nobis dari* est in vetere libro Vrf.

5. *Emendum. Emendum* Vrf. ex antiquo denario.

6. *Locatoriam.*) Reposuit ita ex Cruf. Bos. Veteres libri & in his Tor. habent, *legatoriam*, unde quidam fecerunt, *relegatoriam*, quibus assentitur Lamb. vulg. *legatariam*.

7. *An melius sit quàm ad Eurotam sedere.*) Ex præscripto Cruf. ita edidit Bos. vulg. *an melius sit, quam ad Eurotam sedere*. sed Lamb particulam, *quàm* ut supervacaneam & alienam delendam censet.

8. *Nolo enim Lacedæmonem λαχεῖν. κοχώνην Lanuvium existimavi.*) Κοχώνη Corporis spartem, cui adita sunt pudenda. Ita ex conjectura fere, & emendavit, & interpunxit Bos. Torn. hæc ita refert, *nolo enim Lacedæmonem longinqua quam Lanuvium existimavit*: Cruf. hoc modo; *nolo enim Lacedæmonem lei in qua quoniam Lanuvium existimavi*. vulgati codices: *nolo enim Lacedæmonem longinquam Lavinium existimavi*.

9. *Dii immortales!*) Epistolæ decimæ hoc principium est in vulgata editione.

10. *Ad consiliandum.*) Vulg. *ad consiliandum*.

11. *O Bruti.*) Hanc epistolam vulgata lectio superiori annectit.

12. *Nec audent, nec jam possunt.*) Vict. ex mss. suis legit, *nec audiunt, nec jam possunt*.

13. *Præstet.*) Vulgò *Præstat*.

14. *De Decimi Græcique.*) Vict. olim emendaverat, *de Decimio Græcejique*, cùm prius legeretur, *de Decimio Græchio nostro*: vulg. *de Decimo gratiano*.

15. *Sed possim id negligere proficiens.*) Est è veteribus codicibus Vict. antea legebatur: *sed possum id negligere proficiscens*.

16. *Nisi ut salvos esse.*) Vrf. liber, *ut salvos esset*; Cavale *ut salvos esse*.

17. *Martem spirare diceres.*) Vict. ita restituit, cùm legeretur, *martem spectare diceres*.

18. *In contumeliam?*) Ita Torn. & Cruf. vulg. *in contumelia*.

19. *Quid ergo agis?*) *Agis*, liber Vrsini.

fecto in mentem veniunt, cur non esset tuto futurus. multo inde sermone querebantur, atque id quidem Cassius maximè, *amissas occasiones*; Decimumque graviter accusabat. 1 ego negabam oportere præterita; assentiebar tamen. cumque ingressus essem dicere, quid oportuisset, nec verò quidquam novi, sed ea, quæ quotidie omnes; 2 nec tamen illum locum attingere, quemquam præterea oportuisse tangi, sed Senatum 3 vocare, populum ardentem studio vehementius incitare, totam suscipere Remp. exclamat, tua familiaris; *hoc verò neminem umquam audivi.* ego repressi sed & Cassius mihi videbatur iturus: (etenim Servilia pollicebatur se curaturam, ut illa frumenti curatio de S. C. tolleretur) & noster cito dejectus est de illo inani sermone. velle enim se dixerat. constituit igitur, ut ludi, absente se, fierent suo nomine. proficisci autem mihi in Asiam videbatur ab Antio velle. ne multa; nihil me in illo itinere, præter *conscientiam*, delectavit. non enim fuit committendum, ut ille ex Italia priùs, quàm à me conventus esset, discederet. hoc dempto munere amoris atque officii, sequebatur, ut mecum ipse:

4 Η' δεῦρ' ὁδὸς σοι πῖ δοκεῖ) νυῖ ς θεοπρόπε;

prorsùs dissolutum offendi navigium, vel potius dissipatum. nihil consilio, nihil ratione, nihil ordine. itaque etsi ne antea quidem dubitavi, tamen nunc eo minus, evolare hinc; idque quamprimum, ubi

„ *Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.*

Sed heus tu, ne forte sis nescius, Dolabella me sibi legavit A. D. IV. Nonas April. id mihi heri vesperi nuntiatum est. votiva ne tibi quidem placebat. etenim erat absurdum, 6 quæ, si stetisset Respub. vovissem; ea me, eversa illa, vota dissolvere: & habent, opinor, *liberæ legationes* definitum tempus lege Julia, 7 nec facile addi potest ad id, quod ad Deos, genus legationis, ut, cum velis, introire, exire, liceat: quod nunc mihi additum est. bella est autem hujus juris quinquennii licentia. quamquam quid de quinquennio cogitem? contrahi mihi negotium videtur. sed βλάσφημα mittamus.

CICERO ATTICO, S.

22 BENE mehercule de Buthroto. at ego Tironem ad Dolabellam cum litteris, quia jusseras, miseram. quid nocet? De nostris autem Antiatibus satis videbar planè scripsisse, ut non dubitares, essent quin otiosi futuri, usuque beneficio Antonii contumelioso. Cassius frumentariam rem aspernabatur. eam Servilia substaturam ex S. C. se esse dicebat. 8 noster verò, καὶ μάλα σιμὸς, in Asiam, postea quàm mihi est assensus tutò se Romæ esse non posse. ludos enim absens facere malebat. statim autem soturum, simul ac ludorum apparatum iis, qui curaturi essent, tradidisset. navigia colligebat. erat *animus in cursu*. interea in eisdem locis erant futuri. Brutus quidem se ajebat Asturæ. L. quidem Antonius liberaliter litteris sine cura me esse jubet. habeo unum beneficium: alterum fortasse, 9 ni in Tusculanum venerit. ô negotia non ferenda! quæ feruntur tamen. 10 Τ' δ' αἰτίαν τ' βρότοι τὶς εἴχοι? Octaviano, ut perspexi, satis ingenii, satis animi: videaturque erga nostros ἥρωας ita fore, ut nos vellemus, animatus. sed quid *status* credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid κατηχήσει, magni consilii est. vitricus quidem nihil censebat; quem Asturæ vidimus. sed tamen alendus est: &, ut nihil aliud, ab Antonio *sejungendus*. Marcellus præclarè, si præcipit nostro nostri: cui quidem ille deditus mihi videbatur. Pansæ autem & Hirtio non nimis credebat. bona indoles, 11 ἰὰν Δῆμείνῃ.

CICERO ATTICO, S.

VIII. KAL. duas à te accepi epistolas. respondebo igitur priori priùs. Assentior tibi, ut nec duces simus, nec agmen cogamus; *salvamus tamen.* Orationem tibi missi. ejus custodiendæ, & proferendæ arbitrium tuum. sed quando illum, 12 cum tu edendam putes? Inducias, quas scribis, non intelligo fieri posse. melior est ἀναπροφωνησία: qua me usurum arbitror. Quòd scribis, 13 legiones duas Brundisium venisse; vos omnia priùs. scribes igitur, quidquid audieris. Varronis Δῆλοιον exspecto. Jam probo ἠρακλείδιον, præsertim cùm tu tantopere delectere. 14 sed, quale velis, velim scire. Quod ad te antea, atque adeo priùs scripsi (sic enim mavis) ad scribendum tibi veredis certè 15 fecisti me acriorem. ad tuum enim judicium, quod mihi erat notum, addidisti Peducei auctoritatem, magnam quidem apud me, & in primis gravem. enitar igitur, ne desideres aut industriam meam, aut diligentiam. Vectenum, ut scribis, & Faberium foveo. 16 Clœlium nihil arbitror malitiosè: 17 quamquam. sed quid egerit? De libertate retinenda, quâ certè nihil est dulcius, tibi assentior. 18 Itane Gallo Caninio? ô hominem nequam! quid enim dicam aliud? cautum Marcellum? me

1. *Ego negabam oportere præterita: assentiebar tamen. cumque ingressus.*) Junius ex mss. duobus Palat. legit, *ea negabam oportere, præterita repeti assentiebar tamen: quamquam ingressus, &c.*

2. *Nec tamen illum locum attingere, quemquam præterea oportuisse tangi.*) Suntantiqui libri, à quibus abest dictio, *tangi*; unde venit in opinionem Manutio, distinctione mutata sic esse legendum, *nec tamen illum locum, attingere, quemquam præterea oportuisse*; *sed Senatum vocare, populum, &c.*

3. *Vocare, incitare.*) Ita auctoribus Crusellino & Tornæs. scripsit Bosius, vulg. *vocari, incitari*; Vrsinus verò, pro, *sed Senatum vocare*, legit ex suo codice, *scilicet senatum vocari.*

4. Η' δεῦρ' ὁδὸς.) Iter hoc susceptum cui tibi usui, nunc est, age dic, tu qui oraculum consulis.

5. Θεοπρόπε.) Vulg. Θεοπεσίῃ.

6. *Quæ si stetisset respublica vovissem.*) Victorius ex vetere codice in quo erat, *bona si mea eversa, &c.* legendum conjecerat, *novissem ea*, me priùs legebatur, *bona non sumere.*

7. *Nec facile addi potest ad id, quod ad Deos genus legationis.* Hæc ita referebat Crusellinus, *nec facile addi potest, ad idque adeo genus legationis.* unde correxit Bosius, *ad id, quod ad Deos*: vulgò, *nec facile addi potest: idque adeo genus legationis, &c.* Lamb no legendum videtur, *nec facile addi potest, ad hoc genus legationis*; dicitque libros mss. non habere, *idque*; *adeo*, autem corruptum esse pro *ad hoc*, vel, *ad id*; quod ultimum rectè habere mss. asserit Vrsinus. Junius verò ex suis omnibus mss. legit, *nec facile addi potest adeo genus legationis.*

8. *Noster verò καὶ μάλα σε. vò, ς in Asiam.*] Et valde gravis. Ex antiquiore suo sic legendum censuit Victorius, non ut priùs, *Noster verò Brutus in Asiam.* Fulvius verò auctoribus veteribus libris, *Noster verò Brutus καὶ ἀσμῷ in Asiam.*

9. *Ni in Tusculanum venerit.*] Restituit Bosius ex fide Crusellini particulam, *ni*, pro qua in editionibus legebatur, *si.*

10. Τὰν δ' αἰτίαν τῶν βρότοι τὶς εἴχοι?) Horum culpam quis Brutorum sustinet? quis Brutorum harum rerum auctor fuit? Legendum sine interrogatione dicit Lambinus.

11. Ἰὰν Δῆμείνῃ.) Si permanserit. Vulg. ἰὼν Δῆμείνῃ.

12. *Cum tu edendum putes.*) Victorii hoc est conjicientis ex depravata suorum codicum scriptura, *cum tuendam putes.*

13. *Legiones duas.*] Hoc quoque Victorius emendavit. prius legebatur, *legationes duas*, quæ ultima vox deest in vulgatis.

14. *Sed, quale velis, velim scire. Quod ad te antea, atque adeo priùs scripsi (sic enim mavis) ad scribendum tibi veredis certè fecisti me acriorem. Ad tuum enim judicium.*] Pio, *verè dicis*, reposuit Bosius, *veredis certè*: cæterùm aliter distinguit Junius, *Sed quale velis, velim scire: quòd ad te antea atque adeo priùs scripsi. Sic enim mavis, ad scribendum tibi, verè dicere. fecisti me alacriorem ad tuum judicium.*

15. *Fecisti me.*] Vulg. *certè fecisti me.*

16. *Clœlium nihil arbitror.*] Vulg *Clodium.*

17 *Quamquam. sed quid egerit?*] Ita emendavit ex mss. Victorius, pro, *quamquam scelestè quidem egerit*: ut antea legebatur; quod tamen retinet Junius ex duobus mss. Palat. vulg. *quamquam si quid egerit.*

18. *Itane Gallo Caninio? ô hominem.*) Cùm Lambini mss. haberent, *Gallo animo*, visa est ipsi probabilis Corradi conjectura, *Gallo Caninio*: quamquam idem addidit alteram, *Galliano*. Cæterùm aliter legit & distinguit vulgus, *Itane? Gallo animo hominem, &c.*

sic, sed non tamen cautissimum. Longiori epistolæ superiorique respondi nunc breviori propiorique. quid respondeam, nisi eam fuisse dulcissimam? Res Hispanienses valde bonæ, modo Baibilium incolumem videam, *subsidium nostræ senectutis*. De Anniano item, quòd me valde observat Visellia. sed hæc quidem humana. De Bruto te nihil scire dicis: 1 sed Selicia venisse M. Scaptium: eumque non qua pompa, ad se tamen clam venturum, sciturumque me omnia: quæ ego statim. 2 interea narras eâdem Bassi servum venisse, qui nuntiaret, legiones Alexandrinas in armis esse, Bassum arcessi, Cassium exspectari. quid quæris? videtur Resp. jus suum 3 recuperatura. sed ne quid ante. nosti horum *exercitationem* in latrocinio, & amentiam. Dolabella, vir optimus, etsi, cùm scribebam, secunda mensa apposita, venisse eum ad Bajas audiebam; tamen ad me ex Formiano scripsit (quas litteras, cùm è balineo exiissem, accepi) sese de attributione omnia summa fecisse: Vectenum accusat: tricatur scilicet, ut homo talis. sed ait totum negotium Sestium nostrum suscepisse, optimum quidem illum virum, nostrique amantissimum. quæro autem quid tandem Sestius in hac re facere possit, quod non 4 quivis nostrum sed, si quid præter spem erit, facies ut sciam. sin est, ut arbitror, *negotium perditum*, scribes tamen; neque ista res commovebit. 2 Nos hìc φιλοσοφήμεθα (quid enim aliud?) & πὲρὶ τῦ καθήκοντος magnificè explicamus, προσφωνήμαθα que Ciceroni. qua de re enim potius pater filio? deinde alia. quid quæris? extabit opera peregrinationis hujus. Varronem hodie, aut cras venturum putabant. ego autem in Pompejanum properabam; non quo hoc loco quidquam pulchrius; sed *interpellatores* illic minus molesti. sed perscribt quæso, quæ causa sit Myrtilo (pœnas quidem illum pependisse audivi) & satisne patet, unde corruptus. Hæc cùm scriberem, tantum quod existimabam ad te orationem esse perlatam. hui, quàm timeo, quid existimes. etsi quid ad me, quæ non sit foras proditura, nisi Rep. recuperata? de quo quid sperem, non audeo scribere.

CICERO ATTICO, S.

34 VI. KAL. accepi à Dolabella litteras, quarum exemplum tibi misi: in quibus erat, omnia se fecisse, quæ tu velles, statim ei rescripsi, & multis verbis gratias egi. sed tamen, ne miraretur, cur idem iterum facerem, hoc causæ sumsi, quòd ex te ipso coram antea nihil potuisse cognoscere. sed quid multa? litteras hoc exemplo dedi.

CICERO DOLABELLÆ COS. SUO.

ANtea cùm per litteras Attici nostri de tuâ summa liberalitate, & summo erga se beneficio certior factus essem; cumque tu ipse etiam ad me scripsisses, te fecisse ea, quæ nos voluissemus: ego tibi gratias per litteras in verbis, ut intelligeres, nihil te mihi gratius facere potuisse. postea verò quam ipse Atticus ad me venit in Tusculanum hujus unius rei causa, tibi ut apud me gratias agerem, & tuam eximiam quandam & admirabilem in causa Buthrotia voluntatem, & singularem erga se amorem perspexisset, teneri non potui, quin tibi apertius illud idem his litteris declararem. ex omnibus enim, mi Dolabella, studiis in me, & officiis, quæ summa sunt, hoc scito mihi & amplissimum videri, & gratissimum esse, quòd perfecerit, ut Atticus intelligeret, quantum ego te, & quàm tu me amares, quod reliquum est, Buthrotiam & causam, & civitatem, quamquam à te constituta est (BENEFICIA autem nostra tu ri solemus) tamen velim receptam in fidem tuam, à meque etiam tibi commendatam, auctoritate, & 8 auxilio tuo tectam velis esse. satis erit in perpetuum Buthrotiis præsidii, magnæ cura, & sollicitudini Atticum, & me liberarit; si hoc honoris mei causa susceperis, ut eos semper à te defensos velis. quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

His litteris scriptis, me ad συνουσίας dedi: quæ quidem, vereor, ne 9 miniata cærula tua pluribus locis notandæ sint: ita sum μετεωρος, & magnis cogitationibus impeditus.

CICERO ATTICO, S.

10 IL. ANTONIO malè sit, siquidem Buthrotiis molestus est. Ego testimonium composui: quòd cùm voles, obsignabis. Tu nummos Arpinatum, si L. Fadius Ædilis petet, vel omneis reddito. ego ad te alia epistola scripsi de HS CX, quæ Statio curarentur. si ergo petet Fadius, ei volo reddi; præter Fadium, nemini. apud me item puto depositum id scripsi ad Erotem, ut redderet. Reginam odi. me jure facere scit. sponsor promissorum ejus Ammonius; 10 quæ quidem erant φιλόλογα, & dignitatis meæ; ut vel *in concione* dicere auderem. Saram autem præterquam quod nefarium hominem cognovi, præterea in me contumacem. semel eum omnino domi meæ vidi. cum φιλοφρόνως ex eo quærerem, quid opus esset; Atticum se dixit quærere. superbiam autem ipsius reginæ, cùm esset trans Tiberim in hortis, commemorare sine magno dolore non possum. nihil igitur cum istis: nec tam animum me, 12 quàm vix stomachum habere arbitrantur. Profectionem meam, ut video, Erotis dispensatio impedit. nam cùm ex reliquis, quæ Nonis April. fecit, abundare debeam; cogor mutuari: quodque ex istis fructuosis rebus receptum est, id ego ad illud fanum sepositum putabam. sed hæc Tironi mandavi, quem ob eam causam Romam misi. te nolui impeditum impedire. Cicero noster quo *modestior* est, eo me magis commovet. ad me enim de hac re nihil scripsit, ad quem nimirum potissimum debuit. scripsit hoc autem ad Tironem, sibi post KAL. April. (sic enim annuum tempus confici) nihil datum esse: tibi pro tua natura semper placuisse, teque existimasse id etiam ad dignitatem meam pertinere, eum

---

1. *Sed Selicia venisse M. Scaptium.*] Antiquioris operis reposuit Victorius pro, *Seliciam*, quod legebatur. Manutio forte legendum videtur *Servilia*, quod ex ms. asserit Vesinus; magna certè animi aberratione; ut quidem videtur Cl. Dausquejo: qui restituendam arbitratur ex libro V. ad Attic. Epist. 21. *Sed è Silicia*, ubi & negotiatus est Scaptius, & fœnebrem artem exercuisse videtur epistola factitasse ex qua negotiatione illud est lib. VI. Epist. 1. *Salaminis pecuniam debent M. Scapt.* Si conjectora illa non usquequaque placet, scribo, *sed Selencia*: quia ex urbe discesserat Scaptius, præfectura forte aliqua perfunctus, post M. Tulli ex Asia reditionem. nam cum Cicero Scaptio præfecturam recusarit *Negavi*, inquit, *me cuiquam negotianti dare*, à successore Tullii potuit hoc aut simile officium impetrasse.

2. *Interea narras eadem Bassi servum venisse.*] Rosius ex Crusell. scripsit, *narras*; vulg. *interea narras eadem. Bassi servum, &c.*

3. *Recuperatura.*] Vulg. *recuperatura.*

4. *Quivis nostrum.*] Vulg. *quæ nostrum.*

5. *Nos hic φιλοσοφεμεθα.*] Vict. ex mss. legit. φιλοσοφήμαθα, ut participium sit, non verbum.

6. *Ut tuam eximiam quandam.*] Vulg *cujus eximiam quandam.*

7. *Quàm tu me.*] Vulg *quantum tu me.*

8. *Auxilio tuo tectam velis esse.*] *Tectam*, pro, *tutam*; restituit Vict.

9. *Miniata cærula tua.*] Leonicen liber habet, *ut nimia ἀκριβολογία sua.*

10 *Ll. Antonio.*] Hæc epistola unam cum superiore constituit in vulgatis edit onibus.

11. *Quæ quidem erant φιλόλογα.*] Vulg *quæ quidem promissorum ejus erant φιλόλογα.*

12. *Quam vix stomachum.*] Non improbat Rosius receptam lectionem, *quam stomachum non habere arbitrantur*: sed à veteribus libris abest particula, *non*, ejusque loco ante vocem *stomachum*, legitur, *vix*, ut edidit.

cum non modò liberaliter à nobis, sed etiam ornatè cumulateque tractari. quare velim cures (nec tibi essem molestus, si per alium hoc agere possem) ut permutetur Athenas, quod sit in annuum sumtum, et scilicet Eros numerabit. ejus rei causa Tironem misi. curabis igitur, & ad me, si quid tibi de eo videbitur, scribes.

CICERO ATTICO, S.

16 TANDEM à Cicerone tabellarius: & mehercule litteræ 1 πεπιωμβρως scriptæ: 2 quod ipsum ασυνηθὲς aliquam significaret. itemq; ceteri præclara scribunt. Leonidas tamen retinet suum illud ADHVC. summis verò laudibus 3 Herodes. quid quæris? vel verba mihi dari facilè patior in hoc, meque libenter præbeo *credulum*. Tu, velim, si quid tibi est 4 à Statio scriptum, quod pertineat ad me, certiorem me facias. 5 Narro tibi; hæc loca venusta sunt, abdita certe: &, si quid scribere velis, ab arbitris libera. sed nescio quo modo οἰκῶ φίλῳ. itaque me referunt pedes in Tusculanum. & tamen hæc 6 ῥωπογραφία ripulæ videtur habitura celerem satietatem. equidem et iam pluvias metuo, si prognostica nostra vera sunt. ranæ enim ἡητορεύουσιν. Tu, quæso, fac sciam ubi Brutum nostrum, & quo die videre possim.

CICERO ATTICO, S.

7 DUAS accepi 8 postridie Idus, alteram eo die datam, 17 alteram Idibus. prius igitur superiori. De Bruto, cùm scies. De Consulum *facto timore* cognoveram. Sica enim φιλοσόφως ille quidem, sed tumultuosiùs ad me etiam illam suspicionem pertulit. 9 quid tu autem? τὰ μὲν ἀιδέμβρια? nullum enim verbum à 10 Siregio. non placet. De Pletorio vicino tuo permolestè tuli, quemquam priùs audisse, quàm me. De Syro prudenter. L. Antonium per M. fratrem, ut arbitror, facillimè deterrebis. 11 Antroni vetui; sed nondum acceperas litteras 12 nec cuiquam, nisi L. Fadio Ædili. aliter enim nec cautè, nec jure fieri potest. 13 Quòd scribis tibi deesse H-S c. quæ Ciceroni curata sint; velim ab Erote quæras, ubi sit merces insularum. Arabioni de Sitio nihil irascon ego de itinere, 14 nisi explicato A, nihil cogito. quod idem tibi videri puto. Habes ad superiorem. nunc audi ad alteram. Tu verò facis, ut omnia quòd Servilia 15 non decet, id est Bruto. De regina gaudeo te non laborare, certè etiam tibi probari. Erotis rationes & ex Tirone cognovi, & vocavi ipsum. Gratissimum, quod polliceris, Ciceroni nihil defuturum: de quo mirabilia Messallæ qui. Lanuvio rediens ab illis, venit ad me: & mehercule ipsius litteræ sic & φιλοσόφως, & 16 ὑπνώδεις scriptæ, 17 ut eas vel *in acroasi* audeam legere; quo magis illi indulgendum puto. De Buciliano Sestium puto non molestè ferre. Ego, si Tiro ad me, cogito in Tusculanum. Tu verò, quidquid erit, quod me scire par sit, statim.

CICERO ATTICO, S.

18 XVII. KAL. etsi satis videbar scripsisse ad te, quid 18
mihi opus sit, & quid te facere vellem, si tibi commodum esset: tamen, cùm profectus essem, 19 & in ea cura vigilarem, Tironem statui ad te esse mittendum, ut iis negotiis, quæ agerentur, interesset; atque etiam scripsi ad Dolabellam, me, si ei videretur, velle proficisci: petique ab eo 20 de mulis vecturæ itineris, & vehis. quoniam intelligo te distentissimum esse quà de Buthrotiis, quà de Bruto; cujus etiam ludorum 21 seorsum curam, etiam administrationem suspicor ex magna parte 22. ad te pertinere; ut ergo in ejusmodi re, tribues nobis paullum operæ. nec enim multum opus est. mihi res ad eædem, & eam quidem propinquam, spectare videtur vides homines; vides arma. prorsus non mihi videor esse *tutus*. sin tu aliter sentis, velim ad me scribas. domi enim manere, si rectè possum, multo malo.

CICERO ATTICO, S.

QUIDNAM est, quod audendum amplius de Buthro- 19
tiis? stetisse enim te frustra scribis. quid autem se refert Brutus; doleo mehercule te tam esse detentum: quod decem hominibus 23 referendum acceptum. 24 est illud quidem 25 ἐργῶδες, sed ἀνυστὸν, mihique gratissimum. De armis, nihil vidi apertiùs. fugiamus igitur: 26 at, ut ais, coram.

---

1. Πεπιωμβρως.) Expresso veteris sermonis squalore. Vulg. πεπωκιωμβρως.

2. *Quod ipsum* ασυνηθὲς *aliquam.*] Progressum in literis. Ex antiquis codicibus sic emendavit Victorius, quod etiam Germani adnotarant. pro eo legebatur antea, *quod ipsum perspicaciam al quam, & c.*

3. *Herodes.*) Vulg. *Erotes.*

4. *A Statio scriptum.*] Publica lectio, *si quid tibi est à cuie scriptum.* Vetus Crusellini quam secutus est Bosius, *si quid tibi est à Statio scriptum* sicque invenit item in alvero Vaticano Lips. 19. d. c. 9.

5. *Narro tibi.*] Videtur Manutio initium epistolæ ut etiam Iunio, ex mss.

6. Ῥωπογραφία.) Descriptio, pictura cum virgultorum & plantarum ibi virentium repræsentatione. Pro τοπογραφία. Victorius ex mss. substituit ῥωπογραφία.

7. *Duas accepi.*] Vulg. *duas epistolas accepi.*

8. *Postridie Idus.*) Vulg. *postridie Iduum.*

9. *Quid tu autem* τὰ μὲν γιδέμβρια?] Proverbium hoc ita explicari potest ex scripeis Platonis: τὰ μὲν ἀιδέμβρια ἀνάγκη ἀιέχειν: Quærantur, necesse est accipere. Ita restituit Victorius, tamen, Latinè scripto mutato in, τὰ μὲν, & adhibita interrogatione post ἀιδέμβρια.

10. *A Siregio.*] Vulg. *à Sire regis*, quod ratione ductus retinet Iun.

11. *Antroni vetui.*) Ex Crusellino ita legit Bosius, ad quam lectionem proximè accedit hæc codicis Tornæsiani, *Antroni vel vi.* Antiquus liber Cavalcantis *Antroni vel vi.* Bessarionis, *Antroni vel vi.* Iunius ex mss. duobus Palatinis legit, *Antre III. Non. Septem. nondum acceperas.*

12. *Nec cuiquam nisi L. Fadio AEd. li.*] Fulvius refert in ms. leg. *nec cuiquam dedis nisi L. Fadio AEdili.*

13. *Quod scribis tibi deesse H-S. C. quæ Ceironi.*] Codex Tornæsianus pro *deesse* habet *d sere:* unde dubius conjicit Lambinus *y debiri*; Iunius verò ex mss. Palatinis quibus est, *Di Sere*, conjicit, *deesse re*, & ita totum legit; *Quod scribis tibi deesse re L-S. C. quæ Ciceroni, & c.*

14. *Nisi explicato A.*] Petat hic Bosius vitiose scribi, A, pro Δ; & hac nota, Δ, ὁ ἀνειον, hoc est *as alienum* significari. sed tamen contra mss. mutare non est ausus. priorem lectionem retinet Iunius.

15. *Non decet.*) Vulg. *non decet.* Iunius ex duobus Palat. legit, *quod Servilia non deest Bruto.*

16. Ὑπνώδεις *scripta.*) Studiosè expressâ veterum loquendi formâ. Vulg. & ψυκιῶς.

17. *Ut eas vel in acroasi.*] Ita reposuit Victorius ex mss. pro eo quod antea legebatur, *ut eas vel in agro sic audeam, & c.*

18. *XVII. Kalend.*) Præter hæc duo vocabula quæ superiori epistolæ agglutinantur, tertium superadditur in vulgata editione, nempe, *ab eos*, sed id Lambino suspectum est; nec comparet in codice Tornæsiano.

19. *Et in ea cura vigilarem.*] Tornæsianus, ut excusi & mss. ferè omnes *& in lacuna vigilarem.* Crusellinus, *& in ea cunabig latem*; unde reposuit Bosius, *& in ea cura vigilatem*, quæ in emendatione convenit cum Iusto Lipsio, sic conjicientes libro IV. Antiq. Lect. c 19. Victorius Berosaldi conjecturam sequutus legebat, *& in lacu navigatem.*

20. *De mulis vecturæ itinere & vehis, quoniam intelligo.*] Bosius ex Crusellino vulgatam lectionem depravatam sic emendavit. ea autem talis est, *de mulu vecturæ itineris. ni & in eis, cum intelligo.* Tornæsianus habet *demulu vecturæ, & in qu, cum, & c.* & ita Memmiani, nisi quod habent, *& mius*, pro, *& in eis* vox autem, *itineris*, in nullo reperitur. Lambino esse, qui hanc affert tentatam hujus loci emendationem, *petique ab eo de mulu & vectura, itineris.* vulgatum lectionem retinet Iunius, extera quæ sum Bosio legit, *quoniam*, pro *cum.*

21. *Seorsum curam.*] Pro, *seorsum*, quod abundare arbitratur Manutius, reposuit ex fide Crusellini Bosius, *seorsum.*

22. *Ad te pertinere.*] Sic vulgati libri, nec aliter Crusellinus. verùm in Tornæsiano est, *ad te vertere.*

23. *Referendum acceptum.*) Vulg. *referendum est acceptum.*

24. *Est illud quidem* ἐργῶδες *sed* ἀνυστὸν] In Crusellino erat, ANTON, unde judicavit Bosius certam esse conjecturam Erric. Stephani hic legendum ex. stimantis, ἀνυστὸν.

25. Ἐργῶδες & ἀνυστὸν) Laboriosum, sed quod perfici possit.

26. *At ais.*) Vulg. *& at ais.*

coram. Theophanes quid velit, nescio. scripserat enim ad me: cui rescripti, ut potui. mihi autem scribit, venire ad me se velle, ut & de suis rebus, & quædam, quæ ad me pertinerent. tuas litteras exspecto. vide quæso, *ne quid temerè* fiat. Statius scripsit ad me, locutum secum esse Q. Ciceronem valde asseveranter, se hæc ferre non posse: certum sibi esse ad Brutum, & Cassium transire. hoc enim vero nunc discere haveo: hoc ego, quid sit, interpretari non possum. potest aliquid iratus Antonio: potest gloriam novam quærere: potest totum esse χειδιάσμος: & nimirum ita est. sed tamen & ego vereor, & pater conturbatus est. scit enim, quæ ille 1 de hoc: mecum quidem ἄφαλε olim. planè, quid velit, nescio. A Dolabella mandata habebo, quæ mihi videbuntur, id est nihil. Dic mihi, C. Antonius voluitne fieri Septemvir? fuit certè dignus. De Menedemo est, ut scribis. facies omnia mihi nota.

CICERO ATTICO, S.

2 EGI gratias Vecteno: nihil enim potuit humanius. Dolabellæ mandata sint quælibet: 3 mihi aliquid vel 20 quod Niciæ nuntiem. quis enim hæc, 4 ut scribis, *cùν κενῷ* nunc dubitare quemquam prudentem, quin meus *discessus* desperationis sit, non legationis? Quod ais, extrema quædam jam homines de Rep. loqui, & eos quidem viros bonos; ego quo die audivi illum tyrannum in concione *clarissimum virum* appellari, subdiffidere cœpi. postea verò quàm tecum Lanuvii vidi nostros tantum spei habere ad vivendum, quantum accepissent ab Antonio, desperavi. itaque, mi Attice, fortiter hoc velim accipias, ut ego scribo. genus illud interitus, 5 qua causa, ac quorsus est, fœdum duces, & quasi denuntiatum nobis ab Antonio, ex hac 6 naxa exire constitui, non ad fugam, sed ad spem *mortis melioris*. hæc omnis culpa Bruti. Pompejum Carthejæ receptum scribis: jam igitur contra hunc exercitum, utra ergo castra? media enim tollit Antonius. illa infirma, hæc netaria. properemus igitur, sed juva me consilio, Brundisione, an Puteolis. Brutus quidem subitò: sed sapienter *παχὺ π.* quando enim illum? sed *humana ferenda*. tu ipse eum videre non potes. dii illi mortuo, qui umquam Buthrotum. 7 sed acta missa videamus, quæ agenda sint. Rationes Erotis, etsi ipsum nondum vidi, tamen & ex litteris ejus, & ex eo, quod Tiro cognovit, propemodum cognitas habeo. versuram scribis esse faciendam mensium quinque; id est ad KAL. Novemb. H-S CC: in eam diem cadere nummos, qui à Quinto debentur. velim igitur, quoniam Tiro negat tibi placere, me ejus rei causa Romam venire; si te ea res nihil offendet, videas, unde nummi sint; mihi feras exponsum. hoc video in præsentia opus esse. reliqua diligentius ex hoc ipso exquiram; in his, de mercedibus dotalium prædiorum: quæ si fideliter Ciceroni curabuntur, quamquam volo laxius tamen ei propemodum nihil deerit. equidem video mihi quoque opus esse viaticum. sed id ex prædiis, ut cadet, ita solvetur: mihi autem opus est universo quidem. etsi mihi videtur iste, qui *umbras timet*, ad eadem spectare; tamen, nisi explicata solutione, non sum discessurus. sitne autem 8 extricata, necne, tecum cognoscam. Hanc putavi meâ manu scribendam: itaque feci. De Fadio, ut scribis; utique alii nemini. rescribas velim hodie.

CICERO ATTICO, S.

NARRO tibi; Q. pater exultat lætitiâ. scripsit enim fi- 21
lius, se ideirco profugere ad Brutum voluisse, quòd, cum sibi negotium daret Antonius, ut eum dictatorem efficeret, præsidium occuparet, id recusasset: recusasse autem se, ne patris animum *offenderet*: ex eo sibi illum hostem, tum me, inquit, collegi, verens, ne quid mihi ille iratus tibi noceret. itaque eum placavi. & quidem cccc certa: reliqua in spe. scribit autem Statius, illum cum patre habitare velle. hoc verò mirum: & id gaudet. 9 ecquem tu illo certiorem nebulonem? ἐπαχὺ vestram de re Cani deliberationis probo. nihil erat suspicatus de tabulis: *ἀκεραίους* restitutam arbitrabar. Quæ differs, ut mecum coram; exspectabo. Tabellarios, quoad voles, tenebis. es enim occupatus. Quod ad Xenonem, probè. Quod scribo, cùm absolvero. Quinto scripsisti, te ad eum litteras: nemo attulerat. Tiro negat jam tibi placere Brundisium, & quidem dicere aliquid de mimbus. at ego jam destinaram, Hydruntem quidem. movebant me tuæ quinque horæ. hic autem quantus *πλοῦς*? sed videbimus, 10 Nullas à te XI. Kal. quippe: quid enim jam novi? cùm primùm igitur poteris, venies. ego propero, ne ante Sextus, quem adventare ajunt.

CICERO ATTICO, S.

GRATULATOR nobis Q. filium exiisse: molestus non 22
erit. Pansam bene loqui credo. semper enim conjunctus esse cum Hirtio scio. amicissimum Bruto & Cassio puto, si expediet. sed quando illos videbit? inimicum Antonio: quando, aut cur? quousque ludemur? Ego autem scripsi Sextum adventare, non quo jam adesset, sed quia certè id ageret, ab armisque nullus discederet certè, si pergit, bellum paratum est. 11 hic autem noster Cytherius, nisi victorem, *neminem victurum*. quid ad hæc Pansa? 12 utro erit, si bellum erit? quod videtur fore; sed & hæc, & alia coram: hodie quidem, ut scribis; aut cras.

CICERO ATTICO, S.

MIRIFICE torqueor, sine dolore tamen: sed permulta 23
mihi de nostro itinere in utramque partem occurrunt. quousque? inquies. quoad erit integrum: erit autem usque dum ad navem. Pansa si rescripserit, & meam tibi, & illius epistolam mittam. Silium exspectabam; cui *ὑστερογραφος* compositum, si quid novi. Ego littera misi ad Brutum: cujus de itinere etiam ex te velim, si quid scies, cognoscere.

CICE-

---

1. *De hac: mecum quidem ἄφαλε, olim.)* Vulg. *De hoc mecum. quadam ἄφαλε. nolim.*

2. *Egi gratias. V. n. 2. p. b.)* Verba hæc superiori epistolæ annectit vulgata editio.

3. *Nisi aliquid.)* Sic uno consensu omnes mss. Palat. referente Iunio. vulg. *modo aliquid.*

4. *Ut scribis cὺ κενῷ?)* Frustrà, in cassum. Tornæsianus, *antenne*: Crusellinus, *entene*: unde reposuit Bosius, *cὺ κενῷ*; vulgò, *ante, ut nunc, &c.* quæ est Victorii emendatio. Iunius ex mss. legit, *ut scribis, antene?* Lambinus, *ut scribis, ante nec.*

5. *Qua causa ac quorsus est fœdum.)* Vulg. *qua causarius es, fœdum, &c.* Cæterùm ut legatur, *causa sumus*, postulare sententiam ait Manutius. Iunius ex mss. Palatinis, *Genus illud interitus quæ causa eximus est.*

6. *Naxa)* Vulg. *nassa.*

7. *Sed acta missa videamus quæ agenda sint.)* Vulg. *sed acta missa videamus, quæ agenda sint.*

8. *Extricata.)* Libri vulgati *excitata*. Bosius è Crusellino, *exsiticata*; Memmiani codices habent *explicata*. ut legendum conjecerat Manutius.

9. *Ecquem tu illo)* Bosius, *ecquem*, scripsit ut erat in Crusellino & Tornæsiano. vulg. *quem tu illo.*

10. *Nullas a te* Totam hanc periodum usque ad finem, sequenti epistolæ attexuit vulgata editio.

11. *Hic autem noster Cytherius.)* Ita legit Iunius; Victorius refert suum codicem habere, *Citherius.*

12. *Uterne erit, si bellum erit.)* Apertior Manutio sententia si legatur, *cum uterque erit*, cui assentitur Pulvius, cum vetere libro.

Y. *Tabel-*

CICERO ATTICO, S.

34 TABELLARIVS, 2 quem ad Brutum miseram, ex itinere rediit VII. KAL. ei Servilia dixit, eo die 3 Brutum H. IIII. profectum. sane dolui meas litteras redditas non esse. Silius ad me non venerat. causam composui. eum libellum tibi misi. te quo die exspectem, velim scire.

CICERO ATTICO, S.

25 DE meo itinere variæ sententiæ. multi enim ad me. sed tu incumbe quæso in eam curam. magna res est. an probas, si ad Kal. Jan cogitamus? meus animus est æquus, sic tamen, 4 ut si nihil offensionis sit: 5 & tu etiam scitè, 6 quo die olim *piaclum*, mysteria scilicet. 7 ut ut sit res, casus consilium nostri itineris judicabit. dubitemus igitur, 8 est enim *hiberna navigatio* odiosa; eoque ex te quæsieram mysteriorum diem. Brutum, ut scribis, visum iri à me puto. ego hinc volo prid KAL.

CICERO ATTICO, S.

26 DE Quinti negotio video a te omnia facta. ille tamen dolet, dubitans, utrum morem gerat Leptæ, an fidem 9 infirmet Silio. Inaudivi L. Pisonem velle exire legatum ψευδεξηγεφῶ S. C. velim scire, quid sit. Tabellarius ille, qui mihi dixerat à me ad Brutum esse missum in Anagninum ad me venit eâ nocte, quæ proxima ante Kal. fuit; litteras{que} ad me attulit: in quibus unum alienum 10 summa sua prudentia. 11 idem illud, ut spectem ludos suos. rescripsi scilicet, primum me jam profectum, ut non integrum sit: deinde ἀποπλάζειν esse me, qui Romam omnino post hæc arma non accesserim, neque id tam periculi mei causa fecerim quàm *dignitatis*, subito ad ludos venire. mali enim tempore ludos facere illi honestum est, 12 cui necesse est. spectare mihi ut non est necesse, 13 sic ne honestum quidem est equidem illos celebrari, & esse quàm gravissimos mirabiliter cupio: idque ita futurum esse confido: & tecum ago, ut jam ab ipsa admissione ad me, quemadmodum accipiantur, deinde omnino reliquorum dies singulos persequare. sed de ludis hactenus. Reliqua pars 14 epistolæ est illa quidem in utramque partem: sed tamen nonnullos interdum jacit *igniculos* vitiles: quod quale tibi videretur, ut posses interpretari, misi ad te exemplum epistolæ. quamquam mihi tabellarius noster dixerat, tibi quoque se attulisse litteras à Bruto, 15 easque ad te è Tusculano esse delatas. Ego itinera sic composueram, ut Nonis Quint. Puteolis essem. valde enim festino; ita tamen, ut, quantum homo possit, quàm cautissimè navigem. M Ælium cura liberabis 16 is me paucos specus in extremo fundo, & eos quidem subterraneos, *servitutis* 17 à puteali quid habituros: id me jam jam nolle, neque mihi quidquam esse tanti; sed, ut mihi dicebas, quàm lenissimè; potiùs ut cura liberetur, quàm ut me succensere aliquid suspicetur. Idem 18 de illo Tulliano capite liberè cum Cascelio loquare. parva res est: sed tu bene attendisti: nimis callide agebatur. ego autem, si mihi imposuisset aliquid, quod pæne fecit, nisi tua malitia astitisset, animo iniquo tulissem itaque; 19 ut ut erit, rem impediri malo. 20 Octavam partem tuli luminarium in ædium ἄψιδος. Ne memineris cui Cæcilia. Videris mancipio dare ad eam summam, quæ sub præcone fuit maxima: id opinor esse CCCLXXX. Novi si quid erit, atque etiam si quid prospicies, quod futurum putes, scribas ad me quam sæpissimè velim. Varroni, quemadmodum tibi mandavi, memineris excusare tarditatem litterarum mearum. 21 Mundus is. Tu M. Ennius quid egerit de testamento (curiosus enim) facias me velim certiorem. Ex Arpinati, VI. NON.

CICERO ATTICO, S.

GAVDEO id te mihi suadere quod ego mea *sponte* pridie 27 feceram. nam cùm ad te VI. Nonis datem, eidem tabellario dedi etiam ad Sestium, scriptas πάνυ φιλοσόφως. Ille

---

1. *Tabellarius.*) In vulgata editione hæc unam cum superiore constituit epistolam.

2. *Quem ad Brutum.*) Sic Victorius è mss. codicibus, vulg. *quem ad eum.*

3. *Brutum H. IIII. profectum.*) Tornæsianus, HNIS: unde Lambinus sequutus Corradi conjecturam probante Malaspina legebat, H. II. sed liquidò exaratum erat in Crusellino H IIII hoc est, *hora quarta*; quam lectionem referre quoque videtur Tornæs. si propiùs & attentius ejus scripturam spectes: Ursinus refert in lib. mss. esse, *hiis*, ut fortasse, *Basiis* legendum sit; quod & viderat Victorius; sed postea, perspicuè in mss. Palat. duobus scriptum probavit Junius: vulg. *Brutum Puteolis profectum.*

4. *Ut si nihil offensionis.*) Ut, Faërnus delebat.

5. *Et tu etiam scitè.*) Scripsit Bosius auctore Crusellino, *& tu etiam scitè*, vulg *& tuas etiam scribe.*

6. *Quod olim piaculum.* Ex perturbata hujus loci scriptura quidam mysteria nescio quæ *Olympica* commenti sunt, quæ nunquam fando audita fuerunt: germanam autem hujus loci lectionem Bosius ex Crusellino restituit vulg *quod de Olympia xxxxx quam mysteria scilicet* Ursinus arbitratur commodè restitui posse hoc modo. *& tu etiam scribe quo die Olympias quo mysteria sint res ut sciam.* in vetere quodam libro scriptum est. *ares etiam scire quo die Olympia*

7. *Ut ut sit res.* Rectè Crusellinus, *ut ut sis res*, vulg. *ut tu scivere*; quod corruptum videns Manutius, *ut tu scribis*, legendum conjiciebat.

8. *Est enim hiberna.*) Duo alia vocabula, *sit enim*, quæ desunt in vulg. ex Tornæsiano & Crusellino restituit Bosius.

9. *Infirmet Silio. Inaudivi L. P. velle exire legatum ψευδεξηγεφῶ.*) Ex inquinata Crusellini scriptura lectionem hanc erui Bosius, in illo enim legebatur, *inaudibi li Pisonem*; unde conjecit, *inaudivi L. Pisonem*: mss. autem cum excussis conveniebat; qui sic referunt, *infirmet Silio. Mandibil L. Pisonem vellem exire legatum ψευδεξηγεφῶ S. C. &c.* Corradus ex ms. in quo erat, *silio mandibili*, legendum putabat *filia amabili.* alii, *inamabili.*

9. *Summa sua prudentia.*) *Sua*, pro, *ista*, quod priùs legebatur ex vett. mss. emendavit Victorius.

10. *Idem illud, ut spectem, &c.*) *Idem illud*, deest in vulgatis.

11. *Cui necesse est Spectare mihi ut non.*) Vulg. *cui non necesse est spectare: mihi ut non sit.* Petrus Faber lib. II. Semestrium cap. 23. emendat, *Ludos spectare honestum sit, cui necesse sit facere.*

12. *Sic ne honestum quidem est.*) Sic edendum curavit Lambinus ex mss. cum vulgati omnes habeant, *sic nec honestum est.*

13. *Epistola est illa quidem in utramque partem.*) Hic integriores sunt, Tornæsianus & Crusellinus, quos sequutus est Bosius quàm excusi; ita enim hæc referunt, *reliqua pars epistola est illa quidem in utramque partem. sed tamen nonnullos, &c.* vulgati sic, *reliqua pars epistola, ita namque in utramque sed tamen, &c.*

14. *Eaque ad te è Tusc.*) Vulg. *easque à Tusc.*

15. *Et me paucos specus.*) Vulg. *cura libera. ei sine paucos specus*; quæ est Victorii emendatio, cùm prius legeretur, *M. Ælium cura libera vis me pauca spe, &c.* Sed Bosius veram lectionem sequutus, quam è Crusellino expressit, edebat *M. Ælium cura liberabis: is me paucos specus, &c.* quod tamen prius viderant Corradus & Lambinus.

16. *A puteali quid habituros.*) In Tornæsiano erat, *apud tale*: in Crusellino, *apud talu*: scripsit Bosius *à puteali*; vulg *apud Tubna.*

17. *De illo Tulliano.*) Crusellinus codex, *idem de illo Tulliano capide libere cum Cascellio loquare*; reponendum putavit Bosius, *Idem de illo Tulliane capite liberè cum Cascellio loquare*; vulg. *Tulliano, capidè libere cum Cascellio, &c.*

18. *Ut ut erit.*) Vulg. *ut erit.*

19. *Octavam partem.* Exemplum hoc est scripturæ Crusellinæ; *Octavam partem tuli luminarium in adium astiva*: vocem *astiva* mendosam putavit Bosius & mutandam in ἄψιδος, cetera rectè. Fulvius in libro viri doctissimi vidit hunc locum ita in margine emendatum, *Octavam partem Tullianarum ad um abstabere minuterum.* Lamb *Octavam partem Tullianarum ad uro ad Stevens, &c.* refert quæ hanc Corradi lectionem, *Octavam partem tolli luminarium adium ad frenatinem meruis &c.* Junius ex mss. Palat. sic oportere legi asserit, *Octavam partem tolli luminarium in adium adstruaca*: vulg *Octavam partem Tulli luminar um in adium adstrane meminerit. Cui Cæcilia videris, &c.* Varias præterea emendationes hujus loci vide apud Criticorum omnium facultorem eximium Andr Scottum, ad lib. V. Tusculan. quæst.

20. *Mundus is.*) Correptè ante Bosii editionem hîc legebatur, *Mundus ille sum. M. Ennius qui degerit de Testamento, curiosus facias me velim certiorem.* sed auctore Crusellino sic emendavit; *Mundus is. Tu, M. Ennius qui degerit de Testamento (curiosus enim) facias me velim certiorem.* Junius ex duobus mss. Palat. legi tarditatem litterarum mearum & *mundus ille sum. M. Ennius, &c.* eamque lectionem omnibus anteponit.

21. *Mistam*

Ille autem, quòd Puteolos prosequitur, humane; quòd queritur, injustè. non enim ego tam illum exspectare, cum de Cosano rediret, debui, quàm ille aut non ire ante, quàm me vidisset, aut citiùs reverti. sciebat enim me celeriter velle proficisci, seseque ad me in Tusculanum scripserit esse venturum. Te, ut à me discesseris, *lacrimasse*, molestè ferebam. quod si me præsente fecisses, consilium totius itineris fortasse mutassem. sed illud præclarè, quòd te consolata est spes brevi tempore congrediendi: quæ quidem exspectatio me maximè sustentat. meæ tibi litteræ non deerunt. De Bruto, scribam ad te omnia. Librum tibi celeriter 1 mittam *de gloria*. excudam aliquid ἠθικλείδιον, quod lateat in thesauris tuis. De Planco, memini. Attica jure queritur. Quòd me de Bacchi, de statuarum coronis certiorem fecisti, valde gratum: nec quidquam posthac non modo tantum, sed me tantulum quidem præterieris. Et de Herode & 2 Mettio meminero, & de omnibus, quæ te velle 3 suspicabor modò 4 ὁ turpem fororis tuæ filium, cùm hæc scriberem. adventabat autem βελόσης cenantibus nobis.

CICERO ATTICO, S.

28 EGo, ut ad te pridie scripseram, Nonis constitueram venire in Tusculanum. ibi igitur quotidie tuas litteras exspectabo, & maximè de ludis; de quibus etiam ad Brutum tibi scribendum est. cujus epistolæ, quam interpretari ipse vix poteram, exemplum pridie tibi miseram. Atticæ meæ velim me ita excuses, ut omnem culpam in te transferas, & ei tamen confirmes, 5 me minimè *totum amorem* 30 mecum attulisse.

CICERO ATTICO, S.

BRvti ad te epistolam misi. dii boni, quanta ἀμηχανία! 29 cognosces, cùm legeris. De celebratione 6 ludorum Bruti, tibi assentior. Ad M. Ælium nullus tu quidem domum, sed sicubi inciderit. De Tulliano semisse, 7 M. Axianum adhibebis, ut scribis. Quod cum Cosiano egisti, optimè. Quod non solùm mea, verùm etiam tua expedis, gratum. Legationem probari meam gaudeo. 8 Quod promittis, dii faxint. quid enim mihi meis *jucundius*? sed istam, quàm tu excipis, metuo. Brutum cum convenero, perscribam omnia. De Planco, & Decimo, sanè velim. Sextum *scutum* 9 *abjicere* nolebam. De Mundo, si quid scies. Rescripsi 10 ad omnia tua. nunc nostra accipe. Quintus filius usque Puteolos: mirus civis, ut tu Favonium, Asinium dicas: & quidem duas ob causas, & ut mecum; & ἀπείσατος vult cum Bruto, & Cassio. Sed tu quid ais? scio enim te familiarem esse Othonum. ait hic sibi Juliam. 11 fere constitutum enim esse discidium. quæsivit ex me pater, qualis esset fama. dixi, nihil sanè me audisse (nesciebam enim cur quæreret) nisi de ore, & patre. 12 sed quorsum, inquam? at ille, filium velle. tum ego, 13 εἰ ἐδελυπόμην, tamen 14 negavi putare me illa esse vera: σκοπὸς 15 (hoc est enim) huic nostro nihil præbere. illa autem 16 ὁ πειρῶ τοῦτο. ego tamen suspicor hunc, ut solet 17 *allucinari*, sed velim quæras (facile autem potes) & me certiorem. Obsecro te, quid est hoc? 18 Signata jam epistola, Formiani, qui apud me cenabant, Plancum se ajebant, hunc Buthrotium, pridie, quàm hoc scribebam, id est III. Nonas 19 vidisse demissum sine phaleris: servulos autem dicere, eum, & agripetas ejectos à Buthrotiis. macte. sed amabo te, perscribe mihi totum negotium.

M. TVL-

---

1. *Mittam de gloria.*) Vulg. *mittam. De gloria.*

2. *Mettio.*) Vulg. *Metio.*

3. *Suspicabor.*) Edidit Bosius ex Tornæsiano & Crusellino, *suspicabor.*

4. *O turpem.*) Addidit Bosius exclamandi particulam, ὁ, ex antiquis suis, vulg. *modò turpem.*

5. *Me minimè totum amorem eò mecum attulisse.*) Vulg. *abstulisse*: Sed aliter prorsus legit Iunius, partim conjecturâ, partim ex mss. *me intimo totum amore meo mecum abstulisse*; hancque ait esse germanam lectionem.

6. *Ludorum Bruti.*) Restituit ex Torn. & Crusellino Bosius vocem, *Bruti*, quæ hinc per summam injuriam pulsa fuerat.

7. *M. Axianum.*) Legit Bosius *M. Axianum*, ut est in vulgatis & Crusellino. nam Victorius *Muxianum* legit.

8. *Quod promittis dii faxint.*] Iunius ex mss. *Quod promittis dissuè fuit.*

9. *Abjicere nolebam. De mundo.*] Vox illa, *nolebam*, deest in vulgatis, quam tamen ex fide Tornæs. & Crusellini addidit Bosius.

10 *Ad omnia tua.*] Perspicuè Tornæs. & Crusell. *ad omnia tua*, ut edidit Bosius; *tua*, deest in vulg.

11. *Fere constitutum ruina.*] Antea hîc legebatur *ferre*, cujus loco auctore Crusellino, Bosius reposuit *fere.*

13. *Sed quorsum inquam.*] Manutius cùm in antiquis libris scriptum videret; *cursus*, adductus est in eam opinionem ut crederet veterem & germanam lectionem fuisse, *cursus*, cùm tamen Bosius dicat eum conjecisse, *quorsus*, ut postea edidit ex Decurtato; Fulvii verus liber, *sed quorsum inquam.*

13. *Εἰ ἐδελυπόμην.*) Abominabar. Sic concepta sunt hæc verba in Tornæsiano & Crusellino.

14. *Hæc est enim.*] Hæc tres voces, auctore Bosio, includendæ sunt πυρὸς θεοῦ.

15. *Negavi putare me illa esse vera.*] Vulg. *negavi. putavi illa esse vera*; itaque non injuria mendum latere suspicabatur Manutius partim ex obscuritate sententiæ, deinde ex antiquorum librorum varietate. Bessarionis exemplar pro, *putavi illa*, habet, *Fababulla*: aliud Bizantio advectum, *Pubabulla*, aliud denique, *putare illa.*

16. Οὐ πειρῶ τοῦτο) Non sollicitat eum, non interpellat. Veteres libri ὁ ωΔΔῶ τοῦτο, emendavit Bosius ὁ πειρῶ τοῦτο. vulg. ὁ ωΔΔῶ τοῦτο.

17. *Allucinari.*] *Alucinari* legit Iunius ex mss. Palat.

18. *Signata jam.*] Vulg. *obsignata.*

19. *Vidisse demissum sine Phaleris.*] Bosii mss. *vidisse*, ut excudi jussit; vulg. *dimissum sine phaleris.*

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER DECIMUS SEXTUS,
AD
ATTICUM.

CICERO ATTICO, S.

1 NONIS Quint. veni 1 in Puteolanum. postridie iens ad Brutum in Nesidem hæc scripsi sed eo die, quo veneram, cenanti Eros tuas litteras. 2 Itane? Nonis Juliis? 3 Dii hercule istis. sed stomachari totum diem licet quidquamne turpius 4 quàm Bruto, *Julio*? redeo ad meum igitur, ς ἔπ ἐῶμεν? nihil vidi. Sed quid est quæso, quod agripetas Buthroti concisos audio? quid autem Plancus tam cursim 6 (ita enim audiebam) diem, & noctem? sanè cupio scire quid sit. Meam profectionem laudari gaudeo. 7 Dymæos, agro pulsos, mare infestum habere nil mirum. videndum est, ut mansio laudetur. 8 ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti videtur aliquid præsidii esse. sed, opinor, minu a navigia. sed jam sciam, & ad te eras. De Ventidio, πανικὸν puto. De Sexto, pro certo habebatur; 9 haud arma. quod si verum est, 10 sine bello civili video *serviendum*. quid ergo? Kal. Jan. in Pansa spes? 11 λῆρ& πολὺς, in vino, & in somno istorum. 12 De CCX, optime Ciceronis rationes explicentur. 13 Ovius enim recens: is multa, quæ vellem: in his ne hoc quidem malum. 4 in mandatis sat abundè: H-S LXXII. satis esse, affatim prorsus; sed Xenonem perexiguè & 15 γλιχρῶς præbere, id est minutatim, quo plus permutasti, quam ad fructum insularum, id ille annus habeat, in quem itineris sumtus accessit. hinc ex Kal. April. ad H-S LXXX accommodetur. nunc enim insulæ tantum. videndum enim est, quid, cùm Romæ erit. non enim puto socrum illam ferendam. Pindaro 16 Decumano negaram. Nunc cujus rei causa tabellarium miserim, accipe. Q. filius mihi pollicetur se Catonem. egit autem &, pater, & filius, ut tibi responderem: sed ita, ut tum crederes, cùm ipse 17 cognosces. huic ego litteras ipsius arbitratu dabo. ex te ne moverint, has scripsi in eam partem, ne me motum putares. dii faxint, ut faciat ea, *quæ promittit*. commune enim gaudium. sed ego nihil dico amplius. is hinc VII Idus. ait enim attributionem in Idus, se autem urgeri acriter. tu ex meis litteris, quo modo respondeas, 18 moderabere. Plura, cùm & Brutum videro; & Erotem remittam. Atticæ meæ excusationem accipio, eamque amo plurimum: cui, & Piliæ salutem.

CICERO ATTICO, S.

VI. Idus duas epistolas accepi, unam à meo tabellario, 2
19 alteram à Bruti. De Buthrotiis longè alia fama in his locis fuerat: sed cum aliis multis hoc ferendum. Erotem remisi citiùs, quàm constitueram, 20 ut esset qui Hortensio: & quia Equiribus quidem ait se Idibus constituisse. Hortensius verò impudenter. nihil enim debetur ei, nisi ex tertia pensione, quæ est KAL. Sext. ex qua pensione ipsa major pars est ei soluta aliquanto ante diem. sed hæc Eros videbit Idibus. De Publilio autem, quod perscribi oportet, moram non puto esse faciendam. sed cùm videas, quantum de jure nostro decesserimus, qui de residuis 21 CCCC H-S, CC præsentia solverimus, reliqua

1 reseri-

---

0. *Nonis Puteolanum postridie iens ad Brutum in Nesidem.*] Ex Tornæs. & Decurtato hæc sunt; à vulgatis adverbium, *postridie*, abest & pro, *Nesidem* legitur, *Nesidæ*.

2. *Itane? Nonis Iuliis?*) Sic emendavit Victorius, ante quem excusi fermè omnes habebant, *itane nolis Iuliis*; idem Ant. Augustinum fecisse ait Vrsinus.

3. *Dii hercule istis.*] Ita legendum ex Crusellino: ut conjecerat d. cap. 19. Lipsius. vulg. *mehercule istis*.

4. *Quam Bruto, Iulio?*) Sic legendum docet Lambinus, vulgò, *quam Brutus nil, &c.*

5. Ἐπ ἐῶμεν.) Adhùcne sinimus. Veteres codices Victorii, Lambini & Bosii, ἐπεῶμεν habent, ex quibus hoc factum. Lambinus legit, ἐπεῶμεν, vel, ἐπ' ἐῶμεν, sive, ἐᾶμεν, simpliciter. Vulgatam lectionem, ἐλθωμεν, cum mss. Palat. servat Iunius. Videatur & Turneb. l. b XXIII. Adversar. cap. 29.

6. *Ita enim audiebam.*] Ita ex conjectura restituit Manutius, cùm animadvertisset Bessarionis codicem pro vulgato, *meditabar*, habere, *mediabam*.

7. *Dymæos agro pulsos.*] Locum hunc veterum codicum auxilio correxit Victorius. prius legebatur, *Diemachos agro pulsos*. Iunius hoc totum sic distinguit ex mss. uno: *Dym. agro p. m. i. habere. nimirum videndum est, &c.*

8. Ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti.] In societate navigandi. Lectio hæc est veterum librorum, teste Victorio: antea ferebatur, Ἐνωμοτίᾳ Bruti, &c.

9. *Haud arma.*] Ex Crusellino est, vulgo, *ad arma*.

10. *Sine bello civili.*] Manutius ex conjectura, & Vrsinus ex mss. legunt, *non sine bello civili*.

11. Λῆρ& πολὺς.) Nugæ multæ.

12. *De CCX.*) Ita Crusell. Tornæs. verò ita refert, *de CCCX*.

13. *Ovius enim recens: is multa.*) Sic Turnebus d. cap. 29. sicque item deinde Lambinus ex Tornæs. emendavit, quam lectionem etiam edidit Crusell. Vrsinus ait ms. unum habere, *abvius*, pro, *Ovius*: vulgata habent, *Ovius enim recens: is multa*.

14. *In mandatis sat abunde.*] Hoc totum, *in mandatis sat abundè*, sive ut habet Tornæs, *sit abunde*, delendum censet Lambinus, ut alienum & suppositum.

15. *Et γλιχρῶς præbere id est minutatim.*) Ita Victorius cum Germanis emendavit; quidam pro, γλιχρῶς, reposuerunt κατακερματίζων. Ceterum Manutius putat hæc, verba, *id est minutatim*, *vel, minutatimque* ut est in vulgatis, esse glossema.

16. *Decumano.*) Vulg. *De Cumano*.

17. *Cognosces.*] Vulg. *cognoscet*.

18. *Moderabere.*) Vulg. *meditabere*.

19. *Alteram à Bruti.*] Ita ex Crusell. legendum: præpositio, *à* deest in vulgatis.

20. *Ut esset qui Hortensio: & quia Equiribus.*] Bosius hæc ex Torn. & Crusell. vulgò, *ut esset cum Hortensio: & quia equitibus*. Iunius ex conjectura & judicio suo se sic restituisse gloriatur, *ut esset qui Hortensio & ceteredibus*.

21. *CCCC.*) Vulg. *CCC*.

1. *Reseri-*

1 referibamus; 2 loqui cum eo, si videbitur, poteris eum *commodum* nostrum exspectare debere, cùm tanta sit à nobis jactura facta juris. Sed amabo te, mi Attice (videsne quam blandè?) omnia nostra, quoad eris Romæ, ita gerito, regito, gubernato, ut nihil à me exspectes. quamquam enim reliqua satis apta sunt ad solvendum; tamen sit sæpe, ut ii, qui debent, non respondeant *ad tempus*. si quid ejusmodi acciderit, ne quid tibi sit fama mea potius non modo verfura, verum etiam venditione, si ita res coget, nos vindicabis. Bruto tuæ litteræ gratæ erant. fui enim apud illum multas horas in Neside, cùm paullo ante tuas litteras accepissem. delectari mihi Tereo videbatur, & habere majorem Accio, quàm Antonio, gratiam. mihi autem 3 quo lætiora sunt eo plus stomachi & molestiæ est, populum Romanum *manus* suas non in defendenda Rep. 4 sed in plaudendo consumere. mihi quidem videntur istorum animi incendi etiam ad repræsentandam improbitatem suam sed tamen, dum modò doleant aliquid, doleant quidlibet. Consilium meum quòd ais quotidie magis laudari; non molestè fero; exspectabamque, si quid de eo ad me scriberes. ego enim in varios sermones incidebam. quin etiam idcirco trahebam ut quam diutissimè integrum esset. 5 sed quoniam *furcilla* extrudimur, Brundisium cogito. facilior enim & exploratior devitatio legionum fore videtur, quàm piratarum, qui apparere dicuntur. Sestius VI. Idus exspectabatur, sed non venerat, quod sciam. Cassius cum classi cula sua venerat. ego, cùm eum vidissem 6 V. Kal. in Pompejanum cogitabam, inde 7 Herculanium. nosti reliqua. De Tutia ita putaram. 8 De Æbutio, non credo: nec tamen ouro plus, quàm tu. Planco, & Oppio scripsi equidem, quoniam rogaras: sed, si tibi videbitur, ne necesse habueris reddere. cùm enim tua causa fecerint omnia; vereor, ne meas litteras supervacaneas arbitrentur. Oppio quidem utique: quem tibi amicissimum cognovi. 9 verùm ut voles. Tu quoniam scribis hiematurum te in Epiro, feceris mihi gratum, si ante eò veneris, quàm mihi in Italiam te auctore 10 veniendum sit. litteras ad me quam sæpissimè, 11 si de rebus minus necessariis aliquem nactus, sin autem erit quid majus, domo mittito. Ἐφεκλείδιον, 12 si Brundisium salvi, adoriemur *de gloria*. mili tibi. custodies igitur, ut soles: (sed notentur eclogarii) quos Salvius, bonos auditores, nactus, in convivio duntaxat legat. mihi valde placent: mallem tibi. Etiam atque etiam vale.

CICERO ATTICO, S.

3 TU vero sapienter. nunc demum enim rescribo his litteris, quas mihi misisti, convento Antonio Tiburi. sapienter igitur, quòd manus dedisti, quodque etiam ultro gratias egisti. certè enim, ut scribis, deseremus potius à Rep. quàm à re familiari. 13 quod verò scribis te 14 magis & magis delectari, 15 ὦ *TITE SI QUID EGO*. addis mihi scribendi alacritatem. Quòd Erotem non sine munusculo 16 exspectare dicis; gaudeo non fefellisse eam rem opinionem tuam: sed tamen idem σύμβολον misi ad te retractatius, & quidem ἀρχέτυπον ipsum, crebris locis inculcatum & refectum. hunc tu ttalatum in macrocolum 17 lege arcano convivis tuis: sed, si me amas, *hilaru, & bene accepiu*; ne in me stomachum erumpant, cùm sint tibi irati. De Cicerone, velim ita fit; ut audimus. De Xenone, coram cognoscam: quamquam nihil ab eo arbitror neq; indiligenter, neque illiberaliter. 18 De Herode faciam, ut mandas: & ea, quæ scribis, ex Saufejo, & è Xenone cognoscam. De Q. filio, gaudeo tibi meas litteras prius à tabellario meo, quàm ab ipso, redditas: 19 quamquam te nihil fefellisset. verumtamen. sed exspecto, quid ille tecum, quid tu vicissim: nec dubito, quin suo more uterque. sed eas litteras Curium mihi spero redditurum: qui quidem, etsi per se est amabilis, à meque diligitur; tamen accedit magnus cumulus commendationis tuæ. Litteris tuis satis responsum est. nunc audi, quod, etsi intelligo scribi necesse non esse, scribo tamen. Multa me movent in discessu, in primis mehercule, quòd dijungor à te. movet etiam navigationis labor, alienus non ab *ætate* solùm nostra, verùm etiam à dignitate; tempusque discessus *subabsurdum*. 20 relinquimus enim pacem, ut ad bellum revertamur; quodq; temporis in prædiolis nostris, & bellè ædificatis, & satis amœnis consumi potuit, in peregrinatione consumimus. consolantur hæc. aut proderimus aliquid Ciceroni: aut, quantum profici possit, judicabimus deinde tu jam, ut spero, & ut promittis, aderis. quod quidem si acciderit, omnia nobis erunt meliora. Maximè autem me angit ratio reliquorum meorum: quæ quamquam explicata sunt: tamen quòd & Dolabellæ nomen in iis est, 21 & attributione mihi nomina ignota, conturbor: nec me ulla res magis angit ex omnibus. itaque non mihi videor erasse, quòd ad Balbum scripsi apertiùs, ut, si quid tale accidisset, ut non concurrerent nomina, subveniret; meque tibi etiam mandasse, ut, si quid ejusmodi accidisset, cum eo communicares; quod facies, si tibi videbitur, eoque magis, si proficiscēris in Epirum. Hæc ego conscendens è Pompejano tribus actuariolis, decem scalmis. Brutus erat in Neside etiam nunc, Neapoli Cassius. Ecquid amas Dejotarum, & non amas 22 Hieram? qui, ut Biesamius venit ad me; cùm ei præscriptum esset ne quid sine 23 Sexti nostri sententia ageret; neque ad illum, neque ad quemquam nostrûm retulit.

---

1. *Referibamus*) Vulg. *præscribamus*.

2. *Loqui cum eo, si videbitur, poteris.*) Sic Victorius, proximè veterem scripturam. prius legebatur, *loqui quidem vero si tibi videbitur poteris*.

3 *Quo lætiora sunt.*) Vulg. *quæ lætiora sunt*.

4 *Sed in plaudendo consumere.*) Ita Germani, Lambinus & Bosius ex mss. sui s ediderunt: Victorius tamen mavult vulgatam, *laudando*, quia illud in multis suis codicibus reperiri ait.

5 *Sed quoniam furcilla extrudimur*) Lambinus primus ita ex Tornæs. emendavit, sic etiam legitur in Crusell. vulgatum illud, *quoniam Eorvilla extrudimur*, est Victorii conjectura. mss. codices habent, *fures illæ* vel, *furces illæ*.

6. *V. Kal.*) Potius legendum videretur Manutio, *V. Idus*: repugnantibus tamen antiquis libris, nihil mutat.

7. *Herculanium*) Ita conjecerat Manutius: vulg. *Aculanum*.

8. *De Æbutio*) Est à Tornæs. & Crusell. excusi codices, *De C. Mevio*.

9. *Verum ut voles. Tu*) Aliter vulgò distinguitur, *ut voles tu. Quoniam*, &c.

10 *Veniendum sit*) Vulg. *veniendum est*.

11. *Si de rebus.*) Repositicia ex Tornæs. & Crusell. Bosius, aliis, *sed de rebus*.

12. *Si Brundisium salvi.*) A vulgatis abest particula, *si*.

13. *Quod verò scribis.*) Ante Victorium legebatur, *quod verò sine munusculo scribis*. ille duas illas voces, *sine munusculo*, utpote spurias, ejecit.

14. *Te magis & magis delectari.*) Auctor Bosio fuit Crusellinus, ut ita edetur: vulg. *te magis delectari*.

15. *O Tite si quid ego*) Primùm Victorius pro *scio*, reposuit, *ô Tite*, deinde Manutius pro, *si quid agis*, vel, *si quid agas*, rescripsit *si quid ego*. Editio Lambini habet, *ô Tite si quid ego, si quid agis, addis mihi*, &c. probatior Victorii codex non habet vocem, *addis*. Consulatur & Turnebus lib XXIII. cap. 29.

16. *Exspectare.*) Vulg. *exspectare te dicis*.

17. *Lege arcano convivis tuis.*) Ita Carisius pridem legendum esse docuit, & lectio hæc confirmatur auctore mss. Bessarionis & Tornæsii. Lambinus mavult vulgatum, in *Arcano*.

18. *De Herode.*) Vulg. *de Herote*.

19. *Quamquam te nihil fefellisset. verumtamen. si exspecto.*) Ita restituit Victorius: antea aberat particula, *si*; & legebatur *verumtamen exspecto*.

20. *Relinquimus.*) Vulg. *relinquimur*.

21. *Et attributione mihi nomina ignota.*) Hæc est veterum librorum lectio. Manutius & alii quidam legunt, *& attributis sit mihi nominum ignota*.

22. *Hieram*) Manutius & Victorius ita conjiciunt, mutare tamen non audent; mss. & vulgati codices habent, *Eram*.

23. *Sexti*) Vulg. *Sestii*.

retulit. Atticam nostram 1 cupio absentem *suaviari*: ita mihi dulcis salus visa est, per te, missa ab illa. referes igitur ei plurimam. itemque Piliæ dicas velim.

CICERO ATTICO, S.

4 ITA ut heri tibi narravi, vel fortasse hodie (Quintus enim altero die se ajebat) in Nesida VIII. Idus. tibi Brutus. quàm ille doluit de Nonis Iuliis mirificè est conturbatus. itaque sese scripturum ajebat, ut venationem etiam quæ postridie ludos Apollinares futura est, proscriberent, III. ID. QVINT. Libo intervenit. is Phœnonem, Pompeji libertum, & Hilarum 1 suum libertum venisse à Sexto cum litteris ad Consules, sive quo alio nomine sunt. earum exemplum nobis legit. 2 dixi quid videretur: pauca 3 πρὸς λέξιν: ceteroqui & satis graviter, & non contumaciter. tantum addi placuit, quod erat, COSS. solùm, ut esset, *PRÆTT. TRIB. PLEB. SENATUI*; ne illi non proferrent eas, 4 quæ ad ipsos missæ essent. Sextum autem 5 nuntiant cum una solùm legione fuisse Kartagine: eique eo ipso die, quo 6 oppidum Boream cepisset, 7 nuntiatum esse de Cæsare: capto oppido, miram lætitiam, *commutationem animorum*, concursumque undique: sed illum ad sex legiones, quas in ulteriore reliquisset, revertisse. ad ipsum autem Libonem scripsit, nisi esse, nihil ad larem suum licere. summa postulatorum, ut omnes exercitus dimittantur, qui ubique sint. Hæc fere de Sexto. De Buthrotiis undique quærens, nihil reperiebam. alii, concisos agripetas; alii, Plancum, *acceptis nummis*, relictis illis, aufugisse. itaque non video sciturum me, quid ejus sit, ni statim aliquid litterarum Iter illud Brundisium. de quo dubitabam, sublatum videtur. legiones enim adventare dicuntur; hæc autem navigatio habet quasdam suspiciones periculi. itaque constituebam uti ὁμαλοίᾳ. paratiorem offendi Brutum, quàm audiebam. nam & ipse Domitius bona plane habet dicrota: suntque navigia præterea luculenta Sestii, Buciliani, ceterorum. nam Cassii classem, quæ planè bella est, non numero ultra fretum. illud est mihi submolestum, quòd parum Brutus *properare* videtur. primum confectorum ludorum nuntios exspectat: deinde, quantum intelligo, tardè est navigaturus, consistens in locis pluribus; tamen arbitror esse COMMODIVS tarde navigare, quàm omnino non navigare: etsi, cùm processerimus, exploratiora videbuntur; 8 Etesiis utemur.

CICERO ATTICO, S.

5 TUAS jam litteras Brutus exspectabat: cui quidem ego non novum attuleram de Tereo 9 Attii. ille Brutum putabat. sed tamen rumoris nescio quid afflaverat, commissione Græcorum, frequentiam non fuisse; 10 quod quidem me minime fefellit. scis enim, quid ego de Græcis ludis existimem, nunc audi quod pluris est, quàm omnia. Quintus fuit mecum dies complures: &, si ego cuperem, ille vel plureis fuisset: sed quantum fuit, incredibile est, quam me in omni genere delectarit: in eoque maximè, in quo minimè satisfaciebat. sic enim 11 commutatus est totus & scriptis meis quibusdam, quæ in manibus habebam, & assiduitate orationis, & præceptis, ut tali animo in Remp. quali nos volumus, futurus sit. hoc cùm mihi non modò confirmasset, sed etiam persuasisset, egit mecum accurate multis verbis, tibi ut sponderem, sed dignum & te, & nobis futurum; neque se postulare, ut statim crederes: sed, cùm ipse *perspexisses*, tum ut se amares. quòd nisi fidem mihi fecisset, judicassemque hoc, quod dico, firmum fore; non feci sem id, quod dicturus sum. duxi enim mecum adolescentem ad Brutum. sic ei probatum est. quod ad te scribo, ut ipse crediderit; me sponsorem accipere noluerit: eumq; laudans amicissimè mentionem tui fecerit: complexus, osculatusque dimiserit. quamobrem etsi magis est, quod gratuler tibi, quàm quod te rogem, tamen etiam rogo, ut, si quæ minùs antea propter *infirmitatem* ætatis constanter ab eo fieri videbantur, ea judices illum abjecisse; mihique credas, multùm allaturam, vel plurimùm potius, ad illius judicium confirmandum, auctoritatem tuam. 12 Bruto cùm sæpe injecissem de ὁμαλοίᾳ, non perinde, atque ego putaram, 13 arripere visus est. existimabam 14 μετεωρότερον esse: & hercule erat, & maximè de ludis. at mihi, cùm ad villam rediissem, Cn. Luccejus, qui multum utitur Bruto, narravit, illum valde morari, non tergiversantem, sed exspectantem, si qui fortè casus. itaque dubito, an Venusiam tendam, & ibi 15 exspectem de legionibus: si aberunt, ut quidam arbitrantur, Hydruntem: si neutrum erit ἀσφαλὲς, eodem revertar. jocari me putas? moriar, si quicquam me tenet præter te. etenim circumspice: sed ante erubesco. 16 O dies in auspiciis Lepidi lepidè descriptos, 17 & aptè ad consilium reditus nostri. magna ῥοπὴ ad proficiscendum tuis litteris, atque 18 utinam te illic. sed ut conducere putabis. Nepotis epistolam exspecto. 19 cupidus ille meorum, qui ea, quibus maximè 20 γαυριῶ, legenda non putet? & ais μετ' ἀμύμονα. tu verò ἀμύμων: ille quidem ἀμώμητον. Mearum epistolarum nulla est σωπαγωγή: sed habet Tiro instar septuaginta. & quidem sunt a te quædam sumendæ. eas ego, oportet, perspiciam, corrigam. tum denique edentur.

CICERO ATTICO, S.

21 EGO adhuc (perveni enim 22 Vibonem ad Sicam) magis commodè, quàm strenuè navigavi: remis enim 6

Rrr magnam

---

1. *Cupio absentem suaviari.*) Ex fide Tornæs. & Crusell. vocabulum, *absentem*, addidit Bosius, quum id à vulgar is abesset.

2. *Suum libertum venisse.*) A vulgatis abest vox. *libertum*.

3. *Dixi quid videretur.*) Ita erat in Tornæs. & Crusell. vulgo, *si quid videtur*.

4. *Quæ ad ipsos missa.*) Vulg *quæ ad seipses*,

5. *Nuntiant.*) Vulg. *nuntiavit*.

6. *Oppidum Boream.*) *Borium*, vel *Borium*, legendum esse ait Iunius.

7. *Nuntiatum esse.*) Vulg. *nuntiatum est*.

8. *Etesiis utemur.*) Mss. *& estiu*, unde rectè Corradus & Lambinus, reposuerunt, *Estiu*. Victorius legebat, *& tectis utemur*, quod vulg. receptum. tuetur quod illud *Estiu* Dausqueius, tanquam omnino postulet temporis ratio.

9. *Attii.*) Vulg. *Accii*.

10. *Quo quidem me.*) Bosii omnes codd. sic habent, vulgati *quæ quidem*.

11. *Commutatus est.*) Vulg. *communicatus est*.

12. *Bruto cum sæpe injecissem de* ὁμαλοίᾳ.) Victorius sic restituit ex antiquis libris. Ante eum excusi, *spem* habebant.

13. *Arripere.*) Ita Victorius emendavit; *prius accipere*.

14. *Exspectem de legionibus: si aberunt, ut quidam.*) Ec hæc emendatio est Victorii veteribus libris adjuta. antea legebatur, *De legionibus fluctuerunt ut quidam arbitrantur, &c.*

15. *O Dies in auspiciis Lepidi lepidè descriptos.*) Faërnus, Lambinus & Bosius ex mss. restituerunt vocem, *lepide*, quæ à vulgatis aberat.

16. *Et aptè.*) Vulg. *& aptes*.

17. *Utinam te illic.*) Mss. Victorii, *illic*, non *illic*. ut antea, vulgabatur.

18. *Cupidus ille meorum.*) Et hoc est à Victorio, antea, *cupidius ille meorum*.

19. Γαυριῶ.) Exulto.

20. Μετ' ἀμύμονα.) Post expertem culpæ.

21. *Ego adhuc.*) Vocem, *videbo*, hic superfluam rejecit Victorius.

22. *Vibonem ad Sicam.*) Contra veteres libros sic restituit Manutius, cum legeretur, *& Sicam*: vulgati scribunt ubique, *Sicyam*, *Sicca*, *Siccæ*, *&c.*

1. *Veram-*

magnam partem : prodromi nulli. illud satis oportunè: duo sinus fuerunt, quos tramitti oportet, Pæstanus, & Vibonensis: 1 utrumque pedibus, equis, transmisimus. veni igitur ad Sicam octavo die è Pompejano, cùm unum diem Veliæ constitissem : ubi quidem fui sanè libenter 2 apud Talnam nostrum : nec potui accipi illo absente præsertim, liberalius. 1 x. Kal. igitur ad Sicam. ibi tamquam *domi meæ* scilicet. Itaque obduxi posterum diem. sed putabam, cùm Rhegium venissem, 3 fore, ut illic, ὁλκὸν πλοίου ὁρμαίνοντες, cogitaremus, corbitane Patras, an actuariolis 4 ad Leucopetram Tarentinorum, aßt inde Corcyram : &, si oneraria, ßtatimne freto, an Syracusis. hæc super re scribam ad te Rhegio. Mehercule, mi Attice, sæpe mecum, 5 ἡ ὁλκὸς ὁδὸς σοι τὶ δοκεῖ; cur ego tecum non sum ? cur, ocellos Italiæ, villulas meas non video? 6 sed id satis superque, 7 tecum me non esse? quid fugientem ? periculumne ? id nunc quidem, nisi fallor, nullum est. ad ipsum enim revocat me auctoritas tua. scribis enim in cælum ferri profectionem meam, sed ita, si ante Kal. Jan. redeam : quod quidem certè enitar. malo enim vel *cum timore* domi esse, quàm sine timore Athenis tuis. sed tamen prospice, quò ista vergant : mihique aut scribe, aut quod multò malim, affer ipse. hæc hactenus. Illud velim in bonam partem accipias, me agere tecum, quod tibi majori curæ sciam esse, quàm ipsi mihi. nomina mea per deos, expedi, exsolve : 8 bella reliqua reliqui sed opus est diligentia, coheredibus pro Cluviano Kal. Sext. persolutum ut sit. cum Publilio quo modo agendum sit, videbis. non debet urgere, quoniam jure non utimur, sed tamen ei quoque satisfieri plane volo. Terentiæ vero, quid ego dicam ? etiam ante diem, si potes. quin, si, ut spero, celeriter in Epirum; hoc. quod satisdato debeo, peto à te, ut ante provideas, planeque expedias, & solutum relinquas. sed de his satis; metuoque, ne tu nimium putes nunc negligentiam meam cognosce. *De gloria* librum ad te misi : 9 at in eo proœmium id est, quod in Academico tertio. id evenit ob eam rem, quòd habeo volumen proœmium. ex eo eligere soleo, cum aliquod σύγγραμμα institui. itaque jam in Tusculano, qui non meminissem me abusum isto proœmio, conjeci id in eum librum, quem tibi misi cùm autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. itaque ßtatim novum proœmium exaravi; tibi misi. tu illud defecabis, hoc agglutinabis. Piliæ salutem dices, & Atticæ, deliciis atque amoribus meis.

CICERO ATTICO, S.

7 VIII. ID. Sext. cùm à Leucopetra profectus (inde enim tramittebam) ßadia citeriter ccc. processissem, rejectus sum austro vehementi ad eandem Leucopetram. ibi cùm ventum exspectarem (erat enim villa Valerii nostri, ut familiariter essem, & libenter) Rhegini quidem, illustres homines, eò venerunt, Roma sanè recentes : in iis Bruti nostri hospes, qui Brutum Neapoli reliquisset, hæc afferebant edictum Bruti, & Cassii ; & fore frequentem Senatum Kal. 10 à Bruto & Cassio litteras missas ad Consulares, & Prætorios ; ut adessent, rogare. summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent. addebant etiam, 11 me desiderari, subaccusari. quæ cùm audissem, sine ulla dubitatione abjeci consilium profectionis ; quo mehercule ne antea quidem delectabar. lectis verò tuis litteris, admiratus equidem sum, te tam vehementer sententiam commutasse ; sed, *non sine causa*, arbitrabar. 12 etsi, quamvis non fueris suasor & impulsor profectionis meæ, approbator certe fuisti, dummodo KAL. Jan. Romæ essem. ita fiebat, ut, dum minùs periculi videretur, abessem, in flammam ipsam venirem. sed hæc, etiam si non prudenter, tamen 13 ἀνεμέσητα sunt ; primum, quòd de mea sententia acta sunt ; deinde, etiam si te auctore, QVID DEBET, qui consilium dat, præstare præter fidem ? Illud admirari satis non potui, quod scripsisti his verbis : 14 *VENI IGITVR TV, QVI* ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΝ : VENI ; RELINQVES PATRIAM ? An ego relinquebam, 15 aut tibi tum relinquere videbar? tu id non modò 16 non prohibebas, verùm etiam approbabas. graviora, quæ restant, *VELIM* Σχόλιον *ALIQVOD ELIMES AD ME, OPORTVISSE TE ISTVC FACERE.* Ita ne, mi Attice, defensione eget meum factum, præsertim apud te, qui id mirabiliter approbasti ? ego verò istum 17 ἀπολογισμὸν σωζόμενον, sed ad eorum aliquem, quibus invitis & dissuadentibus profectus sum : etsi quid jam opus est ὁλκῷ ? si perseverassem, opus fuisset. at hoc ipsum non conitenter. NEMO doctus umquam (multa autem de hoc genere scripta sunt) mutationem consilii, inconstantiam dixit esse. deinceps igitur hæc. 18 *NAM SI À PHÆDRO NOSTRO, EXPEDITA EXCVSATIO ESSET, NVNC QVID RESPONDEMVS?* Ergo id erat meum factum, quod Catoni probare non pessim, flagitii scilicet plenum. & dedecoris utinam à primo ita tibi esset visum. tu mihi, sicut esse soles, fuisses Cato. Extremum illud vel molestissimum. *NAM BRVTVS NOSTER SILET :* hoc est, non audet hominem id ætatis monere. aliud nihil habeo, quod ex iis à te verbis significari putem : & hercule ita est. Nam XVI. Kal. Sept. cum venissem Veliam, Brutus audivit; erat enim cum suis navibus 19 apud Helerem fluvium citra Veliam millia passuum III. Pedibus

---

1. *Utrumque pedibus, equis, transmisimus.*) Carrio lib. 1. Emendat. cap. 15. adhæret Torœano Lambin libro scripto, in quo συνεκδοχικῶς, *pedibus equis transm.* ut pedes scilicet pro Equis fuerint. Dausquejo non displicebat, *pedibus equis*, ut libro II. Æneid. *passibus æquis*. nisi malimus, *pedibus æquè*.

2. *Apud Talnam nostrum.*) *Testam*, legere mavult Vrsinus.

3. *Fore, ut illic, ὁλκὸν πλοίου ὁρμαίνοντες.*) Longam navigationem molientes. Verbà Græca, ab Homero sumpta quæ hic deerant restituerunt primi Germani, deinde illos secutus Victorius.

4. *Ad Leucopetram Tarentinorum, aßt inde.*] Junius dicit se legere ex conjectura, *ad L. in Tarentinorum, atque, &c.* Lambinus etiam, pro *aßt inde* legit, *atque inde.*

5. Ἡ ὁλκὸς ὁδὸς.) Iter hoc susceptum, cui tibi uncinusui est?

6. *Sed id satis superque.*] Post, *superque*, defixo puncto remorandus aßt cursus orationis.

7. *Tecum me non esse? quid fugientem? periculumne? id nunc quidem.*] Præscribentibus Tornæsio & Crusell. ita ediderunt Lamb. & Bosius : vulgò, *tecum me non esse fugientem periculum. Nec id nunc quidem*, adeatur & Turnebus d. c. 29.

8. *Bella reliqua reliqui.*) Ita conceptus erat hic locus in Tornæs. & Crusell. à vulgatis vox, *reliqua*, abest.

9. *At in eo.*] Vulg. *& in eo.*

10. *à Bruto & Cassio.*] Vulg. *à Bruto, Cassio.*

11. *Me desiderari, subaccusari.*] In mss. Vrsini est, *me desiderari, subaccusari.*

12. *Etsi, quamvis non fueris.*] Vrsini liber, *Etenim quamvis non fueris.*

13. Ἀνεμέσητα.) Nulli reprehensioni obnoxia, nemini stomachum moventia.

14. *Veni igitur tu qui* ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΝ : *veni : relinques patriam.*] Vulgò, *bene igitur tu, qui* ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΝ, *bene. relinque patriam?*

15. *Aut tibi tum relinquere.*] Vetus liber Vrsini habet, *aut tibi cùm relinquere.*

16. *Prohibebas.*) Vett. Victorii codices, *jubebat*, quod ille vitiosum esse contendit.

17. Ἀπολογισμὸν.) Defensionem componam.

18. *Nam si à Phædro nostro, expedita excusatio esset.*] Junius ex mss. duobus Palat. legit, *nam si à Phædro nostro esset, expedita, &c.* Vrsini ms. habet, *etiam à Phædro nostro expedita esset, excusatio esset.*

19. *Apud Helerem fluvium.*] Ita legendum esse docuit Victorius : Junius tamen ait legendum esse, *fretum*, ex duobus mss. Palat. Cæterum pro, *Helerem*, vulgò legitur, *Halesum*.

c. Latium? effudit illa.] Aliter vulgò distinguitur, *latatus est? effudit illa.*

1. Act.

bus ad me ſtatim. dii immortales, quàm valde ille reditu, vel potius reverſione mea 1 lætatus? effudit illa omnia, quæ tacuerat; ut recordarer illud tuum, *NAM BRUTUS NOSTER SILET.* maximè autem dolebat, me Kal. Sext. in Senatu non fuiſſe. Piſonem ferebat in cœlum: ſe autem lætari, quòd effugiſſem duas maximas vituperationes: unam, quam itinere faciendo me intelligebam ſuſcipere, *deſperationis*, 1 ac relictionis Reip. 2 (euntes mecum vulgo querebantur, quibus de meo celeri reditu non probabam) alteram, de qua Brutus, & qui unà erant, (multi autem erant) lætabantur, quòd eam vituperationem effugiſſem, me exiſtimari ad Olympia hoc vero nihil turpius, quovis Reip. tempore: ſed hoc, 3 ἀναπολόγητον. ego verò auſtro 4 gratias miras, qui me à tanta infamia averterit. Reverſionis has ſpeciosas cauſas habes, juſtas illas quidem, & magnas; ſed nulla juſtior, quàm quod tu idem aliis litteris: *PROVIDE,* 5 *SI CUI QUOD DEBETUR, UT SIT UNDE PAR PARI RESPONDEATUR. MIRIFICA ENIM λυχνοδία EST PROPTER METUM ARMORUM.* in freto medio hanc epiſtolam legi, ut quid poſſem providere, in mentem mihi non veniret, 6 niſi ut præſens me ipſe defenderem. Sed hæc hactenus. reliqua coram. Antonii edictum legi à Bruto & horum contra, ſcriptum præclarè. ſed quid iſta edicta valeant, aut quò ſpectent, planè non video: nec ego nunc, ut Brutus cenſebat, iſtuc ad Remp. capeſſendam venio. quid enim fieri poteſt? num quis Piſoni eſt aſſenſus? num rediit ipſe poſtridie? ſed abeſſe hanc ætatem longe *à ſepulchro* negant oportere. Sed obſecro te, quid eſt quod audivi de Bruto? Piliam 7 περὶ ξυ παραλύσει, te ſcripſiſſe ajebat. valde ſum commotus: etſi idem, te ſcribere, ſperare meliùs ita planè velim. 8 ei dicas plurimam ſalutem, & ſuaviſſimæ Atticæ. Hæc ſcripſi navigans, cùm Pompejanum accederem, XIIII. KAL.

CICERO ATTICO, S.

2 CUM ſciam, quo die venturus ſim, faciam, ut ſcias. Impedimenta exſpectanda ſunt, 9 quæ Anagnia veniunt: & familia ægra eſt. Kal. veſperi litteræ mihi 10 ab Octaviano, magna molitur. veteranos, 11 quiqui Caſilini, & Calatiæ ſunt, perduxit ad ſuam ſententiam: *nec mirum:* 12 quingenos denarios dat: cogitat reliquas colonias obire. planè hoc ſpectat, ut ſe duce bellum geratur cum Antonio. itaque video paucis diebus non in armis fore. quem autem ſequamur? vide *nomen:* vide *ætatem*: atq; à me poſtulat, primùm ut clam colloquatur mecum, vel Capuæ. 13 vel nõ longè à Capua. puerile hoc quidem, ſi id putat clam fieri poſſe. 14 docui per litteras, id nec opus eſſe, nec fieri poſſe. miſit ad me Cęcinam quendam Volaterranum, familiarem ſuum, qui hæc pertulit, Antonium cum legione Alaudarum ad urbem pergere, pecunias municipiis imperare. 16 legionem ſub ſignis ducere. conſultabat, utrum Romam cum CIↃ CIↃ CIↃ veteranorum proficiſceretur, an Capuam teneret, & Antonium venientem excluderet; an iret ad tres legiones Macedonicas, quæ iter ſecundum mare ſuperum faciunt, quas ſperat ſuas eſſe. ex *congiariorum* ab Antonio accipere noluerunt, ut hic quidem narrat, & ei convicium 17 grave fecerunt, concionantemq; reliquerunt. quid quæris? ducem ſe profitetur, nec nos ſibi putat deeſſe oportere. equidem ſuaſi, ut Romam pergeret. videtur enim mihi & plebeculam urbanam, & *fidem* fecerit, etiam bonos viros ſecum habiturus. ô Brute ubi es? quantam ἀκαιρίαν amittis? eon equidem hoc divinavi, ſed aliquid tale putavi fore. Nunc tuum conſilium exquiro. Romamne venio, an hic maneo, 18 an Arpinum (ἀσφάλειαν habet is locus) fugiam? Romam; ne deſideremur, ſi quid actum videbitur. hoc igitur explica, numquam in majore ἀπορίᾳ fui.

CICERO ATTICO, S.

BINÆ 19 uno die mihi litteræ ab Octavio: nunc quidem ut Romam ſtatim veniam: velle ſe rem agere per Senatum: cui ego, non poſſe Senatum ante Kal. Jan. quod quidem ita credo. ille autem addidit, CONSILIO TVO. quid multa? ille urget: ego autem 20 σκήπτομαι, *non confido ætati.* ignoro, quo animo: nil ſine Panſa tuo volo. vereor, ne valeat Antonius: nec à mari diſcedere libet: & metuo, 21 ne quæ ἀφιλότιμα me abſente. Varroni quidem diſplicet conſilium pueri; mihi non. firmas copias habet: Brutum habere poteſt: & rem gerit *palam:* 22 centuriat Capuæ; dinumerat. jam jamque video bellum. ad hæc reſcribe. 23 Tabellarium meum Kalend. Roma profectum, ſine tuis litteris, miror. 9

CICERO ATTICO, S.

24 VI. Kal. veni ad me in Sinueſſanum. eodem die, vulgo loquebantur, Antonium manſurum eſſe 10

1. *Ac relictionis reip.*] Ita reſtituit Beroaldus, cui aſtipulatur Manutius: Victorius ſequi non audet, monetque quis videat an legi poſſit, *repetitionis reip.* vulgo *religionis.*

2. *Euntes mecum.*] Vulg *flentes mecum.* hîc fluctuat Victorius, inclinat tamen in lectionem quam hîc recipimus.

3. Ἀναπολόγητον.) Quod nullâ ratione defendi poteſt, quod defenſione careat.

4. *Gratias miras, qui me.*] Hic verbum, *ago*, quod in vulgatis legitur, ſuſtulit approbante Beſſarionis libro Manutius.

5. *Provide.*] Victorius ita emendavit, cum antea legeretur *provides.*

6. *Si cui quod.*] Vulgo *ſi cui quid.*

7. *Niſi ut præſens.*] Ita mſſ. Boſii; ille tamen vulgatam lectionem, *niſi quod præſens*, non improbat.

8 Περὶ ξυ παραλύσει.) Tentari paralyſi, infeſtari ſyderatione, ſeu reſolutione nervorum.

9. *Ei dicas.*) Pronomen, *ei*, vulgò abeſt.

10. *Quæ Anagnia veniunt.*) *Quæ inania veniunt*, eſt in antiquo Vrſini.

11. *A. Octaviano magna.*) Vulg. *ab Octaviano reddita ſunt magna.*

12. *Quiqui Caſilini.*] Vulg *quiqui Caſili.* quod & ejiciendum putabat litteris, ad Gruterum Dauſquejus, ſubſtituto altero.

13. *Quingenos.*] Ita Victorius correxit; prius legebatur, *quingenus.*

14. *Vel unum longè à Capua.*] Verba hæc à Tornæſ. & Cruſelii reſtituit Boſius, quæ à vulgatis aberant.

15. *Docui per litteras.*) Vulg. *docui literis.*

16. *Legionem ſub ſignis ducere.*] Ita librorum ſuorum fide cum Manutio repoſuit Boſius: vulgò, *ſuis ſignis*, &c.

17. *Grave.*) Vulg. *graude.*

18. *An Arpinum (ἀσφάλειαν habet is locus) fugiam? Romam; ne deſideremur.*] Vulg *ἀσφάλειαν habet is locus? fugiam Romam*, &c. quod Victorius corruptum agnoſcit, ſed remedium adhibere ſe non poſſe fatetur; verùm admonet veteres codices pro *fugiam*, habere, *fugam*, quod etiam monuit Manutius. Lambinus, *ἀσφάλειαν habet hic locus? fugam Romam; vel, ἀσφ. h. h. l. fuga an Romam, ne.*

19. *Uno die mihi litteræ ab Octavio.*] Vulg. *in die mihi litteræ ab Octavio.*

20. Σκήπτομαι.) Torqui verſor, cauſas necto. Vulg σκέπτομαι.

21. *Ne quæ.*) Vulg *ut quæ ἀφιλότιμα.* h. e. præclarum facinus.

22. *Centuriat Capuæ: dinumerat.*] Hæc eſt Victorii emendatio ex veteribus libris, prius legebatur, *centuriæ Capuæ dinumerat.*

23 *Tabellarium meum.*) Hoc vulgo principium aliis epiſtolæ.

24 *VI. Kal. veni ad me in Sinueſſanum.*) Victorius & Manutius pridem monuerunt ita legi in mſſ. niſi quod vocis, *Kal.* non meminerunt, quam Boſius in ſuis repertam hîc reſtituit.

Caſi-

Casilini. itaque mutavi consilium. statueram enim recta Appia Romam. facilè me ille effet affecutus. ajunt enim eum 1 Cæsarina uti celeritate verti igitur me à Minturnis Arpinum versus. constitueram, ut 11. Idus aut Aquini manerem, aut in Arcano. nunc, mi Attice, totâ mente incumbe in hanc curam. magna enim res est. tria sunt autem, maneamne Arpini, an propius accedam, an veniam Romam. quod censueris, faciam. sed quamprimum avide exspecto tuas litteras. VI. Idus mane in Sinuessano.

CICERO ATTICO, S.

33 NONIS accepi à te duas epistolas: quarum alteram Kal. dederas, alteram pridie. igitur prius ad superiorem. Nostrum opus tibi probari lætor: 2 ex quo ἀύξη ipsa posuisti, quæ mihi florentiora sunt visa tuo judicio. cærulas enim tuas *miniaturas* illas extimescebam. De Sica ita est, ut scribis; 3 at ſt, ægre me tenui. itaque perstringam sine ulla contumelia Sicæ 4 aut Septimiæ: tantum, ut sciant παῖδες παίδων 5 sine ὕθλῳ Lucilliano, cum ex C. Fadii filia liberos habuisse: atque utinam eum diem videam, cùm ista oratio ita liberè vagetur, ut etiam in Sicæ domum introeat. sed illo tempore opus est, quòd fuit illis Triumviris. moriar, 6 facetè ni sit. tu verò leges Sexto, ejusque judicium mihi perscribes. 7 εἰς ἐμοὶ μύριοι. Caleni interventum, & Calvenæ cavebis. Quod vereris, ne 8 ἀδέλεχος: mihi tu? quis minùs? cui, ut Aristophani Archilochi jambus, sic epistola longissima quæque *optima* videtur. Quod me admones; tu verò etiam si reprehenderes, non modo facilè paterer, sed etiam lætarer: quippe cum in reprehensione est prudentia cum ἐμφύτῳ. ita libenter ea corrigam, quæ à te animadversa sunt, EODEM IVRE, QVO RVBRIANA potius, quàm QVO SCIPIONIS: & de laudibus Dolabellæ 9 detuam cumulum. attamen est isto loco bella, ut mihi videtur, ἐφωνεία, quòd eum 10 ter contra cives in acie. illud etiam malo, 11 INDIGNISSIMVM EST HVNC VIVERE quàm, QVID INDIGNIVS? Πεπλογραφίαν Varronis tibi probari non moleste fero: à quo adhuc 12 Ἡρακλείδειον illud non abstuli. Quòd me hortaris ad scribendum; amicè tu quidem, sed me scito agere nihil aliud. Gravedo tua mihi molesta est. quæso adhibe, quam soles, diligentiam. 13 O TITE, tibi prodesse lætor. Anagnini sunt, Mustela ταξιάρχης, & Laco, qui plurimum bibit. Librum, quem rogas, perpoliam, & mittam. Hæc ad posteriorem. 14 Τὰ περὶ τῶ καθήκοντος. quatenus Panætius, 15 absolvi duobus: illius tres sunt. sed cùm initio divisisset ita, tria genera exquirendi officii esse; unum, cùm deliberemus, honestum, an turpe sit; alterum, utile, an inutile; tertium, cùm hæc inter se pugnare videantur, quo modo judicandum sit: qualis causa Reguli; redire honestum, manere utile: de duobus primis præclarè disseruit; de tertio pollicetur 16 se deinceps: sed nihil scripsit. eum locum Posidonius persecutus. ego autem & ejus librum accersivi, & ad Athenodorum Calvum scripsi, ut ad me τὰ κεφάλαια mitteret, 17 quæ exspecto: quem velim cohortere, & roges, ut quamprimum. 18 in eo est περὶ τῶ περισταῖν καθήκοντος. Quòd de inscriptione quæris, non dubito quin καθῆκον *officium* sit, nisi quid tu aliud: sed inscriptio plenior, DE OFFICIIS, περὶ τοῦτο autem Ciceroni filio. 19 visum est non ἀνοικείοις. 20 De Myrtilo, dilucidè. ô qualeis tu semper istos! 21 Itane in D. Brutum? dii istis. Ego me, ut scripseram, 22 in Pompejanum non abdidi, primò tempestatibus, quibus nil tetrius: deinde ab Octaviano quotidie litteræ, ut negotium susciperem, Capuam venirem, iterum Remp. servarem; Romam utique statim.

23. αἴδεσθεν μὲν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, δείσαν δ' ὑποδέχεσθαι.

is tamen egit lanè strenuè, & agit. Romam veniet cum manu magna: sed est planè puer. putat Senatum statim. quis veniet? si venerit, 24 quis, incertis rebus, offendet Antonium? Kalend. Jan. erit fortasse præsidio: aut quidem ante depugnabitur. pueto municipia mire favent. iter enim faciens in Samnium venit Cales, mansit Theani: mirifica ἀπάντησις, & cohortatio. hoc tu putares? ob hoc ego citiùs Romam, quàm constitueram. simul ac constituero, scribam. Etsi nondum stipulationes legeram (nec enim Eros venerat) tamen rem pridie Idus velim conficias. Epistolas Catinam, 15 Tauromenium, Syracusas commodiùs mittere potero, 16 si Valerius Interpres ad me nomina gratiosorum rescripserit. alii enim sunt alias, nostrique familiares fere demortui. publicè tamen scripsi, si uti vellet eis Valerius: aut mihi nomina mitteret. 27 De Lepidanis feriis Balbus ad me. Usque ad III. Kalend. exspectabo

---

1. *Cæsarina.*) Vulg. *Cæsarina.*

2. *Ex quo ἀύξη ipsa.*) Lambinus ita emendavit: vulgò vitiosè legitur, *ex quo ante ipse.*

3. *At ſt, ægrè me tenui.*) Ita Bosius ex veteribus libris, qui habent, *at ægrè me tenui.* Lambinus legit, *at ſadia ægrè me tenui.* Iunius ait mſſ. uno consensu habere, *hasta ea ægrè me tenuit.* Vetus lectio erat, *hasta ea ægre me tenui*, quam vitiosam agnoscit Victorius: quidam legunt, *ab Astia ægrè*, &c. alii, *à Sepinia*; alii alicer.

4. *Aut Septimiæ.*] Vulgò *aut Septimia.*

5. *Sine ὕθλῳ Lucilliano.*] h. e. nugis, garrulitate. Conjectura Bosii ex corrupta veterum scriptura, quæ est, *sine ulla Lucilliano.* Victorius ediderat, *sine vallo Lucilliano*, quam antea legeretur *s. v. Lucullano.* Iunius ait mſſ. Pal. distinguere & legere, *s. v. Lucullano cum ex C.*

6. *Facetè ni ſit.*] Sic Bosius quum in Tornæſ. reperiſſet, *facetè niſi*; alii legunt, *niſi facetè.*

7. Εἰς ἐμοὶ μύριοι.) Unus mihi decem millia, unus mihi instar multorum millium. Ita Victorius emendavit. prius legebatur εἷς μοι μυρίοι.

8. Ἀδόλεχος.) Loquax. Partim ex conjectura, partim veteris scripturæ vestigia secutus Victorius verbum hoc Græcum quod desiderabatur reposuit. Germani ediderunt, ἀδόλως λέγων.

9. *Detuam.*] Vulg. *diruam.*

10. *Ter contra cives.*] Placet hæc lectio Manutio, præsertim cum ipse & Victorius in mſſ. suis scriptum repererint, *per contra cives*; vulg. adverbium *ter* deest.

11. *Ind gniſſimum.*] Ita Tornæſ. & Cruſell. & præfert etiam Lambinus; vulgato illi, *indignius.*

12. Πεπλογραφίαν.) Peplii descriptionem.

13. Ἡρακλείδειον.) Illis simile, quæ Heraclides Ponticus scripsit: præclarum aliquid, quod quasi Heraclidis opus videatur.

14. *O Tite tibi prodesse.*] Victorius & Lambinus monent quosdam codd habere, *librum meum illum, ô Tite*; sed Lamb. has tres voces, *librum meum illum*, arbitratur esse ex annotatione notas, & ex ora libri in contextum invectas.

15. Τὰ περὶ.) Quæ de officiis sunt, libros de officiis.

16. *Absolvi duobus.*] Man. ait se ita restituisse sensu postulante, repugnantibus tamen veteribus libris in quibus legebatur, *absolvit.*

17. *Se deinceps: sed nihil.*] Vulg. *ſe deinceps ſcripturum ſed nihil*, &c.

18. *Quæ exſpecta.*] Ita Bosii veteres; Vict. & alii, *quem exſpecto.*

19. *In eo est περὶ τῶ καθ.*) De officio, cui quædam adjecta est circumstantia. Iun. ait mſſ. Pal. habere, *in eo tenam περὶ*, &c.

20. *Visum est non ἀνοικείοις.*) Alienum. Vocem hanc Græcam Germani primi, dein Vict. restituêre.

21. *De Myrtilo.*] Secundum Germanos etiam hæc emendatio debetur. Vict. prius erat, *de M. Cæcil.*

22. *Itane in D. Brutum? dii istis*, &c.) Ita ex Cruſ. scripsit Bos. vulgò, *itane i. D. B.? de istis*, &c. Man. totum hoc sic concipit, *Itane in L. Brutum deficietis.*

22. *In Pompejanum non abdidi.*] Iam b. hinc tollenda videtur negatio.

23. Αἰδεσθεν.) Verum sunt quidem recusare, timuerunt autem accipere.

24. *Quis, incertis rebus.*] Vulg *quis incertis in rebus.*

25. *Tauromenium.* Vulg *Tauromenum.*

26. *Si Valerius interpres.*] Sic emendavit Vict. partim ex conjectura, partim antiquæ lectionis vestigia sequens, quæ hæc est, *si Valerius in tres*: antea legebatur, *si Valerius Mitres.*

27. *De Lepidanis feriis.*] *de Lepidanis ſeriis.*

1. Ne-

spectabo tuas litteras: 1 neque Torquati negotiolo stiturum puto. Quinti litteras ad te misi, ut scires, quàm valde eum amaret, quem dolet à te minùs amari. Atticæ, quoniam, quod *optimum in puerâ est*, hilarula est, meis verbis suavium des. Vale.

CICERO ATTICO, S.

12 OPPII epistolæ, quia perhumana erat, tibi misi exemplum. De Ocella, dum tu *muginaris*, nec mihi quidquam rescribis, cepi consilium domesticum. itaque me pridie Idus arbitror Romæ futurum. commodius est visum, frustra me istic esse, cùm id non necesse esset, quàm si *opus* esset, non adesse: & simul, ne intercluderer, metuebam. ille enim jam adventare potest: etsi varii rumores; multique, quos cuperem veros. nihil tamen certi. ego verò, quidquid est, tecum potius, quàm animi pendeam, cùm à te absim, & de te, & de me. sed quid tibi dicam? 2 ποινμφη enim. De Ἡραγκλειδείῳ Varronis, negotia falsa. me quidem nihil umquam sic delectavit, sed hæc, & alia majora coram.

CICERO ATTICO, S.

13 O CASVM mirificum! 3 VI. Idus cùm ante lucem de Sinuessano surrexissem, venissemque diluculo 4 ad Pontem Tirenum, qui est Minturnis, in quo flexus est ad iter Arpinas, obviam mihi fit tabellarius, qui me offendit 5 δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντα. ego statim, cedo, inquam, si quid ab Attico. non dum legere poteramus. nam & lumina dimiseramus; nec satis lucebat, cùm autem luceret, ante scripta epistola ex duabus tuis prior mihi legi cœpta est. illa omnium quidem elegantissima. ne sim *salvus*, si aliter scribo, ac sentio; nihil legi humanius. itaque veniam, quò vocas, modò adjutore te. sed nihil tam ἀπροσδιονύσον mihi primò videbatur, quàm ad has litteras, quibus ego à te consilium petieram, te mihi ista rescribere. ecce tibi altera, qua hortaris 6 παρ' ἡμισείᾳ μίμνειν, Νῆσι ἐπὶ ψυχῆς, 7 Appiam ἐπ' ἀριστερὰ ἴσχειν. itaque eo die mansi Aquini, longulum sanè iter, 8 & via ἀμφόρᾳ: inde postridie mane proficiscens, has litteras dedi: & quidem, ut à me dimitterem invitissimus, fecerunt Erotis litteræ. rem tibi Tiro narrabit. tu, quid faciendum sit, videbis. præterea, possimne propiùs accedere (malo enim esse in Tusculano, aut uspiam in suburbano) an etiam longiùs discedendum putas, crebro ad me velim scribas. erit autem quotidie, cui des. Quod præterea consulis, quid tibi censeam faciundum, difficile est, cùm absim. verumtamen, si pares, æquè inter se, quiescendum: sin; latius manabit, & quidem ad nos, deinde communiter, avidè tuum consilium exspecto. timeo, ne absim, cùm adesse me sit honestius: venire non audeo. De Antonii itineribus nescio quid aliter audio, atque ad te scribebam. omnia igitur velim explices, & ad me certa mittas. De reliquo quid tibi ego dicam? ardeo studio *historiæ*. incredibiliter enim me commovet tua cohortatio. quæ quidem nec institui, nec effici potest sine tua ope. coram igitur hoc quidem confe-

remus. In præsentia mihi velim scribas, 9 quibus CENSES. C. Fannius M. F. Tribunus pleb. fuerit. videor mihi audisse, P. Africano, L. Mummio. id igitur quæro. tu mihi de iis rebus, quæ novantur, omnia certa, clara. 111. Id. ex Arpinati.

CICERO ATTICO, S.

NIHIL erat planè, quod scriberem. nam cùm Puteolis essem, quotidie aliquid novi de Octaviano, 14 multa etiam falsa de Antonio. ad ea autem, quæ scripsisti (tres enim acceperam 111. Idus à te epistolas) valde tibi assentior, si multum possit Octavianus, multo firmius *acta tyranni* comprobatum iri, quàm in Telluris: atque id contra Brutum fore: sin autem vincitur, vides intolerabilem Antonium: ut, quem velis, nescias. O Sestii tabellarium, hominem nequam! postridie Puteolis Romæ se dixit fore. Quod me mones, ut pedetentim; assentior: etsi aliter cogitabam. nec me Philippus, aut Marcellus movet. alii enim eorum ratio: &, si non est, tamen viderut. sed in isto juvene, quamquam animi satis, auctoritatis parum est, tamen vide, si forte in Tusculano rectè esse possum, ne id melius sit (ero libentiùs: nihil enim ignorabo) an hoc, cùm Antonius venerit. Sed, ut aliud ex alio, mihi non est dubium, quin, quod Græci καθῆκον, nos *officium*. id autem, quid dubitas, quin etiam in Rempub. præclarè caderet? nonne dicimus, *Consulum officium*, *Senatus officium*? præclarè convenit; aut da melius. Male narras de Nepotis filio. valde mehercule moveor, & molestè fero. nescieram omnino esse istum puerum. Caninium perdidi, hominem, quod ad me attinet, non ingratum. Athenodorum, nihil est, quod hortère, misit enim satis bellum ὑπόμνημα. Gravedini, quæso, omni ratione succurri. 10 Quintus avi tui pronepos, scribit ad patris mei nepotem, se ex Nonis iis, quibus nos magna gessimus, ædem Opis explicaturum, idque ad populum. videbis igitur, & scribes. Sexti judicium exspecto.

CICERO ATTICO S.

NOLI putare, pigritia me facere, quòd non mea manu scribam: sed mehercule pigritia. nihil enim habeo 15 aliud, quod dicam: & tamen in tuis quoque epistolis Alexim videor agnoscere. sed ad rem venio. Ego, si me non *improbissimè* Dolabella tractasset, dubitassem fortasse, utrum remissior essem, an summo jure contenderem. nunc vero etiam gaudeo mihi causam oblatam, in qua & ipse sentiat, & reliqui omnes, me ab illo abalienatum: idque præ me feram, & quidem me meâ facere, & Reip. causâ, 11 ut illum *oderim*, quòd cum eam me auctore defendere cœpisset, 12 non modò deseruerit, emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuerit, everterit. Quod autem quæris, quomodo agi placeat, cùm dies venerit; primùm velim ejusmodi sit, ut non alienum sit, me Romæ esse, de quo ut de ceteris, faciam, ut tu censueris. de summa autem agi prorsus vehementer & severè volo. etsi, sponsores appellare, videtur habere quandã 13 δυσωπίαν; tamen

---

1. *Neque Torquati negotiolo stiturum puto.*) Est à Crusellino. Placeret Manutio vel vulgata lectio, *deque Torquati negotiolo scituram*, &c. vel Cavalc. & Bessar. mss: *me de Torquati neg. scituram puto.*

2. Ποινμφη *enim.*) Ita putat Ciceronem scripsisse Bosius. Crusellinus *pone uni enim*; Victorius ex conjectura, *bonum animum*. quod vulgò receptum est: Iunius conjicit, *sed quid tibi dicam boni? unum jam de.*

3. *VI Idus.* Sic erat in Crusellino; vulg. *V Idus.*

4. *Ad Pontem Tirenum.*) Ita mss. Bosii: vulg. *Tirretium* sive *Tyrentium*; mallet Iunius, *Tirtium.*

5. Δολιχὸν πλόον) Longam navigationem molientem.

6. Παρ' ἡμισείᾳ μίμνειν.) Ad ventosum Mimantem in insulâ Pyriâ Appiam sinistra habentem. Victorius ait Germanos primos hæc verba Græca restituisse.

7. *Appiam* ἐπ'.) Iunius ait mss. Pal. habere, αὐτὴν *Appiam scribere*, ἐπ'

8. *Et via* ἀμφόρᾳ.) Conjectura hæc est Bosii: vulgati codices, *via inepta.* Tornæsianus, *via mata*, ex quo nonnulli fecerunt, *madida*, alii, *molesta*, alii, *mala*; Lambinus verò, *mandidata.* Crusellinus & mss. Pal. referunt, *via amara*, unde Iunius scribit, *via humana. Itaque eo die mansi Aquini, longulum sanè iter, & via* ἀμφόρᾳ.) Salmasius ex libris vett. legit *via matia*, pro via lutosa & humecta. *Matta* enim antiqua vox, quæ emollitum, subactum & maceratum significat. inde verbum *mattare* pro domitare, & macerare. Isidorus in Glossis, *mattum est, humectum, & emollitum & infectum* à Græco ματτύω, *subigo emollio* Salmas.

9. *Quibus Cens.*) Ita prisci mss. quos habuit Bosius Palat. quibus *Cess* vulg. *best.*

10. *Quintus avi tui pronepos.*) Emendavit ita Bosius ex Crusellino, qui habebat, *Quintius aut tui pronepos*: idem conjecerat antea Visinus. vulg. *Quintus tuc patris nepos.*

11. *Ut illum oderim.*) Vulg. *cur illum oderim.*

12. *Non modò deseruerit, emptus.*) Vulg *non modo: deseruit emptus*, &c.

13 Δυσωπίαν) Verecundiam.

1. *Ut*

tamen hoc, quale sit, consideres velim. possumus enim, 1 ut sponsores appellentur, procuratores introducere. neque enim illi litem contestabuntur. quo facto, non sum nescius sponsores liberari. sed & illi turpe arbitror, eo nomine quod satisdato debeat, procuratores ejus non dissolvere; & nostræ gravitatis, jus nostrum sine summa illius ignominia persequi. de hoc quid placeat, rescribas velim: 2 nec dubito, quin hoc totum ieniùs administraturus sis. Redeo ad Remp. Multa mehercule a te ἐκπε σὺν πολιτικῷ genere prudenter: sed, his litteris nihil prudentius: 3 QVAMQVAM *enim postea, in præsentia bello iste puer retundit Antonium, tamen exitum exspectare debemus.* at, quæ concio? nam est missa mihi. *ita sibi parentu honores consequi liceat:* & simul dextram intendit ad statuam. 4 μηδὲ σωθείην 5 ὑπόμνημα τοιοῦτον sed ut scribis, 6 certissimum esse video discrimen, Cascæ nostri Tribunatum: de quo quidem ipso dixi Oppio, cùm me hortaretur, ut adolescentem, totamque causam, manumque veteranorum complecterer, me nullo modo facere posse, ni mihi exploratum esset eum non modò non inimicum tyrannoctonis, verum etiam amicum fore. cum ille diceret, ita futurum: quid igitur festinamus? inquam. illi enim mea opera ante Kalend. Jan. nihil opus est. nos autem ejus voluntatem 7 ante Idus Decemb. perspiciemus. 8 in Casca. mihi valde assensus est. Quamobrem hæc quidem hactenus. Quod reliquum est, quotidie tabellarios habebis, &, ut ego arbitror, 9 etiam quod scribas habebis quotidie. Letæ litterarum exemplum tibi misi: ex quo mihi videtur 10 στρατύλαξ ille dejectus de gradu. sed tu, cùm legeris, existimabis.

OBSIGNATA jam epistola, litteras à te, & à Sexto accepi. nihil jucundius litteris Sexti, nihil amabilius: nam tuæ, breves: priores erant uberrimæ. Tu quidem & prudenter, & amicè suades, ut in his locis potissimùm sim, quoad audiamus, hæc, quæ commota sunt quorsum evadant. sed me, mi Attice, non sanè hoc quidem tempore movet Resp. non quo 11 aut ut mihi quidquam carius, aut esse debeat sed DESPERATIS etiam Hippocrates vetat adhibere medicinam. quare ista valeant: me res familiaris movet: rem dico? immò verò existimatio. cùm enim tanta reliqua sint; ne Terentiæ quidem adhuc, quod solvam, expeditum est. Terentiam dico; scis nos pridem jam constituisse Montani nomine 12 H-S XXV. dissolvere. pudentissimè hoc Cicero petierat, 13 ut fidei suæ. liberalissimè, ut tibi quoque placuerat, promiseram; Erotique dixeram, ut sepositum haberet. non modò: sed iniquissimo fœnore restituram facere. Aurelius coactus est. nam de Terentiæ nomine Tiro ad me scripsit, te dicere, nummos à Dolabella fore. malè eum credo intellexisse, si quisquam malè intelligit; potiùs, nihil intellexisse. tu enim ad me scripsisti Cocceji responsum, & iisdem pæne verbis Eros. veniendum est igitur vel in ipsam flammam. TVRPIVS est enim privatim cadere, quàm publicè. itaq; ceteris de rebus. 14 quæ ad me suavissimè scripsisti, perturbato animo, non potui, ut 15 consueram, rescribere. consenti in hac cura, ubi sum, ut me expediam: quibus autem rebus, venit quidem mihi in mentem: 16 sed certè constituere nihil possum, priùs quàm te videro. qui minùs autem ego istic recte esse possim, quàm est Marcellus? sed non id agitur: neque id maximè curo. quid curem, vides. adsum igitur.

CICERO ATTICO, S.

IUCUNDISSIMAS tuas legi litteras, ad Plancum 17 scili- 16
pli; habes exemplum. cum Tirone quid sit locutus, cognoscam ex ipso. Cum sorore ages attentiùs, si te occupatione ista relaxaris.

M. CICERO. 18 L. PLANCO PRÆT. DES. S.

ATTICI *nostri te valde studiosum esse cognovi, mei verò ita cupidum, ut mehercule paucos æque observantes, atque amantes me habere existimem. ad paternas enim magnas, & veteres, & justas necessitudines magnam attulit accessionem tua voluntas erga me, meaque erga te. par atque mutua. Buthrotia tibi causa ignota non est: egi enim sæpe 19 de ea re tecum, tibique totam rem demonstravi: quæ est acta hoc modo. Ut primum Buthrotium agrum prescriptum vidimus, commotus Atticus libellum composuit eum mihi dedit, ut darem Cæsari. eram enim cenaturus apud eum illo die. eum libellum Cæsari dedi: probavit causam; rescripsit Attico, aqua eum postulare: admonuit tamen, ut pecuniam retiquam Buthrotii ad diem solverent: Atticus, qui civitatem conservatam cuperet, pecuniam numeravit de suo, quod cùm esset factum, adimus ad Cæsarem, verba fecimus pro Buthrotiis; liberalissimum decretum abstulimus; quod est obsignatum ab amplissimis viris quæ cùm essent acta, mirari quidem solebam, pati Cæsarem convenire eos, qui agrum Buthrotium occupassent: neque solum pati, sed etiam ei negotio te præficere. itaque & ego cum illo locutus sum, & sæpius quidem; ut etiam accusarer ab eo, quod parum constanter: ix sua confiderem: & Messalla, & ipsi Attico dixi, ut sine cura essent: aperteque ostenderam, si præsentium animos (erat enim popularis, ut noras) offendere nolle: cùm mare transissent, curaturum se, ut in alium agrum deducerentur. hac illo vivo posi interitum autem Cæsaris, ut primum ex S. C. causas. Consules cognoscere instituerunt, hæc, quæ supra scripsi, ad eos delata sunt. 20 probaverunt causas sine ulla dubitatione. sequa ad te litteras daturos esse dixerunt. Ego autem, mi Plance, etsi non dubitabam, quin & S. C & lex, & consilium decretum, ac litura* apud

1. *Ut sponsores appellentur.*) Vesin: mſ. *ut sponsores non appellentur, &c.*
2. *Nec dubito.*) Ita Torn. & Crusell. vulgati, *& non dubito.*
3. *Quamquam enim postea, in præsentia bello iste puer retundit Antonium.*] Vulg. *quamquam enim posset in præsentia bello iste puer retundere Antonium.* Iunius dicit se distinguere ex mſſ. consensu; *quamquam enim è postea, in præsentia, &c.*
4. Μηδὲ σωθ.) Ne salvus quidem fiam ab hoc.
5. Ὑπόμν. τοιοῦτ.) Sic codex Torn. vulg. εἴπατε τοιοῦτο.
6. *Certiſſimum esse videre discrimen, Cascæ nostri tribunatum.*) Ita codex Tornæſ. sed in hac scriptura aliquid desiderat Lambinus & vult legi, *certissimum videre venisse in discrimen*, vel, *certiſſimum videre esse in discrimen.* vulg. *certissimum esse videre discrimen Cascæ nostri tribunatum.* Iunius ex conjectura reponit, *certissimum iniisse videre.*
7. *Ante Id. Decembres perspiciemus.*) Ita Bosius emendavit ex corrupta hac scriptura, *perspexerunt.*
8. *In Casca mihi.*) Distinctionem hanc posuit Victorius; antea, *in Casca mihi.*
9. *Etiam quod scribas, habebis quotidie.*) Vulgò, *etiam quid scribam quotidie.*
10. Στρατύλαξ.) Imperatorculus. Lambinus στρατιάτης, vulgò στρατηλάτης. Ad oram librorum ponitur, στρατηλάτης. quod quid sit ignorare se fatetur V. C. Dausquejus, nisi qui exercitum sibi conciliat & clavo velut adjungit; quod in Antonium non convenire, docemur epistola hujus libri 8. itaque malit στρατηλάτης, *imperatorculus*: verum invidiosa voce, ac si interpretetur, *exercitus im-*
pulsor, scelerumque hortator, cujusmodi Antonius, Tullii censura. Quid tamen, addit ſi, στρατὸς *fex ille delectus, &c.* quos enim sollicitavit; incentor fuit & militum, & AEgypti, & malorum prope omnium, adeoque Reip. Rom. everſor. Poterat & legi Στρατολάκης ille λάξ, dejectus de gradu. Notum ex Homero; λακτίζειν ποδὶ κονίσαι. Στρατολάκης, qui exercitum sonat, & ore arma crepat. verbo *bellissimum.* lege epistolam 8. & mecum dices. & pronum factu est, ut cùm vicinæ loco voces sunt λάκης & λάξ, neque literis admodum dissitæ, per ignorationem altera alteri fraudi fuerit. sed nec ineptum ſi dicatur Antonius Στρατέρχης voce nota. Pollucibus lib. 1. cap. 10. ut Epistola XI. *Messalla* ταξιάρχης. hactenus Dausqueius.
11. *Aut sit mihi.*) Vulg *ea sint mihi.*
12. *HS. XXV. dissolvere.*) Vetus hæc est Bosii mſſ. scriptura; vulgò *XXII.*
13. *Ut fidei suæ.*) Ita Crusellinus & Tornæſ. vulg. *ut ei de suo.*
14. *Quæ ad me suavissimè.*) Vulg. *quia ad me.*
15 *Consueram.*) Sic habent Vict. codices. antea, *consueveram.*
16. *Sed certè.*) Vulg. *sed certò.*
17. *Scripsi; habes exemplum.*) *Scripsi*, mſſ; *habes exemplum*; Vulg.
18. *L. Plance.*) Manutius ait, vel colligendam prænominis notam, vel legendum, *Cn. Plance.*
19. *De ea re tecum.*) Hæc verba quæ à vulgatis absunt, restituit ex suis Bosius.
20. *Probaverunt causas.*) Mallet Manutius, *causam.*

1. Tatum

quod in plurimum auctoritatis haberent, neque ipsius Attici causa velle intellexeram; tamen hoc pro conjunctione, & beni volentia nostra mihi sumsi, ut id à te peterem, quod tua singularis humanitas, suavissimique mores à te essent impetraturi. id autem est, ut hoc quod te tua sponte facturum esse certo scio, honoris nostri causa libenter, prolixè, caleriter facias. mihi nemo est amicior, nec jucundior, nec carior Attico: cujus antea res solum familiaris agebatur, eaque magna; nunc accessit etiam existimatio, ut, quod consecutus est magna & industria, & gratia, & vivo Cæsare & mortuo id, te adjuvante, obtineat, quod si à te erit impetratum, sic velim existimes, me de tua liberalitate ita interpretaturum; ut tuo summo beneficio me affectum judicem. ego quæ te velle, quaque ad te pertinere arbitrabor studiosè, diligenterq; curabo. da operam, ut valeas.

CICERO PLANCO PRÆT. DES. S.

IAM antea petivi abs te per litteras, ut, cum causa Buthrotiorum probata à Consulibus esset, quibus & lege, & S. C. permissum erat, ut de Cæsaris actis cognoscerent, statuerent, judicarent, eam rem tu adjuvares: Atticumque nostrum, cujus te studiosum cognovi, & me, qui non minùs laboro, molestia liberares. omnibus enim rebus magna cura, multa opera, & labore confecta, in te positum est, ut nostræ sollicitudini finem quam primum facere possimus. quamquam intelligimus ea te esse prudentia, ut videas, si ea decreta Consulum, quæ de Cæsaris actis interposita sunt, non servantur, magnam perturbationem rerum fore. equidem cum multa, quod necesse erat in tanta occupatione, non probentur, quæ Cæsar statuerit; tamen otii, pacisque causa aberrari me illa soleo defendere: quod tibi idè magnopere faciendũ censeo, quamquam hæc epistola non suasoria est sed rogatoria. igitur, mi Plance, rogo te, & etiam oro, sic mediusfidius, ut majore studio, magnq; ex animo agere non possim, ut totum hoc negotium ita agas, ita tractes, ita conficias, ut, quod sine ulla dubitatione apud Consules obtinuimus propter summam bonitatem, & æquitatem causæ, id tu nos obtinuisse non modò facile patiare, sed etiam gaudeas. qua quidem voluntate esse erga Atticum, sæpe præsens & illi ostendisti, & verò etiam mihi. quod si feceris, me, quem voluntate, & paterna necessitudine conjunctum semper habuisti, maximo beneficio devinctum habebis. idque ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

CICERO CAPITONI SUO S.

NUMQUAM putavi fore, ut supplex ad te venirem. sed hercule facilè patior datum tempus, in quo amorem experirer tuum. Atticum quanti faciam, scis. amabo te, da mihi & hoc: obliviscere mea causa, illum aliquando tuo familiari, adversario tuo, voluisse consultum, cùm illius existimatio ageretur. hoc primùm ignoscere, est humanitatis tuæ: suos enim quisque debet tueri: deinde, si me amas (omitte Atticum) Ciceroni tuo, quem quanti facias, præ te soles ferre, totum hoc da, ut, quod semper existimavi, nunc planè intelligam, me à te multum amari. Buthrotios cùm Cæsar decreto suo, quod ego obsignavi cum multis amplissimis viris, liberavisset, ostendissetq; nobis, se, cùm agrari mare transissent, litteras missurum, quem in agrum deducerentur; accidit, ut subito ille interiret, deinde quemadmodum tu scis (interfuisti enim, cùm consules oporteret ex S. C. de actis Cæsaris cognoscere) res ab iis in Kal. Jun. dilata est. accessit ad S. C. lex, qua lata est A D IV Non. Jun. qua lex earum rerum, quas Cæsar statuisset, decrevisset, egisset, Consulibus cognitionem dedit causa Buthrotiorum delata est ad Consules. decretum Cæsaris recitatum est, & multi præterea libelli Cæsaris prolati. Consules de consilii sententia decreverunt secundum Buthrotios; 2 Planeum dederunt. Nunc, mi Capito (scio enim quantum semper apud eos, quibuscum sis, posse soleas, eo plus apud hominem facillimum, atque humanissimum Plancum) enitere, elabora, vel potius ebblandire, effice, ut Plancus, quem spero optimum esse, sit etiam melior opera tua. omnino res hujusmodi videtur esse, ut sine cujusquam gratia Planeus ipse pro ingenio, & prudentia sua non sit dubitaturus, quin decretum Consulum, quorum & lege & S. C. cognitio, & judicium fuit, conservet; præsertim cum, hoc genere cognitionum labefactato, acta Cæsaris in dubium ventura videantur: quæ non modò ii quorum interest, sed etiam ii, qui illa non probant, 3 otii causa confirmare velint. quod cùm ita sit, tamen interest nostra, Plancum hoc animo libenti prolixoq; facere. quod certè facies, si tu nervulos tuos, mihi sæpe cognitos, suavitatemq; quæ nemo tibi par est, adhibueris. quod ut facias, te vehementer rogo.

CICERO C. CUPIENNIO S.

PATREM tuum plurimi feci; neque ille mirificè & coluit & amavit: nec mehercule umquam mihi dubium fuit, quinnà te diligeret. ego quidem id facere non destiti. quamobrem peto à te in majorem modum, ut civitatem Buthrotiam subleves. decretumque Consulum, quod si secundum Buthrotios fecerunt, cum & lege, & S. C. statuendi potestatem haberent. des operam, ut Planeus noster quamprimùm confirmet & comprobet. hoc te vehementer, mi Cupienni, etiam atque etiam rogo.

CICERO PLANCO PRÆT. DES. S.

IGNOSCE mihi quòd cum antea accuratissimè de Buthrotiis ad te scripserim, eadem de re Læpius scribam. non mehercule, mi Plance, fuit 4 quoparum confidam aut liberalitati tuæ, aut nostræ amicitiæ; sed cùm tanta res agatur Attici nostri, nunc vero etiam existimatio, ut id quod probavit 5 Cæsar, nobis testibus & obsignatoribus, qui & decretis & responsis Cæsaris interfueramus, videatur obtinere potuisse, præsertim cùm tota potestas ejus rei tua sit, ut ea, quæ Consules decreverunt secundum Cæsaris decreta & responsa: non dicam comprobes, sed studiosè libenterque comprobes. id mihi sic erit gratum, ut nulla res gratior esse possit. essi jam sperabam cùm has litteras accepisses, fore, ut ea, quæ superioribus litteris à te petissemus impetrata essent; tamen non faciam finem rogandi, quoad nobis nuntiatum erit, te id fecisse, quod magna cum spe exspectamus. 6 deinde enim confido fore, ut alio genere litterarum utamur; tibique pro tuo summo beneficio gratias agamus. quod si acciderit, velim sic existimes, non tibi tam Atticum cujus permagna res agitur, quam me, qui non minùs laboro, quam ille, obligatum, fore.

CICERO CAPITONI S.

NON dubito, quin mirère, atque etiam stomachere, quòd tecum de eadem re agam sæpius. Hominis familiarissimi, & mihi omnibus rebus conjunctissimi, permagna res agitur, Attici. cognovi ego tua studia in amicos, etiam in te amicorum. multum potes nos apud Plancum juvare. novi humanitatem tuam. scio quàm sis amicis jucundus. nemo nos in hac causa plus juvare potest, quam tu. 7 & res ita est firma, ut debet esse; quam Consules de consilii sententia decreverunt, cùm & lege, & S. C. cognoscerent. tamen omnia posita putamus in Planci tui liberalitate: quem quidem arbitramur cum officii tui, & Reip. causa decretum Consulum comprobaturum, tum libenter nostra causa esse facturum. adjuvabis igitur, mi Capito: quod ut facias, vehementer etiam atque etiam rogo.

M. TVL-

---

1. *Totum hoc da.*) Ex Crusell. & Tornæs. reposuit Bosius verbum *da*, quod deerat in editionibus.

2. *Planeum dederunt.*) Manutius mallet, *litteras ad Planeum dederunt*, licet repugnent mss.

3. *Otii causa confirmare velint.*) Fæ rnus legebat, *infirmari*, passivè.

4. *Quo parum.*) Vulg. *quod parum.*

5. *Cæsar nobis testibus.*) Vulg. *Cæs nobis testibus.*

6. *Deinde enim.*) Vulg. *deinde tum.*

7. *Et res ita est firma.*) Ita scripsit Bosius ex fide Crusellini; Tornæs.

Finis Epistolarum M. Tullii Ciceronis ad Atticum.

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARUM
LIBER PRIMUS,
AD
QVINTVM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

1 ETsi dubitabam, quin hanc epistolam multi nuntii, fama denique esset ipsa, sua celeritate superatura, tuque antè ab aliis auditurus esses annum tertium accessisse desiderio nostro, & labori tuo: tamen existimavi à me quoque tibi hujus molestiæ nuntium perferri oportere. Nam superioribus litteris, non unis, sed pluribus, cùm jam ab aliis desperata res esset, tamen ego tibi spem maturæ decessionis afferebam; non solùm, ut quàm diutissimè te jucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur & à nobis, & à prætoribus contentio, ut rem posse confici non diffiderem. Nunc quoniam ita accidit, ut neque prætores suis opibus, neque nos nostro studio quidquam proficere possemus, est omnino difficile non graviter id ferre: sed tamen NOSTROS ANIMOS maximis in rebus & gerendis, & sustinendis exercitatos frangi, & debilitari molestia non oportet. Et quoniam *ea molestissimè ferre homines debent, quæ ipsorum culpa contracta sunt*, est quidam in hac re mihi molestius ferendum, quàm tibi. factum est enim mea culpa, contrà, quàm tu mecum, & proficiscens & per litteras egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego dum sociorum saluti consulo, dum impudentiæ nonnullorum negotiatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter: præsertim cùm id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor; est sapientiæ, atque humanitatis tuæ, curare & perficere, ut hoc *minùs sapienter à me provisum, diligentia tua corrigatur*. Ac si reipse vehementius ad omneis partes bene audiendi excitaris; non ut cum aliis, sed ut TECVM IAM IPSE CERTES; si omnem tuam mentem, curam, cogitationem, ad excellentem omnibus in rebus laudis cupiditatem incitaris: mihi crede, VNVS ANNVS additus labori tuo, multorum annorum lætitiam nobis, gloriam verò etiam posteris nostris afferet. Quapropter hoc te primùm rogo, ne contrahas, aut demittas animum, neve te obrui, tamquam fluctu, sic magnitudine negotii sinas: contraque erigas, ac resistas, sive *etiam ultrò occurras negotio*. Neque enim ejusmodi partem reip. geris in qua FORTVNA dominetur, sed in qua plurimum RATIO possit, & *diligentia*. Quòd si tibi bellum aliquod magnum, & periculosum administranti prorogatum imperium viderem; tremerem animo, quod eodem tempore esse intelligerem etiam fortunæ potestatem in nos prorogatam. Nunc verò ea pars tibi reip. commissa est, in qua aut nullam, aut perexiguam partem fortuna tenet, & quæ mihi tota in tua virtute, ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas (ut opinor) insidias hostium, nullam prælii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii, aut rei frumentariæ, nullam seditionem exercitus pertimescimus: quæ persæpe sapientissimis viris acciderunt, ut, quemadmodum *gubernatores optimi cum tempestate*, sic illi fortunæ impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas: ita tamen, ut ea *dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit*. Constat enim ea provincia primùm ex eo genere sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum. deinde ex eo genere civium, qui aut quòd publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt: aut quòd ita negotiantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio se incolumeis fortunas habere arbitrantur. At enim inter hos ipsos exsistunt graves controversiæ, multæ nascuntur injuriæ, magnæ contentiones consequuntur. Quasi verò ego id putem, non me aliquantum negotii sustinere. Intelligo permagnum esse negotium, & maximi consilii. sed memento, consilii me hoc negotium esse magis aliquanto, quàm fortunæ, putare. QVID EST ENIM NEGOTII CONTINERE EOS, QVIBVS PRAESIS, SI TE IPSE CONTINEAS? id autem sit magnum, & difficile ceteris, sicut est difficillimum: tibi & fuit hoc semper facillimum, & verò esse debuit: cujus natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse: ea autem adhibita doctrina est, 1 quæ vel vitiosissimam naturam attollere possit. Tu cùm pecuniæ, cùm voluptati, cum omnium rerum cupiditati resistes, ut facis, erit, credo, periculum, ne improbum negotiatorem, paullo cupidiorem publicanum comprimere non possis. Nam Græci quidem sic te *ita viventem intuebuntur, ut quendam ex annalium memoria*, aut etiam *de cælo divinum hominem* esse in provinciam delapsum putent. Atque hæc nunc non ut facias, sed ut te facere, & fecisse gaudeas, scribo. PRAECLARVM est enim, summo cum imperio fuisse in Asia triennium; sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, 2 nulla forma cujusquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat ista provincia) ab summa integritate, continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tam eximium, aut tam expetendum potest, quàm istam virtutem, moderationem animi, temperantiam, non latère in tenebris, neque esse abditam, sed in luce Asiæ, *in oculis* clarissimæ provinciæ, atque *in auribus* omnium gentium, ac nationum esse positam? non itineribus tuis perterreri homines? non sumtu exhauriri? non adventu commoveri? esse, quocumque veneris, & publicè, & privatim maximam lætitiam: cùm urbs custodem, non tyrannum: domus hospitem, non expilatorem, recepisse videatur? His autem in rebus jam te usus ipse profectò erudivit, NEQVAQVAM satis esse, ipsum hasce

---

1. *Quæ vel vitiosissimam naturam attollere possit.*] Excusabi vulgatum *excolere*, inductos à Pall. quatuor, in quibus illud alterum, aut *excitare* reposuit fortè ad hunc locum Horatius, cum volvit, *deprimi hunc divinam particulam aura.*

2. *Nulla forma cujusquam.*) Palatinus unus, *fortuna*; quod est dignitas, potentia, atque honor, cogitandum.

hasce habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciæ non te unum, sed omneis ministros imperii tui, sociis, & civibus, & reip. præstare videare. Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suæ; de quibus honore, & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cùm scribat historiam, multos ex suis annalibus posse diligere, quos velit, & possit imitari: 1 Halienus autem noster, cùm animo & benivolentia, tum verò etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certò scio ita laborare de existimatione sua, 2 ut propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra laboret. Quæstorem habes, non tuo judicio delectum, sed eum, quem sors dedit, hunc oportet & sua sponte esse moderatum, & tuis institutis, ac præceptis obtemperare. Quorum si quis fortè esset sordidior, ferres eatenus, quoad per se negligeret eas leges, quibus est adstrictus: non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, 3 ad quæstum uteretur. Neque enim mihi sane placet, præsertim cùm ii mores tantum jam 4 ad nimiam lenitatem, & ambitionem incubuerint, servire te omneis sordeis, excutere unumquemque eorum: sed, *quanta sit in quoque fides, tantum cuique committere.* Atque inter hos, eos, quos tibi comites, & adjutores negotiorum publicorum dedit ipsa resp. duntaxat finibus his præstabis, quos ante præscripsi. Quos verò aut 5 ex domesticis convictionibus, aut ex necessariis apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte prætoris appellari solent: horum *non modò facta, sed etiam dicta omnia præstanda nobis sunt.* Sed habes eos tecum, quos possis rectè facienteis facilè diligere: minùs consuleteis existimationi tuæ, facillimè coercere: à quibus, rudis cùm esses, videtur potuisse tua liberalitas decipi) nam UT QUISQUE EST VIR OPTIMUS, ita difficillimè esse alios improbos suspicatur) nunc verò tertius hic annus habeat integritatem eandem, quam superiores, cautiorem etiam, ac diligentiorem. Sint aures tuæ, quæ id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas fictè & simulatè quæstus causa insusurretur. Sit *annulus* tuus non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu: non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ. Accensus sit eo numero, quo eum majores nostri esse voluerunt: qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris, ac muneris, non temerè nisi libertis suis deferebant: quibus illi quidem non multò secus, ac servis, imperabant. Sit 6 lictor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor: majoraque præferant fasces illi, ac secures dignitatis insignia, quàm potestatis. TOTI DENIQUE SIT PROVINCIÆ COGNITUM, tibi omnium, quibus præsis, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas. Denique hæc opinio sit, non modò iis, qui aliquid *acceperint*, sed iis etiam, qui *dederint*, te inimicum (si id cognoveris) futurum. Neque verò quisquam dabit, cùm erit hoc perspectum, nihil per eos, qui *simulant se apud te multum posse*, abs te solere impetrari. Nec tamen est hæc oratio mea hujusmodi, ut te in tuos aut *durum* esse nimium, aut *suspiciosum* velim. Nam si quis est eorum, qui tibi biennii spatio numquam in suspicionem avaritiæ venerit, (ut ego Cæsium, & Chærippum, & Labeonem, & audio, &, quia cognovi, existimo) nihil est, quod non & iis, & si quis est alius ejusmodi, & committi, & credi rectissimè putem. Sed si quis est, in quo jam offenderis, de quo aliquid senseris: huic nihil credideris, *nullam partem existimationis tuæ commiseris.* In provincia verò ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis antè fuerit ignotus: huic quantum credendum sit, vide: non quin possint multi esse provinciales viri boni: sed hoc sperare licet; judicare periculosum est. MULTIS enim simulationum involucris tegitur, & quasi velis quibusdam obtenditur uniuscujusque natura: *frons, oculi, vultus persæpe mentiuntur: oratio verò sapissime.* Quamobrem, qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus, à quibus nos divulsi esse non possumus? te autem, alienum hominem ament ex animo, ac non sui commodi causa simulent? mihi quidem permagnum videtur; præsertim si iidem homines privatum non ferè quemquam, *PRÆTURES SEMPER OMNEIS AMANT.* Quo ex genere siquem torte tui cognosti amantiorem (fieri enim potuit) quam temporis, hunc verò ad tuum numerum libenter adscribito. Sin autem id non perspicies; nullum erit genus in familiaritate cavendum magis: propterea quod & omneis vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ causa faciunt: & *quorum victus non sunt, ejus existimationi consulere non curant.* Atque etiam è Græcis ipsis diligenter cavendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt *vetere Græcia digni.* Sic verò, faciles sunt permulti, & leves, & *diuturna servitute ad nimiam assentationem eruditi*, quos ego universos adhiberi liberaliter, optimum quemque hospitio, amicitiaque 7 conjungi dico oportere: nimiæ familiaritates eorum, neque tam fideles sunt (non enim audent adversari nostris voluntatibus) & verò invident non nostris solùm, verùm etiam suis. Jam qui in ejusmodi rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim, ac diligens; quo me animo in servos esse censes? *quos quidem cum omnibus in locis, tum præcipuè in provinciis regere debemus:* quo de genere multa præcipi possunt. sed hoc & brevissimum est, & facillimè teneri potest, ut ita se gerant in istis Asiaticis itineribus, 8 ut si iter Appia via faceres: neve interesse quidquam putent, utrùm Tralleis, an Formias venerint. At, si quis est ex servis egregiè fidelis, sit in domesticis rebus, & privatis: quæ res ad officium imperii tui, atque ad aliquam partem reipub. pertinebunt, de his rebus nequid attingat. Multa enim, quæ rectè committi servis fidelibus possunt, tamen *sermonis, & vituperationis vitandæ causa*, committenda non sunt. Sed nescio quo pacto ad præcipiendi rationem delapsa est oratio mea cùm id mihi propositum initiò non fuisset. Quid enim ei præcipam, quem ego in hoc præsertim genere intelligam, prudentia non esse inferiorem, quàm me, usu verò etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quæ faceres, AUCTORITAS accederet mea, tibi ipsi illa putavi fore jucundiora. Quare sint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primùm integritas, & continentia: deinde omnium, qui tecum sunt, pudor: delectus in familiaritatibus, & provincialium hominum, & Græcorum, percautus & diligens: familiæ gravis, & constans disciplina. Quæ cùm honesta sint in his privatis nostris, quotidianisque rationibus: in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam

1. *Halienus autem*) Palat. duo *Alienus*, duo *Avienus*. si quid mutandum, secunda lectio resumenda veniret. ita enim ita vocatur & Cæsari de bello civili.

2. *Ut propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra laboret.*) Melius istud, quàm veteris editionis scriptura, *ut propter eum. & et etiam de nostra laboret*; quomodo tamen Pall. & liber Pavilionis, quo usus Ianus Gul.

3. *Ad quæstum uteretur.*) Recentiores *abuteretur*, sed contra antiquitus cusos & mss. Pall.

4. *Ad nimiam lenitatem.*) Mammalibus *levitatem*, utrumque reperitur in libris manuscriptis.

5. *Ex domesticis convictionibus ut.*) Vict. editio, *conjunctionibus*, quomodo aliquot item Pall. nam ceteri *convictoribus*; Pavilionis *convictoribus*.

6. *Lictor non suæ, sed tuæ lenitatis apparitor.*) Ipsi nostri lib. Elect. c. 23. auste rescribere, *lictor manifestus & tua lenis* sed inclinat tamen magis in id quod Vss. deprimit è libro, *lictor, non saevitiæ, sed tuæ, &c.* neutrum placet. ratione reddita in Suspicionibus.

7. *Conjungi dico oportere.*) Melius forsan, *ducere*. monco tamen in uno Pal. non comparere dictionem *dico*.

8. *Ut si iter Appia via faceres.*) Pavilonii ms. non agnoscit *via*, & poteramus in ea carere.

1. *Quæ*

corruptrice provincia, DIVINA videantur necesse est. Hæc institutio, atque hæc disciplina potest sustinere in rebus statuendis, & decernendis eam severitatem, 1 qua tu in iis rebus usus es, ex quibus nonnullas simultates cum magna mea lætitia suscepras habemus. nisi forte me Paconi nescio cujus, hominis ne Græci quidem, at Mysii, aut Phrygis potius querelis moveri putas: aut Tusculani, hominis furiosi, ac sordidi vocibus, cujus tu ex impurissimis faucibus inhonestissimam cupiditatem eripuisti summa cum æquitate. Hæc, & cetera plena severitatis, quæ statuisti in ista provincia, non facile sine summa integritate sustineremus. quare sit summa *in jure dicendo severitas*, dummodo ea ne varietur gratia, sed conservetur æquabilis. Sed tamen PARVI REFERT abs te ipso jus dici æqualiter, & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem concesseris. Ac mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota jurisdictione maxime sustineri. In qua scientiæ præsertim provincialis ratio ipsa expedita est. Constantia est adhibenda, & gravitas, quæ resistat *non solum gratiæ, verum etiam suspicioni*. Adjungenda etiam est *facilitas* in audiendo, *lenitas* in decernendo, in satisfaciendo ac disputando *diligentia*. His rebus nuper Cn. Octavius, jucundissimus fuit: apud quem 2 primus lictor quievit; tacuit accensus: quoties quisque voluit, dixit, & quam voluit, diu. Quibus ille rebus fortasse nimis lenis videretur, nisi hæc LENITAS illam severitatem tueretur. Cogebantur Sullani homines, quæ per vim & metum abstulerant, reddere, qui in magistratibus injuriosè decreverat, eodem ipsis privatis erat jure parendum. hæc illius severitas, acerba videretur, nisi multis *condimentis humanitatis mitigaretur*. Quòd si hæc lenitas, gratia Romæ est, ubi tanta arrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magistratus, tot auxilia, tanta vis, tanta senatus auctoritas: quàm jucunda tandem prætoris comitas in Asia potest esse, in qua tanta multitudo civium, tanta sociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis NUTUM INTUENTUR? ubi 3 nullum auxilium est, nulla conquestio, nullus senatus, nulla concio? Quare *cum permagni hominis est*, & cùm ipsa natura moderati, tum vero etiam doctrina, atque optimorum artium studiis eruditi, sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas ab iis, quibus ipse præsit, desideretur. Cyrus ille a Xenophonte non admistoriæ fidem scriptus, sed ad effigiem justi imperii: cujus summa gravitas ab illo philosopho cum singulari comitate conjungitur: quos quidem libros non sine causa noster ille Africanus de manibus ponere non solebat: nullum est enim prætermissum in iis officium diligentis, & moderati imperii. eaque, si sic coluit ille, *qui privatus futurus nunquam fuit*, quonam modo retinenda sunt iis, quibus imperium ita datum est, ut redderent, & ab iis legibus datum est, ad quas revertendum est? Ac mihi quidem videntur huc omnia esse referenda iis, qui præsunt aliis. *ut ii quibus eorum in imperio, sint quam beatissimi*: quod tibi esse & antiquissimum, & ab initio fuisse, ut primum Asiam attigisti, constante fama, atque omnium sermone celebratum est. Est autem non modo ejus, qui sociis & civibus, sed etiam ejus, qui servis, qui mutis pecudibus præsit, eorum, quibus præsit, commodis, utilitatique servire. Cujus quidem generis constare inter omneis video abs te summam adhiberi diligentiam: *nullum ex alienum novum contrahi* civitatibus. vetere autem magno & gravi multas abs te esse liberatas urbeis. 4 compluresdirutas, ac pæne desertas, (in quibus unam Joniæ nobilissimam, alteram Cariæ, Samum & Halicarnassum) per te esse recreatas: nullas esse in oppidis seditiones, nullas discordias: provideri abs te, ut civitates *optimatum consilio* administrentur: sublata Mysiæ latrocinia: cædeis multis locis repressas: pacem tota provincia constituram: neque solùm illa itinerum, atque agrorum, sed multo etiam plura, & majora oppidorum & fanorum furta, & latrocinia esse depulsa. Remotam à fama, & à fortunis, & ab otio locupletum, illam *acerbissimam ministram prætorum avaritiæ calumniam*: sumtus & tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fineis incolant, tolerari æquabiliter: facillimos esse aditus ad te: *patère aures tuas querelis omnium*: nullius inopiam, ac solitudinem, non modo illo populari accessu, ac tribunali, 5 sed ne domo quidem & cubiculo esse exclusam: tuo toto denique imperio nihil *acerbum* esse, nihil *crudele*, atque omnia plena clementiæ, mansuetudinis, humanitatis. Quantum verò illud est beneficium tuum, quod iniquo, & gravi vectigali ædilitiorum, magnis nostris simultatibus, Asiam liberasti? Enimverò si unus homo nobilis queritur palàm te, quòd edixeris, *NE AD LUDOS PECUNIÆ DELERENTUR*, H S. CC. sibi eripuisse: quanta tandem pecunia penderetur, si omnium nomine, quicumque Romæ ludos facerent, quod erat jam institutum, erogaretur? Quamquam has querelas hominum nostrorum illo consilio oppressimus, quod in Asia nescio quonam modo, Romæ quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quòd, cùm ad TEMPLUM, MONUMENTUMQUE nostrum civitates pecunias decrevissent: cumque id & pro meis magnis meritis, & pro tuis maximis beneficiis summa sua voluntate fecissent: nominatimque lex exciperet, UT AD TEMPLUM, MONUMENTUMQUE CAPERE LICERET: cumque id, quod dabatur, non esset interiturum, sed in ornamentis templi futurum, ut non mihi potius, quàm populo Romano, ac diis immortalibus datum videretur: tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas accipiendum non putavi; cùm aliis de causis, tum etiam ut animo æquiore ferrent ii, quibus nec deberetur, nec liceret. Quapropter incumbe toto animo, & studio omni in eam rationem, qua adhuc usus es, ut eos, quos tuæ fidei, potestatique S. P. Q. R. commisit, & credidit, diligas, & omni ratione tueare, *ut esse quam beatissimi velle*. Quòd si te fors Afris, aut Hispanis, aut Gallis præfecisset, immanibus, ac barbaris nationibus: tamen esset humanitatis tuæ, consulere eorum commodis, & utilitati, salutique servire. Cùm verò ei genere hominum præsimus, non modò in quo ipsa sit, sed etiam à quo ad alios pervenisse putetur humanitas: certè iis eam potissimum tribuere debemus, à quibus accepimus. Non enim me hoc jam dicere pudebit, præsertim in ea vita, in iis rebus gestis, in quibus non potest residere inertiæ, aut levitati ulla suspicio: *nos ea, quæ consecuti sumus, his studiis & artibus esse adepti, quæ sint nobis Græcia monumentis, disciplinisque tradita*. Quare præter communem fidem, quæ omnibus debetur, præterea nos isti hominum generi præcipuè debere videmur, ut, quorum præceptis tumus eruditi, apud eos ipsos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere. Atque ille quidem princeps ingenii, & doctrinæ Plato, TUM *denique fore beatas respubl. putavit, si aut docti, ac sapientes homines eas regere coepissent, aut ii qui regerent, omne suum studium in doctrina, ac sapientia collocassent*. Hanc conjunctionem videlicet potestatis, ac sapientiæ, saluti censuit civitatibus esse posse: quod fortasse aliquando universæ reipublicæ nostræ, nunc quidem

1. *Qua tu in his rebus usus es.*) Pall. duo, quam, antiquo forte scribendi modo.

2. *Primus lictor quievit: tacuit accensus, &c.*) Ita de conjectura Octavii Antragi qui hactenus omnes merito acquieverant; utique cum nihil esset insolentius vulgato, *qui fuit*. quod tamen in omnibus mss. præterquam Halberstadiensi, qui nostrum illud firmat, sit prodit Pighius noster l. XVI. Annal. Roman.

3. *Nullum auxilium est, nulla conquestio.*) Sic omnes libri nostri, itaque id retinebimus, non admisso P. Manutii *quæ sit*, intelligemusque de collegis, ut volebat Gulielm.

4. *Complures dirutæ.*) Pall. duo *diruptæ*, quod examinabunt otiosiores certè non statim quod *diruptum* est, etiam *dirutum* dici potest.

5. *Sed ut domo quidem & cubiculo esse exclusam tuo toto denique imperio, &c.*) Et distinctio & lectio est à quinque Pall. quibus proximè accedebat editio Vict.

1. *Virtute*

dem profectò isti provinciæ contigit, ut is in ea summam potestatem haberet, cui in doctrina, cui in 1 virtute, atque humanitate percipienda, plurimum à pueritia studii fuisset, & temporis. Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum accessit, idem ad salutem Asiæ prorogatus esse videatur. quoniam in te retinendo fuit Asia felicior, quàm nos in deducendo: perfice, ut lætitia provinciæ desiderium nostrum leniatur. Etenim si in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud scio an nemini, fuisti omnium diligentissimus: multò majorem in hic *honoribus tuendis* adhibere diligentiam debes. Et quidem de isto genere honorum quid sentirem, scripsi ad te antè. Semper eos putavi, si vulgares essent, vileis: si temporis causa constituerentur, leveis: si verò (id quod ita factum est) *meritis tuis tribuerentur*, existimabam multam tibi in his honoribus tuendis operam esse ponendam. Quare quoniam in istis urbibus cum summo imperio, & potestate versaris, in quibus tuas virtutes consectatas, & 2 in deorum numero collocatas vides: in omnibus rebus, quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis *hominum opinionibus*, tantis de te judiciis, tantis honoribus debeas, cogitabis. Id autem erit ejusmodi, UT CONSULAS OMNIBUS, ut medeare incommodis hominum, provideas saluti, ut te *parentem* Asiæ & dici, & haberi velis. Atque huic tuæ voluntati, ac diligentiæ difficultatem magnam afferunt publicani. quibus si adversamur: ordinem de nobis optimè meritum, & per nos cum rep. conjunctum, & à nobis, & à rep. disjungemus. sin autem omnibus in rebus obsequemur: funditus eos perire patiemur, quorum non modò saluti, sed etiam 3 commodis consulere debemus. Hæc est una (si vere cogitare volumus) in toto imperio tuo difficultas. Nam ESSE ABSTINENTEM; continere omnes cupiditates; suos coërcere; juris æquabilem tenere rationem; f cilem te in rebus cognoscendis, in hominibus audiendis, admittendisque præbere; præclarum magis est, quàm difficile. non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi, atque voluntate. Illa causa publicanorum quantam acerbitatem afferat sociis, intelleximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiæ tollendis, *non tam de portorio, quam de nonnullis injuriis portitorum* querebantur. 4 Quare non ignoro, quid sociis accidat in ultimis terris, cum audierim in Italia querelas civium. Hi te ita versari, ut & publicanis satisfacias, (præsertim publicis malè redemtis) & socios perire non sinas, divinæ cujusdam virtutis esse videtur, id est, tuæ. Ac primum Græcis, id quod acerbissimum est, quòd sunt vectigales, non ita acerbum videri debet, propterea quòd sine imperio populi Rom. suis institutis, per se ipsi ita fuerunt. Nomen autem publicani aspernari non possunt, qui pendere ipsi vectigal sine publicano non potuerunt, quod iis æqualiter Sulla descripserat. Non esse autem leniores in exigendis vectigalibus Græcos, quàm nostros publicanos, hinc intelligi potest, quòd Cauni nuper omnes, ex insulis, quæ erant ab Sulla Rhodiis attributæ, confugerunt ad senatum, *nobis se potius vectigal, quàm Rhodiis penderent.* Quare nomen publicani neque ii debent horrere, qui semper vectigales fuerunt: neque ii aspernari, qui per se pendere vectigal non potuerunt: neque ii recusare, qui postulaverunt. Simul & illud Asia cogitet, nullam à se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum calamitatem abfuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur, id autem imperium cùm retineri sine vectigalibus nullo modo possit. AEQUO ANIMO PARTE ALIQUA SUORUM FRUCTUUM PACEM SIBI SEMPITERNAM REDIMAT, ATQUE OTIUM. Quòd si genus ipsum, & nomen publicani non iniquo animo sustinebunt, poterunt iis, *consilio*, & *prudentia* tua rel qua videri mitiora. Possunt in pactionibus facilitatem conficiendi negotii, & liberationem molestiæ. Potes etiam tu id facere, quod & fecisti egregiè, & facis, ut commemores, quanta sit in publicanis dignitas, quanta non nos illi ordini debeamus, ut remoto imperio, ac vi potestatis, & fascium, publicanos cum Græcis gratia adjudicandis non legem spectare centoriam, sed potius commoque auctoritate conjungas. Sed & ab iis, de quibus optimè tu meritus es, & qui tibi omnia debent, hoc petas, ut FACILITATE sua, nos eam necessitudinem, quæ est nobis cum publicanis, obtinere, & conservare patiantur. Sed quid ego te hæc hortor, quæ tu non modò facere potes ita sponte sine cujusquam præceptis, sed etiam magna jam ex parte perfecisti? non enim desistunt nobis agere quotidie gratias honestissimæ, & maximæ societates: quod quidem mihi ideirco jucundius est, quòd idem faciunt Græci. DIFFICILE EST autem ea, quæ commodis, utilitate, & prope natura diversa sunt, voluntate conjungere. At ea quidem, quæ suprà scripta sunt, non ut te instituerem, scripsi (neque enim prudentia tua cujusquam præcepta desiderat) sed me in scribendo commemoratio tuæ virtutis delectavit: quamquam in his litteris longior fui, quàm aut vellem, aut quàm me putavi fore. Unum est, quod tibi ego præcipere non desinam, neque te patiar (quantum in me erit) cum exceptione laudari. omnes enim, qui istinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis summis laudibus excipiant unam *tracundiam*, quod vitium, cùm in hac privata, quotidianaque vita levis esse animi, atque infirmi videtur: tum verò NIHIL EST tam deforme, quàm ad summum imperium etiam acerbitatem naturæ adjungere. Quare illud non suscipiam, ut, quæ de iracundia dici solent à doctissimis hominibus, ea tibi nunc exponam, cùm & nimis longius esse nolim, & ex multorum scriptis ea facilè possis cognoscere. illud, quod est epistolæ proprium, ut is, ad quem scribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, prætermittendum esse non puto. Sic ad nos omnes fere deferunt, *nihil cùm absit iracundia, tetrius fieri posse jucundius. sed cùm te alicujus improbitas, perversitasque commoverit sic te animo incitari, ut ab omnibus tuæ desideretur humanitas.* Quare quoniam in eam rationem vitæ nos non tam cupiditas quædam gloriæ, quàm res ipsa, ac fortuna deduxit, ut *sempiternus sermo* hominum de nobis futurus sit: caveamus, quantum efficere, & consequi possumus, ne quod in nobis insigne vitium fuisse dicatur. Neque ego hoc nunc contendo, quod fortasse cùm in omni natura, tum jam in nostra ætate DIFFICILE EST, MUTARE ANIMUM, ET SI QUID EST PENITUS INSITUM MORIBUS, ID SUBITÒ EVELLERE: sed te illud admoneo, ut, si hoc plene vitare non potes, quòd antè occupatur animus ab iracundia, quàm providere ratio potuit, ne occuparetur: te antè compares, *quotidieque meditêre*, resistendum esse iracundiæ: cumque ea maximè animum moveat, tum tibi esse diligentissimè LINGUAM CONTINENDAM: quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quàm omnino non irasci. Nam illud non solum est gravitatis, sed nonnumquam etiam lentitudinis. Moderari verò & animo, & orationi, cùm sis iratus, aut etiam facere, & tenêre in sua potestate motum animi, & dolorem, etsi non est *perfecta sapientia*, tamen est non mediocris ingenii. Atque in hoc genere multò te esse jam commodiorem, mitioremque nuntiant. Nullæ tuæ vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullæ contumeliæ perferuntur: quæ cùm abhorreant à litteris, ab humanitate, tum verò *contraria sunt imperio, ac dignitati*: nam si implacabiles iracundiæ sint, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa levitas: quæ tamen (ut in malis) accerbiati anteponenda est. Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehensione plurimum sermonis, credo propterea, quòd

1. *Virtute percipienda.*) Pal. unus è quatuor *præcipienda.*

1 *In deorum numero collocatas vides.* Egregiè explicat Lipsius noster l. 1. Elect. 14.

3 (*Etiam commodis consulere debemus.*) Pal. pr. *consuesse nemur.* Sic *commodu consulemus* præstiterim utrumque vulgato.

4. *Quare non ignoro quid sociis, &c.*) Tolle *non ignoro*, & anima clausulam interrogationem, ut ipse quam Tullio sententiam.

7. *Quare*

quòd tibi hominum injuriæ, quòd avaritia, quòd insolentia, præter opinionem accidebat, & intolerabilis videbatur: secundus autem multo lenior, quòd & *consuetudo & ratio*, & (ut ego arbitror) meæ quoque litteræ te patientiorem, lenioremque fecerunt: tertius annus ita esse debet emendatus, ut ne minimam quidem rem quisquam possit ullam reprehendere. At jam hoc loco non hortatione, neque præceptis, sed precibus tecum fraternis ago; totum ut animum, curam, cogitationemque tuam ponas *in omnium laude undique colligenda*. Quòd si in mediocri statu sermonis, & prædicationis nostræ res esset: nihil abs te eximium, nihil præter aliorum consuetudinem postularetur. nunc verò propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem, magnitudinem, NISI SUMMAM LAUDEM ex ista provincia assequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra ratio est, ut omnes BONI cùm faveant, tum etiam à nobis omnem diligentiam, virtutemque & postulent, & exspectent: omnes autem IMPROBI (quòd cum his bellum suscepimus sempiternum) vel minima re ad reprehendendum contenti esse videantur. 1 Quare quoniam ejusmodi THEATRUM totius Asiæ virtutibus est datum, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, judicio eruditissimum, natura autem ita resonans, ut usque Romam significationes, vocesque referantur: contende, quæso, atque elabora, non modò ut his rebus dignus fuisse, sed etiam ut illa omnia tuis artibus *superasse* videare. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem reliquit, tibi provincialem dedit; & si mea pars nemini cedit, fac, ut tua ceteros vincat. Simul & illud cogita, nos non de reliqua, & sperata gloria jam laborare, sed de parta dimicare: quæ quidem non tam expetenda nobis fuit, quàm *tuenda* est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi jam partus est. nunc verò sic res sese habet, ut, nisi omnia tua facta, atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me meis tantis laboribus, tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum putem. Quòd si ut amplissimum nomen consequeremur, unus præter ceteros adjuvisti: certè idem, ut id retineamus, præter ceteros elaborabis. NON EST TIBI his solis utendum existimationibus ac judiciis, qui nunc sunt, hominum: sed iis etiam qui nunc sint: quamquam *illorum erit verius judicium, obtrectatione & malivolentia liberatum*. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quærere: quod si esset, tamen non negligeres, præsertim cùm amplissimis monumentis conservare voluisses *memoriam nominis* tui: sed ea tibi est communicanda mecum, prodenda liberis nostris. In qua cavendum est, ne, si negligentior fueris, 2 NON SOLÙM tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris. Atque hæc non eò dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse, sed potius ut currentem incitasse videatur. Facies enim perpetuò, quæ fecisti, ut omnes æquitatem tuam, temperantiam, fidem, integritatemque laudent. Sed me quædam tenet, propter singularem amorem, infinita in te aviditas gloriæ: quamquam illud, existimo, cùm jam tibi Asia, sicut unicuique *sua domus* nota esse debeat, cùm ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit, nihil esse, quod ad laudem attineat, quod non tu optimè perspicias, & tibi non, *sine cujusquam hortatione*, in mentem veniat quotidie. Sed ego, qui, cum tua lego, te audire, & qui, cùm ad te scribo, tecum loqui videor, idcirco & tua longissima quaque epistola maximè delector & ipse in scribendo sæpe sum longior. Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut, tanquam poetæ boni, & actores industrii solent, sic tu IN EXTREMA PARTE, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectissimus, atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillimè facies, si me (cui semper uni magis, quàm universis, placere voluisti) tecum semper esse putabis, & omnibus iis rebus, quas dices, ac facies, *interesse*. Reliquum est, ut te orem, ut valitudini tuæ, si me, & tuos omneis valere vis, diligentissimè servias.

MARCUS Q. FRATRI, S.

2 STATIUS ad me venit a. d. VIII. Kalend. Novemb. ejus adventus, quòd ita scripsisti, direptum iri te à tuis, dum is abesset, molestus mihi fuit. Quod autem exspectationem tui, concursumque eum, qui erat futurus, si unà tecum decederet, neque antea visus esset, sustulit; id mihi non incommodè visum est accidisse. Exhaustus enim est sermo hominum, & multis emissæ jam ejusmodi voces, 3 ἀλλὰ αὐτὸς πάλιν φῶτα μείρεται. quæ te absente confecta esse lætior. Quod autem idcirco à te missus est, mihi ut se purgaret, id necesse minimè fuit. Primum enim numquam ille mihi fuit suspectus: neque ego, quæ ad te de illo scripsi, scripsi meo judicio, sed cum RATIO, salusque omnium nostrum, qui ad remp. accedimus, non *veritate* solùm, sed etiam *fama* niteretur; sermones ad te aliorum semper, non mea judicia perscripsi qui quidem quàm frequentes essent, & quàm graves, adventu suo Statius ipse cognovit. Etenim intervenit nonnullorum querelis, quæ apud me de illo ipso habebantur: & sentire potuit, sermones iniquorum in suum potissimum nomen erumpere. Quod autem me maximè movere solebat, cùm audiebam, illum *plus* apud te posse, quàm gravitas illius ætatis, & imperii prudentia postularet (quàm multos enim mecum egisse putas, ut se Statio commendarem? quàm multa autem ipsum ἀφελῶς mecum in sermone ita protulisse?) id mihi non placuit: monui, suasi, deterrui. Quibus in rebus etiam si fidelitas summa est (quod prorsus credo, quoniam tu ita judicas) tamen species ipsa tam *gratiosi liberti*, aut servi, dignitatem habere nullam potest. Atque hoc sic habeto, (nihil enim nec temerè dicere, nec astutè reticere debeo) materiam omnem sermonum eorum, qui de te detrahere velint, Statium dedisse: & anteà tantum intelligi potuisse, iratos tuæ servitati esse nonnullos: hoc manumisso, iratis, quod loquerentur, non defuisse. 4 Nunc respondebo ad eas epistolas, quas mihi reddidit L. Cassius: cui, quoniam ita te velle intelligo, nullo loco deero. Quarum altera est 5 de Blaudenio Zeuxide, quem scribis certissimum matricidam tibi à me intimè commendari. Qua de re, & hoc de genere toto, ne forte me in Græcos tam ambitiosum factum esse mirere, pauca cognosce. Ego cùm Græcorum querelas nimium valere sentirem, propter hominum ingenia ad *fallendum* parata: quoscumque de te queri audivi, quacumque potui ratione placavi. Primum Dionysipolitas, qui erant inimicissimi mei, lenivi: quorum principem Hermippum non solùm sermone meo, sed etiam familiaritate devinxi. Ego Apameenem Hephæstum, ego levissimum hominem, Megaristum Antandrium, ego Niciam Smyrnæum, ego nugas maximas omni mea comitate sum complexus, Nymphontem etiam Colophonium; quæ feci omnia, non quo me, aut ii homines, aut tota natio delectaret: periæsum est levitatis, assentationis,

1. *Quare quoniam ejusmodi theatrum totius Asiæ, virtutibus est datum.*) Lectio manus sanè est sic quoque Vict. nam retro cusi; *ejusmodi theatrum est totius Asiæ, celebritate, &c.* quod & Man. retinuere quippe Lambi *theatrum totius virtutibus est datum*, sed præter mss. nostros, quorum ad quos *theatrum totius celebritate, &c.* aliqui admittunt præterea vocem *Asiæ* exclusit tamen ceteros.

2 *Non solùm tibi parum consuluisse, &c.*] Illud *non solùm* exclusit edit. Vict. neque reperi duobus Pal. & poterat abesse.

3 Ἀλλὰ αὐτὸς) Sed semper virum ingentem.

4. *Nunc respondebo.*) Nihil variant Pall. Paulus tamen Man. maluit; *Non respondebo.*

5 *De Blaudenio Zeuxide.*) Volg. *Blandenio*. nam Vict. *Blandenio Zeuxide*. Pall. mss. & Scipant. pr. *Blaude Zeuxide* sic. *Blaudi Zeuxide* tert. *Blaide Zeuxide*, quart. *Blaudeno Zeuxide*. Ita ci-

tationis, animorum, non officiis, sed temporibus servientium. Sed, ut ad Zeuxim revertar: cùm is de M. Cæcellii sermone secum habito, quæ tu scribis, ea ipsa loqueretur, obstiti ejus sermoni, & hominem in familiaritatem recepi. Tua autem quæ fuerit cupiditas tanta nescio, quòd scribis cupisse te, quoniam Smyrnæ duos Mysos insuissem in culeum, simile in superiore parte provinciæ *edere exemplum* severitatis tuæ: & idcirco Zeuximem elicere omnia ratione voluisse: quem adductum in judicium totasse demitti non oportuerit: conquiri verò, & elici blanditiis (ut tu scribis) ad judicium, necesse non fuit; cum præsertim hominem, quem ego & ex suis civibus, & ex multis aliis quotidie magis cognosco nobiliorem esse propè, quam civitatem suam. At enim Græcis solis indulgeo. Quid? L. Cæcilium noane omni ratione placavi? quem hominem? qua ira? quo spiritu? quem denique, præter Tuscenium, cujus causa *sanari* non potest, non mitigavi? Ecce supra caput homo levis, ac sordidus, sed tamen equestri censu, Catienus, etiam is lenietur. cujus tu in patiem quòd fuisti asperior, non reprehendo: certò enim scio te feciisse cum causa, sed quid opus fuit ejusmodi litteris, quas ad ipsum misisti? illum crucem sibi ipsum constituere, ex qua tu eum antè detraxisses: te curaturum, fumo ut comburetur, plaudente tota provincia. Quid verò ad C. Fabium, nescio quem? (nam eam quoque epistolam T. Catienus circumgestat) renuntiari tibi, Licinium plagiarium cum suo pullo milvino tributa exigere? Deinde rogas Fabium, ut & patrem, & filium vivos comburat, si possit; sin minus, ad te mittat, uti judicio comburantur. Hæ litteræ absque te per jocum missæ ad C. Fabium, si modò sunt tuæ, cùm leguntur, *invidiosam atrocitatem* verborum habent. Ac, si omnium mearum litterarum præcepta repetes, intelliges nihil esse à me, nisi orationis acerbitatem, & iracundiam, &, si forte, raro litterarum missarum indiligentiam reprehendam. Quibus quidem in rebus si apud te plus auctoritas mea, quàm tua sive natura paullo acrior, sive quædam dulcedo iracundiæ, sive dicendi sal, facetiæque valuissent, nihil sanè esset, quod nos pœniteret. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam, qua sit existimatione Virgilius, qua tuus vicinus Cn. Octavius? Nam si te interioribus vicinis tuis, Cilicienti, & Syriaco antepones, valde magnum facis. Atque is dolor est, quod cùm iis, quos nominavi, te innocentia non vincant, vincunt tamen *artificio* benivolentiæ colligendæ, qui neque Cyrum Xenophontis, neque Agesilaum noverint: quorum regum summo in imperio nemo unquam verbum unum asperius audivit. Sed hæc a principio tibi præcipiens, quantum profecerim, non ignoro. Nunc tamen decedens (id quod mihi jam facere videris) relinque, quæso, quam jucundissimam memoriam tui. Successorem habes perbiandum: cetera valde illius adventu tua requirentur. In litteris mittendis (ut sæpe ad te scripsi) 2 nimium te exorabilem præbuisti. tolle omneis, si potes, iniquas, tolle inusitatas, tolle contrarias. Statius mihi narravit, scriptas ad te solere afferri, ab se legi: &, si iniquæ sint, fieri te certiorem, antequam verò ipse ad te veniisset, nullum delectum litterarum fuisse: ex eo esse volumina selectarum epistolarum, quæ reprehendi solerent. Hoc de genere nihil te nunc quidem moneo: sero est enim, ac scire potes multa me variè, diligenterque monuisse. Illud tamen, quod Theopompo mandavi, cùm essem admonitus ab ipso, vide per homines amantes tui, quod est facile, ut hæc genera tollantur epistolarum, primùm iniquarum, deinde contrariarum: tum absurdè, & inusitatè scriptarum: postremò in aliquem contumeliosiarum. Atque ego hæc tam esse, quàm audio, non puto: & si sunt *occupationibus* tuis minùs animadversa, nunc perspice, & purga. Legi epistolam, quam ipse scripsisse Sulla nomenclator dictus est, non probandam: legi nonnullas iracundas. 3 sed tempore ipso de epistolis. Nam cùm hanc paginam tenerem, L. Flavius, prætor design. ad me venit, homo mihi valde familiaris. Is mihi, te ad procuratores suos litteras misisse: quæ mihi visæ sunt iniquissimæ: ne quid de bonis, quæ L. Octavii Nasonis fuissent, cui L. Flavius heres est, deminuerent antè, quam C. Fundanio pecuniam solvissent. Itemque misisse ad 4 Apollonidienses, ne de bonis, quæ Octavii fuissent, deminui paterentur, priusquàm Fundanio debitū solutum esset. Hæc mihi verisimilia non videntur. sunt enim a prudentia tua remotissima. Ne deminuat heres? Quid si infitiatur? Quid si omnino non debetur? Quid? prætor solet judicare deberi? Quid? ego Fundanio non cupio? non amicus sum? non misericordia moveor? nemo magis. sed VIA JURIS EIUS MODI EST QUIBUSDAM IN REBUS, UT NIHIL SIT LOCI GRATIAE. Atque ita mihi dicebat Flavius scriptum in ea epistola, quam tuam esse dicebat, te aut quasi amicis tuis gratias acturum, aut quasi y inimicis incommoda laturum. Quid multa? ferebat graviter, id vehementer mecum querebatur, orabatque, ut ad te quàm diligentissimè scriberem: quod facio, & te prorsus vehementer etiam atque etiam rogo, ut & procuratoribus Flavii remittas deminuendo, & de Apollonidiensibus, nequid perscribas, quod contra Flavium sit: amplius, & Flavii causa, & scilicet Pompeji, facias omnia. Nolo mediusfidius ex tua injuria in illum, tibi liberalem me videri. sed & te oro, ut tu ipse auctoritatem & monumentum aliquod decreti, aut litteratum tuarum relinquas, quod sit ad Flavii rem, & ad causam accomodatum. Ferè enim graviter homo & mei observantissimus, & sui juris, dignitatisque retinens, se apud te neque amicitia, neque jure valuisse: &, ut opinor, Flavii aliquando rem & Pompejus, & Cæsar tibi commendarunt: & ipse ad te scripserat Flavius, & ego certè. Quare si ulla res est, quam tibi me faciendam petente putes, hæc ea sit. Si me amas, cura, elabora, perfice, ut Flavius & tibi, & mihi quam maximas gratias agat. hoc te ita rogo, ut majore studio rogare non possim. Quod ad me de Hermia scribis, mihi mehercule valde molestum fuit. Litteras ad te parùm fraterne scripseram: quas oratione Diodoti, Luculli Liberti, commotus, de pactione statim quòd audieram, iracundiùs scripseram, & revocare cupiebam. huic tu epistolæ non fraternè scriptæ, fraternè debes ignoscere. De Censorino, Antonio, Cassio, Scævola, te ab iis diligi (ut scribis) vehementer gaudeo. cetera fuerunt in eadem epistola graviora, quàm vellem 6 ὀρθὸν τὸν ναῦν. & ἅπαξ γαυεῖν. majora ista erunt. Meæ objurgationes fuerunt amoris plenissimæ, quæ sunt nonnullæ, sed tamen mediocres, & parvæ potius. Ego te numquam ulla in re dignum minima reprehensione putassem, cùm te sanctissimè gereres; nisi *inimicos* multos haberemus. Quæ ad te aliqua admonitione, aut objurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam cautionis meæ, in qua & maneo, & manebo. & idem ut facias, non desistam rogare. Attalus Iphicrenus mecum egit, ut se ne impedires, quo minùs, quod ad 7 Q. Publicem statuam decretum est, erogaretur:

quod

1. *Cetera valde illius adventu tua requirentur.*] Absurdè Pal. Mani. & Lamb. & contra mss. omnes editos.

2. *Nimium te exorabilem præbuisti.*] Malebat istud Manut. recepitque Lamb. neque aliter Palatini ceteri tamen *inexorabilem* ut prius cusi.

3. *Sed tempore ipso de epistolis.*] Haud aliter Pal. pr. & quart. alii duo & unus Vossianus, excusso, *sed tempore ipse fuere dabamque hæc de epistolis*, quæ tamen habuerim pro adsuto librarii.

4. *Apollonidienses.*] Ita Lamb. nam Pall. *Apollonidienses.* vulg. *Apollonienses.*

5. *Inimicis incommoda laturum.*] Sic tres Pal. at quart. *incommodaturum*, quidam mallent *incommoda allaturum*, quare?

6. Ὀρθὸν τὸν ναῦν.] Rectam navim, & semel non.

7. *Q. Publicem statuam.*] Palatini *publicam statuam*, alii *publicani statuam*, quart. *publicè in statuam?*

1. *Eius*

quod ego te & rogo, & admoneo, ne talis viri, tamque nostri necessarii, honorem minui per te, aut impediri velis. Præterea Æsopi tragœdi, nostri familiaris, Licinius servus, tibi notus, aufugit. Is Athenis apud Patronem Epicureum pro libero fuit. inde in Asiam venit. Postea Plato quidam Sardianus, Epicureus, qui Athenis solet multum, & qui tum Athenis fuerat, cùm Licinius eò venisset, cum eum fugitivum posteà esse ex Æsopi litteris cognosceret, hominem comprehendit, & in custodiam Ephesi tradidit: sed in publicam, vel in pistrinum, non satis ex litteris ejus intelligere potuimus. Tu, quoquo modo i quoniam Ephesi est, hominem investiges velim, summaque diligentia vel tecum deducas. Noli spectare, *quanti homo sit* parvi enim pretii est, qui jam nihili sit: sed tanto dolore Æsopus est affectus propter servi scelus, & audaciam, ut nihil ei gratius facere possis, quàm si illum per te recuperarit. Nunc ea cognosce, quæ maximè exoptas. Rempe funditus amisimus: adeo ut Cato, adolescens nullius consilii, sed tamen civis Rom. & Cato, vix vivus effugeret; quòd, cùm Gabinium de ambitu vellet postulare, neque prætores diebus aliquot adiri possent, vel potestatem sui facerent, in concionem adscendit, & 1 Pompejum privatus *dictatorem* appellavit. propius nihil est factum, quàm ut occideretur. Ex hoc, qui sit status totius reip. videre potes. Nostræ tamen causæ non videntur hominesdefuturi. mitandum in modum proficiuntur, offerunt se, pollicentur: & quidem cùm spe sum maxima, tum majore etiam animo. spero superiores fore nos: confido animo, ut in hac republica ne casum quidem ullum pertimescam: sed tamen res sic se habet. Si diem nobis Clodius dixerit, tota Italia concurret, ut multiplicata gloria discedamus. sin autem vi agere conabitur: spero fore, studiis non solùm amicorum, sed etiam aliorum, ut vi resistamus. Omnes & se, & suos liberos, amicos, clientes, libertos, servos, pecunias denique suas pollicentur. Nostra antiqua manus bonorum ardet studio nostri, atque amore. Siqui anteà aut alieniores fuerant, aut languidiores, nunc horum regum odio, se cum bonis conjungunt. Pompejus omnia pollicetur, & Cæsar, quibus ego ita credo, ut nihil de mea comparatione deminuam. Tribuni pl. dess. sunt nobis amici. Coss. se optimè ostendunt. Prætores habemus amicissimos, & acerrimos civeis, Domitium, Nigidium, Memmium, Lentulum: bonos etiam alios: sed hos singulareis. Quare magnum fac animum habeas, & spem bonam. De singulis tamen rebus, quæ quotidie gerantur, faciam te crebrò certiorem.

MARCUS Q. FRATRI S.

Mi frater, mi frater, mi frater, tunc id veritus es, ne ego iracundia aliqua adductus pueros ad te sine litteris miserim? aut etiam ne te vid. re voluerim? Ego tibi, iratus esse? tibi ego possem iratus? scilicet: tu enim me affixisti: tui me inimici, tua me invidia, ac non ego te misere perdidi. Meus ille laudatus consulatus, mihi te, liberos, patriam, fortunas: tibi velim nequid eripuerit, præter unum me. Sed certè à te mihi omnia semper honesta, & jucunda ceciderunt. A me tibi luctus meæ calamitatis, metus tuæ, desiderium, mœror, solitudo. Ego te videre noluerim? Immò verò me à te videri nolui. Non enim vidisses *fratrem* tuum: non eum, quem reliqueras: non eum quem noras; non eum, quem flens flentem, prosequentem proficiscens dimiseras: ne vestigium quidem ejus, nec simul. Hrum sed quandam effigiem spiritûs mortui. Atq. utinã me mo tuum priu vidisses aut audisses. Utinam te non solùm vitæ, sed etiam dignitatis meæ superstitem reliquissem. Sed testor omneis deos, me hac una voce à morte esse revocatum, quòd omnes in mea vita partem aliquam tuæ vitæ repositam esse dicebant. Quare peccavi, scelerateque feci, nam si cecidissem, mors ipsa meam pietatem, amoremque in te facilè defenderet. nunc commisi, ut vivo me careres, vivo me aliis indigeres; mea vox in domesticis periculis potissimùm occideret, quæ sæpe alienissimis præsidio fuisset. Nam quòd ad te pueri sine litteris venerunt, quoniam vides 3 non fuisse iracundiæ causa, certè pigritia fuit, & quædam infinita vis lacrimarum, & dolorum. Hæc ipsa me quo fletu putas scripsisse? eodem, quo te legere certò scio. An ego possum aut non cogitare aliquando de te, aut umquam sine lacrimis cogitare? Cùm enim te desidero, *fratrem* solum desidero. Ego verò 4 suavitate propè fratrem, propè æqualem, obsequio filium, consilio parentem. Quid mihi sine te umquam, aut tibi sine me jucundum fuit?] Quid, quòd eodem tempore desidero *filiam?* qua pietate, qua modestia, quo ingenio? effigiem oris, sermonis, animi mei? Quid filium venustissimum? mihique dulcissimum? quem ego ferus, ac ferreus è complexu dimisi meo, sapientiorem puerum quàm vellem, sentiebat enim miser jam quid ageretur. Quid verò tuum filium? quid? imaginem meam, quam meus Cicero & amabat, ut fratrem, & jam, ut majorem fratrem verebatur? Quid quòd mulierem miserrimam, fidelissimam *conjugem*, me prosequi non sum passus, ut esset quæ reliquias communis calamitatis, communeis libros tueretur? Sed tamen, quoquo modo potui, scripsi, & dedi litteras ad te Philogono, liberto tuo, quas credo tibi posteà redditas esse: in quibus idem te hortor, & rogo, quod pueri tibi verbis meis nuntiarunt, ut Romam protinus pergas, & properes. Primum enim te præsidio esse volui, siqui essent inimici, quorum crudelitas nondum esset nostra calamitate satiata. Deinde congressus nostri lamentationem pertimui: digressum verò non tulissem: atque etiam ipsum, quod tu scribis, metuebam, ne à me distrahi non posses. His de causis hoc maximum malum, quòd te *non vidi*, quo nihil amantissimis, & conjunctissimis fratribus acerbius, ac miserius videtur accidere potuisse: minùs acerbum, minùs miserũ fuit, quam fuisset tum cõgressio tũ verò digressio nostra. Nunc si gotes, id quod ego, qui fortis tibi semper videbar, nõ possum; erige te, & confirma, siqua subeunda dimicatio erit. Spero, siquid mea spes habet auctoritatis, tibi & integritatem tuam: & amorem in te civitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, præsidii laturam. sin eris ab isto periculo vacuus; ages scilicet, si quid agi posse de nobis putabis, de quo scribunt ad me quidem multi multa, & se sperare demonstrant. sed ego, quid sperem, non dispicio, cùm inimici plurimum valeant, *amici* partim deseruerint me, partim etiam prodiderint; qui in meo reditu fortasse reprehensionem sui sceleris pertimescant. Sed ista qualia sint, tu velim perspicias, mihique declares. Ego tamen, quàm diu tibi opus erit, siquid periculi subeundum videbis, vivam. diutius in hac vita esse non possum. Neque enim tantum virium habet ulla aut prudentia, aut doctrina, ut tantum dolorem possit sustinere. Scio fuisse & honestius moriendi tempus, & utilius: sed non hoc solùm; multa alia prætermisi: quæ si queri velim prætera; nihil agam, nisi ut augeam dolorem tuum, indicem stultitiam meam. Illud quidem nec faciendum est, nec fieri potest: me diutiùs, quam

1. *Pompejum privatus dictatorem appellavit.*) Mss. quem VVouwer. notavit littera T. præferebat *privatum Dictatorem*, cui & sua argutia, sed nescio an huic loco conveniens.

2. *Et quidem cùm spe sum maxima, tum majore etiam animo spero, &c.*) Sic Aldini. at V. *& quidem ut cum summa spe summa, maxima, tum majore etiam animo sperem sumeriores fore nos, confidam animo, &c. pertimescam.* nec multum abeunt ab mss. lectione Pall. aut alii scripti: ex quibus liquet locum misere corruptum.

3. *Non fuisse iracundiæ causa.*) Sic Pall. nisi quod quart. *causam.* Lamb. edidit *iracundiam, causam nollem iracundia*, omisso illo *causa*.

4. *Suavitate propè fratrem, propè æqualem.*) Nihil variant libri, quare mallem cum Mss. Pall. subjicere *propè fratrem*, quam re scribere fide Lamb. *suavitate fratrem, eadem propè æqualem, &c.* qua emendatione nihil frigidius.

quàm aut tuum tempus, aut firma spes postulabit, in tam misera, tamque turpi vita commorari: ut, qui modò fratre fuerim, liberis, 1 conjuge, copiis, genere ipso pecuniæ beatissimus; dignitate, auctoritate, existimatione gratia non inferior, quàm qui umquam fuerunt amplissimi: is nunc in hac tam afflicta, perditaque fortuna, neque me, neque meos lugere diutiùs possim. Quare quid ad me scripsisti de permutatione? quasi vero nunc me non tuæ facultates sustineant. quæ in te ipse video miser, & sentio, quid sceleris admiserim, cùm de *visceribus* tuis, & filii tui, satisfacturus sis, quibus debes: ego acceptam ex ærario pecuniam tuo nomine frustra dissipavi. Sed tamen & M. Antonio, quantum tu scripseras, & Cæpioni tantumdem solutum est: mihi ad id, quod cogito, hoc quod habeo, satis est. sive enim restituimur, sive desperamur, nihil amplius opus est. Tu si fortè quid erit molestiæ, te ad Crassum, & ad Callidium conferas, censeo. Quantum Hortensio credendum sit, nescio. me summa *simulatione* amoris, summaque assiduitate quotidiana sceleratissimè, insidiosissimèque tractavit, adjuncto quoque Attio: quorum ego consiliis, promissis, præceptis destitutus, in hanc calamitatem incidi. Sed hæc occultabis, ne quid obsint. Illud caveto: & eò puto per Pomponium fovendum tibi esse ipsum Hortensium, ne ille versus, qui in te erat collatus, cùm ædilitatem petebas, de lege Aurelia, falso testimonio confirmetur. Nihil enim tam timeo, quàm ne, cùm intelligant homines, quantum misericordiæ nobis tuæ preces, & tua salus allatura sit, oppugnent te vehementiùs. Messallam tui studiosum esse arbitror. Pompejum etiam simulatorem puto. Sed hæc utinam non experiare, quod precarer deos, nisi meas preces *audire* desiissent. Verumtamen precor, ut his infinitis nostris malis contenti sint; in quibus non modò tamen nullius inest peccati infamia: sed omnis dolor est, quòd optimè factis *pœna* est maxima constituta. Filiam meam, & tuam, Ciceronemque nostrum, quid ego, mi frater, tibi commendem? quin illud mœreo, quod tibi non minorem dolorem illorum orbitas affert, quàm mihi. Sed, te incolumi, orbi non erunt. Reliqua, ita mihi salus aliqua detur, potestasque in patria moriendi, ut me lacrimæ non sinunt scribere. Etiam Terentiam velim tueare, mihique de omnibus rebus rescribas. Sis fortis, quoad rei natura patiatur. Idibus Junii, Thessalonicæ.

MARCUS Q. FRATRI, S.

AMABO te, mi frater, 2 ne, si uno meo facto & tu, & omnes mei corruistis, improbitati, & sceleri meo potius, quàm imprudentiæ, 3 miseriæque assignes. nullum est meum peccatum, nisi quòd iis *credidi*, à quibus nefas putaram esse me decipi, aut etiam quibus ne id expediret quidem arbitrabar. intimus, proximus, familiarissimusque aut sibi pertimuit, aut mihi invidit. ita mihi nihil misero præter fidem amicorum cautum meum consilium fuit. Quòd sit satis innocentia tua, & misericordia hominum vindicat hoc tempore à molestia: perspicis profectò, ecquænam nobis spes salutis relinquatur. Nam me Pomponius, & Sextius, & Piso noster adhuc Thessalonicæ retinuerunt, cùm longiùs discedere propter nescio quos motus vetarent. verùm ego magis exitum, illorum litteras, quàm spe certa exspectabam. Nam quid sperem, potentissimo inimico, dominatione obtrectatorum, infidelibus amicis, pluribus invidis? 4 De novis autem tribunis pl. est ille quidem in me officiosissimus Sextius, &, spero, 5 Curtius, Milo, 6 Fadius, Gratidius: sed valde adversante Clodio: qui etiam privatus eadem manu poterit conciones concitare: deinde etiam intercessor parabitur. Hæc mihi proficiscenti non proponebantur. sed sæpe triduò summa cum gloria dicebar esse redituras. Quid tu igitur? inquies. quid? multa convenerunt, quæ mentem exturbarent meam: subita defectio Pompeji, alienatio coss. etiam prætorum timor, publicanorum arma, lacrimæ meorum me ad *mortem* ire prohibuerunt: quod certè & ad honestatem, & ad effugiendos intolerabileis doloresfuit aptissimum. Sed de hoc scripsi ad te in ea epistola, quam Phaetoni dedi. Nunc tu, quoniam in tantum luctum, & laborem detrusus es, quantum nemo umquam: si relevare putem communem casum misericordia hominum: scilicet incredibile quiddam assequêris. sin planè occidimus: (me miserum) ego omnibus meis exitio fuero, quibus antè dedecori non eram. Sed tu, ut antè ad te scripsi, perspice rem, & pertenta: & ad me, ut *tempora* nostra, non ut amor tuus ferat, vere perscribe. Ego vitam, quoad putabo tua interesse aut ad spem servandam esse, retinebo. Tu nobis amicissimum Sextium cognosces: credo tua causa, vel Lentulum, qui erit cos. quamquam sunt FACTA VERBIS DIFFICILIORA. Tu & quid opus sit, & quid sit videbis omnino. Si tuam solitudinem, communemque calamitatem nemo despexerit: aut per te confici aliquid, aut nullo modo poterit, sin te quoque inimici vexare cæperint, 7 ne cessaris. non enim gladiis mecum sed litibus agetur. Verùm hæc absint velim. Te oro, ut ad me de omnibus rebus scribas, & in me, 8 animi potiùs, aut consilii putes minùs esse, quàm antea: amoris verò, & officii non minùs.

M. TUL-

---

1. *Conjuge, copiis, genere ipso pecuniæ beatissimus.*) P. Man. conjiciebat, *genere ipso, pecunia &c.* verò VVouverius annotavit legi in P. *genero, pecunia.* Pall. nostri nihil abeunt à vulgato.

1. *Ne si uno meo facto.*] Vetust. us cusi. *facto*, quod item in Palat. pr. & quarto; neque ita erat absurdum.

3. *Miseriaque assignes.*) Est à Bess. membrana. ceteræ enim adhærent publicato, *misericordiaque.*

4. *De novis autem tribunis pl.*) Haud aliter conjecerat P. Man. adprobatque Pal. quart. nam sic, *Deinde tus.* pr. & tert. *Deinde tus*, ut prius vulg.

5. *Curtius.*) Rescripserim cum Pighio *Curius.* rationes ejus videantur, in laborioso illo opere Fastor. Romanor. ad annum urb. cond. DCXCVI.

6. *Fadius Gratidius.*) Idem Man. rescribendum putabat Fabricius, obsecutusque est Lamb. sed omnibus libris abnuentibus. & certè æque juvit Ciceronem Fadius, quam Fabricius.

7. *Ne cessaris. non, &c.*) Pal. sec. tert. & à manu secunda primus adjiciunt, *ne cessaris & me certiorem feceris, ut adcurram.* idemque reperit in A. VVouverius.

8. *Animi potius aut consilii putes minus esse.*] Gul. voce transposita, *aut consilii potius minus male.*

1. Lae-

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
LIBER SECVNDVS,
AD
QUINTUM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

EPISTOLAM, quam legisti, manè dederam. sed fecit humaniter Licinius, quòd ad me, missò senatu, vesperi venit, ut, siquid esset actum, ad te, (si mihi videretur) perscriberem. Senatus fuit frequentior, quàm putabamus esse posse mense Decembri sub dies festos. Consulares nos fuimus, & duo consules designati P. Servilius, M. Lucullus: 1 Lepidus, Volcatius, Glabrio prætt. sanè frequentes fuimus: omnino ad ducentos. Commorat exspectationem Lupus. egit causam agri Campani sanè accuratè. auditus est magno silentio. materiam rei non ignoras. nihil ex nostris actionibus prætermisit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Cæsarem, contumeliæ in Gellium, expostulationes cum absente Pompejo. Causa serò perorata, sententias se rogaturum negavit, ne quod onus *simultatis* nobis imponeret. Ex superiorum temporum conviciis, & ex præsenti silentio, quid senatus sentiret, se intelligere dixit. Milo cœpit dimittere. Tum Marcellinus, NOLI, inquit, exacerbare nostra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, judicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror ceteros, idcircò taceo, quòd non existimo, cùm Pompejus absit, causam agri Campani agi convenire. Tum ille, se senatum negavit *tenere*. Racilius surrexit, & de judiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primùm rogavit. Is cùm graviter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset: sententiam dixit, 2 ut ipse judices per prætorem urbanum sortiretur; judicum sortitione facta, comitia haberentur: qui judicia impedivisset, eum contra remp. esse facturum. Approbata valde sententia, C. Cato contrà dixit, & Cassius, maxima acclamatione senatus, cum comitia judicijs anteferret. Philippus assensit Lentulo. Postea Racilius de privatis me primum sententiam rogavit. Multa feci verba de toto furore, latrocinioque P. Clodii: eum, tanquam reum, accusavi multis, & secundis admurmurationibus cuncti senatus. Orationem meam collaudavit satis multis verbis, non mehercule indisertè 3 Severus Antistius: isque judiciorum causam suscepit, antiquissimamque se habiturum dixit. Ibetur in eam sententiam. Tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere cœpit. furebat, à Racilio se contumaciter 4 urbaneque vexatum. Deinde ejus 5 operæ repente à Græcostali. 6 & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium, & amicos Milonis incitatæ. Eo metu injecto repentè magna querimonia omnium discessimus. Habes acta unius diei. reliqua, ut arbitror, in mensem Januarium rejicientur. De tribunis pl. longè optimum Racilium habemus. videtur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius, totus noster est. Fac, si me amas, ut considerate diligenterque naviges de mense Decembri.

MARCUS Q. FRATRI, S.

7 NON occupatione, quâ eram sanè impeditus; sed parvula lippitudine adductus sum, ut dictarem hanc epistolam: & non, ut ad te soleo, ipse scriberem. Et primùm me tibi excuso in eo ipso, in quo te accuso. me enim adhuc nemo rogavit, num quid in Sardiniam vellem: 8 te puto sæpe habere, etsi non semper, qui, num quid Romam velis, quærant. Quòd ad me 9 de Lentuli, & Sexti nomine scripsisti, locutus sum cum Cinnio. quoquo modo res se habet, non est facillima, sed habet profectò quiddam Sardinia appositum ad recordationem præteritæ memoriæ. Nam ut ille Gracchus augur, posteaquàm in istam provinciam venit, recordatus est, quid sibi, in campo Martio comitia consulum habenti, contra auspicia accidisset: sic tu mihi videris in Sardinia 10 de forma Minuciana, & de nominibus Pomponianis in otio recogitasse. Sed ego adhuc emi nihil. Culleonis auctio facta est. Tusculano emtor nemo fuit. si conditio valde bona fuerit, fortasse non omittam. De ædificatione tua, Cyrum urgere non cesso. spero eum in officio fore, sed omnia sunt tardiora, propter furiosæ ædilitatis exspectationem. Nam comitia sine mora futura videntur. edicta sunt a. d. XI. KAL. Febr. Te tamen sollicitum esse nolo. omne genus à nobis cautionis adhibebitur. De rege Alexandrino factum est, c. cum multitudine eum reduci *periculosum* reipubl. vineri. Reliqua cum esset in senatu contentio, Lentulusne, an Pompejus reduceret: obtinere causam Lentulus videbatur. In ea re nos & officio-

---

1. *Lepidus Volcatius, &c.*) Ita rectè recentiores editi, accedunt que Pal. nostri omnes. Aldina enim vetus, *Lupus Volcatius, &c.*

2. *Ut ipse judices per prætorem, &c.*) Racilius scilicet. malè enim hæc interpolanda censuit Lamb.

3. *Severus Antistius.*) Lamb. *Sex. Vetus Antistius*, quod conjecerat P. Man. nos nihil varietatis offendimus in exemplaribus Pall. ideoque noluimus uti licentia nimia.

4. *Urbaneque vexatum*) Lamb. idem, *insurbaneque*, quod laudat ex Magnuli cujusdam codice P. Man. neque aliter visitur in Pal. tertio inter lineas sed malim tamen retro vulgatum, quod restat in Pall. ceteris.

5. *Operæ Græcostasi.*) Excidit Cælius Rhodiginus l. x. Antiq. lectionum c. 5.

6. *Et gradibus.*) Pal. certius habebat à manu emendatrice, *ex gradibus*.

7. *Non occupatione, qua eram sanè impeditus.*) Non inepte Gulielius, *quamquam eram sanè*.

8. *Te puto sæpe habere, etsi non semper.*) Paulus Man. secutus fidem codicis Bosii. delevit *etsi non semper*, & verò vocum illa trias etiam abest tribus Pal. habet tamen numero primus, *te puto semper*, omissis intermediis. videturque vel ultimum istud sequendum, vel alterum, plurium manuscriptorum auctoritate firmatum.

9. *De Lentuli & Sexti nomine.*) Vox *de* non est in olim editis, neque agnoscit ullus Pal.

10. *De forma Minuciana.*) Pall. nostri omnes, *Nymisiana*, vel *Numisiana*: vel forte fuerit *Nomiciana*.

1. *Te*

ficio erga Lentulum mirificè, & voluntate Pompeji præclarè satisfecimus. sed per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Quid futurum sit latrocinio tribunorum, non divino: sed tamen suspicor, per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompejus quid velit, non dispicio. Familiares ejus quid cupiant, omnes vident. Creditores verò regis apertè pecunias suppeditant contra Lentulum. Sine dubio res à Lentulo remota videtur esse, cum magno meo dolore: quamquam multa fecit, quare, si fas esset, jure ei succensere possemus. 1 Tu, si ita expedit, velim quàm primùm bona, & certa tempestate conscendas, ad meque venias. innumerabiles enim res sunt, in quibus te quotidie in omni genere desiderem. Tui, nostrique valent. XIIII. Kal. Febr.

MARCUS Q. FRATRI, S.

2 SCRIPSI ad te anteà superiora: nunc cognosce, postea quæ sint acta. A Kal. Feb. legationes in Idus Febr. rejiciebantur. eo die res confecta non est. a. d. IIII. Non. Feb. Milo affuit. ei Pompejus advocatus venit. Dixit Marcellus, à me rogatus. honestè discessimus. 2 producta dies est in IIII. Id. Febr. Interim 3 rejectis legationibus in Idus, referebatur de provinciis quæstorum, 4 & de ornandis prætoribus. Sed res, multis querelis de rep. interponendis, nulla tranfacta est. Cato legem promulgavit de imperio Lentuli abrogando. vestitum filius mutavit. 5 Ad IIII. Id. Febr. Milo affuit. dixit Pompejus, sive voluit. nam, ut surrexit, operæ Clodianæ clamorem sustulerunt: idemque ei perpetua oratione contigit non modò, ut acclamatione, sed ut convicio, & maledictis impediretur. qui ut peroravit: nam in eo sanè fortis fuit: non est deterritus: dixit omnia; atque interdum etiam silentio 6 cum auctoritate peregerat: sed ut peroravit, surrexit Clodius. 7 ei tantus clamor à nostris (placuerat enim referre gratiam) ut neque mente, neque lingua, neque ore consisteret. Ea res acta est, cùm H. VI. vix Pompejus peroraſſet, usque ud H VIII. cùm omnia maledicta, versus etiam obscœnissimi in Clodium, & Clodiam dicerentur. Ille furens & exsanguis interrogabat suos in clamore ipso, quis esset, qui plebem fame necaret. respondebant operæ, *Pompejus*. Quis Alexandriam ire cuperet. Respondebant, *Pompejus*. Quem ire vellent. Respondebant, *Crassum*. Is aderat tum, Miloni animo non amico. H ferè IX quasi signo dato, Clodiani nostros conspuere cœperunt. Exarsit dolor. urgere illi, ut loco nos moverent. Factus est à nostris impetus, fuga operarum. Ejectus de Rostris Clodius; ac nos quoque tum fugimus, ne quid *in turba*. Senatus vocatus in curiam: Pompejus domum. neque ego tamen in senatum, ne aut de tantis rebus tacerem, aut in Pompejo defendendo (nam is carpebatur à Bibulo, Curione, Favonio, Servilio filio) animos bonorum offenderem, res in posterum dilata est. Clodius in Quirinalia produxit diem. 8 A. d. VI. Id. Feb. senatus ad Apollinis fuit, ut Pompejus adesset. Acta res est graviter à Pompejo. eo die nihil perfectum est. A. d. VII Id. ad Apollinis s. c factum est, HA, QUAE FACTA ESSENT A. D. VIII. ID. CONTRA REMP. ESSE FACTA. Eo die Cato est vehementer in Pompejum invectus, & cum oratione perpetua, tamquam reum, accusavit. De me multa, me invito, cum mea summa laude, dixit. Cum illius in me perfidiam increparet, auditus est magno *silentio* malivolorum. Respondit ei vehementer Pompejus, Crassumque descripsit: dixitque apertè, se munitiorem ad custodiendam vitam suam fore, quàm Africanus fuisset; quem C. Carbo interemisset. Itaque magnæ mihi res jam moveri videbantur. Nam Pompejus hæc intelligit, nobiscumque communicat, insidias vitæ suæ fieri: C. Catonem à Crasso sustentari: Clodio pecuniam suppeditari utrumque & ab eo, & à Curione, Bibulo, ceterisque suis obtrectatoribus confirmari: vehementer esse providendum ne opprimatur. 9 *concionario* illo populo à se propè alienato, nobilitate inimica, non æquo senatu, juventute improba. Itaque se comparat, homines ex agris accersit. Operas autem suas Clodius confirmat. manus ad Quirinalia paratur: in eo multò sumus superiores ipsius copias. Sed magna manus ex Piceno, & Gallia exspectatur, ut etiam Catonis rogationibus de Milone, & Lentulo resistamus. A. d. IIII Id Sextius ab ind.ce Cn Nerio Pupinia, de ambitu est postulatus: & eodem die à quodam M. Tullio de vi. is erat æger. domum (ut debuimus) ad eum statim venimus; eique nos totos tradidimus: idque fecimus præter hominum opinionem, qui nos ei jure succensere putabant, ut humanissimi, gratissimique & ipsi, & omnibus videremur: itaque facimus. Sed idem Nerius index edidit ad allegatos, Cn. Lentulum Vaccian, & C. Cornelium. Eodem die s. c factum est, UT SODALITATES, DECURIATIQUE DISCEDERENT: lexque de iis ferretur, UT QUI NON DISCESSISSENT, EA POENA, QUAE EST DE VI, TENERENTUR. Ad III. Id dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. incidique in eum locum in dicendo, cùm Sestius multis in templo Castoris vulneribus acceptis subsidio Bestiæ servatus esset. Hic προοικονομησάμην quiddam δικαίως de iis, quæ in Sestium apparabantur crimina: & eum ornavi veris laudibus, magno assensu omnium. res homini fuit vehementer grata. Quæ tibi eò scribo, quòd me de retinenda Sestii gratia litteris sæpe monuisti. Prid. Id. hæc scripsi ante lucem. eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cenaturus. Cetera sunt in rebus nostris hujusmodi (ut tu mihi ferè diffidenti prædicabas) plena dignitatis, & gratiæ: quæ quidem tua, mi frater, prudentia, patientia, virtute, pietate, suavitate etiam tibi, mihique sunt restituta. Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est. sed, ut spero, paucis mensibus post Kal. Quint. in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt. A te post illam Olbiensem epistolam nullas litteras accepi. Quid agas, & ut te oblectes, scire cupio: maximeque teipsum videre quamprimùm. Cura, mi frater ut valeas, & quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites, XV. Kalend. Mart.

MARCUS Q. FRATRI, S.

SESTIUS noster absolutus est 11 a. d. II. Id. Mart &, quod vehementer interfuit reip, nullam videri in ejus-

1. *Tu si ita expedit.*) Lamb. *Tu si ista expedisti*, ut erat in mss. Faërni & Mal. reperique in Pal. quart. sed prætulerim vulgatam.

2. *Producta dies est in IV. Febr.*) Haud aliter omnis vetus editio & Pall. at Man. item ancillaris ejus Lamb. *in VIII Id. Feb* non vacat inquirere in fastos.

3. *Rejectis legationibus in Idus*) Ita Vict. acceduntque Pall. quamor. nam Aldina vetus *rei. legationibus III. Iduum, &c.*

4. *Et de ornandis prætoribus.*) Malebat Man. *prætoriis*, quod statim in contextum recepit Lam. præter mss. quorum Pall. duo: *ordinandis*; quomodo & veruſtus impressi. neque aliter Sueton. c. XXIII. Vespasiani.

5. *A. D. IV Id. Febr &c.* Sic iterum vett. edd. sed non etiam Pall. omnes. quippe seu ac tert. *Ad VII Id.* Man. & Lamb. *Ad VIII. Id.*

6. *Cum auctoritate peregerat.*) Habent & istud Pall. at Petrus Danes. conjiciebat, *semper egerat*; quod magis placet P. Man. Lamb. objecta voce *peregerat*, ejus loco immisit *semper* placeret res, si à libris confirmaretur. Gul. legendum putabat, *perfregerat*.

7. *Ei tantus clamor à nostris.*) Vetus editio & Pall. pr. ac quart. & *tantus*. nihilo pejus altera, licet eam receperit Vict. & posteriores Manut.

8. *A. d. VI Id Febr.*) Ita lectio recepta. sed enim Pall. partim *III*, partim *tertio*, denique *tertio Idus*. Lamb. editio *A. d. Idus*, si non mavultis lectio marginalis. quod metuo.

9. *Concionario illo populo.*) An non reſcriptum oportuit *concionatorio*? sic sanè putat Gul. at quid si fuit, *concionali*?

10. Προοικονομησάμην.) Procuravi, providi. De ea voce P. Vict. l. XXXV. Var. lect. c. 4.

11. *A. d. II Id. Mart.*) Ita editio Vict. P. Man. & Pall. trium. nam unus eorum *a. d. pridie Id.* prius cum, *A. d. III. Id.*

modi causa dissensionem esse *omnibus sententiis* absolutus est. Illud, quod tibi sæpe curæ esse intellexeram, ne cui iniquo relinqueremus vituperandi locum, qui nos ingratos esse diceret, nisi illius perversitatem quibusdam in rebus quàm humanissimè ferremus: scito nos hoc in eo judicio consecutos esse, ut omnium gratissimi judicaremur. Nam in defendendo motoso homine cumulatissimè satisfecimus, & (id quod ille maximè cupiebat) Vatinium à quo palàm oppugnabatur, arbitratu nostro concidimus, diis, hominibusque plaudentibus. Quinetiam Paullus noster cùm testis productus esset in Sestium, confirmavit, se nomen Vatinii delaturum, si Macer Licinius cunctaretur: & Macera Sestii subsellium surrexit, ac se illi non defuturum affirmavit. Quid quæris? homo petulans, & audax, valde perturbatus, debilitatusque discessit. Quintus tuus, puer optimus, eruditur egregie. hoc nunc magis animadverto, quòd Tyrannio docet apud me. Domus utriusque nostrum ædificatur strenuè. Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi. Spero nos ante hiemem contubernales fore. De nostra Tullia, tui mehercule amantissima, spero cum Crassipede nos confecisse. Dies erant duo, qui post Latinas habentur religiosi; ceteroqui contectum erat. 1 Latiar erat exiturus.

MARCUS Q. FRATRI, S.

5 DEDERAM ad te litteras antea, quibus erat scriptum, Tullium nostram Crassipedi prid. Non. April. esse desponsatam: ceteraque de rep. privataque perscripseram. Postea sunt hæc acta Non. Apr. s. c. Pompejo pecunia decreta in rem frumentariam ad H S CCCC. Sed eodem die vehementer actum de agro Campano clamore senatus propè concionali. acriorem causam inopia pecuniæ faciebat, & annonæ caritas. Non prætermittam, ne illud quidem, M. Furium Flaccum, equitem Rom. hominem nequam, Capitolini, & Mercuriales de collegio ejecerunt, præsentem, ad pedes uniuscujusque jacentem.

MARCUS Q. FRATRI, S.

6 AD. VIII. Id. Apr. sponsalia Crassipedi præbui. Huic convivio puer optimus Q. tuus, meusque, quòd perleviter commotus fuerat, defuit: a. d. VI. Id. April. veni ad Quintum, eumque vidi plane integrum, multumque is mecum sermonem habuit, & perhumanum, de discordiis mulierum nostrarum. Quid quæris? nihil festivius. Pomponia autem etiam de te questa est. sed hæc coràm agemus. A puero ut discessi, in aream tuam veni, res agebatur multis structoribus. Longinum redemptorem cohortatus sum. fidem mihi faciebat, se velle nobis placere. Domus erit egregia. magis enim cerni jam poterat, quam quantum ex forma judicabamus. itemque nostra celeriter ædificabatur. Eo die cenavi apud Crassipedem. cenatus in hortos ad Pompejum lectica latus sum. Lucceium convenire non potueram, quod abfuerat. videre autem volebam, quòd eram postridie Roma exiturus. & quòd ille in Sardiniam iter habebat. Hominem convenì, & ab eo perivi, ut quamprimum te nobis redderet, statim dixit. Erat autem iturus (ut ajebat) a. d. III. Id Apr. ut aut Labrone, aut Pisis conscenderet. Tu, mi frater, simulac ille venerit, primam navigationem (dummodò idonea tempestas sit) ne omiseris. 2 ἀμφιλαφίαν autem illam, quam tu soles dicere, bono modo desidero, sic prorsus, ut advenientem excipiam libenter; latentem etiam nunc non excitem. Tribus locis ædifico. reliqua reconcinno: vivo paullò liberaliùs, quàm solebam. Opus erat, si te haberem, paulisper fabris locum dare. sed & hæc (ut spero) brevi inter nos communicabimus. Res autem Romanæ sic se habent. Consul est egregius Lentulus, non impediente collega: sic, inquam, bonus, ut *meliorem* non viderim. dies comitiales exemit omneis. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur, maximè Catonis: cui tamen egregiè imposuit Milo noster. nam ille vindex gladiatorum, & bestiariorum emerat de Cosconio, & Pomponio bestiarios: nec sine his armatis umquam in publico fuerat. hos alere non poterat. itaque vix tenebat. Sensit Milo. dedit cuidam non familiari negotium: qui sine suspicione emeret eam familiam à Catone, quæ simulatque abducta est, Racilius, qui unus est hoc tempore trib. pl. rem patefecit, eosque homines sibi emtos esse dixit (sic enim placuerat) & tabulam proscripsit, SE FAMILIAM CATONIANAM venditurum. In eam tabulam magni risus consequebantur. Nunc igitur Catonem Lentulus à legibus removit, & eos qui de Cæsare monstra promulgarunt, quibus intercederet nemo. Nam quod de Pompejo Caninius agit, sanè quàm refrixit. neque enim res probatur, & Pompejus noster in amicitia P. Lentuli vituperatur, & hercule non est idem. nam apud illam perditissimam atque infimam fæcem populi, propter Milonem, suboffendit: & boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt. Marcellinus autem hoc uno mihi quidem non satisfacit, quòd eum *nimis aspere* tractat; quamquam id senatu non invito facit: quo ego me libentius à curia, & ab omni parte reip. subtraho. In judiciis ii sumus, qui fuimus. domus celebratur ita ut cùm maximè. Unum accidit imprudentia Milonis incommode, 3 de Sexto Cælio; quem neque hoc tempore, neque ab imbecillis accusatoribus mihi placuit accusari. ei tres sententiæ terterrimæ in consilio defuerunt. Itaque hominem populus revocat, & retrahatur necesse est. 4 non enim ferunt homines. & quia, cùm apud suos diceret, pænè damnatus est, videnti damnatum. Ea ipsa in re Pompeji offensio nobis obstitit. senatorum enim urna copiose absolvit, equitum adæquavit, tribuni æraris condemnarunt. Sed hoc incommodum, consolantur quotidianæ damnationes inimicorum, in quibus me perlubente Servius allisus est, ceteri conciduntur. C. Cato concionatus est, EO MITIA haberi non futurum, si sibi cum populo dies agendi essent exemti. Appius à Cæsare nondum redierat. Tuas mirificè litteras exspecto: atque adhuc clausum mare scio fuisse: sed quosdam 6 venisse tamen Ostia dicebant, qui te unicè laudarent, plutimique in provincia fieri dicerent. iidem ajebant nuntiare te prima navigatione transmissurum. id cupio: &, quamquam te ipsum scilicet maximè; tamen etiam litteras tuas antè exspecto. Mi frater, Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

7 7 AD. III. Id. April. ante lucem hanc epistolam dictaveram, scripseramque in itinere, ut eo die apud T. Titium in Anagnino manerem. postridie autem in Laterio cogitabam; inde, cùm in Arpinati quinque dies fuissem, ire in Pompejanum: rediens adspicere Cumanum, ut, quoniam in Non. Majas Milonì 8 dies prodita est, prid. Non. Romæ essem, teque, mi carissime, & suavissime frater, ad eam diem (ut sperabam) viderem. Ædificationem

1. *Latiar erat, &c.*) Videatur super hoc loco Cælius Rhodiginus lib. Antiq. lect. XXVIII. c. 24. P. Man. conjiciebat, *Latiare*. unde Lamb suum deduxit *Latiari*. cujus desultorias hastiolationes piget producere. videantur apud ipsum.

2. Ἀμφιλαφίαν.) Ancipitem ansam.

3. *De Sex Cælio.*) Conjicit P. Man. *Clodio*, admisitque Lamb scripti Erasmi vulg. sed restituendam magis *Claudii* ira enim idem nebulo semper vocatur à membranis melioribus, quemadmodum sæpius testatum in Orationibus Tullii.

4. *Non enim ferunt homines.*) Ita ferè hodie legitur sed vetustius impressi, item Pall. ad unum omnes *ferrent* mutavit id primum P. Man.

5. *Si sibi cum populo diei agendi, &c.*) Major pars Pal. *à populo*.

6. *Venisse Olbiæ.*) Olim Vulg. & Pall *Ostia*; sive quod eadem redit. *Hostiæ*.

7. *A. d. III. Id. April.*) Sic editos à Paullo Man. respondentque Pall. quatuor vulg. *A. d. III Id.*

8. *Diei prodita.*) Legendum hoc modo censuit idem Man. auctoritate libri Reff. & alterius cujusdam; neque secus Pall. nostri, recepta lectio *prodita*.

1 Ce-

tionem Arcani ad tuum adventum sustentari placebat. Fac, mi frater, ut valeas, quamprimumque venias.

MARCUS Q. FRATRI, S.

2 O LITTERAS mihi tuas jucundissimas, exspectatas, ac primo quidem cum desiderio, nunc verò etiam cum timore! Atque has scito litteras me solas accepisse post illas, quas tuus nauta attulit, Olbia datas. Sed cetera (ut scribis) præsenti sermoni reserventur. hoc tamen non queo differre. Id. Majis senatus frequens, divinus fuit in supplicatione Gabinio deneganda. Adjurat Procilius hoc nemini accidisse. Foris valde plauditur. mihi cùm sua sponte jucundum, tum jucundius, quòd me absente (est enim ἐλλιμενὶς judicium) sine oppugnatione, sine gratia nostra. eram Antii. Quòd Idibus, & postridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri, non est actum. In hac causa mihi *aqua hæret*. Sed plura quàm constitueram. coràm enim. Vale, mi optime, & optatissime frater, & advola. Idem te nostri rogant pueri: illud scilicet, cenabis cùm veneris.

MARCUS Q. FRATRI, S.

3 PLACITURUM tibi esse librum meum suspicabor: tam valde placuisse, quàm scribis, valde gaudeo. Quòd me admones 1 de nostra Urania, suadesque ut memuerim Jovis orationem, quæ est in extremo illo libro, ego verò memini, & illa omnia mihi magis scripsi, quàm ceteris. Sed tamen postridie, quam tu es profectus, multa nocte cum Vibullio veni ad Pompejum. Cumque ego essem de istis operibus, atque inscriptionibus, per mihi benignè respondit: magnam spem attulit cum Crasso se dixit loqui velle: mihique ut idem facerem, suasit. Crassum cos. ex senatu domum reduxit: suscepit rem: dixitque esse quod Clodius hoc tempore cuperet per se. & per Pompejum consequi: putare se, si ego eum non impedirem, posse me adipisci sine contentione quod vellem. totum ei negotium permisi, meque in ejus potestate dixi fore. Interfuit huic sermoni P. Crassus adolescens, nostri (ut scis) studiosissimus. Illud autem, quod cupit Clodius, est legatio aliqua: si minùs per senatum, per populum, *libera*, aut Byzantium 2 aut ad Brogitarum, aut utrumque. Plena res nummorum. Quod ego non nimium laboro, etiam si minùs assequor, quod volo. Pompejus tamen cum Crasso locutus est, videntur negotium suscepisse, si perficiunt: optimè. sin minùs: ad nostrum Jovem revertamur. 3 A. d. III. Id. Maji. S. C. est factum de ambitu in Afranii sententiam, quam ego dixeram, cùm tu adesses: sed magno cum gemitu senatus. COSS. non sunt persecuti eorum sententias: qui Afranio cum essent assensi, addiderunt, UT PRAETORES ita crearentur, ut dies LX. privati essent. eo die Catonem planè repudiarunt. Quid multa? tenent omnia: idque ita omneis intelligere volunt.

MARCUS Q. FRATRI, S.

TU metuis, ne me interpelles? primò si in isto essem, tu scis, quid sit interpellare. 4 An te Atejus? me hercule mihi docere videbaris istius generis humanitatem: qua quidem ego mihi utor abste. Tu verò, ut me & appelles, & interpelles, & obloquare, & colloquare velim. Quid enim mihi suavius? Non me hercule quisquam 5 μεσοπάνκτων libentius sua recentia poemata legit, quam ego te audio quacumque de re, publica, privata, rustica, urbana. Sed mea factum est 6 insulsa verecundia, ut te proficiscens non tollerem. Oppositi semel 7 ἀντίσκοπον causam, Ciceronis nostri valitudinem: conticui. 8 iterum Cicerones: quievi. Nunc mihi jucunditatis plena epistola hoc aspersit molestiæ, quòd videris, ne mihi molestus esses, veritus esse, atque etiam nunc vereri. Litigarem tecum, si fas esset: sed me hercule istuc si umquam suspicatus ero, nihil dicam aliud, nisi verebor, nequando ego tibi, cùm sum unà, molestus sim. Video te ingemuisse. sic fit, 9 εἰ δ' ἐν αἰᾳ ἴζησας. numquam enim dicam, 10 ἓκ πάσας. Marium autem nostrum in lecticam me hercule conjecissem, non illam regis Ptolemæi Anicianam memini enim cum hominem portarem ad Bajas, Neapoli, octophoro Aniciano, macherophoris centum sequentibus, miros risus nos edere cum ille *ignarus* sui comitatus, repentè aperuit lecticam, & pænè ille timore, ego risu corrui. Tunc, ut dico, certe sustulissem, ut aliquando subtilitatem veteris urbanitatis & humanissimi sermonis satis negarem. sed hominem infirmum in villam apertam, 11 ac ne rudem quidem etiam nunc, invitare nolui. Hoc verò mihi peculiare fuerit, hic etiam isto frui. nam illorum prædiorum scito mihi 12 vicinum Marium, lumen esse. apud Anicium videbimus ut paratum sit. nos enim ita philologi sumus, ut vel cum fabris habitare possimus. habemus hanc philosophiam, non ab Hymetto, 13 sed ab area Syra. Marius, & valitudine est, & natura imbecillior. De interpellatione tantum sumam à vobis temporis ad scribendum, quantum dabitis. utinam nihil detis, ut potiùs vestra injuria, quàm ignavia mea cessem. De rep. nimium te laborare doleo, & meliorem civem esse, quàm Philoctetem, qui accepta injuria, illa *spectacula* quærebat quæ tibi acerba esse video. Amabo te, advola: consolaborte, & omnem abstergebo dolorem, & adhuc, si me amas, Marium, sed adpropera te. Hortus domi est.

MARCUS Q. FRATRI, S.

EPISTOLAM hanc convicio efflagitarunt codicilli tui. Enim res quidem ipsa, & is dies, quo tu es profectus, nihil mihi ad scribendum argumenti sanè dabat. Sed quemadmodum coràm cùm sumus, *sermo* nobis deesse non solet; sic epistolæ nostræ debent interdum halucinri. Tenediorum igitur libertas, securii Tenedia præcisa est, cùm eos præter me, & Bibulum & Calidium, & Favonium

1. *De nostra Urania.*) Est conjectura Mal. Membranæ enim nostræ aliorumque exemplaria prius *de non curantia*.

2. *Aut ad Brogitarum.*) Haud aliter Lamb. sed præter libros; sic solum emendandum duxerat Man. cùm prius abfuisset præpositio.

3. *A. d. III. Id. Maji.*) Petri Vict. editio *Febr.* neque aliter Pall. quatuor, nisi quod quart. *A. d. VI. Id. Febr.*

4. *An te Atejus? me hercule, &c.*) Pal. pr. & tert. *Anne te à me hercule.* sec. *Anne hac me hercule.* quart. *Annea te hu me hercule.* quæ produco, ut appareat, recedendum à conjectaneo Lamb. *An te Staiane?*

5. Μεσοπάνκτων.) A Musis percussas.

6. *Insulsa verecundia.* Sic conjicit Vict. l. VI. Var. lect. c. 6 cum esset in libris *insusa*, in editis *invisa* idem non rejiciat, *insita*. Vouvverii codex habebat; *Sed in me affatim est insusa verecundia*; quod omnino rapit glossam.

7. Ἀντίσκοπον.) Oppositam & objectam voluntati meæ. Ita restituit ex Bess. P. Manut. & proximè accedit Pall. quart. nam ceteri adhærent vulgato, ἀντίσκοπον, quod mutabat in ἀντίλεκτον Vict. d. c. 6. qui videatur.

8. *Iterum Cicerones; quievi.*) Haud secus Rob. Steph. editio, & neotericæ verùm remotiores, *iterum ceteri omnes; quievi. quod & in Pall. omnibus*

9 Εἰ δ' ἐν αἰᾳ.) Si verò in terra vixisset,

10. Ἓκ πάσας.) Mitte vel sine omnes.

11. *Ac ne rudem quidem.*) Neotericæ edd. *nec.* sed præter veteriores & Pall. nostros. Gul. tamen ex illa ciebat *nec.*

12. *Vicinum Marium lumen esse.* P. Vict. tollit vocem *lumen* l. VI. Var. lect. c. 7. sed non necessario.

13. *Sed ab area Syra.*) Variæ hîc scribuntur in Pall. nam pr. *sed ab Aray fira* sec. *sed ab Araisira* tert. *non ab injecto sed ab Arayfira.* emendatumque alias *ab himaco sed ab ara fitta.* quart. *sed ab araxira.* quomodo correxerit Cælius Rhodiginus, videndum Antiq. lect. l. XXVIII. c. 23.

1. *De*

nemo defenderet. 1 De te magis ab Sibylo mentio est honorifica facta, cùm te unum dicerent postulationi L. Sextii Pansæ restitisse. Reliquis diebus, si quid erit, quod te scire opus sit, aut etiam si nihil erit, tamen scribam quotidie aliquid. Prid. Id. neque tibi, neque Pomponio deero. 2 Lucretii poemata (ut scribis) lita sunt multis luminibus ingenii, multæ tamen artis. Sed cùm veneris, virum te putabo. si Sallustii Empedoclea legeris, hominem non putabo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

[11] GAUDEO tibi jucundas esse meas litteras: nec tamen habuissem scribendi nunc quidem ullum argumentum, nisi tuas accepissem. nam prid. Id. cùm Appius senatum infrequentem coegisset, tantum fuit frigus, ut populi convicio coactus sit nos dimittere. De Commageno rege, quòd rem totam dissuaseram, mirificè mihi & per te & per Pomponium blanditur Appius. Videt enim, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februar. sterilem futurum: eumque lusi jocosè satis: neque solùm illud extorsi oppidulum, quod erat positum 3 in Euphrate, & Zeugmate: sed præterea togam sum ejus prætextam, quam erat adeptus Cæsare cos. magno hominum risu cavillatus. *Quod non vult, inquam, renovare honores eosdem, quo minùs togam prætextam quotannis interpolet, decernendum nihil censeo.* Vos autem homines nobiles, 4 qui Bustrenum prætextatum non ferebatis, Commagenum feretis? Genus vides, & locum jocandi. Multa dixi in ignobilem regem: quibus totus est explosus, quo genere commotus (ut dixi) Appius, totum me amplexatur. Nihil est enim facilius, quàm reliqua discutere. Sed non faciam, ut illum offendam, ne imploret fidem Jovis *Hospitalis*: Grajos omneis convocet, per quos mecum in gratiam rediit. Theopompo satisfaciemus. De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim, quas tu litteras exspectaris. sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse: ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad me rescripsit his verbis: *De Cicerone video, te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura consequebar, id erat hujusmodi, ut magis optandum, quam sperandum putarem.* Itaq; posteà misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autē illius de sua egestate ne sis aspernatus. Ad quē ego rescripsi, nihil esse, quòd posthac arcæ nostræ fiducia conturbaret: lusique in eo genere & familiariter, & cum dignitate. Amor autem ejus erga nos perfertur omnium nuntiis singularis. Et litteræ quidem ad id, quòd exspectas, ferè cum tuo reditu jungentur, reliqua singulorum dierum scribemus ad te, si modò tabellarios tu præbebis, quamquam ejusmodi frigus impendebat, ut summum periculum esset, ne Appio suæ ædes *sterentur*. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

[12] RIS 1 *nivem atram*: teque hilari animo esse, & prompto ad jocandum, valde me juvat. De Pompejo, assentior tibi, vel tu potius mihi. nam, ut scis, 5 jampridem stum canto Cæsarem. mihi crede, in sinu est: neque ego distingor. Cognosce nunc idus. Decimus erat Cœlio dies. Domitius ad numerum judices non habuit, vereor ne homo ratet, & ferus, Pola Servius ad accusationem veniat. nam noster Cœlius valde oppugnatur à gente Clodia. certi nihil est adhuc: sed veremur. Eodem igitur de Tyriis est senatus datus frequens: frequentes contrà Syriaci publicani, vehementer vexatus Gabinius: exagitati tamen à Domitio publicani, quòd eum essent cum equis prosecuti: C. noster Lamia paullo ferocius, cùm Domitius dixisset, VESTRA CULPA hæc acciderunt, equites R. dissolutè enim judicatis: Nos judicamus, & vos laudatis, inquit. Actum est eo die nihil, nox diremit. Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Fupia, quo minùs habeat senatum, & quòd Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kal. Febr. usque ad Kal. Mart. legatis senatum quotidie dari: ita putantur detrudi comitia in mensem Martium. sed tamen his comitialib. tribun. pl. de Gabinio se acturos esse dicunt. Omnia colligo, ut novi scribam aliquid ad te, sed ut vides, res me ipsa deficit. Itaque 7 ad Callisthenem, & ad Philistum redeo: in quibus te video volutatum. 8 Callisthenes quidem, vulgare, & notum negotium, 9 quemadmodum Græci aliquot locuti sunt. Siculus ille, capitalis, creber, acutus, brevis, pene pusillus Thucydides. sed utros ejus habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque, nescio. 10 Me magis de Dionysio delectat, ipse est enim veterator magnus, & perfamiliaris Philisto. Sed quod adscribis, aggrederisne ad historiam? me auctore potes. &, quoniam tabellarios subministras, hodierni diei res gestas Lupercalibus habebis. Oblecta te cum Cicerone nostro quàm bellissimè.

MARCUS Q. FRATRI, S.

[13] DUAS adhuc à te accepi epistolas: quarum alteram in ipso discessu nostro, alteram Arimino datam, plureis, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumano, & Pompejano, præterquàm quòd sine te, ceterùm satis commode oblectabam. & eram in iisdem locis usque ad Kal. Jun. futurus. Scribebam illa, quæ dixeram, πολιτικὰ: spissum sanè opus, & operosum. sed si ex sententia successerit: bene erit opera posita. sin minùs: in illud ipsum mare dejiciemus, 12 quod scribentes spectamus. aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. Tua mandata persequar diligenter, & adjungendis hominibus, & quibusdam non alienandis. Maximæ mihi verò curæ erit, ut Ciceronem *nostrum*, nostrumque videam, scilicet quotidie: sed inspiciam quid discat, quàm sæpissimè: & nisi ille contemnet, etiam *magistrum* me ei proficiscor, cujus rei nonnullam consuetudinem nactus sum in hoc horum dierum otio, Cicerone nostro 13 minore producendo. Tu, quemadmodum scribis, quod etiam si non scriberes, facere te diligentissimè tamen sciebam, facies, scilicet, ut mea mandata digeras, persequare, conficias. Ego, cùm

---

1. *Dicis magis ab Sibylo mentio, &c.*) Pal. pr. nihil variat, nisi quod à collocarit supra è vocis te. tert. verò expressit *tea*. P. Vict. lib. XXX. Var. lect. c. 1. emendat, *de te à Magnetibus ab Sibylo*; quod illico arripuit Lamb.

2. *Lucretii poemata (ut scribis) lita sunt multis luminibus ingenii, &c.*) Recinui quod erat in Aldi no veteri, quod proximè ei accederent Pall. in quibus *ita* nam subseqq edd. interposuerant negativam *non ita sunt, &c.* Lamb. huic multa de suo addidit.

3. *In Euphrate & Zeugmate.*) Pal. pr. *in Euphrate & zeugmate* quomodo sec. & tert nisi quod ambo *zuginate*. tertius præterea *Euphrati*. at est in quart. *in Euphrati Zeumate* P. Man. vulr. *& Zeugmate*, esse glossema Lamb. fuxit, *in Euphrate Zeugma*, quod non displicet.

4. *Qui Bustrenum.*) Mire variat nomen istud in mss. nostris nam Pal. pr. *qui vix Rhenum*. sec. *qui Busennum* tert. *Busbrenum*. quart. *Burrenum*.

5. *Jampridem ipsum exisse Cæsarem.*) Non dissentiunt libri, Lipsius tamen ambibit Ciceronem scripsisse, *jampridem ipsum ante Cæsarem* qui consulatur l. IV. Antiq. lect. c. 13.

6. *Vos laudatis.*) Ita & Pall. sed VVouverius adscripsit ora, ex meo scio quo veteri codice, *vos calluditis*.

7. *Ad Callisthenem redeo.*) Mur. l. 31. c. 5 Novar. lect. abjicit *redeo*, de conjectura; quæ quo fundamento nitatur, ibidem videatur. & vere id statim etiam secutus est Lamb. sed invitis omnibus mss. nostris.

8. *Callisthenes quidem.*) Ita liber Mur. & adstipulatur Pal. tert. alii *Callisthenis*, ut vulgati prius.

9. *Quemadmodum Græci aliquot locuti sunt.*) Idem liber destituebatur illis, *locuti sunt* fieri potest; sed exstant tamen in omnibus Pall.

10. *Me magis de Dionysio delectat.*) Alterum scilicet corpus, in quo de Dionysii rebus gestis egerat, inquit Vict. lib. XXXII. c. 19. Variat. lect. male enim qui tolli debere præpositionem existimarent.

11. *Marcum, &c.*) Hunc adhuc superiori epistolæ adnectunt edd. vett. & Pall. nostri.

12. *Quod scribentes spectamus.*) Aldini, *spectabamus*; quomodo & Lamb. at Vict. *quod spectantes scribimus*: neque aliter Pall. quatuor.

13. *In minore producendo.*) Ita restituendum putavi cum Pall. neque aliter Vict. aut P. Man. editio, vulgata, *perducendo*.

cùm Romam venero, nullum prætermittam Cæsaris tabellarium, cui litteras ad te non dem. His diebus (ignosces) cui darem, fuit nemo ante hunc M. Otium, equitem rom. nostrum & pernecessarium, & quòd est ex municipio Atellano: quod scis esse in fide nostra. Itaque eum tibi commendo in majorem modum, hominem domi splendidum, gratiosum etiam extra domum: quem fac ut tua liberalitate tibi obliges. est tribunus mil. in exercitu nostro. gratum hominem, observantemque cognosces. Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

14 AD. IIII. Non. Jun. quo die Romam veni, accepi tuas litteras, datas Placentiæ: deinde alteras postridie, 1 datas Blandenonæ, cum Cæsaris litteris, refertis omni officio, diligentia, suavitate. Sunt ista quidem magna, vel potius maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam, & ad summam dignitatem. Sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi æstimo, id jam habeo: te scilicet primùm tam inservientem communi dignitati: deinde Cæsaris tantum in me amorem quem omnibus his honoribus, quos me à se exspectare vult, antepono. Litteræ verò ejus unà datæ cum tuis, quarum initium est, QUAM SUAVIS ei tuus adventus fuerit, & recordatio veteris amoris: deinde, SE EFFECTURUM, ut ego in medio dolore, ac desiderio tui, te, cùm à me abesses, potissimùm secum esse lætarer, incredibiliter delectarunt. Quare facis tu quidem fraternè, quòd me hortaris, sed meherculè currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam. Ego verò ardenti quidem 2 studio. ac fortasse efficiam: quod sæpe *viatoribus*, cùm properant, evenit: ut, si seriùs, quàm voluerunt, fortè surrexerint: properando, etiam citiùs, quàm si de multa nocte vigilassent, perveniant quò velint: sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormivi diu, te me hercule sæpe excitante, cursu corrigam tarditatem, tumequis, tum verò (quoniam scribis poëma ab eo nostrum probari) quadrigis poëticis. modò mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penecillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti, vacuum ostenditur? sed videro. fortasse enim (ut fit) vincet tuus *amor* omnes difficultates. Trebatium quòd ad se miserim, persalsè, & humaniter etiam gratias mihi agit. negat enim, in tanta multitudine eorum, qui unà essent, quemquam fuisse, qui vadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petivi (nam Domitius se deridèri putasset, si esset à me rogatus: hoc enim est quotidianum, se ne tribunum mil. quidem facere: etiam in senatu lusit Appium collegam, propterea isse ad Cæsarem, ut aliquem tribunatum auferret) sed in alterum annum. id & Curtius ita volebat. Tu, quemadmodum me censes oportere esse in rep. & in nostris inimicitiis; ita & esse, & fore, auricula infima scito molliorem. Res Romanæ se sic habebant. Erat nonnulla spes comitiorum, sed incerta: erat aliqua suspicio *dictaturæ* ne ea quidem certa: summum otium forense, sed senescentis magis civitatis, quàm acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu ejusmodi, magis ut alii nobis assentiantur, quàm nosmetipsi. 3 τοιαῦτα ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται. Calamo & atramento temperato, charta etiam dentata res agetur. Scribis enim te meas litteras superiores vix legere potuisse: in quo nihil eorum, mi frater, fuit, quæ putas. neque enim occupatus eram, neque perturbatus, nec iratus alicui: sed hoc facio semper, ut, quicumque *calamus* in manus meas venerit, eo sic utar, amquam bono. Verùm attende nunc, mi optime, & suavissime frater, ad ea dum rescribo, quæ tu in hac eadem brevi epistola σχεδιαστικῶς valde scripsisti. De quo petis, ut ad te, nihil occultans, nihil dissimulans, nihil tibi indulgens, genuine, fraterneque rescribam. id est, 4 utrum velis, ut dixerimus, ad expediendum te: si causa sit, commorere. Si, mi Quinte, parva aliqua res esset, in qua sci citare, quid vellem: tamen, cùm tibi permissurus essem, ut faceres, quod velles: ego ipse, quid vellem, ostenderem. In hac verò re hoc profectò quæris, cujusmodi illum annum, qui sequitur, exspectem: planè aut tranquillum nobis, aut certè munitissimum: quod quotidie domus, quod forum, quod *theatra* significationes declarant; 5 nec laborant quòd mea conscientia copiarum nostrarum, quòd Cæsaris, quòd Pompeji gratiam tenemus, hæc me, ut confidam, faciunt. sin aliquis erumpet amentis hominis furor; omnia sunt ad eum frangendum expedita. Hæc ita sentio, judico, ad te exploratè scribo. dubitare te, non assentatoriè, sed fraternè veto. Quare suavitatis equidem nostræ fruendæ causa, cuperem te ad id tempus venire, quod dixeras: 6 sed illud malo tamen, quod putas; magis etiam illa (etenim magis æstimo me) ἀμφιλαφίαν illam tuam, & exspectationem debitorum tuorum. Illud quidem sic habeto, nihil nobis expeditis, si valebimus, fore fortunatius. parva sunt, quæ desunt, nostris quidem *moribus*, & ea sunt ad explicandum expeditissima, modo valeamus. Ambitus redit immanis. numquam fuit par. 7 Idib. Quint. fœnus fuit ZZ ex Z. coitione Memmii, quam cum Domitio habuit Scaurus, unum vincere. Messalla flaccet. non dico ὑπερβολικῶς vel HS centies constituunt in prærogativa pronuntiare. Res ardet invidia. Tribunitii candidati compromiserunt, HS. quingenis in singulos apud M. Catonem depositis, petere ejus arbitratu, ut, qui contrà fecisset, ab eo condemnaretur. quæ quidem comitia gratuita si fuerint, ut putantur, plus unus Cato fuerit, quam omnes *leges* omnesque judices.

MARCUS Q. FRATRI, S.

CUM à me litteras librarii manu acceperis, ne paullum 15 otii me habuisse judicato: cùm autem mea, nullum. sic enim habeto, numquam me à causis, & judiciis districtiorem fuisse: atque id anni tempore gravissimo, & caloribus maximis. Sed hæc (quoniam te ita præscribis) ferenda sunt: neque committendum, ut aut spei, aut cogitationi vestræ ego videar defuisse: præsertim cùm, tametsi id difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam, magnamque dignitatem sim collecturus. Itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cujus animum *offendamus*, atque ut etiam ab iis ipsis, qui nos cum Cæsare tam conjunctos dolent, diligamur; ab æquis verò, aut etiam à propensis in hanc partem vehementer & colamur, & amemur. De ambitu cùm atrocissimè ageretur in senatu multos dies, quòd ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum: in senatu non fui. Statui ad nullam *medicinam* reip. sine magno præsidio accedere. Quo die hæc scripsi, Drusus erat de prævaricatione à tribunis ærariis absolutus, in summa, quatuor sententiis, cùm senatores, & equites damnassent. Ego eodè die post meridiem Vatinium aderam defen-

1. *Datæ Blandenonæ.*) Sic quoque Pall. nisi quod tres eorum *Blandenonæ*. Sigonius emendabat *Laudenonæ*, quod illico in contextum recepit Lamb. gnavus accipiter.

2. *Studio ac fortasse.*) Pal. hoc vert. *studio hoc fortasse*; neque aliter edit. Aldi vetus.

3. Τοιαῦτα.) Talia ærumnosum bellum efficit.

4. *Utrum velis, ut dixerimus, ad expediendum te: si causa sit commorere.*) P. Man. tentabat, *utrum velis [ut dixerim] an ad exp. si causa, &c.*

5. *Nec laborant quòd mea conscientia copiarum nostrarum, &c.*) Laudo P. Man. qui à loco desperato manus abstinet. Lamb. conjectando, tantum prodit ignorantiam artis. Pall. nihil variant.

6. *Sed malo tamen, quod putas; magis etiam illa [etenim magis æstimo me.] ἀμφιλαφίαν, &c.*) Sic P. Man. aliique, præter Aldus; *magis etiam, illa etiam magni æstimo* ἀμφ. quibus adhærent Pall. nisi quod quidam *magna æstimo*, unus *magnam æstimat*. sec. etiam teri à manu prima; *magnè etiam illa magna est.*

7. *Idibus. Quint. fœnus fuit* ZZ ex Z, &c.) Variantes lectiones hujus loci, satis habui annotari ad oram codicis Gul. nam nimium discrepabant Pall. neque quidquam potui eruere boni. Consulatur Tull. l. IV. ad Atticum Ep. 15.

defensurus. ea res facilis est. Comitia in mensem Sept. rejecta sunt. Scauri judicium statim exercebitur: cui nos non deerimus. 1 συνῳδίπτας Σοφοκλέους, quamquam à te actam fabellam video esse festivè, nullo modo probavi. Venio nunc ad id, quod nescio, an primum esse debuerit. O jucundas mihi tuas de Britannia litteras! timebam Oceanum, timebam litus insulæ. Reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei, quàm timoris, magisque tum sollicitus exspectatione ea, quàm metu. Te verò ὑπόθεσιν scribendi egregiam habere video. Quos tu situs, quas naturas rerum & locorum, quos mores, quas genteis, quas pugnas, quem verò ipsum imperatorem habes? Ego te libenter, ut rogas, quibus rebus vis, adjuvabo, & tibi versus, quos rogas, 2 γλαῦκας εἰς Ἀθήνας mittam. Sed heus tu, celari videor à te. quomodonam, mi frater, de nostris versibus Cæsar? nam primum librum se legisse scripsit ad me antè: & prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum ῥαψῳδήματα. hoc enim utitur verbo. Dic mihi verum. num aut res eum, aut χαρακτὴρ non delectat? nihil est, quòd vereare. Ego enim ne pilo quidem minùs me *amabo*. Hac de re φιλαλήθως, &, ut soles, scribe fraternè.

1. Συνῳδίπτας.) Concæratores Sophoclis. 2. Γλαῦκας.) Noctua Athenas [sc. porto vel mitto.]

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM
LIBER TERTIVS,
AD
QUINTUM FRATREM.

MARCUS Q. FRATRI, S.

Ego ex magnis caloribus (non enim meminimus majores) in Arpinati summa cum amœnitate fluminis me refeci ludorum diebus, Philotimo tribulibus commendatis. In Arcano a.d. IIII. Idus Sept. fui. ibi Messidium cum Philoxeno, aquamque, quam ii ducebant non longè à villa, bellè sanè fluentem vidi, præsertim maxima siccitate: uberioremque aliquanto sese collecturos esse dicebant. apud Herum rectè erat. 1 In Manliano offendi Diphilum. Diphilo tardiorem. sed tamen nihil ei restabat præter balnearia, & ambulationem, & Aviarium. Villa mihi valde placuit, propterea quòd summam dignitatem pavimentata porticus habebat: quod mihi denique apparuit, posteaquam & ipsa tota patet, & columnæ politæ sunt. Totum in eo est (quod mihi erit curæ,) 2 tectorium ut concinnum sit. pavimenta rectè fieri videbantur. cameras quasdam non probavi, mutarique jussi. Quo loco in porticu te scribere ajunt ut atriolum fiat, mihi, ut est, magis placebat. neque enim satis loci esse videbatur atriolo: neque fere solet, nisi in his ædificiis fieri, in quibus est atrium majus: nec habere poterat adjuncta cubicula, & ejusmodi membra. 3 nunc hoc vel honestate testudinis, vel valde bruì æstivum locum obtinebit. tu tamen si aliter sentis, rescribe quàm primùm. In balnearijs, assa in alterum apodyterii angulum promovi, propterea quòd ita erant posita, ut eorum vaporarium, ex quo ignis erumpit, 4 esset subjectum cubiculis. subgrande cubiculum autem, & hibernum altum valde probavi, quòd & ampla erant, & loco posita ambulationis uno latere, eo, quod est proximum balnearijs. Columnas neque rectas, neque è regione Diphilus collocarat. eas scilicet demolietur, aliquando perpendiculo, & linea discet uti. Omnino spero paucis mensibus opus Diphili perfectum fore. curat enim diligentissimè Cæsius, qui tum mecum fuit. Ex eo loco rectà Vitularia via profecti sumus in Fufidianum fundum, quem tibi proximis nuntijs Arpini de Fufidio H S CCCIↃↃↃ. emeramus. Ego locum æstate umbrosiorem vidi numquam: permultis locis aquam profluentem, & eam uberem. quid quæris? Jugera x. prati Cæsius irrigaturum facilè te arbitrabatur. Equidem hoc, quod melùs intelligo, affirmo, mirificè suavitate te villam habituram: piscina, & salientibus additis, palæstra, 5 & silva viridicata. Fundum audio te hunc Bovillanum velle retinere. de eo quid videatur, ipse constitues. Calvus ajebat, aqua demta, & ejus aquæ jure constituto, & servitute fundo illi imposita, tamen nos pretium servare posse, si vendere vellemus. Messidium mecum habui. is se ternis nummis in pedem tecum transegisse dicebat: sese autem mensum pedibus 6 ajebat passuum IVCIↃ. mihi plus visum est. sed præstabo, sumturn nusquam meliùs posse poni. Chilonem arcessiveram Venafro: sed eo ipso die quatuor ejus conservos, & discipulos Venafri *cuniculus* oppresserat. Idibus Sept. in Laterio fui. viam perspexi, quæ mihi ita placuit,

1. *In Manliano offendi Diphilum, &c.*) Pall. *Manilianæ* Gul. corrigebat, *In Antiano*.

2. *Testarium ut concinnum sit.*) Pall. plerique, *concinnum*, vel tale quid: quod cum simile quid in suis forte invenisset P. Manut fecit inde *continuum sit*.

3. *Nunc hoc vel honestate testudinis, vel valde bruì æstivum locum obtinebit.* Ita Pal pr. & olim cæt. nam soc. & tert. *honestatem testudinis, vel valde bonum æstivum, &c.* quart. *honeste testudinis vel valde bonis æst.* quod & de conjectura annotarat ad oram codicis sui Gul. P. Man. ingeniosè divinabat: *Nunc hoc vel in æstate testudinis, vel hiemi est vum locum obtinebit.* Lamb. emendatio ridicula est. Tum. I. XXIV. c. 39. Adversatiorum putabat locum redintegrari, si rescriberetur tantum, *bruì æstivi*.

4. *Esset subjectum cubiculis.*) Ita mss. Turn. neque secus Pal. sec. nam ceteri *subjectum cubiculi*. ineptius adhuc retro vulgati, *sub tectum cubiculi*. Ioseph. Scaliger ad Catullum emendat, *cubili subruendæ*, idem antea deleri, ceu spurium, *ex quo ignis erumpit*.

5. *Et silva viridicata.*) Sic Pall. tres. nam pr. *viridicata*. Lambin edidit *vindicata*, natum sub Turn. manu, cum offendisset in Mem. *vindicata* videatur d. c. 30.

6. *Ajebat passuum* IV. CIↃↃ. Placuit sic rescribere, cum offendissem in Pall. aut *vidua* aut *jadua*, loco numerorum illorum, vulgata nimis enormis *passuum* CCCC. CIↃ. 1. Nic-

placuit, ut opus publicum videretur esse, præter CL. pass. sum enim ipse mensus ab eo ponticulo, qui est ad Furinæ, Satricum versus. eo loco pulvis, non glarea injecta est: & mutabitur: & ea viæ pars valde acclivis est. sed intellexi aliter duci non potuisse, præsertim cùm tu neque per Locustæ, neque per Tartonis velles ducere. Veluinus ante suum fundum propè munierat. Locusta non attigerat: quem ego Romæ aggrediar, &, ut arbitror, commovebo; & simul M. Taurum, quem tibi audio promisisse, qui nunc Romæ erat, de aqua per fundum ejus ducenda rogabo. 1 Nicephorum, villicum tuum, sanè probavi: quæsivique ex eo, ecquid ei de illa ædificatiuncula Laterii, de qua mecum locutus es, mandavisses. tum is mihi respondit, se ipsum ejus operis 2 H-S. XVI. conductorem fuisse: sed te postea multa addidisse ad opus, nihil ad pretium; itaque id se omisisse. Mihi hercule valde placet, te illa, ut constituebas, addere: quamquam ea villa, quæ nunc est, tamquam philosophia videtur esse, quæ objurget ceterarum villarum *infamiam*. Verumtamen illud additum delectabit. Topiarium laudavi; ita omnia convestit hedera, quà basim villæ, quà intercolumnia ambulationis; ut denique illi palliati topiariam facere videantur, & hederam vendere. jam κωδωνηϊον nihil alsius, nihil muscosius. Habes fere de rebus rusticis. Urbanam expolitionem urget ille quidem, & Philotimus & Cincius: sed etiam ipse crebrò interviso: quod est facile factu. Quamobrem eare cura liberatum volo. De Ciceronе quòd me semper rogas, ignosco equidem tibi, sed tu quoque mihi velim ignoscas. Non enim concedo tibi, plus ut illum ames, quàm ipse amo. Atque utinam his diebus in Arpinati, quod & ipse cupierat, & ego non minùs, mecum fuisset. Quod ad Pomponiam: si tibi videtur, scribas velim, cùm aliquò exibimus, eat nobiscum, puerumque ducat. clamores efficiam, si eum mecum habuero otiosum. nam Romæ respirandi non est locum. Id me scis anteà gratis tibi esse pollicitum. Quid nunc putas tanta abs te mihi mercede propositа? Venio nunc ad tuas litteras: quas pluribus epistolis accepi, dum sum in Arpinati. nam mihi uno die tres sunt redditæ, & quidem, ut videbantur, eodem abs te datæ tempore. una pluribus verbis, in qua primùm erat, quòd antiquior dies in tuis fuisset adscripta litteris, quàm in Cæsaris. 3 Id facit Oppius nonnumquam necessariò, ut, cùm tabellarios constituerit mittere, litterasque à nobis acceperit, aliqua re nova impediatur, & necessariò serius, quàm constituerat, mittat: neque nos datis jam epistolis diem commutari curemus. Scribis de Cæsaris summo in nos amore. hunc & tu fovebis, & nos, quibuscumque poterimus, rebus augebimus. De Pompejo, & facio diligenter, & faciam quod mones. Quòd tibi mea permissio mansionis tuæ grata est, id ego summo meo dolore, & desiderio, tamen ex parte gaudeo. In Hippodamis, & nonnullis aliis arcessendis, quid cogites, non intelligo. Nemo istorum est, quin abs te munus, fundi suburbani instar, exspectet. Trebatium verò meum quòd isto ad mittas, nihil est. Ego illum ad Cæsarem misi, quid mihi jam satisfecit. si ipsi minus, præstare nihil debeo: teque item ab eo vindico, & libero. Quòd scribis te à Cæsare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo. Balbum verò, qui est istius rei (quemadmodum scribis) adjutor, in oculis fero. Trebonium meum à te amari, teque ab illo, pergaudeo! De tribunatu quòd scribis, ego verò nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nomina tim Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando *verecundiam* objurgavit. Si cui præterea petiero (id quod etiam Oppio dixi, ut ad illum scriberet) facile patiar mihi negari, quoniam illi, 4 qui sibi molesti sunt, sibi negari à me non facilè patiuntur. Ego Curtium, (id quod ipsi dixi) non modò rogatione, sed etiam testimonio tuo diligo, quod litteris tuis studium illius in salutem nostram facilè perspexi. De Britannicis rebus cognovi ex tuis litteris nihil esse, nec quòd metuamus; nec quòd gaudeamus. De publicis negotiis, quæ vis ad te Tironem scribere, negligentius ad te antè scribebam, quòd omnia, minima, maxima, ad Cæsarem mitti sciebam. Rescripsi epistolæ maximæ. Audi nunc de minusculâ: in qua primum est de Clodii ad Cæsarem litteris, in quo Cæsaris consilium probo, quòd tibi amantissimè petenti veniam non dedit, uti ullum ad illam Furiam verbum rescriberet. Alterum est 5 de Calventii Marii oratione, quòd scribis, miror, tibi placere, me ad eum rescribere, præsertim cum illam nemo lecturus sit, si ego nihil rescripsero, meamin illium pueri omnes, tamquam dictata, perdiscant. Libros meos, quos exspectas, inchoavi: sed conficere non possum his diebus. Orationes effagitatas pro Scauro, & pro Plancio absolvi. Poëma ad Cæsarem, quod compositeram, incidi. Tibi quod rogas, quoniam ipsi *fontes jam sitiunt*, liquid habeo spatii, scribam. Venio ad tertiam. Balbum quòd ais maturè Romam bene comitatum esse venturum, mecumque assiduè usque ad id. Majas futurum, id mihi pergratum, perque jucundum erit. Quòd me in eadem epistola, sicut sæpe antеà, cohortaris ad ambitionem, & ad laborem, faciam equidem. sed QUANDO VIVIMUS? Quarta epistola mihi reddita est Id Sep. quam a d. IIII. Id. Sext. ex Britannia dederas. In ea nihil sanè erat novi, præter Erigonam: quam si ab Oppio accepero, scribam ad te quid sentiam. nec dubito, quin mihi placitura sit. Et, quod præterii, de eo, quem scripsisti de Milonis plausu scripsisse ad Cæsarem: ego verò facilè patior ita Cæsarem existimare, illum quàm maximum fuisse plausum: & prorsus ita fuit: & tamen ille plausus, qui illi datur, quodammodò *nobis* videtur dari. Reddita mihi est etiam pervetus epistola, sed serò allata, in qua de æde Telluris, & de porticu Catuli me admonfs, fit utrumque diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam statuam locavi. Item de hortis, quod me admones; nec fui umquam valde cupidus, & nunc domus suppeditat mihi hortorum amœnitatem. Romam cum venissem a. d. XIII. Kal. Octob. absolutum offendi in ædibus tuis tectum; quod supra conclavia non placuerat tibi esse multorum fastigiorum: id non honestè vergit in tectum inferioris porticus. Cicero noster, dum ego absum, non cessavit apud rhetorem. De ejus eruditione quod labores, nihil est, quoniam ingenium ejus nosti: studium ego video. cetera ejus suscipio, ut me putem præstare debere: Gabinium tres adhuc factiones postulant: L. Lentulus, flaminis F. qui jam de majestate postulavit: Ti. Nero cum bonis subscriptoribus: C. Memmius tribun. pl. cum L. Capitone. ad urbem accessit a. d. XII. Kal. Octobr. nihil turpius, nec desertius. sed hic judicijs nihil audeo 6 confidere. Quòd Cato non valebat, adhuc de pecuniis repetundis non erat postulatus. Pompejus à me valde contendit de reditu in gratiam: sed adhuc nihil profecit: nec, si ullam partem *libertatis* tenebo, proficiet. Tuas litteras vehementer exspecto. Quòd

1. *Nicephorum villicum tuum.*) Editio vetus & Pall. plures *Nicephorum*, quod tantum placebat Gul.

2. *HS. XVI. conductorem.*) Haud aliter editus à Vict. & respondet Pal. pr & quart. nam sec. ac tert. *operis* CCC XVI. *esse*. quomodo Aldus senior, nisi quod præmittat *numero HS.* at filius publicavit, *HS.* X. ∞ *esse* Lamb. HS. XVI CIↃ *esse*.

3. *Id facit Oppius, &c.*) Habent istud quidem utrimæ editiones: sed vetustiores & mss. nostri præferunt *Appius*; credo, quod nomen istud vulgo notius altero.

4. *Qui sibi molesti sunt.*) Lamb. *mihi*, sed invitis omnibus edd. & libris plurearius.

5. *De Calventi Marii oratione.* Nihil mutant mss. itaque non est quod Lamb inclinet in *Calventi Matii*.

6. *Confidere. Quod Cato non valebat, adhuc.*) Interpunctione mutata egregiè sic locum hunc restituebat Turnebus XXIV. c. 39 Adversar.

scribis te audisse in candidatorum consularium coitione me interfuisse, id falsum est. ejusmodi enim factiones in ea coitione factæ sunt, quas postea Memmius patefecit, ut nemo *bonus* interesse debuerit: & simul mihi committendum non fuit, ut his coitionibus interessem, quibus Messalla excluderetur: cui quidem vehementer fati facio rebus omnibus: ut arbitror, etiam Memmio. Domitio ipsi multa jam feci, quæ voluit, quæque à me petivit. Scaurum beneficio defensionis valde obligavi. adhuc erat valde incertum, & quando comitia, & qui coss. futuri essent. Cùm hanc jam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt a. d. XI. Kal. Sept. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris! 1 sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. Sed ad tuas venio litteras. Primum tuam remansionem etiam atque etiam probo, præsertim cùm, ut scribis, cum Cæsare, communicatis. Oppium miror quidquam cum Publilio: mihi enim non placuerat. Quod interiore epistola scribis, me Idib. Sept. Pompejo legatum iri: id ego non audivi, scripsique ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata de mea manhione ad Pompejum pertulisse, nec ad Oppium. quo consilio? quamquam Oppium ego tenui, 2 quòd priores partes Bibuli erant cum eo enim coram Cæsare egerat, ad Oppium scripserat. Ego verò nullas 3 δευτέρας φροντίδας habere possum in Cæsaris rebus. ille mihi secundum te & liberos nostros ita est, ut iis pænè par videor id judicio facere. jam enim *debeo*: sed tamen amore sum incensus. Cum scripsissem hæc infima, quæ sunt mea manu, venit ad nos Cicero tuus ad cenam, 4 cùm Pomponia foras cenaret. dedit mihi epistolam legendam tuam, quam paullo antè 5 acceperat, Aristophaneo modo; valde mehercule & suavem, & gravem: qua sum admodum delectatus. Dedit etiam alteram illam mihi, quæ jubes, eum mihi esse *affixum*, tamquam magistro. Quàm illum epistolæ illæ delectarunt? quàm me? Nihil puero illo suavius, nihil nostri amantius. Hæc inter cenam Tironi dictavi, ne mirere alia manu esse. Annali litteræ tuæ pergratæ fuerunt, quòd & curares de se diligenter, & tamen consilio severissimo juvares. P. Servilius pater, ex litteris, quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum feciss, quòd de sua voluntate erga Cæsarem humanissimè, diligentissimeque locutus esses. Cum Romam ex Arpinati revertissem, dictum mihi est, Hippodamum ad te profectum esse. Non possum scribere, me miratum esse, illum tam inhumaniter fecisse, ut sine meis litteris ad te proficisceretur: illud scribo, mihi molestum fuisse. jam enim diu cogitaveram, exeo, quod tu ad me scripseras, ut, si quid esset, quod ad re diligentius perferri vellem, illi darem: quòd mehercule hisce litteris, quas vulgò ad te mitto, nihil ferè scribo, quod si in alicujus manus incideret, molestè ferendum sit. Minucio me, & Salvio, & Labeoni reservabam. Labeo aut tardè proficiscetur, aut hic manebit. 6 Hippodamus ne nunc quidem, quid velim, rogavit. T. Pinarius amabileis ad me de te litteras mittit, se maximè litteris, sermonibus, cenis denique tuis delectari. Is homo semper me delectavit: fraterque ejus mecum est multùm. quare, ut instituisti, complectere adolescentem. Quòd multos dies epistolam in manibus habui, propter commorationem tabellariorum, ideò multa conjecta sunt, aliud alio tempore, velut hoc. T. Anicius mihi sæpe jam dixit, sese tibi, suburbanum si quod inveniss, non dubitaturum esse emere. In jus serm one ego utrumque soleo admirari; & te de suburbano emendo, cum ad illum scribas, non modò ad me non scribere, sed etiam aliam in sententiam scribere; & cùm ad illum scribas, nihil te recordari 7 de se, de epistolis illis, quas in Tusculano ejus tu mihi ostendisti, nihil de præceptis Epicharmi, 8 γνῶθι, πῶς ἄλλῳ κέχρηται; totum denique vultum, animum, sermonem ejus: quemadmodum conjicio, quasi. Sed hæc tu videris. De suburbano, cura, ut sciam, quid velis: & simul nequid ille turbet, vide. Quid præterea? Quid? etiam Gabinius a. d. IIII. Kal. Octob. noctu in urbem introivit; & hodie II. VIII. cùm edicto C. Alfii de majestate eum adesse oporteret, concursu magno, & odio universi populi pænè afflictus est. nihil illo turpius: proximus tamen est Piso. itaque mirificum 9 ἐμβόλιον cogito in secundum librorum meorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus esset: quorum alter exercitum *perdidisset*, alter *vendidisset*. Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Sept. dedit litteras: quas ego accepi a. d. IIII. Kal. Octobr. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quòd à te nullas acceperim, scribit, se sine te fuisse, cùm ad mare accesserit. Ad eas ego ei litteras nihil rescripsi, ne gratulandi quidem causa, propter ejus *luctum*. Teoro etiam atque etiam, mi frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

A D. VI. Id. Octob. Salvius Ostiam vesperi navi profectus erat cum iis rebus, quas tibi domo mitti voluerat. Eodem die Gabinium ad populum luculentè calefecerat Memmius, sic, ut Calidio verbum facere pro eo non licuerit. Postridie autem ejus diei, qui erat tum futurus, cùm hæc scribebam ante lucem, apud Caronem erat divinatio in Gabinium futura inter Memmium, & Ti. Nerenem, & C. & L. Antonios, M. F. Putabamus fore, ut Memmio daretur, etsi erat Neronis mira contentio. Quid quæris? probè premitur, nisi noster Pompejus, diis, hominibusque *invitis*, negotium everterit. Cognosce nunc hominis audaciam, & aliquid in rep. perdita delectare. Cùm Gabinius, quacumque veniebat, triumphum se postulare dixisset, subitoque bonus imperator noctu intra urbem, hostium planè, invasisset, in senatum se non committebat. Interim ipso decimo die, quo ipsum oportebat hostium numerum, & militum renuntiare, 11 in re hæsit; summa infrequentia. cùm vellet exire, à coss. retentus est: introducti publicani. Homo undique actus, cùm à me maximè vulneraretur, non tulit, & me trementi voce *exsulem* appellavit. Hic, ô dii! nihil unquam honorificentius nobis accidit. consurrexit senatus cum clamore ad unum; sic, ut ad corpus ejus accederet: pari clamore

---

1. *Sed quæ erant suaviores, &c.*) Lamb. intulit *insolitior*; inconsideratè, arripiturque ea propter à Stevvecchio nostro commentatris ad Vegetium l. II. c. 18.

2. *Quod priores partes Bibuli erant.*) Habent istud Pall. omnes. & cùm utique ad Lamb. is enim admisit conjectaneum P. Man. *Vibulli*. non ausim mutare.

3. Δευτέρας φρ.) Posteriores cogitationes.

4. *Cùm Pomponia foras cenaret.*) Antea erat *foris*; sed mutavit è fide mss. Vict. l. XV. Var lect. c. 5 neque aliter Pall. nostri.

5. *Acceperat, Aristophaneo modo.*) Revocavit hanc scripturam ex membranis suis P. Vict. qui consuluerat d. c. 5 sicque etiam reperiri Pal. pr. & quart. nam intermedii, *ab Aristophaneo meo*.

6. *Hippodamus ne nunc quidem quid velim rogavit.*) Lamb. *ne, nunquid velim, quidem rogavit*; sed non assentiuntur mss. nostri. Gul. divinabat *ne quidem, &c.* ingeniosè quidem, si non verè.

7. *De se, de epistolis ejus.*) Vict. & Pall tres *epistolis*. sed non video quomodo quadret. Lamb. edidit, *de se*, libris omnibus nolentibus.

8. Γνῶθι πῶς.) Nosce, quemadmodum alio usus fuerit.

9. Ἐμβόλιον.) Partem quandam ab argumento proposito sejunctam, insertum quoddam.

10. *In urbem, hostium planè, invasisset.*) Petrus Vict. emendandum putabat, *in urbem, nostræ plane invasisse*. l. IV. Var. lect. c. 23. quem refellit Robert. Titius l. VI. Controvers. c. 18. haud probem tamen explicationem ejus, adhæserimque Man.

11. *In re hæsit, summa in frequentia.*) Vict. tentabat, *irrepsit summa infrequentia*. Lips. autem malebat, *mirè hæsit summa in frequentia*. videatur l. IV. Antiq. lect. c. 23. illud *mirè* placuit item Gul. sed nihil præterea mutarum hac-

t. Vid

more, atque impetu publicani. Quid quæris? omnes, tamquam si tu esses ita fuerunt. Nihil hominum sermone foris clarius. Ego tamen teneo ab accusando vix meherculè; sed tamen teneo, 1 vel quòd nolo cum Pompejo pugnare (satis est quod instat de Milone) vel quòd judices nullos habemus. 2 Ἀπίθυμος formido. addo etiam malivolentiam hominum: & timeo, ne illi, me accusante, aliquid accidat: nec despero rem, & sine me, & nonnihil per me, confici posse. De ambitu postulati sunt omnes, qui consulatum petunt: à Memmio Domitius: 3 à Q. Curtio, bono & erudito adolescente, Memmius: à Q. Pompejo, Messalla: à Triario, Scaurus. 4 Magno res in motu est: propterea quòd aut hominum, aut legum interitus ostenditur. Opera datur, ut judicia ne fiant. Res videtur spectare ad interregnum. coss. comitia habere cupiunt; rei nolunt, & maximè Memmius, quòd Cæsaris adventu, sperat se futurum cos. sed mirum in modum jacet. Domitius cum Messalla certus esse videbatur. Scaurus refrixerat. Appius sine lege Curiata confirmat se Lentulo nostro successurum: qui quidem mirificus illo die (quod pænè præterii) fuit in Gabinium: accusavit majestatis, nomina data, cùm ille verbum nullum. Habes forensia. Domi rectè, & ipsa domus à redemtoribus tractatur non indiligenter. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

3 OCCVPATIONVM mearum tibi signum sit librarii manus. Diem scito esse nullum, quo die non dicam pro reo. ita, quidquid conficio, aut cogito, in ambulationis ferè tempus confero. negotia nostra sic se habent. Domestica verò, ut volumus. Valent pueri, studiosè discunt, diligenter docentur, & nos, & inter se amant. Expolitiones utriusque nostrûm sunt in manibus; 5 sed tua ad perfectum jam res rustica Arcani, & Laterii. Præterea de aqua, & via nihil prætermisi quadam epistola, quin enucleate ad te perscriberem. sed me illa cura sollicitat, angitque vehementer, quòd dierum jam amplius L. intervallo nihil à te, nihil à Cæsare, nihil ex istis locis, non modò litteratum, sed ne rumoris quidem affluxit. Me autem jam & mare istuc, & terra sollicitat: neque desino (ut fit *in amore*) ea, quæ minimè volo, cogitare. Quare non equidem jam te rogo, ut ad me de te, de rebus istis scribas (numquam enim, cum potes, prætermittis) sed hoc te scire volo, nihil ferè umquam me sic exspectasse, ut, cùm hæc scribebam, litteras tuas. Nunc cognosce ea, quæ sunt in rep. Comitiorum quotidie singuli dies tolluntur *obnuntiationibus*, magna voluntate bonorum omnium: tanta invidia sunt coss. propter suspicionem pactorum à candidatis præmiorum. Candidati consulares quattuor, omnes rei, causæ sunt difficiles: sed enitemur, ut Messalla noster salvus sit; quod est etiam cum reliquorum salute conjunctum. Gabinium de ambitu reum fecit P. Sulla, subscribente privigno Memmio, fratre Cæcilio Sullæ filio. Contrà dixit L. Torquatus; omnibusque libentibus non obtinuit. 6 Quæris, quid fiat de Gabinio? sciemus de majestate triduo: quo quidem in judicio odio premitur omnium generum: maximè testibus exditur; accusatoribus frigidissimis utitur: consilium, varium: quæsitor, gravis, & firmus, Alfius, Pompejus, vehemens in judicibus rogandis; Quid futurum sit, nescio: locum tamen isti in civitate non video: animum præbeo ad illius perniciem, moderatum: ad rerum eventum, lenissimum. Habes ferè de omnibus rebus. Unum illud addam. Cicero tuus, nosterque 7 summo studio est Pæonii sui rhetoris, hominis, opinor, valde exercitati, & boni. sed nostrum instituendi genus esse paullo eruditius, & 8 δεικώτερον, non ignoras. Quare neque ego impediri Ciceronis iter, atque illam disciplinam volo, & ipse puer magis illo declamatorio genere duci, & delectari videtur. in quo quoniam ipsi quoque fuimus, patiamur illum ire *nostrûm itineribus*. eodem enim perventurum esse confidimus, sed tamen, si nobiscum eum rus aliquò eduxerimus. in hanc nostram rationem, consuetudinemque inducemus. Magna enim nobis à te proposita merces est. quam certè nostra culpa numquam minùs assequemur. Quibus in locis, & qua spe hiematurus sis, ad me quàm diligentissimè scribas velim. Vale.

MARCUS Q. FRATRI, S.

GABINIVS absolutus est. omnino nihil accusatore Lentulo subscripteribusque ejus infantius: nihil illo consilio *sordidius*. sed tamen nisi incredibilis contentio, & preces Pompeji, dictaturæ etiam rumor, plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo non respondisset, qui tum illo accusatore, illoque consilio sententiis 9 condemnatus sit XXXII, cùm LXX. tulissent. Est omnino tam gravi fama hoc judicium, ut videatur reliquis judiciis periturus, & maximè de pecuniis repetundis. Sed vides nullam esse remp. nullum senatum, nulla judicia, nullam in nullo nostrûm dignitatem. Quid plura de judicibus? duo prætorii sederunt, Domitius Calvinus: is apertè absolvit, ut omnes viderent: & Cato, 10 is diruptis tabellis de circulo se subduxit, & Pompejo primus nuntiavit. Ajunt nonnulli, Sallustius item, me oportuisse accusare. Iis ego judicibus committerem? Quid essem, si me egente, esset elapsus? Sed me alia moverunt. Non putasset sibi Pompejus de illius salute, sed de sua *dignitate* mecum esse certamen: in urbem intrasset: ad inimicitias res venisset: cum Æsernino Samnite Pacidianus comparatus videret, auriculam fortasse mordicus abstulisset, cum Clodio quidem certè rediisset in gratiam. Ego verò meum consilium (si præsertim tu non improbas) vehementer approbo. Ille, cùm à me singularibus meis studiis ornatus esset, cumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia: tamen in rep. me à se dissentientem non tulit, (nihil dicam gravius) & minùs potens eo tempore, quid in me florentem posset, ostendit. nunc, cùm ego ne curem quidem multum posse, res quidem publ. certè nihil possit, unus ille omnia possit, cum illo ipso contenderem? sic enim faciendum fuisset. Non existimo te putare, id mihi susoipiendum fuisse. Alterutrum, inquit idem Sallustius, detendisses: idque Pompejo contendenti dedisses. etenim vehementes orabat. lepidum

1. *Vel quod nolo, &c. vel quod judices.*] Pal. sec. ac tert. habent, item illud Bessarionis, *id quod nolo, &c. id quod judices*, quod placuit Manutio; mihi verò displicet.

2. Ἀπίθυμος.) Aberrationem, spei frustrationem, infelicem successum.

3. *A. Q. Curtio.*] Pal. pr. & quart. item unus quem contulit VVouverius noster, *à Q. Acutio*, perpendant otiosiores. nam & allegat Manutius, qui eandem fer. et lectionem, librum veterem.

4. *Magno res in motu est.*] Vetusta editio & Pall. *Magna res*, nihilo pejus.

5. *Sed tua ad perfectum jam res rustica Arcani & Laterii.*) Haud aliter quo. ne Pall. quatuor. P. Manutius hariolabatur: *perfectum. tamen res rust. Lari, &c.* ut pendeant à verbo *perscriberem*. Lambinus, audacius fecit, inquit id contextum; *sed tua pene ad tectum jam perducta res rustica*. unde autem illud desumpserit, plane tacet; tantum indicat, secutum se antiqua veteris scripturæ vestigia.

6. *Quæris quid fiat de Gabinio? sciemus.*) P. Manutius & Lambinus publicarunt tantum, *Quæris quid fiet. sciemus.*) sed alterum illud restat in ceteris editionibus, præferuntque Pall. omnes, nisi quod pr. interpungat, *Quæris quid fiat de Gabinio? sciamus, &c.*

7. *Summo studio est Pæonis sui rhetoris, &c.*) Lambinus edidit *summo studio instituit Pæonis Rhetoris, &c.* Rectissimè si pro libitu licet interpolare auctores classicos.

8. Δεικώτερον.) Philosophicis quæstionibus magis refertum aptum.

9. *Condemnatus sit XXXII.*) Hoc malebat; ne sibi iv. Epist. ad Atticum 16. P. Manutius. Pall. tamen & editi prius XXII.

10. *Is diruptis tabellis.*) P. Manutius cuperet *divisitis*, quomodo & Grutchius. Sigonius malebat *direptis*. Pall. nostri propugnant vulgatum.

Mer-

pidum *amicum* Sallustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse, aut infamiam sempiternam. Ego verò hac mediocritate delector: ac mihi illud jucundum est, quod, cum testimonium secundum fidem, & religionem gravissimè dixissem, reus dixit, si in civitate licuisset sibi esse, mihi se satisfacturum: neque me quidquam interrogavit. De versibus, quos tibi à me scribi vis, deest mihi opera, quæ non modò tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat: sed abest etiam ἐνθουσιασμός, non enim sumus omnino sine cura venientis anni: etsi sumus sine timore. Simul & illud (sine ulla meherculè ironia loquor) tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo, quàm mihi. De bibliotheca tua Græca supplenda, libris commutandis, Latinis compa randis, valde velim ista confici, præsertim cùm ad meum quoque usum spectent. Sed ego, mihi ipsi ista per quem agam, non habebo. neque enim venalia sunt, quæ quidem placeant, & confici nisi per hominem, & peritum, & diligentem non possunt. Chrysippo tamen imperabo, & cum Tyrannione loquar. De fisco quid egerit Scipio, quæram. quod videbitur rectum esse, curabo. De Ascanione, tu verò, quod voles, facies: me nihil interpono. De suburbano quòd non properas, laudo: ut tu habeas, hortor. Hæc scripsi a. d. IX. Kalend. Nov. quo die ludi committebantur, in Tusculanum proficiscens, ducensque mecum Ciceronem meum in ludum discendi, non lusionis, ea re non longiùs, quàm vellem, quòd Pomtino ad triumphum a. d. III. Non. Novemb. volebam adesse. etenim erit nescio quid negotioli. Nam Cato, & Servilius prætores prohibituros se minantur: nec, quid possint, scio. Ille enim & Appium Cos. secum habebit, & prætores, & tribunos pleb. sed minantur tamen; in primisque ἀρχὴ πάντων Q. Scævola. Cura, mi suavissime, & carissime frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

5 QUòd quæris, quid illis libris egerim, quos, cùm essem in Cumano, scribere instituì: non cessavi, neque cesso: sed sæpe jam scribendi totum consilium, rationemque mutavi. Nam jam duobus factis libris, in quibus, novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio Coss. sermo est à me institutus Africani, paullo ante mortem, & Lælii, Phili, Manilii, Q. Tuberonis, & Lælii generorum Fannii, & Scævolæ: sermo autem in novem dies, & libros distributus de optimo statu civitatis, & de optimo cive: sanè texebatur opus luculenter, hominumque dignitas aliquantum orationi *ponderis* afferebat. hi libri cùm in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multo majore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de repub. præsertim cùm essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem. quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri facta esse. oratorium sermonem in illis nostris libris, quod esset de ratione dicendi, bellè à me removisse: ad eos tamen remisisse, quos ipse vidissem. Aristotelem denique, quæ de rep. & præstante viro scribat, ipsum loqui. Commovit me, & eo magis, quòd maximos motus nostræ civitatis attingere non poteram, quòd erant inferiores, quàm illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens *offenderem* quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum, & tamen illa, quæ institueram, ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum à me libros illos non sine aliquo meo stomacho esse relictos. Cæsaris amore, quem ad me perscripsit unicè delector: promissis iis, quæ ostendit, non valde pendeo: nec honores sitio, nec desidero gloriam: magisque ejus voluntatis perpetuitatem, quàm promissorum exitum exspecto. vivo tamen in ea ambitione, & labore, tamquam id, quod non postulo, exspectem. Quòd me de faciendis versibus rogas, incredibile est, mi frater, quàm egeam tempore: nec sanè satis commoveor animo ad ea, quæ vis, canenda. ὑποθέσεις verò ad ea, quæ ipse ego necogitando quidem consequor, tu, qui omneis isto eloquendi, & exprimendi genere superasti, à me petis? Facerem tamen, ut possem: sed (quod te minimè fugit) opus est ad *poëma* quadam animi alacritate, quam plane mihi tempora eripiunt. Abduco equidem me ab omni reip. cura, dedoq; litteris: sed tamen indicabo tibi, quod meherculè in primis te celatum volebam. Angor, mi suavissime frater, angor, nullam esse remp. nulla judicia, nostrumq; hoc tempus ætatis, quod in illa auctoritate senatoria florere debebat, aut forensi laboro jactari, aut domesticis litteris sustentari. Illud verò, quod à puero adamaram: τὸ αὐτὸν ἀρέσκειν, καὶ ὑπερέχειν ἐμμανῶς ἄλλων, totum occidisse. inimicos à me partim non oppugnatos, partim etiam esse defensos: meum non modò animum, sed ne odium quidem esse liberum: unumque ex omnibus Cæsarem esse inventum, qui me tantum, quantum ego vellem, amaret, aut etiam (sicut alii putant) hunc unum esse, qui vellet. Quotum tamen nihil est ejusmodi. ut ego me non multa consolatione quotidie leniam: sed illa erit consolatio maxima, si una erimus. nunc ad illa vel gravissimum accedit, tui desiderium Gabinium si, ut Pansa putat oportuisse, defendissem, concidissem; qui illum oderunt (ii sunt toti ordines) propter quem oderunt, meipsum odisse cœpissent. Tenui me, ut puto, egregiè, tantùm ut facerem, quantum omnes viderent. Et in omni summa, ut mones, valde me ad otium, pacemque converto. De libris, Tyranno est cessator: Chrysippo dicam; sed res operosa est, & hominis perdiligentis. Sentio ipse, qui in summo studio nihil assequor. De Latinis verò, quò me vertam, nescio: ita mendosè & scribuntur, & veneunt; sed tamen quod fieri poterit, non negligam. Crebrius, ut antè te scripsi, Romæ est: & qui omnia adjurant, debere tibi valde renuntiant. Ab ærario puto confectum esse, dum absum.

MARCUS Q. FRATRI, S.

QUATTVOR tragœdias XVI. diebus absolvisse cùm scribas, tu quidquam ab alio mutuaris? & κλίσ- 6
quæris, cùm Electram & Troadem scripseris? Cessator esse noli: & illud γνῶθι σαυτόν, noli putare ad arrogantiam minuendam tolum esse dictum, verùm etiam ut bona nostra norimus. Sed & istas, & Erigonam mihi velim mittas. Habes duas epistolas proximas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

ROMAE & maximè Appia ad Martis, 3 mira proluvies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernæ plurimæ: magna vis aquæ usque ad piscinam publicam. Viget illud Homeri, 7

» 4 ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαοβρόον χέει ὕδωρ
» Ζεύς. Cadit enim in absolution. in Gabinii.
» ὅτε δὴ ἄνδρεσσι κρατεροῖσι ἀμφὶ χαλεπαίνῃ,
» οἵ βίῃ εὐθείας σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας,
» καὶ ἧ δίκλω ἐλάσωσι, θεῶν ὅπιν οὐκ ἀλέγοντες.

Sed hæc non curate decrevi Romam cum venero, quæ perspexero, scribam ad te, & maximè de dictatura; & ad Labienum, & ad Ligurium litteras dabo. Hanc scripsi ante lucem,

---

1. Ἐνθουσιασμὸς.) Afflatus divinus.

2. Αἰὲν ἀρίστευειν.) Semper fortiter agere, aliis præstare.

3. *Mari proluvies.*) Sic Pall. tres. verum pr. *Mira luvies*, ut videatur exprimere voluisse, *λῦμα νηὸς*, quod est in libris à Victorio editis.

4. Ἤματ' ὀπωρινῷ.) Die autumnali, cùm abundantissimam effundit aquam Jupiter, cùm jam hominibus iratus succenset, qui per vim in foro obliquas exsilit maverunt leges, Justitiam autem expellunt, Deorum vindictam non curantes.

1. Πίστ

lucem, ad lychnuchum ligneolum, qui mihi erat perjucundus, quòd eum te ajebant, cùm esses Sami, curasse faciendum. Vale mi suavissime & optime frater.

MARCUS Q. FRATRI, S.

SUPERIORI epistolæ quòd respondeam, nihil est: quæ plena stomachi, & querelarum est: quo in genere alteram quoque te scribis pridie Labieno dedisse: qui adhuc non venerat. Delevit enim mihi omnem molestiam recentior epistola. Tantùm te & moneo, & rogo, ut in istis molestiis, & laboribus, & desideriis recordere, consilium nostrum quod fuerit profectionis tuæ. Non enim commoda quædam sequebamur parva, ac mediocria. Quid enim erat, quod discessu nostro *emendum* putaremus? Præsidium firmissimum petebamus ex optimi, & potentissimi viri benivolentiâ ad omnem statum nostræ dignitatis. Plura ponuntur in spe quàm in pecuniis: reliqua ad jacturam struentur. Quare si crebrò referes animum tuum ad rationem & veteris consilii nostri, & spei, facilius istos militiæ labores, ceteraque, quæ te offendunt, feres: & tamen cùm voles, depones. Sed ejus rei maturitas nequedum venit, & tamen jam appropinquat. Etiam illud te admoneo, NEQVID ullis litteris committas: quod si prolatum sit, moleste feramus. Multa sunt, quæ ego nescire malo, quàm cum aliquo periculo fieri. certior. Plura ad te vacuo animo scribam, cùm (ut spero) se Cicero meus bellè habebit. Tu velim cures, ut sciam, quibus nos dare oporteat eas, quas ad te deinde litteras mittemus: Cæsarisne tabellariis, ut is ad te protinus mittat, an Labieni. Ubi enim isti sint Nervii, & quàm longè absint, nescio. De virtute, & gravitate Cæsaris, quam in summo dolore adhibuisset: magnam ex epistola tua accepi voluptatem. Quòd me institutum ad illum poëma jubes perficere: etsi distentus cùm opera, tum animo sum multo magis, quoniam tamen ex epistola, quam ad te miseram, cognovit Cæsar, me aliquid esse exorsum, revertar ad institutum: idque perficiam his supplicationum otiosis diebus: quibus Messallam jam nostrum, reliquosque molestia levatos, vehementer gaudeo: eumque quòd certum Cos. cum Domitio numeratis, nihil à nostra opinione dissentitis. Ego Messallam Cæsari præstabo. Sed Memmius in adventu Cæsaris habet spem: in quo illum puto errare: hic quidem friget. Scaurum autem jampridem Pompejus abjecit, res prolatæ ad interregnum comitia adducta. Rumor dictatoris injucundus bonis: mihi etiam magis quæ loquuntur. Sed tota res & timetur, & refrigescit. Pompejus planè se negat velle: antea ipse mihi non negabat. Hirrus auctor fore videtur. O dii quàm ineptus! quam se ipse amans sine rivali! Crassum Junianum, hominem mihi debitum, per me deterruit. velit, nolit, scire difficile est. Hirro tamen agente, nolle se non probabit. Aliud hoc tempore de rep. nihil loquebantur. agebatur quidem certè nihil. Serrani Domestici filii funus perluctuosum fuit a. d. XIX Kal. Decemb. Laudavit pater scripto meo. Nunc de Milone. Pompejus ei nihil tribuit: & omnia Guttæ: dicitque se perfecturum, ut in illo Cæsar incumbat. hoc horret Milo: nec injuria: &, si ille dictator factus sit, pæne diffidit. Interfectorem dictaturæ si juverit manu, & præsidio suo, Pompejum metuit inimicum. si non juverit: timet, ne per vim perferatur. Ludos apparat magnificentissimos. sic, inquam, ut nemo sumtuosiores. *stultè bis terque*, non postulatus: vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia magister, vel quia potuerat magistrâ se, non ædilè putare. Omnia ferè scripsi. Cura, mi carissime frater, ut valeas.

MARCUS Q. FRATRI, S.

DE Gabinio nihil fuit faciendum istorum, quæ amantissimè cogitata sunt 1 τότε μοι χάοι. feci summa cum gravitate, ut omnes sentiunt, & summa cùm lenitate, quæ feci. illum neque ursi, neque levavi. testis vehemens fui: præterea quievi. Exitum judicii fœdum, & perniciosum levissimè tuli. Quod quidem bonum mihi nunc denique redundat, ut his malis reip. licentiaque audacium, qua antè rumpebar, nunc ne moveat quidem. nihil est enim perditius his hominibus, his temporibus. Itaque, ex rep. quoniam nihil jam voluptatis capi potest: cur stomacher, nescio. Litteræ me, & studia nostra, & otium, villæque delectant, maximeque pueri nostri. Angit unus Milo. sed velim finem afferat consulatus: in quo enitar non minùs, quàm sum enisus in nostro: tuque istine, quod facis, adjuvabis. De quo, cætera (nisi planè vis eripuerit) recte sunt: de re familiari timeo.

„ 2 ὁ δὲ μοιστιν σὸν ἐτ' ἀνεκτῶς: 3 qui ludos H S CCC comparet. cujus in hoc uno considerantiam & ego sustinebo, ut potero, & tu, ut possis, est tuorum nervorum. De motu temporum venientis anni, nihil te intelligere volueram domestici timoris, sed de communi reip. statu: in quo etiam si nihil procuro, tamen nihil curare vix possum. Quàm autem te velim *cautum* esse in scribendo, ex hoc conjicito, quòd ego ad te ne hæc quidem scribo, quæ palàm in rep. turbantur; ne cujusquam animum meæ litteræ interceptæ offendant. Quare domestica cura te levatum volo. In rep. scio quàm sollicitus esse soleas. Video Messallam nostrum Cos. si per interregem, sine judicio: si per dictatorem, tamen sine periculo. odii nihil habet. Hortensii calor multùm valebit. Gabinii absolutio, *lex impunitatis* putatur, εὐπαρέργως. De dictatore tamen actum adhuc nihil est. Pompejus abest: Appius miscet: Hirrus parat: multi intercessores numerantur: populus non curat: principes nolunt: ego quiesco. De mancipiis, quod mihi polliceris, valde te amo: & sum equidem, uti scribis, & Romæ, & in prædiis infrequens. Sed cave, amabo, quidquam, quod ad meum commodum attineat, nisi maximè tuo commodo, & maxima tua facultate, mi frater, cogitaris. De epistola Vatinii, risi. sed me ab eo ita observari scio, ut ejus ista odia non forbeam solùm, sed etiam concoquam. Quòd me hortaris, ut absolvam: habeo absolutum suave, mihi quidem uti videtur, ἵππῳ. ad Cæsarem: sed quæro locupletem tabellarium, ne accidat quod Erigonæ tuæ: cui soli, Cæsare imperatore, iter ex Gallia tutum non fuit. ** Quid? si cæmentum bonum non haberem, deturbem ædificium? quod quidem quotidie mihi magis placet: in primisque inferior porticus, & ejus conclavia fiunt rectè. De Arcano, Cæsaris opus est, vel mehercule etiam elegantioris alicujus. imagines enim istæ, & palæstra, & piscina, & milus, multorum Philotimorum est, non Diphilorum. sed & ipsi ea adibimus, & mittemus, & mandabimus. De Felicis testamento tum magis quereres, si scias. Quas enim tabulas se putavit obsignare, in quibus in uncis firmissimum tenuerat (lapsus est per errorem & suum, & Sicuræ servi) non obsignavit: quas noluit, eas obsignavit. 4 ἀλλ' οἰμώζετω: nos modò valeamus. Ciceronem, & ut rogas, amo, & ut meretur, & ut debeo. Dimitto autem à me, & ut à magistris ne abducam, 5 & quòd mater Pomponia discedit, sine qua edacitatem pueri pertimesco. sed sumus unà tamen valde multum. Rescripsi ad omnia, mi suavissime, & optime frater.

M. TVL-

1. Τότε μοιχάοι.) Adde δῶεῖα χθὼν, Tunc tellus mihi lata dehiscat.

2. Ὁ δὲ μοιστιν.) Hic autem furit sic, ut ferri amplius non possit.

3. *Qui ludos* H S CCC *comparet.*] Ita ferè libri editi scriptique. Lambinus edidit, H-S CCCIↃↃↃ. non vituperarem si nimis exemplari manuscripto idem mox quoque *considerantiam* mutavit in *inconsiderantiam*, cusis ac calamo exaratis nolentibus.

4. Ἀλλ' ὀιμώζετω.) Sed ploret, malè ipsi sit.

5. *Et quod mater Pomponia discedit.*] Habent istud Victorius & seqq. sed prius cusi, *mater Porcia non discedit.* adeo ut assentiar P. Manutio, arbitranti illud *Pomponia* esse ab interprete.

1. Vel

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM AD BRVTVM,
LIBER SINGVLARIS.

CICERO BRUTO, S. D.

1 CLODIVS tribunus pleb. designatus valde me diligit, 1 vel, ut ἐμφατικώτερον dicam, valde me amat. quod cùm mihi ita persuasum sit, non dubito (bene enim me nosti) quin illum quoq; judices à me amari. 2 NIHIL enim mihi minùs hominis videtur, quàm non respondere in amore iis, à quibus provocere. Is mihi visus est suspicari, nec sine magno quidem dolore aliquid à suis, 3 vel per suos potiùs inimicos ad te esse delatum, quo tuus animus à se esset alienior. Non soleo, mi Brute, (quod tibi notum esse arbitror) temere *affirmare* de altero. est enim periculosum, propter occultas hominum voluntates, multipliceisq; naturas. Clodii animum perspectum habeo, cognitum, judicatum. multa ejus indicia: sed ad scribendum non necessaria. Volo enim hoc testimonium tibi videri potiùs, quàm epistolam. Auctus Antonii beneficio est. ejus ipsius beneficii magna pars à te est. itaque eum salvis nobis vellet salvum. In eum autem locum rem adductam intelligit (est enim, ut scis, minimè stultus) ut utrique salvi esse non possint. itaque nos mavult. De te verò amicissimè & loquitur, & sentit. Quare si quis secus ad te de eo scripsit, aut si coràm locutus est, peto à te etiam etiam atque etiam, mihi ut potiùs credas, qui & faciliùs judicare possum, quàm ille nescio quis, & te plus diligo. Clodium tibi amicissimum existima, civemque talem, qualis & prudentissimus, & fortuna optima esse debet.

CICERO BRUTO, S.

2 SCRIPTA & obsignata jam epistola, litteræ mihi redditæ sunt à te, plenæ rerum novarum. 4 maximeque mirabile, Dolabellam quinque cohorteis misisse in Cherronesum. Adeone copiis abundat, ut is, qui ex Asia fugere dicebatur, Europam appetere conetur? Quinque autem cohortibus quid se nam facturum arbitratus est, cùm tu eo quinque legiones, optimum equitatum, maxima auxilia haberes? 5 quas quidem cohorteis spero jam tuas esse, quoniam latro ille tam fuit demens: 6 & tuum consilium vehementer laudo, quòd non prius exercitum Apollonia, Dyrrachioque movisti, quàm de Antonii fuga audisti, Bruti eruptione, populi Romani victoria. Itaque, quòd scribis, positum statu isse te ducere exercitum in Cherronesum, nec pati, sceleratissimo hosti ludibrio esse imperium P. R. facis ex tua dignitate, & è rep. Quòd scribis de seditione, quæ facta est in legione quarta, 7 de Catoniis, 8 (in bonam partem accipies) magis mihi probatur militum severitas, quàm tua. Te benivolentiam exercitus, equitumque expertum, vehementer gaudeo. De Dolabella, ut scribis, si quid habes novi, facies me certiorem: in quo valde delector, me antè providisse, ut tuum judicium, liberum esset cum Dolabella belli gerendi: & id valde pertinuit, ut ego tum intelligebam, ad rempub. ut nunc judico, ad dignitatem tuam. Quòd scribis me 9 maximo otio egisse, ut insectarer Antonios, idque laudas, credo ita videri tibi: sed illam distinctionem tuam nullo pacto probo. Scribis enim, ACRIVS PROHIBENDA BELLA CIVILIA ESSE, QVAM *insuperatos iracundiam exercendam*. Vehementer à te, Brute, dissentio: nec clementiæ tuæ concedo; sed *salutaris severitas vincit inanem speciem clementiæ*. Quòd si clementes esse volumus, numquam deerunt bella civilia. Sed de hoc tu videris. De me possum idem, quod Plautinus pater in Trinummo: „ MIHI QVIDEM ÆTAS ACTA FERME EST: VTA ISTVC REFERT MAXIME. Opprimemini, (mihi crede,) Brute, nisi provideritis. Neque enim populum semper eundem habebitis, neque senatum, neque senati ducem. Hæc ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta. nihil potest esse verius. XIV. Kalend. Majas.

M. T. C. M. BRUTO, S.

NOSTRÆ res meliore loco videbantur. Scripta enim 1
ad te certo scio, quæ gesta sunt, qualeis tibi sæpè scripsi, consules, tales exstiterunt. Cæsaris verò pueri mirifica indoles virtutis. Utinam tam facile eum florentem & honoribus, & gratia *regere*, ac tenere possimus, quàm facilè adhuc tenuimus. Est omnino illud difficilius. sed tamen non diffidimus. Persuasum est enim adolescenti, & maximè per me, ejus opera nos esse salvos. & certè, nisi is Antonium ab urbe avertisset, periissent omnia. Triduo verò, aut quatriduo ante hanc tem pulcherrimam, timere quodam perculsa civitas rota ad te se cum conjugibus, & liberis effundebat. eadem recreata a. d. XII. Kal. Majas te huc venire, quàm se ad te ire malebat. Quo quidem die magnorum meorum laborum, multarumque vigiliarum fructum cepi maximum, si modò est aliquis *fructus* ex solida, veraq; gloria. Nam tantæ multitudinis, quantum capit urbs nostra, concursus est ad me factus. 10 ea cum usque in Capitolium deductus, maximo clamore, atque plausu in rostris collocatus sum. Nihil est in me inane: neque enim debeo: sed tamen omnium ordinum consensus, gratiarum actio, gratulatioque, me commovet; propterea 11 quòd popularem me esse in populi salute, præclarum est. Sed hæc te malo ab aliis audire. me velim de tuis rebus, consiliisq; facias diligentissimè certiorem: illudque consideres, ne tua liberalitas *dissolutior* videatur. Sic sentit senatus, sic populus Romanus, nullos umquam hosteis digniores omni supplicio

---

1. *Vel ut ἐμφατικώτερον dicam.*] Vox *dicam* exterminanda: utpote quæ non compareat in Pall. quatuor, quos constuli, tanquam ceteris potiores.

2. *Nihil enim mihi minùs hominis videtur, &c.*] Pal. quart. *nihil enim minus dignum homine libero mihi videtur*; quomodo etiam emendatum in tertio. sed non adm serum.

3. *Per suos potius inimicos.*] Sic quidam idem quartus: sed alii tres à manu prima *iniquos*, forsan æquè benè.

4. *Maximeque mirabile, Dolabellam, &c.*] Ita nonnullis editionibus erat ad marginem, firmatque Pal. pr.

5. *Quas quidem cohortes, &c.*] Dictio *cohortes*, non est in sec. delevitque item tertius.

7. *Et tuum consilium, &c.*] Vel legendum *sed*; ut visum Gulielmio. vel delendum illud *&*, tanquam quod non compareat in Pal. pr. aut quarto.

8. *De Catoniis.*] Sic à prima manu Pal. pr. sed factum inde *de Antoniis*, additum ad oram, alias leg. *cathonensi*. medium illud placuit Lambino.

8. *In bonam partem accipies.*] Ejeci duo vocabula, quæ præmittebant editiones aliæ, neque tamen erant in ullo Palatinorum; *quid dicam.* & quis non sentit esse à librariis?

9. *Maximo otio.*] Aliquot edd. *ocio*: sed præter vetustiores, item quadr gam manuscriptorum Palatinorum.

10. *Ea cum usque in Cap. &c.*] Posteriores, *ab ea, cumque ad, &c.*] Sed invitis olim cusis & Pall. quatuor.

11. *Quod popularem me esse, &c.*] Si per libros liceret, excluderem pronomen *me*.

Is

pſicio fuiſſe quàm eos civeis, qui hoc bello contra patriam arma ceperunt: quos quidem ego omnibus ſententiis ulciſcor, & perſequor, omnibus bonis approbantibus. Tu quid de hac re ſentias, tui judicii eſt. Ego ſic ſentio, trium fratrum unam, & eandem eſſe cauſam. Conſules duos, bonos quidem, ſed duntaxat bonos, amiſimus. Hirtius quidem in ipſa victoria occidit, cùm paucis diebus magno prœlio antè viciſſet. Nam Panſa fugerat, vulneribus acceptis, quæ ferre non potuit. Reliquias hoſtium Brutus perſequitur, & Cæſar. Hoſtes autem omnes judicati, qui M. Antonii ſectam ſecuti ſunt. itaque id s. c. plerique interpretantur, etiam ad tuos, ſive captivos, ſive dedititios pertinere. Equidem nihil diſſerui duriùs, cùm nominatim de C. Antonio decernerem, quòd ita ſtatueram, à te cognoſcere cauſam ejus ſenatum oportere. x. Kalend. Majas.

BRUTUS CICERONI, S.

QUANTA ſim lætitia affectus, cognitis rebus Bruti noſtri, & conſulum, facilius eſt tibi exiſtimare, quàm mihi ſcribere. Cùm alia laudo, & gaudeo accidiſſe, tum quòd Bruti eruptio non ſolùm ipſi ſalutaris fuit, ſed etiam maximo ad victoriam adjumento. Quòd ſcribis, trium Antoniorum unam, atque eandem cauſam eſſe: quid ego ſentiam, mei judicii eſſe: ſtatuo nihil, niſi hoc: Senatus, aut populi Rom. judicium eſſe de iis civibus, qui *pugnantes* non interierint. At hoc ipſum, inquies, iniquè facis, qui hoſtilis animi in remp. homines, civeis appelles. Immò juſtiſſime. Quod enim nondum ſenatus cenſuit, nec populus Rom. juſſit, id arroganter non præjudico, neque revoco ad arbitrium meum. Illud quidem non muto, quòd ei, quem me occidere res non *coëgit*, neque crudeliter quidquam eripui, neque diſſolutè quidquam remiſi: habuique in mea poteſtate, quoad bellum fuit. Multo quidem honeſtius judico, magisque quod concedere poſſit reſp. MISERORVM fortunam non inſectari, quàm 1 infinitè tribuere potentibus, quæ cupiditatem, & arrogantiam incendere poſſint. Qua in re, Cicero, vir optime, ac fortiſſime, mihique merito, & meo nomine, & reip. cariſſime, nimis credere videris ſpei tuæ: ſtatimque, ut quisq; aliquid rectè fecerit, omnia dare, ac permittere: QVASI NON LICEAT *traduci ad mala conſilia corruptum largitionibus animum*. Quæ tua eſt humanitas, æquo animo te moneri patieris, præſertim de communi ſalute: faciestamen quod tibi viſum fuerit: etiam ego, cùm me docueris. Nunc, Cicero, nunc agendum eſt, ne fruſtra oppreſſum eſſe Antonium gaviſi ſimus, neu ſemper primi cujusque mali excidendi cauſa ſit, ut aliud renaſcatur illo pejus. Nihil jam neque opinantibus, aut patientibus nobis adverſi evenire poteſt, in quo non cùm omnium culpa, tum præcipuè tua futura ſit: cujus tantam auctoritatem ſenatus, ac populus Rom. non ſolùm eſſe patitur, ſed etiam cupit, quanta maxima in libera civitate unius eſſe poteſt: quam tu non ſolùm benè ſentiendo, ſed etiam prudenter, tueri debes. Prudentia porrò quæ tibi ſupereſt, nulla abs te deſideratur, niſi *modus* in tribuendis honoribus. 2 Alia omnia ſic abundè adſunt; ut cum quolibet antiquorum 3 comparari poſſint tuæ virtutes unum hoc, grato animo liberalique profectum, cautiorem ac moderatiorem liberalitatem deſiderat. NIHIL enim ſenatus cuiquam dare debet quod malè cogitantibus exemplo, aut præſidio ſit. Itaq; timeo de conſulatu, ne Cæſar tuus altiùs ſe adjcendiſſe putet decretis tuis quàm inde, ſi conſul factus ſit, deſcenſurum. Quòd ſi Antonius, abalio relictum regni inſtrumentum, occaſionem regnandi habuit; quoniam animo fore putas, ſi quis, auctore, non tyranno interfecto, ſed ipſo ſenatu, putet ſe imperia quælibet concupiſcere poſſe? Quantum & felicitatem, & providentiam laudabo tuam, cùm exploratum habere cœpero, Cæſarem honoribus, quos acceperit, extraordinariis fore contentum. *Aliena* igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorſus alienæ, ſi provideri potuit, ne exſiſteret. quod utinam inſpectare poſſis rationem de illo meum. His litteris ſcriptis, te conſulem factum audivimus. tum verò incipiam proponere mihi rempublicam, juſtam, & jam ſuis nitentem viribus, ſi iſthuc videro. Filius valet, & in Macedoniam cum equitatu præmiſſus eſt. Idibus Majis, ex caſtris.

CICERO BRUTO, S.

AD. v. Kalendas Majas cùm de iis, qui hoſtes judicati ſunt, bello perſequendis, ſententiæ dicerentur, dixit Servilius etiam de Ventidio, & ut Caſſius perſequeretur Dolabellam. Cui cùm eſſem aſſenſus, decrevi *hoc amplius*, ut tu, 4 ſi arbitrarere utile, eque rep. eſſe, perſequerere bello Dolabellam: 5 ſi minùs id commodo reip. facere poſſes, ſive non exiſtimares è repub. eſſe; ut iisdem locis exercitum contineres. Nihil honorificentius potuit facere ſenatus, quàm ut tuum eſſet judicium, quid maximè conducere reip. tibi videretur. Equidem ſic ſentio, ſi manum habet, ſi caſtra, ſi ubi conſiſtat uſpiam Dolabella: ad fidem, & ad dignitatem tuam pertinere eum perſequi. De Caſſii noſtri copiis nihil ſciebamus. neque enim ab ipſo ullæ litteræ, neque nuntiabatur quidquam, quod pro certo haberemus. Quantopere autem intereſſit, opprimi Dolabellam profectò intelligis; cùm ut ſceleris pœnas perſolvat, tum ne ſit; quò ſe latronum duces ex Mutinenſi fuga conferant. Atque hoc mihi jam antè placuiſſe, potes ex ſuperioribus meis litteris recordari: quamquam tum & fugæ portus erat in tuis caſtris, & ſubſidium ſalutis in tuo exercitu. quo magis nunc liberati, (ut ſpero) periculis, in Dolabella opprimendo occupati eſſe debemus. Sed hæc cogitabis diligentiùs, ſtatues ſapienter. 6 Facies nos, quod conſtitueris, & quid agas, (ſi tibi videbitur) certiores. Ciceronem noſtrum in veſtrum collegium coöptari volo. Exiſtimo omnino *abſentium* rationem, ſacerdotum comitiis poſſe haberi. nam etiam factum eſt antea. C. enim Marius, cùm in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt augur: nec, quo minùs id poſtea liceret, ulla lex ſanxit. Eſt enim in lege Julia, quæ lex de ſacerdotiis proxima, his verbis, QVI PETIT, CVIVSVE RATIO HABEBITVR. apertè indicat, poſſe rationem haberi, etiam non præſentis. Hac de re ſcripſi ad eum, ut tuo judicio uteretur, ſicut in rebus omnibus. Tibi autem ſtatuendum eſt de Domitio, & de Catone noſtro. Sed quamvis liceat abſentis rationem haberi, tamen omnia ſunt præſentibus faciliora. Quòd ſi ſtatueris in Aſiam tibi eundum, nulla erit ad comitia noſtros arceſſendi facultas. Omnino Panſa vivo, celeriora omnia putabamus. ſtatim enim collegam ſibi ſubrogaſſet: deinde ante prætoria, ſacerdotum comitia fuiſſent. Nunc per auſpicia longam moram video. Dum enim unus erit patritius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſunt. magna ſanè perturbatio. Tu tota de re quid ſentias, velim me facias certiorem. III. Nonas Majas. Vale.

BRUTUS CICERONI, S.

NOLI exſpectare, dum tibi gratias agam. jampridem hoc ex noſtra neceſſitudine, quæ ad ſummam benevo-

1 *Infame tribere*.) Haud aliter editio Victorii, adſentiunturque, Pall. noſtri. Aldus aliique *infamia*.

2. *Alia omnia ſic abundè adſunt*.) Sic ſequimur Pal. pr. & quatr. abundat *abundè*, neque agnoſcit Victoriana editio.

3 *Comparari poſſint tuæ virtutes*.) P. Manutius delevit duas poſtremas voces; ſecutusq; e ejus auctoritatem Lambinus. ego adhuc hæreo; quòn am eas reperi in omnibus Palat. etſi in quibusdam alia diſtinctione.

4 *Si arbitrarere utile, eque*.) Abjeci *ſive*, poſitum in vulgatis ante *utile*; quorum nullum erat veſtigium in Pal. pr. tert. quarto.

5. *Si minus id commodo reip. facere poſſes, ſive non exiſtimares è reipubl. eſſe*.) Sex verba poſteriora vendentur à gloſſatore. quod ſi mihi foret arbitratus, adhuc etiam alia reſecarem, legeremque *ſi minus; ut iisdem &c.*

6. *Facies nos, quod conſtitueris*.) Eſt à Pall. quatuor. vulgata, *& quid conſtitueris*. P. Victorius, *nos, quid conſt.*

benivolentiam pervenit, r sublatum esse debet. Filius tuus à me abest. in Macedonia congrediemur. : Jussus est enim Amphracia ducere equites per Thessaliam, & scripsi ad eum, ut mihi Heracleam occurreret. Cùm eum videro, quoniam nobis permittis, communiter constituemus de reditu ejus ad petitionem, aut ad commendationem honoris. Tibi Glaucona, *medicum* Pansæ, qui sororem Achilleos nostri in matrimonio habet, diligentissimè commendo. audimus, eum venisse in suspicionem Torquato de morte Pansæ, custoditique, ut parricidam. nihil minus credendum est. quis enim majorem calamitatem morte Pansæ accepit? præterea est modestus homo, & frugi: quem ne *utilitas* quidem videatur impulsura fuisse ad facinus. Rogo te, & quidem valde rogo (nam Achilleus noster non minùs, quàm æquum est, laborat) eripias eum ex custodia, conservesque. Hoc ego ad meum officium privatarum rerum æquè, atque ullam aliam rem pertinere arbitror. Cum has ad te scriberem litteras, ab Sattio, legato C. Trebonii, reddita est mihi epistola; 3 à Tullio, & Dejotaro, Dolabellam cæsum, fugatumque esse Græcam epistolam tibi misi Cycherei cujusdam, ad Sattium missam. Flavius noster de controversia, quam habet cum Dyrrachinis hæreditariam, sumsit te judicem. rogo te Cicero, & Flavius rogat, rem conficias. quin ei, qui Flavium fecit heredem, pecuniam debuerit civitas, non est dubium: neque Dyrrachini inficiantur. sed sibi *donatum* æs alienum à Cæsare dicunt. Noli pati à necessariis tuis necessario meo injuriam fieri XVII. Kalend. Jun. ex castris, ad imam Candaviam.

BRUTUS CICERONI, S.

7 L. BIBULUS quàm carus mihi esse debeat, nemo melius judicare potest, quàm tu: cujus tantæ pro rep. contentiones, sollicitudinesque fuerunt. Itaque vel ipsius virtus, vel nostra necessitudo debet conciliare te illi: quo minus multa mihi scribenda esse arbitror. Voluntas enim te movere debet nostra, si modò justa est, aut pro officio necessario suscipitur. In Pansæ locum petere constituit. eam nominationem à te petimus. neque conjunctiori dare beneficium, quàm nos tibi sumus, neque digniorem nominare potes, quàm Bibulum. De Domitio, & Apulejo quid attinet me scribere: cùm ipsi per se tibi commendatissimi sint? Apulejum verò tu tua auctoritate sustinere debes. 4 Sed Apulejus in sua epistola celebrabitur. Bibulum noli dimittere ex sinu tuo, tantum jam virum, ex quanto, crede mihi, potest evadere, qui vestris paucorum respondeat laudibus.

CICERO BRUTO, S.

5 MULTOS tibi commendavi, & commendem, necesse est. optimus enim quisque vir, & civis, 8 maximè sequitur judicium tuum, tibique omnes fortes viri navare operam, & studium volunt: nec quisquam est, quin ita existimet, meam apud te & gratiam, & auctoritatem valere plurimum. Sed C. Nasennium, municipem Suessanum, tibi ita commendo, ut neminem diligentius. Cretensi bello, Metello imperatore, octavum principem duxit: postea in re familiari occupatus fuit. Hoc tempore cùm reipubl. partibus, tum tua excellenti dignitate commotus, vellet per te aliquid auctoritatis assumere. Fortem virum, Brute, tibi commendo, frugi hominem. &, si quid ad rem pertinet, etiam locupletem. Per gratum mihi erit, si eum ita tractaris, ut merito tuo mihi gratias agere possit.

CICERO BRUTO, S.

FUNGERER officio, quo tu functus es in meo luctu, te- 9
que per litteras consolaret, nisi scirem, his remediis, quibus meum dolorem tu levasses, te in tuo non egere: ac velim facilius, quàm tunc mihi, nunc tibi tute medeare. Est enim ALIENUM tanto viro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. Me quidem cùm rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua, à nimio mœrore deterruit. Cùm enim mollius tibi ferre viderer, quàm deceret virum, præsertim eum, qui alios consolari soleret; accusasti me per litteras gravioribus verbis, quàm tua consuetudo ferebat. Itaque judicium tuum magni æstimans, idque veritus, me ipse collegi: & ea, quæ didiceram, legeram, acceperam, graviora duxi, tua auctoritate addita. Ac mihi tum, Brute, officio solùm erat, & naturæ: tibi nunc populo, & scenæ (ut dicitur) serviendum est. Nam cùm in te non solùm exercitus tui, sed omnium civium, ac pænè gentium conjecti *oculi* sint, minimè decet, propter quem fortiores ceteri sumus, eum ipsum animo debiliorem videri. Quam ob rem accepisti tu quidem dolorem (id enim amisisti, cui simile in terris nihil fuit) 6 & est dolendum, in tam gravi vulnere (ne id ipsum, carere omni *sensu doloris*, sit miserius, quàm dolore) sed, ut modicè, ceteris utile est, tibi necesse est. Scriberem plura, nisi ad te hæc ipsa nimis multa essent. Nos te, tuumque exercitum exspectamus: sine quo ut reliqua ex sententia succedant, vix satis liberi videmur fore. De tota re plura scribam, & fortasse jam certiora his litteris, quas Veteri nostro cogitabam dare.

CICERO BRUTO, S.

NULLAS adhuc à te litteras habebamus: ne famam 10
quidem, quæ declararet, te cognita senatus auctoritate, in Italiam adducere exercitum: quod ut faceres, idque maturares, magnopere desiderabat resp. Ingravescit enim in dies *intestinum malum*, nec externis hostibus magis, quàm domesticis laboramus: qui erant omnino ab initio belli, sed facilius frangebantur. Erectior senatus erat, non sententiis solùm nostris, sed etiam cohortationibus excitatus. 7 Erat in senatu satis vehemens, & acer Pansa, cùm in ceteros hujus generis, tum maximè in socerum: cui consuli non animus ab initio, non fides ad extremum defuit. Bellum ad Mutinam gerebatur. nihil ut in Cæsare reprehenderes; nonnulla in Hirtio. hujus *belli fortuna*, ut in secundis, fluxa: ut in adversis, bona. erat victrix respub. cæsis Antonii copiis, ipso expulso à Bruto. Deinde ita multa peccata, ut quodammodo victoria excideret e manibus, perterritos, inermeis, sauciosque non sunt nostri duces persecuti: datumque Lepido *tempus* est, in quo levitatem ejus sæpe perspectam, majoribus in malis experiremur. Sunt exercitus boni, sed rudes Bruti, & Planci. Sunt fidelissima, & maxima auxilia Gallorum. sed Cæsarem meis consiliis adhuc gubernatum præclara ipsum indole, admirabilique constantia, improbissimis litteris quidam, fallacibusque interpretibus ac nuntiis impulerunt in spem certissimam consulatus. Quod simulatque sensi; neque ego illum absentem litteris monere destiti, nec accusare præsenteis ejus necessarios, qui ejus cupiditati suffragari videbantur: nec in senatu sceleratissimorum consiliorum fontes aperire dubitavi: nec verò ulla in re memini, aut senatum meliorem, aut magistratus. Numquam enim in honore extraordinario potentis hominis, vel potentissimi potiùs (quandoquidem potentia jam *in vi posita* est,

&

---

1. *Sublatum esse debet.*) Pluribus istud explicat Erricus Stephanus libro Scheda'asmatum tertio, qui videatur.

2. *Jussus est enim Amphracia ducere, &c.*) Sic Pall. nostri. publicati sese. *Amphraciam.*

3. *A Tullio & Dejotaro.*) Pal pr. *Tullio*, quart. *Tyllio.*

4. *Sed Apulejus in sua epist. celebr.*) Palat. sec. & tert. *sed Domitius in, &c.* quod examinabunt quibus majus otium.

5. *Multos tibi commendavi.*) Paulus Manutius *commendo.* at enim alterum restat in vett. edd. & Palatt. omnibus.

6. *Et est dolendum, in tam gravi, &c.*) Lambinus libris omnibus invitis subiit tueratur, *est tenendum*, nulla al a de causa, quàm quod minus adsequeretur connexam argumentationis Ciceron.

7. *Erat in senatu.*) Pal. tert. ab eadem manu habebat inter lineas, *erat præterea in eo*, idemque in pr. à dextra alien.

1. Is

& armis) accidit, ut nemo tribunus pl. nemo alio magistratu, nemo privatus, auctor exsisteret, sed in hac constantia, atque virtute, erat tamen sollicita civitas. Illudimur enim. Brute, cum militum delitiis; tum imperatoris insolentia. TANTVM quisque se in rep. posse postulat, quantum habet virium non ratio, non modus, non lex, non mos, non officium valet: non judicium, non existimatio civium, non posteritatis verecundia. Hæc ego multo ante prospiciens, fugiebam ex Italia, tum, cum me vestrorum edictorum fama revocavit. Incitavisti verò tu me, Brute, Veliæ, quamquam enim dolebam, in eam me urbem ire, quam tu fugeres, qui eam liberavisses, quod mihi quoque quondam acciderat, periculo simili, casu tristiore: perrexi tamen, Romamque perveni, nulloque præsidio quatefeci Antonium: contraque ejus arma nefanda, præsidia, quæ oblata sunt, Cæsaris consilio & auctoritate firmavi qui si steterit idem, mihique paruerit: satis videmur habituri præsidii. sin autem impiorum consilia plus valuerint quam nostra: aut *imbecillitas ætatis* non potuerit gravitatem rerum sustinere: spes omnis est in te. Quam ob rem advola, obsecro, atque eam rempubl. quam virtute, atque animi magnitudine magis, quàm eventis rerum liberasti, exitu libera. omnis omnium concursus, ad te futurus est. Hortare idem per litteras Cassium. Spes libertatis nusquam, nisi 1 in vestrorum castrorum principiis est. Firmos omnino & duces habemus ab occidente, & exercitus. Hoc adolescentis præsidium equidem adhuc firmum esse confido. sed ita multi labefactant, ut, ne moveatur, interdum extimescam. Habes totum reip. statum: qui quidem tum erat, cùm has litteras dabam. Velim deinceps meliora sint: sin aliter fuerint (quod dii omen avertant) reip. vicem dolebo: quæ *immortalis* esse debebat. 2 mihi quidem quantulum reliqui est?

BRVTVS CICERONI, S.

11 VETERIS Antistii talis animus est in remp. ut non dubitem, quin & in Cæsare, & Antonio se 3 præstaturus fuerit acerrimum propugnatorem communis libertatis, si occasioni potuisset occurrere. Nam qui in Achaja congressus, P. Dolabella milites, atque equites habente, quodvis adire periculum, ex insidiis paratissimi ad omnia latronis, maluerit, quàm videri aut coactus esse pecuniam dare, aut libenter dedisse homini nequissimo, atque improbissimo; is nobis *ultro* & pollicitus est, te dedit H-S XX ex sua pecunia: &, quod multo carius est, seipsum obtulit, & conjunxit. Huic persuadere cœpimus, ut imperator in castris remaneret, remque publicam defenderet. 4 statuit id sibi, quoniam exercitum dimisisset. statim verò redituram ad nos confirmavit, legatione suscepta. nisi prætorum comitia habituri essent consules. Nam illi ita sentienti de rep. magnopere auctor fui, ne *differret* tempus petitionis suæ. cujus factum omnibus gratum esse debet, qui modò judicant, hunc exercitum esse reipub. tibi tanto gratius, quanto & majore animo, gloriaque libertatem nostram defendis, & dignitatem, si contigerit nostris consiliis exitus, quem optamus, 5 perfuncturus es. Ego etiam, mi Cicero, propriè, familiariterque te rogo, ut Veterem ames, velisque esse quàm amplissimum: qui etsi nulla re deterreri à proposito potest, tamen excitari tuis laudibus, indulgentiaque poterit, quo magis amplexetur, ac tueatur judicium suum. 6 & mihi gratissimum erit.

CICERO BRVTO, S.

ETSI daturus eram Messallæ Corvino continuò litteras, 12
tamen Veterem nostrum ad te sine litteris meis venire nolui. Maximo in discrimine resp. Brute, versatur, *victoriæ* rursus decertare cogimur. id accidit M. Lepidi scelere, & amentia. Quo tempore cùm multa propter eam curam, quam pro rep. suscepi, graviter ferrem, tum nihil tuli gravius, quàm me non posse matris tuæ precibus cedere, non sororis. nam tibi, quod mihi plurimi est, facilè me satisfacturum arbitrabar. Nullo enim modo poterat causa Lepidi 7 distingui ab Antonio: omniumque judicio etiam durior erat, quòd, cùm honoribus amplissimis à senatu esset Lepidus ornatus, tum etiam paucis ante diebus præclaras litteras ad senatum misisset: repentè non solùm recepit reliquias hostium, sed bellum acerrimum terra, marique gerit: cujus exitus qui futurus sit, incertum est. Itaque cùm rogamur, ut *misericordiam* liberis ejus impertiamus, nihil affertur quò minus summa supplicia, si (quod Jupiter omen avertat) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. Nec verò me fugit, quàm sit acerbum, *parentium scelera filiorum pœnis lui*. Sed hoc præclarè legibus comparatum est, UT CARITAS LIBERORVM AMICIORES PARENTEIS REIP. REDDERET. Itaque Lepidus crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hostem judicat. Atque ille si, armis positis, de vi damnatus esset, quo in judicio certè defensionem non haberet: eandem calamitatem subirent liberi, bonis publicatis. quamquam, quod tua mater, & soror deprecatur pro pueris, idipsum, & multa alia crudeliora nobis omnibus Lepidus, Antonius, & reliqui hostes denuntiant. Itaque maximam spem hoc tempore habemus in te, atque exercitu tuo. Cùm ad reip. summam, tum ad gloriam & dignitatem tuam vehementer pertinet, te in Italiam, ut antè scripsi, venire quamprimum. Eget enim vehementer cùm viribus tuis, tum etiam consilio resp. Veterem pro ejus erga te benivolentia, singularique officio, libenter ex tuis litteris complexus sum: eumque cùm tui, tum reipub. studiosissimum, amantissimumque cognovi. Ciceronem meum propediem, ut spero, videbo. 8 tecum enim illum, & te in Italiam celeriter esse venturū confido.

BRVTVS CICERONI, S.

DE M. Lepido veteri me cogit reliquorum timor: 9 qui si eripuerit se nobis (quod velim temerè, atque injuriosè de illo suspicati sint homines) oro, atque obsecro te, Cicero, necessitudinem nostram, tuamque in me benivolentiam obtestans, sororis meæ liberos *oblivisca-ris* esse Lepidi filios, meque his in patris locum successisse existimes. hoc si à te impetro, 10 nihil profectò dubitabis pro his suscipere. Aliter alii cum suis vivunt. 11 nihil ego possum in sororis meæ liberis facere, quo possit expleri voluntas mea, aut officium. Quid verò aut mihi tribuere boni

---

1. *In vestrorum castrorum principiis.*] Ita editio Victorii, ita Pal pr. sec. tert. nam quartus *præsidiis*, quod, quis non sentit interpretationem esse dictionis prioris

2. *Mihi quidem quantulum reliqui est?*] Lambinus finxit *vitæ quidem reliquæ*, nisi velimus, inquit, *reliquum*, erat in mss. aliquot, item Pall. duobus *aliquantulum*; quod mutabat in, *mihi quidem valde quantulum reliqui est?* Gulielmius.

3. *Præstaturus fuit.*] Sic erat in editione veteri, neque aliter Victoriana, aut mss Pall. intermediæ, *præstiturus*; non necessario.

4. *Statuit id sibi, quoniam.*] Haud aliter Pall. tres. nam cett. *sibi eundem, quoniam.* P. Manutius expressit *statuit eundem sibi quoniam*, quod & recinuit Lambinus. neutra lectio satisfacit.

5. *Perfuncturus es.*] Pal. sert à manu emendatrice, *perfunctus es*. P. Manutius conjecit, *perfunctarus es*; quod recepit Lambinus, præter libros. mihi binæ istæ voculæ videntur librarii potius alicujus quàm Tullii.

6. *Et mihi gratissimum erit.*] Lambinus, *id mihi*, quod & reperi in Pal. quarto.

7. *Distingui ab Antonio.*] Lambiniana, *ab Antonii*: non malè, nisi contrairent vetustius cusi, & mss nostri.

8. *Tecum enim illum, & te in Italiam cel. esse vent. confido.*] Lambinus omisit *& te* ut supervacuas. P Manutius mutabat in *esse*, delebatque alterum *esse*, quod mox fecisse videbatur. nostri nihil variant, nisi quod quart. non agnoscat *te*, retinueritque solùm *&*.

9. *Qui eripuerit se nobis.*] Gulielmius adnotat forsan legendum *bonis*.

10. *Nihil profectò dubitabis pro his suscipere.*] Pal. pr. item VVouverianus notatus littera T. *pro me suscipere*.

11. *Nihil ego possum in sororis.*] Reclamantibus mss. libris, intrusit Lambinus negativam, *nihil ego non possum*, &c. quæ licentia?

L Fe-

boni possunt, si modò digni sumus, quibus aliquid tribuatur: aut ego matri, ac sorori, puerisque illis præstaturus sum, si nihil valuerit apud te, reliquumque senatum, contra patrem Lepidum Brutus avunculus? Scribere multa ad te neque possum præ sollicitudine, ac stomacho, neque debeo. Nam si in tanta re, tamque necessaria verbis mihi opus est ad te excitandum, & confirmandum: nulla spes est, facturum te quod volo, & quod oportet. Quare noli exspectare longas preces. intuere meipsum, qui hoc à te, vel à Cicerone, conjunctissimo homine, privatim: vel à consulari, tali viro, remota necessitudine privata, impetra re debeo. Quid sis facturus, velim mihi quamprimùm rescribas. Kalend. Quint. Ex castris.

CICERO BRUTO, S.

124 BREVES tuæ litteræ, breves dico? immò nullæ. tribusne versiculis his temporibus Brutus ad me? nihil scripsissem potius & requiris meas. Quis umquam ad te tuorum sine meis venit? Quæ autem epistola non pondus habuit? Quæ si ad te perlatæ non sunt, ne domesticas quidem tuas perlatas arbitror. Ciceroni scribis te longiorem daturum epistolam rectè id quidem: sed hæc quoque debuit esse plenior. Ego autem cùm ad me de Ciceronis abs te discessu scripsisses, statim extrusi tabellarios, litterasque ad Ciceronem; ut, etiam si in Italiam venisset, ad te rediret. nihil enim mihi jucundius, nihil illi honestius. quamquam aliquoties ei scripseram, sacerdotum comitia, mea summa contentione in alterum annum esse rejecta: quod ego cùm Ciceronis causa elaboravi, tum Domitii, Catonis, Lentuli, Bibulorum: quod ad te etiam scripseram. Sed videlicet cùm illam pusillam epistolam tuam ad me dabas, nondum erat tibi id notum. Quare omni studio à te, mi Brute, contendo, ut Ciceronem meum ne dimittas, teeumque adducas; quod ipsum, si remp. cui *susceptus* es, respicis, tibi jam, jamque faciendum est. 1 renatum enim bellum est: idque non parvo scelere Lepidi. Exercitus autem Cæsaris, qui erat optimus, non modò nihil prodest, sed etiam cogit exercitum tuum flagitari: qui si Italiam attigerit, erit civis nemo (quem quidem civem appellari fas sit) qui se non in tua castra conferat. etsi Brutum præclarè cum Planco conjunctum habemus, sed non ignoras, quàm sint incerti animi hominum, & infecti partibus, & exitus præliorum. Quin etiam, si, ut spero, vicerimus, tamen 2 magnam gubernationem tui consilii, tuæque auctoritatis res desiderabit. Subveni igitur, per deos, Idq; quamprimum, tibique persuade, non te idibus Mart. quibus servitutem à tuis civibus repulisti, plus profuisse patriæ, quàm, si maturè venecis, profuturum. 11. Idus Quint.

CICERO BRUTO, S.

125 MESSALLAM habes. Quibus igitur litteris tam accuratè scriptis assequi possum, subtiliùs ut explicem, quæ gerantur, quæque sint in rep. quàm tibi is exponet, qui & optimè omnia norit, & elegantissimè expedire, & deferre ad te potest? Cave enim existimes, Brute, (quamquam non est necesse ea me ad te, quæ tibi nota sunt, scribere: sed tamen tantam omnium laudum excellentiam non queo silentio præterire) cave putes, probitate, constantia, cura, studio reip quidquam illi esse simile: ut eloquentia, qua mirabiliter excellit, vix in eo *locum* ad laudandum habere videatur quamquam in hac ipsa, sapientia plus apparet. ita gravi judicio, multaque arte se exercuit in verissimo genere dicendi. Tanta autem industria est, 3 tantumque evigilat in studio, ut non maxima ingenio (quod in eo summum est) gratia habenda videatur. Sed provehor amore. non enim id propositum est huic epistolæ, Messallam ut laudem, præsertim ad Brutum; cui & virtus illius non minus, quàm mihi, nota est, & hæc ipsa studia, quæ laudo, notiora: quem cùm à me dimittens, graviter ferrem: hoc levabar uno, quòd ad te, tamquam ad *alterum me*, proficiscens, & officio fungebatur, & laudem maximam sequebatur. Sed hæc hactenus. Venio nunc longo sanè intervallo ad quandam epistolam, qua mihi multa tribuens, unum reprehendebas, quòd in honoribus decernendis essem nimius, & tamquam prodigus. Tu hoc: alius fortasse, quòd in animadversione, pœnaque durior; nisi fortasse utrumque tu. Quod si ita est, utriusque rei meum judicium tibi cupio esse notissimum; neque solùm, ut Solonis dictum usurpem, qui 4 & sapientissimus fuit ex septem, & legum scriptor solus ex septem. Is remp. DVARVM REBVS CONTINERI DIXIT, PRAEMIO, ET POENA. est scilicet utriusque rei modus, sicut reliquarum, & quædam in utroque genere mediocritas: sed non tanta de re præpositum est hoc loco disputare. Quid ego autem secutus hoc bello sim in sententiis dicendis, aperire non alienum puto. Post interitum Cæsaris, & vestras memorabiles Idus Mart. Brute, quid ego prætermissum à vobis; quantamque impendere reipub. tempestatem dixerim, non es oblitus. Magna pestis erat depulsa per vos, magna populi Rom. macula deleta: vobis verò parta divina gloria: sed instrumentum regni delatum ad Lepidum, & Antonium: quorum alter inconstantior, acer impurior, uterque *pacem metuens*, inimicus otio. His ardentibus perturbandæ reip. cupiditate, quod opponi posset præsidium, non habebamus. Erexerat enim se civitas, in retinenda libertate consentiens. Nos tum nimis acres: vos fortasse sapientiùs excessistis urbe ea, quam liberatis: Italiæ sua vobis studia profitenti remisistis. Itaque cùm teneri urbem à parricidis viderem, nec te in ea, nec Cassium tutò esse posse, eamque armis oppressam ab Antonio; mihi quoque ipsi esse excedendum putavi. TAETRVM ENIM SPECTACVLVM, OPPRESSA AB IMPIIS CIVITAS, OPITVLANDI POTESTATE PRAECISA. Sed animus idem, qui semper infixus est in patriæ caritate, discessum ab ejus periculis ferre non potuit. itaque in medio Achaico cursu, cùm Etesiarum diebus Auster me in Italiam, quasi dissuasor mei consilii, retulisset, te vidi Veliæ, doluique vehementer. Cedebas enim, Brute, cedebas, quoniam 5 Stoici nostri negant *surgere* sapientis. Romam ut veni, statim me obtuli Antonii sceleri, atque dementiæ: quem cùm in me incitavissem, consilia inire cœpi Brutina planè (vestri enim hæc sunt propria sanguinis) reip. liberandæ. Longa sunt, quæ restant, prætereunda: sunt enim de me: tantùm dico, Cæsarem hunc adolescentem, per quem adhuc fuimus, si verum fateri volumus, fluxisse ex fonte consiliorum meorum. Huic habiti à me honores nulli quidem, Brute, nisi debiti: nulli, nisi necessarii. Ut enim primùm libertatem revocare cœpimus, cùm se nondum ne Decimi quidem Bruti divina virtus ita commovisset, ut jam id scire possemus: atque omne præsidium esset in puero, qui à cervicibus nostris avertisset Antonium: quis honos ei fuit decernendus? quamquam ego illi tum verborum laudem tribui, eamque modicam. Decrevi etiam imperium: quod quamquam videbatur illi ætati honorificum, tamen erat exercitum habenti necessarium. quid enim est sine Imperio exercitus? Statuam Philippus

1. *Renatum enim est bellum, idque non parvo scelere Lepidi.*] Assentior Gulielmio autumanti legendum, *non parvum*.

2. *Magnam gubernationem tui consilii.*] Suspectum mihi, *magnam gubernatricem*, tanquam adjectum ad aliam quam vocem vere Ciceronis.

3. *Tantumque evigilat in studio.*] Gulielmius margini adscripsit, legendum videri, *vigilat*.

4. *& sapientissimus è septem.*] Lectionem istam erui è fidelissimo exemplari & testatur loco XXIV. Var. lect. cap. 7. P. Victorius, pervulgata enim, *& sapiens unus è septem*.

5. *Stoici nostri.*] Sic mss. nostri omnes editioque Victorii, aliæ pleræque *nostri*.

1. Graii

gus decrevit, celeritatem petitionis primò Servius, pòst majorem etiam Servilius. nihil tum nimium videbatur. Sed nescio quomodo FACILIVS IN TIMORE BENIGNI QVAM IN VICTORIA I GRATI REPERIMVR. Ego enim, D. Bruto liberato, cùm lætissimus ille civitati dies illuxisset, idemque casu Bruti natalis esset: decrevi, ut in fastis ad eum diem Bruti nomen adscriberetur. in eoque sum majorum exemplum secutus, qui hunc honorem mulieri Larentiæ tribuerunt, cui vos, pontifices, ad aram in Velabro facere soletis. quod ego cum dabam Bruto, 2 notam esse in fastis gratissimæ victoriæ sempiternam volebam. atque illo die cognovi, paullo plureis in senatu malivolos esse, quàm gratos. Eos per ipsos dies, effudi (si ita vis) honores in mortuos, Hirtium & Pansam, Aquilam etiam. quod quis reprehendit, nisi qui, depositò metu, præteriti periculi fuerit oblitus? Accedebat ad beneficii memoriam gratam ratio illa, quæ etiam posteris esset salutaris. Exstare enim volebam in crudelissimos hosteis monumenta odii publici sempiterna. Suspicor illud minùs tibi probari, quod ab tuis familiaribus, optimis illis quidem viris, sed in repub. rudibus, non probatur, quòd, ut ovanti introire Cæsari liceret, decreverim. Ego autem (sed erro fortasse: 3 nec tamen is sum, ut mea me maximè delectent) nihil mihi videor hoc bello sensisse prudentius. Cur autem ita sit, aperiendum non est, ne magis videar providus fuisse, quam gratus. hoc ipsum, nimium. quare alia videamus. D. Bruto decrevi honores, decrevi L. Planco. Præclara illa quidem ingenia, quæ *gloria* invitantur, sed senatus etiam sapiens, qui, qua quemque re putat, modò honesta, ad remp. juvandam posse adduci, hac utitur. At in Lepido reprehendimur: cui cùm statuam in Rostris statuissemus, iidem illam evertimus. Nos illum honore studuimus à furore revocare, vicit amentia levissimi hominis nostram prudentiam. nec tamen tantum in statuenda Lepidi statua factum est mali quantum in evertenda, boni. Satis multa de honoribus nunc de pœna pauca sunt dicenda. Intellexi enim ex tuis sæpe litteris, te in iis, quos bello devicisti, clementiam tuam velle laudari. Existimo equidem nihil à te, nisi sapienter *Sed scelerum pœnam prætermittere* (id enim est, quod vocatur ignoscere) etiam si in ceteris rebus tolerabile est, in hoc bello pernicioſum puto. Nullum enim bellum civile fuit in nostra repub. omnium, quæ memoria mea fuerunt, in quo bello non, utracumque pars vicisset, tamen aliqua forma esset futura reipub. hoc bello victores quam rempub. simus habituri, non facilè affirmarim: victis certe nulla umquam erit. Dixi igitur sententias in Antonium, dixi in Lepidum severas: neque tam ulciscendi causa, quàm ut & in præsens sceleratos civeis timore ab impugnanda patria deterrem: 4 & in posterum, documentum statuerem, nequis talem amentiam vellet imitari. quamquam hæc quidem sententia, non magis mea fuit, quàm omnium. In qua videtur illud esse crudele, quòd ad liberos, qui nihil meruerunt, pœna pervenit. Sed id & antiquum est, & omnium civitatum: siquidem ETIAM 5 THEMISTOCLIS LIBERI AGVERVNT. &, si judicio damnatos eadem pœna sequitur civeis, qui potuimus leniores esse in hosteis? Quid autem queri potest quisquam de me, qui si vicisset, acerbiorem se in me futurum fuisse confiteatur necesse est? Habes rationem mearum sententiarum, de hoc genere duntaxat honoris, & pœnæ. Nam de ceteris rebus quid senserim, quidque censuerim, audisse te arbitror. Sed hæc quidem non ita necessaria. illud valde necessarium, Brute, te in Italiam cum exercitu venire quàm primùm. summa est exspectatio tui; qui si Italiam attigeris, ad te concursus fiet omnium. Sive enim vicerimus: (qui quidem pulcherrimè viceramus, nisi Lepidus perdere omnia, & perire ipse cum suis concupivisset, tua nobis auctoritate opus est ad *collocandum* aliquem civitatis statum: sive etiam nunc certamen reliquum est, maxima spes est cùm in auctoritate tua, tum in exercitus tui viribus. Sed propera, per deos. scis enim, quantum sit in *temporibus*, quantum in celeritate. Sororis tuæ filiis quàm diligenter consulam, spero te ex matris, & ex sororis litteris cogniturum. qua in causa majorem habeo rationem tuæ voluntatis, quæ mihi carissima est, quàm, ut quibusdam videor, constantiæ meæ. sed ego nulla in re malo, quàm te amando constans & esse, & videri.

BRUTUS CICERONI, S.

PARTICVLAM litterarum tuarum, quas misisti Octavio, legi, missam ab Attico mihi. Studium tuum, curaque de salute mea, nulla me nova voluptate affecit. Non solùm enim usitatum, sed etiam quotidianum est, aliquid audire de te, quod pro nostra dignitate, fideliter, atque honorificè dixeris, aut feceris. At dolore, quantum animo maximum capere possum, eadem illa pars epistolæ, scriptæ ad Octavium de nobis, affecit. Sic enim illi gratias agis de rep. tam suppliciter, ac demisse, (quid scribam? pudet conditionis, ac fortunæ: sed tamen scribendum est. Commendas nostram salutem illi: quæ morte qua non perniciosior?) ut prorsus præ te feras, non sublatam dominationem, sed dominum *commutatum* esse. Verba tua recognosce, & aude negare, servientis, adversus regem istas esse preces. Unum ais esse, quod ab eo postuletur; & exspectetur: us eos civeis, de quibus viri boni populusque R. bene existimet, salvos velit. Quid si nolit? non erimus? Atqui, non esse, quàm esse per illum, præstat. Ego, medius fidius, non existimo tam omneis deos aversos esse à salute populi R. ut Octavius orandus sit pro salute cujusquam civis, non dicam pro liberatoribus orbis terrarum. Juvat enim magnificè loqui: & certè decet, adversus ignoranteis, quid pro quoque timendum, aut à quoque petendum sit. Hoc tu, Cicero, posse fateris Octavium, & illi amicus es? aut, si me carum habes, vis Romæ videri; cùm, ut tibi esse possem, commendandus puero illi fuerim? Cui quid agis gratias, si, ut nos salvos esse velit, & patiatur, rogandum putas? An hoc pro beneficio est habendũ, quòd se, quàm Antonium, esse maluerit, à quo ista petenda essent? Vindici quidem alienæ dominationis, non vicario, ecquis supplicat, ut optimè meritis de rep. liceat esse salvis? Ista verò imbecillitas, & desperatio, cujus culpa non magis in te residet, quàm in omnibus aliis; & Cæsarem in cupiditatem regni impulit; & Antonio post interitum illius persuasit, ut interfecti locum occupare conaretur: & nunc puerum istum extulit, ut tu judicares precibus esse impetrandam salutem talibus viris: misericordiaque unius, vix etiam nunc *viri*, tutos fore nos, haud ulla alia re. Quòd si Romanos nos esse meminissemus: non audacius dominari cuperent posteri homines, quàm nos prohiberemus: neque magis irritatus esset Antonius regno Cæsaris, quàm ob ejusdem mortem deterritus. Tu quidem consularis, & tantorum scelerum vindex (quibus oppressis vereor ne in breve tempus dilata sit abs te pernicies) qui potes *invenire* quæ gesseris, simul & ista vel probare, vel ita demisse, ac facilè pati, ut probantis speciem habeas? Quod autem tibi cum Antonio privatum odium? nempe quia postulabat hęc, salutem ab se

1. *Grati reperimur.)* Pall. nostri accedunt Manutianis mss. & Lambinianis, in quibus *reperiuntur*.

2. *Notam esse in fastis gratissimam victoriæ sempiternam volebam.)* Olim editi, *sempiternam memoriam volebam*. sed intermedia vox in nullo visitur Palatino, non magis quàm Manutianis.

3. *Nec tamen is sum.)* Ineptè Lambinus, *nec enim is sum*; & contra editos calamoque exaratos codices; quamvis pedibus iverit in sententiam ejus Gulielmius.

4. *In posterum documentum statuerem.)* Vox *documentum*, suspecta mihi, tanquam à scriba potius, quàm Tullio.

5. *Themistoclis liberi egerunt.)* Explicat Cælius Rhodiginus libro XIV. Antiq. Lect. cap. 12.

peti: precariam nos incolumitatem habere, à quibus ipse libertatem accepisset: esse arbitrium suum de rep. Quærenda esse arma putasti, quibus dominari prohiberetur: scilicet, ut illo prohibito, rogaremus alterum, qui se in ejus locum reponi pateretur, an ut esset sui juris, ac mancipii resp.? nisi fortè non de servitute, sed *conditione* serviendi recusatum est à nobis. Atqui non solum bono domino potuimus Antonio tolerare nostram fortunam, sed etiam beneficiis, atque honoribus, ut participes, frui, quantis vellemus. quid enim neget iis quorum patientiam videret maximum suæ dominationis præsidium esse? Sed nihil tanti fuit, quo venderemus fidem nostram, & libertatem. Hic ipse puer, quem Cæsaris nomen incitare videtur in Cæsaris interfectores, quanti æstimet (si sit commercio locus) posse, nobis auctoribus, tantum, quantum profectò poterit, quoniam vivere, & pecunias habere, & dici consulares volumus? ceterùm nequicquam perierit ille: cujus interitu quid gavisi sumus, si mortuo nihilo minùs servituri eramus? I N. Illa cura adhibeatur. Sed mihi prius omnia dii, deæque eripuerint, quam illud judicium, quo non modò heredi ejus, quem occidi non concesserim, quod in illo non tuli, sed *ne patri quidem* meo, si reviviscat, ut, patiente me, plus legibus, ac senatu possit. An hoc tibi persuasum est, fore ceteros ab eo liberos, quo invito nobis in ista civitate locus non sit? Qui porrò id, quod petis, fieri potest, ut impetres? Rogas enim, velit nos salvos esse. Videmur ergo tibi *salutem* accepturi cùm vitam acceperimus? quam, si prius dimittimus dignitatem & libertatem, qui possumus accipere? An tu Romæ habitare, id putas incolumem esse? R E S, non locus oportet præstet istue mihi, neque incolumis fui Cæsare vivo, nisi postquàm illud conscivi facinus: neque usquam exsul esse possum, dum ferire, & pati contumelias, pejus odero malis omnibus aliis. Nonne hoc est in eas dem tenebras recidisse, quum ab eo, qui tyranni nomen ascivit sibi, (cùm in Græcis civitatibus *liberi* tyrannorum, oppressis illis, eodem supplicio afficiantur) petitur, ut vindices, atque oppressores dominationis, salvi sint? Hanc ego civitatem videre velim, aut putem ullam, quæ ne traditam quidem, atque inculcatam libertatem, recipere possit? plusque timeat in puero nomen sublati regis, quàm confidat sibi, cùm illum ipsum, qui maximas opes habuerit, paucorum virtute subdatum videat? Me verò posthac ne commendaveris Cæsari tuo: ne te quidem ipsum, si me audies. Valdè care æstimas tot annos, quot *ista ætas* recipit, si propter eam causam puero isti supplicaturus es. Deinde quod pulcherrimè fecisti, ac facis in Antonium, vide ne convertatur à laude maximi animi ad opinionem formidinis. Nam si Octavius tibi placet, à quo de nostra salute petendum sit: non dominum fugisse, sed amicorum dominum quæsisse videberis. Quem quòd laudas ob ea, quæ adhuc fecit, planè probo. sunt enim laudanda, si modò contra alienam potentiam, non pro suâ suscepit eas actiones. Cùm verò judicas, tantum illi non modò licere, sed etiam à te ipso tribuendum esse, ut rogandus sit, ne nolit esse nos salvos, nimium magnam mercedem statuis. Id enim ipsum illi largiris, quod per illum habere videatur resp. Neq; hoc tibi in mentem venit, si Octavius ullis dignus sit honoribus, quia cum Antonio bellum gerat: iis, qui illud malum exciderint, cujus istæ reliquiæ sunt, nihil, quo expleri possit eorum meritum, tributurum umquam populum R. si omnia simul congesserit. At vide, quanto DILIGENTIVS HOMINIS METVANT, QVAM MEMINERINT, quia Antonius vivat, atque in armis sit. De Cæsare verò, quod fieri potuit, ac debuit, transactum est: 2 neque jam revocari in integrum potest. Octavius is est, qui, quid de nobis judicaturus sit, exspectet populus Rom.? nos hi sumus, de quorum salute unus homo rogandus videatur? Ego verò, ut istuc revertar, is sum, qui non modò non supplicem, sed etiam coërceam postulanteis, 3 ut sibi supplicetur. Aut longè à servientibus abero, 4 mihique esse judicabo Romam, ubicumque liberum esse licebit: ac vestri miserebor, quibus nec ætas, neque honores, neq; virtus aliena dulcedinem vivendi minuere potuerit. Mihi quidem ita beatus esse videbor, si modò constanter ac perpetuò placebit hoc consilium, ut relatam putem gratiam pietati meæ. QVID ENIM EST MELIVS, QVAM MEMORIA RECTE FACTORVM, ET LIBERTATE CONTENTVM NEGLIGERE HVMANA? Sed certè non succumbam succumbentibus, nec vincar ab iis, qui se vinci volunt: experiarque, & tentabo omnia: neque desistam abstrahere à servitio civitatem nostram. Si secuta fuerit, quæ debet fortuna; gaudebimus omnes: sin minùs, ego *tamen gaudebo* quibus enim potiùs hæc vita factis, aut cogitationibus traducatur, quàm iis, quæ pertinuerint ad liberandos civeis meos? Te, Cicero, rogo, atque hortor, ne defatigere, neu diffidas: semper in præsentibus malis prohibendis, *futura* quoque nisi antè sit occursum, explores, ne se insinuent. Fortem & liberum animum quo & consul, & nunc consularis remp. vindicasti, sine constantia, & æquabilitate nullum esse putaris. FATEOR ENIM, DVRIOREM ESSE CONDITIONEM SPECTATAE VIRTVTIS, QVAM INCOGNITAE. BENEFACTA PRO DEBITIS EXIGIMVS. quæ si aliter eveniunt; ut decepti ab his intesto animo reprehendimus. Itaq; resistere Antonio Ciceronem, etsi magna laude dignum est, tamen quia ille consul, hunc consularem meritò præstare videtur, nemo admiratur. Idem Cicero si flexerit adversus alios judicium suum, quod tanta firmitate, ac magnitudine direxit in exturbando Antonio; non modò reliqui temporis gloriam eripuerit sibi, sed etiam præterita evanescere coget. NIHIL ENIM PER SE AMPLVM EST, NISI IN QVO IVDICII RATIO EXSTAT. Quia neminem magis decet, quàm te, remp. amare, libertatisque defensorem esse, vel ingenio, vel rebus gestis, vel studio, atque efflagitatione omnium. Quare non Octavius est rogandus, ut velit nos salvos esse: magis tu te exsuscita, ut eam civitatem, in qua maxima gessisti, liberam, atque honestam fore putes, si modò sint populo duces ad resistendum improborum consiliis.

BRVTVS ATTICO, 8.

SCRIBIS mihi, mirari Ciceronem; quòd nihil significem 197
umquam de suis actis. Quoniam efflagitas, coactu tuo scribam quæ sentio. Omnia fecisse Ciceronem optimo animo, scio. quid enim mihi exploratius esse potest, quàm illius animus in rempub.? Sed quædam mihi videtur, quid dicam? imperite, vir omnium prudentissimus; an ambitiosè fecisse; qui valentissimum Antonium suscipere pro repub. non dubitarit inimicum? Nescio, quid scribam tibi, nisi unum, pueri & cupiditatem, & licentiam, potiùs esse irritatam, quàm repressam à Cicerone: tantumque eum tribuere huic *indulgentiæ*, ut se maledictis non abstineat: iis quidem, quæ in ipsum dupliciter recidunt, quod & plures occiditur; seque priùs oportet fateatur scatium, quàm objiciat Cascæ quod objicit: & imitatur in Cascæ Bestiam. An quia non omnibus horis jactamus Idus Martias, similiter atque ille Nonas Decemb suas in ore habet, eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quàm Bestia. & Clodius reprehendere illius consulatum soliti sunt? Sustinuisse mihi gloriatur bellum

Antonii

1. *Nulla cura adhibeatur.*) Pall. omnes *adhibeatur*, etiam duo præterea addunt, *Nulla cura ab alio adhibeatur*, quod & in Aldina vetere filius ejus secundum admisit; *Nulla cura adhibeatur*, quod injuriè suggillat Lambinus, tamquam nullis suffultum manuscriptis.

2. *Neque jam revocari in integrum potest.*) Ita quidem edd. posteriores. verum priores *prætereà*, quod & in quatuor Pall. neutram lectionem habuerim progenuinam.

3. *Ut sibi supplicetur.* Videri queant à liberali manu librariorum, sine Pal. sec. ac tert. *ut sibi supplicet.*

4. *Mihique esse judicabo Romam.*) Gulielmius conjiciebat, *inibique esse*; non absurde. Lambinus ediderat *ibique*, procul dubio etiam abingenio.

1. Qua-

Antonii togatus Cicero noster. quid hoc mihi prodest, si merces Antonii oppressi poscitur, in Antonii locum successio: & si vindex illius mali, auctor exstitit alterius, fundamentum, & radices habituri altiores, si patiamur? ut jam ista, 1 quæ facit, non *dominationem*, non, sed *dominum* Antonium timentis sint. Ego autem gratiam non habeo, si quis, dum ne irato serviat, rem ipsam non deprecatur: 2 Immo triumphus, & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur. 3 Pudeat concupiscere fortunam, cujus nomen susceperit Consularis, ut Ciceronis est. Quoniam mihi tacere non licuit, leges, quæ tibi necesse est molesta esse. Etenim ipse sentio, quanto cum dolore hæc ad te perscripserim: nec ignoro, quid sentias in rep. & quàm desperatam quoque *sanari* putes posse. Nec mehercule te, Attice, reprehendo. ÆTAS enim, mores, liberi, segnem efficiunt: quod quidem etiam ex Flavio nostro perspexi. Sed redeo ad Ciceronem. Quid inter Salvidenum, & eum interest? Quid autem amplius ille decerneret? Timet, inquies, etiam nunc reliquias belli civilis. Quisquam ergo ita timet profligatum, ut neque potentiam ejus, qui exercitum victorem habeat, neque *temeritatem* pueri putet extimescendam esse? An hoc ipsum ea re facit, quod illi propter amplitudinem omnia jam ultroque deferenda putat? O magnam stultitiam timoris, id ipsum, quod vereari, ita cavere, ut cùm vitare fortasse potueris, ultro arcessas, & attrahas! Nimium timemus mortem, & exsilium, & paupertatem. hæc videntur Ciceroni ultima esse in malis: &, dum habeat à quibus impetret quæ velit, & à quibus colatur, ac laudetur; servitutem, *honorificam* modò non aspernatur: si quidquam in extrema, ac miserrima contumelia potest honorificum esse. Licet ergo patrem appellet Octavius Ciceronem, 4 referat omnia, laudet, gratias agat: tamen illud apparebit, verba rebus esse contraria. Quid enim tam alienum ab humanis sensibus est, quàm eum *patris* habere loco, qui ne liberi quidem hominis numero sit? Atqui eò tendit, id agit, ad eum exitum properat vir optimus, ut sit illi Octavius propitius. Ego verò jam iis artibus nihil tribuo, quibus scio Ciceronem instructissimum esse. Quid enim illi prosunt, quæ pro libertate patriæ, de dignitate, quæ de morte, exsilio, paupertate scripsit copiosissimè? Quanto autem magis illa callere videtur Philippus, qui privigno minùs tribuerit, 5 quàm Cicero alieno tribuat? Desinat igitur gloriando etiam insectari dolores nostros. Quid enim nostra, victum esse Antonium, si victus est, ut alii vacaret quod ille obtinuit? tametsi tuæ litteræ dubia etiam nunc significant. Vivat hercule Cicero, qui potest, supplex, & obnoxius, si neque ætatis, neque honorum, neque rerum gestarum pudet. Ego certè, quin cum ipsa *re* bellum geram, hoc est, cum regno, & imperiis extraordinariis, & dominatione, & potentia, quæ supra leges se esse velit, nulla erit tam bona conditio serviendi. 6 qua deterream, quamvis sit vir bonus, ut scribis, Antonius: quod ego numquam existimavi. Sed *dominum*, ne parentem quidem, majores nostri voluerunt esse. Te nisi tantum amarem, quantum Ciceroni persuasum est diligi ab Octavio: hæc ad te non scripsissem. Do-let mihi, quòd tu nunc stomacharis, amantissimus tuorum omnium, tum Ciceronis. sed persuade tibi, de voluntate propria mea nihil esse remissum, de judicio largiter. Neque enim impetrari potest, quin, QVALE quidque videatur ei, talem quisque de illo opinionem habeat. Vellem mihi scripsisses, quæ conditiones essent Atticæ nostræ. potuissem aliquid tibi de meo sensu perscribere. Valitudinem Porciæ meæ tibi curæ esse non miror. Deniq; quod petis, faciam libenter. nam etiam sorores me rogant, & hominem noro, & quid sibi voluerit.

CICERO BRUTO, S

CUM sæpe te litteris hortatus essem, ut quàm primum reipub. subvenires, in Italiamque exercitum adduceres, neque id arbitrarer dubitare tuos necessarios; rogatus sum à prudentissima & diligentissima fœmina, matre tua, cujus omnes curæ ad te referuntur, & in te *consumuntur*, ut venirem ad se a. d. IIX. Kal. Sext. quod ego ut debui, sine mora feci. Cùm autem venissem, Casca aderat, & Labeo, & Scaptius. At illa retulit, quæsivitque, quidnam mihi videretur: arcesseremusne, atque id tibi conducere putaremus, an tardare, & commorari te melius esset. Respondi id quod sentiebam, & dignitati, & existimationi tuæ maximè conducere, te primo quoque tempore ferre præsidium labenti, & inclinatæ reip. Quid enim abesse censes mali in eo bello, in quo victores exercitus fugientem hostem persequi noluerunt? & in quo incolumis imperator, honoribus amplissimis, fortunisque maximis, conjuge, liberis, vobis affinibus ornatus, bellum reipub. indixerit? Quid dicam in tanto senatus, populique consensu, cùm tantum resideat intra muros mali? maximo autem, cùm hæc scribebam, afficiebar dolore: quòd, cùm me pro adolescentulo, ac pænè puero respubl. accepisset vadem, vix videbar, quod promiseram, præstare posse. EST AVTEM GRAVIOR, ET DIFFICILIOR ANIMI ET SENTENTIAE, maximis præsertim in rebus, pro altero, quàm pecuniæ, obligatio. Hæc enim solvi potest, & est rei familiaris jactura tolerabilis. reipub. quod spoponderis, quemadmodum solvas, nisi is dependi facilè patitur, pro quo spoponderis? quamquam & hunc (ut spero) tenebo multis repugnantibus. videtur enim in eo esse indoles, sed *flexibilis ætas*: multique ad depravandum parati: qui, splendore falsi honoris objecto, aciem boni ingenii præstringi posse confidunt. Itaque ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omneis adhibeam machinas ad tenendum adolescentem, ne famam subeam temeritatis. quamquam quæ temeritas est? magis enim illum, pro quo spopondi, quàm me obligavi. Nec verò pœnitere potest rempub. me pro eo spopondisse, qui fuit in rebus gerendis cùm suo ingenio, tum mea promissione constantior. MAXIMVS AVTEM (nisi me forte fallit) IN REPVB. NODVS EST, INOPIA REI PECVNIARIAE. 7 obdurescunt enim magis quotidie boni viri ad vocem tributi: quod ex centesima collatum impudenti censu locupletum in duarum legionum præmiis omne consumitur. Impendent autem infiniti sumtus cum in hos exercitus, quibus nunc defendimur, tum verò in tuum. Nam Cassius noster videtur posse satis

1. *Quæ facit, non dominationem, non; sed dominum Antonium timentis sint.*) Hodie quidem sic legimus, sed contra vett. edd. & mss. Pall. in quibus nulla litera variante: *quæ facit dominationem, an dominum, an Antonium timentis sint.* neque secus publicari à Victorio

2. *Imo triumphus, & stipendium decernitur, & omnibus decretis ornatur.*) Haud aliter quidem lect. vulgata. sed enim aliter mss. Pal. pr. habet: *stipendium & omnibus decretis hortatiuis*, omisso illo *decernitur*. quod & reliquis fere abest. quippe sec. *Imo triumphum & stipendium & omnibus decretis hortatiuibus pudeat concupiscere, &c.* quod & à prima manu inserto, qui emendatum habet eodem atramento, *decretis ornatur. cùm pudeat.* at quartus exhibet: *Imò triumphus & stipendium deliberatur, & omdecretis hortatur, cum pudeat.* omnes mendosè.

3. *Pudeat concupiscere fortunam, cujus nomen susceperit Consularis, ut Ciceronis.*) Non abit à Victoriana editione firmata à Pal. sec. tert. nam & pr. quart. *susceperit Consularis aut Ciceronis est.* Aldi vetus: *pudeat concupiscere fortunam cujus nomen susceperis. Consularis hoc, an Ciceronis est?* nulla lectionum animo facit satis. nam Lambini, producere quidem libet, adeo fatua est.

4. *Referat omnia, laudet, &c.*) Pessimè Lambinus, *referat ei accepta omnia, laudet.* certè contra omnia mss. exemplaria.

5. *Quam Cicero alieno tribuat.*) Videntur *alieno tribuat*, nata in concilio scribarum. certè mss. nostri variant, veluti codices in causa falsa; habentque *quàm Cicero, qui alieno trib.* aut *quidem qui aliena trib.*

6. *Qua deterream.*) Male vulgata cum negativâ, *qua non deterream*, contraque mentem auctoris & Pall. nostrorum, excluseratque etiam Victorius, & miror retentam à P. Manutio.

7. *Obdurescunt enim magis, &c.*) Lambinus libris omnibus utriusque restatur, reclamant. bus, reposuit, *Obdurescunt.*

1. *Pau-*

ornatus venire. Sed & hæc, & multa alia coràm cupio, idque quàm primum. De sororis tuæ filiis non exspectavi, Brute, dum scriberes. Omnino jam tempora (bellum enim ducetur) integram tibi causam reservant. Sed ego à principio, cum divinare de belli diuturnitate non possem, ita causam egi puerorum in senatu, ut te arbitror è matris litteris potuisse cognoscere. Nec verò ulla res erit umquam, in qua ego non vel *vita periculo* ea dicam, eaque faciam, quæ te velle, quæque ad te pertinere arbitror. Valè VI. Kalend. Sext.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLÆ AD BRVTVM,
NON ITA PRIDEM A GERMANIS REPERTÆ, ET EDITÆ.

CICERO BRUTO, S.

1 QUUM hæc scribebam, res existimabatur in extremum adducta discrimen: tristes enim de Bruto nostro litteræ, nuntiique adferebantur. Me quidem non maximè conturbabant. his enim exercitibus, ducibusque, quos habemus, nullo modo poteram diffidere. neque assentiebar majori parti hominum. fidem enim consulum non condemnabam, quæ suspecta vehementer erat. desiderabam nonnullis in rebus prudentiam, & celeritatem, qua si essent usi, jampridem rempubl. recuperassemus. Non enim ignoras, QUANTA MOMENTA sint in republ. temporum: & quid intersit, idem illud utrum antè, an pòst decernatur, suscipiatur, agatur. Omnia, quæ severè decreta sunt hoc tumultu, si aut, quo die dixi sententiam, perfecta essent, & non in diem ex die dilata, aut quo ex tempore suscepta sunt, ut agerentur, non tardata, & procrastinata, bellum jam mullum haberemus. Omnia, Brute, præstiti reipublicæ, quæ præstare debuit is, qui esset in eo, in quo ego sum, gradu, senatus populique judicio collocatus: nec illa modò, quæ nimirum sola ab homine sunt postulanda, fidem, vigilantiam, patriæ caritatem: ea sunt enim, quæ nemo est, qui non *præstare* debeat. Ego autem ei, qui sententiam dicat in principibus de republ. puto etiam *prudentiam* esse præstandam. nec me, quum mihi tantum sumserim, ut gubernacula reip. prenderem, minùs putarim reprehendendum, si inutiliter aliquid senatui suaserim, quàm si infideliter. Acta quæ sint, quæque agantur, scio perferibi ad te diligenter. Ex me autem illud est, quod te velim habere cognitum, meum quidem animum in aciem esse; neque respectum ullum quærere, nisi me utilitas civitatis fortè converterit. majores autem partes animi, te, Cassium que respiciunt. Quamobrem ita te para, Brute, ut intelligas, aut, si hoc tempore bene res gesta sit, tibi meliorem remp. esse faciendam: aut, si quid offensum sit, per te esse eandem recuperandam.

CICERO BRUTO, S.

PLANCI animum in remp. egregium, legiones, auxilia, copias ex litteris ejus, quarum exemplum tibi missum arbitror, perspicere potuisti. Lepidi, tui necessarii, qui secundum fratrem affines habet, quos oderit, proximos, levitatem & inconstantiam, animumque semper inimicum reip. jam credo tibi ex tuorum litteris esse perspectum. nos exspectatio sollicitat, quæ est omnis jam in extremum adducta discrimen. Est enim spes omnis in Bruto expediendo, de quo vehementer timebamus. Ego hic cum homine furioso satis habeo negotii Servilio, quem tuli diutius, quàm dignitas mea patiebatur: sed tuli reip. causâ, ne datem perditis civibus hominem parum sanum illum quidem, sed tamen nobilem, quò concurrerent: quod faciunt nihilominus: sed eum *alienandum* à rep. non putabam. Finem feci ejus ferendi. cœperat enim esse tanta insolentia, ut neminem liberum duceret. In Planci verò causa exarsit incredibili dolore, mecumque per biduum ita contendit, & à me ita fractus est, ut eum in perpetuum modestiorem sperem fore. Atque in hac contentione ipsa, quum maximè res ageretur a. d. Id April. litteræ mihi in senatu redditæ sunt à Lentulo nostro, de Cassio, de legionibus, de Syria: quas statim cùm recitavissem, cecidit Servilius, complures præterea. sunt enim insignes aliquot, qui improbissimè sentiunt: sed acerbissimè tulit Servilius assensum esse mihi de Planco. Magnum illud monstrum in republ. est ** *Deest hujus epistolæ pars extrema.*

BRUTUS CICERONI, S.

Deest principium epistolæ.

** sed quo nos amisisse: quem sic vexari à Dolabella audio, ut jam non videatur crudelissimum ejus facinus interfectio Trebonii. Vetus Antistius me tamen pecunia sublevavit. Cicero filius tuus sic mihi se probat, industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus numquam dimittere videatur *cogitationem*, cujus sit filius. Quare quoniam efficere non possum, ut pluris facias eum, qui tibi est carissimus; illud tribue judicio meo, ut tibi persuadeas, non fore illi abutendum gloria tua, ut adipiscatur honores paternos. Calend. April. Carachio.

CICERO BRUTO, S.

DATIS manè a. d. VI. Id. April. Scaptio litteris, eodem die tuas accepi Kal. April. Dyrrhachio datas vesperi, itaque manè prid. Id. April. cùm à Scaptio certior factus essem, non esse eos profectos, quibus pridie dederam, & statim ire, hoc paullulum exaravi ipsa in turba matutinæ salutationis. De Cassio lætor, & reipub. gratulor: mihi etiam, qui repugnante & irascente Pansa sententiam dixerim, ut Dolabellam bello Cassius persequeretur. Et quidem audacter dicebam, sine nostro s. c. jam illud eum bellum gerere. De te etiam dixi tum, quæ dicenda putavi. Hæc ad te oratio perferetur, quoniam te video delectari Philippicis nostris. Quòd me de Antonio consulis; quoad Bruti exitum cognorimus, custodiendum puto. Ex his litteris, quos mihi misisti, Dolabella Asiam vexare videtur, & in ea se gerere tæterrimè. Compluribus autem scripsisti Dolabellam à Rhodiis esse exclusum: qui si ad Rhodum accessit, videtur mihi Asiam reliquisse. Id si ita est, istic tibi censeo commorandum: sin eam semel cepit, mihi crede, ** non erit. Id. April.

BRUTUS.

BRUTUS CICERONI, S.

8 LITTERAS tuas valdè exspecto, quas scripsisti post nuntios nostrarum rerum, & de morte Trebonii: non enim dubito quin mihi consilium tuum explices. Indigno scelere & civem optimum amisimus, & provinciæ possessione depulsi sumus, quam recuperari facile est neq; minus turpe, aut flagitiosum erit, si potest, non recuperari. Antonius adhuc est nobiscum: sed mediusfidius & moveor hominis precibus, & timeo ne illum aliquorum furor excipiat: planè æstuo. Quod si scirem quid tibi placeret, sine sollicitudine essem. id enim optimum esse persuasum esset mihi. Quare quàm primùm fac me certiorem quid tibi placeat. Cassius noster Syriam, legiones Syriacas habet, ultrò quidè à Murco & à Marcio, & ab exercitu ipso arcessitus. Ego scripsi ad Tertiam sororem, & matrem, ne prius ederent hoc, quod optimè ac felicissimè gessit Cassius, quàm tuum consilium cognovissent, tibiq; visum esset. Legi orationes duas tuas, quarum altera Kal. Jan. usus es: altera de litteris meis, quæ habita est abs te contra Calenum. Nunc scilicet hoc exspectas, dum eas laudem. Nescio animi, an ingenii tui major in his libellis laus contineatur. Jam concedo, ut vel Philippici vocentur, quod tu quadam epistola jocans scripsisti. Duabus rebus egemus, Cicero, pecunia & supplemento: quarum altera potest abs te expediri, ut aliqua pars miktum istinc mittatur nobis, vel secreto consilio adversus Pansam, vel actione in senatu: altera, quæ magis est necessaria, neque meo exercitui magis, quàm reliquorum. Hoc magis doleo Asiam ** at in Asiam censeo persequendum. Nihil mihi videris hoc tempore melius acturus.

CICERO BRUTO, S.

6 QUOD egere te duabus necessariis rebus scribis, supplemento & pecunia, difficile consilium est. non enim mihi occurrunt facultates, quibus uti te posse videam præter illas, quas senatus decrevit, ut pecunias à civitatibus mutuas sumeres. De supplemento autem non video quid fieri possit. tantum enim abest, ut Pansa de exercitu suo, aut dilectu tibi aliquid tribuat, ut etiam molestè ferat, tam multos ad te ire voluntarios: quomodo quidè credo, quòd his rebus, quæ in Italia decernuntur, nullas copias nimis magnas esse arbitretur: quomodo autè multi suspicantur quòd ne te quidem *nimis firmum* esse velit: quod ego non suspicor. Quod scribis te ad Tertiam sororem scripsisse, ut ne prius ederent ea, quæ gesta à Cassio essent, quàm mihi visum esset, video te veritum esse id, quod verendum fuit, ne animi partium Cæsaris, quomodo etiam nunc partes appellantur, vehementer commoverentur. Sed antè quàm tuas litteras accepimus, audita res erat, & pervulgata: tui etiam tabellarii ad multos familiares tuos litteras attulerant. Quare neque supprimenda res erat, præsertim cùm id fieri non posset, neque si posset, non divulgandam potius, quàm occultandam putaremus. De Cicerone meo, etsi tantum est in eo quantum scribis, tantum scilicet, quantum debeo, gaudeo: & si, quòd amas eum, eò *majora* facis: id ipsum incredibiliter gaudeo, à te eum diligi.

CICERO BRUTO, S.

7 QUAE litteræ tuo nomine recitatæ sint Id. Aprii. in senatu, eodemque tempore Antonii, credo ad te scripsisse tuos: quorum ego nemini concedo. Sed nihil necesse erat eadem omneis: illud necesse me ad te scribere quid sentirem de tota constitutione hujus belli, & quo judicio essem, quæque sententia. Voluntas mea, Brute, de summa rep. semper eadem fuit, quæ tua: ratio quibusdam in rebus (non enim omnibus) paullo fortasse vehementior. Scis mihi semper placuisse non rege solùm, sed regno liberari rempub. Tu lenius, immortali omnino cum tua laude: sed quid melius fuerit, magno dolore sensimus, magno periculo sentimus. Recenti illo tempore, tu omnia ad pacem, quæ oratione confici non poterat: ego omnia ad libertatem, quæ *sine pace* nulla est: pacem ipsam bello atque armis effici posse arbitrabar. Studia non decerunt arma poscentium, quorum repressimus impetum, ardoremque restinximus. Itaque res in eum locum venerat, ut nisi Cæsari Octaviano deus quidam illam mentem dedisset, in potestatem perditissimi hominis, & turpissimi M. Antonii veniendum fuerit: quocum vides hoc tempore ipso, quod sit, quantumque certamen. Id profectò nullum esset, nisi tum conservatus esset Antonius. Sed hæc omitto, res enim à te gesta memorabilis, & pænè cælestis, repellit omneis reprehensiones: quippe quæ ne laude quidem satis idonea affici possit. Exstitisti nuper vultu severo: exercitum, copias, legiones idoneas per te brevi tempore comparasti. Dii immortales, qui ille nuntius, quæ illæ litteræ, quæ lætitia senatus, quæ alacritas civitatis erat! nihil umquam vidi tam omnium consensione laudatum. Erat exspectatio reliquiarum Antonii: quem equitatu, legionibusq; magna ex parte spoliaras. ea quoque habuit exitum optabilem. Nam tuæ litteræ quæ recitatæ in senatu sunt, & imperatoris consilium, & militum virtutem, & industriam tuorum, in quibus Ciceronis mei, declarant. Quod si tuis placuisset de his litteris referri, & nisi in tempus turbulentissimum post discessum Pansæ consulis incidissent, honos quoq; justus, & debitus diis immortalibus decretus esset. Ecce tibi Id. April. advolat manè celer Pilus, qui vir! dii boni, quam gravis! quàm constans! quàm bonarum in rep. partium! Hic epistolas affert duas, unam tuo nomine, alteram Antonii. dat Servilio trib. pleb. ille Cornuto: recitantur in senatu. ANTONIVS PROCOS. magna admiratio, ut si esset recitatum, DOLABELLA IMPERATOR, à quo quidem veneram tabellarii: sed nemo Pili similis qui proferre litteras auderet, aut magistratibus reddere. Tuæ recitantur, breves illæ quidem, sed in Antonium admodum lenes: vehementer admiratus senatus, mihi autem non erat explicatum, quid agerem, fallas dicerem? quid si tu eas approbasses? confirmarem? non erat dignitatis tuæ. itaq; ille dies silentio. Postridie autem cùm sermo increbruisset. Pilusq; oculos vehementius hominum offendisset, natum omnino est principium à me. De procos. Antonio multa: Sextius causæ non defuit. Post mecum: quanto suum filium, quanto meum in periculo futurum duceret, si contra proc. arma tulissent nosti hominem: causæ non defuit. Dixerunt etiam alii. Labeo verò noster nec signum tuum in epistola, nec diem appositum, nec te scripsisse ad tuos, ut soleres. hoc cogere volebat, falsas litteras esse, & si quæris, probabat. Nunc tuum est consilium, Brute, de toto genere belli. Video te *lenitate* delectari, & eum putare fructum esse maximum: præclarè quidem, sed aliis rebus, aliis temporibus locus esse soler, debetque clementiæ. Nunc quid agitur Brute? templis deorum immortalium imminet hominum egentium & perditorum spes; nec quidquam aliud decernitur hoc bello, nisi utrum simus, necne, cui parcimus, aut quid agimus? His ergo consulimus, quibus victorib. vestigium nostrûm nullum relinquetur? Nam quid interest inter Dolabellam, & quemvis Antoniorum trium? quorum sicut parcimus, duri fuimus in Dolabella. Hæc ut ita sentiret senatus, populusque Rom. etsi res ipsa cogebat, tamen maxima ex parte nostro consilio, atque auctoritate perfectum est. Tu si hanc rationem non probas, tuam sententiam defendam, non relinquam meam. neque dissolutum à te quidquam homines exspectant, neque crudele. Hujus rei moderatio facilis est, ut in *duces* vehementis sis, in *milites* liberalis. Ciceronem meum, mi Brute, velim quàm plurimùm tecum habeas. Virtutis disciplinam meliorem reperiet nullam, quàm contemplationem, atque imitationem tui. XIII. Kal. Maji.

CICERO OCTAVIO, S.

Hæc epistola non est Ciceronis: sed declamatoris alicujus.

8 SI per tuas legiones mihi licitum fuisset, quæ nomini meo, populoque R. sunt inimicissimæ, venire in senatum, coramque de rep. disputare, feciſsem, nequetam libenter, quàm necessario. NVLLA enim REMEDIA, quæ vulneribus adhibentur, tam facium dolorem, quam quæ

sunt salutaria. Sed quoniam cohortibus armatis circumsæptus senatus, nihil aliud verè potest decernere, nisi timere. In Capitolio signa sunt, in urbe milites vagantur, in Campo castra ponuntur, & Italia tota, legionibus ad libertatem nostram conscriptis, ad servitutem adductis, equitatuque exterarum nationum, destinetur. cedam tibi in præsentia foro, curia, & sanctissimis deorum immortalium templis: in quibus, revivisscente jam libertate, deinde rursus oppressa, senatus nihil consuluit, timet multa, *assentitur omnia*. pòst etiam paullo, temporibus ita postulantibus, cedam urbe: quam per me conservatam, ut esset libera, in servitute videre non potero. cedam vita, quæ quamquam sollicita est, tamen, si profutura est reip. bona spe posteritatis me consolatur: qua sublata, non dubitanter occidam atque ita cedam, ut fortuna judicio meo, non animus mihi defuisse videatur. Illud verò, quod & præsentis doloris est indicium, & præteritæ injuriæ testimonium, & absentium sensus significatio: non prætermittam, quin, quoniam coràm id facere prohibeor, absens prosim: siquidem mea salus aut utilis reip. est, aut conjuncta certè publicæ saluti. Nam, per deûm immortalium fidem (nisi forte frustra eos appello, quorum aures, atque animus à nobis abhorrent) perque fortunam pop. R. (qua quam quam nobis infesta est, fuit aliquando propitia, & ut spero, futura est) quis tam expers humanitatis, quis hujus urbis nomini, ac sedibus usque adeò est inimicus, ut ista aut dissimulare possit, aut non dolere? aut, si nulla ratione publicis incommodis mederi queat, non *morte* proprium periculum vitet? Nam, ut ordiar ab initio, & perdiam ad extremum, & noviſſima conferam prioribus, quæ non posterior dies acerbior priore? & quæ non insequens hora antecedente calamitosior pop. R. illuxit? M. Antonius, vir animi maximi (utinam etiam sapientis consilii fuisset) C. Cæsare, fortissimè, sed parum feliciter, à reip. dominatione summoto, concupiverat magis regium, quàm libera civitas pati poterat, principatum. publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat, minuebat vectigalia, donabat civitates. ex commentario; dictaturam gerebat; leges imponebat; prohibebat dictatorem creari plebiscito, ipse regnabat in consulatu: provincias unus omneis concupiebat. cui sordebat Macedonia provincia, quam victor sibi sumserat Cæsar, quid de hoc sperare, aut exspectare nos oportebat? Exstitisti tu vindex nostræ libertatis, ut *tunc quidem*, optimus (quòd utinam neque nostra nos opinio, neque tua fides fefelliſſet) & veteranis in unum conductis, & duabus legionibus à pernicie patriæ ad salutem avocatis, subitò propè jam affectam, ac prostratam reip. tuis opibus extulisti. Quæ tibi non ante, quam postulares; majora, quàm velles; plura, quàm sperares, detulit senatus? Dedit fasceis, ut cum auctoritate defensorem haberet, non ut imperio se adversum amaret. Appellavit imperatorem, hostium exercitu pulso, tribuens honorem, non ut sua cæde cæsus ille fugiens exercitus te nominaret imperatorem. Decrevit in foro statuam, locum in senatu, sumum honorem ante tempus. Si quid aliud est quod dari possit, addat. Quid aliud est majus, quod velis sumere? Sin autem supra ætatem, supra consuetudinem, supra etiam mortalitatem tuam tibi sunt omnia tributa: cur aut ingratus crudeliter, aut immemor beneficii sceleratè circumscribis senatum? Quò te misimus? à quibus reverteris? contra quos armavimus? quibus arma cogitas inferre? à quibus exercitum abducis? adversus quos aciem struis? Cur hostis relinquitur? civis hostis loco ponitur? cur castra medio itinere longiùs adversariorum castris, & propiùs urbem moventur? O me numquam sapientem, & aliquando id, quod non eram, frustra existimatum! quantum te, populo Romane, de me fefellit opinio! O meam calamitosam, ac præcipitem senectutem! O turpem exacta, dementique ætate, caniciem! Ego P.C. ad parricidium induxi: ego remp. fefelli, ego ipse senatum sibi manus afferre coegi, cum te, *Junonium puerum*, & matris tuæ partum aureum esse dixi. At te fata patriæ Paridem futurum prædicabant, qui vastares urbem incendio, Italiam bello, qui castra in templis deorum immortalium. Senatum in castris habiturus esses. O miseram, & in brevi tam celerem, & tam variam reipub. commutationem! Quisnam tali futurus ingenio est, qui possit hæc ita mandare litteris, ut facta, non ficta videantur esse? Quis erit tanta animi facilitate, qui, quæ verissimè memoria propagata fuerint, non fabulæ similia sit existimaturus? Cogita enim Antonium hostem judicatum, ab eo circumsessum consulem designatum, eundemq; reip. parentem: te profectum ad Cons. liberandum, & hostem opprimendum, hostemque à te fugatum, & Cons. obsidione liberatum: deinde paullo post fugatum illum hostem arcessitum, tamquam coheredem mortua rep. ad bona P.R. rapienda: consulem des. rursus inclusum eo, ubi se non mœnibus, sed *fluminibus* & montibus tueretur. Hæc quis conabitur exponere? quis credere audebit? liceat semel impunè peccasse: sit ERRANTI medicina confessio. Verum enim dicam: utinam te potiùs Antoni, dominum non expulissemus, quàm hunc recuperemus: non quòd ulla sit optanda servitus, sed quia *dignitate* domini minùs turpis est fortuna servi. in duobus autem malis cum fugiendum majus sit, levius est eligendum. Ille tamen ea exorabat, qua volebat auferre: tu extorques. Ille consul provinciam petebat: tu privatus concupivisti. Ille ad malorum salutem judicia constituebat, & leges ferebat: tu ad perniciem optimorum. Ille à sanguine & incendio servorum Capitolium tuebatur: tu cruore & flamma cuncta delere vis. Si, qui dabat, provincias Cassio, & Brutis, & illis custodibus nominis nostri, regnabat, quid faciet, qui vitam adimit? si qui urbe ejiciebat, tyrannus erat: quem hunc vocemus, qui ne locum quidem reliquit exilio? Itaque si quid ille majorum nostrorum sepultæ reliquiæ sapiunt, si non unò cum corpore sensus omnis, uno atque eodem consumtus est igni; quid illis interrogantibus, quid agat nunc populus Romanus, respondebit aliquis nostrûm, qui proximus in illam æternam domum decesserit? aut quem accipient de suis posteris nuntium illi veteres Africani, Maximi, Pauli, Scipiones? quid de tua patria audient, quam spoliis, triumphisque decorarunt? an esse quendam annos XVII natum, cujus avus fuerit argentarius, adstipulator pater; uterq; verò precarium quæstum fecerit, sed alter usque ad senectutem, ut non negaret: alter à pueritia, ut non posset non confiteri; eum agere, rapere rempub. cui nulla virtus, nullæ bello subactæ, & ad imperium adjunctæ provinciæ, nulla dignitas majorum conciliasset eam potentiam, sed *forma* per dedecus, pecuniam & nomen nobile conscelerarum impudicitia dedisset: veteres vulneribus & ætate confectos Julianos gladiatores, egenteis reliquias Cæsaris ludi, ad rudem compulisset? quibus ille sæptus omnia misceret, nulli parceret, sibi viveret. Qui tamquam in dotali matrimonio remp. testamento legatam sibi obtineret. Audient duo Decii, servire eos civeis, qui ut hostibus imperarent, victoriæ se devoverunt. Audiet C. Marius impudico domino parère nos, qui ne militem quidem habere voluit nisi pudicum. Audiet Brutus eum populum, quem ipse primò, pòst progenies ejus à regibus liberavit, pro turpi stupro datum in servitutem. Quæ quidem si nullo alio, me tamen internuntio ad illos celeriter deferentur. nam si vivus ista subterfugere non potero, unà cum istis vitam simul fugere decrevi.

TIT.

TITI POMPONII ATTICI VITA, AVCTORE CORNELIO NEPOTE.

POMPONIVS Atticus, ab origine ultima, 2 stirpis Romanæ genere natus, perpetuò à majoribus acceptam Equestrem obtinuit dignitatem patre usus est diligente, indulgente, &, ut tum erant tempora, diti, in primisq; studioso litteratum. hic prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas 3 imperiri debet, filium erudivit: erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris & vocis; ut non solùm celeriter acciperet, quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret: 4 qua ex re pueritiâ nobilis inter æquales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quàm generoli condiscipuli 5 animo æquo ferre possent. Itaque incitabat omnes suo studio. quo in numero fuerunt L. Torquatus. 6 C. Marius filius, M. Cicero: quos consuetudine sua 7 sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior. pater maturè decessit. ipse adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui Tribunus pl. interfectus est, non expers fuit illius periculi. namque Anicia, Pomponii consobrina 8 nupserat M. Servio fratri Sulpicii. itaque 9 interfecto Sulpicio, postea quàm vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam; neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, cùm alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athenas se contulit: neque eò seciùs adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit opibus suis: cujus fugam pecunia sublevavit. ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. hic ita vixit, ut universis Athenienſibus merito esset carissimus. nam præter gratiam, quæ jam in adolescentulo magna erat, sæpe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. cùm enim 10 versuram facere publicè necesse esset, neque ejus conditionem æquam haberent, semper se interposuit, atque ita ut neque usuram umquam ab iis acceperit, neque longiùs, quàm dictum esset, 11 debere passus sit. quod utrumque erat iis salutare. nam neque indulgendo inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. auxit hoc officium alia quoque liberalitate. nam universos frumento donavit; ita 13 ut singulis VI. modii tritici darentur; qui modus mensuræ medimnus Athenis appellatur. hic autem sic se gerebat, ut 13 communis infimis, par principibus, videretur. quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publicè haberent, civemque facere studerent. quo beneficio ille uti noluit. quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adscita. Quamdiu affuit, nequa sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. itaque aliquot ipsi, 14 & Piliæ locis sanctissimis posuerunt. hunc enim in omni procuratione Reip. actorem, auctoremq, habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quòd in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem & patriam haberet, & domum. hoc specimen prudentiæ, quòd, cum in eam se civitatem contulisset, quæ antiquitate, humanitate, doctrinaque præstaret 15 omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus. Huc ex Asia Sulla decedens cùm venisset; quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis & humanitate & doctrina. sic enim Græcè loquebatur, ut Athenis natus videretur. 16 tanta autem erat suavitas sermonis Latini, ut appareret in eo nativum quendam lepôrem esse, non adscitum. idem poëmata pronuntiabat & Græcè, & Latinè sic ut supra 17 nihil posset addi. quibus rebus factum est, ut Sulla 18 numquam à se dimitteret, cupereteque secum deducere. qui cùm persuadere tentaret: Noli, oro te, inquit Pomponius, adversùm eos me velle deducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam reliqui. at Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiscenti jussit deferri. Hic complures annos moratus, cum & rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, & omnia reliqua tempora aut litteris, aut Athenienſium Reip. tribueret, nihilo minus amicis urbana officia præstitit. nam & ad comitia eorum ventitavit; & si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni 19 in omnibus ejus periculis singularem fidem præbuit; cui ex patria fugienti HS CC & quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem reb. Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta, & L.

1. *Pomponius Atticus.*) In antiquissimo libro Gifanii legitur prænomen T. *Pomponius Atticus.*

2. *Stirpis Romanæ genere natus.*) Ita substituit Bosius pro vulgato, *stirpis Romanæ generatus*, quam vocem, *generatus*, glossema suspicatur Manutius.

3. *Imperiri.*) Vulg. *imparari.*

4. *Qua ex re pueritia nobilis:* Fulvius legebat ex mſ. *qua ex re nobilitas:* quid si legatur; *qua ex re puer etiam nobilis.* Liber Gifanii, *in pueritia*, probante Manutio.

5. *Animo æque ferre.*) Vulg. animo æquo ferre.

6. *C. Marius filius.*) Sic Gifanii liber & ita placuit Vrſino.

7. *Sic sibi devinxit.*) Abest vocabulum, *sibi*, à Gifanii

8. *Nupserat M. Servio fratri Sulpicii.* Mſſ. omnes & editiones antiquæ habent, *Nupserat M. Servio*, & ita legendum ex denario asserit Vrſinus: vulg. *nupserat Servio fratri.*

9. *Interfecto Sulpicio,*) Vulg. *interfecto P. Sulpicio.*

10. *Versuram facere.*) Vulgati mendosè habent, *usuram facere.*

11. *Debere passus sit.*) Vulg. *eos debere passus sit.*

12. *Ut singulis sex modii.*) Hunc locum ita restituerunt Manutius & Vrſinus, cum antea *VII.* ut est in libro Gifanii, pro, *VI. &, medimno*, pro, *modius*, legeretur.

13 *Communis infimis.*) *Comis*, mavult Anton. Augustinus. Gruterus adhæret alteri.

14. *Et Piliæ.*) Antiquus liber habet, *Phidiæ*, & ita legit Manutius: Vrſino placeret, *filiæ* Lipsius ait Susio visum *& Fidei*, carpitque qui aliter legunt, tanquam peccantes in sanctissimos Attici mores, à cujus moderatissimo ingenio hæc abfuerit ambitio. videatur libro 1. Electorum cap. 14.

15 *Omnes, ei unus.*] Gifanii liber, *unus ei fuerit carissimus*: vulgò, *omnes: & unus.*

16. *Tanta autem erat suavitas sermonis*] Gifanii liber, *suavitas erat.*

17. *Nihil posset addi*] Ita Gifanii liber; *addi*, deest in vulg.

18. *Numquam à se dimitteret*] Manutius addi malit, *eum*, quàm subaudiri. Gifanii liber, *nusquam.*

19. *In omnibus ejus*] Sic habet Gifanii mſ. in vulg. deest.

Torquato Coss. 1 quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura: cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benivolentiam, quo facto, tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens testamento adoptavit eum, heredemque fecit ex dodrante. ex qua hereditate accepit circiter centies H-S. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni eaq; nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo à condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiarius, quàm cum Quinto: ut judicari possit plus in amicitia valere similitudinem morum, quàm affinitatem. utebatur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero, an Hortensius: & id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, esseturque talium virorum copula. In Rep. ita est versatus, ut semper 2 optimarum partium & esset & existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret; quòd non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quàm qui maritimis jactarentur. honores non petiit, cùm ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem, quod neque peti more majorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam 3 effusis ambitus largitionibus. 4 neque geri sine periculo, corruptis civitatis moribus. ad hastam publicam numquam accessit. nullius rei neque præs, neque manceps factus est. 5 neminem suo nomine, neque subscribens accusavit. in jus de sua re numquam iit. judicium nullum habuit. multorum Consulum, Prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum, qui ne cum Q. quidem Ciceronе voluit ire in Asiam, cùm apud eum legati locum obtinere posset. non enim decere se arbitrabatur, cùm Prætutam gerere noluisset, assectam esse Prætoris qua in re non solùm dignitati serviebat; sed etiam tranquillitati, cùm suspiciones quoque vitaret criminum. quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, cùm eam officio, non timori, neque spei tribui viderent. Incidit Cæsarianum civile bellum, cùm haberet annos circiter sexaginta. usus est ætatis vacatione, 6 neque quoquam se movit ex urbe. quæ amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. 7 ipsum Pompejum non junctus non offendit. nullum ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias sperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, ut victor, cùm privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solùm molestus non fuerit, sed etiam sororis 8 filium Q. Ciceronem ex Pompeji castris concesserit. sic vetere instituto vitæ effugit nova pericula. Secutum est illud occiso Cæsare, cùm respub. penes Brutos videretur esse, & Cassium, ac tota civitas 9 se ad eum convertisse videretur. sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiarius, quàm hoc sene: neque solùm eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est à quibusdam, ut privatum ærarium Cæsaris intersectoribus ab Equitibus Romanis constitueretur. id facile effici posse arbitrati sunt, si & principes 10 illius ordinis pecunias contulissent. itaque appellatus est à C. Flavo Bruti familiari. Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. at ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque à talibus se consiliis removisset; respondit, si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum ex paterentur; sed neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superiore esse cœpit Antonius, 11 ita, ut Brutus & Cassius provinciarum, quæ iis dicis causa datæ erant à Consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto, Italiaque cedenti H-S centum millia muneri misit: eidem in Epiro abiens CCC jussit dari: neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit. Secutum est bellum gestum apud Mutinam, in quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quàm debeam, prædicem, cùm ille potius divinus fuerit; si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus 12 augetur, neque minuitur. Hostis Antonius judicatus, Italia cesserat. spes restituendi nulla erat. 13 non solùm inimici, qui tamen erant potentissimi, & plurimi. 14 sed etiam qui adversariis ejus se dabant, & in eo lædendo aliquam consecuturos sperabant 15 commoditatem, familiares insequebantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, cùm Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modò nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed è contrario familiares ejus, ex urbe profugientes, quantum potuit, texit, quibus rebus indiguerunt, adjuvit: P. verò Volumnio ea tribuit, ut plura à parente proficisci non potuerint. ipsi autem Fulviæ, cùm litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum præstitit, ut nullum illa 16 præstiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. quin etiam, cùm illa fundum secunda fortuna emisset in diem: neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit: pecuniamque sine fœnore, lineque ulla stipulatione credidit: maximum existimans quæstum, memoremgratumque cognosci, 17 simulque aperire, se non fortunæ, sed hominibus solere esse amicum: quæ cùm faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. nomini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum, 18 sed sensus ejus à nonnullis optimatibus reprehendebatur, quòd parum odisse malos cives videretur. ille autem sui judicii potius, quid se facere par esset, intuebatur, quàm quid alii laudaturi forent. 19 conversa fortuna est.

ut

---

1. *Quem diem sic universa.)* *Quem discedentem* postulare sententiam Manutio videtur. Anton. August. delet *diem*. placeret magis Vrsino si legeretur, *abeuntem sic*.

2. *Optimarum partium.)* *Optimatum* legit Vrsinus.

3. *Effusis ambitus.)* Gifanii liber, *effusis*.

4. *Neque geri sine.)* *Regi*, legebant Eulvius: Gifanii liber, *neque reip.* vulg. *neque reip.*

5. *Neminem suo nomine.)* Gifanii liber, *neminem neque suo nomine*.

6. *Neque quoquam se movit.)* Gifanii liber, *neque se quoquam movit*.

7. *Ipsum Pompejum non junctus non offendit.)* Vulg. *conjunctum non offendit*; sed Vrsin. videre jubet num melius sit, *conniventem* pro, *conjunctum*.

8. *Filium Q. Ciceronem.)* Liber Gifanii, *filium, & Q. Ciceronem*. Vrsino legendum videtur, *filium e Q. Ciceronem*.

9. *Se ad eum.)* Gifanii liber, *advet*.

10. *Illius ordinis.)* Gifanii liber, *ejus ordinis*.

11. *Ita, ut B. & C provinciarum, quæ iis dicis causa.)* Sic omnino magis placet Manutio, non verò, *ut eo causa*, ut in vulgatis. Antonius August. legit, *ita ut B. & Cass. in provincias quas iis dicis causa*.

12. *Augetur.)* Gifanii liber, *agitur*, ut & in vulg.

13. *Non solùm inimici qui tamen.)* Vulg. *non solum ejus inimici qui tamen*.

14. *Sed etiam qui adversariis.)* Vulg. *sed etiam amici adversariis*.

15. *Commoditatem, familiares insequebantur.)* Gifanii liber, *insequebatur*, quod probat Vrsinus. Ceterùm idem m. pro, *commoditatem*, refert, *commendationem*: vulg. *commoditatem, Antonii familiares*.

16. *Præstiterit vadimonium.)* Multo melius hi per veteres libros liceat, *fuerit vadimonium*, Manutio videtur.

17. *Simulque aperire.)* legendum, *apparere*, dicit Vrsinus, & ita notatum in libro Camilli Sighicelli.

18. *Sed sensus ejus à nonnullis.)* Vulgò, *sed sensim ii à nonnullis*.

19. *Conversa fortuna est.)* Gifanii liber, *conversa subito*.

ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis & Bruti. itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebatque apud P. Volumnium; cui, ut ostendimus paullò ante, opem tulerat. tanta varietas his temporibus fuit fortunæ, ut modò hi, modò illi in summo essent aut fastigio, aut periculo habebat secum 1 Gellium Canium, æqualem, simillimumque sui. hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quòd cum eo quem puerum in ludo cognorat, adeo conjunctè vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solùm ei, sed etiam omnibus 2 suis amicis esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii: & ei, cùm requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: 3 se eum, & Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse, ac, ne quod periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. sic Articus in summo timore non solùm sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, 4 præsidio fuit. neque enim suæ solùm à quoquam auxilium petiit salutis, 5 sed conjunctim, ut appareret nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. quòd si gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme, marique scopulosò servat; cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit? quibus ex malis ut 6 se emerserat, nihil aliud egit, quàm ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. cùm proscriptos præmiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. nemini non ibi perpetuò manendi potestas facta est: 7 qui etiam post prælium Philippense, interitumque C. Cassii, & M. Bruti; L. Julium Mocillam Prætorium, & filium ejus, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna perculsos 8 instituerit tueri, atque ex Epiro iis omnia Samothraciam supportari jusserit. 9 difficile enim est omnia persequi, & non necessaria. illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam, neque callidam fuisse. id ex ipsis rebus, ac temporibus 10 judicari potest, quòd non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam Bruti matrem non minus post mortem ejus, quàm florentem, coluerit. sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quòd neque lædebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, non malebat oblivisci, quàm ulcisci. Idem immortali memoria percepta retinebat beneficia. quæ autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: 11 SUI CUIQUE MORES FINGUNT FORTUNAM. neque tamen 12 prius ille fortunam, quàm se ipse, finxit, qui cavit, 13 ne qua in re plecteretur. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, cùm propter suam gratiam, & Cæsaris potentiam nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deligeret affinitatem, præoptaretque equitis R. filiam 14 generosarum nuptiis; atque harum nuptiarum conciliator fuit (15 non enim est celandum) M. Antonius, Triumvir reip. 16 C. cujus gratia cùm augere possessiones posset suas, tantum afful à cupiditate pecuniæ, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis: quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. nam cùm L. Saufeji, equitis R. æqualis sui, 17 qui cum eo complures annos, studio ductus philosophiæ, habitabat, habebatque in Italia pretiosas petitiones, Triumviri bona venditassent, consuetudine ea, quatum res gerebantur; Attici labore, atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufejus fieret certior, se patrimonium amisisse, & recuperasse. idem 18 L. Julium Calidum, quem post Lucretii, Catullique mortem multo elegantissimum poëtam, nostram tulisse ætatem, verè videor posse contendere, neque minùs virum bonum optimisque artibus eruditum, 19 post proscriptionem Equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedivit. quod in præsenti utrum ei laborosius, an gloriosius fuerit difficile fuit judicare; quod in eorum periculis non secus absentes, quàm præsentes amicos Attico esse curæ, cognitum est. 20 Neque verò minùs ille vir, bonus paterfamilias habitus est, quàm civis. nam cùm esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus ædificator. neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. nam domum habuit in colle Quirinali 21 Cæcilianam, ab avunculo hereditate relictam, cujus amœnitas non ædificio, sed silva constabat, ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus salis, quàm sumtus, habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judicandum est, optima; si forma, vix mediocri. namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii; ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchrè facere posset. pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni. neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solùm continentiæ, sed etiam diligentiæ. nam & non intemperanter concupiscere, quod à pluribus videas, continentis debet duci; & potiùs diligentia, quàm pretio, parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumtuosus, 22 omni diligentia munditiam non affluentem affectabat. suppellex non modica, non multa; ut in neutram partem conspici posset. Nec præteribo (quamquam non nullis leve visum iri putem) cùm in primis lautus esset eques R. & non parum liberaliter in domum suam omnium ordinum homines invitaret; scimus, non amplius, quàm terna millia æris pepræque in singulos menses ex ephemeride eum expensum sumtui ferre solitum: atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. sæpe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus. nemo in convivio ejus aliud ἀκρόαμα audivit, quàm anagnosten: quod nos quidem

---

1. *Gellium Canium.*] Liber Gifanii, *Gellium Canum*: vulg. *Q. Gellium.*
2. *Suis amicis.*] Gif. liber, *ejus amicis.*
3. *Se eum, & Gellium Canium.*] Gif. liber, *se eum, & illum Canum.*
4. *Præsidio fuit.*] Gif. liber, *præsidium fuit*; quod versus dirimit, scriptum est, *vel præsidio.*
5. *Sed conjunctim.*] Gif. liber, *conjunctè.*
6. *Se emerserat.*] Liber Gif. *emerserit.*
7. *Qui etiam post.*] Vulg. *quique etiam post.*
8. *Instituerit tueri.*] Gif. liber, *instituerit* ut in vulgatis.
9. *Difficile enim.*] Abest, *enim*, à vetere Gifanii libro.
10. *Judicari potest.*] Vulg. *judicari.*
11. *Sui cuique mores fingunt fortunam.*] Gif. liber, *Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus.*
12. *Prius ille fortunam.*] Gif. liber, *ille prius fortunam.*
13. *Ne qua in re plecteretur.*] Vulg. *ne qua in re jure plecteretur.*
14. *Generosarum nuptiis.*) Vulg. *generosam nuptiis.*
15. *Non enim est.*) Gif. liber, *non est enim.*
16. *C cujus gratia.*) Nota illa, C abest à vulgatis.
17. *Qui cum eo complures annos ſt. d. Philosophiæ habitaverat.*) Ita hunc locum corrigendum censuit Vir quum legeretur, *qui cum plures annos studio dultus Philosophia habitabat.*
18. *L. Julium Calidum.*) Gif. liber ut & vulgati, *Calidium.*
19. *Post proscript.*) Gif. liber, *quem post proscr.*
20. *Neque verò minus.*) *Verò*, abest à Gif. libro.
21. *Cæcilianam.*) Gif. liber *Tamphilianam*; vulgo *Pamphilianam.*
22. *Omni diligentia.*) Gif. liber, *omnique diligentia.*

3. *Nul-*

quidem jucundissimum arbitramur: neque unquam sine aliqua lectione apud eum cenatum est, ut non minus animo, quam ventre, convivæ delectarentur. namque eos vocabat, quorum mores à suis non abhorrerent. Cum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine: tantaque ejus est moderatione, ut neque in rebus vicies, quod à patre acceperat, parùm se splendidè gesserit, neque in rebus centies affluentius vixerit quàm instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna, 1 nullos habuerit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam inutilemve villam; neque in Italia, præter 2 Ardeatinum, & Nomentanum, rusticum prædium: omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis, & urbanis possessionibus. ex quo cognosci potest, 3 eum usum pecuniæ non magnitudine, sed ratione metiri solitum. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiosè promittebat; quòd non liberalis, sed levis arbitrabatur, polliceri quod præstare nõ posset. Idem in nitendo quod semel 4 admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. nusquam susceptæ negotii eum pertæsum est. suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. quo fiebat, ut 5 omnia Ciceronum, 9 Catonis, Marii, Q. Hortensii, A. Torquati, multorum præterea equitum Romanorum negotia procuraret: ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio fugisse reip. procurationem. Humanitatis verò nullum afferre majus testimonium possum, quàm quòd adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; eum æqualibus autem suis Q. Hortensio, & M. Cicerone sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus: quamquam eum præcipuè dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multùm desideret historiam contextam eorum temporum. sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, 7 æmulationibus reip. perscripta sunt, ut nihil in his non appareat; & facile existimari possit, prudentiam quodam modo esse divinationem. non enim Cicero ea solùm, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit, ut vates. De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum 8 verè gloriantem audierim in funere matris suæ, quam exculit annorum non ginta, cùm esset septem, & sexaginta, se num quam cum matre in gratiam redisse, nunquam cum uxore fuisse in simultate, quam prope 9 ætate æqualem habebat, quod est signum aut nullam unquam inter eos quærimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut quos amare deberet, irasci eis, nefas duceret. neque id fecit natura solùm (quæ nunquam omnes ei paremus) sed etiam doctrina. nam & principium philosophorum ita percepta habuerat præceptа, ut his ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur. 10 Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit. nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est 10 populo R. quæ non in eo suo tempore sit notata: &, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. 11 fecit hoc idem separatim in aliis, ut, M. Bruti rogatu. Juniam familiam à stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans, qui è quoque ortus, quos honores quibusque temporibus cepisset. pari modo Marcelli Claudii, de Marcellorum; Scipionis Cornelii, & Fabii Maximi; 12 de Fabiorum, & 13 Æmiliorum, quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poëticen credimus. ne ejus expers esset suavitatis. namque versibus, qui honore, rerum gestarum amplitudine ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit; ita, ut sub singulorum imaginibus facta, magistratusque eorum non amplius quaternis, quinisve versibus descripserit: quod vix credendum sit, tanta res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber Græcè confectus de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita à nobis sunt. nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: & 14 quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus sicut supra significavimus, suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. namque hic contentus ordine Equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris. 15 divi Julii filii, cum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus, nulla alia re, quàm elegantia vitæ, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, 16 fortuna humiliore. tanta enim prosperitas 17 Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribueret fortuna, quod cuiquam ante detulerit, & conciliarit, 18 quod civis Romanus quivit consequi. Nata autem est Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam 19 collocavit. hanc Cæsar vix anniculam Ti. Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, desponsit. quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. quamvis ante hæc spontalia non solùm cum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret in primis, quid legeret, quibusque in locis & quàm diu esset moraturus: sed &, cùm esset in urbe, & propter 20 suas infinitas occupationes minùs sæpe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies temerè intercessit, quo non ad eum scriberet, quo aliquid de antiquitate ab eo requireret; modo aliquam quæstionem poëticam ei proponeret, interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas: ex quo accidit, cum ædes Jovis Feretrii in Capitolio, ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attica admonitu Cæsar eam reficiendam curaret. Neque verò à M. Antonio minus absens litteris colebatur adeo ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiorem faceret Atticum hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit

1. *Nullos habuerit.*) Gifanii liber, *habuit.*
2. *Ardeatinum.* Liber Gifanii, *Arretinum*, unde ipse Gif. legendum putat *Aretinum.*
3. *Eum usum.*) Gifanii liber, *usum eum.*
4. *Admisset.*) Gif. liber, *annuisset.*
5. *Omnia Ciceronum.*) Volg. *Ciceronis.*
6. *Catonis, Marii, Q. Hortensii.*) Ant. Augustin. *Marci Catonis, Q. Hortensii*, emendat; quod Vrsi Manutioque probatur.
7. *Æmulationibus.*) Liber Gif. *mutationibus.*
8. *Verè gloriantem.*) Volg. *vere gloriantem.*
9. *Ætate æqualem.*) Abest *ætate*, à Gifanii libro.
10. *Populi Rom.*) Gif. liber ut & vulgati *populi Romani.*
11. *Fecit hoc quidem.*) Vulgò *fecit hoc quidem.*
12. *De Fabiorum.* De, in vulgatis, deest.
13. *Æmiliorum.*) *Cornuliorum*, malit Man. eò quod *Æmilii* ad Scipionem nihil pertineant.
14. *Quantum poterimus.*) Vulg *quantum potuerimus.*
15. *Divi Julii filii.*) Gifanii liber, *Divi filii.*
16. *Fortuna humiliore.*) Vulg. *humiliores.*
17. *Cæsarem est consecuta.*) Gif. liber, *Cæsarum eum est consecuta.*
18. *Quod civis Romanus.*) Gif. liber, *quod nemo adhuc civis.*
19. *Collocavit.* Gif. liber, *collocavit.*
20. *Suæ infinitas.*) Gif. liber, *infinitas suas.*

1. Ante

tæsit sapientiæ, eorum retinere usum, benivolentiamque, inter quos maximarum rerum non solùm æmulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantum fuit intercedere necesse inter Cæsarem, atque Antonium; cùm seuterque principem non solùm urbis Romæ, sed orbis terrarum esse cuperet. Tali modo cùm septem, & septuaginta annos complesset, atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quàm gratia, fortunaque, crevisset (multas enim hereditates nulla alia re, quàm bonitate, consecutus) tantaque prosperitate usus esset valitudinis, ut annis xxx. medicina non indiguisset; nactus est morbum, quem initio & ipse, & medici contemserunt: nam putarunt esse παιδομὲν, cui remedia celeria, faciliaque proponebantur. in hoc cùm tres menses sine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset, subitò tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. atque 1 antea quidem morbi diuturnitatem molestè ferebat, priùs quàm hoc ei accideret: postquàm verò in dies dolores accrescere, febresque accessisse sensit; Agrippam generum ad se 3 accersiri jussit, & cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peduceum. hos ut venisse vidit, in cubitum nixus: Quantam, inquit, curam diligentiamque in valitudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cùm vos testes habeam, 4 nihil opus est pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad sanandum me pertineret; reliquum est, ut egomet mihi consulam. id vos ignorare nolui. nam mihi stat, alere morbum desinere. namque his diebus quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. quare à vobis peto, primùm ut consilium probetis meum; deinde ne frustra dehortando conemini. Hac oratione habita, tanta cōstantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare; cùm quidem Agrippa eum flens, atque osculans oraret atque obsecraret 5 ne id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret; &, quoniam tum quoque posset, temporibus se sibi, suisque reservaret; preces ejus taciturna sua obstinatione 6 depressit. sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit leviorque morbus esse cœpit: tamen propositum nihilo secius peregit. itaque die quinto postquam id consilium inierat, pridie Kal. April. Cn. Domitio, C. Sosio coss. decessit. elatus est in lecticula, ut ipse præscripserat sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus boni, maxima vulgi frequentia. sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii, avunculi sui.

M. TVL-

---

1. *Antea quidem morbi diuturnitatem molestè ferebat.*] Hæc omnia verba desunt in vulgatis.
2. *Febresque.*] Vulg. *febremque.*
3. *Accersiri.*] Libri Gif. *accersi.*
4. *Nihil opus est.*] Liber Gif. *nihil necesse est.*
5. *Ne, ad id, quod.*] Vulgò, *ne id quod.*
6. *Depressit.*] Vulg. *compressit.*

COMPLECTITVR

HIC

TERTIVS TOMVS.

Epistolarum libros XVI. ad familiareis : ex quibus octavus solas M. Cœlii epistolas ad Ciceronem continet. Pag. 667

Libros XVI. ad T. Pomponium Atticum. Pag. 813

Libros III. ad Ciceronem fratrem. Pag. 982

Librum I. ad M. Brutum. Pag. 1002

Epistolam ad Octavianum, sive sit Ciceronis sive incerti auctoris. Pag. 1010

Librum unum Cornelii Nepotis, de vita T. Pomponii Attici. Pag. 1013.

MARCI

MARCI TVLLII

CICERONIS OPERVM

TOMVS QUARTUS:

QVO

PHILOSOPHICI LIBRI OMNES

CONTINENTVR.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM LIBER PRIMVS.

CICERO VARRONI S. D.

Tsi *munus flagitare*, quamvis quis ostenderit, ne populus quidem soleat, nisi concitatus: tamen ego exspectatione promissi tui moveor, ut *admoneam* te, non ut *flagitem*; missi autem ad te quatuor admonitores non nimis verecundos. nosti enim profectò os adolescentioris Academiæ. Ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te fortè flagitent. ego autem mandavi, ut rogarent. Exspectabam omninò jamdiu, neque sustinebam, ne ad te prius ipse quid scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quàm simillimo munere. Sed cùm tu *tardius* faceres, id est, ut ego interpretor, *diligentius*, teneri non potui, quin conjunctionem studiorum, amoremque nostri, quo possem litterarum genere declararem. Feci igitur sermonem inter nos habitum in Cumano, cùm esset una Pomponius. tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi videbar: mihi sumsi Philonis. Puto fore, ut, cùm legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod numquam locuti sumus. sed nosti *morem dialogorum*. posthæc autem mi Varro, quàm plurima, si videbitur, & de nobis, & inter nos, seriò fortasse: sed superiorum temporum: fortuna reip. causam sustineat: hæc ipsi *præstare* debemus. atque utinam quietis temporibus atque aliquo, si non bono, at saltem certo statu civitatis, hæc inter nos studia exercere possemus, quamquam tum quidem vel aliæ quæpiam rationes, honestas nobis & curas, & actiones darent. nunc autem QUID EST, SINE HIS CUR VIVERE velimus? mihi verò cum his ipsis vix: his autem detractis, ne vix quidem, sed hæc coràm, & sæpiùs. Migrationem & emtionem feliciter venire volo, tuumque in ea re consilium probo. Cura ut valeas.

1. *Tibi dedi parteis Antiochianas.*] Gul. *Antiochiae m?*

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVÆSTIONVM LIBER PRIMVS, AD M. TERENTIVM VARRONEM.

M. Varro *Academiæ defensor*: Cicero *novæ Academiæ defensor*: Atticus.

SYNOPSIS.

a. ad (1) *Philosophos ante Socratem in rebus naturalibus evolvendis occupatos fuisse.* SOCRATIS *Philosophiam in virtutibus & vitiis, bonis & malis explicandis versari: Disputando, de rebus omnibus dubitasse nulla adfirmatione adhibita.* *Socrati, Platonem; Platoni*

Platoni Aristotelem (à quo Peripatetici qui in Lyceo) & Xenocratem Speusippumque (à quibus Academici, qui in Academia disputabant) successisse. Dubitatione, Socratica rejecta utrosque autem disserendi, id est affirmandi vel negandi, admisisse, (f. t. u) PLATONICAM *verò philosophandi rationem triplicem fuisse.* Primam *qua rationem bene vivendi, à natura sola petendam esse existimabant, cujus summum bonum sit, omnia à natura consecutum esse corpore, animo, vita. Hominem, partem esse universi. Naturæ primæ, vitamque beatam in animo, & una virtute positam: beatissimam, si corpori & cetera bona adjuncta agendi: & officii humani ortiginem inde peti.* Secundam, *seu de* natura *in efficiente (quæ & forma & eo quod efficeretur (hoc est materiâ) consistere.* x. *è quibus corpora, qua & qualitates seu ποιότητες essent.* y. *quarum principes (qua & unius modi & simplices) initia, seu elementa quatuor: ex primis oria animantia, & omnia quæ ex terra (Quintum enim genus è quo astra & mentes singulares dissimile quiddam esse,) Ex materia mutatione, qualitates seu corpora effici & ad eam revocari: ex corporibus cohærentibus & continuatis effectum esse mundum extra quem nihil: cujus partes omnia, qua natura sentiente tuentur quæ insunt in eo, in quo ratio perfecta eademque sempiterna insit: eam vim animum esse mundi, mentem sapientiam perfectam, Deum providentiam dici quæ interdum necessitas, fatum, fortuna appelletur.* Tertiam *in ratione & asserendo consistere. Rationis seu veritatis initium à sensibus; non in sensibus tamen, sed in mente esse, quæ sola cernat id quod semper esset simplex unius modi & tale quale esset, id est, Ideam seu speciem sensuum partem optimam: Mentem scientia præditam: ad quam gignendam conferrent definitiones, etymologiæ, argumenta, rerumque nota. Huc dialecticam, seu disciplinam orationis rationes conclusa referri, cui ἀντίστροφος vis oratoria, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodata. Et hanc quidem rationem esse ejus quæ Academia vetus postea dicta est.* z. aa. ARISTOTELEM *Ideas seu species Platonicas improbasse:* THEOPHRASTUM *beatam vitam in virtute non posuisse,* SPEUSIPPUM, XENOCRATEM *& ab his Polemonem, Cratetem, Crantorem) in iis, quæ à Platone accepissent, mansisse.* bb. cc. ZENONEM *(Stoicorum hic princeps fuit) corrigere conatum esse disciplinam. Ac primum eam, qua in* moribus *esset, ut qui voluerit virtutem & honestum solum & unum bonum esse. virtuti contrarium peccatum: medium utrumque, quæ neque bona neque mala, quorum alia secundum naturam, alia natura contraria, alia rursus media. Et eorum quæ secundum naturam essent, quædam pluris, quædam minoris æstimanda. Illa præposita, hæc rejecta vocari, omnem virtutem in ratione, seu parte rationali hominis esse, nulla natura aut more perfici: virtutem cuiquam numquam adesse, quin ea semper utetur. Proinde sapientem his carere. Perturbationes non esse naturales acrationis expertes sed voluntarias: opiniones judicio susceptis perturbationum matrem esse immoderatam quandam intemperantiam.* De naturis *verò hoc. Sensus & mentem ex igne esse. ab eo quod esset corporis expers nihil efficere posse. Id quod efficeret aut efficeretur, non posse non esse corpus.* In tertia *verò Philosophiæ parte hoc innovavit, sensus nasci è quadam impulsione oblata extrinsecus, seu φαντασίᾳ id est visu: visis & sensibus acceptis, animorum assensionem adjungi, eamque voluntariam esse. visis non omnibus adhibendam fidem, sed iis solum, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur. Visum cùm cernitur, comprehensibile.* dd. *seu κατάληπτον.* ee. *visum acceptum & approbatum comprehensionem: sensu comprehensa, sensum: firmiter apprehensa, ut convelli non possint, scientiam: sin aliter, insciantiam apellari. Ex insciantia, opinionem nasci. Comprehensiones soli credendum esse. Non omnia, quæ interrum natura sint, comprehendi. sed quæ comprehensa sint non relinqui. Naturam quasi normam & principium sui dedisse, unde postea notiones rerum in animis imprimantur, e quibus principia & latiores ad rationem inveniendam viæ apertantur. Errorem, temeritatem, ignorantiam, opinationem & suspicionem, & uno nomine, quæ essent firma, & constantis assensionis, à virtute, sapientiaque removeri. Et hanc quidem rationem esse Stoicorum à Zenone profectam.* ff. gg. hh. ARCESILAM *autem non pertinacia, aut vincendi studio, sed obscuritate eorum quæ à Socrate, & inviti quærente Socratem, Democrito, Anaxagorâ, Empedocle, negasse esse quidquam quòd sciri posset, ne illud quidem ipsum, quòd Socrates dicebat, se id unum scire, quòd nihil sciret: omnia in occulto esse: nihil cerni aut intelligi posse: nihil affirmandum, ne aut falsum aut incognitum adfirmatio præcurrat. Hanc Academiam esse, quæ nova dicatur quia & vetus, neque alia à Platonis sententia, quæ deinde à Carneade (qui quartus ab Arcesila) exculta, homine nullius partis Philosophiæ ignaro.*

IN Cumano nuper cùm mecum Aticus noster esset, nuntiatum est nobis à M. Varrone, venisse eum Roma pridie vesperi, & nisi de via fessus esset, continuò ad nos venturum fuisse. quod cum audissemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiscum & studiis eisdem, & vetustate amicitiæ conjunctum. itaque confestim ad eum ire perreximus. paullumque cùm ejus villa abessemus, ipsum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. Hic pauca primò, atque ea perquam tantibus nobis, & *si quid fortè Roma novi*: Atticus. Omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus; quæso, inquit: & quære potius, ecquid ipse novi. silent enim diutius Musæ Varronis, quam solebant: nec tamen istum *cessare*, sed CELARE quæ scribat, existimo. (b) Minimè verò, inquit ille. INTEMPERANTIS enim esse arbitror, scribere quod occultari velit. sed habeo opus magnum in manibus, 2 quòd jam pridem ad hunc eum ipsum, (me autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sanè, & limantur à me politiùs. (c) Et ego, ista quidem, inquam, Varro, jam diu exspectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim me Libone nostro, cujus nosti studium (nihil enim ejusmodi celare possumus) non te ea intermittere, sed accuratiùs tractare, nec de manibus umquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus numquam in mentem venit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus, res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis litteris illustrare: quæro, quid sit, cur, cùm multa scribas, genus hoc prætermittas, præsertim cùm & ipse in eo excellas, & id studium, tot quæ eares longè ceteris & studiis, & artibus antecedat? (d) Tum ille, Rem à me sæpe deliberatam, & multùm agitatam requiris. 3 itaque non hæsitans, respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu; quòd ista ipsa de re multùm, ut dixi, & diu cogitavi. Nam cùm philosophiam viderem diligentissimè Græcis litteris explicatam, existimavi, si qui de nostris ejus studio tenerentur, 4 si essent Græcis doctrinis eruditi. *Græca potiùs, quàm nostra lecturos*: sin à Græcorum artibus, & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non possunt: itaque ea nolui scribere, quæ nec undocti intelligere possent, nec docti legere curarent.

Vides

---

1. *Ut mos amicorum est.*] Mirror curiosi hæc habeat pro adulterinis Lambinus.

2. *Quod jam pridem ad hunc, &c.*] Pall. accedunt Lambinianis servantque quæ jam.

3. *Itaque non hæsitans.*] Vulgati, *itaque non multum hæsitans*; præter mss. & Lamb. & Pall. & alioquin odiose reperatur id verbi, vel ea propere quod statim præcesserit.

4. *Si essent Græcis, &c.*] Videntur ab interprete adjecta, *si essent*: certè superflua sunt.

1. *Etiam*

Vides autem eadem ipse. didiciſti enim non poſſe nos Amafanii, aut Rabirii ſimileis eſſe, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos poſitis vulgari ſermone diſputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, *nullam denique artem eſſe nec docendi, nec diſſerendi putant.* nos autem præceptis dialecticorum, & oratorum 1 etiam (quoniam utramque vim, virtutem eſſe noſtri putant) ſic parentes, ut legibus, verbis, quamquam novis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) à Græcis petere mallent, indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut fruſtra omnis ſuſcipiatur labor. Jam verò Phyſica, ſi Epicurum, id eſt, ſi Democritum probarem, poſſem ſcribere ita planè, ut Amafanius. quid eſt enim magnum, cùm cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum (ita enim appellat Atomos) conſurſione fortuita loqui? noſtra tu phyſica noſti, 2 quæ contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format affectio. adhibenda enim geometria eſt: quoniam quibusnam quiſquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere hæc ipſa de *vita, & moribus, de expetendis, fugiendaque rebus*? illi enim ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe ſenſent. apud noſtros enim, non ignoras, quæ ſit & quanta ſubtilitas. Sive enim Zenonem ſequare; magnum eſt efficere, ut quis intelligat, quid ſit illud verum, & ſimplex bonum, quod non poſſit ab honeſtate ſejungi. quod bonum quale ſit, negat omnino Epicurus ſine voluptatibus ſenſum moventibus *nec ſuſpicari.* ſi verò Academiam veterem perſequamur, quam nos, ut ſcis, probamus: quàm erit illa acutè explicanda nobis? quàm arguté, quàm obſcurè etiam contra Stoicos diſſerendum? totum igitur illud PHILOSOPHIAE STUDIUM mihi quidem ipſe ſumo & ad 3 vitæ & conſtantiam quantam poſſum, & ad delectionem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem eſt, *aut melius à diis datum munus homini*, ſed meos amicos, in quibus eſt ſtudium, in Græciam mitto, id eſt, ad Græcos ire jubeo, ut ea à fontibus potius hauriant, 4 quàm rivulos conſectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde ſtudioſi ſcire poſſent, ea, quantum potui, (*nihil enim magnopere meorum miror*) feci, ut eſſent nota noſtris. à Græcis enim peti non poterant, ac poſt L. Ælii noſtri occaſum ne à Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus noſtris, quæ, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conſperſimus, multa admiſta ex intima philoſophia, multa dicti dialectice: quæ quo facilius minùs docti intelligerent, *jucunditate* quadam ad legendum invitati, in laudationibus, in iis ipſis antiquitatum proœmiis, philoſophiæ ſcribere voluimus, ſi modo conſecuti ſumus. (*e*) Tum ego, Sunt, inquam, iſta Varro. nam nos in noſtra urbe peregrinantes, errantesque, tanquam hoſpites, tui libri 5 quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui, & ubi eſſemus, *agnoſcere.* tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum jura, tu ſacerdotum, tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam; tu ſedem regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: 6 plurimumque poëtis noſtris, omninoque Latinis & litteris luminis attuliſti, & verbis: atque ipſe varium, & elegans omni ferè numero, poema feciſti: philoſophiamque multis locis inchoaſti, ad impellendum ſatis, 7 ad edocendum parum. Cauſam autem probabilem tu quidem affers. aut enim Græca legere malent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt, 8 ſed da mihi nunc, ſatisne probas? immò & hæc, qui illa non poterunt, & qui Græca poterunt, non contemnent ſua. quid enim cauſæ eſt, cur poetas Latinos Græcis litteris eruditi legant, philoſophos non legant? an quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, 9 multi alii, qui non verba, ſed vim Græcorum expreſſerunt poetarum? quanto magis Philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? Oratores quidem laudari video, qui è noſtris Hyperidem ſint, aut Demoſthenem imitati. ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum *reſpub.* non ſolùm cura, ſed quædam etiam *procuratio* multis officiis implicatum, & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam; &, ne obſoleſcerent, renovabam, cùm licebat, legendo. nunc verò & fortunæ graviſſimo percuſſus vulnere, & adminiſtratione reip. liberatus, *delatis medicinam à philoſophia peto*, & otii oblectationem hanc, honeſtiſſimam judico. aut enim huic ætati hoc maximè aptum eſt; aut iis rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum; aut etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utilius: aut, ſi hæc ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam Latinis litteris perſequitur, 10 nihil ut iisdem de rebus à Græcis deſideres: & eandem quidem ſententiam ſequitur, quam tu. nam Ariſtum Athenis audivit aliquandiu: cujus tu frartem Antiochum. quamobrem da, quæſo te, huic etiam generi litterarum. (*f*) Tum ille, iſtuc quidem conſiderabo, nec verò ſine te. Sed de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio? (*g*) Quanam, inquam, de re? (*h*) Relictam à te veterem jam, inquit: tractari autem novam. (*i*) Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, noſtro familiari, remigrare in domum veterem è nova, quàm nobis in novam è vetere? certe enim *recentiſſima quaque ſunt correcta*, & emendata maximè, quamquam Antiochi magiſter Philo, magnus vir, ut tu exiſtimas ipſe, negaret in libris, (quod coràm etiam ex ipſo audiebamus) duas Academias eſſe; erroremque eorum, qui ita putarunt, coarguit. (*k*) Eſt, inquit, ut dicis: ſed ignorare te non arbitror, 11 quæ contra Philonis Antiochus ſcripſerit. (*l*) Immò verò & iſtam, & totam veterem Academiam, 12 à qua abſumtam diu, renovari à te, niſi moleſtum eſt, velim: & ſimul, aſſidamus, inquam, ſi videtur. (*m*) Sanè iſtud quidem, inquit: ſum

---

1. *Etiam [quoniam utramque vim virtutem.]* Voculam *etiam* adſcivi fide Pall. codd eorumque quos excuſit Lamb. ut licet taceat, invenit puto in iisdem fuiſſe, quod ego in noſtris illud nempe *virtutem*. nam & ſic Aldi veros, ſic Vict. editio: neoterici, *vim unam, & pertinè*. conſulantur modo Turn. ad hunc locum commentarii.

2. *Quæ contineantur.*) Forſan non malè Pal. quart. *quæ cùm contineantur*. ſed tunc mox legendum *etiam*, non *tum*. ut publicavit Aldus Nepos.

3 *Vitæ & conſtantiam, quantam poſſum.*) Sic producti à Vict. neque aliter Lamb. codd. ſcripti, aut Pal. veruſtiores habebant, retinuitque Aldus Nepos, *vitæ & conſuetudinem, & conſtantiam, &c.* inepte. Gul. præterea *quantam* mutatum volebat in *quantum*. quemadmodum edidit Turnebus.

4. *Quàm rivulos conſectentur.*) Pal. quart. *rivulos quàm ſectentur.*

5. *Quaſi domum deduxerint.*) Perplacet quod reperii in Pal. quarto, *adduxerunt*, Turneb. ediderat, *reduxerunt*: perplacet quod & ſecutus Aldus Nepos.

6. *Plurimamque poëtis noſtris.*) Pal. *plurimum quidem à poëtis*. ut videatur ſic legendum, aut *& poëtis*, ut edidit Turn. niſi quod veteres putarim; *plurimumque idem & poëtis*. ita tamen ut non damnem illud *à poëtis*.

7. *Ad edocendum parum.*) Sic edd. Vict. ſic Turneb. neque aliter Pall. vulgati: *ad docendum*.

8. *Sed da mihi nunc, &c.*) Aldus Nepos prodidit, *ſed da te mihi nunc*. verum ſic nulla editio: neque viſtur in Pall.

9. *Multi alii, qui non verba.*) Sic Vict. ſic Turn. ſic Pall. alii et edd. non adeſt illud *multi alii*.

10. *Nihil ut iisdem de rebus Græcia deſideres.*) Hæc eſt vetus lectio. neoterici enim obtruſerunt à *Græcis deſideres*, ſed contra fidem membranaceorum: Turn. legendum conſebat, *à Græcia deſideres*. Aldus Nepos vulgavit, *Græca deſideres*: quod ultimum placebat & Gul. mihi non diſpliceret *Græca deſideres*, quod alicubi ad oram adpictum.

11. *Quæ contra Philonis Antiochus ſcripſerit.*) Sic erat in noſtris duobus, ſic in Gul. notati littera T. vulgati, *Philonem*, quod eodem quidem redit; ſed tamen ſua ſibi relinquenda auctori.

12. *A qua abſumptam diu.*) Sic Vict. ſic Turn. ſic Pall. nam recentiores, *a qua abſumtam diu*. non ſinepte quidem. ſed ſciendum eſt loqui Ciceronem, non Varronem. denec quis adeſſe velit reinoſus?

sum enim admodum infirmus. sed videamus, idemne Attico placeat fieri a me, quod te velle video. (n) Mihi verò ille. quid est enim, quod malim, quàm ex Antiocho jam pridem *auditare cordare?* & simul videre, satisne ea commode dici possint Latine? (o) 1 quæ cùm sunt dicta, in conspectu consedimus omnes. (p) Tum Varro ita exorsus est. Socrates mihi videtur, id quod constat inter omneis, primus à rebus occultis & ab ipsa natura involutis, 2 in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerunt, avocavisse philosophiam, & *ad vitam communem* adduxisse: ut de virtutibus, & vitiis, omninoque de bonis rebus, & malis quæreret; cælestia autem vel procul esse à nostra cognitione censeret, vel, si maximè cognita essent, 3 *nihil tamen ad bene vivendum.* Hic in omnibus fere sermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perscripti varie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios: nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare ceteris, quod illi, *quæ nesciant, scire se putent*; ipse se nihil scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quòd hæc esset 4 UNA OMNIS SAPIENTIA, NON ARBITRARI SESE SCIRE QUOD NESCIAT quæ cùm diceret constanter, & in ea sententia permaneret, omnis ejus oratio 5 tum in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, ut è Socraticorum libris maximeque Platonis intelligi potest. Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copiosus fuit, una & consentiens duobus vocabulis philosophiæ forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui *rebus congruentes, nominibus differebant.* nam, cùm Speusippum, sororis filium, Plato Philosophiæ quasi heredem reliquisset, duos autem 6 præstantissimos studio, atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cum Aristotele, *Peripatetici* dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis instituto in *Academia*, quod est alterum gymnasium, cœtus erant, & sermones habere soliti, è loci vocabulo nomen habuerunt. sed utrique Platonis ubertate completi, certam quandam disciplinæ formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem *Socraticam dubitationem* de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita consuetudinem differendi reliquerunt. 7 ita facta est differendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam philosophiæ. & rerum ordo, & descriptio disciplinæ, quæ quidem erat primò duobus, ut dixi, nominibus una, nihil enim inter Peripateticos, & illam veterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenii præstabat, ut mihi videtur quidem, Aristoteles; sed idem fons erat utrisque, & eadem rerum expetendarum, fugiendarumque partitio. Sed quid ego? inquit: aut sumne sanus, qui hæc vos doceo? nam etsi non *sus Minervam*, ut ajunt, tamen *inepte, quisquis Minervam docet.* (q) Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro. valde enim amo nostra, atque nostros: neque ista delectant, cùm Latinè dicuntur, & isto modo. (r) Quid me, inquam, putas, qui philosophiam jam professus sim populo nostro exhibiturum? (s) Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo jam accepta à Platone philosophandi ratio triplex: una, de *vita*, & moribus: altera, de *natura*, & rebus occultis: tertia, de *differendo*, & quid verum, & quid falsum; quid rectum in oratione, pravumve; quid consentiens, & quid repugnet, judicando. Ac primam illam partem bene vivendi, à natura petebant, eique parendum esse dicebant: neque ulla alia in re, nisi in natura, quærendum esse illud SUMMUM BONUM, quò omnia referrentur: constituebantque, extremum rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia è natura & animo, & corpore, & vita. CORPORIS autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus. valitudinem, vireis, pulcritudinem, in toto: in partibus autem, sensus integros, & præstantiam aliquam partium singularum: ut in pedibus, celeritatem: vim, in manibus: claritatem, in voce: in lingua etiam 9 explanatam vocum impressionem. Animi autem, quæ essent 10 ad comprehendendam ingeniis virtutem idonea: eaque ab iis in naturam, & mores dividebantur. NATURAE celeritatem ad discendum, & memoriam dabant: quorum utrumque, mentis esset proprium, & ingenii. MORUM autem putabant studia esse: & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assiduitate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. in qua 11 quod inchoatum est, neque absolutum *progressio quadam ad virtutem* appellatur: quod autem absolutum, id est *virtus*, quasi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. ergo hæc animorum. VITAE autem (id enim erat tertium) adjuncta esse dicebant, quæ ad virtutis usum valerent. Jam virtus, animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quæ non tam naturæ, quàm beatæ vitæ adjuncta sunt. Hominem esse censebant, quasi *partem quandam civitatis*, & universi generis humani, eumque esse conjunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem, atque naturali bono sic agunt. cetera autem pertinere ad id putant aut ad augendum, aut ad tuendum, ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum. Atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falsò, est enim hæc partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. Communis hæc ratio, & utrisque hic 12 bonorum finis videbatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo, atque in ipsa virtute versantur. Itaque omnis illa antiqua philosophia sensit IN UNA VIRTUTE ESSE POSITAM BEATAM VITAM: nec tamen beatissimam, nisi adjungerentur & corporis, & cetera, quæ suprà dicta sunt, ad virtutis usum

1. *Quæ cum sunt dicta in conspectu consedimus omnes.*) Ita Aldus avus & Nepos. at Vict. *sumus* quod & in Pall. Turn. vulgavit *essent*. notavit Gul. ejecta illa voce, exire versum longum, forte alicujus poëtæ veteris.

2. *In quibus omnes ante eum Philosophi.* Haud aliter quidem Aldus parer & Nepos. sed Vict. sed Turn. item Pall. & T. Gul. *eum bus.*

3. *Nihil tamen ad bene vivendum.* Expressi quod erat in Pal. utroque; tanto quidem promtius, quod sic quoque Vict. edidisset alii enim voce adjecta *vivendum conferre*, cujus nulla littera in libris superioribus. & rectè. tale enim quid belle sub stelligitur.

4. *Una omnis sapientia.*) Lamb. *hominis*: sed nostrum, tuetur se fide omnium editorum & eulamo exaratorum codicum.

5. *Tum in virtute laudanda.*) Ambo Pal. *tum*. forsan *tamen*. nam nimis superbe Lamb. qui mox subtituit alterum *tum*, loco *&*, contra mss. editionesque ceteras.

6. *Præstantissimos studio atque doctrina.* Pall. & ad ri à Turn. *præstantissimo.*

7. *Ita facta est differendi.*) Extat quidem ita in edd. & mss. sed Turn. tollendum putabat vocem *differendi*, tamquam officeret sensui. nec moratam illico jugulavit Lamb. promptus satellesque; sed qui talis nolit videri.

8. *Quid repugnet.*) Hodie passim est *repugnant*, sed iterum tuetur se veterum editione & Pall. mss. fide.

9. *Explanatam vocum impressionem.* Pal. pr. *expressionem*. quod licet de conjectura placeret P. Man. recinuerim tamen prius, quod in omnibus edd. item in nostro quarto, codice aliquo non vulgari bonitatis.

10. *Ad comprehendendam ingenii virtutem idonea.*) Etiam Pal. accedunt. Mem. in quo *ingenitæ*; idadoque admisi, rejecto, *ingenii*, quod in hactenus vulgatis.

11. *Quod inchoatum est neque absolutum.*) Vox postrema non visitur in Pall. an fit in aliorum membranis, ideo amb go; quod vett. editiones recentesque aggerant nostrum *absolutum*; Vict. autem atque Turn. *perfectum.*

12. *Bonorum finis videbatur.*) Pall. *videatur*; quod & in editis ab Aldo senioris fere ætate nostrorum abesse.

idonea, ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in vita, & officii ipsius initium reperiebatur : quod erat in conservatione earum rerum, quas natura præscriberet. hinc gignebatur *fuga desidiæ, voluptatumque contemtio*: ex quo laborum, dolorumque susceptio multorum, magnorum, recti honestique causa ; & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. unde amicitia exsistebat, & justitia, atque æquitas. hæque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & ejus artis, quam primam posui, forma atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas : ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ea, qua efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim esse censebant : in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam : in utroque tamen utrumque neque enim materiam ipsam cohærere potuisse, si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. NIHIL EST enim, quod non alicubi esse cogatur. sed quod ex utroque, id jam corpus, & quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profectò, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, à quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum insuditis. (*t*) Nos verò, inquit Atticus, quin etiam Græcis licebit utare, cùm voles, si te Latina forte deficient. (*u*) Bene sanè facis : sed enitar, ut Latinè loquar, nisi in hujuscemodi verbis, ut philosophiam, aut rhetoricam, aut physicam, aut dialecticam appellem, quibus, ut aliis multis, consuetudo jam utitur pro Latinis. *qualitates* igitur appellavi, quas ποιότητας Græci vocant : quod ipsum apud Græcos non est vulgi verbum, sed philosophorum, atque id in multis. dialecticorum verò verba nulla sunt publica : suis utuntur. & id quidem commune omnium ferè est artium. aut enim nova sunt rerum novarum facienda nomina, aut ex aliis transferenda. quod si Græci faciunt, qui in iis rebus tot jam sæcula versantur, quanto id magis nobis concedendum est, qui hæc nunc primùm tractare conamur ? (*x*) Tu verò, inquam, Varro, bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus, si eos non modò copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam verborum. (*y*) Audebimus ergo, inquit, novis verbis uti, te auctore, si necesse erit. Earum igitur qualitatum sunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ. principes sunt uniusmodi & simplices. ex iis autem ortæ variæ sunt, & quasi multiformes. itaque aër quoque (utimur enim pro Latino) ignis, & aqua, & terra, prima sunt. ex iis autem ortæ animantium formæ earumque rerum, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, &, ut è Græco vertam, *elementa* dicuntur : è quibus aër, & ignis, movendi vim habent, & efficiendi : reliquæ partes, accipiendi, & quasi patiendi : aquam dico, & terram. Quinctum genus, è quo essent astra, 3 mentesque singulares, eorum quatuor, quæ suprà dixi, dissimile Aristoteles quiddam esse rebatur. 5 sed subjectam putant omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim *tractando assitatum* hoc verbum, & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa, 5 atque effecta sint : quæ tota omnia accipere possint, omnibusque modis mutare, atque ex omni parte : eoque etiam interire, non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac dividi possint, cùm sit *nihilo minùs* in rerum natura minimum, quod dividi nequeat : quæ autem moveantur, omnia intervallis moveri. quæ intervalla item infinitè dividi possint. & cùm ita moveatur illa vis, quam qualitatem esse diximus, & cùm sic 6 ultrò, citroque versetur : & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant *qualia* è quibus in omni natura cohærente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum ; extra quem nulla pars materiæ sit, nullumque corpus : partem autem esse mundi, omnia, quæ insint in eo, quæ natura sentiente teneantur : in qua ratio perfecta insit, quæ sit eadem sempiterna. nihil enim valentius esse, à quo intereat, quam vim animum esse dicunt mundi, eandemque esse mentem, sapientiamque perfectam : quem DEUM appellant, omniumque rerum, quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quandam, procurantem cœlestia maxime ; deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines : quam interdum NECESSITATEM appellant : quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit 7 inter quasi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis sempiterni : nonnumquam quidem eandem FORTUNAM, quòd efficiat multa 8 improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem, ignorationemque causarum. Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat in ratione, & in disserendo, sic tractabatur abutrisque : quamquam oriebatur à sensibus, tamen non esse judicium veritatis in sensibus. *mentem* volebant *rerum esse judicem* : solam censebant idoneam, cui crederetur. quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi IDEAM appellabant. jam à Platone ita nominatam ; nos rectè *speciem* possumus dicere. Sensus autem omneis, hebetes & tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ subjectæ sensibus viderentur : 9 quæ essent aut ita parvæ, ut sub sensum cadere non possent ; aut ita mobiles, & celeritate, ut nihil umquam unum esset constans ; ne idem quidem, qua continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum *opinabilem*, appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus, qua de causa *definitiones rerum* probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. *verborum* etiam *explicatio* probabatur, id est, qua de causa quæque essent ita nominata : quam *etymologiam* appellabant post argumentis, & quasi 10 rerum notis ducibusque utebantur ad probandum, & ad concludendum id, quod explanari volebant : in qua tradebatur 11 omnis dialecticæ disciplina, id est, orationis ratione conclusæ, huic quasi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad persuadendum accommodatæ. Hæc erat illis prima à Platone tradita : cujus quas acceperim disputationes, si vultis, exponam. (*z*) Nos verò volumus, inquam, ut pro Attico etiam respondeam. (*aa*) Et rectè, inquit, respondes. præclarè enim explicatur Peripateticorum, & Academiæ veteris auctoritas. Aristoteles primus *species*, quas paulò ante dixi, labefactavit : quas mirificè Plato erat amplexatus : ut in his quiddam divinum esse diceret. Theophrastus autem, vir & oratione suavis, 12 & ita moratus, ut præ se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, vehementius etiam fregit quo-

1. *Se præbent, aaque efficeretur aliquid.*) Turn malebat *ea qua efficeretur*. Jadicatque alios voluisse, *ea qua*, quod visitur in editione Aldi Nepotis primo loco posita est lectio communis, restatque in Pall. recentius cusi præstolere, *ea qua*.

2. *Si necesse erit.*) Facite istud magis huc, quàm vulgatum, *necesse est* reperitque in T. Gul. egoque in Pal. quarto.

3. *Mentesque singulares.*) Duo idem codd. *singulares*, quod hoc an loarum propriè habeat, videbunt alii ; ego puto posse : tanto quidem magis quod uterque Pal. mox agnoscat, *rerumque*, qua enclitica vulgares carent, excepta Vict.

4. *Sed subjectam putant.*) Idem Pal. *putant*. non malè fortasse examinent otiosi. nam ego nimis propero.

5. *Atque effecta sint.*) Turn. conjiciebat *effecta*, admisitque statim Lam. sed non addicentibus mss. etiam id fuetur Paulus Man. qui consulatur.

6. *Ultro citroque.*) T & Pal. quart. *intro que intro que*. non est hæc diversitas de nihilo.

7. *Inter quasi fatalem, &c.*) Sic edd. vett. nec discrepant Pall. solùm est in quart. alias legitur *item*, vel *interdum*; quod ultimum in textum retulit Lamb. mireque probat Mich. Ernr. P. M. nimia lectionis quasi quamvis non neget, invenisse in libro veteri *inter quasi fatale*. Turn. editio refert, *evenire quasi, &c.* si è mss. rectissimè. inter. non displiceat mihi, *item*, utique si recedendum est à vulgato.

8. *Improvisa hæc, nec opinata nobis.*) Sic Pall. & edd. pr. Scæ. Aldi Nepotis rejecit hæc Lamb. mutavit in *&*.

9. *Quæ essent aut ita parva.*) Forsan fuit, *quia essent aut quod*.

10. *Rerum notis, ducibus utebantur.*) Haud aliter Pal. & aliquot Lamb. quod ipse licet rejiciat, exhibuisti id tamen tanquam haud aspernandum editione sua Turn.

11. *Omnis*

quodam modo auctoritatem veteris disciplinæ. spoliavit enim virtutem suo decore, imbecillamque reddidit, quòd negavit *in ea sola positum esse, beatè vivere.* Nam Strato, ejus auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semovendus est: qui cùm maximè necessaria pars philosophiæ, quæ posita est in virtute, & in moribus, reliquisset, totumque se ad investigationem naturæ contulisset, in ea ipsa plurimùm dissedit à suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemque susceperat; & post hos Polemo, & Crates, unaque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea eis, quæ à superioribus acceperant, utebantur. Jam Polemonem audiverant assiduè Zeno, & Arcesilas. sed Zeno cum Arcesilam anteiret ætate, valdeque subtiliter disseret, & peracutè moveretur: corrigere conatus est disciplinam eam quoque, si videtur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. (*bb*) Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem significare Pomponium. (*cc*) Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrast. *nervos virtutis incideret*: sed contra, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret: nec quidquam aliud numeratet in bonis, idque appellaret HONESTUM. quod esset simplex quoddam, & solum, & unum bonum. cetera autem etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturæ esse contraria. iis ipsis alia interjecta, & media numerabat. quæ autem secundùm naturam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione dignanda docebat: contraque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti. sed quæ essent sumenda, ex iis alia pluris esse æstimanda, alia minoris: quæ pluris, ea *præposita* appellabat: *rejecta* autem, quæ minoris. atque ut hæc non tam rebus, quàm vocabulis commutaverit: sic inter rectè factum, atque peccatum; officium, & contra officium, media locabat quædam: rectè facta sola in bonis actionibus ponens, pravè. id est peccata, in malis. officia autem & servata, prætermissaque, media putabat, ut dixi. cumque superiores *non omnem virtutem in ratione* esse dicerent, sed quasdam virtutes natura, aut more perfectas: hic omneis in ratione ponebat: cumque illi ea genera virtutum, quæ supra dixi, sejungi posse arbitrarentur; 4 hic nec id ullo modo fieri posse differebat: nec virtutis usum modò, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adesse, *quin ea semper uteretur.* cumque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaque & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, in angustumque deducerent, hic omnibus his quasi morbis voluit carere sapientem. cumque eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, & rationis experteis, aliaque in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent, ne his quidem assentiebatur. nam & perturbationes, voluntarias esse putabat, 5 opinionisque judicio suscipi, & *omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem, immoderatam quandam intemperantiam.* Hæc ferè de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primùm, ut in quatuor initiis rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus, & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem, atque sensus. discrepabat etiam ab iisdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quæ *expers esset corporis* cujus generis Xenocrat. & superiores etiam animũ esse dixerunt: nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut quod effici eretur, posse esse nõ corpus. Plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutavit, in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit nova: quos junctos esse censuit à quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos visum appellemus licet: & teneamus hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo sermone sæpius. sed ad hæc, quæ visa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adjungit animorum, quam esse vult in nobis positam, & voluntariam. Visis non omnibus adjungebat fidem, sed iis solùm, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem visum cum ipsum per se cerneretur, 6 *comprehensibile.* feretis hæc? (*dd*) nos verò, inquit, quonam enim modo καταληπτὸν diceres? (*ee*) sed, cùm acceptum jam, & approbatum esset, *comprehensionem* appellabat, similem iis rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cùm eo verbo ante nemo tali in re usus esset: plurimisque idem novis verbis (nova enim dicebat) usus est. quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat. & si ita erat comprehensum, ut convelli ratione non posset, *scientiam*: sin aliter, *inscientiam* nominabat: ex qua existeret etiam *opinio*, quæ esset imbecilla, & cum falsò, incognitoque communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat, eamque neque in rectis, neque in pravis numerabat, sed soli credendum esse dicebat. è quo sensibus etiam fidem tribuebat, quòd, ut suprà dixi, comprehensio facta sensibus & vera esse illi, & fidelis videbatur: non quòd omnia, quæ essent in re, comprehendere: sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret, quodque *natura quasi normam scientiæ*, & principium sui dedisset, unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; è quibus non principia solùm, sed latiores quædam 7 ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. *errorem* autem, & *temeritatem*, & *ignorantiam, & opinationem*, & *suspicionem*, & uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constantis assensionis, à virtute sapientiaque removebat. atque in iis ferè commutatio consistit omnis, dissensioque Zenonis à superioribus. (*ff*) Quæ cùm dixisset: & breviter sanè, minimeque obscurè exposita est, inquam, à te, Varro, & veteris Academiæ ratio, & Stoicorum. verum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potius quàm aliquam novam disciplinam putandam. (*gg*) Tunc Varro, Tuæ sunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, & ea, quæ ab Arcesila novata sunt probas, & docere, quod, & qua de causa discidium factum sit; ut videamus, satisne ista sit justa defectio. (*hh*) Tum ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, *non pertinacia, aut studio vincendi*, ut mihi quidem videtur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad confessionem ignorationis adduxerant,

1. *Omnis dialectica disciplina.*) Suavius istud auribus accidit quàm vulgatum, *dialecti ea.* exstabatque in Pal. quart. & ed. Turn.

2. *Ex ea morata.*) Sic & nostri libri, expressisque editione sua Petr. Vict. vult enim mores præstitisse vultui vulgati, *mœrore.*

3. *Ea quæ à superioribus acceperant utebatur.*) Sic Vict. ac Turn. editio; sic Pal. nostri. olim cusi, *ea quæ à sup. acc. tuebantur.* quod expressi, iterum usurpavit noster libris de Finibus. Lamb. adhæret publicatis, licet sic quoque invenisset in duobus suis.

4. *Hicnec id ullomodo fieri posse differebat.*) Clausula hæc Aldinis & Lamb. aliquot editionibus ceta excidit. ne deinceps quoque negligatur, id hoc adnotandum duxi. nam quamvis non compareat in Pal. primo. servat eam tamen quart. & omnino necessaria est.

5. *Opinionisque judicio suscipi.*) Vulgatur ferè ab ortu Vict. & Lamb. editionum, *soiniones que*; sed præter antiquiores; quibus accedit & Turn. auctoritas que Pall. nostrorum.

6. *Comprehensibile.*) Pall *comprehendibile.* annotatum ad quarti oram. alias legi *comprendibile.* dispiciat proles Grammat. eorum.

7. *Ad rationem inveniendam viæ reperiuntur.*) Manut. ac Lamb. conjiciunt, ut *aperiuntur.* si enim mihi hisce licet; dicam, videri posse illud *reperiuntur*, scholion librarii alicujus absque eo sane sententia bene procedere. sin retinendum; concinnius foret littera mutata scripturi, *reperiuntur.*

8. *Decreto quod, &c.*) Pall *decr.* quod & hoc locum suum habeat, alia interpunctione.

Socratem & velut amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omneis pæne veteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt: *angustos sensus, imbecilles animos, brevia curricula vitæ*, & (ut Democritus) *in profundo veritatem* esse demersam: opinionibus, & institutis omnia teneri, & nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. Itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latère censebant in occulto, neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque assertione approbare: cohibereque semper, & AB OMNI LAPSU CONTINERE TEMERITATEM: quæ tum esset insignis, cùm aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quàm cognitioni & præceptioni assertionem, approbat onemque præcurrere. Huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias 1 dies jam plerosque deduceret: ut, cùm in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. Hanc Academiam novam appellabant, quæ mihi vetus videtur: si quidem Platonem ex illa vetere numeramus. cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, vetus: hæc, nova nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui cùm ab eo plurimùm dissentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Multa ex hoc primo libro Academicarum quæst. ad Varronem, & secundus, tertius, quartus desiderantur: nisi quis velit eum, qui inscribitur, Lucullus, qui deinceps sequitur, quartum numerare: quod facit Nonius.

---

1. *Nihil veritati relinqui.*) Alii aliter emendant. si quid mutandum; malim *reliquum*.

2. *Assertione approbare.*) Nihil variant nostri scripti: tamen Erric. Steph. & Lamb. reposuere *assensione*; ut & mox iterum *assensionem*.

loco *assertionem*.

3. *Dies jam plerosque.*) Pall. & Gul. T. *plerosque*. an dicemus antique? sic & lib. IV. Academ. quæst. c. 4. legitur in exemplari S. Vict. *complerer dies*, ubi vulgati *complerer*.

M. TVLLII CICERONIS
ACADEMICARVM QVÆSTIONVM
LIBER SECUNDUS,
seu potiùs, ut eum numerat Nonius, IIII. *qui inscribitur*,
LVCVLLVS.

SYNOPSIS.

1. ad 4. *Lucullus pro vetere Academia adversus Philonem, Arcesilam Carneadem, hoc est novam, quorum sententia erat, nihil quidquam sciri aut percipi posse disputans, refert Academicos primùm frustra niti authore Socrate, ut qui ἐξαρχὴν fuerit: multò minùs Platone, qui perfectissimam reliquerit disciplinam, Peripateticos & Academicos nominibus, non re differentes: à quibus Stoicos ipsi verbum magis, quàm re differant. Deinde quorundam philosophorum sententia refert, nullam esse rationem disputare cum iis, qui nihil probarent. Cognitione, perceptione, comprehensione, quæ καταλήψεις, perspicuitate, evidentia, quæ ἐναργείαι, nihil clarius esse. quæ ipsa fassi refellantur. Alii contra visum, Academicos novos dignos esse quibuscum disputemus, & tamen eos insigniter labi, dum ἀκαταλήπτους defendunt, καταλήπτοις oppugnant. Sensibus enim oculorum & aurium si modò sani & valentes, multò magis si exercitatio & ars accedat, multa percipi, eorumque judicia clara & certa. Idem esse in gustatu, odoratu, tactu vel intercore, quo dolor ac voluptas sentitur in quo solo (prenatci putabant veræ esse judicium. Multum, certe inter se inter eos qui dolent & in voluptate sint. Non sensibus modò sed & quodammodo sensibus illud album, dulce, canorum, benolens, asperum, illum canem, illum equum, illud animal rationis particeps percipi. Notitias seu ἐννοίας rerum tales falsas non esse his verè secerni ac distingui. Hæc ἐπιβολὴν & omnino mentis opinione, omnem omnino memoriam artem, virtutis cognitionem, doloris & cruciatus perferendi constantiam, sapientiam. (Qui enim sapientia sit: quæ se ignoret? qui moveatur, si nihil certò videat?) rationem (quæ quærendo confirmatur: cum ipsa quæstio sit aperiendi quæstionis: quæstionis finis inventio: ea autem qua falsa & incerta sint, nemo se invenisse possit dicere) vim concludendi, seu ἀποδείξεως, inventionem atque adeò ipsius Philosophiæ δόγματα seu decreta: imò & id ipsum quod Academici dicerent, nihil posse percipi, illud inquam, δόγμα seu decretum eorum tolli: sed & omnino mentis usum (habet enim mens ἐννοίας, προλήψεις, notiones rerum, memoriam, & cæteras ejusmodi) hominem orbari. Acutos sint quidem alii qui non putent omnia omnino incerta esse sed quadam probabilia: & verisimiliter tantum comprehendi, quæ ita vera sint, & tamen falsa esse possint, nihil juvari: cùm si ita sit, nulla veri, falsi, recti & pravi regula futura sit: veritatis comprehensionem tolli, cùm si maneat certa & propria tollatur, nemo verum affirmare possit. Nota autem rerum propriæ tollantur, si earum loco communes quædam veri & falsi constituantur: hæc est si dicimus, nihil certò comprehendi posse: nihil ita verum cerni, quod non idem falsum esse possit. Ex iis constare eos, qui ad sentiant, errare turpiter & labi: proinde quæddam καταλήπτους esse, non omnia ἀκαταλήπτους. Acutos Academicos alii malè, dum nihil sentiunt: Ita in alia dum nequeunt assentiri volunt, errant. Tollunt enim non modò sen-*

sum, sed &

sum, sed & συγκατάθεσιν, assensionem & approbationem quoque, dum ἐποχὴν, id est, assensionis retentionem, comminiscuntur. Quod dum facimus, omnem omnino tollimus actionem mentis, memoriæ, vitæ. Nam ut natura accommodata appetimus: sic objectis perspicuis credimus: & quia percipimus aliquid, ideo & assentimur. Ad hæc memoria notitia rerum, artes, virtutum usus, sine assensione esse non potest. In hæc, absurda inciduntur, qui assensionem tollunt. Neque eorum causam juvat, cùm dicunt, visa falsa percipi non posse: vera ita percipi, ut falsa etiam esse possint. Proinde nullum visum percipi sine sensu, sine consuetudine, sine ratione, sine conjectura. Hæc illi & malè. Nam si ea ita sint, nihil quidquam verè definire, atque differere poterimus, aut si verè poterimus, fatendum erit id percipi posse, cùm & verè definiri & concludi possit. Deinde visa quædam falsa affirmant, unde elicitur quædam esse vera, hoc est, quæ verè percipiantur: aut sanè nihil inter vera & falsa interesse: quæ duo tamen inter se distinguunt: Quid quod quæ perspicua sunt in rerum natura satis ostendunt aliquid percipi posse? At enim sorita confecto, dicunt, falsa visa (quæ in somniis, oraculis, auspiciis, extis videntur) probabilia nobis reddi, Deos id efficientes. Deum igitur efficere posse, ut visa omnia sint inter se verisimilia primum: deinde ita similia, ut alia ab aliis secerni non possint, postremò, ut planè eadem videantur. Hæc illi. Atqui neque ista omnia Deus potest: aut si possit, ita facturus sit, ne lupum & canem eosdem dicas: ad extremum aut nihil interesse inter honesta, inhonesta, bona, mala: artificiosa, & minimè artificiosa: præterea nihil inter visa differentium generum interesset, quædam etiam reperirentur, quæ & in suo genere essent, & in alieno. At enim dicunt inania visa sive cogitationes, sive quietes, vino, insania, insomniis informantur, eadem species obvenire, quæ vigilantibus: sanè ita est: sed simul ac se quis commovit, atque ad se revocavit, discutiuntur & à perspicuis distinguuntur, ac tandem ut inania improbantur. At enim dicunt somniantium assensionem non sustineri, ut sapientis in furore: Respondeo pro sensuum gravitate & tarditate obscuriora reddi: pro temporis brevitate, etiam excludi. Deinde ineo quod de sapientis assensione adsumunt, assensionem imprudenter fatetur. Præterea cùm sit quæstio de judicio sapientiæ, frustra exempla sumi à sapientibus furiosis & ebriis. Utut sit, longè interesse inter visa vigilantium sobriorum, & sanorum, & eorum qui aliter affecti nemini, si ita sit, de sua sanitate exploratum sora. At enim similitudines sunt geminorum, & signorum annulo impressorum simillimi sanè, ut & ovorum, apum & aliorum: Verum, ut illud verum, ita hoc tantandum non est adversus naturam ut nulla sint etiam dissimilitudines: id est, ut quæ dissimilia sint in rerum natura, similia esse dicantur. Atqui, inquiunt si physicorum opinione, hoc est Democriti, mundi innumerabiles & quidem inter se pares sint, cur non in hoc mundo paria omnia esse possint? Inepte. Nam si ita sit, cur in hoc mundo unus tantum Q. Lutatius, Catulus? Deinde ad Democriti opinionem vocant, cui assentiatur nemo & politiores physici adversis in eo quod singularum rerum singulas esse proprietates volunt. Servilios quidem geminos fuisse, at non eosdem: sed nec similes passim aut ab omnibus, sed domi & à suis tantum & quidem usu & consuetudine oculorum cognitos: eadem ratione sapientem nulli visa assensurum, nisi quod tale fuerit, etiamsi ei res similes occurrant: ut ova inter se similia sint, consuetudine tamen quæ cujusque gallinæ sint, à gallinariis, id est, iis qui eas gallinas quæstus causa alunt, facilè internosci, veri & falsi cognitionem & naturam tolli, si nihil sit quod intersit. Ac interesse nihil tametsi nolint, iidem tamen inter species & formas visorum aliquid interesse docent. At non inter ipsas impressiones? Ridiculè, quia nulla alia ratione visa indicantur quam specie: quæ fidem nullam habent sublata veri & falsi nota. Illud absurdum quod ajunt, se probabilia sequi, si re nulla impediantur. Quî enim possunt non impediri probabilia sequi, si à vero (ut illi putant) falsa non distant? Deinde quod judicium est veri, cùm id quod verum esse dicunt, falsum esse putent? At sapiens opinari potest? non potest. id est non potest assentiri rei vel falsæ vel incognitæ: aut si id faciat, sapiens non erit. Sed quid? volunt veri inveniendi causa contra omnia dici oportere, & pro omnibus? sanè frustra, cùm nihil veri possit ab illis inveniri: confundunt vera cum falsis, spoliant homines judicio, approbatione, sensibus, assensione, motu animi, actione rerum. Quid quod jurati se res occultissimas reperisse, quod sæpe faciunt, κατειληφέναι aliquid esse negare non ausint? g. h. i. q. Tum CICERO se ardere studio veri reperiendi: se sentire quæ diceret, se gaudere si quid simile veri invenerit, pulcherrimum esse vera videre: turpe, pro veris probare falsa. Se tamen eum esse, qui interdum falsa pro veris approbet, qui opinetur, visis mente & sensu se assentiri, visa tamen haud percipere. Lucullo videri sapientem nihil opinari, fortè quòd Arcesilas & Carneades ita argumentantur. Eum qui assentiri possit, opinari posse sapientem non opinari, nec assentiri igitur. vitiose, cum ita argumentari oporteret, ideo sapientem non opinari, quòd assentiri non possit. Deinde à Stoicis & Antiocho non admitti, ut qui assentiri possit, possit & opinari. Ex iis sequi ut tametsi aliquid possit percipi, confuetudo tamen assentiendi periculosa & lubrica videatur, itaque sustinendam esse assensionem. Se, antiquos philosophos verè commemorare, non ut seditiosi cives solant dicere se imitari eos qui ante illos populares habiti sunt. Nam & Anaxagoras ita nos sensibus falli existimavit, ut nivem nigram esse dixerit? Democritus, verum esse negavit. Chius Metrodorus, nescire se sciat aliquid. an nihil, hoc est se nescire id ipsum nescire, & sciri: sine aliquid an nihil. Empedocles vim parum magnam tribuit sensibus in visis judicandis: Parmenides eos reprehendit, qui cum sciri nihil possit, audeant scire se dicere. Socrati nihil est visum sciri posse. Plato idem multis libris persecutus est. Chrysippus, qui fulcire putatur portiunm Stoicorum, multa contra sensus disputavit. Cyrenei, negant esse quidquam quod percipi possit extrinsecus. Se, quid post veteres illos inventum fuerit, posteà dicturum. Arcesilam (cùm à quibusdam diceretur hominem præsertim sapientem, nihil opinari posse) veri inveniendi causa à Zenone quæsivisse, An sapiens opinari posset, si nihil posset percipere? Zenonem negasse: Arcesilam rursus quæsisse quid posset percipi? Zenonem visum respondisse. Tum Arcesilam quæsisse, quid esset visum? Tum Zenonem, visum esse impressum, signatum, effictum ex eo quod esset, sic ut esset: ie est quale esset. Rursus Arcesilam quæsisse: An verum percipi posset, si tale esset quale falsum? Tum Zenonem negasse. Inde Arcesilam hic adjecisse, cùm nullum tale visum esset à vero, ut non ejusdemmodi à falso posset esse, consequi, ut nihil percipi, nulli rei assensio præstari possit. Nihil autem percipi ex eo constare, quòd sensus vera non nuntient. Id certum in remo, qui in aquam immissus fractus videtur: & columbæ collo, in quo plures colores videntur, cum plus uno colore non sit. Epicurum vere dixisse si unus sensus semel in vita mentitus sit, nullis unquam credendum esse. Eum qui cum oculum torserit, duas ex lucerna flammulas viderit, oculis decipi. Aerem crassum nobis offundi: & parum longè, & falsa à nobis videri: Navem illam stare nobis videri, at ea, qui in nava, moveri hanc villam. Solem nobis quasi pedalem videri, qui Mathematicis duodevigenti partibus major sit terra. Epicuro non multo minor quam videatur. Cùm oculis in tam multis mentiantur, cur non in omnibus? Quid quòd sol stare nobis videatur, qui tanta circitatione feratur, ut celeritas ejus quanta sit, ne cogitari quidem possit. Nihil nosci, percipi, comprehendi, ne probari, quòd sit visum aliquod falsum, quòd non possit visum falsum percipi: quod visa similia, similiter percipiantur: quòd nullum visum ita verum sit, cui non oppositum sit visum aliud simile, quod etiam percipi non possit. Omnem pugnam in hoc quarto esse. P. Servilium Geminum, posse alicui Q. Geminum videri: similitudines in natura rerum similes in pilis, grandi, siliqua, ovis: quæ nisi arte advocata, distinguere possit nemo. Quærendum esse qualis dormiens, vinolento, furioso, visus fuerit, non qualis eorum recordatio. Dialecticam inventam dicis veri & falsi quasi disceptatricem, & judicem: sed in iis tantum, quæ materia sua sint, non mathematicis litteris musicis & similibus. Scitis & cavillationibus scatere infinitis, quæ ad fallendum quàm maximè valeant. Carneadeum visorum genera esse: unum eorum quæ percipi possunt, vel non possunt: Alterum eorum quæ probabilia: sapientem nunquam assentiri, probabilia vel non probabilia tantum sequi. Memoriam eorum qui non comprehendat, esse posse (nisi Polyanus, cùm geometriam falsam credidit, illa etiam quæ sciebat oblitus est.) Sed & eorum quæ falsa, cùm Scyron omnia meminerit Epicuri dogmata. quæ omnia vera esse nemo dixerit. Assensionis suspensione artes non tolli: sed nec sapientiam, cùm nulla sit pars philosophiæ, in qua non vel in physicis, vel Ethicis, vel Dialecticis variæ sint inter ipsos Philosophos controversiæ. k. ad l. His dictis finis disputationi imponitur.

MAGNVM ingenium L. Lucvlli, magnumque optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, 1 caruit omnino rebus humanis. 2 Vtenim urbanus, admodum adolescens, cum fratre, pari pietate, & industria prædito, *paternas inimicitias* magna cum gloria est *persecutus*: in Asiam quæstor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde absens factus ædilis, continuò prætor: (licebat enim celeriùs *legis præmio*) post in Africam: inde ad consulatum; quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, 3 ingenium agnoscerent. Pòst ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modò *opinionem vicis* omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam *gloriam superiorum*. idque eo fuit mirabilius, quod ab eo *laus imperatoria* 4 non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæ diuturnum tempus, Mvræna bellum in Ponto gerente, 5 in Asiæ pace consumserat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit indocilem usus disciplinam. Itaque cùm totum iter & navigationem consumsisset partim in percunctando à peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator venit, cùm esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum majorem Hortensius. Sed quo *plus in negotiis gerendis res, quàm verba prosunt*. 6 hoc erat memoria illa præstantior: quam fuisse in Themistocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam se artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, 7 *oblivisci se malle discere*: credo, quòd hærebant in memoria quæcunque audierat vel viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themistocles spreverat, disciplinam. Itaque ut litteris consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in *animo res insculptas habebat*. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumentis, & apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc à se majorem ducem cognitum, quàm quemquam eorum, 8 quos legisset, fatere tur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, *temperandisque civitatibus*, tanta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis servandis, & quasi vestigiis persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipub. tamen diutius, quam vellem, tanta vis virtutis, atque ingenii, peregrinata abfuit ab oculis & fori, & curiæ. Quin etiam, cùm victor, Mithridatico bello revertisset, *inimicorum calumnia* triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit. nos enim consules introduximus pænè in urbem currum clarissimi viri; cujus mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset; quod hoc tempore non est necesse. itaque privabo illum potiùs *debito testimonio*, quàm id cum mea laude communicem. Sed, quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt & Græcis litteris, & Latinis celebrata. Nos autem illa 9 externa, cum multis: hæc interiora, cum paucis ex ipso sæpè cognovimus. majore enim studio Lucullus cùm omni litterarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. nec verò *incunte ætate solùm*. sed & pro quæstore aliquot annos, & in ipso bello; in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus OTII relinquatur. Cùm autem è philosophis, ingenio, scientiaque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellerè, eum secum & quæstor habuit, & pòst aliquot annos, imperator. cumque esset ea memoria, quam antè dixi, ea sæpè audiendo facilè cognovit, quæ vel semel audita meminisse potuisset. Delectabatur autem mirificè *lectione librorum*, de quibus audiebat. Ac vereor interdum, ne talium personarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament litteras: plures, qui philosophiam: reliqui, qui etiamsi hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem *principibus civitatis non ita decoram* putent. Ego autem, cùm Græcas litteras M. Catonem *in senectute* didicisse acceperim, P. autem Africani, historiæ loquantur, 10 in legatione illa nobili, quam ante censuram obiit Panætium unum omnino comitem fuisse: nec litterarum Græcarum, nec Philosophiæ jam nullum auctorem requiro. Restat, ut iis respondeam, qui sermonibus ejusmodi nolint *personas tam graves* illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut *ludicros sermones*, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro verè est à nobis philosophia laudata, profectò ejus tractatio optimo, atque amplissimo quoque dignissima est: 11 nec quidquam aliud videndum est nobis, quòs populus R. hoc in gradu collocavit, nisi *ne quid pravum studiis deopera publica detrahamus*. Quòd si, cùm fungi munere debeamus, non modò operam nostram numquam à populari cœtu removemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium? qui in eo non modò nosmetipsos hebescere, & languere nolumus, sed etiam ut plurimis prosimus, enitimur? GLORIAM verò non modò non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresque laudes, has etiam minùs notas, minusque pervulgatas adjungimus. Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi videntur non solùm vivis, sed etiam *mortuis invidere*. Restat unum genus reprehensorum, quibus Academiæ ratio non probetur. Quod gravius feremus, si *quoquam ullam disciplinam philosophia probaret, præter eam*,

1. *Caruit omnino rebus humanis.*) Non potui diutius invidere cuiquam nostro veram Lucilii lectionem, inventam à me in duobus Pal. & Gul. verò in T. atque membranis S. Vict. quod suburbanum Parisiense, hactenus vulgati, *rebus urbanis*. prorsus stolidè, quocunque eam modo interpretemur.

2. *Vt enim urbanus, admodum adolescens.*) Sic iidem Pal. rectè *urbanus*, id est dum in urbe vixit. Gul. nihil hæc annotat, sed mihi dubium non est, quin & ea vox fuerit in eisdem mss. scil. vet. Criticis non solùm opus, ingenio, judicioque, sed & oculis & attentione superstitiosissima. Certè adquiescere variantibus lectionibus, quas alius quis nostrâ causa enodavit, est hominis minùs securi, nimis creduli, imò multa nosmetipsos fugiunt tunc quoque, cum singulis quasi verbis litteris que inhæsisse putamus.

3. *Ingenium agnoscerent.*) Sic duo nostri & Gul. totidem melius longè quàm vulgati *cognoscerent*; quod & exactum cupiebat, dimisso nostro Vict. sed nemo obsecutus est, præter Sturmium & Manut. non Brutus, non Lamb. non ceteri.

4. *Non admodum exspectabatur.*) Si standum Pall. item exemplari S. Vict. cujus varias lectiones libro suo adsivit Gul. legendum prorsus, *spectabatur*. & ita profectò loquebantur veteres retinentque etiamnum libri plurearii, ut sæpe notis multis prædidi, ad hunc auctorem ad Senecam ad alios.

5. *In Asiæ pace.*) Sic Pal. sec. nam pr. *in Asia pace*, quomodò edidit Victor exstatque item in Gryphii ms. à Mich. Bruto laudato. Gul. quod esset in Vict membranis, *in Asiam pace*, explebat *Asia in pace*.

6. *Hoc erat memoria, &c.*) Dubito de loci integritate. Pal. sanè sec. habet, *nec erat &c.*

7. *Oblivisci se malle discere.*) Liquet sententia. sed fecit tamen Pal. sec. qui suggerit amplius, *malle, quam discere*.

8. *Quos legisset fateretur.*) Vict. codex ille Parisiensis *quos legibus satis* unde fieri facile potest, *legumque*; vel & annotarat Gul.

9. *Externa, cum multis.*) Sic Vict. ed. tio, neque aliter Pal. vulgati, *exercitiva*.

10. *In legatione illa nobili.*) T. & Vict. codex à manu prima *integrissima*; quod annotavit Gul. nec videtur de nihilo cogitemus.

11. *Nec quidquam aliud videndum est nobis.*) Vict. ms. *est videndum*. neque aliter Pal. sec. nisi quod is, *ut videndum est*. Gryphii membranæ, *nec quidquam adest ut videndum vel intendendum judicium nobis* Lamb. dubitante *quidquam aliud, est quum animadvertendum nobis*.

a. Ita-

eam, quam ipse sequeretur. Nos autem quoniam 1 contra omneis dicere, qui scire sibi videntur, solemus, non possumus quin alii à nobis dissentiant, recusare. Quamquam 2 nostra quidem causa facilis est, qui verum invenire sine ulla contentione volumus: idque summa cura studioque conquirimus. Etsi enim omnis *cognitio multis est obstructa difficultatibus*, eaque est, & in ipsis rebus obscuritas, & in judiciis nostris infirmitas, ut non sine causa & doctissimi, & antiquissimi invenire se posse, quod 3 perent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus, neque nostræ disputationes quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem 3 dicendo, & audiendo eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proxime accedat. Neque inter nos & eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt: nos *probabilia multa habemus, quæ sequi facile affirmare vix possimus.* Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quod integra nobis est judicandi potestas: nec, ut omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. Nam ceteri primùm antè tenentur adstricti, quàm quid esset optimum, judicare potuerunt: deinde INFIRMISSIMO TEMPORE AETATIS aut obsecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tanquam ad saxum, adhærescunt. Nam quòd dicunt omnia se credere ei quem audiunt fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti judicare potuissent: *(Statuere enim qui sit sapiens, vel maximè videtur esse sapientis)* 4 sed, ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, judicaverunt: aut re semel audita ad unius se auctoritatem contulerunt. Sed nescio quo modo PLERIQUE ERRARE MALUNT. eamque sententiam, quam adamaverunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia, quid constantissimè dicatur, exquirere. Quibus de rebus & alias sæpe nobis multa quæsita & disputata sunt, & quondam in Hortensii villa, quæ est ad Baulos. cùm eò Catulus, & Lucullus, nosque ipsi postridie venissemus, quàm apud Catulum fuissemus. quò quidem etiam maturius venimus, quòd erat constitutum, si ventus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompejanum navigare. Cùm igitur pauca in Xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. *(b)* Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, pæne explicatum est, 5 ut tota ferè quæstio tractata videatur; tamen exspecto ea, quæ te pollicitus es, Lucülle, ab Antiocho audita, dicturum. *(c)* Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quàm vellem: 6 totam enim rem Lucullo integram servari oportuit. & tamen fortasse servata est. à me enim ea quæ in promtu erant dicta sunt; à Lucullo autem 7 reconditiora desidero. *(d)* Tum ille, Non sanè, inquit, Hortensi, conturbat me exspectatio tua; etsi nihil est iis, qui placere volunt, *tam adversarium*: sed quia non laboro, quàm valdè ea, quæ dico, probaturus sim, eo minùs conturbor. dicam enim, nec mea, nec ea, 8 in quibus, si non fuerint, non vinci me malim, quàm vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc se causa habet, etsi hesterno sermone 9 labefacta est, mihi tamen videtur esse verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & *vacuo animo* illum audiebam, & *magno studio*, eadem de re etiam *sapius*: ut etiam majorem exspectationem mei faciam, quàm modò fecit Hortensius. *(e)* Cùm ita esset exorsus, ad audiendum animos erexímus. At ille, Cùm Alexandriæ pro quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat jam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius: qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sanè in ista philosophia, quæ nunc propè *diruta* revocatur, probatus, & nobilis: cum quo & Antiochum sæpe disputantem audiebam: sed utrumque leviter. Et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumque primùm in Antiochi manus venerant: & homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) *stomachari tamen* cœpit. Mirabar. neque enim unquam antea videram. At ille Heraclíti memoriam implorans, quærere ex eo, viderenturne illa Philonis aut ea nunc vel è Philone, vel ex ullo Academico audivisset aliquando? negabat. Philonis tamen *scriptum agnoscebat*: nec id quidem dubitari poterat. nam 10 aderant mei familiares, & docti homines, P. & C. Selii, & 11 Tetrilius Rogus: qui se illa audisse Romæ de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit à patre suo dicta Philoni, & alia plura; nec se tenuit, quin contra suum doctorem 12 librum etiam ederet, 13 qui, Sosus, inscribitur. Tum igitur & cùm Heraclítum studiosè auditem contra Antiochum disserentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho *operam diligentius*, ut causam ex eo totam cognoscerem. Itaque complureis dies, adhibito Heraclito, doctisque compluribus, & in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone, & Dione: quibus ille secundùm fratrem plurimum tribuebat: multum temporis in ista una disputatione consumsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda est. minùs enim acer est adversarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. Etsi enim mentitur, tamen est *adversarius levior*. Ad Arcesilam, Carneademque veniamus. Quæ cùm dixisset, sic rursus exorsus est: Primùm mihi videmini (me autem nomine appellabat) cùm veteres physicos nominatis, facere idem, quod *sciditosi cives* solent, cùm aliquos ex anti-

1. *Contra omnes dicere qui scire sibi videntur.*) Sic Pal. pr. & Gryphii vetus at secus *dicere quæ videntur*, quod expressit editio Vict. sequiturque Sturmiana. Paullus Man adhæret, ut & nos olim vulgatis.

2. *Nostra quidem causa facilis est.*) Retinui Vict. lectionem, confirmatam Pall. nostris. alii edidere, *facilior est.*

3. *Dicendo & audiendo eliciant.*) Lamb ejecit, *& audiendo*, fide, inquit, mss. neque aliter videbatur facturus Gul. verùm cùm nostrum illud exstet in Pall. in T. & Vict. item editionibus omnium; exprimat velim nobis Lamb. qui nam sint veteres ejus libri, aut quales.

4. *Sed, ut potuerunt, omnibus.*) Lamb. multa verba & addit & mutat; ideoque eum reprehendit Mur. l. VII. Var. lect. c. 18. aliterque grassatur ad Medicinam etiam P. Man. accurrit huic ægro, minimè ægrotanti; si quid modò se Vetio proque sano habuit etiam Gul. annotato, judicate, ait, qui sit sapiens maximè sapientis est. quod certe ii qui adolescentes, certam Philosophiæ sectam secuti sunt, facere non potuerunt; sed quod potuerunt, hoc fecerunt, ut exploratis diligenter examinatisque rationibus, pro captu suo judicarent.

5. *Ut tota ferè quæstio tractata videatur.*) Videri hæc poterant esse spuria, certè superfluas, nisi comparerent in omn. mss.

6. *Totam enim rem Lucullo integram.*) Non temerarium est, quod Pal. & S. Vict. cod. servent *Catulo integram.* examinabant otiosiores.

7. *Reconditiora desidero.*) Liber S. Vict. non agnoscit syllabam primam vocis primæ, quod placet Gul. ut *condita* venuste opponantur iis quæ *in promtu.* ego nihil tribuo uni manuscripto, nisi ratio pro eo tota etiam militet, quo cum non abeat à vulgato, detineo.

8. *In quibus si non fuerint, non vinci me malim.* Lamb. interjecit *fuerint vera* ex mss. quos glossa fœdatos asserit Gul. vocem enim eam elegantius subintelligi sic Læbo: *sunt ista Luculli, neque enim vir melior Africano, &c.* & verò non est verbi in membranis meis, aut S. Vict. quibus si auscultamus, jugulandem *nos* alterum scribendum, inquam, *in quibus si non fuerint, vinci me malim.*

9. *Labefacta est.*) Sic S. Vict. sic Pall. neque aliter editi à Vict. quem statim deseruit Sturmius, revocavitque vulgatum, *labefactata*; cui & adhæsere magistelli ceteri.

10. *Aderant ei familiares, & docti homines.*) Copula non est in S. Vict. habentque Pal. secund. *familiares, docti omnes*, quod placet.

11. *Tetrilius Rogus.*) Lamb. publicavit *Tertullius Rogus* malu issem ego *Tetrinius* verum cùm exstet in Pal. pr. *Cetricius*, in S. Vict. *Cretilius*, videndum an non fuerit *C. Racilius* ut conjecerat Gul.

12. *Librum etiam ederet.*) Sic omnes edd ante Lamb qui è suis produxit, *edidit*, quod in l. bro S. Vict. alterum hæret in Pall. neque quid habet vitii.

13. *Qui Sosus inscribitur.*) At reperi in Pall. erarque in T. & Vict. *Solus*, quod an alludat ad Cilicix urbem, viderint curis soluti. mihi satis est indicasse lectionem librorum pluteariorum.

quis claros viros proferunt, quos dicant fuisse populareis, ut eorum ipsi similes esse videantur. 1 Repetunt jam P. Valerium, qui exactis regibus, primo anno consul fuit: commemorant reliquos, qui leges populareis DE PROVOCATIONIBUS tulerint, cùm consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit, invito senatu, & postea bis consul factus sit. 2 L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. Duos verò sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, & P. Scævolam, ajunt T. Graccho *auctores legum fuisse*, 3 alterum quidem, ut videmus, palàm: alterum, ut suspicamur, obscuriùs. Addunt etiam C. Marium, & de hoc quidem nihil mentiuntur. horum nominibus tot virorum atque tantorum expositis, *eorum se institutum sequi* dicunt. 4 Similiter vos cùm perturbare ut illi reipubl. sic vos philosophiam bene jam constitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum; Parmenidem. 5 Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem proferris. Sed neque Saturnius (ut nostrum inimicum potissimùm nominem) simile quidquam habuit veterum illorum, nec Arcesilæ calumnia conferenda est cum Democriti verecundia. Et tamen isti physici rarò admodum, cum hærent aliquo loco, exclamant 6 quasi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: *abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere: nihil omnino, quale sit, posse reperire.* Majorem autem partem mihi quidem omnes isti videntur nimis etiam quædam affirmare, *plusque profiteri se scire, quam sciant.* Quòd si illi tum in novis rebus, quasi modo nascentes hæsitaverunt, nihilne tot seculis, summis ingeniis, maximis studiis, explicatum putamus? nonne, cum jam philosophorum disciplinæ gravissimæ constitissent, 7 tum exortus est; ut in optima republ. T. Gracchus, qui otium perturbaret; sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam everteret, & *eorum auctoritate delitesceret*, qui negassent quidquam sciri, aut percipi posse? quorum è numero tollendus est & Plato, & Socrates: alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differenteis, re congruenteis: à quibus Stoici ipsi verbis magis, quàm sententiis dissenserunt. Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cùm 8 aliud diceret, atque sentiret, libenter uti solitus est ea *dissimulatione*, quam Græci εἰρωνείαν vocant; quam ait etiam in Africano fuisse Fannius: idque propterea vitiosum in illo non putandum quòd idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa vetera, si vultis, incognita. Nihilne est igitur actum, quòd investigata sunt, posteaquàm Arcesilas Zenoni, ut putatur, *obrectans*, nihil novi reperienti, sed emendanti superiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus est *clarissimis rebus tenebras obducere?* Cujus primò non admodum probata ratio, quamquam floruit cùm acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proximè à Lacide solo retenta est: post autem confecta à Carneade, qui est quartus ab Arcesila. 9 audivit enim Egesinum, qui Evandrum audierat, Lacydis discipulum, cùm Arcesilæ Lacydes fuisset. Sed ipse Carneades diu tenuit. nam *nonagenta vixit annos*: & qui illum audierant, admodum floruerunt; è quibus industriæ plurimum in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum: ingenii non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melanthio Rhodio suavitatis. Bene autem nosse Carneadem 11 Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho 12 Philo vester operam multos annos dedit, Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit. Sed quod 13 nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus: id quidem è Philosophis, & ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: 14 nec verum esse, *ullam rationem disputare cum iis, qui nihil probarent*: Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri æbant necesse esse, quid esset *cognitio*, aut *perceptio*, aut, si verbum è verbo volumus, *comprehensio*, quam καταλήψιν illi vocant: eosque, qui persuadere vellent, esse aliquid quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quod nihil esset clarius ἐναργείᾳ, ut Græci *perspicuitatem*, aut *evidentiam* nos, si placet, nominemus: fabricemurque, si opus erit, verba; ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet soli. Sed tamen orationem nullam putabant illustriorem 15 ipsa *evidentia* reperiri posse, nec ea, quæ tam clara essent, definienda censebant. Alii autem negabant se pro hac evidentia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quæ contra dicerentur, dici oportere putabant; ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipsarum etiam evidentium rerum non improbant: & *verò ideneam*, de qua quæratur, & 16 *homines dignos*, quibuscum disseratur, putant. Philo autem, dum nova quædam commoveret, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & apertè mentiretur, ut est reprehensus à patre Catulo, &, ut docuit Antiochus, *insidiis sibi fore induit, quod timebat.* Cùm enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset (id enim volumus esse

I. ἀκατα-

1. *Repetunt jam P. Valerium.*) Sic Pall. nostri, sic omnes edd. ante Lamb. qui obtrusit nobis, *jam à P. Valerio*, quod invenisset in suis, *tum P. Valerio* quomodo etiam habet exemplar S. Vict. Brutus tamen affirmat se Lamb lectionem offendisse in mss. Gryphii. fides sit penes auctorem, quippe non tam mihi displicet lectio recepta vulgo, quàm illud *jam*.

2. *L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam P. Africanum referre, &c.*) Ita Pall. legunt, distinguit verò præterea primus; nec longè secus editio Vict. nempe: *L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem, etiam, &c.* vulgatores interpunxerant: *L. Cassium, Q. Pompejum illi quidem etiam, &c.* Lamb. ab ultimis istis nihil recedit, nisi quod interserat vocem: *Pompejum atque illi quidem etiam, P. &c.*

3. *Alterum quidem, ut videmus palam, alterum, ut suspicamur obscurius.*) Cum mss. varient in illo *suspicamur*; habeantque nonnulli *suspicamur*; suspicor legi posse *alterum quidem palam, alterum obscurius*, expunctis ceteris, tanquam annotamento interpretum.

4. *Similiter vos.*) Vict. editio *simile vos*, quomodo S. Vict. & Pal. sec. nam pr. *similes vos*. ferè est utramque vocem habeam pro adulterina. ita fanè deletis, belle reliqua procedunt.

5. *Xenophanem.*) Pall. duo *Xenonem*. ut & Aldi seniores edito. S. Vict. *Xenophontem*.

6. *Quasi mente incitati.*) S. Vict. liber, *citati*, quod videtur probasse Gul. ego adhæreo publicatis, cui & favent Pall.

7. *Tum exortus est, ut in optima, &c.*] Ita Pall. ut & verustè impressi. nam Vict. *tum ut exortus est, ut in optima, &c.* Ita Pall. ut & verustè impressi. nam Vict. *tum ut exortus est in ope.* Lamb. edidit, *ut exortus est in ea re.* Neque esse in Gryph. codice prodidit Brutus, in S. Vict. Gul.

8. *Aliud diceret, aliud sentiret.*) Codex S. Vict. *aliud agnoscerent, aliud sentirent*; hoc est, inquit Gul. *probarent*, ac præ se ferret. Terent. *non agnosco sed refellam tam superbum.* equidem vereor, ne manus Gul. erraverit, ferendumque sit, *aliud diceret, aliud agnosceret.* Palat. nostri nihil mutant.

9. *Audivit enim Egesinum.*) Sic olim cusi, sic Pall. neque aliter vocatur Laërtio malè Lamb. & Brut. *Egesinum*.

10. *Ingenii non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ.*] Locum arguit mendæ librorum dissonantia. Pal. secun. non agnoscit illud *in Carneade*. S. Vict. ferè habet: *ingenii hæc nunc in Charmida*. ex quo fingebat Gul. *ingenii non minus in Æsopi in Charmida eloquentia*. nam de Carneade non loquitur, sed discipulo ejus aliquo.

11. *Stratoniceus Metrodorus putabatur.*) Sic quidem Pal. secun. sed pr. solummodò præfert, *Stratonicus Nicæus putabatur*.

12. *Philo vester.*) Pall. & S. Vict. *noster* revocandumque putassem, nisi alteram pertinaciter perstare in omnibus edd.

13. *Nos facere nunc ingredimur.*) S. Vict. *adgredimur*, & ita Lamb. prius tamen restat in Pall. ecd. que omnibus.

14. *Nec verum esse, ullam rationem disp.*) Sic editio Aldi senioris, sic Victorines aliter Gryphii ms. aut Pal. pr. nam secun. *verum*. P. Man. secutus unum Matthæi librum edidit, *nec vero esse*. Lamb. è duobus codicibus, sed apud quos visos, aut ubi reperiundos sulticet, reposuit, *nec verum esse disp.* ejectis *ullam rationem*. Masculè.

15. *Ipsa evidentia reperiri posse.*) Voces duæ postremæ sine damno sententiæ tolli poterant.

16. *Homines quibuscum disseratur.*) Pal. pr. *disseratur*. poterat que admitti, si Latium sequeretur *putent*.

I. ἀκατα-

ϗ ἀκαταλήπτου) illud esset, sicut Zeno definiret tale visum (jam enim hoc pro φαντασίᾳ verbum satis hesterno sermone trivimus) visum igitur impressum, effictumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset: id nos à Zenone definitum rectissimè dicimus. qui enim potest quidquam comprehendi, ut plane confidas id perceptum, cognitumque esse, quod est tale, quale vel falsum esse possit; hoc cùm infirmat, tollitque Philo, judicium tollit incogniti, & cogniti, ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudens eò, quò minimè vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur à nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere, quam nisi obtinemus, percipi nihil posse concedimus. Ordiamur igitur à sensibus, quorum ita clara judicia, & certa sunt, ut si optio naturæ nostræ detur, & ab ea Deus aliquis requirat, *contentane sit suis, integris, incorruptisque sensibus, an postulet melius aliquid*: non videam, quid quærat amplius. Neque verò hoc loco exspectandum est, dum, de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. non enim is sum, 3 qui *quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur.* Epicurus hoc viderit, & multa alia. meo autem judicio ita est MAXIMA in sensibus veritas, si & sani sunt, & valentes, & omnia removentur, quæ obstant, & impediunt. itaque & lumen mutari sæpe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur, & intervalla aut contrahimus, aut diducimus; multaque facimus usque eò, dum *ad ipsum ipsi fidem faciat sui judicii.* quod idem fit in vocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrûm 4 qui non in sensibus sui cujusque generis judicium requirat acrius. adhibita verò exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur, & aures cantibus, quis est quin cernat, quanta vis sit in sensibus? quàm multa vident *pictores* in umbris, & in eminentia, quæ nos non videmus? quàm multa, quæ nos fugiunt *in cantu*, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo in flatu tibicinis *Antiopam* esse ajunt, aut *Andromacham*, cùm id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de *gustatu*, & *odoratu* loqui; in quibus intelligentia, etsi vitiosa, est quædam tamen, quid de *tactu*, & eo quidem, quem philosophi interiorē vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici solo putant veri esse judicium, quia sentiatur. Potestne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eum, qui in voluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissimè insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus? talia sequuntur ea, quæ non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus, ut hæc: illud est *album*, hoc *dulce*, *canorum* illud, hoc *bene olens*, hoc *asperum* animo jam hæc tenemus comprehensa, non sensibus. ille deinceps *equus* est, ille *canis*. cetera series deinde sequitur, majora nectens, ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur, *si homo est, animal est mortale, ratione particeps.* quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri aut disputari potest. quòd si essent falsæ notitiæ (ἐννοίας enim *mentium* appellare tu videbare) si igitur essent hæ falsæ, aut ejusmodi visis impressæ, qualia visa à falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur: quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, videremus? *memoriæ* quidem certe, quæ non modò philosophiam, sed omnis vitæ usum, omneisque artes una maximè continet, nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse *memoria falsorum*? aut quid quisquam *meminit*, quod non animo comprehendit, & tenet? *ars* verò quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris, qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuitò hunc *artificem* dicemus esse, illum negabimus: sed cùm alterum percepta, & comprehensa tenere videmus, alterum non item, cùmque artium aliud ejusmodi genus sit, ut tantummodò animo rem cernat: aliud, ut moliatur aliquid & faciat: quo modo aut *geometres* cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis non possunt: aut is, qui *fidibus utitur*, explere numeros, & conficere versus? quod idem in similibus quoque artibus continget: quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. QVID ENIM est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maximè verò virtutum cognitio confirmat, percipi, & comprehendi multa posse. in quibus solis ineffe etiam *scientiam* dicimus, quam nos non comprehensionem modò rerum, 5 sed eam stabilem quoque atque immutabilem esse censemus; itemque *sapientiam*, artem vivendi, quæ ipsa ex sese habeat constantiam: ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti, quæro, *unde* ILLE VIR BONVS qui statuit omnem cruciatum perferri, intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graveis leges imposuerit, cùm, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? Nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem, & fidem, ut ejus conservandæ causa nullum supplicium recusset, nisi iis rebus assensus sit, quæ falsæ esse non possunt. Ipsa verò SAPIENTIA, si se ignorabit, sapientia sit, necne; quo modo primùm obtinebit nomen sapientiæ; deinde quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cùm certi nihil erit, quod sequatur? cùm verò dubitabit, quid extremum, & ultimum bonorum, ignorans, quò omnia referantur, qui poterit esse sapientia? Atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse *initium*, quod sapientia, cùm quid agere incipiat, sequatur: idq; initium esse naturæ accommodatum. nam aliter *appetitio* (eam enim esse volumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod est visum, moveri non potest. illud autem, quod movet, priùs oportet videri, eiq; credi: quod fieri non potest, si id, quod visum erit, discerni non poterit à falso. Quo modo autem moveri animus ad appetendum potest si id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturæ sit, an alienum? Itemque, si, quid *officii sui* sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam rem umquam impelletur, numquam movebitur. quòd si aliquid aliquando acturus est, necesse est id si verum, quod occurrit, videri. Quid? quòd, si ista vera sunt, *ratio* omnis tollitur, quasi quædam *lux, lumenq; vitæ*? tamenne in ista pravitate perstabitis? nam quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit virtutem, cùm esset ipsa ratio confirmata: quærendo. quæstio autem, est appetitio cognitionis; quæstionisque finis, inventio. At *nemo invenit falsa*: nec ea, quæ incerta permanent, inventa esse possunt: sed, cùm ea, quæ quasi involuta fuerunt, aperta sunt, tum inventa dicuntur. sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, & compre-

1. Ἀκαταλήπτου) Turnebus lib. VII. Advers. cap. 1. reponendum putat καταληπτοῦ: sed invitis mss. nostris tribus. videantur & notæ Lambini.

2. *Posset ex eo unde non esset.*] Sic Pall. duo: sic editiones Victorii & Paulli Manutii. nam patris ejus amplius, *posset, ut ex eo &c.* quod Sturmius aliique in hunc usque diem recinuerunt, sed præter mss. Lambinus sue more multa addidit, multa abstulit, nimis licenter.

3. *Qui quidquid videtur.*] Ita quidem editus ab Aldis; sed Victoria-na *videatur*, neque aliter Pall.

4. *Qui non in sensibus.*] Lambinus indicavit quibusdam mss. abesse negativam; cum abesset item membranis S. Victoris, delendam censebat Gulielmius. habent tamen Palatini, & videtur prorsus necessaria.

5. *Sed eam stabilem quoque atque.*] Sic Pall. nostri, sic editio Victorii, quam tamen nemo secutus est; contenti vulgato *sed etiam stabilem atque*.

comprehendendi tenet. itaque argumenti conclusio, quæ est Græcè ἀπόδειξις, ita definitur: *Ratio, qua ex rebus perceptis ad id quod non percipi batur, adducis.* Quòd si omnia visa ejusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea vel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut concluſisse aliquid, aut invenisse dicere mus? aut quæ esset concluſi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, *qua rationibus progredi debet*, quem habebit exitum? sapientiæ verò quid futurum est? quæ *neque de se ipsa dubitare* debet, neque de suis decretis, quæ philosophi vocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cùm enim decretum proditur, lex veri, rectique proditur, quo è vitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin *decretum nullum falsum posse esse*, 1 sapientique satis sit, non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat: quod movere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque videri possunt eorum ratione, qui illa visa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam à falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum à sapiente diceretis, *nihil posse percipi*. Sed Antipatro hoc idem postulanti, cùm diceret, ei, 2 qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutiùs resistebat. nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esse, ut maximè etiam repugnaret. qui enim negaret *quidquam esse, quod percipere tur*, eum nihil excipere, ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressiùs videbatur accedere. quoniam enim id haberent Academici *decretum* (sentitis enim jam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, præsertim cùm in eo summa consisteret. hanc enim esse REGVLAM TOTIVS PHILOSOPIAE, constitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereque vellent, quæ à quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipsum ex quo omne *veri, falsique judicium* esset, percipere eos debuisse. etenim duo esse hæc maxima in philosophia, IVDICIVM VERI, & FINEM BONORVM, nec sapientem posse esse, qui aut 3 cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expetendi, ut aut unde proficiscatur, aut quò perveniendum sit, nesciat. hæc autem habere dubia, neq; his ita cohærere, ut moveri non possint, abhorrere à sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, *percipi nihil posse*, perceptum esse dicerent Sed de inconstantia totius illorum sententiæ, si ulla sententia cujusquam esse potest nihil approbantis, 4 sit, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior. habet enim aliquantum à physicis: ut verear, ne majorem largiar ei, qui contrà dicturus est, libertatem, & licentiam. nam quid eum facturum putem de abditis rebus, & obscuris, qui *lucem eripere* conetur? Sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primùm *animal omne*: 5 deinde *hominem* maximè: quæ vis esset in *sensibus*: quemadmodum *prima visa* nos pellerent: deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum ut sensus ad res peroipiendas intenderemus. Mens enim ipsa, quæ *sensuum finis* est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. itaque alia visa sic arripit, ut his statim utatur: 6 aliqua sic recondit; è quibus memoria oritur. cetera autem similitudinibus constituit: ex quib. efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum ἔννοιας, tum προλήψεις vocant. eò cùm accessit *ratio*, argumentique conclusio, rerumque innumerabilium multitudo, tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio perfecta his gradibus, ad sapientiam pervenit. Ad rerum igitur scientiam, vitæque constantiam aptissima cùm sit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem: 7 & istam κατάληψιν, quam, ut dixi, verbum è verbo exprimentes *comprehensionem* dicemus, cùm ipsam per se amat (nihil est enim ei *veritatis luce* dulcius) tum etiam propter usum, quocirca & sensibus utitur: & artes efficit, quæ sensus ductos: & usque eò philosophiam ipsam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta sit. Ergo hi, qui negant quidquam posse comprehendi, hæc ipsa eripiunt vel instrumenta, vel ornamenta vitæ: vel potiùs etiam *totam vitam evertunt* funditus, ipsumque animal orbant animo: ut difficile sit de temeritate eorum, perinde ut causa postulat, dicere. Nec verò satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid velint. Interdum enim cùm adhibemus ad eos orationem hujusmodi: *Si ea, quæ disputantur, vera non sint, tum omnia fore incerta*: respondent, *Quid ergo istud ad nos?* num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitùs abstruserit. Alii autem elegantiùs, qui etiam queruntur, quod eos insimulemus *omnia incerta dicere*. quantumque interfit inter *incertam* & id, quod *percipi non possit*, docere conantur, eaque distinguere. Cum his igitur agimus, qui hæc distinguunt: illos, qui *omnia* sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus, 8 par, an impar sit, nesciatur quasi desperatos aliquos relinquamus. volunt enim (& hoc quidem vel maximè animadvertebam vos moveri) probabile aliquid esse, & quasi verisimile, eaque se uti *regula* & in agenda vita, & in quærendo, ac differendo. Quæ ista regula est veri & falsi, si notionem veri & falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? nam, si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, & pravum, sic inter verum, & falsum. si nihil interest, nulla regula est: nec potest is, cui est visio veri, falsique communis, ullum habere judicium, aut ullam omninò veritatis notam. nam, cùm dicunt, hoc se unum tollere, ut quidquam possit ita videri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita videri, cetera autem concedere: faciunt *pueriliter*. quo enim omnia judicantur, sublato, reliqua se negant tollere. ut, si quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modò cognoscuntur, sic reliqua visis: sed propria veri, non communi veri, & falsi nota. Quamobrem, sive tu probabilem visionem, 9 sive improbabilem, & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, sive aliud quid proferes

1. *Sapientique satis sit non, &c.*) Pall. & liber S. Victoris *sapientique*. P. Manutius, & postea Lambinus adhuc alteram negativam textui interseruere, ex uno mss. *sap. satis non sit, non, &c.* ex supervacuo: idem enim sensus resultat ex vulgato: inquit Gulielmius.

2. *Si qui affirmaret nihil, &c.*) Sic à conjectura P. Manutius, quem secutus Lambinus aliique contra vett. edd. & mss. in quibus, *eique*. habent præter ea eædem edd. item Victorii, bis repetitum, *consentaneum esse*; rerum nimirum inter *percipi posse, ut alia*; fit: *percipi posse, consentaneum esse*. quod examinabunt minus festini.

3 *Cognoscendi esse initium ignoret, &c.*) Vox *esse* aliis visa superflua. Gulielmius transformabat in *sese*.

4. *Sit ut opinor, dictum satis.*) Sufficeret sententiæ vox ultima: certè quatuor reliquæ si absint, oratio foret venustior.

5. *Deinde hominem maximè: quæ vis, &c.*) Palat. pr. distinguit, *deinde hominem: maximè qua vis, &c.* non omnino absurdè.

6. *Aliquas recondit; è quibus, &c.*) Sic editi omnes. P. Manutius conjecit, *recondit ut postea; è quibus*; aut certè, *aliqua sibi recondit*. Lambinus oræ adlevit, fortè: *recondit, ut ea, cùm opus sit, depromat: è quibus*, siculneum auxilium.

7. *Et istam κατάληψιν.*) Sic & Pall. editioque Vict. ne fortè quis putet provocabulum, *istam*, à Lambino primùm redditum auctori.

8. *Par an impar sit nesciatur.*) Lambinus, tollit vocem postremam, conjecturæ metus; eique vitio adsentire Gulielmius, tanquam item abesset libro S. Victoris. exstat tamen in Pall. & edd. omnibus.

9. *Sive improbabilem, & quæ non impediatur.*) Lambinus beneficio codicum mss. ait felicissimè transponere se, *& quæ non impediatur, sive improbabilem*, Pall. stant pro vulgatis.

1. Cum

proferes, quod sequare: ad visum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit judicium, quia *proprium in communi signo notari non potest*. sin autem commune nihil erit: habeo, quod volo. id enim quæro, quod ita mihi videatur *verum*, ut non possit idem *falsum* videri. simili in errore versantur, 1 cùm convicti, ac vi veritatis coacti perspicua à perceptis volunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui, verum illud quidem impressum in animo, atque mente, neque tamen id percipi, ac comprehendi posse. quo enim modo id perspicuè dixeris, *album* esse aliquid, cùm possit accidere 2 ut id, quod *nigrum* sit, album esse videatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter, cùm sit incertum vrtre, inaniterve moveatur? Ita neque color neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec sensus, neque perspicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his usu venire solet, ut, quidquid dixerint, à quibusdam interrogentur: *Ergo istuc quidem percipis?* Sed qui ita interrogant, ab his irridentur, non enim urgent: ut coarguant, neminem ulla de re posse contendere, neque asseverare, sine aliqua ejus rei, quam sibi quisque placere dicit, certa, & propria nota. 3 Quod est igitur istuc vestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi adspectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod visum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt: primùm quia his visis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cùm dicant *posse accidere sapienti*, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeque circumspexerit, existat aliquid, quod & verisimile videatur, & absit longissimè à vero: 4 quo modo, si magna parte quidem (ut solent dicere) ad verum ipsum, aut quàm proximè accedant, considere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debebit *insigne veri*. quo obscuro, & oppresso, quod tandem verum sibi videbuntur attingere? 5 Quid autem tàm absurdè dici potest, quàm cùm ita loquuntur? Est *hoc quidem* rei illius signum, aut argumentum, & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. Sed de perceptione hactenus. si quis enim ea, quæ dicta sunt, labefactare volet, facilè, etiam absentibus nobis, *veritas se ipsa defendet*. His satis cognitis: quæ jam explicata sunt, nunc de assensione, atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus. non quò non latus locus sit: sed paullo antè jacta sunt fundamenta. 6 nam cùm vim, quæ esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa, & percipi sensibus: quod fieri *sine assensione* non potest. deinde cùm inter inanimum, & animal, hoc maximè interfit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid, (*nihil enim agens nisi cogitari quidam potest quale sit*) aut ei sensus adimendus est: aut ea, quæ est in nostra sita potestate, 7 reddenda assensio. At verò animus quodam modo eripitur his, quos neque sentire, neque assentiri volunt. 8 ut enim NECESSE est, lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi: sic animum perspicuis cedere: 9 nam, quomodo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: Græci id οἰκεῖον appellant) sic non potest objectam rem perspicuam non approbare. quamquam, si illa, de quibus disputatum est, vera sunt, nihil attinet de assensione omnino loqui, qui enim quid percipit, assentitur statim. sed hæc etiam sequuntur, *nec memoriam sine assensione posse constare*, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. Ubi igitur VIRTVS, si nihil situm est in ipsis nobis? Maximè autem absurdum, vitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione: hoc idem in virtute non esse; cujus omnis constantia, & firmitas ex his rebus constat, 10 quibus assensa est, & quas approbavit: omninoque *antè videri aliquid*, quam agamus, necesse est: eique, quod visum sit, assentiatur. quare qui aut visum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit è vita. (*f*) Nunc ea videamus, quæ contrà ab his disputari solent. 11 Sed priùs potestis, totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primùm artem quandam de his, quæ visa dicimus: eorumque & vim, & genera definiunt: in his quale sit id, quod percipi, & comprehendi possit: totidem verbis, quot Stoici. deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæstionem: QVAE ITA VIDEANTVR, ut etiam alia multa eodem modo videri possint, nec in his quidquam interfit: non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modò si ex omni parte ejusdem modi sint, sed etiam si discerni non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his causa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est: EORVM, QVAE VIDENTVR, 12 alia vera sunt, alia falsa: & quod falsum est, id percipi non potest: quod autem verum visum est, id omne tale est, ut ejusdem modi falsum etiam possit videri. Et, quæ visa sunt ejusmodi, ut in iis nihil interfit, non posse accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est visum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id quod volunt; ex his duo sibi putant concedi. neque enim quisquam repugnat. ea sunt hæc: *Quæ visa falsa sint, ea percipi non posse*: & alterum, *Inter quæ visa nihil interesse*; *ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint*: reliqua verò, multa, & varia ratione defendunt quæ sunt item duo, unum, EORVM, QVAE VIDEANTVR; alia vera esse, alia falsa; alterum OMNE VISVM, quod sit à vero, tale esse quale etiam à falso possit esse. Hæc duo proposita non prætervolant; sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant, & diligentiam. dividunt

---

1. *Cum convicti, ac vi veritatis coacti.*) Ita editi à Victorio; cui scripturæ proximè accedit Pal. sec. solummodò enim deficitur syllaba *vi*. nam prim. servat, *ac judicio veritatis coacti*; ut est lectio vulgata. Lambinus legit e mss. suis, *cum judicio veritatis coacti*; neque aliter liber S. Victoris. sed cùm istum sæpius compererim inquinatissimè descriptum; haud temerè aliquid mutarim. imò ferè mihi persuadeo, manuscriptos Lambinis nihil hoc aliud esse, quam codicem S. V. &c.

2. *Ut id quod nigrum sit, album esse videatur.*) Sic & Pal. sec. verùm pr. *ut id quidem nigrum sit, quod album. &c.*

3. *Quid est igitur istuc vestrum probabile?*) Liber S. Victoris; & Pall. nostri.

4. *Quomodo, si magna parte.*) Neuter Palat. agnoscit illud *quo modo*.

5. *Quid autem tam absurdè, &c.*) Vulgata, *tam obscurum*, sed contra Pall. item. edd. ros à Victorio.

6. *Nam cum vim, quæ esset, &c.*) Aliter Lambinus; sed contra mss. & edd. qui habent vulgatum, nisi quod Pal. prim. *essent*. S. vero Victoris excludit syllabam *vim*, ut videatur posse legi: *nam cum quæ essent, &c.*

7. *Reddenda assensio.*) Sic & Pall. nostri. nam in S. Victoris extat *retinenda*, quod & in plerisque vett. reperisse se annotavit Lambinus, mutatque in *prodenda*.

8. *Ut enim necesse est lancem in, &c.*) Sic membranæ S. Victoris, sic Pall. prodideratque dudum etiam ipse Victorius; sed nemo vestigiis ejus insistere voluit, non Sturmius, non alii: maluerunt etenim *necesse est, ut lancem*, oratione distorta.

9. *Nam quomodo non potest, &c.*) S. Victoris exemplar non agnoscit negativam. neque necessaria est.

10. *Quibus assensa est, & quas adprobavit.*) Idem liber *quas*.

11. *Sed priùs potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere.*) Maluissem dixisse: *sed priùs vos totius eorum rationis quasi fund. cognoscite.*

12. *Alia vera esse, alia falsa.*) Non sunt ab P. Manutio ita enim ante ipsum publicarat Victorius, nescientque omnes nostri: vulgata. *aliud verum esse, aliud falsum.*

dunt enim in partes, & eas quidem magnas: primùm in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur à sensibus, & ab omni consuetudine: quam obscurari volunt. tum perveniunt ad eam partem, ut ne *ratione* quidem, & *conjectura* ulla res percipi possit. Hæc autem universa concidunt etiam minutiùs. Ut enim de sensibus hesterno sermone vidistis, item faciunt de reliquis: in singulisque rebus, quas in minima dispartiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ visa sint, veris adjuncta esse falsa, quæ à veris nihil differant: ea cùm talia sint, nihil posse comprehendi. Hanc ego subtilitatem, *philosophia* quidem dignissimam judico, sed ab eorum causa, qui ita dixerunt, remotissimam. definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesque, & earum tenuis & acuta distinctio, *fidentium est hominum*: illa vera, & firma, & certa esse, quæ tuentur: non eorum, qui clament, *nihilo magis vera illa esse, quàm falsa*. quid enim agant, si, cùm aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam transferri quamlibet: si posse dixerint: 1 (quid enim dicere habeant?) cur illa vera definitio sit? si negaverint: fatendum sit, quoniam vel illa veri definitio transferri non possit in falsum; 2 vel quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minimè illi volunt. eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus disserent, *se dilucidè perspicere*, nec ulla communione visorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt *vera visa à falsis posse distingui*, qui poterunt longius pregredi? occurretur enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi his, quæ ad concludendum sumta erunt, ita probatis, ut falsa ejusdem modi nulla possint esse. ergo si, rebus comprehensis, & perceptis, 3 visa, & progressa ratio hæc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumque ipsa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quod id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea quæ perspicua sint: qualis est illorum oratio, qui omnia non tam *esse*, quàm *videri* volunt? Maximè autem convincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt, tam vehementer repugnantia: primùm esse quædam FALSA VISA: quod cùm volunt, declarant quædam esse VERA. 4 deinde inter falsa visa, & vera nihil interesse. At primùm sumseras, tanquam interesset. ita priori posterius, 5 posteriori superius conjungitur. Sed progrediamur longiùs, & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse videamur: quæque ab his dicentur, sic persequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primùm igitur perspicuitas illa quam diximus, satis magnam habet vim, ut ipsa per sese, ea, quæ sint, nobis, ita ut sint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmiùs, & constantiùs, majore quadam opus est vel *arte*, vel *diligentia*, ne ab iis, quæ clara sint ipsa per sese, *quasi præstigiis* quibusdam, & captionibus depellamur. Nam, qui voluit subvenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixitque *sapientis esse, opinionem à perspicuitate* sejungere, 6 nihil fecit. ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. Quamobrem cùm duæ causæ perspicuis, & evidentibus rebus adversentur, auxilia totidem sunt contrà comparanda. 7 adversatur enim primùm, quòd parum defigunt animos, & intendùt in ea *quæ perspicua sunt*, ut quanta luce ea circumfusa sunt, 8 possint agnoscere: alterum est, quòd fallacibus, & *captiosis interrogationibus* circumscripti, atque decepti quidam, cùm eas dissolvere non possunt, desciscunt à veritate. oportet igitur & ea, quæ pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus jam diximus; & esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum captionesque discutere. quod deinceps facere constitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipsi etiam illa solent non confusè loqui. Primùm conantur ostendere, *multa posse videri esse, quæ omnino nulla sint*, cùm animi inaniter moveantur eodem modo rebus his, quæ nullæ sint, ut iis, quæ sint. Nam cùm dicatis, inquiunt, visa quædam mitti à deo, velut ea, quæ in somniis videantur, quæque oraculis, auspiciis, extis declarentur? (hæc enim ajunt probari à Stoicis, quos contra disputant) quærunt, quonam modo, *falsa visa quæ sint*, ea deus efficere possit probabilia: quæ autem planè proximè ad verum accedant, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quæ perdifficiliter, internoscantur tamen? &, si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino? deinde, cùm *mens moveatur ipsa per sese*, ut & declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel furiosis, vel dormientibus videntur, 9 nonne, inquiunt, verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modò internoscat, visa vera illa sint, anne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent vel ipsi per se, motu mentis aliquo, vel objecta terribili re extrinsecus, 10 nihil ut esset, qui distingueretur tremor ille, & pallor, neque, ut quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremo si nulla visa sunt probabilia, quæ falsa sint, alia ratio est. sin autem sunt: cur non etiam quæ non facile internoscantur? cur non ut planè nihil interfit? præsertim cùm dicatis, *sapientem in furore sustinere se ab omni assensu*, quia nulla in visis distinctio appareat. Ad has omneis visiones inaneis Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius dici disputatio. mihi autem non idem faciundum puto: sed ipsa capita dicenda: & primùm quidem hoc reprehendendum, quòd *captiosissimo genere interrogationis utuntur*: 11 quod genus minimè in philosophia probari solet, cùm aliquid minutatim, & gradatim additur, aut demitur. *Sorites* hos vocant, qui acervum efficiunt uno addito grano. Vitiosum sane, & captiosum genus. sic enim adscenditis. SI TALE VISVM objectum est à deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter à vero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidem? postremò ut nihil inter hoc & illud interfit? Huc si perveneris, me tibi primum quidque concedente: meum vitium fuerit. sin ipse tua sponte processeris: tuum. Quis enim tibi dederit, aut *omnia deum posse*: aut *ita facturum esse, si possit*? quomodo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit?

---

1. *Quidenim dicere habeant? aut, &c.*] Sic & Pall. nostri. P. Manutius mallet, *quidnam dicere habeant cur illa vera definitio sit.*

2. *Vel quod ea definiatur.*] Vocula *vel* illata est ab Lambino, è mss. & verò ita legi in S. Victoris, annotavit Gulielmius. alioquin non habent nostri Pall. neque agnoscunt ullæ editiones.

3. *Visa & progressa ratio.* P. Manutius de conjectura emendarat *visa*, id Lambinus aliique raptim intulerunt libris suis, sed invitis sanè Pall. exemplarique S. Victoris, in quibus vitiatur alterum passim vulgatum.

4. *Deinde inter falsa visa.*] Sic Pall. sic editi à Victorio; nam prius publicati, *deinde ibidem inser.* quod etiamnum hodie circumferunt scientius excusi.

5. *Posterius superius conjungitur.*] *Non jungitur* erat à conjectura P. Manutii. nam mss. & edd. *conjungitur*. quod tamen unquam illegitimum, jam passim exolat libris neotericis.

6. *Nihil fecit.*] Pal. sec. & S Victoris *profecit*, quod placuit Gulielmio.

7. *Adversatur enim primum.*] Pall. & edd. Victorii. *adversantur.*

8. *Possint agnoscere.*] Lambiniana *non possint*, præter omnes libros, imò & rationem.

9. *Nonne inquiunt.*] Pall. *non inquam*; quod & in Vict. editione.

10. *Nihilus esset qui.*) Sic idem Victorius & Pal. sec. nam primus fiat à vulgationibus, *nihil interesset qui.*

11. *Quod genus minimè in Philosophia probari solet; cum aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur.*) Si hæc periodus tota abfit, nihil desiat auctoris sententiæ.

2. *Deinde*

sit? 1 deinde, ut ne internosci quidem? 2 postremò, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes eosdem dices ad extremum. Etquidem HONESTIS similia sunt quædam non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minimè artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? Ne repugnantia quidem videmus? nihil est enim quod de suo genere in aliud genus transferri possit, at tieficeretur, ut inter visa differentium generum nihil interesset: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno: quod fieri qui potest? omnium deinde inanium vitiorum una depulsio est; sive illa *cogitatione* informantur, quod fieri solere concedimus: sive in *quiete*, sive per *vinum* sive per *insaniam*. nam ab omnibus ejusdem modi visis perspicuitatem, quam mordicùs tenere debemus, abesse dicemus. QUIS ENIM, cùm sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non simul ac se ipse commovit, atque ad se revocavit, sentit quid interfit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num centes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba, vicino suo ambulavisset, dixisse, *visus sum mihi cum Galba ambulare?* At, cum somniavit, ita narravit:

Visus Homerus adesse poëta.

Idemque in Epicharmo;

Nam videbar 3 *somniare me & ego esse mortuum.*

Itaque, simul ut expertecti sumus, visa illa contemnimus: neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus. At enim DUM VIDENTUR eadem est in somniis species eorum, quæ vigilantes videmus. 4 Plurimùm interest. sed id omittamus. illud enim dicimus, non eandem esse vim, neque integritatem *dormientium*. & *vigilantium*, nec mente, nec sensu. Ne *vinolenti* quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciunt, qua *sobrii*: dubitant, hæsitant, revocant se interdum. iisque, quæ videntur, imbecillùs assentiuntur: cùmque edormiverunt, illa visa quàm levia fuerint, intelligunt. quod idem contingit *insanis*; 5 ut & incipientes furere, sentiant, & dicant aliquid, quod non sit, id videri sibi: &, cùm relaxentur, sentiant, atque illa dicant Alcmeonis:

Sed mihi neutiquam cor consentit cum oculorum adspectu.

At enim IPSE SAPIENS sustinet se in furore, ne approbet falsa pro veris. Et aliàs quidem sæpe, si aut in sensibus ipsius est aliqua fortè gravitas, aut tarditas, aut obscuriora sunt quæ videntur, aut à perspiciendo temporis brevitate excluditur quamquam totum hoc, sapientem aliquando sustinere assensionem, contra vos est. si enim inter visa nihil interesset: aut *semper* sustineret, aut *numquam*. Sed ex hoc genere toto perspici potest levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, constantiæ, firmitatis, sapientiæ judicium; utimur exemplis somniantium, furiosorum, ebriosorum. 6 illud attendimus in hoc omni genere, quàm inconstanter loquamur. non enim proferremus vino: aut somno oppressos, aut mente cautos, tam absurdè. 7 ut cùm diceremus *interesse inter vigilantium visa*, & sobriorum, & sanorum, & eorum qui essent aliter affecti: tum nihil interesse. Ne hoc quidem cernunt; omnia se reddere incerta, quod nolunt, ea dico incerta, quæ ἀδήλα Græci. Si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrùm ita cui videatur, ut insano, an sano: cui possit explioratum esse de sua sanitate? quod velle efficere, non mediocris insania est. Similitudines verò aut geminorum, aut signorum annulis impressorum, quæriliter consectantur. quis enim nostrûm *similitudines* negat esse, cùm ex plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, præsertim concedentibus nobis? & cur id potius contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint & ova ovorum, & apes apium simillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem vi eosdem planè esse, non similes. quod fieri nullo modo potest. Dein confugis ad physicos eos, qui maximè in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem jam te abstinebis: & ais Democritum dicere, *innum. rabiles esse mundo*, & quidem sic quosdam inter se non solum similes, sed undique perfectè, & absolutè ita pares, ut inter eos nihil prorsus interfit, 8 & eos quidem innumerabiles: itemque homines. deinde postulas ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem interfit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui par sit, ut nihil differat, nihil interfit. cur enim, inquies, cùm ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modò possint esse sed etiam sint in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primùm quidem me ad Democritum vocas, cui non assentior: potiùsque refellam, propter id, quod dilucidè docetur à politioribus physicis, *singularum rerum singulas proprietates* esse. fac enim antiquos illos Servilios, qui *gemini* fuerunt, tam similes, quàm dicuntur: num centes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur *foris*: at *domi*. non ab *alienis*: at à *suis*. An non videmus, hoc usu venire, ut quos numquam putassemus à nobis internosci posse, eos, *consuetudine adhibita*, tam facile internoscèremus, uti ne minimum quidem similes esse viderentur? Hic, pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cùm ei res similes occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec umquam ulli viso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. Sed ad ceteras res habet quandam artem, qua vera à falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum; sic tu internosces, *si assueveris*. Videsne, ut in proverbio sit *ovorum inter se similitudo*? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures (9 salvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent, hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant neque id est contra nos. nam nobis satis est, ova illa internoscere 10 nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset. habeo enim regulam, ut talia visa vera judicem, qualia falsa esse non possunt. ab hac mihi non licet *transversum*, ut ajunt, *digi-*

tum

---

1. *Deinde ut ne internosci.*] Sic Pall. & S. Victor. & ed. Victorii. vulgatus, *ne vix internosci*.

2. *Postremo ut idem sit.*] Victorii ed. *eadem sint*, neque aliter Pal. pr. nam *sit*, *eadem sit*, quomodo & S. Victor. s.

3. *Somniare me & ego esse mortuum.*] Lambinus cupiebat, *med ego*, vel *ego med esse*. Gulielmius *mimet esse*. Exemplaria scripta propugnant vulgatum.

4. *Plurimum interest.*] Ita vett. edd. nam Victorii & Aldi Nepotis, *primum interest*? neque aliter Pall.

5. *Ut & incipientes furere.*] Sic Pall. & liber S. Victoris, *furere*. unde divinat Gulielmius, *ut & incipiunt furere*.

6. *Illud attendimus.*] Vulgati *attendamus*, sed alterum produxit P. Victorius, exstatque in nostris ex tribus mss.

7. *Ut cùm diceremus.*] Est hoc à Victorio & Pall. nam publicati, *ut tum dic.*

8. *Et res quidem innumerabiles.*] Pall. *& ea quidem*. codex S. Vict. *ea quæque innum.* sine &. unde facit Gulielmius; *eho quique innumerabiles?* P. Manutius voces istas omnes habet adulteratas, expressitque *eo*, non *ea*.

9. *Salvis rebus illis.*] Exemplar S. Victoris, *illi*; pro *illic*, inquit Gulielmius; nisi sit *Ilii*.

10. *Nihil enim magis assentiri potest.*] Nostri nihil habent quale invexit editio proterva Lambini; solum visitur in pr. *assentire*, quod & in sec. sed loco *re potest*, habet *perhorr.*

t. *Unum*

tum discedere, ne confundam omnia. VERI enim, & falsi non modò cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: ut etiam illud absurdum sit, quod interdum solemus dicere, cùm visa in animos imprimantur, non vos id dicere, *inter ipsos impressiones nihil interesse*, sed inter species, & quasdam formas eorum. Quasi verò non specie visa judicentur: quæ fidem nullam habebunt, sublata veri & falsi nota. Illud verò perabsurdum, quòd dicitis *probabilia vos sequi*, si re nulla impediamini. Primùm qui potestis non impediri, cùm à veris falsa non distent? deinde quod judicium est veri, cùm sit commune falsi? Ex his illa necessariò nata est ἐποχή, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas, si vera sunt quæ de Carneade nonnulli existimant, si enim percipi nihil potest, quod utrique visum est: tollendus assensus est. QUID ENIM EST TAM FUTILE, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, solitum esse delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id est, peccaturum esse sapientem. Mihi porrò non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit, de quo jam nimiùm etiam diu disputo, quàm *sapientem nihil opinaturi*, id est, numquam assentiri rei vel falsæ, vel incognitæ. Restat illud, quòd dicunt, veri inveniendi causa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. Volo igitur videre, quid invenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quæ sunt tandem ista mysteria? aut cur *celatis, quasi turpe aliquid*, sententiam vestram? Ut, qui audient, inquit, *ratione* potiùs, quàm *auctoritate* ducantur. Quid si utrumque? num pejus est? 1 unum tamen illud non celant, nihil esse, quod percipi possit, an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem videtur vel plurimùm. quis enim ista tam aperte, perspicuoque & perversa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam major in Carneade & copia rerum, & dicendi vis fuisset? Hæc Antonius ferè & Alexandriæ tum, & multis annis post, multo etiam asseverantiùs in Syria, cùm esset mecum paullo antè, quàm esset mortuus. 2 Sed jam *confirmata causa*, te, hominem amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tunc, cùm tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumque nostrum dissentientem commoveris, eam philosophiam sequère, quæ confundit vera cum falsis, spoliat nos judicio, privat approbatione, omnibus orbat sensibus? Et Cimmeriis quidem, quibus *adspectum soli* sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, 3 quorum illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis 4 ad adspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, iis vinculis simus adstricti, ut nos comovere nequeamus. *sublata* enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt. quod non modo rectè fieri, sed omnino fieri non potest. provide etiam, ne uni tibi istam sententiam minimè liceat defendere. an tu, cùm res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, *juratusque* dixeris, EA TE COMPERISSE: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis esse rem ullam, quæ cognosci, comprehendi, percipi possit? vide, quæso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipso minuatur auctoritas. (g) Quæ cùm dixisset, ille finem fecit. Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, ut etiam *manus* sæpe *tolleret*. nec mirum. nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius. me quoque, jocansne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem, (h) Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accuratè, copiosè, taceo; neque te, quo minùs, si tibi ita videatur, sententiam mutes, deterrendum puto. illud verò non censuerim, ut ejus *auctoritate moveare*: 5 tantùm enim te non monuit, inquit arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus pleb. quorum vides quanta copia semper futura sit, arriperet te, & in concione quæreret, qui ibi constares, cùm idem negares *quidquam certi posse reperiri*, idem te COMPERISSE dixisses. Hoc, quæso, ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, non magnopere mirabor. meminî enim Antiochum ipsum, cùm annos multos talia sensisset, simul ac visum sit, sententia destitisse. (i) Hæc cùm dixisset Catulus: me omnes intueri. Tum ego non minùs commotus, quàm soleo in causis majoribus, 6 hujusmodi quasi orationem sum exorsus: Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita movit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa causa dici possent, non tamen 7 ut *ei respondere posse* diffiderem. auctoritas autem tanta planè me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut *ostentatione* aliqua adductus, aut *studio certandi*, ad hanc potissimum philosophiam me applicavi; non modò stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam, si *in minimis rebus pertinacia reprehenditur*, *calumnia etiam coërcetur*; 8 ego de omni statu, consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum velim? Itaque, nisi ineptum 9 putarem, in tali disputatione id facere, quod, cùm de rep. disceptatur, fieri interdum solet: juratem per Jovem, deosque penates, me & *ardere studio veri reperiendi* & ea sentire, quæ dicerem. quî enim possum non cupere verum invenire, cùm gaudeam, si simile veri quid invenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse judicem, vera videre: sic, *pro veris probare falsa*, *turpissimum est*. nec tamen ego is sum, qui nihil umquam falsi approbem, qui numquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente, ego verò ipse & magnus quidem sum opinator (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus, eoque directius gubernant, quòd eam tenent,

Quæ cursu interiore, brevi convertitur orbe:

sed ad Helicen, & clarissimos Septemtriones, id est, rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas: eò fit, ut errem, & vager latiùs. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quæritur. *visa* enim ista cùm acriter mentem, sensumve pepulerunt, *accipio*, hisque interdum etiam *assentior*, nec *percipio* tamen. nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens, itaque visis cedo, neque possum resistere.

---

1. *Unum tamen illud non celant.*) Sic & Pall. at codex S. Victoris, *celamus*. fortè *celamur*, inquit Gulielmius.

2. *Sed jam confirmata causa.*) Est à Victorii ed. neque secus Pal. sec ac S Victoris. vulgati *sed jam etiam cons.*

3. *Quorum illis uti lumine.*) Sic Pall. & S. Victoris, & editi à Victorio. nam Lambiniani cæteriquè, *quorum illa*.

4. *Ad adspiciendum.*) Non ineptè exemplar S. Victoris, *ad dispiciendum*.

5. *Tantum enim te nonmonuit.*) Ita recentiores cusi nam Victorius, nam Manutius ævus, *te modo monuit*. à quibus abeunt mss. nostri, quippe Pal. *te unus modo monuit* sec. à Victoris, *te non modo monuit*.

6. *Hujusmodi quasi orationem sum exorsus.*) Restitui omnino locum fide Pal. secundi. nam prim. *quodam orationem*, quod & in Victoriana editione. vulgati olim *quandam orationem*.

7. *Ut ei respondere posse diffiderem.*) Sic Vict. ed. & Pall at enim libes S. Victoris adhuc ignorat illud *posse* publicati, *me posse diff.*

8. *Ego de omni statu.*) Pal. sec. *ergo*. quomodo & in publicum emisit Petrus Victorius.

9. *Putarem in tali disputatione id facere.*) Sic Pal. sec. & S. Victoris, neque aliter editus à Victorio, quod tamen nemo sequi voluit, contentus illo *putarem, cùm in tali disputatione id faceremus, &c.*

stere. sapientis autem hanc censet Arcesilas vim esse maximam, Zenoni assentiens, CAVERE NE CAPIATVR: NE FALLATVR, VIDERE. nihil est enim ab ea cogitatione quam habemus de gravitate sapientis, errore, levitate, temeritate dijunctius. quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam à te probatur (ut præposterè tecum agam, mox referam me ad ordinem) hæc primùm conclusio quam habeat vim, considera. SI VLLI REI sapiens assentietur umquam, aliquando etiam opinabitur. numquam autem opinabitur: nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmabat enim & primum, & secundum. Carneades nonnumquam secundum illud dabat *assentiri aliquando*, 1 ita sequebatur enim OPINARI: quod tu non vis, & rectè, ut mihi videris. Sed illud primùm, SAPIENTEM, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, & eorum adsiduus pulsator Antiochus. posse enim eum falsa à veris, & quæ non possunt percipi, ab iis, quæ possint, distinguere. Nobis autem primùm, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa *consuetudo assentiendi, periculosa esse videtur, & lubrica.* quamobrem cùm tam vitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum: sustinenda est potius omnis assensio, ne præcipitet, si temerè processerit. ita enim *finitima sunt falsa veris*, 2 e quæ quæ percipi possunt (si modo ea sunt quædam: jam enim videbimus) 3 ut tamen in præcipitem locum non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil esse, quod percipi possit, à me sumsero &, quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omneis cohibiturum: ut tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, *nihil posse percipi.* etenim de eo omnis est controversia. Sed priùs pauca cum Antiocho: qui hæc ipsa, quæ à me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutiùs didicisse neminem, & scripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc non acriùs accusavit in senectute, quàm anteà defensitaverat. Quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen *inconstantia levatur auctoritas*: 4 quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eam, quam multos annos 5 esse negavisset, veri & falsi notam, excogitavit aliquid: eadem dicit, quæ Stoici: pœnituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios. & maximè ad Stoicos? eorum enim erat propria 6 ista dissensio. quid? eum Mnesarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. numquam à Philone discessit, nisi *postaquàm ipse cæpit, qui si audirent, habere.* Unde autem subitò vetus Academia revocata est? nominis dignitatem videtur, cùm à re ipsa descisceret, retinere voluisse, quod erant 7 qui illum gloriæ causa facerent, sperare etiam, fore, ut ii, qui se sequerentur, 8 *Antiochii* vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuisse sustinere concursum omnium philosophorum. etenim de ceteris sunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit. & 9 ut ii, qui sub nubes solem non ferunt: item ille, cùm æstuaret, veterum, ut Menianorum, sic Academicorum umbram secutus est. quoque solebat uti argumento tum, cùm ei placebat, *nihil posse percipi*, cùm quæreret, Dionysius ille Heracleotes, utrùm comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuisset, Zenonique magistro credidisset, *honestum quod esset, id bonum solum esse*: an quod posteà defensitavisset, honesti *inane nomen esse, voluptatem esse summum bonum*: qui ex illius commutata sententia docere vellet, nihil ita signari in animis nostris à vero posse, quod non eodem modo possit à falso, is curavit, quod argumentum ex Dionysio ipse sumsisset, ex eo ceteri sumerent. Sed cùm hæc alio loco plura, nunc ad ea, quæ à te, Luculle, dicta sunt: & primùm quod initio dixisti, videamus, quale sit: similiter à nobis de antiquis philosophis commemorari, 10 atque seditiosi solerent *claros viros*, sed tamen populares aliquos nominare. illi cùm 11 res non bonas tractent similes bonorum videri volunt. nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ vosmetipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras *nivem nigram* dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem at 12 quis est hic? num *sophistes?* 13 sic enim appellabantur ii, qui ostentationis, aut quæstus causa philosophantur. maxima fuit & gravitatis, & ingenii gloria. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modò ingenii magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, HAEC LOQVOR DE VNIVERSIS. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra universa? quis hunc philosophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati, *quinctâ classis* videntur. atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus: 14 ille VERVM ESSE PLANE

---

1. *Ita sequebatur.*) Est à conjectura P. Manutii. prius enim impressi, *sed assequebatur*, quod item in Pall. & poterat revocarisne enimium videremur tribuere hac relationibus.

2. *Eaque quæ percipi possunt.*) Adjicit Lambinus, *sic quæ possunt*. sed planè de suo. nihil eorum in edd. in mss. vetustis.

3. *Ut tamen in præcipitem.*) Fortè, *ut tam in præcipitem*. Lambinus edidit, *ut in tam præc.* arbitratu suo. nam Pall. accedunt vulgato, nisi quod in primo etiam legi possit, *ut eum*. at S. Victoris membranæ, *ut sanus præcipitem*.

4. *Quis inquam enim iste dies illuxerit, quæro.*) Sic vulgati. Lambinus ejecit, *inquam*, suasu inquit mss. quibus aberat. nescio an usquequaque. nam S. Victoris liber habet, *quinquam enim dies iste ill.* Pall. pr. facit pro recepta scriptura. secundus etiam: nisi quod habeat, *ille*, non *iste*. scriptum ibidem quoque *Deus*, loco *dies*, sed statim deletum fuit. forte reponendum: *quinam enim iste dies illuxerit quæro.*

5. *Esse negavisse.*) Exemplar S. Victoris, *negitavisset*, vox frequentata Plauto ac Lucretio.

6. *Ista dissensio.*) Non potui excludere quod inveneram in Pall. & S. Victoris; utique confirmatum editione P. Victorii, quamvis eum nemo secutus fuerit, non Camerarius, non Sturmius, non alii; qui repræsentarunt Aldinum, *defensio*.

7. *Qui illum gloriæ causa facerent, sperare etiam, &c.*) Lambinus, *facerent dissentirent*; præter libros, ex conjectaneo Camerarii. at ego libentius eraserim illud *facerent*, tanquam glossema. belle profectò tale quid subaudiatur. & alioquin non constant libri nostri. Pal. enim pr. *facerent*. S. Victoris, *fererunt*.

8. *Antiochii vocarentur.*) Maluit P. Victorius *Antiochi*, libros secutus scilicet. & sic quoque nostra triga.

9. *Et ut ii qui sub nubes solem.*) Admisi editionem Petri Victorii, confirmatam auctoritate fere nostrorum trium: sanè Pal. sec. nam pr. & S. Victoris, *ut & hi qui sub nubes solem*. hactenus vulgati; *ut enim ii qui sub nube solem*. nisi quod Lambinus, *ut enim ii qui nisi sub solem*. incolerabili arrogantia: tanto quidem magis, quod hæc sua supplementa clam immittat in contextum, nulla eorum facta in Annotatiuncelis suis mentione: adeo ut hæc spuria nemo deprehendat, nisi qui accedat ad editiones alias. quod quis facit?

10. *Atque seditiosi solerent.*) Dictio *solerent*, non est in Pal. sec. & forsan est ab librariis.

11. *Res non bonas tractent.*) Ita quidem Victorius, Camerarius, Lambinus, Manutii posteriores aliique. verum Aldus avus non agnoscit: negativam, neque habetur in mss. nostris. ideoque delenda, si visum fuerit Senatui populoque Criticen.

12. *Quis est hic? num Sophistes?*) Sic & Aldus avus. verùm Victorii editio, *quis est nunc hic Sophistes*, neque aliter Pall.

13. *Sic enim appellabantur ii.*) Secutus sum fidem libri qui servatur apud S. Victorem, item utrumque Pall. hactenus cusi, *appellantur*. minus aptè rei propositæ.

14. *Ille verum esse planè negat: esse sensus quidem non obscuros, sed tenebricosos.*) Hæc est lectio Palatinorum, tam claræ, nostra distinctione; ut nemo sit futurus, qui exercetur impudens facinus Lambini, obtrudentis nobis, *quidem sed obscuros, sed tenebricosos*. vulgati prius, *quidem non obscuros*. excipio P. Victorii editionem: ea enim expressit quoque nostrum *non*, quod tamen nemini placuit præter Camerarium, qui procul dubio animadvertit verba sic resolvenda; *non dicit sensus obscuros, sed tenebricosos*. quid ergo *negat inquit, &c.* si cui hæc non placet, ille repetat licet vocem *negat*: hoc modo; *planè negat: negasse sensus quidem non obscuros, &c.* & de hac conjectura, alius quis se jactaret; verum ea mihi displicet præ altero.

L Audsens

PLANE negat: esse sensus quidem non obscuros dicit, nec tenebricosos: (sic enim appellat eos is, qui nunc maximè est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura.) NEGO, inquit, SCIRE NOS SCIAMVSNE ALIQVID, AN NIHIL SCIAMVS: NE IDIPSVM QVIDEM NESCIRE, AVT SCIRE, SCIRE NOS: NEC OMNINO SITNE ALIQVID, AN NIHIL SIT Furere tibi Empedocles videtur; at mihi dignissimum rebus iis de quibus loquitur, sonum fundere num ergo is excæcat nos aut orbat sensibus, si parum magnam vim censet in iis esse ad eos, quæ sub eos subjecta sunt, judicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quamquam versibus, sed tamen illis versibus increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui cùm sciri nihil possit, 1 audeant *se scire* dicere. Et ab his ajebas *removendum Socratem & Platonem*. cur? an de ullis certiùs possum dicere? vixisse cum his equidem videor 2 ita multi sermones prisci pti sunt è quibus dubitari non possit, quin Socrati nihil sit visum *sciri posse*. excepit unum tantum, SCIRE SE, NIHIL SE SCIRE: nihil amplius Quid dicam de Platone? qui certè tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi probavisset. *ironiam* enim alterius, perpetuam præsertim, nulla fuit ratio persequi 3 Videorne tibi, non ut Saturninus, nominare modò illustreis homines, 4 sed etiam imitari numquam, nisi clarum, nisi nobilem? Atqui habebam molestos vobis, sed minutos, Stilbonem, Diodorum Alexinum, quorum sunt contorta, & aculeata quædam sophismata sic enim appellantur fallaces conclusiunculæ. Sed quid eos colligam, cùm habeam Chrysippum, qui *fulcire* putatur *porticum* Stoicorum? quàm multa ille contra sensus, quàm multa contra omnia, quæ in consuetudine probantur, dissolvit: idem mihi quidem non videtur: sed dissolverit sanè. certè tam multa non collegisset, quæ nos falleret probabilitate magna, nisi videret his resisti non facile posse. 5 Quid Cyrenei videntur? minimè contemti philosophi: qui negant ESSE QVIDQVAM, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quæ tactu intimo sentiant ut dolorem, ut voluptatem: neque se, quo quid color, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire, affici se quodammodo. Satis multa de auctoribus. quamquàm ex me quæsieras, nonne putarem post illos veteres, tot *sæculis*, inveniri verum potuisse, tot *ingeniis*, tantisque *studiis* quærentibus. Quid inventum sit, paullo pòst videro, te ipsum quoque judice. Arcesilæ verò non obtrectandi causa cum Zenone pugnavisse, sed verum invenire voluisse, sic intelligitur. Nemo inquam superiorum non modò expressérat, sed ne diserat quidem, *posse hominem nihil opinari*: nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti: visa est Arcesilæ cùm vera sententia, tum honesta, & digna sapiente quæsivit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec opinari sapientis esset. Hic credo, *Nihil opinatur*; quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo id esset? *Visum*, credo. Quale igitur visum? tum illum ita definivisse, ex eo, quod esset, sicut esset impressum, & signatum, & effectum. Pòst requisitum, etiamne, si ejusmodi esset visum verum, quale falsum. Hic Zenonem vidisse acutè, nullum esse visum, quod percipi posset, si id tale esset ab eo, quod est, ut ejusmodi ab eo, quod non est, posset esse. Rectè consensit Arcesilas; ad definitionem additum. neque enim falsum percipi posse, neque verum, si esset tale, quale vel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse visum à vero, ut non ejusdemmodi etiam à falso possit esse. Hæc autem est una contentio, quæ adhuc permanserit nam illud, *nulli rei assensurum esse sapientem*, nihil ad hanc controversiam pertinebat licebat enim nihil percipere & tamen opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus, quàm Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputatum, quàm probatum puto. Sed id omittamus. illud certè, opinatione & perceptione sublata, sequitur omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi tu concedas nunquam assensurum esse Quid ergo est, quod percipi possit, si *ne sensus quidem vera nuntiant?* quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere posses, idcirco heri, non necessario loco contra sensus tam multa dixeram: tu autem te negas infracto *remo*, neque *columba colle* commoveri primùm cur? nam & in remo sentio non esse id, quod videatur: & in columba plureis videri colores, nec esse plus uno. deinde nihilne præterea diximus? maneant illa omnia: 6 lacerat ista causa; veraceis suos esse sensus dicit Igitur semper auctorem habes, & eum, qui magno suo periculo causam agat. eò enim rem dimittit Epicurus, si VNVS sensus semel in vita mentitus sit, nulli umquam esse credendum. Hoc est verum esse, confidere suis testibus, 7 & importunè insistere. Itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, *cùm oculum torsisset*, duas ex lucerna flammulas esse visas. opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quæratur, quid sit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum similis. Tu verò, qui visa sensibus alia vera dicas esse, alia falsa; qui ea distinguis? define, quaso, communibus locis. domi nobis ista nascuntur. 8 Si quis deus te interroget *sanis modò, & integris sensibus*, num amplius quid desideras? quid respondeas? Utinam quidem roget 9 audias, quàm nobiscum malè egerint ut enim vera videamus, quàm longè videbimus? 10 Ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompejanum non cerno: neque quidquam interjectum est, quod obstet: sed intendi longiùs acies non potest. O præclarum prospectum! Puteolos videmus: at familiarem nostrum Avianum fortasse in porticu Neptuni ambulantem, nō videmus. At ille 11 nescio qui in scholis nominari solet, *mille & octingenta stadia quod abesset, videbat*: quædam volucres longiùs. Responderem igitur audacter isti vestro deo, me planè his oculis non esse contentum. 12 Dicet me acriùs videre, quàm ullos pisceis fortasse: qui neque videntur à nobis & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos

---

1. *Audeant se scire, dicere.*] S. Victoris, *se scire nihil, dicere.* acutius forsan quàm verius: sed forsan, inquio, neque enim tantum otii est, ut consulam ipsorum sententias.

2. *Ita multi sermones persripti sunt*] Sic vulgo editi: neque aliter Pal. tert. at enim secund. *prascripti*, quod non omnino displicet, ut velis in modum tabulæ publicitus propositos. S. Victoris *præscripti*, quod & expressit Victorius.

3. *Videorne tibi, non ut Saturninus, &c.*] Sic Pall. at S. Victoris volumen *tibi Saturninus*, omissis intermedis.

4. *Sed & jam imitari numquam, nisi clarum.*] Nihil variant Pall. at S. Victoris. *sed mutari numquam.* unde natum puto, ut prodiderit Lambinus; non esse in mss. verbum *etiam* cæterùm non displicet mihi conjectura P. Manutii: *sed etiam imitari: num quem nisi clarum, &c.*

5. *Quid Cyrenei videntur? minimè contemti Philosophi.*] Sic Aldus Andr. & Nepos. at Victorius, *Quid Cyrenaï? videntur mihi minimè, &c.* quomodo Pall. nostri; adeò ut omnino sufficeret illa *videntur mihi*, vel *Annum extranea*; legendumque 5 *quid Cyrenaï, minime eos Philo-*

6. *Lacerat ista causa: veraceis, &c.*] Notæ sunt conjecturæ Lambini & P. Manutii. Pall. nihil juvant, nisi quod abeat à vulgata sec. habeatque, *ista causa veraci, &c.*

7. *Et importunè insistere.*] Scriptus S. Victoris *importa insistere.* ex que fingebat Gulielmius *importune stare.*

8. *Si quis Deus, &c.*] Pall. & editio Victorii, *si, inquis, Deus.*

9. *Audias quàm nobiscum male egerint.*] Est à Victorio; neque recedit Aldi vetus, nisi quòd *ea audies*; quomodo restat in Pal. sec. & S. Victoris. nam pr. *egeris.* posterius cusi, *audias quam nob. male agatur.* quæ diversitas fere me cogit suspicari, totum istud esse litteratoris adjutum pannum.

10 *Ego Catuli Cumanum ex hoc loco regionem video.*] Pal. sec. *regionum.* Lipsius emendabat, *Cumanum ex hoc loco è regione video.* Baulis enim habita hæc disputatio, oppositumque et Cumanum.

11. *Nescio qui*] Forte *Argue* fuit, inquit Aldus Nepos. non fuit, sed *Lynceus*

12 *Dicet me acriùs*] Ita Victorii editio, assentiturque Pal. pr. vulgati, *dicet.*

nes suspicere possunt. Ergo ut illis *aqua*, sic nobis *aër crassus* offunditur. At amplius non desideramus. Quid talpam? num desiderare lumen putas? 1 neque tam quereretur cum deo, quòd parum longè, quàm quòd falsum videret. videsne navem illam. stare nobis videtur: at iis qui in navi sunt, moveri hæc villa. quære rationem, cur ita videatur: quem ut maximè inveneris, quod haud scio, an non possis, non tu verum testem habere, sed eum non sine causa falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de navi? vidi enim a te remum contemni. majora fortasse quæris. quid potest esse *Sole majus*? quem Mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse, quam terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multo, ne majorem quidem multo putat esse, vel tantum esse, quantus videatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. Ubi igitur illud est, SEMEL? Sed ab hoc credulo, qui numquam sensus mentiri putat, discedamus: 2 qui ne nunc quidem, cùm ille sol, qui *tanta incitatione fertur*, ut celeritas ejus quanta sit ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videatur. (1) Sed, ut minuam controversiam: videte, quæso, quàm in parvulis sitis. Quattuor sunt capita, quæ concludunt, nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc tota quæstio est: e quibus primum est, *esse aliquod visum falsum*: secundum, *non posse id percipi*: tertium, *inter qua visa nihil interesse, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint*: quartum, *nullum esse visum verum a sensu profectum, cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil interfit, quodque percipi non possit*. Horum quattuor capitum secundum, & tertium, omnes concedunt primum Epicurus non dat. vos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, 3 si Quintum se videre putabat, incidebat in ejusmodi visum, quod percipi non posset: quia nulla nota verum distinguebatur à falso; qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Gemino consul fuit, agnoscendo ejusmodi notam, quæ falsa esse non possit? Negas *tantam similitudinem* in rerum natura esse. Pugnas omnino, sed cum adversario facilime sit sanè. videri certè potest. fallet igitur sensum: & si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit, sublato enim judicio illo, quo oportet agnosci: etiam si ipse erit, quem videris, qui tibi videbitur, tamen non ea nota judicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse ejusdemmodi falsa. Quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus videri, quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse, *nihil esse idem, quod sit aliud*. Stoicum est quidem, nec admodum credibile; nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest. omnibusne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si differat. sed, ut *hominum similitudo tanta esse non potest*, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem calo, aqua, ceteris omnibus, 4 centum Alexandros ejusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid si in ejusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero? ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus 5 annulatius aliqui, quoniam gallinarium invenisti Deliacum illum, qui 6 ova cognosceret? Sed adhibes artem advocatam etiam sensibus. *pictor videt, quæ nos non videmus*: &, simul inflavit tibicen, à perito carmen agnoscitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, *ad quæ pauci accedunt*, nostri quidem generis, admodum, nec videre, nec audire possumus? Jam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemque, & totam constructionem hominis fabricata natura. Cur non extimescam opinandi temeritatem? Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam vim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniosè: disputantur etiam eleganter. denique videantur sanè, ne affirmentur modò. sed de physicis mox, & quidem ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paullo ante dixeris, videare mentitus. sed ut ad ea, quæ clariora sunt, veniam: res jam universas profundam: de quibus volumina impleta sunt non à nostris solùm, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici; *dum studiosè* omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contraque omnem consuetudinem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem, inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadem. Ea sunt ejusmodi, quæ à te diligentissimè tractata sunt, dormientium, & 7 vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse dicebas quàm vigilantium, siccorum, sanorum: quo modo? quia cùm experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerum, sed visum esse: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam cor consentit.

Similia de vinolentis. Quasi quisquam neget, 8 & qui experrectus sit, eum somniare: &, cujus furor consederit, putare non fuisse ea vera, quæ essent sibi visa in furore. Sed non id agitur: tum, cùm videantur, quo modo videntur, id quæritur. nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audivisse.

O pietas animi,

si modò id somniavit? ut si vigilans audiret. experrectus enim potuit illa visa putare, ut erant, & somnia: dormienti verò, æquè, 9 ac vigilanti probabantur. quid Iliona somno illo?

Mater te appello:

nonne illa credit filium locutum, 10 ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?

Ain' ea adsta? manet? audis iteradum eadammet ipsa mihi:

num videtur minorem habere vitis, quam vigilanteis, fidem? Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa

1. *Neque tam quereretur cum Deo, &c. videret.*) Revocavi quod erat in tribus mss. nostris; prodaxeratque et am P. Victorius. recentiores enim adæxerantes antiquitus cusis, *neque tam quereres cum Deo, &c. videres*. ineptè.

2. *Qui ne nunc quidem, cùm ille Sol, &c.*) Sic Pall. quoque. Victorii editio verbo ampl. or, *quidem putat, cùm*. Gulielmius distinguit, *qui? ne nunc quidem?* quo quid vel c. vix adsequor.

3. *Si Quintum se videre putabat.*) Nescio an non æquè bene Pal. sec. *sed Quintum*.

4. *Centum Alexandros ejusdem modi.*) P. Victorii editio *centum Alexandrum*. neque aliter Pall. nam S. Victoris exemplar *centum Alexandriis*.

5. *Annulatius aliqui.*) Vulgati *aliquis* sed ultima littera non visitur in ullo è nostris tribus; omissique etiam editis à Victorio.

6. *Ova cognosceret.*) Pal. sec. *agnosceret*.

7. *Vinolentorum.*) Annotavit Gulielmius S. Victoris exemplar, & hoc, & supra semper habere, *vinolentorum*, recteque dici putat; ut à *mustum, musculentus* parum istud refert. videat potius aliquis locumne hoc habere queat scriptura Pal. sec. *vinolentium*.

8. *Et qui experrectus sit, eum somniare.*) Ita Pall. nam S. Victoris, *eum somnia*. P. Manutius è mss. interserit negativam, *eum non somniare*, ipse viderit. Lambinus edidit, *eum somniasse*.

9. *Ac vigilanti probabantur.*) Sic Lambini editio, neque aliter S. Victoris, aut Pal. sec. nam pr. *probabatur*.

10. *Ut experrecta etiam crederet.*) Vulgati olim, & recentiores *ut verè exp.* quomodo nulli mss. nostri, excluseratque editionem suam Victorius; sed nemo ausus imitari, non Camerarius, non Brutus, non Stermius, non Lambinus; hoc ideo quod non consulu sset libros antiquitatis obsoletæ. Aldus Nepos delevit, quam vis id avus ejus usurparat.

putabat, quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? quid ille, qui,

Video, video te vivum, Ulysse, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit se videre, cùm omnino non videret? quid apud Euripidem Hercules, cùm 1 ut Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis: cùm uxorem interimebat? cùm conabatur etiam patrem? non perinde movebatur falsis, ut veris moveretur? Quid; ipse Alcmæo tuus, qui negat cor sibi cum oculis consentire, nonne ibidem incitato furore;

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

2 *Incede, incede: adsunt, adsunt: me, me expetunt.*

Quid, cùm virginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige à me:
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Cærulea incincta 3 igni incedunt:
Circumstant cum ardentibus radiis.

Num dubitas, quin sibi hæc videre videatur? itemque cetera:

Intendit crinitus Apollo.
4 *Arcum auratum luna innixus.*
Diana facem jacit à læva.

Qui magis hæc crederet, si essent, quàm credebat, quia videbantur? appâret enim jam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse: *inter visa vera, & falsa, ad animi assensum, nihil interesse.* Vos autem nihil agitis, cùm falsa illa vel furiosorum, vel somniantium recordatione ipsorum refellitis. non enim id quæritur, qualis oratio fieri solear eorum, qui experrecti sunt: aut eorum, qui furere desiterunt: sed qualis visio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cùm commovebantur sed abeo à sensibus. Quid est, quod ratione percipi possit? *dialecticam* inventam esse dicitis, veri, & falsi quasi disceptatricem, & judicem. cujus veri & falsi? & in qua re? in geometriane, quid sit verum, vel falsum, dialecticus judicabit, an in litteris, aut in musicis? At ea non novit. In philosophia igitur: sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat judicare? quid igitur judicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit, quid ambiguè dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? si hæc, & horum similia judicat, *de se ipsa judicat.* plus autem pollicebatur. nam hæc quidem judicare ad ceteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis: videte, ne contra vos tota nata sit, quæ primo progressu festivè tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad soritas, lubricum sanè, & periculosum locum: quod tu modò dicebas esse vitiosum interrogandi genus. Quid ergo? istius vitii num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit *cognitionem finium*, ut ulla in re statuere possimus, quatenus. nec hoc in acervo tritici solùm, unde nomen est, 5 sed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper: clarus, obscurus sit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, angusta: quanto aut adjito, aut demto, certum respondeamus, non habemus. At vitiosi sunt soritæ. 6 Frangite igitur eos, si potestis ne molesti sint. erunt enim, nisi cavetis. cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cùm gradatim interrogetur, verbi causa, tria, pauca sint, anne multa: aliquanto priùs, quàm ad multa perveniat, *quiescere*, id est, quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. *Per me vel stertas licet*, inquit Carneades, *non modò quiescas.* sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget. 7 QVOD IN numero conticuisti: si ad eum numerum unum addidero, multane erunt? progredere rursus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cujus generis error ita manat, ut non videam, quò non possit accedere. Nihil me lædit, inquit ego enim, ut agitator callidus, priùs quàm ad finem veniam, equos sustinebo: eoque magis, si locus is, 8 quò ferentur equi, præceps erit. sic me, inquit, antè sustinebo, nec diutiùs captiosè 9 interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque 10 respondes, *superbe* si non habes; ne tu quidem perspicis. si quia obscura, concedo. sed negas te usque ad obscura progredi. illustribus igitur rebus insistis. si id tam commodò, ut taceas, nihil assequeris. quid enim ad illum, qui te captare vult, utrùm tacentem irretiat te, an loquentem? sin autem usque ad novem, verbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis: etiam à certis, & illustrioribus cohibes assensum: hoc idem me in obscuris facere non finis. nihil igitur te contra soritas ars ista adjuvat: 11 quæ nec augendi, nec minuendi, quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid, quòd eadem illa ars *quasi Penelopæ telam retexens*, tollit ad extremum superiora? utrùm ea vestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticæ est, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum) aut verum esse, aut falsum. quid igitur? hæc vera, an falsa sunt? *Si te mentiri dicis: idque verum dicis: mentiri, verum dicis.* Hæc scilicet *inexplicabilia* esse dicitis. quod est odiosius, quàm illa, quæ nos *incomprehensa*, & *non percepta* dicimus. Sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari non possunt, nec eorum ullum judicium invenitur, ut respondere possitis, vera ne, an falsa sint: ubi est illa definitio, *effatum esse id, quod aut verum, aut falsum sit?* Rebus sumptis adjungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. 12 Quo modo igitur hoc conclusum esse judicas? 13 *si dicis, nunc lucere, & verum dicis: lucet igitur.*

probatis

---

1. *Ut Eurysthei filios, ita suos.*) Muretus hanc lectionem tuetur lib. XVII Var. lect. cap. 10. contra P. Victorium, qui tollebat ita. LXXV. Variar. lect. cap. 12.

2. *Incede, incede.*) Vulgati *Incende, incende.* sed præter Pall. in quibus alterum, ut & in codice S. Victorii & editione Victoriana; quam miror neminem posteriorum secutum.

3. *Igni incedunt.*) Sic ead. editio, item Pal. sec. *non incendunt*, ut ferè olim cusi.

4. *Arcum auratum, luna innixus.*) Lambinus, *genu innixus.* miror unde; nisi ab ingenio. nam libri nostri ei non addicunt; neque variant editiones.

5. *Sed nulla omnino.*) Alii, *sed ulla*, contra nostros libros & editionem P. Victorii.

6. *Frangite igitur eos si potestis.*) Lectio forsan minus recta. nam Pal. pr. *agite igitur*, sec *angite qui eos* utrumvis præposuerim vulgato; quod attinet quidem ad vocem primam.

7. *Quod in numero.*) Sic nostri. Lambinus *quæ*, secutus Paullum Manutium qui monuerat ita fuisse in libro veteri.

8. *Quo ferentur equi.*) Auferri posse sine ullo sensus detrimento.

9. *Interroganti respondeo.*) Vulgati *respondebo.* sed alterum restat in Pall. in S. Victorii, denique editione Victoriana.

10. *Si respondes superbe.*) Est ab Victoriana, neque alitee Pal. sec. nam prim. *superbi.* quod & in Aldina veteri. vulgatur, *superbè.*

11. *Quæ nec augendo, nec minuendi.*) Lambinus, Libris, ut inquit, reclamantibus, invexit, *augenti nec minuenti.* egregiem facinus.

12. *Quomodo igitur hoc conclusum esse judicas.* Sic omnes edd. item Pal. prim. & Victorii, nisi quod iis *hic concl.* at enim Pal. sec. exhibet mobis, *quomodo aut falsum esse judicas, si dicis.* quod examinabunt quietiores. nam mihi quidem sic festinanti, scrupulum non levem injecit; quod non soleat ille liber exorbitare nisi cum causa.

13. *Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet igitur.*) Homo non acutus, ausus sum delere septem aliquot voces, quæ quinquaginta ferè per annos istum infederant locum. quippe & alii edidere, & Boulietius, & Brutus, & Lambinus, & Aldus Nepos; *Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. dicis autem lucere, & verum dicis: lucet igitur.* quæ intermedia, neque agnoscit Aldus major, neque Victorius, neque Pall. neque S. Victoris codex. itaque cur ego colerarem?

probatis certè genus, & rectissimè conclusum dicitis. itaque in docendo, cum primum concludendi modum tradtis. aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, proba bitis, aut ars ista nulla est. 1 Vide ergo, hanc conclusionem probaturusne sis: *si dicu te mentiri, verumq; dicis mentiris, dicis autem te mentiri, verumque dicis, mentiris igitur.* Qui potes hanc non probare, cùm probaveris ejusdem generis superiorem? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? *si lucet, lucet. lucet autem. lucet igitur.* cederet scilicet. ipsa enim ratio connexi, cùm concesseris superius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa conclusione differt? *Si mentiris, mentiris. mentiris autem; mentiris igitur.* Hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. Qui igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique conclusionis valet; eadem est in utroque. Sed extremum eorum est. postulant, ut explanetur hæc inexplicabilia. 2 Tribunum aliquem censeo adeant. à me istam exceptionem numquam impetrabunt. etenim cùm ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, ut verum esse concedat, quod ita effabimur, *aut vivet cras Hermachus, aut non vivet:* cùm dialectici sic statuant, omne, quod ita disjunctum sit, quasi, aut etiam aut non, non modo verum esse, sed etiam necessarium: vide, 3 quàm sit cautus is, quem isti tardum putant. SI ENIM, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. nulla autem est in natura rerum talis necessitas. Cùm hoc igitur dialectici pugnent, id est, Antiochus, & Stoici. totam enim evertit dialecticam. nam si è contrariis disjunctio (*contraria* autem ea dico, cùm alterum ait, alterum negat) si talis disjunctio falsa potest esse, nulla vera est. mecum verò quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? Cùm aliquid hujusmodi incideret, sic ludere Carneades solebat: *Si recte concluxit: senex sin vitiosè; 4 minam Diogenes reddet.* ab eo enim Stoico dialecticam didicerat. hæc autem merces erat dialecticorum. 5 sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quomodo judicem, *Si lucet, lucet*, verum esse, ob eam causam, quòd ita didici, *omne, quod ipsum ex se connexum sit, verum esse*: non judicem, *Si mentiris, mentiris*: eodem modo esse connexum. Aut igitur hoc, & illud: aut nisi hoc, ne illud quidem judicabo. Sed, ut omneis istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusque, qui simus: jam, explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista cotruent universa. Nec verò quidquam ita dicam, ut quisquam *id fingi* suspicetur: à Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Fœnus & valde studiosus, ac diligens, & quatuor ejus libri sunt de sustinendis assensionibus. hæc autem, quæ jam dicam, sunt sumta de primo. Duo placet esse Carneadi genera visorum: in uno hanc divisionem, *Alia visa esse, quæ percipi possint: alia quæ non possint*: in altero autem, *Alia visa esse probabilia, alia non probabilia.* itaque, quæ contra sensus, contraque perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem divisionem; contra posteriorem nihil dici oportere. quare ita placere, tale visum nullum esse, ut perceptio consequeretur: ut autem probatio, multa. etenim *contra naturam esset*, si probabile nihil esset. & 6 sequitur omnis vitæ ea, quam tu, Lucille, commemorabas, eversio. itaque & sensibus probanda multa sunt: teneatur modò illud, non inesse in his quidquam tale, quale non etiam falsum nihil ab eo differens esse possit. sic, quidquid acciderit specie probabile, si nihil se offeret, quod sit probabilitati illi contrarium uteretur eo sapiens: ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur. etenim is quoque, qui à vobis *sapiens* inducitur, multa sequitur probabilia, non comprehensa, neque percepta, neque assensa, sed *similia veri*: quæ nisi probet, omnis vita tollatur. Quid enim? conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet, atq; perceptum, se ex sententia navigaturum? qui potest? sed si jam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, *probo navigio, bono* gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, se illuc venturum esse salvum. Hujusmodi igitur visis consilia capiet & agendi, & non agendi; Faciliorque erit, ut albam esse nivem probet, quàm erat Anaxagoras; qui id non modò ita esse negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, & unde illa concreta esset, albam ipsam esse ne videri quidem. & quæcumque res eum sic attinget, ut sit visum illud probabile, neque ulla re impeditum: movebitur. non enim est *è saxo sculptus, 8 aut è robore dolatus.* habet corpus; habet animum: movetur mente; movetur sensibus: ut ei multa vera videantur. neque tamen habere insignem illa, & propriam percipiendi notam: eoque sapientem non assentiri, quia possit ejusdem modi exsistere falsum aliquod, cujusmodi hoc verum. neque nos contra sensus aliter dicimus ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeque aliter se habere, ac sensibus videantur. Hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum videatur: præstò est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero vestro, *perceptio*, & *comprehensio* tollitur. Quod est caput Epicuri? *Si ullum sensibus visum falsum est; nihil percipi potest.* quod vestrum? *Sunt falsa sensibus visa.* Quid sequitur? ut taceam; conclusio ipsa loquitur, *nihil posse percipi.* Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, quia te totus diversus est: noli mecum, qui hoc quidem certè, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quàm ista dici, ab Antiocho quidem maximè cui erant, quæ paullo antè dixi, notissima. licet enim hæc quivis arbitratu suo reprehendat, quòd negamus rem ullam percipi posse; certè 9 levior reprehensio est. quòd tamen dicimus esse *quædam probabilia*; non videtur hoc satis esse vobis. ne sit. illa certe debemus effugere, quæ à te vel maximè agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? Explicavi paullo antè, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe quemadmodum ea dicantur à Clitomacho, in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poëtam, cùm scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, cum, qui consul cum M. Manilio fuit, scripsit igitur his ferè verbis. sunt enim mihi nota, propterea quòd earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur, sed scriptum est ita:

1. *Vide ergo.*) Pall. item edd. veteres, etiam Victoriana, *vides ergo.*

2. *Tribunum aliquem censeo adeant.*) Pall. ille sec. *censeo videant* non temerè profecto. & videant acutiores an hæc reponi debeat. notum est enim, *me vide*, apud Comicos, aliosque tale quid, quo auxilium auctoritasve spondeatur alteri.

3. *Quam sit cautus.*) Lamb. rursus libris omnibus, inquit, invitis, obtrusit nobis *is cautus*, utpote quod tardo potius opponeretur, quam *cautus*: quod tamen sic nondum probavit.

4. *Minam Diogenes reddet.* Est ab Aldina veteri, & Victoriana, & tribus nostris. aliæ edd. *reddat.*

5. *Sequor igitur.*) Vulgati *sequar*. sed alterum est à Victorio, à Pal. sec. & S. Victoris exemplari.

6. *Sequitur omnis vitæ ea, &c.*) Nihil variant mss. nisi quod S. Victoris *eversionem*. P. Manutius edidit, *sequitur enim*. P. Victorius interpunxit: *probat: multa (etenim e. nat. &c. esset) sequitur omnis.* non satisfacit. forsan reponendum erat, *& sequeretur omnis, &c.*

7. *Unde illa concreta essent.*) Ita nuper natæ edd. verùm priores omnes, *congregata*, quod & in nostris tribus mss. Camerarius conjicit *congriana.*

8. *E robore dolatus.*) Membranæ tres, *ebore dolatus*, neque aliter Aldi vetus. quod ipsum junior aliquis Criticaster, mordicus tueretur.

9. *Levior reprehensio est.*) Pal. sec. *responsio*; qui etiam mox habet, *præterea*, pro quo edit. *propterea.*

ACADEMICIS PLACERE, esse rerum ejusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles videantur, aliæ contrà: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quòd multa falsa probabilia sint: nihil autem falsi perceptum, & cognitum posse esse. Itaq; ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia sensus eripi, à quib. numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse. illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, veri & certi notam. Quæ cùm exposuisset, adjungit, DVPLICITER DICI assensus sustinere sapientiam: uno modo, cùm hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri: altero, cùm se à respondendo, 1 ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat, ut neque neget aliquid, neque ajat. Id cùm ita sit: alterum placere, ut numquam assentiatur: alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat; aut *etiam* aut *non*, respondere possit; 2 nec, ut placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen, & agere aliquid, reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita vilum sit, dum *sine assensu*: neque tamen omnia 3 ejusmodi visa approbari, sed ea, quæ nulla re impediterentur. Hæc si vobis non probamus, sint falsa sanè: invidiosa certè non sint. non enim lucem eripimus: sed ea, quæ vos percipi, comprehendique, eadem nos, si modò *probabilia* sint, videri dicimus 4 Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, vides profectò, Lucille, jacere jam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste vester cælum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quæ sub quemque sensum cadunt, sentiet. 5 Mare illud quod nunc Favonio nascente, purpureum videtur, idem huic nostro videbitur, nec tamen assentietur; quia nobis metipsis modò cæruleum videbatur; 6 manè flavum; quodque nunc, 6 quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileque est proximo ei continenti: ut, etiam si possis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non possis id verum esse, quod videbatur oculis, defendere. *Unde memoria, si nihil percipimus?* (sic enim quærebas,) quòd meminisse visa, nisi comprehensa, non possumus. Quid? Polyænus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur, is posteaquàm Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quæ sciebat, oblitus est? Atqui *falsum quod est, ad percipi non potest*, 8 ut nobismetipsis placet. Si igitur memoria perceptarum, comprehensarumque rerum est: omnia, quæ quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. vera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet. sed tibi aut concedendum ita esse, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas, oportet. 9 & facilè esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioque nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? iisne, quæ ipsæ fatentur conjecturâ se plus uti, quàm scientia? an iis, quæ tantùm id, quod videtur, sequuntur, nec habent istam artem vestram, qua vera & falsa dijudicent? Sed illa sunt *lumina duo*, quæ maximè causam istam continent. primum enim *negatu fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur.* At id quidem perspicuum est: cum Panætius, princeps propè, meo quidem judicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certissimam putant, VERA ESSE 10 haruspicum auspicia, oracula, somnia, vaticinationes, neque ab assensu sustineat. Quod is potest facere de iis rebus, quas sibi, à quibus ipse didicit, certas habuerint. cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum vel improbare, vel approbare possit, dubitari non possit? an tu in sortitis poteris hoc, cùm voles: illic in reliquis rebus 11 non poterit eodem modo insistere, præterim cùm possit sine assentione ipsam verisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quod *negatu actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet.* primum enim videri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici, *sensus ipsos assensus esse*: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi. tolli autem omnia, si visa tollantur. Hac de re in utramque partem & dicta sunt, & scripta multa (12 vide superiora) sed brevi res potest tota confici. ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare visis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere, credoque Clitomacho ita scribenti. 13 Herculi quondam laborem exanclatum à Carneade, quod, ut feram, & immanem beluam, sic ex animis nostris *assensionem*, id est, opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars de sensionis relinquatur, quid impediet actionem ejus, qui probabilia sequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quòd statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Jam istuc te quoque impediet, in navigando, & in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisque in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. Et tamen illud usitatum, & sæpe repudiatum refers non ut Antipater, sed, ut ais, pressius. nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret, *nihil posse comprehendi*, id ipsum saltem dicere posse comprehendi: quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi contrarium. non enim potest convenienter dici, nihil comprehendi posse, si ipsum comprehendi posse dicatur. Illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: CVM SAPIENTIS nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis vitam agere possit. Sed ut illa habet probabilia, non percepta, sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc 14 haberet cognitionis notam, eadem uteretur in ceteris. quam quoniam non habet, utitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum,

---

1. *Ut aut approbet quid.*] Non agnoscit Pal. sec. *ut aut*, & poterant abesse salva sententia; neque videntur auctoris.

2. *Nec ut placeat eum, &c.*] Nihil mutant nostri. Paulus Manutius edidit *hic ut pl.* Lamb. *nam eum placeat*; cùm prius tamen edidisset, *cum id placeat.*

3. *Ejusmodi visa approbari.*] Sic Pall. P. Manutius admisit *approbat*, fide, inquit, manuscripti.

4. *Sic igitur inducto & constituto probabili.*] Hæc est lectio vulgata, quæ & in Aldino veteri. at Victoriana *inducta & constituta probabilia*, quod & in utroque Pal.

5. *Mare illud quod nunc Favonio.*] Ita tres mss. nostrorum, neque secus Victoriana. alitæ omnes *illud quidem nunc.*

6. *Manè flavum.*] Sic Pall. nam S. Victoris *verum*. Lambinus publicavit *rerum quia à Sole*, omisso *quidque*. quod in edd. & mss nostris. *Rivum* illud eruit è Nonio, non ipse primus, sed Camerarius.

7. *Qui à Sole albesset.*] Reponendum videtur, *quia à Sole*. quomodo exstat in Pal. secundo.

8. *Ut nobismet ipsis placet.*] An non potius: *nobismet*.

9. *Et facile esse ei locum.*] S. Victoris scriptus, *facere*. P. Manutii codex, *& facias esse ei locum.*

10. *Aruspicum auspicia.*] S. Vict. *aruspicem*. malim *aruspicia, auspicia, &c.* & vero Pal. sec habet *aruspicam auspicia.*

11. *Non poterit eodem modo insistere.*] Forsan tres voces superfluæ sunt. sane Pal. pc. habet *eodem studio inf.*

12. *Vide superiora.*] Aldi sectionis editio *unde superiora*. Sed adsentior Paullo Manusio, arbitranti adnotamentum lectoris.

13. *Herculi quondam laborem exanclatum.*] Sic omnes nostri, quod ad vocem primam attinet, quod & de suis monuit Lambinus antiquè pro *Herculi*. ultimam dictionem servat omnibus litteris Pal. sec. nam pr. *exanbelatum*. S. Vict. *exaridatum*. quæ tamen diversitas accedit ad *exanclatum* magis, quàm aliorum *exanclarum*.

14. *Haberet cognitionis notam.*] Pal. sec. *recognitionis.*

modum, si quæsitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit: item, si de officio, multisque aliis de rebus, in quibus versatur, exercitatusque sit, nescire se dicat. *in certis* enim nihil *est probabile*: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, nec quid faciat, nec quid respondeat. Ne illam quidem prætermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus, Philonem maximè perturbatum, cùm enim sumeretur unum, *esse quædam falsa visa*: alterum, *nihil ea differre à veris*; non attendere, superius 1 illud ea re à se esse concessum, quod videretur esse quædam in visis differentia, eam tolli altero, quo neget visa à falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos verum omnino tolleremus. 2 non facimus. nam tam vera quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejune. cùm sit enim campus, in quo possit exsultare oratio: cur eam in tantas angustias, & in *Stoicorum dumeta* compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset è vero: neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem, atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille, sapientem interdum opinari: non repugnarem: præsertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere possum? Quæro enim *quid sit, quod comprehendi possit*. respondet mihi non Aristotelis, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, 3 sed mihi minor est; tale verum, quale falsum esse non possit. Nihil ejusmodi invenio. 4 itaque in cognitione nimirum assentiar, id est, opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis: qui me valde movet: vel quòd amavi hominem, sicut ille me: vel quòd ita judico, politissimum, & acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum: à quo primùm quæro, quo tandem modo sit ejus Academiæ, cujus se esse profiteatur? Ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel *id solum percipi posse, quod esset verum tale, quale falsum esse non posset*: vel *sapientem nihil opinari*? certè nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque verum puto: nec dico TEMPORIS CAVSA: sed ita planè probo. Illud ferre non possum. Tu, cùm me *incognito assensuri veri*, idque turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fineis bonorum, malorumque constituas, officia describas, quam vitam ingrediar, definias: idemque etiam disputandi, & intelligendi judicium dicas te, & artificium traditurum: perficies, ut ego ista innumerabilia complectens, nusquam labar, nihil opiner? quæ tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? vereor, ne subarroganter facias, si dixeris tuam. atqui ita dicas, necesse est. Neque verò tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui clatos viros à se instructos dicant tempestate rexisse: sustinuero Epicureos: tot meos familiareis, tam bonos, tam inter se amanteis viros. Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui ista Antiochea contemnit? Nostris, inquies, sola vera sunt. Certè sola, si vera. *plura* enim *vera disrepantia esse non possunt*. Utrùm igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optimè: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. Hoc primùm quale est, *à non sapiente explicari sapientiam*? sed discedamus à nobismetipsis: de sapiente loquamur: de quo (ut sæpe jam dixi) omnis hæc quæstio est. In treis igitur partes & à plerisque, & nobismetipsis distributa sapientia est. primùm ergo, si placet, quæ de natura rerum sunt quæsita, videamus: velut illud ante. Estne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes, eas, quæ ex conjectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. Geometræ provideant, qui se profitentur *non persuadere, sed cogere*; & qui omnia vobis, quæ describunt, probant. non quæro ex his illa initia mathematicorum; quibus non concessis, digitum progredi non possunt. Punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat. Extremitatem, & quasi lineamentum, in quo nulla omnino crassitudo 6 sit, lineamento sine ulla latitudine carentem. Hæc cùm vera esse concesserò: 7 si adjiciam jusjurandum sapientemne prius, quàm Archimedes eo inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem majorem esse, quam terram, juraturum putas; si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contemserit. Quod si geometricis rationibus non est crediturus, quæ *vim afferunt* in docendo, vos ipsi ut dicitis: næ illæ longè aberit, ut argumentis credat philosophorum: aut, si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare, sed longum est. quæro tamen, quem sequatur. Finge aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse; 8 qua potissimùm sententia meliùs eliget disciplinam? etsi quamcumque eliget, insipiens eliget. Sed sit ingenio divino, quem unum è physicis potissimùm probabit? nec plus uno poterit. non persequor quæstiones infinitas, tantum de principiis rerum, è quibus omnia constant, videamus quem probet. est enim inter magnos homines summe dissensio. Princeps Thales, unus è septem, cui sex reliquos 9 consensisse primos ferunt; *ex aqua* dixit constare omnia.

1. *Illudeare à se esse*) Videtur *vare*, esse spurium. certè non comparet in Pal. sec. qui tamen habet *illud a se sisti*.

2. *Non facimus. nam tam vera, &c.*) Pal. sec. *non facimus, non: tam vera, &c.* quod malim.

3. *Sed mihi minor est; tale verum.*) Locus vexatissimus repræsentavi quod erat in Pal. prim. neque abibat sec. quàm quod is, *sed mihi minus tale verum*: volebatque ultimum istud Turnebus lib. XVI Adversar. cap. 18 f. à primo videtur stare codex S. Victoris; neque recedit editio Victoriana. Aldus senior expressit; *sed nihil minor: quod est tale verum*. Iunior; *sed nihilo minor: quod est tale verum*. vulgatur ferè: *sed nihil minus: quod est tale*. Lambinus malmit, *sed nihilo minus: esse tale verum*: cujus tamen adeat notas, qui videre vult andabatam pugnantem cum umbra divini planè Turnebi.

4. *Itaque in cognitione nimirum adsentiar.*) S Victoris & Pal. sec. *minimum*: adeo ut non omnino absurdè Lambinus, *Itaque incognito nimirum adsentiar*. sed non ideo tamen idem inferre debebebat latisundi is auctoris.

5. *Et qui omnia nobis quæ disserimus probant.*) Sic Pal. prim. & S. Victoris, item Lamb. editio. aliæ; *& quia omnia nobis*, quomodo Pal. sec. Gelenius conjiciebat; *requi omnia nobis qua dicis probant*.

6. *Sit, sin amnino sint ulla, &c.*) Sic editus à Victorio, neque aliter Pal. prim. nam sec. *sit. Lineamenta sint*, vulgata, *sit. Lineamentum sint ulla, &c.* quomodo & scriptus S. Victoris.

7. *Si adjiciam jusjurandum.*) Sic omnes edd. ante P. Manutium. is enim conjecturam suam admisit *adigam*, quem secutus & Lambinus. Mss nostri tres stant pro vulgata; ita tamen ut habeant *adjiciamne jurandum*.

8. *Qua potissimum sententia meliùs eliget disciplinam.*) Liber S. Victoris *quam potissimum sententiam melius eliget, aut disciplinam?* Pal. prim. *qua potissimum scientia melius eliget disciplinam?* sec. *qua sententia melius eliget disciplina*. forte *qua scientia potissimum eligat melius? disciplinam est quamcumque eliget, &c.*

9. *Concessisse primos.*) Ita differè liber mf. Gryphii, si fides Mich. Bruto. & accedit alioquin codex S. Victoris, in quo *consensisse primos*. nam vulgg. *consensisse primos*. alterum illud conjecerat olim P. Manutius, statimque retulerat in editionem suam Lambinus.

1. *Sed*

At hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim *infinitatem naturæ* dixit esse è qua omnia gignerentur. post ejus auditor Anaximenes, *infinitum aera*: sed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia: Anaxagoras, *materiam infinitam*: 1 sed ex ea particulas similes inter se minutas; eas primùm confusas, postea in ordinem adductas à mente divina: Xenophanes paullo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse *deum*, neque 2 natum usquam, & sempiternum, conglobata figura: Parmenides, *ignem*, qui moveat terram, quæ ab eo formentur: Leucippus *plenum*, & *inane*: Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris: Empedocles, hæc pervulgata, & *nota quattuor*: Heraclitus, *ignem*: Melissus, hoc, quod esset *infinitum*, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato *ex materia* in se omnia recipiente, mundum esse factum censet à deo sempiternum. 3 Pythagorei, *ex numeris*, & mathematicorum initiis proficisci volunt omnia. Ex his eliget vester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur; ceteri tot viri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatique discedent. Quamcumque verò sententiam probaverit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea quæ sensibus: nec magis 4 approbabit nunc lucere, quàm, quoniam Stoicus est; hunc MVNDVM ESSE sapientem, habere mentem, quæ & se, & ipsum fabricata sit, & omnia moderetur, moveat, regat. Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omneis, terram, mare, deos esse, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista vera: (vides enim jam me fateri aliquid esse veri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim tibi ista dixerit; veniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum *desipere* dicat: neque enim ortum esse umquam mundum, quod nulla fuerit, 5 novo consilio inito tam præclari operis inceptio, & ita eum esse undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus, mutationemq; moliri, nulla senectus diuturnitate temporum existere, ut hic ornatus umquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, 6 sicut *caput*, & *famam tuam*, *defendere* necesse erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur? ut omittam levitatem temere assentientium, quanti *libertas* ista æstimanda est, non mihi necesse esse, quod tibi est? Cur deus, omnia *nostri causa* cùm faceret (hic enim vult is) tantam vim natricum, viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa pernicioſa terra, marique disperserit? negatis hæc tam politè, tamque subtiliter effici potuisse sine *divina aliqua solertia*. cujus quidem vos majestatem deducitis usque ad apium, formicarum que perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis 7 minutorum opusculorum fabricator, fuisse videatur. Negas *sine deo posse quidquam* Ecce tibi è transverso Lampsacenus Strato, qui det illi deo immunitatem: magni quidem muneris, sed cùm sacerdotes deorum *vacationem* habeant, quanto est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcumque sint, docet omnia esse effecta *naturâ* nec, ut ille, qui asperis, & lævibus, & hamatis, uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani somnia censet hæc esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. Sic ille & deum opere magno liberat: & me timore. Quis enim potest (cùm existimet *à deo se curari*) non & dies, & nocteis divinum numen horrere? &, si quid adversi acciderit (quod cui non accidit?) extimescere, ne id jure evenerit? Nec Stratoni tamen assentior: nec verò tibi. modò hoc, modò illud probabilius videtur. Latent ista omnia, Luculle, crassis occultata, & circumfusa tenebris, ut NVLLA ACIES HVMANI INGENII tanta sit, quæ penetrare in cælum, terram intrare possit. corpora nostra non novimus: qui sint situs partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, 8 aperuerunt, ut viderentur. nec eo tamen ajunt 9 empirici notiora esse illa: quia possit fieri, 10 ut patefacta, & detecta *mutentur*. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas persecare, aperire, dividere possumus, ut videamus, terra penitusne defixa sit, & quasi radicibus suis hæreat, an *media* pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eamque esse terram multarum urbium & montium. portenta videntur: sed tamen neque ille, qui dixit, jurare posset ita se rem habere, neque ego. Nonne etiam dicitis esse 11 è regione nobis, è contraria parte terræ, qui adversis vestigiis stent contra nostra vestigia, quos *Antipodas* vocatis? cur mihi magis succenseris qui ista non aspernor, quàm eis, qui, cùm audiunt, desipere vos arbitrantur? 12 Nicetas Syracusius, ut ait Theophrastes, cælum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia, *stare censet*: neque præter terram, rem ullam in mundo moveri: quæ cùm circum axem se summa celeritate convertat, & torqueat, eadem effici omnia, 13 quasi stante terra cælum moveretur. atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. Quid tu Epicure loquere. putas solem esse tantulum? 14 Ego ne vobis quidem tantum sed & vos ab illo irridemini: & ipsi illum vicissim eluditis. Liber igitur à tali irrisione Socrates, liber Aristo Chius, qui *nihil istorum sciri putat posse*. Sed redeo ad animum, & corpus. Satisne tandem ea nota sunt nobis, quæ *nervorum* natura sit, quæ *venarum*?

---

1. *Sed ex ea particulas, &c.*] Vulgati: *sed eas particulas similes inter se, & minutas.* verum altera lectio perstat in Pall. & edit. Vict. neque recedit S. Victoris membrana, quam quod *eas ea.*

2. *Natum usquam & sempiternum, conglobata figura.*] Est à Pall. noster, cui accedit etiam editio Victorii, nisi quod ea amplius *usquam quidquam.*

3. *Pythagorei è numeris, &c.*] Pall. & publicati à Victorio, non agnoscunt particulam *ex.*

4. *Approbabit nunc lucere, quam quoniam Stoicus est, &c.*] Sic Victorii etiam editio, sed Pall. prim. habent, *approbabit. Nam lucere quemquam Stoicum est, ut hic mundum.* Sec. *approbabit nam lucere quam quoniam Stoicus est, &c.*

5. *Novo consilio inito.*] Sic & editio Victorii, ne quis putet Lambini esse. Palatini tamen adhæserunt vulgatæ, in quibus *novo* & S. Victoris habet *novis* cum virgula end quaque superjacente.

6. *Sicut caput & famam tuam defendere.*] Pal. sec. *sicut caput è flamma unum defendi.*

7. *Minutorum opusculorum.*] Pal. sec. & S. Victoris *tumicorum* forte *commentorum*, annotat Gulielmius.

8. *Aperuerunt ut viderentur.*] Est à Pall. & editione Victorii publicata, *ut ea viderent.*

9. *Empirici notiora esse.*] Sic emendavit primitus Turnebus lib. XIIX. cap. 18. Adverſ. ne quis Lambino adscribat, sibi id arroganti. Et verò ita scribitur in S. Victoris libro non *empiricis*, ut fere vulgatur, quod cùm & restet in Pall. videndum an non fuerit, *empirici ea notiora, &c.*

10. *Ut patefacta & detecta mutentur.*] Volumen S. Victoris *dejecta*, quod mihi placet, licet maluerit Gulielmius reformari in *dejecta*. hactenus recepta vox ineptissima est.

11. *E regione nobis, è contraria parte terræ, &c.*] Pal. sec. *in regione*, adeo ut dubites, *ipsarum* sitne potius, *è regione nobis*, an *è contraria parte terræ*; licet optimum proferat plene pro tali Lambinus.

12. *Nicetas.*] Ita duo codd. scripti, quos Gulielmius citat, quomodo emendandum putabant Octavius Ferrarius apud P. Manutium, Adr. Turnebus lib. XVI. Adverſ. cap. 18. Muretus lib. XI. Var. lect. cap. 14. Pal. secund. hunc scripturæ alludit, in quo *Hic. etas.* vulgg. *Nicetas.*

13. *Quasi stante terra cælum moveretur.*] Sic Pall. & S. Victoris, item edd. Victoriana, vulgarum passim, *quæ si stante.* minus venuste.

14. *Ego ne vobis quidem tantum.*] Sic Pall. neque differunt S. Victoris, quàm quod is *ne ves.* Lambinus refragantibus mss. finxit nobis; *Egone? ne hic quidem tantum, &c.* tanquam Epicurus hæc loqueretur: plane contra mentem & rationem orationis, si modò quidquam hoc pericipio.

rum? tenemusne *quid animus sit?* ubi sit? denique, sine, aut, ut Dicæarcho v. sum est, ne sit quidem ullus? si est: tresne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an simplex, unusque sit? si simplex, utrum sit ignis an anima, an sanguis? an ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix potest. &, quidquid est, *mortale* sit, an *æternum?* nam utraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur: nostro, ne quid maximè quidem probabile sit, occurrit. ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. Sin agis verecundius & me accusas, non quòd tuis rationibus non assentiar, sed quòd nullis: vincam animum: cuique assentiar, deligam. quem potissimum? quem? Democritum? semper enim (ut scitis) studiosus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium vestrûm convicio. Tune aut *inane* quidquam putes esse, cum ita completa, & conferta sint omnia, 2 ut & quod movebitur corporum cedat, & qua quidq; cesserit, aliud illico subsequatur? aut *atomos* ullas è quib. quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua *mente* rem ullam effici posse præclaram? &, cùm in uno mundo ornatus hic tam sit mirabilis, innumerabileis, supra, infrà, dextra, sinistra, antè, post, alios dissimileis, alios ejusdemmodi mundos esse? &, ut nos nunc 3 simus ad Baulos, Puteolosque videamus; sic innumerabileis paribus in locis esse, eisdem nominibus, honoribus, rebus gestis, ingeniis formis, ætatibus, eisdem de rebus disputantes? &, si nunc aut si etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinsecus in animos nostros per corpus irrumpere? Tu verò ista ne asciveris, neve fueris commentitiis rebus assensus. nihil sentire, est melius, quàm tam prava sentire. Non ergo id agitur, ut aliquid assensu meo comprobem. quæ tu vide, ne *impudenter* etiam postules, non solùm *arroganter*: præsertim cùm ista tua mihi ne probabilia quidem videantur nec enim *divinationem*, quam probatis, ullam esse arbitror: *fatumque* illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exædificatum quidem hunc *mundum* divino consilio existimo. atque haud scio, an ita sit. Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos nescire, quod nescio? an Stoicis ipsis inter se disceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni, & reliquis ferè Stoicis *æther* videtur summus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum est gentium Stoicus, Zenonis auditor, *Solem* dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur dissensione sapientum, dominum nostrum ignorare. quippe qui nesciamus, Soli, an Ætheri serviamus. Solis autem magnitudo (ipse enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebrò faciam mentionem sui. 4 Vos ergo hujus magnitudinem quasi decempeda (hinc enim me quasi malis architectis mensuræ vestræ ne ego hoc) permensi refertis. ergo credere dubium est, uter nostrûm sit, leviter ut dicam, verecundior? neque tamen istas quæstiones physicorum, exterminandas puto. est enim *animorum, ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum, considerato, contemplatioque naturæ*: erigimur; 5 latiores fieri videmur; humana despicimus: cogitantesque supera, atque cælestia, hæc nostra, ut exigua, & minima, contemnimus. indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si verò aliquid occurret, quod verisimile videatur; *humanissima* completur animus *vel prave*. Quæret igitur hæc & vester sapiens & hic noster: sed vester, ut assentiatur, credat, affirmet. noster, ut vereatur temerè opinari. præclareque agi secum putet, si in ejusmodi rebus, *verisimile quod sit*, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum, malorumque notionem. sed paullulum antè dicendum est. non mihi videntur considerare, 6 cum physica ista valde affirmant, eorum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores videantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, cùm *cornix cecinerit*, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare. nec magis affirmabunt, signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quem metiri non possunt, plus quàm duodeviginti partibus majorem esse quàm terram. Ex quo illa conclusio nascitur: SI SOL QVANTVS sit, percipi non potest, qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit. magnitudo autem solis percipi non potest. qui igitur approbat quasi percipiat, nullam rem percipit. Respondent, posse percipi, quantus sol sit, non repugnabo, dummodò eodem pacto cetera percipi, comprehendique dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minusve comprehendi: quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi. Sed quod cœperam: Quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. Qua de re est igitur inter summos viros major dissensio? & omitto illa, quæ relicta jam videntur, & Herillum, qui in *cognitione, & scientia* summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset, vides quantum ab eo dissenserit, & quàm non multùm à Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina, cujus, ut scriptum video, princeps Xenophanes, quem modò nominavi: deinde eum secuti, Parmenides, & Zeno: itaque ab his 7 Eleatici philosophi nominabantur. pòst Euclides, Socratis discipulus, Megareus: à quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum solùm esse dicebant, quod esset *unum, & simile & idem semper*. hi quoque multa à Platone. A Menedemo autem, quòd is Eretrius fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum *in mente* positum, & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis similia, sed, opinor, explicata uberiùs & ornatiùs. Hos si contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certè minùs despicere debemus, Aristonem, qui, cùm Zenonis fuisset auditor, re probavit ea, quæ ille verbis: *nihil esse bonum, nisi virtutem*: neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium. in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla esse censuit. Huic summum bonum est, in his rebus *neutram in partem movere*: quæ ἀδιαφορίαν ab ipso dicitur. Pyrrho autem, *ea ne sentire quidem sapientem; quæ ἀπαθῆ* nominantur. Has igitur tot sententias ut omittamus; hæc nunc videamus quæ diu, multumque defensa sunt. Alii *voluptatem*, finem esse voluerunt: quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat unde Cyrenaici. pòst Epicurus: cujus est disciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa voluptate consentiens. *voluptatem* autem, & *honestatem* finem esse Callipho censuit:

1. *Utraque in parte multa dicuntur.*) Sic meliores mss. nam Pall. prim. *utramque in partem.*

2. *Vt & quod movebit cor, &c.*) Nihil juvant mss. nostri; nisi quod detegant Lambin. conjectandi autem ineptissimam. quippe omnia habent vulgatis similia, nisi quod Pal. sec. & S. Victoris, non agnoscant parte culam &c.

3. *Simus ad Baulos, Puteolosque videamus; sic.*) Ita Palat. sec. & membranæ S. Victoris. male vulgati *summa*; pejus illi Critici, qui *videamus* ideo mutarunt in *videmus*.

4. *Vos ergo hujus magnitudinem, quasi decempeda (hinc.)* Lambinus arripuit debilem conjecturam P. Manutii; quam admirabilem indigitat Brutus. sed malo sanè lectionem hanc vulgatam, nostra interpunctione Mutavi solemnodo *vos* in *ergo* volentibus Pall. & editione Victoriana. quod si tollitur *hinc*, refulgat sensus meo animo egregius.

5. *Latiores fieri videmur.*) Lectio communis *elatiores*; sed alterum est, in Pall. & editis à Victorio, longè aptius quàm *altiores*, quod ex uno libro ejecerat Lambinus.

6. *Cum Physici.*) Sic nostri mss. tres & editi à Victorio, non *Physica*, quod habent vulgati.

7. *Eleatici Philosophi.*) Hæc jam est quasi recepta lectio, sed ea vitam dedit P. Victorius libro X. Var. lect. cap. 17. antea excudebatur *Eretriaci*, neque aliter triga mss. nostrorum.

1. *Germa-*

vacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem *cum honestate*, Diodorus. ambo hi Peripatetici. *Honestè autem vivere*, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maximè, & Aristoteles: ejusque amici nunc proximè videntur accedere. Introducebat et iam Carneades, non quò probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliavisset. *Honestum* autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bonorum: qui inventor, & princeps Stoicorum fuit. Jam illud perspicuum est, omnibus iis finibus bonorum, quos exposui, malorum fineis esse contrarios. Ad vos nunc refero, quem sequar? modòne quis illud tam ineruditum, absurdumque respondeat: *Quemlibet*, *modò aliquem*. Nihil potest dici inconsideratius. Cupio sequi Stoicos. licetne? omitto per ipsum Aristotelem, meo judicio in philosophia propè singularem; per ipsum Antiochum, qui appellabatur Academicus: erat quidem si perpauca mutavisset, 1 germanissimus Stoicis. erit igitur res jam in discrimine. 2 nam aut Stoicus constituatur sapiens, aut veteris Academiæ utrumque non potest, est enim inter eos non de *terminis*, sed de tota *possessione* contentio. nam omnis ratio vitæ definitione summi boni continetur: de qua qui dissident, de omni ratione vitæ dissident. non potest igitur uterque esse sapiens, quoniam tantopere dissentiunt, sed alter. si Polemoneus peccat Stoicus, rei falsæ assentiens, vos quidem nihil dicitis à sapiente tam alienum esse: sin vera sunt Zenonis, eadem in veteres Academicos, Peripateticosque dicenda. Hic igitur neutri 3 assentiens si numquam, uter est prudentior? Quid, cùm ipse Antiochus dissentit quibusdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat 4 non posse illa probanda esse sapienti? Placet Stoicis *omnia peccata esse paria*. at hoc Antiocho vehementissimè displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. 5 Præcide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? quæ dicuntur quidem & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria. nonne caveam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo major etiam dissensio. Zeno *in una virtute positam beatam vitam* putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: *beatam*, sed non *beatissimam*. Deus ille, qui nihil censuit deesse virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara esse, partim etiam necessaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat, quàm natura patiatur, præsertim Theophrasto multa diserte, copioseque dicente. & hic metuo, ne vix sibi constet: qui cùm dicat esse quædam & corporis, & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor: cum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum sit, virtutem jacère planè puto. Verùm in his discrepant. Quid illud? In quibus consentiunt, num pro veris probare possumus? *Sapientis animum numquam necupiditate moveri, nec lætitia efferri*. Age, hæc probabilia sanè sint: num etiam illa? *numquam timere, numquam dolere*. sapiensne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? Satis durum: sed Zenoni necessarium: cui, præter honestum, nihil est in bonis: tibi verò, Antioche, minimè: cui, præter honestatem, multa bona: præter turpitudinem, multa mala videntur: quæ & venientia metuat sapiens necesse est, & venisse doleat. Sed quæro, quando ista fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum sapientis commoveri, & conturbari negarent? mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, veteris Academici, *De luctu*. est enim non magnus, verùm aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter à natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metum cavendi causa: misericordiam, ægritudinemque, clementiæ ipsam *iracundiam*, *fortitudinis quasi cotem* esse dicebant: rectè, secusne, aliàs videremus; atrocitas quidem ista tua quo modo in veterem Academiam irruperit, nescio. illa verò ferre non possum, non quò mihi displiceant; sunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ ἀπόῤῥητα nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse vultis. illi umquam dicerent, SAPIENTES SOLOS REGES? solos divites? solos formosos? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, prætorem, imperatorem, nescio an ne quinquevirum quidem quemquam, nisi sapientem? postremo, solum civem, solum liberum? insipientes omnes? peregrinos, exsules, servos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, non esse leges? ne urbes denique, aut civitates, nisi quæ essent sapientium? Hæc tibi, Luculle, si ea assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, *quàm mœnia*: mihi autem, *bono modo*: tantum, quantum videbitur. Legi apud Clitomachum, cùm Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent; A. Albinum, qui tum, P. Scipione, & M. Marcello coss prætor esset, eum, qui cum avo tuo, Luculle, consul fuit, doctum sanè hominem, ut indicat ipsius historia, scripta Græcè, jocantem dixisse Carneadi: *ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum*: 6 *nec hæc urbs, nec in ea civitas*. Tum ille, huic Stoico non videris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi volebat, non dubitavisset, quin & prætor ille esset, & Roma urbs, & eam civitas incoleret sed ille, noster est planè, ut suprà dixi, Stoicus perpauca balbutiens. Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid ascisam, & comprobem incognitum, quod minimè vultis. quid consili? datis? testatur sæpe Chrysippus, treis solas esse sententias, quæ defendi possint, de finibus bonorum: circumcidit, & amputat multitudinem. aut enim *honestatem* esse finem, aut *voluptatem*, aut utrumque. nam qui summum bonum dicant id esse, si *vacemus omni molestia*, eos invidiosum nomen voluptatis fugere: sed in vicinitate versari. quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate conjungerent: nec multo secus eos, qui ad honestatem *prima natura commoda* adjungerent. Ita treis reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi sit sane ita, quamquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facilè divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius: verumtamen video, quam SUAVITER VOLUPTAS SENSIBUS NOSTRIS BLANDIATUR. 7 labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo, revocat virtus; vel potiùs reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit: hominem jungit deo. possum esse medius, ut quoniam

1. *Germanissimus Stoicus*.) Vulgati *Stoicus*. sed alterum est in nostris libris, & editione Victorii.

2. *Nam aut Stoicus constituatur sapiens*.) S. Victorius *Stoicum consideremus sap.* & verò vox *consideratur* huic minimè ineptа.

3. *Assentiens si numquam uter est prudentior?* Nihil juvant nostri, nisi quatenus sec. *assentiemur*; & *uter*, scriptum *ut*, cum virgula superjacente. P. Manutius conjicit, *assentiendo an utrique, uter, &c.* nam Lambini hariolatio, interpositis tot quatuor voces, prorsus misomanda est.

4. *Non posse illa probanda esse*.) P. Manutius reposuit ex antiquo, inquit, libro *probabilia*. sed nostri stant pro vulgato.

5. *Præcide, inquit*.) Pal. pr. *præcede inquit*. sec. *præcide quidlibet, quid? quæ dicuntur, &c.* Pal. sec. *quidlibet? quæque dicuntur, &c* forsan melius.

6. *Nec hæc urbs, nec in ea civitas*.) Pal. sec. *nec hæc urbs, nec civitas*.

7. *Labor, ut assentiar*.) Est à conjectura P. Manutii. prius cusi, *labore*; neque aliter Pall. nam S. Victoris, *labores* forsan fuit, *labor ea ut* nam *labore* huic minus convenit, quod præcesserit, *non facile divellor*, ut recte monuit Brutus.

Ut

niam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur: Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur: 1 aut Calliphontem sequar; cujus quidem sententiam Carneades ita studiosè defensitabat, ut eam probare etiam videretur, quamquam Clitomachus affirmabat, numquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. Sed, si ipsum finem velim sequi, nonne ipsa severitas, & gravis, & recta ratio mihi obversetur? 2 TU, CUM HONESTAS IN VOLUPTATE contemnenda consistat, honestatem cum voluptate tanquam hominem cum bestia, copulabis? Unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, voluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maximè *communitas cum hominum genere*, caritas, amicitia, justitia, reliquæ virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nam QUAE VOLUPTATE, quasi mercede aliqua, ad officium impelluntur, ea non est virtus, sed fallax imitatio, si mulatioque virtutis: Audi contra illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant, nisi forte quod *gloriosum* sit *in vulgus*, id honestum velimus dicere: tantem omnium bonorum in corpore esse, hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ, à qua qui aberravisset, eum numquam, quid in vita sequeretur, habiturum. 3 Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia cùm audiam, moveri? *tam moveor, quàm tu*, Luculle: neque me minùs hominem, quàm te putaveris. Tantum interest, quod tu, cùm es commotus, acquiescis, assentiris, approbas; verum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse vis: deque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potes. ego nihil ejusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar sæpe falsè, quoniam vera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cùm judicia ista dialecticæ, nulla sint. Venio enim jam ad tertiam partem philosophiæ. aliud judicium Protagoræ est, qui putet *id cuique verum esse, quod cuique videatur*; aliud Cyrenaicorum qui prætet *permotiones intimas*, nihil putant esse judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium *in sensibus*, & in rerum notitiis, & in voluptate constituit. Plato autem omne *judicium veritatis*, veritatemque ipsam, abductam ab opinionibus, & à sensibus cogitationis ipsius, & mentis esse voluit. Numquid horum probat noster Antiochus? ille verò ne majorum quidem suorum. ubi enim aut Xenocratem sequitur, cujus libri sunt de ratione loquendi multi, & multùm probati? aut ipsum Aristotelem, quo profectò nihil est acutius, nihil politius? à Chrysippo *pedem numquam*. Qui ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum, falsumne sit, si quid ita connexum est, ut hoc: *Si dies est, lucet*: quanta contentio est? aliter Diodoto, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo, quàm multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater, & Archidemus, opiniosissimi hominum, nonne multis in rebus dissentiunt? Quid me igitur, Luculle, in invidiam, & *tanquam in concionem vocas*? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, *occludi tabernas* jubes? quò enim spectat illud, cum artificia tolli quereris à nobis, nisi ut opifices concitêtur? qui si undiq; omnes convenerint, facilè contra vos incitabûtur. expromâ primum illa invidiosa, quòd eos omneis, qui in concione stabunt, *exsules, servos, insanos* esse dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, sed ad vosmetipsos, qui adestis, pertinent. negant enim vos Zeno, negat Antiochus *scire quidquam*. quo modo? inquies. nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. At scire negatis quemquam rem ullam, nisi sapientem. & hoc quidem Zeno gestu consuebat, nam, cùm extensis digitis adversam manum ostenderat, *visum*, inquiebat, *hujusmodi est*. deinde, cùm paullum digitos constrinxerat, *assensus hujusmodi*. tum cùm planè compressérat, pugnumque texerat; *comprehensionem* illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψις imposuit. cùm autem lævam manum admoverat, & illum pugnum arctè, vehementeque compresserat, *scientiam talem esse* dicebat: cujus compotem, nisi sapientem, esse neminem. Sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere nescis; nec tu Hortensi, in tua villa nos esse. 4 Num minùs hæc invidiosè dicuntur? nec tamen nimis eleganter: illa subtiliùs. Sed, quo modo tu, si nihil comprehendi posset, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile esset, satis magnam vim habere ad artes? sic ego nunc tibi refero, *artem sine scientia esse non posse*. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil te scire, cùm in his esset tanta solertia? quod si eos docuisset aliquis, quam vim habere diceretur scientia, desinerent irasci? ne nobis quidem succenserent, cùm didicissent id tollere nos, quod nusquam esset: quod autem satis esset ipsis, relinquere, quam rationem, majorum etiam comprobat diligentia? qui primùm *jurare* EX SUI ANIMI SENTENTIA quemque voluerunt: deinde ita *teneri*, SI SCIENS FALLERET, quod inscientia multa versaretur in vita; tum, qui *testimonium diceret*, ut ARBITRARI se diceret, etiam quod ipse vidisset: quæque jurati *judices cognovissent*, 5 ut ea non esse facta, sed VIDERI pronuntiarent. Verùm, quoniam non solùm nauta significat, sed etiam Favonius ipse insurrat, 6 navigandi nobis, Luculle, tempus esse, & quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum. posthac tamen, cùm hæc quæremus, potiùs de dissensionibus tantis summorum virorum differamus. de obscuritate naturæ, deque errore tot philosophorum, qui de bonis, contrariisque rebus tantopere discrepant, ut cum *plus uno verum esse non possit*, facere necesse sit tot, tam nobileis disciplinas; quàm de oculorum, sensuumque reliquorum mendaciis, & de sorite, aut pseudomeno: quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. (k) Tum Lucullus, non molestè, inquit, feram, nos hæc contulisse. sæpius enim congredientes nos, & maximè in Tusculanis nostris, si qua videbuntur, requiremus. (l) Optimè inquam. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? (m) Tum Catulus, egone, inquit? ad patris revolvor sententiam: quam quidem ille Carneadeam esse dicebat, ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est, opinaturum sapientem

1. *Aut Calliphontem sequar.*) Vnius litteruli additione redintegravi horum satis luxatem, fide Pal. tertii, sententia tam clara, ut vel ipsius unius testimonio stari posse videretur. antea erat, *ut Callipb.* Lamb. qui here eam particulam delere cupiebat, ceu supervacuam; non videtur adsecutus mentem auctoris.

2. *Tu cum honestas, &c.*) Mss nostri tres *Tum*; quod mutatum ibat Gul. in *Tuo* nonmale.

3. *Nihil igitur me putatis.*) Vulg. *putabis*; sed nostrum est in Pall. duobus & libro S. Vict. exhiberque editio Vict. secutusque est in sua Camerarius. Supra quoque reposui *sequerentur* loco *sequantur*: auctoritate eorundem librorum.

4. *Num minus hæc invidiosè dicuntur? nec tamen nimis eleganter.*) Sic Vict. editio, item Pall. ferè, & exemplar S. Vict. neque abit Lambin. quam quod is *tamen minus*. vulg. *Num minus hæc invidiosè dicuntur, hæc tamen minus eleg.* nam aliter habent, & Camerarius & Sturmius.

5. *Ut ea non esse falsa, sed ut videri pronuntiarent.*) Sic nunc fere vulgatur. verùm Aldus avus, & Vict. ediderant, *ut essent falsa, sed ut vid. pronuntiarentur*; quomodo fere etiam mss. nostri; & videtur revocandum, certè ultimum illud *pronuntiarentur*. S. Vict. exemplar præferebat, *ut ea non essent falsa, sed ut videri pronuntiaretur*.

6. *Navigandi nobis Luculle tempus esse.*) Pal. sec. *tempus est*. unde fit, ut suspicer proxime sequentia: *& quoniam satis multa dixi, est mihi perorandum*, promanasse non à fonte Ciceronis, sed lacunis librariorum; hoc est, ocie additamentum magistelliorum.

existimem: 1 sed ita, ut intelligat se opinari, sciatque nihil esse, quod comprehendi, & percipi 2 possit: per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse, quod percipi possit, vehementer assentior. (n) Habeo, inquam, sententiam tuam, nec eam admodum aspernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? (o) Tum ille ridens; 3 *Tollendum.* (p) Teneo te, inquam. nam ista Academiæ est propria sententia. (q) Ita sermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas nostras descendimus.

---

1. *Sed ita ut intelligat se opinari, sciatque.*) Hæc est lectio recepta. à qua abiit Vict. ediditque, *ut si intelligat* & verò Pal sec. longius adhuc recedit à vulgatis, habetque: *sed ita ut si intelligentis opinarique, sciatque.*

2. *Possit: per* ἐποχὴν *illam, &c.*) Turn. l. XVI. Adversf. c. 18 emendat *possit: nec* ἐποχὴν *illam, &c.* P. Man *possit: quare* ἐποχὴν. Lambin. *possit:* ἐποχὴν *enim illam, &c.* nostri nihil variant.

3. *Tollendum.*) Sic Pall. & S. Vict. Lamb. edidit. *Tollendam.* mallem ego *tollendum.*

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM, AD BRVTVM, LIBER PRIMVS.

SYNOPSIS.

a *Philosophiam Latina etiam lingua non minùs ac Græca commodè tractari. In illa philosophiæ tractatione hoc potissimùm quærì dignum:* Quis sit finis, quod extremum, quod ultimum, quò sint omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia referenda: quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis: quid fugiat ut extremum malorum: b. c. d e. *Epicuri sententiam de voluptate, à L. Torquato, cùm C. Triarius interesset, defensam haud sibi placere* g. *In* Physicis *quoque sibi non probari Epicurum quòd atomos inducat, de forma nihil disserat: De atomorum motu, concursione, adhæsione, declinatione, puerilia multa adferat, Solem ea magnitudine dicat, quæ sit, vel paulò majore aut minore. Quòd cum Democrito introducat visa & imagines: (quæ idola nominat) quarum incursione videamus & cogitemus. Infinitionem seu* ἀπειρίαν, *Mundos innumerabiles, qui & oriantur & intereant quotidie.* In secunda *philosophiæ parte (quæ &* λογικὴ*) inermem & nudum esse Epicurum, qui definitiones tollat: nihil de dividendo, partiendo, concludendo, sed captiosè ambiguè doceat: judicium omne sensibus tribuat.* In tertia *parte, quæ ex vita & moribus, Epicurum malè omnia referre ad voluptatem capessendam, & dolorem fugiendum.* h. ad s. *Tum Torquatus, pro Epicuri* Ethicis *disputans, Epicuro videri summum bonum esse id, ad quod omnia referri oporteret, ipsum verò nusquam voluptatem ab eo constitui summum bonum: dolorem, summum motum. Ideo perspici, quod omne animal simul atque natum sit, nondum depravata ipsius natura voluptatem appetat, eaque gaudeat, dolorem aspernetur, ut summum malum. Id à natura & sensibus, imò & ratione ipsa concludi. Eos autem qui de voluptate non idem sentiunt, quod Epicurus, eò falli quòd à voluptatibus dolor plerunque sit, cùm rectè voluptate uti nesciant. Sapientem, pro tempore rejicere quasdam voluptates ut majores consequatur: perferre è contrario quosdam dolores, ut asperiores repellat. Ita Torquatum (à quo ortus sit) labores pertulisse, ut laudis voluptate perfrueretur: & filium morte multasse, ut dolore suo ea voluptate omissa, sanciret militaris imperii disciplinam, hoc est, ut illo minimo dolore majorem evitaret. Omni verò dolore carere, ex eo etiam summum bonum videri, quòd qui animo & corpore perpetuis fruatur voluptatibus, sic ut neque divinum numen horreat, nullo dolore nec impediente, nec impendente, is sit beatus dicendus: qui contrà patiatur, miser. Appetendi, refugiendi, agendi initia aut à voluptate, aut à dolore proficisci: ad illa duo referri omnia. Summum igitur bonum esse, jucundè vivere. At enim sunt qui in virtute summum bonum constituunt, malè: neque enim virtutes quis expetit, nisi ut voluptatem efficiant. Epicurum eam voluptatem probare, ad quam sapientia perveniatur: quæ una mœstitiam, errorem, inscitiam, nutum, formidinem cupiditates denique omnes, odia, discordias, dissidia, bella, seditiones, quibus vita misera efficitur, tollat: fortunæ injurias ferre doceat, quietem & tranquillitatem pariat. Hic constare sapientiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, omnes denique virtutes: sed & honorem ipsum summum bonum non esse, cùm propter aliud, hoc est, ut jucunditatis plurimum afferant & ut jucundè vivatur expetantur. Itaque summum bonum aliud nihil esse, quàm cum voluptate vivere: voluptatem quidem ex corpore oriri, & ad corpus referri: sed animi multò majorem esse, quòd cùm animus præterita & futura perspiciat, instantem voluptatem majorem reddat. Qui hic & quidem maximis animi & corporis voluptatibus, cùm animi dolore vacent, perfruuntur, Epicuro beatos videri, & tamen ut jucundè vivi non potest, nisi sapienter, honestè, & justè vivatur: ita, nec sapienter, honestè, justè, nisi jucundè. Civitatem in seditione: domum in discordia*

beatam

beatum non dici: neque vitam beatam, in maximis vel corporis, vel animi morbis. Igitur neque stultorum quendam in tantis morbis: neque sapientum in tanta voluptate, non beatum. Stoicos minus commodè summum bonum in honestate, cui virtus innitatur, quæ seipsa sit contenta, collocare. Ab Epicuro sapientem, beatum semper judicari qui finitas habeat cupiditates, mortem negligat, de diis immortalibus sine ullo metu vera sentiat. qui non dubitet, si ita melius sit de vita migrare qui his rebus instructus semper in voluptate sit, qui præteritis grate memineris, præsentibus jucundè potiatur, non pendeat ex futuris, qui a vitiis animi absit longissimè, qui stultorum vitæ suam anteponens, fruatur summa voluptate, qui in doloribus sapiens plus habeat, quod gaudeat, quàm quod angatur: In de exiguam fortunam intervenire sapienti. Et in Ethicis Epicurum superiora sentire atque loqui. In Dialectica autem nullam vim ad beatè vivendum ponere. In Physicis cognita rerum natura liberari hominem superstitione, mortis metu, rerum ignoratione, formidine, meratum melius esse, cum didicit quæ natura desideret: eaque faciat, quæ ipse Epicurus tradidit, libro, quem Canona & regularem inscripsit. Id omne quod animo cernimus, a sensibus oriri: ex quibus veri, sentia & ratio vita degenda oriatur. ex eaque fore illudo contra mortis timorem, constantia contra metum religionis, sedatio cupiditatum comparetur. His adjiciendum, quod de amicitia Epicurus dixit, Amicitia nihil jucundius, eorum quæ ad beatè vivendum conferant, hoc est, quod amicitiam, fautricem voluptatis esse voluit,

NON eram nescius, Brute, cùm, quæ summis ingeniis, exquisitaque doctrina philosophi Græco sermone tractavisset, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noster labor in varias reprehensiones incurreret. nam quibusdam & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, *philosophari*. quidam autem non id tam reprehendunt, si remissius agatur: sed tantum studium, tamque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Etunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis litteris, contemnentes Latinas, qui se dicant *in Græcis legendis operam male consumere*. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personæ tamen & dignitatis esse negent. Contra quos omneis dicendum breviter existimo. quamquam philosophiæ quidem vituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa, & collaudata est, cùm esset accusata, & vituperata ab Hortensio. qui liber cùm & tibi probatus videretur, & iis, quos ego posse judicare arbitrarer, plura suscepi, veritus ne *movere hominum studia* viderer, retinere non posse. Qui autem si maxime hoc placeat, moderatiùs tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo 2 quod semel jam missum, coerceri, reprimique non potest: ut propemodum justioribus utamur illis, qui omnino a vocent à philosophia, quàm iis, qui *rebus infinitis modum constituant*: in reque eo meliore, quo major sit, mediocritatem desiderent. SIVE ENIM ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solùm ea, sed fruenda etiam sapientia est. sive hoc difficile est: tamen nec modus est ullus investigandi veri, nisi inveneris: & quærendi defatigatio turpis est, cùm id, quod quæritur, sit pulcherrimum. Etenim si delectamur, cùm scribimus: quis est tam invidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: *quis est qui alienum modum flatuat industriæ?* Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult:

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique.

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minimè nobis in jucundus labor. His igitur est difficilius satisfacere, qui se Latina scripta dicunt contemnere, in quibus hoc primum est, in quo admirer: cur in gravissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cùm iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expressas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pæne nomini Romano est, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii spernat, aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari dicat, 3 Latinas litteras oderit? Syn ephebos ego, inquit, potius Cæcilii, aut Andriam Terentii, quàm utramque Menandri legam? A quibus tantum dissentio, ut, cùm Sophocles vel optimè scripserit Electram, tamen malè conversam Attilii mihi legendam putem. de quo Licinius, 4 ferreum scriptorem: verum opinor: scriptorem tamen ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ *segnitiæ* est, aut *fastidii* delicatissimi. mihi quidem NULLI satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt; 5 At,

Utinam ne in nemore.

nihilo minus legimus, quàm hoc idem Græcum. quæ autem de bene, beateque vivendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit Latinè? Quòd si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab iis quos probamus, eisque nostrum judicium, & nostrum scribendi ordinem adjungimus, quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & splendide 6 dicta sunt, neque sint conversa de Græcis? 7 Nam si dicerent, ab illis has res esse tractatas: nec id, sos quidem Græcos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. quid enim est à Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panætium, multos alios, in primisque familiarem nostrum Possidonium. 8 Quid Theophrastus? mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Aristotele antè tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur à Græcis iisdem de rebus *alia ratione compositis*: quid est, cur nostri à nostris non legantur? Quamquam si planè sic verterem Platonem, aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetæ fabulas: 9 malè, credo, mererer de meis civibus, sed ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem, sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. locos quidem quosdam, si videbitur, transferam, & maximè ab iis, quos modò nominavi, cùm inciderit, ut id aptè fieri possit: ut ab Homero Ennius,

Afra-

---

1. NON *id tam reprehendunt.*) Mss. ferè, *non id tantum reprehendunt.* Pal. solum pr *non tam id.* vulg. *id non tam.* videtur vocula illa contentiosa, supervacua.

2. *Quod semel jam missum.* Sic Pall. o repræsentavitque Vict. communis lectio *quod semel admissum*, omnino improbavere multi: altera scripturam nata fuerit à veteri ratione orthographiæ *emmissum.* stat tamen pro nostra Turn. i. XXIV. c. 2.

3. *Latinas litteras oderit.* Gul. delet dictionem *litteras*, subintelligitque *fabulas.*

4. *Ferreum scriptorem. verum opinor: scriptorem tamen ut, &c.*) Misit ad me Daniel Heinsius, Josephi Scaligeri librum, cui sua manu magnus ille vir adscripserat aliquot lectiones variantes codicis veteris: hic verò habebat; *verum ut opinor ex scriptorem tamen.* neque displicet. ipse malebat; *ferreum scriptorem opinor, verum ex scriptor tamen.*

5. *At utinam ne in, &c.*) Pal. sex scripturam hanc tuentur. Mur. conjecerat *an utinam*, idque mox etiam in duobus suis reperit Lamb.

6. *Dicta sunt, neque sint.* Ita Pal. pr. sec. tert.

7. *Nam si dicerentur.* Pal. pr. *dicent* quomodo edidit Lamb. mox *queq;* Pall. omnes servant *has res*, non ut editio Vict. *mutarer.*

8. *Quid Theophrastus?*) Sic solus Pal. tert. ceteri quinque *Theophrastum:* & verum puto.

9. *Male credo mererer de meis civibus.*) Scaliger noster habet ad oram libri sui, *non male credo.* dignumque est quod excutiatur.

Afranius 1 Menandro solet. nec verò ut nostri Lucilius, recusabo, quo minùs omnes mea legant. 1 Utinam esset ille Persius Scipio verò, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille judicium reformidans, *Tarentinis* ait *se & Consentinis & Siculis scribere.* Facetè is quidem, sicut alias: sed nec tam docti tunc erant, ad quorum judicium elaboraret, & sunt illius scripta leviora, ut *urbanitas summa* appareat, *doctrina mediocris.* Ego autem quem timeam lectorem, cùm ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia, audeam scribere? Quamquam à te ipso id quidem facio, provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de VIRTUTE misisti. Sed ex eo credo, quibusdam usuvenire, ut abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis Latinè scripta deterius. quibus ego assentior, dummodo à se de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. RES VERÒ bonas verbis electis, graviter, 3 ornateque dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Græcum dici velit; 4 ut à Scævola est prætor salutatus Athenis Albucius. 5 quem quidem locum cum multa venustate, & omni sale idem Lucilius; apud quem præclare Scævola,

Græcum te, Albuci, quàm Romanum, atque Sabinum,
Municipem 6 Pontii, Titanni, centurionum,
Prætorum hominum, ac primorum, signiferumque,
Maluisti dici. Græcè ergo prætor Athenis
Id quod maluisti, te, cum ad me accedit, salutet:
Χαῖρε, inquam, Tite: lictores, turma omnis, cohorsque,
7 *Χαῖρε Tite, hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.*

sed jure Mucius. Ego autem mirari non queo, unde hoc sit tam insolens *domesticarum rerum fastidium*, non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & sæpè disserui, Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putarent, sed locupletiorem etiam esse, quàm Græcam. Quando enim 8 vel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, posteà quidem quàm fuit quem *imitarentur*, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit? Ego verò, cum forensibus operis, laboribus, periculis, non *deseruisse* mihi videor *præsidium*, in quo à populo Romano locatus sum: debeo profectò, quantumcumque possim, in eo quoque laborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: modò legant illa ipsa, nec simulent: & iis servire, qui vel utrisque litteris uti velint, vel, si duas habent, illis non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi à nobis, æqui esse debent, quòd & scripta multa sunt; sicut plura nemini è nostris, & scribentur fortasse plura, si vita suppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philosophia litteris mandamus, legere assueverit, judicabit *nulla ad legendum his esse potiora.* QUID EST enim in vita tam opere quærendum, quàm cùm omnia in philosophia, tum id, quod his libris quæritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quò sint omnia bene vivendi, rectèque faciendi consilia referenda? quid sequatur natura, ut summum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? qua de re cùm sit inter doctissimos magna dissensio, quis alienum putet ejus *esse diligentiæ*, quam mihi quisque tribuit, quod in omni munere vitæ optimum, & verissimum sit, exquirere? An, *partus ancillæ sine in fructu habendus*, differetur inter principes civitatis, P. Scævolam, M. Manilium? ab hisque M. Brutus dissentiet, quòd & acutum genus est, & ad usus civium non inutile: nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis & legimus libenter, & legemus: *hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur?* nam, ut sint illa vendibiliora, hæc uberiora certè sunt. quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum, ferè à nobis explicatam esse iis litteris arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modò quid nobis probaretur, sed etiam quid à singulis 9 philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Ut autem *à facillimis ordiamur*, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam à nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. VERUM enim invenire volumus, non tamquam adversarium aliquem convincere. (*b*) Accuratè autem quondam à L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de *voluptate*: à meque ei responsum, cùm C. Triarius, in primis gravis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nam cùm ad me in Cumanum salutandi causa uterque venisset, pauca primò inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium: deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certè audiam, quid sit, quòd 10 Epicurum nostrum, non tu quidem *edoceris*, ut ferè faciunt, qui ab eo dissentiunt, sed certè non probes eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus hominum animos liberavisse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad benè beateque vivendum: sed existimo, te, sicut nostrum Triarium, 11 minùs ab eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti *orationis ornamenta* neglexerit. nam illuc quidem adduci vix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur. (*c*) Vide quantum, inquam, fallare, Torquate, oratio me istius philosophi non offendit. nam & complectitur verbis, quod vult: & dicit planè, quod intelligam: & tamen à philosopho, *si afferat eloquentiam, non aspernar: si non habeat, non admodum flagitem.* 12 mihi non æquè satisfacit, & quidem locis pluribus. sed QUOT HOMINES TOT SENTENTIÆ, falsi igitur possumus. (*d*) Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim judicem æquum puto: modò, quæ dicat ille, bene noris. 13 (*e*) Nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas (quorum utrumque audivi, cùm mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent) 13 omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt. atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; cùm miraretur ille quidem utrumque, Phædrum etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat umquam con-

1. *Menandro solet.*) Vox *solet*, non est in veteri libro quem consuluit Scaliger.

2. *Utinam esset ille Persius.*) Revocavi dictionem *esset* urgentibus Pall. & Tosano, quem excussit Gul. neque secus editio Aldi Man. avi, cæterùm Pal. pr. habuit à manu prima, *Ili.*

3. *Ornatæque dictatæ.*) Lamb. *dictæ*, sed invitis, ut ipsemet fatetur, libris. Gul. annotarat, legendum *tralatæ.*

4. *Ut à Scævola est prætor salutatus Athenis, &c.*) Omnino legendum *prætore*, quod & monuit in Fastis suis ad annum urbis DCXXII. Pighius noster. Scaliger annotavit non comparere in antiquo illo dictionem *Athenis.*

5. *Quem quidem locum.* Scaliger nostri mss. *jocum.*

6. *Pontii, Titanni, &c.*) Sic ferè nostra exemplaria omnia, idem Turnebi. vulgati, *Pontii, Titi, Anni.*

7. *Χαῖρε Tite, hinc hostis mi Albucius.*) Ita editio Camerarii, proximè mss. nostros. nam Vict. *Χαῖρε hinc hostis Marti Albucius*, excluso *Tite*, quod in omnibus membranis. Pigh. legebat *Χαῖρε Tite hinc Meri jam Albucius est inimicus.* Scaliger videtur emendasse *Χαῖρε τὸν omnes Χαῖρε Tite. Hinc inimicus sed jure Mucius.*

8. *Vel nobis dicam.*) Lamb. *ne nobis dicam*, contra fex mss. Pall. in quibus hærebat alterum, omnesque edd. imò & auctoris mentem: quæ magis pateret, si nias horum verborum includeretur parenthesi.

9. *Philosophiæ disciplinis.*) Scaliger ad oram libri adlevit *discipulis.*

10. *Epicurum nostrum non, &c.*) Pal. pr. amplius habet *insistere*, vel simile quid. nam syllaba postrema virgula est incubans litteræ.

11. *Minus ab eo delectari.*) Coactus sum recipere hanc scripturam, ob fex Pal. concordiam, vulgata aliorum: nihilo pejus; *minime ea delectari.*

12. *Nisi mihi Phædrum, inquam.*) Est à Pal. notæ melioris tribus. tres enim reliqui: *Hic mihi Phædrum inquam*, quomodo & Camerarii editio: nam Ald. vetus: *hic nisi mihi.* Vict. *Nisi is Phædrum.*

13. *Omnes mihi Epicuri sententiæ, &c.*) Scal. libri margo, *omnes enim Ep.*

controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. (1) Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. (2) Principio, inquam, in Physicis, quibus maximè gloriatur, primùm *totus est alienus*. Democrito adjicit, perpauca mutans, sed ita, ut ea, quæ *corrigere* vult, mihi quidem *depravare* videatur. Illa atomos, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem cenlet in infinito inani, 1 in quo nihil nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohæresant: ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo à principio, sed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur. quamquam utriusque cum multa non probo, tum illud in primis, quòd cum *in rerum natura* duo quærenda sint, unum, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiatur: alterum, quæ vis sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerunt, vim, & causam efficiendi reliquerunt, sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. censet enim, eadem illa individua & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibi dem, *homo acutus*, cùm illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere: 2 itaque arripuit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaullum: quo nihil posset fieri minus. ita effici complexiones, & copulationes, & 3 adhæsitationes atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. quæ cùm res tota *ficta sit pueriliter*, tum ne efficit quidem quod vult. nam & ipsa declinatio, ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa: quo *nihil turpius physico quam fieri sine causa quidquam dicere*) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est. nam si omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent; sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur: primùm erit hoc quasi *provincias* atomis dare, quæ rectè quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc *mundi ornatum* efficere non poterit. ne illud quidem physici, *credere aliquid esse minimum*, quod profectò numquam putavisset, si a Polyæno, familiari suo, 5 geometriam discere maluisset quam illam etiam ipsum dedocere. Sed Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto, huic bipedalis fortasse: tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti atomi, inane, imagines, quæ *eidola* nominant, quorum incursione non solùm videamus, sed etiam cogitemus; infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quæ etsi mihi nullo modo probantur; tamen Democritum laudatum à ceteris, *ab hoc quæ sumam nosse scientiæ est, & nullam rem sine ratione laudare*. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi, quæ λογικὴ dicitur, iste vester, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. tollit definitiones: nihil de dividendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri, & falsi putat. (7) In tertia verò parte, quæ est de vita, & moribus, in constitutione finis, nil generosum sapit, atque magnificum.) Confirmat illud maximè, quod ipsa natura, ut ait ille, 8 asciscat, & reprobet, id est, VOLUPTATEM, & DOLOREM. ad hæc & quæ fugiamus, & quæ sequamur, refert omnia. quod quamquam Aristippi est, à Cyrenaicisque melius, liberiusque defenditur, tamen ejusmodi esse judico, ut nihil hominem videatur indignius. AD MAJORA enim quædam nos natura genuit, & conformavit, ut mihi quidem videtur. ac fieri potest, ut etiam: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corporis voluptatem, aut cum Latinis ferito consulatu conflixisse apud Veserim propter voluptatem. Quòd verò securi filium percusserit, privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, cum ipsi *naturæ patriæque amori præstiterit suæ majestatis*, atque imperii. Quid? L. Torquatus is, qui consul cum Cn. Octavio fuit, cum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accusantibus, *quòd pecuniam prætorem in provincia cepisset arguerent*, causam apud se dicere juberet; neque ex utraque parte audita, pronuntiaret, 9 EUM NON TALEM VIDERI TUISSE IN IMPERIO, QUALES EJUS MAJORES FUISSENT: & in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem OPTIMUS QUISQUE pro patria, & pro suis suscipit ut non modò nullam captet, sed etiam præterea omneis voluptates; dolores denique quosvis suscipere malit, quàm deserere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus. 10 Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litteræ, quid historiæ, cognitio rerum, quid poëtarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: *Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati*. & erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus; 11 neque verò tu, Triari aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, *cur tam multi sint Epicurei*: sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maximè alli-

---

1. *In quo nihil nec summum.*) Ita rursus omnes sex Pal. vox *nihil* deerat Aldinæ edit. oni veteri & Lamb. Vict. eam admisit; sed adhuc quoque alteram, *nihil æquè*, quæ in nullo tamen nostrorum.

2. *Itaque arripuerim, &c.*) Sæpe cantur alii abundare illud *itaque*, alii mutant in *ita*. Verum cùm rectè constanter in omnium membranis; cur ei movemus controversiam? supta quoque Pal. pr. habet, *deorsus è regione*; quod non de nihilo expressum est in exemplari & antiquissimo & emendatissimo.

3. *Et adhæsitationes.*) Hæc est scriptura omnium Pal. sex. eandemque esse item codicum aliorum, annotavit Gul. Vulg. prius, *adhæsiones*, retinetque Lamb. sed non item indicat, cur rejicerit alterum, quod reperi tamen in Pal. infimæ vetustatis; ideoque indigno, quem perpetuò consulerem.

4. *Quàm fieri sine causa quidquam dicere.*) Ita ferè omnes Pal. Man. putat emblema esse supervacuum; idemque visum Lamb. asseveranti non comparere in libris melioribus mihi secus videtur.

5. *Geometriam discere.*) Palat. quinque *Geometricam*. placet ob vocem eam paullo post repetitam.

6. *Nullum vituperatum.*) Pal. pr. *vituperare*, à manu prima.

7. [*In tertia verò parte.*]) Uncis inclusi totam hanc periodum, quod nullam ejus litteram invenirem in Pal. sed nec reperit in suis mss. Lamb. nec repræsentavit Vict. imò ne Aldus quidem habet avus; contentus nomine locum asteriscos: & verò liquet ex cap. VIII. nihil hujus dictum ab auctore.

8. *Asciscat & reprobet.*) Pall. omnes ad unum, *sciscat*. pr. præterea solùm habet *probet*.

9. *Eum non talem videri fuisse.*) Annotavit Gul. in suis fuisse *fidei suis*, aut *fideri*. & primum quidem etiam est in Pall. quarto ac sexto. sed non est dubitandum de vulgatæ bonitate. *videri* enim vox mere judicialis.

10. *Quid tibi Torquate? quid Triario.*) Reduxi lectionem priscam à Lamb. exterminatam; à quo suppositum: *Quid tibi Torquate, huic Triario*, summa cum injuria Torquati.

11. *Neque verò tu Triari.*) Vox *Triarii* non est in Pal. ullo. Quartus ejus loco habet *Treti*. exstat tamen in editione Petri Vict. Lamb. multum hic se vexat, quod non fecisset consultis Vict. libris: quos etiam nescio an viderit Aldus Nepos. Mihi hic vox *Triarii* abesse posse videtur, sicuti auctoris sententia, ut subintelligatur *Torquatus* quem alloquitur.

allicit, quòd ita putat dici ab illo, *recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiam*, id est, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam RATIONEM EVERTI, si ita se res habeat. nam si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte, & per se esse jucunda, per se esset & virtus, & cognitio rerum, quod minime ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. de cetero, vellem equidem aut ipse doctrinis fuisset instructior (est enim, quod ita tibi videri necesse est, non satis politus iis artibus, quas qui tenent *eruditi* appellantur) aut ne deterruisset alios à studiis. quamquam te quidem video minimè esse deterritum. (*h*) Quæ cùm dixissem, magis ut illum provocarem, quam ut ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pænè è philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, 1 nisi te quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? 2 aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probabentur. si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. differendi autem nullam habuit. voluptatem cùm summum bonum diceret, primùm in eo ipse parum vidit: deinde hoc quoque alienum. nam antè Aristippus, & 4 ille melius. addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. (*i*) 5 Fieri, inquam, ô Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, à quo dissentias. quid enim me prohiberet, Epicureum esse, si probarem quæ ille diceret; cùm præsertim illa perdiscere, ludus esset? Quamobrem 6 DISSENTIENTIUM inter se reprehensiones non sunt vituperandæ. maledicta, contumeliæ; 7 tum iracundiæ, contentiones, concertationesque in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia videri solent. (*k*) Tunc Torquatus, Prorsus, inquit, assentior. *neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest.* Sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ velim. (*l*) At me, inquam, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum fuisse? (*m*) Utrùm igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet: an de una voluptate quæri, de qua omne certamen est? (*n*) Tuo verò id quidem, inquam, arbitratu. (*o*) Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. de Physicis alias, & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem Solis probabo & Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, & correcta pernulta. nunc dicam de voluptate, nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. (*p*) Certe, inquam, pertinax non ero: tibique *si mihi probabuca*, quæ dices, libenter assentiar. (*q*) Probabo, inquit; modò ista sis æquitate, quam ostendis. sed uti oratione perpetua malo, quàm interrogare, aut interrogari. (*r*) Ut placet, inquam. (*s*) Tunc dicere exorsus est. Primùm igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori hujus disciplinæ placeresta-tituam, quid, & quale sit id, de quo quæramus; non quo ignorare vos arbitrer: sed ut ratione, & via procedat oratio. Quæramus igitur, 8 *quid sit extremum, quid ultimum bonorum*, quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referre oporteat: ipsum autem nusquam. hoc Epicurus *in voluptate* ponit: quod summum bonum esse vult, summumque malum, *dolorem*, idque instituit docere sic: OMNE ANIMAL, simulatque natum sit, voluptatem appetere, eaque gaudere, ut summo bono: dolorem aspernari, ut summum malum, &, quantum possit, à se repellere: idque facere nondum depravatum, ipsa natura incorrupte, atque integrè judicante. itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere. *interesse enim inter argumentum, conclusionemque rationis*: & inter mediocrem animadversionem, atque admonitionem: altera, occulta quædam, & quasi involuta *aperiri*: altera, promta & aperta *judicari*. etenim quoniam *detractio de homine sensibus, reliqui nihil est*: necesse est 9 quid aut ad naturam, aut contra sit, à natura ipsa 10 judicari. ea quid percipit, & quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam è nostris, qui hæc subtiliùs velint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, *sensu* judicari: sed *animo* etiam, ac *ratione* intelligi posse, & voluptatem per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. itaque ajunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem (quibus ego assentior) cùm à philosophis compluribus permulta dicantur CUR NEC VOLUPTAS IN BONIS SIT NUMERANDA, NEC IN MALIS DOLOR, non existimant oportere nimium nos causæ confidere, sed & argumentandum, & accuratè disserendum, & rationibus conquisitis, de voluptate, & dolore disputandum putant. Sed ut perspiciatis, unde omnis iste natus sit error, voluptatem accusantium, doloremque laudantium, totam rem aperiam: eaque ipsa, quæ ab illo inventore veritatis, & quasi architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit, 11 aspernatur, aut odit, aut fugit; sed quia CONSEQUUNTUR magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt. neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnumquam EIUSMODI tempora incidunt, ut labore, & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

---

1. *Nisi te quoque modo loqueretur.*] Est à Pal. primo, qui tamen prius fortè habuit *quoque*: nam apparet literam postremam esse manus recentioris. & sic etiam conjecerat ex Maffæi libro Paull. Man. in quo itidem fuerat illud *quoque*. vulg. amplius, *nisi te quoque ut id modo loq.*

2. *Aliena dixit in Physicis.*] Sic Pal. pr. recte. *non dicis* ut retro vulgnam & deinceps præterito semper utitur.

3. *Si qua in his.*] Ita rursus idem Palat. in: neque abeunt reliqui, quam quod præponant adhuc, *sed si qua*. publicati hactenus, *sed si qua in his*.

4. *Ille melius add. dixit.*] Hæc liquida est scriptura Pal. primi, adeo ut firmetur jam sententia Turn. ac Lamb. ambigua prius; neque satis certis tibicinibus suffulta. ce erimus. Pal. interserunt: *ille melius. etenim quoniam detractio de homine sensibus, addidisti*; quomodo & omnes editi, nisi quod i: *quasi detractio*. Voces illæ expunctæ comparent infra, medio fere capitis 8 noni. Gul. tamen annotavit legendum, *ille melius. etenim addidisti*, vel *etiam addidisti*. sed nihil ejus in membranis Pal. primis. Ita etenim eas appellio, ob bonitatem suam; non ut sæpe aliis libris nomen feci, ob voluminis magnitudinem.

5. *Fieri inquam, ô Triari.*] Littera ô non visitur in Pal. pr. neque requiritur.

6. *Dissentientium inter se reprehensiones.*] Hoc modo edidit Vict. neque recedit Pal. pr. cetera: *differentiam*, quomodo ante quitas cusi & recentius.

7. *Tum iracundiæ, contentiones.*] Placebat Gul. annotatum ad Lamb. ditiones, *iracundia contentiones*; quia vox *iracundiæ* mox repetebatur. nos noluimus quid mutare invitis libris pluribus.

8. *Quid sit extremum, quid ultimum bonorum.*] Pal. pr. *extremum & ultimum* quod mallem nisi finecapitis XII. iterum occurreret, *ad ultimum, vel extremum*.

9. *Quid aut ad naturam aut contra sit.*) Non ausus sum excludere lectionem Pal. trium; confirmatam editione Vict. sequentes maluerunt, *aut secundum naturam*, quod & in Pall. reliquis; sed iis, comitatis quasi sequioris quorum secund ac quart. habent *sit*, non *sit*.

10. *Judicari ea quid, &c.*) Sic omnino Pal. pr. neque abit Vict. impressio, quàm quod illa *ea quid*. quod etiam in Pal. quatuor, sed quartus stat pro pr. Editiones exoletæ ac nuper natæ gloriam marginalem admiferre in contextum; tali forma *judicari: voluptatem etiam, & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum. etenim quid, &c.* quæ voces cum paullo post conspiciantur in libris omnibus, hoc certè locum habere non debebant, quamvis reperiantur in pluribus mss. itaque & Camerario habita pro subditiciis. quod tamen aliter cecidit quàm deboit Lamb. tanquam scilicet inferius potius tollenda putasset, quam isto loco.

11. *Aspernatur, aut oderit aut fugiat.*) Vulg. *aspernetur, aut oderit aut fugiat* sed contra omnes Pall. quorum tert. quart. exc. habent quidem *oderit*, sed non *aspernetur*, vel *fugiat*. scripturæ nostræ auctor etiam fuit Vict.

1. *Esse*

luptatem. ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea *commodi* consequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit 1 esse, quam nihil molestiæ consequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At verò eos & *as cusamus, & justo odio dignissimos ducimus*, qui blanditiis præsentium voluptatum deliniti, atque corrupti, quos dolores, & quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non provident, similique sunt in culpa, qui *officia deserunt mollitia animi*, id est, laborum & dolorum fuga. & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam *libero tempore*, cùm soluta nobis est eligendi optio, cumque nihil impedit, quo minùs id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor depellendus *temporibus* autem *quibusdam*, 2 & aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eveniet, ut & voluptates repudiandæ sint, & molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur à sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majoreis alias consequatur, aut perferendis doloribus asperioreis repellat. Hanc ego cùm teneam sententiam, quid est, cur verear, 3 ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullò antè tum memoriter, tum etiam erga nos amicè, & benevolè collegisti nec me tamen *laudandu* 4 *majoribus meis corrupisti*, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeleis fuisse, 5 nihil ut de *utilitatibus*, nihil ut de commodis suis cogitarent? At id *ne fera quidem faciunt*; 6 ut ita ruant, itaque turbent, ut, earum motus, & impetus, quò pertineant, non intelligamus. tu tam egregios viros tantas res gessisse sine causa? quæ fuerit causa, mox videmo: interea hoc tenebo: si ob aliquam causam ista, quæ sine dubio præclara sunt, fecerint, virtutem his per se ipsam causam non fuisse. torquem detraxit hosti, & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adiit, in oculis quidem exercitus. quid ex eo consecutus est? *Laudem*, & *caritatem*: quæ sunt *vita sine metu degenda præsidia firmissima*. Filium morte multavit: si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli. sin ut dolore suo *sanc res militaris imperii duci; linam*, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; sati prospexit civium, *qua intelligebat contineri suam*. Atque hæc ratio latè patet. in quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiosè antiqua persequeris, claris & foetibus vitis commemorandis, eorumque factis non *emolumento* aliquo, sed ipsius *honestatis decore*, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modò dixi, constituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus, & gloriosis, satis hoc loco dictum sit. erit enim jam de omnium virtutum cursu ad voluptatem proprius differendi locus, nunc autem explicabo, voluptas ipsa, quæ, qualisque fit, ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturque ea, quæ *voluptaria, delicata, mollis* habeatur disciplina, quàm *gravis, quàm severa* sit: non enim hanc solam sequimur quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, & cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed 8 maximam illam voluptatem habemus, quæ percipitur, omni dolore detracto. nam quoniam CUM PRIVAMUR dolore, ipsa liberatione, & vacuitate omnis molestiæ gaudemus, omne autem id, *quo gaudemus, voluptas est*, ut omne id, *quo offendimur dolor*: doloris omnis privatio rectè nominata est voluptas. Ut enim cùm cibo, & potione fames, sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis. itaque non placuit Epicuro, *medium esse quiddam* inter dolorem & voluptatem. illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, 9 cùm omni dolore careat, omni non modò voluptatem esse, verum etiam summam voluptatem. quisquis enim sentit, quèadmodum sit affectus, eũ necesse est aut in voluptate esse, aut in dolore, omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea *variari voluptas, distinguique* possit, augeri, amplificarique non possit. At etiam Athenis, ut à patre audiebam, facetè & urbanè 10 Stoicos irridente, statua est in Ceramico. Chrysippi sedentis, porrecta manu: quæ manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum. Num quidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? Nihil sanè. At, si voluptas esset bonum, desideraret. Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. Hoc *ne Statuam quidem dicturam* pater ajebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acutè: nihil ad Epicurum. nam si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam, & ad eos cum suavitate afflueret, & illaberetur: nec manus esse 11 contenta posset ulla vacuitate doloris sine jucundo motu voluptatis. sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi rectè, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, cùm ita esset affecta: secundum non rectè, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. idcirco enim non desideraret, quia, *quod dolore caret, id in voluptate est*. Extremum autem esse bonorum voluptatem, ex hoc facilè perspici potest. constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem, & animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu præstabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, 12 qui ita sit affectus, & affirmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors sensu careat, *dolor* in longinquitate, *levis*: in gravitate, *brevis* soleat esse: utrejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio consoletur. Ad ea cùm accedit, ut *negue divinum numen horreas*, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earumque

---

1. *Esse, quam nihil molestiæ.*] Vict. ed. *quæ*, sed iterum visitur in omnibus Pall. aliorumque item scriptis.

2. *Et aut officiis debitis, aut rerum necessit.*] Posteriores edd. ejecere primam vocalem, quæ in omnibus mss. Lamb. totum istud alienum putabat. non putasset, mutato *&* in *i*. quod valeret, *id est*.

3. *Ne ad eam non possim.*] Lamb. editio & Aldi vetus *non* exclùserant, quod tamen admisit Vict. visiturque in Pall. omn.

4. *Majoribus meis corrupisti.*] Pall. nostri omnes ad unum *corripuisti*; aut lectioni etiam suus est sensus; neque equidem incepus. sed hoc planè non quadrat *corrumpere* enim est labefactare. sic *corrupti parietes*. adnotarum Scalig. nostro.

5. *Ut nihil de utilitatibus.*] Pal. sec. horum nihil habet. potest tamen locum suum tueri, neque mutanda vox ultima in *voluptatibus*, ut Lamb. placuit.

6. *Ut ita ruant, itaque turbent.*] Ea est quoque consona lectio Pall. trium. nam tert. *itaque trahantur*. quint. & sext. *itaque turbentur*, quomodo ed. Camer. nam Vict. *atque turbent*. posteriores, *atque turbantur*.

7. *Laudem ac caritatem.*] Ita ferè Pall. meliores, non *claritatem*, quod miror potuisse placere Bruto.

8. *Maximam illam voluptatem habemus.*] Videtur *habemus* positum pro *avemus*, aut vox tota tolli poterat.

9. *Cum omni dolore careat.*] Pall. omnes *careret*, quod & in Massæo inventum. Paull. Manut. conjiciebat, littera ultima detracta, objectoque verbo primore, *omni dolore careret*. quod ipsum statim Lam. texuit intulit.

10. *Stoicos irridente.*] Tolani scriptus, item Pal. prim. tert. *arridente*.

11. *Contenta posset ulla vacuitate.*] Gul. legendum putabat *illa*. Pal. nihil variant præter primum, in quo *cont. posset, nec ulla par vacuitate*.

12. *Qui ita sit affectus.*] Respuunt illi hæc additamentum librarii.

cumque assidua recordatione lætetur: 1 quid est, quod huc possit, quod melius sit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi, corporisque doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt, nulla spe proposita, fore 2 leviùs aliquando, nulla præterea nec præsenti, nec exspectata voluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? Quòd si VITA doloribus referta, maxime fugienda est: summum profectò malum est, vivere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, *ultimum esse bonorum cum voluptate vivere.* nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat, tamquam in extremo: omnesque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea est res ulla, 3 quæ sua natura aut solicitare possit, aut angere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a voluptate, aut a dolore. quod cùm ita sit, perspicuum est omnes rectas res, atque laudabiles, eò referri, *ut cum voluptate vivatur.* quoniam autem id est vel summum bonum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, SUMMUM ESSE BONUM JUCUNDE VIVERE. Id qui in una virtute ponunt, & splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si picturam audire voluerint, 4 liberabuntur. istæ enim vestræ eximiæ, pulchræque virtutes, nisi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabilis, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ valitudinis causa probamus: & gubernatoris ars, quia benè navigandi rationem habet, UTILITATE, NON ARTE laudatur: sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret: nunc expetitur, quod est tanquam artifex conquirendæ, & comparandæ voluptatis. Quam autem dicam voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. nam cum *ignoratione rerum bonarum, & malarum maxima* homines vitâ *vexentur*, ob eamque errorem & voluptatibus maximis sæpe privantur, & 5 pravissimis animi doloribus torqueantur, sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusque detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. SAPIENTIA enim est una, quæ maximam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: quæ præceptrix, in tranquillitate vivi possit, omnium cupiditatum ardore restincto. *cupiditates* enim sunt insatiabiles: quæ non modo singulos homines, sed *universas familias everterunt*; totam etiam labefactant sæpe rempub. Ex cupiditatibus odia, discidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. nec hæ sese foris solùm jactant, nec tantum in alios sævo impetu incurrunt: sed intus *etiam in animis inclusæ* inter se dissident, atque discordant. ex quo vita amarissimam necesse est effici: ut sapiens solùm, amputata, eiectum eisque inanitate omni, & errore, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, & sine metu vivere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quàm illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium, quæ nec naturales nec necessariæ. quarum ea ratio est, ut necessariæ nec opera multa, nec impensa expleantur. naturales quidem multa desiderant, propterea quòd *ipsa natura divitias, quibus contenta sit & parabiles & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri potest.* Quod si vitam omnem perturbari videmus errore, & inscientia: sapientiamque esse solam, quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore vindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, 6 & omnes monstret vias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant; quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter voluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. *Temperantia* est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. NAM ENIM satis est judicare, quid faciendum, non faciendumve sit: sed stare etiam oportet in eo, quod sit judicatum. plerique autem, quòd tenere, atque servare id, quod statuerunt, non possunt, victi & debilitati, objecta specie voluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, 7 quid eventurum sit, provident, ob eamque causam propter voluptatem & parvam, & non necessariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum *in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: sæpe etiam legum judiciorumque pœnis obligantur.* Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur: & qui tuum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi *voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate*, lidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum, per se ipsa allicit: nec patientia, 8 nec assiduitates, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed *ista sequimur, ut sine cura, metuque vivamus*; animumque, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. Ut enim *mortis metu* omnis quietæ vitæ status perturbatur; & ut, succumbere doloribus, eosque humili animo, imbecilloque ferre, miserum est; ob eamque debilitatem animi, MULTI parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem seipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus, omni est liber cura, & angore, cùm & mortem contemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequàm nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit, *maximos morte finiri, parvos multa habere 9 intervalla requietis, mediocrium vos esse dominos*; ut, si tolerabiles sint, feramus: sin minùs, æquo animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem. Justitia testat, ut de omni virtute sit dictum, sed similia ferè dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui

1. *Quid est quod huc possit, quod melius sit, accedere.*) Sic duo Pall. sic edidit Vict aliæ *huic*, item *accedere* quod ultimum in nullo est Pal.

2. *Levius aliquando, nulla præterea, &c.*) Vulg. *præterita*, sed contra om. Pall. quorum duo adhuc habent *aliquando*. primum illud conjecerat olim Paull. Man.

3. *Quæ sua natura aut sollicitare possit aut angere.*) Est à Vict. cui proxime alludunt Pall. quinque in quibus *rangere*, quod & in suo inventum probabat Scal dictum ut Lucretio, *rangitur ira*. vulgati tamen *frangere*, quod La. retinuit, sed mutavit priora in *quæ sua sede naturam aut soli. fide*, inquit membranarum. vix credo. *cura atque angoris* rursus meminit noster infra cap. XV. circa finem.

4. *Liberabuntur.*) Commixta lectio *liberantur*, sed nostra est à membranis Pall. & Vict.

5. *Pravissimis animi doloribus.*) Sic Pal. tere ac quinque, nam pr. quatuor sext *pravissimis* quomodo omnes libri Lamb. lect. *durissimis*.

6. *Et omnes monstret vias.*) Sic Pal pr. & Scal. liber. ceteri *doceat*, præter quam in quo verbum nullum est ejusmodi.

7. *Quid eventurum sit, provident.* Et hoc est à Pal pr. ceteri *præventurum*, quomodo vulg. Vrs. codex *potis eventurum*.

8. *Nec assiduitates.*) Publicatis *assiduitas*, sed contra omnes Pall. editionemque Vict.

9. *Intervalla requietis.*) Adject syllabam suasit omnium Pal. vulg. enim *quietis* excepta Vict. Pusillum quidem istud sed tamen cur aliquid detrahamus auctori quod ipse additum voluit?

1. *Sim-*

docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi possint: sic de justitia judicandum est: quæ NON MODO numquam nocet cuiquam, sed contra, 1 semper alit aliquid tum vi sua, atque natura, quod tranquillet animos: tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. quemadmodum temnitas, & libido, & ignavia semper animum excruciant, & semper sollicitant, turbulentæque sunt: 3 sic *** cujus in mente consedit, hoc ipso quòd abest, 4 turbulenta non potest fieri: & si verò molita quippiam est, quamvis occultè fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque IMPROBORUM FACTA primo *suspicio* insequitur: deinde *fermo*, atque fama; tum *accusator*, 5 tum *judex*: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt. 6 Quòd si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi esse, & muniti videntur, deorum tamen numina horrent, easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi nocteis, atque dies exeduntur, *a diis immortalibus supplicii causa importari putant*. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas, cùm conscientia factorum, tum pœna legum, odioque civium? Et tamen in quibusdam neque pecuniæ modus est, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda umquam improbè parta 7 minuit; potiùs inflammat: ut coercendi magis, quàm dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera ratio benè sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti injustè facta conducunt: qui nec facilè efficere possit, quod conetur, nec obtinere, si effecerit: & *opes vel gentium, vel ingenti, liberalitati magnificentiæ*; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quietè vivendum, caritatem; præsertim cùm omnino nulla sit causa peccandi. quæ enim CUPIDITATES à natura proficiscuntur, facilè explentur sine ulla injuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est, nihil enim desiderabile concupiscunt, 8 plusque in ipsa injuria detrimenti est, quàm in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuria. Itaq; ne justitiâ quidè rectè quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat. nam *diligi & carum esse, jucundum est*, propterea quia tutiorem vitam, & voluptatem efficit pleniorem, itaque non ob ea solùm incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multò etiam magis, quod cujus in animo versatur, *numquam sinit eum respirare, numquam acquiescere*. Quòd si ne ipsarum quidem virtutum laus, in qua maximè ceterorum philosophorum exsultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem est sola, quæ nos vocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id si summum, atque extremum bonorum omnium: beateque vivere, nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere. Huic certæ, stabilique sententiæ, quæ sint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est, in voluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cùm, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem voluptates, & dolores nasci fatemur è corporis voluptatibus, & doloribus. Itaque concedo quod modò dicebas: 9 cadere causa, si qui è nostris aliter existimant: quos quidem video esse multos, sed imperitos. Quamquam autem & lætitiam nobis voluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse è corpore, & ad corpus referri: nec ob eam causam non multo majores esse & voluptates, & dolores animi, quàm corporis. nam *corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus: animo autem, & præterita, & futura*. ut enim æquè doleamus animo, cùm corpore dolemus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, & infinitum impendere malorum nobis opinemur. quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major sit, si nihil tale metuamus. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quàm eorum utrumvis, si æquè diu sit in corpore. non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor fortè successerit: at contrà, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si voluptas ea, quæ sensum moveat, nulla successerit. eóque intelligi potest, *quanta voluptas sit* non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ *exspectamus*: sic lætamur iis, quæ *recordamur*. STULTI autem malorum memoria torquentur; sapienteis bona præterita grata recordatione renovata delectant. est autem situm in nobis, ut & adversa quasi perpetua oblivione obruamus, & secunda jucundè ac suaviter meminerimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri animo, & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur; si illa mala sint; lætitia, si bona. O præclarum beatè vivendi, & apertam, & simplicem, & directam viam. cùm enim certe NIHIL HOMINI possit melius esse, quàm vacare omni dolore, & molestia, perfruique maximis & animi, & corporis voluptatibus: videtisne, quàm nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quò facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? clamat Epicurus is, quem vos nimis voluptatibus esse deditum dicitis NON POSSE JUCUNDE VIVI, NISI SAPIENTER, HONESTE, JUSTEQUE VIVATUR: NEC SAPIENTER, HONESTE, JUSTE, NISI

1. *Semper alit aliquid.*) Mss. fere *alit quid*; sicque quatuor è Pall. nam pr. & tert *semper aliquid*, sine illo *aut*.

2. *Quæ natura depravata non desideret.*) Haud refugi quod invenerat in suo Fulv. Vrs. egoque in Pal. pr. & Scalig. Hactenus publicatis exulabat negativa *non*. & verò ita legendum, aut tollenda præterea dicto *depravata*. sed ne quid dissimulem, & periodos istinæ & sequentes omnino adulteratæ sunt quare & asterisco locum insignivi.

3. *Sic *** cujus in mente consedit.*) Malui indicare locum esse mancum quàm ei addere aliquid de meo, ut fecit Paul. Man. interjecto verbo *impietas*; ut Lamb. addito *injustus a*, ex mss. ajunt: sed vix ego credulus illis: aut si sunt manuscripti, sunt certè interpolati neque tale quid reperi in Pal. sex 8: liceret liberè proponere quod sentiam, dicerem locum sic bellè posse sanari: *desideret: quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia, si cujus in mente consedit, hic ipse quod adest turbulenta ipsis verò nolita quippiam, quamvis occultè, numquam tamen confidit id fore semper occultum* cetera omnia è margine recepta in textum videri queant.

4. *Turbulenta non potest fieri.*) Lamb. adjecit adhuc alteram negativam, *non potest non fieri*; sed præter libros calamo exaratos, certè Pal. é quibus pr. reliquit prorsus tria illa verba, *non potest fieri*; turbantque sanè magis sententiam, quàm farciant.

5. *Tum judex.*) Lamb. *index*, & ita quoque Pal. pr. sed alterum profectò requirit ductus sententiæ. quamvis & pro altero stet Scal. adpicto ad oram versu juvenalis: 70. Satyra X.

Quibus indiciis quo teste probavit?

6. *Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi, &c.*) Gratia sit Pal. pr. cujus auctoritate locum bellè redintegravi. ita enim is scriptum habet omnibus litteris, neque recedunt alii Pal. nisi quod sec. ac quare habeant: *Quod si qui satis eum hominum sibi contra conscientiam*. aum tert *satis animi hominum sibi contra conscientiam*. vulgabatur prius: *Quod si qui satis apibus hominum sibi contra conscientiam septi esse & muniri videntur; Deorum tamen horrent*. Victorios deinde inserui de suo, *Deorum tamen numen horrent*. quod postea pleræque sunt secutæ editiones. Malè. imposuit librariis *conscientia* figuratione minus frequentata: quâ tamen iterum usus libro II. infra c 9. *ut hominum conscientiæ temeritè, &c.* Cent. es ita usurpat Tacitus, alii.

7. *Minuit magis inflammat.*) Iterum sustuli vocales aliquas ductu Palat. primi. Editi in hunc diem, *minuis, sed auget magis atque inflammat*. quod quidem etiam restat in tert. ac sext. verum arguuntur falsi à quarto qui habet, *minuis, sed amat potius atque inflammat magisque*, à sec. & quarto in quibus, *minuit potius atque inflammat*.

8. *Plusque in ipsa injuria detrimenti est.* Non displicet, imò perplaceret, scriptura Pal. primi *plusque injuriæ ipsa detrimenti est*.

9. *Cadere causa.*) Pall. omnes *cedere causa*. vulgatur tuetur Turn. libro XXV c. 2. fine.

jucundè, neque enim *civitas in seditione* beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minùs animus à se ipse dissidens, secumque discordans, gustare partem ullam liquidæ voluptatis, & liberæ potest. atqui pugnantibus & contrariis studiis, consiliisque semper utens, *nihil quieti videre, nihil tranquilli potest.* Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? *animi* autem *morbi* sunt cupiditates immensæ, & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt, conficiuntque curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futurove sejunctum. Nec verò quisquam *stultus* non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam *mors*, quæ, quasi saxum Tantalo, semper impendet: tum *superstitio*, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona *præterita* non meminerunt, *præsentibus* non fruuntur, *futura* modò exspectant: quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeque cruciantur, cùm serò sentiunt, FRUSTRA SE aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque susceperant. Ecce autem alii 2 minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, 3 monstrosi: alii autem etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, 4 alii audaces, protervi, iidem intemperantes, & ignavi, numquam in sententia permanentes. quas ob causas *in eorum vita nulla est intercapedo molestiæ.* Igitur NEQUE STULTORUM QUISQUAM BEATUS, NEQUE SAPIENTUM NON BEATUS. multoque hoc meliùs nos, veriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam *illam umbram*, quod appellant *honestum*, non tam solido, quàm splendido nomine: virtutem autem nixam hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beatè vivendum seipsa esse contentam. Sed possint hæc quadam ratione dici, non modò non repugnantibus, verùm etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro SAPIENS, semper beatus inducitur. finitas habet cupiditates: negligit mortem; de diis immortalibus sine ullo metu vera sentit; non dubitat, si ita melius sit, migrare de vita. his rebus instructus semper est in voluptate, neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat voluptatum, quàm dolorum. nam & *præterita* grate meminit, & *præsentibus* ita potitur, ut animadvertat, quanta sint ea, quamque jucunda: neque pendet ex *futuro*, sed exspectat illa, fruitur præsentibus: ab iisque vitiis, quæ paullo antè collegi, abest plurimùm: &, cùm stultorum vitam cum sua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, si qui incurrunt, numquam vim tantam habent, *ut non plus habeat sapiens quod gaudeat, quàm quod angatur.* Optimè verò Epicurus, quòd EXIGUAM dicit FORTUNAM INTERVENIRE SAPIENTI: maximasque ab eo, & gravissimas res consilio ipsius, & ratione administrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum. in Dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse nec ad melius vivendum, nec ad commodius disserendum. 5 In physicis plurimùm posuit. Ea scientia, & verborum vis, & natura orationis, & consequentium, repugnantiumve ratio potest perspici: omnium autem rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur *ignoratione rerum*, è qua ipsa horribiles exsistunt sæpè formidines. denique etiam morati meliùs erimus, cùm didicerimus, quæ natura desideret, tum verò si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, (quæ quasi *delapsa de cœlo* est ad cognitionem omnium) *regula*, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. QUIDQUID porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, SUBLATA cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ, & rerum gerendarum, Sic è *Physicis*, & fortitudo sumitur cvntra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata, & moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula, & judicio ab eadem illa constituto, veri à falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi vel maximè necessarius, de *amicitia*, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: OMNIUM RERUM, QUAS AD BEATE VIVENDUM SAPIENTIA COMPARAVERIT, NIHIL ESSE MAJUS AMICITIA, NIHIL UBERIUS, NIHIL JUCUNDIUS. neque verò hoc oratione solùm, sed multo magis vita & factis, & moribus comprobavit. quod quàm magnum sit, fictæ veterum *fabulæ* declarant: in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiuntur, ut ad Orestem pervenias profectus à Theseo. At verò Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quàm magnos, quantaque amoris conspiratione consentientes tenuit *amicorum greges?* quod sit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus. 6 de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis video esse à nostris de amicitia disputatum. Alii, cùm eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quàm nostras expeteremus: quo loco videtur quibusdam stabilitas amicitiæ vacillare. tuentur tamen eum locum, seque facilè, ut mihi videtur, expediunt. ut enim virtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant posse à voluptate discedere. nam cùm *solitudo, & vita sine amicis, insidiarum, & metus plena* sit, ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & à spe pariendarum voluptatum sejungi non potest. Atque ut ODIA, invidiæ, despicationes, adversantur voluptatibus: sic amicitiæ, 7 non modò fautrices fidelissimæ,

1. *At si ipse dissidens.*) Vulg. *à seipso dissidens ipse.* sed nostra scriptura tuetur se libris exoletis & editione Vict.

2. *Minuti & angusti, aut omnia semper.*) Placere omnibus debet divinatio Gul. *angusti animi, omnia, &c.*

3. *Monstrosi.*) Sic & Pall aut verò *monstruosi*. itaque non accedo conjecturæ Lamb. *morosi*; quod hominum genus agmen propositum alioquin minus aptè claudit.

4. *Alii audaces, protervi, iidem.*) Malè hæc mutat Lamb. nam verbo quod vult immisso, non consistit auctoris antithesis.

5. *In physicis plurimum posuit.*) Repræsentavi scripturam Pal. pr. à quo non recessit editio Vict. nisi quod interjecerit, *In physicis quidem plurimum posuit.* at priores ea, & posteriores: *In physicis quidem eam plurimum posuit, &c.* quod & retinuit Lamb. sed expressis & alteram lectionem contra manuscriptos, licet neget. Idem quoque licentiosè trajecit plures voces; & perperam ex *autem* fecit *enim*: omnia contra Pal. nostros editosque: & non necessario. Nam Torquat. hoc reddit rationem cur plus impenderit physicæ Epicurus quàm Dialecticæ, atque utramque quasi in bilance examinat: ostenditque illam hærere circa verba & voces: hanc verò penetrare rerum omnium naturam, &c. Valde hoc etiam loco ineptit Michaël Brut. dum parenthesi ne cio quâ, cuncta redintegrare satagit. Magis laudo Aldum Nepotem, qui dum tacet, non peccat.

6. *De omnibus dici non necesse est.*) Vict. editio omisit *non*, quod tamen in aliis cusis, item mss. nostris. Imposuit viro doctissimo librariorum hallucinatio. legendum enim non *omnibus*, sed *hominibus*, quomodo disertè Pal. ille noster jure meritoque primus; quod & recipere debebam in contextum: sed nolui nimium tribuere testi unico præsertim in re forsan non omnibus æque clara.

7. *Non modò fautrices fidelissimæ.*) Scaliger ad oram libri appinxit *fautrices*.

I. Cu-

mæ, sed etiam effectrices sunt voluptatum tam amicis, quàm sibi. quibus non solùm præsentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. Quòd quia nullo modo *sine amicitia firmam, & perpetuam jucunditatem vitæ tenere possumus*, neque verò ipsam amicitiam tueri, nisi æquè amicos, & nosmetipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & lætamur amicorum lætitia æquè, atque nostra; & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in seipsum: quosque labores propter suam voluptatem susciperet, eosdem susciperet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent, eadem de amicitia dicenda sunt. præclarè enim Epicurus his pæne verbis: *Eadem*, inquit, *scientia confirmavit animum, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum: quæ perspexit, in hoc ipso vitæ spatio, amicitiæ præsidium esse firmissimum.* Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra vestra connicia, sed tamen satis acuti, qui verentur, ne, si amicitiam propter nostram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare videatur. itaque primos congressus, & copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates fieri propter voluptatem; cum autem *usus progressionis familiaritatem effecerit*, tum amorem efflorescere tantum, ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicras exercendi, aut venandi consuetudines, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine facilius fieri potuerit, & justius? Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam esse sapientum, *ut ne minus quidam amicos, quàm se ipsi diligant.* quod & fieri posse intelligimus, & & sæpe id videmus, & perspicuum est, nihil ad jucundè vivendum reperiri posse, quod conjunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus judicari potest, non modò non impediri rationem amicitiæ, si summum bonum in voluptate ponatur, sed sine hoc institutionem omnino amicitiæ non posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt: si omnia dixi hausta è *fonte naturæ*: si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, id est, incorruptis, atque integris testibus: si infantes pueri, mutæ etiam bestiæ, pænè loquuntur, magistra, ac duce natura, *nihil esse prosperum, nisi voluptatem: nihil asperum, nisi dolorem*; de quibus neque depravatè judicant, neque corruptè: nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quasi voce naturæ, sic eam & firmè, graviterque comprehenderit, ut omneis bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quòd sibi parum videtur eruditus, ea causa est, quòd *nullam eruditionem esse duxit, nisi quæ bratæ vitæ disciplinam juvaret.* An ille tempus aut in poëtis evolvendis, ut ego, & Triarius, te hortatore, facimus, consumeret? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & *à falsis initiis profecta, vera esse non possunt*: &, si essent vera, nihil afferrent, quò jucundiùs, id est, quo meliùs viveremus. eas ergo artes persequeretur, vivendi artem tantam, tamque operosam, & perinde fructuosam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, sed ii indocti, qui *quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent neque ad senectutem esse discenda.* Quæ cùm dixisset; explicavi, inquit, sententiam meam, & eo quidem consilio, tuum judicium ut cognoscerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

1. *Copulationesque & consuetudinum instituendarum voluntates.*) Hactenus inter minus sanos fuit locus iste, qui nunc bene prorsus habet ope Pal. primi. Vulg. quidem, *copulationes; consuetudinū instituendarum amicitiarum*: neque aliter Vict. editio, nisi quod illa *copulationesque institit, amicitiarum*; sed contra mss. nostros, in quibus, *consuetudinum institutendarum voluptatum*; quemadmodum & de suis ferè testatur Lamb. qui tamen infeliciter grassatus ad medicinam.

2. *Si ludicras exercendi aut venandi consuetudines.*) Rursus est à Palat. nostro primo, cui & suffragatur vetus codex Fulvii nostri Vrs. In hunc diem illepide lectum, *si ludicra exercendi aut venandi consuetudine.* contra omnia exemplaria antiqua, in quibus *ludicras & consuetudines.*

3. *Facilius fieri potuerit.*) Ita ferè ram interposui, volentibus sex Palat. Communis lectio *poterit.* minus appositè.

4. *Et sæpe id videmus.*) Sic Vict. editio ac sequentes. verum Aldi veteris, *& sæpe enim videmus*; quod ipsum mordicus defendunt partim totidem litteris, partim morâ Pal. sex.

5. *Qui hac exaudita quasi voce naturæ.*) Reflexi voculam *hac* è Pal. pr. quæ etiam in Vict. editione. Ceteri nostri mss. et vicem habebant *hæc.*

6. *Firmè graviterque comprehenderit.*) Scal. noster oræ sui libri adscripsit *graviterque*, sic & Plaut. pro, te grata.

7. *Te hortatore facimus. Facimus* prius publicati, sed adversante tota cohorte membranarum nostrarum, etiam Scal. codice.

M. TVLLII CICERONIS

DE

FINIBVS

BONORUM ET MALORUM,

AD

BRVTVM,

LIBER SECVNDVS,

SYNOPSIS.

a. ad oo. *Hæc cùm Torquatus pro Epicuro dixisset, Tum Cicero,* Epicurum de *voluptate, quæ propriè Græcè* ἡδονὴ, *differentem in eo peccasse quòd voluptatem non definierit. Aristippo voluptatem dici jucundum motum, quo sensus hilarentur : Hieronymo Rhodio, nihil dolere, & sine ulla molestia vivere. Ex utraque sententia voluptatem definiri posse, vacuitatem doloris cum jucunditate seu voluptate. Duas enim & diversas res esse, sine dolore esse, & cum voluptate esse.* pp. qq. rr. *Epicurum absurdè dicere luxuriosos non esse reprehendendos, si sapientes sint : Nam si ita sit, parricida haud erunt reprehendendi, si nec cupidi erunt, si non metuant Deos, mortem, dolorem. Luxuriosos quidem canare libenter, at non bene : voluptatem enim secernendum esse à bono. Errare quoque in eo Epicurum, quia cupiditates in tria genera (* naturales scilicet *& necessarias : naturales non necessarias : neque naturales neque necessarias) dividat : cum ita dividere oportuerit, primum in naturales & inanes : deinde Naturales in necessarias & non necessarias. Falli quoque in eo, quòd cupiditates sint ri putat : hoc est, in cupiditatibus, quæ vitiosæ sunt, mediocritatem quandam posse adjici existimat, quòd non dolendi statum, & voluptatem partis esse putat, quòd à privo animantium ortu arcessit originem & judicium summi boni. Natura non moveri infantem ut voluptatem expetat, sed ut se suaque partes, hoc est, corpus & animum diligat, inque cognitu discernat ea quæ prima data sunt natura, eaque appetat. Ab isto capite fluere omnem rationem bonorum & malorum. Itaque Aristoteli & Polemoni comprobari. Nam Academicis & Peripateticis summum bonum, secundum naturam vivere, id est virtute adhibita frui primis à natura datis : Callipho, virtutem & voluptatem Diodoro, virtutem & simul vacuitatem doloris. Aristippo simplicem voluptatem, Carneadi fruì principiis naturalibus, Hieronymo non dolere, Zenoni honestatem. Epicurum in eo quoque errare, quòd sensibus dicat judicari voluptatem bonum esse : dolorem, malum : hoc est, quòd sensibus non judicio, mente & ratione ait judicari summum bonum quòd voluptatis satellites & ministras faciat. Aristippum, male in ea dulcedine, qua maximè sensum moveat summum bonum ponere : Hieronymum in non dolore Carneadem in primis naturæ bonis : Callipho nem in virtute & voluptate : Diodorum in virtute & vacuitate doloris. Sed nec Aristonem, Pyrrhonem, Herillum, Academicos, de summo bono rectè sentire, quod Epicurus in voluptate & indolentia constituat : cuique, quod mirum, par populi maxima etiam faveat. Contra summum bonum in honesto positum esse, id est eo quòd detracta eorum utilitate sine ullo præmio per se ipsum possit jure laudari, cujus causa multi multa faciunt, non aliam ob causam, quam quia decet, & rectum est & honestum. Honestatis formam in eo cerni, quod homo mente præditus sit, qua acrii, vigens & celerrimè multa simul agitans sagax, causas, consecutiones, similitudines, disjuncta & sutura rerum cernens, & inter se conjungens : qua hominem justum, id est hominis appetentem sociumque prudentem. id est, cupidum viri inveniendi, fortem, hoc est imperantem magis quàm parentem, hoc est, omnia humana tolerabilia, levia, alèe & excelsè ducentem, nihil timentem, nemini cedentem, & semper invictum, temperantem, hoc est, moderatum in dicto & factis esse iat. Honestum ita verè depingi posse, contra quàm Epicurus, qui honestum in eo quod populari fama gloriosum est, ponat. quod que expers propter voluptatem putat. Inepte : cum honestè aliunde, hoc est non vulgi judicio, sed ex se pendeat : quod esse ignorarent homines, vel obmutescerent, pulchritudine sua tamen, specieque esset laudabile. Quid quod alibi sentiat, jucundè non posse vivi, nisi honestè, sapienter, & justè vivatur : callidè : Nam hoc sequetur, pericula adeunda voluptatis non honestatis causa. voluptatis, hoc est lucri & commodi causa fidei commissum quem negare posse, atque ita justitia : sed à temperantia, fortitudine (multos tamen fortissimos adversus dolorem pugnasse, in his M. Antilium Regulum, Lucretium, L. Virginium, Gracos permultos : Stoicos & Peripateticos pro honesto ad versus voluptatem disserere. Eos qui magistratum inituri sint, voluptatem Epicuream ad populum vel in senatu non ostentare, sed honestatem, recta denique omnia) amicitia denique omni deficere, qui enim verè amicus dici possit, quem non ipsum amet propter ipsum ? Errare & in eo Epicurum, quòd cùm summum bonum in voluptate ponat, summum aliquod bonum caducum, quod à rebus externis & fortuna pendeat, statuat : summum illud bonum sensu non ratione judicari sentiat : vel in minimis rebus solliciti, putet nasturtio, & similibus voluptariis, ut & in vita quæ mecum summi mali & doloris habent : Epicurum epistola ad Hermachum, multa de dolore, ut & in suo testamento de morte multa inepte posuisse, ut qui neget mortem ad nos pertinere, & tamen testamento caveat de die suæ natali ab hæredibus agendo, & epulis memoriaque ejus colenda : qui dicat bona præterita non esse fluere sapienti, mala memisse non oportere. Omnes animi & voluptates & dolores pertinere : majorem esse voluptatem animi quàm corporis. Quærendum igitur aliud summum bonum à voluptate, quod homini cum bruto non sit commune, ad altiora hominem, quam ad voluptatem natum esse, idque primum ex animo ipsius hominis perspici, in quo memoria præteriti, futuri conjectura, & quasi divinatio, hoc est prudentia, pudor cupiditatis moderator, id est temperantia : Iustitia denique & fortitudo inest. Superiora quoque elucere in sensibus hominis, qui voluptati multa præferas, puta, vires, valetudinem, velocitatem, pulchritudinem, summum bonum in animo versari, cui quiddam cœleste & divinum est.*

Tuper-

Turpe esse, summum bonum in voluptate collocare, & in ea versari dies, noctesque nullo intervallo interjecto, cùm suorum virè, imò & posteritatis suas artes non ad voluptatem referant, cum voluptas ratione & consilio, non cupiditate, quæ animi levissima pars est, sit diiudicanda: cum Epicuri doctrina vera sit, dii ipsi beati esse non possint, ut qui incorporei, corporeis, hoc est, Epicureis voluptatibus destituantur. Mortuos ad portam, adolescentes quos commendamus, non à voluptate commendari: voluptate beneficium, gratiam, virtutem omnem tolli. Nullum esse quo non malit Hercules haberi cum malis & doloribus multis, quàm Epicurus cum multis voluptatibus. 35. *adit. Hic dictio factus est finis ambulandi & disputandi.*

Mile cùm uterque me intueretur, seseque ad audiendum significarent paratos: primùm, inquam, deprecor, ne me, tanquam philosophum, putetis scholam vobis aliquam explicaturum? quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philosophiæ jure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistæ nominabantur: quorum è numero primus est ausus Leontinus Georgias in conventu *posse rem quæstionem*, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium, dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros sophistas, ut è Platone intelligi potest, lusos videmus à Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat, ut ad ea, quæ ita responderent, si quid videretur, diceret, qui mos cùm à posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum revocavit: instituitque, ut ii, qui se audire vellent, non de se quærerent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cùm dixissent, ille contrà, sed qui audiebant, quoad poterant, defendebant sententiam suam. Apud ceteros autem philosophos, qui quæsivit aliquid, tacet. quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, VOLUPTAS MIHI VIDETUR ESSE SUMMUM BONUM: perpetua oratione contrà disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui *aliquid sibi videri* dicant, non ipsos in ea sententia esse, audire velle contraria. Nos commodiùs agimus. non enim solùm Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cùm in rebus singulis insistas, & intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. cùm enim fertur, quasi torrens oratio, quamvis multa cujusquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas. omnis autem in quærendo, quæ via quadam, & ratione habetur, oratio, præscribere primùm debet, 1 (ut quibusdam in formulis, RES AGETUR,) ut, inter quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo disseratur. Hoc positum in Phædro à Platone probavit Epicurus: sensitque *inomni disputatione* id fieri oportere. sed quod proximum fuit, non vidit. negat enim *definiri rem* placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur? velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus quærimus enim FINEM BONORUM? possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, cùm finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum operturum, cùm quid quidque sit, aperitur, *definitio* est: qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam. nam hunc ipsum sive FINEM, sive extremum, sive ultimum definiebas id esse, quo omnia, quæ rectè fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. Præclarè hoc quidem. BONUM ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses: aut, quod esset natura appetendum: aut, quod prodesset: aut, quod juvaret: aut quod liberet? modo nunc idem (nisi molestum est) quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cùm vis, velim definias; quid sit VOLUPTAS; de quo omnis hæc quæstio est. (*b*) Quasi quis, inquit, sit, qui quid sit voluptas, nesciat: aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. (*c*) Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & satis firmè conceptam animo, atque comprehensam. nunc autem dico, ipsum Epicurum nescire, & in eo rutare; eumque qui erubrio dicat, *diligenter oportere exprimi, quæ res subjecta sit verbo*, non intelligere interdum, quid sonet hæc vox voluptatis, 4 id est, quæ res huic voci subjiciatur. (*d*) Tunc ille ridens, Hoc verò, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum, voluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum, 5 id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. (*e*) Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. (*f*) Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens, movetur, & jucunditate quadam perfunditur. (*g*) 6 Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? (*h*) Non semper inquam. nam interdum nimis etiam novit, quippe qui testificetur, *ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena voluptate capiatur.* An hæc ab eo nō dicuntur? (*i*) 7 Quasi verò me pudeat, inquit, istorum, aut non possim, quemadmodum ea dicantur ostendere (*k*) Ego verò non dubito, inquam, quin facilè possis: *nec est*, 8 *quod te pudeat sapienti assentiri*; qui se unus quod sciam sapientem profiteri sit ausus. nam 9 Metrodorum non putant ipsum professum: sed cùm appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. Septem autem illi, non suo, sed *populorum suffragio omnium* nominati sunt. Verùm hoc loco sumo, verbis his eandem certè vim voluptatis Epicurum nosse, quàm ceteros. omnes enim jucundum motum, 10 quo sensus hilaretur, Græcè ἡδονὴν, Latinè *voluptatem* vocant. (*l*) Quid est igitur, inquit, quod requiras? (*m*) Dicam, inquam, & quidem discendi causa magis, quàm quo te, aut Epicurum reprehensum velim. (*n*) Ego quoque, inquit, didicerim libentiùs, si quid attuleris, quàm te reprehenderim. (*o*) Tenesne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse sum-

2. UT *eisdem formulis* EA RES AGETUR.) Expressi quod erat in Pal. pr. videbaturque etiam fuisse in sec. nam tres alii *agatur*, quart, verò *agitur*, quomodo legi volebat Turn. l. 11. Advers. c. 17. neque verò sanè quin hic introducatur; dummodo constet rem eodem plane tendere, hoc illove modo legamus.

3. *Modò, nunc idem, &c. velim definias.*) Obsecutus sum rursus majestati membranarum Pal. quod ad voces, nam distinctio est Pauli Manut. Vulg. enim: *Modò idem, &c. velim definires.*

3. *Quasi quis, inquit, sit.*) Locus fortè non satis sanus. Pal enim quinquies *inquit est*. pr. verò *quis quam p inquit est*. punctisque subducta syllaba *st* tanquam supervacua, ut legi voluerit. *Quisquam, inquit est qui, &c.* per interrogationem Vict. expressit, *Quisquam sit inquis, qui.* media lectio videtur optima.

4. *Id ipsum quæres huic voci subjiciatur.*) Verba istiusmodi omnia pro spuriis habet Petr. Faber l. 11. Semestrium c. 24. & verò non admodum faciunt. adsumsi tamen non omnino hoc loco sunt supervacua: jubet enim adversarius, & inculcat eadem aliis aliisque verbis.

5. *Id ipsum quid sit, quale sit, nesciat.*) Et istud arguit ceu minus purum Pal. pr. in quo *id ipsum quidem quale sit, nosse ait* Probo.

6. *Quid ergo, istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat,*) Ita voces collocavit exemplar Pal. rectè meo judicio.

7. *Quasi verò me pudeant, &c.*) Adjeci verbum *verò* ex Pal. tanquam non parum efficax.

8. *Quod te pudeat sapienti adsentiri, qui se unus, &c.*) Vox *sapienti*, non est in Pal. pr. nisi à manu longè recentiori, & poterat fortasse abesse, si ejus loco substitueretur, *ei*.

9. *Metrodorum non putant ipsum professum.*) Malim quod est in Pal. pr. *num puto*, quod & in aliorum libris inventum indicat margo editionis Lamb.

10. *Quo sensus hilaretur.*) Sic proximè Pal. pr. nempe *hilaretur*. nam ceteri omnes *hilarent*. Non stat à nostro illo, item Victorio. nam posteriores *hilarentur*.

mum bonum, quò putet omnia referri oportere ? (p) Teneo, inquit, finem illi videri, NIHIL DOLERE. (q) Quid? idem iste de voluptate quid sentit? (r) negat esse eam, inquit, propter seipsam expetendam. (s) Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. (t) Et quidem, inquit, vehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendæ voluptatis finis est, doloris omnis amotio. 1 (u) Non dolere, inquam, istud quam vim habeat, postea videro: aliam verò vim voluptatis esse, allam nihil dolendi, nisi valde pertinax fueris, concedas necesse est. (x) Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem dici enim nihil potest verius. (y) Estne quæso, inquam, *sitiendi in bibendo voluptas?* (z) Quis istud, inquit, posset negare. (aa) Eademne, inquam, quæ restincta sitis? (bb) Imò alio genere, restincta enim sitis, stabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipsius restinctionis, in motu est. (cc) Cur igitur, inquam, restam dissimileis eodem nomine appellas? (dd) Quid paullo antè, inquit, dixerim, nonne meministi, cùm omnis dolòr detractus esset, variari, non augeri voluptatem? (ee) Memini verò, inquam. sed tu 2 istuc dixti bene Latinè, parum planè. *varietas* enim latinum verbum est, idque propriè quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa disparia. *varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna: voluptas varia* etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, 3 dissimileis efficientibus voluptates. Eam si varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. ista varietas quæ sit, non satis perspicio, quod ais, cùm dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: cùm autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: sed non augeri illam non dolendi volnptatem, quam cur voluptatem appelles, nescio. (ff) An potest, inquit ille, quidquam esse *suavius quàm nihil dolere?* (gg) Immo sit sanè nihil melius, inquam (nondum enim id quæro) num propterea idem voluptas est, quod (ut ita dicam) 4 indolentia? (hh) Planè idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla major potest. (ii) Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est, tamquam *meretricem in macronarum* eorum, sic voluptatem in virtutum consilium 5 adducere? invidiosum nomen est, infame, suspectum. Itaque hoc frequenter dici solet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est: est autem dictum non parum sæpe: etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. egone non intelligo, quid sit ἡδονὴ Græcè, Latinè *voluptas?* utram tandem linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse voluerunt? quod vestri quidem vel optimè disputant, *nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, scire litteras.* Itaque, ut majores nostri 6 *abaratro abdduxerunt* Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic vos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, sed certè non pereruditos. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut scias me intelligere, primùm idem esse voluptatem dico, quod ille ἡδονὴν. & quidem sæpe quærimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hîc nihil fuit, quod quæreremus. nullum inveniri potest, quod magis idem declaret Latinè, quod Græcè, quàm declarat *voluptas*, huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui Latinè sciunt, duas res subjiciunt, *lætitiam in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore.* nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, *lætitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus lætitiæ esse solet* narrat. sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo vitiosa res, ut Stoici putant; qui eam sic definiunt: *Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui*: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. in eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem:

& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet:

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore cruciatur: esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. Satisne igitur videor vim verborum tenere? an sum etiam nunc vel Græce loqui, vel Latinè docendus? & tamen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, eum Græce, ut videor, luculenter sciam, sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut *de industria* facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscurè memoravit: aut cùm *rerum obscuritas*, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timeo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, si possit, planè, & aperte loqui: nec de re obscura, ut physici; aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat. è quo efficitur, 7 non ut nos non intelligamus, quæ vis sit istius verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicit quod Hieronymus, qui censet *summum bonum esse sine ulla molestia vivere*: cur mavult dicere voluptatem, quàm vacuitatem doloris; utille facit, qui, quid dicat, intelligi? 8 Sin autè voluptatem putat; dicat adjungendâ eam, quæ sit in motu (sic enim appellat

---

1. *Non dolere inquam istud.*) Est à Vict. & Pal. primo nam ceteri, *cum non dolere*. editi olim, *Tum non dolere*, ex quo finxit Lamb. *Tum non dolere*, arguteè: sed præter mss.

2. *Istuc dixti.*) Et hoc est à Vict. neque aliter Pal. pr. non ut publica, *istud dixisti*, quam vis leviculum sit, tamen monendum erat.

3. *Dissimileis efficientibus voluptates.*) Secutus sum & hæc Palat. primum: tanto quidem promtius, quod Lamb. innueret ita quoque fuisse in aliquot suis vulgg *dissimiliter*.

4. *Indolentia.*) Invenit istud in omnibus Pall etiam primo illo optimi commatis, ideoque vix admiserim aliorum *indoleria* planè analogum, quidquid dicat Sidonius.

5. *Adducere; invidiosum nomen est, & infamia suspectum.*] Reddidi ex lo scripturam Pal. pr. vulg enim: *adducere? Sed forte dicitis, invidiosum nomen est, & infamia subjectum*: quomodo etiam reliqui Pall. nisi quod rectè diserte præterat, *infame, suspectum*. Vict. edidit, *adducere? Sed invidiosum nomen est & infamia subjectum*. quod produxi, auctoris sanè genuinum est; nisi quod forte *subjectum* cedere non debeat illi *suspecto*, de quo videre cordatiores.

6. *Ab aratro abduxerunt.*) Pall. meliores *adduxerunt*. sed in eo parum situm est: plus aliquantulum in illo quod sequitur *de pelasgis*, quod egregiè interpretatus est lib 1. Var. lect. c. 10 Vict. sed nullus Pal agnoscit eam scripturam, habentque tres *pelagus*; tresque *plagus*; inter quos etiam est ille primus. itaque accedo conjecturæ Turn legenti *de plagis*, quamvis ipse magis inclinet in *pagos* v deatur l. IV. Adversc. 8.

7. *Non ut non intelligamus.*) Lamb. editiones excludunt alterum *non*, quod in Vict. aliisque; item Pal. pr. nam tres alii rejiciunt *non*. quomodo & editus ab Aldo avo; duo reliqui utrumque, & *non* & *non*.

8. *Sin autem voluptatem putat; dicat adjungendam eam quæ sit in motu.*) Ita Pal. pr. neque aliter Vict. ed. quàm quod ipsa *sit* prox me accedunt ad hanc lect onem Pall. ceteri, in quibus fere, *putat, dicat adjungendam illam quæ sit in motu*. Aldus avus & vulg *dicat adjungendam ad illam, quæ in motu sit*. Gul annot. vit; legerim *sua* vel *quæ*. tam desperatus non me immisceo. Scal. l. bro suo adscripsit *sin voluptatem putat; dicat adjungendum illam quæ in motu, & quæ intendit*

12 Quid

pellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis, in stabilitate?) 1 quid tendit; cùm efficere non possit ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam, censumque perspexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem esse videatur? hoc est *vim afferre*, Torquate, *sensibus*: extorquere ex animis 2 cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat, hæc esse in natura rerum tria? unum, cùm in voluptate sumus: alterum, cùm in dolore: tertium hoc, in quo nunc quidem sumus. 3 credo idem vos nec in dolore, nec in voluptate; ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc, tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? (*kk*) Non, prorsus, inquit. 4 omnesque, qui sine dolore sint, in voluptate, & ea quidem summa esse dico. (*ll*) Ergo IN EADEM voluptate eum, qui alteri misceat mulsam, ipse non sitiens, & , eum, qui illud sitiens, bibat? (*mm*) Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si videtur: quod quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipsum providens, *dialecticas captiones*. (*nn*) Rhetoricè igitur, inquam, nos mavis, quàm dialecticè disputare? (*oo*) Quasi verò, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. (*pp*) Zenonis est, inquam, hoc Stoici. omnem vim loquendi, ut jam antè Aristoteles, in duas 5 tributam esse partes; *rhetoricam*, palmæ; *dialecticam*, pugno similem esse dicebat, quòd latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius. Obsequar igitur voluntati tuæ: dicamque, si potero, rhetoricè, sed hæc rhetorica philosophorum, non nostra illa forensi: quam necesse est, 6 cùm populariter loquatur, esse interdum paulo hebetiorem. sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una *continet omnem & perspiciendi, quid in quaque re sit, & sentiendi, & judicandi, quale quidque sit*, & ratione, ac via disputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, 7 nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit, ut hæc ipsa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit voluptas, aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. quam si explicavisset, & non tam hæsitaret. aut enim eam voluptatem intueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter, ac jucunde movetur: quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quàm ut

Omnes Davus, 9 aut Mycenenses, Attica pubes,

reliquique Græci, qui hoc anapæsto citantur: hoc *non dolere* solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque probaret, aut probat conjungere doloris vacuitatem cum voluptate & duobus ultimis uteretur. multi enim, & magni philosophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt, ut Aristoteles, qui *virtutis usum cum vita perfecta prosperitate conjunxit*. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem: Diodorus ad eandem honestatem addidit vacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi vetere sententia. illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur. & cùm uterque Græcè egregiè loquatur; nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine umquam utitur, pro illa indolentia: quippe qui *ne in expetendis quidem rebus numerat voluptatem*. Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba solum putes, unum est, sine dolore esse: alterum, cum voluptate. vos ex his tam dissimilibus rebus non modò nomen unum (nam id facilius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, to sicut facit re, neque tamen dividit verbis. cùm enim eam ipsam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne fuisse in quidem se ullum bonum sejunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus est oratio de summo bono. In alio verò libro, in quo breviter comprehensis gravissimis sententiis, quasi ORACULA edidisse SAPIENTIAM dicitur, scribit his verbis: quæ nota tibi profecto, Torquate, sunt. quis enim vestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, 11 id est, quasi maximè ratas? quia gravissimæ sint ad beate vivendum breviter enuntiatæ sententiæ. animadverte igitur, rectène hanc sententiam interpretet. SAEVA, quæ sunt luxuriosis efficien- tia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum: 12 nihil hæreremus: cùm undique completentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, 13 id est autem malum. (*qq*) Hoc loco sustinere Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem visus est, cùm sciret, velle tamen contentem audire Torquatum. (*rr*) At ille non pertimuit, sanèque fidenter, istis quidem ipsis verbis, inquit: sed quid sentiat, non videtis. (*ss*) *Sic alia sentit*, inquam, *alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat.* 14 sed plane dicit, quod intelligam. idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurdè: 15 similiter & si dicat non reprehendendos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen, quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dari, aut fingere aliquos, qui, cùm luxuriosè viverent, à summo philosopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cetera caverent? Sed tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam causam, quòd ita viverent, ut persequerentur cujusquemodi voluptates; cùm esset præsertim, ut ais tu, summa voluptas nihil dolere? Atque reperiemus sæpe; primùm ita non

1. *Quid tendit.*] Non aliter Pal. pr. aut reliqui quinque, ac auxilium quis speret à nobis. Scal. lib. suo adscripsit ipse *tendis*.

2. *Cognitiones verum.*] Ita lectio vulgata: neque aliter Pal. quint aut sex: verùm priores quatuor & Scal. planè exhibent, *cogitationes verb.* Fulv. promit è suo *notiones*.

3. *Credo idem vos nec in dolore nec in voluptate nec in voluptate.*] Sic fere Pall. sex. rotundius multo, quam hactenus publicati.

4. *Omnesque, qui sine dolore, &c.*] Sic idem mss. Aliter Lamb. sed ex superfluo. Gul. in Plauti Sticho conjiciebat, *omnes quique sine dolore*, non etiam necessario.

5. *Tributam esse partes, rhetoricam, &c.*] Ejeci vocem *dicere* quæ hactenus obsederat locum. adulterinum fuisse, arguit Pal. pr. poteratque adhuc tolli verbum *esse*.

6. *Cum popularitèr loquatur.*] Lectio vulgata, *loquamur*, sed altera exstat in Pall. omn. nec rejecit Vict.

7. *Nec ea quæ docere vult, ulla arte distinguit.*] Istud quoque est à Pal. pr quod admisit eò confidentius, quod sic quoque edidisset Lambin. adscriptumque haberet amicus noster Scaliger: is tamen *docere* publicati prius: *quæ docet, nulla arte distinguit*.

8. *Non tam hæsitaret.*] Vetus liber Scal. *æstuaret*; & sic sanè locutus in in Verrem, ac pro Flacco.

9. *Aut Mycenenses.*] Sic Pall. omnes, & vulg. Turn. l. 11. c. 17. emendat versus cauta, *atque Mycenenses*. & ita vetus Scal.

10. *Dicunt facit re, neque tamen dividit verbis.*] Expressi quod erat in Pal. pr autem sic conjecisse quosdam liquet ex notis Lamb. pr. ut negebatur, *facit facit, tamen neque tamen dividit verbis*.

11. *Id est quasi maximè ratas?*] Vocem *quasi* adjicere libuit ex Pal. primo; etsi alioquin non admodum refragor Lamb. arbitranti totum illud alienum quin imò ejusdem planè farinæ adhuc mihi videntur novem verba posse sequentia.

12. *Nihil hæreremus undique.*] Sic tres Pall. neque aliter Vict. ed. prior enim & posteriores, *nihil haberem. quod reprehenderem, cum*; quæ tamen in nullo Pal. sed solum *haberemus*.

13. *Id est autem malum.*] Est à Pal primo vulgati antehac, *id est aut malum*, nulla sententiæ venustate.

14. *Sed plane dicit quod, &c.*] Pal pr. *intelligit*. reliqui *intelligam*.

15. *Similiter & si dicat.*] Nihil variant Pall. nisi quod tert. *etiam si*, Turn. l. XXVIII. c. 34 ait perspicue emendandum *similiter ac si dicat*. malim ego *similiter ac* deprehendi enim sæpe defecti *ac* in &. ut eccè infra cap. X. ubi est *simul ut verum est animal, & seipsum &* mss. aliquot *simul & verum, &c.* idem Turn mox paulòque post, *duntaxat ac cetera caverentur* aut valere, *quid cetera caverent*, *aut omnia cetera caverent*.

religiosos, 1 *Vt edant de patella*: deinde ita mortem non timenteis, ut illud in ore habeant ex Hymnide:

Mihi sex menses satu sunt vita: septimum Orco spondeo.

Jam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam 2 de narthecio promant: *si grauis, brevis: si longus, leuis.* unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. Quid ergo attinet dicere, *nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent?* hoc est dicere, *non reprehenderem asotos, si non essent asoti.* isto modo, ne improbos quidem, si essent boni viri. Hic homo severus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est, rectissime non putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent: qui *solem*, ut ajunt, *nec occidentem umquam viderint, nec orientem*: qui, consumtis patrimoniis, egeant, nemo nostrum istius generis asotos jucunde putat vivere. 3 mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitanteis cruditatem; 4 *quibus vinum defusum è pleno sit: bis sipho*, ut ait Lucilius, *cui nihil demsit: jus, & farculus abstulerit*: 5 *adhibentes ludos*, & quæ sequuntur, illa; quibus detractis, clamat Epicurus, se nescire, quid sit bonum· adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: 5 respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium. Hos ego asotos *bene quidem vivere, at beate numquam dixerim.* ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, pòst autem Panætium audierat, Lælius, cò dictus est sapiens, quòd non intelligeret, quid suavissimum esset (*nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus*) sed quia parvi id duceret.

O Lapathe, 6 ut fastèra necesse est, cognitu' cui sis,
Ipo quo Lalliu' clamores sophos ille solebat
Edere, compellans gumias ex ordine nostros.
Lalliu' praclare, & victe sopho:, 7 illudque verè:
O Publi, ô gurges, Gallonis: es homo miser, inquis:
Cenasti in vita numquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque aspensere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: 8 & tamen non negat libenter umquam cenasse Gallonium: (mentiretur enim) sed bene. Ita graviter & severè voluptatem secernit à bono. ex quo illud efficitur, *qui bene cenent, eosdem libenter cenare: qui libenter, non continuò bene.* semper Lælius bene. Quid bene? dicit Lucilius, *cocto, condito.* sed cedò caput cenæ: *sermonis bono,* 9 quid ex eo? *si quæras, libenter.* veniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturæ. rectè ergo is negat, umquam bene cenasse Gallonium; rectè, miserum, cum præsertim in eo omne studium consumeret, quem libenter cenasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia *quod bene, id rectè, frugaliter, honestè*: ille porrò male, prave, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur nec lapathi suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat, quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret. SEMOVENDA est igitur voluptas, non solùm ut recta sequamini; sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, cùm id ne in cena quidem posse videamur? Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum? naturaleis, & necessarias: naturaleis, non necessarias: nec naturaleis, nec necessarias? primum divisit inelegantèr. duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc est *non dividere*, sed *frangere* rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturaleis, & inaneis: naturalium, quoque item duo, necessarias, & non necessarias, 10 confecta res esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit, sic solent. *vitiosum est enim in dividendo partem in genere numerare.* Sed hoc sanè concedamus, contemnit enim differendi elegantiam: confuse loquitur, gerendus est mos, modo rectè sentiat. Et quidem illud ipsum non nimiùm probo (11 & tantum patior) philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. An potest cupiditas finiri? *tollenda est, atque extrahenda radicitus.* quis est enim, in quo sit cupiditas, quin rectè cupidus dici possit? Ergo & avarus erit, sed finite: adulter, verùm habebit modum: & luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis, sed sit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo: elegantiam desidero. appellet hæc *desideria naturæ*: cupiditatis nomen servet alìò, ut, cùm de avaritia, cùm de intemperantia, cùm de maximis vitiis loquetur, 12 eam tamquam capitis accuset. Sed hæc quidem liberiùs ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamque nobilis, audacter sua decreta defendere, sed tamen ex eo, quòd eam voluptatem, (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari sæpe vehementiùs, in magnis interdum versatur angustiis, ut, *hominum conscientia remota*, nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. deinde, ubi *erubuit* (vis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de *nomine*. Quid, quòd res alia tota est? Reperiam multos vel innumerabileis potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm vos estis: quibus, quidquid velim, facilè persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si nondolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur non ita sit? Quia doloris non voluptas contraria est, sed doloris privatio.

1 ** Hoc

---

1. *Vt edant de patella.*) Pall. pr. *edent*, cùm tamen prius præterea ibi fuisset littera *i*, *edisent*. Scio illud Horat. *Edit cicutæ allium nocentius*; sed an id heic intrudi debeat, nescio.

2. *De narthecio promant.*) Pal. ille pr. *promeat*, vix improbem, ut respiciat ad illud quod præcesserit, *reperiemus*.

3. *Mundos elegantes, &c.*) Hæc ipsa sunt poëtæ alicujus versus: sed quis digeret in pedes, si sic otiosus?

4. *Quibus vinum defusum è pleno sit: bis sipho* [*ut ait Lucilius*] *cui nihil demsit: jus & farculus abstulerit.*) Ob oculos posui & scripturam membranarum Pal. aliquot; quibus proximè accedit editio Vict. in qua; *sit bis sipho, ut ait Luc. cui nihil dum sit jus & farculus abstulerit.* Pal. pr. exprimit *sit bis sipho, ut ait Luc. cui nihil dum sit jus & farculus.* Videatur Scalig. Appendix Conjectaneor. in Varron.

5. *Respondeat his vestis, argentum, Corinthium, locus ipse, ædificium.*) Ita nulla linea plus minusve Pal. pr. tert. sext. item ad oram quartus ex regione illius vulg. *adstitium*, quod monstrum etiam extabat in secundis curis. Mur. etiam hunc locum restituere voluit è mss. sed vereor ut aliquid indulserit ingenio suo. Videatur tamen l. VI. Variar. lect. c. 20. ut etiam Turn. l. XVIII. c. 34. fine. sed & consulatur Paull. Manut. in Notis

filii ad hunc locum. pro *respondeat*, minus apposite. Scal. pro, *adstitium* habebat *adilitium* cui sane suus heic esset locus, si ita fuisset in ullo lib.

6. *Vt fastère — necesse est.*) Pall. omnes *ut fastare necessario*. Iidem etiam habent *gumias*, præter pr. in quo *gumiae*, quod malui.

7. *Illudque verè.*) Sic omnes mss. omnes edd. præter Lamb. quæ *illeque*; Videatur Turn. d. c. 34.

8. *Et tamen non negat libenter, &c.*) Pal. pr. non habet negativam.

9. *Quid ex eo? si quæras libenter veniebat.*) Liber Scal. habet adnotatum; *quid ex eo? si est verum, libenter veniebat enim, &c.*

10. *Confecta esset. qui hæc didicerunt quæ ille contemnit se solent. Vitiosum enim, &c.*) Clausula octo verborum nunc primum à me redditur Ciceroni. nam ecui è Pal. tert. comparebatque item in primo, verum post, *sed frangere* supra.

11. [*Et tantum patior.*]) Sic reposui à Pal. pr. editi antea *tamen*, minus vivide. male etiam qui reigam istam verborum parenthesi eximunt, distinguuntque, *probo: & tamen patior, Philosophum*, Lamb. editio.

12. *Eam tanquam capitis accuset.*) Non dispicet quod est in Palpr. *ut eam nim de avaritia, &c.* ita ut isto loco expungatur. Lamb. edidit, *ea tanquam*, sicque Pal. sec. sed ceteri favent vulgatæ.

2 ** Hæc

1 ** Hoc verò non videre, maximo argumento, 2 esse voluptatem illam; qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cetera addit, quæ si appelles, *honos præfandus sit*. hoc igitur, quod solum bonum severus, & gravis philosophus novit, idem non videt ne expetendum quidem esse, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cùm dolore careamus. 3 quamquam hæc sunt contraria. Hic si *definire*, vel *dividere didicisset*, si loquendi vim, si denique consuetudinem verborum teneret, numquam in tantas salebras incidisset nunc vides, quid faciat. quam nemo umquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit. sic enim has suaveis, & quasi dulceis voluptates appellat. interdum ita extenuat, ut M. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quæ jam oratio non à philosopho aliquo, sed *à censore opprimenda est*. non est enim vitium in oratione solum, sed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modò sit vacua infinita cupiditate, & timore. Hoc loco discipulos quærere videtur, ut, qui stoici esse velint, philosophi antè fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optimè judicari. Hæc & tu ita posuisti, & verba vestra sunt. Quàm multa vitiosa? summum enim bonum, & malum *vagient puer* utra voluptate dijudicabit, stante, an movente? quoniam, si diis placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante, hoc natura videlicet vult, salvam esse se, quod concedimus: si movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. & simul non proficiscitur animal illud modò natum, à summa voluptate: quæ est à te posita in non dolendo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à parvis petivit, aut etiam à bestiis: quæ putat esse *specula naturæ*: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim hæc movere potest appetitum animi: nec illum habet istum, 4 quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. 5 At ille pellit, qui permulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus 6 semper hoc utitur, ut probet, *voluptatem naturæ expeti*; quòd ea voluptas, quæ in motu sit, & parvos ad scalliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantùm inest nihil dolere. 7 quid igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? *Bestiarum* verò *nullum judicium* puto. quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum, & incurvatum de industria; aliud ita natum: sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua. nec verò, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: sed tantùm *ut se ipse diligat*, ut integrum se, salvumque velit. OMNE enim animal, simul ut ortum est, & seiptum, & omneis partes suas diligit: 8 duasque, quæ maximæ sunt in primis complectitur: animum, & corpus: deinde utriusque partes. nam sunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cùm leviter agnovit, tunc discernere incipit, ut ea, quæ prima data sunt natura, appetat, asperneturque contraria. in his primis naturalibus voluptas insit, necne, magna quæstio est. mihi verò putare esse, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valitudinem, summæ mihi videtur insciticæ. Atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam antè Aristoteli, ea prima visa sunt, quæ paullo antè dixi. 9 Ergo nata est sententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, ut *finem bonorum dicerent, secundum naturam vivere*, id est, virtute adhibita, frui primis à natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, nisi *voluptatem*: Diodorus, nisi *vacuitatem doloris*. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo simplex voluptas: Stoicis, consentire naturæ: quod esse volunt è virtute, id est, honestè vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ natura evenirent, eligente ea, quæ essent secundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres sunt *fines expertes honestatis*, unus Aristippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, 10 Calliphonis, Diodori. una simplex, cujus Zeno auctor, posita *in decore tota*, id est, honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus, jam diu abjecti. reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent, ut Aristippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, esset extremum. Epicurus autem cùm in prima commendatione voluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, feciſset idem, ut voluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. *(sua)* nam, quod ait, *sensibus ipsis judicare*, voluptatem, bonum esse: dolorem, malum: plus tribuit sensibus, quàm nobis leges permittunt. 11 privatarum litium judices sumus. NIHIL ENIM possumus judicare, nisi quod est nostri judicii. in quo frustra judices solent, cùm sententiam pronunciant, addere SI QVID MEI IVDICII EST. si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, illud est judicatum, 12 quod judicat sensus: dulce, amarum: lene, asperum: propè, longè: stare, movere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio? Adhibita primùm *divinarum, humanarumque rerum scientia*, quæ potest appellari rectè *sapientia*: deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium *dominas*, tu voluptatum *satellites*, & ministras esse voluisti: quarum adeò omnium sententia pronunciabit, primùm de voluptate, NIHIL ESSE EI LOCI, non modò ut sola ponatur in summi boni sede, quam quæri-

1 ** *Hoc verò non videre.*) Locum asterisco notarat Gulielmius; nec temovi quod & mihi quædam deesse viderentur.

2. *Esse voluptatem illam, qua.*) Ita Palatinus pr. non *illam*, ut vulgg. ex quo liquet de vanitate lectionis Lambinianæ.

3. *Quamquam hæc sunt contraria.*) Fortius multò Pal. pr. *quàm hæc sunt contraria*; Idem mox *quoque appellavit* exhibet, loco publicati *appellat*: quod hactenus probo ut arbitrer admittendam utramque scripturam sic; quam nemo voluptatem appellavit, appellat, quomodo suo adscripsit libro Scaliger.

4. *Quo pellat animum status hic non dolendi.*) Editiones priscæ & Pall. o. *animi statum hic*. illud tamen probat se loco Tullii pro Cœlio; ut monuit Gulielmius qui variantem eam lectionem annotarat item ex Tusano.

5. *At ille pellit.*) Lambinus obtrusit nobis conjecturam suam, *illa voluptas*, refragantibus mss. ideoque perperam. *ille* ictus scilicet.

6. *Semper hoc utitur.*) Pal. pr. superscribitur *noster*, sicque comperi in Pal. sec.

7. *Quid igitur convenit.*) Lambinus *Qui igitur*. Gulielmius, *Qui id igitur*, quam conjecturam non improbo.

8. *Duasque, quæ maximæ sunt.*) Recentius edita *duasque res quæ*, sed præter exoletas edd. etiam Victorianam, & mss. nostros.

9. *Ergo natum.*) Sic omnes Palatini. Lambinus conjicit, *Hinc ergo nata est*, supervacanee. nam *Ergo*; aliquando notat *exinde, postea*, &c. ut Critici docuerunt ostendere exemplis ad Propertium.

10. *Calliphontis.*) Non video cur sequi non debeamus scripturam omnium Pall. *Calliphontia*.

11. *Privatarum litium judices sumus.*) Pal. pr. *privarum*. quod annoto potius, quasi apparerat animadversum fuisse à me, quam ut & jam arbitrer alterum ei cedere debere. Ceterum mirari satis non possum, cur tot desultoriis hoc utatur conjecturis Lambinus, in sententia plana.

12. *Quod judicat sensus.*) Lambinus iterum emendationes jactat, sed à quibus recedent Pall. omnes. itaque miror à vulgato recessisse Aldum nepotem.

nus, sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. de vacuitate doloris eadem sententia est. rejicietur etiam Carneades: 1 nec illa de summo bono ratio aut voluptatis, non dolendi ve particeps, aut honestatis expers, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, NIHIL ESSE BONVM, NISI HONESTVM: NIHIL MALVM, NISI TVRPE: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modò, aut rejicienda sint: aut *anteponet eam*, quam cùm honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. quod eo liquidiùs faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne sit controversia. Hujus ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones: omneisq; simpliceis sententias eorum, in quibus nulla ineſt VIRTVTIS adjunctio, omnino à Philosophia semovendas putabo: primùm Aristippi, Cyrenaicorumque omnium; quos non est veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine sensum moveret, summum bonum ponere, contemnentes illam vacuitatem doloris. hi non viderunt, VT AD CVRSVM, equum: ad aranduin, bovem: ad indagandum, canem: hic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendum esse natum, quasi *mortalem deum*: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, & ad procreandi voluptatem hoc *divinum animal* ortum esse voluerunt. quo nihil mihi videtur absurdius. atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modò summam, 2 sed etiam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. sed ille, ut dixi, vitiose. nec enim *figura corporis*, nec *ratio* excellens ingenii humani significat, ad hanc unam tem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec verò audiendus Hieronymus: cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potiùs nimium sæpe dicitis, *nihil dolere*. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene vivendum. hoc diserte potius Ennius:

Nimium boni est cui nihil est mali.

Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus: nec eam cessando, 3 sive gaudentem, ut Aristippus, sive non dolentem, ut hic: sed agendo aliquid, considerandove quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, *ut probaret*, protulit: quàm ut Stoicis, quibuscum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejusmodi est, ut additum ad virtutem, *auctoritatem* videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus *mimimi facit*: vel vacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non est summum bonum; accessione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parcè, tamque restrictè faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt: deinde singulas potius, quam omnia quæ prima natura approbavisset, 4 ea cum voluptate conjungerent. quæ cùm Aristoni, & Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut *inter optimè valere, & gravissimè agrotare, nihil prorsus discerent interesse*, rectè jam pridem contra eos desitum est disputari. dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent: nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit; sed nec optimum nec *quo vita gubernari possit*. itaque hic ipse jam pridem est rejectus. post enim Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis igitur vos. 5 nam cum Academicis incerta luctatio est; qui nihil affirmant, & quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt: quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotii, quòd è duplici genere voluptatis conjunctus est: quodque & ipse, & amici ejus, & multi postea defensores ejus sententiæ fuerunt: & nescio quomodo (sis, qui *auctoritatem minimam* habet, *maximam vim*) populus cum illis facit. quos nisi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deserenda est. Ita ceterorum sententiis semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed *virtuti* cum *voluptate* certatio. quam quidem certationem homo & acutus, & diligens Chrysippus, non contemnit, totumque discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum 6 vi sua, propter seque expetendum, jacere vestra omnia. itaque eo, quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, 7 accedam ad omnia tua, Torquate; nisi memoria fortè defecerit. HONESTVM igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis, fructibusve, per se ipsum possit jure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, (quamquam aliquantum potest) quam *communi omnium judicio*, & optimi cujusque studiis, atque factis: qui *permulta ob eam unam causam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est, etsi nullum consecuturum emolumentum vident*. homines enim, etsi aliis multis tamen hoc uno à bestiis plurimùm differunt, quod RATIONEM habeant 8 à natura datam *mentemq;* & acrem, & vigentem, celerrimeque multa simul agitantem, & ut ita dicam, sagacem: quæ & causas rerum, & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum. 9 eademque ratio fecit hominem hominum appetentem, cumque his natura, & sermone, & usu con-

---

1. *Nec illa de summo bono.*) Adlubescit ferè scriptura Palatini primi *nulla*. tanto magis quod & vitiatur in tertio.

2. *Sed etiam etiam ducit.*) Vulgati *dicit*; sed alterum restat in omnibus Pall. placuque Victorio.

3. *Sive gaudentem, ut Aristippus; sive non dolentem, ut hic.*) Non potui excludere hanc lectionem, inventam parte sui in Pal. omnibus ac Lambinianis, integram verò in Pal. primo. vulgati enim sono admodum auribus ingrato, *sive gaudendo, ut Aristip. sive non dolendo, &c.*

4. *Ea cum voluptate conjungerent.*) Lambinus quatuor istas voces editione sua exclusit, quod non comparerent (inquit) in uno libro longè optimo. at habent eas Pall. o. nisi quod in tertio *cum honestate*. Aldus Nepos vulgavit, *conjungunt*, aptius ad sensum, sed quo jure? malim ego repræsentare nævos auctoris, quam subsitituere qualecunque mangonium. nam si voculam repetamus, & isthæc proximè sequentibus attribuamus, belle procedet sententia sic: *Ea quum cum voluptate conjungerent, quæ Aristoni &c.*

5. *Nam cum Academicis incerta luctatio est.*) Sic quidem Palatini, præter primum, in quo *nulla luctatio est*, quod qui negaverit auctoris geminum germanum, negabit & meridie lucere.

6. *Vi sua propter seque.*) Sic Pall. omnes & editio Victorii; nisi quod pr *suavi*; secundo verò deest copula. vulgati, *vi sua propterque se*, quam pusillis cogor inhærere! sed aliter fieri non potest, si velim munire me contra eos qui in me incurrerent, ac si quidpiam temerè mutassem.

7. *Accedam ad omnia tua Torquate; nisi memoria forte defecerit.*) Invitè ferè animo manus lectionem hanc invexit, coacta liquidâ quasi veritate Palatini primi. nihil enim ea evolutius, nihil rotundius. at hactenus putidè occupavit libros omnes; *Torquate? ubi si me memoria forte defecerit, tamen est ut suggeras.* quorum posteriorum nullum vestigium in electo illo Palatino, relicto Bibliothecæ ab corculo illo Electorum Othone Henrico: cujus symbolum atque insignia membranis illis propesita. Deindum solummodò nihil eo contineri, præterquam libros de finibus priores.

8. *A natura datam, mentemque & acrem, &c.*) Est ab editione Victoriana; neque secus Pal. pr. nam sec. quinq. sex. *a natura menti datam & acrem, &c.* reliqui, *à natura mentemque datam*, ut publicus excusi. media lectio non est absurda quidem, sed tamen vitior nostra.

9. *Eademque ratio fecit.*) Vulgati quidem *facit*, sed alterum reperi in Pall. sex.

congruentem, ut profectus à caritate domesticorum, ac suorum, 1 serpat longiùs, & se implicet primum civium, deinde omnium mortalium societate: atque ut ad Architectam scripsit Plato, *non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut pertexigua pars ipsi relinquatur.* Et quoniam eadem natura CVPIDITATEM ingenuit homini 2 VERI INVENIENDI, quod facillimè apparet, cum vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire avemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, fidelia, simplicia, constantia: tum vana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad *imperandum* magis, quàm ad *parendum* accommodatum: omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens: altum quiddam & excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper invictum. Atque his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ORDO, & MODERATIO. cujus similitudine perspecta 4 in formarum specie; à dignitate transitum est ad *honestatem dictorum, atque factorum.* nam ex his tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem te formidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere: vereturque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur. Habes undique expletam, & perfectam, Torquate, formam honestatis: quæ tota his quattuor virtutibus, quæ à te quoque commemoratæ sunt, continentur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse velint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant inesse, ait eos *inani voce sonare* (his enim ipsis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, sub hac voce honestatis quæ sit subjicienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur *honestum*, quod est *populari fama gloriosum.* quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen experitur propter voluptatem. Videsne quàm sit magna dissensio? philosophus nobilis, à quo non solùm Græcia, & Italia, sed etiam omnis Barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi fortè illud, quod *multitudinis rumore laudetur.* Ego autem hoc etiam turpe esse sæpe judico: &, si quando turpe non sit, 5 tamen non esse non turpe, cùm id à multitudine laudetur. 6 quod si sit ipsum per se rectum, atque laudabile, non ob eam causam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur à multis, sed quia tale sit, ut (*vel si ignorarent id homines, vel sciverunt essent*) sua tamen pulchritudine esset, specieque laudabile. Itaque idem *natura victus*, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod à te etiam paullo antè dictum est, *non posse jucundè vivi, nisi etiam honestè.* Quid nunc, HONESTE, dicit? idemne quod jucundè? ergo ita, non posse honestè vivi, nisi honestè vivatur; an, nisi populari fama? fine ea igitur jucundè negat posse vivere? QVID TVRPIVS quàm sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certè nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari. nam si propter voluptatem: *qua est ista lana, quæ possit è macello peti?* Non is vir est, ut, cùm honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo jucundè neget vivi posse: aut quidquam aliud honestum intelligat, 7 nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura laudabile. Itaque, Torquate, cùm diceres, clamare Epicurum, *non posse jucundè vivi, nisi honestè, & sapienter, & justè viveretur*, tu ipse mihi gloriari videbare. tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres, ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & justitiam aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, *philosophia omnino non egeremus?* illorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt. *Oculorum*, inquit Plato, *est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus, quam illa ardentem amores excitaret sui, si videretur.* cur tandem? 8 an quòd ita callida est, ut optimè possit architectari voluptates? cur justitia laudatur? aut unde est hoc contritum vetustate proverbium? QVICVM IN TENEBRIS. Hoc dictum in una re, latissimè patet: ut in omnibus factis, *te, non teste, moveamur.* Sunt enim levia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi conscientia improbos excruciati, tum etiam pœnæ timore; qua 9 aut afficiuntur, aut semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callidè referentem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, faciè ut excogitet, quo modo occultè, *sine teste, sine ullo conscio fallat.* An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cùm prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita apertè *cepit pecunias ob rem judicandam*, ut anno proximo P. Scævola, tribunus pleb. ferret ad plebem, 10 VELLENTNE DE EA RE QVAERI. quo plebiscito, decreta à senatu est Consuli quæstio, 11 Cn. Cæpioni. profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta. Non igitur de improbo, 12 sed *callido improbo* quærimus: qualis Qu. Pompejus in fœdere Numantino infitiando fuit. nec verò omnia timentem: primùm qui animi conscientiam non curet; quam scilicet comprimere nihil est negotii. 13 ENIM, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abest, ut se indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbè facto videatur: quid est enim aliud, esse *versutum?* Memini me adesse 13 P. Sextilio Rufo, cùm is ad

---

1. *Serpat longius & se implicet.*) In hunc diem vulgati, *currat longius.* alterum tuetur le auctoritate Palatini primi ac tertii, item Scaligerani codicis. & venustius est quam ut cedere debeat priori, licet longissimi temporis possessori. affert enim id sibi Cicero lib. v de Fin. c 23. pr. optimeque convenit cum sequenti *implicet.* quod nollem mutari in *adpliet* cum exemplari Vrsiniano, contra omnes Palatinos, multo minus ut iis refragantibus admittamus Lambinianum *societati.*

2. *Veri inveniendi.*) Non ita inepte Pal. pr. *veri* > *dendi.* idem mox præ se fert *habe ne* antiqua scribendi forma, pro *avemus*, quomodo item est in quarto ac sexto.

3. *Ita initiis inducti.* Haud aliter Pall. o. non *imbuti* > quod miror cur magis fere arr. ierit Lambino.

4. *In formarum specie; a dignitate transitum est, &c.* Ita ante voce Pall. itaque non admiserim Vrsini ac Pauli Manutii *ac dignitate*, multo minus Lambini adhuc licentiosiorem interpolationem. Nam *dignitate* resultat ex formarum specie, itaque ne eam vocem reperiret, suppositit *dignitatem.*

5. *Tamen non esse non turpe.*) Pal pr. *tum esse non turpe*, ceteri *tum non esse turpe.* vitiose uterque.

6. *Quod si sit ipsum per se rectum ac laudabile.*) Paullus Manutius hanc lectionem primum produxit ex libro antiquo. Eam ego nunc firmo Pal. primo ac tert. item Scaligerano. vulgati: *ipsum perfectum ac laud.*

7. *Nisi quod sit rectum, ipsumque per se, &c.*) Est à Pal. pr. & tert. editis *rectum ipsum quod per se.* proximè ad hanc scripturam pervenit conjectura sua Paullus Manutius. mox quoque expunxi voculam *sit*, transpositis duabus aliis dictionibus, suasu Palatini primi.

8. *An quod ita callida est.*) Vulgati *illa*, non *ita*, sed præter scripturam Pall. item Tusanicodicis, denique editionem Victorii, quam unicè miror ita statim desertam post enatam Camerarianam, cum sit optimæ proximæ: certè Sed quid sæculo integro convitier, eique prætexto; qui ne quidem ætatis hujus studia adeptus sum.

9. *Aut afficiuntur, aut semper sunt in metu.*) Melim quod est in Pal. pr. *afficiantur, iidem sint.*

10. *Vellentne de ea re quari.*) Lambinus divinat, *Velleine:* non rectè. formula enim erat, *Velitis jubeatis, &c.* Gulielmius.

11. *Cn. Cæpioni.* Sic Pal. pr & Scalig. Veteres non *Scipioni*; ut alii, ferè & olim cusi

12. *Sed callido improbo.*) Sic Pall. omnes. Victorius & Manutius Nepos, *calido.*

13 *P. Sextilio Rufo.*) Eximius ille Palatinus pr. aliud huic hominis vertice dat cognomen, scribit enim *Fufo.*

ad amicos tem ita deferret, se esse heredem 1 Qu. Fadio Gallo: cujus in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune. quis enim redargueret? 2 nemo nostrûm negabat: eratque verisimilius, hunc mentiri, *cujus interesset*, quàm illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi viri: quorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui *honesta & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent*, ne nummum quidem unum attigisset. Num igitur postea censes anxio animo, aut sollicito fuisse? nihil minùs, contraque. illa hereditate dives; ob eamque rem lætus. magni enim æstimabat pecuniam, non modò non contra leges, sed etiam legibus partam. quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis. est enim effectrix multarum, & magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta & honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetenda, 3 adeunda sunt quævis pericula, decoris, honestatisque causa: sic vestris, qui *omnia voluptate metiuntur*, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cùm pecunia voluptates pariantur plurimæ. idemque erit Epicuro vetito faciendum, si suum finem bonorum sequi volet, quod Scipioni, *magna gloria proposita*, si Annibalem in Africam retraxisset. itaque quantum adiit periculum? ad honestatem enim 4 illum omnem conatum suum referebat, non ad voluptatem. sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, 5 animi causa, si opus fuerit, dimicabit. occultum facinus esse poterit: gaudebit deprehensus, omnem pœnam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem. quem quidem vos, cùm improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cùm sapientem semper boni plus habere vultis, tolerabilem. Sed finge non solùm callidum eum, qui aliquid improbè faciat, verùm etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit: qui tamen *solebat uti suo bono*: ut hodie est noster Pompejus, cui recte facienti gratia est habenda. 6 esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impunè. Quàm multa verò injustè fieri possunt, *quæ nemo possit reprehendere?* Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas suæ filiæ, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit, quid facies? Tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sext. Peducæus, Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, *effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium*, cum doctus, tum omnium vir optimus, & justissimus, cùm sciret nemo, eum rogatum à C. Plotio, equite Rom. splendido, Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro, (quoniam idem tu certè feciss[es]) nonne intelligas, eo majorem vim esse naturæ, quòd ipsi vos, qui omnia ad vestrum commodum, &, ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat, *non voluptatem vos, sed officium sequi?* plusque rectam naturam, quàm rationem pravam valere? Si scieris, inquit Carneades, *ædipidem* occultè latere uspiam, & 7 velle aliquem imprudentem super eam assidere, cujus 8 mors tibi emolumentum futura sit: improbè feceris, nisi monueris, ne assideat: 9 sed impunè tamen, scisse enim te quis coarguere possit? Sed nimis multa. PERSPICVVM est enim, nisi æquitas, fides, justitia proficiscantur à natura, & si omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri: deque his rebus satis multa in nostris de Republica libris sunt dicta à Lælio. Transfer idem ad MODESTIAM, vel temperantiam, quæ est *moderatio cupiditatum, rationi obediens*. satisne ergo pudori consulat, si quis *sine teste libidini pareat*? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis subductis, prœlium ineunt, sanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? utrùm tandem censes. Torquate, impetuosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam; cùm ego dicerem, *nihil eum fecisse sua causa, omniaque reip.* tu contrà *nihil, nisi sua*? si vero id etiam explanare velles. 10 apertiusque diceres, *nihil eum fecisse, nisi voluptatis causa*, quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas utilitates: malo enim dicere, quàm voluptates, in tanto præsertim viro: num etiam ejus collega, P. Decius princeps in ea familia consulatus cùm se devoveret, & equo admisso in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat? 11 nam ubi eam caperet, aut quando, cùm sciret confestim esse *moriendum*, eamq; mortem ardentiore studio peteret, quàm Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem ejus factum nisi esset *jure laudatum*, non esset imitatus quarto consulatu suo filius: neque porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, Consul cecidisset in prœlio, seque è continenti genere tertiam victimam reip. præbuisset. contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est; Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quattuor. ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. sed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere consessori solebat, cùm, datis testibus, alii tamen citarentur, *Aut hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit*: sic à me 12 satis datum est testium. quid enim?

---

1. *Quinte Fadio Gallo.*] Mss. nostri hoc omnes servant *Fadio*, sed infra tamen plerique filiam vocant *Fadiam*: neque aliter editio Victorii.

2. *Nemo nostrûm negabat.*] Inepta lectio, quam arguit Pal. pr. in quo, *erubescebat*. cujus veritatem tuentur satis insequentia. neque aliter erat ex membranis vetustis Iof. Scaliger.

3. *Adeunda sunt quævis pericula.*] Pal. pr videtur initio habuisse *adeunda sunt seu pericula*, factumque inde *eu* subductumque lineola tanquam superfluum.

4. *Illum omnem conatum suum.*] Ita omnes Pall. *non ille*, quomodo vulgati.

5. *Animi causa si opus fuerit dimicabit.*] Scripturam hanc falsi arguunt Pall. sec. in quibus omnibus *eam causa*. non assequor mentem auctoris. Eadem exemplaria, mox habent *poterunt*: non *poterit*.

6. *Esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impune.*] Aliquid & hic latet monstri. est enim in Pal. pr. *esse enim quam vellet iniquus, justus poterat impune*. lectione plana, si addita syllaba legeretur, *injustus*. Manantes erute ex uno. *esse enim quamvis injustus poterat impune*. Scaliger adscriptum habet libro suo: *Est enim quam vultis, iniquus: justus poterat impune*.

7. *Velle aliquem imprudentem.*] Est à Pall. pr. ac tert. antea publicis juris editionem, non habebant illud *aliquem*.

8. *Mors tibi emolumentum futura sit.*] Sic Pal. pr. expresseratque optimus Victorius, sed nemo voluit sequi maluerunt *fuitura*; quod Gulielmio tamen haud satisfaciebat, eaque propter conjecerat *latura*.

9. *Sed impune tamen, scisse enim te quis coarguere possit?*] Mirè se super hoc loco jactat Lambinus, sed totum tamen non perpurgavit; nos fecimus, ope Palat. primi, & tertii. vulgò erat: *sed impunè tamen id te constat fecisse. quis enim coarguere possit.* Lambinus reposuerat è scriptis suis: *tamen, fecisse enim quis coarguere possit?*

10. *Apertiusque diceres.*] Encliticam addidi è Pal. pr. quo ipso aliter distinguitur tota periodus sitque nervosior.

11. *Nam ubi eam caperet aut quando.*] Sequendus magis Pal. pr. in quo non comparet *nam*; habetque *ubi aut eam caperet*. hoc tamen à manu secunda; cum prius fuisset, *ut eam*.

12. *Satis datum est testium.*] Est à Palatino primo & Scalig. admissque tanto confidentius quod tale quid etiam eruisset Lambinus è scis. homo enim ille sæpius editionem suam melioremfecit auctoritate veterum exemplarium; quamvis id minimè retulerit in notis. quod nescio, an fecerit, quod non arbitraretur sibi tam exilium reddendam rationem; aut verò, ne discerni possent, emendationes ipsius met textui invectæ, ab prioribus istis. Gulielmius hoc conjiciebat; *satis testium est. Dic dum quid enim, &c.* nimis coacte.

enim? te ipsum, dignissimum majoribus tuis, voluptasne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulatum? quem cùm ad patrem tuum retulisses, fortissimum virum, qualis ille vel consul, vel civis cùm semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus ut *omnibus potiùs quàm ipsis bona consuluerimus.* At quàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate: & quærebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret? deinde concludebas, *summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem?* L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu non potes. is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cujusvis generis ejus intelligens, & copiosus: ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate. habebat tamen *rationem valitudinis*: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam & esuriens, & sitiens veniret: eo cibo, qui & suavissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & *ne noceret.* cetera illa adhibebat, quibus demtis negat se Epicurus intelligere, quid sit bonum. abrat omnis dolor: quasi si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quàm philosophis uteretur. color: egregius, *integra valitudo*, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. 1 Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicit pro me ipsa virtus; nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cùm sua voluntate, nulla vi coactus, prætet *fidem*, quam dederat hosti, ex patria Karthaginem revertisset, 2 tum ipsum, cùm vigiliis, & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, quàm potantem in rosa Thorium. 3 Bella magna gesserat, bis consul fuerat, triumpharat nec tamen sua illa superiora, tam magna, neque tam præclara ducebat, quàm nullum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamque susceperat: QVI NOBIS miserabilis videtur audientibus, 4 illi perpetienti erat voluntarius. *non enim hilaritate, nec lasciva, nec risu, aut joco, comitate levitatis, sed sæpe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati.* Stuprata per vim Lucretia à regis filio, 5 testata civeis, se ipsam interemit. hic dolor populi Rom. duce & auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit: ob ejusque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, 6 virginem filiam, *sua manu occidit*, potius, quàm ea App. Claudii libini, qui tum erat 7 summo in imperio, dederetur. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis quæ nec testeis ullos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testeis excitamus eos, quorum *omnis vita consumta est in laboribus gloriosis*, qui voluptatis nomen audire non possent: sic in vestris disputationibus historia muta est: numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari: qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. 8 Nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, suppeditabit nobis 9 Atticus de thesauris suis, 10 quos, & quantos viros habere testium sat est nonne melius est de his aliquid, quam tantis voluminibus 11 de Themista loqui? Sint ista Græcorum. quamquam ab his philosophiam, & omneis ingenuas disciplinas habemus sed tamè *sit aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis.* Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit. alteri, plurimum se, & longè, longeque plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extrà, esse quædam bona. ET CERTAMEN HONESTVM, & disputatio plendida: omnis est enim de virtutis dignitate contentio, 12 at cum tuis cùm disseras, multa sunt audienda etiam de obscœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissimè dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te, inquam illius *tabulæ*, quam Cleanthes, sanè commodè, verbis depingere solebat. Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula VOLVPTATEM, pulcherrimo vestitu, & ornatu regali, in solio sedentem: præstò esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut voluptati ministrarent, & *eam tantùm ad aurem admonerent,* (si modò id pictura intelligi posset,) ut caveret, 13 ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam è quo oriretur aliquis dolor Nos quidem virtutes sic natæ sumus, ut tibi serviremus: 14 aliud negotii nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est) quemquam *qui homo sit non vivat, jucunde posse vivere.* quasi ego id curem, quid ille ajat, aut neget. illud quæro, quid ei, 15 qui in voluptate summum bonum putat, consentaneum sit dicere. Quid affers 16 cur Thorius,

Postu-

---

1. *Hunc verò beatum oratio quidem vestra sic cogitat.*) Nihili lectio, si credendum Pal. pr. qui habet; *Hunc vos beatum oratio quidem vestra sic cogitat.* rectè, dummodo referatur: *Hunc vos beatum, oratio quidem vestra sic cogitat; ego quid, &c.*

2. *Tum ipsum.*) Pal. idem, *cum ipsum*, melius.

3. *Bella magna gesserat; bis Consul.*) Haud aliter Pall. pr. fine illo *b.*

4. *Illi perpetienti erat voluntarius.*) Neotericæ edd. *voluptarius*, sed præter Pall. sex & olim cusos, etiam Victorianum & Camerarianum, quibuscum sentit oratio subsequens.

5. *Testata civeis.*) Ita omnes Pall. nempe *civis*, excepto sexto, in quo *testata ejus vi.* hoc meneo: quia video quosdam non abhorrere ab, *testata crimen?* inter quos & Gulielmius, interpretaturque *de re testata*, quomodo loquitur & Propertius. malè nec refert quod domi se interfecit Lucretia. adjuratio enim æquè testatur Deos hominesque absentes, quam præsentes. Scaligeri vetus habebat *testata vim.*

6. *Virginem filiam sua manu.*) Longè istud venustius quàm vulgatum, *Virginium*, quod erat tantum in uno Palatino, alterum in ceteris omnibus: neque secus ed. tio Victorii.

7. *Summo in imperio.*) Nihile pejus, si non melius Pall. quatuor, *summo imperio.*

8. *Nunc verò, quoniam, &c.*] Paullos Manutius aptiores putabat ad sententiam: *Nec verò.* & ita quoque Pall. quatuor; sed pr. tamen & tertius propugnant vulgatum; pro quo sanè stat exemplorum copia, quam statim exhibet auctor, verbaque omnia subsequentia idipsum diversim vociferantur.

9. *Atticus noster.*] Vocem postremam ervi nunc primum ex Pal. pr. ac tertio, hactenus delituit.

10. *Quorum quantos viros habere testium sat est.*] Vix se tenuit manus, quin funditus eradicaret, voces quatuor à fine, tanquam libitarii potius quàm Tullii. certè nulla ejus fibra, imò umbra in optimo illo nostro Palatino Scaliger indicavit fuisse in suo codice ac Morelli, *virum? ..... quibus punctis,* si voluit ostendere dictionos eas abfuisse iisdem libris, rem factam habemus.

11. *De Themista loqui.*] Vulgata lectio *Themistocle.* minus rectè, & contra quinque Palatinos, quorum plerique *Themistis*, aut *Temestis*, primus verò, *Thamista*, cùm prius fuisset *Thamista.* consulantur notæ Lambinianæ nam & Scalig. lib. *Themista.*

12. *At cum tuis cum disseras.*] Melius quod est in Pal. pr. à manu emendatoris, *tuis tu disseras.*

13. *Ne quid perficeret imprudens.*] Pal. ille melior, *faceret.* nec video cur displicuerit.

14. *Aliud negotii nihil habemus.*] Antiquè Pal. pr. & quart. *aliud negotium nihil habemus.*

15. *Qui in voluptate summum bonum putat.*) Pal. pr. *putat.* rectè. alias haud absurda conjectura Gulielmii, *qui voluptate summum bonum putat.*

16. *Cur, Thorius, Postumine, cur Chirse, &c.*] Ita omnes editi neque recedit Pal. pr. quàm transpositis vocum, *cur Thorius, cur Chirse Postumine.* ceteri nostri missè insistunt scripturæ vulgatæ, nisi quod unus atque alter, *cur chirse* unita voce videantur aliæ lectiones in Mons Fulvii Vrsini. Scaliger annotavit alias legi *Chirsus*, quæ subsistuit, *cur Thorius, cur C. Hortius Postumius*, qui primus murenarum vivarium excogitavit, teste Plinio l. IIIX. Nat. Hist. cap. 55.

I. Nunc

Postumius, cur Chius, cur omnium horum magister, Orata non jucundissime vixerit? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cùm medicinam pollicetur, *luxuriæ licentiam pollicetur.* his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum vita quod reprehendat. non igitur potestis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem, nam nec vir bonus, ac justus haberi debet, qui ne malum habeat, abstinet se ab injuria. nosti credo illud:

1 *Nemo pius est, qui pietatem* ——

Cave quidquam putes esse verius. nec enim, dum metuit, justus est; & certè, si metuere destiterit, non erit, 2 non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis quidquid fecerit obtinere: certeque malet existimari bonus vir, ut non sit, quàm esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est, pro vera, certaque justitia, *simulationem* nobis *justitia* traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram *stabilem conscientiam* contemnamus, aliorum *errantem opinionem* aucupemur. Quæ dici eadem de ceteris virtutibus possunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam *in aqua* ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia vestra, & nomine. 3 & hercule mihi vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus, versatur ante oculos: cujus quantum studium, & quàm insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrùm. quæ mihi ipsi, qui volo & esse, & haberi gratus, grata non essent, nisi eum perspicerem *mea causa mihi amicum fuisse, non sua:* nisi hoc dicis, tua *quòd interest omnium rectè facere.* si id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, ut OFFICII FRVCTVS, SIT IPSVM OFFICIVM. Hoc ille tuus non vult, omnibusque ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus spoliis sibi & torquem, & cognomē induit 4 nullam aliam ob causam, nisi quod ei talia facta, digna viro videbantur; fortem non puto. 5 Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si uno verbo, temperantia, pœnæ, aut infamiæ metu coërcebuntur, non *sanctitate sua se tuebuntur*: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido non se propripiet, ac projiciet aut occultatione proposita aut impunitate, aut licentia? Quid? illud, Torquate, quale tandem v detur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò referas, cujus rei causa perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere *in conventu dicere?* quid enim mereri velis jam, cùm magistratum inieris, & in concionem adscenderis, (est enim tibi edicendum, quæ sis observaturus in jure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipso dicos, *more majorum*) quid mereare igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia voluptatis causa facturum esse? neque nihil fecisse in vita, nisi voluptatis causa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in judicio, aut, si coronam times, dic in senatu: numquam facies. cur, nisi quòd *turpis est oratio?* mene ergo, & Triarium, dignos extimas, apud quos turpiter loquare? Verum, esto. verbum ipsum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim itentidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem, & obscuram. 6 individua cùm dicitis, & intermundia, quæ nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: voluptas, quæ passeribus nota est omnibus, à nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare, me non modò, quid sit voluptas, scire, (est enim *jucundus motus in sensu*) sed etiam, quid eam tu velis esse? tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam *varietatem*: tum aliam quandam summam voluptatem, cui addi nihil possit: eam tum adesse, cùm dolor omnis absit, eamque *stabilem* appellas. sit sanè ista voluptas. dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. si ne hoc quidem satis amplè, satis honestè dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi quod expediat, nihil denique nisi tua causa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus ejus, qui tibi paratissimus est, futuram putes? 7 eamne rationem sequare, qua tecum, ipse cum tuis utare. *præsteri autem, & in medium proferre non audeas?* At verò illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in judiciis, in senatu, OFFICIVM, 8 AEQVITATEM, DIGNITATEM, FIDEM, RECTA HONESTA DIGNA IMPERIO, DIGNA POP. ROM. OMNIA PERICVLA PRO REPVBLICA, MORI PRO PATRIA, hæc cùm loqueris, 9 nos barones stupemus: tu videlicet tecum ipse rides nam inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modò illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui Latinè loquuntur, voluptatem vocant: sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem. 10 Vide, ne non debeas verbis nostris uti, sententiis tuis. Quòd *si vultum tibi,* 11 *si mœstum fingeres, quo gravior videretur, non esses tui similis*: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non sentias, aut etiam, ut vestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne sit. mihi quidem RAE VERAE VIDENTVR opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu, 12 concilioque proferendæ sint: ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ verò locus ubi esse potest, aut *quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum?* quid autem est amare, è quo nomen ductum amicitiæ est, nisi velle bonis aliquem affici quàm

---

1. *Nemo pius est qui pietatem. Cave quidquam, &c.*) Expressi fidenter quod erat in Pal. pr. quod meminissem Tullium sæpe dimidiatos laudare versus, quasi proverb ales & aliquin illud *cavet* quod addebant editiones al æ, nihil in se continet, quo sensui melius sit. Fulvii Ursini amicus conjiciebat, *qui pro metu agit.* Gulielmius verò, *qui pietatem metu rapit.* Scaliger: *Nemo pius est, qui pius, Astum cavet.*

2. *Non metuet autem, sive celare poterit, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeque malet.*) Ita Paullus Manutius ex scripto Maffæi libro, cui respondet omnino Pal. pr. quàm quod is, *malet.*

3. *Et hercule mihi vir optimus.*) Sic etiam Lambiniani; nedum Palatinus ille primus nam reliqui modò, *vir*; ut editi.

4. *Nullam aliam ob causam, &c.*) Man. & Lamb. *ullam.* sed nolentibus nisi, certè nostris, imo & ratione, & loquendi consuetudine.

5. *Jam si pudor, si modestia.*) Illud *si pudor* est à Pal. pr. voluitque revocatum Victorius, sed nemo auscultavit.

6. *Individua cum dicitis, & intermundia.*) Verba bina *cum dicitis* revocavi ex Pal. pr. ac tert. fuerat idem antea Victorius, sed iterum ejecere editores sequentes.

7. *Eamne rationem sequare.*) Pal. pr. *eamne rationem igitur sequere.* quod *igitur* etiam est in tertio; & interserendum videtur.

8. *Æquitatem, dignitatem, fidem, &c.*) Sic quoque ille Palatinus, non ut conjicient nonnulli, *æquitas, dignitas, fides.* neque opus est ullo modo, nostra interpunctione.

9. *Nos barones.*) Ita omnes Palatini ad unum, neque secus aliorum mss. non *varones*, aut *varones*.

10. *Vide ne non debeas.*) Palatinus ille: *Vide igitur, ne non debeas.* quæ particula hoc habet, quod agat Scaliger vetus, *vide ne non dubites.*

11. *Si mœstum fingeres.*) Nescio an non sit librarii vitium, quod reperi in Pal. pr. *fringeres.*

12. *Concilioque proferenda sint.*) Membranæ eædem, item Scalig. *profitenda*; neque displicet.

quàm maximis, etiam si ad se ex illis nihil redeat? 1 Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo. Immo videri fortasse. 2 esse enim, nisi eris, non potes. qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non 3 sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequitur utilitas: &, *simul atque utilitas amicitiam constituit, tollet eadem.* Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit? relinquesne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia statueris, 4 utilitatis causa expetenda, vides. Ne in odium veniam, si amicum deistere tueri. Primum, cur ista res digna 5 odio est, nisi quod est turpis? Quod si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quòd si non modò utilitatem tibi nullam afferet, sed *jactura rei familiaris erunt faciundæ*, labores suscipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse, & suis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico: ut Pythagoreus ille 16 fecit Siculo tyranno? aut Pylades cùm sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? &, si id non probares, quo minùs ambo unà necaremini, 7 non precarere? Facetes tu quidem, Torquate, hæc omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid *natura* tuæ consentaneum sit, sed quid *disciplina*. ratio ista, quam defendis; præcepta, quæ didicisti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cœlum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuisse. de *ingenio* ejus in his disputationibus, non de *moribus* quæritur. sit ista in Græcorum levitate *perversitas*, qui maledictis infectantur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Sed quamvis comis 8 in amicitiis tuendis fuerit, tamen, si hæc vera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probavit: & quidem jure fortasse: sed tamen NON GRAVISSIMVM EST TESTIMONIVM MVLTITVDINIS; in omni enim arte, vel studio, vel quavis scientia, vel in ipsa virtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quòd & ipse bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitiis fideles, & in omni vita constantes, & graves, nec voluptate, sed *officio consilia moderantes*, hoc videtur major vis honestatis, & minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam, 9 ut eorum vita refellatur oratio, atque ut ceteri existimantur *dicere melius, quàm facere*: sic hi mihi videntur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sanè ad rem. illa videamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. e quibus unum mihi videbar ab ipso Epicuro dictum cognoscere: *amicitiam à voluptate non posse divelli*, ob eamque rem, colendam esse, 10 quod sine ea tuto, & sine metu vivi non posset, nec jucundè quidem posset. Satis est ad hoc respondere. attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam; primo utilitatis causa amicum expeti: cum autem nullus accessisset, tum ipsum *amari propter se*, etiam omissâ spe voluptatis. hoc etsi 11 multis modis reprehendi potest, tamen 12 accipio quod dat. mihi enim satis est, ipsis non satis. nam aliquando posse rectè fieri dicunt, nulla exspectata, nec quæsita voluptate. 13 Posuisti etiam, dicere alios, fœdus quoddam inter se facere sapientes, ut quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & sæpe esse factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc fœdus facere si potuerunt, faciant etiam illud *ut æquitatem, modestiam, virtutes omnes per se ipsas gratis diligant.* At verò si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipsam sua sponte, vi sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin *fundus, & insulas amicis anteponamus?* Licet hic rursus ea commemores, quæ o timis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt. non quæro, quid dicat, sed quid conveniente possit ratione, & sententiæ suæ dicere. Utilitatis causa amicitia est quæsita. num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, 14 quàm si tua sint. Puteolis gramina? collige omnia, quæ soletis: PRAESIDIVM AMICORVM. Satis est tibi in te, satis in legibus, 15 satis & in mediocribus amicitiis præsidii: jam contemni non poteris. odium autem & invidiam facile vitabis. ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. & tamen 6 non tantis vectigalibus ad libertatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia præclarè tuebere, & munies. At quicum *joca seria*, ut dicitur, quicum *arcana*, quicum *occulta omnia*? Tecum optimè: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse 17 non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? Vides igitur, si *amicitiam sua caritate metiare*, nihil esse præstantius: sin emolumento, summas familiaritates, prædiorum pretiosorum mercede superari. ME igitur

IPSVM

---

1. *Et quidem prodest inquis mihi eo esse animo.*] Sic ferè Pall. nisi quod haud agnoscant *quidem*, mehercle habeantque *inquit*. Victorius: *Quid? prodest inquis mihi eo esse animo.* Manutius: *Etquid prodest inquis mihi eo, &c.* pessimè ultimus: quod moneo quia eidem lectioni acquiescat Brutus.

2. *Esse enim nisi eris non potes.*] Fulvii Ursini codex, *nisi sis*; cui nullus nostrorum adstipulatur, etiam si scripturæ non malæ.

3. *Sub dubia utilitatis ratione.*] Lambinus *subductæ* præter exemplaria calamo exarata.

4. *Utilitatis causa expetenda.*] Verba ista hæc tria tollunt Paullus Manutius, ac Lambinus: sed invitis mss. & mente auctoris. nam Epicureorum hoc erat, nihil facere nisi utilitatis spe causa, ut supra auditum est.

5. *Odio est, nisi quod est turpis? Quod si ne quo, &c.*] Debetur palmaria ista hæc emendatio Palatino pr. tamque clara est, ut de ea dubitari nequeat, at vulgata lectione, nihil erat inquinatius; Lambiniana correctione, nihil dilutius.

6. *Tecte Siculo tyranno.*] Dictio postrema videtur adnotamentum Scholiastæ.

7. *Non precarere.*] Sic mss. nostri omnes, sic antiquitus impressi; etiam Victor recentiores objecerant nobis *deprecarere*. quare quorsus?

8. *In amicitiis tuendis.*] Ita quidem Victorii editio & sequentes, verum Aldi vetus, *in amicis* quomodo & Pall. sex.

9. *Ut eorum vita refellatur oratio.*] Reduxi scripturam veterem, tam editorum, quàm manu exaratorum codicum. recentiores enim, *vita probetur, refellatur oratio.*

10. *Quod si sine ea sit, &c.*] Acutè admodum Paulus Manutius conjicit, *quod si sint ea, &c.* sed hæreo adhuc an admittere debeam.

11. *Multis modis reprehendi.*] Pal. pr. *multimodè* aut *multimodis*, nam syllaba ultima scripta est per notam.

12. *Accipio quod dat.*] Malim *dant*, ob statim sequentia: & verò sic quoque ille pr. Pal.

13. *Posuisti etiam.*] Ita planè Pal. pr. quod longè hoc aptius illo vulgato *autem*. ideoque statim ejeci.

14. *Quam si tua sint, Puteolis gramina.*] Palatini quatuor propugnant hanc scripturam, nam tert. *granaria*. at enim primus ille repræsentat *gramina*; ut vix mihi dubium fiat, quin ita scribendum, sed littera priore majuscula, ut sit nomen fundi admodum uberis in tractu Puteolano. vindicatur tamen Victorius super vulgata lectione libro VI. Var. lect. cap. 12. Muretus verò eidem adversatus libro VII. Var. lect. cap. 20.

15. *Satis in mediocribus amicitiis præsidii.*] Palat. ille pr. *præsidium*, antiquè: neque refugerim; præsertim cùm sic quoque compareat in ceteris Pall. quamvis alia distinctione; ea scilicet quam & in suo repetit Fulvius noster Ursinus.

16. *Non tantis vectigalibus ad libertatem utens.*] Revocavi exoletam editionum scripturam pertinaciter hærentem in Palatinis omnibus, tanto magis quod displiceret Lambino, cui in deliciis *ad libertatem*: interim monendus lector nondum Tullio suam redditam sententiam ejiciamus negativam *non*; quæ nulla prorsus est in Pal. primo, hisce quæ sequenti 5 maximè adversatur, meo quidem judicio. quid quod idem *non* subductum lineis in Scaligerano.

17. *Non inopportuna.*] Ita quoque Pal. pr. non *importuna*; ut prius editi.

IPSVM amet oportet, non mea, si veri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. perfecto enim, & concluso, neque virtutibus, neque amicitiis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. attamen, ne cui loco non videatur esse responsum pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiæ, ad beatè vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt: beatè autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, omnem felicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitis, ut opinor, si modò sit aliquid, esse beatum *id oportere totum poni in potestate sapientis*. nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit semper sibi illud stabile, & firmum permansurum, quod fragile & caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum, timeat necesse est, ne aliquando, amissis illis, sit miser. *beatus* autem *esse in maximarum rerum timore nemo potest*. nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis 2 vita beata duci solet; neque appellatur omnino vita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam aliàs beatus esse aliàs miser. qui enim existimabit posse se miserum esse, beatus non erit. nam cùm semel est suscepta beata vita, tam permanet quàm ipsa illa *efficatrix beatæ vitæ sapientia*: neque exspectat ultimum tempus ætatis: quod Crœso scribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beatè vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quàm si illa sit sempiterna. Hæc dicuntur inconstantissimè. cùm enim summum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quam finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is potest dicere *perfici beatam vitam perfectione virtutis*. negat enim sumo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui sibi is conveniet, si negabit voluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An *dolor longissimus quisque miserrimus*: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus, beatum & æternum. dempta enim æternitate nihilo beatior Jupiter, quàm Epicurus. uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate 2 at enim hic etiam dolore. at eum nihili facit. ait enim se, si uratur, *quam hoc suave* dicturum. Qua igitur re à deo vincitur, si æternitate non vincitur? in qua quid est boni præter summam voluptatem, & eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? in voluptate corporis (addam, si vis, animi, 4 dum ea ipsa, ut vultis sit quod & in corpore) situm est vivere beatè. Quid? istam *voluptatem perpetuam* quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est beatum esse, sed in iis rebus, quas sapientia comparat ad voluptatem. totum autem id externum: &, *quod externum id in casu est*. ita fit beatæ vitæ domina fortuna quam Epicurus ait *exiguam inter venire sapienti*. Age inquies: ista parva sunt. *sapientem locupletat ipsa natura*: cujus divitias Epicurus ipse parabileis esse docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant. negat enim TENVISSIMO victu, id est contemtissimis escis, & potionibus minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beatè vivendum, quali uteretur victu, concederem: laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum esse famem: potionis sitim*. sed qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio. nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturaleis divitias dixit parabileis esse, quòd parvo esset natura contenta. certè, nisi voluptatem tanti æstimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas 5 percipitur ex vilissimis rebus, quam ex pretiosissimis*. Hoc est non modò cor non habere sed ne palatum quidem. qui enim voluptatem ipsam contemnunt, iis licet dicere, se acipenserem mænæ non anteponere cui verò in voluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione sunt judicanda: eaque dicenda *optima, quæ sunt suavissima*. 6 Verùm esto: consequatur summas voluptates, non modò parvo, sed per me nihilo, si potest: sit voluptas non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quàm in Syracusanis mensis, quæ à Platone gravitet vituperantur: sit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modò dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus pænè alter Epicurus, *beatum esse* describit his ferè verbis: *cùm corpus bene constitutum sit, & sit exploratum, ita futurum*. An id exploratum cuiquam potest esse. 7 quo modo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper. etiam si non aderit. jam enim adesse poterit. qui potest igitur *habitare in beata vita summi mali metus*? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipsum absurdum, maximum malum negligi. sed quæ tandem ista ratio est? *Maximus dolor*, inquit, *brevis est*. primùm, quid tu dicis, breve? 8 deinde dolorem quem maximum? quid enim? summus dolor plureis dies manere non potest? vide ne etiam menses. nisi fortè eum dicis, qui simulatque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum mallem levares, quo optimum atque humanissimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò semel, nec ad breve tempus, sed & sæpe planè, & diu. quos, ille, dii immortales, cùm omneis artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat: tantummodò laboriosus videbatur. at miser, si in vitiosa, & flagitiosa vita affluceret voluptatibus. Quòd autem *magnum dolorem brevem, longinquum levem* esse dicitis: id non intelligo, quasi sit. video enim & magnos, & 9 eosdem bene longinquos dolores: 10 quorum alia tole-

1. *Infelicitatem omnem.*) Pal. idem; *miseriam omnem*. quomodo item Scal.

2 *Vita beata duci solet.*) Communis lectio *dici*. sed contra Pall. omnes, item Victorii editionem.

3 *At enim hic etiam dolore. at eum, &c.*) Sic iterum Pall. & edit. à Victorio. ineptè recentiores, *nam eum. &c.*

4 *Dum ea ipsa, ut vultis, sit, quod & in corpore.*) Haud secus Aldosavus, secutusque est Victorius. at Nepos, *dum in ea ipsa* Pal. pr. nihil d. sorepat à priore scriptura, nisi in fine. habet enim tantum, *sit & corpore*. reliqui admittunt quidem *quod*, sed excludunt tamen in; præter tertium mal. m. *dum ea ipsa, ut vultis, sit & in corpore*.

5 *Percipitur ex vilissimis.*) Est à Pal. pr. vulgati, *præ tamen ex vili* quod displicuit & Lambino; expunxitque. sed fine auctoritate librorum plurefariorum.

6 *Verum esto: consequatur summas voluptates, non modò parvo, sed per me nihilo.*) Expressi Palatini primi scripturam; quam parte sua subodoratos est non tam Lambinus, quam P. Manutius, haud etiam integrè publicavit: *Verum ista modo consequatur summas voluptates, non modo parvo, sed formicæ nihilo*. quod & in omnibus Palatinis; adeo ut vix credam Lambino adfirmanti in nullo eorum comparuisse vocem *modo*. invasit nimirum conjectare eum Manutii, & adornare voluit pro suo.

7. *Quomodo esse habiturum.* Pal. pr. *se hac* forte *se habe*.

8 *Deinde dolorem quem maximum.*) Sic Pal. pr. eptimè. neque aliter conjecerat Manutius, & post ipsum Lambinus.

9. *Eosdem bene longinquos.*) Illud *bene*, reduxi, suasu Pall. edit. omnesque Victorii.

10 *Quorum alia tolerativa est verius; quas, &c.*) Non potui amplius subtrahere scripturam Pal. pr. qua videbam loco ista melius fore quam prius cum legeretur: *Quadam alia tolerativa est verius*.

1. *Malunt*

ratio est verior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quidam præcepta sunt, ac pæne *leges*, quæ *effeminari virum vetant in dolore*. quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funestare:

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando 1 multum, flebiles voces refert.

2 Huic Epicurus comparet se, si potest;

Cui viperino morsu vena viscerum
Veneno imbuta tetros cruciatus ciet.

Sit Epicurus Philoctetæ: si gravis dolor brevis. At jam decimum annum in spelunca jacet. Si longius, levis. dat enim intervalla, & relaxat. Primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio cum & præteriti doloris memoria, recens est: & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis? si enim ita est, vide, ne facinus facias, cum mori suadeas. Potius ergo illa dicantur, *turpe esse viro debilitari, dolore frangi, succumbere*, nam ista vestra, Si gravis, brevis: si longus, levis, 3 dictata sunt virtutis magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: 4 & intellige, facta ejus cum dictis discrepare. EPICVRVS HERMACHO S. *Cum ageremus*, inquit, *vitæ beatum, & eundem supremum diem, scribebamus hæc. 5 tanti autem morbi aderant vesicæ, & visceruni, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere.* 5 Ecce miserum hominem si dolor, summum malum est dici aliter non potest. sed audiamus ipsum: *Compensabatur tamen*, inquit, *cum hu omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum, inventorumque nostrorum. sed tu, ut dignum est tua erga me, & erga philosophiam voluntate 6 ab adolescentulo suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos.* Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cum vicissent Lacedæmonios apud Mantineam, simulque ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæsivit, *salvumne essit clypeus*, cum salvum esse fientes sui respondissent: rogavit, *essentne fusi hostes*: cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita multo sanguine profuso, in lætitia, & in victoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, cum essent proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, oppossuit hostibus. *Præclara mortes sunt imperatoria.* philosophi autem in suis lectulis plerumque moriuntur. 7 Refert tamen quod sibi videtur esse morienti magna laus. *Compensabatur*, inquit, *cum summis doloribus lætitia.* Audio equidem philosophi vocem, Epicure; sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt tua scripta & inventa; gaudere non potes. nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. est autem à te sæpe dictum, *nec gaudere quemquam nisi propter corpus: nec dolere. Præteritis*, inquit, *gaudeo.* Quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare cum illis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. si autem ad animum; falsum est; quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde *Metrodori liberos* commendas? 8 quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? Huc, & illuc, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens, & conveniens decretis ejus reperietis. ita redarguitur ipse à sese; 9 veneuntque scripta ejus probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, 10 non invitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. quod enim testimonium majus quærimus, *qua honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese*, cum videamus 11 tanta *officia morientis*? Sed, ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem ferè verbis interpretatus sum (12 quamquam ea cum summa ejus philosophi nullo modo congruebat:) sic ejusdem testamentum non solum à philosophi gravitate, sed etiam ab ipsius sententia judico discrepare. scripsit enim, & multis sæpe verbis & breviter, apteque, in eo libro, quem modo nominavi *mortem nihil ad nos pertinere. quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere.* hoc ipsum elegantius poni, meliusque potuit, nam quod ita positum est, *Quod dissolutum sit, id esse sine sensu*, id ejusmodi est, ut non satis planè dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid velit. quæro autem, quid sit, quod, cum dissolutione, id est, morte sensus omnis exstinguatur: & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos: tam accuratè, tamque diligenter caveat, & sanciat, *Ut Amynomachus & Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis, mense Gamelione: itemque omnibus mensibus, vicesima die lunæ, dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint, ut & sui, & Metrodori memoria colatur.* Hæc ego non possum dicere non esse 13 hominis & belli, & humani; sapientis verò nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse vult, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? verene *potest? esse dies sapiti, qui semel fuit*? certè non potest an ejusdemmodi? ne id quidem, 14 nisi cum multa annorum

1. *Multum flebiles voces refert.*] Magis istud probo subaixum fide veterum editionum omnium, quam nuper natum, *multum*, quod tantum reperi in duobus Pal. cum servarent alterum numero quatuor interque alios ille primos

2. *Huic Epicurus comparet se si potest.*) Lectio nata ex P. Manutii conjectura prius enim legebatur: *Huic Epicurus comparetur; & si potest.* quomodo etiam est in Pall. sed non in primo; qui tantum servat, *Huic Epicurus & si potest.* quod mallus vulgato, quamvis tamen affirmare haud ausim locum sic esse persanatum.

3. *Dictata sunt, virtutis, &c.*) Nescio an non distingui possit; *dictata sunt virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis. fomentis dolor mitigari solet.*

4. *Et intellige factaejus, &c.*) Non male: sed tamen Pal. pr. *ut intelligas.*

5. *Tanti autem morbi aderant vesicæ & visceruni.*] Discrepat & hoc ab setteris Pal. pr. *tanti aderant vesicæ & tormina morbi.*

6. *Ecce miserum hominem.*] Vox *Ecce* non conspicitur in primo, neque omnino desideratur.

7. *Ab adolescentuli suscepta.*] Sic editio Victorii, neque aliter Pall. sex recentiores, *ab adolescentia*, quomodo & Aldus senior, sed proculdubio à manu Scholiastis.

8 *Refert tamen quod sibi videtur esse morienti magna laus.*] Lectionem hanc, cui minus sana sit, facit Pal. pr. in quo: *Refert tamen quo modo sibi videtur esse morienti, magna laus.*

9. *Quid ex iste tuo, &c.*] Vocula *ex* in nullo est Palatinorum, neque agnoscit editus à Victorio liber.

10. *Veneuntque scripta ejus.*] Palatinus ille pr. *vincuntque*, quod cum referat Lambinus existare etiam in aliorum libris, unum video cur postponi debeat vulgato.

11. *Non invitatam voluptatibus*] Sic legendum duxerat Lambinus, omnibus libris invitis; cum vulgaretur *meritam. tam*, aut *mutatam*, at verò sic ante ipsum ediderat Petrus Victorius, exstatque ea scripturæ diserte in Pal. pr. tert. sexto.

12. *Tanta officia morientis.*) Ita Victorii editio, & Pal. pr. vulgati interjecere, *tanta esse officia mea.*

13 *Quamquam ea cum summa.*] Haud aliter Pal. pr. nam tert. *summa sententia.* Vulgati alterum adsumpserunt, minus rectè, cum id vocis paulò post iterum sequatur, & verò Victorius illud hinc etiam revocatum voluit; sed nemo eum voluit sequi, ut ecce tamen idem Tullius libro de legibus III. cap. 7. *Legis ame edictum non persicias, sed ipsa summa rerum ac sententia.*

14. *Hominis & belli & humani.*] Pal. pr. *hominis quamvis & belli &*, non malè. sicque etiam Victorii editio.

15. *Nisi cum multa annorum, &c.*] Palat. pr. exclusit vocalem *cum*, neque ea nobis opus.

interceſſerint millia, 1 ut omnium ſiderum eodem, unde profecta ſint, fiat ad unum tempus reverſio: nullus eſt igitur cujusquam dies natalis. At habetur. Et ego id ſcilicet neſciebam. ſed, ut ſit, etiamne poſt mortem coleturne idque teſtamento cavebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, *nihil ad nos pertinere poſt mortem?* Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos, infinitasque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente perograviſſet, numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum ſecutus eſt. Quòd ſi dies notandus fuit, eumne potiùs, quo natus, an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet. & iſto modo ne ſi avia quidem ejus nata non eſſet. Res tota, Torquate, *non doctorum* hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. NIHIL OPVS EST LITIBVS. tantùm dico, magis fuiſſe veſtrum, agere Epicuri diem natalem, 2 quàm illius, teſtamento cavere, ut ageretur. 3 Sed, ut ad propoſitum revertamur, (de dolore enim cùm diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud concludi ſic licet. QVI IN SVMMO malo eſt 4 is tum, cùm in eo eſt, non eſt beatus. ſapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore. non eſt igitur ſummum malum dolor. Jam illud quale tandem eſt? BONA PRAETERITA non effluere ſapienti, mala meminiſſe non oportere. Primùm in noſtrane poteſtate eſt, quid memineri mus? Themiſtocles quidem, cùm ei 5 Simonides, aut quis alius artem memoriæ polliceretur, *obliviosum*, inquit, *malem, nam memini etiam quæ nolo, oblivisci non possum quæ volo.* Magno hic ingenio. ſed res ſe tamen ſic habet, ut nimis imperioſi philoſophi ſit, vetare meminiſſe. vide, ne iſta ſint Manliana veſtra, aut majora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim. Quid, ſi etiam *jucunda memoria eſt præteritorum malorum?* ut proverbia nonnulla veriora ſint, quàm veſtra dogmata. vulgò enim dicitur, 6 *Jucundi acti labores*: nec malè Euripides: concludam, ſi potero, Latinè: Græcum enim hunc verſum noſtis omnes:

7 *Suavis laborum eſt præteritorum memoria.*

Sed ad bona præterita redeamus. quæ ſi à vobis talia dicentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulſus, egens, in palude demerſus, tropæorum recordatione levaret dolorem ſuum: auditem & planè probarem. NEC ENIM ABSOLVI beata vita ſapientis, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quæque bene ab eo conſulta, atque facta, ipſius oblivione obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum. nam ſi quæ ſunt aliæ, falſum eſt, omnes animi voluptates eſſe è corporis ſocietate. Corporis autem voluptas ſi etiam præterita delectat, non intelligo, cur Ariſtoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille rex Aſſyriæ glorietur, ſe omnes ſecum libidinum voluptates abſtuliſſe *quod enim ne vivus quidem*, inquit, *diutius ſentire poterat quàm dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere?* Fluit igitur voluptas corporis, & prima quæque 8 avolat, ſæpiusque relinquit cauſas pœnitendi, quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens.

Deſine Roma tuos hoſtes ——

reliquaque præclarè;

Nam & tibi monumenta mea peperere labores.

Laboribus hic præteritis gaudet, tu jubes voluptatibus. hic ſe ad ea revocat, e quibus nihil umquam retulerit ad corpus; tu totus hæres in corpore. Illud autem ipſum qui obtineri poteſt, quod dicitis, omnes animi & voluptates, & dolores ad corporis voluptates, & dolores pertinere? 9 Nihil ne te delectat umquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipſum per ſe nihil delectat? omitto dignitatem, honeſtatem, *ſpectam ipſam virtutum*, de quibus antè dictum eſt: 10 hæc leviora ponam: poëma, aut orationem, cùm aut ſcribis, aut legis; cùm omnium factorum, cùm regionum conquiris hiſtoriam; ſignum, tabula, locus amœnus, iudi, venatio, villa Luculli, (nam ſi tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere) ſed ea quæ dixi, ad corpusne refers? an eſt aliquid, quod te *ſua ſponte delectet*? Aut pertinaciſſimus fueris, ſi in eo perſtiteris ad corpus ea quæ dixi, referre: aut deſeruerís totam Epicuri voluptatem, ſi negaveris. Quod verò à te diſputarum eſt, *majores eſſe voluptates, & dolores animi, quàm corporis*; quia trium temporum particeps animus ſit, corpore autem præſentia ſolùm ſentiantur; qui probari poteſt, ut is, 11 qui propter me aliquid, plus, quàm ego ipſe, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major eſt animi voluptas, quàm corporis. ita fit, ut *gratulator latior ſit quàm is, cui gratuletur.* Sed, dum efficere vultis beatum ſapientem, cùm maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quàm corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quàm corporis. ita miſer ſit aliquando neceſſe eſt is, quem vos beatum ſemper vultis eſſe. nec verò id, dum omnia ad voluptatem, dolòremque referetis, efficietis umquam. Quare aliud aliquid, Torquate, hominis ſummum bonum reperiendum eſt. *voluptatem beſtiis concedamus*: quibus vos de ſummo bono teſtibus uti ſoletis. Quid, ſi etiam beſtiæ multa faciunt, duce ſua quæque natura partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem? 12 turtures & curſu, & peregrinatione lætantur: congregatione aliæ cœtum quodam modo civitatis imitantur. videmus in quodam volucrium genere nonnullà indicia pietatis, cognitionem, memoriam: 13 in multis etiam deſideria videmus. Ergo in beſtiis erunt ſecreta

---

1: *Ut omnium ſiderum, &c.*) Eſt à Victoriana, & omnibus Palatinis: vulgat, *& omnium ſid.*

2 *Quàm illius teſtamento cavere.*) Sic Pal. pr. & ſexc. reſpicitque ad præcedens *veſtrum*: quod ideo mutari non debet cum Victorio, in *veſtrum* vulgato *illum*, quomodo nullus Pall in quibus aut *iſtorum, aut illa.*

3: *Sed ut ad propoſitum revertamur.*) Si ſequimur auctoritatem Pal. pr. delebimus illud *revertamur*, tanquam quod alioquin bellè ſubintelligatur.

4: *Is tum cum in eſt.*) Eſt à Palatino primo, ita tamen ut junctim ibi deprehendas *ſtum*. Vulgg. *iſte*. ſatis frigidè. animadvertitque Lambinus, & à ſe mutavit in *is tum.*

5: *Simonides, aut quis alius.*) Melius Pal. pr. *an quis alius*. parum intereſt, hoc illove modo ſcribatur. ſed cur non potius loquatur auctor verbis ſuis quàm alienis?

6: *Jucundi acti labores.*) Idem mſ. & alii pleriq. quatuor *jucundè acti labores*; neque ſecus Aldi ſenis editio.

7: *Suavis laborum eſt præterita, &c.*) Eſt à Palat. pr. nam editi *Suavis eſt laborum*, quod refingebat Gulielmius in *Suave eſt lab.*

8: *Avolat, ſæpiusque relinquit cauſas.*) Ita Pal. pr. & tert. quorum pr. præterea habet *cauſam*. non male. publicati ante Lambinum; *avolat, ut ajebat, ſæpiusque &c.*

9: *Nihil ne te delectat umquam?*) Sic Pall. ſine illo Lambini, *te ſua ſponte delectet.* quod fruſtra magnificat Mich. Brutus.

10: *Hæc leviora ponam: poëma, orationem, cùm aut ſcribis, &c.*) Sic mſſ. noſtri ferè; niſi quod aliquot omittant illud *poëma*; primus verò alio poſitu referat, *poëma ponam, orationem, cùm, &c.* ut ſuſpicer vocem adhuc *ponam* exterminandam.

11: *Qui propter me aliquid gaudeat, plus quàm ego ipſe gaudeat.*) Ita quidem editio Victorii. at Aldi non agnoſcit voces quinque poſtremas neque adeo unus Palatinorum qui etiam uno conſenſu retinent: *Quid probari poteſt, ut is qui propter me aliquid gaudeat animo voluptatis capiatur.*

12: *Turtures & curſu & peregrinatione lætantur.*) Sic aliquot Pall. nam duo; *Ciconiæ & curſu*; ſed lectio utraque morbida, ſi quidem ſequimur Pal. pr. is enim ſolum habet, *partim curſus, &c.* Aliud certè quid latet, quod in hac feſtinatione jam non erum; aut ſic potius legendum erit, nam illud *turtures* ſanè ineptiſſimum eſt.

13: *In multis etiam deſideria videmus*) Eſt è Tuſani codice, item Pall. omnibus; etſi non negem poſſe abjici vocem ultimam. hanc quoque etiam expreſsit ſcripturam Victorius olim cuſi, *etiam diſciplinam videmus*. recentiores primo verbo retento deleverunt ſecundum.

ceta à voluptate humanarum quædam simulacra virtutum: in ipsis hominibus virtus, nisi voluptatis causa nulla erit? & HOMINI, qui ceteris animantibus plurimùm præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus? Nos verò, si quidem in voluptate sunt omnia, longè, multumque superamur à bestiis: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varieque abundanteis nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, suppetunt multo labore quærentibus nec tamen ullo modo *summum pecudu bonum, & hominis, eadem mihi videri potest*. quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad voluptatem conquirunt? ut, si Xerxes, cùm tantis classibus, tantisque equestribus, & pedestribus, copiis, Hellespontoque junctò, 1 Athone perfosso, maria ambulavisset, terramque navigasset, si, cùm tanto impetu in Græciam venisset, causam ejus quis ex eo quæreret, tantarum copiarum, tantique belli, 2 *mel se auferre ex Hymetto voluisse* diceret, certè sine causa videretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, & gravissimis artibus, atque virtutibus instructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus monteis, sed omne cœlum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, melius causa dicemus tanta molitum. ad ALTIORA QVAEDAM, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus inest memoria rerum innumerabilium, 3 vitæ quidem infinita, inest conjectura consequentium, non multùm à divinatione differens, ineſt *moderator cupiditatis pudor*, ineſt ad humanam societatem justitiæ fida custodia: ineſt in perpetiendis laboribus adeundisque periculis firma, & stabilis doloris, mortisque contemtio. ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera: qui tibi ut reliquæ corporis partes, non comites solùm virtutum, sed ministri etiam videbuntur. quid, si in ipso corpore multa voluptati proponenda sunt, ut vires, valitudo, velocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi veteres inesse *quidquam cæleste* & divinum putaverunt. quòd si esset in voluptate summum bonum (ut dictis,) optabile esset, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies, noctesque vectari, cùm omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. QVIS EST autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. vestri hæc verecundiùs: illi fortasse constantiùs. Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, *inertes* à majoribus nominabantur: sed quæro, num existimes, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates artes suas direxisse? Ergo opifex 4 plus sibi proponet ad formarum, quàm civis excellens ad factorum pulchritudinem? quæ autem est alia causa erroris tanti, tam longe, late que diffusi, nisi quòd is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum *cupiditate*, id est, cum animi levissima parte deliberat? quæ enim de te; si sunt dii, ut vos etiam putatis, qui possunt esse beati, cùm voluptates corpore percipere non possint? ut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri: lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum ut *artifex callidus comparandarum voluptatum* diceretur. 5 non elogia monumentorum id significant, vel ut hoc ad portam? 6 VNO ORE CVI PLVRIMAE CONSENTIVNT GENTES, POPVLI PRIMARIVM FVISSE VIRVM. Idne consensisse de Calatino plurimas genteis arbitramur, *primarium populi* fuisse, quòd præstantissimus fuisset in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inservituros, & quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? tollitur *beneficium*: tollitur *gratia*: quæ sunt vincula concordiæ. nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed fœneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam commodaverit. Maximas verò virtutes jacere omneis necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ 7 nisi honestas natura plurimum valeat, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere. Ac, ne plura complectar (sunt enim innumerabilia) bene laudata *virtus voluptatis aditus intercludat necesse est*. quod jam à me exspectare noli. tute introspice in mentem tuam ipse: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipse te, perpetuisne malis & voluptatibus perfruens, in ea, quam sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumto etiam illo, quod vos quidem adjungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu: an, cùm de omnibus gentibus optimè mereretur, cùm opem indigentibus, salutemque ferres, vel Herculis perpeti ærumnas. sic enim majores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo *ærumnas* etiam in deo nominaverunt. 9 Exigerem ex te, cogeremque, ut responderes, nisi vererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, voluptatis causa gessisse diceres. (zz) Quæ cùm dixissem. Habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referā: & quamquam aliquid ipse poteram, tamen invenire malo paratiores familiareis nostros. (aaa) Credo Syronē dicis, & Philoden ū, cùm optimos viros, tum doctissimos homines. (xx) Recte, inquit, intelligis. (yy) Age sanè, inquam: sed erat æquius, Triarium aliquid de nostra dissensione judicare. (zz) Immò, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re, tu enim ista *lenius*: hic Stoicorum more nos *vexat*. (aaa) Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius nam hæc ipsa mihi erunt in promtu, quæ modò audivi; nec ante aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructum videro. Quæ cùm essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

1. *Athone perfosso.*) Sic nostrum tres; ceteri accedunt vulg. *Athoo.*
2. *Mel se auferre.*) Haud aliter conjecerat P. Manutius, restatque in Pal. pr. publicati antea *afferre.*
3. *Vita quidem infinita.*) Pal. idem videtur habere, *ita te quidem.*
4. *Plus sibi proponet.* Pal. *apponet.*
5. *Non elogia monumentorum.*) Pal. sex. *eulogia.*
6. *Uno ore cui plurima consentiunt.*) Lectio minus vera. quippe Pal. pr. quart. quint. sext. *uno cum plurima.* tert. *Uno cui plurima.* sec. *Uno cum plurima.* Restituendum forsan: *Unicum plurima consentiunt &c.* Sed quid si sch. illo *uno cum* lateret nomen portæ alicujus? dispiciant acutiores.
7. *Nisi honestas natura.*) Pall. o *honesta natura*: quod non video cur excludi debuerit.
8. *Voluptatibus perfruens.*) Sic Pall. quatuor priores, non *perfruere* ut antea edit.
9. *Exigerem ex te.*) Pal. pr. *Eligerem.* an voluit? *Elicerem.*

M. TVLLII CICERONIS
DE
FINIBVS BONORVM ET MALORVM,
AD
BRVTVM,
LIBER TERTIVS.

SYNOPSIS.

¶ *Cato in Stoicorum sectâ defendit*, Virtutem, *summum bonum esse* : Turpe, *summum malum esse* : *& breviter Stoicorum sententias quasdam peculiares exponit.*

VOLVPTATEM equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, convictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si virtuti diutius repugnet, aut si honestis jucunda anteponat, aut pluris esse contendat 1 dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam lætitiam, quàm gravitatem animi, atque constantiam, quare illam quidem dimittamus, & 2 suis se finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebrisque impediatur disputandi severitas. quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus. quoniam & voluptas ab eo remota est, & eadem ferè contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum esse voluerunt. Nec verò ita ullum probetur *summum bonum, ut virtute careat* : qua nihil potest esse præstantius. Itaque quamquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus : tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio: quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutissimè, nec abscondit è disseruntur. neque enim qui defendunt eam, versuti in differendo sunt, nec qui contrà dicunt, causam difficilem repellunt. Ipse etiam dicit Epicurus, *ne argumentandum quidem esse* de voluptate, quòd sit positum ejus judicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, vel spinosum potius differendi genus: idque cum Græcis, tùm magis nobis quibus etiam verba parienda sunt, imponendaque nova novis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, IN OMNI ARTE, cujus usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cùm constituantur earum rerum vocabula, quæ in quaque arte versentur. Itaque & dialectici & Physici verbis utuntur iis, 3 quæ ipsi Græciæ nota sunt, geometræ verò, musici, grammatici, etiam more quodam loquuntur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forenses, atque populares, 4 verbis tantum in docendo quasi privatis utuntur, ac suis. Atque, ut omittam has artes eleganteis, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. quo magis hoc philosopho faciendum est. *ars est enim philosophia vitæ* : de qua differens arripere verba de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis, 5 Stoici plurima nomina verunt Zeno quoque eorum princeps non tam rerum inventor fuit, quàm novorum verborum. Quòd si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum à Græcis est, ut doctissimi homines 6 de rebus non pervulgatis, inusitatis verbis uterentur; 7 quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? Etsi, quod sæpe diximus & quidem cum aliqua querela non Græcorum modò, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modò non vinci à Græcis *verborum copia*, sed esse in ea etiam superioreis, elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum 8 consequamur. quam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quamquam Latinè ea dici poterant; tamen, quoniam *usu recepta* sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cùm hæc ad te scribam qui cùm in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantùm proceſſe-

---

1. *Dulcedinem corporis titillantem, ex eave natam lætitiam.*) Sic Pall. quinque, nisi quod immissâ copulâ, *& ex illantem*. at primus ille, nec opulam agnovit, nec verbum *titillantem* ; quam scripturam habuerim pro vera.

2. *Suis se finibus tenere jubeamus.*) Lectio non est sincera. nam Pal. prim. *petere jubeamus*. sexc. *suos se finis petere jubeamus*. sec. tert. quart. quint. *vedere jubeamus*. illud *petere* examinandum est pensius.

3. *Quæ ipsi Græciæ nota sunt.*) Nolui fraudare decimo sextum lectorem scripturâ Pall. quatuor. pessime hactenus publicati, *non nota sunt*. quibus enim quæso utuntur Romani vocabulis in dialectica, in physica?

4. *Verbis tantum in docendo.*) Ita Pal. pr. melius longè quam in hunc diem, *tamen in docendo* quamvis & Aldus nepos vulgavit *docendo*.

5. *Stoici plurima verba verterunt.*) Est à Pal. prim. & tert. & ita fere ex vetustis Lambinus, nempe *verterunt*. cæteri vulgo, *nomina verterunt*.

6. *De rebus non pervulgatis.*) Sic Victorius, sic Pall. quinque. editi olim *pervulgatis*.

7. *Quanto id nobis magis.*) Vulgg. *quanto id vel nobis*. sed illud *vel* abest Pal. pr. Gul. Lipsius conjecerat *quanto idem nobis*.

8. *Consequamur, quam ea verba, &c.*) Publicati, *quamquam*, sed eam lectionem damnat Pal. pr. nec etiam reposui *præcepta sunt*, loco *pervulgata* fide Pal. tertii.

Vt,

processeris. quod si facerem, quasi te eruditum, jure reprehenderer. sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto, sed quia facillimè in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi communia tecum sunt, existimatorem, & judicem. Attendes igitur, ut soles, diligenter, eamque controversiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino, ac singulari viro. Nam, in Tusculano cùm essem, vellemque è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipse (1 ut solebam) inde promerem. quò cùm venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui *ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans*, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reip. detrahens, quo magis tum in summo otio, maximaque copia 2 quasi heluari libris, si hoc verbo in tam clara re utendum est, videbatur. Quod cùm accidisset, ut alter alterum nec opinato videremus, surrexit statim. deinde prima illa, quæ in congressu solemus: Quid, tu, inquit, huc? à villa enim, credo: &, si ibi te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, inquam, *ludis commissis, ex urbe profectus* 3 veni ad vesperum. causa autem fuit huc veniendi, ut quosdam hinc libros promerem: & quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his LIBRIS EVM MALO, QVAM RELIQVO ORNATV VILLAM DELECTARI. est enim mihi magnæ curæ: quamquam hoc quidem proprium tuum munus est, ut ita eruditiatur, ut & patri, 4 & Cæpioni nostro, & tibi tam propinquo respondeat. Laboro autem non sine causa. nam & vi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, *in principibus jam esset*, si viveret) & Lucullus mihi versatur ante oculos, vir cùm omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, sententiaque conjunctus. Præclarè, inquit, facis, cùm & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendavit, & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuso: sed te adjungo socium. addo etiam illud, *multa jam mihi dare signa puerum & pudoris, & ingenii*. sed ætatem vides. Video equidem, inquam: 5 sed tamen jam infici debet iis artibus, quas si, *dum est tener*, combiberit, ad majora veniet 6 paratior: sic, & quidem diligentius, sæpiusque ista loquemur inter nos, agemusque communiter. sed resideamus, inquit, si placet. itaque fecimus. Tum ille: Tu autem, cùm ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, 7 Aristotelios, quos hic sciebam esse, veni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis (ut scis) *non sæpe contingit*. Quàm vellem, inquit, te ad Stoicos inclinavisses. erat enim, si cujusquam, certè tuum, NIHIL PRÆTER VIRTVTEM IN BONIS DVCERE. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit cùm te idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minimè verò, inquit ille, consentit, quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisque numeraveris: & *honestum ipsum, quasi virtutis lumen*, exstinxeris, & virtutem penitus everteris. Dicuntur illa, Cato, magnificè, inquam: sed videsne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ergone quæris, inquit, scire, quid sentiam? quos bonos viros, forteis, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui *sine ulla doctrina naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt*; eos melius à natura institutos fuisse, quàm institui potuissent à philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum: nihil, nisi turpe, in malis: ceteræ philosophorum disciplinæ, & omnino alia magis aliâ; sed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modò nihil adjuvare arbitror, 9 neque affirmare, quo meliores simus, sed ipsam depravare naturam, 10 nam si hoc non obtineatur, *id solum bonum esse, quod honestum sit*: nullo modo probari possit, *beatam vitam virtute effici*. quòd si ita sit; 11 cur opera philosophia sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemque virtutem non magno æstimandam putem. Qua adhuc, Cato, à te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modò, sed etiam (ut tu vis) solum bonum videri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te velle video, omneis semper beatos esse sapienteis. hosne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minimè verò istorum quidem, inquit; cùm enim virtutis hoc proprium sit, eatum rerum, quæ secundum naturam sint, *habere delectum*: qui omnia sic exæquaverunt, ut in utramq; partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur ejus virtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optimè dicis: sed quæro, 12 nonne tibi faciendum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumque sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam, si *una virtus*, unum istud, quod *honestum* appellas, *rectum, laudabile, decorum* (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? aut, si *nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum, fœdum*, ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum?

1. *Visi[t]ebam ita de promerem.*) Pal. pr. solummodò, *ut sibi[t]am depromerem.* Idem statim non habet vocem *inexhausta.*

2. *Quasi heluari libris.*) Cur non revocarem inventum omnibus literis in ms. veteri à Iosepho Scaligero collatos, item in Palatino primo, nisi quod adspiratio ibi ita picta esset ut & videri possit: unde etiam factum, ut in Cujaciano & Pal. quarto ad oram legeretur *helnarunt*, hactenus excepto *helue librorum*, in nullo extat Pall. habent enim omnes, *helue libri.*

3. *Veni ad vesperum causa autem.*) Nec hoc volui excludere quod erat in Pal. pr. quod & quintus & sext. parte sua juvarent. cusi; *vesperam causa etiam* inepte.

4. *Et Cæpioni nostro.*) Hoc quoque debitum Pal. primo. quemadmodum dudum conjecerat P. Manutius, sed non etiam stabiliverat librorum fidei tibicinibus vulgari *Scip. suo*, & hoc infra.

5. *Sed infici tamen jam debet, &c.*) Scaliger noster, adscripsit: legere se *sed suffici.* Sic Cicero Hortensio: *Vti qui combibi purpuram velet; sufficiant penula data, medicamenta quibusdam, &c.*

6. *Paratior: sic & quidem diligentius, &c.*) Emendavi locum è Pal. pr. in quo tamen *paratior fit, & quidem*: Lusi o nostra, sententiæ magis quadrat, quam Lambini anumeris licenter invectum.

7. *Aristotelios.*) Ita Pal. pr. quomodo & in suis reperit Lambinus. idem paullo post ignorabat voculam *ut*, deinde præpositionem *in*, ideoque utramque expunxi; monitus præterea à Lambino abfuisse, item à suis.

8. *Omnino alia magis alia; sed tamen.*) Palatinus pr. sustulit hoc Ciceronis solœcismum, auferendo illud *minus*, quod in omnibus erat editionibus. itaque facessant deinde tot mutationes Lambini.

9. *Neque affirmare.*) Ab exilio revocavi hanc scripturam, quod & Aldus & Victorius eam exhibuissent, hæreretque in Pall. sex. recentiores admiserant *asserere.*

10. *Nam si hoc non obtineatur, id solum.*) Primus Pal. *nam nisi hoc obtineatur*, quod miror cur sit verint mutatum librarii.

11. *Cur opera Philosophiæ.*) Sic quidem Pal. tert. & sext. sed tamen pr. sec. quart. non admittunt illud *cur*, quintus verò ejus loco habet *an*; quomodo & ed. Victorii: adeo ut videatur expungendum.

12. *Nonne tibi faciendum, &c.*] Sic præcipui è Palatinis, alii consentiunt cum vulgg. *nimur.*

dum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque sententiam. Minimè id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam & obscurius. nam cùm in Græco sermone hæc ipsa quondam 1 rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc *consuetudo diuturna trivit*: quid censes in Latino fore? Facillimum id quidem est, inquam. si enim Zenoni licuit, cùm nomen aliquam invenisset insuitatam, inaudirum quoque ei sei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum è verbo necesse erit, ut *interpretes indiserti* solent, cùm sit verbum, 2 quod idem declaret, magis usitatum. equidem soleo etiam quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut *Græco verbo utamur, si quando minus occurrat Latinum*, ne hoc ἐφ' ἑππῳ, & ἀνατόφρυη, potius, quàm *prægmeni*, & *aprægmena*, concedatur. quamquam hæc quidem 3 *præposita* rectè, & *reiecta* dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: & istis quidem, quæ modò dixisti, utar potius Latinis. in ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulò, inquam, faciam. SED FORTVNA FORTIS, quare conare, quæso. quid enim hoc possumus agere divinius? Placet hic, inquit, quorum ratio mihi probatur, simulatque natum sit animal (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, 4 & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status diligenda: *alienari autem ab interitu*, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. id ita esse sic probant, quod antè quàm voluptas, aut dolor, attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturq; contraria quod non fierent, nisi statum suum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, 5 eoque se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse 6 *a se diligendi*. In principiis autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant voluptatem esse ponendam. quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus; quòd est nemo, quin, cùm utrumvis liceat, APTAS MALIT, & integras omneis parteis corporis, quàm eodem usu imminutas, aut detortas habere. 7 rerum autem cognitiones: vel, si hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, ἐπιστήμας appellemus licet: eas igitur ipsas, propter se astiscendas arbitramur, quòd habeant quiddam in se quasi complexum, & continens vestitatem. id autem *in parvis* intelligi potest: quos delectari videamus, etiam si eorum nihil interest, si quid ratione per se ipsi invenerunt. artes etiam ipsas propter se assumendas putamus; cùm quia sit in his aliquid dignum assumtione, tum quòd constent ex cognitionibus, & contineant quiddam in se constitutum, & via: à falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quàm à ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id est, partium corporis alia videntur *propter eorum usum* à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: 8 alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ, atque barba. Hæc dicuntur fortasse jejunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consectari: verumtamen cùm de rebus grandioribus dicas, *ipsa res verba rapiunt*. ita fit cum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam, sed tamen o NAE, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclarè dici videtur. ilinsmodi autem res dicere ornatè velle, puerile est: planè autem, & perspicuè expedire posse, docti, & intelligentis viri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturæ discessimus: quibus congruere debent, quæ sequuntur: sequitur autem prima divisio hæc. *Æstimabile* esse dicitur: sic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quòd aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contraque *inæstimabile*, quod sit superiori contrarium. initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est *officium* (id enim appello κατόρθωμα) ut se conservet in naturæ statu: deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria: 9 quæ, inventa selectione, & item rejectione, sequuntur: deinceps cùm officio selectio; deinde ea perpetua, tum ad extremum constans, consentaneaque naturæ. in qua primùm inesse incipit, 10 & intelligi, quid sit, quod verè bonum possit dici. prima est enim *conciliatio hominis* ad ea, quæ sunt secundum naturam. simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, & ut dicam, *concordiam*: multò eam pluris æstimavit, quàm omnia illa, quæ primùm dilexerat: 11 atque ita cognitione & ratione collegit, ut statueret, in eo collocatum SVMMVM illud hominis per se laudandum, & expetendum BONVM, quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus *convenientiam*, si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quò referenda sunt omnia honestè facta, ipsumque honestum, quod in bonis ducitur, quamquam pòst oritur, tamen id solum, vi sua & dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum. Cùm verò illa, quæ *officia* esse dixi, proficiscantur ab initiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est: ut rectè dici possit, *omnia officia eò referri, ut adipiscamur principia naturæ*: nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quòd non

---

1. *Rerum nimi na novarum nova videbantur.*] Conjecturam hanc Paulli Manutii, scriptis suis adjuvari prodidit Lambinus. fieri potest; sed Palatini non accedunt; in quibus *novarum non videbantur*; aut *novarum non videbantur*, in sexto vox novarum tota evanuit. Victorius ediderat, *novarum novabantur*. Scaligero placebat, *nimia novabantur*, recisit cæteris.

2. *Quod idem declaret magis usitatum.*] Expunxi vocem *minusque*, sed præeunte auctoritate Pal. pr. ut & ipsius sententiæ venustate. restat tamen in Pall. ceteris omnibus: adeo & hoc verum est, *non gravissimum esse testimonium multitudinis*.

3. *Præposita.*] Sic tres Pall. meliores; non *proposita*, ut quondam cusi.

4. *Et ad ea quæ conservantia.*] Pall. ille pr. *atque quæ conservantia* nihilo deterius, si non melius.

5. *Eaque se & sua diligerent.*] Illud *& sua*, non exstat in Pal. pr. & est forsan additum alicujus librarii.

6. *A se diligendi.*] Pall. quinque istud habent. at pr. *diligendo*: ut & Vesini item Scaligeri codex. examinet otiosior.

7. *Rerum autem cognitiones.*] Sic aliquot Palatini; & verò cum sequatur, *si hæc verba aut minus placent*, fuit certè plus uno verbo. itaque omissum meritò revocavi. quemadmodum etiam vis reposui voculam *aut*, suasu earundem membranarum; cùm semel tantum repræsentassent edd. vulgatæ.

8. *Alia autem nullam ob utilitatem.*] Lectionem minus veram, arguit Pall. pr. in quo *alia autem nullam*, &c. quo quid voluerit indicare librarius, nescio.

9. *Quæ inventa selectione.*] Obscura ista sunt, ideoque nihil temerè audeo. verior tamen videtur scriptura Pal. primæ & tertii: *Quæ inventa selectione, & item rejectione, sequitur deinceps cum officio selectio.*

10. *Et intelligi quid sit.*] Victorii editio, omnesque Pall. *intelligit*.

11. *Atque ita cognitione & ratione.*] Sic Victorius & Pall. pr. ac tert. non ut arripuit Lambinus *cognitione*, quod tamen in Pall. ceteris.

non ineſt in primis naturæ conciliationibus honeſta actio. conſequens enim eſt, & poſt oritur, ut dixi. eſt tamen ea ſecundum naturam, multoque nos ad ſe expetendam magis hortatur, quàm ſuperiora omnia. ſed ex hoc primùm error tollendus eſt, ne quis ſequi exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. Ut enim, ſicut ſit propoſitum, a collineare haſtam aliquò, aut ſagittam, ſicut nos 3 *ultimum* in bonis diximus: ſic illi facere omnia, quæ poſſit, ut collineet; huic in ejus ſimilitudine omnia ſint facienda, ut collineet; & tamen ut omnia faciat, quo propoſitum aſſequatur: ſed hoc, quaſi ultimum, quale nos ſummum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, *quaſi ſeligendum, non expetendum*. Cùm autem omnia officia à principiis naturæ proficiſcantur, ab iisdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. Sed quemadmodum SAPIENTIA, ut is, qui commendatus ſit, quàm optimum, 4 à quo; ſic minimè mirum eſt, primò nos ſapientiæ commendari ab initiis naturæ, poſt autem ipſam ſapientiam nobis cariorem fieri, quam illa ſint, à quibus ad hanc venerimus. atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandam rationem vivendi data eſſe appareant: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quodvis genus vitæ, ſed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque & *ratio, & perfecta ratio*. 5 Ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quivis, ſed certus quidam eſt datus: ſic vita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens conſentaneumque dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ ſimilem ſapientiam eſſe arbitramur, ſed actioni illi potiùs, quam modò dixi, & ſaltationi, ut *in ipſa arte inſit*, non foris petatur extremum, id eſt, artis effectio. & tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo; propterea quòd in illis, quæ rectè facta ſunt, non continentur tamen omnes partes, è quibus conſtant. quæ autem eos aut recta, aut rectè facta dicamus, ſi placet, illi autem appellant κατορθώματα, omneis numeros virtutis continent. ſola enim *ſapientia in ſe tota converſa eſt*: quod idem in ceteris artibus non fit. Inſcitè autem medicinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo ſapientiæ comparatur. *ſapientia* enim & animi magnitudinem complectitur, & juſtitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra ſe eſſe judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipſas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit, nihil eſſe, quod intereſſit, aut differat aliud ab alio, præter *honeſta*, & *turpia*. Videamus nunc, quàm ſint præclarè illa iis, quæ jam poſui, conſequentia. cùm enim hoc ſit extremum (ſentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum *extremum*, tum *ultimum*, tum *ſummum*: licebit etiam *finem* pro extremo, aut ultimo dicere) cùm ergo hoc ſit extremum, congruenter naturæ, convenienterque vivere, neceſſario ſequitur, *omneis ſapientes ſemper feliciter, abſolutè, fortunatè vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere*. Quod autem continet non magis eam diſciplinam, de qua loquor, quàm vitam, fortunasque noſtras; id eſt, ut, quod honeſtum ſit, id bonum ſolum judicemus. Poteſt id quidem fusè, & copiosè, & omnibus electiſſimis verbis, graviſſimisque ſententiis rhetoricè & augeri, & ornari; ſed conſectaria me Stoicorum, brevia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta ſic: Quod eſt bonum, omne laudabile eſt. quod autem laudabile eſt, omne honeſtum eſt. *bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt*. Satisne hoc concluſum videtur? Certè. quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant ſumta, in eo vides eſſe concluſum. duorum autem, è quibus effecta concluſio eſt, contra ſuperius dici ſolet, *Non omne bonum eſſe laudabile*. 6 nam quod laudabile ſit, honeſtum eſſe conceditur. Illud autem perabſurdum, *Bonum eſſe aliquid, quod non expetendum ſit*: aut expetendum, quod non placens: aut, ſi id, non etiam diligendum. ergo & probandum. ita etiam laudabile. id autem honeſtum. ita fit, ut, quod bonum ſit, id etiam honeſtum ſit. Deinde quæro, QVIS AVT de miſera vita poſſit gloriari, aut non de beata? de ſola igitur beata. ex quo efficitur, *gloriatione*, ut ita dicam, *dignam eſſe beatam vitam*: 7 quod non poſſit quidem niſi honeſtæ vitæ jure contingere. ita fit, ut honeſta vita, beata vita ſit. & quoniam is, CVI CONTINGIT, ut jure laudetur, habet inſigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta ſint, beatus dici jure poſſit: idem de vita talis viri rectiſſimè dicitur. ita, *ſi beata vita honeſtate cernitur*: quod honeſtum eſt, id bonum ſolum habendum eſt. Quod verò negari nullo modo poſſit, quem umquam ſtabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici poſſe, niſi conſtitutum ſit, non eſſe malum dolorem? Ut enim *qui mortem in malis ponit, non poteſt eam non timere*: ſic nemo ulla in re poteſt id, 8 quod malum eſſe decernit, non curare, idque contemnere: quo poſito, & omnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem poſſint, deſpicere, & pro nihil putare. quæ cùm ita ſint, effectum eſt, NIHIL ESSE MALVM, QVOD TVRPE NON SIT. Atque iſte vir altus, & excellens, magno animo, verè fortis, infra ſe omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certè, & conſidere ſibi debet, & ſuæ vitæ & actæ, & conſequenti: & benè de ſe judicare, ſtatuens, NIHIL MALI POSSE INCIDERE SAPIENTI. ex quo intelligitur idem illud, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit; idque eſſe beatè vivere, honeſtè, id eſt, cum virtute vivere. Nec verò ignoro varias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico, qui ſummum bonum, quod ultimum oppello, in animo ponerent. quas quamquam vitioſè quidam ſecuti ſunt, tamen non modò his tribus, qui virtutem à ſummo bono ſegregaverunt, cùm aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in ſummis bonis ponerent, ſed etiam alteris tribus, qui manam fore putaverunt, ſine aliqua acceſſione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas ſuprà dixi, ſingulis

1. *Ne quis ſequi exiſtimet.*] Ita Lambini membranæ, ita Palatini Principis numero quatuor: ſtantque tantum duo ab illo vulgato *ne quis ſit qui exiſtimet*.

2. *Collineare haſtam aliquo, &c.*] Nolui diſcedere ab ed tione Victorii. alii enim *collimare*; quomodo ferè Pall. noſtri, niſi quod tert. *collimare*, quart. *collimare*. at primus ille diſerte habet *conlineare*; quod tamen magis comparet in ſequenti *conlineet*. quam probare debeam lectionem, neſcio. *Sed ſcire non eſt omnia*; præſertim jam ſeni: nam juventuti ſane aliquid ignorare, turpiſſimum. itaque ipſa diſcutiat.

3. *Ultimum in bonis diximus.*] Nihil reperio auxilii in Pal. pr. reſponder ferè vulgatis: ſolummodò habes hoc *dicimus*, & ſtatim *ejus modi*, pro publicato *ejus*, denique non agnoſcit illud *ut* ante *conlineet* ſecundo poſitum loco. Scaliger adſcripſit *huic in ejus*; cum vocibus ſequentibus ſeptem, non comparere in mſ. ſuo, & ſtatim loco *tamen*, adnotavit, tum denique ex cod. vetere reſtitui *nec ſummum bonum in vita*

beatum: illud ſine dictione *dicimus*.

4. *A quo; ſic minimè, &c.*] Sic Lambinus ferè, hoc eſt, retento *ſit* quod & in Pal. terc. ſed prima Pal. prorſus abeſt; neque ullo modo requiritur.

5. *Ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus.*] Quidam volunt, *actio ſaltatori motus*; ſed non habent faventes membranas.

6. *Nam quod laudabile ſit, honeſtum eſſe conceditur.*] Ediderat hoc modo quidem Lambinus, ſed dubium è conjecturane an è membranis. at nunc ita quoque legi in Pal. pr. teſtor.

7. *Quod non poſſit quidem niſi, &c.*] Vox *quidem* non videtur in Pal. pr. at reſtat ea in Pall. ceteris; è quibus habet ſec. *quidem inhonesta vita jure contingi* quod & reſtat in quart. quinto, ſexto. habetque ſuam hæc quoque ſententiam minimè abſurdam perpendant accuratiores.

8. *Quod malum eſſe decernit.*] Pal. pr. *decreverit* melius.

1. *Cujus*

singulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, 2 cujusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in virtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ii, qui, *cum scientia vivere*, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, *obsistere visis*, assensusque suos firmè sustinere. His singulis copiosè responderi solet sed *quæ perspicua sunt longa esse non debent*. Quid autem apertius, quàm, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum quæ sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, 2 & iis, quæ similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit, VIVERE, scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant, seligentem, quæ secundum naturam, &, si quæ etiam contra naturam sunt, rejicientem. id est convenienter, congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris artibus cùm dicitur artificiose, posterum quodammodo, & consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, 3 id apprimè rectissimè dicitur *quidquid enim à sapiente proficiscitur, id continuò debet expletum esse omnibus suis partibus*. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut, PECCATVM EST, patriam prodere, parentem violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: sic timere, sic mœrere, sic in libidine esse, peccatum est, *etiam sine effectu*. verùm ut hæc non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuò peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtute, suscepta prima, non perfectione, recta sunt judicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, 4 id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paulùm oppidò inter se differunt, & tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui *bonum* definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud etiam quod prodesset (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, è natura absoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis; hoc quarto, quod extremum posui, 5 *bonum, notitia* facta est. cùm enim ab iis rebus, quæ sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipsum bonum, non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris comparando, sed *propria vi sua* & sentimus, & appellamus bonum. Ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio *genere valet, non magnitudine*. nam cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, neque rursus in malis: quantum cumque eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio virtutis: quæ genere, non crescendo, valet. Nec verò perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram, acerbamque reddunt: quas Græci πάθη appellant (poteram ego verbum ipsum interpretans, *morbos* appellare: sed non conveniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut iram cundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος, sit igitur *perturbatus*, quæ nomine ipso vitiosè declarari videtur:) nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: 6 omnesque hæ sunt genere quattuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant, ego malo *lætitiam* appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam. perturbationes autem nullis naturæ viribus commoventur: omnesque eæ sunt opiniones ac *judicia levitatis*. itaque his sapiens semper vacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. præter enim tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia. maximè tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. QVIS EST ENIM, AVT QVIS VMQVAM FVIT aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, 7 quam adipisci sceleri quovis velit, non multis partibus malit ad se, etiam omni impunitate proposita, sine flagitio, quàm illo modo pervenire? QVAM VERO utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt 8 quo moveantur, quibusque de causis ea versentur in cœlo? quis autem tam agrestibus institutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehementer obduruit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, easque sine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, 9 quem tu in ore semper habes, proavi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute præstantium, *facta, dicta, consilia* cognoscens, nulla animo afficiatur voluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenuè, non *ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur?* quis animo æquo videt eum, quem impure, ac flagitiosè putet vivere? quis non odit sordidos, vanos, leves, futileis? Quid autem dici 10 poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus, quo minus homines *tenebras, & solitudinem nacti*, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quàm & honesta, expetenda per se, & eodem modo turpia, per se esse fugienda. Constituto autem illo, de quo antè 12 diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, æstimandum esse, quàm illa media, quæ ex eo comparentur. STVLTITIAM autem, & temeritatem, & injustitiam, & intemperantiam cùm dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quod

---

1. *Cujusce cujusmodi sunt.*) Est à Lambino. communis enim lectio, *Cujusmodi sunt*; quomodo & Pall. quinque nam primus noster hoc munus est; habetque tantum; *res aute potiundi sunt.*

2. *Eis hoc quæ sim. ler.*) Pal. pr. & Scalig. & *iis si qua similes.* mox verò mandem vocalem non agnoscunt, ubi vulgo est; *& si qua etiam contra naturam, &c.* quam & abjecit Lamb nus.

3. *Id apprimè rectissimè dicitur.*) Est à Pal. pr. à quo non recedunt alii, quàm quod *apprime*; quomodo & Vict. ed. nam Lambiniana, *apprimè velle dicitur.*

4. *Et definitione explicetur.*) Non admodum displicet scriptura Palatini pr. *explicatur.*

5. *Bonum notitia facta est.*) Recentius cusi; *bonorum*; sed alterum est in Victoriana, habentque Palatini. notæ selectionis. at Scaliger interlineas posuit, *bonum boni notitia sublatum est.*

6. *Omnesque hæ sunt genere quatuor.*) Pal. pr. non habet illud *hæ*, penitus enim erasum est à manu emendatrice.

7. *Quam adipisci sceleri quovis velit.*) Satisfacit judicio meo magis quod est in Pal. pr. lec. quatt. *quamquam adipisci.*

8. *Quo moveantur.*) Lambinus, *qui moveantur*, sed melius Pall. *quomodo moveantur*: nisi malimus cum codice Scaligerano, *quomodo nôvantur*: quod verius videtur; utique cum mox præferant Pall. *omnes versantur*, non *versentur.*

9. *Quem tu semper in ore habes.*) Si fides Palatino primo, vox *habes* spuria est, adjecta à sciolo, supplendæ sententiæ.

10. *Potest. si turp. non ipsam per se fug. statuerimus.*) Ita aliquot Pall. neque longè aliter quidam, quos consuluit Lambinus. vulgati, *poterat, &c. statuerimus.*

11. *Diximus quid honestum sit.*) Non minus rectè Palatinus pr. *bonestum esset.*

E 3&c

quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur, è vitiis, quas enim Græci κακίας appellant, *vitia* malo, quàm *malitias* nominare 1 Næ tu, inquam, Cato, verbis illustribus, & id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris Latinè docere philosophiam, & ei quasi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre sese nostris 2 sermonibus: & ista maximè propter limatam quandam & rerum, & verborum tenuitatem. Scio enim esse quosdam, 3 qui quavis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus 4 utuntur, ipsique dicunt, ea se modò probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minimè obscuris non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiosè, & quæcumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissimè mihi videris, & ad consuetudinem nostræ orationis, vitia posuisse contraria. quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam à *vitio* dictum *vituperare*. sin κακίαν, *malitiam* dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo Latina traduceret. 5 nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. Tum ille: His igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: 6 quam tractatam à Peripateticis mollius (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter *ignorationem Dialecticæ*) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaque eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non desinit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, & malis appelletur, non esse *rerum* Stoicis cum Peripateticis *controversiam*, *sed nominum*. mihi autem nihil tam perspicuum videtur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam verbis dissidere: 7 majorem multo inter Stoicos, & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam, quam verborum. quippe cùm Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beatè vivendum: 8 nostri verò quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent. An verò certius quidquam potest esse, 9 quàm illorum ratione qui dolorem in malis ponunt, *non posse sapientem beatum esse*, cùm eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, 10 ratio certè cogit, uti *in omnibus tormentis* conservetur beata vita sapienti. Etenim si DOLORES eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm quilevíore de causa: *opinio* facit, non *natura*, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cùm tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum sit nobis, ut qui plura habeat, quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim *corporis commodis compleri vitam beatam* putant: nostri nihil minùs, nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos 11 bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam: certè minùs ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim si & SAPERE, expetendum sit, & VALERE: conjunctum utrumque magis expetendum sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum. quàm si pere ipsum separatum. nam qui valitudinem 12 æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus, NULLAM ESSE tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter videtur. recte, secusne, postea. sed potestne rerum major esse dissensio? Ut enim obscuratur, & *offunditur luce solis lumen luternæ*; & ut interit magnitudine maris Ægei, stilla muriæ; & ut in divitiis Crœsi, teruncti accessio; & gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, cùm sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista 13 rerum in corpore sitarum æstimatio *splendore virtutis*, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat necesse est. Et quemadmodum *opportunitas* (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis (*habent enim suum modum quæcumque oportuna dicuntur*) sic recta effectio. κατόρθωσις enim ita appello, quoniam rectum factum (κατόρθωμα) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi accessionem nullam habet. ut enim oportunitas ista, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora, ob eamque causam Stoicis non videtur *optabilior*, nec magis expetenda *beata vita si sit longa*, *quam si brevis*: utunturque simili. ut si cothurni laus illa esset, ad pedem aptè convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: sic quorum omne bonum convenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur. nec verò satis acute dicunt: Si bona *valitudo pluris æstimanda sit longa*, *quàm brevis*, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt, valitudinis æstimationem *spatio* judicari: virtutis *opportunitate*: ut videantur 14 qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum, meliorem longum esse, quàm brevem. non vident, alia brevitate

1 *Næ tu, inquam, Cato.*] Sic cum aliorum mss. Pal. pr. nam editi invenustius, *Hæc tu, &c.*

2 *Sermonibus & ista maximè.*] Non recedit ab hac scriptura Pal. pr. at certè omnes accedunt. Lamb. habentque: *& istam*. Scalig. indicat fortasse tantum in ms. suo *sermonibus hæc & hâc propter*. unde fingebat, *sermonibus est grata propter, &c.*

3 *Quæquavis lingua.*] Vict. editio, aliorumque *quamvis*, sed prior extat in Aldina vetere, rec. neque Pal. pr.

4 *Utuntur: ipsique dicunt ea se modò.*] Redintegravi locorum hunc controversiam Pal. pr. antea legebatur, *utuntur ipsique dicunt*, plurimumque facessit negotii Paullo Man.

5 *Nunc omni virtuti vitium, &c.*] Longè planius ita Pal. pr. quàm vulgati, *hoc omni, &c.* & vero sic etiam mutavit Ald. Nepos. quod pariter quoque reperisset noster *nunc* in libro vetere. Scalig. videtur reperisse in veteri suo, hoc enim virtuti contrario nomine opponit.

6 *Quam tractatam à Peripateticis mollius* [*est enim, &c.*] Ita scripsimus, ita distinximus monente auctoritate Pal. pr. quart. quint. sine omni gratia prius publicati: *quæ pertractata est à Peripateticis mollius. est enim, &c.*

7 *Majorem multo inter Stoicos & Peripateticos rerum esse ajo discrepantiam.*] Nata hæc pultra lectio à pal. pr. lacunæ admodum certo vulgatæ, *majorem multo habere Sti & Perip. rerum omnium discrepantiam*. nostram quoque firmat Scal. liber, in quo is, *omnium*.

8 *Nostri verò, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit complecti, &c.*] Lectio non bona. nam primò Pall. omnes rectè habent, *complexi*; quod & in Ald. veteri præterea Pal. pr. reponit: *nostri non quod ea omni æstimatione aliqua*; ejecto *omnino*, neque aliter Pal. quart. nisi quod is non agnoscat *ea*, ac retinent *omnino* constituatisthæc cui otium est: ego nimis festino.

9 *Quàm illorum ratione, qui.* Lamb. est, sed è libris ut ait; proximeque eis accedit Pal. pr. in quo *quam illa ratione qui*. tert. ac quart. habent, *quam illa ratio est qui, &c.* vulg. *quam illa ratio est verum, qui, &c.* Scal. vetus habebat *quàm ratione verum qui, &c.* appositumque ex alio codice, *quam illa ratio est, quæ, &c.*

10 *Ratio certè cogit.*] Non abhorreo ab emendatione Lamb. sed haud etiam approbarim. ipsam nostri veteres.

11 *Bona naturæ appellemus.*] Pal. pr. & quart. ἕνα τὰ ἀγαθὰ app. quod eum & reperiret in suis alienum, non displicet.

12 *Æstimatione aliqua dignum judicamus.*] Manavit à pal. pr. sec. tert. hactenus fere publicati, *videmus*. inepte, quæ expressit & Ald. Nepos illud nostrum recentiores verò adjumpserunt *videmur*.

13 *Rerum in corpore sitarum.*] Ita ex Mss. Lib. P. Man. cum prius legeretur *in eo per sitarum*, quomodo & quatuor pal. nam sec. ac tert. exhibent nobis *rerum per sitarum*, ut nihil certius sit ita legendum, vel omissa syllaba *per*. neque enim tantum mihi est otii ut pueriles rem excutiam. et am Scal. aoram libri fol. scripserat è veteri libro *inexpertarum*. sed idem expunxerat statim illud *ne*. subjecerat que σαυρωτικῶν.

14 *Qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi.*] Si standum est ut arbitror à Stoicis: at pal. pr. resecanda sunt tria illa verba, *qui illud dicant*, tanquam à glossemate lectoris.

pluris æstimari: alia, diuturnitate. itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, 2 crescere putent posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemque alium magis alio vel peccare, vel rectè facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui DEMERSI sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si non longè absunt à summo, ut jam, jamque possint emergere, quàm si etiam tum essent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus cernit, quàm is qui modò est natus: 2 ita qui PROCESSIT 3 aliquantum ad virtutis aditum, nihilominùs in miseria est, quàm ille, qui nihil processit. Hæc mirabilia videri intelligo. sed cùm certè superiora firma, ac vera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem veritate est dubitandum. sed quamquam negent, *nec virtutes, nec vitia crescere*: attamen utrumque eorum fundi quodammodo, & quasi dilatari putant. DIVITIAS autem Diogenes ceniet non eam modò vim habere, ut quasi duces sint ad voluptatem, & ad valitudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse *dux pecunia potest*, *continere autem non potest*. itaque si voluptas, aut si bona valitudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quæ non sit in bonis, id quod sit in bonis, contineri potest, ob eamque causam 4 quia cogitationes, comprehensionesque rerum, è quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cùm divitiæ non sint in bonis, nulla ars divitiis contineri potest. quod si de artibus concedamus, virtutis tamen non sit eadem ratio, propterea quòd hæc plurimæ commentationis, & exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit: & quòd *virtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius vitæ complectatur*, nec eadem hæc in artibus esse videamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Aristone: nec ullum sapientiæ munus, aut opus inveniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cùm esset satis constitutum, *id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe*; 5 tum inter hæc, & illa, quæ nihil valerent ad beatè, miserève vivendum, aliquid tamen, quo differrent, esse voluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contrà, alia neutrum. quæ autem æstimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam *anteponerentur*, ut in valitudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris vacuitate; ut gloriæ, divitiarum, similium rerum: 6 alia autem non esse ejusmodi: itemque eorum, quæ nullâ æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem *rejicerentur*, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem; ignominiam, similia horum: partim non. Itemque hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον eorumque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cùm uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis; quod nobis in hac *inopi lingua* non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem 7 hujus verbi faciendi Zenonis exponere. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia *regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem* (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proximè accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in vita non ea, 8 quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est, *producta* nominentur. quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) 9 vel *promota*, & *remota*, vel ut dudum diximus, *præposita*, vel *præcipua*, & illa *rejecta*. 10 ne enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus, quoniam autem omne, quod est bonum primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc quod *præpositum*, *vel præcipuum* nominamus. itaq; id definimus, quod sit *indifferens*, *cum æstimatione mediocri*, quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut *indifferens* dicerem, neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contrà: nec, cùm id relinqueretur, nihil in his posset, quod satis æstimabile esset: 11 ne nec hoc posito, non aliqua essent præposita. Rectè igitur hæc facta distinctio est, atque etiam ab iis, quò facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita pars jacere talum, ut rectus assistat: qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contrà. neque tamen illa præpositio tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit; sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem: sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent. Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: 12 jam hoc ipsum instituamus, ut placuit, *pluribus verbis dicere*, 12 *quod uno non potuimus*: ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci, ποιητικὰ, alia utrumque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter *actiones honestas*. de efficientibus, nihil præter *amicum*. Sed & pertinentem, 13 & efficientem sapientiam volunt esse. nam quia sapientia est conveniens actio, 14 est illo pertinenti genere, quod dixi, quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque per se, ut quidam *habitus oris*, & vultus, ut status, ut motus: in quibus sunt & præponenda quædam, & rejicienda: alia ob eam rem 15 præposita dicuntur, quòd ex se aliquid efficiant, ut *pecunia*: alia autem ob utramque rem, ut *integri sensus*, ut bona valitudo. de bona autem

1. *Crescere putent posse* ... *iisdem placere, &c.*] Pal.pr. distinxit, *putent posse ... iisdem, &c.* non ita absurdè.

2. *Ita qui processit, &c.*] Malè vulg. *item* alterum est in aliquot Pall. & editione Vict.

3. *Processit aliquantum ad virtutis aditum.*] Non aversatur auris, *habitum*, quod extat in Pal. sec. est etiam in tert à manu prima *additum*. Err. Steph. divinabat, *adeptum* pro *adeptione*. propius litteras fuisset *adytum*; ut poëticè id posuisset pro templo.

4. *Quia cogitationes comprehensionesque.* Non est quod jactet Lamb. ita se restituisse libris reclamantibus nam sic omnino Pal pr. refert tamen vulgatum illud *cogitationes*, in mss. nostris ceteris.

5. *Inter hæc & illa quæ nihil valerent.*) Pal pr. *inter illa quæ* Soc. & sext. *hæc inter illa quæ nihil valerent*. tert. quart. quint. *tum hæc ut illa quæ nihil val.*

6. *Alia autem non esse ejusmodi.*) Dubites de sinceritate scripturæ, ob Pal pr. *in quo, alii autem ejusmodi.*

7. *Hujus veteris faciendi Zenonis.*) Pal. tert *faciendi* voluit forsan exprimere antiquè *facundi*.

8 *Quæ primario loco sunt.*) Locum minet integrum, prodit pr. pal in *primorio* sec. in quo *primore*. Scal. verus, qui *premere*, nimirum me-

meretur examen subire Criticæ juventutis.

9. *Vel promota, & remota, vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, & illa rejecta.*) Nolui recedere ab editione Vict. quod ita etiam extaret in Pall. nostris, etiam pr. nisi quod is ultima voce, *rejecta* Man. & Lamb. demunt, addunt, sed non etiam præeuntibus libris vetustis.

10. *Nec hæc posita, non aliqua essent præposita.*) Expressi quod erat in Mass. lib. & Pal. pr. vulg. *nec hæc posita.*

11. *Jam hoc ipsum instituamus.*) Aeque bene Pall. pr. sec. quart. sext. *nam hæc.*

12. *Quod uno non potuimus.*) Negativa non est in Aldo vetere, neque in ullo Pal omnino tamen requiritur.

13. *Et efficientem sapientiam.*) Pal. pr. tert. quart. sext. *sapientem*, forsan melius.

14. *Est illo pertinenti genere.*) Lamb. *est ex illo pert.* Aldus, Avus & Nonius *cum illo pertinenti gen.* sed præter mss. nostros. nam pr. m. adhæret vulg. à quo etiam non recessit Vict. ceteri quinque scribunt, *est eum illo pert.*

15. *Præposita dicuntur.*) Olim cusi *dicentur*, neque aliter Pall. sex, editioque Vict.

I. Ergo

autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco *bonam famam*, appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus causa, porrigendum esse dicebant. quibus ego vehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam, & sumendam esse dixerunt, essèque *hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, a bonis etiam viris*, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si possumi futuri sint, propter ipsos: sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed, cum quod *honestum sit, id solum bonum esse dicamus*: consentaneum tamen est, fungi officio, cùm id officium, nec in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi possit. 1 ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit. Est autem OFFICIUM, quod ita factum est, ut ejus facti probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. quoniamque in iis rebus, quæ neque in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid & facere, eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis. 2 Atqui perspicuum etiam illud est, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. judicat igitur, cùm agit, officium illud esse. quod quoniam *numquam fallitur in judicando*, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac conclusione rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam quod rectè factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum: ut, *si juste depositum reddere* in rectè factis sit: in officiis ponatur, depositum reddere: illo enim addito, *juste*, facit rectè factum: per se autem hoc ipsum reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium est, quin in iis, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, 3 communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam *se ipsos omnes natura diligunt*, tam insipientem, quàm sapientem, sumturũ quæ secundum naturam sint, rejecturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis & insipientis, ex quo efficitur, versari in iis, quæ media dicamus. Sed cùm ab his omnia proficiscantur officia, non sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes: in his & excessum è vita, & in vita mansionem, in quo enim jura sunt, quæ secundum naturam sunt, huius officium est *in vita manere*: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium est, *è vita excedere*. è quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere è vita, cùm beatus sit: & stulti manere in vita, cùm sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe jam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ, sive secunda, sive contraria, sub judicium sapientis, & delectum cadunt: istique illa subjecta quasi materia sapientiæ. itaque & manendi in vita & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas suprà dixi, metienda. 4 nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui sine virtute sunt, mors est appetenda. ut, SAEPE OFFICIUM est sapientis, desciscere à vita, cùm sit beatissimus, si id opportune facere possit; quod est convenienter naturæ vivere. sic enim censent, *opportunitatis esse beatè vivere*. Itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si usus sit, 5 sapiens ut relinquat. Quamobrem cùm vitiorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sunt, officium esse, manere in vita, si sint in majore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens è vita, & manens, æque miser est: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui possent, esse in vita manendum. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, *ut liberi à parentibus amentur*: à quo initio profectam communem humanis generi societatem persequimur. quod primum intelligi debet, figura, membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi à natura habitam esse rationem. Neque vero hæc inter se congruere possint; *ut natura & procreari vellet, deligi procreatos non curaret*. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici potest: quarum in fœtu, & educatione laborem cùm cernimus, *naturæ ipsius vocem* videmur audire. 6 Quare ut perspicuum est, natura nos à dolore abhorrere: sic apparet, à natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis sit commendatio, *ut oporteat hominem ab homine ob ipsum, quòd homo sit, non alienum videri*. ut enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam cæterorum membrorum usum adjuvant, ut crura, ut manus: sic immanes quædam bestiæ sibi solùm natæ sunt: at illa, quæ in concha patula *pinna* dicitur; isque, qui enat è concha, qui; quod eam custodiat, *pinoteres* vocatur, in eamq; 7 cùm se recipit, includitur; ut videatur monuisse, ut caveret: itemq; formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam causa quædam faciunt. multo magis hæc conjunctio est hominis. itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civitates. Mundum autem censent *regi numine deorum*, eumq; esse quasi communem urbem, & civitatem hominum, & deorum: & unumquemque nostrũm, ejus mundi esse partem, 8 ex quo illud natura consequi, ut COMMUNEM UTILITATEM NOSTRAE ANTEPONAMUS. ut enim leges omnium salutem, singulorum salutem anteponunt: sic vir bonus, & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quàm unius alicujus, aut suæ consulit. NEC MAGIS vituperandus est proditor patriæ, quàm communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit ut laudandus sit, is, qui mortem oppetat pro rep. quod doceat, *cariorem esse patriam nobis, quàm nosmet ipsos*. quoniamque illa vox inhumana, & scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minùs, *ipsi mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur*: quod vulgari quodam versu Græco pronuntiari solet. certè verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. Ex hac animorum

1. *Ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi possit.*) Totum istud, non est in veteribus Aldi omissum negligentia typographorum, ob repetitionem vocum *ratio reddi possit*. quod neque animadvertit aut Manilius, aut Nipus Vict. tamen auctoritate reddidimus, ne quis forsan id tamquam necessarium videri velit, qui tamen contra mss. nostros sex publicavit. *probabile fatli.*

2. *Atqui.*) Sic pal. prorsus nihilo pejus certè quam vulg. *atque.*

3 *Communi officio continetur.*) Vetustius cuiusdam ed. Vict. *omni officio*, quod & in pall. quatuor. nam secundo defit; tert. mutavit *omnis* in *in sorte, omne officio.*

4. *Nam neque iis qui virtute retinentur in vita, &c.*) Lambinus hæc ex fragmento interpolavit: at legendum erat *nam neque virtute retinetur in vita*. ita enim pal. pr. acieu alluditq; tert. in quo *neque iis qui virtute retinentur*.

5. *Si usus sit, sapiens ut relinquat.*) Gemma ista hæc oratione manavit à pal. promptè in hoc errorem deflectam nobis. *si quæsieris sapiens.*

6. *Quare ut perspicuum est, &c.*) Vocula *ut*, non est in pall. aut edd. antiquioribus, imo ne quidem in Vict.

7. *Cum se recipit.*) Est à plerisque Pall. melius, quàm ut antea vulgg. *recipit.*

8. *Ex quo illud natura consequi.*) Ita Pal. pr. quart. quint. repræsentavitque edit. o Vict. al. *consequatur.*

3. *Sham*

morum affectione testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. quodque nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facilè intelligitur, nos ad conjunctionem, cõgregationemque hominum, & ad naturalem communitatem esse natos. IMPELLIMUR autem natura, ut prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo, rationibusque prudentiæ tradendis. itaque *non facile est invenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri.* Ita non solùm ad discendum propensi sumus, verùm etiam ad docendum. Atque ut tautis natura datum est, ut pro vitulis contra leones summa vi, impetuque contendant: sic ii, QUI VALENT opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus, ad servandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam Jovem cùm *optimum & maximum* dicimus, cumque eundem *salutarem, hospitalem, statorem*; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minimè autem convenit, 1 cùm ipsi inter nos abjecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos *natura ad civilem communitatem conjuncti, & consociati sumus.* quod ni ita se haberet, nec justitiæ ullus esset, nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic homini nihil juris esse cum bestiis. præclare enim Chrysippus, CETERA NATA esse hominum causa, & deorum: eos autem, communitatis & societatis suæ, ut bestiis homines uti ad utilitatem suam possint sine injuria. quoniamque ea natura esset hominis, 2 ut ei cum genere humano quasi civile jus intercederet: qui id conservaret, eum justum: 3 qui migraret, injustum fore. sed, quemadmodum, THEATRUM cùm commune sit, rectè tamen dici potest, ejus esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe mundove communi non adversatur jus, quo minùs suum quidque cujusque sit. cùm autem ad tuendos, conservandosque homines hominem natum esse videamus: consentaneum est huic naturæ, ut *sapiens velit gerere, & administrare rempubl.* atque, ut è natura vivat, uxorem adjungere, 4 & velle ex ea liberos. NE AMORES quidem sanctos, à sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, si quis ejusmodi fortè casus inciderit, ut id faciendum sit: alii nullo modo. Ut verò conservetur omnis homini erga hominem societas, conjunctio, caritas, & emolumenta, & detrimenta, quæ ἀφελήματα & βλάμματα appellant, communia esse voluerunt: quorum altera prosunt, nocent altera. nec solùm ea *communia*, verùm etiam *paria* esse dixerunt. incommoda autem, & commoda (ita ἀσυγχρήματα & δυσχρήματα appello) communia esse voluerunt, ac paria noluerunt. illa enim quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est, commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, 5 & rejecta diximus. ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur. rectè autem *facta, & peccata, non habentur communia.* Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ prosunt. quamquam autem in amicitia alii dicant, ATQUE CARAM esse sapienti rationem amici, ac suam: alii autem sibi cuique cariorem, suam tamen hi quoque posteriores fatentur, alienum esse à justitia, ad quam nati esse videamur. *detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat.* minimè verò probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam aut justitiam propter utilitates adsciscì aut probari. 6 eædem enim utilitates poterunt eas labefactare, atque pervertere. etenim NEC JUSTITIAE, nec amicitiæ esse omnino poterunt, nisi ipsæ per se expetantur. jus autem, quod ita dici, appellarique possit, 7 id esse naturam. ALIENUMQUE esse à sapiente non modò injuriam cui facere, verùm etiam nocere. nec verò rectum est cum amicis aut bene meritis consociare, aut conjungere injuriam: gravissimeque & verissimè defenditur, *numquam æquitatem ab utilitate posse sejungi.* &, quidquid æquum, justumque esset, id etiam honestum: vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam, atque æquum fore. Ad easque virtutes, de quibus disputatum est, *dialecticam* etiam adjungunt, & *physicam*: easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quòd habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve umquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis & malis diceremus, ut tenere, tuerique possimus nam sine hac arte 9 quemvis arbitrabantur à vero abduci, fallique posse. rectè igitur, si *omnibus in rebus temeritas, ignoratioque vitiosa est*, 10 ab his ea, quæ tollit hæc, virtus nominata est. Physicæ quoque non sine causa tribuitur idem est honos: propterea quòd qui CONVENIENTER naturæ victurus sit, ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab ejus procuratione. nec verò potest quisquam de bonis, & malis verè judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & utrùm conveniat, nec ne, natura hominis cum universa: quæque sunt vetera præcepta sapientium, qui jubent 11 TEMPORI PARERE, & SEQUI DEUM, & SE NOSCERE, & NIHIL NIMIS. Hæc sine physicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo potest. Atque etiam ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec verò pietas adversus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed jam sentio me esse longiùs profectum, quàm proposita ratio postularet. verùm admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque veritatis ordo 12 quæ per deos immortales, nonne miraris? QUID ENIM aut in natura, quæ nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam cõpositum, tamque 13 compactum & coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respõdeat superiori? quid nõ sic aliud ex alio nectitur, ut nõ si ulla litera à moveris, labet omnia? 13 nec tamen quid est, quo moveri

---

1. *Cum ipsi inter nos abjecti neglectique.*] Lectio minus vera, si standum Pal. pr. in quo *nos viles neglectique* nimirum referendum *viles neglectique*, doctissimum Pal. tert. in quo, *nec viles abjecti neglectique*.

2. *Ut ei cum genere, &c.* Sic Lamb. an è mss. nescio, sed cum Pal. pr. & quart. servent, *ut ei cum genere*: vocem illam in hanc facilè degenerare potuisse sentio, nullam tamen fere illud nostrum.

3. *Qui migraret injustum fore.*] Sic Pall. quinque, nam pr. ille alioquin optimus, *qui necesse*; quod enim absurdi nihil in se habet. olim vulg. *qui vi ageret*. iure ejectum à Lamb.

4. *Et velle ex ea liberos.*] Non potui excludere scripturam Pal. pr. & quart. e, ejecta voce quæ erat in omnibus vulg. à fine, *procreare*. in quales coitus esset incidisse P. Man. nunquam profectò nobis obtrusisset Lam. *ex ea liberos procreare*. omisso illo *velle*, voce gratiosissima.

5. *Et rejecta diximus.* Malim cum Pal. pr. *diximus*.

6. *Eædem enim utilitates.*] Scripsere è Pall. alii *voluptates*, quod in editionibus à Lamb. dive sis Sores meo licet arbitrio, utramque vocem jugulare, tanquam supervacuam.

7. *Id esse naturam.*] Lamb. edidit *naturæ*, quod congesserat Pauli. Man. sed nullus ei scripturæ accedit Pal. placuit tamen Scalig.

8. *Et male dicerentur.*] Scal. scripsit interlineas *dijungerentur*.

9. *Quemvis arbitrantur.*] Est à Pal. pr. & Man. minus rectè hactenus impressi, *arbitramur*.

10. *Ab his ea quæ tollit hæc, virtus, &c.*] Adblanditur valde lectio codicis Scal. *ea quæ tollit hæc virtus &c.*

11. *Tempori parere.*] Multa versuum protulit P. Vict. cur arbitretur hic latere eundem *parcere*, l. xi. Var. lect. c. 20. quibus adquiescо haud tamen ei admodum volui Pall. nostri.

12. *Quæque Deum immortalium.* Pal. pr. quem, ut referatur ad ordinem nescio an rectè. para omne no Pauli Man.

13. *Compactum & coagmentatum.*] Pal. pr. *coactionem & tatum*, ex quo formari quidem possit *coactionem & tatum*: sed similius est verò natum ex vetere scribendi more *coarmentatum* aliquo nil quoque nostri, *coagmentatum*.

14. *Pœne tamen quidquam est quod moveri possit.* Restaurav. hunc locum volentibus omnibus membranis nobis otherea Pal. prius habebamus, *quid moveri*. sed bene quod id hactenus etiam nemo interpretatus est.

moveri possit. quàm gravis verò, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cùm *ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum*, semper sit necesse est beatus, vereque omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. rectiùs enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, *qui nec sui, nec suos regere potuit*: rectiùs magister populi, (is enim est dictator) quàm Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit: rectiùs dives, quàm Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem nulla belli causa transire voluisset. rectè ejus omnia dicentur, QUI SCIT UTI SOLUS OMNIBUS. rectè etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta, sunt pulchriora, quàm corporis: rectè solus libet, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati; rectè invictus, cujus etiam si corpus constringatur, animo tamen vincula injici nulla possint: neque exspectet ullum tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus è septem sapientibus non sapienter Croesum monuit nam si beatus umquam fuisset, beatam vitam usque ad illum à Cyro exstructum rogum protulisset. quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est virtute divinius?

2. *Exstructum rogum protulisset.*] Non potest displicere quod reperi in Pal. pr. *pervenisset*.

M. TULLII CICERONIS DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM, AD BRUTUM, LIBER QUARTUS.

SYNOPSIS.

Zenoni principi Stoicorum nullam fuisse causam, cur à Peripateticis & Academicis verbis dissentirent de summi boni sententia: Stoicos virtutes & vitia perperam exæquare: & in aliis quibusdam labi.

QUAE cùm dixisset, finem ille. ego autem, næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucidè. itaque aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi minùs verè, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accuratè non modò fundatam, verùm etiam exstructam disciplinam non est facilè perdiscere. Tum ille, ain' tandem, inquit, cùm ego te hac *nova lege* videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus ullaturum putas? quæ tamen à te agetur non melior, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim & ab aliis, & à te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, 1 Non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar; sed *pudore impedior*: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed *inest in rebus ipsis obscuritas*. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdemne res, inquit? an parum disseruisse, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed universa re, a & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primùm, si videtur. sin aliud quid voles postea. 3 Immò isto quidem, inquam, loco: nisi iniquum postulo, respondeo arbitratu meo. Ut placet, inquit. 4 etsi enim illud erat aptius, *aequum cuique concedere*. Existimo, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem: deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiosè, & eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cùm Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & ab superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec exspectes, dum ad omnia dicam quæ à te dicta sunt universa enim illorum ratione cum tota vestra confligendum puto. qui cùm viderent, ita nos esse natos, ut & communiter *ad eas virtutes* apti

1. *Non mehercule soleo temere.*] Haud ineptè Pal. pr. ac tert. interponit. *quam*, eadem habet *soleat*; hoc modo. *Non mehercule quam soleo temerè*. & verò ceteri omnes habent *soleret* præter sec. sicque etiam edidit P. Vict. adeo ut aliquid adhuc hæc latere videatur rei bonæ.

2. *Et tota sententia dissentire.*] Pal. pr. & quart. item ed. V. & *dissidere*. sed cum & mox eadem dicit, & reprobatur, non ausus sui admittere.

3. *Immò isto quidem inquam loco: nisi iniquum, &c.* Sic hodie quidem passim vulgatur at Aldus avus ediderat, *Immò istud quidem inquam*; quo loco nisi & nec aliter V. & proxime ad mss. nostros; qui tamen verbulo adhuc uno auctiores. nam pr. habet, *Imò istud quidem, inquamus quo loco*; *quidque nisi*: nec aliter sext. imò nec tert. & quart. quàm quod ii, *quique*: quæ nam sec. habebat, *quæque*. Lambin. non exæminatis, puto, plureariis libris, obtrusit nobis: *Immò istud quidem inquam loci, nisi*.

4. *Etsi enim illud erat aptius, &c.*) Revocavi enim ex mss. Pall. & edd. vett. exciuserant neoterici, totas sententias minima adhuc licentia. Lamb. objecerat nobis: *etsi illud erat æquius suum cuique cuique tribuere*. quid enim est evitare aliquem, si hoc non est timere? hæc Pal. Man. dum non attendit ellipsi nonnullorum, Scal. secutus libros, Lamb. emendabat *etsi illud erat æquius, suum cuique*. id est, suo quidque loco.

apti essemus, quæ notæ, illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, cæterasque generis ejusdem: quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantùm ad meliorem partem, & tractatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentiùs appetere, & ardentiùs, habere etiam insitam quandam, vel potiùs innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem bonorum, & ad societatem, communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maximè elucere: totam philosophiam tres in partes divisêrunt. quam partitionem à Zenone retentam esse videmus. quarum cùm una sit, 1 qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, à veteribus Peripateticis, Academicisque, qui re consentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem civilem rectè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν, graviter, & copiosè esse tractatum. Quàm multa illi de rep. scripserunt? quàm multa de legibus? quam multa non solùm præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primùm enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, politè, atque dixerunt, cùm definientes, tum partientes: ut vestri etiam: sed vos (qualibus? illorum, vides) quàm niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & gravem, quàm magnificè sunt dicta ab illis? quàm splendidè? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capessenda rep. de temperantia, de fortitudine hominum **. 2 de spinas vellentium ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate, vellent enucleatè minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, & consilia, scripta ad summos viros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. nam QUIDQUID QUÆRITUR, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut jis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam. ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc, & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certè reliquerunt. quamquem scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides, quo modo loquantur, nova verba fingunt: de serunt usitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos qui audiunt. vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habiter, totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. Quid ille incendat? restinguet citiùs, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem, à te quidem aptè, ac rotundè quippe; habes enim à rhetoribus. illorum verò ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis: quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & sidem absunt qui veneranter: res enim fortasse veræ, certè graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquando minutiùs. 3 Sequitur differendi ratio, cognitioque naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret, res enim præclarè se habent, & quidem in utraque parte, quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum valet, prætermissum est? qui & definierunt plurima: & definiendi artem reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: à quibus ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti ratione concluso, caput esse 4 faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis: extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quòd pluribus locis quasi demuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, 5 nec rationis sine sensibus exquiramus; 7 atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, nonne ab illis 6 instituta sunt, & inventa? de quibus etsi à Chrysippo maximè est elaboratum, tamen à Zenone minùs multo, quàm ab antiquis. ab hoc autem quædam non mollius, quàm vetere: quædam omnino relicta. cùmque duæ sint artes, quibus perficitur oratio & oratio completur, una inveniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici; priorem autem illi egregiè tradiderunt; hi omninò ne attigerunt quidem. nam e quibus locis quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem artificio & via tradiderunt, quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque à commentariolis suis discedere. nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eò veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. Quod etsi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur; ARS TAMEN EST DUX CERTIOR, QUAM NATURA. aliud est enim poetarum more verba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur, & vestri: neque verò ob duas modò causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur metus, & religionis metus: sed etiam modestiam quandam cognitio rerum cælestium affert sic, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: justitiam etiam, cùm cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ voluntas. cujus ad naturam apta ratio, VERA ILLA ET SUMMA LEX à philosophis dicitur. Inest in eadem explicatione naturæ, insatiabilis quædam è cognoscendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus necessariis vacui negotiis, honestè, ac liberaliter possumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cùm autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca; de maxima autem re, eodem modo divina mente, atque natura mundum uni versum, atque ejus maximas partes administrari: materiam verò rerum, & copiam, apud hos, exilem: apud illos uberrimam reperiemus. quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra?

quàm

---

1. *Quamores conformari.*) Ita hodiernæ edd. at patrum avorumque *conformari*, quibus accedunt Pall omnes.

2. ** *De spinas vellentium.*) Hoc solum nos juvat Pal. pr *spinas* legendum monnit, non ut hactenus *spinis* locum constituere sine remigio librorum bibliothecis inepultorum, mera est insania. itaque valeant nugæ Lamb.

3. *Sequitur differendi ratio.*) Scal. delevit vocem *Sequitur*, ac sequentia sic annectit præcedentibus; *differendi: sed aliquanto minùs ne differendi ratio, &c.*

4. *Faciunt ea, quæ perspicua dicunt.*) Antiquius cusi, & Pall. omnes, *ea quæ perspicua dicunt.*

5. *Nec rationis sine sensibus.*) Haud aliter Pall. nisi quod pr. *nec rationis à sensibus*, vulg. *nec rationes sine sensibus.*

6. *Atque ut eorum alterum ab altero separemus?*] Ita nostri sex scripti, præterea cui deest particula ut. Lambin. ausus est immittere negationem sic, *aliter ac ut separemus?* Eros malier, *Atque ne eorum.* Sed neuter tamen rationem reddidit vulgaris lectionis corruptæ.

7. *Instituta sunt & inventa?*] Pall. sex uno ore, *instituta sunt, inventa sunt?*

1. Epi-

quàm multæ, quamque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? quæ ex omni copia plurima, & certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. NON ENIM, si omnia non sequebatur, idcirco non erat ortus illine Equidè etiam 1 Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura sanè. at cùm è plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. quod item cùm vestri faciant, 2 non satis magnam tribuunt *inventoribus gratiam*. Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam à parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam à te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis à Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perspicuamus, si potuerimus, quidnam à Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, è quibus planissimè Polemo, SECUNDUM NATURAM VIVERE summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent. hunc ipsum Zenonis ajunt finem esse, declarantem illud, quod ante dictum est, CONVENIENTER NATURAE VIVERE. alterum significare 4 idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut plenaque servantem, vivere. hoc si expositum dissimile est superiori, 5 illud enim *rectum est*, quod κατόρθωμα dicebas, contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti, quod cadere in nonnullos insipientes potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, QUAE SECUNDUM NATURAM SINT, fruentem, vivere. hoc non est positum in nostra actione, completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, 6 quod tertia significatione intelligitur, ea quæque vita, quæ ex summo bono degitur, quia cõjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, à Xenocrate, atque ab Aristotele constitutus est itaque ab his 7 constitutio illa prima naturæ, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur. OMNIS NATURA VULT ESSE CONSERVATRIX SUI, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. ad hanc rem ajunt artes quoque exquisitas, quæ naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod à natura datum sit, quod desit, acquirat. iidemque diviserunt naturam hominis in animum, & corpus. cumque eorum unumquodque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. sed cùm *sapientiam totius hominis custodem, & protectricem esse vellent*, quæ esset naturæ comes, & adjutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum atque contineret. atque ita re primò simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. de animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse *justitiæ semina*: primique ex omnibus philosophis à natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui PROCREATI, à procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius est, ut CONJUGIA virorum, & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: qua ex stirpe oriretur amicitiæ cognationum. atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem, & progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi existebat, qua facilè posset repugnari, obstiteque fortunæ, quod *maximæ res essent in potestate sapientis*. varietates autem, injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat. Principiis autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quòd erat *insitus mentibus cognitionis amor*, 10 ex quo etiam rationis explicandi, disserendique cupiditas consequebatur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionum hominum, ac societatum, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, NISI HONESTE, ET DECORE: his initiis, ut antè dixi, tamquam seminibus, à natura datis, temperantia, modestia, justitia, & omnis honestas perfectè absoluta est. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum, qua exposita, scire cupio, quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. quòdne omnem *naturam conservatricem sui* dixerit? an quòd *omne animal ipsum sibi commendatum*, ut se & salvum in suo genere, incolumemque vellet? an, cùm omnium *artium finis* is esset, quid natura maximè quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quòd, cùm animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an verò displicuit ea, quæ tributa est *animi virtutibus* tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclarè. 11 neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse, alia quædam dicent, credo; magna antiquorum esse peccata, quæ ille *veri investigandi cupidus*, nullo modo ferre poterit. quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam valitudinem, quàm dolorum omnium vacuitatem, quàm integritatem oculorum, reliquorumque sensuum *ponere in bonis* potiùs, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, iisque contrarias, interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona? itemque illa, quæ *in corpore excellerent*, stultè antiquos dixisse per se esse *expetenda*: & *sumenda* potius,

1. *Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto:*) Vict. edidit *Democritum*. Pall. noster vocem illam non rapiunt in controversiam, sed alteram habent enim præcisè *Epicurum*, ceteri *Epicurorum*. malè omnes uti quibus cum curæ inspicere Ciceronis l. 1. Academ. quæst. c. 2. circa medium.

2. *Vel plura sanè, at cùm è plurimis*) Lamb. nobis finxit, *vel plurima sanè, at cùm è plurimis*; omnino utrumque contra Pal.

3. *Non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.* Pal. pr. *nam*, ut fortè erat scriptum *non satis magnam*, quod clementius dictum foret.

4. *Idemque si dicerent*,) Inter, soluerat Lamb. partic. *jam*, neque indicavit ab ingenio ne esse an à mss. esse autem e libris veteribus confirmat Pal. noster P. Man. putabat, *pgnificare idem ac diceretur*, omnino nullendi ceu glossatorem.

5. *illud enim rectum est, quod* κατόρθωμα *dicebas, contingitque sapienti*, &c. Ita malui cum Pal. priore, hactenus publicari *rectum, quod* κατόρθωμα *dicebas contingit sapienti* quod enclitica qui existaret in ceteris Pall. quinque.

6. *Quod tertia significatione intelligitur.*) Hactenus obtinuit quod tertia significatione, sensu inepto alterum illud erui è Pal. pr. ac sexto.

7. *Constitutio illa prima.* Lamb. invexit *natura*, sed contra Pall. quinque, è quibus secundus et adhuc pulsabatur ceteri stabant pro lectione communi. Scal. emendarat *primorum naturæ*.

8. *Artes quoque requisitas.*) Haud secus liber Morelli, Scaligeri etiam. Pal. pr. qui hic cetum desinit. quare non est rursus quod à me de nonnullis exspectetur, exquisitam quod sit ceteri meo branae prop. guabant. vulgatum *petitas* quomodo & Vict.

9. *Eorum unumquodque.*) Pauli Man. invexit *rerum utrumque*, ex mss. ait, credoque nam sic & exc. nostri & Morelli à Scaligeri usque ceteri stant pro altero, si quatenus secundum *rerum utrumque unumquodque* ex quo liquet dubios fuisse bonos quidem exercentes, ideoque admisse utrumque.

10. *Ex quo etiam rationis explicandi disserendique cup.* &c. Lamb. *etiam explicandæ rationis disserendique* quomodo et am laudat ex Cujacii puto, membrana Scaligeri sic nudus Pal.

11. *Neque enim eam causam*, &c. Si quidem etiam Vict. malim tamen erad. eam nam neque visitur aut in Aldina vetere, aut ullo Paliquitatem omnem *quamque eam causam*.

Diù-

potiùs, quàm expetenda. eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret; illam vitam, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, *magnè expetendam non esse, sed magnè sumendam*: cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cùm sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut à se dolores, morbos, debilitateis repellant. O magnam vim ingenii, causamque justam, cur nova existeret disciplina! Perge porrò. sequentur enim quæ tu scientissimè complexus es, omnem inſipientiam, & injustitiam, alia vitia similia esse, *omniaque peccata esse paria*, eosque, qui natura, doctrinaque longè ad virtutem processissent, nisi eam plenè consecuti essent, sumnè esse miseros, neque inter eorum vitam, & improbissimorum, *quidquam omnino interesse*: ut Plato tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilò melius, quàm quivis improbissimus, nec beatiùs vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris, & emendatio; quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter, & sapienter agendæ, profiteretur, *nomina rerum commutantem*: cumque idem sentire, quod omnes, quibus rebus eadem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc *rejectenda* esse? non *fugienda*? nec misericordem judicem esse oportere? in concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse malis capi, venire, interfici, patriam amittere? an, senatus, [1] cum triumphum Africano decerneret; QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE: posset dicere, [2] si neque virtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas, verè dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ *communi more*, in foro loquitur, [4] in libello, *suo*? præsertim cùm, quod illi verbis suis significent, [5] in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur; eadem res maneant alio modo. Quid enim interest, divitias, opes, valitudinem, *bona* dicas, anne *præposita*, cùm ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælii, Panætius, cùm ad Q. Tuberonem *De dolore patiendo* scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, numquam posuit, *non esse malum dolorem*: sed quid esset, & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse [6] *immanitas ista verborum*. Sed, ut propiùs ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta sunt, pressiùs agamus, eaque, quæ modò dixisti, cùm iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi verò, inquit, placet agi subtiliùs, &, ut ipse dixisti, pressiùs. quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegantiora desidero. A menetu, inquam? sed tamen enitar, &, si minùs mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primùm positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis primamque ex natura hanc habere appetitionem, *ut conservemus nosmetipsos*, hoc convenit; sequitur illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi, ut nos, qualeis oportet esse, servemus. sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore; quæ sunt cujusdammodi, nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereq; ex his finem illum summi boni, atque ultimi, quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, 7 EARUM RERUM, QUÆ SUNT SECUNDUM NATURAM, quamplurima, & quammaxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, SECUNDUM NATURAM VIVERE, hoc his bonorum videtur extremum. Age nunc isti doceant, vel tu potiùs (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honestè vivere, (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit, & quonam modo, aut quo loco corpus subitò desemeritis, omniaque ea, quæ secundum naturam sunt, ablint à nostra potestate: ipsum denique officium. quæro igitur, 8 quo modo hæ tantæ commendationes à natura profectæ, subitò à sapientia relictæ sint. Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cujusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus, (licet enim *fingere aliquid* ejusmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset 9 hic vester finis. desideraret enim valitudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui: earumque rerum custodiam, finemque sibi constitueret, SECUNDUM NATURAM VIVERE: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, vel omnia, vel plurima, & maxima, cujuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait, alias earum *corpore* excellere, alias autem *animo*. nonnullas valere utraque re. deinde disputat, quod cujusque generis animantis statui deceat extremum. cùm autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, videretur. Uno autem modo IN VIRTUTE SOLA SUMMUM BONUM RECTE PONERETUR, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: idipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut valitudo est. sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi, sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint; nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de voluptate, quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe, & obtui. sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur

---

1. *Decrevisset, cùm triumphum Africano decrevisset; Quod ejus virtute aut felicitate, p. ipse*) Desperabam fermè de bona opera præstanda Ciceroni restituto Pal pr. sed bene quod egregiam hanc emendationem suggesserit quart. incipe prius legebatur, *quid de ejus virtute &c.* respicit enim Tull. ad decreti voces QUOD IN VIRTUTE RES PROSPERE GESTÆ SUNT; DIIS IMMORTALIBUS, &c. item QUOD IN FELICITATE RESP. BENE GESTA EST; ET DIIS IMMORTALIBUS HONOREM HABERI IUBEMUS, ET IN TRIUMPHUM DECERNIMUS res clarissima est de navi vel per somnium venisse in mentem Lamb. parcere potuerat labori suo, quo totam hanc periodum pessimè pervertit.

2. *Si neque virtus in nullo.*) Posteriores edd. in *ullo*, sed nolent bus priorib. tem Pall. omn. bus.

3. *Verò dici potest.* Lamb. interjecit *negesse*: sed sic nullus è mss. Pal. idem statim quoque ed. dit, *manebant, aliò modo dicantur*, cum vox tamen dicima omnibus exulet Pal.

4. *In libello, suo.*) Aptius, *libello*, quod à Cujacii codice annotatum à Scaligello nostro.

5. *In eo nihil moveter.*) Est & hoc ab industria Lamb. aut magis Petri Fabri; autumantis sic restituendum l. r. e. ea ferme strium. nam Pall. accedunt vulgatæ, *moveatur*, quæ quid hic faciat, non video. ideoque non removi aliorum.

6. *Immanitas ista verborum.*) Lamb. *immanitas*, sed alterum fuit in edd. aliis, restatque in Pall. omnibus.

7. *Earum rerum quæ sunt.*) Plumâ levius est, sed tamen ei sic quoque suum est pondus; quare monendum duxi, in Pall. omnibus extare *sunt*.

8. *Quo modo hæ tantæ commendationes.*) Pal. tres & quart. *quò hæ*, cui scriptura & suus est sensus.

9. *Hic vester finis.*) Idem duo, ut & alii tres, *noster*. quæ constantia non est fortuita.

1. Quia

tur; sæpe accidit, ut *nihil interesse nostra* fateamur *simulla, necesse sit* ut in sole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut tunicum addere Crœsi pecuniæ. Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum ut ei, qui jucundè vixerit, annos decem, si æque vita jucunda menstrua addatur; 1 quia momentum aliquod habeat ad jucundam accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuò vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic sunt, quod posterius posui, similiora. habent enim accessionem dignam, in qua laboretur: ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cùm ita dicant: *si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut strigilis accedat sumiturum sapientem eam vitam potius*, 2 quo hæc adjecta sint, nec beatiorem tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum? ampulla enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? at vel ὀ GRAVITATE membrorum & cruciatu dolorum si quis quem levet magnam ineat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris ecleum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum? ac tam ampullam perdidisset: sed, ut magnum, & difficile certamen ineens, cum sibi cum *captatis adversario*, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque præl um. deinde 4 non quæremus, quid obscuretur aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, 5 *ut expleat summum*. una voluptas è multis obscuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate: nummus in Crœsi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quædam *appetitio naturalis* ea, 6 quæ secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa faciendo constituto, tum licebit ottosè ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beatè vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant. 7 Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin *omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur*: quod est ultimum rerum appetendarum. OMNIS enim est natura diligens sui. quæ est enim, quæ se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? *quæ autem natura sua prima institutionis oblita est*, nulla profectò quin suam vim retineat à primo ad extremum. 8 quo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ obliviscereatur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omneis, convabitur, ut simile sit omnium 9 naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile si in ceteris quoque naturis id cujusque esset ultimum, quod in quaque esset. talis enim vis esset ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? 10 quid enim dicis, OMNE ANIMAL, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum: esseque in se conservando occupatum? quin potiùs ita dicis, OMNE ANIMAL applicatum esse ad id quod in eo sit optimum, & in ejus unius occupatum esse custodia; reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest à principio instituere signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absolvere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. 11 hanc intuens, debet institutum illud, quasi signum, absolvere. Qualem igitur naturam hominem inchoavit? 12 & quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolvi & perfici debeat? si 13 nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum i gen i quendam, id est, rationem: necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. *rationis enim perfectio est virtus*. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa, valitudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quæritur. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid sit effectum? Cùm enim constet inter omneis, OMNE OFFICIUM, munusque sapientiæ, in hominis cultu esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias asserunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contrà quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem *virtute una contentus* sit, sed appetat vacuitatem doloris. quamobrem utrique idem faciunt, ut si lævam partem negligerent, dextram tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, *quasi curta sententia*. at verò illa perfecta, atque plena eorum, qui cùm de hominis summo bono quærerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutelæ reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, *altissimum locum in homine, & maximè excellentem tenet*, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum 13 virtutis splendore præstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus:

1. *Quia momentum aliquod habeat ad jucundam accessio*) Est à scriptoris Lamb. quem firmat Pal. sext. & Scal. Vulgata, *ad jucundam accessionem*. quo modo tamen paucissimi e Pall. nam tert. quint. *ad jucundum accessum*.

2. *Quo hæc adjecta*.) An non fuit, *quod hæc adjecta*.

3. *Ac si ampullam perdidisset*.) Petr. Vict. hanc lectionem mutavit in *& si ampullam*. procul dubio auctoritate membranaceorum. & verò sic quoq; Pall. quinqueadeo ut *& si*, valeat idem quod *ac si*; aut reformandum veniat in *ut si*.

4. *Non quæremus*.) Nuper cusi, *quærimus*, sed contra Vict. in quo hæret alterum; quibus accedunt omn. Pall.

5. *Ut expleat summum*.) Sic olim cusi ante annos nonaginta & amplius, sic Vict. sic Lamb. sic Pall. o adeò ut mirer hodie fere reponi *summum*.

6. *Quæ secundum naturam sunt, appetens*.) Nusquam inventa mea Lamb. *appetentia*.

7. *Quid, de quo nulla assensio est?*) Iuvexerunt istud è mss. suis Paul. primum Man. ac Dion. Lamb. antea erat *nulla dissensio*, quomodo item restat in Pall. quinque.

8. *Quo igitur evenit, &c.*) Haud aliter edidit Vict. nam priores posteriores que, *quo modo igitur*. sed ea vox asteritia in nullo est Pal.

9. *Naturale illud ultimum*.) Paull. Man conjiciebat, *naturarum*, asseruitque mox sibi Lamb sed non video cur hoc inferri debeat, ejecta lectione nostra, quæ in Pal. o. & alioquin idem dicit quod altera.

10. *Quid enim dicis*.) Vox *dicis* non est in Pall quart. & poterat sanè abesse.

11. *Hanc intuens*.) Prius cusi, *hanc igitur intuens*, sed præter Pal. o. editionem que V. Ct.

12. *Est quod est munus, &c.*) Sic Pall. o. item Ald. senioris & Vict. editio. neoterica malueret *est quod est*, &c. minus nervosè.

13. *Nihil in eo quidem perficiendum est*.) Vict. edito *quod perficiend.* quomodo & Pall quatuor. nam numero quintus nostram agnoscit vocalem. & malim sanè utrumque abesse.

14. *Virtutis splendore præstringitis*.) Ita legendum vel Nonii auctoritate. aliæ addidere *perstringitis*. Lamb. voluit *præstinguitis*.

sus: quibus tamen 1 & dolore vacare opus est, & valere. Hic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum quod est optimum, id est, *in virtute* laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, 2 quod iter sit naturæ, quæque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cùm ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cùm eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, *quæ prima dederit, ne deserat.* itaque sensibus rationem adjunxit, & ratione effecta, sensus non reliquit: ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quàm optime se habeat: 3 sed sic intelligamus: (*Licet enim ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa*) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cetera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite, quàm se, similiter sensus, cum accessit ad naturam, *tuetur illam quidem sed etiam tuetur se:* cùm autem assumta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, hujus tutelæ subjiciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem quam vocant, ὁρμὴν itemque officium, 4 ipsam etiam virtutem, tuentem esse voluntatem rerum, quæ *secundum naturam* sunt. cùm autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, 5 quàm uno fine omnia concludant. 6 At enim jam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beatè vivendum pertineant. quod totum contrà est. INTRODUCI enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unum referantur ad summam. nam si omnino nos neglegimus, in Aristonea vitia, & peccata incidemus, obliviscemurque quæ virtuti ipsi principia dederimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multùm ab Herilli levitate aberrabimus. duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo sejuncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. 7 nunc ista separantur, ut disjuncta sint, quo nihil potest esse perversius. itaque contrà est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit. QUÆSITA enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tueretur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: *Primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset.* Non dum autem explanatum satis erat, quod maximè natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, 8 nisi ut nequa pars naturæ neglegatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id est convenienter naturæ vivere, à natura discedere. Ut quidam philosophi, 9 cùm à sensibus profecti, majora quædam, ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cùm ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, propter quæ virtutem ipsam viderant, abjecerunt, oblitique naturam omnem appetendarum rerum ita latè patere, ut à principiis permanaret ad fineis: neque intelligunt, se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, HONESTE VIVERE: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maximè qui, *virtute* constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus: introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, si quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret, is hoc melior, quàm Pyrrho, quòd vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quàm ceteri, quod penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum *in una virtute* ponunt, similes sunt illorum: quòd autem principium officii quæsunt, melius quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, vincunt Aristonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata, & per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quæ commin scebatur; hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, sed ea sejungunt à finibus, & à summa bonorum: quæ cùm proponunt, ut sit aliqua rerum selectio; *naturam videntur sequi.* cùm autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere: rursus naturam relinquunt. 11 Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset, quamobrem à superiorum auctoritate discederet. nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores sumus. Neutrum verò inquit ille, nam & à te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest. Optimè inquam. quid enim mihi potest esse optatius, quàm cum Catone omnium virtutum auctore de virtutibus disputare? sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit HONESTUM QUOD SIT, ID ESSE SOLUM BONUM: honestèque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum:

---

1. *Et dolore vacare opus est & valere.*] Mira lectio Pal. quarti: *& olere vale opus est & valere.* quam tamen non dubitarim auctoris germanam. canes enim constantur sagacitate narium, quemadmodum equi robore, id est valent à Stalonis quis olim è gente critica talem emendationem orbi primum publicasset; exclamasset statim ipsemet, dignum se qui ideo aurea cononestaretur statua med o in foro. invenisse statim non paucos, qui festâ acclamatione recentarent, dignum esse. at ego nihil à quodam peto, quàm ut misereatur mei, cùm vapulabo à vilissimo aliquo puerorum quod Ciceroni, vel & vel aut, simileve quid abstulerim illo non adsentiente; hoc est, priusquam eum quasi solenniter de calculo suo interpellaverim.

2. *Quod iter sit naturæ, quæque progressio.*] Adeo clara erat correctionis hujus sententia, ut statim et locum dederim, electo hactenus vulgato, *quid iter esse naturæ quæque progr.* quomodo nulli Pal. omnes enim habent *quid non qu d*, præter quarti auctorem lectionis restitutæ; cui item accedit vetus codex Scal. excussus.

3. *Sed sic intelligamus.*) Lamb. hoc mirificè voces plures transposuit; verum nullo suffragante Pal.

4. *Ipsam etiam virtutem, tuentem esse voluntatem rerum.*) Aliter Pal. quart. nempe: *ipsam etiam tuentem voluntatem rerum rerum.*] quo quid velit, non licet examinare nimium properanti.

5. *Quam uno fine omnia concludant.*) Paul. Man. Aldusque filius communicarunt orbi, ex antiquo cod. *fine nimirum concludant*; sed sic nullus e Pal.

6. *At enim jam dicitis.*] Sic Aldi senioris editio Junioris enim *At enim veram mi ctu*, ex mss. Maffæi, quomodo nulli Pal. habebant enim uno consensu, *At enim tuam dicitis*, quod & publicavit Vict. Lambinus prompsit ex Mem. *At enim natura d cisti*, quod & probabat Scal.

7. *Nunc ista separantur.*) Hodiernæ edd. *ista*. sed contra antiquiores Ald. Vict. &c. item omnes Pal. si utraque vocula excluderetur, nihil decederet auctori.

8. *Nisi ut nequa pars naturæ neglegatur.*) Sic ex Maff. restituit Paull. Man. Pall. tamen o stant pro vulgo: *nisi ut æque pars* Scal. ex V.C. hausit, *nisi ut nuaque pars &c.*

9. *Cum à sensibus profecti, &c.*] An non *profecti*

10. *Quid cuique in mentem incideret, &c.*) Nihil mutant Pall. nostri, neque erat necesse. Paull. tamen Man. omnino emendandum putat, *quidquid cuique in mentem.*

11. *Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non fuisset &c.*] Dubito de integritate loci. nihil tamen juvant Pall. nisi quod quart. *dixi causa cur Zenoni*: ceteri habent verbo transposito: *causa cur.*

1. *Et*

bonorum: quodque dicitis, *informari non posse virtutem*, si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modò nominavi. mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem, videre ubi primùm insisteret. & unde causa controversiæ nasceretur, non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta ut iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sententiis. Minimè verò illud probo, quòd cùm docuistis, ut vobis videmini, SOLUM BONUM ESSE, QUOD HONESTUM SIT; tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus ponenda erat, ut idipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quæ sumenda, quæque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum. ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. Videsne, ut, quibus *summa est in voluptate*, perspicuum sit, quid iis faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur. appareat, itatim, quæ sint officia, quæ actiones, vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi *rectum, atque honestum*, unde officii, unde agendi principium nascatur, non reperietis. Hoc igitur quæritis omnes, & ii, qui quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: 1 & vos ad naturam revertimini, quibus natura jure responderit, non esse verum, aliunde finem beatè vivendi à se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atqui, ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis, *nihil differre aliud ab alio*, nec esse res ullas, præter *virtutes*, & *vitia*, inter quas quidquam omnino interesset, sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in virtute, aut vitio, propensionem, ne minimi quidem momenti, ad summum bonum adipiscendum esse diceret: &, cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret; quasi verò hæc appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minùs consentaneum est, quàm, quod ajunt, cognito summo bono, revertì se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est, officii? NON ENIM ACTIONIS, aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt & appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commovetur. Nunc venio ad illa tua brevia, quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse brevius: Bonum omne, laudabile: laudabile autem omne, honestum: igitur *omne bonum honestum*. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. Si enim omne bonum, laudabile est, 2 omne honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, præter Pyrrhonem, Aristonem, eorumve similes? quos tu non probas. 3 Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit, quippe qui valitudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona esse dicant, laudabilia non dicant & hi quidem ita non solà virtute, finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen *omnibus virtutem* anteponant. quid censes eos esse facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine segregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, 4 quo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cùm res sumseris, non concessas, ex illis efficere quod velis? Jam ille sorites, quo nihil putatis esse vitiosius. *Quod bonum sit, id esse optabile: quod optabile, id esse expetendum: quod expetendum, laudabile*: deinde reliqui gradus sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud verò minimè consectarium, sed in primis 5 hebes, illorum *gloriatione dignam esse beatam vitam*, 6 quod non possit sine honestate contingere, ut jure quis quam glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magister ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim *virtus digna est gloriatione*, ut est, tantumque præstat ceteris rebus, ut dici vix possit: & beatus esse poterit virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum; illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, *vitam beatam habere, in quo jure possit gloriari*. etsi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa, 7 te nihil juvent. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum & maximè, cùm summum bonum quæreremus, VITAM NOSTRAM, CONSILIA, VOLUNTATES, NON VERBA CORRIGI. quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant brevibus, & acutis, auditis, de sententia decedere? Nam, cùm & ea spectant, & avent audire, *cur dolor, malum non sit*. dicunt illi, 9 asperum esse dolere, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu: sed, quia nulla sit in dolore, nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum quàm venerat. tu autem nega *fortem esse quemquam posse qui dolorem malum putet*. Cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & vix ferendum putabit? EX REBUS enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim sit apud illos, id quod est à te laudatum, ordo rerum conservatus, & omnia inter se apta, & connexa (sic enim ajebas) tamen persequi non debemus, si à BASIS PRINCIPIIS PROFECTA congruentipsa sibi, & à proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus à natura recessit; cum q; summum bonum posuisset in ingenii præstantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum esse: dixisset, nisi quod esset honestum, nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus 10 esset quidquam, quod aliud alio

1. *Et vos ad naturam revertimini.*) Ita edidit Vict. sed priores, item posteriores, *revertimini*, quibus consentiunt ferè Pall. nam admodum licenter Lamb. *& vos qui ad naturam revertimini*. P. Man. ecum è Tertii lib. *Sed vos ad nat. revertimini*.

2. *Omne bonum honestum est.*) Et hoc est à Vict. cui accedunt omnes Pal. nam Aldi vetus, *omne laudabile honestum est*; quod & in nonnullis adhuc retinetur. add. nam Lamb. *omne bonum honestum est*.

3. *Aristoteles, Xenocrates, tota illa, &c.*) Sic Pall. omnes. Vict. alias enim: *Aristoteles Xenocrates*.

4. *Quo poterunt tibi istud concedere.* Et hoc habet editio Vict. ac Pall. nam alias, *quo modo poterunt tibi, &c.*

5. *Hebes illorum gloriatione.* Ita à conjectura Mur. l. IV. Var. lect. c. 14. confirmata deinde membranis Caroli Sigonii, ut prodidit Man. Nepos. prius legebatur amplius, *illorum scilicet nominum gloriatione*: quod & in omnibus Pal.

6. *Quod non possit sine, &c.*) Ita Pall. aliquot; respicitque ad ea quæ habuimus supra l. III. c. 8. editi antea, *quæ non, &c.* nam Lamb. *quia non, &c.*

7. *Te nihil juvent.*) Aldo uterque, *adjuvent*, sed præter o. Pall. editosque à Vict.

8. *Ea spectant & avent audire.* Pall. omnes scriptione antiqua, *habent*.

9. *Asperum esse dolere, & difficile toleratu.*) Nequit mihi moderari quin admoneam hanc lectionem Pal. quart. haud paullò gratiosiorem hac tenus vulgato; *asperum esse dolorem, &c. difficilem toleratu*.

10. *Esset quidquam, quod aliud alio, &c.*) Pall. quart. non agnoscit vocem *quidquam*.

melius esset, aut pejus: his propositis, tenuit prorsus consequenti. rectè dicis. negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, e quibus hæc nata sunt, vera esse non possint. docent enim nos (ut scis) dialectici, 1 *si ea, quæ rem aliquam sequuntur falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequuntur.* Ita fit illa conclusio non solùm vera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc. non autem hoc. igitur ne illud quidem. sic, consequentibus vestris sublatis; 2 prima tollantur. quæ sequuntur igitur: *omnes, qui non sunt sapientes, æque miseros esse: sapientes omnes summe beatos esse: recte facta omnia æqualia: omnia peccata paria.* quæ cum magnificè primò 3 dici viderentur, considerata minùs probantur. sensus enim cujusque, & natura rerum, atque ipsa veritas clamabat quodam modo, non posse adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset. Postea tuus ille Phœnulus, (scis enim Citiæos, clientes tuos, è Phœnicia profectos) homo igitur acutus causam non obtinens, repugnante natura, verba verfare cœpit: & primùm rebus iis, 4 quas nos bonas ducimus, concessit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: fateriique cœpit, sapienti, hoc est, summè beato, commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ *bona* non audet appellare; 5 naturæ ipsa *accommodata* esse concedit: negarque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ: illi, propter spem, vivere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata pluteis, alia pauciores quasi *numeros officii* præteriret. jam insipienteis alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire: alios, qui possent, 6 si id gessissent, sapientiam consequi. Hic *loquebatur aliter, atque omnes: sentiebat idem quod ceteri,* nec vero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quàm illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur voluit tibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris æstimavisset ea, quam Peripatetici. ut sentire quoque aliud, non solùm dicere videretur. 7 Quid? de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret: totamque eam *in una virtute* ponitis: cumque omnis controversia aut *de re* soleat, aut *de nomine* esse: utraque earum nascitur, si aut resignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est, opera danda est, ut verbis utamur, quàm usitatissimis, & quàm maximè aptis, id est rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, 8 verbis illi commodiùs utuntur? Videamus igitur sententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cùm aliquid ei *secundum naturam* esse videatur: omnique, quæ secundum naturam sunt, *æstimatione aliqua digna*: eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse æstimanda: quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in se ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur: partim quæ voluptatem habeat in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex iis quæ sint apta, *ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia*: illa autem superiora, *naturalia* nominantur: quæ conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt, & absolvunt. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longè PRÆSTANTISSIMUM esse, quod honestum esset, atque laudabile; sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valitudine, alterum cum morbo: non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. sed tamen tantam vim honestatis esse, tantumque eam rebus omnibus præstare, & excellere, ut *nullis nec supplicio, nec præmio demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit*: omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura essemus ornati, 9 obteri posse, non facileis illas quidem, nec contemnendas (quid enim effet in virtute tantum?) sed ut hoc judicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beatè aut secus vivendi. Ad summam, ea, quæ Zeno æstimanda, & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat: *beatam* autem *vitam* eam solam, *quæ cum virtute degatur.* Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego: modò commutatis verbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non vidit: sed verborum magnificentia est, & gloria delectatus, qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant: quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum iis, quibuscum 10 re concinebat, verbis discrepare? Quid, si revivificant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cùm TE, M. Cato studiosissimum philosophiæ, justissimum virum, optimum judicem, religiosissimum testem audiremus, admirari sumus, quid esset, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zenoque cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ *prima specie*, admirationem: re *explicata*, risum moverent. Tu autem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? sin te *auctoritas commovebat*: nobisne omnibus, & Platoni ipsi, nescio quem illum anteponebas? præsertim cùm in rep. princeps esse velles, ad eam quæ tuendam cum summa tua dignitate maximè à nobis *ornari*, atque *instrui* posses? nobis enim ista quæsita, à nobis descripta, notata, præcepta sunt:

1 omnium.

---

1. *Si ea quæ rem aliquam sequantur falsa sint, falsa, &c. ita fit.*) Si attendendum Pal sexto, qui tantum habet, *Si ea quæ rem aliquam sequantur. Ita fit &c.* cetera omnia excludemus ceu glossemata: nimirum auctori satis fuerit initium recitare rei notissimæ.

2. *Prima tollantur.*) Ita Ald. Senior, ita Pall. o. non ut post edicti, *tollunt.*

3. *Dici viderentur, considerata, &c.*) Revocavi quod erat in o. ferè Pal. atque vetustæ exemplis. neoteri enim *dicti videntur*, item *elumas*, obtruserant nobis. Lamb. autem hoc suo more abjicit, quod ei minus placebat. Locus meo judicio rnddereturque clarior, si geminaretur modo adhuc syllaba, sicutque *probabantur*, ὡς ΤΙ ΤΟ *probantur.*

4. *Quas nos bonas ducimus.*) Vulg. ferè *dicimus*, sed contra Pall. aliosque calamo exaratos.

5. *Naturæ ipsa accommodata esse concedit.*) Sic lectio communis nam Mss. Iun. & Lamb. *naturæ ipsa accommodata.* Pall. quatuor habent *naturæ ipsa commoda*, at quart. ille non æ melioris, *naturæ ipsa commodata esse concedit.*

6. *Si id gessissent.*) Sic omnes usque ad Lamb. qui intrusit, *si præcessissent.* Pall. quatuor stant pro vulg. unus verò numero secundus consentit Latini & Tertii, si id habuerque, *si id egissent.*

7. *Quid de ipsa beata vita.*) Verbum postremum non est in Pal. quart & forte subintelligi voluit auctor. nam nec reliqui nostri concordant. habet enim sec. *vitam sex. vita.*

8. *Verbis illi commodius utuntur?*) Ald. Avus *utantur*, sed alterum invexit Vict. reliatque in Pall. o.

9 *Obteri posse, non facileis illas quidem, &c.*) Pall. n. b. l. recedunt à vul. nisi quod exprimant *optari.* Lab. eggessit nobis ex mss. inquit antiquissimo: *obteri posse, virtutibus autem, pulcritudinem, celeritatem, vires, corporis, divitias, & cetera res hujus generis non facileis illas quidem.* at cur non etiam indicat, cujesnam fuerit dominus liber ille, in cujus ora aliena manu embamma istud allitum erat? Pauli. Man. producebat ex Sigonii scripto, *obteri posse non facilia illa quidem nec contemnenda:* sed ne id quidem filio suo approbare potuit, etiamsi adlubuerat Mich. Brut.

10 *Re concinebat.*) Ita restituit Lamb. Nonii mortis auctoritate & verò sic plane legitur in Pal. quart. nam cæteri vulg. adhærent, præferendo, *conveniebat.*

1. o.

1 omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores civitatum 2 perscripsimus. *eloquentiæ* verò, *quæ & principibus maximè ornamento est*, & quæ te audivimus valere plurimùm, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cùm dixissent, quid tandem talibus viris respondere? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paullum loci mihi, ut his responderem, dares, nisi & te audire nunc mallem, & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cùm tibi. Atqui, si verum respondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, se te animadvertisse, quas res illi *propter antiquitatem parum vidissent*, eas à Stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutiùs disseruisse, tùm sensisse gravius, & tortiùs; quippe qui primùm valitudinem bonam, expetendam negent esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere, sed quia sit non nihilo æstimandum: 3 neque tamen pluris quam illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuisse, quòd antiqui illi, quasi *barbati*, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, ejus, qui honestè viveret, si idem & bene valeret bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore vitam, meliorem que & magis expetendam, quàm illius, qui æquè vir bonus, *multo modo esset*, ut Ennii Alcmæo,

Cæcum vexatus morbo, exsilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, sed stantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in seligendo, non quo beatior hæc vita sit, sed quòd ad naturam accommodatior, & *qui sapientes non sunt, omnes æquè miseros* esse. Stoici hæc videlicet viderunt. illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur, homines sceleribus, & parricidiis inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cùm caste & integrè viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. Quis enim ignorat, si pares ex alto emergere velint, propiùs foreeos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adjuvat procedere, & *progredi in virtute*, quo minùs miserrimus sit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam despecturi sunt: 4 cæci æque, & ii, qui modo nati. Platonem quoque necesse est: 6 quoniam nondum videbat sapientiam, æquè cæcum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamvis multùm processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse velis, donec evaseris. nec enim ille respirat, antè quàm emersit, & catuli æquè cæci priusquam despexerunt, ac si ita futura semper essent, illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies: alter valet plus quotidie. alter videt. hi similes sunt omnibus, qui virtuti student: *levantur vitiis, levantur erroribus*. nisi fortè censes T. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cùm alter stabilire remp. studuerit, alter evertere. nec tamen ille erat sapiens: quia enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in virtute processerat. conferam autem 6 avum tuum, Drusum, cum C. Graccho ejus ferè æquali. quæ hic reipub. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. 7 Sed NIHIL EST, quod tam miseros faciat, quàm impietas, & scelus. Ut jam omnes insipientes sint miseri, quod profectò sunt: non est tamen æquè miser, qui patriæ consulit, & is, qui illam exstinctam cupit. *levatio igitur vitiorum magna sit in, qui habent ad virtutem progressionis aliquantulum.* veltri autem progressionem ad virtutem fieri ajunt, levationem vitiorum fieri negant. 8 At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium est considerare. QUARUM, inquiunt, artium summa crescere potest, 9 earum etiam contrariarum summa poterit augeri. *ad virtutis autem summam accedere nihil potest.* ne vitia quidem: igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrùm igitur tandem, perspicuisne dubia aperiuntur, an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquæ nam fieri possit accessio. vos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. 10 itaque usi eadem ratione, qua sum paullo antè usus, hærebitis. si enim propterea vitia alia aliis majora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum cum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, *cùm consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit, non posse esse verum.* Quæ est igitur causa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cùm enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris; administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ? ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est. quæ diligentissimè contra Aristonem dicuntur à Chrysippo. Ex ea difficultate *illa 1 fallaciloquentia*, (ut ait Accius) *malitia nata sunt.* 12 Quod enim sapientia ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto (quæ enim esse poterant rebus omnibus sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustiis ista evaserunt deteriora, quàm Aristonis. illa tamen simplicia: vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, valitudo, divitiæ, valitudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, malane? nihilo magis Zenonem roges, respondeat totidem verbis. admirantes quæramus ab utroque, QUONAM MODO vitam agere possimus si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulsare possimus, necne possimus: VIVES, inquit Aristo, magnificè, atque præclare: quod erit cumque visum, ages, nunquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? portenta

1. *Omniumque rerum publi*.) Sic Aldus Victo. encliticam omiserunt patrum ævo correctores nam Ald. Nepos obtrusit nobis: *omnium rerum*, ubi invenit?

2. *Perscripsimus*.) Est à Pal. sec. ac quart. ne quis putet Aldi aut Lamb. auctoritate sola permotos, abiisse à vulg. *præscripsimus*.

3. *Neque tamen pluris quàm illa videatur, &c.*) Pall. omnes *videantur*. quart. præterea quint. sext. *plures quàm illi*.

4. *Cæci æquè, & ii.*) Aut & hic notat æ, aut legendum *ut*, nihil est tamen scripturæ variantis in Pall.

5. *Quoniam nondum videbas sapientiam.*) Verbum ultimum reduxi, persuasus ab edit. one Aldi senioris & Pall. omnium consensu.

6. *Avum tuum Drusum.*) Lamb & Bret. *avunculum*. sed præter omnes editos & Pal. in. ò rationem consulatur Aldus Nepos.

7. *Sed nihil est, &c.*) Pal. quart. *si nihil*, quæ scriptura non ita omnino absurda, verum nihil ideo mutaverim.

8 *At, quo utuntur, &c.*) Pal. tert. ac sext. *utuntur* nihilo pejus.

9. *Earum etiam contrariarum summa.*) Ita olim cusi, neque aliter Pall. nostri. Vict. edidit *contrariarum*; sicque & Ald. Nepos. Lamb. conjicit *contrariorum*.

10. *Itaque usi eadem ratione, &c.* Sic edidit à Vict. neque recedunt Pall. nisi quod si *usus*. Vox illa tota abfuit primis editionibus, neque recepta est à neoteriosi.

11. *Fallaci eloquentia.*) Est à Vict. nam Pall. *fallacia loquela*, ut edidit Ald. senior. filius enim ejus ac nepos maluere *fallaci-loquæ*, quod & arripuit Lamb.

12. *Quid enim sententia, &c.*) Hanc lectionem distinctionemque introduxit Paull. Man. ex Mass. codice, nisi quod illi absit repetitum infra *enim*, quod nec in Pal. quart. quidem habet interpunctio: *quid enim sapienti* non ut olim publicati, *Quid enim? sapientia*.

I. Ni-

hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse vivi; sed *differre inter honestum, & turpe*, 1 nimium quantum, nescio quid immensum: inter ceteras rès nihil omnino interesse. Idem adhuc: (audi reliqua, & risum contine, si potes.) MEDIA ILLA, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in his rebus esse, quòd interesset. Et nunc idem dico, inquies, sed ad virtutes, & ad vitia, nihil interesse. Quis istud, quæso, nesciebat? Verùm audiamus. ISTA, inquit, QUÆ dixisti, valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam Græcè προηγμένα, Latinè autem producta: sed præposita aut præcipua malo. 2 sic tolerabilius, & mollius. Illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, sed legere, nec optare, sed sumere: contraria autem non fugere, sed quasi recernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare: quæ autem contra, mala. Videsne igitur, Zenonem tuum 3 cum Aristone verbis consistere, re dissidere: cum Aristotele, & illis re consentire, verbis discrepare? cur igitur, cùm de re conveniat, non malimus usitatè loqui? Aut doceat parationem me *ad contemnendam pecuniam* fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero: fortiorem que in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. Facete M. Piso, familiaris noster, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim ajebat? bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis. quid adjuvas? avaritiamne minuis? quòd si verbum sequimur, primum longius verbum, *præpositum*, quam *bonum*. Nihil ad rem. Ne illa nè at certè gravius. nam *bonum* ex quo appellatum sit, nescio: *præpositum* ex eo credo, quod præponatur aliis. id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur. sed nec magnum bonum, & præ rectis, honestisque, contemnendum, ac despiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus istis verbis 4 a Zenone mutatis ita disputabat, & quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa laetioribus nominibus ab eo appellari, quàm a nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo vir optimus, utique, ut scis, amantissimus. nos paucis ad hæc additis finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt. nam ex iisdem *verborum præstigiis & cognomata vobis* sunt & imperia & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique sunt, sapientis esse dicatis. solum præterea formosum, solum liberum, solum civem: 5 stultorum omnia contraria, quos etiam insanos esse vultis. Hæc παράδοξα illi, nos *admirabilia* dicamus. Quid autem habent admirationis, cùm prope accesseris? conferam tecum, quam cuique verbo rem subjicias: nulla erit controversia. *omnia peccata paria* dicitis. non ego te cum jam ita loquar, ut iisdem his de rebus cùm L. Muræna, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: *aliquid etiam corona datum*: nunc agendum est subtilius. *peccata paria* quonam modo? quia nec honestò quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge porrò nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata sint paria. Ut, inquit, INFIDIBUS plurimis, si nulla earum ita 6 contenta numeris sit, ut concentum servare possit, omnes æquè incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æquè discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. æquè enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ sint: illud non continuo, ut æque incontentæ. collatio igitur ista te nihil juvat. nec enim omnes *avaritias* ita æque avaritias esse dixerimus, sequitur etiam ut æquas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. Ut enim inquit, GUBERNATOR æquè peccat, si paleatum navem everterit, & si auri: item æquè peccat qui parentem, & qui servum injuria verberat. Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum, paleamve portet, ad bene, aut ad malè gubernandum, nihil interesse. at quid *inter parentem, & servulum interest*, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quàm in palea. OMNIBUS enim artibus volumus attributam esse eam, quæ *communis* appellatur prudentia: quam omnes, *qui cuique artifici præsunt debent habere*. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Urgent tamen, & nihil remittunt. QUONTAM, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, & inconstantiæ est: hæc autem vitia, in omnibus stultis æquè magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi verò aut concedatur, *in omnibus stultis æque magna esse vitia*, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, quàm illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævolam: & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit: ut, quo hæ majores, minores ve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint, aut minora. Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quod se posse putant *duas contrarias sententias obtinere*. quid enim est repugnatius, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem incidunt: cùm id fugiunt; 7 re eadem defendunt, quæ Peripatetici; verba tenent mordicus. quæ rursus dum ibi evellitur ore nolunt, horridiores evadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus, quam illorum tristitiam, atq; asperitatè fugiens Panætius, nec acerbitatè sententiarum, nec *differendi spinas* probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illustrior: sempersque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant. quos quidem tibi studiosè, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam advesperascit, & mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hactenus; verùm *hoc idem sæpe faciamus*. Nos verò, inquit ille. nam quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem vestrorum nihil probari *scrupulum*, inquam, abeunti. sed videbimus. Quæ cùm essent dicta, discessimus.

M. TVL-

1. *Nimium quantum, nescio quid immensum.* Ludovicus Carbonellus Antiq. Lect. c. 12. dejerare ausus illa, *nescio quid immensum*, non esse Tullii, sed a cerius nescio cujus: qui explicare voluerit prius illud, *nimium quantum*; addit præterea abesse à vetere codice trigam eam verborum tale nihil dicere possum de Pal.

2. *Sic tolerabilius & mollius.* Pall. omnes, sic: quod aliam introferret sententiam.

3. *Cum Aristone verbis consistere.* Sic Vict. ed. & Pall. o. non *consentire*, ut vulgg. arbitrorq; hoc quoque loco fuisse in Mem. *consistere*, non inficior, ut quidem prodit Lamb. in tractatu in *concinere*.

4. *A Zenone mutatis.* Legendum videbatur Scal. noster *mutatio*.

5. *Stultorum omnia contraria.*) VOX *stultorum* nota est ex Maff. codice, sustulitque eam prolem P. Manutius. nam Pall. non agnoscunt, neque visitur in edd. priscis.

6. *Contenta numeris.*) Pal. quart. *nervis*: neque displicet Lamb. & istam vocem & alteram ejus incudam rejecit Scal. præterea adnotatum legi in mss. *pluribus*. supra, non *plurimus*.

7. *Re eadem defendunt, qua Peripatetici; verba tenent mordicus.*) Sic mss. Pall. neque opus ulla mutatione cum Lamb. contrarie modo isthæc interpretanti, quàm debebat.

8. *Exibi ex re nullum.*) Passim ita legitur at olim erat *ex re ordine nullum*, ut que Pal. quinq. sexq. nam ceteri tres *ex ordine nullum*, quomodo item fuisse in omnibus suis testatur Lamb. & fortasse recte: ut velit, nullum eos ex istis verbum amisisse rum nisi vi mera exterqueatur.

2. *Cum*

M. TVLLII CICERONIS
DE
FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
AD
BRVTVM,
LIBER QVINTVS.

M. Piso : Qu. Cicero : Pomponius Atticus : Cicero : L. Cicero.

CUm audiviſſem Antiochum, Brute, ut ſolebat, 1 cum M. Piſone, in eo gymnaſio, quod Ptolomæium vocatur, unaque nobiscum Q. Frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noſter, cognatione, patruelis: *amore germanus*: conſtituimus inter nos, ut ambulationem poſtmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus eſſet. Itaque ad tempus ad Piſonem omnes. inde vario ſermone ſex illa à Dipylo ſtadia confecimus. cùm autem veniſſemus 2 in Academiam, non ſine cauſa nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam volueramus. Tum Piſo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, CUM EA LOCA VIDEAMUS, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum eſſe verſatos, magis moveamur, 3 quàm ſiquando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic diſputare ſolitum: cujus etiam illi horti ſunt propinqui non memoriam ſolùm mihi afferunt: ſed ipſum videntur *in conſeſſu* meo hic *ponere*. hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipſa illa ſeſſio fuit, quam videmus. equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico, non hanc novam, quæ *mihi minor eſſe videtur poſteaquam eſt major*; ſolebam intuens Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum verò in primis avum cogitare. TANTA VIS ADMONITIONIS INEST IN LOCIS, ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina. Tum Quintus, eſt planè Piſo, ut dicis inquit. nam me ipſum huc modò venientem convertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos verſabatur. quem ſcis, quàm admirer, quàmque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis & illo molliſſimo carmine, quænam eſſent ipſa hæc loca, requirentis 4 ſpecies quædam commovit, *nunc ſcilicet, ſed commovit tamen*. Tum Pomponius, at ego, quem vos, ut deditum Epicuro, inſectari ſoletis, ſum multùm equidem cum Phædro, quem unicè diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modò præteribamus: ſed veteris proverbii admonitu, *vinorum memini*: nec tamen Epicuri licet oblivi ſci, ſi cupiam: cujus IMAGINEM non modò in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noſter jocari videtur, & fortaſſe ſuo jure. ita enim Athenis ſe collocavit, ut ſit pæne unus ex Atticis, 5 ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piſo, aſſentior: uſu hoc evenire, ut acriùs aliquanto, & *attentiùs de claris viris, locorum admonitu, cogitemus*. ſcis enim me quodam tempore Metapontum veniſſe tecum, nec ad hoſpitem antè divertiſſe, quàm Pythagoræ ipſum illum locum, ubi vitam ediderat, ſedemq; viderim. hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt *non ipſis locis indicia ſummorum virorum*: tamen ego illa moveor exedra. modò enim fuit Carneades: quem videre videor. eſt enim nota imago: à ſedeq; ipſa tanta ingenii magnitudine orbata deſiderari illam vocem puto. Tum Piſo 6 Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum libenter inviſit, ubi Demoſthenes & Æſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? *ſuo enim quisque ſtudio maximè ducitur*. Et ille, cùm erubuiſſet, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare ſolitum Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret voce vincere. modò etiam paullum ad dextram de via declinavi, ut ad

1. CUM *M. Piſone, in eo gymnaſio*.) Lectionem hanc bellè propugnat P. Victorius Var. lect. c. 19. ceterum dum præterea inclinat in, *ut ſolebam*, non *ut ſolebat*; adverſatios ſub. habet Pal. quod omnes. vulgatus, *cum M. Piſone diſputantem, in eo, &c.* quæ ſcriptura non agnoſcitur à miſſ. meliorib.

2. *In Academiam, non ſine cauſa nobis ſpatia*.) Sic et am Pall. præter quart. in quo, *in Academia*, ut videatur ufurpaſſe adjective; ſi quæ poëtæ alicujus verſiculus. Victorius edidit *in Academia, non, &c.*

3. *Quàm ſi quando eorum ipſorum*.) Ita hodiè paſſim. at Aldus ſenior vulgarat *quem ſi unde*, ſicque Pall. o. Victorius, *oggeſſit, quàm ſi aut eorum, &c.* Camerarius controverſum illud totum omittit; neque profectò requiritur, ſed quid tum fiet libris ſcripris?

4. *Species quædam commovit*.) Lamb. conjicit *commonuit*, ſed cur obſecro? alterum certè exentur miſſ. neque quid habet vitii, niſi quod, ſeu ſuperfluum poterat deleri; uti annotatum Scal noſtro.

5. *Ut id etiam cognomine*.] S. omnes Pall. præter ſec. in quo ſyllaba ultima exarata per notam. Lamb obtruſit nobis ex ſuis *cognamen*, contra optimam quamque editionem.

6. *Quoniam igitur aliquid omnes*.) Non ineptè Scal. litteris tranſpoſitis, ſinxerat ad libri ſui oram, *meates*.

Periclis sepulcrum accederem, quamquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacumque enim ingredimur, *in aliquam historiam vestigium ponimus.* Tum Piso, Atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos summos viros spectant, *ingeniosorum* sunt. sin tantum modò ad indicia veteris memoriæ cognoscendæ, *curiosorum.* te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos NOVISSE, ETIAM IMITARI VELIS. Hic ego, Etsi facit hic quidem, inquam, Piso, (ut vides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat: vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potius verecundè, Facio, inquit, equidem: sed audistine modò de Carneade? rapior illuc. revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cùm hic adiit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii soli numerantur, qui Academici vocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles. quem, excepto Platone, haud scio an rectè dixerim *principem Philosophorum.* 2 Ad eos igitur converte te, quæso. ex eorum enim scriptis, & institutis cum OMNIS DOCTRINA LIBERALIS, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exstiterunt ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium *artium officina*, profecti sunt. Ad quæ ego. Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed à te opportunè mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumque sententia. censemus autem te facilè hoc explanare posse, quòd & Staseam Neapolitanum multos annos *habueris apud te*, & complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Agè, agè, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti) exponamus adolescenti, si qua forte possumus. dat enim id nobis solitudo. quòd si quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tanquam philosophum, disputaturum. 3 sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus, & Pomponius cùm idem se velle dixissent, Piso exorsus est. cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum frequenter audieris, maximè probatam existimo. Sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut brevissimè potui, paullo antè dictum. Sed est *forma* ejus *disciplinæ*, sicut ferè ceterarum, *triplex.* una pars est, natura: dissérendi altera: vivendi, tertia. natura sic abiis investigata est, ut nulla pars cœlo, mari, terra, (ut poeticè loquar) prætermissa sit. Quinetiam, cùm de rerum initiis, omnique mundo locuti essent, ut multa non modò probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles *animantium* omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem, stirpium naturas, omniumque ferè rerum, quæ *è terra gignerentur*, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est investigatio rerum occultissimarum: dissérendique ab iisdem omnem non dialecticè solum, sed etiam oratoriè præcepta sunt, tradita: ab Aristote eó principe de singulis rebus *in utramque partem dicendi* exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, & tamen, cùm omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, exprometet. Cùm autem tertia pars *bene vivendi præcepta* quæreret, ea quoque est ab iisdem non solùm ad privatæ vitæ rationem, sed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. omnium ferè civitatum non Græciæ solùm, sed etiam barbariæ, ab Aristotele, *mores instituta, disciplinæ*: à Theophrasto *leges* etiam cognovimus. cumque uterque eorum docuisset, qualem in rep. 4 *principem* esse conveniret, juribus præterea cùm scripsisset, qui esset *optimus reipublicæ status* hoc amplius Theophrastus, quæ essent in rep. *inclinationes rerum*, & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularet. Vitæ autem degendæ ratio maximè quidem illis placuit quieta, *in contemplatione & cognitione posita rerum*: quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum popularitèr scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non semper idem dicere videntur: nec in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi: aut inter ipsos dissensio. sed cum BEATA VITA quæratur, idque sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat: sitne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut *stirpibus adversis*, in eo nonnumquam variari inter eos, & dubitari videtur. quod maximè efficit Theophrasti de beata vita liber; 5 in quo multum admodum fortunæ datur, quod si ita se habeat, non possit beatam præstare vitam sapientia. hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitasque postulat. quare teneamus Aristotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accuratè scripti, de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis: sed *non video, cur non potuerit pater similis esse filius.* Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plus in virtute teneamus, quam ille remisit, firmitatis, & roboris. simus igitur contenti his. nam quæ horum posteri, 6 meliores illi quidem, mea sententia, quàm reliquarum philosophi disciplinarum: sed ita degenerant, ut ipsi *ex se nati* esse videantur. primùm Theophrasti Strato, physicum se voluit. in quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. 7 Hujus Lysias & oratione locupletes, rebus ipsis jejunior. concinnus deinde & elegans hujus Aristo; sed ea, quæ *desideratur à magno philosopho, gravitas* in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. prætereo multos, in his doctum hominem, & suavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, vacuitatem doloris, qui autem de *summo bono* dissentit,

1. *Non posteris se adire.*) Egregia locutio. & tamen Pall. o. *posteris.* unde factum ut Cameracianus præferret, *Et hinc, & non posteris.* sed illud *hinc*, in nullo est nostrorum.

2. *Ad reliquam converte tenquæso.* Forsan *converte quæso.*

3. *Sed ne, dum huic obsequor.*) Lamb. interposuit *sed verendum ne dum*, quod in nullo est Pall. neque agnoscunt editi alii.

4. *Principem esse conveniret.*, Ita additio Vict. Aldi. vetus non habet illud *esse*, neque reperitur in Pal.

5. *In quo multum admodum fortuna datur.*) Pal quart. *adm. fortuæ est*, quomodo & sext. quod esset intelligendum de lib. Theophrasti. sed nihil mutandum.

6. *Meliores illi quidem mea sententia, quàm.*) Forsan melius imò omnino melius. Pal quart. *in ea sententia.*

7. *Hujus Lysiæ & oratione.*) Lamb. supposuit *Lyco*, quod & adscripserat Scal. sed nostri manuscripti nihil variant, nisi quod quart. non habeat *&*; quod & abesse potest. nam ejus loco est in Mass. *ex.*

Ici Cri-

dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. 1 Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem est gravitate proximus, & redundat oratio, artamen is quidem in partis institutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honestatem, vacuitatem doloris. Hic quoque *suum est*: de summoque bono dissentiens, dici verè Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi videtur persequi diligentissimè: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noster prudenser, qui audire de summo bono potissimùm velit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam ceteris in rebus sive prætermissum, sive ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quàm *quanti quaque tarum rerum est*, in quibus neglectum est aliquid. summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant, scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cùm intelligitur, quid sit & bonorum extremum, & malorum, *inventa vitæ via est*, conformatioque omnium officiorum. Est igitur, quo quidque referatur, ex quo, id quod omnes expetunt, beatè vivendi ratio inveniri, & comparari potest. quod quoniam in quo sit, magna dissensio est: Carneadea nobis adhibenda divisio est qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modò quot fuissent adhuc philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. NEGABAT igitur, ullam esse artem, quæ ipsa à se proficisceretur. etenim semper illud extra est, quod arte comprehenditur. nihil opus est exemplis hoc facere longius. est enim perspicuum, *nullam artem in se versari*, sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam ut medicina valitudinis, navigationis gubernatio, sic *vivendi ars est prudentia*: necesse est eam quoque ab alia re esse constitutam, & profectam. constitit autem fere inter omneis, id, in quo prudentia versaretur, & quod assequi vellet, aptum, & accommodatum naturæ esse oportere, & tale, ut ipsum per se invitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem sit, quod ita moveat, itaque à natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, cùm summum bonum exquiritur, omnis dissensio. totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur in his quid sit extremum, & ultimum, fons reperiendus est, in quo sint *prima invitamenta naturæ*. quo invento, omnis ab eo, qualicapite, de summo bono, & malo disputatio ducitur. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulsionem doloris: 2 alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. 3 Ab his alii, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur: in quibus numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, valitudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vireis, pulchritudinem, ceteraque generis ejusdem: quorum similia sunt prima in animis, quali *virtutum igniculi, & semina*. Ex his tribus cùm unum aliquod sit, quo primùm natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendam, nec quidquam omnino: præter hæc tria, possit esse: necesse est omnino *officium aut fugiendi, aut sequendi*, ad eorum aliquid referri: ut illa prudentia, quam antem vitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua versetur, à qua totius vitæ ducat exordium. ex eo autem, quod statuerit esse, quo primùm natura moveatur, exsistet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit, ut aut id honestum sit, facere omnia aut voluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut non dolendi, etiam si id assequi nequeas: aut eorum, quæ secundum naturam, adipiscendi. Ita fit, ut, QVANTA DIFFERENTIA est in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem à principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis jam igitur sex de summo bono sententiis, trium proximarum hi principes: *voluptatis*, Aristippus; *non dolendi*, Hieronymus; *fruendi rebus iis*, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, differendi causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaque vehementer. nam *voluptatis causa facere omnia*, cùm, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi, per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit, nemo dicit. ne *vitationem quidem doloris ipsam* per se quisquam in rebus expetendis putavit. ne si etiam evitare posset. At verò facere omnia, ut adipiscamur *quæ secundum naturam sint*, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hæ sunt simplices de summo bonorum, malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quattuor defensæ. junctæ autem, & duplices expositiones summi boni tres omnino fuerunt: nec verò plures, si penitus rerum naturam videas, esse potuerunt. nam aut *voluptas* adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut *doloris vacuitas*, ut Diodoro: 4 aut *prima naturæ*, ut antiquis: quos eosdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semovendam esse: quando *ad majora quædam*, ut jam aparebit, *nati sumus*. de vacuitate doloris eadem ferè dici solent, quæ de voluptate. quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primùm, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem ferè cadunt contra vacuitatem doloris: nec verò alia sunt quærenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ constare possunt. Conjunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplectâ vult, efficit turpe. ad eas enim res refere quæ agas: quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse: altera versetur in levissima parte naturæ, *obscurantia est omnem splendorem honestatis*, ne dicam inquinantis. Restant Stoici, qui cùm à Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res secuti sunt. Hos contra singulos dici est melius, sed nunc, quod agimus, de illis cùm volemus. Demoeriti autem SECVRITAS, quæ est animi tanquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eò separanda fuit ab hac disputatione, quia ista *animi tranquillitas, ea ipsa est beata vita*, quæritur autem, non quæ sit, sed unde sit. Jam explosæ ejectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cùm omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturæ esse

1. *Critolaus imitari antiquos voluit.*) Verbum ultimum non exstat in Pal. quart. & videtur sanè subaudiri posse; nisi dicamus *imitari* positum pro *imitatur*; ut sæpe bonis auctoribus.

2. *Alii censent primum ascitum, doloris vacuitatem, & primum &c.* Quatuor e Palatinis non admittunt, *doloris vacuitatem*, quartus numeros habet: duo quidem sed tali positu: *Voluptatis alii primum appetitum putant & primam depulsionem doloris vacuitatem doloris, alii censent primum ascitum, & primum, &c.*

3 *Ab his alii, quæ prima, &c.*) Lambinus, Erasmus, alii, multa hæc moliuntur. sed sup remigio, non calami exaratorum codicum. itaque non est quod eorum conjecturis bonam chartam oneremus.

4 *Ut prima naturæ, ut antiquis.*) Monuit manu sua Scaliger, scribendum, *aut*, recte.

aptum, & accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc rectum & id tollunt, qui in rebus iis, in quibus 1 nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit *nihil esse bonum, præter scientiam*, omnem consilii capiendi causam, inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, cùm præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est. Ergo instituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. *Omne animal seipsum diligit*, 2 ac simul ut ortum est, id agit, ut se conservet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optimè secundum naturam affectum esse possit. Hanc initio constitutionem *confusam habet*, & incertam, ut tantummodò se tueatur, qualecumque sit sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Cùm autem processit paullum, & quatenus quidquid se attingat, ad seque pertinet, perspicere cœpit, tum sensim incipit progredi seque *agnoscere*, & intelligere, quam ob causam habet eum, quem diximus, animi appetitum; cœptatque & ea, quæ naturæ apta sentit, appetere, & propulsare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. ita finis bonorum exsistit, SECVNDVM NATVRAM VIVERE, sic affectum, ut optimè affici possit, ad naturamque accommodatissimè. Quoniam autem sua cujusque animantis natura est, necesse est etiam finem omnium hunc esse, *ut natura expleatur*. nihil enim prohibet, quædam esse & inter se animalibus reliquis & cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. sed extrema illa, & summa, quæ quærimus, inter animalium genera, distincta, & dispertita sunt, & sua cuique propria, & ad id apta, quod cujusque natura desiderat. quare cùm dicimus, *omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere*: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed ut omnium artium rectè dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versetur, scientiam autem suam cujusque artis esse: sic *commune animalium omnium secundum naturam vivere*, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solùm in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quæ ad vivendum, crescendumque valeant, & suo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehensione omnia complecti: non dubitemque dicere, *omnem naturam esse conservatricem sui*, idque habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat 3 quàm in optimo sui generis statu: ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, hominis id esse in bonis ultimum, SECVNDVM NATVRAM VIVERE: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta, & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda sunt: sed si enodatiùs, vos ignoscetis. hujus enim *ætati*, & huic, nunc hoc primum fortasse audienti, *servire debemus*. Ita prorsus, inquam. etsi ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem rectè isto modo dicerentur. Exposita igitur, inquit, terminatione, rerum expetendarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui. 4 quod idem reapse primum est, ut intelligamus, *omne animal seipsum diligere*. quod quamquam dubitationem non habet (est enim insixum in ipsa natura) comprehenditur suis cujusque sensibus, sic, ut, contrà si quis dicere velit, non audiatur) tamen, nequid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, *esse aliquod animal, quod se oderit?* res enim concurrent contrariæ. nam cùm appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consultò, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cùm id sua causa faciet: & oderit se, & simul diliget: quod fieri non potest. 5 necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quæ bona sunt, mala putare: bona contrà, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio. neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud Terentium, qui decrevit *tantisper se minùs injuria suo gnato facere*, (ut ait ipse) *dum fiat miser*, inimicus ipse sibi putandus est. sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cùm *in mala 6 scientes irruunt*. tamen se optimè sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt nec dubitant,

Mihi sic usus est? tibi ut opus est facto, face:

velut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies noctesque torqueri vellent: nec verò sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese malè rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim hæc est querela, qui sibi cari sunt, seseque diligunt. Quare, quotiescunque dicetur malè de sequis mereri, sibique esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere: intelligatur aliquam subesse ejusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. Nec verò id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit; sed illud quoque intelligendum est, *neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua sensfat interesse*. tollitur enim appetitus animi, si, ut in iis rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismet ipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere velit, perabsurdum sit: ita 7 diligi à sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur, potest. 8 in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus, propter nos enim illam, non propter eam nosmetipsos diligimus. quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, *non modò carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse?* quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cùm appropinquet,

Non refugiat timido sanguen, 9 atque exalbescat metu?

& si hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere: quod item est reprehendendum in dolore,

---

1. *Nihil quod non honestum, aut turpe sit.*] Sic edd. omn. sic Palatini. Lamb. supposuit, *nihil aut honestum aut turpe sit*; ex duobus codd. ut inquit, scr. pris. sed cur quæso non nominat?

2 *Ac simul & ortum est.*) Ita Victorii editio, neque secus omn. Pall. nam Aldus S. senior *& simul ac est*. quomodo recentiores; quibus plana omnia placent.

3. *Quàm in optimo sui generis statu.*] Lambinus & Aldus Nepos, *in quam optimo*. sed erius illud est in eod. aliis omnibus, neq; abeunt ab ea Pall. n si quod sec. *quasi optimo*. quod mihi perplacet.

4 *Quid idcirco sit primum etc.*] Est à Victorio. ne quis forte adscribat Lamb. no. prius edim. *reab se*, quod adhuc in Pall. omn. bus, nisi quod quinti *reabse*. Sed gerit vero vetus plane *reapse*.

5 *Necesse est quidem, si quis.*) Pal. sext. *necesse est quæ si quis*. at sec. ne-

esse est aquè, si quis. quod habuerim pro Tullii genuino.

6 *Scientes irruunt.*) Vulgati *ruunt*: sed alterum produxit Petrus Victorius, legiturque in Pal. quarto.

7 *Diligi à se quemque.*) Recentiores & ævi extremi, *quemquam*, sed contra ed. Victorii & omn. Pall.

8. *In nobis autem ipsis ne intelligi quidem ut propter, &c.*] Sic quidem Aldus senior. sed dubites tamen de sinceritate. edd. enim posteæ Victorius, *in nobismet ipsis autem intelligi quidem propter*, sine illo *ne & ut*, quod neque is nec ullo Pall. quorum quartus habet, *in nobismet autem ipsis intelligi quod propter, &c.*

9 *Atque exalbescat metu.*) Pal. quart. *exalbescit*, nescio an formâ antiquâ an ipsaima. e librarii.

dolore. sed quia ferè sic affici solent omnes, satis argumenti est, 1 *ab interitu naturam abhorrere*: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec verò dico eorum metum mortis, qui quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant, ne cum dolore moriantur. iccirco mortem fugiant: in parvis enim sæpe qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes *minamur præcipitaturos aliquando*, extimescunt. quineriam feræ inquit Pacuvius,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,

sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? quinetiam *cum decreverit* esse moriendum, tamen discessu à suis, atque ipsa relinquenda luce moveatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, cùm & MENDICITATEM multi perpetiantur, ut vivant: & anguntur appropinquatione mortis confecti homines senecture: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio sagittarum.

Configebat tardas celeres, 2 stans volantes,

ut apud Attium est,

Pennarumq; contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor; cùm arborum, & stirpium eadem pænè natura sit: sive, ut doctissimis visum est, major aliqua causa, atque divinior hanc vim ingenuit: 3 sive hoc ita fit fortuito. 4 videamus ea, quæ terra gignit, corticibus, & radicibus valida servari, quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant: quæ si natura negligat, ipsa esse non possint. ita non concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant, si quando *naturam hominis* dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam PRIUS POTERIT à se quisque discedere, quàm appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni à natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum, *quæ sit hominis natura*: id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est hominem è corpore, animoque constare, cùm primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam *vis rationis, & cognitionis & scientiæ, virtutumque omnium*. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaque *figura*, & *forma*, & *statura*, quam apta ad naturam sit, appareat: neque est dubium quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligantur; sed certè opus est ea valere, & vigere, naturales motus, ususque habere, ut nec absit quid eorum: nec ægrum, debilitatumve sit. id enim natura desiderat. 5 Est etiam *actio* quædam *corporis*, quæ motus, & status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione, & depravatione quadam, aut motu, statuve deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retrò; fugere plane se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, & flexi, *fractique motus*, quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contrario moderati, æquabilesque habitus 6 affectiones, ususque corporis, apta esse ad naturam videntur. Jam verò animus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse, ut & 7 omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus est sua cujusque virtus, ut ne quid impediat, quominus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus, celeriter, expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus. Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed *duo prima genera*: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ: alterum earum, quæ in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude præstantia. prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno *ingenii* nomine: easque virtutes qui habent, *ingeniosi* vocantur. alterum autem genus est magnarum, veramque virtutum: quas appellamus *voluntarias*, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, justitiam, & reliquas ejusdem generis. Et summatim quidem hæc erant de corpore, animoque dicenda. quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniaque & in animo, & in corpore perfecta velimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se. & in iis esse ad benè vivendum momenta maxima. nam CUI PROPOSITA SIT conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, cariores(que), quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim vita expetitur, quæ sit animi, corporisque expleta virtutibus: in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cùm ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est conjectura, ea *maximè esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis*: ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maximè. Ita fiet, ut animi virtus, corporis vitiuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur: qua *nihil est in homine divinius*. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, 8 aut non multo secus, earum summum

---

1. *Ab interitu naturam abhorrere*.] Ejusdem membranis non adest VOX *naturam*; neque admodum ea hæc opus.

2. *Stans volantes, &c.*] Lambinus *volantes*, ex Scaligeri conjectura, sed ipso nolente, si modo satis adsequor quæ scripsit conjectaneis ad Varronem: edi certe ac mss stant à vulgato.

3. *Sive hoc ita fit fortuito.*] Sic & Pal quart. placuitque dudum Lambino. edit. antea *fit*.

4. *Videamus ea, &c.*] Aldus Nepos edidit, *videmus*: malè pendent hæc enim à superioribus, quod magis pateret, addita enclitica legeretur *videamusque*.

5. *Est etiam actio.*] Ita ex veteri libro P. Manutius, repetique in Pal. sec. ac quinto prius vulgati *enim*.

6. *Affectiones ususque corporis.*] Est ab ed Victorii, confirmantque o. Pall. prius scis, *affectiones*, quod malè bat mutatum in *actiones* Paul. Manutius.

7. *Omnes partes habeat incolumes.*] Sic Vict. & Pal. quart. alii edd. *partes non hab. sint* necessariò.

8. *Aut non multo secus.*] Sic Aldus sed ob. ar Victorius sustulit negativam; neque invenitur in ullo Palatinorum quàm sexto: videtur tamen necessaria.

2. *Obtinuit*

summum bonum in corpore est: ut non inscitè illud dictum videatur in sue, 1 *animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret.* Sunt autem bestiæ quædam in quibus ineſt aliquid simile virtutis. ut in leonibus, ut in canibus, 2 ut in equis: in quibus non corporum solùm, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. *in homine autem summa omnis animi est*, & in animo, rationis: ex qua virtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaq; & vivere vitem, & mori dicimus: arboremque & novellam & vetulam, & vigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & 3 apta quædam ad naturam, aptare, & aliena; earumque augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, *quo natura ferat, eo possit ire:* ut ipsæ vites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasque esse fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vita potissimùm loquar, est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna vis est, ut quàm optimè se habere possit, si *nulla cultura adhibeatur.* At verò si ad vitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moveatur, quid tacturam putas? an ea, quæ perviniorem antea consequebatur, & per se ipsam curabit? sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum, &, si qua sint ei membra adjuncta tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit junget ea, quæ postea accesserint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere. ita similis erit & finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen non enim jam *stirpis* bonum quæret, sed *animalis*. quod si non sensus modò ei sit datus, verùm etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda? & inter hæc multo esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletione naturæ summi boni finem consistere, cùm *longè, multumque præstet mens atque ratio?* Sic & extremum omnium appetendorum, 4 atque ductum à prima communitate naturæ, multis gradibus adscendit, ut ad summum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. Cùm igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ: si, ut initiò dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, judicareque posset, quæ vis & totius esset naturæ. & partium singularum, continuò videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum, & ultimum: nec ulla in re peccare posset. nunc verò *à primo quidem mirabiliter occulta natura est*, nec perspici, nec cognosci potest. progredientibus autem ætatibus, sensim, tardeve potius quasi nosmetipsos cognoscimus. itaque illa prima commendatio, quæ à natura nostri facta est, nobis obscura. & incerta est: primusque *appetitus ille animi* tantum agit, ut salvi, atque integri esse possimus. cùm autem dispicere cœperimus, & sentire, quid simus. & quid animantibus ceteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. quam similitudinem videmus in bestiis. quæ primò, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent: deinde suo quæque appetitu movetur. serpere anguiculas, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, 5 nepas aculeis: suum denique cuique naturam esse ad vivendum ducem. quæ similitudo in genere etiam humano apparet parvi enim primo ortu *sic jacent, tanquam omnino sine animo sint.* cùm autem paullum firmitatis accesserit: & animo utuntur, & sensibus; connituntur que, ut sese erigant, & manibus utantur; & eos agnoscunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant, dantque se ad ludendum: *fabellarumque* auditione ducuntur: deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid, & discere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt, efferunt se lætitia: victi debilitantur, animosque demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est. est enim NATVRA sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, *sine doctrina moventur.* sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis *vi tuta quasi carmen* efficitur. nam cùm ita nati, factique simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, à contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris *virtutum quasi scintillulas* videmus, è quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturæ perveniat extremum. nam, ut sæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecillaque mente *vis naturæ per caliginem cernitur.* cùm autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ vim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. Intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, perviden dum. aliter enim NOS METIPSOS NOSSE NON POSSVMVS. quod præceptum quia majus erat; quàm ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmetipsos cognitio autem hæc est una, ut *vim nostri corporis animique norimus*, sequamurque eam vitam, 6 quæ rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quàm perfectissima à natura haberemus: confitendum est, cùm id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum: quod certè *universum sua sponte ipsum expetit*, & propter se. necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas ejus partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis siquis prætermissam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur. utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas primas SECVNDVM NATVRAM esse diximus, necne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim (ut mihi quidem vide-

---

1. *Animam illi pecudi datam pro sale ne putisceret.*) Ita edidit Lambinus, neque aliter scribitur vox ultima apud Nonium. Vulgati tamen & Pall omnes, *putresceret*, item *animum datum*

2. *Vis in equis.*) Sic quidem & Aldus avus, at Vict. ed. expunxit particulam *in*, absentque Pall.

3. *Apta quædam, ad naturam aptare, & aliena: earumque, &c.*) Sic editus à Victorio, neque aliter Pal. quart. Aldus senior non habebat vocem *aptare*, ejusque loco est in ceteris nostris *amputareque aliena*. Lambinus obtrusit nobis, *naturam putare & aliena*. sicque affirmat legi in mss. sed quorum? suspicer potius restituendum, *naturam suimare, & aliena*, ut illud *amputare*, item *aptare* natum sit ab altero illo minus frequentato Ciceroni. nam quid ineptius, quàm hærere librarios in *putare* voce vulgatissima? vulgatur passim, *naturam aptare, & aliena amputare*, quod & secutus Aldus Nepos.

4. *Atque ductum à prima communitate naturæ.*) Lambinus deleto *atque* emendaverat, *commendatione naturæ*, invitis inquit, omnibus mss. & verum est de Pall. nihil etiam variant edd. forsan illud *atque* solummodò mutandum in *aquè*.

5. *Nepas aculeis.*) Est ab editione Victorii, neque aliter Nonius: sicque al. as legi, annotatum ad Pal. quartum, ad illud vulgarum *vespæ*; quod miror adhuc hærere in Aldina posteriore. etiam vetus Scaligeri liber agnoscit *nepas*.

6. *Quæ rebus ipsis perfruatur.*) Sic editio Victorii. nam Aldi, *perficiatur*, quomodo & Pall. omn. præter quart. in quo istud nostrum, & sext. in quo *perfruamur*. malè. primo enim loco posita non est sollicitanda.

videtur) 1 *non explet bona naturæ voluptas*, jure prætermissa est: sin est in ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutaverit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud jam argumentandi sequamur genus, ut non solùm, quia nos diligamus, sed quia cujusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque vis sit: 2 idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur. Atque ut à corpore ordiar, VIDESNE, 3 VT, SI QVA IN MEMBRIS PRAVA, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimùm appareat? multosque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse ulus membrorum non modò non major, verum etiam minor futurus sit, eòrum tamen species ad naturam revertatur? etenim cùm omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se expetatur. 4 Quid? in *motu, & statu corporis* nihil ne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque sit: nihilne est in rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non *odio dignos multos putamus*, qui quodam motu aut statu videntur naturæ legem, & modum contemnisse. 5 Et, quoniam hæc deducuntur de corpore, quid est, cur non rectè *pulchritudo* etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si pravitatem, imminutionemque corporis, propter se fugiendam putamus: cur non etiam ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis; quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam valitudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solùm, 6 sed etiam ipsas propter se expetemus. quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maximè è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus. Videamus *animi partes*; quarum est adspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tantus est igitur 7 innatus in nobis cognitionis amor, & scientiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. VIDEMVSNE, ut pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus, perquirendisque deterreantur? ut pulsi requirant, & aliquid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & sitim perferant? Quid verò? QVI INGENVIS STVDIIS, atque artibus delectamur, nonne videmus eos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione, & scientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compensare eam, quam ex discendo capiant, voluptatem? Mihi quidem Homerus hujusmodi quiddam vidisse videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. neque enim *vocum suavitate* videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. ita enim invitant Ulyssem: (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulysse,
Auribus ut nostros possis 8 agnoscere cantus?
Nam nemo hac umquam est transvectus carula cursu,
Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;
Post varias avide satiatus pectore musas,
Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, 9 clademq; canemus,
Gracia quam Troja divino numine vexit;
Omniaq; è lato 10 regum vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantiunculis tantis vir irretitus teneretur. scientiam pollicentur quam non erat mirum sapientiæ cupido *patria carioremq;* atque omnia quidem scire, cujuscumque modi sunt, cupere *curiosorum*: DVCI verò majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum. Quem enim ardorem studii censetis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere quædam describit attentiùs, *ne patriam quidem captam esse sensisse?* quantum Aristoxeni ingenium consumtum videmus in musicis? quo studio Aristophanem putamus ætatem in litteris duxisse? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter *discendi cupiditatem* videmus ultimas terras esse peragratas? quæ qui non vident, nihil umquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates eòli dicunt ea studia, quæ dixi, non intelligunt idcirco esse ea propter se expetenda, quòd, 11 nulla utilitate objecta, delectentur animi, *atque ipsa scientia, etiam si* 12 *incommoda detura sit, gaudeant.* Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quæramus à nobis, stellarum motus contemplationesque rerum cœlestium, eorumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid *historia delectet*, quam solemus persequi usque ad extremum: prætermissa repetimus, inchoata persequimur: Nec verò tam inscius, esse utilitatem in historia, non modò voluptatem. Quid, cùm fictas fabulas, è quibus 13 utilitas nulla duci potest, cum voluptate legimus? quid, cùm volumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parenteis, patriam, multa præterea minimè

---

1. *Non explet bona naturæ voluptas.*] Sententia politior futura videtur, ejecto *voluptas* est tamen in Pall. omnibus.

2. *Idcirco in his rebus summa, nostra sponte moveamur.*] Non displicet quod est in Aldo Nep. *moveatur*. & ita aliàs lectum veteribus, colligo ex nota marginali Pal. quarti. ibi enim adscriptum, vel *moveamur*, ridiculè, cùm ita aliquo in esset in contextu: sed aberravit dextra librarii, voluitque expressum *moveatur*: quo admisso, bellè hæc quadrabit illud *summa*, vexatum & Lambino, & Bruto aliisque.

3. *Ut si qua in membris.*] Pall. quatuor, *si qua quæ in membris*, quartus verò, *si quæ quæ in membr.* miror in sententia tam clara diversitatem.

4. *Quid? in motu & statu corporis nihilne est, quod, &c.*] Sic Aldi vetus impressio. nam junior, *nihil inest*. Vict. publicaverat, *expetatur*, quod *inmotu & statu corporis nihil non est quod*; quomodo plane Pal. quarti. nisi quod nihil non habet novam periodum ab illo *Quid*. ceteri nostri exprimunt. *quod in motu & statu corporis nihil inest quod*. præter sec. qui desinit ut illis. *quod in motu & statu corporis*.

5. *Et quoniam hæc deducuntur de corpore.*] Sic Aldi vetus editio, sic Pall. omn. exinde usq; *ducuntur*.

6. *Sed etiam ipsas propter se expetemus.*] Est à Victorio, neque recedunt Pall. vulgati pro interrogationem *expetamus?*

7. *Innatus in nobis cognit.*] Ita Victorius, ita Pall. omn. vulgati *in omnibus*, quod falsissimum est.

8. *Agnoscere cantus.*] Sic malui cum Pall. & vett. edd. quam *cognoscere*, ut ex uno mss. Vrsinus; quod miror potuisse eidem placere.

9. *Clademque canemus.*] Victorius quidem *senemus*: sed contra edd. priores, omnesque mss. nostros, quorum duo, quartus scilicet ac sextus, habent præterea non *Nos*, sed *Nunc*; quod arbitror verissimum. neque me movet quod nihil tale Homerus: Cicero enim arrendit argumento suo.

10 *Regum vestigia.*] Et hoc quoque malui, fide omnium Pall. & editionum vett. Victorius, & seqq. *rerum*; dum nimium inhæret verbis Homeri.

11. *Nulla utilitate objecta, delectentur animi.*] Non est temerariam quod vox *objecta*, non habeatur in Pall. quarto. forsan est παρέγραφον.

12. *Incommoda detura sit.*] Lambinus, *incommoda tura sit*, ex mss. non malè nostri tamen mordicus retinent vulgatum.

13. *Utilitas nulla duci.*] Sic edd. priscæ; juniores enim *duci*, sed ineptè, quamvis sic quoque aliquot Pall. quorum & unus *ritus*, quod malim, si arbitrarer *ditis* natum ex *duci*, quod omnino restat in quarto.

nimè necessaria ? quid, quòd homines infima fortuna, *nulla spe rerum gerendarum*, opifices denique, delectentur historia ? maximeque eos videre possumus res gestas audire, & legere velle, qui à spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur, & cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum, cognoscendumque moveamur. ACVTIORES quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit vita sapientium, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirenteis, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut *omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione consumant*. nos autem non solùm beatæ vitæ istam oblectationem videmus, sed etiam, *levamentum miseriarum*. itaque multi cùm in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exilio, *dolorem suum doctrinæ studiis levaverunt*. Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cùm patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam contulit. qui cùm in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor; multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus: sed animi cultus ille erat ei quasi quidam *humanitatis cibus*. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cùm se lucis magis, quàm utilitatis desiderio moveri diceret, *somnum* denique nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus, actionemq; tollit omnem. itaque si aut requierem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, 1 facilè pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid, discendique causa propè *contra naturam vigilias suscipere soleamus*. Sunt autem clariora, vel planè perspicua, nec dubitanda judicia naturæ, maximè scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quamquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philosophi, maximè nostri, *ad incunabula* accedunt, quod in puertia facillimè se arbitrentur naturæ voluptatem posse cognoscere. videmus igitur, ut *conquiescere ne infantes quidem possint*: cùm verò 2 paullum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri possint eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus. itaque, NE SI IVCVNDISSIMIS quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus dari: idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, videmus tamen & animo, & corpore moveri semper, & cùm re nulla impediantur necessaria, aut alveolum poscere, aut *quærere quampiam ludum*, aut sermonem aliquem requirere: cùmque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, 3 circulos aliquos, & semicirculos consectari. ne BESTIAE quidem, quas delectationis causa concludimus, cùm copiosiùs alantur, quàm si essent liberæ, facilè patiuntur sese contineri: motusque solutos, & vagos, à natura sibi tributos, requirunt. Itaque, VT QVISQVE optimè natus, institutusque est, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatus, possit paratissimis vescisi voluptatibus. nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp. honoribus, imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt, qua in vita, tantum abest, ut voluptates consectentur: ut etiam curas, sollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quæ in nobis *divina* ducenda est, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiqui repertæ, aut investigationem novarum: quo studio, cùm fatiari non possunt omnium *ceterarum rerum oblitæ*, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fineis bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt, tamen in tebus quærendis, explicandisq; natutis ætates conterere videamus. Ergo hoc quidem apparet, nos *ad agendum esse natos*. actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora majoribus, maximæ autem sunt, primùm, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione versamur. 4 consideratio, cognitiove rerum cœlestium, & earum, quas à natura occultatas, & latenteis, indagare ratio potest: deinde rumpub. 5 administratio, aut administrandi, sciendique prudens, temperata, fortis & justa ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, HONESTA dicimus: ad quorum etiam cognitionem, & usum jam corroborati, *natura ipsa præeunte* deducimur. OMNIVM enim rerum principia parva sunt, sed suis 6 progressionibus usa augentur: nec sine causa in primo enim ortu ineft teneritas, & mollitia quædam, ut nec res videre optimas, nec agere possint. virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maximè expetenda sunt, seriùs lumen appàret: multò etiam seriùs, ut planè, qualia sint, intelligantur. præclarè enim Plato: BEATVM, CVI ETIAM IN SENECTVTE CONTIGERIT, VT SAPIENTIAM, VERASQVE OPINIONES ASSEQVI POSSIT. Quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de majoribus, consequentibusque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formavit, ut alia in *primo ortu* perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque sane multum adjumentis externis, & adventitiis uteretur. animum autem reliquis rebus ita perficit, ut corpus. sensibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis. ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad suam conformationem indigeret. quod autem *in homine præstantissimum, atque optimum est, id deseruit*. etsi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem jam acciperet, posset, ingenuitque sine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam *elementa virtutis*. sed virtutem ipsam inchoavit: 7 nihil amplius. itaque nostrum est (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paullo, magisque ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea quæ diximus: quibus tantum præstat *mentis excellens perfectio*, ut vix cogitari possit quid intersit. itaque OMNIS HONOS, omnis admiratio, omne studium, ad virtutem, & ad eas actiones, quæ virtuti sunt consentaneæ, referturque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine *honesta* dicuntur.

---

1. *Facilè pateremur.*) Lamb. interjecit *facilè non re cavere pateremur*: ineptè, & præter Pall. o. editosque, nihil vulgata scriptione venustius.

2. *Paullum processerint*, non necessariò, & invitis nostris miss.

3. *Circulos aliquos & semicirculos consectari.*) Scal. adlevat magni ex l. veteri, *& sessiunculas consectari*, quod profecto perplacet.

4. *Consideratio, cognitiove rerum cœlestium.* Scal. idem è veteri l. *contemplatio cognitiove rerum*; & ipsi adlubescit ut theoriam designet.

5. *Administratio, aut administrandi sciendique prudens, &c.* Paullo Manut. potius videtur *scientia*; tum *prudens*, quod reperit in veteri lib. ex quo solum in Pal. sexto, notæ alioquin primæ libro, habet tamen etiam ad oram sui Scaliger, tanquam probaret.

6. *Progressionibus usa.*) Revocavi omnium ferè ætatem lectionem exturbatio usa, nuperè invecto, nulloque subnixo codice scripto, certè nullo Pal.

7. *Nihil est amplius, itaque nostrum est.* Est ab emendatione Paulli Manuti prius enim legebatur pass im, *Nihil itaque amplius nostrum est*, quod & in Pall. nisi quod quart. *nihil ita amplius nostrum est, quod ita rem dici, &c.*

1. Vo-

dicuntur. quorum omnium quæque sint notitiæ, quæque significentur rerum vocabulis, quæque cujusque vis, & natura sit, mox videbimus. Hoc autem loco tantùm explicemus; hæc, honesta quæ dico, præterquàm quòd nosmet-ipsos diligamus, præterea tuapte natura per se esse expetenda indicant pueri. in quibus 1 ut *in speculo*, natura cernitur. QVANTA STVDIA decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cùm vicerint? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his benè merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atque ea *in optima quæque indole maximè apparent*. in qua hæc honesta quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur. sed hæc in pueris expressa. in iis verò ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, QVIS EST TAM dissimilis homini, qui non moveatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, protervam adolescentiam? quis contrà in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil interfit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorium, 2 Fregellanum, proditorem, quamquam reip. nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum, quis Erechthei filias non maximè laudat? cui Tuboli nomen odio non est? quis 3 Aristidem non mortuum diligit? an obliviscimur, quantopere in audiendo, legendoque moveamur, cum pie, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? quid loquar de nobis, qui *ad laudem, & ad decus nati*, suscepti, instituti sumus? qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris cùm illa dicuntur?

Ego sum Orestes.

contraque ab altero:

Immo enimverò ego sum, inquam, Orestes.

4 Cùm autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, erranteque regi. 5 ambos ergo unà vivere precamur. quoties hoc agitur, quandove, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc effectionem animi probet, atque laudet: qua non modò utilitas nulla quæritur, sed *contra utilitatem etiam conservatur fides*. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verùm etiam historiæ referta sunt, & quidem maximè nostra. NOS ENIM ad 6 sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt: nostri consules regem inimicissimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, *à veneno ut cavere*: nostra in rep. &, quæ per vim oblatum stuprum voluptaria morte luerel inventa est: & qui interficeret filiam, ne stupraretur. quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, *dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum*, nosque, cùm ea laudemus, nullâ alia re, nisi honestate duci? Quibus rebus breviter expositis (nec enim fuit copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, persecutus) sed his rebus concluditur profectò, & VIRTUTES omnes, & honestum illud, quòd ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, esse per se expetendum. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latiùs pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quasi quædam societas, & communicatio utilitatum, & ipsa caritas generis humani: quæ nata à primo *fatu quo à procreatoribus nati diliguntur*, & tota domus conjugio, & stirpe conjungitur, serpit sensim foras cognationibus, primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis; 7 post vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publicè socii, atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanæ, quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munificè, & æquè tuens, IVSTITIA dicitur: cui adjunctæ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæque sunt generis ejusdem atque hæc ita justitiæ propria sunt, 8 ut sint virtutum reliquarum communia. nam cùm sic hominis natura generata sit, ut habeat quiddam innatum quasi civile, atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæque virtus, id à communitate, & ea, quam exposui, caritate, atque societate humana non abhorrebit: vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu in ceteras virtutes, sic illas expetet. *servari enim justitia, nisi à forti viro, nisi à sapiente non potest*. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quando quidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute, quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens, recta, & honesta, & constans, & naturæ congruens existimari potest. atque hæc conjunctio, confusioque virtutum, tamen à philosophis ratione quadam distinguitur. nam cùm ita copulatæ, connexæque sunt, ut *omnes omnium participes* sint, nec alia ab alia possit separari: tamen proprium suum cujusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisque cernatur: temperantia in prætermittendis voluptatibus, prudentia in delectu bonorum, & malorum: justitia in suo cuique tribuendo. quando igitur in est in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens, atque complectens, exstitit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam societatem hominum esse volumus) *propter se expetendi* sint. atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine, atque extremo bonorum. ita fit ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in iis, in quibus completur illud extremum: quæ sunt aut *animi* aut *corporis*. hæc autem, quæ sunt *extrinsecus*, id est, quæ neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. nec verò quisquam summum bonum assequi umquam posset, si omnia illa, quæ sunt extrà, quamquam expetenda, summo bono continerentur. Quo modo igitur, inquies, verùm esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiæ, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quòd ea, quæ externa sunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à suo cujusque genere virtutis. nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quòd, ita fungi officio, in rectè factis est: quæ sunt orta virtutibus, quæ quidem sapientes sequuntur, utentes tanquam *duce natura*. non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, 9 excitantur sæpe gloria: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. QVOD SI IPSAM HONESTATEM undique perfectam, & absolutam, rem unam præ-

---

1. *Ut in speculo. naturæ cernitur. quanta studia &c.*] Nostet ille Scaliger ad oram libri sui prioris; *speculo naturæ, cernitur quanta studia.* delicatè.

2 *Fregellanum proditorem.*] Bene idem vir illustris *Fregellanum proditorem.*

3. *Quis Aristidem non mortuum diligit?*] Visum mihi sed efficacius illo vulgato, *mortuum non diligit.* exhibatque in omn. Pall.

4 *Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, erranteque regi.*] Locus minus casu gaudet; neque nos lacunæ membranæ nostræ. Scaliger ad levitatis margine, *exitus utrique datur deturbatis erantque rege.*

5 *Ambos ergo unà vivere precamur. quoties hoc agitur, quandove, nisi &c.*] Lectio non sana. nam Pall. terc. quart. quint. interferunt, *agimus, & quandove*, sextus præterea servat, *ambos ergo negotium petamus quoties hoc igitur est, quando igitur, nisi.* sed & habet ad oram quartus, alias legi; *ambo reges sibi unam utrem imprecantur, &c.* quod postremum proximum est vero.

6. *Sacra Idæa accipienda.*] Restitui veterem scriptorum auctori, jubentibus omnibus Pall. & historia ipsa. recentius editi, *concipienda.*

7 *Post vicinitatibus; tum civibus, &c.*] Retinui conjectaneum Pauli Manutii confirmatum auctoritate Pal. quarti & sexti. vulgati olim *cum civibus.*

8 *Ut sint virtutum.*] Ita Pall. & editiones antiquæ Aldi Victorius nam nuperæ, *ut sunt*, minus rectè.

9 *Excitantur sæpe gloria.*] Est à Lambini conjectura, pro qua plane fac vetus Scaligeri, & Pal. sextus; partim etiam quartus, in quo *spe gloria.*

præclarissimam omnium, maximeque laudandam penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cum tanto opere ejus adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum in his potiendis, quæ acerrimè concupiviscet tanta *lætitia perfundi* arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo: aut posteriorem Karthagine eversa? quem 1 Tiberina dissensio, festo illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cùm regem Persen captum adduceret, eodem flumine invectum? Agè nunc, Luci noster, exstrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectoque viventes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesque rerum, & temporum, *leves, & tenuiculos fore intelligant*, si in virtutis certamen venerint. illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine illis possit beata vita existere. ita enim parvæ & exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. 2 Atque hoc, ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta ista corporis commodorum, sic nimis violentum est, nulla esse dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, 3 quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi, non tam gloriosa, quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & videre tantam *vim virtutis*, tantamque ut ita dicam, *auctoritatem manifestatis*, ut reliqua non illa quidem nulla, sed illa parva sint, ut nulla esse videantur. 4 Hæc est nec omnia spernentis, præter virtutem, & virtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hunc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam. Sæpe ab Aristotele, à Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. hoc uno captus Herillus, *scientiam*, summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de *contemnendis*, *ac despiciendis rebus humanis*. hoc unum Aristo tenuit. præter *vitia*, atque *virtutes*, negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est à nostris in iis rebus, quæ secundum naturam essent, *non dolere*. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At verò Callipho & post eum Diodorus, cùm alter *voluptatem* adamavisset, alter *vacuitatem doloris*; neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maximè. Quinetiam ipsi voluptarii de verticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primò duntaxat expeti dicant: deinde 5 *consuetudine*, quasi alteram naturam, effici, qua impulsi multa faciunt nullam quærentes voluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam à se nostram philosophiam transtulerunt atque ut reliqui fures, 6 earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quæ cùm dixisset paullumque intermisisset, Quid est, inquit? satisne vobis videor pro meo jure 7 in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu verò, inquam, Piso, ut sæpe aliàs, sic hodie ita ista nosse visus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multùm Græcis supplicandum putarem. quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sine Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in *fortuna secunda aut adversa*, multum *in bonis*, *aut malis corporis* ponerent. Est ut dicis, inquit: sed hæc ab Antiocho nostro familiari, dicuntur multò melius, & fortius, 8 quam à Stasea dicebantur. quamquam ego non quæro, quid tibi à me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, Mihi verò ista valde probata sunt; quod item fratri puto. Tum mihi Piso: Quid ergo inquit, dasne adolescenti veniam? an eum discere ea mavis, quæ *cùm præclarè didicerit, nihil scirat*? 9 Ego verò illi, inquam, permitto. sed nonne meministi, mihi licere probare ista, quæ sunt à te dicta? quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? *An verò* inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. nihil est enim aliud, quam obrem mihi percipi mihi posse videatur, nisi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, ut negent quicquam posse percipi, nisi *tale verum, quale falsum esse non possit*. itaque hæc cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus. habent enim & bene longam, & latis litigiosam disputationem. Illud mihi à te nimium festinanter dictum videtur, SAPIENTEIS OMNEIS ESSE SEMPER BEATOS. nescio quo modo prætervolavit oratio. quod nisi ita efficitur: quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit, vereor ne vera sint. nam illud vehementer repugnat eundem *& beatum esse, & multis malis oppressum*. hæc quo modo conveniant, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse, ut ad beatè vivendum *se ipsa contenta sit*? an, si id probas, ita fieri posse negas, ut iis, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego verò volo in virtute vim esse quàm maximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut *virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam*: concedis etiam Peripateticis quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena naturæ, esse concedunt, eo nos mala dicimus, sed exigua, & perrò minima. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, rejiciendisque rebus potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego Piso, inquam, si est quisquam, qui acutè in causis videre soleat, 10 quæ res agatur, is es profectò tu quare attende, quæso. nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum,

1. *Tiberina decursio.*) Sic duo P. Manut. mss. cod. sic Pal. quart. non *dissensio*, ut invenit in suis Victorius reliquis nostris; ideoque excudendum erit eo collegio. an *descensio*, fuit?

2. *Atque hoc, ut verè dicitur.*) Est à Pal. quart. & sext. vulgati, *hoc*. nescio tamen an huic præferri debeat lectio Pal. sec. in quo: *Atque hæc ut verè dicitur, parva esse ad beatè vivendum momenta*; *sic*, &c. omissis intermediis.

3. *Quæ ipsi egerint.*) Sic Pall. etiam omn. Lambinus recepit *fecerint*. an fuit? *elegerint*.

4. *Hæc est nec omnia.*) Secutus sum Lambini codd. quibus respondebant Pal. quart. ac sext. nam Vict. *Hæc est non omnia &c. amplificans. oratio denique, &c.* P. Man. *Hæc est non omnia, &c. amplificantis oratio denique: hæc est, &c.* utcunque nimis coacte.

5. *Consuetudine quasi alteram, &c.* Sic Victor. & Paull. Manut. item Aldus filius ex mss. quibus & nostri aliquot accedunt. sed tamen non sperner quod est in iisdem Pall. mendosis, *consuetudinem*, quod & in vetustè cusis.

6. *Earum rerum quas ceperunt.*) Muret. ait lib. IX. cap. 19. Variar. lect. extare in lib. vett. *eleperunt*. fieri potest. sed cùm Pall. nostri non diverterent à vulgato, nihil ausus sui mutare. plus enim semel expertus sum in Seneca Philosopho, Muret. habuisse libros ad patientiam usque ultimam obsequentes.

7. *In vestris auribus commentatus.*) Fere est, ut suspicer verbum ultimum, ex adnotamentis Scholiastæ quidam divinant *commoratus*, ut annotatum Scaligero.

8. *Quam à Stasea dicebantur.*) Et hæc omnia videri queant ab interpretis adjectione.

9. *Ego vero istli inquam.*] Dictionem *istli*, reduxi. suasu edd. antiqq. & Pall à neotericis exclusam.

10. *Quæ res agatur*, Lamb. ait se reponere libris omnibus invitis, *qua de re agatur*. per me licet: sed vellem indicasset, cur ei non æquè placuerit vulgatum.

I. Quia-

sum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus possit efficere, sed quid constantet dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? 1 Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo editur, VIRTVS AD BEATE VIVENDVM SE IPSA CONTENTA EST. Quare, inquit? Respondet: *Quia nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum.* Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclarè inter se cohærere. 2 Dixerit hoc idem Epicurus, SEMPER BEATVM ESSE SAPIENTEM: quod quidem solet ebullire nonnumquam. quem quidem cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, *Quam suave est! quàm nihil curo!* non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni. illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, cùm dolorem *summum malum* esse dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est. dicis *eadem omnia & bona, & mala*; quæ quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt, valitudinem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, 3 debilitatem, mala. Jam illa externa, parcè ea quidem: sed hæc, cùm corporis bona sint, eorum conficientia certè in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. 4 contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beatè vivendum satis. Immò verò, inquit, ad *beatissimè* vivendum, parum est: ad *beatè* verò, satis. Animadverti inquam te isto modo paulo antè ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minùs probandum, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? QVOD AVTEM satis est, eò quidquid hæc cesserit, nimium est. & nemo nimium beatus est: & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui treis filios consules vidit, è quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, & treis filias nuptas, cùm ipse consul, censor etiam augurque fuisset, & triumphasset: ut sapiens fuerit, nonne beatior, quàm, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis, & inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? *Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum.* Inde igitur, inquit, audiendum est. 5 Tamen à proposito, inquam, aberravimus. non enim, inquam, quæro, quid verum sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: jam ruinas videres. in virtute enim sola, & in ipso honesto cùm sit bonum positum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: quî potest esse quisquam alius alio beatior? videsne ut hæc concinant? Et Hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. *in geometria prima si dederu, danda sunt omnia.* concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam esse beatam vitam. Vide rursus retrò dato hoc: dandum erit illud, quod vestri non item. Tria genera bonorum. 6 proclivius currit oratio: venit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, NIHIL POSSE AD BEATAM VITAM DEESSE SAPIENTI. Honesta oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non potest, nisi retexueris illa. *paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest. quamvis sit sapiens.* At Zeno eum non beatum modò, sed etiam divitem dicere ausus est. Dolere, malum: 7 in crucem qui agitur, beatus esse non potest. *Bonum liberi: misera orbitas. bonum, patria: miserum exilium. bonum, valitudo: miserum, morbus. bonum, integritas corporis: misera debilitas. bonum, incolumitas acies:* misera cæcitas. quæ si potest singula consolando levare, universa quomodo sustinebit? sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? *Beatum* inquit. Etiam *beatissimum?* Quippe, inquiet, cùm tam docuerim, gradus istam rem non habere, quàm virtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. Tibi hoc incredibile quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me vocas: eum, quia ita sit affectus, beatum numquam probabis. si ad prudentes: alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi, *vel in Phalaridis tauro beati sint*: alterum non dubitabunt, quin & Stoici conveniantia sibi dicant, & vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à proposito: &, ne longiùs: prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, verses te huc, atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. si mala non sunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, video, inquit, quid agas. ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci. 8 tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. *beatè enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus.* Hoc mihi cum tuo fratre convenit, quare hoc videndum est, possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. pollicetur certè. nisi enim id faceret, CVR PLATO Ægyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & cœlestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos. Eshecratem, Timæum, Actionem Locros, ut, cùm Socratem expressisset, jungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat, addisceret? cur ipse Pythagoras & Ægyptum lustravit, & Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? 9 qui (verè, falsone, quæreremus) dicitur oculis se privasse, certè *ut quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur*: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex

1. *Quia cum à Zenone.*] Carolus Sigonius putat abundare *cum*, cui & assentitur P. Manutius.

2. *Dixerit hoc idem Epicurus.*] Lectionem hanc meliorem longè duxit illâ vulgatâ, *quidem Epic.* habebatur autem expressè in Pal. quarto & sexto.

3. *Debilitatem, mala. Jam illa externa, parcè ea quidem: sed hæc, &c.*] Ita distinguit etiam Aldus senior. sed interim tamen aliam interpunctionem introduxerat Victorius; hanc nempe; *debilitatem, mala jam illa externa. Parcè ea quidem, sed hæc, &c.* quomodo item ferè Pall. omn. Lambin. hoc addit, demit, mutat, regimen in morem. nos malumus quædam ignorare.

4. *Contra hæc attendite me, &c.*] Nihil discrepant Pall. nisi quod quart. & sextus hic

5. *Tamen à proposito, inquam, aberravimus.*] Malim *erramus*, ut est in Pal. quart. sicque rursum loquitur ante finem hujus capitis.

6. *Proclivius currit oratio.*] Lambinus, *in proclivi currit*; & ita Pall. omnes, sed absque copula *in*.

7. *In crucem qui agitur.*] Sic proximè Pal. quart. nempe *in crucem quæ agitur*; quod tamen displicuit & P. Manutio & Lambino; itaque & alterum in contextum receperunt, sed tamen post Victorium, quem miror ab ipsis variis consultum. erat in Scaligerano, *in crucem qui agitur.*

8. *Tecum enim, ut ait Theophrastus.*] Lambinus inserius posuit, ita, *ut ait Theophrastus*, post vocem *philosophiæ*. non culpo, tantum ajo, esse contra edd. omnes & Pall. ideoque vix licere hariolationi cujusquam adquiescere, ut etiam imitemur.

9. *Qui (verè falsone quæremus.)*] Gulielmius conjecit, *qui vero falsone quæreremus.* acutè. sed non verè. refellit enim id vox *certè*; quæ sequitur, innuitque dubium aliquod præcessisse. Lamb. abjecit dictionem posteriorem, legitque, *verè falsove.* expeditè satis, sed unde ei tale jus? Vict. sanè usurpare ausus non fuit, quamvis sic quoque conjecisset; ut prodidit lib. XV. Variar. lect. cap. 9.

1. &

illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset *bono animo*. id enim ille summum bonum, εὐθυμίαν, 1 & sæpe ἀπροσκοπίαν appellat, id est, 2 animum terrore liberum. Sed hæc etsi præclarè, nondum tamen & perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleatè ab hoc, de virtute quidem, dicta. post enim hæc in hac urbe primùm à Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata sunt. 3 nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut benè, sic etiam beate vivendi spes poneretur. quæ cùm Zeno didicisset à nostris: ut in actionibus 4 præscribi solet, *de re eâdem fecit alio modo*. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quàm Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, sed magis sumendam: &, si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici. Quid interest, nisi quòd ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum IN SENATV SEMPER EST ALIQVIS, QVI INTERPRETEM POSTVLET: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus; sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: in schola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes 5 oportere, quanti quidque sit? aliter doctos? sed cùm constiterit inter doctos, quanti res quæque sit: si homines essent, usitatè loquerentur. dum res maneant: verba fingant arbitratu suo. Sed venio ad inconstantiæ crimen, ne sæpius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis: ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, TANTAM VIM ESSE VIRTVTIS, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita, quæ ita definiunt ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim novis, & commentitiis, ut ista *producta*, & *reducta*, partim idem significantibus: quid enim interest, *expetas*, an *eligas*? mihi quidem 6 etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. sed, cùm ego ista bona omnia dixero, tantum refert, quàm magna dicam: 7 cùm expetenda, quàm valde. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui *bona*, quàm tu, qui *producta* appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in solis lucidos, incurrere. Etenim, *qua in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest*. Ne leges quidem igitur spicis liberibus, & crebris, si avenam ipsam videris; nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc usquequaque, aliter in vita? & non ex maxima parte de tota judicabis? an dubium est, quin VIRTVS ITA maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo veteri nomine, quàm aliquid potiùs novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet. semper enim *ex eo, quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur*. dicimus aliquem hilarè vivere. igitur, si semel tristior effectus est, hilara vita amissa est? At hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in vita risisse Lucilius, non contigit, ut ea re minùs ἀζήλως ὁ, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quòd anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una molestia: felix rursus, cùm is ipse anulus in præcordiis piscis inventus est. Ille verò, si insipiens: (quod certè, quoniam tyrannus:) numquam beatus. si sapiens; ne tum quidem miser, cùm 8 ab Oroete prætore Darii in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea *mala virtutis magnitudine obruebantur*. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant OMNIVM VIRORVM BONORVM, id est, sapientum, omnibusque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere semper boni, quàm mali? quis hoc dicit? 9 Stoicis licet. minimè. sed isti ipsi, qui voluptate, & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, *sapientis plus semper adesse, quod velit; quàm quod nolit?* Cùm tantum igitur in virtute ponant ii, qui se fatentur virtutis causa, 10 nisi ea voluptatem accivet, ne manum quidem versuros fuisse; quid facere non oportet, qui QVAMVIS MINIMAM ANIMI PRAESTANTIAM OMNIBVS BONIS CORPORIS ANTEIRE dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui hæc cadere in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrûm dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aspera dicunt, mala dicere, MELIVS ESSE, turpiter aliquid facere cum voluptate, quàm honestè cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiosè desciviisse videtur à Stoicis propter oculorum dolorem. 11 quis verò hoc didicisset à Zenone, non dolere, cùm doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, *malum illud non esse, quia turpe non esset*, 12 & esset ferendum viro. Hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse, de asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici; & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit, erat enim Polemonis. is cùm arderet podagræ doloribus, visitassetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret: *mane, quæso*, inquit, *Carneades noster: nihil illinc huc pervenit*. ostendit pedes, & pectus, attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur inconstans: cùm propter virtutis cœlestem quandam, & divinam, tantamque præstantiam, ut

VBI

1. *Et sæpe ἀπροσκοπίαν*) Lamb. editio habet ad oram ἀπροσδοκίαν, sed longè à vestigiis litterarum quæ in Pall. nam plerique servant *athamiam*. quarum verò *athantiam*, sextus *athambiam*. quod ultimum excutiant licet otiosiores.

2. *Animum terrore liberum.*) Annotavit Gulielmius, legendum videri *errore*. vix putem. P. Manutius totum istud habebat pro glossemate.

3. *Nec dubitatum quin in virtute.*) Ita editum à P. Manutio, neque aliter Pal. sextus. ceteri *dubitant*; quod inventum etiam in suis Manutius mutatum avebat in *dubitanter*. Lambinus objecit nobis, *nec dubitavit*, tanquam si de Zenone tantum sermo esset.

4. *Præscribi solet, de re eadem fecit alio modo.*) Conjecerat Lambinus, *scripsit solet, de re eadem scripsit alio modo*; quod acriter carpit Petr. Faber lib. 1. Semestr. cap. 21. sed is in eo labitur quod autumat esse omnium eodicum lectionem, *de re ead. dixit*: ita enim nullus de impressis, nullus de Palatinus, in quibus omnibus *fecit*; quod spurium meritò putat P. Manut. subintelligitque *ego*. quicum & ego sentio, & manus Scaligeri.

5. *Oportere, quanti quidque sit? aliter dicere, &c.*) Lambinus edidit fide mss. *quorum*; *oportere? Quanti, quidque sit, aliter dicti & inducti*: sicque etiam Pal. sextus: sed malè; propugnant ceteri priorem lectionem, cui & sententia est expeditissima.

6. *Idem lautius videtur.*) Aldi ambi, *laudatius*, sed nostrum est in scriptis melioribus, placuitque Victorio.

7. *Cùm expetenda quam valde.*) Ita Lambinus ex mss. suis, cui adstipulatur etiam Pal. quart. ac sextus.

8. *Ab Oroete Prætore Darii.*) Restituit ad hanc formam ex Herodoto Athenæoque P. Victorius lib. 2. Var. lect. cap. 4. vulgati *Orontes*. neque aliter Pall.

9. *Stoicis licet. minimè, &c.*) Nihil variant mss. nostri. & certè ac malim, quàm desultoria illa Lambini.

10. *Nisi ea voluptatem accivet.*) Pal. quart. *voluptatem macerret*. sext. *voluptate maderet*. sed nos nihil movemus.

11. *Quis verò hoc didicisset, &c.*) Non abeunt ab hac scriptura Palli adeò ut amb. gam de Lambiniana, *quasi vero, &c.* quam vis affirmet esse à libris scriptis: præcipuè cùm non etiam indicet quorum scripti illi fuerint, aut quo loco consulti consulendivi.

12. *Et esset ferendus vir.*) P. Manutius mallet *esse*, sed nulli ei accedunt libri.

vbi virtvs sit, 1 resque magnæ, sumendæ, laudabilesque virtute gestæ, ibi esse miseria, & summa non possit, tamen labor possit, & molestia: non dubitem dicere, omneis sapienteis semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam, atque etiam confirmandus, inquam, quem si tenueris, non modò meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur. lætor quidem, & philosophiam, cujus antea suppellectilem pluris æstimabam, quàm possessiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem reperiam, quàm ceteras; quod quidam ei deesse dicebant. 2 Non quàm nostram quidem, inquit Pomponius, jocans. sed mehercule pergrata mihi oratio tua, quæ enim dici Latinè posse non arbitrabar, ea dicta sunt à te, nec minùs planè, quàm dicuntur à Græcis, verbis aptis. 3 Sed tempus est, si videtur: & rectà quidem ad me. Quod cùm ille dixisset, & satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

1. *Resque magnæ, sumendæ, laudabilesque.*) Paulus Manutius ausit vel sacramento contendere, aliter scripsisse Ciceronem; ac fortè inquit, *sumenque laudabiles*. sed imposuit viro doctissimo vocabulum artis. alia enim erant apud Stoicos *expetenda*, alia *sumenda*, de quibus sæpius dictum libro IV. & nominatim fine capitis 7. addatur & cap. 10. lib. I. Acad. quæst.

2. *Non quam nostram quidem.*) Aldus Nepos, *Non quem nostrum quidem?* sed tale quid non patitur illud *quidem*.

3. *Sed tempus est, si videtur.*) Vocabulum *si* non exstat in Pal. quarto. neque eadmodum eo opus.

M. TVLLII CICERONIS
TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM,
AD
M. BRVTVM,
LIBER PRIMVS.
DE CONTEMNENDA MORTE.

A. (al. Attic. al. auditor. al. adolescen) M. (id est Marcum.)

CUm defensionum laboribus, senatoriisque muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo intervallo intermissa revocavi: &, cùm omnium artium, quæ ad rectam vivèdi viam pertinerent, ratio & disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putavi: non quia philosophia Græcis & litteris, & doctoribus percipi non posset: 2 sed meum semper judicium fuit, omnia nostros aut invenisse per se sapientius, quàm Græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta vitæ resque domesticas, ac familiareis nos profectò & melius tuemur & latius. rem verò publicam nostri majores certè melioribus temperaverunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cùm virtute nostri multum valuerunt, tum plus etiam disciplina. jam illa, quæ natura, non litteris assecuti sunt, 2 neque cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum majoribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facilè vincere non repugnanteis. nam cùm apud Græcos antiquissimum sit e doctis genus poëtarum, siquidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: serius poëticam nos accepimus: annis enim ferè cccc. post Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Græci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit major natu, quàm Plautus, & Nævius. Serò igitur à nostris poetæ vel cogniti, vel recepti. Quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, Marco Nobiliori, quòd is in provinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Ætoliam, ut scimus, Ennium. 3 Quò minus

Usi sunt in libris hisce recensendis Manuscriptis codicibus Bibliothecæ Palatinæ quinque; quos pr. sec. tert. quart. qu. ut nomine & ordine laudentur. Item Vaticani excerpta, quæ Andreas Schottus Ianc Grutero transmiserat. Cuiusmodi his eruditi libros Ianus Gulielmius cum aliis missi quorum notas & nomina damus. P. notas librorum Fr. Fabricii Gemblacensium Tri Tofanus. Mars. Martini nostri. Sff. descripta ex Scaligeri chartaceo vetusto, ante Belgicæ codices conscripto. P. Fr. Pithœi. Iam notæ horum aliorumve excerpta. Gruteri, comitatæ Davidis Hoschelii excerptis codicis membranacei Carolini Ubrichiani, haud ita (ut ipse alibi fatetur) veteris, collati ad exemplar editionis Aldinæ: quibus parum usi sumus; quod quæ vitia ab his erant emendata, impressores fere omnia sibi vindicarunt & usurparunt.

* M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM LIBER.] Recentiori vulgatorum inscriptionem, cùm Pall. omnes, tum & Gimolacensis referant pro *Quæstionum*, D. Spartianum: & sic infra ipse appellat auctor *De Fato* cap. 2. *Atque hanc Academicorum exercitationem propterea de scientiæ vituperatione susceptam, ut iudicium et susceptisse Tusculanæ disputationis.* Vide Tusculanum V in fine. Item finem: *quinque dierum disputationes.* Illud *Quæstionum* omnino Magistrorum est suppositium. Meo animo rectissimè excludatur, ut factitavit Aldus Manutius Nepos, cumque illo omnes, ut indico, mss. neque aliter Vaticani excerpta. Eadem cap. statim primo legunt, *quia philosophia Græcis & libris & doctoribus percipi non posset.* Si quid sentio, non omninò plenè ac benè.

1. *Meum semper judicium fuit.*) Ita ordinavi verba in Crepundiis, ex secundo Palat. accedit jam quint. itemque editio Victorii. Vat. *meum semper judicium hoc fuit.*

2. *Neque cum Græcia, neque ulla cum gente sunt conferenda.*) Parum abest, quin probem quod est in Pal. secund. quint. Matr. Gembl. P. Vaticani excerpta & Vlrichianus: *neque cum Græcia, neque.* Imò genuinum ac germanum Ciceronis est, quod rectè recepit P. Vict. in Pal. pr. (sicut erat forte in aliis) compluribus *neque cum Græcia*, unde vulgata lectio erupit. Ipse paullo post Tullius: *Græcarum & omni litterarum genere superabat.* In fine ferè primi capitis elegantior est collocatio Vaticc. *Hesiodus Romam ante conditam.*

3. *Quò minus ergò historia erat Poëta.*) Melius Pall. tres, Vaticani excerpta, atque ipse Victorius: *Quò minus igitur historicus* eleganter *igitur*, pro ergò & vice versâ in his libris observavit Vlrich. delet omninò Tò ergò.

minus igitur honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. 1 nec tamen, siqui magnis ingeniis in eo genere exstiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini laudi datum esset, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria: jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci si tam censebant in nervorum, vocumque cantibus igitur & Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ fidibus præclarè cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot antè annos, cùm in epulis recusaret lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebantque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit. itaque nihil mathematicis illustrius. At nos metiendi ratiocinandique utilitate, hujus artis terminavimus modum. At contrà oratorem celeriter complexi sumus: nec cum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. nam Galbam, Africanum, Lælium 2 doctos fuisse traditum est. studiosum autem eum, 3 qui iis ætate anteibat, Catonem: post verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, ut non multùm, aut nihil omnino Græcis cederetur. Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut, si occupati profuimus aliquid civibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit. sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare 4 si aliquid Oratoriæ laudis nostra attulimus industria, multo studiosiùs philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed, ut Aristoteles vir summo ingenio, scientiæ copia, cùm motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac majore, & uberiore arte versari. hanc enim perfectam philosophiam semper judicavi, quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornateque dicere. in quam exercitationem ita nos studiosè operam dedimus, ut jam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, 5 cùm essent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabam causas, 6 quod nemo me diutiùs fecit: sic hæc nunc mihi senilis est declamatio. Ponere jubebam de quo quis audire vellet: 7 ad id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. hæc est enim, ut scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam illa facillimè, quid verisimillimum esset, inveniri posse Socrates arbitrabatur. 8 sed quò commodiùs disputationes nostræ explicentur, si eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium. A. Malum mihi videtur esse mors. M. Iisne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. Utrisque. M. Est miserum igitur, quoniam malum. A. Certè. M. Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morerentur, & ii, quibus eventurum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes, quicunque nati sunt, eruntve, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum est enim omnibus: sed tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum antè occiderunt, vel potiùs omneis, quicumque nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent: 9 triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transvectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? num illud, quod Sisyphus versat

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles judices, Minos, & Rhadamantus, apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos judices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Hæc fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeòne me delirare censes, 10 ut ista esse credam? M. An tu hæc non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quæso. M. 11 Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in ejusmodi causa? aut quid negotii est, hæc poetarum, & pictorum portenta convincere? M. Atqui pleni sunt libri contra ista ipsa philosophorum differentium. A. Ineptè sanè. quis est enim tam excors quem ista moveant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Ubi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego verò nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Jam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. A. Quid tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis. ubi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. 12 Non sum ita hebes, ut istuc dicam.

M. Quid

---

1. *Nec tamen, si qui magnis ingeniis in eo genere.*) Haud spernendum, quod injicit Vat. c. *Nec tamen, si qui magn.* adjutus à Pal. sec. qui paullùm mutatione, *Non tamen si, qui &c.*

2. *Doctos fuisse traditum sit.* Sic omnes Pall. Itemque Fabr. & Pithœ. deleque vulgi illud *memoria* Victorii editio: Sicut & Vaticani excerpta.

3. *Qui iis ætate anteibat.*) Tenui lectionem Victorii, quem stabilitum Pal. accedunt atque reliqui tres Ulrich. *qui his ætate anteibat.* vulgò in accusandis *hos.*

4. *Si aliquid Oratoriæ laudis nostra attulimus industriâ.*) Ita hunc locum in Crepundiis restituimus, ex tribus Pall. accedit jam quart. Marcianus Gembl. Fabr. Pithœi. Vide ibidem nos. nam vulgò nihil sapit, *si aliquid Oratoriæ laudi nost.*

5. *Cum essent plures.*) Sic ex tribus Pall. Ulrich. restituo. vulgò *Complures.*

6. *Quod nemo me diutiùs fecit.*) Calidiores arriperent Vat. Scripturam: *Quod nemo me diutiùs fecit* Excussa, mihi non admodùm congruere videtur.

7. *Ad id aut sedens aut ambulans disputabam.*) Debetur mihi quoque hujus loci restitutio, sed tamen præeunte Gulielmio. cùm enim ille in Fabrit. & Pithœan. codd. reperisset *at*, quod juxta in præter. quarto Pall. est, ingeniosè *ad* extricavit: sed ut scripsi, est in Pal. sec. plura adduxi in Crepundiis.

8. *Sed quò commodiùs disputationes nostræ explicentur.*) Ita quinque Pall. quatuor Gulielmi, editio Victorii, vulgo, *nostræ* omittitur.

9. *Triceps apud inferos.*) Septenarios duos hic quæsivit veteris alicujus Poëtæ Guliel. ego sic ordinabam: *Triceps (apud inferos) Cerberus, Cocyti fremitus, Acherontis transvectio, Mento summam aquam attingens, siti enectus Tantalus.*

10. *Ut ista esse credam.*) Sic quinque Pall. itemque editio Victorii. vulgò, *Ut ista esse credam.*

11. *Quia disertus esse possem.*) Asserui lectionem in Crepundiis, *Quam disertus esse pissem*, ex Pall. sec. sed quia neque editionem, neque ullum præterea codicem accedere video, non pertendo.

12. *Non sum ita hebes, ut istuc dicam.*) Est lectio codicis Pithœani, quam asseruimus in crepundiis ex primo quoque Pal. alludítque quart. quint. Ulrich. *suo istud.* vulgò: *Ut ista dicam.*

3. Mise-

M. Quid dicis igitur? A. miserum esse verbi causâ, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: 1 miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria sit orbatus: omneis denique miseros, qui hac luce careant. M. Revolveris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modò negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur non sunt, nihil possunt esse, ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istuc ipsum, non esse, cum fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quàm omnino numquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, miseri jam sunt, quia non sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es, 2 velim scire, ecquid de te recordare. A. Ita jocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immò, quia non sunt, cùm fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non vides? quid enim tam pugnat, quàm non modò miserum, sed omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cùm Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantùm, miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur miser est M. Crassus, sed tantùm, miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: 3 utar post alio, sed si invenero melius) 4 id ergo est pronuntiatum, quod est verum, aut falsum. cùm dicis igitur, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus, ut possit judicari, verum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Agè, jam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui vivimus, cùm moriendum sit, nonne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse jucunditas, cùm dies, & noctes cogitandum sit, jam, jamque esse moriendum? M. 5 Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris? A. quonam modo? M. Quia si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam, & sempiternum malum haberemus in vita. 6 nunc video calcem: ad quem cùm sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi videris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim novi. M. Dicam, si potero, Latine. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quàm in Græco Latinè. A. Et rectè quidem. sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

7 *Emori nolo: sed me esse mortuum nihil æstimo.*

A. 8 Jam agnosco Græcum. & quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse, miserum putem. M. 9 Jam istuc quidem nihil negotii est: sed etiam majora molior. A. Quo modo hoc nihil negotii est? aut quæ sunt tandem ista majora? M. Quoniam si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum est. id est enim, perveniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Ubertim ista quæso. hæc enim spinosiora, priùs, ut confitear, me cogunt, quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri? M. 10 Ut doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. 11 Non postulo id quidem, habeo tamen audire. 12 ut enim efficias quod vis, tamen mors ut malum non sit, non efficies. 13 sed nihil te interpellabo. continentem orationem audire mâlo. 14 M. Quid? si te rogavero aliquid, nonne respondebis? A. 15 superbum id quidem est. sed, nisi quid necesse erit, mâlo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quæ dixero: sed ut homunculus unus è multis, probabilia conjectura sequens. ultra enim quò progrediar, 16 quàm ut veri videam similia, non habeo. certa dicent ii, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut videtur, nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primùm est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed unà

1. *Miserum Cn. Pompejum, qui tanta gloria sit orbatus.*) Addit Victorius & Vatic, *dignitate tanta* sed cum illud neque in Gulielmianis omnibus neque Pall. Vlrich. atque adeo editione Aldi habeatur, excludendum ex summâ vi: neque magnopere illo opus.

2. *Velim scire, ecquid recordare.* Hanc lectionē posti minio redhibent quinque Pall. Fabr. itemque Pith. vulgò *recordere.* non potui consensum tot codd. aspernari.

3. *Utar post alio; sed si invenero melius.*) Particulam *sed*, & quidem eleganter inserunt codd. Mss. Pithœani, Pall. quē omnium optimi, tertius & quart.

4. *Id ergo est pronuntiatum, quod est verum aut falsum.*) Sic editio Victorii: quàm lectionem quoque fatentur Pall. ec. tert. Verùm quartus, Vatic. *quod est aut verum, aut falsum.* quintus: *quod est verum vel falsum* & sic quoque pr. sed Vict. adj. vat. Fabrit. & Pithœanum; Vulgò; *quod aut verum aut falsum esse dicitur.*

5. *Ecqui ergo intelligis, quantum mali de humana conditione dejeceris.*) Hunc locum sic exprimunt fere omnes codd. Mss. parum eram V. ct. editio, nam illud *Ecqui* pro vulgato *cequid* V. nd cant Gembl. Fabr. Pith. Pall. pr. tert. quartus. Iam *de* pro *ex* omnes Pall. itemque Fabr. Vat c. Vlrich. ostentant: & verissimum est. C cero enim sæpissimè, *De statu dejicere.* sic infra Tusc. 2. cap. 5 f. *Videtne igitur, quantum hæc vitia admittat de dolore verè dejecto?* Tetigi hunc locum quoque in Crepundiis.

6. *Nunc video calcem: ad quem cùm sit decursum.*) Turbant hanc lectionem duo optimi libri tert & quart. in illo superior. ptum, *v. de calcem: ad quem.* H. cautem alludit unicâ tantum litera excussa: *Vide calcem: ad quam.* Ego censeo omninò nihil mutandum, licet quoque Vat. can. habeats *ad quem cum sit decurs.*

7. *Emori nolo, sed me esse mortuum nihil æstimo.*) Ita quatuor Pall. vulgò *nihili æstimo.* melius planè quàm Victorius, *nihil existimo. Nihili æstimare* est ἀξιοφόρως ποιεῖν: & ut ipse Epicharmus loquitur, Ἀ πρᾶ ξαιεῖν ἢ ξήτειεν ἐ μοι ἀξφόρεις. & Catullus

unius æstimare assis. Idem est, *Nihil æstimare.*

8. *Jam agnosco Græcum. Sed quoniam.*) Vaticani excerpta: *Jam agnosco Græcum.*

9. *Jam istuc quidem quidem nihil negotii: Sed etiam majora molior.*] Quadrigam hanc verborum ultimorum abgregant tres Pall. secund tert. quart. item Fab. & Pith. Vlrich. sed cùm sequentia requirere videantur, *quæ tandem sunt ista majora;* & repetatur in fine capitis, *sed quæ sunt ea, quæ dicis te majora moliri?* non sum ausus obsecundari.

10. *Ut doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.*) Elegantior mihi videtur collocatio Victorii *non modò malum non esse mortem sed bonum etiam esse.* quò inclinat quintus repræsentando *non malum, non esse mortem sed bonum esse.* Sed quoniam vulgatam tuentur fere omnes Mss. non permisi aliquid novare.

11. *Non postulo id quidem; habeo tamen audire.*) Suus antiquitati honos habeatur ex antissimis libris Pall. & optimis. *Habes* enim est *teneo?* sicque secund. tert. quart. eâdem facie retinuit Cl. Gruterus Sallustium, Epistolâ Catilinæ ad Catulum. quem vide.

12. *Ut enim efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, non efficies.*) Aliter hunc locum concepit in Crepundiis ex Pal. pr. sed cùm jam hanc lectionem Fabr. omnimque optimus Pal. quartus liberaliter ingerat, ut merum clarorem; spernere nefas duxi. Vulgò in omnibus edd. male ita juncta sunt: *Ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non sit, non efficies;* quod ego non intelligo.

13. *Sed nihil te interpellabo.*) Pal. quartus venustè omittit τὸ *te:* meque animo rectè ut longum mandaretur.

14. *Quid? si te rogavero aliquid?*) Elegans & ad meum gustum Vat. lectio; *Si te rogavero.*

15. *Superbum id quidem est.*) Revocavi lectionem Victorii, quicum faciunt Pall pr. sec. tert. quart. & fere quintus: tantum enim pro *est* esse accedunt Marr. Gemblac. Fabr. Pithœanus, Vatic.

16. *Quam ut veri videam similia.*) Elegantissima hæc traductio asseribenda est Pal. primo & codici P. Pithœi: vulgò: *quàm ut verisimilia videam.*

animum, & corpus occidere, 1 animumque in corpore exstingui. qui discedere animum censent, alii statim dissipari, alii diu permanere alii semper. Quid sit porrò ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. aliis cor ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur: & Nasica ille prudens, bis consul, Corculum, &

Egregiè cordatus homo catus Ælius' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. aliis pars quædam cerebri, visa est animi principatum tenere, aliis nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem, esse animum: sed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum. 2 animum autem, alii animam, ut ferè nostri declarant nomen. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videtur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgò: reliqua ferè singuli, ut multi antè veteres. proximè autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, ipsius corporis intentionem quandam, velut in cantu, & fidibus, quæ harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura, & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo antè & dictum, & explanatum à Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus, negavit esse, verùm numerum dixit esse, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. ejus doctor Plato triplicem finxit animam: cujus principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit: 3 & duas parteis separare voluit, iram, & cupiditatem: quas locis discluſit: iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquenteis facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserentem induxit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraque animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animum, vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cùm quattuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim, & providere, & discere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat. quintum genus adhibet, vacans nomine: & sic ipsum animum, ἐντελέχειαν appellat novo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quæ me fortè fugiunt, hæ sunt fere omnium de animo sententiæ. Democritum enim magnum quidem illum virum, sed levibus, & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est. utrùm igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: 4 sed est difficile confundere. quare si, ut ista non differantur, liberari mortis metu possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius: efficiet enim ratio, ut quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore. si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod interest. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cælum, quasi in domicilium suum, pervenire. A. Me verò delectat: 5 idque, primùm ita esse velim: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? evolve diligenter ejus eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius, sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cùm posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M. Quid hoc? dasne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. jam istuc, coacti à te, paullo antè concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiat, animis manentibus, aut non miseros, sensu carenteis? A. Exponе igitur, nisi molestum est, primùm animos, si potes remanere post mortem: tum, si minùs id obtinebis: (est enim arduum) 6 docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. A. 7 Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimùm. & primùm quidem omni antiquitate: quæ quo propius abest ab ortu, & divina progenie, hoc melius ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, 8 neque excessu vitæ sic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cùm multis aliis rebus, tum è pontificio jure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem.

1. *Animumque in corpore exstingui.*] Ita quinque Pall. Mart. Gembl. Fab. Pith. Vatic. Vir. & editio Victorii, rectè: nam animus ex Epicuri sententiâ exstinguitur statim; corpus sensim extabescit, sed vulgarem videtur stabilire Claudianus in IV. Consul. Honorii Augusti panegyr. v. 331: *Illa cum corpore lapsa interimus, &c.* quamvis ille aliò dicat.

2. *Animum autem alii animam, ut ferè nostri declarant nomen.*] Commasculavi frontem, ut indocerem ex tot Mss. hanc lectionem, pueriliter secundo tert. quart. quint. Pall. Mart. Gembl. Vatic. Fab. Pith. vulgò: *Animum autem alii animam, ut ferè nostri declarant nominari.*

3. *Et duas partes separare voluit.*] Vatic. *partis partes voluit*, de quâ lectione in neutram partem aliquid dicam.

4. *Sed est difficile confundere.*] Vulgo *non* immittunt: Sed neque est in quinque Pall. neque editione Victorii, aut denique Vatic.

5. *Idque primùm ita esse velim.*] Exsultabat *Te velim* vulgò: reduxi ex editione Victorii quinque Pall. Fab. Pith. Vatic.

6. *Docebis carere omni malo mortem.*] Sic est in omnibus Mss. & edit. non malè tamen Guliel. ex conjecturâ: *Dices sic carere* animose & præclarè, si subveniret libri.

7. *Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri, uti optimis possumus.*] Codex Fabricianus, *quamvis obtineri dicta sententia, uti, &c.* pulchrè. Dixerat enim paullò ante: *summum id erit nobis, si erit certum.* Adeoque, *obtineri dicitur*, dicatur usitato in primis Horatio Hellenismo, quæ difficulter obtinetur. Sententia sic. Idem Horatius, *Facilè teneri.*

8. *Neque excessu vitæ sic deleri.*] Nihil mutant Mss. & edd. Alii tamen *neque excessu è vitâ*, alii *excessu hominum*. Sed *excessus vitæ* est, cùm vita exit.

lentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemque vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cælum soleret esse: in ceteris humi & retineretur, & permaneret tamen ex hoc, & nostrorum opinione.

Romulus in cælo cum diù agit ævum,

ut famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos indeque perlapsus ad nos, & usque ad Oceanum Hercules tantus & tam præsens habetur deus. 1 hinc Liber, Deus Semele natus, eademque famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modò adjutores in prœliis victoriæ populi R. sed etiam nuntii fuisse perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cælum, ne plureis persequar, nonne humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, majorum gentium dii qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum repetientur. Quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, 2 quoniam es initiatus, quæ tradantur, mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis post annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognoverant: rationes, & causas rerum non tenebant: vitis quibusdam sæpe movebantur, hisque maximè nocturnis, ut viderentur ii, qui vita excesserant, vivere. Ut portò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. multi de diis prava sentiunt. id enim vitioso more effici solet omnes tamen esse vim & naturam divinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. Omni autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis est igitur, qui suorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. *nemo enim mœret suo incommodo.* dolent fortasse, & anguntur: SED ILLA lugubris lamentatio, fletusque mœrens, ex eo est, quòd eum, quem dileximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina. Maximum verò argumentum est, *naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare*, 3 quòd omnibus curæ sunt, & maximè quidem, quæ post mortem futura sint. *Seris arbores quæ alteri sæculo prosint*, 4 ut ait Statius in Synephebis: quid spectans, nisi etiam posteta secula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet bacam ipse numquam: 5 vir magnus leges, instituta, remp. non seret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia, significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin *specimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura?* quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules. numquam abiisset, nisi, cùm inter homines esset, eam sibi viam munivisset. Vetera jam ista, & religione omnium consecrata. Quid in hac rep. tot, tantosque vitos ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? ii demne ut finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? NEMO *unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem.* licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi. sed *nescio quomodo inhæret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum; idque in maximis ingeniis, altissimisque animis & existit maximè, & apparet facillimè.* quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? loquor de principibus, quid poëtæ? nonne post mortem nobilitari volunt? unde ergo illud?

Adspicite ô cives senis Ennii imaginis formam.
6 Hic vestrûm pinxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria, idemque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit. cur? volito vivu' per ora virûm.

Sed quid poëtas? opifices post mortem nobilitari volunt. quid enim Phidias sui simile speciem inclusit in clypeo Minervæ, cùm inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? nonne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? Quòd si *omnium consensus, natura vox est*: omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, 7 quod ad eos pertineat, qui vita cesserint: nobis quoque idem existimandum est. &, si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sunt, cernere naturæ vim maximè; verisimile est, *cùm optimus quisq; maximè posteritati serviat*, esse aliquid, cujus is post mortem sensum sit habiturus. SED UT DEOS esse natura opinamur, qualesque sint, ratione cognoscimus; sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualesque sint, ratione discendum est, cujus ignoratio finxit inferos, easque formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisce humo tectis, è quo dictum est *humari*, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores consecuti sunt: quos auxerunt poëtæ, frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque advenio Acheronte, 8 vix, via alta, atque ardua,
Per speluncas saxi structas asperis pendentibus.
Maximèque ubi rigida constat crassa caligo rufetûm.

tantumque valuit error qui mihi quidem jam sublatus videtur, ut, corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi *animos enim per se ipsos vi venti non poterant mente comprehendi*: formam aliquam figuramque quærebant. inde Homeri tota νεκυια: inde ea, quam meus amicus Appius νεκρομαντια faciebat: inde in vicinia nostra Averni lacus,

1. *Hinc Liber Deus, Semele.*] Sic V. Et. edidit, pro quo stant pr. sec. quint. Pall. vulg. omittebat *Deus*.

2. *Quoniam es initiatus, quæ traduntur, mysteriis.*] Liber Pit. *mysticis*, de quo dicquirendum sibi, Gul. notaverat.

3. *Quòd omnibus curæ sunt, & maximè quidem.*] Si res mei arbitrii foret, totum hunc complexum orationis ex sec. Pal. refingerem. *Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare quòd omnibus curæ sunt rerum maximè quidem, quæ post mortem futura sint.* quæ per se liquidissima sunt, sed idem Codex pro *sunt sit*, exhibet.

4. *Ut ait Statius in Synephebis.*] Pall. quatuor: & Pithœi omnes clarè ad oculum, *Eun. ut*: cæterum optimi duo libri Pal. quart. & Fabr. omninò abdicant. & videtur ejiciendum; modo revoces provocabulum *Ille* aut tale quid: aut referat ad sequens *Age sita*.

5. *Vir magnus leges, instituta, Remp. non seret?*] Retinuimus lectionem Lambini quam tres Pall. confirmant; accedit quintus, qui habet. *Resp. non seret*. vulgò, *Instituta, Remp. conseret*.

6. *His vestrûm pinxit maxima facta patrum.*] Ita legitur in quatuor Pall. Ulrich. quintus tantum antiquâ scriptura *pinxit* ſ. pro x. ut & Fab. Pith. *Pingere* est Poëtarum πανυλλεειν, ὁμαδαλλειν, vulgò *pauxit*.

7. *Quod ad eos pertineat cum vitâ cesserint.*] Hanc lectionem nobis præstat quinque Pall. concordia; & Fab. Pith. est verò *vitâ cedere*, ut *bonis cedere* ac similia. vulgò, *cùm è vitâ cesserunt*. ex glossâ.

8. *Vix, via altâ, atque ardua.*] Nihil mutant omnes mss. Quarcus; *Vi alta atque ardua, via alta atque al.*; ut appareat locum valdè affectum sed corruptum esse, cui ex conjectura medicè succurrebat Gelielmius, pro VIA VIA ariolando *invia via*.

Vnde anima excitantur obscura umbra, aperto ostio

1 *Alii Acherontis, falso sanguine, imagines mortuorum.*

has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato nec sine faucium laterumve & pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. *magni autem est ingenii, revocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* itaque credo equidem 2 etiam alios tot seculis: sed, quod litteris exstet, Pherecydes Syrus primum dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sane. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus ejus Pythagoras maximè confirmavit: qui cùm Superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam illam Græciam cùm honore & disciplina, tum etiam auctoritate: multaque sæcula postea sic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, 3 in Italiam venisse, & didicisse Pythagorea omnia: primumque de animorum æternitate non solùm sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus.

A. An tu, cùm me in summam exspectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore ad miror, quam cum istis vera sentire. M. Macte virtute. ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quamquam hoc quidem minimè persuadent enim mathematici, 4 terram in medio mundo sitam ad universi cœli complexum quasi puncti instar obtinere. quod κέντρον illi vocant: eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, ut quasi partita habeant inter se, & divisa momenta terreni, & humidi suopte nutu, & suo pondere ad paries angulos in terram, & in mare ferantur, reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ superiores in medium locum mundi gravitate ferantur, & pondere, 5 sic hæ rursum rectis lineis in cælestem locum subvolent; sive ipsa natura superiora appetente, sive quòd à gravioribus leviora natura repellantur. quæ cùm constent, perspicuum debet esse, animos, cùm è corpore excesserint, 6 sive illa sint animales, id est, spirabiles, sive ignei, sublimè ferri. si verò aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm dilucidè dicitur, aut quinta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut à terra longissimè se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mens aut in corde, cerebrove, aut in Empedocleo sanguine demersa jaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, 7 doctos sanè homines omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem umquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plureis: membrorum verò situs, & figura corporis, vacans animo quam possit harmoniam efficere, non video: sed hic quidem, quamvis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam verò funditus ejiciamus individuorum corporum levium, & rotundorum concursionem fortuitam. quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem esse voluit. is autem animus, qui sit horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum videri video Panætio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, sive dissipantur procul à terris, id evenit: sive permanent, & conservant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur, & dividatur crassus hic, & concretus aër, qui est terræ proximus. calidior est enim, vel potius ardentior animus, quàm est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. Quod ex eo sciri potest, quia 8 corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. accedit, ut eo facilius animus evadat ex hoc aëre, 9 quem sæpe jam appello cumque perrumpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq; similis: necesse est ita feratur, ut penetret, & dividat omne cœlum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. quam regionem cùm superavit animus, naturamque sui similem contigit, & agnovit: junctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit. cùm enim sui similem & levitatem, & calorem adeptus, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur. *eaque ei demum naturalis est sedes, cùm ad sui similem penetravit, in quo nulla re egens alatur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur* cumque *corporis facibus inflammari soleamus ad omnes ferè cupiditates, eaque magis incendi quòd in æmulentur quæ ea habent, quæ nos habere cupiamus:* PROFECTO beati erimus, cum, corporibus relictis & cupiditatum, & æmulationum etimus expertes: quodque nunc facimus, cùm saxati curis sumus, ut spectare aliquid velimus, & visere, id multo tum faciemus liberius: totosque nos in contemplandis rebus, perspiciendisque ponemus, propterea, quòd & *natura inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi.* & oræ ipsæ locorum illorum, quo pervenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestium, eo majorem cognoscendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo etiam in terris 10 patriam illam, & avitam (ut ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, exci-

---

1. *Alii Acherontis falsi sanguine imagines mortuorum.*) Hæc Turnebi conjectura erat; eamque sib. asserunt libri Mss. terr. Pall. sic præterea Mart. Gembl. Pith. In Pall. quarto ita exstat: *Alii autem Acheruntis*, ut facilè possit emendari *Alio autem Acheruntis*. Cæterum legendum putarat propter verum, Gulielm. *Mortuorum imagines.* in Vaticano est: *Aperta ostia Alto.*

2. *Et iam alios tot seculis: sed quod litteris exstat.*) Repræsentavi lectionem Lamb. cui adstipulantur quatuor Pall. Vatic. & Pith. vulgò nimis luxuriantes: *Etiam alios est seculis disputasse de animis sed quod.* mox inepte.

3. *In Italiam venisse & didicisse Pythagorea omnia.* Non agnoscunt vulgo inserta illa verba; *Et in eadem alios multos, tum Archytam, Timæumque cognovisse*, Pall. optimi tres, sec. tert. quart. & videntur à prodigo. Cæterùm verba hæc ita concipit Vatic. *Platonem ferunt, qui in Pythagoreos venisset, in Italiam venit, didicisse Pythagorea omnia.* aliquo ex alio Ciceronis libro huc intrusa, ut ad hunc locum non ignoraretur.

4 *Terram in medio mundo sitam.* Sequimur Lambinum, omnibus Pall. Fabr. Pith amplius nisi.

5. *Sic hæ rursum rectis lineis.*) Ita eleganter tres Pall. sec. tert. quart. Vat. vulgo *sursum*.

6. *Sive illa sint animales, id est spirabiles.*) Sic plerique Codd. in tertio subscriptum est, *spiritales*. quod expresse quarto tuetur Gul. el. ex conjectura. *spirituales?* Sic infra paulò, *quam tamen Democritus concalefactam & spiritalem, id est animalem esse voluit.* In Vaticani excerptis restat: *spirabiles sive ignei.*

7. *Doctos sanè homines omittamus.*) In optimo Pal. tertio, & emendatissimo erat, *omittamus*. Rectè meo animo. *Omittere* enim est *amandare, ablegare*: & ut ferme *Amittere* perfunctum. ita *omittere rem* dicimus sed hæc sæpe confunduntur ab optimis auctoribus.

8 *Corpora nostra terrena principiorum genere confecta.*) Stant pro hac lectione & codd. veteres omnes, & edd. ali: tamen ex conjectura inferunt ex. Gul. el. pro *confecta conserta* conjectat.

9. *Quem sæpe jam appello, eumque.*) Pall. quinque & Pith. cod. illud *crassum*, quod in vulgatis visebatur inter *appello* & *eumque*, tanquam crassam glossam, amittunt ad gemonias: Sicut quoque Vaticanus.

10. *Patriam illam & avitam.*) Ita Lambinus, & ante illum Muretus ex Nonio. vulgo *Patriam*.

excitavit. præcipuè verò fruentur ea, qui tum etiam, cùm has terras incolentes, circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. Etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata

Argo, quia Argivi in ea delecti viri,
Vecti, petebant pellem, inauratam arietis;

aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,

Europam, Libyamque rapax ubi dividit unda:

quod tandem spectaculum fore putamus, 1 cùm totam terram contueri licebit, ejusque cum situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones & rursum omni cultu propter vim frigoris, aut caloris, vacantes? *nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea quæ videmus.* neque enim est ullus sensus in corpore, sed, ut non solum physici dicunt, verùm etiam medici, qui ista aperta, & patefacta videmus, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aures, ad nares à sede animi perforatæ. *itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, aperti atque integri & oculi, & aures, nec videmus, nec audimus:* ut facilè intelligi possit, ANIMUM & videre, & audire, non eas partes, quæ quasi fenestræ sunt animi, quibus tamen sentire nihil queat mens nisi id agat, & adsit. Quid quòd eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? *quæ numquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, & unum omnium judex solus esset.* Atque ea profectò tum multo pariora, & dilucidiora cernentur, cùm, quò natura fert, liber animus pervenerit. nam nunc quidem, quamquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, calidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretisque corporibus sunt intersepta quodammodo. cùm *autem nihil erit præter animum: nulla res objecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit.* Quam vim copiosè hæc diceremus, si res postularet, 2 quàm multa, quam varia, quanta spectacula animus in locis cœlestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejusque inventori, & principi gratias exsultantes agunt, eumque venerantur, ut deum. LIBERATOS enim se per eum dicunt gravissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acheruntia templa, alta Orci, pallida
Leti, 3 obnubila, obsita tenebris loca.

Non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quod falsa esse cognoverit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina crediturì fuerint. Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt, se cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod ut ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret (vide, quid homini tribuam) ipsa *auctoritate me frangeret.* tot autem rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certè persuasisse videatur. Sed plurimi contrà nituntur, animosque quasi capite damnatos, morte mulant, neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi verò intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus; ut, si jam possent in homine unà cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurusne in conspectum videatur animus, an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienæ domus, quam qualis, cùm exierit, & in liberum cælum, 4 quasi domum suam venerit, 5 *nisi enim quod numquam vidimus, id quale sit, intelligere non possumus, certe & deum ipsum, & divinum animum, corpore liberatum, cogitatione complecti, non possumus.* Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt: est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & mirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, *ut se quisque noscat.* non enim, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicens hoc corpori tuo dico. cùm igitur, NOSCE TE, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. *ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te.* hunc igitur nosse, nisi divinum esset, non esset hoc actoris cujusdam animi præceptum, 6 sic, ut tributum deo sit hoc est, *se ipsum posse cognoscere.* Sed si, qualis sit animus, ipse se nesciet: dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moveri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in VI. lib. de rep.

7 *Quod semper movetur, æternum est. quod autem motum affert alicui quidquid ipsum agitatur alieunde, quando finem habet motus, vivendi habeat necesse est. solum igitur quod se ipsum movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit. quin etiam cæteris, quæ moventur hic fons, hoc principium est movendi. principii autem nulla est origo. nam è principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit. siquidem necesse est a principio oriri omnia, ita fixi, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur. id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, 9 omnisque natura consistat, necesse est, nec vim ullam nanciscatur 10 qua primùm impulsa moveatur. Cum patet igitur æternum id esse quod seipsum moveat, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? 11 animus est enim omne, quod pulsu agitatur externo. 11 quod autem est animal, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est propria*

1. *Cùm totam terram contueri licebit*) Gul. ex cod. Pith. *contueri*: quod nullibi in nostris apparet.

2. *Quàm multa, quam varia, quanta spectacula animus.*) Explent hunc locum pall. præter quàm ut Vat. Mart. Gemb. Pith. editio Vict. vulgo concinnant *quàm varia spectacula.*

3. *Obnubila obsita tenebris loca.*) Quinque pall. ut & Fabr. Gemb. Mars. Pith. *Nubila tenebris loca*, omnino illo *obsita* quod tamen in hac ut editione lo. Statius, non indiscrete defendente, aut saltem retentante Victor. Vat. *Isis nubila tenebris loca* & prius *Acheruntia.*

4. *Quasi domum suam venerit.* Quinque pall. exturbantem & sic Latinè, & eleganter dicitur.

5. *Nisi enim quod numquam vidimus.*) Sic quinque pall. Vat. germanissimo consensu. Vulg. *si enim &c.*

6. *Sic ut tributum Deo sit, hoc est, se ipsum posse cognoscere.*) Hæc sic conspiciuntur in omnibus codd. etiamsi Lamb. nimis imperiosus zelotes partim abjicienda dicat.

7. *Quod semper movetur, æternum est.*) Sic Fab. Pith. & quinque pall. vulgo ante *æternum* præmittunt Vat. *movetur, & æternum* pro *etiam.*

8. *Vivendi habeat necesse est.*) Sic unus ex Gu. & tres pall. priores. vulgo I. Sturat. *Vivendi quoque finem habeat necesse est.* non ad Genium pectus Suadæ Arpinatis.

9. *Omnisque natura consistat necesse est.*) Sic ed. V. & mss. adeoque o. Alii tamen inter quos Mur. I. & Vat. 3 *Omnisque terra & emphasin.*

10. *Quà primùm, missa moveatur.*) Sic Vat. pr. tert. quin. nam quæ. *impulsa* Fab. vulg. *quæ primo impulsu mov.* Alii ex conjectura, *quæ primo impulsa moveatur.*

11. *Quod est animal.*) Afferunt hoc omnes lib. Quinque Pall. Vatic. Mart. Gemb. Fab. Pith. vulg. *animatum.*

8. *Nisi*

natura animi atque vis quæ si est una ex omnibus, quæ se ipsam semper moveat: neque nata certè est, & æterna est. Licet concurrant plebeji omnes philosophi, (sic enim ii, qui à Platone, & Socrate, & ab ea familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil umquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc ipsum quidem quàm subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moveri: quod cùm sentit, illud unà sentit, se vi sua non aliena moveri: nec accidere posse, ut ipse umquam à se deseratur. ex quo efficitur æternitas: nisi quid habes ad hæc. A. Ego verò facilè sum passus, ne in mentem quidem aliquid contrà venire: ita isti faveo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leviora censes? quæ declarant inesse in animis hominum divina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nervos, venas, omnem denique membrorum, & totius corporis figuram videor posse dicere, unde cōcreta, & quo modo facta sint. *per animum ipsum si nihil esset in eo, nisi id ut per eum vi veremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris.* hæc enim etiam dicimus vivere, item si nihil haberet animus hominis, 1 nisi ut appeteret, aut refugeret, id quoque esset ei commune cum bestiis. habet primum memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium. *quam quidem Plato recordationem esse vult superioris vitæ.* nam in illo libro, qui inscribitur Menon, puisionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati, ad ea sic ille respondet, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim 2 respondens eodem perveniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, ut discere, nihil aliud sit, nisi recordari. quem locum multo etiam accuratiùs explicat in eo sermone quem habuit eo ipso die, quo excessit e vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis esse videatur, benè interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec verò fieri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atque tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus nisi *animus*, 3 *antequam in corpus intravisset, in rerum cognitione viguisset.* cumque nihil esset, ut omnibus locis à Platone differitur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idque solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) 4 non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: *neque ea plane videt animus, cum tam repente in insolitum, tamque perturbatum de mortalium immigravit. sed cum se collegit, atque recreavit, tum agnoscit illa reminiscendo.* ita nihil aliud est discere, nisi recordari: ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. 5 quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde naturam? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, 6 quanta nuper Carmadas, quanta, qui modò fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: 7 de communi omnium memoria loquor, & eorum maximè qui in aliquo majore studio, & arte versantur: *quorum quanta mens sit, difficile est existimare: tria multa meminerunt.* 8 Quorsum igitur hæc spectat oratio? 9 quæ sit illa vis, & unde intelligendum puto. non est certè nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. 10 anima sit animus, ignisve, nescio: *nec me pudet, ut illos, fateri nescire quod nesciam.* illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, sive anima, sive ignis sit animus, 11 eum jurarem esse divinum. Quid enim obsecro te, terrane tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cœlo aut fata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quantum sit, profectò vides. quid igitur? utrùm *capacitatem aliquam in animo putamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea quæ meminimus, infundantur?* absurdum id quidem. qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? *an imprimi quasi ceram, animum putamus & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia?* quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere? Quid illa vis, quæ tandem est, quæ investigat occulta, quæ inventio, atque excogitatio dicitur? ex hacne tibi terrena, mortalique natura, & caduca concreta ea videtur? aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregavit, & ad societatem vitæ convocavit? aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminavit? aut qui errantium stellarum cursus, progressiones, institutiones notavit? OMNES magni etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras invenerunt, *a quibus mansuefacti, & exculti, à necessariis artificiis ad elegantiora defluximus.* 12 nam & auribus oblectatio magna parta est, inventa & temperata varietate, & natura sonorum: 13 & astra suspeximus, tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. quorum conversiones, omneisque motus *qui animus vidit, is docuit similem animum suum ejus esse, qui fabricatus esset in cœlo.* nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut tarditate, & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quòd *si in hoc mundo fieri sine deo non potest*, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine divino ingenio potuisset imitari. Mihi verò ne hæc quidem notiora, & illustriora carere vi divina videntur, ut ego aut poëmam grave plenumque carmen sine cœlesti aliquo mentis initinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi majore fluere, abundantem sonantibus verbis, uberibusque senten-

1. *Nisi ut appeteret aut refugeret.*) Non ausus sum credulitatem meam addicere mss. Pall. o. habentibus pro *refugeret* simplex *fugeret*: alios tamen totidem sic legentes est secutus Vict.

2. *Respondens eodem perveniat*) Sic quatuor Pall. itemque Fabr. Pith. vulg. *Respondens eo perv.*

3. *Antequam in corpus intravisset*) Exhibui lectionem Vict. quam adspicem quinque Pall. referunt. ac Vat. vulg *antequam corpus intraisset.*

4. *Non potuit animus hæc in corpore inclusus agnoscere.*) Non male Vict. cum Pal. pr. *hæc in corpore* ceterum *agnoscere* o. mss. tam nostri quam Gul. quod ideo dico, ut evanescat cujusdam conjectura, *cognoscere* supponentis.

5. *Quid est enim illud, quo meminimus?*) Mss. quinque Vat. Fab. Pit. *quod* constantissimè.

6. *Quanta nuper Carmadas*) Lamb. accedunt, Fab. Vat. Pall. tert. quart. optimi libri. Illi enim *Charmadas*. vulg. *Carneades*.

7. *De communi omnium memoria loquor.*) Sic quinque Pall. Vat. Fab. Pit. Gemb. & Vict. longè melius quàm illud vulgi *hominum*.

8. *Quorsum igitur hæc spectat oratio.*) Pall. optimi, tert. quart. item Mart. Gemb. Fab. Pit. *Quorsus* placet.

9. *Quæ sit illa vis, & unde intelligendum.*) Ejeci alterum *sit* post *unde*, imperantibus Fab. & tribus prioribus pall.

10. *Anima sit animus, ignisve.*) Communi suffragio ablegant τὸ *animus* Fab. Pit. & quinque Pall. cum Vat.

11. *Eum jurarem esse divinum.*) Gul. ex conjecturâ annotabat, *jurare me esse divinum non ausim.*

12. *Nam & auribus oblectatio magna parta est, inventa & temperata.*) Emendationis hujus primi fumus Architecti *in Crepundiis nostris* ex Pal. pr. & tert. cod. optimo: accedit jam nihil illo deterior quart. supervacuum quoque quint. ut nihil dubii relinquatur esse omninò genuinam in Vat. unicâ syllaba amplius *magna parta est, inventaque & temperatâ*, vulg. *Oblectatio magna ex parte est inventa, & temperatâ*, &c. Quidam ex vet. cod. *Oblectatio magna partem est inventa & temperata* adjuvant hæc nostra, Pal. sec. Fab. Pit. delentes *ex*.

13. *Et astra suspeximus.*) Gul. ex Pit. lib. *suspeximus*. latet ὕστερον.

1. *Su-*

sententiis. PHILOSOPHIA verò, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inventum deorum? MARCUS primùm ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemque animi erudivit: eandemque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videremus. *prorsus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas.* quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porrò inventio? profectò id, qua nec in deo quidquam majus intelligi potest, non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Juventate pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait propter formam, aut Jovi bibere ministraret: non justa causa, cur Laomedonti tanta fieret injuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. divina mallem ad nos. quæ autem divina? vigere, sapere, invenire, meminisse. Ergo ANIMUS, qui, ut ego dico, divinus EST, ut Euripides audet dicere, deus: & quidem si deus, aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura cœlestis & terra vacat, & humore: sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quinta quædam natura ab Aristotele inducta: primùm hæc & deorum est, & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expressimus:

Animorum nulla in terris origo inveniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur; nihil ne aut humidum quidem, aut fragile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura provideat, & complectis possit præsentia: quæ sola divina sunt: nec invenietur umquam, unde ad hominem venire possint nisi a deo. singularis est igitur quædam natura atque vis animi, seiuncta ab his usitatis, notisque naturis. Ita quidquid est illud quod sentit, quod sapit, 3 quod vult, quod viget, cœleste & divinum est: & eoque æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & movens ipsaque prædita motu sempiterno. --- Hoc egenere, atque eadem è natura est humana mens. Ubi igitur, aut qualis est ista mens? Ubi tua, aut qualis? potesne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi perfrui licebit? non valet tantum animus, 4 ut se ipsum ipse videat, at ut oculus sic animus se non videns, alia cernit. *non videt autem, quod maximum est, formam suam.* fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. HÆC magna, hæc divina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem est. ut, cùm videmus speciem primùm candoremque cœli, deinde conversionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus: tum vicissitudines dierum atque noctium, commutationesque temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorumque omnium moderatorem & ducem solem, lunamque accretione, & diminutione luminis, quasi festorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissimè servantes, dissimilibus inter se motibus, nocturnamque cœli formam undique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi universi loco, duabus oris distantibus habitabilem, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur nives:

altera australis, ignota nobis, 5 quam vocant Græci ἀντίχθονα, ceteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut urantur calore: hic autem, ubi habitamus, non intermittit suo tempore

6 *Cœlum mitescere, arbores frondescere,*
7 *Vites lætificare, pampinis pubescere,*
Rami baccarum ubertate incurvescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scaturire, herbis prata convestiri:

tum multitudinem pecudum, partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemque ipsum quasi contemplatorem cœli ac deorum, ipsorumque cultorem: atque hominis utilitati agros omneis & maria parentia. 8 Hæc igitur & alia innumerabilia cùm cernimus, possumusne dubitare, quin his præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, ut Platoni videtur: vel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides: tamen ut deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis vim divinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: &, cur credam, afferre possum: 9 sed aliàs: nunc ubi sit animus, certè quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. 10 sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. ILLUD modò videto, ut deum noris, etsi ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si ejus ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus. quin *nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex.* quòd cùm ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, 11 & secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. 12 his, & talibus rationibus adductus Socrates nec patronum quæsivit ad judicium capitis, nec judicibus supplex fuit: *adhibuitque liberam constantiam, 13 & magnitudine animi ductam, non a superbia*: & supremo vitæ die de

---

1. *Inventas pocula ministrante.*) Sic edidit Vict. quem secutus cum Lamb. Aid. Nop. & sic est in Gemb. Fab. Pit. vulg. *Inventus.*

2. *Ut Jovi bibere ministraret.*) Hoc afferunt quinque Pall. Vat. quatuor Gal. causam uberius dixi in Crepundiis. vulgo ex glossa, *ut Jovi pocula ministr.*

3. *Quid vultquod viget.*) Quinque Pall. ut & Fab. itemque Pit *quod vult, vivit.* Vat. *quod vivit, quod viget.*

4. *Ut se ipsum ipse videat.*) Est lectio Vict. à quâ stant quatuor posteriores Pall. vulg. *ut se ipse ipse videat.*

5. *Quam Græci vocant ἀντίχθονα.*) Ita legendum, accedunt fere o. mnes Pall. est quinque cum P. t. *antichtona.* Fab. *antictona.* Sic tale aliquid molitur tere.

6. *Cœlum mitescere.*) Ita jussi emendari in Crepundiis ex Pall. accedit jam unus ex Gal. sive is Pith. sive Fab. sic, non possum propter rasuram discernere vulg. *mitescere.*

7. *Vites lætificare.*) Eadem hîc sum secutus Pal. pr. in cert. tale quiddam fuisse subjicit e rasura: & omnino accedit quart. in quo hujus verbi glossa *lætificare.* Manu nimis licentiosè hæc interpolat legendo & edendo: *Vites lætificas pampini pubescere.* Dixi de his aliquid in Crepundiis.

8. *Hæc igitur & alia innumerabilia.* Gal. ex conjecturâ, *Et talia* quia paullo post *His & talibus addidisse Socrates.* & quia dubitabat vestigia cod. Fab.

9. *Sed alias nunc ubi sit.*) Vict. hanc lectionem confirmat quint. in pr. terr. quart. *Sed alias ubi.* vulg. *Sed de hic alias, nunc.*

10. *Fac igneam, fac spirabilem.*) Tert. & quart. Vat. ut supra, *Spirabilem.*

11. *Et secretio ac direptus earum partium.*) Non libuit sequi Lamb. & Man. reponentem *Divisione*, licet illis etiam faveant duo posteriores Pall. at vulg. nostram defendunt juncto umbone tres priores Pall. & omnes Gal. ac deinde quæ ipse Vict.

12. *His & talibus rationibus adductus.*) Inseruerunt *rationibus* Mart. Gemb. Pit. Vat. quinque Pall. Vict. ed. quorum conjuratam pertinaciam fasti dire persecutum dixi. vulg. *His & talibus additus.*

13. *A magnitudine animi ductam.*) Vict. *A magnanimi inductam.* quod in nullo mi. posterum videre contigit.

[p. 8]

de hoc ipso multa disserit, & paucis antè diebus, cùm facilè posset educere custodia, noluit: & cùm pænè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem tradi, verum in cœlum videretur ascendere. ita enim censebat, itaque disseruit: *duas esse vias, duplicesque cursus animorum è corpore excedentium.* nam qui se humanis vitiis contaminavissent, & se totos libidinibus dedissent, quibus cœcati velut domesticis vitiis, atque flagitiis se inquinavissent, 2 vel rep. violanda fraudes inexpiabileis concepissent, 3 iis devium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum. qui autem se integros, castosque servavissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseque ab his semper sevocassent, essentque in corporibus humanis vitam imitati deorum; his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patêre. itaque commemorat, UT CYGNI, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni sit, cum cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec verò de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe usu venit, 4 qui cum acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut adspectum omnino amitterent: sic mentis acies seipsum intuens, nonnumquam hebescit: ob eamque causam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans, multa adversa revertens, 5 *tanquam in rate, in mari immenso,* 6 nostra vehitur oratio. Sed hæc & vetera & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet. VETAT enim dominans ille in nobis deus 7 injussu hinc nos suo demigrare, cùm verò causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: næ ille, medius fidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: 8 nec tamen illa vincla carceris ruperit. leges enim vetant. sed tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo evocatus, atque emissus, exierit. *tota enim philosophorum vita,* ut ait idem, *commentatio mortis est.* Nam quid aliud agimus, cùm à voluptate, id est, à corpore, cùm à re familiari, quæ est ministra, & famula corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni sevocamus animum? quid, inquam, tum agimus, 9 nisi animum ad seipsum advocamus, secum esse cogimus, maximeque à corpore abducimus? *discernere autem à corpore animum, nec quidquam aliud est, quàm emori discere.* quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamusque nos à corporibus, id est, consuescamus mori. Hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti vitæ simile: & cum illuc ex his vinculis emissi feremur, minùs tardabitur cursus animorum. nam 10 *qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt.* quò cùm venerimus, tùm denique vivemus. NAM hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. 11 Satis quidem tu in consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam has res relinquere, his verò modo auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & 12 sive retractabis, sive properabis. *volat enim ætas.* tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum videbatur. ut verear, *ne homini nihil sit non malum aliud certè sed bonum aliud potius*: si quidem vel dii ipsi, vel cum diis futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi videri malum possit. A. Qui potest, cùm ista cognoverim? M. Qui possit, rogas? catervæ veniunt contrà dicentium, non solum Epicureorum quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnitur acerrimè autem deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit, is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur. quòd Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: *diu manssures ajunt animos, semper negant.* Num vis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. Ut videtur: sed me nemo de immortalitate depeller. M. Laudo id quidem: 13 etsi nihil animis oportet confidere. movemur enim sæpe aliquo acutè concluso: *labamus, mutamusque sententiam elaboribus etiam lucubus. in his est enim aliqua obscuritas.* id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanè quidem: sed, ne accidat, providebo. M. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui ajunt animos manere, è corpore cùm excesserint, sed non semper? A. Istos verò qui, quod tota in hac causa difficillimum est, suscipiant posse animum manere corpore vacantem? illud autem, quod non modò facile ad credendum est, 14 sed eo concesso, quod volunt, consequens, id certè non dant, ut, cùm diu permanserit, ne intereat. M. Bene reprehendis: & sic isto modo res habet. Credamus igitur Panætio à Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis divinum, quem sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat hujus hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quidquid natum sit, interire: nasci autem animos: quod declarat eorum *similitudo*, qui procreantur: *quæ etiam in ingeniis non solum in corporibus appareat.* alteram autem affert rationem, nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoq; possit. quod autem in morbum cadat, id etiam interitum: dolere autem animos, ergo etiam interire. Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cùm de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ,

---

1. *Essetne tibidinibus dedissent.*) Sic enneas Mss. alii tamen, inter quos Vict. *dedissent.*

2. *Vel Rep. violanda fraudes inexpiabiles.*) Delevi *in* ante *Rep* auctoritate quinque Pall. mss. & sic fortius ibit Oratio.

3. *Iu devium quoddam iter esse, seclusum.*) Sic indicavi legendum in Crepundiis ex tribus prioribus Pall. ac adunt jam duo posteriores, ac Vict. editio, ubi totum sic habetur ut & in Fabr. codd. vulgò ineptissimè. *In devium quoddam, &c.*

4. *Qui cùm acriter oculis deficientem solem.*) Ita Vict. editio. Ceterum locus valde turbatus. principe auctore Lamb. contra omnes libros hoc modo rescribentes: *Qui ac ubique oculis deficientem solem.* In omnibus lib. *cum* vel *quem* apparet in Martin. *Defixerunt ibus:* Vnde Gul. *Cum qui acriter oculis deficientibus.*

5. *Tanquam in rate in mari immenso.*) Obsecutus sum majori consensui mss. cum Turn. ac Lamb. faciendum. Passerat. volebat *Tanquam in rati in mare* Pal. tres priores: *Tanquam in ratis in mare* im si autoritas sequeretur, legerem: *Tanquam rates in mari immenso*: prout est in Fab. & tertio ad marg. nem. Videtur omnino aliquem ex vett. Poëtam respiscere *Rates* autem pro *Ratis*, ut *Canes* taliaque Lucilius. *Laniorum immanes canes ut, &c.*

6. *Nostra vehetur oratio.*) Nihil divertunt ulli lib. Lamb. verò *ratio.*

7. *Injussu hinc nos suo demigrare.*) Quomodo placet iectio quart. Pall. *remigrare?* Expendite sultis.

8 *Nec tamen illa vincla carceris ruperit.*) Sic pr. tert. quart. quint. Pall. Fab. & Cicero ipse mer sæpius. vulg *vincula.*

9, *Nisi animum ad se ipsum advocamus.*) Licet alii propugnent τὸ *Advocamus* quod & Pall. duo pr. ac tert. & Vat. servant; tamen Vict. sec. quint. & Pith. denique Man. avus & Nep. retentant alterum Pal. quar. *Evocamus.*

10. *Qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cùm soluti sunt, tardius.*) Videtur aliquid alere nervositatis secund. Pal. *etiam soluti sunt.*

11. *Satis quidem tu.*) Ita mutant verba Pal. pr. ac quint. vulg *satis tu quidem.*

12. *Sive retractabis, sive properabis.*) Lamb. lectionem stabiliunt codd. mss. Gembl. Mart. & Pall. quint. in quo *retractabi, bis.* Sic que ante Lamb. ediderat Vict.

13. *Etsi nihil animis oportet confidere.*) Sic o. mss. quâ nostri quâ Gul. & editio Vict. unde Gul. ex conjectura *animi* vulg. verò *animis.*

14 *Sed eo concesso, quod volunt consequens, id certè non dant.*) Quinque Pall. & Gab. Vat. *id certe non dant*, vel, *scitote.* legendum putem, *id certe non dant.* quid hoc sit, alibi dicimus.

ira, libidines que versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, remotas à mente, & discluſas putat. Jam ſimilitudo magis apparet in beſtiis. quarum animi ſunt rationis expertes. *hominum autem ſimilitudo in corporum figura magis exſtat: & ipſi animi magni refert quali in corpore locati ſint. multa enim è corpore exiſtunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant.* Ariſtoteles quidem ait, omneis ingenioſos melancholicos eſſe: ut ego me tardiorem eſſe non moleſte feram. enumerat multos: idque quali conſtet, rationem, cur ita fiat affert. Quòd ſi tanta vis eſt ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea ſunt autem, quæ cumque ſunt, quæ ſimilitudinem faciant) nihil neceſſitatis affert, cur naſcatur animi ſimilitudo. omitto ſimilitudines. vellem adeſſe poſſet Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex eo, cujus ſuorum ſimilis fuiſſet Africani frattis nepos, 1 facie vel patris: vita, omnium perditorum ita ſimilis, ut eſſet facile deterrimus. cujus etiam ſimilis, P. Craſſi, & ſapientis, 3 & eloquentis & primi hominis, nepos, multorumque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filii. Sed quid agimus? oblitine ſumus, hoc nunc nobis eſſe propoſitum, cum ſatis de æternitate dixiſſemus, ne ſi interirent quidem animi, quidquam mali eſſe in morte? A. Ego verò memineram: ſed te de æternitate dicentem 4 aberrare à proponto facilè patiebar. M. 5 Videor te altè ſpectare, & velle in cœlum migrare. A. Spero fore, ut contingat id nobis, ſed fac, ut iſti volunt, animos non remanere poſt mortem. video nos, ſi ita ſit, privari ſpe beatioris vitæ. M. Mali verò quid affert iſta ſententia? 6 fac enim ſic animum interire, ut corpus, 7 num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? nemo id quidem dicit: 8 etſi Democritum inſimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur ſenſus remanet. ipſe enim nuſquam eſt: 9 ubi igitur malum eſt? quoniam nihil tertium eſt. an, quoniam ipſe animi diſceſſus à corpore non ſit ſine dolore? ut credam ita eſſe. 10 *quam eſt id exiguum! & falſum eſſe arbitror: & ſit plerumque ſine ſenſu: nonnumquam etiam cum voluptate: totumque hoc leve eſt, qualecumque eſt. ſit enim ad punctum temporis. illud angit, vel potius excruciat, diſcidium ab omnibus iis, quæ ſunt bonæ in vita.* Vide, ne à malis dici verius poſſit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? verè & jure poſſum. ſed quid neceſſe eſt, cum id agam, ne poſt mortem miſeros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miſeriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmetipſos, quantum potuimus, conſolati ſumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum ſi quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegeſia ſic copioſè diſputatur, ut is à Rege Ptolemæo prohibitus eſſe dicatur illa in ſcholis dicere, 11 quò multi, his auditis, mortem ſibi ipſi conſciſcerent. Callimachi quidem epigramma in 12 Ambraciotam, Cleombrotum eſt: quem ait, cùm nihil ei accidiſſet adverſi, è muro ſe in mare abjeciſſe, lecto Platonis libro. ejus autem, quem dixi, Hegeſiæ liber eſt, Ἀποκαρτερῶν: 13 quòd à vita quidam per inediam diſcedens, revocatur ab amicis: quibus reſpondens, vitæ humanæ enumerat incommoda: poſſem id facere, etſi minùs, quàm ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. 14 Mitto alios. etiamne nobis expedit, qui & domeſticis, & forenſibus ſolatiis, ornamentisque privati, certè ſi ante occidiſſemus, *mors nos à malis, non à bonis abſtraxiſſet?* Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filiis: ar quinquaginta Priamus, 15 quibus ſeptem & decem, juſta uxore natis: in utroque eandem habuit fortuna poteſtatem: 16 ſed uſa in altero eſt. Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum impoſuerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cùm in aram confugiſſet, hoſtilis manus interemit. Hic ſi vivis filiis, incolumi regno occidiſſet:

17 *Aſtante ope barbarica,*
Tecto cœlatu, laqueatis,

utrùm tandem à bonis, 18 an à malis diſceſſiſſet? tum profectò videretur à bonis. At certè ei melius evenſſet, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vivente evitari,
Jovis aram ſanguine turpari.

Quaſi verò iſta, vel quidquam tum potuerit ei melius accidere. 19 *quòd ſi aute accidiſſet, tamen eventum omnino amiſiſſet: hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit.* Pompejo noſtro familiari, cùm graviter ægrotaret Neapoli, melius eſt factum. 20 coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. Ineptum ſanè negotium, & Græculum: ſed tamen fortunatum. Utrùm igitur, ſi tum eſſet exſtinctus, à bonis rebus, an à malis diſceſſiſſet? Certè à miſeris. non enim cum ſocero bellum geſſiſſet, non imparatus arma ſumſiſſet; non domum reliquiſſet: non ex Italia fugiſſet. non,

---

1. *Facie vel patris, vita.*) Sic omnes & tres Gul. Vict. *Facie patris.* ſed illud *vel*, conditionem hi ponens non bene tollitur.

2. *Ut eſſet omnium deterrimus.*) Tuentur id o. mſſ. unanimo conſenſu. licet Lamb. & aqte eum Vict. *deterrimus.*

3. *Eloquentis & primi hominis nepos.*) Vulg. abeſt, & primi. Reſtitui ex Vict. o. Pall. & tribus Gul. Marc Gemb. Fab. Vat.

4. *Aberrare à propoſito facile patiebar.*) Ita communis o. mſſ. cum Lamb. conſenſus, vulg. præpoſ. ſo abeſt, & in Vict. edit.

5. *Videre te altè ſpectare.*) Ἀπὸ βλέπειν, hanc elegantiam debemus quinque Pall. Marc. Gemb. Fab. vulg. *alios.*

6. *Fac enim ſic animum interire.*) Pſullum divertit ab hac lectione Vi editio, quam quatuor Pall. Marc. Gemb. Fab. Pith. Vat. cuentur. Sec. ut Vict. *Fac enim animum ſic.* vulg. *fac animum ſic interire.*

7. *Num igitur aliquis dolor.*) Præſertim, ſi penes me eſſet, lect. tertii Pall. codicis: *Nunc igitur.* Examinet, concocto cor acre in pectore.

8. *Etſi Democritum inſimulat Epicurus.*) Pal. pr. & quint. *quaſi Democritum*, vel *quæaſi.*

9. *Ubi igitur malum eſt? Quoniam nihil tertium eſt.*) Lamb. lectioni adſtipulantur quinque Pall. Fab. Pith. Vat. ipſe quemet Vict. vulg. *Ubi igitur malum eſt, quoniam nihil tertium?*

10. *Quam eſt id exiguum.*) In Crepundiis docui, legendum ex ſec. tert. Pall. *Quam eſt id ad ex guum*, non ceſſito.

11. *Quamuis hic apud ſe mortem ſibi ipſe conſciſcerent.*) Ita partim vetuſtiores Codices, part. m. Lamb. & Vict. vulg. *quod multi hic apud ſe mortem ſibi ipſi conſciſcerent.* Gul. ex conjectura *quem* pro *quæ* Pith. lib. *conſciſſent.*

12. *Ambraciotam Cleombrotum.*) Neſcio quid velint o. Pall. cum Vat. & Pith. ingerendo oculis clare *Theondr.* vel *trombrotum.*

13. *Quod à vita quidam per inediam diſcedens.*) Tuentur hanc lect. unâ voce mſſ. & edit. Lamb. *tamen, è vita*, unde conjiciens Gul. *quò de vita.* quia in Fabi cod. pro *quod* erat *quò.*

14. *Mitto alios.*) Sic ſec. tert. quart. Fab. Vict. edit. vulg. *omitto.*

15. *Quibus ſeptem & decem juſta uxore natis.*) Acceſſi Lamb. ratione melioris ſuffulto, & autoritate ſecundi Pall. motus. ceteri præpoſitionem tollunt. Fab. Pith. pr. tert. quart. quint. Pall. V. Ct. edit.

16. *Sed uſa in altero eſt.*) Quam lectionem ex pr. ſec. indicavi in Crepundiis, jam licet accedente quarto, veritus ſum in textum recipere. *ſecluſa in altero eſt.*

17. *Aſtante ope barbarica.*) Nihil variant libri hîc quidem. Gul. tamen legendum cenſebat, *Ac ſtante*, & illud ex ſecundo offic. huc traxit, *ſi primum enim, ut ſtante rep. facere ſolebamus, in agendo plus, quam ſcribendo operæ ponetemus.* Mihi aliud videatur, nec vacat jam dicere.

18. *An à malis diceſſiſſet tum.*) Diſtinxunt ita plerique libri. Gul. tamen ſic leg. *tò diceſſiſſet tum, Pief.*

19. *Quod ſi ante accidiſſet.*) Ita Fab. Pith. quinque Pall. &, ſi accuratiore aure exigatur, omnino melius erit. vulg. *accidiſſet*; à ſcholio invectum primò.

20. *Coronati Neapolitani fuerunt nimirum etiam Puteolani vulgo ex epidio.*) Ita omnes libri præter Gemb. *paſſim* ante *vulgo* inſerentem: unde Gul. telmius ariolabatur: *ſpectant nimirum etiam Puteolani; paſſim vulgò ex opp.*

non, exercitu amisso, nudus in servorum ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: non fortunæ omnes à victoribus possiderentur. qui, si mortem tum obiisset, in amplissimis fortunis occidisset. is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibileis hausit calamitates? HANC morte effugiuntur, etiam si non evenerint, tamen quia possunt evenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: *proinde quasi aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certa quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quam timere.* Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idque esse miserum. certè ita dicant necesse est. 1 An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi, quia subjicitur hæc vis: habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas. valet hoc in vivis: mortuorum autem non modò vitæ commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certè nemo. quid ita? quia *cùm id non habebas, quod tibi nec usui, nec natura sit aptum, non careas, etiam si sentias te non habere.* Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo, nisi cùm sic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facilè patiare. 2 carere enim in morte non dicitur. necenim esset dolendum. *dicitur illud, bono carere quod est malum.* sed ne vivus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in vivo intelligi tamen potest, regno carere: dici autem hoc in te satis subtiliter non potest: possit in Tarquinio, cùm regno esset expulsus. at in mortuo ne intelligi quidem potest. *carere* enim *sentientis* est: *nec sensus in mortuo*: nec carere quidem igitur in mortuo est. quamquam quid opus est in hoc philosophari, cùm rem non magnopere philosophia egere videamus? Quoties non modo ductores nostri, sed universi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prœlio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, 3 cum Pyrtho nepos, se hostium telis obiecissent: non uno bello pro patria cadenteis Scipiones Hispania vidisset, 4 Paullum & Geminum Capnæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hodie? NEQUE quidem post spiritum extremum: nec enim potest esse miser quisquam sensu peremto. At id ipsum odiosum est sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. cùm verò perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, 5 qui nec careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis sæpe. sed eò, *quòd in hoc sneft omnis animi contractio, ex metu mortis.* qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumto, totoque animante deleto, & facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil, is planè perspiciet, inter Hippocentaurum, qui nusquam fuerit & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec plus, nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quàm ego illo vivo fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos, & quinquaginta ferè annos eventura putaret, & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia TANTA CARITAS *patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur.* Itaque *non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem vitæ numquam longè posse abesse*, quo minùs in omne tempus reipub suisque consulat, & posteritatem ipsam, cujus sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam *mortalem esse animum judicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam censurus non sit, sed virtutis, quam necessaria gloria, etiam si ita non agas, consequatur.* natura verò sic se habet, ut, quo modo *initium nobis rerum omnium ortus noster asferat sic exitum mors; ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit.* in quo quid potest esse mali, cùm 6 *mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos?* alteri nulli sunt, alteros non attinget: quam qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse. quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id velint, non modò ipse. Endymion verò, si fabulas audire volumus, nescio quando in Latmo obdormivit, qui est mons Cariæ, nondum, opinor, est experrectus. num igitur eum curare censes, cùm Luna laboret, à qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentiet quidem? *habes somnum imaginem mortis, eamque quotidie induis.* Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cùm in ejus simulacro videas esse nullum sensum? Feilantur ergo istæ ineptiæ pœnè aniles, ante tempus mori, miserum esse, quod tandem tempus? naturæ ne? At *ea quidem dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die.* Quid est igitur, quòd querare, si repetit cum vult? ea enim conditione acceperas. Idem, si puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui *ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat.* Nondum gustaverat, inquiunt, vitæ suavitatem: hic autem jam sperabat magna: quibus frui coperat. At *id quidem ipsum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere*, cur in vita secus? Quamquam non male ait Callimachus, *multo sapius lacrymasse Priamum, quam Troilum.* eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. cur? 7 nam, ecor, nullis, si vita longior daretur, posset esse jucundior. NIHIL EST ENIM profectò homini prudentia dulcius, QUAM, ut *cætera auferat, affert certe senectus.* QUAE VERO ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescenteis, in curru, à tergo insequens, nec opinanteis assecuta est senectus? sed quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, 8 pro rata parte à vita, aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. ex his igitur, hora octava quæ mortua est, provecta ætate mortua est: quæ verò occidente

---

1. *An potest is, qui non est, re ullâ carere.*) Lepidè Fab. *qui non est quis*: cui accedit Lec. in supponens. Mihi videretur pro *quis* legendum *quid*. Sed nihil refert.

2. *Carere enim in morte non dicitur.*) Quinque Pall. Vat. Fab. Pit. hanc lectionem præstant. ed. Vict. *Carere enim malo, id non dicitur.*

3. *Cum Pyrrhi nepte.*) Delevi particulam *etiam* ante *cum*, sequutus quinque Pall.

4. *Paullum & Geminum* Ita V. & quinque Pall. unâ litterâ amplius, *Geminium* ac inepte vulg. *Paullum Æmilium*. nam & Vat. *Paullum Geminum Capnæ*.

5. *Qui nec careat, nec sentiat?*) Probant Lamb. hæc quinque Pall. atque ipse Vict.

6. *Mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos?*) Elegantèr mihi videretur illud *pertineat* subaudiri cum principe Pall. qui eo destituitur.

7. *Nam, ecor, nullis si vita longior daretur.*) Ita Lamb. tres Fab. duoque Pall. tert. quint. vulg. *Nam, vero, non illis, si vita cong.*

8. *Pro rata parte à vita, aut longa aut brevia dicuntur.*) Secuti sumus Vict. obsequentes habentem Pall. pr. cert. quart. quint. Ceterum Grut. videbatur illud *pro rata partis* glossa. Vulg. omittunt *à vita* Lamb. *pro rata parte ita aut longa.*

te sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. *conser nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, qua illa bestiola, reperiemur.* Contemnamus igitur omneis ineptias: (quod enim levius huic levitati nomen imponam?) totamque vere bene vivendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemtione, ac despicientia, 1 & in omni virtute ponamus. nam nunc quidem 2 cogitationibus molestissimis estuamur, ut, si antè mors adveniet, quam Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illudi, destitui que videamur. Quòd si exspectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dii immortales! *quàm iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit!* quàm me delectat Theramene, quàm elato animo es! (si enim flemus, cum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur, qui cum conjectus in carcerem triginta jussu tyrannorum, 4 venenum ut sitiens obduxisset, reliquum sic è populo ejecit, ut id resonaret, 5 quo sonitu reddito, arridens, *Propino*, inquit, *hoc pulcro Critiæ*, qui in eum fuerat acerrimus. Græci enim in conviviis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm jam præcordiis conceptam mortem contineret: 6 vereque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta est. *Quis hanc animis maximis æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum judicaret?* Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud judices, jam morte multatum? *Magna me*, inquit, *spes tenet, judices, bene mihi evenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim, sit alterum de duobus; ut aut sensus omnino omneis mors auferat, aut in alium quendam locum ex hoc loco migretur. quamobrem, sive sensus exstinguitur, morique ei somno similis est, qui nonnunquam, etiam 7 sine visis somniorum, 9 placatissimam quietem affert: dii boni, quid lucri est emori? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui sale nostro anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? sin vera sunt, quæ dicuntur, migrationem esse, mortem, in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolunt: id multo jam beatius est, te, cùm ab iis, qui se judicum numero habere volunt, evaseris, ad eos venire, qui vere judices, appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: conversaque eos, qui justè, & cum fide vixerint, hæc peregrinatio mediocrium vobis videri potest? ut verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe emori, si fieri posset, vellem, ut ea, quæ dico, mihi hæreat saventre. quanta delectatione autem afficiar, cùm Palamedem, cùm Ajacem, cùm alios, judicio iniquorum circumventos, convenerim! tentarem etiam summos regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & Ulyssi, Sisyphique prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquiram, sicut hic faciebam; capite damnarer. ne vos quidem judices, ei, qui me absolvistis, mortem timueritis. nec enim quisquam boni malique quidquam evenire potest, nec vivo, nec mortuo; nec umquam ejus res a diis immortalibus negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit fortuitò. nec verò ego eos, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. 9 & hæc quidem hoc modo. nihil autem melius æstimo. *Sed tempus est*, inquit, *jam hinc abire me, ut moriar, vos, ut vitam agatis. utrum autem sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror neminem.* Nec ego haud paullo hunc animum malim, quàm eorum omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. etsi quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit, nam dixit antè. sed suum illud, nihil se affirmat, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus. intelligamusque, si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam vitæ miseræ, mors finis esse videtur. 10 mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem præstantes viros virtutis, & sapientiæ gloria, commemoro, cùm Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cùm ad eam duceretur, damnatus ab phoris, & esset vultu hilari, atque læto, dixisseque ei quidam inimicus, Contemnisne leges Lycurgi? respondérit, *Ego verò illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna mulctaverit, quam sine mutuatione, & sine versura possem dissolvere.* O virum Sparta dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. Taleis innumerabileis nostra civitas tulit. Sed quid duces & principes nominem, cùm legiones scribat Cato sæpe alacreis in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Par animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, in quo Simonides:

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse jacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Quid dux Leonidas dicit? Pergite animo forti, Lacedæmonii; hodie apud inferos fortasse cenabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. è quibus unus, cùm Perses hostis in colloquio dixisset glorians, *Solem pra jaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis. In umbra*, inquit, *igitur pugnabimus.* Viros commemoro. qualis tandem Lacæna? 11 quæ cum filium in prælium misisset, & interfectum audisset, *Idcirco*, inquit, *genueram, ut esset* 12 *qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.* 13 Esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet vim reip. disciplina. quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, nonne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur, Istis quæso inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: *Theodoro* quidem *nihil interest, humone, an sublimè putrescat*, cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rem nō difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo

---

1. *In omni virtute ponamus.*) Addunt Pall. pr. tert. quart. quint. cum Pit. *Etiam post ponamus, ipsa tyrannis antè ex inferioribus tradenda.*

2. *Cogitationibus molestissimis æstuamur.*) Sic Vict. & Pall. pr. tert. quart. quint. vulg. *multissimis.*

3. *Quàm illud iter jucundum esse debet.*) Dudum ante Lamb. qui tamen tanquam princeps in hac emendatione triumphat, sic edidit Vict. & sic habetur ad verbum in Pall. sec. tert. quart. Pit. in pr. ac quint. *nobis amplius*, vulg. *quàm optabile est iter illud jucundum est.*

4. *Venenum ut sitiens obduxisset.*) Primus V. & laudem hujus emendationis tulit, ecui à Lamb. cæteri sequi fuerint hoc quoque Pall. Vat.

5. *Quo sonitu redd. ea arridens.*) Ita Vict. ita Pit. Pall. sec. quart. quint. nihil magis placet, quàm lectio tert. Pal. *quod sonitu reddito arridens*, quod adjudicat etiam pr. *quod sonitu reddito arridente*, ut innuat levasse poculum & vultu ridibundo aspexisse. vulg. *quo sonitu redd. ea ridens.*

6. *Vereque ei, qui venenum præbuerat.* Retinui vulg. etiamsi *prabiberat* erat in Pall. tert. quart. libris optimis, quam etiam in Gryph. repetisse testatur Mich. Brutus: quid si quis *præbuerat* aut *præbuerat* malit? à *præbeo* vel *præbuo* quod est *præbibo.*

7. *Sine visis somniorum.*) Opt. mus Pal. tert. *Isfis.*

8. *Placatissimam quietem affert.*) Fab. Pal. quart. *pacatissimam.*

9. *Et hæc quidem hoc modo. nihil autem melius æstimo.*) Sic Lamb. post Man. & Vict. quibus assentitur pr. Pall. vulg. pro *æstimo, extremo.*

10. *Mors si est misera, finis esse nullus potest.*) O. & mss. nostri, & editio Lamb. *mortis, si est misera, finis esse nullus potest.* quod etiam est in mss. Suffridi.

11. *Quæ cùm filium in prælium misisset.*) Pal. sec. *misset.* quint. *emisisset*, hoc est, *emandasset*, ut supra.

12. *Qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.*) Insiti vulgatis editionibus cum quibus conspirat hic Vict. licet vet. cod. item que Pit. Fab. & tres priores Pall. ac Vat. *mortem occumbere*, unde Lamb. *mortis occumbere* quint. denique plane omittit *Tò mortem.*

13. *Esto fortes & duri Spartiatæ.*) Et hic vulgatæ cum Man. subscripsimus. Vict. *este fortes & duri Spartiatæ*, sed quinque Pall. *Este fortes.*

endo paullò antè dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam multa diximus, cùm enim de immortalitate animorum disputavisset, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus à Critone, *quemadmodum sepeliri vellet, Multam verò*, inquit, *operam, amici, frustra consumsi. Crotoni enim nostro non persuasi, me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. verumtamen, Crito, si me assequi potueris, aut si ubi nactus eris, ut tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me vestrûm, cum hinc excessero, consequetur.* Præclarè id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperiùs, *projici se jussit inhumatum.* tum amici, *Volucribusne, & feris?* *Minimè verò*, inquit: 1 *sed bacillum propter me, quo abigam, ponitote. Qui poterò?* illi. *non etiam senties. Quid igitur mihi, ferarum laniatus obfuerit, nihil sentienti?* Præclarè Anaxagoras: qui cùm Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, *vellentne Clazomenas 2 inportariam, si quid ei accidisset, afferri*: *nihil necesse est*, inquit. *undique enim ad inferos tantundem viæ est.* Totaque de ratione humationis unum tenendum est: ad corpus illam pertinere, sive occiderit animus, sive vigeat. In corpore autem perspicuum est, vel exstincto animo, vel elapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem, ad currum religatum, Achilles: lacerari eum, & sentire, credo, putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem mœret:

Vidi videre quod me passa egerrimè,
3 *Hectorem quadrijugo curru raptarier.*

quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? meliùs Accius & aliquando sapiens Achilles, *Immo enimverò corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.* Non igitur Hectora traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.

Mater, te appello, tu quæ curam somno suspenso levas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.

Hæc cùm pressis, & flebilibus modis, 4 qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur: difficile est, non eos, qui inhumati sunt, miseros judicare:

——prius quam fera, volucresque:

metuit ne laceratis membris minus bene utatur: ne combustis, non extimescit.

Hem reliquias semiasse regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutas fœdè divexarier.

Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem, 5 cùm multi inimicos etiam mortuos pœniantur. Exsectatur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes, primùm ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine gravi sensu. illa inania,

——Ipse summo saxis fixus asperis,
Evisceratus, latere pendens, saxo spargens tabo;
Sanie & sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quàm ille, latere pendens, cui sic hic cruciatum censet optare. quàm essent dura, si sentiret? 6 nulla sine sensu sunt. Illud verò perquam inane,

Neque sepulcrum, & quò recipiat, habeat, portum corporis:
Vbi, remissa humana vita, corpus 8 requiescat à malis.

Vides quanto hæc in errore versentur: portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animadvertam, nationum varios errores perspicere cùm liceat? condiunt Ægypti mortuos, & eos domi servant: 9 Persæ etiam cera circumlitos condunt, ut quàm maximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint antè laniata. in Hyrcania 10 plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, à quibus lanietur; eamque optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio. *Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris*: ita tamen 11 ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæque dandum sit, id curent vivi, sed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere. *sed profectò mors tum aquissimo animo oppetitur, cum suis se laudabus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutem perfecta perfecto similem est munere.* multa mihi ipsi ad mortem tempestiva fuerunt: quæ utinam potuissem obire. nihil enim jam acquirebatur; cumulata erant officia vitæ, 12 cum fortunæ bella restabant. quare si ipsa oratio minùs perficiet, ut mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, ut satis, superque vixisse videamur. *quamquam enim sensus abierit, tamen summi, & propriis bonis & laudi, & gloriæ, quam vivi non sentiant, mortui non carent.* ETSI ENIM nihil in se habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra sequitur. verùm multitudinis judicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum, & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. ANTE ENIM Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm, Salaminii tropæi memoriam: priusque Bœotia Leuctra tollentur quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multo autem tardiùs fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, 13 duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Lælium innumerabileis alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, 14 si ita referat, gradietur ad mortem. in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognovimus: secundis verò suis rebus

---

1. *sed bacillum propter me.*] Lamb. suffragantur Nart. Gemb. Fab. Vat. Pal. quart. vulg. *propeme.*

2. *Inportariam, si quid ei accidisset, afferri.*] Secutus est Lamb. Vict. qui ita edidit. verum Pall tollunt *ei* ac quatuor priores pro *afferri, auferri.* Pit. *conferri.*

3. *Hectorem curru quadrijugo.*] Ita ordinant quinque Pall & antiquiores mediam producebant, ut multa infinita *Castorem, Nestorem* sicut Annibalis.

4. *Qui totis theatris mœstitiam inferant, concinuntur.*] Vict. sic edenti adsunt quatuor Pall. Fab. Pith. vulg. *concinantur.*

5. *Cùm multi inimicos etiam mortuos pœniantur.*) Ita imprimendum curavi, quia etiam sic Lamb. è veteri cod. nec al. ter. Gemb. Gryph. Vat. denique Pall. omnium optimus: quali nempe formâ restituit & Lang. Officiorum I. 1. c. 43 p.

6. *Nulla sint sensu sunt.*) *Sunt* abest ab o Pall. itemque Fab. Pit.

7. *Quo recipiat habet.*) Sic Vict. Lamb. lectio *quo recipiatur*, visitur in Pall. tert. quint. & Fab. quæ præ nostra nauci non est.

8. *Requiescat à malis.*) Omittunt Mart. Gemb. Fab. Pall. quart. quint. præpositionem. Ego eam omnino delendam censeo, ne officiat trochaico.

9. *Persæ etiam cerâ circumlitos condunt.*) Ita Lamb. cui accedit Vict. Ix c. 6 ut & Man. Nepos. Sic denique Pall. tert. quart. quint. Fab. Pith. quid multis? nota sunt *condire* a regum Ægypti.

10. *Plebs publicos alit canes.*) Nescio quid velint Pall. tert. quart. quint. pro *publicos* substituere reponentes.

11. *Ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus.*) Quinque Pall. mss. Suffridi. Mart. Gemb. Pit. *nihil sentire vivi sentiamus*, quemadmodum & Vat. excerpta.

12. *Cùm fortunæ bella restabant.*) Ita legendum, produxi in Crepundiis ex optimo Pal. tert. accedit ei bonitate gemina germanus quart. vulg. *cùm fortunæ bella restabant.*

13. *Duos Scipiones, duos Africanos.*) Gemb. sec. tert. Pall. melius, *duo Scipiones, duo Africani.* & sic Vat. excerpta, nec auctori insolens.

14. *Si ita referat.*) Sic Pall. tert. cum tali glossa, *expedit.* itemque quart. quint. Gryph. Mart. Gemb. Fab. Pith. vulg. *si ita res ferat.*

rebus volet etiam mori. *non enim tam cumulus bonorum jucundus esse potest, quàm molesta decessio.* hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus, *Mori, Diagora*, inquit, *non enim in cælum ascensurus es.* Magna hæc, & nimium fortasse Græci putant, vel tum potiùs putabant, isque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, tres Olympionicas una è domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipsi. Ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, ut mihi videbar, respondederam. concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, ut plura dicerem, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. *illa suspicio intolerabilis dolore cruciat, suspicamur eos, quibus erbati sumus, esse cum aliquo sensu in malis, quibus vulgò opinantur.* hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus, eoque fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem, prior enim pars orationis tuæ facitebat, ut mori cuperem: posterior, ut modò non nollem, modò non laborarem. 1 omni autem oratione illud certè perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. Numigitur etiam rhetorum epilogum desideramus? an jam hanc artem planè relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem jure. illa enim te, 2 verum si loqui volumus, ornaverat. sed quinam est iste epilogus? 3 æveo enim audire, quicquid est. M. Deorum immortalium judicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisque pluribus. Primùm Argiæ sacerdotis, 4 Cleobis & Biton filii, prædicantur. nota fabula est: cùm enim illam 5 ad solemne, & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longè ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii, quos modò nominavi, veste posita corpora oleo perunxerunt: ad jugum accesserunt. ita sacerdos advecta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis, precata à dea dicitur, *6 ut illo præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo:* post epulatos cùm matre adolescentes, somno se dedisse, mane inventos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, & Agamedes, isi dicuntur: qui, cùm Apollini Delphis templum exædificavissent: venerantes deum, *petierunt mercedem non parvam quidem operis, & laboris sui, nihil certi, sed quod esset optimum homini.* quibus Apollo se id daturum ostendit, post ejus diei tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. Judicavisse deum dicunt & eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, 7 ut præter ceteros divinaret. Affertur etiam de Sileno fabella quædam: qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: do cuisse regem, NON NASCI HOMINI LONGE optimum esse: proximum autem quàm primum mori. qua est sententia in Cteſphonte usus Euripides:

Nam non decebat certus celebrantis domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantis mala:
At qui labore morte finisset gravi,
8 *Hunc omnes amicos laude, & lætitia exequi.*

simile quiddam est in consolatione Crantoris: 9 ait enim Terinæum quendam Elisium, cùm graviter filii mortem mœreret, venisse in Psychomantium, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic vo in tabellis tris hujusmodi versiculos datos:

Ignaris hominum in vita mentibus errant:
Euthynous potitur 11 fatorum munera, lethe.
Sic fuit utilius finiri ipsique, tibique.

His, & talibus auctoribus usi, 12 confirmant causam, rebus à diis immortalibus judicatam. Alcidamus quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione humanorum malorum. cui rationes eæ, quæ exquisitiùs à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. *clara verò mortes pro patria oppetita, non solùm gloriosa rhetoribus, sed etiam beata videri solent,* repetunt ab Erichtheo: cujus etiam filiæ cupidè mortem expetiverunt pro vita civium: Codrum, qui se in medios immisit hosteis, veste famulari, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quòd oraculum erat datum, *fore victos interfecto esset, victrices Athenas fore.* 13 Menœceus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ suum sanguinem. Iphigenia Aulide ducì se immolandam jubet, ut *hostium sanguine clientatur suo* Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Atistogiton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus videmus optabileis morteis fuisse cum gloria. quæ cùm ita sint, magna tamen eloquentia est utendum, atque ita velut superiore è loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere desistant. nam si supremus ille dies non exstinctionem, sed commutationem affert loci, quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiscere, & ita conniventem, somno consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennii, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
Faxit.

At verò sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mœrorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos verò, si quid tale acciderit, ut à deo denuntiatum videatur, ut exeamus è vita, læti, & agentes gratias patèamus, emittique nos è custodia, & levari vinculis arbitremur, ut aut in æternam, 14 & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque careamus: sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo 15 ut

1. *Omni autem oratione illud erat.*] Secutus sum Lamb. faventes habentem Pall pr. sec. tert. quinc. vulg *omni autem ratione.*

2. *Verum si loqui volumus.* Est Vict lect. orconstab. lecta à Mart. Gem. à Pal. pr. sec. tert. quint Vat. vulg. *si verò loqui.*

3. *Æveo enim audire, quid est.* Iterum quinque Pal. unanimi consensu habent enim, quod quoque recipiendum duco.

4. *Cleobis & Biton filii.*] Fab. Pit. Mart. Gemb. Pall. tert. quart. quint. Bitonisque quod est quoque in Var. excerptis.

5. *Ad solemne & statum sacrificium.*] Sic Lamb. Vict. *statum*, cum quo facit quart. quint. Pall. Vat.

6. *Ut illo præmium daret.* Pit. & Pal. quint à prima manu, *præmii.*

7. *Ut præter ceteros divinaret. Affertur.*] Ita edendum curavi; ejecto illo spurio, ab aliquo inepto intruso: *mortem esse aut malum, aut nihil*: si considerès, nihil huc pertinent. certè in Pall. o. & Vat. hujus rei neque volam neque vestigium conspicio.

8. *Hunc omnes mœrent.*] Vulg. absit *Hunc*, restitui ex Vict. ed. Pall. tribus posteriorib.

9. *Ait enim Terinæum quendam Elisium.*] Ita Vict. cui secundas facit And. Schot. in Nod. l. 2. c. 11. Vat. excerpta *Terinæum.* Sed o. ferè mss. discrepant. Fab. Pall. pr. quart. *termanum* sec. *theramentum*, tert. *terbinam*, Gemb. *Terinanerum*. Mart. *Trinanum.*

10. *In tabellis tris hujusmodi versiculos datos.*) Ita Vict. quinque Pall. Pit. vulg. *tetis.*

11. *Fatorum munera, lethe.* Ita debet ser. bi, ut dudum annotavit Tors. & ferè ita Memb. pro *lete, lete.* Mart. Gem. b. Fab. vulg. *numine lete*, perperam.

12. *Confirmant causam, rebus à diis immortalibus judicatam.*) Ta *rebus* delet quart. Pal. ceterum Gul. ex conject. leg. volebat *res rebus.*

13. *Menœceus verò.* Lamb. ita emendavit, quod video confirmari ab Pit. Pall. tert. quint. Vat. excerptis. Sed Schot. ex Cod. *Menexine*, vulgò *Menethius.*

14. *Et planè in nostram domum remigremus.*) Mart. Fab. Pit. Vat. tert. Pal. *plene*: unde ex conject. Gul. *pane*, quod visitur in pr.

15. *Ut horribilem illum diem.*] Sic quinque Pal. V. & ed. vulg. *eum non* displicet Fab. *horribilem illum illum diem.*

horribilem illum diem aliis, nobis faustum putemus, *nil que in malis ducamus, quod sit vel à diu immortalibus, vel à natura parente omnium constitutum*, non enim temerè, nec fortuitò sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, 1 quod, cùm exanclavisset omneis labores, tum incideret in mortis malum sempiternum; 2 portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus. quo utinam velis passis pervehi liceat. sin reflantibus ventis rejiciemur, tamen paullò tardiùs referamur necesse est. QUOD AUTEM omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego verò. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optimè inquam. sed nunc quidem valitudini tribuamus aliquid, cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc. & ea potissimùm, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum, 3 qui omni è philosophia est fructus uberrimus.

1. *Quod cum exanclavisset omnes labores.*) Ita quinque pall. etiam Non. vulg. *exanclavisset* D. dum. ut scripsimus legendum docuit Mur. porrò codex Pit. *exaudavisset*, quod si pressius literarum ductum rimeris, eodem recidit: unde tamen evolvit Gul. *exsudavisset*.

2. *Portum potius paratum nobis & perfugium putemus.* Ita o. omnino editi, & libri vert. Vict. tamen *profugium*.

3. *Qui omni è philosophiâ est fructus uberrimus.*) Vict. ed hanc lectionem habet. pall. tamen tres cum Fab. Pit. *qui in omni philosophia est*. quart. quin. omittunt præpositionem: quart. amplius *philosophiæ*: unde proclivè legere *qui omnis philosophiæ est fructus uberrimus*. quam lectionem postea omnibus apicibus invenimus vat. excerptis.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM, AD M. BRVTVM, LIBER SECVNDVS. DE TOLERANDO DOLORE.

NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium *philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere.* ego autem Brute, necesse mihi quidem esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, ut ille, difficile est enim, in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt; 1 nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemitum erat militari, *pauca ipsa multum sæpe prosunt*, & ferunt fructus, 2 si non tantos, quanti ex universa philosophia percipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio: quæ non minimùm valet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest. sed qui, non modò quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. quamquam non sumus ignari, multos studiosè contra esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. erenim si orationes, quas nos multitudini judicio probari volebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si *reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent: nisi quod se imitari posse confiderent*, quemque sperandi sibi, eundem, & bene dicendi finem proponerent, & cum obruerentur copia sententiarum, atque verborum, jejunitatem, & famem se malle quàm ubertatem, & copiam dicerent. 3 unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: 4 qui jam conticuere, pænè ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cùm, adjutore populo, quo utebantur antea, nunc minimè nos uti posse videamus? *est enim philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens, eique ipsi & suspecta, & invisa*: ut vel, si quis universam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel, si in eam, quam nos maximè sequimur, conetur invadere, 5 magna habere possit auxilia à reliquorum philosophorum disciplinis. nos autem universæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio. Pro Academia autem

1. NEc *qui pauca perceperit.*) Retinui Vict. lectionem, consensum Fab. pall. sec. tert. quart. Vat. trahentem. vulg. *percepit*.

2. *Si non tantos, quanti, &c. liberemur.*) Mss. pænè o. & Vict. *Sed non, &c. liberentur*; sicut quoque Vlr. excerpta.

3. *Unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur.*] Amplecteret lectionem Pal. quint. & Pit. cod. si penes me staret, *qui se profitebantur*. Pal. tamen sec. *qui assequi id se profiteb.*

4. *Qui jam conticuere pænè ab ipso foro irrisi.*) Pœnè recepi in textum lectionem Pal. quart. adeò perblandiebatur, *pænè ab ipso foro irrisi*.

5. *Magna habere possit auxilia à reliquorum Philosophorum disciplinis.*] Secuti sumus Turn. l. XI. c. 8. item Lamb. præpositionem à inserentes, quibus sociat suum in partem consensum Fab. cod. è præferens.

1. Qua

autem, 1 quæ dicenda essent, satis accuratè in Academicis quatuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest, ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maximè optemus: *in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore numquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus, disceptationibusque viguisset.* quamobrem hortor omneis, qui facere id possunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, 2 & perferant in hanc urbem, sicut reliquas omneis, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua majores nostri transtulerunt. Atque *eruditorum quidem latus ita dudum ab humili, venit ad summum,* 3 *ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, brevique tempore ad nihilum ventura videatur.* philosophia nascatur Latinis quidem litteris ex his temporibus, eamque nos adjuvemus: nosque ipsos redargui, refelliique patiamur, quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisque sententiis quasi addicti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec ultra id, quam, quod verisimile occurrerit, progredi possumus, & refelleremus sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. Quod si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliotheeis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: *eadem enim dicuntur à multis: ex quo libri omnia referserunt.* quod accidet etiam nostris, 4 si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione & via philosophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sane multi libri, quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distributè, neque eleganter, neque ornatè scribere: *lectionem suam illa delectatione negligo*: quid enim dicant, & quid sentiant ii, qui sunt ab ea disciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam, ut Platonem reliquosque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè consectantur: Epicurum autem, & Metrodorum, 5 non ferè præter suos quisquam in manus sumit, sic hos Latinos ii soli legunt, qui illa rectè dici putant. *nobis* autem *videtur, quidquid litteris mandetur,* 6 *id commendari eruditorum omnium lectioni decere.* nec, si ipsi minùs consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academixque consuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differenti, non ob eam causam solùm placuit, quod aliter non posset, quid in unaquaque re verisimile esset, inveniri: sed etiam quòd esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles: deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audivimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum, ad quam nos consuetudinem à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsimus. Itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus: post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem habitam non quasi errantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, ut actum, disputatumque est. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam inductus exordio. A. DICI NON POTEST, quàm sim hesternâ disputatione tua delectatus, vel potiùs adjutus. etsi enim mihi sum conscius, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ, tamen 7 obiciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minùs curandum putem. M. Minimè mirum id quidem, nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inaneis sollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc ejus vis non idem potest apud omneis: tum *valet multum, cum est idoneam complexa naturam*; FORTIS enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. *te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit.* 8 itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quibus inventa, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta levitate, & jactatione, iis ut fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum servos: ut *eum eorum vita mirabiliter pugnet oratio, quod quidem mihi videtur esse turpissimum.* Ut enim, si grammaticum se professus quispiam, barbarè loquatur, aut si absurdè canat is, qui se haberi velit muticum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cujus profitetur scientiam: sic *philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quod in officio, cujus magister esse vult, fallitur, artemque vitæ professus, deliquit in vita.* A. Nonne verendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim majus argumentum, nihil eam prodesse, 9 quam quosdam perfectos philosophos turpiter vivere? M. Nullum verò id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, 10 falsumque illud, ac 11 improbè,

Esti in segetem sunt deteriorem data
Fruges, tamen ipsa suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, ut in eodem simili versèr, ut ager, quamvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. 12 *ita est utraque res, sine altera debilis.* cultura autem animi, philosophia est. 13 hæc extrahit vitia radicitus, & præparat animos

1. *Quæ dicenda essent.*] Ita quinque pall. Pit. Vat. Vlr. vulg *erant.*

2. *Et perferant in hanc urbem.*] pall pr. tert. Fab. pit *proferant.* pal. quar. *persequantur.* & excerpta Vlr. cod.

3. *Ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus senescat.*] pall. quinque, Vlr. ita ord. nant *in omnibus ferè senescat rebus.* Grut. vocem postremam, arbitratur gloss.

4. *Si ad hæc studia plures confluxerint.*] pal. quart. *confluxerint*, ut intelligas quod paullò ante dixerat, philosophiam *contentionibus, disceptationibusque viguisse & magnam extitisse*: sed forte ex noto errore. *ripro v.*

5. *Non ferè præter suos quisquam eum manus sumit.*] Ita omnes libri mss. cum Turn. & Lamb. Vict. tamen, *in manus sumit.*

6. *Id commendari omnium eruditorum lectioni decere.*] Ita Turn. cui assentiuntur Fab. mss. Suff. pall quart. vulg *debituit.* ceterum pro *decere* vet. cod. *debere.* vt est qvoque in pit. Pal. quint. in pr. à manu prima *dicere.* tert quart. *dicite.*

7. *Obiciebatur interdum animo metus quidam, & dolor cogitanti.*] placet mihi lectio Pall. tert quart. & Pit *cogitanti.*

8. *Itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio.*] Cum pal pr. amandem illud *habita* in Charonium.

9. *Quam quosdam perfectos philosophos.*] Multis disputavi de hac lectione in Crepundiis, eapolutique quod veristimum omnino est, ex pal. sec. *quosdam perfectos philosophos*: sed quia nullus præterea testis succederet, timidus fui hoc in lectionem dubere.

10. *Falsumque illud de improbo.*] Non es frons mihi est mutate hanc lectionem contra omnes lib. neque damno Lamb. *falsique illud & illud acute*, edit Mur. tamen Vat. I. XVI. 20 *falsumque illud Attii.*

11. *Probe ut ſ. &c.*] Nullibi inveni, est tamen omnibus coloribus bellum.

12. *Ita est utraque res sine altera debilis.*] Ejecit illud una ante *res*, consensu vett. cod. pall pr. tert quart quint. pit. Fab. denique ex ed. Victor. Vat.

13. *Hæc extrahit vitia radicitus.*] Ita Lamb. favent ibus Fab. mss. Suff. Vat. Vlr. pall. quart. quint. tres priores, *hæc autem extrahit*, vulg *quæ extrahit.*

animos ad fatus accipiendos, 1 eaque mandat his, &, ut ita dicam, serit, quæ adulta fructus ubertimos ferant. A. Agamus igitur, ut cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velis. A. DOLOREM existimo maximum malorum omnium. M. Etiamne majus, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam citò de sententia esse dejectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minùs est dignum, quàm tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ ut effugias, quis est non modò non recusandus, 2 sed non ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo, quare ne sit sane summum malum dolor: malum certè est. M. Videsne igitur, quantum, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? A. Video planè: sed plus desidero. M. Experiar equidem; sed *magna res est, animoque mihi opus est non repugnante.* A. Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar: quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitavit summum malum dolorem dicere. 3 deinde ad hanc enervatam, mulebremque sententiam satis docilem se Epicurus præbuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, 4 idem ferè quod modò tu: malum illud quidem, sed alia pejora. ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa virtus statim respuit, 5 ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore, sententia depelleretur, in eo *magistra vita philosophia* tot sæcula permanet. 6 quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? 7 quam porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreverit? quis autem non miser non modò tunc, cùm premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cùm sciet id sibi posse evenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo esse possit beatus. Metrodorus quidem *eum perfectè putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore.* quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus verò ea dicit, ut mihi quidem risus captare videatur. *affirmat* enim *quodam loco, sibi ratur sapienti, si crucietur:* expectas fortasse dum dicat, *Patietur, perferet, non succumbet.* Magna me hercule laus, & eo ipso, per quem juravi, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: *In Phalaridis tauro sedens, dicet. Quàm suave est hoc! quàm hoc non curo!* Suave etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem, malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suave esse cruciari, asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suave dicturum, ego à te non postulo, ut dolorem eisdem verbis efficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut scis, voluptarius, ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod, si esset in lectulo, 9 ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem. 10 sit fortis in perferendo, officio satis est: ut lætetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, intimica naturæ, ad patiendum, tolerandumque difficilis. Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi. ipsum enim Herculem viderat in Oeta 11 magnitudine dolorum ejulantem: nihiligitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: 12 cum *E viperino morsu vena viscerum, 13 Veneno imbuta tetros cruciatus cient.* itaque exclamat auxilium expetens, 14 mori cupiens:

15 Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimo vertice saxi?
Jamjam absumor: conficit animum
Vis vulneris; ulcera æstus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo esse? & magno quidem qui ita clamare cogitur. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cùm Dejanira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsisset que ea visceribus, ait ille:

O multa dictu gravia, perpessu aspera,
15 Quæ corpore exanclato, atque animo pertuli,
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit tristis Eurystheus malis,
Quantum una vecors Oenei partu edita,
Hæc me irretivit veste furiali inscium.
Qualateri inhærens morsu lacerat viscera,
Urgenique gravter pulmonum haurit spiritus?
Jam decoloratum sanguinem omnem exsorbuit:
Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
Ipse telagata peste interemor tectis.
Hos non hostilu dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
71 Centaurus ictus corpori infixit meo,
Non Graja vis non barbara ulla immanitas,
Non sæva terrigena relegata ultimis
Quæ peragrans undique omnem hinc feritatem expulit.
18 Sed femineæ vi, fœminea interemor manu.
O nate, verè hoc nomen usurpa patri,
19 Nec me occidentem matris superet caritas.
Heu arrape ad me manibus abstractam pia,

Jam

---

1. *Eaque mandat his.*) Pal. sec. rect. rert. q. Pi. F Vat. Vlr. *mandat.*
2. *Sed non ultro appetendus.*) Lamb. sic placuit, firmantque Pit. quinq; Pall. Fab. mss. Suff. vulgo *non* neglexerant.
3. *Deinde ad hanc enervatam.*) Sic quatuor priores Pal. vet. quidam præterea cod. Fab & Gryph. lib. vulg. *deh. ne.*
4. *Idem ferè, quod modò tu.*) Vict. *idem ferè. A. Quamobrem? M. Malum.* ut & quatt. Pal. ceteri quatuor, *quemodo tu.* quod & in Pit. & F. Vat.
5. *Ne dolorem summum malum diceres, oppositoque dedecore sententia depelleretur.*) Pall. pr. quart. quint. Pit. Vir. *deceret, & depellere.* pr. *sententia de-pellere.* Vlr. *repellere.*
6. *Quid huic officium.*) Pal. sec. *sed quasve quod huic.*
7. *Quam porrò quis ignominiam.* Pall. pr. sec. quint. *eamve aque quam.*
8. *Sibi quidem ille ipse.*) Vict. Pal. tertii *ad id* quint. *atque.*
9. *Ego tantam vim non tribuo sapienti contra dolorem.* Pervicit auctoritas Lamb. ut sic ederem, asseclam habens Man. Nep. & Pal. primum in quo *sapiente & contra.*
10. *Sit fortis in perferendo.*) Ita cod. Hur. & ex eo Lamb. in priore ed. sic quoque in Pal. quint. at pr. sec. *fortis.* Lamb. tamen ipse maluit, *esse fortem*, vulg. *si fortè in perf.*
11. *Magnitudine dolorum ejulantem.*) Gemb. Pall. tert. quart. *hejulantem.* sic infra libri habent c. 13. *m. nec dignum viro videbitur, gemere, hejulari, lacrimari &c.*
12. *Cum, E viperino morsu.*) Fab. *Et.*
13. *Venenum imbutæ tetros cruciatus ciunt.*) Im quinque Pall. Fab. Vatic. Schedæ Longobardicæ vulg. *ciebant.*
14. *Mori cupiens.* Gul. scribi volebat *cupiens mori* notatque exsiliisse versum Poetæ, & ideo à Ciceronе mollitum vulgatam tuentur omnes libri.
15. *Heu quis salsis fluctibus.*) Rectè sic Vict. Pall. quart. quint. Fab. Pit. quid vulgò cum *salsis fluctibus* agant, an desipiant, meum non est curare. Vat. refert, *heu quis* rectè.
16. *Quæ corpore exanclato.*) Ita Vict. cum omnibus libris nostris. Lamb. tamen *exanclari* ex aliquot lib. vet. probat etiam aliorum partim *exanclata* ut est in Vlr. partim *exanclata.* ut verum fatear, in solo Pal. tertio super re erat scriptum *sal* se habentque *exanclata* Fab. & Pith. codd.
17. *Centaurus ictus corpori infixit meo.* Turn. malit *infixit*: sicque est in Pal. pr. quod Lamb. secutus.
18. *Sed femineæ vi.* Sic eleganter Vict. pr. tert. quint. Pall. at vulgò *vir.* à natura loco interpolatum, quia erat in mss. quibusdam *vir.*
19. *Nec me occidentem.*) Ita vulgo & Turn. contrà Vict. quinque Pall. Fab. Pit. *necmi.*

Jam cernam, mene, an illam potierem putet.
Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere, gentes nostrae flebunt miserias.
Heu virginalem moere ploratum edere,
Quem vidit nemo ullis ingemiscentem malis?
Sic famulata virtus afflicta occidit.
Accedenate, assiste, miserandum adspice.
Evisceratum corpus lacerati patris.
Vt dete cunctis, tuque cœlestum sator,
Jace, obsecro, in me vim coruscam fulminis.
1 *Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices;*
Nunc serpit ardor. ô antè victrices manus,
O pectora, ô terga, ô lacertorum teres!
Vostrone pressu quondam Nemeaus leo
Frendens efflavit graviter extremum halitum?
Hae dextra Lernam taetram mactata excetra,
Placavit: haec interperem afflixit manum?
Erimanthiam haec vastificam abjecit beluam;
Haec à Tartarea tenebrica abstractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem;
Haec interemit tortu multiplicabili
Draconem, 2 auriferam obtutu observantem arborem.
Multa alia victrix nostra lustravit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

Possumusne nos contemnere dolorem, cùm ipsum Herculem tam intoleranter dolere videamus? 3 Veniat Æschylus non poeta solùm, sed etiam Pythagoreus sic enim accepimus, quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum Lemnium, *unde igniu lucet mortalibus clàm divisus? eum dolitus Prometheus clepsisse dolo, poenasque Jovi fato expendisse supremo.* Has igitur poenas pendens, affixus ad Caucasum haec dicit:

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata cœlo, adspicite religatum asperis
Vinclumque saxo, navem ut horrisono freto
Noctemque paventes timidi adnectunt navitae.
Saturnius me sic infixit Jupiter,
Jovisque numen Mulciber ascivus manu;
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: quamvis sollertia
Transverberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Jam tertio me quoque funesto die,
Tristi advolatu, aduncis lacerans unguibus
Jovis satelles pastu dilantat fero.
5 *Tum jecore opimo farta, & satiata assatim*
Clangorem fundit fastum, & sublime advolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cùm verò adesum inflatu renovatum est jecur,
Tum rursus tetros avida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem moesti cruciatus alo:
Qui me perennis vivum fundat miseria.
Namque, ut videtis, vim lu constrictus Jovis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipse vidua pestis accipio anxiae,
6 *Amore mortis terminum anquirens mali.*
7 *Sed longè à letonumine aspellor Jovis,*
Atque hae vetusta saltu glomerata horridus,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
E quo liquata solis ardore eneiduut
Gutta, quae saxa assiduè instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis, sed hoc mox videro. interea unde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercle. etenim rectè requiris videsne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpe, credo, cùm Athenis esses in scholis philosophorum. 8 A. Verò, ac libenter quidem. M. Animadvertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, verumtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidem à Dionysio Stoico. M. Probè dicis. sed is quasi dictata, 9 nullo dilectu, nulla elegantia, 10 Philo noster & proprium numerum 11 & lecta poemata, & loco adjungebat. Itaque postquàm adamavi hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem utor nostris poetis, sed, sicubi illi defecerunt, 12 Verti enim multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret Latina oratio. Sed videsne, poetæ quid mali afferant; lamentanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modò, sed etiam ediscantur. *sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem, & delicatam cùm accesserunt etiam poeta, nervos omnis virtutis elidunt.* rectè igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos, docti scilicet à Græcia hæc & 13 à puritia legimus, & discimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed quid pueris irascimur? virtutis magistri philosophi inventi sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens cùm id tibi paullo antè dixisses videri, rogatus à me, etiamne majus, quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. 14 Rogo hoc idem Epicurum majus dicet esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus, in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus majus à philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cùm respondisti, majus tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis intelliges, quàm sit obsistendum dolori. *neetam quarendum est, dolor, malumne sit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum.* 15 Concludunt ratiunculis Stoici, tur non sit malum: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. *Nihil est,* inquit, *malum, nisi quod turpe, atque vitiosum est.* Ad ineptias

1. *Nunc nunc dolorum anxiferi torquent vertices.*) Vict ac Lamb præter sunt quinque Pall. Fab. pit. vulg *dolorum.* Vir. *dolorem & anxiferi.*
2. *Auriferam obtutu observantem arborem.* Vict cum Pall. tert. quart. Fab. Pit. *asservantem.* Var. *optutum observantem arborem.*
3. *Veniat Æschylus non poeta solum.* Ita Vict. ita quinque Pall. Pith. accedit in parte m Fab qui *solum sed & Pyth.* vulg. *tantum.*
4. *Unde ignis lucet.* Pith quart & Pic. *elucet.*
5. *Tum jecore opimo.*) Pall. quart. quint. *Tum jecore opimo farta.*
6. *Amore mortis terminum anquirens mali.*) Ita docui legendum in Crepundiis, hanc & plures alios locos harum disputationum. Video jam sic Vict. edidisse & sic omnino in Pal. tert Pith. Vat. Vir. Pal. verò quart *acquirens* vulg *inquirens.*
7. *Sed longè à letonumine aspellor Jovis.*) Ita recte Lamb. sic que in omnibus Pall. præter pr. Vict & ejus assecl. *late* vitiosè.
8. *A vero ac libenter quidem.* Scomm. Lamb præponit *fui:* sed ipse postea rejicit sic Cicero Divin. I. c. 46. *verè, mea puella, tibi concedo meum sedes.* & alias frequenter. Vict. omittit *quidem.*
9. *Nullo dilectu.*) Rectè sic Lamb. sic quoque Pall. pr. tert. quart. Var. & liber Gryph. vulg. *delectu.*
10. *Philo noster & proprium numerum.*) Accommodavimus nos Lamb. cùm confecadeant Pall pr. quint. Fab. quippe Pall. tert. *Philo & proprium nostri*, sec *Philo etiam proprium noster.* vulg. omittunt *Τὸ noster.*
11. *Et lecta poemata.*) Probavimus hoc cum Lamb asserentibus Pall. pr. sec. quart. Fab Gryph. liber est in Pal. tert. *lata* vulg. *electa.*
12. *Verti enim multa de Græcis.*) Lectionis hujus custos Vict ed quam adstrunt Pall. tert. quart. quint. sed reliqui duo *certè* pro vulg. *ipse.*
13. *A puritia legimus & discimus.*) Consentit cum Vict Lamb. item pal. tres priores, Vat. Fab pit. vulg *didicimus.*
14. *Rogo hoc idem Epicurum.*) Rectè sic Vict. cum quinque Pall. pit. vulg. *Rogabo.*
15. *Concludunt ratiunculis Stoici.*) Pall sec tert. quart. Fab. *ratiuncu'as.* quemadmodum Vir.

tias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, necne doleam, nihil interesse. *Numquam quidquam*, inquit, *ad beatè quidem vivendum, quod est in una virtute positum: sed est tamen rejiciendum.* Cur? *Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum*: Hæc est copia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, toleratique possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, verbis gloriantem, *dum nihil bonum, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe.* 1 Optare hoc quidem est, non docere. illud & melius, & verius: *omnia, quæ natura, aspernatur, in malis esse: quæ asciscat, in bonis*, hoc posito, & verborum concertatione sublata, tãtum tamen excellet illud, quod rectè amplexãtur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus; quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea quæ bona capitis, & fortunæ putantur, 2 perexigua, & minuta videantur: 8 *ne malum quidem ullum*, 4 *nec, si in unum locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda.* Quare, si, ut initio concessisti, turpitudo pejus est, quam dolor nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, 5 tum honestas, tum dignitas, tum decus aderit: 6 tuque in ea intueberis, te continebis: cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione langueſcet: *aut enim nulla virtus est, aut contemnendus dolor.* prudentiamne vis esse, sine quâ ne intelligi quidem ulla virtus potest? 7 quid ergo ea? patieturne te quidquam facere nihil proficientem, & laborantem? an temperantia sinet te immoderatè facere quidquam? an coli justitia potuit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente consciosque, multa officia relinquente? Quid? Fortitudini, comitibusque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quo modo respondebis, afflictusne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem? 8 Te verò ita affectum ne virum quidem dixerit quisquam. *amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliend a dolor.* 9 Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam suppellectilem salvam: virtutem autem si unam amiseris: etsi *amitti non potest virtus*: sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habituram? num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, 10 num humana contemnentẽ potes dicere aut Philoctetam illum? A te enim malo differre. Sed ille certè non fortis 11 qui jacet in lecto humido, qui

Ejulatu, questu, gemitu, fremitibus,
Resonando, multum flebiles voces refert,

non ego dolorem, dolorem esse nego: 12 cur enim fortitudo desideraretur? sed cum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia: si nulla est quid exornamus philosophiam? aut quid ejus nomine glorioſi sumus? Pungit dolor. Vel fod ar sane, si nudus es, da jugulum. sin tectus Vulcanius armis, id est, fortitudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies, *custos dignitatis*, relinquet, & deseret. 13 Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, de Jovis quidem sententia, ut poetæ ferunt, itemque Lycurgi labo ibus erudiunt juventutem, *venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo æstuando.* Spartæ verò pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, 14 *ut multus è visceribus sanguis exeat*: nonnunquam etiam, ut, cùm ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt? 15 & mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino. 16 sed tamen differt aliquid. LABOR est functio quædam vel animi, vel corporis gravioris operis & muneris: DOLOR autem, motus asper in corpore, alienus à sensibus. Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studioſos, vel potiùs amanteis doloris appellant: nos commodiùs laborioſos, aliud est enim laborare: aliud dolere. ô verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cùm varices secabantur C. Mario: dolebat. cùm æstu magno ducebat agmen: laborabat. est inter hæc tamen quædam similitudo. 17 *consuetudo* enim *laborum perpessionem dolorum efficit facilorem.* itaque illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, *corpora juvenum firmari labore voluerunt.* quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt: *quæ cæteris in urbibus mollissimo cultu, partem umbris occuluntur.* illi autem voluerant 18 nihil horum simile esse *apud Lacænas virgines*: *quibus magna palæstra, Eurotas, sol, pulvis, labor, militia in studio est, quàm fertilitas barbara.* ergo his laborioſis exercitationibus & dolor intercurrit nonnumquam. 19 impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. Militiam verò noſtiam dico, non

---

1. *Optare hoc quidem est, non docere.*] Conjecturam *P.* Fab. puam tantopere laudat Lamb. nullibi inven. est autem ea *optare*.

2. *Perexigua & minuta videantur.*] Non male Pal pr. *perexigua & perminuta*.

3. *Nec malum quidem ullum.*] Lamb lectionem asserunt v.c. Pall sec. terc. Var quart. vulg. *nec malum quidem nll.*

4. *Nec si in unum locum collata omnia sunt.*] Vict hæc est lectio, sed quoque est à quatuor Pall prioribus Fab. Pic. vulg. *nec si unum in locum collata omnia sint.*

5. *Tum honestas, tum dignitas.*] Ita Vict ita Lamb. cum congrege Pall. turbâ Fab. Pic. mss Sedd. Vat. Vlr. vulgo omittitur *tum honestas*.

6. *Tuque in ea intuebere.*] Assentiuntur fere Pall tres Lamb ita legenti *quinque in ea intueberis*: quippe pr. sec. *eumque*. quart. *tumque*. Vatic. Vlr. *inque in ea intuebere*.

7. *Quid ergo eat patieturne.*] Sic scripsi fretus auctoritate Vict quinq; Pall. vulg *quid ergo? ea patieturne*.

8. *Te verò ita affectum ne virum quidem.*] Nescio quid in mentem fuerit Vict ita exhibenti hunc locum: *Te verò ita affectum ne virum quidem*: vitiosè.

9. *Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris.*] Fab. Pic. *si quem de Corinth.* Iubaud t Gul. *meis tuis*, aut *scyphum*.

10. *Num humana contemnentem posse dicere aut Philoctetam illum? A te enim malo differre sed.*] Reduximus lectionem Vict à mss nostris plerisque confirmatam pr tert quart. quint. Fab. Pic. Vat licet Lam. cum Manesingat *aut Prometheum, aut Philoctetam illum? Ille enim, quàm te, male dixerit*. cum Gul. in suis à repex sem conjectura ductus volebat ea. vulg. *posse dicere aut Philoctetam illum* [*quem te enim malo dicere: sed ille certè non fortis.*]

11. *Qui jacet in lecto humido.*] Hanc lectionem ex mss vindicarunt Vict. Lamb. ego iterum ex Pall. quatuor posterioribus Fab. Pic. Vat. *in lecto humido*.

12. *Cur enim fortitudo desideraretur.*] Pal. quart. *deserret*.

13. *Cretum quidem leges, quas sive Jupiter, sive Minos sanxit, de Jovis quidem sententia.*] Meo palato sapidius Pal quart & Vlr *cretumquidem leges Minos sanxit de Jovis quidem sententia*: misso illo carcinomate supervacuo.

14. *Ut multus è visceribus sanguis exeat.*] Sic est in omnibus lib. alii tamen *ut multus è viscibus* Hotoman. verò observat. l. v. c. 30 pro *visceribus* legit *vibicibus*.

15. *Et mos valet ratio non valebit.*] Vict lectionem à Lamb. receptam in quinque Pall Fab. Pic. Vat reponimus vulg. *& quæ mos valet*.

16. *Sed tamen differt aliquid.*] Quod exstat in ed. Vict. reperi quoque in quinque Pall. Vat. itaque admittendum duxi. vulg. *differunt*.

17. *Consuetudo enim laborum perpessionem dolorum effecit facilorem.*] Ita scripsi initincto pall quart quint Fab vulg *effecit*.

18. *Nihil horum simile esse apud Lacænas virgines, quibus etc.*) Clarissimus putean indicavit Ioseph. Scal. arbitratum, hæc fuisse veteris poetæ cujuspiam, atque ita deprehendit:

Quem mag. palæstræ sternere, sol pulvis, labor,
Militia in studio est, quàm fertilitas barbara.

19. *Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur.*] Ita omn. mss. Vict. tamen *feruntur*.

non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, necadhibetur ulla fine Anapæstis pedibus hortatio. *Nostri exercitus* primùm *unde nomen habeant, videte:* deinde qui labor, quantus agminis ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum, nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. *arma enim membra militis esse dicunt.* quæ quidem ita geruntur aptè, ut, si foret usus, abjectis onetibus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera: 2 adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter novum, & veterem exercitum, quantum expertis sumus. ætas tironum, plerumque melior: sed *ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet.* quin etiam videmus ex acie efferri sæpe saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere. at verò ille exercitatus, & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modò requirens, à quo obligetur.

3 *O Patrocle, (inquit) ad vos advenio auxilium & vestras manus peto,*
Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:
Neque sanguinolento pacto est pactio prostitens consistere,
Si quâ sapientia magis vestra devitari mors potest.
Namque Æsculapii liberorum saucii opplent porticus:
Non potest accedi.

4 Certè Euripylus, hic quidem est. hominem exercitatum! 5 ubi tantum luctus continuatur? vide, quàm non flebiliter respondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

——qui alteri exitium parat,
Eum sitne oportet sibi paratam pestem, ut participet parem.

Abducet Patroclus, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset. 6 sed nihil vidi minus. quærit enim, quid actum sit.

Eloquere: res Argivûm prælio ut se sustineat.

Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga.

7 Etiam si Euripylus posset, non posset Æsopus.

——ubi fortuna Hectoris
Nostram acrem aciem inclinatam:---

& cetera explicat in dolore. SIBI NON enim intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir, sapiensque non poterit? Ille verò meliùs, ac non paullo quidem. sed de consuetudine exercitationis loquor. nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum, aut triduum ferunt. subducibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. *Consuetudinis magna vis est.* pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. unde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem, sed quid hos, quibus Olympiorum victoria, consulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint; 8 si satisfactum iis non sit, se velle decumbere, quis mediocris gladiator ingemuit? quis verbum mutavit umquam? quis non modò stetit verùm etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum recipere jussus, 9 collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit

Sanniо, spurcus homo, vitæ illa dignus loquæ;

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: 10 & haud scio an ita sit, ut nunc sit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multa, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. 11 age sis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egone ut te interpellem? ne hoc quidem velim: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. 12 Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis concluſiunculis, 13 nec ad sensus permanantibus, effici volunt, non esse malum, dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: fallaque ejus visione, & specie moveri homines dico vehementius, doloremque ejus omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breviter attingam, quæ modò dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranterdolorem pati: nec verò quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cùm fit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non fit hoc proprium nomen omnium, 14 sed ab ea, quæ una ceteris excellebat, omnes nominatæ sint. 15 appellata est enim ex viro virtus: *virî autem propria maximè est fortitudo.* cujus munera duo sunt maxima, mortis, doloris que contemtio. utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomen est mutuata. Quæres fortasse, quo modo; & recte. talem enim medicinam philo-

1. *Quid ille cursus, concursus, clamor.* Ita Vict. Lamb. Vat. quinque pal. Pit. Vulg. *quid ille cursus, clamor, quanti laboris est?*

2. *Adduc pari animo inexercitatum militem.* Ita vulg. & in Vat. sed in quinque pall. Vict. edit. *adhuc.*

3. *O Patrocle.* Adhæsimus Turn. l. IV. Adversus c. 18. vulg. *Patrocles.* pal. pr. tert. quart. quint. Fab. Pit. *O Patrocles.* pall. sec. Vlr. *Patricole.*

4. *Certè Euripylus hic quidem est, hominem exercitatum.*] pall. tres posteriores codd. *exercitum.* quem admodum in Vat. & Vlr.

5. *Ubi tantum luctus continuatur.*] Nihil potuimus decernere de hoc. Ald. Rvus, Vict. pal. tert. *tantum luctus continuatur.* pal. pr. *ubi tantum luctum continuam* quart. quint. *luctum continuat* Lamb. cum suis affectis: *quia tot verba tantis in luctu continuari?* Vat. *hominem exercitum, ubi tantus luctus continuatur.* Vlr. *luctum continuamus.*

6. *Sed ut hi vidi minus.*] pall. quinque cum Fab. *vidimus.*

7. *Etiamsi Euripylus posset, non posset Æsopus.*] Quam lectionem in Mem. & Hor. invenit Lamb. exstat quoque in Vict. ed. & quatuor pall. nam tert. plane Turn. est, ita legentis Adversi l. IV. c. 18. *etiamsi Euripylus non posset, posset Æsopus.*

8. *Si satis factum iis non sit.*] Sic Lamb. ex sententia Turn. cui accedit pal. sec. *si satis sit factum non sit.* tert. *si satis hic factum non sit.* alii ex conjecturâ *si satis factum sit.* vulg. *satis factum sit.* Vat. *si satis hic actum sit.*

9. *Collum contraxit.*] Mss. Suffridi *vitraxit.*

10. *Et haud scio an ita sit, ut nunc sit.*] pal. quart. & *adhuc nescio an ita sit, ut nunc sit.*

11. *Age sis nunc de ratione videamus.*] pal. quatuor ut in crepundiis indicavi, *Agage sis.*

12. *Sitne igitur malum dolere.*] Istud pal. pr. tert. superne: quart. quint. Pit. imò ipse Vict. asserit. vol. 8. *dolor.*

13. *Nec adsensus permanantibus.*] præstuli hanc lectionem Crepundiis jam repertam mihi in pal. quart. illustrat hunc locum ipse Tull. supra l. I. c. 8 *Laberius ipse quasi hæc enim spinosa prius dissolvenda erant, me cogunt, quam ut assentiar* conjecteram etiam *permanentibus*, quod jam editum video olim à Vict. vulg. *nec adsensus permanentibus.* Fab. codex, *assensibus perm.*

14. *Sed ab ea, quæ una ceteris excellebat.*) Vict. sic edidit, sicque reperi in pall. quart. quint. Vat. in ceteris quoque ut Fab. Pit. est *excellebat.* alias *sed ab ea unâ quæ ceteris excellat.*

15. *Appellata est enim ex VIRO VIRTUS.*] Vulg. *à vire.* sed à nobis est Vict. quinque pall. Fab. Pit.

sophia profitetur. venit Epicurus, homo minimè malus, vel potiùs vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: *Neglige*, inquit, *dolorem*. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum. vix satis constanter audiamus. *Si summus dolor est*, inquit, *necesse est brevem esse*. Iteradum eadem isti mihi; 1 non enim satis intelligo, quid summum dicas esse, qui breve. *Summum, quo nihil sit superius: breve, quo nihil brevius*. Contemno magnitudinem doloris, à qua me brevitas temporis vindicabit antè pœnè, quàm venerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, benè planè magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes, possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longe igitur abest à summo dolore. *Ergo*, inquit, *dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ*. Nunc ego non possum, tantum hominem, nihil sapere dicere. sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuò dico esse brevem: multosque possum bonos viros nominare, qui complureis annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciat quid summum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorsus dicentem: cogamusque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omnium maximum dixerit. quamvis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærenda medicina, & maximè quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus, ab iis, *quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum videtur malum*. his tu præsentibus gemere. & te jactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. Tune cùm pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipienteis gravissimas plagas, & ferenteis silentio, si te fortè dolor aliquis pervellerit, exclamabis, ut mulier? non constanter, & sedatè feres? 2 ferri non potest: natura non patitur. Audio. pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & & tamen vetemur, ut hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam postulat. *nihil* enim *habet præstantius, nihil, quod magis expetas, quam honestum, quam laudem, quam dignitatem, quam decus*. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo, sed utar, ut quam maximè significem, pluribus. volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: 3 quod quidem citius dixerim solum, quàm non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria, *nihil tam detrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius*. quod si tibi persuasum est: principiò enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio, quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscitè tamen dicitur. 4 Est enim animus in parteis tributus duas: quarum altera, rationis est particeps. altera expers. cum igitur præcipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. EST IN animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, 5 enervatum quodammodo & languidum, femile. si nihil aliud: nihil esset homine deformius. sed *præsto est domina omnium, & regina ratio*, 6 quæ connixa per se, & progressa longiùs fit perfecta virtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. quonam modo? inquies. velut dominus servo, velut imperator militi, velut parens filio. si turpissimè se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si te lamentis muliebriter, lacrymisque dedet, vinciatur, & constringatur amicorum, propinquorumque custodiis, *sæpe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur*: ergo hos quidem, ut famulos, 7 vinclis prope ac 8 custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, 9 hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modicè potiùs:

Fedeteutum (inquit) *ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat major dolor.*

Pacuvius hæc melius, quàm Sophocles. apud illum enim perquàm flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoque Ulysses, quamquam graviter terremus ictum,
Nimis pene animo es mollis, qui consuetus in armis ævum agere.

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem, esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderatè magno in dolore,

Retinete, tenete, 10 *opprimite,*
Ulcus nudate. heu miserum me, excrucior.

Incipit labi: deinde illico desinit,

Operiite, abscedite, 11 *jamjam mittite.*
Nam attrectatu, & quassu sævum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.
Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, 12 ut severo imperatori miles pudens. In quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem videmus neminem: sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit, si modò aliquando fuerit, exponitur) is igitur, 13 si ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sicilli parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: 14 eriget ipse se, susci-

---

1. *Non enim satis intelligo.*] Auctios adverbio *satis* ed. Vict. quinque Pall. Fab. Pit.

2. *Ferri non potest*] Vict. & quinque Pall. Vat. Vlr. *feres non potest.*

3. *Quod quidem citius dixerim solum, quàm non summum bonum.*] Hæc est mss. codd. etiam Lamb teste, scriptura: quam etiam præfert Vict. ed. Pal quart. Pit. Vat. Vlr. nuper Schot. in Nodis l. 11. c. 13.

4. *Est enim animus in parteis tributus duas.*] Ita Vict. Gryph. liber Vat. Vlr. Pall. sec. tert. quart. quint. Pit. alias *distributus.*

5. *Enervatum quodammodo & languidum si nihil aliud: nihil esset.*] Malumus pendere à Vict. quam aliorum conjecturis & ludibrio obedire; præsertim ita jubentibus pal. quatuor prioribus vulg. *enervatum quodammodo & languidum si nihil esset aliud: nihil esset, &c.*

6. *Quæ connixa per se & progressa longius.*] Ed. Vict. cum quinque Pall. Fab. Pit. exhibet *connexa.* ut & Vat. Vlr.

7. *Vinclis prope ac custodia.*] Ita Vict. editio Pall. pr. tert. quart. quint. Pit. vulg. deest *prope.*

8. *Custodia arceamus.*] Pal quart. Vat. membranæ Toletanæ, ut notat Schot. l. 2. c. 13. Nod. carebant *Tò arceamus.* Meo animo pœnitissimè abesset.

9. *Hos admonitu oportebit, ut bonos milites revocatos dignitatem.*] Delevi ex mss. Pall. quarc quint. Pit. Vat. post *admonitu Tò simili* ut supervacuum.

10. *Opprimite Ulcus*] Pit. *apprimit te.* unde Gul legebat *opprimi, hem.*

11. *Jamjam mittite.*] Manet hæc lectio à Vict. Pall. sec. tert. quart. quint. Fab. Pit. in editis *dimittite.*

12. *Ut severo imperatori miles pudens.*] Cur hoc recipiendum sit ubertim disputavi in Crepundiis. Rationes inde petantur, sic ed. cum aliis annotavit Gul. sic erat à manu prima in Pal. tert. ad apices in Fab. Vat. vulg. *prudens.*

13. *Si ea ratio quæ erit.*] Editionem Vict. præ ultimus. vulg. *sive ea ratio*, quæ tamen omnino disparent in Fab. Pall. quart. *ratio si vera quæ erit.*

14. *Eriget ipse se, susci-*] Sic est in Vict. ed. Pall. tribus prioribus Fab. Vat. vulg. *suscitabit.*

1. Qui

fuscitabitur, instruet, armabit, ut, tanquam hosti sic obsistat dolori. quæ sunt istæ arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cùm ipse secum, *Cave turpe quidquam, languidum, non virile* obvertentur species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potius, quàm consciis delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur, 1 qui cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus sua voluntate vivus combustus est. nos, si pes condoluit, si dens, 2 sed tot totum dolere corpus, ferre non possumus. *opinio est* enim *quædam effeminata, ac levis, nec in dolore magis quam eadem in voluptate:* quæ cùm liquescimus, fluimusq; mollitie, apis aculeũ sine clamore ferre non possumus. At verò C. Marius, rusticanus vir, sed plane vir, cum lecaretur, ut suprà dixi, principiò vetuit se alligari; nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alii? valuit auctoritas. videsne igitur opinionis esse non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolore. ut vir, &, ut homo, majorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus, atque HAEC cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, 3 quid magnitudine animi dignissimum sit, non solùm animum comprimere, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. ut enim fit in prœlio, ut ignavus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq; causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cùm ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abjiciunt se, atque ita afflicti, & exanimati jacent: qui autem restiterunt, discedunt sæpissimè superiores: sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: similimè *animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum. remissione autem si urgetur, ut se nequeat extollere.* Et, si verum quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officii tanquam custodia. 4 sed hoc quidem in dolore maximè est providendum, ne quid abjectè, ne quid timidè, ne quid ignavè, ne quid serviliter, muliebriterve faciamus: in primisque refutetur, ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. ingemiscere nonnunquam viro concessum est. idque rarò: ejulatus ne mulieri quidem, & nic minutum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. nec verò umquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi fortè ut se intendat ad similitudinem, ut in stadio cursores exclamant quàm maximè possunt. faciunt idem, cùm exercentur athletæ. pugiles verò, etiam cùm feriunt adversarium, in jactandis cestibus ingemiscunt: non quòd doleant, animove succumbant. sed quia profundenda voce omne corpus intenditur. venitq; plaga vehementior. quid? qui volunt exclamare majus, num satis habent latera, fauces, linguam intendere? 5 e quibus elici vocem, & fundi videmus. toto corpore, atq; omnibus unguibus, ut dicitur, contentioni vocis assentiuntur. genu mehercule M. Antonii vidi, cùm contentè pro se ipse lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementiùs: sic vox, sic cursus, sic plaga. hoc gravior, quo est missa contentiùs. cujus contentionis cùm tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. 6 sin erit ille gemitus elamentabilis, si imbecillus, si abjectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis, & animosi viri. cùm verò nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? *quid est* enim *fletu muliebri viro turpius?* atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solùm dolori, similis contentione animi resistendum est. ita exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placidè & sedatè, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut antè dixi (dicendum est enim sæpius) studiosissimi, appentissimique honestatis. cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in prœliis, non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt, sed mori malunt, quàm tantum modò de dignitatis gradu demoveri. fulgenteis gladios hostium videbant Decii, cùm in aciem eorum irruebant. *his levabat omnem vulnerem metum nobilitas mortis & gloria.* num tum ingemuisse Epaminondam putas, cùm una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmonios relinquebat, quam acceperat servientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sanè levis Heracleotes Dionysius, cùm à Zenone fortis esse didicisset, à dolore deductus est. nam cùm ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, *falsa esse illa quæ antea de dolore ipse sensisset.* quem cùm Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, *Quia, 7 cùm tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor.* Tum Cleanthem, cùm pede terram percussisset, 8 versum ex Epigonis ferunt dixisse: *Audisne hæc Amphiarae sub terram abdite?* Zenonem sign ficabat: à quo illum degenerare dolebat. At non noster Posidonius: quem & ipse sæpe vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompejus: se, cùm Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium. sed cùm audivisset, eum graviter esse ægrum, quòd vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem ut vidisset, & salutavisset, honorificisque verbis prosecutus esset, molesteque se dixisset ferre, quòd eum non posset audire. at ille, *Tu verò*, inquit, *potes: nec committam, ut dolor corporis efficias ut frustra tantus vir ad me venerit.* Itaque narrabat, eum graviter, & copiosè de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, sæpe dixisse, *Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, numquam te esse confitebor malum.* Omnino-

1. *Qui cum Cypri in manus Nicocreontis.*) Ita Victor. cum omnibus ferè nostris mss. sed illi tamen germano consensu *Timocreontis.* ut & Pith. vulgo *qui cum in manus Cypri N. c.*

2. *Sed tot totum dolere corpus.* Enorm s est diversitas hoc Pal. *si tantum dolere corpus.* Vat. c. *sed sic totum corpus.* elegantius.

3. *Quid magnitudine animi dignissimum sit.* Addruunt hanc lectionem Vict. edit. rel. quæque quinque Pall. Fab.

4. *Sed hic quidem in dolore maximè est providendum.*) Quatuor Pal. priores, *sed hoc idem.* puto me indicasse in crepundi s.

5. *E quibus elici vocem & fundi videmus.*) S c est in omnibus mss. tùm nostris tum Gulielm. denique editione Victorii reliquisque. Lambinus ex duobus, ut ait, mss. *e quibus ejici vocem: quia etiam, quod Latini ejicere & mittere & fundere vocem, hoc Græci dicunt, ἀφιέναι φωνήν,* sed quid hac novitate opus?

6. *Sin erit ille gemitus elamentabilis.*) Extra controversiam hæc est hujus loci vera lectio in vet. cod. est. *elamentabilis*, solenti mutatione. in Pal. tertio *elementabilis.* sed in quart. & Fabr. *elementabilis.* vulgo *lamentabilis.*

7. *Cùm tantum operæ Philosophiæ dedissem.*) Pal. tert. *tantopere.* quart. *tantæ operæ*, rectè.

8. *Versum ex Epigonis ferunt dixisse.*) Pal. primus, *Epigonis.* reliqui quart. *Epigenis*, ut & Fabr. Pith. Vatic.

noque omnes clari, & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmusne apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, devitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus viget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis singulis colligebant. itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod diceret, *eosdem labores non esse æque graves imperatori, & militi, quòd 1 ipse honos laborem leviorem faceret imperatorium.* sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cùm ipsam videre non possint. itaque fama & multitudinis judicio moventur, *cum id honestum putent, quod à plerisque laudetur.* Te autem, *si* in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolim, 2 nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum, tuo tibi judicio est utendum: 3 tibi si recta probanti placebis, tum non modò tu te viceris, quod paullo ante præcipiebam, sed omneis, & omnia. Hoc igitur tibi propone: 4 amplitudinem animi & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quæ maximè eminet contemnendis, & despiciendis doloribus: unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantùm ipsa delectet. quinetiam mihi quidem *laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditatione, & sine populo teste fiunt:* non quo fugiendus sit (*omnia* enim *benefacta in luce se collocari volunt*) sed tamen *nullum theatrum virtuti conscientia majus est.* Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæpe jam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus suum, & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quem facilè tulerant, ratione aut sapientia tulerant, sed studio potiùs, ut gloria. itaque 5 barbari quidam, & immanes, ferro decertare acerrimè possunt. agrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, 6 hostem adspicere non possunt, eidem morbos toleranter atque humane ferunt; At Cimbri, & Celtiberi in prœliis exsultant, lamentantur in morbo: *nihil* enim *potest esse æquabile, quod non à certa ratione proficiscatur.* 7 sed cùm videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo dolore non frangi debeas exilimare aut non esse malum, dolorem aut, etiamsi, quidquid aspernum, alienumque natura sit, id appellari placeat malum, *tantulum* tamen *esse, ut à virtute ita obruatur, ut nusquam appareat,* quæ meditare, quæso, dies, & noctes. latiùs enim manabit hæc ratio, & aliquanto majorem locum, quàm de uno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæque honestatis causa faciemus, non modò stimulos doloris sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cùm paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium; 8 ut enim sicut naviganti, prædones insequantur, deus quis dixerit, *Ejice te navi: præstò est qui excipiat:* vel delphinus, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunii, qui per undas curru sustentos rapuisse dicuntur, excipient te, &, quò velis perferent: omnem omittat timorem: sic urgentibus asperis & odiosis doloribus, 9 si tanti non sint, ut ferendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc ferè hoc tempore putavi esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minimè verò: neque biduo duarum rerum, quas maximè timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram. 10 sic enim duximus. 11 & tibi hoc video non posse deberi. A. Ita prorsus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisque optimis studiis obsequemur.

M. TVL-

---

1. *Ipse honos laborem leviorem faceret imperatorium.*) Ita Victor. Pall. cett. quint. Fabr. Pith. mihi tamen magis placet quarti scriptura, *leviorem facerent imperatori.* vulgò, *imperatorum.*

2. *Nec, quod illa putet, idem putare pulcerrimum.*) Ita Lambinus, quem tuentur quinque Pall. Fabr. ablegantes τὸ *te*, ante *putare.*

3. *Tibi si recta probanti placebis.*) Ex à Victorio, & quatuor prioribus Pal. Vatic. Fabr. Pith. alias *recte.*

4. *Amplitudinem animi.*) Hoc etiam loco & post τὸ *altissimam*, inserunt Victor. quinque Pall.

5. *Barbari quidam immanes.*) Pith. *Barbaria immanes.*

6. *Satis hostem adspicere non possunt, eidem morbos.*) Lambinus sic rectè edidit cui ferè quatuor Pal. adsentiuntur: nam solùm quartus & *inde morbos.* vulgò *possunt, sed iidem morbos.*

7. *Sed cum videas eos, qui aut studio aut opinione ducantur.*) Vaticanus codex: *videas quo quis aut studio aut opinione ducatur.* omninò melius.

8. *Ut enim si cui naviganti prædones insequantur, deus quis dixerit, ejice te navi.*) Sic ferè est in quinque Pall. Vat. cano; nam paullum divertit ferrius, sed ut nostram stabilitatis: *insequantur, deusque quis dix.* cetera tres Pall. priores Pith. Vat. pro *quis*, qui. Pal. quartus τὸ *Deus* omittit. vulg. *ut enim si cui navigant, quem prædones insequantur, Deus quis dixerit, ejice te de navi.*

9. *Si tanti non sint, ut ferendi sint.*) Nihil mutant Mss. at Victorius, Palat. quartus, *si tanti sint ut ferendi sint.* Lambin. *si tanti sint, ut ferendi non sint,* sic temerè mutavit, non expensa lectionis vulgatæ acrimoniâ. Melius Guilelm. *si tanti non sit*, sed ex conjecturâ.

10. *Sic enim duximus.*) Pal. quart. Fabr. Vatic. *diximus.*

11. *Et tibi hoc video non posse deberi.*) Prævaluit apud me auctoritas Turnebi libro IV. cap. 18. Adverf. sic emendantis. Alias; *sed tibi hoc video.*

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM, AD M. BRVTVM.

LIBER TERTIVS, DE ÆGRITVDINE LENIENDA.

QVIDNAM esse, Brute, causæ putem, cur, cùm constemus ex animo & corpore, corporis curandi, tuendique, causa quæsita ars ejus, atque utilitas, deorum immortalium inventioni consecrata: animi autem medicina, nec tam desiderata sit, antequam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & invisa? an quòd corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum judicet, 1 cùm id ipsum, quo judicatur, ægrotet. quòd si taleis nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, & perspicere, eademque optima duce cursum vitæ conficere possemus: 2 haud erat sanè, quòd quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, 3 opinionibusque depravati sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat. *sunt enim ingenita nostris seminia innata virtutum: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret.* nunc autem, simul atque editi in lucem, & susceptì sumus, in omni continuò pravitate, & in summa opinionum perversitate versamur: ut pænè cum lacte nutricis errorem sumisse videamur: 4 cùm verò parentibus redditi demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. Accedunt etiam poetæ: qui cum magnam speciem doctrinæ, sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhærescunt penitus in mentibus. 5 cùm verò eòdem quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, 6 à naturaque desciscimus; 7 ut nobis optimam naturam invidisse videantur, qui NIHIL MELIVS homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, popularì gloria judicaverunt, ad quam fertur optimus quisque, veramque illam honestatem expetens, 8 quam una natura maximè inquirit, 9 in summa inanitate versatur, consectaturque nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. ita enim *gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata, ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellente virtute. To ea virtutis resonat tanquam imago.* quæ quia rectè factorum plerumque comes est, non est bonis viris repudianda. Illa autem, quæ se ejus imitatricem esse vult, temeraria, atque incensiderata, & plerumque peccatorum, vitiorumque, laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam ejus, pulchritudinemque corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quædam etiam præclara cuperent, eaq; nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alii everterunt suas civitates, alii ipsi occiderunt. atq; hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quam cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine, feruntur: quorumque ita perturbantur animi, ut non multùm absint ab insania, quod insipientibus contingit omnibus, his nullane est adhibenda curatio? utrùm quòd minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an quòd corpora curari possint, animorum medicina nulla sit? At & morbi perniciosiores, plurèsq; sunt animi, quàm corporis. hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumque sollicitant: *animus ægret*, ut ait Ennius, *semper errat, neq; pati, neq; perpeti potest: cupere numquam desinit.* quibus duobus morbis (ut omittam alios) ægritudine & cupiditate, qui randem possunt in corpore esse graviores? qui verò probari potest, ut sibi mederi animus non possit, 11 cùm ipsam medicinam corporis animus invenerit, cumque ad corporum sanationem multùm ipsa corpora, & natura valeant, nec omnes, qui curari se passi sunt, continuò etiam convalescant: animi autem, qui sanari voluerint, præceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? *Est profectò* animi medicina, philosophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq; opibus, viribus, ut nosmetipsi nobis mederi possimus, elaborandum est. quamquam

---

1. *Cùm id ipsum, quo judicatur, ægrotet.*) Sic est in edit. Victorii Lamb. quinque Pall. Pith. Fabr. Vaticano vulg. *cum id ipsum, quo judicatur, ægrotet.* sunt tamen qui hanc veterem scripturam asserentes nostræ præferant quibus omne, quod crediturus sum, credidi.

2. *Haud erat sanè quid quæquam rationem ac doctrinam requireret.*) Hæc lecti ovindices ac patronos habet Adrian. Turnebum, Lambinum ex eorum suis libris proferentem; & Pal. quint. librum, ut non optimum, ita nec pessimum. In editione Victorii, quatuor Pall. Vab. Pith. Vinet. *quid quisquam ratione ac doctrina requireret.*

3. *Opinionibusque depravati sic restinguimus.*) Creidi. Lambino sic emendanti, addicit. s codice Vaticano in Pall. pr. sec. quinto, *depravatos*, alibi *depravatis*. pon. ō *provestinguimus*, Pal. tert. optimus codex *restinguimus*.

4. *Cùm verò parentibus redditi, demum magistris traditi sumus.*) Ita veteres codex, atque ex eo Lambinus: quæ lectio est etiam Pab. mihi magis placet Vat. e lectio, *redditis dein magistris*. vulgò *sed est, magistris*; quod mavult Grotius in eadem.

5. *Cùm verò eodem quasi maximus quidam magister.*) Sic Victor. & tres Pall. posteriores extrito illo ante *eodem* accedit. Vatic. tamen: *cùm verò eodem quasi max. quid mag. populus accessit, atque*

6. *A naturaque desciscimus.*) Cur nam hujus lectionis habent Victor. Lamb. Pall. pr. tert. Vaticanus quint. lect. verò *à naturaque desistimus*. quart. *à naturaque cedimus*. vulgo adjiciunt *ipsa* post *natura* atque.

7. *Ut nobis optimam naturam invidisse videantur.*) Sic edidit Lambin. quod tamen convellunt quinque Pall. ver. cod. Fab. Pith. Vat. editio Vict. liber Gryph. *optime naturæ*. vel *naturam*.

8. *Quam una natura maxime inquirit.*) Victor. ver. cod. quinque Pall. Vat. al. *ea natura*.

9. *In summa inanitate versatur.*) Pall. sec. quart. Fabr. *vanitate*.

10. *Ea virtutis resonat tanquam imago quæ.*) Varie ægritatus locus. præter. conjectaneam Lambini, excidentis illud *gloriæ*: quod vocabulum etiam omissum est in Pall. prim. tert. Vaticano. huicque inclinat et am. Andr. Schottus.

11. *Cùm ipsam medicinam animus corporis invenerit.*) Sic est in quinque Pall. Fab. Pith. Vatic. vulgò, *cùm ipse*.

quam de universâ philosophiâ, quantopere expetenda esset, & colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato jam in postmeridianum tempus die, popposci eorum aliquem, qui aderant, causam differendi. Tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferè sunt ejusmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo; sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, invidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi, rectè, ut opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis usitatè: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi verò isto modo. M. hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non magno æstimanda est, siquidem non multùm differt ab insania. A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, majoribus quoque nostris hoc ita visum intelligo multis sæculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ est de vita, & de moribus, philosophia manavit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mentis ægrotationem, & morbum, id est, 1 insanitatem, & ægrotum animum, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant: negantque, stultum quemquam his morbis vacare: qui autem in morbo sunt, sani non sunt; & omnium insipientium animi in morbo sunt: omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, posuiam in tranquillitate quadam, constantiaque censebant, his rebus mentem vacuam, appellarunt insaniam, 2 propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minùs illud acute, 3 quòd animi affectionem, lumine mentis carentem, nominaverunt amentiam, eandemque dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui hæc rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligentor Stoici retinuerunt, *omnem insipientem esse non sanum*. 4 qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos perturbatos motus, ut modò dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia, sanitas sit animi: insipientia autem, quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademque dementia. multoque melius hæc notata sunt verbis Latinis, quam Græcis; quod aliis quoque multis locis reperietur. sed id aliàs: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat. 5 eos enim sanos intelligi necesse est, 6 quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit, qui contrà affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quàm quod est in consuetudine sermonis Latini, cùm exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa *iracundia*, libidinis est pars: sic enim definitur iracundia, *ulciscendi libido*. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui regnum totius animi à natura tributum est. 7 Græci autem μανίαν unde appellant, non facilè dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi. hanc enim insaniam, quæ juncta stultitiæ patet latius, 8 à furore disjungimus. Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem. μελαγχολίαν illi vocant, quasi verò atra bili solum mens, ac non iæpe vel iracundia graviore, vel timore, vel dolore moveatur. quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant duodecim tabulæ. itaque non est scriptum, SI INSANVS, sed SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT. 9 stultitiam enim censuerunt, inconstantiam, id est, sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atque usitatum. furorem autem esse rati sunt, 10 mentis ad omnia cæcitatem. quòd cùm majus esse videatur, quam insania tamen ejusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum revertamur. Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A. Et verò ita existimo. M. Humanum id quidem, quòd ita existimas. non enim silice nati sumus 11 sed est naturabile in animis teneorum quiddam atque molle, quod aegritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis, *Minimè*, inquit, *assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest ulla esse, nec debet.* 12 *Ne ægrotus sim*, inquit, *sed si fuerim, sensus adsit, sive sentur quid, sive afferatur à corpore. nam ictus nihil dolere, non sine magna mercede contigit, immanitatis in animo, stuporis in corpore.* Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omneis radicum fibras evellere. tamen aliquid relinquetur fortasse. ita sunt altæ stirpes stultitiæ. sed relinquetur id solum, quod erit necessarium. illud quidem sic habeto, *nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore.* quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nosmet curandos, sanabimur, si volemus. & progrediar quidem longiùs. non enim de ægritudine solùm, quamquam id quidem primùm, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Græci volunt, explicabo.

1. *Insanitatem & ægrotum animum.*) Retinuit lectionem veterem Victorius, quam postea produxit Turn. lib. 1. Advers. cap. 6. ea verò est in cod. quinque Pall. Fabr. Pith. Var. vulgò: *& ægritudinem animi.*

2. *Propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore sanitas esse non possit.* Diversum habet Fabr. *quod in perturbatione animi, sicut in corpore perturbato, sanitas esse non possit* quod non probo.

3. *Quod animi affectionem lumine mentis carentem nominaverunt amentiam, eandemque dementiam.*) Melius meo animo cod. Fabr. *lumine mentis carentem nominaverunt dementiam*, omissis mediis.

4. *Qui enim animus est in aliquo morbo.*) Pall. pr. quint. Vict. *quia est enim sanus in aliquo morbo.* Pall. quart. *quod est enim animus & in aliquo morbo.* sed vulgatam defendit juncto umbone cetera mss. & editionum cohors.

5. *Eos enim sanos intelligi necesse est.*) Recepissem penè ante *intelligi* τὸ *quoniam*, conspicuum in Pall. sec. tert. quart. Vatic. si pr. quint. item Vict. edit. addix sient. quoniam vero eam ipsam exturbat Lambinus, destitutam esse passi sumus.

6. *Quorum mens, motu quasi morbo perturbata nullo sit.*) Non temerarium est, quod hic demutent Pall. sec. tert. quart. *quasi morbo perturbata nulla sit.*

7. *Græci autem μανίαν appellant.*) Ita Victorius, & quinque Pall. Pith. vulgo *appellent*.

8. *A furore disjungimus.*) Pall. sec. quart. quint. Ulrich. Fabr. *distinguimus*. male.

9. *Stultitiam enim censuerunt, constantiam, id est, sanitate vacantem.*) Sic quinque Pall. Fab. Pith. legitque ita ex vet. cod. Scottus Nodor. l. 2. c. 22. Vat. c. tamen, *stultitiam enim censuerunt, id est, constantia, sanitate vacan.* vulgo; *enim censuerunt, id est, inconstantiam, &c.*

10. *Mentis ad omnia cæcitatem.*) Indicavi in Crepundiis legi in Pal. primo *cæcitatem*.

11. *Sed est naturabile in animis teneorum.*) Secutus sum optimos mss. codd. Pall. pr. tert. quart. Pith. Fabr. sic in Lælio ipsi Cic. legitur. Videatur Lambinus ad Lucret. vulgò *naturale*.

12. *Ne ægrotus sim, inquit, sed si fuerim.* Magnæ huic loco turbæ à mss. Pal. quart. & Vat. *nec ægrotassem, si, inquit, fuerat sensus, adsit, sive fuerint.* pr. sec. tert. verò ad marginem: *si in qui fuerat sensus ass.* in textu verò: *si inquam, id fuerat* quint. *nec ægrotis est, si in qui fuerat sensus adsit.* in Vaticano denique superscriptum: *si, inquit, fuat sensus, adsit.*

plicabo. Et primò, si placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam CONFIDENS mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profectò non extimescit, discrepat enim à timendo, confidere. atque 1 in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, earundem impendentels. & venientels timemus ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quidem animi, & demissionem. quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut serviat. 2 ut victum se quandoque esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignaviam. non cadunt autem hæc in virum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. non cadet ergo in sapientem ægritudo. præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi: 3 qui magni animi sit, invictum; qui invictus sit, eum res humanas despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem virum ægritudine numquam affici. omnes autem sapientes, fortes: non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quemadmodum oculis conturbatis, non est probè affectus ad suum munus fungendum: & reliquæ partes, 4 totumve corpus statu cum est motum, deest officio suo, & muneri: sic *conturbatus animus non est aptus ad exsequendum munus suum.* munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus, ita semper affectus est, ut ratione optimè utatur. numquam igitur est perturbatus. at ægritudo, perturbatio est animi. semper igitur ea sapiens vacabit. 5 Veri etiam simile illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq; virtutem σωφροσύνην vocant, quam ioco equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, non numquam etiam modestiam: sed haud scio, an rectè ea virtus frugalitas appellari possit, quod angustius apud Græcos valet: qui frugi homines ἀγαθοὺς appellant, id est, tantummodò utiles. at illud est 6 latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀοκλησίαν. nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. 7 reliquas etiam virtutes frugalitas continet, quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignaviæ: nec qui, propter avaritiam, clam depositum non reddidit, quod est injustitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet, ob eas tres virtutes, fortitudinem, justitiam, prudentiam, frugalitas est complexa: etsi hoc quidem commune est virtutum. omnes enim inter se 8 nexæ, & jugatæ sunt. 9 reliqua igitur, & quarta virtus, ut sit ipsa frugalitas, ejus enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, semperque adversantem libidini, moderatam in omni re servare constantiam, cui contrarium vitium nequitia dicitur. FRVGALITAS, ut opinor, à fruge. 10 qui nihil melius e terra. nequitia ab eo, 11 etsi hoc erit fortasse durius, 12 sed temerius fuisse putemur, si nil sit ab eo, 12 quod nec quidquam est in tali homine: 13 ex quo idem, nihili dicitur, qui sit frugi igitur. vel, si mavis, moderatus, & temperans. eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo. itaque non inficiè Heracleotes Dionysius ad ea dilapsus, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Cor meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decora, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta rectè est, cùm in tumore est? 14 aut num aliquod quippiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiosè se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio est. *sapientis* autem *animus semper vacat vitio,* 15 *numquam turgescit, numquam tumet.* 16 at iratus animus, ejusmodi est: numquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, à quo læsus videatur, 17 ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. sin autem caderet in sapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, etiam in misericordiam, posset in invidentiam: non dixi in invidiam, quæ tum est, cùm invidetur: ab invidendo autem invidentia rectè dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen invidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Quisnam florem liberûm invidis meûm?

malè Latinè videtur, sed præclarè Accius, ut enim videre, 18 sic invidere florem rectius, quàm flori. nos consuetudine prohibemur: *poëta jus suum tenuit*, & dixit audacius.

Cadit

1. *In quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem & infractionem animi quidem & demissionem. quæ in quem cad.*) Ita emendavi de mss. pæne omnium Pall. (nam secundas uno atque altero apice abit) sententia. & Vat. tum Fabr. & Lamb. vulgò: *in quem cadit ægr. in eundem cadere timorem & infract. quandam animi & demissionem. in quemque ea cad.* Multum quoque nos juvit Victor. editio.

2. *Ut victum se quandoque esse fateatur.*) Stamus pro vulgatâ: quam exstare una nobiscum Victor. Pall. pr. sec. quart. quint. licet Lambinus *aliquando esse se fateatur* propugnet; quod fermè ex in Vatic. diversitas in hoc: *se fassi.* Pal. tert. *victum se quandoque se esse.*

3. *Qui magni animi sit, invictum: qui invictus sit.*) Ita Victorius: cui subscribunt in propaganda hac lectione Palatt. pr. sec. quint. Fab. Pall. tert. & quart. *qui fortis sit, eundem esse magni animi, fore invictum, qui invictus sit.* Vatic. *qui autem magni animi sit.* vulgò, geminum sit omittunt.

4. *Tetumve corpus statu cum est motum.*) Ita est in Pall. et hos priores bus Vat. Fabr. Pith. nam in ed t. Victorii, & duobus reliquis Pall. *tetumve corpus statim cùm est motum.*

5. *Veri etiam simile illud est.*) Ita reperi in quinque Pall. Fabr. Pith. Vatic. Graph. vulgo, *verè simile etiam illud est.*

6. *Latius. omnis enim abstinentia, omnis innocentia.*) Victorii sic habere edit o, quam lectionem consentiunt quinque Pall. Fab. Pith. Vatic. vulgò: *latius. est enim omnis abstinentia.*

7. *Rel quæ enim virtutes frugalitas continet.*) Pal. secund. *continet frugalitas.*

8. *Nexæ & jugatæ sunt.*) Post Victorium sic edidit Lamb. & sic quinque Pall. Fabr. Pith. *nexæ & conjugatæ.*

9. *Reliqua igitur, & quarta virtus, ut sit ipsa frugalitas. ejus.*) Ejecit cum Victorio *Tò necesse est.* in nullo mss. Pall. neque Fabr. Pith. comparent. in Vaticano: *virtus ut sit ipsa frugalitas.* unde quidam conjiciebant: *vel quam igitur, ut quarta virtus sit.*

10. *Qui nihil melius e terra. nequitia.*) Neque Victor. neque Pall. quinque cum Pith. Fab. agnoscunt *Tò est.* post *terra.* Pal. tamen quart. *quia nihil usi in terra.*

11. *Sed temere hoc fassi putemur.*) Hanc scripturam repperi in Pal. quinto. Fabr. & Pal. tert. ut etiam Lamb. *temerius fassi.* hinc tamen Lamb. *temerius lassi:* quasi *temerius* non Latinum sit à *temere.* Vaticanus: *sed temptemus lassi putemur.* vulgò: *sed temerius & lassi putemur.*

12. *Quod nec quicquam est in tali homine.*) Sic Lamb. emendavit. quod exstat quoque in Pall. pr. tert. Fabr. vulgò, *nequidquam.*

13. *Ex quo idem, nihili dicitur.*) Pall. quinque *nihil.*

14. *Aut num aliquod quippiam membrum.*) Ita quinque Pall. Gulielmo *aliquod* malebat alias laudo ego magis scripturam Pal. quart. *num aliquod quippiam membrorum tumidum.*

15. *Nunquam turgescit, nunquam tumet.*) Pal. sec. omittit *Tò numquam tumet.*

16. *At iratus animus est, nemo dubitet.*) Laudo Vaticani cod. lectionem: *at iratus animus.*

17. *Ei quàm maximum dol rem inurere.*) Pal. tert. *inurere.*

18. *Sic invidere florem rectius quàm flori, nos.*) Consentiunt quinque Pall. cum Fabr. Pith. hanc priorem lectionem, ejecto *Tò dicitur* post *flori.*

Sapiens

Cadit igitur in eundem & misereri, & invidere. nam *qui dolet rebus alicujus adversis, 1 idem alicujus etiam secundis solet*; ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaque fortuna, sed ignarum, quemadmodum rebus secundis uti conveniret. Atqui quemadmodum misericordia, ægritudo est ex alterius rebus adversis: sic invidentia, ægritudo est ex alterius rebus secundis: in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam invidere. non cadit autem invidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. 2 quòd si hoc ægre ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo à sapiente ægritudo. Hæc sic dicuntur à Stoicis, concluduntur que contortiùs. sed latiùs aliquanto dicenda sunt, & diffusiùs: sententiis tamen utendum eorum potissimum, qui maximè sorti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditus, nihil gravius, 3 mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non sanè probant. *omne* enim *malum, etiam mediocre, magnum est*. nos autem, id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum non est 4 sic in animo ista mediocritas, caret sanitate, itaque præclarè nostri, ut alia multa, molestiam, sollicitudinem, angorem, propter similitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominaverunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant 5 vocant enim πάθος, id est, morbum, quicunque est motus in animo turbidus. nos meliùs: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. 6 at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata, & gestiens, ipse etiam metus non est morbi admodum similis, quamquam ægritudini est finitimus, sed propriè, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non sejunctum à dolore. doloris igitur hujus origo nobis explicanda est, id est, causa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. nam, ut *medici, causa morbi inventa, curationem esse inventam putant*: sic nos causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. Est igitur causa omnis in opinione, nec verò ægritudinis solùm, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt genere quattuor partibus plures. nam cùm omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens, isque motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quattuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicujus boni: 7 altera cupiditas, quæ rectè, vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni. 8 rationi non obtemperans, ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, & libido, bonorum opinione tumbantur, ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nam & metus, opinio magni mali impendentis: & ægritudo, est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur esse angi: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, 9 *quas in vita hominum stultitia quasi quandam furias immittit, atque incitat*, omnibus viribus, atque opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquillè, placideque traducere. 10 sed cetera aliàs: nunc ægritudinem si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quandoquidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. extra enim rem est, misera, detestabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda. Qualis enim tibi 11 ille videtur *Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao ægre 12 Hippodamiam rapiu nactus nuptiis?* Jovis ille quidem pronepos. tamne ergo abjectus, tamque fractus?

Noliteque (inquit) hospites 13 ad me adire; sic ego,
Ne contagio mea bonis umbrave obsit:
Tanta vis sceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyesta, damnabis, orbabisque luce propter vim sceleris alieni? quid? illum filium Solis nonne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ paredere humore exsanguis genas:
Situ nitoris barba fœdore horrida,
Atque intonsa infusicat pectus illuvie scabrum.

Hæc mala, ô stultissime Ænea, ipse tibi addidisti. 14 non inerant in his, quæ tibi casus invexerat. & quidem inveterato malo 15 cum tumor animi resedisset. est autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mœres videlicet regni desiderio, non filiæ. illam enim oderas, & jure fortasse. regno non æquo animo carebas. *est autem impudens luctus mœrore se confiteri tu, quòd imperare non liceat liberis.* Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat, usque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant superbiam? is, cùm restitui in regnum nec Vejentium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inque ea urbe senio, & ægritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut ægritudine opprimatur, id est, misera? nam cùm omnis perturbatio, miseria est, tum carnificina est, ægritudo, habet ardorem libido, levitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo majora quæ-

---

1. *Idem alicujus etiam secundis solet.*) Recepti Victorii lectionem, etiam à Pal. tert. redhibitam vulgo *dolet* si mei res juris esset, *Idem* quoque ex Pith. auctoritate collerem, & ex pr. Pal. fic digererem: *nam qui dolet rebus alicujus adversis, etiam alicujus secundis solet.*

2. *Quod si hoc ægrè ferre sapiens soleret.*) Pall. tert quart. *quod si hoc sapiens referre soleret.* quint. *quod si hoc ferre sapiens sol.*

3. *Mediocritates vel perturbationum.*) Μετριότητας. Ita quatuor Pall. priores. Fab. edit. Victorii: vulgo, *mediocritatem.*

4. *Sic in animo ista mediocritas caret sanitate.*) Veteris codicis hæc lectio est, quam quoque Lamb. asciverit estque in Pall. quart. quint. Fab. Pith. vulgò: *sic & in animo est ista mediocritas caret sanitate.*

5. *Vocant enim πάθος, id est, morbum, quicunque est motus.*) Pal. quart. *morbum, quibus quicunque est motus.*

6. *At non sic. Ille ægritudini est libido.*) Mirè variant in hoc loco nostri codd. secund. *ægritudo at non similis ægrotatio.* tert quart. *at non similes ægrotationes. Est libido immoderata.* quint. *At non similes ægrotatio est. libido enim immoderata, &c.*

7. *Altera cupiditas quæ rectè vel libido.*) Sic edidit Victorius: sic quinque Pal. Vat. vulgò: *altera, vel cupiditas rectè vel libido.*

8. *Rationi non obtemperant, ergo.*) Locupletant hunc locum cum Victorio quinque Pall. hoc modo: *obtemperant, quæ vel cupiditas rectè, vel libido dici potest. Ergo.*

9. *Quas in vita hominum stultitia quasi quandam furias immittit atque.*) Victorius hæc sic edidit, missi plerisque constabilita. Lambinus ut aliquid innovet, reponit *in vitam*? contra libros sed hanc eandem litigamvocum Pal. quint. non agnovit, nec videtur necessaria.

10. *Sed cetera aliàs.*) Vulgò, *sed cetera aliàs.* hoc, sic produnt Victor. quinque Pall. Fab. Pith Vatic.

11. *Ille videtur Tantalo prognatus.*) Pith. cod. *prenatus*, ut pronepos.

12. *Hippodamiam rapta nactus nuptiis.*) Vulgò *rapta nactus nuptiis.* nimis asperè: nostrum autem ingessit Palat. quint. Pith.

13. *Ad me adire sic ego ille.*) Sic Victorius & partim Pall. nam solus quint. *ille* cum cetera consonans. Gulielmius ex conjecturâ; *sic ego ille* amplectar ego distinctionem meam & lectionem Pith. codicis.

Nolite, inquit, hospites ad me adire, sic ego ille;
Ne contagio, &c.

14. *Non inerant in his.*) Victorii editam sic lectionem sustentant quinque Pall Fabr Pith vulgò, *non erant in iis.*

15. *Cum tumor animi resedisset.*) Lectionem tenui Victorii, Pall. pr. sec. quart. quinti, ut & Fab. Pith. missâ vulgatâ, *animo resedisset.*

Crucia-

quædam, *tabem*, 1 *cruciatum*, *afflictationem*, *foeditatem*: *laceratur*, *exest animum*, *planeque conficit*. hanc nisi eximus ſic, ut abjiciamus, miſeria carere non poſſumus. 2 Atque hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exiſtere, cùm quid ita viſum ſit, ut magnum quoddam malum adeſſe, & ut gere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem eſſe natura, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, 3 ſit continuò in ægritudinem. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent. 4 ſed inſperato, & nec opinato malo. eſt id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. *videntur* enim *omnia repentina graviora*: ex hoc & illa jure laudantur:

Ego, cùm genus, 5 tum morituros ſciri, & ei rei ſuſtuli.
Troiæ rea aut Trojam cùm miſi ob defendendam Græciam,
6 *Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.*

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum adventum, 7 quæ venientia longè antè videris. itaque apud Euripidem à Theſeo dicta laudantur: licet enim, ut ſæpe facimus, in Latinum illa convertere.

Nam qui hæc audita à docto meminiſſem viro,
Futuras mecum commentabar miſerias:
Aut mortem acerbam, aut exſilii mœſtam fugam,
Aut ſæpe aliquam molem meditabar mali:
Ut ſiqua invecta diritas caſu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens:

8 Quod autem Theſeus à docto ſe audiſſe dicit, id de ſeipſo loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filii, dixiſſe, *Sciebam me genuiſſe mortalem*, quæ vox declarat, 9 iis eſſe hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem non dubium, quin *omnia, quæ mala putantur, ſint improviſa graviora*: itaque quamquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen quoniam multùm poteſt proviſio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia hominis humana meditata. & NIMIRVM HAEC eſt illa præſtans, & divina ſapientia, 10 & perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit, nihil, antequam evenerit, non evenire poſſe arbitrari.

Quamobrem omnia, 11 cùm ſecunda res ſint maximè, tum maximè
Meditari ſecum oportet, quo pacto adverſam animum ferant:
12 *Pericla, damna, peregrè rediens ſemper ſecum cogitet,*
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:
13 *Communia eſſe hæc, ne quid horum umquam accidat animo novum:*
Quidquid præter ſpem eveniat, omne id deputare eſſe in lucro.

Ergo hoc Terentius à philoſophia ſumtum cùm tam commodè dixerit, nos, è quorum fontibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc melius, & conſtantiùs ſentiemus? hic eſt enim ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xantippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate, 14 eodem vultu ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & revertentem. 15 nec verò ea frons erat quæ M. Craſſi illius veteris, *quem ſemel* ait *in omni vita reſiſſe* Lucilius: ſed tranquilla, & ſerena. ſic enim accepimus. fuit autem erat ſemper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra caſus, & eventus, quibus eorum advenientis impetus diuturna præmeditatione frangantur: ſimulque judico malum illud, opinionis eſſe non naturæ. ſi enim in re eſſent, cur fierent proviſa leviora? Sed eſt iisdem de rebus quod dici poſſit ſubtilius, ſi prius Epicuri ſententiam viderimus: qui cenſet, neceſſe eſſe omneis in ægritudine eſſe, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſive illa ante proviſa, & exſpectata ſint, ſive inveteraverint. nam *neque vetuſtate mitiſcit mala, nec fieri præmeditata, leviora*: ſtultamque etiam eſſe meditationem futuri mali, aut fortaſſe ne futuri quidem. ſatis eſſe odioſum malum omne cùm veniſſet: qui autem ſemper cogitaviſſet, accidere poſſe aliquid adverſi, ei fieri illud ſempiternum malum: ſi verò ne futurum quidem ſit, fruſtra ſuſcipi miſeriam voluntariam: ita ſemper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione à cogitanda moleſtia, & revocatione ad contemplandas voluptates, patere enim cenſet animum rationi poſſe, & quò illa ducat, ſequi. vetat igitur ratio intueri moleſtias: 16 abſtrahit ab acerbis cogitationib. hebetem aciem ad miſerias contemplandas: 17 à quibus cùm cecinit receptui, impellit rurſum, & incitat ad conſpiciendas, rotaq; mente contrectandas varias voluptates: quibus ille & præteritarum memoria, & ſpe conſequentium, 18 ſapientis vitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus. Epicurei dicunt ſuo. ſed, quæ dicant, videamus: quo modo, negligamus. Principio malè reprehendunt præmeditationem rerum futurarum. NIHIL EST enim, quod tam obtundat, elevetque ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio, *nihil eſſe, quod accidere non poſſit*: quàm meditatio conditionis humanæ: quam vitæ lex, commentatioque parendi: quæ non hoc affert, ut

ſemper

---

1. *Cruciatum, afflictationem, foeditatem.*) Victorius ſic edidit, pro quo pugnant Pall. pr. tert. quart. Pith. Vatic. vulgo, *afflictionem*. ſunt omnino hæc ex veteri poëtâ deſumpta.

2. *Atque hoc quidem perſpicuum eſt.*) Sic quinque Pall. Fab. Pith. Vat. nec longè Victorius *atque hic*. vulgò: *At hoc quidem*.

3. *Si continua in ægritudinem.*) Similem locum ſupra reſtitui: ſic autem legendum dixerunt Pal. tert. Vatic. vulgò, *in ægritudine*.

4. *Sed inſperato & nec opinato malo.*) Ita vetus codex, item mſſ. Suffridi. Pall. ſecundus, tert. quint. Vatic. vulgò & immittente.

5. *Tum morituros ſciri.*) Victorius recepit hanc lectionem; quam habet & vet. codex quatuor Pall. Vatic. Fabr. Pith. vulgò, cum quinto Pal. *mittiturum*.

6. *Sciebam me in mortiferum.*) Non erat Lambini omnium librorum auctoritate inſuperhabita *ſciebam* ſcribere: exſtat enim in quinque Pall. edit. Victorii. Fab. Pith.

7. *Quæ venientia longè antè videris.*) Mſ. Pal. quart. *quæ evenientia*.

8. *Quod autem Theſeus à docto ſe audiſſe dicit.*) Ita Victorius quinque Pal. Fabr. Pith. vulgo: *à docto viro ſe audiſſe*.

9. *Ineſſe hæc acerba, quibus hæc non fuerint cogitata.* Pegantiſtimam hanc lectionem repono ex Pall. prim. ſec. tert. quint. Fab. Pith. ſic Terent. Phorm. *omnia mihi cogitata ſunt*, alias illepidius.

10. *Et perceptas penitus & pertractatas.*) Ita & ſic præmittunt Victor. Pall. quinque, duo germani ſeu conjurati Fab. Pith. porrò pro *perceptas* non pœnitet in Crepundiis aſſervaſſe ex Pall. pr. ſec. *præceptas*.

11. *Cùm ſecunda res ſint maximè, tum maximè Meditari ſecum.*) Ita Vict. Manutius Nep. Pall. pr. ſecund. quint. alibi *cum maximè* deſit.

12. *Pericla, damna, peregrè rediens ſemper ſecum cogitet.*) Hoc modo reſcribunt quinque Pall. (ſolus quartus *item* Fabr. Pith. in edit. illa formâ.

Pericula damna, exſilia, peregrè rediens ſemper cogitet.

13. *Communia eſſe hæc, ne quid horum umquam accidat animo novum.*) Victus conſenſu Liber & veriſimile vi hæc ita ſcripſi ex Pall. quinque, Fabr. Pith. denique Vaticano vulgo: *communia ea ſint hæc; fieri poſſe: ut ne quid animo ſit novum*.

14. *Eodem ſemper ſe vidiſſe exeuntem.*) Tanquam ſupervacuum rectè ablegant vultu quinque Pall. Fab. Pith. Vatic. Victorii edit. ior.

15. *Nec verò ea frons erat.*) Meliùs tres Pal. priores, *eadem frons*.

16. *Abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem.* Fab. *hebetum ac* Pal. tert. *hebetem*. omninò legendum *hebetem*. ſic apud Fabium, *intra vaginam hebes gladius*: ut quidem nos reſtituimus in Crepundiis.

17. *A quibus cùm cecinit receptui.*) Pal. quart. Fabr. Pith. Vat. *excidit receptui*. Pal. ſec. *excidit, retrepitum impellit*. tert. *excidit receptui*.

18. *Sapientis vitam refertam putant.*) Pal. quint. *refertam*.

1. *Exio-*

semper hæc reamus, sed ut numquam. neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret cùm hæc cogitat, sed tum vel maximè sapientiæ fungitur munere. utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ fruatur officio, & advetsis casibus triplici consolatione sanetur: primùm, quòd posse accidere diu cogitaverit, quæ cogitatio una maximè molestias omneis 1 extenuat, & diluit: deinde, 2 quòd humanè ferenda intelligit: postremo, quòd videt malum nullum esse, nisi culpam, culpam autem malum esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari, evenerit. 3 Nam revocatio illa, quas affert, cùm à contuendis nos malis avocat, nulla est. non est enim in nostra potestate. 4 fodicantibus iis rebus, quam malas esse opinemur, dissimulatio, vel oblivio. lacerant, vexant, stimulos admovent, igneis adhibent, respirare non sinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra naturam est? 5 quia natura datum est auxilium, extorqueas inveterati doloris? *est* enim *tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies.* jubes me bona cogitare, oblivisci malorum. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. 6 Pythagoras mihi si diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid jaces? aut quid mœres? aut cur succumbis, cedi que fortunæ? quæ pervellere te fortasan potuerit, & pungere: non potuit certè vires frangere. *magna vis est in virtutibus.* eas excita, si forte dormiunt. jam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini evenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia, quæ est eadem moderatio: à me quidem paullo antè appellata frugalitas: quæ te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. Quid est autem nequius, aut turpius effæminato viro? 7 ne justitia quidem sinet te ista facere: 8 cui minimum esse videtur in hac causa loqui: quæ tamen ita dicet, dupliciter esse te injustum, cum & alienum appetas, qui mortalis necessitudinem postules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. prudentiæ verò quid respondebis. 9 dicenti *virtutem sese esse contentam, quo modo ad bene vivendum, sic & ad beate?* quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur à se, & rursus ad se revertatur, & omnis sua complexa nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me si revocas, Epicure, pareo, sequor, utor te ipso duce. obliviscor etiam malorum, ut jubes, eoque facilius, quòd ea nec in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates. quas? corporis credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur. numquid est aliud? rectène interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus, hoc dicit, 10 & hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui præsentibus voluptatibus frueretur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut si interveniret, si summus foret, futurum brevem: si productior, plus habiturum jucundi quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & antè præceptis bonis contentus esset, 11 nec mortem, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam nihil ut possit negari. 12 Quid ergo? hujusne vitæ propositio, & cogitatio aut Thyesten levare poterit, aut Ætam, de quo paullo antè dixi, aut Telamonem, pullum patria, exsulantem atque egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

Hicine est Telamo ille, modo quem gloria ad calum extulit?

13 *Quem aspectabant? cujus ab ore Graji ora obvertebant sua.*

Quòd si cui, ut ait idem, 14 simul animus cum re concidit, à gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sanè esse summum bonum, non dolere quamquam id non vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quò traducti luctum levemus? sit sanè summum malum, dolere. in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuone fruitur summo bono? quid torgiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, 15 cùm os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, necne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. *Nec equidem hoc video quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur detrahens eas, quæ auditu, & cantibus: detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quæ altæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis.* lætantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium, quæ suprà dixi, fore ut natura iis potiens, dolore careat. Atque hæc quidem his verbis, quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. deinde paullò infrà. SAEPE QVAESIVI (inquit) ex iis, qui appellantur sapientes, 16 quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, 17 nisi si vellent voces inaneis fundere. nihil

---

1. *Extenuat & diluit.*) In nullo reperi Lambini *Velerit.*

2. *Quod humanè ferenda intelligit.*) Sic Victorius edidit: & sic habetur in Pall. secund. tert. quint. primus, *humane.* præferò lectionem Vaticanam, *quod humana humanè ferenda*, utpote liquidissimam & propriam Ciceroni usu cap. 17. p.

3. *Nam revocatio illa quam affert.*] Lamb. *avocatio*; quod licet damnet Gulielm. tanquam è conjectatione Lambini ortum; tamen præfert Vaticanus.

4. *Fodicant his rebus.*) Pal. pr. *fodicantibus*: quod est à *fodare*. sicut cæsari illi, teste Festo, dixerunt pro *findere*.

5. *Quia natura datum est auxilium extorqueas inveterati doloris.*) Quia inveni in melioribus codd. Pall. tert. quart. Pith. Vat. hanc lectionem recepi in contextum: at illud *extorqueas* etiam reliqui tres Pall. amplius affirmant. vulgo: *quid? natura datum est auxilium, extorqueres?* pet. inoffenso quidem cursu, prout Magistelli capiebant; sed vereor an legi imo.

6. *Pythagoras mihi si diceret.*) Ita Pall. pr. sec. quart. quint. mss. Suffrid. Vat. sed nequid dissimulem, in quarto sic scriptum offendi: *mihi etiam si.* alias: *mihi si diceret.*

7. *Ne justitia quidem sinet te ista facere.*) Immisit ante *ista* particulam seu provocabulum *te*, ex Pall. quart. quint. Fab. Vatic.

8. *Cui minimum esse videtur in hac causa loqui.*) Ita cum vulgatis Victorius. Fabr. *cui minimum esse videtur in hac causa locum*, ceterum quinque Pall. Pith. *min. esse vid. in hac causa loqui*. quam veram esse lectionem, evincunt sequentia *quæ tamen ita dicet.*

9. *Dicenti virtutem sese esse contentam.*] Partim Victorio, partim Pall. sec. Fab. Pith. Vaticano debes hanc lectionem: nam hi integram; ille *feminæ* præfat. vulgo, *virtute se esse contentam.* sed illud etiam scias *dicenti* reflare in Pal. tert. Pith. Fab. non *dicenti.*

10. *Et hoc ille acriculus me audiente.*) Felicissima hæc est Tornebi conjectura, à Vatic. ad oculum repræsentata: quam adjuvat Pal. tert. *agre cultus*, scribendo, quid veniam, d spuro in Crepundiis. Pal. quart. *acrius* in solemni mutatione *pro u.* quæ de scriptura de plano lectionem hanc dubio eximit. Nam Victorio ipsimet suum ἀκροάομαι displicuit; qui *Graculus* nobis obtrusum it, à graculis forsan accepit. vulgò *Graculus* mendosè, ut indicatum est Victorio atque Lambino.

11. *Nec mortem nec deos extimesceret.*] Auctior est duabus primoribus vocibus editio Victorii: Pall. qu nouc. mss. Suffrid. Fabr. Pith.

12. *Quid ergo? hujusne vitæ propositio & cogitatio.*] Non addixi me hic Victorio *propositam* obtentanti: eum illud *propositio* exstet in omnibus nostris mss.

13. *Quem aspectabant.*] Ita Victorius, Pal. pr. sec. quint. Vatic. Pith. Pall. verò, tertius, quart. Fabr. *exspectabant.*

14. *Simul animus cum re concidit.*] Vet. codex Pall. prim. secund. tert. quint. *simul animus rem candidit.* quart. *recondidit.* sed illud nostrum tuentur Vict. ceterique editionum manipuli.

15. *Cùm os perfricuisti.*] Fabr. *non perstrinxisti.*

16. *Quid haberent, quid in bonis relinquerent.*] Pall. tert. quart. *quod haberent relinq.* quint. *quod quidem in bonis rel.*

17. *Nisi si vellent voces inanes.*] Eleganter sic Victorius, ut & Pall. pr. tert. quart. Fabr. alias omittitur *si.*

nihil ab his potuì cognoscere: qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, qua efficiantur ex voluptates, quas suprà dixi. Quæ sequuntur, in eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, 1 referius, & verbis & sententiis talibus. Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves ægritudinem? & si quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenserem potius, quàm aliquem Socraticum libellum dabis? 2 hydrauli horrabere ut audiat voces potius, quàm Platonis? expones *quæ spectes florida, & varia? fasciculum ad nares admovebis? incendes odores?* 3 *& fortè videmus jubebis, & rosa?* 4 *Si verò aliquid etiam: tum planè luctum omnem abstuleris?* Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modò ex ipsa ad verbum dixi, tollenda de libro vel totus liber potiùs abiiciundus est. enim confertus voluptatibus quærendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

— pol mihi fortuna magis nunc defit, quam genus.
Namque regnum suppetebat mihi: ut scias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus 5 *lapsa fortuna accidat.*

Quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

Ex opibus summis opis egens Hector tua.

Huic subvenire debemus. quærit enim auxilium.

Quid petam præsidi, aut exsequar, 6 *quove nunc auxilio, aut fuga*
Freta sim? arce & urbe orba sum. quò accedam? quò applicem,
Cui nec ara patri a domi stant: fracta, & dejecta jacent:
Fana flamma deflagrata: & tosti alti stant parietes,
Deformati, atque abiete crispa.

7 Scitis quæ sequantur. & illud in primis,

O pater, ô patria, ô Priami domus,
Sæpium altisono cardine templum:
Vos ego te, adstante ope barbarica,
Tectis talatis laquearis,
Auro, ebore instructam regificè.

O poëtam egregium! quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia 9 repentina, & nec opinata esse graviora. exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore. quid adjungit?

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem. quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: 10 hedrychum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: 11 aliquid videamus, & cibi. Hæc tandem bona sunt quibus ægritudines gravissimæ detrahantur? tu enim paullo ante 12 ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. revocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret. Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimabas ista voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias; Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa severe, multa præclarè. Itaque, ut sæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus, quamvis spernat voluptates eas, quas modò laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solùm posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret. *Saperem, inquit, & corporum complexum & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucundè moveantur.* Num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quæstione explicetur? At idem ait, non cresoere voluptatem dolore detracto sumq; voluptatem esse, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata: unum, quòd secum ipse pugnat. modò enim, ne suspicati quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. potestne magis secum ipse pugnare? alterum peccatum, quòd, cum in natura tria sint: unum, gaudere: alterum, dolere: tertium nec gaudere, nec dolere; hic primum, & tertium putat idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem. tertium peccatum commune cum quibusdam, quòd, cum *virtus maximè expetatur, ejusque adipiscendæ causâ philosophia quæsita sit*, ille à virtute summum bonum separavit. At laudat, & sæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cùm largitiones maximas fecisset, & effudisset ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cùm facta videam? Piso ille Frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. quærit audiente pop. Rom. qui sibi constet, cùm ea lege frumentum petat, quam disluaserat. 13 *Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi virisim dividere libeat: sed si facias, partem petam.* Parumne declaravit virgravis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii esse dices. Negat Epicurus jucundè posse vivi, nisi cum virtute vivatur. negat *ullam in sapientem virum esse fortuna*: tenuem victum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. nempe eam dicicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligimus,

1. *Referius & verbis & sententiis talibus.*] Ita quinque Pall. Fab. Vatic. vulgo: *referius & sententiis & verbis talibus est.* Delet quoque *est* Victor.

2. *Hydrauli horrabere ut audiat voces potius.*] Securus sum majorem partem hanc scripturam agnoscent um: ita vet. codex mss. Sessi di. Gryphii liber. Pal. tert. Pith. HYΔPAAI quart. *hydrali.* quint. HYΔραυλ. Vatic. *hydraulu.* Lamb. *hydraules.* Vict. Ὑδραύλους, vulg Αὐλῶν.

3. *Et fortè videmus jubebis.*] Placet mss. lectio Pall. pr quart Pith. *videbis*, noto hellenismo: nam videntur hæc ex poëta vetere huc inserta.

4. *Si verò aliquid etiam.*] Non laudo Pith. cod mutationem: *etiam aliquid.* nostrum vemsit lectionem est. Plane Tullius *nunc jam fac aliquid.*

5. *Lapsa fortuna accidat.*] Sic, non *accidat*, ut vulgo habent Pall. tert. quart. Fabr. Vatic. edit. & Victor.

6. *Lapsa fortuna accida-.*] Sic non *accidat*, ut vulgo habent Pall. tert. quart. Fabr. Vatic edit. & Victor.

6. *Quove nunc auxilio aut fuga.* Fabr. Pall prim. sec. tert. quint. *auxilio exsilii*, unde Schottus lib. 2 Noctorum cap. 12 *quo te nunc exsilio aut fuga fretus sim?* vel possus, *qua nunc exsilii fuga fretus sim* illud *exsilii* erit à male prodigâ manu emanatum.

7 *Scitis alti jam parietes.*] Sic Victor Pal. quint. tamen Vat. & *tosti alti.* Fabr. *tosti alti.* Pith. *tosti altis.*

8. *Scitis quæ sequantur.*] Sic Victorianus, Pal. tert. quart. quint. Pith. Vat. al. hîs *scitis quæ seq.*

9. *Repentina & nec opinata.*] Ut suprà ita hic quoque locos reformatus est à Lambino; cui adsunt quinque Pall. Fabr. Pith. Vict. & Vat. *repentina nec opinata.*

10. *Hedrychum incendamus: demus scutellam.*] Instituimus Victorii editionem; quam comprobat Pal. pr *addeamus — ecbrychum incendamus, demus scutellam.* secund. *demus hydrychum, incendamus scutellam dulciculæ p. t.* tert *damus hedrychum, incendamus scutellam.* quart. *damus hedrychum. incend.* vulgo, *cerebrum incendamus.*

11. *Aliquid videamus & cibi.* Rectissimè sic Victor. cum Lambino, item Pall. quart. quint. Fabr. Pith. Vat. al hîs *prodeamus* inepte. Sic Terent Heautont. *Lenire virum videre.* exempli plura congerit Gifanius in Observat. onibus Linguæ Lat næ; quæ videantur.

12. *Ne intelligere te quidem alia ulla dicebamus.*] Rectius ita ex Fabr. & Vat. quàm ut cum Latinio iteretur *bona.* al. hîs est in Pall sec. tert. quart. *malis*, ut & in Pith.

13. *Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi virisim dividere libeat.*] Sic est in multis mss. Sessi ni, ut notat Gulielmius; sic Fabr. Pith. Pall. quartus ac Vat. vulgo *l ceat.* in Pithœano porrò est *libeat dividere.* Libeat enim considerare ter pretam Fabr. *Nolim, inquit, bona Gracchi, tibi virisim dividere libeat.* quæ absque dubio aut vero proxima est Fermè sic in Gryphii libro: *Nolim, inquit, mea, hæc Gracche tibi virisim dividere libeat.*

2. *Autem*

ne dolorem quidem? nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis. Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiosè dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore, aut de dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore; mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim convolent. ego sum is qui dicam me non laborare, 1 actum habitarum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracunde agunt, præsertim cùm ab his 2 non sane animosa defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, 3 neque apud censores dicere audeant. sed cum istis aliàs & eo quidem animo, nullum ut certamen instituam: verum dicentibus facilè cedam. tantùm admonebo: si maximè verum sit, ad corpus omnia referre sapientem: sive, ut honestiùs dicam, nihil facere, nisi quod expediat: sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam hæc plausibilia non sunt, 4 ut in sinu gaudeant, gloriosè loqui desinant. Cyrenaicorum testat sententia; qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinatò quid evenerit, est id quidem magnum, ut suprà dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, *quod provisum ante non sit*, 5 *id ferire vehementius*. sed non sunt in hoc omnia: quamquam hostium repens adventus magis aliquando conturbat, quam exspectatus: & maris subita tempestas, quàm ante provisa, terret navigantes vehementius: & ejusmodi sunt pleraque. sed cùm diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora: & quidem ob duas causas: primùm, quòd, quanta sint quæ accidunt, considerandi spatium non datur: deinde cùm videtur præcaveri potuisse, si provisum esset, quasi *culpa contractum malum ægritudinem acriorem facit*. quod ita esse dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut iisdem, malis manentibus non modò leniatur ægritudo, sed in plerisque tollatur. Karthaginienses multi Romæ servierunt, Macedones rege Perse capto. vidi etiam in Peloponneso, cùm essem adolescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

Sed jam decantaverant fortasse. eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & statu, ut eos Argivos, aut Sicyonios diceres. 6 magisque me moverant Corinthi subitò adspectæ parietinæ, quàm ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio casuum vetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille eversa Karthagine misit consolandi causa ad captivos civeis suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse cum ita positum esset, videri fore in ægritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades contrà dixerit scripta sunt. Tanta igitur calamitatis præsentis adhibetur à philosopho medicina, quanta inveteratæ ne desideratur quidem. nec si aliquot annis pòst idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. *sensim enim, & pedetentim progredientes exhibentur dolor*; non quo ipsa res immutari soleat aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, *minora esse ea, quæ sint visa majora*. Quid ergò opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cùm levare dolorem nitentium volumus; hæc enim fere tum habemus in promtu, *nihil oportere inopinatum videri*. At qui tolerabilius ferret incommodum, qui cognoverit, nec esse esse hominis tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantùm modò affert, *nihil evenisse, quod non opinandum fuisset*. neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ita nec opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse gravius: non id efficiunt ut ea, quæ accidant, majora videantur: 7 quia recentia sunt, non quia repentina. duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. 8 nam aut de ipsius rei natura, qualis, & quanta sit, quæritimus, ut de paupertate nonnumquam, cujus onus disputando levamus, docentes, *quam parva, & quam pauca sint quæ natura desiderat*: aut à disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sapè est etiam sub pallio sordido sapientia.

Cùm enim paupertatis una, eademque sit vis, quidnam dici potest, quam obrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? huic igitur alteri generi simile est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint, non enim solùm id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, *& quidem propter id ipsum beatiores*: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit quòd inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem perventurus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque qui gravius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta sint existimata, videantur. ita fit sensim cogitantibus, ut, *quantum sit ementitia opinio*, appareat. atque hoc idem & Telamo ille declarat,

9 *Ego cum genui,*

& Theseus,

Futuras mecum commentabar miserias.

& Anaxagoras, *Sciebam me genuisse mortalem*. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui antè meditantur,

---

1. *Actum habitarum quod egerint.*) Sic Vict. ex consensu quoque quinque Pall. Fabr. ac Pith. Lamb. libris omnibus, ut ait, invitis reponit *actum habitorum*. Schottus emendat *actum abeuntium*, lib. 2. Nod. cap. 22. aliàs *factum habitorum*, est in vulgatis.

2. *Non sanè animosa defendatur sententia.*) Sic rectè Pall. quatuor (nam quartus vulgi est hoc loco, in mss. Suffridi. Fabr. Pith. in editis erat, *non sanè animosè*.

3. *Neque apud censores dicere audeant.*) Peculiaris est, sed præclara Vaticani cod. lectio, *neque ad censores*.

4. *Ut in sinu gaudeant.*) Pall. tert. quart. Pith. *in signum gaudeant*.

5. *Id ferire vehementius.*) Quamquam hoc in nullo nostrorum reperiebam; tamen quia à Victorio sic emendatum approbat Lambinus, nefas duxi hominis illius fidem damnare, qui nihil sine mss. audebat. vulgò *ferri*.

6. *Magisque me moverant Corinthi subitò adspectæ parietinæ.*) Miror hanc lectionem in vulgatis edit. Ciceronis exulare, cum eam dudum postliminio reduxerit Victorius: quid multis? Pall. tert. quart. quint. Pithœan. expressè sic tenent. sunt autem *Parietina* semiruti parietes. Vtitur & Cicer. l. 13. Epist. ad Memmium; *pene eo quem nescis quid Epicuri parietinarum sibi concederet*. vulgò, *Parietum ruina*.

7. *Quia recentia sunt, non quia repentina.*) Ita Victorius cùm Fabr. Pith. Pall. tert. quint. sensus est: malum recens non videtur gravius inveterato, quia recens: sed quia repens & nec-opinatum, videtur. Turneb. tamen oberius hoc modo: *quia recentia sunt majora videntur, non quia repentina*: quæ lectio quoque comprobatur in Pall. pr. secundis sequioris seculi, ceu elegantis manus. aliàs, *quia repentina*.

8. *Nam aut de ipsius rei natura.*) Pall. pr. tert. quart. Vatic. *nam ut ipsius rei natura*. quint. *nam ipsius rei naturâ*. Vict. omittit *Vide*.

9. *Ego cum genui. & Theseus.*) Sic rectius quàm vulgò: nam solet Cicero, quæ semel protulerat, postea abrumpere, & hoc ingessit, quia jam non fides haberi solet hominibus, Pal. tert. *Ego cum genui, &c.* hoc quoque Vatican.

tur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura. 1 intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga major sit, non ut illi putant, ut, cùm duobus pares casus evenerint, is modò ægritudine afficiatur, 2 cui ille nec opinato casus evenerit. itaque dicuntur nonnulli in mœrore, 3 cùm de hac communi hominum conditione audivisient, *ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expers mali*, gravius etiam tulisse. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud,

4 Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusq; multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: & mors quæ est finita omnibus,
Quæ genuit humano augorem nequidquam afferunt,
Reddenda est terra terræ: tum vita omnibus,
Metenda, ut fruges, sic jubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelem necessitatem incidissemus. nam illam quidem orationem ex commemoratione aliorum malorum ad malivolos consolandos esse accommodatam mihi verò longè videtur secus. nam & necessitas ferendæ conditionis humanæ, quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq; esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malivolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderatè & tranquillè tulisse. *omnibus* enim *modù fulciendi sunt qui ruunt*, nec cohærere possunt propter magnitudinem ægritudinis. 6 ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi solutionem totius hominis, appellatam putat. quæ tota poterit evelli explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis. EST ENIM nulla alia nisi opinio, & judicium magni præsentis, atque urgentis mali. itaque & dolor corporis, cujus est motus acerrimus, perferetur spe propositæ boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor. 7 Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accesserit, oportere: rectum esse: ad officium pertinere, ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio, ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, prædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis percussiones. 8 Hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mœror levaretur. Sed hæc omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. Itaque & Æschines in Demosthenem invehitur, quòd in septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At quàm rhetorice? quàm copiosè? quas sententias colligit? quæ verba contorquet? ut licere quidvis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, *omnes bonos interitu suorum quàm gravissimè mœrere oportere*. ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

& Nioba fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse conversam. sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui,
Cælo atque terræ 9 Medeæ miserias.

Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeque declaratur, hoc quasi officii judicio fieri, quod si quis forte, rocùm se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilariùs locuti sunt, revocant se rursus ad mœstitiam, peccatiq; se insimulant. 11 quòd dolere intermiserint. pueros verò matres, & magistri castigare etiam solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu 12 hilariùs ab iis factum est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cùm est consecuta, 13 intellectaque nihil profici mœrendo, 14 nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium? 15 quid ille Terentianus ipse se puniens, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decrevi tantisper me minùs injuria,
Cœremes, meo gnato facere, dùm fiam miser.

Hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo quidem me quovis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. 16 quid, quod res ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianæ neces, interitusque multorum, sedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur,

Namque nimis multos 17 atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo possit mœrore vacare,
Quo magis æquum tumulis mandare parentes
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis,

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, temporis servientem. An est ullum tempus (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponendæ curæ ægritudinis

1. *Intellecto eo quòd remedium illud continet, Malum quòd opinatum sit.*) Palat. quarr. Vat. *quod rem illud cont. nec malum.* quint. *quod rem existimet malum.* Fab. *quod opinatum sit, & rem continere esse maximum.*

2. *Cui ille nec-opinato casus evenerit.*) Sic rectè Victorius, Pall. pr. sec. quint. Fabr. Pith. Vatic. vulgò *nec-opinatus casus.*

3. *Cùm de hac communi hominum conditione audivissent.*) Dicant alii quod libet: jure præfero hanc lectionem à Victor. admissam, in Pal. quinque, Vaticanoque repertam. vulgò *de hac communi omnium conditione audissent.*

4. *Mortalis nemo est, quem non attingit dolor.* Ita scripsi fiducià Palquatuor priorum: Euripid. ἴσθι μὲν βροτῶν ὅστις ἐ πημάτων ἔξεστιν. Quod si non hoc satisdat; obtendatur illud Flacci: *Ed. 1 creatis altium necentiue.*

5. *Mors quæ est finita omnibus.*) Quod exhibet Victorius, habent Pall. pr. tert. quart. quint. Pith. secundus tamen ac certior ad oram *finitæ*, vulgò *est finis omnibus.*

6. *Ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus quasi solutionem.*) Hoc recte Victorius & concinnè cum Pall. sec. quart. quint. Vat. Fab. Pith. alii in editione suâ: *λύπην chrysippus quasi λύσιν*: id est, *solutionem.*

7. *Sed ad hanc opinionem magni mali.* Inserunt tè magni editio Victorii, Pall. quinque, Fabr. Pith. Vat. vulgò omittunt.

8. *Hinc ille Agamemnon.*) Pall. secund. quart. *Agamemas*: ut & Pithœanus codex.

9. *Medeæ miserias.*) Bene Turnebus lib. XIX. cap 5. *Medeæ*: sed cum in nullo non. tum reperiatur, non ausus sum introducere editionis.

10. *Cum se in luctu esse vellent.*) Eleganti pleonasmo, ut indicavi in Crepundiis, sic Pall. sec. tert. quart. quint. Fabr.

11. *Quod dolere intermiserint.*) Pall. pr. sec. quart. *dolere.*

12. *Hilariùs ab iis factum est aut dictum.*) Laudo Pal. quart. præsentantem *aut edictum*: ut edicere sua primo signo sit proferre, eloquendo dicere. ipse infra de Fin. II. *Est enim mihi edicendum, quæ si observaturus sis in quæ dicunde.*

13. *Intellectaque nihil profici.*) Sic edentem Victorium defensitant quinque Pall. alii: *intellectumque est nihil profici.*

14. *Nonne res declarat.*) Eadem hæc à Vict. & quinq; Pall. Fab. Pith. Vat. in translatitia exempl. Terent. desertunt.

15. *Quid ille Terentianus ipse se puniens.*) Pall. tert. Fabr. Pith. *pœnitens.* Pall. sec. quint. *penitens* quart. *pœnitet.* Ex Pith. & Fab. libb. Guelf. conjecerat *pœnitens*; quod verissimum est, ut supra lib. I.

16. *Quid quod res ipsa.*) Pall. tert. à primâ manu *quid quod res ipsa*, quod ad apicem æque in Vatic. est.

17. *Atque omni luce cadentes.*) Hom. ἐπιτελλομένους ἡμαρ ἐπ' ἦμαρ πίπτοντας. tamen in omnibus editionibus & mss. certè Pall. quinque, Pith. Vatic. *cadentes* vel *cadentis.*

causa serviamus? Constabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidissent, cùm illo ipso acerbissimo, miserrimoque spectaculo sibi timerent, 1 quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquàm Tyrum venissent, tum afflictari, lamentarique cœpisse. timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non potuit? Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quàm cùm est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. voluntate igitur, & judicio suscipi ægritudinem confitendum est. idque indicatur eorum patientia, qui cùm multa sint æpe perpessi facilius ferunt, quidquid accidit: obduruisseque sese contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Si mihi non tristis primùm illuxisset dies,
Nec tam arumnosè navigavissem salo:
Esset dolendi causa; ut injecto equules
Frenum repenti saltu exagitantur novo.
2 *Sed jam subactus miserum obrepsit.*

Defatigatio igitur miserorum ægritudines cùm faciat leniores, intelligi necesse est, 3 non rem ipsam atque causam, fontem esse mœroris. 4 Philosophi summi, neque dum tamen sapientiam consecuti, nonne intelligunt, in summo se malo esse? sunt enim insipientes: neque *insipientia ullum majus malum est*: neque tamen lugent. quid ita? quia 5 huic generi malorum non affigitur illa opinio rectum esse, & æquum: & ad officium pertinere ægrè ferre, quòd sapiens non sis. quod idem affigimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait, *eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quòd pauca annis magna accessio facta esset, breve tempus philosophiam planè absolutum fore.* Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, 6 quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset: hominibus, quorum maximè interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita eruditetur. querebatur igitur se tum, cum illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus, & gravissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam, atque etiam esse discenda? neque tamen, 7 cum se in media stultitia, qua nihil est pejus, habere intelligant, ægritudine premuntur. *nulla* enim *admiscetur opinio officii, si doloris.* quid, qui non putant lugendum virtis? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paullus duobus paucis diebus amissis filiis: qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud peregit, nisi quòd luctum, & mœrorem non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes, ægritudini se solent dedere. 8 id illi turpe putantes ægritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contrà dicitur hæc: Quis tam demens, ut sua voluntate mœreat? natura affert dolorem: 9 cui quidem Crantor, inquiunt, noster cedendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Ulixes ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, 10 is cùm audisset de suo, fractus est. de cujus commutata mente sic dicitur:

Nec verò tamen præditus sapientia
Quisquam est, qui alterum arumnam dictu allevans,
Nondum, cùm fortuna mutata impetum
Convertat, clade ut subita frangatur sua
Ut illa ad alios dicta, & præcepta excidant.

Hæc cùm disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ii tamen fatentur, graviores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ est igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primùm illa opinio mali, quo visio, atque persuasio ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam. *existimant* enim, *diis immortalibus se facilius satisfactiuros, si eorum plaga percussi, afflictos se, & stratos esse fateantur.* sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non vident. laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, *ut quisquam plus alterius diligat, quam se.* Præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: 11 at verò plus, fieri nullo pacto potest. 12 ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm se, ego illum plus, quàm me. perturbatio vitæ, si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. Sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum, miseriam nostram, ne illos plus, quam ipsi velint, si sentiant: plus certè, quam nosmetipsos, diligamus. nam quod dajunt, plerosque consolationibus nihil levari, adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, 13 cùm ad eos impetum suum fortuna converterit: utrumque dissolvitur. sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quamvis copiosè licet. nam & qui non levantur, 14 ipsi ad miseriam invitant. & qui suos casus

---

1. *Quod se classe hostium circumfusos viderent.* Fabr. *Circumclusos.*

2. *Sed jam subactus miserum obrepsit.* Ita & Euripidis satisfieri qui habet: Νῦν δ' ἀμέλυς ἡμὶ καὶ κατηρτυκώς. Ex vett. codd. Expressè *subactus* est in Fabr. in Vat. *subjectus.* in alio quodam v. s. *subactus.* vulgò *subjectum.*

3. *Non rem ipsam atque causam, fontem esse mœroris.* Sic est in omnibus mss. Pall. quinque Fab. Pith. Vat. alii: *non rem ipsam, causam atque fontem.* nimis illepidè. Lamb. arbitratu suo: *intelligi necesse est, opinionem, non rem ipsam, causam.* an hoc est mss. sequi?

4. *Philosophi summi, neque dum tamen.* Pervicit optimorum librorum conspiratio, ut sic relciberem. Pall. sec. tert. quint. Vat. nam Pall. quart. *nedum.* vulgò *nedum.*

5. *Huic generi malorum non affigitur illa opinio.* Elegantissimam locutionem restaurant nobis Pal. pr. secund. tert. in quibus, priore & posteriore, *non* expungitur, ranquam à cujusdam hæc: in medio ad oculum reflat, ut & in Vatic. sic Fab. dixit lib. 2. *Jam familiarius animo suo affigent.* ipse statim post; *quodidem affigimus huic ægritudini*; Itidem sic tres Pall.

6. *Quod cervis, & cornicibus vitam diuturnam.* Rectè conjunguntur vivaces alites: sicque habet opt. codex Fab. vidi etiam in mss. Fabri, ubi hæc verba ex Cicerone ad oram adnotata fuerant. vulgò, *cervis.* & quidem ex Virgilio *vivaces cervos* movimus. videatur Plin. l. VIII. cap. 48.

7. *Cum se in media stultitia, quâ nihil est pejus, habere intelligant.* Eremant quibus ab omnibus alienis oculisque dolent: per me certè hic locus restitutus est de Pal. secundo, confirmat jam me amplius, quod in quart. *subactus*, in quinto hujus verbi neque vola neque vestigium restet. sic locum post Turnebum restituimus. De Leg. libro III. cap. 5. *Theophrastus vero, cùm sustinet se ab Aristotele habitatos, nisi sic, in eo genere rerum.* hoc quoque in Crepundiis monuimus.

8. *Id illi turpe putantes.* Hoc rectè Victorius quoque cum vet. cod. Pall. pr. sec. quart. Vat. vulgò; *dedere, ei turpe putantes.*

9. *Cui quidem Crantor noster cedendum putat.* Victor. adjuvat Pal. pr. alias, *nostri.*

10. *Is cùm audisset de suo.* Quod *suus* esset; di putavi in Crepundiis. non tamen hoc loco laudato; qui addatus. cave proinde audias Pall. pr. quint. Fabr. *filii* mutantes.

11. *At verò plus, fieri nullo pacto potest.* Vulgò *ut verò plus.* verùm illud accersere me. fierant Vict. Pall. quinque, Vatic.

12. *Nec optandum quidem est in amicitia, ut me ille, quàm se: ego illum plus, quam me.* Sic restauratur hic orationis tractus, ex Vict. editione, Pall. quinque. Fabr. Vat. vulgò, *ut me ille plus, quàm se amet.*

13. *Cùm ad eos impetum suum fortuna converterit.* Quinque Pall. omittunt *Ea fortuna.*

14. *Ipsi ad miseriam invitant.* Delendum *alios* quod vulgò habetur: & hoc edierunt Pall. quinque, Vat. Vict. cæcio.

casus aliter ferunt, atque ut auctores alijs ipsi fuerunt. non sunt vitiosiores, quàm fere plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt. EST ENIM PROPRIVM stultitiæ aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. 1 Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cùm constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim 2 non esse in die positam, 3 sed in cogitatione diurna. nam si & eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diurna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem, esse opinionem mali præsentis, in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc definitionem à Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantùm illud recens esse velit, quod paullo antè acciderit, sed, quàm diu in illo opinato malo vis quædam insit & vigeat & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli, Cariæ regis, uxor: quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum. quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur recens, cùm vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quàm plurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, 4 aut ad aliam traducere. Sunt qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem 5 mœrenti, si se officio fungi putet justo, atque debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt, alius enim alio modo movetur. 6 ut ferè nos omnia in consolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eos tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minùs in animorum morbis, quàm in corporum: ut Prometheus ille Æschyli: cui cùm dictum esset,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiæ.

Respondit.

Si quidem qui tempestivam medicinam admovens
Non adgravescens vulnus illidat manu.

Erit igitur in consolationibus PRIMA medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum parvum: 7 ALTERA & de communi conditione vitæ, & propriè, si quid sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: TERTIA, summam esse stultitiam frustra confici mœrore, cùm intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. *nihil* enim *esse malum, quod turpe non sit*, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, 8 quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. quid enim dicemus? cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, ut acceperimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemvis bajulum interesse: cùm cùm se Alcibiades afflictaret, lacrymansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemq; depelleret; quid dicemus, Cleanthe? 9 tum in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? quid? illa Lyconis, qualia sunt? *qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis.* quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiisque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & usitata est, & sæpe prodest: NON TIBI HOC SOLI. Prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. 10 Chrysippi, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis. 11 magnum opus est, probare mœrenti, illum suo judicio, & quòd se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu; (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiæ naturam, ad personam accommodamus: 12 sic in ægritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndum est, sed nescio quo pacto ab eo, 13 quod erat à te propositum, aberravit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita *parvum malum, ut id obruatur sapientia, vixq; appareat*: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quàm maximè excruciari, luctuq; confici: 14 quò pravius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cùm hoc ipsum propriè 15 non quæreretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine

1. *Sed nimirum hoc maximum est experimentum.*] Quinque Pall. cum Vatic. *experimendum.*

2. *Non esse in die positam.*) Pall quint. Vatic *non esse in dem pos.*

3. *Non esse in cogitatione diurna. nam si & eadem.*] Scripsi ita plerique mss. ductus nam *diurna* non d *nvarna*, Pall. tert. quart. quint. Vat. cæterorum omnes. Victorius tamen, *nam & si eadem.* alios *nam si eadem.* Sic paulo post; *cogitatis igitur diurna, nihil.* Nam & ibi sic legendum jubent Pall. tert. quart quint. Vat. quamquam prim. *diurna.*

4 *Aut ad aliam traducere.*] Pall. quart. quint. Vatic. *ad alia traducere.* secund. *ab illa traducere.*

5 *Mœrenti si se officio.*] Pall. quart. Vatic. *mœrenti se officio.* quint. *mœnie ne se.*

6 *Ut fere nos omnia in consolationem unam conjecimus.*) Vulgatam lectionem non ausus sum expungere, quod valdè titubent mss. eam tuentur solus Pall. quint. & Victorii editio ceteri, *ut ferè* (pr. *vere*) *in consolatione: omnia in consolationem unam* (pr. *una*) *conj.* quart. *ut fere nos in consolatione omnia in consolationem unam conjecimus.* Vatic. vero: *ut ferè nos in consolatione omnia, & omne genus consolandi in consolationem unam conjecimus.*

7 *Altera & de communi conditione vitæ, & propriè.*] Victorius: *altera est & de comm.* Pal. pr. *conditione vitæ tum propriè.* Recte tamen Lamb. *& propriè si quid sit:* nam sic reperi in duobus Pall. quart. quint.

8 *Quid esse summum malum Cleanthes ipse fateatur.*) Sic Victorius, quem sequentus Lambinus: & ita vet. cod. Pal. quart. Pith. nam Pal. quint. *Fatebatur.* vulgò *fatetur.*

9 *Tum illa in re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat.*) Ita emendavi ex Pall. sec tert. quint. Pith. Vat. cum alio in vet. cod. id etiam exstare testentur alii: vulgò, *num illa in re.* ita Pall. quart. *cùm nulla re.*

10 *Chrysippi ad veritatem firmissima est.*) Sequutus sum Victor. editionem in qua deest vox *vera*: quod sic quoque repererim in Pall. tert. quart. etiam omittatur in alio vet. codd. & Gryphii libro. Pall. pr. quint. *Chrysippi auctoritas ad veritatem firmissima est.*

11. *Magnum opus est, probare mœrenti.*] Exceptio quinto Pall. omnes rel. qui quatuor, Fabr. Vat. Gryph. *Magnum unum est.* sed illud tuetur & servat Victoriana.

12. *Sic in ægritudine lenienda, quam quisque curationem recipere possit, videndum est.*) Senatus hîc sum libros quatuor, vet. codd. Pall. quint. Fabr. Pith. etiam ductus sententiæ concinnitate: solutius vulgo, *sic in ægritudine lenienda. nam quam quisque curationem recipere possit, videndum est.*

13. *Quod erat à te propositum.*] Mss. Pall. sec quart. Fabr. *quid erat ante prop.*

14 *Quo pravius nihil esse possit.*] Victor. Pall. quart. *gravius:* Pal. pr. *prævius.*

15. *Non quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum.*] Pal. prim. *ne quod esset malum.* secund. tert. quart. quint. *nunc quod esset malum.* Vatic. vet. cod Lamb. *nunquod esset malum.* Fabr. *non inipsi, quod esset malum.*

mali, id non naturale esse, sed voluntario judicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. Sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de vita inhonorata, & inglorialudici soleant, separatim certæ scholæ sunt de exsilio, de interitu patriæ, de servitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: 2 in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt. *opus enim quærunt*: 3 quamquam plenæ disputationes delectationis sunt. & tamen, ut medici toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cùm universam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde exstitit, si pauperias momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebratum obfudit exsilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid exstitit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est *ægritudinem omnem procul abesse à sapiente*, quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed judicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cùm id decreverimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tetrum, funestum: quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amatæ! 4 quæ, ipso trunco everso, omnes eligendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina, nam & invidere, ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, mœrere, ærumnæ affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse afflictari, desperare. hæc omnia definiunt Stoici: eáque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initiò dixi, persequendæ, & omnes eligendæ, ne ulla unquam possit exsistere magnum opus, & difficile. quis negat? *quid autem præclarum, non idem arduum*? sed tamen id effecturam philosophia profitetur. nos modò curationem ejus recipiamus. Verùm quidem hæc hactenus. cetera, quotiescumque voletis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

1. *Separatim certa scholæ sunt.)* Ejeci illud *autem*, Pall quinque ac Fabr. jubent bus.

2. *In quo nomen poni solet calamitatis.)* Pal. quart *dici*. quint *imponi*.

3 *Quamquam plenæ disputationes delectationis sunt.)* Malui certissima Turnebi emendatione eum Lambino cæterisque aliis stare, quem dubiis aliorum concertationibus & æstuationibus σκλόσσαι vulgò editur: *quamquam planè disputationis sunt, delectationis*: unde P. Manut. *quamquam planè disputationis sunt, & delectationis*. Palat. quart. *planè disputationis delectationisque sunt* Vatic. insolenter ab omnibus divertit: *quamquam planè disputationis, delectationis summa: tamen*. quæ utinam lectio pluribus se tueretur testibus.

4. *Quæ ipso trunco everso, omnes eligenda sunt.)* Quid dubitemus de hac scripturâ, cùm illam vindicent & reddant oprimi duo Pall. tertius quart. Pith Fabr. nec abludat quint. in quo, *eborsa* neque Vatic. in quo *eliserenda*. vulgò *elidenda*. plura dat X in Crepundiis quod quod paulo post tres Pall. peneriores quoque legant: *hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi persequendæ, & omnes eligendæ* sic quoque hic Fabr. Pith. deterùm *hæ*, non *hæ*, habent Pall. secund. tert. quart. nam quint. *h, e)* Vatic. unde conjeci *hæc*. Addit denique Gulielmius, *el gere stirpes*, est *evellere*, nam *legere, vellere*; unde *legumina*, quod vellantur.

M. TVLLII CICERONIS
TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM,
AD
M. BRVTVM.
LIBER QVARTVS.
DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

CUM multis locis nostrorum hominum ingenia, virtutesque Brute, soleo mirari, tum maximè his in studiis, quæ, serò admodum expetita, in hanc civitatem è Græcia transtulerunt. nam cùm à primo urbis ortu, regiis institutus, partim etiam legibus, auspicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris, divinitus esset constituta; tum *progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est*, dominatu regio rep. liberata. nec verò hic locus est, ut de moribus, institutisque majorum, & disciplina, ac temperatione civitatis loquamur. aliis hæc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, 1 quos de rep. scripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt, 2 cur ea quoque arcessita aliunde, neque solùm experita, sed etiam conservata, & culta videantur. erat enim illis pœnè in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem *doctrina cùm longè, lateq; flueret*, permanavisse mihi videtur in hanc civitatem: idque cùm conjectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. quis enim est, qui putet, cùm floret in Italia Græcia potentissimi, & maximis urbibus, ea, quæ magna dicta est, in hisque primùm ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces, aureis clausas fuisse? quinetiam arbitror, propter Pythagoreorum admira-

1. *Quos de Repub. scripsimus.)* Melius simplici verbo Victor. Pal. secund. tert. quart. quint. Fabr. Pith. Vatican. quàm vulgò *conscripsimus*.

2. *Cur ea quoque arcessita aliunde.)* Præstabimus hoc ex Lambini & Pal. tert. Pith. vet. cod. Vatican. auctoritate, vulgatarum edd. *accersita*.

tira-

mitationem, Numam quoque regem, Pythagoreum à posteroribus existimatum. 1 nam cum Pythagoræ disciplinam, & institutа cognoscerent, regisque ejus æquitatem, & sapientiam à majoribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent, propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de conjectura quidem hactenus. vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cùm carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultiùs tradere, & *mentem suam à cogitationum intentione, cantu fidibusque ad tranquillitatem traducere*, gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atque virtutes. ex quo perspicuum est, & 2 cantus tum fuisse descriptos vocum sonis, & carmina. quamquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi jam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, 3 lege sanxerunt. nec verò illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum pulvinaribus, & epulis magistratuum, fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. 4 multa etiam sunt in nostris institutis ducta ab illis. 5 quæ præterea, ne ea, *quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur*. Sed, ut ad propositum redeat oratio: quam brevi tempore, quot, & quanti poetæ, qui autem oratores exstiterunt? facilè ut appareat, *nostros omnia consequi potuisse, simul ut velle cæpissent*. sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus. Sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælii ætatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim, quibus adolescentibus Stoicum Diogenem & Academicum Carneadem video ad senatum ab Athenienſibus missos esse legatos, qui cùm reip. nullam umquam partem attigissent, esseteque eorum alter Cyreneus, alter Babylonius, nunquam profectò scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ, qui cùm cetera litteris mandarent, alii jus civile, alii orationes suas, alii monumenta majorum: hanc *amplissimam omnium artium bene vivendi disciplinam vita magis, quam litteris persecuti sunt*. Itaque illius veræ, elegantisque philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cùm Academici eorum controversias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, sive propter magnitudinem rerum, 6 occupationemque hominum, sive etiam, quòd imperitis ea probari posse non bitrabantur; 7 cùm interim, illis silentibus C. Amafinius exstitit dicens: cujus libris editis, commota multitudo contulit sed ad eandem potissimùm disciplinam, sive quòd erat cognitu perfacilis, sive quòd invitabatur illecebris blandis voluptatis, sive etiam, quia *nihil prolatum erat melius; illud, quod erat, tenebant*. post Amafinium autem multi ejusdem æmuli rationis multa cùm scripsissent, Italiam totam occupaverunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd etiam facilè ediscantur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant. 8 Sed defendat quidem quod quisque sentit: *suus enim judicia libera*: nos institutum tenebimus, nullisque unius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessariò pareamus, *quid sit in quaque re maximè probabile, semper requiremus*. quod cùm sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod feceramus idem superioribus diebus, 9 acta res est hic. M. Dicat, si quis vult, 10 qua de re disputari velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Ægritudine quidem hesterna disputatione videbatur: 11 nisi fortè temporis causa assentiebare. A. Minimè verò nam mihi egregiè probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metusne conturbet? At earum rerum est abientium metus, quarum præsentium est ægritudo. *sublata igitur ægritudine sublatus est metus*. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Utrùm igitur mavis? statimne nos vela facere, an quasi è portu egredienteis paululum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus & Stoici, cùm de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi prætermittunt. quærebam igitur, utrùm panderem vela orationis statim, an eam ante paullulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo verò. erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem, tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planiùs, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar equidem: sed *intentio opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit*. Quoniam, quæ Græci πάθη vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos: in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes dividunt: alteram rationis particpem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq; constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis contrarios, inimicosque rationi. Sit igitur hic

1. *Nam cum Pythagoræ disciplinam & institutа.*] Tres Pall. Vatican. *institutа*, quart. *disciplinam & institutam*, qu n. *disciplinam constitutа*. Melius omnino *constituta*, quia *sancita & sacrata*.

2. *Cantus tum fuisse descriptos.*] Omnes nostri mss. Pall. Fab. Gembl. Vict. ed. r. in Vat. quoque *descripsit*.

3. *Lege sanxerunt.*] Reduxi hoc ex Victorii editione, Pall. quarto, quinto Vatican. *tamen in alterius injuriam legem sanxerunt* vulgò, *legem sanxerunt*.

4. *Multa etiam sunt in nostris.*) Hoc modo procedant verba ex edit. Vict. quinque Pall. Fabr. Pith. aliàs, *multa sunt etiam*.

5. *Quæ præterea, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur.*) Varie agitatus locus in scriptis libris; quas turbellas proponere ex quæ operæ est: Palat. prim. *ne ea quoque peperisse ipsi putem. certe. ne ea quæ peperisse ipsi.* iterum pr. *nostros ab eo didicisse, videantur omnia assequi. certe. nostros aliunde didicisse videamur.* Pall. quart. *ne peperisse ea ea quæ peperisse ipsi putamur.* acutè; modo legamus *putemur*. quanquam *ne ea peperisse ipsi putemur aliunde didicisse videamur*.

6. *Occupationemque hominum.*] Ita vet. cod. ita Pal. quart. ita Lamb. elegantius vulgò *maiorum*.

7. *Cùm interim C. Amafinius exstitit dicens.*] Lambinus *Amafinius*, & ita est in Pall. tert. quart. in Pal. ramen quinto, & Vaticano est, *Amifinius*. vulgò *Amafanius*. cetera *Tè dicens* præ se ferunt quinque Pall. Fabr. Pith. unde conjecturâ non absurdâ Gulielm. *Pierius* Gembl. *decent*.

8. *Sed defendat quod quisque sentit.*] Tenetur hoc ex Victorii edit. Pall. sec. tert. t. quit t. Vat. e Fabr. Pith. vulgo: *sed defendat quidem quod quisque*. Palat. quart. *si defendat unusquisque quod sentit*.

9. *Acta res est sic.*) Non temerarium est sic collocari in editione Victor. i. Pall. pr m. quart. al as; *sic alia res ibi*.

10. *Qua de re disputari velit.*) Consensus omnium coditum hanc lectionem præferam e cogit, nempe Pall. quatuor, Fabr. Pith. Vatic. ed. *de qua re disputare*. Pal. quint. *dicat si quis vult de qua disputari velit* liquet ex illa.

11. *Nisi fortè temporis causâ assentiebare.*] Vict Lamb. *temporis causâ nihil assentiebare*: sed *nobis*, in Pal. quinto & vulgò deest pro quo Pall. prim quart Toffan. Gembl. Pith. *novis* unde Gulielmius, ex conjectura, *non vi*; quod exstat in Vaticano: non omnino absonè.

hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissimè. Est igitur Zenonis hæc definitio, ut *perturbatio* sit, quod πάθος ille dicit, *aversa à recta ratione, contra naturam, animi commotio.* quidam brevius. 1 PERTVRBATIONEM, esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longiùs discesserit à naturæ constantia. partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quattuor: ex bonis LIBIDINEM & LAETITIAM: ut sit lætitia, præsentium bonorum: libido futurorum: ex malis METVM, & AEGRITVDINEM nasci censent; metum, futuris: ægritudinem, præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, 2 eadem afficiunt ægritudine instantia. LAETITIA autem, & LIBIDO in bonorum opinione versantur, cùm 3 LIBIDO adid, quod videtur bonum, injecta & inflammata rapiatur. LAETITIA, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. *natura* enim *omnes ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria.* Quamobrem simul objecta species cujuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cùm constanter, prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus VOLVNTATEM. eam illi putant in solo esse sapiente, quam sic definiunt: VOLVNTAS est, quæ quid cum ratione desiderat. quæ autem ratione adversa, incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stultis invenitur. itemque, cùm ita movemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contigit. nam cùm ratione animus movetur placidè, atque constanter, tum illud GAVDIVM dicitur. cum autem inaniter, & effuse animus exsultat, tum illa LAETITIA gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione, animi elationem. 4 *quoniamque ut bona natura appetimus, sic à malo natura declinamus:* quæ declinatio si cum ratione fiet, CAVTIO appelletur, eaque intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. 5 est igitur METVS ratione adversa cautio. præsentis autem mali, sapientis affectio, nulla est. 6 stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosque demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi, adversante ratione contractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ, quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omnes perturbationes judicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt pressiùs, ut intelligatur non modò quam vitiosæ, sed etiam quam in nostra sint potestate. EST IGITVR AEGRITVDO, opinio recens mali præsentis, in quo demitti, contrahique animo rectum esse videatur. LAETITIA opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse videatur. METVS, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse videatur. LIBIDO, opinio venturi boni, quod sit ex usu jam præsens esse, atque adesse. sed quæ judicia, quasque opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum alicujus doloris efficiat, metus, recessum quendam animi, & fugam, lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. 7 opinationem autem, quam in omneis definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed singulis perturbationibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur: ut ægritudini, invidentia. (utendum est enim decendi causa, verbo minùs usitato: quoniam invidia non in eo, qui invidet, solùm dicitur, sed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si quæ sunt de genere eodem. sub metum autem subjecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. 8 Voluptati malevolentia lætanti malo alieno, delectatio, jactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitiæ, discordia, indigentia, desiderium, 9 & cetera ejusmodi. hæc autem definiunt hoc modo. INVIDENTIAM esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant invidenti. nam si quis doleat ejus rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur invidere. 10 ut, si Hectori Agamemno qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profectò. AEMVLATIO autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in vitio nomen hoc sit. nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur: est enim laudis: & est æmulatio, ægritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. OBTRECTATIO autem est ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ipse concupierit. MISERICORDIA, est ægritudo ex miseria alterius, injuria laborantis. nemo enim parricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commovetur. ANGOR, est ægritudo premens. LVCTVS ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. MOERROR, ægritudo flebilis. AERVMNA, ægritudo laboriosa. DOLOR ægritudo crucians. LAMENTATIO, ægritudo cum ejulatu. SOLLICITVDO, ægritudo cum cogitatione. MOLESTIA, ægritudo permanens. AFFLICTATIO, ægritudo cum vexatione corporis. DESPERATIO, ægritudo sine ulla rerum exspectatione meliorum. Quæ autem subjecta sunt sub metu, ea sic definiunt: PIGRITIAM, metum consequentis laboris: TERROREM, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: TIMOREM, metum mali appropinquantis: PAVOREM, metum mentem loco moventem. ex quo illud Ennii,

Tum pavor sapientiam omnem mihi ex animo expedit

Horat:

EXANIMATIONEM, metum subsequentem, & quasi comitem pavoris: 11 CONTVRBATIONEM, metum excutientem cogitata: FORMIDINEM, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut malevolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: DELECTATIO,

---

1. *Perturbationem esse appetitum vehementiorem: sed vehementiorem.*] Vt est in Pall. quinquei Fabr. Vat. Gryphii libro, edidit Victorius, ejecto ante *sed*, verbo *dicunt*.

2. *Eadem afficiunt ægritudine venientia.* Germanissima lectio hæc est, omnibus apicibus exhibita à Vatican. ceterùm est in Pall. tert. quart. Fabr. Pith. *afficiunt ægritudinem*, unde de conjectura annotarat quoquè nostram seu Vatic. lectionem, Gulielmius, vulgò putidius; *efficiunt ægritudinem*.

3. LIBIDO *ad id, quod videtur, bonum injecta & inflammata.*] Egregia emendatio Pall. tert. quart. quint. Fabr. Pith. Vatic. *injecta*. Gulielmius, quia sic in duobus Gallicanis libris repererat, augurabatur *invecta*, sed nihil est *injici ad aliquid*, rectum est, de impetuosa cupiditate, quæ se ultrò quasi in hostem injicit. vulgò, *illecta* ex glossâ.

4. *Quoniamque ut bona natura.*] Revocavi hoc ex editione Vict. Pall. primo, quarto, quinto, Vatic. in editis; *quomodoque bona natura*.

5. *Est igitur* METVS *ratione adversa cautio.*) Ita primò edidit Lamb. & ita legendum ex Pal. secund. ut supra paullo: *quæ autem ratione adversa excitata est vehementius*. alioquin Pall. prim. tert. quarc. Pith. Vat. *ratione aversa*. edit. *rationi adversa*.

6. *Stulti autem ægritudo ea est.*] Pall. quinque Vat. *stulta autem*.

7. *Opinationem autem quam in omnes.* Introduxi, quod exstabat in ver. cod. Gryphii que libro, Pall. omnibus; Fab. Gembl. Pith. alias: *opinionem*.

8. *Voluptati malevolentia.*) Nescio quid velint Pal. quart. Vat. *voluptatis malivel*.

9. *Et cetera ejusmodi.*] Vat. *simodi*: sicut *enimodi* pro *cujusmodi*.

10. *Vt si Hectori Agamemnon.*] Vt supra *Telamo*: & ita duo optimi libri Pal. quart. Pith.

11. CONTVRBATIONEM *metum exanimantem cogitata.*) Fabr. *exanimantem*. non invenio quomodo huc quadret.

1. *Tan-*

ITATIO, voluptas suavitate auditus animum deleniens. &, qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum, 1 tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO, est voluptas gestiens, & se efferens insolentiùs. Quæ autem libidini subjecta sunt, ea sic definiuntur, ut IRA, sit libido puniendi ejus, qui videatur lætisse injuria. 2 EXCANDESCENTIA autem, sit ira nascens, & modò exsistens, quæ θύμωσις Græcè dicitur. ODIUM, ira inveterata: INIMICITIA ira ulciscendi tempus observans: DISCORDIA, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: INDIGENTIA, libido inexplebilis. DESIDERIUM, libido ejus, quæ nondum adsit, videndi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdam: quæ κατηγορήματα dialectici appellant: ut habere divitias, capere honores. 4 Indigentia, rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniæ. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt, INTEMPERANTIAM: quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic aversa à præscriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi, nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant: conservatque considerata judicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum cùm sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis in corpore, morbi, ægrotationesque nascuntur: sic *pravarum opinionum conturbatio & ipsarum inter se repugnantia, sanitate spoliat animum, morbuque perturbat.* ex perturbationibus autem primùm morbi conficiuntur: quæ vocant illi νοσήματα, eaque, quæ sunt eis morbis contraria: quæ habent ad res certas vitiosam offensionem, atque taedium: deinde ægrotationes, 5 quæ appellantur à Stoicis ἀρρωστήματα, his que item oppositæ contrariæ offensione. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, maximè à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione prætermissa minime necessaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. 6 Intelligatur igitur, perturbationem, jactantibus se opinionibus inconstanter & turbidè, in motu esse semper. cum autem hic fervor, concitatioque animi inveteraverit, & tanquam in venis, medullisque inhæserit, tum exsistit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusque contrariæ. 7 Hæc, quæ dico, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt, eaque oriuntur ex libidine & lætitia, nam cùm est concupita pecunia, nec adhibita continuò *ratio, quasi quædam Socratica medicina*, quæ sanaret eam cupiditatem: & permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, exsistitque morbus, & ægrotatio, quæ avelli inveterata non possunt: eique morbo nomen est avaritia, similiterque ceteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulierositas, ut ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνέα dicitur, ceterique similiter morbi, ægrotationesque nascuntur. quæ autem sunt his contraria, ea nasci putantur à metu, ut odium mulierum, 9 quale in μισογυνέᾳ est, ut in hominum universum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: sic inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, 10 quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem, & penitus insitam, tanquam fugienda. 11 Hæc autem opinatio est judicare se scire, quod nesciat. Ægrotationi autem talia quædam subjecta sunt: avaritia, ambitio, mulierositas, 12 pervicacia, ligurritio, vinolentia, cupedia, & si qua similia. est autem avaritia, opinatio vehemens de pecunia, quasi petenda sit, inhærens, & penitus insita. similisque est ejusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt ejusmodi, ut inhospitalitas, sit opinio vehemens, valde fugiendum esse hospitem, eaque inhærens, & penitus insita. similiterque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, & ut Timonis, generis humani. Atque ut ad valetudinis similitudinem veniam, eaque collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alii ad alios morbos procliviores: sic itaque dicimus gravedinosos quosdam, quosdam torminosos, 13 non quia jam sint, sed quia sæpe sint: alii ad metum, alii ad aliam perturbationem, ex quo in aliis anxietas, unde anxii, in aliis iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estque aliud iracundum esse, aliud iratum: ut differt anxietas ab angore. neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, 14 nec qui anxii, semper anguntur: 14 aut inter ebrietatem, & ebriositatem interest. aliudque est amatorem esse, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas latè patet, nã pertinet ad omneis perturbationes. in multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. 16 ergo & invidi, & malevoli, & livi di, & timidi, & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur proclivitas ad suum quodque genus, à similitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. sed hæc in

1. *Tanquam illiquefactæ voluptates.*] Pal. quart. Fab. *liquefactæ.*

2. *Ea sic definiuntur, ut ira sit libido puniendi.*] In puniendi figurâ edidit hic Victorius subscinunt Vat. Pall. quart quint. vulg. *definiunt.* porrò *puniendi*, Pall. loc. tert. *puniendi*, unde feceris, ut suprà *punitum esse*, ut videatur non indelectatus hoc modo Tull.

3. *Excandescentia autem fit ira nascens, & modo exsistens.*] Quid differunt *nascens* & *exsistens*? fugit merè legend. ex duobus Pall. *nascens*, & *modo desinens*: hoc est, ὁ τὸ decrescens, evanescens: ut in illo Propertii: *Nec cras desinere nec cras incipere.*

4. *Indigentia rerum ipsarum est.*] Sic est in editione Aldi Avi in mss. Pall. quinque sec. *indigentia libidines rerum* Vat. vulg. *indigentia.* unde Victorius *indigentia libidinis* nos vulgatum amplexi sumus: nam id ratio omnino flagitat, nec subjecta textum orationis.

5. *Quæ appellantur à Stoicis* ἀρρωστήματα.) Vet. cod. Latinâ formâ *arrhostemata*. Pal. sec. ἀστηρώματα, ad oram *apostemata*.

6. *Intelligatur igitur perturbationem jactantibus, &c.*) Secessionem hic manifestè facit Pal. quart. *perturbationem jactantibus opinionibus inconstanter* [puto, *incostanti*, & *turbide in animo motuque esse semper.*

7. *Hæc quæ dico, cogitatione quidem inter se differunt, re quidem copulata sunt.* Hoc reposui ex quinque Pall. Vat. concinnius, quàm vulg. *hæc quæ dicuntur cogitatione quidem inter se differunt, re verò copulata sunt.*

8. *Permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, exsistitque morbus.*) Pal. prim. *in visceribus illo malum, exsistitque*, *morbus & ægrotatio.* sec. tert. *in viscerib. illud malum exsistit*: quint. *inhæret in viscerib. illud malum exsistit. Quæ morbus & ægrotatio quæ avelli*: quint. *& hæret in viscerib. illud malum exsistit*: quæ *morbus ægrotatio quæ inv.* sed N. I.

9. *Quale in μισογυνέᾳ est, &c.*) Nihil volui novare in hoc corruptissimo loco, contentus ingeniosissimis veterem prodidisse lectionem: Pall. sec. *qua in missigine atilia est.* tert. *in missigine atilia est.* ad marg. *immissi gine atilie.* quart. *in missi gyneti is est.* quint. *quale in missi gyneti atilia est.* Vat. *quale in missegnas atilia est.* Vet. cod. & Fab. *quale in μισογύνῳ Atilii est*: quæ videtur verissima lectio, probatque Mercer. ad Non. in *Mulier est.*

10. *Quæ fugiunt & oderunt.*) Fab. cod. *oderunt.*

11. *Hæc autem opinatio est judicare.*] *Scire.* Pal. quart. vet. cod. Vat. *est judicatio se scire.*

12. *Pervicacia, ligurritio.*) Ita scribatur duplice inritante litterarum ex Pall. prim. tert. quart. ac vet. cod. Lamb.

13. *Non quia jam sint, sed quia sæpe sint.*) Sic legendum ex quinque Pal. Fab. Vat. vulg. *non quia semper sint.* Sic legendum ex quinque Pall. Fabr. vulg. *non quia semper sint.*

14. *Nec qui anxii semper anguntur.*) Ita reposui ex quinque Pal. Vat. vulg. *neque anxii.*

15. *Utrumque ebrietatem & ebriositatem interest.*] Pall. quatuor posteriores vet. & Vat. exhibent, *& ebrietatem.*

16. *Ergo & invidi & malevoli, & livi di & misericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia.*) Et πλουσιώτερος effecit hunc orationis tractum, ex missi & verbo *sunt* indidem decurtavi. vulgò fertur asyndeti.

bonis rebus, quòd alii ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur, in malis proclivitas, ut significet lapsionem: in neutris habeat superius nomen. 1 Quo modo autem in corpore est morbus, est ægrotatio & vitium; sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo prava membrorum, distortio deformitas. itaque illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius valitudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur: vitium autem, integra valitudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantummodò cogitatione possumus morbum ab ægrotatione sejungere. vitiositas autem, est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio; in altera inconstantia, & repugnantia. *non* enim *omne vitiosum partem habet dissentientem, ut eorum, qui non longè à sapientia absunt.* 2 affectio est illa quidem, discrepans sibi ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec prava. morbi autem, & ægrotationes, partes sunt vitiositatis: sed perturbationes, sintne ejusdem partes, quæstio est. vitia enim, affectiones sunt manentes: perturbationes autem, moventes, ut non possint affectionum manentium partes esse. atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic in bonis. sunt enim in corpore præcipua, pulcritudo, vires, valitudo, firmitas, velocitas: 3 sunt item in animo. Enim corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cùm ejus judicia, opinionesque concordant, eaque animi est virtus: quam alii ipsam temperantiam dicunt esse, alii obtemperantem temperantiæ præceptis 4 & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam: sed sive hoc, sive illud sit, in solo esse sapiente. 5 Est autem quædam animi sanitas, quæ in insipientem etiam cadat: cùm curatione medicorum conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate: eaque dicitur pulcritudo: sic in animo, opinionum, judiciorumque æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam continens, pulcritudo vocatur. Itemque viribus corporis, & nervis, & efficacitati similes similibus verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur 6 propter animi multarum rerum brevi tempore percursionem. Illud, animorum corporumque dissimile, quòd *animi valentes, morbo tentari non possunt*, corpora possunt, sed *corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item* Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eveniunt. itaque in hominibus solùm exsistunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. 7 Inter acutos autem, & inter hebetes interest, quod ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus: hebetes non item. *Nec verò in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit.* non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem, morbique animorum, difficiliùs evelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica appellant, quia disseruntur subtiliùs. ex quibus quoniam tanquam e scrupulosis cotibus enavigavit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modò satis illa dilucidè dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentiùs erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, exspectamus, & cursum. M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræque enim quæstiones, quæ ad vitam moresque pertinent, à virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus, est affectio animi constans, conveniensque, laudabileis efficiens eos, in quibus est, & *ipsa per se, sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis*; ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ, actiones, omnisque recta ratio: quamquam ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest. hujus igitur virtutis contraria est vitiositas, sic enim malo, quàm malitiam appellare, quam Græci κακίαν appellant. nam malitia, certi cujusdam vitii nomen est: vitiositas, omnium. ex qua cogitantur perturbationes, quæ sunt, ut paullo antè diximus, turbidi animorum, concitatique motus, aversi à ratione, & inimicissimi mentis, vitæque tranquillæ. *important* enim *ægritudines anxias, atque acerbas, animosque affligunt, & debilitant metu*, iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, à temperantia, & moderatione plurimùm dissidentem. 8 quæ si quando adepta est, quod ei fuerit concupitum, 9 tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat: ut ille, qui VOTUPTATEM animi nimiam, summumque esse errorem arbitratur: eorum igitur malorum in una virtute posita sanatio est. Quid autem est non miserius solùm, fœdius etiam, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, 10 debilitatus, jacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi, quam vim mali significantes poëtæ impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animique impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. *omnibus* enim, *quorum mens abhorret à ratione* 11 *semper aliquis talis terror impendet.* atque ut hæ rabiosæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas, avidè semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est, lætè gestiens, non multùm differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, temperantem, aliàs constantem, continentemque dicimus, non-

1. *Quamodo autem in corpore est morbus, est ægrotatio & vitium.* Vt Lamb. edidit consentiente in Pall. omnibus; nisi quod pro posteriore *est* Pal. pr. & tert. at. & Vat. vulg. *quemadmodo autem in corpore morbus, ægrotatio & vitium.*

2. *Affectio est illa quidem sibi ipsa.*) *Sibi* permutavi cum *à se* ex ed. Vict. Pall. quinque Fab. ac Vat.

3. *Sunt item animo. Enim corporis temp.*) Malui locum, ut proflat in Pall. sec. tert. quart. Vat. edere; quam creperas aliorum emendationes in refingendo & integrando attendere. Vict. edidit: *sunt item in animo corporis temperatio quum est* Lamb. & *ut corporis est temperatio*, ex locis ob eorum similitudinem, quos non nominat libros. Pal. tamen quint. exhibet, ut videtur, *mollitudo, est enim corporis*, aliàs *sunt item in animo Corporis.*

4. *Et eam sæpe consequi.* Tres Pall. Fab. *etiam.*

5. *Est autem quædam animi sanitas, quæ in sapientem etiam cadat: ejus curatione medicorum contubernalis mentis aufertur.* Secutus sum Vict. & Turn. Pal. quint. cum reliquis ferè omnibus, fuisse tale quid: *eum curatione & perturbatione medicorum contubernalis mentis aufert.* unde Lamb. *extrahitur medicorum & purgatione.* in Vat. super voce *perturbatione*, repositum est, *gubernatione*, de quo ampliandum censeo in Fab. cod. *cum curatione & procuratione*: cui si tamen quid est, longè præfero Vat.

6. *Propter animi multarum rerum brevi tempori percursionem.*) Pall. pr. tert. quart. quint. *percussionem.*

7. *Inter acutos & inter hebetes interest.* Sic partim ex ed. Vict. partim ex omnibus mss. qui illud *hoc* excutiunt, ceterùm, bis *inter* repetunt. Fab. Pal. quint. Vat.

8. *Quæ si quando adepta est id.* Pal. pr. *eadem piaretur id.* sec. *eadem putaretur id.* tert. ut & Fab. Vat. *si quando ea demptaretur id quod* qua *tum deputaretur id* quint. *adeptaretur id.*

9. *Tum fert alacritatem.*) Fab. *affert.* ceterùm Pall. sec. quart. Vat. *tum fert alacritate, ut nihil esse quid agat* Lamb. ut est in Gryph. lib. *tum ea fertur alacritate.*

10. *Debilitatus jacens?* Iussus sic scripsi, auctoritate vet. cod. Lamb. Pall. sec. tert. quart. Vat. vulg. *debilitatusque jacens.*

11. *Semper aliquis talis terror impendet.*) Sic edidit Vict. secutus Lamb. nec longè abeunt vett. cod. Pal. quart. Vat. *semper aliquid alius terroris impendet.* aut hæc Pal. quint. *semper aliquid alius debet, alius terror impendet atque ut hæc.*

1. Nam

nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, 1 nunquam illud ita pervulgatum esset, ut jam proverbii locum obtineret, HOMINEM FRUGI OMNIA RECTA FACERE. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisque magnificè dicere videntur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, ut nec tabescat molestiis, nec frangatur timore, nec sitienter quid expetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, IS EST SAPIENS quem quærimus, is fit beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum sapienti videri potest, qui semper animo hoc excubat ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper videat sedem sibi, ac locum ubi mortalia, atque angore vivendi ut quemcumque casum fortuna invexerit, hunc apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine solum vacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem *vacuus animus, perfecte atque absolute beatus effici*: idemque concitatus, & abstractus ab integra, certaque ratione non constantiam solum amittit, verum etiam sanitatem. quocirca mollis, & enervata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui *perturbari animos necesse esse dicunt*. sed *adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat*. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus efferas te insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaque omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia? 2 sapientes ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in quo operæ pluri mum ponitur. ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamen transisse videtur modum, quippe qui ob eam causam à vita receserit. moderatius igitur ferre debuit. quid si, cum id ferret modicè, mors liberorum accessisset? nata esset ægritudo nova, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graves corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. Qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, ut si posse putet eum, 3 qui se è Leucade præcipitaverit, sustinere se, cum velit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus ne, cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: *quæque crescentia pernitiosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia*. ægritudo autem, ceteraque perturbationes amplificatæ, certe pestiferæ sunt. igitur etiam suscepta, cominùs in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, ubi semel a ratione discessum est: *ipsaque sibi imbecillitas indulget, in altumque provehitur imprudens, nec reperit locum consistendi*. quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam injustitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. *qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum*. quod cùm ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico, 4 incitataque semel proclive labuntur, nec inire nullo modo possunt. Quid? quod idem Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpandas putamus, non modò naturales esse dicunt, sed etiam utiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis verbis iracundiam laudant: COTEM fortitudinis esse dicunt, multoque & in hostem, & improbum civem vehementiores iratorum impetus esse: leves autem rationculas eorum, qui ita cogitarent: præclarum rectum est hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullam habent vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec verò de bellatoribus solùm disputant. *imperia severiora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ*: oratorem denique non modo accusantem, sed etiam defendentem quidem probant sine aculeis iracundiæ, quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. vitium denique videri negant, qui irasci nesciat. eamque, quam lenitatem nos dicimus, vitioso *lentitudinis* nomine appellant. nec verò solùm hanc libidinem laudant (est enim ira, ut modò definivi, ulciscendi libido) sed ipsum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclarè facere posse, noctu ambulabat in publico Themistocles, quod somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, *Meditandi tempus se è somno suscitari*. cui non sunt audituæ Demosthenis vigiliæ? *qui dolere se ajebat, si quando opificum antelucana vigilia esset industria*. philosophiæ denique ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagrantia cupiditate fecisse potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. *ubi enim quidquid esset, quod disci posset, id veniendum* judicaverunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam ægritudinem, quam nos ut tetram, & immanem belluam, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate à natura dicunt constitutam, 5 ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se indelicto dolerent. *impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore*. morderi est melius conscientia. 6 ex quo est illud e vita ductum ab Afranio. nam cùm dissolutus filius,

7 *Heu me miserum,*
tum severus pater,
Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis, utiles esse dicunt. MISERICORDIAM ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum sublevandas: ipsum illud æmulari, obtrectare, non esse inutile, cùm aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se. METUM verò si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, quæ mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, ut

1. *Nunquam illud ita pervulgatum esset.*) Pall. quatuor priores *nunquam ita pervulgatum illud esset*. elegantius Vict. *nunquam ita per illud vulgatum esset*.

2. *Sapientes ne attingat quidem.*) Vict. ta & vet. cod. cum pall. pr. sec. tert. quart. Vat. *sapientia ne attingat* Pal. quint. *sapientia quidem ne attingat* omnino.

3. *Qui se è Leucade præcipitarit.*) Vet. cod. quinque pal. Vat. *è Leucate*.

4. *Incitataque semel proclive labantur.*) Bonjecerat hoc olim P. Lamb. utcunque in Pall. pr. quint. reliqui cum Vat. & Fab. *semel proclivi labi*. vul. *in proclivi*.

5. *Ut homines castigationibus.*) Non ausim ejicere *ut homines*, illique substituere *ut omnes*, quod exstat in quinque Pall. Fab. Vat. ed. Vict. quod item se tueatur vett. editionibus, huicque loco aptius.

6. *Ex quo est illud e vita ductum ab Afranio.*) Non reperio illum vestigium in nostris codd. emendationis Lamb. *ex quo est illud sese è dictum ab Afr.* solus Pal. quint. cum Vat. *evicta* Fab. item delet *ab*.

7. *Heu me miserum cum severus pater.* Rectè sic edidit Vict. consensum nactus quinque Pall. inepte post *miserum, dixisset* inseritur.

ut resecanda esse fateantur, evelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus ferè rebus mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt, nihil ne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere aliquid itaq; exspecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse; sed illud ante. videine, *quanta fuerit apud Academicos verecundia?* planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis. digladiantur illi, per me licet: cui nihil est necesse, 1 nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è quo possit attingi aliquid verisimile, quo longiùs mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem usum puto. ita enim definit, ut *perturbatio sit adversa ratione, contra naturam, animi commotio*: vel brevius, 2 ut *perturbatio sit appetitus vehementior*: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. Quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque sunt prudenter, acutèque differentium. illa quidem *ex theatrorum pompa, ardore animorum, cotesque virtutum*. an verò vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? 3 gladiatorium id quidem, quamquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam, colloquuntur, 4 congrediuntur, queruntur, aliquid postulant, ut magis placati, quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lupilius,

Occidam illum equidem, & vincam, sed quæritu, inquit,
Verùm illud credo fore, in os priùs accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, & sura, ac pulmonibus fixo,
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Nobis, quàm dextra gladium dum accommodat alter?
Usque adeò studio, atque odio illius, efferor ira:

Ac sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cùm depugnaturus esset cum Hectore cujus, ut arma sumsit, ingressio lætitiam attulit sociis, terrorem autè hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem provocasse ad pugnam pæniteret. Atque hi collocuti inter se, priusquàm manum conserent, leniter & quietè nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè rabioseve fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideò fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, qui notior est nobis propter recentem memoriam, vel jurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, 6 cùm in acie M. Halienum Pelignum scuto protexerit, gladiumque hosti in pectus infixerit. De L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatiùs in Arruntem invaserit. video enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? *an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet?* quid? Herculem, quem in cœlum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratumne cente confixisse cum Erimanthio apro, aut leone Nemæo? an etiam Theseus Marathonii tauri cornua comprehendit iratus? *vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa, si quæ iracundia tota levitatis.* 7 neque enim est ulla fortitudo, quæ rationis est expers. Contemnendæ res sunt humanæ, negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cum constituta sint judicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracundè fieri suspicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declaravit, 8 numquam privatum esse sapientem, iratus videtur fuisse Ti. Graccho, rum, cùm consulem languentem reliquit, atque ipse privatus, ut si consul esset, qui remp. salvam esse vellet, se sequi jussit. Nescio ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus si quid fecimus, certè irati non fecimus. An est quidquam similius insaniæ, quàm ira? quam bene Ennius *initium* dixit *insaniæ*. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone, in jurgio? nam Ajacem quidem ita ad furorem, mortemque perduxit. Non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese Nam isto modo quidem licet dicere utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quòd & insani & ebrii multa faciunt sæpe vehementiùs. Semper Ajax fortis: fortissimus tamen in furore.

Nam sanus fecit maximum, cùm Danaïs inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, 9 prælium restituit insanus.

Dicamus igitur utilem inita jam. 10 tracta definitionem fortitudinis. intelliges, eam stomacho non egere. FORTITUDO est igitur, affectio animi, legi summæ in perpetiendis rebus obtemperans, vel conservatio stabilis judicii in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis, vel scientia rerum formidolosarum, contrariarumque, aut omnino negligendarum, conservans earum rerum stabile judicium: vel brevius, ut Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici; sunt enim omninoomnes ferè similes: sed declarant communeis notiones alia magis alia. Quo modo igitur Chrysippus? FORTITUDO est, inquit, scientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore. 11 Quamvis licet insectemur istos, ut Carneades solebat. metuo, ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque involutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omneis insipienteis insanos esse dicunt, nonne ista colligunt? remove perturbationes, maximeque iracundiam; jam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ira dissecuit, sic se dicer, *omneis stultos insanire, ut malè olere omne eorum.* At non semper. Commovet Scipio. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse jam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum sedit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est

---

1. *Nisi ubi sit illud, quod verisimillimum videatur, anquirere.*] Ita legendum docui in Crepundiis: video jam exstare in ed. Vict. in Vat. imò dudum à Vict. sic edidit Lamb. & ita vet. ejus cod. Liber Gryph. Pal. tert. *inquirere*. vulg. *inquirere*.

2. *Perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior a.*) Pal. Vat. *sit appetitus: vehementius autem*.

3. *Gladiatorium id quidem.*] Itidem ex Vict. sic edidit Lamb. exstatque in vet. cod. lec. tert. Vat. vulg. *gladiatorum*.

4. *Congrediuntur, queruntur, aliquid p.*] Medio verbo, quod vulgatis abest, auctoritas est edit. Vict. cum quinque Pall. Fab.

5. *Sura ac pulmonibus fixo.*] Fab. Pal. quat. *furia*. Turn. lib. VII. c. 18. *fibra*. Lamb. *lumbo ac pulmone*.

6. *Cùm in acie M. Hal. enum Pel. gnum scuto protexerit.*] Cod. Vat. *in acie Mallienum Peligaum sc. protexerit*. quo alludit Pall. quart. *mallienynum*: item ceteri cum Fab. *alienum*.

7. *Neque enim est ulla fortitudo, qua rationis est expers.*] Ita est in quinq; Pall. Fab. Vat. Vict. partim quoque editione; nam solem *est* ante *ulla* ipsemit. vulg. *neque enim illa est fortitudo, quæ rationis expers est*.

8. *Nunquam privatum esse sapientem.*) Recte hoc Lamb. cui secundas ferunt Pall. sec. tert. quart. Fab. Vat. aliàs, *nunquam iratum esse*.

9. *Prælium restituit insaniens.*] Ejeci illud *cum* seu *quum* suasu quinq; Pall. Vat. ante *restituit*.

10. *Tractia definitionem.*) Pal. tert. *tractia definitione*. Fab. *tanta definitione*.

11. *Quamvis licet insectemur istos.*) Ita vet. cod. quinque Pal. vulg. *licet eum insectemur*.

1. *Lae-*

est utilis? est igitur aliquid, quod perturbata mens melius possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cùm omnia essent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos, morbosos nominaverunt. Oratorem verò irasci minimè decet: 2 simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cùm quid in causis acrius, & vehementius dicimus? quid? cum jam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?

Et quo hoc animadverto? Vincete.

Num aut egisse umquàm iratum Æsopum, aut scripsisse existimamus iratum Accium? agunturne ista præclare & ab oratore quidem meliùs, si modo est orator quàm ab ullo histrione: sed agantur leniter, & mente tranquilla. *Libidinem verò laudare, cujus est libidinis?* Themistoclem mihi & Demosthenem profectis? additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea sunt, quæ profectis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maximè detestabilem, quorum est tandem philosophorum? Accommodè dixit Afranius,

Dummodo doleat aliquid, doleat quod libet.

Dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. Et quidem ipsum illum iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. *utile est* enim *uti motu animi, qui uti ratione non potest.* nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiam æmulari utile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed *alios, si possumus levare ægritudine.* Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari quid habet utilitatis, cùm sit æmulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat? 3 obtrectantis autem, angi alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia? si quid habere velis? *nam solum habere velle, summa dementia est.* Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditasve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? 4 libidinosum igitur & cupidum & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? 5 de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fusè lateque possint: sed brevissimè illo modo. SAPIENTIAM esse rerum divinarum & humanarum scientiam, cognitionemque, quæ cujusque rei sit, ex quo efficitur, ut *divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat.* In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subjectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam gravitatem, constantiamque perturbet? an improvisum aliquid, aut repentinum? 6 quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit? Nam quod ajunt nimia reseccari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. 7 Quæ evellenda, & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te vis) videamus, quanta sint, 8 quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certè: *nec* tam *fuit hominum generi infensa, atque inimica natura*, ut corporibus tortis salutaria, 9 animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam est merita meliùs, quòd corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo major est in eis præstantia, & divinior, 10 eo majore indigent diligentia. 11 Itaque *bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implicatur erroribus.* Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neque omnis ægritudo una ratione sedatur, alia est enim lugenti, alia miseranti, alia invidenti adhibenda medicina. est etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad universam *perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior*: an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasque melius adhibeatur oratio, & utrum illudne non videatur ægrè ferendum, ex quo suscepta sit ægritudo, 12 an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut si quis ægrè ferat, se pauperem esse, idne disputes, *paupertatem malum non esse*: an hominem ægrè ferre mihi oportere, nimirum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri usi sumus, quodam modo etiam 13 paupertatis malum tollitur. Sed omnis ejusmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur, nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: verumtamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quicquam aut naturale, aut necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri videmus, cùm objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effeminati, eumque eorum gravitatem, constantiamque laudamus, qui non turbulente humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis esse voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia avocari potest. illa autem altera ratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & 14 ægritudinem detrahit, est ea quidem utilior, sed raro proficit, 15 neque est ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil

---

1. *Iracundos solos morbosos nominaverunt.*) Fab. Vat. *morosos*, quæ, ut puto, genuina est lectio. Pal. quart. *morosos*.

2. *Simulare non dedecet.*) Pal. tert. Vat. *non dicet* non probo.

3. *Obtrectantis autem angi alieno bono.*) Sic edidit Vict. & post eum Lamb reponuntque *Te angi*. Pal. sec. tert. quart.

4. *Libidinosum igitur & cupidum & iracundum.*) *Et cupidum* ignorant quatuor Pall. Fab. Vat.

5. *De cujus excellentia multa quidem quamvis fusè lateque possint.*) Vat. *dici quamvis lateque possit*, ceterum Pal. tert. quart. etiam *possit*.

6. *Quid potest accidere tale, & cui nihil quod homini evenire possit?*) Malui hanc lectionem, cum quinque Pall. Vat. Vict. quamvis in sec. quint amplius appendantur hæc: *evenire possit, ne præmeditatum sit*; quam vulgatam tolerare lectionem sordis glossis obtitam: *quid potest accidere tale cui nihil sub cum est, quod homini evenire possit.*

7. *Quæ evellenda & extrahenda penitus.*) Vat. *quæ evellenda penitus*, deest Pall. sec. quinc luxuriant: *sunt enim omnia ista enim ex naturalibus causis; sed ex errorum orta radicibus*, ineptè.

8. *Quæ à Philosophia remedia morbis animorum.*) Quinque Pall. Vat. omittunt præpositionem *à*.

9. *Animis nullam invenerit.*) Fab. Vat. *animis nullus*. quart. *nulla*.

10. *Eo majore indigent diligentia.*) Pal. quatuor priores, Vat. *indigent*.

11. *Itaque bene adhibita ratio.*) Turn. ex conject. lib. VII. c. 8. Adversi reponit *bene habita*.

12. *An omnium rerum tollenda omnino ægritudo.*) Pertinacissimè pro hac lectione dimicat Lamb. eorum subsidium adveniunt Pall. pr. sec. quart. reliqui cum Fab. Vat. *toleranda* vel *sustinenda*.

13. *Paupertatis nomen tollitur.*) Pall. sec. *paupertatis nomen est*.

14. *Et ægritudinem detrahit.*) Pall. tert. *distrahit*.

15. *Neque est ad vulgus adhibenda.*) Sic cum Vict. Lamb. Pall. sec. tert. nam pr. *neque etiam est ad vulg. adh.* sicque fere quint. nam Vat. *est* tollit.

nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam sit ad eum admovenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus discrepantium philosophorum. inter omneis enim convenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione aversas esse vitiosas, ut etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinemve: 1 nec bona, quæ cupiditatem, lætitiamve moveant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. *constantem enim quendam volumus, sedatum gravem, humana omnia prementem, illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus.* talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim hæc sunt, qui eventus humanos, superiores, quàm suos animos esse ducunt. Quare omnium philosophorum, ut antè dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum, itaque primùm in ipsa cupiditate, cùm id solùm agitur, ut ea tollatur, non est quærendum, bonum illud, necne sit, quod libidinem moveat: sed libido ipsa tollenda est: ut sive, quod honestum est, id sit summum bonum, sive voluptas, sive horum utrumque conjunctum, sive illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, 2 eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. 3 continet autem omnem sedationem animi, humana in conspectu posita natura: quæ quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis conditio, lexque vitæ. Itaque non sine causa 4 cùm Orestem fabulam doceret Euripides: primos ejus versus revocasse dicitur Socrates:

5 *Neque tam terribilis ulla fando oratio est,*
6 *Nec fors nec ira cœlitum invectum malum,*
7 *Quod non natura humana patiendo efferat.*

Est autem utilis ad persuadendum, 8 ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mœrore, & dolore conscripsimus: quodque vetat Chrysippus, *ad recentia quasi tumores animi, remedium adhibere*, id nos fecimus, naturæque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut ægritudo, præsentis: sic ille, futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum esse dicebant. alii autem metum, præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam videndum est in utrisque, ne quid humile, summissum molle, effœminatum, fractum, abjectumque faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstanti, imbecillitate, levitate dicendum est: tamen multum *prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa contemnere.* Itaque, sive casu accidit, sive consilio percommodè factum est quod eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte, & de dolore, primo & proximo die disputatum est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione, hactenus. Videamus nunc de bonorum, id est, de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res videtur causam continere, omneis eas esse in nostra potestate omneis judicio suscepias, omneis voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, hæc detrahenda opinio: 9 atque *ut in malis opinatis tolerabilia: sic in bonis, sedativa sunt efficienda ea quæ magna, & lætabilia dicuntur.* Atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut, si jam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, aliaque ratione malevolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis & malis, negare umquam lætitia affici posse insipientem, quod nihil umquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. 10 *Sint sanè ista bona, quæ putantur,* 11 honores, divitiæ, voluptates, cetera: tamen in eis ipsis potiundis exsultans, gestiensque lætitia, turpis est, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem enim vitio est 12 effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademque levitate cupiditas est in appetendo, qua lætitia, in fruendo: 13 & *ut nimis afflicti molestia, sic animi elati lætitia, jure judicantur leves.* & tum invidere, ægritudinis sit: malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: utrumque immanitate, & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque 14 ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet lætari non decet: quoniam dorendi causa à gaudio lætitiam distinguimus illud jam suprà diximus, fieri contractionem animi rectè numquam posse, 15 elationem posse: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

Lætus sum
Laudari me abste, pater, laudato viro:
16 aliter ille apud Trabeam,
Lana delinita argento nutum observabit meum,
Quid velim, quid studeam: adventens digito impellam jamuam:
Forespatebunt. de improviso Chryses ubi me adspexerit,
Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum,
Mihi se dedet:

Quàm hæc pulchra putet, ipse jam dicet,

Fortunam ipsam antevebo fortunis meis.

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. 1 ut turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cùm fruuntur Veneris voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste, qui vulgò appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ levitatis est, ut nihil

---

1. *Nec bona quæ cupiditatem.*] Optimus Pal. quart. *cupidinem.*

2. *Eadem sit omnibus ad deterrendum.*] Fab. *deterrendum.*

3. *Continet omnem sedationem animi.*] Sic reperi in Pall. per tres quart. quinto, quippe sic *continet* nec longè abit Vict. edito hoc ordine, *sedationem animi omnem continet*: sed est quoque in Fab.

4. *Cùm Orestem fabulam doceret Euripides.*] Prætuli vulgatam lectionem. nam Vict. cum Pal. quart. *Orestu*, sec. quart. *Oreste* cetera *docerent*, agnoscunt Pal. quinque, Var. Fab. non *doceret*.

5. *Neque tam terribilis ulla fando oratio est.*] Quinque Pal. *ratio est.*

6. *Nec fors, nec ira cœlitum invectum malum.*] Sic emendavi adjutus auctoritate Lamb. & Pal. in quibus singulis *nec*. sed in solo primo, & Var. *fors* quid cur melius hic fuerit, dixit Lamb. in cæteris, nec & Vict. ed. libro Fab. *nec fors nec* cetera *ira cœlitum invectum malum*, est ξυμφορὰ θεῶν. Itaque miror cur Vict. ed. dederit *invitum*, & in quinque Palat. *iratæ invectum*.

7. *Quod non natura humana patiendo efferat.*] Sic legatur, aut ut vult Lamb *referat*, ἔφορτε. Græci versus sunt ex initio Orestis Euripidis, vide Mur. Var. lib. VIII. cap.

8. *Ea, quæ acciderunt.*] Quinque Pall. Fab. *acciderint.*

9. *Atque ut in malis opinatis tolerabilia: sic in bonis, sedativa sunt efficienda ea quæ magna, & lætabilia dicuntur.*] Quod habent & ed. Vict. & quatuor Pall. ac Vat. vulg. *tolerabilia ita.*

10. *Sint sanè ista bona.*] Pal. quart. Fab. Var. *sunt sanè ista.*

11. *Honores, divitiæ, voluptates, cetera tamen.*] Hæc scriptura tuetur se auctoritate Pall. tert. quart. Vat. in Fab. Pal. quint. editur & *cetera tamen*, male ut & in ed. Vict. *voluptates cetera tamen.*

12. *Effusio animi in lætitia.* Pall. quart. *lætitiam.*

13. *Et ut nimis afflicti in lætia.* Pal. sec. quart. Var. *afflictio molestiæ.*

14. *Ut confidere decet.* Alius *confidere*, alius *ut non fidere.*

15. *Elationem posse.*] Absunt hæc à tribus prioribus Pal. qui & antecedentia verbatim digerunt: *contractionem animi vitiè fieri numquam.*

16. *Aliter ille apud Trabeam.*] Ejeci quod sequebatur *Chaos*: cùm neque agnoscatur quinque pall. neque Fab.

1. *Quem*

nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

——dudum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet?
Cui ex manu sit, quem esse dementem velit,
1 Quem sapere, quam insanire, quem in moribus injici,
Quem cauta amari, 2 quem arcessiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem vitæ, præceptamque virtutis, & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor? 3 quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. 4 Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

5 Tum' amore magis, quam honore servasti, gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miserarum excitavit incendia? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, te conjugem habuisse

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorque est pater.

Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Jovem. Ad magistros virtutis, philosophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut optimo mea sent, mentiente. quis est enim iste amor amicitiæ? *aut neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem?* mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata consuetudo videtur: in quibus isti liberi & concessi sunt amores. Bene ergo Ennius,

Flagitii principium est nudare inter cives corpora.

6 Quid ait hoc fieri posse video, pudici, sollicitiqui tamen, & anxii sunt: eoque magis, quod seipsi continent, & coercent. Atque, ut muliebres amores omittam, quibus *majorem licentiam natura concessit*: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poetæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Lajus? quid denique homines doctissimi, & summi poetæ de seipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis vir in sua rep. cognitus, quæ de juvenum amore scribit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis, est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. Atque horum omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici verò & *sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciunda ex pulchritudinis specie* definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine delicerio, sine cura, sine suspitio: sit sane. vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certè, qui nihil abhit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim curæ.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Hem mi sospitem.

Nihil vetitus. Probè & ille.

Sanun' es, qui tantum lamentare?

Sic insanus videtur etiam suis. At quas tragœdias effecit?

Te Apollo sancte, ser opem, teque omnipotens Neptune! invoco.
Vosque adeò venti.

Mundum totum se ad amorem suum sublevandum conversurum putat? Veneremum unam excludit, ut iniquam.

Nam quid ego te appellem Venus?

Etam præ libidine negat curare quidquam. quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, ut & illud, quod cupiat, offendat quam leve, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino quàm facilè vel aliundè, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. 7 Abducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. *Loci* denique *mutationes, tanquam ægroti non convalescentes, sæpe curandus est.* 8 Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant, maximè autem admonendus, quantus sit furor amoris. *omnibus enim ex animi perturbationibus est profectò nulla vehementior*: ut, si jam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo; 9 sed ut hæc omittas, perturbatio ipsa mentis in amore, sæva per se est. nam ut illa præteream, quæ sunt furoris: hæc ipsa per seipsa quam habent levitatem, quæ videntur esse mediocria?

——injuria,
Suspiciones, inimicitiæ, indutiæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Hæc inconstantia, mutabilitasque mentis, quem non ipsa pravitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi judicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: 10 & amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. 11 Ira verò quæ quam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cujus impulsu exstitit etiam inter fratres tale jurgium:

Quis homo te exsuperavit umquam gentium impudentia?
Quin autem malitia te?

Notti quæ sequuntur, alternis enim versibus intorquentur inter fratres gravissimæ contumeliæ, ut facilè appareat, Atrei filios esse, ejus, qui meditatur pœnam in fratrem novam,

Major mihi moles, majus miscendum malum,
Quo illius acerbum cor contundam & comprimam.

12 Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyestem ipsum:

1. Im-

---

1. *Quem sapere, quem insanire.*) Ira Victor. omnesque mss. tam Pall. quam Fab. Vat. vulg. *sanari.*

2. *Quem arcessiri.*) Ita malui cum Lamb. ex vet. cod. ac quinque Pal. Vat. sed idem omnes quoque *quem expeti, quem arcessiri.*

3. *Quæ si hæc flagitia non probaremus.*) Constanter duo Pall. quart. quint. Fab. *si hæc flagitia non probaremus.*

4. *Quid ait ex Tragœdia princeps ille Argonautarum?* Sic restituendum ex Vict. Pal. quart. inclinante huc Pal. tert. qui *aut* legit. quæ ut verò *quid ex Tragœdia princeps ille Argonautarum Iason?* quod probarem absente nomine Ducis. vulg. *quæ autem ex Trag.*

5. *Tum' amore magis quam honore servasti gratia.*) Hoc scripsi fiducia editionis Vict. & quinque Pall. tum Fab. alibis, *Tu m' amor.' magis, quam honore servasti gratia.* Euripides,

σὲ μᾶλλον ἢ τιμᾶς χάριν
Πόσιν ἀφεῖσα τὸν ἐμὸν ἐκ δόμων στέγας.

6. *Qui ait hoc, quid fieri posse videam.*) Reprehendi Vict. scripturam *quam video* exstare quoque in quinque Pal. Fab. Vat. vulg. *fieri posse.*

7. *Abducendus est etiam nonnumquam.*) Sic edidit Vict. & rectè, cum quo faciunt Pal. quart. quint. Fab. Vat.

8. *Etiam novo quodam amore.*) Pal. tert. quart. Fab. *novo quidam amore.*

9. *Sed ut hæc omittas, perturbatio.*) Sic edidit Vict. cui adsentiuntur Pal. quinque ac Fabric. Vat. tamen *ut hæc omittas perturbatio.*

10. *Et amarent omnes, & semper amarent, & idem amarent.*) Vt edidit Vict. exstat in Pal. quart. Vat. aliæ hæc tenus *& amarent amarent, & amarentur, & semper amarent.*

11. *Ira verò quæ quam diu perturbat animum.*) Resumsi hoc item idem ex editione V. Ct. Pal. Fab. Pith. vulg. *ira vero quamquam.* quamquam Lamb. sect. *ostia vero quandiu pro.* extet ish. Pal. pr. quæ meo animo multò concinnior.

12. *Quæ igitur hæ erunt moles.*) Vat. *qua igitur hæ erunt moles: sic hæc* in aliis libris fœdum plur. cujus ignoratio impulit Lambinum ut emendaret, *quæ igitur hæc erit moles.* Pal. pr. quart. quint. *qua igitur hæ pl. ra, erunt moles* fort. text. *quæ igitur hæ renit moles.*

1 *Impius hortatur me frater, 2 ut meos malis miser*
Mandarem natos.

Eorum viscera apponit: quid est enim, quò non progrediatur eadem ira, quò furor? Itaque iratos propè dicimus exisse de potestate, id est, de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. 3 his aut subtrahendi sunt ei, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi 4 dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira. Defervescere autem certè significat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ: qui cùm villico factus esset iratior, *Quo te modo*, inquit, *accepissem, nisi iratus essem?* Ubi sunt ergo isti, 5 qui iracundam utilem dicunt? (Potest utilis esse insania?) Aut naturalem? an quidquam esse potest secundum naturam quod fit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira: aut alius alio magis iracundus esset: aut finem haberet prius, quàm esset ulla ulciscendi libido: aut quemquam pœniteret. 7 quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem videmus, qui cùm interemisset Clytum, familiarem suum, vix à se manus abstinuit. tanta vis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est, qui dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æstimatur exiguæ res, ex qua animus ægrotat, oriatur? unde intelligi debet, *perturbationem* quoque *omnem esse in opinione*. Et, si fidentia, id est, firma animi consensio, scientia quædam est, & opinio gravis, 8 non temere assentiens; 9 metus quoque est diffidentia exspectati & impendentis mali. Et si spes, est exspectatio boni: mali exspectationem esse necesse est, metum. Ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo ut constantia, scientiæ: sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut invidi, 10 aut tale quid, ii sunt constituti, quasi mala valitudine animi: 11 sanabiles tamen, ut Sostrates dicitur, cùm multa in conventu vitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cujusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est à ceteris, qui illa in Socrate vitia non agnoscerent: ab ipso autem Socrate sublevatus, 12 cùm illa sibi ingenita, sed ratione à se dejecta diceret. 13 Ergo ut optima quisque valitudine affectus, potest videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: sic *animus alius ad alia vitia propensior*. qui autem non natura, sed culpa vitiosi esse dicuntur, eorum vitia constant è falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus, perturbationesque proclivior, 14 *inveteratio* autem ut *in corporibus ægritudo depellitur, quam perturbatio*: citoque repentinus oculorum rumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur. Sed cognita jam causa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex judiciis opinionibus & voluntatibus, sit jam hujus disputationis modus. 15 Scire autem vos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil à philosophia posse aut magis, aut utilius optari, quam hæc, quæ à nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, 16 adjunximus sedationem ægritudinis: qua nullum homini malum majus est. etsi enim omnis animi perturbatio gravis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita ceteros, cùm sint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modò, & perturbatos dicere solemus, at eos qui se ægritudini dediderunt, miseros, afflictos, ærumnosos, calamitosos. Itaque non fortuitò factum videtur, sed à te ratione propositum, ut separatim de ægritudine, & de ceteris perturbationibus disputares, in ea est enim fons miseriarum & caput. Sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est: *omnes opinabiles esse, & voluntarios, ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur*. Hunc errorem, quasi radicem malorum omnium, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos patiamurque nos sanari. 17 *hi* enim *mali insidentibus, non modò beati sed ne sani quidem esse possumus*. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cùm contrà nihil sine ratione rectè fieri possit: aut cùm philosophia ex rationum collatione constet, ab ea si & boni, & beati volumus esse, omnia adjumenta, & auxilia petamus bene, beateque vivendi.

M. TVL-

---

1. *Impius hortatur me frater.*) *Impius* nesciunt quinque Pal.

2. *Ut meos malis miser. Mandarem natos.*) Turn. lib. VII. c. 18. & Lam. ex conjecturâ *mandem. ut, malis mandare*, esset malis seu maxillis committere & permittere, hoc est, devoratum seu comminutum ire, ut Lucret. lib. 2.

Ne Saturnius ejus malis mandaret adeptus. hæc ille. Sed hoc genus loquendi in Pal. quart. & Fab. æque est, habent enim *mandarent*.

3. *His aut subtrahendi sunt ei.*) Reposui hoc ex ed. V. & Vat. Pal. Fab. Var. imprimis Vict. *his aut sunt subtrahendi ei.* Pal. quint. *is autem subtrahendi sunt ei.* vulg. *his autem sunt subtrahendi, in quos.*

4. *Dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere.*) Pal quint. *congerere.*

5. *Qui iracundiam utilem dicunt? (potest utilis esse insania?) aut naturalem?* Optimam & vero proximam lectionem Vict. recepimus: Fabr. *cod. potest utile esse insania? aut naturale quidquam est, & secundum naturam, quod fit repugnante ratione?* Pal quart. *qui iracundiam ut bonum dicunt: potest utilis esse insania? aut naturalem hanc quidquam esse & ita* Vat. unde quidam malit: *potest utile esse insania ac naturale? aut quicquam esse secundum naturam, quod fit repug.* Pal. quint. *potest ut hæ esse insaniæ an naturalæ an potest quisquam esse secundum naturam, quod fit rep.* vulg. *potest utilis esse insania? aut naturalis est?* unde Man. conjectura irrepit sequiores editiones: *aut naturalis est.*

6. *Aut finem haberet prius, quàm esset ulla ulciscendi libido.* Potior apud me omnium codicum consensus est, quàm magnificæ editiones Lamb. clamantis omnino legendum *prius quam esset ultra, ulciscendi libidem addit epitodi loco, hæc qui non videt se nihil videre fatetur necesse est.* Potior, inquam, est apud me quinque Pal. Vat. V. Ct. ed. Gryph. lib. sic exhibentium autoritas.

7. *Quod fecisset per iram.*) Fab. Pal. sec. tert. *quid desecisset per iram.*

8. *Non temerè assentiens.*) Quinque Pal. cum Vat. *assentiaris.*

9. *Metus quoque est diffidentia.* Pal. tert. quart. libr. optimi, *desiderii.*

10. *Aut tale aliquid, ii sunt constituti quasi.* Ita est in Pal. sec. tert. quart. quint. Vat. in quod pro *ii, ei*: unde Lamb tamen: *ii sunt ita constituti vulg. ii sunt ejusmodi constituti.*

11. *Sanabiles tamen.* Pal. sec. tert. quart. Vat. *sanabile est tamen.*

12. *Cum illa sibi ingenita sed, &c.* Omnes libri tam Lamb. quàm Pal Vat. Gryph. & ed. Vict. quos apprehendere quam nugalia vulgi interpolatitia *cum illa sibi vitia inesse, sed* malui mus; quidam tamen ex conject. *cum illa sibi ingenita.*

13. *Ergo ut optima quisque valitudine affectus potest videri, ut natura ad al.* Ita est in quinque Pal. Pir. Vat. vulg. *potest videri sibi ut, aut nat.*

14. *Inveteratio autem ut in corporibus ægritudo depellitur quàm perturbatio.* Vt Vict. edidit, sic repeti in Pall. priscis. tert. quart. quint. Vat. alias: *ægritudo depellitur. sit in animis quoque perturbatio.*

15. *Scire autem vos oportet, cognitis, quoad possunt ab homine.*) Sic pleriq; libri Pall. sec. tert. quint. Vat. alias *nos. & possint.*

16. *Adjunximus sedationem ægritudinis.* Fab. *sanationem.*

17. *Hi enim mali insidentibus.*) Pal. optim. cod. *insidiantibus.*

M. TULLII CICERONIS TUSCULANARUM QUÆSTIONUM, AD M. BRUTUM, LIBER QUINTUS.

VIRTUTEM AD BEATE VIVENDUM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum. placere enim tibi admodum: sensi & ex eo libro, 2 quem ad me accuratissimè scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, *virtutem ad beate vivendum se ipsa esse contentam.* Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tam multa tormenta fortunæ; tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium, quæ in philosophia tractantur, quod gravius, magnificentiusque dicatur. Nam, cùm ea causa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocarent: profectò spe beatè vivendi tantam in eo studio curam, operamque posuerunt. Quòd si ab iis inventa, & perfecta virtus est, &, si præsidii ad beatè vivendum in virtute satis est; quis est, qui non præclarè & ab illis positam, & à nobis susceptam operam philosophandi arbitretur? sin autem virtus subjecta sub varios, incertosque casus, fabula fortunæ est, nec tantarum vitium est, ut se ipsa tueatur: vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem beatè vivendi, quàm vota faciendæ videantur. Equidem eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere: interdum & humani generis imbecillitatem, fragilitatemque extimescere. vereor enim, ne natura, cùm corpora nobis infirma dedisset, tùm & morbos insanabilis, & dolores intolerabilis adjunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentis, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos. Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, 4 & ex nostra fortassè mollitiâ, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. ILLA enim, si modo est ulla virtus, quam dubitationem avunculus tuus, Brute sustulit: *omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaque despiciens, casus contemnit humanos: culpaque omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere.* Nos autem omnia adversa tùm 5 venientia metu augentes, tùm mœrore præsentia, rerum naturam, 6 quàm errorem nostrum, damnare malumus. Sed & hujus culpæ, & cæterorum vitiorum, peccatorumque nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cujus in sinum cùm à primis temporibus ætatis nostra voluntas, 7 studiumque nos compulisset, his gravissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna jactati tempestate confugimus. O VITAE philosophia dux, 8 virtutis indagatrix, 8 expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu urbeis peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti: tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum litterarum, & vocum communione junxisti: tu inventrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti, ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, 9 ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus. *Est autem unius diei bene, 10 & ex præceptis tuis acti, peccanti immortalitati anteponendus.* 11 Cujus igitur potius opibus utamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. 12 Ac philosophia quidem tantum abest, ut proinde,

1. *Est & ex libris.*) Internectunt & quod vulgò abest, Vict. Pall. sec. tert. quart. quint.

2. *Quem ad me accuratissimè scripsisti.*] Pal. quart. *quem ad me in accuratissimè* Pr. *scripsisti*, minus probè.

3. *Incredibilem & humani generis imbecillitatem.*) Ita Vict. cum Pall. sec. tert. quart. Var. alii *etiam.*

4. *Et ipsa à fortassè mollitiâ.*) Secutos est & Vict & Lamb Nonium: nos præter illos Pal. pr tert quart. quint. Vat. Fab. vulg *mollitiâ*, sed superiora verba Gryphii lib. sic concipit: *sed hæc me ipse castigo quod.* Quod etiam nonnulli veteres, teste Lamb habent. Non in verbo *castigo* legit *fidducia me ipse confingit.* Cæterùm paullò post Vat. *de virtutis robore existimo.*

5. *Venientia metu augentes.*] Fab. *augentes.*

6. *Quàm errorem nostrum damnare malumus.*) Quinque Pal *malemus.*

7. *Studiumque nos compulisset.* Lamb. ne videretur à Vict. accepisse, *compulsissent* ed. jussit sed illud est præterea in Pall. quatuor, Fab. Vatic. vulgatos *studiumque nos compulisset* omnino ineptè dicit: & mss. lectionem duriusculam autumet quidam Apro.

8. *Expultrixque vitiorum.*) Fab. *excultrix* tam sic *excolere* usurpatur ut *excoquere* ut Ovid. dixit Fast. IV *vitium metuit excoquit igne.* Et Virg. I Georg. *vitium exequitur per ignem.* Ita videtur ipse Cicero II De Leg. *Tum nihil melius ire mysteria, quibus ex agrestibus immanique vita excolti ad humanitatem & mitigati sumus.*

9. *Ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosque tradimus.*] Fab. cod. *ut antea magna ex parte ejus tradimus.*

10. *Ex præceptis tuis actus peccanti immortalitati anteponendus.*) Tuentur hoc communibus viribus Pall quinque: ipse Lamb. in posteriore ed. mss. Suffr. Vict. verò *primò isti immortalitati anteponendus.* alias quidam cod. *perpetuitati & immortalitati.* absurdè.

11. *Cujus igitur potius opibus utamur, quàm tuis?*) Pal. sec. *cujusve igitur opibus magis utamur, quàm tuis?*

12. *Ac philosophia quidem tantum abest, ut proinde, ac de hominum est vita merita laudentes, à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur.*) Totam hanc circumductionem ut est, refinxi ex Vict Pal. prisce quart. quint. Var. nam in Fab. est: *à plerisque neglecta, à plerisque etiam.* vulg. *à plerisque neglecta, evanida sunt, cum sententiæ & elegantiæ detrimento.*

ac de hominum est vita merita laudetur, ut à plerisque neglecta, à multis etiam vituperetur, 1 Vituperare quisquam vitæ parentem, & hoc patricidio se inquinare audet? & tam impiè ingratus esse, ut eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minùs percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offusa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, 2 à quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse philosophos arbitrantur, Quam rem antiquissimam cum videamus, 3 nomen tamen confitemur esse recens. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest, non modò esse antiquam, verùm etiam nomine? quæ divinarum, humanarumque rerum, tum initiorum, 4 causarumque, cujusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur: & multis ante sæculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Ulyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. Nec verò Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore genero, filia traderetur, nisi cælestium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebât, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq; eorum nomen usq; ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eumque cum Leonte, Principe Phlasiorum, docte, & copiosè disseruisse quædam, cujus ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsiviſſe ex eo, quâ maximè arte confideret. at *illum* autem *quidem se scire nullam sed esse philosophum* admiratum Leontem novitatem nominis, quæsisse, *quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset*: Pythagoram autem respondisse, SIMILEM sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent: 5 alii emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idque vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi causa venirent, studioseq; perspicerent, quid ageretur, & quo modo: 6 item nos quasi in mercatus quandam celebritatem ex urbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita, & natura profectos: alios gloriæ servire, alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur: hosse appellare sapientiæ studiosos, id est, philosophos: & ut illic liberalissimum esset, spectare, 7 nihil sibi acquirentem, sic in vita longe omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemq; præstare. Nec verò Pythagoras nominis solùm inventor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. Qui cùm post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornavit eam Græciam, quæ magna dicta est, & privatim, & publicè, præstantissimis & institutis, & artibus. Cujus de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usq; ad Socratem, qui Archelaum Anaxagoræ discipulum, audierat, num eri, motusq; tractabantur, & 8 unde omnia orirentur, quove recederent: studioseq; ab his siderum magnitudines, intervalla, cursus acquirebantur, & cuncta cœlestia. Socrates autem philosophiam devocavit è cælo, & in urbibus collocavit, 10 & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quærere. Cujus multiplex ratio disputandi, *rerumque varietas, & ingens magnitudo*, Platonis memoria, & litteris consecrata, 11 plura genera effecit disserentium philosophorum, 12 E quibus nos id potissimùm consectari sumus, quo Socratem usum arbitramur, ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios levaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. Quem morem cùm Carneades acutissimè copiosissimeque tenuisset, fecimus & alias sæpe, & nuper in Tusculano ut ad eam consuetudinem disputaremus. Et quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscripeum libris misimus: quinto autem die, cùm eodem loco consedissemus, hic est propositum, de quo disputaremus. A. *Non mihi videtur ad beatè vivendum satis posse virtutem.* M. At hercule Bruto meo videtur: cujus ego judicium, pace tua dixerim, longè antepono tuo. A Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames; 13 sed de hoc, quod mihi dixi videri, quale sit, de quo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beatè vivendum satis posse virtutem? A Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honestè laudabiliter, postremo ad bene vivendum satisne est præsidii in virtute? A Certè satis. M. Potes igitur, aut qui male vivat, non eum miserum dicere, aut quem bene fateare, eum negare beatè vivere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honestè laudabiliter, & ob eam rem bene vivi potest, dummodo omnia illigas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter graviter, sapienter, fortiter. Hæc etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspirat beata. M. Quid igitur? solane beata vita, quæso, relinquitur extra ostium, limenque cæteris, cùm constantia, gravitas, fortitudo, sapientia reliquæque virtutes rapiantur ad tortorem, nullumque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Ista me minimè movent non solùm quia pervulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam *levia quædam vina nihil valent in aqua*, sic Stoicorum ista magis guttam, quam poculum delectant. Velut ille chorus virtutum, in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrecturæ, nec eas beata vita à se deterreas passura videatur. cum autem animum ab ista pictura imaginibusque virtutum, ad rem, veritatemque traduxeris, hoc nudum relinquitur, possitne quis beatus esse, quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nunc quæramus, virtutes autem noli vereri ne expostulent, & querantur se à beata vita esse relictas. Si enim *nulla virtus prudentia vacua*, prudentia ipsa hoc videt, non omneis bonos esse etiam beatos:

1. *Vituperare quisquam vitæ parentem.*] Vict. ed. *vituperare quisquam inquam vitæ par.* quod nullibi præterea reperi.

2. *A quibus vita hominum instructa primis sit.*] Sic Victor editio, cui συμφωνεῖ Pal. quart. quint. *qui, primum sit.* at *prius quibus primò vita hominum instructa sit.* quint. *instructa primùm sit.* Vulg. *primò sit.*

3. *Nomen tamen confitemur esse recens.*] Hoc maluimus cum Vict. & Pal. quint. ita tamen ut non improbem scripturam pr. *nomen tamen ejus confitemur esse recens.*

4. *Causarumque cujusque rerum cognitione.*] Genuina lect. Vict. primum, deinde Lamb. recepta; jam amplius in supervacuum comprobata à quatuor Pal. solus quart. paululum abit: *causarumque cujus rei quæ* Fab. Vatic. vulg. Tà *tam* ante *cujusque* exturbat.

5. *Alii emendi aut vendendi.*] Pall. sec. quint. *alii emendi, alii vendendi.*

6. *Item nos quasi in mercatus quandam celebritatem.*] Non video cur hæc lectio Nonio producta, Lamb. deinde probata, rejicula quibusdam esse debeat: illis ut fastidio suo parcant, oggero auctoritatem Fab. ac Vatic. nam certè vulgatæ non potuit acquiescere: *quasi in mercatum quandam celebritatum ex urbe aliqua*: Pal. tamen quint. *quasi in mercatum quandam celebritate.*

7. *Nihil sibi acquirentem.*] Pal. quart. *ad inquirentem.*

8. *Unde omnia orirentur, quove recederent.*] Quidam Lamb. tesse legi posse putant, *reciderent.* quod ex Fab. annotavit quoque Guliel.

9. *Intervalla, cursus anquirebantur.*] Ita citat Lang. in l. 1. Offic. & habet quoque Vict. ed. quam ipsi multi cur non sequerentur, mirum mihi accidit. nam & sic cett. ac Vat. in quart. planè omittam. quinq; *requirebantur*, vulg. *inquirebantur.*

10. *Et in domos etiam introduxit.*] Pall. sec. quart. *domibus*, cett. *domus.*

11. *Plura genera effecit dissentientium.*] Dissentiebam in crepundiis *dissidentium*, cujus me nondum pœnitere potest, ex Pal. sec. ac Pal. cett. quint. Fab. *differentium.* quart. *dissentionum.*

12. *E quibus nos id potissimum consectari sumus.*] Satisfecit mihi & Cl. Grut. noster hæc lectio, quam tamen ut sollicitarem, movere me potuerant, septem mss. & ed. Vict. in quibus *reconsecuti.*

13. *Sed de hoc, quod mihi dixi videri.*] Ita Vict. ed. quinque Pall. Vatic. vulgo *de* abest.

tos; multaque de M. Attilio, Q. Cæpione, M. Aquilio recordatur: beatamque vitam, si imaginibus potius uti, quàm rebus ipsis placet, conantem tre in equuleum retinet ipsa prudentia, negatque ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facilè patior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari velis. Sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus an nihil arbitremur? A. Actum verò, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata jam hæc & pæne ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, jactationesque animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timens, debilitatem, cæcitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, servitutem: *potest ea timens esse quisquam beatus?* Quid, qui non modò ea futura timet, verum etiam fert, sustinetque præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine elidatur, potest tandem esse non miserrimus? quid verò illum, quem libidinibus inflammatum & furentem videmus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne rectè miserrimum dixeris? quid elatus ille levitate, inanique lætitia exsultans, & temere gestiens, nonne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo, ut hi miseri, sic contrà illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ, exsultanteis languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commovente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cùm perturbatio nulla est, qua moveri queat. Quòd si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemque, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit: & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ii, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo: alterum autem jam integrum non est: ut superioribus enim disputationibus effectum est, *vacare omni animi perturbatione sapientem.* M. Nimirum igitur confecta res est, videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Verumtamen 2 mathematicorum iste mos est, non est philosophorum. Nam geometræ cùm aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum quæ ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato: illud modò explicant, de quo ante nihil scriptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satisne ad beatè vivendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, 3 se antè docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: &, quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: ut, si beata vita virtute contenta sit: *nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum.* Sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cùm ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beatè vivendum esse vim, nihilo minùs hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. cave enim putes, 4 ullam in philosophia vocem emissam clariorem, ullumve esse philosophiæ promissum uberius, aut majus. Nam quid profitetur? ô dii boni! PERFECTURAM se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus: ut omnia præsidia haberet in se, bene, beateque vivendi: ut esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantùmne hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. 5 Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmijs, donisque fortunæ, non equitatu, non pedestribus copijs, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui invenisset novam voluptatem. 6 Qua ipse non fuit contentus: *neque enim unquam finem invenerat libido.* Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum quæ posuisti, 7 alterum alteri consequens esse, ut quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, *nihil esse nisi virtutem bonum.* Sed Brutus tuus auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc. putat enim 8 etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutumne me dicturum putas? A. Tu verò, ut videtur: nam pra finire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe, & cum Aristone nuper, cùm Athenis imperator apud eum diversater, dissentio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cùm in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde ex majore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, ut viteis, ut valitudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, 9 etiam si ex aliqua parte clauderet, tamen ex multo majore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc enucleare non ita necesse est: quamquam non constantissimè dici mihi videntur. Nam & *qui beatus est, nonne intelligo, quid requirat, ut sit beatior*: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) & quòd *ex majore parte*, 10 *unamquamque rem appellari, Stoici* dicunt, est ubi id isto modo valeat. cùm verò tria genera malorum esse dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia ad versa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic paullumne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam? hoc illud est,

1. *Quæ cuique accidere possunt.*] Hoc præferebat V. & ed. & Pal. præterquam Mart. alias *quæcumque*.

2. *Mathematicum iste mos est, non est Philosophorum.*] Eleganter posteriores, inferai ex quinque Pal.

3. *Se ante docuisse.*] Vat *si antè docuisset*.

4. *Usam in philosophia vocem emissam clariorem.*] Benè Vat. *ullam à Philosophia*. in quint omnis præpositio deest.

5. *Nam Xerxes quidem referens cum hoc præmio.*] Pal. quart. *Perses* sicut Catalect. 5. *Perses magnus adest, cubus cum tanto eunuco.* Lambin legit, *munibus numerabo deumque*. credo quia *Tot præmia* non capiebat. Sic Propert. mall. *mihi tot præmia sint Veneris*. & hinc *præmijsque*.

6. *Quæ ipse non fuit contentus.*] Interierunt quidam malè feriati, *quæ ipse contentus non fuit*. sed negò ipsis esse contra omnes libros suis locis Tull. autem ac puritatem corrumpere. abnegant istud quinque Pal. ac Vat. ed. V. Ct.

7. *Alterum alteri consequens esse.*] Revocavi lectionem hanc ex emendatissimâ ante omnes editiones Vict. quinque Pall. Vat. Fab. vulg. *Tò alterum* evanuit.

8. *Etiam si sit bonum aliquod præter.*] Quatuor Pal. (nam in quart. hæc desiner. *putat etiam ut sit bonum aliquod*.

9. *Etiamsi ex aliqua parte clauderet.*] Invito & fremente Anconitano ita legendum; nam licet αὐθαιρεσία & nimio gentis contradicendi studio decus ac observationum in Criticos, Lipsio obvertat cornua, tamen & veritas & vetustissimorum librorum conspiratio plus potuit, quàm istius Criticomastigos vesana. Ita autem habet Pal. tert. quart. Vat. Fab. volgò ex glossa *claudicaret*. in Pal. quint. est *claudiceret*. in Pal. quint. est *claudiceret* in Pal. quint. est *claudiceret*. vestigium primæ lectionis.

10. *Unamquamque rem appellari.*] Quinque Pall. *partem*.

quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cùm statuisset, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ eversiones, exsilia, orbitates magnam vim habere ad male, miserèque vivendum, non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseque sentiret. Quàm bene, non quæritur; constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. Hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit, in eo etiam putamus dicere, *non totam, beatam vitam non adscendere*, Non usquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis, in malis, naufragia fortunæ: huic succensere dicenti, non omneis bonos esse beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant ab ullo philosopho quidquam dictum esse languidius. rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constantius. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna: nonne consentaneum est, plus fortunam, quæ *domina rerum* sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium, valere? an malumus Epicurum imitari, qui multa præclare sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, convenienterque dicat, non laborat. *Laudat tenuem victum.* Philosophi id quidem: sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem esse dixerit. Negat, *quemquam jucundè posse vivere, nisi idem honestè, sapienter justèque vivat.* Nihil gravius, nihil philosophia dignius nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, justè, ad voluptatem referret. Quid melius, quàm fortunam exiguam intervenire sapienti? Sed hoc is ne dicit, qui, cùm dolorem non modò maximum malum sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cùm maximè contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus. *Occupavi*, inquit, *te fortuna, atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me adspirare non posses.* Præclarè, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, *nisi quod turpe esset, nihil malum* duceret. Tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullisque condideris; & definieris, summum bonum firma corporis affectione, exploratâque ipse contineri fortunæ aditus intercludisti? quo modo? isto enim bono jam exspoliari potes. Atqui his capiuntur imperiti: & propter hujusmodi sententias, istorum hominum est multitudo. Acutè autem disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, *omneis bonos semper beatos volumus esse.* 2 Quid dicam bonos, periculum est. omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, cum sapientes tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cùm beatum dicimus, 3 subjecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest aderit. enim malorum, 4 si mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, 5 amissio suorum, gravedines dolores corporis, perdita valitudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium, servitus. 6 Denique in his tot, & tantis, atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cum vel in omnibus his uno tempore esse possit? non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut cum ea, quæ supra enumeravi, in malis numerent, idem dicant semper beatum esse sapientem. 7 quod si titulus his delectat insignis, & pulcher, Pythagoræ, Socrate, Platone dignissimus, inducam animum, illa quorum splendore capiuntur, vires, valitudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes *contemnere, eaque, quæ his contraria sunt, pro nihilo ducere.* Tum poterunt clarissima voce profiteri, neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaque sibi in se esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. Neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magnifici cujusdam, & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi nullo modo potest. 8 quo gloria commotus Epicurus exoritur. Cui etiam, si otiis placet, *videtur semper sapiens beatus.* Hic dignitate hujus sententiæ capitur. sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minùs conveniat, quàm ut is, qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, Quàm hoc suave est, tum cùm dolore crucietur, disturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus, philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem disserens, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter verborum novitatem interesse. Quod si ita est, quid est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, latis magnam vim in virtute esse ad beatè vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. M. Tu quidem, tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem vivimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus itaque *soli sumus liberi.* verumtamen, quoniam de constantia paullo antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verumne sit, quod Zenoni placuerit, quodque ejus auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset: sed, 9 si ita esset, tum ut hoc totum, beatè vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi conveniat, ipse viderit. Gloria quidem hujus sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus; etsi Zeno Cittieus, advena quidam, & ignobilis, verborum opifex,

1. *In ea tam beata vita non ascendere. Non usquam id.*) Quod conjectarunt in crepundiis *descendere*. hic legendum esse exstare jam compertum in Vat. & lib. Mercer. ut Ovid. Metam. l. x. v. 5. restituit. & omnino germana videtur lectio: nam libri variè variant. alii *non scandere*. Fab *attingere*.

2. *Quid dicam bonos, periculum est.*) In malis cum Vict. quinque Pal. Fab & alio quodam cod. licet ab productore damnetur, vulgo *quæ dicam bonos*.

3. *Subjecta notio est.*) Pall. cett. pr. *subjuncta*.

4. *Si mala illa ducimus.*) Vet. cod. & sic rectè Lamb. Pall. sec. tex. Vat. vulg. *dicimus*.

5. *Amissio suorum.*) Quid *sui* esset pro conatibus meis in Crepundiis. Hic verò miror Guliel. cognitissimo expuncto *Tò suorum* glossam præ hoc nativo spuriam reponere, *cognatorum*.

6. *Denique in his tot & tantis atque etiam quæ plura possunt accidere.*) Lamb. certissimâ, ut à me conjectura ductus legit, *ad quæ etiam plura possunt accedere*. Pal. amen sec. ter. Vat. *atque etiam plura possunt accid.* Pal. quart. *atque etiam qui plura possunt accid.* Fab *& quæ etiam plura sunt &c.*

7. *Quod si titulus hic delectat insignis.*) Hoc ingesserunt Pal. quartus. & Vat. vulg. *quæ si titulus*.

8. *Si ita esset, tum ut hoc totum.*) Vat. delet *Tò tum*.

9. *Nam-*

opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur. Hujus sententiæ gravitas à Platonis auctoritate repetatur. apud quem sæpe hæc oratio usurpata est ut nihil præter virtutem diceretur bonum: velut in Gorgia Socrates, cùm esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret? *Haud scio*, inquit, 1 *numquam enim cum eo collocutus sum.* 2 Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, 3 quam sit doctus, quàm vir bonus? Quid? tu in eo situm vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certè, si injustus. Videturne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere? Quid verò in Epicharmo? quo modo idem? *Nam mi viro* inquit, *ex seipso apta sunt omnia, quæ ad beatè vivendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu aut contrario pendent ex alterius eventu, & errare coguntur: hunc optimè vivendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic & præsentibus & cadentibus cum reliquis commodis, tum maximè liberis parebit & obediet præceptis illis veteris.*

Neque enim lætabitur umquam, nec mœrebit nimis,
Quod semper in se ipso omnem spem reponet suæ.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoque fonte nostra omnis manabit oratio. 4 unde igitur rectius oriri possumus, quàm à communi parente natura? quæ quidquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita ortum esset è terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altiùs possunt: alia semper virent: alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, 5 & suis in quoque seminibus incluso, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas, omniaque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediente, perfecta sint. Facilius verò etiam in bestiis, quòd his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. Namque alias bestias nantis, aquarum incolas esse voluit; alias, volucreis, cælo frui libero. serpentis quosdam; quosdam esse gradientis. earum ipsarum partim solivagas, partim congregatas, immaneis alias, quasdam autem cicures. nonnullas abditas, tectaque petitis atque earum quæque suum tenens munus, cum in disparis animantis vitam transire non possit, manet in lege naturæ. & ut bestiis aliud alii præcipui à natura datum est, quod suum quæque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quidam præstantius: *ejus præstantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem.* Humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur, si est excultus, & si ejus acies ita curata est, ut ne cæcaretur erroribus: fit perfecta mens, id est, absoluta ratio. 7 quod est idem virtus. Et, si omne *beatum* est, *cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atque cumulatum est, idque virtutis est proprium*: certè omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatissimi. quid enim deest ad beatè vivendum ei, qui confidit suis bonis? 8 aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? At diffidat necesse est, qui bona dividit tripertito. Qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ stabilitate confidere? atqui, *nisi stabili & fixo & permanente bono beatus esse nemo potest.* Quid ergo ejusmodi istorum est? 9 ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas navis in omnem oram maritimam dimisisset. 10 *Non sanè optabilis quidem ista*, inquit, *rudentibus apta fortuna.* An dubium est, quin nihil sit habendum 11 in eo genere, quo vita beata complectitur, si id possit amitti? 12 nihil enim interaresco re, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, 13 ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. volumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, sæptum, atque munitum, non ut parvo metu prædita sit, sed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est 14 non qui parvo metuit, sed qui omnino metu vacat. quæ est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cùm in adeundo periculo, & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque hæc certè non ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. Qui autem illam maximè optatam, & expeditam securitatem (securitatem autem nunc appello, vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parva ducens, qualem sapientem esse volumus, nisi omnia sibi in se posita censebit? an Lacedæmonii Philippo minitanti per litteras, se omnia quæ conarentur, prohibiturum, quæ liberi essent? *num se esset etiam mori prohibiturus*: vir is, quem quærimus, non multo faciliùs tali animo reperietur, quàm civitas universa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adjuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè vivendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine avocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostendere rem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cùm perturbationes animi, miseram: sedationes autem, vitam efficiant beatam: duplexque ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus, in malis opinatis: in bonorum autem

1. *Neque enim cum eo collocutus sum.*) Ita quatuor Pal. Vat. Fab. vel *conlocutus*. vulg. simplici verbo *locutus*, contentum est.

2. *Ain tu? an tu aliter.*) Pal. quinque Fab. delent illa verba *Ain tu?*

3. *Quam sit doctus, quàm vir bonus?*) Ita Vict. ed. & quinque Pal. item Fab. pertinaces aliàs hæc in edd. vulgaribus cernuntur: *eum ignorem, quam sit bonus?*

4. *Unde igitur rectius oriri possumus.*) Absonè quibusdam: certè mihi nescio quo pacto approbà videtur duorum optimorum librorum, tert. quart. scriptura: *unde igitur vivi rectius.*

5. *Suis in quoque seminibus inclusis.*) Hoc rectè Lamb. & ita Pal. tert. quart. paululum declinat, *& suis quoque in seminibus*) tem Fab. Vat. Gryph. liber. vulg. *suis quoque seminibus* incl. Pal. autem sec. *in suis quoque seminibus.*

6. *Ut ne cæcarentur erroribus.*) Hoc quia conspexi in quinque Pal. dein esse compert. in Fab. Vat. adm. frustrà, *cæcetur.*

7. *Quod est idem virtus.*) Sic habetur in ed. Vict. quinque Pal. Fabr. Vat. vulg. *quæ est idem, quod virtus.*

8. *Aut qui diffidit beatum esse quî potest?*) Hæc omnia ignorantur ab Fab. & Pall. sec.

9. *Et mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur.*) Nescio quid velint Pal. prosquint. Fab. exhibentes: *in se cadere.* quod ne te, lector, minimo defraudarem, annotare libuit.

10. *Non sanè optabilis quidem ista, inquit.*) Concinè hoc ita Vict. cùm Pal. sec. tert quart. Vat. Fab. cæteroquin, *Non sanè optabilis illa quidem est, inquit.*

11. *In eo genere, quo vita beata complectitur.*) Quin non intellexerunt, aut ad suas normas Grammaticas exegerunt, corruperunt hunc locum rectè ergo à Dion. Lamb. nitori suo redonatus; & sic habetur in Pall. tert quart. quint. Fab. nec sperno Vat. in quo: *genere, quo vita.* vulgo, *quod vita beata comp.*

12. *Nihil enim interaresco.*) Quid appellem eos nescio, qui Vict. ed. castigatissimam & tersissimam posteriores, aut fastidierunt, aut neglexerunt: in quâ & hic locus ingenio suo restitutus, in aliis adverso correctorum genio depravatus ac interversus, remansit, ut & in Pal. pr. tert. quart. quint. in Fab. est *arescere.* vulgo *interaresco.*

13. *Ne quid ex his deperdat.*) Fabr. *dispendat.*

14. *Non qui parvo metuit.*) Ita quoque rectè Vict. cum Pall. quinque, vulg. *non qui parùm metuit.*

errore, lætitia gestiens, 1 libidoque versetur: eùm omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, tamque ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuum, solutum, liberum videris hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. atqui etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id præ dicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum; si verò gloriosum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, *honestate una vitam contineri beatam.* Non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin præstans valitudine viribus, forma, acerrimis, integerrimisque sensibus, adde etiam, si libet, pernicitatem, & velocitatem da divitias, honores, imperia, opes, gloriam, si fuerit is, qui hæc habet, injustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabisne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus, esse possit? videamus, ne, ut acervus ex sui generis granis, sic beata vita ex sui similibus partibus effici debeat. Quod si ita est: ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt: honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum acceptumque habendum. ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est: laudabile sit necesse est. *bonum igitur omne laudabile.* ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. Quod ni ita tenebimus: multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. Omitto divitias: quas, cum quivis, quamvis indignus, habere possit, in bonis non numero. *quod enim est bonum, id non quivis habere potest.* Omitto nobilitatem, famamque popularem, stultorum, improborumque consensu excitatam. Hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est: candiduli dentes, venusti oculi, color suavis, & ea, 2 quæ Anticlea laudat Ulyssi pedes abluens, *lentitudo orationis, mollitudo corporis.* ea si bona ducemus, quid erit in philosophi gravitate, quàm in vulgi opinione, stultorumque turba, quod dicatur, aut gravius, aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua, vel producta dicunt, quæ bona isti. Dicunt illi quidem sed his vitam beatam complevi negant: hi autem sine iis esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. Nos autem volumus beatissimam: idque nobis Socratica illa conclusione confirmatur. Sic enim princeps ille Philosophiæ disserebat. *Qualis cujusque animi affectus esset, talem esse hominem: qualis autem ipse homo esset, talem ejus esse orationem: orationis autem facta similia, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabiles, &* 3 *vita igitur laudabilis boni viri & honesta. Ergo, quoniam laudabilis, ex quibus bonorum beatam vitam esse, concluditur.* Etenim, pro deorum, atque hominum fidem, parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis, 4 & otii consumendi causa locuti sumus, sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, semper vacare? semper in animo esse placidissimam pacem? vir igitur temperans, constans, sine metu, sine ægritudine, 5 sine alacritate ulla, sine libidine nonne beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus. Jam verò qui potest vir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæque sentit? refert autem omnia ad beatè vivendum. beata igitur *vita laudabilis. nec quidquam sine virtute laudabile.* beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. Nec in misera vita quidquam est prædicabile, aut gloriandum: nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua vita prædicabile aliquid, aut gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas,

Consilii nostri tatus est, attonsa Lacænam:

ut Africanus,

A sole exoriente, supra 6 Maoti paludes,
Nemo est 7 qui factis æquiperare queat.

Quod si beata vita, gloriandа, & prædicanda, & præ se ferenda est, nihil est enim aliud, quod prædicandum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis quid sequatur: & quidem, nisi ea vita beata est quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. quod erit enim honestum, certe fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid, quo quid potest dici perversius? quid; cum fateantur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, nonne fatendum est, 8 eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: *qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram, & maria deprimat.* Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum gravissimum philosopherum, exaggerantem tantopere 9 virtutem, extenuantem cetera, & abjicientem, in virtute non beatam modo vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi fit, virtutis interitus consequetur. nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futura ægritudinis sollicita exspectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo 10 ut idem vincatur interdum, nec putet ad id præceptum illud Atrei pertinere,

Proinde ita parent sese in vita, ut vinci nesciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modò vincetur, sed etiam serviet. 11 *At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam.* Quæ nisi sunt, subiata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate. satis est enim certe in virtute, ut fortiter vivamus. si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re umquam terreamur, semperque simus invicti. Sequitur, ut nihil peccetur, nihil delict, nihil obsit. Ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest. satis ergo etiam ad beatè. Etenim si stultitia, etsi adepta est quod concupivit, numquam se tamen satis consecutam putat: sic *sapientia*

---

1. *Ubi deque versetur, cum omnia.*] Ex Vict. ed. hæc retraxi & Pal. quinque. Var. alioquin *versentur, cum hæc omnia.*

2. *Quæ Anticlea laudat.*] Hoc nomen omnes codd. præferunt, tum pal. tum ii, quos Vict. adhibuit editioni suæ. nec si in Homero non est, continuò quoque ex Ciceronis monumentis exsculpendum. vulg. *Eurycleia* ceterùm Septenarium trochaicum ex veteri poeta hunc conficit Guil.

Lentitudo orationis, mollitudo corporis.

3. *Vita igitur laudabilis boni viri & honesta. Ergo quoniam.*] Et distinctionem & lectionem Vict. qui cum faciunt quinque pal. Fab. Var. sequutus sum. vulg. *boni viri honesta ergo, quoniam, &c.*

4. *Et otii consumendi causa locuti sumus.*] pal. sec. nescit *Et consumendi.* mihi resipiscit glossam.

5. *Sine alacritate ulla.*] Vab. *alacritudine.*

6. *Maoti paludes.*] pal. pr. quart. *metides*, unde non inepte cum Hier. Columna in Ennium *Mæotidis plodes*, fecer s.

7. *Qui factis æquiperare queat.*] Ita scripsi, plurimis libris fretus: nam in Toletano, pal. quart. Var. pro vocabulum *me* disparet. *æquiperare* vero potui, ex ed. Veneta, Vict. pal. sec. tert. quart. Var.

8. *Eandem vim in virtute esse ad beatam vitam.*] Tres pal. priores, *vim virtutem esse.* quart. *eandem vim esse ad beatam vitam.*

9. *Virtutem, extenuantem cetera.*] Dempsi copulam & auctoritate pal. quinque ac Var. in quo præterea *tanto operi*: sed in quart. pro *extenuantem, extermisanitem.*

10. *Ut idem vincatur interdum, nec putet.*] Elisi illud supervacuum post *interdum, necesse est.* ducti quatuor pal. Fab. Var. denique ed. Vict.

11. *At nos virtutem semper*] Pal. sec. tert. quart. *At nos animum vim* Vict. ed. *nos animum vim.*

Ut simi-

pientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam umquam sui pœnitet. 1. Similiter putas C. Lælii unum consulatum fuisse, & eum quidem cùm repulsa (2 sic cum sapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, suffragiis prætereatur, non populus à bono consule potiùs, 3 quam ille à bono populo repulsam tert. suffragiis prætereatur) sed tamen utrum malles, te, si potestas esset, semel, ut Lælium, consulem, an ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid respondurus sis. Itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. responderet enim alius fortasse, se non modò quatuor consulatus uni anteponere: sed *unum diem Cinnæ multorum, & clarorum virorum totis ætatibus.* Lælius si digito quem attigisset, pœnas dedisset, at Cinna, collegæ Lvi, consulis, Cn. Octavii, præcidi caput jussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum: quorum virtus fuerat domi, militiæque cognita, M. Antonii, omnium eloquentissimi, quos ego audierim, C. Cæsaris, in quo mihi videtur tantum fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, lepôris. Beatusne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà non solùm eo videtur miser, quòd ea fecit, sed etiam quòd ita se gessit, ut ea facere cogeret. Etsi *peccare nemini licet.* sed sermonis errore labimur. id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Utrùm tandem beatior C. Marius, tum, cum Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pœne altero Lælio, 4 (nam hunc illum dico similimum) an 5 cum civili bello victor, iratus, necessitatis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, MORIATUR? in quo beatior ille, qui hanc nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam sceleratè imperavit. nam cùm *accipere, quam facere præstat injuriam:* tum morti jam ipsi adventanti paullum procedere obviam, quod fecit Catulus, quam, quod Marius, talis viri interitu sex suos obruere consulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. Duode quadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum v. & xx. natus annos dominatum occupavisset. Qua pulcritudine urbem, quibus autem opibus prædita, servitute oppressam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam, in rebusque gerendis virum acrem, & industrium, eundem tamen maleficum natura, & injustum. 6 Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri necesse est miserrimum ea enim ipsa quæ concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur. Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidem altus alio modo tradidit) 7 abundaretque æqualium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum; haberet etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos: credebat eorum nemini, sed iis, quos ex familiis locupletum servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, 8 & quibusdam convenis, & feris barbaris, corporis custodiam committebat. Ita propter injustam dominatus cupiditatem 9 in carcerem quodammodo ipse se incluserat. Quin etiam ne tonsori collum committeret, 10 tondere filias suas docuit. Ita sordido, ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipsis, cùm jam essent adultæ ferrum removit, instituitque; ut candentibus juglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. Cùmque duas uxores haberet, Aristomachen, civem suam, Dorida autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, 11 ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. Et, cùm fossam lætam cubiculari lecto circumdedisset, ejusque fossæ transitum ponticulo ligneo conjunxisset: eum ipsum, 12 cùm forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id faciebat) tunicamque poneret, adolescentulo quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris jocans dixisset: *Hunc quidem certè vitam tuam committis:* arrisisseque adolescens: utrumque jussit interfici: alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbavisset. Atque eo facto sic doluit, ut nihil gravius tulerit in vita: 13 quem enim vehementer amarat, occiderat. *Sic dissidentia* in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum hunc oblectatus his, illi est repugnandum. 14 Quamquam hic quidem tyrannus ipse judicavit quàm esset beatus. Nam cùm quidam ex ejus assentatoribus Damocles, commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum: negaretque umquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, 15 ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cùm se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, 16 magnificis operibus picto: abacosque complures ornavit argento, auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, 17 eosque nutum ejus intuentis diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgêtem gladium è lacunari, 18 læta equina aptum, demitti jussit, ut

1. *Similiter putas C. Lælii unum consulatum*] Et hæc ita V. & cum quinque Pal. Fab. Vat. vulg. *similiter putas.*

2. *Sic cùm sapiens vir.* Mollius sic Pal. prior. tert. quint. Fab. quo inclinant quart. ac Vat. *si cum*, unica litterulâ delerta quam Lamb. & *si cùm sapiens*; aut vulg. *sed cùm sapiens.*

3. *Quam ille à bono populo repulsam ferat.*) Correctores, quibus nihil vanius, finxerunt hîc vanitatem suam, quippe ex hac genuinâ fecerunt *eam populo repulsi.* Eugepœ illud habent Pal. quatuor, nam quint. degenerat in *ab eo consule potius quam ille ab eo ante populo repulsam ferat suffragiis agite prætereatur.* item Fab. ac Vat. ut modo dictus quint. Vict. ed. adjiciuntre*pulsam ferat suffragiis prætereatur sed.*

4. *Non hunc illum. dicet similimum.*) Reduxi hûc hanc lectionem ex Pal. pr. ec. tert. quint. cui concinnorem aliâsmam *hunc illi dicet.*

5. *Cùm civili bello victor, iratus.*) Consideretur lectio Pal. quart. *bello civili victorem ratus.*

6. *Ex quo omnibus bene ver tatem intuentibus.* Pal. quint. *Tò bene* delet. placet quod sec. refingat, *vere ver tatem:* notâ & Græcis & Latinis ingerâ.

7. *Abundaretque æqualium familiaritatibus.* Sustuli copulam & evanidam quoque in aliis codd. Pal. quint. Fab. Pal. at quart. & Vat. *abundaretque familiaritatibus.*

8. *Et quibusdam convenis & feris barbaris.* Alii ex conjecturâ: *& ferè barbaris.* Pal. sec. quart. *convenisset ferus*: unde quint. *convenis ferus.*

9. *In carcerem quodammodo ipse se incluserat.*) Pal. quart. *in carcere.* noverunt docti milites à bonis auctoribus hæc alterari.

10. *Tondere filias suas docuit.*) Pal. iterum quart. *extondere.*

11. *Ut omnia specularetur.*) Idem *perspecularetur.* Plin. l. VIII. c. 26. *Recentior ætas undique casus perspeculatus*, quid si tamen *præspecularetur.*

12. *Cùm forem cubiculi clauserat.*) Ita à Lact. citari 14 annotat Guliel. laudantque etiam Pal. sec. tert. quart. Fab. Vat. aliàs *fores.*

13. *Quem enim vehementer amarat, occiderat.*) Ita poît Vict. Lamb. ver. cod. Quinque Pal. Fab. Vat. vulg. *amaret.*

14. *Quamquam hic quidem tyrannus ipse judicavit.*) Multis verborum velitat onibus defendat suum licet *judicavit* Lamb. mihi potiores ferentarii sunt Pal. sec. tert. quart. Vat. Gryph. Vict. ed.

15. *Ipse eandem degustare.*) Fab *degustare ipsam eandem.* laudo scripturam Pal. quart. ac Vat. *ipse eadem degustare.*

16. *Magnificis operibus picto.*) Pal. quart. *pictis.*

17. *Eosque nutum ejus intuentis.*) Quidquid benè sit hîc disputationibus in nostris emendationibus, ascribendum diligentissimo P. Vict. à quo & nunc locum recepimus, aut & à Pal. tert. quart. Fab. vulgo *ad nutum ejus intuentes.*

18. *Lætâ equina aptum demitti jussit.*) Vulgo, *appensum* ex glossâ nempe sed ita ante nos Vict. cum Lamb. quomodo & Pal. tert. quart. Fab. Vat. & sic quoque citat hunc locum in suo Dictionario seu Thesauro linguæ Latinæ Venetiis impresso Ald. Man.

1. *Nec*

impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec 1 pulchros illos ministratores adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ deliebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, *nihil esse ei beatum*, 2 *cui semper aliquis terror impendeat?* Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad justitiam remigraret, civibus libertatem & jura redderet. Iis enim se adolescens improvidâ ætate irretierat erratis, eaque commiserat, ut salvus esse non posset, si sanus esse cœpisset. Quantopere verò amicitias desideraret quarum inside tractatem extimescebat, declaravit in Pythagoreis duobus illis: quorum cùm alterum vadem mortis accepisset; alter, ut vadem suum liberaret præstò fuisset, 3 ad horam morti destinatam. *Vitam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adferiebat.* Quam huic erat miserum, carere mansuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari! 4 homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. 5 Musicorum verò perstudiosum, poëtam etiam tragicum: quàm bonum nihil ad rem, *in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in aliis, suum cuique pulchrum est.* adhuc enim cognovi poëtam (& mihi fuit cum Aquinio amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet. *Te tua me delectant mea.* Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, qua terrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possim, Platonis, aut Architæ vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium. Ex eademurbe humilem homunculum, à pulvere & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem. Cujus ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omnino negarent, sæptum undique, & vestitum vepribus, & dumetis indagavi sepulcrum. tenebam enim quosdam senatio os, quos in ejus monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem, cùm omnia collustrarem oculis (6 est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animadverti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse 7 quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quò cùm patefactus esset aditus, ad adversam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberravit oratio. Quis est omnium, qui modo cum Musis, id est, cum humanitate & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemque quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisque alebatur, cum objectatione solertiæ *quæ sunt sua vitiosissimus postus animorum*: alterius in cæde, & injuriis, cum & diurno, & nocturno metu. Age, conferi Democritum, Pythagoram, Anaxagoram, quæ regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris, optimum. Quid est autem in homine, sagaci ac bona mente melius? ejus bono fruendum est igitur, sic beati esse volumus. bonum autem mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, ut suprà dixi: 9 sed dicendum idem illud paullo uberius videtur: plena gaudiorum sunt. Ex *perpetuis autem plenisque gaudiis* cùm perspicuum sit 10 *vitam beatam exsistere*, sequitur ut ea exsistat ex honestate. Sed, ne verbis ea cùm attingamus, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi moventia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamque convertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isque animo parumper, & cogitatione fingatur. Primum ingenio eximio sit necesse est. 11 *tardis enim mentibus virtus non facile comitatur.* deinde ad investigandam veritatem studio incitato. 12 Ex quo triplex ille animi fœtus exsistet: unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: 13 alter in descriptione expetendarum, fugiendarumve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas judicandi. Quotiendem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum, cùm his habitantem 14 pernoctantemque curis? ut, cùm totius mundi motus 15 conversionesque perspexerit, sideraque viderit innumerabilia cœlo inhærentia cum ejus ipsius motu congruere certis infixa sedibus? 16 septem alia suos quæque tenere cursus, multùm inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres & admonuit, ut plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum, unde essent omnia orta generata, concreta: quæque cujusque generis 17 vel inanimi, vel muti, vel loquen-

---

1. *Nec pulcros illos ministratores adspiciebat.*) Ita quinque Pal. Fab. Var. denique Vict. ed. utitur hoc vocabulo sæpe Tull. pro I. Flacco: *Idem hic mihi Stratonicus quasi ministrator adest.* Idem II. de Orat. & alibi vulg. *administratores.*

2. *Cui semper aliquis terror impendeat.*) Nescio quid muginentur Pal. sec. quart. *Cui mister semper aliquid terror imp.* tert. *cui semper aliquid terreat.*

3. *Ad horam mortis destinatam.*) Sic malui cum Lamb. & Pall. pr. tert. alias *mortis destin.*

4. *Homini præsertim docto à puero.*) Var. *præsertim docto à puero.*

5. *Musicorum verò perstudiosum, poëtam enim tragicum.* Maluimus ἀγαθὸν λέγειν hiare orationem, quàm aliorum tolerare glossemata; incalcarunt, *perstudiosum accepimus*, qui semper aliquid desiderant: quod quia ejiciunt quinque Pall. Var. tolerandumne cui videbitur.

6. *Est enim ad portas Agragianas.* Quis hic tam masculæ aut ferreæ frontis, qui à Vict. duobusque Pal. sec. quart. d. frederet ad aliorum ariolationes, Schegk. in Præmessis legit: *Acradinas*, quia in Palv. Vrs. l. *Achradinas*, trahitque hæc illud ex lib. IV. in Verrem: *Altera autem est urbs Syracosia, cui nomen Acradinæ*: laudatque præterea Plutarchum Timoleonte, Livium l. XXV. Lamb. *Acraganas*, al. *Agrigentinas*. Pal. pr. *Agragianas*, tert. *Sagragianas*, quint. *Gargianas*. Var. *à porta Sagra Agragianas*. Fab. Mart. *sagragianas*. Gemb. *à porta Sagragianas.*

7. *Quod quærerem.*) Vnus è Pal. *quæreremus*, non malè.

8. *Est illud quod quæris, optimum.* Ita Pal. quatuor posteriores & Fab. vulgo: *id quæris omnium optimum.* Idem observavit Schot. Nod. lib. II. c. 29.

9. *Sed dicendum idem illud paullò uberius videtur: plena gaudiorum sunt.*) Idem ibidem ex vestigiis veteris scripturæ, ut ait, *sed illa (dicendum illud idem paullò uberius videtur) plena gaudiorum sunt.* sed non opus est σύγχυσει.

10. *Vitam beatam exsistere.*) Fabe *consistere* nihil annuo.

11. *Tardis enim mentibus virtus non facile comitatur.*) Ἐπεὶ δὲ & sunt quibus hæc lecto suspecta videaturit permæ amplexentur locum *committitur*: sed illud objicit & admonit quæstum omnium mss. nostrorum militia: sic enim quinque Pall. Fab. Var. Gryph. ed. Vict.

12. *Ex quo triplex ille animi fœtus exsistet.*) Cetera editiones *exsistit*: sed alterum est in quinque Pal. Fab. ed. Vict. cæterum pro *fœtus*, Palat. quart. *effectus*. Gemb. *fœcus.*

13. *Alter in descriptione expetendarum fugiendarumve rerum.*) Fabe, *fugiendarumque rerum in munere videndi.* Pal. tert. quart. quint. Gemb. *fugiendarumque rerum ne videndi*: & sic fere præsec. nisi quod omittunt, *ut.* Mart. vero: *fugiendarumque videndarum.*

14. *Pernoctantemque curis.*) Pal. quart. *pernoctantemque consideret curis.*

15. *Conversionesque perspexerit.*) Pal. quart. *perspexerit.* Apollonius l. I. ubi agit de Typhy. ἐπισθόδρασμον.

16. *Septem alia suos quæque tenere.*) Palat. tert. *quæ.* Gemb. Fab. *aquæ.*

17. *Vel inanimi vel animanti.* Sic est in ed. Vict. Var. tribus pal. prioribus Fab. duo pal. posteriores; *vel etiam animi vel animanti*, item *vel animi vel animantis.*

1. *Qui-*

loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quæque ex alio in aliud vicissitudo, atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, 1 quibus cavernis maria sustineat: in quæ omnia delata gravitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti animo & nocteis & dies cogitanti 2 existit illa à deo Delphis præcepta cognitio, 3 ut ipsa se mens agnoscat, conjunctamque cum divina mente se sentiat ex quo insatiabili gaudio compleatur ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, 4 studium incendit illius æternitatis imitandæ, neque se in brevitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mens que moderatur. Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potius omneis partes, orasque circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora consideret? hinc illa cognitio virtutis exsistit: efflorescunt genera partesque virtutum: invenitur, quid sit, quod natura sectari extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, 5 quæ degendæ ætatis ratio diligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maximè efficitur, 6 quod hac disputatione agimus, ut virtus ad beatè vivendum, sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omneis partes sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera dispertit, sequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falsa dijudicat, differendi ratio, & scientia. Ex qua cùm summa utilitas exsistit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia. Sed hæc otii. Tranleat idem iste sapiens ad rempublicam tuendam, quid eo possit esse præstantius, cùm contineri prudentia utilitatem civium cernat, justitia nihil in suam domum inde derivet, reliquis utatur tot, 7 tam variisque virtutibus? adjunge fructum amicitiarum: in quo doctis positum est cùm consilium omnis vitæ, consentiens, & pæne conspirans, tum summa jucunditas è quotidiano cultu, atque victu. Quid hæc tandem vita deliberat quo sit beatior? 8 cui rei referæ tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, idest virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur: omneis eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiamne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola putabas aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit: quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare: *Quam prorsus nihil puto!* cùm præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate; hæc nostra honesta, turpia ridiculeque dicatque, nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut lævum, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multum differenti à judicio ferarum, oblivisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cùm sit omne & bonum ejus, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cùm constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed etiam solum? 9 Nec verò illa sibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: sed una se dicit recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: ut si quis æstuans, cùm vim caloris non facilè patiatur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse: non enim video, quo modo sedare possint mala præsentia præteritæ voluptates. Sed cùm is dicat semper beatum esse sapientem: cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quidnam faciendum est iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresque Academici balbutire aliquando, aperteque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum descensuram. Sint enim tria genera bonorum, ut jam à laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus; sint hæc illa genera bonorum, dum corporis, & externa jaceant humi, & tantummodò, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem illa divina, longè, lateque se pandant, cœlumque contingant, ut, ea qui adeptus sit, eum beatum modò, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem verò sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraque agritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti adversarius. is ardenteis faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita cedet? quam turpe! ô dii boni! Fueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certanteis pugnis, calcibus, unguibus, 10 morsu denique ut exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quæ barbaria India vastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem aguni, & Caucasi niveis, hiemalemque vim perferunt sine dolore: 11 cumque ad flammam se applicaverint, sine gemitu aduruntur. Mulieres verò in India, 12 cum est cujusvis earum vir mortuus, in certamen, judiciumque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit. plures enim singulis solent esse nupiæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, unà cum vito in rogum imponitur: illa victa, mœsta discedit. *Numquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta.* Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, 13 maloque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat?

1. *Quibus cavernis maria sustineat.*] Ita quoque cum Victorio Lamb. Pall. prim. quint. Fabr. secundus verò, quart. Vatic. *sustineant*, vulgò *sustineantur*.

2. *Existit illa à Deo Delphis præcepta cognitio.* Pall. tert. quart. & Fabr. *illa de Delphis præcepta*: in hæc τὸ *Dei* pro glossa aliquot vel omnino legendum *illa præcepta cognitio*.

3. *Ut ipse se mens agnoscat.*] Debetur hæc quoque lectio P. Victorio: quam nobis raram reddiderunt Pall. quatuor priores, Fabr. Gembl. Mart. Vat. c. vulgò *ut ipse se mens vitiis exutam cognoscat*.

4. *Sed hæc incendit illius æternitatis imitandæ.*] Quinque Pall. Fabr. *incendit*.

5. *Quæ degenda ætatis ratio diligenda.*] Palat. sec. tert. quart. quint. Fabr. Gembl. Mart. vulgò *diligenda*.

6. *Quod hac disputatione agimus.*] Bene hanc lectionem asserit Schottus Nodorum lib. 2. cap. 20. referetque ad sacrorum formulam à Pontifice olim pronuntiari solitam *hoc age*: ea quoque exstat in edit. Vict. Pall. sec. tert. quart. Fabr. vulgò *ag tamen*.

7. *Tam variisque virtutibus.*] Victorii edit. Palat. sec. tert. quart. quint. pr. *tamquam variis virtutis*, vulgò *iis tamquè variis*.

8. *Cui rei referæ tot tantisque gaudiis.*] Ita malùi cum Victorio, quinque Palat. ipsoque Lambin. Vaticanus tamen; *cui referta & tot.* Pall. tert. quint. *iterum referta*: vulgò: *cui rei referte*.

9. *Nec verò illa sibi remedia comparavit.*] Ita Vict. quinque Pall. Fabr. vulgò. *Hæc verò illa*.

10. *Morsu denique ut exanimarentur.*] Sic Vict. editio cum vulg. pleræque conspirans, sed in omnibus mss. est *cùm exanimarentur*.

11. *Cumque ad flammam se applicaverint.*] Victorii lectionem ut Palat. secundi, quart. quint. expressam & Gryphii liberi aliusque vet. cod. ac Vatic. *applicaverunt*: vulgò, ad normam Diodorianum Grammaticorum, *applicarunt*.

12. *Cum est cujusvis earum vir mortuus.*] Reperi istud in Palatin. sec. quart. Item Victor. edit. nclinant. Palat. tert. quint. Vatic. *cùm est eorum earum*.

13. *Maloque more delinitum.*] Nihil novandum ex illimis, sed tantùm dubitatum an madverrendum: Palatin. secundus *delenitum molliv.* Palat. tert. *desitum*: quam in ora habet quoque Gryph. sed incertum *demissum*.

quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus quamvis carnificinam prius subierint, quàm ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. De hominibus loquor. quid *bestiæ*? 1 non frigus, non famem, non montivagos, atque silvestres cursus, lustrationesque patiuntur? non pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæque patiantur ambitiosi, honoris causa: 2 laudis studiosi, gloriæ gratia: amore incensi, cupiditatis. plena vita exemplorum est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata; nec justitiam, temperantiam, in primisque fortitudinem, 3 magnitudinem animi, patientia prosecuta, cùm tortoris os viderit, consistet: virtutibusque omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis, *sut* antè dixi) limenq; carceris. quid enim ea fœdius quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest *nec enim virtutes sine beata vita cohærere possunt, nec illa sine virtutibus.* Itaq; eam tergiversari non sinent ecumq; sapient ad quemcumque ipsæ dolorem, cruciatumque ducentur. sapientis est enim proprium nihil, quod pœnitere possit, facere nihil invitum: splendidè, constanter, graviter, honestè omnia: nihil ita exspectare, quasi certò futurum: nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac novum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare judiciis. Quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. Qui cùm finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea convenienter vivere: cùm id sit in sapiente situm; non officio solùm verùm etiam potestate: sequatur necesse est ut cujus in potestate summum bonum, in ejusdem vita beata sit. 4 Ita sit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissimè de beata vita dici putem, & quo modo nunc est. nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. A. Melius quidem afferre nihil possum: 5 sed à te impetrarim libenter ut, nisi molestum sit quoniam te nulla vincula impediunt 6 illius certe disciplinæ, libaque ex omnibus, quodcumq; te maximè specie veritatis movet; quod paulo antè Peripateticos, veterumque Academiam hortari videbare, ut sine retractatione liberè dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos, id velim audire quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt. & Stoicorum ratione conclusa. M. Utamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti; quorum oratio nihil ipsa judicat, sed habetur in omneis partes, ut ab aliis possit ipsa per sese, nullius auctoritate adjuncta, judicari. & quoniam videris hoc velle, ut, quæcumque dissentientium philosophorum sententia sit de finibus, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidii, quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium ejus exarserat: nos illud quidem cum pace agemus. si enim Stoici finem bonorum *rectè* posuerunt; confecta res est: nec esse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis convenire. 7 Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ, defensæque sententiæ: primùm simplices quattuor: *Nihil bonum, nisi honestum*, ut Stoici: *Nihil bonum, nisi voluptatem*, ut Epicurus: 8 *Nihil bonum, nisi vacuitatem*, ut Hieronymus: *Nihil bonum*, 9 *nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui*, ut Carneades contra Stoicos disserebat. Hęc igitur sin plicia: Illa mixta: Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. 10 Voluptatem cum honestate Dinomachus, & Callipho copulavit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumque aliorum evanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata causa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. Reliquis quidem 11 licet facere id quod ferè faciunt, ut gravitatem, dignitatemque virtutis exaggerent. Quam cùm ad cœlum extulerint, quod facere eloquentes homines copiosè solent: 12 reliqua ex collatione facilè est conterere, atque contemnere. nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illa adepti sunt. Quamquam enim sint in quibusdam malis, 13 tamen hoc nomen beati longè & latè patet. Nam ut quæ fluosa mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper vacet: 14 sed si multo majore ex parte exstat in utraque felicitas: sic vita, non solùm si undique referta bonis est, sed si multo majore & graviore ex parte bona propendent beata recte dici potest. 15 Sequetur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem, cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodorique sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur,

---

1. *Non frigus, non famem, non montivagos atque silvestres cursus.*] Ita missi plerique & edit. Victorii; quæ tamen leguntur cap. 16. Variarum, notat in suo libro legi: *non montivagos atque silvestri cursu.* vulgò: *Nam frigus.* Palat. sec. quint. *non frigus, non famem, &c.* Paulò post quoque legitur, *non pro suo partu*: vulgo: *nonne pro suo partu*: ubi tamen illi bis iterum: *non pro suo.*

2. *Laudis studiosi, gloriæ gratia.*) Cùm præcesserit causa: non videbatur hic quoque iterari debere: ergò rectè Lamb. quinque Palat. Fabr. Vatic. *gratia.*

3. *Magnitudinem animi patientia prosecuta.*] Melius sic quinque Palat. nam tantulum demutat quæ *persecuta* referibillans Gryphi liber, Vat. c. vulgò: *patientia prosecuta.*

4. *Ita fit vita beata semper sapientis.*] Accepit & edidit sic Lamb. à Victorio & melius omnino est in Pall. primo, tertio, quinto, ac Fabr. vulgo: *ita sit vita beata.*

5. *Sed à te impetrarim libenter ut.*] Quod longè melius, esse ut ex edit. Victorii; alii vet. cod. Palat. quart. Vatic. tum Palat. tert. Fabr. est: *à te impetrarim libenter.* Gryphiano vero, & Pal. sec. *sed à te impetrari libenter.* vulgò: *sed à te impetrare libentius velim, nisi.*

6. *Illius certe disciplinæ.*] Palat. secundus, quartus, *illius certe disciplinæ.*

7. *Sunt autem hæ de finibus, retentæ defensæque sententiæ.* Pal. secund. quint. *sunt autem hæc de finibus*: & sic semper, ut & in Vat. puto *hæc*, qui a Palat. quint. Fabr. *hæc.* sic infra cap. 31 *hæc sunt sententia.* Ita Palat. quint. Vatican.

8. *Nihil bonum nisi vacuitatem, ut Hieronymus.*] Abest ab omnibus mss. Palat. Fabr. Victorii, quod primo adjecit Asulana ed. teste Victorio lib. 1 cap. 8. Variar.

9. *Nisi naturæ primis bonis aut omnibus.*] Gulielmius ex conjecturâ, *nisi naturæ plurimis bonis.*

10. *Voluptatem cum honestate Dinomachus & Callipho copulavit.*] Ita Victorii & Lamb. nitidiores. Palat. quinque Fab. Gembl. Mart. Fabr. vulgò: *Cinomachus.*

11. *Licet facere id quod ferè faciunt.*] Auctiores provocabulo *id* sunt codd. omnes nostri. Vatic. Victor. quæ ed. to.

12. *Reliqua ex collatione facilè est conterere.*) Duo Pal. sec. quart. *reliqua ex consolatione*: nescio quam bene.

13. *Tamen hoc nomen beati longè & latè patet.*) Palat. sec. quart. *longè lateque patet.* Vatic. *longè latè patet.*

14. *Sed si multo majore ex parte exstat in utraque felicitas.*) Sic malui parum cum Lamb. no; part. m cum Victor. & Palat. prim. sec. tert. quart. Vatican. vulgò: *majori ex parte exstet.*

15. *Sequetur igitur bonorum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem.*) Ut indicavi S. hortus legendum: habent quinque Pal. pr. quint. Fabr. Pall. sec. tert. quart. *bonorum.* tenuissimo discrimine: vulgo, *bonum.*

1. Qui

Aitur, ut omnia, quæ sine ea sint, longè, & retrò ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustiùs: tenarati tamen; Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, 1 qui dissertim illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse judicem eumque condocefaciat, ut ea, quæ bona malave videantur possit contemnere. 2 Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortemne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximisque doloribus affectus, eos ipsos inventorum suorum memoria, & recordatione confutat. nec hæc sic agit, ut ex tempore quasi effutire videatur. 3 de morte enim ista sentit, ut, dissoluto animante, sensum exstinctum putet: quod autem sensu careat nihil ad nos id judicet pertinere. Item de dolore certa habet quæ sequatur? 4 quorum magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem lenitate, quid tandem? isti grandiloqui contra hæc duo, 5 quæ maximè angunt, melius se habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati videntur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. Hic verò ipse quàm parvo est contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumtibus copiæ suppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, vel potiùs curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere: 6 nostrates philosophi facere non poterunt? Illius epistola fertur his verbis, *Anacharsis Hannoni salutem. 7 Mihi amissus est, Scythicum tegmen: calciamentum, solorum callum: cubile, terra, 8 pulpamentum, fames: lacte caseo carne vescor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista, 9 quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes verè philosophi omnium disciplinarum nisi quos a recta ratione natura vitiosa detorsisset, eodem hoc animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, *Quam multa non desid ro!* inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima: 10 abduxit legatos ad cenam in Academiam: iis apposuit tantum, quod satis esset nullo apparatu. Cùm postridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos hesterna*, inquit, *cœnula non intellexistis, me pecunia non egere?* 11 quod cum tristioris vidisset, XXX. minas accepit, ne aspernari regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, 12 si quis opus esset, 13 *Nam quidem paululum*, inquit, *à sole*. offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita, fortunaque superaret *sibi nihil deesse: illi nihil satis unquam fore. se ejus voluptates non desiderare quibus numquam satiare, ille possit: suas eum consequi nullo modo posse.* Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviserit non nimis forte subtiliter, utiliter tamen: partim esse naturales, & necessarias: partim naturales & non necessarias: partim neutrum: necessarias satiari posse pænè nihilo: divitias enim naturæ, parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum, 14 nec ad potiendum difficile esse censet, nec verò ad carendum. Tertias, quòd essent planè inanes neq; necessitatē modo sed ne naturam quidē attingerent, funditus ejiciendas putavit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, 15 eæque voluptates singulatim extenuantur: quarum genera non contemnunt: quærunt tamen sopiam. nam & obscœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles communes, in medio sitas esse dicunt: easque si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma ætate, figura metiendas putant. ab iisque abstinere minimè esse difficile, si aut valitudo, aut officium, aut fama postulet: omninoque genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit: prodesse numquam. Totumque hoc de voluptate sic ille præcepit, ut voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamque putet: eademque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. itaque hac usurum compensatione sapientem, ut voluptatem fugiat, si ea majorem dolorem effectura sit; & dolorem suscipiat majorem efficientem voluptatem: omniaque jucunda quam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gauderetam diu, dum præsentem sentiret voluptatem, animum & præsentem percipere pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere finere. 16 ita perpetuas, & contextas voluptates in

---

1. *Qui dissertim illum Carneadem curent defendere.*] Pœnè recepi in textum lectionem Pall. tert. quart. quint. Fabr. *desertum*, consentiente & liquidè repræsentantibus; nec putat Cl. Grotius nostros aliter scripsisse Tullium.

2 *Nam quæ tibi Epicuri videtur.*] Pall. sec. quart. Fabr. Vatic. *Nam quod tibi Epicurus.*

3. *De morte enim ita sentit.* Sic Pall. quatuor. Var. Vict. vulgò: *ita sentit, quintus esse sensus.*

4. *Quorum magnitudinem brevitate consolatur, longinquitatem lenitate.*] Ineem ex Victorii erud. *Tolerantiæ*, & ex Vat. c. Pal. quinto indicavit eque hoc quoque ex membr. Longobardic. s And. Schott. quamquam eum deprehendas (ut asse verbo utar) natinare libr. capr. 20. Nod. vulgò *lenitate.*

5 *Quæ maximè angunt.*) Vatic. *quæ hæc maximè angunt.* Pall. sec. quart. *quæ maximè agunt.*

6. *Nostrates Philosophi facere non poterunt.*) Ita ferè omnes Lambini libri & Pall. or. quint. Vatican. al. ii *promerunt.* ac Manutio non auscultanti movenda verbum *facere*, tanquam otiosum, contrariantibus omnibus libris mss. tam Pall. quàm Lambinianis, denique Gulielmianis, præsertim cùm hi dedecoris aut dehonestamenti (ut idem ille autumat) patiantur nitor. Coronianus.

7. *Mihi amissus est Scythicum tegmen.*) Dudum hæc ita emendaverat edideratque Victorius, quem nemo ex posteriorib. consideratè fuit. hominum pervicaces invidiam, & invidam pertinaciam. in egregia hac re illi imitatos. sed sit Pall. quatuor: *quintus mihi amissum est Scythicum tegmen.* Fabr. Vat. sic Plaut. *Scutum extersum*, Mostell. ubi plura. Stellerus Palmerius. vulgò: *amissus est*: putidè.

8. *Pulpamentum fames.*) Lamb. ex conjectura *Palmerium*, quod in solo Palat. secundo reperi.

9. *Quibus es delectatus.*] Sic omnes editiones & libri mss. in vet. cod. alio *quibus delectatus es*, quod probat Lamb. vel, *quibus delectatus*: vel, *quibus delectatus es*: quia Græcè scriptum, δῶρα ὅσ' οἷς ἐτέρπου.

10. *Abduxit Legatos ad cenam in Academiam.*) Displiceat sanè hæc aliis lectio; mihi genuina omnibus modis videtur, addicentibus & adducent bus eam Pall. tert. quart. quint. al. o vet. cod. Fab. Vat. & quis neget *abducere ad cenam* esse Latinum? abduxit ergo recessantes. Donat. ad Adelp. Terent. *Ducimus volentes, sed abducimus invitos.* vulgò *adduxit*: aut aliunde ex hospitio abduxit secum: quod est abducere. Terent. Eun. act 3. sc. 1.

Tum me convivam solum abducebas tibi.

11. *Quod cùm tristiorem vidisset.*] Præstat hanc lectionem ut probissimam ex Pal. sec. nec procul deerat quart. *quid* exhibens. prim. *quum*. vulgò *quæ*. quid autem his *quod agat*, norint humaniores.

12. *Quid si ipsi opus esset.*) Pall. prim. tert. quint. Fabr. *ignorant* τὸ *ipsi*. sec. verò, quart. *si*. Vatic *si quid opus esset*, pro *quibus*. quod mihi omnium maximè allubuit, ut eam admiserim.

13. *Nam quidem paululum, inquit, à sole offecerat.*) Ita Victorius & Lambin. ediderunt; & ita est quoque in Pal. prim. tert. quart. quint. Vatican. nam Fabr. *à sole abscedere.* vulgò, *à sole abstare*: unde non absurdè Gulielmius; *à sole absit*: quia apud Plutarchum in Alexandro μικρὸν ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετέστηθι.

14 *Nec ad potiendum difficile esse censet.*) Inseruntesse, quod vulgo suo loco abest, V. Cl. edit. Pall. sec. quart. quint.

15. *Eæque voluptates singillatim extenuantur.*) Alii *singulatim*, quod exstat in vet. cod. edit. Vict. Pall. pr. quart. vulgò *sigillatim*. nostrum defendunt. Lamb. Pal. tert. quint. Vatican.

16. *Ita perpetuas & contextas voluptates in sapiente fore semper.*] In Pal. quart. *omnino* forte *constare* aut *continere.*

3. Cum

in sapiente fore semper, 1 cùm exspectatio sperataru voluptatum, perceptarum memoria jungeretur. Atque iis similia, ad victum etiam transferuntur, extenuantur magnificentia, & sumptus epularum, quòd parvo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non videt, *desiderii ista condiri omnia*? Darius in fuga, cùm aquam turbidam, & cadaveribus inquinatam bibisset, *negavit umquam se bibisse jucundius*. Numquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui cùm peragranti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. Socratem ferunt cùm usque ad vesperum contentius ambularet, quæsitumque esset ex eo, quare id faceret: respondisse, *ut quo melius cenaret opsonare ambulando famem*. Quid? 2 victum Lacedæmoniorum in phiditiis nonne videmus? ubi cùm tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, 3 quod cenæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat, 4 *minimè mirum; condimenta enim defuerunt*. Quæ tandem, inquit ille: *Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis*. his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solùm sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, ut quidquid objectum est, 5 quod modò à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. Civitates quædam universæ, more doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmoniis paullo antè diximus. Perarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suaviora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusque gignuntur cùm copia facili, 6 tum suavitate præstantia? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. adde integritatem valitudinis. Confer sudantis, ructantis, refertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maximè sequantur, eos minimè consequi: *jucunditatem vitæ esse in desiderio, non in satietate*. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem civitatis, ferunt, cùm cenavisset apud Platonem, eoque convivio admodum delectatus esset, vidisseque eum postridie, dixisse: Vestræ quidem cenæ 7 non solum in præsentia, sed etiam postero die jucundæ sunt. Quid, quòd ne mente quidem rectè uti possumus, multo cibo, & potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis, *Quo cùm venissem, vita illa beata, quæ ferebatur*, 8 *plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum: cetera que, quæ comitantur hujusce vitæ*, 9 *in qua sapiens nemo efficitur umquam, moderatus vero multo minùs*. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur jucunda vita potest esse, à qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis error agnoscitur, qui incidi jussit in busto:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit: at illa jacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, *in bovis, non in regis sepulcro inscriberes*? hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutiùs habebat, quam fruebatur. Cur igitur divitiæ desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non finit? Signis credo, tabulis, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum 10 nostra in urbe summa in publico copia. Quæ qui privati habent, nec tam multa, & rarò vident, 11 cùm in sua rura venerunt. *Quos tamen pungit aliquid, cùm illa unde habeant, recordantur*. 12 Dies deficiet, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis, quàm parvis rebus egeat, quam vilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leviculus sanè noster Demosthenes, qui illo suturo delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia est, insusurrantisque alteri, *Hic est ille Demosthenes*. Quid hoc levius? At quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem 13 ipsam per se esse expetendam nec ignobilitatem extimescendam. *Veni Athenas*, inquit Democritus, 14 *neque me quisquam agnovit*. Constantem hominem, & gravem, qui gloretur, 15 à gloria se afuisse. An tibicines, inque qui fidibus utuntur, tuo, non multitudinis arbitrio, cantus, numerosque moderantur: virí sapiens, multò arte majore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quam quos singulos, sicut operarios, barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? ille verò nostras ambitiones, levitatesque contemnet, honoresque populi, etiam ultrò delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, ante quàm pœnitere cœpit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro, universos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cùm civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: 16 *Nemo de nobis unus excellat: si qui exstiterit, alio in loco & apud alios sit*. An hoc non ita fit omni in populo? nonne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nonne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum justus esset? Quamvis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? *quid est enim dulcius otio litterato*? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturæ & in hoc ipso mundo cœlum, terras, maria cognoscimus. Contemto igitur honore, contemta

---

1. *Cùm exspectatis speratarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur.*] Antiquissimam hanc scripturam ed. dit Victorius, neque improbas Lambinus, mavult tamen; *cùm exspectatio speratarum, perceptarum memoria jungitur* seu, *cum perceptarum memoria jungitur*. sed non est necesse invitis libris istas exordiri orationes ut edimus habent quoque Palat. tert. quart. quint. Fabr. Vatican. vulgò; *cùm exspectationi speratarum, perceptarum memoria jungeretur*. Pal. sec. *cum exspectatione sperata*.

2. *Victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nonne videmus.*] Quinque Pal. Vatic. Fabr. al. i *Ph iditiis*.

3. *Quod cœnæ caput erat.*] Pal. sec. quart. *rapuerat* tert. *cupierat*. non intelligo.

4. *Minimè mirum; condimenta.*] Rectius sic quinque Pal. Vat. edit. Victor. vulgò: *minimè mirum inquit*.

5. *Quod modò à natura non sit alienum.*] Palat. quinque *quomodo*. Vatic. *quod à natura non sit al.*

6. *Cum suavitate præstantia.*] Lambinus & Gulielmius ex conjecturâ *præstant*.

7. *Non solum in præsentiâ.* Fabr. *præsenti*.

8. *Plena Italicarum, Syracusiarumque mensarum.*] Non *Syracusanarum*, vulgo edidit Vict. præferunt Pall. tert. quart. Fabr. Vatic.

9. *In qua nemo sapiens efficitur unquam.*] Assensum præbui Lambino impellentibus præterea tribus Palat. Fabr. Vaticano at Pal. quart *efficietur*. vulgò *efficitur*.

10. *Nostra in urbe summa in publico copia.*] Expungunt prius *in*, Palat. tert. quart. quint. & videtur omnino supervacuum.

11. *Cùm in sua rura venerunt.*] Sic quatuor Pall. (nam in quinto hæc omissa sunt & Fabr. vulgò *venerint*.

12. *Dies deficiet.*, Palat. tert. Vatic. *deficiat*. alii ex conjectura, *Diem me defecerit*.

13. *Ipsam per se esse expetendam.*] Inserui alterum *se* ex mss. Pall. quatuor.

14. *Neque me quisquam agnovit.*] Rectè Lambinus & veteres codices ignorant *Te ibi*, quod neque in Palat. prim. tert. agnoscitur. Vide Victor. lib. XIX c. 22 Palat. quart. *neque me quisquam ibi ignovit*.

15. *A gloria afuisse.*] Ita vett. duo codd. ita Lamb. monuique in Crepundiis: sic Ovidius *Nec Chaonis afuit arbor*: sic Curtius: *pluribus eum omnibus afuisse fortunam* lib. VIII. vulgò *abfuisse*.

16. *Nemo de nobis unus excellat; sin quis extiterit.* Ita rectè accuratissimus Victorius, neque aliter Pal. sec. quart. quint. Vatic. vulgò: *sed si quis exi.*

rentâ pecuniâ, quid relinquitur quod extimescendum sit? exsilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienatam & offensam populi voluntatem majus est: quàm sit ea contemnenda, paullo ante dictum est. 1 Sin abesse patriâ miserum est: plenæ miserorum provinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur bonis exsules. Quid tum? parumne multa de tolerandâ paupertate dicuntur? jam verò exsilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, 2 quantum demum à perpetuâ peregrinatione differt? in quâ ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Atticoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alii: qui semel egressi, numquam domum revertere. 3 At enim sine ignominia * afficere sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio est, cui jure id accidere non possit. nam jura exsulantem consolari non oportet. Postremò ad omneis casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vitâ, 4 ut, quocumque hæc loco suppeditetur, ibi beatè queant vivere. itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

Patria est, ubicumque est bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cujatem se esse diceret: *Mundanum*, inquit, totius enim mundi se incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Aburius? nonne animo æquissimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. Qui enim beatior Epicurus, quòd in patriâ vivebat, 5 quàm quod Athenis Metrodorus? aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam quo esset beatior? Quanti verò ista civitas æstimanda est, ex quâ boni, sapientesque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinii, regis nostri, pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinios, Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreavit. Num stultè antepositit exsilii libertatem domesticæ servituti? Jam verò *motus animi, sollicitudines, agritudines, obliviones, lenimenta, traducta minùs ad voluptatem.* Non hunc è via igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quæritur, ut sapiens semper beatus sit. etiamne, si sensibus carebit oculorum, si auriùm? Etiam. nam ista ipsa contemnit. Primùm enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem à aspectu percipiantur, eas non versari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in eâ ipsâ, ubi sentimus, parte versentur, in oculis autem nihil fit. animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis variisque delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. Loquor enim de docto homine, & erudito, cui vivere est, cogitare. sapientis autem cogitatio non fermè ad investigandum adhibet oculos advocatos. etenim *si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat?* nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscœnius, sed non absurda sententia est: ejus cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis*: inquit: *an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gestis intelligimus, in illo suo casu nec privato, nec publico munere defuisse. 6 G. Drusi 7 domum compleri à consultoribus solitam accepimus: cùm, quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis, Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat. & Græcam scribebat historiam, & videbat in litteris. 8 Diodotus Stoicus, cæcus, multos annos 9 domi nostræ vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cùm in philosophia multo etiam magis assiduè, quàm antea versaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur, cumque ei libri nocteis, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat. 10 tum quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quò quamque lineam scriberent. 11 Asclepiadem ferunt, non ignobilem, Eretricum philosophum, cùm quidam quæreret quid ei cæcitas attulisset respondisse, *pueros ut uno esset comitatior.* Ut enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat, quod quibusdam Græcis quotidie; sic cæcitas ferri facilè possit, si non desint subsidia valitudinum. Democritus lumimbus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at verò bona, mala; æqua, iniqua; honesta, turpia: utilia, inutilia; magna, parva poterat; & sine varietate colorum licebat vivere beatè, sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impedire animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & 12 cùm alii sæpe, quod ante pedes esset, non viderent, 13 ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nullâ in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At ejus picturam, non poësim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, 14 quæ species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, ut, quæ ipse non vide-

---

1. *Sin abesse patriâ miserum est.*) Delevi præpositionem à non necessariam exuuntur Pall.

2. *Quantum demum à perpetua peregrinatione differt?* Pal quatuor priores *quantum domus? vel, domus, perpetuæ peregrin. diff.* Vaticani *quantum domus à perp. peregrin. diff.*

3. *At enim* * *sine ignominia afficere* * *sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio est.* Vetereper in mss ita edendum judicavi: exstat autem sic in Palat. sec. tert. quart. partim quint. Fabr. Vatic. vulgo: *At enim non sine ignominia afficere turpis sapientem. de sapiente enim hæc omnis oratio.* Lambino impensè placet conjectura Manutii: *At enim non esse sine ignominia. Ignominia afficere potest in sapientem? de sapiente enim.*

4. *Ut quocumque hæc loco suppeditetur.* Recepi ex Victorii editione, Palat. quarto, Vatic. Fabr. vulgò: *suppeditet.*

5. *Quàm quod Athenis Metrodorus?* Ita ord nant Victorii editio, Pal. sec. quarta quint. vulgò: *quam Metrodorus quod Athenis?*

6. *Gaii Drusi domum.*) Sic præit legendum Pal. quart qui scripsit *Gaii Drusi.* Pal. ter. Gembl. *atrusi.* Fab. *atrisi.* Mart. *Catrusi* Pal. sec. *Gratrusi.* vulgò: *Caurum Drusi* inepissime.

7. *Drusum completi à consultoribus bonis solitum.*) Immisi ex Pall. quinque Gemb. Martin.

8. *Diodotus Stoicus cæcus.*) Ve Victorius & Lambin edidernat experimendum dux: quia sit quoque Fabr. Palat. nam secund. *Diodetus*, vulgò *Dido us.*

9. *Domi nostræ vixit.*) Sic rectius ver. cod. Pal quint. ipse Lambin. quippe Pal. quart. *nostra domus vixit.* vulgo: *nostra domi vixit.*

10. *Tum quod sine oculis fieri posse vix videtur.*) Leviculam particulam *tum* pro *tamen* immutavi, jubente ac præeunte solertissimo editore Victorio, cùm quatuor Pall. prioribus.

11. *Asclepiadem ferunt non ignobilem, Eretricum Philosophum.*) Retinui lectionem Victorii, quam & Lambinus sequentes est: quia partim epis al bris Pall. aliisque, quorum princ. ut & Victorii *hæreticum.* tertio *Heretricum*; quod proximè accedit veritati. Palatini quart Mart *meretricum* Fabr. Gembl. *eretricum.* Palat. quint. *medicum.* ut & Lambinus in princ. 2: *non ignobilem medicum & philosophum* vulgò: *nec inter eruditum*, quod per me placeat Schotto lib. 2 cap 21. Nodorum.

12. *Cùm alii quid ante pedes esset non viderent.*] Sic ordinavi ex Victorii edit. Pall. pr tert quint. Fabr. vulgo: *quod esset ante.* Propert. *Ante pedes caecis luebat semina nobis:* Terent Adelph. act. III. sc 3.

Hunc est sapere, non quod ante pedes modò est
Videre, sed etiam illa quæ futura sunt.

Ferè ut Græci πρὸ ποδὸς, πρὸ χαλκοῦ. ut Sophocles. ideò minus assentior Palæ sec. tert repræsentanti: *quid ante esset, non videret.*

13. *Ille infinitatem omnem peregrinabatur.*) Insolenter dictum, cui nec succurreret Lambinus, nihil intentatum, nil l'quit inat sum: quippe legit: *ille in infinitatem.* sed illo melius Fabr. *ille per infinitatem.* Pal. verò quint. *illam infinitatem*; qui & mox legit: *ut nullâ extremitate consisteret.*

14. *Quæ species formæ, quæ pugna.*) Ver. codd. & Fabr. *quæ species formæ magnæ pugnæ*, non melius vulgatâ: eamdem norint sapientes.

videtit, nos ut videremus, effecerit? 1 quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? 2 aut, ni ta se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus, agros, & patrimonia sua reliquissent: huic discendi quærendique 3 divinæ delectationi toto se animo dedissent? Itaque augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poetæ, numquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at verò Polyphemum Homerus cùm immanem, ferumque finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, ejusque laudare fortunas, quòd, qua vellet, ingredi posset, 4 &, quæ vellet, attingere. Rectè hic quidem. nihilo enim erat ipse Cyclops quàm aries ille, prudentior. In surditate verò quidnam est mali? erat surda ster M. Crassus: sed *aliud molestius, quòd male audiebat*, etiamsi, ut mihi videbatur, injuria. 5 Epicurei nostri Græcè ferè nesciunt, nec Græci Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesque id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cum acuitur: 6 aut grunnitum, cùm jugulatur sus: nec, cùm quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequàm hi sint inventi, multos beatè vixisse sapientes. deinde multo majorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. Tum, ut paullo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. 7 Congerantur in unum omnia, ut idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin fortè longinquitate producti vehementius tamen torquent, quàm ut causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni, quod laboremus? portus enim præsto, est, quoniam mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho mortem minitanti: *Magnum vero*, inquit, *effeceris, si cantaridu vim consecutus es.* Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, 8 *In tua id quidem potestate est.* Multa primo die, cùm de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam posteto, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in vita, servanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur: *Aut bibat*, inquit, *aut abeat.* Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat: sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, 9 defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. 10 Quòd si ii philosophi, quorum ea sententia est *ut virtus per seipsa nihil valeat*, 11 omneque quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, 12 & inani vocis sono decoratum esse dicant: & tamen semper beatum censent esse sapientem: 13 quid tandem à Socrate & Platone profectis philosophis faciendum putes? quorum alii tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, 14 ut ab his corporis externa obscurent: alii autem hæc ne bona quidem ducunt; in animo reponunt omnia. Quorum controversiam solebat tanquam honorarius arbiter, judicare Carneades. nam cùm, quæcumque bona Peripatetici, eadem Stoici commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valitudini, ceteris rebus generis ejusdem, quàm Stoici; cùm ea, re, non ponderarentur: 15 causam esse desiderandi negabat. Quare hunc locum ceterarum disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quòd de sapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur. Sed quoniam manè est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. ubi enim melius uti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutumque nostrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modò impulsi sumus 16 ad philosophas scriptiones veràm etiam lacessiti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisque, & undique circumfusis molestiis alia nulla potuit inveniri levatio.

M. TVL-

1. *Quid ergo aut Homero delectationem animi.*) Vulgò: *Homero ad delectat.* contra quod eum Pall. quinque Fabr. Vatic. verò: *animi aut voluptatem cuique.* Fab. item Pall. secund. quart. quint. *delectationem animi aut voluptatem aut cuiquam.*

2. *Aut ni ita se res haberet.*) Pal. tert. *aut nuda se res haberet.* quart. *aut nudæ res haberet.*

3. *Divina delectationi toto se animo dedissent.*) Sic quinque Pall & Fab. & quinque Lamb. in quod magis probat, quam vulg. *dedissent.*

4. *Et qua vellet attingere.*) Quidam, ut monet Lamb. *& quæ vellet adspicere.* Fabr. Gembl. Mart. Pal. sec. quint. *& quem vellet attingeret* Palat. quart. *quod quæ vellet attingeret.* alii *contingere*, alii *attingere*, quale invexi ex mil. Ovidio in Crepundiis.

5. *Epicurei nostri Græci ferè nesciunt.*) Insultius nobis vulgò: *Græci fere nescient.* sed hanc elegantiam debemus Pall. tert. quart. Fabric. Gembl. Vatic.

6. *Aut grunnitum, cum jugulantur sues.*) Cum Victor. consentiunt mss. Suffridi. Vat. Gembl. vulgò *sue.*

7. *Congerantur in unum omnia.* Ind cavi in Crepundiis, exhiberi à Fabritio: *cong egantur.* Vat. nec, *congreganur in unum.*

8. *In tua id quidem potestate est.* Revocavi, extâ vulgata hacce, *in tua id*, inquit, *potest.* lectionem Victorii Pall. pr. tert. quart. quint. Vatic. Fabr. Palat secund. *id in tua quidem potestate est.*

9. *Defugiendo relinquas.*) Palatin secund. Fabr. *diffug.*

10. *Quòd si ii Philosophi quorum.* Sequuti sumus Lamb. à prim. sec. quart. Vat. amplius invitati: vulgò *quod si hi Philosophi.*

11. *Omneque quod honestum nos & laudabile esse dicimus.* Insinuarunt copulam quæ Victor Pall. pr. sec. quart. quint. Fabr. Vatic. neque nobis omittendam. ceterùm Pall. sec. quart. quint. al vet. eod. *dicamus.* Palat. pr. *ducamus.*

12. *Inani vocis sono decoratum esse.*) Alii *inanis.* sed illud servant Pall. sec. quarens, quint. Vat. denique Gembl. ipsa ut edidit o Vict.

13. *Quid tandem à Socrate & Platone profectis Philosophis.* Hoc maluit quia sic in Vat. c. hocque olim Gulielmius; sed ex quo libro non addit: quippe notat, *profecti à Socrate*, ὁδοιπορήσας malim tamen *profectis*, ut semper noster Cicero loqui consuevit.

14. *Ut ab his corporis externa obscurent.*) Sic reperio in Pall. quinque, Fabr. Gembl. Martin. vulgò ineptè: *obscurentur.*

15. *Causam esse desiderandi negabat.*) Sic Victorius, Pall. prim. tert. quint. Gembl. Martin. Vatic. at Pall. sec. quart. *desiderandi.* Fabr. *disserendi.* vulgo: *disputandi.*

16. *Ad Philosophas scriptiones.* Elegantius hoc in Pall. sec. quart. Vrsinian. Gembl. alias *Philosophicas.*

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD M. BRVTVM. LIBER PRIMVS.

C. Velleius, Epicureus: *C. Cotta*, Academicus: *Lucilius Balbus*, Stoicus: *Cicero* auditor disputationis.

CVm multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras,) & perobscura quæstio est de natura deorum: quæ 1 & *ad cognitionem animi* pulcherrima est, & *ad moderandam religionem* necessaria. De qua tam variæ sunt doctissimorum hominum, tamque discrepantes sententiæ; 2 ut magno argumento esse debeat, causam, id est, principium philosophiæ, esse scientiam: prudenterque Academicos *de rebus incertis affirmare nihil* exhibuisse quid est enim 3 temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamque indignum sapientis gravitate, atque constantia, quàm aut falsum sentire, aut quod non satis exploratè perceptum sit, & cognitum, sine ulla dubitatione defendere? velut in hac quæstione, plerique (quod maximè verisimile est, 4 & quo omnes duce natura vehimur,) DEOS ESSE dixerunt: *dubitasse* Protagoras *nullos esse omnino* Diagoras Melius & Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui verò deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate, ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Nam & de *figura* deorum, & de *loco*, atque *sedibus*, & *actione vitæ* multa dicuntur: 6 [deque his summa philosophorum dissensione certatur] quod verò maximè rem, causamque 7 continet, utrum *nihil agant*, nihil *moliantur*; omni curatione, & administratione rerum vacent, an contrà ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atque moveantur, inprimisque magna dissensio est, eaque nisi diudicetur, in summo errore necesse est homines, atque in maximarum rerum ignoratione versari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino *nullam habere* censerent *humanarum rerum procurationem deos*. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia, purè ac castè tributa deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii neque possunt nos juvare, neque volunt; nec omnino curant; nec quid agamus animadvertunt; nec est quod ab his ad hominum vitam permanare possit: quid est, quòd ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita *pietas* inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, *perturbatio vitæ* sequitur, & magna confusio. Atque haud scio, an pietate adversus deos sublata *fides* etiam, & societas humani generis, & una excellentissima virtus, justitia tollatur. Sunt autem alii philosophi & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem *mundum administrari*, & regi censeant: neque verò id solum, sed etiam ab iisdem *vitæ hominum consuli*, & provideri. nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempestates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multaque, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut & ipsa dii immortales ad usum hominum *fabricati* pæne videantur. Contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non socordeis ad veri investigandi cupiditatem. res enim nulla est, de qua tantopere non solum *indocti*, sed enim *docti* dissentiant. quorum opinionem cùm tam variæ sint, tamque inter se dissidentes: alterum fieri profectò potest, ut earum nulla: alterum certè non potest ut plus una vera sit. Quæ quidem in causa & benevolos objurgatores placare, & invidos vituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri didicisse se gaudeant. Nam QVI ADMONENT amicè, docendi sunt: qui insectantur, repellendi. Multum autem fluxisse video de libris nostris, quos complureis brevi tempore edidimus, variumque sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi in nobis subitò studium exstitisset: partim, quid quaque de re certi haberemus, scire cupientium. Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimùm probatam esse philosophiam, quæ *lucem eriperet* & quasi noctem quandam rebus offunderet, delertæque disciplinæ, & jam pridem relictæ, patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. Nos autem nec subitò cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curamque con-

---

1. *Ad cognitionem animi.*) Ita Pall. nam VVouverii duo *cognitionem*, quod minus placet, quamvis exstet ad oram Lambinianæ videatur Turnebus, qui impugnat *agitasse animum* Mureti lib. XV. c. 14.

2. *Ut magni argumento esse debeat, causam, id est, principium Philosophiæ esse scientiam.*) Vocula *ut* non comparet in Pal. sec. aut tert. nam primus ab principio mutilus est usque ad caput XI. optimæ notæ, cui secundas agit Pal. sec. tert. pro *scientiam*, exh. *ber sententiam*. Minutius publicavit *insciantiam*, contra Turnebum qui consulatur dictocapite.

3. *Temeritate fortius.*) Palat. tert. *turpius*: sed ille est scripturæ recentior, alterum restat in secundo duobusque quos exc. ut Ianus noster VVouverius; neque aliter Victorianus & perplacet, propugnatore Turnebo, quidquid oblatret Lambinus.

4. *Et quo omnes duce natura vehimur.*) Gul. elmi liber quidam *venimur*, quod placuit neque aliter Palat. sec. qui tamen præceret, *omnes esse duces &c.* nam tert. & *quod hic duce natura nevimus*: quæ hæc exscriptorum licentia est?

5. *Ac de sitione, ut est, mal. sit dinumerare, &c.*) Est ab editione Victorii, adsti palaturque Pal. sec. & alter VVouveri vulgati: *& de sitione constituis, ut est, mal. sit enumerare, &c.* Lambino quidem etiam displicuit illud *constituis*, deletum cupit ideo tantum, quia ei displiceat.

6. *Deque his summa &c.*) Sed si hæc uncis tanquam spuria, neque inventa Guelelmi omnino ex codice scripto cui notam ponit P. & vero Pal. sec. habet, *de quo summa*; ut appareat vel ex diversitate scripturæ dolum.

7. *Continet, ut sint, &c. moliantur*; omn.) Sic omnino Guilelmianus & Palat. tert. nam sec. *ac ab omni*. vulgati: *continet, ut sint, &c. moliantur*; *ac ab omni*. videantur & Lambinus.

8. *Et jam pridem relictæ.*) Pal. sec. & *jam quidem prius relictæ*. Idemque supra ubi habebamus, *alterum fieri profecto*, hic præstabat *alterum, &c. ut earum nulla.*

Zi, Cicero

consuluimus, & *cùm minimè videbamur, tum maximè philosophabamur.* quod & orationes declarant, refertæ philosophorum sententiis, & doctissimorum hominum familiaritates, quibus semper domus nostra floruit: & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Posidonius, à quibus instituti sumus. Et si OMNIA PHILOSOPHIAE præcepta referuntur ad vitam, 1 arbitremur nos & publicis, & privatis in rebus ea præstitisse, quæ ratio & doctrina præscripserit. Sin autem quis requirit, quæ causa nos impulerit, ut hæc tam serò litteris mandaremus, nihil est, quod expedire tam facilè possimus. Natu cum otio langueremus, & is esset reip. status, ut eam *unius consilio, atque cura gubernari necesse esset:* primùm ipsius reip. causa philosophiam nostris hominibus explicandam putavi, magni existimans interesse ad decus & laudem civitatis, res tam graveis, tamque præclaras Latinis etiam literis contineri. 2 Eoque me minus instituti mei pœnitet, quòd facilè sentio, quàm multorum non modò *discendi*, sed etiam *scribendi studia* commoverim. complures enim 3 Græcis institutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum civibus suis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepissent, Latinè dici posse diffiderent. quo in genere tantum profecisse videmur, ut à Græcis ne verborum quidem copia vinceremur. Hortata etiam est, ut me ad hæc conferrem, *animi agritudo*, fortunæ magna, & gravi commota injuria 4 cujus si majorem aliquam levationem repetire potuissem, non ad hanc potissimùm confugissem. Ea verò ipsa nulla ratione melius frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, sed etiam ad totam philosophiam pertractandam dedissem. Omnes autem ejus partes, atque omnia membra tum facillimè noscuntur, cùm totæ quæstiones scribendo explicantur. est enim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæque videantur. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipsi sentiamus, curiosiùs id faciunt, quàm necesse est. *non enim tam auctores in disputando, quàm rationem momenta quærenda sunt.* quin etiam obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. desinunt enim suum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec verò probare soleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, si quid affirmarent in disputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos, IPSE DIXIT. ipse autem, erat Pythagoras. tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam sine ratione valeret auctoritas. Qui autem miratur, nos hanc potissimùm disciplinam secutos; his quattuor Academicis libris satis responsum videtur. Nec verò desertatum, relictarumque rerum patrocinium suscepimus. *non enim hominum veterum sententia quoque occidunt:* sed lucem auctoris fortasse desiderant: ut hæc in philosophia ratio contra omnia disserendi nullamq; rem aperiè judicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arcesila, confirmata à Carneade usque ad nostram viguit ætatem quam nunc propemodum orbam esse in ipsa Græcia intelligo. quod non Academiæ vitio, sed *tarditate hominum* arbitror contigisse. Nam si singulas disciplinas percipere, magnum est: quanto majus omneis? quod facere iis necesse est, quibus propositum est, veri reperiendi causa, & contra omneis philosophos, & pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ, tamque difficilis facultatem *consecutum* esse me non profiteor: *secutum* esse præ me fero. Nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ii nihil habeant, quod sequantur. Dictum est omnino hac de re alio loco diligentiùs: sed quia nimis indocilis quidam, tardique sunt, *admonendi videntur sapiens.* 5 non enim sumus ii, quibus nihil verum esse videatur sed ii, qui omnibus veris falsa quædam adjuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in iis nulla insit certa judicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, *multa esse probabilia:* quæ quamquam non perciperentur, tamen quia vitam haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis vita regeretur. Sed jam, ut omni me invidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ sit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, si aut consenserint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum sit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, 6 ut Statius in Synephebis:

Pro deûm 7 populorum omnium adolescentium
Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atque implоro fidem,

non levissima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia?
Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

sed ut adhibeat, cognoscat, animadvertat, quid de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, sacrificiisque sollemnibus, quid de ipsis auspiciis, quibus nos præsumus, existimandum sit. hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæstionem referenda sunt. Profectò eos ipsos qui se aliquid certi habere arbitrantur, *adducitare coget* doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. Quod cùm sæpe alias, tum maximè animadverti, cùm apud C. Cottam familiarem meum, accuratè sanè, & diligenter 8 de diis immortalibus disputatum sit. Nam, cùm feriis Latinis ad eum ipsius rogatu, accessissemque venissem, offendi eum sedentem in exhedra. & 9 cum C. Velleio senatore disputantem: ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui *tantos progressus* habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. orietur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo studio, non est alienum te interesse. Atqui mihi quoque videor, inquam, venisse, ut dicis, opportunè. tres enim trium disciplinarum principes conveniistis. M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi nostri; qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur; nihil est, quòd Pisonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis *re consentire videntur, verbis discrepare:* quo de libro velim scire, Balbe, quid sentias. Egone? inquit ille miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidisse, interesse plurimùm inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed

1. *Arbitremur nos & publicis.*) Non agnoscit Guilelmi P. pronomen *nos*; poteratque abesse.

2. *Eoque me minus instituti mei pœnitet.*) Abest Pal. secund. *me*, nec requiritur.

3. *Græcis institutionibus eruditi.* Dictio postrema non est in Palat. secund. unde venit suspicari, posse & duas priores esse manus alienæ. sanè si non adsint, non desideres aut si dicamus hæc bene locum suum tueri, cum profectò tolli poterant infra, *quæ à Græcis accepissent.*

4. *Cujus si majorem, &c.* Non ita abiurè duo mss. VVouverii, *cujus*; quomodo & publicati ab Aldo avo. restat tamen alterum in Victorianis, & Pall. nostris.

5. *Non enim sumus ii.*) Palat. secund. tenuit *si*, neque videtur necessarium.

6. *Ut Statius in Synephebis.* Exterminanda vox *Statius*, quæ non est in Palatin. tert. ejusque loco habetur in secund. *Terentius*, in P. Guilelmii, *Plautus*. occupat tamen omnes edd. Aldinas, Victorianam, Lambinianam. nam Brutii nam Sturmii, aliorum, cur consulam? traduces sunt priorum.

7. *Populorum omnium adolescentium.*) Versus supplendi causa repetit Guilelmius, *populorum omnium, omnium adolescentum* vm. lepidè.

8. *De diis immortalibus disputatum sit.*] Sic Pall. sed vox ultima non requiritur. Guilelmius ejus vicem malebat *fuit*.

9. *Cum C. Velleio Senatore disputantem.*) Palat. secund. *disputantem Senatore* arguit scilicet ratis positio ut Cottam *Senatore*, non esse Tullii, sed librarii alicujus; nisi fortè tale virio illi agnomen.

L. At

sed genere toto disjungerent: & Peripateticos; qui honesta commiscerent cum commodis, ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent. hæc enim est non verborum parva, sed rerum permagna dissensio. Verum hæc alias: nunc quod cepimus, si videtur. Mihi verò, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de *natura* agebamus *deorum*. quæ cum mihi videretur perobscura, ut semper videri solet; Epicuri ex Velleio sciscitabar sententiam. quamobrem, inquit, Vellei, nisi molestum est, repete quæ ceperas. Repetam verò, quamquam non mihi, sed tibi hic venit adjutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone *nihil scire* didicistis. Tum ego, quid didicerimus, Cotta videris; tu autem nolo existimes me *adjutorem* huic venisse, sed *auditorem*, 1 & quidem æquum, libero judicio, nulla ejusmodi adstrictum necessitate, ut mihi, *velim*, *nolim*, sit certa quædam tuenda sententia. Tum Vellejus, fidenter sanè, ut solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videatur: tanquam modo ex deorum concilio, 2 & ex Epicuri intermundiis descendisset: audite, inquit, non futilis commentitiasque sententias, non opificem ædificatoremque mundi Platonis de Timæo: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latinè licet *providentiam* dicere: neque verò mundum ipsum, animo & sensibus præditum, rotundum differentium philosophorum, sed somniantium. Quidem enim oculis animi intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua constructi à deo, atque ædificati mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes, quæ machinæ? qui ministri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde verò ortæ illæ quinque formæ: ex quibus reliqua fortemantur, aptè cadentes ad animum efficiendum pariendosque sensus? 3 longum est omnia. quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inventa videantur. Sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modò natum mundum introduxerit, sed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore *sempiternum*. Hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quidquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cujus principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa verò si vestra est, Lucili, eadem; requiro, quæ paullo antè, ministros, machinas, omnem totius operis designationem atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. Abutroque autem scisciter, cur mundi ædificatores repente exstiterint; innumerabilia antè sæcula dormierint. Non enim *si mundus nullus erat*, *sæcula non erant*. Sæcula nunc dico non ea, quæ dierum, noctiumq; numero annuis curribus conficiuntur. nam fateor ea sine mundi conversione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur, spatio tamen, 4 qualis ea fuerit, intelligi potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit *tempus aliquod*, *nullum cum tempus esset*. Isto igitur tam immenso spatio quæro, Balbe, cur Pronœa vestra cessaverit. Labotemne fugiebat? At ille nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terra, maria parerent. Quid autem erat, quòd concupiscceret deus mundum ignis, & luminibus, *tanquam ædibus*, ornare? si, ut deus ipse melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Pòst autem varietatene eum delectari putamus, qua cælum & terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, ut fere dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos ergò tanta est facta rerum molitio. An stultorum? at primùm causa non fuit, cur de improbis bene mereretur. deinde quid est assecutus, cùm omnes stulti sint sine dubio miserrimi: maximè quòd stulti sunt: MISERIUS UNUM STULTITIA QUID POSSUMUS DICERE? deinde quòd ita multa sunt incommoda in vita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec vitare venientia possint, nec ferre præsentia. Qui verò mundum ipsum animantem, sapientemque esse dixerunt, 5 nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paullò pòst. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, *rotundum* esse velint, quòd ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur esse formosior. Quæ verò tribuitur vita isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. In qua non video, ubinam mens constans, & vita beata possit insistere. quòdq; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit: cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profectò, quoniam pars mundi est, *pars est etiam dei*. Atqui terræ maximas regiones, inhabitabileis, atque incultas videmus, quòd pars earum appulsu solis exarserit, pars obtiguerit nive, pruinaque, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidem vestra, Lucili. 6. qualia verò sint, ab ultimo repetam superiorum. THALES enim Milesius qui primus 7 de talibus rebus quæsivit, *aquam* dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dii possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adjunxit, si ipsa mens constare potest vacans corpore? ANAXIMANDRI autem opinio est, nativos esse deos, longis intervallis orienteis, occidenteisque, 8 eosque innumerabileis esse *mundos*. Sed nos *deum*, *nisi sempiternum*, intelligere qui possumus? PÒST Anaximenes, *aera* deum statuit, eumque gigni, esseque immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cùm præsertim deum non modò aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat aut non *omne*, *quod ortum sit*, *mortalitas consequatur*. INDE Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum, *mentis infinita* vi ac ratione designari, & confici voluit: in quo non vidit, neque motum sensui junctum 9 & continentem, in infinito ullum esse posse: neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. Deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? eo cingatur igitur corpore externo. quodquoniam

1. *Et quidem æquum, libero judicio, &c.*) Aut hus meis animoque longè præstat, & quidem sextum liberoque. at habet Pal. noster sec.

2. *Et ex Epicuri intermundiis descendisset.*) Pal. sec. *ex Epicuri intermundiis desiluisset*, eoque longè lecus unus VVouver.

3. *Longum est omnia.*) Est à Victoriana, confirmatque utrique Palat. prior vulgata, *longum est, ista ad omnia*. ex quo molitur Gulielmius, cap. V. in Stichum Plauti. *longum est iterare omnia*. sed quid opus conjecturis, vero prodeunte lucis splendoribus?

4. *Qualis ea fuerit intelligi potest.*) Vulgata, *intelligi, non potest*. sed respuit negativam editio Victorii item P. & Pal secund.

5. *Nullo modo viderunt animi naturam, intelligentes, &c.*) Varie hoc se macerat conjecturando Lambinus, neque proficit hilum. Pal. tert. exhibet, *intelligentia*, quod & Gulielmio in mentem venerat.

6. *Qualia verò sint, &c.*) Pal. sec. item unus VVouverius *qualia verò ab sint.*

7. *De talibus rebus.*) Gulielmius conjicit *naturalibus*, neque aliter laudat hunc Tullii locum Lactantius, ut monuit Paulius Merula ad notas in l. 1. Annalium Ennii.

8. *Eosque innumerabiles esse mundos.*) Sic editio Victorii; sic Pall. duo, sic P. vulgati *esque*.

9. *Et continentem, in infinito ullum esse posse.* P. *& in continentem*; deletoque *in infinito* habet *nullum*. Pall. nihil variant, nisi quod non agnoscant particulam *in*.

10. *Cingatur igitur.*) Ita quatuor nostrum & editi à Victorio. vulgati, *cingunt*.

non placet, aperta, simplexque mens, nulla re adjuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ vim, & notionem videtur. Crotoniates autem Alcmæo, qui *soli & lunæ*, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit, sese mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam PYTHAGORAS, qui censuit *animum* esse per naturam rerum omnem intentum, & commeantem, ex quo nostri animi carperentur, non vidit distractione humanorum animorum discerpi & lacerari deum: & cùm miseri animi essent, quòd plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, 1 si nihil esset nisi animus, aut infixus, aut intusus esset in mundo? TVM. XENOPHANES, qui *mente adjuncta*, omne præterea, quod esset infinitum, deum voluit esse, de ipsa mente item reprehenditur, ut cæteri de infinitate autem vehementius, in qua nihil neque sentiens neque conjunctum potest esse. NAM PARMENIDES commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: *Stephanen* appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum: quem appellat deum, in quo neque figuram divinam; neque sensum quisquam suspicari potest: multa ejusdem monstra, quippe qui *bellum*, qui *discordiam*, qui *cupiditatem*, cæteraque generis ejusdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel somno, vel oblivione, vel vetustate delentur. eademque de sideribus; quæ reprehensa jam in alio, in hoc commentante. EMPEDOCLES autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissimè labitur. quattuor enim *naturas* ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet; quas & nasci, & exstingui perspicuum est. & sensu omnia carere. 2 nec verò PROTAGORAS, qui sese negat omnino de diis habere; quod liqueat; *sint, non sint*, qualesve sint, quidquam videtur de natura deorum suspicari. Quid Democritus, qui tum *imagines*, earumque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat; 4 tum scientiam, intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, negat esse quidquam sempiternum: nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid *aër*, quo DIOGENES APOLLONIATES utitur deo; quem sensum habere potest, aut quam formam dei? Jam de PLATONIS inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, *patrem hujus mundi nominari neget posse*: in legum autem libris, quid sit omnino deus, 5 *anquirere oportere* non censeat. Quòd verò sine corpore ullo deum vult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest. careat enim sensu, necesse est careat etiam prudentia, careat voluptate: quæ omnia una cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus, & *mundum* deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos & eos, quos majorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese vehementer repugnantia. Atque etiam XENOPHON paucioribus verbis eadem ferè peccat. facit enim in iis, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem disputantem, *formam dei quari non oportere*: eundemque & solem, & animum deum dicere: & modò unum tum autem plureis deos quæ sunt iisdem in erratis ferè, quibus ea, 6 quæ de Platone dicimus. Atque etiam ANTISTHENES in eo libro, qui physicus inscribitur, *popularem deos* multos, naturalem unum esse dicens, tollit vim, & naturam deorum. Nec multo secus SPEVSIPPVS Platonem avunculum subsequens, & *vim* quandam dicens qua omnia regantur, eamque *animalem* evellere ex animis conatur cognitionem deorum. 7 ARISTOTELES quoque in tertio de philosophia libro multa tubat, à magistro Platone uno dissentiens. modò enim *menti* tribuit omnem divinitatem: modò mundum ipsum deum dicit esse: modo quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: rursum cœli ardorem deum dicit esse, non intelligens, cœlum mundi esse partem: quem alio loco ipse designat deum. Quomodo autem cœli divinus ille sensus in celeritate tanta conservari potest? ubi deinde *illi tot dii*, si numeramus etiam cœlum deum? Cum autem sine corpore idem vult esse deum, omni illum sensu privat etiam prudentia. Quo porro modo mundus 9 *moveri* carens corpore; aut quomodo semper se movens, esse quietus, & beatus potest? Nec verò ejus condiscipulus XENOCRATES in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui sunt de natura deorum, nulla species divina describitur. deos enim *octo* esse dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo sunt, ex dispersis quasi membris simplex sit putandus deus: septimum, Solem adjungit: octavamque Lunam: qui quo sensu beati esse possint, intelligi non potest. Ex eadem Platonis schola PONTICVS HERACLIDES puerilibus fabulis referti libros: 10 & tamen modò *mundum*, tum mentem divinam esse putat: errantibus etiam stellis divinitatem tribuit, sensuque deum privat, & ejus formam, mutabilem esse vult: eodemque in libro rursus terram, & cœlum refert in deos. Nec verò THEOPHRASTI inconstantia ferenda est modò enim *menti* divinum tribuit principatum: modò cœlo: tum autem signis, sideribusque cœlestibus. Nec audiendus ejus auditor STRATO, is qui physicus appellatur: qui omnem vim divinam in *natura* sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, minuendi habeat; sed careat omni sensu, & figura. ZENO autem (ut jam ad vestros, Balbe, veniam) *naturalem legem*, divinam esse censet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria. quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non possumus. Deum autem animantem certe volumus esse. Atque hic eadem alio loco *aëtherâ*, deum dicit esse, si intelligi potest. nihil sentiens deus, qui numquam nobis occurrit, neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris *rationem* quandam, 11 per omnium naturam rerum pertinentem, 12 ut divinam, esse affectam putat. Idem astris hoc idem tribuit, tum annis, mensibus, annorumque mutationibus. Cùm verò Heliodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino

---

1. *Si nihil esset, nisi animus.*] Lambinianæ edd. non habent illud *nisi*, typographi fortè vitio: nam ipse facet, exstatque in aliis cusis, item Pall. nostris tribus.

2. *Nec verò Protagoras, &c.*] Totu hæc periodus non exstat in P. Gulielmi: habent tamen Pall. tres.

3. *Quod liqueat.*] Pal. sec. *quo*, non ita absurdè.

4. *Tum scientiam intelligentiamque.*] Meliores illi Palatini, prim. & secund *sententiam*.

5. *Anquirere oportere.*] Ita P. ita Pal. prim. nam sec. *anquiri*, vulgatæ, *inquiri*.

6. *Quæ de Platone dicimus.*] Videtur commodior futura lectio, si abjiceretur *dicimus*. non celo tamen lectorem esse in Palati prim. & utroque VVouveriano. *Deus quæsivit. iisdem, &c.* at alter VVouverianus præterea sic divertit à vulgato, *eidem interrant, quibus fere Platonem errare dicimus*.

7. *Aristoteles quoque.*] Pall. tres uno consensu *Aristotelesque*. P. de stituebatur adhuc illo *que*, sed alterutrum requiritur.

8. *Magistro Platone uno dissentiens.*] Sic Pall. tres, sic VVouverianus, & Pinc non omnes editi: ante Lamb. nom; qui adm. sit, *non dissentiens*, conjecturam P. Manutii; quam tamen non dignatus est rex ou filius Aldus. videatur Muret. l. viii. var. lect. anom. Variar.

9. *Moveri carens corpore.*] Est ab editione Victorii; quibus accedunt Pall. tres & P. cusi prius. *moveris potest carens corpore*.

10. *Et tamen modò mundum.*] Sic lectio vu gata, firmatque Pal prim. nam sec. *tum rem. tantum P. dum* Lambinus; *& tum mundum, tum mentem Deum esse putat* præter scriptos sanè nostros.

11. *Per omnium naturam rerum.*] Sic editi à Victorio, sic Pall. tres cusi, *per omnem per intentam naturam*.

12. *Ut divinam esse affectam putat.*] Pal. prim. *divina*; item sec. sed *is esse* mutat in *sit*, unde suspicer legendum, *ut divina affectam putat*.

mnino 1 usitatas, perceptasque cognitiones deorum, neque enim Jovem, neque Junonem, neque Vestam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero: sed rebus inanimis, atque mutis, per quandam significationem hæc docet tributa nomina. Cujus discipulus ARISTONIS non minus magno in errore sententia est; qui neque formam dei intelligi posse censeat, neque in diis sensum esse dicat: dubitetque omnino, *deus animans, necne sit.* CLEANTHES autem, qui Zenonem audivit una cum eo, quem proximè nominavi, 2 tum ipsum *mundum*, deum dixit esse, tum totius naturæ menti, atque animo, tribuit hoc nomen, tum ultimum, & altissimum, atque undique circumfusum, & extremum omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos scripsit contra voluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione, tanquam in vestigio, volumus reponere, nusquam prorsus appareat. ARCHESILAUS, ejusdem Zenonis auditor, 3 eos dicit esse habitos deos, a quibus *magna utilitas ad vitæ cultum effecta inventa*: ipsasque res utiles, & salutares, deorum esse vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa esse deorum, sed ipsa divina. Quo quid absurdius, quam aut res sordidas, atque deformeis deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? Jam verò CHRYSIPPUS, qui Stoicorum somniorum vafertimus habetur interpres, magnam turbam congregat *ignotorum* deorum, atque ita *ignotorum*, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cùm mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere. ait enim, vim divinam in ratione esse positam, & universæ naturæ animo, atque menti: ipsumque mundum deum dicit esse, & ejus animi fusionem universam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente & ratione versetur, communemque rerum naturam, universa, atque omnia continentem: tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera; tum ea, quæ natura fluerent, atque manarent, ut & aquam, & terram, & aëra; solem, lunam, sidera, universitatemque rerum, qua omnia continentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. Idemque disputat æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent: quique aër per maria manaret, eum esse Neptunum: terramque eam esse, quæ Ceres diceretur. similique ratione persequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuæ, & æternæ vim, quæ *quasi dux vitæ, & magistra officiorum* sit, Jovem dicit esse, eandemque *fatalem necessitatem* appellat sempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale est, ut in eo vis divina ineſſe videatur. Et hæc quidem in primo libro *de natura deorum*: in secundo autem vult Orphei, Musæi, Hesiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterrimi poetæ, qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse videantur. Quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad physiologiam traducens, dejungit à fabula. Expositio rerè non philosophorum judicia, sed *delirantium somnia* nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ poetarum vocibus fusa ipsa suavitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furenteis induxerunt deos: fecerunt que ut eorum bella, pugnas, prœlia, vulnera videremus, odia præterea, discidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus mortaleisq; ex immortali procreatos. Cum poetarum autem errore conjungere licet *portenta magorum, Ægyptiorumque* in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, veritatis ignoratione versantur. Ea qui consideret, quàm inconsultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat. solus enim vidit, primùm esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. QUAE EST ENIM GENS, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina *anticipationem quandam deorum*? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est, anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari potest. Cujus rationis vim, atq; utilitatem ex illo cœlesti Epicuri, de regula, & judicio volumine accepimus. Quod igitur fundamentum hujus quæstionis est, id præclarè jactum videtur. Cùm enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, *esse deos*, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus. DE QVO AVTEM OMNIVM NATVRA CONSENTIT, ID VERVM ESSE NECESSE EST. Esse igitur deos confitendum est. Quod quoniam ferè constat inter omneis non philosophos solùm, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut ante dixi, sive prænotionem deorum. sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipse πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat. Hanc igitur habemus, ut *deos beatos & immortaleis putemus*. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos, & beatos haberemus. Quod si ita est, verè exposita illa sententia est ab Epicuro, *Quod æternum, beatumq; sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri; itaq; neque ira, neque gratia teneri, quòd quæ talia essent, imbecilla essent omnia.* Si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremus, satis erat dictum. nam & præstans deorum natura, hominum pietate coleretur; cùm & æterna esset, & beatissima. *habet enim venerationem justam quidquid excellit*: & metus omnis à vi atq; ira deorum pulsus esset, intelligitur enim, à beata, immortalique natura & iram, & gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem 4 anquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim *natura* nos admonet, partim *ratio* docet. nam à natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam nisi humanam, deorũ. quæ enim alia forma occurrit umquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. nam cùm præstantissimam naturam, vel quia beata est, vel quia sempiterna, convenire videatur eandem esse pulcherrimam, quæ compositio membrorum, quæ confirmatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humana potest esse pulchrior? vos quidem, Lucili, soletis (nam Cotta meus modò hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq; divinã quam fiat omnia in hominis figura non modò *ad usum*, verum etiam *ad venustatem* apta, describere. Quòd si omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans est: ea figura profectò est, quæ pulcherrima sit omnium: quoniamq; deos beatissimos esse constat, *beatus autem esse sine virtute nemo potest*, nec virtus sine ratione constare nec ratio usquam ineſſe, nisi in hominis figura: hominis esse specie

1. *Usitatas præceptasque.* P. Manut. ex Mass. libro, *insitas*, quod & illico arripui. Lamb. nostri mss. adhærent vulgato.

2. *Tum ipsum mundum, Deum dixit esse.* Teiga Pall. ordine inverso, *tum ipsum Deum mundum*; &c. mox quoque iidem exhibent *non pulsatum, sed voluntatem.*

3. *Eos dicit esse habitos Deos.* Vox *dicit* non visitur in Pal. prisc. aut P. 4. *Anquirit animus.*) Sic editio Victorii, sic Palat. prim. accediteque secund. in quo *anquirit*, vulgg. *inquirit.*

deos confitendum est. Nec tamen ea species corpus est: sed *quasi corpus*: nec habet sanguinem, sed *quasi sanguinem*. Hæc quamquam & inventa sunt acutiùs, & dicta subtilius ab Epicuro, quàm ut quivis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia vestra differo brevius, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitùs abditas non modo viderit animo, 1 sed etiam sic tractet, ut manu doceat, eam esse *vim & naturam deorum*, ut primùm non sensu, sed mente cernatur: nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερεμνια appellat, sed imaginibus, similitudine, & transitione perceptis: cùm infinita similliimarum imaginum species ex innumerabilibus individuis exsistat, 2 & ad eos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura, & æterna. Summa verò vis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione dignissima est: in qua intelligi necesse est eam esse naturam ut omnia omnibus paribus paria respondeant, hanc ἰσονομιαν appellat Epicurus, id est, *æquabilem tributionem*. Ex hac igitur illud effi citur, si mortalium tanta multitudo sit esse, immortalium non minorem & si, quæ interimant, innumerabilia sint, etiam ea, quæ conservent, infinita esse debere. Et quærere a nobis, Balbe, soletis, quæ vita deorum sit, quæque ab iis *degatur ætas*. Ea videlicet, qua nihil beatius, 3 nihil omnibus bonis affluentius cogitari potest. nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & virtute gaudet: habet exploratum fore se semper cùm in maximis, tum in æternis voluptatibus. Hunc deum ritè *beatum* dixerimus, vestrum verò *laboriosissimum*. sive enim ipse mundus, deus est, quid potest esse minùs quietũ, quàm nullo puncto temporis intermisso, versari circum axem cœli admirabili celeritate? *nisi quietum* autem *nihil beatum est*, sive in ipso mundo deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque conservet, terras & maria contemplans, hominum commoda, vitasque tueatur: næ ille est implicatus molestis negotiis, & operosis. Nos autem beatam vitam *in animi securitate*, & in omnium vacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum esse mundum: nihil opus fuisse fabrica? tamque eam rem esse facilem, quam vos effici negetis sine divina posse solertia, ut innumerabileis natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis: ut tragici poëtæ cùm explicare argumenti exitum non potestis, *confugitis ad deum*. Cujus operam profectò non desideraretis, si immensam, & interminatam in omneis parteis magnitudinem regionum videretis: in quam se injiciens animus, & intendens, ita latè, longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insistere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum. infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohærescunt tamen inter se, & aliæ aliàs apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas vos effici posse sine follibus, & incudibus non putatis. Itaque imposuistis in cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus. Quis enim *non timeat* omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotii deum? Hinc vobis exstitit primùm illa fatalis necessitas, quam ἑιμαρμενὴν dicitis: ut, quidquid accidat, id *ex æterna veritate*, causarumque continuatione fluxisse dicatis. Quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ vestra, quæ Latinè *divinatio* dicitur, qua tanta imbueremur superstitione, si vos audire vellemus, ut haruspices, augures, hariioli, vates, & conjectores nobis essent colendi. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: & piè, sanctèque colimus naturam excellentem, atque præstantem. Sed elatus studio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere. quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut solebat, Atqui, inquit, Velleï, nisi tu aliquid dixisses, nihil tanè ex me quidem audire potuisses. mihi enim non tam facilè in mentem venire solet, *quare verum sit aliquid quam quare falsum*. Itaque cùm sæpe, tum, cùm te auditurum paullo ante contingit Roges me qualem *deorum naturam* esse ducam: nihil fortasse respondeam. Quæras, putemne talem esse, qualis modò à te sit exposita: nihil dicam mihi videri minus sed antequàm aggrediar ad ea, quæ à te disputata sunt, de te ipso dicam quid sentiam. Sæpe enim de L. Crasso, familiare illo tuo, videor audisse, cùm interrogatis omnibus sine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. sed, quòd ab eo te mirificè diligi intelligebam, arbitrabar illum *propter benevolentiam id uberius dicere*. Ego autem, etsi 4 vereor *laudare præsentem*, judico tamen de re obscura, atque difficili à te dictum esse dilucidè: neque sententiis solùm copiosè, sed, verbis etiam ornatiùs, quàm solent vestri. Zenonem, quem Philo noster coryphæum appellare Epicureorum solebat; cùm Athenis essem, audiebam frequenter, & quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius judicarem, quàm illa benè refellerentur, cùm à principe Epicureorum accepissem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique sed isto modò, ut tu, distincte, graviter, ornate. Sed quod in illo mihi usu sæpe venit, Idem modò, cùm te audirem, accideràt, ut molestè ferrem, tantum ingenium (bona venia me audies) in tam leveis, ne dicam in tam ineptas, sententias incidisse. Nec ego nunc ipse aliquid afferam melius. ut enim modò dixi, omnibus fere in rebus, & maximè in physicis, *quid non sit, citiùs, quàm quid sit dixerim*. Roges me, *quid, aut quale sit deus*: auctore utar Simonide: de quo cùm quæsivisset hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causa sibi unum diem postulavit, cùm idem ex eo postridie quæreret: biduum petivit. cùm sæpius duplicaret numerum dierum, admiransque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, *quanto*, inquit, *diutiùs considero, 5 tanto mihi obscurior videtur obscuriorve*. Sed Simonidem arbitror (non enim poëta solùm suavis, verùm etiam ceteroqui doctus, sapiensque traditur) quia multa venirent in mentem acuta, atque subtilia, dubitantem, quod eorum esset verissimum, desperasse omnem veritatem. Epicurus verò tuus (nam cum illo málo disserere, quam tecum) & quid dicit, quòd non modò philosophia dignum esset, sed mediocri prudentia? Quæritur primùm in ea quæstione,

1. *Sed etiam sit tractet, ut manu, doceat eam (&c.)* Ita editi à Victorio, atque aliter Pall. haud malè tamen Turnebus ac Pareanus. *docat eam*: quod non solùm recinuit, Lambinus, sed adjecit adhuc *docet*, planè superstitiosè.

2. *Et ad eos affluat.*) Haud aliter publicati à Victorio, adstipulanturque Pali. tres & P. Gul elmii. sic item Aldus senior, nisi quod *ad*, *affluat*. vulgati, *ad eos affluat*. Lambinus *ad eos affluat*.

3. *Nihil omnibus bonis affluentius cogitari*.) Est rursus à Victoriana, & nostris Pall. duobusque Vouverian. editi passim, *nihilo omnibus bonis omnibus affluentius excogitari*.

4. *Vereor laudare præsentem.*) Gulielmianus ille P. *vereor præsentem*, sine *laudare*. altera tamen lectio perstat in Pall. tribus.

5. *Tanto mihi spes videtur obscurior.*) Non adspernatur sum quod erat in P. item Palat. prim. ac secund. quod sequeretur mox, *desperasse eam rem veritatem*.

6. *Quid dicit quod non modò Philosophia dignum esset.*) Lambinus monet reser bendum videri *dixit*, aut *sit* pro *esset*. Gulielmius maluerat *est*, aut legendum supra *didicit*. ego habuerim vocem controversam pro spuria, unaque quid-

5. Nihil

re, quæ est de natura deorum, *sint ne dii, nec ne sint.* Difficile est negare. credo, si in concione quæratur; sed in ejusmodi sermone, & confessu, facillimum. Itaque ego ipse pontifex, qui cæremonias, religionesque publicas sanctissimè tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, *esse deos*, persuaderi mihi non opinione solùm, sed etiam ad veritatem planè velim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli esse videantur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter, quæ communia sunt vobis cum ceteris philosophis, non attingam, ut hoc ipsum: placet enim omnibus ferè, mihique ipsi in primis, deos esse. itaque non pugno. rationem tamen eam, quæ à te affertur, non satis firmam puto. Quod enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id satis magnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confiteremur. quod cùm leve per se, tum etiam falsum est. primum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equidem arbitror multas esse gentes ficimmanitate efferatas, ut apud eas *nulla suspicio deorum* sit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne apertè deorum naturam sustulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cujus à te modò mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sic posuisset, DE DIVIS NEQVE VT SINT, NEQVE VT NON SINT, MAERO DICERE, Athenienſium jussu urbe, atque agro est exterminatus. librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo, tardiores ad hanc sententiam profitendam multos esse factos, quippe cùm *panam ne dubitatio quidem effugere potuisset.* Quid de sacrilegis, quid de impiis, perjurisque dicemus?

.. Tubulus si Lucius umquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,

ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam perjurus, aut tam impurus fuisset? Non est igitur tam explorata ista ratio ad id quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune est hoc argumentum aliorum etiam philosophorum, omittam hoc tempore: ad vestra propria venire malo. Concedo esse deos, doce me igitur, *unde sint, ubi sint, quales sint corpore, animo, vita.* Hæc enim scire desidero. Abunde ad omnia atomorum regno, & licentia. hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficis. quæ primum nullæ sunt. 1 nihil est enim, quod vacet corpore: corporibus autem omnis obsidetur locus. ita nullum inane, nihil esse individuum potest. Hæc ego nunc physicorum oracula fundo. vera, an falsa, nescio: sed veri tamen similiora, quàm vestra. ista enim flagitia Democriti, sive etiam antè Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia; partim autem 2 angulata, curvata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cœlum, atque terram, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Velleï, usque ad hanc ætatem perduxisti. priusque te quis de omni vitæ statu, quàm de ista auctoritate dejecerit. antè enim judicasti, Epicureũ te esse oportere, quàm ista cognovisti. Ita necesse fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut susceptæ philosophiæ nomen amittere. Quid enim mereas, ut Epicureus esse desinas? Nihil equidem, inquis, *ut rationem vitæ beatæ, veritatemq; deseram.* Ista igitur est veritas? Nam de vita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem esse censes, nisi planè otio langueat. Sed ubi est veritas? in mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis nascentibus, aliis cadentibus; an individuis corpusculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paullo antè uti cœperam, plura complecto. Concedam igitur, ex individuis constare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quæritur. Sint fanè ex atomis. non igitur æterni. 3 quia enim ex atomis sit, id natum aliquando sit. Si natum, nulli dii antè, quàm nati, & si ortus est deorum, interitus sit, necesse est, ut tu paullò antè de Platonis mundo disputabas. Ubi igitur illud vestrum *beatum*, & *æternum*? quibus duobus verbis significatis Deum. Quod cùm efficere vultis, in dumeta correptitis. ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed *quasi corpus*: nec sanguinem, sed *quasi sanguinem*. Hoc persæpe facitis, ut, cùm aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quam tam *impudenter resistere*: velut Epicurus, cùm videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus, & necessarius, invenit quo modo necessitatem effugeret, quod videlicet Democritum fugerat. ait atomum, cùm pondere & gravitate directò 4 deorsum ferretur, declinare paullulum. Hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere. Idem facit contra dialecticos: à quibus cùm traditum sit in omnibus disjunctionibus, in quibus, *aut etiam, aut non* ponceretur, alterutrum verum esse: pertimuit, ne, si concessum esset hujusmodi aliquid, *Aut vivet cras, aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret necessarium: totum hoc aut etiam, aut non, negavit esse necessarium. Quo quid dici potest obtusius? Urgebat Arcesilas Zenonem, cùm ipse falsa omnia diceret, quæ sensibus viderentur: Zeno autem nonnulla visa esse falsa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, si unum visum esset falsum, nullum esset verum; *omnes sensus veri nuntios* dixit esse. 5 nihil horum, nisi callide. GRAVIOREM enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. Idem facit in natura deorum. dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus, & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus: nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. MIRABILE VIDETVR, quòd non rideat haruspex, cùm haruspicem viderit. hoc mirabilius, quòd vos inter vos risum tenere possitis. non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem, quale esset, si id in certis fingeretur, aut fictilibus figuris. in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum. ne tu quidem, Velleï: sed non vis fateri. ista enim à vobis *quasi dictata* reddduntur: quæ Epicurus oscitans halucinatus est, cùm quidem gloriaretur, ut videmus in scriptis *se magistrum habuisse nullum.* quod & non prædicanti, 6 tamen facilè quidem crederem: sicut 7 mali ædificii domino glorianti, se architectum non habuisse. nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit; quem virum! dii immortales! & sunt qui putent audivisse: ipse non vult. credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait à se Sami auditum. ibi enim adolescens habitabat cum patre, & fratribus, quòd in eam pater ejus Neocles agripeta venerat.

1. *Nihil est enim quod vacet corpore.*) Sic Ald. senioris editio, habentque Pal. tres & Palat. posteriores, *nihil enim est quod.* Lambinus hercle minimè centones ferrit.

2. *Angulata, curvata quædam.*) Vox media non est boni commatis. nam ejus loco est in Palat. pr. *firmata.* in secund. *hamata.* in tert. *pyramata.* media lectio verior videtur.

3. *Quia enim ex atomis sit, id natum aliquando sit.*) Sic edidi à Victorio. nam antea cusi *quod enim.* Lambinus adtexuit, *aliquando sit necesse est.* at ego potius sustulerim utrumque *sit* nam in Palat primo aut sec. non exstat pr. ut. habetque prim. *venerum* pro *id natum*; quod & in P. Gulielmiano.

4. *Deorsum ferantur.*) Si ulla auctoritas membranarum Pall. sectandum *deorsus.* ita enim omnes.

5. *Nihil horum nisi callidè.*) Sic quidem Pal. sec. sed alii duo, item VVouverianus, *nihil* forte *calidè*, nisi velimus aliud quid subintelligi.

6. *Tam facilè quidem crederem*; *sicut*, &c.) Sic cota cohors librorum nostrorum Pall. Vouverian. item editio VVictorii; indicavique ita exstare in Mafficano P. Manutius; quem ne quidem secutus Lambinus, dum sequi se jactat. pubi cavit enim; *equidem credam*, quomodo nullus è nostris codd sex.

7. *Mali ædificii domino.*) Nihil sollicito; tantum prodo habere Pal. prim. dom.; lectione haud usquequaque absurda.

Ar-

sat. Sed, cùm agellus eum non satis aleret, ut opinor, *ludimagister fuit*. Sed hunc Platonicum mirificè contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid umquam didicisse videatur. In Nausiphane Democriteo tenetur: quem cùm à se non neget auditum, *vexat tamen* omnibus contumeliis. Atqui si hæc Democritea non audissèt, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi quædam *commutavit*, ut, quod paullo antè de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem: 1 atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia ferè quibus naturæ ratio continetur. Nunc istuc *quasi corpus*, & *quasi sanguinem*, quid intelligis? ego enim scire te ista meliùs, quàm me, non fateor solùm, sed etiam facilè patior. Cùm quidem semel dicta sunt, quid est, quod Vellejus intelligere possit, Cotta non possit? Itaque corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis, quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Neq; tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consultò dicis occultè, tanquam Heraclitus: sed (quod inter nos liceat) ne tu quidem intelligis. Illud video pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: *corpus illud non est sed simile corpori*: nec ille fusus, & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo; sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. Fac, id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum. cedo mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. Non deest hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, *humanas esse formas deorum*: primùm quòd ita sit informatum, anticipatumque mentibus nostris, ut homini, cùm de deo cogitet forma occurrat humana: deinde, ut quoniam rebus omnibus excellat natura divina, forma quoque esse pulcherrima debeat: nec esse humana ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis esse possit. Primum igitur quidq; consideremus quale sit, arripere enim mihi videmini quasi vestro jure rem nullo modo 2 probabilem omnium. Quis tam cæcus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non videret species istas hominum collocatas in deos aut *consilio* quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent: aut *superstitione*, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos te adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices. 3 Erat enim non facile, agenteis aliquid, & molienteis deos, in aliarum formarum imitatione servare. Accessit etiam ista *opinio* fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, physice, non vides, quàm *blanda conciliatrix*, 4 *& quasi sui sit lena natura*? An putas ullam esse terra, marique beluam, quæ non sui generis beluis maximè delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contractione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut Delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius, quàm hominem putaret, eam esse, causam, cur deos hominum simileis putaremus? quid censes, si ratio esset in beluis? non *suo quaq; generi plurimùm tributuras* fuisse? At mehercule ego (dicam enim, ut sentio) quamvis amem ipse me, tamen non audeo dicere, pulchriorem esse me, 5 quàm ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuraque quæritur. Quòd si fingere nobis, & jungere formas velimus: qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens beluis, adjunctis humano corpori; nolis esse? Difficili in loco versor. Est enim vis tanta naturæ, *ut homo nemo velit nisi hominis similis esse*. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cùm essem, è gregibus eorum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriseris. sed tamen ita res se habet. Deinde nobis, qui concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, *etiam vitia sæpe jucunda sunt*. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula, nævus, illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est ejus:

Constitaram, exorientem auroram fortè salutans,
Cùm subitò à læva Roscius exoritur.
Pace mihi liceat cælestes, dicere vestra,
Mortalis visus pulchrior esse deo.

6 Huic, deo pulchrior at erat, sicut hodie est, perversissimis oculis. quid refert? si hoc ipsum falsum illi & venustum videbatur. Redeo ad deos: 7 ecquos si non tam strabones, at paullo esse arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam est una omnium facies? nam si plures: *aliam esse alia pulchriorem* necesse est. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies est florere in cælo Academiam nec esse est. Si enim nihil inter deum & deum differt; nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. Quid, si etiam, Vellei, falsum illud omnino est nullam aliam nobis de deo cogitantibus speciem, nisi *hominis*, occurrere? tamenne ista tam absurda defendes? nobis fortasse? si occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, ea facie novimus, qua pictores, fictoresque voluerunt: neque solùm facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu, at non Ægyptii, nec Syri nec ferè cuncta barbaria. firmioreis enim videas apud eos opiniones esse de bestiis quibusdam, quàm apud nos de sanctissimis templis & simulactis deorum. Etenim FNAA MVLTA EXPOLIATA, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. at verò ne fando quidem auditum est, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur censes? Apim illum, sanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quam tibi illam nostram Sospitam, quam tu numquam ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, 9 cum calceolis repandis. At non est talis Argiva nec Romana Juno. Ergo

giva,

---

1. *Atomos, inane, imagines.*) Non videtur contemnendum quod est in tribus Pall. *inanes*.

2. *Probabilem omnium. Quis.*) Est ab editione Victorii, visiturque in P. & utroque Pall. secund. tert. nam primus aliquot foliis hoc mutilus est.

3. *Erat enim non facile agenteis, &c.*) Ita & Victorii editio neque secus Pal nostri, quorum tamen secund. non agnoscit negativam; neque videtur auctoris.

4. *Et quasi sui sit lena natura.*) Pall. & VVouverian. *& quam sui sit.* quod & expressit Victorius, adjecto, *ipsa natura*.

5. *Quam ille fuerit taurus.*) Victorii editio sic habet, ut & Palat. tert. nam secund. *fuisse*. verùm cùm P. vocem illa destituatur, credibile est à manu manasse librariorum.

6. *Huic, Deo pulcrior at erat, &c.*) Retinui lectionem vulgatam consentientem cum mss. nostris; solummodò iisdem membranis auctoribus transposui vocem, sustulique interrogationem. quomodo item visitur in Victoriana. oculis inquit hujus pulcrior videbatur Deo non etiam nostris, utpote perversissimis oculis. Gul. Canterus malebat; *Hic pulcrior Deo?* l. 4. Nov. lect. c. 14. P. Manutius conjiciebat, *hic pulcrior Deo?* quod, ut ambrosiam, statim libris suis credidit Lambinus.

7. *Ecquos si non tam strabones, at paullo.*) Haud aliter Victoriana editio, imò & Aldi vetus, & accedunt ferè membranæ nostræ. Cameriana, *ecquos insigni naso strabones aut paullo, &c.* quæ tamen videntur usurpata fuisse vulgo longè prius.

8. *Si tenuris, ut dicis, Jovem, &c.*) Sic Aldus avus, obtinetque passim hodie sed enim Victoriana, *ut dicis apparuisse Jovem*, quomodo duo Pall. & duo VVouvv.

9. *Cum Calceolis repandis.* Pighius noster ad annum urbis DXCIX. arbitratur melius *caligulis*: utique si sequamur nummorum indicia.

Alia

ſia ſpecies Iunonis Argivis, 1 alia Lanuinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iovis. Non puder igitur *phyſicum, id eſt, ſpeculatorem, venatoremque naturæ* ab animis conſuetudine imbutis, petere teſtimonium veritatis? iſto enim modo dicere licebit, Iovem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Minervæ, cæruleos eſſe Neptuni. Et quidem 2 Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atque veſtito, leviter appârer claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus. Age & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis nominantur. At primùm quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim, ut tu Velleje, quocumq; veneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. Deinde nominum non magnus numerus ne in pontificiis quidem noſtris: deorum autem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cùm una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat, Velleji, *noſſeri potiùs neſcire quod neſcires*, quàm iſta effutientem nauſeare, atque ipſum tibi diſplicere? At tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem voluptatibus? & *ſapientem* Qui poteſt eſſe in ejuſmodi trunco ſapientia? Hæc veſtra ſunt. Si igitur nec humano viſu, quod docet: nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? Non audes ſapienter id quidem. erſi hoc loco *non populum metuis, ſed ipſos deos*, novi ego Epicureos; omnia ſigilla numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offenſionem Atheniensium caderet, *verbo* reliquiſſe deos, *re* ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis ejus, brevibusq; ſententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc ut opinor, 4 prima ſententia eſt: *Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.* In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille 5 inſcitia planè loquendi fecerit, feciſſe conſulto de homine minimè vafro male exiſtimant. Dubium eſt enim, utrùm dicat aliquid iſte beatum & immortale, 6 an ſi quod ſit, id eſſe immortale. Non animadvertunt, hic eum ambiguè locutum eſſe: ſed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paullo antè te. ille verò deos eſſe putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret, mortem dico, & deos: quibus mediocres homines non ita valde moventur. his ille clamat, omnium mortalium mentes eſſe perterritas. *Tot miſſilia latrocinantur, morte propoſita.* Alii omnia, quæ poſſunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos: quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquit, animam rationis, conſiliique participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis numquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. Hujus hanc illuſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ eundem orbem tenentes, aliæ propiùs à terris, aliæ remotiùs, ab iisdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. Numquid tale, Epicure, vidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ; quoniam *nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut videmus.* Quid? deum ipſum numne vidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quæ 7 aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert. 8 Ita ſit, ut *mediterranei* mare eſſe non credant. Quæ ſunt tantæ animi angustiæ ut ſi Seriphi natus eſſes, nec umquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos, vulpeculasque ſæpe vidiſſes, non crederes leones, & pantheras eſſe, 9 cùm tibi, quales eſſent, diceretur? ſi verò de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares? Et tu quidem, Vellei, non veſtro more, ſed dialecticorum (quæ funditus gens veſtra non novit) argumenti ſententiam concluſiſti: *Beatos eſſe deos* ſumſiſti. Concedimus. *Beatum autem ſine virtute neminem eſſe poſſe.* Id quoque damus, & libenter quidem. *Virtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe.* Conveniat id quoq; neceſſe eſt. Adjungis, *nec rationem eſſe, niſi in hominis figura.* Quem tibi hoc daturum putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumſiſſes tuo jure. Namà beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt, non deſcendere. Nec verò intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimileis dicere, quàm homines deorum. Quæres, quid interſit. Si enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram veniſſe ad deos. *dii enim ſemper fuerunt, & nati numquam ſunt*, ſi quidem æterni ſunt futuri, at homines nati. antè igitur humana forma, quàm homines, ea, quæ erant forma dii immortales. Non ergo illorum, *humana forma*, ſed noſtra, *divina* dicenda eſt. Verùm hoc quidem, ut voletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna, nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe vultis. Sed tamen quis iſte *tantus caſus?* unde tam felix concurſus atomorum, ut repentè homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorum decidiſſe de cælo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimileis exſtitiſſe? vellem diceretis: deorum cognationem agnoſcerem non invitus. Nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? VTINAM TAM FACILE vera invenire poſſim, quam falſa convincere. Etenim enumeraſti memoriter, & copioſè (ut mihi quidem admirari liberet, in homine eſſe Romano tantam ſcientiam) uſque à Thale Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omnesne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine manibus, & pedibus conſtare deum poſſe decreverunt? ne hoc quidem vos movet conſideranteis, quæ ſit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, *membris humanis deos non egere?* quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendendum? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſa nihil ſupervacaneum eſt? Itaq; NVLLA ARS imitari ſollertiam naturæ poteſt. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur. denteis, palatum, fauceis nullum ad uſum; quæque procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec extema magis, quàm interiora, cor, pul-

1. *Alia Lanuinis.*) Inepte omnium libros obſidet *Latinis*. alterum tuetur quidem Victorius, ſed nemò ferè ſequi voluit. ſic tamen Pal. noſtri & VVorv. niſi quod in iis et am; *Lavinii, & Lavinia* quid mirum; adhuc nondum con enſerunt Crit: ei *Lanuvium* ne dicendum an *Lavinium*. at ibidem eximiè cultam Soſpitam, notum ſatis vel ex Livio.

2. *Athenis laudamus Vulcanum eum, &c.*) V Victorii editio *laudamus ipſi Athenis Vulcanum eum*. quæ vox item in P. & duobus Pall.

3. *Omnia ſigilla numerantes.*) Conjecit P Manutius *venerantes*; illicoque in ſol t lere Lambinus. at propius literas Gulielmus, *numerantes*.

4. *Prima ſententia eſt.*) Vulg. *prior*: ſed contra omnes meſſ. noſtros & editionem Victorii.

5. *Inſcitia planè loquendi.*) Lambinus invexit, vel omnibus, inquit, libris invitis, *inſcientia* inſcitè.

6. *An ſi quod ſit, id eſſe immortale.*) Haud ſecus Aldos ſenior, & Victorius, additi planturque VVorv. duo i em Pall. niſi quod ſec. *mortale*. poſteriores ei ſi addidere. *ſit beatum, id eſſe immort.*

7. *Aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert.*) Pal. tert. *nova*. Gulielm. legebat, *nobis nova, aut vetus affert*. at quieſco vulgatæ, noſtrâ quidem poſteriorâ, quæ & in Victoriana, & in Palli.

8. *Ita ſit, ut mediterranei, &c.*) Non inepte Pall. noſtri: *ita ſit*. ut affirmet auctor; non futurum; ſed præſens, ſed præteritum.

9. *Si tibi quales eſſent dicerentur.*) Metuo ne ſint ab liberalitate exſcriptorum, voces illæ omnes. 1. *ſpi*

mones, jecur, cetera; quæ detracta utilitate, quid habent venustatis? quandoquidem hæc esse in deo propter pulchritudinem vultis. Istisne fidentes somniis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, sed meretricula etiam Leontium, contra Theophrastum scribere ausa sit? scito illa quidem sermone, & Attico: 1 sed tamen tantum Epicuri hortus habuit licentiæ. & soletis queri: Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius sed stomachabatur senex, si quid asperiùs dixeram cùm Epicuro contumeliosissimè Aristotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpissimè maledixerit: Metrodori, sodalis sui, fratrem, Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipsum, quem secutus est, fuerit ingratus: Nausiphanem, magistrum suum, à quo nihil didicerat, tam malè acceperit. Zeno quidem non eos solùm, qui tum erant, Apollodorum, 2 Syllum, ceteros figebat maledictis; sed Socratem ipsum, parentem philosophiæ, Latino verbo utens *scurram Atticum* fuisse dicebat: Chrysippum numquam nisi *Chesippum* vocabat. Tu ipse paullo ante, cùm tanquam senatum philosophorum recitares, summos viros *desipere*, *delirare*, *dementes esse* dicebas. Quorum si nemo verum videt de natura deorum, verendum est, ne nulla sit omnino. Nam ista, quæ vos dicitis, sunt tota commentitia, vix digna lucubratione aniculæ. non enim sententiis quam multa vobis suscipienda sint, si impetraritis, ut concedamus eandem esse hominum, & deorum figuram. Omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingressus, cursus, accubatio, inclinatio, sessio, comprehensio; ad extremum etiam sermo, & oratio. Nam quod & *mares deos*, & *feminas* esse dicitis, quid sequatur videtis. Equidem mirari satis non possum, unde ad istas opiniones vester ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc esse, *deos ut beatos*, *immortalesque sit*. Quid autem obstat, quo minùs sit beatus, si non sit bipes? aut ista sive beatitas, sive beatitudo dicenda est (utrumque omnino durum, sed *usu mollienda nobis verba sunt*) verùm ea; quæcumque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura, membrisque corporis vacuam, cadere non potest? Nihil aliud dicis, nisi, numquam vidi solem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, umquamne vidisti? negabis. Cur igitur non *sexcenta millia esse mundorum*, sed innumerabilia ausus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cùm præstantissima natura quæratur, eaque beata, & æterna. 3 quæ sola divina natura sunt, ut immortalitate vincamur ab ea natura, sic animi præstantia vinci: atque ut animi, item corporis? cur igitur, cùm ceteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propiùs accedebat humana *virtus*, quàm *figura*. An quidquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutius urgeam) quàm si ea genera beluarum, quæ in rubro mari, Indiave gignantur, nulla esse dicamus? Atqui NE OVRIOSISSIMI QVIDEM HOMINES exquirendo audire tam multa possunt, quàm sunt multa quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exsistunt. quæ negemus esse, quia numquam vidimus. Ipsa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, similitudo? Quid? canis nonne similis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm similis, turpissima bestia, nobis?

at mores in utroque dispares. Elephanto belluarum nulla prudentior, at figura quæ vastior? De bestiis loquor: quid? inter ipsos homines nonne & *similimis formis dispares mores*, & moribus figura dissimilis? etenim si semel, Velleï, suscepimus genus hoc argumenti, attende quo serpat. tu enim sumebas, nisi in hominis figura, rationem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri: nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleverit: nisi in eo, qui didicerit: nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco & infirmo: postremò nisi in homine, atque mortali. Quòd si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adjunctis, in homine rationem esse, & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. Hoc est non considerare, sed *quasi fortiri*, quid loquare. Nisi fortè ne hoc quidem attendis, non modò in homine, sed etiam in arbore, *quidquid supervacaneum sit, aut usum non habeat, obstare*. Quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur. hæc enim sunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet. 4 At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cùm ipsum mundum, cùm ejus membra, cælum, terras, maria, cumque horum insignia, solem, lunam, stellasque vidissent, cumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudinesque cognovissent, suspicati essent *aliquam excellentem sapientiam, præstantemque naturam, quæ hæc fecisset, moveret, regeret, gubernaret*. Qui, etiam si aberrant à conjectura, videntamen quid sequantur. Tu quod opus tandem magnum, & egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo esse deos suspicere? 5 Habebam, inquis, in animo insitam informationem quandam dei; & barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur esse tales putas? Quanto melius hæc vulgus imperitorum? qui non membra solùm hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum. dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: &, si, actiones quæ sint deorum, non vident, *nihil agentem tamen deum non quæunt cogitare*. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt. 6 Velut Ibes, maximam vim serpentium conficiunt, cùm sint aves excelsæ, cruribus rigidis, corneo, proceroque rostro: avertunt pestem ab Ægypto, cùm volucreis angueis ex vastitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ, nec morsu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Possum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam; tamen beluas à barbaris propter beneficium consecratas: vestrorum deorum non modò beneficium nullum exstare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotii. Profectò Epicurus, quasi *pueri delicati, nihil cessatione melius existimat*. At ipsi tamen pueri, etiam cùm cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum volumus cessatione torpere, ut, si se commoverit, vereamur ne beatus esse non possit. Hæc oratio non modò deos spoliat motu, & actione divina, sed etiam homines inertes efficit; si quidem agens aliquid, ne deus quidem, esse beatus potest.

Verùm

1. *Sed tamen tantum Epicuri*, &c.] Secutus sum lectionem à Petro Victorio examinatam interpunctamque libro XX. v. Variar. cap. 18. respondentque eidem Pall.

2. *Syllum, ceteros*, &c.] Victorius d. libro cap. 19. locum habet suspectum de macula. Libri enim calamo exarati scribunt *sine ceteros*. & verò Pal. sec. quoque exhibet *sive ceteros*. tert. tamen *Sillum ceteros*.

3. *Quæ sola divina natura sunt.*] Ita Victorius. vulgati, *in divina*. Pal. sec *quæ sola div. naturâ est*; nec aliter VVouvv. codex. at tert. *quæ sola divinæ naturæ sunt*.

4. *At eos vituperabas.*] Editio Vict. item P. & Pal. sec. *& eos vituperabas*.

5. *Habebam, inquis*, &c.] Sic Pall. nostri & Victor. publicati, *habeo*.

6. *Velut Ibes maximam*, &c.] Vox prima abest vulgatis: produxit è libris antiquis Victorius; restatque in P. & Pal. tert. quam secund. *ut Ibes*. VVouverianus habet, *velut Ibes quamdam*.

I. Ut

Vestrùm sit sanè, ut vultis, deus, effigies hominis, & imago, quod ejus est domicilium? quæ sedes? qui locus? quæ deinde actio vitæ? quibus rebus id quod vultis beatus est? *Vtatur enim suis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus est.* nam locus quidem ne etiam nascuris quæ sine animis sunt, suus est cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aquas; a superiore æther, ignibus altissima ora reddatur. 3 Beluarum autem terrenæ sunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque sede viventes: sunt quædam etiam 4 quæ *igne nasci putentur*, appareantque in ardentibus fornacibus sæpe volitantes. Quæro igitur, vester deus primùm ubi habitet: deinde quæ causa eum loco moveat: si modò moveri aliquando: postremò, cum hoc proprium sit animantium, *ut aliquid appetat* quod sit naturæ accommodatum; deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur, postremò, quo modo beatus sit, quo modo æternus. 5 quidquid enim horum attigeris, ulcus est, ita male instituta ratio eorum repetitur non potest. Sic enim dicebas SPECIEM per percipi cogitatione, non sensu: nec esse in eam ullam solutatem, neque eandem diuturnam per manere, eamque esse ejus visionem, ut similitudine, & transitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus similium accessio: ex eoque fieri, ut in hæc intenta mens nostra, beatam illam naturam, & sempiternam putet. Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? nam si tantummodò ad cogitationem valent, nec ullam habent *substantiam* nec *eminentiam*: 6 quid interest, utrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem cogitationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant, vos autem adventum in animos, & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Ti. Gracchum cùm videor contionantem in Capitolio videre, de M. Octavio defectentem stellam, tum cum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracchi, & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium cùm pervenerint, tùm ad animum meum referuntur, hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati, atque æterni intelligantur. Dic imagines esse, quibus pulsentur animi. species dum taxat objicitur quædam nuda: etiam cur *ea beata* sit? cur *æterna*? Quæ autem istæ imagines vestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehensus à multis est, nec vos exitum reperitis; totaque res vacillat, & claudicat. Nam quid est, quod minùs probari possit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex formæ, qualis fuerunt? quomodo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poëtam docet Aristoteles numquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt ejusdem 7 fuisse Cercopis. At Orpheus, id est, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum sæpe incurrit. Quid, quod ejusdem hominis *in meum alia, alia in tuum*? quid, quòd eorum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quòd hominum, locorum, urbium earum, *quas numquam vidi*mus? quid, quòd simulac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quòd etiam ad dormientem veniunt invocata? Tota res, Vellei, nugatoria est, vos autem non modò oculis imagines, sed etiam animis inculcatis. tanta est impunitas garriendi. At quàm licenter? Fluentium frequenter transitio fit visionum, ut è multis una videatur. Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. Quo modo enim probas, *continenter* imagines terri? aut, si continenter, quo modo *æterna*? Innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. Num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibritatem, sic enim *ἰσονομίαν*, si placet, appellemus: & ais, quoniam sit natura mortalis, immortalem etiam esse oportere. Isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint aliqui immortales; & quoniam nascuntur in terra, nascantur & in aqua. & quia sunt quæ interimant, sint quæ conservent. Sint sanè: sed ea conservent, quæ sunt. Deos istos esse non sentio. Omnis tamen ista rerum effigies ex individuis quo modo 8 corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa, & agitari inter se concursu fortasse possent; formare, figurare, colorare, animare non possent. Nullo igitur modo *immortalem* deum efficitis. Videamus nunc de *beato*. Sine virtute certè nullo modo *virtus* autem *actuosa*: & deus, vester nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum. Quorum? tandem bonorum? voluptatum. Credo: nempe ad corpus pertinentium nullam enim novistis, nisi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus. Omitto voluptatem. Non arbitror te, Vellei, similem esse Epicureorum reliquorum, 9 quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille testatur, se NE INTELLIGERE QUIDEM ULLUM BONUM, QUOD SIT SEJUNCTUM A DELICATIS, ET OBSCÆNIS VOLUPTATIBUS, quas quidem non erubescens, persequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum, aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poëtæ quidem, nectar, ambrosiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat ista deus tuus, video: nec quomodo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè vivendum est, quàm deorum, quod pluribus generibus fruitur voluptatum. At has leviores ducis voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est) sensibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noster ferre non poterat, aspernari Epicureos, molleis, & delicatas voluptates. summa enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, his ipsis verbis, quibus erant scriptæ. Metrodori verò, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. accusat enim Timocratem, fratrem suum, Metrodorus, quòd dubitet *omnia, quæ ad beatam vitam pertineant ventre metiri*: neque id semel dicit: sed sæpius. Annuere te video. nota enim tibi sunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad voluptatem omnia referantur; alia est ea quæstio. sed doceo, deos vestros esse voluptatis experteis. ita vestro judicio ne beatos quidem. *At dolore vacant*, satin' est id ad aliam abundantem bonis vi-

1. *Vtatur enim suis bonis oportet, & fruatur.*) Pall. & P. respuunt copulam neque admittit Vict locum habet tamen suum nisi mavis repetere *beatus enim sapiens, oportet fruatur*. VVouver præterea liber unus pro eo habebat *fruatur* quod & offenderat et P. Gul.

2. *Ingenito æther.* Sic mss. nostra quinque sic ed. Vict vulg. *et* Lam. *Ingenito æthere*. quomodo conjecerat P. Man.

3. *Bestiæ vero animantes terrenæ sunt aliæ, aquatilium aliæ, ancipitum aliæ*: nec improbaverim admodum, dummodò referbatur libro. Pall. tert.

4. *Quæ igne nasci.* Sic Pall. nam P. *igni*, unde conj. et Gul. *igni enasci*.

5. *Quidquid enim horum attigeris.*) Vict ed. *attigeris*, neque aliter Pall. tert.

6. *Quid interest autem de Hippocentauro.*) VVouver. ex cusum exemplar?

7. *Fuisse Cercopis.*) Ita volebat repani Parrhasius, notis suis in Claud. vulg. *Cercopia*. at Pal. sec. *cercopis*. tert. *Cercopis*. VVouver. *Cerdonis* exprimunt.

8. *Corporibus oritur? quæ etiamsi essent, quæ nulla sunt, &c.*) Pal. sec. longè alter verba disposuit: sic nempe: *corporibus, quæ nulla sunt, oriuntur? quæ etiamsi essent, pellere seipsa*. & verò illa, *quæ nulla sunt*, non vi uncuntur in Pal. tert.

9. *Quos pudeat earum, &c.*) Adjiciunt alii negat vam, sed repugnantibus libris nostris, minimum quinque, cupiebat Camer. eodem sensu, *quin pudeat*.

tam beatissimam? 1 Cogitat, inquiunt, assiduè beatum esse se. habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchrè est*: &, *Ego beatus sum*, cogitantem. Nec tamen video, 2 quo modo non vereatur iste deus beatus, ne intereat, cùm sine ulla intermissione pulsetur, agiteturque incursione atomorum sempiterna, cumque ex ipso imagines semper effluant. Ita nec beatus est vester deus, nec æternus. At etiam de sanctitate, de pietate adversùs deos, libros scripsit Epicurus, At quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire dicas? non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec *manibus*, ut Xerxes: sed *rationibus*, deorum immortalium templa, & aras everterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, 3 cùm dii non modò homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad secolendam elicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans, nihil nec actura sit umquam, neque agat, neque egerit? QUAM PORRO PIETAS EI debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, ei deberi potest? est enim pietas, justitia adversùm deos: cum quibus quid potest nobis esse juris, cùm homini nulla cum deo sit communitas? *Sanctitas* autem, *est scientia colendorum deorum*: qui quamobrem colendi sunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec sperato bono. Quid est autem, quod eos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam superstitione, quòd glotiari soletis, facile est liberari, cùm sustuleris omnem vim deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec esse deos, nec non esse. Horum enim sententiæ omnium, non modò superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum: sed etiam *religionem, qua deorum cultu pio continetur*. Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus *reip. causâ*, ut, quos *ratio* non posset, eos ad officium *religio* duceret, nonne omnem religionem funditùs sustulerunt? Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodessent hominum vitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt *post mortem ad deos pervenisse*, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maximè tractata ab Euhemero est: quem noster & interpretatus, & secutus est, præter cæteros, Ennius. Ab Euhemero autem & mortes, & sepulturæ demonstrantur deorum. Utrùm igitur hic confirmasse religionem videtur, an penitus totam sustulisse? omitto Eleusinam sanctam illam, & augustam,

Ubi initiantur gentes ovarum ultima?

Præterea Samothraciam, eaque,

——4 *Quæ Lemni*
Nocturno aditu occulta coluntur
Silvestribus sepibus densa.

Quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoscitur, quàm deorum. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim censet imagines divinitate præditas inesse *universitati rerum*: tum principia, menteisque, quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit: tum animanteis imagines, quæ vel prodesse nobis solent, vel nocere: tum ingenteis quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admitari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare? Epicurus verò ex animis hominum extraxit radicitùs religionem, cùm diis immortalibus & *opem*, & *gratiam* sustulit. cùm enim optimam, & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam. tollit id, quod maximè proprium est optimæ, præstantissimæque naturæ. quid enim est melius, aut QUID PRAESTANTIUS BONITATE, & BENEFICENTIA? qua cùm carere deum vultis, neminem deo nec deum nec hominem carum: neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modò homines à diis, sed ipsi dii inter se ab aliis alii negligantur. Quanto Stoici melius qui à vobis reprehenduntur? Censent autem *sapienteis, sapientibus etiam ignotos esse amicos*. nihil est enim virtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, à nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, cùm imbecillitatem, gratificationem, & benivolentiam ponitis? Ut enim omittam vim, & naturam deorum: ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. *Nulla est caritas naturæ, nisi inter bonos? earum* ipsum, verbum est amoris; ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referremus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista *amicitia*, sed *mercatura* quædam utilitatum suarum. PRATA, & ARVA, & pecudum, greges diliguntur isto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. *Hominum caritas, & amicitia, gratuita est*. Quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes, & inter se diligunt, & hominibus consulunt. Quod nisi ita sit, quid veneramur, quid precamur deos? cur sacris pontifices, cur auspiciis augures præsunt? quid optamus à diis immortalibus? quid vovemus? At etiam liber est Epicuri, *de sanctitate*. Ludimur ab homine non tam facero, quàm ad scribendi licentiam libero. Quæ enim potest esse *sanctitas*, si dii humana non curant? quæ autem *animans natura*, nihil curans? verius est igitur nimirum illud, quod familiaris omnium nostrûm Possidonius disseruit in libro quinto *de natura deorum*, nullos esse deos. Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, *invidia detestanda gratia* dixisse. neque enim tam despiens fuisset, ut homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido, membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam, atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primùm nulla esse potest: idque videns Epicurus, *re tollit, oratione relinquit deos*. Deinde, si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; valeat. quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, *omnis in imbecillitate est & gratia, & caritas*.

M. TU-

1. *Cogitat, inquiunt, &c.*) Plurali numero utitur Pal. tert. per omnia; etiam Sec. præterquam quod 3 *cogitent*. & verò ad hanc nostram faciem proxumi quoque Vict. vulgo est *cogitant inquam, &c. beatus, &c. habeat, &c. qui agitent*.

2. *Quomodo non vereatur iste beatus deus ne intereat, cùm.*) Expressi lectionem V. Ct. & Camer. nam Ald. uterque, *quomodo videatur iste Deus beatus cùm &c.* omissis intermedius, quod & in plerisque editionibus. sed vide tamen an non referi debeat, *quomodo non moveatur iste Deus cùm, &c.* ita sanè habet Pal. noster Sec. estque huic loco prorsus aptum.

3. *Cùm Dei non modò homines non colant*) Sic quoque Pall. ambo P. Man. conjecturam *Dei non modò hominibus non consulant*, idque statim libris invexit Lamb. præter mentem planè auctoris.

4. *Quæ Lemni, &c.* Gul. mutat in Anapæstos:

——Lemni.
Nocturno aditu occulta coluntur
Silvestribus sepibus densa. nocturno; id est, nostu.

2. Eos-

M. TVLLII CICERONIS
DE
NATVRA DEORVM
AD
M. BRVTVM,
LIBER SECVNDVS.

Vellejus, Epicureus *Balbus*, Stoicus: *C. Cotta*, Academicus.

QUAE cùm Cotta dixisset, tum Vellejus, Nae ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. Nam neque indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorem quamvis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec subtilitate sententiarum, si oratio nihil est siccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuisti: coronâ tibi & judices defuerunt. Sed ad ista aliàs: nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem mallem audire Cottam, dum; quae eloquentia falsos deos sustulit, eadem veros inducat. est enim & philosophi & pontificis, & Cottae, de diis immortalibus habere non errantem, & vagam, ut Academici, sed, ut nostri, *stabilem certamque sententiam*: nam contra Epicurum satis, superque dictum est: 2 Sed aveo audire, tuipse, Cotta, quid sentias. An, inquit, oblituses, quod initio dixerim, facilius me, talibus praeterim de rebus, quid non sentirem, quam quid sentirem, posse dicere? Quòd si haberem aliquid, quod liqueret; tamen te vicissim audire vellem, cùm ipse tam multa dixissem. Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm brevissimè potero. etenim convictis Epicuri erroribus, longa de rea disputatione tracta oratio est. Omnino id vident nostri totam istam de diis immortalibus quaestionem in partes quatuor. Primùm docent *esse deos*: deinde, *quales sint*: tum, *mundum eos abhis administrari*: postremò, *consulere eos rebus humanis*. Nos autem hoc sermone quae priora duo sunt sumamus: tertium, & quartum, quia majora sunt, puto esse in aliud tempus differenda. Minimè verò, inquit Cotta: nam & otiosi sumus, & iis de rebus agimus, quae sunt etiam negotiis anteponendae. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars, quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cùm coelum suspeximus, coelestiaque contemplati sumus, quàm *esse aliquod numen* praestantissimae mentis, quo haec regantur? quod ni ita esset, quî potuisset assensu omnium vincere Ennius?

Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Illum verò & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, & ut idem Ennius,

—patrem divûmque, hominumque,

& praesentem, ac praepotentem deum. Quod qui dubitet, haud sanè intelligo; cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, *nec confirmaretur diuturnitate temporum*, nec unà cum saeculis, aetatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas, atque vanas, diuturnitate extabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse, aut chimaeram putat? quae anus tam excors inveniri potest, quae illa, quae quondam credebantur, apud inferos portenta, extimescat? OPINIONUM ENIM COMMENTA DELET DIES: NATURAE JUDICIA CONFIRMAT. Itaq; & in nostro populo, & in ceteris, deorum cultus religionumq; sanctitates exsistunt in dies majores, atq; meliores. Idque evenit non temerè; nec casu; sed quòd *praesentiam* saepe divi suam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum; cùm A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano proelio dimicaret, in nostra acie Castor, & Pollux ex equis pugnare visi sunt: & recentiore memoria iidem Tyndaridae Persen victum nuntiaverunt. Enim Vatienus, avus hujus adolescentis; cùm è praefectura Reatina Romam venienti noctu juvenes cum equis albis dixissent, Regem Persen illo die captum, senatui nuntiavit, & primò, *quasi temerè de rep. locutus*, in carcerem conjectus est: post, à Paullo litteris allatis, cùm idem dies constitisset: & agro à senatu, & vacatione donatus est. Atque etiam cùm ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo proelio devicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnam ludis Olympiae, memoriae proditum est. Saepe Faunorum voces exauditae, saepe visae formae deorum; quemvis non aut *hebetem*, aut *impium*, deos praesentes esse confiteri coëgerunt. Praedictiones verò & praesensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quae sint, ostendi, monstrari, portendi, praedici? ex quo illa ostenta monstra, portenta, prodigia dicuntur. Quòd si ea ficta credimus licentia fabularum, Mopsum Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipsae quidem fabulae asciviissent, si res omnino repudiarent: ne *domesticis quidem exemplis* desti, numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudii bello Punico primo temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cùm cavea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam jussit, *ut biberent, quoniam esse nollent* qui risus, classe devicta, multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega ejus Junius eodem bello nonne tempestate classem amisit, cùm auspiciis non paruisset? itaque P. Claudius à populo condemnatus est: Junius necem sibi ipse conscivit. C. Flaminium Caelius *religione neglecta* cecidisse apud Thrasimenum scribit cum magno reip. vulnere. Quorum exitio intelligi potest, *eorum imperiis rempub. amplificatam, qui religionibus paruissent*. Et, si conferre volumus nostra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id est, cultu deorum, multo superiores. An Attii Navii fatuus ille, quo ad investigandum suem regiones vineae terminavit,

1. Eundem equidem mallem audire.) Ait à Victorio aliter Pallitem (habere. Vossius.

2. Sed aveo audire.) Pallinostri, aliorumque, veteri ratione scribendi: Ve-

minavit, contemnendus est? crederem, nisi ejus *augurio* rex Hostilius maxima bella gessisset. Sed negligentia nobilitatis, auguriī disciplina omissa, veritas auspiciorum spreta est. *Species tantum retenta.* Itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, nulla peremnia servantur, nulla ex acuminibus, nulli vitī vocantur: ex quo *in procinctu testamenta* perierunt. Tum enim bella gerese nostri duces incipiunt, cùm auspicia posuerunt. At verò apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam seipsos dis immortalibus capite velato 1 verbis certis *pro republ. devoverent.* Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruspicum responsis commemorare possumus, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. Atqui & nostrorum augurum, & Etruscorum, & haruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo consulibus *res ipsa* probavit. quos cùm T. Gracchus consul iterum recrearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem est repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihilominus peregisset, remque illam in religionem populo veniſſe sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos ad solēret, referendum censuit. haruspices introducti, responderunt, *non fuisse justum comitiorum rogatorem* Tum Gracchus, ut è patre audiebam, incensus ira, ITANE VERÒ? EGO non justus, qui & consul rogavi, & augur, & auspicatò? an vos Tusci, ac barbi, auspiciorum populi R. jus tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire jussit. Post autem ex provincia litteras ad collegium misit, se, cùm legeret libros, recordatum esse vitio sibi tabernaculum a captum fuisse in hortos Scipionis, quòd, cùm pomœrium postèà intrasset, habendi senatus causa, in redeundo, cùm idem pomœrium transiret, auspicati esset oblitus; itaque vitio creatos consules esse. 3 Augures rem ad senatum: senatus, ut abdicarent: consules abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? vir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstantissimus, *peccatum suum, quod celari posset, confiteri maluit*, quàm hærere in rep. religionem: consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas. Quid haruspicum ars, nonne divina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos certè necesse est. Deorum autem interpretes sunt: deos igitur esse fateamur. At fortasse non omnia eveniunt, quæ prædicta sunt. 4 Ne ægri quidem, quia non omnes convalescunt, idcirco ars nulla medicina est. Signa ostenduntur à diis rerum futurarum. In his si qui erraverunt, non deorum natura, sed hominum conjectura peccavit. Itaque 5 inter omneis omnium gentium sententia constat, *omnibus enim innatum est & in animo quasi insculptum esse deos.* Quales sint, varium est: esse nemo negat. Cleanthes quidem noster quatuor de causis dixit in animis informatas deorum esse notiones. Primam posuit eam, de qua modò dixi, quæ orta esset ex præsensione rerum futurarum: alteram, quam cepimus *ex magnitudine commodorum*, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copia: tertiam, *quæ terrerent animos* fulminibus, tempestatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vastitate, pestilentia, terræ motibus, & sæpe tremitibus lapideisque imbribus & guttis imbrium quasi cruentis; 6 tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum, pecudumque portentis: tum facibus visis cœlestibus: tum stellis iis, quas Græci 7 cometas, nostri *crinitas* vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum sole geminato, quod, ut è patre audivi Tuditano, & Aquillio consulibus evenerat: quo quidem anno P. Africanus *sol alter* exstinctus est, quibus exterriti homines vim quandam esse cœlestem, & divinam suspicati sunt. quartam causam esse eamque vel maximam, *æquabilitatem motus*, conversionem cœli: solis, lunæ, siderumque omnium distinctionem, & utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adspectus ipse satis indicaret, non esse ea fortuita. Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium aut in forum venerit: cùm videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil umquam immensa, & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse reperisse videatur. SI ENIM, inquit, EST ALIQUID IN RERUM NATURA, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod potestas humana efficere non possit; est certè id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cœlestes, omnesque eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt. est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potius dixeris, quàm deum? etenim si dii non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil in omni mundo melius esse quàm se putet, desipientis arrogantiæ est. Ergo est aliquid melius. Est igitur profectò deus. An verò, SI DOMUM magnam, pulchramque videris, non possis adduci, ut, etiam si dominum non videas, 9 muribus illam, & mustelis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundum, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum cœlestium, tantam vim, & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne planè desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, *omnia supera esse meliora?* terram autem esse infimam quam crassissimus circumfundat aër? utob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque urbibus contingere videmus *hebetiora* ut sint hominum *ingenia* propter cœli pleniorem naturam, hoc idem genere humano evenerit, quòd in terra, hoc est, in crassissima regione mundi collocati sint. Et tamen ex ipsa hominum *solertia* esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & divinam, existimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam viscerum soliditatem

---

1. *Verbis certis decreverunt.*] Lamb. intrusit, *verbis conceptis*. sed violenter; hoc est, præter mss. nostros omnes, præter rationem; ut dudum indicavit columen antiquæ jurisprudentiæ lib. de Formulis Brissonius. cetera P. habet, *devota erat*; non inepte. nam & sic quoque fermè palat. qui ait nempe *devovisset*.

2. *Captum fuisse in hortis Scipionis.*] Hactenus edidi consentiunt in hanc scripturam nisi quod Lamb. *in hortis*. sed tamen pall. non agnoscunt præpositionem *in*. & nescio an non tolli debeat.

3 *Augures rem ad Senatum: Senatus, ut abdicarent: consules abdicarunt.*] Libri nostri plura huc accumulant & glossæ solùm sec. adhuc detraxit vocem *Senatus*. & verò abesse poterat.

6 *Ne ægri quidem, quia non omnes convalescunt.*] Stant ab hac lectione membranæ nostræ omnes. estque gratiosissimæ venustatis elocutio præ Lamb. ineptiis.

5. *Inter omnes omnium sententia constat.*] Ita Ald. senior. aliique multi. nam Camer. *summa consensus*. quomodo & pal. sec. & p. & VVeuv. num tert. habebat *sententia consensus*. Vict. controversiam hanc vocem omnino omisit. nec habet sanè quòd ibi agat. *summa* tamen potius ei convenerit, quàm *sententia*.

6. *Tum lapidibus.*] Locus fructus. Gul. reponendum putabat *lapsibus*, aut certè *labibus* nonplacet ultimum.

7. *Cometas nostri crinitas vocant.*] Vulg. *crinitas ut vocant*, sed præter pall. & p. & Vict. editionem in qua alterum.

8 *Utilitatem.*] Lamb admisit divinationem p. Man. *varietatem*; lib. nostri servavit.

9. *Muribus eam & mustelis.*] Ita pall. & Vict. ed. aliæ *mustellis*. quod placent Gul. capitur pro *mensis in specu atque penetrali sic* unde Plauti *Mustellaria* atque ego acceperim pro animalculis in domibus obrantibus.

1. Quem

rem, animum denique illum spirabilem si quis quærat unde habeamus, apparet: quod aliud à terra sumimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud abaëre eo, quem spiritu ducimus. Illud autem quod vincit hæc omnia, RATIONEM dico, &, si placet pluribus verbis mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi invenimus? unde sustulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certè nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius: nec solùm nihil est, sed nec cogitari quidem quidquam melius potest. Et, si ratione, & sapientia nihil est melius, necesse est hæc ineſſe in eo, quod optimum esse concedimus. Quid verò? tanta rerum consentiens, conspirans continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur à me comprobare? posseline uno tempore florere, deinde vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessusque solstitiis, brumisque cognosci? aut astus maritimi, fretorumque angustiæ ortu, aut obitu lunæ commoveri? aut una totius cœli conversione curius astrorum dispares conservari? hæc ita fieri omnibus inter se continentibus interque cognatis mundi partibus profectò non possent, nisi ea uno divino, & continuato spiritu continerentur. Atque hæc cùm uberiùs disputantur, & fusiùs, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt, Academicorum calumniam. cùm autem ut Zeno solebat, brevius, angustiusque concluduntur, tum apertiora sunt ad reprehendendum. Nam UT PROFLUENS AMNIS, aut vix aut nullo modo: concluſa autem aqua, facilè corumpitur. sic orationis fluminis reprehensoris vitia diluuntur: angustia autem conclusæ orationis non facilè se ipsa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat. QUOD RATIONE utitur, id melius est, quàm id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. Similiter effici potest, sapientem esse mundum: similiter, beatum: similiter, æternum. Omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his contraria: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, esse mundum deum. Idemque hoc modo: NULLIUS sensu carens pars aliqua potest esse sentiens. Mundi autem partes sentiences sunt. non igitur caret sensu mundus. Perpetuò idem, & urget angustius: NIHIL inquit, quod animi, quodque rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotemque rationis. Mundus autem generat animanteis, compotesque rationis. animans est igitur mundus, compotesque rationis. animans est igitur mundus, compotesque rationis. Idemque similitudine, ut sæpe solet, rationem concludit hoc modo: SI EX OLIVA modulatè canentes tibiæ nascerentur: num dubitares, quin inesset in oliva tibicinis quædam scientia? Quid, si platani fidiculas ferrent numerosè sonanteis? item scilicet censeres, in platanis ineſſe musicam. Curigitur mundus non animans, sapiensque judicetur, cùm ex se procreet animanteis, atque sapienteis? Sed quoniam cœpi secus agere, atque initiò dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quòd esset *omnibus perspicuum, deesse*: tamen id ipsum rationibus physicis confirmari volo. sic enim res se habet, ut omnia, quæ alantur, & crescant, contineant in se VIM CALORIS. sine qua neque ali possent, neque crescere. Nam omne, quod est calidum, & igneum cietur, & agitur motu suo. quod autem alitur, & crescit, motu quodam utitur certo, & æquabili: quamdiu remanet in nobis, tamdiu sensus, & vita retinet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipsi, & exstinguimur. Quod quidem Cleanthes his et item argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore. negat enim ullum esse *cibum tam gravem, quin is die, ut nostis concoquatur*: cujus etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura respuerit. Jam verò venæ, & arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu: animadversumque sæpe est, cùm cor animantis alicujus evulsum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, sive animal, sive terra editum, id vivit propter inclusum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam, vim habere in se vitalem per omnem mundum, pertinentem. Atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, subtiliùs explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ, sustinentur. quod primùm in terrena natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: & recenti fossione,

——terram fumare calentem,

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quod magna vis, terræ cavernis, contineatur caloris: eaque hieme sit densior: ob eamque causam, calorem insitum in terris contineat aptiùs. Longa est oratio, multæque rationes, quibus doceri possit, omnia, quæ terra concipiat, lemina, quæque ipsa ex se generata stirpibus infixa contineat, ea *temperatione caloris* & oriri, & augescere. Atque aquæ etiam admistum esse calorem, 3 primùm ipse liquor, tum aquæ declarat effusio, quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive, pruinaque concresceret, nisi eadem se admisto calore liquefacta, & dilapsa diffunderet. Itaque & aquilonibus, reliquisque frigoribus adjectis durescit humor: & idem vicissim mollitur tepefactus & tabescit calore. Atque etiam *maria agitata ventis ita tepescunt*, ut intelligi facile possit, in tantis illis humoribus inclusum esse calorem, nec enim ille externus, & adventitius habendus est tepor, sed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod nostris quoque corporibus contingit, cùm motu, atque exercitatione recalescunt. Ipse verò aër, qui natura est maximè frigidus, minimè est expers caloris. Ille verò & multo quidem calore admistus est. ipse enim oritur ex respiratione aquarum. earum enim quasi vapor quidem aër habendus est. Is autem exsistit motu ejus caloris, quo aquis continetur. Quam similitudinem cernere possumus in iis aquis, 4 quæ effervescunt subditis ignibus. Jam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura fervida est, & ceteris naturis omnibus salutarem impertit, & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cùm OMNES mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, parique natura in tanta diuturnitate servari, eoque magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneum ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi vis, & causa gignendi, à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, & augescere. 5 Natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur. & ea quidem non sine sensu, atque ratione. omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio juncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine *mentem*, in belua quiddam *simile mentis*. unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. *Principatum* autem id dico, quod Cæci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. Itaque necesse est, illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse OMNIUM OPTIMUM, omniumque rerum potestate, dominatuque dignissimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non

1. *Quem spiritum ducimus.*) Pall. tres & P. editique & P. Vict. *quem spiritum dicimus.*

2. *Quod plurimi est.*) Idem l. b omnes, *plerumque.*

3. *Primum ipse liquor, tum aqua declarat effusio.*) Lectio forte fracta non ita se sua invenit in Pal. sorte, loc. quippe, *liquor aqua declarat effusio.*

que. pr. liquor aqua declarat effusio. Vict. editi *liquor aqua declarat effusio.*

4. *Quæ effervescunt subditis ignibus.*) Vict. *subditis*; & ita quoque Pal. sed ac sec sed in quoque *fervescunt.*

5. *Natura est igitur quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur.*) Sic Pall. quidam Gu. [illegible] Vict. [illegible]

In quo

non pars universi sit) inesse sensum, & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi inest principatus, hæc inesse necesse est, & actiora quidem, atque majora. Quocirca sapientem esse mundum necesse est: naturamque eam, quæ res omneis complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque *deum esse mundum*, omnemque vim mundi naturæ divina contineri. Atque etiam mundi ille fervor, purior perlucidior, mobiliorque multo: ob easque causas aptior ad sensus commovendos, quàm hic noster calor: quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur, & vigent. Absurdum igitur est dicere, cùm eo MUNDUS, bestiæque hoc calore teneantur, & propterea moveantur ac sentiant, mundum esse sine sensu; qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo, & mobilissimo ardore teneatur. præsertim cum is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moveatur. Nam quid potest esse mundo valentius, quod pellat, atque moveat calorem eum, quo ille teneatur? Audiamus enim Platonem, quasi quendam *deum philosophorum*: 1 cui duo placet esse motus, unum suum, alterum externum: esse autem *divinius*, quod ipsum ex se sua sponte moveatur, quam quod pulsu agitetur alieno. Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte movetur: animus sit necesse est. x quo efficitur, *animantem esse mundum*. Atque ex hoc quoque intelligi potest, in eo inesse intelligentiam, quod certe est mundus melior, quam ulla natura. Ut enim NULLA PARS corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmetipsi sumus: sic mundum universum pluris esse necesse est, quam partem aliquam universi. Quod si ita est, sapiens sit mundus necesse est. nam ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps pluris esse quàm mundum omnem, oporteret. Atque etiam si à primis inchoatisque naturis ad ultimas, perfectasque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus necesse est. Primò enim animadvertimus, à natura sustineri ea *quæ gignuntur è terra*, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo, atque augendo tueretur. Bestius autem sensum, & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutares, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quod addidit rationem qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quarum autem gradus, & altissimus eorum, qui natura boni, sapientesque gignuntur: quibus à principio innascitur *recta* recta, constansque, quæ *supra hominem putanda est*, deoque tribuenda id est mundo: in quo necesse est perfectam illam, atque absolutam inesse rationem. Neque enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum, atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis obstitit) videmus naturam suo quodam iure ad ultimum pervenire, atque ut pictura, & fabrica, ceteræque artes habent quendam absoluti operis effectum, sic IN OMNI natura, ac multo etiam magis necesse est absolvi aliquid, ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiantur, possunt obsistere: universam autem naturam nulla res potest impedire: propterea quod omneis naturas ipsa cohibet, & continet. Quocirca necesse est esse quartum illum, & altissimum gradum, 2 quò nulla vis possit accedere. Is autem est gradus, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ quoniam talis est, ut *præsit omnibus*, & eam nulla res possit impedire, necesse est, intelligentem esse mundum, & quidem etiam sapientem. QUID AUTEM est inscitius, quàm eam naturam, quæ omneis res sit complexa, non optimam dici; aut, cùm sit optima, non primùm animantem esse, deinde rationis & consilii compotem, postremò sapientem? qui enim potest aliter esse optima? neque enim, si stirpium similis sit aut etiam bestiarum, optima putanda sit potiùs, quàm deterrima: nec verò, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, 3 non sit deterior mundi potiùs, quàm humana conditio. *homo* enim *sapiens fieri potest*: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, numquam profectò sapientiam consequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. Neque enim est quidquam aliud, præter mundum, cui nihil absit: quòdque undique aptum, atque perfectum, expletumque sit omnibus suis numeris, & partibus. Scitè enim Chrysippus, UT CLYPEI causa, involucrum; vaginam autem, gladii: sic, præter mundum, cetera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium causa: animantes autem, hominum; ut equum, vehendi causa; arandi, bovem; venandi, & custodiendi, canem. Ipse autem *homo ortus est ad mundum contemplandum*. & imitandum, nullo modo perfectus, sed est quædam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quidquam, quod non insit in eo, perfectus undique est. Quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? *nihil autem est mente, & ratione melius*. ergo hæc mundo deesse non possunt. Bene igitur idem Chrysippus, qui similitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet esse meliora, ut IN EQUO, 4 quàm in equulo, in cane, quàm in catulo: in viro, quam in puero: item, QUOD in mundo optimum sit, id in perfecto aliquo, atque absoluto esse debere. Est autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. igitur mundi est propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta est: & efficitur tamen in homine virtus. quanto igitur in mundo facilius? est ergo in eo virtus. sapiens est igitur? & propterea deus. Atque hac mundi divinitate perfecta, tribuenda est *sideribus* eadem divinitas: quæ ex mobilissima, purissimaque ætheris parte gignuntur. neque ulla præterea sunt admista natura, totaque sunt calida, atque perlucida: ut ea quoque rectissimè & animantia esse & sentire, atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota esse ignea, duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum. Nam solis candor illustrior, quàm ullius ignis, quippe qui immenso mundo tam longè, lateque colluceat: & is ejus tactus est, 5 non ut tepefaciat solum, sed etiam sæpe comburat. Quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. Ergo, inquit, cùm sol igneus sit, Oceanique alatur humoribus, quia *nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere*: necesse est, aut ei similis sit ignis, quem adhibemus ad usum, atque ad victum: aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque hic noster ignis, quem usus vitæ requirit, confector est, & *consumptor omnium*, idemque quocumque invasit, cuncta dissipabat, ac dissipat. Contrà ille corporeus, vitalis, & salutaris, omnia conservat alit, auget, sustinet, sensumque affert. Negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cùm is quoque efficiat, ut *omnia floreant*, & in suo quæque genere pubescant. Quare cùm solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium; solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriantur in ardore cœlesti, qui *æther*, vel *cælum* nominatur. Cùm igitur

1. *Cur duo placet ipse motus.* Non admisissem hanc scripturam, ob sui insolentiam, quamvis repectam in P. & Pal. pr. ac sec. nisi eam nobis exhibuisset ante annos sexaginta P. Vict. & verò cur necesse est ac commodare nos nostra pueris, & non potius pueri sua vetere bus?

2. *Qui nulla vis possit accidere.*) Vulgata à V. Ct. *accidere*. sed alterum restat in Pall. cumque ceteris.

3. *Nunsit deterior mundi purior.*) Verbum *purior*, non exstat in Pal. pr poteratque abesse.

4. *Quàm in equulo.*) Scribendum *eculeo* si modò standum scripturæ veterum librorum Pal. pr. ac sec.

5. *Non ut tepefaciat solum.* Sic Pall. o. at P. *ut non tep.* quomodo publicavit item Vict.

1. *Id*

igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aëre aliorum: ABSVADVMESSE Aristoteli videtur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem ætherea suum obtinent locum: quod quoniam tenuissimus est, & semper agitatur, & viget: necesse est, quod animal in eo gignatur, id & sensu acerrimo, & mobilitate celerima esse. Quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in eis sensum inesse & intelligentiam, ex quo efficitur, ipsa eorum numero astra esse ducenda. Etenim licet videre AVCTIORA INGENIA, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant ea, in quibus aër ut purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur crassiore cœlo, atque concreto. Quicquam *cibo, quo utatur, interesse aliquid ad mentis motus putant*. Probabile est igitur, præstantem intelligentiam in naribus esse, quæ ex ætherea mundi partem incolant, & marinis, terrenisque humoribus longo intervallo secernatur, & abstrahatur. Sensum autem astrorum, atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum, atque constantia, NIHIL ESTENIM, quod ratione, & numero moveatur, quin eo ipso in quo nihil est temerarium, nihil vanum, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate constantia neque naturam significat; est enim plena rationis: neque fortunam, quæ amica varietati constantiam reliquit. Sequitur ergo, ut ipsa sua sponte luculenta, ac divinitate moveantur. Nec verò Aristoteles non laudandus in eo, quòd *omnia, quæ moventur*, aut natura moveri censuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura moverentur, hæc aut pondere deorsum, aut levitate insuper ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quod eorum motus in orbem circumque ferretur. Nec verò dici potest vi quadam majore fieri, ut contra naturam astra moveantur, quæ enim potest major esse? restat igitur, ut motus astrorum sit voluntarius. quæ qui videat, non *videre* solum, verum etiam *impie* faciat, si deos esse neget. Nec hinc multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione, atque actione privet, MIHI NIMI, qui nihil agat, esse omnino non videtur. Esse igitur deos perspicuum est; ut id qui neget, vix eum sanæ mentis existimem. Restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo *nihil est difficilius, quàm a consuetudine oculorum animum abducere*. ea difficultas induxit, & vulgò imperitos, & inutiles philosophos imperitorum, ut, nisi figuram nobis constituerit, nihil possint de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata à Cotta non deuderat orationem meam. Sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primùm ut animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem, notionemque nostram, nihil video, quod possis accommodatius, quàm ut primùm hunc ipsum mundum, quo nihil fieri excellentius potest, *animantem esse, & deum judicem*. Hic quam volet Epicurus jocetur, homo non aptissimus ad jocandum, & minimè ridentibus patriam: & dicat, se non posse intelligere quàm sit volubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipse etiam probat numquam se moveri, placet enim illi esse deos, quia necesse sit præstantem esse aliquam naturam, qua nihil sit melius. Mundo autem certe nihil est melius. Nec dubium, quin, quod animans sit habeatque sensum, & rationem, & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, sensus, mentis, rationis mundum esse compotem, qua ratione, DEVM ESSE MVNDVM, concluditur. Sed hæc paulò post facilius cognoscentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit. Interea, Velleri, noli, quæso, præ te ferre, nos plane expertes esse doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm sphæram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed sint ista pulchriora, dum taxat adspectu: quod mihi tamen ipsum non videtur: quid enim PVLCHRIVS ea figura, quæ sola omneis alias figuras complexa continet, quæque nihil asperitatis habere, nihil offensionis potest, nihil incisum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum? cumque duæ formæ præstantes sint, ex solidis, *globus*; (sic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem, *circulus*, aut *orbis*, quod κύκλον Græce dicitur, his duabus formis contingit solis, ut omnes earum partes sint inter se simillimæ, a medioque tantum absint extremum, quantum idem a summo. Quo nihil fieri potest aptius. Sed si hæc non videtis, quia numquam *eruditum illum pulverem* attigistis: ne hoc quidem physici intelligere potuistis, hãc æqualitatem motus, constantiamque ordinum in alia figura non potuisse servari? Itaque nihil potest esse indoctus, quàm quod a vobis affirmari solet. Nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis: nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerabilesque mundos, alios aliarum esse formarum. Quæ, si bis bina quot essent, didicisset Epicurus, certe, non diceret. Sed dum palato, quid sit optimum, judicat, *calpalatum* (ut ait Ennius) non suspexit. Nam, cùm duo sint genera siderum: quorum alterum spatiis immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum umquam cursus sui vestigium inflectat: alterum autem continuas conversiones duas iisdem spatiis, cursibusque conficiat: ex utraque re & mundi volubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur: primulque SOL, qui astrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cum terras larga luce compleverit, easdem modo his, modo illis ex partibus opacet. ipsa enim VMBRA TERRAE soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æquabilitas, quæ diurnorum: ejusdemque solistum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim solis, orbium v defectibus & LX. & CCC. quarta ferè diei parte addita, conversionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septemtriones, tum ad meridiem, *æstates, & hiemes efficit*; & ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adjunctum est, alterum æstati. Ita ex quatuor temporum mutationibus omnium, quæ terra marique gignuntur, initia, causæque dicuntur. Jam solis annuos cursus spatiis mensium XII. LVNA consequitur. cujus tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque pleniss imum. Neque solum ejus species, ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, 5 quæ tum est aquilonalis tum australis. In lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitii similitudo: mutaque ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantque, & pubescant, maturitatemque assequantur, quæ oriuntur è terra. Maximè verò sunt admirabiles motus earum quinque stellarum, quæ falsò vocantur errantes. nihil enim erat, quod in omni æternitate conservat progressus, &

---

1 *Ab eo jungi ac mori, &c.*) Secutus sum Victorium. nam vulg. *idem quoque* 2 *quo differunt*: in nostri nam Pal. & Pal. sec. non agnoscunt *quoque*, habebat: *atque conjungi &c.* verum pro *id est jungi ac*.

3 *Quæ quia in eam naturam &c.*) Iactat se hoc va de Lamb. propositum eam *sancte*. mirum & Vict. prius ejecisset. eique alterum reddisse. & Sarum & hanc. & ver. ô non habent eam Pall. nec vet. ac P.

4 *Quæque reflexit patriam*,) Gul. legit *reflexit*, sine vulgique alludere ad mel regerentium, non ad fales Atticos, ut affirmabat Mich. Brutus.

4 *Orationem CCLX & CCC &c.*) Ita quidem Lamb. neque abit Pall. rectè. sed pro tamen ac lect. vetustate longè priores, interferunt *orationem v. defectibus & LX.* quod & in ab. ist. codicum. nisi quod loco *defectibus*, 5 continent *diebus* ex veteri lib. P. Man.

5 *Quæ tum est aquilonalis tum australis.* Omnes hactenus verum Pall. nimium vocaliter clamant, habere ter *aquilonia aut australia*. quæ concordia profectò temeraria non est, inquirat in eam curiosiores.

& regressus, reliquosque motus constanteis, & ratos. Quod eo admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia cum occultantur, tum rursus aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum subsequuntur, tum celeriùs moventur, tum tardius, tum omnino ne moventur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt. Quarum ex disparibus motionibus *magnum annum* mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cùm solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatiis est facta conversio. Quæ quàm longa sit, magna quæstio est: esse verò certam, & definitam, necesse est. Nam ea quæ *Saturni stella* dicitur, φαινών que à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimùm, xxx. ferè annis cursum suum conficit, in quo cursu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, [1] tum vespertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil immutat sempiternis sæculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propius à terra *Jovis stella* fertur, quæ *φαέθων* dicitur: eaque eundem xii. signorum orbem annis xii. conficit, easdemque, quas Saturni stella, efficit in cursu varietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet στιλβοῆς, quæ *stella Martis* appellatur: eaque iiii. & xx. mensibus, vi. ut opinor diebus minùs, eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem *Stella Mercurii* est ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè vertente signiferum lustrat orbem, neque a sole longiùs umquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens. Infima est quinque errantium terræque proxima, *stella Veneris*, quæ φώς φόρος & Græcè, *Lucifer* Latinè dicitur, cùm antegreditur solem: cum subsequitur autem, *Hesperos*. Ea cursum anno conficit, & latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem superiores: neque umquam ab sole duorum signorum intervallo longiùs discedit, tum antecedens, tum subsequens. Hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non possum intelligere sine *mente, ratione, consilio*. Quæ cùm in sideribus inesse videamus, non possumus ea ipsa non [2] in deorum numero reponere. Nec verò stellæ errantes, quæ inerrantes vocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam: quarum est quotidiana, conveniens, constansque conversio: nec habent æthereos cursus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis ignari. non est enim ætheris ea natura, ut vi sua stellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlucens & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas videtur. Habent igitur suam spharam stellæ inerrantes ab æthere conjunctione secretam, & liberam. Earum autem peremnes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibilique *constantia*, declarant his vim, & mentem esse divinam: ut, hæc ipsa, qui non sentiat deorum vim habere, is nihil omnino sensurus esse videatur. Nulla igitur in cœlo nec *fortuna*, nec *temeritas*, nec *erratio*, nec *vanitas* inest: contraque omnis *ordo, veritas ratio, constantia*, quæque hi, vacant, emendi, & falsa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima est, in terrisque versatur. Cœlestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque constantiam, ex qua conservatio, & salus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. Haud ergo, ut opinor, errave ro, si à principe investigandæ veritatis, hujus disputationis principium duxero. Zeno igitur ita *naturam* definit, ut eam dicat, ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. censet enim artis maximæ proprium esse, *creare, & gignere*, quodque in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, id est, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura, artificiosa est, quod habet quasi viam quandam, & sectam, quam sequatur. Ipsius verò mundi, qui omnia complexu suo coërcet & continet, natura non artificiosa solùm, sed planè *artifex* ab eodem Zenone dicitur, consultrix, & providutilitatum, opportunitatumq; omnium. Atque ut ceteræ naturæ suis seminibus quæque gignuntur, augescunt, continentur: sic natura mundi omneis motus habet voluntarios, conatusque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmetipsi, qui animis movemur, & sensibus. Talis igitur mens mundi cùm sit, ob eamque causam [3] *vel prudentia*, vel *providentia* appellari rectè possit, Græcè enim πρόνοια dicitur) hæc potissimum providet, & in his maxime est occupata, primùm ut mundus quàm aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maximè autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atq; omnis ornatus. Dictum est de universo mundo: dictum est etiam de sideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, *molestum cum labore opusve, ac molestia*. Non enim venis & nervis, & ossibus continentur, nec iis escis aut potionibus vescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimescant. aut morbos arceant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus *monogrammos* deos, & nihil agenteis commentus est. Illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaque in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq; cursus, ut ad omnia conservanda, & tuenda consensisse videantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa, & à Græciæ sapientibus, & à majoribus nostris constitutæ, nominatæq; sunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaq; tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant; ut cùm fruges *Cererem* appellamus, vinum autem *Liberum*: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut *Fides*, ut *Mens*: quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro ante autem ab Atilio Calatino erat *Fides* consecrata. Vides *Virtutis* templum, vides *Honoris*, à M. Marcello renovatum: quod multis antè annis erat bello Ligustico à Qu. Maximo dedicatum. Quid *Opis*? quid *Salutis*? quid *Concordiæ*? *Libertatis*? *Victoriæ*? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, *Cupidinis, Voluptatis*, & *Lubentinæ Veneris* vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neq; naturalium: quamquam Veiejus aliter existimat: sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementius saepe pulsant. Utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ii dii, qui utilitates quasque gignebant. Atq; his quidem nominibus, quæ paullo antè dicta sunt à me, quæ vis sit in quoq; declaratur deo. Suscepit autem hominum, consuetudoq; communis; ut *beneficia excellentesve vires in cælum fama ac voluntate tollerent*. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Æsculapius, hinc liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri majores auguste sanctèque Liberum cum Cerere, & Libera consecraverunt: quod quale sit, ex mysteriis intelligi potest. Sed quòd ex nobis natos *liberos* appellamus,

idcircò

1. *Vespertinis temporibus deliteſcendo.*) Non potui negligere Victorii sed, quod exstaret item in P. nec non in Pal. pr. & sec. pro quo alii *delitescendo*.

2. *In Deorum numero reponere.*) Gul. annotat laudari hanc locum à Lact. l. 2. c. 5. legique ibidem *ponere*, verum alterum restat in Pall. & VVenuv.

3. *Vel prudentia, vel providentia.*) Tres voces priores reduxi quasi è sepulchro, iussu Pal. cod. tanto quidem promptius quod eas orbi exhibuerat Victorii sed iterum neglexit Man. Brut. Lamb. alii.

1. *Quod*

idcircò Cerere nati, nominati sunt Liber, & Libera: quod in Libera servant, in Libero nouissimum. Hinc etiam Romulus, quem quidem eundem esse Quirinum putant: quorum cùm remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii ritè sunt habiti: cùm & optimi essent, & æterni. Alia quoque ex ratione, & quidem *physica*, magna fluxit multitudo deorum: qui induti specie humana fabulas poëtis suppeditaverunt, hominum autem vitam *superstitione* omni referserunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, post à Cleanthe, & Chrysippo, pluribus verbis explicatus est. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, falcatum Cælum à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipsum à filio Jove. Physica ratio non inelegans inclusa est in impias fabulas. 2 CAELESTEM enim, altissimam æthereamque naturam, id est, igneam, quæ per sese omnia gigneret, vacare voluerunt ea parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum. SATURNUM autem, eum esse voluerunt, qui cursum, & conversionem ipsorum, ac temporum contineret? qui deus Græcè id ipsum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui est idem χρόνος, id est, spatium temporis. Saturnius autem est appellatus, quòd saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia *consumitatas temporum spatia*, annisque præteritis insaturabiliter expletur. Vinctus est autem à Jove, ne immoderatos cursus haberet, atque ut eum siderum vinclis alligaret. Sed ipse *Jupiter*, id est, *juvans pater*, quem coeversis casibus appellamus à *Juvando* Jovem, à poëtis *pater divumque hominumque* dicitur: à majoribus autem nostris *optimus*, *maximus*; & quidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quàm maximus, quia MAJUS EST, certeque gratius, prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. Hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

plenissimeque alio loco idem,

3 *Cui, quod in me est, exsecrabor hoc, quo lucet, quidquid est.*

huicetiam augures nostri; 4 cùm dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim *cælo fulgente, tonante*. Euripidem autem, ut multa præclarè, sic hoc breviter,

Videt sublime fusum, immoderatum æthera,
Qui tuetur terram circumjectu amplectitur:
Hunc summum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

Aer autem, ut Stoici disputant, interjectus inter mare, & cælum, *Junonis* nomine consecratur: quæ est soror, & conjux Jovis, 5 quod & similitudo est ætheris, & cum eo summa conjunctio. Æstimarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil est eo mollius. Sed Junonem à *juvando* credo nominatam. Aqua restabat, & terra, ut essent ex fabulis tria regna divisa. Datum est igitur 6 NEPTUNO, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus à PORTU, sic 7 Neptunus à NANDO, paullum primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura DITI patri dedicata est: 8 qui DIVES, ut apud Græcos πλούτων quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. 9 Is rapuit PROSERPINAM, quod Græcorum nomen est: quæ περσεφόνη Græcè nominatur: quam frugum semen esse volunt absconditamque quæri à matre fingunt. Mater autem est à gerendis frugibus CERES, tanquam *geres*: casuque prima littera itidem immutata, ut à Græcis. nam ab illis quoque δημήτηρ, quasi γεωμήτης, nominata est. Jam qui *magna verteret*, MAVORS: *Minerva* autem, 10 quæ vel *minueret* vel *minaretur*. Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in sacrificando IANUM esse voluerunt: quod ab *eundo* nomen est ductum: ex quo transitiones perviæ, *Jani*: foresque in liminibus profanarum ædium, *januæ* nominantur. Nam VESTAE nomen à Græcis: ea est enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Nec longè absunt ab hac vi dii PENATES, sive à *penu* ducto nomine, (est enim omne, quo vescuntur homines *penu*) sive ab eo, quòd *penitus insident*: ex quo etiam *penetrales* à poëtis vocantur. Jam APOLLINIS nomen, est Græcum: quem solem esse volunt: Dianam autem, & Lunam, eandem esse putant: cùm *sol* dictus sit, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia, cùm est exortus, obscuratis omnibus solus appâret: LUNA à *lucendo* nominata sit, eadem est enim *lucina*. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ eadem 11 DIANA ANNIVAGA dicitur, non à *venando* sed quod in septem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ii maturescunt aut septem nonnumquam, aut plerunque novem lunæ cursibus: qui quia mensa spacia conficiunt, *menses* nominantur. Concinneque, ut multa, Timæus: qui cùm in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eâdem Dianæ Ephesiæ templum deflagravisse, adjunxit, *minimè id esse mirandum, quòd Diana, cùm in partu Olympiadis adesse voluisset, 12 abfuisset domo*. Quæ autem dea adest omnes venit, VENEREM nostri nominaverunt, atque ex ea potius venustas, quam Venus ex venustate. Videtisne igitur, ut à physicis rebus, bene, atque utiliter inventis, 13 tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, errores que turbulentos, & superstitiones pænè anileis. & formæ enim nobis deorum, & ætates & vestitus, ornatusque notis sunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. nam & perturbatis animis inducûtur,

1. *Quod in Libera servant, in Libero nouissimum.*) Sic mss nostri & Gul sic edit à Vict. nam Ald. uterque alique, *quod in Libera servant, in Libero nouissimum*, quàm rectè, ipsi viderint.

2. *Cælestem enim &c.*) Quidam è nostris, *cælestium*, aut *cælestium*. nescio quàm bene habuit tamen indicare.

3. *Cui quod in me est, exsecrabor, hoc quod lucet, quidquid est.*) Sic mss nostri meliores: nam unus deter. *cui quod lucet*, quomodo vulgati; placebatque Gul. qui præterea, *Cui* vertebat in *Qui*. bene ultimum illud; meo quidem judicio.

4. *Cum dicunt, Jove fulgente, tonante, dicunt enim, cælo fulgente, tonante.*) Voces quinque posteriores non habentur in Plaut. Palat. sec. quorum hoc ortum format ad hanc faciem: *Qui dicunt Jove fulgente, tonante, Euripidem, dicunt Jovem fulgentem tonantem; dicunt enim, cælo fulgente, tonante.* Sicque etiam ter. nisi quod is, *dicunt Jove fulgente tonante.*

5. *Quod & similitudo est ætheris.*) Adrian. Jun. rescribebat, *quod ei sim.* Lv An mad verse 10. non inepte. nostri tamen nihil variant.

6. *Neptuno, alterò Jovis, ut volunt, fratri.*) Antiquè sed sicè ferte erat in Pal. pr. & ter. item Gul. P. vulg. *alterum*; quod Lamb. mutavit in *alterò*.

7. *Neptunus à nando.*) Sic etiam Pall, nisi quod pr. *Neptunus à nando*. Lip. in libris Saturnalium emendabat, *à nubendo*, vel *natando*. sed *nando* repetitur nostro infra l. III. c. 24. nullo mss. di vertente.

8. *Qui dives.*) Publicatus *Dis*. sed alterum erat in mss nostris & Vict. edit.

9. *Is rapuit Proserpinam, quod Græcorum.*) Ita se locum restituere jactat è Mss. l. Paull. Man. sed sic mss. nulli nostri sanè uno ore fiumanis. *terruisse Proserpinam, quod*, &c. quomodo & edidit Vict. & ante eum Aldus: quia scilicet sic ii venissent in libros calamo exarati.

10. *Quæ vel minueret.*) Forsan *minueret*; aut simile quid. sed vulgatum iterum recurrit l. III. c. 24.

11. *Diana annivaga.*) Pall nostri. edd prisc. *omnivaga* sed prodoxie alterum ex Probo Adr Jun. l. IV. Animadv. c. 10. recep. caue Lamb. Brut. alii. idem fun. ex eodem Probo statim post legit, *in septem vagatur tamquam errones sint.*

12. *Abfuisset domo.*) Non malè Pal pr. *abfuisse domo*. nisi quod scribat *affuisse*; quod erat *afuisse*.

13. *Tractatio ut.*) Monet Gul. legi apud Lact. *tractatus ratio*.

accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec verò, ut fabulæ ferunt, dii bellis, prœliisque caruerunt: nec solùm, ut apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, sed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella gesserunt. Hæc & dicuntur, & creduntur stultissimè & plena sunt futilitatis, summæque levitatis. Sed tamen, his fabulis spretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujusque rei, *per terras* Ceres, *per maria* Neptunus, alii, per alia, poterunt intelligi, qui, qualesque sint, quoque eos nomine consuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari, & colere debemus. CULTUS AUTEM DEORUM, est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis ut eos semper pura, integra, incorrupta & *mente, & voce* veneremur. non enim philosophi solùm, verum etiam majores nostri superstitionem à religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, *superstitiosi* sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi*, ex relegendo, ut *elegantes*, ex eligendo, tanquam à diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. his enim in verbis omnibus ineſt vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso & religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis Ac mihi videor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum providentia mundum administrari Magnus sanè locus, & à vestris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiscum omne certamen est Nam vobis, Velei, minùs notum est, quemadmodum quidque dicatur. *Vestra* enim *solum legitu, vestra ornatu, ceteros causa incognita condemnatis*. Velut à te ipso, hesterno die, dictum est, anum stultam dicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id est, *providentiam* Quod eo errore dixisti, quia existimas ab his providentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ nondum omnem gubernet, & regat: sed id præcisè dicitur. Ut, si quis dicat, Atheniensium remp. consilio regi defixillud, Ariopagi: sic, cùm dicimus, providentia mundum administrari, à deesse arbitrator, deorum. Plenè autem, & perfectè sic dici existimato, *providentia deorum mundum administrari*. Ita salem istum, quo caret vestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere: & mehercle, si me audiatis, ne experiamini quidem. Non decet. non datum est: non potestis. Nec verò hoc 4 in te uno convenit, moribus domesticis, ac nostrorum hominum urbanitate limatum: sed cùm in reliquos vestros, tum in eum maximè, qui ista peperit, hominem sine arte, sine litteris, insultantem in omneis, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore. Dico igitur PROVIDENTIA DEORUM mundum & omneis mundi parteis & initio constitutas esse, & omni tempore administrari: eamque disputationem treis in parteis nostri ferè dividunt: quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet *esse deos*: quo concesso, confitendum est, eorum consilio mundum administrari. Secunda est autem, quæ docet, *omneis res subjectas esse naturæ sentienti*, ab eaque omnia pulcherrimè geri. quo constituto, sequitur ab animantibus principiis eam esse generatam. Tertius locus est, qui ducitur *ex admiratione* rerum cælestium, atque terrestrium. Primùm igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra; & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum. NIHIL AUTEM præclarius mundi administratione, deorum igitur consilio 5 administratur. Quod si aliter est aliquid profectò sit necesse est melius, & majore vi præditum, quàm deos, quale id cumque est, sive in anima natura, sive necessitas vi magna incitata, hæc pulcherrimè opera efficiens, quæ videmus. Non est igitur natura deorum præpotens, neque excellens, siquidem ea subjecta est ei vel necessitati, vel naturæ, qua cælum, maria, terræque regantur. *Nihil autem est præstantius deo*. ab eo igitur necesse est mundum regi. Nulli igitur est naturæ obediens, aut subjectus deus. Omnem ergo regit ipse naturam. etenim si concedimus, intelligenteis esse deos, concedimus etiam providenteis, & rerum quidem maximarum. Ergo utrum ignorant, quæ res maximæ sint, quoque hæ modo tractandæ, & tuendæ; an vim non habent, qua tantas res, sustineant & gerant? at & IGNORATIO RERUM, aliena naturæ deorum est & sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in majestatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, *deorum providentia mundum administrari* Atqui necesse est, cùm sint dii, si modò sint, ut profectò sunt, animanteis esse, nec solùm animanteis, sed etiam rationis compotes, inter eque quasi civili conciliatione, & societate conjunctos. unum mundum, ut communem rempublicam atque urbem aliquam regenteis. Sequitur ut eadem sit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem vēritas ubique sit, eademque *lex*: quæ est *recti præceptio pravique depulsio*. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem, à diis ad homines perveniſſe: ob eamque causam majorum institutis *mens, fides, virtus, concordia*, consecratæ, & publicè dedicatæ sunt. Quæ qui convenit penes deos esse negare, cùm eorum augusta, & sancta simulacra veneremur? quòd si ineſt in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde hæc in terras, nisi à superis, defluere potuerunt? eumque sit in nobis consilium, ratio, prudentia, necesse est, deos hæc ipsa habere majora, nec habere solùm, sed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. Nihil autem est *nec majus, nec melius mundo*. necesse est ergo eum deorum consilio, & providentia administrari. Postremò cùm satis docuerimus, hos esse deos, quorum insignem vim, & illustrem faciem videremus, solem dico, & lunam, & vagas stellas, & inerranteis, & cælum, & mundum ipsum, & earum rerum vim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, *omnia regi divina mente, atque providentia*. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceam, omnia subjecta esse naturæ, eaque ab ea pulcherrimè regi Sed quid sit ipsa NATURA, explicandum est ante breviter, quò faciliùs id, quod docere volumus, intelligi possit. Namque alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios; alii autem, vim participem rationis, ordinis; tanquam via progredientem, declarantemque, quid cujusque rei causa efficiat, quid sequatur, cujus sullertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando, seminis vim esse tantam, ut id, quamquam sit perexiguum, tamen si inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua alij, augerique possit, ita fingat, & efficiat in suo quidque genere; partim ut tantummodò per stirpeis alantur suas partim ut moveri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex ese similia sui gignere. Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, OMNIUM, QUAE SINT, NATURAM, ESSE CORPORA, ET INANE, QUARUM HIS ACCIDANT. Sed nos cùm dicimus *naturâ constare, administrarique mundum*, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi, nulla cohærendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas: sed ordo appareat, & artis quædam similitudo. Quòd si ea, quæ à terra stirpibus continentur, arte naturæ vivunt, & vigent: profectò ipsa

1. *Cum dant exercitus, &c defenderent.*) Fortassis auferendum erat cum deleri bendumque *defenderunt*

2. *Diligenter retractarent.* Vulg. *pertractarent*, sed aliter Pall. & P. Vict

3. *Dirigit arbitratu Deorum.* S cedit: à V & nec reluctantur Pal. duo quam heri eorum primitus est, in quibus *arbitrati*.

4. *Ea te uno convenit.*] Sic P sic Pall. sic Vict. non sumamus tertio publicati.

5. *Administratur. Quod, &c.*] Reseravi *mundum* quod in vulgatis, suasu missi nostrorum & Vict.

t. At

ipsa terra eadem vi continetur, & arte naturæ, quippe quæ *gravidata seminibus*, omnia pariat, & fundat ex sese, stirpeis amplexa alat, & augeat, ipsaque alatur vicissim à superis, æternisque naturis. Ejusdemque exspirationibus aer alitur, & æther, 1 & omnia supera. Ita, si terra natura tenetur, & viget, eadem ratio in reliquo mundo est. stirpes enim terræ inhærent. animantes autem adspiratione aeris sustinentur: ipseque aer nobiscum videt, nobiscum audit, nobiscum sonat. nihil enim eorum sine eo fieri potest. Quin etiam movetur nobiscum. quacumque enim imus, quacumque movemur, v detur quasi locum dare, & cedere. Quæque in medium locum mundi, qui est infimus, & quæ à medio in superum, quæque conversione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamque naturam. Et cum *quatuor* sint *genera corporum*, vicissitudine eorum mundi continuata natura est. Nam ex terra, aqua: ex aqua, oritur aer: ex aere æther: deinde retrorsum vicissim ex æthere, aer: ex aere, aqua: ex aqua, terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia constant, 2 sursum, deorsum, ultrò, citroque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut sempiterna sit, necesse est, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certè perdiuturna, permanens ad longinquum, & immensum pænè tempus. Quorum utrumvis ut sit, sequitur, *natura mundum administrari*. Quæ enim classium navigatio, aut quæ initructio exercitus, aut rursus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis, aut arboris, quæ porrò animantis figura, confirmatioque membrorum, tantam naturæ sollertiam significat, quantam ipse mundus? aut igitur NIHIL EST, quod sentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum est. Etenim qui reliquas naturas omneis earumque semina contineat, qui potest ipse non natura administrari? ut, siqui dentem, & pubertatem natura dicat exsistere: ipsum autem hominem, cui ea exsistant non constare natura: non intelligat, ea, quæ efferant aliquid ex sese perfectiores habere naturas, quam ea, quæ ex iis efferantur. Omnium autem rerum, quæ natura administrantur, seminator, & lator, & parens, ut ita dicam, atque educator, 3 & altor est mundus: omniaque, sicut membra, & partes suas, nutriatur, & continet. Quòd si mundi partes *natura administrantur*, necesse est mundum ipsum natura administrari: cujus quidem administratio nihil habet in se, quod reprehendi possit. ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum est. Docebit ergo aliquis potuisse melius. Sed nemo umquam docebit: &, si quis corrigere aliquid volet, aut *deterius* facit, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit. Quòd si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus, utrùm ea *fortuita* sint, in coætatu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo melioratsunt ea, quæ natura, quàm illa quæ arte perfecta sunt; *nec ars efficit quidquam sine ratione*; ne natura quidem rationis expers est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cùm adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moveatur: aut cùm solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta amplectatur, consilii, & rationis esse expertem putare? quòd si in Scythiam, aut in Britanniam, *sphæram* aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones idem efficiunt in sole, & in luna, & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, *casune* ipse sit effectus, aut *necessitate* aliqua, an *ratione*, ac *mente divina*: & Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphæræ conversionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cùm multis partibus sint illa perfecta, quàm hæc simulata, tollertiùs. 4 Atque ille apud Attium pastor, qui navem numquam antè vidisset, ut procul divinum, & novum vehiculum Argonautarum e monte conspexit, primò admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

——*tanta moles labitur*
Fremebunda ex alto 5 ingenti sonitu, & spiritu:
6 Præ se undas volvit: vertices vi suscitat,
Ruit prolapsa: pelagus respergit: profluit:
Ita dum interruptum credas nimbum volvier,
Dum quod sublime vento expulsum rapit
Saxum, aut procellis, vel gibbosis turbinis
Exsistere ictos undis concursantibus:
Nisi quos terrestreis Pontus strages concies:
Aut fortè Triton fuscina evertans specus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo saxeam 7 ad cælum eruit.

Dubitat primò, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: deinde, juventibus visis, auditoque nautico cantu,

Sicut incitis, atque alacres rostris persemunt
Delphini ——

item alia multa.

——*Si vocem modo*
Consimilem ad aureis cantum, & auditum refert.

Ergo ut hic primo adspectu inanimum quiddam, sensuque vacuum se putat cernere; post autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitaverat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si fortè eos primus adspectus mundi conturbaverat, postea, cùm vidissent motus ejus finitos, & æquabileis, omniaque ratis *ordinibus* moderata, immutabilique *constantia*, intelligere inesse aliquem non solùm habitatorem in hac cælesti, ac divina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam *architectum tanti operis*, tantique muneris. Nunc autem mihi videntur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cælestium rerum, atque terrestrium. Principio enim terra sita in media parte mundi, circumfusa undique est 8 hac animabili, spirabilique natura, cui nomen est *aer*, Græcum illud quidem, sed perceptum jam tamen usu à nostris: tritum est enim pro Latino. Hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *æther* Latinè, quam dicitur *aer*: etsi interpretatur Pacuvius:

Hoc quod memoro, nostri cælum, Graji perhibent æthera.

Quasi verò non Grajus hoc dicat. At Latinè loquitur, Siquidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus, Docet idem alio loco:

Grajugena de ipso aperiet ipsa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum exsistunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus major, atque amplior, quam terra universa: deinde reliqua sidera

1. *Et omnia supera.*) In possessionem revocavi quod erat in Pal. & VVouvv confirmatum utique dudum ed. Vict. vulgati posteriores, & *omnia fera*.

2. *Insum, deorsum, ultrò, citroque.*) Pall. nostri *insursus, deorsus, ultroeitro*, hinc copula eqvidem sic restituendus v detur locus.

3. *Et altor est mundus.* VVouvv mss. om. *altor*. nostri & Gul. alterum exhibent

4. *Atque ille apud Attium pastor.*) Ita Pal. sec. reqhir. reque omnino sententia hactenus vulg. *Atque*.

5. *Ingenti sonitu & spiritu.*) Sic & Ald. pater. verùm mss. nostri quinque sex. *& strepitu* quod & e suis eruit Vict.

6. *Præ se undas volvit.*) Idem mss. exhibent sed non etiam ed. Vict.

7. *Ad cælum eruit.*) Ejecit omnis, quod in his plerisque; quoniam comparetur immemb nostris o item ed Vict.

8. *Hac animabili.* Quidam codd. *amabili*, sive *amicabili*, videatur Had. Iun. l. IV. Anim. c. 20 qui mallet ex Ptolo. *animali*.

magnitudinibus immensis. Atque hi tanti ignes, tamque multi non modò nihil nocent terris, rebusque terrestribus, sed ita prosunt, ut si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione, & temperatione sublata. Hic ego non miret esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque individua, vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hocqui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquò conjiciantur, posse ex his in terram excussis annaleis Ennii, ut deinceps legi possit, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum assueverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed *concurrentibus temere*, atque casu, mundum esse perfectum? vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minùs operosa, & multo quidem faciliora. Cerè ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem *cæli ornatum*, qui locus est proximus, suspexisse videantur. Præclare ergo Aristoteles, si ESSENT, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis, & illustribus domiciliis, quæ essent ornata signis, atque picturis, instructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent umquam supra terram: accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis sedibus evadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuissent: cùm repentè terram, & maria, cælumque vidissent: nubium magnitudinem, ventorumque vim cognovissent, adspexissentque solem, ejusque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognovissent, quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffusa: cum autem terras nox opacasset, 1 tum cælum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunæque luminum varietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumque omnium ortus, & occasus, atque in omni æternitate ratos, immutabileisque cursus: 2 hæc cùm viderent, profectò & esse deos, & hæc tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuraviſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret, cùm autem tertio die sol illuxisset, tum *ut revixisse* sibi viderentur. Quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut subito lucem adspiceremus: quænam species cœli videretur? Sed ASSIDUITATE quotidiana, & consuetudine oculorum, assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: proinde quasi *novitas* nos magis, quàm *magnitudo*, rerum debeat ad exquirendas causas excitare. Quis enim hunc hominem dixerit, qui cùm *tam certos cæli motus*, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & aptà viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? an cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphæram, ut horas ut alea permuta: non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniversarias, cum summa salute, & conservatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam *excellenti quadam, divinaque ratione?* licet enim jam, remota subtilitate disputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divina providentia dicimus constitutas. Ac principiò *terra universa* cernatur, locata in medio mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese moribus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucides amnium, riparum vestitus viridissimos, ipse uncatum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatesque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, ingnitamque vim marmoris. Quæ verò, & quàm varia genera BESTIARUM vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapsus, atque cantus? qui pecudum pastus? quæ vita silvestrium? Quid jam de HOMINUM genere dicam? qui quasi *cultores terræ* constituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari: quorumque operibus agri, insulæ, littoraque collucent, distincta tectis & urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret. At verò quanta MARIS est pulchritudo, & varietas insularum? quæ amœnitates orarum, & litorum? quot genera, quamque disparia partim submersarum, partim fluctuantium, & innantium belluarum partim ad saxa nativis testis inhærentium? Ipsum autem mare sic terram appetens 3 litoribus eludit, ut una ex duabus naturis confiata videatur. Exinde MARI FINITIMUS AER, die & nocte distinguitur: isque tum fusus, & extenuatus sublime fertur: tum autem concretus in nubeis cogitur: humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens hue, & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum & calorum facit varietates: idemque; & volatus alitum sustinet 4 & spiritu ductus alit, & sustentat animantes. Restat ultimus, 5 & à domiciliis nostris altissimus, omnia cingens, & coërcens cæli complexus: qui idem ÆTHER vocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. E quibus SOL, cujus magnitudine multis partibus terra superatur, circum eam ipsam volvitur. isque oriens, & occidens, diem, noctemque conficit: & modo accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cum cælo hilarata videatur. LUNA autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, major, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congrediens cum sole, tum digrediens, & eam lucem quam à sole accepit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subjecta, atque opposita soli, radios ejus, & lumen obscurat: tum ipsa incidens in umbram terræ, cùm est è regione solis, interpositu, interjectuque terræ, repentè deficit. iisdemque spatiis hæ STELLÆ, quas VAGAS dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo orinntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. Quo *spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius.* Sequitur STELLARUM INERRANTIUM maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut exnotarum figurarum similitudine nomina invenerint. Atq; hoc loco me intuens, Utar inquit, carminibus Arati, eis quæ à te admodum adolescente ex Græco conversa, ita me delectant, quia Latina sunt, ut multo ex

iis

1. *Tum cælum totum cernerent.*] Pall. cert. & VVouvv. unus *cernerent*.

2. *Hæc cùm viderent profectò.*] Hodie qu dem passim ita legitur. Sed Aldi vetus editio *quæ cùm viderent*, quod & in duobus VVouvv. & Pal. sert. nam sec. *quæ cùm vid rent* quibus varietatibus ferè inducor, ut putem verborum illam trigam esse à malariorum manu.

3. *Litoribus eludit.*] Non refugi admittere scripturam Pall. inveram item Lamb. in suis vulg. *eludit* insulsè.

4. *Et spiritu ductus.*] Vict. ed. *spiritus*; quomodo & P. & Pal. sec. non male.

5. *Et à domiciliis nostris altissimus.*] Horum nihil habet cod. unus VVouvv. & nescio quàm animo meo non placeant.

1. 66-

lis memoria teneam. Ergo, ut oculis assidue videmus sine ulla mutatione, aut varietate,
Cetera labuntur celeri cælestia motu,
Cum cæloque simul noctesque, diesque feruntur.
Quorum contemplatione nullius expleri potest animus, naturæ constantiam videre cupientis.
Extremusque adeò duplici de cardine vertex
Dicitur esse polus. ——
Hunc circum ἀγρύπνους duæ feruntur, numquam occidentes.
Ex his altera apud Graios Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice. ——
Cujus quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.
Quas nostri septem solitis vocitare Triones.
Paribusque stellis similiter distinctis eundem cæli verticem lustrat parva Cynosura.
Has fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
Et labenti maxime à nocte videtur,
Hæc verò parva est: sed nautis usitas in hac est.
Nam vos interiore brevi convertitur orbe. ——
Et quo sit earum stellarum admirabilior adspectus,
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torua' Draco serpit subter, superaque revolvens
Se, conficiensque sinus è corpore flexos. ——
Ejus cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.
Huic non una modò caput ornans stella relucet,
Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
Et cuicunque oculo duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere luset:
1 *Obstipum caput, & teretis cervice reflexum.*
Obtutum in cauda majoris figere dicas.
Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.
Hoc caput hic paullum sese, subitoque recondit,
Vertens ubi atque obitus 2 parte admiscentur in una. ——
Id autem caput,
Attingens defessa velut mærentis imago
Venitur. ——
quam quidem Græci
Engonasin vocitant, genibus quia mixta feratur.
Hic illa eximio posita est fulgore corona.
Atque hæc quidem à tergo: propter caput autem Anguitenens:
Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graji.
Hic pressu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipse manet religatus corpore toto:
Namque virum medium serpens sub pectora cingit.
Ille tamen nitens graviter vestigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai. ——
Septem autem triones sequitur
Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes:
Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arctum.
Deinque sequuntur. Huic enim Booti ——
——Subter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis Arcturus nomine claro: ——
cui subjecta fertur,
Spicum illustre tenens Splendens corpore virgo.
Atque ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus divina solertia appareat.
Et natos Geminos invisos sub caput Arcti.
Subjectus medius est cancer, pedibusque tenetur.
Magnus Leo, tremulam quatiens è corpore flammam. ——
Auriga
Sub lævo Geminorum obductus parte feretur.
Adversum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet. ——
Tum quæ sequuntur,
Verùm hæc est magno, atque illustri prædita signo.
Contra hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem. ——
Cujus sub pedibus
Corniger est validis connexus corpore Taurus.
Ejus caput stellis conspersum est frequentibus.
Has Graji stellas, Hyadas vocitare fuerunt: ——
3 à pluendo: ὕειν enim est *pluere*: Nostri imperitè *suculas*: quasi à suibus essent, non ab *imbribus* nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus passis palmis tergat subsequitur.
Namque ipsum ad tergum Cynosura vertitur Arcti. ——
Hunc antecedit
Obscura specie stellarum Cassiopea.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, 4 ausugiens adspectum mœsta parentis,
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: stellaque jungens
Una, tenet duplicem communi lumine formam,
Æternum ex astris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret. ——
Quem propter
Pisces, quorum alter paullum præfabitur antè,
Et magis horriferis aquilonis 5 tangitur auris. ——
Ad pedes Andromedæ Perseus describitur.
Quem summa ab regione aquilonis flamina pulsant. ——
Cujus propter lævum genu
——Virgilias tenus cum luce videbis.
Inde Fides leviter posita, & connexa videtur.
Inde est ales avis lato sub tegmine cæli.
Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totusque deinceps Aquarius.
Tum gelidum validò de pectore frigus anhelans,
Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo vestivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum. ——
Hinc autem adspicitur,
6 *Ut sese ostendens emergit Scorpius altè*
Posteriore trahens 7 flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales,
At propter se Aquila ardens cum corpore portat. ——
Deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens. ——
Quem subsequens.
Fervidus ille Canis stellarum luce refulget. ——
Post lepus subsequitur,
Curriculum numquam defesso corpore sedans.
At Canis ad caudam serpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & squamoso corpore pisces,
Fluminis illustre tangentem corpore ripas. ——
8 Quam longè serpentem, & manantem
——Adspicies, proceraque Vincla videbis,
Quæ retinent Pisces caudarum à parte locata.
Inde Nepa cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet spiritus austri. ——

1. *Obstipum caput & teretis, &c.*) Pal. sec. & P. à *teretis* alludit que tert. in quo subsistenti non nimium improbem.

2. *Parvum admiscetur in una.*) Pall & P. & editio Vict. hanc exhibent lectionem. vulgata enim *parte admiscentur.* nam Lamb. *partem admiscentur* non caret.

3. *Pluendo, ὕειν enim est pluere.*) Resipit scribæ glossam.

4. *Ausugiens adspectum mœsta parentis.*) Pal. pr. [hoc enim iterum nobis adjumento venit, antea mutilus] *haud fugiens.* nec aliter fec. nisi quod is, haut.

5. *Tangitur auris.*) Vulg. *alis* sed contra Pall. tres & P. Vict. ed.

6. *Ut sese ostendens emergit Scorpius.*) Sic quidem Vict. neque secus Pall nisi quod agnoscant vocalem *ut* publicati prius. *Ut sese emergens ostendat Scorp.*

7. *Flexum vi corporis.*) Pall. tres & P. repræsentant omnes, *plexum.*

8. *Quam longè serpentem, &c.*) Ald. ed. nostrique & P. *quem longe serp.* Pal. sec. *que longè.*

I. Equum

propter quæ Centaurus

Cedit; 1 *Equi parteis properans submergere Chelis.*
Hic dextram porgens, quadrupes qua vasta tenetur,
Tendit, & illustrem truculentus cædit ad aram,
His sese infernis è partibus erigit Hydra:

Cujus longè corpus est fusum:

In medioque sinu fulgens Crater a relucet.
Extremam nitem plumato corpore Corvus
Rostro tundit: & hic Gemmis est ille sub ipsis.
2 *Ante* ——— *Canem Graja Procyon qui nomine fertur.*

Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc casu, & temere concursantibus potuisse effici, cuiquam sano videri potest? aut verò alia quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modò ut fierent, ratione egerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? Nec verò hæc solum admirabilia: sed nihil majus, quàm quòd *ita stabilis est mundus*, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius. omnes enim partes ejus undique medium locum capessentes, nituntur æqualiter. maximè autem corpora inter se juncta permanent, cùm quodam quasi vinculo circumdato colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur & ad medium rapit, & convertit extrema. Quocirca si mundus globosus est, ob eamque causam omnes ejus partes undique æquabiles, ipse per se atque inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio gravitatis, & ponderum. Eademque ratione *mare*, cùm supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat umquam, neque effunditur. Huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate sublimi, sed tamen in omneis parteis se ipse fundit. itaque & mari continuatus, & junctus est, & natura fertur ad cælum: cujus tenuitate & calore temperatus, vitalem, & salutarem *spiritum* præbet animantibus. Quem complexa summa pars cæli, quæ æthra dicitur, & suum retinet ardorem tenuem; & nulla admistione concretum, & cum aeris extremitate conjungitur. In æthere autem astra volvuntur; quæ se & nixu suo conglobata continent: & forma ipsa, figuraque sua momenta sustentant: sunt enim rotunda: quibus formis, ut antè dixisse videor, minimè noceri potest. Sunt autem *stellæ* natura flammeæ. quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à sole 4 ex agris sepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque stellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rursum trahunt indidem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paullulum, quod astrorum ignis, & ætheris flamma consumat. Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum *omnis mundus ignesceret*, cùm, humore consumto, neque terra ali posset, neque remearet aer; cujus ortus, aqua omni exhausta, esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem; à quo rursum animante ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Nolo in stellarum ratione multus vobis videri, maximeque eatum, quæ *errare* dicuntur. quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut, cùm summa Saturni refrigeret: media Martis incendat, his interjecta Jovis illustret, & temperet, infraque Martem duæ Soli obediant, ipse Sol mundum sua luce compleat; ab eoque Luna illuminata graviditates, & partus afferat, maturitatesque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet, hunc horum nihil umquam reputavisse ceriò scio. Age ut à cælestibus rebus ad terrestreis veniamus: quid est in his, in quo non *naturæ artifex* intelligentis appareat? Principiò eorum, *quæ gignuntur è terra*, stirpes & stabilitatem dant iis, quæ sustinent, & ex terra succum trahunt, quo alanturea, quæ radicibus continentur: obducunturque libro, aut cortice truncі, quo sint à frigoribus & caloribus tutiores. Jam verò *vites* sic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque se ita erigunt, ut animantes. Quin etiam à *cauliculis brassicæ*, si prope sati sunt, ut à pestiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. Animantium verò quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, ut in suo quæque genere permaneant? quarum aliæ corticis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alia squama videmus obductas: alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Pastum autem animantibus large, & copiosè natura eum, quicuique aptus erat, comparavit. Enumerare possum ad eum pastum capessendum, conficiendumque quæ sit in figuris animantium, & quàm solers, subtilisque descriptio partium, quamque admirabilis *fabrica membrorum*. omnia enim, quæ quidem intus inclusa sunt, ita nata, atque ita locata sunt ut nihil eorum supervacaneum sit, nihil ad vitam retinendam non necessarium: Dedit autem eadem natura bestiis & *sensum*, & *appetitum*; ut altero conatum haberent ad naturalem pastus capessendos, altero secernerent pestifera à salutaribus. Jam verò alia animalia *gradiendo*, alia *serpendo* ad pastum accedunt, alia *volando*, alia *nando*: cibumque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim adunitate rostrorum: alia fugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea est humilitas, ut cibum terrestrem rostris facilè contingant. Quæ autem altiora sunt, ut anseres, ut cygni; ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum. At, quibus bestiis erat is cibus, 5 ut alius generis bestiis vesci erentur, aut *varia* natura dedit, aut *celeritatem*. data est quibusdam etiam machinatio quædam, atque *sollertia* ut in aranеolis, aliæ quasi rete texunt, ut si quid inhæserit, conficiant: aliæ autem ut ex inopinato observant, & si quid incidit, arripiunt, idq; consumunt. Pina verò, (sic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva squilla quasi societatem coit comparandi cibi. Itaq; cùm pisciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita à squilla pina morsu comprimit conchas. Sic dissimillimis bestiolis communiter cibus quæritur, in quo admirandum est, congressúne aliquo inter se, an jam inde ab ortu naturæ ipsæ congregatæ sint. Est etiam admiratio nonnulla in bestiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatilesque testudines, quædamq; serpentes oriæ extra aquam, simul ac primùm niti possunt, aquam persequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis sæpè supponimus; è quibus pulli orti primùm 6 aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excusi, fotique sunt: deinde eas relinquunt & effugiunt sequentes, cùm primùm *gressum* [illegible]

quandam

1. *Equi parteis properans submergere Chelis.*) Gul P. & Pal. *equi partis prop subjungere Cetis.*

2. *Ante canem Procyon.*) Pal. pr. unita voce *Anticanem*, &c.

3. *Qua æthra dicitur.*) Ed. à Vict. alludunteque nostri libri; quibus parsim *ætherea*, parsim *ætherea*. Vulg. *æther.*

4. *Ex agris sepefactis.* Non habentur ista hæc in P. sed agnoscuntur tamen Pall. ter.

5. *Ut alius generis bestiis vesceretur.*) Pal. pr. *alii*, veteri terminatione, cujus & meminit Prisc. l. VII.

6. *Aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excusi, fotique sunt: deinde eas relinquunt & effugiunt sequentes, cùm primùm, &c.*) Possessionem in suam collocavi scripturam veterem; mire à sortem in Ald. cæteris que edit. verboque integro decurtatam, fide Pall. trium; quibus accessit & auctoritas P. & Vict. nisi quod hæc per eram inter pungat, *effugiunt, sequentes* cum pr. nam *sequentes matricem* est non *quamm*.

L. Mulve

quandam, quæ *Platalea* nominaretur? eam sibi cibum quærere advolantem ad eas aveis, quæ se in mari mergerent: quæ cùm emersissent, piscemque cepissent, usque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipsa invaderet. Eademq; hæc avis scribitur conchis se solere complere, easq;, cùm stomachi calore concoxerit, evomere, atq; ita eligere ex iis, quæ sunt esculenta. Lutræ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moveri propè aquam; ad quas, quasi ad escam, pisces cùm accesserint, confici à ranis, atq; consumi. 1 *Bellua* est quoddam bellum quasi naturale cum corvo. ergo alter alterius, quicumque nactus est, ova frangit. Illud verò ab Aristotele animadversum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cùm loca calidiora petentes a maria transmittant, trianguli efficere formam. ejus autem summo angulo aer ab iis adversus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus avium levatur. Basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adjuvatur: hæque in tergo prævolantium, colla, & capita reponunt. quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipse quoque quiescat. In ejus locum succedit ex iis, 3 quæ acquierunt: eaq; vicissitudo in omni cursu conservatur. Multa ejusmodi proferre possum: sed genus ipsum videtis. Jam verò illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circumspectent, ut in cubilibus delitescant. Atque illa mirabilia. Quid ea, quæ nuper, id est paucis ante sæculis *medicamenta inventa* reperta sunt? 4 vomitione canes; purgatione autem alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditum est, pantheras, quæ in barbaria 5 venenata carne caperentur, remedium quoddam habere: quo cùm essent usæ, non morerentur: captas autem in Creta feras, cùm essent confixæ venenatis sagittis, herbam quærere quæ *dictamnus* vocaretur, quam cum gustavissent, 6 sagittas excidere dicunt è corpore. Cervaque paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seselis dicitur. Jam illa cernimus, ut contra *metum & vim*, suis se armis quæque defendat. Cornibus tauri, ictu dentibus, morsu leones; aliæ fuga se, aliæ occultatione tuantur: atramenti effusione sepiæ, torpore torpedines, multæ etiam infectantibus odoris intolerabili fœditate depellant. Ut verò perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à providentia deorum, ut *semper essent* & beluarum genera, & arborum, 7 omniumque rerum quæ nascuntur aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur, quæ quidem omnia eam vim seminis habent in se, ut *ex uno plura* generentur: idque semen inclusum est in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funditur: iisdemque seminibus & homines affatim vescuntur, & terræ ejusdem generis stirpium renovatione complentur. Quid loquar, quanta *ratio in bestia* ad perpetuam conservationem earum generis appareat? nam primum aliæ *mares*, aliæ *femellæ* sunt: perpetuitatis causa machinata natura est. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ: & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. Cùm autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad se, eôque fœtum fingit animal: quod cùm ex utero elapsum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lactescere incipit: eaque, quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura, *mammas appetunt*, earumque ubertate saturantur. Atque, ut intelligamus nihil horum esse fortuitum, 9 & hæc omnia esse opera providæ solertisque naturæ: quæ multiplices fœtus procreat, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor bestiarum sit *in educandis, custodiendisque iis, quæ procreaverunt*, 10 usque ad eum finem, dum possunt seipsa defendere? etsi pisces, ut ajunt, ova cum genuerunt, relinquunt. Testudines autem, & crocodilos dicunt, cùm in terra partum ediderint, obruere ova, deinde discedere, ita & nasci, & educari ipsa per se. Iam Gallinæ, aveque reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidosque construunt, eosque quàm possunt mollissime substernunt, ut quàm facillimè ova serventur. Ex quibus pullos cum exclusserint, ita tuentur, ut & pennis foveant, ne frigore lædantur; &, si est calorè sole, se opponant. Cùm autem pulli pennulis uti possunt, tum volatus eorum matres prosequuntur; reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conservationem, & salutem, *hominum etiam sollertia*, & diligentia. Nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum salvæ esse non possunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam, aliæ *aliis in locis* reperiuntur. Ægyptum NILUS irrigat, &, cùm tota æstate obrutam, oppletamque tenuit, tum recedit, mollitosque, & oblimatos agros ad serendum, relinquit. Mesopotamiam fertilè efficit EUPHRATES: 11 in quam quotannis quasi novos agros invehit. INDUS verò, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solùm agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit magnam enim vim seminum secum frumenti similium dicitur deportare. Multaq; alia in aliis locis commemorabilia proferre possum: multos fertiles agros aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad vescendum, tam varia, tamque jucunda gignit: neque ea uno tempore anni: ut semper *& novitate delectemur, & copia*? Quam tempestivos autem dedit, quàm salutares non modo hominum, sed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur è terra, *ventos æstivos*? quorum flatu nimii temperantur calores. Ab iisdem etiam maritimi cursus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda sunt: & tamen multa dicuntur. numerari enim non possunt fluminum oportunitates, æstus maritimi multùm accedentes, & recedentes: montes vestiti, atque silvestres: salinæ ab orta maritima

1. *Bellua est quoddam bellum quasi naturale, &c.*) Revocatam voluit dictorem quæ Vict. sed nescio an quis secutus sit: exulat sanè Ald. n. & Junt. ii Lamb. &c. agnoscuntque & Pall. & V Vouvv. & P Gul.

2. *Maria enim transeunt.* Ita Pall & ed. Vict. V Vouvv. & P. *mare transmeare*, quod vitium placere Gul. vulg. *transmittunt.*

3. *Quæ acquirunt aequo, &c.*) Lamb. *quæ æquo aveolus proximæ cæque fere pugnantibus libris veteribus.*

4. *Vomitione canes, purgatione autem alvos ibes Ægyptiæ curant.* Est ab edit. Basil. neque aliter Pal. pr. nam sec. *purgantur autem alvos ibes Ægyptiæ curant*: vero: *purgatione autem alvos ibes Ægyptia curans.* vulg. *vomitionem purgare alvos ibes Ægyptia curant.* Lamb. hæc non simpliciter inlinc.

5. *Venenata carne caperentur.*) Pall. uno ore *caperentur*, neque displiceat.

6. *Sagittas excidere dicunt è corpore.* Dictio *dicunt* poterat abesse.

7. *Omniumque rerum quæ alta aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur.*) Non possum habere hanc scripturam pro vera: diffamante eam missi nostrorum quadriga, nam Pal. pr. & P. servant, *quæ à terra stirpibus continentur*, nec aliter sec. nisi quod is *à terra*. omissis ceteris omnibus quæ olent profecto sordes librariorum. nolui tamen aliquid hic commutare, quod & vulgatum repræsentasset P. Vict.

8. *Eaque fœtum fingit animal.* Y Excusi præcipuas ed. eratque in omnibus illhæc lectio, neque abibant missi nostri. at non video cur non potius relegi debeat *captum.*

9. *Et hæc omnia esse opera, &c.*) Verbum postremum in veri persuasit à missi nostris minimum sex adservante item ed. Vict. sic legi in libris veteribus.

10. *Usque ad eum finem, dum possint seipsa defendere.* Nescio quomodo quasi supervacanea videantur illa, *ad eum finem.*

11. *In quam quotannis quasi novas, &c.*) Habet Vict. reperique in tribus Pall. *quotannis* adeo ut revocandum videatur.

12. *Vim seminum frumenti similium.* Vox postrema non est in Aldi patris ed. poster. ores admiserunt, sed admissa in uperi syllaba *&c.* quam modo ejecit auctoritate Pall. trium & Vict. ep.

remotissimæ: medicamentorum salutarium plenissimæ terræ: *artes* denique innumerabiles, *ad victum, & ad vitam necessaria*. Jam dies, noctisque vicissitudo conservat animanteis, tribuens aliud agendi tempus, aliud quiescendi. Sic undique omni ratione concluditur, MENTE, CONSILIOQUE DIVINO IN HOC MUNDO AD SALUTEM OMNIUM, CONSERVATIONEMQ; ADMIRABILITER ADMINISTRARI. Sin quæret quispiam, cujusnam causa tantarum rerum molitio facta sit, arborumne & herbarum? quæ quamquam sine sensu sunt, tamen à natura sustinentur. at id quidem absurdum est. An bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causa tantum laborasse. Quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? Eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt *dii*, & *homines*: quibus profectò nihil est melius ratio est enim quæ præstat omnibus, 1 ita fit credibile, DEORUM ET HOMINUM CAUSA FACTUM ESSE MUNDUM QUAEQUE IN EO SINT, OMNIA. Facilius que intelligitur, à diis immortalibus hominibus esse provisum, si erit hominis fabricatio perspecta, omnisque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cùm tribus rebus animantium vita teneatur, *cibo, potione, spiritu*: ad hæc omnia percipienda os est aptissimum: quod adjunctis naribus spiritu augetur. DENTIBUS autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & molitur cibus. eorum adversi acuti morsu dividunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam à lingua adjuvari videtur. LINGUAM autem ad radices ejus hærens excipit STOMACHUS: quo primùm illabuntur ea, quæ accepta 2 sunt: oris utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. Atque is agitatione, & motibus linguæ cùm 3 depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. Ipsius autem partes ex, quæ sunt insita d, quod devoratur dilatantur: quæ autem supra contrahuntur. Sed cùm *aspera arteria*, (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paullò supra quam ad linguam stomachus annectitur, eaque ad pulmones usque pertineat; excipiatque animam eam quæ ducta sit spiritu eandemque à pulmonibus respiret, & reddat regitur quodam quasi operculo, quod ob eam causam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset, spiritus impediretur. Sed cùm ALVI NATURA subjecta stomacho cibi, & potionis sit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinsecus spiritum adducant, in alvo multa sunt mirabiliter effecta, quæ constant ferè è nervis. Est autem multiplex, & tortuosa, arcetque, & continet, sive illud aridum est, sive humidum quod recipit, 4 ut id mutari, & concoqui possit: eaque tum adstringitur, tum relaxatur atque omne, quod accipit, cogit, & confundit ut facilè & calore, quem multum habet, 5 exterendo cibo, & præterea spiritu omnia cocta, atque confecta 6 in reliquum corpus dividantur. In PULMONIBUS autem inest raritas quædam, & assimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissima: quitum se contrahunt adspirantes, 7 tum spiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. 8 EX INTESTINIS autem, & alvo secretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad jecur per quasdam à medio intestino usque ad *portas jecoris*. (sic enim appellant) ductas, & directas vias, 9 quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde aliæ pertinentes sunt, per quas cadit cibus à jecore dilapsus. Ab eo cibo cùm est secreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur: reliqua se in sanguinem vertunt, ad easdemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapsus cibus, in hoc ipso loco in eam *venam*, quæ *cava*, appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam, coactusque perlabitur: à corde autem in totum corpus distribuitur per venas admodum multas, in omneis partes corporis pertinenteis. Quemadmodum autem RELIQUIAE CIBI depellantur tum adstringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est: sed tamen præterundum est, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potiùs explicetur *incredibilis fabrica naturæ*. Nam quæ spiritu in pulmones ANIMA ducitur, ea calescit primùm ab eo spiritu deinde 10 contagione pulmonum: ex eaque pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam *ventriculum cordis* appellant: cui simillis alter adjunctus est, in quem sanguis a jecore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus & sanguis per venas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. Utraque autem crebra, multa, que toto corpore intexta vim quandam incredibilem *artificiosi operis*, d vimque testantur. Quid dicam de OSSIBUS? quæ subjecta corpori mirabiles commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus definiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde NERVOS, à quibus artus continentur: eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, sicut venæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem, tamque solertem adjungi multa possunt, è quibus intelligatur quantæ res hominibus à deo, quamque eximiæ tributæ sint: qui primùm eos *humo excitatos celsos, & erectos constituit*, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes capere possent. Sunt enim e terra homines non ut incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cœlestium, quarum spectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. *Sensus* autem, *interpretes, ac nuntii rerum*, in capite, tanquam in arce, mirificè ad usus necessarios & facti, & collocati sunt. Nam OCULI, tanquam SPECULATORES, altissimum locum obtinent: ex quo plurima conspicientes, fungantur suo munere. Et AURES cùm 11 sonum percipere debeant, qui natura in sublime fertur; rectè in altis corporum partibus collocatæ sunt. Itemque NARES, eò quòd omnis odor ad supera fertur, rectè sursum sunt: & quòd cibi & potionis judicium magnum earum est, non sine causa vicinissimæ oris secutæ sunt. Jam GUSTATUS, qui sentire eorum, quibus vescimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, qua 12 esculentis, & potu-

---

1. *Ita fit credibile*.) Hactenus cusi; *reliqua*, sed enclitica ea omnibus aberat Pal. eaque propter reject.

2. *Sunt viæ utraque, &c.*] Sic Pall. nostri, & P. sic edidit à Vict primus erat: *sunt viæ utraque*. sed quo minus id hic toleretur, fuit repetitio ejusdem a paullò post.

3. *Depulsum & quasi detrusum cibum accepit, depellit*. Non possum mihi persuadere istæc esse sine vitio: nihil tamen discordant mss. nostri.

4. *Ut id mutari & concoqui possit*. Communis lectio interpositum habebat *concoqui facile possit*. sed non comparet id vocis in ullo Pal. aut editione Vict.

5 *Exterendo cibo*. Ita Vict. inventumque in P. Gol. nam Pall. prae sec. retinent vulg. *& iterato. bo.* mallem omnia abesse. sane olent glossam.

6 *In reliquum corpus dividantur*. Est à Vict. neque aliter Pal. pr. nam *ecrespiram*, vulgg. *tam spiritu dilatant* Lambin. *tum respiratu dil.* quæ omnia arguunt, fuisse ibi vocem, vulgo invitam.

8 *Ex intestinis autem & alvo secretus, &c.*) Particula & non est in ipso Pal. quorum etiam pr. *secretus*.

9. *Quæ pertinent ad jecur, eique adhærent*.] Sic Pal. quidem tert. bonitatis haud ex mente pr. & sec. & P. *quæ pertinent jecori, eique adhærent*.

10. *Contagione pulmonum*.) Vett. edidit *agitatione*, recentiores *cogitatione* sed verum est *contagione*, quod publicavit primùm Vict. et reperitur que in Pal. pr. sec. ac P.

11. *Sonum percipere*. Ita concorditer Pall. ita edidit à Vict. Ald. senior *recipere*, quod hodieque ob vis recipitur, nisi à Lamb. ii enim, *accipere*.

12. *Esculentis & pulmentibus*.) Sic quatuor mss. nostri. item Victor. adeo ut mirari non debeat Camer. si istud malluerit Vict. quam *pulmentis*, vulgo receptum quidem, sed non eam sustentatum membranarum veterum auctoritate edocuimus.

petulentis iter natura patefecit. TACTVS autem toto corpore æquabiliter fusus est, ut omneis ictus, omnesque nimios & frigoris, & caloris appulsus sentire possimus. Atque, ut *aditicia architecti avertunt ab oculis, & naribus dominorum, ea, i quæ profluentia necessario tetri essent aliquid habitura:* sic natura res similes procul amandavit a sensibus. Quis vero opifex, præter *naturam, qua nihil potest esse callidius*, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus? quæ primum OCVLOS membranis tenuissimis vestivit, & sæpsit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni posset: firmas autem ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, siquid noceret: & adspectum, quò vellent, facile converterent. aciesque ipsa, qua cernimus, quæ *pupula* vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facile vitet. PALPEBRAEQVE, quæ sunt tegmenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ & ad claudendas populas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. munitæque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus & ape tis oculis, si quid incideret, repelleretur: & somno conniventibus, cùm oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti quiescerent. Latent præterea utiliter, & excellis undique partibus sepiuntur. Primum enim superiora, supercilii obducta, sudorem à capite & fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur subjectæ, leviterque eminentes. 3 NASVS ita locatus est, ut quasi murus oculis interjectus esse videatur. AVDITVS autem semper patet, ejus enim sensu etiam dormientes egemus. à quo cum sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex, & directum pateret. provisum etiam ut, si qua minima bestiola 5 conare tur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in visco, inhæreret. Extrà autem eminent, quæ appellantur *aures* & tegendi caula factæ, tutandique sensus; & ne adjecta voces liberentur, atque errarent, priusquàm sensus ab his pulsus esset. Sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multisque cum flexibus, quod his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca & in fidibus, testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur amphoræ. Similiter NARES, quæ semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit pervadere: humoremque semper habent ad pulverem, multaque alia depellenda, non inutilem. GVSTATVS præclarè ianitus est. ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam. Omnisque sensus hominum *multo antecellit sensibus bestiarum.* Primùm enim oculi in iis artibus, quarum judicium est colorum, in pictis, fictis, cælatisque formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius, colorum etiam & figurarum tum venustatem, atque ordinem, & ut ita dicam, *decentiam*, oculi judicant: atque etiam alia majora nam & *virtutes*, & *vitia* cognoscunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidumque cognoscunt. Auriumque item est admirabile quoddam, artificioseque judicium, quo judicatur de in vocis, & in tibiarum, nervorum que cantibus varietas sonorum, intervalla distinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuscum: læve, asperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ *hominum solum auribus judicantur.* Narium

que item, & 6 gustandi, & arte tangendi magna judicia sunt. Ad quos sensus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm vellem, artes repertæ sunt. Perspicuum est enim quo *compositiones unguentorum*, quò *ciborum conditiones*, quò *corporum lenocinia* processerint. Jam verò animum ipsum, mentemque hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non *divina cura perfecta esse* perspicit, is his ipsis rebus mihi videtur carere. De quo dum disputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta principia intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis conjunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: singulasque res definimus circumscripteq; complectimur: ex quo SCIENTIA intelligitur quam vim habeat, qualis sit: qua *ne in deo quidem est res ulla præstantior.* Quanta verò illa sunt quæ vos Academici infirmatis, & tollitis quod & sensibus, & animo ea, quæ extra sunt, percipimus, atque comprehendimus? Ex quibus collatis inter se, & comparatis, artes quoque efficimus, partim ad *usum vitæ*, partim ad *oblectationem* necessarias. Jam verò *domina rerum* (ut vos soletis dicere) eloquendi vis, quàm est præclara, quamque divina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, *discere*, & ea, quæ scimus, alios *docere* possimus. Deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestienteis comprimimus, hac cupiditates, iracundiasque restinguimus. hæc nos juris, legum, urbium societas devinxit: hæc à vita immani, & feta segregavit. Ad usum autem orationis, incredibile est, nisi diligenter attenderis quanta opera machinata *natura* sit. Primùm enim à pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam vox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profusam, fingit, & terminat: quæ sonos vocis distinctos, & pressos efficit, cùm & ad denteis, & ad alias partes pellit oris. Itaque *plectri similem* linguam nostri solent dicere: *chordarum* denteis, nareis *cornibus* iis, qui ad nervos resonant in cantibus. Quàm verò aptas, quamque multarum artium ministras MANVS natura homini dedit! digitorum enim contractio facilis, facilisque porrectio propter molleis commissuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad scalpendum, ad nervorum eliciendos sonos, ac tibiarum, apta manus est, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis: cultus dico eorum, exstructionesque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel suta, omnemque fabricam æris & ferri: ex quo intelligitur, adinventa animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, *ut tecti, ut vestiti, ut salvi esse possimus:* urbeis, muros, domicilia, delubra haberemus. Jam verò operibus hominum id est, manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri 7 multa ferunt manu quæsita, quæ vel statim consumantur, vel mandentur condita vetustati. Et præterea vescimur bestiis & terrenis, & aquatilibus & volatilibus partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam *domitu nostro* quadrupedum vectiones: quorum celeritas, atque vis, nobis ipsis affert vim, & celeritatem. Nos onera quibusdam bestiis nos jugo imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram

1. *Quæ profluentia necessario tetri, &c.*] Pal. pr. *quæ profluenti necessaria, nam, &c.* forsan rectius.

2. *Et somnecum vent bus.*] Pal. tert. *resinentibus*, quomodo veteres scripsisse, indicio sunt reliqui Pal. in quibus *conlauantibus* accipiente librario *l* longum pro *l*.

3 *Nasus ita locatus est.*] Victorius, *Nisusque ita locatus*, fortè ne quidquam reperiatur in nasi eius nam sanè Pal. pr. ac sec. *Nasus ita locatus est.*

4 *Ne quid intrare possit simplex & directum patebat.* Dictiones, quæ posteriores non habentur in Pal. sec. & si abessent omnino nihil discederet de sententia.

5 *Conaretur irrumpere.*] Admodum verisimiliter corrigebat Lanet. Puteanus, *irrepere.*

6 *Gustandi & arte tangendi.*] Lectio forte minus sana. nam Pal. pr. & sec. *& parte tang.* neque aliter P. Gulielmius, qui conjicit *& parte tangendi.* Aldus patet expressit *gustandi, partim arte tangendi.* Nepos, *gustandi, partim arte tangendi* exhibet. libro. quod & habent Lambinus, nostrum exhibuit primum Victorius, *putet.*

7. *Multa ferunt manu quæsita.*] Pal. nostri tres *Ferunt manu.*

abutimur: nos è terræ cavernis ferrum elicimus, *rem ad colendos agros necessariam*: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materia, & culta, & silvestri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis sæpti, frigora, caloresque pellamus. Magnos verò usus affert ad navigia facienda quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad vitam copiæ: quasque res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos soli habemus *maris, atque ventorum*: propter nauticarum rerum scientiam; plurimisque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis est in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur; nostri sunt amnes, nostri lacus: nos fruges serimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: nostris denique manibus in rerum natura *quasi alteram naturam efficere conamur*. Quid verò? hominum ratio non in cœlum usque penetravit? Soli enim ex animantibus nos astrorum ortus, obitus, cursusque cognovimus: ab hominum genere finitus est dies, mensis, annus: defectiones solis, & lunæ cognitæ, prædictæque in omne posterum tempus, quæ quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, 1 accipit ad cognitionem deorum: ex qua oritur pietas: cui conjuncta justitia est, reliquæque virtutes: è quibus vita beata exsistit par, & similis deorum: nulla re, nisi *immortalitate*, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cœlestibus. Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, hominis natura quanto omnes anteiret animanteis. Ex quo debet intelligi: nec figuram, situmque membrorum: nec ingenii, mentisque vim talem effici potuisse fortuna Restat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, *hominum causa facta esse*, & parata. Principio ipse mundus, deorum, hominumque causa factus est: quæque in eo sunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inventa sunt. Est enim MVNDVS quasi communis deorum, atque hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratione utentes, jure, ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæmonem, Athenienſium, Lacedæmoniorumque causa putandum est conditas esse: omniaque quæ sint in his urbibus, eorum populorum recte esse dicuntur: sic quæcumque sunt in omni mundo, deorum, atque hominum putanda sunt. Jam verò *circuitus solis, & lunæ, reliquorumque siderum*, quamquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species nulla pulchrior, & ad rationem, solertiamque præstantior: eorum enim 2 cursus dimetati, maturitates temporum, & varietates, mutationesque cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum facta esse causa judicanda sunt. TERRA VERÒ PARTA frugibus, & vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum causa gignere videtur? quid de vitibus, olivetisque dicam? quarum libertimi, lætissimique fructus nihil omnino *ad bestias* pertinent. neque enim serendi, neque colendi, nec tempestivè demetendi, percipiendique fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum scientia est: earumque omnium rerum, hominum est & usus, & cura. Ut fides igitur, & tibias eorum causa factas dicendum est qui illis uti possunt: sic ea, quæ diximus solis his constendum est esse parata, *qui utuntur*. nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causa ea nata esse dicemus. Neque enim homines mutuum aut formicarum causa frumentum condunt, sed conjugum, & liberorum, 3 & familiarum suarum. itaque bestiæ *furtum*, ut dixi, fruuntur: domini *palàm*, & libere. Hominum igitur causa eas rerum copias comparatas, fatendum est. Nisi fortè tanta ubertas, & varietas pomorum, eorumque jucundus non *gustatus* solùm, sed *odoratus* etiam, & *adspectus* dubitationem affert, quin hominibus solis ea natura donaverit, tantumque absit, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas *bestias hominum gratia generatas* esse videamus. Quid enim OVES aliud afferunt nisi ut earum villis confectis, atq; contextis homines vestiantur? quæ quidem neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. CANVM verò tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in externos, & tam incredibilis ad investigandū sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? quid de EQVIS loquar? quorum ipsa terga declarant non esse se ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum, & latitudines, ad aratra extrahenda. quibus cùm terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, vis umquam ulla afferebatur.

Ferrea tum verò proles exorta repente est,
Ausaque funestum prima est fabricarier ensem,
Et gustare manu victum, domitumque juvencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum visceribus vesci scelus haberetur. Longum est MVLORVM persequi utilitates & etiam *4 ne putisceret*, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus quæ pecude quòd erat ad vescendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitudinem, suavitatemq; PISCIVM dicam? quid AVIVM? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse videatur. Atque hæc ne caperentur quidem, nisi hominum ratione, atque sollertia. quamquam aveis quasdam, & alites, & oscines ut nostri augures appellant, rerum *augurandarum causa* esse nata putamus. Jam verò immaneis, & feras BELVAS nanciscemur venando, ut & vescamur iis, & exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis: multaque 5 ex earum corporibus remedia, morbis, & vulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu, & periclitatione percipimus. Totam licet animis tanquam oculis lustrare *terram, mariaque omnia*? cernes jam spatia frugifera, atque immensa camporum, vestituſque densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. 6 nec verò supra terram, sed etiam *in intimis ejus teneris* plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad usum hominum orta ab hominibus solis invenitur. Illud verò, quod uterque vestrûm fortasse arripiet ad reprehendendum: Contra, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur: Vellejus, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm *prædictiones rerum futurarum*: mihi videtur vel maximè confirmare, deorum providentia consuli rebus humanis. est enim profectò divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in *privatis*, tum maximè in *publicis*. Multa cernunt haruspices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa somniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res hominum sententia atque *utilitates parta*, multa etiam *pericula depulsa* sunt. Hæc igitur sive vis, sive ars, sive natura ad scientiam

1. *Accipit ad cognitionem Deorum.*] Est à Victorio, neque ubi Pal. pr. nec lec. vulgata, *accipit ab hiſ cognitionem.*

2. *Cursus dimetati.*] Sic nostri omnes, sic Victoriana. non *demetiti*, ut

3. *Non familiarum suarum.*] Palatini aperte fovent

4. *Ne putisceret.*] Ita quidem Nonius, sed mss. nostri *putescerent*, quomodo & Victoriani. vulgati *putescerent.*

5. *Ex earum corporibus.*] Pall. *eorum*, quæ mutatio generis non insolens Ciceroni.

6. *Nec verò supra terram, sed etiam.*] Ita omnino Pall. & P. visumque genus dicendi elegans. hactenus edidi, *nec verò tantum supra, &c.*

deos rerum futurarum homini profectò est, 1 nec ab alio aliter, à diis immortalibus data, quæ si singula vos fortè non movent, universa certè tamen inter se connexa, atque conjuncta movere debebunt. Nec verò universo generi hominum solùm, sed etiam *singulis* à diis immortalibus consuli, & provideri solet. Licet enim contrahere universitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, postremò deducere ad singulos. Nam SI OMNIBVS hominibus, qui ubique sunt, quacumque in ora, ac parte terrarum, ab hujusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas antè diximus: his quoque hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. 2 sin autem his consulunt, qui quasi magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis consulant, qui partes ejus insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium separatim ab universis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium: primo Punico Calatinum, Dailium, Metellum, Lutatium: secundo Maximum, Marcellum, Africanum: post hos, Paullum, Gracchum, Catonem, patrumve memoria Scipionem, Lælium: multosque præterea, & nostra civitas, & Græcia tulit singulares viros: *quorum neminem nisi juvante deo talem fuisse credendum est.* Quæ ratio poëtas, maximeque Homerum impulit, ut principibus heroum, Ulyssi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, *certos deos* discriminum, & periculorum comites, *adjungeret.* Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales suprà commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & singulis hominibus consuli. quod quidem intelligitur etiam *significationibus rerum futurarum*, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. multa præterea *ostentis*, multa *in exta* admonemur, multisque rebus aliis: quas *diuturnus usus* ita notavit, ut artem divinationis efficeret. NEMO igitur vir magnus sine aliquo afflatu divino unquam fuit: Nec verò ita refellendum est, ut, si segetibus, aut vineis cujuspiam tempestas nocuerit, aut si quid è vitæ commodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut *invisum deo*, aut neglectum à deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. MAGNIS AVTEM VIRIS 3 PROSPERA SEMPER OMNIA: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus virtutis, & copiis. Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem Cottà, si me audias, eandem causam agas, teque & principem civem putes, & pontificem esse cogites, & quoniam in utramque partem vobis licet disputare, hanc potiùs sumas. eamque facultatem differendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potiùs conferas. MALA ENIM ET IMPIA consuetudo est contra deos disputandi, sive ex animo id fit, sive simulatè.

1. *Nec ab alio aliter quàm.*) Voces *ab alio*, non visuntur in Pall. prout *secundo* cerò VVouveriani habent, *nec aliter quàm à Deo, certè* ut valde suspicionis notatum locum glossemate, scribendumque tantùm: *hæc omnia profectò à Dijs immortalibus data.*

2. *Sin autem his consulunt.*) Nec Victorii editio, nec Pall. tres agnoscunt pronomen *his*.

3. *Prosperè semper omnia ver.*) Est à Victorianis, quibus subscribunt Pall. duo & P. ille Gulielmianus, nisi quod in Palat. prim. *prospera.* etiam non malè. vulgati voce auctiores, *prosperè evenisse semper.*

M. TVLLII CICERONIS DE NATURA DEORUM, AD M. BRVTVM. LIBER TERTIVS.

Cotta, Academicus. *Vellejus*, Epicureus: *Balbus*, Stoicus.

QUæ cùm Balbus dixisset, tum arridens Cotta, Serò, inquit, 1 mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. ego enim, te disputante, quid contrà dicerem, mecum ipse meditabar, neque tam refellendi tui causa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. Cum autem *suo cuique judicio sit utendum*, 2 difficile factu est, me id sentire, quod tu velis. Hic Vellejus, Nescis, inquit, quanta cum exspectatione, Cotta, sim te auditurus. jucundus enim Balbo nostro sermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem. spero enim te, ut soles, *bene paratum* venire. Tum Cotta, 3 Si me hercule, inquit, Vellei, neque enim mihi par ratio cum Lucilio est, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus vester de diis immortalibus non magnopere pugnare, tantùm modò negare deos esse vult, *ne quid invidiæ subeat, aut criminis.* Cùm verò deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisque humanis esse præditos, sed eorum membrorum usum nullum habere; ludere videtur, satisque putare, si dixerit esse quandam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertisti, credo, quàm multa dicta sint, quamque, etiam si minùs vera, tamen apta inter se, & cohærentia; itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, responderene mihi malis, de singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an universam audire orationem meam. Tum Balbus: Ego verò, si quid ex planari tibi voles, respondere mâlo. sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi, utrum voles, faciam: vel ad singula, quæ requires, statim respondebo: vel, cùm peroratis, ad omnia. Tum Cotta, Optime, inquit. quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationesque ea, quæ me in-

1. *Mihi, Balbe*] Gul. liber P. *mi Balbe* sed Pall. nihil abeunt à priore.

2. *Difficile factu.*) Melliores Palatini sed. ces, *factum*, quod & alibi primùm observavi.

3. *Si mehercule. &c.*) Ita & scripti nostri, & edd. omnes ante Lambinianum. ea enim, *Sic mihi mehercule*, Paulus Manutius malebat, *sanè mehercule. &c.*

1. *Desin-*

in perorando cohortabatur, ut meminissem, me & Cottam esse, & pontificem. quod eò, credo, valebat, ut OPINIONES, QVAS A MAIORIBVS ACCEPIMVS de diis immortalibus, sacra, cæremonias, religionesque defenderem. Ego vero eas 1 defendam semper, semperque defendi: nec me ex ea opinione, quam à majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius umquam oratio aut docti, aut indocti movebit. sed 2 cùm de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chrysippum sequor: habeoque C. Lælium augurem, eundemque sapientem: quem potiùs audiam de religione dicentem in illa oratione nobili quàm quemquam principem Stoicorum. cuinq; omnis populi R. religio in SACRA, & in AVSPICIA divisa sit: tertium adjunctum sit, SI QVID PRAEDICTIONIS CAVSA EX PORTENTIS ET MONSTRIS, SIBYLLAE INTERPRETES, HARVSPICESVE MONVERVNT. harum ego religionum nullam umquam contemnendam putavi; mihiq; ita persuasi; Romulum auspiciis, Numam sacris constitutis *fundamenta jecisse* nostræ civitatis: quæ numquam profectò sine summa placatione deorum immortalium 3 tanta esse potuissent. Habes, Balbe, quid Cotta, quid Pontifex sentiat. 4 fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias. à te enim philoso, ho rationem accipere debeo religionis: *majoribus* autem *nostris, etiam nulla ratione reddita, credere.* Tum Balbus, Quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit divisio tua: primùm, ut velles docere *deos esse*: deinde *quales essent*: tum, *ab his mundum regi*: postremò, *consulere eos rebus humanis.* Hæc, si rectè memini, partitio fuit. Rectissimè, inquit Balbus: sed exspecto, quid requiras. Tum Cotta primum quidque videamus, inquit? Et si id est primum, quod inter omneis, nisi admodum impios, convenit, mihi quidem 5 *ex animo exuri* non potest, esse deos. Id tamen ipsum quod mihi 6 persuasum est auctoritate majorum, cur ita sit, nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi *persuasum* est, cur à me velis discedere? Tum Cotta; Quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil umquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim, *rudem me disputum*, & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur quid requiras. Egone? primum illud, cur quod perspicuum in istam partem ne egere quidem oratione dixisses quod esset perspicuum, & inter omneis constaret, de eo ipso tam multa dixeris. Quia te quoque inquit animadverti Cotta sæpe cùm in foro diceres, quam plurimis posses, argumentis *onerare judicem*, si modo eam facultatem tibi daret causa. Atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui, feci. Tu à rem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm, cùm idem uno assequi possim. Tum Cotta, Quàm simile illud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, siquid est evidens, de quo inter omneis conveniat, argumentari soleo: *perspicuitas enim argumentatione elevatur*: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. Cur contuerere autem altero oculo, causa non esset; cùm idem obtutus esset amborum & cùm rerum natura, quam tu sapientem esse VIS, *duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisse.* Sed quia non confidebas, tam esse id perspicuum, quàm tu velis; propterea multis argumentis deos esse docere voluisti. Mihi enim unum satis erat, ITA NOBIS MAIORES NOSTROS TRADIDISSE. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas. Patete igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii sint, remque mea sententia minimè dubiam, *argumentando dubiam facis.* mandavi enim memoriæ non numerum solùm, sed etiam ordinem argumentorum tuorum. primùm fuit, cùm *cælum suspexissemus*, statim nos intelligere esse aliquod numen quo hæc regantur. Ex hoc illuc etiam,

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quasi verò quisquam nostrûm, istum potiùs, quam Capitolinum, Jovem appellet: aut hoc perspicuum sit constetque inter omneis, eos esse deos, quos tibi Vellejus, multique præterea, ne animanteis quidem esse concedant. Grave etiam argumentum tibi videbatur: quòd opinio de diis immortalibus & omnium esset, & quotidie creceret. Placet igitur, tantas res *opinione stultorum judicari*, vobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? At enim præsenteis videmus deos, ut apud Regillum Postumius, in Salaria Vatienus, nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prœlio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id est, homines homine natos & quos Homerus, qui recens abillorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone: eos tu canteriis albis, nullis calonibus, obviam Vatieno venisse existimas, & victoriam populi R. Vatieno potiùs, homini rustico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiavisse? Ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, *tanquam vestigium ungulæ*, Castoris equi credis esse? nonne mavis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, divinos esse, & æternos, quàm eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas anileis proferas. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne A. Postumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam: nonne s. c. de Vatieno vides? nam de Sagra, Græcorum etiam est vulgare proverbium; qui, quæ affirmant, *tertiana esse dicunt, quam illa, quæ apud Sagram.* His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem à te rationes requiro.

* *Desunt nonnulla.* *

7 Sequuntur quæ futura sunt. *Effugere* enim *nemo id potest, quod futurum est.* Sæpe autem ne utile quidem est scire, quid futurum sit. MISERVM est enim, nihil proficientem angi nec habere ne spei quidem extremum, & tamen commune solatium: præsertim cùm vos iidem *fato fieri* dicatis omnia: quod autem semper ex omni æternitate verum fuerit, id esse fatum. Quid igitur juvat, aut quid affert ad cavendum, scire aliquid futurum, cùm ad certè futurum sit? unde porrò ista *divinatio*? quis invenit fissum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis sorteis? quibus ego credo: nec possum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed quæ ista intellecta sunt, à philosophis debeo discere, præsertim cùm isti plurimis de rebus divinis mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) sæpe falluntur. Quid simile, medicina, cujus ego rationem video, & divinatio? quæ unde oriatur, non intelligo. Tu autem etiam Deiorum devotionibus placatos deos esse censes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non possent, nisi viri tales occidissent? 8 *consilium* illud

1. *Defendam semper semperque defendi.*] Immisi prius *semper*, fide Pall. VVo. vv. neque aliter Victoriana ed. tio. aliæ non habent.

2. *Cum de religione agitur, Ti Coruncanium.*] Pal. sec. *agitur tunc Coruncanium nam.* probatrem, nisi seq. præponerentur sua prænomina.

3. *Tanta esse potuissent.*] Vulgata *posset.* ed alterum restat in mss. nostris & P. & Victorian 1.

4. *Fac nunc ergo intelligam.*] Lactantius lib. 11. cap. 7. citat. *ergo*; non male: neque pejus statim post. *nulla ratione reddita, animo est credere.* quippe mss. & vulgg. non habent. *ratione est.*

5. *Ex animo exuri non potest.*] Ita triga Palatinorum; neque diverendum ad conjecturas.

6. *Persuasum est auctoritate majorum.*] Sic quinque minimum mss. nostri: neque recedit Victoriana, aliæ, *persuasum, esse deos, auctoritate*, repetitione supervacua.

7. *Sequuntur quæ futura sunt.*] Pal. pr. & terr. lacunam hanc tegunt verborum continuatione at sec. habet: *à te rationes pe cuntur eorum quæ futura sunt.* ex quibus solum apparet, quantum sibi permiserint librarii.

8. *Consilium illud imperatorium fuit.*] Est à nostris libris quinque & Victoriana editione, vulgati *imperatorum.*

illud *imperatorium* fuit, quod Græci στρατηγικὸν appellant, sed eorum imperatorum, qui *patriæ consulerent*, vitæ non parcerent. rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato se in hostem imminentem, persequeretur. id quod evênit. Nam Faunî vocem equidem numquam audivi, tibi, si audisse te dicis, credam; etsi, Faunus omnino quid sit, nescio. Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, est, intelligo deos esse: quos equidem credo esse sed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum esse notiones. Unus is modus est, de quo satis dixi, qui est susceptus *ex præsensione rerum futurarum*. Alter *ex perturbationibus tempestatum*, & reliquis motibus. Tertius *ex commoditate rerum*, quas percepimus, & copia. Quartus *ex siderum ordine*, cæliq; constantia. De præsensione diximus De perturbationibus cœlestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cùm ea fiant, non esse multos, qui illa metuant, & à diis immortalibus fieri existimant. Sed non id quæritur, sintne aliqui, qui deos esse putent: dii utrùm sint, necne, quæritur. Nam reliquæ tuæ, quas Cleanthes affert, quarum una est de commodorum, quæ capimus, copia: altera de temporum ordine, cœlique constantia: tum tractabuntur à nobis, cùm disputabimus de providentia deorum; de qua plurima à te, Balbe, dicta sunt: eodemque illa etiam differemus, quòd Chrysippum dicere ajebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, *esse hominem aliquid melius*: quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cùm totius mundi convenientiam, consensumque afferebas, Zenonisque breveis, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modò dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ à te physicè dicta sunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generati dicebas, loco suo quærentur; omniaque quæ à te nudiustertius dicta sunt, cùm docere velles, deos esse, quare & mundus universus, & sol, & luna, & stellæ *sensum mentemque haberent*, in idem tempus reservabo. A te autem illud etiam, atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas, deos esse. Tum Balbus, Equidem attulisse rationes mihi videor: sed eas tu tta refellis, ut, cùm ne interrogaturus esse videare, & ego me ad respondendum comparârim, repentè averras orationem, nec des respondendi locum. Itaque maximæ res, tacitæ præteriunt, *de divinatione*, *de fato*: quibus de quæstionibus tu quidem strictim, nostri autem multa solent dicere. sed ab hac quæstione, 3 quæ nunc in manibus est, separantur. Quare, si videtur, noli agere confuse: ut hoc explicemus hac disputatione, quod quæritur. Optimè, inquit Cotta, Itaque quoniam quattuor in partes totam quæstionem divisisti, 4 de primaque diximus; considerabimus secundam, quæ mihi talis videtur fuisse, ut, cùm ostendere velles, quales dii essent, ostenderes nullos esse. A CONSVETVDINE enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: sed, cùm deo nihil præstantius esset, non dubitabas, quin mundus esset deus, quo nihil in rerum natura melius esset; modò possemus eum animantem cogitare, vel potiùs, ut erat, oculis, sic animo hoc cernere. Sed cùm mundo negas quidquam esse melius, quid dicis melius? si pulchrius, assentior. si aptius ad utilitates nostras, id quoque assentior. Sin autem id dicis, nihil esse mundo sapientius: nullo modo prorsus assentior: non quòd *difficile sit mentem à sensu sevocare*: sed quo magis sevoco, eo minus id, quod tu vis, possum mente comprehendere. Nihil est, mundo melius in rerum natura. Ne in terris quidem urbe nostra num igitur idcirco in urbe esse rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non sit, num idcirco existimas formicam anteponendam esse huic pulcherrimæ urbi, quod *in urbe sensus sit melius*, in formica non modò sensus, sed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non te ipsum, quod velis, sumere. Istum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, &, ut tibi videbatur acuta conclusio dilatavit. Zeno enim ita concludit: QVOD RATIONE VTITVR, MELIVS EST, QVAM ID, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. ratione igitur mundus utitur. Hoc si placet, jam efficies, ut mundus optimè libram legere videatur. Zenonis enim vestigiis hoc modo rationem poteris concludere: QVOD LITERATVM EST, id est melius, quàm quod non est litteratum. nihil autem mundo melius. litteratus igitur est mundus. Isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremò philosophus erit mundus. 5 Sæpe dixti, *nihil fieri sine deo*, nec ullam vim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. Concedam non modò animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidè esse. Non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius. 6 nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutarius, nihil ornatius adspectu, motuque constantius. Quòd si mundus universus, non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabileis in deorum numero reponebas. quarum te *cursus æquabiles, æternique delectabant*: nec mehercule injuria. sunt enim admirabili, incredibilique constantia. Sed non omnia, Balbe, quæ cursus certos, & constanteis habent, ea deo potiùs tribuenda sunt, quàm naturæ. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

Quid? æstus maritimi, vel Hispanienses, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus, sine deo fieri possunt? Vide, quæso, si omnis motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem suum conservant, divina ducimus, 7 ne tertianas quidem febreis, & quartanas divinas esse dicendum sit, quarum reversione, & motu quid potest esse constantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda est. Quod vos cùm facere non potestis, tanquam in aram, confugistis ad deum. Et Chrysippus tibi acutè dicere videbatur, homo sine dubio versutus, & callidus. *Versutes* eos appello, quorum celeriter mens versatur: *callidos* autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. Is igitur, SI ALIQVID EST, inquit, quod homo efficere non possit, qui id efficit, melior est homine. Homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest. qui potuit igitur, is præstat homini. Homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore versantur. Quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. Idemque SI DEI NON SINT, negat esse in omni natura quidquam homine melius. id autem putare quemquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse.

Sit

1. *Tibi si audisse te dicis.*) Pal. pr. & P. *tu si audisse te dicis, &c.*
2. *Item illud etiam atque etiam, &c.* Voculam *item* omnes fere libri & membranis nostris.
3. *Quæ nunc in manibus est, separantur.*) Pal. pr. & *sequestrantibus.*
4. *De primaque diximus.* Haud aliter ed. ti à Victorio, nec recedit Pal. pr. quam quod ita *que. ter. quia. tert.* quidem quemodo vulgati.
5. *Sæpe dixti, nihil, &c.* Revocavi Aldi senis lectionem, quod ei proxime accederent nostri codd. in quibus *dixi*, quomodo & edidit Victorius: at ceteri *dixit.*
6. *Nihil est enim eo pulchrius, nihil nobis salutarius.*) Illud *enim* & *nobis* revocavi ex libris nostri editionibusque veteribus. nam Victoriana habet hæc primam vocem, Aldus pater secundam; quam nihilominus Victorius applicat membro sequenti, *nihil nobis ornatius.*
7. *Ne tertianas quidem febres.* Ita omnes Pall. & editi ante Lambinum. is vel in Vitis libris rescribendum duxit, *quæque*, quod Muretο placebat; vel adeo *item.*

I. Sen-

Sit sane arrogantis, pluris se putare, quàm mundum. At illud non modo non arrogantis, sed potiùs prudentis, intelligere se habere 1 sensum, & rationem; hæc eadem Orionem, & Caniculam non habere. Et, SI DOMVS PVLCHRA SIT, intelligamus eam domjnis, inquit ædificatam esse, non murib. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. Ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. Nisi verò loqui solem, cum luna putamus, cùm propiùs accesserit, aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. Naturæ ista sunt, Balbe, naturæ non artificiosè ambulantis, ut ait Zeno, quod quidem quale sit, jam videbimus, sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. Itaque illa mihi placebat oratio de convenientia, consensuque naturæ, quam quasi cognationem continuatam conspirare dicebas. Illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno divino spiritu continerentur. Illa verò cohæret, & permanet *naturæ viribus*, non deorum: estque in ea iste *quasi consensus*, quam συμπάθειαν Græci vocant: sed ea, quo sua sponte major est, eo minùs divina ratione fieri existimanda est. Illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissolvitis? SI NVLLVM corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum. corpus autem immortale nullum esse, ne individuum quidem, nec quod ditimi, distrahive non possit. Cumque omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est, quasi ferendi, & patiendi necessitatem. Et, SI OMNE animal mortale est, immortale nullum est. 2 Ergo si iti dem omne animal secari ac dividi potest, nullum est eorum individuum; nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam & ferendam patatum est. mortale igitur omne animal, & dissolubile, & dividuum sit necesse est. Ut enim, SI OMNIS cera commutabilis esset, nihil esset ceteum, quod commutari non posset: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis esset natura argenti & æris. similiter igitur, si omnia, quæ sunt, è quibus cuncta constant, mutabilia sunt: nullum corpus esse potest non mutabile. mutabilia autem sunt illa, ex quibus omnia constant, ut vobis videtur. omne igitur corpus, mutabile est. At si esset corpus aliquod immortale, non esset omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale sit. Æterenim *omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra est, aut id, quod est concretum ex his*, aut ex aliqua parte eorum. horum autem nihil est, quin intereat. nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis est, ut facilis comprimi, colliidique possit. ignis vero, & aër omni impulsu facillimè pellitur, naturaque cedens est maximè, & dissipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt, cùm in naturam aliam convertuntur: quod fit, cùm terra in aquam se vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aere æther, eumque eadem vicissim retrò commeant. Quòd si ea intereant, ex quibus constet omne animal, nullum est animal sempiternum. Et, ut hæc omittamus, tamen ANIMAL NVLLVM inveniri potest, quod neque natum umquam sit, & semper sit futurum. omne enim animal sensus habet. sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec potest ullo sensu jucunda accipere, & non accipere contraria. si igitur voluptatis sensum capit, doloris etiam capit, *quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum necesse est*. omne igitur animal constendum est esse mortale. Præterea, si quid est, quod nec voluptatem sentiat, nec dolorem, id animal esse non potest. sin autem quod animal est, id illa necesse est, sentiat: & quod ea sentiat, non potest esse æternum: & omne animal sentit: nullum igitur animal est æternum. Præterea NVLLVM POTEST ESSE ANIMAL, in quo non & appetitio sit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ secundum naturam sunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibusdam. Quod autem refugit, id contra naturam est: & quod est contra naturam, id habet vim interimendi. omne ergo animal intereat necesse est. Innumerabilia sunt, ex quibus effici, cogique possit, nihil esse, quod sensum habeat, quin id intereat. etenim ea ipsa, quæ sentiuntur, 3 ut frigus, & calor, ut voluptas, & dolor, ut cetera, 4 cùm amplificata sunt, interimunt. nec ullum animal est sine sensu. nullum igitur animal est æternum. Etenim aut SIMPLEX EST NATVRA ANIMANTIS, ut vel terrena sit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concretum ex pluribus naturis, quarum suum quæque locum habet, quo naturæ vi efferatur: alia infimum, alia summum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere possunt: semper autem nullo modo possunt. necesse est enim, suum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal est sempiternum. sed omnia vestri, Balbe, solent *ad ignem vim* referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. vos autem ita dicitis, OMNEM VIM esse ignem. itaque & animanteis, cùm calor defecerit, tum interire: & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore exstincto corpora intereant, non intereant humore, aut spiritu amisso, præsertim cùm *intereant etiam nimio calore*. Quamobrem id quidem commune est de calido: verumtamen videamus exitum, ita vultis, opinor, nihil esse animal extrinsecus in natura, atq; mundo, præter ignem. qui magis, quàm præter animam, unde animantium quoque constet animus, ex quo *anima* dicitur? Quo modo autem hoc, quasi concedatur, sumitis, nihil esse animum, nisi ignem? probabilius enim videtur, tale quiddam esse animum, ut sit ex igne, atque anima temperatum. quòd si ignis ex sese ipse animal est, nulla se alia admiscente natura, quoniam is, cum ineft in corporibus nostris, efficit ut sentiamus: non potest ipse esse sine sensu. rursus eadem dici possunt, quidquid est enim, quod sensum habeat, id necesse est sentiat, & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. ita fit, ut ne ignem quidem efficere possitis æternum. Quid enim? non eisdem vobis placet, *omnem ignem pastus indigere?* nec permanere ullo modo posse, nisi alatur? alii autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longiùs progrediatur, solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat à cibo. hoc totum quale sit mox. nunc autem concludatur illud, *quod interire possit, id æternum non esse natura*: ignem autem interiturum esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum. Qualem autem deum intelligere nos possumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiamne deo tribuemus? quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. CVI MALI nihil est,

1. *Sensum & rationem; hæc eadem Orionem & Caniculam non habere.*) Admisi invantum à P. Manutio in libro scripto, *Orionem*; quod e alludere tamen omnino Pall. in quibus omnibus, *sensum & rationem; hæc eadem rationem & Caniculam*, &c. cum aliquin edd. ti, *sensum & rationem, & stationem hæc eadem & caniculam*.

2. *Ergo si idem, si omne animal*, &c.] Est à Pall. item P. neque secus editio Victorii. Retrò edi ti *Et. si omne*. quidam scripti habebant, *Ergo idem dem si*, &c.

3. *Ut frigus & calor, ut voluptas & dolor.*] Est à Pal. sec. alludeneque Guilelmiani, in quibus posteriora &c. vulgata prius, *ut frigus, ut calor, ut voluptas, ut dolor*.

4. *Cùm amplificata sunt, interimunt.*] Pal. pr. sec. item P. *interemunt*.

1. Sunt

est nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur. at DEORVM DEO NIHIL POTEST ESSE nam *justitia*, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas, & communitas, ut vos dicitis, justitiam procreavit. *temperantia* autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cælo est, est etiam voluptatibus. Nam *fortis* deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum deum intelligere qui possumus? Nec verò vulgi, atque imperitorum insciitiam despicere possum, cùm ea considero, quæ dicuntur à Stoicis. 1 sunt enim illa imperitorum, piscem Syri venerantur omne fere genus bestiarum Ægyptii consecraverunt. 2 Jam verò in Græcia multos habent *ex hominibus deos*, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem. Leucotheam, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia: Herculem, Æsculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, alios; complureis, quos quasi novos, & *adscriptitios* deos in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti. Quid vos philosophi? qui meliora? omitto illa: sunt enim præclara. Sit sanè deus ipse mundus Hoc credo illud esse

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

quare igitur plureis adjungimus deos? quanta autem est eorum multitudo? mihi quidem sanè multi videntur fingulas enim stellas numeras deos, eosque aut bellusarum nomine appellas, ut Capram, 3 ut Lupam, ut Taurum ut Leonem; aut rerum inanimatarum, ut Argon, ut Aram, ut Coronam. sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modò concedi, sed omnino intelligi possunt? cùm fruges, *Centum*: vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato: sed EQVEM TAM amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse? Nam quos ab hominibus, perveniisse dicis ad deos, 4 tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit. & ego discam libenter, quomodo nunc quidem est, non video, quo pacto ille *cui 5 in monte Oeta illata lampades fuerint*, ut ait Accius *in domum æternam patris* ex illo ardore pervenerit, quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulysse, sicut ceteros, qui excesserant vita. quamquam, quem potissimum Herculem colamus, scire sanè velim. plureis enim tradunt nobis ii, qui interiores scrutantur, & reconditas litteras: antiquissimum, Jovem arum, sed antiquissimo item Jove nam *Joves quoque plures* in priscis Græcorum litteris invenimus. ex eo igitur & Lysito est is Hercules, quem concertavisse cum Apolline de tripode accepimus alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem ajunt Phrygias litteras conscripsisse. Tertius est 6 ex Idæi Digitis: cui inferias afferunt 7 Quartus, Jovis & Asteriæ, Latonæ sororis, 8 qui Tyri maximè colitur; cujus Karthaginem filiam ferunt. Quintus is Indæ, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Aleumena, quem Jupiter genuit, sed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plureis Joves etiam accepimus. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis diis immortalibus jure pontificio & majorum more, ea pedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. Si enim vos sequar, dic, quid ei respondeam qui me sic roget: SI DII SVNT, suntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panisci etiam, & Satyri? Hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa sunt publicè vota, & dedicata. 9 Quid igitur? ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa sunt dicata. Age porrò, Jovem, & Neptunum deum numeras, ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, 10 & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, 11 Cocytus, Pyriphlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: *quid enim philosopho minùs conveniens*? sed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque insequebatur QVID ENIM? ajebat, si ii fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem vulgò maximè ad Occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque ejus, Cælum, esse deum confitendum est. Quod si ita est, Cæli quoque parentes dii habendi sunt. Æther & Dies, eorumque fratres, & sorores: qui à genealogis antiquis sic nominantur, 12 Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miseria, Querela. 13 Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Hesperides, Somnia: quos omnes Erebo, & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc *monstra* probanda sunt, aut prima illa tollenda. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos esse dices: de Hercule, Æsculapio, Libero, Castore, Pollucе dubitabis? At hi quidem coluntur æque, atque illi; apud quosdam etiam multo magis. Ergo hi, dii sunt habendi, *mortalibus nati matribus*? Quid? Aristæus, qui olivæ dicitur inventor Apollinis filius: Theseus, qui Neptuni: reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in jure civili, 14 QVI EST MATRE LIBERA, LIBER EST: item jure naturæ, qui deâ matre est, deus sit necesse est. Itaque Achillem, 15 Astypalinses insulani sanctissimum colunt. qui si deus est: & Orpheus, & Rhesus, dii sunt, Musa matre nati. nisi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dii non sunt, quia nusquam coluntur: quo modo illi sunt? Vide igitur, ne *virtutibus hominum isti honores habeantur*.

---

1. *Sunt enim illa imperitorum.*] Nescio an non isthæc haberi possint spuria.

2 *Jam verò in Græcia multos habent ex hominibus Deos.*] Gulielmii ille P. habet tantum, *Jam Græcia multos habet ex &c.*

3 *Ut Lupam, &c.*] Consulantur P. Victorii Variæ lectiones libro XXIII cap. 3. Robertus Titius emendabat *ut Nepam* lib. IX. Controversiarum cap. 4 sed ei Villiomarus minimè acquiescit, nisi concedamus Intelligi Serpentem.

4 *Tu reddes rationem.*] Pal. sec. *reddu.* tert. & VVouv. *redde.* forte *facinoribus rationem.*

5 *In monte Oeta.*] Pal. pr. & sec. *in monte in Oeta* ut fortasse in nonn. sit additamentum scribæ.

6 *Ex Idæis Digitis.*] Non potui omittere trium Palatinorum scripturam, confirmatam insuper editione Victorii. P. Manutius reposuit *Ex Idæa Dactylis*, fide, ut inquit, mss. sed sic nolli Gulielmiani, nulli VVesterhovii; alii serè portus nostris *Digitis*, ut Latinè locutus fuerit Cicero, non Græcè, hucque etiam inclinabat lect. olim publicata, *in Idæa vertigine.*

7 *Quartus, Jovis & Asteriæ, &c.*] Sic serè Lambinus, addito nempe *est*, &c. Verùm Pall. tres habent voce amplius; *cui quartus Jovis est Asteriæ.*

8 *Qui Tyri maximè colitur.*] Est & quæ à quatuor nostris membranis, atque editione Victoriana, vulgata, *quem Tyrii maximè colunt.*

9. *Qui igitur? ne ceteri quidem ergo Dii.*) Ita placuit distinguere cum Pall. nam Victorius legit cum nota interrogationis: Lambinus verò punctum posuit post vocem *quidem.* malè. imo si sequendæ membranæ notitiæ, eradicabimus illud *Quid igitur*, cujus nullum vestigium in primo aut sec. habet quidem solum *igitur* tertius; sed is omisit mox *ergo.*

10. *Et illi, qui fluere apud inferos dicuntur.*) Brevius P. & Pal. pr. *qui fluvius apud inferos.* restat tamen alteram in ceteris nostris.

11. *Cocytus, Pyriphlegethon.* Secutus sum Pall. tres & VVouv. duos; neque aliter editi à P. Victorio. nam vulgat. *; Cocytus, Styx, Phlegeton.* mirum non item adjecisse *Lethen*, ut ne quis deesset.

12. *Amor, Dolus, Metus, &c.* Non ausus sum recedere à Victorii editione; ea priores, *Metus*; quod plerique typographorum retinuerunt, restatque in Pal. tert. sed duo priores; ut & P. habent, *Modus*, quod examinabunt otiosiores.

13. *Gratia.*) Vox hæc mihi suspecta; ob ea quæ mox infert auctor ubi *nos sic* vocat totam hanc progeniem.

14. *Qui est matre libera liber est: item jure naturæ qui dea matre est.*) Est tertius à Victoriana: neque aliter Pall. nostri. vulgata lectio, *de matre, item de dea.*

15. *Astypalenses insulani sanctissimum colunt.*) Est à Pal. secundo; quod & fuisse in membranis Victorii, fidem facit editio ejus: erat in Pal. pr. *astypalunt insula.* in tert. & P. *astiphalisse insula.* VVouv. *Astipheli in insula* in omnibus *colunt.* non *solus.* vulgo enim *Astipalæa insula sanctissimum.*

1. Quæ

beantur, non immortalitatibus. quod tu quoque, Balbe, visus es dicere. Quo modo autem potes, si Latonam deam putas, Hecaten non putare, 1 quæ matre Asteria est, sorore Latonæ? an hæc quoque dea est? vidimus enim ejus aras, delubraque in Græcia. sin hæc dea est, cur non Eumenides? quæ si deæ sunt, quarum & Athenis fanum est, & apud nos, ut ego interpretor, *lucus Furinæ*: Furiæ deæ sunt, speculatrices, credo, & vindices facinorum, 2 & sceleris. Quòd si tales dii sunt, ut rebus humanis interfint: Natio quoque, dea putanda est: cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere solemus, quæ quia partus matronarum tueatur à nascentibus, *Natio* nominata est. Ea si dea est; dii omnes illi qui commemorabantur à te, Honos, Fides Mens, Concordia. ergo etiam Spes, Moneta, omniaque quæ cogitatione nobismet 3 ipsis possumus fingere quod si verisimile non est: ne illud quidem est, hæc unde fluxerunt. Quid autem dicis? si dii sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Serapim, Isimque numeremus? quod si facimus: cur barbarorum deos reprudiemus? boves igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas, in deorum numero reponemus. quæ si rejiciamus, illa quoque unde hæc nata sunt, rejiciemus. Quid deinde? Ino, dea dicetur, 4 quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cùm sit Cadmi filia? Circe autem, 5 & Pasiphaë, & Aëe, è Perseide, Oceani filia, natæ, patre Sole in deorum numero non habebuntur? quamquam Circen quoque coloni nostri Circeienses religiosè colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ respondebis? quæ duobus avis, Sole, & Oceano, Æeta patre, matre Idyia procreata est. Quid hujus Absyrto fratri, qui est apud Pacuvium Ægialeus? sed illud nomen veterum litteris usitatius. Qui si dii non sunt, vereor quid agat Juno. hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? nostri quidem publicani, cùm essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabāt *immortalem esse ullum, qui aliquando hominus fuisset*. Sed si sunt hi dii, est certè Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de ceteris, qui pugnantes *pro patriâ libertate* ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora unde hæc manant probanda sunt. Atque in pleraque civitatibus intelligi potest, AVGENDAE VIRTVTIS GRATIA, quo libentius reip. causa periculum adirent optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam: ob eam enim ipsam causam Erechtheus Athenis, filiæque ejus in numero deorum sunt. Itemque 6 Leonaticum est delubrum Athenis, quod *Leocorium* nominatur. Alabandenses quidem sanctiùs Alabandum colunt, à quo est urbs illa condita, quàm quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, ut multa, cùm quidam ei molestus Alabandum, deum esse confirmaret, Herculem negaret: *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus*. Illa autem, Balbe, quæ tu à cælo, astrisque ducebas, quàm longè serpant, non vides. Solem, deum esse, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quòd si Luna, dea est: ergo etiam Lucifer; ceteræque errantes, numerum deorum obtinebunt. igitur etiam inerrantes. Cur autem 7 Argûs species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habet admirabilem, *Thaumante* dicitur esse nata. cujus si divina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. Quod, si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt tempestates, quæ populi Romani tibus consecratæ sunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi. nostri quidem duces, *mare ingredientes*, immolare hostiam fluctibus consueverunt. Tum si est Ceres à gerendo (ita enim dicebas) terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam: quem Neptunum esse dicebas; ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit. & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, 8 Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immensum ser per, aut nihil hoc ute recipiemus, nec illa *insinuata ratio superstitionem* probabitur. Nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cælum translatos, *non re, sed opinione* esse dicunt, quos augustè omnes, sanctèque veneramur. Principiò *Jovestres* numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum, & secundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem & *inventricem belli* ferunt: tertium Cretensem, Saturni filium: cujus in illa insula sepulcrum ostenditur. Διόσκοροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, 9 qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquissimo, & Proserpina nati, 10 Tritopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertii dicuntur à nonnullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit. 11 Jam Musæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete: secundæ, Jove tertio & Mnemosyne, procreatæ novem: tertiæ, 12 Jove tertio Pierio natæ, & Antiopa, quas *Pierides*, & *Pierias* solent poëtæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores. Cùmque tu Solem, quia *solus* esset, appellatum esse dicas: Soles ipsi quàm multi à theologis proferuntur? unus eorum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hiperione, tertius, Vulcano, Nili filio: cujus urbem Ægypti volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus

1. *Quæ matre Asteria est, sorore Latonæ?*] Nostri libri nihil discrepant, nisi quod in Pal. pr est, *Asteria, sorore Latonæ*. Lambinus impudenti arrogantia finxit nobis, *cujus matertera Asteria est; matre Latonæ*

2. *Et sceleris.*) Vulgati *scelerum*, sed præter Pall. tres, & P. & editionem Victorii.

3. *Ipsis possumus fingere.*) Gulielmii P. amplius, *ipsum volumus fingere vel possumus*. Sed ita nullus Palatinorum.

4. *Quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur*] Aliter nostra triga & ed. Victorii, nempe. *Ino Dea dicetur, & Leuc. à Græcis, à nob. Mat. dicetur.* quam scripturam si admittimus, ejiciemus primum *dicetur*.

5. *Et Pasiphaë & Aëe, è Perseide.* Huc tendunt omnes libri nostri scripti, expresserunteque aperte Pall. tres; neque aliter edidit Victorius prius cusi, & *Pasiphaë è Perseide*. vel & *Pasiphaë & Hesperidis è Perseide*.

6. *Leonaticum est delubrum*] Ita etiam Pall. & P. non, *Leonatarum* uti publicavit Lambinus. videatur Gul. Canterus lib. v. Novar. Lect. cap. 8.

7. *Argûs species.*] Est à Pal. pr. & editione Victorii, neque recedit Pal. sec. quam quod is. *Arci.* vulgati, *Artus species*.

8. *Anemonem.*] Sic Pall. nostri. Turnebus ad Varronem tentabat *Anienem*.

9. *Qui appellantur Anaces.*] Verus editio Aldi, *Anactes*, neque secus Pall. tres & P. Gulielmii adeo ut videatur revocandum.

10. *Tritopatreus.*] Sic iidem mss. quibus accedit editio Victorii, vulgati, *Triopatreus*.

11. *Jam Musæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aœde, Arche, Melete.*] Ita edit. Victorii; alludunteque Pall. nostri atque P. nisi quod omnes, *nata Jove altero, nata Thelxinone*, aut simile quid Addus avus vulgatas, *altero Thelxiope, Mneme, Aade, Melete*. præter membranas sane nostras, in quibus clarè *Arche*. & nisi me fallit, Camerarii conjectura proximè accedit ad scripturam nostrorum; *Jam Musæ primæ III. Jove altero nata è Thelxinoë*; *Aœde, Melete* nam Pal. tert. expressit per notam *III*.

12. *Jove tertio Pierio nata & Antiopa.*] Sic Victoriani, sic nostri duo. nam tert. *Pierio*. editi alii *Pieria nata*; quos & in Pal. quarto ac quinto.

atis is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi pepe-
risse dicitur, 1 avum Jalysi, Camiri, & Lindi: quintus, qui
Colchis fertur Æetam, 2 & Circen procreavisse. Vulcani
item complures, primus Cælo natus, ex quo & Minerva
Apollinemeum, cujus in tutela Athenas antiqui historici
esse voluerunt: secundus 3 in Nilo natus, Opas, ut Æ-
gyptii appellant, quem custodem esse Ægypti volunt: tertius
ex tertio Jove, & Junone, qui Lemni fabricæ traditur præ-
fuisse: 4 quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter
Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus
Cælo patre, 5 Die matre natus: cujus *obscuritas excitata*
natura traditur, quòd adspectu Proserpinæ commotus sit:
alter Valentis, & Phoronidis filius, is, 6 qui sub terris ha-
betur, idem Throphonius: tertius Jove tertio natus, &
Maja, ex quo, & Penelopa Pana natum ferunt: quartus
Nilo patre, quem Ægyptii *nefas habent nominare*: quintus,
quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse,
ob eamque causam 7 in Ægyptum profugisse, atque AE-
gyptiis *leges, & litteras* tradidisse. Hunc AEgyptii 8 *Trotha* ap-
pellant: eodemque nomine anni primus mensis apud eos
vocatur. AEsculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades
colunt: qui *spectrum invenisse*, primusque vulnus dicitur
obligavisse: secundus, secundi Mercurii frater, is fulmine
percussus, dicitur humatus esse Cynosuris: tertius, Arsip-
pus, & Arsinoe: qui primus *purgationem alvi*, dentisque evul-
sionem, ut ferunt, invenit: cujus in Arcadia non longè
à Lusio flumine sepulcrum, & lucus ostenditur. Apoll.
num antiquissimus is, quem paullo antè ex Vulcano na-
tum esse dixi, custodem Athenarum: alter Corybantis fi-
lius, natus in Creta: cujus de illa insula 9 cum Jove ipso
certamen fuisse traditur: tertius Jove tertio natus, & La-
tona quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quar-
tus in Arcadia, quem Arcades *Nomionem* appellant, quòd
ab eo se leges ferunt accepisse. Dianæ item plures: prima
Jovis, & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse
dicitur: secunda notior, quam Jove tertio, & Latona na-
tam accepimus: 10 tertiæ pater Upis traditur, Glauce ma-
ter, eam Græci sæpe *Upim* paterno nomine appellant. Dio
nysos multos habemus: primum è Jove, & Proserpina na-
tum: secundum Nilo, 11 qui Nysam dicitur interemisse:
tertium, Caprio patre, cumque regem Asiæ præfuisse di-
cunt: 12 cui Sabazia sunt instituta: quartum Jove & Lu-
na, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso na-
tum, & Thione à quo Trieterides constitutæ putantur. Ve-
nus prima Cælo, & Die nata: cujus Elide 14 delubrum vi-
demus: altera, spuma procreata: ex qua, & Mercurio Cu-
pidinem secundum natum accepimus: tertia, Jove nata,
& Diona: quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea, & Marte natus
Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyroque concepta: quæ
Astarte vocatur: quam Adonidi nupsisse proditum est. Mi-
nerva prima, quam Apollinis matrem suprà diximus: se-
cunda orta Nilo, quam Ægyptii Saïtæ colunt: tertia illa,
quam Jove generatam supra diximus: quarta Jove nata,
& Coryphe, Oceani filia: quam 15 Arcades Coriam nomi-
nant, & *quadrigarum inventricem* ferunt: quinta Pallantis,
quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam viola-
re conantem: cui 16 pinnarum talaria affigunt. Cupido
primus, Mercurio, & Diana prima natus dicitur: secundus,
Mercurio, & Venere secunda: 17 tertius quidem est An-
teros, Marte & Venere tertia. 18 Atque hæc quidem ejus-
modi, ex vetere Græciæ fama collecta sunt. Quibus intelli-
gis resistendum esse, *ne perturbentur religiones*. Vestri autem
non modò hæc non refellunt, verùm etiam confirmant, in-
terpretando, quorsum quidque pertineat. Sed eò jam, unde
huc digressi sumus, revertamur. Num censes igitur subti-
liore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem,
fidem, spem, virtutem, honorem, victoriam, salutem, con-
cordiam, ceteraque ejusmodi, *rerum vim* habere vide-
mus, non *deorum*. Aut enim in nobismet insunt ipsis, ut
mens, ut fides, ut spes, ut virtus, ut concordia: aut optan-
dæ nobis sunt, ut, honos, ut salus, ut victoria. 19 quarum
rerum utilitate, video etiam consecrata simulacra. Quare
autem in his vis deorum insit, tum intelligam, cùm co-
gnovero. Quo in genere vel maximè est *Fortuna* nume-
randa: quam nemo *ab inconstantia, & temeritate sejunget*:
quæ digna certè non sunt deo. Jam verò quid vos illa dele-
ctat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exse-
ctum à filio Cælum, vinctum itidem à filio Saturnum.
Hæc & alia generis ejusdem ita defenditis, ut ii qui ista
finxerunt, non modò non insani, sed etiam fuisse sapientes
videantur. In enodandis autem nominibus, 20 quod mi-
serandum sit, laboratis. Saturnus, quia *se saturat annis*:

1. *Avum Jalysi, Camiri, & Lindi.*) Vox *avum* non est in ullo Pal. aut P. quil cet mendosissim. omnes, annectunt *Lindo* nescio quem nomine *Rhodi*, aut *Thodi*. Victorius edidit *dicitur Jalysium, Camirum, Lindum*, sed casum illum quartum nostri non agnoscunt.

2. *Et Circen.*] Pal. pr. tert. quart. & P. *Circem*, quæ terminatio visitur quoque in Plauto.

3. *In Nilo natum Opas.*) Præpositionem *in* addidit primum Victorius; & rep rim in Pall. atque P.

4. *Quartum Menalio natum.*) Pall. *in Menelio, Menalio, in Emal o*, Inmanis nihil tamen differunt à se invicem editi.

5. *Die matre.*) Sic Pal. secund. tert. quart. verùm pr. quintus & P. *Dia*.

6. *Qui sub terris habetur.*) Lambinus, *habet*, ex mss. inquit, sed nostri Pall. quinque non adstipulantur: propugnat tamen *habet* illud pro *habitat*, positum, Gifanius, observat on bus suis in linguam Latinam.

7. *In Ægyptum profugisse.*) Est à Lactantio, ita locum laudante illo t. Divin. Inst. cap. 6. *ut prodidit primum Xystus Berulejus*: accedamque omnino Pall. nam tert. *Ægyptum profusse*, pr. *Ægypto profusse*, sec. *Ægyptum profug sse*. quart. *Ægypto profusse*, ut verò vulgat.

8. *Trotha appellant.*) Scribendum Lactantius, ut mss. nostri & Victorii *Tevta* vel *Thevta*. Aldus avos *Thoyth*. Cametarius *Theuzatum*. Aldus nepos *Tevath*. Pal. quart. exh. bet *Theat*. quint. *Theut*.

9. *Cum Jove ipso.*) Haud aliter Palatini priores sed enim quart. quint. P. & Vossiani codex unus, *cum Jove Tertio*.

10. *Tertiæ patet Upis traditur.*) Victorii ed. *Tertia patre Upi traditur Glaucamatre*. sed sic nullos nostrorum, nisi quod sec. *Tertia patre Upis traditur* quint. *Tertiæ patet Upis trad.*

11. *Qui Nysam dicitur interemisse.*) Ita etiam fere omnes nostri, quod indico, ut sciant eruditi, nihil eis inde anxitii ad conjecturas suas.

12. *Cui Sabazia sunt instituta.*) Est à Sigonii libro vetere, ut ind cat P. Manutius, quemadmodum & docti antea conjecerant; ut liqueat ex scholis Berhuleii. nostri non recedunt à vulgatis; *cujus Ab zia sunt inst.* nisi quod quart. ac quint. *cujus ab area*.

13. *Cujus Elide delubrum.*) Pall. duo *Eli*, quod & expressit Victorius. sec. *Helu*. quart. *Ely*. solum restat *Elide* in quinto, codice non nimium bono.

14. *Delubrum videmus.*) Pall. duo priores & quint. *vidimus*, quod & in Gulielmi ano P.

15. *Arcades Coriam nominant.*) Pall. pr sec. tert. quint. *Coriam*. quart. *Cyrien* Lambinus reposuit *Coryphasam*, nimium secutus conjecturam P. Victorii, quam prodidit libro x. Variar. lect. cap. 15. quippe licet Arnobius ac Clemens Alexand. meminerint *Coryphasæ*, adscribunt idem, sic dictam Messeniis, cujus & meminit Pausanias in Messeniacis. Cicero hic de Arcadibus loquitur; apud quos *Coriam* colitam, testatur idem in Arcad. a Pausanias quæ monuit me patris mei notis, P. Putteanus, Patre Claudio dignissimus filius.

16. *Pinnarum talaria affigunt.*) Editi à Victorio *affingunt*. sed alterum remanet in nostris scriptis & cusis ant quioribus.

17. *Tertius quidem est Anteros, &c.*) Lambinus delevit *quidem*, tanquam supervacuum. & verò annotavit Gulielmus abesse, una cum *est*, suo P. sed enim cùm extet in Pall. quatuor & Victorian a, reformarim potius in, *tertiusque idem est Anteros, &c.* ut respiciat ad ea quæ paulò antea de Xerae nam quint. solum habet, *Tertius Antheneror*.

18. *Atque hæc quidem ejusmodi.*) Elegantius illud multo, quàm hactenus vulgatum, *Atque hæc quidem atque ejusmodi*. certè secundum illud *atque*, non est in Pal. primi, sec. quart. quinto, ut nec in P.

19. *Quarum rerum utilitate, video etiam, &c.*) Sic Pal. tert. & quart. sed ceteri, *utilitatem video, video etiam, &c.*) quod Ciceroni suo invexit Victorius; non necessariò.

20. *Quodmiserandum sit laboratis.*) Malleem ablegatis binis vocalis, *miserandum laboratis*.

Mavors, quia *magna vertit*: Minerva, quia *minuit*, aut *quia minatur*? Venus, *quia venit ad omnia*: Ceres, *à gerendo*. Quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam Neptunum à *nando* appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una littera explicare, unde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quàm ipse Neptunus. Magnam molestiam suscepit, & minimè necessariam primus Zeno, post Cleante, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati sint, causas explicare. Quod cùm facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio fit: eos enim, *qui dis applicantur, rerum naturas esse*, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus & non modò nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur. Febris enim fanum in Palatio, 2 & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Esquiliis consecratam videmus. Omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cùm de diis immortalibus disputemus, *dicamus digna diis immortalibus*: de quibus habeo ipse, quid sentiam; non habeo autem, quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis, animum cum intelligentia 3 per mare pertinentem: idem de Cerere. Istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, sed ne suspicione quidem possum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum est, ut & esse deos, & quales sint dii, discere possim; 4 quàm qualeis tu eos esse vis. Videamus ea, quæ sequuntur: primum *deorumne providentia mundus regatur*: deinde *consulantne rebus humanis*: hæc enim mihi ex tua partitione restant duo. de quibus si vobis videtur, accuratiùs disserendum puto. Mihi verò, inquit Vellejus, valde videtur: nam & majora est pectora: & his, quæ dicta sunt, vehementer assentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo, sed sumemus tempus aliud, efficiam profectò ut fateare. Sed.

Multa desunt:

Nequaquam istuc istac ibat: magna inest certatio
Nam ut ego illu sappulerem tanta blanditoquentia?

Niobe patrumne ratiocinari videtur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? Illud verò quàm callida ratione?

Qui volt, quod volt; ita dat se rem ut operam dabit.

Qui est versus omnium seminator malorum:

Ille transversa mente mihi hodie tradidit repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo.
Mihi mœrores illi luctum: exitium illi, exsilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini solùm tributam dicitis, bestiæ non habent. Videsne igitur, quanto munere deorum simus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

— postquam pater
Appropinquat, jamque, penè ut comprehendatur parat;
Puerum interea obtruncat, membraque articulatim dividit;
Perque agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
Ut, dum nati dissipatos artus captaret patrem,
Ipsa interea effugeret: illum mœror tardaret sequi;
Sibi salutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. Quid? ille funestas epulas fratri comparans, nonne versat hùc & illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miscendum est malum;
Quo illius acerbum cor contundam, & comprimam.

Nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit conjugem illexe in stuprum: de quo rectè, & verissimè loquitur Atreus:

Quod re in summa summum esse arbitror
Periclum, & matres coinquinari regias;
Contaminari stirpem; admisceri genus.

At id ipsum quam callidè, qui regnum adulterio quæreret;

Adsit (inquit) *hoc, quod mihi portento cœlestium pater*
Prodigium misit regni stabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma
Quondam Tyestem clepere ausum esse, è regia:
Qua in re adjutricem conjugem cepit sibi.

Viderintne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec verò scena solùm referta est his sceleribus, sed multo vita communis pænè majoribus SVNT IT DOMVS VNIVSCVIVSQVE, SENTIT FORVM SENTIT CVRIA, CAMPVS SOCII PROVINCIAE VT QVEMADMODVM RATIONE RECTE FIAT, SIC RATIONE PECCETVR. alterumque & à paucis, & ratiò: 6 alterum & semper, & à plurimis: ut satius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam esse rationem, quàm tantacum pernicie datam. Ut *vinum ægrotis* quia prodest raro, nocet sæpissimè; melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in aperam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit humano generi mortum istum ceterem cog tationis, acumen, sollertiam, quam rationem vocamus, quoniam *pestifera* sit multis, admodum paucis *salutaru*, non dari omnino quàm tam munificè & tam large dari. Quamobrem si mens, voluntasque divina idcirco consuluit hominibus, quòd iis largita est rationem: iis solis consuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, si modò ubi sunt, esse perpaucos. Non placet autem paucis à diis immortalibus esse consultum, & sequitur ergo: ut nemini consultum sit. Huic loco sic soletis occurrere: non idcirco non optimè nobis à diis esse provisum, quòd multi eorum beneficio perversè uterentur, etiam *patrimonio multos malè uti*: nec ob eam causam eos beneficium à patribus nullum habere. 7 quisquom istuc negat? aut quæ est 8 in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, cùm ei tunicam sanguine Centauri tinctam dedit: nec prodesse Phæreo Jasoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam sanare medici non potuerant. MVLTI ENIM ETIAM CVM OBESSE VELLENT, PROFVERVNT, ET CVM PRODESSE OBSERVNT. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec si is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amicè dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu, & cogitatione, id est, ratione, perficitur? nam *omnis opinio, ratio est: & quidem bona ratio, si vera: mala autem, si falsa est opinio*. Sed à deo tantùm rationem habemus, si modò habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. Quid enim potius hominibus dedissent, si iis nocere voluissent? injustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ *semina* essent,

1. *Non modò nomen Deorum tribuebatur.*] Pal. pr. & sec. non admiserunt illud *modò*: & eleganter profectò subaudiatur.

2. *Et O bona ad ædem Larum.*] Paulus Manutius sic primum reformavit ex mss. Masfæi ac Sigonii prius impressi, *si deest tuebatur illo, Orbonæ ad*, neque est in ullo Palatinorum: quod facis mirari neque eorum primus singularis fit & veritate & bonitate.

3. *Per mare pertinentem.*] Sic Victorius & Pal. ac terræ nam ceteri *pertentem*, ut ferè vulgati.

4. *Quàm qualis eos esse vis.*] Sic quatuor mss. nostri vulgati antea *velim*. nam quattus non agnoscit *quàm*.

5. *Matres contaminari regias.*] Est à duobus Pall. pr. & sec. à P. & Victoriana. prius erat, *contaminari, regiam contaminari stirpem*. quomodo nullus Palatinorum.

6. *Alterum & semper & à plurimis.*] Vulgata, *alterum & sæpe & à pluribus*. Sed prius illud, revocatum voluit recitatione sua Victorius, restatque in Pall. & VVolfv.

7. *Quisquom istuc negat?*] Nostri duo adhuc amplius, *Quisquam istuc negat?* Vulgati: *Quis istuc negat?* sed alterum subnititur etiam fide codicum Victorii: utique si à recepta lectione numquam recedit, sine auctoritate membranarum; quod certò mihi persuasi.

8 *In collatione.*] Delevit has duas voces Lambinus tanquam aliunde invectas contra edd. omnes, item Pall. nostros. modestius cancellasset uncis.

1 *Quanto*

essent, si his vitiis ratio non subesset? Medea modò, & Atreus commemorabantur à nobis, heroicæ personæ inito, subductaque ratione, nefaria scelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne semper in ratione versantur? parumne subtiliter disputat ille in Eunucho?

— quid igitur faciam? —
Excludit, revocat: rideam? non, si me obsecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore summo, summaque inopia suave esse dicit,

Patremne habere avarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

Atque huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
Avertas aliquod nomen? aut per servolum
Pericitas pavidum, postremò, à parco patre
Quod sumas? quanto dissipas liberius?

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum esse amanti filio disputat: quem

Neque quospallo fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad rem, aut machinam commoliar,
Sine quidquam ita omnes meos dolos, fallacias,
Præstigias præstrinxit commoditas patri.

Quid ergo illi doli? quid machinæ? quid fallaciæ præstigiæque? num sine ratione esse potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio possit dicere,

Cedo senem. jam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

Sed exeamus è theatro: veniamus in forum, & sessum ite precor, quid? ut judicetur, *qui tabularium incenderit.* Quod factum? occultius? At se Q. Sosius, splendidus eques Rom. ex agro Picenò, fecisse confessus est. Qui *transcripserit tabulas publicas.* Id quoque L. Alenus fecit, cum chirographum Septimorum imitatus est. Quid hoc homine solertius? Cognosce alias quæstiones, *auri Tolosani, conjurationis Jugurthinæ.* Repete superiora: *Tubuli de pecunia capta ob rem judicandam*: posteriora, *de incestu rogatione Peducæa*: tum hæc quotidiana, ficæ, venena, peculatus, testamentorum etiam lege nova quæstiones. Inde illa actio, OPE CONSILIOQVE TVO FVRTVM AIO FACTVM ESSE: inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ; reliqua quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt; inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoria: inde *everriculum malitiarum omnium*, judicium de dolo malo: quod C. Aquillius tum teneri putat, CÙM ALIVD SIT SIMVLATVM, ALIVD ACTVM. Hanc igitur à diis immortalibus tantam arbitramur malorum sementem esse factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, malitiam dederunt. est enim *malitia*, versuta, & fallax nocendi ratio. Idem autem dii fraudem dederunt, facinus, cetera-que quorum nihil nec suscipi sine ratione, nec effici potest. Utinam igitur, ut illa anus optat,

— ne in nemore Pelio securibus
4 *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:*

sic istam calliditatem hominibus dii ne dedissent, qua perpauci benè utuntur: qui tamen ipsi sæpe à malè utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbè utuntur: ut bonum hoc divinum rationis, & consilii, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum esse videatur. Sed urgetis identidem, *hominum esse istam culpam, non deorum.* Ut si medicus graviter morbi, gubernator vim tempestatis accusetur. etsi hi quidem homunculi, sed tamen ridiculè. Quis enim te adhibuisset, dixerit quispiam, si ista non essent? contra deum licet disputare liberiùs. In hominum vitiis ais esse culpam. Eam dedisses hominibus rationem, quæ vitia, culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam *patrimonia sæpe bene tradenda relinquimus*: qua possumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, ita currum cùm Phaethontem filium sustulit: aut Neptunus, cùm Theseus Hippolitum perdidit, cùm ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem? Poëtarum ista sunt: nos autem philosophi esse volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ita tamen ipsi dii poëtici si scissent, perniciosa fore illa filiis, peccasse in beneficio putarentur. Et, si verum est, quod Aristo Chius dicere solebat, *nocere audientibus philosophos ita, qui bene dicta malè interpretarentur*: posse enim *ejectos* ex Aristippi, *acerbos* è Zenonis schola exire: prorsus, si, qui audierunt, vitiosi essent discessuri, quòd perversè philosophorum disputationem interpretarentur; tacere præstaret philosophis, quàm iis, qui se audissent, nocere. Sic, si homines rationem bono consilio a diis immortalibus datam, in fraudem, malitiamque convertunt: non dari illam, quàm dari humano generi melius fuit. Ut SI MEDICVS SCIAT, cum ægrotum, qui jussus sit vinum sumere, meracius sumturum, ita*que* periturum; magna sit in culpa: sic vestra ista providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos sciverit ea perversè, & improbè usuros. Nisi fortè dicitis eam nescisse. Utinam quidem. Sed non audebitis. non enim ignoro, quanti ejus nomen putetis. Sed hic quidem locus concludi jam potest. Nam si STVLTITIA, consensu omnium philosophorum, majus est malum, quàm si omnia mala & fortunæ, & corporis ex altera parte ponantur: sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus. quibus vos optimè consultum à diis immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrum nemo valeat, an nemo possit valere: sic non intelligo, quid interfit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. Ac nos quidem nimis multa dere apertissima. Telamo autem uno versu locum totum conficit, 5 cur dii homines negligant:

Nam si curant, bene bonis sit, malè malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omneis bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minùs: bonis quidem certè consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos viros, in Hispania Pœnus oppressit? Cur Maximus extulit filium consulatem? cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paullum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta, propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, idemque doctissimus, P. Rutilius in exsilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ, Drusus? cur *temperantia, prudentiaque specimen*, ante simulacrum Vestæ, 6 pontifex maximus est Q. Scævola trucidatus? cur etiam antè tot civitatis principes à Cinna interemti? cur omnium perfidiosissimus, C. Marius, Q. Catulum, præstantissima dignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis malè evenerit: nec minùs, si commemorem, quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter, 7 septimum consul, domi suæ senex est mortuus? cur omnium

1. *Quanto dissipas liberius,*) Pal. pr. *dissipis.* sec. ac P. *dissipes.* alterum proponi poterat: vulgato nam Lambin. *dissipat*, nimis sanè longè petitum. habet Pal. quartus alias *dissipis.*

2. *Neque quid inde auferam.*) Pal. pr. ac sec. item P. *neque unde auferam.* nihilo pejus.

3. *Sessum ite precor.* N. hi heic mutant Palatini. at Lambinus reposuit ex Memmiano: *sessum it pater.*

4. *Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes?*) Pal. pr. *Cæsa nec dissent abiegna*, ceteri, *Cæsa cecidissent abiegna.* sed minus recte, si credendum Prisciani l. bro VII. qui singulari numero poni meminit. *accidisset* tamen placet.

5 *Cur dii homines negligant.*) Optimi libri nostram habent scripturam, deteriores vulgatam *utrum* dii. quam & respuit Victorius.

6. *Pontifex max. ett. Q. Scævola trucidatus.* Videatur auribus jucundius, quod extat in Pal. tert. *pont. max. Q. Scævola trucidatur.* sed cum restet alterum in pr. & sec. non ausim ab eis recedere tanquam qui multis mill bus præstent ab que tertio.

7. *Septimum consul,*) Pal. pr. duoque VVoun. *septies.*

crudelissimus tam diu Cinna regnavit? *At dedit pœnas.* Prohiberi melius fuit, impediri que ne tot summos viros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu, supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit: 2 si, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat; illos conservari melius fuit, quàm pœnas sceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissimæ, & beatissimæ civitatis. 3 Quàm multos ante hunc in ipso Græciæ flore Pisistratus? *At Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit.* Multis quidem antè cruciatis, & necatis. Et prædones multi sæpe pœnas dant: nec tamen possumus dicere, non plureis captivos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: 3 Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo, Platonem legens. Videsne igitur, deorum judicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis 4 prædo felix habebatur *contra deos testimonium dicere*, quòd in illa fortuna tam diu viveret. Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset, navigabat Syracusas: isque 5 cùm secundissimo vento cursum teneret, ridens: *Videtine*, inquit, *amici, quam bona à diis immortalibus navigatio sacrilegis detur?* Atque homo acutus, cùm bene, planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat: qui, cùm ad Peloponnesum classem appulisset, & in fanum venisset Jovis Olympii; aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis 6 Karthaginiensium tyrannus Gelo. atque in eo etiam cavillatus est *æstate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum*: 7 eique laneum pallium injecit, 8 cùm id esse ad omne anni tempus diceret. idemque 9 Æsculapii Epidauri barbam aurea eam demi jussit, neque enim convenire, barbatum esse filium, cùm in omnibus fanis pateret imberbis esset. 10 Jam mensas argenteas de omnibus delubris jussit auferri: in quibus quòd more veteris Græciæ inscriptum esset, BONORVM DEORVM, uti se eorum bonitate velle diebat. Idem victoriolas aureas, & pateras, 11 coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat: eaque *se accepere* non *auferre*, dicebat, esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus, & dantibus nolle tum accipere. Eundemque ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem vendidisse: exactaque pecunia edixisse, ut, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidque fanum referret. ita *ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam.* Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percussit, nec Æsculapius misero, diuturnoque morbo tabescentem interemit: 12 atque in suo lectulo mortuus. 13 in Tympanidis regum illatus est; eamque potestatem, quam ipse per scelus erat nactus *quasi justam & legitimam*, hereditatis loco filio tradidit. Invita in hoc loco versatur oratio videtur enim auctoritatem ferre peccandi: 14 rectè videretur; nisi & virtutis, & vitiorum, sine ulla divina ratione, grave ipsius *consistentia* pondus esset. qua sublata, jacent omnia. Ut enim NEC DOMVS, NEC RESP. ratione quadam, & disciplina designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia existent ulla, nec supplicia peccatis: sic mundi divina in hominem moderatio, profectò nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum & malorum. At enim *minora dii negligunt* negs; agellos singulorum, nec viticulas persequuntur: nec, si ureo, aut grando quippiam nocuit, 15 id Jovi animadvertendum fuit. *Ne in regnis quidem reges omnia minima curant.* sic enim dicitis, quasi ego paullo antè de fundo Formiano P. Rutilii sim questus, non de amissa salute. Atq; hoc quidem omnes mortales sic habent, EXTERNAS COMMODITATES, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum, & fructum: omnem denique commoditatem, prosperitatemq; vitæ, à diis se habere; virtutem autem nemo unquam accepiam deo retulit. Nimirum rectè. propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute rectè gloriamur. Quod non contingeret, si id donum à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus auctus, aut re familiari aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cùm diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumptum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir esset, gratias diis egit umquam? At quòd dives, quòd honoratus, quòd incolumis. Jovemque *optimum, maximum*, ob eas res appellant, non quòd nos justos, temperatos, sapientes efficiat, sed quòd salvos, incolumes, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decumam vovit umquam, si sapiens factus esset. Quamquam Pythagoras, cùm in geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur. sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine aspergeret. Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium est, FORTVNAM A DEO PETENDAM, A SEIPSO SOMENDAM ESSE SAPIENTIAM. 16 Quamvis Menti delubra, & Virtuti, & Fidei consecremus; tamen hæc in nobis ipsis sita videmus: Spei, Salutis, Opis, Victoriæ facultas à diis expetenda est. Improborum igitur prosperitates,

---

1. *Si quia Drusum ferro, &c.*) Aurelia emendatio, quam hausit Pal. primus, ac quicquid alludebantque sec. tert. in quibus, *si quia*, invenisse hactenus impressi: *sed quia Drusi* ipsumque illud non esse emissarium editus ab Aldo avo, qui diserte etiam *si quia*.

2. *Quam multos ante hunc, &c.*) Sic Pal. tert. item pr. & sec. præterquam quod *in multos*, quod & in edit. one Victorii vulgatas: *Quam multos ante hunc, in ipso Græciæ flore Pisistratus, at Phalaris, at Apollodorus pœnas sustulit, multos, &c.*

3. *Zenonem Eleæ, &c.*) *Eleatem* vulgati: sed præter quatuor Pall. & productam lectionem à Victorio.

4. *Prædo felix habebatur.*) Sic Pal. quint. ac pr. & sec. *prædo felix hab.* tert. *prædo fuliæ* quarti: ac VVouv. *prædo in Pamphylia habebatur*, aliquid latet monstri in illo *fuliæ*; quod excutiet aliquis attentior. satis mihi est detexisse falsitatem vulgatæ.

5. *Cùm secundissimo vento cursum teneret, videtis: Videtisne.*] Edmisi Patrinorum nostrorum quinque & VVouv. codicum scripturam, stante etiam pro eis Victorio. nam publicatis, *cum secundissimè eo cursum teneret? Videtisne, &c.*

6. *Eique laneum pallium injecit.*] Pal. quinto ac P. non adest *pallium* Sed an & Valerio huic loco additum fuit.

7. *Karthaginiensium tyrannus Gelo.*] Videtur Camerarius pugnatures pro *Hiero*, quod erat in vetere vulgatis. sed destituebantur missi libris in quibus diserte alterum: & verò Pal. pr. ac sec. exhibent. *Gelo.*

8. *Cùm id esse ad omne anni tempus diceret.*] Ita egregiè Pal. pr. & quint. expressitque Victorius: sed nemo sequutus. non Camerarius, non Scurmius, sublegere alius solitis selectiora Victorii vulgata, voce *auctior, id esse aptum ad, &c.*, à qua etiam diversa Pal. sec. in quo *esset*.

9. *Æsculapii Epidauri.*] Sic Pall. quatuor. nec abit ulla editio præter Lambinianam in qua *Epidauris*, quod in Pal. quinto, nec displicet. verum alterum è Valerii Maximi I. 1. c. 1. de neglecta religione firmari anno averat Guilelmius.

10. *Item mensas argenteas.*] Non inepte tentabat idem Guilelmius, *Etiam mensas*: ast alter amicus noster Pighius: *Idem mensas*, quod in quarto quintus nec hoc nec illud habet forsan rectè.

11. *Coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur.*] Cùm non habeat Pal. prim. *quæ*, expresserque *sustinebant*, vix dubitarim admittere scripturam P. & Pal. quint. *coronasque simulacrorum, quæ porrectis manibus sustinebant.*

12. *Atque in suo lectulo mortuus.*] Iacobus Bongarsius noster tentabat ad Iustinum suum, *namque in suo*. ego potius *atque* habuerim pro additamento scribæ alicujus: quamvis major sententiæ energia, si legeremus, *atqui*.

13. *In Tympanidis regum illatus est.*] Sic reperit in vetustissimo cod. Victorius, cùm ediderit, *in tyranni dii*, quod exstat quoque in Pal. tert. verùm pr. ac sec. clarè præ se ferunt, *in tympani dii*. quare *tympanidis*, quintumpan. *dii*.

14. *Rectè videretur, nisi & virtutis, &c.* Sic Aldus senior Pall. quinque & P. & ed. Victorii, *nisi* quod dederant & primo loco ponerunt, vulgati posteriores: *& rectè videretur, nisi in virtute.*

15. *Id Jovi animadvertendum fuit.*] Arridet magis quod habet Pal. pr. *advertendum.*

16. *Quamvis Menti delubra.*] Pal. pr. ac sec. *Quamvis licet Menti.* alterum supervacuum est.

tates, fecundæque res redarguunt (ut Diogenes dicebat) 1 vim omnem deorum, ac potestatem. At *nemini quam bono exitus boni*. 2 Eos quidem arripimus, attribuimusque sine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cùm Samothraciam venisset, *Atheos* ille qui dicitur, 3 atque ei quidam amicus, TV, QVI deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quàm multi votis vim tempestatis effugerint, in portumque salvi pervenerint? Ita fit, inquit, illi enim nusquam picti sunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt. Idemque, cùm ei naviganti vectores adversa tempestate timidi, & perterriti dicerent, *non injuria sibi illud accidere*, qui illum in eandem navem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes: quæsivitque *num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent*. Sic enim res se habet, ut ad prospectam, adversamve fortunam, qualis sis aut quemadmodum vixeris, nihil intersit. *Non animadvertunt*, inquit, *omnia dii: ne leges quidem*. Quid est simile? Reges enim si scientes prætermittunt, magna culpa est. At deo ne excusatio quidem est inscientiæ. Quem vos præclarè defenditis, cùm dicitis eam vim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur ex pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. O miram æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas latorem ejusmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquisset?

Quisnam Tantalidarum internecionis modus
Paretur? aut quonam umquam ob mortem Myrtili
Pœnas luendas dabitur satias supplicii?

Utrum poëtæ Stoicos depravaverint, an Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facilè dixerim. portenta enim, & flagitia ab utrisque dicuntur. neque enim, quem Hipponactis jambus læserat, aut qui erat Archilochi versu vulneratus, à deo immissum dolorem, non conceptum à se ipso, continebat: nec, cùm Ægisti libidinem, aut cùm Paridis videmus, à deo causam requirimus, cùm *culpæ pœnæ* vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potiùs, quàm ab Æsculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam umquam ab Apolline potiùs Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Karthaginem Hasdrubal. 4 Hi deos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis deum. At subvenire certè potuit, & conservare urbeis tantas, atque taleis. Vos enim ipsi dicere soletis, *nihil esse quod deus efficere non possit*, & quidem sine labore ullo. ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa, ac voluntate moveantur: sic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique posse. Neque id dicitis superstitiose atque aniliter, sed physica, constantique ratione. materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis subitò fingi, convertique possit. ejus autem universæ fictricem, & moderatricem divinam esse providentiam. hanc igitur, quocumque se moveat, efficere posse, quidquid velit. Itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut quid sit optimum, non potest judicare. *Non curat singulos homines*. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & genteis. Quod si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemtum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos persequi, iidem vultis, à diis immortalibus hominibus disparitii ac *davidis somnia*? idcirco hæc tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Atque iidem etiam vota suscipi dicitis oportere. Nempe singuli vovent: audit igitur mens divina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non esse tam occupatam, quàm putabatis? Fac esse distentam, cœlum versantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos *otiosos deos* præficit? qui à te, Balbe, innumerabiles explicati sunt. Hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tolleretem, sed ut intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficileis explicatus haberet. 5 Quæ cùm dixisset, Cotta finem. Lucilius autem. Vehementiùs, inquit, Cotta, tu quidem, invectus es 6 in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis sanctissimè, & providentissimè constituta est. Sed quoniam advesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus. est enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proque urbis muris quos vos, pontifices, sanctos esse dicitis, *diligentiusque urbem religione, quàm mœnibus cingetis*. quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas judico. Tum Cotta, Ego verò & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ disputavi, *desiderare*, malui, quàm *judicare*: & facilè me a te vinci posse, certò scio. Quippe, inquit Vellejus, qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Jove. Quæ ipsa tamen tam levia non sunt, quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cùm essent dicta, ita discessimus, ut Vellejo Cottæ disputatio verior, mihi Balbi ad veritatis similitudinem videretur esse propensior.

1. *Vim omnem Deorum ac potestatem.*) Illud *ac potestatem* non est in Pal. pr. neque nemiam requiritur.

2. *Eos quidem arripimus, &c.*) Vulgati *adscribimus*; sed præter Pall. nel ores & P. & editionem Victorianam.

3. *Atque ei quidam amico.*) Pall. quatr. quint. item P. *quidam Attico*. & videtur verius.

4. *Hi deos illos oculos.* Pall. quinque hi *deos illos oculos*; quod dictum sciamque an verò respiciat *Cristalum & Hasdrubalem*, nescio.

5. *Quæ cùm dixisset Cotta, finem.*) Vocabulum *finem*, quod additum hactenus fuit illis *finem*, delevi, quippe non erat in Pal. pr. sec. quartoquinto: & fuisse à librariis non dubitabunt, cui notes Cicero; præcipue fine cujusque libri.

6. *In eam Stoicorum rationem.*) Sic quidem Pal. sec. at pr. *in eam*, præscriptumque *istam* tert. *in meram*, quartus ac quint. *in diam istam Stoicorum rationem*. P. *in diam istam*. Guilelmus fingebat; *in diam istam Stoicorum, cum illo ratiocinem*.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE. LIBER PRIMVS.

Q. CICERO. M. TVLL. CICERO.

VEtus opinio est, jam usq; ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Rom. & omnium gentium firmata consensu, versari quandam inter homines divinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id est *præsensionem & scientiam rerum futurarum*. 1 Magnifica quædam res, & salutaris, si modò est ulla: 2 quæque proxima ad deorum vim natura mortali possit accedere. Itaque ut alia nos melius multa, quàm Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à *divis*: Græci, ut Plato interpretatur, à *furore* duxerunt. Gentem quidem nullam video neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non *significari futura*, & à quibusdam *intelligi*, prædicique posse censeat. Principiò Assyrii, 3 ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemque regionum, quas incolebant, cùm cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, trajectiones, 4 motusque stellarum observaverunt: quibus notatis quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione *Chaldæi*, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, *diuturna observatione* siderum scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset. Eandem artem Ægypti *longinquitate temporum* innumerabilibus pæne seculis consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphilia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium, 5 cantibusque, certissimis signis, declarari res futuras putant. Quàm verò Græcia 7 *coloniam misit* Æoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut quod *bellum susceptum* ab ea sine consilio deorum est? Nec unum genus est divinationis publicè, privatimque celebratum. nam, ut omittam ceteros populos; noster, quàm multa genera complexus est? Principiò hujus urbis parens Romulus, non solùm auspicatò urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Deinde auguribus & reliqui reges usi; & exactis regibus, nihil publicè sine auspiciis nec domi, nec militiæ gerebatur. Cumque magna vis videretur esse 7 & in impetrandis, consulendisque rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in haruspicũ disciplina; omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, 8 ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum ab iis videretur. Et, cùm duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo soluto, & libero incitarentur: uno, *furente*: altero, *somniante*: furoris divinationem Sibyllinis maximè versibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos à civitate esse voluerunt. Ex quo genere sæpe hariolorum etiam, & vatum *furibunda prædictiones*, ut Octaviano bello, Cornelii Culleoli, *audiendas putaverunt*. Nec verò *somnia gravia*, si hæc ad remp. pertinere visa sunt, à summo consilio neglecta sunt. Quinetiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ, Beleni filiæ, somnio. Atq; hæc, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti, quàm 9 ratione docti, probaverunt. Philosophorum verò exquisita quædam argumenta, cur esset vera divinatio, collecta sunt, è quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos esse diceret, *divinationem funditus sustulit*. Reliqui verò omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum divinationem *probaverunt*, sed non uno modo. Nam cùm Socrates, omnesque Socratici Zenoque, & hi, qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, vetere Academia, & Peripatetricis consentientibus; cùmque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam antè tribuisset, 10 qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus *præsensionem rerum futurarum* comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, *somniorum*, & *furoris* reliquit: Cratippusque, familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis judico, iisdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit. Sed cùm Stoici omnia ferè illa defenderent, quod & Zeno in suis commentariis quasi *semina* quædam sparsisset, & ea Cleanthes paullo uberiora fecisset: accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somniis: quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: 11 duo Antipater: quinq; noster Posidonius. 12 Sed à Stoicis vel principibus ejus disciplinæ, Posidonii doctor, discipulus Antipatri,

1. *Magnifica quædam.*] Fuit prius in Pal. pr. *quidem*, neque aliter VVouveriani: non admodum displicet.

2. *Quæque proxima ad Deorum, &c.*] Tutnebus libro v. cap. 20. corrigit, *quæque proximè*. sed non accedunt codd. nostri, recepta tamen ista hæc correctura ab Manutio, ab Lambino, & sic Marsus edidit ante annos aliquot.

3. *Ut ab ultimis auctoritatem repetam.*] Sic & nostri, at Francisci Pith. codex *auctoritate*, quod placebat Guilelmio *ultimi*, inquit *auctoritate*, ὡι ἀρχαιολατρεῖ οἱ πολλῶν.

4. *Motusque stellarum observaverunt.*] Ita etiam nostri duo priores, at certius & exemplar. S. Victorius, quo usus Ianus Gulielmius, *observaverunt*: quæ vox iterum occurrit infra cap. 45.

5. *Cantibusque, certissimis signis.*] Vulgatiores, *cantibusque, ut certiss.* sed illa connexio non est in Pall. aut S. Victoris codd. neque admisit Marsi Victoriive editio.

6. *Coloniam misit in Æoliam.*] Est, non tam à conjectura Turnebi, quam prodidit d. cap. 20. quàm ab auctoritate Pal. pr. atque Pithœani codicis à Guilelmio consulti: expresseratque item Marsi editio. post publicati, *Æoliam*.

7. *Et in impetrandis.*] Pal. pr. *& impetrandis* sec. *& in patrandis*. S. Vict. *& in impetrandis*, emendatumque à veteri manu, *impetrandis*. non dubium est quin agat de *sacris impetrandis*. itaque viderint Critici, qua conjugatione hoc verbum auctori nostro redonari debeat.

8. *Ne genus esset ullum divinationis, quod neglectum.*] Ejecto *esset*, at *quod*, nihil periret venustati sententiæ.

9. *Rationi dicti probaverunt.*] Vulgati amplius *dicti putaverunt & probaverunt*, sed contra edd. Marsi atq; Victorii item Pall. tres & S. Vict.

10. *Qui etiam ipse augur vellet esse.*] Pal. sec. tert. ac VVouv. *quin etiam*.

11. *Duo Antipater.*] Vulgo *duos*. sed alterum expressit etiam Petrus Victorius, visitursque in Pall. & S. Victoris, cui manu demum recenti adjecta illa litera.

12. *Sed à Stoicis, vel principibus ejus disciplinæ.*] Non intelligo quid velit auctor. clarius & verius Pal. sec. *vel primorum ejus disc.* ut innuat Panætium neque recedit ab hac scriptura Pal. pr. nisi quod litera auctior, *principes*.

1. *Quis*

patri, degeneravit Panætius: nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed *dubitare se* dixit. Quod illi in aliqua re, invitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cùm id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejusdem disciplinæ solis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academiæ præstantissimi philosophi judicio, & testimonio comprobata est. Etenim nobismet ipsis quærentibus, quid sit de divinatione judicandum, quòd à Carneade multa acutè, & copiosè contra Stoicos disputata sint: verentibusque, *ne temerè vel falsæ rei, vel non satis cognitæ, assentiamur*, faciendum videtur, ut diligenter etiam, atq; etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris, 1 quos de natura deorum scripsimus. Nam cùm omnibus in rebus TEMERITAS IN ASSENTIENDO, error que turpis est, tum in eo loco maximè, in quo judicandum est, quantum auspiciis, rebusque divinis, religionique tribuamus. est enim periculum, ne aut, neglectis iis, *impia fraude*: aut, suscepti, *antiquæ superstitionis* obligemur. Quibus de rebus & aliàs sæpe, & paullo accuratius nuper, cùm essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam cùm ambulandi causa in Lyceum veniissemus: (id enim superiori Gymnasio nomen est) perlegi, ille inquit, tuum paullo antè tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottæ, quam quam *habes facta vestra sententiam* meam, non funditus tamen sustulit. Optimè verò, inquam. etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum Quintus, dicitur quidem istuc inquit, à Cotta, & verò sæpius: credo, 2 ne communia jura migrare videatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi videtur funditus tollere. Ejus orationi non sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cujus disputatio tibi ipsi, ut tu extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed, quod prætermissum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri: deque eo disseri, id est, *de divinatione*, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præsensio, id, si placet, videamus, *quam habeat vim, & quale sit*. Ego enim sic existimo: si sint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæq; colimus, esse deos: vicissimque, si dii sint, esse qui divinent. Arcem tu quidē Stoicorū, inquam, Quinte, defendis, si quidem ista sic reciprocantur; ut &, *si divinatio sit*, Dii sint, &, si dii sint, sit divinatio. Quorum neutrum tam facilè, quàm tu arbitraris, conceditur. Nam & natura significari futura sine deo possunt: &, ut sint dii, potest fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit. Atque ille, Mihi verò, inquit, satis est argumenti, *& esse deos, & eos consulere rebus humanis*; quòd esse clara, & perspicua divinationis genera judico. De quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, *si vacat animus*, neque habes aliquid, quod huic sermoni prævertendum putes. Ego verò, inquam, PHILOSOPHIAE, Quinte, SEMPER VACO. hoc autem tempore, cùm sit nihil aliud, quod libenter agere possim, 3 multo magis aveo audire, de divinatione quid sentias. Nihil, inquit, equidem novi, nec quod præter ceteros ipse sentiam nam cùm antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim divinandi genera: quorum alterum *artis* est, alterum naturæ. Quæ est autem gens, aut quæ civitas, 4 quæ non aut *extu* pecudum: aut *monstra*, aut *fulgura* interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut *sortium*, (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut vaticinationum, (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum *eventa* magis arbitror, quàm *causæ* quæri oportere. Est enim vis, & natura quædam, quæ cùm observatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuque divino futura prænuntiat. Quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, JUPITERNE cornicem à læva, corvum à dextera canere jussisset. Observata sunt hæc tempore immenso, & in significatione eventus animadversa, & notata. NIHIL EST autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisque monumentis, efficere, atque assequi possit. Mirari licet, quæ sint *animadversa à medicis* herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera. quorum vim, atque naturam ratio numquam explicavit: *utilitate* & ars est, & inventor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere sunt, tamen divinationi sunt similiora, videamus.

Atque etiam ventos præmonstrant sæpe futuros
Inflatum mare cùm subitò, penitusq; tumescit,
Sexaque cana, salū niveo spumata liquore,
Tristificas cernant Neptuno reddere voces:
Aut, densus stridor cùm celso è vertice montis
Ortus, 5 adaugescit scopulorum sæpe repulsus.

Atque his rerum præsensionibus prognostica tua referta sunt. Quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi 6 video Boëthum Stoicum esse conatum. qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cælove fierent. Illa verò cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

7 Cana fulix itidem fugiens è gurgite pomit,
Nuntiat, horribilem clamans instare procellam,
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertristè canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jacit ore querelas,
Cùm primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix
8 Demersit caput, & fluctum cervice recepit.

Videmus hæc signa numquam ferè mentientia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

Vos quoque signa videtis, aquæ dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inanem fundere vocem,
Absurdaque sono fontem, & stagna cietis.

Quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? 9 sed inest in rivis & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

Mollipedesq; boves spectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxere ex aëre succum.

Non quæro, cur, quoniam, quid evenit, intelligo.

Jam verò semper viridi, semperq; gravata
Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,
Tir fruges fundens, tria tempora monstras arandi.

Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc

1. *Quæ de natura deorum scripsimus.*) S. Victoris codex *præscripsimus*, quod confirmabat Guilelmius illo Virgilii: *Quam tibi qua Vari præscripsit pagina nomen*. malebat tamen, *perscripsimus*.

2. *Ne communia jura migrare videatur.*) *Communi jure*, vulgò legitur, sed præter Pall. tres & mi. S. Victoris; in quibus nostrum clare visitur. Neque conjecerat Turnebus l. 8. v. cap 20.

3. *Multo magis aveo audire.*) Pall. tres & S. Victoris *habeo*; veteri ratione scribendi.

4. *Quæ non aut extu pecudum, &c.*) Sic mss. nam Iosias Mercerus conjicit valde veri similiter, *aut exti spicum, &c.*

5. *Adaugescit scopulorum sæpe repulsus.*) Vulgata, *repulsu*. sed alterum restat in Pall. & Pithœano, item S. Victoris; denique expressit editio Victorii.

6. *Video Boëthum.*) Pall. *videbo eothum*. S. Vict. *videbo eo cum* editi à Victorio. *vide Boethum*.

7. *Cana fulix.*) Lambinus edidit *Rava*, secutus codd. mss. ipse ut inquit; ut ego puto, conjecturam Camerarii. certe Pall. & S. Victoris, & VVouv. codd. *Cana* præferunt, quamvis nonnulli corruptè.

8. *Demersit caput & fluctum cervice recepit.*) Nihil variant nostri. Guilelmius tamen malebat, *Demersat caput & fluct. cer. receptat.*

9. *Sed inest in rivis & ranunculis.*) Ita mss. Victorii & pucat verè Guilelmius, neque quid mutandum ut volebat idem Victor. Pall. proximè accedunt ad hanc scripturam. primus enim & sec. habebant *in rivis*. nam tertius, *sed inest mire & tan.* ni passim publicatur.

sum contentus, quòd, etiam si 1 quo quidque fiat ignorem, quid fiat intelligo. pro omni igitur divinatione idem quod pro iis rebus, quas commemoravi, respondebo. Quid scammoneæ radix ad purgandum, quid Aristolochia ad morsus serpentum possit, quæ 2 nomen ex inventore reperit, rem ipsam inventor 3 ex somnio, *video*, quod satis est: cur possit, *nescio*. Sic ventorum, & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non satis perspicio: vim, & eventum agnosco, scio, approbo. Similiter, quid fissum in extis, quid fibra valeat, accipio: quæ causa sit, nescio. Atque horum quidem plena vita est: extis enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgurum vi, dubitare num possumus? nonne cùm multa alia mirabilia, tum illud in primis? cùm Summanus in fastigio Jovis optimi maximi, qui tum erat fictilis, è cælo ictus esset, nec usquam ejus simulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque inventum est eo loco, qui est ab haruspicibus demonstratus. Sed quo potiùs utar aut auctore, aut teste, quàm te? cujus edidici etiam versus, & libenter quidem quos 4 in secundo consulatu Urania musa pronuntiat:

Principio æthereo flammatus Jupiter igni
Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,
Menteque divina cælum, terrasque petessit:
Quæ penitus sensus hominum 5 vitasque retentat,
Ætherii æterni sapiæ, atque inclusa cavernis.
Et, si stellarum motus, cursusque vagantes
Nosse velis, quæ sint signorum in sede locata,
Quæ verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu, spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primùm astrorum volucreis te consule motus,
Concursusque graves stellarum ardore micantes
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivales
Lustrasti, & 6 lato maculasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multaque miseri nocturna strage putasti:
Quod fermè dirum in tempus cecinere Latini,
Cùm claram speciem concreto lumine lunæ
Abdidit, & subitò stellanti nocte peremta est,
Quid verò Phœbi fax, tristis nuntia belli,
Quæ magnum ad cælum flammato ardore volabat
Præcipitata cali partes, obitumque petisset:
Aut cùm terribili percussus fulmine civis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit:
Auctum se gravido tremefecit corpore tellus.
Jam verò variæ nocturno tempore visæ,
Terribiles formæ, bellum motusque monebant:
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristem minantia casum?
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto.
Hæc fore, perpetuis signis clariquè frequentans
Ipse deûm genitor cælo, terrisque canebat.
Nunc ea, Torquate quæ quondam, & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolini injecit sedibus igneis.
Tum species ex ære vetus, 7 generataque Natta,
Concidit & elapsoque vetusto numine leges:
Et divûm simulacra peremit fulminis ardor.
Hic silvestris erat, Romani nominis altrix,
Martia, quæ parvos Mavortia semine natos
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta, ac monumenta volutans,
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
9 *Omnes civili generosam stirpe profectam*
10 *Vitare ingentem cladem, præsimque monebant:*
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deumque adeò flammis, urbeisque jubebant
Eripere, & stragem horribilem, eademque vereri;
Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri;
11 *Ni post excisum ad cælum formata decori*
Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, sanctusque senatus
Cernere conatus possit, si solis ad ortum
Conversa, inde patrum sedes, populique videret,
Hæc tardata diu species, multumque morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque una fixi, ac signati temporis hora
12 *Jupiter excelsa clarabat sceptra columna:*
13 *At clades patriæ flamma, ferroque parata,*
Vocibus Allobregum patribus populoque patebat.
Ritè igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, urbeisque modo, ac virtute regebant,
Ritè etiam vestri, quorum pietasque fidesque
Præstitit, & longè vicit sapientia cunctos,
14 *Præcipuè coluere vigenti numine divos:*
Hæc adeò penitus cura videre sagaces
Otia qui studiis læti tenuere decoris,
Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Puderunt claras facundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam à flore juventa,

1. *Quo quidque fiat.*) Publicam, *quomodo quidque fiat*, sed contra omnes libros meliores, editionemque Victorii; quorum auctoritate expunxi etiam sequenti linea dictionem *omnibus*, malè inculcatam à librariis.

2. *Nomen ex inventore reperit.*) Explicat Gulielmius Canterus lib. 1. Nov. Lect. cap. 14. videatur & Victorius lib. VI. Var. Lect. cap 3. Lambinus intuliti bris conjecturam suam, *nomen ex inventore reperit*. Gulielmius malebat propius scripturam vulgatam, ex *invento reperit*, τὸ ἄφατον λοχεύας, inventum est.

3. *Ex somnio, video, &c.*) Ita quidem Aldus senior. sed Victorius interserta voce; *ex somnio: posse video, &c.* quæ item reperta mihi in Pall. Gulielmio & Pithœano.

4. *In secundo consulatu.*) Adr. Turnebus, & P. Manutius emendant, *in secundo de Consulatu*, sc. intellige *libro*. Gulielmius: *in secundo Consulatus*; ut error natus fuerit è compendio scripturæ.

5. *Vitasque retentat.*) Marsi editio *retentant*, ut & Pall. & Pith. nam S. Victoris liber *recentant*.

6. *Lasmaculasti lacte.*) Sic omnes nostri. Gulielmius tamen videtur inclinare in *lacte*, quomodo constat legisse Marsum. sic Virgilius, inquit, *lacte videntes*: ineptè.

7. *Generataque Natta.*) Sic quidem Pithœanus & Pall. tert. sed sec. *generisque*. pr. *generaque*. S. Victor. à prima manu, *genre naveque Natta*. Lambinus opperit *generisque*. Gulielmius conjiciebat *veneraque*, aut etiam *genus Astroque Nattæ*.

8. *Elapsoque vetusto numine leges.*] Gulielmius reponi volebat *aruspices*: quod constat ex lib. II. infra cap. 21. *eta legum de cælo tacta*, hocque loco de eis agere Tullium. Palatini nostri propugnant vulgatum. VVouverit unus habebat *nomine*.

9. *Omnes civili generosam stirpe profectam.*] Hæc est recepta vulgò lectio, proximeque accedens ad mss. quorum tamen nonnulli, *generosa*: Aldus senior ed derat *omnes civili generosa stirpe profectas*, &c quod & in antiquo Ursini. Lambinus arb tratu suo fecit, *omnes civili & generosa à stirpe profectam*.

10. *Vitare ingentem.*] Mss. nostri ad unum omnes versum hunc habent post sequentem *vel legum*; neque aliter potuit in editione sua Victorius. ceterum Pal. pr. ac sec. loco *Vitare*, repræsentant vitri. tertio verò & S. Victoris, *vel diram*. præterea *cevi* &, *Vel legum*, erat in pr. & Pith. *Vultu legum*. in sec. *Vulti legum*.

11. *Ni post excisum ad columen.*] Sic ferè Pall. nisi quod sec. *Nepos excesum*. at S. Victoris codex, *Nepus excesum*. Pith. *Ne post excisum*. unde formabat Gulielmius, *Nec primo exeso*.

12. *Jupiter excelsa clarabat.*) Liber S. Victoris, *clarabit*, quod esset *claravit*. sed alterum constanter hæret in nostris.

13. *At clades.*) Sic Pall. o. & editio Victorii. aliæ *Ac clades*. mox pro *parata* Pal. prim. at Pithœanus præferunt *parrata*. membranæ verò S. Victoris ac Pal. tert. *patuit*.

14. *Præcipuè coluere vigenti numine.*) Est à Pall. nostris, nisi quod ii *vigeni*. Victorius edidit, *vigenti nomine*. Ante cusi, *præcipue vigenti* collocarunt *numine*. quæ positura in nullis est mss. à Gulielmio & VVouverio excusis.

Te patrià in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas.
Quòd patriæ voces studiis nobisque sacrastis.

Tu igitur animum potaris inducere contra ea, quæ à me disputantur, & de divinatione dicere, qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronuntiavi, accuratissimè scripseris? Quid? quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: evenire autem, te ipsum dico videre. Casu, inquis. Itane verò? QUIDQUAM POTEST casu esse factum, quod omneis habet in se numeros veritatis? Quatuor tali jacti, casu Venereum efficiunt. Num etiam centum Venereos, 2 si ecce talos ejeceris, casu futuros putas? adspersa temerè pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt; 3 num etiam Veneris Cnidiæ, Coæque pulchritudinem effingi posse adspersione fortuita putas? Sus rostro si humi A litteram impresserit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Enni ab ea posse describi? Fingebat Carneades in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. Credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certè non talem, ut eam factam à Scopa diceres. Sic enim se profectò res habet, ut *numquam perfectæ veritatem casus imitetur.* At nonnumquam ea, quæ prædicta sunt, minùs eveniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ conjectura continentur, & sunt opinabiles. An medicina, ars non putanda est? quam tamen *multa fallunt.* Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, & tot navium rectores non ita profecti sunt ab Ilio,

Ut profectione lati piscium lasciviam
Intuerentur, ut ait Pacuvius, 4 *nec vendi satietas caperet posset?*

Interea propè jam occidente sole inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, nocturque & nimbum occæcat niger.

Num igitur tot clarissimorum ducum, regumque naufragium sustulit artem gubernandi? aut num *imperatorum scientiæ* nihil est, quia summus imperator nuper fugit, amisso exercitu? aut num propterea nulla est reip. gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompejum, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te ipsum fefellerunt? Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjectura enim nititur, ultra quam progredi non potest. Ea fallit fortasse nonnunquam: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit. est enim ab omni æternitate repetita: in qua cùm 5 pænè innumerabiles res eodem modo evenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eademque animadvertendo, ac notando. Auspicia verò vestra quam constant? quæ quidem nunc à Romanis auguribus ignorantur; (bona hoc tua venia dixerim.) à Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lycis tenentur. 6 Num quid ego hospitem nostrum, clarissimum, atque optimum virum, Dejotarum regem commemorem? qui nihil umquam nisi *auspicato* gerit: qui, cùm ex itinere quodam proposito, & constituto revertisset, aquilæ admonitus volatu; conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. Itaque, ut ex ipso audiebam, persæpe revertit ex itinere, cùm jam progressus esset multorum dierum viam. Cujus quidem hoc præclarissimum est, quòd posteaquàm à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniaque multatus est, NEGAT SE TAMEN eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum proficiscenti secunda evenerint, pœnitere. senatus enim auctoritatem, & populi Rom. libertatem, atque imperii dignitatem suis armis esse defensam; sibique eas aveis, quibus auctoribus *officium*, & *fidem* secutus esset, bene consuluisse. *animiorem* enim *sibi fuisse possessionibus suis gloriam.* Ille igitur mihi videtur verè augurari. Nam nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis. necesse enim est, offa objecta, cadere frustum ex pulli ore, cùm pascitur. Quod autem scriptum habetis, 7 AUT TRIPUDIUM FIERI, SI EX EA QUID IN SOLIDUM CECIDERIT: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium solistimum dicitis, itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, *negligentia collegit amissa planè, & deserta sunt.* Nihil ferè quondam majoris rei, nisi auspicatò, ne privatim quidem gerebatur: quod etiam nunc 9 nuptiarum auspices declarant, qui, *re omissa, nomen tantùm tenent.* Nam ut nunc extis: quamquam id ipsum aliquantò minùs, quam olim; sic tum avibus magnæ res impetriri solebant. Itaque, *sinistra dum non exquirimus, in dira & in vitiosa incurrimus.* Ut P. Claudius Appii Cæci filius, ejusque collega, L. Junius, classeis maximas perdiderunt, cùm vitio navigassent. Quod eodem modo evenit Agamemnoni, qui, cùm Achivi cœpissent

Inter se strepere, apertoque artem obterere excitsicum:
Solvere imperat secundo rumore adversaque avi.

Sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus, diræ rum obnuntiatione neglecta. In quo Appius, collega tuus, bonus augur; ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum, & civem egregium censor ro C. Atejum notavit, quod mentita auspicia subscripserit. Esto: fuerit hoc censoris, si judicabat mentitum. At illud minimè auguris, quod adscripsit, ob eam causam pop. Rom. calamitatem maximam cepisse. Si enim ea causa calamitatis fuit: non in eo est culpa, qui obnuntiavit: sed in eo, qui non paruit. veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur, & censor, exitus approbavit. Quæ si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis. etenim IIBRA, sicut cetera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt, cur quid eveniat, sed nuntiant eventura, nisi provideris. Non igitur obnuntiatio Ateji causam finxit calamitatis, sed signo objecto *monuit* Crassum, quid eventurum esset, nisi caviset. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit: aut si, ut Appius indicat, valuit, id valuit, ut peccatum næreat non in eo, qui *monuerit*: sed in eo, qui *non obtemperarit.* Quid *lituus* iste vester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde vobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cùm urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, 12 id est, incurvum, & leviter à summo

Hhhh 5

---

1. *Quod varia vocè sunt.*) Ita longe melius Pith. S. Vict. & ed. Vict. quæ vulgata in qua *verè* quid quod pro altera stent etiam Pall. nisi quod inpr. ac tert *vetia*, in Sec. *vera hiis.*

2. *Si CCC tales ejeceris.* Sic Pall. item Pith. nec non S. Vict. deniq; ed. Aldi senioris exinde vulgati *ejeceris.*

3. *Nonne etiam Veneris Gnidiæ Coæque.*) Sic quidem Ald. senior. & recentiores quique verùm Vict. *Veneris Coi*, omisso illic *Gnidiæ*, quod nec reperitur in Pall aut Pith. aut S. Vict. quorum hic habet *aque*, quod & in Pall. prolle reque quod placuit Gul. pro. *Asteræ.* Pal. ec exhibet *Veneris nonne tert. Veneris eoque pulchr. eadem eoque effingi* dem mss. nostri etiam scriptum habent, non *effingere*, & *effingi*; sed *efficere*, & *effici* quo modo Republicam à Vict.

4. *Nec vendi satietas caperet possit.*) Iussi hæc ita scribi, ut versus iidem cum sequentibus pedibus eorum constet. si fingamus *satietas capere possit* rum, hactenus deprehendisse iam aperiores numeros.

5. *Pene innumerabiles res, &c.*) Pall. omninò volunt restituamus, *innumerabiliter res.*

6. *Num quid ego hospitem, &c.*) Haud unum libri nostri, etiam editi à Marso & Vict. reliqui maluerunt Ald. num illud *Iam.*

7. *Aut si pedum fieri.*) Turn. l. 9 Advers. c. 20 conjicit, *avi trip.* quod illicò editioni suæ inseruit Lamb.

8. *Si quid ex eam solidum ceciderit.* Haud divertunt Pall. nostri Mars. tamen & Man. & Lamb. amplexi sunt *in solum*; quos refellit gemma illa Jurisconsultorum Brissii. de formulis.

9. *Nuptiarum auspices.* Lamb. ibi te hæ invehitur in Torneb. nam *auspicia* non solum visitur in Vict. sed in Pall. in Pit. in S. V. & mss.

10. *Cejum Atejum.*) Ita alias vocatur. Mss. tamen nostri fovent vulgato *Ateium*, tam hic quàm infra.

11. *Dira, sicut cetera auspicia, aut omina.*) Est ab Vict. & respondent nostri scripti. volg. *dira, sicut cetera auspicia, aut omina.*

12. *Id est, incurvum & leviter a summo insexum bacillum, quod ab ejus lituo quæ canitu similitudine nomen invenit.* Lipsius. Var. c. 20 ista hæc omnia habet in glossem at: restant tamen constanter in omnibus mss. deleque Lamb.

1. *Genus*

summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit: cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaque deflagravisset, inventus est integer. Quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis veterum scriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta descriptio? qui cum *propter paupertatem sues puer pasceret*, una ex his amissa, voviſſe dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum, quæ maxima esset in vinea. itaque sue inventa, ad meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse: cumque in quatuor partes vineam divisisset, treisque partes aves abdixissent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regiones distributa, mirabili magnitudine uvam, ut scriptum videmus, invenit. Qua re celebrata, cum vicini, 1 omnes ad unum de rebus suis referrent, erat in magno nomine, & gloria. Ex quo factum est, ut eum ad se rex Priscus 2 arcesseret. Cujus cùm tentaret scientiam auguratus, dixit ei cogitare se quiddam, id posset ne fieri, consuluit? 3 Ille augurio acto, posse respondit. Tarquinius autem dixit, se cogitasse, *cotem novacula posse præcidi*. Tum Attium jussisse experiri. ita cotem in comitium allatam; inspectante & rege & populo, novacula esse discissam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus 4 de suis rebus ad eum referret. Cotem autem illam, & novaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: concedamus annaleis; ficta hæc esse dicamus: quid vis denique potiùs, quàm *deos res humanas curare*, fateamur. Quid? quod apud te scriptum est de T. Graccho, nonne & augurum, & haruspicum comprobat disciplinam? qui cùm tabernaculum vitio cepisset imprudens, quod inauspicato pomœrium transgressus esset, comitia 5 consulibus rogandis habuit. Nota res est, & à te ipso mandata monumentis. Sed & ipse augur Ti. Gracchus auspiciorum auctoritatem confessione errati sui comprobavit, & haruspicum disciplinæ magna *accessit auctoritas*, qui recentibus comitiis in senatum introducti, negaverunt justum comitiorum rogatorem fuisse. Iis igitur assentior, qui duo genera divinationum esse dixerunt: unum, quod particeps esset artis: alterum, quod arte careret. Est enim *ars* in iis, qui novas res conjectura persequuntur, veteres observatione didicerunt. *Careut autem arte* ii; qui non ratione, aut conjectura observatis, ac notatis signis, sed concitatione quadam animi, aut soluto, liberoque motu futura præsentiunt. quod & *somniantibus* sæpe contingit, & nonnumquam *vaticinantibus per furorem*, ut Bacis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda sunt, non ea, quæ æquatis sortibus ducuntur, sed illa, quæ instinctu divino, afflatuque funduntur. etsi ipsa *sors* contemnenda non est, si & auctoritatem habet vetustatis, ut ex sunt sortes, quas e terra editas accepimus; 6 quæ tamen ductæ ut in rem aptè cadant, fieri credo posse divinitùs. Quorum omnium interpretes, ut grammatici poëtarum, proximè ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere. Quæ est igitur ista calliditas, *res vetustate robustas calumniando velle pervertere*? Non reperio causam. latet fortasse obscuritate involuta naturæ. non enim me deus ista scire, sed his tantummodò uti voluit. Utar igitur, 7 nec abducar, ut reat aut in extis *totam Etruriam delitescere*, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cùm terræ sæpe fremitus, sæpe mugitus, sæpe motus, multa nostræ reipubl. multa ceteris civitatibus gravia, & vera prædixerint. Quid? quì irridetur, partus hic mulæ, nonne quia fœtus exstitit in sterilitate naturæ, prædictus est ab haruspicibus *incredibilis partus malorum*? quid? Ti. Gracchus, Publii filius, qui bis consul & censor fuit, idemque & summus augur, & virsapiens, civisque præstans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, scriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, haruspices convocavit? qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi tempore esse moriendum: si fœminam, ipsi: æquius esse censuit, se *maturam oppetere mortem*, quàm P. Africani filiam adolescentem, fœminam emisit: ipse paucis post diebus est mortuus. Irrideamus haruspices: vanos, futileis esse dicamus: quorumque disciplinam & sapientissimus vir, & eventus, ac res comprobavit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui è Caucaso cœli signa servantes, numeris, & motibus, stellarum cursus persequuntur: condemnemus, inquam, hos aut *stultitiæ*, aut *vanitatis*, aut *imprudentiæ*, qui CCCCLXX. millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, & mentiri judicemus, nec *sæculorum* reliquorum *judicium*, quod de ipsis futurum sit, *pertimescere*. Age, Barbari vani, atque fallaces: num etiam Grajorum historia mentita est? quæ Crœso Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, 8 quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chrysippus, nec ullum sine locuplete auctore, atque teste. quæ quia nota tibi sunt, relinquo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuisset, neque tantis donis refertum omnium populorum, atque regum, nisi omnis ætas, oraculorum illorum *veritatem* esset experta. Jam diu idem non facit. Ut igitur nunc minore gloria est, quia minùs oraculorum veritas excellit: sic tum, nisi summa veritate, in tanta gloria non fuisset. Potest autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuisse vetustate, ut quosdam 9 *evanuisse & exaruisse amnes*, aut in alium cursum contortos, & deflexos videmus. 10 Sed, ut vis, acciderit: magna enim quæstio est: modò maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam perverterimus, multis sæclis *verax* fuisse id *oraculum*. Sed omittamus oracula: veniamus ad omnia, de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis somniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, sed *exemplis grandioribus* decuit uti. Dionysii mater, ejus, qui 11 Syracusiorum tyrannus fuit

---

1. *Omnes ad unum.*) Pall. & S. Vict. exemplar *omnes ad eum*, quomodo & edidere Vict.

2. *Arcesseret.*) Sic quidem Pall. sec. tert. S. Vict. item editi à Vict. sed tamen pr. *accersi et* vulgg. *accersere*.

3. *Ille augurio acto.*) Lamb. *capto* præter Pall. nostros, sugillatque Gif. in Observat. Latinæ linguæ. nam & sic l. III. de Offic. *cùm in acre augurium augures agerent*, &c.

4. *De suis rebus ad eum referret.*) pal. pr. & pit. *adferret*.

5. *Consulibus rogandis.*) Attendant Antiquarii. nam S. Vict. lib. item pal. sec. tert. habent *rogatu*. pit. & pr. *rogante*.

6. *Quæ tamen ductæ.*) pal. pr. *adductæ*.

7. *Nec abducar, ut reat aut in extis.*) Vix potui refrenare manum, quin ejicerem illud *ut reat*; quod nullo apice compareret in pal. pr. aut sec. & certè Latinè loquerur Tull. quamvis refecerit.

8. *Quæ tegeatis.*) Est Tutn. conjectura, quam sibi putidè arrogare nititur Lamb. vulg. *Teygetis*, ad quam magis inclinant mss. quàm ad priorem.

9. *Evanuisse & exaruisse amnes.*) Illud *evanuisse &*, redditum auctori volentibus membr. nostris, quid quod & Vict. agnoscit edr & habet lanc heic quod agat.

10. *Sed, ut vis acciderit.*) pal. pr. & sec. *accideret*, quod salivam nonnullis movebit. Vtl. lib. *ut ut vis acciderit*.

11. *Syracusiorum tyrannus fuit.*) pal. pr. *Syracusarum*.

1. *Gal-*

fuit, ut scriptum apud Philistum est, & doctum hominem, & diligentem; & æqualem temporum illorum, cùm prægnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somniavit se peperisse Satyriscum. Huic interpretes portentorum, qui 1 Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, respondent, (13 ut ait Philistus) eum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas revoco vel nostrorum vel Græcorum poëtarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa:

Excita cùm tremulis artus attulit artubus lumen,
Tuba tammemorat lacrymans exterrita somno,
Eurydica prognata, pater quam noster amavit,
Vires, vitaque corpus meum nunc deserit omne.
Nam me visus homo pulcher per amœna salicta
Etripas raptare, locosque novos. ita sola
Fossilla, germana soror errare videbar,
Tardaque vestigare, & quærere te, neque posse
Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur
His verbis, 3 cognata, tibi sunt ante gerenda.
Hæc pater effatus germana, repente recessit
Æmona post: ex fluvio 4 fortuna refixit;
Nec sedendi in consilium cor dedit cuipiam
Quamquam multa manus ad cæli cærula templa
Tendebam lacrymans, & blanda voce vocabam.
Vix ægro tum corde meo me somnus reliquit.

Hæc etiam ficta sunt à poëta, non absunt tamen à consuetudine somniorum. Sit sanè etiam illud commentitium, quo Priamus est conturbatus.

Quam mater gravida parere se ardentem facem
Visa est in somnio Hecuba: quo facto pater
Reapse Priamus, 5 somnio mentis metu
Perculsus, 6 curis sumptus suspirantibus
Exsacrificabat hostia balantibus.
7 Tum conjectorem postulat, pacem petens,
Ut sedaret obsecrans Apollinem,
Quo sese vertant tantæ sortes somnium.
Ibi ex vario vate divina edidit
Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
Fossilla, 8 natus tempora, hunc si tolleret,
Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

Hæc ut dixi, somnia fabularum: hisque adjungatur etiam Æneæ somnium: quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejusmodi est, ut omnia, quæ ab Æneæ gesta sunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei secundum quietem visa sunt. Sed propiora videamus. cujusnam modi est Superbi Tarquinii somnium, de quo in Bruto Accii loquitur ipse?

9 Cùm jam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, sopor placans artus languidos;
10 Visum est in somnio pastor ad me appellare,
Duos consanguineos arietes inde eligi,
11 Pecus lanigerum eximia pulchritudine;
Præclarumque alterum 12 immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus connitier
In me arietare, eoque ictu me ad casum dari:
Exin prostratum terra graviter saucium,
Resuptum; in cælo contueri maximum,
Ac mirificum facinus; dextrorsum orbem flammeum
Radiatum solu 13 liquier cursu novo.

Ejus igitur somnii à conjectoribus quæ sit interpretatio facta, videamus.

Rex, quæ invita usurpant homines, cogitant, curant, vident:
Quæque agunt vigilantes, agitantque, ea sicui in somno accidunt,
Mimis merum est: sed in re tanta haud temere improviso offerunt.
Proin vide, ne, quem tuesse hebetem deputes, æquè ac pecus,
Is sapientia munitum pectus egregium gerat,
Teque regno expellat. Nam id quod de sole 14 ostentum est tibi,
Populo commutationem rerum portendis fore.
15 Perpropinqua 16 hæc bene vertuncent populo. nam quod ad dexteram
Cœpit cursum ab læva signum præpotens, pulcherrimè
Auguratum est, rem Romanam publicam summam fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor, & discipulus Platonis, visam esse videre in somniis simulacra deorum, 17 quæ ipsa Phalaris domi consecraviisset: ex his Mercurium è patera, quàm dextra manu teneret, sanguinem visum esse fundere: qui cùm terram attigisset, refervescere videretur sic, ut tota domus sanguine redundaret. Quod matris somnium immanis filii *crudelitas* comprobaverit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretari sunt, 18 ex Dinonis Persicis libris proferam? nam cùm dormienti ei sol ad pedes visus esset, terreum scribit frustra appeti-

---

1. *Galleotæ.* Si standum à numero mss. rescribendum *Galleotæ*, sic enim Pal. pr. sec. Pith. S. Vict. liber tamen Vrs. nostri *Galeotæ*. quomodo vocat Steph.

2. *Ut ait Philistus.*) Non videtur Tullii, sed Interpretis proximè enim præcessit, *ut scriptum apud Philistum est.*

3. *Quæque tibi sunt ante gerenda. Hæc pater, &c. Æmona post ex fluvio.*) Sic Aldi veteres sic. mss. nostri, nisi quod distinctio mea est, videbatur tam deinsculum: *ante gerenda. Hæc pater effatus germana repente recessit. Æmona: post ex fluvio, &c.* quomodo ediderat Vict. post editi transponere veterum. Lambin. præterea *cognata* mutavit in *ante gerenda*; secutus conjecturam Turn. cujus meminit l. V. Aiv. c. 21.

4. *Fortuna refixit.*) Sic Pith. & Pal. prius *refixet* quod & in vulgg. Pal. sec. præfert, *recessit*; qui & interpunxerat, *Æmona post ex fluvio.* forsan non male.

5. *Somnio mentis metu.*) Lamb. *mentem*, sed contra mss. neque erat necesse, cum *mentis* pro *animi* perculsus dictum sit Terent. Gul.

6. *Curis sumptus suspirantibus.*) Edebatur *curis sumptus*, sed mutavi secutus Gul. mentem. & lib. Folv. Vrsitem mss. Pal. pr. terr. & lib. S. Vict. in quibus hærebat alterum. *Sumptus* pro *consumptus*, *macer atque*. Ter. *Cave sumptus, dum tibi sit quid placeat.*

7. *Tum conjectorem postulat.*) Pall. o. & S. Vict. exemplar. *conjectoram*, quod probabatur Gul. pro *conjectrici Sibylla.*

Ibi ex vario vate divina edidit
Apollo, puerum primus Priamo qui foret
Fossilla natus, tempora ei tolleret,
Eum esse exitio Troiæ, pestem Pergamo.

Ita distinguendi versus ille ex optimo nostro cod. *If Vossius.*

8. *Natus tempora, hunc si tolleret. Eum, &c.*) Ita recte edidit P. Vict. inepte ante & post cusi. *natus tempora, hunc si tolleret.* Pal. sec. habebat *natus tempora, eum, &c.* neque aliter in Pal. prius Pit. nisi quod hic *ipsa* per compendium loco *tempora* tert. *tempora & tolleret.* quart. *tempora & tolleret* quidam *Numerii Fabii Pictoris.* Conjecteram & gonii admisit dudum Ald. Nepos itaque nec mihi excludenda videbatur; quod nihil sani esset in vulg. *in numeram Fabii*; adprobassetque alterum Turn. censura, præsequè tulerit, P. Man. sic invenisse in libris antiquis.

9. *Cum jam quieti.*) Sic quidem hactenus editi; sed adversantibus membranis. Pall. Pit. & S. Vict. omnibus. Ex enim *Quoniam quieti*, quod item ponit pro *postquam* meminit Donatus, qui videatur.

10. *Visum est in somnio pastor.*) Vulg. *pastorem* Aldi veterum & Vict. ed. *Visus est in somnio pastor.* Lamb. *Visus in somnio pastor.* sed nostram illud visetur in quatuor Pall. in Pit. in S. Vict. annotavitque Gul. dictum, ut *pugna* factum est.

11. *Pecus lanigerum.*) Nihil variant mss. nostri. Bene tamen monet P. Man. Mur. Notis in Terent. sic transponendos putare versus, *ad me appellare pecus lanigerum eximia pulchritudine. Duos consanguineos, &c.* potest tamen consistere vulgatum.

12. *Immolare me.*) Ridiculè Lamb. contra editos ineditosque *immolare*, nam Tarquin. utique fratrem Bruti occidit.

13. *Liquier cursu novo.*) Pall. duo priores melioresque *linquier*, quod mihi rectius.

14. *Ostentum est tibi.*) Pal. pr. sec. quart. *ostensum.*

15. *Perpropinqua hæc, &c.* Lamb. arripuit Turn. *sive perpropinquam hæc bene, &c.* male & contra mss. *perpropinqua* positionis pro *perspicuè*, ut *verbera* Virgilio alia aliis Gul.

16. *Hæc bene verruncent.*) Pal. pr. & Pit. *averruncent*, neque video cur admitti non debeat.

17. *Quæ ipsa Phalaris.*) Revocavi quod erat in Pal. pr. sec. & membr. S. Vict. nam Pith. lib. & Marsi ed. non habent. vocem tertiam. vulg. *Phalaridis*. & verò si alia adjecta cod. ea voce carent, abjicitur.

18. *Ex Dinonis Persicis libris.*) Haud aliter Pal. tert. ac quart. item S. Vict. nisi quod adjunctis literam. *Dinonis.* inde natum Publicatorum hactenus, *Dionysii.* inter mendas videtur Mur. l. X. c. 14. Var. lect. Gul. putabat glossema τὸ *libri*, & videtur.

petiviſſe manibus, cùm ſe convolvens ſol elaboretur, & abiret: ei magos dixiſſe (quod genus ſapientum & doctorum 1 habebatur in Perſis) ex triplici appetitione ſolis, xxx annos Cyrum regnaturum eſſe, portendi. quod ita contigit. nam ad ſeptuageſimum pervenit, cum XL. natus annos regnare cœpiſſet. Eſt profectò quiddam etiam *in Barbaris* gentibus præſentiens, atque divinans: ſiquidem ad mortem proficiſcens Calanus Indus 2 cùm adſcenderet in rogum ardentem, O PRAECLARUM diſceſſum, inquit, è vita, cùm, ut Herculi contigit, mortali ſcorpore cremato, in lucem animus exceſſerit. Cumque Alexander eum rogaret, ſi quid vellet, ut diceret *Optimè*, inquit: *propediem te videbo.* quod ita contigit. nam Babylone paucis poſt diebus Alexander eſt mortuus. Diſcedo paruper à ſomniis: ad quæ mox revertar. Qua nocte templum Epheſiæ Dianæ deflagravit, eâdem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum, atque ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe magos, *peſtem, ac pernitiem Aſiæ proximâ nocte natam.* Hæc de Indis, & Magis. Redeamus ad ſomnia. Hannibalem Cœlius ſcribit, cùm columnam auream, quæ eſſet in fano 3 Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque, utrùm ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebravilſe: cumque ſolidam 4 inveniſſet, ſtatuiſſetque tollere, ei ſecundum quietem viſam eſſe Junonem prædicere, *ne id faceret*, minarique, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret: idque ab homine acuto non eſſe neglectum: itaque ex eo auro, 5 quod extereretur, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſumma columna collocaviſſe. Hoc idem in Sileni, quem Cœlius ſequitur, Græca hiſtoria eſt: is autem diligentiſſimè res Hannibalis perſecutus eſt: Hannibalem, cùm cepiſſet Saguntum, viſum eſſe in ſomnis à Jove in *deorum conſilium* vocari: quò cùm veniſſet, Jovem imperaſſe, ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum è concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpiſſe; tum ei ducem illum præcepiſſe ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumque cupiditate reſpexiſſe: tum viſam belluam vaſtam, & immanem, circumplicatam ſerpentibus, quacumque incederet, omnia arbuſta, virgulta, tecta pervertere: & eum admiratum quæſiſſe de deo, quodnam illud eſſet tale *monſtrum*: & deum reſpondiſſe, *vaſtitatem eſſe Italiæ*: præcipiſſeque ut pergeret protinus, quid retrò, atque à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptum in hiſtoria eſt, Hamilcarem Karthaginienſem, cùm oppugnaret Syracuſas viſum eſſe audire vocem, SE POSTRIDIE CENATURUM SYRACUSIS: cùm autem is dies illuxiſſet, magnam ſedi tionem in caſtris ejus *inter Pœnos, & Siculos* milites eſſe factam: quod cùm ſenſiſſent Syracuſani, improviſò eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremque ab iis vivum eſſe ſublatum. Ita res ſomnium comprobavit. Plena exemplorum eſt hiſtoria, tum referta vita communis. At verò P. Decius ille, Q. filius, qui primus è Decijs conſul fuit, cùm eſſet tribun. mil. M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, à Samnitibusque premeretur noſter exercitus, cùm pericula prælio rum iniret audaciùs, moneretúrque *ut cautior eſſet*, dixit, quod exſtat in annalibus: ſibi in ſomnis viſum eſſe, cùm in mediis hoſtibus verſaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem incolumi exercitum obſidione liberavit. Poſt triennium autem cùm conſul eſſet, devovit ſe, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo ejus facto ſuperati ſunt, & deleti Latini. Cujus *mors ita gloriоſa fuit, ut eandem concupiſceret filius.* Sed veniamus nunc, ſi placet, ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cùm eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: vidiſſe ſe in ſomnis pulchritudine eximia fœminam, quæ ſe nomine appellans diceret Homericum quendam ejuſmodi verſum:

Tertia te Phthiâ compoſitas læta locabis.

Quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur contigiſſe. Xenophon Socraticus, 7 qui vir & quantus? in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia: 8 quorum eventus mirabiles exſtiterunt. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid ſingulari viri ingenio Ariſtoteles, & pænè divino? ipſene erat? an alios vult errare, cùm ſcribit, Eudemum Cyprium, familiarem ſuum, iter in Macedoniam facientem Pheras veniſſe? quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno 9 crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderent: ei viſum in quiete egregia facie juvenem dicere: 10 *fore ut perbrevi convaleſceret*, paucisque diebus interitum Alexandrum tyrannum, ipſum autem Eudemum quinquennio poſt domum eſſe rediturum. Atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta; & convaluiſſe Eudemum; & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cùm eſſet ſpes ex illo ſomnio, in Cyprum illum ex Sicilia rediturum, præliantem eum ad Syracuſas occidiſſe: ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut, cùm animus Eudemi è corpore exceſſerit, tum *domum revertiſſe* videatur. 11 Adjungamus philoſophis doctiſſimum hominem, poetam quidem divinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea gravis ſurrepta eſſet, in ſomnis vidit ipſum deum dicentem, qui id feciſſet. Quod ſemel ille, iterumque reſpexit, ubi idem ſæpius 12 aſcendit in Areopagum: detulit rem. Areopagitæ comprehendi jubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. Is, quæſtione adhibita, confeſſus eſt, pateramque retulit. Quo facto, fanum illud *Indicis Herculis* nominatum eſt. Sed quid ego Græcorum? neſcio quo modo me magis noſtra delectant. Omnes hoc hiſtorici, Fabii, Gellii, ſed proximè Cœlius. Cùm bello Latino ludi votivi maximi primùm fierent, civitas ad arma repentè eſt excitata. itaque ludis intermiſſis *inſtaurativi* conſtituti ſunt. qui antequam fierent, cumque jam populus conſediſſet, ſervus per circum, cùm virgis caderetur, furcam ferens ductus eſt. Exin curiam ruſtico Romano dormienti viſus eſt venire, qui diceret, 13 *præſulem ſibi non placuiſſe ludis*, idque ab eodem juſſum eſſe cum ſenatui

---

1. *Habebatur in Perſis.* S. Vict. *in ſuperſit*, conjiciſque Gul. *in Suſis*. ego fin xerim potius *habebatur ipſis*, ſi tamen aliquid eſt mutandum.

2. *Cùm aſcenderet.*) Pal. pr. & S. V ct. *inſcenderet* Pit. *deſcenderet*, unde facit Gul. *eſcenderet*.

3. *Junonis Laciniæ.*) Libri noſtri ſex, aut *Lycia*, aut *Lucia*. ſortè inquit Gul. *Lucinæ* malim vulgatum

4. *Inveniſſet ſtatuiſſeque tollere, ei ſecundum.*) Sic Vict. ed. & membranæ Pit. item Pal. tert quart. verùm pr & ſec *ſtatuiſſet tollere, ei.* quod forſan auctoris genuinum

5. *Quod extereretur eſſet.*) Pall. ille primus *terebratum*.

6. *In ſumma columna collocaviſſe.*) Mſſ. ſex, *columnæ*, Palatin. verò ſec. ac quart. præterea *ſumme*. quod forſaſſe melius

7. *Qui vir & quantus?*) Voculam *vir* imm. ſcui, volentibus miſſ. noſtri, qui hunc accedebat ed. Vict.

8. *Quorum eventus mirabiles.*) Eſt & hoc ab iisdem libris nam recepta lectio *quarum eventus mir.*

9. *Crudeli dominatu tenebatur.*) Idem iſtud eſt à dictis codicibus & Vict. pro quo vulgati *premebatur* faciunt procul dubio eorum, quibus ignota vis verbi alterius.

10. *Fore ut perbrevi convaleſceret.*) Pal ſec. & S. Vict congruitque cum eo quod ſequitur *paucisque diebus*. illud *perbrevi* hactenus abfuit vulgatis.

11. *Adjungamus philoſophis.*) Vulgata lect. *Adjungam.* ſed noſtrum exstat in Pal. in S. Vict & VVouvv. in ed. iis à Vict.

12. *Aſcendit in Areopagum.*) Pal. ſec *ſcandit*, tert. *ſcandit*, ut videatur excidiſſe vetus ſcriptura *aſcendit*.

13. *Præſulem ſibi non placuiſſe.*) Tacet hoc Gul ſed tamen cùm annotarit, legi in S. Vict & Pit. *præſulem*, non, ut hactenus habuimus in editis, *præſtatorem*, ſcripturam receptam ejeci, tanto quidem fidentius, quod non compareret in ullo Pall. in quibus omnino erat hæc noſtra. Haud aliter Capitol. in Marco Philoſopho c. IV. *Fuit in ſalutatione præſul & portor.* proculdubio tale quid invenit & in ſuis Vict. ſed non auſus fuit exprimere.

nasci nuntiare: illum non esse ausum. 1 iterum esse idem visum, & monitum, *ne vim suam experiri vellet*: ne tum quidem esse ausum. exin filium ejus esse mortuum: eandem insomnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum et iam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lectula in curiam esse delatum, atque cum senatui somnium enarravisset, pedibus suis salvum revertisse. Itaque somnio comprobato à senatu, ludos illos iterum instauratos memoriæ proditum est. C. verò Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem video est, sibi in somnis quæsturam petenti Ti. fratrem visum esse dicere *quam vellet iucunditatem, tamen eodem sibi tempore, quo ipse interisset, esse pereundum*. Hoc antequam tribunus pl. C. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Cœlius, & dixisse multis. quo somnio quid invenire potest certius? Quid? illa duo somnia, quæ crebertimè commemorantur à Stoicis, quis tandem potest contemnere? unum de Simonide: qui cùm ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, habere eum in animo navem conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem se pulturæ affecerat: *si navigasset, eum naufragio esse periturum*; itaque Simonidem redisse: periisse ceteros, qui tum navigassent. Alterum ita traditum, clarum admodum somnium. Cùm duo quidam Arcades familiares iter una fecerint, & Megaram venissent, alterum ad cauponem diverisse; ad hospitem, alterum. qui ut cenati quiescerent, concubia nocte 4 visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, *ut sibi subveniret*, quod sibi à cauponе iniquitas pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: dein cùm se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, ut, *quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur*: se interfectum in palustrum a cauponе esse conjectum & supra stercus injectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam palustrum ex oppido exiret. 5 hoc verò somnio cum commotum, mane bubulco præsto ad portam fuisse; quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem: re patefacta, pœnas dedisse. quid hoc somnio dici divinius potest? sed quid aut plura, aut vetera quærimus? sæpe tibi meum narravi; sæpe ex te audivi tuum somnium: Me, cùm Asiæ Proconsuli præessem, vidisse in quiete, cum tu equo adversus ad quandam magni fluminis ripam, profectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisse. me contremuisse, timore perterritum: tum te repentè lætum exstitisse, eodemque equo adversum adscendisse ripam nosque inter nos esse complexos. Facilis conjectura hujus somnii: imo quæ à peritis in Asia prædictum est, *fore eventum rerum, qui acciderunt*. Venio nunc ad tuum. sed vi equidem ex te ipso, sed mihi sæpius noster Sallustius narravit, cùm in illa fuga, *mihi gloriosa patriæ calamitosa*, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilasses, ad lucem denique arcte, & gravi- ter dormire cœpisse. Itaque quamquam iter instaret, te tamen silentium fieri jussisse, neque esse passum te ex somno: cùm autem expertectus esses hora secunda ferè, te sibi somnium narravisse: visum tibi esse, *cùm in solis locis vacuis errares*, C. Marium cum fascibus laureatis quæ-

rere ex te, quid tristis esses: 7 cumque tu te tua patria vi pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam, & bono animo te jussisse esse, lictoreque proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret: & dixisse, *in eo tibi salutem fore*. tum & se exclamasse Sallustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & te ipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud s. c. esse factum, referente optimo, & clarissimo viro Consule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse divinius. At multa *falsa*. Immò *obscura* fortasse nobis? sed sint falsa quædam, contra vera quid dicimus? quæ quidem multa plura evenirent, si *ad quietem integri iremus*. nunc onusti cibo, & vino perturbata, & confusa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis, & rationis sit particeps sopita langueat: illa autem, in qua feritas, quadam sit, atque agrestis immanitas, cùm sit immoderato obsaturata potu, atque pastu, exsultare eam in somno immoderateque pastari. itaque huic omnia visa vacare, à mente, ac ratione vacua: ut aut cum matre corpus miscere videamur, aut cum quovis alio vel homine, vel deo, sæpe bellua; atque etiam trucidare aliquem, & impiè eruentari, multa- que facere impurè atque turpè, eum temeritate & impudentia. At qui salubri, & moderato cultu atque victu quieti se tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & consilii est 8 agitata, & erecta, saturataque bonarum cogitationum epulis: eaque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopia, orecta, nec satietate affluenti (quorum utrumque præstringere autem mentis solet, sive deest natura quippiam, sive abundat, atque affluit) illa etiam tertia parte animi, in qua iracundia exsistit ardor, sedata atque restincta: tum veniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis, & mentis elucescat & se vegetam ad sentiendum, acremque præbeat: tum eà visa quietu, occurrent tranquilla atque veracia.* Hæc verba ipsa Platonis expressi. Epicurum igitur audiemus potius? namque Carneades concertationis studio, modò ait hoc, modò illud. At ille quid sentit? sentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo anteponet Platoni, & Socrati? qui ut rationem non redderent *auctoritate* tamen hos minutos philosophos vincerent. Jubet igitur Plato, sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit, quod errorem animis, perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, *ne sub vesperum*, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quærenti vera, contrariam. Cùm ergo est somno sevocatus animus à societate, & contagione corporis: tum meminit præteritorum, præsentia cernit, futura prævidet. jacet enim *corpus dormiendo, ut mortuus*; viget autem, & vivit animus, quod multo magis facies post mortem, cùm omninò corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est *divinior*. Nam & ipsi ipsum vident, qui sunt morbo gravi, & mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum: tumque vel maximè laudi student: eosque qui secus, quàm decuit, vixerunt, *peccatorum suorum tum maximè pœnitet*. Divinare autem morientes, etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem sex æqua-

leis

1. *Iterum esse idem visum.* Non mihi fit dubium reponendum *visum*, quemadmodum extat in pall. & pit. & S. Vict. qui ultimus & supra dixerat habebat, *dormienti sibi esse venire*. non ausus autem sum delere vulgatum, quod veritas hujus loci non ita aperta cuiv. sit prior.

2. *Cum se revera somnio non enarravisset.* pal. pr. hoc manco est ob foram excisum. sed sec. omninò non agnoscit *eumque*. unde suspicor esse librariorum liberalitate, detrahendamque adhuc litteram posse: nam *somnium narravisset*.

3. *Cujus vera Gracchum, &c.* Auribus admodum blanditur, S. Victor. *Gracchum vera Cajus*.

4. *Visum esse in somnis.* Sic pall. nostri, pit. & S. Vict. vulg. *in somnis*. Pal. prior hic habet *eum* non *eam*; quemadmodum tamen scripti omnes

5. *Hoc verò somnio commotum.* pal. pr. non habet pronomen *eum*, & jucundius aut bus lectio accidat, fr delet.

6. *Cùm Asiæ Proconsuli præessem.*) Ita recte ed. Vict. & accedit plane pall. ter. quart & S. Vict in quibus præsit nam ceteri scripti *præsimus* recepto less. o. *præsimus*.

7. *Eumque tu te tua patria vi pulsum.* Melius fortasse pall. tres *eumque te tu patria vi pulsum*: nam quart. *te tum patr.* Vict. ed. habet *eumque de tua patria*. S. Vict. l. b *eumque tu patrua vi pulsum*; forsan optimè.

8. *Agitata atque erecta.*) Lamb. *excitata*, sed contra mss. & editos meque erat causa.

1. Qui

leis nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, 1 qui deinde deinceps moriturus esset. Sed *tribus modis* censet deorum appulsu homines somniare: uno, quòd prævideat animus ipse per sese, quippe qui *deorum cognatione* teneatur: altero, quòd plenus aer sit *immortalium animorum*, in quibus tanquam insigniæ notæ veritatis appareant: tertiò, quòd ipsi dii *cum dormientibus* colloquantur: idqueut modo dixi, facilius evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud est Calani, de quo antè dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. Neque enim illud verbum temerè consuetudo approbavisset, si ea res nulla esset omnino.

Præsagibat animus furibus me ire, cum exirem domo.

Sagire enim, sentire acute est: ex quo *sagaces* dicti *canes*. Is igitur, qui antè sagit, quàm oblata res est, dicitur *præsagire*, id est futura antè sentire. Inest igitur in animis *præsagitio* extrinsecus injecta, atque inclusa, divinitus. ea si exarsit acriùs, *furor* appellatur, cùm à corpore animus abstractus divino instinctu concitatur.

Sed quid puellæ 2 videre visa est derepente ardentibus?
Ubi illa pallùs anùs sapiens, virginalis modestia?
3 *Mater optima, tum multo mulier melior, mulierum;*
Missa sum supersititiosis hariolationibus:
Neque me Apollo satis, fandi dementem in vitam stet.
4 *Virgines vero æquales, patris, meum factum pudet,*
Optimi viri: mea mater, tui me miserat, mei piget:
Optumam progeniem Priamo repperisti extra me: hoc dolet,
5 *Me obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi.*

O poema tenerum & moratum, atque molle! sed hoc minùs ad rem. illud, quod volumus, expressum est, ut vaticinati furor vera soleat.

6 *Adest, adest fax obvoluta sanguine, atque incendio:*
Multos annos latuit. 7 *eives refate opem, & restinguite.*

Deus incluſus corpore humano jam, non Cassandra loquitur,

Jamque mari magno classis cita
Texitur: exitium examen rapit:
Advenit & fera velivolantibus
Navibus complevit manu littora.

Tragœdias loqui videor, & fabulas. At ex te ipso non commentitiam rem, sed factam, ejusdem generis audivi: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio, cùm prætorio imperio classi Rhodiæ præesset, & cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumque dixisse remigem quendam è quinqueremi Rhodiorum vaticinatum *mode factum iri mensis* XXX. *diebus Græciam sanguine*; rapinas Dyrrhachii, & consensionem in naves cum fuga; fugientibus. que miserabilem respectum incendiorum fore: sed Rhodiorum classi propinquum reditum, 9 ac domum itionem dari: tum neque te ipsum non esse commotum. Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum; qui cùm interitum exercitus nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta. Nam & ex horreis direptum, *effusumque frumentum* vias omneis, angiportusque constravisse: & naves subitò perterriti metu conscendisse; & noctu ad oppidum respicientes, flagranteis onerarias: quas incenderant milites, *quia sequi nolebant*, videbatis: postremò à Rhodia classe desertum verum vatem fuisse sensistis. Exposui quàm brevissimè potui, somnii, & furoris oracula, quæ eatere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet; animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & hausios. Ex quo intelligitur, esse extra divinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis sejugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum *maximè vigere, cum plurimùm absit à corpore*. Itaque 10 expositis exemplis veterum vaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. SI SINE OCULIS non potest exstare officium, & munus oculorum; possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cernerent; is habet sensum oculorum vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest, & officium & munus divinationis exstare, potest autem quis, cùm divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid esse ita divinatum, ut nihil fortuitò accidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: esse igitur divinationem confitendum est. Quæ verò aut *conjectura* explicantur, aut *eventis*, animadversa, & notata sunt, ea genera divinandi, ut suprà dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo haruspices, augures, conjectoresque numerantur. Hæc improbantur à Peripateticis: à Stoicis defenduntur. Quorum alia sunt posita in monumentis & *disciplina*: quod Etruscorum declarant & haruspicini, 11 & fulgurales & rituales libri, 12 nostri etiam augurales: alia autem subitò *ex tempore* conjectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Trojani annos auguratus est: & 13 ut in Sullæ scriptum historia videmus, quod te inspectante factum est,

---

1. *Qui deinde deinceps moriturus.*) Verbum *deinde* revocavi è duobus Pall. melioribus; erat præterea in tert. & quart item Pith sed reperita præterea voce hoc modo: *qui deinde, qui deinceps* quod etiam ferri queat.

2. *Videre visa.*) Ita cod. antiquus Mur. de quo l. IX. Var. lect. c. 19 Ipsimet nostri o. unâ litterâ aberrant, habentque *rapere*. Sequentem versum constituere nititur Turn. l. V. Adverſ. c. 22. sed membr. nostræ stant à vulgatis.

3. *Mater optima, tum multo mulier optima, mulierum.*) Addidi *mulierum* ex Pall. & Gallicanis duobus. Gul. concinnare volebat, *Mater optima multo mul. optima mulierum.*

4 *Virgines vero æquales, patris mei, meum factum pudet.*) Pal. pr. non agnoscit illud *factum* habetque *mecum*: quod ultimum quoque est in Pit. sed retinet tamen *factum*.

5. *Me obesse, illos prodesse.*) Sic Pal. pr. ac sec. forte *Meme obesse*. est tamen aperte in tert. & quart *Mem obesse*: quod alia dictionе addita nota Interrogatoria hic conveniat. Gul. sit in S. Vict. cod fuisse, *Meu*; unde facit, *Me heu obesse*. Turn malebat *M. d obesse*, quod statim arripuit Lamb.

6 *Adest, adest fax, &c.*) Lamb. è conjectura Turn. *Ah adest fax* præter mss. qui duplicant vocem forte fuit. *Adsit, Adsit*.

7 *Cives refate opem.*) Non potui excludere illud *re* inventum à me in Pall. quatuor: à Gul. in S. Vict. & Pit. ficque locutus Cicero l. III. de leg. c. 19. Turnebro v. c. 22 putabat re tollendum, versus causa.

8. *Cum primus hominem prudentem, &c.*) Si præscriptioni membranarum adquiescimus, referibendum *cum primis*. ita enim quatuor Pall. item S. Vict. & Pit. neque aliter fuisse in mss. Vict. fidem facit ed. in qua idem expressum.

9 *Ac domum itionem dari.*) Etiam istam admisi scripturam. exhibitam à cod. Fulv. Vrs. item S. Vict. nisi quod is *domicilium*. nam Pall. *domum itionem*. de qua voce consulatur Andr. Schott. noster l. IV. Nodor. Cicer. c. 10.

10. *Expositis exemplis.*) Ita Pall. quatuor. & VVouv. exhibuitque ed. sua Petr. Vict. alii, *ex ipsis exemplis*.

11. *Et fulgurales & rituales libri.*) Aut omnia me fallunt, aut restituendum est fide Pal. sec. *& sunt rituales*, sanè *rituales* hic plane sunt inepte; & alioquin est in Pal. tert. ac quart. *rituales*.

12. *Nostri etiam augurales.*) Non vacat retro legere, qui loquatur. sed monendus lector, Pall. o. & Pit. servare *vestri*. neque temeraria est talis conspiratio.

13. *Ut in Sulla scriptum historia videmus, & c. ut cum ille, &c.*) Feliciter hunc locum emendavimus præeuntibus libris mss. ex quatuor Pall. item Pit. & S. Vict. hactenus falsò lectum. *ut in S. Sylla scriptum hist. vid. & c. ut cum Sylla*. nimirum hæc talia cudit in Alo. Officina Asulanus, verosimilia potius quàm vera. Pet. sane Vict. tale, quid quod nos, in suis item invenit. tamen etsi retineat *Sisenna*, expressit tamen *ille*. quod quàm rectè adplicetur *Sisennæ*, ipse viderit. contradicit, ei diserte Val. Maximus l. I. c. 3.

1. Cum

est, ut, cum ille in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subitò anguis emergeret, i cùm quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret id cùm Sulla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cœpit. Facta conjectura etiam in Dionysio est paullò antè, quàm regnare cœpit, qui cum per agrum Leontinum iter faciens equum ipse dimisisset in flumen: 2 summergitus equus voraginibus non extitit: quem cùm maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cùm autem aliquantulum progressus esset subitò exaudivit hinnitum, respexitq, & equum alacrem lætus aspexit, cujus in juba examen apum consedisset. Quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus *regnare cæpit*. Quid? Lacedæmoniis paullo ante Leuctricam calamitatem quæ significatio facta est, cùm in Herculis fano arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo sudore manavit? At eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvæ clausæ repagulis, subitò ipsæ apertæ sunt: armaque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea sunt hasta inventa. Cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic assidùe canere cœpisse, ut nihil intermitterent: tum augures dixisse Bœotios, Thebanorum esse victoriam, propterea quòd avis illa *victa silere soleret, canere se victisset*. Eademque tempestate multis signis, Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. Namque & Lysandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, statuæ, quæ Delphis stabant, in capite *corona* subitò extitit ex asperis herbis & agrestibus; stellæque aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmoniis positæ post navalem illam victoriam Lysandri, qua Athenienses conciderunt, qua in pugna quia Castor, & Pollux cum Lacedæmoniorum classe visi esse dicebantur, eo *numine signa deorum, stellæ aureæ*, quas dixi, Delphis positæ, paullo ante Leuctricam pugnam deciderunt; neque reperta sunt. Maximum verò illud portentum iisdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Jove Dodonæo petivissent, de victoria scisciantes, legitque illud, in quo ine ant sortes, collocavissent: timia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, & sorteis ipsas, & cetera, quæ erant ad sortem parata, disturbavit, & aliud aliò dissipavit. Tum ea, quæ proposita erat oraculo, sacerdos dixisse dicitur, *de salute Lacedæmoniis esse, non de victoria cogitandum*. Quid? bello Punico secundo, nonne C. Flaminius consul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reip.? Qui, exercitu lustrato cùm Arretium versus castra movisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse, & equus ejus ante signum Jovis statoris sine causa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, *objecto signo*, ut peritis videbatur, ne committeret prælium. Idem cùm tripudio auspicaretur, pullus diem prælii committendi differebat. Tum Flaminius ea quæsivit, sine pollo quidem pulli pascerentur, quid faciendum censeret. Cùm ille quæ secundum respondisset: Flaminius, *Præclara verò auspicia, si feturi extribus pullis res geruntur, sauciu nihil geretur*. itaque signa convelli, & se lequi jussit. Quo tempore, cùm signifer primi hastati signum non posset movere loco, nec quidquam proficeretur, plures cùm accederent; Flaminius renuntiata, suo more neglexit. itaque 3 tribus his horis concisus exercitus, atque ipse interfectus est. Magnum illud etiam, quod addidit Cœlius, eo tempore ipso, cùm hoc calamitosum fieret, prœlium, tantos *terræ motus* in Liguribus, Gallia, compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ sint, terræque desederint, fluminaque in contratias partes fluxerint; atque in amneis mare influxerit. Fiunt certè divinationum *conjectura* à peritis. Midæ illi Phrygio, cùm puer esset, dormienti formicæ in os tritici grana congesserunt. *Divitissimum fore*, prædictum est. quod evenit. At Platoni, cùm in cunis parvulo dormienti apes in labellis consedissent, responsum est, *singulari illum suavitate orationis fore*. ita futura eloquentia provisa in infante est. Quid amores, ac deliciæ tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cùm esset in cunabulis, educareturque in Selonio, qui est campus agri Lanuvini, noctu lumine appositò experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem *circumplicatum serpentis amplexu*: quo adspectu exterrita clamorem sustulit. Pater autem Roscii ad haruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque hanc speciem Praxiteles cælavit argento, & noster expressit Archias versibus. Quid igitur exspectamus? an dum in foro nobiscum dii immortales, dum in viis versentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, *vim autem suam longè, latèque diffundunt*. Quam cùm terræ caverni includunt, rum hominum naturis implicant. Nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quam sint varia terrarum genera, ex quibus *& mortifera* quædam pars est, ut & Ampsancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quæ videmus: & sunt partes agrorum aliæ *pestilentes*: aliæ *salubres*: aliæ quæ *acuta* ingenia gignant: aliæ, quæ *retusa*: quæ omnia fiunt & ex cœli varietate, & ex disparili adspiratione terrarum. Fit etiam sæpè specie quadam, sæpe vocum gravitate, & cantibus, ut pellantur animi vehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

Flexanima tanquam lymphata, & ut Bacchi sacris
Commota: in tumulu Tiburtum commemorans suum

Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis esse divinam, negat enim, *sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse*. quod idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furorem, dummodò is furor ita laudetur, ut in Phædro Plutonis laudatus est. Quid vestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse vehemens, & gravis, & copiosa, nisi est *animus* ipse *commotior*? equidem etiam in te sæpe vidi: & (ut ad leviora veniamus) in Æsopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut eum vis quædam abstraxisse *à sinu mentis* videretur. Objiciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt: speciem autem offerunt. Quod contigisse Brenno dicitur, ejusque Gallicis copiis, cùm fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset, tum enim ferunt, ex oraculo effatam esse Pythiam,

Ego providebo rem istam, & albæ virgines:

ex quo factum, ut & viderentur virgines ferre arma contra, & nive Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui valitudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis præsagiens, atque divinum. Ego autem haud scio, an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis. *animæ* enim *integri, non vitiosi corporis est divinatio*. Quam quidem esse vera, hac Stoicorum ratione concluditur. SI SUNT DII, neque antè declarant hominibus quæ futura sunt; aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit, ignorant: aut existi-

---

1. *Cum quidem C. Postumius*] Male libri vulgati, *quidam*. alterum exemplar quadr. ga Pall. & proinde Victor. sed nemo sequendus est adeo pauci veteres sumus in pejora.

2. *Inhonesto fuit voragine non extitit.*] Vox postrema mihi non placet. alii tamen variant libri nostri.

3. *Stellæ aureæ, &c. conciderunt.*] Aut omnia isthæc supervacua sunt aut illa post, *signum pugna & deciderunt*.

4. *Tribus his horis*] Pronomen *his* coactus sum interponere è libris aliquot, ut sit quod in Vict.

5. *Eo tempore ipso, cum hoc calamitosum fieret prœlium.*] Dictio *prœlium* non est in mss. nostr. habentque Pal. tert. *ipso hoc quo cal.* &c. fortasse quinque voces à fine sunt scribarum.

6. *Ut Bacchi sacris.*] Sic solum Pal. sec. ceteri *Bacchæ*. & in nullo est, *aut*, quod Lambi recepit in contextum ex conjectura I. Aurati.

7. *Effuram esse Pythiam.*] Est è Pithœi membranis, quibus accedebant veteri ratione ser. Bendi Pal. prim. quibus *refutam*: nam reliqui *hac fatam*; ut in hunc diem evulgati.

existimant, nihil interesse hominum, scire quid futurum sit: aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus quæ sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non *diligunt nos*? sunt enim benefici, generique hominum amici: neque *ignorant ea*, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt, neque nostra nihil interest, scire ea, quæ eventura sunt; erimus enim *cautiores*, *si scimus*: neque hoc alienum ducunt majestate sua: nihil est enim *beneficentia præstantius*: neque non possunt futura prænoscere. Non igitur sunt dii, nec significant futura. Sunt autem dii: significant ergo. 1. Et non si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent: nec, si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio. Hac ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid ergo igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputavi, verissima, si ratio mecum facit, si eventa, si populi, si rationes, si Græci, si barbari, si majores etiam nostri, si denique hoc *semper ita putatum est*, si summi Philosophi, si poetæ, si sapientissimi viri, qui res publicas constituerunt, qui urbeis condiderunt? an, dum bestiæ loquantur, exspectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? Nec verò quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, divinandi genera, nulla sint: nisi quòd difficile dictu videtur, quæ cujusque *divinationis causa*, quæ *causa* sit. Quid enim habet haruspex, cur pulmo incisus 2 etiam bonis extis dirimat tempus, & profetat diem? quid augur, cur à dextra cornix, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Jovis, aut Veneris conjuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisve contraria? cur autem deus *dormientem* nos moneat, *vigilantem* negligat? quid deinde causæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? Cur fiat quidque, quæris? rectè omnino. sed non nunc id agitur. fiat, necne fiat, id quæritur, ut si Magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum 3 ad se alliciat, & trahat; rationem, cur id fiat, afferre nequeam: fieri omninò neges. Quod idem facis in divinatione. quam & cernimus ipsi, 4 & audimus, & legimus, & *à patribus accepimus*: neque ante philosophiam patefactam, quæ nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit: & postea, quàm philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid verò hoc turpius, quàm quod idem nullam sensit gratuitam esse virtutem? Quis est autem, quem non moveat clarissimis monumentis testata, consignataque *antiquitas*? Chalcantem augurem scribit Homerus longè optimum, eumque 5 ducem classis fuisse. 6 at illum auspiciorum credo scientia, non locorum Amphilochus, & Mopsus Argivorum reges fuerunt, sed iidem augures, iique urbeis in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. Atque etiam ante hos Amphiaraus, & Tiresias, non humiles & obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est:

Qui sui quæstus causa fictas fundat sententias.

sed clari, & præstantes viri, qui avibus, & signis admoniti futura dicebant. Quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, *solum sapere, ceteros umbrarum vagari modo*. Amphiaraum autem sic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, 7 oracula peterentur. Quid Asiæ rex Priamus, nonne & Helenum filium & Cassandram filiam divinantes habebat, alterum *auguriis*, alteram *furore & incitatione, & permotione divina*? quo in genere Martios quosdam fratres, nobili loco natos, apud majores nostros 9 fuisse scriptum videmus. Quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus & alii multa, & filio ad Trojam proficiscenti, mortem prædixisse commemorat? Omnino apud veteres, *quæ vetusta pertobantur, eadem augurio tenebant*. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant, ut testis est nostra civitas: in qua & reges, augures & postea privati eodem sacerdotio præditi rempp. religionum auctoritate rexerunt. Eaque divinationum ratio in barbaris quidem gentibus neglecta est. si quidem & in Gallia 10 *Druidæ* sunt, e quibus ipse Divitiacum Æduum, hospitem tuum, laudatoremque cognovi: qui & naturæ rationem, quam Physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur, & partim auguriis, partim conjectura, quæ essent futura, dicebat. Et in Persis augurantur, & divinant *Magi*, qui congregantur in fano commendandi causa atque inter se colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis soletis. nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non ante magorum disciplinam, scientiamque perceperit. Licet autem videre & genera quædam, & *nationes* huic scientiæ deditas. Thelmessus in Caria est: qua in urbe excellit haruspicum disciplina. itemque Elis in Peloponneso familias duas certas habet, Jamidarum unam: alteram, Cluditarum, haruspicinæ nobilitate præstantes. In Syria Chaldæi cognitione astrorum, sollertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo tacta scientissimè animadvertit: eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur, monstris, atque portentis. Quocirca bene apud majores nostros senatus tum, cùm florebat imperium, decrevit, ut DE PRINCIPUM FILIIS II sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter *tenuitatem hominum* à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem. atque quæstum. Phryges autem, & Pisidæ, & Cilices, & Arabum natio, avium significationibus plurimùm obtemperant. quod idem factitatum in Umbria accepimus. Ac mihi quidem videntur *eloca quoque ipsa*, qui à quibusque incolebantur, divinationum opportunitates esse ductæ: ut enim Ægyptii, ut Babylonii in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt. Etrusci autem, quod religione imbuti studiosius, & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maximè dediderunt: quodque propter *aeris crassitudinem* de cælo apud eos multa fiebant, & quod ob eandem causam multa inusitata partim è cælo, alia ex terra oriebantur, quædam

---

1. *Et non si significant.*] Vict. ed. *Etsi, non*: quomodo & pall. omnes.

2. *In bonis extis dirimat tempus.*] Lamb. edd. aliquot *horas*, quod nescio an sit typogr. ph. iphalma. Gul. maluisset *perimat tempus*. sed alterum retinent mss.

3. *Ad se alliciat & trahat, rationem.*] Ita pal. pr. & sec. item editi à Vict. Pit. *& attrahat rationem*; vulg. *& trahat ea rationem*. quod etiam in pal. tert. & quart. sequioris notæ codicibus.

4. *Et audimus.*] Alii edd. *audivimus*. sed nostra est in omnibus pall. habeque Vict.

5. *Ducem classium fuisse.*] Ita Marsi ed. & Vict. neque aliter pall. sec. aut Pit. nam pr. *classi ei* cum linea jacente supra litteram extremam. tert. & quart. *classi ei*. in S. Vict. *classem*, vulgati *classis*.

6. *At illum auspiciorum.*] Corrupti hic omnes libri, vix tamen corrigendo dubium quin legendum sit cum Gul. *ducem classium fuisse ad illum, auspicii* emendat opal. mar. p.

7. *Oracula petebantur.*] Pit. edd. *vel præstarentur*, & verò pal. pr. *præstarentur*. ut forsan *præstarentur* verum sit.

8. *Incitatione & permotione divina.*] Illud, *& permotione* manavit & ab ed. Vict. est atque in S. Vict. & pall. non si quod sec. *permotione*.

9. *Fuisse scriptum videmus.*] Supervacua videri queat dictio ultima *videmus*.

10. *Druidæ sunt.*] Sic fere pall. c. & Gul. non *Druidæ*. ut editi ante Vict. quem tamen nemo sequi ausus, cum interesset procul dubio auctoritate librorum antiquorum uti nos.

11. *Sex singulis Etruriæ populis. Duodecim.*] Lipsius ex Electorum c. 11. fine, putat insinuasse hic errorem, reponendumque *duodecim*. non putarim. est enim totidem fuerint populi, non id negat Tull. sed vult forte duodecim illis Etruriæ populis concreditos in universum sexaginta duos filios principum Romanorum. alter hæc Valerius scio, sed quid si & ille locos in menda cubat? verùm ego non pertendo, neque nisi ipsi mea satisfacit interpretatio.

I. Somni-

quædam etiam ex hominum, pecudum ve conceptu, & fatu, ostentorum exercitatissimi interpretes exstiterunt, quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter à majoribus posita declarant. quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, *ostenta, portenta, monstra, prodigia* dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd pastu pecudum maximè utuntur, campos, & montes hieme, & æstate peragrantes, propterea facilius *cantus* avium, & *volatus* noverunt, eademque & Pisidiæ causa fuit, & huic nostræ Umbriæ. Tum Caria tota, præcipueq; Telmesses, quos antè dixi, quod agros uberrimos, maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fœcunditatem fingi, gigniq; possunt, in *ostentis* animadvertendis diligentes fuerunt. Quis verò non videt, in optima quaque rep. plurimùm auspicia, & reliqua divinandi genera valuisse? quis rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur *prædictione divina*? neque solùm in pace, sed in bello multo etiam magis: quo majus erat certamen & discrimen salutis. Omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt: nihil sine auspiciis domi habent. Auspicia externa videamus. Nam & Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos *manteis* vocant, adhibuerunt; & Lacedæmonii regibus suis augurem assessorem dederunt; itemq; senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt: itidemq; de rebus majoribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum remp. temperavit, *leges suas* auctoritate Apollinis Delphici confirmavit quas cùm velit Lysander commutare, eàdem est prohibitus religione. Atq; etiam qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis, in Pasiphaæ fano, quod est in agro propter urbem, i somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Ad nostra jam redeo. Quoties senatus decemviros ad libros ire jussit? nam & cùm duo visi soles essent, & cùm tres lunæ, & cùm faces, & cùm sol nocte visus esset, & cùm è cœlo fremitus auditus, & cùm cœlum discessisse visum est, atque in eo animadversi globi. Delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, cùm ad infinitam altitudinem terra desedisset, Apuliaque maximis terræ motibus conquassata esset. quibus portentis *magna populo R. bella*, pernicioseque seditiones denuntiabantur. inque his omnibus responsa haruspicum cum Sibyllæ versibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo sudavit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? quid, quòd fluvius atratus sanguine fluxit? quid, cùm sæpe lapidum, sanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam 2 lactis imber effluxit? quid, cùm in Capitolio ictus centaurus è cœlo est? in Aventino portæ, & homines? Tusculi ædes Castoris, & Pollucis, Romæq; pietatis? nonne & haruspices *ea responderunt, quæ evenerunt*, & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones sunt? Quoties senatus decemviros ad libros ire jussit? quantis in rebus, quamque sæpe responsis haruspicum paruit? Ceciliæ, Q. filiæ, somnio, modò, Marsico bello, templum est à senatu Junoni Sospitæ restitutum. quod quidem somnium Sisenna cùm disputavisset mirificè ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat, *somnio credi non oportere*. Idem contra ostenta nihil disputat, exponitq; initio belli Marsici & deorum simulacra sudavisse, & sanguinem fluxisse, & discessisse cœlum: & ex occulto auditas esse voces, quæ pericula belli nuntiarent: & Lanuvii clypeos, quod haruspicibus tristissimum visum esset, à muribus esse derosos. Quid quod in annalibus habemus, Vejenti bello, cùm lacus Albanus præter modum crevisset, Vejentem quendam ad nos hominem nobilem profugisse, eumq; dixisse, ex fatis, quæ Vejentes scripta haberent, Vejos capi non posse, *dum lacus* is redundaret, &, 3 si lacus emissus, lapsu & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Rom. sin autem ita esset eductus, ut ad mare pervenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à majoribus Albanæ aquæ facta deductio est. Cùm autem Vejentes *bello fessi* legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, non omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Vejenteis habere, FORE UT BREVI A GALLIS ROMA CAPERETUR. quod quidem sexennio 4 post Vejos captos factum esse vidimus. Sæpe etiam & in præliis Fauni auditi; & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto missæ esse dicuntur. cujus generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. Nam non multo ante urbem captam exaudita vox est à luco Vestæ, qui à Palatii radice in novam viam devexus est: VT MURI, & portæ reficerentur: futurum esse, nisi provisum esset ut Roma caperetur. Quod *neglectum, ciere caveri poterat*. post acceptam illam ut aximam cladem explicatum est. ara enim AIO LOQUENTI quam sæptam videmus, exadversus eum locum consecrata est. Atq; etiam scriptum à multis est, cùm terræ motus factus esset, VT SUE PLENA PROCURATIO FIERET, vocem ab æde Junonis ex arce exstitisse: quocirca Junonem illam appellatam *Monetam*. Hæc igitur & à diis significata, & à nostris majoribus judicata contemnimus? Neque solum deorum voces Pythagorei 5 observitaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant *omina*. quæ majores nostri, quia valere censebant, idcirco omnibus rebus agendis, QUOD BONUM, FAUSTUM, FELIX, FORTUNATUMQUE ESSET præfabantur: rebusque divinis, quæ publicæ herent, ut FAVERENT LINGUIS, imperabatur: inq; feriis imperandis; *ut litibus & furgio se abstinerent*. Itemq; in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret; & cùm imperator exercitum, censor populum lustraret, *bonis nominibus* qui hostias ducerent, eligebantur. Quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat bono nomine quæ quidem à te scis & consule, & imperatore summa religione esse servata. *Prærogativam* etiam majores 6 omen justorum comitiorum esse voluerunt. Atq; ego exempla omnium nota proferam. L. Paullus consul iterum, cùm ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? *Mi pater*, inquit, *Perse periit*. tum ille arctiùs puellam complexus, *Accipio*, inquit. *mea filia omen*. erat autem mortuus catellus eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem ego audivi cum diceret, Cæciliam Metelli, cùm vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa: quod fieri more veterum solebat, cum virgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neq; diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petisse à matertera, ut sibi concederet paullisper, ut in ejus sella requiesceret: illam autem dixisse. *Verò, mea puella, tibi concedo meas sedes*. quod omen res consecuta est: ipsa enim brevi mortua est: virgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat.

1. *Somniandi causa excubabant.*) Recepit Lambinus conjecturam P. Manutii *incubabant*, non bonam. certè contra mss. nostros sex. nam excubabant à domo sua foris in æde sacra. quam obrem & *excubia* Plauto dicuntur; ut monuit Gelielmius.

2. *Lactis imber effluxit.* Sic Aldus senior. sic Pith. sic S. Vict. & Pall. sec. ante *effluxit*; eram Victorius.

3. *Si lacus emissus* Pal. sec. non agnoscit *emissus*, quid fuerit in primo incertum est. utpote hic mutilo.

4. *Post, Vejos captos factum esse vidimus.*] Nihil decederet sententiæ, quamvis recideretur, *esse vidimus*. vulgati adhuc ineptius. *videmus*, versu ferè longo.

5. *Observitaverunt.*] Ita mss. nostri sex, nec non editio Victorii. Vulgatus *observaverunt* ex iisdem supra etiam repositi *exadversus*; cùm prius legeretur *adversus*, tantum.

6. *Omen justorum comitiorum.*] Ita est in P. Manutii editione, secutusque est Lambinus, sed vetustiores & mss. nostri, *omen*.

7. *Erat autem mortuus catellus.*] Est à nostris mss. & edit. Victoriana. vulgata enim *mortua catella*.

6. *subjic*

Hæc posse contemni, vel etiam videri, præclarè intelligo: sed idipsum est, deos non putare; quæ ab iis significantur, contemnere. Quid de auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum, inquam, auspiciorum patrocinium debet esse. tibi P. Claudius augur consuli nuntiavit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus à te est diebus oppressum. Cui quidem auguri vehementer assentior. solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurii, sed divinandi tenuit disciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq; tum Pisidam, tum Soranum augurem esse dicebant. quibus nulla videbatur in auguriis, aut auspiciis præsensio aut scientia veritatis futuræ; *sapienter* ajebant *ad opinionem imperitorum essefictas religiones* Quod longè secus est, neq; enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborque discendi disertam negligentiam reddidit malunt enim dissererе, nihil esse in auspiciis, quàm, quid sit, edisсere. Quid est illo auspicio divino, quod apud te in Mario est? ut utar potissimum te auctore.

Hic Jovis altisoni subitò pinnata satelles
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
1 *Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem*
Semianimum, & varia graviter cervice micantem.
Quem se interquentem lanians, & ostroque cruentans,
Jam satiata animos, jam duros ulta dolores
Abjecit eſſantem & laceratum assligit in unda,
Seque obitu à solu nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pinnis, lapsuque volantem
Conspexit Marius divini numinis augur:
Fausta que signa suæ laudis, reditusque notavit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris
Sic aquila clarum firmavit Jupiter omen.

Atq; ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit: nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus & posteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure

2 *Curantes magna cum cura concupientes*
Regni dant operam simul auspicio augurioque.
3 *Hinc Remus auspicio se dëvovet atque secundam*
4 *Solus avem servat. At Romulus pulcher in alto*
Quærit Aventino, 5 *servanti genus altivolantum:*
Certabant urbem 6 *Romam Remoramne vocarent,*
7 *Omnibus cura viris, uter esset induperator.*
Exspectant veluti, consul cum mittere signum
Volt: omnes avidi spectant ad carceris oras,
8 *Quà mox emittat pictis ex faucibus currus:*
Sic exspectabat populus, 9 *atque ore timebat*
Rebus, uter magni victoria sit data regni.
Interea sol albus recessit in infera noctis.
Exim candida se radiis dedit ilicet ortus:
Et simul ex alto longè pulcherrima prapes
Læva volavit avis: simul aureus exoritur sol.
Cecinit de cælo ter quatuor corpora sancta
Avium, præpetibus sese pulchroque loco dant.
Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
Auspicio regni 10 *stabilita scamna, solumque.*

11 Sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. Si nihil queam disputare, quamobrem quidq; fiat, & tantùm modò fieri ea, quæ comemoravi, doceam, parumne Epicuro, Carneadive respondeam? quid si etiam ratio exstiat artificiosæ præsensionis, facilis? divinę autem, paullo obscurior? quæ enim extis, quæ 12 fulguribus, quæ portentis, quę astris præsentiuntur, hæc notata sunt observatione diuturna. Affert autem *vetustas* omnibus in rebus longinqua observatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atq; impulsu deorum, cùm, quid ex quoque eveniat, & quid, quamq; rem significet, crebra animadversiuvne perspectum est. Altera divinatio, est naturalis, ut antè dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: a qua, ut doctissimis, sapientissimisque placuit, 13 haustos animos, & libatos habemus? eumq; 14 omnia completa & referta sint æterno sensu, & mente divina, necesse est *cognatione* divinorum animorum animos humanos comoveri. Sed VIGILANTES ANIMI VITÆ necessitatibus serviunt dijunguntq; se a societate divina: vinclis corporis impediti. Ratum est quoddam genus eorum, qui se à corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem & cura omni, studioq; rapiantur. horum sunt auguria non divini impetus, sed rationis humanæ: nam & natura futura præsentiunt, ut 15 aquarum fluxiones, & deflagrationem futuram aliquando cæli, atq; terrarum. alii autem in re exercitati, ut te Athenienti Solone accepimus, orientem tyrannidem multò *ante prospiciunt*: quos prudenteis possumus dicere, id est, providenteis. *divinos* nullo modo possumus, non plus quàm Milesiũ Thalem, qui ut objurgatores suos convinceret, ostenderetq; *etiam philosophum, si ei commodum esset pecuniam facere posse*, omnem oleam antequam florere cœpisset, in agro Miletio coemisse dicitur. Animadverterat fortasse quadam scientia, olearum ubertatem fore Et quidem idem primus defectionem solis, quæ Astyage regnante facta est, prædixisse fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præsentiunt: sed nullam eorum divinationem voco, ne illam quidem, quæ ab Anaximandro physice monitt Lacedæmonii sunt, ut urbem & *tecta linquerent*, armatique in agro excubarent, quod terræmotus instaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulsa est. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magister, potius divinus habebitur, quàm physicus: qui cùm vidisset *haustam aquam* de jugi puteo, terræmotus dixit instare. Nec verò umquam

---

1. *Subigit ipse feris.*) Ita Pall. & Pithœanus Lambinus duplicavit literam tert am et verius fatetur. Gifanius, in Lucret. ano Indice, vult sic quoque longam syllabam. Guliel. emendabat *Subiect* pro *subjecit*.

2. *Cui autem magna &c.*] Ciofanus, in Notis ad Ovidii Tristia, reponit è veteri libro *teramur*, sed sic non est in ullo nostrorum

3. *Hinc Remus auspicio.*) Pithœi liber & Pall. quatuor: *In monte Remus auspicio*.

4. *Solus avem servat.*) Sic Pall. & Ciofanianus, item editio Victorii. editi *servans*.

5. *Servanti genus altivolantum.*) Est à Ciofani codice. nam Pall. *servat*, quomodo etiam publicati alii. Aldus Manutius Nepos videtur legisse, *coruens*. Pithœanus habet *cernit*

6. *Romam Remoramne vocarent.*) Victorius *Romam Remamne*. Aldus Nepos *Romamne Remamne*, quod & in scripto Ciofani sed Pall quartum S. Vict & Pith. habent illud noſtrum exstatque item in Aldi vetere editione. Lambinus expressit, *Remoramne*; quod eodem redit.

7. *Omnibus cura viris.*) Sic Pall. pr sec. ac Pithœanus; neque aliter edidit Victorius. aliæ editiones, *Omnis cura*.

8. *Quàm mox emittat.*) Ita omnino pal. sec. neque aliter volebat Turnebus lib. V. Adverſ. cap. 12. vulgg. *Quamex*.

9. *Atque ore timebat.*) Lambinus admisit Turnebi conjecturam, *atque tra tenebat*, nolentibus mſſ. & ratione ipsa hellè enim tribuit poetæ spectatoribus eam sollicitudinem quæ & ipso se vultu proderet; ut ferè solet.

10. *Stabilita scamna.*) Ciofani liber *stabilitaque*. sed præter mſſ. noſtros.

11. *Sed unde huc digressa, &c.*] Pall. duo: *Sed ut unde huc*. & revocandum videtur.

12. *Fulguribus*] Nescio sit ne ab antiqua ratione scribendi, an verò alio significatu, in pal. *fulgaribus*. idem reperit in suis Gulielmius, expressitque editione sua Victorius idem tamen infra c. 52. p. servat *fulguribus*. ubi idem noſtri habent *fulgoribus*.

13. *Haustos animos & libatos.*] Vulgg. *delibatos*, verum restat alterum in mſſ. pall. & S. Vict. neque aliter Victorianus. sicque iterum legitur l. 2 cap. 11.

14. *Omnia completa & referta sint.* Gulielmius adnotavit codicem S. Victoris servare *complexa*, neque aliter exstare in fragmento Busbequiano. noſtri nihil variant.

15 *Aquarum fluxiones.*] Acusè Turnebus divinat *elevationes*. membranæ tamen nihil variant.

1. *Multa.*

quam animus hominis naturaliter divinat, nisi cùm ita solutus est & vacuus, ut ei planè nihil sit cum corpore, quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, &, ut dixi, à Cratippo nostro, si propterea quod ea proficiscuntur à natura, sint summa sanè, modò ne sola. sin autem nihil esse in observatione putant: multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idq; non parvum, *vaticinationes esse somnia*: nihil est, quod cum his magnopere pugnemus, præsertim cùm sint, qui omninò nullam divinationem probent. Ergo & ii, quorum animi, spretis corporibus, evolant, atq; excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atq; incitati, cernunt illa profectò, quæ vaticinantes prænuntiant: multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent; ut ii, qui sono quodam vocum, & Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora, silvæque; multos amnes, aut maria commovent: quorum furibunda mens videt ante multo, quæ futura sunt. Quo de genere illa sunt:

Eheu videte: judicavit inclytum judicium
Inter deas tres aliquis: quo judice Lacedæmonia
Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo 1 multa à vaticinantibus sæpe prædicta sunt, neque solùm verbis, sed etiam

Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant.

Similiter Martius. & Publicius vates cecinisse dicuntur. quo è genere Apollinis operta prolata sunt. Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidem 2 vatum ratio est: nec dissimilis sanè somniorum. nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus. 3 *viget* enim *animus in somnis*, liberq; sensibus ab omni impeditione curarum, jacente & mortuo pænè corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, versatusq; est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, videt, si modò temperatis escis modicisq; potionibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse vigilet. hæc somniantis est divinatio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, sed artificiosa somniorum 4 Antiphontis interpretatio: eodemq; modo & oraculorum, & vaticinationum. sunt enim explanatores, ut grammatici poëtarum. Nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura divina genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec fruges terræ bacasve arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset, 5 materiave quid juvaret, 6 nisi confectionis ejus fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. Item igitur somniis, vaticinationibus, oraculis, quod erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum. Quo modo autem aut vates, aut somniantes ea videant, quæ nusquam etiam tunc sint magna quæstio est. Sed explorata si sint ea, quæ antè quæri debeant: sint hæc, quæ quærimus, faciliora, continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro explicata dilucidè. Quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet de quo agimus, ESSE DEOS, ET EORUM PROVIDENTIA MUNDUM ADMINISTRARI EOSDEMQUE CONSULERE REBUS HUMANIS, NEC SOLUM UNIVERSIS, VERUM ETIAM SINGULIS. Hæc si tenemus, quæ mihi quidem non videntur posse convelli: profectò hominibus à diis futura significari necesse est. Sed distinguendum videtur, quonam modo. Non placet Stoicis, singulis jecorum fissis, aut avium cantibus interesse deum: neq; enim decorum est, nec *dii dignum*, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium vitis, alia in turentium vocibus. Ea quibus benè percepta sunt, ii non sæpe falluntur. Malè conjecta, maleq; interpretata, falsa sunt, non *rerum vitio*, sed *interpretum inscientia*. Hoc autem posito, atq; concesso, esse quandam vim divinam, hominum vitam continentem, non difficile est, quæ fieri certè videmus, ea qua ratione fiant, suspicari. Nam & ad hostiam deligendam potest dux esse vis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cùm immolare velis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid aut supersit. *parvum* enim *momentis multa natura aut affingit aut mutat, aut detrahit*: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento, quod paullo ante interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cùm purpurea veste processit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, *sine corde* esse posse? qua ille rei novitate perculsus, cùm Spurinna diceret, timendum esse, ne & *consilium*, & *vita deficeret*: earum enim rerum utrumq; à corde proficisci: postero die caput in jecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à diis immortalibus, ut *viderent* interitum, non ut *caverent*. Cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interisse. Eademque efficit in avibus divina mens: ut tum huc, tum illuc volent alites: tum in hac, tum in illa parte se occultent: tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. Nam si *animal omne, ut vult, ita utitur motu sui corporis*, prono, obliquo, supino, membraque quocumque vult flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque antè efficit pænè, quam cogitat: quanto id deo est facilius, cujus *numini parent omnia*? Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia permulta historia tradidit: quale scriptum illud videmus: *filiuna* paullo ante solis ortum defecisse in signo leonis, fore, ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio vincerentur, Dariusque moreretur: &, *si puella* nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: &, *si mulier* leonem peperisse visa esset, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea resp. in qua id contigisset. Ejusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Cræsi filium, cum esset *infans*, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. *Caput arsisse* Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? Ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo cum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in somnis: sic castus animus, purusque vigilantis, & ad astrorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem est paratior. Hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur: *esse divinum quiddam*, quod *damonion* appellat, cui semper ipse paruerit, numquam impellenti, sæpe revocanti. Et Socrates quidem: quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequereturne Cyrum, postea quàm expositi, quæ sibi videbantur, *Et nostrum quidem*, inquit, *humanum est consilium; sed de rebus & obscuris, & incertis ad Apollinem censeo referendum: ad quem etiam Athenienses publicè de majoribus rebus semper retulerunt.* Scriptum est item, cùm Cri-

1. *Multa à vaticinantibus sæpe prædicta.* Codex S. Victoris interjicit *omninantibus & evantibus*, quod benè mutat in *evantibus* noster Guilelmus. verùm Palat. consentiunt cum vulgg.

2. *Vatum ratio est.*) Pal. pr. & sec. *vatum*.

3. *Viget enim animus in somnis.*) Vulgati *somniis*, sed alterum hæret Pith & Pall. quatuor.

4. *Antiphontis.*) Sic Pall. exemplarque S. Victoris, expressitque editione sua Victorius vulgg. *Antiphontis*.

5. *Materiave quid juvaret.*) Est ab editione Victorii, neque aliter Pal. pr aut sec. sicque etiam Pithœanus vulg. *materia deinde quid*.

6. *Nisi confecti eum ejus fabricam.*) Ita Pall. duo meliores. nam tert. & quart *confectionem*, quod invenit etiam in S. Victoris Guilelmus, & tantum non probabat.

tonis, sui familiaris, oculum alligatum vidisset, quæsiisse, quid esset, cùm autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse: tum Socrates, Non enim paruisti mihi *revocanti*, cùm uterer, qua soleo, præsagitione divina. Idem etiam Socrates, cùm apud Delium malè pugnatum esset, Lachete prætore, fugeretq; cum ipso Lachete: ut ventum est in trivium, eâdem, quà ceteri fugere noluit. quibus quærentibus, cur non eadem via pergeret, deterreri se à deo dixit. tum quidem ii qui alia via fugerant, in hostium equitatum inciderunt. 1 Permulta collecta sunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate divinata sunt: quæ prætermittam. tibi enim nota sunt: mihi ad commemorandum non necessaria. Illud tamen ejus philosophi magnificum, ac pænè divinũ, quod, cum impiis sententiis damnatus esset, ÆQUISSIMO ANIMO se dixit mori. neq; enim domo egredienti, neq; illud suggestum, in quo causam dixerat, adicedenti, signum sibi ullum, quod consuesset, à deo, quasi mali alicujus impendentis, datum. Equidem sic arbitror, etiam si multa fallant eos qui aut arte, aut conjectura divinare videantur, esse tamen divinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, sic in hac *posse falli*. Potest accidere, ut aliquod signum dubiè datum pro certo sit acceptum: potest aliquod latuisse aut ipsum, aut quod esset illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo disputo, probandum satis est non modò plura, sed pauciora divinè præsensa, & prædicta reperiri. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum, præsensumque, ut cùm evenerit, ita cadat ut prædictum sit, neq; in eo quidquam *casu*, & *fortuitò* factum esse, appareat, esse certè *divinationem*, idq; esse omnibus confirmandum. Quocirca primùm mihi videtur, ut Posidonius facit, à deo, de quo satis dictum est, deinde à fato, deinde à natura, vis omnis divinandi, ratioq; repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. *Fatum* autẽ id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est, ordinem seriemque causarum, eum causa causæ nexa rem ex se gignat, ea est ex omni æternitate fluens *veritas sempiterna*. Quod cùm ita sit, nihil est factum, quod non futurum fuerit, eodemq; modo nihil est futurum, cujus non causas idipsum efficientes, natura cõtineat. Ex quo intelligitur, ut fatum sit non id, quod superstitiosè, sed id quod physicè dicitur, *causa æterna rerum*, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, & quæ instant, fiant, & quæ sequuntur, futura sint, ita fit, ut & observatione notari possit quæ res quamque causam plerumque consequatur, etiam si non semper, nam id quidem affirmare difficile est. Eas iemq; causas verisimile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut *per furorem* eas, aut *in quiete* videant. Præterea cùm fato omnia fiant (id quod alio loco ostendetur.) 2 si quis mortalis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profectò fallat. qui enim teneat *causas* rerum futurarum, idem necesse est omnia tenear, quæ futura sint. Quod cum nemo facere, nisi deus, possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam, consequentia declarantibus, futura præsentiat. non enim illa quæ futura sunt subito exsistunt, sed est, quasi *tudentis explicatio*, sic traductio temporis nihil novi efficientis, & primum quidque replicantis. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data est: & ii, quibus cursus rerum observando notatus est, qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas, adhibita *memoria*, & *diligentia*, ex monumentis superiorum efficitur ea divinatio, quæ artificiosa dicitur, extorum, fulgurum, ostentorum, signorumque cælestium. 3 Non est igitur, ut mirandum sit, ea præsentiri à divinantibus, quæ *nusquam sint*. sunt enim omnia, sed tempore absunt. Atque VT IN SEMINIBUS vis inest earum rerum, quæ ex iis progignuntur: sic in causis conditæ sunt res futuræ, quas esse futuras aut concitata mens, aut soluta somno, cernit: aut ratio, aut conjectura præsentit. Atque ut ii qui solis & lunæ, reliquorumque siderum ortus, obitus, motusq; cognorunt, quo quidq; tempore eorum futurum sit, multò antè *prædicunt*: sic qui cursum rerum eventorumque consequentium diuturnitate pertractata notaverunt, aut semper, aut, si id difficile est, plerumque: quod si ne id quidem conceditur, nonnunquam certe, quid futurum sit, intelligunt. Atq; hæc quidem, & quædam hujusmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur à fato. A natura autem alia quædam ratio est: quæ docet, quanta sit animi vis sejuncta a corporis sensibus: quod maximè contingit aut dormientibus, aut mente promotis. Vt enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, ut homines, etiam cùm taciti optent quid, aut voveant, non dubitant, quin dii illud exaudiant: sic animi hominum, cùm aut *somno soluti* vacant corpore, aut *mente permoti* per se ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permisti cum corpore animi videre non possunt. Atq; hanc quidem rationem naturę difficile est fortasse traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus: sed tamen id quoq; rimatur quantum potest? Posidonius esse censet in natura signa quædam rerum futurarum. 4 Vt enim Ceos accepimus *ortum caniculæ* diligenter quotannis solere servare, conjecturamq; capere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne, an pestilens annus futurus sit. nam si obscurior quasi caliginosa stella exstiterit, pingue & concretum esse cælum, ut ejus adspiratio gravis & pestilens futura sit: sin illustris & perlucida stella apparuerit, significari cœlum esse tenue, purumq;, & propterea salubre. Democritus autem censet sapienter instituisse veteres, ut hostiarum immolatarum inspicerentur exta, quorum ex *habitu* atque ex *colore* tum salubritatis, tum pestilentiæ signa percipi, nonnunquam etiam quæ sit vel sterilitas agrorum, vel fertilitas futura. quæ si à natura profecta, *observasio* atque usus agnovit; multa afferre potuit dies, quæ animadvertendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryse physicus inducitur, minimè naturam rerum cognoscere videatur.

Nam isthi, qui linguam avium intelligunt,
Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam ex suo:
Magis audiendum, quàm auscultandum censeo.

Cur quæso? cùm ipse, paucis interpositis versibus, 5 dicat satis luculentè:

Quidquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitque in sese omnia: omnemque idem est pater,
6 Indidemque eadem, qua oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

Quid est igitur, cur, cùm domus sit omnium una, eaque communis, cumque animi hominum semper fuerint, futurique sint, cur ii, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, perspicere non possint? Hæc habui, inquit, de divinatione quæ dicerem. Nunc ista testabor, non me *sortilegos*, neque eos, qui quæstus causa hariolentur: nec psychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere.

1 Nam

1. *Permulta collecta,*] Sic legendum conjecit P. Vict. lib. x Var. lect. cap. 7. receptque Lambinus & Aldus nepos. nam priores, *conjecta*: quod & in omnibus nostris mss.

2. *Si quis mortalis possit esse, &c.*] Haud aliter edidit Victorii, cui accedit Pithœi liber, & quatuor Pall. & VVouverianus, publicati, *si quis modò talis possit.*

3. *Non est igitur ut mirandum sit.*] Tolle, *ut*, item *sit*, nihil tamen desiderat sententia.

4. *Vt enim Ceos, &c.*] Possent deleri sine damno sententiæ voces duæ priores, *ut enim*. P. Manutius mutat: *Etenim Ceos*. scripti nostri nihil variant.

5. *Dicat satis luculentè.*] Vulgata lectio, *dicat*, sed alterum exstat in S. Victoris, in Pith. in Pall. in edit. Victorii.

6. *Indidemque eadem qua oriuntur.*] Guilelmius castigat, *Indidemque, eademque oriuntur.*

1. Nam

1 *Non habeo denique nauci Marsum augurem,*
Non vicanos haruspices non de circo astrologos,
Non Isiacos coniectores, non interpretes somniũm.
2 *Nã enim sunt ea aut scientia aut arte diuina,*
Sed superstitiosi vates, impudentesque harioli,
Aut inertes aut insani, aut quibus egestas imperat,
Qui sibi somniam non sapiunt alteri monstrant viam:
Quibus diuitiæ pollicentur, ab eo drachmam ipse petunt.
De hiũ diuitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè versibus esse deos censet, sed eos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitia 3 exclusa, divinationem probo. Quæ cùm dixisset Quintus, Præclarè tu quidem, inquam, paratus,

Desunt pauca quædam.

1. *Non habeo denique nauci.*) Sic quidem omnes edd. sed nostri mss. *plane, non ædendem fauci.*

2. *Nã enim sunt ea, &c.*) Gulielmio versus iste habebatur non versus, sed interlocutio quinti.

3. *Exclusa, divinationem.*] Pall. omnes ut & vulgati à Victorio, *exclusam divinationem*, quod forte revocandum.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER SECVNDVS.

SYNOPSIS.

Divinationem nullam fuisse ex animalium exitu, è fulguribus, ostentis, auspiciis, sortibus, vaticiniis furentum, somniis.

M. CICERO. Q. CICERO.

QVAERENTI mihi, multumq; & diu cogitanti, quanam re possem prodesse quàm plurimis, ne quando *intermitterem consulere reip.* nulla major occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis civibus: quod compluribus jam libris me arbitror consecutũ. Nam & cohortati sumus, ut maximè potuimus, ad *philosophiæ studium* eo libro qui est inscriptus Hortensius. & quod genus philosophandi minimè arrogans, maximèque & constans, & elegans arbitraremur quatuor Academicis libris ostendimus. Cumq; fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinq; libris, ut quid à quoq; & quid contra quemque philosophorum diceretur, intelligi posset. Totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res *ad beatè vivendum* maximè necessarias aperuerunt primus enim est de contemnenda morte: secundus de tolerando dolore: de ægritudine lenienda tertius: quartus de rebus animi perturbationibus: quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maximè illustrat. docet enim, ad beatè vivendum *virtutem ipsa esse contentam*. Quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis ejus loci quæstio continetur quæ ut plenè esset cumulateq; perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere quibus (ut est in animo) de *fato* si adjunxerimus, erit abundè satisfactum toti huic quæstioni. Atque his libris annumerandi sunt sex *de Rep.* quos tunc scripsimus, cùm gubernacula reip. tenebamus, magnus locus philosophiæq; proprius à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus ubertimè. Nam quid ego de *Consolatione* dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur. ceteris item multùm illam profuturam puto. Interjectus est etiam nuper liber is, quem ad nostrum Atticum de *Senectute* misimus. In primisq; quoniam *philosophia vir bonus efficitur*, & *fortis*, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. Cumque Aristoteles, itemque Theophrastus, excellentes viri cùm subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, nostri quoq; *oratorii libri* in eundem numerum referendi videntur. ita tres erunt de Oratore: quartus, Brutus: quintus Orator. Ad hæc hæc erant. ad reliqua 2 alacri tendebamus animo. sic parati, ut, nisi quæ causa gravior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non Latinis literis illustratus pateret. QVOD ENIM MVNVS REIP AFFERRE MAIVS, MELIVSVE POSSVMVS, QVAM SI DOCEMVS, ATQVE ERVDIMVS IVVENTVTEM? his præsertim moribus, atq; temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium ope reprimenda, ac coërcenda sit. Nec verò id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia convertant. *pauci utinam!* quorum tamen in rep. latè patere poterit industria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei qui jam ætate provecti in nostris libris a quiescunt: quorum *studio legendi* meum *scribendi studium* vehementius indies incitatur; quos quidem plurimos, quàm rebar, esse cognovi. Magnificam illud etiam, Romanisq; hominibus glorioſum, ut Græcis de philosophia litteris non egeant. Quod assequar profectò, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philosophiæ causam attulit gravis casus civitatis. cùm in armis civilibus, nec tueri meo more remp. nec *nihil agere* poteram; nec quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potius habebunt, quòd, cum esset in unius potestate resp. neque ego me *abdidi*, neque *deserui*, neque *affixi*, neque ita gessi, quasi *homini aut temporibus tradito*: neque ita portò aut *adulatus* aut *admiratus fortunam* sum alterius, ut me mei pœniteret. idem ipsum à Platone philosophiaque didiceram, NATVRALEIS ESSE QVASDAM CONVERSIONES REIPVBLICARVM, ut ea tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à singulis. Quod cum accidisset nostræ reip. tum principibus orbatæ muneribus hæc studia renovare cœpimus. ut & animus molestiis hac potissimùm relevaretur, & prodessemus civibus nostris quare cumque possemus. In libris enim *sententiam dicebamus*, concionabamur, philosophiam nobis pro reipub. procuratione substituram putabamus. Nunc quoniam de republica consuli cœpti sumus, tribuenda est opera reipub. vel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic studio relinquendum, *quantum vacabit à publico officio & munere*. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem revertamur. Nam cùm de divinatione Quintus frater ea differuisset, quæ superiore libro scripta sunt, satisque ambulatum videretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo est, assedimus. Atque ego. Accuratè tu quidem,

1. *Nuper etiam liberum.*] Vocabulum *libri* addidi mss. secutus & editionem Victorii. supra etiam eadem volentibus scripsimus, *nuper illam profunam*; cùm pronomen *id* abesset vulgo publicatis.

2. *Alacri tendebamus.*) Ita S. Victoris & Pall. quatuor unaque edita Victorio publicari alii *acri*.

inquam, Quinte. & Stoicè Stoicorum sententiam defendisti: quodque me maximè delectat, plurimis nostris exemplis usus es, & iis quidem claris & illustribus. Dicendum est mihi igitur ad ea, quæ sunt à te dicta, sed ita, *nihil ut affirmem, quæritis omnia*, dubitans plerumque & mihi ipse diffidens. si enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipse divinarem, qui esse divinationem nego. Etenim me movet illud, quod inprimis Carneades quærere solebat, quænam rerum divinatio esset: earumne quæ sensibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, gustamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus est, quod provisione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipsa sentiamus? aut nescio quis ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si surdus sit, varietates vocum, aut modos noscere? Ad nullam igitur earum rerum, *quæ sensu accipiuntur*, divinatio adhibetur. Atque ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus est. Etenim ad ægros non vates, aut hariolos, sed medicos solemus adducere. Nec verò, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab haruspicibus accipiunt earum rationem, sed à musicis. 1 Eadem in litteris ratio est, reliquisque rebus, quarum est disciplina. Num centies eos, qui divinare dicuntur, posse respondere *sol major sit, quàm terra sit*: an tantus, quantus videtur? lunaq; suo lumine, an solis utatur? sol, luna, quem motum habeant? quem quinque stellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui divini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur *quæ vera, quæ falsa sint*, (sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis verò rebus, quæ in philosophia versantur, numquid est, quod quisquam divinorum aut respondere soleat, aut consuli? *quid bonum sit, quid malum*, quid neutrum? (sunt enim hæc propria philosophorum. Quid de officio? num quis haruspicem consuluit, quemadmodum sit *cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum*? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes hæc, non ad divinos referri solent. Quid? quæ à dialecticis aut physicis tractantur, num quis eorum divinare potest, *unusne mundus sit*, an plures? quæ sint initia rerum ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. 2 Quomodo, aut *mentientem*, quem ψεύδομενον vocant, dissolvas? aut quemadmodum *sorites* resistas? quem si necesse sit Latino verbo hiceat *acervalem* appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia, & multa verba Græcorum, sic sorites satis Latino sermone tritus est. Ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? cum quæritur, *quis sit optimus resp. status*, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruspicesne 3 ex Etruria arcessentur, an principes statuent, & delecti viri, periti rerum civilium? Quòd si nec earum rerum, quæ subjectæ sensibus sunt, ulla divinatio est: nec earum, quæ artibus continentur, nec earum, quæ in philosophia disseruntur: nec earum, quæ in rep. versantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo; nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia danda est, in qua versari possit. sed nec omnium divinatio est, ut ratio docuit: nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem præficere possimus. vide igitur, ne nulla sit divinatio. 4 Est quidem Græcus vulgaris in hanc sententiam versus:

Bene qui conjicit, 5 vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempestas impendeat vates melius conjiciet, quàm gubernator: aut morbi naturam acutius, quàm medicus: aut belli administrationem prudentius, quàm imperator, conjectura assequetur? sed animadverti, Quinte, te caute & ab iis conjecturis, quæ haberent artem, atq; prudentiam, & ab iis rebus, quæ sensibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, DIVINATIONEM *esse earum rerum prædictionem, & præsensionem, quæ essent fortuita*. Primum eodem revolveris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. Num igitur aut haruspex, aut augur, aut vates quis, aut somnians melius conjecerit, aut e morbo evasurum ægrotum, aut è periculo navem, aut ex insidiis exercitum; quam medicus quam gubernator, quam imperator? Atqui ne illa quidem divinantis esse dicebas: ventos aut imbres impendentes quibusdam præsentibus signis, in quo nostra quædam Aratea memoriter à te pronuntiata sunt, etiam hæc ipsa fortuita sunt. *plerumque*, enim, *non semper eveniunt*. Quæ est igitur, aut ubi versatur fortuitarum rerum præsensio, quam divinationem vocas? quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione aut usu, aut conjectura possunt, ea non divinis tribuenda putas, sed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia provideri possunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturum: divinasset profecto nullo enim arte alia id nec sapientia scire potuisset. Talium ergo rerum, *quæ in fortuna posita sunt præsensio*, divinatio est. Potestne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint ulla esse præsensio? quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid accidit, sic evenit ut 6 vel non cadere, atq; evenire, vel aliter cadere atq; evenire, potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit *casu* casu, & 7 volubilitate fortunæ, præsentiri & prædici potest? Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator. & tamen ii ipsi *sæpe falluntur*, qui nihil sine certa ratione opinantur. ut agricola cum florem oleæ videbit, bacam quoq; se visurum putat: non sine ratione ille quidem: sed nonnumquam tamen fallitur. Quòd si fallantur ii, qui nihil sine aliqua *probabili conjectura* ac ratione dicunt; quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura præsentiunt? Nondum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, stellæ trajectio, voces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco: nunc de universis. *Qui potest providere*, quidquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam cur futurum sit? solis defectiones, itemque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui 8 siderum cursus & motus numeris persequuntur. ea enim prædicunt, quæ *naturæ necessitas* perfectura est. Vident *eam constantissimo motu lunam*, quando illa e regione solis facta incurrat in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit: quandoq; eadem luna subjecta atque oppo-

---

1. *Eadem in litteris ratio est, reliquisque rebus quarum est disciplina.*] Manifestè hic litteræ ponuntur pro numeris. Sic Terent. Eunucho: *Hoc periculum in literis fac in palæstra, &c.* Per litteras omnino intelligo elementa matheseos, quæ στοιχεῖα vocant Græci. *Is. Vossius.*

2. *Quomodo aut mentientem.*) Sic editio Victorii & Pith. & Pal. sec. nam pr. *aut ementientem.* cett. *autem non mentientem.* quart. *aut nemmentem.* vulgat. *quomodo autem mentem.*

3. *Ex Etruria arcessentur.* Haud aliter Pall. quatuor, Pith. S. Victoris, editioque Victorii alt. *accersentur.*

4. *Est quidam Græcus vulgatus in hanc sententiam,*) Sic meliores Palatini editioque Victorii. nam cett. & quart. non habent illud *Græcus*, absentque cod. S. Victoris. at Pithœanus desinitur illo *vulgatus*, lectio communis, *Est quidem Græcus vulgatus, &c.*

5. *Vatem hunc perhibebo optimum.*] Est à Victorianis, item S. Vict. Pith. Pall. tribus. nam secund. *perhibeo*, vulgata, *perhibeto optimum.*

6. *Vel non cadere atque evenire.*) Pall. meliores, hoc est, pr. & sec. nihil horum habent, neque agnoscunt membranæ Pithœi. equidem vel ea non opere suspecta mihi sunt.

7. *Volubilitate fortunæ.*) Liber S. Victoris *mobilitate.* quod mutat in *mobilitate* Gulielmius. sed malim alterum, firmatum omnibus Palatinis.

8. *Siderum cursus & motus.*] Ita solum Pithœanus, quippe Pall. quatuor, codex S. Victoris, editioque Victorii non agnoscunt illud *cursus, &c.*

9. *Qui*

oppósita Soli, nostris oculis ejus lumen obscuret: quo in signo quæque errantium stellarum, quoq; tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicujus, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem sequantur, vides. 1 Qui thesaurum inventurum, aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest id futurum? à quod si hæc eaq; quæ sunt ejusdem generis, habent aliquam talem necessitatem; quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? *nihil enim est tam contrarium rationi & constantiæ quam fortunæ*: ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu, & fortuito futurum sit. Si enim scit, certè illud eveniet. sin certè eveniet, nulla fortuna est, est autem fortuna. rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. Aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura sunt, ex omni æternitate definita dicis esse *fataliter*: muta definitionem divinationis quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. Si enim *nihil fieri potest*, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio, quamquam dicebas, omnia, quæ fierent, futurave essent, *fato contineri*. Anile sanè & plenum superstitionis fati nomen ipsum. sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur de quo alias: nunc quod necesse est. Si omnia fato, quid mihi divinatio prodest? quod enim is, qui divinat, prædicit, id verò futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quod à Dejotaro, necessarium nostrum, ex itinere aquila revocavit, qui nisi revertisset, in eo conclavi ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit; ruina igitur oppressus esset. At id neque si fatum fuerat, effugisset: nec si non fuerat, in eum casum incidisset. Quid ergo adjuvat divinatio? aut quid est, quod me moveant aut sortes, aut exta, aut ulla prædictio? si enim *fatum fuit*, classis populi Rom. bello Punico primo, alteram naufragio, alteram à Pœnis depressam interire: etiam si *tripudium solistimum* pulli fecissent, L. Junio, & P. Clodio consulibus, classes tamen interissent. Sin, cum auspiciis obtemperatum esset, intentæ classes non fuerunt, non interierunt fato. vultis autem omnia fato. nulla igitur est divinatio. Quòd si fatum fuit bello Punico secundo exercitum pop. R. ad lacum Trasimenum interire: 5 num id mutari potuit, si Flaminius consuli iis signis, iisque auspiciis quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certè potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus: mutari enim fata non possunt: aut si fato; quod certè vobis ita dicendum est: etiam si obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset. Vbi est igitur *divinatio* ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos *admonere potest, ut cautiores simus*. quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est. sin autem id potest fieri, nullum est fatum. ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne fiat. Atque ego *ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam*. Quæ enim vita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus à fabulis: propiora videamus. Clarissimorum hominum nostræ civitatis gravissimos exitus in *Consulatu* meo collegimus. Quid igitur? ut omittamus superiores, Marcone Crasso putas utile fuisse, tum, cùm maximis opibus, fortunisque florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque delecto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? An Cn. Pompejum censes, tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria lætaturum fuisse, si scisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu? post mortem verò ea consecutura, quæ sine lacrymis non possumus dicere? Quid verò Cæsarem putamus? si divinasset fore, ut in eo senatu, quem majore ex parte ipse cooptasset, 6 in curia Pompeja, ante ipsius Pompeji simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis civibus, partim etiam à *se omnibus rebus ornatis*, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modò amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certè igitur ignoratio futurorum malorum, utilior est, quàm scientia. Nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: NON ISSET ad arma Pompejus: non transisset Crassus Euphratem; non suscepisset bellum civile Cæsar. non igitur fataleis exitus habuerunt. vultis autem evenire omnia fato, nihil ergo illis profuisset divinare: atq; etiam omnem fructum vitæ superioris perdidissent, quid enim posset iis *esse latum, exitus suos cogitantibus*? Ita, quoquò se verterint Stoici, jaceat necesse est omnis eorũ solertia. Si enim id, quod eventurum est, vel hoc modo, vel illo potest evenire; fortuna valet plurimùm. Quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. Sin autem certum est, quid quaq; de re, quoq; tempore futurum sit; quid est quod me adjuvent haruspices, cùm res tristissimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, *omnia levius casura, rebus divinis procuratis*. Si enim nihil fit extra fatum, 7 nihil levari re divina potest. Hoc sentit Homerus, cùm querentem Jovem inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non posset. Hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio versu jure mihi esse irrisum videtur. sed in rebus tam severis non est jocandi locus. Concludatur igitur ratio. si enim provideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: divinatio nulla est. Sin autem idcirco possunt provideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus divinatio nulla est. eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam *levis armaturæ* prima orationis *excursio*: nunc comminus agamus, experiamurque, si possimus cornua commovere disputationis tuæ. Duo enim genera divinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale. artificiosum constare partim ex *conjectura*, partim ex *observatione* diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos hausios, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificiosæ divinationis illa ferè genera ponebas, *extispicum*, eorumque, qui ex *fulguribus*, *ostentisque* prædicerent, tum *augurum*, eorumque, qui *signis*, aut *omnibus* uterentur, omneque genus conjecturale in hoc ferè genere ponebas. Illud autem naturale, aut *concitatione mentis* edi, & quasi fundi videbatur, aut animo, *per somnum* sensibus, & curis vacuo, provideri. Duxisti autem divinationem omnem à tribus rebus à deo à fato, à natura. Sed tamen cum explicare nihil posses, pugnasti commentitiorum exemplorum mirifica copia. De quo primum hoc licet dicere. hoc ego philosophi non arbitror, *testibus uti*, qui aut casu veri, aut

1. *Quis thesaurum inventurum.*) Subintellige, *alicujus*, vel *aliquem*, inquit Gulielmius. Lambinus quamvis libris omnibus reclamantibus reponebat *inventurum iri*.

2. *Quid si hæc eaque quæ sunt ejusdem generis.* Est ab editione Victorii; abludentque & Pall. & Gulielmius vulgatur passim, *quid si ea, quæ sunt ejusdem generis*.

3. *Dejotaro necessarium nostrum.*) Non aliter Pall. quatuor, Pith. S. Victor. neque à Victorio abest *familiarem nostrum*. cur obsecro?

4. *Aut ulla prædictio?* Pal. pr. & Pithœanus *dictio* non male. nam dicitur, ut Apollinis vatum oraculorumque. sic supra lib. I. cap. 40. *futura dicebant*. & cap. sequenti: *conjectura quæ essent futura dicebat*. Gulielmius.

5. *Num id vitari potuit.*) Vulgata scriptura *mutari*. sed alterum hæret in Pall. in Pith. in edit. Victorii.

6. *In curia Pompeja.*) Lect. o communis *Pompejana*. sed prior est in omnibus Pall.

7. *Nihil levarive divinatio potest.*) Ita Pal. o. & Victoriana. Aldus senior, *nihil levat ea divinatio potest*, quod est in Pithœano, vulgata, *nihil levari de re divina potest*.

1. *Enim*

malitia falsi, fictique esse possunt. Argumentis, & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, iis præsertim, quibus mihi liceat non credere. Ut ordiar ab haruspicina, quam ego reip. causa, communisque religionis, colendam censeo: sed soli sumus; licet verum exquirere sine invidia, mihi præsertim de plerisque dubitanti inspiciamur, si placet, exta primùm. Persuaderi igitur cuiquam potest, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita esse ab haruspicibus observatione diuturna? quam diuturna ista fuit? aut quàm longinquo tempore observari potuit: aut quo modo est collata inter ipsos, quæ pars *inimici*, quæ pars *familiaris* esset: quod *fissum*, periculum: quod commodum aliquod ostenderet? an hæc inter se haruspices Etrusci, Elii, Ægyptii, Pæni contulerunt? At id præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest. alios enim alio more videmus exta interpretari, nec esse unam omnium disciplinam. Et certè, si est in extis aliqua vis, quæ declaret futura, necesse est, eam aut cum *rerum natura* esse conjunctam, aut *conformari* quodam modo numini deorum. Atqui divina cum rerum natura tanta, tamque præclara in omneis partes, motusque diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel, (sunt enim qui vel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri optimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quod declarare possit, quid futurum sit? Democritus tamen non inscitè negatur ut physicus: quo genere *nihil arrogantius*.

Quod est ante pedes nemo spectat: cœli scrutantur plagas.

Verùm is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, vel uberitatem, vel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam 1 extis significari putat. O mortalem beatum! cui certò scio *ludum* numquam defuisse. Hunccine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non videret, tum futurum id verisimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se, coloremque converterent? sed si eâdem hora aliæ pecudis jecur nitidum, atq; plenum est, aliæ horridum, & exile; quid est quod declarari possit *habitu* extorum, & *colore*? an hoc ejusdem modi est, quale Pherecydeum illud quod est à te dictum? qui cùm aquam vidisset ex puteo hausta, terræ motum dixit futurum. Parum, credo, impudenter, quòd cùm factus esset motus, dicere audent, quæ vis id effecerit. etiamne futurum esse, aquæ jugis colore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in *scholis*: sed *credere* omnia vide ne non sit necesse. Verùm sint sanè ista Democritea vera. quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid ejusmodi ab haruspice, *inspectis* extis, audivimus? ab aqua, aut ab igni *pericula* monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fissum familiare, & vitale tractant: caput jecoris ex omni parte diligentissimè considerant: si verò id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristius. Hæc observari certè non potuerunt, ut supra docui. sunt igitur *artis* inventa, non *vetustatis*, si est ars nulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno consensu juncta sit, & continens, quod video placuisse Physicis, eisque maximè, qui omne, quod esset, unum esse dixerunt: quid habere mundus potest cum thesauri inventione conjunctum? si enim extis, pecuniæ mihi amplificatio ostenditur, idque fit natura: primùm exta sunt conjuncta mundo? deinde meum lucrum natura rerum continetur. Nonne pudet physicos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua 2 in *natura rerum cognatio*, quam esse concedo; multa enim Stoici colligunt: nam & musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri, & pulejum aridum florescere ipso brumali die, & inflatas rumpi vesiculas, & semina malorum, quæ in iis mediis inclusa sint, in contrarias partes se vertere; jam nervos in fidibus aliis pulsis resonare alios: ostreisque, & conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter crescant, pariterque decrescant? arboresque ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes, quia tum exsiccatæ sint, *tempestive cadi* putentur. quid de tretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus, & recessus *lunæ motu* gubernantur. Sexcenta licet ejusmodi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat. Demus hoc. nihil enim huic disputationi adversatur. num etiam, si fissum cujusdamodi fuerit in jecore, lucrum ostenditur? 3 qua ex conjunctione naturæ, & 4 quasi concentu, atque consensu, quam *συμπνοιαν* Græci appellant, convenire potest, aut fissum jecoris cum lucello meo, aut meus quæsticulus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipsum, si vis; etsi magnam jacturam causæ fecero, si ullam esse convenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo concesso, quî evenit, ut is qui *impetrire* velit, convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolvi. At quàm festivè dissolvitur. Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, sed Chrysippi, Antipatri, Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum à te, AD HOSTIAM deligendam ducem esse vim quandam sentientem, atq; divinam, quæ toto confusa mundo sit. Illud verò multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cùm immolare quispiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid aut supersit: deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi jam crede, *ne anicula quidem existimant*. An censes, eundem vitulum, si alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subitone fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis, *aleam quandam* inesse hostiis deligendis, præsertim cùm res ipsa doceat? cùm enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius: proxima hostia *litatur* sæpè pulcherrimè. Ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subitò facta est deorum tanta placatio? Sed afters, in tauri opimi extis, immolante Cæsare, cor non fuisse: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret, judicandum esse tum interisse cor, cùm immolaretur. Qui fit, ut alterum intelligas, sine corde non potuisse bovem vivere: alterum non videas, cor subitò non potuisse nescio quò *avolare*? ego enim possum vel nescire, quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari, contactum aliquo morbo, bovis, exile, & exiguum, & vietum cor, & dissimile cordis fuisse. Tu verò quid habes, quare putes, si paullo ante cor fuerit in tauro opimo, subitò id in ipsa immolatione interisse? an, quòd aspexit vestitu purpureo excordem Cæsarem, ipse corde privatus est? *urbem* philosophiæ, mihi crede, *prodisti*, dum castella defenditis. Nam, dum haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam pervertitis. Caput est in jecore, cor in extis: jam abscedet, simul ac molam, & vinum inspserseris. deus id eripiet, vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. Quis hoc *Physicus* dixit umquam? haruspices dicunt. His igitur, quàm physicis, potiùs credendum existimas? Quid cùm pluribus diis immolatur, qui tandem evenit, ut *litetur* alîis, aliis non litetur? quæ autem inconstantia deorum est, ut primis minentur extis, benè promittant secundis? aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona sint, Dianæ non bona? quid est tam perspi-

1 *Extis significari putat.* Pall. omnes & S. Victorius *putet*; ut suspicer has tres voces manasse ab librariis, & delendas.

2 *In natura rerum cognatio.* Omnes Pall. & S. Victorius *contagio*. sed facilis est litteræ unius transpositio. itaque Lambinus hoc fluctus existat in sympulo.

3 *Qua ex conjunctione naturæ.*) Sic editi à Victorio & Pall. duo meliores, nam tert. & quart. *cognatione*; ut vulgg.

4 *Quasi concentu.* Pal. prim. *accentu*, ut forsan voluerit vitare repetitiones similis syllabæ auctor.

perspicuum, quam, cùm fortuitò hostiæ adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique obtigerit hostia? At enim id ipsum habet aliquid divini, quæ cuique hostia obtingat 1 tanquam in sortibus, quæ cui ducatur. Mox de sortibus. quamquam tu quidem non hostiarum casum confimas sortium similitudine, sed *infirmas sorteis* collatione hostiarum. An, cùm in Æquimelium milimus qui afferat agnum, quem immolemus: is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo servus deducitur? nam 2 si casus in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum voluntate conjunctam; doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. non enim ignoras, quàm ista derideant. Et quidem illi facilius facere possunt. deos enim ipsos *jocandi causa* induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eosque habere putat eadem membra, quæ nos, nec usum ullum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi constat item Stoici. illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negotii, non potest hominibus divinationem impertire. vester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus *mundum regat, & hominibus consulat* Cur igitur vos 3 indoctis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, cùm magis properant, concludere solent: SI DII sunt, est divinatio. sunt autem dii. est ergo divinatio. Multo est probabilius: non est autem divinatio. non sunt ergo dii Vide, quàm temerè committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii. divinatio enim perspicuè tollitur. deos esse, retinendum est. Atque hac extispicum divinatione sublata, omnis haruspicina sublata est. *ostenta* enim sequuntur, & *fulgura*. valet autem in fulguribus observatio diuturna; in ostentis ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid est igitur, quod observatum sit in fulgure? cœlum in XVI. partes diviserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset. Primum id quid interest? deinde quid significat? nonne perspicuum est, *ex prima admiratione* hominum, quod tonitrua, jactusque fulminum extimuissent,, credidisse ea effecta rerum omnium præpotentem Jovem? itaque in nostri commentariis scriptum habemus: JOVE TONANTE, FVLGVRANTE, COMITIA POPVLI HABERE NEFAS. Hoc fortasse *reip causa* constitutum est. comitiorum enim non habendorum causas esse voluerunt. Itaq; comitiorum solum vitium est fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auspicium habemus, si sinistrum fuit. Sed de auspicio alio loco, nunc de fulguribus. Quid igitur minus a Physicis dici debet, quàm *quidquam certi significari rebus incertis*? non enim te puto esse eum, qui Jovi fulmen fabricatos esse Cyclopas in Ætna putes. nam esset mirabile, quomodo id Jupiter toties jaceret, cùm unum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum esset, aut cavendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui ex gidi sint, cùm fluere cœperint, ventos esse: cùm autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem cœperint dividere, atque disrumpere. idq; crebriùs facere, & vehementiùs. tum 4 & fulgura & tonitrua exsistere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit. id esse fulmen. Quod igitur vi naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore videmus effici, ex quo significationem rerum consequentium quærimus? Scilicet, si ista Jupiter significaret, 5 tam multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cùm in medium mare 6 fulmen jecit? quid, cum in altissimos montes? quod plerumque fit? quid, cùm in desertas solitudines? quid, cùm in earum gentium oras, in quibus hæc nec observantur quidem? At *inventum est caput in Tiberi*. Quasi ego artem aliquam istorum esse negem. divinationem nego. cœli enim distributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis versibus:

Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinu injecit sedibus ignem.

Tum Statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulusque & Remus cum altrice beilua, 7 vi fulminis icti conciderunt. deque his rebus haruspicum exstiterunt responsa verissima. Mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quò fieret judicium conjurationis in senatu signum Jovis biennio post, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces, (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? *Frater es, eò vereor* Verum quid tibi hîc tandem nocet? resne, quæ talis est: an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contra dico: à te rationem totius haruspicinæ peto. Sed te mirificam in latebram conjeciisti. Quod enim intelligeres, 8 fore, ut premerere, cùm ex te causas uniuscujusque divinationis exquirerem, multa verba fecisti, te *cùm res videres, rationem causamq; non quærere:* qui fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quasi ego aut fieri concederem, aut esset philosophi, causam cur quidque fieret, non quærere. Et eo quidem loca & prognostica nostra pronuntiabas, & genera herbarum, scammoneam, aristolochiamque radicem, quarum causam ignorares, vim & effectum videres. Dissimile totum. nam & prognosticorum causas persecuti sunt & Boëthus Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius, etsi causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ observari, 9 animadvertique potuerunt. Nattæ verò statua, aut æra legum de cœlo tacta, 10 quid habent observatum, ac vetustum? Pinarii Nattæ nobiles: *à nobilitate igitur* 11 *periculum*. hoc tam callidè Jupiter cogitavit. Romulus lactens fulmine ictus: *urbi igitur periculum* ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scite per notas nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore signum Jovis collocabatur quo conjuratio indicabatur. Et tu scilicet mavis, numine deorum id factum, quàm casu arbitrari? & redemtor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non *inertia*, aut *inopia* tardior fuit, sed à diis immortalibus 12 ad istam horam reservatus est? non equidem plane despero ista esse vera, sed nescio, & discere

1. *Tanquam in sortibus.*) Pal. pr. *sortibus*. quod ne fortuitum fuisse videatur, statim iterum eadem forma expressit.

2. *Si casus in eo, &c.*) Vulgati *casum*, sed alterum erat in Pall. omnibus, ignoverantque veteres scripti Victoriani.

3. *Indocta in eas captiones.*) Sic Pal. pr. & sec. item S. Vict. antiquus liber *indocilis*, aliæ editiones; quod & displicuit P. Manut. sed non habet suffragantes membranas. ideoque jure se ei opposuit M. ch. Accusat, cui iniquum videbatur recipi à Lambino in contextum meam conjecturam.

4. *Et fulgora, & tonitrua.* Editio Victorii & S. Victoris, *fulgora*. Pal. pr. & sec. *fulgurem*. quart. *fulgura*.

5. *Tam multa frustra fulmina emitteret.*) Pall. pr. ac sec. immò *non* ne *ponebant*, *fulmina non emitteret*. & hoc verum est. non ausus tamen sum admittere in contextum, quod & alteri scripturæ suus esset sensus, neque discordarent editiones.

6. *Fulmen jecit.*) Ita Pall. tres, ita editio Victorii, ita membranæ S. Victoris, neque abit noster tert. quàm quod 5, *injecit*. editi, *jacit*.

7. *Vi fulminis icti.*) Pal. pr. tert. quart. *ex fulminis ictu*.

8. *Fore ut premerere, cùm, &c.*) Est à Pall. quatuor. mirorque hactenus obtinuisse *premerem te, cùm*; lectionem inficetam, præ nostra.

9. *Animadverti quit potuerunt.* Ita Pal. pr. & sec. nam tert. ac quart. item S. Vict ut ma voce carent; quam tamen expressit et am editio Victorii, aliæ enim, *possunt*.

10. *Quid habent observatum: ac vetustum?* Distinguit Guilielmius *quid habent? Observatum, ac vetustum. Pinarii, &c.* placet.

11. *Periculum, hoc tam callidè Jupiter.*) Sic Pall. & S. Victoris. editi hactenus tamen forsan adhuc scrupungendum: *periculum hoc. tam callidè*, nisi malimus, *callidè* quomodo S. Vict. codex.

12. *Ad istam horam reservatus est?*) Vulgati destruebantur illo *re*, quod ejici è Pall. S. Victoris, & Victoriana editione. 1. Quid

dissere à te volo. Nam cùm mihi quædam casu viderentur sic evenire, ut prædicta essent à divinantibus: dixisti multa de casu, ut, *Venerium jacti* posse casu, quatuor talis jactis? quadringentis, centum Venerios non posse casu consistere. Primùm nescio, cur non possint; sed non pugno: abundas enim similibus; habes & *respersionem pigmentorum*, & *rostrum suis*, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis *de capite Panisci*. Quasi non potuerit id evenire casu, & non omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia capita: illa enim ipsa efficiuntur detractione; nec quidquam illuc affertur à Praxitele: sed cùm multa sunt detracta, & ad lineamenta oris perventum est, tum intelligas, illud quod jam expolitum sit, intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis Chiorum exstitisse. Sed sit hoc factum. quid? in nubibus numquam animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri? Potest igitur, quod modo negabas, *veritatem casus imitari*. Sed quoniam de extis, & fulguribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit peræctata. *Mula partus* prolatus est à te: res mirabilis, propterea quia *non sæpe fit*: sed si fieri non potuisset, facta non esset. Atque hoc contra omnia ostenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, esse factum: sin potuerit, non esse mirandum. CAVSARVM enim ignoratio in re nova mirationem facit. eadem ignoratio si in rebus usitatis est; non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat. sed, quod crebrò videt, non miratur, etiamsi, cur fiat, nescit. 1 quod antè non vidit, id si evenerit, ostentum esse censet. Utrum igitur, cùm concepit mula, an cùm peperit, ostentum est? conceptio contra naturam fortasse: sed partus propè necessarius. Sed quid plura? ortum videamus haruspicinæ. sic facillimè, quid habeat auctoritatis, judicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cùm terra araretur, & sulcus altiùs esset impressus, exitisse repentè, & eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Etruscorum, puerili specie dicitur visus, sed *senili* fuisse *prudentia*. ejus adspectu cum obstupuisset bubulcus, clamoremque majorem cum admirationi edidisset: concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam convenisse: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, litterisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ disciplina continetur; eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc scripta conservant: hunc fontem habent disciplinæ. Num ergo opus est ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Est ne quisquam ita desipiens, qui credat exstatum esse, deum dicam, an hominem? si deum, cur se contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adspiceret? Quid? idem nonne poterat deus hominibus disciplinam superiore è loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit *terra oppressus vivere*? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipse didicisse? sed ego insipientior, quàm illi ipsi, qui ista credùt, qui quidem contra eos tam diu disputem. Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, QVI MIRARI SE AJEBAT QVOD NON RIDERET HARVSPEX, HARVSPICEM CVM VIDISSET. Quota enim quæque res evenit prædicta ab istis? aut si evenit quippiam, quid afferri potest, cur non casu id evenerit? Rex Prusias, cùm Annibali apud eum exsulanti depugnari placeret, negabat se audere, quòd exta prohiberent. *An tu*, inquit, *caruncula vitulina mavis, quàm imperatori vetere credere?* Quid? ipse Cæsar, cùm à summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, 2 *uno in loco* omnes adversariorum copiæ convenissent. Quid ego haruspicum responsa commemorem, (possum equidem innumerabilia) quæ aut *nullos* habuerunt exitus aut *contrarios*? Hoc civili bello, dii immortales, quàm multa luserunt? quæ nobis in Græciam Roma responsa haruspicum missa sunt? quæ dicta Pompejo? etenim ille admodum exsis, & ostentis movebatur. Non lubet commemorare, nec verò necesse est, tibi præsertim, qui interfuisti. vides tamen omnia ferè contra, ac dicta sint, evenisse. Sed hæc hactenus. nunc ad ostenta veniamus. Multa me consule à me ipso scripta recitasti: multa ante Marsicum bellum à Sisenna collecta attulisti. multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis quoad utile videbitur: sed dicendum et iam est de universis. Quæ est enim ista à diis profecta significatio, & quasi denunt atio calamitatum? 3 quid autem volunt ea dii immortales primùm significantes, quæ sine interpretibus non possumus intelligere? deinde ea quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis *impendentem calamitatem* prædicant, quas illi effugere nullo modo possint. ut medici, quamquam intelligunt sæpe, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos esse morituros. OMNIS enim PRAEDICTIO malitum probatur, cùm ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut ostenta aut eorum interpretes, vel Lacedæmonios olim, vel nuper nostro adjuverunt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam *obscura* fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset eventurum; apertè declarari oportebat, aut ne *occulti* quidem, si ea scire nolebant. Jam verò conjectura omnis, in qua nititur divinatio, ingeniis hominum in multas, ac diversas, aut etiam contrarias partes sæpè deducitur. Ut enim in *causis judicialibus* alia est conjectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus iis rebus, quæ conjectura investigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum casus affert, nonnumquam etiam *errorem creat similitudo*: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. Tu vates bœotios credis Lebadiæ vidisse ex *gallorum* gallinaceorum cantu, victoriam esse Thebanorum, quia galli victi silere soleant, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati signum dabat? An illæ aves, nisi cùm vicerint canere non solent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim, inquies, ostentum. Magnum verò: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi *non canent*, vel nocturnum, vel diutinum? quod si victores alacritate, & quasi lætitia, ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoque lætitia, qua ad cantum moverentur. Democritus quidem optimis verbis causam explicat, cur *ante lucem galli canant*. depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & 4 mitificato cibo, cantus edere, quiete satiatos: qui quidem *silentio noctu*, ut ait Ennius, 5 *favent faucibus rusùm* cantu, plausuq; premunt alas. Cùm igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem venit Callistheni dicere, deos gallis signum dedisse cantandi, cùm id vel natura, vel casus efficere potuisset? *Sanguinem pluisse* senatui nuntiatum est, *Attratum etiam*

fluvium

---

1. *Quod ante non vidit* Est ab editione Victoriana & Pall. quatuor. prius erat, *quid autem non vidit*.

2. *Uno in loco omnes &c.* Vulgati, *unum in locum*, sed præter Pall. & editionem Victorii, in quo exstat alterum: ficque etiam S. Victoris, nisi quod is, *uni in loco*.

3. *Quid autem velint ea dii, &c.* Sic Pall. omnes & S. Victoris, neque recedit Victorii editio, quàm quod ipsa, *ea velint dii*. lectio vulgata, *quæ autem ea velint*.

4. *Mitificato cibo.* Est à Victorianis, cui succurrunt ultrò Pal. primus ac sec. nam tert. & quart. *modificato*, quo modo aliæ editiones; ineptè.

5. *Favent faucibus rusùm cantu.* Est à Victoriana aliisque edit. solùm modò distincto ea à Gulielmio. nam *favent faucibus rusùm cantu, &c.* Victorius *favent cantibus rusùm cantu*, P. Manutius, Lambinus, Brutus minus rectè nam *favere cantu*, est *canere*: ut *favere linguæ*, ominari verbis bene; non tacere, ut vult Petrus Marsus. hæc Gulielm.

I. Sig-

Avium fluxisse sanguine; deorum sudasse simulacra: num censes his nuntiis Thalem, aut Anaxagoram aut quemquam physicum creditum fuisse? nec enim sanguis, nec sudor, nisi è corpore est. sed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maximè potest 1 sanguinis similis esse, & humor allapsus extrinsecus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem imitari. Atque hæc in bello *plura & majora videntur nuntiari*: eadem non tam animadvertuntur in pace. accedit illud etiam, quod in metu & periculo cùm credunt facilius, tum finguntur impunius. Nos autem ita leves atque *incogitati* sumus, ut, si mures corroserint aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum putemus. Ante verò Marsicum bellum, quod clypeos Lanuvii, ut à te est dictum, mures roserint, maximum id portentum haruspices esse dixerunt, quasi verò quidquam interfit, mures, diem nostem aliquid rodentes, scuta an cribra corroserint. Nam si ista sequimur quod Platonis *Politiam* nuper apud me mures corroserint de rep. debui pertimescere: aut, si Epicuri de *Voluptate* liber rosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore. An verò illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio est. quidquid enim oritur, qualecumque est, causam habeat à natura necesse est: ut etiam si *præter consuetudinem* exstiterit, præter naturam tamen non possit existere. Causam igitur 2 investigato in re nova atque admirabili, si potes. si nullam reperies: illud tamen exploratum habeto *nihil fieri potuisse sine causa*: eumque errorem, quem tibi rei novitas attulerit, maximè ratione depellito. ita re nec terræ fremitus, nec cœli discessus nec lapideus, aut sanguineus imber nec trajecti sol 2 nec faces visæ terrebunt. Quarum omnium causas si 4 à Chrysippo quæram, ipse illi divinationis auctor num quam illa dicet facta fortuitò, naturalemque rationem omnium reddet. nihil enim fieri sine causa potest: *nec quicquam fit quod fieri non potest*? nec, ti id factum est, quod potuit fieri, portentum debet videri. nulla igitur portenta sunt. Nam si, quod tato fit, id portentum putandum est, *sapientem esse portentum est*. Sapius enim mulam peperisse arbitror, quàm sapientem fuisse. Illa igitur ratio concluditur, nec id, quod non potuerit fieri, factum umquam esse: nec, quod potuerit, id portentum esse: ita omninò nullum esse portentum. quod etiam conjector quidam & interpres portentorum non inscite respondisse dicitur ei, qui cùm ad eum retulisset, quasi ostentum, quod anguis domi 5 vectem circumjectus fuisset, *Tum esset*, inquit, *ostentum, si anguem 6 discrumpi aviisset*. Hoc ille responso satis aperte declaravit, nihil habendum esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad M. Pomponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis haruspices à patre convocatos. Qui magis anguibus, quàm lacertis, quam muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item, quasi verò *referat, quod fieri possit, quàm id sæpe fiat*. Ego tamen miror, si emissio seminæ anguis mortem afferebat T. Graccho: emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit, nihil enim scribit respondisse haruspices si neuter anguis emissus esset, quid esset futurum. At mors insecuta Gracchum est. Causa quidem, credo, aliqua morbi gravioris, non emissione serpentis. neque enim tanta est infelicitas haruspicum, ut ne casu quidem unquam fiat, quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer, si crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti *ex passerum numero* belli Trojani annos auguratum: de cujus conjectura sic apud Homerum, ut nos otioli convertimus, loquitur Agamemnon:

Ferte viri, & duros animo tolerate labores,
Augurio ut nostri Calchantis fata queamus
Scire, ratone habeant an vanos pectoris orsus:
Namque omnes memores portentum mente retentant,
Quæ non funestis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,
Quæ Priamo cladem, & Trojæ postemque ferebant:
Norunt cum latices gelidos fumantibus aris,
Aurigeris divûm placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera fons unde emanat aquæ,
Vidimus immani specie, tortuque draconem
Terribilem, Jovis ut pulsus penetraret ab ara:
Qui platani in ramo fulvarum tegmine sapiot
Corripuit pullos: quos cum consumeret octo,
Nona super tremulo genitrix clangore volabat:
Cui ferus immani lanavit viscera morsu.
Hunc ubi tam teneros volucres matremque peremit,
Qui luci ediderat genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formavit tegmine saxi.
Nos autem timidi stantes mirabile monstrum
Vidimus in medias divûm versarier aras.
Tum Calchas hæc est fidenti voce locutus,
Quidnam torpentes subito obstupuistis Achivi?
Nobis hæc portenta deûm dedit ipse creator,
Tarda, & sera nimis: sed fama, ac laude perennis.
Nam quot aves tetro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos:
Qua decimo cadet, & pœna satiabit Achivos.
Edidit hæc Calchas: quæ jam matura videtis.

Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, annorum potius, quam aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis conjecturam facit: in quibus nullum erat monstrum: de dracone silet, qui, id quod *fieri non potuit*, lapideus dicitur factus? postremò quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Sullæ apparuit immolanti, utrumque memini, & Sullam, cùm in expeditionem educturus esset, immolavisse, & anguem ab ara extitisse, eoque die rem præclare esse gestam non haruspicis consilio, sed *imperatoris*. Atque hæc ostentorum genera mirabile nihil habent. quæ cum facta sunt, tum ad conjecturam aliqua interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta: aut apes, quas dixisti in labris Platonis consedisse pueri, non tam mirabilia sint quàm conjecta belle: quæ tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quæ prædicta sunt, 7 fortuitò cecidisse potuerunt. De ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit anguis. sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum, 8 in Selonio præsertim, ubi ad focum angues 9 nundinari soleant. Nam quod haruspices responderant, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror, deos immortales *histrioni* futuro claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano. Atque etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt. quòd ipse, & equus ejus repente conciderit, non sanè mirabile hoc quidem, quod evelli primi hastati signum non potuerit. timide fortasse signifer evellebat

---

1. *Sanguinis similis.*) Pal. quatuor & S. Vict. *sanguinis*, nihilo pejus.

2. *Investigato, & si poteris.* Editio Victorii *poteris*, neque secus Pal. prior sec. nam tert. & quart. *investigare, & si poterit.*

3. *Rumpi erroremve.* Omnes nostri. Lambinus tamen adfirmat duos vetustos codd. habere *terrorem*, non probo; & improbant illud Manutius et alii.

4. *A Chrysippo quæram.*) Est à Pal. pr. & sec. item Victoriana & Aldina editionis vulgatæ, *quærat*.

5. *Vectem circumjectus.*) Sic Pall. & Victoriana vulgata *circumvolutus*. Lambinus *circumvenerat*, fingebat Gulielmus *circumplexus*.

6. *Discrumpi avisset.*) Vulgata *frumpi avisset*, sed alterum est ridiculum.

7. *Fortuitò ceciderit.*) Item eadem nostri aliorumque codices. vulgata lectio *accidisse*. ex iisdem paulò ante pro *illa* reponimus *ea*, quæ indigna quidem sunt, ut moneantur. sed scire oportet ne minimum quidem apicem nobis mutatum, nisi fide membranarum, aut editionum nobilium.

8. *In Selonio.* Victorius edidit *Selonio*, nequaquam Pall. S. Victoris, sed cùm iidem supra habuerint cap. 56. *Selonio*, nihil hic mutare ausim.

9. *Nundinari soleant.* Habent hoc modo Pal. prim. & sec. nam tert. & quart. *nundari*, conjiciunt *nidulari*, non necessariò.

1. *Avis*

lebat, quòd fidenter infixerat. Nam Dionysii equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodque habuit apes in juba? sed quia brevi tempore regnare cœpit, quod *acciderat casu*, vim habuit ostenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma sonuerunt, ejusdemq; dei Thebis valvæ clausæ, subitò se aperuerunt: eaque scuta, quæ fuerant sublimè fixa, sunt humi inventa. Horum cùm fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potiùs, quàm *casu facta* esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. Itane censes 1 ante coronam herbæ exstitisse, quàm conceptum esse semen? herbam autem asperam, credo, avium congestu, non humano fatu. Jam quicquid *in capite est*, id coronæ simile videri potest. Nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis, Delphis positas, decidisse, neque eas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum quàm deorum videtur. Simiæ verò Dodonæ improbitatem Historiis Græcis mandatam esse demiror. Quid minus mirum, quàm illam 2 *monstruosissimarum bestiam* urnam evertisse, sorteis dissipavisse? Et negant historici Lacedæmoniis ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientium, SI LACVS Albanus redundasset, illque in mare fluxisset, Romam perituram: si repressus esset, Vejos: 3 ita aqua Albana deducta *ad utilitatem agri* suburbani, non ad arcem, urbemque tenendam. At paullo post audita vox est monentis, ut providerent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo 4 AIO LOQVENTI aram in nova via consecratam. Quid ergo? AIVS ille *loquens*, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit: posteaquàm & sedem & aram & ex eo nomen invenit, obmutuit? Quod idem dici de MONETA potest: à qua, præterquam de sue plena, quid umquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. *Auspicia* restant, & *sortes* ex, quæ ducuntur, non illæ, quæ vaticinatione funduntur, quæ *oracula* vetùs dicimus: de quibus tum dicemus, cùm ad naturalem divinationem venerimus. restat etiam de *Chaldæis*. sed primùm auspicia videamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum. Marso fortasse, sed Romano facillimus, non enim sumus ii nos augures, qui avium, reliquorumve signorum observatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem esse *in providendis rebus* augurandi scientiam. ERRABAT enim MVLTIS IN REBVS ANTIQVITAS: quam vel usu jam, vel doctrina, vel vetustate immutatam videmus retinetur autem & *ad opinionem vulgi* & ad magnas utilitates reip. MOS, RELIGIO, DISCIPLINA, 5 IVS AVGVRVM, COLLEGII AVCTORITAS. Nec verò non omni supplicio digni P. Claudius L. Junius, consules, qui contra auspicia navigarunt, parendum enim fuit religioni nec patrius mos tam *contumaciter repudiandus*. Jure igitur alter populi judicio damnatus est: alter mortem sibi ipse conscivit. Flaminius non paruit auspiciis itaque periit cum exercitu. at anno post Paullus paruit. num minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu? etenim, ut sint auspicia, quæ nulla sunt; hæc certè, quibus utimur sive tripudio, sive de cælo *simulacra sunt auspiciorum*, auspicia nullo modo. Qu. FABI, 6 TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO; respondet, AVDIVI. hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat, id enim *silentium* dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cùm ita imperavit is, qui auspicatur, 7 DICITO, SI SILENTIVM ESSE VIDEBITVR; nec suspicit, nec circumspicit: statim respondet, SILENTIVM ESSE, VIDERI. Tum ille, DICITO, SI PASCVNTVR PASCVNTVR. Quæ aves, aut, ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæ sunt igitur *aves internuntiæ Jovis*: quæ pascuntur, necne, quid referi? nihil ad auspicia: sed quia, cùm pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pavire, *terripavium*, primò, post *terripudium* dictum est; hoc quidem 8 jam *tripudium* dicitur. cùm igitur offa cecidit ex ore pulli, tum auspicanti *tripudium solistimum* nuntiant. Ergo hoc auspicium divini quidquam habere potest, quod tam sit coactum, & expressum? quo antiquissimos augures nou esse usos argumento est, quòd decretum collegii vetus habemus, OMNEM AVEM TRIPVDIVM FACERE POSSE. Tum igitur esset auspicium, si modò ei esset liberum se ostendisse; tum avis illa videri posset interpres, & satelles Jovis. nunc verò inclusa in cavea & fame enecta, si in offam pultis invadit & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? Jam de cælo servare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario, ille renuntiat. Fulmen sinistrum, 9 auspicium optimum habemus ad omneis res, præterquam ad comitia: quod quidem institutum *reip. causa* est, ut comitiorum vel in judiciis populi, vel in urbe legum, vel in creandis magistratib. principes civitatis essent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio, & Figulus, 10 quod tum augures judicassent eos *vitio creatos* esse, magistratu se abdicaverunt. Quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. At haruspices divini, quos cùm Ti. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui in prærogativa referenda subito concidisset, in senatum introduxisset, 11 *non justum rogatorem* fuisse dixerunt. Primùm vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. is enim erat mortuus. id autem sine divinatione, conjectura poterat dicere. deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci haruspices aut de *tabernaculo*, *sic capto* aut de *pomerii jure* potuerunt? equidem assentior C. Marcello potiùs quàm App. Claudio: qui ambo mei collegæ fuerunt: existimoque jus augurum, etsi divinationis *opinione* principio constitutum sit, tamen postea reip. causa conservatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc hæc tenus. externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè *avibus* utuntur: nos admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Sole-

1. *Ante coronam herba exstitisse, quàm conceptum, &c.*] Est à Victorii editione firmanque Pall. omnes & liber S. Victor. s. Ald. vetus ceteroremque, *ante coronam exstitisse quam hic harum conceptum, &c.*

2. *Monstruosissimam bestiam.*] Et stud est ab iisdem libris, vulgò *monstruosissimam.*

3. *Itaque aqua Albana, &c.*] Lamb. locum asteriscis insignivit, sustulit, quod in h. variarent mss. & sententia bene cohærere videretur.

4. *Aio loquensi.*] Paullus Merula in Ennianis suis monet restituendum, *Ajo locutio*, non hoc solum, sed aliis Ciceronis locis faciet id qui voler, non ego: nisi videro libros qui tale quid mihi præscribant.

5. *Jus augurum.*] Libri S. Victoris, *augurium*; quod dem concordanter in quatuor Palat. adeo ut videamur ponere pro *augurium*.

6. TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO. *respondet* AVDIVI. *hæc apud* Rest. egregie ex Pal. pr. ac sec. quomodo ante quinquaginta annos emendarat P. Victorius: sed nemo observatus est præter Camerarium qui tamen distinctione usus minus bona. sed nec Lambinus bene; qui omisso altero *vide*, reposuit, *ad hæc apud*. sic enim nulli scripti.

7. DICITO SI SILENTIVM, *&c.*] Totum hunc etiam periodum reduxi, fide codicum Petri Victorii, & Bibliothecæ Palatinæ. sed & mox repositi: *Qua aves aut ubi? &c.* fidentibus iisdem libris.

8. *Jam tripudium dicitur.*] Videtur expergendum *dicitur*, utpote quod sit in solo Palat. secund. non in tribus reliquis, aut S. Victoris.

9. *Auspicium optimum habemus.*] Si sequemur libros eosdem, admittemus præterea *quod*, sic: *auspicium est quod habemus. &c.*

10. *Quod tum augures judicassent.* Est ab edit. Victorii, nam aliæ excludunt *tum*. verùm Pall. omnes exhibent, *quos cum aug.*

11. *Non justum rogatorem fuisse.*] Hactenus exstat, *rogatorem emittitur*, sed ea vox in nullo est Pall. re quippe codex S. Victoris; nec mihi fit dubium, natum in officina Ald. Romani.

1 Ego

Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, 1 ego ex illo sui. Dii immortales, quantum differebat; ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur: nos, nisi dum à populo auspicia accepta habemus, quàm multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri *nisi auspicatò* noluerunt. quàm multi anni sunt, cùm bella à proconsulibus & prætoribus, administrantur? qui auspicia non habent. 2 itaque nec omneis transeunt auspicatò, nec tripudio auspicantur. Nam *ex acuminibus* quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus ille quinquies consul totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio? quæ, quoniam ab iis, quæ auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta videtur, à bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat: si quando rem agere vellet, *ne impediretur auspicio*, lectica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, 3 ne *jugo auspicium* obveniat, ut jumenta jubeant dijungere. Quid est aliud nolle moneri à Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri? Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompejum 4 proficiscenti facta sunt, pœnitere quod fidem secutus, amicitiamque pop. Rom. functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem, & gloriam quàm regnum, & possessiones suas. Credo id quidem: sed hoc nihil ad auspicia. 5 nec enim cornix canere potuit, recte eum facere, quod pop. Rom. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus significant aut adversos aut secundos. Virtutis auspiciis video esse usum Dejotarum; quæ 6 vetat *spectare fortunam, dum præstetur fides*. aves verò si prosperos eventus ostenderunt, certè fefellerunt. Fugit è prælio cum Pompejo: grave tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore hostem, & hospitem vidit: quid hoc tristius? Is cùm 7 Troginorum tetrarchiam eripuisset, & asseclæ suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemque detraxisset Armeniam à senatu datam: cumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spoliatum reliquit & hospitem, & regem. Sed labor longius. ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus: nullo modo prospera Dejotaro. sin officia à virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attii Navii. *nihil debet esse in philosophia commentitiis fabellis loci*. Illud erat philosophi, totius augurii primùm naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucreis huc, & illuc passim vaganteis efficiat, ut significent aliquid, & tum velent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis à lævâ, aliis à dextra datum est avibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ. nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum aut Cilicum, aut Phrygum ista inventa dicemus? placet igitur, humanitatis experteis habere divinitatis auctores? At OMNES REGES, POPULI, NATIONES UTUNTUR AUSPICIIS. Quasi verò quidquam sit tam valde, quàm *nihil sapere*, vulgare: aut quasi tibi ipsi in judicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam *summum bonum* dicunt. Num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, & omni divinatione *imbecilli animi superstitiosa ista* 8 *concipiant*? verum dispicere non possunt. Quæ autem est inter augures conveniens, & conjuncta constantia? ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Cùm tenuit lævum bene tempestate serena.

At Homericus Ajax apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur: Græis, & Barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro 9 quæ bona sint, *sinistra* nos dicere: etiam si dextra sint. Sed certè nostri sinistrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? 10 aliter observant, aliter respondent? non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione multa fallendo? Atque his superstitionibus non dubitasti etiam omina adjungere. Æmilia Paullo, *Persam periisse*: quod pater omen accepit: Cæcilia sororis filiæ *sedes suas* tradere. Jam illa, FAVETE LINGVIS: & prærogativam, omen comitiorum; hoc est, ipsum esse contra se copiosum, & disertum. quando enim illa observans, quieto, & libero animo esse poteris, ut ad rem getendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, & ejus verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cùm M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cæuno advectas vendens, *Cauneas*, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret ne iret: non fuisse periturum si omini paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt observanda. Sortes restant, & Chaldæi: ut ad vates veniamus, & ad somnia. Dicendum igitur putas de sortibus. Quid enim *sors* est? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod tesseras. quibus in rebus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium valet. tota res est inventa fallacis, aut ad *quæstum*, aut ad *superstitionem*, aut ad *errorem*. Atque ut in haruspicina fecimus, sic videamus, clarissimarum sortium quæ tradatur inventio. 11 Numerium Suffucium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem, & nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, cùm juberetur certo in loco silicem cædere, perterritum visis, *irridentibus suis civibus*, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes eruptas. 12 in robore insculptas priscarum litterarum notis. Is est hodie locus sæptus religiosè propter Jovis pueri, qui lacteus cum Junone

---

1. *Ego ex illo sui.*) Hoc modo editi à Victorio, quàm proximè ad Pal. pr. in quo, *ego & illæ vidi memoriales*. nam lec. *ego ex illo si dii*. cetera *ego & illæ*. o *dii*. quas lectiones prodoxi, ut constaret vulgatum, *& ego illæ*. esse typographorum emblemata non membranaceorum codicum.

2. *Itaque nec omnes transeunt auspicato.*) Ita legendum cum Pall. melioribus, neque aliter Aldus Victorius, aliquæ nam inepte Lambinianæ aliquot edd. *omnes*.

3. *Ne jugo auspicium.*) Pal. pr. & S. Victoris *jugeo ausp.* unde sec. *ingens ausp.* tertius tamen & quart. servant vulgatum.

4. *Proficiscenti fuit, pœnitere.*) Ita Pall. meliores. Victoriana, *non pœnitere*; quod etiam in tert. & quarto, sed non nimium legitimi commatis libris.

5. *Nec enim cornix canere potuit.*) Sic Pal. tert. vulgati, *nec enim ei cornix canere poterat*.

6. *Vetat spectare fortunam.*) Palatinorum quadriga, *exspectare*. & sic quoque promiscuè supra usus auctor noster.

7. *Troginorum.*) Duo Pall. meliores. *Trechanerum*. reliqui, *Trachamerum*.

8. *Concipiant?* vera *despicere non possunt.* Quanto sic melius Pall. & edd. Vict. quàm vulgata, *Concipiant, vera despicere enim possunt.*

9. *Quæ bona sint, sinistra nos dicere.* Non diverunt nostri. Lambinus tamen ausus ingerere nobis, *quæ mala sunt*.

10. *Aliter observant, alia respondent.*) Communis lectio *aliter respondent*. sed præter Pall. S. Vict. & editos à Victorio.

11. *Numerium Suffucium.*) Ita volgò. a Pal. & ed. Vict. *Suffustium*, sec. *Sufostium*. tert. *Suffitium* quart. *Suffisium*. S. Victoris *Suffucium*.

12. *In robore insculpsere.*) Sic Pal. omnes. nam S. Vict. *insculpta*. recepi a lect o, *insculptas*. idem Pall. etiam habebant *eripuisse*, pro volgato *erupisse*.

Iunone 1 Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissimè colitur à matribus. 2 eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sit ædes, *mel ex olea fluxisse* dicunt: haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sorteis futurarum rerum, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam; 3 eaque conditas sorteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miscentur, atque ducuntur? quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? NIHIL EST, inquiunt, QVOD DEVS EFFICERE NON POSSIT. Utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia *superstitiosa sollicitudine*, & miseria crederent. Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo, & vetustas, PRAENESTINARVM etiam nunc retinet SORTIVM nomen, atq; id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? ceteris verò in locis sortes planè refrixerunt, quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quàm Præneste vidisse fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus. Ad Chaldæorum monstra veniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facilè princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: *Chaldæis in prædictione, & in notatione cujusque vitæ ex natali die, minimè esse credendum.* Nominat etiam Panætius, qui unus e Stoicis astrologorum prædicta rejecit, Archelaum, & Cassandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cùm in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætii, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit. Sed, ut ratione utamur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. Vim quandam esse ajunt signifero in orbe, qui Græcè ζῳδιακὸς dicitur, talem, ut ejus orbis una quæque pars alia alio modo moveat, *immutetq; cælum*, perinde ut quæque stellæ in iis, finitimisque partibus sint quoq; tempore: eamque vim variè moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Cùm autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascitur: aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangula illi, & quadrata nominant. Etenim cùm tempore anni, tempestatumque, *cæli conversiones*, commutationesque tantæ fiant accessu stellarum, & recessu, cumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aër, ita *pueros orientes animari*, atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cujusque, eventusque fingi. O delirationem incredibilem! non enim omnis error *stultitia est?* dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat qualis quisque natura, & ad quam quisque maximè rem aptus futuris sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim *geminorum formas* esse similes, vitam atque fortunam plerumque disparem. Proclus, & Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam *prævaricatione*, concedit, nego posse intelligi. Etenim cùm, ut ipsi dicunt, *ortus nascentium luna moderetur* eaq; animadvertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur: oculorum *falla-cissimo sensu* judicant ea, quæ ratione, atque animo videre debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pænè contingens, quantum absit à proxima Mercurii stella, multo autem longiùs à Veneris, deinde alio intervallo distet à sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua verò tria intervalla infinita & immensa, à sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cælum ipsum, quod extremum, atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur *contagio* ex infinito pænè intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram? Quid? cùm dicunt id, quod iis dicere necesse est, omneis omnium ortus quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, *eosdem esse*, eademque omnibus, qui eodem statu cæli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne cæli quidem naturam interpretes istos cæli nosse appareat? cùm enim illi orbes, qui cælum quasi medium dividunt, & adspectum nostrum definiunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à nobis *finientes* rectissimè nominari possunt, varietatem maximam habeant, aliique in aliis locis sint, necesse est, ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omneis. Quòd si eorum vi cælum modo hoc, modò illo modo temperatur: qui potest eadem vis esse nascentiũ, cùm cæli tanta sit *dissimilitudo?* in his locis quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus: apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus aliquid vim cælestem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimileis incidere naturas propter cæli dissimilitudinem. Quod minimè illis placet. volunt enim illi, omneis eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, *eadem conditione nasci*. Sed quæ tanta dementia est, ut maximis moribus, mutationibusque cæli, nihil interfit, qui ventus, qui imber, quæ tempestas ubique sit? quarum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe *tempestas*. Quod, qui navigant, maximè animadvertunt, cùm in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur cùm sit tum serenitas, tum perturbatio cæli: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere: quod non certè pertinet: illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest quæ à luna, ceterisque sideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quòd non intelligunt, *seminum vim*, quæ ad gignendum, procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, mediocris erroris est? quis enim non videt, & fomas, & mores, & plerosque status, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis, & natura gignentium efficeret, sed temperatio lunæ, cælique moderatio. Quid? quòd uno & eodem *temporis puncto nati*, dissimileis & naturas, & vitas, & casus habent: parumne declarant, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem tempore ipso & conceptum, & natum, quo Africanum. Num quis igitur talis fuit? Quid? illudne dubium est, quin multi, cùm ita nati essent, ut quædam contra naturam depravata haberent, restituerentur, & corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut *arte*, aut *medicina*? aut quorum linguæ sic inhærerent, ut loqui non possent, ex scalpello resectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium *meditatione*, atque exercitatione superaverunt; ut Demosthenem scribit Phalereus, cùm RHO dicere nequiret, exercitatione fecisse, ut planissimè diceret. quod si hæc astro

---

1. *Fortuna in gremio sedens, mammam appetens, &c.*] Ita Pall. duo meliores. nam tert. & quart. interponunt, *mammam matri appetens* S. Victoris, *nodu*, ex quo facit Guilielmius *Opii.* ingeniosius fortasse quàm verius.

2. *Eademque tempestate loco, ubi Fortuna nunc sit ædes, mel, &c.*] Est à membranis S. Victoris & Pall. quatuor. quippe vulgata, *Eadem tempestate ille locus ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel, &c.* priorem partem hujus emendationis admisit etiam editio Petri Victorii, non etiam posteriorem, quæ tamen meo judicio satis vera est.

3. *Eaque conditas sortes.*] Quinque iidem codices, eaque, nihil opus.

Ex Ethico-

altò ingenerata, & tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? *dissimilitudo locorum* nonne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos, & Persas, 1 Æthiopas, & Syros differat, *corporibus, animis*: ut incredibilis varietas, dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur pius terrarum situs, quàm 2 lunæ tactus ad nascendum valere. Nam quod ajunt, quadringenta, & septuaginta millia annorum in *percelitando*, experiundisque pueris, quicumq; essent nati, Babylonios posse fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat. Videsne, me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omneisne qui Cannensi pugna ceciderunt, *uno astro fuerint*. Exitus quidem omnium unus, & idem fuit. Quid? qui ingenio, atque animo singulares, num astro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certè similis nemo Homeri. Et, si ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compositisq; fœderibus quodq; animal oriatur: valeat id necesse est etiam *in rebus inanimis*. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ *natalem diem* repetebat ab iis Partilibus, quib. eam à Romulo conditã accepimus Romã; q; in jugo cum esset luna, natã esse dicebat nec ejus *fatis* canere dubitabat. O vim maximã errorem! Etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum, & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cæli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? sed quid plura? quotidie refelluntur. Quàm multa ego Pompejo, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? ut mihi permirum videatur, quemquam existare qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat *re, & eventu refelli*. Restant duo divinandi genera; quæ habere dicimur à natura, non ab arte; vaticinandi, & somniandi. De quibus, Quinte, inquam, si placet, disseramus. Mihi verò inquit, placet. his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, vere ut loquar, quamquam tua ne oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum sententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, & veteris Dicæarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum *tanquam oraculum* aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut *furore divino meditatus animus, aut somno relaxatus*, solutè moveatur, ac liberè. His de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sine velim. Quæ cùm ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: 3 ista duo, furoris, & somnii, quæ à libera mente fluere viderentur, probares. Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si prius Stoicorum rationis conclusio, & Cratippi nostri quid valeat, videro. Dixisti enim, & Chrysippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. SI SUNT DII, neque antè declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid eventurum sit ignorant: aut existimant nihil interesse, hominem scire, quid sit futurum: aut non existere esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos: sunt enim *benefici*, generique hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest, scire ea, quę futura sunt. Erimus enim *cautiores* si sciemus: neq; hoc alienum deducunt majestate sua: nihil est enim *beneficentia* præstantius: neque non possunt futura præscire. non igitur dii sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dii: significant ergo. Et, non, si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam: frustra enim significarent: neque si dant vias, non est divinatio: est igitur divinatio. O acutos homines! quam paucis verbis negotium confectum putant! Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est in qua *ex rebus non dubiis* id, quod dubitatur, efficitur. Videsne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum *omne* esse dicimus, id infinitum esse concluserit? *Quod finitum est*, inquit, *habet extremum*. Quis hoc non dederit? quod habet extremũ, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoque est concedendum. At quod omne est, id cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur: sed ea sumitis, quibus concessis, 4 nihilo magis efficiatur quod velitis. Primùm enim hoc sumitis. *Si sunt dii, benefici in homines sunt*. Quis hoc vobis dabit? Epicurusne, qui negat, quidquam deo nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo?

Ego deum genus esse semper dixi, & dicam caelitum:
Sed eos non curare opinor, quod agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subjicit. Sed nihil est necesse dicere, quæ sequuntur. tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium, controversumque sit. Sequitur porrò, *Nihil deos ignorare* quòd omnia sint ab iis constituta. Hic verò quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc à diis immortalibus constituta? At *nostra interest scire*, quæ eventura sint. Magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quàm scire. 5 Negant id esse alienum majestate deorum, 6 scilicet casus omnium introspicere, ut videant quid cuique conducat. Neque non possuot *futura præscire*. Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quæ dubia 7 sint, ea sumi pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt: *Non igitur* & sunt dii nec significant futura: id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt: *Sunt autem dii*: quod ipsum non ab omnibus conceditur: *Significant ergo*. Ne id quidem sequitur, possunt enim non significare, & tamen esse dii: nec si significent, non dare vias aliquas ad scientiam significationis. At id quoque potest, ut non dent homini; ipsi habeant. cur enim Tuscis potius, quàm Romanis darent? Nec si dant vias, nulla est divinatio. Fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est. Igitur divinatio. Sit extremum: effectum tamen non est. ex falsis enim, ut ab ipsis dicimus, verum effici non potest. jacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum virum familiarem nostrum, Cratippum. SI SINE OCULIS, inquit, non potest exstare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum; vera cernentium.

---

1 *Æthiopas & Syros.*) Editio Victorii *Æthiopas Syros*, neque aliter 8 Victorii sui Pall. duo meliores.

2 *Lunæ tactus.*) Pall. tres & S. Victoris *talum*. sec. *altus*. utrumque præpolleret: vulgato

3 *Ista duo, furoris, &c.*) Victorii editio & Pall. quatuor *ista*. sed cum eadem vox sit, præferri, vix admiserim.

4 *Nihilo magis efficiatur.*) Sic Pall. quatuor. prius vulgati *efficiatis*. quo etiam recidit VOUV. in quo *efficitur*.

5 *Negant id esse, &c.*) Lambinus hoc multa interponit de suo plane ex supervacuo, quod nos damus, est in M. Pall. item editione Victorii, neque aliquid deesse videtur.

6 *Scilicet casus omnium introspicere.*) Ita videtur legisse in antiquo P. Manutius, quomodo erui omnino e Palatino sec. alias *cansarmaiuus*, minus bene.

7 *Sint, ea sumi pro certis.*) Est à melioribus Pall. editisque à Victorio, alii; *sunt; ea sumere ipsi pro certis*.

nentium. Item igitur, SI SINE DIVINATIONE non potest officium, & munus divinationis exstare, potest autem cùm quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuitò cecidisse videatur. sunt autem ejus generis innumerabilia. esse igitur divinationem confitendum est. Festivè & breviter, sed cùm bis sumsit quod voluit, etiam si faciles nos ad concedendum habuerit: id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia rectè aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, 1 si quis semel aliquid dixerit, is etiam cùm peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi. Vide, quæso, Cratippe noster, quàm sint ista similia. nam mihi non videntur oculi enim vera cernentes, utuntur *natura*, atque *sensu*: animi si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt *fortuna*, atque casu. Nisi fortè concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuitò accidisse. Sed demus tibi istas duas *sumtiones*, ea, quæ λήμματα appellant dialectici: sed nos Latinè loqui malumus, 2 *præsumptio* tamen, quam πρόληψιν iidem vocant, non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: *Sunt autem innumerabiles præsensiones non fortuitæ*. At ego dico nullam. Vide, quanta sit controversia. Jam assumtione non concessa, nulla conclusio est. At impudentes sumus, 3 qui, cum tam perspicuum sit, non concedamus. Quid est perspicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quòd multo plura falsa? nonne ipsa *varietas*, quæ est propria fortunæ, fortunam, esse causam, non naturam esse docet? deinde, si tua ista conclusio, Cratippe, vera est: (tecum enim mihi res est) nonne intelligis eâdem uti posse & haruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & fortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaserit. Ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quæ tu rectissimè improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eâdem illa possunt esse, quæ tollis. Quid verò habet auctoritatis *furor* iste, quem *divinum* vocatis, ut, quæ sapiens non videat, ea videat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, divinos assecutus sit? Sibyllæ versus observamus, quos illa *furens fudisse* dicitur. quorum interpres nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem *re vera regem habebamus*, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. Hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callidè enim, qui illa composuit, perfecit ut, quodcumque accidisset prædictum videretur, hominum, & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus aliàs in aliam rem posse accommodari viderentur. Non esse autem illud carmen furentis, cùm ipsum poëma declarat (est enim magis *artis*, & *diligentiæ*, quàm *incitationis*, & *motus*) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cùm deinceps 4 ex primis versus litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, 5 *quæ Ennius fecit*. id certè magis est attenti animi, quàm furentis. 6 Atque in Sibyllinis 7 ex primo versu cujusque sententiæ primis litteris illius sententiæ carmen omne prætexitur. Hoc *scriptoris* est, non *furentis*: adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à majoribus, injussu senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potiùs, quàm ad suscipiendas religiones; cum antistitibus agamus, ut quidvis potiùs ex illis libris, quàm regem proferant: quem Romæ post hæc nec dii, nec homines esse patientur. At multi sæpe *vera vaticinati*, ut Cassandra,

Jamque mari magno. —

Eademque paullo pòst:

Ebeu videte —

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant quantum voles: verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuventur: *auctoritatem* quidem nullam debemus, nec *fidem* commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martiis vatibus, nec Apollinis opertis credendum existimo: quorum partim ficta apertè, partim effutita temerè, numquam ne medio quidem cuiquam, non modò prudenti, probata sunt. Quid? inquies: remex ille de classe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille verò. & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent *timebamus*. castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: videbaturque nobis exercitus Cæsaris & *audacia* plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset: & *roboris*, propter vetustatem. Casum autem prœlii, nemo nostrûm erat, quin timeret: sed ita, ut constantibus hominibus par erat, *non aperte*. Ille autem Græcus quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cùm esset, timebat ne evenirent, ea *demens* eventura esse dicebat. Utrùm tandem per deos, atque homines, magis veri simile est, vesanum remigem, an aliquem nostrûm, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia deorum immortalium 8 perspicere potuisse? Sed jam ad te venio,

9 *O sancte Apollo qui umbilicum certum terrarum obsides,*
Unde superstitiosa primum 10 *sæva evasit vox fera.*

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, 11 ut fit in omni oratione sæpissimè; partim flexiloquis, & obscuris, ut interpres egeat interprete, & fors ipsa ad sorteis referenda sit; partim ambiguis, & quæ 12 ad dialecticũ referenda sint. Nam cùm sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

CROESVS HALYM PENETRANS MAGNAM PERVERTET OPVM VIM:

hostium

---

1. *Si quis semel aliquid dixerit.*) Vulgati in hunc usque diem, *aliquid in divinatione dixerit*. sed deleri glossulam illam auctor tate Palatini primi, ubi ejus nunc vola, nec vestigium. & supra notavi, *dicere* idem esse quod *prædicere*.

2. *Præsumptio tamen, quam πρόληψιν, &c.*) Si libros nostros, & S. Victoris, imò si editos à Victorio, Sturmio, Camerario, sequimur; rescribendum erit plane *præsensio*: quod item reposuissem, nisi iterasset Cicero linea sequenti.

3. *Qui cum tam perspicuum sit, &c.*) Vulgati, *qui quod*. sed præter Pall. præter S. Victoris, præter Petri Victorii editionem, quam æquè hîc sequi poterat Camerarius ac Sturmius, quàm supra.

4. *Ex primis versus litteris.*) Notet curiosior exstare in Pal. pr. & sec. *primi*, non *primis*.

5 QVAE ENNIVS FECIT.) Expressi quod erat in Pall. aliimalunt, *Q. Ennius*, de quo videatur Henr. Stephanus in Schedia mate Ianuarii sui. Clarissimus vir Claud. Puteanus hæc habeba pro spuriis.

6. *Atque in Sibyllinis.*) Forlan *Aque in, &c.*

7. *Ex primo versu cujusque sententiæ a primis literis illius sententiæ carmen, &c.*) Pal. pr. non agnoscit, *primis literis illius sententiæ*. & respiunt sanè aliquid falsi quamvis in prioribus omnia fortè nondum emaculata. Puteanus adnotarat, repertum in veteri scripto, *ex primis versuum cujusque sententiis literis*, videndumque Dionys. Halicarnassæum, l. b 1. Antiq. Rom. & Eusebium in oratione ad Christianos.

8 *Perspicere potuisse.*) Sunt quot libros sequi oporteat, longè alia exoriretur, & melior fortè sententia. habent enim S. Victoris, certè Pall. quatuor *respicere*: secundus præterea, *respicere non potuisse*.

9. *O Sancte Apollo.*) Prima litera versus expungenda potius, ut fiat trochaicus; quàm ut cum Lambino rescribamus, carmine secundo contra libros: *Unde hæc superstitiosa*.

10. *Sæva evasit vox fera.*) Junior, conjiciebam, *sæpe evasit vox fera*, nunc, malo aliquid non intelligere, quàm indulgere divinationi qualicunque; quàm debere ingeniis melioris doctrinæ fruge saturis libidinum.

11. *Ut fit in omni oratione sæpissimè; partim flexiloquis.*) Idem hariolabar, *ut fit in parte maxime flexiloquis*; omissis mediis, tanquam à manu interpolatorum nunc taceo.

12. *Ad dialecticum referenda sint.*) Duo Palatini veriores, *deferenda sint*, neque aliter edidit Victorius. etiam S. Victoris liber *deferenda*.

1. *Sed*

hostium vim sese perversurum putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam umquam editum Crœso? aut Herodotum cur vetaciorem ducam Ennio? num minùs ille potuit de Crœso, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum?

AIO TE ÆACIDA ROMANOS VINCERE POSSE.

Primum Latinè Apollo numquam locutus est, deinde ista sors inaudita Græcis est. præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. postremò, quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

— *stolidum genus Æacidarum,*
Bellipotentes sunt magis, quam sapientipotentes:

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, VINCERE TE ROMANOS, nihilo magis in se, quàm in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Crœsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere, hæc verò ne Epicurum quidem. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modò nostra ætate, 1 sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contemtius? Hoc loco cùm urgentur, evanuisse ajunt *vetustate vim loci* ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino aut sallamento pures loqui, quæ evanescunt vetustate. de vi loci agitur, neque solùm naturali, sed etiam divina: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquies. Quæ *vetustas* est, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem quàm afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multò antè, sed etiam numero versuque pronuntiet? quando autem ista vis evanuit? an *postquam homines minùs creduli* esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC. fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est, *quasi cum Philippo facere*, hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret quo licet existimare. in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed nescio quomodo isti philosophi, superstitiosi, & pænè fanatici, quidvis malle videntur, quàm se non ineptos. Evanuisse mavultis, & exstinctum esse id, quod si umquam fuisset, certè æternum esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somniis: quorum quidem defensio repetita quam longè est? *divinos animos* censent esse nostros, eosq; esse tractos extrinsecus, animorumq; consentientium multitudine completum esse mundum: hac igitur mentis, & ipsius divinitate, & conjunctione cum externis mentibus, cerni quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concedere, & ipsum esse *dormire*. Jam Pythagoras, & Plato locupletissimi auctores, quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu, atq; victu proficisci ad dormiendum jubent. faba quidem Pythagorei utique abstinere: quasi verò eo cibo mens, non venter infletur. Sed nescio quomodo NIHIL TAM absurdè dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormientium animos 2 per se ipsos somniando moveri, an, ut Democritus censet, externa, & adventitia visione pulsari? sive enim sic est, sive illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. Nam & *navigantibus* moveri videntur ea, quæ stant: & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam insanis, quid ebriis quàm multa falsa videantur? quòd si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si velis, quàm de somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri videantur, *terræ motum* significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari *dissensionem*, ac seditionem moveri. Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innumerabilia conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis EST enim, qui totum diem jaculans 3 non aliquando collineet? 4 totas noctes somniamus; neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniarimus, evadere? quid est tam incertum, quàm talorum jactus? tamen nemo est, quin sæpe jactans, Venereum jaciat aliquando, nonnumquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quod si ceteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quòd si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniarent: 5 alligandi omnes essent, qui cubitum irent. majores enim, quàm ulli insani, efficerent motus somniantes. Quòd si *insanorum visis* fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua visa conjectori non narrant, narrant qui somnia viderunt? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut Physicum, aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an *ars adhibenda*, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniaverim. præsens enim pœna sit. Quæ igitur convenit, ægros à conjectore somniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere *per somnium* curationem valitudinis; Neptunus gubernantibus non potest? &, si sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum. 6 Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus. Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit: aut conjectores ex quadam convenientia, & conjunctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conveniat, ex somniis, & quid quamque rem sequatur, intelligunt: aut eorum neutrum est, sed quædam *observatio constans*, atq; diuturna est, cùm quid visum secundum quietem sit, quid evenire, & quid sequi soleat. Primùm igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atq; illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci à numine deorum. nostra enim causa dii id facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? quàm multi verò, qui *contemnant* eamque superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modò cura, sed ne memoria quidem digna ducant? NEC enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustrà, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod abhorret etiam ab hominis *constantia*. Ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustrà somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. nihil igitur à deo somnus significari tatendum est. Illud etiam requiro, cur,

1. *Sed jam dies, jam ut nihil.*) Metuo ne locus mala laboret interstitione, sitque vitiosior quàm habetur. nam Pal. pr. & tert. *sed jamdiu tamen modo jam ut nihil*, neque aliter quicquam, nisi quod adhuc inficiat, *sed tamen jamdiu*. S. Victorius, *sed jam diu tamen modo ut nihil*, &c. Victorius vulgavit *sed jam diu, ut nihil*.

2. *Per se ipsos.*) Vulgati *per semet ipsos*. sed alterum est in Pall. in exemplar. S. Victoris & editione Victoriana.

3. *Non aliquando collineet.*) Ita Pall. omnes S. Victoris, sed hac facie *conlineet*. sic in iisdem *liniamenta* vitas pro *lineamenta*.

4. *Totas noctes somniamus, &c.*) Confirmant hanc lectionem Pall. Mureetus tamen lib. VI. Var. lect. c. 16. emendat, *totas noctes dormimus, &c. quas non somniemus*, quod statim mart. post Lamb.

5. *Alligandi omnes essent.*) Pal. prim. non habet *esset*, neque eo adeo eget sententia.

6. *Sed hæc quoque in promptu fuerint.*) Illud *fuerint* redonavi Tull. o, flagitantibus Pall. quatt. S. Vict. & edit. Victorii. 1. *Ares*

si deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam *dormientibus*. Sive enim externus, & adventitius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præsertim cùm Chrysippus, Academicos refellens, permultò clariora, & certiora esse dicat, quæ *vigilantibus* videantur, quàm quæ somniantibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, cum conuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt. Jam verò quid opus est circuitione & amfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius quàm directo? deus siquidem nobis consulebat, HOC FACITO, HOC NE FECERIS, diceret? idq; visum vigilanti potius, quam dormienti daret? jam verò quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? ALIQVOT SOMNIA VERA, inquit Ennius; SED OMNIA NON EST NECESSE. Quæ est tandem ista distinctio? quæ vera quæ falsa habet? & si vera à deo mittuntur falsa unde nascuntur? nam si ea quoq; divina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quam mentes mortalium falsis & mendacibus visis concitare? sin vera visa divina sunt; falsa autem & inania, humana quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis hoc necessariò confirmandum est. *Naturam* autem eam dico, qua numquam animus intistens agitatione, & motu esse vacuus potest. Is cùm languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in visa varia, & incerta ex reliquis, ut ait Aristoteles, inhærentibus, earum rerum, quas *vigilans* gesserit, aut cogitarit: quarum perturbatione mirabiles interdum exsistunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire lanè velim. Si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, [1] aveo audire, quæ sit. Sed hæsebunt. venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilius, DEOSNE IMMORTALES, rerum omnium præstantia excellentes, concurtare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modò lectos, verùm etiam grabatos, &, cùm terrentes aliquos viderint, objicere his visa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjectorem manè deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus *quod vigilans viderit, dormiens videre videatur*. utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut si jam fieri possit conjectura vera somniorum, tamen isti qui profitentur, eam facere non possint: ex levissimo enim & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem definit his verbis, *vim cognoscentem*, & videntem, & explicantem signa, quæ à diis hominibus portendantur: officium autem esse eius, prænoscere, dei erga homines mente quæ sint, quidq; significent, quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. Idemque somniorum conjectionem definit hoc modo. *Esse vim* cernentem, & explanantem, quæ à diis hominibus significentur in somnis. Quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognovimus neminem. Vide igitur, ne, etiam si divinationem tibi esse concesserro, quod numquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neq; ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus, neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dii, si ea nobis obiciunt, quorum nec scientiam, 2 neq; explanatorem habeamus tamquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro loquerentur sine interprete. Jam verò quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dii velle debebant ea, quæ *nostra causa* nos monerent. Quid? poëta nemo, nemo physicus obscurus? ille verò nimis etiam obscurus Euphorion. at non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus: minimè Democritus. num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. Quid me igitur mones? ut si medicus ægroto imperet, ut sumat

Terrigenam, herbigradam domi-portam, sanguine cassam,

potiùs quàm hominum more, cochleam, dicere. Nam 3 Pacuvianus Amphion,

Quadrupes tardigrada, agrestis, hirsuta, aspera,
Capite brevi, cervice anguina, ad spectus truci,
Exsiccata, exanima, cum animali sono

cùm dixisset obscurius, tum Attici respondent: *Non intelligimus, nisi aperte dixeris.* At ille uno verbo, *Testudo.* Non potueras hoc igitur a principio citharista, dicere? Defert ad conjectorem quidam, somniasse se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. Est hoc in Chrysippi libro somnium. Respondit conjector thesaurum defossum esse sub lecto. fodit: invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento. misit conjectori quantulum visum est de argento. Tum ille *nihilne*, inquit, *de vitello?* id enim ei ex ovo videbatur aurum decidisse; rectè æquum, argentum. Nemone igitur umquam alius ovum somniavit? cur ergo hic nescio qui thesaurum solus invenit? quam multi inopes, *digni præsidio deorum*, nullum somnio ad thesaurum reperiendum admonentur? quam autem ob causam tam est obscurè admonitus, ut ex ovo nosceretur *thesauri* similitudo potius, quàm aperte thesaurum quærere juberetur. sicut aperte Simonides vetitus est navigare? Ergo obscura somnia, 4 minimè consentanea majestati deorum. Ad aperta, & clara veniamus, quale est de illo interfecto à caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humarat, vetitus est navigare: quale etiam de Alexandro: quod à te prætermitti esse miror: qui, cùm Ptolemæus, familiaris ejus, in prœlio *telo venenato* ictus esset, eoque vulnere sumo cum dolore moreretur: Alexander affidens, somno est consopitus. Tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre & simul dicere, quo illa loci nascereturr, (neque is longe aberat ab eo loco) ejus autem esse vim tantam, ut Ptolemæum facilè sanaret. Cùm Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emisisse qui illam radiculam quærerent. qua inventa, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli vulnerati. Multa etiam sunt ære ex historiis prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii, pervulgatum jam 5 illud de præsule: Gracchi etiam: & recens Cæciliæ, Balearici filiæ, somnium. Sed hæc externa, ob eamque causam ignota nobis sunt: nonnulla etiam ficta fortasse. quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere, tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario tum fascibus laureatis me in suum deduci jubente monumentum? Omnium somniorum, Quinte, una ratio est, quæ, per deos immortales, videamus ne nostra *superstitione*, & depravatione superetur. Quem enim tu Marium visum à me putas? Speciem, credo, ejus, & imagi-

---

1. *Aveo audire.*] Pall. omnes veteri modo ser bend, *habeo.*

2 *Nisi explanatorem.* Scripsi quæ Palatinorum, neque secus editio Victor. vulgata *explanationem.*

3. *Pacuvianus Amphion.*] Recepta lectio *Amphion.* sed alterum restat in libro S. Victoris, in Pal. primo, ac secundo, denique in editis ab Vict.

4. *Minimè consentanea majestati deorum.* ita Pall. & S. Victoris, omisso *sensu*, quod in omnibus publicatis.

5 *Illud de præsule.*] id jam primum redditur Ciceroni, inventum in Palatinis quatuor & codice S. Victoris, aliæ omnes editiones *præsultore.* supra ea amerat in Pal. pr. & S. Vict. *cop.* non *caupo*, sed tamen tanti non erat ut textui immitteretur.

imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? à corporibus enim solidis, & à certis figuris vultúsque imagines. quod igitur Marii corpus erat? 1 Ex eo, inquit, quod fuerat. plena sunt imaginum omnia. ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequebatur. nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis *dicto audientes* sunt, ut simul atq; velimus accurrant? etiamne earum rerum, quæ nullæ sunt? quæ est enim 2 forma tam inusitata, tam nulla, quam non sibi ipse animus possit effingere? ut, quæ numquam vidimus, 3 ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, cùm aut muros Babylonis, aut 4 Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt. nihil est enim de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret. *animorum est ea vis, eaq; natura, ut vigeant vigilantes*, nullo adventitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi cùm sustinentur membris, & corpore, & sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. cùm autem hæc subtracta sunt, desertusque animus languore corporis, tum agitatur ipse per sese, itaque in eo & formæ versantur, & actiones: & multa audiri, multa dici videntur. Hæc scilicet imbecillo, remisso; animo, multa omnibus modis confusa, & variata versantur, maximeque reliquiæ earum rerum moventur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multùm in animo Marius versabatur, recordanti, quàm ille gravem suum *casum moleste tulisset animo*, quàm constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse. Tibi autem de me cum sollicitudine cogitanti subito sum visus emersus è flumine. inerant enim in utriusque nostrûm animis, *vigilantium cogitationum vestigia*. At quædam adjuncta: ut mihi de monumento Marii: tibi, quòd equus, in quo ego vehebar, mecum unà demersus rursus apparuit. An tu censes ullam animam tam delitam futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnumquam, fortè temerè concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum; sed utrum sit, 5 non esse mirabile. non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire: & quidem, quo majus sit, cùm radicem ore teneret, locutus est. *Sed nihil est magnum somniantis*. Quæro autem cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliàs nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sanè, quod meminerim. 6 Fruſtrà igitur consumæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & *meditationes* addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multam dormiens, ullo somnio suam admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam videor, quam cùm aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, sommiare. Etenim ex divisione hoc secundum est, quæ est continuatio, conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant συμπάθειαν) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? nam medici ex quibusdam rebus & advenientes, & crescentes *morbos* intelligunt: nonnullæ etiam valitudinis significationes, ut hoc ipsum, *pluni, anetti vescimur*, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. Thesaurus verò & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejusdem qua cum somniis naturali cognatione junguntur? Dicitur quidam, cùm in somnis complexu Venerio jungeretur, calculos ejecisse. video sympathiam. visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, *natura vis*, non *opinio erroris* effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod scribitur, somnium? qui paullo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is cùm esset projectus inhumatus, ab omnibusq; desertus jaceret: amica corpus ejus texit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris: & causas naturales habebat: an, & ut videretur, & ut evenîret, casus effecit? Quid? ipsorum interpretum conjecturæ, nonne magis *ingenia declarant* eorum, quàm vim, consensumq; naturæ? Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis *curru quadrigarum vehi*. manè ad conjectorem. At ille, Vinces, inquit. id enim celeritas significat, & vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est. An non intelligis quattuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor! atque horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo, ad interpretem detulit, *aquilam se in somnis visum esse sibi*. At ille, Vicisti, ista enim avi volat nulla vehementiùs. 7 Huic equidem Antipho, Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves & agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, dubitans essetne prægnans, visa est in quiete *obsignatam habere naturam*. 8 retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse: At alter, prægnantem esse dixit. 9 nam *inane obsignari nihil solere*. 10 Quæ est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua, conjecturam modò huc, modò illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, & ex spiritu ægroti: multisque ex aliis futura præsentiunt. Gubernatores cùm exsultantes soligines viderint, aut delphinos se in portum conjicientes, *tempestatem significari* putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facilè revocari possunt: ea verò quæ paullo ante dixi, nullo modo. At enim *observatio disturna*, (hæc enim pars una restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari possunt? quonam modo: sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præposterè, tam inconditè, tam monstruosè cogitari potest, quod non possimus somniare. Quo modo igitur hæc infinita, & semper nova aut memoria complecti, aut observando notare possumus? Astrologi motus *errantium stellarum* notaverunt. inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia à falsis, cùm eadem & aliis aliter evadant, 11 & iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cùm *mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere soleamus*, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quàm ex uno innumerabilia confirmant. Si igitur

neque

1. *Ex eo inquit quod fuerat.*) Rectè Pal. tamen pr. *fuerat*: sec. *fuerant*.

2. *Forma tam inusitata.* Non displicet quod est in Pal. primâ manu *fuata*.

3. *Ea tamen informata.* Est à Pall. & Victorii editione. alii *formata*.

S. Victorius libet *id se mata*.

4. *Homeri faciem cogito, imago illorum.*) Pal. pr. *cogita*. unde fortè non male Pal. cert. & quart. *cogitata, imago*. sicque etiam VVouverii liber sed bene habet vulgata.

5. *Non esse mirabile.*) Est à Pall. tribus & S. Vict. item editione Victor. vulgò, *est*.

6. *Frustra igitur consumpsæ tot noctes.*) Pal. pr. sine præpositione: *sompsa*. & vix est ut non sic scripserit Cicero.

7. *Huic ergo dein Antipho; Baro, inquit, te victum esse non vides.*) Haud aliter Pal. pr. ac sec. nam tert. hoc mutilus est; quartus verò vocem illam inusitatam omisit; quam tamen et am in scriptis suis reperit Victorius. Vulgatis *Antipho, Tu verò, inquit*, insulsè.

8. *Retulit.*) Ita libri nostri. inepte igitur Lambinus interponit ad sententiæ perspicuitatem de suo, *ad conjectorem retulit*. satis subintelligitur.

9. *Nam inane obsignari.*) Non malè forsan pr. & quart. *nam & inane obsign.*

10 *Quæ est ista ars conjectoris.*) Pall. non agnoscunt *ista*. nequehabetur in Victoriana.

11. *Et iisdem non semper eodem modo.*) Pal. pr. habet amplius, *& iudem sessest eo modo non semper*. aliquid certè in eo latet. 1. *Quia-*

neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut *nihil prorsus somniis tribuendum sit*: præsertim cùm illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent: ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam: CASVS autem innumerabilibus pæne sæculis in omnibus plura mirabilia, quàm in somniorum visis effecerit: neque conjectura, quæ in varias partes duci potest, nonnumquam etiam in contrarias, 1 quidquam sit incertius. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris. nam ut verè loquamur, *superstitio* fusa per gentes, oppressit omnium ferè animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. quod & in iis libris dictum est, qui sunt de natura deorum: & hac disputatione id maximè egimus. multùm enim & nobismet ipsis, & nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulissemus. Nec verò (id enim diligenter intelligi volo) *superstitione tollenda religio tollitur*. Nam, & MAIORVM INSTITVTA tueri sacris, cæremoniisque retinendis, sapientis est: & esse præstantem aliquam, æternamque naturam, & eam suspiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cælestium cogit confiteri. Quamobrem ut religio propaganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ: sic *superstitionis* 2 *stirpes omnes ejiciendæ*. instat enim, & urget, 3 & quocumque te verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldæum, si haruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo, si ostenti simile natum, factumve quippiam: quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat quieta mente consistere. *Perfugium* videtur *omnium laborum, & sollicitudinum esse somnus*. at ex eo ipso plurimæ curæ, metusque nascuntur. qui quidem ipsi per se minùs valerent, & magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem contemtissimi, sed in primis acuti, & consequentia, & repugnantia videntes: qui prope jam absoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio, an *soli jam philosophi* judicarentur, cum quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioque est, non quod eos maximè contemnamus: sed quod videntur acutissimè sententias suas, prudentissimeque defendere. 4 Cùm autem *proprium* sit Academiæ, judicium suum nullum interponere, ea probare, quæ simillima veri videantur, conferre causas, & quid in quamque sententiam dici possit, expromere, nulla adhibita sua auctoritate, *judicium audientium relinquere integrum*, ac liberum: retinemus hanc consuetudinem à Socrate traditam: eaque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quàm sæpissimè utemur. Mihi verò, inquit ille, nihil potest esse jucundius. Quæ cùm essent dicta, surreximus.

1. *Quidquam sit incertius.*] Pal. pr. *certius*, quod fortasse referendum ad *casum*, ut conjectura æque sit certa ac casus; hoc est incertissima. sed cùm reliqui codd. ei non adstipulentur, non est quod librario unius animum tribuamus.

2. *Stirpes omnes ejiciendæ.*] Sic mss. nostri, sed more suo, unica litera *ejiciendæ* frustra alii conjecturis operantur. quippe ejiciendæ stirpes jam antea evulsæ sint extractæque radicitus oportet; quo ipso, nunquam certè renascuntur si tamen quid mutandum, malim *eligendæ sunt*, quomodo locutus noster fine libri III. Tusc. quæst. pro quo tamen vulgati *elidendæ*.

3. *Et quocunque te verteris.*] Haud aliter hucusque cusi, sed num recte? Pall. enim quatuor & liber S. Victoris nulla litera variante præferunt, & *quo te, Quinte, verteris*. loqui verò Ciceronem cum fratre suo Quinto, satis constat. verùm viderit Senatus Criticus, ego festino.

4. *Cùm autem proprium sit Academiæ.*] Pal. tert. & S. Victoris non habent voculam *proprium*, sed cùm restet in aliis illis nostris melioribus, nihil ei adhuc moveo controversiæ.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO, LIBER SINGVLARIS.

Deest principium.

1 QVIA pertinet ad mores, quos ἠθικοὺς illi vocant, nos eam partem philosophiæ, de moribus appell. re solemus; sed decet augentem linguam Latinam, 2 nominare *moralem* explicandaq; vis est ratioq; enuntiationum, quæ Græci ἀξιώματα vocant, quæ de re futura cùm aliquid dicunt, deque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quæstio est: 3 quam περὶ δυνατῶν Philosophi appellant: totaque est logice; quam *rationem disserendi* voco. Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de natura deorum; itemque in iis, quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuiq; maximè probabile videretur, in id hac disputatione de fato, casus quidam, ne facerem impedivit. Nam cùm essem in Puteolano, Hirtiusq; noster, consul designatus, iisdem in locis, vir nobis amicissimus, & iis studiis, in quibus nos à pueritia viximus, deditus: multùm unà eramus; maximè nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad concordiam civium pertinerent. cùm enim omnes post interitum Cæsaris *novarum perturbationum causa* quæri viderentur, hisque esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in iis deliberationibus consumebatur oratio; idque & sæpe aliàs, & quodam liberiore, quàm solebat, & magis vacuo ab interventoribus die, cùm ille ad me venisset primò illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, 4 de pace, & de otio. Quibus actis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certè philosophiam illis antepositi,

possumne

1. Quia pertinet ad mores, quos ἠθικοὺς illi vocant.] Est à mss. nostris; si mavis ex dudum editione sua Petrus Vict. Palatinis ego usus sum ribus. Gulielmius variantes lectiones adscripsit margin bus, è libris S. Victoris, Francisci Pithœi, & Francisci Fabricii, vulgata lectio habet, *quos ἠθικοὺς Græci vocant*.

2. *Appella nominare.* Pal. sec. & S. Victoris, *moralem*, quod, quamvis non probem, habuit tamen inducare. quippe secundus ille noster, quantivis est pretii, præ aliis duobus quibus utor.

3. *Quam περὶ δυνατῶν Philosophi appellant.*] Dictionem *Philosophi* reddimus auctori, fide Pall. & P. atque S. V. exhibitaque editione sua Victorius, infinitæ & incredibilis diligentiæ vir.

4. *De pace & otio. Quibus actis, Quid.*] Hæc est lectio Pal. prim. editionisque Victorianæ, aliorumque. nam ceteri mss. *Quibus acceptis*. omnes tamen omiserant illa vulgata, *dictasunt*; quæ in Lambinianis ac Brutianis

1. *Rhetor-*

possumne aliquid audire? Tu verò inquam, vel *audire*, vel *discere*. nec enim (quod rectè existimas) oratoria illa studia deserui: quibus etiam te incendi, quanquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, sed augent potiùs illam facultatem. nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem, *subtilitatem* enim ab Academia mutuatur, & ei vicissim reddit *uberiatem orationis*, & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam utriusque studii nostra possessio est, hodie, utro frui malis, optio sit tua. Tum Hirtius, Gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile. nihil enim umquam abnuit meo studio voluntas tua. Sed quoniam 1 rhetorica mihi nostra sat nota, neque in iis & audivimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum, contra propositum disputandi, consuetudinem indicant te suscepisse *Tusculanas disputationes*; 2 ponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, volo. An mihi, inquam, potest quidquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timidè ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo intervallo hæc studia repetentem. Ita, inquit, audiam te disputantem; ut ea lego, quæ scripsisti, proinde ordire. *Multa hic desunt.* 3 consideramus hic: quorum in aliis, ut in Antipatro poëta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotantib. fratribus, ut in utina, ut in unguibus, ut in reliquis ejusmodi, naturæ contagio valet: quam ego non tollo: vis est nulla fatalis. In aliis autem *fortuita* quædam esse possunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in illo Daphitæ. Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur. Sunt inquam quidem absurda. Quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire? ex hocne equo qui cùm equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus halce in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi verò capulo sit occisus. Quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in rivo esse lapsum? quamquam huic quidem hic scribit prædictum *in aqua esse pereundum*. Ne hercule Icadii quidem prædonis video fatum ullum. nihil enim scribit ei prædictum. Quid mirum igitur, ex spelunca saxum in cruta ejus incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. Nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit evenire fortuna. Quæro igitur, (atque hoc latè patebat) si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis esset, & *fortè*, *temerè*, *casu* aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cùm sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunamve referatur? Sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos revertamur. Cui primùm quidem de ipsa *rerum contagione* respondeamus; reliqua postea persequemur. Inter *locorum naturas* quantum interfit, videmus; alios esse salubres, alios pestilentes: in aliis esse pituitosos, & quasi redundantes, in aliis exsiccatos, atque aridos: multaque sunt alia, quæ inter locum, & locum plurimum differunt. Athenis tenue cælum, ex quo *acutiores* etiam putantur *Attici*; crassum Thebis, itaque *pingues Thebani & valentes*. Tamen neque illud tenue cælum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat neque crassum, ut Nemea potiùs, quàm Isthmo victoriam petat. Dijunge longiùs. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeji potiùs, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potiùs, quàm Kalendis? Ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quasdam autem nihil: sic *affectio astrorum* valeat, si vis, ad quasdam res; ad omneis certè non valebit. At enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent; alii libidinosi, alii iracundi, aut crudeles, aut superbi sint; alii talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat, quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc differens, qua de re agatur; & in quo causa consistat, non videt. Non enim si alii ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedenteis, idcirco etiam nostrarum voluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes. nam nihil esset in nostra potestate, si res ita se haberet. nunc verò fatemur, ACUTI REBETESNE: valentes, imbecilline simus, non esse id in nobis. Qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus, voluntatis esse; is non videt, quæ quamque res consequatur. Ut enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemq; valentes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stilponem 4 Megaricum philosophum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. Hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes, sed potiùs *ad laudem*. vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam & compressam esse doctrina, ut nemo umquam vinolentum illum; nemo in eo libidinis vestigium viderit. Quid? Socratem nonne legimus, quemadmodum notarit Zopyrus, physiognomon, qui se profitebatur *hominum mores, naturasq;* ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoscere? 5 stupidum esse Socratem dixit, & bardum, quod jugula concava non haberet: obstructas eas parteis, & obturatas esse dicebat; addidit etiam, mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. Sed hæc ex naturalibus causis vitia nasci possunt; exstirpari autem & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit à tantis vitiis *avocetur*, non est id positum in naturalibus causis, sed in *voluntate, studio, disciplina*. quæ tolluntur omnia, si vis, & natura fati ex divinationis ratione firmabitur. Etenim si est divinatio, 6 qualibus nam à perceptis artis proficiscitur? percepta appello, quæ dicuntur Græcè θεωρήματα. Non enim credo nullo percepto aut ceteros artifices versari in suo munere, aut eos, qui divinatione utantur, futura prædicere. Sunt igitur astrologorum percepta hujusmodi. Si quis, verbi causa, ORIENTE CANICULA NATUS EST, IS IN MARI NON MORIETUR. Vigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio est, deseras. Si enim verum est, quod ita connectitur, *Si quis* oriente Canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque verum est, *Si Fabius* oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter se, Oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum Canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. Ergo hæc quoque conjunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur: quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. Ergo illud, *Morietur in mari Fabius*, ex eo genere est, quod fieri non potest. Omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. At hoc, Chrysippe, minimè vis: maximeque tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen

1. *Rhetoricam tibi nostra sat nota.*) Pall. *sunt nota*, quod & in Gulielmianis ut bus, qui præterea *vestra*. quod ego expressi à Victorian.

2. *Ponere aliquid ad quod audiam.*) Est à mss. quinque neque secus Victorii editio. publicat. ferè *proponere*.

3. *Consideramus hic, quorum, &c.*) Turnebus monuit vett. libros præferre *consistimus*: ex quo factum illud vulgatum, *Consideramus Hirt.* Pal. sec. servat *edite consideramus hic hic deest quorum*. alii duo, nescio quos versus admiserant.

4. *Megarium.*) Est à Victorii editione. & accedit Pal. sec. in quo *Megarium* nam ceteri *Megaricum*. quibus adhæret Turneb.

5. *Stupidum esse Socratem dixit.*) Gulielm. adnotavit videri expungenda. *Socratem dixit*, ut supervacua; uti revera sunt.

6. *Quibusnam à perceptis artis, &c.*) Sic meliores mss. neque aliter Victorius, Turnebus, Aldus. alii, *qualibet natura à præceptis*.

1. *Dicto*

est. ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum: &, quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, & quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis, ut *frangi hanc gemmam*, etiam si id numquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. At si ita comprobabis divina prædicta; & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut, si 1 dicatur, Africanum Karthagine potiturum: & si verè dicatur de futuro, idque ita futurum sit, dicas esse necessarium, quæ est tota Diodori vobis inimica sententia. Etenim si illud verè connectitur, *Si oriente* Canicula natus es, in mari non morieris: primumque, quod in connexo, *Natus es oriente* Canicula: necessarium: (*omnia enim vera in præteritis, necessaria sunt*, ut Chrysippo placet, dissentienti à magistro Cleanthe, quia sunt innumerabilia, nec in falsum è vero præterita possint converti:) si igitur quod primum in connexo est, necessarium est: sit etiam quod consequitur, necessarium. Quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus. Sed tamen, si naturalis est causa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. Hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, ceterosque divinos, neq; eos usuros esse conjunctionibus, ut in sua percepta pronuntient. *Si qui natus* est oriente Canicula, is in mari nō morietur: sed potiùs ita dicant: *Non & natus est* quis oriente Canicula, & is in mari morietur. O licentiam jocularem! ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarum conjunctionum potiùs, quàm infinita connexa ponant: cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei perspectum in arte, non ita proponet: 2 SI CVI VENAE sic moventur, is habet febrem: sed potiùs illo modo, Non ei venæ sic moventur & febrem is non habet: itemque geometres non ita dicet, 3 IN SPHAERA maximi orbes, medii inter se dividuntur: sed potiùs illo modo: Non & sunt in sphæra maximi orbes, & hi non medii inter se dividuntur. Quid est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? & quidem aliis modis easdem res efferre possumus. Modò dixi, *In sphæra maximi orbes, medii inter se dividuntur*: possum dicere, *In sphæra maximi orbes erunt*, possum dicere, *Quia in sphæra maximi orbes erunt*: Multa genera sunt enuntiandi, nec ullum distortius, quam hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. Illorum tamen nemo ita loquitur. majus est enim has contortiones exponere, quàm ignorum ortus, obitusq; perdiscere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, revertamur: in qua quid valeat 4 id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro, id solum fieri posse, quod aut *verum sit*, aut *verum futurum sit*. Qui locus attingit hanc quæstionem Nihil fieri, quod non necesse fuerit: &, Quidquid fieri possit, id aut esse jam, aut futurum esse: nec magis commutari ex veris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt: sed in factis *immutabilitatem* apparere, in futuris quibusdam quia non apparent, 5 ne inesse quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilo minùs futurum sit. Res sic, ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. Nam, *Morietur Scipio*, talem vim habet, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen ut id non possit converti in falsum. de homine enim dicitur, cui necesse est mori. Sic si diceretur: Morietur noctu in cubiculo suo Scipio, vi oppressus, verè diceretur, id enim forte diceretur, quod esset futurum: *futurum autem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet* nec magis erat verum, Morietur Scipio, quàm Morietur illo modo: 6 nec minùs necesse mori Scipionem, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falsum, *Necatus est* Scipio, quam Necabitur Scipio: nec, cùm hæc ita sint, est causa, cur Epicurus, 7 fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easque de via deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabileis: unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet: alteram, ut, cùm duo individua per inane aequabiliter ferantur, alterum è regione moveatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum, aut falsum esse, non vereri, ne omnia fato fieri sit necesse: non enim æternis causis naturæ necessitate mutantibus verum est id, quod ita enuntiatur: *Discendit in Academiam Carneades*: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuitò antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. Ita & semper verum fuit, Morietur Epicurus, cùm duo & septuaginta annos vixerit, Archonte Pitharato, neque tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quod ita cecidisset, certè casurum, sicut cecidit, fuit. Nec ii, qui dicunt *immutabilia esse, quæ futura sint*, nec posse 8 verum futurum converti in falsum, fati necessitatem confirmant sed verborum vim interpretantur. At, qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis *voluntate libera* spoliatam, necessitate fati devinciunt. Sed hæc hactenus. Alia videamus. concludit enim Chrysippus hoc modo, SI EST MOTVS SINE CAVSA, non omnis enuntiatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut vera, aut falsa erit. causas enim efficientes quod non habebit, id nec verum, nec falsum erit. omnis autem enuntiatio, aut vera aut falsa est. motus ergo sine causa nullus est. Quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis. id si ita est, omnia fato fiunt. efficitur igitur, fato fieri, quæcumque fiant. Hic primùm si mihi libeat assentiri Epicuro, & negare omnem enuntiationem aut veram esse, aut falsam: eam plagam potius accipiam, quam fato omnia fieri comprobem illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc verò non est tolerabilis. itaque contendit omneis nervos Chrysippus, ut persuadeat, *omne ἀξίωμα aut verum esse, aut falsum* Ut enim Epicurus veretur, ne, si hoc concesserit, concedendum sit fato fieri, quæcumque fiant: (si enim alterutrum ex æternitate verum sit, esse id etiam certum: &, si certum, etiam necessarium: ita & necessitatem, & fatum confirmari putat) sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum esse, 9 aut falsum, non teneat, omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerum futurarum. Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertium quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cùm declinat atomus *intervallo minimo*. id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem sine causa fieri si minùs verbis, re cogitur confi-

1. *Dicatur Africanum Karthagine potiturum.*) Recte ita editi à Victorio, respondetque Pal. sec. cast. Isimus liber. alii quidem *Karthaginem*, sed non ii tam bonæ notæ, itaque viderit de suis Lambi.

2. *Non si vena sic moventur.* Vulgata: *Non & hinc vena*, sed contra Pal. sec. Pith. Fabr & Victorii editionem. nec abludunt Palat. tertii quart. in quibus, *Non enim venæ.*

3. *In sphæra maximi orbes, medii, &c.*) Secutus sum eosdem libros: nam communis lectio: *Si in sphæra maximi orbes sunt, medii.* quidquid etiam in mox sequentibus mutavi; feci codicibus iisdem præeuntibus.

4. *Id quod fieri possit anquiritur.*) Sic Pithœanus, neque secus editio Victorii atque Turnebi. vulgata, *inquirit.*

5. *Ne inesse quidem videri*) Lambini, eaque priores aliquot edit. *ut necesse quidem.*

6. *Nec minùs mori necesse Scipionem.*) Ità Pal. sec. & Fabricianus editi; *nec minùs necesse est mori Scipioni.*

7. *Fatum extimescat* Nihilo pejus Pal. sec. ac Pithœan. *pertimescat.*

8. *Verum futurum converti in falsum.*) Pall. omn. & Pith. & publicati à Victorio *convertere.*

9. *Aut falsum, non teneat, omnia fato fieri, &c.*) Secutus sum Victorianam, cùm aperte sic exstaret in Pal. sec. Vulgatis abest illud *non teneat.*

[illegible]

confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat, nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendiculum corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut jam si sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa. Hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quòd veritus est, ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali, ac necessaria, *nihil liberum nobis esset*, cùm ita moveretur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quàm à corporibus individuis naturalem motus avellere. Acutiùs Carneades, qui docebat, posse Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere. nam cùm docetet, esse posse quendam *animi motum voluntarium*, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cujus præsertim causam reperire non possunt. quo defenso, facile Chrysippo possent resistere. Cùm enim concessissent, motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus. voluntatis enim nostræ non esse causas externas, & antecedentes. communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cùm ita dicimus, *velle aliquid quempiam aut nolle sine causa*. ita enim dicimus, sine causa, ut dicamus, sine externa & antecedente causa, non sine aliqua. Ut cùm *vas inane* dicimus, non ita loquimur, ut physici, quibus inane esse nihil placet: sed ita, ut, verbi causa, sine aqua, sine vino, sine oleo vas esse dicamus: sic, cùm sine causa animum moveri dicimus, sine antecedente & externa causa moveri, non omnino sine causa, dicimus. De ipsa atomo dici potest, moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus. Rursus autem, ne omnes à physicis irrideamur, si dicamus, quidquam fieri sine causa, distinguendum est, & ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere, & gravitate moveatur, eamque ipsam esse *causam*, cur ita feratur, similiter ad animorum motus voluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim voluntarius eam naturam in se ipso continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine causa, ejus enim rei causa, *ipsa natura est*. Quod cùm ita sit, quid est, cur non omnis pronuntiatio aut vera, aut falsa sit, nisi concesserimus fato fieri quæcumque fiant? *quia futura, vera* inquit non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est, ut ea quæ vera sunt, ita cùm evenerint, fato evenerint. Confectum negotium, si quidem tibi concedendum est, 1 aut fato omnia fieri: aut quidquam posse fieri sine causa. An aliter hæc enuntiatio vera esse non potest, *Capiet Numantiam Scipio*, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? An hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis sæculis antè dictum? &, si tum non esset vera hæc enuntiatio, Capiet Numantiam Scipio: 2 nulla quidem eversa vera est hæc enuntiatio, capiet Numantiam Scipio. Potest igitur quidquam factum esse, quod non verum fuerit futurum esse nam ut præterita ea vera dicimus, quorum superiore tempore vera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore vera erunt instantia, ea vera dicemus. nec si omne enuntiatum aut verum, aut falsum est, sequitur illico esse causas immutabiles, easque æternas, quæ prohibeant quidquam secus cadere, atque casurum sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut verè dicantur, quæ ita dicentur, *Veniet Cato in senatum*, non inclusæ in rerum natura, atque mundo. Et tamen tam est immutabile venturum, cùm est verum; quàm venisse: nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. Etenim erit confiteri necesse, si hæc enuntiatio, *Veniet in Tusculanum Hortensius*, 3 verum non est: sequitur ut falsum sit. quorum isti neutrum volunt, quod fieri non potest. nec nos impediet illa *ignava ratio*, quæ dicitur. appellatur enim quidam à philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, 4 nihil omnino agamus in vita. Sic enim interrogant: SI FATVM TIBI EST, ex hoc morbo convalescere; sive medicum adhibueris, sive non, convalesces. Item, SI FATVM TIBI est, ex hoc morbo non convalescere: sive tu medicum adhibueris, sive non, non convalesces. & alterutrum fatum est. medicum ergo adhibere nihil attinet. Rectè genus hoc interrogationis *ignavum*, atque *iners* nominatum est, quòd eadem ratione omnis è vita tolletur actio. Licet etiam immutare, 5 ut fati nomen ne adjungas, & eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: SI EX AETERNITATE verum hoc fuit, Ex isto morbo convalesces; sive adhibueris medicum, sive non, convalesces. Itemque, SI EX AETERNITATE hoc falsum fuit, Ex isto morbo non convalesces, sive adhibueris medicum, sive non adhibueris, non convalesces: deinde cætera. Hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est, *Morietur eo die Socrates*. Huic, sive quid fecerit, sive non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit, *Nascetur OEdipus Laio*: non poterit dici, sive fuerit Lajus cum muliere, sive non fuerit, copulata enim res est, & confatalis. sic enim appellat: quia ita fatum sit, & concubiturum cum uxore Lajum, & ex ea OEdipum procreaturum, ut si esset dictum, *Luctabitur Olympiis Milo*: & referret aliquis: Ergo, 6 sive habuerit adversarium, sive non habuerit, luctabitur: erraret. est enim copulatum, *Luctabitur*, quia sine adversario nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur: SIVE TV adhibueris medicum, sive non adhibueris, convalesces: captiosum. tam enim est fatale, medicum adhibere, quàm convalescere. hæc ut dixi, *confatalia* ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat, & 7 nimis inconsideratè concludi hanc rationem putabat. itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cujus erat hæc conclusio: SI OMNIA ANTECEDENTIBVS causis fiunt, omnia naturali colligatione conterte, contexteque fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. Id si verum est, nihil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra potestate. Ac, si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcumque fiunt. 8 Hoc arctius adstringi ratio non potest. Nam si quis velit idem referre, atque ita dicere: SI OMNE VERVM, ex æternitate verum est, ut ita certe eveniat, quemadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali conserte, contexte-

1. *Aut fieri omnia fieri, aut quidquam, &c.*) Lambinus amplius inserit, *omnia quæ causas habeant cur possint fieri, aut quidquam, &c.* sed non addendæ ex ingenio. in hujusmodi profectò est in Pall. aut Gulielmianis, neque agnoscunt meliores ullæ edd. Ald., Victorii, Turnebi. itaque valeat.

2. *Nulla quidem eversa vera est, &c.*) Edidit sic Turneb. inde sumpsit Lambinus, quamvis dissimulet, alii sexulabat *eversa*; pro quo in Pal. sec. *vera esset*, in Pith. *vera esse*. Lambinus deinde legit, *Capit Numantiam*: sed sic nulla editio, nulli scripti.

3. *Verum omne, sequitur ut falsum sit.*) Haud aliter Aldus, Turnebus, Victorius, firmatque Pal. sec. neque abeunt alii nostri quàm quod in *verum falsa*. at Lambinus ingentem verborum molem istis intermiscet, prosidebis totam de suo, licet partem admittas.

4. *Nihil omnino agamus in vita.*) Sic Turn. Vict. item Pith. & secundam Aldus *nihil sit quod omnino agamus in vita*.

5. *Ut fati nomen ne adjungas.*) Habent Pal. sec. ac Pith. item editi 3. Vict. vulgg. *non adjungas*.

6. *Sive habueris adversarium, sive non habueris.*) Pal. sec. utrobique, *adhibueris*.

7. *Nimis inconsideratè.*) Pal. sec. *minus consideratè*. non ineptè.

8. *Hoc arctius astringi ratio non potest.*) Victorii editio sic habet, neque secus Pal. ille sec. cujus bonitatem cum expertus fuerim et am in aliis Tollii libris, delevi vulgatum *hæc*, neque adhæsi Turnebiano, *Nec arctius ratione astringi non potest*; quod deprehendissem in Pal. tert. ac quarto, non nimium castis codicibus; utpote conjecturis librariorum scipiculæ violatis.

Ergo

que fieri: nihil dicat. multùm enim differt, utrum *causa naturalis* ex æternitate, futura vera efficiat, an etiam sine æternitate, naturali, futura quæ sint, ea vera esse possint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita contineret, ut ea fieri necesse esset. Quid enim spectans deus ipse diceret, *Marcellum* eum, qui ter consul fuit, *in mari esse periturum?* erat quidem hoc verum ex æternitate, sed causas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla signa, tanquam vestigia exstarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura causis enim efficientibus quamque rem cognitis, posse denique sciri, quid futurum esset. 1 ergo nec de OEdipode potuisse Apollinem prædicere nullis in rerum natura *causis propositis*, cur ab eo patrem interfici necesse esset; nec quidquam hujusmodi. Quocirca si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est hujusmodi oracula, ceteraque, quæ ad divinationem pertinent comprobare: iis autem, qui quæ futura sunt, ea vera ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: vide. ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum. hi enim urgentur angustiis, illorum ratio soluta, ac libera est. Quod si concedatur *nihil posse evenire, nisi causa antecedente:* quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit cujus est causa; ut vulnus, mortis; cruditas, morbi; ignis, ardoris. Itaque non sic causa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei causa sit, sed quod cuique *efficienter* antecedat; nec, quòd in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem. nec Hecubam, causam interitus fuisse Trojanis, quòd Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram. hoc enim modo viator quoque bene vestitus 2 causa grassatori fuisse dicetur, cur ab ea spoliaretur. Ex hoc genere illud est Ennii,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

Licuit vel altius, *Utinam ne in Pelionata ulla umquam esset arbor!* etiam suprà. *Utinam ne esset navis* ullus Pelius? similiterque superiora repetente regredi infinitè licet.

Neve 3 inde navis inchoanda, exordium
Cæpisset.

Quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

Nam numquam hera errans mea, domo efferret pedem,
Medea, animo ægro, amore sævo saucia,

non ut ea res causam afferrent amoris. Interesse autem ajunt, utrùm ejusmodi quid sit, sine quo aliquid effici non possit. 4 an ejusmodi, quo aliquid effici necesse sit. Nulla igitur earum est causa, 5 quoniam nulla eam rem sua vi efficit, cujus dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est: sed id, quod cùm accessit, id, cujus causa est, efficit necessariò. nondum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior & cum exitu junctior. ratio igitur eventus aperit causam. sed ex æternitate vera fuit hæc enuntiatio. 6 *Relinquetur in insula Philoctetes:* nec hoc ex vero in falsum poterat converti. necesse est enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est, invito Epicuro, alterum verum esse, alterum falsum: ut, 7 *saucia bitur Philoctetа*, omnibus antè seculis verum fuit: *Non saucia bitur*, falsum. Nisi fortè volumus Epicureorum opinionem sequi, qui taleis enuntiationes nec veras, nec falsas esse dicunt: aut, cùm id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, veras esse ex contrariis disjunctiones: sed quæ in his enuntiata essent, eorum neutrum esse verum. O admirabilem *licentiam*, & mirabilem 8 *insistentiam*. differendi! si enim aliquid in loquendo nec verum, nec falsum est, certè id verum non est. quod autem verum non est; qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non verum esse? 9 Tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur; *Omnem enuntiationem* aut veram aut falsam esse, ratio ipsa cogitet, & ex æternitate quædam vera esse, & ea non esse nexa causis æternis, & à fati necessitate esse libera. Ac mihi quidem videtur, cùm duæ sententiæ fuissent veterum philosopherum, una eorum, qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum *vim necessitatis afferret*, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit: altera eorum, quibus viderentur sine ullo fato esse *animorum motus voluntarios*: Chrysippus, tanquam *arbiter honorarius*, 10 medium ferire voluisse: sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos volunt. Dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet invitus. Atq; hoc si placet quale sit videamus in *assensionibus*, quas prima oratione tractavi. eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici, & necessitate dicebant. qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant, negabantque fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse removeri; iique ita differebant. SI OMNIA FATO fiunt, omnia fiunt causa antecedente: &, si appetitus: illa etiam, quæ appetitum sequuntur. ergo etiam assensiones. At, si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. Quod si ita est, ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur sunt sita in nobis. non sunt igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate. ex quo efficitur, ut nec *laudationes, justa* sint: nec *vituperationes*, nec honores, nec *supplicia*. Quod cùm vitiosum sit, probabiliter concludi putant, non 11 omnia fato fieri, quæcumque fiant. Chrysippus autem cum & necessitatem improbaret & nihil vellet sine præpositis causis evenire causarum genera distinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat fatum. Causarum enim, inquit, aliæ sunt *perfectæ*, & principales, aliæ *adjuvantes* & proximæ. Quamobrem cùm dicimus, omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis, & principalibus, sed causis adjuvantibus, antecedentibus, & proximis. Itaque illi rationi, quam paulo ante concluſi, sic occurrit, SI OMNIA FATO fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis; verum non principalibus, & perfectis, sed adjuvantibus, & proximis: quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, non sequitur, ut ne appetitus quidem sit in nostra potestate. at hoc sequeretur, si omnia perfectis, & principalibus causis fieri diceremus, ut cùm hæ causæ non essent

1. *Ergo nec de Oedipode.*) Coactus fui istud admittere, quod exstaret in Fabriciano, in Pal. omn. in edit. Victorina. publicati alii, *Oedipo.*

2. *Causa grassatori fuisse dicetur.*) Sic Pal. sec. editio Victorii, *dicitur*, vulgg. *dicetur.*

3. *Inde navis inchoandi exordium Cæp.*) Pall. tres Pith. Fabr. *inchoandi*, quod probabat Gulielmius; atque si *navis* poneretur accusandi casu ἀρχαϊκῶς. supra etiam erat in Fab. & Pith. *accidissent abiegnæ*, &c. adeo ut videatur revocandum, *accidisset.*

4. *An ejusmodi quo aliquid.*) Publicati passim *ejusmodi, cum quo.* sed præpositio non erat in Pal. sec. aut Victorianis.

5. *Quia nulla earum rem suavi*, &c.) Haud aliter tres Pall. & Fabrician. nam V & & Turn. *earum rerum sua vi.* vulgg. *nullam rem*, &c.

6. *Relinquetur in insula Phil.*] Aliæ edd. *insula Lemni*, sed id vocis abest & Pall. tribus & Pithœano, neque admisit Vict.

7. *Saucia bitur Philoctetа.*) Editi alii *Philoctetes.* verùm est in Pall. in Pith. & Victorinis alterum.

8. *Insistentiam differendi.*) Habui à Pal. sec. Fabricianoque vulgata, *insistiam.*

9. *Tenebitur id.*) Fabricianus, *Tenebuntur ergo id*, non omore. si malimus *igitur*, quod erat in Pith. nam Pall. nihil abibant à vulgatis.

10. *Medium ferire voluisse.*) Est à Victorio, qui consulatur lib. Var. lect. cap. 18. Pal. sec. *medium ferre voluisse* tert. quart. *medium ferre voluisse*, vulgata, *medium se ferre voluisse.*

11. *Omnia fato fieri quæcunque fiant.*) Gulielmius auctoritate cod. Pithœani dedebat *quæcunque fiant*; cui aberat. habent tamen Pall.

1. Non

essent in nostra potestate, ne ille quidem esset in nostra potestate. Quamobrem qui ita fatum introducunt, ut *necessitatem* adjungant, in eos valebit illa conclusio qui autem causas antecedentes non dicent perfectas, neque principales, in eos nihil valebit quod enim dicatur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facilè à se explicari putant. nam quamquam assensio non possit fieri nisi *commota visô*: tamen cùm id visum proximam causam habeat non principalem, hanc habet rationem (ut Chrysippus vult) quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla vi extrinsecus excitata, (necesse est enim assensionem visô commoveri) sed revertitur ad ad cylindrum, & ad turbinem suum, quæ moveri incipere, *nisi pulsa*, non possunt: id autem cùm accidit, suapte natura, quod supereſt, & cylindrum volvi & versari turbinem putant. Ut igitur, inquit, qui protrusit cylindrum dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit: sic visum objectum imprimet illud quidem & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit *in potestate*: eaque quemadmodum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi, & natura movebitur. Quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri: sin omnibus, quæcumque fiunt, verisimile est causam antecedere; quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modò intelligatur, quæ sit *causarum distinctio*, ac dissimilitudo. Hæc cùm ita sint à Chrysippo explicata, si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas non sine visô antecedente fieri; alia ratio est. sed si concedunt anteire visa, nec tamen fato fieri assensiones, quòd proxima illa, & continens causa non moveat assensionem: vide ne idem dicant. neque enim Chrysippus concedens, assensionis proximam & continentem causam esse in visô positam, neq; eam causam ad assentiendum necessariam esse concedet ut, si omnino fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus, & necessariis: itemque illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes non fieri assensiones sine præcursione visorum, dicent, si omnia fato fierent eiusmodi, ut nihil fieret, nisi prægressione causæ, confitendum esse fato fieri omnia; ex quo facile intellectu est quoniam utrique, patefacta atq; explicata sententia sua, ad eundem exitum veniant, *verbis eos, non re dissidere*. omninoque cum hæc sit distinctio, ut quibusdam in rebus verè dici possit, cùm hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin illa eveniant, quorum causæ fuerint, quibusdam autem in rebus, causis antegressis, in nostra tamen esse potestate, ut aliud aliter eveniat: hanc distinctionem utrique approbant: sed alteri censent, quibus in rebus cùm causæ antecesserint ita, ut non sit in nostra potestate, ut aliter illa eveniant, illas fato fieri: quæ autem in nostra potestate sint, 3 ab his fatum abesse. Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab *atomis* errantibus, & de via declinantibus præsidium petere. Declinat, inquit, atomus. Primum cur? 4 aliam quandam vim motus habebunt à Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat: à te, Epicure, gravitatis, & ponderis. Quæ ergo nova causa in natura est, quæ declinet atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent intervallo, majore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? *optare* hoc quidem est, non *disputare*. Nam neque extrinsecus impulsum atomum loco moveri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus quidquam fuisse causæ, cur ea non è regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cùm attulisset nullam causam, quæ istam declinationem efficeret: tamen *aliquid sibi dicere videtur*: cùm id dicat, quod omnium mentes aspernentur, ac respuant. Nec verò quisquam magis confirmare mihi videtur non modò fatum, verumetiam necessitatem & vim omnium rerum, sustulisseque motus animi voluntarios, quàm hic, qui aliter obsistere fato fatetur se non potuisse, nisi ad has commentitias declinationes confugisset. nam, ut essent atomi, quas quidem esse, mihi probari nullo modo potest: tamen declinationes istæ numquam explicarentur. nam si atomis, ut gravitate ferantur, tributum est necessitate naturæ quod omne pondus nulla re impediente moveatur, & feratur necesse est: illud quoque necesse est, declinare quibusdam atomis, vel, si volunt, omnibus naturaliter.

Multa desunt.

---

1. *Non fuerint antecedentes*.) Lambinus contra omnes edd. mss. quæ nostros delet non.

2. *Neque eam causam ad assentiendum*: Idem invitis ferè libris eusit, itemque omnium priorem vocem *neque* secutus editionem Turn.

3. *Abesse fatum abesse*.) Lambinus post hæc asteriscum posuit, tanquam aliquid necessario abesset. Catiroque libro 1. Emendationum cap. 13 huic quoddam fragmentum reponere conatur, sed avi non fausta ipse videatur.

4. *Aliam quandam vim, &c.*) Vulgati, *aliam enim quandam*. sed præter Pal. sec. Fabr. & editos à Victorio.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS, LIBER PRIMVS.

ATTICVS. QVINCTVS. MARCVS.

ATTICVS.

QUcus quidem ille, & hæc Arpinatium quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in Mario. Si manet ille quercus, hæc est profectò etenim est sanè vetus. QVINTVS. Manet verò Attice noster, & semper manebit. fata est enim ingenio. NVLLIVS autem AGRICOLAE cultu stirps tam diuina quàm poëtæ versu seminari potest. ATT. Quo tandem modo, Quinte? aut quale est istuc, quod poëtæ ferunt? mihi enim videris, fatrem laudando, *suffragari* tibi. Qui. Sit ita sanè. Verum tamen, dum Latine loquentur litteræ, quercus huic loco non deerit, quæ *Mariana* dicatur: eaque, ut ait Scævola de fratris mei Mario,

Canescet sæclis innumerabilibus.

Nisi fortè Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerunt, aut, quod Homericus Ulysses Deli se proceram, & teneram palmam vidisse dixit, hodie monstrant eandem: multaque alia multis locis diutiùs *commemorationis* manent,

manent, quàm *natura* stare potuerunt. Quare glandifera illa quercus, ex qua olim evolavit

Nuntia fulva Iovis, miranda visa figura,

nunc sit hæc. sed cùm eam tempestas, vetustásve consumserit, tamen erit his in locis quercus, quam MARIANAM QVERCVM vocent. ATT. Non dubito id quidem; sed hoc jam non ex te, Quinte, quæro, verùm ex ipso poëta, tuinc versus hanc quercum severint, 2 an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis. MAR. Respondebo tibi equidem, sed non antè, quam mihi tu ipse responderis, Attice. certè, non longè à tuis ædibus inambulans, post excessum suum Romulus Proculo Julio dixerit, *se deum esse & Quiritem vocari*, templumque sibi dedicari in eo loco jusserit: 3 & Athenis, non longè item à tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo sustulerit: sic enim est traditum ATT. Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Nihil sane, nisi ne 4 nimis diligenter anquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita ATT. Atqui multa quæruntur in Mario, ficta ne, an vera sint: & à nonnullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine, 5 vel severitas à te postulatur. M. 6. Et me, hercule, ego cupio non mendacem putari: sed tamen nonnulli isti, Tite, faciunt imperitè, 7 qui in isto periculo 8 non ut à poëta, sed ut à teste, *veritatem exigant*. nec dubito, quin iidem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Qu. Intelligo, te, frater, alias in historia leges observandas putare, alias in poëmate. M. Quippe cùm in illa ad *veritatem*, Quinte, referantur, in hoc *ad delectationem* pleraque. quamquam & apud Herodotum, patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. ATT. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem, Tite? ATT. Postulatur à te jamdiu, vel flagitatur potiùs historia. sic enim putant, te illam tractante, effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. Atque ut audias quid ego ipse sentiam, non solùm mihi videris eorum studiis, qui litteris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ *salva* per te est per te eundem sit *ornata*. abest enim historia litteris nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio. potes autem tu profectò satisfacere in ea, quippe cùm sit opus, ut tibi quidem videri solet, unum hoc oratorium maximè. Quamobrem aggredere, quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. Nam post annales pontificum maximorum, 9 quibus nihil potest esse jucundius: si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium venias: quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannii autem ætate conjunctus Antipater paullo inflavit vehementiùs, habuitque vireis agresteis ille quidem, 10 atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratiùs scriberent. Ecce autem, 11 succedere huic Gellius, Clodius, Asellio, nihil ad Cœlium, sed potiùs ad antiquorum languorem, atque insciti am. Nam 12 quid Attium numerem? cujus loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa 13 erudita Græcorum copia, sed ex librariolis Latinis; in orationibus autem 14 multus & ineptus ad summam impudentiam. Sisenna, ejus amicus, omneis adhuc nostros scriptores, nisi qui fortè nondum ediderunt, de quibus *existimare non possumus*, facilè superavit. Is tamen neque orator in numero vestro umquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quemquam, de Græcis legisse videatur: eum tamen velle duntaxat imitari: quem si assequi posset, aliquantùm ab optimo tamen abesset. Quare tuum est munus: hoc à te exspectatur: nisi quid Quinto videtur secus. QV. Mihi verò nihil; & sæpe de isto collocuti sumus. sed est quædam inter nos parva dissensio. ATT. Quæ tandem. Q. A quibus temporibus scribendi 15 capiat exordium. ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidē: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea complectatur, quibus ipse interfuit. ATT. Ego verò huic potius assentior. *Sunt* enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi, Cn. Pompeji laudes illustrabit. 16 incurret etiam in illummet memorabilem annum suum, quę ab isto mâlo prædicari, quàm ut ajunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem jamdiu postulari, Attice. quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur vacuum tempus, & liberum. neque enim *occupata opera*, neque *impedito animo*, res

---

2. *Tempestas vetustásve.*) Pal. quartus, *necessitasve*. nec videtur temerarium.

2. *An ita factum de Mario, ut scribis, acceperis.* Ferè magis placet, quod in Pal. quarto & Fabriciano, *ut scripsis asseris*

3. *Et Athenis, non longè item à tua, &c.*) Ita Aldi editio vetus. junioris enim: *& verum ut sit Athenis, non esse* quomodo & Victorianæ; accesseruntque proximè Pal. tert. in quo; *& verum ut sit ab ea non longe, &c.* nam quartus; *justis ne sit alius non longe.* cui quarto de neops magis fere attendendum, quam tertio; quamvis alioquin sit non magnæ rei. quippe tertius idem est, quem superioribus ali quot libris citavi laude cum exigua, at quartus iste nihil habet nisi libros hos de Legibus, sed scriptura ante quiore; quanquam papyraceus. Erat in Gulielmii Fabr. καὶ νεωπαλαίῳ, ut ipsemet vocat, *& verum ut sit asi is*, in S. Victoris & Pithœano, *& verum ut sit Athenis.*

4. *Nimis diligenter anquiras.*) Ita Turnebi mss. repræsentataque antea editio Victorii vulgata, *inquiras.* Pal. quart. nihil illius verbi habet; & quàm magis examino, tam id minus hic requiritur bellè subaudiatur

5. *Vel severitas à te postulatur.* Non aliter Pal. quart. & Turnebianus, & S. Victoris; neque minimum abit aut Pithœanus; aut Fabricianus vulgata prius lectio: *sed veritas à te postulatur* quæ secunda non est; cum præcesserit *fides*, ad eam enim vocem est responsio Ciceronis, non ad *veritatem*, ut Turnebus aliique arbitrantur. Allusitque fortè ad illud Terentii:

Tristis severitas inest in vultu, atque in verbis fides.

6. *Et, mehercule ego, &c.*) Ita Pal. nostri. Victorius exponsuit prænomen: *Et hercule ego me cupio.*) publicata passim, *& mehercule ego me cupio.*

7. *Qui in isto periculo.*) Non potui recedere à scriptura librorum nostrorum qui nemo non, & Victorius, quantus vir! contra antiquos proculdubio suos, adhæsit vulgatæ, *isto in periculo.* de nostro, variè litigant Cujacius lib. v. Observ. cap. 25 & Hotomannus lib. III. Observat. cap. 20 qui consulantur.

8. *Non ut à poëta, sed ut à teste veritatem exigant.*) Hotomannus locum variè corrigendum hi sufficit ii dicasse, repenri in Pal. quarto; *ut à teste examinant* quomodo item fuit in Fabriciano, sed is item admiserat vocem, *veritatem.* si qu s asseverarit, illud *veritatem exigant*, esse ab interprete, ei facile accesserim.

9. *Quibus nihil potest esse jucundius.*) Sic & libri nostri omnes. Victorius vulgavit *non est.* Lambinus placebat *ejuncidius*, aut *juncidius.* Guilelmus fingebat *jejunius*, &c.

10. *Atque horridas sine nitore.*] Pal. quart. *atque rudeis.*

11. *Succedere huic Gellius, Clodius, Asellio.*] Monuit Mercerus ad Nonium ita emendasse Passeratium. & verò hujus mentio apud nostrum lib. I. de Divinat. cap. 26. Gulielmius, quod invenisset in suis *Bellii* quomodo & edidit Victorius. & restat item in Palat. quarto adnotatas *Gellii.* ut de duobus sermo fuerit.

12. *Quid Attium numerem.*] Pal. tert. *Acrum*, quart. *Acium.* Paulus Manutius publicavit *Accium*, accedit que Sigonio autumanti legendum *Matrum*, ut intelligatur *C. Licinius Macer.* At Turnebus monuit, *Attii* mentionem factam Tullio in Bruto, laudatumque eundem à Festo, in verbo *Metelli.*

13. *Erudita Græcorum copia.*] Pal. quart. *Græcherum.* quod nonnullis fortè dignum examine.

14. *Multus & ineptus ad summam impudentiam.*] Sic Aldus senior. nam filius Paulus, *ineptus, datio summa impudentia.* Victorius sine dubio repræsentavit quod invenit in antiquis seis; nempe, *multus ineptus, elatio summam impudentiam*, quomodo tem est in S. Victoris, & in Pithœano, nisi quod hic *datio* Palat. aliorumque varietates, producere tædet satis adlevisse libri nostri oræ.

15. *Capiat exordium.*] Est ab nostris omnibus, neque aliter Victorii editio *ab ea capiatur.*

16. *Incurret etiam in illummet memorabilem, &c.*] Est à conjectura Turnebi, cùm miss. passim haberent *illum & memor, &c.* ideoque locum astrictio insignitissimo Victorius.

1. Nimi-

res tanta suscipi potest. utrumque opus est, & cura vacare, & negotio. ATT. Quid ? ad cetera (quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris) quod tibi tandem tempus vacuum fuit concessum ? M. Subsiciva quædam tempora incurrunt, quæ ego perire non patior: ut siqui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. *Historia* verò nec institui potest, nisi præparato otio, nec exiguo tempore absolvitur: & ego animi pendere soleo, cùm semel quid orsus, traducor aliò: neq; tam facilè interrupta contexo, quàm absolvo instituta. ATT. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut ejusmodi quampiam à cessionem liberam, atque otiosam. M. Ego verò *otiis* potius *vacationem* confidebam, cùm præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio consulentibus responderem, 3 *senectutique non inertis* grato, atque honesto fungerer munere. 4 sic enim mihi liceret & isti rei, quam desideras, & multis uberioribus, atque majoribus, operæ, quantum vellem, dare. ATT. Atqui vereor, ne istam causam nemo noscat: tibique semper dicendum sit, & eo magis, quòd te ipse mutasti, & aliud dicendi institutisti genus ut quemadmodum Roscius, familiaris tuus, in senectute 5 numeros in cantu decinerat, ipsaque tardiores fecerat tibias: sic tu à contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, 6 ut jam oratio tua non multùm à philosophorum lenitate absit, quod sustinere cùm vel *summa senectus* posse videatur, nullam tibi à causis vacationem video dari. Qu. 7. At me hercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si re ad jus respondendum dedisses. quamobrem, cùm placebit, experiendum tibi censeo. M. Id, siquidem, Quinte nullum esset in experiendo periculum. sed vereor, ne, dum *numero* velim laborem, *augeam*, atque ad illam causarum operam, ad quam ego numquam nisi paratus, & meditatus accedo, adjungatur hæc juris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam majorem umquam causam sum ausus accedere. ATT. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsicivis, ut ais, temporibus, & conscribis de jure civili subtilius, quàm ceteri ? Nam à primo tempore ætatis *juris studere* te memini, cùm ipse etiam adolescolam ventitarem: neque umquam mihi visus es prate addicendum dedisse, ut jus civile contemneres. M. I In longum sermonem me vocas, Attice: quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mavult, suscipiam: & quoniam vacui sumus, dicam. Qu. Ego verò libenter audierim. quid enim agam potius ? aut in quo melius hunc consumam diem ? M. Quin igitur ad illa spatia nostra sedesque pergimus ? ubi, cùm satis erit deambulatum, requiescemus. nec profectò nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. ATT. Nos verò: & hac quidem adire, si placet, *per ripam & umbram*. Sed jam ordire explicare, quæso, de jure civili quid sentias. M 9 Egone ? summos fuisse in civitate nostra viros, qui id interpretari populo, & respondsitare soliti sint: sed eos *magna professos, in parvis esse versatos*. Quid enim est tantum, quantum jus civitatis ? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur, 10 quamquam est populo necessarium ? nec verò eos, qui ei muneri præfuerunt, universi juris expertes fuisse existimo, sed hoc civile quod vocant, eatenus exercuerunt. 11 quoad *populum præstare voluerunt*. 12 Id autem incognitum est, minusque in usu necessarium. Quamobrem quo me vocas ? aut quid hortaris ? ut libellos conficiam de stillicidiorum, 13 ac de parietum jure ? aut ut stipulationum, & judiciorum formulas componam ? quæ & scripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à vobis exspectari puto. ATT. Atqui, si quæres, ego quid exspectem: quoniam scriptum est à te de optimo reip statu, consequens esse videtur, ut scribas tu idem de legibus. sic enim feciste video Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maximè diligis. M. Visne igitur, ut ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstivo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Cnosiorum, & spatiis silvestribus, crebrò insistens, interdum acquiescens, de institutis rerum publicarum, ac de optimis legibus disputat: sic nos inter has proceritissimas populos, in viridi, opacaque ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus iisdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat ? ATT. Ego verò ista audire cupio. M. Quid ait Quintus ? Qu. Nulla de re magis. M. Et rectè quidem nam sic habetote. nullo in genere 14 disputandi magis honestè patefieri, quid sit homini *tributum natura*, quantam vim rerum optimarum mens humana contineat, cujus muneris colendi, efficiendique causa nati, & in lucem editi simus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. his enim explicatis, *fons legum, & juris* inveniri potest. ATT. Non ergo à prætoris edicto, ut plerique nunc, neque à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex

---

1. *Nimirum iste oratio postulat.*) Victoriana, *nimirum historia postulat*. male, & præter edd. omnes, nostrosque scriptos quinque. *ut tu; verbas* inquit, *edis; legationem aliquam requirit*. Hotomannus lib. VI. Observ. emendabat, *ipsa opera*.

2. *Cessionem liberam.* Adhæsimus libris plutearibus, in quibus hæc scripta; de qua consulatur Turnebus: alii ediderunt *cessationem*. Lambinus, secutus Cujacii conjecturam, reposuit *cretionem*; quem impugnat Hotomannus, emendatque *foresii unum*.

3. *Senectutique non inertis grato, &c.*) Haud absurde Pal. quart. *senectuti non inertis gratæ*. sed nihil tamen putarim mutandum.

4. *Sic enim mihi liceret, &c. quantum vellemus* aliqui dictum in illo *veri*.

5. *Numerose in cantu decinerat.*) Est à Victorii & Turnebi editis, nequaquam nostrûm quinque Aldus senior, *cte derat* quod plerique recepere: in contextum, litera secunda mutata in *a*. Lambinus hoc, more suo, multa interpicit à scriptis aliena.

6. *De patientia tua.*) Fabricianus *utinam*, unde facit Gulielmius, *utpote*.

7. *Atmehercule ego arbitrabar.*) Pal. quart. *At ne ego hercule.*; ut videatur retinendum: *At me ego hercule arb.*

8. *In longum sermonem me vocas.* Vulgata *vocavi*, sed nostra est à Pal. quint. & S. Victoris; neque aliter Victorius aut Turnebiana.

9. *Egone ? summos fuisse, &c.*) Sic Pal. quart. S. Victoris & Pith. neque aliter Victorius aut Turnebus. vulgata: *Ego meminisse, &c.* quam tuetur Mich. Brutus tanquam alteram priorem.

10. *Quamquam est populo necessarium.*) Admisi conjecturam Gul. Canteri, quæ conjectura non erit, si grandioribus literis exaretur publicum quam è notaret enim id vocis bis reponendum. Turnebus conjecit *quum est, &c.* non inepte. sed alterum est appositum magis. videatur ipse Canterus lib. V. Var. lect. c. 10. ne quis autumet, scripturam hanc natam è capite Lambini; quemadmodum præ se fert. Victorius edidit *Q. Ar. qui est populo, &c.*

11. *Quod populum præstare voluerunt.*] Est à mss. nostris melioribus, probavitque Turnebus: cusi vulgo *populo*.

12. *Id autem incognitum est, minusque in usu necessarium.*] Et hæc quidem lectio vulgata, sed non etiam vera: quod vel arguit diversitas scripturarum hæret quidem in Pall. nostris; sed S. Victoris codex exprest it tantùm; *id autem incogniti est, in usu necessarium*; quod & e suo produxit probavitque Turneb. esti non negat esse qui legant, *id autem cognitum est, usu necessarium*. Victorius publicavit: *id autem incognitum est, in usu necessarium*. Aldus Nepos, *id autem incognitum est minus necessarium*. Adolescens finxeram: *id autem incognitum est minus minusque in usu necessarium*. ut excideret *minus* ob repetitionem. *insuus* autem vox prisca, pro eo quo quis non utitur. poterat etiam, *id autem incognitum minus in usu necessarium*.

13. *Ac de parietum jure.*] Scriptura nescio an sana sit. nam Fabricii membranæ, *parentium*, aut tale quid. Pal. quart. *penentium*, vel simile. notat Gulielmius ad oram Fabr. legi *par*. unde conjicit *pariantium*. ego malim *parientium*. hoc ideo, quod ubi habemus in Oratione pro Murena c. 9. *ille venit & suis ne hostium copiis*; *tu ne aqua pluvia arcearis*; exstat apud Quintilianum, laudatorem illius sententiæ, *aqua pluvia parcentur*. quod quis non videt mutandum in *parientium*.

14. *Disputandi magis honestè patefieri.* Malui istud ut erat in Pal. tert. & Fabr. quàm *honestas*, ut Aldi vetus editio. nam Victorii, ac Turnebi *disputando honestè patefieri*, quomodo & liber S. Victoris.

ex intima philosophia hauriendam juris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone, Pomponi, quemadmodum caveamus in jure, aut quid de quaq; consultatione respondeamus. Sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris viris, non *ab uno* summa auctoritate, & scientia sustinetur: 1 sed nobis ita complectenda in hac disputatione tota causa universi juris est, ac legum; ut hoc, civile quod dicimus, in parvum quendam, & angustum locum concludatur naturæ. natura enim juris explicata est nobis, eaque ab hominis repetenda natura: considerandæ leges, quibus civitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta jura, & jussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ vocantur *jura civilia*. QV. Alte verò, & ut oportet, à capite, frater, repetis quod quærimus: & qui aliter jus civile tradunt, non tam justitiæ, quàm litigandi tradunt vias. M. Non est ita, Quinte ac potiùs *ignoratio juris litigiosa est*, quàm scientia. Sed hæc posterius. Nunc juris principia videamus. Igitur doctissimis viris proficisci placuit a lege haud scio an rectè si modò ut iidem definiunt, LEX EST RATIO SVMMA, insita in natura quæ jubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio cùm est in hominis mente 2 confirmata, & confecta, lex est. Itaque arbitrantur, prudentiam esse legem, cujus ea vis sit, ut *rectè facere jubeat, vetet delinquere*: eamque rem illi Græco putant nomine, à suum cuique tribuendo appellatam: ego nostro à *legendo*. nam ut illi æquitatis, sic nos delectus vim in lege ponimus & proprium tamen utrumque legis est. Quod si ita rectè dicitur, ut mihi quidem plerumque videri solet; à lege ducendum est juris exordium. ea est enim naturæ vis: 3 ea mens, ratioque prudentis: ea juris, atque injuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis nostra versatur oratio, *populariter interdum loqui necesse erit*, & eam legem, QVAM SCRIPTO sancit quod vult, aut jubendo, aut vetando, ut vulgus, appellare. Constituendi verò juris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ sæculis omnibus antè nata est, quàm *scripta lex* ulla, aut quam omninò civitas constituta. QV. Commodiùs verò, 4 & ad rationem institui sermonis sapientius. M. Visne ergo, ipsius juris ortum à fonte repetamus? quo invento, non erit dubium, quò sint hæc referenda, quæ quærimus. QV. Ego verò ita faciendum esse censeo. ATT. Me quoque adscribito fratris sententiæ. M. Quoniam igitur e jus reip. quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio tenendus est nobis, & servandus status omnesque leges accommodandæ ad illud civitatis genus, serendi *etiam mores*, nec scriptis omnia sancienda; repetam stirpem juris à natura, qua duce est nobis omnis disputatio explicanda. ATT. Rectissimè: & quidem ista duce *errari* nullo pacto potest. M. Dasne igitur hoc nobis, Pomponi, (nam Quinti novi sententiam) de deorum immortalium vi, natura, ratione, potestate, numine, mente, sive quod est aliud verbum, quo planiùs significem quod volo, 5 naturam omnem regi? nam si hoc non probas, ab eo nobis causa ordienda est potissimum. ATT. Do sanè, si postulas. etenim propter hunc concentum avium, strepitumque fluminum, non vereor, condiscipulorum nequis exaudiat. M. Atqui cavendum est. solent enim, id quod *virorum bonorum est, admodum rasci*. nec vero ferent, si audierint, te primum caput libri optimi prodidisse: in quo scripsit, NIHIL CVRARE DEVM, NEC SVI, NEC ALIENI. ATT. Perge, quæso, nam id, quod tibi concessi, quorsum pertineat exspecto. M. Non faciam longiùs. huc enim pertinet. Animal hoc providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilii, quem vocamus HOMINEM, præclara quadam conditione generatum esse à supremo DEO. solum est enim ex tot animantium generibus, atque naturis, particeps rationis, & cogitationis, cùm cetera sint omnia expertia. Quid est autem non dicam in homine, sed in omni cœlo, atque terra, *ratione divinius*? quæ cùm adolevit, atque perfecta est, nominatur rite SAPIENTIA. Est igitur, quoniam nihil est ratione melius, eaque & in homine, & in deo; prima homini cum deo rationis societas. Inter quos autem ratio inter eosdem etiam recta ratio communis est. Quæ cùm sit lex, 6 lege quoque consociati homines cum diis putandi sumus. Inter quos porrò est *communio legum*. inter eos communio juris est. Quibus autem hæc sunt inter eos communia, & civitatis ejusdem habendi sunt. Si verò iisdem imperiis, & potestatibus parent: multo etiam magis parent huic cœlesti descriptioni, mentique divinæ, & præpotenti deo. ut jam universus hic mundus, *una civitas* communis deorum, atque hominum, existimanda: & quòd in civitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, 7 agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius, tantoque præclarius, ut homines *deorum agnatione*, & genere teneantur. Nam cùm de natura omni quæritur, 8 disputari solet: & nimirum ita sunt ut disputantur perpetuis cursibus, conversionibus cælestibus exstitisse quandam maturitatem serendi generis humani. quod 9 sparsum in terras, atque satum, divino auctum sit animorum munere. 10 cumq; alia quibus cohærent homines, è mortali genere sumserint, quæ fragilia essent, & caduca; *animum tamen esse ingeneratum à deo*: ex quo verè vel agnatio nobis cùm cælestibus, 11 vel genus, vel stirps appellari potest. itaque ex tot generibus nullum est animal, præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipsisq; in hominibus NVLLA GENS EST neque tam immanis fuerit, neque tam fera, quæ non, etiam si ignoret, qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat. Ex quo efficitur illud, 12 ut is *agnoscat Deum*, qui, unde ortus sit, quasi recordetur, ac noscat. Jam verò virtus eadem in homine, ac deo est, neque ullo alio ingenio præterea. est autem VIRTVS nihil aliud, quàm in se perfecta & ad summum perducta natura est igitur homini cum deo similitudo. Quod cum ita sit, quæ tandem potest esse 13 propior certiorve cognatio? Itaque *ad hominum commoditates*,

---

1. *Sed nobis ista complectenda.*] Ita Aldus Nepos, neque aliter Victoriana, nisi quod non habeat *ista*. olim edita. *sed nunc ista complectenda.*

2. *Confirmata & confecta.*] Conjecit Gulielmius *conformata*. nescio an verè.

3 *Ea vis ratioque prudentis.*] Non insubidè Pal. quartus, *prudentia*.

4. *Ad rationem institui sermonis sapientius.*] Vict. & Turn. ac Lamb. edd. *apsime*. nostri mss. nihil recedunt à vulgata.

5. *Naturam omnem cogi.*] Pal. quart. à prima manu *hominum*, emendatumque *omnium*. medium non displicet.

6. *Lege quoque consociari homines cum deo*, &c.] Pal. quart. & Fabricianus. *conciliari*. neque displicet, ut usus sit varietate verborum Cicero.

7. *Agnationibus familiarum*, &c.] Gulielmius emendat, *ac nationibus*.

8. *Disputari solet (& nimirum ita sunt ut disputantur) perpetuis*, &c. Ita fere mss. nostri, editique à Turn. & Victorio, & Lambino. forsan omnia plana ora essent, si transposita syllaba legeretur: *& nimirum ita sunt ut disputantur*. vulgata lectio olim habet: *disputari solent, nimirum ista: perpetuis*. cui adsensi Aldus Nepos.

9. *Sparsam in terras atque satum.*] S. mss. *aut factum*. Lambini editio qua usus Gulielmius, habebat *senatum*. unde ipse fingebat, *atque enatum*. & verò conjectura orta à sphalmate typographo, minimè est inepta.

10. *Cumque alia, quibus cohærent homines, e mortali.*] Secutus sum editionem Turnebi, ut etiam fecit Aldus Nepos, & Lambinus, qui ipsam aliquoties semper arripit. vulgata: *Nam quod aliquibus ortu*, &c. *sumserunt*, &c. *animum esse ingeneratum* Victorius exhibet: *quamquam alia quibus cohær.* &c. ut vulgata Pal. quart. accedit scripturæ communi. at quarto manu prima solum agnoscit: *quamquam alia quibus cohærent homines è mortali genere & Deo ex quo*, &c.

11 *Vel genus vel stirps.* Victorius, *gens*, sicque editi à Turnebo: quamquam hic non neget, in mss. hærere alterum; quod & in Pal.

12. *Ut is agnoscat Deum.*] Turnebus de ingenio edidit, *ut ipse agnoscat Deum*; quod tale quid requireret sententiæ nexus. idque statim etiam intulit suis Lambinus. mss. nostri nihil variant, nisi quod S. Vict. reputat illud *ut*.

13. *Propior certiorve cognatio.*] Ita Pal. tert. nam quart. & Fabr. *prior*. non male. ceteri *propius*.

moditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quæ gignuntur, donata consultò nobis, non tortuitò nata videantur: nec solùm ea, quæ frugibus, atque bacis terræ fœtu profunduntur, sed etiam pecudes; quòd perspicuum sit, partim esse ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. ARTES verò innumerabiles repertæ sunt, *docente natura*, quam imitata ratio, res ad vitam necessarias sollerter consecuta est. Ipsum autem hominem eadem natura non solum celeritate mentis ornavit, sed etiam sensus, *tanquam satellites*, attribuit, ac nuntios: & rerum plurimarum 1 obscuras, & necessarias intelligentias enudavit, quasi fundamenta quædam scientiæ: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam cùm ceteras animanteis abjecisset ad pastum, solum *hominem erexit*, ad cælique quasi cognationis, domicilique pristini conspectum excitavit: tum speciem ita formavit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & *oculi* nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur: & is, qui appellatur *vultus*, qui nullo in animante esse, præter hominem, potest, indicat mores: cujus vim Græci norunt, nomen omninò non habent. Omitto opportunitates, habilitatesq; reliqui corporis, moderationem vocis, *orationis vim*, quæ conciliatrix est humanæ maximè societatis. Neque enim omnia sunt hujus disputationis, ac temporis: & hunc locum satis, ut mihi videtur, in iis libris quos legistis, expressit Scipio. Nunc quoniam hominem, 2 quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit, & ornavit Deus, perspicuum sit illud (ne omnia differantur) ipsam per se naturam longiùs progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima, & inchoata intelligentia, genera cognovit, confirmat ipsa per se *rationem*, & perficit. ATT. Dii immortales, quàm tu longè juris principia repetis! atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ exspectabam à te de jure civili, sed facilè patiar te hunc diem vel totum in isto sermone consumere. sunt enim hæc majora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breviter attinguntur: sed omnium, quæ in hominum doctorum disputatione versantur, nihil est profectò præstabilius, quam planè intelligi NOS AD IVSTITIAM ESSE NATOS, neque opinione, sed natura constitutam esse jus. Id jam patebit, si hominum inter ipsos societatem, conjunctionemque perspexeris. Nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmetipsos sumus. Quòd si *depravatio consuetudinum*, si *opinionis vanitas* non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocumque cœpisset: sui nemo ipse tam similis esset, quàm omnes sunt omnium. itaque quæcumque est hominis definitio, una in omneis valet. Quod argumenti satis est, nullam dissimilitudinem esse in genere, quæ si esset, non una omneis definitio contineret. Etenim *ratio*, qua una *præstamus beluis*, per quam conjectura valemus, argumentamur, refellimus, disserimus, conficimus aliquid, concludimus, certè est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam & sensibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ movent sensus, itidem movent omnium: quæque in animis imprimuntur, de quibus antè dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimuntur; *interpresq; est mentis oratio, verbis discrepans sententia congruens*. nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus *ad virtutem* pervenire non possit. Nec solùm in rectis, sed etiam in pravitatibus, insignis est humani generis similitudo. nam & *voluptate* capiuntur omnes: quæ etsi illecebra turpitudinis, tamen, 3 habet quiddam simile naturalis boni. 4 lenitate est enim, & suavitate delectans, sic ab errore mentis, tanquam salutare aliquid, ascisciturr; similique insciti *mors* fugitur, quasi dissolutio naturæ: *vita* expetitur, quia nos, in quo nati sumus, continet: *dolor* in maximis malis ducitur, cùm sua asperitate, tum quod naturæ interitus videtur sequi, propterque honestatis, & gloriæ similitudinem, beati, qui honorati sunt, videntur: miseri autem, qui inglorii. molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores, similiter omnium mentes pervagantur: nec, si opiniones aliæ sunt apud alios, idcircò, qui canem, & felem, ut deos, colunt, non *eadem superstitione*, qua ceteræ gentes, conflictantur. QVAE autem NATIO NON COMITATEM, non benignitatem, non gratum animum & beneficii memorem diligit? quæ superbos, quæ maleficos, quæ crudeleis, quæ ingratos non aspernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatum inter se esse intelligatur, illud extremum est, quòd *rectè vivendi ratio* meliores efficit. Quæ si approbatis, pergam ad reliqua: sin quid requiritis, id explicemus prius. ATT. Nos verò nihil: ut pro utroque respondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium ab alio, communicandumq; inter omneis, *justos natura nos esse factos*. atq; hoc in omni hac disputatione sic intelligi volo, 5 quod dicam naturam esse: tantam autem esse corruptelam malæ consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati, exoriantur que, & confirmentur vitia contraria. Quòd si, quod modo est natura, sic judicio, homines, *humani* (ut ait poëta) *nihil à se alienum putarent*, coleretur jus æquè ab omnibus. quibus enim ratio natura data est, iisdem etiam recta ratio data est: ergo & lex, quæ est recta ratio in jubendo, & vetando: si lex, jus quoque. at omnibus ratio: jus igitur datum est omnib. rectèq; Socrates exsecrari eum solebat, qui primus *utilitatem à natura sejunxisset*. id enim querebatur caput esse exitiorũ omnium: 6 unde est illa Pythagorea vox, 7 ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ, ΚΑΙ ΦΙΛΙΑΝ ΙΣΟΤΗΤΑ, ex quo perspicitur, cùm hanc benevolentiam tam latè longeque diffusam vir sapiens in aliquem pari virtute prædituin contulerit, tum illud effici, quod quibusdam incredibile videatur, fit autem necessarium, ut NIHILO SESE PLVS, QVAM ALTERVM DILIGAT. Quid enim est quod differat, cùm sint cuncta paria? quòd si interesse quippiam tantulum modò potuerit, jam amicitiæ nomen occiderit: cujus est ea vis, ut, simulatque sibi aliquid, quàm alteri, maluerit, nulla sit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo sermoni, disputationique nostræ, quo

1. *Obscuras & necessarias intelligentias enudavit.*) Retinui vulgatum. nam V. Ctor. *obscuras nec satis intelligentias enudavit*. quomodo & Turnebus, nisi quòd is *enodavit*, inventum etiam Gulielmio in cod. S. Victoris; qui malu sset, *obscuras nec facilèr intelligentias enudelevit*. Pal. & Fab. *obscuratum necessarias intelligentias enudavit* Gulielmus Canterus lib. Novar. lect. cap. 4. contentus vulgata lectione, solùm mutat *nudavit*, in *enubovit*. quam emendationem transferbit Aurato Lambinus; qui præterea suo more intollitin contextum hariolationem suam, *obscuras nec satis aperuit intellig.* Scilicet hoc erat emendare Ciceronem, ad fidem codicum calamo exaratorum.

2. *Quod principium reliquarum rerum esse voluit.*) Pal. cert. aperiè exarat *principem reliq.* sed interpretis forsan est emblema non auctoris.

3. *Habet quiddam simile naturalis boni.*) Vox *simile* erat in Pal. quart. & Fabr. nam S. Victoris *similè naturali bono*, æquè benè, si non melius. vulgata, *habet quiddam naturalis boni*, sed ab ea seorsum abiere Victor. & Turn. Supra etiam edidi, eosdem viros libros que secutus, *præstabilius*, pro quo vulgatiores, *præstabilius*.

4. *Lenitate & suavitate delectans, sic ab errore, &c.* Est à Turnebi editione, cui respondet Victorianus, nisi quod ipse *delectat* vulgata; *lenitatem est enim & suavitatem: id enim, ut suavitate delectans, sic ab errore &c.* quam scripturam olim retinent, qui Bruti vestigia sequuntur. nam Aldus Nepos, admisit item illud nostrum.

5. *Quod dicam naturam esse.* Haud aliter Vict. & Turn. edd. ea priores, *quod dico naturam esse*. P. Manut. istud putat esse à glossa; cui potius accedam, quam Lamb. alia atque alia interponenti. nam variant mss. nostri, ut solent testes in re falsa quippe quo haberi, *quod dicam verum esse*.

6. *Unde est illa Pythagorea vox.* Sic Pal. cert. expressique Aldus Nepos. Vulgati: *unde enim illa, &c.* quæ particula hic inepta.

7 Τὰ τῶν φίλων.) Exstant hæc in Aldi senioris editione. Victorii ac Turnebi ejus loco habent vacuum, utique inscriptum *Locus de amicitia*, quomodo mss. nostri quatuor.

1. Per

quo faciliùs jus in natura esse positum, intelligi possit. De quo cùm perpauca dixero, tum ad jus civile veniam, ex quo hæc omnis nata est oratio. Qu. Tu verò jam perpauca scilicet. ex iis enim, quæ dixisti, Attico videtur, mihi quidem certè *ex natura ortum esse jus.* ATT. An mihi aliter videri possit, cùm hæc jam perfecta sint; *primùm* quasi muneribus deorum nos esse instructos, & ornatos: *secundo* autem, unam esse hominum inter ipsos vivendi parem, communemque rationem: *deinde* omneis inter se naturali quadam indulgentia, & benivolentia, tum etiam societate juris contineri? quæ cùm vera esse recte, ut arbitror, concesserimus, qui jam licet nobis à natura leges, & jura sejungere? M. Rectè dicis: & res sic se habet. Verùm philosophorum more, non veterum quidem illorum; sed eorum, qui quasi *officinas instruxerunt sapientiæ*; quæ fusè olim disputabantur, ac liberè, ea nunc articulatim, distinctèque dicuntur. nec enim satisfieri censent huic loco, qui nunc est in manibus, nisi se paratim hoc ipsum, naturæ esse jus, disputarint. ATT. Et scilicet tua libertas differendi amissa est: aut tu is es, qui in disputando non tuum judicium sequare, sed auctoritate aliorum pareas? M. Non semper, Tite: sed iter hujus sermonis quod sit, vides. ad reip. firmandas, & ad stabiliendas vireis, *sanandos populos*, omnis nostra pergit oratio. Quocirca vereor committere, ut non bene provisa & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur, (nam id fieri non potest,) sed ut iis, qui omnia recta, atque honesta, 1 per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod *per seipsum laudabile* esset, aut certè nullum habendum magnum bonum, nisi quod vere laudari sua sponte posset: his omnibus (sive in Academia vetere cum 2 Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt: sive Aristotelem, & Theophrastum, cum illis re congruentes genere docendi paullum differentes, secuti sunt; sive, ut Zenoni visum est, rebus non commutatis, immutaverunt vocabula: sive etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed jam tamen fractam, & convictam sectam secuti sunt, ut, virtutibus exceptis, atque vitiis, cetera in summa æqualitate ponerent) his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. Sibi autem indulgentes, & corpori deservientes, atque omnia, quæ sequantur in vita, quæque fugiant, *voluptatibus, & doloribus ponderantes*, etiam si vera dicunt, (nihil enim opus est hoc loco litibus) in hortulis suis jubeamus dicere, atque etiam ab omni societate reip. cujus partem nec norunt ullam nec unquam nosse voluerunt, 3 paullisper facessant, rogemus. Perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam, hanc ab Arcesila, & Carnea de recentem, exoremus, ut sileat. nam si invaserit in hæc, quæ satis scitè nobis instructa, & composita 4 videntur, nimias edet ruinas. quam quidem ego *placare* cupio, *submovere* non *audeo*.

Desunt hic fortasse nonnulla de peccati conscientia & scelerum pœnis.

5 Nam & in iis sine illius suffimentis expiati sumus. At verò scelerum in homines, atque impietatum *nulla expiatio est*. Itaque pœnas luunt non tam judiciis, (quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ubi sunt tamen, perspæpe falsa sunt) 6 quàm ut eos cogitent, insectenturque furiæ, non ardentibus tædis, sicut in fabulis, sed *angore conscientiæ*, fraudisque cruciatu. Quòd si homines ab injuria pœna, non natura arcere deberet, quænam sollicitudo vexaret impios, 7 sublato suppliciorum metu? quorum tamen NEMO TAM AUDAX unquam fuit, quin aut abnueret à se commissum esse facinus, aut justi sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris à naturæ jure aliquo quæreret. Quæ si appellare audent impii, quo tandem studio colentur a bonis? Quòd si pœna, si metus supplicii, non *ipsa turpitudo*, *deterret ab injuriosa*, *facinorosaque vita*? nemo est injustus; 8 aut incauti potiùs habendi sunt improbi. tum autem qui non ipso honesto movemur, ut boni viri simus, sed *utilitate* aliqua, atque *fructu*, callidi sumus, non boni. 9 nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi *testem*; & *judicem*? quid in deserto loco nactus, quem multa auro spoliare possit *imbecillum*, atque solum? noster quidem hic naturæ justus vir, ac bonus, etiam colloquetur, juvabit, in viam deducet. is verò qui nihil alterius causa 10 facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit facturus. Quòd si negabit se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum, numquam ob eam causam negabit, quòd id naturæ turpè judicet, sed quòd metuat, ne emanet, id est, ne malum habeat. O rem dignam, 11 in qua non modò docti, verùm etiam agrestes erubescant! Jam verò illud stultissimum, EXISTIMARE OMNIA justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus. Etiamne, si quæ leges sint tyrannorum? si triginta illi Athenis leges imponere voluissent? aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco hæ leges, justæ haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noster tulit, ut dictator quem vellet civium, indicta causa impunè posset occidere. est enim unum jus, quo devincta est hominum societas, & quod lex constituit una. quæ lex est recta ratio *imperandi*, *atque prohibendi*: quam qui ignorat, is est injustus, sive est illa scripta uspiam, sive nusquam. Quòd si justitia, est obtemperatio scriptis legibus, institutisque populorum, & si, ut iidem dicunt, *utilitate* omnia metienda sunt: negliget leges, easque perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. Ita fit, ut nulla sit omninò *justitia*; si neque natura est, & ea, quæ propter utilitatem constituitur, 12 utilitate alia convelli tur. Atqui, si natura confirmatura jus non erit, virtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriæ caritas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altera, aut referendæ gratiæ voluntas poterit exsistere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd *natura propensi sumus ad diligendos homines*: quod fundamentum juris est: neque solùm in homines obsequia, sed etiam in deos cæremoniæ, religionesque tolluntur: quas non metu, sed ea conjunctione, quæ est homini cum deo,

1. *Per se expetenda duxerunt.*) Vict. & Turn. edd. *dixerunt*, quomodo & exemplar S. Victor. sed alii libri faciunt pro vulgata.

2. *Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt.*) Exemplar S. Victoris. *Xenocrate, Crate, Polemone.*

3. *Paullisper facessant rogemus.*) Pall. quart. habet ad eram, *facessant & absistant, rogemus.*

4. *Videntur, nimias edet ruinas.*) Turnebi ms. *videretur inferet ruinas.* Pal. quart. *videantur misces & ruinas.* S. Vict. *videntur dabit ruinas.*

5. *Nam & in iis sine illius suffimentis.*) Ita editi à Victorio & Turn. Ea priores, *quam etiam sine illius suff.* quod & in Pal. quarto. *quidam sine nulla.*

6. *Quàm ut eos agitent.*) Haud aliter Aldus Nepos sed in avi libris, eliorumq; comparet quàm, nuque agnoscit ullum ms. nostrum; medum ne propterea habeat Lambinus *quam conscientiæ sui eos agi.*

7. *Sublato supplicio rum metu.*) S. Victor. liber *sublatæ metu.* & verò placere *sublimes metu*, ejecto illo *supplicium*, quod mihi glossam resipit, quoniam præcesserat pœna.

8. *Aut incauti potius.*) Sic Pall. sic S. Vict. ac Fabr. expressitque editio Victorii. alii *at* præter Lambinus quæ *sed incauti.* pro arbitrio scilicet suo.

9. *Nam quid faciet is homo in tenebris.*) Pall. quart. *in non in tenebris.* Placeret magis si transpositis verbis foret: *nam quid non faciet in tenebris.*

10. *Facit & metitur.*) Sic vulgata; placetque præ *faciet & metitur*; quòd in Victorio & Turnebo; quia videam in Pal. quarto talem lectionem natam ex librariorum negligentia. habet tamen Pal. tert. item S. Vict. & Fabr. *faciet & emetietur.*

11. *In qua non modo docti, verùm etiam.*) Vict. & Turn. non habent illud *verùm* & poterat abesse: sed cùm fuerit in nostris omnibus, non ausus sum amovere.

12. *Utilitate alia convelletur.*) Est à Victoriana, quippe Turnebi *illa*, quomodò & vulgata. Pal. tert. *ipsa.*

2. *Testa-*

deo, conservandas puto. Quòd si populorum jussis, si principum decretis, si sententiis judicum, jura constituentur: jus esset latrocinari: jus adulterare: jus, si testamenta falsa supponere: si hæc suffragiis, ut scitis multitudinis probarentur. Quæ si tanta potestas est stultorum sententiis, atque jussis, ut eorum suffragiis rerum natura veritatis: cur non sanciunt, ut, quæ mala, perniciosaque sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum jus ex injuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos legem bonam à mala, nulla alia nisi naturæ norma dividere possumus. Nec solum jus & injuria à natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta, ac turpia, nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easque in animis nostris inchoavit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. Hæc autem in *opinione* existimat non in *natura* posita dementis est. Nam nec bonorum, nec equi vitus, quæ dicitur (in quo abutimur nomine) in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque, & turpia natura, dijudicanda sunt. Nam si opinione universa virtus, cadem ejus etiam partes probarentur. Quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, cautum, non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa judicet? est enim *virtus perfecta ratio*. quod eerè in natura est. igitur omnis honestas eodem modo. Nam ut vera, & falsa, ut consequentia, & contraria, sua sponte, non aliena judicantur: sic constans, & perpetua ratio vitæ quæ est virtus, itemque inconstantia quod est vitium sua natura probatur. 2 Nos ingenia juvenum non item ad ingenia: naturæ virtutes & vitia quæ existiunt ab ingeniis, judicabuntur? an ea non aliter? honesta & turpia non ad naturam referrine esse erit? quod laudabile bonum est, *in se habeat* quod laudetur necesse est. ipsum enim bonum, 3 non est opinionibus, sed natura. nam ni ita esset, beati quoque opinione essent. quo quid dici potest stultius? quare cùm & bonum & malum natura judicetur, & ea sint principia naturæ: certè honesta quoque, & turpia, simili ratione dijudicanda, & *ad naturam* referenda sunt. Sed perturbat nos *opinionum varietas* hominumque dissensio: & quia non eadem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa quæ aliis sic, aliis secus, nec iisdem semper uno modo videntur, ficta esse dicimus, quod est longè aliter. Nam sensus nostros non parens, non nutrix, non magister, non poëta, non scena depravat, non multitudinis consensus 4 abducit à vero. ANIMIS OMNES TENDUNTUR INSIDIAE, vel ab iis, quos modo enumeravi qui teneros, & rudes cùm acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut volunt; vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet. *imitatrix boni, vitiorum, malorum omnium magistra omnium*. cujus blanditiis corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hac, & scabie carent, non cernimus satis. Sequitur, ut concluſa mihi jam hæc sit omnis ratio, (id quod ante oculos ex iis est, quæ dicta sunt) *& jus, & omne honestum, sua sponte esse expetendum*. Etenim omnes viri boni ipsam æquitatem, & jus ipsum amant, nec est viri boni, errare, & diligere, quod per se non sit diligendum. Per se igitur jus est expetendum, & colendum. quod si jus est: etiam justitia. sic in ea reliquæ quoque virtutes, per se colendæ sunt. Quid? *liberalitas* gratuitane est, an mercenaria?; 5 si sine præmio benigna est, gratuita: si cum mercede, conducta: nec est dubium, quin is, qui liberalis, benignusve dicitur, officium, non fructum sequatur. Ergo item *justitia* 6 nihil exprimit præmii nihil pretii, per se igitur expetitur. eademque omnium virtutum causa, atque sententia est. Atque etiam si emolumentis, non 7 sua sponte virtus expenditur, una erit virtus, quæ *malitia* rectissimè dicetur. Vt enim quisque maximè ad suum commodum refert quæcumque agit, ita minimè est vir bonus; ut, QVI VIRTVTEM præmio metiuntur, nullam virtutem, nisi malitiam putent. Vbi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi *gratus* 8 si non eum ipsum cernunt gratis cui referunt gratiam? 9 ubi illa sancta *amicitia*, si non ipse amicus per se amatur *toto pectore*, ut dicitur? qui etiam deserendus, & abjiciendus est, desperatis emolumentis, & fructibus. quo quid potest dici immanius? Quòd si amicitia per se colenda est, societas quoque hominum, & æqualitas, & justitia per se expetenda. Quod ni ita est, omnino justitia nulla est id enim INIVSTISSIMVM IPSVM EST. IVSTITIAE MERCEDEM QVAERERE. Quid verò de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de verecundia, pudore, pudicitiaque dicemus? infamiæne metu non esse petulantes: an legum, & judiciorum? Innocentes ergo, & verecundi sunt, *ut bene audiant*, & ut rumorem bonum re colligant? Erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia 11 ac me nimis istorum philosophorum pudet qui nullum vitium vitare, nisi 12 judicio ipso notatum, putant. Quid enim? possumus eos, qui à stupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere eâm ipsa 13 *infamia propter rei turpitudinem consequatur*? nam quid aut 14 laudari recte aut vituperari potest. 15 si ab ejus natura recesseris quod aut laudandum, aut vituperandum putes? AN CORPORIS PRAVITATES, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis: animi deformitas non habebit? cujus turpitudo ex ipsis vitiis facillimè percipi potest, quid enim fœdius avaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abjectius tarditate, & stultitia dici potest? Quid ergo? eos, qui singulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus; propter damna, aut detrimenta; aut eruciatus aliquos, miseros esse dicimus, an propter vim *turpitudinem*

---

1. *Testamenta falsa supponere.* Pal. quattuor *subjecere*.

2. *Nos ingenia juvenum non item, &c.*) Lambinus hoc mirè ludit de mente Ciceronis. Quod nos reprè entamus, nitetur auctoritate Victorii, quam an quis ille sit sententiam affirmavit Turnebus: cui quis fidem deneget.

3 *Non in opinionibus sed natura.*) Sic etiam omnes Pall. & Guilielmius: sed pro naper in *opinionibus sed in natura*: quomodo nec Aldus sensit.

4 *Abducit à vero animis omnes tenduntur insidiæ.*) Victorius & Turnebus publicarunt: *abducit: at vero animis omnes, &c.* & sic ferè mss. nonnulli: nihil tamen muto.

5 *Si sua sponte benigna est.* Ita Pal. quartus tert. *benignus*, & S. Victorius, neque aliter editio Turnebi.

6 *Nihil expetit præmii.* Sic Pal. quart. Fabr. editique à Turneb. vulgata *exspetit*.

7 *Sua sponte ut sua expenditur.* Est à Victorii edit one, cui accedit Turneb. at ille si quod est *suapte* minus recte: quod inde colligo quod in nostri quatuor exb beant fo um *suapte*, non et am *sponte*, tanquam à re ex X constata esse in una vel g *sua natura* vere expetatur.

8 *Nisi eum ipsum etiamnum gratus cui referunt gratias amet?* Est à Pal item Fabr. exemplaribus quæ Adesius Nepos, neque recedunt Victorius aut Turnebus, nisi quod ii, *ipse cernunt*. liber S. Victorius habet tantum: *si non eum ipsum amet*. Et: *ubi illa, &c.* ante cujus eum *ipsum qui referunt gratias non amant gratis?*

9 *Ubi illa sancta amicitia.* Pal. quart. *ubi nulla sancta*, quod non ita inficetum videri queat.

10 *Colligant? erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia.*] Sic V & Turnebiana; neque alter membranæ S Victorii: quam quod melioris sortis posset, *de pudicitia loqui*: nihil hac lectione certius; ut nihil ineptius Lambini ausa. Eâ potior & Pal. quart. *colligant, erubescunt. Pudeat jam loqui quod pudicitia. Ac, &c.* ut fuerit ἀσύνθετον, neque aliter tertius aut Fabricianus: quam quod is *loqui de pudicitia*. retro vulgata habebat: *erubescunt: & pudet inquit me loqui. Ac.*

11. *Ac me nimis istorum Philosophorum pudet.*) Egregiè hunc locum correxi ex Pall. mss. & Fabricano editionis eum cus. *Ac me nimirum istorum Phil.* Victorius habuerat *nimirum*, neque comparet in codice S. Victoris cohærent hæc cum superioribus; neque quidquam deest, ut vocabatur Turnebo.

12. *Judicio ipso notatum.* Haud aliter dem S. Victoris, item editio à Vict. & Turn. vulgata. *nullatum*.

13. *Infamia propter rei turpitudinem consequatur.*) Victorii edi tio *formidinem*. neque aliter S Victoris volumen, aut Pal tert reflat tamen alterum in ceteris nostris.

14 *Laudari recte aut vituperari potest.* Ita ferè plurestarii nostri, nisi quod quart à Fabr *laudari ac te* Turnebus induxit è mss *laudare, Rectè aut vituperare potes*. non sequor

15 *Si ab ejus natura recesseris.* Ita nostri aliquot, unus tamen & alter *ea nisi recesseris*, quod admisit Vict. & Turn. neque improbem. 16 *Pro*

dinemque vitiorum? quod item ad contrariam laudem in virtutem dici potest. 1 Postremò, si propter alias res virtus expetitur, melius esse aliquid, quàm virtutem, necesse est. Pecuniamne igitur? an honores? an formam? an valitudinem? quæ, & cùm adsunt, *parva sunt*; & quam *diu adfutura sint*, certum sciri nullo modo potest. an, (quod turpissimum dictu est) voluptatem? at in ea quidem spernenda, & repudianda, virtus vel maximè cernitur. Videtisne, quanta series rerum, sententiarumque sit: atque ut ex alio alia nectantur? quin labebar longiùs, nisi me retinuissem. Qu. Quo tandem? libenter enim, frater, ad istam orationem tecum prolaberer. M. Ad finem bonotum, quò referuntur, 2 & cujus adipiscendi causa tunt facienda omnia: controversam rem, & plenam dissensionis, inter doctissimos, sed aliquando tamen judicandam. A. Qui istuc fieri potest, L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? ATT. Quoniam Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum proconsul ex prætura in Græciam venisset, Athenis philosophos, qui tum erant, in locum unum convocasse, ipsisq; magnopere auctorem fuisse, ut aliquando controversiarum aliquem facerent modum. quod si essent eò animo, ut nollent *ætatem in litibus conterere*: 3 posse rem convenire: & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid convenire. M. Joculare istuc quidem, Pomponi, & à multis sæpe derisum. sed ego planè vellem me arbitrum inter antiquam Academiam, & Zenonem datum. ATT. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re una solùm dissident, de ceteris mirificè congruunt. ATT. 4 Ain tandem? una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cùm antiqui omnes, quod secundum naturam esset, quo juvaremur in vita, bonum esse decreverint: hic, nisi quod honestum esset, 5 nihil putarit bonum. ATT. 6 Perparvam verò controversiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probè quidem sentis, si res, ac non verbis dissiderent. ATT. Ergo assentiris Antiocho familiari meo (magistro enim non audeo dicere) quo cum vixi, & qui me ex nostris pænè convellit hortulis deduxitque in Academiam perpauculis passibus. M. Vir iste 7 fuit ille quidem prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihique, ut scis familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus necne, mox videro: hoc dico, controversiam totam istam posse sedari. ATT. 8 Quin istuc tandem vides? M. Quia si, ut Chius Aristo dixit, 9 solum *bonum* esse diceret, quod *honestum* esset, *malumque*, quod *turpe*, ceteras res omneis planè pateis, ac ne minimum quidem utrum adessent, an abessent, interesse: valde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, effetq; inter eos de re maxima, & de omni vivendi ratione dissensio. Nunc verò cùm decus, quod antiqui *summum bonum* esse dixerunt, hic *solum bonum* dicat; item dedecus, quod illi *summum malum*, hic *solum*: divitias, valitudinem, pulchritudinem, *commodas res* appellet, non *bonas*: paupertatem, debilitatem, dolorem, *incommodas*, non *malas*: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles: loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controversia nata est de finibus: in qua quoniam VSVCAPIONEM XII tabulæ IO INTER QVINQVE PEDES ESSE voluerunt depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non finemus; nec 11 Manilia lege singuli, 12 sed ex iis tres arbitri fineis regemus. Qu. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, 13 quos Socrates pegeritilisque parere. Q. Præclarè, frater, jam nunc à te verba usurpantur civilis juris, & legum: quo de genere 14 exspecto disputationem tuam. nam ista quidem magna dijudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognovi. Sed certè res ita se habent, ut EX NATVRA VIVERE, SVMMVM BONVM SIT id est vita modica, & apta virtute perfrui: aut naturam sequi, & ejus quasi lege vivere, id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura postulet, consequatur, quod 15 inter hæc velit virtute tanquam lege vivere. Quapropter hoc dijudicari nescio an umquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus ATT. At ego 16 huc declinabam nec invitus. Q. Licebit alias: nunc id agamus, quod cœpimus, cum præsertim ad id nihil pertineat hæc de summo malo, bonoque dissensio. M. Prudentissimè, Quinte, dicis, nam quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. Nec Lycurgi leges, nec Solonis, neque Charondæ, neque Zaleuci, nec nostras XII tabulas, nec plebiscita desidero; sed te existimo cùm populis, tùm etiam singulis hodierno sermone legeis vivendi, & disciplinam daturum. M. Est hujus verò disputationis, Quinte, proprium id, quod exspectas: atq; utinam esset etiam facultatis meæ. Sed profectò ita se res habet, ut quoniam VITIORVM EMENDATRICEM, LEGEM esse oportet, commendatricemque virtutum, ab ea vivendi doctrina ducatur. Ita fit, ut *mater omnium bonarum artium sapientia sit*; à cujus amore Græco verbo

---

1. *Postremò, si propter.*) Sic Pal. quart. & Fabr. expressitque item Victorius aliique. vulgata, *Nam si propter.*

2. *Eruque apiscendi causa.*) Est à Victorio. nam Turnebus *asciscendi*. prius publicati verbum illud non habebant, neque exstat in Pal. tert. nam quart. *asciscendi*. Fab. *ascendi*.

3. *Posse rem convenire.*) Forsan inter ferendum, *posse rem tum convenire*, nam est in Pal. quart. *cum*, in tert. *cumes*. in S. Victor. *& conv.* aliquid latet aut videntur mox expungenda; *si posset inter eos aliquid convenire*.

4. *Ain tandem? una de re est.*) Sic Turnebiana; quippe Victorii *Ain tandem? una non est solum dissensio?* & habet utraque lectio fautores mss.

5. *Nihil putarit bonum.*) Vox *nihil* abest mss. nostris quatuor; & vero non admisit Victorius, indicavitque Turnebus non agnosci à libro suo veter. & sic interdum loquiant quos ostendit exemplis Consulatur.

6. *Perparvam verò controversiam dicis, ac non eam quæ dirimat omnia.*) Lectio controversa. nam edidit Victorius, *Parvam vero controversi dicis, at non eam quæ dirimat omnia.* Turnebus adhæret vulgato, nisi quatenus reponit *parvam*, quomodo & Pal. tert. at enim quart. *perparum verò controverse sa dicis*. C. c. *An non eam quæ dirimat omnia*. S. Victoris liber: *Perperam verò venit dicis a. non eam omnia quæ dirimat omnia*. unde Gulielmius conjicit *ac non omnia quæ dirimat omnia*.

7. *Fuit ille quidem prudens.*) Si obtemperandum mss. nostris omnibus, abjicienda dictio *quidem*, ut fecit Petr. Victorius.

8. *Quin istuc tandem videt?*) Est à Victorii editione; cui adstipulatur Fabricianus; etiam Palat. quart. nisi quod is præterea, *tandem ne*.

9. *Solum bonum esse diceret, quod honestum.*) Pall. nostris, item Gulielmianis non adest illud *diceret*, habetque. quart. ac Fabr. *esset*; infra quoque *interesset*, pro *interesse*. de qua scriptura deliberent quibus placuerit otii.

10. *Inter quinque pedes esse voluerunt.*) Haud secus editi omnes ante Victorium. is publicavit, *intra quinque pedes esse noluerunt*; quomodo legi voluerat Alciatus; cujus rationes ex Aggenio videantur tit. Cod. Finium reg. nostræ scripturæ accedunt Pall. & codex S. Victoris, item Fabricianus, mò & Turnebi veteres, qui item consulatur hoc loco.

11. *Manilia lege.*) Sic Fabr. & Victor. item vet. liber Claudii Puteani: alludunque literæ Pal. tertii in quo *Manubia*. vulgati olim *Manilia*.

12. *Sed ex iis tres arbitri.*) Pall. *hi*. S. Victoris *his*. Fabr. *iis*. Victorii editio exhibuit illud, *ex iis*, suppositque *nos*. verum argutè finxit Ranconnetus de priore, *sed ex XII tres arb.* ut monuit Turnebus lib. IV. Adversar. cap. 24. quod statim in contextum admisit Lambinus, quàm benè, ipse viderit, consultatur tamen & Cujacius libro V. Observat. cap. 21. ubi & propugnat emendationem hanc AEmarianam.

13. *Quos Socrates pegeritilisque parere.*) Est à Turnebi scripris neque secus S. Victoris liber. præteritum scilicet à *pange* notatum Priciano. edit. ol. *si pegerit*.

14. *Exspecto disputationem tuam.*) Pal. quart. & Fabr. *dubitationem*.

15. *Inter hæc velit virtute, tanquam lege vivere.*) Scriptus S. Victoris *virtutem*. ex quo facit Gulielmius, *virtutum*.

16. *Huc declinabam nec invitus.*) Idem liber *invitis*, quod probabat Gulielmius dictum, sicut *ingratis*.

1. *Inge-*

verbo PHILOSOPHIA nomen invênit: qua nihil à diis immortalibus, uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum vitæ datum est. hæc enim una nos cùm ceteras res omneis, tum, quod est difficilimum, docuit, ut *nosmet ipsos nosceremus*: cujus præcepti tanta vis, tanta sententia est, ut ea non homini cuipiam, sed pelphico deo tribuetetur. Nam qui se ipse norit, primum aliquid sentiet se habere divinum, 1 ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoque munere deorum semper dignum aliquid *& facet & sentiet*: & cum se ipse perspexerit, totumque tentarit; intelliget, quemadmodum à natura subornatus in vitam venerit, quantaque instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam: quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit: quibus illustratus, sapientia duce, bonum virum, & ob eam ipsam causam carnet se beatum fore. Nam cùm animus cognitis, perceptisque virtutibus, à corporis obsequio indulgentiaque discesserit, *voluptatemque*, sicut *labem* aliquam *decoris* oppresserit, omnemque mortis, doloriſque timorem effugerit, 2 societatemque caritatis coierit cum suis omneisquenatura conjunctos, suos duxerit, cultumque deorum, & puram religionem susceperit, & exacuerit illam, ut oculorum sic ingenii aciem, ad bona diligenda, & rejicienda contraria: quæ virtus ex provi dendo est appellata PROVIDENTIA: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemque cùm cœlum, terras, maria, rerumque omnium naturam perspexerit, eaque unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum, æternumque sit, viderit, ipsumque ea moderantem & regentem pæne prehenderit, secumque non unis circundatum mœnibus, 4 popularem alicujus definiti loci, sed *civem totius mundi*, quasi unius urbis, agnoverit: in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conspectu, & cognitione naturæ, dii immortales, quàm ipse se noscet! quod Apollo præcepit Pythius, quam contemnet, quàm despiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ vulgo dicuntur amplissima! Atque hæc omnia, quasi sæpimento aliquo, vallabit differendi ratione, veri, & falsi judicio, scientia, & arte quadam intelligendi, quid quamque rem sequatur, & quid sit cuique contrarium. Cumque se ad civilem societatem natum senserit, non solùm illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latiùs perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros: qua præcepta salutis, & laudes aptè ad persuadendum edat suis civibus: qua hortari ad decus, revocare à flagitio, consolari possit afflictos: factaque, & consulta fortium, & sapientum, *cum improborum ignominia*, sempiternis monumentis prodere. Quæ cum tot res, tantæque sint, quæ inesse in homine perspiciantur ab iis, qui sepsi velint nosse, earum parens est, educatrixque sapientia. ATT. Laudata quidem à te graviter, & verè. Sed quorsum hæc pertinent? M. Primùm ad ea, Pomponi, de quibus acturi jam sumus: quæ tanta esse volumus: non enim erunt, nisi ea fuerint, unde illa manant, amplissima. Deinde facio & libenter. &, ut spero, rectè, quod eam cujus studio tenebar, 5 quæque me, quicumque sum, effecit, non possum silentio præterire. ATT. 6 Verò feci & meritò, & ipse: fuitque id, ut dicis in hoc sermone 7 faciendum.

1. *Ingeniumque in se suum.*] Delata syllaba Gulielmius tentabat *quoque*, non male.

2. *Acta à subornatus.*] Forte *sua ornatus*, inquit Gulielmius, sed brimbi variant, & bene explicat Turnebus.

3. *Societatemque caritatis coierit cum suis omneisque natura conjunctos, &c.*] Non est ifthuc à conjectura Turnebi, ut aut mat Mich. Brutus, sed à libris veteribus: neque aliter ea am Victorii edito, nisi quod ea, forte typothetæ errore, *conjecerit*; quomodo tamen exemplar S. Victoris. Pal. quart. habebat ad oram *caritatis tenuerit*.

4. *Popularem alicujus definiti loci.*] Illud *definiti* deerat olim impressis; revocav que ex Victoriana & Turnebiana; quod exstaret aliquis in membranis S. Victoris.

5. *Quæque me quicumque sum effecit.*] Pal. tert. & S. Vict. *meum*: unde Gulielmius *me eum*, non inepte.

6. *Verè feci & meritò, & ipse, &c.*] Est à Victoriana editione, cui accedit codex S. Victoris, etiam Pal quart. nisi quod in *Verè* Turnebus publicavit: *Enimvero feci &c.* quod secutus est Aldus Nepos. nam. Lamb. antiquum obtinet multa de suo interspargit.

7. *Faciendum.*] Fuisse istud in veteribus scriptis, inde collegi quod esset in Pal. quarto *faciundum*.

M. Tullii Ciceronis De Legibus,

Liber Secundus.

ATTICVS. QVINTVS. MARCVS.

ATTICVS.

SEd visne, quoniam & satis jam ambulatum est, & tibi aliud dicendi initium sumendum est, locum mutemus. & in insula, quæ est 1 in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen esse) sermoni reliquo demus operam, sedentes? M. Sanè quidem. nam illo loco libentissimè soleo uti, sive quod meeum ipse cogito, 2 sive aut scribo, aut lego. ATT. Equidem, qui 3 nunc potissimùm huc venerim, satiari non queo: magnificasque villas, & pavimenta marmorea, 4 & laqueata tecta contemno. ductus verò aquarum, 5 quos isti tubos & euripos vocant, quis non cum hæc videat, irriserit? Itaque, ut tu paullo antè de lege, & jure differens, ad naturam referebas omnia; sic in his ipsis rebus, quæ ad requietem animi, delectationemque quæruntur, natura dominatur. Quare antea mirabar, (nihil enim his in locis nisi saxa, & monteis cogitabam: idque ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & versibus) sed mira-

LIII

1. *In Fibreno.*] Pal S V Ct. & Fabr. *Fibrino*. quomodo etiam partim fuisse in veteri suo testatus est Turnebus. sed infra tamen cap. 3. accedit vulgato.

2. *Sive aut scribo, aut lego.*] Est a Victorio. nam editi, *sive aliquid*, quod in solo Pal. quart. enim *sive aliud quid*. S. Vict. *sive aut quid*. quomodo & Fabr.

3. *Nonne potissimum huc venerim.*] Vulgatur passim, *nunc primùm* sed alterum est in Pal. in Fabr. & S. Vict. exhibuitque olim Victorius ac Turnebus; sed meruerunt sequi ad unum omnes, Stroza, Camerarius, Lambinus, Aldus Nepos, Brutus, vellem scire cauam.

4. *Et laqueata tecta.*] Pal & Fabr. *illaqueata*. neque minus recedit S. Vict. unde Gulielmius *& illa laqueata*.

5. *Quos isti Tubos & Euripos vocant.*] Sic mss. nostrorum quadriga; eruerantque è suis Victorius ac Turnebus. antea erat, *subet & euripet*.

mirabar, ut dixi, te tam valde hoc loco *delectari*. nunc contrà miror, te cùm Roma absis, usquam potiùs esse. M. Ego verò, cum licet plurcis dies abesse, præsertim hoc tempore anni, & amœnitatem hanc & salubritatem sequor, raro autem licet. 1 Sed nimirum me alia quoque causa delectat. 2 quæ te non attingit ita. ATT. Quæ tandem ista causa est? M. Quia, si verum dicimus, hæc est mea & hujus fratris mei *germana patria*: hinc enim 3 orti stirpe antiquissima: hic sacra; hic gens, hic majorum multa vestigia. Quid plura? 4 hanc vides villam, ut nunc quidem est, lautiùs ædificatam patris nostri studio: qui cùm esset infirma valetudine, hîc ferè ætatem egit in literis sed hoc ipso in loco cum avus viveret, & antiquo more parva esset villa, ut illa Curiana in Sabinis, me ficto esse natum. Quare ineſt nescio quid, & latet in animo ac sensu meo, quo me plus 6 hic locus fortasse delectet: siquidem etiam ille sapientissimus vir, *Ithacam* ut videret, immortalitatem scribitur repudiasse. ATT. 7 Ego verò tibi istam justam causam puto, cur huc libentiùs venias, atque hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam, sum illi villæ amicior modò factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus, & procreatus es. *movemur* enim nescio quo pacto *locis ipsis*, *in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adsunt vestigia*, me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam operibus magnificis, ex quisitisque antiquorum artibus delectant, quàm RECORDATIONE SUMMORUM VIRORUM: ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus: studioseque eorum etiam sepulcra contemplor. quare istum, ubi tu es natus, plus amabo posthac locum. M. Gaudeo igitur, me incunabula pæne mea tibi ostendisse. ATT. Equidem me cognosse admodum gaudeo. Sed illud tamen quale est, quod paullo antè dixisti; hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam esse vestram? 8 numquid duas habetis patrias? 9 anne est illa una patria communis? nisi fortè sapienti illi Catoni fuit patria non Roma, sed Tusculum. M. Ego me hercule & illi, & omnibus *municipibus duas esse censeo patrias*, unam naturæ; alteram, civitatis: ut ille Cato, cùm esset Tusculi natus, in populi Rom. civitatem susceptus est: itaque cùm ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris: ut vestri Attici, priusquàm Theseus eosdem migrare ex agris, & in *astu*, quod appellatur, omneis se conferre jussit, 10 & Sunii erant iidem, & Attici: sic nos eam patriam ducimus, ubi nati; & illam, qua excepti sumus. sed necesse est, *caritate eam præstare*. 11 qua reip. nomen universæ civitatis est: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere, & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea, quę genuit, quam illa, quæ excepit. itaque ego hanc meam esse patriam prorsus nunquam negabo dum illa sit major. 12 & hæc in ea contineatur. ATT. Rectè igitur Magnus ille noster, me audiente, posuit in judicio, 13 cùm pro Avidio tecum simul diceret, REMP. NOSTRAM justissimas huic municipio gratias agere posse, quod ex eo duo sui conservatores exstitissent: ut jam videar adduci, hanc quoque, quæ te procreavit, esse patriam tuam. Sed ventum in insulam est. Hic verò nihil est amœnius. ut enim hoc quasi rostro findit Fibrenus, & divisus æqualiter in duas parteis latera hæc alluit, rapideque dilapsus citò in unam confluit, & tantum complectitur, quod satis sit *modicæ palæstræ* loci. quo effecto, tanquam id habuerit operis, ac muneris, ut hanc nobis efficeret sedem ad disputandum, statim præcipitat in Liremi, &, quasi in *familiam patriciam* venerit, amittit nomen obscurius, Liremque multo gelidiorem facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cùm ad multa accesserim, ut vix pedetentare id possim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Est verò ita: sed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto, sæpe audio, 14 Thebanus Epiteles tuus ille nihil opinor, concesserit. Q. Est ita, ut dicis. cave enim putes Attici nostri 15 Emathio, planatisque illis quidquam esse præclarius. Sed, si videtur, considamus hîc in umbra, atque ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, revertamur. M. Præclare exigis, Quinte. at ego effugisse arbitrabar: & tibi horum nihil deberi potest. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem.

M. A Jove Musarum primordia.

sicut in Aratio carmine orsi sumus. Q. Quorsum istuc? M. Quia nunc itidem ab eodem, & ceteris immortalibus sunt nobis agendi capiendi primordia. Q. Optimè vero, frater: & fieri sic decet. M. Videamus igitur rursus, priusquam aggrediamur ad leges singulas, vim, naturamque legis, ne, cùm referenda sint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore sermonis, ignoremusque vim sermonis ejus, quo jura nobis definienda sunt. Q. Sanè quidem, hercule. & est ista recta docendi via. M. Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam, LEGEM NEQVE HOMINUM INGENIIS EXCOGITATAM, nec scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi, prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, & ultimam, *mentem* esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, rectè est laudata. est enim ratio, mensque sapientis, ab jubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties jam iste locus à te tactus est. sed antè quàm ad populareis leges venias, vim istius cœlestis legis explana, si placet: ne *astus* nos *consuetudinis*

---

1. *Sed nimirum me alia quoque causa delectat.*) Pal. quart. *sed nimium me alia quoque.* & ut deatur rescribendum, *sed nimium me ex alia quoque.*

2. *Quæ te non attingit ita.*) Gulielmius inclinabat in *Tita.*

3. *Orti stirpe antiquissima; hîc sacra, hîc gens.*) Secutus sum Pal. quart. & Fabricianum exemplar. hactenus cusa: *antiqua sumus*, voce supervacua. te cùm monendus lector, Pal. præterea ferebat, *hinc sacra, hinc gens.* de quo ipse cogitet licet.

4. *Hanc vides villam.*) Dicto *vides* non comparet in codice S. Victoris. & mox destituturillo *Curiana* quod sequitur.

5. *Latiùs ædificata.*) Pal. tert. *latine.* quod malebat etiam Turneb. ob sequens *parva.*

6. *Hic locus fortasse delectet.*) S. Victoris antiquus codex: *delectet.* quod placuit Gulielmio.

7. *Ego verò tibi istam justam causam puto.*) Pal. tert. non adest *justam.* quod ni te laudaret alius quis, at ego nihil muto.

8. *Numquid duas habetis patrias?*) Pal. tert. *numquid? duasne habetis patr.* quart. ac Fabr. *Quid? duas ne hab. patrias?* edit. *numquid nos duas hab.* quod pronomen in nullo est nostrorum, exulatque editione Victorii.

9. *Anne est illa una patria.*) Sic ed. Turneb. & vetus S. Victorii: nam vulgatus deest ne. Victorius publicat: *estne una illa patria.* Pal. quart. habet *an est illa patria, sine una.*

10. *Et Sunii erant iidem & Attici.*) Est à Victoriana & Turnebiana; quam imitatæ sunt quoque aliæ. prius erat, *& sempronius ex Asitio.* de qua lectione consulatur & Camerarius, & Paulus Manutius. nam mss. nostri mirificè variant. alludunt tamen admodum emendationi illi Dauniviſiæ.

11. *Quæ reip. nomen universæ civitatis est.*) Pal. tert. *quam R. P. tert. quæ reip. nomen universa civitatis adepta est.* Lambinus *quæ reip. nomen & univ.* annotat tamen extare in Memm. ano, *qua pop. Rom. universi civitas est.* nostram lectionem recepere Victorius, Turnebus, Manutius.

12. *Et hæc in ea contineatur.*) Pal. abjiciunt & potestque abesse. Aldus sen. ponit *hæc* novum orditur sermonem; item Victorius. at enim Turnebi editio atte xuit, *contineatur, quæ jus habet civitatis, & unam illam civitatem putat.* Camerarii verò, *contineatur habet civitates duas, sed illas unam civitatem putat.* quorum verborum nullus apex in mss. nostris.

13. *Cùm pro Avidio tecum.*) Malus istud, quia placuit Victorio, quem scio usum libris edcumatæ antiquitatis; siquæ extat in membranis S. Victoris. nam Pal. servant vulgatum *Avidio.* sunt qui legant *Allio.* S. Victoris, quod hærere in Massæano asseveravit P. Manutius; nec deest qui legat *Oppio*, aut *Ampio*, vel denique *Appio.* Turnebus divinabat *Gabinio.*

14. *Thebanus Epiteles.*) Nihil variant nostri, quàm quod S. Vict. *Thebanus.* Turneb. l. XXII. 16. emendat *Thyamis*, quod recepit in contextum Lambinus.

15. *Ematho.*) Ita Pal. tert. nam quart. *Emathio.* Turneb. verus *Emathyro.* emendabat idem *Amalthæ*; propter ea quæ scribit Cicero 1. ad Att. cumidque in contextum recepserunt Lambinus, Aldus Nepos, alii.

sublimis absorbeat, & ad sermonis morem usitati trahat.
M. A parvis enim Quinte, dicimus, I SI IN IUS VOCAT, atque ejusmodi alias *leges* nominare. sed verò intelligi sic oportet, & hæc, & alia jussa, ac vetita populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi: quæ vis non modò senior est, quàm ætas populorum, & civitatum, sed æqualis illius, cœlum, atque terras tuentis, & regentis dei. *neque enim esse potest divina sine ratione potestas*, nec ratio divina non hanc vim in rectis, pravisque sanciendis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omneis hostium copias in ponte unus assisteret, à tergoque pontem interscindi juberet, iccirco minùs Coclitem illum rem gessisse tantam, *fortitudinis lege*, atque imperio putabimus: nec si regnante Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam *legem sempiternam* Sex. Tarquinius vim Lucretiæ, Tricipitini filiæ, attulit. erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum *scripta* est, sed tum, cùm *orta* est. orta autem simul est cum mente divina. quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum, & ad vetandum, ratio est recta summi Jovis. Q. Assentior, frater, ut QUOD EST RECTUM, VERUM QUOQUE sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa divina mens, summa lex est; item, 2 cum in homine est perfectum, est in mente sapientis. Quæ sunt autem; variè, & *ad tempus* descripta populi si favore magis, quàm re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quæ quidem rectè lex appellari possit, esse laudabilem, quibusdam talibus argumentis docent. Constat profectò AD SALUTEM CIVIUM, civitatumque incolumitatem, vitamque hominum quietam, & beatam, INVENTAS ESSE LEGES: eosque, qui primùm ejusmodi scita sanxerint, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, 4 quibus illi adscriptis, susceptisque, *honestè, beateque viverent*: quæque ita composita, sanctaque essent, eas LEGES videlicet nominarunt. Ex quo intelligi par est, eos, qui *perniciosa, & in fore populis fusse* descripserint, cùm contra fecerint, quàm pollicti, professique sint, quidvis potiùs tulisse, quam leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando messe vim, & sententiam justi, 5 & juris legendi. Quæro igitur à te, Quincte, sicut illi solent; QUO CIVITAS careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id esse numerandum in bonis? Qu. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens civitas, anne ob ipsum habenda nullo loco? Qu. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur, legem haberi in rebus optimis. Qu. Prorsus assentior. M. Quid, quod multa pernicioſe, multa pestiferè scisciuntur in populis, quæ non magis legis nomen attingunt, & quam si latores aliqua concessu suo sanxerint? Nam neque *medicorum præcepta* dici verè possent, si quæ inscii, imperitique pro salutaribus mortifera conscripserint: neque in populo lex cuicuimodi fuerit illa, etiam si perniciosum aliquid populus acceperit. Ergo est lex, justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ *supplicia improbis afficiunt, defendunt, ac tuentur bonos*. Qu. Præclarè intelligo: nec verò jam aliam esse ullam legem puto non modò habendam, sed ne appellandam quidem. M. 7 Igitur tu Titias, & Apulejas leges nullas putas? Qu. Ego verò ne Livias quidem. M. Et rectè, quæ præsertim uno versiculo senatus, puncto temporis sublatæ sint: lex autem illa, cujus vim explicavi, neque tolli, neque abrogari potest. Qu. Eas tu igitur leges rogabis videlicet, quæ numquam abrogentur. M. Certè, si modò acceptæ à vobis duobus erunt. Sed, ut vir doctissimus fecit Plato, atque idem gravissimus philosophorum omnium, qui princeps de re, conscripsit, idemque separatim de legibus ejus, id mihi credo esse faciendum; ut priusquàm ipsam legem recitem, de ejus legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam fecisse video; cùm quidem illi non studii, & delectationis, sed reip. causa leges civitatibus suis scripserunt. Quos imitatus Plato, videlicet hoc quoque legis putavit esse, *persuadere* aliquid, non omnia *vi & minis* cogere. Qu. Quid, quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timæus? M. At Theophrastus auctor haud deterior, mea quidem 8 sententia; meliorem multi nominant: commemorant verò ipsius cives, nostri clientes, Locri. Sed sive fuit, sive non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum est. Sit igitur hoc à principio persuasum civibus, DOMINOS ESSE OMNIUM RERUM, AC MODERATORES DEOS, eaque quæ gerantur, eorum geri 9 vi, ditione, ac numine, eosdemque optimè de genere hominum mereri, & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri; piorumque, & impiorum *habere rationem*. his enim rebus imbutæ mentes, haud sanè 10 abhorrebunt ab utili, & à vera sententia. Quid est enim verius, quàm neminem esse oportere tam stultè arrogantem, ut in se rationem, & mentem putet inesse, in cœlo mundoque non putet? aut ut ea, quæ vix summa ingenii ratione comprehendat, nulla ratione moveri putet? quem verò *astrorum* ordines, quem *dierum noctiumque* vicissitudines, quem *mensium* temperatio, quëque ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non *gratum* esse cogant; hunc hominem omninò numerare qui decet? cumque omnia, quæ rationem habent, præstent iis, quæ sint rationis expertia, nefasque sit dicere, ullam rem præstare

1. SI IN IUS VOCAT, *atque ejusmodi alias leges, &c.*] Secutus sum Pal. qui sit, neque abibat tertiùs, nisi quod is, *atque ad ejusmodi, &c.* quid quod nequoquo aptæ erit mihi Aldus avus & Nepos; ut nimirum Tullius principium modò legis laudarit, sequentes editiones adjecerint VOCAT, ATQUE, EAT, *ejusmodi, &c.* quæ Iurisconsultis nonnullis crucem fixerunt. certè Cujacius lib. VII. Observat. cap. 18. legere capitur, VOCAT, NE EAT. Carrio contra defendit alterum lib. I. Emendat. cùm *atque* enim idem esse, quod *statim*, quod ipsum ter ginta aliquot ante annos prodiderat Turnebus.

2. *Cum in homine est perfectio, est in mente sapientia.*] Hæc est lectio certa, quam & mirè probat Turnebus, reperitque in Pall. & Fabr. ipse edidit, *est perfectum in mente*. quod & exstat in S. Victorii, expressisque editionibus Petri Victorii, Lambinus multa interjecit de suo; & nobis hodie facit.

3. *Verùm & ad tempus descripta populi si favore, &c.*] Sic uno consensu Vict. & Turnebus; secutusque est Aldus Nepos nam Lambinus adhæsit vulgatæ, *vel. & ad tempus scripta populi favore*. Pal. quart. exhibet *vera & ad tempus descripta, populi favorem magis quàm legum nomen tenent*. cui & fuit quoque sensus.

4. *Quibus illi adscripsit, susceptuque.* Pall. & Fab. & S. V. & *illis adscripsit*. notavi quæ Guilelmus, à literam puncto signatam, mihi edita fuisse.

5. *Et juris legendi.*] Ita Turnebi editio. nam Victorii & *rim legendi* communis lectio *jurie eslendi*; cui assentitur Pal. tert. sed quart. habet *& jurulenti*.

6. *Quam si latores aliqua concessu suo sanxerint.*] Leg. e Guilelmius, *latrones insolfuisse*. quod verum videtur: certè præponendis tribus quatuor conjectaneis Lambini, eodem modo conjecit Lipsius lib. II. Antiq. cap. 2.

7. *Ergo tu Titias & Apulejas.*] Scriptura ista vera est; neque jam ex codex S. Victoris & aliquot, excusis Petrus Victorius; nisi quod is unitâ dictione *Tuitias*. male rescribendum enim fuerat veteri ratione literarum, *tu* TIAS, quod valeret *tu Titias*. hi sensum legendum illud ex majusculum; suppeditantque exempla Pandectæ Florentinorum, cui ratio tractatus sim requirisque fecit responsio. Quint. 5. *Ego verò, &c.* Petr. Pithœus l. II. Adversar. subsec. 12. inclinat reponere *Turiae*, aut *Turiae*. Videantur ibidem rationes ejus, minimè frivolæ.

8. *Sententia: meliorem multi nominant.* Lipsius l. II. Variarum c. II. labem hujus sententiæ auferre conatur, rescribendo, *sententia melior, cum multis commemorat*. ingeniosè. Turnebus monuit alios legere, *sententia melior, multi nominant*.

9. *Ditione, ac numine.*] Est à Turneb. quippe Victorina omisit laudari. quod nec in Palat. quarto vulgata, *judicio, numine*.

10. *Abhorrebunt ab utili, & à vera sententia.*] Pall. *utili ac vera sententia*.

naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea, confitendum eſt. Vtileis eſſe autem opiniones has, quis neget, cùm intelligat, quam multa firmentur *iureiurando*, 1 quantæ ſalutis ſint fœderum religiones? quam multos divini *ſupplicii metus* a ſcelere revocarit? quàmque ſancta ſit *ſocietas civium* inter ipſos, diis immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus? Habes legis proœmium: ſic enim hoc appellat Plato. Qu. Habeo verò, frater: & in hoc admodum delector, quòd in aliis rebus, aliiſque ſententiis verſaris, atque ille. nihil enim tam diſſimile eſt, quàm vel ea, quæ antè dixiſti, vel hoc ipſum legis exordium. Vnum illud mihi videris imitari, orationis genus. M. Vellem fortaſſe, quis enim id poteſt, aut umquam poterit imitari? nam ſententias interpretari perfacile eſt. Quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe vellem meus. quid enim negotii eſt, eadem, prope verbis iiſdem converſa, dicere? Qu. Proſus aſſentior. Verum, 2 ut modò tute dixiſti, te eſſe malo tuum. Sed jam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. Expromam equidem, ut potero: &, quoniam & locus & ſermo, familiaris eſt, legum leges voce proponam. Qu. Quidnam id eſt? Sunt *certa legum verba*, Quinte, neque ita priſca 3 ut in veteribus ex his ſacratiſque legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant paullo antiquiori quàm hic ſermo eſt. Eum morem igitur cum brevitate, ſi potero, conſequar. Leges autem à me edentur non perfectæ: nam eſſet infinitum: ſed ipſæ 4 ſummæ rerum, atque ſententiæ. Qu. ita verò ne ceſſe eſt. quare audiamus verba legis:

M. AD DIVOS ADEUNT CASTE. *Pietatem adhibento. opes amovento. Qui ſecus faxit, deus ipſe vindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, neve novos: ſed ne advenas, niſi publice adſcitos, privatim colunto. conſtructa à patribus delubra habento. locos in agris habento & larum ſedes ritus familiæ patrumque ſervanto. divos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti, colunto, & ollos. 5 quos unde cœlo merita vocaverint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem Pollucem. Quirinum aſtella, propterque datur homini adſenſus in cœlum. Mentem Virtutem Pietatem, Fidem, earumque laudem delubra ſunto. 6 Nec ulla vitiorum ſacra ſollemnia obeunto. Ferias purgia amovento, easque in Famulis, operibus patratu, habento. 7 Itaque, ut ita cadat in annuis amfractibus, deſcriptum eſto, certaque fruges, certaque bacas ſacerdotes publice libanto: hoc certo ſacrificium, ac diebus. 8 Iremque alios addes, ubertatem lactis, fœtumque ſervanto. 9 Id quod ne commutii poſſit, 10 ad eam rem, rationem curſus annuos ſacerdotes ſiniunto. Quæque quisque divo decora, grataque ſint habita, providento: 11 divique alii alii ſacerdotes, omnibus pontifices, ſingulis flamines ſunto. Virgines Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiterni. Quodque hac privatim, & publice modo ritaque fiat diſcunto ignari a publicis ſacerdotibus. Eorum autem duo genera ſunto; unum quod præſit cæremoniis, & ſacris: alterum, 12 quod interpretetur fatidicorum, & vatum effata incognita cum ſenatus, populusque adſciverit. Interpretes autem Jovis optimi maximi, publici auguresſignis, & 13 auſpiciis poſtea vidento, diſciplinam tenento. Sacerdotes vineta, virgetaque, & ſalutem populi auguranto, quique agent rem duelli, quique populatum, auſpicium præmonento; olliquè obtemperanto. 14 divorumque iras providento, eiſque appareto. ealique fulgura regionibus ratis temperanto: urbemque & agros, templa liberata, & effata habento: 15. quæque auguri injuſta, neſaſta, 16 vitioſa, dira defixerit, 17 irrita, inſectaque ſunto: quique non paruerit, capitale eſto. Fœderum, pacis, belli, inducierum oratores, fetiales 18 judices duo ſunto, bella, diſcepranto. Prodigia, portenta ad Etruſcos, & haruſpices 19 ſi ſenatus juſſerit, deferunto: Etruriaque principes diſciplinam docento. Quibus divis creverit, procurranto eidemque fulgura, atque obſtita pianto. Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla quæ pro populo rite fiant. Neve quem initianto, niſi uſu aſſolet Cereri Græco ſacro. Sacrum commiſſum quod neque expiari poterit, impie commiſſum eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto. Ludi publici, quod ſine curriculo, & ſine certatione corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidibus, & tibiis moderanto, eamque cum divûm honore jungunto. Ex patriis ritibus optuma colunto, præter Idæ matris famulos eoſque juſtis diebus, nequiſpiam cogito. Sacrum ſacrove commendarium 20 qui clepſerit, rapſerit-que parricida eſto. Perjurii pœna divina exitium: humana, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto. impius ne audeto placare donis iram deorum. Caute vota reddunto. Pœna violati juris eſto. 21 Quocirca ne quis agrum conſecrato aut*

---

1. *Quanta ſalutis ſint fœderum religiones.*] Ita mſſ. noſtris quatuor, neque aliter Victorius aut Turnebus quos & ſecutus Manut. Nepos.

2. *Ut modò tute dixiſti.*] Pal. quartus *recte* quod an temerarium ſit, neſcio.

3. *Ut in veteribus ex his ſacratiſque legibus.*] Hæc eſt ſcriptura codicum noſtrorum, nec habent Victorius, in quibus *ex iis ſacratæque*. Turnebus aliquando putavit legendum *ſaxis*, aliquando *Oſcis*, aliquando *regiis*. ſed Cujacius malebat *veteribus* XII. *ſacratæque*. videatur libro v. Obſervat. Guilielmus, *veteribus ex* XII. *ſacratæque*. quod ultimum animo maximè lætus facit.

4. *Summa verum atque ſententia.*] Ita mſſ. noſtri omnes. nam vulgata, *ac ſententia* habet tamen diſplicet quod publicavit Victorius, *ſummarum ſentratia*.

5. *Quos unde cœlo merita vocaverint.*] Et tenebris iſtud eruit ſolertiſſimus Victorius alii beſunt etiam hujus ſcripturæ liber S. Victoris, in quo *quos ſecundo cœlo*. Pal. quartus, qui *in aſcifcendo cœlo*. Fabr. ubi, *nanciſcendo cœlo*. ceterùm nondum videtur locus perſanatus. nam Lactantius laudat, *tetaverunt*; & ſic loquitur ipſe Tullius lib. 1. de officiis. Iſtudque ipſum aliquando divinarat Notus in Catullum Ianus Douſa filius cap. 2. cujus immatura morte inſignem alumnum amiſerunt Muſæ ac Gratiæ, ego verò æqualem eximium. Vulgatur hodie, *quis in cœlum merita vit.*

6. *Nec ulla vitiorum ſacra.*] Pal. quart. *Neucula*. Fabr. *Neucula*. S. Victor. *nuvula* unde Guilielmus facit, *neve ulla*. Turnebus autumat illud *nuvula* eſſe poſſe vocem ipſam, qua tunc loquebantur; cum abiit etiam *ninguluæ* pro *nullius* dictum eſſe annotetur.

7. *Itaque ut ita cadat. annu. anf. diſ eſto.*] Ita noſtri libri, & publicati per Victorium. verum Turnebus; *cadant*.

8. *Iremque alios addes.*] Debebat redire Turnebianæ nam alæ, ut & mſſ. noſtri, *addes*. nullo ſenſu Steph. Pighius lib. III. Faſtorum malebat adhuc vocula tranſpoſita, *alios dies ad*. quod loqui videatur de ſerie conceptis.

9. *Id quod ne commutii.* Et & iſtud ab eadem ceteræ enim, *Idque ne eam*.

10. *Ad eam rem rationem, curſus &c.*) Haud aliter mſſ. noſtri aliorumque. Turnebus tamen malebat *ratione*: niſi velimus idem valere alterum ſer pti ta priſca; ut *ritatem*, aliaque.

11. *Divique alii alii ſacerdotes.*) Sic Aldi vetus. nam Victorius, Turnebianus, tem mſſ. noſtri quatuor excudunt illud *alii*.

12. *Quod interpretetur fatidicorum.*] Quod eſſet in membranis S. Victoris *fatiorum*, legebat Guilielmus *fanaticorum*.

13. *Ac auſpiciis poſtea vidento.*) Lamb. *poſtera*, contra mſſ. & edd. Guilielmus, licet ſoret vulg. probari à I. Scalig in Conjectaneis ad Varronem. juſſi nos videre num legendum ſit *haſtia aut poſea*.

14. *Divorumque iras.*] Claud. Puteanus malebat *divumque*.

15. *Quæque Auguri injuſta neſaſta, vitioſa, dira defixerit.*] Quid enim eſſet, *dira & injuſte defigere*? melius alii ſcribunt: *vitioſa, dira dixerit*, hoc eſt, dixerit. *Defigere* diris aliquem, incantationibus, maleficiis herbis & aliis veneficiis ſagæ docebantur, hoc eſt, πήσσειν καὶ κατάδεσμον. At verba *defigere* aut imagines quid ſit nec dicio. *Salmaſ.*

16. *Vitioſa dira defixerit.*] Lipſius lib. v. Epiſtol. quæſt. cap. 11. arbitratur ſcriptum antiquitus, *dixerit* neque enim hic aptum videri *defixerit*. at mihi videtur aptiſſimum. conſulatur modo ad hunc locum ſummus ille Criticorum Turnebus.

17. *Irrita infectaque ſunto.*] Obſecutus ſum libris ineditis, in quibus hæc lectio; probabatque etiam præ vulgato, *infecta*, Turneb.

18. *Iudices duo ſunto.* Melius iſtud longè quàm quomodo olim vulgati, *judices ne ſunto*; aut mſſ. *non ſunto*; qui error inde ortus, quod virgula jaceret ſuper b narium numerum. videatur Turneb.

19. *Si ſenatus juſſerit.*) Mſſ. noſtri omn. *juſſis*, ſicque editi à Turnebo, antiqua lectio ter bendi rat one.

20. *Qui clepſerit rapſeritque.*) Turn *clepſi rapſitque*, veteri pronuntiatione; etiamſi non neget in mſ. ſuo eſſe *clepſerit*; quod ipſum probatur Scaligero ad Varronem. Fab favet ſcripturæ mediæ. nam Pall. & S. Victoris; *qui clepſerit rapſitque*.

21. *Quocirca ne quis agrum conſecrato.*) Claud. Puteanus delendum putabat, *Quocirca*, translatum ex interpretatione Platonis, quæ infra ſequitur.

auri, argenti, eboris sacrandi modus esto. Sacra privata, perpetua, manento. Deorum manium jura, sancta sunto. Hos leto datos, divos habento. 1 *Sumptum in illos luctumque minuunto.*

ATT. Conclusa quidem est à te tam magna lex, sanè quàm brevi: & ut mihi quidem videtur, non multùm discrepat ista constitutio religionum à legibus Numæ, nostrisque moribus. M. An censes, cùm in illis *De republica* libris persuadere videatur Africanus, omnium rerumpub. nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reip. leges dare consentaneas? ATT. Immò prorsus ita censeo. M. 3 Ergo adeò exspectate leges, quæ genus illud optimum reip. contineant; &, si quæ fortè à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra rep. nec fuerint, tamen erunt fere *in more majorum*: *qui tum, ut lex, valebat.*

ATT. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem, 4 ut ego, UT ROGAS, possim edicere. M. Ain tandem, Attice, non es edicturus aliter? ATT. Prorsus majorem quidem rem nullam sciscam aliter. in minoribus, si voles, remittam hoc tibi. 5 M. Atque mea quidem sententia est. At ne longum fiat, videte. ATT. Utinam quidem, quid enim agere malumus? M. *Castè* jubet lex *adire ad deos*, animo videlicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis: sed hoc oportet intelligi, cùm multùm animus corpori præstat; observeturque, ut 6 casta corpora adhibeantur, multo esse in animis id servandum magis. nam illud vel superstitiosæ, vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate vanescere, 7 nec amnibus ullis elui potest. Quòd autem *pietatem adhiberi, opes amoveri* jubet, significat, probitatem gratam esse deo: sumtum esse removendum, quid est enim cùm paupertatem divitiis etiam inter homines æquale velimus, cur eam, sumtu 8 ad sacra addito, deorum aditu arceamus? præsertim cùm ipsi deo nihil minùs gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandum, & colendum viam. 9 Quòd autem non judex, sed *deus ipse vindex* constituitur; præsentis pœnæ metu religio confirmari videtur. *Suosque deos* aut *novos*, aut *alienigenas coli*, confusionem habet religionum, & ignotas 10 cærimonias. non à sacerdotibus, non à patribus acceptos deos, ita placet coli, si huic legi paruerint ipsi Patrum delubra esse in urbibus censeo: nec sequor magos Persarum; quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd *parietibus includerent deos*, quibus omnia deberent esse patentia, ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus. Melius Græci, atque nostri; qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt, atque enim hæc opinio religionem utilem civitatibus: siquidem & illud benè dictum est à Pythagora, doctissimo viro, *tum maximè, & pietatem; religionem versari in animis, cùm rebus divinis operam daremus.* 11 & quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, *homines existimare oportere, omnia quæ cernerentur, deorum esse plena*: fore enim omnes castiores, 12 veluti qui in fanis essent maximè religiosis. est enim quædam opinione species deorum in oculis, non solùm in mentibus. Eamdemque rationem *duces* habent in agris. Neque ea, quæ à majoribus prodita est cùm dominis, tum famulis, posita in fundi, villæque conspectu *religio Larum*. repudianda est. Jam *ritus familiæ patrumque* servare, id est (quoniam antiquitas proximè accedit ad deos) à diis quasi traditam religionem tueri. Quòd autem *ex hominum genere consecratos*, sicut Herculem & ceteros, coli lex jubet, indicat omnium quidem animos immortales esse, sed fortium, bonorumque divinos. Bene verò, quod *Mens, Pietas, Virtus, Fides*, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. * Nam illud vitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt *Contumeliæ fanum*, & *Impudentiæ*, virtutes enim non vitia consecrare decet. 13 Atque vetus stat in Palatio, *Febris*: & altera Esquiliis, 14 *Malæ Fortunæ*, detestatæque. quæ omnia ejusmodi repudianda sunt. Quòd si fingenda nomina, 15 *Vicepotæ* potius vincendi atque potiundi. 16 statasque undique cognomina, *Statoris*, & *Invicti Jovis*: rerumque expetendarum nomina, *Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ*; 17 quoniamque expectatione rerum bonarum erigitur animus,

1. *Sumptum in illos luctumque minuunto.*) Pal. quart. *luctumque*. S. Vict. *de sumpt.* unde facit Guilelmius, *luxumque*. non benè. nam duo vetat, & *luxum & luctum*. luxus ineft voci *sumptum*.

2. *Atque mea quidem sententia est.*) Ita Aldi vetus editio, nisi quod additâ literulâ *brevis*, unde parabat Guilelmius edendum, *brevis ipsa mihi*. Victorius publicavit, *brevior*, omisitque *quam*, quod nec in Turnebiano. retinui ego quod extaret in Palatin. quart. essetque in ceteris, *altera magna*. ubi apertè videntur elementa ejusdem vocis.

3 *Ergo adeò exspectate leges.*) Reduxi veterem scripturam Aldi. nam Victor. Turnebi, Camerarii, Sturmii, Bruti editiones, *exspectata*: nequaquam fuissem mutare, nisi vidissem meam in Aldina ultima. pro qua tamen nimium nolim pugnare; imò ne rixari quidem.

4. *Utque* UT ET ROGAS *possim edicere.*) Libuit ita scribere quod inde ortam putarem lectionem vulgatam, *atque* UT ET UT ROGAS. quod exstat quidem in Pal. tert. sed resp. alii, in quibus, *ut ego*, & *ut rogo*.

5. *Atque mea quidem sententia est.*) Turnebus hæc adhuc relinquit Attico. non video tamen quam appositè. imo ne quidem quomodocunque à Tullio; suspicorque attribuenda *Quinto*. certè mss. Pall. diserte nomen ejus præponere infra illis, *Ut nam quidem*; rectèque factum, inde magis inducor, quod Cicero non erat: *An ne longum fiat, videte*; non, *videat*, ut debebat toti Attico respondurus. Pal. tert. repræsentat, *Atque quidem mea sententia est*. ut adhuc fortasse retinendi debeat: *Q. Atque idem mea sententia est*, nam quartus fere habet; *Atque hæc mihi ea quidem sententia*.

6. *Castè corpora adhibeantur.*) Est à libris nostris antiquis, item Vict. & Turn. editionibus priores, *casta corpora adsunto*.

7 *Nec amnibus ullis.*) Non dubitavi admittere id quod sententia omninò requirebat. vulgati *manibus*; quod quidem in Pal. tert. versum quartus. Fabr S. Vict. dederat *amanibus*.

8. *Ad sacra addito.*) Habent & illud idem libri editi scriptique, nisi quod Turnebo anastet pro vulgata, quæ *adhibita*.

9. *Quòd autem non judex.*) Fere non displicet scriptura Pall. & Fabr. *non bonus judex*.

10. *Cærimonias non à sacerdotibus, non à patribus acceptis Deos, ita placet coli.*) Secutus fum, quod reperiunt in suis Victorius ac Turnebus. sed summodò distinctio nostra est. quam tamen, ita me Deus amet, vix intelligo. quare hæreo adhuc, hæreo. vulgata habebat *cæremonias etiam sacerdotibus. nam à patribus acceptos, &c.* neque aliter Aldi vetus, quàm quod ea; *esse sacerdotibus*: propinis ad manuscriptos nostros, in quibus, *cæremoniæ misse sacerdotibus. nam patribus acceptos, &c.* Tu Mercore, tu Guitheri, tu Regalti, succurrite.

11. *Et quod Thales, qui, &c.*) Lamb. *& quod à Thale*; sed nullo suffragante mss. si quid moramur, malueriem, *& quod Thales, &c.*

12. *Veluti qui in fanis essent maximè religiosi.*) Retinui Lambinianum, natum è conjectura Turnebi, *Veluti quæ in fanis essent, maximè religiosæ*. vulgata sine sensu; *veluti quo in fanis essent maximè religiosi*, quod & in Pall. tert. nam quart. *castiores quo in fanis essent vel giosi*, exclusis ceteris.

13 *Atque vetus stat in Palatio Febris.*) Pal. quart. *Atque vetustissima est Palatii Febris*.

14. *Malæ fortunæ, detestatæque. quæ omnia ejusmodi.*) Nihil adjuvant hæc membranæ nostræ. nam Pal. tert. stat à vulgato, quartus verò legit, *detestataque hujusmodi repudianda sunt*. S. V. &. *detestataque quæ omnia ejusmodi rep.* nec aliter Fabr. nisi quod is, *detestataque*, ut dederat Turneb. lib. XIV. cap. 6.

15. *Vicepotæ.*) Verbi hujus restitutio, debita Erricì Memmii libris: qui eam communicavit Nicolao Fabro, à quo primùm prodita fuit in Notis ad Senecam de Morte Claudii. exinde & Jacobus Schegkius idem conjecit. Premesso Observat. Epistol. 1. Nos de voce ista multa quoque ad eundem Senecam in animadversionibus nostris ante lustra bis duo.

16. *Statasque undique cognomina, Statoris, &c.*) Adhuc medicas expectat manus hic locus. Memmius è libro suo exhibuit *stabilis*. sed non satisfacit, non magis quàm Schegkiana conjectura *sistendique*. in voce enim tam plana non ita hærent librarii, aut jam longè divertunt. Pal. tert. stat à vulgata, ut & Fabr. nisi quod una littera *statosque fandi*. quartus habebat, *stacasque fandi*. codex S. Victor. *stharosque fandi* ex quo fingebat Guilelmus noster. *Ara sanitati* sed tali malagmate non sanatur istud vulnus.

17 *Quoniamque expectatione, &c.*) Arrogat conjecturam hanc sibi Lambinus, quomodo tamen dudum antea ederat Petr. Victor. vulgata, *quoniam quidem cujus* quæ & in mss. nostris.

mus, rectè etiam à Calatino *Spes* consecrata est: *Fortunaque* sit 1 vel *Hujusce diei*, nam valet in omnes dies: vel *Respiciens*, ad opem ferendam, vel *Fors*; in quo incerti casus significantur magis, vel *Primigeniam*, 2 à gignendo comes. tum.

Desunt pauca.

* *Feriarum* festorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium, & jurgiorum: in servis, operum, & laborum: 3 quas compositor anni conferre debet 4 & ad perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta serventur, fœtusque pecorum, quæ dicta in lege sunt; diligenter habenda ratio intercalandi est. quod institutum peritè à Numa, posteriorum pontificum negligentia dissolutum est. Jam illud ex institutis pontificum, & haruspicum, non mutandum est, quibus *hostiis immolandum* cuique deo, cui majoribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. 5 Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi juris, & 6 confitendarum religionum facultatem afferunt. Cumque *Vesta*, 7 quasi focus urbis, Græco nomine est appellata (quod nos propè idem Græcum interpretatum nomen tenemus) complexa sit; ei colendæ virgines præsint, ut advigiletur facilius ad custodiam ignis, & sentiant mulieres 8 in natura fœminarum omnem castitatem pati. Quod sequitur verò, non solùm ad religionem pertinet, sed etiam ad civitatis statum, ut sine iis qui sacris publicè præsunt, religioni privatæ satisfacere non possint. 9 continet enim, resp. consilio, & auctoritate optimarum semper populum indigere. *Descriptioque sacerdotum*, nullum justæ religionis genus prætermittit; nam sunt ad placandos deos alii constituti, qui sacris præsint sollemnibus: ad interpretanda alii prædicta vatum; neque multorum, ne esset infinitum, 10 neque ut ea ipsa, quæ suscepta pubicè essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem & præstantissimum in rep. jus est *augurum*, & cum auctoritate conjunctum, neque verò hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim majus est, si de jure quærimus, quam posse à summis imperiis, & summis potestatibus 11 comitiatus, & concilia, vel instituta dimittere, vel habita rescindere? quid gravius, quàm rem susceptam dirimi, 12 si unus augur ALIUM dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? 13 quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi jus, aut dare, aut non dare? quid? legem, si non jure rogata est, tollere? 14 ut Tetiam decreto collegii; ut Livias, consilio Philippi, consulis, & auguris: 15 nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? ATT. Agè, jam ista video, fateorque esse magna: sed est in collegio vestro inter Marcellum, & Appium, optimos augures, magna dissensio. nam eorum ego in libros incidi: cum alteri placeat, auspicia ista *ad utilitatem esse resp.* composita; alteri disciplina vestra 16 quasi divinare videatur prorsus posse. hæc tu de re, quæro quid sentias. M. Ingone? divinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & hujus hanc ipsam partem, quæ est in avibus, 17 certisque signis disciplinæ nostræ, quòd cum summos deos esse concedamus, *eorumque mente mundum regi*, & eorundem benignitatem hominum consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non video cur esse divinationem negem. Sunt autem ea, quæ posui, ex quibus id quod volumus, efficitur, & cogitur. Jam verò permultorum exemplorum & nostra est plena resp. & omnia regna, omnesque populi, cunctæque gentes augurum, prædictis multa *incredibiliter vera cecidisse* 18 neque enim Polctis, neque Melampodis, neque Mopsi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tantum nomen fuisset, neque tot nationes id ad hoc tempus retinuissent, 19 Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeque Pisidarum, nisi *vetustas* ea certa esse docuisset: nec verò Romulus noster auspicato urbem condidisset, neque Attii Navii nomen memoria floreret tam diu, nisi hi omnes multa ad veritatem admirabilia dixissent. Sed dubium non est quin hæc disciplina, & ars augurum evanuerit jam & *vetustate* & *negligentia*. Itaque neque illi assentior, qui hanc scientiam negat unquam in nostro collegio fuisse: neque illi, qui esse etiam nunc putat. quæ mihi videtur apud majores fuisse dupliciter, ut *ad resp. tempus* nonnunquam, ad *agendi consilium* sæpissimè pertineret. A. Credo, hercle,

---

1. *Vel hujusce diei.*) Valet *hujusque diei*, id est uniuscujusque diei; de quo pulcrè multa libro . de Formulis Brissonius, qui consulatur. *Hujusce* autem est in Pal. tert. & Fab. item editis à Victorio & Turneb. nam priores & posteriores *hujus diei*.

2. *A gignendo comes. tum.*) Ita duo è mss. nostris, nisi quod ii junctim *comestum* videantur Turneb. vulgata *cum est*, quod Aldus Junior annectit sequentibus, hoc modo: *cum est feriarum, &c.*

3. *Quæ compositor anni, &c.*) Huic quoque scripturæ accedit Pal. quart. publicati, *compositio anni*. adeuntur P. Vict. Variæ lect. lib. XXXVI. cap. 6.

4. *Et ad perfectionem op. rust.*] Est ab eodem quarto, item Francisci Fabritii lib. vulgatus, & *perfect.* Vict. & Turn. *ad perf.* sine copula antecedenti.

5. *Plures autem Deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, &c.*) Lipsius l. b 2. c. 11. Antiq. lectionem putat locum mancum, interponendumque, *omnium pontifices singuli*. sed putest ἀπὸ τῆς χοινῆς intelligi, *sacerdotes*.

6. *Confitendarum religionum.*) Est ab antiquo codice Pauli Manutii, quippe vulgo recepta lectio, *confitendarum*; quod utcunque explicat Turneb. Idem noster Lipsius divinat *cum fide tuendarum rel.* g. ingeniosè. Pal. noster quart habet, *confitiendorum*.

7. *Quasi focus urbis complexa sit.* Ita editio Turnebi, & alludunt aliquot mss. antiquiores tamen, *focus urbis complexa*, quomodo item exstat in Victor. nam lectio communis, *focus urbis conspecta sit*.

8. *In naturæ fœminarum omnem castitatem pati.*) Longè studio venustius illo Turneb. *peti*, licet probatum Lambino, Aldoque Nepoti, quid quod istud exstat in omnibus membranis nostris, olimque cusi, *omnium Deum casti pati*.

9. *Continet enim reipubl. consilio.*) Petri Vict. editio, *R. P.* quod & in Pal. tert. Turn. *reipub.* quod & alii secuti sunt nostrorum istud, est in olim impressis, agnoscuntque mss. castiores.

10. *Neque ut ea ipsa, &c.*) Lamb. tanquam si locus esset defectuosus, adjecit de suo, *neque panetorum librorum, ne ea*. Phy l

11. *Comitiatus & concilia, vel inst. tuta, &c.*) Haud aliter ferè mss. nostri prodeuntque Vict. ac Turneb. male, vulgata, *comitia tollere? consilia vel habita*.

12. *Si unus augur* ALIVM *dixerit.*) Id est, *diem*. sic & Victoris codex, reprætentantibus quos Victorius ac Turnebus, qui tamen mala istic, ALIO DIE; quod ipsum rectum contexuit inrabit Lambinus, contra mss. qui si abeunt ab priore, accedunt vulgato *aliter*.

13. *Quid rel. gerisum.* Palat. quart. *regina*. natum fortè, ex decurtata scribendi ratione.

14. *Ut Tetiam decreto collegii.*) Ita mss. quos citat Franciscus Fabricius anno Ciceronis IIX. inquit Gulielmius, & accedunt aut qui nostri, in quibus, *ut etiam*; quomodo olim vulgati. Critici deinde intulere *Titiam*. Petrus Pithœus lib. 2. Adversar. subjec cap. 2. emendat *Toriam* seu *Toriam*. rationes ejus ibidem videantur.

15. *Nihil domi, nihil foris.*) Pall. & Fabr. *nihil familia*. ex quo facilè fiat, *nihil militia* ut volebat Gulielmius.

16. *Quasi divinare videatur prorsus posse.*] Sic editio Victorii. nam priores *divinari*. Turnebus abjecit *prorsus*, quod nec in codice S. Victoris habet tamen Palatin. tert. nam quart. *quam divinatio videatur prorsus esse posse*. & verò *quasi divinatio*, habet item Fabr.

17. *Cæteraque signa disciplinæ nostræ, quod cùm summos Deos esse concedamus, &c.*) Pall. item S. Victor. & Fabr. mirè abeunt ab hac scriptura, nam tert. & Fabr. servat primum, *signis quos dicit*. quart. *signis quæ dicit*. S. Vict *signis quod dicit*. deinde concorditer rejiciunt *quod cum*; denique non agnoscunt *Deos*. mox etiam nullus eorum admittit vocem *benignitatem*. Victor. & Turnebus sic ent: ideo sortian, quod nihil ex suis scriptis erueret vulgata lectione melius.

18. *Neque enim Poletis.*) Ita reformavit Victorius; cùm prius fuisset, *Polide*. non dubio quin ex veteri libro at nostri tamen omnes quatuor, & Turnebi habent, *Polyidi*. videturne revocandum?

19. *Arabum, Phrygum.* Harum duarum gentium loco est in nostris vel *Adparigum*, vel *Adpangum*. ut Arabes isti forsan hujus non fecerint classis.

1. *Red-*

hercle, ita esse, istique rationi potissimùm assentior. Sed redde cetera. M. 1. Reddam vero, &, si potero, brevi. Sequitur enim de *jure belli*: in quo & suscipiendo, & gerendo & deponendo, *fas* ut plurimum valet, & *fides*: horumque ut publici interpretes essent, lege sancimus. Jam de *haruspicum* religione, de expiationibus, & procurationibus satis superque in ipsa lege dictum puto. A. Assentior, quoniam omnis hæc in religione versatur oratio. M. At verò quod sequitur, quomodo aut tu assentiare, aut ego reprehendam, sanè quæro, Tite. A. Quid tandem id est? M. *De nocturnis sacrificiis mulierum.* A. Ego verò assentior; excepto præsertim in ipsa lege solemni sacrificio, ac publicò. M. Quid ergo aget *Jacchus*, *Eumolpidæque* nostri, & *augusta illa mysteria*, siquidem sacra nocturna tollimus? non enim populo R. sed omnibus bonis, fimisque populis leges damus. A. Excipis, credo, illa, quibus ipsi initiari sumus. M. Ego verò excipiam. Nam mihi cùm multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperisse, atque in vita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis, quibus ex agresti, immanique vita, exculti ad *humanitatem* & mitigati sumus: initiaque, ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus: neque solum cum lætitia *vivendi rationem* accepimus, sed etiam cum *spe meliore moriendi*. Quid autem mihi discipliceat, 3 innocentes poëtæ indicant comici. Qua licentia Romæ data, quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quo ne imprudentiam quidem oculorum adjici fas fuit? A. 4 Tu verò illam Romæ legem rogato, nobis nostras ne ademeris. M. Ad nostra igitur revertor: quibus profectò diligentissimè sanciendum est, UT MULIERUM FAMAM MULTO PLUS OCULIS LUX CLARA CUSTODIAT initienturque eo ritu Ceres, quo Romæ initiantur. Quo in genere severitatem majorum senatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, & consulum exercitu adhibito, quæstio, animadversioque declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores forte videamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit. Novos verò deos, & his colendis *nocturnas pervigilationes* sic Aristoph. facetissimus poëta veteris comœdiæ, vexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alii dii peregrini judicati, è civitate ejiciantur. Publicus autem sacerdos, imprudentiam consilio expiatam metu liberet; audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atque impiam judicet. Jam *ludi publici*, quoniam sunt cavea, circoque divisi, 5 sint corporum certationes, cursu, & pugilatione, luctatione, curriculisque equorum usque ad certam victoriam circo constitutis: cavea, cantu, voce, ac fidibus, & tibiis; dummodò ea moderata sint, ut lege præscribitur. assentior enim Platoni, *nihil tam facile in animos teneros, atque molles influere, quàm varios canendi sonos.* quorum dici vix potest quanta sit vis in utramque partem. Namque & incitat languenteis, & 6 languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit; civitatumque hoc multitudinem in Græcia interfuit, antiquum vocum servare modum: quarum mores lapsi ad mollitiem, pariter sunt immutati cum cantibus aut hæ dulcedine, corruptelaque depravati, ut quidam putant: aut, cùm servitas eorum ob alia vitia cecidisset, tum fuit in auribus animisque mutatis etiam huic mutationi locus. Quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ vir, longeque doctissimus, valde hanc labem veretur, negat enim *mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum.* Ego nec tam valde id timendum, nec planè contemnendum puto. Illa quidem, quæ solebant quondam complieri servitute jucunda Livianis, & Nævianis modis, nunc ut eadem exsultent, cervices, oculosque pariter cum laterum flexionibus torqueant. Graviter olim ista vindicabat vetus illa Græcia, longè providens, quam *sensim* pernicies illa ista civium animos, malis studiis, malisque doctrinis *repente* totas civitates everteret: si quidè illa severa Lacedæmon nervos jussit, quòd plures quàm septem habere 7 in Timothei fidibus demi. Deinceps in lege est, ut de ritibus patriis *colantur optimi*: de quo cùm consulerent Athenienses Apollinem Pythium quas potissimùm religiones tenerent, oraculum editum est, EAS, QUAS ESSENT IN MORE MAIORUM. Quò cùm iterum venissent, majorumque morem dixissent sæpe esse mutatum, quæsivissentque quem mortem potissimùm sequerentur è variis: respondit OPTIMUM. & profectò ita est, UT ID HABENDUM SIT ANTIQUISSIMUM ET DEO PROXIMUM, QUOD SIT OPTIMUM. *Stipem justitium*, nitiear, quâ ad paucos dies propriam dæ Matris excepimus. implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. *Sacrilego* pœna est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depotuisse 8 apud Solos in delubro pecuniam dicitur; & Athenienis Clisthenes Junoni Samiæ, civis egregius, cùm rebus timeret suis, filiarum dotes credidit. Sed jam de perjuriis: de incestis nihil sanè hoc quidem loco disputandum est. *Deos* impune placare audeant deos: Platonem audiant, qui vetat dubitare, qua sit mente futurus Deus, cùm *vir nemo bonus ab improbo sè donari velit.* Diligentia votorum satis in lege dicta est, ac voti sponsio, qua obligamur deo. pœna verò *violatæ religionis* justam recusationem non habet. Quid ego hic sceleratorum utar exemplis? quorum sunt plenæ tragœdiæ, quæ ante oculos sunt, ea potius attingantur. Etsi hæc commemoratio vereor ne supra hominis fortunam esse videatur: tamen, 9 quoniam mihi sermo est *apud eos*, nihil reticebo: velimque hoc, quod loquar, diis immortalibus gratum potius videri, quàm grave. Omnia tum perditorum civium scelere, discessu meo, religionum jura polluta sunt: vexati nostri Lares familiares: in eorum sedibus exædificatum templum Licentiæ: pulsus à delubris is, qui illa servarat, 10 Circumspicite celeriter animo, (nihil enim attinet quemquam nominari) qui sint *rerum exitus consecuti.* Nos, qui illam custodem urbis, omnibus ereptis nostris rebus, ac perditis, violari ab impiis passi non sumus, eamque ex nostra domo in ipsius patris domum detulimus, 11 judicia senatus, Italiæ, gentium denique omnium, conservatæ patriæ consecuti sumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? 12 Quorum scelere religiones tum prostratæ,

1. *Reddam verò, si & potero, brevi,*] Pall. & Fabr. amplius, *& ipsa si potero.* S. V. Ct. *& ipsa potero.* Guielmius inde format, *vero, & id si potero brevi.*

2. *Eumolpidæque nostri.*) Victorii editio, *nostri*; sed alterum exstat in nostris libris & Turneb. neque aliquid habet vitii.

3. *Innocentes poëtæ indicant comici.* Nihil variant mss. nostri nisi quod quarto abest *comici*. malu issem excusasset *poëtæ*. Turneb. improbat, *innocentes*. Victorius *in nocturnis*. mihi satisfacit vulgata, quidquid oggannire Lambinus. ita enim vocat, illud genus comicum quod nemini infert fabulis fu sinjuriam; tantum memorias veterum repræsentant v deatur em Turnebus lib. XIV. Adversc. 6.

4. *Tu verò Romæ istam legem rogato.* Dicho *rogato*, non est in Pall. quarto. & certè non desiderantur sed tamen.

5. *sint certaminum certationes.*) Palat. quarto *fuerint*.

6. *Languefacit excitatos.* Mallet *languere facit* C. L. Plutcanos.

7. *In Timothei fidibus demi.* Hucusque dem modo Turneb. sed vulgata voce nuncupatus *inde demi*, quod & in Palat. cert. quarto nihil habet singulare. Victorii non agnoscit *demi*, contentus solo *inde*, quod & in editione Victorii cum asteriseo Lambinus suo arbitratu finxit, *fidibus inedi*: hoc est scilicet solvere nodum Gordium.

8. *Apud Solos.*) Sic Turneb. vulgata *Solem*; quod & in Victoriana; neque aliter certe ac quarto. *Seleph.* S. Victoris *Seleps*. Guielmius conjicit *apud Solenses*.

9. *Quia mihi sermo est apud eos.*) Ita Turneb. vetustissimi Guielmiani. nam Pal. *Deos*, quod & in Victorinis. hodie fere excuditur *apud vos*, ex conjectura Ranconeti; sed non necessariò.

10. *Circumspicite celeriter animo.*) Stabilit hanc lectionem Victorius lib. XXXI. Var. lect. cap. 22. prius erat: *circumspicite hæc celeriter animo.*

11. *Judicia Senatus, Italiæ, &c.*) Frustra hæc mutata quædam additaque cupit Lambinus: omnia sana sunt.

12. *Quorum scelere, &c.*) Totius hujus periodi emendatio debita Victorio ac Turnebo, antea legebatur: *quo scelere, &c. illa dissipata ac dissipata fuerunt.*

afflictæque sunt: partim ex illis distracti, ac dissipati jacent; 1 qui verò ex iis & horum scelerum principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione impii; 2 non solùm *vita cruciati*, atque dedecore, verùm etiam sepultura, ac 3 justis exsequiarum caruerunt. Q. Equidem ista agnosco, frater, & meritas diis gratias ago: sed nimis sæpe secus aliquanto videmus evadere. M. Non enim, Quinte, rectè existimamus, quæ *pœna divina* sit: 4 & opinionibus vulgi rapimur in errorem, nec vera cernimus: MORTE, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offensione judicii, hominum miserias ponderamus: quæ fateor humana esse, & multis bonis viris accidisse: sceleris est pœna, tristis: & præter eos eventus, qui sequuntur, *per se ipsa maxima est*. Vidimus eos, qui nisi odissent patriam, numquam inimici nobis fuissent, 5 ardenteis cùm cupiditate, tum metu, tum conscientia: quid agerent, modò timenteis; vicissim contemnenteis religiones; judicia perrupta ab iisdem; corrupta hominum, *non deorum*. 6 Reprimam jam, & non insequar longiùs, eoque minùs, quo plus pœnarum habeo, quàm petivi. 7 tantum ponam erui, duplicem *pœnam* esse *divinam*, quòd constaret & ex vexandis vivorum animis; & ea fama mortuorum, ut eorum exitium & judicio vivorum, & gaudio comprobetur. *Agri* autem *ne consecrentur*, Platoni prorsus assentior: qui, si modò interpretari potuero, his ferè verbis utitur: 8 *Terra igitur, ut focus domiciliorum, sacra deorum omnium est. Quocirca ne quis iterum idem consecrato. Aurum autem, & argentum in urbibus & privatim, & in fanis invidiosa res est. Tum* 9 *ebur exanimi corpore extractum, haud satis castum denuo deo. Jam as, atque ferrum, duellis instrumenta, non fani. Ligneum autem* 10 *quodque voluerit*, 11 *uno è ligno dedicato, itemque lapideum, in delubris communibus. Textile ne operosius, quàm mulieris opus monstruum, color autem albus, præsertim decorus deo est tum in cæteris, tum maximè in textili. tincta verò absint, nisi à bellicis insignibus. Divinissima autem dona*, 12 *aves & formæ ab uno pictore uno absolutæ die: itemque cetera hujus exempli dona sunto.* Hæc illi placent sed ego cetera non tam restrictè præsiaio, *vel hominum vitio*, vel subsidiis temporum victus. Terræ cultum segniorem suspicor fore, 13 si ad eam tuendam, ferroque subjicendam, superstitionis aliquid accesserit. ATT. Habeo ista. Nunc de sacris perpetuis, & de manium jure restat, M. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi ista exciderant. ATT. Ita credo: sed tamen hoc magis eas res & memini, & exspecto, quod ad pontificium jus & ad civile pertinent. M. Verò, & apertissima sunt istis de rebus & responsa & scripta multa: & ego in hoc omni sermone nostro, quod ad cumque legis genus me disputatio nostra deduxerit, tractabo, quoad potero, ejus ipsius generis jus civile nostrum: sed ita, locus ipse ut notus sit, ex quo 14 ducatur, quæque pars juris, sit ut non difficile sit, qui paullum modò ingenio possit moveri, quæcumque nova causa consultatione acciderit, ejus tenere jus, cùm scias à quo sit capite repetendum. Sed jureconsulti sive *errores obstruendi* causa, quo plura, & difficiliora scire videantur: sive, quòd similius veri est, *ignoratione docendi* (nam non solum scire aliquid, artis est, sed quædam ars etiam docendi) sæpe, quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuntur: velut in hoc ipso genere, quàm magnum illud Scævolæ faciunt, pontifices ambo, & iidem juris peritissimi? Sæpe, inquit Publii filius, ex patre audivi, pontificem neminem bonum esse, nisi qui *jus civile cognosset*. totumne? quid ita? quid enim ad pontificem, de jure parietum aut aquarum, 16 aut ullo omninò? ergo, quod *cum religione* conjunctum est, id autem quantulum est? de *sacris*, credo, de *votis*, de *feriis*, de *sepulcris*, & si quid ejusmodi est. Cur igitur hæc tanta facimus, cùm cetera pervapa sint? *De sacris* autem, qui locus patet latiùs, hæc sit una sententia, ut conserventur semper, & deinceps familiis prodantur, & ut in lege posui, *perpetua sint sacra*. Hoc uno posito, hæc jura pontificum auctoritate confecta sint, UT NE MORTE patrisfamiliàs sacrorum memoria occideret; iis essent ea adjuncta, AD QUOS ejusdem morte pecunia venerit. Hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur jurisconsultorum libri. quæruntur enim, *qui adstringantur sacris*. Heredum causa justissima est. nulla est enim persona, quæ ad vicem ejus, qui è vita emigraverit, propius acceda i Deinde, qui morte, testamentove ejus tantumdem capiat, quantum omnes heredes. id quoque ordine. est enim ad id, quod propositum est, accommodatum. Tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quæ ejus fuerint, cùm mortuus, usu ceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus ejus, qui plurimum servet. extrema illa

---

1. *Qui verò ex iis & horum scelerum.*) Est à mss. nostris & edd. Duum Virûm superiorum. nam vulgata; *ex his qui omnium scelerum.*

2. *Non solum vita cruciati, &c.*) Multa hoc inepte mutat Lambinus, dum non assequitur mentem auctoris, quàm pluribus explicavimus ad illud Taciti l. 2. Annal. c. 85. *More inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversus impudentes in ipsa professione flagitii credebant.*

3. *Justis exsequiarum caruerunt.*) Hoc quoque à Turn. & Victore est, neque aliter nostri codices calamo exarati; præterquam quod quarti *justas exsequias*. olim vulgati, *justis exsequiis*.

4. *Ex opinionibus vulgi.*) Ista recepta est lectio, magisque placet, quam Victorii & Turnebi quæ, *nos opin.* veteres nostri præferunt, *ex opinion. &c* quæ diversitas facit, ut opiner omnino ejiciendam syllabam primam, referendumque: *quæ pœna d. vina sit. opinionibus vulgi rapimur in errorem, &c.*

5. *Ardenteis cum cupiditate, tum metu, &c.*) Sic Victor. & Turnebiana; nam vulgata *tum cupidine*, quod & in Pabac. tert. quippe quartus, *ardebat vir cupiditate, metu, cum conscientia qui agerent*. S. Victoris codex, *tum cupiditatum metu*; quod fuit, item in ms. Turnebi; fingebatque *ardentes tum cupiditatum astu, tum conscientia* quod ipsum stat m in contextum recepit Lambinus; nec improbabat Henr. Stephanus l. b. IV. Sch diasmatum; nisi quod putaret adhuc requiri genitivum *conscientiæ peteatetumve scelerum, facinorumve*. minus rectè. *conscientia* enim verbum est ambiguum & tam bonam notam quàm malam.

6. *Reprimam jam, & non insequar, &c.*) Conjicit Turnebus *jamne*. quod illico admisit Lambinus, malùisset *Reprimam animum, & non ut* id verbi natum sit à compendiaria scribendi forma.

7. *Tantum pœnam erui duplicem pœnam esse, &c.*) Obsecutus ferè fuissem duobus mss. quos laudat Paullus Manutius: quibus abesset illud *erui*. sed ea m cum servet vulgata; *tantum pœnam metui, duplicem, &c* restatque & in mss. nostris, nisi quod Pal. quart. *Mezi*; habeantque item membranæ Turnebi; neque recedant Victorianæ quàm unâ litterâ, *metuerem*; quomodo & liber S. Victoris, malit acquiescere conjecturæ Turnebi.

8. *Terra igitur, ut focus domiciliorum, sacra Deorum, &c.*) Est à Turnebi mss. quibus adstipulantur item nostri; excepto quod in iis *jacta*. vulgata, *ut focus, domicilium sacrum omnium Deorum est.*

9. *Ebur ex inani corpore extractum.*) Ita edd. olim & mss. nostri omnes curentius *in animo*. quod tamen eodem redit. Lipsius lib. 2. Antiq. lect. cap. 4. item ad librum 2 Historiarum Tacita, asseverat manifeste legendum *ex immani corpori*.

10. *Quodque voluerit.*) Sic mss. nostri, pro *quodcumque*. Turnebus conjicit, *quod qui vel*. quod recepit statim Lambinus, addita adhuc litera *f*.

11. *Uno è ligno dedicato.*) S. Victoris antiquus liber, *cæso*. Pall. & Fabr. *cæsato* ortus forte inde error, quod illud *dedicato* prioribus litteris minus legere poterant librarii.

12. *Aves & formæ.* Lectio hæc egregia debetur conjecturæ Victorii, cùm inveniset in suis *habet*. quod & in nostris omnibus. nam vulgo *habent & formæ*.

13. *Si ad eam tuendam ferroque subjicendam.*) Ita nostri, nisi quod antiquo scribendi modo *sub ciendam*. P. Manutius & Lambinus, malebant, *subigendam*. at Gulielmius posito illud *tuendam*, reformabat in *ruendam*, bene.

14. *Ducatur quæque pars juris.*) Antiquiores scripti, *quæque ars juris* ex eo Ranconetus fecit *pars* approbante Turnebo. antea legebatur, *ducatur quæque res & ars juris*.

15. *Ut non difficile sit, qui paullum modo ingenio possit moveri, quæcumque, &c.*) Est à mss. libris, nisi quod *donec* mutarit in *modò* Turnebus. ediderat Victorius, *ut non difficile sit qui donec ingenii possit moveri, quæcumque, &c.* quod item exstat in exemplari S. Victoris.

16. *Aut ullo omnino?* Haud aliter mss. nisi quod ii, *ullo*. Turnebus putabat legendum *aut hominum?* quod statim arripuit, pro auctoris genuino, Lambinus.

ma illa persona est, ut is, qui ei qui mortuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam solverit, perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scævola didici mus; non ita descripta ab antiquis. Nam illi quidem his verbis docebant, 1 *tribus modis* sacris adstringi: hereditate: aut si majorem partem pecuniæ capiat: aut si major pars pecuniæ legata est, si inde quippiam ceperit. Sed pontificem sequamur. Videtis igitur omnia pendere ex uno illo, quod pontifices pecuniam sacris conjungi volunt: iisdemque feriis, & cærimonias adscribendas putant. Atque etiam dant hoc Scævolæ, 2 quod est patritio: 3 ut, si in testamento deducta, scripta non sit, ipsique minus ceperint, quàm omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. In *donatione* hoc idem secus interpretantur? & quod paterfamilias in ejus donatione qui in ipsius potestate esset: approbavit, ratum est: quod eo insciente factum est, si id is non approbat, ratum non est. His propositis, quæstiunculæ multæ nascuntur: 4 quas qui intelligat, non si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat: veluti, si minus quis ceperit, ne sacris alligaretur: ac post de ejus heredibus aliquis exegisset pro sua parte id, quod abeo, cujus ipse heres esset, præterm sum fuisset. eaq; pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm heredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, 5 solum sine coheredibus, sacris alligari. Quin etiam cavent, ut, cui plus legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is peræs, & libram, 6 heredem testamenti solvat, propterea quòd eo loco res est, ita soluta hereditate, quasi ea pecunia legata non esset. Hoc ego loco, multisque aliis quæro à vobis, Scævolæ, pontifices maximi, & homines, meo quidem judicio, acutissimi, quid sit, quod ad jus pontificium *civile* appetatis, civilis enim juris scientia pontificium quodam modo tollitis. nam sacra cum pecunia, pontificum auctoritate, nulla lege, conjuncta sunt. 7 Itaque si vos tantummodo pontifices essetis, pontificalis maneret auctoritas: sed 8 quod idem juris civilis estis peritissimi, hæc scientia illa eluditis. Placuit P. Scævolæ, & Coruncanio, pontificibus maximis, itemque ceteris, QUI TANTUMDEM caperet, quantum omnes heredes, sacris alligari. Habeo jus pontificium. Quid huc accessit ex jure civili? partitionis caput, scriptum cautè, UT CENTUM nummi deducerentur. Inventa est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. Quòd si hoc, qui testamentum faciebat, cavere noluisset, admonet jurisconsultus hic quidem ipse Mucius, pontifex idem, ut minus capiat, quàm omnibus heredibus relinquatur. 9 Super dicebant, qui quid cepisset, adstringi. Rursus sacris liberantur. Hoc verò nihil ad pontificium jus, & è medio est jure civili, ut *per æs & libram* heredem testamenti solvant, & eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is, cui legatum est, stipulatus est idipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, 10 sitque ea [*non alligata sacris, Verùm nunc ad manium jura, quæ majores nostri & sapientissimè instituerunt, & religiosissimè coluerunt. Februario autem mense, quæ tunc extremus anni mensis erat, mortuis parentari voluerunt: quod tamen D. Brutus, ut scriptum à Sisenna est, Decembri facere solebat. Cujus ego rei causam enim mecum quærerem, Brutum reperiebam idcireo à more majorum discessisse, (nam Sisennam video causam, cur is vetus institutum non servarit, ignorare. Brutum autem majorum nostrorum institutum temere neglexisse, non sit verisimile*] doctum hominem sanè: cujus fuit Accius perfamiliaris :) sed mense, credo, extremum anni, ut veteres Februarium, sic hic Decembris sequebatur. *Hostia* autem maxima parentare, pietatis esse adjunctum putabat. Jam tanta religio est *sepulcrorum*, ut extra sacra, & gentem, inferri fas negent esse: itaque apud majores nostros A. Torquatus in gente Popilia judicavit. Nec verò tam *denicales*, quæ à nece appellatæ sunt, 12 quia residentur mortui, quàm ceterorum cælestiũ quieti dies, feriæ nominarentur, nisi majores eos, qui ex hac vita migrassent, in deorum numero esse voluissent: eas in eos dies conferre 12 jus, quibus neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totaque hujus juris compositio pontificalis magnam religionem, cæremoniamque declarat. Neque necesse est edisseri à nobis, quæ *finis funestæ familiæ*, 13 quod genus sacrificii Lare vervecibus fiat; 14 quemadmodum os rejectum terræ obtegatur? quæque 15 in perca contracta jura sint; quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. 16 At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus & ita locatũ, ac situm, quasi *operimento matris* obducitur. eodemque ritu in eo sepulcro, 17 quod procul ad fontis aras, regem nostrum Numam condidisse accepimus, gentemque Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse usam. C. Marii fatas reliquias apud Anienem, dissipari jussit Sulla victor, acerbiore *odio* incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, 18 quàm fuit vehemens, quod haudscio an timens suo corpori posse

1. *Tribus modis adstringi: hereditate, &c.*) Secuti sumus editionem Victorii; quam & Turnebus repræsentavit; cui Turnebo per omnia fere libris his verbis secundas agit Aldus Manutius Nepos. equidem in tam obscura, neminem invenire poterat, cur sic tutius honestiùsque committeret.

2. *Quod est patritio, &c.*) Lambinus hoc mirè omnia confundit, ut sententia sua sibi constet Tullio, si Dijs placet: recepitque præterea in contextum Ranconeti divinationem, *partitionis caput*; eumque secutus, quod miror, Aldus Nepos.

3. *Ut si in testamento deducta scripta non sit.*) Victorii editio *ut si in test. videretur scriptum non sit.* Pal. text. item Turneb. codd. stant à vulgato quartus habet, *ut si in testa se deducta scripta non sit.*

4. *Quas qui intelligat, non si ad caput referat.*) Exhibendum putavi item sectionem exoleam Victorius enim, Lambinus, Aldus Nepos habuerunt, *quas qui non intelligat, si ad caput referat*; contra auctoris mentem, ut bene ostendit Turnebus.

5. *Solum sine coheredibus.*) Mss. nostri *nisi cohe* neque aliter vulgati ante Victorium & Turnebum.

6. *Heredem testamenti solvat.*) S. Victorii scriptus & Pal. quarto *heredi*, quod valet *heredem*.

7. *Itaque si vos tantummodò Pontifices essetis, pontificalis maneret, &c.*) Elegans hæc emendatio manavit à libris Petri Victorii. primus consistente *ipsius tantummodò pontificis esset*; si *vos pontifices, &c.*

8. *Quod idem juris civilis estis peritissimi, hæc, &c.*) Debemus & istud Victorianæ enim erat, *quod idem jus civ. est peritissimus, &c. &c.*

9. *Super dicebant.*) Palat. text. ita scribit, tanquam si una esset dictio. Turneb. legendum censebat *superiores dicebant*, quod illicò Lambinus sexcentis intulit.

10. *Sitque ea [non alligata, &c.]* Uncis inclusa affirmat Lambinus *inventa sibi in codice perantiquo ad eram 1060 eoque heis retineri posse* censebat Gulielmius: quamvis eorum nullum exstaret vestigium in Fabr. aut S. V Ct. & verò nihilo magis comparent in Palat. tertio aut quarto: respuuntque omnes ad unum editores.

11. *Quia residentur mortui.*) Turnebus ait lectionem esse à Ranconeto. eam ego quoque offendi in editione Victorii. publicati ab eo *residunt* sed contra mss. nostros, in quibus ferè nostra illa; quam mitificè; sed ridiculè tamen versat agitatque Lambinus.

12. *Jus, quibus neque ipsius, &c.* Ita Turnebus aliique eum secuti. verùm priores, *quæ sit neque ipsius.* Victorii ed. 1. *quæ sit ne ipsius, &c.* quomodo & scripti ferè nostri, aliique in mendosissimis.

13. *Quod genus sacrificii Lare vervecibus fiat.*) Hæc est lect. communis ab Aldo usque Manutio; licet alium proferat Lamb. Turnebi mss. ut & noster S. Victorii, *quod genus sacrificare verberibus fiat.* at Pal. certè nihil abit à vulgato, nisi additæ litteræ *à lare.* quartus exhibet, *sacrificii verberibus fiat.* Turneb. videbatur scriptum fuisse *sacrificii ara verteribus fiat.*

14. *Quemadmodum os rejectum terra obtegatur.*) Ita omnes mss. nostri, ita editi ferè ante Lambinum, qui malut *è Festo, os refectum terra obteg.* Aldus Nepos expressit, *os recipium terra obteg.*

15. *In perca contracta jura.*) Sic & membranæ nostræ meliores vulgata etiam confixata.

16. *At mihi quidem.*) Ruperæ edd. *Ac.* sed altera scriptura remanet in mss. nostris.

17. *Quod procul ad Fontis aras.*) Hæc est vulgata; item mss. Turnebus objecit *procul.* quod tamen in omnium mss. quippe & ipsius liber habebat, *quod procul à Fontis ara.* unde Lambinus fecit. *non procul à Fontis ara*; sed præter meliores membranaceos, in quibus exstat recepta lectio.

18. *Quàm fuit vehemens.*) Ita & nostri scripti omnes. P. Manutius, secutus fidem unius libri, tepuit *fuit felix.*

accidere, primus è patritiis Cornelius igni voluit cremari, declarat etenim Ennius de Africano, HIC EST ILLE SITVS. Verè nam *siti* dicuntur ii, qui conditi sunt, nec tamen eorum ante sepulcrum est, quam justa facta, & 1 corpus incensum est & quod nunc communiter in omnibus 2 sepultis penitus, *humati* dicantur: id erat proprium tum in iis, quos humus injecta contegeret: eumque morem jus pontificale confirmat. Nam priusquàm in eos injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. Injecta gleba 3 tum & illic humatus est. 4 & *gleba* vocatur. ac tum denique multa religiosa jura complectitur. Itaque in eo, qui in navi necatus, deinde in mare projectus esset, decrevit. P. Mucius, familiam purgam 5 quòd os supra terram non exstaret: porcam heredi esse contractam, & habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati. si in mari mortuus esset, eadem, præter piaculum & ferias. A. Video quæ sint in pontificio jure. Sed quæro, quidnam sit in legibus. M. Pauca sanè, Tite, & uti a bitror non ignota vobis. Sed ea non tam ad religionem spectant, quàm ad jus sepulcrorum *hominem mortuum*, inquit lex in XII. tabulis, *in urbe ne sepelito, neve urito.* 6 Credo, vel propter ignis periculum. Quod aut m addit, *neve urito*, indicat, non qui uratur, sepeliri, sed qui humetur. A. Quid, qui post XII. in urbe sepulti sunt, clari viri. M. Credo, Tite, fuisse, aut eos, quibus hoc ante hanc legem *virtutis causa* tributum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum posteri jure tenuerunt: aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis causa, *soluti legibus*, consecuti sunt. Sed in urbe sepeliri lex vetat. Sic decretum à pontificum collegio, non esse jus, in loco publico fieri sepulcrum. nostis extra portam Collinam *ædem Honoris*: & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est. ad eam cùm lamina esset inventa, & in ea scriptum, 7 DOMINA HONORIS: ea causa fuit ædis hujus dedicandæ. Sed cùm multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt, statuit enim collegium, locum publicum non potuisse privata religione obligari. Jam cetera in XII. minuendi sumtus, lamentationesque funeris, translata de Solonis ferè legibus. 8 HOC PLVS, inquit, NE FACITO ROGVM ASCIA NE POLITO. Nostis quæ sequuntur. Discebamus enim pueri XII. ut carmen necessarium: quas *jam nemo dicit*. Extenuato igitur sumtu, 9 tribus riciniis, & 10 vinculis purpureis, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. *mulieres* 11 *genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento.* Hoc veteres interpretes Sex Ælius, L. Acillius non satis se intelligere dixerunt, 12 sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris; 13 L. Ælius, *lessum* quasi lugubrem ejulationem, ut vox ipsa significat. quod eo magis judico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. Quod quidem maximè è natura est *tolli fortunæ discrimen in morte*. Cetera item funebria quibus luctus augetur, duodecim tabulæ tulerunt. HOMINI, inquit, MORTVO NE OSSA LEGITO QVO POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam peregrinamque mortem. Hæc præterea sunt in legibus de unctura: quibus SERVILIS VNCTVRA tollitur, omnisque CIRCVMPOTATIO, qua & rectè tolluntur, neque tollerentur, nisi tuissent; *ne sumtuosa rosperso; ne longæ coronæ*, 14 *nec acerra* præterea ut. Illa jam significatio est, *lauti ornamenta ad mortuos pertinere*, quod, 15 *coronam virtute partam*, & ei, qui pepercisset, & ejus parenti, sine fraude esse lex imponitam jubet: credoque, quod erat facilitatum, ut uni plura fierent, lectique plures sternerentur, id quoque ne fieret, lege sanctum est. Quæ in lege cùm esset, NEVE AVRVM ADDITO, quam 16 humane excipit altera lex QVOI *auro dantes vincti escunt, ast im cum illo sepelire urere ve, se fraude esto.* & simul illud videtore, aliud habitum esse, 17 sepelire, & urere. Duæ sunt præterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum ædificiis, altera ipsis sepulcris cavet. Nam quod *eogum bustumve novum* vetat *propius sexaginta pedes adjicito ædeis alienas, invito domino*, incendium veretur acerbum. 18 Quod autem FORVM, id est vestibulum sepulcri, BVSTVMVE, VSVCAPI vetat, tuetur jus sepulcrorum. Hæc habemus in Duodecim, sanè secundam naturam: quæ

norma

---

1. *Et corpus incensum est.*) Palat. quart. *intestum est.* liber S. Victor. *& corpus ursus est*, quomodo & Turnebi mſ. unus, nam alius *cesus*. P. Manutius putat Tullium hæc loqui de eis qui cremabantur. Turneb. verò contra. unde l. b. XIV. Adverſ. cap. 6. cup deae perlibenter legerit, *& corpus ejus ibi*, id est corpus sepulcri factum est.

2. *Sepultis penitus, humati dicantur.* Hæc est consentiens omnium vett. librorum lectio. Turnebus primùm de suo fecit *sepultis penitus, ut humati*. quod Lambinus, Aldus Nepos, alii sequuntur, quo jure ipsi viderint. Turnebus sanè aperte fatetur, illud *ponitur ut*, non esse à libris, sed à conjectura sua.

3. *Tum illic humatus est, & gleba vocatur.* Expressi quod erat in Pal. quarto, nec ne abit S. Victoris, quàm quod is *illu.* sed & *tum illic*. erat in Fabriano hilque ab hac scriptura recedit Turnebus, quàm quod edat *tum & illic*. Victorius lib. XXIII. cap. 8. emendabat *tum in hum.* recepta lectio. *tumulus humatus est, &c.*

4. *Et gleba vocatur.*) Sic Pall duo: sic S. Victoris, sic Fabricianus; neque aliter legit in veterrimo suo Turnebus, adprobatque. Lambinus eo rejecto oggerit ex Mommiano *& tumulus voc.* quod quis non videt esse glossema, æque ac Victori, *& sepulcrum vocatur?*

5. *Quod os supra terram non extaret: porcam heredi esse contractam, & habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati. si in mari mortuus esset, eadem, præter piaculum & ferias.*) Locus desperatus est. itaque cum viderem aliter ea medicinam facere Victorium, aliter Turnebum, aliter Lambinum, reprælentavi eam omnino scripturam quam exprefferat pro vera, in Nonio suo, Iosias Mercerus: tanto quidem proclivius, quod conspirarent ferè omnino cum Palat. nostro quart. qui habebat: *quoties supra terram non extare poream heredi esse contractas habendas, &c.* Aldus sentor publicarat, *quotis supra terram non extare poream heredi esse contra censet hab. feriae, & porco fem. piac pati. si in mari mortuus esset: eadem præter piaculum & feriae*: quomodo, apice nullo minus Pal. tert. nisi quod is. *porcam.*

6. *Credo vel propter ignis periculum.*) Turneb. lib. XXIV. Adverſ. cap. 3. mallet, *credo videlicet.* at vulgatum mihi efficacius. alterum tamen pro legitimo auctoris recepit Lambinus.

7. DOMINA HONORIS.) Est ab Ald. antiqua; reperiuntur in Palatin. tert. nam quart. *mina honoris.* Victorius * MINA HONORIS. conjecit Turnebus LAMINA HONORIS, quod illico recepit in contextum Lambinus. accipit rem qui vocaverit; verum ei dederit cognomen.

8 HOC PLVS *inquit.*) Inclinat Paul. Manutius legere OPVS, *inquit*, non necessario.

9. *Tribus riciniis.*) Explicat hæc contra Rævardum Lipsius lib. I. Epist. quæst. cap. 8.

10. *Et vinculis purpureis.*) Pall. & S. Vict. item Turneb. *vincla* unde idem conjicit, *& clavis purpura*, quod & textui intulit Lambinus.

11. GENAS NE RADVNTO.) Lambinus reposuit è Servio CARPVNTO sed contra edd. omnes, & mſſ. nostros, item auctoritatem Plinii lib. XI. cap. 37 quæ mihi Serviana potior.

12 *Sed suspicari vestim. alig genus funebris: Lælius, &c.*) L. pius noster libro I. Epist. quæst. cap. 7. immutat, *sed Ælium suspicari, &c.* deceptum eum quod sequitur *L. Ælius*, quem eundem putavit cum Sexto; cùm tamen sit ille cui cognomen *Præconino.*

13. L. *Ælius.*) Ita Turneb. nam prius editi *Lælius*, quod & in Pall. & Gulielmianis.

14. *Nec acerra præterea tantur.*) Palat. quart. *præterea ut.* P. Manutius divinabat, *præferantur.*

15. *Coronam virtute partam.*) S. Victoris, & Pal. quart. *paratam.*

16. *Humane excipit altera lex: QVOI AVRO DENTES, &c.*) Secutus sum Victorii & Turneb. Victorius tamen adhuc abjecerat, *altera lex.* nam vulgo recepta lectio habebat, *humane excipit: Altera lex præcipit, altera lex vetat, ut* CVI AVRO, &c. quod & Pall. nostri. De illo ESCVNT, videatur Columna ad Ennium, Ciofanius ad Lucretium. Imò de emendatione atque interpretatione harum legum consulatur Rævardus, Hotomannus aliique qui scripserunt in XII tabulas. neque enim vacat occupari priorum conjecturis, cùm quod eorum capita, tot etiam sint sententiæ.

17. *Sepelire & urere.*) Ita conjectura Turnebi, prius esti, *sepelierier ure*, quod & in mſſ. nostris.

18. *Quod autem forum, id est, vestibulum.*) Ita legit ex Festo Turnebus; cùm esset in scriptis ejus nostrisque, *eorum.* Victorius excudit *negotio.*

1. *Domi-*

norma legis est. Reliqua sunt in more: funus ut indicatur, si quid ludorum; 1 dominusque funeris utatur accenso, atque lictoribus: HONORATORVM *virorum laudes in concione memorentur, eaque etiam cantu ad tibicinem prosequatur*: cui nomen *nenia*: quo vocabulo 2 etiam Graccho cantus lugubres nominantur. Q. Gaudeo nostra jura ad naturam accommodari: majorumque sapientia admodum delector. M. Sed credo, Quinte, ut cæteros sumtus, sic etiam sepulcrorum modum rectè requiri: quos enim ad sumtus progressa jam ista res sit, in C. Figuli sepulchro vides. Sed credo minimam olim istius rei fuisse cupiditatem. 3 Alioquin multa exstarent exempla majorum. Nostræ quidem legis interpretes, quo capite jubentur sumtus, & luctum removere à eorum manium jure, hoc intelligunt, in primis *sepulcrorum magnificentiam esse minuendam*. Nec hæc à sapientissimis legum scriptoribus neglecta sunt, nam & Athenis jam tum mos à Cecrope, ut ajunt, 4 permansit, hoc jus terra humi: 5 quam cum proximi injecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus & gremium quasi matri mortuo tribueretur, solum autem frugibus expiatum ut viris redderetur. Sequebantur epulæ, 6 quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum quid veri erat, prædicatum. nam *mentiri* nefas habebatur. 7 atjusta conjecta erant. Posteaquam ut scribit Phalereus, sumptuosa fieri funera, & lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. quam legem eisdem propè verbis 8 nostri viri in undecimam tabulam conjecerunt. Nam de tribus riciniis, & pleraque illa Solonis sunt. de lamentis verò expressa verbis sunt. MVLIERES *genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento*. De sepulcris autem nihil est apud Solonem amplius, quàm, *ne quis ea deleat neve alienum inferat*: pœnaque est, *si quis bustum* (nam id puto apellari *tymbon*) *aut monumentum* inquit *aut columnam violarit dejecerit fregerit*. Sed post aliquanto propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus lege sanctum est, *ne quis sepulcrum faceret operosius, quàm quod decem hemines effecerint triduo*. neq; id opere tectorii exornari nec *Hermas hos* quos vocant licebat imponi; nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis; nec ab alio, nisi qui publicè ad eam rem constitutus esset, dici licebat. Sublata etiam erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. *habet enim luctum concursus hominum*. quocirca Pittacus omninò accedere quemquam vetat in funus aliorum. Sed ait rursus idem Demetrius, increbruisse eam funerum, sepulcrorumq; magnificentiam, quæ nunc ferè Romæ est quam consuetudinem lege minuit ipse, fuit enim hic vir, ut scitis non solum eruditissimus, sed etiam civis è rep. maximè, 9 tuendæque civitatis peritissimus. iste igitur tantum minuit non solum *pœna*, sed etiam *tempore*. ante lucem enim jussit efferri. Sepulcris autem novis finivit *modum*. nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubis ne altiorem, aut mensam, aut labellum: & huic procurationi certum magistratum præfecerat. Hæc igitur Athenienses tui. Sed videamus Platonem, qui justa funerum rejicit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de sepulcris autem dicit hæc: Vetat EX AGRO CVLTO, eove, qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro: sed, quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento vivorum recipiat, ea potissimùm ut compleatur: quæ autem terra fruges ferre, &, ut mater, cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat, neve vivus, neve mortuus. Exstrui autem vetat sepulcrum altius, 10 quàm quod quinque diebus homines quinque absolverint: nec à lapide excitari plus, nec imponi, quàm quod capiat 11 laudem mortui, incisam quattuor herois versibus; quos *longos* appellat Ennius. Habemus igitur hujus quoque auctoritatem de sepulcris summi viri: à quo iterum funerum sumtus præfinitur *ex censibus*, à minis quinque usq; ad minam. Deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua post mortem *tranquillitate bonorum, pœnis impiorum*. Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos verò, frater, & copiosè quidem: & quoniam libitum est vobis me ad hæc impellere, hodierno sermone confiteamur. spero; hoc præsertim die. video enim Platonem idem fecisse, omnemque orationem ejus de legibus, perrotatam esse uno æstivo die. Sic igitur faciam, & dicam de *magistratibus*. id enim est profectò, quod constituta religione *remp. continet maximè*. A. Tu verò dic, 13 & istam rationem, quam cœpisti, tene.

M. TVL-

---

1. *Dominusque funeris.*] Editi omnes & scripti, *domusque*. alterum conjecit Paulus Manutius, probavitque Turnebus.

2. *Etiam Græcchi cantus lugubres nenias nominant.* Vulgati *Græci*; sed falso. Meliores mss. habent *Græcchos* unde fecit *Græcchi* Turnebus. Pal. quart. non agnoscit illa *etiam Græci*, neque quidpiam habet eorum loco, & potuit glossa esse ad vocem *nenia*.

3. *Alioquin multa extarent exempla majorum.* Pall. & Fabr. *extarent amplius*, quod item expressum à Victorio, à Turnebo, aliisque notatum reperio in Aldina vetere.

4. *Permansit hoc jus terra humandi.*] Sic & idem Aldus neque recedunt nostri, quàm quod scribunt *obtinet*.

5. *Quam cum proximi injecerant.*] Est à conjectura Paulli Manut. Turnebus quoque divinarat *jecerant*. nam vulgata & mss. *fecerant*.

6. *Quas inibant parentes coronati.*] Sic Pal. quartus; vetus editio, *quas in eas parentes*. cett. *quas iterat prop.* quod & in Vict. exhibet, *quas iterum prop. agi cer.*

7. *Atjusta, conjecta erant.*) Ita fere mss. nostri, neque aliter Victorii aut Turnebi editio. nam vulgata, *ad justa, &c.* Paullus Manutius conjiciebat, *confecta*: quod non improbem. Pal. quart. servat *ac justa consecrarant*.

8. *Nostri Decemviri in undecimam tabulam.*] Ell à mss. Turnebi; cui consentit Codex S. Victoris, qui tamen non habet illud x. sed *nostri viri*. vulgata, *nostri viri in decimam tabul.*

9. *Tuendaque civitatem peritissimus.*) Palat. & Fabr. *paratissimus*. S. V. & *paritissimus*.

10. *Quam quod quinque diebus homines quinq;*) Voces illæ *homines quinq;* o tom habent à Turnebo, qui eas adjecit è Platone. non visuntur in anterioribus edd. aut mss. nostris.

11. *Laudem mortui incisam quattuor.*) Pall. & Gulielmiani, *incisam ne plus*, quod & in editis à Victorio & Turnebo. Poterat; revocari monendum tamen Pall. supra habere *excitare primo*, non *exc plus*, ut est in publicatis omnibus.

12.) *Sed perge cætera.*) Ediri olim *perge ad cætera*. sed sic nulli mss. nostri; revocavit primùm Victorius.

13. *Et istam rationem quam cœpisti.*) Palat. quart. & liber S. Victorii, *accepisti*. forsan *accepisti*, inquit Gulielmius.

M. TVLLII CICERONIS, DE LEGIBVS, LIBER TERTIVS.

MARCVS.

SEQVAR igitur, ut institui, divinum illum virum: quem quadam admiratione commotus, sæpius fortasse laudo, quàm necesse est. A. 1 Platonem videlicet dicis, M. Istum ipsum, Attice. A. Tu verò eum nec nimis valde umquam, nec nimis sæpe laudaveris, nã hoc mihi etiam nostri illi, qui *neminem, nisi suum, laudare volunt*, concedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene hercule faciunt. quid enim est elegantia tua dignius? cujus & vita, & oratio consecuta mihi videtur *difficillimam* illam *societatem* gravitatis cum humanitate. A. Sanè gaudeo, quòd te interpellavi, quandoquidem tam præclarum mihi dedisti judicii tui testimonium. Sed perge, ut cœperas. A. Laudemus igitur priùs legem ipsam veris, & propriis generis sui laudibus. A. Sanè quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse vim, ut præsit, præscribatque recta, & utilia, & conjuncta cum legibus. Ut enim magistratibus leges: ita populo præsunt magistratus: vereque dici potest, MAGISTRATVM *legem esse loquentem, legem autem, mutum magistratum*. Nihil porrò tam aptum est ad jus, conditionemque naturæ: (quod cùm dico, 2 legem à me dici, nihilque aliud intelligi volo,) quàm imperium, sine quo nec domus ulla, nec civitas nec gens, nec hominum universum genus stare, nec *rerum natura* omnis, nec ipse mundus potest. nam & hic *deo paret*, & huic obediunt maria, terræque, & hominum vita justis supremæ legis obtemperat. Atque 3 ut ad hæc citeriora veniam, & notiora nobis: omnes antiquæ gentes *regibus quondam paruerunt*, quod genus imperii primùm ad 4 homines justissimos, & sapientissimos deferebatur: idque in rep. nostra maximè valuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiam deinceps posteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. Quibus autem regia potestas non placuit, non ii nemini, sed *non semper uni* parere voluerunt. Nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæque de optima rep. sentiremus, 5 in sex libris antè diximus: accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis statum. MAGISTRATIBVS igitur opus est; sine quorum prudentia, ac diligentia esse civitas non potest: quorum descriptione omnis reip. moderatio continetur. Neque solùm iis præscribendus est imperandi, 6 sed etiam civibus obtemperandi modus. nam *& qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modestè paret; videtur, qui aliquando imperet, dignus esse*. Itaque oportet & eum, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum: & illùm qui imperat, cogitare brevi tempore sibi esse parendum. Nec verò solùm ut obtemperent, obediantque magistratibus, sed etiam ut eos *colant, diligantque*, præscribimus, ut Charondas in suis facit legibus. Noster verò Plato 7 Titanum è genere statuit eos, qui ut illi cœlestibus, sic hi adversentur magistratibus Quæ cùm ita sint, ad ipsas jam leges veniamus, si placet. A. Mihi verò & istud, & ordo iste rerum placet. M. JVSTA IMPERIA SVNTO; *inque cives modeste, ac sine recusatione parento. Magistratus* 8 *nec obedientem, & noxium civem, multa, vinculo, verberibusve coërceto: ni par, majorve potestas, populusve prohibessit: ad quos provocatio esto Cum magistratus* 9 *judicassit, interrogassitve; par populum inulta pœna certatio esto. Militia ab eo, qui imperabit, provocatio ne esto: quodque is, qui bellum gerat, imperassit; jus, ratumque esto. Minores magistratus* 10 *partiti juris, plures in plura sunto. Militia quibus justi erunt imperato, eorumque tribuni sunto. Domi pecuniam publicam custodiunto: vincula sontium servanto: capitalia vindicanto: æs, argentum, aurumve publice signanto: litcis contractas judicanto: quodcumque senatus creverit, agunto. Suntoque ædiles curatores urbi, annonæ, ludorumque sollemnium: olliique ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto. Censores, populi ævitates, soboles, familias, pecuniasque censento: urbis templa, vias, aquas, æraria, vectigalia tuento: populique partes in tribus distribuunto: exin pecunias, ævitates, ordines partiunto: equitum, peditumve prolem describunto: cœlibes esse prohibento: mores populi regunto: probrum in senatu ne relinquunto: bino sunto: magistratum quinquennium habento: reliqui magistratus annui sunto: eaque potestas semper esto. Juris disceptator, qui privata judicet, judicarive jubeat prator esto. is juris civilis custos esto.* 11 *huic potestate pari quotcumque senatus creverit, populusve jusserit, tot sunto. Regio imperio duo sunto: itque præeundo, judicando, consulendo, prætores, judices, consules appellantor, militiæ sum-*

mumo

1. *Platonem videlicet dicis.*] Pall. Fab. S. Victoris *diligis*. nec temeraria videtur talis concordia.

2. *Legem à me dici, nihilque aliud intelligi volo,*] Ita Pal. quartus. reliqui, *nihil aliud*. quod & in editionibus omnibus antecuam operi huic manum admovisset Victor. is enim delevit par illud vocum, secutusque eum Turnebus & Ald. Nepos, & alii. an rectè nescio. nam quod Lamb. asseveret duas illas dictiones delectas in Memmiano, nihil eum juvat: cùm non constet, à quo sint deletæ; certè non quo jure.

3. *Ut ad hæc citeriora veniam.*] Pal. quart. editioque Victorii: *cerciora*. nihilo pejus. olim vulgati desituebantur pronomine *hæc*. addita est è libris.

4. *Ad hominem justissimos & sapientissimos.*] Palat. quart. non admisit *& sapientissimos*. videtisque quæ tum non necessarium. nam & Iustinus lib. 1. c. 1. *Reges ad fastigium hujus majestatis, non ambitio populare, sed spectata inter bonos moderatio* verum nihil pertendo.

5. *In sex libris ante diximus.*] Tres voces priores non visuntur in Pal. quart.

6. *Sed etiam civibus obtemperandi modus.*] Hotomannus lib. VIII. c. 7. Observat. habet pro adulterino civibus. mihi non videtur.

7. *Titanum è genere statuit eos, qui ut illi cœlestibus.*] Gul. elmius collocat defectus notam post eos, & legit, *qui, ut, &c.* videtur sanè aliquid deesse.

8. *Nec obedientem & noxium civem.*] Membranæ nostræ quatuor, *& inoxium* reperitque item in suis Turnebus: adeo ut ita restituendum videatur; vel certè, *& in noxia civem*.

9. *Judicassit interrogassitve.*] Pal. quart. *interrogassitve*. quomodo emendandum divinabat Gul. elmius sed non video, quæ huic locum habere debeat præ aliis. sic tamen etiam habet Aldi vetus.

10. *Partiti juris plures in plura sunto.* Est à Victorio & Turnebo; alludentque farcinulo nostro, ut prius publicati, *peritis juris, plures in prælia sunto*.

11. *Huic potestati pari quotcumque Senatus, &c.*] Vulgata, *huic potestati parento. Quotcumque, &c.* aliter manavit à mss. Victorii.

1. *Discur-*

mium jus habento, nemini parento. Otiu salus populi suprema lex esto. Eundem magistratum, ni interfuerint decem anns, nequis capito. Æquitatem annali lege servanto. Aſt quando duellum gravius, 1 discordiave civium escunt, annus, ne amplius sex mensis, si senatus creverit, idem juris, quod duos consules, teneto: usque ave sinistra dictus, populi magister esto. Equitem cumque qui regat, habeto pari jure cum eo, quicumque erit juru disceptator 2 Aſt quando consulis est, magisterve populi; reliqui magistratus ne sunto. Auspicia patrum sunto: ollique ea se produnto, qui comitiatu creare consules rite possint. Imperia, potestates, legationes, cum senatus creverit populusve jusserit, ex urbe exunto: duella justa justè gerunto: socia parcunto: fa, & servos continento; populi sui gloriam augento: domum cum laude redeunto: rei sua ergò ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra vim, auxilii ergò, decem creassit, tribuni ejus sunto: quodque ii prohibessint ne, quodque plebem rogassint, ratum esto: sanctique sunto: neve plebem orbam tribunis relinquunto. Omnes magistratus auspicium, judiciumque habento: 3 ex quoi senatus esto ejus decreta, rata sunto. Aſt ni potestas par, majorve prohibessit, S.C. perscripta servanto. Is ordo vitio vacato: ceterus specimen esto creato magistratuum, judicia, populi jussa, vetita, 4 cum suffragio consessientur, optimatibus nota, plebi libera sunto. At si quid erit, quod extra 5 magistratus coeratore æsus sit, qui eorret populus creato, eique jus cœrandi dato. Cum populo, patribusque agendi jus esto consuli, prætori, magistro populi, equitumque, eique, quem produnt patres consulum rogandum ergò: tribunique quos sibi plebes rogassit jus esto cum patribus agendi: 6 eidem, ad plebem, quod æsus erit, ferunto. Quæ cum populo, quaque cum patribus agentur, ea dica sunto Senatori, qui nec aderit; aut causa, aut culpa esto. Loco senatus, & modo orato: causas populi tenato. Vti in populo abisto. Par, majorve potestas plus valeto. 7 Aſt qui turbassint in agendo, fraus actorii esto. Intercessor rei mala, salutaris civi esto. Qui agent, auspicia servanto, auguri parento. promulgata, proposita, 8 in erario cognita, agunto: 9 nec plus, quam de singulis rebus semel consulunto: rem populum docento: docere a magistratibus, privatoque patiunto. Privilegia ne irrogunto; de capite civi, nisi per maximum comitiatum, ollisque, quos censores in partibus populi locassint, 10 ne ferunto: donum nec capiunto, neve dunto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestate. Quod quis earum rerum migrassit, noxia pœna par esto, 11 Censoris fide legem custodiunto, 12 Privati ad eos acta referunto: nec eo magu lege tibeni sunto. Lex recitata est. 13 Discerem, & tabellam jubebo dari. QV. Quàm brevi, frater, in conspectu posita est à te omnium magistratuum descriptio: sed ea pœne nostræ civitatis: etsi à te paullum allatum est novi. M. Rectissimè, Quinte, animadvertis. hæc est enim 14 quam Scipio laudat in libris, 15 & quam maximè probat temperationem reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum. nam sic habetote, magistratibus, iisque, qui præsint, contineri rempu. & ex eorum compositione, quod cujusque Reip genus sit, intelligi. Quæ res cùm sapientissimè, moderatissimeque constituta esset à majoribus nostris, nihil habui, sanè non multum, quod putarem novandum in legibus. A. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti, admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus ut disputes, quibus de cautis maximè placeat ista descriptio. M. Faciam, Attice, ut vis: & locum istum totum, ut à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo: &, ut instituì, nostra jura attingam. A. Istud maximè exspecto disserendi genus. 16 Atqui pleraque sunt dicta in illis libris, cùm de optima rep. quæreretur. Sed hujus loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primùm, deinde à Dione Stoico quæsita subtiliùs. A. Ain tandem? etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modò nominavi, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. Nam veteres verbo tenus, acute illi quidem: sed non ad hunc usum popularem, atq; civilem, de rep. disserebant. 17 Ab hac familia magis ista manarunt, Platone principe: pòst Aristoteles illustravit omnem hunc civilem in disputando locum, Heraclidesque Ponticus, profectus ab eodem Platone. Theophrastus verò 18 institutus ab Aristotele, habitavit, ut scitis, in eo genere rerum, ab eodemque Aristotele doctus Dicæarchus, huic rationi, studioque non defuit. Post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci suprà mentionem,

---

1. *Discordia civium escunt, annus, ne amplius.*] Nescio à quo primùm error ille hæc lecti o, G fanione au Lambino accedit certe ei plane vetus scriptura codicis Turneb in quo *civium escuntenes ne amplius*. sed & in S. Vict. libro erat *civium escunt nec*. Pall. *civium escunto ne ampl.* publicata prius, *civium escunto ne ampl ne*. CL. Puteanus reminabat, *discordiave civium esset, annus ne a. s. m. nei jen.*

2. *Aſt quando consul is magisterve populi*; *reliqui magistratus ne sunto.*) Non recisi ab editione Victorii, præterquam quod *consulis* divisi in duas dictiones. videturque Cicero idem jus tribuere Dictatori quod habebat olim. Aliter hæc Turnebus, aliter P. Manutius. sed nostra scriptura sensum habet manifestissimum. Puteanus annotarat: *Is quando est, consules mag.*

3. *Ex quoi Senatus esto.*) Etiam hoc adhæreo Victorianæ, confirmatæ nostr s in quibus *ex quo si*; aut, *ex quo hic*. Turnebus habet *ex quo*; vulgata; *eque hic*; vel, *exque hic*.

4. *Cum suffragio consessientur.* Inclinabat clarissimus Puteanus legere, *cum suffragi assessionem*.

5. *Magistratus coeratore æsus sit, qui coeratus.*) Est à conjectura Turnebi, non Victorii, *magistratus ne esto sit, qui coeret populus creato eique coerendi*. Scite antiquitatis observatum pro *ne esto*, itaque *coeratore & æsus*. videatur Turnebus

6. *Eidem ad plebem quod æsus erit.*) Est à libro S. Victoris item à divinatione Turnebi; cum exstaret in veteri editione, *censse erit*; in altero *quid censessint*, pro ea scripsere e suis Victorius, *quod essus est*, quomodo & Palatina tert. Lipsius habet. Ant. Lect. cap. 2. idem ego credo quod Turnebus.

7. *Aſt qui turbassint in agendo, &c.*) Legit Puteanus, *Aſt qui turba fecit agendo, fraus esto &c.*

8. *In erario cognita agunto.*) Controversiam status movet huic *erario* Pauli Manutius, variaque locum vexat: verùm quanto facilius erat evanescere, *in aerario condita*, quod mihi nascebatur sub acumen stylus. Puteanus annotarat, *promulgata cognita agunto, in aerario servando*.

9. *Nec plus quam de singulis rebus semel consulunto.*) Dele *Te semel* Vict. edit. ejusque tradux Manutiana. sed rectè non duo ss. Pall. edit. cetera. Graterus inter fabulandum calidè conjecerat *simul*.

10. *Ne ferunto: donum ne cap.*) Inserit præterea Victorius *ne ferunto. vim ne faciunto. donum, &c.* sed neque id in mss. neque in edd. nostris apparet.

11. *Censoris fide legem custodiunto.*) Ita editio Ald.; sic quoque vult Turnebus ex scriptis libb. aut levi mutatione *censorum*. Fabr. S. Vict. Pal. tert. *censoria fide legem custodiunto*. unicâ tantùm litterâ abit quart. *censores* in vulgatis *censesto fide legem*.

12. *Privati.*) Ita editio Victorii. consentit codex S. Victoris *privatu* repræsentans. erat scriptum *privatei*, deinde à scriba i omissum fortasse.

13. *Discerem, & tabellam jubebo dari.*) Sic editio Victorii cæteræque, accedit Pal. quartus exhibens *discerem*. Ceterum Turnebus *probabile* in antiquis libris *videbit* reperisse testatur, ut alludam sit ad suffragiorum diribitores, quorum, videre & prospicere de dandis populo tabellis sæpe sit usus pro *putare* vel *mittere*.

14. *Quam de pro laudat in libru & quam Resp.* Nihil divertunt ab hac lectione Pall. neque Guilelmianæ: recentiores ed tiones meliore sputa Ald. atque Victorii.

15. *Et quam maximè probat temperationem Resp.*) Delentur hæc in Fabr. S. Victor. at retinent ad hunc modum editiones Aldi, Victorii, Turnebi, reliquæque; præterea mss. quartus. nam secundus, *Temperationem*.

16. *Atqui pleraque sunt dicta cùm de optima Republ quæreretur.* Ausus sum ejicere verborum illam turbam, quæ abundant ed tiones *quod faciendum fuit*: quia nihil hic agunt, & quoniam abesse dicunt duo optimi libri mss. S. Victor. quartus Palat.

17. *Ab hac familia magu ista, &c.*) Argute admodum conculum illud Galliæ *usu ab Academia magu sua, &c.*

18. *Institutus ab Aristotele hab t vit, ea se re ea, &c.*) Nemo ausus est se jactare magnum Turnebum hoc recte omen primo prospectum: sed cùm eam quoq; asserant S. Victor. at tert. Fabr. nihil relinquitur amplius dubii eam veri imam esse. Est igitur *habitavit* ΣΥΝΦΙΛΟΣΟΦΗΣΕΝ, ut idem explicat, plurimùm ei deditus. simile quid Tullianum restituimus in Crepundiis. vulgatum *abundavit* putidum planè est glossema.

ctionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum otioque, non modò in solem, atque pulverem, sed in ipsum discrimen, aciemque produxit. Nam & mediocriter doctos magnos in rep. viros, & doctissimos homines non nimis in rep. versatos, multos commemorare possumus. Qui vero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studiis & regenda civitate princeps esset, quis facilè, præter hunc, inveniri potest? A. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. Sed perge, ut cœperas. M. Quæritur igitur ab illis est, placeretne unum in civitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuisse nostris majoribus. Sed quoniam regale civitatis genus, probatum quondam, postea non tam regni, quam regis vitiis, repudiatum est, nomen tantùm videbitur regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. Quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi regibus, nec apud nos consulibus tribuni. Nam illud quidem ipsum, quod in jure positum est, habet consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto tribuno, qui pòst exstitit ne id, quod fuerit esset: hoc enim primùm minuit consulare jus, quod exstitit ipse, qui eo non teneretur: deinde quod attulit auxilium reliquis non modò magistratibus, sed etiam privatis, consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum nam ista potestate nata, gravitas optimatium cecidit, convaluitque jus multitudinis. M. Non est ita, Quinte. non enim jus illud solùm superbius populo, sed violentius videri necesse erat: quò posteaquàm modica, & sapiens temperatio accessit, conversa lex in omneis est.

Deest omnium hujus legis capitum explicatio à principio, usque ad hoc caput, Domum cum l.

Domvm cvm lavde redevnto. Nihil enim, præter laudem, bonis atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à sociis reportandum. Jam illud apertum profectò est, nihil esse turpius, quàm quemquam legari nisi reip. causa. Omitto quemadmodum isti legerant, atque gesserint, qui legatione hereditates, aut syngraphas suas persequuntur. In hominibus est hoc fortasse vitium. Sed quæro, quid reapse sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo reip. munere? quod quidem genus legationis ego consul, quamquam ad commodum senatus pertinere videatur, tamen approbante senatu frequentissimo, 1 nisi mihi levissimus tribunus pleb. tum intercessisset, sustulissem. tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. Sed jam, si placet, de provinciis discedatur, in urbemque redeatur. A. Nobis placet: sed iis, qui in provinciis sunt, minimè placet. M. At verò, Tite, si pareant his legibus, nihil erit his urbe, nihil domo sua dulcius: nec laboriosius, molestiusque provincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam tribunorum pl. potestatem, quæ in rep. nostra? de qua differi nihil necesse est. Q. At mehercule ego, frater, quæro, de ista potestate quid sentias. nam mihi quidem pestifera videtur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit; 2 cujus primum ortum, si recordari volumus, inter arma civium, & occupatis, & obsessis urbis locis procreatum videmus. 3 Deinde cum esset citò legatus, tanquam ex XII. tabulis, insignis ad deformitatem puer, brevi tempore creatus, multoque tætrior, & fœdior natus est. 4 Quem enim ille non edidit? qui primùm, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem ereptum, omnia infima summis paria fecit, turbavit, miscuit: cùm afflixisset principum gravitatem, numquam tamen conquievit, atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ jam prisca sunt, relinquam; quid juris bonis viris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? etsi quinquennio antè, D. Brutum, & Scipionem consules, quos, & quantos viros! homo omnium infimus, & sordidissimus tribunus pl. C. Curiatius in vincula conjecit: quod antè factum non erat. C. verò Gracchus 5 ruinis, & iis ficis, quas ipse se projecisse in forum dixit: quibus digladiarentur inter se cives, nonne omnem reip. statum permutavit? Quid jam de Saturninâ supplicio, reliquisque dicam? quos ne depellere quidem à se sine ferro potuit resp. Cur autem aut vetera, aut aliena proferamus potiùs, quàm & nostra, & recentia? quis umquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret umquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? quem cùm homines scelerati ac perditi non modò ulla in domo, sed nulla in gente reperirent, genteis sibi in tenebris reip. perturbandas putaverunt. Quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri nisi cui ne esse quidem licuisset tribuno. Sed ille quas strages edidit? eas videlicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ belluæ, multorum inflammatus furoribus. Quamobrem in ista quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunus pleb. sua lege injuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit: Pompejumq; nostrum ceteris rebus omnibus semper amplissimis, summisque effero laudibus: de tribunitia potestate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem tribunatus præclarè. Quinte, perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda, præter missis bonis, malorum enumeratio, vitiorumque selectio. Nam isto quidem modo 6 vel consulatus vituperatio est, si consulum quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddam mali. Sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est tribunorum pl. quis negat? sed vis populi multo sævior, multoque vehementior, quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. dux enim suo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem sui non habet. 7 At aliquando incenditur, & quidem sæpe sedatur. quod enim est tam desperatum

---

1. *Nisi mihi levissimus Tribunus.*) Ita vulgat. editiones, mss. tamen ut & Victorii edit. *levis.* ut infra paullò cap. 10. *levis & non bonus fortasse plurimis.*

2. *Cujus primum ortum si recordari volumus brevi tempore recreatus, multoque concretior & fædior natus est.*) Ita enim legendum: loquitur de Tribunicia potestate velut de monstroso partu. *Concretum* intellige, non contaminatum & inquinatum, ut censuit Turnebus; sed cujus membra malè coaluerunt: non descripta & ordinata, & suis locis, numeris modisque posita; sed turbata, permixta & aliis alia præter naturam velut inserta sunt. *Grævius.*

3. *Deinde cum esset ortus legatus, tanquam.*) Sic habent Pall. edd. Aldi, Victorii, mss. Turnebi *ille leg.* ex quo ille. *Stolo Gajus* facit. Gulielmius verò, *orce legatus.* noti sunt *Orcini* ex jure civili. Auratus ex conjectura, *allegatus*; Canterus, *ablegatus*, Puteanus *necatus*; denique Gruterus *latibatus*, cetera ferè cum edd. & mss. consentiunt; nisi quod abierint *ex ossibus quæ pallet.* locus igitur depositus, quem conjecturâ sapiat velle, est rete jaculo piscari in aëre; quamquam mihi neque Gulielm. neque Groteri conjectura displiceat.

4. *Quem enim ille non edidit?*) Sic Turnebus aliique, verum Victorius asterisco notat *quem enim non edidit.* Palat. certus cum Lambino facit asserens, *quæ enim ille non edit.* ceterùm quare pro *edidit, ediderit.*

5. *Ruinis & sic ficis.*) Ita Turn. quem sequuti Lamb. atque Aldus N. edd. vulgatæ, *ruinis & cruentis tectis*, quod exstat in vett. quos; Pal. at quare pro *cruentis exitii.* Locus intimè corruptus, alluberet Turnebi tamen præ vulgata lectio, nam statim post *macronem* meminit; requiritque tale quid adstitum verbum *digladiarentur.*

6. *Vel consulatus vituperatio est.*) Recepi contra omnes edd. hanc lectionem repositam à concordi Palat. consensu nam sic loquitur Cicero frequentissimè, aliique. Vulgo *vituperabilis est.* quod liquet mihi pro glossa.

7. *Et aliquando incenditur: & quidem sæpe sedatur.*) Sic in omnibus præter quartum, reser bentem, *& aliquando sedatur.* non malè, si adhuc unus pluresque meliorîæ notæ testes accederent.

rum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum non solùm nectus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. Quid enim illum aliud perculit, nisi quod potestatem intercedendi collegæ abrogavit: sed tu sapientia majori nihilo vide. Concessò plebi à patribus istâ potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inventum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit civitatis salus. At duo Gracchi fuerunt. Et præter eos quamvis enumeres multos licet; 2 cùm deni creantur, nullos in omni memoria reperias perniciosos tribunos? leveis, etiam non bonos fortasse, reperies. invidia quidem sæpius ordò caret: plebes de suo jure periculosas contentiones nullas facit. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt: aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen sic data est, 3 ut multis præcautissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ, optime, & dulcissime frater, incidit in tribuniciam potestatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. Non enim plebs incitata nostris rebus invidit: sed vincula soluta sunt, & servitus incitata, adjuncto terrore etiam minitanti. Neque nobis cum illa tum pestè certamen fuit, sed cum gravissimo reip. te upore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficii mei patria fructum tulisset. Atque hoc rei exitus indicavit. Quis ent non modò liber, sed etiam servus libertate dignus fuit, cui nostra salus cara non esset? Quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset: &, 4 si nos multitudinis vis furentis inflammata invidia populisset; si tribunus aliquis in me populum, sicut Gracchus in Lenæum, Saturninus in Metellum, incitasset: ferremus, ô Quinte frater: consolarenturque nos non tam philosophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi viri, qui illa urbe pulsi tarere ingrata civitate quàm manere inimprobam haerunt. Pompejum verò quod una ista in re non ita valde probas, vix satis mihi illud videris attendere, non solùm ei, quid esset optimum, videndum fuisse, sed etiam quid necessarium. 5 sensit enim deberi non posse huic civitati illam potestatem. quippe non tantopere populus noster ejusmodi expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem civis fuit causam nec perniciosam, & ità populatem, ut non posset obsisti, perniciosè populari civi non relinquere. Scis solere, frater, in hujusmodi sermone, ut transiri aliò possit, AD MODUM, dici. 6 T. Prorsus ita est. Quod equidem assentior, tu tamen ad reliqua pergas velim. M. Perseveras tu quidem, & in tuâ vetere sententia permanes. Q. Nunc mehercule, A. Ego sane à Quinto nostro dissentio. Sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & judicia dantur: judicia, ut esset populi potestas, ad quam provocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitiatus, probabiles impedirent motæ: sæpe enim populi impetum injustum, auspiciis dii immortales repressérunt. 7 Ex his autem, qui magistratum ceperunt, quòd senatus efficitur, popularem sane neminem in summum locum, nisi per populum, venire, sublata cooptatione censoria. Sed præstò est hujus vitii temperatio, quòd senatus lege nostra confirmatur auctoritas. Sequitur enim: EIUS DECRETA SUNTO. Nam ita se res habet, ut, si senatus, dominus sit publici consilii, quodque is crevérit, defendant omnes: &, si ordines reliqui, principis ordinis consilio temp. gubernari velint, possit ex temperatione juris, cùm potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, & concors civitatis status, præsertim si proximæ legi parebitur. Nam proximum est: IS ORDO VITIO CARETO, CETERIS SPECIMENTO. Q. 8 Præclara verò, frater, ista lex est, & latè patet; ut vitio careat ordo, & censorem quærat interpretem. A. Ille verò, etsi est totus tuus ordo, gravissimamque memoriam retinet consulatus tui, pace tua dixerim, non modò censores, sed etiam judices omneis potest defatigare. M. Omitte ista, Attice, non enim de hoc senatu; nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si quâ fortè his legibus parère voluerint, hæc habetur oratio. Nam cùm omni vitio carere lex jubeat, ne veniret quidem in eum ordinem unquam vitii particeps. Id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina: de quâ dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. A. Locus certè non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus verò largitur longitudo diei. Ego autem, etiamsi præterieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum. M. Tu verò & istum, Attice, 9 & si quem allum præterii. Ceteris specimen esto. quod si est, tenemus omnia. Ut enim cupiditatibus principum, & vitiis infici solet tota civitas: sic emendari, & corrigi continentia. Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus. 10 efferebatur quasi commodissimè respondisset, cùm esset objecta magnificentia villæ Tusculanæ, duos se habere vicinos: superiorem, equitem R. inferiorem, libertinum: quorum cùm essent magnificæ villæ, concedi sibi oportere, quod iis, qui tenuioris ordinis essent, liceret. Non vides, Lucille, à te id ipsum natum ut illi cùperent, quibus id, si tu non faceres, non liceret. Quis enim ferret istos, cùm videret eorum villas signis, & tabulis refertas, partim publicis partim etiam sacris, & religiosis? quis non

fran

---

1. *Quinper ipsum Ti. Gracchum non solùm nectus, sed.*) Variè agitatus locus. Turnebus ita edidit, ut scripsi. Victorii verò editio, *quin* per *ipsum etc.* Pal. tert. omittit *Ti per*, in reliquis cum vulgatis concinens. Erratus tale quid mugnatur, *quin ipsum Tiberium Gracchum non solùm vellus, sed etiam sublatus intercessor fuerat.* de quo miraculo ad ingeniosiores referendum censeo. Porrò ex nostra lectione concinnarat Guilielmius, *repellus*, aut, quod verisimum putat, *negletus*. Parentius conjicit, *quin perdidit ipsum Tib. Gracchum, non solùm vetitus, sed etiam sublatus intercessor*; ejecta voce *fuerat*, quæ sequebatur in vulgatis. Ego, quod Victorius, Turnebus, Ald. Nepos, præterea cum quarto S. Vict. Fabr. codd. retinent, exhibendum duxi.

2. *Cùm deni creantur, nullos in omni memoria reperies pernicioses Tribunos? leveis etiam non bonos fortasse plureis.* Sic è mss. Pall. Fabr. Interrogat omnia norum immisi judicium secutus Guilielmi, nam quod alii nimirum inferunt, contra mss. est: ficque levicula distinctione sensus juvatur.

3. *Ut multis præcautissimis addiceretur.*) Sic mss. & edd. Lambinus sua libidine legebat immisit. Guilielmus ex conjecturâ *adduceretur*, quod nec probat, qui legit eruditissimum Turnebi commentarium.

4. *Si non multitudinis vis furentis inflammata invidia populisset; tribunus aliquis in me populus.* Malumus Turnebum & Manutium Nep. sequi, quam vulgatum: *si in eum s. v. f. inflammata invidia populisset tribunitia: quis enim populus etc.* Locus in mss. et am eximiè corruptus. Lambinus, ne non aliquid novi, post Turnebum & Manutium reped sse videretur, contra omnes mss. *percitisset* legit. Putemus æquiescit nostræ lectioni; sed mallet rescribi, *percitisset, si quis se in me*, recisis intermediis.

5. *Scisse enim deberi non posse.*) Sic omnes edd. elegantissimè sic etiam Ovid. Epistolâ Paridis. At Pall. itemque Fabric. *deleri*.

6. T. *Prorsus ita est.* Q. *Haud equidem.* Sic distinxi ex Victorio, Turnebo, Manutio Nep. vulgo: Q. *Prorsus ita scribis: haud equid.* mss. Pal. Fabr. S. Victor. *P. ita est: aut equidem.* ut vulgata inepta? Lambinus audax & contra libb. est.

7. *Ex his autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus efficitur, popularem sane.*) Non sustinui sequi conjecturam Turnebi, refingentis, *popularem esse*, cùm vulgatam lectionem tueantur mss. S. Vict. Fabr. Pal. tert. (nam quart. hic deficit) atque adeo visatur in edd. Ald. Vict. ceterum pro *sublata temporaria censoriâ*. Pal. tert. Fabr. *sublata est temporalis censoria*. Lambino, quodlibet, licet.

8. *Præclara verò, frater, ista lex est, & latè patet, ut vitio careat ordo, & censorem quær.*) ita Turnebus, quem sequitur noster. Ald. Nep. Mich. Brutus vulgò *ista lex, sed & alienus ut & vitio careas ordo, & ut censf.*

9. *Etsi quem alium præterii.*) Mss. Palat. edit. Victorii, Turneb. vulgò deest.

10. *Efferebatur, quasi commodissimè respondisset.*) Parui editionis Victorii, Turnebi aliorumque: & minus duabus litteris hanc lectionem, præstant Palatinæ Membranæ; in iis pro *efferebatur, ferebant*. vulgò *ferebatur quam commodissimè respondisse.*

Et legis

frangeret eorum libidines, nisi illi, qui eas frangere debent, 1 cupiditatis ejus lem tenerentur? Nec enim tantum mali est peccare principes (quamquam est magnum hoc per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum exsistunt. Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum, quale scumque summi civitatis viri fuerunt, talem civitatem fuisse: quæcumque mutatio morum in principibus exstiterit, eandem in populo secuturam. Idque haud paullo est verius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari civitatum status. Ego autem nobilium vita, victuque mutato, mores mutari civitatum puto. Quo perniciosius de rep merentur vitiosi principes, quòd non solùm viri- concipiunt ipsi, sed ea infundunt in civitatem: neque solùm obsunt, quòd ipsi corrumpuntur, plusque exemplo, quàm peccato nocent. Atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum, coangustari etiam potest pauci enim, atque admodum pauci, honore & gloria amplificati, vel corrumpere mores civitatis, vel corrigere possunt. Sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentiùs. Quare ad reliqua veniamus. Proximum autem est de suffragiis: quæ jubeo nota esse optimatibus, populo libera. A. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid tibi lex, aut quid verba ista vellent. M. 2 Dicam, Tite, & versabor in re difficili, ac multùm, & tæpe quæsita: suffragia in magistratu mandando, 3 aut reo judicando, aut lege, aut rogatione sciscenda clam, an palam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? Q. Vereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies, Quinte. nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragiis voce melius, sed, obtineri an possit, videndum est. Q. Frater, Bona tua venia dixerim, ista sententia maximè & fallit imperitos, & obest tæpissimè reip. cum aliquid verum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est, obsisti posse populo, negatur. Primùm enim obsistitur, cum agitur severè: deinde vi opprimi in bona causa, est melius, quàm malæ cedere. Qui autem non sentit, auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber numquam desideravit: idem oppressus dominatu, ac potentia principum, flagitavit. Itaque gravior ra judicia de potentissimis hominibus 4 exstant voces, quam tabellæ. Quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis caulis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque isti rationi neque lator quisquam est inventus, nec auctor umquam bonus. Sunt enim quattuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia lata ab homine ignoto, & sordido. Secuta biennio pòst Cassia est, de populi judicio. ea à nobili homine lata est, L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, 5 atque omni rumusculos populares ratione aucupante. Carbonis est tertia de jubendis legibus, ac vetandis, seditiosi, atque improbi civis: 6 cui ne reditus quidem ad bonos, salutem à bonis potuit afferre. Uno in genere relinqui videbatur vocis suffragium, quod ipse Cassius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque judicio Cœlius tabellam, 7 docuitque quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse & reip. Et avus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Gratidio, cujus in matrimonio sororem, aviam nostram, habebat, ferenti legem tabellariam. excitabat enim fluctus in simpulo, ut dicitur, Gratidius, quos pòst 8 filius ejus Marius 9 in Ægæo excitavit mari, ac nostro quidem. Quoi cùm res esset ad se delata, Scaurus consul, Utinam, inquit, M. Cicero, isto animo, atq; virtute in summa rep. nobiscum versari, quàm in municipali maluisses. Quamobrem, quoniam non recognoscimus nunc leges populi R. sed aut repetimus ereptas, aut novas scribimus: non quid hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. Tu, si tabellariam tuleris, ipse præstabis, nec etiam mihi placet, nec Attico nostro, quantum e vultu ejus intelligo. A. Mihi verò nihil umquam populare placuit: eamque optimam remp. esse duco, quam hic consul constituerat. 10 quæ sit in potestatem optimorum. M. Vos demum ut video, legem antiquastis sine tabella. Sed ego, etsi satis dixit prosè in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, ut & auctoritate valeant, & utantur bonis. Sic enim à me recitata lex est de suffragiis *Optimatibus nota, plebi libera sunto*. Quæ lex hanc sententiam continet, ut omneis leges tolleret, quæ postea latæ sunt quæ tegunt omni ratione suffragium, *ne quis inspiciat tabellam ne roget, ne appellet*. Ponteis etiam lex Maria fecit angustos. Quæ si opposita sunt ambitiosis, ut sunt ferè non reprehendo. Si valuerint tantum leges, ut ne sint ambitus: habeat sanè populus tabellam, quasi vindicem libertatis, dum modò hæc optimo cuique, & gravissimo civi ostendatur, utroque offeratur, 11 uti in eo sit ipso libertas, in quo populo potestas honestè bonis gratificandi datur. Eoque nunc fit illud, quod à te modò, Quinte, dictum est, ut minùs multos tabella condemnet, quàm solebat vox, quia populo licere satis est. Hoc retento, reliqua voluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. Itaque, ut omittam largitione corrupta suffragia, non vides, si quando ambitus liceat, quæri in suffragiis quid optimi viri sentiant? Quamobrem lege nostra libertatis species datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis causa tollitur. Deinde sequitur, quibus jus sit cum populo agendi, aut cum senatu. gravis, &, ut arbitror, præclara lex. 12 *Qua cum*

---

1. *Cupiditatis ejus dem tenerentur.*) Non malè Victorius. *Eadem tenerentur*, sed quandoquidem Palat. n. Fabr. S. Victoris consentiunt cum Turnebo, nihil vsum mutare; Lambinus ex conjectura Manutii *cupiditatibus eisdem tener.* contra omnes libros.

2. *Dicam, Tite, & versabor.* Adhæsimus tribus mss. Pall. Vict. Fabr. videbaturque adeò mirum, cur nunc, quem semper Titum compellabat, Atticum nominet: quippe & inter amicos, *gaudent prænomine molleⁱ. Aut cùm*

3. *Aut reo judicando aut lege aut rogatione sciscenda clam an palam ferre melius esset.* Sic Victorius, absque dubio ex mss. vulgò: *Aut de re judicandi, quin in lege aut rogatione clam an palam ferre.* Et ferè nulla est editio, quæ non variet in hoc loco.

4. *Exstant voces quam tabellæ.* Contra alias editiones amplexi sumus Victorii lectionem, quam stabilit Palat. item Ald. vetus: ac si quis inspiciat, præferet nostrum vulgatæ *voci*.

5. *Atque omni rumusculos populares ratione aucupante.* Ita cum Victorio malui: vulgò tamen non malè, *atque omnes rumusculos populari ratione aucupante*.

6. *Cujus ne reditus quidem ad bonos, salutem à bonis potuit afferre.* Minor Lambinum undenob seduxerit illud suum *auferre*, cereè à nobis stant mss. S. Vict. Fab. Palat. editionesque adeo omnes.

7. *Docuitque quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse & reip.*) Merus dies hic est à Turnebo, quem sequitur Lambinus. Vulgaris nihil intricatius, *doluisseque quoad vixit, sed ut opprimeret Cælius populum, nocuit & reipub.* Pighius emendat: onem hanc quoque probat, si quod putat reperiri posse *dolor*. Vocatur ad annum urbis conditæ DCXLVI.

8. *Filius ejus Marius.*) Iam membranæ Pall. Vict. ed Turneb. accedunt mss. S. Victor. Fabr.

9 *In Ægæo excitavit mari, ac nostro quidem. Quoi cùm res esset.*) Sic elegantissimus Victorius. vulgò, *mari ac nostro, quo dem qui cum res esset ad se del.* Lambinus, ut captus sit ob viri erat, ad placitum interpolat; nescirem an ex libris an de conjectura; nisi Claudii Postani filius comm. in esse. Grutere patris sui harmoniationes, inter quas & hæc, *ac nostro quidem ævo cùm, &c.*

10 *Quæ sit in potestatem optimorum.* Restituimus ivi suam elegantiam Ciceroni ex mss. S. Victoris atque edit. Victorii: sic sæpius per Tuscelanas emendavimus in Crepundiis Tullium; & sic sæpissimè loquitur

11. *Uti in eo sit ipso libertas, in quo populi potestas.* Præculi Turnebii lectionem id eatam & assertam ab ipso ex veteri libro, aliquin non displicet Victorii ut *in eo sit ipsa libertas quod populo per* vulgata habet, *uti sit ipsa libertas, in qua populo* cum Turnebo facit codex S. Victoris.

12 *Quarum populo, quæque in per- hac agentur.*) Turnebus ita edidit. ceverè ed. duabus vocibus minus *cum populo*.

cum populo, quæque in patribus agentur, modica sunto: id est, modesta, atque sedata. Actor enim moderatur, & fingit non modo mentem, ac voluntates sed pænè vultus eorum, apud quos agit, quod in senatu non difficile est, est enim senatorum cujus non ad auditorem referatur animus, sed qui per se ipse spectari velit. huic jussa tria sunt; ut adhibeat gravitatem res habet, cùm frequens ordo est; ut loco dicat, id est, rogatus: ut modo, ne sit infinitus: nam brevitas, non modò senatoris, sed etiam 1 oratoris magna laus est in sententia. Nec est umquam longa oratione utendum. 2 nisi aut peccante senatu, quod fit ambitione sæpissimè, nullo magistratu adjuvante, tolli diem utile est: aut cùm tanta causa est ut opus sit oratoris copia, vel ad hortandum, vel ad docendum: quorum generum in utroque magnus noster Cato est. Quòdque addit, *causas populi teneto*, est senatori necessarium nosse rempublicam late patet, quid habeat in se mixtum quid valeat ærario, quos socios resp. habeat, quos amicos quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla majorum. Videtis jam, genus hoc omne scientiæ, diligentiæ, memoriæ esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maximum, *Vti abesto.* nihil est enim exitiosius civitatibus, nihil tam contrarium juri, & legibus, nihil minus civile, & humanum, quàm, composita, & constituta rep. quidquam agi per vim. Parère jubet intercessori: quo nihil præstantius. impediri enim bonam rem melius, 3 quàm concedi malæ. 4 Quòd verò actoris jubeo esse fraudem, id totum dixi ex Crassi, sapientissimi hominis sententia: quem est senatus secutus, cum decrevisset. 5 C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, invito eo, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat concilium, simul atque intercessum, turbaque cœptum sit, dimittere. 6 Quod qui permovet, cùm agi nihil potest, vim quærit. cujus impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud: *Inter sese res mala, salutaris civis esto.* Quis non studiosè reip. subvenerit, hac tam præclara legis voce laudatus? Sunt deinde posita deinceps quæ habemus etiam in publicis institutis, atque legibus: *auspicia servanto. auguri parento.* Eli autem boni auguris, meminisse maximis reip. temporibus præstò esse debere: Jovique optimo, maximo, se consiliarium, atque administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse jusserit: cœlique partes sibi definitas esse traditas: 7 de quibus sæpe opem referre possit. Deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de privatis, magistratibusve audiendis. Tum leges præclarissimè de XII. tabulis tralatæ duæ; quarum altera privilegia tollit; altera de capite civis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat. 8 nondum iniris seditiosis trib. pleb. 9 Negotialis quidem admirandum tantum majores in posterum providisse: ne in privatos homines leges ferri noluerunt: id est enim privilegium: quo quid est injustius? cùm legis hæc vis sit, ut scitum est jussum in omnes? ferri de singulis nisi centuriatis comitiis noluerunt. descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quàm fusè in tribus convocatus. Quò vetius in nostra causa vir magni ingenii, summaque prudentia, L. Cotta, dicebat, nihil omnino actum esse de nobis, præter enim quàm quòd comitia illa essent armis gesta servilibus, præterea neque tributa capitis comitia, rata esse possent, neque ulla privilegii: quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. Sed visum est & nobis, & clarissimis viris, melius, 12 de quo servi, & latrones scivisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. Sequuntur de captis pecuniis, & de ambitu legis. Quæ cùm magis judiciis, quàm verbis sancienda sint: adjungitur, *mortis pœna par esto*, ut in suo vitio quisque plectatur: vis, capite: avaritia, multa: honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extremæ leges sunt nobis non usitatæ; reip. necessariæ. Legum custodiam nullam habemus, itaque hæ leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus, publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentiùs: apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi solum litteras (nam id quidem etiam apud majores nostros erat) sed etiam facta hominum observabant, ad legesque revocabant. Hæc detur cura censoribus; quandoquidè eos in rep. semper volumus esse apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant, quod in magistratu gesserint: deque iis censores præjudicent. Hoc in Græcia fit, publicè constitutis accusatoribus. Qui quidem graves esse non possunt, nisi sint voluntarii. Quocirca melius est, rationes referri, causamque exponi censoribus: integram tamen legem accusatori, judicioque servari. Sed satis jam disputatum est de magistratibus, nisi fortè quid desideratis. A. Si nos tacemus locus ipse non admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihine? de judiciis arbitror, Pomponi: id est enim junctum magistratibus. A. Quid? de jure Populi R. quemadmodum instituisti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? A. Egone? quod ignorari ab iis, qui in rep. versantur, turpissimum puto. Nam, ut modò à te dictum est, leges 13 à librariis lego: sic animadverto, 14 plerosque in magistratibus ignoratione juris sui tantum sapere, quantum apparitores velint. Quamobrem, si de sacrorum alienatione

1. *Oratoris magna laus est in sententia.* Puteanus delet, tanquam glossema *est in sententia*, quod nemini non adprobandum videtur.

2. *Nisi aut peccante senatu.*) Retinui Turnebi lectionem; adnitente eum Lambino & Pall. membranis; nec longe abeunt S. Victoris, *Fabr ingerentes, peccante*, vulgò *fretante*.

3. *Quàm concedi malæ.* Maluisset Puteanus, *malam*.

4. *Quod verò actoris jubeo esse fraudem.*) S. Victor. edit. Vict. Turnebi aliæque *fraudem* vero, cum Turnebo, culpam ac pœnam interpretare, vulgo: *actoris jubeo abesse fraudem*.

5. *C. Claudio consule de Cn. Carbonis seditione referente, invito eo.*) Turnebo debetur hæc emendatio, qui eam ex vett. libris eruit: accedit que proximè Victorius; tantum in *C.* pro *Cn.* demutans. vulgò: *C. Claudio consule de segnem Carbonis seditionem referente, eo invito*, quæ varietas unde nata sit, prodit Pighius in Fastis ad annum urbis DCXXII.

6. *Quod qui permovet.*) Rectus arbitratur d. loco Pighius, *permovere*.

7. *De quibus sæpe opem referre possit.*) Non ausus sum conjecturam Manutii in textum recipere, *è quibus sæpe opem re p. ferre possit*; quamquam eam valde laudet Lambinus, receperitque Turnebus, præsertim cum & Victoriana lectioni sensus suos constet.

8. *Nondum iniris seditiosis Tr. bonu plebu.*) Varie conspurcatus locus. Turnebus quia in mss. invenerat, *nisi universis*, reponit. Lambinus *equitis*, omninò mihi sic verum fateor, præ reliquis allubescit Gulielmii conjectura, *nemine* ex Turnebo ariplantes.

9. *Negotialis quidem admirandum.*) Etiam insigniter corruptum locum sic legi in mss. notat Turnebus. Volebat ille *negotiatio*. Victorius edidit *negotia* ' *ie quidem*. Bosius ex conjecturâ: *nec hoc satis est admirari*. ceterùm Camerarius, nescio quibus opibus fretus, exhibuit: *negotia siquidem admirandum, &c.* contra mss. nihil conari potui. Lambinus ediderat, *verè, mandum cognitu seditiosi tribunis pleb. negotiatio quidem, &c.* quod habuisse à conjectura Puteani, liquet ex notis ejus, quas filius Petrus Grutero subm sit.

10. *Turpissimum puro.*) Idem Puteanus amabat *privet*.

11. *Scitum est jussum in omnes? ferri de singulis.*) Hæc est mss. omnium lectio quam Victorius suâ editione expressit; reperi que postea in V. L. Turnebus conjectat tamen, Lambino secundas agente, *scitum esse & jussum*. sed quoniam pertinaciter nostram, & Fab. & Pal. defendunt, rei gio fuit ab illis dissentionem facere.

12. *De quo servi & latrones sciviss se.*) Receptum hoc est in omnes fere edd. à Turnebi conjecturâ. nam Vict. ed. cod. cæsque mss. vet. *parerent*, vel *patronis*.

13. *A librariis lego.*) Placebat Puteano *legi*. Lambino *peti*.

14. *Quocque in magistratibus, &c.*) Idem Puteanus, *quæque magistratus, &c.*

dicendum putasti, quoniam de religione leges proposueras: faciendum tibi est, ut, magistratibus legè constitutis, de potestate, tum de jure disputes. M. Faciam breviter, si consequi potuero: nam pluribus verbis scripsit ad patrem tuum M. Junius sodalis, peritè, meo quidem judicio, & diligenter. 1 At de jure naturæ cogitare per nos atque dicere debemus de jure populi R. quæ relicta sunt & tradita. A. Sic profectò censeo: & id ipsum, quod dicis, exspecto.

1. *At de jure naturæ cogitare per nos atque dicere.*) Expeditissima hæc Turn. lectio an à libris sit, nescio. an quandoquidem ex ipsissimis vestigiis vulgatæ lectionis eruta est; habeat has sedes ejecta vulgata implicitissimâ: *at de jure naturæ cogitari per nos & quæ dicere debemus.*

M. TVLLII CICERONIS DE OFFICIIS, AD MARCUM FILIUM, LIBER PRIMUS.

QUAMQUAM te, Marce fili, annum jam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet præceptis, institutisque philosophiæ, propter summam & doctoris auctoritatem, & urbis, quorum alter te scientia augere potest altera exemplis: tamen, ut ipse ad meam utilitatem semper cum Græcis Latina conjunxi, neque id in philosophia solùm, sed etiam in dicendi exercitatione feci: 2 idem tibi censeo faciendum, ut par sis in utriusque orationis facultate. Quam quidem ad rem, nos, (ut videmur) magnum attulimus adjumentum hominibus nostris, ut non modò Græcarum litterarum rudes, sed etiam docti, aliquantum se arbitrentur adeptos 2 *& ad dicendum, & ad judicandum.* Quamobrem disces tu quidem à principe hujus ætatis philosophorum, & disces, quamdiu voles: tamdiu autem velle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit. Sed tamen nostra legens, non multùm à Peripateticis dissidentia: quoniam utrique, & Socratici & Platonici esse volumus: de rebus ipsis utere tuo judicio: nihil enim impedio: orationem autem Latinam profectò legendis nostris efficies pleniorem. Nec verò arroganter hoc dictum existimari velim. Nam philosophandi scientiam concedens multis: quod est oratoris proprium, aptè, distinctè, ornateque dicere, quoniam in eo studio ætatem consumsi, si id mihi assumo, videor id *meo jure* quodam modo vendicare. Quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, 3 qui jam se illis ferè æquarunt, studiosè legas. Vis enim dicendi major est in illis: sed hoc quoque colendum est æquabile, & temperatum orationis genus. Et id quidem nemini video Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequereturque & illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus: nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen; ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit judicium: utrumque certè secuti sumus. Equidem & Platonem existimo, 4 si genus forense dicendi tractare voluisset, gravissimè, & copiosissimè potuisse dicere: & Demosthenem, si illa, quæ à Platone didicerat, tenuisset, & pronuntiare voluisset, ornatè splendideque facere potuisse. Eodemque modo de Aristotele, & Isocrate judico: quorum uterque suo studio delectatus, contempsit alterum. 5 Sed cùm statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere, & multa posthac, ab eo ordiri volui maximè, quod & ætati tuæ esset aptissimum, & 5 auctoritati meæ. Nam cùm multa sint in philosophia & gravia & utilia, accuratè, copioseque à philosophis disputata, latissimè patere videntur ea, quæ de officiis tradita ab illis, & præcepta sunt. NULLA enim vitæ pars, neque publicis, neque privatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si cum altero contrahas, vacare officio potest: in eoque colendo sita vitæ est honestas omnis, & in negligendo turpitudo. Atque hæc quidem quæstio communis est omnium philosophorum quis est enim, qui nullis officii præceptis tradendis *philosophum* se audeat dicere? Sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ propositis bonorum, & malorum finibus, 6 officium omne pervertunt. nam qui summum bonum instituit, ut nihil habeat cum virtute conjunctum; idque suis commodis non honestate metiatur: hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate vincatur, neque amicitiam colere possit, nec justi-

1. *Idem tibi censeo faciendum.*) Malebat Gulielmius *itidem*, secutus fidem Suffridi Petri, qui ita in mss. suis reperisse testatus est: at Lambinus præponebat *item*. nos adhærebimus vulgato, dum nascatur Dictator aliquis legitimè factus, à quo doceamur veriùs. nam Palatini nostri adhærent lectioni receptæ, ceterùm meminerit lector, me tantum consuluisse Palat. duos; cum innumeros habere Bibliotheca Electoralis, duos inquam notæ optimæ. Gulielmius verò cum Colonensem & Fabricianum, item V. & D. per Merulam collatos, ut & excerpta Carronis; denique Cruceianum exemplar.

2. *Et ad dicendum & ad judicandum.*) Palatini, & sex membranæ Gulielmii, una litterâ amplius, *disiendum*, neque ei displicebat.

3. *Qui jam se illis ferè æquarunt.*) Vocula *se*, non est in aliquot Langianis, exclusitque Palat. pr. putabatque Gulielm. delendam; item Cellarius in Indice Lucretiano, ad verbum *licere* 5. utcapiatur *æquare* πεποίηκας, quemadmodum, *augere, maturare*; alia crecenta.

4. *Si genus forense.*) Prius edit. *si genus ad forense*, sed contra bigam Palatinorum, & Gulielmianos tres, in quibus ad cruncula illa non comparebat.

5. *Auctoritati meæ.*) Excluso illud *gravissimum*, sive *gravissimum*, quod exstat in aliis edd. secutus Victorianam: neque agnoscunt Pall. aut quatuor Gulielmiani.

6. *Officium omne pervertunt.*) Ita Pall. malebat tamen Gulielmius *perverterunt*, in quatuor.

7. *Vincatur, neque amicitiam colere possit.*) Fulvius Ursinus pertulerat nonnullis, legerent fide mss. *vincatur, si ut neque*, &c sicque etiam plerique antea excusi. verùm cùm ortaque vox abs. & Pall. & Gul. item antiquissimis edd. cur admitterem?

1. *Sequi-*

justitiam, nec liberalitatem. fortis verò, dolorem summum malum judicans: aut temperans, voluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest. Quæ quamquam ita sunt in promptu, ut res disputata non egeat, tamen sunt à nobis alio loco disputata. Hæ disciplinæ igitur si sibi consentaneæ esse velint, de officio nihil queant dicere. neque ulla officii præcepta firma, stabilia, conjuncta naturæ, tradi possunt, nisi aut ab iis qui solam; aut ab iis qui maximè honestatem propter se dicant expetendam. Itaque propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis Herilli, jam pridem explosa sententia est: qui tamen haberent jus suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officii inventionem aditus esset. 2 Sequimur igitur hoc quidem tempore, & hac in quæstione potissimum Stoicos. non ut interpreres: sed ut solemus, e fontibus eorum, judicio, arbitrioque nostro, a quantocumque modo videbitur, hauriemus. Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire, quid sit officium: quod a Panætio prætermissum esse miror. OMNIS enim quæ a ratione suscipitur de aliqua re institutio debet à definitione proficisci: ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur. Omnis de officio 3 duplex est quæstio. unum genus est quod pertinet ad finem bonorum: alterum, quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes vitæ confirmari possit. Superiorum generis hujusmodi exempla sunt: Omnesne officia perfecta sint: num quod officium aliud alio majus sit: & quæ sunt generis ejusdem. Quorum autem officiorum præcepta tradantur, ea, quamquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem vitæ communis spectare videntur: de quibus est nobis his libris explicandum. Atq; etiam alia divisio est officii. nam & medium quoddam officium dicitur & perfectum. Perfectum officium *rectum* (opinor) vocemus; quod Græci κατόρθωμα: 3 hoc autem, *commune*, quod καθῆκον vocant. Atque ea sic definiunt, ut, rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant: medium autem officium id esse dicant, quod, cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. Triplex igitur est, ut Panætio videtur, 4 *consilii* capiendi deliberatio. nam, honestumne factu sit, an turpe, dubitant. id quod in deliberationem cadit, in quo considerando sæpe animi in contrarias sententias distrahuntur. Tum aut mala aut inquirunt, aut consultant ad vitæ commodum jucunditatemque, ad facultates rerum, atque copias ad opes, ad potentiam, quibus & se possint juvare, & suos: conducat id, necne, de quo deliberant. quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus est, cùm pugnare videtur cum honesto id, quod videtur esse utile. Cum enim utilitas ad se rapere honestas contrà revocare ad se videtur, fit ut distrahatur deliberando animus, afferatq; ancipitem curam cogitandi. Hac divisione, (cùm præterire aliquid maximum vitium in dividendo sit) duo prætermissa sunt. Nec enim solùm utrum honestum, an turpe sit, deliberari solet, sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius. Itemque duobus propositis utilibus, utrum utilius. Ita quam ille triplicem putavit esse partitionem, in quinque partes distribui debere reperitur. Primum igitur est de honesto, sed dupliciter: tum pari ratione de utili; post de comparatione eorum dis- 3 serendum. Principio generi animantium omni est *à natura* 4 tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quæcumque ad vivendum sint 5 necessaria, inquirat, & paret. ut pastum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune autem animantium omnium est conjunctionis appetitus, procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt. Sed inter hominem, & beluam hoc maximè interest, quod hæc tantùm, quantùm sensu movetur, ad id solum, quod adest, quodque *præsens est*, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum. 6 Homo autem, quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit, atque annectit futuras: facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias: eademque natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitæ societatem: ingeneratq; in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt: 7 impellitque ut hominum cœtus & celebrationes esse, & à se obiri velit: ob easque causas studeat parare ea, quæ suppeditent & ad cultum, & ad victum: nec sibi soli, sed conjugi, liberis, ceterisque, quos caros habeat, tuerique debeat. Quæ cura excitat etiam animos, & majores ad rem gerendam facit. In primisque hominis est propria 8 veri inquisitio, atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui, 9 tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium, 10 ad beatè vivendum necessariam ducimur. ex quo intelligitur, quod VERUM, simplex, sinceruntque sit, id esse naturæ hominis aptissimum. Huic vero videndi cupiditati adjuncta est appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene à naturâ informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa, justè, & legitimè imperanti: ex quo animi magnitudo extitit, 11 humanarumq; rerum

1. *Sequimur igitur hoc, &c.*) Sic omnes nostri, non *sequemur*, ac plerique codd.

2. *Quantocumque modo videbitur.* Obsecutus sum mss. Parrhasii, aliique codd. *quantumque quoque modo*, quod & in Palatin. sec. nam pr. aliorumque, *quantumque quoque modo*; quomodo item impressiones pr. mæ.

3. *Hoc autem commune* καθῆκον *vocant.*) Est à Lambino, aut potius Manutio, consultantur notæ Camerarii. Pall. nostri & Gul. habent, *hoc autem commune, effectum vocant*, quod etiam ferri posset, inquit Guliel. ut vel it, vocari possit. Latinè *rectum*, quoniam Græcis κατόρθωμα; tenuere autem occupasse jam generis nomen, & vulgo *officium* dicitur usurpabant. *fieri* nomen, pro quovis etiam leviculo beneficio. *rectum* verò, ut & auctor ad Herennium, id est, quod cum virtute atque officio fit. igitur illud *vocant*, non respiciet, quod præceisis Græci, sed ἀπὸ τοῦ κοινοῦ intelligetur homines.

4. *Consilii capiendi deliberatio.* Inquirit in hanc locutionem Erricus Puteanus libro. 11. Schedasmatum cap. 25.

5. *Necessaria inquirunt.* Lambinus *anquirunt*, placebatque Gul elmo, quod reperierat in M. & V. alludique Pal. pr. & F. in quibus *acquirunt*. nam secundus noster, *exquirat*. idem Lambinus supra cap. 3. admisit hanc Langianum; *cum hæc anquirunt*, pro quo Pal. noster secund. *tum autem ea hæc quærunt*, quod videtur interpretamentum alterius. Interim perpendat Criticus, num illud præcedens *ad vivendum*, auctoris sit genuinum. certè non est in Pal. pr. nisi inter lineas, à manu recentissima.

6. *Homo autem, quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque progressus, &c.*) Sic G. Fanius, si Gulielmi codd. sic Pall. nisi quod pr. *qui rationis*; quomodo & primæ edd. nam subsequax, *quorum rationis, &c.* ut mirer poetæ irrepsisse, *qui rationis est particeps: consequentia cernit, principia & causas rerum videt, &c.* Turnebi lib. XXV. cap. 32. magis ut præteream *ac progressus*; quod & in G. Fanianis, si non mentiuntur literæ ejus ad Suffridum nostrum; disertèque præfert Pal. secund.

7. *Impellitque, ut hominum cœtus & celebrationes esse, & à se obiri velit.* Sic Turnebus è mss. suis, neque aliter Langiani duo, Pal. sec. M. D. V. C. primitus cusi, *ut hominum cœtus & celebrari inter se & sibi obiri velit*; quod & secuti Victorius ac P. Manut. Palatinæ membranæ pr. mæ brevius; *impellitque hominum cœtus & celebrari inter se & obiri velit.*

8. *Veri inquisitio.*) Adnotat Guliel. in Langianis inveniri *anquisitio*.

9. *Tum avemus aliquid videre, audire, addiscere.*) Ita Lambinus, neque aliter M. V. D. C. primæ enim editiones, *audire, discere*, ut ad sententiam sic sanè liber editus Romæ CIↃ CCCCLXVIII. per Ulricum Han de Vienna. mss. alii *ac discere*.

10. *Ad beatè vivendum.*) Haud secus Pal. M. Cr. V. D. C. codicesque Lambini; non, *ad bene beateque vivendum*; ut præferunt primis temporibus excusi.

11. *Humanarumque rerum contentio.*) Sic & Pall. & M. rectè, ut Suffridus noster jamdudum docuit. Gulielmus verò addit, *contentionem* hoc non tantum significare studium, sed & comparationem

quam

contemtio. Nec verò illa parva vis naturæ est, rationisque quod unum hoc animal sentit, 1 *quid sit ordo, quid sit, quod deceat*, in factis, dictisque qui modus itaque eorum ipsorum, quæ adspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit. quam similitudinem natura, ratioque ab oculis ad animum transferens, multò etiam magis pulchritudinem, constantiam, ordinem in 2 consiliis, factisque conservandum putat: cavetque ne quid indecorè, effeminateve faciat: tum in omnibus & opinionibus, & factis, ne quid libidinosè aut faciat aut cogitet, quibus ex rebus conflatur, & efficitur id, quod quærimus honestum: quod etiam si nobilitatum non sit, tamen honestum sit; quodque verè dicimus, etiam, si a nullo laudetur, natura esse laudabile. Formam quidem ipsam, Marce fili, & tanquam *faciem* honesti vides; quæ *si oculis cerneretur, mirabiles amores, (ut ait Plato) excitaret sapientiæ*. Sed omne, quod honestum est, & id quatuor partium oritur ex aliqua. aut enim in perspicientia veri, sollertia que versatur; aut in hominum societate tuenda, tribuendoque suum cuique & rerum contractarum fide, aut in animi excelsi, atque invicti magnitudine, ac robore: aut in omnium, quæ fiunt, quæque dicuntur, ordine, & modo, 4 in quo ineſt modestia, & temperantia. Quæ quatuor quamquam inter se colligata, atque 5 implicita sunt, tamen ex singulis certa officiorum genera nascuntur, velut ex ea parte, quæ primò descripta est, in qua sapientiam & prudentiam ponimus, ineſt indagatio, atque inventio veri: ejusque virtutis hoc munus est proprium. Ut enim quisque maximè perspicit, quid in re quaque verissimum sit, quique acutissimè, & celerrimè potest 6 & videre, & explicare rationem, is *prudentissimus*, & sapientissimus rite haberi solet. quocirca huic quasi materia quam tractet, & in qua versetur, subjecta est veritas. Reliquis autem tribus virtutibus necessitates propositæ sunt ad eas res parandas, tuendasque, quibus actio vitæ continetur: ut & societas hominum, conjunctioque serverur; & animi excellentia magnitudoque cum in augendis opibus, utilitatibusque & sibi, & suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea quæ sunt his similia, versantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædam, non solum mentis agitatio. His enim rebus, quæ tractantur in vita, modum quendam & ordinem adhibentes, honestatem & decus conservabimus. Ex quatuor autem locis, in quos honesti naturam, vimque divisimus, primus ille, qui in veri cognitione consistit, maximè naturam attingit humanam. OMNES enim trahimur & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem: in qua excellere pulchrum putamus: 7 labi autem, errare, nescire, decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto, duo vitia vitanda sunt: unum, NE INCOGNITA pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamur. quod vitium effugere qui volet, (omnis autem velle debent) adhibebit ad considerandas res & tempus, & diligentiam. Alterum est vitium, quòd quidam NIMIS magnum studium, multamque operam in res obscuras, atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias: quibus vitiis declinatis quod in rebus honestis, & cognitione dignis, operæ, curæque ponetur, id jure laudabitur: 8 ut in astrologia C. Sulpicium audivimus: in geometria Sex. Pompejum ipsi cognovimus: multos in dialectica, plureis in jure civili, quæ omnes artes 9 in veri investigatione versantur: 10 cujus studio à rebus gerundis abduci, contra officium est. *virtutis* enim laus omnis in actione consistit, 11 à qua tamen sæpe fit intermissio: multique dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis, quæ nunquam acquiescit, 12 potest nos in studiis cogitationis, etiam sine operâ nostra continere. OMNIS autem cogitatio, motusque animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene, beateque vivendum; aut in studiis scientiæ, cognitionisque versatur. 13 ac de primo quidem officii fonte diximus. De tribus autem reliquis latissimè patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, & vitæ quasi communitas continetur. cujus partes duæ sunt. Justitia, in qua virtutis splendor est maximus: ex qua boni viri nominantur: 14 & huic conjuncta beneficentia, quam eamdem vel *benignitatem*, vel *liberalitatem* appellari licet. Sed justitiæ primum munus est, ut 15 ne cui quis noceat, nisi lacessi-

---

quandam rerum humanarum, quæ permagna sic à viro magnanimo & forti: eædem enim sæpe magni faciendæ, sæpe despiciundæ sunt. Sic infra: *capessentibus autem Rempub. nihil minus quàm Philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentiæ & despicientiæ adhibenda sit rerum humanarum.*

1. *Quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis dictisque*, qui modus.] Est à mss. M. F. V. D. E. C. neque aliter ferè primæ editiones. at enim Pal. pr. *quid sit quod deceat in factis dictisque qui modus*: sine illo, *quod sit ordo* quod restat quidem in sec. ed. is, *quid deceat*, solum habet; exclusis *sit quod*. placeatque.

2. *In consiliis factisque conservandum.*] Editio vetustior ac Pal. nec non M. F. D. *conservandam*. manifesta veritas, *conservanda*, inquit Gulielmius.

3. *Et tanquam faciem.*] Vetusta editio *etiam tanquam faciem*, quod placebat Gulielmio. Sic Catone: *Non modò eos qui sunt nobi., sed eos imparesse: etiam avos.* & infra hoc libro; *non repulsam solum sed ignominiam, etiam calamitatem.* Facies hæc pulchritudinem signat & venustatem; est enim ὄψις μόρφωσις. Terentius: *o faciem pulcram!* Virgilius: *quibus astra quondam Visa mari facies.*

4. *In quo inest modestia & temperantia.* Nihil certius quam veram hujus loci scripturam hærere in Pal. pr. qui habet, *in quo ne est modestia & temperantia*, quo quid fortius?

5. *Implicata sunt.*] Pal. pr. & vetustus cusi *implicati*, sed malebat Gulielmius cum Langianus & M. V. D. *implicata*, quomodo citat à Grammaticis reperiri que in mss. aliis dudum testatos est in Epistolicis suis doctissimus Parrhasius.

6. *Et videre & explicare rationem.*] Pal. pr. *ratione*. ms. E *oratione*. quod non displicet secund. videtur habere *rationem*.

7. *Labi autem, errare, nescire.*] Gulielmius initio putabat delendum illud *nescire*: sed re amplius deliberata sententiam mutavit, vulgoque illudi ad stultorum vulgare dictum, *nescis*.

8 *Ut in Astrologia C. Sulpicium audivimus.*] Palat sec. M. & V. *audimus*. recte: perverse enim hactenus acceptus locus. non enim hoc dicit, sibi magistratum fuisse Sulpicium; sed fando accepisse de ejus in astrologia studio: quod sequentia liquido docent: repetendum ubique ἀπὸ συνόλου, *potuisse operam*. Est hic Sulpicius Gallus, qui bello Persico lunæ deliquium prædixit, de quo sæpe alibi; quem certe docentem audisse Cicero non potuit.

9 *In veri investigatione versantur.*] M. V. D. Palatin. prim. item Langiani, *versigatione*, neque insuper habuerim. placebat quoque Gulielmio.

10. *Cujus studio à rebus gerundis.*] Prima editio, Pal. M. L. E. F. D. hanc scripturam tuentur, non vulgatam *agendis*.

11. *A qua tamen sæpe fit intermissio.*] Non libenter indulgeo conjecturæ; sed ut hæc instituam faciunt aliquot libri vetti. in quibus reperio, *à qua tamen fit interm sione sæpe*. legebam, *à qua tamen fit ste missitor sæpe*. venustis mutatione à re militari ducta; in qua missione honesta ad vitandos nostros sæpe ter facimus. itaque persitens in eadem metaphora, adjicit *multique dantur ad studia reditus*. Hoc iuspicabar eruditi judicent sic Gulielmius & verò Pali. nec non F. V. E. habent, *fit intermissio sæpe*, quod & in editione principe haud tamen aequeverim suspicioni huic amici nostri, & longius petitæ, & positu verborum miserè torto.

12. *Potest nos in studiis cogitationis.*] Lambinus libris, ut ait, omnibus invitis, *ego cogitationis*; male, si quid judico. Studia aut sunt lectionis aut cogitationis. illa interrumpit sæpe occupatio rerum agendarum: in his nos continet agitatio mentis perpetua, quæ & in mediis negotiis cogitatione sæpe rapitur ad studia literarum, probant & sequentia: inducit enim distributionem quandam earum rerum de quibus cogitetur. Gulielmius.

13 *Ac de primo quidem officii fonte diximus.*] Adiubescebat Gulielmio illud Fuit vii nostis. Vtinam *satis diximus*: sed sic tamen nullum exemplar scriptum. Si conjecturæ quid liceret, malem; *Hæc de primo quidem officii fonte, omissa distributione, diximus*. Pal. sec. habebat *diximus*.

14. *Et huic conjuncta beneficentia.*] Haud aliter Lang. an, ac Lambiniani; sicque etiam Pall. ac Gulielmi. M. F. V. D. animotatque dici, ut *officium est, despicientia* pugnat verò pro analogia ista Gifanius in Lucretio, ad *Despicientia*.

15 *Ne quis noceat nisi lacessitus injuria.*] Vox postrema non est in Pal. prim. discipiant acutiores: liber enim notæ est planè selectæ.

lacessitus injuriâ; deinde ut communibus uratur pro communibus, privatis ut suis. Sunt autem privata nulla, nata: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt: 1 aut victoria, ut qui bello potiti sunt, 2 aut lege, pactione, conditione, sorte. ex quo fit, ut ager Arpinas, Arpinatum dicatur; Tusculanus, Tusculanorum. Similisque est privatarum possessionum descriptio ex quo, quia suum cujusque sit: eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. 3 e quo si quis sibi appetet; violabit jus humanæ societatis. Sed quoniam, (ut præclarè scriptum est à Platone) *Non nobis solùm nati sumus, ortusque nostri, 4 partem patria vindicat partem amici*: atque, (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causâ esse generatos, 5 ut ipsi inter se, aliis alii prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, 6 mutatione officium, dando, accipiendo, tum artibus tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter homines societatem. FUNDAMENTUM est autem justitiæ fides: id est, dictorum, conventorumque constantia, & veritas, ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt, unde verba sint ducta: credamusque *qua fiat, quod dictum est*, appellatam *fidem*. Sed INIVSTITIAE genera duo sunt 7 unum eorum, qui inferunt: alterum eorum, qui ab iis, quibus inferitur, si possint, non propulsant injuriam. Nam qui INIVSTE impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus 7 is quasi manus afferre videtur socio: qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quàm si parentem, aut patriam, aut socios deserat. Atque illæ quidem injuriæ, quæ nocendi causâ de industria inferuntur sæpe à metu 8 proficiscuntur; cum is, qui nocere alteri cogitat, 9 timet, ne, nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Maximam autem partem ad injuriam faciendam 10 aggrediuntur, ut adipiscantur ea, quæ concupiverunt: in quo vitio latissimè patet avaritia. Expetuntur autem divitiæ cum ad usus8 vitæ necessarios, tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem major est animus, in iis pecuniæ cupiditas spectat ad opes & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat, *ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in rep. princeps vellet esse*, 11 *cujus fructibus exercitum alere non posset*. 12 Delectant etiam magnifici apparatus, vitæque cultus cum elegantia, & copia: quibus rebus effectum est, 13 ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec verò rei familiaris amplificatio, nemini nocens, vituperanda: sed fugienda semper injuria est. Maximè autem adducuntur plerique, ut eos justitiæ capiat oblivio, cùm in imperiorum, honorum, gloriæ cupiditatem inciderunt. Quod enim apud Ennium,

Nulla sancta societas, nec fides regni est:

id latiùs patet. nam, quidquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit, sanctam servare societatem, 13 Declaravit id modo temeritas C. Cæsaris, qui omnia jura divina, atque humana pervertit, 15 propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Est autem in hoc genere molestum, quod in maximis animis, splendidissimisque ingeniis plerumque existunt honoris, imperii, potentiæ, gloriæ cupiditates. quo magis cavendum est, ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni injustitia permultum interest, utrùm *perturbatione aliqua animi* quæ plerumque brevis est, & ad tempus, 16 an consultò & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Ac de interenda quidem injuria satis dictum est. Prætermittendæ autem defensionis, deserendique officii plures solent esse causæ. Nam, aut *inimicitias*, aut laborem, aut sumtus suscipere nolunt: aut etiam negligentia, pigritia, inertia; aut suis studiis quibusdam, occupationibusve sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur 17 Itaque videndum est ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum: 18 quod in veri investigatione versentur, quodque ea, quæ pleriq; vehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, 19 & pro nihilo ducant, propterea justos esse. 20 Nam alterum justitiæ genus assequuntur inferenda ne cui noceant injuria: in alterum incidunt. Discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt.

1. *Aut victoria, ut qui bello potiti sunt.*) Victoria aic fieri è communibus: privata nam quibus belli impetu potimur, ea vi & jure victoriæ possidemus. Est ergo hæc, *bello potiri*, in bello occupare, & nobis vindicare: neque necesse, sententiæ explicandæ causa locum integrum pervertere cum Lambino; invitis præsertim libris omnibus, quos ego antehâc viderint. Gulielmius.

2. *Aut lege, pactione, conditione, sorte.*) Pulcrè isthæc explicat Tusnebus lib. XXXVIII. cap 30. at Nannius lib. X. Miscellaneorum producit vetusta exemplaria, ubi inter reliquos modos *consutendo*; sic: *aut lege, aut consutudine, aut pactione.*

3. *E quasi quis sibi appetet.*) Vulgati, *ex quo fit, ut sibi plus appetat.* sed illud *plus*, aberat Pal. sec. M. & F. interpretandumque, *è quo*. eo videlicet quod quisque teneat. quod & Langio dicitur placuisse.

4. *Partem patria vindicat, partem amici.*) Libros scriptos secutus sum, qui ad unum omnes illa, *partem parentes* (quod illi infarcire, qui Platonis verbis attendunt non habent. Guhelm.

5. *Ut ipsi inter se, alii ab alii prodesse possent.*) Ita concinnius Pall. M. F. V. D. E. vulgò, *alius alii*; minus benè.

6. *Mutatione officiorum.*) Mutare officia, honestè dicitur, non item *mutari*: rectius ergo, ut in omnibus mos est, *mutatione*, quam *mutatis*, Lambini invenio. Gul elm.

7. *Is quasi manus afferre videtur socio.*) Vulgo, *violenter afferre*; sed vocem inculcatam indicavi, auctoribus membranis Palatinis, item fide M. F. V. D. E. mitorque Suffridum nostrum tectari eam distionem, reperiam in omnibus tam miss. quàm excusis habet eam liber excusus Moguntiæ CIↃ CCCCLXV. sed qui editus Romæ CCCCLVIII. nullum exhibet vocabuli illius vestigium.

8. *Proficiscuntur; cùm is, &c.*) Haud secus Pall. M. F. V. D & Fulvianus; non ut nuperè vulgati, *ut cum*. nam ne posteriores quidem edd. verbulum id præferunt.

9. *Timet ne, nisi id fecerit, &c.*) Auribus longè suavius Palatinus primus ne *si id non fecerit.*

10. *Aggredi untur, ut adipiscantur.*] Antiquitus cusi verbo amplius [illegible] *utuntur, ut adip.* sed ejus nihil comparet in Pal. alterutro, in M. F. V. D. E ideoque etiam delendum existimabat Gulielm.

11. *Cujus fructibus exercitum alere.*) Reduxi scripturam olim cusorum codicum: recentiores enim, *qui suis fructibus*, contra omnes mss. & Langii & Gulielmii, & Palat. nostrum utrumque.

12. *Delectant etiam magnifici apparatus.*) Longè hoc melius Pal. pr. M. F. & primæ edd. quam *enim* recent. orum.

13. *Ut infinita pecuniæ cupiditas esset.*) Blanditur mihi admodum Erfurdiense exemplar, in quo non habetur vox *pecuniæ*.

14. *Declaravit id modo temeritas C. Cæsaris.*) Sic mss. omnes ferè, certè edd. priscæ. *tempestas*, placet Manutio, repertum etiam in mss. ut inquit.

15. *Propter eum, quem sibi ipse.*] Dictio postrema non est in Pal. pr. neque requiritur.

16. *An consulto & cogitato fiat injuria.*] M. F. D V. & Pall. *cogitata*. Sic Horatius *meditatum malum*; & ita mox *meditata* Gulielm.

17. *Itaque videndum est, ne non satis, &c.*] Parum affectus & hanc vim verbi Lambinus itaque reponit *verendum est*; rectè amantibus, ut ipsemet adjecit, libris omnibus: & rectè reclamantibus *videre*, valet: considerare & secum cogitare Lælio: *quam rectè faciam, videre ne sapientes*. Ad Atticum: *Sed videndum est, ne diffidat adversarius, parati esse non possimus*. Huc libro non longè infra: *Quapropter & hæc videnda sunt, & pecunia fugienda cupiditas*. ita enim melior scripti libri. Gulielm.

18. *Quod in veri investigatione.*) Iterum Pal. pr. item E. & D. *vestigatione*, ut supra.

19. *Et pro nihilo ducant.*] Palat. sec. M. E. F. V. editioque Romana anni LXVIII. *putent*, quod malit Gulielmius, ut Terentianum Sic Lælio: *Honestè perendi fuit qui pro nihilo putent*, Pal. pr. & editio princeps Fausti, stant pro altero.

20. *Nam alterum justitiæ genus assequuntur, inferenda ut cui noceant injuria.*] Sic Pall. & V. D. vulgati; *nam dum alterum, &c.* F. habet, *in non inferenda.*

21. *In alterum incidunt.*] *Incidere*, videtur esse hoc loco offendere, impingere. Gulielm.

1. Qui

Ita que eos ad remp. ne accessuros quidem putant, nisi coactos. æquius autem erat id voluntate fieri. nam hoc ipsum ita justum est, quod recte fit, si est *voluntarium*. Sunt etiam, qui aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum suum se negotium agere dicant, ne facere cuiquam videantur injuriam: 1 qui altero injustitiæ genere vacantium alterum incurrunt. deserunt enim vitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studii, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur duobus generibus injustitiæ propositis, adjunximus causas utriusque generis, easque res ante constituimus, quibus justitia coutinetur: facilè, quod cujusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos valde amabimus, judicare. Est enim difficilis cura rerum alienarum. quamquam Terentianus ille Chremes *humani nihil à se alienum putat*. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus quæ nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quæ ceteris quæ quasi longo intervallo interjecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, judicamus. Quocirca benè præcipiunt, qui verant quid quam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio cogitationem significat injuriæ. Sed INCIDUNT sæpe tempora, cùm ea, quæ maximè videntur digna esse justo homine, eoque, quem virum bonum dicimus, commutantur, fiuntque contraria: 2 ut reddere depositum; promissum facere, quæque pertinent ad veritatem, & ad fidem, ea migrare interdum, & non servare, sit justum. Referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta justitiæ: primùm, ut ne cui noceatur: deinde, ut communi utilitati serviatur. ea cùm tempore commutantur, commutatur officium; 3 & non semper est idem: potest enim accidere promissum aliquod, & conventum, ut id effici sit inutile vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non feciſſet, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit: quo impetrato, in maximos luctus incidit. NEC PROMISSA igitur servanda sunt ea, quæ sunt iis quibus promiseris, inutilia: nec si plus noceant, quàm illi prosint, cui promiseris. 4 Contra officium est, majus damnum antepono minori: ut si constituerit se cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ob officio discedat, si se destitutum queratur. Jam illis promissis standum non esse, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiserit? Quæ quidem pleraque jure prætorio liberantur, nonnulla legibus. Existunt etiam sæpe injuriæ calumnia quadam, & 5 nimis callida, sed malitiosa juris interpretatione. Ex quo illud, SUMMUM IUS, SUMMA INIURIA, factum est jam tritum sermone proverbium. Quo in genere etiam in rep. multa peccantur: ut ille, qui, 6 cùm triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium induciæ. Nec noster quidam probandus, si verum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium (nihil enim præter auditum habeo) arbitrum Nolanis, & Neapolitanis 7 de finibus à senatu datum, cum ad locum venisset, cum utriusque legatis locutum, & ne cupidè quid agerent, ne appetenter; atque ut regredi, quàm progredi mallent. Id cùm utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est. Itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminavit: in medio relictum quod erat, populo Rom. adjudicavit. decipere hoc quidem est, non *judicare*, quocirca in omni re fugienda est talis sollertia. Sunt autem quædam officia etiam adversus eos servanda, à quibus injuriam acceperis. EST ENIM ulciscendi, & puniendi modus. atque haud scio, an satis sit, eum, qui lacessierit, injuriæ suæ pœnitere: 9 ut & ipse ne quid tale posthac; & ceteri sint ad injuriam tardiores. Atque in rep. maximè conservanda sunt jura belli. Nam cùm sint duo genera decertandi: unum per disceptationem, alterum per vim: cumque illud proprium sit hominis, hoc beluarum: confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. Quare suscipienda quidem *bella* sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur. parta autem victoria, 10 conservandi ii, qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt: ut majores nostri Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt: at Karthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt. nollem Corinthum: 11 sed credo aliquid secutos, opportunitatem loci maximè, ne posset aliquando ad bellum faciendum *locus* ipse adhortari. Mea quidem sententia, pacì, quæ nihil habitura sit inimicitiarum, semper est consulendum. 12 Id quo si mihi esset consequi ratum; etsi non optimam, at aliquam reipub. quæ nunc nulla est, haberemus. 13 Et cum iis, quos vi deviceris, consulendum est, tum ii, qui, armis positis, ad imperatorum fidem confugient, quamvis murum aries percusserit, recipiendi sunt. in quo tantopere apud nostros justitia culta est, ut ii, qui civitates, aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent, more majorum

---

1. *Qui alterò injustitiæ genere.*) Vulgg. *qui dum alterò*, quæ dictio abest Palatin. M. F. D. V. & editioni 1468. habetur tamen in omnium prima.

2. *Ut reddere depositum, promissum facere, &c.*) Ausus sum reformare hunc locum, ad eam faciem quam ei optabant Langius, Suffridus, Gifanius: neque abibant mss. Pall. aliorumque plurimi, quàm quod præterea interponerent, *etiamne furioso?* quod & expressit Victorius, placebatque Guilelm. ego gloſſam marginalem arbitror. sequentia certè palam clamant, Tullium illo loco exemplum commutati officii ponere nondum potuisse. consulatur Schottus noster lib. II. Nodor. Cic. cap. 12. item Horomanus lib. II. Observ. c. 22.

3. *Et non semper est idem.*) Gulielmius malebat, ut *non semper sit idem*, cum duobus libris Suffridi. ego nihil mutavi cùm altera lectio firmaretur omnibus mss. ipsius, item Pal. pr. atque editionibus antiquioribus: nam secund. *non est semper idem*.

4. *Contra officium est majus damnum antepono minori.*) Monuit Gulielmius vocabulum *damnum* abesse M. V. D. E. placet; dummodò ita hæc sic connectantur præcedentibus verbis, *cui promiserit; contra officium est majus antepono minori*, verùm cum Langius editione secundâ publicarit, *est majus non antepeor minori*, sicque palam exstet in Pal. pr. lectionem magis acquiverim, una cum Gulielmio.

5. *Nimis callida, sed malitiosa.*) Sic M. F. V. D. E. neque aliter Palatt. ante edd. primas; non *aut malit.* haud celo tamen lectorem emendatum esse in editione principe omnium anni scilicet CIↃ. CCCC LXV. *sed malitiosa*: male. nam si abfit malitia, calliditas propria haud consultorem, ut annotat hic Gulielmius.

6. *Cùm XXX. dierum essent cum hoste pactæ induciæ.*) Gulielmii mss. & Pall. *inducia factæ*. unde suspicor, eam vocem irreptitiam, abjiciendamque. certè cùm paullò post sequatur iterum *pactæ*, hoc locum inire vix bellè queatur.

7. *De finibus à Senatu datum.*) Ita Pall. eddque proximæ à primæ: nec non Gulielmii M. V. D. F. sine voce *agri*, quæ in aliis adjecta non necessariò.

8. *Ne cupidè quid agerent, ne appetenter.*) Est ab Pall. M. & V. firmaque auctoritas Turnebi lib. XXVI. Adversariorum cap. 32. publicati: *ne appeterent*: minus venustè.

9. *Ut & ipse ne quid tale posthac, & ceteri, &c.*) Sic multi codd. scripti, quos secutus Lambinus & Aldus Nepos. neque aliter M. ante Pall. item editio Romana princeps. solùm Palatinus pr. transposuit; *& ut ipse*, quod placet; *ut ne quid tale posthac*, sit deprecandi formula; sicut illud apud Terentium: *si unquam posthac secideris*. quod & annotarat Gulielmius. adeantur annotationes Langii (nostri publicati, *posthac commissat, & ceteri*.

10. *Conservandi ii qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt.* Haud aliter mss. quos excussit Gulielmius, sine verbulo *sunt*. Palat. pr. adhuc adjicit *non immanes*.

11. *Sed credo aliquid secutos: opportunitatem, &c.*) Sic mss. fere Gulielmii & Langii & Palatin. sec. nam prim. & ed. Romana prima *aliquos*. legg. *illos*. veniebat in mentem *alios*; sed non est necesse.

12. *Id quo si mihi esset consequi ratum.*) Gulielmius motus fide mss. M. deletum *ivit si*, tanquam inculcatum à scriptis, venustèque subintelligeretur. nimis calidè.

13. *Et cum his quos vi deviceris, &c.*) Editio Vetus *devicerit*, inquit Gulielm. at Pall. *vi devicti*.

um. Ac belli quidem æquitas sanctissimè feciali populi Romani jure perscripta est. Ex quo intelligi potest, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit, & indictum. Pompilius, imperator, tenebat provinciam: in cujus exercitu Catonis filius tiro militabat. 1 Cum autem Pompilio videretur unam dimittere legionem, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento: quia, priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat observatio in bello movendo. Marci quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit, *se audisse, eos missum factum esse à consule, cum in Macedonia Persico bello militassis.* Monet igitur, *ut caveat, ne prælium ineat.* negat enim *jus esse qui miles non sit, pugnare cum hoste.* Equidem illud etiam animadverto, quod qui proprio nomine perduellis esset, i. hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud majores nostros id dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus: 2 indicant duodecim tabulæ. AUT STATUS DIES CUM HOSTE. Itemq; ADVERSUS HOSTEM ÆTERNA AUCTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest? cum quicum bella geras, tam molli nomine appellari? Quamquam id nomen dudum jam efficit vetustas. à peregrino enim jam recessit, & propriè in eo qui arma contra ferret, remansit. Cùm verò de imperio decertatur, 3 belloque quæritur gloria, causas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paullo ante justas causas esse bellorum. Sed ea bella, quibus imperi gloria proposita est, minus *acerbè* gerenda sunt. 4 Ut etiam cum civi aliter contendimus, si est inimicus aliter, si competitor: cum altero certamen honoris, & dignitatis est: cum altero capitis, & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum, ut cum inimicis gerebatur, uter esset, non uter imperaret: cum Latinis Sabinis Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Hannibal, reliqui justiores. 5 Pyrrhi quidem de captivis reddendis, illa præclara:

Nec me aurum pasco, nec me pretium dederitis,
Ferro, non auro vitam certamus utrique.
Virtute experiamur. & hoc sinul accipe dictum:
Eorundem me libertati parcere certum est:
6 *Nec cauponantes bellum, sed belligerantes:*
Vosne velit, an me regnare hera, quidve ferat fors,
7 *Quorum virtuti belli fortuna pepercit,*
8 *Donis, ducite, doque.* 9 *volentibus cum magnis dis.*

3 Regalis sanè, & digna Æacidarum genere sententia. Atque etiam si quid singuli temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda: ut primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cùm de captivis commutandis Romam missus esset, juravitque se reditурum: 10 primùm, ut venit, captivos reddendos in senatu non censuit: deinde, 11 cùm retineretur à propinquis, & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. 12 *Secundo autem Punico bello post Cannensem pugnam, quos decem Hannibal Romam adfirmatos misit jurejurando se reditures esse, nisi de redimendis iis, qui capti erant, impetrassent: eos omneis censores, quoad quisque eorum vixit, qui pejerassent, in aerariis reliquerunt: nec minùs illum, qui jurejurando fraude culpam invenerat. (cum enim Hannibalu permissu exisset de castris, rediit paullo post, quod se oblitum nescio quid diceret. Deinde egressus e castris, jurejurando se solutum putabat: & erat verbi, re non erat* 13 SEMPER *autem in fide, quod senseris, non quid dixeris, cogitandum. Maximum autem exemplum est justitiæ in hostem à majoribus nostris constitutum. Cum à Pyrrho perfuga senatui est pollicitus, se venenum regi daturum, & eum necaturum: senatus, & C. Fabricius perfugam Pyrrho dedit.* TANE *hostis quidem, & potentis, & bellum ultro inferentis, interitum cum scelere approbavit.* Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est. Meminerimus autem, etiam adversus infimos justitiam esse servandam. Est autem infima conditio, & fortuna servorum: quibus, non malè præcipiunt, qui ita jubent uti 14 ut mercenariis: operam exigendam, justa præbenda. Cùm autem duobus modis, id est, aut vi, aut fraude fiat injuria: *fraus, quasi vulpecula: vis, leonis videtur.* 15 utrumq; homine alienissimum, sed fraus odio digna majore. Totius autem injustitiæ 16 NULLA capitalior est, quam eorum, qui tum, cùm maximè fallunt, id agunt ut viri boni esse videantur. De justitia satis dictum est. Deinceps (ut erat propositum) 17 de beneficientia ac liberalitate dicatur: qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius, sed habet multas cautiones. Videndū est enim primùm

1. *Cum autem Pompilio, &c.*) Sic Pall. & edd. primæ *Popillium*. M. V. addit, ut etiam V quod placuit Gulielmio, textuique intulit Lambinus, sec. rus Langium.

2. *Indicant* XII. *tabulæ.*) Sic edd. primæ, sequiores interposito verbo: *indicant tum* XII. *tab.* Palatin. pr. *indicant hoc* XII. *tabula*, quod non adpromer.

3. *Belloque quæritur gloria.*) Tò *gloria* videtur inculcatum: maximè quæ mox sequitur *bella quibus imperii gloria proposita est.* & ita esset ad exemplum Sallustii, *ambitio in quærere*: sed nihil moror: quamvis magis etiam libenter adligator de *imperii* quàm de *gloria* Gulielmus.

4. *Verùm cum civi aliter contendimus, si est inimicus, &c.*) Ita ederat Lambinus; & placet sic eo meliùs ex membranis Augustanis Ancmæcios.

5. *Pyrrhi quidem de captivis reddendis illa præclara: Nec, &c.*) Sic M. F. item Pall. secutusq; est Victorius, alii adjecere, *præclara sententia est.* Nec quod & in editione prima Mogunt. & publicata. Verùm quæ libros post annos Romæ prodit præfert: *præclara verba sunt. Nec*, quæ diversitas laudè prodit glossema.

6. *Nec cauponantes.* Palatin. pr. *Non caup.* quod placet, ut Romanos aliquatur, & atque vos quidem minimè *cauponatur*, sed belligeratis, ne minùs dederetis pretium. Siffridi emendatio frigidior est, quàm ut vestigio Solem ferat, neque illatim liquescat, nivi similar, comparatur tantùm.

7. *Quorum virtuti belli fortuna.* Sic nulla littera minus Pal. & vetustissimi monetarium Gulielmum esse in M. F. V. D. *fortunæ virtute belli fortuna.* sup cubaturque *si respectum virtuti fortuna*; maximè quod in uno mihi *bello* glossæ locum meis interjectum esset.

8. *Donis, &c.* Vt *dono prom sterve* Plauto Mostellar. à. Virgilius *abstrahere laudem, & me ipse abducere Thersyten* erat. Gulielm.

9. *Volentibus cum magnis Dis.* Quod alii reponerunt *volentibus id magna Dea*, nil ve o persuadebit adeo num est. Hoc enim modo semper Latinus Plautus Perla: *sequere hac mea gratia, cum Dea volentibus.* Gulielmius.

10. *Primùm ut venit, captivos reddendos in Senatu non censuit.*) Auribus suavius influit lectio Palat. pr. *reddendos non esse, in Senatu censuit.* Gulielmius adnotat, mss. suos habere, *in Senatum*: unde suspicari quis posset commutandum, *primùm ut venit in Senatum, captivos reddendos non censuit.*

11. *Cùm retineretur à propinquis & ab amicis.* Vocula *ab* non est in editione Romana prima. Palat. verò prim. transpositis, *ab amicis & propinquis*; quod non displicet.

12. *Secundo autem, &c.*) Hæc sequentia omnia non comparent in Pal. aut primis edi. omnibus quis primùm inveneris nescio. comparent in Joachimi Camerarii edit. one, nata anno CIↃDXL. sed non in Roberti Stephani Victoriana, producta duobus annis citius. Gulielmus annotavit, non extare in M. sed in Fabriciano codice idem de Parcensi suo prodidit Langius. iteranturque ferè totidem verbis lib. III. ut ferè liquet: non esse auctoris germana.

13. *Semper autem.*) Retinet hanc scripturam Gulielmius, ejecto *enim* Siffridi, quod admiserat Lambinus.

14. *Ut mercenariis: operam exigendam, justa præbenda.*) Haud aliter edd. primæ, item Palat. ac mss. Gulielmii, ἀσυνθέτως. *Opera* est quæ pecuniosos dies datur, a Paullus I. C. l. 20 de statu l. berti. *Justa* intelligenda quæ debentur. Haud dissimiliter Propertius: *Surge & precanter justa precare Deos.*

15. *Vtrumque homini alienissimum.* Est à Pall. & Gulielmianis. editi enim, *utrumque alienissimum ab homine.*

16. *Nulla capitalior quàm eorum qui tum cùm, &c.*) Sic Gulielmius, è mss. nec aliter editio Romana prima, aut Palatinus pr. qui præteres non agnoscit particulam *tum*, neque desideratur. ejus loco exstat in Pal. sec. *tamen*

17. *De beneficentia.* Ita rursus Pall. item M. F. aliorumque membranæ; nec hoc modò sed & sine hujus cap. & alibi semper.

1. *Quàm*

ne obsit benegnitas, & iis ipsis, quibus benignè videbitur fieri & ceteris: deinde, ne major benignitas sit, 1 quàm facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est justitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda sunt *omnia*. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, cui prodesse velle videantur, non benefici, neque liberales, sed pernicioſi assentatores judicandi sunt, & qui alios nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt injustitia, ut si in suam rem aliena convertant. Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriæ, qui eripiunt aliis, quod aliis largiantur. Hique arbitrantur se beneficos 2 in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacumque ratione. Id autem tantum abest officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullæ, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à justis dominis ad alienos non debet liberalis videri. NIHIL est enim liberale, 4 quod non idem justum. Alter erat locus cautionis, ne benignitas major esset, quàm facultates: quòd, qui benigniores volunt esse, quàm res patitur, primum in eo peccant quòd 5 injurioſi sunt in proximos, quas enim copias his & suppeditari æquis est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi & auferendi per injuriam, ut ad largiendum suppetant copiæ. Videre etiam licet plerosque NON TAM naturâ liberales, quàm quadam gloriæ ductos, ut benefici videantur facere, multa, 6 quæ proficiscì ab ostentatione magis, quàm à voluntate videantur. Talis autem simulatio vanitati est conjunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esse dignitatis: in quo & mores ejus erunt spectandi, in quê beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas vitæ, & ad nostras utilitates officia antè collata: quæ ut concurrant omnia, optabile est: sin minùs, plures causæ, majoresque ponderis plus habebunt. Quoniam autem 7 vivitur non cum perfectis hominibus, pleneque sapientibus, 7 sed cum iis, in quibus præclarè agitur, si sunt simulacra virtutis: etiam hoc intelligendum puto, nemi nem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio virtutis appareat: colendum autem esse ita quemque maximè, ut quisque maximè his virtutibus lenioribus erit ornatus, modestia, temperantia, hac ipsa, de qua jam multa dicta sunt, justitia. Nam fortis animus, & magnus in homine non perfecto, nec sapiente, *ferventior* plerumque est: 8 illæ virtutes, virum bonum videntur potiùs attingere. 9 Atque hæc in moribus. De benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur, sed benevolentiam non adolescentulorum more, ardore quodam amoris, sed stabilitate potiùs, & constantia judicemus. Sin erunt merita, ut non jucunda, sed referenda sit gratia: major quædam cura adhibenda est. Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ utendo acceperis majore mensura, 10 si modò possis, jubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? iram imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quàm acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cùm duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, necne, in nostra potestate est: non reddere, viro bono non licet, modò id facere possit sine injuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi. Nec dubium quin MAXIMO cuique plurimum debeatur. In quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, benevolentia fecerit, pondetandum est. MULTI enim faciunt multa temeritate quadam, sine judicio, 12 vel morbo, in omneis, vel repentino quodam, quasi vento, impetu animi incitati: qua beneficia æque magna non sunt habenda, atque ea, quæ judicio, considerate, constanterque declarata sunt. Si in collocando beneficio, & in referenda gratia si cetera paria sint, hoc maximè officii est, ut *quisque maximè opis indigeat ita ei potissimum opitulari*: quod contrà fit à plerisque. 13 A QUO enim plurimum speratur, etiamsi ille his non eget, tamen ei potissimum inserviunt.

16. OPTIMA autem societas hominum, conjuncta quæque servabitur, si ut usque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendum altius videtur. est enim primum, quod 14 cernitur in universi generis humani societate: ejus autem vinculum est, ratio, & oratio, quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, judicando, conciliat inter se homines, conjungitque naturali quadam societate. Neq; ulla re longius abiimus à natura ferarum, in quibus inesse fortitudinem sæpe dicimus, ut in equis, in leonibus: justitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. Sunt enim rationis, & orationis expertes. Ac latissimè quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omneis, societas hæc est: in qua omnium rerum, quas ad communem hominum usum, natura genuit, est servanda communitas: ut quæ descripta sunt legibus, & jure civili, hæc ita teneantur, 15 ut sit constitutum: & quibus ipsis cetera sic obseruentur, ut in Græcorũ proverbio est: AMICORUM ESSE OMNIA COMMUNIA. Omnia.

---

1. *Quàm facultates.*) Editi ferè *facultates*: sed alterum visitur in M. F. D. E. ac Palatino.

2. *In suos amicos.*) Habuerim vocem *amicos* pro spuriâ.

3. *Tantum abest officio.*) Sic M. F. D. item Langiani, & quos excusit Lamb. *abrit ab officio*. Pal. sec. *tantum est ab officio*.

4. *Quod non idem justum.*) *Idem sit justum*, edit. verùm ea vox non est in Pal. aut M. & E.

5. *Injurioſi sunt in proximos.*) M. *in proximè*, illud autem usitatius, quod retineo, neque tamen non & hoc modo locuti sunt veteres. Ita de Rep. lib. VI. noster: *Justitiam cole & pietatem quæ cum magna in parentibus & propinquis, tum in patria maxima est*: ut enim illic *pietas in propinquos*, ita hîc *injuria in proximos*, quo afficiuntur proximi. Gulielm.

6. *Quæ proficiscì ab ostentatione magis, quàm à voluntate videantur.*) Sic omnes mss. Gulielmianis fit Pall. vulgati enim: *quæ videntur ab ostentatione magis quàm à voluntate proficiscì*. Soffecisset mihi dixisse, *quæ ab ostentatione magis quam à voluntate*.

7. *Sed cum his, in quibus præclarè agitur si sunt simulacra virtutis.*) Haud aliter M. P. C. item Palat. præterquàm quòd *is* amplius, *sed & enim, & ne* quod non displicet. aliæ edd. *si sint*. Lambinus *si insunt* reposuit, ex mss. suis, ut quidem jactat. Palatinus sec. legit *sed cum civibus præclarè agitur si sunt, &c.*

8. *Illæ virtutes bonum virum videntur potiùs attingere.*) Sic Lambiniani, neque abeunt Pall. aut Gulielm. codd. qui ipse præterea annotavit M. restare *bonorum virorum*. unde ei suspicio est, è glossemate adjectum verbum *attingere*; aut legendum, *videntur propiùs attingere*.

9. *Atque hæc in moribus.*) Vulgati posterius *in mentibus esse consentiuntur*; sed præter edd. priscas & mss. Pall. M. F. D. ne addam et am Lambinianos.

10. *Si modò possis.*) Gulielmius malebat *possis*, è Manut. anonotâ veterum loquendi formulâ.

11. *Animitari agros, &c.*) Est non modò à Lambinianis libris omnibus, sed & Pall. M. F. D. item editione Romana prima: nam Moguntina, ut & alia seqq. *an non imitari agros?*

12. *Vel morbo.*) Vulgati, *vel modo*: sed alterum illud longè verius, eruitque Gelenius è M. D. C. affirmatque etiam Aldus Nepos inventum à se in libris mss. verrahendum autem putabat ante Aldum fere natum Anemœcius fide codicis Augustani: neque aliter quoque Pal. sec. *morbus* autem est animi vitium in veteratum, ita ut evelli difficile sit: quale in prodigis opum profusivum. Cicero in Verrem: *vemo nunc ad vistus, quem aduodum ipse appetias studium, ut amici ejus morbum & insaniam, ut Siculi latrocinium*. Et Seneca centies *morbum* opponit *judicio*: videantur modo Animadversiones nostræ in eum auctorem.

13. *Atque enim plurimum sperant, &c.*) Sic omnes scripti antiquiosique publicati, recentissimi tamen omiserunt litteram illam primam.

14. *Cernitur in universi generis humani societate.*) Tò *in* abest M. nonnulli. *ita hereditate cernere* dicimus. Gulielmius.

15. *Ut sit constitutum: è quibus ipsis cetera, &c.*) Gulielmius malebat conjunctim hæc legere; *constitutum legibus ipsis cetera, &c.*

Omnia autem communia hominum videntur ea, 1 quæ sunt generis ejus 2 quod ab Ennio positum in una re, 3 transferri in multas potest.

3 Homo qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

Una ex re satis præcipitur, ut, quidquid sine detrimento possit commodati, id 4 tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, 5 NON PROHIBERE aquam profluentem: FATI AB IGNE IGNEM capere, si quis velit; CONSILIUM FIDELE deliberanti dare; quæ sunt iis utilia, qui accipiunt; danti non molesta. Quare & his utendum est & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copiæ parvæ singulorum sunt: eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem, NIHILOMINUS IPSI LUCEAT: ut facultas sit, qua in nostros simus liberales. Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim 6 ab infinita illa discedatur, propior est ejusdem gentis, nationis, linguæ: qua maximè homines conjunguntur; 7 interius etiam est, ejusdem esse civitatis. Multa enim sunt civitatibus inter se communia: forum, fana, porticus, viæ, leges, jura, judicia, suffragia, consuetudines præterea, & familiaritates, 8 multæq; cum multis res, rationesq; contractæ. Arctior verò colligatio est societatis propinquorum, ab illa enim infinita societate humani generis in exiguum, angustumq; concluditur. 9 nam cùm sit hoc natura commune animantium, 10 ut habeant lubidinem procreandi, prima societas in ipso conjugio est: proxima in liberis: 11 deinde una domus, communia omnia: Id autem est principium urbis, & quasi seminarium reip. Sequuntur fratrum conjunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: qui cùm una domo jam capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. Quæ propagatio, & soboles, origo est rerum publicarum. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia devincit homines caritate. Magnum est enim, eadem habere monumenta majorum, iisdem uti sacris, sepulcra habere communi. Sed omnium societatum nulla præstantior est, 12 nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Illud enim honestum, quod sæpe dicimus, etiam si in alio cernimus, tamen nos movet, 13 atq; illi, in quo id inesse videtur, amicos facit. Et quamquam OMNIS virtus 14 nos ad se alliciat, faciatque ut eos diligamus, in quibus ipsa inesse videatur, 15 tamen justitia & liberalitas id maximè efficit: nihil autem est amabilius, nec copulatius, quàm morum similitudo bonorum. In quibus enim eadem studia sunt, eædemque voluntates: in his fit, ut æquè quisque altero delectetur, ac seipso: efficiturque, id, quod Pythagoras vult in amicitia, 16 ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficiis 17 ultrò citrò datis acceptis: quæ & mutua & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma devinciuntur societate. Sed cùm omnia ratione animoque lustraris, omnium societatum 18 nulla est gravior, nulla carior, quàm ea, quæ cum rep. est unicuique nostrùm: cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est: pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? Quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sunt, & fuerunt. Sed si contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, *patria* & *parentes*, quorum beneficiis maximè obligati sumus: proximi, liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere 19 perfugium: deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. Quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maximè, quos antè dixi: vita autem, victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes 20 in amicitiis vigent maximè: estq; ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjungavit. Sed in his omnibus officiis tribuendis videndum erit, quid cuique maximè necesse sit, & quid quisque nobiscum, vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui temporum 21 sunt quæ officia, quæ aliis magis, quàm aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris 21 in fructibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem, at, si iis in judicio sit, propinquum potius, & amicum, quàm vicinum defenderis. Hæc igitur, & talia, circumspicienda

1. *Quæ sunt generis ejus, &c.*) Non *ejusdem* ut posterius vulgati alterutrum hæret in omnibus membranis & edd. priscis.

2. *Transferri in multas.*) Sic etiam ante Lycaum, cusi & Pall. & F. D. non *permultas*, ut heri natæ editiones. Lambinus produxit *in permultas*, quod & in M.

3. *Homo qui erranti.*) Ita Pall. nec non M. F. V. D. omisso, *ut*, quod proponitur abalis. Gulielmius malit, *Domo qui erranti*.

4. *Tribuatur vel ignoto.*) Illud *cuique*, quod hodie comparet in plerisque edd. non agnoscunt Palat. non F. aut Langiani, sed nec editio Romana prima, *vel ignoto ipsi*.

5. *Non prohibere aquam profluentem.*) Scilicet haurire, inquit Gulielmius: quæ vett. edd. etiam V. Victorii, neque secus mss. etiam Palatini primi. Nimirum tamen lib. IX. Συμμίκτων exemplaria laudat in quibus, *aquæ fluentis*, quod placitum Aldo Nepoti; neque profectò contemnendum est; exstititque etiam in M. haberque Pal. sec.

6. *Ab infinita illa discedatur.*) Est à Pall. M. F. D. & Langian. 5; item plurimis excusis alii quippe, *ab illa discedatur infinitate*.

7. *Interius etiam est, ejusdem esse civitatis.*) Ita Langius 5, & defendi recte posset magis tamen placet aliorum librorum scriptura, *interior*, subintelligi *societatis*. Gulielm. Ec verò cùm illud *interior* restet in aliquot Manutianis, ejecerim; sed ut deinde publicetur tantum, *interius etiam ejusdem civitatis* sic enim omninò editio Romana orta anno CIↃ. CCCC. LXVIII. nisi quod ipsa quoque *interius*.

8. *Multæque rum multæ res, &c.*) Palat. Lil. F. D. *multisque cum multis*: quod in editionem suam admisit Lambinus, neque vituperari meretur.

9. *Nam cùm sit hoc natura commune animantium.*) Sic Pall. sec. M. F. D. alterumque scripti sine voce *omnium*, quæ passim additur Palatinus primus pr. rotundius, meo judicio, *nam cùm sit hoc commune naturæ animalium*.

10. *Ut habeant lubidinem procreandi.*) *Lubidinem* in re ponunt bona; in mala *libidinem*.

11. *Deinde una domus, communia omnia.*) F. *domus ubi sunt tuus*: neque aliter editio Romana prima: malim tamen quod restat in Pal. pr. *domus, & communia omnia*.

12. *Nulla firmior, quàm cùm viri boni moribus similes, sunt familiaritate conjuncti.*) Sufficisset mihi, *nulla firmior, quàm viri boni moribus similes*: abjectis ceteris omnibus.

13. *Atque illi in quo id inesse videtur.*) Vocula *id* non est in Pal. pr. neque ea heic opus. Editio Romana princeps solummodò agnoscit, *atq; illi quo videtur inesse* rectè; reformato *quo* in *qui*.

14. *Ad se alliciat faciatque.*) Cùm sic quoque repererit in duobus suis Suffridus noster Petrejus, sequi ipsum libuit, cum ita quoque exstaret in Palat. pr. editionibusque primis, Moguntina, Romana, ceterisque, seqq. malnere, *alliciatque faciatque*.

15. *Justitia ac liberalitas id maximè efficit.*) Fortem si delerentur illa, *id, & efficit*; tanquam glossatoris addita sententia.

16. *Ut unus fiat ex pluribus.*) Præposuerim Palatini primi exemplaris scripturam *unum*.

17. *Ultrò citrò, datis acceptis: quæ & mutua.*) Ita liquidò scriptos liber, neque aliter divinarat Langius. Donatus ad hoc Terentii: *postulo ut mihi cum domus sit absenti præsentes patres*. Proverbiale est, *absente præsente: ut sursum deorsum, vel citrò, & cetera hujusmodi; sanè infundas, infundas ipsa, velis nolis*. Gulielmius.

18. *Nulla gravior, nulla carior.*) Vulgg. *gratior*, sed altera lectio conspicitur in editione Romana prima, in M. F. D. I. ac Langianis; denique Pal. sec.

19. *Perfugium.*) Pall. & F. item edd. primæ *perfugium* nec aliter Victorii impressiones; neque video cur non debeat recipi.

20. *In amicitiis vigent maximè.*) Sic vett. edd. & mss. omnes, nisi quod Palatino primo abfuit vox *maximè*. Gulielmius monuit in Hieronymiano correctum ab eadem manu, *in amicitia vigent: amicitiæque est jucunditate amplectitur*. vulgat. nuper *in amicis*.

21. *In fructibus percipiendis.*) Sic edd. omnes vetustæ, sic Pall. M. F. D. deinceps malnerunt *fruge bus*.

sunt in omni officio: 1 & consuetudo, exercitatioque capienda, ut boni *ratiocinatores* officiorum esse possimus, 2 & addendo, de ducendoque videre, quæ reliqui summa fiat: ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed ut nec medici, nec imperatores, nec oratores, quamvis artis præcepta percepérint quidquam magna laude dignum, sine usu, & exercitatione consequi possunt: sic officii conservandi præcepta 3 traduntur illa quidem, ut facimus ipsi: sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat. Atque ab iis rebus, quæ sunt in jure societatis humanæ; quemadmodum ducatur honestum, 4 ex quo aptum est officium, satis ferè diximus.

Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quattuor, è quibus honestas, officiumque manaret, splendidissimum videri, quod animo magno elateque, humanaque res despiciente fiat sit. Itaq; in probris maximè in promptu est, si quid tale dici potest:

Vos etenim juvenes, 5 animum geritis muliebrem;
Illa virago viri.

Et si quid ejusmodi:

6 Salmacida spolia, sine sudore & sanguine.

Contraque in laudibus, quæ magno animo, & fortiter, excellenterque gesta sunt, ea nescio quomodo quasi pleniore ore laudamus. Hinc theatrorum campus de Marathone, Salamine, Platæis Thermopylis, 7 Leuctris, hinc noster Cocles, hinc Decii, hinc Cnæus, & Publius Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesque alii: maximeque ipse populus Romanus animi magnitudine excellit. Declaratur autem studium bellicæ gloriæ, quod statuas quoque videmus ornatu ferè militari. Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, pugnatque non pro salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. non enim modò id virtutis non est, sed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. Itaque probè definitur à Stoicis FORTITUDO cum eam, virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est iniquis & malitia laudem est adeptus. nihil enim honestum esse potest, quod justitia vacat. Præclarum igitur Platonis illud: *Non solum*, inquit, *scientia, quæ est remota a justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda: verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audacia potius nomen habeat quam fortitudinis.* Itaque 8 viros forteis magnanimos, eosdem bonos & simpliceis, veritatis amicos, minimèque fallaceis esse volu-

us: quæ sunt ex media laude justitiæ. Sed illud odiosum est, quod in hac elatione, & magnitudine animi, facillimè pertinacia, & nimia cupiditas principatus innascitur. Ut enim apud Platonem est, *omnem morem Lacedæmoniorum, instammatum esse cupiditate vincendi*: sic, ut quisque animi magnitudine maximè excellit, ita maximè vult princeps omnium, vel potius solus esse. DIFFICILE autem est, cum præstare omnibus concupieris, servare æquitatem, quæ est justitiæ maximè propria. Ex quo fit, ut neque disceptatione vinci se, nec ullo publico, ac legitimo jure patiantur, exsistuntque in rep. plerumque largitores, & factiosi, ut opes quàm maximas consequantur, & sint vi potiùs superiores, quàm justitia pares. Sed quo difficilius, hoc præclarius. nullum est enim tempus, quod justitia vacare debeat. FORTES igitur, & magnanimi sunt habendi, non qui faciunt, sed qui propulsant injuriam. Vera autem & sapiens animi magnitudo, honestum illud, quod maximè naturæ sequitur, in factis positum, non in gloria judicat: principemque se esse mavult, quàm videri. 9 Etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis viris non est habendus. Facillimè autem ad res injustas impellitur, 10 ut quisque est altissimo animo, & gloriæ cupiditate. qui locus est sanè lubricus, quod vix invenitur, qui, laboribus susceptis, periculisque aditis, non quasi *mercedem* rerum gestarum desideret gloriam.

20. Omnino fortis animus, & magnus duabus rebus maximè cernitur: quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere: nullique neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere. Altera est res ut, cum ita his affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem, & maximè utileis, 11 sed & vehementer arduas, plenasque laborum & periculorum. 12 tum vitæ tum multorum aliarum rerum, quæ ad vitam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis, & amplitudo, addo etiam utilitatem, in posteriore est: causa autem & ratio efficiens magnos viros est in priore. in eo enim est illud, quod excellenteis animos, & *humana contemnenteis* facit. Id autem ipsum cernitur in duobus: si & solum id, quod honestum sit, bonum judicet, & omni animi perturbatione liber sis. nam & ea quæ eximia plerique & præclara vident, parva ducere, eaque ratione stabili firmaque contemnere, fortis animi, magnique ducendum est: & ea, quæ videntur acerba: 13 quæ multa, & varia in hominum vita, fortunæque

---

1. *Consuetudo exercitatioque capienda.*) Nihil temerè mutandum: sed venustius fortasse sit *fac endus*; idque etiam quamquam quod viri docti excogitarunt, *ab benda* nimium recedente à vestigiis scripturæ veteris Gulielm.

2 *Et addendo de ducendoque.* Sic Pal. prim. & mss. fere omnes, nisi quod secund. D. M. *dividendoque*, in quam vocem inclinabat Gulielmius; ut & ante ipsum Lagius.

3 *Traduntur illa quidem ut facimus ipsi.*) Ita scripsi, Langium & mss. meos cæteros antea erat *faciamus*, inepte. *facimus*, in his libris scilicet, quibus officiorum servandorum præcepta tradit. Gulielm.

4 *Ex quo aptum est officium.*) Haud feces Aldi nepotis editio, firmatque Palat. ec. M. F. D. alludunt quidem edd. exoletæ, in quibus *illum*, non *rectum*, ut denique publicati Sic *apta* junctæ poëtis veteribus. *Aptus* ab *apiscor*, quo multi veterum usi; in his Livius lib. IV. & *una præditus spe plebeja quoque si dignus sit ad spem adipiscendi summi honoris*. Ibidem: *Ut patricios desperatis primum tentata plebis apiscendi honoris, &c. deterreret.* ita optimum fragmentum Colon. in vulgatis atrobique *adipiscendi*, male. Gulielmius.

5. *Animum geritis muliebrem; illa virago viri.*) Revocavi lectionem primam editionis Romanæ, quam stabilitam Palatin. pr. aliorumque scripti neque aliter Victorius aut Lamb. intermedius placuit, *animos geritis muliebres, illaque virago viri.*

6. *Salmacida spolia sine sudore & sanguine.*) Sic Pal. M. F. D. V. *Salmacida* ἀκμυρὰ. Glossar. captiosa cum marina, venatione est facilioreque, utpote ἀκονιτὶ καὶ ἀναιμωτὶ. cum ilia sit & pulverulenta & cruenta. quod præclare ut omnia, notavit Scaliger ad Ausonium & Festum. Vt autem à *Salmaci Salmacidae*, ita ferè inflexit M. Tullius à *Teucri Teucridae*, Philippica III. Gulielm.

7. *Leuctris, hinc noster Cocles, hinc Decii.*) Ita ἐυσήχως Petrus Baldinus: proximè vetustæ scripturæ veteris, quæ est, *Leuctris, Stercocles, hinc Decii*; aut *ste codes*. Langius maluit, *Leuctris, Strato: hinc noster Cocles* sed recedet à brevitate longius. Gulielm. Parrhasius, dudum indicaranimadvorto de Quæstiones per epistolam, *Leuctris, hinc sunt Cocles, hinc Decii*, quæ lectio nec à pernanda.

8. *Viros fortes, magnanimos.*) Copulam delevit Gulielmius è mss, fuit, quæ nec in Palatt. aut editionibus primis.

9. *Etenim qui ex errore &c.*) Hæc periodus in vetusto M. dimidiata solum legitur, hoc vultu: *est enim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet.* ceteris omissis Gulielm.

10. *Ut quisque est altissimo animo & gloriæ cupiditate.* Sic ferè mss nostri, sic aliorum prope omnes, non *cupidi*, quod nec in primis quidem extat editionibus. A. Lamb. Latine fieri negat: à quo dissentio. *altissimo*, in quibus, ut & *animo* & *cupiditate* comprehendit, & *animus* & *cupiditatem gloriæ* sic Gulielmius. sed enim cum Anemæus prodierit, extare in mss. Augustano, & *gloria*, & *cupiditate*, quærendum an non ea lectio potior adhuc sit; priore utpote quæ duabus quasi aliis instruat altissimum illum animum. Pal. tec præfer: *altissimi, ex gloriæ cup.*

11. *Sed & vehementer arduas.*) Sic Pal. pr. alludunt quæ edd. vetustiss. in quibus, ut, & in mss. M. F. Palat. sec. *sed ut reb.*

12. *Tum vitæ tum multarum aliarum rerum, &c.* Sic M. F. & Lambinianus, nisi quod M. F. item D. absque adhæsivo *aliarum*. Pal. pr. ostentat, *tum vitæ tum aliarum causa rerum, &c.* & verò simile fore arbitratus, *tum vitæ tum aliarum rerum, &c.*

13. *Quæ multa & varia.* M. *quæ multa & alia*; Adjecto tamen manu eadem *varia* lego; *multa & varia* impune, inquit, & multis modis graffatur in vitam humanam fortuna. Gulielm.

I. *Quam-*

unaque versantur: ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis, robusti animi est, magnæque constantiæ. Non est autem contentaneum, qui metu non frangatur, eum hanc cupiditate: nec, qui invictum se à labore præstitit, victum à voluptate. 1 Quamobrem & hæc videnda, & pecuniæ fugienda cupiditas: nihil enim est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare divitias: nihil honestius, magnificentiusque, quàm pecuniam contemnere, si non habeas: si habeas, 2 ad beneficientiam, liberalitatemq; conferre. Cavenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi. Eripit enim libertatem, pro qua magna animis virtis omnis debet esse contentio. Nec verò imperia expetenda, 3 ac potius aut *non accipienda* interdum, aut deponenda nonnunquam. Vacandum autem est omni animi perturbatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam ægritudine, & voluptate animi, & iracundia; ut tranquillitas & securitas adsit, quæ affert cum constantiam, tum etiam dignitatem. Multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negotiis publicis se 4 removerint, ad *otiumque* perfugerint. In his & nobilissimi philosophi, longeque principes, & quidam homines severi & graves, 5 nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: virique nonnulli in agris, delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, *libertate uterentur*; cujus proprium est, sic vivere, ut velis. Quare, cùm hoc commune sit potentiæ cupidorum cum iis, quod dixi, otiosis: alteri sc adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant: alteri, si contenti sint & suo, & parvo. in quo neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & facilior, & tutior, & minus aliis gravis, aut molesta vita est otiosorum: fructuosior autem hominum generi, & ad gloriam, amplitudinemq; aptior eorum, qui se ad reimp. & ad res magnas gerendas accommodaverunt. Quapropter & iis fortitan concedendum sit, reimp. non capessentibus, qui 6 excellenti ingenio, doctrinæ se se dediderunt: & iis, qui aut valitudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, à repub. recesserunt, cum ejus administrandæ potestatem aliis laudemque concederent. 7 Quibus autem talis nulla est causa, si dedicere se dicant ea, quæ plerique sitientur, imperia, & magistratus, iis non modo non laudi, verum etiam vitio vertendum puto. Quotam judicium in eo, quod gloriam contemnant, & pro nihilo putent, difficile factu est non probare: sed videntur labores, & molestias, & tum offensiones, tum repulsarum, quas quandam ignominiam timere, & infamiam. Sunt enim, qui in rebus contrariis parum sibi constent: voluptatem severissimè contemnant, in dolore sint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter. Sed iis, qui habent à natura adjumenta rerum gerendarum, abjecta omni cunctatione, 9 adipiscendi magistratus, & gerenda resp. est, nec enim aliter aut regi civitas, aut declarari animi magnitudo potest. Capessentibus autem temp. nihilo minùs, quàm philosophis, haud scio an magis etiam, magnificentia, & despicientia adhibenda sit rerum humanarum quam sæpe dico, & tranquillitas animi, atque securitas: si quidem nec anxii futuri sunt, & cum gravitate, constantiaque victuri. Quæ eo facilior sunt philosophis, quo minùs multa putent in eorum vita, quæ fortuna feriat, & quo minùs multis rebus egent: & quia, si quid adversi eveniat, tam graviter cadere non possunt. Quocirca non sine causa majores motus animorum concitantur, 10 majoraque efficienda, reimp. gerentibus, quam quietis quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & vacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caveat, ne id modò consideret, quàm illa res honesta sit: sed etiam, ut habeat *efficiendi facultatem*, in quo ipso considerandum est, ne aut temerè desperet, propter ignaviam: aut nimis confidat, propter cupiditatem. In omnibus autem negotiis, prius, quam aggrediare, adhibenda est præparatio diligens.

22. Sed cum plerique arbitrentur res bellicas majores esse, quam urbanas: minuenda est hæc opinio. multi enim bella sæpe quæsierunt propter gloriæ cupiditatem: atque id in magnis animis, ingeniisque plerumque contingit, eoque magis, si sunt ad rem militarem apti, & cupidi bellorum gerendorum. Verè autem si volumus judicare, multæ res exstiterunt urbanæ majores, clariores que, quàm *bellica*. Quamvis enim Themistocles jure laudetur, & sit ejus nomen, quàm Solonis, illustrius, citeturque Salamis clarissimæ testis victoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis, ei, quo primùm constituit Areopagitas: non minùs præclarum hoc, quàm illud, judicandum est. illud enim semel profuit, hoc semper proderit civitati. hoc consilio leges Atheniensium hoc majorum institutis servantur. Et Themistocles quidem nihil dixerit, in quo ipse Areopagum adjuverit: 11 at ille adjuvit Themistoclem. Est enim bellum gestum consilio senatus ejus, qui à Solone erat constitutus. Licet eadem de Pausania, Lysandroque dicere: 12 quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedæmoniis putatur, tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinæ conferendi sunt. Quinetiam ob has ipsas causas 13 & parentiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque cum

---

1. *Quamobrem & hæc videnda, &c.*) Sic M. P. D. item Palat. vulgo ed. *sunt videnda.*

2. *Ad beneficientiam*) Ita & hoc loco Palarin. & M. F. probatque Gulielmius.

3. *Ac potius aut non accipienda interdum, aut reponenda nonnunquam.*) Brevius Romana edatio prima, *ac potius non accipienda, aut deponendæ nonnunquam*. M. reliquaeremet, solumque excludit vocem postremam, scribique, *aut non deponenda*. quod nescio cui Politico salviam movet.

4. *Removerint ad otiumque perfugerint.*) Flaud aliter Pal. pr. & Gulielmus M. F. V. D. C. edit oque Romana princeps, & Victoriana: alii habuere, *removerunt*, & *perfugerunt*. Pal. præterea vet. *profugerunt*.

5. *Nec populi aut principum mores ferre potuerunt,*] Gulielmius ejecta ultima voce, substituebat Langianorum codd. *potuerunt*: ego utrumque potius removerim, tanquam à sciolo immissum, ignorante *ferre* valere *ferebant*.

6. *Excellenti ingenio, doctrinæ se dediderunt*) Sic mss. omnes edd. vetustiores, etiam Victorii neque Aldi nepotis, sequiores interjecere otio doctrinæque.

7. *Quibus autem talis nulla est causa.*) Mss. & impressi ævi majoris, *si causa sortè sit causa*. Plautus Mercatore; *Sis causa vivo: exiguum mihi vivito*.

8. *Tum offensionum tum repulsarum.*] M. F. item Carrionis ms. nec non Palat. & *repulsarum*; quod probabat Gulielmius, tanquam quatuor potissimum causas, labores, molestias, offensiones, repulsas; quæ multos deterrerent ab adeundis magistratibus.

9. *Adipiscendi magistratus & gerenda, &c.*] Ita concorditer vett. edd. & Pall. tresque è mss. Gulielmianis; sine verbo *sunt*.

10. *Majoraque efficienda.*) Palat. ut & M. atque F. *efficienda*. Gulielmius reponebat ex C. & D. *majoque cura efficiendi*. nam sollicitudo major urget reip. administros, quam privatarum rerum curiosos, ut quæ conantur exitu optato concludantur sic ille.

11. *At ille adjuvit Themistoclem.*] Sic prima editio Moguntiæ nata, sic Romana, anni CCCCLXXI. neq; recedit Palatinus noster nisi quod voce auctior; *at ille verò adjuvit Th.* erat in Palatino sec. & M. *at ille verò sc adjuvat Th.* in F. D. C. *at ille verum est esse adjutum Th.*

12. *Quorum rebus gestis quamquam imperium Lacedæmoniis putatur.*] Ita rectum arbitror, deleta voce quæ vulgatos libros obsedit, *delatum* quam neque invenio in M. aut D. & à suis abesse, permulti dudum meminerunt. *Putare* æstimare est. In Verrem V. *Si denarius CCCC. cupidinum illum putasset.* Ita hanc imperii Spartani magnitudo est major rebus gestis Lysandri & Paulanæ. Famil. Epist. 5 *Nescio hominum me impulit, ut eos velle putarem.* Terent. Adelphis; *Nam id sibi laudi putat, si illum cognoverit?* Sallustius Catilin. de Cethego; *Maximum bonum esse virtutem putabat.* ita ms. Gulielm. habeque sibi quoque favente Palatino nostro.

13. *Et parentiores habuerunt exercitus.*] Est à Palat. ut & M. F. D. Gulielmianis, præferque editio Victorii. alii malunt *parentiores*, ex iisdem membranis rursum statim feci *parvi enim sunt, &c.* probatque & Turnebo lib. XXVIII. cap. 38.

Latinæ

cum versaremur in rep. Qu. Catulus Cn. Pompeio cedere videbatur. Parvi enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. Nec plus Africanus, singularis & vir & imperator, in excindenda Numantia reip. profuit, quàm eodem tempore P. Nasica privatus, cùm Ti. Gracchum interemit: quamquàm hæc quidem res non solum ex domestica est ratione: 1 attingit etiam bellicam, quoniam vi, manuque confecta est: sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu. illud autem optimum est, 2 in quo me invadi tolere ab improbis, & invidis audio:

Cedant arma togæ, 3 concedat laurea linguæ.

Ut enim alios omittam, nobis remp. gubernantibus, nonne togæ arma cessere? neque enim in repub periculum fuit gravius unquam, 4 nec majus odium. Ita consiliis, diligentiaq; nostra celeriter de manibus audacissimorum civium delapsa arma ipsa ceciderunt. Quæ res igitur gesta unquam in bello tanta? qui triumphus conferendus? Licet enim, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas hujus gloriæ, & factorum imitatio pertinet. Mihi quidem certè vir abundans bellicis laudibus Cn. Pompejus multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, *frustra se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in remp. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus.* Sunt ergo domesticæ fortitudines non inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quàm in his, operæ, studiique ponendum est. OMNINO illud honestum, quod ex animo excelso, magnificoque quærimus, animi est: itur, non corporis vitibus. Exercendum tamen corpus, & ita afficiendum est, ut obedire consilio, rationique possit in exequendis negotiis, & in labore tolerando. Honestum autem id, quod exquirimus, totum est positum in animi cura, & cogitatione: in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reip. præsunt, quàm qui bellum gerunt. Itaque eorum consilio sæpe aut non suscepta, aut confecta bella sunt, nonnumquam etiam illata: ut M. Catonis bellum tertium Punicum: in quo etiam *mortui valuit auctoritas.* Quare expetenda quidem magis est decertandi ratio quàm decertandi fortitudo: sed cavendum, ne id bellandi magis fuga, quàm utilitatis ratione faciamus. Bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax quæsita videatur: 5 FORTIS verò & constantis est, non perturbari in rebus asperis, nec tumultuantem de gradu dejici, ut dicitur; 6 sed præsentis animi uti consilio, nec à ratione discedere: quamquam hoc animi, illud etiam ingenii magni est, *præcipere cogitatione futura,* 7 & ali quanto antè constituere, quid accidere possit in utramque partem: &, quid agendum sit, cùm quid evenerit: nec committere, ut aliquando dicendum sit: NON PUTARAM. 8 Hæc sunt opera magni animi, & excelsi, & prudentis, consilioque fidentis. Temere autem in acie versari, & manu cum hoste confligere, immane quiddam, & beluarum simile est. 9 sed cùm tempus, necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti, turpitudinique anteponenda. De evertendis autem, diripiendisque urbibus, 10 valde considerandum est. NE QUID TEMERE. NE QUID CRUDELITER. idque est viri magnanimi, rebus agitatis, punire fontes: multitudinem conservare: in omni fortuna, recta, atque honesta retinere. Ut enim sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponant: sic reperies multos, quibus periculosa & calida consilia 11 quietis cogitationibus & splendidiora & majora videantur. Numquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbelles, timidique videamur. sed fugiendum etiam illud ne offeramus nos periculis sine causa: quo nihil potest esse stultius. Quapropter IN ADEUNDIS periculis consuetudo imitanda medicorum est, 12 qui leviter ægrotantes leviter curant; gravioribus autem morbis periculosas curationes, & anceps adhibere coguntur. Quare in tranquillo tempestatem ad ventum optare, dementis est: subvenire autem tempestati quavis ratione, sapientis: eoque magis, si plus adipiscare re explicata boni, quàm adhibita mali. Periculosæ autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt, partim rep. Itemque alii de vita, alii de gloria, & benevolentia civium in discrimen vocantur. Promtiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quàm ad communia, dimicareque paratius de honore, & gloria, quàm de cæteris commodis. Inventi autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed vitam etiam profundere *pro patria* parati essent: iidem gloriæ jacturam ne minimam quidem facere vellent, ne rep. quidem postulante: ut Calliciratidas, qui cùm Lacedæmoniorum dux fuisset Peloponnesiaco bello, multaque fecisset egregiè: vertit ad extremum omnia, cùm consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusiis removendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. Quibus ille respondit, Lacedæmonios, classe illa amissa, aliam parare posse: se fugere sine suo dedecore non posse. 13 Atque hæc quidem Lacedæmoniis plaga mediocris: illa pestifera, qua cùm Cleombrotus, invidiam timens, temerè cum Epaminonda confixisset, Lacedæmoniorum opes corruerunt. Quanto Qu. Maximus melius? de quo Ennius:

14 *Unus homo nobis cunctando restituit rem.*
15 *Non ponebat enim rumores ante salutem.*

Ergo

---

1. *Attingit etiam bellicam.*] Haud aliter iidem libri quinque; neque abit editio Romana princeps: secutusque est Victorius, nisi quod præponit, *sed* ali. æ edd. *attingu enim & bellicam.*

2. *In quo me invadi solere ab improbis.*) Est ab eadem mss. nostris aliorumque; quibus proxime accedunt primitus vulgati, qui: *in quo invadi.* nam de incipes, *in quo me invadi*

3. *Concedat laurea linguæ.*] Haud aliter Palat. pr. cusique avorum ævo. Duo tamen mss quibus usus Gulielmius & Palat. sec. volebant *laureæ laudi*, quod & probare videbatur: tanquam hoc faceret illud pro Cn. Plancio cap. 27 *Ita si quam habeo laudem, &c.* in cap. 13. Brut.: *At vero extat Galbæ oratio magna, dicendi studia fuere, maximique hanc laudi habiti honores, &c.* Et quidem illud laudi invenit etiam in suis Turnebus, sed plures sunt, sed plura; qui, quæque militare pro altera scriptura.

4. *Nec majus etiam.*] Revocavit hanc lectionem primus Paullus Manutius, firmaruntque Palat. sec. M. F. C. prius legebatur nullo idoneo sensu, *idio.*

5. *Fortis verò & constantis, &c.*) Approbavi conjecturam Suffridi nostri, qui illud *animi*, ej. emendum recte monuit: idque convincunt sequentia, & omnes membranæ Langii. Gulielmius, restat tamen in Palat.

6. *Sed præsentis animi uti consilio.*) M. F. D. E. item Palat. editioque Romana cum vetera prima. *sed præsenti animo uti consilio*, quod & in contextum recepit Lambinus; exstabatque aliquot suis mss. Aldus nepos; qui tamen adhærere lectioni alteri.

7 *Et aliquanto ante constituere.*) Omnes mss. *aliquando*, ut videatur glossema ejus quod sequitur, *ante*. Gulielm.

8 *Hæc sunt opera magni animi & excelsi.*] Suavius influit auribus *magni & excelsi animi*, quemodo est in Palat. prim.

9. *Sed cum tempus necessitasque postulat.*) Vulgati *tempus est*; verùm præter Palat. & M. atque F editionesque ultimæ originis; neque aliter Victoriana ejusque traduces.

10 *Valde considerandum, ne quid temere, ne quid crudeliter.*] Sic Palat. sic M. F. D. ejecto primùm vocabulo *illud*, deinde *est*. de quo postremo, temere libris invecto, dudum conquestus fuit Janus Parrhasius in Quæstionibus per epistolam.

11. *Quietis cogitationibus & splendidiora, &c.*) Ita Palat. pr. nisi quod is transposita copula, *quietis & cogitationibus splendidiora* Editio Romana prima ut & Palat. sec. habet *& quietis & cogitationis splend.* quod cùm & offendisset in M. F. D. Gulielmius, eidem placuit; sic tamen ut præponeret: Lambini lectionem, *quietis & cogitatu*; ut hoc opponatur *calidus*, quemadmodum *periculosa quieta.*

12. *Qui leviter ægrotantes leviter curant.*) Sic Palat. pr. & M. D. item editio Victorii, & Lambini: aliæ enim *leviter.*

13 *Atque hæc quidem Lacedæmoniis plaga mediocris.*] Excisi vocem *fuit*, quod non exstaret in Palatin. aut M. F. D. C. qui quatuor postremi quod haberem, *de Lacedæmoniis*, Gulielmius *Lacedæmonia* ausus fuit delere, tanquam vel basilla bina initio orat adjecta à studioso, librari postea retulissent in textum.

14 *Unus homo nobis.*] Sic primæ edd. sic Palat. & M. alii tamen libri, *unus qui nobis*. male tamen; si & Macrobium audias, & haud paullò maliorem testem, T. Livium hist. lib. XXX. cap. 26.

15. *Non ponebat enim rumores.*] O. L. Iongii & Pal. & M. F. D. *Non enim ponebat.* legebat Gulielmius, *non est ponebat*, veteres quippe *est* dixisse quod nos *enim* enunciamus.

I. Vi

Ergo posteque, magisque viri nunc gloria claret.

Quod genus peccandi vitandum est etiam in rebus urbanis. Sunt enim qui quod sentiant, etsi optimum sit, tamen invidiæ metu non audent dicere. Omnino qui reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant: *Unum, ut utilitatem civium sic tueantur, 1 ut quæcunque agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum: alterum, ut totum corpus resp. curent: ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant.* Ut enim tutela, sic procuratio reip. ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est. Qui autem parti civium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in civitatem inducunt, seditionem, atque discordiam: ex quo evenit, ut alii populares, alii studiosi optimi cujusque videantur, pauci universorum. 2 Hinc apud Athenienses magnæ discordiæ: in nostra rep. non solùm seditiones, sed pestifera etiam bella civilia: quæ gravis, & fortis civis, & in repub. dignus principatu fugiet, atque oderit: tradet que se totam reipub. ne que opes, aut potentiam contecta bit ut: totamque eam sic tuebitur, ut omnibus consulat. Nec verò criminibus falsis in odium aut invidiam quemquam vocabit: omninoque ita justitiæ, honestatique adhæ cet, 3 ut, dum ea conservet, 4 quamvis graviter offendat, mortemque opperiat potius, quam deserat illa, quæ dixi. Miserrima est omnino ambitio, honorumque contentio: de qua præclarè apud eundem est Platonem: *similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius remp. administraret, ut si nauta certarent, quis eorum potissimum gubernaret.* Idemque præcepit, *ut eos adversarios existimarent, 5 qui arma contra ferant: non eos, qui suo judicio tueri rempub. velint*: qualis fuit inter P. Africanum, & Q. Metellum sine acerbitate dissensio. Nec verò audiendi, qui *graviter & iracundum inimicis* putabunt, idque magnanimi, & fortis viri esse contebunt. Nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclato viro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis verò populis, & in juris æquabilitate exercenda, etiam est facilitas, & altitudo animi, quæ dicitur: ne, si iracamur aut intempestive accedentibus 7 aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo, atque clementia, ut adhibeatur, reip. causa, severitas, sine qua administrari civitas non potest. OMNIS autem animadversio, & castigatio, contumelia vacare debet, neq; ad ejus, qui punitur aliquem, aut verbis castigat, sed ad reipub. utilitatem referri. Cavendum est etiam, ne major pœna, quàm culpa sit: & ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. Prohibenda autem maximè est ira in puniendo. numquam enim, iratus qui accedet ad pœnam, mediocritatem illiam tenebit, quæ est inter nimium & parum; quæ placet Peripateticis: & rectè placet, modo ne laudarent iracundiam, & diceren utiliter à natura datam. Illa verò omnibus in rebus repudianda est: OPTANDUM QUE UTIL, qui præsunt reip. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.

Atque etiam in rebus prosperis, & ad voluntatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiamque magnopere fugiamus. nam ut adversas res, sic secundas immoderate ferre levitatis est: præclaraque est æquabilitas in omni vita, & idem semper vultus, eademque frons, ut de Socrate, item de C. Lælio accepimus. Philippum quidem Macedonum regem, rebus gestis, & gloria superatum à filio: facilitate & humanitate video superiorem fuisse. Itaque alter semper magnus, alter fæpe turpissimus fuit: ut rectè præcipere videantur, qui monent, ut quanto superiores sumus, tanto nos geramus summissiùs. Panætius quidem Africanum auditorem, & familiarem suum solitum ait dicere, ut equos 8 propter crebras contentiones præliorum ferocitate exsultanteis, domitoribus tradere soleant, ut his facilioribus possint uti: sic homines secundis rebus effrenatos, 9 sibique præfidenteis, tanquam in *gyrum* rationis, & doctrinæ duci oportere, tout perspicerent rerum humanarum imbecillitatem, varietatemque fortunæ. Atque ETIAM IN SECUNDISSIMIS rebus maximè est utendum consilio amicorum, itque major etiam, quam ante tribuenda auctoritas. iisdemque temporibus cavendum est, 11 ne assentatoribus patefaciamus aureis, nec adulari nos sinamus: in quo falli facile est. TALIS enim nos esse putamus, ut jure laudemur, ex quo nascuntur innumerabilia peccata, cùm homines inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis versantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus. Illud autem sic est judicandum, *maximas geri res*, & maximi animi abiis, qui resp. regant, quod earum administratio latissimè pateat ad plurimosque pertineat. Esse autem magni animi, & fuisse multos etiam in vita otiosa, qui aut investigarent, aut conarentur magna quædam, seseque suarum rerum finibus continerent: aut interjecti inter philosophos, & eos, qui remp. administrarent, delectareutur re sua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab ejus usu suos: potiusque & amicis impartientes, & reip. si quando usus esset. quæ primùm bene parata sit, nullo neque turpi quæstu neque odioso: tum quàm plurimis, modò dignis, se utilem præbeat: deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini *potius* luxuriæque, quàm liberalitati 12 & beneficentiæ pateat. Hæc præscripta servantem licet magnificè, graviter, animoseque vivere, atque etiam simpliciter, fideliter, vitæque hominum amicè. Sequitur, ut de una reliqua parte honestatis dicendum sit. in qua verecundia, & quasi quidam ornatus vitæ, temperantia, & modestia omnisque sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. Hoc loco continetur id, quod dici Latinè decorum potest: Græcè enim πρέπον dicitur. Hujus vis ea est, ut ab honesto non queat separari. Nam ET QUOD DECET, honestum est: & quod honestum est, decet. Qualis autem differentia sit honesti, & decori, facilius intelligi, quàm explanari potest. quidquid est enim quod deceat; id tum appâret, cùm antegressa est honestas. Itaque non solum in hac parte honestatis, de qua hoc loco differendum est, sed etiam in tribus superioribus quid deceat,

---

1. *Urquæcunque agunt.*) Sic mss. omnia, non *quidquid*.

2. *Hinc apud Ath. magnæ discordiæ.*) Add derant alii *certe*, quod non est in membranis Palat. aut M. F. D. imo ne quidem in editione Romana prima.

3. *Ut dum ea conservet.*) Est ab iisdem libris. vulgati enim *eam*.

4. *Quamvis graviter offendat mortemque opperiat.*) Pall. non habent efficacem, quo ipso alius sensus indicaretur sententiæ.

5. *Qui arma contra ferant.*) Liber M. *conferant*. non malè: sed illo modo alib loquitur. Gulielmius.

6. *Inscite eos inimicos putabunt, &c. esse censebunt.*) Revocavi lectionem Victorianæ editionis 5. quæ & in Romana anni CCCCLXXI tem Palat. prim. & M. F. D. E. sequentes invexere, *putant*, & *censent*. Pal. hic præsens, *putabant, & viri censebunt*.

7. *Impudenter rogantibus.*) Haud aliter Victorii, Aldi nepotis, Iamque editio; restatque in Palatin. & M. F. præposuere alii *imprudenter*.

8. *Propter crebras contentiones præliorum.*) Vereor ne sub his verbis ulcus lateat occultius. nam Palat. secund. *contentiones præliorum*.

9. *Ut perspicerent rerum humanarum.*) Erfordiense exemplar *prospicerent*.

11. *Ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus.*) F. assentationibus. non malè, si accederet præterea aliorum codd. auctoritas, ceterùm dispicant otiosiores homines, num, *nec adulari nos sinamus*, haberi possit pro interpretamento verborum præcedentium certè Palatin. secund. habet, *nec adulat*.

12. *Et beneficentiæ pateat.*) Veteres libri plerique omnes *pareat*: quod plane genuinum est. parent enim opes virtutibus aut vitiis, cùm horum administræ sunt, & quidam veluti apparitores. Probant tamen quod vulgantur ea quæ sequuntur libro II. *nec ita referenda benignitas est, ut pateat omnibus*. Gulielmius.

1. Hæc

ceat, apparet. nam & ratione uti, atque oratione prudenter: & agere quod agas, considerate: omnique in re quid sit veri, videre, & tueri decet: contraque falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quàm delirare, & mente esse captum & *justa* omnia, decóra sunt: injusta contrà, ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. quod enim virili-ter, animoque magno fit, id dignum viro, & decorum videtur: quod contrà, id ut turpe, sic indecorum. Quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, decorum: & ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promptu. est enim quiddam, idque intelligitur in omni virtute, quod deceat: quod cogitatione magis à virtute potest, quàm re separari. UT VENUSTAS, & pulcritudo corporis secerni non potest à valetudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum, totum illud quidem est cum virtute consulum: sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem ejus descriptio duplex. nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate versatur: & aliud huic subjectum quod pertinet ad singulas partes honestatis. Atque illud superius sic fere definiri solet. *Decorum* id esse, quòd constanteum sit hominis excellentiæ, in eo, in quo natura ejus à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subjecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse velint, quod ita naturæ consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali. 1 Hæc ita intelligi, exilli mare possumus ex eo decoro, 2 quod Poëtæ sequuntur de quo alio loco plura dici solent. Sed tum servare illud poëtas dicimus, quod deceat, cùm id, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur. ut, si Æacus, aut Minos diceret,

Oderint dum metuant: ..... aut,

3 *Natu sepulchro ipse est parens*:

indecorum videretur: quod eos fuisse justos accepimus. at Atreo dicente, plausus excitantur. est enim digna personæ oratio. Sed poëtæ quid quemque deceat ex personæ judicabunt. nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquarum. Quocirca poëtæ in magna varietate personarum, etiam vitiosis quid conveniat, & quid deceat, videbunt: nobis autem cùm à natura constantiæ, moderationis temperantiæ, verecundiæ partes datæ sint: cumque eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos adversus homines geramus: efficitur, ut & illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quam late fusum sit, appareat: & hoc, quod spectatur in unoquoque genere virtutis. Ut enim PULCRITUDO corporis apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in vita, movet approbationem eorum quibus cum vivitur, ordine, & constantia, & moderatione dictorum omnium, atque factorum. Adhibenda est igitur quædam reverentia adversus homines, & optimi cujusque, & reliquorum. nam negligere quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem quod differat, in hominum ratione habenda, inter justitiam, & verecundiam. Justitiæ partes sunt, non violare homines: Verecundiæ, non offendere: in quo maximè perspicitur vis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto. Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primùm habet viam, quæ deducit ad convenientiam, conservationemque *naturæ*: quam si sequemur ducem, numquam aberrabimus, 4 sequemurque & id, quod acutum, & perspicax natura est: & id, quod 5 ad hominum consociationem accommodatum: & id, quod vehemens atque forte. Sed maxima vis decori in hac inest parte de qua disputamus. neque enim solùm corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis, animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim vis animorum atque naturæ: una pars in *appetitu* posita est, quæ est ὁρμὴ Græce, quæ hominem huc, & illuc rapit: altera in *ratione*, quæ docet, & explanat, 6 quid faciendum, fugiendumque sit. ita fit 7 ut ratio præsit, appetitus vero obtemperet. Omnis autem actio vacare debet temeritate, & negligentia; nec vero agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere. Hæc est enim fere descriptio officii. Efficiendum autem est, ut appetitus rationi obediant, eamque neque præcurrant, nec propter pigritiam, aut ignaviam deserant: sintque tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. Ex quo elucebit omnis constantia, omnisque moderatio. nam qui appetitus longius evagantur, & tanquam exultantes sive cupiendo, sive fugiendo, non satis à ratione retinentur, hi sine dubio finem, & modum transeunt. relinquunt enim, & abjiciunt obedientiam, nec rationi parent, cui sunt subjecti lege naturæ: à quibus non modò animi perturbantur, sed etiam corpora. Licet ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti sunt. aut voluptate nimia gestiunt quorum omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur. Ex quibus illud intelligitur (ut ad officii formam revertamur) appetitus omneis contrahendos, sedandosque excitandamque animadversionem, & diligentiam, ut ne quid temerè, ac fortuito, inconsiderate, negligenterque agamus. NEQUE ENIM MITA generari à natura sumus, ut ad ludum, & jocum facti esse videamur: sed ad severitatem potius, & ad quædam studia graviora, atque majora. Ludo autem & joco, 9 uti illo quidem licet, sed sicut 10 somno, & quietibus ceteris, tum cùm gravibus, seriisque rebus satis fecerimus. Ipsumque genus jocandi non profusum, nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Ut enim, *puero* non omnem ludendi licentiam damus, sed eam, quæ ab honestis actionibus non sit aliena: 11 sic in ipso joco aliquod probi ingenii lumen eluceat. Duplex omnino est *jocandi* genus: unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum, elegans, urbanum, ingeniosum, facetum, quo genere non modò Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt. multaque multorum facetè dicta ut ea quæ à sene Catone collecta sunt, 12 quæ vocant ἀποφθέγματα.

Facti-

---

1. *Hæc ita intelligi existimare possumus.*) Ita o. l. vett. & rectè. Philosophicum enim est illud intelligi, quod est mentis agitatione comprehendi. vulgati, *intelligi à Philosophis possumus existimare.* Guilelmus.

2. *Quod pleraque sequuntur.* Palat. n. pl. *exsecratur.*

3. *Natu sepulcro ipse est parens.*) Sic edd. vett. ec. sic mss. omnes solum Palatinus habet: *satu sepulcro ipse, &c.* posterius vulgati. *Natu sepulcrum est ipse parens.*

4. *Sequemurque & id.* Palatin. *consequemurque.*

5. *Ad hominum consociationem.*) Ita Lambinianæ & F. D. neque aliter Palat secund. & quidem vetustè: si placuitque etiam Victor. prima edit. *ad sodalitatem*, secunda *conservationem.* Palat. pr. m. servat *societatem*, quod & in oleteque editis.

6. *Quid faciendum fugiendumque sit.*) F. *quid fugiendum.* Palat. u. pr. m. *fugiendumve sit.*

7. *Ut ratio præsit, appetitus obtemperet.*) Haud aliter M. F. D. item Palat. sed primus præterea habet, *& appetitus obtemperet.* vulgg. *appetitus verè obtemperet.*

8. *Omnium vultus, voces, motus, statusque mutantur.*) Fabr. codex interserit *voces, gestus, motus.* at Palatinus prim. ne quidem habet illud *motus.*

9. *Uti illo quidem licet.*) Est à vett. edd. & mss. M. F. item Pall. cererisque: posterius cum *illic.*

10. *Somno & quietibus ceteris.*) Sic Palat. & M. F. & omnes Suffr. di. quare inducere verbum *quietibus* non sum ausus. quod tamen si quis fecerit, Langii librum vetustum & judicium secutus, me libenter feceri. Guilelmus.

11. *Sic in ipso joco aliquid probi ingenii eluceat.*) Ausus sum ejecere voculam *lumen*, quæ in omnibus passim edd. quod priores videtur habere *aliquid*, quod & est in M. & F. esse *lumen* à glossa diser è indicat Palatinus prim. in quo est inter lineas

12. *Quæ vocant apophthegmata.*) Sic primæ edd. numero tres, sic M. D. F. & Palatin. non *vocantur*, ut vulgati.

Facilis igitur est distinctio ingenui & illiberalis joci: alter est, si tempore fit, 1 ac remisso animo, homine dignus: alter ne libero quidem, si rerum turpidini adhibetur verbotum obscœnitas. Ludendi etiam est quidam *modus* retinendus, 2 ut ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. Suppeditant autem & campus noster, & studia venandi, honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnem officii quæstionem, semper in promptu habere quantum natura hominis pecudibus, 3 reliquisque beluis antecedat. Illæ nihil sentiunt, nisi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu: HOMINIS autem mens discendo alitur, & cogitando, semper aliquid aut anquirit, aut agit, videndique, & audiendi delectatione ducitur. Quinetiam si quis est paullo ad voluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re sed nomine) sed si quis est paullo erectior, quamvis voluptate capiatur, 4 occultat, & dissimulat appetitum voluptatis, propter verecundiam. ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eamque contemni, & rejici oportere. Sin sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati, diligenter ei tenendum esse ejus fruendæ modum. 5 Itaque victus, cultusque corporis 6 ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. atque etiam si considerare volumus, quæ sit in natura excellentia, & dignitas; intelligimus, quam sit turpe, diffluere luxuria, & delicate ac molliter vivere: quamque honestum, parce continenter, severe, sobrie. Intelligendum est etiam, duabusquasi nos à natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quod omnes, participes sumus rationis, præstantiæque ejus, qua antecellimus bestiis: à quo omne honestum, decorumque trahitur, & ea quæ ratio veniendi officii exquiritur: altera autem, quæ proprie singulis est tributa. Ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt (alios enim videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere; itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem) sic in animis existunt etiam majores varietates. Erat in L. Crasso, & in L. Philippo multus lepos: major etiam magisque de industria in C. Cæsare. Lucii filio. At iisdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso adolescente, singularis severitas: in C. Lælio multa hilaritas: in ejus familiari Scipione ambitio major, vita tristior. De Græcis autem, dulcem, & facetum, festivique sermonis, atque in omni oratione simulatorem, 7 quem εἴρωνα Græci nominaverunt, Socratem accepimus: contra, Pythagoram, & Periclem, summam auctoritatem consecutos, sine ulla hilaritate. Callidum Hannibalem, ex Pœnorum; ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus: facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. In quo genere Græci Themistoclem, & Phæreum Jasonem ceteris anteponunt, in primisque versutum & callidum factum Solonis: qui, quo & tutior vita ejus esset, & plus aliquando reip. prodesset, 8 *furere* se simulavit. Sunt his alii multum dispares, simplices, & aperti: qui nihil ex occulto, 9 nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici: itemque alii, qui quidvis perpetiantur, cuivis deserviant, dum, quod velint, consequantur: ut Sullam, & M. Crassum videbamus. quo in genere versutissimum, & patientissimum Lacedæmonium Lysandrum accepimus. contraque Callicratidam, qui præfectus classi proximus post Lysandrum fuit. Itemque in sermonibus 10 alium quemque, quamvis præpotens sit, efficere, ut unus de multis esse videatur. quod in Catulo, & in patre, & in filio: 11 itemque in Q. Mutio Mancia vidimus. Audivi ex majoribus natu hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica: contraque patrem ejus, illum, qui T. Gracchi conatus perditos vindicavit, nullam comitatem habuisse sermonis: 12 ne Xenocratem quidem, severissimum philosophorum, ob eamque rem ipsam magnum, clarumque fuisse. Innumerabiles aliæ dissimilitudines sunt naturæ, morumque, minime tamen vituperandorum. 13 Admodum autem tenenda sunt sua cuique, non vitiosa 14 sed tamen propria, quo facilius decorum illud, quod quærimus, retineatur. sic enim est faciendum, ut contra universam naturam contendamus: ea tamen conservata 15 *propriam naturam*, sequamur: ut, etiamsi sint alia graviora, atque meliora, tamen nos studia nostra naturæ regula metiamur; 16 neque enim attinet repugnare naturæ, nec quidquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud, ideo, quia nihil decet 17 *invita* (ut ajunt) *Minerva*, id est, adversante, & repugnante natura. Omnino si quidquam est decorum,

---

1. *Remisso animo, homine digno: alter ne libero quidem.*] Ita primæ edd. item Pal. & M. F. recentiores enim vocibus transpositis, *libero digno, alter ne homine quidem*, quod sequuntur Lambinus, Aldi nepos, alique; non etiam Victorius aut Gulielm.

2. *Ut ne nimis omnia profundamus.*] Retinent hanc scripturam Gulielmiani codd. scripti; neque aliter Palatin. videantur castigationem Langii ac Suffridi, addaturque locus Ciceronis pro Cœlio, princip. *capitis*. 12. nam Gulielmius propendet in Langii, *animo profundamur*.

3. *Reliquisque bellua antecedat.* Sic & Palat. neo non M. F. D. editique Romani princeps alæ *bestiæ*, nonnulli etiam *antecellat*, quod improbatum Gulielmo, adducitque versum Titinni: *Ubid ambitiosum virum videas antecedere*.

4. *Occultat & dissimulat appetitum voluptatis.*] Cùm non agnoscat M. verbum *voluptatis*, suspicor & alterum *appetitum*, scioli quoque esse additamentum. Gulielmius contentus fuerat abjecisse vocem ultimam.

5. *Itaque victus cultusque corporis.*] Sic Palatin. nam M. *fructus victusque*, quod amplectitur Gulielmius, quemadmodum dicitur *fructus, victus libidinum*.

6. *Ad valetudinem referantur.*] Pall. *referatur*. M. F. D. *referat*.

7. *Quem εἴρωνα Græci nominaverunt.*] Postrema dictio non est in Pal. prim. & videtur abesse posse. annotavit Gulielm. non esse in Balticino has voces quatuor, putatque esse posse à glossemate.

8. *Furere se simularit.*] Pal. prim. non habet pronomen *se*, neque eo mutopus.

9. *Nihil ex insidiis agendum.*] Sic Pal. prim. verum edd. ptiscæ, item mss. M. F. D. Pal. sec. *de insidiis*; probatque Gulielm.

10. *Alium quemque quamvis, &c.*] Ita omnes Langii & M. & F. sine vocabulo *videmus*. neque aliter editio Romana prima, ut & secund. Palatin. nam primus positione diversa *quemque alium quamvis*. & verò illud *videmus* esse à manu correctorum, indicat editio Moguntina anni CCCCLXV. in qua, ejus loco est, *alium quemque accepimus*. ac enim seqq. edd. *alium quidem videmus*. examinanda isthæc otiosis: quæ præterea sciant licet, in ed. Roman. principe, extare non *itemque*, sed *atque*.

11. *Itemque in Q. Mutio Mancia.*] Sic M. F. D. neque recedunt Pal. quam quod prim. exhibeat *Q. Muntio Mantia*. à qua scriptura minimum abeunt edd. priores, in quibus *Q. Mutio Numantio*, *Numantinove*: nam posteriores, *Q. Mutio Mancino*, *Numantino*. videatur Turnebi s. libro XXIX. cap. 39.

12. *Ne Xenocratem quidem.*] Bis à Palat. prim. item F. & D. neque divertit ed. Romana prima, quam quod adjecta littera, *nec*, posteriores *nec non Xenocratem*.

13. *Admodum autem tenenda.*] Sic Palat. sic M. F. D. neque aliter aliquot mss. Lambini; non *tuenda*, quod est quidem in editionum prima, sed non in secunda.

14. *Sed tamen propria.*] Non aliter Palat. aut Gulielmii, qui conjecit tamen, *sed tamen propria*. Aldus nepos invexit *tantum*, quod & in primis edd. omnibus, placueratque Suffrido.

15. *Propriam naturam sequamur.*] In libris scriptis, *nostram*, sed scripturæ quodam compendio; explicarunt brarii *naturam*. male. Etiam glossema videtur *propriam*: sed non mihi animum tantum est delere ausim. sic Gulielmius. & verò Palat. nostri habent, *nunc nostram sequamur propriam*; nonc *propriam nostram sequamur*.

16. *Neque etiam attinet repugnare naturæ.*] M. atque unde mihi suspicio incidit, scripsisse M. Tullium: *Ad quod enim attinet repugnare naturæ, & nequicquam sequi, quod assequi nequeat.*

17. *Invita, ut ajunt, Minerva.* Non consp ciuntur in M. *ut ajunt*, ceter. mss. locant post *Minerva*, etiam Palatin. adeò ut videatur exterorum: præsertim cùm in exemplari Romano anni CCCCLXVIII. conspiciatur: *invita Minerva*; *obstante ut ajunt*; id est, *adversante*, &c.

corum, nihil est profectò magis, 1 quàm æquabilitas universæ vitæ, tum singularum actionum: quam conservare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. Ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne sut quidam Græca verba inculcantes jure optimo irrideamur: sic in actiones, omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus. Atque hæc differentia naturarum tantam habet vim, ut nonnumquam mortem sibi ipse consciscere alius debeat, 2 alius in eadem causa non debeat. 3 Num enim alia in causa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt? Atqui ceteris forsitan vitio datum esset, si se interemissent, propterea quòd eorum vita lenior, & mores fuerant faciliores; 4 Catoni autem cum incredibilem tribuisset natura gravitatem, eamq; ipse perpetua constantia roboravisset, semperque in proposito, susceptoque consilio permansisset, moriundum potiùs quàm tyranni 5 vultus adspiciendus fuit. 6 Quàm multa passus est Ulysses in illo errore diuturno, cùm & mulieribus (si Circe, & Calypso, mulieres appellandæ sunt) inserviret, & in omni sermone 7 omnibus affabilem & jucundum se esse vellet? domi verò etiam contumelias servorum, ancillarumque pertulit, ut ad id aliquando, quod cupiebat, perveniret. At Ajax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, 8 quàm illa perpeti maluisset, quæ contemplanteis expendere oportebit, quid quisque habeat sui: eaque moderari, nec velle experiri, quam se aliena deceant. 10 ANIM maximè quemque decet, 9 quod est cujusque suum maxime. Quisque igitur noscat ingenium, acremque se & bonorum & vitiorum suorum judicem præbeat: ne scenici plus, quàm nos videantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui voce freti sunt, 10 Epigonos, Medumque: qui gestu, Menalippam, Clytæmnestram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam: non sæpè Æsopus Ajacem. Ergo MISTRIO hoc videbit in scena, quod non videbit sapiens in vita? Ad quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimùm elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quæ nostri ingenii non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, SI NON decore, at quàm minimùm indecorè facere possimus. Nec tam est fugiendum, ut bona, 11 quæ nobis data non sint, sequamur, quàm ut vitia fugiamus.

Ac duabus iis personis, quas suprà dixi, tertia adjungitur, 12 quam casus aliquis, vel tempus imponit: quarta et iam, quam nobismetipsis judicio nostro accommodamus. nam regna, imperia, 13 nobilitates, honores, divitiæ, opes eaque quæ sunt his contraria, 14 in casu sita, *temporibus* gubernantur. Ipsi autem gerere quam personam velimus, à nostra voluntate proficiscitur. itaque se alii ad philosophiam, alii ad jus civile, alii ad eloquentiam applicant: ipsarumque virtutum in alia alius mavult excellere. Quorum verò patres, aut majores aliqua gloria præstiterunt, 15 ii student plerumque eodem in genere laudis excellere: ut Q. Mucius, P. filius, in jure civili; Pauli filius Africanus in re militari. Quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam. quod idem fecit Timotheus, Cononis F. qui, cùm belli laude non inferior fuisset, quàm pater: ad eam laudem, doctrinæ & ingenii gloriam adjecit. Fit autem interdum, ut nonnulli, omissa imitatione *majorum*, suum quoddam institutum consequantur: maximèque in eo plerumque elaborant ii, qui magna sibi proponunt, obscuris orti majoribus. Hæc igitur omnia, 16 cum quærimus, quid deceat, complecti animo, & cogitatione debemus. in primis autem constituendum est, quos nos & qualeis esse velimus, & in quo genere vitæ: quæ deliberatio est omnium difficillima. Ineunte enim adolescentia, 17 cùm est maxima imbecillitas consilii, tum id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maxime adamavit. itaque ante implicatur alio certo genere, cuique vivendi, quam potuit, quod optimum esset, judicare. Nam quod Herculem Prodicus dicit (ut est apud Xenophontem) *cum primum pubescere* (quod tempus à natura ad deligendum, quam quisque viam vivendi sit ingressurus, datum est) *exisse in solitudinem, atque ibi sedentem, diu secum, multumque dubitasse, cùm duas cerneret vias, unam Voluptatis, alteram Virtutis, utram ingredi melius esset* hoc Herculi 18 Jovis satu edito, potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamur. 19 quos cuique visum est, atque ad eorum studia, institutaque impellimur: plerumque autem 20 parentium præceptis imbuti, ad eorum consuetudinem, moremque deducimur. alii multitudinis judicio feruntur, quæque majori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant. nonnulli tamen sive felicitate quadam, sive bonitate naturæ, sive parentium disciplina, rectam vitæ secuti sunt viam. Illud autem maximè rarum genus est eorum, 21 qui aut excellente ingenii magnitudine, aut præclara eruditione, atque doctrina,

---

1. *Quàm æquabilitas.*) Sic Palat. edd. vetustæ, magisque animo meo satisfaci; quàm Petreii *æqualitas*.

2. *Alius in eadem causa non debeat.*) Mss. D. non habet *in eadem causâ*, fortean non male; nquit Gulielmius, at in eo cardo vertitur totius sententiæ; itaque minimè profectò tollendum. nam exstat in Pal. nostro, quàm Augustano ab Anemæio excusso, desideratque omninò sententia Tullii.

3. *Num enim alia in causâ.* Sic edd. primæ, neque secus Victorius, firmantque mss. M. F. posteriores admisere: *non enim, &c.* quod languidius altero.

4. *Catoni autem cùm incredibilem tribuisset natura gravitatem.*) Mss. M. *fuisset natura* forte, *incredibilis fuisset natura gravitate* aut magis, *habuisse naturâ gravitatem* Gulielmius.

5. *Vultus aspiciendus.* M. *aspiciendum*. & ita supra idem cap. 28. m. *adhibendum est igitur quædam reverentia* Gulielm.

6. *Quàm multa passus est Ulysses.*) Iubet Gulielmius animadvertamus legi in mss. *Ulysse*. & sic sane Palat. atque edd. exoletæ.

7. *Omnibus affabilem & jucundum se esse vellet.* Revocavi lectionem Victorio publicatam, inventamque in Palatin. prim. atque E. ceteris abest illud, *& jucundum*.

8. *Quam illa maluisset.* Sic quoque ed. tot. diligentia Victorii, ejectas ab alio, quod reliqui quidem cusi retinent, sed absunt Pall. atque M. & F.

9. *Quod est cuique maximè suum. Quæque igitur nascar, &c.* Iramei libri recte *suum cuique*, id est maxime; in quod natura propendet. sic Gulielm. quod placet; hactenus dum illud *suum* resectum ab ipso ceponatur mox: *Quæque igitur nascar ingenium suum*. sic enim Palat. noster; & scio quomodo citi vel ipsi us.

10. *Epigonos, Medumque.* Pal. c. & F. *Medumque*. nam M. & D. *Medumque*, quod & in primis edd. placuit que Victorio, Lang. o, Lambino, & Aldo; nobisque approbandum, vel ob membranarum consensum.

11. *Quæ nobis data non sint sequamur.*) Palat. n. prim. non habet *nobis*; exhibet verò *assequamur*, quod placet; nisi malimus *consequamur*, quod ex Augustano cod. venerandæ antiquitatis olim erui Anemæus.

12. *Quam casus aliquis aut tempus.* Sic Palat. & mss. nisi quod præterea M. & D. *aliqui*, quod satisfacit Gulielmio, eanquam abjecerit ultimam litteram auctor, dum vitat contenuatum strideremque sibi.

13. *Nobilitates, honores, divitiæ.*) Palat. & M. D. E. *nobilitatem, honores, divitias*; quod torsit Gulielmium.

14. *In casu sita.*) Palat prim. *ut sunt casu*.

15. *Si studeant plerumque eodem in genere laudis excellere.*) Est à Palatin. & M. F. D. nec abit editio prima Romana, nisi quod ipsa *eodem in genere*. sequentes retinuere, *eorumque plerique in hoc genere laudis studeant excellere*.

16. *Cùm quærimus quid deceat.*) Ita mss. nostri, ita edd. primæ, posteriores, *quæ deceant* quæro quæso?

17. *Cùm sit maxima imbecillitas consilii, tum.*) Sic Pall. & Gulielmius, primitusque impressi Romæ; nam Mogentina editio *cùm sit maxima*, quod & in Victorii exemplaribus recentiores enim maluere, *cùm inest maxima imbecillitas consilii, tunc*.

18. *Jovis satu edito.*) Vox *edita* non est in primis edd. quarum Mogentina & Romana secunda habent *satu*, prima vero *satis* & videtur operæ pretium ut super isto loco alii consolant membranas vetustiores, cùm & Victorius testetur libro XVII. cap. 12. *Jovis satu* tantum restare in veterrimo suo.

19. *Quos cuique visum est.*) Palat prim. *quæ cuique*.

20. *Parentium præceptis.*) Est à mss. Gulielmi, cui perplacebat, præ vulgato *parentum*, tam heic quàm infra.

21. *Qui aut excellente ingenii magnitudine.*) Pal. noster pr. *excellentis*.

doctrina, aut utraque re ornati, spatium etiam deliberandi habuerunt, quem potissimum vitæ cursum sequi vellent: in qua deliberatione ad suam cujusq; naturam consilium est omne revocandum. Nam cùm in omnibus quæ aguntur 1 ex eo modo, quo quisque natus est (ut supra dictum est) quid deceat, exquirimus; tum in tota vita constituenda, 2 multo est rei cura major adhibenda, ut constare in *vitæ perpetuitate* possimus nobismetipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam vim natura habet; fortuna proximam: utriusque omnino ratio habenda est in deligendo genere vitæ: sed naturæ magis. multo enim & firmior est, & constantior: 3 ut *fortuna* nonnumquam, tamquam ipsa mortalis, cum immortali natura pugnare videatur. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus 4 consilium vivendi omne contulerit, is constantiam teneat. id enim maximè decet: nisi fortè se intellexerit errasse in deligendo genere vitæ. Quod si acciderit (potest autem accidere) 5 facienda morum instituto tamquæ mutatio est. 6 eam mutationem, si tempora adjuvabunt, faciliùs, commodiùsque faciemus. sin minus: sensim erit pedetentimque facienda: ut amicitias, 7 quæ minus delectent. & minùs probentur, magis decere censeat sapientes 8 sensim discedere, quàm repentè præcidere. Commutato autem genere vitæ, omni ratione curandum est, ut id *bono consilio* fecisse videamur. Sed quoniam paullo antè dictum est, imitandos esse majores: primùm illud excipiatur, ne *vitia* sint imitanda: deinde, si natura non feret, ut quædam imitari possint, ut superioris Africani filius, qui hunc Paullo natum adoptavit, propter infirmitatem *valitudinis* non tam potuit patris similis esse, quàm ille fuerat sui. Si igitur non poterit sive causas defensitare, sive populum concionibus tenere, sive belli gerere: illa tamen præstare debebit, quæ erunt in ipsius potestate, justitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam, quo minus ab eo id quod desit, requiratur. OPTIMA autem hereditas à patribus traditur liberis omniq; patrimonio præstantior, gloria virtutis, rerumque gestarum: cui dedecori esse, 9 nefas, & vitium judicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliaque sunt juvenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est. Est igitur *adolescentis*, majores natu vereri, exque his deligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atq; auctoritate nitatur. Ineuntis enim ÆTATIS insciti, senum constituenda, & regenda prudentia est. Maximè autem hæc ætas à *libidinibus* arcenda est, exercendaque in labore, patientiaq; & animi, & corporis: ut eorum & in bellicis, & civilibus officiis vigeat industria. atque etiam cùm relaxare animos, & dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ quod erit facilius, 10 si ejusmodi quoq; rebus majores natu interesse velint. Senibus autem labores corporis minuendi, exercitationes *animi* etiam augendæ videntur. danda verò opera, ut & amicos, & juventutem, & maximè rempublicam consilio, & prudentia quàm plurimùm adjuvent. Nihil autem magis cavendum est senectuti, quàm ne languori se, desidiæque dedat. Luxuria verò cùm omni ætate turpis, tum senectuti fœdissima est. sin autem libidinum etiam intemperantia accesserit, duplex malum est, quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam. Ac ne illud quidem alienum est, de magistratuum, de privatorum, de civium, de peregrinorum officiis dicere. Est igitur proprium munus *magistratus*, intelligere, se gerere personam civitatis, debereque ejus dignitatem, & decus sustinere, servare leges, jura describere, ea fidei suæ commissa meminisse. *Privatum* autem oportet æquo, & pari cum civibus jure vivere, neque submissum & abjectum, neque se efferentem: tum in republica ea velle, quæ tranquilla, & honesta sint. talem enim & sentire bonum civem, & dicere solemus. *Peregrini* autem, & incolæ officium est, nihil præter suum negotium agere, nihil de alio anquirere, minimeque in aliena esse republica curiosum. Ita fere officia reperientur, cùm quæretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus, Nihil est autem, quod tam deceat, quàm *in omni* re gerenda, consilioque capiendo servare constantiam. Sed quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idque positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem 11 apto: difficilius ad eloquendum: sed satis erit intelligi: in his autem tribus cõtineter cura etiam illa, ut probemur iis quibus cum, & apud quos vivamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principiò, corporis nostri magnam *naturæ* ipsa videtur habuisse rationem: quæ formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu. quæ partes autem corporis ad naturæ necessitatem datę 12 adspectum essent deformem habituræ, atq; formam, eas contexit, atq; abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. QUAS ENIM NATURA occultavit, eadem omnes, qui sana mente sunt, removent ab oculis: ipsique necessitati

1. *Ex eo modo quo quisque natus est.)* M. F. Palatin. voce transposita *ex quo modo*. at enim avorum ævo impressi, *ex eo modo quem quisque natum est*: quamvis tamen pr ma omnium editio, *ex eo modo quo quisque natus est*.

2. *Multo est rei cura major.)* F. & C. *ei*. at Palat n. amplius *ejus rei*. editio Romana prima, *multo etiam rei cura major*. videtur Palatina lecti o accommodatissima: & forsan fuit primitus, *multo ei rei cura major*, &c.

3. *Ut fortuna nonnumquam, tanquam ipsa mortalis.)* Vox *tanquam* non est in editione Moguntina prima, aut Romana secunda. nam prima exhibet, *constantior quàm fortuna, nonnumquam tanquam ipsa mortalis*: quæ diversitas arguit locum istum minus sanum. præterea M. servat, *mortalitate, mortali in natura*. consulite libros notæ melioris qui otio abundatis

4. *Consilium vivendi.)* Editio prima & Romana secunda *consilium vitæ* ut prior & Palat. & M. F. D. alteram scripturam propugnant, neque aliter Lambinus.

5. *Facienda morum institutoque mutatio.)* Palat. non agnoscit particulam *que*, & nescio an omnino requiratur.

6. *Eam mutationem.)* Interposuerant alii *igitur*, quæ dictio neque in Romana prima, neque Palat. non magis quam in M. F. D. Gulielmianis. quid quod neque comparet in editione Victorii.

7. *Quæ minus delectent minusque probentur.)* Mauritianus *probent*; elegantius profectò, inquit Gulielmius.

8. *Sensim discedere, quàm repentè præcidere.)* Agnoscit hanc vocem Palatin prim. nam secund. M. F. D. C. *diluere*, quod & in editionum prima. altera quippe *discedere*. unde meo judicio natus error. Aliter Turnebus libro XXVIII. capite 39. videtur similis locus in Lælio c. 21.

9. *Nefas & vitium judicandum est.)* Vix me continui quin deleto illo *vitium*, intulerim *impium*, quod reperi in Palatino primo, edd. tamen omnes stant pro altero.

10. *Si ejusmodi quoque rebus majores natu inter se velint,)* Haud aliter Palat quàm quod agnoscant *quidem* loco *quoque* interponantque *in*; denique repræsentent *velint*, vel *velint*. quomodo & M. & D. nisi quod habeat *nolint interesse*. quod non displicebat Gulielmio, faciebatque, *si ejusmodi rebus majores natu nolint interesse*. mihi simplicius videretur *si quidem majores natu velint interesse*. ut intermedia accesserint ab interpretibus. quam conjecturam scio me adprobaturum senioribus quibuscunque Lambinus edi curavit, *si ejusmodi quoque rebus majores natu non nolint interesse*. audacter satis, & tanto quidem magis, quod ne lectori quidem indicaret. Supra quoque ubi est hodie, *cum relaxare animos & dare se jucundi tati volent*, Palatinus prim. respuit pronomen *se*, neque desideraver m.

11. *Apto: difficilius ad eloquendum: sed satis erit intelligi.)* Palatin. secund. & hujus ævi editiones. nam Victorii, *difficilius est ad eloquendum*. Romana anni CCCCLXXI. *difficilibus ad eloquendum rebus; sed satis, &c* quomodo & Pal. pr. adeo et mihi dubium non sit, legendum *apto, difficilibus ad eloquendum; satis eris intelligi*; ut cetera invexerit librariorum sinistra liberalitas. illud autem *difficilibus*, respicit *rebus*, quod præcesserit. Non displicebat Gulielmio libri unius scripti lectio, *difficile est ad eloquendum: sed, &c.*

12. *Aspectum essent deformem habituræ atque formam, eas.]* Sic Palat. sec. Victorius præterea publicavit, *turpem formam, eas*. sed enim edd. omnes exoletæ, item M. F. D. exhibent nostrum illud vulgata enim: *habituræ atque turpem, tam, &c.*

tati dant operam, ut quàm occultissimè pareant: quarumque partium corporis usus sunt necessarii, eas neq; pudenda, neque earum usus suis nominibus appellant: quodque facere turpe non est, modò occultè; id dicere obscœnum est. 1 itaque nec aperta actio rerum illarum, petulantia vacat, nec oratio obscœnitate. Nec verò audiendi sunt *Cynici*, aut si qui fuerunt Stoici pænè Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re non sint, 2 verbis flagitiosa dicamus: illa autem, quæ turpia sint, nominibus appellemus suis. Latrocinari, fraudare, 3 adulterari, re turpe est: sed dicitur non obscœnè: liberis dare operam, re honestum est, nomine obscœnam: plusque in eam sententiam ab eisdem contra verecundiam disputantur: Nos autem naturam sequamur, & ab omni, quod abhorret 4 ab oculorum, auriumque approbatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, accubatio, vultus, oculi, manuum motus, teneant illud decorum. Quibus in rebus duo maximè sunt fugienda: ne quid effœminatum, aut molle, & ne quid durum, aut rusticum sit. Nec verò histrionibus, oratoribusque concedendum est, ut iis hæc apta sint, nobis dissoluta. SCENICORUM quidem mos 5 tantam habet veteri disciplina verecundiam, 6 ut in scenam sine subligaculo prodeat nemo. verentur enim, ne, si quo casu evenerit, ut corporis partes quædam aperiantur, adspiciantur non decore. Nostro quidem more cum parentibus puberes filii, cum soceris generi non lavantur. Rerinenda est igitur hujus generis VERECUNDIA, præsertim natura ipsa magistra, & duce. Cùm autem pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; VENUSTATEM, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Ergo & à forma removeatur omnis viro non dignus ornatus: & huic simile vitium in gestu, motuque caveatur. Nam & palæstrici motus, sæpe sunt odiosiores; 7 & histrionum nonnulli gestus inepti, non vacant offensione; & in utroq; genere, QUAE sunt recta, & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda est: color, exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea *munditia* non odiosa, neque exquisita nimis, tantùm quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. eadem ratio est habenda vestitus: in quo (sicut in plerisque rebus) *mediocritas optima* est. Cavendum est autem ne 8 aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates: quæ cùm fiunt, 9 anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequemur, si cavebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus; &, si attentos animos ro ad decoris conservationem tenebimus. *Motus* autem animorum, duplices sunt: alteri, cogitationis: alteri, appetitus. Cogitatio, in vero exquirendo maximè versatur: appetitus impellit ad agendum. curandum est igitur, ut cogitatione ad res quàm optimas utamur: appetitum rationi obedientem præbeamus. Et quoniam magna vis orationis est, eaque duplex: altera, contentionis: altera, sermonis: contentio, disceptationibus tribuatur judiciorum, conciorum, senatus: sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium versetur: persequatur etiam convivia. contentionis præcepta 11 rhetorum sunt; nulla sermonis: quamquam haud scio, an possint hæc quoque esse. sed discentium studiis inveniuntur magistri; huic autem qui studeant, sunt nulli: rhetorum turba referta omnia: quamquam quæ verborum, sententiarumque præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. Sed cùm orationis iudicem, *vocem* habeamus, in voce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suavis: utrumque omnino à natura petendum est: verùm alterum exercitatio augebit, alterum imitatio presse loquentium, & leniter. 12 Nihil aliud fuit in Catulis, 13 ut eos exquisito judicio putares uti litterarum; quamquam erant literati: sed & alii. hi autem optimè uti lingua Latina putabantur. Sonus erat dulcis: litteræ neque expressæ, neque oppressæ, ne aut obscurum esset, 14 aut putidum. Sine contentione vox, nec languens, nec canora. Uberior oratio L. Crassi, nec minùs facета: sed benè loqueudi de Catulis opinio non minor 15 Sale verò & facetiis Cæsar, Catuli patris frater, vicit omneis; ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vinceret, in omnibus igitur his elaborandum est, si in omni, quid deceat, exquirimus. Sit igitur hic sermo, in quo *Socratici* maximè excellunt, lenis, minimeque pertinax: insit in eo lepos. Nec verò, tanquam in possessionem suam venerit, excludat alios: sed cùm reliquis in rebus, tum 16 in sermone communi, vicissi-

---

1. *Itaque nec aperta actio rerum illarum, petulantia vacat, nec oratio obscœnitate.*) Sic quidem hodie vulgati; at ævo posteriores, *nec orationi obscœnitas.* quod & inventur in Palat. editisque primis temporibus; nisi quod ii *nec actio rerum illarum aperta, petulantia*, & quod reperit Gulielmius in F. & D. nam M. *oratio obscœnitas.*

2. *Verbis flagitiosa dicamus.*) M. F. D. amplius, *nominibus ac verbis.* neque secus Palatin prim. quàm quod is insuper *ducamus.* nec displ cet vox ex posterema.

3. *Adulterari, re turpe est.*) Palat. prim. item M. D. Langianique *adulterare, turpe est.*

4. *Ab oculorum auriumque approbatione.*) Sic editio Victorii & Romana prima, neque aliter M. D. nam F. & Palat. pr. adhuc au fe sunt particulam *ab.* rectè volgg. *ab ipsa oculorum auriumque approbatione.*

5. *Tantam habet veteri disciplina verecundiam.*) Sic mss. sine præpositione *a*, quæ in posteriores edd. nam avorum sæculo natæ, *veteris disciplina.* Gulielm. videtur hic malusse, *tantum.* quàm *tantam.*

6. *In scenam.*) Vulgo *scena.* sed contra mss. vereresque edd. etiam Victorianam.

7. *Et histrionum nonnulli gestus inepti non vacant offensione.*) Wolfgang. Anemœcius (qui anno CIↃ IↃ XXXV. edidit hunc librum, collatum cum ms. Cœnobii D. Ulrici, quod est Augustæ, affirmat in ms. exstare hanc lectionem, eaque propter ausi sumus illam invehere textui; præsertim cùm nullo apice discreparet Palatin. ille noster prim. aliæ edd. *gestus inepti non vacant.* male. inepta enim multa vacant offensione. at heic planè aliquid requiritur quod accederet ad lasciviam & obscœnitatem: quam intervenire *nodis et nexibus luctantium*, præter D. Cyprianum libro de Spectaculis, etiam Sidonius credidit lib. 2. epist. 2. itique.

8. *Aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus.*) Vocabulum prostremum nullum habet sui vestigium in Palatin.

9. *Animi esse moventur.*) Palat. prim. *moventur.*

10. *Ad decoris conservationem tenebimus.*) Editiones recentiores *decoris* sed littera altera vitiatur non solùm in olim cusis, verùm & Pal. item M. F. D. C. Et pagina sequenti noster: *Motus autem est animus, decus ipsum tenere, de quo ante diximus.* significat nimirum hunc locum. Gulielmius.

11. *Rhetorum sunt; nulla sermonis.*) In possessionem suam reduxi scripturam editionum antiquarum. recentior enim addiderat, *sunt multæ, nulla*; quod neque in Palat. aut M. F. D.

12. *Nihil aliud fuit in Catulis.*) Etiam heic revocavi priscarum edd. lectionem; quam & expressit Victorius: sequentes omiserunt illud *aliud.* quod tamen etiam in membranis Palatinis prim. nisi quod eadem quàm *ut*, &c. at illo *aliud* etiam destituuntur M. F. D. nam recentiores obtruserant nobis; *Quid fuit in Catulis*, &c.

13. *Ut eos exquisito judicio putares uti litterarum.*) Parrhasius libro de Quæstitis per epistolam, verberat os impudentis typographi, quod hinc fuerit fuerit vocem quasi minus necessariam, in quo sensus tamen verteretur, *nisi, bonæ fidei litterarum.* Sed verò neque vocabulum illud ejus reperi in Palatinis, aut ullâ editione notæ melioris. quid quod neque id compareat in Moguntina, aut duabus Romanis. itaque mitor, quibus in impressis locum suum habuerit. haud negem tamen heic optimè convenire.

14. *Aut putidum.*) Ita quoque Victoriana, firmantque Pal. M. F. D. item Lambiniani. editi alii *aut nimis putidum.*

15. *Sale verò & facetiis, &c.*) Rursus libuit adquiescere publicatis à Victorio, quamvis Camerarius ab eo seorsim sentiat; interpositio, *vere conditus & facetiis*, quod certè non compareat in Pal. aut Gulielmi M. F. D aliorumque codicibus.

16. *In sermone communi, vicissitudinem non iniquam putet.*) Non ausus sum recedere à M. F. D præsertim cùm ita quoque Palat. & Augustanus collatus ab Anemœcio. editi olim, *in sermone, communi consuetudine nimiumquam utendum putet.*

cissitudinem non iniquam putet, ac videat in primis, quibus de rebus loquatur: si seriis, severitatem adhibeat: si jocosis, lepórem, in primisque provideat, ne sermo vitium aliquod indicet inesse *moribus*: quod maximè tum solet evenire, cum studiosè de absentibus detrahendi causa, aut per ridiculum, aut severè, malediсè, contumelioseque dicitur. Habentur autem plerumque sermones aut de domesticis negotiis, aut de re, aut de artium studiis, atque doctrina. Danda igitur opera est, ut etiam si aberrare ad alia cœperit, ad hæc revocetur oratio: 1 sed, ut cumq; aderunt res, neque enim omnes 2 iisdem de rebus, nec omni tempore, nec similiter delectamur. Animadvertendum est etiam, quatenus sermo delectationem habeat; &, ut incipiendi ratio fuerit, ita 3 sit definendi modus. Sed quomodo in omni vita rectissimè præcipitur, ut perturbationes fugiamus, id est motus animi nimios, rationi non obtemperanteis: sic ejusmodi motibus sermo debet vacare, ne aut ira exsistat aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignavia, aut tale aliquid appareat. maximeque curandum est, ut eos, quibus cum sermonem conferimus, & vereri, & diligere videamur. Objurgationes etiam nonnumquam incidunt necessariæ, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione majore, & verborum gravitate acriore. 4 id agendum etiam ut ne ea facere videamur *irati*: sed, ut adhibendum, & 5 secandum; sic & ad hoc genus castigandi, tardè, invitique veniamus. nec umquam, nisi necessariò si nulla reperietur alia medicina. sed tamen ira procul absit, cùm qua nihil rectè fieri, nihil consideratè potest. 6 Magna autem parte clementi castigatione licet uti, gravitate tamen adjuncta, 7 ut & severitas adhibeatur, & contumelia repellatur. atque etiam illud ipsum, quod acerbitatis habet objurgatio, significandum est, ipsius causa, qui objurgetur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis *indigna* audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, 8 nec constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt, probari. Deforme etiam est, de *se ipso* prædicare, falsa præsertim, & cum irrisione audientium, imitari militem gloriosum. 9 Et quoniam omnia persequimur, (volumus quidem certè,) dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse, 10 cujus finis est usus: ad quem accommodanda est ædificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatisque diligentia. Cn. Octavio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quòd præclaram ædificasset 11 in Palatino, & plenam dignitatis domum: quæ cum vulgò viseretur, suffragata domino, novo homini, ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus, accessionem adjunxit ædibus. Itaq; ille in suam domum 12 consulatum primus attulit: hic summi, & clarissimi viri filius, in domum multiplicatam, non repulsam solùm retulit, sed ignominiam, & calamitatem. Ornanda est enim *dignitas* domo, 13 non ex domo tota quærenda: nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. & ut in ceteris 14 habenda ratio non sua solùm, sed etiam aliorum: sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum 15 cujusq; generis multitudo, adhibenda est cura laxitatis. aliter ampla domus dedecori domino sæpe fit, si est in ea solitudo, & maximè, si aliquando alio domino solita est frequentari. odiosum est enim, cùm à prætereuntibus dicitur:

16 *O domus antiqua, heu, quàm dispari dominare domino!*

quod quidem his temporibus in multis licet dicere. 17 Cavendum autem est, præsertim si ipse ædifices, ne extra modum sumtu & magnificentia prodeas: quo in genere multum mali etiam in *exemplo* est. studiosè enim plerique, præsertim 18 in hanc partem, 19 facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi viri, virtutem, quis? at quàm multi villarum magnificentiam imitati sunt? quarum quidem certè est adhibendus modus, ad mediocritatemque revocandus: eademq; mediocritas 20 ad omnem usum, cultumq; vitæ transferenda est. Sed hæc hactenus. In omni autem actione suscipienda, tria sunt tenenda: primùm, ut

1. *Sed utcunque adsunt res, &c.*) Deletum ibat Gulielmius vocabulum *res*, auctoritate M. F. D. neque etiam exstat in Palat. verùm cùm pro ea pugnet Aldus Nepos, malui id relinquere suo loco, quàm cum ipso inito certamen; utique cùm habeat omnis editio vetus.

2. *Iisdem de rebus.*) Subintelligе commemoratione, aut quid simile; non enim tollo contra codices *de*, quod Lambinus audet. Gulielmius.

3. *Sic definiendi modus.*) Nihil variant nostri. Turnebiani tamen duo *definiendi*. consulatur lib. XVIII. cap 39.

4. *Id agendum etiam, ut ne ea facere videamur irati.*) Requirit sententia tantum aut tamen, non *et am.* annotatque Ianus Gulielmius alicubi scriptum, *fatagendum*: si sic, in hl certius, quàm *etiam* mutandum in aliam quamcunque particulam.

5. *Secandum; sic & ad hoc.*) Revocavi scripturam primarum editionum, certè Palatinorum. Camerarius enim duobus vocibus amplius, *secundum medici veniunt, sic.* posteriores unâ tantum, *secundum medicinæ sic ad hoc genus castigandi, tardè invitique veniamus*, sed præter omnes mss.

6. *Magna autem parte.*] Recentiores editi *ex parte*, contra mss. & edd. exoletas.

7. *Vis & severitas.*) Haud secus Victorii editio, neque aliter Palat. aut F. nam editis aliis abest *&*.

8. *Nec constanter fieri possunt, nec ab iis qui adsunt probari.*) Expressi Palatinum prim. cui fere accedit editio omnium prima editi enim posita, *ea nec constanter fieri possunt, nec iis qui adsunt approbari*.

9. *Et quoniam omnia persequimur (volumus quidem certè, dicendum, &c.*] Iterum fugillator typographus nescio quis Parrhasio, tanquam hunc locum corruperit cùm vera esset lectio: *Et quoniam omnia persequi volumus quidem certè, dicendum, &c.* at eam sententiam non invenio in Palat. non in olim cusis, non in celebribus edd. sed planè priorem. neque fieri potest altera ejus.

10. *Cujus finis est usus.*) Sic & Palatin. Gulielmius malebat, *& usus*, quod & in M. F. D. item avorum ævo cusis; ut dicat eundem finem ædificandi domus esse & usum. qui sensus etiam resultat ex altera scriptura.

11. *In Palatino.*] Sic Danielis ms. suffragaturque editio Romana omnium princeps. vulgata *Palatii*. minus bellè. in altero subauditur *monte*. ita sæpe legimus, *in Aventino, in Æsquilino*. Gulielm.

12. *Consulatum primus attulit.*] Nupere vulgati *intulit*, minus rectè. respondet enim *attulit* illi *retulit*, quod mox sequitur. neque enim id otiosum est, ut quidam autumant; habentque utrunque & vett. edd. & 1 bri calamo exarati.

13. *Non ex domo tota quærenda.*] Ita Gulielmiani. nam typis quondam publicati *non tota ex domo quærenda*. recentius impressi, *domus dignitas tota, &c.* superflue.

14. *Habenda ratio non sua solùm.*] Vulgatius *sui*, contra consensum veterum membranarum. Gulielm.

15. *Cujusque generis.*] Inveni & ista in omnibus editionibus jam antiquatis. & tamen Palatinus noster expressit, *cujusque modi*.

16. *O domus antiqua, heu, quàm dispari dominare domino.*] Retinui quod inveni in plerisque, cuius avorum sæculo: tanto quidem magis quod calculum eis adderent mss. Gulielmii aliorumque. haut reprehendo tamen quæ dictat Turneb. lib. XXVIII. cap. 39. Adversariorum: imò nec abhorreo à transpositio verborum qui placuit Gulielmio. Sirleto. nam Latomi conjectura à Nannio producta lib. IX. Miscellan. minimum abit à litteris.

17. *Cavendum autem est.*] In sedem prisi nam intuli vocem *autem*, quæ & in ed. Romana prima, vulgatisque à Victorio, neque recedunt Gulielm. aut Palatt. sequentes invexerant *scavendum est etiam*.

18. *In hanc partem.*] Restitui quod publicarat olim Victorius, quoniam ei faverent Palatt. & Gulielmiani. seqq. *in hac parte*.

19. *Facta principum imitantur.*] Mauritianus meus, *principum*, neque secus editio Romana prima. Gulielm.

20. *Ad omnem usum cultumque vitæ transferenda.*] Ita scripsi ex mss. libr. 5. nam ab hab tandi mediocritate admonitus, iterum inculcat, in omni vitæ usu ac cultu tenendum id quod est mediocre; fugiendum id quod aut nimium aut parum. Alia sententia vulgo edunt, *ad communem usum cultumque vitæ referenda*. ut dicat; jam mediocritatem referendam ad cujusque usum & cultum vitæ. rectè id quidem: sed contra omnes libros. sic Gulielmius; cujus castigationem præfert editio Victorii.

I. Ita-

appetitus rationi pareat: quo nihil est ad officia conservanda accommodatius: deinde, ut animadvertatur, quanta illa res sit, quam efficere velimus: ut neve major, neve minor cura, & opera suscipiatur, quam causa postulet. 1 tertium est, ut caveamus, ut ea, quæ pertinent ad liberalem speciem, & dignitatem moderanda sint. Modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo antè diximus, nec progredi longiùs. 2 Horum tamen trium præstantissimum est, *appetitum obtemperare rationi*.

Deinceps de ordine rerum, & temporum oportunitate dicendum est. 3 Hac autem scientia continetur ea, quam Græci εὐταξίαν nominant, non hanc, quam interpretamur modestiam: quo in verbo modus inest: sed illa est εὐταξία, in qua intelligitur ordinis conservatio. Itaque, ut eandem nos modestiam appellemus, sic definitur à Stoicis, ut MODESTIA SIT SCIENTIA earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque videtur eadem vis ordinis, & collocationis fore. Nam & ordinem sic definiunt, COMPOSITIONEM rerum aptis, & accommodatis locis. locum autem actionis, oportunitatem temporis esse dicunt. tempus autem actionis oportunũ, Græcè εὐκαιρία Latinè appellatur occasio. sic fit, ut, modestia hæc, quam ita interpretamur ut dixi, scientia sit oportunitatis idoneorum ad agendum temporum. 4 Sed potest esse eadem prudentiæ definitio, de qua principio diximus. hoc autem loco de moderatione, & temperantia, & earum similibus virtutibus quærimus. Itaque, quæ erant prudentiæ propria, suo loco dicta sunt. quæ autem harum virtutum, 5 de quibus jamdiu loquimur, quæ pertinent ad verecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum vivimus, nunc dicenda sunt. Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione constanti, sic in vita omnia sint *apta* inter se, & convenientia. TURPE est enim, valdeque vitiosum, in re severa 6 convivio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles, cùm haberet collegam in prætura Sophoclem poëtam, hique de communi officio convenissent, & casu formosus puer præteriret, dixisse eq, Sophocles: *O puerum pulchrum, Pericle! At enim prætorem Sophocle, decet non solùm manus sed etiam oculos abstinentem habere.* Atque hoc idem Sophocles si in athletarum probatione dixisset, justa reprehensione caruisset. tanta vis est & loci, & temporis. Ut si quis, cùm causam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditatur, aut si quid aliud attentiùs cogitet, non reprehendatur. at hoc idem si in convivio faciat, inhumanus videatur, *insectia* temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, ut, si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna perversitas, facilè apparent, nec magnopere admonitionem, & præcepta desiderant. quæ autem parva videntur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab iis est diligentiùs declinandum, 7 ut in fidibus, aut in tibiis, quamvis paullum discrepent, tamen id à sciente animadverti solet: sic videndum est in vita, ne fortè quid *discrepet*; vel multo etiam magis, quo major, & melior actionum, quàm sonorum concentus est. Itaque, ut in fidibus musicorum aures vel minima sentiunt: sic nos 8 si acres, ac diligentes judices esse volumus, animadversoresque vitiorum, magna sæpe intelligemus ex parvis. Ex oculorum obtutu, 9 ex superciliorum aut remissione, aut contractione, ex mœstitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex submissione, ex ceteris similibus, facilè judicabimus, quid eorum aptè fiat, quid ab officio, naturæque discrepet. Quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, *ex alio* judicare: ut, si quid dedeceat in aliis, vitemus & ipsi. fit enim nescio quo modo, ut MAGIS in aliis cernamus, quàm in nobismetipsis. 11 si quid delinquitur, itaque facillimè 12 corrigantur in discendo, quorum vitia imitantur, emendandi causa, magistri. Nec verò alienum est, 13 ad ea eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel etiam *usu peritos*, &, quid his 14 de quoque officii genere placeat, exquirere. MAJOR enim pars eò ferè deferri solet, quo à natura ipsa deducitur, in quibus videndum est, non modò quid quisque loquatur, sed etiam, 15 quid quisque sentiat, atque etiam, qua de causa quisque sentiat. Ut enim pictores, & ii, qui signa fabricantur, 16 & verò etiam poëtæ, suum quisque opus à vulgo considerari vult: ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur: hique & secum, & cum aliis, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum judicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & *corrigenda* sunt. Quæ verò more aguntur, institutisque civilibus, de iis nihil est præcipiendum. Illa enim ipsa præcepta sunt: nec quemquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinemque civilem fecerint, locutive sint, idem sibi arbitretur licere. Magnis illi, & divinis bonis hanc *licentiam* assequebantur. Cynicorum verò ratio, 17 tota est ejicienda est enim inimica verecundiæ, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum vita perspecta

in

---

1. *Tertium est ut caveamus, ut ea quæ pertinent ad liberalem speciem & dignitatem moderanda sint.*) Par illud verborum *ut caveamus*, suspicor ab librariorum adjecta manu. si non; nec inest animus ad lectionem prim. Palatini, *ut ea quæ pertinent ad liberalitatem specie & dignitate; moderata sint*: quomodo cùm & legatur in membranis D. Victii Augustan. s. nihil certius est quam sic deinceps publicandum.

2. *Horum tamen trium præstantissimum est.*) Mauricianus *præsentissimum*. & id verbi interpretatur eleganter eruditissimus Victor.

3. *Hac autem scientia continetur ea quam &c.*) Reposui in veterem sedem scripturam editionum veterum, quam & expressit Victorius, extatque in Palat. n. & F. D. nam nuper natæ, *hac autem scientia continetur eam, &c.*

4. *Sed potest esse eadem.*) M. P. voce transposita, *eadem esse*; Palatinus verò pr. amplius: *sed potest hæc eadem esse*; quod perplacet.

5. *De quibus jamdiu loquimur.*) Sic M. F. D. item Palat. neque aliter aut editio Romana prima, aut vulgati auctore Victorio. sequiores, *jamdudum*.

6. *Convivio dignum, aut delicatum, &c.*) M. F. D. *convivia digna*. Palat. prim. *convivii nullæ*. quæ lectio sanè millecuplò Ciceronе dignior quam alteram; meo quidem judicio: dijudicent tamen prudentiores.

7. *Ut in fidibus aut in tibiis.*) Palatinus primus, *ut in fidibus tibiis*. omisis ceteris.

8. *Si acres ac diligentes judices esse volumus animadversoresque vitiorum.*) Editio Romana prima, *diligentes esse volumus animadversores vitiorum*; neque aliter Palat. secund. M. F. D. quod ad vocem *judices* attinet: sed solus F. adjecit encliticam.

9. *Ex superciliorum aut remissione, aut contractione.*) Haud aliter mss. nostri & Gulielmii, & ultimæ vetustatis editiones. Parrhasius tamen in Quæstiis per epistolam, invehitur in nescio quem impressorem, tanquam hunc locum mutarit: legendum enim: *ex tensissione superciliorum, aut remissione, aut contractione.* Bone Deus, quos ille habuit libros!

10. *Ut si quid dedeceat in alio, vitemus & ipsi.*) Prima editio *in illis*, quomodo & Maurit. expressitque Victorius. al æ, *in illo*. prim. Palatinus, *ut si quid dedeceat aliis vitemus ipsi*, pro *in illo* pugnat Parrhasius, in Quæstiis per epistolam.

11. *Quid delinquitur.*) Romana prima, *delinquatur*. Palat. prim. *delinquimur* quòd & genuinum putarim.

12. *Corrigantur in discendo quorum vitia.*) Sequiores edd. *corrig in disc.* prima verò omnium item Romana secunda exhibent nobis, *in dijudicando vitia quorum*: adeo ut nec piam suspicari, illud, *in discendo*, inculcatum ab interprete.

13. *Ad ea eligenda.*) Palatinus primus, *dirigenda*.

14. *De quoque.*) Ita quoque publicari à Victorio. nam alii *de unoquoque*. quod in nullo mss. G. Gulielmii.

15. *Quid quisque sentiat, atque etiam qua de causa quisque sentiat.*) Parrhasius invehitur, Quæstiis suis per epistolam, in typographum Mediolanensem, tanquam de suo adjecisset Ciceroni, *atque etiam qua de causa quisque sentiat*. ad illa tamen omnia reperiuntur in editionibus antiquioribus, nostrisque: adeò mss. locumque suum bellè tuentur.

16. *Et verò etiam poëtæ.*) Videtur istud complacitum Gulielmio, fidente ejus Mauritiano Codici: tamen Manutius prodidit, restare in plerisque mss. & *verè etiam poëtæ*, neque secus Pal. prim. aliique.

17. *Tota est ejicienda.*) Forsan, *rejicienda*, inquit Gulielmius.

1 Etsi

in rebus honestis, atque magnis est, benè de repub. sentientis, ac bene meritos, aut merenteis, aliquo honore aut imperio affectos, observare, & colere debemus: tribuere etiam multum *senectuti*: cedere iis qui magistratum habebunt: habere delectum civis, & peregrini: 2 in ipsoque peregrino, privatimne, an publicè venerit: ad summam, ne agam de singulis, communem totius generis hominum conciliationem, & consociationem colere, tueri, servare debemus. Jam de artificiis, & quæstibus, qui *liberales* habendi, qui sordidi sint, hæc ferè accepimus. Primum improbantur ii quæstus, qui in odia hominum incurrunt: 3 ut portitorum, ut fœneratorum. Illiberales autem, & sordidi 4 quæstus mercenariorum, omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. est enim illis ipsa merces auctoramentum servitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant. 5 nihil enim profecturi, nisi admodum mentiantur. 6 nec verò quidquam 7 est turpius vanitate. opificesque omnes in sordida arte versantur. nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. 8 minimeque artes hæ probandæ, quæ ministræ sunt voluptatum. *cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores*, ut ait Terentius. 9 adde huc, si placet, unguentarios, saltatores, 10 totumque ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia major inest, aut non mediocris utilitas quæritur, ut medicina, ut architectura, ut doctrina rerum honestarum, hæ sunt iis, quorum ordini conveniunt, honestæ. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est, sin magna, & copiosa, multa undique apportans, multisque sine vanitate impartiens: non est admodum vituperanda atque etiam, si satiata quæstu, vel contenta potius, ut sæpe ex alto in portum, ex ipso portu se in agros, possessionesque contulerit, videtur jure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est *agricultura* melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil libero dignius. de qua, quoniam in Catone majore satis multa diximus, 12 illinc assumes, quæ ad hunc locum pertinebunt. Sed ab iis partibus, quæ sunt honestatis, quemadmodum officia ducentur, satis expositum videtur. Eorum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio, & comparatio; de duobus honestis utrum honestius. qui locus à Panætio est prætermissus. Nam cùm omnis honestas manet à partibus quatuor, quarum una sit cognitionis; altera, communitatis; tertia, magnanimitatis: quarta, moderationis; hæ in deligendo officio sæpe inter se comparentur, necesse est. Placet igitur, *aptiora* esse naturæ ea officia, quæ ex communitate, quàm ea, quæ ex cognitione ducantur: idque hoc argumento confirmari potest, quòd, si contigerit ea vita sapienti, 12 ut in omnium rerum affluentibus copiis, quamvis omnia, quæ cognitione digna sunt, summo otio secum ipse consideret, & contempletur: tamen, si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit, excedatè vita. Princepsque omnium virtutum est illa sapientia quam σοφίαν Græci vocant: 13 prudentiam enim, quam Græci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus: quæ est rerum expetendarum, fugiendarumq; scientia. illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum est divinarum, atq; humanarum scientia: in qua continetur deorum, & hominum communitas, & societas inter ipsos. ea si maxima est, ut est certè: necesse est, quod à communitate ducatur officium, id esse maximum. Etenim cognitio, contemplatioque naturæ, manca quodam modo, atque inchoata sit, si nulla actio rerum consequatur. ea autem actio in hominum commodis tuendis maximè cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo hæc *cognitio* anteponenda est: atq; id optimus quisque re ipsa ostendit, & judicat. Quis enim est 14 tam cupidus in perspicienda, cognoscendaque rerum natura, ut, si ei tractanti, contemplantique res cognitione dignissimas, 15 subitò sit allatum periculum, discrimenq; patriæ, cui subvenire, opitularique possit: non illa omnia relinquat, atque abjiciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amicitiæ, aut periculo fecerit, quibus rebus intelligitur, CRUDELIS, officiisque scientiæ, præponenda esse officia justitiæ, quæ pertinent 16 ad hominum utilitatem: qua nihil homini esse debet antiquius. Atque illi, quorum studia vitaque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus & comodis non recesserunt. nam & erudiverunt multos, quo meliores cives, 17 utilioresque rebus suis publicis essent: ut Thebanum Epaminondam Lysias Pythagoreus, 18 Syracusium Dionem Plato, multique multos: nosque ipsi, quidquid ad rempublicam attulimus, (si modò aliquid attulimus) à doctoribus, atque

1. *Esse meritos aut merentèis, aliquo honore.*) Est à mss. nostris, nisi quod Palatinus primus præterea, *esse aliquos*, &c. ut forte restituendum sit auctoris illud vocabulum: velitque non secus honorandos esse Philosophos aliosque privatos bene merente de republica, atque eos qui constituti sunt in honore vel imperio. Et vel hujus dictionis protractæ causa nonnihil mihi debebit spero studiosus Ciceronis. antea enim, sententia erat & inepta & inornata nam non loqui hic Tullium de constitutis in aliquo magistratu, evincunt illa sequentia; *videre in eo magistratum habebunt.* Et quid est incivilius quàm censere, minimè observandos esse colendosque, quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, deque repub. bene sentientes, imò adeo merentes, si privati vixerint, si non simul fuerint in aliquo honore aut imperio?

2. *In ipsoque peregrino.*) Sic quoque Lambinus firmatque M. F. D. Item Palatin. editioque Romana prima, & Victorina. alii, *in ipso quoque peregr.*

3. *Ut portitorum, ut fœneratorum.*) Est ab editione principe, item Romana secunda. nam prima, *ut portitorum, fœneratorum.* seqq. *ut portitorum & fœneratorum.* & verò noltram scripturam, reperit etiam in omnibus suis Gulielmius, probabatque unicè. sic paullo post, *ut medicina, ut architectura.*

4. *Quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ.*) Palat. prim. nullam habet dictionis omnium litteram. & poterat profectò abesse.

5. *Nihil enim proficiunt.* Pal. item M. D. *proficiant.*

6. *Nec ea in quicquam.*) Revocavi in locum suum mss. plurium scripturam, quæ & in Romana prima & Victorina. alii, *nec verè quicquam.*

7. *Nec verò quicquam est turpius vanitate, opificesque omnes in sordida arte versantur.*) Sic Palat. sec. & Gulielmiani, nisi quod F. *omnes qui in.* Verumenimverò membranæ Palatinæ primæ, *vanitate opificum, qui omnes in sordida*, quam lectionem sanè habuerim ferè meliorem hactenus vulgata.

8. *Minimeque artes hæ probandæ.*) Vocula *hæ* non aspicitur in edd. omnium primis Palat. præterea habent; *probantur.*

9. *Adde huc, si placet, &c.*) Victorii editionem sequor; cui accedunt M. F. D. item Palat. alludituque Romana prima, in qua *huic* cetera edd. *adde hic.*

10. *Totumque ludum talarium.*) Pal. pr. *totum ludum tabularium* Maurit. *tablinarium.* consulatur Parrhasius in Quæstis. defendit enim egregie vulgatam contra eum qui ediderat *talarem.*

11. *Illinc assumes.*) Gulielmius fidem secutus Maurit. reponebat *ilia*, sicque Palat. pr. m.

12. *Ut in omnium rerum affluent. hac copiis, quamvis.*) Secutus sum quo vocabar à Palat à M. D. ejectoque vocem *divitus.* quæ ferè in hactenus vulgatis & eam quidem antea quoque respuerat Victorius, sed adhuc illico Camerarius.

13. *Prudentiam enim, quam Græci φρόνησιν dicunt.*) Vox postrema non est in Palat. pr. neque agnoscit Moguntina editio, aut Romana secunda.

14. *Tam cupidus in perspicienda, &c.*) Ingerunt alii forte legendum, *tam cupida perspicienda cognoscendaque rerum natura, &c.* ex supervacuo. auferendi enim casus positus pro gignendi, ut æpe alias ita *divus & anus, &c.* Gulielmius.

14. *Subitum sit allatum periculum.*) Nihilo pejus, si non melius, Pal. pr. *oblatum.* e quo alludit ed Romana prima in qua, *oblatum.*

16. *Ad hominum utilitatem.*) Non de nihilo est, quod Palatinus pr. ostentet *ad hominem caritatem.*

17. *Utilioresque rebus suis publicis essent.*) Videtur Gulielmius inclinasse in Lambinianum illud, *& suis, & publicis*, quod & in Aldi Nepotis editione non aufus fui admittere, quod sic nulla edita antiqua, nullus liber auctoritatis robustæ & verò, si inspiciamus penitus mentem auctoris, talis interpolatio ad mentem ejus non fuerit.

18. *Syracusium Dionem Plato.*) Palatin. prim. particula auctior, *& Plato.*

que *doctrina* instructi ad eam, & ornati accessimus. Neque solùm vivi, atque præsentes studiosos discendi erudiunt, atque docent: sed hoc idem etiam *post mortem* monumentis litterarum assequuntur. nec enim locus ullus prætermissus est ab iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad disciplinam reip. pertineret: ut otium suum ad nostrum negotium contulisse videantur. ita illi ipsi doctrinæ studiis & sapientiæ dediti, ad hominum utilitatem suam intelligentiam, prudentiamque potissimùm conferunt. 1 Ob eam que causam eloqui copiosè, modò prudenter, melius est, quàm vel acutissimè sine eloquentia cogitare: quòd *cogitatio* in se ipsa vertitur, eloquentia complectitur eos, quibuscum communitate juncti sumus. 2 Atque ut apum examina non fingendorum favorum causa congregantur, sed cum congregabilia natura sint, fingunt favos: sic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, 3 adhibent agendi, cogitandique sollertiam. Itaque nisi ea virtus, quæ constat ex hominibus tuendis, id est, ex societate generis humani attingat cognitionem rerum, solivaga cognitio, & jejuna videatur. itemque magnitudo animi, 4 remota communitate, conjunctioneque humana, feritas sit quædam, & immanitas. Ita fit, ut vincat cognitionis studium consociatio hominum, atque communitas. Nec verum est, quod dicitur à quibusdam, propter *necessitatem* vitæ, quòd ea quæ natura desideraret, consequi sine aliis, atque efficere non possemus, 5 idcircò istam esse cum hominibus communitatem, & societatem: quòd si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi *virgula divina*, ut ajunt, suppeditarentur: tum optimo quisque ingenio negotiis omnibus omissis, totum se 6 in cognitione, & scientia collocaret. Non est ita. nam & solitudinem fugeret, & socium studii quæreret; tum docere, tum discere vellet, tum audire, tum dicere. Ergo omne officium, quod ad conjunctionem hominum & ad societatem tuendam valet 7 anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur. Illud fortasse quærendum sit, num hæc communitas, quæ maximè est apta naturæ, sit etiam moderationi, modestiæque semper anteponenda. Non placet. sunt enim 8 quædam partim ita fœda, partim ita flagitiosa, ut ea, ne conservandæ quidem patriæ causa, sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tætra quædam, ita obscæna, ut dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur 9 non suscipiet quisquam *reip. causa*; 10 nec resp. quidem pro se suscipi volet. 11 Sed & hæc commodiùs se res habet, quòd non potest accidere tempus, ut intersit reip. quidquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem effectum sit, in officiis deligendis id genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. etenim cognitionem, prudentiamque sequitur considerata actio, ita fit, ut AGERE considerate pluris sit, quam cogitare prudenter. Atque hæc quidem hactenus. patefactus est enim locus ipse, ut non sit difficile in exquirendo officio, quod cuique sit præponendum, videre. In ipsa autem communitate sunt *gradus* officiorum: ex quibus, quid cuique præstet, intelligi possit; ut prima diis immortalibus; secunda, patriæ; tertia, parentibus, deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest, non solùm id homines solere dubitare, honestumne, an turpe sit: sed etiam, duobus propositis honestis, utrum honestius. Hic locus à Panætio est, ut suprà dixi, prætermissus. Sed jam ad reliqua pergamus.

M. TVL-

---

1. *Ob eamque causam eloqui copiosè, modò prudenter.*) Est ab F. & D. & neque aliter Palatinus pr. nisi quod is insuper, *modò & prudenter.* non male. vulgatiores, *ob eam etiam causam.* Victorius, *ob eamque etiam causam.*

2. *Ut apum examina.*) Pal. pr. ut & M. F *apium*; imo sic & editio prima Romana.

3. *Adhibent agendi cogitandique sollertiam.*) Haud aliter Pal. noster pr. nam M. F. D. ut & antiquitus impressi, *congregandique*: minus recte.

4. *Remota communitate.* Non ausus sum excludere lectionem exemplaris Palatini primi, sustentatam auctoritate editionum primariarum, ac plerorumque manuscriptorum; etiam eorum quibus usos Gulielmius, quamvis ipse ab ea voce alienior. de ea ego latius in Suspicionibus meis.

5. *Idcirco istam esse cum hominibus.*) Palatinus prim. discrtè, *ideo initam esse.* quod nescio cuinam debeat displicere, quamvis & vulgatæ scripturæ sua quoque sit venustas. & verò *initum* ante octavum annos aggessit quoque nobis è codice Augustano VVolfgangus Ainemœcius. itaque sic legatur.

6. *In cognitione & scientia.*) Laudat hæc Tullii Parrhasius in Quæstionibus per epistolam; sed ita, tanquam esset genuinum, *in cognitione scientiæ*; quomodo nulli libri vel impressi vel scripti, quod sciam.

7. *Anteponendum illi officio.*) Gulielmius expunxit vocem *officio*, an ex libris nescio non admodum hodie desiderari, palam est.

8. *Quædam partim ita fœda, partim ita flagitiosa.*) Palat non iterat voculam *partim*. Editio princeps Moguntina, & Romana secunda servant *quædam ita fœda, partim ita flagitiosa* sequente quæ scriptura, adeantur commentaria Aldi Nepotis vulgatores, *quædam partim ita fœda, quædam partim ita flag.*

9. *Non suscipiet quisquam reipubl. causa.*) D. & o *quisquam* non est in Pal. aut M. F. D. ejus loco habetur tus à Victorio *quo.*

10. *Nec respublica quidem pro se.* M. P. *ne respubl.* at Pal. pr. *nec rempublicam quidem pro se.* quod autem bus gratius, invenitque in uno suorum Aldus junior.

11. *Sed & hæc commodiùs se res habet.*) Ita Victorii editio, ac quatuor mss. Aldi. Palatin. enim pr. *sed hoc commodius se res habebit*, ut suspicer ab interpolatore illas, *se res habet*, ac fuisse initio, *sed & hoc commodius quod.*

M Tvllii Ciceronis De OFFICIIS, ad MARCUM FILIUM. LIBER SECVNDVS.

QUEMADMODUM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab omni genere virtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. Sequitur, ut hæc officiorum genera persequar, quæ pertinent ad vitæ cultum, & ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. in quo tum quæri dixi, quid *utile*, quid *inutile*: 1 tum ex utilibus quid utilius, aut quid maximè utile, de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de judicio meo dixero. Quamquam enim libri nostri compluceis non modò ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitaverunt: tamen interdum vereor, ne quibusdam bonis viris philosophiæ nomen sit invisum: miscenturque, in ea tantum me operæ, & temporis ponere. Ego autem quamdiu resp. per eos gerebatur, quibus se ipsa *commiserat*, omneis meas curas, cogitationesque in eam conferebam: cùm autem dominatu unius omnia tenerentur, neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus: socios denique tuendæ reip. summos viros amisissem: nec me angoribus dedidi, quibus essem confectus, nisi iis restitissem: nec cursum indignis hominibus docto voluptatibus Atq; utinam resp. stetisset quo cœperat statu, nec in homines 2 non tam commutandarum rerum, quàm evertendarum cupidos, incidisset. primùm enim, ut stante rep. facere solebamus, in agendo plus, quàm in scribendo, operæ ponere cœpimus, deinde ipsis scriptis non ea, quæ nunc, sed actiones nostras mandaremus, ut sæpe fecimus. Cùm autem resp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni solebat, nulla esset omnino, illæ scilicet litteræ conticuerunt, forenses, & senatoriæ. nihil agere autem cùm animus non posset: in his studiis ab initio versatus ætatis, existimavi 3 honestissimè posse deponi, si me ad philosophiam retulissem, cui cùm multum adolescens, dicendi causa, temporis tribuissem: posteà quàm honoribus inservire cœpi, meq; totum reip. tradidi; 4 tantum erat philosophiæ loci, quantum superfuerat amicorum, 5 & reipub. temporibus. Id autem omne consumebatur in legendo: scribendi otium non erat. Maximis igitur *animis* hoc tamen boni assecuti videmur, ut ea litteris mandaremus, quæ nec satis erant nota nostris, & erant cognitione dignissima. QUID EST enim, per deos, optabilius sapientia? quid præstantiùs? quid homini melius? quid homine dignius? 6 Hanc igitur qui expetunt, philosophi nominantur: nec quidquam aliud est philosophia, si interpretari velis, quàm studium sapientiæ. *Sapientia* autem est, (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum divinarum, & humanarum, causarumque, quibus hæ res continentur, scientia: cujus studium qui vituperat, haud sanè intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet. Nam sive oblectatio quæritur animi, requiesque curarum: quæ conferri cum eorum studiis potest, qui 7 semper aliquid anquirunt, quod spectet, & valeat ad bene, beateq; vivendum? 8 sive ratio constantiæ, virtutisque ducitur: aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam dicere maximarum rerum artem esse, cùm minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum consideratè loquentium, atq; in maximis rebus errantium. Si autem est aliqua disciplina virtutis ubi ea quæretur, cùm ab hoc discendi genere discesseris? Sed hæc, cùm ad philosophiam cohortamur, accuratiùs disputari solent: quod alio quodam libro fecimus. Hoc autem tempore tantùm nobis declarandum fuit, cur orbati reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimùm contulissemus. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis, & eruditis, quærentibus, satisne constanter facere videamur, qui cùm *percipi nihil* posse dicamus, tamen & aliis de rebus disserere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officii persequamur. Quibus vellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ii, quorum vagetur animus errore, nec habeat umquam, quid sequatur. quæ enim esset ista mens, vel quæ vita potiùs, non modo disputandi, sed vivendi ratione sublata? Nos autem, ut ceteri, alia, certa, alia incerta esse dicunt: sic ab his dissentientes, alia probabilia, 9 contrà alia non probabilia esse dicimus. Quid est igitur

1. TUM ex utilibus quid utilius, aut quid maximè utile.] Habentur hæc omnia quidem in Palat. prim. non etiam in M. F. D. Palat. sec. nedum ut approbent illa Lambini una; *tum ex duobus utilibus quid utilius, aut ex pluribus quid maximè utile.* imò sic nulli quidem typis excusi.

2. *Non tam commutandarum rerum quàm evertendarum cupidos fore.*) Palat. prim. non habet illud *rerum*. quod glossographine alicujus sit, disquirent otiosiores.

3. *Honestissimè posse deponi.*) Vulgati aliquot, *molestissimè* inserunt inter vocem primam & secundam; quod tamen non comparet in ed. Romana prima, aut M. D. neq; agnoscit editio Victorii: recepit tamen iterum Camerarii, exstatque in Palatino primo, sed non etiam in sec.

4. *Tantùm erat Philosophiæ loci.*) Vocabulum *loci*, non videtur in Maurit. neque videbatur requirere Gulielmus.

5. *Et reipubl. temporibus.*) Ita F. D. M. Pal. sec. neque aliter edd. antiquæ nam novatrices, *temporibus*. in Pal. pr. est *tempori*.

6. *Hanc igitur qui expetunt.*) Palat. sec. M. F. D. *exspectant*. alterum est in Palat. prim. edd. quæ priscis, quarum Romana prima non admisit vocalem *igitur*. sec. & Moguntina collocarunt post *expetunt*.

7. *Semper aliquid anquirunt.*) Ita Maurit. aliorumque scripti. cui alludunt edd. priscæ & mss. in quibus *acquirunt*: quamquam ferè hoc priore melius; licet placitum Lamb. no. ac Gulielmio. vulgatiores, *inquirunt*, quod & in multorum membranis, etiam Nannii.

8. *Sive ratio constantiæ virtutisque ducitur.*) Reduxi lectionem Victorianam, quippe Camerariana *quæritur*, præter mss. omnes, & antiquitus typis expressos. sic enim Moguntina & Romana prima; exstat tantum illud *quæritur* in secunda. ceterum notandum duxi loco *constantiæ* esse in Pal. pr. *vivendi*.

9. *Contrà, alia non probabilia esse dicimus.*) Illud *non probabilia* abest M. F. D. Palat. secund. neque agnoscunt veteres edd. nisi quod quædam earum *alia improbabilia*. prius hæret in Palat. prim. expressitque Victorius idem tamen Palatin. abjectivoculam *esse*, quæ neque in ed. Romana prima.

Igitur, quod me impediat, ea, quæ mihi probabilia videantur, sequi: quæ contrà, improbare: atque affirmandi arrogantiam vitantem, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum? Contra autem omnia disputatur à nostris, quòd hoc ipsum probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte causarum esset facta contentio. Sed hæc explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quamquam in antiquissima, nobilissimaque philosophia, Cratippo auctore, versaris, iis similimo, qui ista præclara pepererunt: tamen hæc nostra 1 finitima vestris, ignota esse nolui. Sed jam & ad instituta pergamus. Quinque igitur rationibus propositis officii persequendi, quarum duæ ad decus, honestatemque pertinent: duæ ad commoda vitæ, copias, opes, facultates: quinta ad eligendi judicium, si quando ea, quæ dixi, pugnare inter se videntur: 2 honestatis pars, confecta est: quam quidem tibi cupio esse notissimam. Hoc autem, de quo nunc agimus id ipsum est, quod utile appellatur, 3 in quo verbo lapsa consuetudo declexit de via, sensimque eò deducta est, ut honestatem ab *utilitate* secernens, & constitueret honestum esse aliquid, quod utile non esset: & utile, quod non honestum: qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi severè sanè, atque honestè, hæc tria genera confusa, cogitatione distinguunt. quidquid enim justum sit, id etiam utile esse censent: itemque quod honestum, idem justum: ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile. Quod qui parum perspiciunt, hi sæpe versutos homines, & callidos admirantes; *malitiam*, sapientiam judicant. quorum error eripiendus est, opinioque omnis ad eam spem traducenda, ut honestis consiliis, justisque factis, non fraude, & malitia se intelligant ea, quæ velint, consequi posse. Quæ ergo ad vitam hominum tuendam pertinent, partim sunt inanima, ut aurum, argentum, ut ea, quæ gignuntur è terra, ut alia ejusdem generis: partim animalia, quæ habent suos impetus, & rerum appetitus. Eorum autem alia rationis expertia sunt, alia ratione utentia. Expertes rationis, equi, boves, reliquæ pecudes, apes, & quarum opere efficitur aliquid ad hominum usum atq; vitam. Ratione autem utentium duo genera ponuntur: unum *deorum*: alterum, *hominum*. deos, placatos, pietas efficiet; & sanctitas: proximè autem, & secundum deos, homines hominibus maximè utiles esse possunt. Earumque rerum, quæ noceant, & obsint, eadem divisio est. Sed quia deos nocere non putant, his exceptis, homines, hominibus 5 obesse plurimùm, arbitrantur, ea enim ipsa, quæ inanima diximus, pleraque sunt hominum operis effecta, quæ nec haberemus, nisi *manus*, & *ars* accessisset: nec his sine hominum administratione uteremur. neque enim valitudinis curatio neque navigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumque reliquorum perceptio, & conservatio, sine hominum opera ulla esse potuisset. Jam verò & earum rerum, quibus abundaremus exportatio, & earum, quibus egeremus, invectio, certè nulla esset, nisi his muneribus homines fungerentur. eademque ratione nec lapides è terra exciderentur ad usum nostrum necessarii:

6 Nec ferrum, aut aurum, argentum effoderetur penitus abditum.

sine hominum labore, & manu. Tecta verò, quibus & frigorum vis pelleretur & calorum molestiæ sedarentur, unde aut initiò generi humano dari potuissent, 7 aut postea subveniri, si aut vi tempestatis, aut terræ motu, aut vetustate accidissent, nisi communis vita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? 8 Adde ductus aquarum, derivationes fluminis fluctuumque irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos, 9 quæ unde sine hominum opera habere possemus? ex quibus, multisque aliis perspicuum est, qui fructus, quæque utilitates ex rebus iis, quæ sunt inanimæ, percipiantur, eas nos nullo modo sine hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui denique ex *bestiis* fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adjuvarent, percipi posset? nam & qui principes inveniendi fuerunt, quem ex quaque belua usum haberemus, homines certè fuerunt: nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestivos fructus ex his capere possemus: 10 ab eisdemque & ea, quæ nocent, interficiuntur: & quæ usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? quis enim ægris subveniret? quæ esset oblectatio valentium, qui victus, aut cultus, nisi tam 11 multæ nobis artes ministrarent? quibus rebus exculta hominum vita 12 tantum destitit à victu & cultu bestiarum. *Vbes* verò sine hominum cœtu non potuissent nec ædificari, nec frequentari: ex quo leges, mores que constituti: tum juris æqua descriptio, 13 certaq; vivendi disciplina. quas res & mansuetudo animorum consecuta, & verecundia est: effectumque ut esset vita munitior, atque ut dando, & accipiendo, 14 mutandisque facultatibus, & commodis nulla re egeremus.

Longio-

---

2. *Finitima.*) *Finitima*, quinta vocali non tertia fere scribitur in mss. quemadmodum & in similibus dictionibus, quod uno verbo monere volui, quia existimem genuinam eam scripturam, & ab ipso Cicerone esse: cùm primus Dictator Cæsar in his vocali tertia sit usus, Quintiliano teste. Gulielmius.

2. *Honestatis pars confecta est.*) Ita Pal. M. F. D. item edicio Romana prima. nam aliæ *perfectas* à quo & ab ere mss. Lambinianis.

3. *In quo verbo lapsa consuetudo.*) Illud *verbo* non est in Palatino prim. nec Anemæcii Augustanis membranis: scio, quomodo explicet Aldus Nepos: sed tamen vix habuerim pro genuino auctore.

4. *Quarum opere efficitur.*) Non mihi animus invitis libris omnibus subiicere Lambino, cui placuit *operæ*: quid autem movit illum? nonne opus faciunt cùm arant boves, cùm vehunt equi, cùm mellificant apes? nonne eo opere efficitur aliquid ad usum hominum? *Ea ex Zenodoti lectione Cicero?* Gulielmius.

5. *Obesse plurimum arbitrantur.*) Vulgati hactenus, *plurimum obesse vel prodesse arbitrantur*: sed contra mss. nostros aliorumque, imò & editionem Romanam primam; in quibus dictionum earum nullum vestigium.

6. *Nec ferrum, aut aurum, argentum effoderetur penitus abditum.*] Scripsi characterе diverso. est enim septenarius ex poëta veteri, more Ciceronis, ut videbitur translatus. mutatio verborum manavit à mss. nostris & Lambinianis; neque aliter edicio Victorii. aliæ enim *nec ferrum, aurum, aut argentum effoderetur penitus abditum.*

7. *Aut possent subveniri.*] Langius conjecit, *subminiri*, cui propemodum adsentior. nec vetustè sec. prim. fuerit *subnatari*, nisi tamen verum *subminiri*, ut Livius dixit *immoliri*: *quæ in hac republica inadjecta immolitæ privati diebantur*: sed tamen rectè illud *subveniri* quoque explicatur. Gulielmius.

8. *Adde ductus aquarum.*] Veros Gulielmii liber *aut deductus*. unde conjecit *aut deductus*, quomodo omnino præfert Palatinus prim. certè de aquæductibus hic non agit, sed de aquis deducendis, ne in vicina inundent.

9. *Quæ unde sine hominum opera habere possemus.*] Sic & edicio Victorii. neque aliter antiquitus cusi; nisi quod *operæ*, quod & in Palatin & F. ac D. vulgatiores, *quæ non sint*. Gulielmius restituendum putabat, *quæ sponte*; quod repererat in codice ita veteri, ut ejus mss. desumptos videretur.

10. *Ab eisdemque & ea, &c.*] Ita M. F. D. necaliter vetustus cusi. Megunt æ anno CCCC LXV. Romæque anno LXXI. id placuit Gulielmio; ut ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeteretur *hominibus* neque aliter præferat Vict. minus concinne vulgo legant *abeis denique*.

11. *Multarum artes ministrarent.*] Edd. p. et æque *ministrarentur*, sed præter mss. nostros aliorumque equidem tamen Pal. prim. *multa*.

12. *Tantum destitit à victu &c.*] Malim *tandem destitit*. Pal. pr. m. habet, *tantum destat*; neque aliter restat in cod. Augustano, verùm cùm quem Anemæcius excusit; absit us ad non sequamur: nisi velimus aureo sæculo homines edisse & vixisse cum bestiis.

13. *Certeque vivendi disciplina, quæ vera.*] Sic Pal. sic M. F. D. item Langani, nec non edit. o Romana prima. secutusque est Vict. aliæ edd. *disciplinæ, per quas bene beateque vivitur, quæ vera.*

14. *Mutandisque facultatibus.*] Ita rursus iidem scripti, neque aliter Vict. vulgati alii *permutandisque*.

1. *Nec*

Longiores hoc loco sumus, quàm necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quæ pluribus verbis à Panætio commemorantur, neminem 11 neque ducem bello, nec principem domi, magnas res, & salutareis sine hominum studiis gerere potuisse? Commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat 12 sine adjumentis hominum tantas res efficere potuisse. Utitur in re non dubia, testibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque consensu: sic NULLA TAM DETESTABILIS pestis est, quæ non homini ab homine nascatur. Est Dicæarchi liber de interitu hominum, Peripatetici magni, & copiosi: qui, collectis ceteris causis, eluvionis pestilentiæ, vastitatis, beluarum etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera esse consumta; deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, id est bellis, aut seditionibus, quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & prosint, & obsint: 13 proponam hoc statuo esse virtutis, *conciliare animos* hominum, & ad usus suos adjungere. Itaque, quæ in rebus inanimis, & quæque in usu, & tractatione beluarum sunt, utiliter ad hominum vitam, artibus ea tribuuntur operosis: hominum autem studia ad amplificationem nostrarum rerum prompta ac parata, & virorum præstantia, sapientia, & virtute excitantur. Etenim virtus omnis tribus in rebus ferè vertitur: quarum una est in perspiciendo, quid in quaque re verum, sincerumque sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, & ex quoque gignantur, quæ cujusque rei causa sit: 17 alterum cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominant: appetitionesque, quas illi ὁρμὰς, obedienteis efficere rationi: tertium, iis, quibuscum congregamur, uti moderatè, & scienter, quorum studiis ea, quæ natura ta desiderat, experta, cumulataque habeamus, & per eos denique, si quid impotentur nobis incommodi, propulsemus, ulciscamurque eos, qui nocere nobis conati sunt, tantaque pœna afficiamus, quantum æquitas humanitasque patitur. Quibus autem rationibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia complectamur, eaque teneamus, dicemus neq; ita multo pòst, sed pauca antè dicenda sunt. MAGNA VI MESSE in fortuna in utramque partem, vel secundas adhibet, vel adversas; quis ignorat? nam & 9 cum prospere quæ volumus, ea nos utimur, 10 ad exitus pervehimur optatos: & cum restitit, affligimur. Hæc igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet, primum ab inanimis procellas, tempestates, naufragia, ruinas, incendia: deinde à bestiis illius, morsus, impetus. Hæc ergo, ut dixi, rariora. At verò interitus exercituum, ut proximè trium, sæpe multorum, cladesque imperatorum, ut nuper summi, ac singularis viri: invidiæ præterea multitudinis, atque ob eas, *benemeritorum* sæpe civium expulsiones, calamitates, fugæ: rursusque secundæ res, honores, imperia, victoriæ, quamquam fortuita sunt, tamen sine hominum opibus, & studiis neutram in partem effici possunt. Hoc igitur cognito, dicendum est, quonam modo hominum studia ad utilitates nostras allicere, atque excitare possimus. quæ si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur, ita fortassis etiam brevior videbitur. Quæcumque igitur homines homini tribuunt ad eum augendum, atque honestandum, aut *benevolentia* gratia faciunt, cùm aliqua de causa quempiam diligunt: aut *honoris*, si cujus virtutem suspiciunt, 11 & si quem dignum fortuna quàm amplissima putant; aut cui *fidem* habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur: aut cujus opes *metuunt*: aut contrà, à quibus aliquid *exspectant*; ut cum reges, populusve homines largitiones aliquas proponunt: aut postremò *præda*, ac mercede ducuntur: quæ sordidissima est illa quidem ratio, & iniquissima, & iis, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. MALE ENIM RES habet, cùm, quod virtute effici debet, id tentatur pecunia. Sed quoniam nonnumquam hoc subsidium necessarium est: quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si priùs iis de rebus, quæ virtuti proprior es sunt, dixerimus. Atque etiam *subjiciunt* se homines imperio: interius, & potestati de causis pluribus: ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe, sibi id utile futurum, aut metu, ne vi patiere cogantur, aut spe 12 largitionis, promissionisque capti: aut postremò, ut sæpe in nostra republica videmus, mercede conducti. Omnium autem rerum nec aptius est quidquam ad opes tuendas, quàm diligi: nec alienius, quàm timeri. Præclarè enim Ennius: *Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, perisse expetit.* Multorum autem odiis nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitum. Nec verò hujus tyranni solum, quem armis oppressa pertulit civitas, 13 interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem, sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum haud ferè quisquam interitum simili effugit. MAXUS ENIM custos diuturnitatis metus; contraque, benevolentia, fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed iis, qui vi oppressos imperio coërcent, sit sanè adhibenda sævitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt. qui verò in libera civitate ita se instruunt, ut metuantur: his nihil esse potest dementius. quamvis enim demersæ sint leges alicujus opibus, quamvis 14 timefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. ACERBIORES autem morsus sunt intermissæ libertatis, quàm retentæ.

Nnnn 5

---

11 *Neque ducem bello, nec principem domi:*] Haud aliter libri, quibus usus Gebenius, qui arbitrabatur scribendum *bello*. sic enim Terentius & Plautus usi fuerunt, *belli domique*: in ò & ipse Tullius hujus libri subinde utitur. *Quibuscunque rebus vel belli, vel domi, poterunt.* & verò *belli* illud aperte exhibet in Palatino nostro primo.

12 *Sine adjumentis.*] Palat. idem expressit *adjumentibus*.

13 *Proponam hoc statuo esse virtutis.*] Idem Pal. *primum hoc*. quod si & reponeretur in aliorum membrana, non erat contemnendum.

14 *Quæque in usu & tractatione.*] Sic quidem Palatin. prim. verùm sec. est F. & Pl. non agnoscunt *usu &*; ut nec editionum prima, aut Victorina.

15 *Vel rerum præstantium sapientia ac virtute excitantur.*] Palatin. prim. *Virtutis sapientiam & virtute præstantium excitantur*. secund. *exercitantur*.

16 *Ex quæque gignantur.*] Pal. prim. *ex quæ quidque gignatur*. Maur. *ex quæque g nantur*.

17 *Alterum, cohibere motus animi.*] Annotant alii fortè scribendum: *animos*. sed non sit vetustas librorum forsan non malè Palatinus primarium est cohibert, &c.

18 *Per eosdem quoque.*] Palat. M. F. C. *per eosdemque*: neque aliter Victorius. ignoro enim cur emendet.

19 *Non possimus satis ejus etiam vitare.*] Verus M. Antonius dignum videtur esse visum, quod perplaceret, & itemetiam locutum Ovidium Gulielmius.

20 *Ad exitus pervehimur optatos.* Sic Victorii, Lambini, Aldi, Nepotiani editio antiquiores tamen *pervehimur*, quod & in Pall. aliquotque aliis mss. annotavit Gulielmius, *pervehi* ex portu in altum, *pervehi* ex portu in altum.

21 *Et si quem dignum.*] Sic nonnullæ editiones, ut & Camerarii. at Victorii omissis duobus prioribus verbis, *quemque dignum*, quod & in Pal. D. M. F. item impressione Romana primæ

22 *Largitionis, promissionisque.*] Vulg. *promissionibusque* sed alterum hæret in ed. Vict. & mss. M. F. D. olimque cum item Pal sec.

23 *Interitus declarat, quantum, &c.*] Locum hunc Gulielmius emendandum notabilis non Threicitis, sed his nostris censoribus; tam quam haud dubie mutilum clamat varietas lectionis; alia quidem apud Langium, alia in mss. ejus; ista nempe; *Nec verò hujus tyranni, &c. interitus declarat, quantum odium hominum valeat ad pestem, sed reliquorum similes exitus tyrannorum: quorum haud ferè quisquam interitum similem effugit.* MAXUS ENIM custos diuturnitatis metus; contraque, benevolentia, fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed iis, qui vi oppressos imperio coërcent, sit sanè adhibenda sævitia, ut heris in famulos, si aliter teneri non possunt. qui verò in libera civitate ita se instruunt, ut metuantur: his nihil esse potest dementius. quamvis enim demersæ sint leges alicujus opibus, quamvis timefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. ACERBIORES autem morsus sunt intermissæ libertatis, quàm retentæ. *Nec verò hujus tyranni solum, quem armis oppressa pertulit civitas, apparet ejus maximè interitus declarat, &c.*

24 *Timefacta libertas.*] Puniceati ante Victorium *tremefacta*, eique scripti: ræ accedunt quoque meæ brandæ; haud tamen desunt in quibus hæreat alterum: certè ita Pal. & Maur. exemplari.

1 Ut

volentiæ. Quod igitur latissimè patet, neque ad incolumitatem solùm, sed etiam ad opes, & potentiam valet plurimùm, id amplectamur, ut MAJUS ARBITR, caritas retineatur, ita faciamus nè, quæ volumus, & privatis in rebus, & in rep consequemur. etenim, QUIS E MAJUS volent, à quibus metuentur, eosdem metuant ipsi, necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium? quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, 1 candenticarbone sibi adurebat capillum? quid Alexandrum Pheræum, quo animo vixisse arbitramur? qui (ut scriptum legimus) cùm uxorem Theben admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & cum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threiciis, districto gladio jubebat anteire: præmittebatque de stipatoribus suis, qui scrutarentur arculas muliebreis, & 2 ne quod in vestimentis occultare tur telum, exquirerent. O miserum, qui fideliorem & barbarum, & 3 stimagatiam putaret, quàm conjugem! nec eum fefellit. ab ea enim est ipse, propter pellicatus suspicionem, interfectus. NEC verò ULLA VIS IMPERII tanta est, quæ premente metu possit esse diuturna. Testis est Phalaris, cujus est præter ceteros nobilitata crudelitas: qui non ex insidiis interiit, ut is quem modò dixi, Alexander: non à paucis, ut hic noster: sed in quem universa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid? Macedones nonne Demetrium reliquerunt, universique se ad Pyrrhum contulerunt? Quid? Lacedæmonios injustè imperanteis, nonne repentè omnes fere socii deseruerunt, 5 spectatoresque se otiosos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentiùs in tali re, quàm domestica, recordor. Verumtamen quamdiu imperium pop. R. *beneficiis* tenebatur, non in utiis, bella, aut pro sociis, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum aut inues, aut necessarii. Regum, populorum, nationum portus erat, & refugium, senatus. Nostri autem magistratus, imperatoresque ex hac una re maximam laudem capere studebant, si provincias, si socios æquitate, & fide defendissent. Itaque illud *patrocinium orbis terræ* verius, quàm imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem æ, & disciplinam jam antè minuebamus: post verò Sullæ victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quidquam in socios iniquum, cùm exstitisset in civeis tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria. est enim ausus dicere, hasta posita, cùm bona in foro venderet & bonorum virorum, & locupletum, & certè civium, *prædam suam se vendere*. secutus est, qui in causa impia, victoria etiam fœdiore, 6 non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias, regionesque 7 uno calamitatis jure comprehenderet. Itaque, vexatis, & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari sine qua numquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. multa præterea commemorare nefacia in socios, si hoc uno sol quidquam vidisset indignius. Jure igitur plectimur. nisi enim multorum impunita scelera tulissemus, numquam ad unum tanta pervenisset licentia; à quo quidem rei familiaris, ad paucos cupiditatum, ad multos imptobos venit hereditas. Nec verò umquam bellorum civilium semen, & causa deerit, dum homines perditi hastam illam cruentam & meminerint, & sperabunt. quam P. Sylla cùm vibrasset, dictatore propinquo suo: idem sexto tricesimo anno post à sceleratiore hasta non recessit. alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus præmiis propositis, numquam defutura bella civilia. Itaque parietes urbis modo stant, & manent, iique ipsi jam extrema scelera metuentes: rem verò publicam penitus amisimus: atque in has clades incidimus (redeundum est enim ad propositum) DUM METUT, quàm cari esse, & diligi maluimus. Quæ si populo R. injustè imperanti accidere potuerunt, 8 quid debent putare singuli? Quod cùm perspicuum sit, BENEVOLENTIAE vim, esse magnam: metus, imbecillam: sequitur, ut disseramus, quibus rebus possimus facillimè eam, quam volumus, adipisci cum honore, & fide caritatem. Sed eam non pariter omnes egemus. nam ad cujusque vitam instituendam accommodandum est, à multisne opus sit, an satis à paucis diligi. Certum igitur hoc sit, idque & primum & maximè necessarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & nostra mirantium: hæc enim est una res prorsus, ut non multùm differat inter summos, & mediocreis viros, eaque utrisque est propemodum comparanda Honore, & gloria, & benevolentia civium fortasse non æquè omnes egent, sed tamen si cui hæc suppetunt, adjuvant aliquantùm tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia alio libro dictum est, 9 qui inscribitur Lælius Nunc dicamus de gloria: quamquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed attingamus, quando quidem ea in rebus majoribus administrandis adjuvat plurimùm. Summa igitur, & perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo: si fidem habet: si cum admiratione quadam honore dignos putat. Hæc autem, si est simpliciter, breviterque dicendum, ro quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem fere à multitudine. Sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in universorum animos tanquam influere possimus. Ac primùm de illis tribus, quæ antè dixi benevolentiæ præcepta, videamus: quæ quidem 11 beneficiis capitur maximè: secundo autem loco benefica voluntate benevolentia movetur, etiam si res forte non suppetit. vehementer autem amor multitudinis commovetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiæ, justitiæ, fidei, omniumque eatum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Etenim illud ipsum, 12 quod honestum decorumque dicimus, quia per se nobis placet, animosque omnium natura, & specie sua commovet, maximeque quasi perlucet ex eis, quas commemoravi, virtu-

---

1. *Candente carbone sibi adurebat capillum.*) Basilicanus *adulebat*, antiquè pro *adolebat*: ita & adulescens pro adolescens. Gulielm.

2. *Ne quod in vestimentis occultaretur telum.*) Pal. prim. sine voce postrema, *ne quid in vestim. occultaretur.* & placet.

3. *Et stigmatiam*) Sic ex Nonio edd. Victorii, Lambini, Aldi; Suffragantibus M. & F. aliæ *stigmaticum*.

4. *Nec tam fefellit, ab ea enim.*) Prius editi *sefellit opinio, ab, &c.* verùm ea dictio haud visitur in Pal. non magis quàm M. F. D. quid quod & abest edit. Rom. pr.

5. *Spectatores esque se otiosos.*) Palatin. prim. non argutatus est ullo loco voculam *se*.

6. *Non singulorum civium*) Secuti sumus Victorianam edit. adstipulantibus et Palat. item M. F. D. Gulielmianis. aliæ auctiones, *non solum singulorum*.

7. *Uno calamitatis jure comprehenderet.*) In possessionem quasi postliminio, reduxi lectionem omnium fere mss. quam ejecerat judicium Lambini, invecto, *calamitatis genere*; quod quidem in exoletis edd. sed minimè membranaceis Gulielmio excussis, aut Palat. no utroque. *Calamitatis jure*, est jure belli, quo in aliis adimebat regna Cæsar, aliis dabat; aliis populis largiebatur, aliis tributa ac vectigalia novæ imponebat. venuste simul atque acerbè.

8. *Quid debent putare singuli?*) Palatinus prim. *quid debeat putare singulis*. Idem quoque antea præfert, *Quæ si populo Roman. injustè accidere imperanti potuere*; ut spicer aliquid latere uleeris occulti. Palat. sec. præfert, *debeant*.

9. *Qui inscribitur Lælius.*) Vix est, ut hoc à Cicerone esse, & non à magistro quopiam potius adjecta arbitretur Gulielmius.

10. *Quibus rebus pariuntur.*) Palat. prim. *pariatur*; quod cùm etiam repræsentet codex qui servatur Augustæ ad D. Ulricum, ante admodum grandis ut affirmat Anemæcius, præposuerim figurato illi *pariuntur*.

11. *Beneficiis capitur maximè.*) Langius *capitur*: et hoc uno, at nos nihil mutamus consentientibus libris. *capta*: *hoc vitium est*. am eleganter dicitur; quidni ergo & *capere*: cùm illud conatum, hoc effectum significe. Plautus Amphitruone: *Tu si me impudicitiæ captas, non potes capere*. Gulielmius.

12. *Quod honestum decorumque dicimus.*) Sic editio Victorii, sic Palat. sic Gulielmiani, aliæ, *quod decorum honestumque dicimus*. 2. Pos-

virtutibus: idcircò illos in quibus eas virtutes esse remur, à natura ipsa diligere cogimur. Atque hæ quidem causæ diligendi gravissimæ: 1 possunt enim præterea nonnullæ esse leviores. Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest si existimabimur adepti conjunctam cum justitia prudentiam. nam ET IIS FIDEM habemus, quos plus intelligere, quàm nos, arbitramur, quosque & futura prospicere credimus, & cùm res agatur, in discrimenque venium sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. hanc enim utilem omnes existimant, veramque prudentiam. Justis autem & fidis hominibus, id est, bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, injuriæque suspicio. Itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissimè committi arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem faciendam justitia plus potest: quippe cùm ea sine prudentia latis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valeat ad faciendam fidem. QUO ENIM quis versutior, & callidior erit hoc invitior & suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ justitia conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium. justitia sine prudentia multùm poterit: sine justitia nihil valebit prudentia. Sed, ne quis sit admiratus, cur, cùm inter omneis philosophos constet, à meque ipso sæpe disputatum sit qui unum haberet, omneis habere virtutes: nunc ita sejungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, justus esse: alia est illa, cùm veritas ipsa æstimatur in disputatione, subtilitas: alia, cùm ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem, ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudenteis dicamus. Populatibus enim verbis est agendum, & usitatis, cùm loquimur de opinione populari, idque eodem modo fecit Panætius. Sed ad propositum revertamur. Erat igitur extribus quæ ad gloriam pertinent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum, honore ab iis digni judicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animadverterunt: separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quædam bona, itaque NOS VIROS suspiciunt, mammisque effe-unt laudibus, in quibus existimant se excellenteis quasdam, & singulares virtutes perspicere: despiciunt autem eos, & contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil nervorum putant. non enim omneis eos contemnunt, de quibus malè existimant. nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam injuriam instructos, 2 eos haud contemnunt quidem, sed de his maleexistimant. Quamobrem, (ut antè dixi) contemnuntur ii, 3 qui *nec sibi, nec alteri*, ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est. 4 Admiratione afficiuntur ii, qui anteire ceteros virtute putantur, & cùm omni carere dedecore, tum verò iis vitiis, quibus alii non facilè possunt obsistere, nam & VOLUPTATES, blandissimæ dominæ, majores parteis animi à virtute detorquent: & dolorum cùm admoventur faces, præter modum plerique exterrentur: VITA, MORS, divitiæ, paupertas, omneis homines vehementissimè permovent. Quæ qui in utramque partem excelso animo magnoque despiciunt, cumque aliqua his ampla, & honesta res objecta est, totos ad se convertit, & rapit, tum quis non admiretur splendorem, pulchritudinemque virtutis? Ergo & hæc animi despicientia admirabilitatem magnam facit: & maximè justitia (ex qua una virtute viri boni appellantur) mirifica quædam multitudini videtur; nec injuria. NEMO enim justus esse poterit, qui mortem, qui dolorem, qui exsilium, qui egestatem timet, aut qui ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponit. maximeque admirantur eum, qui pecunia non movetur: quod in quo viro perspectum sit, 5 hunc *igne spectatum* arbitrantur. Itaque illa tria, quæ proposita sunt ad gloriam, omnia justitia conficit: & benevolentiam, quòd prodesse vult plurimis, & ob eandem causam, fidem & admirationem, quod eas res spernit, & negligit, ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur. Ac mea quidem sententia omnis ratio, atque institutio vitæ adjumenta hominum desiderat: in primisque, ut habeas, quibuscum possis familiareis conferre sermones; quod est difficile, nisi speciem præ te boni viri feras. Ergo etiam solitario homini, atque in agro vitam agenti, opinio justitiæ necessaria est: eoque etiam magis, quòd si eam non habebunt, injusti habebuntur: nullis præsidiis sæpti, multis afficientur injuriis. Atque iis etiam, qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisque negotiis implicantur, justitia ad rem gerendam necessaria est. cujus tanta vis est, ut NEC ILLI QUIDEM, qui maleficio, & scelere pascuntur, possint sine ulla particula justitiæ vivere. nam qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut eripit; is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum; ille autem, qui archipirata dicitur, nisi æquabiliter prædam dispertiat, aut interficiatur à sociis, aut relinquatur. quinetiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyrius latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit: & multo majores Viriatus Lusitanus: cui quidem etiam exercitus nostri, imperatoresque cesserunt; quem C. Lælius, is, qui sapiens usurpatur, prætor fregit, & comminuit, ferocitatemque ejus ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cùm igitur tanta vis justitiæ sit, ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat, quantam ejus vim inter leges, & judicia, & instituta reip. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solùm, ut ait Herodotus, sed etiam apud majores nostros, 7 justitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati reges constituti. 8 Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant: ad unum aliquem confugiebant, virtute præstantem: qui 9 cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenda; 10 summos cum infimis pari jure retinebat. Eademque constituendarum legum fuit causa, quæ regum, ius

---

1 *Possunt enim præterea nonnulla esse leviores.*) Nihil horum visitur in prim. Palatino; & certè poterat totum abesse. supra quoque repositi *equidem causa*, fiducia mss. editionumque primatum.

2 *Eos haud contemnunt quidem*) Palatin. prim. *eos contemnunt quidem* etiam quam: quod & in quatuor mss. reperit Aldus Nepos. ac probat; et magis antiquum. in Palatin. secund. erat, *eos contemnunt quidem nunquam.*

3 *Qui nec sibi nec alteri, ut dicitur.*) Reduxi lectionem quam intulerat editioni suæ Victorius, confirmatam à Palatin. F D. aliorumque membran s. vulgata enim *alteri profuit, ut dicitur.*

4 *Admirat ne afficiantur ii, &c.*) Secutus sum Palat. & Gulielmi'anos; item editionem primam. ceteræ aut *admiratione quadam afficiuntur.* aut *admiratione quadam vera afficiuntur.* aut adeo *admiratione autem afficiuntur.* varietas satis prodit falsitatem scripturæ.

5 *Hunc igni spectatum arbitrantur.*) Parcemiam redolet. *Spectare ad ignem*, probare est. Plautus Persa: *non hercle cui unus hoc dum spectandum dem.* Probaverat enim igni optimè. ab auro igitur ad hominem facta translatio est. Gulielmius.

6 *Et judicia, & instituta reipubl.*) Ita Palat. neque aliter Lambinianæ editio Romana prima, *& judicia constituta reipubl.* non absurdè. vulgati alii, *& instituta reipubl.*

7 *Justitiæ fruendæ causa*] Sic Palat. & F. editionesque antiquiores, etiam Victorina. aliæ *servandæ justitiæ.*

8 *Nam cum premeretur inops multitudo.*] Sic Moguntina editio omnium princeps & Romana altera; neque aliter invenit in suis duobus mss. Aldus Nepos. Palatinus noster utrumque habet *in eos multitudo.* Gulielmo placebat, quod habebatur in tribus Sussridi mss. *premeretur in eos inops multitudo* at mihi illud *in eos* natum videtur ab altero *inops.* vulgati fere. *premeretur vitiis multitudo.*

9 *Cum prohiberet injuria tenuiores.*] Palat. pr. accedit lectioni Victorinæ *injuriam tenuiorib.*

10 *Summos cum infimis pari jure retinebat.*] Editiones primæ, item Palat. & Langiani, ut & Lambiniani & Aldini, una cum D & F. servant omninò *pertinebat.* adnotatque Gulielmius. F. adscriptum, *id est, persistè tenebat.* & videtur revocanda vox minus sed nota, vel ob exemplarium conspirationem.

3 Illos,

Jus enim semper quæsitum est æquabile. neque enim aliter esset jus, id si ab uno justo, & bono viro consequebantur, eo erant contenti. cum id minùs contingeret, leges sunt inventæ, quæ cum omnibus semper una, atque eadem voce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est; eos ADIMPERANDAM deligi solitos, quorum de justitia magna esset opinio multitudinis. Adjuncto verò, ut iidem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi sic arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, & retinenda justitia est, tum ipsa propter se: nam aliter justitia non esset: tum propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed ut pecuniæ non quærendæ solum ratio est, sed etiam collocandæ, quæ perpetuos sumtus suppeditet, nec solùm necessarios, sed etiam liberaleis: sic gloria & quærenda, & collocanda ratione est. Quamquam præclarè Socrates, hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset. Quòd si qui simulatione, & inani ostentatione, & ficto non modò sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. VERA GLORIA radices agit, atque etiam propagatur: ficta omnia celeriter, tanquam flosculi decidunt nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. Testes sunt permulti in utramque partem: sed brevitatis causa, familia erimus contenti una. Tiberius enim Gracchus Publii filius, eamdiu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit. At ejus filii, nec vivi probabantur bonis, & mortui 1 nomen obtinent *jure cæsorum*. Qui igitur adipisci veram gloriam volet, justitiæ fungatur officiis. ea quæ essent, dictum est libro superiore. Sed, ut facillimè, quales simus, tales esse videamur, etsi in eo ipso vis maxima est, ut simus ii, qui velimus, tamen quædam præcepta danda sunt. nam si quis ab ineunte ætate habet causam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam, (quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse) aut aliquo casu, atque fortuna: IN HUNC oculi omnium conjiciuntur, atq; in eum, quid agat, quem admodum vivat, anquiritur: & tanquam in clarissima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictū ejus esse, nec factum. Quorum autem prima ætas propter humilitatem, & obscuritatem in hominum ignoratione versatur: hi simul ac juvenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debēt contendere: quod eo firmiore animo facient, quia 2 NON MODO non invidetur illi ætati, verùm etiam favetur. Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud majores nostros exstiterunt. semper enim ferè bella gerebantur. Tua autem ætas incidit in id bellum, cujus altera pars, sceleris nimium habuit: altera, felicitatis parum. Quo tamen in bello, cùm te Pompejus alæ alteri præfecisset magnam laudem & à summo viro, & ab exercitu consequebare equitando, jaculando, 3 omni militari labore tolerando, atque ea quidem tua laus pariter cum repub. cecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem pergamus ad ea, quæ restant. Ut igitur in reliquis rebus MULTO majora sunt opera animi, quàm corporis: sic hæ res, quas persequimur ingenio, ac ratione, graviores sunt, quam illæ, quas viribus. Prima igitur commendatio proficiscitur à molestia, tum pietate in parenteis, tum in suos benivolentia. Facillimè autem, & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, QUI SE AD claros & sapienteis viros benè consulentes reip. contulerunt: quibus cum si frequenteis sint, opinionem attulerunt populo, eorum fore se simileis, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum. P. Rutilii adolescentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris scientiæ P. Mucii commendavit domus. nam Lucius quidem Crassus, cùm esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse perperit maximam laudem ex illa accusatione nobili & gloriosa, & qua ætate qui exercentur, laude affici solent (ut de Demosthene accepimus) ea ætate L. Crassus ostendit, id se in foro optimè jam facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. Sed cum duplex ratio sit orationis, quarum in altera sermo fusus in altera, contentio: non est id quidem dubium, 4 quin contentio orationis majorem vim habeat etiam ad gloriam. ea est enim, quam eloquentiam dicimus. sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitasque sermonis. Exstant epistolæ, & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Cassandrum & Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum, (sic enim accepimus) quibus præcipiunt, *ut oratione benigna multitudinis animos ad benivolentiam alliciant, 5 militesque blandè appellando deliniant.* Quę autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea sæpe universam excitat. Magna est enim admiratio copiosè, sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & sapere plus 6 quàm ceteros, arbitrantur. Si verò ineſt in oratione MISTA modestię gravitas, nil admirabilius fieri potest; eoque magis si ea sunt in adolescente. Sed, cùm sint plura causarum genera, quæ eloquentiam desiderant, multique in nostra repub. adolescentes & apud judices, & apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxima admiratio est in judiciis, quotum ratio duplex est. nam ex accusatione, & defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio; tamen etiam accusatio probata persæpe est. Dixi paullo ante de Crasso. idem fecit adolescens M. Antonius. etiam P. Sulpicii eloquentiam accusatio illustravit, cùm seditiosum, & inutilem civem C. Norbanum in judicium vocavit. Sed hoc quidem non est sæpe faciendum, nec umquam nisi aut reip. causa, ut duo Luculli: aut patrocinio, ut nos pro Siculis; 7 pro Sardis: pro M. Albucio Julius. in accusando etiam 8 Man. Aquilio L. Fufii cognita industria est. Semel igitur, aut non sæpe certè. Sin erit, cui faciendum sit sæpius, reip. tribuat

---

1. *Nomen obtinent jure cæsorum.*) Aliæ editiones *numerum obtinent*, sed præter scripturam Pal. pr. & Gulielmianorum, ut puto, nam nihil ipse adscripsit huic loco, nisi nomen Langii; quem & initio secutus fuerat Lambinus, sed postea adhæsit lectioni alteri; quàm tamen improbo. rationes prompsi ad locum Senecæ Epist. 104. in suspicionibus. Palat. sec. *numerum* agnoscit, nec *nomen*, neque aliud quid eorum loco.

2. *Non modò non invidetur.*, Pal. pr. *non videtur.* & verò cùm in plurimis optimæ notæ auctoribus inveniretur pro *invidetur*, examinet lector, heic ne sanum obtinere queat locum: quod forsan ab imperitioribus abiit primum in *videtur*, deinde in *invidetur*.

3. *Omni militari labori*; Haud aliter Pal. & F. expresseratque in editione Victor. nam priores, *omnia milit. aut omnem militarem laborem*. posteriores, *omniaque milit.*

4. *Quin contentio orationis majorem vim habeat etiam ad gloriam.*) Hæc est scriptura Palatinorum, à quibus nihil abit F. aut Romana ed. prima, nisi quod ex *& ad gloriam*. sicq; etiam seqq edd. præterquam quod desituantur illo *&*. at posteriores, *oratione plurimum possit, & majorem vim habeat ad gloriam*. Lambinus verò *plus possit majoremque vim habeat & ad gratiam & ad gloriam*. satis licentiosè; certè præter mss. etsi ipse superbo suo fastidio totus taceat; ut solet, cùm mentiri pulam pudet. & interim venditat operam suam minus nasutis unde factum, ut Suffridus Petri Lambiniana omnimò sequenda censeat, tanquam Ciceronis maximè germana, eùm adulterina sint; certe tale nihil in mss. Aldus Nepos.

5. *Militesque blandè appellando deliniant.*) Ti *sermone* delevit ut glossema, e libris tribus mss. Gulielmius. idem quoque statim delevit vocem *gloriam*, quam non agnorant aut Langii, aut Lambini memoranda. In F. erat *excitat turbam aut gloriam*, interpretis scilicet add. tamentum.

6. *Plus quàm ceteros arbitrantur.*) Pal. pr *plus ceteris arbitrantur*; nihilo pejus vulgatis, si non melius.

7. *Pro Sardis, pro M. Albucio Julius.*) Nihil variant hæc mss. Gulielmiani, aut Palatini, Lambinus deleto *pro M. Albucio*. Langius ac Paulus Manutius mutarunt *in causa M. Albucium*; aut *in M. Albucium*. sed conjectura obtrudi nequit pro vero. quare malui repræsentare omnium editionum scripturam, quàm nimium tribuere hariolis.

8. *Man. Aquilio L. Fufii.*) Sic ingeniosè Paulus Manutius ex Ciceronis Bruto, cujus conjectaneum Lambinus sibi arrogasse videtur. Editi *Manlio L. Fufii*. mss. *Manlio L. Fufio*.

tribuat hoc muneris, cujus inimicos ulciſci ſæpius, non eſt reprehendendum. modus tamen adſit. Duri enim hominis, vel potiùs vix hominis videtur, periculum capitis inferre multis. id cùm periculoſum ipſi eſt, tum etiam ſordidum ad famam, committere, ut accuſator nominetur: quod contigit M Bruto, ſummo genere nato, illius filio, qui juris civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter tenendum eſt, ne quem umquam innocentem 1 judicio capitis arceſſas: id enim ſine ſcelere fieri nullo pacto poteſt. Nam quid eſt tam inhumanum quàm eloquentiam à natura ad ſalutem hominum, & ad conſervationem datam, ad bonorum peſtem, perniciemque convertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum eſt, 2 ita habendum eſt religioni, nocentem aliquando, & nefarium, impiumque defendere. vult hoc multitudo, patitur conſuetudo, fert etiam humanitas. Judicis eſt, ſemper in cauſis verum ſequi: patroni, nonnumquam verſimile, etiam ſi minùs ſit verum, defendere: quod licebit (præſertim cum de philoſophia ſcriberem) non dicerem, niſi idem placeret graviſſimo Stoicorum Panætio. Maximè autem & gloria patitur & gratia defenſionibus: eoque major, ſi quando accidit, ut ei ſubveniatur qui *potentu* alicujus opibus circumveniri, urgerique videatur. ut nos & ſæpe alias, & adoleſcentes, contra L. Sullæ dominantis opes pro Sex. Roſcio Amerino fecimus. quæ, ut ſcis, exſtat oratio. Sed expoſitis adoleſcentium officiis, quæ valeant ad gloriam adipiſcendam, deinceps de beneficientia ac liberalitate dicendum eſt. Cujus eſt ratio duplex. nam aut opera benignè fit indigentibus, aut pecunia. facilior eſt hæc poſterior, locupleti præſertim: ſed illa lautior, ac ſplendidior, & viro forti, claroque dignior. quamquam enim in utroque ineſt gratificandi liberalis voluntas, tamen 3 altera ex arca, altera ex virtute depromitur. Largitioque, quæ fit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in pluribus uſus ſis, eo minus in multos uti poſſis. At qui opera, id eſt, virtute, & induſtria, benefici, & liberales erunt, primùm quo pluribus profuerint, eo plures ad benignè faciendum adjutores habebunt: deinde *conſuetudine* beneficientiæ paratiores erunt, & tam quam exercitatiores ad bene de multis promerendum. 4 Præclarè in epiſtola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quòd *largitione benivolentiam Macedonum conſequitur. Quæ te, malum*, inquit, *ratio in iſtam ſpem induxit, ut tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupiſſes? An ti id agis, ut Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & prælatorem ſperent fore?* 5 Benè *miniſtrum*, & 6 *prælatorem*; quia ſordidum regi: melius etiam, quod *largitionem, corruptelam* eſſe dixit. Fit enim deterior, qui accipit, atque ad idem ſemper exſpectandum paratior. Hoc ille fi io: Sed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem non dubium eſt, quin illa benignitas, quæ conſtat ex opera, & induſtria, & honeſtior ſit, & latiùs pateat, & poſſit prodeſſe pluribus. nonnumquam tamen eſt largiendum, nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt. & 7 ſæpe idoneis hominibus indigentibus, de re familiari impertiendum: ſed diligenter, atq; moderate. Multi enim patrimonia effuderunt, inconſultè largiendo. Quid autem eſt ſtultius, quàm quod libenter facias, curare, ut id diutiùs facere non poſſis? Atque etiam ſequuntur largitionem rapinæ. Cum enim dando egere cœperint, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cùm benivolentiæ comparandæ cauſa benefici eſſe velint: non tanta ſtudia aſſequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. Quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris, ut eam benignitas aperire non poſſit: nec ita reſeranda, ut pateat omnibus. modus adhibeatur, iſque referatur ad facultates. Omninò meminiſſe debemus id, quod à noſtris hominibus ſæpiſſimè uſurpatum, jam in proverbii conſuetudinem venit, Largitionem fundum non habere. etenim quis poteſt modus eſſe, cùm & idem qui conſueverunt, & idem illud alii deſiderent? Omnino duo ſunt genera largorum: quorum alteri, prodigi: alteri, liberales: Prodigi, qui epulis, & viſcerationibus, & 8 gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu, pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut nullam omnino ſint relicturi. Liberalis autem, qui ſuis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum ſuſcipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adjuvant, aut opitulantur vel in re quærenda, vel augenda. Itaque miror, quid in mentem venerit Theophraſto, in eo libro, quem de divitiis ſcripſit: in quo multa præclarè: illud abſurdè. Eſt enim multus in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum: *talismque ſumtum, facultatem fructum divitiarum* putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cujus exempla pauca poſui, multò & major videtur, & certior. 9 Quanto Ariſtoteles gravius, & vetiùs nos reprehendit, *qui hæc pecuniarum effuſiones* 10 *non admonemur, qua fiunt ad multitudinem deleniendam. at ii qui ab hoſte obſidentur, ſi emere* 11 *aqua ſextarium mina cogerentur, hoc primò incredibile vobis videri, emmetuque mirari: ſed, cum attenderint, veniam neceſſitati dare: in his immanibus jactura, conſintuque ſumtibus, nihil nos magnopere mirari; cum præſertim nec neceſſitati ſubveniatur, nec dignitas augeatur; ipſaque illa* 12 *delenitio multitudini ſit* 13 *ad breve exiguumque tempus; eaque*

---

1. *Judicio capitis arceſſas.*] Duo ait hominis duri judicio multos arceſſere, & arceſſere capitis. hoc minus viderunt, qui hinc expulerunt. *judex*, contra libros Gulielmius.

2. *Ita habendum eſt religioni.*] Addiderant aliis *contrarium*, præter miſſ ſtationemque omnium primam; in quibus vocis ejus nec vola nec veſtigium.

3. *Alia ex arca.*] Rejecit has tres voculas, ut ſubditit as Langius, cùm non inveniſſet in uno ſcripto. minus rectè *arca* enim ſumitur pro pecuniarum copia, ſæpe Tullio.

4. *Præclarè in epiſtola quadam.*] Pal. prim. non habet præpoſitionem, atque deſiderator. Idem paulò poſt exhibet, *Quid te malum*, inquit, *in iſtam ſpem* non ut vulgati, *Quid te malum, inquit, rationis*, aut, *Quæ te malum, inquit, ratio* moxque pro *prælatorem putaret* oggerit, *prælatorem ſperaret fore*: quæ utraque lectio, vulgatam antecedit bonitate. certè illud *putaret*, non eſſe auctoris genuinum, inde ſcimus, quod exſtet ejus loco in ed. Rom. prima, & Palat. ſec. *exiſtimaret*. utramque ſcripturam admiſiſſem in contextum, niſi eſſet contra bonos mores ſtare teſtimonio unius: admiſi tamen illud *ſperaret fore*; quod Anemæcius prodidiſſet, ſic quoque reſtare in exemplari Auguſtano.

5. *Benè miniſtrum, &c.*] Hæc Victorianis & Aldinis abſunt. peſſimè absque eo enim nimis quàm frigidum eſt illud, *melius etiam*, quod ſtatim ſequitur. quid quod omnibus reliquis repræſentent Palatinæ membranæ & Auguſtanæ

6. *Prælatorem.* Gulielmius admonuit cavere ſequar ſeos qui reponunt, *ditiorem* primùm contra ſunt libri omnes deinde ne vox quidem huc convenit: notat enim eum qui calculos tribubus dirimit, non qui nummos, quem *diviſorem* rectius dixeris. *Prælator* autem propriè convivii dominus. huc forſan ſpectat in Lucano emendatio mea poſſit incuſari.

7. *Sæpe idoneis hominibus indigentibus, &c.*] Lactantius ævo, *idonei* homines haud alii ferè quam boni. & locupletes dicebantur: ideo tanquam aſtutum & ἐπιτήδευον hoc præceptum reprehendit, quaſi illis ſolum eſſet impertiendum, qui reſtituere poſſent. lib. VI. cap. II. Sed *idoneos indigentes* omnino dicit Cicero probos homines paupertate oppreſſos. Grævius.

8. *Gladiatorum muneribus.*] Palat. prim. *gladiatoriis*, quod ferè malim. ſupra quoque delevi *dictionem* dicentes infreque *cauſa*, jubentibus miſſ

9. *Quanto Ariſtoteles gravius.*] Muretus malebat *Ariſto*, quod horum nihil inveniretur in Ariſtotele.

10. *Non admonemur.*] Fulvius Urſinus putabat deleri poſſe adverſativam particulam, contra mentem auctoris; quæ ab illa voce tota pendet, neque aliter argumentatio ejus procedit, ut liquet ex ſequentibus.

11. *Aqua ſextarium mina cogeremur.*] Palat. prim. *mina argenti* cogantur. nec diſpliceret.

12. *Delenitio multitudini.*] Forſan melius, *delectatio multitudi.* uti eſt in Pal. D. F. in Aldinis ſex. placebatque etiam Gulielmo.

13. *Sit ad breve exiguumque tempus*; *eaque a levibus quoque*: *in qua, &c.*] Secutus ſum editionem accuratiſſimam Petri Victorii 1. niſi quod adpoſuerim illud *ſit*; ut placebat Lambino, quod anno-

aeque à levissimo quoque: in quo tamen ipso una cum fatietate, memoria quoque moriatur voluptatis. Bene etiam colligit, *haec pueris, & mulierculis, & servis, & servorum similibus liberis, esse grata. gravi verò homini, & RA QUAE FIUNT, judicio certo ponderanti probari posse nullo modo.* quamquam intelligo, in nostra civitate 1 inveterasse jam à bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis viris postularetur. ita que & P. Crassus cùm cognomine dives, tum copiis, functus est ædilitio maximo munere. Et paullo pòst L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo, Q. Mucio, magnificentissima ædilitate functus est: deinde C. Claudius, Appi filius: 2 multi pòst, Luculli, Hortensius, Silanus. omneis autem P. Lentulus, me consule, vicit superiores. hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompeii numera secundo consulatu: in quibus omnibus quid mihi placeat, vides. VITANDA tamen est suspicio avaritiæ. Mamerco, homini ditissimo, prætermissio ædilitatis consulatus repulsam attulit. Quæ, &, si postulatur à populo, bonis viris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus; nos ipsi ut fecimus: &, siquando aliqua res major, atque utilior populari largitione acquiritur. Oresti nuper prandia in semitis decumæ nomine magno honori fuerunt. ne Marco quidem Seio vitio datum est 3 quod in caritate asse modium populo dedit. magna enim se, & inveterata invidia, nec turpi jactura, quando erat ædilis, nec maxima liberavit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit quòd gladiatoribus emtis reip. causa, quæ salute nostra continebatur, omneis P. Clodii conatus, furore resque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio, in primisque clarus, gloriari solebat, *se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima.* dicebat idem Cotta, Curio. Nobis quoque licet in hoc quodammodo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus *nostro* quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modò nominavi, sane exiguus sumtus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impensæ meliores, muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniaque quæ ad usum reip. pertinent. quamquam quod præsens tamquam in *manum datur*, jucundius est tamen hæc in posterum gratiora. Theatra, porticus, nova templa, verecundiùs reprehendo, propter Pompejum: sed doctissimi non *probant*, ut & hic ipse Panætius, quem multùm 4 in his libris secutus sum, non intrepretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Græciæ vituperat, quòd tantam pecuniam in præclara illa propylæa conjecerit. Sed de hoc genere toto, in iis libris, quos de repub. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum, genere, vitiosa est: *temporibus*, necessaria; & tum ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiscitur, non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia causa est ejus, qui calamitate premitur, & ejus, qui res meliores quærit, nullis suis rebus adversis. Propensior benignitas esse debebit in *calamitosis*, nisi forte erunt digni calamitate. in his tamen, qui se adjuvari volent, non ut ne affligantur, sed ut attiorem gradum adscendant, restricti omnino esse nullo modo debemus: sed in deligendis idoneis judicium, & diligentiam adhibere. nam præclarè Ennius:

Benefacta malè locata, malefacta arbitror.

Quod autem tributum est bono viro & grato, in eo cùm ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris. temeritate enim remota, 5 gratissima est liberalitas: eoque eam studiosiùs plerique laudant: quòd SUMMI cujusque bonitas communе perfugium est omnium. Danda igitur opera est, ut his beneficiis quàm plurimos afficiamus, quorum memoria liberis posterisque prodatur, ut iis ingratis esse non liceat. OMNES enim immemorem beneficii oderunt: eamque injuriam 6 in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri; eumque, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam reip. utilis est, redimi e servitute captos, locupletari tenuiores: quod quidem vulgò solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scripsi copiosè videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis, 7 *largitioni munerum* longè antepono. hæc est gravium hominum atque magnorum: illa quasi assentatorum populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantium. Conveniet autem cùm in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum, in omnique re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, 9 vicinitatibus & confiniis, æquum, & facilem; multa multis de jure suo cedentem: à litibus verò, quantum liceat, & nescio an paullo plus etiam *quam liceat*, abhorrentem. Est enim non modò liberale, PAULLUM nonnumquam de suo jure decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi finere, flagitiosum est: sed ita, ut illiberalitatis, avaritiæque absit suspicio. Posse enim liberalitate uti, non spoliantem se patrimonio, nimirum is est pecuniæ fructus maximus. Rectè etiam a Theophrasto est laudata *hospitalitas*. est enim (ut mihi quidem videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus: idque etiam reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. Est autem etiam vehementer utile iis, qui honeste posse multum volunt, per hospites apud externos populos valere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse. ita enim institutisse, & villicis imperavisse, ut omnia præberentur; quicumque Laciades in villam suam devertisset. Quæ autem opera, non largitione, beneficia dantur, hæc tum in universam remp. tum in singulos cives conferuntur. nam in jure cavere, consilio juvare, atque hoc scientiæ genere prodesse

---

annotasset Gulielmius haberi etiam in veteribus suis F. & D. neque aliter sanè editio princeps. nam sequentes, *ad brevè exigumque tempus durent, raque à levissimo quoque animo: in quo, &c.*

1. *Inveterasse jam à bonis.*] Sic & Langianis & F. D. Gulielmius. vulgati non habent illud *a*, in Palat. prim. est, *inveterasse jam bonis*; quod alteri ferè præposuerim; utique cum idem mox habeat *postularetur*.

2. *Multi pòst, Luculli.*] Expressi scripturam Palatinorum confirmatam veteribus Langii libris. vulgg. *Luculleus*.

3. *Quod in caritate esse.*] Vulgati ferè *caritate annona esset*. sed vox ea media non apparet in Palat. D. F. imò ne in editione quidem Romana prima. quare & jure exclusit suis Victorius, sed deinde iterum irrepsit, culpâ eorum quibus nihil satis apertum est, nisi & superfluis circumvalletur vocibus.

4. *In his libris sequimur.*] Palatinus refugit particulam *in*; & non requiritur. mox scripsi *non probant* pro vulgati *reprehendunt*, volentibus edd. primis & mss. nostris.

5. *Gratissima est liberalitas.*] Vix mihi eripi potest, pejorem esse scripturam codicis Palatini prim. *gravissima*. examinent eam modo ot. optimi, conferantque cum eis quæ habet Tullius capitol hujus medio.

6. *In deterrenda liberalitate.*] Elegans figura. Palatinus tamen prim. *deterrenda* cui quidem non adquiesco; solùm modò indico ob Aldum Nepotem, qui hujusmodi scripturam extare negat in veteribus libris.

7. *Largitioni munerum longè antepono.*] Manutius negat vocem *longè* reperiri in exemplaribus vetustis, invectamque primùm à Lambino, sed fallitur: repræsentavit enim & Petrus Victorius, extatque diserte in Palatino pr.

8. *Illa quasi assentatorum populi.*] Vox *quasi* non est in Palat. pr. nisi à manu recentiore. neque admodum requiritur. imò cùm mox repetatur, ne requiritur quidem.

9. *Vicinitatibus, &c.*] Sic mss. quoque nostri, sine *in*. Eisdem auctoribus statim etiam rescripsi *de jure suo credentem*: tanto confidentius, quod ita publicasset Victorius; imò & ille qui Romæ primùm vulgavit libros de Officiis, anno CCCCLXIX. exinde cusi *concedentem*. *Vicinitates & confinia* dixit pro vicinis ac confinibus: quemadmodum alibi passim legimus, *matrimonia, servitia, convivia*, loco convivarum, servorum, uxorumque.

1. *In*

desse quam plurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam.] Itaque cùm multa præclara majorum, tùm quod optimè constituti *juris civilis* summo semper in honore fuit cognitio, atq; interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt. nunc ut honores, ut omnes dignitatis gradus, sic hujus scientiæ splendor delectus est, idque eo indignius, quòd eo tempore hoc contigit, cùm is esset, qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile vincebat. Hæc igitur opera, grata multis, & ad beneficiis obstringendos homines accommodata. Atq; huic arti finitima est dicendi gravior facultas, & gratior & ornatior. Quid enim *eloquentia* præstabilius, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoq; ergo à majoribus nostris est 1 in toga dignitatis principatus datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodque in patriis est moribus, multorum causas & non gravate, & gratuitò defendentis, beneficia & patrocinia late patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiæ, ne dicam interitum, deplorarem: ni reverer, ne de meipso aliquid videar queri. Sed tamen videmus, quibus exstinctis oratoribus, quam in paucis spes, quanto in paucioribus facultates, quàm in multis sit *audacia*. Cùm autem omnes non possint, ne multi quidem, aut jurisperiti esse, aut diserti: licet tamè opera prodesse multis, benencia petentem commodantem judicibus, & magistratibus, vigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consultantur, aut defendunt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimeque eorum manat industria. Jam illud non sunt admonendi (est enim in promtu) ut animadvertant, cum IUVARE alios velint, ne quos offendant. sæpe enim aut eos lædunt, quos non debent: aut eos, quos non expedit. si imprudentes, negligentiæ est: si scientes, temeritatis. Utendum etiam est excusatione adversus eos, quos invitus offendas, quacumque possis, quare id, quod feceris, necesse fuerit nec aliter facere: poteris: cetenique operis, & officiis eriti d, quod violatum est, compensandum. Sed cum in hominibus juvandis aut mos spectari, aut fortuna soleat: dictu quidem est proclive, itaq; vulgò loquuntur, *se in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam segui* honesta oratio est. sed quis est tandem, qui inopis, & optimi viri causæ non anteponat, in opera danda, gratiam fortunati, & potentis? à quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est diligentius, quæ natura rerum sit. nimium enim inops ille si bonus est vir, etiam si referre gratiam non potest habere certè potest. Commodè autem, quicumque dixit, PECUNIAM QUI HABEAT, NON REDDIDISSE qui reddiderit, non habere: gratiam autem & qui retulerit, habet; & qui habeat retulisse. At, qui se locupleteis, honoratos, beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt. quin etiam BENEFICIUM se dedisse arbitrantur, cum ipsi, quamvis magnum aliquod acceperint: æquè etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur? patrocinio verò seuios, & clienteis appellari, mortis instar putant. At verò ille tenuis, cum quidquid factum sit, se spectatum, non fortunam putet, non modò illi, qui est meritus, sed etiam illis, à quibus exspectat (eget enim multis) gratum se videri studet. neque verò verbis auget suum munus si quo fortè fungitur, sed etiam extenuat. Videndumq; illud est, quòd si opulentum, fortunatumque defenderis, in illo uno, aut fortè in liberis ejus manet gratia. sin autem inopem, probum tamen & modestum; omnes non in probi humiles (quæ magna in populo multitudo est) præsidium sibi paratum vident. Quamobrem METIUS apud bonos: quàm apud fortunatos, beneficium collocari puto. Danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus. sed si res in contentionem veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus, qui cùm consuleretur, utrùm bono viro pauperi, an minus probato diviti filiam collocaret: *Ego verò*, inquit, *malo virum, qui pecunia egeat, quam pecuniam, quæ viro*. Sed corrupti mores, depravatique sunt admiratione divitiarum: quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrùm pertinet? Illum fortasse adjuvat, qui habet: ne id quidem semper, sed fac juvare; utentiori sane sit: honestior verò quomodo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediant divitiæ, quo minus juvetur, modò ne adjuvent: sique omne judicium, non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum in beneficiis, operaque danda est, ne quid per injuriam. FUNDAMENTUM enim perpetuæ commendationis, & famæ, est justitia, sine qua nihil potest esse laudabile. Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de iis, quæ ad universos, quæq; ad remp. pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim ejusmodi sunt, ut ad universos civeis pertineant, partim singulos ut attingant, quæ sunt etiam grattiora. danda est opera omnino, si possit, utrique, nec minùs, ut etiam singulis consulatur? sed ita, ut ea res aut prosit, aut certè non obsit reip. C. Gracchi frumentaria magno largitio; exhauriebat igitur ærarium: modica M. Octavii, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria. ergo & civibus, & reipub. salutaris. In primis autem videndum erit ei, qui rempub. administrabit, ut Suum quisq; teneat neque de bonis privatorum publicè 4 deminutio fiat. perniciosè enim Philippus in tribunatu, cùm legem agratiam ferret, quam tamen antiquari facilè passus est, & in eo vehementer se moderatum præbuit: sed cùm in agendo multa popullariter: tum illud malè: *non esse in civitate duo millia hominum, qui rem haberent*. Capitalis oratio, & ad æquationem bonorum pertinens: qua pestę quę potest esse major? Hanc enim ob causam maximè, 5 ut sua tenerentur, resp. civitatesque constitutæ sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne (quod apud majores nostros sæpe fiebat, propter ærarii tenuitatem, assiduitatemque bellorum) TRIBUTUM sit conferendum: idque ne eveniat, multo antè erit providendum. sin quæ necessitas hujus muneris alicui reipub. obvenerit: 6 (malo enim quàm nostræ ominari, neque tamen de nostra, sed de omni repub. disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant, (si salvi esse velint) NECESSITATI esse parendum. atque etiam omnes, qui rempub. gubernabunt, consulere debebunt, ut EARUM rerum copia sit, quæ sunt necessariæ, quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare. est enim in promtu. tantùm locus attingendus fuit. Caput autem est in omni procuratione negotii, & muneris publici, ut AVARITIAM pellatur etiam minima suspicio. 7 Utinam, inquit C. Pon-

tius

---

1. *In toga dignitatis*.] Haud aliter Palatinus pr. nec abibat Petri Danielis liber, quàm quod is *toga dignitate*. publicat: fere, *in toga dignitatis*. neque enim opponitur *togæ*. tueatur Manutius Nepos, & Nannii Symmicta.

2. *Ut animadvertant*.] Minutum quidem est, sed tamen moneri operæ pretium est; Palatinum pr. servare *animum advertant*.

3. *Utentior sane sit*.] Diu est quod monuit Turnebus rescribendam esse hanc scripturam; sed nemo id fecit, deterriti credo raritate vocis. & verò cùm conspiciatur in Palatinis, in F. in D. eam non admittere nequeo. Fuit vulgati prius *patentior*. Lambinus *splendior*.

4. *Deminutio fiat*.] Exemplar Palat pr. *minutio* (syllaba prima ablata).

5. *Ut sua tenerentur*.] Palatinus idem *tenerent*.

6. *Malo enim quàm nostræ ominari*.] Sic quoque Palatinus uterque, sine illo *alii*, aut *aliena*, invecto à correctoribus; quodque fuit quoque abfuisse testatus est & Langius & Lambinus.

7. *Utinam inquit C. Pontius Samnis &c.*] Non video quomodo votum hominis hùc quadret: n si velimus vatem fuisse; aut potius hæc ipsum pronunciare apud inferos. fi sic; viderint acutiores, num ex verbis ipsius erui possit genus aliquod carminum.

1. *Tan-*

rius Samnis, ad illa tempora me fortuna servasset, & tum esse natus, quando Romani dona accipere cœpissent? non essem passus diutius eos imperare. Næ illi multa læcula expectanda fuerunt. modò enim hoc malum in hanc rempub. invasit, itaq; facile patior tùm potiùs Pontium fuisse, siquidem in illo tantum fuit roboris. Nondum centum, & decem anni sunt, cùm de pecuniis *repetundis* à L. Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset. At verò postea tot leges, & proximæ quæque duriores: tot rei tot damnati, tantum Italicum bellum propter judiciorum metum excitatum: tanta, sublatis legibus, & judiciis, expilatio, direptioq; sociorum ut IMBECILLITATE aliorum, non nostra virtute valeamus. Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abstinens. Quid ni laudet? sed in illo alia majora laus abstinentiæ, non hominis est solùm, sed etiam *temporum* illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est Paullus: tantum in ærarium pecuniæ invexit, ut unius imperatoris præda finem attulerit *tributorum*. at hic 2 nihil domum suam intulit, præter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihilo locupletior, Karthagine eversa. Quid? qui ejus collega in censura fuit L. Mummius, numquid copiosior, cùm copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam, maluit. quamquam Italia ornata, domus ipsa mihi videtur ornatior. NULLUM igitur vitium tetrius, (ut eò unde egressi est, ferat se oratio) quàm avaritia, præsertim 3 in principibus, & rempub gubernantibus. habere enim quæstui rempub. non modò turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, *Spartam nulla re alia, nisi avaritia perituram*, id videtur non solum Lacedæmoniis, sed & omnibus opulentis populis prædixisse. Nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt ii, qui reipub. præsunt, quàm abstinentia & continentia. Qui verò 4 se *populares* volunt, ob eamque causam aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant, ii labefactant fundamenta reipublicæ; concordiam primùm, quæ esse non potest, cùm aliis adimuntur, aliis condonantur pecuniæ: deinde æquitatem quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. id enim est proprium (ut suprà dixi) civitatis, atque urbis, ut sit libera, & non sollicita suæ rei cujusque custodia. Atque in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur, quam putant, gratiam. nam cui RES erepta est, est inimicus: cui data, etiam dissimulat se accipere voluisse: & maximè in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse solvendo. At verè ille, qui accipit injuriam, & meminit, & præ se fert dolorem suum: nec, si plures sunt ii, quibus improbè datum est, quàm, illi, quibus injustè ademtum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hæc judicantur, sed ponderè QUAM AUTEM habet æquitatem, ut agrum multis annis, aut etiam sæculis antè possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat. Ac propter hoc injuriæ genus Lacedæmonii Lysandrum Ephorum expulerunt: Agin regem (5 quod numquam antea apud eos acciderat) *necaverunt*: ex eoque tempore tantæ discordiæ secutæ sunt, ut & tyranni exsisterent, & optimates exterminarentur: & præclarissime constituta respublica laberetur. nec verò solùm ipsa cecidit, sed etiam reliquam Græciam evertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profectæ manarunt latiùs. Quid? nostros Graechos, Ti. Gracchi, summi viri, filios, Africani nepotes, nonne agrariæ contentiones perdiderunt? At verò Aratus Sicyonius jure laudatur, qui cùm ejus civitas quinquaginta annos à tyrannis tenerentur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu urbe est potitus. Cùmque tyrannum Nicoclem improvisò oppressisset, sexcentos exsules, qui fuerant ejus civitatis locupletissimi, restituit, remque pub. adventu suo liberavit. Sed cùm magnam animadverteret in bonis, & possessionibus difficultatem, quòd & eos, quos ipse restituerat, quorum bona alii possederant, egere iniquissimum arbitrabatur, & QUINQUAGINTA annorum possessiones movere non nimis æquum putabat, propterea quòd tam longo spatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur sine injuria: judicavit, neque illis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere. Cùm igitur statuisset, opus esse ad eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, remque integram ad reditum suum jussit esse: isque celeriter ad Ptolemæum, suum hospitem venit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cùm exposuisset, patriam se liberare velle causamque docuisset; à rege opulento vir summus facilè impetravit, ut grandi pecunia adjuvaretur. Quam cùm Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus causas cognovit & eorum, qui aliena tenebant, & eorum, qui sua amiserant: perfecitque æstimandis possessionibus, ut persuaderet aliis, ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent: aliis, ut commodius putarent, numerari sibi 6 quod tanti esset, quàm suum recuperare. Ita perfectum est, ut omnes concordia constituta *sine querela* discederent. O vitum magnum, dignumque qui in nostra repub. natus esset! Sic par est agere cum civibus, non (ut bis jam vidimus) hastam in foro ponere, & bona civium voci subjicere præconis. At ille Græcus (id quod fuit sapientis, & præstantis viri) OMNIBUS CONSULENDUM putavit: eaq; est 7 summa ratio, & sapientia boni civis, æ commoda 8 civium non divellere, atq; omneis æquitate eadem continere. 9 Habitant gratis in alieno. Quid ita? Ut, cum ego emerim, ædificarim, tuear, impendam, tu, me invito, fruare meo? Quid est aliud, aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulæ verò novæ quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum: eum tu habeas: ego non habeam pecuniam? Quamobrem ne sit æs alienum, quod reipub. noceat, providendum est: quod multis rationibus caveri potest: non si fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. NEC ENIM ulla res vehementius rempub. continet, quàm fides: quæ esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerum creditarum. Numquam vehementius actum est, quàm me consule, ne solveretur. armis, & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine: 10 quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de rep. tolleretur. numquam nec majus æs alienum

---

1. *Tantum in ærarium pecuniæ invexit.*) Palatinæ membranæ *tantam pecuniam* malim.

2. *Nihil domum suam intulit.*) Sic plerique Aldini & Pal. sec. D atque F. etiam Pal. pr quint tamen habet, *nihil domum suam præter memoriam nominis sempiternam detulit.*

3. *In principibus & rempub. gubernantibus.*) Copula non comparet in Pal. pr. & verò tantum abest eam desiderem, ut facilè paterer adhuc auferri sequentia *rempub. gubernantibus.*

4. *Se populares volunt.*) Sic Pall. F. D. editionesque primæ, imò & Victorina. aliæ *populares esse volunt.*

5. *Quod numquam antea apud eos acciderat.*) Poterant abesse voces tres posteriores. Sic & mox videri queant interpretis potius quàm Tulli illa, *quæ à Lacedæmoniis profecta manarunt latiùs.*

6. *Quod tanti esset.*) Palatin. *quanti essent.* quod mihi non ita videtur ineptum, quin facilè præponerem vulgato, si haberem adstipulatorem adhuc alium aliumque codicem vetustatis edecumatæ.

7. *Summa ratio & sapientia.*) Illud *& sapientia*, non visitur in Palatino prim. neque requiritur. qui ferè etiam quæ præcedunt, *id quod fuit sapientis & præstantis viri*, habuerim omnia pro glossatoris interpretiuncula.

8. *Civium non divellere.*) Editi olim *civium defraudere non divellere*, sed contra scripturam Palatinorum codicum, item F. ne dicam & Langianorum.

9. *Habitant gratis in al. rem.*) Lectionem istam primus eruit è mss. suis Turnebus, reperitque in F. Gulielmius: exstat quoque in Pall. non. *Habitant primo.*

10. *Quibus sic restiti ut hoc tantum malum.*) Victorii ed. *ut totum hoc* Palat. pr. *quibus resti ti, ut tum hoc malum.* sec. *quibus ita resti. ut hoc totum, &c.*

I. Sil-

tum fuit: nec melius, nec faciliùs dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, 1 solvendi necessitas consecuta est. 2 At verò hic nunc victor, tum quidem victus, 3 quæ cogitarat, ea perfecit, cùm ejus jam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si causa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui remp. tuebuntur: in primisque operam dabunt, VT IVRIS, & judiciorum æquitate suum quisque teneat: & neque tenuiores 4 propter humilitatem circumveniantur, neque locupletibus ad sua 5 vectenenda, vel recuperanda obsit invidia: præterea quibuscumque rebus vel belli, vel domi poterunt, remp. augeant imperio, agris, vectigalibus. Hæc magnorum hominum sunt: hæc apud majores nostros laudata: hæc genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate reip. magnam ipsi adipiscentur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, 6 duo præterita censet esse à Panætio, valitudinis curationem, & pecuniæ, quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quòd essent faciles: sunt certè utiles. Sed valitudo sustentatur notitia sui corporis; 7 & observatione, quæ res sui prodesse soleant, aut obesse: & continentia in victu omni atq; cultu, corporis tuendi causa; & prætermittendis voluptatibus, postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo; conservari autem diligentia, & parsimonia: iisdem etiam rebus augeri. has res commodissimè Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista ferè ætate cùm essemus, qua es tu nunc, è Græco in Latinum convertimus. Sed utilitatum comparatio, quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermissus, sæpe est necessaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis, hoc modo comparantur: VALERE ut malis, quàm dives esse. Cum corporis, externa, hoc modo: DIVES esse potius, quàm maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic: ut BONA valitudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem, ut GLORIA divitiis, vectigalia urbanæ rusticis. 8 Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: à quo cùm quæreretur, quid maximè in re familiari expediret, respondit, *Bene pascere*. Quid secundum? *Satis bene pascere*. 9 Quid tertium? *Male pascere*. Quid quartum? *Arare*. Et, cùm ille, qui quæsierat, dixisset, Quid fenerari? Tum Cato, *Quid hominem*, inquit, *occidere?* Ex quo, & multis aliis, intelligi debet, utilitatum comparationes fieri solere, rectèque hoc adjunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda *pecunia*, etiam de utenda, commodius à quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus, quàm ab ullis philosophis ulla in schola disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda. pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputatum est. Reliqua deincept persequemur.

1. *Solvendi necessitas.*) Pal. pr. *vendendi*, quod agros respicit & possessiones oberatorum.

2. *At verò hic nunc victor, tum quidem victus.*) Est à libris sanctæ antiquitat. quos consuluit Turnebus, neque aliter F. D. Pal. aliæ edd. *nec victor tum quidem victus.* contra verùm

3. *Quæ cogitarat, ea perfecit, &c.*) Pal. idem amplius, nescio an & melius, *quæ cogitarat cùm ipsius interesset, tum ea perfecit cùm ejus jam nihil interesset.*

4. *Propter humilitatem.*) Vulgati *imbecillitatem*; sed alterum exstat in Pall. & omnibus Langii Guilelmiis; mss. quod & invenit in sex suorum Aldus Nepos; etiamsi præferat *imbecillitatem.*

5. *Vel tuenda.* Palatinus primus *vel utenda.*

6. *Duo præterita censet esse à Panætio, valitudinis, &c.*) Hæc fuit Victorii lectio, pro qua aliæ substituere, *duo præcepta censet esse à Panætio præmissa, valitudinis*; invitis & Palatinis & F. D. Guilelmianis, imo & editione prima Romana.

7. *Observatione quæ res, &c.*) Sic rursus Victorianæ, cui accedunt mss. nostri & aliquot Aldini. vulgati exinde, *observationes earum rerum quæ.*

8. *Ex quo genere comparationis.*) Dictio ultima non est in Pal. prim. & nescio an non possit abesse.

9. *Quid tertium? male pascere.*) Quid sentiendum sit de omnibus calamo exaratis cod. cibus aliorum indicio est vel ille locus. Victorius enim, item Turnebus lib. VI. Adversar. 20. ut & Langius, nec non Aldus Nepos ac Lambinus, Suffridus præterea & Gifanius, jactant hoc suum *vectire*, aut *vectire*; sed sine omni venere & gratia. *male pascere* repositum oportuit; quod diserte exstat in Palatino nostro primo: meminitque prorsus Columella libro VI. de re rustica, ipsa præfatione; his verbis: *Ceterum de tam sapiente viro piget dicere, quod cum quidam auctores memorant, quid nam quærenti cuidam tertium in agricolatione quæstuosum esset, asseverasse, si quis vel male pasceret, &c.* Nimirum quod homines non adsequerentur, quid esset *male pascere*, id Ciceronis fundo omnino eradicarunt. at vult Cato, tantum esse utilitatis, in pecore, ut quamvis malignissimè curetur; superet tamen fructus omnes arationis, reliquæque adeo agriculturæ Pal. sec. totum istud membrum omisit; deceptos repetitione vocis postremæ, quo ipso confirmatur magis integritas Palatini primi.

M. Tullii Ciceronis De Officiis, Liber Tertius.

QUINTUM Scipionem, Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Cato, qui fuit ferè ejus æqualis, *Numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus: nec minus solum, quam cum solus esset.* Magnifica verò vox, & magno viro, ac sapiente digna: quæ declarat, illum & in otio de negotiis cogitare, & in solitudine *secum loqui* solitum: ut neque cessaret umquam, & interdum colloquio alterius non egeret. Itaque duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, *otium*, & *solitudo.* Vellem nobis hoc idem verè dicere liceret: sed si minùs imitatione tantam ingenii præstantiam consequi possumus, voluntate certè proximè accedimus: nam & à repub. forensibusque negotiis, armis impiis, vique prohibiti, otium persequimur: & ob eam causam, urbe relicta, rura peragrantes, sæpe soli sumus. Sed nec otium hoc cum Africani otio, nec hæc solitudo cum illa comparanda est,

Oooo

1. *Rura peragrantes.*) Nihil mutandum cum Langio ejusque asseclis Lambino, nam & fere de Tiberio, Tacitus libro 3. Annal. *littora & insulæ Campaniæ cum maximè peragrantem*, Guilelmius.

est. 1Ille enim requiescens à reip. pulcherrimis muneribus otium sibi sumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiaq; interdum, tamquam *in portum* se in solitudinem recipiebat. nostrum autem otium negotii inopia, non requiescendi studio, constitutum est. exstincto enim senatu, deletisq; judiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curia, aut in foro agere possimus? Itaque qui in maxima celebritate, atq; 1 in oculis civium quondam viximus: nunc fugientes conspectum sceleratorum, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantùm licet, & sæpe soli sumus. Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus, *non solùm ex malis eligere minima oportere: sed etiam excerpere ex his ipsis, si quid inesset boni*: propterea & otio fruor non illo quidem, quo debeat is, qui quondam peperisset otium civitati: nec eam solitudinem 2 languere patior, quam mihi adfert necessitas, non voluntas. Quamquam Africanus majorem laudem vel meo judicio assequebatur; 3 nulla enim ejus ingenii monumenta mandata litteris, nullum opus otii, nullum solitudinis munus exstat. ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, investigationeque earum rerum, quas cogitando consequebatur, nec otiosum, nec solum umquam fuisse. nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à solitudine abstrahamur, ad hanc scribendi operam omne studium, curamque convertimus. itaq; plura brevi tempore, eversa, quàm multis annis stante rep. scripsimus. Sed cùm tota philosophia, mi Cicero, frugifera, & fructuosa, nec ulla pars ejus inculta ac deserta sit; tum nullus feracior in ea locus est, nec uberior, quàm de officiis, à quibus constanter, honesteq; vivendi præcepta ducuntur. Quare quamquam à Cratippo nostro, principe hujus memoriæ philosophorum, hæc te assiduè audire, atque accipere confido: tamen CONDVCERE arbitror, talibus aureis tuas vocibus undique circumsonare. nec eas, si fieri possit, quidquam aliud audire. Quod cùm omnibus est faciendum, qui vitam honestam ingredi cogitant, tum haud scio, an nemini potiùs, quàm tibi. sustines enim 4 non parvam exspectationem imitandæ industriæ nostræ, magnam honorum, nonnullam fortasse nominis. Suscepisti onus præterea grave & Athenarum, & Cratippi: 5 ad quos cùm TAMQUAM ad mercaturam bonarum artium sis profectus, inanem redire turpissimum est, dedecorantem & urbis auctoritatem & magistri. Quare quantum conniti animo potes, quantum labore contendere (SI DISCENDI labor est potiùs, quàm voluptas) tantum facut efficias: neve committas, ut, cùm omnia suppeditata sint à nobis, tute tibi defuisse videare. Sed hæc hactenus. multa enim sæpe ad te cohortandi gratia scripsimus. nunc ad reliquam partem propositæ divisionis revertamur. Panætius igitur, qui sine controversia de officiis accuratissimè disputavit, quemque nos, correctione quadam adhibita, potissimùm secuti sumus, tribus generibus propositis, in quibus deliberare homines, & consultare de officio solerent: uno, cùm dubitarent, honestumne id esset, de quo ageretur, an turpe: altero, utilene, an inutile: tertio, si id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile videretur, quomodo ea discerni oporteret: de duobus generibus primis, tribus libris explicavit; de tertio autem genere deinceps se scripsit dicturum, nec id exsolvit, quod promiserat. Quod eò magis miror, quia scriptum à discipulo ejus Posidonio est, *triginta annis vixisse Panætium postea quàm eos libros edidisset.* quem locum miror à Posidonio breviter esse tactum in quibusdam commentariis; præsertim cùm scribat, *nullum esse locum in tota philosophia tam necessarium*, minimè vero assentior iis, qui negant, eum locum à Panætio prætermissum, sed consultò relictum, nec omnino scribendum fuisse: quia NUMQUAM posset utilitas cum honestate pugnare: de quo alterum potest habere dubitationem, adhibendumne fuerit hoc genus, quod in divisione Panætii tertium est, an planè omittendum: alterum dubitari non potest, quin à Panætio susceptum sit, sed relictum. nam qui è divisione tripartita, duas partes absolverit, huic necesse est restare tertiam. Præterea in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturum. Accedit eodem testis locuples Posidonius, qui etiam scribit in quadam epistola, Publium Rutilium Rufum dicere solere, qui Panætium audierat, ut nemo pictor esset inventus, 6qui Coæ Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolveret (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat:) sic ea, 7 quæ Panætius prætermisisset, & non perfecisset propter eorum, quæ perfecisset, præstantiam, neminem esse persecutum. Quamobrem de judicio Panætii dubitari non potest: rectene autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adjunxerit, an secus, 8de eo fortasse disputari potest. Nam sive honestum, solum bonum est, ut Stoicis placet; sive quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum. 9 Peripatetici veteres videtur, ut omnia ex altera parte collocata, vix minimi momenti instar habeant: dubitandum non est, quin NUMQUAM possit utilitas cum honestate contendere. Itaq; accepimus, Socratem exsecrari solitum eos, qui primùm hæc natura cohærentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut, quidquid honestum esset id utile esse censerent: nec utile quidquam, quod non honestum. Quòd si is esset Panætius, qui virtutem propterea colendam diceret, 10 quòd ea efficiens utilitatis esset; ut ii, qui res expetendas vel voluptate, vel indolentia metiuntur: liceret ei dicere, 11 utilitatē aliquando cum honestate pugnare. Sed, cùm sit is, qui id solum bonum judicet quòd honestum sit; quæ autem huic repugnent specie quadam utilitatis, eorū neq; accessione meliorem vitam fieri, nec decessione pejorem: non videtur ejusmodi debuisse deliberationem introducere, in qua, quod utile videretur, cum eo, quod honestū est, compararetur. Etenim quod summum bonum à Stoicis dicitur, CONVENIENTER naturæ vivere: id habet hanc (ut opinor) sententiam, cum virtute congruere semper: cætera autem, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea virtuti non repugnarent. Quod cùm ita sit, putant quidam, hanc comparationem non rectè introductam, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuisse. Atque illud quidem honestum, quod propriè, vereq; dicitur, id in sapientibus est solis, neque à virtute divelli umquam potest, in iis autem, in quibus sapientia perfecta non est, ipsum

illud

1. *In oculis civium.*) Ei respondent quæ sequuntur, *conspectum sceleratorum.* nam ne cives quidem illos scelerum servos à se haberi significat. non rectè igitur Langius Lambinusque censent delendum *Τὸ civium.* Gulielmius.

2. *Languere patior.*) Palat. pr. *exlangore patior.* an voluit exprimere? *exlanguere.*

3. *Nulla enim ejus, &c.*) Sic omnes libri, rectè opinor, tametsi mirifica sit & singularis ratio, cum hoc ipso majorem laudem assecutum, quod nihil in solitudine elaborarit operis. esse enim hoc argumentum, cum sola cogitatione contentum, nihil præterea requisisse. quod summæ ingenii præstantiæ est.

4. *Non parvam expectationem.*) Pal. pr. *existimationem.*

5. *Ad quos cùm tanquam ad mercaturam.*) Pal. pr. *ad quæ.*

6. *Quæ in Coa Venere.*) Ita etam Palat. pr. sed præterea adcexit, *qui in templo Coæ Veneris.*

7. *Quæ Panætius prætermisisset & non perfecisset.*) Prodidit M. Anton. Muret. lib. xv. cap 9. Variae lect. tres postremas voces non comparere in uno mſ. suo. quod idem cùm confirmet de quinque suorum Aldus Nepos; habuerim pro spuriis.

8. *De eo fortasse disputari potest.*) Cùm sic inveneris in omnibus suis Lamb. restatque in Pal. in F & D. item plurimis Aldinis, nec non editionum principe, quid ni id admittamus, excluſ. *dubitari?*

9. *Peripatetici veteres.*) *Nostri* olim editi. sed alterum præferunt Pall. item aliquot Aldini. quid quod sic quoque Victorius?

10. *Quod ea efficiens utilitatis esset.*) Pal. pr. solùm habet: *quod est efficiens utilitatis.*

11. *Utilitatem aliquando cum honestate pugnare.*) Non ausus sum excludere scripturam Palatinam, præsertim cùm ei suffragaretur editio Romana princeps, & Victoriana, & decas mſ. Aldi Nepotis, alii expresserant, *honestatem aliquando cum utilitate pugnare.*

1. *In*

illud quidem perfectum honestum, nullo modo; similitudines honesti esse possunt. Hæc enim omnia officia, de quibus his libris disputamus, *media* Stoici appellant. ea, communia sunt, & latè patent: quæ & ingenii bonitate multi assequuntur, & progressione discendi. Illud autem officium quod *rectum* iidem appellant, perfectum, atque absolutum est: &, ut iidem dicunt, *omnes numeros habet*; nec præter sapientem, cadere in quemquam potest. Cum autem aliquid actum est 1 in quo media officia compareant, id cumulatè videtur esse perfectum; propterea que vulgus quid absit à perfecto non ferè intelligit: quatenus autem intelligit, nihil putat prætermissum. quod item in poëmatibus, & picturis usu evenit, in aliisque compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sint, ob eam credo, causam, quòd insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui iidem, quid in unaquaq; re vitii sit, nequeant judicare, itaque cùm sunt docta peritis, facile desistunt à sententia. Hæc igitur officia, de quibus his libris disserimus, *quasi secunda quædam honesta* esse dicunt, non sapientum modo propria, sed cum omni hominum genere communia. itaque his omnes, in quibus est virtutis indoles, commoveniur. Nec verò cùm duo Decii, aut duo Scipiones, *fortes viri* commemorantur, 2 aut cùm Fabricius, Aristidesve *justi* nominatur, aut ab illis, fortitudinis: aut ab his, justitiæ, tamquam à sapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum sic sapiens est, ut sapientem volumus intelligi. Nec ii, 3 qui sapientes habiti sunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, sapientes fuerunt: ne illi quidem seprem: sed ex mediorum officiorum frequentia *similitudinem* quandam gerebant, speciemque sapientum. 4 Quocirca nec id, quod verè honestum est, fas est cum utilitatis repugnantia comparari, nec id, quod communiter appellamus honestum, quod colitur ab iis, qui bonos se viros haberi volunt, cum emolumentis umquam est comparandum: tamque id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conservandumque est nobis, quàm id, quod proprie dicitur, vereque est honestum, sapientibus. ALITER ENIM TENERI non potest, si qua est ad virtutem facta progressio. Sed hæc quidem de iis. 5 qui conservatione officium existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis & commodis, neque ea volunt præponderari honestate, hi solent in deliberando honestum cum eo, quod utile putant, comparare: BONI VIRI non solent. Itaque existimo, Panætium, cùm dixerit, *homines solere in hac comparatione dubitare*, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modò, non etiam oportere etenim non modò pluris putare quod utile videtur, quàm quod honestum: sed hæc etiam inter se comparare, & in his addubitare, turpissimum est. quid est ergo, quod nonnumquam dubitationem afferre soleat, considerandumque videatur? Credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. SÆPE ENIM TEMPORE VIT, ut, quod plerumque turpe haberi soleat, inveniatur non esse turpe. Exempli causa, ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod potest majus esse scelus, quàm non modo hominem, sed etiam familiarem hominem occidere? Num igitur se adstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit, quamvis familiarem? Populo quidem Rom. non videtur, qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. 6 Vicit ergo utilitas honestatem immò verò honestas utilitatem secuta est. Itaque, ut sine ullo errore dijudicare possimus, siquando cum illo, quod honestum intelligimus, pugnare id videbitur, quod appellamus utile, FORMULA quædam constituenda est: quam si sequemur in comparatione rerum, ab officio numquam recedemus. Erit autem hæc formula Stoicorum rationi, disciplinæque maximè consentanea: quam quidem his libris propterea sequimur, quòd, quamquam à veteribus Academicis, & à Peripateticis vestris 7 qui quondam iidem erant, qui Academici, quæ honesta sunt, anteponuntur iis, quæ videntur utilia: tamen splendidiùs hæc ab eis disseruntur, quibus *quidquid honestum est, idem utile* videtur: *nec utile quidquam, quod non honestum*: quàm ab iis, quibus aut honestum aliquid non utile, aut utile non honestum. Nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut, quodcumque maxime probabile occurrat, id in nostro jure liceat defendere. Sed redeo ad formulam. DETRAHERE igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principiò tollit convictum humanum, & societatem. si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisq; emolumentum spoliet, aut violet alterum, disrumpi necesse est eam, quæ maximè est secundum naturam, humani generis societatem. Ut, si unumquodq; membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret, se valere, si proximi membi valetudinem ad se traduxisset: debilitati, & interire totum corpus necesse est: sic, SI UNUSQUISQUE nostrûm rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia: societas hominum, & communitas evertatur necesse est. nam, SIBI ut quisq; malit, quod ad usum vitæ pertineat, quàm alteri, acquirere, concessum est, non repugnante natura. illud natura non patitur, ut aliorum, spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus. Neq; verò hoc solum natura, id est, jure gentium, sed etiam legibus populorum quibus in singulis civitatibus resp. continetur, eodem modo constitutum est, utnon liceat sui commodi causa nocere alteri. hoc enim SPECTANT leges, hoc volunt; incolumen esse civium conjunctionem: quam qui dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno coërcent, atque hoc multo magis exigit ipsa naturæ ratio, quæ est lex divina, & humana: cui parere qui velit (omnes autem parebunt, qui secundum naturam volent vivere) numquam committet, ut alienum appetat, & id, quod alteri detraxerit, sibi assumat. Etenim multo magis est secundum naturam excelsitas animi; & magnitudo: itemque comitas, justitia, liberalitas, quàm voluptas, quàm vita, quàm divitiæ: quæ quidem CONTEMNERE, & pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni animi, & excelsi est. 8 Detrahere autem alteri sui commodi causa, magis est contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis ejusdem: itemque, magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis, aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere, imitantem Herculem

1. *In quo media officia compareant.*) Ita edidio Victorii nec non Langii eumque ferè semper insequi solita Lambini, laudatque ad hanc faciem hunc locum ex veteri suo Petrus Nannius lib. 9. Pal. pr. habet *comparent.* sec. *comparari.* vulg. *comparantur.*

2. *Aut cùm Fabricius Aristidesve justus.* Hoc ausus sum sequi auctoritatem unius Palatin. pr. cùm hactenus legeretur, *aut Aristides*, quod quàm auribus minus sit venustum alteri, quis dubitet?

3. *Qui sapientes habiti sunt & nominati.*) Vocula *sunt*, non est in Pall. aut editionibus principibus Moguntina, ac Romana.

4. *Quocirca, &c. cum utilitatis repugnantia, &c.* Inquinata lectio sic fortè refingenda ex vet. lib. Nannii: *Quocirca nec id quod verè honestum est, cum utilitatis ratione comparari; nec id quidem quod communiter appellamus honestum.* alterum tamen servatur in Pal. & Augustano.

5. *Qui conservatione officium.*) Ferri potest, & ita ante dixit, *honestum tuendum conservandumque est nobis.* sed nescio an melius sit, *conservatione.* sic enim supra, *mediorum officiorum frequentiam*, ait Gulielm.

6. *Vicit ergo utilitas honestatem.*) Nescio an præstet locum animare nota interrogatoria, quæ est in Pal. inveniturque in exemplari uno Muretus, qui consulatur lib. XV. Var. cap. 9.

7. *Qui quondam iidem erant, qui Academici.*) Aldus Manutius junior affirmat duo verba postrema non reperiri in uno ms. idemque testatur de altero suorum Vrsinus noster. habent tamen Pall.

8. *Detrahere autem alteri.*) Tota ista periodus mihi suspecta est, tanquam repetita à scholio de capitis hujus principio. Pall. tamen nostri habent *Detrah. autem de alterо*, quod & in Fabr. & plurimis Aldi exemplar. bus.

illum, quem NOMINEM fama, beneficiorum memor in concilio cœlestium collocavit: quàm vivere in solitudine, non modò sine ullis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus, abundantem omnibus copiis; ut excellas etiam pulchritudine, & viribus. Quocirca optimo quisque & splendidissimo ingenio longè illam vitam huic anteponit. Ex quo efficitur NOMINEM naturæ obedientem, homini nocere non posse. Deinde, qui alterum violat, ut ipse aliquid commodi consequatur: aut nihil se existimat contra naturam facere: aut magis fugiendam censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quàm facere cuipiam injuriam, si nihil existimat contra naturam fieri hominibus violandis: QUID cum eo disseras, qui omnino hominem ex homine tollat? sin fugiendum id quidem censet, sed & multo illa pejora, mortem, paupertatem, dolorem errat in eo, quod ullum aut corporis, aut fortunæ vitium animi vitiis gravius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscujusque, & universorum: quam si ad se quisque rapiat, dissolvetur[1] omnis humana consortio. Atque si etiam hoc natura præscribit, UT HOMO homini, quicunque sit, ob eam ipsam causam quòd is homo sit, consultum velit: necesse est secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. quod si ita est, una continemur omnes, & eâdem lege naturæ: idque ipsum si ita est, certè violare alterum lege naturæ prohibemur. verum autem primum. verum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos, commodi sui causa: aliam rationem esse civium reliquorum: hi sibi nihil juris, & nullam societatem, communis utilitatis causa, statuunt esse cum civibus: quæ sententia omnem societatem distrahit civitatis. Qui autem civium rationem ducunt habendam, externorum negant: hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficientia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur: quæ qui tollunt, etiam ADVERSUS deos immortales impii judicandi sunt. ab iis enim constitutam inter homines societatem evertunt: cujus societatis arctissimum vinculum est, MAGIS arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere, sui commodi causa, quàm omnia incommoda subire vel externa, vel corporis, aut vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia. hæc enim una virtus, omnium est domina, & regina virtutum. Forsitàn quispiam dixerit: *Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili?* Minimè verò. Non enim mihi est vita mea utilior quàm animi talis affectio, NEMINEM ut violem commodi mei gratia. Quid? *Phalarim, crudelem tyrannum, & immanem, vir bonus, si ipse frigore conficiatur, vestitu spoliare posset, nonne faciat?* Hæc ad judicandum sunt facillima. nam, si quid ab homine ad nullam partem utili, tuæ utilitatis causa detraxeris: inhumanè feceris, contraque naturæ legem. sin autem is tu sis, qui multam utilitatem reip. atque hominum societati, si in vita remaneas, afferre possis: si quid ob eam causam alteri detraxeris, non sit reprehendendum: 4 sin autem id non sit ejusmodi; suum cuique incommodum ferendum est potiùs, quàm de alterius commodis detrahendum. Non igitur magis est contra naturam morbus, aut egestas, aut quid hujusmodi, quàm detractio, aut appetitio alieni. Sed communis utilitatis derelictio contra naturam est, est enim injusta. itaque lex ipsa naturæ, quæ utilitatem hominum conservat, & continet, desernit profectò, UT AB homine inerti atque inutili, ad sapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum necessariæ: qui si occiderit, multam de communi utilitate detraxerit: modò hoc ita faciat, ut ne ipse de se bene existimans, seseque diligens, hanc causam habeat ad injuriam. ita semper officio fungetur, utilitati consulens hominum, & ei, quam sæpe commemoro, humanæ societati. Nam, quod ad Phalarim attinet, perfacile judicium est. NULLA enim nobis societas cum tyranno, sed potiùs summa distractio est: neque est contra naturam, spoliare, si possis, quem honestum est necare: atque hoc omne genus pestiferum, atque impium, ex hominum communitate exterminandum est. Etenim, ut MEMBRA quædam amputantur, si & ipsa sanguine, & tamquam spiritu carere cœperunt, & nocent reliquis partibus corporis: sic ista in figura hominis feritas & immanitas beluæ, à communi tanquam humanitate corporis segreganda est. Hujus generis sunt quæstiones omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Ejusmodi igitur credo res Panætium perfecturum fuisse, nisi aliqui casus, aut occupatio consilium ejus peremisset: ad quas ipsas consultationes ex superioribus libris satis multa præcepta sunt, quibus perspici possit, quid sit propter turpitudinem fugiendum: quid sit id, quod idcirco fugiendum non sit, quia omnino turpe non est. 5 Sed quoniam operi inchoato, propè tamen absoluto, tamquam fastigium imponimus: ut geometræ solent non omnia docere, sed postulare, ut quædam sibi concedantur, quò faciliùs, quæ volunt, explicent: sic ego à te postulo, mi Cicero, ut mihi concedas, si potes NIHIL, præter id, quod honestum sit, propter se esse expetendum. *Im* hoc non licet per Cratippum: at illud certè dabis, QUOD honestum sit id esse maximè propter se expetendum. Mihi utrumvis satis est: & cùm hoc, tum illud probabilius videtur, nec præterea quidquam probabile. Ac primùm Panætius in hoc defendendus est, quod non utilia cum honestis pugnare aliquando posse dixerit (neque enim ei fas erat) sed ea, quæ videntur utilia. *Nihil verò utile, quod non idem honestum: nihil honestius, quod non idem utile sit*, sæpe testatur: negatque *ullam pestem majorem in vitam hominum invasisse, quam eorum opinionem, qui ista distraxerint.* Itaque non ut aliquando anteponeremus utilia honestis, sed ut ea sine errore dijudicaremus, si quando incidissent, induxit eam, quæ videretur esse, non quæ esset, repugnantiam. Hanc igitur partem relictam explebimus, nullius adminiculis, sed (ut dicitur) Marte nostro. neque enim quidquam de hac parte post Panætium explicatum est, quod quidem mihi probaretur, de iis, quæ in manus meas venerunt. CUM IGITUR aliqua species utilitatis objecta est, commoveri necesse est. sed si, cùm animum attenderis, turpitudinem videas adjunctam ei rei, quæ speciem utilitatis attulerit: 6 tunc non utilitas relinquenda est, sed intelligendum, UBI turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. Quòd si nihil est tam contra naturam, quàm

---

1. *Omnis humana consortio.*] Hanc lectionem firmat & uterque Pal. codex, & editio prima Moguntina, & Romana altera. nam prima admisit illud vulgatum *consociatio*.

2. *Vel etiam ipsius animi quæ vocem justitiæ.*) Sic & Pall. Muretus monuit veterem scripturam depravatam fuisse, *servatem justitiam*, exque ea fecit *servantem justitiam*; tanquam ita planè legendum. vix putarim.

3. *Ne ipse frigore conficiatur.*] Muretus dicto libro XV. cap. 9. affirmat libros suos vetè habere, *ne ipse algore periret* at sic nulla editio nullius manuscripti aliorum, neque adeò Palatini: ita ut dubitem de fide codicum ejus.

4. *Sin autem id non sit ejusmodi.*) Sic quoque Pall. nisi quod pr. habent *si non sit ejusmodi*. Muretus ait codicem antiquum præferre *sin autem si non sit ejusmodi*: unde colligit librarium primò per errorem cùm scripsisset *sin*, rediisse denuò ad superius membrum, cujus principium erat *sin autem si in se*? deinde errore animadverso, non deleviisse ea iidem duas voces quas frustrà reperiverat, *autem si*, sed cetera persecutum: ut sit vera lectio *sin non sit ejusmodi*. acute. Fabricii exemplar periodum istam non agnoscit.

5. *Sed quoniam operi inchoato, propè tamen absoluto, tamquam fastigium imponimus.*] Palatinus primus cum duobus omnibus, solummodò habet, *inchoato jam, quasi fastigium impon.* quod genuinum magis videtur.

6. *Tunc non utilitas relinquenda.* Sic Augustanus Aurelianæi codex & Victorii editio; neque secus Romana prima; quomodo & erat in Fabriciano & Danieliano, & Pal. sec. alterum tamen *requirenda* hæret in Palatino pr. & Ald. Nepotianis omnibus; amboque quorum scriptura alteri cedere debeat.

quidem turpitudo (recta enim & convenientia, & constantia natura desiderat, asperna turque contraria) nihilq; tam secundum naturam, quàm utilitas: certè in EADEM re utilitas, & turpitudo esse non potest. itemque si ad honestatem nati sumus, eaque aut sola expetenda est, (ut Zenoni visum est) aut certè omnia ponderegravior habenda, quam reliqua omnia, quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum; quod autem bonum, id certè utile: ita QUIDQUID honestum, id utile; quare error hominum non proborum, cùm aliquid, quod utile visum est, 1 arripuit, id continuò secernit ab honesto. Hinc sicæ, hinc venena, hinc falsa testamenta nascuntur: hinc furta, peculatus, expilationes, direptionesq; sociorum, & civium: hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ: postremo etiam in liberis civitatibus 2 regnandi exsistunt cupiditates, quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest. 3 EMOLUMENTA enim rerum fallacibus judiciis vident, 3 pœnam non dico legum, quas sæpe perrumpunt, sed ipsius turpitudinis, quæ acerbissima est, non vident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, utrum id sequantur, quod honestum esse videant, an scientes scelere contaminent: in ipsa enim dubitatione facinus inest etiamsi ad id non pervenerint. Ergo ea DELIBERANDA omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio, atq; etiam ex omni deliberatione celandi, & occultandi spes, opinioq; removenda est. satis enim nobis (si modò in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, *si omnes deos hominesq; celare possimus, 4 nihil tamen aut, nihil ipsum esse nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum.* Hinc ille Gyges inducitur à Platone: qui, 5 cum terra dehiscisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit, æneumq; equum, (ut ferunt fabulæ) animadvertit, cujus in lateribus fores essent: quibus apertis mortuum vidit corpus magnitudine inusitata, annulumq; aureum in digito, quem ut detraxit, ipse induit: (erat autem regius pastor) tum in concilium pastorum se recepit. ibi tum palam ejus annuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipse autem omnia videbat. idem rursus videbatur, 6 cùm in luce annulum inverterat. Itaque hac opportunitate annuli usus reginæ stuprum intulit: eaq; adjutrice regem dominum interemit, sustulit quos obstare arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre: fieri repentè annuli beneficio rex exortus est Lydiæ. Hanc igitur ipsum annulum si habeat sapiens nihil plus sibi licere putet peccare, quàm si non haberet. HONESTA enim bonis viris non occulta quæruntur. Atq; hoc loco philosophi quidam, minimè mali illi quidem, sed non satis acuti, fictum, & commentitiam fabulam dicunt prolatam à Platone: quasi verò ille aut factum id esse aut fieri potuisse delendat. Hæc est vis hujus annuli, & hujus exempli: NEMO scitutus nemo ne suspicaturus quidem sit, cùm aliquid divitiarum, potentiæ, dominationis, libidinis causa, feceris, si id diis, hominibusque futurum sit semper ignotum, sisne facturus. negat id fieri posse: 7 quamquam potest id quidem. sed quæro, quod negant posse, 8 id si posset, quidnam facerent? Urgent rusticè sane. negant enim posse, & in eo perstant: hoc verbum quid valeat, non vident. Cùm enim quærimus, 9 si possint celare, quid facturi sint: non quærimus, possintne celare: sed tamquam tormenta quædam adhibemus, ut, si responderint, *se, impunitate proposita, facturos quod expediat*, facinorosos se esse fateantur: si negent, omnia turpia per seipsa fugienda esse confiteantur. Sed jam ad propositum revertamur. Incidunt sæpe multæ causæ, quæ conturbent animos utilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relinquendane sit honestas propter utilitatis magnitudinem: (nam id quidem improbum est) sed illud, possitne id, quod utile videatur, fieri non turpiter. Cùm Collatino collegæ Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere id injustè, fuerat enim in regibus expellendis socius Bruti, consiliorum etiam adjutor. cùm autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, nomenque Tarquiniorum, & memoriam regni, tollendam: 10 quod erat utile, patriæ consulere; id erat ita honestum ut etiam ipsi Collatino placere deberet. Itaque VTILITAS valuit propter honestatem: sine qua ne utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita. species enim utilitatis animum pepulit ejus: cui cum visum esset utilius, solum, quàm cum altero regnare, fratrem interemit. Omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id, quod utile videbatur, neque erat, assequi posset: & tamen muri causam opposuit, SPECIEM honestatis neque probabilem, neque satis idoneam. Peccavit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim. Nec tamen nostræ nobis utilitates omittendæ sunt, aliisque tradendæ, cùm his ipsi egeamus: sed suæ cuique utilitati quod sine alterius injuria fiat, serviendum est. Scitè Chrysippus, ut multa: *Qui stadium*, inquit, *currit, enitì, & contendere debet, quam maximè possit, ut vincat: supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere, nullo modo debet: sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est*; 11 *alteri detrimentum afferre, jus non est.* Maximè autem perturbantur officia in amicitiis: quibus & non tribuere, quod rectè possis, & tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. Sed hujus generis totius, breve, & non difficile præceptum est. QVAE ENIM VIDENTVR utilia, honores, divitiæ, voluptates, cetera generis ejusdem, hæc amicitiæ numquam anteponenda sunt. At neque contra remp. neque contra jusjurandum, ac fidem amici causa, vir bonus faciet; ne si judex quidem erit de ipso amico. PONIT enim personam amici, cùm induit judicis. Tantum dabit amicitiæ, ut veram amici causam esse mâlit: ut orandæ litì tempus, quoad per leges liceat accommodet. 13 cùm verò jurato sententia dicenda sit; memineritdeum se adhibere testem, id est (ut arbitror) MENTEM SVAM qua nihil homini dedit deus ipse divinius. Itaq; præclarum à majoribus accepimus morem rogandi judicis, si eum teneremus, QVAE SALVA FIDE FACERE POSSIT. Hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paullo ante dixi honestè amico à judice posse concedi, nam, si omnia facienda sint, quæ amici velint: NON amicitiæ tales, sed conjurationes putandæ sunt. Loquor autem de communibus amicitiis nam in sapientibus viris, perfectisq;, nihil

1. *Arripuit, id continuò secernit.*] Danielis liber adhæret Langianis, in quibus *arripiunt* item *secernunt*.

2. *Regnandi exsistunt cupiditates.*] Verbum *existunt*, videtur à glossa.

3. *Pœnam non dico legum, quas sæpe perrumpunt.*] Langiani omnes, item Pall. F D *quam*.

4. *Nihil tamen avarè.*] Fabr. interserit *nec*. Pal. pr. *nubis*: quod ultimum ferri queat.

5. *Cùm terra dehiscisset.*] Pal. pr. oggerit *dehiscisset*; formatum forte ab *dehiscere*.

6. *Cùm in lucem.*] Retinui hanc vocem contra Pall. & mss. aliorum, in quibus *lucem*. persuadet verbis Suffridi affirmantis sic legi in Erphurdiensibus codd.

7. *Quamquam potest id quidem.*] Sic omnes vett. edd. sic omnes codd. scripti, neque immittenda negatio, ut placuit Lambino & Aldo. Nepos, enim Academicus, dubitanter de providentia & natura divina loquitur Cicero, inquit Guilielmius.

8. *Id si posset.*] Pal. pr. *posset*, quomodo & editi ab Victorio.

9 *Si ipsi ut celare.*] Vox postrema non est in Pal. pr. neque vero omnino necessaria.

10. *Quod erat utile, patriæ consulere.*] Dictionem ut meam deletam ivit Langius ac Lamb contra omnes membranas, male. nam interpunctione nostra, id utile ait Tullius quod sequebatur Brutus, ut *patriæ saluti consuleret*, id etiam honestissimum erat.

11 *Alteri detrimentum.*] Sic Victorii editio, ac Moguntina omnium princeps; neque aliter F D. Pall. aliorumque exemplaria mss. vulgo, *servire*.

12. *Cùm verò juratus sententia dicenda.*] Pal. pr. habet, aut *juratus sententia dicenda*, aut *juratis omnes*, compendiar. a Fabri ratione. Editio Romana prima, *juramentum*. An forte fuit *cùm vero juratis omnes sint*. Est in Pal. sec. *juratis*.

13. *Deum*

potest esse tale. 1 Damonem, & Phintiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cùm eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinavisset: & is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies 2 commendandorum suorum causa postulavisset: vas factus est alter ejus sistendi ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi. qui cùm ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petivit, ut se ad amicitiam tertium adscriberent. Cùm igitur id, quod utile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur: JACEAT utilitatis species, valeat honestas. cùm autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur, religio, & fides anteponatur amicitiæ: sic habebitur is, quem exquirimus, delectus officii. Sed utilitatis specie in repub. sæpissimè peccatur, ut in Corinthi disturbatione nostri. durius etiam Athenienses, qui sciverunt, ut Æginetis qui classe valebant, pollices præciderentur. hoc visum est utile. nimis enim imminebat, propter propinquitatem, Ægina Piræo: sed NIHIL, quod crudele, utile est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maximè inimica crudelitas. Male etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent eosque exterminant ut Pennus apud patres nostros, Papius nuper. Nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus & Scævola: usu verò urbis prohibere peregrinos, sanè inhumanum est. Illa præclara, in quibus publicæ utilitatis species præ honestate contemnitur. Plena exemplorum est nostra respub. 3 cùm sæpe tum maximè bello Punico secundo: quæ Cannensi calamitate accepta, majores animos habuit quam umquam rebus secundis, nulla timoris significatio, nulla mentio pacis, tanta vis est honesti, ut speciem utilitatis obscuret. Athenienses cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentque ut urbe relicta, conjugibus & liberis Trœzene depositis, naves conscenderent, libertatemque Græciæ classe defenderent: Cyrsilum quendam, suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent 4 lapidibus obruerunt. Atq; ille utilitatem sequi videbatur: sed ea nulla erat repugnante honestate. Themistocles post victoriam ejus belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione *se habere consilium reip. salutare, sed id sciri opus non esse.* postulavit, aliquem populus daret, qui cum communicaret. datus est Aristides. Huic ille, *classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset ad Gytheum, clam incendi posse: quo facto frangi Lacedæmoniorum opes necesse esse.* Quod A ristides cùm audisset, 5 in concionem magna exspectatione venit: dixitque *perutile esse consilium, quod Themistocles afferret: sed minime honestum.* 6 Itaque Athenienses QUOD HONESTUM non esset, id ne utile quidem putaverunt; totamque eam rem, quam ne audierant quidem, auctore Aristide repudiaverunt. Meliùs hi, quàm nos, qui piratas, immuneis: socios, vectigaleis habemus. Maneat ergo, quod turpe sit, id numquam esse utile: ne tum quidem, cùm id, quod esse utile putes, adipiscare. Hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. Sed incidunt (ut supra dixi) sæpe causæ, cùm repugnare utilitas honestati videatur, ut animadvertendum sit, repugnetne planè an possit cum honestate conjungi. Ejus generis hæ sunt quæstiones: Si (exempli gratia) vir bonus Alexandria Rhodum magnum fruenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaque annonæ caritate: si idem sciat, complureis mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu, frumento onustas, petenteis Rhodum, viderit: dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quàm plurimo venditurus? Sapientem, & bonum virum fingimus: de ejus deliberatione & consultatione quærimus: qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe judicet; sed dubitet, an turpe non sit. In hujusmodi causis aliud Diogeni Babylonio videri solet, magno & gravi Stoico; aliud Antipatro, discipulo ejus, homini acutissimo. Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino quod venditor norit, emtor ignoret: Diogeni, venditorem, quatenus jure civili constitutum sit dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere: & QUONIAM vendat velle quam optimè vendere. *Advexi, expōsui, vendo meum non plusis, quàm ceteri? fortasse etiam minoris, cùm major sit copia. cui fit injuria?* Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. *Quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & servire humanæ societati, natus lege sis & ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ sequi debeas, ut utilitas tua communis utilitas sit: virisne communis utilitas, tua sit: celabis homines, quid tu adsit commoditatis, & copiæ?* Respondebit Diogenes fortasse sic, *Aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, qua natura deorum sit, quis sit finis bonorum: qua tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas: sed non quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est.* 7 *Immò verò* (inquiet ille) *necesse est, si quidem meministi esse inter homines naturā conjunctam societatem. Memini*, inquiet ille, *sed num ista societas tali est, ut nihil suum cujusque sit? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum.* Vides in hac tota disceptatione non illud dici, QUAMVIS hoc turpe sit; tamen, quoniam expedit, faciam: sed ita expedire, ut turpe non sit: ex altera autem parte; ea re, 8 quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ædeis vir bonus propter aliqua vitia, quæ ipse norit, ceteri ignorent: pestilentes sint, & habeantur salubres: ignoretur, in omnibus cubiculis apparere serpenteis: ma è materiatæ, ruinosæ: sed hoc, præter dominum, nemo sciat. quæro, si hoc emtoribus venditor non dixerit, ædesque vendiderit pluris multo, quàm se venditurum putarit, num id injustè an improbè fecerit. *Ille verò*, (inquit Antipater) *quid enim est aliud, errantī viam non monstrare* (*quod Athenis exsecrationibus publicis sanctum est*) *si hoc non est, emtorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam est, quàm viam non monstrare, nam est scientem in errorem, alterum inducere.* Diogenes contrà: *Num te emere coegerit, qui ne hortatus quidem est? ille, quod non placebat, proripsit; tu, quod placebat, emisti. quod si qui proscribunt*, VILLAM BONAM *beneque ædificatam, 7 non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione; multo minus, qui domum non laudarunt.* UBI ENIM, *judicium emtoris est, ibi fraus venditoris qua potest esse?* *Sin autem dictum non omne præstandum est, quod dictum non est, id præstandum putas? Quid vero est stultius, quam venditorem, ejus rei quam vendas, vitia narrare? quid autem tam absurdum, quam si domini jussu tu præco prædices?* DOMUM PESTILENTEM VENDO. Si ergo in quibusdam causis dubiis ex altera parte defenditur honestas, ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile videatur, non modò facere honestum sit: sed etiam, non facere, turpe. Hæc est illa,

---

1. *Damonem & Phintiam.*] Quid nos torqueamus in vero hujus nomine, cùm Palatini pr. contextus habeat, *Pinthiam*; ora verò *Phyntiam*, item *Pithyam*? admisi tamen Turnebi *Phintiam*, morus ratione quam ponit lib. xx. Adversc. 13 totidemque habet Ieteris Pal. sec.

2. *Commendandorum suorum causa.*] Ita vetusta exempla, non *convendendorum*. commendare enim idem quod *valedicere* notat Gifanius noster. mihi potius est, *fides alterum committere*; ut faciunt moriturī. unde idem auctor de Finibus: *Simulatque natus sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad conservandum.*

3. *Cum sæpe tum maximè.*] Sic primitus cusi, sic Pall. & F. & Victoriani posteriores, *cum sæpe alias tum*, cur obsecro?

4. *Lapidibus obruerunt.*] Blanditur magis, quod est in exemplari Palat. pr. *lap. oppresserunt.*

5. *In concionem magna expectatione venit.*] Pal. idem tantum, *in concionem magnam venit.*

6. *Itaque Athenienses, quod honestum non esset, id.*] Pal. *Ita quod Ath. honestum non esse.* nihilo pejus vulgato.

7. *Imò verò, inquiet ille.*] Voces duæ postremæ non habentur in Pal. pr. & possunt abesse. satis enim subintelliguntur.

8. *Quia turpe sit, non esse faciendum.*] Non vacat perpendere locum ne hic habere possit scriptura Palatini pr. *quia turpe non sit faciendum.*

illa quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe dissensio. Quæ dijudicanda sunt, non enim, ut quæreremus, expo suimus, sed ut explicaremus. Non igitur videtur nec fru mentarius ille Rhodius, nec hic ædium venditor, celare emtores debuisse. NEQUE enim id est celare, quidquid reticeas: sed cùm, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos, quorum interfit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, & cujus hominis, quis non videt? certè non aperti, non simplicis, non ingenui, non justi, non viri boni: versuti potiùs, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, calliidi, veteratoris, vafri. hæc tot, & alia plura, nonne inutile est vitiorum subire nomina? Quòd SI VITUPERANDI sunt, qui reticuerunt; quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? Cajus Canius, eques Romanus, nec infacetus, & satis litteratus, cùm se Syracusas otiandi (ut ipse dicere solebat,) non negotiandi causa, contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere quò invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. quod cùm percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis venaleis quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis: & simul ad cenam hominem in hortos invitavit in posterum diem. cùm ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omneis ordines gratiosus, piscatores ad se convocavit; & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque, quid eos facere vellet. Ad cenam tempore venit Canius: opiparè à Pythio apparatum convivium: 1 cymbarum ante oculos multitudo. pro se quisque quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abjicebantur. Tum Canius, Quæso, inquit, quid est hoc Pythi, tantumne piscium, tantumne cymbarum? Et ille, Quid mirum? inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est pisciùm: hic aquatio; hac villa isti carere non possunt. Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio, ut venderet. Gravatè ille primò. quid multa? impetrat emit homo cupidus, & locuples, tanti, quanti Pythius voluit, & emit instructos: nomina facit: negotium conficit. invitat Canius postridie familiareis suos. venit ipse maturè. scalmum nullum videt. quærit ex proximo vicino, 2 num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ, (quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent. itaque heri mirabar, quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquilius, collega, & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis cùm ex eo quæreretur: *quid esset dolus malus*: respondebat, *cùm esset aliud simulatum, aliud actum*. 4 Hoc quidem sanè luculenter, ut ab homine perito definiendi. Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nullum igitur factum eorum potest utile esse, cùm sit tot vitiis inquinatum. Quod si Aquiliana definitio vera est, EX OMNI vita simulatio, dissimulatioque tollenda est. ita nec ut emat melius, ne ut vendat, quidquam simulabit, aut dissimulabit, vir bonus. Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Lætoria: & sine lege, judiciis, in quibus additur EX FIDE BONA AGITUR. Reliquorum autem judiciorum hæc verba maximè excellunt; in arbitrio rei uxoriæ, MELIUS, AEQUIUS? in fiducia, UT INTER BONOS BENE AGIER. Quid ergo? aut in eo, quod MELIUS, AEQUIUS: potest ulla pars inesse fraudis? aut, cùm dicitur: INTER BONOS BENE AGIER: quidquam agi dolosè, aut malitiosè potest? Dolus autem malus simulatione, ut ait, Aquilius, continetur. tollendum est igitur ex rebus contrahendis omne mendacium. 5 non licitatorem venditor, 6 nec qui contra se liceatur, emtor opponet: uterque, si ad eloquendum venerit, non plus, quàm semel, eloquetur. Q. quidem Scævola, P. filius, cùm postulasset, ut sibi fundus, cujus emtor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset: dixit, se pluris æstimare? 7 addidit centum millia. NEMO EST, qui hoc boni viri fuisse neget; sapientis, negent: ut si minoris, quam potuisset, vendidisset. Hæc igitur est illa pernicies. quòd ALIOS bonos, alios sapienteis existimant. ex quo Ennius, *Nequicquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret.* Vere id quidem, si, quid esset, PRODESSE, mihi cum Ennio conveniret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulum Panætii, video in iis libris, quos de Officiis scripsit Q. Tuberoni, dicere, *Sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris: neque enim solum nobis divites esse volumus, sed liberis, propinquis, amicis, maximeque resp. singulorum enim facultates, & copiæ, divitiæ sunt civitatis.* Huic Scævolæ factum, (de quo paullo antè dixi) placere nullo modo potest. etenim omnino tantum se negat facturum compendii sui causa, quod non liceat. Huic nec laus magna tribuenda, nec gratia est. Sed sive simulatio, & dissimulatio, dolus malus est; PERPAUCAE res sunt, in quibus dolus istè malus non versetur; sive vir bonus est is, qui prodest, quibus potest, nocet nemini, 8 rectè istum virum bonum non facilè reperimus. Numquam igitur est utile peccare, quia semper est turpe; &, QUIA semper est honestum, virum bonum esse, semper est utile. Ac de jure quidem prædiorum sancitum est apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam cùm ex XII. tabulis satis esset ea præstari, quæ essent LINGUA NUNCUPATA, quæ qui infiiciatus esset, 9 dupli pœnam subiret; à jureconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. 10 Quidquid enim esset in prædio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Ut, cùm in arce 11 augurium augures acturi essent, jussissentque Titum Claudium Centumalum, qui ædeis in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspiciis; Claudius proscripsit insulam, vendidit; emit 13 P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denun-

1. *Cymbarum ante oculos multitudo.*] Sic vett. edd. & Pall. Vict. publicavit *ante boves*, quomodo ex Ambrosio antea editum fuisse à Baldwino monuit Suffr. dus noster. mihi satisfacit vulgata.

2. *Num feriæ quædam piscatorum essent.*] Pronomen *quædam* non est in Pal. pr. sed *aliquæ* post vocem *essent*: unde fit ut suspicer, prius fuisse tantum, *num feriæ piscatorum essent?* recisa non solum unâ illa vocula, sed & sequentibus illis, *quod eis nullos videret.*

3. *Protulerat de dolo malo formulas.*] Sic editi ante Victorium qui maluit *pertuleras*, sed contra Palatinum utrumque, & rationem. mecum facit & Turnebus lib. XX. cap. 13.

4. *Ille quidem sanè luculenter.*] Mss. ferè *luculentè*, item etiam edd. aliorum seculo procuratæ at Pal. pr. copula interserta, *sanè & luculentè*. Sec. *sanè luculentè*.

5. *Non licitatorem venditor.*] Palatini nostri pr. fundus herbam novi quasi genere suggerit, nempe *illicitorem*: quod non improbem si & aliis memoratis firmetur.

6. *Nec qui contra se liceatur emptor opponet.*] Sic quoque Pall. nisi quod li minus vulgat. ferè *opponet*. Muretus lib. XIV. Var. lect. cap. 3 *contra esse liceatur emptor opponet*. arguté quidem, an etiam verè, examinare non licet, hoc tempore.

7. *Addidit centum millia.*] Editio omnium prima item Romana secunda voce amplius, *numerum* VVolfio vix probabile fit alterum aut ita fundi pretium ignorasse, aut alterum tantum addidisse; itaque putat errarum esse in in numero, nisi aliquod choragium gloriæ captarit Scævola.

8. *Rectè istum virum bonum non facilè reperimus.*] Sic membranæ meæ & aliorum & sensus est, non facilè istum Hecatonem reperiri virum bonum, sive doli mali definitione, sive ita natura accipiat virbonus. *rectè*, i. e. est perfectè, absolutè Gulielm.

9. *Dupli pœnam subirent.*] Vox *pœnam* non est in Pal. pr. & verò cùm variè hic locus exprimatur in membranaceis & editis, vereor simile est non esse à Cicerone.

10. *Quicquid enim esset in prædio vitii.*] Ita Pal. pr. neque recedit Victorius, quàm quod is, *est*. quomodo & Pal. sec.

11. *Augurium agturi essent.*] Forte *facturi*, annotavit ad oram libri sui Gulielmius.

12. *P. Calpurnius Lanarius.*] Sic & Pall. forsan *Lanarius*. nam inscriptio antiqua producte ab Aldo Nepote, mihi probatur, nisi Cæsar usus illum fuisse arte *Lanarium*, non cognomine; mea quidem sententia.

denuntiatum est. Itaque Calpurnius cùm demolitus esset, cognossetque, Claudium ædes posteà proscripsisse, quàm esset ab auguribus demoliri jussus, arbitrum illum adegit, QUIQUID SIBI DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. M. Cato sententiam dixit, hujus nostri: Catonis pater. ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio est nominandus. Is igitur judex ita pronuntiavit: *cùm in venundando rem eam scisset, & non pronuntiasset, emptori damnum præstari oportere.* Igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emtori vitium, quod nosset venditor. Quòd si rectè judicavit: non rectè frumentarius ille, non rectè ædium pestilentium venditor tacuit sed hujusmodi reticentiæ jure civili omnes comprehendi non possunt: quæ autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hæc Sergio serviebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in judicium est. Orator Crassus, Gratidianum defendebat Antonius, jus Crassus urgebat: *quod vitii venditor non dixisset sciens, id oportere præstari*: æquitatem Antonius *quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dicit: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret.* Quorsum hæc? ut illud intelligas, non placuisse majoribus nostris astutos. Sed ALITER leges, aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manutenere possunt: philosophi, quatenus ratione, & intelligentia. Ratio igitur postulat, ne quid insidiosè, ne quid simulatè, nequid fallaciter. Suntne igitur insidiæ, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? ipsæ enim feræ nullo insequente sæpe incidunt, sic tu ædes proscribas, tabulam tamquam plagem, ponas, domum propter vitia vendas; inceat aliquis incurrat imprudens. Hoc quamquam video propter depravationem consuetudinis, neque more turpe haberi, neque aut lege sanciri, aut jure civili: tamen naturæ lege sancitum est. societas enim est, (quod etsi sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) LATISSIMÈ quidem quæ pateat, hominum inter homines: interior eorum, qui ejusdem generis sunt; propior eorum, qui ejusdem civitatis. Itaque majores aliud jus gentium, aliud jus civile esse voluerunt. quod civile, non idem continuò gentium: quod autem gentium, idem civile esse debet. Sed nos veri juris germanæque justitiæ solidam, & expressam effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur: eas ipsas utinam sequeremur! feruntur enim ex optimis naturæ, & veritatis exemplis. Nam quanti verba illa, UTI *ne propter te, fidemve tuam captus, fraudatusve sim?* quàm illa aurea! *ut inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione?* Sed, qui sint BONI, & quid sit, BENÈ AGI, magna quæstio est. Qu. quidem Scævola, pontifex meus, summam vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur, EX FIDE BONA: si deinque bonæ nomen existimabat manare latissimè, idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur: in his magni esse judicis, statuere (præsertim cùm in plerisque essent judicia contraria) quid quemque cuique præstare oporteret. Quocirca ASTUTIA tollendæ sunt, eaque malitia, quæ vult illa quidem videri se esse prudentiam: sed abest ab ea, distatque plurimum. Prudentia est enim locata in delectu bonorum, & malorum malitia (si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt) mala bonis anteponit. Nec verò in prædiis solùm jus civile, dictum à natura, malitiam fraudemque vindicat: sed etiam in mancipiorum venditione fraus venditoris omnis exclusa datur. qui enim scire debuit, de sanitate, de fuga, de furtis, a præstat edicto Ædilium. Heredum alia causa. Ex quo intelligitur, quoniam juris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, NEMINEM id agere, ut ex alterius præda locupletior fiat, aut scientiam damnosam alteri vendere. Atque hæc ratio late patet in omni jure, in omni genere negotii. Non emam fundum, quem tu habere te velis, ut mihi invito sis vicinus? non emam, quem tu habitare velis, ut habitem tecum? quid? si tu pestilentem, aut aliquo vitio, quod tu scias, non emam? nonne, si id non dixeris, dolo malo feceris? Est enim scientia damnosa, quæ nihil prodest agenti, nocet patienti. Quæ si dolosè, malitiosè, contra bonam fidem, contra id, quod inter bonos dici fierique oportet, celentur, non debebit is, qui tacuit, cum alio contrahens, lucrum facere eo, quod scit alterius damno. Quæ

unquam judicaturum: ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra judicasset: aut statuisse videretur, virum bonum aliquem esse, cùm ea res innumerabilibus officiis, & laudibus contineretur. Huic igitur viro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates noverat, nullo modo videri potest quidquam esse utile quod non honestum sit. Itaque talis vir NON MODO facere, sed nec cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. Hæc nonne est turpe, dubitare philosophos, quæ ne rustici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod jam tritum est vetustate proverbium: cùm enim fidem alicujus, bonitatemque laudant: *dignum esse* dicunt, *quicum in tenebris mices*. Hoc quam habet vim, nisi illam, NIHIL expedire, quod non deceat, etiam si id possis nullo tefellente obtinere? Videsne igitur hoc proverbio, neque Gygi illi posse veniam dari, neque huic, quem paullo ante fingebam, digitorum percussione 2 hereditates omnium posse converti? Ut enim, QUOD TURPE est, id quamvis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, adversante & repugnante natura. At enim, CUM permagna præmia sunt, est causa peccandi. C. Marius cùm à spe consulatus longe abesset, & jam septimum annum post præturam jaceret neque peteturus unquam consulatum videretur: Q. Metellum, cujus legatus erat, summum virum, & civem, cùm ab eo, imperatore suo, Romam missus esset, apud pop. Rom. 3 criminatus est, *bellum producere: si se consulem fecissent, brevi tempore, aut vivum, aut mortuum Jugurtham se in potestatem pop. Rom. redacturum*. Itaque factus est ille quidem consul, sed à fide, justitiaque discessit, qui optimum, & gravissimum civem, cujus legatus & à quo missus esset, in invidium falso crimine adduxerit. Ne noster quidem Gracchanus officio boni viri functus est tum, cùm prætor esset, collegiumque prætorum tribuni plebis adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur. 4 agebatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt communiter edictum cum pœna atque judicio, constituerunt que, ut omnes simul 5 in Rostra post meridiem escenderent: & ceteri quidem alius aliò: Marius à subselliis in Rostra recta: idque quod communiter compositum fuerat, solus edixit. & ea res, si quæris, ei magno honori fuit. omnibus vicis statuæ; ædes tus, & cereri. quid multa? nemo unquam multitudini fuit carior. Hæc sunt, quæ conturbant homines in deliberatione nonnumquam, cùm id, in quo violatur æquitas, non ita magnum illud autem, quod ex eo paritur, permagnum videatur: ut Mario, præripere collegæ, & tribunis pleb. popularem gratiam, non ita turpe: consilem ob eam rem fieri: quod sibi tunc propositum erat, valde utile videbatur. Sed omnium una regula est, quam tibi cupio esse notissimam: AUT ILLUD, quod utile videtur, turpe ne sit: aut, si turpe est, ne videatur esse utile. Quid igitur? possumusne aut illum Marium, virum bonum judicare, aut hunc? Explica, atque exere intelligentiam tuam, ut videas, quæ sit 6 in ea, species, forma, & notio viri boni. Cadit ergo in virum bonum, mentiri emolumenti sui causa, criminari præripere, fallere? nihil profectò minus. Est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut viri boni & splendorem, & nomen amittas? QUID EST, quod afferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantum auferre, si boni viri nomen eripuerit? fidem, justitiamque detraxerit? Quid enim interest, utrum ex homine se quis convertat in belluam, an *hominis figura immanitatem gerat belua*? Quid? qui omnia recta & honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur, nonne idem faciunt, quod is qui cetiam socerum habere voluit eum, cujus ipse audacia potens esset? Utile ei videbatur plurimum posse alterius invidia, id quàm injussum in patriam, quam inutile, quàm turpe esset, non videbat. Ipse autem socer in ore semper Græcos versus de Phœnissis habebat, quos dicam ut potero, incondite fortasse, sed tamen ut res possit intelligi:

Nam si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Capitalis Eteocles, vel potius Euripides, qui id unum, quod omnium sceleratissimum fuerat, excoperit. Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, venditiones fraudulentas? Ecce tibi, qui rex pop. Rom. dominusque omnium gentium esse concupierit, idque perfecerit. Hanc cupiditatem si honestam quis esse dicit, amens est. probat enim legum, & libertatis interitum earumque oppressionem tætram, & detestabilem, gloriosam putat. QUI autem fatetur HONESTUM non esse in ea civitate, quæ libera fuit, quæque esse debeat, regnare, sed ei, qui id facere possit, esse utile quo hunc objurgatione, aut quo potiùs convicio à tanto errore 7 coner avertere? Potest enim, dii immortales, cuiquam esse utile fœdissimum & æterrimum parricidum patriæ: quamvis is qui se eo obstrinxerit, ab oppressis civibus Parens nominetur? Honestate igitur dirigenda utilitas est, & quidem sic, ut hæc duo, verbo inter se discrepare, re tamen unum sonare videantur. 8 Non habeo, *ad vulgi opinionem*, quo major utilitas, quàm regnandi esse possit: nihil contra inutilius ei, qui id injuste consecutus sit, invenio, cùm ad VERITATEM cœpi revocare rationem. *possunt* enim cuiquam esse utiles; angores; sollicitudines, diurni & nocturni metus, vita insidiarum, periculorumque plenissima?

Multisque atque infidelis regno, pauci sunt boni,

inquit Accius. At cui regno? quod à Tantalo, & Pelope proditum jure obtinebatur. Nam quanto plures ei regi putas, qui exercitu populi Roman. populum ipsum Rom. oppressisset, civitatem que non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem, servire sibi coëgisset? Hunc tu quas conscientiæ labes in animo censes habuisse? quæ vulnera? Cujus autem vita ipsi potest utilis esse, cùm ejus vitæ conditio sit, ut, qui illam eripuerit, in maxima & gratia futurus sit, & gloria? Quod si hæc utilia non sunt, quæ maxima?

1. *Quid jam tritum est vetustate proverbium.*] At quid hoc latet solis? nam exemplaria antiquiora habent *exoletum*, Palatinus verò noster *ex tarletico*.

2. *Hereditates omnium posse converti.*] Ita vetus codex Nannianus, unde dudum prodiit Συμμικτῶν lib. IX: neque aliter aliorum exemplaria, primitus editi *posse converterre*. deinceps *posse ad se converterre*. Est in Palat. prim. *posse se convertere*. & verò *convertere posse* sanum locum hoc aliquem habere viderint otiosiores. *Hereditates omnium posse converterre*. Quod & Langius fatetur in quibusdam libris invenisse; probat tamen magis *convertere*, propter sequentia: esse enim id, quibusdam velut præmia, in testamentis irrepere. Sed non aliter & ego credo *hereditates converterre*, dominum nempe aut adire, quam quæ Senecæ averin hæredem. *Ortuin*.

3. *Criminatus in bellum producere.*] Sic & Pall. alibique interposita voce, *bellum illud prod.* plerique, *bellum illum ducere*. non carpo *ducere*, sed idem utrumque superveneum.

4. *Tabellarii enim, &c.*] Periodum hanc, capitis reum fecerat Lambinus, indocto habitu squalleum. ego ei priorem suam reddidi, cùm nihil in ea invenirem, cur spatia haberi posset.

5. *In vestra post meridiem escenderent.*] Quod affirmaret Muretus sic legi in uno suo codice, idemque diceret de altero suo Aldus Nepos, neque aliter exstare in membranis Petri Danielis; autus sum excludere hæc nos vulgatum, *descenderent, ascendere*, antiquis esse adscendere, dum est quod Critici palam facere.

6. *In ea species, forma.*] Pal. *species* quod & placuit Victorio. videatur Suffridus & Lambinus.

7. *Coner avertere.*] Etiam Palatinus facit pro eis mss. in quibus *evellere*.

8. *Non habeo, ad vulgi opinionem, quo major utilitas quam regnandi esse possit.* Sic habet Palatinus utroque, sic Mureti unus. Sic Aldi. ineptè prius: *Nunc abeo ad vulgi opinionem. Quo major utilitas, quam regnandi esse possit?*

9. *Quæ conscientiæ labes.*] Henricus Stephanus lib. IV. Sched asmatum mutat vocem posteriorem in *tabes*. non erat necesse: intelligentur enim & maculas & ictus, & lacerationes mentium tyrannicarum, de quibus multa diximus ad librum VI. Ann. Taciti c. 6. L. Ursinus

maximè videntur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, *nihil esse utile, quod non honestum sit.* Quamquam id quidem, cùm sæpe alias, tum Pyrrhi bello à C. Fabricio, consule iterum, & à senatu nostro judicatum est. Cùm enim rex Pyrrhus populo Rom. bellum ultrò intulisset, cùmq; de imperio certamen esset cum rege generoso, ac potente; perfuga ab eo venit in castra Fabricii, eique est pollicitus, si præmium sibi proposuisset, se, ut clàm veniret, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum veneno necaturum. Hunc Fabricius *reducendum curavit* ad Pyrrhum: idque factum ejus à senatu laudatum est. Atqui si speciem utilitatis, opinionemque quærimus, magnum illud bellum perfuga unus, & gravem adversarium imperii sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non virtute, sed scelere superatum. 1 Utrum igitur utilius vel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis fuit, vel senatui nostro, qui NVMQVAM utilitatem à dignitate sejunxit, armis cum hoste certare, an venenis? SI GLORIAE causa imperium expetendum est, scelus abest, in quo non potest esse gloria. sin ipsæ opes expetuntur quoquo modo, non poterunt utiles esse cum infamia. Non igitur utilis illa L. Philippi, Qu. filii, sententia: quas civitates L. Sulla, pecunia accepta ex senatusconsulto liberavisset, ut hæ rursus vectigales essent: neque his pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. Est ei senatus assensus. turpe imperio. piratarum enim melior fides, quàm senatus. At aucta vectigalia: utile igitur. QVOVSQVE audebunt dicere quidquam utile, quod non honestum? Potest autem ulli imperio, quod gloria fultum esse debet, & benivolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? Ego etiam cum Catone meo sæpe dissensi. nimis mihi præfractè videbatur ærarium, vectigaliaque defendere, omnia publicanis negare: multa sociis: cum in hos benefici esse deberemus: cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus; eoque magis, quo illa ordinum conjunctio ad salutem reipub. pertinebat. Male etiam Curio cum causam Transpadanorum æquam esse dicebat: semper autem addebat, *Vincat utilitas.* Potius diceret, non esse æquam, quia non esset utilis reip. 2 quam, cùm utilem esse diceret, non esse æquam fateretur. Pienus est sextus liber de officiis Hecatonis, talium quæstionum, *Sitne boni viri in maxima caritate annona, familiam non alere.* in utramque partem disputat: sed tamen ad extremum 3 utilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit, *si in mari jactura facienda sit, equine pretiosi potius jacturam faciat, an servuli vilis.* hic alio res familiaris, alio ducit humanitas. *Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebitne eam sapiens si potuerit?* negat, *quid sit injurium.* Quid? *dominus navis, eripietne suum? minimè: non plus, quam si navigantem in alto, ejicere de navi velit, quia sua sit.* QVOAD enim perventum sit eò, quò sumta navis est, non domini est navis, sed navigantium. *Quid, si in una tabula sint duo naufragi, aqua sapientes sibi ne uterque rapiat, an alter cedat alteri?* cedat vero: sed ei, cujus magis interfit vel suæ, vel reipub. causa, vivere. *Quid si hæc pariæ in utroque?* nullum erit certamen, sed 4 quasi forte, aut micando victus, alteri cedat alter. *Quid si pater fana expilet, cuniculos agat ad ærarium: indicetne id magistratibus filius?* nefas id quidem est. quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria præstat omnibus officiis? immò verò, sed ipsi patriæ conducit, pios civeis habere in parentes. *Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater? si lebitne filius?* immò verò obtecrabit patrem, ne id faciat. si nihil proficiet, accusabit: minabitur etiam: ad extremum si ad perniciem patriæ res spectabit, PATRIAE salutem anteponet saluti patris. Quærit etiam *si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis: cùm id resciverit, soluturumne sit eos sicui debeat pro bonis.* Diogenes ait: Antipater negat: cui potius assentior 5 Qui *venenum fugiens vendat sciens, debeatne dicere.* Non necesse putat Diogenes: Antipater viri boni existimat. Hæc sunt quasi controversa jura Stoicorum. In mancipio vendendo, dicendane vitia, non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili: sed hæc, mendacem esse, 6 aleatorem, furacem, ebriosum. Alteri dicenda videtur, alteri non videntur. Si quis aurum vendens, orichalcum se putet vendere, indicetne ei vir bonus, aurum illud esse, 7 an emat denario, quod sit mille denariûm? Perspicuum jam est, & quid mihi videatur, & quæ sit inter eos philosophos, quos nominavi, controversia. PACTA, & promissa semperne servanda sint, quæ nec vi, nec dolo malo 8 (ut prætores solent) facta sint? Si *quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem pepigeritque, ne illo medicamento umquam postea uteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post incideret in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat impetret, ut item eo liceat uti, quid faciendum sit,* 9 cùm sit is inhumanus, qui non concedat, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vitæ, & saluti consulendum. Quid? *si quis sapiens rogatus sit ab eo, qui eum heredem faciat, cum ei testamento sestertium milies relinquatur, ut antequam hereditatem adeat, luce palàm in foro saltet, idque se facturum promiserit, quòd aliter eum heredem scripturus ille non esset: faciat, quod promiserit, necne?* 10 Promisisse nollem, & id arbitror fuisse gravitatis. sed quoniam promisit, saltare in foro turpe ducet, honestius mentietur, si ex hereditate nihil ceperit, quàm si ceperit: nisi fortè eam pecuniam in reip. magnum aliquod tempus contulerit: ut vel saltare eum cum patriæ consulturus sit, turpe non sit. AC NE ILLA quidem promissa servanda sunt, quæ non sunt iis ipsis utilia, quibus illa promiseris. Sol Phaethonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum se esse dixit, quidquid optasset: *optavit, ut in currum patris tolleretur:* 11 *sublatus*

est;

---

1. *Utrum igitur utilius (&c.)* Palatinus pr. favet lectioni quæ est in editione Victorii: *Visum est igitur.* sed adhærerim alteri, quæ item in Pal. altero

2. *Quàm cùm utilem esse diceret, non esse æquam fateretur.)* Secutus sum Palatinos auctoritate fultos editionis Victorianæ, librorumque Suffridi; imò & Petri Danielis, imò editionem primariis, posteriores enim invertere, *æquam esse & cum non esse in utilem fac.* inepte.

3. *Utilitate putat officium dirigi magis.)* Pal. pr. & edicio Rom. prima, *utilitate ea putat* neq; secus à Victorio publicatus & Pal. sec. nisi quod ii præterea *dirigit.* unde suspicio mihi oritur fuisse primitus, *utilitate putat officium magis*, omisso illo *dirigi*

4. *Quæsi forte aut micando victus.* Sic Pal. pr. & F. non *forte.* habet tamen Pal. illud *dimicando*, quod Turnebus syllaba una decorravit, suadente ms. suo ad quam faciem & aliorum fuere item membranæ, verùm Pal. sec. *medicando.*

5 *Qui venenum fugiens.)* Hæc est lectio consentiens editionum primogeniarum, neque aliter mss Pall. Danielis, Fabricii, aliorumque. videatur Brissonius in voce *Venenum* libro De verborum significationibus. recentiores maluere *vinum fugiens*; male: potest enim hoc sciri gustu: neque de talibus interrogatur venditor sed emptor: ipse mercatur.

6. *Aleatorem.)* Non vidi qui aliam lectionem produceret, sicque omnes edd. antiquæ. sed tamen vix mihi eripi potest malam esse scripturam codicis Palatini pr. in quo *amatorem* servis orium subtrahe, subtrahis aleam; non etiam amores. & certè longè plura damna domino contingent ex servo amatore quàm aleatore. Ico tamen quæ de eo furisconsulti: scio.

7. *An emat denario, quod est mille denariûm?)* Hæc verba demonstrant clarè, *Tò mille* adjectivum manere in hac compositione, *Tì denariûm* autem, intellecto *Tῷ nummum*, substantivi vicem gerere, & utrumque esse genitivi casus. *Gronov.*

8. *(Ut prætores solent) facta sint.)* Sic Victorius, neque secus olim cusi, subsequentes enim ætatis minoris interfervere *solent dicere* at enim Pal. pr adhuc resecat illud *facta sint* & perplaceret dummodo eaneuerent huic aposiopesi aliæ etiam membranæ.

9. *Cùm sit is inhumanus, (&c.)* Mali mihi fere hæc omnia attribui respondenti, connectique cum, *Vitæ & saluti consulendum est.*

10. *Promisisse nollem, & id arbitror fuisse gravitatis. sed quoniam promisit, (&c.)* Horum nihil exstat in Palatinis ad oram manu recentiori.

11. *Sublatus est; atque insanus quàm esset, (&c.)* Sic collocat voces Palatinus, item Lucensis Suffridi. Gulielmios format hæc in versum hoc modo: *Sublatus est, atque insanus quàm fuisset tum.* exposita desumptum indicat ipsa dictio.

1. *Quan-*

ille; atque insanus quâ consistit, illic fulminis deflagravit. Quanto melius fuerat, in hoc, promissum patris non esse servatum? Quid, quod Theseus exegit promissum à Neptuno? Cui cùm tres optationes Neptunus dedisset, optavit interitum Hippolyti, filii sui, eum is patri suspectus esset de noverca: quo optato impetrato, Theseus in maximis fuit luctibus. Quid? Agamemnon cùm devovisset Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, promissum potiùs non faciendum, quàm tam turpem facinus admittendum fuit. Ergo & PROMISSA non facienda nonnunquam: neq; semper deposita reddenda. Si gladium quis apud te sanæ mentes deposuerit, repetat insaniens: reddere peccatum sit: non reddere, officium. Quid? si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddasne depositum? non credo: facias enim contra remp. quæ debet esse carissima. Sic MULTA, quæ honesta natura videntur esse, temporibus fiunt non honesta, facere promissa stare conventis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Ac de iis quidem quæ videntur esse utilitates contra justitiam, simulatione prudentiæ, satis arbitror dictum. Sed quoniam à quattuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem versabimur, cum docebimus, ea, quæ videntur esse utilia, neque sunt, quàm sint virtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia: itemque de justitia, quæ semper est utilis disputatum est. Reliquę sunt duæ partes honestatis, quarum altera in animi excellentis magnitudine, & præstantia cernitur: altera in conformatione, & moderatione continentiæ & temperantiæ. Utile videbatur Ulysses, ut quidem poëtæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Ulysse nulla suspicio est: sed insimulant eum tragœdiæ, SIMULATIONE insaniæ militiam subterfugere voluisse. non honestum consilium. *at utile.* (ut aliquis fortasse dixerit) *regnare, & hinc vivere otiosè cum parentibus, cum uxore cum filio.* Ullum tu decus in quotidianis periculis & laboribus, cum hac tranquillitate conferendum putas? Ego verò istam contemnendam, & abjiciendam: quoniam, QUAE HONESTA non sit, ne utilem quidem esse arbitror. Quid enim auditurum putas fuisse Ulyssem, si in illa simulatione perseveravisset? qui cùm maximas res gesserit in bello, tamen hæc audiat ab Aiace:

Cujus ipse princeps jurisjurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem.
Furere assimulavit, ne coiret, instititit.
Quod ni Palamedis perspicax prudentia
Ipsius percepset malitiosam audaciam,
Fide sacratum jus perpetuo falleret.

Illi verò non modò cum hostibus, verum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quàm deserere consentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum. Sed dimittamus & fabulas & externa, ad rem factam nostram que veniamus. M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidiis captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Hannibalis Hamilcare: juratus missus est ad senatum, ut, nisi redditi essent Pœnis captivi nobiles quidam, rediret ipse Karthaginem. is cùm Romam venisset, utilitatis speciem videbat, sed eam, ut res declarat, fallam judicavit: quæ erat talis. *manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis, quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ judicantem, tenere consularis dignitatis gradum. quis hæc negat esse utilia?* quæ censes? magnitudo animi & fortitudo negat. Num locupletiores quàm auctores? Harum enim est virtutum proprium, NIL EXTIMESCERE, omnia humana despicere; nihil, quod homini accidere possit, intolerandum putare. itaque quid fecit? In senatum venit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusavit: *quamdiu jurejurando hostium teneretur, non esse se senatorem.* Atque illud etiam (ô stultum hominem, dixerit quispiam, & repugnantem utilitati suæ!) reddi captivos, negavit esse utile: illos enim adolescentes esse, & bonos duces, se jam confectum senectute. cujus cùm valuisset auctoritas, captivi retenti sunt: ipse Karthaginem remisit: neque eum caritas patriæ retinuit, nec suorum. Neq; verò tum ignorabat. se ad crudelissimum hostem, & ad exquisita supplicia proficisci: sed jusjurandum conservandum putabat. Itaque tum, cùm vigilando necabatur, ERAT in meliore causa, quàm si domi senex captivus, perjurus, consularis remansisset. At stultè, qui non modò censuerit captivos remittendos, verùm etiam dissuaserit. Quomodo stultè? etiamne si reipub. conduceba? *potest? autem, quod inutile reip. sit, id cuiquam civi utile esse?* PERVERTUNT homines ea, quę sunt fundamenta naturæ, cum utilitatem ab honestate sejungunt. omnes enim expetimus utilitatem, ad eamq; rapimur, nec facere aliter ullo modo possumus nam quis est, qui utilia fugiat? aut quis potius qui ea nō studiosissimè prosequatur? sed quia NVSQVAM possumus, nisi in laude, decore, honestate utilia reperire, propterea illa prima & suma habemus: utilitatis nomen non tam splendidum, quàm necessarium ducimus. Quid est igitur, dixerit quis, in jurejurando? num iratum timemus Jovem? At hoc quidem commune est omnium philosophorum, non eorum modò, qui *deum nihil habere ipsum negotii* dicunt, & *nihil exhibere alteri*: sed eorum etiam, qui *deum semper agere aliquid, & moliri* volunt, *numquam nec irasci deum, nec nocere.* Quid autem iratus Jupiter plus nocere potuisset, quàm nocuit sibi ipse Regulus? nulla igitur vis fuit religionis, quæ tantam utilitatem præverteret. An ne turpiter faceret? Primum, MINIMA DE MALIS. Num igitur tantum mali turpitudo ista habebat, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam apud Attium,

Fregistine fidem? neque dedi, neque do infideli cuiquam.

Quamquam ab impio rege dicitur, luculentè tamen dicitur. Addunt etiam, quemadmodum nos dicamus, videri quædam utilia, quæ non sint: 2 sic se dicere, videri quædam honesta, quæ non sint: ut hoc ipsum *videatur honestum, conservandi jurisjurandi causa ad cruciatum revertisse:* sed sit non honestum: quis, *quod per vim hostium esset actum, ratum esse non debuit.* Addunt etiam *quidquid valde utile sit, id fieri honestum, etiam si anteà non videretur.* Hæc ferè contra Regulum. Sed prima videamus, Non fuit Jupiter metuendus, ne iratus noceret: qui neque irasci solet, neque nocere. Hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quàm contra omne jusjurandum valet. sed IN IVREIVRANDO, non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. est enim jusjurandum, affirmatio religiosa. quod autem affirmate, quasi deo teste, promiseris: id tenendum est jam enim non ad iram deorum, quæ nulla est: sed ad justitiam, & ad fidem pertinet. nam præclarè Ennius:

O fides alma, 3 apta pinnis, & jusjurandum Jovis!

Qui igitur jusjurandum violat, is Fidem violat, quam in Capitolio vicinam Jovis Opt. Max. (ut in Catonis oratione est) majores nostri esse voluerunt. At enim ne iratus quidem Jupiter plus Regulo nocuisset, quàm sibi nocuit ipse Regulus. Certè, si nihil malum esset, nisi dolere. Id autem 4 non modò non summum malum, sed nec malum quidem esse, maxima auctoritate philosophi affirmant: quo-

1. *Quæ res melius fuerat, &c.*) Totam hanc periodum videas in Palat. pr. ad oram lib. 1 sec. prima minus vetere.

2. *Sic dicere videri, &c.* Palat. pr. non habet vocem *dicere*, & videtur sic intelligi posse. sic & paullo post, ubi est, *quod per vim hostium esse actum*, idem liber exclusit verbum *hostium*, non absurdè.

3. *Apta pinnis.*] Benè hæc explicat Muretus lib. XIV. Var. lect. cap 3. itaq; miror quod Aldus Nepos neget se intelligere quid sit, *apta pinnis.*

4. *Non modò non summum malum.*] Alterum non abest pr. Palatino, neque semper necessarium est.

1. Cra-

quorum quidem testem non mediocrem, sed haud scio an gravissimum, Regulum, nolite quaeso, vituperare. quem enim locupletiorem quaerimus, quàm principem populi Rom. qui retinendi officii causa, 1 cruciatum subierit voluntarium? Nam quod ajunt, MINIMA DE MALIS id est, ut turpiter potius, quàm calamitose: AN ESSE ullum malum turpitudine? quæ si in deformitate corporis habet aliquid offensionis, quanta illa depravatio, & fœditas turpificati animi debet? Itaque, nervosius qui ista disserunt, 2 solùm audent malum dicere id, quod turpe sit; qui autem temperatius, hi tamen non dubitant summum malum dicere. Nam illud quidem,

3 *Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam*;

addicito rectè à poëta; quia, cùm tractaretur Atreus, personæ serviendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, *nullam esse fidem, quæ infideli data sit*: videant, ne quæratur latebra perjurio. Est autem *jus* etiam *belli cum hoste*, hdesq; jurisjurandi sæpe cum hoste servanda. QUOD enim ita juratum est, ut mens concipere fieri oportere, id servandum est: quod aliter; id si non feceris, nullum est perjurium. ut, si prædonibus pactum pro capite non attuleris, nulla fraus est, ne si juratus quidem id non feceris. nam pirata non est 4 ex perduellium numero definitus: sed communis hostis omnium. cum hoc nec fides debet, nec jusjurandum esse commune. NON ENIM falsum jurare; perjurare est: sed quod ex animi tui sententia juraris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere, perjurium est. Scitè enim Euripides:

Juravi lingua, mentem injuratam gero.

Regulus verò non debuit conditiones, pactionesq; 5 bellicas, & hostiles perturbare perjurio. cum justo enim, & legitimo hoste res gerebatur; adversus quem & totum jus fetiale, & multa sunt jura communia quod ni ita esset, numquam claros viros Senatus victos hostibus dedidisset. At verò T. Veturius, & Sp. Postumius, cùm iterum consules essent, quia, cùm male pugnatum apud Claudium esset, legionibus nostris sub jugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: INIUSSU enim populi, Senatusque fecerant. eodemque tempore 6 Ti. Numicius, Qu. Maelius, qui tum tribuni plebis erant, quod eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitium repudiaretur. Atque hujus deditionis ipse Postumius, qui dedebatur, fuator & auctor fuit. quod idem multis annis post C. Mancinus: qui ut Numantinis, quibuscum sine senatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationem suasit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex s. c. ferebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quàm Qu. Pompejus, quo, cum in eadem causa essent, deprecante, accepta lex non est. hic ea, quæ videbatur utilitas, plus valuit, quàm honestas. apud superiores, utilitatis species talis, ab honestatis auctoritate superata est. *At non debuit ratum esse, quod erat actum per vim.* QUASI VERO forti vito vis possit adhiberi. Cur igitur ad Senatum proficiscebatur, cùm præsertim de captivis disfuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis. non enim suo judicio stetit, sed suscepit causam, ut esset judicium Senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captivi profectò Pœnis redditi essent. ita incolumis in patria Regulus retinuisset. quod quia patriæ non utile putavit, idcirco sibi honestum & sentire illa, & pati credidit. Nam quod ajunt, *quod valde utile sit, id fieri honestum*: immo verò esse, non fieri. est enim nihil utile quod idem non honestum: nec quia utile, honestum est, sed quia honestum, utile. Quare ex multis mirabilib. exemplis, haud facilè quis dixerit hoc exemplo aut laudabilius, aut præstantius. Sed ex tota hac laude Reguli, unum illud est admiratione dignum, quòd captivos retinendos censuerit. nam quòd rediit, nobis nunc mirabile videtur: illis quidem temporibus aliter facere non potuit. itaq; ISTA LAVS non est hominis, sed temporum. nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jurejurando majores arctius esse voluerunt. id indicant leges in XII. tabul. indicant facta, indicant fœdera, quibus etiam cum hoste devincitur fides; 7 indicant notiones, animadversionesque censorum; qui nulla de re diligentius, quàm de jurejurando, judicabant. L. Manlio, A. f. filio, cum dictator fuisset, M. Pomponius, tribunus plebis, diem dixit, quòd is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset: criminabatur etiam, *quòd T. eum filium*, qui postea est Torquatus appellatus, *ab hominibus relegasset, & rure habitare jussisset*, quod cum audivisset 8 adolescens filius, negotium exhiberi patri: accurrisse Romam, & cum prima luce Pomponii domum venisse dicitur. cui cum esset nuntiatum, quod illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur: surrexit è lectulo, remotisque arbitris, ad se adolescentem jussit venire. At ille, 9 ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, juravitque, se illum statim interfecturum, nisi jusjurandum sibi edidisset, se patrem missum esse facturum. Juravit, hoc coactus terrore Pomponius. 10 item ad populum detulit, decuit, cur sibi causa desistere necesse esset. Manlium missum fecit. tantum temporibus illis *jusjurandum* valebat. Atq; hic M. Manlius is est, qui ad Anienem Galli, quem ab eo provocatus occiderat, torque detracto, cognomen invenit. cujus tertio consulatu Latini ad Veterem fuli, & fugati, magnus vir in primis, & QUI perindulgens in patrem. idem acerbe severus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conservando jurejurando, sic decem illi, quos post Cannensem pugnam, 11 juratos ad Senatum misit Annibal, se in castra redituros, ea, quorum potiti erant Pœni, nisi de redimendis captivis impetravissent. si non redierunt, vituperandi. De quibus non omnes uno modo. nam Polybius, bonus auctor in primis, scribit, ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse à Senatu re non impetrata; unum ex decem, qui paullo post quàm egressus erat

---

1. *Cruciatum subierit voluntarium?*) Pal. idem *crucias. sibi ferat voluntarium*: quæ à veritate scripturæ non videtur temeraria.

2 *Solum audent malum dicere*.) Vox ultima non est in Pal. pr. & verò Ἀπὸ ξηγοῦς belle subintelligi potest, cum mox iterum repetatur.

3 *Neque dedi usque do fidem, &c.*) Senarium inde facit Muretus transpositis verborum, *neque do infideli cuiquam neque dedi fidem*: sed quis præstabit germanum esse Attii?

4. *Ex perduellium numero definitus.*) Videtur vox postrema à glossatore, cerè Romana edita prima tale quid, ferè arguit, in qua, *est perduellium numero, desinpsum*.

5. *Bellicas & hostiles.*) Non habet Pal. pr. voculas duas posteriores; & ambigat quis sanè num sint ἀνάστοις.

6. *T. Numicius, Q. Maelius.*] Palat. noster non abit ab eis libris qui præferunt *Ti Minucius, Q. Æmilius*.

7. *Indicant notiones.*) Sic edd. primæ. posteriores *notationes*: sed contra mss. qui caterevatim alterum tuentur, ponitur que pro *judicis accusatione*. Noster pro Domo: *Omnia antiis Pontificum esse debuit*. De prodim. *Clodius etiam primum judicium & notionem ac morem suum severissimum sustulit, &c.*

8. *Adolescens filius, negotium exhiberi patri.*) Pal. idem *exhibere*, annectatumque aliàs leg. *filii*; quæ scriptura non displicet, ut doluerit adolescenti Pomponium patri eripere jus, quod per leges habebatin filium familias. videatur Suffridus Petri. cum ceteri commentatores hoc tacent.

9. *Ut ingressus est.*) Magis ferè probem quod est in Palat. no pr. *ut ingressus est*.

10. *Item ad Senatum missi Hannibal, &c.*] Vellem & hoc Aldum Nepotem produx sse variantes scripturas membranarum suarum, item Suffridum, aliosque. sed quid? omnes ad unum tacent in loco tamen minus integro. quippe Palat. noster pr. solummodò agnoscit, *jur. ad Senatum missus, in castra rediturus ea quorum Pœni, nisi de redimendis, &c. sec. jur. ad Senatum in castra rediturus ea quorum erant ini Pœni, nisi, &c.* Romæ excusus CCCCLXIX præfert: *jurates in castra redisturus à senatu: ea quorum erant nisi Pœni: nisi de, &c.* Mogentiæ cujus anno quarto maturius habet: *missi Hannibal, in castra redisturus ea quorum erant Pœni, nisi de. ex quo facile facimus: Senatum missi Annibal, in castra redisturos ea quorum erant pœnis nisi pœ.* S. verosimile enim omnes has turbas lectionum ortas ab insolenti locutione, *pœnis, nisi rem.*

11. *Prout*

erat è castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. Reditu eum in castra, liberatum se esse jurejurando interpretabatur: non rectè. IRAUS enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perversè imitata prudentiam. Itaque decrevit senatus, ut ille veterator, & callidus, vinctus ad Annibalem duceretur. Sed illud maximum octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset aut a qui periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris fuissent à Paullo, & Varrone, consulibus. eos senatus non censuit redimendos, cùm id parva pecunia fieri posset: ut esset insitum militibus nostris *aut vincere, aut emori*. Qua quidem re audita, *fractum animum Annibalis* scripsit idem, quòd senatus, populusque Roman. rebus afflictis tam excelso animo fuisset. sic honestatis comparatione, ea, quæ videntur utilia, vincuntur. Acilius autem, qui Græcè scripsit historiam, plureis ait fuisse, qui in castra revertissent, eâdem fraude, ut jurejurando liberarentur, eosque à censoribus, omnibus ignominiis notatos. Sit jam hujus loci finis. perspicuum est enim, quæ timido animo, humili, demisso, fractoque fiant: quale fuisset Reguli factum, si aut de captivis, 3 quod ipsi opus esse videretur, non quod reipub cen suisset, aut domi remanere voluisset; non esse utilia, quia sint flagitiosa, fœda, turpia. Restat quarta pars, quæ decore, moderatione, modestia, continentia, temperantia, continetur. Potest igitur quidquam esse utile, quod sit huic talium virtutum choro contrarium? Atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicerii philosophi nominati, omne bonum in voluptate posuerunt, *virtutemque* censuerunt *ob eam rem esse laudandam, quòd efficiens esset voluptatis*. quibus obsoletis floret Epicurus, ejusdem ferè adjutor, aut florque sententiæ. 4 Cum his viris, equisque, ut dicitur, si honestatem tueri, ac retinere sententia est, decertandum est. nam si non modò utilitas sed vita omnis beata, corporis firma constitutione, ejusq; constitutionis spe explorata, ut à Metrodoro scriptum est, continetur: certè hæc utilitas, & quidem summa (sic enim censent) cum honestate pugnabit. nam ubi primùm prudentiæ locus dabitur? an, ut conquirat undique suavitate? QUAM MISER virtutis famulatus, servientis voluptati! quod autem munus prudentiæ? an legere intelligentem voluptates? hæc nihil esse jucundius: quid cogitari potest turpius? Jam, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ est dolorum, laborumque contemtio? quamvis enim multis in locis dicat Epicurus (sicut hic dicit) satis fortiter de dolore: tamen NON ID spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona voluptate terminaverit, mala, dolore: ut, si illum audiam de continentia, & temperantia; dicit ille quidem multa multis locis: sed aqua hæret, utajunt. nam qui potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in voluptate? est enim TEMPERANTIA libidinum inimica: libidines autem, consectatrices voluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallidè tergiversantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem voluptates, depellentem dolores. fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cùm tradunt, rationem negligendæ mortis, perpetiendique doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillimè illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt. dicunt enim, voluptatis magnitudinem 5 doloris detractione finiri. Justitia vacillat vel jacet potius, omnesque eæ virtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani, neq; enim bonitas, nec liberalitas, nec commitas esse potest, non plus quam amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad voluptatem, utilitatemve referantur. Conferamus igitur in pauca. nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quæ honesti esse contraria: sic OMNEM voluptatem dicimus honestati esse contrariam. quo magis reprehendendos Calliphonem, & Dinomachum judico, qui se diremturos controversiam putaverunt, si cum honestate voluptatem, *tamquam cum homine pecudem*, copulavissent. Non recipit istam conjunctionem honestas, aspernatur, repellit. nec vero 6 finis bonorum, & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc (magna enim res est) alio loco pluribus. nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea quæ videretur utilitas, honestati repugnat, dijudicanda res sit, satis est suprà disputatum. sin autem SPECIEM utilitatis etiam voluptas habere dicetur, nulla potest esse ei cum honestate conjunctio. nam, ut tribuamus aliquid voluptati, condimenti fortasse nonnihil, utilitatis certè nihil habebit. Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia MAGNUM: sed perinde erit, ut acceperis. quamquam tibi hi tres libri, inter Cratippi commentarios, tamquam hospites, erunt recipiendi. Sed ut, si ipse venissem Athenas (quod quidem esset factum, nisi me è medio cursu clara voce patria revocasset) aliquando me quoque audires: sic, quoniam his voluminibus adite professa vox est mea, tribues his, temporis quantum poteris: POTERIS autem, quantum voles. cùm verò intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere, tum & præsens tecum propediem (ut spero) & dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicero, tibique persuade, esse te quidem mihi carissimum: sed multo fore cariorem, si talibus monimentis, præceptisque latabere.

M. TVL-

---

1. *Fraudem adstringit.*) *Distringit* edit. ferè. sed alterum exstat in Palat. pr. in Pabr. ciano, in Laugianis, & meis: nec auribus offensa fuit quàm *distringit*. quod tamen propugnat Gifanius noster in Observationibus suis Linguæ Lat. ubi ea quæ adolescentum manibus versantur, vulgoque *distringere* in eodem valere non dirumpere, aut dissolvere sed aliquid resolutum aliter ligare, aut stringere.

2. *Periculo mortis diffugissent.*) Pal. idem, *periculum mortis effugissent*. nescio utra lectio potior sit.

3. *Quod ipsi opus.*) Pal. ibi. idem etiam pr. mus habet, *sed jam hujus loci finis erit*. ex quibus nihil hauriri nisi immane quantum calamo suo induliisse librarios.

4. *Cum his viris equisque.*) Editionem multæ *Viris equisque*. sed alterum exstat in Romana secunda, neque aliter Palat. pr. nam Gulielmi mss. *veri pedisequi*; ignorat one scilicet proverbii.

5. *Doloris detractione finiri.*) Est à Palatino pr. cui secundas facit codex Mureti, ut videre est in Variis ipsius lib. XI. cap. 3. prius enim scripserat.

6. *Finis bonorum et malorum.*) Muretus dicto loco autumat duas illas voces *& malorum* ab hominibus fortasse minimè malis, sed certè non satis intelligentibus, additas esse.

M. TVLLII CICERONIS CATO MAJOR, SEU DE SENECTVTE.

AD T. POMPONIUM ATTICUM, PRAEFATIO.

TITE, si quid ego adjuvo, curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, & versat sub pectore fixa,
Ecquid erit pretii?

Licet enim verſib. iisdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flamininum

Ille vir, haud magna cum re, sed 1 plenus fidei.

quamquam certò ſcio, non, ut Flamininum

Sollicitarit te, Tite, ſic nocteique, diuque,

novi enim moderationem animi tui, & æquitatem: teque non cognomen ſolùm Athenis deportaſſe, ſed humanitatem, & prudentiam intelligo. & tamen ſuſpicor, iisdem rebus te, quibus meipſum interdum gravius commoveri: quarum conſolatio & major eſt, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi viſum eſt de Senectute aliquid 2 ad te conſcribere. hoc enim onere, quod mihi tecum commune eſt, aut jam urgentis, aut certè adventantis ſenectutis, & te, & meipſum levari volo. etſi te quidem id modicè, ac ſapienter, (ſicut omnia) & ferre, & laturum eſſe certò ſcio. Sed mihi cùm de ſenectute aliquid vellem ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque noſtrûm communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confecto fuit, ut non modò omneis abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollem etiam, & jucundam ſenectutem. numquam igitur ſatis laudari dignè poterit PHILOSOPHIA, cui qui pareat, omne tempus ætatis ſine moleſtia poſſit degere. Sed de ceteris & diximus multa, & ſæpe dicemus. hunc librum de ſenectute ad te miſimus. Omnem autem ſermonem tribuimus non Tithono, ut Ariſto Chius 3 ne parum eſſet auctoritatis in fabula: ſed M. Catoni ſeni, quò majorem auctoritatem haberet oratio. apud quem, Lælium, & Scipionem facimus admiranteis, quod is tam facilè ſenectutem ferat, iisque eum reſpondentem. qui ſi eruditius videbitur diſputare, quam conſuevit ipſe in ſuis libris, attribuito Græcis litteris, quarum conſtat eum perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. Sed quid opus eſt plura? jam enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſententiam. SCIP. Sæpenumero mirari ſoleo cum hoc C. Lælio, tum ceterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque ſapientiam, tum vel maximè, quòd numquam ſenectutem tibi gravem eſſe ſenſerim: PLERISQVE ſenibus ſic odioſa eſt, ut *onus Ætna gravius* dicant *ſuſtinere*. CATO. Rem haud ſanè difficilem, Scipio & Lælii, admirari videmini. QUIBUS enim nihil opis eſt in ipſis ad bene, beateque vivendum, iis omnis gravis eſt ætas: qui autem omnia bona à ſe ipſis petunt, iis nihil poteſt malum videri, quod naturæ neceſſitas afferat. quo in genere in primis eſt ſenectus. 4 quam UT ADIPISCANTUR, omnes optant: eandem accuſant adepti: tanta eſt inconſtantia, ſtultitia, atque perverſitas. *Obrepere* ajunt *eam citius quam putaſſent*. Primùm, quis coëgit eos falſum putare? qui enim citius adoleſcentiæ ſenectus, quàm puritiæ adoleſcentia obrepit? deinde, quî minùs gravis eſſet iis ſenectus, ſi octingenteſimũ annum agerent, quàm octogeſimum? PRAETERITA enim ætas, quamvis longa, cùm effluxiſſet, nulla conſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutem. Quocirca ſi ſapientiam meam admirari ſoletis (quæ utinam digna eſſet opinione veſtra, noſtroq; cognomine) in hoc ſumus ſapientes, quod naturam optimam ducem, tamquam deum, ſequimur, eiq; paremus, à qua non veriſimile eſt, cùm ceteræ partes ætatis 5 bene deſcriptæ ſint, extremum actum, tamquam ab inerti poëta, eſſe neglectum. ſed tamen neceſſe fuit eſſe aliquid extremum, & tamquam in arborum baccis, terræque frugibus maturitate tempeſtiva, quaſi vietum, & caducum: quod ferendum eſt molliter ſapienti. QUID enim eſt aliud, gigantum modo bellare cum diis, niſi naturæ repugnare? LAEL. Atqui, Cato, gratiſſimum nobis ut etiam pro Scipione policear, feceris, ſi, quoniam volumus, (ſperamus quidem certè) ſenes fieri, antè multò à te didicerimus, quibus facillime rationibus ingraveſcentem ætatem ferre poſſimus. CAT. Faciam verò, Læli; præſertim ſi utrique veſtrûm gratum, ut dicis, futurum eſt. SCIP. Volumus ſanè, niſi moleſtum eſt, Cato, tanquam aliquam viam longam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum ſit, iſtuc, quò perveniſti, videre, quale ſit. CAT. Faciam, ut potero, Læli. ſæpe enim interfui querelis meorum æqualium (PARES autem cum paribus, veteri proverbio, facillimè congregantur) 6 quæ C. Salinator quæ Sp. Albinus, homines conſulares, noſtri ferè æquales, deplorare ſolebant, tum quòd voluptatibus carerent, ſine quibus viam nullam puta-

---

USus eſt heic iterum Gulielmius libro Mauriciano ac Fabriciano: acceſſit Celberdenſis, olim Abbatiæ in Friſia quem habuit à Suffrido Petrejo. Quartus fuit Metelli Metelli: quintus erat bibliothecæ Carthuſianorum Coloniæ. ſextus Victorianorum Pariſienſium. Sed & adhibuit codicem collatum à Franciſco Martinio. Ego Palatinos duos tres conſulere ſatis habui, omnes excutere, operæ fuiſſet infinitæ.

1. *Plenus fidei.*] Sic omnes libri vett. probatque Gifanius ad Lucretium. ut ſit verſus μέτρῳ- alii *fide pleaus*, aut *fidei plenus*.

2. *Ad te conſcribere.*] Sic omnes mſſ. etiam Palatini, aliorumque. vulgo *ſcribere*.

3. *Ne parum eſſet auctoritatis.*] Maur. Celberd. ac S. Vict. codd. *parum enim eſſet auctor.* quod ut venuſtius perplacebat Gulielm. ego alteri adhæreo, à quo ſtant & Pal. aliorumque membranæ omnes.

4. *Quamvis adipiſcantur.*] Verſus hos eſſe leviter à M. Tullio immutatos, acutè jam olim vidit Scaliger ad Varronem. Gulielm. propius ad libros eos ita ſcribebat:

Quamvis adipiſcantur omnes optant: eandem item
Adeptam accuſant: tanta eſt inconſtantia
Stultitia & perverſitas.

5. *Bene deſcripta ſint.*] E Metelli libro reſtituit Gulielmius *diſſcripta*; addito: *d. ſcribere* eſt ſuum cuique, & diverſa diverſis adſcribere. pro hoc verbo penè ubique ſubſt totum, *deſcribere*: quod longè aliud eſt. ita *diſſignare, diffiuere*, alia paſſim corrupta in libris.

6. *Quæ C. Salinator, &c.*] Sic primitus cuſi, neque aliter Victor. monuitque Gulielmius collocandam heic admirandi notam. alii vulgarunt, *quæ*, quidam *quem*.

putaret: tum quòd spernerentur ab iis, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id videbantur accusare quod esset accusandum. nam si id culpa senectutis accideret, 1 eadem mihi usu evenirent, reliquisque omnibus, majoribus natu: quorum ego multorum cognovi senectutem sine querela: qui se à libidinum vinculis laxatos esse non molestè ferrent, nec à suis despicerentur: sed omnium istiusmodi querelarum in *moribus* est culpa, non in ætate. moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani senes; tolerabilem agunt senectutem. IMPORTUNITAS autem, & inhumanitas omni ætati molesta est. LAEL. Est, ut dicis, Cajo. sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. CATO. Est istuc quidem, Læli, aliquid; sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in jurgio respondisse, cùm ille dixisset, *non eum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum*: *Nec hercule*, inquit, 3 *si ergo Seriphius essem, nobilis: nec tu si Atheniensis esses, clarus unquam fuisses.* quod eodem modo de senectute potest dici. NEQUE enim in summa inopia levis esse senectus potest, ne sapienti quidem: nec insipienti etiam in summa copia non gravis. APTISSIMA omnino sunt, Scipio, & Læli, arma senectutis, artes, exercitationesque virtutum: quæ in omni ætate cultæ, cùm multùm, diuque vixeris mirificos efferunt fructus, non solùm quia numquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quamquem id maximum est) verùm etiam quia CONSCIENTIA benè actæ vitæ, multorumque beneficiorum recordatio, jucundissima est. Ego Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut æqualem. erat enim in illo viro comitate condita gravitas: NEC senectus mores mutaverat. quamquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen jam ætate provectum. 4 anno enim pòst, consul primùm fuerat, quàm ego natus sum: cumque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, quintoq; anno 5 post ad Tarentum quæstor: deinde ædilis, quadriennio pòst factus sum prætor: quem magistratum gessi consulibus Tuditano, & Cethego. cùm quidem ille admodum senex, suasor legis Cinciæ de donis, & muneribus fuit. Hic & BELLA gerebat, ut adolescens, cùm planè grandis esset: & Annibalem juveniliter exsultantem 6 patientia sua molliebat: de quo præclarè familiaris noster Ennius:

Unus qui nobis cunctando restituit rem.
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postque, magisque viri nunc gloria claret.

Tarentum verò qua vigilantia, quo consilio recepit? cùm quidem, me audiente, Salinatori, 7 qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti, atqui ita dicenti: *Mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti: Certè*, inquit ridens: *nam, nisi tu amisisses, numquam recepissem.* Nec verò in armis præstantior, quàm in toga: qui consul iterum, 8 Sp. Carvilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum viritim contra senatus auctoritatem dividenti: augurque cùm esset, dicere ausus est, OPTIMIS *auspiciis ea geri, qua pro reip. salute geruntur: qua contra remp. ferrentur contra auspicia ferri.* Multa in eo viro præclara cognovi: sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri, & consularis. est in manibus laudatio: quam cùm legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec verò ille IN LUCE modò, atque in oculis civium magnus: sed intus, domique præstantior. qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? 9 qui scientia juris auguri? multæ etiam, ut in homine Romano litteræ. omnia memoria tenebat, non domestica solùm, sed etiam externa bella: cujus sermone ita tum cupide fruebar, quasi jam divinatem id, quod evenit, *illo exstincto, fore unde discerem* neminem. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profectò victis, NEFAS esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestreis, navaleisve pugnas, ut bella à se gesta, 10 triumphosque recordentur, est etiam quietè, & purè, & eleganter actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis, qui uno, & octogesimo anno scribens mortuus est. qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, 11 quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea: cujus magister Leontinus Gorgias: centum & septem complevit annos: neque umquam in suo studio, atque opere cessavit. qui, cùm ex eo quæreretur, *cur tamdiu vellet esse in vitâ? Nihil habeo*, inquit, *quod incusem senec-*

---

1 1. *Eadem mihi usu evenirent, &c.*) Palatinus unus præfert, *eadem omnia mihi usu evenirent, reliquisque majoribus natu.* neque lectio illa temeraria est.

2. *Omni ætati.*) Malebat Gulielmius, suasu aliquot codd. suorum, *ætate*, alterum restat in Palatinis & edd. omnibus, neque quid in eo vitii.

3. *Si ergo Seriphius esssem, nobilis.*) Alter Palatinus, non agnoscit illa *si ego*, & verò si hinc tollantur, auferenda sunt etiam paullò post. cetera *nobilis*. non exstat. in Pall. aut aliis membranis à Gulielmio excitis; *sed ignobilis* aut *in nobilis*, quod ei non displicet; præcedente verò *tamen* requamur Celberdensis libri scripturam marginalem: *Neque enim in summa inopia non levis esse senectus potest; sapienti quidem: nec insipienti in summa copia non gravis.* At repugnat huic sententiæ Plato atque Scio, inquit, sed tamen vide, ne Cato & senex, & in rebus Græcis, quas ferò attigit, voluntate & commodo Ciceronis haluc'netur memoria. certè idem in *Lachete stercoratore*, & *Pelia recocto*, usu ei evenisse negati non potest. & unde alias in omnibus omnium, non scriptis modò, sed etiam ante hanc pervertendi omnia licentiam, impressis codicibus illud *ignobilis*. Verùm nihil præjud co. hactenus Gulielm. Puteanus quod non fuisset vox *ignobilis* in uno veteri codice Danielis, nisi à manu recenti, in altero verò nihil illius loco; arbitrabatur repeti posse λαμπρὸς ἐν Ἕλλησι *clarus*, quemadmodum & apud Platonem ubi hæc sententia effertur, ἐν Ἕλλησι, ὁ Θεμιστοκλῆς, apud Plutarchum ἐν δὲ Ἕλλησι Θεμιστοκλῆς: itaque restituendum putabat, *Seriphius esssem, nec tu si Atheniensis clarus unquam*, cui subscribo.

4. *Anno enim post consul primùm fuerat, quàm ego natus sum.*) Sic tres Pall. & tres Gulielmiani; neque aliter editio Victoriana, recentius ut & antiquius publicati, *postquam primùm consul fuit*: contra chronologiam, ut egregiè ostendit Vincentius Contarenus Variarum lectionum libro cap. 24. & ante ipsum Carolus Langius, habet tamen altera scriptura suas rationes, quas perseqaitur Pighius noster in Fastis suis anno P. R. C. DXXI. qui adeantur.

5. *Post ad Tarentum Quæstor, deinde Ædilis, quadriennio post factus sum prætor: quem magistratum, &c.*) Pighius, anno DXLIX. emendandum putabat, *post ad Tarentum? Quæstor deinde quadriennio post factus sum; quem magistratum, &c.* exclusis illo *Ædilis & Prætor*. Puteanus adhæret Langianæ correcturæ. *ad Tarentum: Quæstor, quem magistratum gessi, &c.* etatis illis, *deinde ædilis quad. post fact. sum prætor*: quæ quidem in unius veteris codicis quem vidit Puteanus, contextu non sunt, sed ad oram postea alia manu adscripta à studioso, ut opinatur, qui ceteros Catonis magistratus indicare vellet.

6. *Patientia sua molliebat.*) Longius mollebatur ex uno libro; quod non displicet: sed vulgatam lectionem loco non movi obsonsensum codicum, & locum T. Livii III. Histor. *Propalam obviam ire cupiditati non aus, obsecundandoque malis eius impetum aggredientur.* Agnoscit & *mollitebat* Nonius. Sicque & Accius Telepho mons dicitur *mollire mare*, quod fluctus infringat & rotundat mole sua: *Remisque nixi propriter navem in fugam tendant, subter saxa ad terram quà mons mare mollitat.* Gulielmius.

7. *Fugerat in arcem.*) Reſcribit Gulielmius, *fuerat in arcem*, ex mss. duobus & verò Pal. secundus diserte habet, *fuerat vel fugerat.* primum enim, *fegerat. fuisse in arcem* dictum vult; ut infra, *in portum fuisse*, sed nihil tamen muto.

8. *Sp. Carvilio collega quiescente, C. Flaminio, &c. dividenti.*) Pighius de loco hæc ita putat supplenda ex Charisio: *quiescente, C. Carvilio & C. Flaminio, &c. dividentibus.* quo ipso tacitè declaratur cur Sp. quieverit nempe scilicet consanguineo aut gentili adversaretur.

9. *Qui scientia juris auguris?*) Pall. tres restituuntur vocula principe, firmant tamen vocem ultimam, nam editiones aliæ, etiam Victorii, *augurandi.*

10. *Triumphosque recordentur.*) Pall. tres, *ut triumphos recordentur.*

11. *Quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur.*) Pal pr. & duo Gulielmiani *scripsisse se dic.* 1. non male. nam ipsemet Isocrates hoc de se non semel autumat.

senectutem. Præclarum responsum & docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes & suam culpam, in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cujus modò mentionem feci, Ennius,

Sicut fortis equus, 1 spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Equi fortis, & victoris senectuti comparat suam: quem quidem probe meminisse potestis. Anno enim undevicesimo post ejus mortem, hi consules, T. Flamininus, & M. Acilius facti sunt: ille autem Cæpione & Philippo iterum consulibus, mortuus est: cùm ego quidem v. & xx. annos natus, legem Voconiam voce magna, & bonis lateribus suasissem. Annos LXX natus (toi enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ *maxima putantur onera*, paupertatem, & senectutem, 2 ut eis pæne delectari videretur. 3 Etenim, cùm contemplor animo; reperio quatuor causas, cur senectus misera videatur: unam, *quòd avocet a rebus gerendis*: alteram, *quòd corpus faciat infirmius*: tertiam, *quod privet omnibus fere voluptatibus*: quartam, *quòd haud procul absit a morte*. Earum si placet, causarum 4 quanam, quamque sit justa unaquæque, videamus. *A rebus gerendis senectus* 5 *abstrahit*? Quibus? an iis, quæ geruntur juventute & viribus? Nullæne igitur RES sunt ieniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrentur? Nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paullus, pater tuus, Scipio, socer optimi viri, filii mei? ceteri senes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cum rem consilio & auctoritate defendebant, nihil agebant? Ad App. Claudii senectutem accedebat etiam, ut cæcus esset: tamen is, cùm sententia senatus inclinaret ad pacem, 6 & fœdus faciendum cum Pyrrho non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:

7 *Quo vobis mentes, recta quæ stare solebant*
Antehac, 8 dementes sese flexere via?

ceteraque gravissimè; notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appii exstat oratio, atq; hanc ille egit sepem & decem annos post alterum consulatum, cùm inter duos consulatus 9 anni decem interfluxissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè fuisse: & tamen sic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similesque sunt, ut, si qui *gubernatores in navigando agere nihil* dicant, cùm alii malos scandant, alii per foros curlent, alii sentinam exhauriant: ille autem clavum tenens sedeat in puppi quietus, 10 non faciat ea, quæ juvenes. at verò multò majora, & meliora facit. NON vitibus, aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnæ geruntur: 11 sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modò non orbari, sed etiam augeri senectus solet. nisi forte ego vobis, qui & miles, & tribunus, & legatus, & consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare nunc videor, cùm bella non gero. At senatui, quæ sunt gerenda, 12 præscribo, & quomodo: Karthagini malè jam diu cogitanti, bellum multo ante denuntio: de qua veteri non antè desinam, quam illam excisam esse cognovero. quam palmam utinam dii immortales tibi, Scipio, reservent, ut avi reliquias persequare; 13 cujus à morte hic tertius, & tricesimus est annus: sed MEMORIAM illius viri excipient omnes anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, novem annis post meum consulatum, cùm consul iterum, me consule, creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum sue pœniteret? 14 nec enim excursione, nec saltu, nec eminùs hastis, aut comminùs gladiis uteretur: sed consilio, ratione, sententia. quæ nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellassent *Senatum*. Apud Lacedæmonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, hic etiam nominantur *senes*. Quòd si legere, aut audire voletis externa, *maximas resp. ab adolescentibus labefactas, à senibus sustentatas, & restitutas* reperietis.

Cedo,

---

1. *Spatio qui sæpe supremo Vicit Olympia.*) Non ita absurda videtur scriptura Palatini primi, in quo, *qui forte supremo Vinc' Olympia*. & verò illud *vincit* restat adhuc in edd. ant quissimis.

2. *Ut eis pænè delectari videretur.*) Fr. & Maur. *ei.* suis scilicet, ut *ei pænè delect.* Gulielmius; conjectura non absurda.

3. *Etenim cum contemplor animo.*) Sic Gulielmius malebat, non *cum plerique* secutus Rittorsiani codicis scripturam quæ & libris Baldwini confirmatur. *contemplari*, verbum augurale, eorum qui templo capto, quæ visus pertiner, circumspiciunt. unde eleganter ad animi contentionem transtulit Cicero, & heic, & in Tusculana prima: *Sic mentis acies seipsa intuens unumquamque hebescit, ob eamque causam contemplandi studium etiam amittimus.* neque multo aliter Plautus Pseudolo *Ne illi quando ego nunc corde conspicor mei, Malam rem magnam multaque animum dabant.* Videatur & Nizolius.

4. *Quanta, quamque sit justa una, magno videamus.*) Ausus sum mutare dictionem vulgatam, quæ erat, *quantumque quæque valeat, quantamque justa sit unaquæque videamus*; quod nihil tale conspiceretur in Palatin. aut membranis S. Victoris. quid quod nostram scripturam Aldus Nepos asseverat exstare in scriptis suis undecim; idemque fatetur in Variis suis Contarenus de membranis suis tribus, nisi quod ibidem, *quamque justa sit.*

5. *Abstrahit? quibus? an iis quæ geruntur juventute.*) Pal. sec. *abstrahis? A quibus? his quæ juventute geruntur.* quod non displicet. Gulielmius malebat: *abstrahit? quibus? an iis quæ in juventute geruntur*; quod etat in Pal. tertio, Maur. & Martin. neque aliter edidit Victorius, reperitque in novem mss. Aldus: addit tamen alia novem exemplaria respuisse eam conjunctionem. Cameratius etiam sua editione excludit cetericque

6. *Et fœdus faciendum cum Pyrrho.*) Palatini tres *cum Pyrrho fœduque faciundum*: quæ scriptura sanè temeraria non est. an vox *faciendum* manavit à glossa faicque tantum? *fœduque cum Pyrrho.*

7. *Quo vobis mentes.*) Pall. pr. sec. *nobis*, oratione minus invidiosa. Idem etiam, ut & tertius, supra habebant, *profectusne est Ennius*, non *perfectus*.

8. *Dementes sese flexere via?*) Locus communis, *dementi sese flexere ratione*, pro qua mirè pugnat Suffridus Petrejus, at Gulielmius proclivior erat in alteram nostram, repertam in Lambinianis plerisque & duobus suis ipsi fons mendi, hic: fuerat olim ἀφρονεστάτως *mentes dementis*, hoc ἄφρων, inde cùm evanuisset litera ultima, ob eandem in sequenti voce primam; boni correctores versus constituendi, excogitarunt istud *ruina*, cujus vestigium nullum in libris illis, præter Erphurdenses; quos non adscultro. neque enim Latinum est, *ruina sese flectere*, sed *precipitare* aut *via sese flectere* pro *desistere*, pro *aberrare*, mei merum neque opus mutatione in *viai*, etiamsi juvarent libri, nedum iis invitis omnibus. per id enim ardor omnis increpantis Appii. ita Gulielmius. At ego potius arbitrer adhuc illud *via* æque esse interpretem atque erat *ruina*, quæ vox sanè in XI mss. Aldi Nepotis, atque in altero Palatino, in quo tamen, *dementes*.

9. *Anni decem interfluxissent.*) Mss. plerique *interfuissent*, cui & adsentitur Pal. pr. & tert. sed melius forsan secundus, in quo tantum, *anni decem fuissent*.

10. *Non faciat ea quæ juvenes. at verò multo majora, & meliora facit.*) Languere mihi videtur vis argumenti hac verborum pronuntiatione, cui roboris multum accederet, si mutata interpunctione legeretur: *quietus. Non faciet ea quæ juvenes? at verò multa majora, & meliora facit.* & sic fere editio Aldi Manutii Nepotis.

11. *Sed consilio, auctoritate, sententia.*) Pal. sec. *scientia*. de quo viderint alii; nam mihi sanè ea vox heic absurda minimè videtur, quamvis fine hujus capitis recurrat, *consilio auctoritate, sententia*.

12. *Præscribo, & quomodo: Carthagini male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuncio.*) Sic Victor. Gelberd. & Metelli codices, vulgati inepte, *præscribo*; *& quomodo Carthagini male jam cogitanti bellum inferatur*, *multo ante denuncio*. nam illud *inferatur* exulat plerisque libris mss. neque agnoscit Palatin. sec. qui tamen habet, *& quomodo Carthagini cui male jam diu cogitanti, bellum multo ante denuntio*. Palat. tert. habet, *& quomodo Karthagini male jam diu cogitanti, resistam, multo ante denuncio*. non bene. nam multo ante, inquit, Carthagini se denunciare bellum, quod Orationibus suis semper pro sententia adjiceret: HOC CENSEO: ET KARTHAGINEM DELENDAM. auctor in vita ejus Plutarchus.

13. *Cujus à morte tertius hic & tricesimus est annus.*) Sic ferè omnes edd. præter Aldi Nepotis; in quâ, *sextus hic*, &c. idem tamen candidè profitetur, viginti aliquot membranas suas servare alteram scripturam. Vincentius Contarenus repositum it, *quintus hic*, &c & quidem è tribus mss. idem confulatur Variarum lectionum cap. 14. nam Pall. nostri & Gulielmiani consipirant cum vulgatis. Pighius in Fastis anno Vrbis DLXVIII. mallet *quartus*.

14. *Nec enim excursione.*) Nihil moveo, sed malim, *desunt*. *Decurrunt* enim & *desinere*, in exercitiis ibis propria.

1. *Sic*

Cedo, qui vestrem rempt. tantam amissis tam cito?

Sic enim percontantur, ut est in Nævii poëtæ ludo, respondentur & alia, & hæc in primis:

Proventabant oratores novi insulsi, adolescentuli.

TEMERITAS est videlicet florentis ætatis; prudentia, senescentis. At *memoria minuitur*. credo, nisi eum exerceas, aut si sis natura tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat. num igitur censetis eum, cùm artem præcepisset, qui Aristides esset, Lysimachum salutare solitum? Equidem non modò eos novi, qui sunt: sed eorum patres etiam, & avos. *nec sepulcra legere veteres*, (quod ajunt) *ne memoriam perdam*: his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. nec vero quemquam senum audivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset. omnia, quæcunque curarant, meminerunt: vadimonia constituta: qui sibi, quibus ipsi debeant. Quid jurisconsulti? quid pontifices? quid augures? quid philosophi senes? quàm multa meminerunt? MANENT ingenia senibus, modò permaneat studium, & industria: nec ea solum in claris & honoratis vitis, sed in vita etiam privata, & quieta. Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit: quod propter studium cùm rem familiarem negligere videretur, a filiis in judicium vocatus est: ut, quemadmodum nostro more a VALE rem gerentibus patribus bonis interdici solet: sic illum, quasi desipientem, à re familiari removerent judices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proximè scripserat, Oedipum Coloneum recitasse judicibus, quæsisseque, num illud carmen desipientis videretur. quo recitato, sententiis judicum est liberatus. Num igitur hunc, num Homerum, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num, quos antè dixi, Socratem, Gorgiam, num philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Socratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum, coëgit in suis studiis obmutescere senectus? 6 an in omnibus iis studiosa agitatio, vitæ æqualis fuit? Agè, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos vicinos, & familiares meos, QUIBUS absentibus, numquam fere ulla in agro majora opera fiunt, non serendis, non percipiendis, non condendis fructibus, quamquam in illis minus hoc mirum. NEMO enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere: sed illorum laborant in eis, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere.

Serunt arbores, quæ alteri sæculo prosint,

ut noster in Synephebis. Nec verò dubitet agricola, quamvis senex, quærenti, cui serat, respondere: *Diis immortalibus, qui me non accipere modò hæc à majoribus voluerunt, sed etiam posteris prodere.* Melius Cæcilius de sene alteri sæculo prospiciente, quàm illud, idem:

Ædipol senectus, si nihil quidquam aliud vitii
Apportet secum, cum advenit; unum id sat est,
Quod diu vivendo, multa, quæ non volt, videt.

Et multa fortasse, *quæ vult*: atque in ea quidem, *quæ non vult*, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud verò idem Cæcilius vitiosius:

Tum equidem in senecta hoc deputo miserrimum,
Senture ea ætate esse se odiosum alteri.

Jucundum potius, quam *odiosum*. ut enim ADOLESCENTIBUS bona indole præditis sapientes senes delectantur, leviorque fit eorum senectus, quia à juventute coluntur, & diliguntur: sic adolescentes senum præceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. nec minus intelligo me vobis, quam vos mihi esse jucundos. Sed videtis, ut senectus non modò languida, atque iners non sit, verùm etiam sit operosa, & semper agens aliquid, & moliens; tale scilicet, quale cujusque studium in superiore vita fuit. Quid, quòd etiam addiscunt aliquid? ut Solonem versibus gloriantem videmus, 7 qui *se quotidie aliquid addiscentem, senem fieri dicit*: ut ego feci, qui Græcas litteras senex didici: quas quidem sic avidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti videtis. quod cùm fecisse Socratem in fidibus audirem, vellem equidem & illud: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certè elaboravi. Nec nunc quidem vireis desidero adolescentis, (is enim erat locus alter de vitiis senectutis) non plus, quàm adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. 8 QUOD EST, EO DECET UTI: & QUIDQUID AGAS, AGERE PRO VIRIBUS. Quæ enim vox potest esse contemtior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui, cùm jam senex esset, athletasque se in curriculo exercenteis videret, adspexisse lacertos suos dicitur, illachrymansque dixisse, *At hi quidem jam mortui sunt*. Non verò tam isti, quàm tu ipse, nugator. neque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus & lacertis tuis. Nihil Sext. Ælius tale, nihil multis annis antè T. Coruncanius: nihil modò P. Crassus: à quibus jura civibus præscribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est provecta prudentia. ORATOR, metuo, ne languescat senectute. est enim munus ejus non ingenii solùm, sed latorum etiam, & virium. Omnino canorum illud in voce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi: & videtis annos: sed tamen est decorus sermo senis, quietus, & remissus: 9 facitque persæpe ipsa sibi audientiam disserti senis comta & mitis oratio. quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere & Lælio. QUID enim est jucundius senectute, si pata studiis juventutis? An ne eas quidem vireis senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? quo quidem opere quid potest esse præclarius? Mihi verò Cn. & P. Scipiones, & avi tui duo, L. Æmilius, & P. Africanus comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur. NEC ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenuerint vires, atque defecerint. etsi ista ipsa DEFECTIO vitium, adolescentiæ vitiis efficitur læpius, quàm senectutis. libidinosa etenim, & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cùm admodum senex esset, negat *se unquam sensisse, senectutem suam imbecilliorem factam, quam adolescentia fuisset*. Ego L. Metellum memini puer, (qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maxi-

1. *Sic enim percontantur.*) Ita omnes libri, ait Langius, quibus consentiunt Aldini, Gulielmiani, & Palatini. intellige δὸν ἢ ποιεῖν hoc est, publicati recentius *percontanti*: nam & antiquiores stant à nostra scriptura.

2. *Proventabant oratores.*) Sic scripsit è libro Celberdensi Gulielmius, neque aliter Pal. sec. hactenus tamen, ut & alterum admiserit, *proventabant*; quod in ceteris vulgatis, nisi Lambinianis; qui *Proventabantur ad res novi stulti, &c.* è veteri libro Rhenani.

3. *Prudentia senescentis.* Ita omnes omnium libri, & mirum hactenus receptum non fuisse, manifestè enim captatum à Cicerone ἀμφιστολογίαν, vulgg. *senectutis*.

4. *Male rem gerentibus patribus.*) Ideoque iisdem actio rei uxoriæ indotis ex nomine repetenda non dabatur; quod periculum esset, ne accepta consumerent. Vlp. D. l. 3. ex Labeonis sententia. *Gulielm.*

5. *Num Homerum, num Hesiodum.*) Retraxi ex alio loco Homerum & primore poëtarum collocavi, è fide Celberdensis, eorumque quos excusserat Aldus Nepos.

6. *An in omnibus iis.*) Sic plures Aldini & Gulielmiani nisi quod adhuc refecet voculam *iis* codex S. Victoris. vulgati. *an non in omnibus*, quomodo neque Pall.

7. *Qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri dicit.*) N hil discederet sententiæ, si verba isthæc truncarentur capite ac cauda, hoc est, auferretur e s vox prima & ultima.

8. *Quod est, eo uti decet.*) Sic editio Victorii, sic omnes fere mss. non ut vulgati, *quod enim homini natali tertium est, eo uti decet*: quas voces miror non excluisse suo Ciceroni Camerar. sed postea Aldus Nep.

9. *Facitque persæpe ipsa sibi audientiam.*) Subodorat antiqui poëtæ versus duos, tres, sub his & adstis vocib. ordinandi rationem, non video.

1. Ne-

mus factus esset, viginti & duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis esse viribus extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere: quamquam EST ID quidem senile, ætati quæ nostræ conceditur. Videtisne, ut apud Homerum sæpissimè 1 Nestor de virtutibus suis prædicet? 2 tertiam enim jam ætatem hominum vivebat: nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. etenim (ut ait Homerus) *ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio*: quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus! & tamen dux ille Græciæ 3 nusquam optat, ut Ajacis similes habeat decem, at ut Nestoris: quod si acciderit, non dubitat, quin brevi Troja sit peritura. Sed redeo ad me. quartum annum ago & octogesimum: equidem posse vellem idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc queo dicere, non me quidem iis esse viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæstor eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, 4 cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M. Acilio Glabrione consule: sed tamen (ut vos videtis) non planè me enervavit, nec afflixit senectus: non curia vireis meas desiderat, non Rostra, non amici, non clientes, non hospites. nec enim umquam sum assensus veteri illi, laudatoque proverbio, quod monet, *maturè fieri senem, si diu velis esse senex*. Ego verò me minùs diu senem esse mallem, quàm esse senem antè, quàm essem. Itaque nemo adhuc convenire 5 me voluit, cui fuerim occupatus. At minùs habeo virium, quàm vestrûm utervis. Nec vos quidem T. Pontii Centurionis vireis habetis. num idcirco est ille præstantior? MODERATIO modò virium adsit, & tantum, quantum potest quisque, nitatur: 6 næ ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, 7 cùm humeris sustineret bovem vivum. utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vireis ingenii dari? 8 denique ISTO bono utare, dum adsit: cum absit, ne requiras. nisi fortè adolescentes puritiam, paullum ætate progressi adolescentiam debeant requirere. Cursus est certus ætatis, & una via naturæ, eaque simplex: 9 suaque cuique parti ætatis, *tempestivitas* est data; 10 ut & infirmitas puerorum, & ferocitas juvenum, & gravitas jam constantis ætatis; & senectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, hospes tuus avitus Masinissa, quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non adscendere: cum equo, ex equo non descendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exsequi omnia regis officia, & munera. POTEST igitur exercitatio, & temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris. 11 *Non sunt in senectute vires?* ne postulantur quidem vires à senectute. ergo & legibus & institutis vacat ætas nostra muneribus iis, quæ non possunt sine viribus sustineri. itaque NON modo quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. *At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii, aut omnino vitæ munus exsequi possint.* At id quidem non proprium senectutis est vitium, 12 sed commune valetudinis. Quam fuit imbecillus P. Africani filius is, qui te adoptavit? quàm tenui, aut nulla potiùs valetudine? quod ni ita fuisset, alterum ille exstitisset lumen civitatis, ad paternam enim magnitudinem animi *doctrina* uberior accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cùm ne id quidem adolescentes effugere possint? RESISTENDUM, Læli, & Scipio, senectuti est, ejusque vitiis 13 diligentia compensanda sunt. Pugnandum, tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis. tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec verò CORPORI soli subveniendum est, sed menti, atque animo multo magis, nam hæc quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. & CORPORA quidem 14 defatigatione, & exercitatione ingravescunt: animi autem exercitando levantur; nam quos ait Cæcilius ---- *comicos stultos senes*: hos significat credulos, obliviosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignavæ, somniculosæ senectutis: ut PETULANTIA, ut libido, magis est adolescentium, quàm senum: nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia (quæ *delirasio* appellari solet) senum levium est, non omnium. Quatuor robustos filios,

---

1. *Nestor de virtutibus suis.*) Allusit ad Orationem Catonis, inscriptam, *De Virtutibus suis*, in Thermum. è qua multa huc translata à Ciceronе, ex reliquis, quas conservarunt Grammatici, colligere est. Catonis jactantiam & Plutarchus notat. & Cicero, dum προσωπεῖον personæ, servit, ostentat. sed hoc loco dissimulanter exemplo simili Nestoris excusat. Non insulto Cantero, conjicienti *viribus*. Lambinum rideo, magnificè se jactantem in re levissima; *virtutem* pro *viribus* corporis usitatam. quod mehercule pueri si nescianr, meritò virgis varientur. *Gulielmius.*

2. *Tertiam enim jam ætatem hominum videbat.*) Vulgo *vixerat*, sed contra Pal. omnesque codd. mss. quos excussit Contarenus. quid quod sic quoque editi à Petro Victorio, à Camerario, ab Aldo Nepote. adeo ut mirum sit homines quosdam inventis sua bus redire ad glandem.

3. *Nusquam optat.*) Apud Homerum scilicet. & sic mss. Gulielmiani & Pal. sec. tert. vulgo, *nunquam*, malè.

4. *Tribunus militaris.*) Revocavi lectionem exoletam, quæ & in prioris edd. & in Victoriana. recentiores enim *tribunus mil.* quod ferè militum signat. antiquè alterum; quomodo & apud Plautum *tribunus vapulatis*. & hinc *tr. boni exsulatores*, inquit Gulielmius.

5. *Me voluit, cui fuerim occupatus.*) Ita Langiani, & Pal. tert. nam sec. *voluit qui fuerim*. respexit ad illud Plauti Mercatore: *Non fuit tempestivum quenquam amico operam dare*. vulgata, *me voluit quin*, à sensu Catonis aliena, & certè falsa est; cùm mox rem. siones suas commemoraturus sit. sed nec rectè Aldus & Lambinus, *me voluit quin, &c.*

6. *Ne ille non magno desiderio tenebitur virium.*) Sic edd. quidem posteriores; verùm priores annorum centum; *nec ille magno* sine negativa; quæ & abest Pal. duobus, quorum prtmus *ne ille magno, &c.* sec. *ne ille quidem magno.* restat tamen recepta in tertio.

7. *Cum humeris sustineret bovem vivum. Verum.*) In possessionem suam aposui lectionem pr. scam, confirmatam plerisque mss. exemplaribus, etiam Palat. sec. al. & edd. omiserunt vocem *vivum*, habet eam tamen Victorius.

8. *Denique isto bono utare dum adsit, &c.*) Pal. pr. sec. *utere*. Gulielmius ea tortâ voce neglectâ, restituebat, *denique isto bono dum adsis, gaudeo*: ex Hirtorpiano. venustè quidem: sed unius testimonio quei stabitur? suspicari potius capior & *gaudeas* æquè esse spurium quàm *utare*, ac per elle pûn usurpasse sententiam proverbialem.

9. *Suaque cuique parti ætatis tempestivitas, &c.*) Vox *ætatis* exstat quidem in Victoriana, sed non etiam in primoribus editionibus annorum centum, neque est in Pal. pr. tert. imò ne quidem in sec. qui tamen habet, *partis* tem. quod probum sublato deinde, *est data*, quod mox sequitur. Gulielmius ex V. & Suffrid. mss. ubi erat *persistatis*, divinat, *pernicitatis.*

10. *Ut & infirmitas.*) Nolui abire à Langianis, quod mss. Gulielmiani, aut Pal. variarent, & ferè propenderent in lectionem quam proposui. vulgati prius: *Ut enim infirmitas puerorum est, & ferocitas juvenum, & gravitas jam constantis ætatis, sic senectutis*; quomodo tamen esse in tribus suis membranis testatus est Vinc. Contarenus.

11. *Non sunt in senectute vires?*) Ita Pal. sed absque interrogatione. at Gulielmii codd. nulli sic legunt. Metelli, *Ne sint.* ceteri duo *Ne desint*, quod putat Gulielmius apte cohærere cum præcedentibus mallet tamen: *Sed ne sint in senectute vires: ne postulantur quidem. Et ego, &c.* objectis *à senectute vires*, quæ sane si absint nemo requirat.

12. *Sed commune valetudinis.*) Sic omnes Gul. & Palat. idque præstat quam *invalitudinis* Langianum, hoc quidem loco. hæc enim numquam non vitiosa, ut morbus: illa cùm imbecilla tantum.

13. *Diligentia compensanda sunt.*) Ita omnes Gulielmii codices, cui m re placet quod edidit Langius, *compescenda sunt*, qui licet non indicet an è libris sumpserit, sic tamen legi in Pal. primo & tert. testor, deque octo suis idem prodidit Manutius Nepos.

14. *Defatigatione & exercitatione.*) Pal. sec. *exercitatione defatigationes* sine copula, ut suspicer illud *& exercitationes* quod non agnoscit Palat. tertius, esse interpretamentum prioris, unde nata lect o altera *exercitationum defatigationes*, quæ & in Pal. pr. & Victorii editione.

filios, quinque filias: tantum domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & cæcus. intentum enim animum, tamquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat senectuti. tenebat non modò auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant servi, verebantur liberi, earum omnes habebant: vigebat in illa domo patrius mos, & disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, si nemini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. UT ENIM adolescentem, in quo senile aliquid: sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probo: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo numquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quascumque defendi, nunc quàm maximè conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multùm etiam Græcis literis utor: Pythagoreorumque more exercendæ memoriæ gratia, QUID QUOQUE die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. Hæ sunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis: in his desudans, atque elaborans, corporis vires non magnopere desidero: adsum amicis: venio in senatum frequens, ultroque affero res multùm, & diu cogitatas; easque tueor animi, non corporis viribus, quæ si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipsa cogitantem, quæ jam agere non possem, sed ut possim, facit acta vita. SEMPER enim in his studiis, laboribusque viventi non intelligitur, quando obrepat senectus. Ita sensim, sine sensu ætas senescit: nec subito frangitur: sed diuturnitate exstinguitur. Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod *eam carere* dicunt *voluptatibus*. O præclarum munus ætatis, si quidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum! Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Architæ Tarentini, magni in primis, & præclari viri: quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. *Nullam capitaliorem pestem, quàm corporis voluptatem, hominibus* dicebat *à natura datam: cujus voluptatis avida libidines temerè, & affrenatè ad potiendum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc respublicæ eversiones, hinc cum hostibus 3 clandestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum factum esse, ad quod faciendum non libido voluptatis impelleret: stupra verò, & adulteria, & omne tale flagitium 4 nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini sive natura, sive quis deus nihil mente præstabilius dedisset; huic divino muneri, ac dono nihil esse tam inimicum, quam voluptatem. Nec enim temperantiæ locum esse; neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. quod quo magis intelligi posset, figurare animo jubebat, tanta incitatum aliquem voluptate corporis, & quanta percipi posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset, quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem: si quidem ea, cum major esset, atque longior, omne animi lumen exstingueret.* Hæc cum C. Pontio Samnite, patre ejus, à quo, Caudino prælio Sp. Postumius, T. Veturius, consules, superati sunt, locutum Architam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Rom. permanserat, se à majoribus natu accepisse dicebat, cùm quidem ei sermoni interfuisset Plato Athenienſis: quem Tarentum venisse, & L. Camillo, Appio Claudio consulibus reperio. Quorsum hæc? ut intelligatis, SI VOLUPTATEM alpernati ratione & sapientia? non possemus, magnam habendam senectuti gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. IMPEDIT enim consilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (ut dicam) 8 præstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus quidem feci, ut sortissimi viri T. Flamminini fratrem L. Flamininum è senatu ejicerem, septem annis post, quàm consul fuisset: sed notandam putavi libidinem. Ille enim cùm esset consul in Gallia, 9 exoratus in convivio à scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. hic Tito fratre suo censore, (qui proximus ante me fuerat) elapsus est: mihi verò, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro privato conjungeret imperii dedecus. Sæpe audivi, à majoribus natu qui se porrò pueros à senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod cùm 10 apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thessalo Cinea, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur: eumque dicere, *omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda*, quod ex eo audientes, M. Curium, & T. Coruncanium optare solitos, *ut id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur*: quo facilius vinci possent, cùm se voluptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro rep. quarto consulatu devoverat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decii facto, judicabant *esse profectò aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quodque spreta, & contemta voluptate optimus quisque sequeretur.* Quorsum igitur tam multa de voluptate? quia NON modò vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea voluptates nullas magnopere desiderat. caret epulis, exstructisque mensis, & frequentibus poculis? 11 caret ergo etiam vinolentia, & eruditate, & insomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam

1. *Si nemini emancipata est.*] Pro hac lectione præter Lambinum adjecisque facit Turnebus Animadversionibus suis ad Symmachum & verò sic quoque Pal. primus secundus tamen & tert. stant à vulgato. *mancipata*; in quam magis etiam inclinare videbatur Gulielmius, laudato Ciceronis loco XVI. Epist. ad Brutum: *nam si esset sui juris, an mancipii reipublicæ.*

2. *Frequens, ultroque: adfero.*] Ita interpunxit Gulielm. prius fuerat, *frequens? ultroque adfero.* Nimirum aut invitis in Senatum cogebantur; aut cum abesse liceret, ultro veniebant. neque aliter dixit Pal. pr.

3. *Clandestina colloquia nasci.*] Arteunt alii *dicebat*, quam vocem cum Petro Victorio objecisquamvis extare in mss. libris Contarenus haberat enim Palatinis tribus; & omnino non reperitur.

4. *Nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis.*] Membranæ Metelli enim *aliis rebus illecebris, excitari nisi voluptatibus* antiquè. *res illecebra*, ut *jaculum, malum Gallis, hecatombe hostia.* sed nihil muto. Ita Gulielmius propter hanc diversitatem scripturæ eò potius inclinem, ut suspicer aliud *nisi voluptatis*, esse à glossa.

5. *Quæ percipi posset maxima.*] Vox *percipi* non est in Pal. secundo. & verò ejicienda videbatur etiam Gulielmio, ceu spuria, quamvis eam reperisset in mss. suis omnibus.

6. *L. Camillo, Appio Claudio.*] Reposui *Appio*, ejecique *Publium*, qui in posterioribus editionibus irrepserat, contra Fastos Capitolinos, contra mss. plerosque & primæ ætatis cusos; qui tamen cusi perperam, *L. Æmilio*, nam alterum reperit in sex suis Aldus Nepos. Consulatur Pighius noster I. bro IV. Fastorum; qui Fasti dum hodie paucis sunt in manibus; fœculo nostro clarum faciunt convicium.

7. *Non possemus.*] Sic Palat. & tres Contareni, neque aliter Aldus Nepos. priores *possimus* aut *possimus*.

8. *Præstring t.*] Haud aliter editiones annorum centum & amplius sequentes *perstringit*, novissimæ *præstinguis*; in quam ultimam propendebat etiam Gulielmius. tanquam inventam in omnibus libris: quod tamen pronunciare valde lubricum est. quis enim omnes inspexit? certè Pal. pr. tert. habet *perstringit*, sec. *præstringit*.

9. *Exoratus in convivio scorto est.*] Cùm non offenderim in Pal. sec. illa, *à scorto est*, fermè suspicor esse additamentum interpretis. Cæterùm Gulielmius hoc introduxit, *exhortatus est*, ex libris scriptis & olim cusis. non repugno: sed tamen imitari non libuit cùm etiam sint exemplaria calamo exarata, in quibus restet alterum: & conveniat magis personæ obnoxiæ, quàm *exhortatus*; dummodò tamen demus ita olim locutos rei Latinæ scriptores.

10. *Apud regem Pyrrhum.*] Dictio *regem* non est in Pal. pr. neque ea opes fuerat.

11. *Caret ergo etiam vinolentia, & eruditate, & insomniis.*] *Ergo etiam* adjecit Gulielmius, e libris omnibus: ut necessaria ad ostendendam ἀκολασίαν sermonis. & *insomniis* hoc rectè tuetur contra Lambini *insomnia*, Suffridus noster. fatium certe est vinolentos traducere noctes insomnes, neque hoc quisquam aut scriptitaurit expertus est.

ejus blanditiis non facilè obsistimus (divinè enim Plato escam malorum, voluptatem appellat, quod ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces) quamquam immoderatis epulis careat senectus, modicis tamen conviviis delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Pœnos classe primus devicerat, redeuntem à cena senem sæpe videbam puer, 1 delectabatur crebro funali, & tibicine, quæ sibi nullo exemplo privatus sumserat. TANTUM licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad meipsum jam revertar. Primùm habui semper sodaleis, sodalitates autem me quæstore constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus omnino modicè, sed erat quidam fervor ætatis: quo progrediente, omnia fient in dies mitiora. neq; enim ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quàm cœtu amicorum, & sermonibus metiebar. bene enim majores nostri 2 accubitionem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt, melius quam Græci qui hoc idem tum COMPOTATIONEM, tum CONCENATIONEM vocant: ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur. Ego vero PROPTER sermonis delectationem tempestivis quoque conviviis delector, nec cum æqualibus solùm (qui pauci admodum restant) sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum: habeoque senectuti magnam gratiam, quæ MIHI sermonis aviditatem auxit, potionis, & cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse videar voluptati cujus est etiam fortasse 3 quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me verò & magisteria delectant, à majoribus instituta: & is sermo, qui more majorum 4 à summo adhibetur in poculis: & pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atque rorantia, & refrigeratio æstate, & vicissim aut sol, aut ignis hibernus. quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo, conviviumque vicinorum quotidie compleo? quod ad multam noctem, 5 quàm maximè possumus, vario sermone producimus. *At non est voluptatum tanta quasi titillatio in sensibus.* Credo: sed ne desideratio quidem. NIHIL autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam 6 jam affecto ætate, quæreret, *utereturne rebus venereis*: *Di meliora*, inquit. *libenter verò istinc, tanquam à domino agresti, ac furioso profugi.* cupidis enim rerum talium, odiosum, & molestum est fortasse carere. satietis verò, & expletis, jucundius est carere, quàm frui. quamquam NON caret IS, qui non desiderat, 7 Ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius, quàm frui. Quòd si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruitur libentius: primùm 8 parvulis fruitur rebus, ut diximus: deinde iis, quibus senectus, si non abundè potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam qui in ultima: sic ADOLESCENTIA voluptates propè intuens magis fortasse lætatur: sed delectatur etiam senectus procul eas spectans, tantum, quantum satis est. At illa QUANTI sunt, animum tanquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumque (ut dicitur) vivere? si verò habet aliquod tanquam *pabulum studii* atque doctrinæ, nihil est otiosa senectute jucundius. mori videbamur in studio dimetiendi pœnè cœli, atque terræ 9 C. Gallum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum, quoties nox oppressit, cùm manè cœpisset? 10 quàm delectabat eum defectiones solis, & lunæ multo ante nobis prædicere? Quid in levioribus studiis, sed tamen acutis? quàm gaudebat bello suo Punico Nævius! quàm Truculento Plautus! quam Pseudolo! Vidi etiam senem Livium: qui cùm sex annos antè, quàm ego natus sum, fabulam docuisset, Centone, Tuditano Coruncanio consulibus, usque ad adolescentiam meam processit ætate. quid de 11 P. Licinii Crassi & pontificii, & civilis juris studio loquar? aut de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omneis, quos commemoravi, his studiis flagrantes senes vidimus, M. verò Cethegum, quem rectè *Suada medullam* dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus, etiam senem? QUAE sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? 12 Atq; hæc quidem studia doctrinæ. quæ quidem PRUDENTIBUS, & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, ut ante dixi, *senescere se multa indies addiscentem*, qua voluptate animi nulla certè potest esse major. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis vitam proximè videntur accedere. 13 habent enim rationem cum terra, quæ NUMQUAM 14 recusat imperium, nec umquàm sine usura reddit, quod accepit: sed aliàs minore, plerùmq; majore cum fœnore. quàquam me quidem non fructus modò, sed etiam ipsius terræ vis ac natura delectat: quæ cùm 15 gremio mollito, ac subacto semen sparsum excepit, 16 primum id occæ-

---

1. *Delectabatur crebro funali.*) Sic omnino Pall. pr. sec. Gulielmius malebat *credo*, quod Aldus in duobus suis reperit, & exstabat in Palat. vert. in Celbertensi interque lineas Metelliano. ita Livius lib. I. *Huic nuncio, quia (credo) dubia fides videbatur, nihil voce responsum est.* & sic infra: *Vult, credo, se earum esse suis.* Lipsius noster libr. IV. Centuria Miscell. Epist. 3 legendum censebat, *certes funali.*

2. *Accubitionem epularum.*) Sic Nonius, retinentq; adhuc plurimi mss. Ald., Gifanii, Gulielmii, Pal. sec. tert. alii *accubationem.*

3. *Naturalis quidam modus.*) Vulgati *metus*, malè, & contra o. l. Allusit ad formulam, *quod bene fiat modo* Plautus Mercatore: *Nec quisquam posthac prohibeto adolescentem filium: Quin amet, & scortum ducat, quod bene fiat modo.* Et plane quidquid sine cupiditate & desiderio fit, bono modo fieri dicebant. ad Q. Fratrem lib. II. Epist. 5.

4. *A summo adhibetur in poculis.*) Videatur Turneb. lib. XIII. c. 6. sic legenti ex mss. quomodo haud dubiè legendum affirmat Lipsius lib. III. Antiq. Lectionum. Gulielmius monuit in Metelli ms. exare à *summo magisterio* adhib. vulgo: *à summo magistro.* atque ut non neget alterutrum abundare, aut *summo aut magistro*; ita utrum potius mum, hæret. certè an *à summis* sermo more majorum habitus sic, nescit: *à magistro* scit; cùm leges convivii ediceret.

5. *Quam maximè possumus.*) Glossam olet Gulielmio vocabulum *possumus.*

6. *Jam affecto ætate.*) Sic omnes libri Guliel. aliorumque. vulgo, *jam transfixo ætate.* Lambinus *jam affecta ætate.*

7. *Ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius quàm frui.*) Adsensum præbeo Aldo Manutio Nepoti arbitranti, ob monstrosam in his verbis adversitatem scripturarum, ista hæc omnia esse suppositicia.

8. *Parvulis fruitur.*) Lambinus *pravis*, contra mss. & Ciceronis argumentationem.

9. *C. Gallum.*) Pronomen hunc homini dedi, faventibus mss. meis & Contareni: id prius aberat; sed non editionibus omnibus: conspicitur enim in Victoriana.

10. *Quam delectabat eum defectiones Solis & Lunæ multo ante nobis prædicere?*) Est ab Palatinis: neque multò secus Contareniana: certè sic omnino editio Victorii. adeo ut mirer Camerarium ab hac scriptura transfisse ad illam antiquiorem, *quam delectabatur, cum defectiones & prædicerel.*

11. *P. Licinii Crassi.*) Pal. non agnoscunt illud *Licinii*, & est sanè additamentum Lambini.

12. *Atque hæc quidem studia doctrinæ, quæ quidem prudentibus, &c.*] Pal. & Gulielmiani. nam editi fere, *studia sunt doctrinæ, quæ.* nam Aldus nimis licenter ausè, *Atque hæc quidem studia doctrina prudentibus.* & benè quod non indicat ita esse in libris suis.

13. *Habent enim rationem cum terra.*] Gulielmius referri voluit ex Victorianо, *habent etiam*; ut certa proponatur causa, cur delectetur agricultione Cato, utilitas; cùm præcepta essent duæ, voluptas atque honestas. at mihi auctor hic potius reddit rationem cur conveniat maximè rus sapienti. itaque nihil mutavi contra alios mss. lectionemque hactenus publicatam.

14. *Recusat imperium.*] Sic porro legendum. nam Pauli Manutii *impendium*, hoc minus facit. nemini enim ignotum est effarum rusticorum, *non nimium esse imperandum terræ.*

15. *Gremio mollito.*] Fortè *molito*, ut Virgilius *molire terram*; annotat Gulielmius.

16. *Primum id occæcatum exhibet, &c.*] Petr. Victorius id reposuit ex mss. suis lib. III. Var. cap. 23; item lib. XXIV. cap. 12: eratque in Langg. & nostris, vulgo, *cecatum.*

occæcatum cohibet; ex quo occæcatio (quæ hoc efficit) nomi
nata est: deinde, 1 depactum è vapore & compressu suo dif
fundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa
fibris stirpium, sensim adolescit, culmoque erecta geni
culato, vaginis jam quasi pubescens includitur, è quibus
cum emerserit, 2 fundit frugem spici, ordine structam, &
contra avium minorum morsum munitur vallo aristarum?
Quid ego vitium satus, ortus, incrementa commemorem
arbusti delectationem? non possum, ut mea senectutis requie
tem oblectamentumque noscatis. Omitto enim vim ipsam
omnium, quæ generantur è terra; quæ ex ficulneo tantulo grano,
aut ex acino vinaceo, aut ex ceteratum frugum, ac stirpium
minutissimis seminibus tantos truncos, ramosque procreat:
malleoli, plantæ, sarmenta, vivi radices, propagines,
nonne ea efficiunt, ut quemvis non sine admiratione de
lectent? 3 Vitis quidem quæ natura caduca est, & nisi sul
ta sit, ad terram fertur; eadem ut se erigat, claviculis suis,
quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam
serpentem multiplici lapsu & erratico, ferro amputans
coërcet ars agricolarum, ne silvescat sarmentis, & in om
nes partes nimis fundatur. Itaque ineunte vere in iis
quæ relicta sunt, exsilit 4 tanquam ad articulos sarmen
torum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens uva sese osten
dit quæ & succo terræ, & calore solis augescens primo
est pervia gustatu, deinde maturata dulcescit; vestita
que pampinis, nec modico tepore caret, & nimios solis
defendit ardores, qua quid potest esse cùm fructu lætius,
tum adspectu pulchrius? cujus quidem non utilitas me
solum, ut antè dixi, sed etiam cultura, & ipsa natura de
lectat: adminiculorum ordines, capitum conjugatio, reli
gatio & propagatio vitium; sarmentorumque ea, quam
dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. Quid ego
irrigationes? quid fossiones agri, repastinationesque pro
feram, quibus fit multo terra fœcundior? Quid de utilita
te loquar stercorandi? dixi in eo libro quem de rebus rusti
cis scripsi, de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit,
cùm de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis,
ut mihi videtur, ante fuit, Laertem lenientem desi
derium, quod capiebat è filio, colentem agrum, 5 & eum
stercorantem facit. Nec verò segetibus solum, & pratis &
vineis, & arbustis res rustica lætæ sunt, sed etiam hortis
& pomariis; tum pecudum pastu, apum examinibus flo
rum omnium varietate. Nec consitiones modo delectant,
sed etiam insitiones: quibus nihil inventa agricultura soli
lertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rus-
ticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, 6 fuisse sentio longiora.
Ignoscetis autem. nam 7 & studio rerum rusticarum pro-
vectus sum, & SENECTUS est natura loquacior, ne ab om-
nibus eam vitii videar vindicare. 8 Ergo in hac vita M.
Curius cùm de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset 9 consumsit extremum tempus ætatis: cujus qui-
dam villam ego contemplans (abest enim non longè à me)
admirari satis non possum. VEL hominis ipsius continen-
tiam, vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti,
magnum auri pondus Samnites cùm attulissent, repudiati
ab eo sunt. *non enim aurum habere, præclarum sibi videri*
dixit; *sed iis, qui haberent aurum, imperare.* Poteratne
tantus animus non jucundam efficere senectutem? Sed
venio ad agricolas, ne à meipso recedam. In agris erant
tum senatores, id est, senes. siquidem arantem L. Quinctio
Cincinnato nuntiatum est, eum dictatorem esse factum;
cujus dictatoris jussu magister equitum C. Servilius Ahala
Sp. Mælium regnum appetentem, 10 occupatum interemit.
à villa in senatum accersebantur & Curius, & ceteri senes:
ex quo, qui eos accersebant, viatores nominati sunt. 11
NUM igitur eorum senectus, miserabilis fuit, qui se agricul-
tione oblectabant? Mea quidem sententia haud scio, 12 an
ulla beatior esse possit: neque solum officio, quod homi-
num generi universo cultura agrorum est salutaris: sed &
delectatione, quam dixi, & saturitate, copiaque omnium
rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam deo-
rum pertinent: ut, quoniam hæc quidam desiderant, in
gratiam jam cum voluptate redeamus. SEMPER enim boni, assiduique domini referta cellæ, 13 vinaria, olearia, et-
iam penaria est, villaque tota locuples est: abundat porco,
hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipse
agricolæ *succidiam alteram* appellant: tum conditoria facit
hæc, 14 supervacanei etiam operis, aucupium atq; venatio.
Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut
vinearum, olivetorumque specie dicam? Brevi præcidam.
AGRO bene culto nil potest esse, nec usu uberius, nec specie
ornatius: ad quem fruendum non modò non retardat, ve-
rùm etiam invitat, atque allectat senectus. Ubi enim po-
test illa ætas, aut calescere vel aprication melius, vel igni?
aut vicissim umbris, aquisve refrigerari salubrius? Sibi
igitur habeant arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam,
sibi pilam, 15 sibi nationes, & cursus: nobis senibus ex
lusionibus multis talos relinquant, & tesseras: 16 idipsum,

1. *Vaporæ suo & compressu diffundit.*) Ita vulgati. Celberdensis tamen
Sparo, nec linea ri *diffundit* quod verum esse convenit id quod præce-
dit, *compressu*. & notans quin re rustica non plane hospites sint: gra-
num ita modo diffindi, tum culmen ejicere. atq; hoc quidem jam pridem
fuisse cognitum erat odoratus erat Godescalcus Stevvechius noster ad Vegetium.
Guilelmius.

2 *Fundit frugem spici ordine structam.*) Guilelmius mutatum it vocem
ultimam in *structæ*. ex mss duobus. *spici* ordo gluma est, quam structam
frugem ait compleri mox notat *munitur* ὑπερθετικῶς positum, pro
munit; ut alibi *munitur* Tusculana 1. *Multi inimicos etiam mortuos puni-
untur.*

3 *Vitis quidem, quæ natura caduca est, & nisi fulta sit, &c.*) Sic Pall.
quatuor, quorum numero secundus non agnoscit voculam *sit*, & eu-
phoniæ fane fuerit ea abiente, grat or. nam non esse auctoris: inde li-
queat quod Pal. pr. ejus vicem habeat *est*.

4 *Tanquam ad articulos sarmentorum.*) Metelli ms non habet: unde
conjicit Guilelmius, *tanquam articulus sarmentorum*. esse enim gemmam
vere quasi articulum quendam. lectio vulgata mihi sollicitanda non
videtur.

5 *Et eum stercorantem.*) Budæus libro v. de Asse, monet Ciceronem a-
liorum fide deceptum: nec enim hujus rei meminisse Homerum. con-
solator & Brodæus Miscellaneorum lib. VI. cap 13 Tullii causam agit
Victorius lib. XXVIII. cap 4.

6 *Fuisse sentio longiora.*) Vox *fuisse* non comparet in Pal. sec.

7 *Studio rerum rusticarum provectus.* Nihil discederet de sententia, si
omitteret rerum rusticarum.

8. *Ergo in hac vita Manius Curius.*) M. V. C constanter habent *hanc
vitam*, adprobavitque ipse Guilelm. nostri nihil abeunt à vulgata, nisi
quod quarto abfit *vita*.

9. *Consumsit extremum tempus ætatis.*) Dictio *extremum* non visitur in
Pal. sec. & poterat abesse.

10. *Occupatum interemit.*) Ita omnes libri Guilelmii, & Palat. quart.
nam priores variant. primus enim, vocem *occupatum* non habet, sed se-
cundus. at tert. *vi occupatum* per medictio tota abesse poterat. retrè
cusi ferè, & *occupantem interemit* forlan fuit initio, *regnum occupantem
interemit*; aut certè, *regnum appetentem occupat.* deleto, *interemit*; quod
verius arbitror; ut imposuerit hominibus notio rationior *occupare*, pro
prævenire & expellatos opprimere editio princeps habet *& occupatum*. Vi-
ctoriana, *& occupare volentem*, indicia falsitatis.

11. *Num igitur horum senectus miserabilis fuit.*) Pal. pr. *miseras*: unde
conjectaras utrumque esse librarii, & *fuit*, & *erat*.

12. *An ulla beatior esse possit.*) Est ab editione prima, à qua nihil rece-
dunt Guilelmianis aut Pal. sec. aut tert. aut quart. vulgati ferè: *hæc an
ulla vita beatior possit esse*

13. *Vinearia, olearia, etiam penaria est.* Sic Pall. & Guilelmiani. Lam-
binus interjecerat, *mellearia*, sed ejus nullum in libris nostris vestigi-
um & cùm excuderit viginti aliquot codices scriptos Aldus Nepos,
vix id invenit in uno atque altero. & verò non est omnium patrum-
familias educare totapes, imò ne pariter quidem quivis locus. sed &
postea meminit auctor *mellis*.

14. *Supervacanei etiam operis.*) Hoc malui cum Victorio ac Langio,
quàm Lamb ni *supervacanei*. etsi id repererim in Pal. sec.

15. *Sibi nationes & cursus.*) Ita edit o princeps, sita Pal. pr. item Hi-
storianus, *natio à nando*; *natro tit à natando*. Palat. quart. præfert, *ve-
nationes*.

16. *Idipsum utrum libebit.*) Sic Pal. omnes, & Guilelmiani vulgatis
idipsum tamen id libebit. quod nescio an originem sumpserit ab Victoria-
nis: certè primæ edd. nihil recedunt à scriptura nostra.

utrum lubebit: quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res pertiles Xenophontis libri sunt. quos legite, quæso, studiosè ut facitis. quam copiosè ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque ut intelligatis 2 nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperii gloria cùm Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis venisset ad eum Sardis, eique dona à sociis attulisset: & ceteris in rebus comemerga Lysandrum, atq; humanum fuisse, & ei quendam consæptum agrum, diligenter consitum ostendisse. cùm autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suavitatem odorum, 3 qui afflarentur è floribus: tum dixisse, mirari se non modò diligentiam sed etiam sollertiam ejus, à quo essent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrum respondisse: *Atque ego omnia ista sum dimensus; mei sunt ordines, mea descriptio; multa etiam istarum arborum mea manu sunt sata.* Tum Lysandrum intuentem 4 ejus purpuram, & nitorem corporis: ornatumque Persicum multo auro, multisque gemmis, dixisse: 5 *Rectè verò te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tua fortuna conjuncta est.* Hac igitur fortuna frui licet senibus nec ætas impedit, quo minùs & ceterarum rerum, & imprimis agri colendi studia teneamus 6 usque ad ultimum tempus senectutis. Marcum quidem Valerium Corvinum accepimus 7 ad centesimum annum perduxisse, cùm esset acta jam ætate in agris, eosque coleret: cujus inter primum & sextum consulatum, sex & quadraginta anni interfuerunt. itaque quantum spatium ætatis majores nostri ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. atque ejus extrema ætas hoc beatior, quàm media quòd auctoritatis plus habebat, laboris verò minùs. *Apex* autem senectutis est auctoritas Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud 8 elogium unicum PLURIMAE CONSENTIUNT GENTES POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. 9 notum est totum carmen, incisum in sepulchro. Jure igitur gravis, cujus de laudibus *omnium* esset *fama* consentiens. Quem virum P. Crassum, nuper pontificem maximum, quem posteà M. Lepidum eodem sacerdotio præditum vidimus? Quid de Paullo, aut Africano loquar? aut, ut jam ante, de Maximo? quorum NON in sententia solùm, sed etiam in nutu residebat auctoritas. HABET senectus, honorata præsertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quàm omnes adolescentiæ voluptates Sed in omni oratione memento te, eam me laudare senectutem, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit, ex quo id efficitur (quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi:) *Miseram, esse senectutem, quæ se oratione defenderet.* non cani, non rugæ repentè 10 auctoritatem arripere possunt: sed honestè acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos. HAEC ENIM ipsa sunt honorabilia, quæ videntur levia, atq; communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quæ & apud nos, & in aliis civitatibus, ut quæq; optime morata, ita diligentissimè observantur. Lysandrum Lacedæmonium, cujus modò mentionem feci, dicere aiunt solitum *Lacedæmone esse honestissimum domi suæ senectutis* nusquam enim tantum tribuitur ætati, nusquam est senectus honoratior: quin etiam memoriæ proditum est, cum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno consessu locum ei à suis civibus nusquam datum: cùm autem ad Lacedæmonios accessisset, ut qui cum legati essent in loco certo consederant, consurrexisse omneis, & senem illum sessum recepisse. quibus cùm à cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam, *Athenienses scire quæ recta essent, sed facere nolle.* Multa in nostro collegio præclara: sed hoc, de quo agimus, inprimis, quod, ut quisque ætate antecellit, ita sententiæ principatum tenet: neque solùm honore antecedentibus, sed iis etiam, qui cum imperio sunt, majores natu augures anteponuntur. QUAE SUNT igitur voluptates corporis cum auctoritatis præmiis comparandæ? quibus qui splendidè usi sunt, iis mihi videntur fabulam ætatis peregisse, nec tamquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse. Ab sunt *morosi, & anxii, & iracundi, & difficiles senes*, si quæritis, *etiam avari.* sed hæc, MORUM vitia sunt, non senectutis. Ac morositas tamen, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusationes, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse videatur. contemni se putant, despici, illudi præterea IN FRAGILI corpore odiosa omnis offensio est. quæ tamen omnia dulciora sunt & moribus bonis, & artibus ornata, idque tum in vita, tum in scena intelligi potest ex iis fratribus, qui in Adelphis sunt. quanta in altero duritas, in altero comitas! Sic se res habet. UT ENIM non omne vinum; sic non omnis ætas vetustate coacescit. servitatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. avaritia verò senilis quid sibi velit, non intelligo. POTEST enim quidquam esse absurdius, quam, quo minùs viæ restat, eo plus viatici quærere? Quæ ta restat causa, quæ maximè angere, atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, *Appropinquatio mortis?* quæ certè à senectute non potest longe abesse. O MISERUM senem, qui mortem contemnendum esse in tam longa ætate non viderit! quæ aut planè negligenda est, si omnino exstinguit animum; aut etiam optanda, si aliquo eum deduxit, ubi sit futurus æternus. Atqui tertium certè nihil inveniri potest. Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quamquam QUIS est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperum

---

1. *Qui sit de tuenda re familiari.*] Ferè habuerim omnia isthæc pro additamento interpretis.

2. *Nihil ei tam regale.* Pal. sec. exclusit voculam ei; quæ nescio an adesse debuerit.

3. *Qui afflarentur è floribus.*] Sic & Pall. nisi quod sec. *afflarentur floribus* G. Fanius obtrusit criticis *adsta ent.* Gulielmio placebat *affligrarent*, quod in Cujacii codice exstare *affagrarentur.* non male

4. *Purpuram ejus, & nitorem corporis, ornatumque.*] Palat. tert. *purpuram ejus corporis ornamentumque*; ut suspicer illud, *& nitorem corporis*, esse à manu extranea, nisi sreo Tollius reddidit illud Xenophontis, ἡδεῖα τῆς ὀσμῆς ἀπαφορᾷ. quod verosimile videtur.

5. *Rectè verò te Cyre, &c.*] Vulgo *Rectè*, male, & contra H. mss. inquit Gul. elm. & verò ita quoque in multis suis fuisse refert Suffridus noster; & de tribus item suis testatur Aldus Nepos. Palatini tamen vulgatos omnes favent, nisi quod sec. *Recte*, quartus, *Rectè Cyre te*, sine verò.

6. *Usque ad ultimum tempus.* Gulielmius adjiciendum putabat *ad*, sicle Mureliani codices. neq; improbo: sed uni libro tantum tribuere nequeo, ut abeam à lectione omnium nationum. si duo essent, forsan connivarem.

7. *Ad centesimum annum perduxisse.*] Sic mss. omnes Gulielmiani, repudiato illo vulgato, *annum vitam produxisse*; adducitque simile locum è Censorini libro antiquissimo: *Piso Annali septimo: Multos suarum civium ad hanc ætatem perducere debuit.* Mox idem scripsit, *cum esset ætate*, emisso omnibus; & expressum est de Terentio.

8. *Elogium unicum: PLURIMAE, &c.*] Adsunt alii, UNO ORE PLURIMAE. inter quos Turnebus & Gulielmius, Canterus, & Paullus Manutius sed cum voces eæ non conspiciantur in Lambinianis, in Gulielmianis, in Pall. imò in nullis editionibus ætatis exoletæ, insistie vestigiis G. Fanii Aldique Nepotis, retinuique vulgatum: tantoquidem ptoclivior, quod l. quæ ex sequentibus, Catonem non laudasse carmen integrum. hæreo tamen an non interpungendum: UNICUM PLURIMAE.

9. *Notum est totum carmen.*] Sic Victorii editio, & duo Gulielmiani, vulgati enim interjecto pronomine *totum ejus carmen* at si standum tribus Palatinis prioribus, abjiciendum adhuc verbum *totum*, cujus nullus mihi sapex.

10. *Auctoritatem arripere.*] Ita duo Pall. omnes Gulielmiani, quindecim Aldi Nepotis, neque secus editio Victorii: vulgatur magis, *usitate, asserere.*

11. *Qui legati cùm essent in loco certo consederant.*] Pal. pr. vocibus aliquot mutatis, *qui legati certè in loco cons.* vix est ut non probem.

L. Mur-

exsperum esse victurum? quin etiam ÆTAS illa multo plures, quàm nostra, 1 mortis casus habet. faciliùs in morbos incidunt adolescentes, gravius ægrotant; tristius curantur; itaq; pauci veniunt ad senectutem: quod ni ita accideret, melius & prudentius viveretur. MENS enim & ratio, & consilium, in senibus est: qui si nulli fuissent, nullæ omnino civitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. quod illud est crimen senectutis, cùm illud videatis cum adolescentia esse commune? sensi ego cùm in optimo filio meo, tum in exspectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. *At sperat adolescens, diu se victurum: quod sperare idem senex non potest.* Inlipienter sperat. QUID enim stultius, quàm incerta pro certis habere, falsa pro veris? *Senex ne quod speret quidem habet.* At est eo 2 meliore conditione, quàm adolescens: cùm id, quod ille sperat, hic jam consecutus est. Ille vult diu vivere: hic diu vixit. Quamquam, ô dii boni! QUID EST in hominis vita diu? ita enim supremum tempus: exspectemus Tarteſſiorum regis ætatem: fuit enim (ut scriptum video) Argantho nius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum & viginti vixit. Sed mihi NE diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum, cùm enim id advenit; tunc illud quod præterit, effluxit: tantùm remanet, quod virtute, & rectè factis consecutus sis. horæ quidem cedunt, & dies, & menses, & anni: nec præteritum tempus umquam revertitur, nec quid sequatur, sciri potest. quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modò, in quocumque fuerit actu, probetur: neque sapienti 3 usque *Plaudite*, vivendum. BREVE enim tempus ætatis satis est longum ad bene, honesteque vivendum. sin processeris longiùs, non magis dolendum est, quàm agricolæ dolent, præterita veris temporis suavitate, æstatem, autumnumque veniſſe. 4 ver enim, quasi adolescentiam significat, ostenditq; fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis ac condendis sunt. FRUCTUS autem senectutis est, (ut sæpe dixi) ante partorum bonorum memoria & copia. OMNIA vero, quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, adversante & repugnante natura. Itaq; adolescentes mori sic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumitur ignis exstinguitur & quasi poma, ex arboribus, si cruda sunt, 5 vi avelluntur; si matura, & cocta, decidunt. sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas: quæ mihi quidem tam jucunda est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandoque 6 in portum ex longa navigatione esse venturus. 7 OMNIUM ætatum certus est terminus: senectutis autem nullus certus est terminus: rectèque in ea vivitur, quoad munus officii exsequi, & tueri possis; & tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quàm adolescentia, & fortior. Hoc illud est, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est: cùm illi quærenti, *Qua tandem spe fretus sibi tam* 8 *audaciter obstaret:* respondisse dicitur, *Senectute.* Sed vivendi finis est optimus, cum integra mente, 9 ceterisque sensibus, opus ipsa suum eadem, quæ 10 coagmentavit, natura dissolvit. UT NAVEM, ut ædificium idem destruit facillimè qui constrúxit: sic hominem eadem optimè, quæ conglutinavit, natura dissolvit. jam omnis conglutinatio recens, ægrè; inveterata, facile divellitur. ita fit, ut illud breve vitæ reliquum nec avidè appetendum senibus, nec sine causa deserendum sit: vetatque Pythagoras *injussu imperatoris*, id est, dei, *de præsidio & statione vitæ decedere.* Solonis quidem sapientis 11 eulogium est, *quo se negat velle suam mortem dolore amicorum & lamentis vacare*, vult, credo, se esse carum suis. Sed haud scio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
Faxit.

Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. 12 Jam sensus moriendi, aliquis esse potest, isque ad exiguum tempus, præsertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, MORTEM UT NEGLIGAMUS: sine qua meditatione, tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certè est: & id incertum, an eo ipso die. MORTEM igitur omnibus horis impendentem timens, quei poterit animo consistere? de qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cùm recorder, 13 non solùm Brutum, *qui in* liberanda patria est interfectus: 14 non duos Decios, *qui 15 ad* voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt: non M. Atilium, *qui ad* supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conservaret: non duos Scipiones, *qui suæ* Pœnis vel corporibus suis obstruere voluerunt: non avum tuum L. Paullum, *16 qui morte* luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, *cujus* interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: sed legiones nostras (quod scripsi in Originibus) in eum sæpe locum profectas alacri animo, & erecto, unde se numquam redituras arbitrarentur. QUOD IGITUR adolescentes, & ii quidem non solùm indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Omnino (ut mihi quidem videtur) RERUM omnium tantarum, vitæ facit satietatem. Sunt puerilia certa studia.

1. *Mortis casus habent.*] Sic omnes omnium mſſ. non *casus*, quod in aliquibus edd. sed non primogeniis.

2. *Meliore conditione quàm adolescens.*] In Pal pr. non comparet *quàm adolescens*, neque erat necessarium.

3. *Usque Plaudite.*] Sic plerique Pall. & Gulielmiani, excluso *ad*; quod tamen retinuissem, nisi animadvertissem abesse etiam editione Victoriana.

4. *Ver enim adolescentiam significat.*] Lamb nus ediderat *adolescentia*, sed alterum est in Pall. melioribus, item Gulielmianis, nec non quidem Aldinis; ne dicam receptam esse aliquin lectionem omnium Typographorum.

5 *Vi avelluntur.*] Gulielmius abjiciendam putabat syllabam *vi*, quæ tamen erat in mſſ. ejus & Pall. aliorumque, & placet.

6 *In portum ex longa navig. venturus.*] Idem ex Hittorpiano emendat *futurus*, non placet.

7 *Omnium ætatum certus est terminus.*] Horum nihil reperitur in Pall. & Gulielmianis. Monuit tamen Suffridus & Aldos Nepos extare in membranaceis aliquot. & verisimile est omissa festinatione librariorum, eo vocem *terminus* mox repeticam. seorsim enim sentio ab eis qui arbitrantur e marginali annotatione lectoris venisse in textum.

8. *Audaciter.*] Ita & Victorina ed. omnesque scripti Gulielmianî, annotavitque id magis κατὰ τὸ ἀνάλογον, quàm *audaller*, sic enim à fagax, pern x, *fagaciter, pernicitter.*

9. *Ceteraque sensibus.*] Plerique mſſ. *cetris.* & utraque scriptura habet rationes suas. retinui tamen vulgatam quod eam non improbasset Victorius.

10. *Coagmentavit.*] Omnes Gull. & Pall. & Suffridi Martinius, *coagmentavit.* cogitandum, inquit Gulielmus.

11. *Eulogium.*] Sic Pall pr ores tres, sic editio princeps: neque refugit Aldus Nepos. alii *elogium, elogium, elegium, illogium.*

12. *Jam sensus moriendi aliquis esse potest, isque ad exiguum tempus, præsertim, &c.*] Obsecutus sum libris Gulielmianis, quibus adsentiebantur quoque Pall. nisi quod *si aliquis, &c.* quod tamen sensum hactenus turbavit. vulgati ferè, *si aliquis esse potest, is ad extremum tempus duravit, præs.* verum illud *duravit* exturbarum rectè olim à Victorio: recepit tamen mox Camerarius aliique, sed nolentibus membranis correctoribus.

13. *Non solùm L. Brutum.*] Dictio *solùm* nouv fitur in Pal pr. aut tertio; & forsan est interpretis quàrt. *cùm non modò recordor L. Brutum.*

14. *Ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt.*] Pal. sec. *ad suum equorum invitaverunt.* ex quo facile fieret *invitaverunt*, pro, *turbarit sunt.* sed nonne nimium antique?

15. *Non duos Decios.*] Reponendum arbitrabatur Gulielmius, *duos*, fide Celbertdensis exemplaris. & sic, inquit eadem in re Tusculana prima Mſſ. mei.

16. *Qui morte luit collega in Cannensi.*] Palat. sec. *luit in Cannensi ignominia Terentii collega sui, &c.* nescio num è mente interpretis an verè auctoris.

1. 4.

num igitur ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiæ. num ea jam constans requirit ætas, quæ media dicitur? sunt etiam hujus ætatis. ne ea quidem quæ rumunt à senectute. sunt extrema quædam studia senectutis. ergo, ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectius. quod cùm evenit, satietas vitæ tempus maturum mortis affert. Equidem non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere: quòd eo melius mihi cernere videor, quò ab ea propius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, tuque, C. Læli, clarissimos, mihique amicissimos, vivere arbitror: & eam quidem vitam quæ est sola vita nominanda. Nam, DUM sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & gravi opere perfungimur. est enim animus cælestis ex altissimo domicilio depressus. & quasi demersus in terram, locum divinæ naturæ, æternitatique contrarium. Sed CREDO, deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique cælestium ordinem contemplantes, imitarentur eum vitæ modo, atque constantia. nec me solum ratio, sed etiam impulit ut ita crederem: sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & auctoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoreosque, incolas pænè nostros, qui essent *Italici philosophi* quondam nominati, numquam dubitasse, *quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus*. demonstrabantur mihi præterea quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis judicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, CUM TANTA celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem: cumque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia se ipse moveat: nec finem quidem habiturum esse motus, quia numquam se ipse sit relicturus. &, cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quidquam admistum dispar sui atque dissimile, non posse eum dividi. quod si non possit, non posse interire: magnoque esse argumento, NOMINES scire pleraque antè, quam nati sint, quod jam pueri, cùm artes difficileis discant, ita celeriter res innumerabileis arripiant ut eas non tum primùm accipere videantur, sed reminisci, & recordari. 3 Hæc Platonis ferè. Apud Xenophontem autem moriens Cyrus major hæc dixit *Nolite arbitrari, ô mihi charissimi filii, me cum à vobis discessero, nusquam aut nullum fore. nec enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse credite, etiam si nullum videbitis. Nec verò clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, 4 quo diutius memoriam sui tenerentur. Mihi quidem numquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere: cum excessissent ex iis, emori: nec verò tum animum esse insipientem, cùm ex insipienti corpore evasisset: sed cum omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cùm hominis natura morte dissolvitur, cetera rerum perspicuum est, quò quaque discedant: abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: animus autem solus, nec cùm adest, nec cùm discedat, apparet. Jam verò videtis, nihil esse morti tam simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maximè declarant divinitatem suam. multa enim cum remissi & liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cùm se plane corporis vinculis relaxaverint. Quare, si hæc ita sunt, sic me colitote ut deum. sin una est interiturus animus cum corpore, vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam nostri pie, inviolateque servabitis.* Cyrus quidem hæc moriens. Nos, si placet, nostra videamus. NAM quando umquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos avos, Paullum, & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præstantes viros; quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent: nisi animo cernerent, posteritatem 5 ad se pertinere. An censes, ut de me ipso aliquid MORTALI gloriet, me tantos labores diurnos, nocturnosque domi, mil tiæque susceptorum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam esset terminaturus? nonne melius multo fuisset, otiosam ætatem, & quietam, sine ullo labore, & contentione traducere? sed excitat quomodo ANIMUS erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cùm excessisset è vita, tum denique victurus esset, quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cujusque animus maxime 6 ad immortalem gloriam niteretur. Quid, quòd SAPIENTISSIMUS quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat, & longiùs, videre, se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre? Equidem efferor studio patres vestros, quos colui, & dilexi, videndi. neque verò eos solum convenire aveo, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audivi, & legi, & ipse conscripsi. Quo quidem me proficiscentem haud sane quis facilè retraxerit, 8 neque tanquam Peliam recoxerit. Quod si quis deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, & in cunis vagiam, valde recusem: nec verò velim, quasi de cursu spatio ad carceres à calce revocari. QUID enim habet vita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sane hæc certè tamen, aut satietatem, aut modum. non luboet enim mihi deplorare vitam, quod multi & docti sæpe fecerunt. neque me vixisse pœnitet: quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: & ex vita ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi dedit. O PRÆCLARUM diem, cùm ad illud divinum animorum concilium, cœtumque proficiscar, cùmque ex hac turba, & colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi: sed etiam ad Catonem meum quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cujus à me corpus crematum est: quod CONTRA decuit ab illo meum animus verò non me deserens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse veniendum. quem ego meum casum *fortiter* ferre visus sum: non quòd æquo animo ferrem: sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum, & discessum fore.

His

---

1. *Itaqui esset sapientissimus oraculo.*] Monet Gulielmius mss. omn. adjicere *esset unanim. sap.* neque aliter de vigenti aliquot suis testatur Aldus Nepos. abest tamen Pal. primo. haud tamen disconvenit. Ceterum facile patereris eo admisso auferri tres voculas priores, *is qui esset.* nam cur videantur adjectitia esse, facit Pal. sec. in quo visitur, *is esset qui omnium sap. testim. est oraculo, &c.* quart. enim cum habet, *is qui erat.*

2. *Res eas contineat.*] Hittorpianus *contineat.*

3. *Hæc Platonis ferè.*] Non minus heic variant Pall. quàm Aldi codd. nam pr. adsentitur lectioni quam publico. sec. habet, *hæc Platonis sunt.* tert. *Hæc Plato inquit.* quartt. *Hæc sunt Platonis ferè.*

4. *Quo diutius memoriam sui tenerentur.*] Non pejor lectio Maurit. si non mel ori, *quo justius mem. sui tuerentur.* Xenophon: ἐπὶ μᾶλλον μνήμης καὶ φίλου ἦσαν. Gul.

5. *Ad se pertinere.*] Ita Pall. quatuor, editioque Victor. Gulielmius revocatum cupiebat olim vulgatum è mss. suis, *ad se posse pertinere:* tanquam Ethnici semper hæsitanter loquerentur de immortalitate animorum. at Catonis tota oratio contrarium clamat: Aldique membranæ maximâ parte fuerunt in nostram sententiam.

6. *Ad immortalem gloriam.* Duo Gulielmii codd. *ad immortalitatem & gloriam, quæ placebat.* Ego nihil muto contra Palatinos, aliorumque scriptos.

7. *Neque tanquam Peliam recoxerit.*] Ita legendum facilè adsentitur doctissimus vir Gulielmius, eaque & hæc Plauti imitatio, more illius sæculi, quo ex eo Comico joca seria qui politiores audiebant, depromebant omnia. videatur Muretus lib. VI. Variarum cap. 10. & ante eum Iunii Adagia Centur. VII. 76.

1. *Nec*

His mihi rebus, Scipio (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solùm non molesta sed etiam jucunda, quòd si in hoc erro, quòd animos hominũ immortales esse credam, libenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. sin mortuus (ut quidam minuti philosophi sentiunt) nihil sentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant, quòd si non sumus immortales futuri, tamen exstingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura utaharum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autẽ, peractio ætatis est, tamquam fabulæ: cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjuncta satietate. habui hæc, de senectute quæ dicerem: ad quam utinam perveniatis; ut ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

1. *Nec sibi non molesta.*] Pal. sec. non habet dictiones duas priores, *nec solum*. Gulielm. annotavit in Htorpiano fuisse, *nec molesta*, quod Langius reperit. unde nescitsan faciendum sit, *non molesta*, ut *nefanda*.

2. *Cujus defatigationem.*] Htorpianus, *defectionem*, ni fallor beneinquit Gulielm. histrio *defecit* cùm eum vox & vires deserent: similis illi, quod paullò ante dixit, *in extremo actu erravisse*. mihi vulgata satisfacit.

M. Tullii Ciceronis
LÆLIUS,
SIVE
DE AMICITIA DIALOGUS.
AD T. POMPONIUM ATTICUM, Praefatio.

FANNIUS. SCÆVOLA. LÆLIUS.

QUintus Mucius augur multa narrare de C. Lælio socero suo, memoriter, & jucundè solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare *sapientem*. Ego autem *à patre* ita eram deductus ad Scævolam, sumta virili toga, ut, quoad posseim & liceret, a senis latere numquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter, & commodè dicta, memoriæ mandabam: fierique studebam ejus prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scævolam contuli: quem unum nostræ civitatis & ingenio, & justitia præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem. Cùm sæpe multa, tum memini, domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, cùm & ego essem unà, & pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum ferè omnibus erat in ore. meministi enim profectò Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio utebare multùm (cum is tribunus plebi capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret) quocum conjunctissimè, & amantissimè vixerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scævola, cùm in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia, habitum ab illo secum, & cum altero genero C. Fannio, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani. Ejus disputationis sententias memoriæ mandavi, quas hoc libro exposui meo arbitratu. quasi enim ipsos induxi loquentes, ne, *Inquam*, & *Inquit*, sæpius interponeretur: atque ut tanquam à præsentibus coràm haberi sermo videretur. Cum enim sæpe mecum ageres, *ut de amicitia scriberem aliquid*, digna mihi res cum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est. Itaque feci non invitus, ut prodesse multis tuo rogatu. Sed ut in Catone Majore, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm ejus, qui & diutissimè senex fuisset & in ipsa senectute præ ceteris floruisset: sic, cùm accepissemus à patribus maximè memorabilem, C. Lælii, & P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona visa est, quæ de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, & eorum illustrium, plus, nescio quo pacto, videtur habere gravitatis. Itaque ipse mea legens, sic afficior interdum, ut Catonem, non me loqui existimem. Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, quo erat nemo ferè senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc

Pppp 5

1. Quintus Mucius augur multa.) Alia edd. *augur Scævola multa*; quomodo & Pall. nostri; præter pr. in quo *Scævola augur* sed votem tamen intermediam expunxi fide Mart. a. is Rogerii, asseverant. s, suis in hunc librum commentariis, eam abfuisse duobus exemplaribus antiquissimis, falsissimum enim est quod adscribitur edit. nibus Lambinianis, cognomen istud abesse o. v. l. Aldus enim Manutius Nepos, alique in omn bus id suis profectò invenerem. om sit tamen editio Victorii; neque extat apud Charisium in *iucundiver.*

2. *A senis latere nunquam discederem.*) Pal. sec. *non.* Gulielmius nihil quidem mutabat in vetustis libris; sed tamen putabat magis è consuetudine Latinæ loquentium *unquam*.

3. *Et justitia præstantissimum.*) Edd. primæ & Palat. sex. istud præferunt. non Victorii *industria*: sed & mss. Gallorum Italorumque plures habent nostrum.

4. *Cùm sæpe multa, tum, &c.*) Passim interpositum. *narrares*. sed adnotat Gulielmius, libros suos omnibus id vocis abfuisse; Rogeriusque idem antea asseverarat de pluribus suis: neque agnoscit Palatin. sec. habetque item pro supposititio Aldus Nepos. Pal. sextus habebat, *audiviss.*

5. *Qui tum ferè omnibus erat in ore.*) Sic Pall. omnes præter quintum, in quo, *qui tum multis & omnibus, &c.* Vulgata, *qui tum multis.* adsentior Vallæ; & hanc & illam vocem adscitit amicus eo.

7. *Meministi enim profectò, Attice.*) Vox *profectò* non est in Pal. quarto summæ vetustatis codice. ceterum aliæ edd. intruserant, *profecto, opinor, Attice* sed ita nullus Palat. norum, adfirmatque eidem de Gallicanis pleris. que Rogerius, qui & D. Victorii membranas aliquot excussit. ne dicam Aldum annotare nihil ejus comparuisse in exemplaribus mss. duoderim.

7. *Quæ tot libros.*) Τὸ *in* quod vitiose in aliis ed. ex fide omnium cod. cum suorum delet Gulielmius; neque habetur in aliorum melioribus suis.

8. *Sæpius interponeretur.*) Pal. sec. quart. *interponerentur*. neque aliter unus Rogerii, neque displicet.

9. *Præ ceteris floruisset.*) Gulielmius malebat cum suis *præter ceteros*: utraque scriptura exstat etiam in Pall. nihil tamen temere mutaverim, cùm utrumque Tullio fuerit familiare.

10. *Meminisset Scævola.*) Non conspicierbantur in Gulielmianis, aut Pall. quinque, *magister meus*, quæ in aliis aliquot edd.

1. Quæ

nunc Lælius & sapiens (sic enim est habitus) & amicitiæ gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum à me parumper avertas. Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad socerum veniunt post mortem Africani. ab his sermo oritur: respondet Lælius: cujus tota disputatio est de amicitia, 1 QUAM legens te ipsum cognoscès. FANNIUS 2 Sunt ista vera, Læli. 3 nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes, 4 omnium oculos in te esse conjectos: unum te sapientem & appellant & existimant. tribuebatur hoc modo M. Catoni. scimus L. Atilium apud patres nostros appellatum esse *sapientem*. sed uterque alio quodam modo: Atilius, quia 5 prudens esse in jure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat: multa ejus & in senatu, & in foro vel provisa prudenter, vel acta constanter, vel responsa acutè ferebantur, 6 propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis, te autem alio quodammodo, non solum natura, & moribus, verum etiam studio, 7 & doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare SAPIENTEM, qualem in 8 reliqua Græcia neminem. nam qui septem appellantur, (eos, qui ista subtilius quærunt, in numero sapientium non habeo.) Athenis unum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo SAPIENTISSIMUM judicatum hanc esse im t: sapientiam existimant, *ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosque casus virtute inferiores putes.* itaque ex me quærunt, 9 credo item ex te, Scævola, quonam pacto mortem Africani feras, eoque magis, 10 quòd his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti augurii, commentandi causa, ut assolet, venissemus, tu non affuisti: qui diligentissimè semper illum diem, & illud munus solitus esses obire. SCÆVOLA Quæsunt quidem, C. Læli, multi, ut est à Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animadverti, te dolorem, quem ac geperis cum SUMMI viri, tum amicissimi morte ferre moderatè: nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ. 11 quòd autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, valitudinem causæ, non mœstitiam fuisse. LÆL. Rectè tu quidem Scævola, & verè. nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi cùm valerem, abduci in commodo meo debui: NEC ULLO casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut 12 ulla intermissio fiat officii. Tu autem Fanni, qui mihi tantum tribuis quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amicè: sed, ut mihi videtis, 13 non rectè judicas de Catone. aut enim *omnino*, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, ille *sapiens fuit*. Quomodo enim (ut alia omittam) mortem filii tulit? memineram Paullum, videram Gallum: sed hi in pueris; 14 Cato in perfecto, & spectato viro. Quamobrem cave Catoni anteponas, ne illum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum judicavit: hujus enim facta, illius dicta laudantur. De me autem (ut jam cum utroque loquar) sic habetote. Ego si Scipionis desiderio me moveri negem, quàm id rectè faciam, viderint sapientes; sed certè mentiar. MOVEOR enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo umquam erit: &, 15 ut confirmare possim, nemo certè fuit. sed non egeo medicina: me ipse consolor, & maximè illo solatio, quod eo errore careo, quo amicorum decessu, plerique angi solent. nihil enim mali accidisse Scipioni puto. mihi accidit, si quid accidit. SUIT autem incommodis graviter angi, non amicum, sed seipsum amantis est. Cum illo verò quis neget actum esse præclarè? 16 nisi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet, quid non est adeptus, quod homini fas esset optare? qui SUMMAM spem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo adolescens incredibili virtute superavit. qui consulatum petivit numquam, factus est consul bis, primùm ante tempus: iterum sibi, suo tempore: reip. paùe serò: qui, duabus urbibus eversis, inimicissimis huic imperio, NON MODO præsentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem? liberalitate in sorores? bonitate in suos? justitia in omneis? nota sunt vobis: quàm autem civitati carus fuerit, *mœrore funeris indicatum est*. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? senectus enim quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno antè, quàm mortuus est, mecum, & cum Scipione disserere, tamen aufert eam viriditatem, in qua 17 etiam tunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit

---

1. *Quam legens te ipsum cognoscet.*) Ita Pal. sec. & sexti Metelli codex: & ed. Iove us, *te ipse*; à quo ceteri verbis nonnihil sentent a plane non discrepabant. Mauricianus ita, *tu e ipsum cogn.* Celb. *te ipse*, Pal. quart. *tu te ipse cogn.* At perspectum Articum in hac vox amici idea se ipsum, & tanquam exemplar quoddam in utrum sui. Nihil lani erat in hactenus vulgatis, *quam legens in ipso cognoscet.*

2. *Sunt ista vera, Læli.*) Gul elmius delectum ibat vocem *vera* ex mss. suis ac Lambini. restat ea quidem in Pall. quatuor, sed malim cum Pal. sert. *Sunt ista Læli, ut dicu*; nam ex voces duo d ferè exstant in sec. & quinto. oduxitque ex aliquot suis Rogerius atque Aldus Nepos. Pal. textus verba isthæc omnia omisit.

3. *Nec enim melior vir fuit.* Dicitur, non est in Pal. quarto, notæ optimæ libro; neque requiritur.

4 *Omnium oculos in te esse conjectos.*) Mirum est, dicere Aldum Nep. omnes mss. suos interjicere *nunc*. cum id in nullo compareat Palatinorum, quorum sec. *conjectos*.

5. *Prudens esse in jure civili.*) Pal. quart. *prudens jure civili*, sine *esse* in, quæ si absint nemo desideret.

6. *Propterea quasi cognomen.*) Pal. noster ordine quidem quartus, sed bonitate primus; *præterea*.

7 *Et doctrina esse sapientem.*) Cuperem abesse verbum *esse*. nam illud *dicunt*, quod præcedit in vulgatis, non est in ullo Palatinorum, quorum tamen unus heic adfuit, *sæpe enim existimant, alter judice.*

8. *Reliqua neminem* (*nam, &c.*) Sic ista parenthesi inclusit Gulielmius, omninò rectè.

9. *Credo item ex te, Scævola.*) Secutus est Gulielmius auctoritatem duorum Erphurdiensium codd. nam vulgati, *credo ex hoc item Scævola*; quomodo & Pall. omnes, & ferri poterat.

10. *Quòd his proximis Nonis.*) Sic omnes nostri, quidam etiam amplius, *quod in his prox.* Gulielmius tamen ex mss. suis omnibus induxerat *his*, & hoc loco, & paulò post infra non improbo; sed tamen non sibuit eum sequi.

11. *Quod autem his Nonis in collegio nostro non adfuisses.* Gulielmius sustulerat *nostro*; secutus codicem unum Fulvii Ursini. sed cùm exstet in Pall. omnibus, nihil ausus sui mutare. indicandum solùm dixit, illud *his Nonis*, non comparere in Pal. pr aut sec. adeo ut suspicer esse ab interpretibus.

12. *Ulla intermissio fiat officii.*) Mover Gulielmium Iangii codex, in quo *inire* erpse ut locum pure inquinatum g ossemare: conjecit, *ut ulla intermissio pas esset*: hoc est, ut nullus dolor tantos fi, qui officium impediat. eique tanquam v olentus tribunus plebi intercedat. de Leg bus *Intercessor ei mala salutaris via esto.* sic Gulielm. Pall. nihil recedun. à vulgato. Palmer us divinabat, *intersistio effecit.*

13. *Non rectè judicas de Catone.*) Hittorpianus, *nec rectè*, quod perplacet Gulielmio, pro male aut injurie, quomodo sæpe Plautus.

14 *Cato in perfecto & spectato viro.*) Vulgò legebatur: *Sed ibi nec comparantur Catoni maximo & spectato viro.*

15. *Et ut confirmare possim, nemo certè fuit.*) Habuerim illa, *& ut confirmare possum*, interpretamentum vocis *certè*, quæ sequitur.

16. *Nisi enim, quod ille minimè putabat, immortalitatem optare vellet.*) Gulielmii unus liber, *minimè*, probatque Gifanius: & sic Tullius lib. 1. Famil. Epist. 9 *tamen à me minimè putabantur.* Verum in eo magis sum ut suspicer vocularn *putabat* non esse auctoris sed nostrum vertit sese heic in omnes partes Lambinus, sed parvo successu, sive *immortalitatem* accipimus pro ἀθανασίᾳ sive pro ἀποθεώσει, quia, uti omnium rerum, sic & vitæ quæpiam sit satietas, ut est in Catone, pro secunda verò signi ficatione habemus Ciceronem Orat. post reditum in Senatu: *Itaque Patres conscripti, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur.* Immortales enim iidem qui Dei. Varro apud D. Augustinum: *Primum quid dixi in eo sunt multa, contra dignitatem & naturam Immortalium filia.* Plautus Mercatore: *Neque apud mortuos, neque hic es. Cui salvus sum. Immortalitas mihi data est.*

17 *Etiam tunc erat Scipio.*) Sequemur libros Gulielmii, Aldi meosque, reponendum, *nunc*; quod præterito quoque dicit, ut apud Græcos νῦν, exemplis aliquot alii dudum confirmarunt: & verò sic quoque antiquitus cum.

1. *Senatu*

fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere. moriendi autem sensum celeritas abstulit. quo de genere mortis difficile dictu est? quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen verè licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus quos in vita celeberrimos, lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cùm, 1 senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est à patribus conscriptis, à populi Rom. sociis, & Latinis, pridie quam excessit è vita: ut ex tam alto dignitatis gradu 2 ad superos videatur Deos potius, quàm ad inferos pervenisse. neque enim assentior iis, qui hæc 3 nuper disserere cæperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. Plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profectò, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur? vel eorum, qui in hac terra fuerunt: magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta est; tum florebat) institutis & præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus: qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, 4 sed idem dicebat semper, *animos hominum esse divinos; iisque, cùm è corpore excessissent, reditum in cælum patere, optimoque & justissimo cuique, expeditissimum*, quod idem Scipioni videbatur: 5 qui idem quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cùm & Philus, & Manilius adessent, & alii plures, tuque etiam, Scævola, 6 mecum venissetis, triduum disseruit de republica: cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut OPTIMI cujusque animus in morte facillimè evolet, tamquam è custodia, vinculisque corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quàm Scipioni: quocirca mœrere hoc ejus eventum, vereor, ne invidi magis, quàm amici sit. 7 Sin autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum, & corporum, nec ullus sensus maneat; ut nihil boni est in morte, sic certè nihil mali. SENSU enim amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum & nos gaudemus, & hæc civitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) actum optimè est; mecum incommodiùs: quem fuerat æquius, ut priùs introieram, sic priùs exire de vita. sed tamen recordatione nostræ amicitiæ sic fruor, ut beatè vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi conjuncta cura de re publica, & de privata fuit, quocum & domus, & militia communis; & id in quo est *omnis vis amicitiæ*, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. itaque 8 non tam ista me sapientiæ, quam modò Fannius commemoravit, fama delectat, falsa præsertim, quam quod amicitiæ nostræ memoriam spero sempiternam fore. idque mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus sæculis vix tria, aut quatuor 9 nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor Scipionis & Lælii amicitiam, notam posteritati fore. FANN. Istuc quidem, Læli, ita necesse est: sed, quoniam amicitiæ mentionem fecisti, & sumus otiosi, pergratum mihi feceris, (spero item Scævolæ) si, quemadmodum soles, de ceteris rebus, cum ex te quæruntur; sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCAEV. Mihi vero pergratum erit; atque, idipsum cùm tecum agere conarer, Fannius antevertit. quamobrem utrique nostrûm gratum admodum feceris. LAEL. Ego verò non gravater, si mihi ipse confiderem. nam & præclara res est, & sumus, ut dixit Fannius, otiosi. sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis ponatur, de quo disputent quamvis subito. Magnum opus est, egetque exercitatione non parva. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis centeo petatis, qui ista profitentur. ego vos hortari tantum possum, UT AMICITIAM omnibus rebus humanis anteponatis. nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. Sed hoc primùm sentio, *nisi in bonis amicitiam esse non posse*; neque id ad vivum reseco, ut illi, qui subtilius disserunt, fortasse verè, sed ad communem utilitatem parum. negant enim, quemquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sanè. sed etiam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus. nos autem ea, quæ sunt in usu, vitaque communi, non ea, quæ finguntur, aut optantur, spectare debemus. numquam ego dicam, C. Fabricium, M. Curium, T. Coruncanium, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientiæ nomen & invidiosum, & obscurum? concedantque, ut hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient. negabunt, id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minerva, ut ajunt. QUI ITA se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, 10 integritas, æqualitas, liberalitas: nec sit in illis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia: sintque magna constantia ut ii fuerunt, modò quos nominavi, hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus. 11 qui quia sequantur (quantum homines possunt) naturam, optimam bene vivendi ducem. sic enim mihi perspicere videor, DEO NATOS esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, 12 ut quisque proximè accederet. itaque cives, potiores, quam peregrini; & propinqui, quam alieni. cum his enim amicitiam natura ipsa peperit; sed ea non satis habet firmitatis. namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod *ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest*. sublata enim benevolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitiæ sit, ex hoc intelligi maximè potest: quod ex infinita societate generis humani, quam conci-

---

1. *Senatu dimisso.*) Gulielmius Lang. & Gifanii libros secutus, scripsêre *Senatu* antiquè. idemque reddebat Livio lib. III. *Vis ea quæ memoratur Icilia vetus, aut in Senatu aut in populo missa est?* ita nuper, legitimo & vetustissimo fragmento Colocciensi.

2. *Ad superos Deos ascire, &c.* Volem *Deos* restitui, subentibus omnibus fere omnium mss. certè Pall. sex. neque quemquam spero inventum iri qui carpat; cum modò & Vener. tim. mentem illud Horatii Od. 10. de Mercurio: *Superis Deorum Gratus & imis.*

3. *Nuper disserere.* Visum libet *esse cœpere*, quod placet Gulielmio sed sic fatidi nostrorum, aut Aldi Nepotis.

4. *Sed id modo dicebat semper.* Illud *dicebat* scripti pauci habent: mò ne quidem publicatus Victorio. itaque Gulielmius ambigebat num supraponendum foret, *cui nihil tam &c.* ut omnia referrem ut ad illud quod sequitur, *videbatur.*

5. *Qui idem quasi.* Scripsêre quidam Pall. nam quidam, *quique idem*, quod placebat Gulielmo, vulgat. *qui quidem.*

6. *Mecum venissetis.* Recte hanc lectionem & Aldus Nepos & Gulielmius, tanquam omnium fere librorum; neque aliter Pall. nam Lang. *animi mecum essent.*

7. *Sin autem illa veriora.* Malus istud Aldi Manutii, quam vulgatam primi, licet reperta in quibusdam Pall. Gulielmius quod esse in Cebetis fascis, *quæ autem haud illa vera, rei vos.* postremas parenthesi includi posse putabat. Palmerius verò omninò hanc delectum.

8. *Non tam ista me sapientiæ, &c.*) Emendarat Gulielmius è Celberdensi suo, *sapientium*; hac sententiâ non delectari se ista commemoratione sapientium, utpote qui nusquam sint, si audiamus Philosophos, falloque ita à vulgo nominentur; sed illud sperare non amicorum paribus se futurum cum Scipione. facilis; sed minimè placet; respicit potius ad vulgi opinionem, quæ *sapientes* dicebatur; eamque per modestiam elevat.

9. *Nominantur paria amicorum.*) Sic & Pall. neque video causam cur Lambinus suppoluerit *numerantur*, invitis omnibus, ut ipsemet prodit, iisdem repetiter verbum sub finem capitis sexti. *nomen* item gloriam, famam celebrat eamque notat.

10. *Integritas, æqualitas.* Lambinus ogg. *sit æquitas.* sed contra vetustæ exemplaria: & sanè *æqualitas* Græcis ἰσότης, maximè amicitiæ requiritur. *Gulielmius.*

11. *Qui sequantur.*) Hadenus mss. Gulielmius rectè ex hac depravata est vulgata *aquæ sequantur*; aut *qui assequantur.*

12. *Ut quisque proximè accederet.* Palat. prim. & quat. *adhæreret*, ita tamen ut quam utramque præferat hoc modo, *adhæreres vel accederes*, quod & in duobus Aldinis de quo judicet Senatus Criticus: mihi enim non displicet. Pal. sec. habet *proximè.*

I. Vt

conciliavit ipsa natura: ita contracta res est, & adducta in angustum, ut OMNIS caritas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur. Est autem AMICITIA nihil aliud nisi omnium divinarum, humanarumque rerum cum benivolentia, & caritate summa consensio: qua quidem haud scio, an, excepta sapientia, quicquam melius homini sit à diis immortalibus datum. divitias alii præponunt, bonam alii valitudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. beluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora, caduca, & incerta, posita non tam in nostris consiliis, quàm in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa VIRTUS amicitiam & gignit & continet: nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest. Jam virtutem ex consuetudine vitæ, sermonisque nostri interpretemur: nec eam, 1 ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur: virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos, his communis vita contenta est. eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Talis igitur inter viros, amicitia tantas oportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principiò, 2 *quis potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutuæ benevolentia conquiescat?* Quid dulcius, quàm habere, qui cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æquè, ac tu ipse, gaude et? adversas verò ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quàm tu, ferret. denique CETERARES, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ rebus fere singulis: 3 divitiæ ut utare: opes, ut colare: honores ut laudere: voluptates, ut gaudeas: valitudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis: amicitia res plurimas continet: quocunque te veteris, præsto est: nullo loco excluditur: numquam intempestiva, numquam molesta est. Itaque NON AQUA, non igni, ut ajunt, ut pluribus locis utimur, quàm amicitia, neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri (quæ tamen ipsa & delectat, & prodest) sed de vera, & perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. nam & secundas res, splendidiores facit amicitia, & adversas 4 *patiens*, communicansque leviores. Cum PLURIMAS, & maximas commoditates amicitia contineat tum illa nimirum PRAESTAT OMNIBUS, quòd 5 *bona spe* prælucet in posterum: nec debilitari animos, aut cadere patitur. 6 VERUM etiam amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilles valent, & (quod difficilius dictu est) mortui vivunt: tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. ex quo illorum beata mors videtur: horum vita laudabilis. quod si exemeris ex natura rerum benivolentiæ vinctionem; NEC domus ulla, nec urbs stare poterit: ne agri quidem cultus permanebit. 7 id si minùs intelligitur, quanta vis amicitiæ, concordiæque sit: ex dissensionibus, atque discordiis percipi potest. quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ 8 non odiis, atque discidiis funditus possit everti? ex quo, quantum boni sit in amicitia, judicari potest. Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt: *qua in rerum natura, totoque mundo constarent, quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam.* atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt & re probant. Itaque si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cavea nuper in hospitis, & amici mei M. Pacuvii, nova fabula: cum ignorante rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? stantes plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? facile indicabat ipsa natura vim suam: cùm HOMINES quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent. Hactenus mihi videor, de amicitia quid sentirem, 9 potissime dixisse. si qua præterea sunt (credo autem esse multa) ab iis si videbitur, qui ista disputant, quærimote. FANN. Nos autem à te potius: quamquam etiam ab istis sæpè quæsivi, & audivi, non in vitus equidem: sed aliud 10 quoddam filum orationis tuæ. SCAE. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cùm est de Republica disputatum, affuisses, qualis tum patronus justitiæ fuit contra accuratam orationem Phili? FANN. Facile id quidem fuit, justitiam justissimo viro defendere. SCAE. quid amicitiam? nonne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia, justitiaque servatam, maximam gloriam ceperit? LAEL. Vim hoc quidem est afferre. quid enim refert, qua me rogatione cogatis? cogitis certè. STUDIIS enim generorum, præsertim in re bona, cùm difficile est, tum nec æquum quidem, obsistere. Sæpissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maximè illud considerandum videri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam, desiderata sit amicitia: ut dandis, recipiendisque meritis, 11 quod quisque minùs per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet: an esset hoc quidem proprium amicitiæ; sed antiquior, & pulchrior, & magis à natura ipsa perfecta alia causa. amor enim (ex quo amicitia nominata,) princeps est ad benivolentiam conjungendam.

nam

---

1. *Ut quidam docti.*] Sic Pall. omnes quod ad verba attinet, quatuor verò quod ad positionem. editi quippe ferè, *nec metiamur tam ut quidam indocti, verborum magnificentia.* sed sic nulli codices scripti; rejectoque Victorio aliisque.

2. *Quis potest esse vita vitalis, qui, &c.*] Non ausus sum recedere à Pal meis quatuor. nam solus sec. habebat ubique illud Lambinianum, *quæ* ceteri, alterum *qui* planè retinebant. neque visus abhorrere ab ista lectione Gulielmius, producto Plauti Persa: *Faciam ut mei memineris dum vita vivas.* sic & Cusculione: *Hoc quidem non multo post luce luceb t.* nam Lambinus, *vitam vivas* reposuit ex mss. ut ait. pro nobis quoque facit Aldus Nepos. Victorii edit. *o.cui potest, &c.*

3. *Divitiæ, ut utare, &c.* Nimirum ut sustineas impendia, ut sufficias sumptibus, ut habeas in sumptum. *Grimm* quem vide pag. 230. de Sestertiis.

4. *Patiens communicansque leviores.*] Ita editio princeps, neque aliter Langianus & quos excusit Gulielmius. at Palat. unus tantum accedit illi scripturæ quatuor obtinent *patiens* cui & suus sensus, neque is ineptus.

5. *Bona spe præluceat.*] Est quidem etiam in tribus Pal. & duobus Gulielmi illud Lambini. at & Gifanius *bonam spem*; sed & alterum conspicitur in reliquis codicibus; firmaturque editionibus primis

6. *Verum etiam amicum.*] Malebat Gulielmius ex Vrsino & Celberdensi, *etenim* tamquam rat o redderetur cur amicitia præsidio sit. sed ego prius genuinum magis arbitror; utpote qui enumerat commoditates amicitiæ. illud præterea innuat accedere, ut sit velut exemplar sui. sic & cap X. *Magna etiam dissidia, &c.*

7. *Id si minùs intelligitur.*] Mallem ferè abjici syllabam primam; aut habuerim ferè pro suspecta. si sequentia omnia, *quanta vis amicitiæ consociesque sit*; tanquam glossematum: à quo etiam vix recedit illud quod inferius sequitur, *ex quo quantum boni sit in amicitia judicari potest.* quis enim illud requisiverit, si absurdum?

8. *Non odiis atque discidiis.*] Admisi Gulielmianum, ejecto *discidiis*, quamvis parum faciat ad rem; quod affirmaret sic passim fuisse in libris mss. & ille quidem cum nonnullis criticis omnino vult *discidium* scribendum, cùm sermo est de amicitiâ quasi discidendâ; *discidium* verò, cùm dissidemus, id est, locorum duntaxat intercapedine disjungimur? Propertius: *Quantum Hyspanis Veneto discidet Eridanus.*

9. *Potissimè dixisse.* Ita ed. tio princeps; ac sequentes. nam mss. omnes ad unum, certè Pall. *potuisse dicere*, quod & secutus Victorius, Lambinus, aliique; neque alia fuit sententia Gulielmii. ego hanc tueor lectionem donec docear à Lambinianis eam perspicue mendosam esse, utipse voluit.

10. *Quoddam filum orationis tuæ.*] Libuit sequi editionem Victorii, quamvis Pall. nostri aliique mss. præterm tterent, vel, *expertimur*, vel, *expetimus*, vel denique *petimus*. ea enim varietas satis arguit non esse ab auctore, sed librario. interim mentitur clare nota marginalis addita Lambinianis, quæ asseverat verbum *expertimur*, nullis in codicibus vett. reperiri.

11. *Quo quoque.*] Ita ex Gulielmian s tres, ex Pall. duo vulgati *quod*, æquè bonum: sed pudebat toties recedere à sententia Gulielmiana.

1. Non

nam UTILITATES quidem etiam ab iis percipiuntur sæpè, qui simulatione amicitiæ colunt, & observantur causa temporis. IN AMICITIA autem nihil fictum, nihil simulatum; & quidquid in ea est, id est verum, & voluntarium. Quapropter à natura mihi videtur potius, quàm ab indigentia, orta amicitia, & applicatione magis animi, cum quodam sensu amandi, quàm cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest: quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facilè earum sensus appareat. quod in homine multo est evidentius. Primùm ex ea caritate, quæ est inter natos, & parentes: quæ DIRIMI, nisi detestabili scelere, non potest. Deinde, cum similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus, & natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis & virtutis perspicere videamur. NIHIL est enim amabilius virtute: nihil, quod magis alliciat ad diligendum: quippe cum propter virtutem & probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua & benivolentia memoriam usurpet, quos numquam viderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit? Cùm duobus ducibus de imperio in Italia decertatum, Pyrrho, & Hannibale: ab altero, propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem semper hæc civitas oderit. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos numquam vidimus, vel, quod majus est *in hoste etiam diligamus*: quid mirum, si animi hominum moveantur: cùm eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem, & bonitatem perspicere videantur? Quamquam confirmatur amor & beneficio accepto, & studio perspecto, & consuetudine adjunctâ: quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benivolentiæ magnitudo: quam si qui putant *ab imbecillitate proficisci*, ut sit, per quem quisque, assequatur, quod desideret: humilem sanè relinquunt, & minimè generosum, ut ita dicam, ortum amicitiæ: quam ex inopia, atque indigentia natam volunt. quod si ita esset, ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus: quod longè secus est. UT ENIM quisque ibi plurimum confidit, & ut quisque maximè virtute, & sapientia sic munitus est, ut nullo egeat, suaque omnia in se ipso posita judicet: ita in amicitiis expetendis, colendisque maximè excellit. Quid enim Africanus indigens mei? Minimè hercle: ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione quadam virtutis ejus: ille vicissim opinione fortè fuit nonnulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit: AUXIT benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multæ, & magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ. Ut enim benefici, liberales{que} sumus, non ut exigamus gratiam (NEQUE enim beneficium fœneramur) sed natura propensi ad liberalitatem sumus: sic AMICITIAM non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab iis, qui pecudum ritu ad voluptatem omnia referunt, longè dissentiunt; nec mirum. nihil enim altum, nihil magnificum, ac divinum suspicere possunt, qui suas omneis cogitationes abjecerunt in rem tam humilem, tamq; contemtam. quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus: ipsi autem intelligamus, *naturâ gigni sensum diligendi*: & benivolentiæ caritatem, facta significatione probitatis: quam qui appetiverunt, applicant sese, & propius admovent, ut & usu ejus, quem diligere cœperunt, fruantur & moribus; sintq; pares in amore, & æquales: propensioresq; ad bene merendum, quàm ad repetendum. Atque hæc inter eos sit honesta certatio. sic & utilitates ex amicitia maximæ capientur: & erit ejus ortus à natura, quàm ab imbecillitate, & gravior & verior. nam si UTILITAS amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitiæ sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitiæ videtis, nisi quid ad hæc fortè vultis. FAN. Tu verò perge, Læli: pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo. SCÆ. Recte tu quidem quamobrem audiamus. LÆL. Audite ergo, optimi viri, ea quæ sæpissimè inter me, & Scipionem de amicitia disserebantur. quamquam illi quidem *nihil dissertius esse* dicebat, *quàm amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere*. nam, vel ut non idem 6 expediret utrique, incidere sæpe: vel ut de rep. non idem sentirent: mutari etiam mores 7 hominum sæpe dicebat, aliàs adversis rebus, aliàs 8 ætate ingravescente. atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quod summi puerorum amores sæpe 9 unà cum prætexta ponerentur. sin autem ad adolescentiam perduxissent; dirimi tamen interdum 10 contentione, vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. quod si qui longiùs

---

1. *Nón cum caritate aliqua & benevolentia memoriam usurpet.*) Sic dispositæ voces, omnes mss. nostri. legebat præterea cum duobus suis mss. Gulielmius, *cum caritate benevola* tertius, qui Metelli fuit, *caritate aliquâ benevolentia*. & sic quidem loquitur paullo post; *naturâ gigni sensum diligi, & benevolentiæ caritatem* sed nihil loco movi, quod non dissentiret Pall. nisi quatenus sec. tolleret copulam &, primus vero præferret *benevolentiæque*; quo ipso tamen apparet non convenisse primi quasi commatis exemplaria.

2. *Neque enim beneficium fœneramur.*) Pal. sec. *neque beneficium fœneratur*; ut pendeat à proximis, quod & invenit in suis Aldus Nepos. forsan rectius.

3. *Longè dissentiunt.* Sic Gulielmius emendabat è duobus mss. nequeat ad S. Victoris liber. Iis, inquit auctor, quæ de origine amicitiæ differuit longè dissentiunt Epicurei. ii enim utilitatis causa amicitias colendas asserebant. Ego doleo nec Soffridum, nec Aldum hæc protinùs vacantes membranarum suarum lectiones. Palatinæ profectò mirè differunt: primus quidem liber, item tert. & quintus habent veritatem lectionem, *dissentiunt*: at in secundo vitiatur, *dissentiatur* in quarto ut *dissentiuntur*, quod & in sexto; habueriminque pro genuino, tali interjectione: *putamus, abimus, ejus dissentiunt*.

4. *Ad terminandum.*) *Ad ponerendum* fuisse in scripto Pomponii Lætiprodidit Fulvius Ursinus, placuitque Gulielmio. & verò *ad bene ponerendum* scriptum in tribus Aldini Nepotis: Sed cùm cetera exemplaria faveant vulgato, cur eis temerè movemus controversiam sturnus?

5. FANN. *Tu verò perge.*) Transposui personas volente ipso Cicerone in Bruto, ubi ait Scævolam minorem natu Fannio; & favent huic Pall. duobus, quibus tantum personæ interponebantur. & sic etiam sentiendum ex binis mss. suis, dudum monuit Rogerius, secutusque

solummodò Aldus Nepos. vulgati alii, hoc collocant *Scævolæ*; infraque *Fannium*.

6. *Expediret utrique.*) Vox postrema non visitur in editione Victoriana, non magis quàm in Pal. sec. tert. quart. sed quod hactenus recepta, neque quid aut Aldus aut Gulielmius annotaverint de variate suorum, nihil volui mutare: quem admodum neque in proximè seq. *non idem sentirent*; quam vis Pall. omn. item tres Gulielmiani, nec non Rogerian. *non idem sintirent*. quod item in editis à Victorio.

7. *Hominum sæpe dicebat.*) Dictiones duas postremas habuerim pro suppositiciis.

8. *Ætate ingravescente.*) Gulielmius reposuerat *ingravescentes*, ex Car. Mart. & Cels. ut mores *ingravescant*, eodem modo quo morbi, non ausus tum sequi, aliis hic tacentibus quibus membranarum erat copia.

9. *Unà cum prætextâ ponerentur.*) Ita scripsi cum Gulielmio, fide membranarum Metelli, cui adstruebant auctoritatem & Pal. secund. & Mauricianus, in quibus, *unàcum prætextis vel toga ponerentur* vulgati hactenus, *prætextâ & togâ deponerentur*; quod fieri non potest, nisi explicetur ac si scriptum esset, *togæ prætextæ*, quemodo exstat in Victoriana. sed certè *prætextis* hic olim modò reponiteram.

10. *Contentione vel uxoriæ conditionis.* Non pugno sequi nos conjecturam eruditissimi Turnebi libro XIII. Adversar. cap. 7. quam & sibi arrogat Lambinus: præsertim cùm eodem docerent libri vet. Palatt. tert. Celsberd. & Carthus. in quibus, *vel uxoriæ conditionis*. quam autem sæpe literæ ita geminari atque perperam; aut notarii in hu, qui nescire, in his locis nihil est asserimus in multarum causa in adolescentibus variarum testimonio sunt Comœdiæ. in reliquum uxor, propediem verbum *uxoriis*.

longiùs in amicitia profecti essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris contentionem incidissent: RESTEM enim majorem esse nullam in amicitiis, quam in plerisq; pecuniæ cupiditatem; in optimis quibusque honoris certamen, & gloriæ: ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos exstitisse. magna enim discidia, & plerumque justa nasci, cùm aliquid ab amicis quod rectum non esset, postularetur: ut aut libidinis ministri, aut adjutores essent ad injuriam. quod qui recusarent, *quamvis honestè id facerent*, jus tamen amicitiæ deserere arguerentur ab iis, quibus obsequi nollent: illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri, omnia se amici causa esse facturos. eorum 1 querela inveterata non modò familiaritates exstingui solere, sed etiam 2 odia gigni sempiterna. Hæc ita multa, quasi fata, impendère amicitiis, ut omnia subterfugere non modò sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. Quamobrem id primum videamus, si placet, *quatenus* 3 *amor in amicitia progredi debeat*. num si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? num Viscellinum amici regnum appetentem, num Sp. Mælium debuerunt juvare? Ti. quidem Gracchum remp. vexantem, à Qu. Tuberone, æqualibusque amicis derelictum videbamus. At C Blossius, Cumanus, hospes familiæ vestræ. Scævola, cùm ad me qui aderam Lænati & Rupilio consulibus in consilio, deprecatum venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, causam afferebat, *quod tanti Ti. Gracchum fecisset, ut, quidquid ille vellet sibi faciendum putaret.* Tum ego, *Etiamne, si te in Capitolium faceù ferre vellet? Numquam*, inquit, *voluisset id quidem* 4 *Sed, si voluisset? Paruissem.* Videtis, quàm nefaria vox, & hercle ita fecit, vel plus etiam quàm dixit. non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed præfuit: 5 nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit Itaque hac amentia, quæstione nova perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, pœnas reip. graveis, justasque persolvit. NULLA EST igitur excusatio peccati, si amica causa peccaveris nam, cùm conciliatrix amicitiæ, virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si à virtute deficeris. Quod si rectum statuemus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis quidquid velimus, 6 perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt: & eorum quidem maximè, qui ad sapientiam proximè accedunt. 7 Videmus Papum Æmilium C. Luscino familiarem fuisse (sic à patribus accepimus) bis unà consules, & collegas in censura: 8 tum & cum iis, & inter se conjunctissimos fuisse, M Curium, & T. Coruncanium, memoriæ proditum est igitur ne suspicari quidem possumus, quemq; amborum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra jusjurandum, contra remp. esset. nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? *si contendisset, scio impetraturum non fuisse*; cùm illi sanctissimi viri fuerint: ATQUE autem nefas sit, tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At verò Ti. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, 9 & minimus tum quidem Cajus frater nunc idem acerrimus. Hęc igitur lex in amicitia sanciatur, ut neque rogemus res turpeis, nec faciamus rogati. TURPIS enim excusatio est, & minimè accipienda, cùm in ceteris peccatis, tum si quis contra remp. se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni & Scævola, locati sumus ut nos longè prospicere oporteat futuros casus reip. DEFLEXIT enim jam aliquantulum de spatio, curriculoq; consuetudo majorum. T. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Num quid simile pop. R. audierat, aut viderat: Hunc etiam post mortem secuti amici, & propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, sine lachrymis non queo dicere. nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam T. Gracchi, sustinuimus. De C. Gracchi autem tribunatu, quid exspectem, non libet augurari. *serpit* deinde res: quæ proclivius ad perniciem, cum semel cœpit, labitur. Videtis in tabella jam antè quanta sit facta labes, primò Gabinia lege, biennio autem post. Cassia. VIDERE *jam videor* 10 *populum à senatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. plures enim dissent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur.* Quorsum hæc? quia *sine socio* nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis, ut, si in ejusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, *ne existiment, ita se alligatos, ut ab amicis,* 11 *in magnam aliquam rem peccantibus, non discedant*: improbis autem pœna statuenda est: nec verò minor iis, qui sequuti erunt alterum, quam iis, qui ipsi fuerint *impietatis duces.* Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cùm imperator bello Persico servitute Græciam liberasset, propterque invidiam in exsilium missus esset, ingratæ patriæ injuriam non tulit, *quam ferre debuit*: 12 fecit idem QUOD XX. annis antè apud nos fecerat Coriolanus. NIS ADIUTOR contra patriam inventus est nemo. itaque mortem sibi uterq; consivit. Quare talis *improborum consensio*, non modo excusatione amicitiæ tegenda nō est, sed potiùs omni

---

1. *Querela inveterata, non modo familiaritates exstingui.*) Non displicet Pal. sec. *inveterata ea non modo fami, &c.*

2. *Odia gigni sempiterna.*) Sic Pall. sex. sic vigiati aliquot Aldi Nepotis, sic edd. avorum, usque ad Camerarianam, quæ admisit præterea, *gigni maxima atque sempiterna.* reperiuncurque quidem in aliquot mss. sed malè, meo quidem judicio, quamvis neque displicerent Gulielmio.

3. *Amor in amicitia progredi.*) Pall. prim. sec. quint. *amicitiam.*

4. *Sed si voluisset? Paruissem.*) Immisi interrogationem, ut priora sint Lælii; ultima Blossii, quemadmodum fuerunt aliquot mss. Ald. Nepotis, & verosimile sit, ultro tale nihil exstitisse, sed interrogatione coactum.

5. *Nec se comitem furoris illius.*) Non absurdè prorsus Palat. sec. *illius furori.*

6. *Perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii.*) Canterus lib. VII. Novar. lect. cap. 14. legit valdè probabiliter, *si simus, nihil habeat.* idque secuti sunt Suffridus ac Lambinus; arridebatque Gulielmio, sed contra omnes mss. tamen; quos propugnat Aldus Nepos,

7. *Videmus Papum Æmilium.*) Roger. us malebat istud *Videmus*, idque statim arripuit Lambinus, neque ab eo abhorrebat Gulielmius, quamvis contrairent omnes libri, in quibus *Vidimus*. requiri alterum bene ostendit Rogerius, non uno Ciceronis loco.

8. *Tum & cum his.*) Sic omnes Gulielmii codd. neque dissentit ullus Palatinorum. prius impressi, *tum etiam cum his.* quod eodem quidem redit. sed cur feramus aliquid auctoribus addi non suum?

9. *Et minimus tum quidem C. frater, nunc idem acerrimus.*) Vulgati prius, *minimè, item acerrimus hostis:* Verùm Mauriciana ista hæc lectio perspicuè est vera, si quid judico, post cædem fratris agratiam legem jactasse C. Gracchum, locuples auctor Appianus lib. I. bell. civil. nec diffitetur Langius; quem tamen non juvat, quod non perseveravit. hoc enim est cur Lælius eum dicat minimum eorum qui Gracchum secuti sunt, hoc est, lenissimum, minimè vehementem: & potest ad ætatem respexisse. verùm illud magis probat, quod adjicit, *nunc idem acerrimus*, Langii lectio erat, *& minimè tunc quidem*; quam & ipse in duobus libris reperi: sed minus probo, ut historicæ veritati repugnantem. hæc Gulielmius, cujus voluntati hic obsecutus sum, retinendo illud *minimus*; cùm alioquin inter omnes criticos constaret, locum hunc minimè sanum. & in reliquis conveniret ei cum Pall. ceterorumque scriptis.

10. *Populum à Senatu dijunctum.*) Sic nostri mss. expressit atque prius editio Victorii. Palatinus solum sec. habet *divulsum.* vocem profectò minimè ineptam huic loco.

11. *In magnam aliquam rem peccantibus.*) Ita omnino legendum cum Victoriana ed. aut *in rem publicam peccantibus*; quomodo est in Palat. sec. ac quart. nam quatuor ceteri, *in magnam aliquam rempubl. pecc.* Vulgati adhuc amplius, *in magna aliqua re in rempubl. peccantibus.*

12. *Fecit idem quod XX. annis ante apud nos fecerat Coriolanus.*) Verbum *fecerat*, videtur delendum; certè non est in Pal. pr. sed nec idem comparet in Palat. tert. poteratque eo tam abesse. Infra quoque legitur in duobus S. Victorii mss. *futura, quam quasi hodie fit*, non video cur id non recipiamus.

omni supplicio vindicanda: ut ne quis sibi concessum putet 1 amicum, vel bellum patriæ inferentem, sequi. quod quidem ut res cœpit ire, haud scio, an aliquando futurum sit. MIHI autem non minori curæ est, qualis resp. post mortem meam futura sit, quàm qualis hodie sit.

2 Hæc igitur prima lex amicitiæ sanciatur, UT AB *amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus*: nec ex spectemus quidem, dum rogemur: studium semper adsit, cunctatio absit: 3 consilium verò dare gaudeamus liberè: plurimùm in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas; eaq; & adhibeatur ad monendum non modò apertè, sed etiam acriter, si res postulabit: & adhibitæ pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam. sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutiis: partim *fugiendas esse nimias amicitias*, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis, superque esse 4 sibi suarum cuique rerum: alienis nimis implicari molestum esse: commodissimum esse, quàm laxissimas habenas habere amicitiæ; quas vel adducas, cùm velis, vel remittas. caput enim esse ad beatè vivendum, SECURITATEM; qua frui non possit animus, si tamquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere ajunt multo etiam inhumanius, (quem locum breviter perstrinxi paullo ante) *præsidii, adjumentique causa*, non benivolentiæ, neq; caritatis, *amicitias esse expetendas*. itaque ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumq; virium, ita amicitias appetere maximè. ex eo fieri ut mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quam viri: & inopes, quam opulenti: & calamitiosi, quàm ii, qui putentur beati. O præclaram sapientiam! SOLEM enim è mundo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt: quæ à diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. quæ est enim ista securitas? specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda. NEQUE enim est consentaneum, ullam honestam rem, actionemve, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. quòd si curam fugimus, virtus fugienda est; quæ necesse est, cum aliqua cura res sibi contraria aspernetur, atque oderit; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignavia fortitudo. Itaque videas rebus injustis justos maximè dolere, imbecillibus forteis, flagitiosis modestos. Ergo hoc PROPRIUM est animi bene constituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrariis. Quamobrem si cadit in sapientem 5 animi dolor (*qui profecto cadit, nisi ex ejus animo exstirpatam humanitatem arbitremur*) quæ causa est, cur amicitiam funditus tollamus è vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter hominem & pecudem: sed inter hominem, & saxum, aut truncum, aut quidvis generis ejusdem? neq; enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram, & quasi 6 ferream esse volunt: quæ quidem est cùm multis in rebus, tum in amicitia, tenera, atque tractabilis, ut & bonis amici 7 quasi diffundantur & incommodis contrahantur. Quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiundus est, non tantùm valet, ut tollat è vita amicitiam: non plus, quàm ut virtutes, quia nonnullas curas, & molestias afferunt, repudientur. Cùm autem contrahat amicitiam (ut supra dixi) si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adjungat; id cùm contingit, amor exoriatur necesse est. quid enim tam absurdum, quàm delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut vestitu, cultuque corporis; animo autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? NIHIL est enim remuneratione benivolentiæ, nihil vicissitudine studiorũ officiorumque jucundius. Quod si etiam illud addimus, quod rectè addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam 8 tam illiciat, & tam attrahat, quam ad amicitiam *similitudo*: concedetur profectò verum esse, ut bonos boni diligant, adsciscantque sibi quasi propinquitate conjunctos, atque natura. NIHIL est enim appetentius simílium sui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Scævola, constat, (ut opinor) *bonis inter bonos quasi necessariam benivolentiam esse*: qui est amicitiæ fons à natura constitutus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet, non est enim inhumana virtus, 9 neque immunis, neque superba: quæ etiam populos universos tueri, eisque optimè consulere soleat: quod non faceret profectò, si à caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem videntur, QUI UTILITATIS causa fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiæ tollere. non enim tam utilitas parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat: tumq; illud fit, quod ab amico est profectum, jucundum, 10 si cum studio est profectum: TANTUMQUE abest, ut amicitiæ propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus, & copiis, 11 maximeque virtute (in qua plurimum est præsidii) minimè alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi. Atque haud scio, an ne opus sit quidem, nihil umquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguissent, 12 si numquam consilio, numquam opera nostra nec domi, nec militiæ Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam consecuta est. Non ergo erunt homines, 13 deliciis diffluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. NAM QUIS est, pro deûm fidem, atque hominum, qui velit, ut neque diligat quemquam, nec

---

1. *Amicum, vel bellum patriæ inferentem.*) Particulam, *vel* è Celberdensi & Carlsbergiano adjecit Gulielmius, eratque etiam in Pal. sec. hoc quæ pulcrè auget. ut de legibus: *ipso modo vel consulatus vi superabilis.*

2. *Hæc igitur prima lex amicitiæ sanciatur.*) Cùm in Pal. sec. non haberetur illud *sanciatur*, sed eius loco *sit*: suspicor utramque tollendam. pulcrè enim tale quid subaudiatur: utique cum supra initio capiculi XII. exstet: *hæcque ita leguntur tanquam lege ea rogata, imperataque.*

3. *Consilium verò dare gaudeamus.*) Adm. si *verò*, suasu Palat. terni ac quatti, item Victorius libro uno, nam non video quomodo hoc locum habeat *verum*, quod passim vulgatur.

4. *Sibi suarum cuique rerum.*) Ed. ti adjecere, *curam*, sed sic nullus è sex Pall. unus tantum ejus loco habet *studium*, quo ipso argu. t & alterum, tanquam suppositum.

5. *Animi dolor.*) Qui hoc delent illud *animi*, repugnantibus libris, parum abanimo valent. opponitur enim dolori corporis. Gulielm.

6. *Ferream esse quandam*] ὡς σιδηρᾶν τινα. à vulgatis recentioribus abest *quandam*, quod scripti omnes agnoscunt; imò & parum ævo cusi nedum avorum.

7. *Diffundentur, & contrahantur.*) Revocavi ex oleteam lectionem firmatam pluribus mss. Rogerii, Aldi Nep. Gulielmii, Palatinis. Victorius ex veteribus *diffundatur, & contrahatur.*

8. *Tam illiciat, & tam attrahat.*) Sic scripsi è Pal. sec. & tribus mss. Gulielmi. vulgati *allitiat*, minus bene. ita propè Plautus Aulularia: *Deum impulsor fuit: is me ad illam illexit.* ceterùm cùm Palat. quintus non habeat illud *tam illiciat &*, fere suspicor istud *& tam attrahat*, esse ab interprete. abesse ex libro suo indicat Aldus Nepos.

9. *Neque immunis.*) Quidam *immanis*. Aldus verò pater utramque dictionem editione sua excluserat: sed exstare priorem in omnibus membranis, prodidit Nepos ejus: neque aliter primitus cusi aut Palat. aut Guliel. ut mirer pro altera lectione stare Lambinum ac Suffridum. quid ea vox sibi velit, liquet ex Bousa nostro ad Plautum; mo è Turnebo lib. XIII. cap. 7.

10. *Si cum studio est profectum.*) Victorius aliique addunt *si cum amore & studio, &c.* sed sic fere nulli mss. nulla editio antiquior.

11. *Maximeque virtute. (in qua, &c.)* Sic plerique mss. certè quindecim Aldi & Nep. Guliel. omnes ac Pal. tres, ut pendeant ab *indigeant*, quod sequitur. vulgari interseruerant, *virtute præditi (in qua, &c.*

12. *Si nunquam consilio.*) Recentius editi, *si nunquam studio, nunquam consilio*, quod non reperitur in vetustè cusis aut libris scriptis; & superfluum est. inest enim studium in utroque eorum quæ ponit. quare induxi. *Gulielm.*

13. *Deliciis diffluentes.*) Mauricianus *defluentes*: ut & aliquot Aldi Nepotis. neque eo dubito fuisse *diffluentes*, quod & Lambinus reperisse dicit in suis; *non affluentes*. notat enim Epicureos. *Gulielm.* & vero sic quoque exstat in editione Petri Victorii, superiore ævo impressi. *deliciis affluentes.*

nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? hæc enim est tyrannorum vita; in qua nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benivolentiæ 1 potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus amicitiæ *quo enim aut eum diligat, quem metuat: aut eum, à quo se metui putat?* Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus. quòd si fortè *(ut sit plerumque)* ceciderint: tum intel igitur, quam fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixisse ferunt tum exsulantem, se intellexisse: *quos fidos amicos habuisset, quos infidos, cùm jam neutris gratiam referre posset* quamquam miror illa superbia, & importunitate, si quemquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores, veros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. NON enim solùm ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est. 2 itaque efferuntur illi fere fastidio, & contumacia: *neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius* fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari, spernique ab iis veteres amicitias, indulgere novis. Quid autem stultius, quàm, cùm plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cetera parare, 3 quæ parant; pecuniam, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa: amicos non parare, *optimam & pulcherrimam vitæ*, ut ita dicam, *supellectilem?* etenim CETERA cum parant, cui parent, nesciunt, nec cujus causa laborent. ejus enim est istorum quidque, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis, & certa possessio: ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, *tamen vita inculta, & deserta ab amicis, non possit esse jucunda.* Sed hæc hactenus. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines, & 4 quasi termini diligendi: de quibus treis video sententias ferri, quarum nullam probo: unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos: alteram, ut nostra in amicos benivolentia, illorum erga nos benivolentiæ pariter, æqualiterque respondeat: tertiam, ut, quanti quisque seipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. nec enim illa prima vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. quàm multa enim, quæ nostra causa num quam faceremus, facimus causa amicorum? precari ab indigno, supplicare; tum acerbius in aliquem invehi, in sectarique vehementius; QUÆ IN nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime: MULTÆQUE res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt detrahique patiuntur, ut iis amici potius, quàm ipsi, fruantur. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis, ac voluntatibus. hoc quidem est nimis exigue, & exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum, & datorum. Ditior mihi, & affluentior videtur esse vera amicitia: nec observare restricte, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim verendum est, ne quid excidat, 5 aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur. Tertius verò ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior, non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed potius eniti, & efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque spem, cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiæ constituendus est, si priùs, quid maximè reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quàm ejus, qui dixisset, ITA AMARE OPORTERE, UT SI ALIQUANDO ESSET ODIturus. nec verò se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, à Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus è septem, sed impuri cujusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. QUONAM enim modo quisquam amicus esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? quinetiam necesse erit cupere & optare, ut quàm læpissimè peccet amicus, quò plureis det sibi tamquam ansas ad reprehendendum: rursum autem recte factis, commodisque amicorum necesse erit angi, dolere, invidere. quare hoc quidem 6 præceptum, cujuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiis comparandis, ut NE QUANDO amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus, quinetiam si minùs felices in deligendo fuissemus, *ferendum* id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cùm *exercendi mores* amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas: ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minùs justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, DECLINANDUM SIT DEVIA, modò ne summa turpitudo sequatur. est enim quatenus amicitiæ dari venia possit, nec verò negligenda est fama, nec mediocre *telum ad res gerendas existimare oportet benivolentiam civium*: quam 7 blanditiis, & assectando colligere turpe est, virtus, quam sequitur caritas, minimè repudianda est. Sed ixpe (etenim redeo ad Scipionem, cujus omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent; ut *capras, & oves quot quisque haberet, dicere posset: amicos quot haberet, non posset dicere*: & in illis quidem parandis adhiberi curam, in amicis eligendis negligentem esse: nec habere quasi signa quædam & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei judicarent. SUNT igitur firmi, & stabiles, & constantes eligendi: cujus generis est magna pænuria: & judicare difficile est, sane, nisi expertum. experiendum autem est in ipsa amicitia. ita præcurrit amicitia judicium, tolliturque experiendi potestatem. Est igitur prudentis, sustinere, ut currum, sic impetum benivolentiæ; quo utamur, 8 quasi equis temperatis, sic amicitiis, aliqua parte perichitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parva pe-

1. *Potest esse fiducia.)* Vix mihi eripi potest, voces duas à principio non esse glossatoris alicujus.

2. *Itaque efferuntur illi fere fastidio, &c.)* Sic mss. & olim publicati. *efferri fastidios* jactare se & inculcare opes, ac præ se contemnere cæteros. *Fastidium* enim, superbia & contemptus aliorum est. à fastu Glossæ, *Fastidiosus ὑπερόπτης σκληρός.* Plautus Bacchidibus; *Sed dispeream ni ististius Thesmus? CH. istalucrege? qui speciè habeat auro suppactum solum.* NIC. *Cur ita fastidit? tantas divitias habet. Nescit amor quid faciat.* consideraret hoc Langius, non mutasset in *efferantur*; quod crudelitatis est & sævitiæ, de qua hic non agit. *Guilielmius.*

3. *Quæ parantur, pecuniam.* Reduxi priscam lectionem in qua nihil vitii. haud damno tamen quarundam membranarum *quæ parantur pecuniæ*, omnino tamen displiceat Ald. Nepotis sententia, autumantis vocem *pecuniam* esse glossam; certè non adscribendam suppellectilis recentiori editori. *quæ parant pecuniam.*

4. *Quasi termini diligendi.* Id est *dei gendi*, ita enim veteres scribebant. ita infra, *amicos, tanquam pecudes, eos post fœnum dilegunt.* hic transfertur ne à re pecuaria, *dilegere* pro amare, pecudem enim *felicitas* plerumque pastor peculiarem habet, & amat. *Guilielmius* contra Erasmum qui malebat *dirigendi*. & verò infra fine istius capitis, ubi vulgatur, *scelicere in deligendo*, Pal. o. & Guliel. habent *diligendo*,

5. *Aut ne quid in terram defluat.)* Videri possent hæc omnia interpretamentum ejus quod præcelsit, *ne quid excidat.*

6. *Præceptum cujuscumque est.)* Dictiuncula ultima, non est in Palat. quarto nisi à manu secunda, aliique vulgo, nempe sit, quod & in contextu pr. unde suspicor, & hoc & illud expungi posse, tanquam spurium.

7 *Blanditiis & assectando.)* Ita Celberdensis, alludunt que Pal. quinque in quibus *assendando*. nempe auctor duo posuit quibus homines nobis demeremur adulatione verborum, & observantia familiari. hoc fit re, illud verbis *adsectari* forense verbum de clientibus qui patronos ubique comitabantur. inde *assecla* verbum quam efficacissimum. videatur modò Nonius.

8. *Quasi aquis temperatis.)* Nolui abire à P. Victorii exemplaribus fidei probatis mss. nam Palatin quinque, *quasi aquis temperatis*; ut & habet editio prima. solum in Pal. sexto, inveni illud *equis tempe-*

vâ pecunia perſpiciuntur, quàm ſint leves; quidam, quos pœna movere non potuit, cognoſcuntur in magna. ſin verò erunt aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ, ſordidum exiſtiment: UBI EOS INVENIEMUS, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponant? ut, cùm ex altera parte propoſita hæc ſint, 1 ex altera jus amicitiæ, non multo illa malint? IMBECILLA enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi neglecta amicitia conſecuti ſunt, 2 obſcuratum iri ſe arbitrantur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. Itaque *vera amicitia difficillimè reperiuntur in eis qui in honoribus, reque publica verſantur.* 3 Ubi enim iſtum invenias, qui honorem amici anteponat ſuo? Quid? hæc ut omittam, quàm graves, quàm difficiles pleriſque videntur calamitatum ſocietates? ad quas non eſt facile inventu, qui deſcendat. Quamquam Ennius rectè:

Amicus certus in re incerta cernitur:

tamen hæc duo levitatis, & infirmitatis pleroſque convincunt; aut ſi in bonis rebus contemnunt, aut in malis deſerunt. Qui igitur utraque in re gravem, conſtantem, ſtabilem ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maximè raro hominum genere judicare debemus, & pœnè divino. Firmamentum autem ſtabilitatis, conſtantiæque ejus, quam in amicitia quærimus, fides eſt. NIHIL enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. Simplicem præterea, & communem, & conſentientem, qui rebus iiſdem moveatur, eligi par eſt: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. NEQUE enim fidum poteſt eſſe multiplex ingenium, & tortuoſum. neque verò, qui non iiſdem rebus movetur, & natura conſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, ut *ne criminibus, aut inferendis delectetur, aut credat oblatis*; quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudum tracto, conſtantiam: Ita fit verum illud quod initio dixi, *Amicitiam, niſi inter bonos eſſe non poſſe.* eſt enim boni viri (quem eundem ſapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum ſit, neve ſimulatum: apertè enim vel odiſſe, magis ingenui eſt, quàm fronte occultare ſententiam. deinde, non ſolùm ab aliquo allatas criminationes repellere, ſed nec ipſum quidem eſſe ſuſpiciоſum, ſemper aliquid exiſtimantem ab amico eſſe violatum. Accedat huc *ſuavitas* quædam oportet *ſermonum, atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiæ.* Triſtitia autem, & in omni re 4 ſeveritas, habet illa quidem gravitatem: ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & libentior, & dulcior: & 5 ad omnem comitatem, facilitatemque proclivior. Exiſtit autem hoc loco quædam quæſtio ſubdifficilis: *numquando amici novi, digni amicitia, veteribus ſint anteponendi*, ut equis vetulis teneros anteponere ſolemus. Indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum eſſe debent, ſicut aliarum rerum, ſatietates. Veterrima quæque (ut ea vina, quæ vetuſtatem ferunt) eſſe debent ſuaviſſima: verumque illud eſt, quod dicitur, *multos modios ſalis ſimul edendos eſſe*, ut amicitiæ munus expletum ſit, novitates autem, ſi ſpem afferunt, ut, tamquam in herbis non fallacibus, fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: *vetuſtas tamen ſuo loco conſervanda eſt.* maxima eſt enim vis vetuſtatis, & conſuetudinis; 6 atqui in ipſo equo, cujus modo mentionem feci, ſi nulla res impediat, nemo eſt qui non eo, quo conſuevit, libentius utatur, quàm intractato, & novo: nec modò in hoc, quod eſt animal, ſed in iis etiam, quæ ſunt inanimata, conſuetudo valet; cùm locis etiam ipſis montuoſis delectemur & ſilveſtribus, in quibus diutius commorati ſumus. Sed maximum eſt in amicitia, *ſuperiorem* parem eſſe inferiori: ſæpe enim excellentiæ quædam ſunt: qualis erat Scipionis in noſtro, ut ita dicam grege. Numquam ſe ille Philo, numquem Rupilio, numquam Mummio antepoſuit, numquam inferioris ordinis amicis. Q. verò Maximum fratrem, egregium virum, omnino ſibi nequaquam parem, quod is anteibat ætate, tamquam ſuperiorem colebat, ſuoſque omneis, 7 per ſe poſſe eſſe ampliores volebat. Quod faciendum, imitandumque eſt omnibus: ut, ſi quam præſtantiam virtutis, ingenii, fortunæ conſecuti ſunt, 8 impertiant ea ſuis, communicentque proximis; ut, ſi parentibus nati ſint humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augeant opes, eiſque honori ſint, & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu propter ignorationem ſtirpis, & generis in famulatu fuerint, 9 cùm cogniti ſunt, & aut deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in paſtores, 10 quos patres multos annos eſſe duxerunt. Quod quidem eſt multo profectò magis in veris patribus, certiſque faciendum. FRUCTUS enim ingenii, & virtutis, omniſque præſtantiæ, tum maximus capitur, cum in proximum quemque conferetur. Ut igitur ii, qui ſunt in amicitiæ, conjunctioniſque neceſſitudine ſuperiores, exæquare ſe cum inferioribus debent: ſic inferiores non dolere, ſe à ſuis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari. quorum plerique aut queruntur ſemper aliquid, aut etiam exprobrant: eoque magis, 11 ſi habere ſe putant, quod officioſè, & amicè, &

temperatis. Explicat hanc ſuam lectionem idem Victorius lib. XXIV. Var. Lect. cap. 20. At Fr. Hotomanus libri V. obſervat. cap. 24 emendandum videtur: *ne curſum equi qui utamur, aquis tentatis: ſic ineptum beneficium in amicitia, periculoſum, &c.* vultque ſimilitudinem ſumptam ab agitatoribus, qui (ut aliquoties vidi) in extremo curriculo, ubi equos ad curſum incitant, defoſſum habent lacum; ut ſi freno ſuſtinere currentis equi impetum non poſſint; tamen equus ſe ſua fronte tentatis in eo lacu aquis, & earum altitudinem formidans, ſiſtat. Gulielmius ad hunc locum ita annotarat: ſegendum omnino, *quaſi equum temperatis*, volentibus libris; ut & paulò ante *curſum* ut auriga inquit, tempeſt ve equis temperac, ne ferantur effuſi; ita & nos ardori primo in amicitia temperabimus, donec perſpicuitati ſimus amici mores. non improbo.

1. *Ex alteris jus amicitiæ.*) Quidam ſcriptis editioque vetus, *vim*. quod probare videtur id quod paulò poſt ſequitur: *Nam cum amicitia vim ſit in eo, ut unus quaſi animus fiat è pluribus.* Gulielm.

2. *Obſcuratum iri ſe arbitrantur.*) Eſt à libr. 8 Gulielmi; neque aliter publicarat Langius primitus editi, *excuſatum iri arb.* Victorius *excuſatum iri ſe arbitr.* Palatinus pr. & tert. tantum habet, *excuſari arbitr.* quatrus accedit avorum ævo vulgatis. habet verò ſec. *obſcurari arbitrantur.* in eoque præterea, *Imbecilla eſt enim hominum natura.* quintus exhibet *ſcelari arb.* ſext. *obſcuratum iri arbitrantur.* aliud quid latet abſtruſioris vocis. nam non fuit *obſecundari a. bitrantur*, quod veniebat mihi ſobacumen ſtyli.

3. *Ubi enim iſtum inveniat?*) Pal. ſec. non habet *iſtum*, neque eo opus.

4. *Severitas, habet.*) Vulgati amplius, *ſeveritas abſit. habet.* ſed ita pauci mſſ. abjecitque Victorius.

5. *Ad omnem comitatem.*) Pal. tres *communitatem*. quint. præterea legit, *liberalior & dulcior ad omnem commoditatem facilitatemque*, ſine voce *proclivior*. quæ tamen exſtat in ſexto, præter ceteras voces.

6. *Atqui in ipſo equo.*) Ita ſolum duo é ſex Palat. ceteri; *ut in ipſo equo*, quod malim. reperitque in ſex. mſſ. ſuis Aldus Nepos.

7. *Per ſe poſſe eſſe ampliores volebat.*) Sic mſſ. noſtri; nam antiquitus impreſſi, *eſſe poſſe* Victor. omiſit illud *poſſe*. Camerarii editio ſex iſtas voces omiſit. Gulielmius annotat, in Mauric. legi, *præ ſe*. fortè bene, ut dicat Scipionem voluiſſe ſuos vel ampliores ſe eſſe. ita alibi *præ nobis beatus*. idem alibi adſcripſit oræ, legere ſe é veſtigiis librorum, *præ ſe poſſe, eſſeque ampliores*.

8. *Impertiant ea ſuis.*) Vulgo *eos*, contra omnes libros, inquit Gulielmius. & verò id item exſtat in duobus Palat. ſed iidem præterea ſcriptum habent, *impertiantur*.

9. *Cùm cognati ſunt.*) Pal. quatuor, *ſint*. itaque cùm Victorino codici abſit, *cùm*; ſuſpicari quis poſſit, ſolum *cognita*, auctoris eſſe legitimum.

10. *Quos patres multos annos eſſe duxerunt.*) Duo libri *dixerunt*, quod verius eſt, ſi omittas iſtud *eſſe*, recenti manu adjectum Carthuſiano. Ita loquuntur, cùm contra atque eſt, rem arbitrantur. Terentius Heauton: *Si nullum unquam tempus fuit mater, cum ego voluptati tibi fuerim & tibi filius tuus, &c.* Apud eundem Thais: *Primum quod fuere eis diſſa.* Livius lib. III. *ut ſi falſò pater diſtus ſum, aquique animo hinc diſcedam.* ita Gulielmius; acutius fortè quàm verius, quamvis & ea lectio in uno Palat. nam & alii duo *diſſerunt*. ſextus verò, *ere dixerunt*.

11. *Si habere ſe putant, quod officioſè & amicè, &c.*) Sic Palatini ferè, niſi quod ſec. *officioſè amice*. quart. *officioſè in amice, &c.* ut ſuſpicer illud *& amicè* promanaſſe à gloſſa. vetuſtè publicata, *ſi aliquid habere ſe putant, quid officioſè aut amiti, &c.*

eam labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosam sane genus hominum, officia exprobrantium: *quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.* Quamobrem ut ii superiores sunt submittere se debent in amicitia: sic quodam modo inferiores extollere. 1 Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant: quod non ferè contingit, nisi iis qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere levandi sunt. Tantum autem cuique tribuendum, primùm, quantum ipse efficere possis: deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adjuves, sustinere. 3 non enim tu possis, quantumvis licet excellas, omneis tuos ad honores amplissimos perducere, ut Scipio P. Rutilium potuit consulem efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. quod si etiam possis quidvis deferre ad alterum, *videndum est tamen, quid ille possit sustinere.* Omnino amicitiæ, corroboratis jam, confirmatisque & ingeniis, & ætatibus, judicandæ sunt: nec, si qui ineunte ætate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, 4 eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. isto enim modo nutrices, & prædagogi jure vetustatis plurimum benivolentiæ postulabunt: qui negligendi quidam non sunt, 5 sed alio quodam modo colendi. aliter amicitiæ stabiles permanere non possunt. DISPARES enim mores, disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni, improbis; improbi, bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia. Recte etiam præcipi potest in amicitiis, *ne intemperata quædam benivolentia* (quod persæpe fit) *impediat magnas utilitates amicorum.* nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impedientem, audire voluisset. & sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quòd desiderim non facile ferat, is & infirmus est, mollisque natura, & ob eam ipsam causam in amicitia parum justus. Atque IN OMNI RE considerandum est, & quid postules ab amico, & quid patiare a te impetrari. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitiis dimittendis nonnumquam necessaria: jam enim à sapientium familiaritatibus ad vulgareis amicitias oratio nostra delabitur. ERUMPUNT sæpe vitia amicorum cùm in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiæ sunt 6 remissione usus eluendæ, & (ut Catonem dicere audivi) 7 *dissuendæ magis, quam discindendæ.* nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disjunctioque facienda sit. sin autem morum, aut studiorum commutatio quædam (ut fieri solet) facta erit, aut in reip. partibus dissensio intercesserit (loquor enim jam, ut paullo antè dixi, non de sapientium, sed de communibus amicitiis) cavendum erit, ne non solum amicitiæ depositæ, sed inimicitiæ etiam suscepæ videantur. NIHIL enim est turpius, quàm cum eo bellum gerere, qui cum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeji meo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in repub. alienatus est à collega nostro Metello. utrumque egit graviter, auctoritate & offensione animi non acerba. Quamobrem primum danda opera est, nequa amicorum discidia fiant: sint tale aliquid evenerit, ut exstinctæ potius amicitiæ, quàm oppressæ esse videntur. 8 Cavendum verò est, ne etiam in graveis inimicitias convertant se amicitiæ, è quibus jurgia, maledicta, contumeliæ giguntur. quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt: *& hic honos veteris amicitiæ tribuendus est, ut in culpa sit, qui fecerit, non qui patiatur injuriam.* Omnino omnium horum vitiorum, atque incommodorum una cautio est, atque una provisio, ut ne nimis citò deligere incipiamus neve indignos. 9 Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarum genus (& quidem OMNIA PRAECLARA RARA) nec quidquam difficilius, quàm reperire quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tamquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. ita pulcherrima illa, & maximè naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitiæ, qualis, & quanta sit. IPSE enim se quisque diligit, non ut aliquâ à se ipse mercedem exigat caritatis suæ, sed quòd per se sibi quisque carus est. quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus numquam reperietur. 10 EST ENIM IS QUIDEM TAMQUAM ALTER IDEM. Quòd si hoc appareat in bestiis, volucribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, ferisque, primùm ut se ipsæ diligant: (id enim patiter cum omni animante nascitur) deinde, 11 ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animanteis: idque faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis 12 in homine sit natura, qui & se ipse diligit, & alterum anquirit, cujus animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pænè unum ex duobus? Sed plerique perversè, ne dicam impudenter, *amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt:* quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. PAR est autem, primùm ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. in talibus ea quam jam dudum tractamus, stabilitas amicitiæ, confirmari potest: cùm homines benivolentia conjucti, primùm cupiditatibus

---

1. *Sunt enim quidam qui molestæ.*] Respexit nisi fallor, ad locum Terentii Adelphis Scæna: *Ego in hac re.*

2. *Atque adjuves sustinere.*] Sic Pal. duo; sic omnes quibus usus est Gulielm. vulgati, *atque adjuvare possis sustinere.* ex superfluo.

3. *Non enim tu possis, quantumvis licet excellas.*] Vox *licet* non est ullo Gulielmianorum, negebatque idem cum Langianis, *excellas*, & verò receptæ lectio in solo est Palat. tertio. ceteri etiam illud *licet* excludunt; sed mirè variant. nam pr. *non enim neque tu possis, quamvis excellas.* sec. *non enim neque tu quantumvis possis vel quamvis excellas.* quint. *non enim tu neque possis quamvis excellas.* sext. *non enim tu possis quamvis excellas, &c.*

4. *Eos habere necessarios oportet.*] Vox *oportet* non visitur in tribus Pal. duoque eam habent non isto loco sed supra: *Nec oportet, si qui.* Gulielmius annotavit, variè locum ferri, ac restare in Carthusiano, *eos habuerit.* non malè.

5. *Sed alio quodam modo colendi.*] Sic duo Pal. alter *amandi.* alius *diligendi.* quæ diversitas falsitatem scripturæ prodit. & verò in Palat. tert. ac sexto restat, *modo est*, quod & in duobus sui invenit Gulielmius, fuitque in Langianis. inquit omnibus dictum putat ut illud Terentii: *Aliæ res est.* Aldus dicere videtur, novem suorum habere tantum, *sed alio quodam modo.* hocque probat.

6. *Remissione usus eluenda.*] Haud aliter libri Gulielmii, item unus Palatinorum; ceteri enim favent vulgatis, habentque *eluendæ.* solum sextus, *evellendæ.* Gifanio placebat *deluendæ.* mihi non displiceret *eludendæ.* nec abhorrerem ab illo *remittere usu*; si reperiretur in mss. ut innuere videtur Lambinus.

7. *Dissuendæ magis quam discindendæ.*] Ita laudat hunc locum D. Hieronymus Epistola ad Nicean. reipicitque ad illud Catonis Tullius libro 1. de Offic. cap 33.

8. *Cavendum verò est, ne etiam.*] Tantam invenio varietatem in mss. ut putem scripsisse solummodo auctorem, *Cavendum etiam ne*; aliis rejectis. paullò et amplius, Palat. sec. pro *giguntur*, retinet, *generentur*, quod probo.

9. *Digni autem sunt amicitia.*) Poterant tolli *sui*, item *amicitia*, sententia salva.

10. *Est enim is quidem, tamquam.*) Ita è Metelli libro Gulielmius, firmantque Pal. fere omnes vulgati; *Est enim is amicus quidam, qui est tamquam alter idem.* sed nostræ lectioni accedunt membranacei tredecim quos excussit Aldus Nepos.

11. *Ut requirant atque appetant.*) Gulielmius, quod reperisset in Metelli libro *acquirant*, sed enim cùm eadem formâ mox sequatur, retinuerim vulgatum, nullo meor. discrepante.

12. *In homine sit natura.*) Perspicua scriptura libri Mauriciani. Vulgò *in homine sit natura.*

bus iis, quibus ceteri serviunt, imperabunt: deinde æquitate, justitiaque gaudebunt, omnisque alter pro altero suscipiet: neque quidquam umquam nisi honestum, & rectum alter ab altero postulabit: neque solùm colent inter se, ac diligent, sed etiam verebuntur. nam *maximum ornamentum amicitia tollit, qui ex ea tollit verecundiam.* Itaque in iis pernicioſus est error, qui existimant, libidinum, peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. VIRTUTUM amicitia adjutrix à natura data est, non vitiorum comes: ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta, & consociata cum altera perveniret: quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus, beatissimusque comitatus. Hæc est, inquam, societas, *in qua omnia insunt*, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas: ut, cùm hæc adsint, *beata vita sit*, & sine his esse non possit. Quod cùm optimum, maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, 1 neque ullam rem expetendam consequi possumus. ea verò neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique erasse sentiunt, cùm eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sæpius) CUM IUDICAVERIS, DILIGERE OPORTET: NON CUM DILEXERIS, IUDICARE. sed cum multis in rebus negligentia plectimur: tum maximè in amicis & deligendis, & colendis. præposteris enim utimur consiliis, & acta agimus, quod vetamur veteri proverbio. Nam implicati ultrò, & citrò vel usu diuturno, vel etiam officiis, repentè in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus. Quo etiam magis vituperanda est rei maximè necessariæ tanta incuria. UNA est enim amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt. quamquam à multis ipsa virtus contemnitur, & venditatio quædam, atque ostentatio esse dicitur. multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus, cultusque delectat: honores verò, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment. itemque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. *de amicitia omnes ad unum eadem sentiunt*, & ii, qui ad rempub. se contulerunt, & ii, qui rerum cognitione, doctrinaque delectantur: & ii, qui 3 suum negotium gerunt otiosi: postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, 4 sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. SERPIT enim nescio quomodo per omnium vitas amicitia: nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quinetiam si quis ea asperitate est & immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus: tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suæ. Atque hoc maximè judicaretur, 5 si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, & copiam, hominis omnino adipiscendi potestatem eriperet. QUIS tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verum ergo illud est, quod à Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audivi, ab aliis senibus auditum: *Si quis in cælum ascendisset, naturamque mundi & pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundissima fuisset, 6 si aliquem cui narraret habuisset.* Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquod tamquam adminiculum annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est. Sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac desideret: obsurdescimus tamen nescio quomodo; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. est enim varius & multiplex usus amicitiæ, multæque causæ suspicionum, offensionumque dantur: quas tum evitare, 7 tum elevare, tum ferre, sapientis est. una illa sublevanda offensio est, 8 *ut & utilitas in amicitia, & fides retineatur.* nam & monendi amici sæpe sunt, & objurgandi, & hæc accipienda amicè, cùm benevolè fiunt. Sed nescio quomodo verum est, 9 quod in Andria familiaris meus dicit:

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur *odium*; *(quod est venenum amicitiæ)* sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, præcipitem amicum ferri sinit. maxima autem culpa in eo est, qui & veritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. 10 Omni igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est: primùm, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obsequio autem (quoniam Terentiano verbo lubenter utimur) comitas adsit: *assentatio, vitiorum adjutrix, procul amoveatur*: quæ non modò amico, sed ne libero quidem digna est, aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur: CUIUS autem aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. scitum est enim illud Catonis, ut multa; *Melius de quibusdam acerbos inimicos meteri, quam eos amicos, qui dulces videantur; illos verum sæpe dicere, hos numquam.* Atque illud absurdum est, quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. peccasse enim se non anguntur, objurgari molestè ferunt: quod contra oportebat, *delicto dolere*, 11 *correctione gaudere.* Ut igitur & monere, & moneri, proprium est veræ amicitiæ: & alterum liberè facere, non asperè: alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, *nullam in amicitiis pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam, assen-*

1. *Neque ullam rem expetendam consequi possumus.*) Mauricianus *exsequi*, antiqua & venusta formula, inquit Gulielmius.

2. *Et venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur.*) Gulielmius reponendum curabat Langianus *reprehendere* contra mss. nostros & suos. malim ego ea ipsa objecta vocibus ultimis, *ac venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur.* esto tamen omninò non excluserim omnium membranarum scriptorum *venditatio*.

3. *Suum negotium gerunt otiosi.*) Ita omnes libri scripti. rectè. *otiosi* Latinè qui à republ. ea se removerunt exempla in promptu sunt. Gulielmius neque antea Victorii ac Manutii Nepotis editio. antiquiorum *otii*.

4. *Sine amicitia vitam esse nullam sentiunt.*) Gulielmius sequi volebat eos qui tollunt vocem *sentiunt*, quæ tamen erat in mss. ejus, habentque Pal. quinque nam unus, eorum *dicunt*. & certè odiosè admodum sine verbo claudatur ea periodus.

5. *Si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus.*) Vox mihi eripi potest non legendum, *si aliquis nos Deus*, rejectis intermediis.

6. *Si aliquem cui narraret habuisset.*) Peripetina sententia; quam tamen deformabit negatio, quam in uno suo invenit Fulvius Ursinus, exstatque in nonnullis aliorum. Gulielm.

7. *Tum elevare.*) Gulielmius substituerat ex Mauriciano, *eluere*, sic supra inquit; *amicitia sunt remedia non usui eluenda.*

8. *Ut & utilitas in amicitia.* Haud secus editiones omnes ante Lambinum, qui invitis libris substituerat *veritas*. non rectè. cetera, ait, offensiones vitandæ; una retinenda quæ ex monitionibus suspicienda erit, ne fides & utilitas, quæ maximè hac in re consistunt, ab amicitia exsulent. ea tamen sublevanda est, hoc est; mitiganda, & quod potest lenienda comitate quadam. hæc hujus loci sententia Gul.

9. *Quod in Andria familiaris meus dicit.*) Ita enim scripsi. Pal. aliorumque mss. vulgati; *meus Terentius dixit*. mihi adhuc alienum hoc videtur vocula *dicit*. eumque offenderim in Palat. sec. *unus se dicit*, videretur prius fuisse, *se. dicit*, hoc est, *scilicet dicit*; glossatoris non mirum adnotamentum.

10. *Omni igitur hac in re.*) Est à libris; neque aliter Victoriana editio. aliæ: *Omnia igitur.*

11. *Correctione gaudere.*) Omnes libri, etiam vetustius editus si quod ii *correptione*. recentiores *objurgatione* non rectè. objurgari se nemo gaudet, si nihil aliud insit; at hoc modo corrigi, & errantem quasi in semitam reduci, gaudere debet.

assentationem. 1 quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium hominum atque fallacium, ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cùm autem OMNIUM rerum simulatio est vitiosa (*tollit enim judicium veri, idque adulterat*) tum amicitiæ repugnat maximè. delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest. nam cùm amicitia vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quàm animus ejus, qui ad alterius non modò sensum, ac voluntatem, sed etiam vultum, atque nutum convertitur?

Negat quis? nego: ait: ajo: postremò imperavi egomet mihi,
Omnia assentari,

ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino levitatis est. Multi autem Gnathonum similes cùm sint, *loco, fortuna, fama superiores*: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accesserit auctoritas. SECERNI autem blandus amicus a vero, & internosci, tam potest, adhibita diligentia, quàm omnia fucata, & simulata à sinceris, atque veris. Concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est, assentatorem, & levem civem & inter constantem, severum, & gravem. Quibus *blanditiis* C. Papirius nuper insuebat in aureis concionis, cum ferret legem de tribunis pleb. reficiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de me: de Scipione dicam libentius. Quanta illa, dii immortales! fuit gravitas, quanta in oratione majestas! ut facile ducem esse Rom. non comitem diceres. sed assuefactis & est in manibus oratio. itaque *lex popularis, suffragiis populi repudiata est.* Atque, ut ad me redeam; meminisris, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino consulibus, quàm popularis lex de sacerdotiis C. Licinii? Crassi videbatur? cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. Atque is primum instituit in forum versus, agere cum populo. tamen illius vendibilem orationem *religio deorum* immortalium, 3 nobis defendentibus, facile vincebat. atque id actum est prætore me, quinquennio antè, quàm consul fui factus. itaque re magis, 4 quàm auctoritate causa illa defensa est. Quòd 5 si in scena, id est, in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet. (si modò id patefactum, & illustratum est) quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (ut dicitur) 6 APERTUM PECTUS VIDEAS, TUUMQUE OSTENDAS, nihil fidum, nihil exploratum habeas: 7 ne amare quidem, aut amari; cùm id, quàm verè fiat, ignores. 8 Quâquam ista assentatio, quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recepit, atque ea delectatur, ita fit, ut is *assentatoribus patefaciat aures suas maximè, qui ipse sibi assentetur*, & ie maxime ipse delectet. Omnino est amans sui virtus. optimè enim se ipsa novit, quamque amabilis sit, intelligit. ego autem non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. VIRTUTE enim ipsa non tam multi præditi esse, quàm videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad ipsorum voluptatem sermo cùm adhibetur; *orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant.* nulla est igitur hæc amicitia, cùm alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas verò agere gratias Thaïs mihi?

Satis erat respondere, *Magnas: ingentes*, inquit. SEMPER augebat assentatior id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quamobrem, quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allectant, & invitant: tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, 9 ut animadvertant, ne callida assentatione capiantur. APERTE enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors, callidus ille, & occultus ne se insinuet, studiosè cavendum est. nec enim facillimè agnoscitur, quippe qui etiam *adversando sæpe assentetur*: & litigare se simulans, blandiatur, atque ad extremum de manus, vincique se patiatur: ut is, qui illusus sit, 10 plus vidisse videatur. quid autem turpius quàm illud? Quod ne accidat, magis cavendum est, ut in Epiclero:

Hodie me ante omneis 11 comicos stultos senes
Versaris, atque luseris lautissimè.

Hæc enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum, & credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiis perfectorum hominum, id est, sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leves amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipsa concludamus aliquando. 12 VIRTUS, virtus inquam, C. Fanni, & tu, Q. Muci, & conciliat amicitias, & conservat. in ea est enim convenientia rerum

---

1. *Quamvis enim multis nominibus.*] Gulielmius ex Mauriciano suo, item Vrsinano, emendaverat, *quam enim multis*. addiderat tamen; videndum anne alterum elegantius ponderetur pro *admodum multis* & verò illud *quàm* exstat in aliquot libris Aldi nepotis, sed non est, cur ideo ei cedat *quamvis*, quod in totidem quoque invenit mss. idem Manutius.

2. *Crassi jubebatur.*] Pighius præferebat, *videbatur*: promulgata enim lex, non perlata.

3. *Nobis defendentibus.*] Sic mss. Pal. omnes. & viginti aliquot Aldi Nep. probaveratque aliquando etiam ipse Gulielmius rationem: Dissuaserat Lælius, & morem majorum in sacerdotibus creandis defenderat. Langius ex duobus libris mavult, *deferentibus*, quod minus probo, hoc quidem loco. ita ille noster. sed postea eadem omnia cancellavit. nobis non datum fuit videre Langiana, rationesque ejus examinare. vulgata tamen nihil videtur habere cur repudietur. adeantur interim amici nostri Pighii Fastorum libri ad annum Vrb. DCCVIII.

4. *Quàm summa auctoritate.*] Gulielmius adjecit vocem *summa*, è mss. ejus, quibus accedunt Pal. omnes, & plerique Aldi auctoritate defendebatur causa, prætoria scilicet; summa non defendebatur, quæ erat Consularis.

5. *In scena, id est in concione.*] Propendet Turnebus in scripturam quam nonnulli prodiderant sine ulla varietate legi in obsoletis libris, visiturque in Pal. sexto, *in scenam*, cum vide lib. XIII. cap. 7. Gulielmius tuetur vulgatum, adducto Ciceronis loco ad Brutum Epist. 9. circa med. idem postea malebat legi cum cod. ce S. Victoris, *in scena vel in concione*: ut respiciatur ad ea quæ præcesserant: nam de scena prius & posterius de concione dixisse Tullium. Si standum non est omnino scripturæ priori, quæ in plerisque Pal. tunc putarim scribi posse, *in scena, in concione*, aut sanè *in scena, item in concione*, modo fere Pal. sec. & unus Aldi, in quibus, *idem*, unde nasci potuit aliorum *id est*.

6. *Apertum pectus videas.*] Ejecit *amici* vocem, quæ comparet quidem in posterioribus edd. sed non in prioribus, aut adeo mss. Palat. aliorumve.

7. *Ne amare quidem aut amari.*] Addunt alii *possunt*, sed quamplurimus mss. Aldi ea vox abest, aliorumque omnibus. falsitatem autem ejus deprehendamus ex Pal. quinto; in quo, *nec scio amare quidem nec amari*.

8. *Quanquam ista assentatio quamvis, &c.*] Sic plerique libri; editique Victorii & Lambini. Mallem tamen abesse dictionem primam *Quanquam*. certè non comparet in Palat. sec. at sexcus non agnoscit *quamvis*.

9. *Ut animadvertant.*] Pal. sec. *ut animum advertant*, non prorsus inepte; quamvis & vulgata sua venustas.

10. *Plus vidisse videatur.* Est à Gulielmio ejusque libris, neque aliter Lambinus, primæ edd. *esse*. Victoriana *illusisse*.

11. *Comicos senes.*] Videtur propendere in *comicas* Gulielmius, quod ita omnes scripti ejus: adducitque Plauti Persam: *Me Jupiter servatum servet populumque salutet*. Idem etiam Quæstionibus Plautinis cap. 4 in eundem Persam adhæret libris in quibus est; *Versatis, atque ut lusseris lautissimè*, ut prius verbum sit domini, cetera servilem hi non videtur cadere: tanta responsi impudentia in mancipium adversus herum. potius legerim; *Versatis atque inclusseris lautissimè*, ut est in Pal. sec. nisi malimus cum pr. *exque unxeris lautiss.* Præterea aliquot. Pal. innuunt primo versu fuisse fere: *Sic me beatis, &c.* Videatur Gifanius in *conjectaneis* Victorianis lib. v. II. Var. lect. cap. 12.

12. *Virtus, virtus, inquam, C. Fanni, &c.*] Geminata est vox præeuntibus quatuor mss. Gulielmii, & Longii tribus.

1. *Verum-*

rerum in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cùm se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspexit, agnovitque in alio; ad id se admovet, vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo eorum exardescit sive amor, sive amicitia, utrumque enim dictum est ab amando. AMARE AUTEM NIHIL ALIUD EST, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæsita. *quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia*, etiam si tu eam minus sequutus sis. hac nos adolescentes benivolentia senes illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æqualeis, ut inter me, & Scipionem, L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium. vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus; ut in vestra, ut in Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adolescentis, 2 P. Rutilii, A. Virginii familiaritate delector. Quoniamque ita ratio comparata est vitæ, naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur; MAXIME quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibus cum tamquam e carceribus emissus sis, cum iisdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res humanæ fragiles, caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt, quos diligamus, & à quibus diligamur. CARITATE enim, benivolentiaque sublata omnis est è vita sublata jucunditas. Mihi quidem Scipio, quamquam est subitò ereptus, vivit tamen, semperque vivet: virtutem enim amavi illius viri, quæ exstincta non est. nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara, & insignis. NEMO umquam animo, aut spe majora suscipiet, qui sibi non illius *memoriam, atque imaginem* proponendam putet. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possim comparare. In hac mihi de repub. consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit. numquam illum *ne minima quidem re offendi*, quod quidem senserim: nihil audivi ex eo ipse, quod nollem. una domus erat, idem victus, isque communis: neque solùm militia, sed etiam peregrinationes, rusticationesque communes. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid, atque discendi? in quibus remoti ab oculis populi, 3 omne otiosum tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio, & memoria, si unà cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem. sed NEC ILLA EXSTINCTA SUNT, alunturque potius & augentur cogitatione & memoria: & si illis planè orbatus essem; magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium. diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum. *Omnia autem brevia, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint.* Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

1. *Utrumque enim dictum ab amando.*] Celberdensis *dictum*.

2. *P. Rutilii, A. Virginii.*] Verum arbitror quod reperit Fulvius, *P. Rutilii Virginiani*; ut hic Publius adoptione Rutilius sit ex Virginio. de quærendum. nam de *Virginio*, qui quidem clarus postea fuerit, nihil horum temporum historiæ. ed tio vetus *Anni Virginii*. Vetustissimus *P. Rutilii Virgilii*. & sanè genus sermonis ind cat de anno loqui hæc. *Gulielmius*. Pighius in Fast. ad annum DCXXXIV. refert in vetustissimo exemplari fuisse *P. Rutilii Virginii Augustini*. ipse vero concinnat, *P. Virginii Rutili A. P familiariter, &c.*

3. *Omnes otiosum tempus.*] Aldi pubi. videlicet negotiis. sic supra, *quia suum negotium gerunt et ipi*. porro sequentes libri scripti. *Gulielmius* nanque alter Pall. sex sectus que fuit in editione sua Petrus Victorius exam nator codicum plutearioruin morosissimus. vulgat, *omne otium tempusque*; haud absurda lectione, ac quam ferè præposuerim alteri.

M. TULLII CICERONIS
PARADOXA,
AD
MARCUM BRUTUM.

ANIMADVERTI, Brute, sæpe Catonem, avunculum tuum, cùm in senatu sententiam diceret, locos graveis ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi, & publico: sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia viderentur, quod eo majus est illi, quàm aut tibi, aut nobis: quia nos ea philosophia plus utimur, quę peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur res quæ non multum discrepant ab opinione populari. Cato autem perfectus (mea sententia) Stoicus & ea sentit, 1 quę nō sanè probantur in vulgus, & in ea est hæresi, quæ nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum: 2 minutis interrogatiunculis & quasi punctis, 3 quod propositum sit, efficit. Sed nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tamquam excolatur. quòd cùm ita putarem, feci etiam audaciùs, quàm ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude virtutis, de diis immortalibus de caritate patriæ, Stoicè solet, 4 oratoriis ornamentis adhibitis, dicere. Ego vero illa ipsa, quæ vix in gymnasiis, & in otio Stoici probant, ludens conjeci in communeis locos, quæ quia sunt admirabili, contraque opinionem omnium, ab ipsis etiam παράδοξα appellantur: tentare volui, possentne proferri in lucem, id est, in forum, & ita dici, ut probarentur: an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio: eoque scripsi libentiùs, quod mihi ista παράδοξα quæ appellant, maximè videntur esse Socratica, longeque verissima. Accipies igitur hoc parvum opusculum lucubratum his jam contractioribus noctibus; quoniam illud majorum vigiliarum munus in tuo nomine apparuit & degustabis genus hoc exercitationum earum, quibus uti consuevi, cùm ea, quæ dicuntur in scholis

1. *Quæ non sanè probantur in vulgus.*] Ald ni decem codd Pal. prim. & Mauricianus, *non recte* forte verum putat Gulielmius, *ne recte*.

2. *Minutis interrogationibus.*] Sic Pal. tert. Vict. & Aldi Nepotis pri. novem. vulgat. præposuerant *sed*. quo nihil eracopus.

3. *Quod propositum.*] Maur. *quod possint*. Gulielmio certum est Ciceronem scripsisse *quod possis*.

4. *Oratoriis ornamentis adhibitis.*] Plerique edi. præmittebant *nullis*, quod non visitur in membranis, mirorque agnoscere progenuino auctoris Lambinum; cùm id ipsum spernat ratio; & dicendi artem tribuat Catoni. Tullius in Bruto cap. 31. fine, ut adnotaverat Gulielmius: qui cùm esset in Maur. *hortatoriis*. id huic locum habere posse putabat.

1 θετικὸν, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. Hoc tamen opus 2 in acceptum ut referas, nihil postulo, 3 non est enim, ut in arce poni possit, quasi illa Minerva Phidiæ: sed tamen, ut ex eadem officina exisse appareat.

PARADOXON I.

Οὐ μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλὸν.

Quod honestum sit id solum bonum esse.

4 VERBOR, necui vestrûm ex Stoicorum hominum disputationibus 5 non ex meo sensu depromta hæc videatur oratio: dicam tamen quod sentio: & dicam brevius, quàm res tanta 6 dici poscit. Numquam mehercule ego neque pecunias istorum, neque tecta magnifica, neque opes, neque imperia, neque eas, quibus maximè adstricti sunt, voluptates in bonis rebus aut expetendis esse duxi; quippe cùm viderem REBUS his 7 circumfluenteis, ea tamen 8 desiderare maximè, quibus abundaret: neque enim expletur umquam, nec satiatur cupiditatis fitisne quæ solùm ea qui habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum, majorum nostrorum, sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia pecuniæ membra, verbo BONA putaverunt appellanda, cùm re, ac factis longè aliter judicavissent. Potestne bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia, talia videmus, *ut etiam improbi habeant, & absint probi.* Quamobrem licet irrideat, si quis vult: plus apud me tamen vera ratio valebit, quàm vulgi opinio. NEQUE EGO umquam bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut supellectilem amiserit: neque non sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui enumeratur in septem: cujus cùm patriam Prienen cepisset hostis ceteriqueita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent: cùm esset admonitus à quodam, ut idem ipse faceret: EGO *vero*, inquit, *facio, nam omnia mea porto mecum*; ille hæc ludibria fortunæ, ne sua quidem putavit quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonum? si quid rectè fit & honestè, & cum virtute, id bene fieri, verè dicitur: &, quod rectum, & honestum, & cum virtute est, id solum opinor Bonum. Sed hæc videri possunt 9 obscuriora, cùm lentiùs disputantur. vita, atque factis illustranda sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius, quàm satis est, disputari videntur. Quæro enim à vobis, NUM ULLAM COGITATIONEM habuisse videantur ii, qui hanc rempublicam præclarè fundatam nobis reliquerunt, 10 aut auri, aut argenti ad avaritiam, aut amœnitatum ad oblectationem, aut suppellectilis ad decias aut epularum ad voluptates? Ponite ante oculos unumquemque regum. 11 Vultis incipiam à Romulo? vultis post liberam civitatem, ab iis ipsis, qui liberaverunt eam? Quibus tandem gradibus *Romulus* ascendit in cœlum? iisne, quæ isti bona appellant? an rebus gestis, atq; virtutibus? 12 Quid? à *Numa Pompilio*, mànusne gratas diis immortalibus capedines, ac fictiles urnulas tuisse, quàm 13 filicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos: sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. *Brutum* si qui roget, quid egerit in patria liberanda: si quis item reliquos ejusdem consilii socios, quid spectaverint, quid secuti sint: num quis exstitet, cui voluptas, cui divitiæ, cui denique præter officium fortis & magni viri, quidquam aliud propositum fuisse videatur? Quæres ad necem. Porsenna 14 *C. Mucium* impulit, sine ulla ipe salutis suæ? Quæ vis *Coclitem* contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem *Decium*, qui filium 15 devotavit, atque immisit in armatas hostium copias? Quid continentia *C. Fabricii* quid tenuitas victus *M. Curii* sequebatur? Quid duo propugnacula belli Punici, *Cn. & P. Scipiones*, qui Karthaginiensium adventum corporibus suis intercludendum putaverunt? quid *Africanus major?* quid *minor?* quid inter horum ætates interjectus *Cato?* quid innumerabiles alii (nam domesticis exemplis 16 abundamus) cogitasse quidquam in vita sibi expetendum nisi quod laudabile esset, & præclarum videretur? Veniant igitur isti irrisores hujus orationis, ac sententiæ: & jam vel ipsi judicent, utrùm se horum alicujus, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant, an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere voluit, similes esse malint? Atque hæc quidem, *quæ modò hùc, modò illùc*

---

1. Θετικὸν.) In Mauriciano θετικῶς.

2. *In acceptum ut referas.*) Lambinus sic protulit è mss. suis; juvenemque idem Gulielmio in Maur. ac Fabr. item Metellano. vulgati prius, *in apertum ut proferas*, quod etiam damnabat codex scriptus quem contulit Gifanius; ut indicat ipse in Observationibus suis linguæ Latinæ, hærentibus passim in manibus studiosæ juventutis; quarumque copiam mihi fecit nostrarum artium vir primarius Mich. Piccartus.

3. *Non est enim ut, &c.*) Vocem *talis* interpositam passim delevit Gulielmius è libri Mauriciani fide: tanquam abundaret, & venustius subintelligeretur.

4. *Verear ne cui.*) Liber Metelli, & Pal. pr. *Verear tamen ne cui*, quod non displicet Gulielmio: tanquam abrupte usque huc incipiat. Mox in eodem adnotatum erat, *alias exstoicorum*, quod idem reperit in suo Suffridus, probatque item Gulielmius; quoniam ita omnes peregrini nominarentur Romanis.

5. *Non ex meo sensu depromta.*) Pal. sec. *d spurata.* quæ scripturæ varietas facit ut potem ferè utramque vocem infitiam, neque auctoris, certè non desiderari, quivis videt.

6. *Dici poscit.*) Ita Camerarii editio. Victorii & antiquæ, *poterit.* sed enim cùm in Pal. sec. aliisque restet *possit*, viam nobis offendit ad scripturam alteram.

7. *Circumfluenteis, ea tamen desiderare.*) Gulielmius malebat, *circumfluentibus ea tamen est maximè*; ex Mauriciano. & verò illud *circumfluentibus* exstat & in primis edd. & Victoriana: ceteræ accedunt nostris; sed ita tamen ut supra habeant *homines rebus hu*, ubi nos illud *homines* expunximus suasu omnium ferè membranarum.

8. *Desiderare maxime, quibus abundaret.*) Verba duo postrema non requira usi absint.

9. *Obscuriora, cùm lentius disputentur. vita atque factis illustranda sunt.*) Gulielmius malebat *edisserenda*, ex duobus suis; item mox *illustrata. ego* nequiesco lectioni exemplari vulgatæ antiquitus. nam recentius cusi interjecere: *obsequar. cùm fuse ac copiosè exemplorum lentius disputata.* inepte. imò, ne quid dissimulem, suspicor illud, *sed hæc videri possunt obscuriora, cum lentius disputantur*, totum esse à glossa; aut verò subsequens istud *hæc quæ verbis subtilius quàm satis est, disputari videntur.* sed prius magis membrum resecandum quam secundum; tunc que legendum omnino *illustrata*; hoc modo: *ea nor Bonum. Vita atque factis illustrata sunt summorum virorum hæc, quæ verbis subtilius quàm satis est disputari videntur.*

10. *Aut auri, aut argenti.*) Illud *aut auri*, non est in Maur. & Met. sed nec videtur in Pal. sec. aut tert. ac forsan omnino reponendum quod extat in pr. *auri, argenti*, ejectis syllabis aliis duabus.

11. *Vultis incipiam à Romulo?*) Vox *incipiam* non est in Pal. sec. tert. sexto. imo ne quidem in F. aut M. & verò editione sua excludit Victor. V. & Pal. pr. ejus loco habent *incipere.*

12. *Quid? à Numa Pompilio.* Non displicuit hæc scriptura inventa in Pal. duobus & S. Victor. membranis; tanto quidem minus quod eam repræsentarit Victorius, probantque H. Grotius, Vossius, ut Græca imitatione prolatam, τὶς δ' ἀφ' ἑ Νεμᾶ ὐδέμας. Alii, *Quid autem Numa Pompilius?* Sunt qui etiam malint: *Quid? Numa Pompilii minus, &c.* sed fic nulli mss. nostr.; nulli Aldi Nepotis.

13. *Filicatas aliorum pateras.*) Abripuit me auctoritas librorum Petri Victorii; neque aliter Palatin. sextus ceteri enim nostri ferè *delicatas* aut Maur. tamen habebat *felices.* F. verò ac V. *felicatas.*

14. *C. Mucium impulit.*) Scripsit *C Motium* Gulielmius, quod sic nominaretur à Livio, à Plutarcho: neque aliter sanè editio prima, membranæque M. ac V. posterius vulgatæ, *Quintium* maleere; quod demiratur viros doctos non examinasse.

15. *Devovit.*) Invenit illud in suis Langius; neque aliter M. F. V. imò sic quoque editio princeps. sequentes, *devovit.*

16. *Abundamus cogitasse quidquam in vita, &c.* Sic Palatinus sec. neque recessit ed tio Victorii, quàm quod sine parenthesi exoresserit, *abundamus. an cogitasse &c.* aliæ introcudere, *abundamus. An putamus quemquam horum cogitasse quidquam in vita &c.*

illuc transfuntur, facilè adduci solent, ut in rebus bonis esse negent: illud tamen arctè tenent, accurateque defendunt, *voluptatem esse summum bonum.* quæ quidem mihi vox *pecudum videtur esse, non hominum.* Tu, cùm tibi sive deus, sive mater (ut ita dicam) rerum omnium natura, dederit animum, quo nihil est præstantius, neque divinius: sic te ipse abjicies, atque prosternes, ut nihil interte, atque quadrupedem aliquam putes interesse? QUIDQUAM bonum est, quod non eum, qui id possidet, meliorem facit? Ut enim quisque est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè: *neque est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, honestè possit gloriari.* quid autem est horum in voluptate? Melioremne efficit, aut laudabiliorem virum? an quisquam in potiundis voluptatibus gloria sese, & prædicatione effert? Atqui si voluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda non est: eaque, *quo est major, eo magis mentem è sua sede, & statu dimovet*: profectò nihil est aliud bene, & beatè vivere, nisi honestè, & rectè vivere.

PARADOXON II.

Οὐ πλῆθος ἡ χρεία πρὸς εὐδαιμονίαν.

In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beatè vivendum.

NEC verò ego M. Regulum, ærumnosum, nec infelicem, nec miserum, umquam putavi. non enim magnitudo animi ejus excruciabatur à Pœnis, non gravitas, non fides, non constantia, non ulla virtus, non denique animus ipse: qui tot virtutum præsidio, tantoque comitatu, CUM CORPUS ejus caperetur, capi certè ipse non potuit. Cajum verò Marium vidimus, qui mihi secundus in rebus unus ex fortunatis hominibus: in adversis, unus ex summis viris videbatur, quo beatius *esse* mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas vireis virtus habeat, nomen tantum virtutis usurpas: quid ipsa valeat, ignoras. NEMO potest non beatissimus esse, qui est totus apitus ex sese, quique in se uno sua ponit omnia. cui spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil potest esse certi; nihil quo exploratum habeat, permansurum sibi unum diem. Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus, istis mortis, aut exsilii minis. mihi verò quidquid acciderit in tam ingrata civitate, ne recusanti quidem evenerit, non modò non repugnanti. Quid enim ego laborari aut quid egi, aut in quo evigilavernnt curæ, & cogitationes meæ, si quidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neq; inimicorum labefacteret injuria? Mortemne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus: an exilium, ut ab improbis demigrandum sit? MORS terribilis est iis, quorum cum vita omnia extinguntur: non iis, quorum laus emori non potest: exsilium autem illis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus: non iis, qui omnem orbem terrarum, unam urbem esse ducunt. Te miseriæ, te ærumnæ 4 premant, qui te beatum, qui florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies; noctesque cruciaris; cui nec sat est, quod est, 5 & idipsum, ne non sit diuturnum. te conscientiæ stimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant judiciorum; atque legum, quocumque adspexisti, ut furiæ, sic tuæ tibi occurrunt injuriæ, quæ te respirare non sinunt. Quamobrem ut IMPROBO, & stulto, & inerti nemini bene esse potest: sic bonus vir, & fortis, & sapiens, miser esse non potest. *Nec verò, cujus virtus, meroesque laudandi sunt, ejus non laudanda vita est*: neque potrò fugienda vita, quæ laudanda est. esset autem fugienda, si esset misera. Quamobrem quidquid est laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum 6 videri decet.

PARADOXON III.

Οὐ πᾶσα τὰ ἁμαρτήματα τοῖς αὐτοῖς μέτρα.

Æqualia esse peccata, & rectè facta.

7 PARVA, inquis, res est: at magna culpa. nec enim peccata, rerum eventu, sed vitiis hominum metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio majus esse, aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquò veteris, unum est. Auri navem evertat gubernator, an palex; in re aliquantulum, in gubernatoris insciti nihil interest. Lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quàm si petulans fuisset in aliqua generosa ac nobili virgine: peccavit verò nihilominus, si quidem *est peccare, tamquam transilire lineas*: quod, cùm feceris, culpa commissa est: quàm longè progrediare, cùm semel transieris, 8 ad augendam tranleundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. Id si nec majus, nec minus umquam fieri potest (quoniam in eo est peccatum, si non licuit; quod semper unum, & idem est) quæ ex eo peccata nascuntur, æqualia sint oportet. QUOD SI virtutes pares sunt inter se: paria esse etiam vitia necesse est. Atqui pares esse virtutes, nec bono viro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facillimè potest perspici. An virum bonum dices, qui depositum nullo teste cùm luctari impunè posset, auri pondo decem, reddiderit: si idem in decem millibus pondo non idem fecerit? aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? UNA VIRTUS est consentiens cum ratione, & perpetua constantia, nihil huic addi potest, quo magis virtus sit: nihil demi, ut virtutis nomen relinquatur. etenim si benefacta, rectè facta sunt, & nihil recto rectius: certè ne bono quidem melius quidquam invenirì potest. Sequitur igitur, ut etiam vitia sint paria: siquidem *pravitates animi rectè vitia dicuntur.* Atqui quoniam pares virtutes sunt; rectè facta, quando à virtutibus proficiscuntur, paria esse debent: itemque peccata, quoniam ex vitiis manant, sint æqualia necesse est. A philosophis, inquis, ista sumis. Metuebam, ne à lenonibus diceres, Socrates disputabat isto modo. Bene hercle narras. nam istum doctum, & sapientem virum fuisse, memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te (quando verbis inter nos contendimus, non pugnis) 9 utrum bonis est quærendum, quid bajuli, atque operarii, an quid homines doctissimi senserint? præsertim cùm hac sententia non modò verior, sed ne utilior quidem

1. *Nihil inter te atque quadrupedem aliquam putes interesse.*] Nolui abire à Palatinis præsertim cùm sic quoque ediderit Victorius, si quod repetiero; *inter*, nimis odiosè, cùm statim sequere ut *interesse*. vulgata: *atque inter quadrupedem aliquid putes*. Guilielm voluit exprimi, *inter quadrupedem dicas interesse*, fide cod. Mauriciani; quod non sic putarent tantum sed discerent, cùm voluptatem arctè defenderent.

2. *Magnitudo animi excruciabatur*.] Ita maluit ex codice Metelli Guilielmus, vulgo *excruciabatur*.

3. *Nihil quo exploratum habeat permansurum sibi unum diem.*] Est à duobus Pall. sententia tam expedita, ut de ejus veritate verbum facere, supervacuum sit. Editi, *nihilque quod expleratum habeat permansurum sibi ne unum quidem diem.*

4. *Premunt qui te beatum qui florentem putat.*] Sic Pal. omnes nisi quod secundus, *te florentem, qui te florentem*. non male. Editi *premunt eumve qui te beatum qui te flor. putat.*

5. *Es id ipsum, ne non sit diuturnum timet.*] Est à Pal. sec. cui & accedit rec. item M. F. V. nisi quod ii verbo auctores, *diuturnum futurum timet*. Vulgat: *& id ipsum quod habes ne non sit diuturnum futurum timet.*

6. *Videri decet.*] Ita major pars librorum plurimorum; secutusque fuit Victorius, alii *debet*.

7. *Parva, inquis, res est: at magna culpa.*] Palatini nostri codicibus ejs accedunt, in quibus hæres: *Parva, inquis, est ut magna culpa.*

8. *Ad augendam tranleundi culpam*] Vox *tranleundi* non est in Palat. sec. & est alioquin otiosa.

9. *Utrum bonis est quærendum.*] Haud aliter publicatus à Victorio; accediteque Pal. secundus item Maur. F. V. Alii, *utrum potius de bonis, &c.* quod loco non movebat Guilielmus, quamvis probaret alterum.

hominum vitæ reperiri ulla possit. QUAE VIS enim est, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quàm si senserint, nullum in delictis esse discrimen? æque peccare se, si privatis, ac si magistratibus manus adferant? quamcumque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihilne igitur interest (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an servum? Nuda ista si ponas, judicari qualia sint, non facile possunt. patrem vita privare, si per se scelus est, Saguntini, qui parenteis suos, liberos emori, quàm servos vivere maluerunt, parricidæ fuerunt. ergo *& paranti nonnunquam adimi vita sine scelere potest: & servo sæpe sine injuria non potest.* Causa igitur hæc, non natura distinguit: 1 quæ quoniam utro accessit, id sit propensius; si utroque adjuncta sit, paria fiant, necesse est. illud tamen interest, quod *in servo necando*, si adsit injuria, semel peccatur. 2 in *patris vita violanda*, multa peccantur. violatur is, qui procreavit: is, qui aluit: is, qui erudivit: is, qui in sede, ac domo, atque in rep. collocavit. multitudine peccatorum prætitat, eoque pœna majore dignus est. Sed nos in vita, non quæ cuique peccato pœna sit, sed quantum cuique liceat, spectare debemus *quidquid non oportet, scelus esse: quidquid non licet, nefas putare debemus.* Etiamne in minimis rebus? etiam: si quidem rerum modum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus. Histrio si paullum se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una brevior, aut longior, exsibilatur, & explodituri: 3 in vita tu, qui omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba, &c. peccare dices? poëtam non audio in nugis: in vitæ societate audiam te vero digis peccata dimetientem suæ? quæ *si visa sunt breviora, le vera qui possint videri*, cum quidquid peccatur perturbatione peccetur rationis atque ordinis? perturbata autem semel ratione & ordine, nihil potest addi, quo magis peccari posse videatur.

PARADOXON IV.

Ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται.

Omnes stultos insanire.

Ego vero te non stultum, ut sæpe, non improbum, ut semper, sed dementem, & insanum 4 rebus addicam necessariis. Sapientis animus magnitudine consilii, tolerantia rerum humanarum, contemtione fortunæ, virtutibus denique omnibus, ut mœnibus, sæptus, vincetur, & expugnabitur, qui ne civitate quidem pelli potest? quæ est enim *civitas?* Omnisne conventus? etiam furum & immanium? omnisne etiam fugitivorum, ac latronum congregata unum in locum multitudo? certe negabis. Non igitur erat illa tum civitas, cùm leges in ea nihil valebant: cum judicia jacebant: cùm mos patrius occiderat: cùm ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in rep. non erat. Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquiæ conjurationis à Catilinæ furiis ad tuum scelus, furoremque conversæ, non civitas erat? Itaque pulsus ego civitate non sum, quæ nulla erat. accersitus in civitatem sum, cùm esset in rep. consul, qui tum nullus fuerat: esset senatus, qui tum occideratr esset consentus populi liber: esset juris, & æquitatis, (*quæ vincla sunt civitatis*) repetita memoria. At vide, quam in te latrocinii tela contemserim, jactam & imminiam à te nefariam in me injuriam semper duxi. 6 pervenisse ad me nunquam putavi: nisi forte, cum parietes disturbabas, aut cùm tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. NIHIL neque meum est, neque cujusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses divinam animi mei constantiam, mea cura, vigilias, consilia, 7 quibus respublica te invitissimo stat: si hujus æterni beneficii immortalem memoriam delevisses: multo etiam magis si illam mentem unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer injuriam. Sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti: REDITUM mihi gloriosum injuria tua dedit, non exitum calamitosum: Ergo ego semper civis; & tum maximè, cum meam salutem tuis externis nationibus, ut civis optimi, commendabam, tu. 8 me nunc quidem *misi ob id eidem esse hostis, & civis potest.* An tu civem ab hoste *natura, ac loco*, non *animo factisque* distinguis? Cadem in foro fecisti: armatis latronibus templa tenuisti: privatorum domos, ædeis sacras incendisti. Cur hostis Spartacus, si tu civis? potes autem esse tu civis, propter quem aliquando civitas non fuit? 9 & me tuo nomine appellas, cùm omnes *meo discessu exsultasse rempublicam* putent? Nunquamne, homo amentissime, te circumspicies? unquamne nec quid facias considerabis, nec quid loquare? nescis EXSILIUM SCELERUM ESSE POENAM? meum illud iter ob præclarissimas res à megestas esse susceptum? Omnes scelerati atque impii, quorum tu te ducem esse profiteris, quos leges exsilio affici volunt, exsules sunt, etiam si solum non mutarunt. an cùm omnes leges te exsulem esse jubeant, non eris tu exsul? 10 Num appellatur inimicus, *qui tum telo fuerit?* ante senatum tua sica deprehensa est, *qui hominem occiderit?* tu plurimos occidisti, *qui incendium fecerit?* ædes Nympharum manu tua deflagrarunt *qui templa occuparverit?* in foro castra posuisti. Sed quid ego communeis leges profero, quibus omnibus eris exsul? familiarissimus tuus de te privilegium tulit, *ut, si in oportum Bonæ Deæ accessisses, exsulares.* Acte id fecisse, & iam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exsilium ejectus, nomen exsulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis. & quidem in operto fuisti. *Non igitur ubi quisque erit, ejus loci jus tenebit: si ibi cum legibus esse non oportebit.*

PARA-

---

1. *Quæ quoniam utro accessit.*] Est à Victoriana ed. cui acceduntmembranæ S. Victoris & Mentanam reliquæ *utrò*, vulgò; *quæ quoniam alterò accessit, &c.*

2. *In patris vita violanda.*] Dictio *violanda*, abesse poterat sententia salva, & ingrata est hæc auribus, cùm statim iterum sequatur.

3. *In vita tu, qui omni gestu moderatior, omni versu aptior esse debes, ut in syllaba, &c.*] Sic quatuordecim exemplaria ser. præ Aldi Nepotis, neque aliter Pal. prim. & Mauricianus, nisi quod deest vocula *in*, quam ceteris suis mss. non adesse, adnotavit Gulielmius, probavitque. vulgatus, *in vita, quæ, &c. debet, ut, &c.*

4. *Rebus addicam necessariis.*] Sic Pal. Gifanius prodidit in ms. suo fuisse. *adjudicam* videantur Victorii, Lambini, Suffridi, Aldique Nepotis notæ. lectionem diversitatibus mire scatentes:

5. *Etiam furum.*] Ita Palat. pr. ac tert. idem Mauric. V. Fab. quorum ultimus *etiam furium*, quod Gulielmio aptius visum, ad illud quod mox infert *fugitivorum*. Vulgati *Omnium nec conventus furorum*. Victoriani hæc, *et iam furorum*.

6. *Pervenisse ad me nunquam putavi.*] Sic Pal. & Gul. sine *tamen*, quod in vulgatis. Pal. tert. præterea exclusit, *ad me*; *licetque per me.* curiosum mihi nusquam placuit quod præcessit, *nisi forte in me injuriam?* non placet, nunquam, dictio *injuriam*. sed quidve jus loco substituam non reperio.

7. *Quibus respublica te invitissima stat.*] Est Lambini, sed mutuò fere sumptum à Victorianis, quæ mire tamen discedit à vulgatis. Palat. horum nihil omnino habent; expressere enim fere, *vigilias, consilia tua, respublica, si hujus, &c.* quomodo ferè in editione prima; nempe, *consilia respublica, si hujus.* Gulielmius promsit ex Metelli libro, *si modo inventa in rep.* unde, si auris, libens fecerit, *si monumenta in rep.* verum desperaris potius abstineamus.

8. *Ne nunc quidem: misi forte, &c.*] Vulgati, *quidem ex civis*; sed delevi suasu Pal. tertii, & Victorii item auctoritate editionis Victorinæ.

9. *Et me tuo nomine appellas.*] Ita in Lambini mss. quatuor tribus Pal. & totidem Gul. interjecerant magistelli, *exsulem.*

10. *Num appellatur inimicus, &c.*] Vitiosissima hoc loco Victorii editio; ceteræ tolerabiliores. itaque secutus sum retrò vulgatos, nisi quod ex veteribus nostris membranis pinxi *appellatur* pro *appellatus*: atque auctoritate Pal. tertii secutus. *Non* refinxerim in *Num?* argumentatur quippe à minori ad majus. Si inimicus est, qui deprensus alicubi cum telo: quid tu, cujus sica penetravit in sanctissimum Urbis locum curiam? si inimicus, qui unicum occidit; quid tu, qui plurimos? si inimicus, qui incendio grassatur, &c. sunt enim liquidiora, quam ut debeam inculcare.

PARADOXON V.

Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ, ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ, δοῦλοι.

Omneis sapientes liberos esse, & stultos omneis, servos.

LAUDETUR vero hic imperator, aut etiam appelletur aut hoc nomine dignus putetur. quo modo, aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Refrenet primùm libidines, sperme voluptates, iracundiam teneat, coërceat avaritiam, cæteras animi labas repellat: TUM INCIPIAT aliis imperare, cùm ipse *improbissimis dominis* dedecori ac turpitudini parere desierit. Jam quidem his obediet, non modo imperator, sed liber habendus omninò non erit. præclarè enim est hoc usurpatum à doctissimis, quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio. cùm verò apud prudentissimos inquam, quibus hæc inaudita non sunt: cur ego simulem me, si quid in his studiis operæ posuerim, perdidisse? Dictum est igitur ab eruditissimis viris, NISI SAPIENTEM, LIBER MIHI NE MINEM. Quid est enim *libertas? potestas vivendi, ut velis.* Quis igitur vivit, ut vult, nisi qui rectè sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est? qui *legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequatur, atque eâ vel maximè se fruitum putet, quæ id sanctum maximè esse judicat.* qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter, ac liberè: cujus omnia consilia reliquæ omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodemque referuntur: nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius voluntas, atque judicium: cui quidem etiam (quæ vim habere maximam dicitur) Fortuna ipsa cessit; sicut sapiens poëta dixit; *Suis & ipsa Roma viribus ruit.* Solet igitur hoc contingere sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etsi ita esse, pluribus verbis disserendum est: 1 illud tamen & breve & confitendum est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. 2 Igitur omnes improbi, servi, nec hoc tam re est, quàm dictu inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt, eos esse servos, ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo jure civili: sed, *si servitus sit, sicut est, obedientia fracti animi, & abjecti & arbitrio carentis,* quis neget, omneis leveis, omnes cupidos, omneis denique 3 improbos, esse servos? An ille mihi liber, cui mulier imperat? cui leges imponit, præscribit, jubet, vetat quod videtur? qui nihil imperanti negare, 4 nihil recusare audet? poscit? dandum est: vocat? veniendum: ejicit? abeundum: minatur? extimescendum. Ego verò istum NON MODO servum, sed nequissimum servum, etiam si in amplissima familia natus sit appellandum puto. 5 Atque ut in magna stultorum familia sunt alii lautiores (ut ubi videntur) servi, sed tamen servi arrogantes ac tolerabiles stultitiæ suæ; quos signa, quos tabulæ, quos cælatum argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. *Et sumus,* inquiunt, *civitatis principes.* Vos verò ne conservorum quidem vestrorum principes estis. Sed ut in familia, qui tractant isti, qui tergunt, qui ungunt, qui verrunt, qui spargunt, non honestissimum locum sed vilissimum tenent: sic in civitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius civitatis locum pænè infimum obtinent. *Magna,* inquis, *bella gessi: magnis imperiis, & provinciis præfui.* Gere igitur animum laude dignum. Ecthionis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Omitto, unde sustuleris, & quomodo habeas. intuentem te, admirantem, clamoresque tollentem cùm video, servum te esse ineptiarum omnium judico. *Nonne igitur sunt ista festiva?* Sunt, nam nos quoque oculos eruditos habemus. 6 sed obsecro te, ita venusta habentur ista, 7 non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum videret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cùm ipse totam Corinthum contemsisset: UTRUM illum civem excellentem, an atrienſem diligentem putaret? Reviviscat M. Curius, aut eorum aliquis, quorum in villa, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; & videat aliquem summis populi beneficiis usum, barbatulos mullos 8 exceptantem de piscina, & pertractantem, & murænarum copia gloriantem: nonne hunc hominem ita servum judicet, ut ne in familia quidem dignum majore aliquo negotio putet? AN FORUM servitus dubia est, qui cupiditate peculii nullam conditionem recusant durissimæ servituris? HEREDITATIS spes quid iniquitatis in serviendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non observat? loquitur ad voluntatem: quidquid denuntiatum sit, facit: assectatur, assidet, muneratur. quid horum est liberi? quid denique servi non inertis? Quid? jam illa *cupiditas* (quæ videtur esse liberalior) *honoris, imperii, provinciarum, quam dura est domina?* quàm imperiosa! quàm vehemens! Gethego homini non probatissimo, servire coëgit eos, qui sibi esse amplissimi videbantur; munera mittere, nocte venire domum ad eum, precari, denique supplicare, quæ servitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cùm cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus ex conscientia peccatorum, timor? quàm est illa misera, quàm dura servitus! adolescentibus paullo loquacioribus est serviendum: omnes, qui aliquid scire videntur, tamquam domini, timentur. 9 Judex verò quantum habet dominatum? quo timore nocenteis afficit? an non est *omnis metus, servitus?* Quid valet igitur illa eloquentissimi viri, L. Crassi, copiosa magis quam sapiens oratio? ERIPITE NOS EX SERVITUTE. quæ est ista servitus, tam claro homini, tamque nobili? Omnis animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, servitus est. NOLITE *sinere nos cuiquam servire.* In libertatem vindicari vult? minimè. Quid enim adjungit? NISI *vobis universis.* Dominum mutare, non liber esse vult. QUIBUS & *possumus & debemus.* Nos verò, siquidem animo excelso & alto, & virtutibus

1. *Illud tamen & breve, & confitendum est.*) Sic Maur. & Palat. tert. & quæ sed. vett. imò ipsamet Victoriana. Vulgata, *illud tamen brevi confitendum est.*

2. *Servi igitur omnes improbi.* Sic Pall. omn. & Gal. secundus; præterea notæ geminat vocabulum *servi*, non sine venere. *Servi igitur omnes improbi servi.*

3. *Improbos esse servos.*) Gulielmius edi voluit ex Mauric. *improbos & servos ipsi.* & enim pro *etiam familiare esse Ciceroni.*

4. *Non intercessionem audet.*) Verbum *recusare* non conspicitur in Mauric. habetque pro *exaggerationem* adjectione Gulielm. & verò id quoque edidone sea ejecit Aldus Nepos, sed sine suffragiis horum fuorum.

5. *Atque ut in magna stultorum familia, &c.*) Locus vexatissimus si quis am in Cicerone, nos repræsentavimus editionem Victorii; proximè accedentem ad exemplaria calamo exarata; cui & acquiescebat Gul. eim. Aldus Nepos pedibus bat in conjecturam Gifanii, quam expressit in Nonii suis Suffridus, quæ videantur. Ego post tot articulos cupidum non dimitto.

6. *Sed obsecro te, ita venusta ista, non ut vincula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum.*) Iubet enim ut tabulæ & signa artificum sint oblectamenta nostra, non vero vincula, quæ to os nos teneant, ac possideant. *Vincula* tamen hic non patitur & *jocula* reponit *Is. Vossius.*

7. *Non ut vincula virorum, &c.*) Legendum censet Salmasius: *non ut jocula virorum sint, sed ut oblectamenta puerorum*, ὡς μὲν οὐκ ἐς ἀνδρῶν παίγνια, ἀλλὰ παιδαρίων παίγνια. Hodie *jocalia* vocamus lapillos illectilem omnem gemmarum, qua mulieres oblectantur. Latini vetères *jocalium* dixere id omne, ex quo aliquis voluptatem caperet, & in quo maximè adquiesceret, Græci παίγνιον. Vide *Salm. Plin.*

8. *Exceptantem de piscina.*) Non capio; sed tamen communicandam videtur publico scriptura Pal. sec. quæ, *exultantem*; ut innuat multos istos ad dominivocem ultrò accelsisse ad ejus manum.

9. *Judex verò quantum habet dominatum.*) Sic & mss. nostri neque inclinandum in Lambini *index*. neque enim index sumit: jam enim accusavit suum reum, simulatque indicis nomen accepit. cæterùm digna videtur notatione scriptura Pal. tertii, *qui tum habetur.*

exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. Tu posse te dicito, quoniam quidem potes: debere ne dixeris: 1 quoniam *nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non reddere.* Sed hæc hactenus. Ille videat, quomodo imperator esse possit: cum cum ne liberum quidem esse ratio & veritas ipsa convincat.

PARADOXON VI.

Ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος.

Solum sapientem esse divitem.

QUAE est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? Ioluine tu dives? Ito di immortales, egone me audivisse aliquid, & didicisse, non gaudeam? Solusne dives? Quid si ne dives quidem? quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus *divitem?* aut hoc verbum, in quo homine ponimus? opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter vivendum facilè contentus sit: qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. ANIMUS oportet tuus, se judicet divitem, non hominum sermo, neque possessiones 2 tuæ: nihil sibi deesse putet, nihil curet amplius. satiatus est, aut contentus etiam pecunia? concedo, dives es. sin autem propter aviditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini *ne honestus quidem possit esse ullus:* si quotidie fraudas, decipis, polis, pacisceris, aufers, eripis: si socios spolias, ærarium expilas: si testamenta amicorum exspectas, aut ne exspectas quidem, atque ipse supponis: hæc utrum abundantis, an egentis signa sunt? *Animus hominis, dives, non arca appellari solet.* quamvis, illa sit plena, dum te tenuem video, divitem non putabo, etenim ex eo, quantum cuique satis est, metiuntur homines divitiarum modum. Filiam quis habet? pecunia est opus duas? majore. plures? majore etiam. & si, ut ajunt Danai, quinquaginta sint filiæ: tot dotes magnam quærunt pecuniam, QUANTUM enim cuique opus est, ad id accommodatur ut ante dixi, divitiarum modus, qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ brevi tempore maximas copias exhaurire possint; hunc quo modo ego appellabo divitem, cum ipse etiam egere se sentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, *neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus:* 3 quod populus Romanus tantis vectigalibus jampridem vix potest. ergo hoc proposito, numquam eris dives antè, quam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri sex legiones, & magnas equitum, ac peditum auxilia possis. Jam fatetis igitur non esse te divitem, cui tantum deest, ut expleas id, quod exoptas. itaque istam *paupertatem*, vel potius *egestatem*, ac *mendicitatem* tuam numquam obscurè tulisti. Nam ut iis, qui honestè rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæstu: sic, qui videt domi tuæ patere accusatorum atque indicum consociatos greges; qui nocentes & pecuniosos reos eodem te auctore corruptelam judicii molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrociniis intercisas, pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum 4 ad defænetendas, diripiendasque provincias: qui expulliones vicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum servis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones vacuas, qui proscriptiones locupletium, qui cædes municipiorum, qui illam Sullani temporis messem recordetur, qui testamenta subjecta, qui sublatos tot homines; qui denique *omnia venalia*, dilectum, 5 decretum, alienam, suam sententiam, forum, domum, vocem, silentium: quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? cui AUTEM quæsito opus sit, quis umquam hunc verè dixerit divitem? est enim *divitiarum fructus in copia*: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam numquam assequere, numquam omnino es futurus dives. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè (est enim ad vulgi opinionem mediocris; ad tuam, nulla; ad meam, modica) de me silebo: de te loquar. Si censenda nobis, atque æstimanda res sit, utrum tandem pluris æstimemus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, & qui illam pecuniam repudiabat? utrum aurum Samnitum, an responsum M. Curii? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui ejus hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? *Hæc profectò, quæ sunt summarum virtutum, pluris æstimanda sunt, quam illa; quæ sunt pecunia.* Quis igitur (si quidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita divitissimus habendus sit) dubitet, quin in virtute divitiæ sint? quoniam NULLA possessio, nulla vis auri, & argenti, pluris, quàm virtus æstimanda est. O dii immortales: non intelligunt homines, quàm *magnum vectigal sit parsimonia!* venio enim jam ad sumptuosos: relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis 7 sexcenta sestertia? ego centena ex meis: illi aurata tecta in villis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem. 8 & vestem infinitè concupiscenti, 9 non modo ad fructum ille est sumptus, sed etiam ad fænus, exiguus. ex meo tenui vectigali, detractis sumtibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? cujus possessio quo est major, eo plus requirit ad fruendam: an quæ suis se viribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum, ac temporum vitio aliquantum etiam ipse fortasse in hujus sæculi errore versor? M. Manilius patrum nostrorum memoria (ne semper Curios, & Luscinos loquamur) pauper tandem fuit, habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. 10 nos igitur divitiores, qui plura habemus? utinam quidem sed NON ÆSTIMATIONE CENSUS, verùm victu, atque cultu terminatur pecuniæ modus, non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est: contentum verò suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæque divitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores, præda, & areas quasdam magno æstimant, quòd ei generi possessionum 11 minime quasi noceri potest: quanti est æsti-

---

1. *Quoniam nihil quisquam debet.)* Vox initialis videtur supervacua. sanè cum lineæ præcedenti habeatur *quoniam quidem*, addicentibus omnibus fere mss. odiosè hæc quoque repetuntur.

2. *Tuæ, nisi sibi deesse putet, nihil curet amplius, satiatus sit, aut, &c.)* Aramm. Pal. & quos consuluit Gulielm. primo editi: *tua qui si sibi nihil deesse putat, nihil curet amplius, sat habet, aut, &c.* nostræ scripturæ accedit edicio Victorii, si quod ea, *putat* item curat.

3. *Populus Rom. tantis vectigalibus.)* Participalem ex abjecit ut non necessariam ex fide librorum scriptorum, & ex impressis vetustissimi cujusque, neque aliter Victorius.

4. *Ad defænerandas, &c.)* Liber scriptus Gulielmi, *defœnandas*: unde ipse quærebat aliquando legendum *defœnandas*.

5. *Dilectum, decretum.)* Paulus Manutius conjiciebat, *decretum*. Gulielmus, *edictum*. Poltero habet *delectum*. Mihi vulgata lectio satisfacit; ut dicat ad milites adscitos vel non adscitos pronunciari vel non denunciari præsidem pecunias dimittique. Wolfius accommodat vendit omnia functionum earum quæ lucrosæ erant.

6. *Qui illam pecuniam repudiabat.)* Dictio *pecuniam* non est in Pal. tert. & poterat abesse salva sententia.

7. *Sexcenta sestertia.)* Locum hunc pro vitioso habet Budæus libro de Asse secundo.

8. *Et vestem infinitè concupiscenti.)* Palat. sec. habet & *vestem vestrate*; aut certè *vestiarè concup.* quæ quid sibi velit examinabunt curiosiores.

9. *Non modo ad fructum ille est sumptus, &c.)* Sic edidi antiquitus, sic mss. nostri aliorumque. voluit tamen Lambinus, *non modo ad sumptum ille fructus*; aut potiùs Aldus Nepos, quasi inventum in unis membranis, cum tamen viginti & amplius tueantur scripturam priorem quæ hoc vult, tantum abesse ut sexcenta illa sufficiant ad sumtus domesticos, ut ne quidem satis sine ad dissolvendum fœnus.

10. *Nos igitur divitiores qui plura habemus? utinam quidem.)* Ita primæ edd. & mss. nostri omnes. sublequentes enim, *divitiores sumus qui plura habemus? utinam quidem essemus.* supervacaneè.

11. *Minimè quasi noceri possit.)* Gul. Emilius conjiciebat *casu noceri*. nescio an verè. *quasi* enim notat etiam fere, ut multis ostendit Manutius Nepos.

1. Ne

æstimanda virtus? quæ nec eripi, nec surripi potest umquam: neque naufragio, neque incendio amittitur: 1 nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? quâ præditi qui sunt, soli sunt divites. Soli enim possident res & fructuosas, & sempiternas: solique (quod est proprium divitiarum) contenti sunt rebus suis, satis esse putant, quod est: nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem, & avari, quoniam incertas, 2 atque in casu positas habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inventus est, cui, quod haberet, esset satis; non modò non copiosi ac divites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

1. *Nec tempestatum nec temporum perturbatione mutatur.*) Haud secus olim edit. & sic Pall. omnes, item plerique Aldi Nepotis codices. Gul. probavit veteris editionis lectio, *perturbatione moveatur.* in Palat. prim. exstat, *nec vi tempestatum*, quod & in uno Manutiano.

2. *Atque in casu positas.*) Gul. elmi Maur. *in usu* quod ei non displicet; quia, inquit, utuntur, opus habent quæsito, ut sumptus reficiatur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSULATUS, AD M. TULLIUM FRATREM.

Etsi tibi omnia suppetunt, quæ consequi ingenio, 1 aut usu homines, aut diligentia possunt: 2 tamen amore nostro non sum arbitratus alienum, ad te perscribere ea, quæ mihi veniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti. non ut aliquid ex iis novi adjicerem: sed ut ea, quæ in re dispersa, atq; infinita viderentur esse, ratione, & distributione sub uno aspectu ponerentur. 3 Quamquam *plurimum natura valet*, tamen videtur in paucorum mensium negotio posse *simulatio naturam vincere*. Civitas quæ sit, cogita. quid petas, qui tis. Prope quotidiè ad forum tibi descendenti 4 meditatum hoc sit, NOVUS SUM. CONSULATUM PETO. ROMA EST. Nominis novitatem dicendi gloria maxime sublevabis. Semper ea res plurimum dignitatis habuit. Non potest, qui dignus habetur patronus consularium, indignus consulatu putari. Quamobrē, quoniam ab hac laude proficisceris, & quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum venito, quasi in singulis causis judicium de omni ingenio futurum sit. Ejus facultatis adjumenta quæ tibi scio esse sepositā, *ut parata ac prompta sint, cura*; & sæpe, quæ de Demosthenis studio & exercitatione scripsit Demetrius, recordare. Deinde & AMICORUM multitudo genera appareant: habes enim ea, 5 quę novi habuerunt; omneis publicanos, totum ferè equestrem ordinem, 6 multa præterea mancipia, multos absentes defensos cujusque ordinis, aliquot collegia: præterea *studio dicendi sanctiatos*: plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. Hæc cura ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant, & qui debent tua causa, referendæ gratiæ; & qui volunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore. Etiam hoc multum videtur adjuvare posse *novum hominem*, hominum nobilium voluntas, & maximè consularium. PRODEST quorum in locum ac numerum pervenire velis, ab his ipsis loco, ac numero dignum putari. Hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos 7 allegandum; persuadendumque est iis, nos semper cum optimatibus de rep. *sensisse*, minimè populares fuisse. si quid *locuti* populariter, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. Pompejum adjungeremus, ut eum, qui plurimùm posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certè non adversarium. Præterea adolescenteis nobileis elabora, ut habeas, vel ut teneas, studiosos tui quos habes. Multum dignitatis afferent. Plurimos habes: perfice ut sciant, quantum in his putes esse. 8 si adduxeris, ut ii, qui non nolunt, cupiant, plurimum proderunt. Ac multum etiam novitatem tuam adjuvat, quòd ejusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit, qui audeat dicere, plus illis NOBILITATEM, quàm tibi VIRTUTEM prodesse oportere. 9 Jam P. Galbam, & L. Cassium, summo loco natos, quis est, qui petere consulatum putet? vides igitur amplissimis ex familiis homines, 10 quod sine nervis sint, tibi pares non esse. At Antonē & Catilina molesti sunt. Immò 11 homini novo, industrio, innocenti, diserto, gratioso apud eos, qui res judicant, *optandi competitores*: ambo à pueritia sicarii, ambo libidinosi, ambo egentes. Eorū alterius bona proscripta vidimus, vocem deniq; audivimus jurantis, *se Romæ judicio æquo cum homine Græco certare non posse*: & ex senatu ejectum scimus. Optima verò censorum existimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, cùm ad tabulam quos poneret non habebat. quo tamen *in magistratu amicam*, quam palàm domi haberet, 12 de machinis emit. In petitione autem consulatus 13 caupones omneis cōpilare

2. *At usu hominet.*] Muretus autumat vocem *homines* temerè additam, & prius *consequi* τὰς ἐπιτεύξεις positum, lib. VII. Variar. lect. cap. XI. restat tamen in mss. nostris.

3. *Tamen amore nostro.*] Sic membranæ, non nostræ solùm, sed Valerii Probi veteris, vulgari, *tamen ab eo.*

3. *Quamquam igitur, &c. vincere.*] Monuit Puteanus totam hanc periodum non inveniri in libro veteri.

4. *Meditatum hoc sit.*) Ita Palermi editio, alia *meditandum*, quomodo & exemplaria ejus scripta, & nostra.

5. *Quę novi habuerunt: omneis.*] Sic Vict. nam Lambinus *quæ novi non habuerunt*, contra mss. nostros, qui tamen *omneis*. Mureçus d. l. arbitratur *habuerunt* esse à glossa, & *novi* legendum priore Syllaba longa, tanquam verbum præteritum.

6. *Multa præterea mancipia.*] Cùm paulò post repetatur vox *præterea*, non abhorreo ab *multa propria* meum, ut est in Pal. & M.

7. *Allegandum persuadendumque est iis.*] Vox postrema, non est in Pal. neque admodum requiritur.

8. *Si adduxeris, ut ii qui non nolunt, cupiant?*] Est à Palatino nostro, neque aliter eruit è suo Turnebus lib. XXV. cap. 3. Adverss. vulgati, *Quod si adduxeris ut ii qui non volunt cupiant*; neque aliter Victorius at posteriores, *Quod si add ut ii qui nolunt, ut cupiant.* minus rectè: nemo enim non nolunt, qui frigidè volunt.

9. *Jam P. Galbam, &c.*] Muretus d. cap. putat legendum *Nam.* sed contra mss. eum tamen secutus Lamb.

10. *Quod sint nervis sint.*] Est à nostris libris & Turnebi. publicati, *quasi sine nervis sint.*

11. *Homini novo, industrio, &c.*] Malebat Claud. Puteanus, *novæ.*

11. *De machinis emit.*] Ma emendatam vocem cupit mutatam Palermus, tuentem se omnium scriptorum auctoritate.

13. *Caupones omneis compilare.*) Editiones præcedentes interpositum habebant *cauponis*: hic *compilare*: quæ syllaba non erat in ms. Palat. sed M. & vidit turbando loco esse Palermus.

late per turpissimam legationem maluit, quàm adesse, & populo Rom. supplicare. Alter verò, dii boni, quo splendore est? primùm nobilitate eadem: 1 num majore? non, sed virtute; quamobrem, quòd inanius, umbram suam metuit: hic *ne leges quidem*, natus in patris egestate, educatus in fororis stupris, *corroboratus* in cæde civium; cujus primus ad rempub. aditus in equitibus Rom. occidendis fuit. Nam illis, quos meminimus, Gallis, 2 qui tum Titinorum ac Tanusiorum capita demebant, Sulla unum Catil nam præfecerat, in quibus ille hominem optimum Q. Cæcilium, fororis suæ virum, equitem R. nullarum partium, cum semper natura, tum etiam *ætate jam quietum*, suis manibus occidit. Quid ego nunc dicam? petere eum consulatum, qui hominem carissimum populo Rom. M. Marium inspectante populo R. 4 vitibus per totam urbem ceciderit? ad busum egerit? ibi omni *5 cruciatu virum lacerarit?* stanti collum gladio sua dextera secuerit, cum sinistra capillum ejus a vertice teneret? caput ut manu tulerit, cum inter digitos ejus rivi sanguinis fluerent? qui postea cum histrionibus, & cum gladiatoribus ita vixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adjutores haberet? qui nullum in locum tam sanctum, ac tam religiosum accessit, in quo non, etsi in aliis culpa non esset, tamen ex sua nequitia *dedecoris suspicionem* relinqueret? qui ex curia Curios & Annios, ab atriis 6 Sapalas, & Carvilios, ex equestri ordine 7 Pompilios, & Vettios sibi amicissimos compararit? qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine *artis & efficacitatis*, ut prope in parentum gremiis prætextatos liberos constupraverit? Quid ego nunc tibi de Africa, quid de testium dictis scribam? nota sunt: & ea tu sæpius legito. Sed tamen hoc mihi non prætermittendum videtur, quòd primum ex eo judicio tam *egens* discessit, quàm quidam judices ejus. 8 ante illud judicium fuerunt: deinde tam *invidiosus*, ut aliud in eum judicium quotidie flagitetur. Hic se sic habet, ut magistratum petat, etiam si quierit, quam ut contemnat, si quid commoverit. Quanto melior tibi fortuna petitioni data est, quàm nuper homini novo C. Cœlio? ille cum duobus hominibus ita *nobilissimis* petebat, ut tamen in iis omnia pluris essent quàm ipsa nobilitas: summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio, ac diligentia petendi. 9 Tamen eorum alterum Cœlius, etiam cum multo esset inferior genere, superior nulla re, pænè superavit. Quare si facies ea, quæ tibi natura, & studia, quibus semper usus es, largiuntur, quæ temporis tui ratio desiderat, quæ *potes*, quæ *debes*: non erit difficile certamen cum iis competitoribus, qui nequaquam sunt tam *generosi segnes*, quàm *vitiis nobiles*. QUIS ENIM reperiri potest tam improbus civis, qui velit uno suffragio duas in rempublicas distringere? Quoniam quæ subsidia novitatis haberes, & habere posses, exposui; nunc de magnitudine petitionis dicendum videtur. Consulatum petis, quo honore nemo est, 10 quin te *dignum* arbitretur: sed multi *qui invideant*. Petis enim homo ex equestri loco summum locum civitatis atque ita summum, ut forti viro dicendo, innocenti, multo ille idem honos plus amplitudinis, quam ceteris afferat. Noli putare, eos, qui sunt eo *honore usi*, non videre, tu cùm idem sis adeptus, quid dignitatis habiturus sis. Eos verò, qui consularibus familiis nati *locum majorum* consecuti non sunt, 11 suspicor tibi, nisi qui admodum te amant, invidere. Etiam *novos homines prætorios* existimo, nisi qui 12 tuo beneficio vincti sunt, nolle abs te se honore superari. Jam in *populo* quàm multi invidi sint, quàm multi consuetudine horum annorum ab hominibus novis alienati venire tibi in mentem certò scio, esse etiam nonnullos tibi iratos *ex ipsa causa*, quòd egisti, necesse est. Jam illud tute circumspicito quòd ad Cn. Pompeji gloriam augendam tanto studio te dedisti. num quos tibi putes ob eam causam esse amicos. Quamobrem cùm & summum locum civitatis petas: & videas esse studia, quæ tibi adversentur, adhibeas necesse est omnem rationem & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magistratuum divisa est in duarum rationum diligentiam: quarum altera in *amicorum studio*, altera in *populari voluntate* ponenda est. Amicorum studia beneficiis, & officiis, & vetustate & facilitate, ac jucunditate naturæ parta esse oportet. Sed hoc nomen AMICORUM in petitione latiùs patet quàm in cetera vita. Quisquis est enim, qui ostendat aliquid in te voluntatis, qui colat, qui domum ventitet, is in amicorum numero est habendus. Sed tamen, qui sunt amici ex *causa honestiore*, cognitionis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicujus necessitudinis, his catum & jucundum esse maximè prodest. 14 Deinde ut quisque est intimus, ac maximè domesticus, ut is amet, & quàm amplissimum esse te cupiat, valde elaborandum est: tum ut tribules, ut vicini, ut clientes, ut denique liberti, 15 postremo etiam servi tui: nam ferè OMNIS SERMO ad forensem famam à domesticis emanat auctoribus. 16 Denique instituendi sunt cujusque generis amici:

---

1. *Num majore? non; sed virtute quamobrem, quod inanius umbram, &c.*) Secutus sum fidem Palatin. corroboratam membranis Turnebi, neque divertebat Manutius quod is *magnus*. Victorii ceterorumque editio hic vitiosissima est: Lambini verò licentiosissima. interim non displicet mihi conjectura Palerni, *num majore re? non, &c.* Puteanus rorum locum sic legendum putabat: *Alter verò. Di boni! quo splendore est? primùm eadem, num majore virtute? non: sed audacia. quamobrem? quia timet umbram suam metuit. hic ne leges quidem; natus in patris egestate, educatus in fororis stupris, corroboratus in cæde civium, &c. Gallis, qui tum Catilinarios, ac Volturcium eorum ac Tanusiorum capita, &c.*

2. *Qui tum Titinorum ac Nannianorum ac Tanusiorum capita.*) Revocavi scripturam Victorianæ editionis, præterquam quod loco *tantum* suppoſuerim *eum* jubente mss. Turnebi & nostris duobus, qui præterea nullo apice dissentiebant ab nominum horum scriptione. Lambinus conjecturas aliorum nobis obtulerat, non ineptas eas quidem, sed tamen conjecturas: tanquam nullos alios occidere potuisset Catilina, quàm nominatos ab Asconio.

3. *Petere eum consulatum.*) Ejeci *eorum* glossographi pannum, quod erat in edd. prioribus, volentibus authenticis nostris.

4. *Viribus per totam urbem.*) Non ausus fui excludere lectionem à Turnebo repertam in veteri suo, sibi tamque Mac Palat. præcipuè cùm & aliorum exemplaria scripta præferrent *viribus*, vulgari *virgâ*; ignoratione antiquitatis.

5. *Cruciatu virum lacerarit? stanti collum, &c.*) Omnia bene haberent nisi & nostri discederent à vulgata. nam M. *cruciatu virolae* ac Palat. *cruc. lac. viro stante, &c.* videantur aliæ lectiones apud Turnebum. Volareanus legit, *vivo stantis*: minus rectè. nam summa est in eo immanitas, quod sic stanti caput amputat, non sedenti, non in genua flexo. Put. legendum arbitrabatur *spirantis*.

6. *Sapalas.*) Idem Puteanus reponebat *Scapulas*.

7. *Pompilios & Vettios.*) Ita proximè liber Turnebi & Palatinus, nempe *Vettios*. in M. erat *Vettios*. vulgari, & *Gnæos*.

8. *Ante illud judicium fuerunt.*) Vox *fuerunt* non est in Maur. & poterat tolli.

9. *Tamen eorum alterum Cælius.*) Publicani interjecerant, cùm deesset *alter Cælius*, quorum verborum nihil est in Turnebianis, in Palatin. in Maur. interpretis proculdubio fuit. sic & mox suspecta mihi admodum *etiam cum multo esset*, tanquam glossæ. & verò illud *etiam* non apparet in mss. nostris aut Turnebi.

10. *Quin te dignum arbitretur.*) Est à Turnebi ms. cui accedit Maur. & Pal. hactenus cum, *quin te non dignum*.

11. *Suspicor tibi nisi qui adm. amant invidere.*) Pal. *nisi si qui*. quomodo & classici sæpe locuti sunt & ille noster. potrò adientio, pene Lambino, detrahendum. hinc *suspicor*, seu spurium; aut etiam legendum, *sibi non invidere*. omnino negem. mox quoque deleri poterat *existimo*; ut omnia adhuc pendeant ab *putare* illo superiori.

12. *Tuo beneficio vinci.*) Maur. *juncti*. malim *victi*, quod & Palermo in mentem venit.

13. *Eam causam esse amicos.*) Lambini editio, *esse non amicos*. quomodo conjecerat Turnebus. sed sic nulli mss. itaque *amicos* interpretabimur locutionem figuratâ videatur Palermus.

14. *Deinde ut quisque intimus.*) Si non modò Turnebi ac Puteani codex, sed & Palatinus; ut omittam eos, quos laudat Lambinus. inepte antea *quisque optimus*.

15. *Postremo etiam servi tui.*) Ita emendare se autumat Muretus lib. VII. Var. lect. cap. 12. cùm tamen ita quoque inveniatur in Victoriana, aliisque edd. legerat. *pro, servitus*.

16. *Denique instituendi sunt, &c.*) Secutus sum interpunctionem à Mureto proditam d. cap. 12. nam ex textu vulgata nulla extundi queat

amici: ad speciem, homines illustres honore ac nomine; qui etiam si suffragandi studia non navant, tamen afferunt petitori aliquid *dignitatis* ad jus obtinendum magistratus; ex quibus maximè consules, deinde tribuni plebis ad conficiendas centurias, homines excellenti gratia. 1 Qui abs te, tribum aut centuriam, aut aliquod beneficium, aut habeant, aut ut habeant speres; eos prorsus magnopere, & compara, & confirma. nam per hos annos homines *ambitiosi* vehementer a omni studio, atq; opere laborarunt, ut possent a tribulibus suis ea quæ peterent, impetrare. Hos tu hominum, 3 quibuscumq; rationibus, ut ex animo, atque ex illa summa voluntate tui studiosi sint, elaborato. Quod si *sunt grati* homines essent, hæc omnia tibi parata esse debebant, sicut 4 parata esse confido: nam hoc biennio quattuor sodalitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, 5 C. Orcinii; horum in causis ad te deferendis quidnam eorum sodales tibi receperint & confirmarint, scio. nam interfui. Quare hoc tibi faciendum est, ut hoc tempore ab iis, quod debent, exigas sæpè commonendo, rogando, confirmando, curando: ut intelligant, nullam te unquam aliud tempus habiturus referendæ gratiæ. profectò homines & speculi quorum tuorum officiorum etiam recentibus beneficiis 6 ad studium navandum excitabantur. Et omnino quoniam eo genere amicitiarum 7 petitio tua maximè munita est quod causarum defensionibus adeptus es: fac ut planè in omnibus quos divinctos tenes, descriptum ac dispositum cuique munus sit. & quemadmodum nemini illorum molestus nulla in re umquam fuisti; sic cura ut intelligant, omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, *ad hoc tempus* referre. Sed quoniam tribus rebus homines maximè ad benivolentiam, atq; ad hæc suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adjunctione animi, vel voluntate: animadvertendum est quemadmodum cuique horum generi sit inserviendum. MINIMIS BENEFICIIS homines adducuntur, & ut satis cautæ putent esse ad studium suffragationis: nedum iis quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos, non intelligant, si *hoc tuo tempore* tibi non satisfecerint, se probatos neminiumquam fore. quod cùm ita sit, tamen rogandi sunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, iis vicissim nos obligari posse videamur. Qui autem SPE tenentur, quod genus hominum multo etiam est diligentius, atq; officiosius; iis fac ut propositum ac paratum auxilium tuum esse videatur: denique ut spectatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentemque videre te planè atq; animadvertere, quantum a quoque proficiscatur, appareat. Tertium illud genus est STUDIORUM VOLUNTARIUM, quod agendis gratis, accommodandis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisq; studiosus esse tui videbitur, significanda erga illos pari voluntate, adducenda amicitia in spem familiaritatis, & consuetudinis confirmari oportebit. Atque in iis omnibus generibus judicato & perpendito, *quantum quisque possit*; ut scias & quemadmodum cuique inservias & quid a quoque exspectes & postules. Sunt enim quidam homines in suis vicinitatibus, & municipiis *gratiosi*; sunt *diligentes* & *copiosi*; qui etiam si antea non studuerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare ejus causa, cui debent aut volunt, facilè possunt. his hominum generibus sic inserviendum est, ut ipsi intelligant, te videre quid a quoque exspectes, sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autem alii, qui aut *nihil possunt*, aut etiam *odio sunt* tribulibus suis: nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore, hos *internoscas* videto; ne, spe in aliquo majore posita, præsidii parum comparetur. Et quamquam patris & fundatis amicitiis fretum ac munitum esse oportet, tamen in ipsa petitione amicitię permulcę, ac pertutiles comparantur. nam in ceteris molestiis habet hoc tamen 9 petitio commodi, ut possis *honestè*, quod in cetera vita non queas, quoscumque velis, adjungere ad amicitiam: quibuscum si alio tempore agas, 10 ut te utantur, absurdè facere videare: in petitione autem nisi id agas, & cum multis, & diligenter, 11 nullus petitor esse videare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse NEMINEM (nisi aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adjunctus) à quo non facilè, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas: modò ut intelligat, te magni æstimare, ex animo agere, benè se ponere, fore ex eo non brevem & *suffragatoriam*, sed firmam & perpetuam *amicitiam*. Nemo erit, mihi crede, 12 in quo modò aliquid *virtutis* sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat: præsertim cùm tibi hoc casus afferat, ut ii tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc, quod ego te hortor, 13 non modò non assequi, sed ne incipere quidem possint. Nam quid incipiat Antonius homines adjungere, atque invitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare non possit? mihi quidem STULTIUS nihil videtur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. EXIMIAM quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, 14 nullis suffragantibus meritis, honore afficiant. 15 ut quidem homo iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, 16 nullis amicis sæptus, hominem plurimorum studio, atque omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna *culpa negligentia* fieri non potest. Quamobrem

---

quæ senior sententia. ceterùm admisi, *ad jus obtinendum*, persuasus à Guilielmio; tanto quidem facilius, ut quod sic etiam extaret in Palatino; perplacerentque Turnebo, annotassentque nonnulli, id quoque hærere in libris suis plurearis.

1. *Qui abs te tribum aut centuriam, aut aliquod.*) Sic rursus Pal. quomodo & Turneb. libet vetus primitus impressi, *qui tribunos centuriam, ut aliquod*, &c. ubi Puteanus putabat delenda tria verba priora.

2. *Omnia studia atque opera.*) Lambinus reposuit, *opera*, secutus, inquit conjecturam Turnebi, ut alterum æquè Latinum, licet non æquè usitatum.

3. *Quibuscunque rationibus, ut ex animo.*) Addiderant librarii de suo, *rationibus tibi adjungere poteris, ut ex animo*; quæ abscidi auctoritate Mss. præsertim cùm & Pal. & Victoriana non agnoscerent, *tibi adjungere*.

4. *Parata esse confido.*) Edidi ferè *concreto*, sed contra Turnebianum exemplar, & Palatinum.

5. *C. Orcinii.*) In Turnebi liber, neque abibant nostri nisi quod Pal. *Corbini*. M. verò *Chorcini*, vulgatè *L. Cervini*, ac *Orcinii* mentio est in Clementina.

6. *Ad eum navandum.*) Haud aliter Palatin. noster, ne putemus eadem ratione hunc cum Turnebano vulgati *servandum*.

7. *Petitio tua munita est.*) Alii addidere *initio*, ut est. Muretus inde fingebat *munita*, sed primum servatur à multis plerisque.

8. *Ut sine ulla putent esse ad studium suffragationis.*) Istud enunciatius nimis quàm vulgatum, *putent se sibi ad studium suffr. dedisse* cujus nihil videtur mss. Turneb. M. Palat. qui tres libri in proximè sequentibus ubique conspirant. quare quidquid nobis emendatum est, iisdem auctoribus factum esse, noris lector.

9. *Petitio commodi, ut possis honestè.*) M. *notitia commodi peterbon.* Pal. *nec tia commodi potest hon.* Idem libri statim habent *inimicitiam*, loco *amicitiam*.

10. *Ut te utantur.*) Triga hæc verborum non comparet in exemplaribus nostris, neque videtur necessaria. haud autus tamen tollere quod taceret hæc Turnebus; & duobus testibus semper credi non debeat.

11. *Nullus petitor.*) Palatinus, *nullius*, neque aliter ferè fuisse videtur in M. & placeret ut subintelligatur *reis*, aut simile quid. nisi malimus indicare eum qui parvi sit pretii.

12. *In quemodò aliquid virtutis.*) Pal. ac M. non habent vocem virtutis. & poterat abesse. quid quod & Lambinus prodit deletam in Turnebiano?

13. *Non modò non assequi.*) Negativum secundo loco positum non est in Pal. aut M. & permolicet.

14. *Nullis suffragantibus meritis.*) Dictio *meritis* non est in nostris ut nec in Turnebi vetere. Pal. præterea tantum habet *nullis*.

15. *Ut quidem homo iners.* Ita codex Turnebi; neque recedit Pal. aut M. quàm quod hic addat, *hominem quam iners*? ille *hominis quam iners* ex quo Gulielmius legebat, *ut quidem homo nequam, iners*, &c. rectissimè.

16. *Nullis amicis sæptus.* Verbum *sæptus*, non est in Pal aut duobus Lamb. & poterat expungi tanquam interpretis additamentum.

1. *Per*

obrem omneis centurias multis & variis amicitiis cura ut confirmatas habeas: & primùm, id, quod ante oculos est, senatores, equitesque R. ceterorum ordinum navos homines & gratiosos complectere. multi homines urbani industrii, multi libertini in foro gratiosi, navigue versantur, quos *certe, quos 1 per communes amicos* poteris sumere. cura ut tui cupidi sint: elaborato, appetito, allegato, summo beneficio te affici ostendito. 2 deinde habeto rationem Utibis totius, collegiorum omnium, pagorum, vicinitatum. ex iis *principes* ad amicitiam tuam si adjunxeris, per eos reliquam multitudinem facilè tenebis. postea totam Italiam fac ut in *animo ac memoria* tribulim descriptam, comprehensamque habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam; locum denique Italiæ ne quem esse petiare, in quo non habeas *firmamenta* quod satis esse possit. perquiras etiam & investigges homines ex omni regione, eosque cognoscas appetas, confirmes; cures ut in suis vicinitatibus tibi petant & tua causa quasi candidati sint. VOLENT te amicum si suam à te amicitiam expeti videbunt. id ut intelligant, orationa. 3 quæ ad eam rationem pertinet, consequere. HOMINES municipales ac rusticani, si nomine nobis noti sunt, in amicitia se esse arbitrantur. 4 si verò etiam præsidii se aliquid tibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. hos cæteri, & maximè tui competitores ne norunt quidem: tu & nosti, & facilè *cognosces: sine quo amicitia esse non potest.* neque id tamen satis est, tametsi magnum est, 5 si non consequatur spes utilitatis atq; amicitiæ, ne nomenclator solùm, sed amicus etiam bonus esse videare. ita cùm & hos ipsos, propter suam ambitionem, qui apud tribuleis suos plurimùm gratia possunt, tui studiosos in centuriis habebis: & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipii, 6 aut civitatis, aut collegii rationem valent, cupidos tui constitueris, in optima spe esse debebis. Jam equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia posse teneri videntur. 7 primùm cognoscendi sunt equites; pauci enim sunt: deinde adipiscendi: multo enim FACILIUS illa adolescentulorum ætas ad amicitiam adjungitur. deinde habebis tecum ex juventute optimum quemque, & studiosissimum humanitatis: 8 tum autem quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia, 9 ut non ordinis solùm voluntate, sed etiam singulorum amicitiis eas centurias confirmatas habeas. Jam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in assectando mirificè & magna, & honesta sunt. Et quoniam ASSECTATIONIS mentio facta est, id quoque curandum est ut quotidiana cujusque generis, & ordinis, & ætatis utare. nam ex ea ipsa copia conjectura fieri poterit, quantum his in ipso campo virium ac facultatis habiturus. Hujus autem rei tres partes sunt. una salutatorum, quum domum veniunt; altera deductorum; tertia assectatorum. In *salutatoribus*, qui magis vulgares sunt, & hac consuetudine, quæ nunc est, plures veniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum, tibi gratissimum esse videatur. Qui domum tuam veniunt, iis significato, te animadvertere, & eorum amicis, qui illis renuntient, ostendito, sæpe ipsis dicito. sic homines sæpe, quum obeunt pluteis competitores, & vident unum esse aliquem, qui hæc officia maximè animadvertat, ei se dedunt, deserunt ceteros, minutatim ex communibus propriis, ex *fucosis* firmi suffragatores evadunt. Jam illud teneto diligenter. si eum, qui tibi promiserit, 10 sucum (ut dicitur) facere audieris, aut senseris; ut id audisse, aut scire dissimules: si quis tibi se purgare volet, quod suspectum esse arbitretur, affirmes te de illius voluntate numquam dubitasse, nec debere dubitare. *si enim, qui se non putat satisfacere, amicus esse nullo modo potest.* Scire autem oportet, quo quisque animo sit, ut & quantum cuique confidas, constituere possis. Jam *deductorum* officium, quo majus est, quàm salutatorum, hoc gratius tibi esse significato atque ostendito, &, quoad ejus fieri poterit certis temporibus descendito. MAGNAM affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia est ex hoc genere assidua *assectatorum* copia. in ea quos voluntarios habebis, cura, ut intelligant, te sibi in perpetuum summo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab iis planè hoc munus exige. qui per ætatem ac negotium poterunt, ipsi tecum ut assidui sint. 11 qui ipsi sectari non poterunt, necessarios suos in hoc munere constituant. valde ego te volo, ad rem pertinere arbitror, *semper cum multitudine esse.* præterea magnam affert laudem, & summam dignitatem, si ii tecum erunt, qui a te defensi & qui per te servati, ac judiciis liberati sunt. 12 Hæc tu planè ab iis postulato, ut quoniam nulla impensa per te 13 alii rem, alii honestatem, alii salutem ac fortunas omneis obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum sit, ubi tibi referre gratiam possint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum studiis hæc omnis ratio versatur: qui locus in hoc genere cavendus sit, prætermittendum non videtur. FRAUDIS *atque insidiarum, & perfidiæ plena sunt omnia.* non est hujus temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus benevolus & simulator dijudicari possit. 14 tantum est hujus temporis admonere. *Summa in virtus eadem maxime* simulare tibi se esse amicos, & invidere coëgit. Quamobrem Ἐπιχαιρεκάκου illud teneto, NERVOS *atque artus esse sapientiæ non temere credere.* Et cùm tuorum amicorum studia constitueris, tùm etiam obtrectatorum, atque adversariorum rationes, & genera cognoscito.

---

1. *Per communes amicos. poteris sumere cura, &c.*] Palat. *poteris summa cura, &c.* quomodo & editio Victorii. Maur. *poteris summa.* forte fuit *poteris. Summa; cura ut sis, &c* pro quo paulum, *In summa*, vel, *Ad summam.*

2. *Deinde habeto rationem tribûs totius, collegiorum, &c.*] Sic chirographi libri nostri, sic Turnebi. inepte prius, *habe rationem tribûs totius, collegium omnium pagorum.*

3. *Quæ ad eam rationem pertinet, consequere.*] Quod est in Turnebi libro, reperitur & in nostris, *pertinet, habenda consequere.* videtur tamen librarii potius quàm auctoris.

4. *Si verò etiam, præsidii si aliquid sibi constituere putant.*] Accedunt prox. mè ad hanc scripturam membranacei nostri, expressitque Victorius male recentiores, *Si verò etiam præsidii in se aliquid tibi constituere esse putant.* & quænam illæ sunt intemperiæ sic interpolandi auctorem notæ mel oris?

5. *Si non consequatur spes.*] Ett à Turnebi codice; rectè: dummodò dematur syllaba *con*, fide Palatin. sine allo idoneo sensu, verò impresis. *sed ut consequatur.*

6. *Aut civitatis, aut collegii.*] Turnebus lib. XXV. cap. 3. malit *vicinitatis*, idemque adnotarat Puteanus.

7. *Primùm cognoscendi sunt equites; pauci enim sunt: deinde adipiscendi.*] Retinui scripturam à Victorio publicatam. Lambinus enim exclusérat, *pauci enim sunt*, quod tamen in nostris & Turnebi veteribus, qui interim in ceteris discrepant, nam Turn. habet: *Primùm cognoscendi equites, pauci enim sunt, deinde adepti.* Pal. *Primum cognosci equites, pauci enim sunt: deinde appeti.* neque al ter Maur. nisi quod is, *aperi.*

8. *Tum autem quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis.*] Sic fere legi tuendum putabat Sebast. Corradus: neque aliter omnino Palatin. Maur. Turneb. Supra quoque in locum suum reduximus periodum integram, perperam ter minis trajectam à Lambino, contra codices authenticos. at hoc loco, editio Victorii mendosissima est.

9. *Ut non ordinis solùm voluntate, &c.*] Puteanus delet, *solùm voluntate.*

10. *Sucum facere audieris.*] Editi interponunt; *sucum velle aud.* sed contra Maur. ac Pal.

11. *Qui ipsi sectari.*] Ita nostri: editi amplius, *qui si ipsi adsectari.*

12. *Hæc tu planè ab illis, &c.*] Egregiè puteanus, *Hæc tu planè.*

13. *Alii rem, alii honestatem.*] Sic scribendum fuit ex Puteani libro, item Turn. ac Pal. ad quam lectionem accessit quoque utcumque Muretus lib. VII. cap. 13. si quod non repetat eorum *alii.*

14. *Tantum est hujus temporis admonere.*] Illa *hujus temporis*, videntur magistelli alicujus, non Tullii.

1. *Hæc*

gnoſcito, 1 hæc tria ſunt: unum ex iis quos læſiſti; alterum, qui ſine cauſa non amant; tertium, qui competitorum valde amici ſunt. Quos *læſiſti*, cùm contra eos pro amico diceres, his te planè purgato: neceſſitudines commemorato, in ſpem adducito; te in eorum rebus, ſi in amicitiam contulerint, pari ſtudio, atq; 2 officio futurum; ſpondeto. Qui *ſine cauſa non amant*, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando 3 tua erga illos ſtudia futura, delinito, dans operam ut de illa animi pravitate deducas. Quorum *voluntas* erit abs te propter competitorum amicitias *alienior*, his quoque eadem inſervi oratione, qua ſuperioribus: &, ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos benivolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitiis constituendis ſatis dictum eſt, dicendum de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione verſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in repub. Primùm id, quod facis, ut *homines nota*, ſignifica, ut appareat: & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum videtur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum *ita ſimulandum* eſſe, ut natura facere videare. 4 nam comitas P. tibi non deeſt, ea, quæ bono ac ſuavi homine digna eſt. ſed opus eſt magnopere *blanditia*: quæ etiam ſi vitioſa eſt, & turpis in cetera vita, tamen in petitione eſt neceſſaria: tunc enim CUM DETERIOREM aliquem aſſentando facit, improba eſt: cum amiciorem, non tam vituperanda. petitori vero neceſſaria eſt, cujus & frons, & vultus, & ſermo ad eorum, quoscumque convenerit, ſenſum, & voluntatem 5 commutandus eſt. Jam *aſſiduitatis* nullum eſt præceptum: verbumque ipſum docet, quæ res ſit. prodeſt quidem vehementer 6 nuſquam deeſſe: ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, non ſolùm eſſe Romæ, atq; in foro, ſed aſſiduè petere, ſæpe eosdem appellare: non committere ut quisquam 7 poſſit dicere, quod ejus ſit, conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum, & valde accuratè rogatum. *Benignitas* autem latè patet: & eſt in re familiari; quæ quamquam ad multitudinem pervenire non poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt: eſt in conviviis, 8 quæ facito & abs te, & ab amicis tuis concelebrentur & paſſim, & tributim: eſt etiam in operâ; quam pervulga & communica: curaque ut aditus ad te diurni, nocturnique pateant, neque foribus ſolùm ædium tuarum, ſed etiam vultu ac *fronte*, *quæ eſt animi janua*, quæ ſi ſignificant voluntatem abditam eſſe ac retruſam, parvi refert patère oſtium. homines enim non modò promitti ſibi, præſertim quæ à candidato petant, ſed etiam 9 largè atque honorificè promitti volunt. quare hoc quidem facile præceptum eſt, ut, QUOD ACTURUS ES, id ſignifices te ſtudioſè ac libenter eſſe facturum. illud difficilius, & magis *ad tempus*, quàm ad naturam accommodatum tuam: quod facere non poſſis 10 ut id *aut jucundè promittas*, aut *ingenuè neges*. quorum alterum eſt boni viri, alterum boni petitoris. Nam cùm id petitur, quòd honeſtè, aut ſine detrimento noſtro promittere non poſſumus (quomodo ſi qui roget, ut rei contra amicum aliquem cauſam recipiamus) bellè negandum eſt, ut offendas neceſſitudinem, demonſtres quàm moleſtè feras, aliis te id rebus 12 exſarturum eſſe perſuades. Audivi hoc dicere quendam de quibusdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet *gratiorem ſibi orationem fuiſſe qui negaſſet quam illum, qui recepiſſet*. ſic homines IRONTE & oratione magis, quam ipſo beneficio reque capiuntur. Verum hoc probabile eſt: illud alterum ſubdurum tibi 13 homini Platonico ſuadere? ſed tamen tempori tuo conſulam. quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamen ii poſſunt abs te placati, atq; ita diſcedere, quibus autem idcirco negaris, quòd te impeditum eſſe dixeris aut amicorum negotiis, aut gravioribus cauſis, antè ſuſceptis: inimici diſcedunt, omnesque hoc animo ſunt, ut *ſibi te mentiri malint, quàm negare*. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, SE OPERAM SUAM, quoad non contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus, impertire iis, apud quos optimè poni arbitraretur: ideò ſe nemini negare, quòd ſæpe accideret, 14 ut is, cui pollicitus eſſet, non uteretur: ſæpè ut ipſe magis eſſet vacuus quàm putaſſet: neque poſſe domum ejus compleri, qui tantummodò recuperet, quantum videret ſe obire poſſe; caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris: illa, quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa non agantur: deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is cui mendacium dixeris. id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in paucioribus. 15 ſin autem id neges, & certè abalienes, & ſtatim, & pluribus: PLURES ENIM multo ſunt qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quàm qui utantur. Quare ſatius eſt, ex iis aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omneis continuò domi: præſertim cùm multò magis iraſcantur ei, qui neget, quàm ei, quem videant juſta cauſa impeditum; ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne videar aberraſſe, à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem: hoc ſequor; hæc omnia non tam ad *amicorum ſtudia*, quàm ad *popularem famam* pertinere. 16 etſi enim ineſt aliquid ductum ex illo genere, benignè reſpondere, ſtudioſè inſervire negotiis, ac periculis amicorum; tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere poſſis, ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidii teneantur, ut amiciores abs te diſcedant, quàm acceſſerint, ut

---

1. *Hactria ſunt: unum ex iis quos læſiſti.*) Amplector quod eſt in Pal. *unum quos læſiſti*. Maur. adhuc aberat vox *unum*.

2. *Officiis ſuorum: ſpondeto.*) Vox altera non eſt in libro Puteani, Turnebi, aut Palatino noſtro; neque deſideraverim.

3. *Tua erga illos ſtudia, ſtatis operam.*) Tranſcripſi quod erat in exemplari Turnebiano, tanto quidem confidentius, quod ei accederet Puteani codex, & librorum noſtrorum ſimilitudo; niſi quod ipſa, *tua ſtudia*, vulgati immiſcent, *ſtudia futura deſiderare, dare operam, &c.*

4. *Non comitas tibi non deeſt ea quæ, &c.*) Ita nullo apice minus Turnebi. Pal. Maur. quare ejeci publicatum illud hactenus: *Non commitetur tibi neceſſe eſt, quæ bono ac ſuavi homine digna ſunt*, quo nihilo melius Lambiniana editio: *non committas tibi nec ea quæ, &c. ſunt* undenam? Puteanus putabat ſic locum eorum legendum: *ut natura facere videare. Quamquam plerumque natura valet, tamen videtur in paucorum mentibus negatum poſſe ſimulatis naturam vincere. nam comitas tibi non deeſt ea quæ bona ac ſuavi, &c.*

5. *Commutandus eſt.*) Palat. & Maur. interponunt, commutandus & accommodandus eſt. Forſan rectè.

6. *Nuſquam deeſſe.*) Eædem membranæ, *nuſquam diſcedere*, neque admodum diſplicet.

7. *Poſſis dicere quod ejus ſit, conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum, &c.*) Sine cauſa lectio; jovabunt forſan Turbi noſtri. Palat. enim *poſſet dicere quod ejus ſit conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatum*. neque aliter Maur. niſi quod is quod loco quod. Lambinus publicavit *poſſis dicere, quod ejus ſit conſequi poſſis ſi abs te non eſſe rogatum*. Palermus adnotavit, libros ſuos quos deſtituit negatione non, qui bus contradicunt noſtri.

8. *Quæ facito & abs te, &c.*) Pal. & Maur. *facere abs te*. Victorius edidit, *quæ facere te oportet & amicis tuis*. minus rectè.

9. *Largè atque honorificè.*) Palat. & Maur. *largè*. quod eſſet non naru aut verbo uno alterove, ſed prolixa verborum ſerie. an ei ſcripturæ acquieſcendum ſit, neſcio.

10. *Ut id aut jucundè promittas, aut ingenuè neges.*) Manavit ab Lambini conjectura, nam veteres editiones, *ut id jucundè neges* omiſis ceteris. Palatinus accedit membranis Turnebi, *ut id aut jucundè negetv* quod ipſe mutavit in, *haud jucundè*. Maur. habuit *ut id jucundè ingenuè neges*.

11. *Contra amicum aliquem cauſam.*) Eſt à noſtris librir. hactenus enim ouſi *aliquam*.

12. *Exſarturum eſſe.*) Eſt & Lamb. no, probatque Muretus, nam lectio recepta *exalterum* non diſplicet tamen Turnebiani codicis *exaliorum*, quàm & exhibet Palatinus.

13. *Homini Platonico ſuadere.*) Eſt ab editione Victorii, neque aliter Palat. aut M. alias: *homini plenè perito*, minus rectè. Puteani miſi habebat item illud *Platonico*, idemque non agnoſcebat *illud*, quod & abeſſe poterat.

14. *Ut is qui, &c. quàm putaret.*) Legit Puteanus ex vet. libro, *cui is qui, &c. quàm putaſſet*.

15. *Sin autem id neges, certè alienes & ſtatim, &c.*) Idem Puteanus monuit reſcribendum, *ſin autem neges, abs te alienes, &c.*

16. *Eiſ enim ineſt aliquid ductum ex illo genere.*) Pal. ac Maur. non agnoſcunt *enim*, aut *ductum*.

Lebrun

ut quàm plurimorum aurela optimo sermone compleantur. Sequitur ut de *rumore* dicendum sit: cui maximè serviendum est, sed quæ dicta sunt omni superiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem valent, dicendi laus, studia publicanorum, & equestris ordinis, hominum nobilium voluntas, adolescentulorum frequentia, eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas, ex municipiis multitudo eorum, quos tua causa venisse appareat. 1 bene ut homines nosse, comiter appellare, assiduè ac diligenter petere, benignum ac liberalem esse, loquantur & existiment; domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adsit, *satis fiat oratione omnibus; re, operaque multis?* perficiatur id, quod fieri potest labore, & arte, ac diligentia; non ut ad populum ab iis omnibus fama perveniat, sed ut in his studiis populus ipse versetur. Jam urbanam illam multitudinem, & eorum studia, qui conciones tenent, 2 quæ adeptus es in Pompejo ornando, Manilii causa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium, voluntatesque haberet. Efficiendum etiam illud, ut sciant omnes, Cn. Pompeji summam erga te esse voluntatem, & vehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremò tota petitio cura ut *pompa plena* sit, ut illustris, ut splendida, ut popularis, ut habeat summam speciem, ac dignitatem; ut, etiam si quid possit, nec competitoribus tuis exsistat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maximè videndum est, ut *spes Reipubl. bona de te sit*, & honesta opinio. nec tamen in petendo resp. capessenda est, neque in senatu, neque in concione: sed hæc tibi sunt retinenda; ut senatus te existimet ex eo, quòd ita vixeris, defensorem auctoritatis suæ fore: equites Rom. & viri boni, & locupletes, ex vita acta te studiosum otii ac rerum tranquillarum: multitudo, ex eo duntaxat, quòd oratione in concione ac judicio populatis fuisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi veniebant in mentem de duabus 4 illis commonitionibus matutinis, 5 quod tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus: *Novus sum, consulatum peto.* Tertium restat. *Roma est*, civitas ex nationum conventu constituta: in qua multæ insidiæ, multa fallacia, multa in omni genere vitia versantur: multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. VIDERE magni consilii, atque artis, in tot hominum cujusque modi vitiis, tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias; esse unum hominem accommodatum ad tantam morum, ac sermonum, ac voluntatum varietatem. Quare etiam atque etiam perge tenere istam 6 viam, quam instituisti; excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo ac lædendo repelluntur. Et quoniam in hoc vel *maxime vitiosa est civitas, quòd, largitione interposita, virtutis, ac dignitatis oblivisci solet*; in hoc FAC UT TE BENE NORIS; id est, ut intelligas, eum esse te, qui judicii ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis. Fac ut se abs te custodiri, atque observari sciant. cùm diligentiam tuam, cùm auctoritatem, vimque dicendi, tum profectò equestris ordinis 7 erga te studium pertimescant. Atque hæc ita te volo illis proponere, non ut videare jam accusationem meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare, & planè sic contende omnibus nervis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. Video NULLA ESSE comitia tam inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient suos, maximè necessarios. Quare si *advigilamus* pro rei dignitate & si nostros ad summum studium benivolos excitamus; & si hominibus studiosis gratiosisque nostri suum cuique, 8 munus describimus, & si competitoribus judicia proponimus; sequestribus metum injicimus; divisores ratione aliqua coërcemus; perfici potest, ut largitio aut nulla fiat, aut *nihil valeat*. Hæc sunt, quæ putavi non melius scire me, quàm te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum posse, & ad te perscripta mittere, quæ tamen si ita scripta sunt, ut non ad omnes, qui honores petent, sed ad te propriè, & ad hanc tuam petitionem valeant, tamen tu si quid mutandum esse videbitur, aut si quid etiam præteritum; velim hoc mihi dicas: volo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

1. *Bene ut homines nosse, &c. benignum ac liberalem esse, loquantur & existiment.*) Reduxi quatuor autographorum scripturam, Turn. Put. Pal. Maur editio publica, *bene homines nosse, &c benignum ac liberalem esse, bene loqui existimare*. Lambinus hoc enim nimis omnia permutavit.

2. *Quæ adeptus es.* Maur non admisit pronomen, *quæ*, in aliis consentit planè cum Palat ac vulgatis, retenta specie solœcismi; circa quem miserè se cruciat Corradus.

3. *Ut Vis, etiam si quid possit, nec competitoribus, &c.*) Scriptus noster uterque, *ut etiam, si quæ possis ne comp.* Gulielm. conjiciebat, *si cui possis è competitoribus*. Palermus, *ut etiam si quæ possit, sin competitor. tuis*.

4. *Illis commonitionibus matutinis.*) Sic Coriadus legit è suis; item Turnebus: antea vulgati, *commentitiis*, quod & in nostris duobus. Palermus malu sic *commentariolis*.

5. *Quod tibi quotidie ad forum desc. med esse dixeramus.*) Pal. & M. *quæ*, quomodo & Victor ana alizeque iidem nostri, *dixeram*.

6. *Viam quam instituisti.*) Forsan non deterius foret *instituisti*.

7. *Erga te studium pertimescant.*) Sic malui cum codice Palatino; tanto quidem magis, quod sic quoque servarent membranæ Turnebi.

8. *Munus describimus.*) Non rejicio; tantùm monco legi in Palatino, *munus dispertimus*.

M. TVLLII CICERONIS SI DEO PLACET.

CONSOLATIO,

QUAMQUAM recentibus morbis medicinâ, adhibere vetant sapientes, nihilq; adversi hominibus accidere solet in vita, quod aut improvisum, aut inexspectatum videatur: conemur tamen, si qua ratione possumus, medere nobis metipsis, & domesticæ subvenire calamitati. Si enim quoties usuvenit, consuluimus ceteris, cur non aliquando nobis ipsis? & si mala, quæ nec evitari, nec averti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter, cur non ea, si possumus, ratione leviora faciamus? præsertim cùm ad ægritudines, & molestias depellendas, eo acriùs incumbere homines debeant, quo melius est, sine cura vivere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumventum, humanam conditionem miseris per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. quid porrò præstantius, quid utilius est quam, cùm corpore valeas, curare ut etiam animo valere possis? siquidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus æger bene gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis & sapientibus viris & cogitatū, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt; quorum

quorum exstant satis multa, sane sapienter litteris manda
ta, in primisq; à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore: quo
rum libros cum sæpe animi causa sumserimus in manus,
admirati eorum salubertimis præceptis refertam, & con-
ditam eloquentiam tum proxime legimus necessario, casus
enim ereptæ nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis
& virtutis, & prudentiæ laudibus præstantem, ita nos vel
perculit, vel afflixit: ut ab iis opem ad leniendum, & miti-
gandum dolorem petere coacti simus, quorum maximè do-
ctrina, atq; auctoritate antea movebamur. Itaq; multa, quæ
ab illis vel acute cogitata, vel eleganter enuntiata sunt, ad
dolorem nostrum abstergendum colligemus: ut, si minus
ceteros in tanto mœrore delectare poterimus, quod alias
& dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse
interdum præstitimus, saltem nobis ipsis medeamur. Sed
nos etiam in hoc fortiores erimus, quàm ceteri, quibus dif-
ficile non fuit, cùm doloris expertes ipsi essent, alios conso
lari, & a mœrore abducere: nos autem dolore afflicti, con
solationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vince-
mus, ac naturæ quandam quasi vim afferemus. quæ uti-
nam tanti sit, ut ceteros quoque in pari fortuna doceat ad-
versos casus patienter ferre: qui quo sæpius contingunt, eo
propiores hominibus putandi sunt, quasiq; in ipsa huma-
na natura innati atq; insiti, ideoq; levius ferendi. qui enim
hominem se esse agnoscit, hominisq; nomen sibi vindicat,
cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac reji-
cere audeat? quod simul ut fecisset, & imprudens, & injus-
tus merito haberetur. Atque hic locus à Theophrasto egre
giè tractatus, & perpolitus est. itemq; à Xenocrate: quorum
uterque eos qui communes casus recusant, imprudentiæ,
atq; injustitiæ condemnat: alter etiam diis ipsis adversos
non dubitat appellare, quod etiam gravius crimen est, ac
vix in homine tolerabile: qui, cùm omnia diis immortali-
bus accepta referre debeat, quorum ope vivit, intelligit, a-
git, si eorum voluntati repugnet, cum diis, gigantum more,
bellare videbitur. Hæc autem peritè, ut dixi, à multis tracta
ta sunt, sed ego Crantorem sequor: cujus legi brevem illum
quidem, sed verè aureum, & ut Panætio placuit, ad verbum
ediscendum de luctu librum, quo acutè universam doloris
medicinam complexus est, sed humanæ naturæ incommo-
da ita diligenter, & accuratè expressit, ut quasi luendorum
scelerum causa nasci homines, & in hanc lucem ingredi,
possis agnoscere. Fac enim nasci hominem, & in lucem
edi, continuo senties, non rerum humanarum dominum,
& gubernatorem exortum, sed verius miseriarum servum,
atque incommodorum. nam infantiam, & pueritiam va
gitus, lacrymæ, imbecillitas, nullus nec rationis, nec
corporis usus, dolores, molestiæque quamplurimæ ample
ctuntur. Adolescentiam ardor quidam excipit ætatis, nec
prudentiæ, nec judicii compos rerum utilium, ac laudabi-
lium contemtio, voluptatis, & sæpe turpitudinis appetitio:
veri boni ignoratio: in pares ferocia, in superiores superbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contu-
meliæ, assiduus denique molestiarum concursus exsistit:
ex rebus honestis contemtis infelicitas, & infamia: ex
turpibus curiosè arreptis, & conquisitis, luctus morbi,
perpetuum denique sui ipsius odium, ex cognita rerum
turpium mercede conflatum. Adde insanas pecuniarum
largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopiæ,
non liberorum, non uxoris, non posterorum, non famili-
æ. quæ siquis ætatis potius vitia, quàm naturæ miserias,
velit appellare: quamquam nominis quæstionem inducat,
non tamen ipsas ab homine miserias, atque incommoda
removebit. Nec verò audiendus erit, qui hæc ab humanæ
naturæ miseriis separanda putet, quòd non in natura insita
sint sed unius, vel aliquorum hominum errores videantur:
totius autem naturæ illa esse affirmet, quæ à nullo prorsus
homine sejungi possint. quasi verò humanum non sit
irasci, quòd multi non irascantur, aut non humanum
loqui, & societatem coire, quòd multi reperiantur, qui
nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus congredi,
aut sermonem cum aliquo conferre. verè autem humanæ
miseriæ sunt, quòd & si non omnes in uno, certè omnes
in omnibus, & aliqua in multis, & multæ sæpe in uno
agnoscuntur. Jam constantis ætatis quot, quantæque mi-
seriæ sint, non difficile est intelligere, at difficillimum
enumerare. hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in
perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortu-
narum una maximè incurrit. sicut enim ceterarum o-
mnium ætatum, ad res negotiaq; tum privata, tum publicæ
peragenda aptissima est, maximeq; idonea: ita etiam una
præ ceteris omnibus, difficultatum, miseriarumq; omnium,
quæ ex publica, privataq; administratione oriuntur, parti-
ceps, & socia est. hæc privata amicorum negotia procurat,
hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum,
ex rebus feliciter evenientibus, hæc ærumnas, & molestias,
ex adversis experitur. huic bonorum civium propugnatio,
huic malorum accusatio proposita est: huic invidia, & æ-
mulatio à bonis imminent, à malis pericula & insidiæ in-
tenduntur: ætas numquam sibi ipsi non infesta, numquam
pacata: semper laboriosa, semper anxia, & sollicita, quæ si
non aliquos interdum vel utilitatis, vel voluptatis fructus
ex assiduo labore perciperet, se ipsam profectò regere, ac
tueri non posset. Sed miseriarum numerus multo major
est: magnitudo autem tanta, ut neminem à publicis pro-
curationibus non avertere, ac deterrere possit. illustre præ-
buit exemplum universæ civitati calamitas nostra, quam
ex parta civium salute, ex defensis aris, ac focis, ex prodi-
toribus à reipublicæ, ac populi R. cervicibus depulsis con-
traximus. Sed nostra fuerit ærumna: civibus contigerit sa-
lus & quies: quam etiam, vita ipsa profundenda, si opus fu-
isset, libentissimè redemissemus. Nihil necesse est mihi de
me ipso prædicare. Sed tamen verissimè affirmare possum,
eos demum annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo
patriæ vel commodo, vel ornamento consumsi. ac, si lon-
giùs mihi vitam producere liceret, non me alia causa ad
diutius vivendum, quàm publicæ utilitatis studium, curaq;
adduceret: quæ una cogitatio in homine gloriosa, & lauda-
bilis est maximè. Nunc, quæ extrema de ætatibus superest,
quid ego de senectutis incommodis, ac miseriis loquar? quas
plurimas esse, & gravissimas, & nomen ipsum, languoris,
calamitatisq; plenissimum, indicat & adspectus ipse senum
hominum patefacit. quid est enim aliud, senem videre tre-
mentem, incurvum, canum, imbecillum, infirmum, quàm
cernere morientem vivum, aut viventem mortuum? Ac, si
nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolatio-
nem, prudentiam, usu rerum quæsitam, quæ illius ætatis
propria: eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte ma-
nare etiam ad senes non minimum doloris, atq; molestiæ.
qui enim se prudentem, rerumque agendarum peritum a-
gnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis
vitio, optimè etiam perficere non posse? & si patriam dili-
git, cur non angatur, quòd, quam consilio juvat, opera eti-
am juvare non possit? eoq; major prudentium dolor est,
quòd optimorum consiliorum fructum, nulla alia ratione
percipi posse, quàm si optimè ad exitum perducantur, in-
telligunt: quòd nisi vir optimus, patriæq; amantissimus ad
agendum accedat, prorsus inania sint futura. De ætatib. satis
mihi videor dixisse quid jam de generibus hominum lo-
quar? aut numquid principes viros, & medios, & infimos
æquè miseros esse negare possum? Reges ipsi quàm miseri
sint, quantoque opere sollicitudini, timori, atque insidiis
propositi, satis ostendit Dionysius, cum imminente capiti
gladio Damoclem fortunæ suæ felicitatem voluit experiri,
nec mirum: cùm iis bellorum calamitates, agrorum vasta-
tiones, populorum cædes, urbium exitia immineant, quæ
cùm eveniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam,
& ad imperium semper acquirit: sed tanta præterea rerum
amissio, tantusque sumtus consequitur, ut magni constet
victoria, ac plerumque præstiterit, numquam arma sum-

fisse, sin profligatio exercitus, aut clades aliqua contingit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidem potest. Itaque tot vexatos calamitatibus, tanti q; miseriis circumclusus hominis animus, quid egregium, aut eximium suscipere, aut cogitare potest? mirum, ni sese abjiciat, ac velut desperatione perculsus humi jaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem esse, qui spiritum ducat non miserum, neminem verè felicem paruмque sapiunt ii, qui hominem luendorum scelerum causa natum, felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim, quæ dicitur vita, mors est: nec umquam vivit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potiatur. itaque mortem in beneficii loco tributam à Diis immortalibus iis, quos maximè dilexerunt, traditum est: ut, cum Herodoto auctore, Argia sacerdos, quod optimum filiis esset, à Dea precata eos reperit mortuos. mortem autem, tamquam optimam, illis esse concessam. credamus sane Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exædificatum Delphis erat, ut, quod esset optimum homini, tribueret: post diem tertium exanimes sunt inventi. quo munere judicavit Deus, & Deus is, cui divinationis partes à reliquis diis sunt relictæ, mortem hominis omnium rerum esse optimam: itaque excutiatur jam, & evellatur funditus falsa illa multorum opinio, malam esse mortem: quandoquidem, vel deorum judicio non modo mala non est, sed omnium rerum optima, & omnium munerum, quæ humano generi dari possunt, præstantissima. præclare; nam & miseriarum omnium quas viventes pertulimus, finis est in morte & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis, à propagatione vitæ permultos optimos & fortissimos cives incredibiles haustisse calamitates. immerentes dixerit aliquis: ergo non sunt in miseriis ponendæ. nihil enim miserum, quod non culpa contractum. de hoc aliàs viderimus; sed calamitates certè fuerunt; quarum etiam unica cogitatio, quæ prætervolat, & effugit, non modò sensus qui corpori firmius inhæret, acerbitatis habet plurimum. ex quo verè colligi potest, sapienter fecisse Thraces, qui, si Herodoto credimus, nascentibus liberis lugere, morientibus lætari solebant exitum videlicet vitæ, ut miseriarum finem, & quietis portum, probabant: vitæ initium, ut ingressum ad molestias & dolores, inviti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati: quis in hanc lucem edi velit, ut miseriis opprimatur? quis non potius mori, ut beatam vitam acquirat? &, si hoc nobis metipsis, ut optimum, vellemus; cur liberis & affinibus, diversum? an melius nobis quam iis, quos summè diligimus, esse velimus; aut potius beatè nobis, miserè ipsis, & infeliciter? hoc certè nullo modo: quamobrem amanda mors semper omnibus, carissima etiam optanda. Ac, si quibus mori præstat, quam vivere, iis præcipuè, quos & acta cum virtute vita claros effecit, & mors, satis diuturna vita perfunctos, molestia afficere non potest. Nasci verò non intelligo, quibus expediat. nam in ærumnas, miseriasque ingredientes quid gratum, quid hilare aspicimus? qua re potius non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & ejulatus fatis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, quæ nihil inane solet efferre, ac potius iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel justitiæ, vel prudentiæ documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longè optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitæ proximum autem, si natus sis, quàm primùm mori, & tamquam ex incendio effugere fortunæ. Sileni quæ fertur fabula, si gravioribus judicia interdum admiscere liceat, idem certè confirmat. qui captus à Mida, missionem doctrina redemit. docuit autem Regem, numquam nasci optimum esse, sed celeritatem mortis proximè accedere. idemque Euripidis testimonio, poëtæ sapientissimi, comprobatur. Sed Crantor noster patri, filii mortem ægerrimè ferenti, responsum ait datum esse in Psychomantio, filio suo bene beateque esse. utilusque futurum fuisse, si etiam pater pari ratione,

fatis

satis concessisset. Quamobrem, si dolorum finem mors affert, si secutionis & melioris initium vitæ: si futura mala avertit: si medetur præsentibus: si nos ex plurimis vel morborum, vel molestiarum, vel acerbitatum periculis educit, cur eam tantopere accusare, aut dolorem ex ea derivare velimus, ex qua potius consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi id quod mortem subsequitur nos fortasse sollicitos habet, de quo libet pauca dicere, ne hic unus ad molestiam doloremq; alendum angulus relinquatur. qui profectò insipientibus objiciendus non est, nec in tanto argumentorum acervo, quibus mortem ipsam nobis obstruere conamur, committendum, ut hoc uno nomine minùs nobis debere videatur. & quamquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed diis immortalibus potius relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere fas, piumque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viventes prosequuntur, alunt, tuentur, fovent, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem, sit alterum de duobus, ut aut sensus penitus omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quòd si morte sensus extinguitur, obitusque nostri ei somno similis est, qui nonnumquam etiam, sine visis somniorum, placatissimam quietem affert, quid lucri est emori? aut quod omnino tempus reperiri potest, quod ei tempori anteponatur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis æteris? Sin migrationem malimus esse mortem in eas oras, quas è vita profecti incolunt: quid optabilius, quàm ad eos proficisci, quos mortuos, vivens dilexeris: & cum iis perpetua vita perfrui, qui, ut nos in laude viveremus, & libenter moreremur, suis & præceptis, & exemplis tanto opere laborarunt? mihi certè nihil videtur evenire posse gratius, quàm, si mors aditum ad alia loca patefaciat, ad eos venire, & cum iis esse, quos & maximè dilexi, & numquam non diligere, ac laudare possum. Ad meos autem & affines, & amicos ut pervenero, quantopere lætabor? quæ jucundior collocutio, qui suavior vel congressus, vel complexus? O vitam verè vitalem, ut ait Ennius, omnibus bonis, ac gaudiis circumfluentem: sed beatam etiam mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum aperiat. Me quidem, etsi dolore vehementer percussum & afflictum, his tamen monitis, & præceptis non mediocriter allevari sentio: itaq; neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tam studiosè è sapientum libris collectæ, juvent, ac delectent. eoq; magis, quo leviores erunt aliorum dolores, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. nam si amor, si pietas filiæ, si virtus, si gravitas, si constantia, si cetera, quæ vix in feminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint: tanta facta jactura, gravissimè dolere debuimus. sed vincat dolorem consolatio: nec iam quid amiserimus, sed, quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro, quod certe fortis est ægroti, non solum accipere, sed etiam exquirere medicinam. At, si quis erit, quem dolor à ratione averterit, cui non satis firma videantur ea, quæ jam dicta sunt: is se hominem esse meminerit: nihil autem humanius esse morte, ut, si mors ab ipso divelli, atque auferri posset, diis propior habendus esset, quàm hominibus, nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communi, & præcipua hominis conditione non uteretur. præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adjumenti afferre possent, non solùm effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solùm injustè, sed etiam turpissimè agere qui immodicè dolet. turpitudo enim peior est dolore: siquidem dolor homini à natura infitus est, nihilque habet infamiæ turpitudo autem iccirco vituperanda, quod aliquid semper indecorum continet, culpa contractum. at omnis immodicus dolor turpis est, & à vitio alienus: quandoquidem, ut immodicè, præterque rationem dolcas, sponte tuâ, ex quo culpa exoritur: quæ homini maximè fugienda, vitandaque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perditè amantes suscipere solent, nimiùm perturbemur, & efferminemur, quin potius nos ad Homerica præcepta referamus:

Cordè age, fi firme, nec te submitte dolori:
Namque aliquid gravius, pejusque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non adversa multa antea contigerint; ita variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. cur igitur graviora, vel certè æquè gravia fortiter passus, cùm maximè occalluisse, & ad dolorem novum obduruisse deberet, desponderat animum, seque mœrori tradat? quod etiam injustum esse, paullo ante dicebamus. natura enim usuram nobis vitæ dedit, tamquam pecuniæ, nulla præfinita die, quòd si, cùm libet, sua repetit, ea conditione commodata, ut restituenda sint. cur accusatur? aut cur non potius naturæ gratias agis, quòd, cùm citiùs potuisset, tardiùs reperierit, quàm, quod aliquando repetierit, injusta querela insequeris? certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diversorium, nobis esse concessum: è quo cùm migramus, alacres, tamquam ex hospitio miseriarum, atque incommodorum plenissimo, egredi debemus, ac lætissimo animo ad futuram vitam, tamquam ad patriam, evolare. quod sapientes re ipsa præstitisse memorantur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat sollicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vitæ hujus usum nimis utilem, ac jucundum arbitremur, aut ex nimio in nosmetipsos amore, caritateque provenit. Sed opinionem illam, quam rationes adeò firmæ convellunt, libenter deponere debemus: ab hoc verò amore nimio tanto libentius abhorrere, quanto indecentius est, vitæ munere perfunctos velle etiam in vita, diis invitis, commorari: communemq; omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare: demum, tanta esse mollitie, tantaque impudentia, ut ne in morte quidem confirmemur, ac resipiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando moriendum ipsis fuisse. mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è deorum voluntate pendere: quos verò lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patienterque tulisse: ideoque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique, id quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum tempus à nostris oculis, nostraque consuetudine remotos. itaque, cùm ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nosquoque pervenerimus, statim eorum consuetudinem, regustabimus, & ad suavissimam vel consuetudinem vel convictum redibimus. Mortem suis acerbam, amaramque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideo fortasse perturbantur, quod me quidem, sublatis gravioribus dolendi causis, quas jam superiori disputatione rejecimus, minimè angit. ipse enim dicessus animi à corpore vel cum nullo, vel certè cum modico dolore fit, & interdum sine sensu: nonnumquam etiam, si rectè sapimus, cum voluptate. Sed quidquid sit, totum hoc ita leve est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt. nec, si mors paullo longior alicui contingat, desperandum est de deorum, naturæque benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foveant, atq; allevent. cujus rei in morientibus sæpissimè signa minimè dubia cernuntur: cum velut è somno exciti, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, ut libentissimè judices è vita proficisci, quamobrem ne hæc quidem ullam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quod, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & evanescit: non, quod minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quod usus ipse, cogitatioque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali, ideoque leviter, & patienter ferendam.

Sed turpe stultumque est homini, tanta, tamq; varia rerum cognitione instructo, non à se ipso potius maturè, quam sero ab usu, & cogitatione doloris remedia expectare: quæ tam firma sunt, ut neminem fore putem, quem non vehementer non juvent solùm, sed etiam permoveant. mihi verò eo magis necessaria fuerunt, quo turpius vitium esset; me, qui ceteros constantissimè consolatus essem, in meo dolore jacere: voxq; illa exauditi, & fortasse non immeritò, potuisset, *Hæccine ille Cicero, cujus ob eos Græci ora obvertebant sua?* Sed nos Philosophia adversus omnes vel temporum, vel fortunæ vel naturæ insidias munivit: quæ ita fortis est, ut nullius injuriæ impetum extimescat: ita lenis & suavis, ut omnes acerbitates facilè mitiget ac molliat: ita demum utilis, & fructuosa, ut totam se ad humanas utilitates liberalissimè porrigat atq; explicet. nec verò secus deber. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patiatur manare longius, neq; homini mœroris confecto consilio, præsidioq; suo præsto sit: quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius, aut tætrius? aut quid prodesset, alpectum à natura ad supera erectum accepisse, ut cœlum contemplari, ut deorum majestatem cogitare aut à diis immortalibus mentem & rationem, ut utilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis abstinere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quaq; ceteris omnibus, quæ sub cœlo sunt, viventium naturis antecellimus? inania hæc videri possent, si tam multis ex adverso miseriis oppressa hominis natura, neque se ad cœlestia erigere, nec tantis bonis, quibus majora nulla esse potuerunt, uti posset, sed profecto, ut contra serpentium virus pharmacorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria, contra turpidinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum philosophia nobis data est deorum immortalium concessu atque munere. quam ut nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quàm plurimi mentis tranquillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quadam vim & fortitudinem illi uni acceptam referrant necesse est. Neque nos aut in exilio patientes, aut in honorum cursu temperantes fuissemus, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter versaremur, nisi tuo, philosophia optima rerum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est, quæ tot, tantisque miseriis, quibus proposita fuisses in vita, una morte perfuncta es: à præsentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac tranquillo quietis portu collocata. meritò tibi mortem jucundam fuisse putem, cùm vel ea bona, quibus viventi frui licuit, animo reputas, vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cùm te felicem judicem, ac, si dicere liceat, pænè oculis cernam, cur tua morte exrucier? potiùs lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima, gratulabor, cui nisi molestum est, me jam ætate confectum in tam perturbata republica, tamque misero vitæ genere reliquisse, quid jam grave aut acerbum esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa levius aliquanto efficitur: neque tu nunc, quid me perferre necesse sit, sed, quàm non multo pòst tecum iisdem bonis usurus sim, debes cogitare, nihil enim accidere valde grave potest iis, qui spe jam propinqua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri non enim tantopere bonis delectamur, quàm malis affligimur: ex quo fit, ut hæc etiam nolentes augeamus: bona autem, quæ fruendo, cogitando, gaudendo majora efficere expediret, etiam deteramus. quod certè minimè oporteret. nam, si seriò disputare volumus, cur dolores, resque adversas refugiamus, quæ fortitudinem in nobis gignunt, & efficiunt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur. cur mortem horreamus, quæ assidua sui memoria, nos ut meliores simus, admonet? nec patitur, ad ea nos animum adjungere, quæ aliquam nomini nostro vel intemperantiæ, vel injustitiæ notam possint inurere. Bona verò, & ea, quæ probantur in vulgus, cur tantopere appetamus? quæ consecuti, molliores plerumque, ac deteriores evadimus. itaq; his voluptatum lenociniis obruimur, ut discessum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter philosophorum princeps, & magister Plato: quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quam somnia, itaq; penitus contemnenda esse, mala verò ut vitentur, ad æterna properandum: quo nisi confugias, vitari numquam possit. at ad æterna ne properari quidem potest, nisi morte janitore, ac duce. Quorsum hæc? ut intelligamus, non modo à dolore vacuam, quietam, opportunam, bonam denique esse mortem, sed etiam summorum atq; immortalium bonorum liberalem, ac beneficam ministram. itaque Cato sic è vita discessit, ut lætaretur, causam se nactum esse moriendi. Jam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimam esse agnosceret. Certè enim in re sua, quæ præsertim sensu percipiatur, nemo fallitur. quod comprobare possum Artabani Xerxis patrui, viri sapientissimi, testimonio, de quo est apud Herodotum, cum Xerxes exercitus sui copias pæne innumerabiles, ante se in aciem instructas intuens collacrymatus esset, neminem ex tot millibus ad centum annos superstitem futurum, illum Xexi respondisse: at tam multa sunt tamque misera, quæ viventes perferunt, ut nemo sit, quin mori sæpissimè cupiat: cum incidentes calamitates, & morbi vitam adeo perturbent, sollicitamque habeant, ut longissima videatur. itaque mortem perfugium esse ærumnosæ vitæ, dubitare nemo potest, nec his contentus addidit etiam illud: deos immortales, cum hominum vitam quæ adeò misera sit, multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, feciisse quodammodo invidentius, ne mortis suavitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraum fabulæ narrant, Jovi, atque Apollini fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse. ex quo, quid aliquid conjici potest, quàm mortis celeritatem divinum munus, & lucrum esse maximum? itaque scitum est illud comicum:

Nam quem tuetur, atque diligit deus,
Juvenis supremum mortu intrat limitem.

Neminem enim, quem dilexerint dii, patiuntur esse miserum. quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. quid autem contingere homini tam gravum potest, quod eum magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quam ex alicujus sive artis, sive doctrinæ tractatione percipit. at doctrina æmulationem, omnium rerum molestissimam, si quæris, etiam dolorem parit. non tam enim delectamur, aliquid discentes, quàm angimur, multo pluta, ac majora, quæ scire vellemus, penitus ignorantes. Artes verò, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid non potius molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta invidia? aut quis est, qui sua sorte contentus, & non alienæ sive industriæ, sive fortunæ, æmulator, osor, detractor? Sin civilem vitam quisquam appetit, & in Reipublicæ luce vivere pulchrum putat, is se exigua, ac pænè nulla honoris specie magnas comparare calamitates certo sciat, quotus enim quisque est, cui non publica administratio vel mœroris, vel jacturæ tantum attulerit, quantum verbis explicare vix queat? ac, si de toto vitæ cursu judicare verè volumus, exitum videamus. Ubi optimi re publicæ administratores, seu verius parentes, Miltiades, Ephialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quantum illis fides, caritas, integritas, constantia peperit miseriæ? ut non modò honoribus, dignitate, auctoritate spoliarit, sed etiam in exsilium miserit. quod contra oportebat: viros optimos, patriæque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud nostros optimam causam amplexus, pauconum immoderatæ libidini repugnans, manè mortuus in lecto est inventus. nec abfuit suspicio, quin ab uxore

quæ

quæ Græcharum soror fuit, interfectores essent immissi. Metello autem Numidico, homine omnium clarissimo, ac præstantissimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam juraret, in exsilium abire sit coactus, fateor profectò, inter omnia exsilii genera, atq; omnes miseriarum causas maximè honestam Numidici fuisse conditionem: cui probitas, integritas, in patriam caritas, calamitatis causam attulerit: sed tamen fatendum est, gravissimam fuisse calamitatem, pellipotria, avellit à suis, bonorum direptionem, liberorum sive mœstitiam, sive rumnam videre: M. Regulum, C. Marium, L. Brutum, ob liberandum patriam interfectum præterco, nolim, in iis commemorandis nimius videri quorum exitus nemo est, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari jam didicerit. quæ cùm multa, maximeq; gravia sint, gravissimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis irretito, quicquid è popularibus suffragiis totus pendeat, nihil usquam infelicius reperiri potest. quàtus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta sollicitudo? ut nullam illi à modestia vacuam esse horam, non immeritò suspicari possimus. nam si servientis ea est conditio, ut ex ejus, cui servit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat: qui populo serviet, avido, invido, ignaro, ad mutationem procivi, &, quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse poterit? an potius, quoties de ejus natura cogitabit, toties suam ipse calamitatem, ac fortunam conqueretur? præclarè vetus Poëta:

Æterno mixtam luctu mortalibus vitam
Olim constituit divûm pater, atque hominum Rex.

Itaque quamdiu hac luce utimur, vivere quidem videmur, sed verius assiduè morimur, aut saltem vitam verbo retinemus, re ipsa amisimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut felix esse possit, multos potius, ne in majora, quàm quæ humana consuetudo quotidie fert, mala incideret, mortem sibi dedita opera consciviisse scio. quod tamen non ideirco dictum velim, quia probandum putem: sed, ut ex eo appareat, humana vita quàm multis undique prematur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, ejusque filius, morte ultro appetita; præterea Theagenes Numantinus, qui, ne in hostium manus veniret, primùm suis, deinde sibi ipsi mortem attulit, quantopere vita fugienda sit, satis videntur apertè declarasse. Ac nisi turpe videatur, homines à mulierculis, multo certè imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex historiis Asdrubalis uxorem illam quæ, Carthagine in hostium potestatem redacta, se ipsam cum tribus filiis in conflagrantis patriæ incendium immisit. Sed præter hæc, quæ jam testata sunt, & illustria, fateamur sanè ingenuè, tantam esse humanæ naturæ miseriam, ut neque genus ipsum hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint. quod eo magis mirandum est, quòd non iis solum malis quibus hominis natura assiduè afflictur, mala nostra præscripta sunt: sed ipsi nos, quantum in nobis est, miseriores quotidie reddere conamur. nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter unum hominem, quod in proprium genus, atque in se ipsum sævitiam exerceat suam. meritoque Dicæarchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum, & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putavit, quin multo plures exstincti sint homines ipsa hominum sævitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis. tanta est enim in permultis avaria, tantum ambitionis, imperii, divitiarum studium, ut explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. atque hoc malum non jam angustis finibus compressum videmus: sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latius. non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditus sustulit civitates. At, si ad cingulos homines, quæ proxima ratio est, mentem, cogitationemque converteris, ne in iis quidem quidquam reperies, quod valde appetere, aut approbare possis. finge enim animo quidquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere, congerantur divitiæ, bona valitudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. cùm hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile, aut firmum, nihil, quod non repentinam, & assiduam pati mutationem possit. caduca enim, & incerta sunt omnia, non in humanis consilii, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. quid autem homini turpius, quàm è temporis, ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius flatu sublevari; reflatu deprimi, & affligi? aut lætis rerum eventis gloriari, adversis lugere, nec lacrymis temperare posse? quid jam interfit inter hominem, mutamq; pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem natura denegavit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamvis enim homini non mater, sed verius noverca natura corpus fragile, infirmumque tradiderit, animum autem & in molestiis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen insevit divinos ingenii, judiciique igniculos, quorum auxilio & cum dolore luctari, & timori obsistere, labores, verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus. itaque tributum divinitus mentis ignem, & prudentiæ, non exstinguere, sed sopitum fovere, atque augere debemus. Mors autem, progressis in vita longiùs si imminear, nihil est, cur magnopere commoveamur: quæ præsertim aut meliorem, quàm quo viventes fruimur, aut certè non deteriorem vitæ statum sit allatura. quis enim negabat, si animus omnino intereat, exstincto sensu nihil esse mali, propterea que nullam justam doloris causam exsistere: at si vigeat, corpore salutus ac liber, quid jam illa vita beatius, quid divinus? ex quo maxima, & verissima lætitiæ, ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil jam restat, quo minùs, optimam esse mortem, verè affirmare possimus, tantumque abesse, ut, cùm adest, dolenda sit, ut numquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur. atque eo magis, quo diutius in vita homo permanserit. nam, cùm iis bonis, quæ affere vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatissimam vitam commigrabit. non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantumq; mentis lumen, è divina natura delibatam, posse exstingui, sed potiùs certo tempore emenso ad immortalitatem redire. quid autem hominem magis deceat, quàm tam multis, tamque firmis rationibus nixum, virilem animum retinere, fœmineam mollitiem exsuere? qui verò mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno, elatoque animo despicere possunt, in eos illud probri plenum verè dicetur:

Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem:
Illaque virago vir.

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam, ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, ut libidini, sic dolori, non aliter, quàm servo domina, imperare debet, eamque coërcere, ac frangere, tamquam vitiosam, & imbecillam animi partem. quam si emergere patiatur, seque paullo altiùs efferre, non modò rationi præcurret, sed etiam victrix in animo exsultabit. quo nihil homini turpius, aut perniciosius nè excogitari quidem possit. Gorgias orator, jam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur: Maximè verò, inquit, nam tamquam ex putri, miseraque domo lætus egredior. O virum egregium, dignumque, cujus vigeat in omnium ore, ac mente sententia! quid enim potuit præclarius dicere? cùm mala, quæ viventem pati necesse est, cogitaret, miseriarum finem, quas moriens relinquebat, adesse lætaretur? sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nulli denique pareat cupiditati: quæ summa est ratio & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique huma-

num extimescere. Angamur liberorum, aut affinium interitu? quid ita? ut stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæq; vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: saniores, quorum tam multa exstant ad æternitatem illustria sive exempla, sive testimonia, negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, & cum in celebritate versari, ac Solis lumine uti possis, solitudinem tamen, ac tenebras quærere? jam enim ad eos quos æmulari satius est, quosque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandam, dubitaturũ puto neminem. si enim à miseriis abitrahit, si in meliorem vitam inducit, si neq; misera ipsa est, nec ullius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, ut sempiternis bonis potiamur, vitamque, quam mortalem habuimus, æternam adipiscamur, quid morte beatius esse possit? itaque sapientissimos homines accepimus non modo suorum morte non perculsos, neq; dolore ullo affectos, sed etiam sæpissimè lætatos esse. Anaxagoræ inter familiares suos de natura rerum differenti, filii mortem nuntiatam tradunt: nihilque aliud ab eo responsum, nisi, se illum genuisse mortalem, præclara verò vox, & vere digna, quæ à tanto viro emitteretur. non enim sane video, quid sapientius, aut constantius dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus adversis admodum firmi signum fuisset. an angi sese non sua, sed filii causa? num igitur ignorare se fateretur, quantis è malis elapsus esset filius? an se quidem dolere, sed tamen humanum casum agnoscere? ubi ergo hominis gravitas, judicium, sapientia? aut quid ab imperitorum turba distabit? è quibus tamen sæpe multi nec iis rebus anguntur, quæ necessariò eveniunt, nec, quo minùs eveniant, cùm communes omnibus sint, laborandum ullo pacto censent. Ille verò sapiens, & vere philosophus: quem neque improvisus nuntius perculit, nec à disputatione abduxit, sed potius vocem expressit, summæ indicem fortitudinis, ac sapientiæ. vellem & hoc ipsum de pluribus ex nostris dicere liceret: quos si qua interdum fortunæ oppressit injuria, nihil aliud judices, quam prostratos illos, ac penitus abjectos esse. quasi verò aliquid acciderit, quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipsis, si minus hoc tempore, saltem paucis pòst annis non eventurum fuerit. ac, cum maximè animo vigere deberent, tum præcipuè non solùm præteritæ, patriæque virtutis, sed etiam humanæ legis, ac pænè obliviscuntur sui. tantum in eorum animis mollities potest, ac servitus quædam doloris, atque tristitiæ. An ego illum judicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, evertit? qui nihil præ doloris magnitudine cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in se ipso: in temporibus, atque in fortuna, quæ stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? ego verò istam non modò servitutem, sed pænè captivitatem, & quidem miserrimam censuerim. quid enim interest inter eum, qui vinctus ab hostibus, & carceribus conclusus, obsideatur, & eum, qui dolore captus, suo prorsus careat arbitrio? at ille quidem etsi corpore serviat, animo tamen liber est, nec dubitat aliquando fore, ut libertatem assequatur. qui verò dolori paret, nec valet corpore, & animo quàm maximè laborat. non enim amicis frui, non Reipublicæ prodesse, non privatas res curare, non publicis consulere potest. ita in otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam paret, & tamen sibi non imperat. qui cùm assiduis, & maximis prematur angustiis, alterum esse necesse est, ut quandiu in dolore versatur, semper miser sit: alterum fieri nullo modo potest, ut nisi dolere desinat à miseriis eximatur. Quanto sapientiùs Xenophon, qui, cùm sacra solemnia peragaret, majorem omnemque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantùm è capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter perstitit. ubi verò cognovit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit, deosque ipsos, quibus litabatur, testatus est, majorem sibi ex filii virtute voluptatem, quàm ex obitu molestiam cepisse. huic ego non dubitarim, quin omnia, quæ cumq; accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura. qui enim usque eò in deorum cultu constans & firmus esset, ut neq; filii morte nuntiata, ab iis avocari posset, cui eum credam filii morte lugenda à deorum voluntate dissensurum fuisse? aut qui virtutem, filii vitæ anteferret, non jure credi possit, illum & virtutis studio incensum, & patriæ caritate impulsum, omnes molestias, omnesq; calamitates libentissimè fuisse subiturum? sed quo ratiores, qui hoc modo animati sint hos præclariores viri, nihil enim adlaudem illustrius quàm in æternam gloriam, aut in patriæ utilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & cum fortuna luctantẽ, negligere humana. quę, qui nimium curant laudis studium, civium commoda, denique omnia quæ laudabilia putantur, prorsus è mente, ac cogitatione ejiciant, necesse est, neque enim humanis curis implicitus toto animo de patriæ salute, atque utilitate cogitare, aut laudem sibi præclaris actionibus comparare vel egregii quidquam suscipere, ac sustinere queat. suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens, cetera omittet, de se ipso dies noctesque cogitabit. ita nec boni civis, nec boni viri fungetur officio. bonum enim virum decet, de ceterorum commodis æquè laborare, ac de suis: bonum verò civem, sua omnia posteriora habere, patriæ commoda prima, & maxima ducere. à quibus neque dolore, neque ulla omnino humana avelli perturbatione debemus. Periclem narrant historiæ intra quatriduum duobus filiis, eximiæ indolis adolescentibus, esse orbatum, qui usque eò fortis, ac constans in luctu fuit, ut nihil prorsus de pristinio habitu, cultuque diminuerit, sed eundem, quem antea in concionibus habendis morem, ritumque servaverit. nec umquam coronam è capite deposuerit. de quo traditum est, nihil eum putavisse indignius futurum, quam si aliquod fracti animi signũ mœroris causa muliebri modo edidisset. fortem sanè hominem, & magna laude, æternaque memoria dignissimum: quem neque naturæ vis, ad nimium sæpe amorem trahens potuerit de statu dimovere, & ad dolorem abducere, nec liberorum desiderium, quos tamen summè dilexisse dicitur, ulla ratione perturbarit. nec mirum. vera enim fortitudo inanes sollicitudines ejicit, ac depellit: opprimit cupiditates: imperat timori: nihil autem appetit, forti viro indignum: nec ab ulla re vel metu, vel inconstantia repellitur. & quamvis excelsam, elatamque naturam ratio ipsa doctrinæ præceptis imbuta, confirmet: quod Periclis, doctissimo homini, maximoque ingenio prædito sine ulla dubitatione contigisse, prorsus mihi persuadeo: ipsæ tamen fortitudinis radices in animo præcipuè insident. qui cùm humana despicit, nec ad humilia, quasi humi depressus, ullo pacto adhærescit: facilè fit, ut uberiores, & maturiores fructus ferat, cùm ad eum veluti ad agrum optimum, cultura, ratio etiam accesserit, conformatioque doctrinæ. non enim, sensu omni doloris caruisse summos viros, credendum est. qualis enim vita nihil sentientis animi, sensuque prorsus carentis esse fortitudo potuisset? Sed dolorem sentientes, ad eum opprimendum, ac vincendam summam animi contentionem adhibebant, tantumque nitebantur, ut è pugna discederent superiores. verum enim illud est, nullam animo majorem pestem, una remissione, posse contingere. qui si intentus est, seque ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facile discutit, ac depellit: at remissione enervatus, & effœminatus, ita deprimitur, & urgetur, ut se ad æquitatem nequeat extollere. Nec verò quisquam doloris impetum excipere, ac fortiter perpeti posset, nisi sepriùs ad obsistendum comparasset: aut fortitudinem acquirire, nisi priùs doloribus multis acerrimè, ac fortissimè restitisset. ex quo consuetudo fit, quæ callum obducit animo, nosque contra omnes vel naturæ, vel fortunæ im-

petus

getus armat An censemus Harpagum Medum tantum fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoriæ mandatum est, edere potuisse, nisi prius in patientiæ ac fortitudinis exercitatione sæpissimè versatus esset? nec sine maximo fructu, magnaque potius cum nominis sui gloria, tantum enim fortitudine, ac prudentia præstitit, ut acerbissimam injuriam sine ullo planè doloris sensu pertulerit, & sese cumulatè contra Regis immanitatem ulciscì potuerit. nam, cùm ejus filium Rex Astyages interfectum ad epulandum apponi jussisset, caputque ejus post cenam allatum ostendisset, rogans, cujus feræ viscera in mensa commedisset: ille verò nihil perterritus, nec animo ullam in partem dejecto, agnosco, inquit, quid si actum, ac quidquid Regi placuit, mihi quoq; placere pronuntio. hoc autem immanissimum genus injuriæ tam dissimulavit, quoad Cyrum ex Persia in Mediam evocare potuit: quo adveniente, cùm exercitus Imperator contra eum à Rege missus esset, & Regnum & Regem Ili tradidit, itaq; Astyages in Cyri potestatem, impietatis suæ pœnas daturus, redactus est. O factum omnium gentium, ac sæculorum memoria dignissimum! ex quo non modo qui dolori cedunt, ad patientiam, ac fortitudinem excitentur; sed etiam Reges, quiq; hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens audeant, erudiantur. nam adversus injustitiam, atq; impietatem tantum est odium, tanta invidia, ut ne ipsum quidem cœlum, aut sidera, etiam si homines velint, hujusmodi scelera pati, ac dissimulare possint, ac si fera deorum vindicta sit, noluerunt tamen impios ipso in facinore adeo exsultare, ut non angore conscientiæ, fraudiq; cruciatu, tanquam domesticis furiis, assiduè vexentur, tantumq; potest impietatis odium Tyrannum exstinctum, ac sævissimè excruciatum nemo misereatur, nemo doleat. nam adversus hoc hominum genus, nec in ullo præterea, omnem prorsus vim, omnesque stimulos amittit dolor. qui si ratione comprimendus est, quod suprà diximus, multo etiam magis consuetudine vincetur: cujus tantæ sunt vires, ut non modò perturbationes animi sedare, sed etiam naturæ vim afferre, eamq; sæpissimè immutare, ac penitus aliam posit efficere. cujus auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli, ac contemni facilè poterunt. Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum: non mortem, quam jam optimam esse cognovimus: non egestatem quæ sæpissimè maximi boni causa à diis immortalibus tribuatur: non exsilium, cùm orbis terrarum omnibus pateat! non certa generis ejusdem, quæ vulgi opinione gravissimis in malis numerantur. nullum enim tam grave malum apparebit, quin ex eo bonum aliquod multo majus, multoque optabilius magno deorum beneficio aliquando colligatur. Pleni sunt libri philosophorum, referræ argumentis, ac rationibus paginæ fera omnes: tanta autem exemplorum copia, ut nihil possit esse cumulatius. quæ cùm ita sint, quam ne terreamur, aut cui dolori cedamus? Dion certè, qui è Platonis schola defluxit, cùm ejus filius in atrium è tecto delapsus interfisset, non modò non doluit, sed etiam in eo, quod tum fortè agebat, constanter perstitit. quo facto judicavit & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid ceteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Trachalpas multo fortius. siquidem filii morientis, cùm ferro trajiceretur, sine ullo prorsus dolore spectator fuit. Cambyses enim iratus, & abrius cum filium sagittis peteret, jamque pectus reclusum appareret, patrem jussit inspicere, num cor percussum esset. cui cùm pater respondisset, jam cordi sagittam esse infixam: tum Cambyses, numquid certam, inquit, habeo manum? at pater, nullo doloris signo dato, nec utquam conversa, aut commota facie, ne Apollinem quidem, inquit, certiores sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus factum fuisse, si filius in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpæ conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filii mortem honestam, pro patria susceptam, tali patri futuram fuisse jucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium illum, ac pœnè viscerum suorum carnificem vocent. Sed faciant sane, ut libet: dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis, ac devicti doloris esse præclarissimum. Quod si ita est, ut infirmos animos spectata ceterorum virtus erigat, & confirmet, quem censeamus jam dolori concessurum cùm tam multos audiat, qui seipsos in dolore superarint. quocirca, tam multa veterum exempla colligere vereor, ne supervacaneum, aut fortasse putidum videatur. quòd si ceteris tantum, & non nobismetipsis, scriberemus. fortasse breviores in scribendo, in exemplis autem recensendis etiam priores essemus. sed fit nescio quomodo, ut ex aliorum casibus ad mala nostra sananda medicinam colligamus. nobis quidem ita videtur: & cùm nostro vulneri medeamur, mirari non debebunt qui hæc in manus sument, si quid fortasse paullo expressium uberiùs inverint. illud certè propositum habemus, ut omnibus nobiscum prodesse, omniumque dolori, quàm accuratissimè fieri possit, consolationem afferre possimus. quamobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque allevari molestiam experimur: ceteris idem optamus ac, si dicere liceat, etiam speramus. nam in tanta vel argumentorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes pænè obrui sentient, ecquis se immobilem, aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro nonnulla interdum accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, ut à medicina refugiat, idque si ullo in casu contingit, certè, cùm dolore affligimur, maximè solet evenire. quod ex eo fit, quòd erepti vel amici, vel affinis, vel filii cogitatio adeo nobis grata est, quòd illum pænè ante oculos constituere videatur, ut, etiam si dolorem refricet, & lacrymas eliciat, tamen eam deponere nolimus. ac, si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minus, quàm consolantium verba, audiamus. falluntur sanè graviter qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnopere delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum unicuique studium, suaque omnibus delectatio relinquatur. non enim vereor, quin, si minus in ipso doloris æstu remediis utendum homines censeant, certè, cùm modicè dolor residerit, ac se paullùm quasi remittere cœperit, ad exstinguendas doloris reliquias monita, præceptaque nostra adhibeantur. nihil autem utilius est, quàm hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in manibus habere. sic enim & legi, atque ad verbum edisci, & penitus memoriæ mandari possunt, ut, cùm in animum penitus influxerint, tum exhauriri ac prorsus elabi, non facilè queant. ita fit, ut, cùm repentè dolor invasit, tum iis utamur: quæ, nisi antè percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, planè depelli, atque excludi soleant. sensimus hoc in nobis ipsis: nec parum nobis obfuit, hanc universam adversus dolorem commentationem non multo antè animo, ac mente percurrisse, quamvis enim permultos philosophorum libros vel de luctu, vel de morte satis accuratè legissemus, ut Theophrasti, Xenocratis, aliorum, quos commemorare nihil attinet: tamen hoc non ideo feceramus, quòd eventurum putaremus, ut iis ipsis in nostro mœrore uteremur. itaque neque lectionem, quantum oportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus. casu autem repentino oppressi, non priùs ad libros confugere potuimus, quin antè acerbitatis vi prosterneremur. quamquam postea tempore ipso factum est ut dolor nec, ut antea, acrior, & mens ipsa paullo esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa restant, & scitu, ac cognitione dignissima fructu autem ipso, quem præcipuè quærimus, gratiora fortasse, & uberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubi-

tationem possit, cur nihilomnino nostrorum morte dolore debeamus? credo, si quando nobis in mentem venit, magnâ nos ex eorum, quos amisimus, opera, ac studio utilitatem percepturos fuisse. at hoc non ad amicos aut affines, quorum dolore videmur interitu, sed ad nosmetipsos pertinebit. mercenarius igitur dolor fuerit quicunque non ex affinitate, aut benivolentia, sed ex una proveniat utilitate. quid autem flagitiosius & indignius quam eum, qui sic doleat, tutari oportere, cùm tantopere alicujus morte crucietur, quòd aliqua utilitate privatus sit? si nihil ex ejus vita beneficii ac commodi se consecuturum speraverit, nihil sibi omnino dolendum fuisse? At videamus, non Persas aut Scythas, sed è media civitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac cives, qui non modò amicorum, cum quibus conjunctissimè vixerant, sed etiam librorum, & quidem carissimorum interitum ita fortiter, & constanter tulerunt, ut causæ nihil sit, quin eos superioribus Græcis comparare atque etiam anteferre debeamus, atque hoc multo magis in illis mirandum fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos & constantissimos præbuerunt qui non modo ipsi utilissimi, si vixissent, sed pæne soli utiles, ac jucundi esse potuissent. quod enim utilius filio? quid jucundius unico? at filium, & unicum Q. Fabius præterea Consularem, qui jam magnas res gesserat, & majores cogitabat, amisit. neque solum non doluit, quod fortissimi animi fuit: sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest cujus orationem quis non admiretur, insignem ingenii, judicii, ordinis præstantia? quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut quæ scripsit sine dolore cogitare potuit? cum præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quòd non ut alii, de ceterorum fortitudine disputat, ut suum ipse dolorem aliorum exemplo minuat, sed, filio hærens, illius maximè virtutes, propriasque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone persequitur. quod singularis virtutis exemplum fortasse Horatii Pulvilli laudem magna ex parte deminuere videatur: quem tamen summum virum silentio præterire nefas ducimus, cùm in eo ipso, quòd filii mortem æquissimo, ac fortissimo animo tulit, etiam Jovi Opt. Max. cujus ædem dedicabat, gratissimum fecisse videatur. nam Pontifex inter sollemnium verborum nuncupationem, postem tenens, ut filium mortuum audivit, neque manum à poste removit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo avertit, ne suum potius dolorem, quam populi utilitatem; ac salutem, cogitare videretur. Jam, quid L. Paullo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, ut nullum pæne doloris Paullo acrius indicium ediderit. ac potius in ea concione, quam de rebus à se gestis ad populum habuit, lætatus est, quidquid populo Rom. immineret adversi, totum id in se ipsum à diis immortalibus esse conversum. Cum Sulpicio verò Gallo quis neget actum esse præclarissimè? cujus innocentiam, sapientiam, millitarem virtutem, etiam insignis in obitu filii fortitudo illustraverit. quem ut numquâ lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine, atque exemplo conquiescere. neq; enim majori mihi admirationi esse soleant clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solum in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quàm fuit illa in filii morte, prætoris designati, in oculis omnium civium fortitudo declarata. Atque horum egregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora qui fortiter in civitate nostra imitati sint, casusq; fortunæ gravissimos sapientissimè tulerint, non difficile fuerit oratione complecti. nam & Q. Martius rex, cùm unicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia pervicit & eo ipso die, quo filii rogum spectavit, curiam ingressus est: senatumque jussit convenire. Crassus verò, in eo prælio, quod cum Parthis commisit, occiso filio, tantum abfuit ut doleret, ut etiam exercitum increpaverit, quòd unius militis jactura tantopere commoveretur, hortatusque sit, ut patriæ virtutis memores, pro republ. fortiter dimicarent, filii mortui ultionem sibi unireliquerent. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filii mortem & vidit, & moderatissimè tulit. Nec ab ejus laude abfuit ac forsasse Crasso præstitit. Cn. Cæpio, qui Cæpionem filium naufragio absumtum ita non doluit, ut eum ne leviter quidem è vultu, aut ulla corporis parte commotum è familiaribus quisquam ullo pacto senserit. Jam quid Pisones, Scævolæ, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorum singuli pluribus amissis filiis, vel uxoribus, vel parentibus, nec lugendum existimarunt, & suam in illorum funeribus, virtutem, atq; constantiam non sibi solùm, sed etiam generi, nominique Romano gloriosam fore putaverunt. Pudet in virorum gravissimis casibus repetendis longiori uti oratione cum virorum maximè peculiaris virtus sit, & in viris efflorescat, ac vigeat maximè, quamobrem de fœminis potius dicendum est, ut cum eas fortissimas fuisse cognitum sit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla patere, & ab iis ea virtute, quæ ipsorum propria esse debeat, videri aliquando superatos. nam, si verum est quod a Theophrasto alicubi proditum memoriæ mandavimus, orbem terrarum theatrum quoddam esse magnum, divina mente repletum & cælestis dicendæ sapientiæ gratia tam multis undique collucentibus ornamentis illustratum ac depictum: nec autem medio collocatos esse homines à deo, ut cum fortuna, dolore, morbis, ægritate, calibusq; permultis assiduè luctetur deum verò ipsum quantum quisq, pugnando valeat, quamq; viriliter fortitudine divinitus accepta utatur, desuper aspectare. hoc, inquam, si verum est, dubitari profectò non potest, quin quemadmodum populus Rom. in muneribus publicis invisos habet gladiatores, qui omni modo vitam imperare cupiunt, favet iis, qui contemtum ejus præ se ferunt: itidem dii immortales, è quos ex hominibus nimis anxiè de vita sollicitos, ejusq; exitum detrectantes aspiciant, iis aliquo modo succenseant: eos verò & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui si è vita revocentur ipsi, vel suos revocari videant, alacres, lætique deo pareant, nihilque propterea mali sibi accidisse judicent. quod si fœminas præstitisse intelligimus, cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velint viri? neque solum unam aliquam è multis faminam, sed totam gentem, ac nationem, ut mariumvirtute, sic fœminarum eximia quadam magnitudine animi præstitisse accipimus. Lacænas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consuevisse. ac, si adversos vulneratosque eos comperissent, lætabundas funus ducere, eosque in avita sepulcra inferre solitas esse. contrà verò, quos adversis vulneribus concisos agnoscebant, ab iis refugientes, clam sepeliendos curabant, nec ullo prorsus honore funeris prosequendos statuebant. tantum in fœmineis quoque animis decus poterat, & studium gloriæ. qua ex gente etiam illud ad nos præclarum dimanavit, matrem quandam filium, senis confossum vulneribus, intuentem nec ingemuisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conversam, ita locutam: Quanto pulchrius & optabilius est in acie victorem animam efflare, quàm in Olympio certamine parta victoria vivere? at alia filium in prælio interfectum audiens, iccirco, inquit, genueram, ut mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fœminis facias, aut quo non honore, ac gratulatione dignas putes, quæ de patriæ dignitate, deque gloria sollicitæ, honestam mortem cuivis saluti ac lucro anteponerent! Age vero, num Lacænis Romanarum virtus inferior? par fortasse, nisi malis etiam superiorem appellare. quàm fortis enim, & quam magnifica illa Corneliæ vox, quæ duodecimo jam fœtu amisso, cùm Tiberium & Cajum filios interfectos spectavisset, nullo timore perculsa,

perculsa, nulloque dolore confecta: Numquam inquit, ego me non felicem dixerim, quæ Gracchos peperierim. forte verò fœminam, & cuivis ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam. non enim dolori concessit; sed potius, cùm virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil jam Rutiliam miremur, quæ C. Cottam filium in exsilium secuta, cùm postea reversum in patriam amisisset, nemo eam lacrymantem post elatum funus vidit patriq; fato Clodia usa est, quæ D. Brutum filium, consulatem mortuum superstes vidit, neque tamen ejus obitum non fortiter & patienti animo tulit. quæ virtutis non vulgaria in fœminis exempla mirari aliquis possit qui sexus imbecillitatem, ac mollitiem cogitet. at verò, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam avis, majoribusq; prognatas recordatus fuerit, nihilo ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo ulla res tanti, aut comodum ullum tam expetendum ut, illo amisso ne prudentiam quidem retineamus? quæ si nulla in nobis resident, nos profectò vel aviæ vel patriæ virtutis admonent, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur & à quibus ortum ducamus, immores esse patitur. Horum enim armis Imperii fines producti sunt: horum sanguine parta, ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio resp. ad tantam pervenit sive bellicæ laudis, sive domesticæ virtutis gloriam. quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabiliter vivere, quiq; honestis in actionibus exerceri volunt nec ullo mentis errore ad animum dolorem, atque insaniam traduci. Nominavimus externos magnos, clarosq; viros: collegimus de nostris plurimos quibus mortis tenius non modò ingrata, sed etiam optata, & jucunda accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima æquitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum. Critiæ propinavit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat: nos in filiorum, aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes atque addiscentes, præclara ducemus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consecutura est, immortalem, beatam, a miseriis omnibus vacuam, negligemus? quamvis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec amplius liceat homini, qui è vita discedat, suis opibus bonis divitiis perfrui:

Astante ut ille ait, ope Barbarica,
Tecta vitatu, laqueata,

Tamen multo majoribus & bonis, & opibus quæ nulla vetustas absumet nulla vis eripiet, piorum mentes assidue potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illorum virtutis impressam historiis memoriam; veniamus ad id, quod unusquisque sensu percipit, quantumque ex morte consequamur emolumenti, ac commodi, re ipsa, factisque probemus ex qua docendi, & disputandi ratione perspicue veritas eluceseit, quidque hoc modo se habeat; vel lo, facilè potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihilque timeat adversi, hunc nemo infitiari poterit jure dicturum si vitam sibi morte multis partibus meliorem affirmet. atqui nemo, est, qui non modò miserias, atq; erumnas ab humana vita segregare, se semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam speraut omnes: Priami sobolem, ac regnum exoptant alii: quasi non & Metelius tam multos nactus filios, ac nepotes, cùm maximè beatus esse posset, invitus obierit & Priamum non omni orbatum progenie, summoq; dolore confectum hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis, ac luctibus simul eripuisset. quos iccirco experti sunt, quia vitam diutius quàm ipsorum requirebat felicitas, produxerunt. hinc illa miserabiliter decantata:

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Jovis aram sanguine turbari.

Quæ non modo visu, sed etiam auditu acerbissima sunt quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire & experiri coactus est? num ei multo melius evenisset, si misisset? Forsitan quispiam dixerit: multa, quæ vivens nactus est, bona, etiò decedens penitus reliquisset. sed à malis etiam multo gravioribus, qualia multa sæcula non viderunt, felicissimè liberatus esset. Ex quibus omnibus, in ultisq; aliis perspicuum est, pervertere homines ea quæ sunt humanæ fundamenta felicitatis, cùm utilitatem à morte sejungunt aut cum miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra civitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis è molestiis, quantisq; incommodis eripuit? nam, qua in patriam pietate fuit, ex iis malis quæ mortem ejus consecuta sunt, incredibilem si vexisset, dolorem accepisset. flagravit enim bello Italico, exarsit senatus invidia, nihil denique in civitate fuit, quod non ejus temporis calamitatem, luctumque persenserit. Nam quid fugam Marii, quid cetera, quæ in illius discessu acciderunt, maxime luctuosa summeque miseranda commemorem? quid reditum illum sanguinarium, cujus ex recordatione nemo est, qui non intimis sensibus exhorrescat. tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium cædem illo tempore esse factam, trucidatos bonos viros & cives, incisas eorum cervices, in Rostrisq; positas, qui multorum civium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. quàm multos ex illa re p. tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, ut acerbissimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæsisse. O acerbum ac nemini non pœnitendum Reip. statum, conditionemq; vivendi! cum eos ipsos, qui Remp. suo labore, suoque sanguine auxerint, juvarint, servarint, nusquam tuto nihilque magis quam propinquorum manus, ac gladios timentes, horrescentesque videas; illorum autem quorum ope, atq; auxilio servatus sis cum horribiles, miserosque casus spectes, nulla tamen ratione opitulari, nihilque afferre adjumenti queas. quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modo detrectandam, sed etiam optandam? qui autem ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio consecuti sint, eos verò beatissimos jure omnes existimabunt qualem fuisse L. Crassum nisi res ipsa probavisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paullo antiquiora quàm ut omnibus in memoriam redigi, ac cogitatione comprehendi possint. Pompeji autem, nostri familiaris, casu, quid in civitate notius, quid illustrius? aut quid omnium oculis, ac mentibus perspectius & clarius? hunc si maturè exstinctus esset, nihil dolori, nihil invidiæ mali quòd tam diu in vita mansit, iccirco factum est, ut singularis calamitatis exemplum omnibus præbuerit. cui eo luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quo felicior, ac secundior fortuna in omni vita usus erat. quis enim universis civibus aliquando clarior? quis in rogatu rebus gestis, vel honoribus extra ordinem delatis, clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florentior? cui nihil prorsus ad summam, absolutamque tranquillitatem, præter honestum, ac jucundum vitæ exitum, deesset. Sed videamus, quantum in rebus humanis fortunæ possit injuria. nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramquam conditionem omnia mala revocare. qui enim amplissimis fortunis usus erat: nihil, nisi sublime, ac beatum nec cogitare, nec optare consueverat; cui omnia vel ad usum, vel ad voluptatem superserant. bellum cum socero suscepit: deserit domum, profugit ex Italia: & cùm antea nihil in ceteris bellis, nisi summo consilio, prudentiaque gessisset, cum vel maximè ingenio, judicioque excellere debuisset, sui pænè oblitus est. itaque imbelles & infirmas copias, tirones, collectitiosque milites cum robustissimis legionibus conferre non dubitavit:

& amisso exercitu, ereptisque castris turpissimè victus, in servorum manus vix summus, & clarissimus incidit. vita verò ut miserabiliter privatus sit commemorare nihil est necesse: cùm eo ipso, quòd in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minus fortasse miser censeri possit. beatissimus autem obiisset, si, cùm in Repub. floreret, cum valebat auctoritate & gratia, cùm copiis, opibusque abundabat, è vita decessisset, cujus propagatio quantum illi mœroris, ac luctus attulerit, non modò scribendo, sed vix etiam cogitando consequi quisquam possit. itaque hoc stabilito, & fixo, mortem sæpissimè beatam hominibus contingere, non solùm, quòd nos in beatam vitam inducat, sed etiam, quòd multarum, magnarumque miseriarum sensu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abstrahat, quid jam relinquetur, cur non morte lætari, ac claros rum hominum virtutem, qui nullius interitu perturbati sunt, imitari debeamus? An non optimam, beatamq; mortem judicabat L. Brutus, cùm Tyrannum arcens, quem expulerat vitam pro nihilo ducebat? item Decii, quo tempore cum Latinis pro patria dimicantes, sese hostium telis objiciebant? præterea Scipio, Paullus, Marcellus, Albinus, quos vitam in acie juvandæ patriæ causa fortissimè profudisse memoriæ proditum legimus. Et verò nihil fuit quamobrem elato excelsoque animo homines vitam non despicerent, ut sempiternam gloriam consequi possent, nam cum nullo, vel certè minimo doloris sensu, quem morientes perferunt, infinitam laudem commutabant, hunc enim locum de exiguo, vel nullo potius dolore mortis, quem suprà perstrinximus, paullo uberius percurramus. Neque enim absurdè dixisse mihi videtur is, qui morientium, mortuorumque hominum statum, & conditionem duabus potissimum ex rebus percipi, atque intelligi posse affirmavit: quarum unam somnum statuit, alteram verò tempus illud, quod nostrum cujusque ortum antecessit. & sanè ita est, ut ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus solet, cùm de morte loquitur, nulla planè ad veritatem videatur esse propensior. ita enim multi vivunt, ut præsentibus bonis fruantur: nec sanè cogitent, quid paucis pòst annis vel ipsis, vel ceteris boni, aut mali possit evenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, angoribus vexantur. mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita non reminiscuntur, ut ad se minimum illam pertinere, nec sua quidquam interesse existiment, qui, ut Fannius Africanum dicere solitum tradit, ferociores equos domitoribus tradendos esse, ut paullatim parere, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant: sic ipsi in gyrum fortitudinis ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planeq; concidant. Sed nescio quo modo voluptate, luxuque delinita hominum consuetudo de recta majorum vita defiexit, eoq; sensim delata est, ut nihil minus, quàm verum, agnoscat, nec, cùm aliquid agitur, rectum id, necne sit magnopere cogitet qua nulla major pestis ac pernicies humanis rebus, vel de jam labefactatis, potuit afferri. atqui, si in ullo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatum esse deprehenditur. quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita vivunt, ut stertere potiùs quàm ullo pacto vivere videantur? dormiens autem ut nihil sentit, nihil agit, nihil curat: sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit, haud sanè intelligas. itaque in fabulis, quos dii maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogerentur, si vigilassent, à diis immortalibus consopitos esse accepimus. mortem igitur, siquidem somno similis est, singulis noctibus induimus, &, cùm in somno sensus sit planè nullus, nullum etiam in morte futurum esse sensum, vetissime statuere debemus. quod ut sensu ipso planè percipitur, sic ne de altero quidem dubitari ullo pacto potest, quin, quales antè, quàm orieremur, fuimus tales etiam mortui futuri simus. mors enim quemadmodum ad eum, qui nondum ortus est, nihil pertinuit, sic ne ad eumquidem, qui mortuus est, ulla ratione pertinebit. ad morientem verò vel nihil, vel parum certè pertinet. siquidem tam angusto spatio, tamque brevi curriculo coërcetur, ut nec si velit quidem, vires suas nimium porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio, qui tantum in morte dolorem se timere, atque expavescere dicitant? quamquam non sanè video, quo modo aliter facere possint. qui enim mortem numquam experti sint, quam semel homo subiturus est, quo modo, bona, malane sit, verè sentire, ac dijudicare possunt? Morientes ajunt cruciari, angi, distorqueri. quod in nonnullis fortasse animadverti, atque observari potuit. in quo tum isti aliquid dixisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu penderet. nam, si mors ipsa dolore suo corpus usque eò cruciaret, atq; angeret, ut hæc doloris edere indicia cogeretur: negari profectò non posset, quin dolorem non levissimum mors ipsa esset allatura. Cùm verò hujusmodi cruciatus pauciissimos angat, & eos maximè, qui intemperanter, flagitiosè, nefariè vixerint, nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed admissorum scelerum conscientia vexet habeatq; sollicitos. qui enim se morituros numquam crediderint, ac ne cogitarint quidem, cùm ad ipsam mortem pervenerint, angantur, non dolore moriendi, sed quòd è vita inviti discedunt. in qua cùm omnia secunda, feliciaque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare coguntur. At bonis, qui mortem semper, tanquam præsentis tempestatis portum, in ore, ac sermone habuerint quique ex hujus vitæ procellis, mortis beneficio, aliquando egredi, sæpissimè concupiverint, nihil libentius, ac jucundius, mentione ac nomine mortis accidit. Atque in iis etiam præstans, planeq; admirandum deorum munus agnoscitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, ut optare homines vulgò solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine ulla dubitatione reperias, ex quibus Q. Fabius Consulatum adeptus cùm in Curia prætereuntes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immò planè gaudens, è vita discessit. atque idem contigit A. Pompejo, cùm in æde Jovis Capitolini sacra faceret, itemque Thalnæ Consuli, Diis immortalibus supplicanti. quid hos in ipso mortis articulo doloris expertes existimes, qui paullo antè læti vivebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sint, nihil flebile dixerint? Morte, inquies, oppressi sunt, at sapientissimi, & optimi viri: quibus mortem, tamquam beatæ vitæ initium, dii immortales largiri voluerunt. quam eo fortasse jucundiorem ipsis fore videbant, quo minus eo tempore tantum boni exspectaverant, ac ne sperare quidem poterant. nam cùm mors è divina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimum die, quaq; conditione mori velit. Nec verum est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem omnibus hominibus diem, ac terminum divinitus esse constitutum: ut autem vel citiùs, vel serius moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia contingere. nam, ut illud verissimum est, præfinitum esse vitæ terminum à Deo, quem præterire, aut ex quo egredi nemini liceat: sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eademque hora vitæ finem impendere. quod si agnosceremus, nihil sanè esset, cur homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus. quæ omnes planè virtutes, si hoc consequeretur, non modò inutiles, sed penitus inanes viderentur. cur enim prudentia uteretur homo, cur abstinentia, cur temperantia, si eodem, quo reliqui omnes, temporis spatio vitam esset terminaturus? Ut diutiùs, inquis, vitam producere liceret. at, si vitæ terminus fatalis est nec immutari quidem posse necesse est. Sin voluntarius, & in hominis arbitrio positus, nihil est, cur eundem omnibus à Deo constitutum esse, quisquam affirmet. Sed de his statuat unusquisque ut libet. quid autem verius sit, Deus ipse viderit

derit: hominem quidem scire arbitror neminem. stet modò nobis illud, doloris esse nihil in morte: boni autem tantum ex ea ad homines permanare, quantum sperare multi possint, cogitatione quidem assequatur nemo. itaque hoc divinitus hominibus datum est, ut quoties molesti aliquid experiantur, tum mortem exoptent, ac votis etiam conceptis sæpe implorent, quid ita? quia bonam, utilemque esse mortem, cognitum agnoscere: malam autem aut acerbam esse numquam posse, homini à natura insitum est. itaque dolore perculsi mortem imploramus, eamq; unam ut miseriarum, malorumque terminum exoptamus. Admonet me locus, ut, cùm neminem ipsa morte magnopere commoveri debere probarum sit, iis præcipuè dolendum nihil esse contendam, quos mors cum laude oppetita consolari potest. satis enim diu vixisse putandi sunt, qui vitam honestè claluserunt eosdemq; è vita abeuntes non modò laus, sed etiam perpetua voluptas, delectatioq; prosequitur. quæ sanè eo major in animo exoriri, ac vigere solet, quo latior alicujus in colendo officio, vitaque honestè ducenda manavit industria. certè enim, cum ad recte agendum natus homo sit, ideoque mentis, & rationis munere, præ ceteris animantibus ornatus, atq; instructus, unde potius laudem, ac voluptatem, quàm ab honestis actionibus petat? An, unde ortum duxerit, obliviscatur? ille verò nec sui oblitus est qui rectè vixit. nec iniquo animo mori potest, cùm multos rei nquat suæ testes, memoresq; virtutis. quanto autem gaudio exsultare credendus est illorum animus, qui corporis admistione solutus, in cœleste ignes, sempiternasque domos, unde exierat, revertit? profectò enim ex divina mente delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi tanquam terræ gravitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur. ubi autem soluti corporibus ad proprias sedes evolaverunt, tum verè vivunt, nec libidini, voluptati, dolori serviunt: sed sui compotes, nulla re anguntur, nihil requirunt, omnibus imperant. Rectè igitur dictum est, corpus terram esse, mentem autem, ignem de cœlo sumtum. id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclaræque actiones facile testantur. quo modo enim aut omnia humanæ vitæ commoda contemneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret; aut vitam ipsam laudis, honestatisque gratia profunderet, qui n hil quidquam ad se præter hæc ipsa mortalia, quæ manibus contrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? verùm hæc non ita se habent. corpus enim è terra concretum, tamdiu terrestrium rerum amore ducitur, quoad in terram ipsam, unde ortum duxit, revertatur. animus verò qui è cœlo sumtus est, sempiternum quiddam, & cælestis appet t, nec ijsdem, quibus corpus, finibus, cogitationes coërcet suas. itaque numquam quiescere, nec verè vivere putandus est, quamdiu corpore conclusus, invitus propemodum mortali labe, terrenisque vinculis cohibetur. At illa quanti sunt, gravissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & strumis obdormiscere. & quasi emissos è molestissima vitæ custodia in jucundissimam, suavissimamque domum remigrare? huc enim pertinent quæ de piorum quiete, deque voluptate illa, quâ egressi è vita perfrui dicuntur, disputari à sapientibus solent. qui cum intelligerent, non fortuitò, aut temerè natos, & creatos homines esse: nec eadem mereri bonos, qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent, & improbos, quorum in patrandis flagitiis semper est animus, cogitatioque defixa: circo non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadem mortuis præmia statuerunt. Qua nos recordatione potissimum refici, ac recreari decet, qui carissimam filiam, optimeque de nobis meritam ita vixisse scimus, ut ad optimos mores summamque prudentiam nihil posset accedere: & ita mortuam, ut in dolore, quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinem, summamque constantiam præstiterit. cujus mentio nobis, dolore jam, si non penitus exstincto, certè magnopere levato, non solùm acerba, sed etiam jucunda accidit. qui enim aliter debet? cùm nec ipsi quidquam accideret mali, nec ego ulla re, quæ tantopere cum natura congruat, & cum omnibus hominibus communicet, angi, aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat? nihil sanè, nisi, cùm ea divino potissimum beneficio vitæ munere perfuncta sit, ut ad eam maximè vivendi conditionem cogitationem mesm. mentemque referam, qua nunc ipsam perfrui credimus, ac si, quod æquum est, fateri velimus, etiam intelligimus. qua ex meditatione eo majorem voluptatem percepturus sum, quo meliore illa nunc statu, quam quem vivens experta est, sine ulla dubitatione perfruitur. quid enim boni non meruit est, quæ nihil umquam egit, ac ne cogitavit quidem mali, & ris angoribus, ac malis, quæ viventi objecta sunt, ita patienter perfuncta sit, ut non secus de adversis, quàm de secundis rebus, diis immortalibus gratulari, gratiasq; agere soleret? &, cum nihil, nisi rectum, honestumque cogitaret, tamen una conscientia contenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quidquam propterea laudis aut gloriæ deberi arbitraretur. Quæ ergo ita animata fuerit, ut de se quidem minimum, de recta mente, ac de æquitate plurimùm laboraret, an non diis ipsis censemus maximè gratam & probatam fuisse? in qua non ficta & adumbrata, ut in multis, sed maximè solida, & expressa virtutis elucebat effigies. nam, cùm eam talem natura genuisset, ut, quod pulchrum, rectumque agnoscebat, sua sponte sequeretur: tamen eo non contenta, summa vi rationis, prudentiæque perfecerat, ut nulla re minus, quàm natura duce, egere videretur. itaque qui ejus instituta, & mores paullo diligentius inspexisset, qui regundæ familiæ sollertiam, qui summum in cunctis rebus ingenium, singularemque doctrinam advertisset, haud fuisset sanè quod aut virilem in intelligendis, judicandisq; rebus prudentiam, aut exquisitam patris familiàs sollertiam requireret. itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus, fortitudo, & prudentia; hæ ita in muliere abundabant, ut sui mœroris medicinam non petteret foris, sed in se ipsam spectans, ex sua semper virtute penderet. Quanto autem graviores, ac difficiliores animi morbi sunt quàm corporis, eo magis mirandum est, talem exstitisse illam, cujus fortitudini corporis mala parerent. prudentiæ verò omnes animi morbi facilè cederent. itaq; quamquam ex calamitate, temporibusq; nostris molestiæ plurimum traxerit, numquam tamen animo perculsam, aut dejectam sensimus. angebatur patris exsilio, totiusque familiæ luctum, bonorumque direptionem invita videbat: sed marti tamen consilio, prudentiaque aderat, & rebus in magnum sæpe discrimen adductis, reditus spem nobis afferre numquam dubitavit. ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suavitate, ac pietate solatii capiebamus. quod ut esset diuturnius, si cōmodum nostrum aut eam, quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at, cum illam corporis vinculis solutam, omnib. exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modo in dolore conquiescimus, sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere lætius potest, quàm de immortalitate animorum cognanti de filiæ simul æterna, beataq; vita confidere? animos enim esse immortales, ne dubitandum mihi quidem videtur, faciam autem non invitus, ut sapientissimorum hominum percurram hac de re sententiam. quando me in hunc locum deduxit oratio. Neque verò hæc ita disputanda censeo, ut animos ideirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporib. vis quædam inesse veneratione digna putetur, quæ significare debeat non deleri morte animos, sed immortalium animorum, veluti sepulcra quædam, mortalia corpora fuisse. quasi non & majora, & firmiora multa suppetant, quib. planum fieri possit, qui animos simul cum corporibus interire contendat, cum contra rationem, nulla nixum ratione, pugnare. quòd si auctoritas quærenda sit, quem graviorem nominare?

minare auctorem possum, quàm eum, quem Apollo ipse sapientissimum omnium pronuntiavit? cujus testimonium tale fuit, ut divinos esse hominum animos, & eos, corpore solutos, in cælum remigrare, unde prius venissent, in omni sermone asseveraret. in quo cum Philosophis illis consentit, quos quondam Italicos nominavit antiquitas, maximeq; nobiles judicavit. quorum semper constans fuit opinio, demitti animos è cælo, divinæq; mentis eos esse non solùm munus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. quod si secus esse quisquam putet haud sanè facile, quid multis, & firmissimis in hanc sententiam argumentis respondere possit, inveniet. Sic enim planè cognosci, ac sensu ipso dijudicari potest: summam esse præneq; incredibilem in animis celeritatem, ac festinationem, cujus ope, quæ corpus non modò certo mentium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atq; exsequi posset, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. quod si mirum videtur, cur non admirabilius censeatur, meminisse animum tam multa, innumerabilibus ante sæculis gesta: quæ futura sunt, cogitando prospicere, ac non modo præsentia, sed etiam præterita, & futura, veluti deum, omnia complecti, ac sub oculos subjicere conari? quis dubitet, cùm hęc intelligat, eademq; in se ipso agnoscat, divinum esse animum, nec, si divina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cùm præsertim, duabus ex rebus, quæ præcipuæ in animo sunt, illius æterna natura facile intelligi, ac deprehendi possit. hęc autem sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas. cùm enim ex seipso moveatur, nec aliunde, ut cetera, principiũ motus mutuetur: summa autem in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat, quippe quæ etiam in dormientibus agnoscatur, & vigeat: iccirco dubitari nullo modo potest, quin divinus sit, & sempiternus futurus. & sanè ita esse ratio vincit, & rerum probat exitus. Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. quod si Deus immortalitate fruitur, cur eam partem, quàm ex seipso sumsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam divinam esse vim indicandum putavit, quòd non solùm ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & plane immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale. nec immeritò. cùm è terra, cujus mutationi subjecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsam, vitæ cursu confecto, abire debeat. Sed animus, profectus à Deo, cælum ipsum appetit: nam in eum locum, unde discessit, semper optat redire. terra autem, si cui appetenda, corpori soli est. at verò animis æterna cæli sedes quærenda, eaque propria illorum patria: siquidem animorum nulla in terris origo inveniri potest. nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur. nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura prævideat, & complecti possit præsentia quæ sola divina sunt, nec invenietur umquam, unde ad hominem venire possint, nisi à Deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his notitatis, notisque naturis. Ita quid quid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste & divinum est. ob eamque rem æternum sit, necesse est. nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno. itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex se ipsa exortis impertivit, quorum ex cogitationibus atque operibus nihil aliud, nisi divinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus. nam si ædificiorum magnitudinem atque ornatum, si monumenta litterarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stabiles, & admirandas effusam si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profectò intelligemus, hæc numquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamq; æternitatem plurimùm ad se pertinere existimaret. Jam ipsa gloriæ cupiditas, honorum sitis, opum, ac divitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi, videndique studio, quo ceteras animantes duci videmus, humanum animum desinere. Sed hæc abjectiora, atq; humiliora, nec ullis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa in primis gravia, atq; præstantia, nec ulli planè in terris degenti, nisi soli homini tributa? contemplatorem esse ipsum cœli, rerumq; cœlestium: frui magnarum, obscurissimarumque rerum scientia, quę vel ad excolendos ad integritatem, atq; innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorumq; cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurisq; rebus memoriam, mentemque pertineant. nonne hæc ipsa tanta, ac talia, divinum esse animum ostendunt, nec illius naturam aliunde, quam è cœlo, delibatam ac deductam? An censemus, si una cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo, planeq; invito stultos, & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beataq; vita, quæ mortem consequitur, disputavisse, itaq; læto, ac libenti animo lętale illud poculum hausisse, quasi non ad mortem, sed ad regnum, atq; imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret: qui nihil, nisi mortale, terrenumq; cogitant, eos planè repugnantes atq; invitos è vita discedere videmus. nec immeritò. cùm animorum æternitatem propiùs jam intuentes, crucientur mirum in modum, quasi flagitiosè actam vitam pœna etiam sit immortalis consecutura. Atque illud etiam (ô stultum hominem, dixerit aliquis, & naturæ suæ penitus ignarum!) nemini obscurum esse potest, ex ipsis etiam sacris, cæremoniisq; majorum æternam hominis vitam facilè cognosci, atq; intelligi posse. neq; enim illi aut mortuos tanto honore coluissent, aut tam multas, tamque varias sepulchrorum cæremonias posteris tradidissent, nisi cognitum, perspectumque habuissent, vigere animum in morte, nec, quamquam corpus occidat, hominem ipsum penitus evanescere. itaque statuisse videntur, mortem ipsam non esse humanæ vitæ confectricem nec ex ea sequi interitum: sed potiùs ad aliam multo feliciorem vitam iis, qui rectè vixissent, ducem optimam solere existere. quicumque enim convenienter naturæ vixerunt, nec illam secuti sint malæ consuetudinis corruptelam, quæ divinitus datos igniculos extinguit, vitiaque gignit, & confirmat omnia, eos & viventes gloria, & è vita excedentes præmiis prosequi oportet. id enim non solùm rationi consentaneum, sed etiam verisimum, atq; æquissimum est. cui autem æquitatis antiquior cura, quàm Deo? itaque, cùm homo solus ex omni propemodum genere nactus sit aliquam notitiam Dei, nisi vitæ iniquitate Deo iniquus, atq; invisus evaserit, ad Deum certè evolabit. idque æternitatis humanæ vel maximum, ac firmissimum argumentum est, solum hominem divinæ voluntatis participem, consciumque exsistere: ut, quamquam agrestibus, silvestribusque in locis natus sit tamen, ipsa docentne natura & esse Deum, & colendum ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat! cognatum esse hominem Deo: nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse: nec quidquam esse aliud quod animo è divina mente hausto, præditum sit: tantamque ineſſe homini cæcitatem atque socordiam, ut divinæ cognationis immemor, aversetur migrationem ad Deum? nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes, superasque sedes, existimanda est. nec id solum ratione quadam æquitati, veritatique consentanea, sed etiam sapientissimorum hominum maximè firmo, stabilique censensu. Atqui eum, qui hoc pacto

vivere,

vivere, ac pœnè à seipso dissentire velit, meminisse certè oportuit, terram ipsam, omniaque quæ sub cœlo sunt, divina voluntate regi, propterea q; quiddam nobis, quod observandum, & addiscendum videatur, præscribere. quis ergo terram ipsam, aut quotannis feracem, aut semper optimas fruges, & numquam malas, inutilesque herbas edentem, efferentemq; vidit? quis animalia semper uberes fœtus edidisse, numquam sterilitatem passa esse, recordabitur? quod si hæc ipsa secus se habent, nihilque in rebus humanis perpetuo firmum, ejusdemq; naturæ optare licet cur, quam in omnibus & rebus, & animantibus vicissitudinem cernimus, eam ab homine sejungamus? qui si multos annos feliciter vixerit, si soboiem, honores, opes assequutus, diu tantis bonis frui potuerit: præclare secum esse actum verè dixerit. Sed adverti tamen aliquid subeundum, perferendumq; relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eo levior esse debet, quod omnibus communis est, nec cuiquam singularis, aut præcipua. Sed hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abstrahit quibus, quoad vivimus in tanta opinionum varietate, assiduaque veri inquisitione perturbari sæpe solemus, & ad ipsam cernendam, fruendamq; veritatem jucunde traducit. quo nihil beatius homini posse contingere, fatis, ut arbitror, ex eo suspicari possumus, quod innata est hominis cupiditas scientiæ: cujus autem præstantia non sanè video qua alia in re nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit. ex quo fit, ut veritatis cognitionem assecuti, perfecta, absolutaque scientia potiamur. vereque dici potest, qui veritatem intueatur, sensuque percipiat, eum voti sui compotem, vereque beatum esse, quòd si beata vita quærenda nobis est, nec quidquam fugiendum magis, quàm ne miseriarum gravitate premamur: quid illo homine stultius, aut stolidius reperiri potest, qui ceterorum morte ita angitur, ut beatæ vitæ oblitus, miseram, atque infelicem consectetur? profectò enim ita se res habet, ut, nisi mortis, doloris que timore liberatus sit, etiam si multas cognitas, perceptasque virtutes habeat, rectumque, & æquum omni planè utilitati anteponat, beatus tamen esse nemo possit. quid enim aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isque perpetuus? quid aliud timor, nisi assiduus invisarum ac molestarum rerum metus? at quo modo felix, aut beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metuque urgebitur? Quin eo miserior, atque infelicior existimari debet, quòd non solum sibi ipsi molestiam, miseriamque comparabit, sed in ceterorum etiam sermonem, ac vituperationem incurret. nihil enim nimio dolore deformius, nihil à viro alienus. &, si corporis pravitatibus, vituperatio proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil inuretur infamiæ? Illa verò & graviora sunt, & majori animadversione vindicanda, quo nobiliorem, quàm corpus est, sedem, nempè animum ipsum, occupaverunt. quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, ut, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem ulla dignus censeatur. est enim series quædam maximè veritati consentanea, ut sententiarum, sic rerum: & quemadmodum in sermone, disputationeque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se una aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis, ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim, me, quia dolori nimio repugnem, iccirco dolorem omni ex parte improbare, omnesque illius ex animo fibras evellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, &, (quod prudenter à Crantore dictum est,) sive secetur pars aliqua corporis, sive avellatur, sensus tamen adesse debet. istuc enim nihil dolere, fieri non potest, quin, quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet. Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, ut in aliam forsasse graviorem ex alia parte vituperationem incidamus. nam quemadmodum qui nihil prorsus doleat, desciscere videatur ab hominis natura, quæ motu perculsa, dolorem, ac luctum aliquo modo indicare cogitur: ita qui dolori nimis indulgeat, humanæ naturæ penitus oblivisci, communemque omnium conditionem recusare judicabitur. quibus rebus intelligitur, graviter peccare homines, cùm vel ea, quæ omnibus perferenda, subeundaq; sunt, detrectare audent vel, quid ipsos in vita deceat, quæq; sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis. quod proprium prudentiæ munus est: quam humanarum actionum moderatricem à diis immortalibus esse constitutam, inficiari nemo potest. atqui huic tam præclaro, divinoq; muneri plane obliscitur, qui nimio dolore ducitur. non modo enim se ipsum, sine ullo fructu lacrymis, ac tristitiæ tradit, sed etiam omni planè consilio, ac judicio vacat. ubi enim ratio, si se dolore auferri sinat? ubi constantia, si sibi ipse repugnet, & in mœrore jaceat? ubi denique humanitas, si se hominem esse oblitus, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Jam verò illud stultissimum, existimare, quæ ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantaque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causæ nihil esset, cur homo homini consilio, re gratia juvaret: ab hostium impetu, ac læsione defenderet. quod contra videmus accidere. ut, qui ab his actionibus avertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiaque moveatur, nec existingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, juvandi, ac benefaciendi voluntatem. itaq; insitum homini, atque innatum videtur, ut, quoties alium hominem, quamvis alienum, premi calamitate, atque æruminavideat, crucietur animo, nec, si facultas suppetat, dimittendam putet illius sublevandi occasionem, quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea ut in alium utatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. quæ igitur sibi evenire posse dubitet, ea, si contingant, cur angi, ac perturbari velit? aut, cur non potius humana illa esse, & omnibus hominibus proclivia fateatur? quanto rectiùs ille, qui hominem se agnoscit, nihilque humani à se alienum putat? itaque cùm hanc ex animis nostris opinionem, mala omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam extraxerimus, profectò minùs misere, minusq; sollicitè vivemus. relinquetur enim illa cogitatio, quæcumq; accidant, fortiter ferenda esse, nihilque posse homini evenire, quo funditus prosternatur. idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, uberius esse potest, toto pectore amplectemur. hæc enim illa est, quam assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaraque peragenda alacriores, cùm nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihilq; aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, experimur. Ac mihi videor nimis etiam nunc angustè, atq; exiliter agere. qui enim latior objici campus queat, in quo fidentius atque alacrius exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deserens animorum, quàm ex omnibus maximè utilem esse intelligo, ad meam unius delectationem sermonem omnem mentemque convertam. Dolorem igitur nimis acrem, ac diuturnum fugiendum diximus. & quidem probabiliter: cùm ex eo mala multa, maximeque gravia soleant exoriri: contra verò nihil boni. neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ad probandum, vel ad vituperandum, multa, & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur. hoc enim si acciderit, agerem verecundius, neque me in eum locum demitterem, unde nullum planè exitum viderem. Sed, quoniam hæc ita se habent, contendo, vincendum esse animum, dolorique acriter obsistendum. sive enim nosmetipsos, sive vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine ulla dubitatione faciendum est, ac, si ad mor-

tuos

tuos ipsos animum traducamus, qui possumus existimare, gratum illis fore, quos nimio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos utilitatis, sed permultum ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atq; expectare arbitremur? nihil sanè, nisi ut eos illustri memoria, ac recordatione decoremus.

Nemo me lacrymis decoret, ait Ennius:
cur? quia vultus vivus per ora virûm.

quid igitur est causæ, cur fletum, lachrymasque recusem? nimirum ea gloria, quam se adhuc viventem affectum esse confidebat. eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum, molestumque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quidquam flagitare credamus, quàm, ut id ipsum illis, quo maximè delectamur, tribuamus. hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio, quam si sermone, laudationeque nostra immortalem effi cere liceat, hoc uno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid, quòd eum, qui sic doleat, ut recreari, confirmarique non possit, ne divinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referregratiam contra verò, qui Deorum voluntati paruerunt, nihilque se, quod ab illis ultrò daretur, molestè ferre declaraverunt, eos non solùm viventes præcipua laude ornavit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo colunt honore. idque eò studiosius, ac libentius, si quos intellexit cum Deorum cultu exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam, conjunxisse. scitè profectò, ut cetera fermè omnia. quid enim majori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possimus, quàm eum, qui vitam ducat cum virtute conjunctam, ad Deorum cultum, atque honorem, perpetuum in homines studium, ac pietatem aggregare? nec quidquam tantulum modò in ejus animo existere, quod non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob causam perturbari omnem vitam errore, insciitiaque videmus, nisi quòd, quæ in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga Deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis, ac moribus, ea fermè omnia negliguntur. eademque ratione quæ maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cæcoque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modo singulos homines, sed totas familias, & universas funditus eversas civitates videmus: præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerumque, & hominum clades, & interitus, ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam, neque solum insuavem, sed acerbissimam effici necesse est. quod contrà probis, virtutemque amantibus accidit. nam divinæ voluntati obtemperantes, nihil in se ipsis, sed in ea ipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem lædunt: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur: nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatumque radicibus ex animo penitus evulsis. Nempe igitur eos, qui ita vixerunt, ut sibi jucundi, diis grati, hominibus fructuosissimi existerint, divinis honoribus jure dignos majores nostri censuerunt: eosque cum diis immortalibus ævum agere sapientissimus poëta non immeritò cecinit. Nec tamen iccirco, quòd eorum corpora in cælum perlata credere sapienter quisquam possit: quod quia natura non patitur, ut, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, ne credi quidem debeat, necesse est: sed quòd eorum animi, tanquam hominum de diis immortalibus, humano que genere optimè meritorum, in cælum putentur elati, quod de Romulo, Urbis nostræ conditore, memoriæ prodictum accepimus: quem singulare in genus hominum collatum munus tam præclaræ urbis condendæ, in Deorum numero collocavit. idque eo tempore, quo litteris, & doctrinis homines exculti facilè fictum à germano, verum à falso secernebant: ut credi non possit, quidquam illis persuaderi potuisse, quod ullam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret, sed quod ille mortalis, eximia virtutis, ac beneficentiæ gloria, consecutus est, ut non solùm immortalis, sed Deus judicaretur: id ipsum aliis etiam tributum esse, ut inter Deos recepti putarentur, cum excessissent è vita, annales veterum loquuntur. quod & apud Græcos prius contigit, & inde fortasse ad nostros permanavit. nam & Hercules, & Liber, fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt. Sed quòd virtute præstiterunt, & ut ceteris ad rectè vivendum, beneque merendum prælucerent, laboraverunt, ideo eos hominum fama, beneficiorum memor, in consessu, concilioque cælestium collocavit. atque ipsos, quos vocamus majorum gentium Deos, aliosque quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos & in cælum profectos, facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis creditum, id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorumq; hominum consensus, veritatis vox ipse esse videtur, & quòd tantæ, tamque præclaræ virtuti, quem alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperias. quis est autem tam demens, ut, quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam ac præcipua virtute diis proximos intelligat, iis sejunctum à Diis tribuendum locum censeat? &, cùm hominis animus terrena relinquat, ad superia semper feratur: qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate, reque ipsa, ut quàm maximè cælestibus similes essent, præstiterunt, eos licebitne cælo esse privatos? Mihi verò eo justius in cælo collocati videntur, quo clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus nituit. quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, ut fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhausit? quis ergo hunc cælo excludi patiatur, cùm ejus virtuti sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? eademque ceterorum conditio est; quorum alius alio genere virtutis, omnes summis, & singularibus vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt. itaque tam egregiis, eximiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas satis diuturna persolvere posse præmia judicatum est, sed florentiora, stabilioraque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ii, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio, libidini, voluptati, vitæ denique præstitissent. tamque id æquum est, quam illud decorum, maximeque probandum, non eosdem improbis sedes, quas bonis, atq; integris, post mortem esse propositas intellexerunt enim ex majoribus nostris complures, qui sapientia præstiterunt, cum in diis æquitas præcipuè vigeat, eaque in eorum gubernatione appareat maximè, fieri non posse, quin nequitiam, sceleraque aversentur, quique ea in vita exercuerunt, eos a se ipsis longissimè sejungant. quod in vulgus edi, verumque existimari, non modò rationi conveniens, sed utile quoque in primis est futurum. nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hanc potissimum causam se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quòd impios, ac nefarios homines à Deorum concilio, ac societate arceri judicabunt. Nec enim omnibus idem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cælum patere. nam vitiis, & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cæno jacere docuerunt. castos autem animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis, atque artibus expolitos, leni quodam, ac facili lapsu ad Deos, id est, ad naturam sui similem, pervolare. quod si ita est, certè nobis, quantum conniti animo possumus, quantum diligemia consequi, contendendum, atque elaborandum est, ut ne ab iis segregemur, quorum est proprium vita sui sempiterna, ac beata. quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt,

bunt, qui se ipsos diligere convenienterq; naturæ volent vivere) numquam committet, ut, quæ ceteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur. neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturos esse Deos, quæ ipse agat, cùm divinam naturam nihil præterire credibile sit, aut illa probaturos à quibus non modò dii, sed etiam sani homines abhorreant. quid enim turpius libidine? quid tetrius avaritia? quid detestabilius crudelitate? quæ quamvis in hominibus aliquando existant, tamen ab hominis natura tam aliena sunt, quàm humanum illud erit, si omnia nobis bona, omnisque commoda expetamus, atque in hoc comprimendæ sunt cupiditates quibus trahimur persæpe ad ea, quæ virtuti adversantur. quod facillimè perficiet qui tam gloriosi facinoris exitum secum ipse assidùe cogitabit. tantaq; est hujus cogitationis suavitas, ut, quòd libenter, alacriterque agimus, etiam sine labore peragamus. idq; in præstantibus laudisq; appetentibus hominibus facilè cernitur. quorum tanta esse solet vel in obeundis præliis, vel in agendis alacritas, tantaq; virtus, ut quod in iis rebus periculi, aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. magnum enim est contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium spes futuræ, ac propinquæ sive utilitatis, sive gloriæ. neq; id solum in magnis, sed etiam in levioribus laboribus, ac studiis quos enim cursus, quos venatio delectat, eos quamvis de via fessos, ac pænè exanimes videas. numquam tamen minus alacres, minusq; concitatos animadvertas. Jam, honorum cupiditas quid non in nostra civitate laboris, qui non solicitudinis, negotiique facessit? quotus tamen quisq; est qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, curaque confectum audeat dicere? sic quorum oculos virtutis splendor occupavit, gloriæque studium animos delenivit, ii nec laborem sentiunt, &, si tantus est, ut aliquando erumpat, eo tamen non magnopere moventur. toti enim in eo sunt, ut prosint patriæ, immortalemque sibi nominis memoriam comparent. nam si quis negligendam ducat omnemq; hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè divinos honores, qui claris viris tribui consueverunt, numquam negliget. etenim de iis ipsis, qui eosdem sibi honores asciverunt, pessimè judicatum esse videretur. tanta autem eorum, qui hujusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, ut dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur. quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui cives suos, mortem pro patria obeuntes divinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omniq; sapientiæ parentes Athenæ? nonne Codrum regem suum, ob pietatem in patriam, meritaque illa, quibus excelluit magno consensu in Deos retulerunt? Atq; haud scio an rectè senserint viri doctissimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes iccireo deorum immortalium honore consecratos, ut incitaretur virtus acrius, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula, qui patriæ amore, studioq; tenebantur. vera enim virtutis merces gloria est. nec quidquam est aliud, quo magis ad rectè, honestèq; agendum præstantis animi homines incendantur. quod optimè agnovit, ac diutissimè retinuit, omnium litterarum præclara custos, & altrix Græcia: quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus Deos, quorum alios fatentur novos: alios multis jam seculis receptos in cœlum, consecratosq; contendunt. quàm multi autem sint, qui reconditas eorum scrutantur litteras, nosse forsasse possunt. Neque verò hæc à me ideo copiosiùs disputantur, quòd eos temere, neq; satis considerate tam multos consecratos esse credi velim: eum eos ipse quoque venerer, deorumq; loco habendos putem: sed potius, cum tot apud omnes pænè gentes immortalitate, divinisq; honoribus affecti reperiantur, ut exacuam bonorum mentes ad ea promerenda, quæ sapientium judicio ducuntur amplissima. nihil enim præstantius, aut beatius accidere homini potest, quàm eo loco donari, in quem ut ascenderent urbis nostræ conditiores, nullum periculum, nullum laborem, nullum deniq; certamen prætermiserunt. ac, si privatæ utilitatis, & commodi habenda ratio est, nullam aliam expetere, aut optare vir sapiens, & eruditus, præter hanc unam, debet. Templa verò publice vota, & dedicata: quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cùm omnes, qui Deos illos, quibus templa voventur publice colunt fateri coguntur, & fuisse homines, & ad Deos, divinosque honores, una virtute fretos, ascendisse. Nec mirandum est, Deos illos publice coli eorumq; delubra, & templa augustè, sanctèq; exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus. nam, quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximeque pietati, atq; æquitati consentaneus; sic admirationis, aut dubitationis nihil habet. totus enim ex natura oritur: ut jure ipso naturæ, qui Deo satus, vel Dea editus, procreatusq; sit, deus esse debeat. at verò qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse Deum & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse ineptam, multis afferre solet. non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id jure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, ut vel natura ipsa ejus unius opus immutetur, hoc illud est, de quo quærere doctiores viri non immerito soleant. quibus ita respondetur, non immutati virtute naturam; nec enim id, sine prioris naturæ corruptione, posse evenire: sed eadem in illis manente natura, evolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cùm immortalis sit, & immortalitatis divinæ particeps, corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quodq; terrenum est, nullo pacto suam exfuere posse naturam, ut alienam induat. quamvis enim hæc ipsa quæstio perobscura videri soleat, nec omnino proclives, aut faciles habeat explicatus; tamen, nisi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommode. opinor, à nobis exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognituque digna sunt, perlequimur omnia, (volumus quidem certe) præterundum non est, quales, quamque multæ virtutes erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium consecratæ. cujus rei finis est, publica utilitas: ut, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eundem se consecuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus excellant. quo in genere multum boni est in imitatione. libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consecutos vident. atque ex eo plerumque accidit, ut multis in rebus, quas antea ne cogitaverant quidem, cùm ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria, quæ cùm paullo manavit latiùs, quantos progressus, quantaque acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare. constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea ferè omnia à tenuibus initiis sumsisse exordium. quod paullatim, imitatione progrediente confirmatum, ita increbuit, ut ne augeri quidem, aut exaggerari magis posset. quod si ulla in re gratum nobis, atque optatum esse debet, certè in complectendis, provehendisque virtutibus non video, quid esse possit optatius. siquidem ex his informatio pendet, educatioque vitæ: quæ cùm rectè instituitur, atque excolitur, incredibile dictu est, quantos, quamque uberes justitiæ, integritatis, omnisque amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cùm virtutes multæ meritò colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad universum genus hominum utilitates proveniant: quid sit, cur bestiæ quoq; ipsæ ab Ægyptiis ferme omnes consecratæ sint, scire sanè velim. sit piscis in cultu, ac Deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenii acie præditos, nec tantis doctrinarum præsidiis instructos, ut hæc inepta, ridiculaque esse, possint agnoscere. Ægyptii verò, omnibus affluentes

erudi-

eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, tamque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. quid enim? anboves, canes, lupos, feles, pisces in Deorum numero habebimus? & quas nobis natura præsidii, auxiliique causa animantes genuit, eas per inscitiam Deos judicabimus? quibus nihil fœdius, obscœnius, lutulentius ne natura quidem ipsa viderit. Etiamne animalium monstra illa, à quibus hominum generi præcipua incommoda inferuntur, crocodilos, aspidas, serpentes, ceteras feras, & immanes beluas, in Deorum numerum referemus? quid erit aliud, naturam invertere, & ima summis, summa infimis commutare? &, cùm tantam in his imperitiam, barbariamq; agnoscamus, tamenne ista penitus inania pertinaciter defendemus? Eademque inscitia cœpas, allia, fructus ceteros, qui oriuntur è terra, in Deorum numero reposuit Ægyptus. quæ haud scio cur longiori oratione refellere sit necesse. incredibilis est enim eorum absurditas, ut nulla esse possit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quæ non ista aspernetur, atque refugiat. Imbres autem, nimbi, procellæ, si à nostris consecratæ sunt, id antiquissimis Populi Romani ritibus ac cæremoniis receptum, & confirmatum est, quæ tolli, aut perturbari, cùm & satis firma ratione nitantur, & usu jam ipso confirmata, & approbata sint, sine nefario scelere non possunt. Græciam verò, quam paullo ante laudib. ornavimus, hoc loco non satis laudare possumus, quæ Cupidines, & Amores satis audacter, & temerè in Gymnasiis, ædibusque publicis consecrarit. Quid enim Cupidini, aut amoribus cum Gymnasiis? aut, quid ea consecratio vel ad considerandum, vel ad imitandum afferre potuit honestatis, aut boni? nihil enim temerarium, nihil insipiens in Deorum consecratione esse debet, nec, quod ullam vel leviſſimam aut turpitudinis, aut ullius omnino imprudentiæ suspicionem afferat. quales videri possunt eorum consecrationes, quorum in rebus probitati, pudoriq; contrariis numen esse potentiaq; creditur. Qui ergo ad hominũ vitam vel adjuvãdam, vel excolendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quiq; virtutibus, rerumque gestarum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet, jure deos habitos, divinoque cultu affectos esse. Neque ego ullo pacto auderem hoc primus prodere. non enim tam studiosè, quæ laudari possunt, appeto, quàm reformidare ea soleo, ex quibus possit aliquid vel levioris culpæ redundare. Cùm verò & mares, & fœminas complureis in Deorum numero esse videamus, & eorum in urbibus, atque agris augustissima templa veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inventis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamque habemus. tantis enim ducibus aberrare non possumus: nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur rei tam justæ, ac debitæ ratio reposcetur. jure enim feciſſe putandi sunt, qui, ne quem virum, aut fœminam præclarè meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam, venerandamque esse voluerunt. nos autem injuste ageremus, si, quos pari cultu, venerationeque dignos cognovimus, eos pateremur silentio præteriri. Neque hoc de te una, mea Tullia, dictum volumus, cujus exstabunt virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatem impressa vestigia; sed de iis omnibus, quos tali honore dignos aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amiſiam, aut mihi penitus ademtam, velim dicere, cùm illuceſcat menti meæ quotidie magis præclariſſima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. vigebis autem memoria quamdiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tam excelsæ laudis testimonia: quæ sempiterna fore, cùm præstantiſſima sint, planè confidere debemus. Tibi igitur numquam me debitum perſolviſſe officium putabo, nisi de me optimè meritam, quam eximiè coluiſti, ac de patria, quam semper ornaſti, supremo honore decoravero. Id autem facilè consequar, cùm is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem. nostra verò si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certè erit: aut, si qua laus ex paterna pietate: mihi certè jucundiſſima acciderit. nihil enim aliud vel audire, vel memoria repetere libentiùs possum, quàm me in eam, quàm summè dilexerim, summeque diligendam merito suo censuerim, quàm maximè pium, gratumque esse. cùm præsertim in alienos, quia de se optimè erant meriti, tam prolixos, liberalesque fuerint. Quod si ullum umquam animal consecrandum fuit qualia multa consecraverunt Ægyptii, quod nullum profectò fuit: si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cælum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus est. quod quidem faciam, teque omnium optimam, doctiſſimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum, votum, dedicatumque est, & laudari te, & coli senties. maximè autem lætaberis in eo, quòd & eum tibi, quem maximè debui, honorem perſolverim, & me simul iniquiſſimo fortunæ imperio penitus exsolverim. nosti enim, quàm semper alacri, fortique animo cunctis casibus restiterim: ut ne me quidem, pulſum patria, omnique planè dignitate spoliatum, tam acri impetu frangere, ac dejicere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertaverim, quæque mea fuerit in iis refutandis, frangendisque virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios civitatis nostræ casus curiosè notaverunt. Cùm verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademiſſet, tum equidem intellexi, quantum illa in rebus posſet humanis quantaque adversus me ipsum vi, ac potestate niteretur. itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cùm tam gravi accepto vulnere, planè dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ adversus omnem fortunæ vim confirmatus, &, te consecrata in cælumque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum: exsultare planè videor, victorque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti tuarum laude, memoriaque virtutum, tam præclare juvisti, nunc ab hominibus sejuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eo, ubi tua tandem collocutione conspectuque fruar: ut & parenti tui amantiſſimo, quam potiſſimum optare debes, gratiam referas, & ego multo mihi gratiorem, multoque jucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quàm insuavis, & acerbus digreſſus fuit.

INDEX

INDEX

ORATIONUM

M. TULLII CICERONIS,

Quarum deinceps subsequuntur

FRAGMENTA.

Pro M. Tullio.
L. Vareno.
P. Oppio.
M. Fundanio.
C. Cornelio. I.
C. Cornelio. II.
In competitores.
Pro Q. Gallio
De proscriptorum liberis.
Contra Q. Metelli concionem.
De consulatu suo.
In Clodium, & Curionem.
De rege Ptolemæo.
Pro M. Æmilio Scauro.
Pro A. Gabinio.
Præterea fragmenta orationum.
Pro P. Quinctio.
Pro M. Fontejo.
De lege Agraria.
In L. Pisonem.
Præterea ex commentariis causarum.

AVCTORES, *ex quibus omnia Fragmenta librorum Ciceronis, Poëmatum, orationum, &c. à Rob. Stephano, Carolo Sigonio, Andrea Patricio, &c. collecta sunt.*

Aquila.
Asconius.
D. Augustinus.
Boëthus.
Carisius.
Ipse Cicero.
Columella.
Diomedes.
Donatus.
Festus.
Fortunatianus.
Gellius.
D. Hieronymus.
Isidorus.
Lactantius.
Macrobius.
Marcellinus.
Nonius Marcellus.
Plinius.
Priscianus.
Quintilianus.
Seneca.
Servius.
Suetonius.
Valerius.
Ulpianus.

EX ORATIONE PRO M. TULLIO I.

Deest principium.

PRISCIANUS.) Hoc judicium sic exspectatur, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.

QUINT. *libro 4. capite 2.*) Fundum habet in agro Tiburtino M. Tullius paternum.

QUINT. *libro 5. c. de refutatione.*) Quis hoc statuit umquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?

QUINT.) Si quis furem occiderit, injuria occiderit. quamobrem? quia jus constitutum nullum est. quid si se telo defenderit? haud injuria. quid ita? quia constitutum est.

Cetera desunt.

Pro L. Vareno.

Deest principium.

PRIS.) C. Ancharius Rufus è municipio Fulginate.

PRISC.) In præfectura Fulginate.

QUINT. *lib. 5. c. 13.*) Cùm iter per agros, & loca sola faceret, cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum, adversatum, dum hic osteuderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. *l. 7. c. 1.*) In legem de sicariis commisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. *l. 7. c. 1.*) Tum C. Varenus is, qui à familia Anchariana occisus est: (Hoc, quæso, judices, diligenter attendite.)

PRIS. *l. 3.* & QUINT. *l. 8. c. 3.*) L. ille Septimius diceret. etenim est ad L. Crassi eloquentiam gravis, & vehemens, & volubilis. Erucius hic noster, Antoniaster est.

PRISC. *l. 12.*) Ea cædes si potissimum crimini datur, deturei, cuia interfuit, non ei, cuia nihil interfuit.

QUINT. *l. 5. c. 10.*) Optio vobis datur, utrùm velitis, casu illo itinere Varenum esse usum, an hujus persuasu, & inductu

PRISC.) Deûm fidem,

Desunt reliqua.

Pro P. Oppio. III.

Deest principium.

QVINT. *lib.* 5. *cap.* 10.) Utrum cum Cottam appetisset, an cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est?

QVINT. *ibid.*) Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QVINT. *lib* II. *cap* I.) At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

MARCEL.) Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitum, probro nemini fuit.

QVINT.) O amorem mirum! ô benivolentiam singularem!

Cetera desiderantur.

Pro M. Fundanio. IV.

Deest principium.

PRIS. *lib.* 7.) Non modò hoc à Julio Annale, sed vix mehercule à Q. Mutone factum probari potest.

PRIS. *lib* 16.) Esset ne id, quod Meno nuntiasset.

Plurima desunt.

Pro C. Cornelio. I.

PRISC *lib.* 6.) Ut ab Jove optimo maximo, ceterisque diis deabusque omnibus opem, & auxilium petamus.

PRIS *lib.* 2.) Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, potestasque venisset.

SERVIVS.) Arcades se proselenos esse asseverant.

ASC.) *Versu à primo circiter* CLXI

Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. prospectat videlicet Cominius, quid agatur: videlicet homines fœneos in medium ad tentandum periculum projectos.

ASC.) Quid? Metellus summa nobilitate, ac virtute, cùm bis juravisset, semel privatim à patre; iterum publicè à lege coactus, destitit accusatione, an vi, an veritate? In quo suspicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.

ASC.) Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio dedit. quid est hoc? dedit an tulit, an rogavit, an hortatus est? nam tulisse ridiculum est. quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam; quæ lex paucis his annis non modò scripta, sed etiam lata esset.

ASC.) In quo cum multa reprehensa sint, tum in primis celeritas actionis.

ASC.) Petivit tamen à me prætore maxima contestatione, ut causam Manilii defenderem.

Versu à primo DCCCCL.

ASC.) Nam cùm is tribunus pleb duas leges tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam: quod summam remp. læsit, id ab ipso tribuno abjectum est. bonum autem, in summa rep. manet.

ASC.) Aliis ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum judiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

ASC.) Possum dicere, hominem summa prudentia clarum, C. Cottam, de legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse. possum & M. Cottæ legem de judiciis privatis, anno pòst quàm lata sit, à fratre ejus abrogatam. legem Liciniam & Muciam de civibus regundis, video constare inter omneis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent; non modo inutilem, sed perniciosam reip. fuisse.

ASC.) Quattuor omnino genera sunt, judices, in quibus per senatum, more majorum, statuatur aliquid de legibus. unum est ejusmodi, placeret legem abrogari, ut Q. Cæcilio, M. Junio coss. quæ leges rem militarem impedirent, ut absogarentur. alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri, ut L. Marcio, Sex. Julio coss. de legibus Livii. tertium est de legum derogationibus, quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, cui derogaretur.

ASC.) P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solùm à sapientissimis hominibus, quitum erant, verùm etiam à se ipso sæpe accusatus est, quòd cùm consul esset cum Ti. Longo, passus esset tum primum à populari consessu senatoria subsellia separari. *Circa medium.*

ASC.) Est utique jus vetandi cùm ea feratur, quamdiu non perfertur: quamdiu qui suffragii ferundi causa convenium, huc & illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit, & si qua sunt hujus generis alia.

paullo pòst.

ASC.) Unum tamen, quod hoc ipso tribuno pleb. factum est, prætermittendum non videtur, neque enim majus est legere codicem, cùm intercedatur, quàm sitellam ipsam cum ipso intercessore deferre: nec gravius, incipere ferre, quam perferre: nec vehementius, ostendere se latorum, invito collega, quàm ipsi collegæ magistratum abrogare: nec criminosius, tribus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatum, introvocare. quæ vis fortis, hujus collega, A. Gabinius in re optima fecit omnia, neque, cùm salutem populo R. atque omnibus gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & servitutis afferret, passus est, plus unius collegæ sui, quàm universæ civitatis vocem valere, & voluntatem.

QVINT.) Codicem attigit.

ASC.) At enim de corrigenda lege retulerunt.

ASC.) Idem, nisi hæc ipsa lex quam C. Cornelius tulit, obstitisset, decrevissem id, quod palàm jam isti defensores judiciorum pugnaverunt, senatui non placere, id judicium de Sullæ bonis fieri. quam ego causam longè aliter prætor in concione defendi, cùm id dicerem, quod iidem judices postea statuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere. antea verò quàm multarum rerum judicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur.

paullo pòst.

ASC.) Non Cn. Dolabella C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano jure privasset: non denique homo illorum & vita, & prudentia longè dissimilis, sed tamen nimis ingratificando jure liber L. Sitenna, bonorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo P. Scipioni adolescenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset. Quare, cùm ambitum populus Rom. videret, & cùm à tribunis pl. doceretur, nisi pœna accessisset in divisores, exstingui nullo modo posse: legem hanc Cornelii flagitabat: illam, quæ ex S. C. ferebatur, repudiabat.

paullo pòst.

ASC.) Ut spectaculum illud quorum designatorum consulum, calamitate, re, & tempore salubre, ac necessarium; genere, & exemplo miserum, ac funestum videremus.

ASC.) Quid ego nunc argumentis tibi respondeam posse fieri, ut alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem? res nota est, vulgare nomen est Philerotis; Cornelios verò ita multos, ut jam etiam collegium constitutum sit?

ASC.) At enim extremi, ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coëgisti, qui rempub. salvam esse vellent, ut ad legem accipiendam adessent.

ASC.) Plebem ex Maniliana offensione victam & domitam esse dicit. ante vestros annos propter illius tribuni pl. temeritatem posse adduci, ut omnino ne illius potestate abalienemur. Qui restituerunt eam potestatem, iterum nihil unum posse contra multos, alterum longè abesse.

ASC. & PRISC. *lib.* 6.) Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI. post reges exactos, propter nimiam dominatio-

cin

nem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos tribunos crearent, montem illum trans Amenem, qui hodie mons Sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ causa consecrarent, itaque auspicatò, postero anno, X. tribuni pl. comitiis curiatis creati sunt.

Asc.] Tum interposita fide per treis legatos, amplissimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino consederunt, inde armati in Capitolium venerunt, decem tribunos pl. per pontificem, quòd magistratus nullus erat, creaverunt. Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium justissimæ libertatis Cassiam, qua lege suffragiorum jus, potestasque convaluit; alteram Cassiam, quæ populi judicia firmavit.

Asc. Qui non modò cùm Sulla, verùm etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putaverunt, inimici Remi C. Cottæ fuerunt, quòd is consul paullum tribunis pl. non potestatis, sed dignitatis addidit.

Asc.] Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit esse, cùm legem Aureliam, cùm Roscium non modo accepit, sed etiam efflagitavit.

Asc.] Memoria tenea, cùm primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia judicarent, hominem iis, ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompejum, causam lege Varia de majestate dixisse.

Prisc. *lib.* 8.] Quæ intermissa complureis annos.

Pris. *ibid.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

Pris. *l.* 10.] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui decessit.

Pris. *lib.* 2.] Circuitis rostris ejicerentur lapidibus homines.

Pris.] Qui eloquentia ceteris antecellit.

Aquila.] Refertum tribunitiis legibus, exhaustum à quibus sit, ipsi sciunt.

Cetera desunt.

Pro C. Cornelio. II.

Deest initium.

Asc. & Fortunatianus *l.* 3. *Rhet.*] Pugnem apertè contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?

Cicero oratore perf.] O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda! testeis dare volumus quem, quæso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?

Asc.] Num in eo, qui sint hi testes, hæsitatis? ego vobis edam duos, reliqui sunt de consularibus inimici tribunitiæ potestatis: pauci præterea assentatores eorum, atque assecłæ subsequuntur.

Asc.] Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro atque humanissimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minùs probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnini, non C. Gracchi, non Tiberii; neminem, quem isti seditiosum existimant, nominabo: sed avunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriæq; amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?

post xx. versus à præcedente.

Asc.] Quid? avunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, avo, majoribus, non silentio, favente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem? Quid? idem Domitius M. Silanum, consularem hominē, quemadmodum tribunus pl. vexavit?

Asc.] Hæc est controversia ejusmodi, ut mihi tribuni pl. Cn. Domitius, Catulo * M. Terpolius contemtissimum nomen ejectum esse ex iis qui tribuni pl. fuerunt.

Cic. *Orat perf.* & Quint. *l.* 9. *c.* 4.] Nam neq; me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitarii, mercatores q; superarunt, neq; vestis, aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi è Syria, Ægyptoque vicerunt. neque verò movent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum, & Mummium, qui tebus his urbem, Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari.

Pris. *l.* 18.] Quis tam abundans copiis.

Extrema desunt.

CONTRA C. ANTONIUM, ET L. CATILINAM, Competitores in toga candida.

Deest principium.

Omnia ex *Asconio.*] Dico, P. C. superiore nocte, cujusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæstu noti, & cogniti, domum Catilinam & Antonium cum sequestribus suis convenisse.

Quem enim aut amicum habere potest is, qui tot civeis trucidavit, aut clientem, qui in sua civitate cum peregrino negavit se judicio æquo certare posse?

Nec se jam tum respexit, cùm gravissimis vestris decretis absens notatus est.

In judiciis quanta vis esset, didicit. cum est absolutus si aut illud judicium, aut illa absolutio nominanda est.

Populum verò, cùm inspectante populo, collum secuit hominis maximè popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus sit, ut contemneret, constituere non possum. utrùm æquo animo laturum putavit? an in suo familiarissimo non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter posse ferre?

Alter pecore omni vendito, & saltibus probe addictis, pastores retinet, ex quibus, ait, se, cùm velit, subitò fugitivorum bellum excitaturum. alter induxit eum, quem potuit, ut repentè gladiatores, populo non debitos, polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit. præsente populo R. factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit senatus, C O S. prohibere, sed ego ea lege contentus fuim, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Tetamen, Q. Muci, tam malè de rep. existimare, molestè fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quàm tu tibi? qui, cùm te furti L. Calenus argueret, me potissimùm fortunarum tuarum patronum esse voluisti. & cujus tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus R. auctore te repudiare potest? nisi fortè hoc dicturus es, quo tempore à L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Atque, ut istam omittam in exercitu Sullano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te verò, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum est? à quibus enim petis? à principibus civitatis? qui tibi, cùm L. Volcatius consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? à senatoribus? qui de auctoritate tua spoliatum ornamentis omnibus, vinctum pænè Africanis oratoribus tradiderunt? ab equestri ordine? quem trucidasti? à plebe? cui spectaculum ejusmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo sine luctu adspicere, sine gemitu recordari posset?

Ascon.] Quod caput etiam tum plenum animæ & spiritus, ad Sullam usque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.

Quis? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ne dixerunt quidem? tibi dicere non licebit.

Denique illi negare potuerunt. & negaverunt. tu tibi ne infitiandi quidem impudentiæ locum reliquisti. quare præclarè dicentur judicia tulisse, si qui insitiantem Luscium condemnarunt, Catilinem absolverint confitentem.

Is ergo negat se signatum esse, cum etiam illi, imperitos

se homines esse, &, si quem etiam interfecissent, imperatori ac dictatori paruisse dicerent, ac negare quoque posse: Catilinam verò infitiari non posse.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, & despicis? an eam, quam reliqua vita es consecutus, cùm ita vixisti, ut non esset locus tam sanctus, quò non adventus tuus, etiam cùm culpa nulla subesset, crimen afferret.

Cùm deprehendebare in adulteriis, cùm deprehendebas adulteros ipse, cùm ex eodem stupro tibi, & uxorem & filiam invenisti.

* stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit, cæde, nefaria cruentavit, diripuit socios, leges, quæstiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris provinciam, prædicem, cuncto populo R. clamante, ac resistente? nam ut te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus es. mentitos esse equites R. falsas fuisse tabellas honestissimæ civitatis existimo: Q. Metellum Pium, mentitam Africam: vidisse puto nescio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. Omiser, qui non sentias, illo judicio te non absolutum, verùm ad aliquod severius judicium, ac majus supplicium reservatum!

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pænè acerbum, & luctuosum populo Rom. diem, cùm Cn. Pisone socio, neque alio nomine, cædem optimatium facere voluisti.

An oblitus es, te ex me, cùm præturam peteremus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cùm sæpius ageres, & impudentiùs à me contenderes, meministi, me tibi respondere, impudenter te facere, qui id à me peteres, quod avunculus numquam impetrasset? Nescis, me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximè beneficio, è postremo in tertium locum esse subiectum?

Qui posteaquam illo, ut conati erant, Hispaniensi pugiunculo nervos incidere civium Rom. non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. sicas distringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem jam emisisse, cupidum Catilinæ, judices, Quintumque Curium, hominem quæstorium.

Extremum deest.

Pro Q. Gallio.

Deest principium.

AQVIL. & QVINT. *lib.* 8. *cap.* 3.] * ut clamor, convicium, ut symphoniæ cantus videbar mihi videre alios intranteis, alios autem exeunteis, partim ex vino vacillanteis, partim hesterna potatione ciscitanteis, versabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis, humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.

B. HIER. *vit. cleric.*] Loquor enim quæ sum ipse nuper expertus unus. Quidam poëta nominatus, homo perlitteratus, cujus sunt illa colloquia poëtarum, ac philosophorum, cùm facit Euripidem & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem atque Epicurum disserenteis, quorum ætates non annis, sed sæculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus, & clamores movet? multos enim condiscipulos habet, in theatro, qui simul litteras non didicerunt.

QVINT.] An ista, si vera essent, sic à te dicerentur?

CIC. *Bruto.*] Tu istuc, M. Callidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cùm ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrimè soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis eliceret voces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaque (tantum afuit, ut inflammares nostros animos) somnum isto loco vix tenebamus.

NON. *legi.*] Ego certò scio, omneis logos, qui ludis dicti sunt, animadvertisse.

CARIS.] * poematorum.

Cetera desunt.

De proscriptorum liberis. IX.

Desunt ceteva, præter fragmentum, quod sequitur.

QVINT. *lib.* 11. *cap.* 1.] Quid enim crudelius, quàm homines honestis parentibus, ac majoribus natos, à rep. submoveri? sed ita legibus Sullæ continetur status civitatis, ut his solutis, stare ipsa non possit.

Contra concionem Q. Metelli.

Deest principium.

FORTVN. Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congredi non licet cum resistente.

PRIS. *lib.* 9.] * permulsa atque recreata est.

PRIS. *lib.* 18.] * nisi eorum exitio, non requieturam.

GELL. *lib.* 18. *cap.* 7.] Adscendi in concionem: concursus est populi factus.

QVINT. *lib.* 9. *cap.* 3.] Qui judicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci jussi: in senatu sunt positi.

Reliqua desunt.

De consulatu suo.

NONIVS.] Quorum luxuries, fortunata censa peperit.

In Clodium, & Curionem.

Desunt multa, nec, quæ restant, digeri possunt in ullum ordinem.

NON.] Tu verò festivus, tu elegans, tu solus urbanus, quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriæ, qui lævare vultum, mollire vocem potes.

NON. *Longus Speculum.*] Sed, credo, postquàm tibi speculum allatum est, longè te à pulchris abesse sensisti.

NON.] Ac vide, an facilè tu fieri potueris, cùm is factus non sit, cui tu concessisti.

NON. *Calantica.*] Tunc cùm vincirentur pedes fasciis, cùm calanticam capiti accommodares, cùm strophio accuratè præcingerêre.

QVINT. *lib.* 8. *c.* 6.] Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita antea acta servavit.

QVINT. *l.* 9. *c.* 2.] * Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facilè à te deos placari posse arbitrabatur.

QVINT.] Quo ex judicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO. *ad Attic.*] Erras, Clodi non te judices urbi, sed carceri reservarunt: neque te retinere in civitate, sed exsilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinere vestram dignitatem: manet illa in rep. bonorum consensio, dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi: quod erat, inventum est. in unius hominis perditi judicio plures simileis reperti sunt.

De rege Ptolemæo.

Nisi unicum hoc fragmentum esset, vix ipsam orationis inscriptionem teneremus.

AQV. & FORTVN.] Difficilis ratio belli gerendi: at plena pietatis. *Pro M. Æmilio Scauro.*

FORTVN. *August. in Rhet.*] Maximè fuit orandum M. Scauro, judices, ut nullo suscepto cujusquam odio, sine offensione ac molestia.

ASC.] *circa versum à primo XL.*

Subiit etiam populi judicium, inquirente Cn. Domitio, tribuno pl. Reus factus est à Q. Servilio Cæpione, lege Servilia, cùm judicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato, nemo tam innocens videretur, ut non timeret ille. Ab eodem etiam lege Varia custos ille reip. proditionis est in crimen vocatus: vexatus à Q. Vario tribuno pl. est, non multo antè.

ASC.] Non enim tantum admiratus sum ego illum virum, sicut omnes, sed etiam præcipuè dilexi. primus enim me flagrantem studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quò contendisset, labore & constantia pervenire.

ASC.]

ASC.] Sine me hercle, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut convivæ si diceretur cenanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.

ASC.] *circa tertiam partem à primo.*

Sic, inquam, se. judices, res habet, neque hoc à me novum disputatur, sed quæsitum ab aliis est.

ASC.] Illa audivimus: hoc verò meminimus, ac pænè vidimus, ejusdem stirpis & nominis P. Crassum, ne in manibus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Ac neque illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus usus, qui fortissimus in bellis fuisset, M. Aquillius potuit imitari.

paullo post.

ASC.] Quid verò alterum Crassum temporibus eisdem, num aut clarissimi viri, Julii aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

PRISC. *lib.* 6] Cùm dare nollet Atis, clàm ex Sardinia est fugere coactus.

PRISC.] Arinis uxorem pellicatus dolore concitatam.

circa medium.

ASC.] Neque verò hæc ipsa quotidiana res App. Claudium illa humanitate, & sapientia præditum, per se ipsa movisset, nisi hinc Claudii fratris sui competitorem fore putasset, qui sive patricius, sive plebejus esset (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.

ISID. *lib* 19 *c* 3.] Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca tentavit?

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

ASC.] *post duas partes orationis.*

Nam cum ex multis unus ei restaret Dolabella paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo suo, contra Scaurum, patrem suum, obsignaverat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas.

ASC.] post treis partes orationis.

Præsertim cum propinquitas, & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

ASC.] Ego porrò, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi.

QVINT *lib* 5. *cap.* 13] Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, quàm fortunas tuas æstimasti.

SERV. 1 *Georgic.*] * redimunt se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

* ab ipsa stiva me cum homines loquebantur.

ASC.] Hæc cùm tu effugere non potuisses, contendes tamen, & postulabis, ut M. Æmilius cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria sordidissimæ, levissimæ vanissimæ genti, ac prope dicam pellitis testibus condonetur?

versu à novissimo CLX.

ASC.] Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verùm etiam oculi inciderint curia illa de gravissimo principatu patris, fortissimoque testatur. L. ipse Metellus, avus hujus, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, judices, ut salutem à vobis nepotis sui deprecarentur.

CARISIVS] * universè.

LAMB *addit hoc, ex* QVINT.] Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis guiam oblisit.

Extremum deest.

Pro A. Gabinio. XV.

Desunt cetera præter hæc.

HIER. *Apol. adversus Rufinum*] Ego cùm omneis amicitias tuendas semper putavi summa religione, & fide, tum eas maxime quæ essent ex inimicitiis revocatæ in gratiam: præterea quòd integris amicitiis officium prætermissum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) negligentiæ excusatione dedenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur, nec imprudentiæ, sed perfidiæ assignari solet.

Pro P. Quintio.

ULPIAN.] Turpis occultatio sui.

Pro M. Fonteio.

MARCEL *lib* 15] Galli posthac dilutius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.

QVINT. *lib. c* 4] Mater tua, dum vixit, ludum, postquàm mortua est, magistros habuit.

AQVILA] Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.

Cetera in ea, quæ inter reliquas orationes exstat.

De lege Agraria Kal. Jan.

Deest principium.

GELL. *lib.* 13 *cap.* 24] Prædam, manubias, sectiones, castra denique Cn. Pompeji, sedente imperatore, X. viri vendent.

GELL. *ibid*] * ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQV] Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellespontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Ciliciæ: Mysia & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.] * imberba juventute.

Cetera in ea, quæ exstat, in senatu habita.

In L. Pisonem.

QVINT. *lib* 9 *c* 4 *Diom. lib.* 2] Proh, dii immortales: qui hic illuxit dies?

SERV] Quæ te beluam ex utero, non hominem fudit.

ASCON] Insuper quidam fuit, id est, mercator, & præco is cùm Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Cæsonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare filiam collocavit.

QVINT. *lib.* 8. *c.* 3.] * Cùm tibi tota cognatio in ferraco advehatur.

* *circa versum à primo.*

ASCON.] * quod minimum in te specimen ingenii? ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi, qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen?

ASC] *circa versum à primo* I. XXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hæc mea natura fert, nec municipii, præsertim de me optimè meriti, dignitas patitur.

PRISC.] Hic cum ad Padum Placentiæ fortè consedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) adscendit. priùs enim Gallus, dein Gallicanus, extremò Semiplacentinus haberi est cœptus.

ASC.] * *circa versum à primo.*

Lautiorem pater tuus socerum, quàm C. Piso in illo luctu, non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cùm omnium fuisset, unum potissimùm delegissem.

DIOMED.] Proximè Pompejum sedebam.

LAMB. *addit ex* QVINT.] Caput opponis, cum eo coniscans.

Ex commentariis lib. XIII.

DIOMED.] * re vendita, iterum empta.

INDEX EPISTOLARVM

M. TVLLII CICERONIS,

Quorum deinceps subsequuntur FRAGMENTA.

INDEX FRAGMENTORUM EX EPISTOLIS.

Ad M. Titinium.
Ad Cornel. Nepotem. Lib. III.
Ad C. Cæsarem. Lib. II.
Ad Cæsarem juniorem. Lib. III.
Ad C. Pansam. Lib. III.
Ad A. Hirtium. Lib. IX.
Ad M. Brutum. Lib. VIII.
Ad M. Filium. Lib. III.
Ad M. Licinium Calvum.
Ad Q. Axium.
Ad Catonem.
Ad Cerelliam.
Ad L. Plancum.

INCERTARVM EPISTOLARVM

ex M. T. Ciceronis ad M. Titinium epist.

SVET. *de Rhet.*) Equidem memoria teneo, pueris nobis primùm Latinè docere cœpisse L. Plautium quendam, ad quem cùm fieret concursus, quòd studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant, Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.

Ad Cornelium Nepotem epist. lib. II.

MACR. *lib. 2. cap. 1. Satur.*) Itaque nostri cùm omnia, quæ dixissemus, dicta essent: quæ facetè, & breviter & acutè locuti essemus, ea proprio nomine appellari dicteria voluerunt.

Ad eundem ex libro incerto.

PRISC. *l. 8.*) Hoc restiterat etiam, utrà te fictis aggrederer donis.

PRISC. *ibid.*) Qui habet, ultrò appetitur, qui est pauper, aspernatur.

SVET. *in Jul. Cæs.*) Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?

MARCEL.) Neq; enim quidquam aliud est felicitas, nisi honestarum rerum prosperitas: vel, ut alio modo definiam, Felicitas est fortuna, adjutrix consiliorum bonorum: quibus qui non utitur, felix nullo pacto esse potest. Ergo in perditis, impiisque consiliis quibus Cæsar usus erat, nulla potuit esse felicitas: feliciorque meo judicio Camillus exsulans, quàm temporibus iisdem Manlius, etiamsi, id quod cupierat, regnare potuisset.

Ad C. Cæsarem epist. Lib. I.

M. Cicero C. Cæsari S.

NON. *Dicare.*) Balbum quanti faciam, quamque ei me totum dicaverim, ex ipso scies.

NON. *Consequi Honor.*) Tum cùm ea, quæ ab senatu summorum honore consecutus.

NON. *Improbum.*) Debes odisse improbitatem ejus, quia impudentissimum nomen delegerit.

NON. *Thers.*) Vt sciret, majore cura tuenda esse, quæ parta sunt.

Ad eundem Epist. lib. II.

NON. *Locare.*) Vel quòd locatio ipsa pretiosa.

NON. *Putare.*) Quod sapientes homines, ac boni putant.

CÆSIS. *Lib. I.*) Neque pro cauto, ac diligente se castris continuit.

NON. *Momentum.*) Sed ego quæ monumenti ratio sit, nomine ipso admoneor, ad memoriam magis spectare debet posteritatis, quàm ad præsentis temporis gratiam.

Ad eundem epist. lib III.

NON. *Dimittere.*) Quæ si videres, non de exercitu retinendo tueri, sed eo tradito, aut dimisso.

NON. *Contemno.*) * Amici nonnulli à te contemni, ac despici, ac pro nihilo haberi sentatum velint.

Ad eundem ex lib. incerto

NON. *Levare.*) Jam amplitudinem gloriamq; tuam magno mihi ornamento fore existimo quod me levas cura.

NON. *Consequi.*) Extrema verò nec quanta, nec qualia sint, verbis consequi possum.

Ad Cæs. Juniorem epist. lib. I.

Cicero Cæsari juniori S.

OMNIA *ex Nonio, Sagum.*) Pridie nonas Feb. cùm ad te litteras manè dedissem, descendi ad forum togatus, cùm reliqui consulares sagati vellent descendere.

ADITVS.) * & aut ad consules, aut ad te aut ad Brutum adissent, his fraudi ne esset quod cum Antonio fuissent.

RELATVM.) Sed hæc videtimus, cùm legati responsa retulerint.

VINDICARE.) Quasi si me ad id beneficium arcesseres, quo per te me unà cum repub. in libertatem vindicassem.

ACCIPERE. *Rogare.*) Roga ipsum, quemadmodum ego eum Arimini acceperim.

CVNCTARI.) Sed cito pœnituit, domum rediit, ceteri cunctabantur.

OPINIO.) Erat opinio bona de Planco, bona de Lepido.

COMPARARE.) * neminem tibi profectò hominem ex omnibus aut anteposuissem umquam, aut etiam comparassem.

EXPEDIRE.) Ex ceteris autem generibus tunc pecunia expedietur, cùm legionibus victricibus erunt, quæ spopondimus, persolvenda.

CONFECTVM.) In singulas tegulas impositis sexcentis, sexcenties confici posse.

DVCERE.) Ne res duceretur, fecimus ut Hercules Antianus in alium locum transferretur.

INVOLVERE.) Sed quòd videret nomine pacis bellum involutum fore.

IGNOSCERE, *ac concedere.*) Quod mihi & Philippo vacationem das, bis gaudeo. nam & præteritis ignoscis, & concedis futura.

FEROX.) Itaque vereor, ne ferociorem eum faciant tua tam præclara de eo judicia.

Ad

Ad eundem epist. lib. II.

OMNIA *ex Nonio.* INSVLSVM.] Sed ita locutus insulsè est, ut mitum senatus convicium exceperit.

In quo tua me provocavit oratio, mea consecuta est segnis.

CONFECTVM.] Bellum, ut opinio mea fert, ex consensu civitatis confectum jam haberemus.

CONSTAT.] * cùm constet, Cæsarem Lupercis id vectigal dedisse, qui antè poterat id constare?

DEJECTVS.] Adest Albæ nescio quis Claudius, quem cùm restitui jussisset, Ancona cum eo dejectus est ex senatusconsulto.

INSOLENS.] * insolens, arrogans, jactans.

SECVNDVM.] Scriptum erat equestre prœlium valde secundum, quin potiùs adversum.

MERET.] Quem periisse ita de rep. merentem consulem, vehementer doleo.

PRAESTARE.] Tu si meam fidem præstiteris, quod confido te esse facturum.

SPVRCVS.] Cùm iter facerem Claternam tempestate spurcissima.

LOCVPLES.] Nihil omnino certi, nec locupletem ad hoc auctorem habebamus.

PALVDATVS.] Antonius demens ante lucem paludatus.

Ad eundem epistol. lib III.

NON. *Invehi.*] Itaque in eum palàm vehementer est invectus.

NON. *Antiquus.*] Ego autem antiquissimum Scythis oriundum, quibus antiquior lætitia est quàm lucrum.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Opinio.*] Posthac quod voles à me fieri, scribito. vincam opinionem tuam.

NON. *Promittere.*] Promissa tua memoria teneas.

Ad C Pansam epist. lib. 2.

M. Cicero C. Pansæ S. D.

NON. *Humaniter.* & PRIS. *lib. 15.*] De Antiocho fecisti humaniter, quem quidem ego semper dilexi, meque ab eo diligi sensi.

NON. *Inaudire.*] * quorum erupit illa vox, de qua ex te primùm quiddam inaudieram.

Ad eundem epist. lib III.

NON. *Concalfacere.*] Non Ventidianis rumoribus concalfecimus.

Ad A. Hirtium epist. lib. II.

NON. Error:] Qua in re si mediocriter lapsus sum, de fendas velim tolerabile erratum.

Ad eundem epist. lib. V.

NON. *Impertio.*] Et quoniam, ut hoc tempus est, nihil habeo, patriæ quod impertiam.

Ad eundem epist. lib IX.

NON. *Interfici.*] Dices, quid quæso, istuc intererat? nescio nisi tamen erat mihi verendum sæpius, ne qui casus perimeret superiora.

Ad eundem ex lib. incerto.

NON. *Vetustiscere ac veterascere.*] Cùm enim nobilitas sit nihil aliud, quàm cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videt ad gloriam, generis antiquitatem desideret?

NON. *Lutum.*] * lutæ & limum aggerebant.

Ad M. Brutum epist. lib VII.

NON. *Experiri.*] His contraria, atque parata, ut esse solent, expertus sum.

Ad eundem epist. lib VIII.

NON. *dest. indag.*] Et quòd te tantum amat, ut vel me audeat provocare.

NON. *Amare & diligere, & consentus.*] Sic igitur facies, & me aut amabis, aut, quo contentus sum, diliges.

QVINT. *lib. 5. cap.* 10.] Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali aliquid: etsi argumentum simile non erat.

QVINT. *lib. 8. cap. 3.*] Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullam judico.

QVINT. *ibid.*] * & eum amorem, & eum, ut hoc verbo utar, favorem in consilium advocabo.

QVINT. *lib. 9 cap. 3.*] Ego cùm in gratiam redierim cum Ap. Claudio, & redierim per Cn. Pompejum: ego ergo cùm redierim.

QVINT. *ibid.*] Sermo nullus, sc. nisi de te. quid enim potius? Tum Flavius, Erras, inquit, tabellarie, & ego ibidem orans inter cenam exoravi.

QVINT. *ibid.*] Præstat enim nemini imperare, quàm alicui servire. sine illo enim vivere honestè licet, cum hoc vivendi nulla conditio est.

QVINT. *lib. 3. cap. 10.*] Simne bonus vir, si hoc suadeam? minimè. Suasoris enim est finis, utilitas, ejus, cui quisque suadet. At recta sunt. quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus.

QVINT. *lib. 8. cap. 6.*] Populo imposuimus, & oratores viri sumus.

QVINT. *lib. 6. cap. 4.*] Res mihi invisæ visæ sunt, Brute.

Ad M. filium lib. I.

PRIS. *lib. 2. & hh. 10.*] Quare effice, & elabora ut excellas.

Ad eundem lib. II.

NON. *Commodare.*] Cui ego, quibuscumque rebus potero, libentissimè commodabo.

Ad eundem ex lib. incerto.

DIOM *lib. 1.*] Ceris delitis.

LACT. *l. 4. c. 14.*] Philosophiæ quidem præcepta noscenda, vivendum autem civiliter.

Ad Licinium Calvum. lib. 1.

PRIS. *l. 9.*] Tuli molestè, quòd litteræ delitæ sunt mihi à te redditæ.

NON. *Auguro.*] Præsentit animus, atque augurat quodammodo, quæ futura sit suavitas.

M. Tullii C. ad Q. Axium epist. lib. I.

FRONTO.] Ad M. Bibulum adierunt.

FRONTO.] Si tu nos aliquid adjutare potes.

SVET. *in Jul. Cæs.*] Cæsar in consulatu confirmavit regnum, de quo ædilis cogitarat.

Ad Catonem Epistola.

NON *Plus & multum.*] Nec idcirco mihi desiderandam esse dignitatem meam, quòd eam multi impugnarint, sed eo magis recolendam, quòd plus desiderarint.

Ad Cornelium epistola.

QVINT. *l. 6 c. 4.*] Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho.

Ad L. Plancum.

GELL. *lib. 1. cap. 21.*) Nam neque deesse reipublicæ volo, neque superesse.

Ex epistola incerta.

QVINT. *lib. 9. cap. 3.*) Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari.

QVINT. *lib 6 cap 4.*) * Ne nulli sunt pedes faceti, ac delectis ingredienti mollius.

INDEX LIBRORVM PHILOSOHICORVM, M. TVLLII CICERONIS, Quorum deinceps ſubſequuntur FRAGMENTA.

Oeconomica è Xenophonte, libri III.
Protagoras, ex Platone.
De repub. lib. VI. in quorum ultimo ineſt Somnium Scipionis.
De jure civili liber.
De auguriis lib.
Hortenſius, vel, de Philoſophia.
M. Cato, ſeu, Laus M. Catonis.
De gloria lib. II.
De conſolatione.
De ſuis conſiliis.
De virtutibus.
De notis.
Chorographia.
Præterea fragmenta nonnulla librorum Academicorum.
De natura Deorum.
De divinatione.
De legibus.
De fato.
Timæi, ex Platone.

M. TVLLII CICERONIS OECONOMICORVM EX XENOPHONTE LIBER PRIMVS.

PRISC. *lib.* 8] Homo ex eo numero hominum, qui apud nos hoc nomine dignantur.

COLVM *lib* 12. *cap.* 1] Maritale conjugium, ſic comparatum eſt natura, ut non ſolùm jucundiſſima, verùm etiam utiliſſima vitæ ſocietas ineretur, & ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc mas cum fœmina eſt conjunctus: deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adjutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præparentur: tum etiam, cùm victus & cultus humanus non, uti feris, in propatulo, ac ſilveſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus eſſet, neceſſarium fuit, alterutrum foris ſub dio eſſe, qui labore & induſtria compararet: intus qui tectis reconderet, atque cuſtodiret: ſi quidem vel ruſticari, vel navigare, vel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cùm verò paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, altum eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cetera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari. nam & fruges, & cetera alimenta terreſtria indigebant tecto & ovium, ceterarumque pecudum fœtus, atque fructus clauſtro cuſtodienda erant, nec minùs reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominum genus, aut etiam excolitur. Quare cùm & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſiderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret: jure, ut dixi, à natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam, viri autem ad exercitationem foenſem, & extraneam: itaque viro calores & frigora pervetienda, tum etiam itinera, & labores pacis ac belli, id eſt, ruſticationis, & militarium ſtipendiorum, diſtribuit: mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc ſexum cuſtodiæ & diligentiæ aſſignaverat, idcirco timidiorem reddidit, quàm virilem. nam metus plurimum confert ad diligentiam cuſtodiendi. Quòd autem neceſſe erat foris, & in aperto victum quærentibus nonnumquam injuriam propulſare, idcirco virum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia verò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia: non minorem fœminæ, quàm viro, earum rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam, quòd ſimplex natura non omneis res commodas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam, quod alteri deeſt, præſtò plerumque eſt alteri.

COLVM. *lib* 12. *c* 2.] Nam verus eſt proverbium *paupertatem certiſſimam eſſe, cum alicujus indigeas*, uti eo non poſſe, quia ignoretur, ubi projectum jaceat quod deſideretur, itaque in re familiari laborioſior eſt negligentia quam diligentia. Quis enim dubitet, nihil eſſe pulchrius in omni ratione vitæ, diſpoſitione, atque ordine? quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſæpe cognoſcere. Nam ubi chorus canentium, non certis modis neque numeris præeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum quiddam, ac tumultuoſum audientibus canere videtur. At ubi certis numeris, ac pedibus, velut facta conſpiratione conſenſit, atque concinuit: ex ejuſmodi vocum concordia non ſolum ipſis canentibus, amicum quiddam & dulce reſonat, verùm etiam ſpectantes, audientesque latiſſima voluptate permulcentur.

DONAT *in Ter*] Quid igitur, prò deûm immortalium, primùm eam docebas? quæro.

COLVM] Præparatis idoneis locis, inſtrumentum & ſupellectilem diſtribuere cœpimus, ac primum ea ſecrevimus, quibus ad res divinas uti ſolemus: poſtea mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur: deinde virilem, item dierum ſollemnium ornatum, nec minus calceamenta utrique ſexui convenientia: tum jam ſeorſum arma, ac tela ſeponebantur, & in altera parte inſtrumenta, quibus ad lanificia utuntur: poſt quæ ad cibum conficiendum vaſa (ut aſſolent) conſtituebantur: inde quæ ad lavationem, quæ ad exornationem, quæ ad menſum quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur: poſtea ex iis, quibus quotidie utimur, quod menſtruum eſſet, ſepoſuimus: quod annuum quoq; in duas partes diviſimus, nam ſic minùs fallit, qui exitus futurus ſit. Hæc poſtquam omnia ſecrevimus, tum ſuo quæq; loco diſpoſuimus: deinde quibus quotidie ſervuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipſa iis, qui uti ſolent, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonſtravimus, & ut ſalva eſſent, præcepimus. Quibus autem ad dies feſtos, & ad hoſpitum adventum utimur, hæc primo tradidimus, & loca ſingula demonſtravimus, & cuique ſua annumeravimus, atque annumerata ipſi exſcripſimus,

mus, eamque admonuimus, ut quodcumque opus esset, sciret unde daret: & meminisset atque adnotaret, quid, & quando & cui dedisset, & cùm recepisset, ut quidque suo loco reponeret.

M. TVLLII CICERONIS
OECONOMICORVM EX XENOPHONTE
LIBER II.

COLUM *lib* 2. *cap* 1.) Vtrùmne Ischomache, inquam, si res familiaris desiderasset, mercari villicum tanquam fabrum an ipse instituere consuevisti? Ego verò ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & vicarius meæ diligentiæ succedit, is ea quæ ego scire debet.

EIVSDEM
OECONOMICORVM EX XENOPHONTE,
LIBER III.

NONIUS. *Interfici.*) Nullo modo facilius arbitror posse neque herbas arescere, & interfici: neque terram ab sole percoqui.

QUINT. *l.* 12 *c.* 5 NON. *profligare*) Cùm verò affecta jam propè ætate, uvas à sole maturescere tempus est.

MACR. *l.* 3 *c.* 10.) Qui neque serit vitem, neque quæ sata est, diligenter colit: oleum, ficus poma non habet.

CARIS *lib.* 1.) apes in alvearium concesserunt.

CICERO *de senectute.*) Cùm ad Cyrum minorem regem Persarum, præstantem ingenio, atque imperii gloria Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset Sardis atque dona à sociis attulisset; & ceteris in rebus comis erga Lysandrum atque humanus rex fuit, & ei quendam consæptum agrum, diligenter consitum, ostendit. Cùm autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atque puram, & suavitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum dixit. Mirari se non modò diligentiam, sed etiam sollertiam ejus, à quo essent illa dimensa, atque descripta, & Cyrus respondit: Atqui ego ista sum omnia dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysander, intuens ejus purpuram, & nitorem corporis, ornatumque Persicum, multo auro, multisque gemmis, dixit: Rectè verò te, Cyre, beatum fuerunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est.

SERVIUS *in* 2 *Georg.*) * Scrobes.

M. TULLII CICERONIS
PROTAGORAS EX PLATONE.

PRISC. *lib.* 6) Quid tu? unde tandem appares, ô Socrate? an id quidem dubium non est, quin ab Alcibiade?

PRISC. *libr* 8) Nunc à vobis, Protagora, & Socrate postulo, concedatis alter alteri, & inter vos de hujusmodi rebus controversemini, non concertetis.

PRISC. *lib* 6) Quæ igitur potest esse indignitas voluptatis ad molestiam, nisi in magnitudine, aut longitudine alterius utrius posita?

DONATUS *in* PHORMION.) Confirmandi genera complura.

FRUSTA, SEU FRAGMENTA
M. T. CICERONIS
LIBRORVM SEX DE REPVB.

EX
M. TULLII CICERONIS
DE REPUBL.
LIBR. I.

FRONTO,) Nuntiatum est, venire Lælium, domoque jam exisse.

NON. *Propter*) Eum quoque ut salutavit, propter Tuberonem jussit assidere.

FRONTO) Negotii publici expers.

NON. *Cinuma*) Quare si placet, deduc orationem tuam de cæco ad hanc cinuma.

DIOMED.) Quasi alius assimulare remp. aut melius non possit, aut omnino non possit.

NON. *Accommodatum.*) * expositamque ad exemplum nostræ reip. accommodabo ad eam si potero, omnem illam orationem, quæ est mihi habenda de optimo civitatis statu.

NON. *Urbs à civitate.*) Quam cùm locis, manuque sæpissent, ejusmodi conjunctionem tectorum, oppidum, vel urbem appellarunt, delubris distinctam, spatiisque communibus, omnis ergo populus, qui est talis cœtus multitudinis, qualem exposui civitas est: 1. omnis civitas, quæ est constitutio populi, resp.

D. AUGUST. *epist* 5.) * brevi multitudo diversa atque vaga concordia civitas facta erat.

NON *Cognoscere*,) Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinem istam, & studium, sermonemque.

SENECA *lib.* 19. *ep.*) * duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur. 2 Ancii Marcii pater quoque ignoratur. tantùm hic Marcius, Numæ nepos dicitur.

NON *Dimittere*.) Tum instituti annui consules, tum dimissi populo fasces.

SENECA *l.* 19. *epist.*) * provocationem ad populum etiam à regibus fuisse.

NON. *horrendum ab horrido.*) Horum enim severitatem dicitur inhorruisse primùm civitas.

SENECA *lib.* 19 *epist.*) Quem nos dictatorem dicimus, & in historia ita nominari legimus, apud antiquos magister populo vocatus est, quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est.

CIC. 6. *Atticum* 9.) * Cn. Flavius fastos protulit.

FRONTO,) Ipsa cognitio nos delectavit.

NON. *Æmulus.*) Quomodo enim judicatur iste optimas aut optimatium æmulus doctrina, artibus, studiis, audio, quando?

NON.) 3. Sed audisse te credo, tum verò Platonem, Socrate mortuo, primùm in Ægyptum discendi causa, pòst in Italiam contendisse.

NON. *Anima.*) Tum virtute, labore, industria quæreret summi viri indolem, nisi nimis animosè ferax natura illum nescio quo facto.

NON. *constitura.*) Quæ videlicet ille non ex agri constitura, quam cernebat, sed ex doctrinæ indiciis interpretabatur.

NON. *Antiquus Antiquior.*) Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquior parens, quàm is, qui, ut ajunt, creaverit, major et profectò, quàm parenti, debetur gratia.

NON. *Pignorari.*) Sed ut plurimas, & maximas nostri animi ingenii, consilii prima ipsa sibi ad utilitatem pigneraretur.

NON *Conducere.*) Facillimam autem in ea rep. esse posse concordiam in qua idem conducat omnibus.

NON. *Firmitudo.*) Habent æquabilitatem quandam, qua carere diutius vix possunt liberi, deinde firmitudinem.

NON. *lib. de doct. indagine.*) Nec tantum Karthago habuisset opum sexcentos ferè annos sine consiliis, & disciplina.

NON. *Dominatus.*) Quid? tunc, cùm es iratus, permittis illi iracundiæ dominatum animi tui?

NON. *Anima.*) Ergo non probares consilio pulso libidines quæ sunt innumerabiles, iracundias, &. quæ terrent omnia. Ego verò nihil isto animo, nihil ita animato homine miserius ducerem.

NON. *Invitare.*) Denique ipsa natura non invitaret solùm, sed etiam cogeret.

FRONTO.) Populo gratificans & aliena, & sua.

FRONTO.) Nec verò jam meo nomine abstinet.

NON. *Horrendum ab horrido.*) Sed ut ille, qui navigat, cùm subitò mare cœpit horrescere.

MAGR. *lib. de different. & societatibus Græci Latinique verbi.*) Libenter tibi, Læli, eti eum desideras, equidem concessero.

EX

M. TVLLII CICERONIS

DE REPUBL.

LIBR. II.

NON. *Exsultare.*) Est igitur quiddam turbulentum in hominibus singulis, quod vel exsultat voluptate, vel molestia frangitur.

NON. *Voluptabundus.*) Cupido autem, & expetenti, & libidinoso, & voluptabundo in voluptatibus.

NON. *Anxitudo.*) Quantaque anxitudo prona ad luctum, & mœrens, semperque ipsa se sollicitans.

NON. *Timor, & timiditas.*) 1. Esse autem angores, esse miseria afflictas, atque abjectas timiditate, & ignavia.

NON. *Elidere.*) 2. Ut auriga indoctus è curru trahitur, operitur, elidituir, laniatur.

NON. *Offendere.*) Sed imitor Architam Tarentinum, qui cùm ad villam venisset, & omnia aliter offendisset.

NON. *Urbs à civitate.*) * quo auctore, & principe vocitatur civitas.

NON. *Medicum.*) Statuo esse optimè constitutam rem publ. quæ ex tribus generibus illis, 3. regali, optimo, & populari confusa modicè, nec puniendo irritet animum immanem ac ferum, nec omnia prætermittendo, licentia civeis deteriores reddat.

D AVG. *lib. 2. cap. 21 Civit.*) Ut in fidibus, ac tibiis, atque cantu ipso, ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis quem imperitatum, ac discrepantem aures eruditæ ferre non possunt, isque concentus ex dissimilium vocum moderatione concors tamen efficitur & congruens: sic ex summis & infimis, & mediis interjectis ordinibus, ut sonis moderata ratione civitas consensu dissimillimorum concinit, & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu, ea est in civitate concordia, arctissimum atque optimum omni in repub. vinculum incolumitatis: quæ sine justitia nullo pacto esse potest.

NON. *Projectum.*) Justitia foras spectat, & projecta tota est, atque eminet.

NON *Explicare.*) Quæ virtus præter ceteras totam se ad alienas utilitates porrigit, atque explicat.

NON. *Exsultare.*) * quæ sanguine alitur, atque in omni crudelitate sic exsultat, ut vix hominum acerbis funeribus satietur.

NON. *lib. de doct. indagine.*) Itaque præclara illa institutio Romuli cùm ducentos annos & triginta ferè firma mansisset.

NON *Viritim.*) Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, divisit viritim civibus.

FRONTO.) Cùm aliud nihil domum suam deportavisset.

NON. *Pecuniosus.*) * multaque ditione ovium, & boum, quòd tunc erat res in pecore & in locorum possessionibus, ex quo pecuniosi, & locupletes vocabantur.

NON. *Calumnia.*) * ut Carneadi respondentis, qui sæpe optimas causas ingenii calumnia ludificari solebat.

FRONTO.) Neque enim ad mare admovit, quod ei sint facillimum.

D. AVG *l. 2. c. 21. Civ.*) Nihil est quod adhuc de rep. putem dictum, & quo possim longiùs progredi, nisi sit confirmatum, non modo falsum esse illud, sine injuria non posse, sed hoc verissimum, sine summa justitia remp. regi non posse.

EX

M. TULLII CICERONIS

DE REPUBL.

LIBR. III.

D. AVG. *lib. 4. contra Pelagium.*) Homo non ut à matre, sed ut à noverca natura editus est in vitam corpore nudo, & fragili, & infirmo: animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines. in quo tamen inest tanquam obrutus quidam divinus ignis ingenii, & mentis

SENECA *lib. 19 epist.*) Quoniam sumus ab ipsa calce ejus interpellatione revocati.

LACT. *epitome cap. 1.*) Nullum est jus naturale itaque omnes emituantes ipsa ducente natura commoda sua defendunt: & ideo justitia, si alienis utilitatibus consulat, suas negligat, stultitia est dicenda. Quòd si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsique Romani, qui orbem totum possedere, justitiam sequi velint, ac suum cuique restituere quod vi & armis occupaverunt, ad casas, & egestatem revertentur quod si fecerint, justos dicemus quidem, sed tamen stultos judicare necesse est, qui, ut aliis prosint, sibi nocere contendunt.

LACT. *l. 5. c. 6. Epit. c. 1.*) Bonus vir si habeat servum fugitivum, vel domum insalubrem, ac pestilentem, quæ vitia solus sciat, & ideo proscribat, ut vendat: utrumne profitebitur, fugitivum servum ac pestilentem domum se vendere, an celabit emtorem? si profitebitur emtori, fugitivum esse: bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet. si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei consulet: sed idem malus, quia fallet. Deinde, si reperiat hominem, qui aut aurum pro orichalco, aut argentum pro plumbo vendat per errorem: atque id emere necessitas cogat: utrùm dissimulabit & emet parvo, an potiùs indicabit? justus utique dicetur, quia non fefellit, sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnum. sed facilè de damno est: 2. qui si vita ejus in periculum veniet, ut eum aliquando necesse sit, aut occupare, aut mori, quid faciet? Pot. si hoc eventre, ut naufragio facto inveniat aliquem in becillum tabulæ inhærentem: aut viato exercitu, fugiens reperiat aliquem vulneratum, equo insidentem: utrumne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit evadere? si volet justus esse, non faciet. sed idem stultus judicabitur, qui dum alterius vitæ parcit, suam perdet. si faciet, sapiens quidem videbitur, quia sibi consulit: sed & idem malus, quia nocebit.

LACT. *lib. 5. cap. 12.*) Quæro, si duo sint, quorum alter optimus vir, æquissimus, summa justitia, singulari fide: alter insigni scelere & audacia existimetur: & si in eo sit errore civitas, ut bonum illum virum, sceleratum, facinorosum, nefarium putet: contrà autem, qui sit improbissimus, summa esse probitate, ac fide existimet, proque hac opinione omnium civium bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur, exterminetur, cæat: posiremo jure etiam optimo omnibus miserrimus esse videatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes denique copiæ conferantur: vir denique optimus omnium existimatione, & dignissimus omni fortuna judicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubiter, utrum se esse malit?

NON. *Famulatur.*) Est enim genus injustæ servitutis, cùm

cùm ii sunt asterius, qui sui possunt esse, cùm autem hi famulantur.

NON. *Infestum mare. Myoparo.*) Nam cùm quæreretur ex eo, quo scelere compulsus mare haberet infestum uno myoparone: Eodem, inquit, quo tu orbem terræ.

GELL. *l. 1. c. 22.*) Non gravarer, Læli nisi & hos velle putarem, & ipse cuperem te quoque aliquam partem hujus nostri sermonis attingere; præsertim cùm heri dixeris, te nobis etiam superfuturum. verùm, si id quidem fieri non potest; nedesis omnes te rogemus.

LACT. *lib. 6. cap 8.*) 2. Est quidem verò lex, recta ratio, naturæ congruens diffusa in omneis constans sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando à fraude deterreat, quæ tamen neque probos frustra jubet, aut vetat, nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet neque tota abrogari potest. Nec verò aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explanator, aut interpres ejus alius; nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omneis gentes, & omni tempore una lex, & sempiterna, & immortalis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus ille, legis hujus inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur, atque hoc ipso luet maximas pœnas, etiamsi cetera supplicia, quæ putantur, effugerit.

LACT. *lib. 5. cap 19.*) Huic tu viro quas divitias objicies? quæ imperia, quæ regna? qui ista omnia putat humana, sua bona divina judicat.

PRISC. *lib 8.*) * quibus assentior, sollicitam & periculosam esse tiam non esse sapientis.

NON. *Vbi Genit. pro ablativo.*) Noster autem populus, sociis defendendi, terrarum jam omnium potitus est.

NON. *Largitas.*) * 3. Pyrrhi ridetur largitas à cos. aut Samnitium copiæ Curio defuerunt.

NON. *Apud.*) Cujus etiam focum Cato ille noster, cùm veneraret ad se in Sabinos, ut ex ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens Samnitium quondam hostium, tum jam clientium suorum dona repudiaverat.

A. AUG. *l. 22. c. 6.*) Nullum bellum suscipiatur à civitate optima, nisi aut pro fide, aut pro salute.

D. AUG. *l. 22. c. 4. Civit.*) * quorum non corpora sunt in cœlum elata: neque enim natura pateretur, ut id, quod esset de terra, nisi in terra maneret.

D. AUG. *l. 22. c. 6. Civ.*) Magis est in Romulo admirandum, quòd ceteri, qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minùs eruditis hominum seculis fuerunt, ut fingendi proclivior esset ratio, cùm imperiti facilè crederent, quæ impellerentur. Romuli autem ætatem minus bis sexcentis annis jam inveteratis litteris atque doctrinis omnique illo antiquo ex inculta hominum vita errore sublato, fuisse cernimus.

D. AUG. *ibidem.*) Ex quo intelligi potest, permultis annis ante Homerum fuisse, quam Romulum: ut jam doctis hominibus, ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quicquam esset loci. antiquitas enim recipit fabulas, fictas etiam nonnumquam incondite. Hæc ætas autem, jam exculta præsertim, & erudita, omne quod fieri non potest respuit.

LACTAN. *l. 5. c. 19.* SENECA *l. 19. epist.*) Apud Ennium sic loquitur Africanus.

Si fas endo plagas cœlestum ascendere cuiquam est,
Mi soli cœli Maxima porta patet.

Est verò, inquit, Africane, nam & Herculi eadem ipsa porta patuit.

SENECA, *ibid.*) *Hic est ille situs, cui nemo civis, neque hostis:*
Quivit pro factis reddere opis pretium.

D. AUG. *l. 3. c. 15. Civit.*) * tantum est consecutus, ut, cùm subitò sole obscurato, non comparuisset, decorum in numero collocatus putaretur; quam opinionem nemo umquam mortalis assequi potuit sine eximia virtutis gloria.

D. AUG. *l. 22. c. 6.*) Propterea & istum non creditum inter Deos receptum tali morte, quia fortasse quod erat in Romulo probatum, Romani vulgari noluerunt, si hoc & alteri tribueretur.

LACT. *l. 5. c. 19.*) Vult planè virtus honorem: nec est virtutis ulla alia merces, quam tamen illa accipit facilè, exigit non acerbè. sed si aut ingrati universi, aut invidi multi, aut inimici potentes suis virtutem præmiis spoliant, nè illa se tamen multis solatiis oblectat, maximeque suo decore se ipsam sustentat.

D. AUG. *l. 22. c. 6. Civit.*) Sed his pœnis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsulio, vinculis, verberibus obruntur sæpè privati, oblata mortis celeritate. Civitatibus autem mors ipsa pœna est: quæ videtur à pœna singulos vindicare, debet enim constituta sic esse civitas, ut æterna sit. Itaque nullus interitus est reip. naturalis, ut hominis, in quo mors non modò necessaria est, verum etiam optanda persæpe. Civitas autem cum rolluntur, deletur, exstinguitur. simile est quodam modo, ut magnis parva conferamus, ac si omnis hic mundus intereat ac concidat.

D. AUG. *l. 2. c. 21. Civit.*) Resp. est res populi. Populus autem non omnis cœtus multitudinis sed cœtus juris consensu, & utilitatis communione sociatus.

D. AUG. *ibidem.*) Resp. res est populi, cùm bene ac justè geritur, sive ab uno rege, sive à paucis optimatibus, sive ab universo populo. cùm verò injustus est rex, quem tyrannum voco; aut injusti optimates, quorum consensus factio est: aut injustus ipse populus, cui nomen usitatum nullum reperio, nisi ut etiam ipsum tyrannum appellem; non jam vitiosa, sed omnino nulla resp. est, quoniam non est res populi, cùm tyrannus eam, factiove capessat; nec ipse populus est, si sit injustus, quoniam non est multitudo juris consensu, & utilitatis communione sociata.

D. AUG. *l. 22. c. 21. Civit.*) Ubi verò justitia non est, nec jus potest esse. quod enim jure fit, profectò juste fit: quod autem sit injuste, nec jure fieri potest. non enim jura dicenda sunt, vel putanda, iniqua hominum constituta, cùm illud etiam ipsi jus esse dicant; quod de justitiæ fonte manaverit: falsumque sit, quòd à quibusdam non rectè sentientibus dici solet, id jus esse, quod ei, qui plus potest, utile est.

D. AUG. *l. 4. contra Pelagium.*) An non cernimus, optimo cuique dominatum ab ipsa natura, cum summa utilitate infirmorum datum: Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, iracundiæque, & ceteris vitiosis ejusdem animi partibus?

A. AUG. *ibidem.*) Sed & imperandi & serviendi sunt dissimilitudines cognoscendæ. Nam, ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini: sed corpori, ut rex civibus suis, aut parens liberis: libidini autem, ut servis dominus, quòd eam coërceat, & frangit: sic regum, sic imperatorum, sic magistratuum, sic patrum, sic populorum imperia civibus, sociisque præsunt, ut corporibus animus: domini autem servos ita fatigant, ut optima pars animi, id est, sapientia ejusdem animi vitiosas, imbecillasque partes, ut libidines, ut iracundias, & perturbationes ceteras.

NON. *Mercatura.*) Phœnices primi mercaturis, & mercibus suis avaritiam, & magnificentiam, & inexplebileis cupiditates omnium rerum supportaverunt in Græciam.

NON. *Confidentia.*) * duas sibi res, quo minùs in vulgus, & in foro diceret, confidentiam & vocem defuisse.

NON. *Proferre.*) Sapientia jubet proferre opes, amplificare divitias.

NON. *Periclum.*) * sed ut ipsi seu animum periclitentur, seu videant, quid se putent esse facturos.

NON. *Impigritas.*) Numquam viri fortissimi fortitudinis, impigritatis, patientiæ.

PRIS. *lib. 6.*) Quid ergo illa sibi vult absurdè exceptio, nisi

nisi quis Athonem pro monumento vult, funditus efficere? quis enim est Atho, aut Olympus tantus?

NON. *Vafrum.*) Non sunt in disputando vafri, non vetatores, non malitiosi.

EX
M. TULLII CICERONIS
DE REPUBL.
LIBR. IV.

NON. *Ubi accusativus pro genitivo*) Atque ipsa mens, quæ futura videt præterita meminit.

NON. *Mitis*) Cumque autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit, æstate ac maturitate alias mitigaverit, alias torrerit.

NON. *Aptam.*) * eademque soli objecta umbram, nocte mque efficiat cùm ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem.

LACT. *de opif. Dei*) nec voluntatem mihi defuisse, nec curam.

D. AUG. *lib. 9. Cap. 9. Civit.*) Numquam comœdiæ, nisi consuetudo vitæ pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.

D. AUG. *ibidem.*) Quem illa non attigit, vel potiùs quem non vexavit? cui pepercit? esto: populareis homines, improbos in remp. sed tiosos, Cleonem, Cleophontem Hyperbolum laesit, patiamur: etsi hujusmodi civeis à censore melius est quam à poëta notari. Sed Periclem cùm jam suæ civitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisset, violari verbis, & eos agi in scena, non plus decuit quàm si Plautus noster voluisset, aut Nævius, P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere.

D. AUG. 6) Nostræ contra XII. tabulæ cùm perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis actitavisset sive carmen condidisset, quod infamiam afferret, flagitiumve alteri: præclare. judiciis enim ac magistratuum disceptationibus legitimis proposita vitam, non poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire, nisi ea lege, ut respondere liceat, & judicio defendere.

D. AUG. *l. 2. c. 10. Civit.*) Æschines Athenienses vi et eloquentissimus cùm adolescens tragœdias actitavisset, rempe capessivit, & Aristodemum tragicum item actorem, maximis de rebus pacis, ac belli legatum ad Philippum Athenienses læpe miserunt.

D. AUG. *l. 2. c. 12. Civit.*) * Probris & injuriis poëtarum subjectam vitam famamque habere noluerunt capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis auderet.

D. AUG. *l. 2. c. 13. Civit.*) * Cùm autem ludicram, scenamque totam in probro ducerent, genus id hominum non modo honore civium reliquorum carere, sed etiam tribu moveri notatione censoria voluerunt.

D. AUG. *l. 2. c. 14. Civit.*) Ad quos cum accessisset clamor, & approbatio populi, quasi magni cujusdam & sapientis magistri quas illi obducunt tenebras? quos invehunt metus? quas inflammant cupiditates?

NON. *Fingere*) Ego verò eodem quo ille Homerum redimitum coronis, & delibutum unguentis, emittit ex ea urbe, quam ipse sibi fingit.

MARCEL. *l. 3.*) Cumque nihil tam incorruptum esse debeat in repub. quam sententia: non intelligo cur, qui ea pecunia corruperit, pœna dignus sit qui eloquentia. eadem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus mali facere videtur, qui oratione, quam qui pretio judicem corrumpit. quòd pecunia corrumpere prudentem nemo potest dicendo potest.

NON. *Impurus & immanis.*) * Sed juventuti nostræ minimè audiendus. Quippe si ita sensit, ut loquitur, est homo impurus: sin aliter, quod malo, orator est tamen immanis.

NON. *Ignominia*) Censoris judicium nihil fere damnato affert, nisi ruborem. Itaque quia omnis ea judicatio versatur tantummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.

NON. *Ubi dativus pro accusativo*) Nec verò mulieribus præfectus præponatur qui apud Græcos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari uxoribus.

NON. *Temulenta.*) Magnam habet vim disciplina verecundiæ, carent temeto omnes mulieres.

NON. *Fama.*) * atque etiam siqua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant.

NON. *Clepere*) Non modò ut Spartæ, rapere ubi pueri, & clepere discunt.

SERV.) Apud Græcos opprobrio fuit adolescentibus, si amatores non haberent.

NON. *Jurgium à lite.*) * dmiror, nec rerum solùm sed verborum etiam elegantiam, si JURGANT (inquit) benevolorum concertatio, non lis inimicorum, jurgium dicitur.

NON. *Ibid.*) Jurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.

NON. *Petulantia Procacitas.*) Itaque à petendo petulantia, à procando id est, poscendo procacitas nominata est.

NON. *Fides*) Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cum fit, quod dicitur.

NON. *Blandimentum*) In cive excelso, atque homine nobili, blanditiam, ostentationem, ambitionem, notam esse levitatis.

NON. *Portitor.*) Nolo enim eundem populum, imperatorem & portitorem esse terrarum optimum autem & in privatis familiis & in rep. vectigal duco esse parsimoniam.

NON. *Pecuda*) * cùm adhibent in pecuda pastores.

NON. *Excipere.*) * quos insepultos reliquissent, eos, quos ex mari, propter vim tempestatis, excipere non potuissent, innocenteis necaverint.

NON. *Proprium.*) Et noster Plato magis etiam, quàm Lycurgus, omnia prorsus jubet esse communia, nequis civis propriam aut suam rem ullam queat dicere.

NON. *de defect. ind.*) Nec in hac dissensione susceptæ populi causam, sed bonorum.

NON. *Augure*) Cui quidem utinam verè auguraverim.

NON. *Sanctitudo.*) * eosdem terminos hominum curæ, atque vitæ: sic pontificio jure sanctitudo sepulturæ.

PRIS. *lib. 16*) Non enim facilè valenti populo resistitur, si aut nihil impertias juris, aut parum.

PRIS. *Carro*) Brachialia.

PRIS. armentum habeo.

EX
M. TULLII CICERONIS
DE REPUBL.
LIBR. V.

D. AUG. *lib. 2. c. 21. Civit.* & NON. *quendam locum qui est in hoc frag. profert in vanum*) Enn.

Moribus antiquis res stat Romana, viris &c.

Quem quidem illic versum, vel brevitate, vel veritate, tamquam ex oraculo mihi quodam esse effatus videtur. nam neque viri, nisi ita morata civitas fuisset, neq; mores, nisi hi viri præfuissent, aut fundare, aut tamdiu tenere potuissent tantam & tam longè lateque imperantem rempublicam. Itaque ante nostram memoriam & mos ipse patrius præstanteis viros adhibebat, & veterum morem, ac majorum instituta retinebant excellentes viri, nostra verò ætas cùm rempub. sicut picturam accepisset egregiam, sed jam evanescentem vetustate, non modo eam coloribus iisdem, quibus fuerat, renovare neglexit, sed ne id quidem curavit, ut formam saltem ejus, & extrema tamquam lineamenta servaret. quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare Romanam: quos ita oblivione obsoletos videmus, ut non modò non colantur, sed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? mores enim ipsi interierunt virorum penuria. cujus tanti mali non modò reddenda ratio nobis, sed etiam tamquam reis capitis quodammodo

dammodo dicenda causa est. nostris enim vitiis, non casu aliquo rempub. verbo retinemus: reapse verò jampridem amisimus.

CIC. *lib. 8. epist. ad Atticum.*) Ut enim gubernatori cursus secundus, medio salus: imperatori victoria: sic huic moderatori reipub. beata civium vita proposita est, ut opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. hujus enim operis maximi inter homines, atque optimi illum esse effectorem volo.

DIOMED. *lib.* 1.) Excellunt.

NON. *Contemtio.*) Quæ virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis, doloris que magna contemtio.

NON. *Lentum.*) Marcellus, ut acer & pugnax. Maximus, ut consideratus, & lentus.

NON. *ubi nominativus, vel.*) Sed tamen ut bono patrifamilias colendi, ædificandi, ratiocinandi quidam usus, opus est.

GEL. *lib.* 12. *c.* 2.) Menelao Laconi quædam fuit suaviloquens jucunditas.

Idem ib.) Breviloquentiam in dicendo colat.

NON. *Imbuere.*) Quæ cùm Scipio dixisset, admodum probans: nimio enim erat odio rhetorum imbutus.

NON. *Ferociæ.*) Qui comperit ejus vim, & effrenatam illam ferociam.

CARIS. *l.* 1. *orbi.*) orbi terrarum comprehensos.

NON. *Impertire.*) quòd molestias senectutis suæ vestris familiis impertire posset.

NONIUS.) Quod non modò singulis hominibus sed potentissimis populis sæpe contingit.

M. T. CICERONIS
DE REPUBL.
LIBER VI.

NON. *Prudentia.*) TOTAM igitur exspectas prudentiam hujus rectoris, quæ ipsum nomen hoc nacta est ex providendo.

NON. *Tristia.*) Qui numeros optimatum, & principum obtulit his vocibus, & gravitatis suæ liquit illum tristem, & plenum dignitatis sonum.

NON. *Expleri atque satiari.*) Graves enim dominæ cogitationum libidines, infinita quædam cogunt, atque imperant: quæ quia expleri, atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.

NON. *Samium.*) Oratio exstat, Læli, quam omnes habemus in manibus, 1. quàm simpinia pontificum diis immortalibus grata sint, Samiæque ut hic scribit, capedines.

NON. *Firmiter.* & PRIS.) Firmiter enim majores nostri stabilita matrimonia esse voluerunt.

NON. *Comparare.*) Quamobrem se comparet hic civis ita necesse est, ut si contra hæc, quæ civitatis statum pervertunt, semper armatus.

NON. *Seditio.*) Eaque dissensio civium, quòd seorsum eunt alii ad alios, seditio dicitur.

NON. *de doctr. ind.*) Et verò in dissensione civili, cum boni plus, quàm multi valent, expendendos ab his, non numerandos puto.

GEL. *lib.* 6. *c.* 16 & NON. *Deprecari.*) Quod equidem eo fuit majus, quia cùm in causa pari collegæ essent, non modò invidia pari non erant, sed etiam Claudii invidiam Gracchi caritas deprecabatur.

NON. *Mactare.*) Ferunt hos laudibus, mactant honoribus.

D. AUG. *l.* 5. *c.* 13. *Civit.*) Alendus hic est gloria.

NON. *Desubitò.*) * in his, ut meministis, concursu levissimæ multitudinis æræ congesto funus desubitò esset ornatum.

NON. *ubi genitivus pro nominativo.*) 4. quemadmodum scribit ille, quotidiano in forum mille hominum cum palliis conchylio tinctis descenderent.

MACR. *l.* 1. *Somn.*) Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis præmium, est, tamen illa divina virtus, non statua plumbo inhærenteis, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quædam & viridiora præmiorum genera desiderat. Quæ tandem ista sunt? inquit Lælius. Tum Scipio, patimini me (inquit) quoniam tertium diem feriati sumus.

M. TVLLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS.
SCIPIO LOQVITVR.

CUm in Africam venissem, M. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus (ut scitis) militum; nihil mihi potius fuit, quàm ut Masinissam convenirem, regem familiæ nostræ justis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrimavit, aliquanto que post suspexit in cælum & GRATIS, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque reliqui cælites, quòd antè quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cujus ego *nomine ipso recreor*: ita numquam ex animo meo descendit illius optimi, atq; invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno: ille me de nostra rep. percontatus est. multisque verbis ultro, citroque habitis, ille nobis consumtus est dies. post autem regio apparatu accepti, sermonem in multam noctem produximus, cùm senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaque ejus non facta solùm, sed *etiam dicta meminisset*: deinde, ut cubitum discessimus, r me & de via, & qui ad multam noctem vigilassem *arctior*, quàm solebat, *somnus complexus est*. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim ferè, ut COGITATIONES, sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, & loqui) Africanus se ostendit illa forma, quæ mihi ex imagine ejus, quàm ex ipso, erat notior. quem ut agnovi, equidem cohorrui. sed ille, Ades, inquit, animo, & omitte timorem, Scipio, & quæ dicam, trade memoriæ. Videsne illam urbem, quæ parere populo R. coacta per me, renovat pristina bella, nec potest quiescere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso, & pleno stellarum, illustri, & claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis pænè miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi *per te partum* quod habes adhuc

1. ME *& de via & qui.*) Ausus sum exprimere quod ajunt è Lango productum, quoniam sic quoque extaret in Palatino pr. Vulgati amplius, *me & fessum de via*; quomodo & Ciceronem locutum scio prima Academica: sed haud id etiam invenisse in membranis suis Theodorum Gazam, prodit loci illius versio.

1. *Qui*

adhuc à nobis hereditarium. Cùm autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris, censorque fueris, & obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam, deligere iterum cos. absens, bellumque maximum conficies, Numantiam excindes. Sed cùm eris curru Capitolium invectus, offendes *remp. perturbatam consilio nepotis mei.* Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ, lumen animi, ingenii, consiliique tui. Sed ejus temporis ancipitem video quasi fatorum viam. nam cùm ætas tua septenos octies solis anfractus, reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint: in te unum, atque in tuum nomen, se tota convertet civitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur: tu eris UNUS, IN QUO NITATUR CIVITATIS SALUS, ac ne multa, dictator remp. constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cùm exclamasset Lælius, ingemuissentque ceteri vehementiùs: leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me è somno excitetis, & pax sit rebus: audite cetera. Sed quò sis, Africane, alacrior ad tutandum remp. sic habeto. OMNIBUS, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cælo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtusque hominum, jure sociati, quæ *civitates* appellantur: *harum rectores, & conservatores hinc profecti: huc revertuntur.* Hic ego, etsi eram perterritus, non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæ sivi tamen, viveretne ipse & Paullus pater, & alii, quos nos *exstinctos* arbitraremur. Immò verò, ii VIVUNT, i qui ex corporum vinculis, tanquam è carcere, evolaverunt: vestra verò, quæ dicitur vita, MORS est. quin tu aspicias ad te venientem Paullum patrem. Quem ut vidi, equidem vim lacrimarum profudi: Ille autem me complexus, atque osculans flere prohibebat. Atque ego ut primùm, fletu represso, loqui posse cœpi, Quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quoniam hæc est vita, (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris, quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. NISI DEUS IS, cujus hoc templum est omne, quod conspiciis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. homines enim, sunt hac lege generati, qui tuentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ *terra* dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera, & stellas vocatis: quæ globosæ, & rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos, orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare decet, Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, *ne munus humanum à Deo profugisse videamini.* Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, IUSTITIAM cole, & pietatem: quæ, cùm sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima est: *ea vita via est in cælum*, & in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, & corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides: erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens quem vos, ut à Graiis accepistis, *orbem lacteum* nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti præclara cetera, & mirabilia videbantur. erant autem ex stellæ, quas nunquam ex hoc loco vidimus: & ea magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus: ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris: luce lucebat aliena. stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Jam ipsa terra ita mihi *parva visa est*, ut me imperii nostri, quo quasi *punctum* ejus attingimus, pœniteret. Quam cum magis intuere, Quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nonne adspicis, quæ in templa veneris? novem tibi orbibus, vel potius globis, 4 connexa sunt omnia: quorum unus est cælestis, extimus, qui reliquos omneis complectitur, summus ipse Deus, *arcens, & continens ceteros*: in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni: cui subjecti sunt septem, qui versantur retrò, contrario motu, atque cælum, ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris *Saturniam* nominant. deinde est hominum generi 5 prosperus, & salutaris ille fulgor, qui dicitur *Jovis*: tum rutilus, horribilisque terris, 6 quem *Martium* dicitis: deinde subter mediam fere regionem *Sol* obtinet, dux & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce illustret, & compleat. hunc ut comites consequuntur, alter *Veneris*, alter *Mercurii* cursus: in infimoque orbe *Luna*, radiis solis accensa, convertitur. infrà autem jam nihil est, nisi mortale & caducum, præter animos generi hominum, munere deorum datos. supra lunam sunt æterna omnia, nam ea, quæ est media, & nona tellus, neque movetur & infima est, & in eam feruntur omnia suo natu pondera. Quæ cum intuerer stupens, ut me recepi. 7 Quid? hic, inquam, quis est, qui complet aureis meatibus, & tam *dulcis sonus?* Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu, & motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitati possunt, & natura ferri, *ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acutè sonent.* Quam ob causam summus ille 8 cœli stellifer cursus, cujus conversio est concitatior, acuto, & excitato movetur sono: gravissimo autem hic lunaris, atque infimus. nam terra, nona, immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est 9 duorum, Mercurii, & Veneris, SEPTEM efficiunt distinctos intervallis sonos: qui numerus rerum omnium fere modus est, quod *docti homines nervis imitati*, atque cantibus, aperuere sibi, reditum in hunc locum: sicut alii, qui præstantibus ingeniis in vita humana *divina studia* coluerunt. Hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis: sicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut cum aures hominum capere non possint: sicut intueri solem adversum nequitis, ejusque radiis acies vestra, sensusque vincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari: quæ si tibi

parva

---

1. *Qui ex corporum vinclis, &c.*) Palatino sec. non adest vocula *ex*, paullòque post illud *ad* item ipsi à manu posteriore.

2. *Assignatum à Deo defugisse.*) Palat. *Deo, ipse defugisse.*

3. *Circus elucens.*) Sic & nostri mss. & admisit in contextum P. Victorius vulgg. *elucens circulus.*

4. *Contexa sunt omnia.*] Sic Palat. pr. & aliorum aliquot membranæ, nec ab eo abhorrebat Aldus Nepos.

5. *Prosperus & salutaris.*] Ita & Pal. sec. non *prosper.*

6. *Quem Martium dicitis.*] Haud aliter è suis Gulielmius, quomodo & Pal. quippe vulgati, *Martem.*

7. *Quid? hic inquam quis est, &c.*] Ita è nostris libri quinque, invaniteq; item in suis Manutius Nepos. Vulgati, *Quis hic, inquam, quis, &c.*

8. *Cæli stellifer cursus.*] Mss. nostri omnes habent *stelliferi*; ut & restatus est Aldus de suis tribus; asseritque item legi in Boëthii membranis Suffridus Petri publicatis *stelliferi*, minus lepidè.

9. *Duorum Mercurii & Veneris septem.* Obsecutus sum Palat. no primo sic habenti: ejiciuntur alii *Mercurii & Veneris*, quæ & aliquot mss. nostris absunt. sed non video cur haberi debeant pro glossa. sine eis enim locus omnibus est obscurissimus, nisi astronomus recentius vulgati præferunt, *duorum Mercurii & Veneris moderatum*; sed ea postrema vox abest & nostris & Gulielmianis omnibus.

1. Pa-

parva (ut est) ita videtur, hæc CÆLESTIA SEMPER SPECTATO; ILLA HUMANA CONTEMNITO. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes? vides habitari in terra raris, & angustis in locis: & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas; hosque qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit: sed partim obliquos, 1 partim aversos, partim, etiam adversos stare vobis: à quibus 2 *exspectare gloriam certè nullam potestis.* Cernis autem eandem terram, quasi quibusdam redimitam, & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, & cœli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos *obriguisse pruina* vides medium autem illum, & maximum, *solis ardore torreri*, duo sunt habitabiles: quorum australis ille, in quo qui insistunt, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus: hic autem alter subjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm tenui vos parte contingat omnis enim terra, quæ colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior; *parva quædam insula est*, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen tanto nomine, quàm si parvus vides. Ex his ipsis cultis, notisque terris, num aut tuum aut cujusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnatare? quis in reliquis Orientis, aut abeuntis solis ultimis aut aquilonis, austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis IN ANGUSTIIS VESTRA GLORIA se dilatari velit. Ipsi autem, qui de vobis loquuntur *quam diu loquuntur*? Quin etiam, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum à patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò *aternam* sed ne *diuturnam* quidem gloriam assequi possumus. QUID AUTEM INTEREST, ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te, cùm ab iis nullus fuerit, qui antè nati sint? qui nec pauciores, & certè meliores fuerunt viri: cùm præsertim apud eos ipsos, à quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit; homines enim 3 populariter *annum* tantummodo solis, id est, unius astri reditu metiuntur: 4 cùm autem ad idem, unde semel profecta sunt, 5 cuncta astra redierint, eandemque totius anni descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille verè *vertens annus* appellari potest: in quo vix dicere audeo quàm multa sæcula hominum teneantur, namque ut olim deficere soli hominibus, exstinguique visus est, cùm Romuli animus hæc ipsa in templa penetravit; ita quandoque eadem parte soli eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellisque revocatis expletum annum habeto. hujus quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam. Quocirca si reditum 6 in hunc locum desperaveris, *in quo omnia sint magna, & præstantibus viris*: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur aliò spectare si voles, atque hanc sedem, & æternam domum contueri: NEQUE TE SERMONIBUS VULGI DEDERIS, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum: suis te oportet *illecebris ipsa virtus* trahat ad verum decus. quid de te alii loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, & angustiis cingitur iis regionum, quas vides; nec umquam de ullo perennis fuit; & obruitur hominum interitu; & oblivione posteritatis exstinguitur. Quæ cùm dixisset, Ego verò inquam, ô Africane, si quidem bene meritus de patria quasi limes ad cœli aditum patet, quamquam à puritia vestigiis ingressus patriis, & tuis decori vestro non defui: nunc tamen 7 tanto præmio proposito, enitar multò vigilantiùs. & ille, Tu verò enitere, & sic habeto NON ESSE TE MORTALEM, SED CORPUS HOC. nec enim is, quem forma ista declarat: sed mens cujusque, is est quisque: non ea figura, quæ digito demonstrati potest. Deum te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum ille princeps Deus: & ut mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus *animus sempiternus* movet. Nam *quod semper, movetur, æternum est*: quod autem motum affert alicui, quodque agitatur aliunde; quando finem habet motus vivendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod sese movet. quia numquam deseritur à se; numquam ne moveri quidem desinit: quin etiam ceteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. principio autem nulla est origo. nam *ex principio oriuntur omnia*: ipsum autem 8 nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset principium, quod gigneretur aliunde: quòd si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium exstinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit; siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum à se moveatur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel *concidat omne cælum*, omnisque natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, quæ à primo impulsu moveatur. Cùm pateat igitur æternum id esse, quod à se ipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo: quod autem animal est, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est natura propria animæ, atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ sese moveat: neque nata est certè, & æterna est. *hanc tu exerce in optimis rebus.* sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ, quibus agitatus, & exercitatus animus, velocius in hanc sedem, & domum suam pervolabit; idque ocyus faciet, si jam tum, cùm erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quàm maximè se à corpore abstrahet. Nam TORUM ANIMI, qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum, & hominum jura violaverunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur: nec hunc in locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur. Ille discessit: ego somno solutus sum.

TESTI-

---

1. *Partim obversos, partim etiam adversos.*] Pal. pr. non agnoscit duas voces primas. Victorius aliique expressere, *partim vero sos.* sunt qui habent *transversos*; à quibus stant codices Petri Daniellis & Pavilionis. & Pal. sec. & placuit Gul. elmio.

2. *Exspectare gloriam.* Nostri mss fere omnes *spectare*, nec improbem, pro eodem enim usurpasse utrumque auctores classicos, indicio est consensus in his vocibus membranarum veterum. & vero *spectare* admisit ed. no accuratissimi Italorum Petri Victorii; pro quo alii supposuere, *sperare.*

3. *Populariter annum, &c.*] Sic & nostri manuscr. pri. conjecit Turnebus *jocularitur*, secutus vestigia sugentium Chirographorum, in quibus *sequelatiter*: quod vocabulum quemvis flocci putet; hanc temerè spreverim; cum exstet item in Dan. & Pav. l. mss. affirmetque Scaliger ad Festum, ita legi etiam in membranis aliis, certè Langianis, videturque fuisse primitus in Pal. secundo.

4. *Cùm autem eadem.*] Præmisit Lambinus, *exacto autem eum, &c.* cujus vocis nullum vestigium in mss. ipseque alioqui de ea tacet in Notis suis. si non est e libris Langii; confidens sanè temeritati, addere demere classico auctori quidlibet pro libidine, nedum Ciceroni.

5. *Cuncta astra redierint eandemque.*] Annotavit Gul. elm. legi in Pan. l. adhuc *sed eademque fortè*, inquit, *vi.*

6. *In hunc locum desperaveris.*] Recentiores *speraveris*, contra codices calamo depictos, editionesque priscas.

7. *Tanto præmio proposito.*] Pall. & Daniellis, *expositæ*; quomodo & tres Aldinæ adeo ut vendum venisse, sine genuinum auctoris.

8. *Nulla ex re alia nasci potest.*] Est à libro Daniellis & Pal. firmatque editio Victorii. publicati: *nulla ex re fieri potest.* quomodo nulli Manuciani.

TESTIMONIA QVÆDAM; *ex ipsius Ciceronis scriptis, in quibus suorum de rep. librorum mentionem facit.*

1. Quòd quæris, quid in illis liberis fecerim, quos, cum essem in Cumano, scribere instituì, non cessavi, neque cesso, sed sæpe jam scribendi totum consilium, rationemque mutavi. Nam jam duobus factis libris, in quibus Novendialibus iis feriis, quæ fuerunt Tuditano & Aquilio coss. sermo est à me institutus Africani paullo ante mortem, & Lælii, Phili, Manilique, & Lælii, generorum Fannii, & Scævolæ. Sermo autem in novem & dies, & libros distributus de optimo statu civitatis, & de optimo cive. Sanè texebatur opus luculentè hominumque dignitas aliquantum orationi ponderis afferebat. Hi libri cùm in Tusculano mihi legerentur, audiente Sallustio, admonitus sum ab illo, multò majore auctoritate illis de rebus dici posse, si ipse loquerer de repub. præsertim cum essem non Heraclides Ponticus, sed consularis, & is, qui in maximis versatus in rep. rebus essem: quæ tam antiquis hominibus attribuerem, ea visum iri ficta esse. Oratorum sermonem in illis nostris libris, quòd esset de ratione dicendi, bellè à me removisse: ad eos tamen retulisse, quos ipse vidissem. Aristotelem denique, quæ de repub. & præstante viro scribat, ipsum loqui: Commovit me, & eo magis, quòd maximos motus nostræ civitatis attingere non poteram, quòd erant inferiores, quàm illorum ætas, qui loquebantur. Ego autem id ipsum tum eram secutus, ne in nostra tempora incurrens, offenderem quempiam. Nunc & id vitabo, & loquar ipse tecum, & tamen illa, quæ institueram ad te, si Romam venero, mittam. Puto enim te existimaturum, à me illos libros non sine aliquo meo stomacho esse relictos.

2. Varro, de quo ad me scribis, includetur in aliquem locum, si modo erit locus. Sed nosti genus dialogorum meorum; ut in Oratoriis, quos tu in cœlum fers, non potuit mentio fieri cujusquam ab iis, qui disputant, nisi ejus, qui illis notus, aut auditus esset. Hanc ego de rep. quam instituì disputationem, in Africani personam, & Phili, & Pæti Manilii contuli: adjunxi adolescenteis, Q. Tuberonem P. Rutilium, duos Lælii generos, & Scævolam & Fannium. Itaque cogitabam, quoniam in singulis libris utor προοιμίοις; ut Ἀριστέλης in iis quos ἐξωτερικοὺς vocat, aliquid vocat aliquid efficere, ut non sine causa istũ appellarem. Id quod intelligo tibi placere: utinam modò conata efficere possim, rem enim (quod te non fugit) magnam complexus sum, & gravem, & plutimi otii, quo ego maximè egeo.

3. Si Cottam, & Varronem feciſſem inter se disputanteis, ut à te proximis literis admoneor, meum κωφὸν πρόσωπον esset hoc in antiquis personis suaviter fit, ut & Heraclides in multis, & nos in sex de rep. libris fecimus.

4. Qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus, qui non tum hoc, tum illud, (ut in plerisque) sed idem semper, animos hominum esse divinos, iisque, cùm è corporibus excessissent, reditum in cælum patere. optimoque & justissimo cuique expeditissimum: quod idem Scipioni videbatur. Qui quidem, quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cùm & Philus, & Manilius adessent, & alii plures, tuque etiam Scævola mecum venisses, triduum disseruit de rep. cujus disputationis fuit extremum ferè de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat.

5. Atque his libris annumerandi sunt sex de R. P. quos tunc scripsimus, quum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæque proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime.

6. Quum à primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cærimoniæ, comitia, provocationes, patrum consilium, equitum, peditumque descriptio, tota res militaris divinitus esset constituta: tum progressio admirabilis, incredibilisque cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio republica liberata. Nec verò hic locus est, ut de moribus, institutisque majorum, & disciplina, ac temperatione civitatis loquamur: aliis locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeque in iis sex libris, quos de republica scripsimus.

7. Quòd si ista nobis cogitatio de triumpho injecta non esset, quam tu quoque approbas, næ tu haud multum requireres illum virum, qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciam, qui illos libros devorasti? qui nunc ipsum non dubitabo rem tantam abjicere; sed id erit rectius: utrumque verò simul agi non potest & ne dubitaris, quin quod honestius, id mihi futurum sit antiquius.

8. An censes, quum in illis de R. P. libris persuadere videatur Africanus, omnium publicarum nostram veterem illam fuisse optimam, non necesse esse optimæ reipub. leges dare consentaneas? A. Immò prorsus ita censeo. M. Ergo adeò exspectare leges, quæ genus illud optimum reip. contineant.

9. Quoniam igitur ejus reip. quam optimam esse docuit in illis sex libris Scipio, tenendus est nobis, & servandus status: omnesque leges accommodandæ ad illud civitatis genus, serendi etiam mores, nec scriptis omnia sanciendi: repetam stirpem juris à natura.

10. Quàm brevi frater in conspectu posita est à te omnium magistratuum descriptio, & ea pænè nostræ civitatis? etsi à te paullum allatum est novi. M. Rectissimè, Quinte, animadvertis. Hæc est enim quam Scipio laudat in sex libris, & quam maximè probat temperationem reip. quam effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum: Nam sic habeto, magistratibus, iisque, qui præsunt, contineri remp. & ex eorum compositione quod cujusque reipub. genus sit, intelligi. Quæ res quum sapientissimè, moderatissimeque constituta esset à majoribus nostris, nihil habui, sane non multum, quod putarem novandum in legibus.

11. Irascatur qui volet, patiar τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, præsertim cùm sex libris, tanquã prædibus, me ipsum obstrinxerim, quos tibi tam valde probari gaudeo. E quibus unum ἰσοδικον requiris de Cn. Flavio, Annii F. Ille verò ante Decemviros non fuit, quippe qui ædilis curulis fuerit, qui magistratus multis annis post Decemviros institutus est. Quid ergo profecit, quòd protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi perirentur à paucis. Nec verò pauci sunt auctores, Cn. Flavium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse, ne me hoc, vel potiùs Africanum (is enim loquitur) commentum putes.

12. Ain' tandem, Attice, laudator integritatis & elegantiæ nostræ? ausus es hoc ex ore tuo, inquit Ennius, ut equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare? an tu, si mecum esses (qui scribis morderi te interdum, quòd non simul sis) paterere me id facere, si vellem? *Et post aliquot versu.*

13. Sed jam quid opus est equitatu? solvunt enim Salaminii? nisi fortè id volumus armis efficere, ut fœnus quaternis centesimis ducant. Et ego audebo legere umquam, aut attingere eos libros, quos tu dilaudas, si tale quid fecero?

14. Et, si (ut nos à te admonemur) rectè in illis libris dixi-

diximus, nihil esse bonum, nisi quod honestum: nihil malum, nisi quod turpe sit: certè uterque istorum est miserrimus, quorum utrique semper patriæ salus, & dignitas posterior sua dominatione & domesticis commodis fuit.

15. Filiola tua te delectari lætor, & probari tibi φυσικὴν esse τὴν πρὸς τὰ τέκνα. Etenim, si hæc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturæ adjunctio: qua sublata, vitæ societas tollitur. Bene eveniat, inquit Carneades. Spurcè: sed tamen prudentius, quam Lucius noster, & Patro, qui cum omnia ad se referant, quidquam alterius causa fieri putent: cùm ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat non quo id natura rectum sit: non intelligunt, se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed hæc, opinor, sunt in iis libris, quos dilaudando, animos mihi addidisti.

16. Quoniam scriptum est à te de optimo reipub. statu, consequens esse videtur, ut scribas tu idem de legibus. Sic enim feciſſe video Platonem illum tuum.

17. Quoniam leges damus liberis populis, quæque de optima rep. sentiremus, in sex libris antè diximus, accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, civitatis statum.

18. A te peto (inquit Pomponius) ut scribas aliquid. jampridem enim conticuerunt litteræ tuæ. Nam ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sane postea accepimus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi fumus. Sed ista cùm poteris, atque ut possis, rogo.

19. Quòd in civitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum distinguuntur status, id in rerum natura tanto est magnificentius, tanto que præclarius, ut homines deorum agnatione, & gente teneantur.

20. Sed heus tu, πυρὰς εἰς δῆμον Athenis placet, hoc tibi? Etsi non impediebant mei certè libri. non enim ista largitio fuit in civeis, sed in hospites liberalitas.

21. Sed de hoc genere toto in iis libris, quos de repub. scripsi, diligenter est disputatum.

22. Ut cupiditatibus principum, & vitiis inici solet tota civitas, sic emendari & corrigi continentia. *Post, aliquot interpositu versibus.*

23. Sed hæc & nunc satis, & in illis libris tractata sunt diligentius.

24. Non quòd hoc populo obtineri possit, sed quid optimum sit, tibi dicendum puto. Nam Cassiæ legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur. M. Vos demum, ut video, legem antiquastis sine tabella. sed ego, etsi satis dixit pro se in illis libris Scipio, tamen libertatem istam largior populo, ut & auctoritate valeant, & utantur bonis, sic enim à me recitata lex est de suffragiis: Optimatibus nota, plebi libera sunto.

MARCI TULLII CICERONIS DE JURE CIVILI.

CARIS.) Aliquo excellente, ac nobili viro.

GEL. *l.* 7. *c.* 22.) Nec verò scientia juris majoribus suis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit.

MARCI TULLII CICERONIS DE AUGURIIS.

OMNIA *Ex Carisio.*) Oscen.
Avi incerta.
Oscinis.

MARCI TULLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA, SIVE HORTENSIUS.

NON. *Occupare.*) * Et Paullum Marcelli occupaviſſe.

NON. *Annuere.*) Quod cùm uterque noſtrûm annuiſſet, omnesque ad id tempus, quod erat dictum, postero die veniſſemus.

FRONTO.) Lucullo quidem noſter adventus & gratus & jucundus fuiſſe.

Idem.) Hic verò mùm Catulus delectatur ipſo loco.

NON. *Inanima.*) Nam cùm omnis ſollertia admiranda eſt, tum ea, quæ efficit, ut inanima quæ ſunt, vivere & ſpirare videantur.

NON. *Effero.*) * præter ceteras noſtra extulit civitas.

NON. *Lentus.*) * hunc Craſſum, qui lentus (ut ſcitis) dicere ſolebat, ad imitationem, quaſi noſtri generis contendiſſe

NON. *Imbuere, ſufficere.*) Ut ii, qui combibi purpuram volunt, ſufficiunt priùs lanam medicamentis quibusdam, ſic litteris, talibusque doctrinis antè excoli animos, & ad ſapientiam concipiendam imbui, & præparari decet.

NON. *Subigere ſegetes.*) Ut enim ſegetes agricolæ ſubigunt aratris multo antè quàm ſerant.

NON. *Grave, Acre Mite.*) Quid enim aut Herodoto dulcius, aut Thucydide gravius, aut Philiſto brevius, aut Theopompo acrius, aut Theophraſto mitius inveniri poteſt?

NON. *Cognoſcere, Grave.*) Unde autem facilius quàm ex annalium monumentis, aut res bellica, aut omnis reip. diſciplina cognoſcitur? unde ad agendum, aut dicendum copia depromi major graviſſimorum exemplorum, quaſi incorruptorum teſtimoniorum poteſt?

NON. *Exorſum.*) Perge, quæſo, nec enim imperitè exorſus es.

NON. *Contendere.*) Magna etiam animi contentio adhibenda eſt in explicando Ariſtot. ſi legeris.

NON. *Comeſt.*) Se ad extremum pollicetur prolaturum, quæ ſeipſa comeſt. quod efficit dialecticorum ratio.

NON. *Relaxo. Remitto.*) Quæro enim, non quibus intendam rebus animum, ſed quibus relaxem, & remittam.

LACT. *l.* 3. *c.* 15.) Quando philoſophi eſſe cœperunt? Thales, ut opinor, primus. recens hæc quidem ætas.

D. AUG. *l.* 3. *contra Acad.*) Id enim eſt ſapientis providere: ex quo ſapientia eſt appellata, prudentia.

SERVIUS.) Epicurei plureis volunt eſſe cælos.

NON *Vegeo.*) Itaque tunc Democriti manus urgebatur. eſt enim non magna.

SERVIUS *in* 1. & 2 *Aeneid.*) * annum magnum eſſe voluerunt omnib planetis in eundē recurrentib. locum, quod fit poſt XII. millia nongentos quinquaginta quatuor annos.

D. AUG. *l.* 12. *c.* 4. *Trin.*) Beati certè omnes eſſe volumus.

NON *Differre.*) Quantum inter ſe homines ſtudiis, moribus, & omni vitæ ratione differant.

NON. *Præfractum*) Huic contrarius Ariſto Chius, præfractus, ferreus, nihil bonum, niſi quod rectum & honeſtū eſt.

D. AUG. *l.* 13. *c.* 5. *Trin.*) Ecce autem non philoſophi illi quidem, ſed promti tamen ad diſputandum homines, omnes ajunt eſſe beatos, qui vivant, ut ipſi velint. Falſum id quidem. Velle enim quod non deceat, id ipſum miſerrimum eſt: nec tam miſerum eſt, non adipiſci quod velis, quàm adipiſci velle quod non oporteat.

LACT. *l.* 1. *c.* 7.) Si Deus unus eſt, quis beatus eſſe in ſolitudine queat?

NON. *Præcipere.*) Præciplunt hoc iſti, & facit nemo.

LACT. *lib* 3 *cap.* 16.) Profectò omnis iſtorum diſputatio, quamquam uberrimos fonteis virtutis, & ſcientiæ contineat, tamen, collata cum horum actis, perfectisque rebus, vereor ne tantùm videatur attuliſſe negotiis hominum quandam oblectationem otii.

NON. *Lautum.*) Quæ eſt igitur philoſophia, Socrates? nec dubito, quin, quæcumq; ſit, lautum victum & elegantem, magnificè, neque minus quàm deceret, colere inſtituiſſet.

NON. *de doct. ind.*) Vidi in dolore podagræ vel omnium maximum Stoicorum Poſſidonium, nihilo ipſum, quàm Nicomachum Tyrium, hoſpitem meum, fortiorem.

NON. *Sublatum.*) * eloquentiam tueri, quam tu in cœlum Hortenſi, credo, ut ipſe cum ea ſimul adſcenderes, ſuſtuliſſes.

NON. *Eventus*] Tu me & alias nonnumquam, & paullò antè adhortatus es, ut aliorum facta, & eventa conquiram.

FRONTO.] Qui cùm hodie bellum cum mortuo gerant.

NON. *Sumo.*] Quare velim dari mihi, Luculle, jubeas indicem tragicorum, ut sumam, si qui fortè mihi desunt.

NON Facessò.] Facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo melius, sapientiùsque vivamus.

D. AUG *l.4.c 2. Trin.*] Prudentiæ partes sunt, memoria, intelligentia, providentia.

D. AUG. *ibid.*] Si nobis, cùm ex hac vita migravimus, in beatorum insulis, immortale ævum, ut fabulæ ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentia? cùm judicia nulla fierent: aut ipsis etiam virtutibus? nec enim fortitudinis indigeremus, nullo proposito aut labore, aut periculo: nec justitia, cùm esset nihil, quod appeteretur alieni: nec temperantia, quæ regeret eas quæ nullæ essent, libidines: ne prudentia quidem egeremus, nullo dilectu proposito bonorum & malorum. Una igitur essemus beati cognitione naturæ, & scientia, quæ sola etiam deorum est vita laudanda. ex quo intelligi potest, cetera necessitatis esse: unum hoc, voluptatis.

NON. *Capere.*] * deinde boni mores, & modestiores, ad capiendi præcepta molliores.

NON. *Aptum*] Altera est nexa cum superiore, & inde, apteque pendens

NON *Spectare*] * Cæli signorum admirabilem ordinem, inflationemque pulchritudinem magis spectant.

D. AUG. *l.4.c 15. Civit.*] * Ut easdem tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli: qui in obscuratione solis factus est.

NON *increpo*] Tunc pseudomenon, & sorites, & totam dialecticam aut illudis, aut increpas?

NON. *Pressum*] Quis te aut est, aut fuit umquam in patiundis rebus, in defendendis, in explanandis pressior?

LACT *lib.6 cap. 2*] Malo vel unum parvum de officio libellum, quàm longam orationem pro seditioso homine Cornelio.

NON. *Convenire*] Nam quod vereris, ne non conveniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.

NON. *Cadere*] Aut tibi id ipsum pervertendum fuit, quod tu ne attigisti quidem: aut ejus partes, quasi membra quædam, cædendæ.

NON. *ara.*) Quid tu inquam? soles, cùm rationem à dispensatore accipis si æra singula probasti, summam quæ ex his confecta sit, non probare?

NON. *Scripta.*) Itaque tibi concedo, quod in duodecim scriptis solemus, ut calculum reducas, si te alicujus dati pœnitet.

NON. *Gratificari.*] Quare egredere, quæso, & gratificare reip.

Idem Tollere.] * nihil tamen esse, in quo se animus excellens tollat.

Idem capere) Captum me fortasse, inquit, tu putas, & id quod nollem, confiteri coactum.

Id. subducere) An cùm videat me, & meos comites, fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam, constantiam, gravitatem, fidem, ipsa se subducat?

PRISC. *l.6.*) * ut ait Ennius: Refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

NON. *Præstare.*) Itaque nec in philosophia cuiquam cessit, & vitæ gravitate præstitit.

Idem Contemtus) * magnitudo animi, patientia laborum, mortis denique contemtio.

Idem detrahere.) * ut ea sibi ratio vera restituat, quæ consuetudo vitiosa detraxerit.

Idem, Despicere.) Consolabitur eum magnitudo animi, & humanarum opinionum alta quædam despectio.

Idem, Deductum.) Habet enim ipsa certam & definitam viam, sed ex ea multis vitiis, & erroribus depravata deducitur.

Idem, Vindicare.) * deinde imitator, ut sibi quidem videtur, naturæ mos vindicat.

Idem, Exsultare.) Imbecillus autem est pudoris magister timor, qui si quando paullulum aberraverit, statim spe impunitatis exsultat.

SERVIUS. *lib. 9. Æn.*) Sufficit ad gloriam benefacti conscientia.

NON. *redundo.*) Tum intelligas, quàm illud non sit necessarium, quod redundat.

Idem, Glisco.) ad juvenilem libidinem, copia voluptatum gliscit illa, ut ignis oleo.

Idem, Verecundantur) Hi nostri amici verecundantur, capti splendore virtutis.

D. AUG. *Vita Beata.*) Oratæ, hominidi tissimo, amœnissimo, delicatissimo, neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integramque valetudinem. Nam & prædiis quæ tuosissimis, amicis jucundissimis, quantum libuit, & abundavit, & illis omnibus aptissimè ad salutem corporis ulus est: ejusque (ut breviter totum explicem) omne institutum, voluntatemq; omnem successio prospera consecuta est.

NON. *Babuca,*) Primus balneolas suspendit, inclusit piscis.

PRISC. *l.10.*) * & amœnitate summa perfructus est.

NON. *Ostrea.*) * sollertiamque eam, quæ posset vel in regulis proseminare ostreas.

Idem, Summus,) Vixit ad summam senectutem valitudine optima.

Idem, Invitare.) Voluptates autem nulla ad res necessarias invitamenta afferunt senibus.

D. AUG. *l 4 contra Pelagium.* NON. *Conficere*) An verò voluptates corporis expetendæ, quæ verè & graviter à Platone dictæ sunt illecebræ, atque escæ malorum? quæ enim confectio est valitudinis, quæ deformatio coloris, & corporis, quod turpe damnum quod dedecus, quod non evocetur, atque eliciatur voluptate? cujus motus ut quisque est maximus, ita est inimicissimus philosophiæ. congruere enim cum cogitatione magna voluptas corporis non potest. quis enim cum utatur voluptate ea, qua nulla possit major esse, attendere animum, inire rationem, cogitare omnino quidquam potest? quis autem tantus est gurges, qui dies & nocteis sine ulla minimi temporis intermissione velit ita moveri suos sensus, ut moventur in summis voluptatibus? quis autem bona mente præditus non mallet nullas omnino nobis à natura voluptates datas?

D AUG. *contra Pelag. l. 5 c 5.*) * tunc obsequatur naturæ, cùm sine magistro senserit, quid natura desideret.

NON *Ubi genitivus pro ablativo.*) Et qui exspectat, pendet animi, quia semper, quid futurum sit, incertum est.

NON. *Noxia à nova.*) Et ceteris quidem in rebus, in quibus peccata non maxima insunt, noxias tamen inferunt.

NON. *Equuleum.*) Ut igitur domitores equorum non verbera solum adhibent ad domandum, sed cibum etiam subtrahunt, ut fame debilitetur equuleorum nimis effrenata vis.

NON. *Lentum*] Qui cùm publicas injurias lentè tulisset, suam non tulit.

NON *Continens.*] In continentibus quidem terris vestram nomen dilatari potest.

NON. *Conficere*] Ea facultas nostris majoribus erat, qui confectis senatus consultis.

NON. *Acre.*] * quod alterius ingenium sic dulce, ut acetum Ægyptum: alterius sic acre, ut mel Hymettium dicimus.

NON. *Fides.*) Ponendæ sunt fides, & tibiæ.

NON. *Severum,*] Aliud ex silvis severum, & triste.

NON. *Tenue.*] Eundem enim non modò ex mediocri pecunia, sed etiam ex tenui percipere possum.

NON. *Priores à Primores*] Qui iidem nescio quid, quod in primoribus habent, ut ajunt, labris.

NON.

NON. *Subducere.*) * non & sine cogitatione ineundis, subducendisque rationibus.

D. AUG. *l.4. contra Pelagium.*) Ex quibus humanæ vitæ erroribus, & erumnis fit, ut interdum veteres illi sive vates, sive in sacris, initiisque tradendis divinæ mentis interpretes, qui nos ob aliqua scelera suscepta in vita superiore, pœnarum luendarum causa natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, verumq; sit illud, quod est apud Aristotelem, simili nos affectos esse supplicio, atq; eos, qui quondam, quum in prædonum Etruscorum manus incidissent, crudelitate excogitata necabantur: quorum corpora viva cum mortuis, adversa adversis accommodata, quam aptissimè colligabantur: ita nostros animos cum corporibus copulatos, ut vivos cum mortuis esse conjunctos.

NON. *Appendix.*) Vidit enim, quod videndum fuit, appendicem animi esse corpus, nihilque in eo esse magnum.

D. AUG. *l.14. c.ult. Trin.*) Quæ nobis dies, nocteisq; considerantibus acuentibusque intelligentiam, quæ est mentis acies, caventibusque, ne quando illa hebescat, magna spes est, aut si hoc, quod sentimus & sapimus, mortale & caducum est, jucundum nobis, perfunctis muneribus humanis, occasum, neque molestam exstinctionem, & quasi quietem vitæ fore: aut si, ut antiquis philosophis, hisque maximis, longeque clarissimis placuit, æternos animos ac divinos habemus: sic existimandum est, quo magis hi fuerint semper in cursu, id est, in ratione & investigandi cupiditate, & quo minus se admiscuerint, atque implicuerint hominum vitiis, atque erroribus, hoc illis faciliorem adscensum, & reditum in cælum fore. Quapropter, ut aliquando terminetur oratio, si aut exstingui tranquille volumus, cùm in his artibus vixerimus, aut si ex hac in aliam haud paullo meliorem domum sine mora demigrare, in his studiis nobis omnis opera, & cura ponenda est.

MARCI TULLII CICERONIS
M. CATO, SEU, LAUS M. CATONIS.

GELL. *l.13 c.18.*) Fronepos M. Catonis censorii.

MACR. *l.6. c.2.*) Contingebat in eo, quòd plerisq; contrà solet, ut majora omnia re, quàm fama viderentur, id quod non sæpe evenit, ut exspectatione, aures ab oculis vincerentur.

MARCI TULLII CICERONIS
DE GLORIA, LIB. I.

CARI.) In Tusculanum mihi nuntiabantur gladiatorii sibili.

FESTUS *l.13*) Oppidorum appellationem usurpatione appellatam esse existimo, quòd opem darent.

MARCI TULLII CICERONIS
DE GLORIA, LIB. II.

GEL. *l.15. c.7.*) Apud eundem poëtam Ajax cum Hectore congrediens depugnandi causa agit, ut sepeliatur, si sit fortè victus, declaratq; se velle, ut suum tumulum multis etiam pòst seculis prætereuntes, sic loquantur:

Hic situs est vitæ jampridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo percussus concidit ense.
Fabitur hoc aliquis, mea semper gloria vivet.

CARIS.) Quo stante, & incolumi.

M. TULLII CICERONIS
DE CONSOLATIONE LIBER.

PLIN. *præfatione.*) Crantorem sequor.

LACT. *l.3. c.18.*) Idcirco nati sumus, ut scelerum pœnas luerémus.

LACT. *l.2 c.19.*) Non nasci, longè optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis quàm primum mori, & tanquam ex incendio effugere fortunæ.

LACT. *l.3 c.14.*) Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri.

CIC. *Tusc. 1.* LACT. *ira c.10 l.1 c.5. Instit.*) Animorum nulla in terris origo inveniri potest. Nihil enim est animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur, nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti possit præsentia, quæ sola divina sunt. Nec inveniretur umquam, unde ad hominem venire possint, nisi à Deo. Singularis est igitur quædam natura, atq; vis animi, sejuncta ab his usitatis, notisq; naturis, ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & divinum est: ob eamq; rem æternum sit necesse est. nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & movens, ipsaque prædita motu sempiterno.

LACT. *l.1. c.15.*) Cùm verò & mares, & fœminas complureis ex hominibus in deorum numero esse videamus, & eorum in urbibus, atque agris augustissima templa veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inventis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutamq; habemus. Quòd si ullum umquam animal conjectandum fuit, illud profectò fuit. si Cadmi, aut Amphionis progenies, aut Tyndari, in cælum tollenda fama fuit, huic idem honos certè dicandus est. quod quidem faciam, teque omnium optimam, doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam, ad opinionem omnium mortalium contecrabo.

LACT. *l.3. c.19.*) Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cælum patére. nam vitiis & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno jacere docuerunt: castos autem, puros, integros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, levi quodam ac facili lapsu ad deos, id est, ad naturam sui similem pervolare.

LACT. *l.3. c.28.*) Cedo, & manum tollo.

M. TULLII CICERONIS
LIBER DE SUIS CONSILIIS,
VEL
EXPOSITIO SUORUM CONSILIORUM.

BOETH. *l.1. Mus.*) Sed ut aliqua similitudine adductus, maximis minima conferam, ut cum vinolenti adolescentes, tibiarum etiam cantu, ut fit, instincti, mulieris pudicæ fores frangerent, admonuisse tibicinam, ut spondeum caneret, Pythagoras dicitur. quod cum illa fecisset, tarditate modorum, & gravitate cantus, illorum furentem petulantiam resedisse.

M. T. Ciceronis de virtutibus liber.

CARIS. *l.2.*) Illud neutiquam probares.

M. T. Ciceronis de notis liber.

Adprobat.	modestus.	epistola.
comprobat.	immodestus.	littera.
improbus.	modicus.	litteræ.
probus.	immodicus.	syllaba.
probitas.	commodus.	tempus.
improbitas.	incommodus.	per tempus.
probabilis.	accommodat.	per idem tempus.
reprobat.	in modum.	temporalis.
modus.	admodum.	extemporalis.
modulus.	quemadmodum.	homo.

M. T. Ciceronis Chorographia.

PRISC. *l.6.*) Ibi quercorum rami ad terram jacent, ut fues, quasi capiæ ex ramis glande paicantur.

Ex M. Tullii Ciceronis ad Varronem Academicarum lib. I.

NON. *Digladiari.*) Quid autem stomachetur Mnesarchus, quid Antipater digladietur cum Carneade tot voluminibus?

Ex lib. II. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Adhamare.*) Qui enim serius honores adhamaverunt, vix admittuntur ad eos, nec satis commendati multitudini possunt esse.

NON. *Exponere.*) Frangere avaritiam, scelera ponere, vitam suam exponere ad imitandum juventuti.

NON. *Hebes.*] Quid? lunæ quæ lineamenta sint, potesne dicere? cur ejus nascentis aliàs hebetiora, aliàs acutiora videantur cornua?

NON. *Purpurascit.*] Quid? mare nonne cæruleum? at ejus undæ, cum est pulsa remis, purpurascit; & quidem aqua tinctum quodammodo, & infectum.

NON. *Æquor.*] Quid tam planum videtur, quàm mare? ex quo etiam æquor illud poetæ vocant.

NON. *Alabaster.*] Quibus etiam Alabaster plenus unguenti putere videatur.

NON. *Siccum.*] Alius adultis, alius senibus: alius ægris, alius sanis: alius siccis, alius vinolentis.

NON. *Urinari.*] Si quando enim nos demersimus, ut qui urinantur, aut nihil superum, aut obscurè admodum cernimus.

NON. *Perpendiculum.*] Atqui, si id crederemus, non egeremus perpendiculis, non armis, non regulis.

NON. *Gallinæ*] Cùm ovum insperexerant, quæ gallina peperisset, dicere solebant.

DIOMED.] Opera affixa.

Ex lib. III. Academicorum, ad Varronem.

NON. *Ingenerari.*] In tanta animalium varietate homini ut soli cupiditas ingenerareiur cognitionis, & scientiæ.

NON. *Vindico.*] aliqua potestas si sit, vindicet se in libertatem.

NON. *Digladiari.*] Digladiati autem semper, depugnare cum facinorosis, & audacibus, quis non cùm miserrimum, tum etiam stultissimum dixerit?

NON. *Exsulto.*] Et ut nos nunc sedemus ad Lucrinum, piscesque exultantes videmus.

LACT. *l.* 6. *c.* 24.] Quod si liceret, ut iis, qui in itinere deerravissent, sic vitam deviam secutis, corrigere errorem pœnitendo, facilior esset emendatio temeritatis.

Ex lib. incerto Academicorum, ad Varronem.

LACT. *l.* 3. *c.* 15.] Mihi autem non modò ad sapientiam cæci videmur, sed ad ea ipsa, quæ aliqua ex parte cerni videantur, habetes & obtusi.

MARCIAN. *l.* 5. FORTUN. *l.* 3.] Latent istæ omnia, Varro magnis obscurata, & circumfusa tenebris.

D. AUG. *lib.* 3. *contra Acad.*] Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundæ partes dantur, cùm primas sibi quemque vendicare necesse sit: ex quo potest probabiliter confici, eum rectè primum esse judicio suo, qui omnium ceterorum judicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem. nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno, vel Chrysippus si interrogetur, quid sit sapiens, respondebit, eum esse, quem ipse descripserit. Contrà Epicurus, vel quis alius adversariorum negabit suumq; potius peritissimum voluptatum aucupem, sapientem esse contendet. Inde ad jurgium. Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil aliud quàm honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere, nullo prorsus commodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatemq; illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem, & sapientem trudere nefas esse. Contra ille convocata de hortulis in auxilium quasi libera turba temulentorum, quærentium tantum, quem incomtis unguibus bacchantes, asperoq; ore discrepant, voluptatis nomen, suavitatem, quietem teste populo exaggerans, instat acriter, ut sine ea, beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrit, utroq; audiet trahenteis se ad suas parteis. sed si in illos, aut in istos concesserit, ab eis, quos deserit, insanus, imperitus, temerariusq; clamabitur. Itaque eum & huc, & illuc aurem diligenter admoverit, interroga tus quid ei videatur, dubitare se dicet: Roga nunc Stoicum, quis sit melior, Epicurusne, qui delirare illum clamat: an Academicus, qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronuntiat. nemo dubitat Academiam prælatum iri. Rursus te ad illum converte, & quære, quem magis ames, Zenonem, à quo bestia nominatur, an Arcesilam, à quo audit, tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentiùs: nonne apertum est totam illam porticum, insanam, Academicos autem præ illis modestos, cautosque homines visum iri Epicuro?

D. AUG. *lib.* 2. *contra Acad.*] Talia mihi videntur omnia, quæ probabilia, vel verisimilia putavi nominanda, quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno. satis enim mihi est, te jam bene accepisse, quid dicam: id est, quibus rebus hæc nomina imponam, non enim vocabulorum opificem, sed rerum inquisitorem decet esse sapientem.

D. AUG. *l.* 3. *contra Acad.*] Mos fuit Academicos occultandi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem usque vixissent, aperiendi.

Ex lib. de natura Deorum, III.

LACT. *l.* 2. *c.* 9.] Primùm igitur non est probabile, eam materiam rerum, unde orta sunt omnia, esse divina providentia effectam, sed habere & habuisse vim, & naturam suam. Ut igitur faber, cùm quid ædificaturus est, non ipse facit materiam, sed ea utitur, quæ sit parata; fictorque item è cera: sic isti providentiæ divinæ materiam præstò esse oportuit, non quam ipsa faceret, sed quam haberet paratam: quod si non est à Deo materia facta, ne terra quidem, & aqua, & aër, & ignis à Deo factus est.

LACT. *l.* 2. *c.* 3.] Non sunt ista vulgò disputanda, ne susceptas publicè religiones disputatio talis exstinguat.

Ex lib. I. de Divinatione.

DIOMED. *lib.* 1.] Præterea similiter cohortatione circum conciliabula antecellunt.

Ex lib. I. de legibus.

LACT. *l.* 5. *c.* 8.] Sicut una eademque natura mundus omnibus partibus inter se congruentibus cohæret, ac nititur, sic omnes homines inter se natura confusi, pravitate dissentiunt, nec se intelligunt esse consanguineos, & subjectos omneis sub unam eandemque tutelam: quod si teneretur, deorum profectò vitam omnes viverent.

Ex lib II. De legibus.

LACT. *l.* 1. 20.] Magnum, audaxque consilium Græciæ fuscepit, quòd Cupidinum, & Amorum simulacra in gymnasiis consecravit.

Ex lib. V. de legibus.

MACR *l.* 6.] Visne igitur, quoniam Sol paullulum à meridie jam devexus videtur, neque dum satis ab his novellis arboribus omnis hic locus opacatur, descendamus ad Lirim, eaque, quæ restant, in illis alnorum umbraculis persequamur?

Ex libro incerto de legibus.

LACT. *l.* 3. *c.* 19.] Gratulemurque nobis, quoniam mors aut meliorem, quàm qui est in vita, aut certe non deteriorem est allatura statum. nam sine corpore, animo vigente, divina est vita: sensu carenti nihil profectò est mali.

AUGUST. *l.* 21. *Civit.*] Octo pœnarum genera in legibus continentur, damnum, vincula, verbera, talio, ignominia, exsulium, mors, servitus.

Ex lib. De fato.

GELL. *l.* 5. *c.* 3.] Chrysippus æstuans laboransque quonam pacto explicet, & fato omnia fieri, & esse, aliquid in nobis intricatur hoc modo.

MACR *l.* 3.] Nam cùm esset apud se ad Lavernium Scipio, unaque Pontius allatus est fortè Scipioni acipenser, qui admodum rarò capitur, sed est piscis, ut ferunt, in primis nobilis. Cùm autem Scipio unum & alterum ex iis, qui eum salutatum venerant, invitasset, plureisque etiam invitaturus videretur in aurem Pontius Scipio, inquit, vide quid agas, acipienser iste paucorum hominum est.

Ex Timæo, seu de universo, ex Platone.

NON *Curriculum*] Ratione igitur, & mente divina adoriginem temporis curriculum inventum est solis, & lunæ.

PRISC. *lib.* 1. *part.* * Desenstrix. M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TIMÆUS, SEU, DE UNIVERSO, FRAGMENTUM.

MULTA sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos, & sæpe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata. fuit enim vir ille cùm ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus: tum acer investigator, & diligens earum rerum, quæ à natura *involute* videntur. Denique sic judico, post illos nobileis Pythagoreos, quorum disciplina exstincta est quodâmodo, cùm aliquot tacula in Italia, Siciliaq; viguissent; hunc exstitisse, qui illam renovaret. Qui cùm me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi expectavisset, Romam ex legatione ipse decedens; venissetq; eodem Mitylenis mei salutandi, & visendi causa Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiverim, meo judicio facilè princeps: perlibenter & Nigidium vidi, & Cratippum cognovi. Ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione consumsimus.

Desunt multa.

Quid est, quod semper sit, neque ullum habeat ortum, & quod gignatur, nec umquam sit? Quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur: quod unum semper, atq; idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis experes: quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec umquam esse verè potest. Omne autem quod gignitur ex aliqua causa gigni necesse est. nullius enim rei, causa remota, reperiri origo potest. Quocirca si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atq; eam sibi proponet exemplar, præclarũ opus efficiat necesse est, sin autem illam, quæ gignitur: nũquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. Omne igitur cœlum sive mundus, sive quovis alio vocabulo gaudet hoc à nobis nuncupatus sit. De quo id primùm consideremus, quod principio est in omni quæstione considerandum, semperne fuerit nullo generatus ortu: an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. Omnia autem talia sensum movent: sensusque moventia quæ sunt, eadem in opinione consident, quæ ortum habere, gignique diximus: nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem hujus universitatis invenire, difficile: & cum jam inveneris, indicare in vulgus, nefas. Rursus igitur videndum, ille fabricator tanti operis utrùm sit imitatus exemplar, idne, quod semper unum & idem, & sui simile: an id, quod generatum, ortumque dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus ejus artifex: profectò speciem æternitatis imitari maluit: sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exemplum est pro æterno secutus. Non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exse qui, quandoquidem neq; mundo quidquam pulchrius, neq; ejus ædificatore præstantius. Si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione, sapientiaque comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. Ex quo efficitur, ut sit necesse, hunc, quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicujus æterni. Difficillimum autem est in omni conquisitione rationis, exordium. De iis igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio. In omni ratione cum iis rebus, de quibus explicandum videtur, esse cognitio. Itaque cum de re stabili, & immutabili disputatur: oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neq; redargui, neque convinci potest. Cùm autem ingressa est imitata, & efficta simulacra: bene agi putat, si similitudinem veri consequatur. Quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas valet: tantum ad fidem veritas. Quocirca si forte de deorum natura, ortuque mundi differentes, minùs id, quod habemus, animo consequimur, ut tota dilucidè, & planè exornata oratio sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentique esse debebitis, si probabilia dicentur. æquum est enim meminisse, & me, qui differam, hominem esse: & vos, qui judicatis, ut si probabilia dicentur, nil ultrà requiratis. Quærimus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, & molitionem novam quæreret. Probitate videlicet præstabat: PROBUS AUTEM INVIDET NEMINI. itaq; omnia sui similia generavit. Hæc nimirum gignendi mundi causa justissima. Nam cùm constituisset Deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura pateretur: quidquid erat, quod in cernendi sensum caderet, id sibi assumsit, non tranquillum, & quietum, sed immoderatè agitatum, & fluctuans: idque ex inordinato in ordinem adduxit. hoc enim judicabat esse præstantius. FAS AUTEM nec est, nec umquam fuit, quidquam nisi pulcherrimum facere eum, qui esse optimus. Cùm rationem igitur habuisset, reperiebat nihil esse eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens, intelligente, in toto genere præstantius: intelligentiam autem ulli rei adjunctam esse, sine animo nefas esse. Quocirca intelligentiam in animo, animum conclusit in corpore. Sic ratus est opus illud effectum esse pulcherrimum. Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modò investigari aliquid conjectura potest, *hunc mundum animal esse, idque intelligens, & divina providentia constitutum.* Hoc posito; quod sequitur, videndum est, cujusnam animantium Deus in fingendo mundo similitudinem secutus sit. Nullius profectò, eorum quidem, quæ sunt nobis nota animantia. sunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecte, imperfecto autem, nec absoluto simile pulchrum esse nihil potest. cujus ergo omne animal quasi particula quædam est, sive in singulis, sive in diverso genere cernatur, ejus similem mundum esse dicamus. Omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis, & intelligentiæ, sicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia, quæ sub adspectum cadunt, comprehenduntur. quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi potest, & quod ex omni parte absolutissimum est, cum Deus similem mundum efficere vellet, animal unum, adspectabile, in quo omnia animalia continerentur effecit. Rectene igitur unum mundum dixerimus, an sint plures, an innumerabiles, dictu verius, & melius. Unus profectò, siquidem factus est ad exemplum. quod enim omneis animanteis eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non potest esse cum altero. Rursus enim alius animans, qui eum contineat, sit necesse est, cujus partes sint, animantes superiores, cœlumque hoc, simulacrum illius ultimi sit, non proximi. Quorum ne

quid accideret, atq; ut hic mundus esset animanti absoluto simillimus, hoc ipso, quod solus, atq; unus esset, idcirco singularem Deus hunc mundum, atq; unigenam procreavit. CORPOREUM autē, & adspectabile, itemq; tractabile omne necesse est esse, quod natum est, Nihil porrò, igni vacuum, videri potest: nec verò tangi, quod careat solido: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. Quamobrem mundum efficere moliens Deus, terram primum, ignemq; jungebat. Omnia autem duo ad cohærendum, tertium aliquid requirunt, & quasi nodum, vinculumq; desiderant. Sed vinculorum id est aptissimum, atque pulcherrimum, quod ex se, atque de his, quæ adstringit, quam maximè unum efficit. Id optimè assequitur quæ Græcè ἀναλογία, Latine (*audendum* est enim quoniam hæc primum a nobis novantur) comparatio, proportiove dici potest. Quando enim trium vel numerorum, vel figurarum, vel quorumcumque generum contingit, ut quod medium sit, uti primum proportione, ita id postremo comparetur, vicissimque ut extremum cum medio, sic medium cum primo conferatur; id quod medium est, tum primum sit, tum postrema verò, & prima media fiunt, ita necessitas cogit, ut eadem sint ea, quæ dejuncta fuerunt. eadem autem cùm facta sint, efficitur, ut omnia sint unum. Quòd si universitatis corpus, planum & æquabile explicaretur, neque in eo quidquam esset requisitum: unum interjectum medium, & se ipsum, & ea, quibus esset interpositum, colligaret. Sed cùm soliditas mūdo quæreretur: *solida autē omnia uno medio numquam duobus semper copulantur*: ita contigit, ut inter ignem & terram, aquam Deus, animamque poneret eaq; inter se compararet, & proportione conjungeret, ut quemadmodum ignis, animæ: sic anima aquæ: quodque anima, aquæ: id aquā, terræ proportione redderet. Qua ex conjunctione cœlum ita aptum est, ut sub adspectum & tactum cadat. Itaque & ob eam causam, & ab iis rebus numero quattuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadam amicitia, & caritate complecti tur: atque ita aptè cohæret, ut dissolvi nullo modo queat, nisi ab eodem, à quo est colligatus. Earum autem quattuor rerum, quas suprà dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars hujusce generis excederet extrà, atque in hoc universa. Id ob eas causas, primùm ut mundus animans, possit ex perfectis partibus esse perfectus: deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta: postremò ne quis morbus eum possit, aut senectus affligere. OMNIS ENIM COAGMENTATIO corporis, vel calore, vel frigore, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur, & frangitur; & ad morbos, senectutemque compellitur. Hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorque Deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolveretur; quod omni morbo, senioque careret. Formam autem & maximè sibi cognatam, & decoram dedit. A quo enim animante omneis reliquos contineri vellet animanteis, hunc ea formæ figuravit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & *globosus* est fabricatus, quod σφαιροειδὲς Græci vocant. cujus omnis extremitas paribus à medio radiis attingitur, idque ita tornavit', ut nihil effici possit rotundius, nihil ut asperitatis haberet, nihil offensionis, nihil inclusum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunosum: omnesque partes simillimæ omnium, quoad ejus præstabat judicio dissimilitudini similitudo. Omni autem totam figuram mundi lævitate circumdedit. nec enim oculis egebat, quia nihil extrà, quod cerni posset, relictum erat: nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circumfusa extrema mundi, ut respirationem requireret. nec verò desiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem confecti, & consumti cibi. neque enim ulla decessio fieri poterat, neque accessio: neque verò erat unde. ita se ipse consumptione, & senio alebat sui, cum ipse per se, & à se & paterentur, & facerent omnia. sic enim ratus est ille, qui ista junxit, & condidit, IPSUM SE CONTENTUM ESSE MUNDUM NEQUE EGERE ALTERO. itaq; nec ei manus affinxit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum nec pedes, nec alia umbra quibus ingressus corpore sustineret. motum enim dedit cœlo eum, qui figuræ ejus sit aptissimus, qui unus ex septem motibus mentem, atq; intelligentiam cohiberet maximè. Itaq; una conversione, atque eadem ipse circum se torquetur, & vertitur. Sex autem reliquos motus ab eo separavit. itaque eum ab omni erratione liberavit. Ad hanc igitur conversionem, quæ pedibus, & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. Hæc Deus is qui erat, de aliquando Deo futuro cogitans, lævem eum effecit & undique æquabilem, & à medio ad summum parem, & perfectum atque absolutum ex absolutis, atque perfectis. Animum autem ut in ejus medio collocavit, ita per totum tetendit: deinde eum circumdedit corpore, & vestivit extrinsecus: cœloque solivago, & volubili, & in orbem incitato complexus est, quod secum ipsum propter virtutem facilè esse posset, nec desideraret alienum; satis sibi ipsum notum & familiare. Sic Deus ille æternus hunc perfectè beatum Deum procreavit. sed animum haud ita, ut modò locuti sumus tum denique, cum corpus ei effecisset, inchoavit *neque enim esset rectum, minori parere majorem*. Sed nos multa considerate, ac temerè dicimus. Deus autem & ortu & virtute antiquiorem genuit animum, eumque ut dominum atque imperantem, obedienti præfecit corpori: idque molitus tali quodam est modo. Ex materia, quæ individua est, & quæ semper uniu, modi, sui que similis, & ex ea, quæ corporibus dividua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset ejusdem naturæ & quod alterius: idque interjecit individuum, atque id quod dividuum esset in corpore. Ea cum tria sumsisset, unam in speciem temperavit naturamque illam, quam alterius diximus, vel cum eadem conjunxit, fugientem & ejus copulationis alienam, permiscens cum materia, cùm ex tribus effecisset unum, id ipsum in ea, quæ decuit, membra partitus est. Jam parteis singulas ex eodem, & altero, & ex materia temperavit. Fecit autem talis illa partitio. Unam principio partem detraxit ex toto, secundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ esset secundæ sequialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ secundæ dupla esset: quintam inde, quæ tertiæ tripla: tum sextam octuplam primæ: postremò septimam, quæ septem, & viginti partibus antecederet primæ. Deinde instituit dupla, & tripla intervalla explere, parteis rursus ex toto detecans, quas intervallis ita locabat, ut in singulis essent bina media: vix enim audeo dicere *medietates*, quas Græci μεσότητας appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius: earum alteram eadem parte præstantem extremis, eademque superatam: alteram pari numero præstantem extremis, parique numero superatam. Sesquialteris autem intervallis, & sesquitertiis, & sesquioctavis sumtis ex his colligationibus in primis intervallis, sesquioctavo intervallo, sesquitertia omnia explebat, cùm particulam singulorum relinqueret. Ejus autem particulæ intervallo habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemque in extremis, quam habent CCLVI. cum CCXLIII. atque ita permistum illud, ex quo hæc secuit, jam omne consumserat. Hanc igitur omnem conjunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæque accommodans mediam, quasi decussavit: deinde in orbem torsit, ut & ipsæ secum, & inter se, ex commissura, quæ è regione esset, jungerentur: eoque motu, cujus orbis semper in eodem erat, eodemque modo ciebatur, undique est eas circumplexus. Atque ita cùm alterum esset exteriorem amplexus orbem: illum, ejusdem naturæ: hunc, alterius nominavit: eamque, quæ erat ejusdem, detorsit à latere in dextram partem: hanc autem citimam, à media linea direxit ad lævam: sed principatum dedit superiori, quam solam individuam reliquit. Interiorem

riorem autem cùm in sex parteis divisisset, septem orbeis disparis, duplo, & triplo intervallo moveri jussit, contrariis inter se cursibus. eorum autem trium fecit pareis celeritates: sed quattuor, & inter se dispareis, & dissimileis trium reliquorum. Animum igitur cùm ille procreator mundi Deus ex sua mente, & divinitate genuisset; tum denique omne, quod erat concretum, atque corporeum, substernebat animo, interiusque faciebat: atque ita medio medium accommodans copulabat. Sic animus à medio profectus, extremitatem cœli à suprema regione rotundo ambitu circumjecit, seseque ipse versans, *divina, sempiterna, sapientiaque vita induxit exordium.* Et corpus quidem cœli spectabile effectum est, animus autem oculorum effugit obtutum. Est autem animus ex omnibus, rationis, contentionis (ἀγχινοίᾳ Græcè) sempiternarum rerum, & sub intelligentiam cadentium compos, & particeps; quo NIHIL AB OPTIMO, & præstantissimo genitore, melius procrearum: quippe qui ex eadem vinctus, alteraq; natura, adjuncta materia, temperatione trium partium; proportione compacta, se ipse conversans, cùm materiam mutabilem arripuisset, & cùm rursus individuam, atque simplicem, per quam omnis movetur, discernitque, quid sit ejusdem generis, & alterius, & cetera dijudicat, quid cuique rei sit maxime aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tempore contingat: quæque distinctio sit inter ea, quæ gignuntur, & ea, quæ sint semper eadem. Ratio autem vera, quæ versatur in iis, quæ sunt semper eadem, & in iis, quę mutantur, cum in eodem; & in altero movetur ipsa per se sine voce, & sine ullo sono, cùm eandem partem attingit, qua sensus cieri potest: orbis illius generis alterius immutatus, & rectus omnia animo, mentiq; denuntiat: tum opiniones, adsensionesque firmæ, veræque gignuntur. Cum autem in illis rebus vertitur, quæ manentes semper eædem, non sensu, sed intelligentia continentur; tum intelligentia scientiaque necessario efficitur.

Desunt multa.

Ratione igitur & mente divina, *ad originem temporis*, curriculum inventum est solis & lunæ, **** Corpora autem eorum singulorum cùm effecisset deus, ea ad eas conversiones collocavit, quas alterius circuitus conficiebat, quæ sunt septem, ut & illa septem: ita vim suam natura convertit, ut terram lunæ cursus proximè ambiret, eique supra terram proxima solis circumvectio esset. Lucifer deinde, & sancta Mercurii stella cursum habent solis celeritati parem, sed vim quandam contrariam: eaque conversione, quam inter se habent Lucifer, Mercurius, Sol, alii alios vincunt, viciſſimque vincuntur. Reliquorum siderum quæ causa collocandi fuerit, quæque eorum sit collocatio, in sermonem alium differendum est, ne in eo, quod attingendum fuit, quàm in eo, cujus causa id attigimus longior ponatur oratio. Quando igitur unumquodq; eorum siderum cursum decorum est adeptum, è quibus erat *motus temporis* consignandus: colligatisq; corporibus vinculis animalibus, tum animantia orta sunt: eaque imperio parère didicerunt: tunc ex alterius naturæ motione transversa, in ejusdem naturæ motum incurrentia, in eoq; hærentia, atq; impedita cùm alia majorem lustrarent orbem, alia minorem, tardiusque majorem, celeriusq; minorem, motu verò unius, ejusdemq; naturæ: quæ velociſſimè movebantur, ea celeritate vinci à tardioribus, & cùm superabant, superari videbantur. omnis enim orbis eorum quasi facilitatis in flexione vertebatur: quam bifariam contrariè simul procedentia efficiebat, ut quod esset tardissimum, id proximum fieret celerrimo. At ut esset mensura quædam evidens, quę in istis octo cursibus celeritates, tarditatesque declaret: Deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad secundum supra terram ambitum, ut quam maximè cælum omnibus collucerat, animanteque, quibus jus esset doceri, ab ejusdem motu, & ab eo, quod simile esset, numerorum naturam, vimque cognoscerent. Nox igitur, & DIES ad hunc modum, & ob has generata causas, unum circuitum orbis efficit sapientissimum, atq; optimum; mensis autem, quando luna lustrato suo curtu solem consecuta est: annus, ubi sol suum totum confecit, & peragravit orbem. Ceterorum autem siderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neq; nomen appellant, neq; inter se numero commetiuntur. itaq; nesciunt, hos siderum errores, id ipsum esse, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, varietate admirabili præditos. Attamen illud perspici, & intelligi potest, absoluto, perfectoq; numero temporis, absolutum, perfectumq; annum, tunc compleri decaput retulerunt, cumque eos permensus est idem, & semper sui similis orbis. Has igitur ob causas nata ASTRA sunt, quæ per cælum penetrantia solstitiali se, & brumali revocatione converterent: ut hoc omne animal, quod videmus, esset illi animali, quod sentimus, ad æternitatis imitationem simillimum. Et cetera quidem usq; ad temporis ortum impressa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat: sed quia nondum omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositum exemplar imaginis similitudo. Quot igitur, & qualeis animalium formas mens, in speciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & taleis in hoc mundo secum cogitavit effingere. Erant autem *animantium genera quattuor*: quorum unum divinum, atque cœleste: alterum pennigerum, & aërium: tertium aquatile: terrestre, quartum. Divinæ animationis maximè speciem faciebat ex igne, ita ut splendidissimus esset, & adspectu pulcherrimus, cumq; similem universitatis naturæ efficere vellet, ad volubilitatem rotundavit, comiteq; eum sapientia quàm optimæ mentis effecit, circumque cœlum æqualiter distribuit, ut hunc hac varietate distinctum benè Græci κόσμον, nos *lucentem mundum* nominaremus. Dedit autem divinis duo genera motus: unum, quod semper esset in eodem æque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterum, quod in anticam partem à conversione ejusdem, & similis pelleretur. Quinque autem reliquis motibus orbem eum esse voluit expertem, immobilem, & stantem. Ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixa cœlo non moventur loco: quæ sunt animantia: eaque divina, ob eamque causam suis sedibus inhærent, & perpetuò manent. Quæ autem vaga, & mutabili ratione labuntur, ita generata sunt, ut suprà diximus. Jam verò *terram, altricem nostram*, quæ trajecto axe sustinetur, diei, noctisque effectricem, eandemque custodem, antiquissimam deorum voluit esse eorum, qui intra cœlum gignerentur. Flexiones autem deorum, & inter ipsos deos concursiones, quæque in orbibus eorum conversiones, antecessionesque eveniant, cumque inter se prænè contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & pone quos, aut ante labantur, quibusque temporibus à nostro adspectu obliteſcant, rursusque emersi errorem incutiant rationis expertibus, si verbis explicare conemur, nullo posito sub oculis simulacro earum rerum frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis sint dicta nobis, quæ de deorum, qui cernuntur, quique orti sunt, natura præfati sumus, habeant hunc terminum. Reliquorum autem quos Græci δαίμονας appellant, nostri (opinor) *Lares*, si modò hoc rectè conversum videri potest, & nosse, & nuntiare ortum eorum, majus est, quam ut profiteri scribere nos audeamus. Credendum nimirum est veteribus & priscis, ut ajunt viris, *qui se progeniem deorum esse dicebant.* itaque eorum vocabulo nobis prodiderunt, nosse autem generatores suos optimè poterant: ac *difficile factu est, à diis ortis fidem non habere*; quamquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia de suis rebus notis videntur loqui, VETERI LEGI, MORIQUE PARENDUM EST. Sic igitur, ut ab his est traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanum, Salaciamque Cæli satu, Terræque conceptu generatos, editosque memoremus: ex his

Phorcyn, Saturnum, & Opem: deinceps Jovem, atque Junonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosque usurpare, atque appellare videmus, & eorum, ut utamur veteri verbo, *prosapiam*. Quando igitur omnes, & qui, moventur, palamque ostenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipsi volunt, creati sunt: tum ad eos is Deus, qui omnia genuit, fatur: HAEC vos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens, effectorque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta, me invito: quamquam omne colligatum solvi potest: sed *haud quaquam boni est, ratione vinctum velle dissolvere*. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis: neutiquam tamen dissolvemini, nec vos nila mortis fata periment, *nec fatus valentior, quam consilium meum*, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quàm illa, quibus estis tum, cùm gignebamini, colligati. Quid sentiam igitur, cognoscite. Tria nobis genera reliqua sunt, eaq; mortalia: quibus prætermissis, cæli absolutio perfecta non erit omnia enim genera, animalium complexu non tenebit; teneat autem oportebit, ut eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sunt, quod deorum vitam possit adæquare. Ut igitur mortali generentur conditione, vos suscipite, ut illa gignatis, imiteminique vim meam, qua in vestro ortu me usum esse meministis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quasi gentiles esse debeant, divini generis appellentur, teneantq; omnium animantium principatum vobisq; jure & lege *volentes pareant*: quorum vobis initium, fatusq; traditur à me: vos autem ad id quod erit immortale, partem attexitote mortalem. Ità orientur animantes, quos & vivos alatis & consumtos sinu recipiatis. Hæc ille dixit. Deinde ad temperationem superiorem revertit: in qua omnem animum universæ naturæ temperans permiscebat, superiorisq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo fermè, nisi quod non ita incorruptas, ut ea, quæ semper idem. sed à diis secundum sumebat, atque tertium. Toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorum, & singulos adjunxit ad singula, atq; ita quasi IN CURRUM UNIVERSITATIS imposuit, commonstravitq; *leges fatales*, ac necessarias, & ostendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum, atq; constantem, nec ab ullo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis, fore uti certis temporum intervallis oriretur animal, quod esset *ad cultum Deorum aptissimum*. Sed cum duplex esset natura generis humani, sic se res habebant, ut præstantius genus esset eorum, qui essent futuri *viri*. Cùm autem animis corpora cum necessitate inseviſſet, cùmque ad corpora necessitate tum accessio fieret, tum abscessio, necesse erat, sensum exsistere unum communemq; omnium vehementiore motu excitato, conjunctioq; naturæ: deinde voluptate, & molestia mixtum amorem: pòst iram & metum, & reliquos motus animi, comites superiorum, & his etiam contrarios dissidenteis: quos qui ratione rexerit, justè vixerit: qui autem his se dedidexit, injustè. Atq; ille, qui rectè & honestè curriculum vivendi à natura datum confecerit ad illud astrum, quo cum aptus fuerit, revertetur. qui autem immoderatè & intemperatè vixerit, eum secundus ortus in *figuram mulieb rem* transferet. & si ne tum quidem finem vitiorum faciet: gravius etiam jactabitur, & in suis moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum transferetur, neque malorum terminum prius adspiciet, quàm illam sequi cœperit conversionem, quam habebat in se ipse, ejusdem, & unius, simul innatam, & insitam. Quod tum eveniet, cùm illa, quæ ex igne, aëre, aqua, atque terra, turbulenta, & rationis expertia insederint, deniq; ratione depulerint, & ad primam, atque optimam affectionem animi pervenerint. Quæ cùm ita designasset, sequebatur, *si quid postea fraudis, aut vitii evenisset, extra omnem culpam, causamque posuisset*: alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi parteis, quæ sunt ad spatiorum temporis significationem notæ constitutæ, spargens quasi serebat. Post autem sationem eam *diis*, ut ita dicam, *junioribus* permisit, ut corpora mortalia effingerent, quantumque esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ sequentia essent, perpolirent & absolverent: deinde ut huic animanti principem se, ducemq; præberet, vitamq; ejus pulcherrimè regeret & gubernaret; nisi quatenus ipse beneficius sua culpa sibi aliquid miseriæ quæreret. Atq; is quidem, qui cuncta composuit, *constanter in suo manebat statu*. qui autem erant ab eo creati, cùm parentis ordinem cognovissent, hunc sequebantur. Itaq; cùm accepissent immortale principium mortalis animantis, *imitantes genitorem*, & effectorem sui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aëris à mundo, quas rursus redderent, mutuabantur, easq; inter se copulabant, haud iisdem vinculis, quibus ipsi erant colligati, sed talibus, quæ cerni non possent propter parvitatem, crebris quasi cuneolis injectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atque effluente animo divino ambitus illigabant. Itaq; illi in flumen immersi, neq; tenebant, neq; tenebantur, sed vi magna tum ferebant, tum ferebantur. Ita totum animal movebatur illud quidem, sed immoderate, & fortuitu, ut sex motibus veheretur, nam & antè, & pone, ad levam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modò huc, modò illuc.

sex oras, regionesque versus errans procedebat,

Desunt nonnulla.

Jam verò earum imaginum, quæ finguntur, & redduntur in speculis, eorumque, quæ splendida & lævia sunt rationem perspicere haud difficile est. Nam ex ignis utriusque externi, atque interni communione inter ipsos, cùm unus per singulas parteis effectus, & multis modis concors & aptus redditus in lævore consedit.

Sed si in splendore consedit: tum vel eadem species, vel interdum immutata redditur.

omniaque hujusmodi necessariò in speculo referuntur,
cùm ignis oculorum cùm eo igne, qui est ob os offusus,

in re levi, & splendida,

se confudit, & contulit. Dextra autem videntur, quæ lævæ sunt, quia contrariis partibus oculorum, contrarias parteis attingunt.

præter morem usitatum adjectionis, & commissuræ.

Respondent autem dextra *dextris*, læva lævis conversione luminum, cùm ea inter se non cohæreſcunt. Id fit, cùm speculorum lævitas hinc, illincque altitudinem assumsit, & ita dextra detrusit in lævam partem oculorum, lævaque in dextram. Supina etiam ora cernuntur depulsione luminum: quæ convertens inferiora reddit, quæ sunt superiora. Atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adjuvant causas. Quibus utitur ministeriis Deus, cùm optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. Sed existimant plerique non hæc adjuvantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ vim habeant frigoris, & coloris: concretionis, & liquoris: careant autem omni intelligentia, atque ratione, quæ, nisi in animo, nulla alia in natura reperiantur. Animus autem sensum omnem effugit oculorum. At ignis, & aqua, & terra, & aër, corpora sunt, eaque cernuntur. Illum autem, qui intelligentiæ, sapientiæque se amatorem profitetur, necesse est, intelligentis, sapientisque naturæ

primas

primæ causas conquirere: deinde secundas causas rerum earum, quæ necessario movent alias, cùm ipsæ ab aliis moventur. Quocirca nobis sic cerno esse faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere causarum, separatim autem de iis, quæ cùm intelligentia sunt efficientes pulcherrimarum rerum atque optimarum: & de iis, quæ vacantes prudentia, inconstantia, perturbatæque efficiunt. Ac de oculorum quidem causis, ut haberent eam vim quam nunc habent, satis fere esse dictum puto. Maxima autem eorum utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. *Rerum enim optimarum cognitio nes nobis oculi attulerunt.* Nam hæc, quæ est habita de Universitate oratio à nobis, haud umquam esset inventa, si neque sidera, neque sol, neque cælum sub oculorum adspectum cadere potuissent. Nunc verò dies, noctesque oculis cognitæ tum mensium, annorumque conversiones ad numerum machinatæ sunt, & spatium temporis demensæ sunt, & ad quæstionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus *philosophiam* adepti sumus: quo bono nullum optabilius, nullum præstantius, neque datum est mortalium generi deorum concessu, atque munere, neque dabitur.

Multa desiderantur.

M. TULLII CICERONIS PHÆNOMENΩN EX ARATO, FRAGMENTA.

CIC. 2. leg.) *Ab JOVE musarum primordia.*
LACT.) *Malebant tenui contenti vivere cultu.*
LACT.) *Et Jovis in regno calique in parte resedit.*
CIC. 2. Nat. Deor.) *Cetera labuntur cæteri cælestia motu.*

Cum calique simul noctesque diesque feruntur.
Extremisque adeò duplici de cardine vertex
Dicitur esse Polus. *
Ex his altera apud Græios Cynosura vocatur,
Altera dicitur esse Helice, *
Quas nostri Septem soliti vocitare triones.
Hæc sidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
Et late prima conspicitur à nocte videtur.
Hæc verò parva est, sed nautis usus in hac est.
Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.
Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Tortu' Draco serpit i subter. supraque revolvens
Sese, conficiensque sinus è corpore flexos.
Huic non una modo caput ornans stella relucet,
Verùm tempora sunt duplici fulgore notata,
E trucibusque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere luset:
2 *Obstipum caput & teretis cervice reflexum.*
3 *Obtusum in cauda majoris figere dicas.*
Quod caput hic paullum sese subitoque recondit,
4 *Ortus ubi atque obitus partem admiscentur in unam.*
Id autem caput *
5 *Attingens defessa velut mœrentis imago*
Vertitur. * quam quidem Græci
Engonasin vocitant genibus quòd nixa feratur.
Hic illa eximio posita est fulgore corona.
propter, caput Angustenentis,
Quem claro perhibent Ὀφιοῦχον *nomine. Graii.*
Hunc supra duplices humeros affixa videtur.
Stella micans, tali specie, talique nitore.
Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
Ejus & ipse maxet religatus corpore toto.
Namque virum medium Serpens sub pectora cingit,
Ille tamen nitens graviter vestigia premit,
Atque oculos urget pedibus, pectusque Nepai.
Septemtriones sequitur
Arctophylax vulgò qui dicitur esse Bootes.
Quod quasi temone adjunctam præ se quatit Arctum.
Huic Booti
* *subter præcordia fixa' tenetur*
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.
* cui subjecta fertur
Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
Ferrea tum verò proles exorta repente est:
6 *Ausaque funestum primâ' fit fabricarier ensem;*

1. *Subter supraque revolvens.*) Priscianus, ut notat quoque Hugo Grotius, *versuque.*

2. *Obstipum caput.*) Confusum in hac voce censet Festum Cl. Grotius; sed quid esset *Obstipum* ipse partim enucleatè tradit. Non enim *Obstipum simpliciter* λοξὸν est, aut *Obstipum caput in* alterum humerum reclinatum. Dupliciter invenio *Obstipum* usurpari & quidem contrario modo. Obstipi sunt ἐπικεκυφότες, quales describit Persius Satyra IV. vers. 18.

Non ego cum
Esse quod Arcesilas aerumnosique Solones
Obstipo capite & figentes lumine terram,
Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt,
Atque exporrecti ironantes verba labello.

Et Plautus Bacchid. Act. IV. sc. 4.

Num qui nummi excidérunt here tibi, quod sic terram
Obtuere?

Et Lucianus Timone: Καρύκης τὸ γένειον ἀνατύλεως, κυηδὸν ἀμφερέμβου, ἐπικεκυφὼς κρημνῷ τινὶ τὰς λοπάδας τὴν γῆν ὀρυττόμενος προσδοκῶν. Nam ibi alludit ad meditationes Philosophorum vultus in terram dejicientium. Sic Horatius servum Comicum vult Obstipum hoc est, ἐπικεκυφότα & dolos Sycophantiasque quasi è terræ obtutu colligentem:

Sic Davum Comicus, atque
Stes capite obstipo. Ad superiora verba Persii illustranda pertinet locus Luciani Timone: ubi amaro sale Philosophos lamberat: Ἐκπεπώκασι γὰρ τὸν πώγωνα, καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνατείνας, καὶ βρενθυόμενός τι πρὸς αὐτὸν παγκάκους βλέπων, ἀναστοχάζεται τὴν ἐπὶ τῷ μετώπῳ. Idem Lucianus de obstipo Philosophorum obtutu ἐπινεύειν dixit Hermotimo, qui videatur. Iam notum est quid sit *obstipum caput.* Sed Cicero *obstipum* videtur accepisse ἀνακεκυφότα, tetrò flexum, non ut volunt, in alterum humerum inclinatum, sicut & Licinius Imbrex, quem laudat Grotius ex Festo.

Resupina obstipe capitula sibi ventum fecere cavicula.

3. *Obtusum in caudâ majoris figere dicas.*) Grotius mavult, *in caudam*, quia apud Aratum ἀκρὴν εἰς ἐλικῆς ὄρθι: sequentem verò versum ita constituit,

Hoc caput hoc paullum sese subito aquare cavdit.

Ex conjecturâ pateret aliàs, sed quorsum hæc arguendi mihi ineptia?

4. *Ortus ubi atque obitus partem admiscentur in unam.*) Apud Hyginum, ut notat quoque Grotius, paullò aliter leguntur: *parte admiscentur in una.* alii item, *partem miscentur in unam.*

5. *Attingens defessa.*) Cl. Grotius quò cohærent Ciceroniani interpolationis suæ reposuit *quod tangebat:* quod permitti illi necessitati potest. Nos & hîc & postea, ut à Cicerone ipso servati sunt, discessurè non sumus.

6. *Ausaque funestum primâ' fit fabricarier ensem.*) Grotius notat *Funestum ensem* dictum à Cicerone μεταφορικῶς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου quemadmodum Aratus extulit. Sed *funestum ensis* sicut *funestum bellum*

Et gustare manu vectam, domitumque juvencum.
Et natos geminos invisos sub caput arcti.
Subjectus medio est Cancer: pedibusque tenetur
Magnus leo tremulam quatiens e corpore flammam.
Hoc recto radiantu Etesia in vada Ponti,
Navibus assumtis fluctantia quærere plaustra.
aurigæ
Sub læva geminorum obductus parte feretur.
1 *Adversum caput huic Helicæ truculenta tuetur.*
At Capra lævum humerum clara obtinet *
Verum hæc est magno atque illustri prædita signo.
Contra, hœdi exiguum jactant mortalibus ignem,
cujus sub pedibus *
Corniger est valido connixus corpore Taurus,
Has Græci stellas ὑάδας vocitare fuerunt.
Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur arcti,
*
hunc antecedit
Obscura specie stellarum Cassiopeja.
Hanc autem illustri versatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adspectum mœsta parentis.
Huic equus ille jubam quatiens fulgore micanti
Summa contingit caput alvo stellasque jungens
Una tenet duplices communi lumine formas,
2 *Æternum ex astris cupiens connectere nodum.*
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

ὑψίστων, sunistra Mars βροτολοιγὸς, hoc est, ἀνθρωποφθορὴς, ἀνθρωποκτόνος, αἱματοφόρος. Ad hunc modum Scholiastes Sophoclis ad Electram dixit ξιφος τὸ ἠκονημένον εἰς αἱμα καὶ φόνον. Fabius Quintilianus lib. III. cap. 2. *Nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius qui ferrum in tutelam, quam qui in perniciem asservare comparavit.* Hæc obiter.

1. *Adversum caput huic Helicæ truculenta tuetur.*) Grotius contra codices pertendit *Huic Helicæ* Versu proximo, quia alii agnoscunt *humero* non *humerum*, illi legendum v. detur: *At capra lævo humero clara obtinet.* præclare.

2. *Æternum ex astris.*) Ita omnes codices attestante Grotio: malit tamen ille, *Æthereum ex astris cupiens connectere nodum.* Quia alibi, *Quam veteres soliti cælestem dicere nodum.*

ARATI PHÆNOMENA,
A M. TULLIO CICERONE
ADOLESCENTE LATINA FACTA.

1 *E quibus hinc subter possis cognoscere sultum,*
2 *Jam cæli mediam partem terræ, ut prius illa*
Chela quum pectus quod cernitur Orionis,
Et propè conspicies parvum 3 sub pectore claro
Andromedæ signum, Deltòton dicere Graii
Quod soliti simili quia forma littera claret:
Huic spatio ductum simili latus exstat utrumque.
At non tertia pars lateris: 4 nam non minor illis,
Sed stellis longè densis præclara relucet.
Infertor paullo est Aries, & flamen ad Austri
Inclinatur, atque etiam vehementius illo
Pisces, quorum alter paullo prælabitur antè,
Et magis horrisonis Aquilonis tangitur ales.
Atque horum è caudis duplices velut esse catenæ
5 *Dicuntur, sua di versa per lumina serpunt:*
Atque una tandem in stella communiter hærent,
Quam veteres soliti cælestem dicere Nodum.
Andromedæ 6 lævo ex humero si quærere perges,
Appositum poteris suprà cognoscere Piscem.
7 *E pedibus natum summo natus Jove Perseus,*
Quos humeris retinet defixo corpore Perseus:
Quem summa ab regione Aquilonis flamina pulsum.
Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeæ,
Diversosque pedes vinctos talaribus aptis
8 *Pulverulentus uti de terra lapsus repentè*
In cælum victor magnum sub culmine portas.

---

1. E *Quibus hinc subter possis cognoscere sultum.*) Grotius mavult, E *quibus hunc*; testaturque alias editum esse *huic*: Turnebus libr. VIII. cap. 17. Adverl. emendat.

Comitusve hanc subter, ut intelligatur esse sub Andromedæ Zonâ. Nam *sultum* positum dixit, Græcè est ἐσήλατο. Hæcille. Sed vulgatam lectionem tuetur in editione suâ Petrus Victorius.

2. *Jam cæli mediam.*) Contra codices legit Hugo Grotius, *nam cæli*, & sequentia ita legit:

Ut prius illa
Chela, tum pectus quoque cernitur Orionis.

Sed Turnebus legit, *quæ cernitur*. observatque ab Ciceroneelegantèr Ζώνην pectus converti. Vulgo & in Victorii est editione, *quum pectus*.

3. *Sub pectore claro Andromedæ.*) V. c. *claro*.

4. *Namque est minor illis.*) Scvetus codex, Turnebus, Grotius. cùm scribat Aratos, ὅσῳ ὅτι τίσιν. Victorii & vulgatæ editiones: *nam non minor illis*.

5. *Dicuntur sua diversa per lumina serp.*) Cl. Puteanus Senator Regius no at in hoc versu discrepare vulgatos libros à vetustis, qui tamen nec ipsi inter se consentiunt. Unum verò habere, *diversisque diu versa* alterum, *Dicet quæ diu diversa per lumina*. Producit deinde impressionis primæ lectionem, *nitere ant diversa*. Ex quibus pu at vulgatam subditiciam esse, neque tamen habere quod reponat. Videri ocioli & curiosi. Mihi neque opera est, neque hæc vel tanti sunt.

6. *Lævo ex humero si quæsiere pergere.*) Ita alii ediderunt ἀρχαϊκῶς; quod non valdè probat Grotius. Aldina editio, quemadmodum & Victorius *si quæsiere*, unde Limbus *si quæsiere pergere*, quod præferit idem Grotius. Hic locus me admonet Propertium, qui ob idem verbum obtorto collo in dubium aleam à Criticis nostris raptatus est lib. I. Eleg. 17.

Quam sic ignotis circumdata littora fluctu
Cernere & optati quærere Tyndaridas.

Vir Magnus contra Dousam *quærere* hic capit pro *requirere & investigare oculis* ex illo Albinovani in Mœcenatis obitum. *quærebat amata Cæsaris amplexus.* Sed ego malim cum Dousâ *quærere* pro *quæsere*. Quærunter Dii, cum invocantur & opes illorum advocantur. Notus est ex sacris ritibus Hebræorum, *quærere Dominum* seu *Jehovam*. Sumpsit hoc abstrusum loquendi ornamentum ex Græciâ. Sic invenio apud Pindarum μασδύειν pro αἰτεῖν Pyth. III. elegantissimo & salubberrimo monito:

Χρὴ τὰ ἐοικότα πὰρ
Δυναμένων μασδύεμεν θυμπαῖς φρεσὶ,
Γνόντες τὸ πὰρ ποδὸς, οἷας ἐς μεγ' ἄϊσας.

Vbi quoque aptissimè interpres μασδύεμεν enucleat αἰτεῖν. *optasi* verò *Tyndaridæ*, vel σὺκλαῖοι sunt, vel ἄξιοι σύγης. Glossar. σὺκλαῖον, *optatus, votivus*. Sic Euripidi Λήδη σὺκλαῖος θεὸς τοῖς δυσγόοις appellatur. convenit cum τῷ *quærere optatus*, hoc est, in auxilium vocatus, imploratus votis. Plaut. Aulular. act. 3. sc. 5. *optasti ecfer.*

7. *Et pedibus natum summo natus Jove Perseus.*) Hæc est lectio Victoriana, quam secutus quoque Lambinus est. Aldina editio, notante Grotio:

Et pedibus natum summo Jove Perseus et.

veram judicat hanc: *Et pedibus natum summo Jove Perseus est*, quam ex vetere codice nos quoque admisimus. Turnebus legendum censet, *E pedibus natum*, quòd non tàm legisse videtur Cicero γαμβρὸς quàm σταμβρὸς.

8. *Pulverulentus uti de terrâ lapsus videtur.*) Turnebus hos versus ita legendos & distinguendos arbitratur.

Diversosque pedes vinctos talaribus aptis
Pulverulentus uti, de terrâ lapsus repente

1. In

At propter lævum genus ornni ex parte locatas
Parvas Virgilias tenui cum luce videbis.
Has supero vulgo perhibentur more vetusto
Stellæ, cernuntur verò sex undique parvæ.
At non interisse putari convenit unam:
Sed frustrà temerè à vulgo ratione sine ullâ
Septem dicier, ut veteres flaminère poëtæ,
Æterno cunctas ævo qui nomine dignant,
Alcyone Meropeque, Celæno, Taygeteque,
Electra, Asteropeque simul sanctissima Maia.
Hæ tenues parvo labentes lumine lucent:
At magnum nomen signi, clarumque vocatur,
1 *Propterea quòd & æstatis primordia claret,*
Et post hiberni properandi temporis ortus
Admonetur mandent mortales semina terræ.
2 *Inde Fides leviter posita & conversa videtur,*
Mercurius 3 parvis manibus quam dicitur olim,
Infirmis fabricatus in alta sede locasse.
Quæ genus ad lævum Nixi delapsa resedit,
Atque inter flexum genus, & caput Alitis hæsit;
Namque est Ales avis lato sub tegmine cæli
Quæ volat & serpens geminis secat æthera pennis.
Altera pars huc obscura est, & lumine expers;
Altera nec parvis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre jacit quatienti è corpore lumen.
Hæc dextram Cephei dextro pede pellere palmam
Gestit: jam verò clinata est ungula vehemens
Fortis equi propter pennati corporis alam.
4 *Ipse autem labens multis equus ille tenetur*
Piscibus; huic cervix dextra micatur Aquarii.
5 *Serius hæc obitus terræ justit equinus,*
Quàm geledum valido de corpore frigus anhelans
Corpore sæmifero magno Cæruleus in orbe
Quem quum perpetuis vestivit lumine Titan,
6 *Brumâli flectens contorquet tempore cursum.*
Hoc cave te Ponto studeas commettere mense:
Nam non longinquum spatium labêre diurnum:
Non hiberna citò volvetur curriculo nox:
Humida non sese vestris aurora querelis
Objiciet, clari præmunita sôlis:
At validis aquor pulsabit ventibus Auster:
7 *Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus,*
8 *Sed tamen anni jam labuntur tempore toto,*
Nec cui signorum cedunt, neque flamina vitant,
Nec metuunt canos mentanti murmure fluctus:
9 *Atque etiam supero navi pelagoque vagato*

Manil.

In cœlum videtur, magno sub culmine portat.
Ac propter lævum genus.

Genus pro *genu*, ut veteres dixerant, quod Priscianus l. b. v. notat. Sic infra legendum, *Juxta genue ad lævum*. Rursum, *atque inter flexus genus*. Aldina editio, ex qua reliquas archetectari sunt, refert:

Pulverulentus uti de terra lapsus repente
In cœlum videtur magnum sub culmine portat.

ex quâ Grotius alii sectionibus omissis effinxit,

Divisique pedes vinclis salientibus aptus
Pulverulentus uti de terra elapsu repente
In cœlum videtur magno sub culmine portat.

Ea, inquit porrò, quæ occidunt, rerum Astronomicarum auctores in terram ruere dicunt, ut contrà orientia ex terris in cœlum red re. Id in Germanico Avienoque videre fæpe est. Hac ratione Cicero putavit Arato Persea orientem describi, ideoque κεκλιμένον appellari. Eum locum alibi quomodo explicent alibi ostendimus. Hæc Tullii erat mens. *De terra elapsus* dicit, pro *de terra ascendens*, eadem ratione quâ alii cœlum profundum dicunt, & mare altum. *Videtur* legendum non *videre* ut hactenus apud omnes. *magno sub culmine* ἀρχαϊκῶς dictum est pro *magnum sub culmen*. Nam veteres illas, ut vocant præposit ones in, *sub*, *super* nullo omninò discrimine cum accusandi casu extulerunt. Simile est illud Maronis: *pulchra verentes in corpore virtus*. Hæc ille.

1. *Propterea quòd & æstatis primordia claret.*) Secutus sum consensum Turnebi ac Grotii hanc lectionem adferentium. Victorius edidit, *propterea quod ad æstatis primordia claresit*. Sed notat Turnebus *claresare* pro *declarare* antiquis usitatum. Item Grotius *clarare* Horatium d. xisso λαμπρύνειν. Et hîc diverticulum me avocat, ut obiter lucem inferam Heliodoro, divino sanè scriptori, quem non cepit interpres l. iv. τοιαύτης εἰς τὴν ὑστέραν λῆξιν ἀναλυθείσης, χρόνου μὲν πολλὰ διῆγον ἀπιθεῖς κῶλα, ἐπὶ παισὶ δὲ τοῖς ἐξ αὐτῆς ἀθρυπτόμενοι, reddit ille: *in duobus filiis ex eâ susceptum me oblectans*. Ἀθρυπτόμενοι ἐπὶ παισὶν est quod Latini dicunt, *liberis honorabar*, seu *laudabar*. Martialis:

Præmia laudato tribuit mihi Cæsar uterque,
Natorumque dedit jura parentis trium.

Explicant hæc omnia plenissimè verba Valerii Maximi l. b. iv. c. 4. *Maxima ornamenta esse matronis liberos, apud Pomponium Rufum Collellorum libro sic invenimus: Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita, ornamenta sua illo sæculo pulcherrima ostenderet: transis tam fermè quousque è schola redirent liberi: Et hæc, inquis, ornamenta mea sunt.* Papinius l. iii. vers. 155,

Vosne illa potentia matris
Vos uteri fortuna mei, quâ tangere divos
Rebar, & Œagrios titulis antevire parentes.

Idem l. iv. vers. 125.

Quatuor hos una dextræ & fulgentia Patris
In gremio licet amplexu lacrimisque morentur)
Transadigam ferro.

Hesychius; Ἀθρυπτόμενοι; σεμνυνόμενοι, λαμπρυνόμενοι.

2. *Inde Fides leviter posita & conversa videtur.*) Turnebus existimat legendum, *levis adjecta & connexa*. Grotio videtur Cicero scripsisse, *convella συγκομιδῆς ἕνεκα*. addit præterea: hoc dubium esse non debet, licet pugnent codices.

3. *Parvis manibus quam dicitur olim Inventus fabricatus.*) Præeunte ac postulante sensu nefas duxi parvi ducere auctoritatem sic reponentis, cui adstipulatur Grotius, additque: *Inventus* ut Aratus Διὸς λίκνον. Lucianus ἐν τοῖς ἀστρολογικοῖς, Theon. ἐν τῷ ἀρατείῳ. Hæc ille.

4. *Ipse autem labens multis equus ille tenetur piscibus.*) Moretus edidit, notante Lamb. & probante *geminus*, tanquam magis exprimens Aratea verba, τόνδε μέν σκαίρουσα δι' ἰχθύος ἀμφιέπουσι ἵππος, &c. Sed Τὸ *geminus*, aut quod alii architectat sunt, *blanes* nimis licenter sum reprehendit Grotius, vergens ad emendationem Turnebi manu. Muti enim pisces, qui & ex eo ἄλογοι à Poëtis Græcis vocantur, addit Grotius. *Muti Pisces* post Tullium dixit Romanæ fidicen lyræ, & fortè legendum apud Germanicum:

Procul à mutis quâ Piscibus unus,
Vincula conectis nodis

Hodie *unus* legitur: Esset itaque *à piscibus* dictum pro *unda piscium*, ut *fulgor ab auro*. quod supra notamus. Sed si recedendum foret ab Aldi lectione, legere non immeritò possis, *utrisque equus ille tenetur*. Nam vox illa quæ ob primæ syllabæ sequentis dictionis inversæ similitudinem omissa possit videri. Hyginus, summus Ciceronis imitator, de Equo ait, *& utrique piscibus clauditur*. Hactenus præstantissimus Batavorum.

5. *Serius hæc obitus terræ justit equinus.*) Grotius legendum ait, *Serius hæc ob tus terræ visit equinus*. Turnebus verò *Serius hæc obitus equinus*: id est, equus, genere loquendi poëtis utriusque linguæ usitato. Sic Grotius paullò post citat, & videtur omninò vera esse lectio. Multis de mente Arati, quæ à diversis diversimodè accepta sit, Cl. Grotius; quæ apud auctorem sequuntur, non est nostrum omnia cum pulviculo auferre hucque ingerere.

6. *Brumali flectens contorquet tempore cursum.*) Turnebus lib. viii. c. 17. Adversi legebat, *cum torquet*; quod damnat Grotius, legitque pro τὸν *cursum, currum*: nam & alibi, *Curru culmen nunquam defessi corpore fidens*. 7. *Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus.*) V. c. *fixum*. legendum existimat Grotius: *Tunc fessum tremula*.

8. *Sed tamen anni jam labuntur tempore toto.*) Aldina editio refert, *sed tamen jam anni*; immutatis paullulum & redoctis vocis præcedentis litteris. Unde Grotius legere malebat repetitâ syllaba ἀμείλιχος præcedenti hoc pacto,

Sed tamen ta anni labuntur tempore toto.

Anni est gigbendi casus, non rectus pluralis. Deinde *labuntur* referuntur ad numerus subaudito nominativo, ut & apud Aratum. *Labuntur* dixit Lucretius ante:

Nam non longinquum spatium labêre diurnum.

9 *Atque etiam supero navi pelagoque vagato.*) Claud. Puteanus ex V. C. probat: *Supero navi pelagoque vagantur*. Turnebus deinde, *haud sæpe navi pelagoque vagatur*. Sed contra Lambinus *vagato* pro *vagatur* accipit, ut apud Lucretium alioque. Grotius locum alium in Aratea depravatorem se scire negat. ergo sic erat restituendus:

Atque

Mense. Sagittipotens solùm cùm sustinet orbem.
Nam jam cum minus exiguo lux tempore præsto est,
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ;
Jam propè præcipiti ante licebit vivere nocti
Ut sese ostendens emergis Scorpius alè,
Posteriora trahens flexum ut corporis arcum:
Jam supera cernes Arcti caput esse minoris,
Et magis erectam ad summum versarier orbem.
Tum sese Oriens toto jam corpore condit
Extrema propè nocte, & Cepheus conditur antè,
1 *Lumborum tenus à primâ depulsus ad undas.*
2 *Hic missò revocans fulgens jacet una sagitta,*
Quam propter nitens penna convolvitur Alea:
Et elinata magis paullò est Aquilonis ad auras.
At propter se Aquila ardenti cum corpore portat
Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis,
3 *Non minus ingenti cum corpore, sed gravè mœstis*
Ostendit nautis pertubans æquora signum.
Tum magni curvus Capricorni corpora propter
Delphinus jacet haud nimis lustratu nitore,
Præter quadruplices stellas in fronte locatas,
Quas inter vallum binas disterminat unum.
4 *Cætera pars lata tenui cum lumine serpit,*
Illa quæ fulgent luces ex ore coruscò,
5 *Sunt inter partes gelidas Aquilonis locatæ,*
Atque inter Spatium, & late vestigia solis.
At pars inferior Delphini fusca videtur
Inter solis iter, simul inter flamina venti,
Vitibus erumpit quæ summis Spiritus Austri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens
Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:
6 *Quem qui suspiceat in cælum nocte serena*
Late dispersum non viderit abdita verò
Cætera se speret cognoscere signa posse.
Namque pedes subter rutilo cum lumine claret
Fervidus ille Canis stellarum luce refulgens,
7 *Hunc tegit obscurus subter præcordia Vesper:*
Ver toto spirans rabido de corpore flammam
Æstifico validis erumpit flatibus ignes:
Totus ab ore micans jacitur mortalibus ardor.
Hic ubi se partiter 8 cum sole in lumina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra
Suspensos animos arbusta ornata tenere
Nam quorum stirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc augens animæ vitali flumine multet:
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudet foliis ramos & cortice truncos,
9 *Hunc propter subterque pedes quos diximus antè,*
Orion a jacet levipes Lepus. hic fugit ictus
Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.
Nam canis infesto sequitur vestigia cursu
10 *Præcipitantem agitans, oriens jam denique paullo*

Curri.

Atque etiam superes, undè mari pelagoque navigium
Mensis sagittipotens solùm cùm sustinet orbem.
* * *
Nam jam tùm minus ex quo lux tempore præsto est,
Hoc signum veniens poterunt prænoscere nautæ,
Jam propè præcipitante licebit vivere nocte,
Ut sese emergens ostendat Scorpius alte,
Posteriora trahens flexum ut corporis arcum.

Supero mense dix t pro superiore, ἐπὶ θατέρου Arato. Ita infra, *superiùs præstare duobus Dicitur.* ubi malè legitur *superstiti*: Ita & Avienus locutus est, & Capella *posteriam* dixit pro *posteriori*. Aït præterea versum unum aut alterum deesse, versu 74. *tum* inbilituit pro *cum*, sicut & Turnebus, qui tamen malebat, *Nam jam tum minus exiguo*, quæ notaque emendare nonnullos. *Nam jam comminus.* Claudius Puteanus hoc quoque in V. C. reperit. in altero verò exemplari *tum minus*, quod item Andreæ Patritio in mentem venerat, ipsique probatur magis, tali sententiâ exeunte: hodie navigator toto anno, neque solum quo mense Sol est in Capricorno, id est, Ianuario. verùm etiam cum Sol est in Sagittario, quod est, Decembri mense. Iam tum enim dies brevi ores sunt. punctum denique adscribi jubet pòst, *præsto est*. Posteà vers. 76. Grotius pro *Iam* legit *Nam*: & pro *præcipiti ante* inbisitonis *præcipitante*. pro *nidi n ite* Deinde vers. 77. legit *emergens ostendat*. quod ita citet Cicero, neque ulla sit immutandi causa. Oido est, ut Scorpius me gens alto sese ostendat. Sed qui hæc non intellexerunt exscriptores, mutarunt. Pro *alto* quoque *a* omnibus codicibus *alte* legitur. Cicero τόξον apud Aratum non bene *Arcum* interpretatur, quam libet assentiatur Germanicus; melius Festus *telum*. Nam telum sagittarii aculeo Scorpii est proximum: itaque simul oritur, ut Theon docet. omnia hæc sunt CL. Grotii.

1. *Lumborum tenus à prima depulsus ad undas.*] Hæc est Aldinæ editionis, Victorianæ, imò & omnium veteriorum codicum, testante Grotio lectio. Morellius edidit *à palma*. dixitq; Aratus ἀπὸ χειρὸς ἐπ' ἰξύν. Posset legi elegantì cum metaphorâ auctore Grotio, *à ripa depulsus ad undas*. nam *umbras* quod hîc quidam habent codices non probo. versu 82. quoque malit pro *conditur ante*, legi *alibi* vel etiam *conditus alte*. At Puteanus ex veteribus libris producit *alte* & exponit à summâ parte; idque ait mox declarari, *Lumborum tenus à palma depulsus ad undas*. ubi probat Morellii emendationem *à palma*, pro quo vulgò *à primâ* ceterùm idem testatus haberi in iisdem libris *sed umbras* eodem sensu: quoniam hoc & illo modo Cicero passim in hoc poëmate signorum occasum significat. Exempla denique addit esse in promptu.

2. *Hic missò revocans fulgens jacet una sagitta.*] Ita legendum ex emendatione Morellii, approbatoribus Turnebo, Lambino, ac denique Grotio, qui addit & locum Avieni, *Iaculis nam Dominus ibi*. Al ìs erat: *Hic missò revocans.*

3. *Non minus ingenti cum corpore.*] Hanc lectionem imperat recipiendam Puteanus ex vetere codice, & ex Arato Grotius, ᾧ πόσῳ μείζων. Vulgò: *Non minùs ingenti* Versu præcedenti edidit Victorius *Igniferum mulcens tremebundis æthera pennis.* quod ridiculum pronunciat Grotius: nam supra quoque erat:

Huic cervix dextrâ mulcetur Aquarî.

sed hunc versum omninò à V. C. abesse notat Puteanus, neque Græcum esse cui respondeat.

4 *Cætera pars lata tenui.*] Rectè, ut puto, legendum videtur Grotio, *latè tenui.*

5. *Sunt inter partes gelidas Aquilonis locatæ.*] Sic vetus codex; & Grotio vera lectio judicatur. Vulgò, *Aquilone locata* versu quoque 99. *fusca* ex ver. codice & judicio Grotii reposui, expulso πῦ *fusca*, vulgarium editionum, quia & Aratus μέλαν: Probat hoc quoque Puteanus ex vetustis libris quia tamen reperit *fusca* conjecit *fulva*.

6. *Quem qui suspiceat in cælum nocte serena*
Late dispersum non viderit, haud ita verò
Cætera se speret cognoscere signa posse.

Hunc quoque locum ex arbitrio ac mente CL. Grotii edidi, in partem præeunte Turnebo ac vetere cod. Aratea sunt:

Μὴ κόσμον ὅπως κεχυμένῃ ἐπὶ νυκτὶ
Ὑψόθι πανδοκέων περιέρχεαι, ἀλλὰ πιθοιο
Οὐρανὸν ἐσκεδόν πρὸφερέστερον ἠὲ σαωσαι.

Sed Tullius legit ἄλλα, & ὅπως interpretatus est ὅπως, ut alibi monuimus. πεπλημένα *dispersum* transtulit, non *dispersum*, quod pertinaciter referunt omnes codices. Nos etiam alibi πεπτηῶτα in hac significatione sumi notavimus. Hæc Grotius. Turnebi præterea malebat *cætera ne speret*. vulgò: *Quem qui suspiciat in cælum nocte serena Late dispersum non viderit, abdita verò*

7. *Hunc tegit obscurus subter præcordia Vesper.*] Sic hunc locum restituit Turnebus, cui assentitur Grotius, nisi quod putat *Tò tegit* locum habere non posse; reponi ergo vult *tenet* aut *gerit*. Aratus, κατ' αὐτὴν Γαστρὸς κυνὸς, vulgò, ut & Aldina editio; *Hunc tegit obscurus subter præcordia Vesper: Ver toto.* Scripsum fuit abbreviate VER pro *Venter*. Deinde *Ver toto* pro *Nec toto* nam R pro T. error est frequentissimus. V. pro N. in hoc fragmento non rarus. ita pro *vi corpore* in antiqui libri habent *ne corpore* pro *Equi vus*, *Equinus* & similia alia. Exprimit hîc Arateam illud Ἀλλ' ὁ πάντα πφασμένος, Itidem Grotius.

8 *Cum sole in culmina cæl'.*] Sic vetus codex, quod melius putat Grotius, quàm vulgatum, *lumina*.

9. *Hunc propter subterque pedes, quos diximus ante Oritui jacet.*] Et hæc vet. cod lectio est, approbantis Grotio. Turnebus corrigebat, *quem diximus ante*. quod non acceperat Grotius, & addit, *Ante* non est πρόθεσις sed ἐπίρρημα. Benè, *quos diximus ante* nam supra habuimus, *Namque pedes subter*, &c. Cùm dicit *levipes lepus* conjunxit ἐτυμολογίαν cum nomine. Nam I. Aelius scripsit *Leporem* dictum, quod sit *levipes*, quod à Varrone sæpe reprehenditur, & ab Isidoro refertur. Sed Græci illi quibus Sicilia erant λέπορες dicebant: itaque inde potius descendit vocabuli origo. vulgò, *Oritur a jacet.*

10. *Præcipitantem agitans, oriens jam denique paullo.*] Turnebus corri-

Curriculum numquam defessō corpore sedans:
At canis ad caudam 1 serpens prælabitur Argo:
Conversam præ se portans cum lumine puppim:
Non, 2 alia naves ut in alto pondere proras
Antè solent rostro Neptunia prata secantes,
Sed conversa 3 retro cæli semper loca pertat:
Sicut quam captant 4 tutos constringere portus,
Obvertunt navem magno cum pondere nautæ,
5 Adversamque trahunt optata ad littora puppim.
Sic conversa vetus super æthera vertitur Argo,
Atque usque à prora 6 ad celsum sine lumine malum,
Amalo ad puppim cum lumine clara videtur,
Inde gubernaclum dispersō lumine fulgens,
Clari posteriora 7 Canis vestigia condit.
Exin similem procul, in utroque locatam
Andromedam tamen explorans sera quærere Pistrix
Pergit. 8 & usque sitam validas Aquilonis ad auras
Cauda vestigat finitæ in partibus austri.
Hanc Aratus legit. & 9 squammoso corpore Pisces
10 Fluminis illustri tangentem corpora ripas.
Namque etiam Eridanum cernes in parte locatum
Cæli sinuosum magnis cum viribus amnem,
Quem lacrymis mœstæ Phaëtontis sæpe sorores
Sparserunt, letum mœrenti voce canentes.
Hinc Orionis sub læva cernere planta
Serpentem poteris, procerāque vincla videbis,
Quæ retinent Pisces caudarum parte locata,
Flumine mixta retro ad Pistricis terga reverti:
11 Hic una stella vertuntur, quam jacit ex sē
12 Pistricis spina valida cum luce refulgens,
Exinde exigua timus cum lumine multa
Inter Pistricem fusa sparsaque videntur,
Ante gubernaclum stellæ, quas contegit omnis
Formidatus acrem morsum Lepus: his neque nomen,
Nec formam veteres certam statuisse videntur.
13 Nam quia sideribus claris natura polivit,
Et varie pinxit distinguens lumine formas,
Hæc ille Astrorum custos ratione notavit,
Signaque signavit cælestia nomine vero:
Has autem quæ sunt 14 parvo sub culmine fusæ
Confimili specie stellas, parilique nitore,
Non potuit nobis 15 notas clarare figura.
Exinde australem solitī quem dicere Piscem,
Volvitur inferior Capricorno versus ad Austrum,
Pistricem observans, procul illis Piscibus harum.
At propè conspicies expertes nominis omnes
Inter Pistricem & Piscem quam diximus Austri
Stellas 16 sub pedibus stratas radiantis Aquari.
Propter Aquarium obscurum dextra rigat amnem,
Exiguo qui stellarum candore nitescit.
E multis tamen his duo latè lumina fulgent:
Unum sub magnis pedibus cernetur Aquari,
Quod superest gelido delapsum flumine fontis
Spinæferam subter caudam Pistricis adhæsit:
17 Et tenues stellæ perhibentur nomine Aquari.
Hic aliæ volitant parvo cum lumine claræ,
Atque priora pedum subeunt vestigia magni
Arcitenentis, & 18 obscuræ sine nomine condunt.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram quam flatu permulcet spiritus Austri,
Exiguo superum 19 qua lumina tempore tranat:
20 Nam procul Arcturo est adversa parte locata.
Arcturo magnum spatio superat deditorbem
Jupiter: hunc parvum inferiore in parte locavit,
Hi cursum æterno invisens loca curriculo nox,
Signa dedit nautis, cunctis qua noscere possent,
Commiserans hominum metuendos undique casus.
Nam quum fulgentem cernes sine nubibus atris
Aram sub media cæli regione locatam,
A summa parte obscura caligine tectam,
Tum validos fugito, devitans viribus Austrum:
Quem si prospiciens vitaveris, omnia cautè
Armamenta locans, tutò labēre per undas.
Sin gravis incideris vehementi flamine ventus,

Per-

---

corrigebat, *orientem denique*. Quia alii plerique codices *paullum* dubitabat Grotius an legendum sit,

Præcipitantem agitans, orientem paullum?

Addit porrò, *Denique simul, cum*, sim lesque partículas pro copulâ usurpat Cicero. Sensus itaque est: Canis leporem insequitur occidentem agitans, & paullum jam ortum. Ita convenit Arato: alias ipse sensus non constabit.

1. *Serpens prælabitur Argo.*) Turnebus vel *perlabitur* vel potius *prolabitur* emendabat; quod posterius Grotius quoque amplectitur.

2. *Alia naves ut in alto pondere proras.*) Vera est lectio, etiam Grotio judice, *ut in alto ponere proras*. *Ante solent* hærebatque in margine editionis Lambinianæ à Commelino iteratæ & interpolatæ.

3. *Retrò cæli se per loca portat.*) Turnebus sic emendarat, recipitque Grotius, vulgò malè: *cæli semper loca portat*. Alibi: *Ut propter se Aquila ardenti cum corpore portat*.

4. *Tutos constringere portus.*) Introduxit rectè hanc lectionem Lambinus. Nam cum Aratus dicat, ἕρμῳ ἐσερείσασθαι, &c. *contingere portum* valdè his verbis respondet. *constringere* quod est in lib. vulgatis nullo modo. Probat hoc Grotius, & addit: Hyginus citat *contingere*. Et complurimi codices Aratei: καὶ ἐπὶ λιμένα ἔρπειν.

5. *Adversamque trahunt.*) Ita Grotius. Germanicus, *Adversamque vadam retia damnatus ad aras Perfugat*. Vulgò, *Adversamque trahunt*.

6. *Ad celsum sine lumine malum.* Benè hunc ad modum hic medicinam ab ingenio præstitit Turnebus: nam quod *se* & *ut* pro *sine* & *calum* pro *celsum* legitur, nullius precii esse Grotio quoque videtur.

7. *Canis vestigia condit.*) Turnebus aliis si Arati fortasse sequar scilegendum videtur, *cruduit*. Sed Grotius cum Hygino *vestigia tangit*.

8. *Et usque sitam.*) Aldina *in sitam*, unde Grotio nisi placeat vulgata, *sitam* posse effici videtur. *In ea*, est, insequi.

9. *Squammoso corpore pisces.*) Turnebo quod eodem recidit, *squammosi*. vulgò *squamnosi*. sed, ut prius posui, citat ipse Cicero lib. II. de Natura Deorum.

10. *Fluminis illustris tangentem corpora ripas.*) Non *illustri*, melius alii habent. *Fluminis illustris* πολυκλύστου ἀστερίτου Arat.

11. *Hic una stella nectuntur, quam jacit, &c.*) Et hunc locum emendavit ad pristinum suum nitorem Turnebus. Malè alii *Hæc* vel *hanc* pro *hic*: & *vertuntur* pro *nectuntur*, & pro *jacit*, *jacet*.

12. *Pistricis spina valida cum luce refulgens.*) Alii ex hac lectione elicuerunt *Pistrix* e *spina* quod Grotius nullius sensus esse putat: conjicitque ipse: *quem jacit ex se.*

Pistricis spina, evalida cum luce refulgens.

nam *evalidum* dicere, non minus licet, quam *evalere* & *evalescere* simili significato cum voce primigenia.

13. *Nam quia sideribus.*) Sic vet. cod. probatq; Grotius sicut vers. 163. *Has ille astrorum*. Formas enim nominat. Editiones *qua* & *hæc*.

14. *Parvo cum lumine fusæ.* Ita cum antiquis codicibus legit Grotius. Editi; *parvo sub culmine fusæ*. addit Grotius: Vox illa *sub* spuria est, duæque illæ dictiones *cum lumine* coaluerunt.

15. *Non potuit nobis notas clarare figura.*) Turnebo sic placuit. Vulgò *clarare*.

16. *Sub pedibus stratas.*) Alii *sparsas*. Ita supra, *fusa sparsaque videntur*.

17. *Hæ tenues stellæ perhibentur nomine Aquari.*] Secutus sum vet. codicem, putatque hanc lectionem verisimam Cl. Grotius. Vel quia Aldina: *Et tenues*, *Et tenuer*. ἠδὲ συνεχέσσιν. Pro *Aquarii* alii melius habent *Aquæ*. Aratus: τῆς πίνακος καλέουσιν ὕδωρ. Sed tamen & hæc lectio sustineri potest. Nam & aqua à nonnullis Aquarium seu κάλπη vocatur. Hæc Grot.

18. *Obscuræ sine nomine condunt.*] Vet. cod. & istud habet. vulgò *condunt*.

19. *Qua lumina tempore tranat.*] Turnebus malit *limina*.

20. *Nam procul Arcturo est adversa parte locata. Arcturo magnum, &c.*] Turnebus legit: *Spatio superat dedita, deus Jupiter, hunc parvum*. Grotius verò contra codices legebat ac distinguebat: *Arcturo magnum spatium superat dedita rebus Jupiter hunc parvum inferior in parte locavit. Spatium & rebus* vocat arcum illum qui ab orientali Finitoris signo ad occidentale per datum signum ducitur. *Mortis* vocat Cæsar.

Cæ-

Perstringes celsos dextro vehore malos:
Ut res nulla feras possit mulcere procellas,
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Coperit, & 1 subitis auris diduxerit Ara.
Sin humeros medios in cælo Centaurus habebit,
Ipsique cærulea contectus nube feretur,
2 Atque Aram tenui caligans vestiet umbra,
Ad signorum obitum vitandæ Favonio,
Ille autem Centaurus in alta side locatus
3 Quà sese claro collucens Scorpius infert,
Hæc subter partem præportans ipse virilem
Cedit, 4 equi partes properans conjungere Chelis.
5 Hic dextram porgens quadrupes quà vasta tenetur,
Quam nemo certo donavit nomine Gratium,
Tendit, & illustrem truculentus cedit ad Aram.
Hic sese infernis de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapsu flexo cum corpore serpens.
Hæc caput atque oculos torquens ad terga Nepæ,
Convexoque sinu subsens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cauda:
In medioque sinu fulgens crater a relucet.
Extremum nitens plumato corpore Corvus
Rostro tundit, & hic Gnosiis est ille sub ipsis
6 Ante Canem Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc sunt quæ vigens nocturno tempore signa,
7 Æternumque volens mundi pernoscere motum,
Legitimo cernes cæli lustrantia cursu:
Nam quæ per bis sex signorum labitur orbes
Quinque solent stellæ, simili ratione notare
Non possunt: 8 quia quæ faciunt vestigia cursu,
Non eodem semper spatio 9 portata feruntur,
Sic malunt errare vaga per nubila cæli,
Atque suos vario motu metiuntur orbes.

Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Quum redeunt ad idem cæli sub tegmine signum.
10 Quare ego nunc nequeo 11 totos evolvere cursus,
Verum hæc quæ semper certo volvuntur in orbe
*12 Fixa simul magnos edem * gentibus orbes,*
Quattuor æterno lustrantes lumina mundum,
Orbes stelligeri portantes signa feruntur,
13 Amplexi terra cæli sub tegmine sulti:
Equibus unorum volitantia lumina noscis,
Quæ densis distincta licebit cernere signis:
Tum multos orbes magnorum lumine latos,
Vinctos inter se, & nodis cælestibus aptos,
Atque pari spatio duo cernes esse duobus.
14 Nec sic nocturno cognoscens tempore cælum,
Quum neque caligans detersit sidera nubes,
Nec pleno stellas 15 superavit lumine Luna,
Vidisti magnum candentem sæpere circum,
16 Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
Sed spatio multum superis præstare duobus
Dicitur, & latè cæli lustrare cavernas
Quorum alter tangens Aquilonis vertitur aura,
Ora petens gemmorum, 17 illustratum genus ardens
In sese retinens Aurigæ portas utramque.
Hunc sinistra lævæ Persei humeroque sinistro
Tangit: 18 ad Andromedam hic dextra de parte tenetur,
Imponitque pedes duplices Equi: & simul Ales
Tonsi avis caput, & clinato corpore tergum,
Angustenens 19 humeris connititur: illa recedens
Austrum consequitur devitans corpore Virgo.
At verò 20 totum spatium convestit & orbis
Magni Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo consistens convertit curriculum sol

Aratus.

1. *Subitis auris diduxerit Ara.*] Nescio (inquit Grotius) an scripserit Cicero:

Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Coperit, & subitas auras diduxerit aura.

Sanè non ineleganter ita potuisset scribere, hoc sensu: Nil est, quod illas tempestates demulcere, nisi aura superveniens subitas illas auras diduxerit, Borealis videl cet Australes. Confer cum Arato: videbis eàm esse sententiam. Sed tamen Cicero tam in sequentibus quàm præcedentibus eadem quidem dicit quæ Aratus, sed aliquantò parcius.

2. *Atque aram tenui caligans vestiet umbra.*] Alii *tenuis*. Grotius legendum censet, *Atque Aram tenu. caligo vestiat umbra*. Caligo est νὲ Arato.

3. *Quà se claro*) Ita Aldina. Et tolerati hoc potest, judice Grotio, ut ipse Centaurus hoc epitheto ornetur. Alii *claro*: alii *clarum* habent.

4. *Equi partes properans conjungere Chelis.*) Cuat ipse Cicero (ut notat Grotius, l. b II. De Naturâ Deorum *submergere*. Sed & hic & illic libri sunt corrupti: legit itaque iis postpositis ex lectionum mistura, *cedit, Equi partes properans subjungere chelis*. Eleganter Aratus, κἀπὸ πάσσεται δ' ἵππου σφίσι γυῖα ἐχέσθαι.

5. *Hic dextram porgens.* Transscribam verba Grotii: *Porgam* pro *Porrigam* veteres dixisse factus testatur, ut *surgo* pro *surrigo*. Sed Aldina editio non habet *porgens*: Id ego non improbo, nam simili modo & alibi *labens* & *serpens* & *serpentes* dicit. Sed dices unde legitur τὸ *Dextram*: nimirum à sequentibus *Tendit* & *cedit*. Nam *cedere dextram* eleganter dicimus, unde celebre illud & in fabulis *cedo manum*. Potsis tamen *cedit* legere κεῖ δ' ὀρθρίζον ut ad Feram referatur, quæ *hist ad* citur Hygino. Et hoc verisimile est, licet pugnet quod ces, quia addit *truculentus*, hoc est, σφαγεὺς, ab eo fonte, à quo & *trucidare* dicimus.

6. *Antecanem Graio Procyon qui nomine fertur.*) Sic emendavit Gallæ ornamentum perpetuum Turnebus, cumque illo Hugo Grot. Scaliger ἀρχαϊκῶς malebat *Antecanes* quod mihi probatur. Reddidit Cicero Græcorum προκύων.

7. *Æternumque volens mundi prænoscere motum.*) Grotius hoc modo transponebat:

Hæc sunt quæ vigens nocturno tempore signa,
Æternumque volens mundi cognoscere motum,
Legitimo cernes cælum lustrantia cursu.

Vulgò pro *cælum* male est *cæli*. Versu deinde sequenti rectè Turnebus emendavit *orbem*, quòd Zodiacum intelligat. Vulgò *orbes*.

8. *Quia quæ faciunt vestigia cursu.*) Ita emendavit quoque Turnebus. vulgò, *quæ faciunt*.

9. *Portata feruntur.*, V. cod. *prorsa feruntur*, Conjicit Grotius *portata feruntur*.

10. *Quarum ego nunc nequeo*) Non possum pugnare Cl. Grotio hanc lectionem rectissime ab ipso esse constitutam. Aldina editio habet, *quare ego*. Scriptum erat. *Quar. ego.* pro *Quarum*. Ita fas nominavit paullò antè.

11. *Totos evolvere cursus.*) Alii *tortos*.

12. *Fixa simul magnos edem * gentibus orbes.*) Hiulcus locus, quem pro suâ parte sanare conatur Turnebus legendo: *magnos ed cum gentibus orbes* vel pro *gentibus eam bus*. Aldina edit. o, monente Grotio, habet: *Fixa simul magne sedem gentibus orbes*. Addit præterea idem: clarum est esse syllabæ defectum, sed scripcum fuerat *magnos edemus*. nam usitata est exscriptor bus iisthæc abbrevia.o. Legendum itaque:

Verùm hæc quæ semper certo evolvuntur in orbe
Fixa, simul magnos edemus gent bus orbes.

Nota est Poëtarum phrasis, *edere populo* & *vulgare gentibus*. *Simul* ut alibi monu mus copulæ est loco. Neque te moveat quod hîc in numero loquatur pluralis cùm supra in singulari dixerit: *quarum ego nunc nequeo*. Nam hîc novum est κώλον, & si hoc non sufficit Avienum vide qui in eodem hoc loco numeros confundit.

13. *Amplexi terram.*) Vet. cod. quod approbat Grotius. Vulg. *terrâ*.

14. *Nec sic nocturno.*) Vet. cod. *At si*. alii repoſuerunt: *Nam si*. Grotius putat non male legi posse omissis ultimis litteris: *Eu si nocturno*. Suam etiam conjecturam juvari ait, quod codex quidam vetus, & *si* habet. Deinde ex v. c. *convisse* legendum pertendit: quia *visse* & *convisere* sunt verba Poëtica Ciceroniana.

15. *Superavit lumine Luna.*) Turneb *superavit*.

16. *Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.*) Idem lib. VIII. cap. 18. leg. *vocatur*. Grot us *notatur*.

17. *Illustrat, tum genus ardens.*) Auctor au persuasor Grotio hujus lectionis est Turnebus. vulgò: *Illustratum genus ard*

18. *At Andromedam.*) Ita quoque Turnebus. Sed Grotius malle: *At Andromeda hic dextra de parte tenetur*. Vulgatum est: *ad Andromedam hic dextra*.

19. *Humeris connititur.*) Turnebus propius ad Arati sententiam accedere autumat, si legatur: *convertitur*. at Grotius quia & aliis in locis sic legitur, nihil opus esse ait mutatione: nam & alias legi posse *connectitur*.

20. *Totum spatium convisit & orbis.*) Grotius citat *convisit & orbis*, additque codices si habere sine sensu. Ergo scribe: *spatium convisit orbis*.

Æstivus medio distinguens corpore cursus.
1 *Hic totus medius circo disjungitur ipso:*
Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.
Hunc octo in partes devisum noscere circum
Si potes, invertes supero convertere orbe.
Quinque pari spatio partes tres esse relictas,
Tempore nocturnos quas vis inferna frequentes.
2 *Alter ab infernis Austri convertitur auris:*
Distribuens medium subterfecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum vivum fundentis Aquarii,
3 *Cæruleaque feram caudam Pistricis, & illum*
Fulgentem Leporem, inde pedes Canis, & simul amplam
Argolicam retinet 4 crebro cum lumine Navem:
Tergaque Centauri atque Nepæ portat acumen:
Inde Sagittari defixum possidet arcum.
Hunc à clarisonis auris Aquilonis ad Austrum,
5 *Condens postremum tangit rota fervida solum*
Exinde in superas 6 brumali tempore flexit
Se rursus sedes: huic orbi quinque tributo
Nocturna partes supera tres luce dicantur.
7 *Hasce inter mediam in partem retinere videtur*
Tantus quantus erit collucens Lætetus orbis,
In quo autumnali, atque iterum sol lumine verno
Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus committitur ingens:
Orion claro contingens corpore fertur.
Hydra tenet flexu Craterem, Corvus adhæret
Et pauca Chelis stellia, simul Anguitenentis
Sunt gemina, & summi Jovis Ales nuntius instat.
Propter equus capite & cervicum lumine tangit,
Hosce 9 æquo spatio devinctos sustinet axis,
Per medios summo cæli de vertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus,
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et simul à medio media de parte secatur,
Atque obliquus in his nitens cum lumine fertur:
Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas
Sollertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare cavè contortos possiet orbes,
Quare sunt in cælo 10 divino lumine flexi,
Terram cingentes, ornantes lumine mundum.
Culmine transverso retinentes sidera fulta.

11 *Quatuor hi motu cunctis volventur eodem,*
Sed tantum supera terras semper tenet illa
Curriculum, obliquè inflexus tribus orbibus unus.
Quanto est divisus Cancer spatio à Capricorno,
Ac subter terras spatium par esse necesse est:
Et quantos radios jacimus de lumine nostro,
12 *Quos luna convexum oculis contingimus orbem,*
Sex tanta poterunt sub eum succedere partes,
Bina pari spatio cælestia signa tenentes
Zodiacum hunc Graci vocitant, nostrique Latini
Orbem signiferum perhibebunt nomine vero:
Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.
Æstifer est pandens ferventia sidera Cancer.
Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis,
Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.
Exin projecta claro cum lumine Chelæ,
Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepæ:
Inde Sagittipotens dextra fluxum tenet arcum:
Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.
13 *Exin squammigeri serpentes ludere pisces:*
Quos comes est Aries obscuro lumine labens,
Inflexoque genu projecto corpore Taurus,
Et Gemini clarum jactantes lucibus ignem.
Hæc sol æterno convestit lumine lustrans,
Annua conficiens 14 vertentia tempora cursus.
Hic quantus terris 15 consectus pellitur orbis,
Tantundem ille patens supera mortalibus edit,
Sex omni semper cedunt labentia nocte,
16 *Tot cælum jussu fugientia signa revisunt.*
Hoc spatium tranans cæcis nox conficit umbris,
Quod supera terras prima de nocte relictum est
17 *Signifero ex orbe & signorum ordine sultum.*
Quod si solis aves certos cognoscere cursus,
Ortus signorum nocturno tempore vises:
Nam semper signum exoriens Titan trahit unum.
Sin autem officiens signis mons obstruet altus,
Aut adimens lucem cæca caligine nubes:
Certas ipse notas 18 *cæli de tegmine sumens,*
Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.
Qua simul exsistant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore nosces.
19 *Jam simul ut supera se toto lumine Cancer*

Extollit,

---

1. *Hic totus medio.*) Docti viri hæc multa ex stimaverunt. Grotio verò videtur nihil deesse si legatur hoc pacto, quod vero est simile:

Hic totus medius circo disjungitur: ipse
Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.

2. *Alter ab infernis.*) Sic edidit Aldus, alii omnes, *Alter ab infernis Cancro committitur auris.* unde Grotius conjecit duos versus in unum coalisse: itaque restituit ex conjectura:

Ille quidem à Borea Cancro committitur auris.
Alter ab infernis contrà committitur Austris

3 *Cæruleaque feram.*) Alii *fera.* Unde Cl. Grot. *Cæruleamque feram caudam Pistricis.*

4. *Clarè cum lumine Navem.*) Ita v. c. nam editum est *crebro.* Sed illud quoque *Argol cum* Grotio non placet: legi ergo: *Argoam retinet claro cum lumine Navem.*

5 *Cedens postremum.*) Turnebi emendatio est, quam secutus quoque est Grotius, alias *condens.*

6. *Brumali tempore flexu.*) Contra codices putat Grotius, *flexus.* Ut passim Sol dicitur τροπικὸς ἢ τροπαῖος apud Avienum.

7. *Hosce inter mediam partem.*) Vulgo, *Hasce.*

8. *Hydra tenet flexu; Craterem & cervus adhæret.*] Ante t quasi annos restituit hunc locum Turnebus. Conferatur in publicatis libris, *Craterem cervus adhæret.* Ita quoque versu sequenti emendavit, *Et pauca Chelis?* Vitumque Grotio quoque in mentem fuit. aliàs præpositio omissa est.

9. *Æquo spatio devinctos.*] Turnebus, *dejunctos*; quod non videtur displicere Grotio.

10. *Divino numine flexi.*] Beneficio Turneb. & hic locus restitutus est: intelligit ex more ac disciplinâ Stoicorum σχήσεσιν Cicero. alii temerè mutarunt, *lumine.*

11. *Quatuor hi motu cunctis volvuntur eodem.*] Aldina editio: *in motu.* Unde Grotius legi posse putat: *Quatuor in motus cunctis volvuntur eosdem.* Sed verum censet: *Quatuor hi motu.*

12. *Quos luna convexum.*] Turnebus: *Quæ luna convexum oculis.* Alii habent: *Quæ à luna convexum cæli tangimus orbem.* Possit, judice Grotio, transponi vocibus legi: *Quos luna cæli convexum tangimus orbis.* Sed verum censet,

Quos hunc convexum cæli contingimus orbem.

quod in textum quoque recipiendum est.

13 *Exin squammigeri serpentes ludere Pisces.*] Locum depravatum esse pronunciat Grotius, & quæ vulgata à bris medela, putat legendum:

Exin squammigeri sero serpentes sudere Pisces.

Sudere veteres scribebant pro *sidere.* Possit tamen *squammosi* retineri. Sed alterum est intolerabile. Hæc ille.

14. *Vertentia tempora cursus.*] Ita Aldina, alii *vertentia tempora cursu.* Legit Grotius: *vertentia tempora cursus,* Ἅπαντ' ἐκείνου ἄγουσ' Aratus. Possis etiam: *vertentis tempora cursu.*

15 *Consectus pellitur orbis.*] Hanc veram lectionem putat esse Grotius, aliàs *confectus.* versu deinde sequenti legit: *Tantundem ille patens supera mortalibus edit.* Alii; *Tantundem panditur.* Turnebus, *Tantundem patens?* pro apparens ut in actionem formula *si pateo*, vulgò *edit.* pro quo alii *extat.*

16. *Tot cælum jussu.*] Veteris codicis lectionem probat hanc Grotius. Turnebus putabat: *Tot cælum junxta.* Alii *jussus* vel *jussu.*

17 *Signifero orbis.*] Dictum Turnebo locum hunc restituit quem sic quoque concepit Aldus. Alii in editionibus *Signifer ex orbe signorum.*

18. *Cæli de tegmine sumens.*] Turneb vulgò *sumes.*

19. *Jam simul ut supera.*] Alii: *Nam simul ac primum supera se lumine Cancer.* Quia collectio non est antiqua, ejicit Grotius: *Nam simul ut supera se toto lumine Cancer.* Turnebus pro *supero* scribit *supera*: quod pro *supra* veteres dicebant.

In Clar

Extulit, extemplo cecidit delapsa Corona,
Et loca convisit cauda tenus infera Piscis.
Dimidiam retinens stellis distincta Coronam
Partem etiam supera, atque alia de parte repulsa est:
Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad umbras
Tractus sed supero contextus corpore cedit,
Atque humeros usque à genibus, 1 clarumque recondit
Anguitenens validis magnum à cervicibus Anguem.
Jam vero Arctophylax non æqua parte secatur,
Nam brevior clara coli de parte videtur,
Amplior infernas devulsus possidet umbras.
Quattuor hic obiens secum deducere signa
Signifero solet ex orbi tum serius ille
Quum supera sese satiavit luce, recedit,
Post mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obscura tenens convestit sidera tellus:
At parte ex alia claris cum lucibus errat
Orion humeris & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non cassum luminis ensem.
Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,
Omnia quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obscurata. 2 simul vis major Aquari
Pellitur, ac 3 flexo considens corpore Nixus
Jam supero fermè depulsus lumine cedit:
Sed lævum genus atque illustrem tinguit in altum
Plantam. tum contrà exoritur clarum caput Hydræ,
Et Lepus, & Procyon, qui sese fervidus infert
Ante Canem: inde Canis vestigia prima videntur.
Non pauca è cœlo depellens signa repente
Exoritur 4 candens illustria lumina Virgo.
Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda
Delphinus simul obtegitur depulsa Sagitta,
Atque Avis ad summam caudam primasque recedit
Pinnas. & magnus pariter delabitur Amnis,
Hic equus à capite & longa cervice latescit:
Longius exoritur jam claro corpore Serpens,
Craterague tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis ostendit jam posteriores,
Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim:
Insequitur labens 5 per cœli lumina Navis,
Et jamjam toto processit corpore Virgo:
Hæc medium ostendit radiato stipite malum.
At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,
Exsistit pariter larga cum luce Bootes,
Cujus in adversum est Arcturus corpore fixus,
Totaque jam supera fulgens prolabitur Argo:
Hydraque quòd late cœlo dispersa tenetur,
6 Nondum tota latet, non caudam contegit umbra.
Jam dextrum genus, & decoratam lumine suram
Erigit, 7 ille vagans vulgato nomine Nixus,
Quam nocte exstinctum, atque exortum vidimus unà,
Persæpe ut parvum tranans gemina verit orbem.
Hic genus & suram cum Cœlis erigit altè:
Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,
Dum Nepa & Arcitenens invisant lumina cœli,
Non se cum medium pandet Nepa, tollere tum
In cælum totum exortens conabitur arcus.
Hic tribus elatum cum signis corpore toto
Lucet; at exoritur media de parte Corona,
Caudaque Centauri extremo candore refulget.
Hic se jam totum cæcus Equus abdit in umbras,
Quem rutila fulgens pluma præter volat Ales.
Occidit Andromedæ clarum caput, & fera Pistrix
Labitur, horribiles epulas funesta requirens,
Hanc contra Cepheus non cessat tendere palmas,
Illa usque ad Spinam mergens se cærula condit.
At Cepheus caput atque humeros palmasque revelinas:
Quum verò vis est vehemens exorta Nepai,
8 Latè fusa volat. in terras labitur unda,
Orionque metu perculsus conditur unà,
Pace hujus liceat causam explicuisse timoris,
Virgo, tua: mihi quæso veni placata Diana.
Hæc fama est hominum, *hæc per terras fama vagatur,*
9 Ut quondam Orion manibus violasse Dianam
Dicitur, excelsis errans in collibus amens,
Quos tenet Ægæo desixa 10 in gurgite Echimeis,
11 Brachia quam viridi convestit tegmine vitis.
Ille feras vecors amenti corde necabat
Œnopionis avens 12 epulas cenare nitentes.
At verò pedibus subitò perculsa Diane
Insula discessit, dissectaque saxa revellens
Perculit, & cæcas lustravit luce lacunas,
E quibus ingens exstitit cum corpore præ se
Scorpius, infestus præportans flebile acumen.
Hic valido cupidè venantem perculit ictu,
Mortiferum in venas figens per vulnera virus:
Ille gravi morsens constravit corpore terram.
Quare cum magnis sese Nepa luctibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tum verò fugit Andromeda, & Neptunia Pistrix.
Tota latet, cedit converso corpore Cepheus,
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput, & superas potis est demergere partes:
Infera lumborum nunquam convestiet umbra,
Nam retinent 13 Artis lustrantes lumine suras.
Labitur illa simul gnatam lacrymosa requirens
Cassiopea, neque ex cælo depulsa decorè
Fertur: nam verso contingens vertice primùm
Terras 14 post humeros eversa sede refertur.
Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,
Cum quibus (ut perhibent) ausa est contendere forma.
Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ est
Altera, cum caudaque omnis jam panditur Hydra,
At caput & totum sese Centaurus opacis
Erpit e tenebris, linquens vestigia parva
Ante pedum contecta simul 15 cum lumine pandit.
Ipse feram dextra retinet, prolabitur inde
Anguitenens capite & manibus profert simul Anguis
Jam caput, & summum flexo de corpore lumen.
His ille exoritur converso corpore Nixus,

Aivum,

---

1. *Clarumque recondit.*) Conjectat Grotius: *camurumque.* Camurum veteribus Latinis, licet proprie de cornibus dicatur, est τὸ ἐπικαμπὲς, tortum, quod anguium est proprium.

2. *Simul vis magna Aquilæ,*) Ita hunc locum emendavit Turnebus, arripiente eundem Grotio. Vulgò inepte. *Vis major Aquarii.* Vide hîc Grotium & Turneb lib. VIII. cap. 17.

3 *Flexo considens corpore,*) Rectè omninò Turnebus, *considens.*

4. *Candens illustri lumine Virgo.* Monuerunt alii sic legendum: monuit & Grot. in publicatis] bris convisitur: *illustria lumina Virgo.*

5. *Per cæli lumina.*) Mihi placet Turnebianum *limina*, sicut versu proximo. *Et cum jam tres.*

6. *Nondum tota patet: nam caudam contegit umbra.*) Sic legebat Turnebus non adverlante Grotio. Editum alias erat: *Nondum tota latet: non caudam.*

7. *Ille vagans*) Male alii, judice Grotio, *vagans*, sicut & versu 409. *Non secum.* cùm sic legendum: *Nam secum.*

8. *Latè fusa volat.*) Legit Grotius: *Latè fusa volans in terras labitur unda.*

9. *Ut quondam Orion.*) Grotius, *Vi quondam.*

10. *In gurgite Chios*) Hanc lectionem sanam pronunt at ac præstat Grotius. conjectat idem tamen *Echinas*, etsi non satisfaciat. Vulgo, *Echineis.* Ald *Echinus.*

11. *Brachia quæ viridi.*) Ita emendavit Grotius. Aldina editio: *Brachia quam viridi* alii subst tuerunt: *Brachia cui viridi* Turnebus emendarat: *Bacchus quam viridi.* vel: *Bacchi ea quam viridi.*

12. *Epulas cenare.*) Male alii, *canare.*

13. *Artis.*) Aldina *Artus*, unde Grotius rectè: *artus.* Et ita semper scribi in Cæsaris Germanici libro, antiquiss mâ manu exarato, testatur.

14. *Post humeros eversa.*) Rectè sic Turnebus, quod laudat quoque Grotius. Alias *humeros.*

15. *Cum lumine pandit.*) Alii *cum lumina.* Legit Grotius: *simul tum lumina pandit.*

Alvum, crura, humeros, simul & præcordia lustrans,
Et dextra radios lato cum lumine jactans.
Inde Sagittipotens superas convisere luces
1 Institit & mersit Nixi caput, & simul effert
Se clara Fides, & promit corpore Cepheus,
Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obit & Lepus abditus umbra,
Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu.
Inde obians Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigam, instantemque Capram, parvos simul Hædos,
Et magnam antiquo depellit nomine Navem.
Obruitur Procyon, 2 emerguntque Alite lapsum,
Et terris volucris exstitit clara Sagitta.
Cras, dextrumque pedem linquens obit infera Perseus
In loca, tum cedens a puppi linquitur Argo.

PRIS. lib. 8] *Sub pedibus profert finita Bootis.*

PRIS. lib 6] *Tertia sub caudam ad genus ipsum lumina pandit.*

PRIS. lib. 10.] *Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas.*
Interimet, stinguens præclara insignia cæli.

PROGNOSTICA.

PRIS. lib. 10] *Ut cùm luna means Hyperionis officit orbi.*
Stinguuntur radii cæca caligine tecti.

PRIS. lib. 16] *Aër autem tenus quæ candent lumine Phatnæ.*

CIC. 1. DIVIN] *Atque etiam ventos præmonstrat sæpe futures*
Instatum mare, cùm subito penitusque tumescit,
Saxaque cana salu niveo spumata liquore,
Tristificas certant Neptuno reddere voces:
Aut densus stridor cùm celso è vertice montis
Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.
Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat horribiles clamans instare procellas,
Haud modicos tremulo sundens è gutture cantus.

Vos quoque signa videtis aquæ dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratu inanem fundere voces,
Absurdoque sono fontem & stagna cietis.
Quis est qui ranunculos hoc videre suspicari possit?
Sæpe etiam pertristè canit de pectore carmen,
Et matutinus acredula vocibus instat,
Vocibus instat, & assiduas jacit ore querelas,
Cùm primum gelidos rores aurora remittit.
Fuscaque nonnumquam cursans per littora cornix,
Demersit caput & fluctum cervice recepit.
Mollipedesque boves spectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxere ex aëre succum,
Jam verò semper veridi semperque gravata,
Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi.

PRIS. lib. 6] *Caprigeni pecoris custos de gurgite vasto.*

CÆTERA DESIDERANTUR.

M. TULLII CICERONIS ALCYONES.

NON.] *Alcyonem gemuit clari delapsus ab astris*
Prævius aurora solis noctisque satelles.

M. T. CICERONIS LIMON.

CIC.] *Tu quoque qui solus lecto sermone, Terenti,*
Conversum, expressamque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatu vocibus esseri,
Quidquid eome loquens, atque omnia dulcia linquens.

M. I. CICERONIS MARIUS.

CIC.] *Nuntia sulva Jovis, miranda visa figura,*

CIC] *Hic Jovis altisoni subito pinnata satelles,*
Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
Ipsa feris subigit transfigens unguibus anguem
Semianimum, & varia graviter cervice micantem,
Quem se intorquentem lanians, rostroque cruentans,
Jam fatuata animum, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in undas,
Seque obitu à solis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pinnis, lapsuque volantem
Conspexit Marius divini numinis augur,
Fatidicaque signa sua laudis, redituque notavit:
Partibus intonuit cæli pater ipse sinistris.
Sic aquila clarum firmavit Jupiter omen.

M. T. CICERONIS
DE SUO CONSULATU,
LIBER II.

CIC. 1. Divin.] *Principiò atherio flammatus Jupiter igne*
Versatur, & totum collustrat lumine mundum,
Menteque divina cælum, terrasque petivit:
Qua penitus sensus hominum, vitasque retentat,
Æheris æterna septa atque inclusa cavernis.
Et si stellarum motus cursusque vagantes
Nosse velis, qua sint signorum in sede locatæ,
Qua verbo, & falsis Græjorum vocibus errant,
Re vera certo lapsu spatioque feruntur:
Omnia jam cernes divina mente notata.
Nam primum astrorum volucres te Consule motus,
Concursusque graves stellarum ardore micantes,
Tu quoque cum tumulos Albano in monte nivales
Lustrasti, & lato maculasti lacte Latinas,
Vidisti & claro tremulos ardore cometas,
Multaque miscere nocturna strage putasti,
Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,
Cùm claram speciem concreto lumine luna
Abdidit, & subitò stellanti nocte peremta est.

Quid verò Phœbi fax tristis nuntia belli,
Quæ magnum ad culmen flammato ardore volabat,
Præcipites cæli partes, obtusque petisset:
Aut cùm terribili percussus fulmine cæsis
Luce serenanti vitas lurstina liquit:
Aut cùm se gravido tremefecit corpore tellus.
Jam verò varia nocturno tempore visæ
Terribiles formæ bellum, mortusque monebant:
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant tristeis ministantia casus.
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto,
Hæc fore perpetuis signis, clarisque frequentans
Ipse Deûm genitor cælo, terrisque canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & consule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonas stellanti nixus Olympo.
Ipse suos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit sedibus igneis,
Tum species ex ære vetus generosaque Natta
Comidit, elapsaque vetusto numine leges:
Et divûm simulacra peremit fulminis ardor.
Hic silvestris erat Romani nominis altrix
Martia, quæ parvos Mavortis semine natos
Uberibus gravidis vitali rore rigabat
Qua tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.
Tum quis non artis scripta ac monumenta volutans,
Voces tristificas chartis promebat Etruscis?
Omnes civili generosam stirpe profectam
Vitare ingentem cladem pestemque monebant:
Vel legum exitium constanti voce ferebant,
Templa deûmque adeo flammis, urbeisque jubebant
Eripere, & stragem horribilem, cademque vereri:

1. *Institit, emergit.*] Hanc veram lectionem prædicat esse Grotius. Turnebus tamen *instas & emergis*. Alias parvo discrimine, *Institis & pergis*.

2. *Emerguntque alite lapsum.*] Turnebus rectissimè: *Emergunt alite lapsa & teritis volucre.* Vitiosissimè editum fuerat: *Emergunt alisee nea.*

Atque hæc fixa gravi fato, aut fundata teneri,
Ni post excisum ac columen formata decorè
Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, sanctumque senatus
Cernere conatus posset, si solu ad ortum
Conversa inde patrum sedes, populique videret.
Hæc tardata diu species, multumque morata,
Consule te tandem celsa est in sede locata:
Atque una fixi ac signati temporis hora
Jupiter excelsa clarabat sceptra columna:
Ac clades patriæ flamma ferroque parata
Vocibus Allobrogum patribusque populoque patebat.
Ritè igitur veteres, quorum monumenta tenetis,
Quos populos, urbesque modo ac virtute regebant:
Ritè etiam vestri, quorum pietasque fidesque
Præstitit, ac longè visit sapientia cunctos,
Præcipuè ingenti coluerunt numine divos,
Hæc adeo penitus cura videre sagaci,
Otia qui studiis læti tenuere decoris,
Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Fuderunt claras facundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,
Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxifiras curas requiete relaxas,
Quòd patriæ voces studiis nobisque sacrasti.

NON.] *Atque animo pendens nostri eventa timebat,*

M. T. CICERONIS DE SUO CONSULATU, LIBER III.

CIC. ATT.] *Interea cursu quo prima à parte juventæ,*
Quoque adeo consul virtute, animoque petisti,
Hos retine, atque auge famam, laudemque bonorum.

M. T. CICERONIS DE SUIS TEMPORIBUS.

QUINT.] *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.*
QUINT.] *O fortunatam natam me Consule Romam.*

M. TULLII CICERONIS ELEGIA TAMELASTIS.

SERVIUS in Æneid.] *Jam mare Tyrrhenum longè penitusque palumbes Reliquit.*

AUG. l. 5. c. 8. Civit.] *Tales sunt hominum mentes, qualis pater ipse*
Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.

M. TULLII CICERONIS JOCULARIS LIBELLUS.

QUINT.] *Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda,*
Ni tamen excideris, quà cava funda patet.

M. TULLII CICERONIS FRAGMENTA LIBRORUM INCERTORUM.

LACT. *lib.* 3. *cap.* 16.) Recteque Tullius civileis viros, qui remp. gubernant, qui urbeis aut novas constituant, aut constitutas æquitate tueantur, qui salutem & libertatem civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel judiciis gravibus conservent, philosophiæ doctoribus præfert.

D. AUG. *lib.* 4. *contra Pelagium.*) Eorum quippe opinioni convenienter ait quodam loco Tullius, se non putare idem esse aretis, & P. Africani bonum.

D. AUG. *Vita beata*) An verò, quod ait Tullius, multorum in terris prædiorum dominos divites appellamus, omnium virtutum possessores pauperes nominabimus?

D. AUG. *epist.* 1.) * nullum umquam verbum, quod revocare vellet, emisit.

QUINT. *l.* 11. *c* 1.) * non se id egisse, ut ita diceret, quo modo se quilibet posse confideret, sed quo modo nemo.

HIER. *super obitu Paullinæ.*) Cæsar cùm quosdam ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit.

LACT. *lib* 5 *cap.* 11.) Etenim si nemo est, qui non mori malit, quàm converti in aliquam figuram bestiæ, quamvis mentem hominis habiturus, quanto est miserius, in hominis figura animo esse efferato? mihi quidem tanto videtur, quanto est præstabilior animus corpore,

LACT. *l.* 7. *c* 11.) Nihil esse, quod sit manibus humanis laboratum, quod non aliquando ad interitum redigatur, vel injuria hominum, vel ipsa confectrice omnium vetustate.

QUINT *l.* 3. *c.* 6.) Hoc miror enim, querorque, hominem ita pessundare verbis alterum velle, ut etiam navem perforet, in qua ipse navigat.

PLIN. *l.* 3. *c.* 2.) Fœminas omneis visu nocere, quæ duplicem pupillam habent.

PLIN. *lib.* 7. *cap.* 5. & *lib.* 13. *cap.* 3.) Meliora unguenta sunt quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt.

IDEM *l.* 17. *c.* 21.) In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum.

IBIDEM.) Fuisse qui prævideret CXXXV. M. passuum.

SENEC 1. *Tranquil*) Gladiatores invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt; favemus, si contemtum ejus præ se ferunt.

IDEM *in epist.*) Si mihi vitæ spatium duplicetur, vel iis tantummodo, poëtis percurrendis, qui λυρικοὶ à Græcis vocantur, non esse sufficeturum.

MARCEL. *l.* 15. Et quamquam optatissimum est, perpetuò fortunam quàm florentissimam permanere; ita tamen æquabilitas vitæ non tantum habet sensum, quantum cum ex adversis & perditis rebus ad meliorem statum fortuna revocatur.

PLIN.) In libris de rep. Platonis me comitem profiteor; in consolatione filiæ, Crantorem sequor, item Panætium de officiis.

D. AUGUST.) * Omnium pectora sic attingit ut cogat in gemitum.

O miserum cui peccare licebat.

D. AUG.) Nullæ sunt occultiores insidiæ, quàm quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine Philosophiam dii paucis quibusdam veram dederunt.

NON.) * arcera.

NON.) Existimavi honestissimè molestias posse deponi, si me ad philosophiam retulissem.

FORTUN.) * forem.

SERVIUS.) Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur.

IDEM 3. *Georg.*) De accusatore lege quinta dicta.

IDEM 6. *Æneid.*) Est autem causa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est.

D. AUG.) Hippocrates nobilissimus medicus scriptum reliquit, quosdam fratres, cùm simul ægrotare cœpissent, & eorum morbus eodem tempore ingravesceret, & eodem levaretur, geminos esse suspicatum.

MARCEL.)

MARCEL.] * cùm parcere, vel lædere potuissem, ignoscendi quærebam causas, non puniendi occasiones, quod judicis lenti & considerati est proprium.

MARCEL *lib.* 26.) Infelices esse, qui omnia sibi licere existimarent.

IDEM. *lib.* 31.) Erythræo oppido superpositum montem Mimanta.

D. AUG.) * de plebeia fæce sellulariorum.

DIOMED.) Qui fuit locus religiosissimus, is erit desertissimus, & custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.

LACT.) Lex Dei præclara & divina semper, quæ recta & honesta jubet, vetat prava & turpia: cui parentem sanctissimæ ac certissimæ Legi, justè ac legitimè necesse est vivere.

LACT.) Atque adeò in plerisque civitatibus intelligi potest acuendæ virtutis gratia aut quo libentius reip. causa periculum adiret optimus quisq; virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.

FESTUS.) * ructaretur.

IDEM.) Tesqua.

QUINT.) Dic mihi quæso Xenophontis uxor si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrumne illius, an tuum malis? illius, inquit. Quid? si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, utrumne, an illius malis? illius verò, respondit. Agesis inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrumne tuum virum malis, an illius? Hic mulier erubuit, & meritò. male enim responderat se malle alienum aurum, quàm suum, nam est id improbum. At si respondisset, se malle aurum suum tale esse, quale illud esset: potuisset pudice respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset.

Ex Ausonio de Monosyllabis.

Seps.

Ex Cæsio.) Plure venit.

COLUM. *lib.* 3. *cap.* 8.) Romanum fuisse civem Nævium Pollionem, pede longiorem, quàm quemquam longissimum.

Donatus in vita Terentii.

COMOEDIA.) Est imitatio vitæ, speculum consuetudinis, imago veritatis.

In Andr.

Non solùm videam, sed etiam audiam, pleneque sentiat.

GELL. *lib.* 10. *cap.* 18.) Mausolus rex terræ Cariæ.

ISID. *lib.* 19 *cap.* 1.) *Tunc se fluctigero tradit, mandatque parenti.*

LACT. *lib.* 7. *cap.* 8.) Quoniam utraque earum sententiarum doctissimos habuit auctores, nec quid certi sit, divinari potest.

PLIN. *l.* 7. *c.* 43. P. Ventidium mulionem castrensem sufflarraneum fuisse.

IDEM *l.* 29 *c.* 4.) * formicas solivagas.

IBID.) Mustela catulos suos quotidie transfert, mutatque sedem.

IDEM *l.* 30. *c.* 5.) Animalia byturos vocari, qui vitcis in Campania erodant.

IDEM *l.* 31. *c.* 2.) Cicero in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus ungulas jumentorum indurari.

IDEM *lib.* 31 *cap.* 4.) Quædam terræ imbribus sicciores fiunt, veluti in Narniensi agro, quod admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate lutum fieri prodens, imbre pulverem.

SOLIN. *cap.* 2.) Romam conditam olympiadis sextæ anno tertio.

CONTENTA
QVARTI TOMI.

Academicarum quæstionum ad Varronem Liber I. Pag. 1020

Academicarum quæstionum Liber IV. *qui inscribitur* Lucullus. 1026

De finibus bonorum & malorum Libri V. *quorum*
I. 1048
II. 1058
III. 1074
IV. 1083
V. 1093

Tusculanarum quæstionum Libri V. *quorum*
I. 1105
II. 1120
III. 1129
IV. 1140
V. 1151

De natura Deorum Libri III. *quorum*
I. 1165
II. 1177
III. 1193

De Divinatione Libri II. *quorum*
I. 1204
II. 1219

De fato Liber I. 1234

De legibus libri III. *quorum*
I. 1239
II. 1247
III. 1258

De Officiis libri III. *quorum*
I. 1264
II. 1285
III. 1295

Cato Major, seu de senectute, liber singularis. 1308

Lælius, seu de amicitia, liber singularis. 1319

Paradoxa Stoicorum sex. 1331

De petitione Consulatus. 1337

Consolatio M. T. Ciceronis, ut quibusdam placet, numquam antehac operibus ejus inserta. 1342

Fragmenta Orationum, Epistolarum, & librorum Philosophicorum, quæ exstant, à Dionysio Lambino *aucta & emendata.* 1359

Somnium Scipionis. 1371

M. Tul-

INDEX
RERUM, VERBORUM
ET PHRASIUM
MAXIME MEMORABILIUM,

QVAE

In Operibus M. TULLII CICERONIS *occurrunt.*

Litera, *a*, primam columnam, *b*, secundam denotat.

A.

A, præpoſit. in compoſ. ſæpe mutatur. 176. b
Abalienationis definitio. 185. b
Abdera: Hic Abdera non tacente me. prov. 853. b
Abſoluta Juridicialis conſtitutio quid ſit? 5. a 41. a
Abſyrtus Medeæ frater, idem qui Ægialus. 1198 a
Abuſio, figura exornationis verbor. 31. a
Graii καταχρηστικῶς. 171. b
Academiæ mos patrem adverſari omnibus in diſputando. 79. a
Academia recentioris autor Arceſilas. 126 a 1022. a 1023. a 1026. b
Academia vetus. 1037. b 1022. a honeſtè vivere cum naturâ ſtatuit finem bonorum. 1046. a
Academici negant quidquam ſciri. 76. b à Arebus incertis aſſenſionem cohibuerunt. 1165 a
eadevsicorum veterum ſententia de ſummo bono. 1063. b
Academicorum & Peripateticorum ratio in dicendo qualis? 147. a
Academicorum Philoſophorum nomen unum, ſententiæ duæ. 126. a
Academicorum parens Xenocrates. 125. b
Accenſi 300. a
T. Accius Tiſaurenſis, orator. 158. b
Accuſatoris officium. 31. b 235. b loci in conſtitutione conjecturali, ex impulſione. 56 a ex ratiocinatione. ib. ex attributis. 57. a in definitiva cauſa conſtitutione. 59. b
Accuſatores multos eſſe in civitate utile eſt. 218. b eorum comparatio cum anſeribus & canibus Capitolinis. ibid.
Acheron, fl. infernalis. 1106. b 1197. b
Achilles Hectorem ad currum religatum trahit. 1118 a ab Aſtypalenſibus religioſè cultus. 1197. b
Acilius Gracus ſcriptor Hiſtoriæ Rom. 1307. a
Acroaſis. 969 b
Acredula cantus matutinus tempeſtatem præſagit. 205. b
Acriculus. 1134 b
Acta agere, proverb. 1329 a
Actio, Oratoris lumen eſt. 200. a 191. b in dicendo una dominatur. 136. b 136. a, b eſt quaſi corporis quædam eloquentia. 168. b
Actionum humanarum genera plura. 1100. b
Actuariolum, parvi navigii genus 974 b 976. a
C. Aculeo, eq. Rom. juris peritiſſ. 86 b
Acuſilas. 97. b
Acutulus. 1195. a
Adhamare. 1377 b
Adjunctio, figura exornationis verborum. 29. b
Admirabile cauſa genus. 42. a
Admirabile quidquid eſt, delectat. 191. a
Adoleſcentem maximè commendat ſermonis modeſtia & gravitas. 1290. b
Adoleſcentes magno ingenio potius à gloria refrenandi quam incitandi, 546 b eorum officia. 290 a. b
Adoleſcentia eſt flos ætatis. 186. a
Adverſaria & Codex quid differant. 228. a
Adverſarius quomodo ab Oratore in odium & invidiam rapiendus? 3. a in contemtionem adducendus. ibid.
Æe, Sole & Perſeide nata, Dearum numero habita. 1198. a
Æde Honoris. 1256. a Opis. 607 b 613. b
Æeta querela. 1132. b
Ægritudo eſt opinio magni mali præſentis, 1132. b 1138. a 1142. a 1143. b non conſiſtit in natura, ſed in opinione. 1138 b an in ſapientem cadat? 1131. a 1140. a
Ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. 1132. a 1143. b
Ægrotantium comparatio cum avaris & libidinoſis. 915. b
Ægroto dum anima eſt, ſpes eſt. 904 a
Ægyptii aſtrologi. 1214 b divinandi artem longinquitate temporum conſecuti ſunt. 1204. a cantes, feles, lupos, &c. in Deorum numerum redegerunt, 1317. b 1358. a beluas propter beneficia conſecrarunt. 1174. b 1197. a mortuos condunt & eos domi ſervant, 1118 b quamvis potius carnificinam ſubierint, quam ibim, aſpidem, ſelem, canem, aut crocodilum violent. 1159. b 1160. a
L. Ælius, diſertus. 153. a
Sex. Ælius Orator. 144 a 130. b
Q. Ælius Tubero, orator. 147. a
M. Æmilius Lepidus Porcina, ſummus orator. 145. b
M. Æmilius Porcina, eloquens. 76. a
Æmilii Scauri acutum dictum in P. Rutilium. 114. a, b
Æmulatio duplex; alia virtutis, alia vitii. 1142 b
Ænea ſomnium. 1209. a
Æqualia eſſe peccata & rectè facta. Paradox. Tull. 111. 1333. b
Æqui libritas. 1175. b
Æquimelium locus Romæ, ubi domus Melii ſolo æquata fuit. 489. b 1253. a
Æquitatis vis duplex. 198. b
Aër natura maximè frigidus, minimè eſt expers caloris, 1179. b nomen Græcum, ſed perceptum jam uſu, tritum eſt pro Latino, 1185, locus, ibid. & 1186.
Aëtion, pictor præſtantiſſ. 143. b
Æruscæ à veteribus nominati labores non fugiendi, 1073. b 1142. b
Æſchines Gracus Orator, 76. b 100. b 101. a ſonorus, 123. a 141. a ejus oratio in Cteſiphontem contra Demoſthenem 137. a hujus judicium de actione Oratoria. ibid. in Demoſthenem invehitur minus diu mortem ſibi lugentem. 1137 b quid in oratione Demoſthenis pro Cteſiphonta reprehendat. 166. b Demoſthenem belluam appellat. ibid.
Æſchines Mileſius, Orator, Ciceronis æqualis, 163. a
Æſchylus Gnidius, 162. a 163. a
Æſchylus poëta, & Pythagoreus, 1123. a Promethei ad Caucaſum religati dolores venuſtè deſcribit. 1123 b

Æsculapii tres eorumque genus. 1199. a
Æstimabile quid sit? 1076. b
Æstus maritimi accedentes & recedentes. 1189. b
Ætas consularis apud Rom. 627. a
Ætatula. 1100. a
Æternum quod semper movetur. 1111. b
Æther ignis innumerabiles flammas siderum. 1185. b 1186. a
Ætnæorum ignium eruptio quantis tenebris finitimas regiones obscuraverit. 1186 a
Affectio personarum attributum. 45. b
Affectio, quid? 72. a
Afflictatio est ægritudo cum vexatione corporis. 1142. b
T. Afranius, poëta. 150. b
P. Africanus qualis orator. 105. a
Agamemnon à Clymnestra occisus. 4. a *depingitur ab Homero & Accio capillos evellens.* 1138. a *filiam Iphigeniam immolavit.* 1305 a
Agathocles Historicus de somnio Hamilcaris Syracusis canaturi. 1210. a
Agesilaus Rex Spartiates, neque fictam neque pictam imaginem suam passus est esse 707. b *Xenophontis discipulus.* 131. a
Agis Lacedæmoniorum rex ob injurias privatorum possessionibus illatas in carcere. 1294. a
Aglaophon, pictor præstantissimus: 123. a
Agonidii Libybetanæ, Veneris libertæ, historia. 237. b
Agricultio. 1315. b
Agricultura præstantia. 1283. a. *laudes.* 1314. b 1315. a, b.
Agrigentinorum duo genera. 274. a
Agripeta. 972. b 973. a
Ajax se ipsum occidit, 4. b *ejus pugnacum Hectore.* 1146 a
Ajus Loquitius, Deus, ejusque ara. 1226. a
Alabandius Alabandensium deus. 1197. a
Albani lacus inundatio bellum cum Vejentibus portendit. 1215. b 1226. a
A. Albini prætoris jocus ad Carneadem philosophum. 1046. b
A. Albinus Orator. 144. a *cum L. Lucullo Cos. fuit.* ibid. *disertus.* 148. a
Sp. Albinus, Orator. 145. b
T. Albutius Orator 148. a *animo aquissimo Athenis exul philosophatus est.* 1163. a
Alcæus de amore juvenum scripsit. 1149. a
Alcibiades, Græcus Orator 100. b 131. a 140. b *navigans in Siciliam Eupolin cur in mare dejecerit.* 870. a *somniavit paullo ante interitum se amicæ amictu esse amictum.* 1233. b
Alcidamus rhetor antiquus, scripsit laudationem mortui. 1119. b
Alcmæo Crotoniates Soli, Lunæ, reliquisque sideribus divinitatem attribuit. 1168. a
Alexander Magnus rerum suarum scriptores multos secum habuit, 468. b *Achillem felicem prædicavit, quod Homerum virtutis suæ præconem habuerit.* ib. XXXIII. *anno moritur* 627. a *cur ab Apelle pingi & à Lysippo potissimum fingi voluerit.* 707 b *Clytum suum familiarem per iram interemit* 1150 a *Babylone mortuus, cum paucis diebus ante Calanus Indus moriturus id ei denuntiasset.* 1210. a *quo tempore natus.* ibid. *ejus somnium de radicula in dente, vulneratu per tela venenata* 1212. b
Alexander Pheræus Thessaliæ tyrannus à Thebe uxore propter pellicatus suspicionem occisus. 69. a 1288. a
Alexandria, cunctaque Ægyptus, morte Regis Alexandri, populi Rom. facta, 401. a
Alexandrinum bellum. 805. b
Allegoria, figura translationis. 171. b
Allium, comparat. allius, ab alleo. 850 a 997. a
Alveolus: Alveolum poscere. 1100. a
Alvus in homine situs & usus. 1190. a
C. Amafinius primus libros in Philosophia Latine edidit. 1141. a
Amanus mons Syriam à Cilicia imo aquarum divortio dividit. 802. a 863. b
Amara propriè quid? 1068. b 1331. a
Amator & amans differunt. 1143. b
Ambigui controversia in constitutione causæ legitimâ. 4b 9. b
Ambiguorum genera plurima. 102. a
Amici quales eligendi. 1326. b
Amicitiæ. 688. a 728. a
Amicitia, quid? 71. a *cur expetenda.* ib. 1245. b 1322. a
in Amicitia assentatio vitanda. 1330. a, b
Amicitiæ comparatio cum certamine currendi. 34. a
Amicitia diffluenda magis quàm discindenda. 1328. a
Amicitiæ nomen ab amando ductum. 1322. b
Amicitia omnibus rebus humanis anteponenda. 1321. b *non potest esse nisi inter bonos.* ibid. *quantum præstet propinquitati.* ibid. *ejus vis* ibid. *lex, ut idem amici semper velint* 504. a *lex prima, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati:* 1324. b 1325 a *fines & termini.* 1326. a, b *usus multiplex & varius.* 1329. b
Amicitiam quæ præcipuè dirimant. 1324. a
Amicitiâ quamdiu digni. 1328 b
Amicorum omnia communia, Græcor. proverb. 1270 b
Amicus certus in re incerta cernitur. 1327 a
Amicus, optima & pulcherrima vitæ supellex. 1326. a
Amicus verus. 1322. a *ejus officium.* ibid. b
Amor in amicitiâ quatenus progredi debeat. 1324. a
Amoris Veneris, sive libidinosi descriptio Cæciliana 1149. a *contra hunc remedia.* ibid. b
Amphiaraus. 718. a 1198. a *augur* 1214. a *ab ejus solo in quo humatus est, oracula petebant Græci.* ibid. b *Jovi atque Apollini carissimus semum non attigit.* 1346. b
Amphiboliarum tractatio ad Dialecticos pertinet. 9. b
Amphilochus, Argivorum rex & augur. 1214 a
Amplius de aliquem. 21. b
Amplificatio conclusionis. 14. b *orationis.* 191. b *verborum.* 193 a *rerum.* ibid.
Amplificatio quid sit? 19. b *dividitur in cohortationem, & conquestionem.* 19 b
Amplitudo, quid? 71. a
Ampsancti terra in Hirpinis mortifera. 1213. b
Anacharsis Scythes pecuniam pro nihilo duxit. 1161. a *ejus ejus epistola ad Hannonem.* ibid.
Anacreontis tota poësis amatoria est. 1149. a
Anapæstus Aristophaneus. 179. a
Anapæstus pes. 134. b
Anaticula. 1098. b
Anatocia & Anatocismus. 866 a, b
Anaxarchus Democritus cum Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est. 1127. a
Anaxagoras Clazomenius. 131. a
Anaxagoras physicus Periclis præceptor. 141. b *ejus Lampsaci morientis prædarum responsum de via ad inferos.* 1118. a *nivem nigram esse dicebat.* 1037 b 1041. b *materiam omnium rerum dixit esse infinitam* 1044. a 1167 b *ejus nuntiata morte filii, dictum: Sciebam me genuisse mortalem.* 1133. a 1348. a
Anaximander infinitatem naturæ dixit esse è qua gignerentur omnia 1044. a *Lacedæmonios terræmotum denuntiat* 12. 6 b *statuit nati vos esse deos eosque innumerabiles esse mundos.* 1167. b
Anaximenes Anaximandri auditor 1044 a *aëra deum statuit, eumque gigni, effingique tamensum & infinitum.* ibid. & 1. 67. b
Anceps causa genus. 42 a
Ancillari alicui. 662. a
Andabatam defraudare, proverb. 725. a
Androgyni ortus, fatale monstrum. 1215. a
Andromeda, sidus cœleste. 1187. b
Angor, est ægritudo premens. 1142. b
Anguicula. 1098 b
Anguitenens, sive Ophiuchus, ejusque descriptio Aratea. 1187 a
Anima neque nata est & æterna est. 1112. a
Animam agere. 1108 a *efflare.* ibid.
Animal omne, simul ut ortum est, & seipsum & omnes suas partes diligit, duas inprimis animum & corpus. 1063. a
Animal mortale. 1196 a

Inter Animal & inanimum quid interfit? 1032. a

Animi motus quales esse debeant in Oratore. 137. a

Animi à labore se recreantis comparatio cum velucribus modò insidentibus, modo volatu se reficientibus. 95. b

Animi varios motus concipientis comparatio cum sono nervorum in fidibus. 152 b

ANIMI ingenui est, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere. 680. b

Animus bona 1085. a natura & vi. 1112. a virtutes. 1097 b munus, ratione bene uti. 1131. a divisio in duas partes, alteram rationis participem, alteram expertem. 1126. a 1141. b sanitas. 1144. a pulchritudo. ibid. morbi qui? 1056. a

Animi bene constituti proprium est, lætari bonis rebus, & dolere contrariis 1325. a

Animi à seipso dissidentis comparatio cum civitate in seditione civium. 1056. a

Animi voluptas major quam corporis. 1072. a

Animorum nulla in terris origo. 1113. a

Animula quiddam restillare. 901. a

Animus erat in cursu. 967. b

Animi cum agro comparatio. 1121. b

Animus humanus decerptus ex mente divinâ. 1155. a nulla, nisi nova aut admirabili re commoveatur. 21. b differt ab anima. 1196. a nonnullis cor. 1108. a ab anima dictus. ibid. ex inflammata anima constat 1110. b nihil eo velocius. ibid. divinus 1112. b 1113. a Euripidi deus. ibid.

Animus ager. 1129. b 1130. a iratus. 1131. b

Animus deus, non arca hominis appellari solet. 1336. a

Annales maximi. 98 b

Anniceri philosophi 1307. a

T. Annius Luscus disertus. 144. a

T. Annius Vellina, orator. 151. a

Annominatio figura exornationis verborum. 27. b

Annus magnus Mathematicus, 1182. a vertens. 1371 a

Anquirere. 1146. a

Anseres & canes Romani publico sumtu in Capitolio alebant. 218 b

Antecedentium locus argumens. 187. a

Antelucana cena. 421 b

Anteros ex Marte & Venere natus, qui & Cupido tertius dicitur, 1198. b

Antegnida tibicinis dictum ad discipulum, Mihi cane & Musis, 151 b

Antimachi poeta derelicti ab omnibus auditoribus, excepto Platone, dictum: Plato unus est mihi instar omnium millium, 152. a

Antipater Sidonius, 97 b ejus mira facilitas in hexametris versibus, 135 b princeps dialecticorum. 1047. a

Antipatri Cyrenaici responsum ad multa roganti, 1163. b

Antipodes, 1044. b

Antipho Rhamusius, 142. a

Antiquitas, quæ sint, eorumque usus & exempla, 177. b

Antiochus rex à L. Scipione devictus 249. b à Romanis intra Taurum montem regnare jussus, 522. b 599. a

Antiochus philosophus, 162. a 1028. b 1029 b 1094 a Philosophus beatam sed non beatissimam vitam in virtute positam esse dixit, 1046 b

Antiqui contrahebant sine vocalibus brevitatis causa, 176 a nusquam, nisi in vocali, adstrictione usebantur. 176 b

Antiquitate non omnia concedenda 23. a Antiquitatis in exemplu, in oratibus semelus auctoritatem habet. 177. b proximè accedit ad deos. 1251. b

Antomastor. 1359. b

M. Antonii & L. Crassi, Oratorum laus. 121 a 122. a 123. b 148. b dicendi genus quale, ibid.

M. Antonius Orat. Disertos, se vidisse multos ait, eloquentiam neminem. 166. a

M. Antonius nullam orationem, quam habuit, unquam scripsit, & cur? 386. b sustulit Dictaturam. 600. a ejus caput in Rostris positum. 122. a

Antisthenes proseminator Cynicorum & Stoicorum philosoph. 125. b ejus liber Physicus inscriptus. 1168. b opimo de dits. ibid.

P. Antistius, orator. 151. b rabula probabilis. 154 b

Anxietas differt ab angore. 1143 b

Apelles pictor præstantiss. 123. a 143 b in eo peccare pictores dicebat, quod non sentirent quid esset satis. 170. a Veneris caput, & summa pectoris politissima arte perfecit & reliqua omnia imperfecta reliquit. 676. a

Aphractus, ἄφρακτος, genus navigii Rhodii. 875 a

Apis sanctus Ægyptiorum deus 1172 b

Apiser, 698. a 896. b

Appetitio animi, Græcè ὁρμὴ. 1077. a

Appetitus obtemperet rationi. 1282 a

Appius ἐκφορωτία. 1109. b

Appius Claudius cæcus senatum jamjam inclinatum à Pyrrhi pace revocavit. 142. b orator qualis? 145. b eloquens, 158. a ejus carmen a Panætio laudatum 1141. a cæcus nulli nec privato nec publico muneri defuit. 1163. b ejus vegeta senectus. 1313. a

Appius major festivè Lucilium in Senatu defendit. 114. b

Approbatio in causa conjecturali, 8. b hujus loci duplices proprii & communes. ibid.

Apoxyrtum. 996. a

Apollines, quatuor, & singulorum genus. 1199. a

Apollinis ædes 991. a nomen est Græcum, quem Solem esse dicunt. 1183. b

Apollinis Delphici oraculo, 1230. b 1231. a præceptum: Nosce te ipsum. 1111. b imberbis 1173 a Pythius. 1098. b 1208. b ejus dictum apud Ennium 87. a oraculum Spartam nullâre aliâ, nisi avaritiâ perituram. 1294 a

Apollo Cumis sudavit. 1215. a

Apollo ac Diana in urbe Delo à Latona nati. 249. a

Apollonii Alabandensis consuetudo in probandis disputationibus fuit. 82. a

Apollonius Rhodius artis Oratoriæ summus doctor. 78 b

Aprecatio. 882 a

Q. Apronius Decumanorum princeps à Verre constitutus. 284 b

L. Apulejus Saturninus, orator. 154. b

Aqua hæret, proverb. 993. a 1307 b

Aquæ calidæ. 820 b

Aquarius, sidus cœleste. 1187. b

C. Aquillius Gallus, eloquens, 149 b

M. Aquilii censa. 108. a

Aquila. 105 b

Ara Aio loquenti deo quare consecrata, 1226. a

Ara Alexandri, 602. a

Arabes, Phryges, Cilices, Pisidæ, Umbri, auspicium dedisti; & unde, 1215. a

Aratus Sicyonius Nicocle tyranno oppresso Remp. liberavit 1294. b quo pacto reductus exsulibus ob possessiones ereptas satisfieri curaverit. 1294 b

Aratus Astrologiæ ignarus optimis versibus de cælo & stellis dixit. 78. a ejus Phænomena à Tullio Latina facta. 1384. a

Arbiter potè judicem eligendus. 228. b

Arbitrii & judicis differentia. 228. b

Arcadi cujusdam somnium de comite timeri per cauponem occiso. 1211. a

Arcesilas Polemonis auditor. 126. a ejus varia opiniones. ibid. receptoris Academiæ autor. ibid. negavit quidquam esse quod sciri posset. 1030. a ejus sententia de re maxima sapientis 1036. a elegans dictum ad Carneadem. 1104. b

Archelaus, Perdiccæ F. Persarum rex fortunatissimus. 1155. a

Archelaus astrologus. 1228. a

Archidemus. 1047. a

Archilochia edicta. 835. b

Archilochus. 1073. a quando floruerit. 1105. b

Archimedes geometriam docuit. 130. b rationes descripsit quibus efficitur, quod Sol multis partibus major sit quàm terra. 1243 b ardet tantus in studiis, ut ne patriam captam sentiret. 1099 b lunæ, solis, quinque errantium stellarum motus in sphæram illigavit. 1112. b 1185. b

Architæ irati dictum ad Villicum. 1150 a 1158. a

Architæ Tarentini oratio præclara contra voluptatem. 1313. a scitum de vitâ solitaria. 1329. b

Architectari. 2065. b

Ἄρκτοι duæ circa polum Septemtrionalem, nunquam occidentes, Cynosura & Helice. 1187. a
Arctophylax sive Boötes, ejusque descriptio Aratea. 1187. a
Arcturus sidus cœleste. 1187. a
Arethusa, fons. 323 a
Argantbonius Tartessiorum rex LXXX. annos regnavit & CXX vixit 1317. a
Argia sacerdos quid esset optimum filiis à Diis precata, eos invenit mortuos. 1344. b
Argo navis. 12. b 1111. a
Argonautæ. 1111. a
Argumentandi genera duo & quæ? 192. b
Argumentatio quomodo ornate & absolute ab Oratore tractanda ejusque exemplum. 11. b in quinque partes distributa. ibid.
Argumentatio amplissima quæ. 12. a mediocris. ibid. brevissima. ibid.
Argumentatio omnis aut per inductionem tractanda aut per ratiocinationem 47. a per inductionem, triplex. ibid. b per ratiocinationem quotuplex. 47. b
Argumentatio probabilis. 46 b falsa. 51. b communis. ibid. vulgaris. ibid. levis. ibid. remota. ibid. controversa. ibid. perspicua. ibid. non concessa. ibid. turpis 52. a offensa ibid. contraria ibid. inconstans. ibid. adversa. ibid. necessaria quotuplex. 46. a quomodo & quando reprehendenda 50. b 51. a
Argumentationes ἄτεχνοι. 185. b
Argumentationum partes quædam quatenus omittendæ. 12. a
Argumentationum vitiosarum duo genera. 12. a
Argumentum, est ratio dubiæ rei faciens fidem. 184. b
Argumentum in causâ conjecturali quid sit 8. a dividitur in tria tempora: præteritum, instans consequens. ibid quomodo quodque sigillatim considerandum. ibid. a, b
Argumentum quid? 3 b 45. a 192 b duplicia, insita & remota. ibid. remota sive assumpta, qua? 193. a
Aries sidus cœleste. 1187. b
Ariobarzanes, rex Cappadociæ. 800. b regno expulsus. 362. b
Arion Methymnæus à prædonibus navi ejectus à Delphine exceptus est. 1128. b
Ariopagitarum decretum ὑπομνηματισμὸς dictum. 781 a
Aristæus, Apollinis fil. oliva inventor. 1197. b
Aristarchus Homeri versum negavit quem non probavit. 694. b 744. b
Aristides, quod præter modum justus esset, patria expulsus est. 1162. b
Aristippus pecuniam in mare dejecit. 72. a Cyrenaicæ philosophiæ auctor. 125. b 1045. b Socratis auditor ibid. Voluptatem finem bonorum statuit. ibid. 1063. b statuit dolorem summum malum esse. 1122. a quam voluptatem intelligat, eam summum bonum dicens. 1061. a ejus dictum, habeo Laida, non habeor à Laide. 750. b
Aristo, Zenonis auditor, statuit nihil esse bonum, nisi virtutem: neque malum, nisi quod virtuti esset contrarium 1045. b 1095. b in diis sensum esse negat 1169. a
Aristonis opinio de summo bono. 1089. a 1102. a nihil differre dixit aliud ab alio præter virtutes & vitia, eaque sententia explosa. 1089 a
Aristophanes litteras docuit. 130 b 1099. b
Aristoteles officium rhetoris in tribus generibus versari putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. 39. b diligentia præ ceteris in conscribenda arte Oratoria. 55 a plurima præ ceteris de arte dicendi scripsit. 76. b 77. a ad Judiciale & Deliberativum causarum genus addidit tertium Demonstrativum. 97. a argumentorum locos oratorios philosophicos proposuit 104. b ejus Rhetorica 105 b jambum & trochaum frequentem segregat ab Oratore. 134 b Pæana Oratori maxime commendat ibid. & 135. b quos pedes Oratori, & quibus in orationis partibus præscribat ibid. ejus eloquentia nervosissima. 147. a quomodo adolescentes exercuerit in studio dicendi. 168. a Isocratem dicendo lacessivit. 169. a ejus opinio de numero, quis orationi maxime conveniat. 178. a 179. b judicandi & inveniendi princeps. 178 a 184 b ejus Topica quid contineant? 184 b σύμβολοι appellat, quod Latine est nota. 86. a virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit 1060. a 1084. a 1106. a veterum Peripateticorum princeps. 1094. a 125. b de omnium animantium ortu, victu, &c. scripsit ibid. b. mentem hominis equitâ quadam naturâ ortam esse statuit. 1108. a eam ἐντελέχειαν appellat quasi perennem quandam notionem. ibid. statuit mundum esse æternum, vel semper fuisse. 1113. a 1044 a astronomen in genitos esse melancholicos 1115. a veteres philosophos accusavit existimantes suis ingeniis philosophiam esse perfectam 1138. a opinio de diis 1164. b Orphicum nunquam fuisse docet. 1175. a statuit Sidera in æthere gigni. 1181 a iis inesse sensum & intelligentiam ac proinde deos ibid. quæ de somnio Eudemi Cypri & ejus eventu scribat. 1210. b
Aristoxenus Musicam docuit. 130. b 1099. b dixit animum esse corporis intentionem quandam sive harmoniam, 1108. a 1110. b nullum statuit esse animum. 1111. b
Aristus. 163 b
Arma sunt membra militis. 1124. b parvis sunt foris, nisi est consilium domi. 1274. a
Armati, proprie qui? 357. b
Q. Arrius, orator. 156. a
Ars quid? 2 a 1208 a est philosophiæ vita. 1079. b est dux certior, quàm natura, 1084. b earum rerum est, quæ siunt 96. a cum a natura profecta sit, nisi natura moveat ac delectet, nihil egisse videtur. 135. b
Ars difficilis recte Remp. regere. 887. b
Ars dicendi, quid sit? 12. b an nulla? 80. b in dicendo occultanda. 23. b 24. a
Ars omnis ex multis animi perceptionibus constat. 1031. b
Artabani responsum datum Xerxi, exercitus sui introitu collachrymanti. 1346. b
Artemisia, Cariæ regis uxor, ob amissum maritum Mausolum, luctu contabuit. 1139. a nobile illud Halicarnassi sepulcrum ipsi fecit ibid.
Artes duæ quæ possunt homines locare in summo gradu dignitatis; una imperatoris, altera boni oratoris. 435. a
Artes liberales & illiberales. 1283 a ministræ voluptatum quæ? ibid.
Articulus orationis, quid sit; & ut differat à membro orationis. 27. b
Artificium est, in arte sua posse alienis exemplis uti. 23. a
Artulagani. 748. b
Artuasses, Rex Armeniæ. 800. b 863. b
Asclepiades medicus. 78. a
Asclepiades, Erectricus philosophus, regatus quid ei causas attulisset, quid respondere? 1163 b
Asdrubalis uxor Carthagine capta se cum tribus filiis in conflagrantis patris incendium immisit. 1347. a
Asia constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. 450 b
Asiaticæ dictionis genera duo. 162. b
Asinius germanus. 848. b
Asini. 1061. b bene quidem, beate nunquam. 1062. a
Aspasia colloquium cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte apud Socraticum Æschinem. 47 a
Aspendius Cibariæ omnia intus cecinit. 249. b
Aspendum oppid. nobile in Pamphilia. 249. b
Aspera arteria ejusque usus in homine. 1190 a
Assentatio vitiorum adjutrix. 1329 b procul amoveatur ab amicitia ibid.
Assentatorum mores 1330. a
Assumtiva Juridicialis constitutio, 5. b & 41. a
Assyrii primi ex stellarum motibus divinarunt. 1204 a
Astarte dea. 1199. b eadem quæ Venus. ibid.
Astrologorum præceptum: Si quis oriente Canicula natus est, is in mari non morietur. 1235. b
Astu, antiquum nomen Græcum pro parte urbis

urbis Athenarum. 1248. a
A teneris unguiculis. 671. a
Athenæ domicilium studiorum 174. a omnium doctrinarum inventrices. 74. b
Athenarum laudes. 859. b
Athenagoras Cymæus virgis cæsus, quod in fame frumentum exportare ausus erat. 445. a
Atheniensis Æginetis pollices præciderunt. 1300. a Themistocles consilium de classe Lacedæmoniorum clam incendenda tanquam inhonestum repudiarunt. ibid.
Atheniensium mos laudari eos quotannis in contione qui in prælio interfecti sunt. 175. b mos circa defunctos. 89. b tres philosophos, Carneadem, Critolaum & Diogenem, legatos Romam miserunt. 105. a
Atheniensis Academia sub quibus floruerit? 76. b
Athenis optimus quisque in exilium plebatur. 97. b
Athenis Oratores primum se extulerunt. 140. b
C. Atilius orator, Cos. designatus. 218. a
Atilii Calatini auctoritas & elogium. 1316. a
Atlas cur cœlum sustinere fingatur. 1152. a
Atomi. 1022. a
Atramento sutore absolutus. 749. a
Atres præceptum: Ita scriparent in vita ut vinci nesciant. 1156. b
Atreus. 1149. b
Atria Licinia. 206. a
Attiolum. 996. a
Attii error in describenda ætate Livii, Ennii &c. 143. b
Attice dicere. 200 b
Attici oratores. 139. b
Atticorum suavitas in dicendo. 124. a
Attilius, ferreus scriptor, Sophoclis Electram male vertit. 1049. b
M. Attilius Regulus maluit Karthaginem ad supplicium redire quàm Romæ sine captivis Karthaginiensibus manere. 530. b resectis palpebris, illigatus in machina, vigilando à Karthaginiensibus necatus. 1067. a ejus encomium saltim magnifica commendatio. ibid. 1102. a 1169. b 1305. a
Attius Navius augur citem novacula discidit. 1208. a ejus fanum quo ad in vestigandam suem regiones vinea terminavit. ibid. & 1177. b 1194. b
Avaritia. 1267. a eâ nullum vitium latius. 1294. a maxima animorum pestis. 1344. a
Avaritiæ suspicio vitanda. 1292. a
Audaciter. 222. b
Audiator si ab adversario persuasis sit quibus rebus orator se insinuare poterit ad causam. 3. a 4. a
Auditores audiendo defessi ab adversario quali exordio recreandi? 3. a 43. a quomodo dociles fiant? 2. b 42. b attenti, quomodo? ibid. benivolos quatuor modis facere possumus; & quibus? ibid.
Auditus sensus. 1191. a
Averni lacus. 1109. b
Cn. Ausidius. 1100. a cæcus Græcam scripsit historiam. 1163. a, b
T. Ausidius, orator. 151. a
Augurare. 1365. b
Augurium, eorumque diversitas. 1227. b exempla. 1215. b
Augurium jus præstantissimum in republ. Rom. 1252. a
Avis alba, adag. 730. a
Avium utilitas. 1192. b
Aulis sunt qui citharædi fieri non possint. 435. a
L. & C. Aurelii Orestæ, oratores. 145. b
M. Aurelius Scaurus, eloquens. 148. a
Aures cur in altis corporis partibus collocatæ. 1190. b 1191. a
Aures, vel animus aurium nuntius naturalem quandam in se continet vocum mensionem. 178. b
Aures sitientes. 832. a
Auricula infimâ mollior, proverb. 995. a
Aurium judicium superbissimum. 175. b
Auspices nuptiarum. 1207. b
Auspicia, 1126. a nulla, & contraria. 1227. b
Auspicium ex acuminibus erat militare. 1227. a
Authepsa. 225. a
P. Autronius, orator. 156. a
Axilla contractum in ala. 176. a

B.

Babylonii astrologi. 1214. b CCCCLXX. millia annorum monumentis suis comprehendi jactitarunt. 1208. b
Bacchanalia. 1253. a
Bacilla comparario cum ferâ 1063. a
Bacis Bacchius per furorem vaticinatus est. 1208. a
Baleares. 930. a
Balineum. 968. a
Ballio, leno. 229. b 232. a
Balneæ Palatinæ. 215. b
Barbarismus, quid sit? 25. b
Bargulus Illyrius latro. 1289. b
Baro. 750. b 1068. b
Barrit. 749. b
Baulis (oppidum Campaniæ.) 1029. a
Beatus quis dicatur. 1155. a, b
Bella quæ ob causas suscipienda. 1268. b
Belleropion apud Homerum. 1137. b
Belli æquitas 1269. a
Belli exitus incerti, Marsque communis. 640. b
Bellisinatus. 737. a
Bellorum civilium exitus qui? 777. b
Bellum quomodo suscipiendum. 1274. a
Bellum & tumultus ut differant. 633. a, b
Bellum cum Antiocho. 643. b Cretense 1004. a Fugitivorum in Italia 328. Italicum. 1294. a Latinum. 1210. b Marsicum. 1215. a 1224. b Mithridaticum. 435. a 1028. a Octavianum. 1104. b Parthicum. 685. b 735. a 869. a Peloponnesiacum. 1274. b cum Rege Perse. 1215. b Punicum primum. 144. a 1221. a 1269. b secundum 142. b 625. a 1221. a 1269. b 1300. a tertium 1274. a Sertorianum. 643. b cum Vejentibus. 1215. b Volscorum cum Romanis & Atheniensium cum Persis eodem fere tempore fuit. 141. b
Bolus, quintus Hercules, in Indiâ cultus. 1197. b
Bene dicere, quid? 54. a
Bene qui conjecerit, vatem hunc perhibebo optimum. 1220. b
Beneficientia, benignitas, liberalitas eadem sunt. 1266. b
In Beneficientia quænam observanda & vitanda. 1269. b 1270. a ne sit major quam facultates. ibid.
Beneficiorum consideratio in præmiorum petitione. 65. b
Benivolentia quomodo contrahenda ab Oratoris persona? 2. b & 42. b ab adversariorum personâ quomodo? 2. b ab auditorum personâ quomodo colligenda? ib. a rebus ipsis quomodo? ibid.
Benignitas 1292. b
L. Bestia, disertus. 147. b triste ejus exitus consulatus habuit ibid.
Bestiarum varia genera. 1155. a 1175. a 1188. b eis sensus à natura datus ibid. amor in partum. 1160. a 1189. b quadam igne nascuntur, appetuntque volitantes in ardentibus fornacibus. ibid. libertatis amantes. 1190. a ipsa mala naturæ. 1063. a hominum gratiâ generata. 1191. b 1192. a, b earum labor in educandis fœtibus. 1081. b nullum est judicium 1063. a quæque secundum appetitum suum moventur. 1098. b omnibus natura sua est dux ad vivendum. ibid.
à Beta & malva decipi, proverb. 729. b
T. Betucius Bartus Asculanus, orator. 150. b
Biantis scitum, Omnia mea mecum porto. 1332. a
M. Bibulus, eloquens. 158. a
Bidis Siciliæ oppidum. 267. a
C. Billienus. 151. a
Bimaritus, pro adultero. 506. b
Bionis dictum facetum in Agamemnonem in luctu capillos suos evellentem. 1137. b
Bis ad eundem, proverb. 756. b
Blandenona. 995. a
Bojuscas Sicyonius cursor in stadio. 23. a
Bona Dea 500. a 581. b 675. b ejus sacra & sacerdos. 828. b
Bona valetudo jucundior est iis qui è gravi morbo recreati sunt, quàm qui numquam ægro corpore fuerunt. 470. a
Bonam copiam ejurare. 747. b
Boni definitio. 1077. b
Bonorum tria genera. 1160. b
Bonum summum, jucundè vivere, in quo consistat. 1054. a ibid.
Bonum omne laudabile. 1156. a
Boves æthera è sublimi haurientes pluvias præsagiunt. 1205. b

Boum utilitas. 1192. b
Brennus ductor copiarum Gallicarum *Apollinis Delphici bellum intulit.* 1213. b *ad eum vox à Pythia facta.* ibid.
Breve tempus longum est imparatis 616 a
Brevitas figura exornationis, sententiarum. 36. b
D. Brutus, homo doctus Græcis & Latinis literis. 151. a
D. Brutus M. F. eloquens. 146 a
D. Bruti laus. 616. a
L. Brutus & Arruns uno congressu concidunt contrario. 1146 a
L. Brutus ab eius *reditu tyrannum quem expulerat in prælio cecidit.* 1116 a *regum exactionem morte non lingua perfecit.* 76. a *pop. Rom. dominatu regio liberavit.* 110. b 601. a *orator ejusque laus & resgesta.* 142 a
M. Brutus accusator vehemens. 148. a 110. a 151 a
Bucca? quod in buccam venerit. proverb 817. b 956. b 930. a
M. Bucculeii cum L. Fusio causa. 85. b
Buleuterium, curia Syracusanorum. 266. b

C.

Cachinnatio vitanda. 1048. b
Cæcilia, Baleariei Filia, misericordia in S. Rosc. Fil. 216 b & 226. b *Somnium de reficiendo templo Junonis Sospitæ.* 1204 b
Cæcilia Metelli omen nuptiale. 1215. b 1227. b
Cæcilius poëta Comicus. 201. a *malè locutus.* 159. b *ejus Synephœbi.* 1049. b
Q. Cæcilius Verris in Siciliâ quæstor. 233. a *Verri ob multa crimina socius.* 235. b *Admidi Lilybætana & fortunæ & libertatem per injuriam eripuit:* 237. b
Cæcitas vitam beatam non impedit. 1163. a, b
C. Cælius eloquens. 81. b 97. b 150 a
L. Cælius Antipater scriptor qualis? 146. a
M. Cælius, orator. 158. b
C. & L. Cæpasii fratres oratores. 156 a
Capiones duo diserti. 145. b
Cn. Caponis forsitudo *in ferenda filii morte naufragio absumpti.* 1350. b
Q. Caponi fortuna *belli crimini, invidia populi calamitati fuit.* 148. a
Cærula miniatula 978. a
C. Cæsaris laus ob eloquentiam. 157. b *Commentarii, eorumque commendatio.* ibid. 123. b *paullò ante interitum immolavit optimum bovem, corde & capite carentem.* 1217. b *temeritas in appetendo principatu.* 1267. b
L. Cæsulenus, accusator de plebe. 148. a
Calamides statuarius. 143. b
Calamitatis patriæ comparatio cum naufragio 33. b
Calantica. 1362 b
Calanus Indus sua voluntate vivus combustus. 1210. a *ejus in regum adscendentis præclara vox de morte.* ibid *denunciatio mortis Alexandro factæ.* ibid. & 1127. a
Calatini elogium. 1073. a *sepulchrum extra portam Capenam.* 1107. a
à Calce ad carceres revocare. 1318. b
Calces Sicyonii. 89. b
Chalcas augur. 1214. a *ex passerum numero belli Troj. annos auguratus est.* 1212 b 1225. b
Calfacere aliquem. 811. b
M. Calidius, orator. 158. b &c.
Calliratidas Lacedæmoniorum dux. 1274. b
Callidi qui dicantur & quomodo differant à versutis 1195 b
Callimachus litteras docuit. 130. b *ejus epigramma in Ambraciotam Cleombrotum, se, lecto Platonis libro de animo in mare præcipitantis.* 1115. b *multò sapius lacrymasse ait Priamum, quàm Trojam.* 1116. b
Callipho philosophus censuit voluptatem & honestum finem esse bonorum. 1045. b 1061. a, b 1063. b 1102. a
Callisthenes historicus. 98. a *ab Alexandro M. necatus.* 585 b
Calvinus Glaucia. 112. a
M. Camillus. 1116 b
Campani superbi. 407. a
Campus Martius. 855 a
Canacius statuarius. 143. b
Cancer sidus cœleste. 1187. b
Candidati inquisitio, pranuncia repulsæ. 437. a
Canephoræ. 309. b 310. a
Canis sidus cœleste. 2187 b
Cannensis pugna. 221 b
Cantherium comedere. 748 a
Canum fida custodia & adulatio erga dominos. 1192 b *sagacitas.* 1191. b *vomitione se purgant.* 1189. a
P. Canutius homo disertissimus. 153. a
Cœlus pater Saturni. 1197. b
Cœli à Saturno filio exsecti & Saturni à Jovis filio vincti fabula, physicè quid significet? 1483. a
Capedines. 1332 b
Capeduncula. 1197. b
Capito, appellativè. 1172 b
Capra sidus cœleste. 1187. b
Capræ feræ Cretenses dictamno utentes contra venenatas sagittas. 1189. a
Capsa. 237. a
Capsis, tria verba. 176. a
Capua. 406. a, b *domicilium luxuriæ & superbiæ.* 407. a
Caput artis est, Decere. 82. b
Caput exercitationis, quàm plurimum scribere. 83. a
Cn. Carbo, eloquens. 76. b
C. Carbo, orator præstantissimus 122. a 145. b 146. a *morte voluntaria se à severitate judicum vindicat.* ibid. 154 b *Optimi causam defendit.* 101. b
Carbunculos arrogare à vicinis. 24. a
è Carceribus ad calcem pervenire. 1331. a
in Care faciendum, proverb. 450 b
Carere proprie quid, & ut differat ab egere. 1316. b
Caria, Phrygia, Mysia, diversum plane à Rhodiis, Græcis, Athenienssibus dictionis genus adsciverunt. 166. b
Carneades philosophus 76 b 1030. b 1262 *ejus sententia de vero Oratore.* 79. a *vis incredibilis dicendi.* 105 b *divina memoria.* 119 b *scitum: Clitomachum eadem dicere; Charmidam eodem modo.* 168. b *sententia de vi sapientis* 1036 a & seq. *duo statuit visorum genera* 1041. a *summum bonum esse, frui iis rebus, quas primas natura conciliasset.* 1046. a 1063. b 1095. a
Sp. Carvilius ob claudicationem in publicum prodire verecundanti mater quid dixerit? 112. a
Cerum, est verbum amoris. 1176. b
Casci Enntæ qui appellati. 1108 a
Cassander astrologus. 1228. a
Cassandra furens futura prospexit. 124 a
Cassiani judices. 221. a 299. a
Casii tam sunt jam quam Bruti ferendi. (Dicitur de libertatis patriæ assertoribus.) 962. a
Cassiopea, sidus cœleste. 1187. b
L. Cassius, eloquens, 145. b
Sp. Cassius propter regni appetendi suspicionem necatus. 615. b
Cassoris equi ungula vestigium in silice, 1194. b
Castoris & Pollucis ædes. 624 b
Castor & Pollux bello Latinorum in acie Rom ex equis pugnare visi. 1177 b *Persen regem victum nuntiaverunt.* ibid.
Casus, Personarum attributum. 45. a
Catachresis, abusio 171. b
Catacumpa, loca Nili. 1372. b
Catæna spectra. 806. b
Catilina homo nequam. 418. a
Catius Insuber, Epicureus. 807. a
C. Cato, eloquens, 85. a *quando mortuus.* 143. a *litteras Græcas in senectute didicit.* 1028. b *in eo inexhausta aviditas legendi fuit.* 1075. a *ejus mors gloriosa.* 1114. a *ejus dictum: se mirari, quod non rideret Haruspex, haruspicem cum videret.* 1226. a
Catonis senectus laudabilis & vires. 1312. a *mortuo filio, prætore designato luctu se abstinuit.* 1350. a *annos* LXXXV. *natus è vita excessit.* 143. a 144. a *laus,* 130. b 131 a 160. b 143. a *scripsit libros de Originibus* 105 b 89. b 1141. a *Marco Nobiliori ut probrum objecit, quòd is in provinciam poëtas duxisset.* ibid. *Siciliam cellam penariam & nutricem pl. R. vocavit* 261. b *ejus dictum, Clarorum virorum non minus otii, quàm negotii rationem exstare oportere.* 510. b *Orationes horridulæ.* 176. a *scitum de amicis dulcibus & inimicis acerbis.* 1329. b *de utilitatum inter se comparatione.* 1295. b *aliud, fanerari idem esse quod hominem occidere.* ibid. *perfectus Stoicus.* 1331. a

Catonis senioris ἀποφθέγματα. 1276 b
Q. Catulus orator. 123. b 148 a epigramma in Roscii, quem dilexit, pulcritudinem. 1172 b vir præstantiss. coactus semet vita privavit. 122. a ejus locus in malum oratorem. 114. a
Cauda antiquis penis. 749. a
Caunea carica. 1127. b
Causa ambiguæ 102. a criminis plerumque insitiatione defenditur. ibid.
Causa belli gerendi nulla justior quàm servitutis depulsio. 634. a
Causa conjuncta ex pluribus quæstionibus. 41. b ex comparatione. ibid.
Causæ divisio in simplicem & conjunctam. 41. b
Causa turpis quale exordium requirat. 2. b
Causa, αἰτία. 189 b
Causa genus dubium, quod sit? 2. b honestum quod? 2. b 38. b humile 2. b turpe quod sit? ibid.
Causarum cognitio, cognitionem eventorum facit. 188. b
Causarum divisio in duas partes distributa. 4. a genera quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. 42. a constitutiones quot? 4. b
Causarum, quæ recipere debet Orator, tria genera: Demonstrativum, Deliberativum, Judiciale. 40. a 2. a
Causarum omnium aliæ constantes, aliæ inconstantes. 188 a
Causarum inconstantium, aliæ perspicuæ aliæ latentes. 188. a
Cautio est declinatio mali cum ratione. 1142. a
Cei ortum Canicula ad prædicendam anni qualitatem quotannis observabant. 1218. b
Celeripes. 901. a
Censoria locatio. 284 a
C. Censorinus, orator. 155 b
Centaurus, sidus cœleste. 1188. a
Centuriare. 977. b
Cepheus, sidus cœleste. 1187. b
Cepheus cum uxore, genero, filia, stellatus traditur ob divinam cœlestium cognitionem. 1152. a
Cera insamis. 221. a legitima. ibid.
Cerberus triceps. 1107. b 1197 b
Ceres, Proserpinæ mater. 1183. b quasi gerres à gerendis frugibus dicta. ibid. Græcis Δημήτης quasi γημήτης nominata. ibid. & 1200. a
Ceres, pro terrâ. 1184 a
Ceretii Sacrarium. 321. a 322. a
Cerialia. 831 b
Cernere hereditatem. 925. b 868. b
Cerva paulò ante partum perpurgant se herbula quadam, quæ Seselis dicitur. 1189. a
M. Cethegus ab Ennio Suadæ medulla dictus 1314. b
P. Cethegus orator. 151. a
Chaldæi astrologi. 1204. a 1214 b dierum explicatores. 434. a
Character, forma rei descriptio. 107. a
Chares statuarius præstantiss. 24. a
Charisius & Demochares, Attici oratores dissimiles. 159. b
Charon 1197. b
Charonda leges. 1249. b 1258 b
Charta dentata rem agere. 595 a
Chimæra nunquam fuit. 1177. b
Choragium fragile falsæ gloriæ comparare. 35. a
Chorea, pes. 181. a
Chremes Terentianus. 1268. a
Chrysas, amnis & Deus. 321. a
Chrysippus in dicendo jejunus, 77. a tres reliquit sententias de finibus bonorum & malorum. 1046 b statua Athenis in Ceramico sedentis, manu exporrecta. 1053. b ejus explicatio. ibid opinio de bona fama. 1081. a dictum præclarum de humana societate. 1082. a Dialectica. 173. a Rhetorica. 1084. a quas differentias animalium constituerit. 1086. b agritudinem Græci λύπην, quasi solutionem totius corporis appellatam putat 1137. a quomodo mœrentes consolatus sit 1139. a Stoicorum somniorum vaferrimus interpres. 1169 a magnam turbam ignotorum deorum congregat. ibid.
Cicero, vide Tullius.
M. Ciceronis patris dictum. 114 a
Cilicum & Pisidarum gens & hic finitima Pamphilia, augurii studuerunt. 1204 a
Cimbri & Celtiberi in prælio exsultant, in morbo lamentantur. 1128. b
Cimmeria tenebræ 1036. a
M. Cincii, festivum dictum ad C. Centonem 114. b
Cincinnatus ab aratro ad dictaturam vocatus. 1060. b
Cinna quater consul. 1157. a ejus crudelitas in Cn. Octavium, & quosdam alios. ibid.
Circe, Sole & Perseide nata, Deorum numero habita. 1198. a à Circensibus religiosè culta. ibid.
Circuitio, figura exornationis verborum. 30. b
Circulus aut orbis, Græcè κύκλος, 1181. b
Circus Flaminius. 818 b
Cisia. 215. b
Cisium. 612. a
Citiæi è Phœnicia profecti. 1090. a
Civitas propriè quæ dicatur. 1361. a
Civitatis sine lege, & corporis sine mente comparatio. 387 a
Te. Clelius Tarracinenses cubans propter duos filios noctu occisus. 219. b hujus filii parricidii suspitione absoluti. ibid.
Clarare, pro declarare. 1385. a
P. Claudius augur bellum domesticum denuntiavit. 1216. a temeritas auspiciis neglectis, pullos qui esse dolebant, in aquam mergentis. 1177. b
P. Claudius L. Porcius Cos. 143. a
Claudius pilam, proverb. 568. b
Clausula oratori diligenter servanda. 181. a
Clavum anni movere. 861. b
Clavum clavo ejicere. 1149. b
Cleanthes, Zenonis auditor, Solem dominari & rerum potiri putat. 1045. a quomodo vo uptatem depingere solitus. 1067 b opinio de siderum naturâ ignea 1180, b statuit Solem esse ignem Oceanique alimentis. ibid. quatuor de causis dixit in animo informatas esse deorum notiones. 1178 a Rhetorica. 1084. a inconstans in opinione de diis. 1169. a
Clementia, quid. 70. b
Cleobis & Biton matrem Argiam sacerdotem curru ad fanum adduxerunt. 1119. a mane invenit mortui pietatis præmium à Deo consecuti sunt ibid.
Cleombrotus Ambraciota, lecto Platonis libro de animo, è muro se in mare præcipitavit. 1115 b
Cleomenes Lacedæmonior. Rex, ejusque filii sibi mortem consciverè. 1347. a
Cleon, civis turbulentus, at eloquens. 140. b
Clepere. 1370. b
Clepsisse. 1123. a
Clepsydra. 1128. b
Clivus Capitolinus. 827. a
Clisthenes Orator Græcus. 140. b
Clitarchi & Stratoclis opinio de morte Themistoclis. 141. b
Clitella bovi, proverb. 862. a
Clitomachus. 76 b 1041. a librum scripsit consolandi causa ad captivos cives suos eversa Karthagine. 1136 a
Clodiæ fortitudo in ferendo obitu D. Bruti filii. 1351. a
C. Clodius orator. 150. b
C. Clodius Cæci F. & M. Tuditanus Cos. 143. b
P. Clodii libido. 496. a
Clypei Lanuvii à muribus corrosi quid portenderint. 1215. b
Coacti qui, & cogère quid propriè dicatur. 357. a
Cochleæ sive testudinis descriptiones poëticæ. 1231. b
Cocytus, fl. infernalis. 1197. b 1106 b
Codrus Athenarum conservator, 1101. a in medios hostes se immisit veste famulari, ut victrices essent Athenæ. 1119. b
Cognatio nulla propior quàm Patriæ. 623. a
Cognitionis modi tres & qui? 129. a
Cœlibatus publicis Censorum legibus prohibitus. 1258. b
Cœli & cœlestium corporum motus ordinatus & constans. 1182. a
Collatio in causa conjecturali. 7. b in negotio quid? 46. b
Collectam à convivis exigere. 111. a
Collocatio verborum in oratione. 133. b 134. a
Colonetus locus Athenis, habitatio Sophoclis. 1093. a
Colubus. 931. b
Columna Mæniæ. 237. a
Comicum. 748. b
Comes qui dicantur? 557. a
Cometa, stella crinita. 1178. b bello

Octaviano visa. ibid
Comitiales dies quibus Senatus non habebatur 991. a
Comitiorum populariorum cum freto & euripo comparatio 436. a *cum cæli tempestatibus* ibid.
Commantarioli. 1084 b
P. Comminus Spoletinus, eq. R. orator. 158 b.
Commiseratio in Oratione debet esse brevis. 15. b
Commodius tardè navigare, quam omnino non navigare. 975. a
Commoratio, figuratio exornationis sententiarum. 33 b
Commoris, vicus in monte Amano. 802. a
Commosset, pro commovisset. 287. b
Commotiuncula 932. b
Commutatio, figura exornationis verborum 29. b
Commutatio rerum triplicitèr fit, verbis, pronunciando, tractando. 33. a
Comnius nobilissimus fidicen Socratem fidibus docuit. 749 b
Compar, figura exornationis verborum. 27. b
Comparabile in negotio quid sit, idque triplex. 46. b *quomodo infirmetur.* 50. b
Comparatio quomodo tractanda in Iudiciali causa constitutione. 10 b 61. b
Comparatio criminis in constitutione Iudicialt. 5. b 41. a
Comparatio Oratoris cum eo qui pila ludit, aut pingit. 78. b
Comparationis modi duo. 129 b
Comparatorum tria genera. 188. b
Comperendinari & Comperendinatus. 246.b 247. a
Compitalitorum dies 561. b 881 a
Complexio pars argumentationis. 11. b *quando eâ supersedendum.* 12. a
Complexio figura exornationis verborum, 26 a
Complexio verborum longissima, qua? 134 b *vitiosa, qua?* 14. b
Compositio elocutionis quid sit & quomodo conservetur. 25. b 26. a
Concalefacere. 116 b
Concastigare. 12. b
Concessio criminis, pars Assumtivæ Iudicialis constitutionis. 5. b 41. a *dividitur in purgationem & deprecationem.* 5 b 11. a 41. a 64. a *ejus partes duæ, Purgatio & Dprecatio.* ibid.
Concordiæ ades. 624. a 1182 b
Conclusio orationis quid? 2. a 30. a *ejus partes tres.* 46. a 52. a,b
Conclusiones, Græcis Ἐπιλογοι, sunt tripertita. 14. b *in quibus locis iis uti possimus.* 14. b
Coacliusionibus quibus utendum in genere Deliberativo. 17. a *in Demonstrativo genere.* 18. a
Condiscipulatus. 1014. a
Condocefacere. 1161. a
Conduplicatio, figura exornationis verborum. 29. b
Confatalia quæ dicantur. 1237. b
Confidens quis dicatur? 1131. a
Confirmatio omnis petitur aut à personis aut à negotiis. 45. a
Confirmatio orationis, quid? 2. a 44. b 13. a *quæ in ea observanda & considerauda.* 13. a *vitiosæ confirmationis exempla.* ibid. a,b & seq.
Confirmationis & Confutationis loci in genere Deliberativo. 17. a 105. b 106. a
Conformatio verborum & sententiarum in Oratione, ut differant? 136. a
Conformatio, figura exornationis sententiar. 36. a
Confutatio in oratione quid? 2. a
Congiarium. 977. b
Conjunctio, figura exornationis verborum. 29 b
Conjectura, eaque in IV. genera dispertita. 129. b
Conjectura omnis capienda ex causa, persona, vel facto ipso. 56. a
Conjecturalis causa constitutio, ejusque exempla 4. b *hæc causa prima & difficillima* 7. a 41. a 56. a
Conjugatio, συζυγία. 186. b
Conquestio in conclusione quomodo & per quos locos tractanda. 53. b & seq.
Conscientia recta voluntatis maxima consolatio rerum incommodarum. 714. b
Conscientia magna vis. 578. b
Consentio in causa conjecturali, quid sit? 8 a *qualiter ea utatur accusator, qualiterque defensor.* ibid.
Consecutio, negotiorum attributum. 46. a 58 a 129. b
Consequentium locus argumentationis. 187. a
Consilium personarum attributum. 45. a 57. b
Consilium fidele deliberanti dare. 1271. a
Consilium Themistocleum. 914, b
Consolabilis; Consolabile dolor. 696. a
Consolationum medicina triplex. 1139. b
Consolantium officia. 1139. a
Consortio, 3. declin. 1298. a
Consul est, qui consulit patriæ. 105. b
Consulis boni officium. 431. b
Constitutio causa quid? 4. b 40. b, & a *est triplex, conjecturalis, legitima, iudicialis.* ibid.
Constitutionis Conjecturalis ratio in sex partes est distributa. 7. a
Consuetudinis magna vis. 1125. a
Consuetudo mala & impia contra deos disputandi, sive ex animo id sit, sive simulatè. 1193. b
Consummare nonnihil industriæ in aliquare. 18. a
Contentio quid sit? 19. b *dividitur in continuationem & distributionem.* 19. b 26. b 34. a
Contentio tam diu sapiens est, quàm diu proficit aliquid, aut si non proficit, non obest civitati. 560 a
Continentia quid? 70. b
Continuatio, figura exornat. verbor. 27. b 133. a
Contortulus contortula conclusiuncula 1125. b
Contractiuncula. 1140. b
Contraria contrariis opposita necessitate ipsa numerum oratorium efficiunt. 177. b
Contrariorum genera plura. 187. a
Contrarium, figura exornationis verborum, 27. a
Controversia ex contrariis legibus in legitimâ causa constitutione 4. b 68. b *ex ambiguo.* 4. b 66. a *ex definitione* 4. b 69. b *ex scripto & sententia* 4 b 66 b 82. b *extranslotiane.* 5. a *ex ratiocinatione.* 5. a 69. a
Controversia nominis. 40. b *generis* ibid.
Contumeliæ fanum apud Athenienses. 1251 b
Conturbatio est metus excutiens cogitata. 1142. b
Conveniunter naturæ vivere, quid? 1088. b
Conversio figura exornationis verborum. 26 a
Convivium Lapitharum & Centaurorum. 563. b
Convivium quare Latinis sic dictum, 1314. a *Græcis inepiè Comporatio & Concenatio dicitur.* ibid.
Copiola. 766. a
Coponi & Curis causa. 104. a
Corax & Tisias Oratoriæ artis inventores & principes 76. b *primi artem dicendi Siculis tradidere.* 142. a
Corcyra (insula maris Ionii) 809. a
Coria, Areadum dea, quadrigarum inventrix. 1199. b *eadem quæ Minerva.* ibid.
Corinthi descriptio. 409. a
Corinthus urbs pulcherrima à L. Mummio sublata. 246. b
Coriolanus Româ ingrati populi injuria pulsus ad hostes se contulit. 141. b *impiè à Volscis auxilium contra patriam petit.* 504 a
Cornelia Gracchorum matris fortitudo in ferendâ XIV. liberorum morte. 1350. b. *ejus Epistola.* 153. b
C. Cornelius, Q. Minucius Cos. 143,b
M. Cornelius Cethegus eloquens. 142. b *cum P. Tudstano Cos fuit.* ibid.
Cornicum oculos configere, proverb. 434 a
Cornici oculum, proverb. 448. b
Corpora nostra terreno principiorum genere confecta concalescunt animi ardore. 1110. b
Corpore nihil nisi præsens & quod adest, sentire possumus? animo autem & præterita & futura. 1055. b
Corporis humani cum Rep. corpore comparatio. 634 b
Corporis humani constitutio & partes. 1097. a,b *actio.* ibid. b *pulchritudo in quo consistat.* 1144. a
Corporis partes, per quas sentimus, sunt animi fenestræ. 1111. a
Corpus virorum fortium mortale animi motus & virtutis gloria sempiterna. 532. b
Corpus quasi vas aut aliquod receptaculum animi est. 1111. b
Corpus omne aut aqua, aut aer, aut ignis,

tum ex his. 1196. a cur nullum immortale. ibid.
Correctio, figura exornationis verborum, 29. a.
Corvus sidus cœleste 1188. a.
Cos novacula dississa per Attium Navium augurem inspectante Rege Prisco Tarquinio. 1208. a 1127 b
C. Coscanius Calidianus, orator. 156 a
C. Cotta orator. 147 a 124. b 153. a 151. b per invidiam tribunatu depulsus, deinde civitate ejectus 122 a
L. Cotta, mediocris orator. 148 a b vetera tor habitus. 144. b 108 a
Crantor Xenocratis discipulus 176. a 1130 b scripsit de Consolatione. 1119 b ejus liber de luctu. 1343. a 1046. b
L. Crassus & Q. Scævola, Coss. 155 a
L. Crassi Oratoris & Q. Scævola J. C. comparatio 148 b 149. a
L. Crassus eloquentium juris peritissimus. 146. b 148 b & seq. lateris dolore consumtus 121. 122 a cycnea vox ibid. qui casibus hujus mortem secuti sint. ib.
P. Crassus, orator 145 b
P. Crassus junior bellum cum Parthis gessit 1350. b. in prælio cum illis commissum filium amisit, & quam moderate ejus mortem tulerit. ibid.
M. Crassus senior semel in vita risit, hinc ἄγελαστος vocatus. 1107 b 1133. b
M. Crassus, orator. 155. b
M. Crassius surdaster. 1164 a
M. Crassi facetum dictum in Silum. 114 b factum de pecunia cupiditate. 1267. b
P. Crassus, M. F. eruditus. 159. b
P. Crassus orator. 144. a 145. b suapte manu interfectus. 122 a
M. Crassus Dives. 85. a 832. a 1083. a
Crater, sidus cœleste. 1187 b
Cratippus, Philosophus Athenienſis, 1264. a
Credibile in negotio quid sit? 46. b quomodo infirmetur. 50. a
Credulitas error est magis, quam culpa, 757 b
Cretum leges vel Jupiter sanxit, vel Minos de Jovis sententia. 1124 b juventutem laboribus eruditunt, &c. ibid.
Cretica pes. 134. b 181. a
Crispisulcans igneum fulmen. 188 a
Crispus, Gracchi Orator. 100. b 140 b 131. a
Critolaus Peripateticus 76. b 1095. a ejus libri de bonis animi & corporis 1156 b Corinthum evertit. 1203. a
Crocodilorum ova in terram edita, terraque obruta, ipsa per sese nascuntur & educantur. 1189. b
Crocota. 501. a
Crœsus opulentissimus. Rex Asiæ, monitus à Solone neminem beatum esse ante mortem 1083. b ejus filius infans locutus est, quo sublato regnum patris & domus funditus concidit 1217. b
Crommyonaris, Cypri promontorium. 774 b
Crotoniata Heracleotam Zeuxin ad templum Junonis picturis exornandum conduxerunt 54. a omnibus corporis viribus & dignitatibus antefeterunt. 55. a
Cuculmodi. 843. b 933. b
Cujusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare, 646 b
C. Culleoli furibundæ prædictiones bello Octaviano, 1304. b
Cupidinis vocabulum consecratum. 1182 b
Cupidines tres diversi. 1199. b
Cupiditas cæca ac temeraria animi dominatrix. 38. b insatiabilis. 1054. a
Cura rerum alienarum difficilis. 1268. a
Curio Orator. 101. a 146. b 147. a 151. b 153. b 154. a 159. a.
M. Curius Orator 142. b 146. b de Rege Pyrrho triumphavit 435. a 1315. b ejus tenuitas victus. ibid. scitum, auri magnum pondus à Samnitibus oblatum, repudiantis. ibid.
Cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo, admirabiles extiterint. 74. a, b
Currentem incitare, 618. a 875. b 953. a 986. a.
Cybiraticæ canes. 312. b
Cybistra, oppidum Cappadociæ ad montem Taurum. 862. b 800. b
Cygni Apollini dicati. 1114. a cum cantu & voluptate dicuntur mori. ib.
Cyllones. 662. b
Cyneas, legatus Pyrrhi ob memoriam celebris, 1112. b.
Cynicorum & Stoicorum proseminatur Xenocrates. 125. b
Cynicorum inepta disputationes contra verecundiam. 1280. a
Cynocephalus 870. b
Cynosura, ejusque descriptio Aratea. 1187 a
Cypselum regnaturum Corinthi millesimo ante anno oraculo Apollinis editum est. 1236 a
Cyrenaica Philosophia autor Aristippus. 125. b
Cyrenaici præter perturbationes intimas nihil putant esse judicii. 1047. a finem bonorum statuerunt voluptatem, 1045. b eorum opinio de sensu tactus 1031. a de auditu. 1038. a. de agritudine. 1136. a
Cyrrhestria, Syriæ pars proxima Ciliciæ 862 b
Cyrsilus ab Athenienſibus lapidibus obrutus, quod Xerxen recipiendum suaderet. 1300. a.
Cyrus apud Xenophontem negat, se unquam sensisse, senectutem suam imbecilliorem factam, quàm adolescentiâ fuisset. 1311. b ejus somnium de Sole sub pedibus, quæ ter manibus appetitus, elapsus sit & abierit. 1209. b ejus interpretatio. 1210. b morituri oratio ad filios de immortalitate animæ apud Xenophontem. 1318. a, b.
Cyrus minor Rex Persarum. 1316. a. ostendit Lysandro hortum consæptum, diligenter suâ manu consitum. ibid.

D.

Dactylius pes. 179. a, b
Damocles assentator Dionysii tyranni felicitatem quomodo expertus sit. 1343. b
Damnum quæstuosum. 957. a
Damon Musicam docuit. 130. b
Damon & Phintias par amicorum. 1300. a
Danai quinquaginta filiæ 1336. a
Daphitæ fatum de equo cadere & sic perire. 1234 a
Dardanus Philosophus Stoicus. 1037. a, b
Darius rex in fugâ aquam turbidam bibens, affirmavit nunquam se bibisse jucundius. 1162. a
Debitio. 511. a
Decemviri duodecim tabulas perscripserunt, 77. b
Decere, quasi aptum esse consentaneumque tempori, & personæ, &c. 170. a
Decertandi genera duo, unum hominis proprium, aliud belluarum. 1268. b
Decessè, pro decessisse. 722 a
T. Decius pater decertans cum Latinis, cum Etruscis filius; cum Pyrrho nepos pro patria occiderunt. 33. b 1066. b 1116. a
T. Decii, Q. filii, contra Samnites prælientis somnium. 1210. a, b
T. Decius, ut ratione, sic vita turbulentus. 146. b
Decorum oratorium. 170. a
Decorum, Gracis πρέπον, quid? 1275. b 1276. a.
Decretorum proditio. 1032. a
Decuriare. 508. a
Decus verum in virtute positum. 755. a
Defensoris officium. 31. b loci in Constitutione conjecturali ex impulsione. 57. a ex ratiocinatione. ibid. ex attributis. 57. b 58 a
Defensoris loci in definitiva causæ constitutione. 60. a
Definitio quid? 29 a 86 b 101. b, 129 b 173. a 185. b in omni doctrina genere primum explicanda. ibid.
Definitio vitiosa sive mala, qua? 51. b
Definitio evolvis involutum id, de quo quæritur. 184 b
Definitiones aliæ partitionum, aliæ divisionum. 185 b
Definitiones falsa, qua? 13. b Vulgares. ibid.
Definitionis tractatio in legitima causæ constitutione. 4. b 9. b
Definitionis controversia. 69. b
Definitionum duo genera prima. 185. b
Definitiva causa constitutio. 40. b 59. b ejus exemplum & quomodo tractanda. 60. a
Defœdus. 904 b
Dejanira Herculi tunicam sanguine Centauri tinctam induit. 1200. b
Dejotarus à Cæsare defensus. 596. a nihil unquam

unquam nisi auspicato gessit. 1207 a
per æquitatem ab instituto utentes revocatur. ibid.
Delectatio est voluptas suavitate auditus animum deleniens. 1143. a
Delii Apollinis fanum religiosiss. 249 a hic Apollinem Dianamque è Latonâ natos credidit antiquitas. ibid.
Delis ova gallinarum internoscebant, 1035. b
Deliberatio & Demonstratio non possunt recte tractari alicujus generis causæ putari. 40 b
Deliberationes quomodo tractanda Oratori. 101. b
Deliberationum varia genera. 16. a
Deliberativorum civilium finis utilitas, eaq; duplex, honesta & tuta. 16 a
Deliberativi generis finis Aristotelis utilitas, Ciceronis honestas & utilitas. 70. a
Deliberativum causæ genus. 2 a 40. a
Delphim se in portum conjicientes tempestatem marinam significant. 1251. b
Demades. 171. a
Demaratus Tarquinii regis pater. 1163. a
Demetrius Phalereus verè orator Atticus. 101. a 141. a 159. b 171. a allegoriis plurimum utitur. ibid. 585. b patriâ pulsus, ad Ptolomæum regem se contulit 1100. a multa præclara in illo calamitoso otio scripsit. ibid. ejus mors 585 b disputator subtilis, orator parum vehemens, dulcis tamen. 1264. b
Demetrius Syrus. 163. a
Deminutio figura exornationis sententiarum. 32. a
Demochares orator. 101. a
Democritici Philosophi. 76. b
Democritus ornatè locutus est, 77. a dixit plenum & inane esse materiam mundi. 1044. a statuit nihil cognosci, nihil percipi, nihil scire posse, & veritatem in profundo abstrusam. 1030 a 1032. b innumerabiles esse mundos. 1035. b dixit omnia ex atomis constare. 1051. b homo eruditus & in geometria perfectus. ibid. ejus sententia de mente humanâ. 1108 a, b opinio de Diis. 1168. a cæcus quomodo philosophatus sit 1163. b sententia de exitu hostiarum inspiciendis. 1222. a inconstans in opinione de diis. 1176. b
Demonstratio, figura exornationis sententiarum. 36. b
Demonstrativi generis causa quomodo tractanda. 2. a 17. b 40. a qua divisione in eo utendum. ibid. & 17. a
Demonstrativi generis finis honestas. 70. a
Demosthenes perfectus & perpolitus in dicendo 77. b 166. b Orator præstantissimus 141. a 165 a 200. b quo modo balbutiem & spiritus angustiam emendarit, 92. a, b rogatus quid esset in dicendo primum, quid respondent? 336, b 137. a cur à Dottis Oratorum princeps fit judicatus, 148. b ejus oratio pro Ctesiphonte. 166. b jocosa excusatio ad reprehensionem Æschinis ibid. judicium de actione oratoria. 148 b 169 a eloquentia cur maximè laudabilis? 174 b crebram vocalium concursionem ut vitiosam fugit. 175. b muros Athenienses sua pecunia refecit. 201. a cum dicturus esset, concursus ex tota Græcia fiebat, 160 a frequens Platonis auditor, 166. a ad fluctum declamare solebat, ut fremitum assuescerat vocem vincere. 1093. b ejus vigilia. 1145. b leviculus ob nimium studium famæ sive susurri popularis, 1162. b cum RHO dicere nequiret, exercitatione fecit, ut planissimè diceret. 1228. b trecentis ferè annis ante Tullium fuit. 1231. a dixit Pythiam φιλιππίζειν, h. e. à Philippo corruptam esse. ibid.
Denicales dies quæ & unde sic dictæ? 1255 b
Denominatio, figura exornationis verborum. 30. b
Densium divisio eorumque usus. 1190. a 1191. b
Deorum bella & pugnæ. 1184. a cultus optimus sanctissimus, & castissimus ib.
Deorum mentes pietate & religione, non superstitione placantur. 392. a
Deorum multitudo hominum vitam omni superstitione refersit. 1183. a
Deos esse omnibus innatum est & quasi in animo insculptum. 1178 a 1181. a 1213. a, b
Depacisci cum aliquo partem. 213. a
Depeciscî. 901. b
Deprecatio criminis, pars Assumptivæ Juridicialis constitutionis 5. b 41. a 64. b 65. a quid sit? ibid. quomodo tractanda. ibid. 11. a quando ea utendum. 11. a
Depsit. 749. b
Des, id ferax, proverb. 889. a
Descriptio, figura exornationis sententiarum. 32. a
Desiderium est libido ejus quæ nondum adsit videndi. 1143. a
Desperatio quid? 1142 b
Desertari. 251. a
Desertere. 839. a
Deus in aliqua re. 106 b
Deus in dicendo. 80. b
Deus Platonicus. 1167. a
Deus sempiternus. 1167 b
Deus animans. 1181. a mundus. ib.
Dextella. 962. a
Diæta curari. 847. b
Diagondas Thebanus nocturna sacra perpetua lege in Græcia sustulit. 1153. a
Diagoras Melius nullos esse Deos statuit. 1165 a 1171. a 1176. a dictus atheos. ibid. & 1203. a ejus secta duo de navigantibus ibid.
Dialectica, qualis ars? 105. a 1040. a quid contineat? 1061. a est quasi contracta & adstricta eloquentia. 161. b
Dialectica pugno, Eloquentia palmæ similis secundum Zenonem. 172. b
Dialectici spinosissima multa pepererunt. 173. a
Diana & Luna eadem. 1183. b dicta quia noctu quasi diem efficiat. ibid.
Diana Luciifera apud Græcos à parturientibus invocata. 1183. b Amni vaga, non à venando, sed à vagando dicta. ibid.
Dianæ tres earumque genus. 1199. a
Diana Ephesiæ templum eâ nocte deflagravit, quâ natus Alexander. 1183. b
Diana fanum Pergæ 249. b
Dianium in Hispania. 253. b
Dicæarchus animum nullum esse statuit. 1045. a 1108 a 1110. a 1111. b ejus opinio de divinationum generibus. 1204. b liber de interitu hominum. 1281. a 1347. a tres libri, Lesbiaci dicti, de mortalitate animarum. 1114. b
Dicendi genera tria. 166. a
Dicendi omnis ratio in quo versetur. 74. a 102. a
Dicendi opus elaboratum è quinque partibus constat. 154 a
Dicendi domina natura. 112. a
Dicendi facultas & dignitas. 434. a
Dicendi omnis doctrina in tres partes distribuenda, & in quas? 191. b
Dicenda virtus nisi is, qui dicit, ea de quibus dicit, percepta sine, exstare non potest. 77. a
Dicere Attice quid sit? 166 b
Dicere perverse homines, perverè dicendo facillimè consequuntur. 83. a
Dichoreus pes. 181. a
Dicis causa. 823. a 315. b 1014. b
Dicrota. 975 a
Dictamnus herba qualis. 1189. a
Dictatura. 600. b
T. Didius. 108. a
Dieculam ducere. 866 b
Diem dicere. 217. a
Dies ἐξεμβόλιμοι. 274. b
Difficillimum in omni re est, formam optimi exponere. 167. a
Digito cœlum attingere. proverb. 817. a
Digits extremis attingere, proverb. 541. a
Digitum ad fontes intendere. 87. b
Digitum nusquam, proverb. 880. a
Digitum transversum non discedere. 1035. b 1036. a
Dignitas elocutionis quid sit. 26. a hæc dividetur in exornationem verborum & sententiarum. ibid.
Dignitas, quid? 71. a
Dignus qui cum in tenebris mices, proverb. 1303. a
Dii beati sunt & immortales. 1169. b magna curant, parva negligunt. 1193. b
Dii monogrammi & nihil agentes, Epicuri. 1182. b
Dii, secundum Epicurum, nulli propitii neque irati. 567 b
Diligentia in causis defendendis plurimum valet. 104. b
Dinarchus Orator Græcus. 100 b 141 a

Diodorus philosophus Peripateticus finem bonorum statuit vacare omni molestia cum honestate. 76. b 1046. b 1061. b 1063. b 1095. a 1102. a *Critolai* auditor. 1095. a

Diodotus Stoicus. 162. b 1043. b cæcus philosophatus est & geometriam docuit. 1163. b

Diogenes Apolloniates deum aëra esse eum fuit. 1168. a

Diogenes Babylonius 1204. b *Stoicus.* 1300. b liber de Minerva. 1169. a

Diogenis Cynici dictum: Harpali prædonis felicitate Deorum vim ac potestatem redargui. 1202. a *Dialecticam* tradidit. 97. a *Stoicus.* ibid. mortuum se projici jussit inhumatum, & baculum prope ponit. 1118. a *Alexandro* regnanti, si quid opus esset, respondit: Nunc quidem paululum à sole. 1161 b ejus disputatio quanto regem Persarum vitâ fortunâq; superaret, ibid. ejus sententia de divitiis, 1080 a de bona fama 1081. a

Dion Syracusius, Platonis discipulus. 131. a ejus admirabilis fortitudo in luctuoso filii obitu. 1349 a

Dionysi quinque diversi 1199 a, b

Dionysius Heracleotes. 1027. b propter dolorem oculorum à Zenone magistro degeneravit 1104 b 1127 b 1131. b 1037. b

Dionysius Magnes. 162. a

Dionysii mater gravida somniavit se peperisse Satyrisium. 1208. b

Dionysii Syracusanorum tyranni vita & historia eleganter descripta. 1157. a, b & seqq. ne collum tonsori committeret, tondere filias suas docuit. 1157. b duas uxores habuit, *Aristomachen* & *Doridem*, ib. fossam latam cubiculari lecto circumdedit ibid. quomodo *Damocli* assentatori fortuna sua felicitatem ostenderit, ibid. ejus colloquium cum coquo Lacedæmoniorum. 1162. a jocus de felici sua navigatione, cum fanum Proserpinæ Locris expilavisset 1202. a alius jocus de aureo Jovis amiculo in Peloponneso fano ipsi sublato. ibid. alius de Æsculapio, cujus auream barbam Epidauri deesse jussit. ibid. alius de argenteis mensis BONORUM DEORUM quæ sustulit, ibid. alius de perfectis manibus simulacrorum. ibid. regnum quid ei portenderit. 1213, a crudelitas 1288. a *Syracusis* expulsus Corinthi ludum aperuit. 748. b 1132 b

Diophanes Mitylenæus, T. Gracchi magister. 146. a

Διόσκουροι tres diversi & eorum nomina. 1198. b

Diphilus Crassi scriptor & lector. 82. b

Diphilus Diphilo tardior, Proverb. 596. a

Diploma 719. a

Dira, sicut cætera auspicia, non causas adferunt, cur quid eveniat, sed futuram ventura, nisi provideris. 1207. b

Dirheri. 571. b 1360 b

Dis dictus Dives, Græcè Πλούτων, quia & recidunt omnia in terras & oriuntur è terris. 1193. b *Proserpinam* rapuit. ibid. hu jus raptus fabula. ib.

Disceptatio est aut simplex, aut ex comparatione. 129. b

Disciplina alia intelligendi, alia dicendi 166. a hinc est ut veram & absolutam eloquentiam nemo consequatur. ibid.

Discordia quid, ejusque definitio 1143. a

Diserti à doctis per Socratem dissociati. 126. a

Disertus & eloquens ut differant. 80. a

Disjunctio figura exornationis verborum. 29. b

Dispositio Oratoris quid? 2. a 40. a

Dispositionis locorum, cum institutione multum comparatio. 18. b

Dispositionum duo genera; unum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum 18. a, b

Dissuasori. 813. b

Differendi omnis ratio partes duas habet, unam inveniendi, alteram judicandi. 184. b

Distimilis debitio pecuniæ & gratiæ. 511. a

Dissolutio figura exornationis verbor. 30. a

Distributio, figura exornationis sententiarum. 31. a, b

Distributione quando utendum? 4. a ea dividitur in enumerationem & expositionem. ibid.

Diversorium. 777. b

Dives propriè quis? 1336. a

Divinandi duo genera, artificiosum & naturale. 1205. a, b 1208. a 1221. b

Divinatio artificiosa. 1218. a

Divinatio, Græcè μαντικὴ, est præsensio & scientia rerum futurarum, 1204. a *Latinè* dicta à divis, Græcè à furore secundum *Platonem*. ibid.

Divinationis definitio. 1220 b

Divinationem quomodo definierit *Chrysippus*. 1232. a

Divisio vitiosa, qua? 1062. b

Divisio orationis quid sit? 2. a

Divisio figura exornationis sententiarum. 32. b quâ differat ab eâ, qua est tertia pars orationis. ibid.

Divitiarum cupiditas unde oriatur. 1267 a

Diœcetes quis? 586. a

Dochmius pes. 181. b

Docilis, quis? 2. b

Dolor est ægritudo crucians. 1124. b 1142. b sensim & pedetentim progrediens extenuatur. 1136. b hominis à naturâ insitus. 1345. a omnis immodicus turpis est & à viro alienus. ibid.

Dolus malus est cum aliud agitur, aliud simulatur. 1301. a

Cn. Domitius, eloquens. 150 a.

L. Domitius, prætor Siciliæ, pastorem ob aprum interfectum in crucem sustulit. 328. a

L. Domitius, orator. 158. a

Domuitionem parare. 21. a

Domus ædificatio ne extra modum sumptu & magnificentia prodeat. 1281 b

Domus honorati & principis viri quales esse debeat. 1281. b

Dormire quid secundum *Zenonem*. 1231. a

Doryphori statua Polycleti. 160. b 165. a

Draconis leges. 87. a

Draco, fidus cæleste, ejusque descriptio *Aratea*. 1187. a

Druïda in Gallia Physiologiæ & auguriis studebant. 1214 b

G. Drusus cæcus consulebat aliis. 1163. b

M. Drusius orator. 151, b 154. b

Dubitatio, figura exornationis verborum. 30. a

Duellum, contractum in bellum: Duis in bis: Duellus in Bellus. 176. a

Dulce est nomen pacis. 650. a

Dulciculus: dulciculæ potio 1135. b

Dulcitudo. 128. a

Duo parietes de eadem fidelia dealbare Proverb. 730. a

Duodecim Tabb. liber omnes bibliothecas omnium Philosophorum superare videtur 86. b *Usucapionem* inter quinque pedes esse voluerunt. 1246. b de mortuis in urbe non sepeliendis caverunt. 1256. a de carminibus infamibus. 1141. a

Duris Samius homo in historiis diligens. 870. a

E

Blandiri. 981. b

Ebrietas & ebriositas differunt, 1143. b

Ecdici. 791. a

Echinis Tabula. 1335. b

Edolare. 953. a

Effatum Gracis ἀξίωμα, quid? 1040. b

Efficitio, figura exornationis sententiar. 35. a

Effigiare aliquem. 909. b

Egredi è portu sine gubernaculis. Proverb. 883. b

Eleatici philosophi à quo denominati. 1045. b

Elegantes ab eligendo dicti. 1184. a

Elegantia elocutionis qua sit, eaque distributa in Latinitatem & explanationem. 95. b

Elegantia loquendi augetur legendis oratoribus & poëtis. 124. a

Elementa. 1024. a

Elephanto belluarum nulla prudentior. 1174 b

Elephantorum acutissimi sensus. 1191 b

Elephantus à natura manus data ad pastum. 1188 b

Eleusina sacrificia & augusta ubi initiantur gentes erarum ultimæ. 1176 a

Elis, urbs Peloponnesi. 1214 b

Elocutio dividitur in tria genera, sive figuratum, gravem, mediocrem, & attenuatam.

nuatam. 24 b gravi qua ejusque exemplum ibid. mediocri exemplum, ibid. attenuata exemplum 25. a figura gravi finitima sufflata, ibid. mediocri propinquum genus fluctuans & dissolutum. ibid b attenuato generi finitimum id quod dicitur exile. 25 b

Elocutionis præceptio bipertita. 24. a

Elocutio commoda & perfecta tria desiderat, Elegantiam, compositionem dignitatem. 25. b

Elocutio Oratoris, quid? 2. a 40. a

Eloquens perfectè quis sit? 169. b 172. a 173. a

Eloquens sine Philosophia nemo efficitur. 165. b

Eloquens sit temporum personarumq; moderator. 173. b

Eloquentia Athenis nata & alta. 140. b huic honos habitus Tiorio temporibus, 141. b

Eloquentia non ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. 83. a

Eloquentia una quadam de summis virtutib. 124. a pacis est comes, otii socia, &c. 142. a Principibus maximo ornamento. 1091. a domina rerum. 1191. b 1290. b 1293. a ex quibus rebus constit 200. a unde odium & invidiam contraxerit? 39. a utrum prudentissimorum hominum artibus contineatur, an in quodam ingenii atque exercitationis genere ponenda? 73. b 74. a

Eloquentia una, sed materia multiplex 123. a ut differat à Dialectica. 172 b

Eloquentia forensis spreta a Philosophis, 165. b Eloquentia summa laus, amplificare rem ornando. 128, b

Eloquentia studium, bonine an malis plus attulerit ci vitatibus. 38. a ex honestissimis causis natum. ibid. b

Eloquentia studium non erat communa Graciæ sed proprium Athenarum. 142. a

Eloquentiæ studio præmia apud Rom, proposita. 74. b ejus difficultas, & quæ ad hoc studium excolendum desiderentur ibid.

Eloquentiæ cur studendum. 39. b

Eloquentiæ desinitio 195. a abusus, 39. a laus & præstantia. 75 b hæc hominnes dispersos unum in locum congregavit. 76. a civitates constituit. ibid.

Elucubrari epistolam. 886. a

Emblema vermiculatum. 133. b 175. b 158. b

Embaneticam facere 732. b

Empedocles physicus egregium poema fecit, 88. b statuit nihil cognosci posse, nihil percipi, sciri, & omnia esse absitusa. 1030. a statuit nota quatuor elementa esse materiam mundi. 1044 a quatuor naturas, ex quibus omnia constare vult, censet esse divinas. 1168. a censuit animum esse cordi suffusum sanguinem. 1108, a

Endymionis somnus. 1100. a

Endymion in monte Latmo conspectus a luna ut eum oscularetur. 1116. b

Engonasin, Sidus cœleste, ejusq; descriptio Aratea. 1187 a

Enna Cereris natalis celebris. 322 b

Ennius Poeta epicus. 199. b

Ennius M. Catonem Suadæ medullam vocat. 142 b

Ennius quando natus. 143. b 105. b scripsit bellum Punicum. ibidem. Thyestem fabulam docuit. 144 a Burrum pro Pyrrhum: Bruges pro Phryges dixit 177. a P. Scipioni Africano carus fuit. 468. a ejus somnium de Homero. 1035. a 1039. b Medea. 1049. b se mortuum lugeri vetat 1119. b 1336. a quando mortuus. 144. a quotannis anno mortuus sit. 1310. a paupertatem & senectutem ita tulit ut iis delectari videretur ibid.

Enthymema, quid sit? 187. b

Enumeratio. 4. b ea quando utendum, & qualis debeat esse. ibid.

Enumeratio quomodo tractanda? 193. b

Enumeratio conclusionis qualis debeat esse 14. b 52. b quæ ejus vitia. ibid.

Enumeratio quod sit in argumentatione necessaria. 46 a

Enumeratio partium quomodo tractanda, 184. b

Enumeratio vitiosa, quæ? 50. b 51. a

Enumerationis commune præceptum. 52. b

Enumerationis falsæ exemplum in expositione oratoria. 12 a, b

Epaminondas Thebanorum Imperator. 131 a 142. a 1066. b fidibus præclarè cecinit. 1106. a 1109. b 1119 b mors gloriosa. 1127. b apud Mantineam mortem clypeo fuit sollicitus. 1071. a

Ephori Lacedæmonii à Theopompo regibus oppositi 1260 a

Ephorus Isocratis discipulus 98 a 100 b qualis orator. 179. b

Epicharmi præceptum: γνῶθι πῶς ἄλλῳ χέζεται. 998. b

Epicharmi sententia de morte. 1107. b

Epicures omnes res, quæ sint hominis expetenda, voluptate metiebantur. 568 b 1161. b

Epicurus Voluptatem statuit esse finem bonorum, sive summum bonum. 1045 b 1052. b & quomodo id confirmet. ibid. dixit sapientis esse, opinionem à perspicuitate sejungere. 1034. a statuit si unus sensus semel in vitâ mentitus, nulli unquam esse credendum. 1038. b totam Dialecticam contemnit & irrides. 1041. a 1061. a ut & Logicam. 1051 b ejus sententia de magnitudine Solis 1039. a omne judicium in sensibus, & in rerum notitiis & in voluptate constituit 1047. a statuit nihil medium esse inter dolorem & voluptatem. 1053. b partitur cupiditates in naturales & necessarias: naturales & non necessarias non naturales & non necessarias. 1054. a statuit non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste justeque vivatur 1055. b sententia de summo bono. 1056. b de fortuna sapientis. 1056. b 1070. b de amicitia. 1056. b ei bestiæ sunt speculæ naturæ. 1063. a non minorem voluptatem dixit percipi ex vilissimis rebus, quàm ex pretiosissimis. 1070. b ejus morientis verba & epistola ad Hermachum. 1071. a amicitiam laudibus in cælum effert. 1069. a eam a voluptate non posse divelli statuit. ibidem. b ejus testamentum. 1071. a, b sententia de morte ibid statuit dolorem summum malum esse. 1122. a dixit sapientem esse semper beatum. 1103. a Epicuri sententia de præmeditatione futurorum. 1131. b tenuem victum antefert copioso. 1135. b solus vidit primum esse deos, quod eorum notionem in animis impressisset natura. 1169. b verbu reliquit deos, re sustulit. 1173. a 1176. b ejus κυρίαι δόξαι. ibid. & 1061. b dixit se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit sejunctum a delicatis, & obscœnis voluptatib. 1175. b Deos monogrammos & nihil agentes commentus est. 1182. b irridet prædictionem rerum futurarum rerum futurarum. 1192. b perlucidos & perstabiles deos induxit jocandi causa. 1223. a

Epimenides Cres per furorem vaticinatus est. 1208. a

Epiphania, urbs Ciliciæ. 802. a

Epistola non erubescit. 706. b

Epistolarum genera multa. 680. a

Epulari Saliarem in modum. 859. a

Equi indomiti comparatio cum homine indocto. 34. a

Equiria (festum in Campo Martio à cursu equorum sic dictum.) 973. b

Erana, Amani montis caput. 802. a

Erctum cieri. 90. a

Erechthei regis Athenens. filiæ mortem pro patria contemnentes. 1101. a 521. a 1119 b

Erechthei delubrum apud Athenienses. 1198. a

Eretriaci Philosophi à quo denominati. 125. b 1045. b omne bonum in mente & mentis acie ponebant. ibid.

Eriphyla fabula. 313. b

Eriphyle viri vitam auro vendidit. 52. a

Eros histrio. 230. b

Esse pro edere. 29. b

Etesia, venti Septentrionales. 804. b 875. b 1189. b

Etrusci de cœlo tacta scientissime observabant. 1214. b cœlum in XVI. partes dividebant. 1223. a

Etymologia, verborum explicatio. 1024. b

Euclides Megareus, Socratis discipulus. 1045. b

Euclides geometriam docuit. 130. b

Eudemi Cyprii agrotantis somnium de se convalescente, & de Alexandro tyranno interfecto. 1210 b

Eudoxus, Platonis auditor, Chaldæus in prædictione & notatione vitæ ex natali die minime vult esse credendum. 1228. a

Euhemerus deorum mortes & sepulturas demonstravit. 1176 a

Eumenides deæ, earumque fanum apud Athenienses. 1198. a

Euphrates fl. Mesopotamiam fertilem efficit.

officit. 1189 b
Eupolis judicium de Pericle. 141. a suadam deam in Pericli labris sessitavisse scripsit. 142. b
Euripi Chalcidici motus reciprocus & constans. 1195 b
Euripides auditor Anaxagoræ. 1133. a
Euripidis fabula. 1049 b
Eurendi animus est Deus. 1113. a
Euripylus. 1125. a
Europæ fluvius. 64 a
Eventa. 1205 b
Eventum, secunda declinat. 339. b 1321. a
Eventus causarum quomodo considerentur. 197. b
Eventus, quid? 58. b quando fallax 56. b
Ex, & e, præpositiones, earumque usus. 176 b
Ἐξαγέστινοι, dies Siculorum, cæterorumq; Græcorum quales? 274. b
Examplexari aliquem. 36. a
Exanclare 1120 a 104*. b
Exanimatio quid, ejusque definitio 1142. b
Exartuatus. 878 a
Ex ante diem. 842. a
Extandescentia est ira nascens & modo existens. 1143. a Græcè ῥύμωσις dicitur. ibid.
Exclamatio, figura exornationis verborum. 26. b
Excors. 1106. b
Exempla testimoniorum locum obtinunt. 23 b & c
Exemplis probatissimis utendum. 22 b
Exemplum, figura exornationis sententiar. 34. b
Exemplum in negotio quid? 46 b
Exemplum & Testimonium, ut differant? 23. a
Exemplum vitiosum quid sit. 14 b
Exercitatio Oratoria quid sit? 2 a 83. a, b
Exercitatio domestica & umbratilis 83 b
Exercitus unde dictus? 1124. b
Exhedra. 1166. b 1093. b
Exhedria. 728 b
Eximius unus. 237. a
Exlibratus. 848 a
Exordiorum duo sunt genera: Principium & Insinuatio 2. b 42. a
Exordiorum sit sermo lenis, & usitata verborum consuetudo. 3 b 43. a
Exordium vulgare vitiosum, & quod sit? 3. b commune vitiosum 43. a & quod sit? ibid. affectatum, vitiosum. ibid. nimis longum, vitiosum. ibid. separatum, vitiosum; in quo etiam includitur translatum. ibid. commutabile vitiosum. 43. a
Exordium quale debeat esse in dubio causæ genere 2. b 42. a, b in humili ibid in turpi. ibid. in honesto, ibid. in admirabili ibid. in obscuro. ibid. 116 b
Exordium orationis quid? 2. a 42 a
Exornatio duplex, verborum & sententiarum. 26 a
Exornatio pars argumentationu. 11. b quando ea prætermittenda. 12. a
Exornatio orationis in quibus consistat, & quæ sint ejus vitia. 14. b
Exornationes sententiarum, quæ sint earumq; enumeratio: Distributio. 31. a Licentia. ibid. b Demonstratio. 32. a Descriptio. ibid. Divisio. ibid. b Frequentatio. ibid. Expolitio. 33. a, b Commoratio. 33. b Contentio. 34. a Similitudo. ibid. Exemplum 34. b Imago. ibid. Effictio. 35 a Notatio. ibid. Conformatio. 36. a Sermocinatio. 35. b Significatio. 36 a Brevitas. ibid. b Demonstratio. ibid. b
Exornationes verborum decem, quæ absistata verborum potestate recedunt. 26 a 30 a
Exostra. 548 b
Expeditio, figura exornationis verborum. 30 a
Explanatio elocutionis. 25. b quomodo comparetur. ibid.
Expolitio, figura exornationis sententiarum. 33. a, b ea duplex est. ibid. ejus insignis usus per totam orationem. ibid.
Expositio Oratoris vitiosa, ejusque varia exempla. 12. a, b
Expositio rerum. de quibus dicendum. 4. a
Exputare, pro putare. 758. b
Exsilium, non supplicium, sed effugium pœnæque supplicii 381. a demptâ nominis ignominiâ, à perpetuâ peregrinatione nihil differt. 1163. a
Exsuscitatio, genus commutationis 33. b
Exules qui appellentur? 14. b
Ex vultu, & oculis, & fronte amorem alicujus perspicere. 959. a

F.

Faba imùm, proverb. 821. a
Q. Fabius Labeo eloquens 144. a abiter malitiosus, inter Nolanos & Neapolitanos. 1268 b
Q. Fabii in unici sui Consularis filii morte constantia. 1350. a
Q. Fabius Maximus cur cunctator dictus. 1274. b
Ser. Fabius Pictor, Orator. 144. a 1106. a
C. Fabricius ad Pyrrhum missus orator. 142. b
L. Fabricius perfugam promittentem veneno se Pyrrhum necaturum, Pyrrho tradidit. 1304 a
Fabula, quid? 3. b 43. b
Faces dicendi. 109. a
Facetiarum duo genera, dicacitas & cavillatio. 110. a alterum re, alterum dicto translatum. 111. b 112. a multum aliquando in dicendo juvant. 110 a arte tradi non possunt, ibid, quomodo & quatenus ab Oratore tractanda. 110, b. 111. a
Facetia ubi maximè prosint. 118. a
Facile fieri, quid dicatur? 71. a difficile quid? ibid.
Facilius est currentem incitare, quàm commovere languentem. 107. a
Facilius apta dissolvere, quàm disparata connectere. 183. a
Facta, personarum attributum. 45. a
Facultas & vis omnis Oratoris in quinque partes distributa. 83. a
Facultates negotiorum. 45. b
Facultatum consideratio in præmiorum petitione. 66. a
Fallaciloquentia. 1091. b
C. & M. Fannii, oratores. 139 b
Fannii Annales. 144 b
Fannius in Annalibus Asiaticum Æmilianum ἐιρωνα appellat. 113. b
C. Fannius, C. F. & Domitius Coss. 145. b
Fasces submittere alicui. 140, b
Fato fieri quomodo omnia dicantur. 1235. a, b 1238. b
Fatum ex quo genere causarum à Stoicis reclatur. 187. b 188 a
Fatum quid? 1218. a Græcis εἱμαρμένη. ibid.
Fatum est quid semper ex omni æternitate verum est. 1194. b
Fauni in prælio auditi. 1215. b 1177. b
Febris ara. 1251. b fanum in Palatio. 1200. a
Felicitas ejusque definitio. 1363. a
Feralia. 896. a
Feriarum festorumque dierum ratio habenda in hominibus & liberis, & servis. 1252. a
Ferre aliquem in oculis. 997. a
Fibrenus, fluv. 1247. a 1248. b
Fidelis, de agro, domo, arte, doctrina. 811, b
Fidentia, quid? 70. b
Fidens quis dicatur? 1131. a
Fides in Capitolio dedicata. 1182. b
Fides unde sic dicta. 1267. a est fundamentum justitiæ. ib. est firma opinio. 192. a ex fortuna non ponderandæ. 197. b
C. Fimbria, Orator qualis? 147. b 155. b homo audacissimus. 217. a
Finis alicujus facultatis quid sit? 39. b
Finis in deliberando utilitas. 195. a
Firmamentum quid? 42. a
Firmamenta orationis. 117. b
Fiscina piscium. 447. b
Fissum pecoris. 1222. a
Flaccus, appellativè. 1172. b
Flagitium res militaris à multis commissum, fortitudine unius tantum animadvertebatur. 385. a
C. Flaminius temp. malè gessit. 59. b trib. pleb. aliquot annis ante secundum bellum Punicum legem agrariam tulit invito senatu. ibid. & 1030. a bis consul fuit. ibid. regem Philippum & Macedonam subegit. 249. b neglexit tria ostenta magna cum clade Reip. 1213. a apud Trasimenum interfectus 142. b & 1177. b fuit eloquens. ibid. & 144. a
L. Flamininus per M. Catonem è senatu ejectus ob libidinem. 1312. b
T. Flamininus. 146. b
T. Flamininus & Q. Metellus, Coss. 157. b
Flammam in ipsam venire. 980. b
Flocci: Non flocci ἐυτελέστερον. 821. a
Fluctus numerare. 829. b
Fluctus in simpulo excitare. 1262 b

Facunditas verborum in Oratore adolescente sese efferat. 100. a
Fœminarum miseria. 1344. a
Fœnum esse. 111. a
Fontes ipsi jam sitiunt. 997. b
Fontis delubrum Maso ex Corsica dedicavit. 1198 b
Forma, sive species quid sit? 185. a
Forma à genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur. ibid.
Forma dignitas aut morbo destruxerit, aut vetustate exstinguitur. 29. b
Forma & χάριτες, quasi lumina orationis sunt. 178. b
Formido est metus permanens. 1142. b
Formula in arbitrio rei uxoriæ, QUID AEQUIUS, MELIUS. 188. a 1301. b *judicium:* EX FIDE BONA. ibid. *fiduciæ:* UT INTER BONOS BENE AGIER. ibid. & 1301. b 726. b *possessoria:* QUONIAM EIUS EX EDICTO PRAETORIS, BONA DIES XXX. POSSESSA SINT. 206 b *judicium:* EX FIDE *bona agitur.* 1301. b *sponsionis:* NI BONUS VIR ESSET 302. b *satisdationis:* Amplius eo nomine non peti. 787. b
Fornix Fabianus. 241. b
Fors sit Domina campi. 561. a
Fors videris. 958. b
Fortis fortuna adjuvat. proverb. 1076. a 1121. b
Fortes & magnanimi qui habendi. 1272. b
Forticulus. 1126. b
Fortitudo, quid? 16. b 70 b 194. b 1101. b 1146. b *hujus partibus quando utendum in dicendo.* 16. b
Fortitudinis definitio, secundum Stoicos. 1272. a.
Fortuitu. 639. a
Fortuna, personarum attributum. 45. a 1199 b
Fortuna bona quæ sint? 97. a
Fortuna viderit. 873. b 957. b
Fortuna mala ara. 1200. a
Fortuna varia cognomina: Hujusce diei, Respiciens, Fors, Primigenia. 1252. a
Forum Appii. 831. a *Julii.* 755. b 756. a *Voconii.* ibid. *Gallorum.* 760. a *Vocontium.* 762. a
Frenum mordere. 768. b
Fremitus à cœlo auditus. 1215. a
Frequentatio, figura exornationis sententiarum. 32 b
Frons animi janua. 1341. a
Fronto, appellativè. 1172. b
Frugalitas virtus qualis, & unde dicta. 1131. b *tres virtutes fortitudinem, justitiam, prudentiam complectitur.* ibid.
L. Fufius, orator. 146. b 151. b 154. b
Fulgurum observatio qualis fuerit. 1223. a
Fulicum ex mari continentem petentium clamor ventos pranuntiat. 1205. b
Fulmen sinistrum omnibus rebus, præter comitia, optimum habitum auspicium. 1223. a 1226. b
Fulminum, tonitruum, ac fulgurum causa & materia, secundum Stoicos. 1223. a. b
Fulvinasium. 895. a
M. Fulvius Flaccus orator. 146. b
Ser. Flavius Orator. 144. a
Furentibus arma dare. 125. a
Furiæ deæ, vindices facinorum. 1198. a
Furinæ lucus. 1198. a
L. Furius Philus, eloquens. 146. a
L. Furii laus. 195. a
Furor divinus. 1230. a
Furoris definitio. 1130. a

G.

C. Alba, Orator. 147. b
Ser. Galba, divinus homo in dicendo. 76. a 77. b 123. a *Orator præstantissimus.* 144. a, b 145. a
Galleota, interpretes Siculenses. 1208. b
Gallica. 611. b
Galli cur ante lucem cantent. 1224. b
Gallinarius Delicatus ova ab ovis internoscens. 1039. b
Gallonii cœna. 1062. a
Ganymedes. 1149 a
Gladiatorum tolerantia. 1125. b *spectaculum crudele & inhumanum.* ibid.
Gaudium, quid? 1142. a *differt à lætitia.* 1148. b
L. Gellius, orator. 151. a
Gemini sidus cœleste. 1187. a
Genera causarum quatuor, Honestum, turpe, dubium, humile. 2. b
Genera dicendi tria, quot officia oratoris. 169. b
Genera tria quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt. 102. b
Generalis causa constitutio quid sit? 40. b 60. b *habet partes duas, juridicialem & negotialem.* ibid.
Gentiles quomodo definiantur. 185. b 186. a
Genus, pro genu. 1385. a
Genus quid sit? 46. a 86. b 186 b
Geometra profitentur se non persuadere, sed cogere. 1043. b
Germanissimus. 1046. a
Gestus Oratoris qualis esse debeat? 137. b
M. Glabrio. 156. a
Glauciæ jocus in Metellum. 113. a
Globus est rotundum solidum, Græcis σφαῖρα. 1181. b
Gloria, quid? 71. a 590. b
Gloria amplissimum pramium. 582. b
Gloria perfecta, qua? 1288. a *vera.* ibid & 1290. a *ficta.* ibid. *vana* 1129. a
Gloria virtutem tanquam umbra sequitur. 1118. b
Gnatho Terentianus. 1330. a
Gorgias Leontinus, rhetor antiquiss. omnibus de rebus Oratorem optimè posse dicere existimavit. 29 b *se ad omnia, de quibus quisque vellet audire, paratam esse dicere denuntiavit.* 80. b 130. b 1059 a *hujus aurea statua Delphis posita.* 130. b *dicendi magister.* 141. a *laudum ac vituperationum locos conscripsit.* 142. a *principes in concinna verborum terminatione.* 177. a ἀντίθετα *primus invenit.* 177. b *ejus senectus placidissima, deque ea responsum præclarum* 1309. b *ad mortem prompti situm.* 1347 b
C. Gorgonius. 151. a
Gracchus Orator eloquentissimus. 146. b 147. b *ejus actio in dicendo.* 137. a *in vocis moderamine solitus adhibere servum fistulatorem.* 138. a
C. Gracchus ærarium largitionibus effundens, verbis ærarium defendit. 1135. b
C. Gracchi Sommium de Ti. Gracchho fratre lethi genus ipsi prædicente. 1211. a
T. Gracchus orator præstantissimus. 144. a 146. a *cur infectus.* ibid. *religione neglecta Coss. inauspicato creavit.* 1178. a *ei augurii duo angues comprehensi domi quid portenderint?* 1208 b
Gradatio, figura exornationis verborum. 28 b
Græca lingua frequentior Tullii temporibus, quam Latina. 468. a
Græci inani arrogantiæ causa artem dicendi difficilem reddiderunt. 1. b *qua artium partitione usi fuerint in eloquentia studio.* 73. a
Græcorum doctorum eloquentia arrogantia, professionum quemadmodum causa inferior dicendo fieri posset superior. 141. a
Græci Oratores multi inepti. 95 b
Græci qui de memoria scripserunt, reprehenduntur. 21. b
Græci divinos honores tribuebant iis qui tyrannos occiderant. 580. b *multos homines, pro diis coluere.* 1197. a *summam crudelitatem consebant sitam in nervorum vocumque cantibus.* 1106. a *geometria apud illos in summo honore.* ibid. *morbos toleranter ferebant, hostem adspicere non poterant.* 1128. b
Græcis jusjurandum jocus est, testimonium, ludus. 444 b
Græcorum genera tria, Athenienses, Æolenses, Dores. 450. a
Græcorum levitas. 1069. a *lex in convivio: Aut bibat, aut abeat.* 1164 b *libri derideuntur.* 109 b
Græcorum Oratorum diligentia in scribenda historia 97. b 98. a *Oratorum catalogus.* 140. b
Gratia eloquentiæ studio semper floruit. 74 b 149 b *licentia contionum comes dit* 425. a *verborum inops.* 1184. b
Græco more bibere. 251. a
Græcostasis. 990. b
Græculi contentionis cupidiores quàm veritatis. 77. a
Graculus otiosus & loquax. 80 b
Grandiloquus. 1161. a
Granis festivum consilium patrono malo datum de multo frigido bibendo. 114. b
Gratia, quid? 61. a 70. b
M. Gratidius saltus ad dicendum. 150. b
Gratitudo omnium virtutum mater. 512. b
Gravedinosus. 1143. b
Gravius spoliari fortunis, quàm non augeri dignitate. 505. b
Gruum admirandus volatus formâ triangulari. 1189. a
Gurgustium. 538. b 1167. b
Gustatus sensus. 1190. b 1191. a
Gygis Lydi fabulosa historia, ejusque annuli interpretatio. 1299. a, b
Gymnasiorum inventio. 95. b
Gymnasium Ptolomaium. 1095. a

Gypsatus.

Gypsatus manus gypsatissima 724. b

H

Habet magnum dolorem, unde eum honore decesseris, eodem cum ignominia revertit. 442. b
Habitus animi duplices. 194. b
Habitus, personarum attributum. 45. a
Hadrianus prætor improbus ob avaritiam Vitca domisuæ vivus exustus. 251. b
Hæthes annus. 728. a
Hamilcar somnia vir postridie se Syracusis natiuram. 1219. a, b eventus hujus somnii. ibid.
Hannibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venit. 99. a Phormionem Peripateticum fusius de re militari disserentem irrisit. ibid. b ejus somnium de Junone, oculi amissionem ipsi minitante ob violatam columnam auream 1210. a aliud somnium de consilio deorum, & vastanda Italia. ibid.
Harmodius. 1219. b
Harpagi Medi fortitudo in cæde filii ab Astyage occisi & in epulis appositi. 1349. a
Haruspex haruspicem videns rideret. 1171. b
Haruspicina. 1222. a
Haruspicum ars divina. 1178. a
Hasta amentata. 90. b 158 b
Havere, pro desiderare. 847. a 958. a
Hecate dea matre Asteria nata. 1198. a
Hecatonis Rhodii philosophi libri de Officiis. 1301. b 1304. b
Hector moriens Achilli propinquam mortem denuntiat. 1212. a
Hector Navianus. 707. b
Hecuba, Priami uxoris, gravidæ somnium de ardente face quam peperisset. 1209. a hujus interpretatio ibid. cur in canem conversa fingatur. 1137. b
Hedychrus 1135. a, b
Hegesiæ Cyrenaici disputationes de morte à Ptolomæo rege in scholis prohibita. 1115. b liber ἀποκαρτερῶν. ibid
Heletes fluvius. 976. b
Helice, stella. 1187. a
Heliopolis. 1198. b
Hellanicus. 97. b
Helmius Mancia. 113. b
L. Helvius Lemia. 113. a
Hemicillus. 954. b
Heraclea pocula. 313. b
Heraclidis Ponticí opinio de Deo & mundo. 1168. b 1152. a
Heraclii Syracusani à Verre hæreditate defraudati historia. 264. b
Heraclitus Tyrius philosophus, 1029. b cognominto σκοτεινὸς dictus, quod de natura nimis obscurè memoraret. 1060. b dixit ignem esse materiam mundi. 1044. a scitum de Ephesiis Hermodorum urbe expellentibus. 1162. b
Herbarum & stirpium quarundam utilitates. 1192. b
Hercules & Liber ad servandum genus humanum opes suas contulerunt. 1082. a
Hercules sex diversi, eorumque genealogia. 1197. a, b quintus qui Belus dicitur in India cultus. ibid.
Hercules Deus. 1109. a
Herculis arumnæ. 1073. b fortitudo. 1146. a furentis homicidia apud Euripidem. 1040. a
Hercules in bivio. 1278. b
Hercules in monte Oeta magnitudine dolorum ejulans. 1122. b
Hercules Xenophontius voluptatis contemptor. 707. a
Herculeus nodus. 891. a
Herculis Indicis fanum unde appellatum 1710. b templum & simulachrum apud Aggrigentinos, 320. b
Herc, pro heri. 963. b
Hereditas quomodo verè definiatur. 185. b
Hereditas optima quanam relinquatur liberis à patribus. 1279. a
M. Herennius, orator. 150. a
Herillus, philosophi, 125. b
Herillus, Zenonis auditor, summum bonum in scientia & cognitione ponit. 1045. b 1087. b 1102. a 1064. b
Herma sepulcris imponebantur. 1357. a
Hermagoras Oratoris materiam in Causam & Quæstionem divisit. 40. a hac opinio improbatur. ibid. Generis controversiam in IV. partes divisit 40. b reprehenditur hac opinio. ibid. translativam constitutionem invenisse existimatur. 41. b digressionem partem Orationis statuit. 52. a
Hermetes treis causarum constitutiones, fecit, alii quatuor. 4. b Tullii doctor in arte oratoria, ibid.
Hermodorus. 78. a
Herodoti & Thucydidis diversa scribendi genera & qualia? 167. b
Herodoti historia laus. 97. b oratio numero caruit. 179. a
Hesiodi præceptum de reddendis majore mensura iis, quæ utenda accepimus. 140. a Theogonia. 1168. b quando floruerit 1105. b
Hierocles Alabandeus, & Meneclis frater, orator Græcus, 101. a 162. b
Hieroclis & Meneclis Asiaticorum Rhetorum principes. 182. b
Hieronymi Rhodii sententia de summo bono 1052. b 1060. b de voluptate. ibid.
Hieronymus, Peripateticus, in primis nobilis. 179. a statuit finem bonorum esse, vacare omni molestia, 1046. a 1053. b 1102. a 1122. a
Hilare. 676. b
Hilarulus, 979. a
Hilarus. 864. a 1104. b
Himera Siciliæ oppidum, à Carthaginiensi deletur. 270. a ejus statua in multebrem figuram habitumque effomata. ibid. b
Hippias Eleus gloriatus in ludis Olympiis, nihil esse in ulla arte omnium rerum, quod ipse nesciret. 130. a discendi magister. 141. a
Hipptas Pisistrati filius, arma contra patriam ferens, in pugna Marathonia cæditur. 904. a
Hippocentaurus (numquam fuit) 1116. b 1177. b 1116. b
Hippocrates Cous, medicus. 130. b Hippocrates desperatis vetat adhibere medicinam. 980. a
Hippolytus mulierum osor. 1143. b
Hipponactis versus. 179. a
Hirudo aratrii. 821. a
Hirundinum comparatio cum falsis amicis. 34. b
Historia, quid? 3. b 43. a nihil aliud erat olim nisi Annalium confectio. 97. b est testis temporum, lux veritatis, &c. 96. b in Historia nihil dulcius purâ & illustri brevitate. 158. a
Historia leges & fundamenta. 98. a
Historiæ scriptio quæ desideret, 1241. a
Historiarum cognitio ad eloquentiam comparandum necessaria. 74. b
Historiarum scriptori satis est, non esse mendacem. 97. b
Historica narratio ut differat ab oratione. 169. a
Historicorum Græcorum eloquentissimorum catalogus. 97. b 98. a
Homeri delubrum apud Smyrnæos. 468. a præconium virtutum Achillis. ibid. b tempora etsi incerta, fuit tamen multis annis ante Romulum 141. b 1073. a, b ante Romam conditam floruit. 1105. b ejus vexilla, 1109. b cur principibus Heroum cursus deus discriminum comites adjunxerit. 1193. a b cæcus fuit. 1163. b ejus fabula de raptu Ganymedis. 1113. a
Homines ad virtutes apti nati. 1083. b 1084. a ad agendum nati. 1100. b ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando. 595. b
Homines hominum causa generati. 1267. a
Homines fœnei. 1360. a
Homines malæ magis fugiunt quam sequuntur bona. 195. b olim pastim in agris bestiarum more vagabantur 38. b deinde ex feris mansueti redditi. 39. a quare bestiis maxime præstent. 39. b multo plura judicant odio, aut amore, aut cupiditate, &c quam juris norma, aut veritate. 106. b
Hominis naturâ ingenita cupiditas veri invenendi 1065. a nihil horribile accidere potest præter culpam & peccatum. 712. b
Hominis admiranda fabrica secundum partes descripta. 1190. a
Hominum genera duo, agreste & politum. 196. a
Hominum causa, omnia quæ in mundo sunt, facta 1191. b 1192. a præstantia pro bestiis 1192. a 1242. b 1243. a
Hominum ingenia cur hebetiora in una quàm altera regione, 1178. b 1181. a
Homo frugi omnia rectè facit. PROV. 1145. a in Homine alia optanda, alia laudanda. 118. b
Homo luteus. 266. b
Homo ad duas res natus, intelligendum & agendum. 1064. a est quasi mortalis deus. ibid. in quibus differat à bestiis 1064. b corpore & animo constat 1097. a in quibus ceteris animantibus præstet. 1073. a ortus ad mundum contemplandi, 1190. b in quo maxime à bellua differat. 1265. b

Homuncio. 1107. b
Homunculus. 1158. a 1201. b
Honesta nomina turpissimis rebus imponere, quid? 276. a
Honesta propriè quæ dicantur? 1100. b
Honestas omnis à quatuor partibus manat, & quænam illæ partes. 1283. a, b
Honesti & decori differentia. 1275. b 1276. a
Honestum causæ genus. 42. a
Honestum quid? 70. a *est simplex & cum utilitate junctum.* ibid. a, b 1064. b 1065. a, b
Honestus quis? 159. b
Honor, præmium virtutis. 159 b
Honoris templum. 1182 b
Honorum gradus summis & infimis hominibus sunt pares, gloria dispares. 510. a
Honos verè qui? 749 b
Honos ubi publicè non est, gloriæ cupiditas esse non potest. 406. b
Honos alit artes, &c. 1 06. a
Horatii Cocliti Fortitudo in ponte hostibus resistentis, à tergoque pontem interscindi jubentis. 1249. a 1332. b
Horatii Pulvilli fortitudo in ferenda filii morte. 1350 a
Horatius sororem Curiatii spensi mortem molestè ferentem occidit. 62 b
Horridulus. 826. a
Q. Hortensius, orator. 155. a 161. a & seqq. *ejus mors deplorata.* 139 a *celebris ob memoriam.* 1112. b *cur in dicendo adolescens magis floruerit, quam senior.* 162. b
Hortum agricolæ luccidiam alteram *appellant* 1315. b
Hospitalitas à Theophrast. laudata. 1292. b
Hostia maxima parentabatur. 1255. b
Hostilia Curia. 1093. a
Hostis Talkii temporibus appellabatur perduellis, olim peregrinus. 1269.
Humana societas, 1201. b
Humari dictum, quod humo tegantur corpora. 1109. b
Humile causæ genus. 42. a
Hyades stellæ unde sic dictæ 1187. b *Latinis* sucula ibid.
Hydrus, untis, (oppidum agri Salentini.) 970. b
Hypallage Rhetorum. 171. b
Hypanis fluvius. 1116. b *apud hunc bestiolæ nascuntur, quæ tantum unum diem vivunt.* ibid.
Hyperbole, quid? 187. a
Hyperboli Athenienses improbitas veteribus Atticorum comœdiis notata. 154. b
Hyperides Orator acutus & subtilis. 100. b 123. & 141. a 143. b 171. a *perfectus & perpolitus in dicendo.* 77. b
Hypothesis quid? 189. b
Hyrcani canes nobiles. 1118. b
Hyrcani alunt canes, à quibus mortui lanian tur. 1118. b
Hypsæus. 84. b

I.

IActatio est voluptas gestiens & se efferens insolentius. 1143. a
Jalysi Rhodii pulchritudo. 165. a
Jambus, pes. 179. a, b
Janus princeps in sacrificando. 1183. b *dictus ab eundo, quod transitiones pervias dicantur* Jani *& fores adium* Januæ ib.
Ibes aves quales. 1174. b *cur ab Ægyptiis cultæ.* ibid
Ibici Regis amor libidinosus. 1149. a
Idæa sacra. 1201. a
Ideæ Platonis. 165. b 1024. b
Id ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. 151. b
Id cuique maxime quemque decet quod est cujusque suum maxime. 1278. a
Jecur, e usque portæ ac munus in homine 1190. b
Jejusculum. 1222. a
Igniculi virtutum. 971. b
Ignituli virtutum. 1095. b
Ignis noster est consumtor omnium, & qui differat ab igne cœlesti sive æthereo 1180 b
Ignis nullus sine pastu aliquo potest permanere. 1180 b
Ilias malorum. 893. a
Illexe, pro illexisse. 1200 b
Illum. 927. a
Imago, figura exornationis sententiarum. 34. b *hæc sumitur aut laudis aut vituperationis causa.* ibid. & 35. a
Imago in negotio quid? 46. b
Imagines artificiosæ memoriæ. 20. b *duplices, rerum & verborum,* 21. a *quales ea deberent esse, qualiter que disponi.* ibid
Imbecillus. 1065. b
Imbres lapidei. 1215. a *lactei.* ib. *terræ.* ibid. *sanguinis.* ibid.
Imitatio Oratoriæ, quid sit? 2. a
Imperator, est belli gerendi administrator. 88. a
Imperatoris comparatio cum palæstrita. 34 a
Imperii nomen grave. 402. b
Impetratum est à consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret. 176. b
Impetrire. 1222 b
Impetritus. 871. b
Impigritas. 1369. b
Improbi qui pecuniæ contra leges cogunt stulti, qui, quod licere judicatum est, prætermittunt. 307. b
Imprudentia fanum apud Athenienses. 1251 b
Impulsio, quid? 56. a
Inanimum est, quod pulsu agitatur externo. 1111. b
Inæstimabile quid sit? 1076 b
Inapparatio. 8. a
Inaudire. 750. a
Incolumitas, quid? 71. a
Incudem eandem diem noctemque tundere, proverb. 705. b
Incurvare. 939. b
Incurviscere. 1113. b
India mulieres tum viro nubunt plures, quarum ea, quæ vivum plurimum dilexit, defuncti rogo, viva lataque imponitur. 1159. b
India sapientes nudi ætatem agunt & hyemalem vim perferunt sine dolore, & flammam sine gemitu. 1159 b
Indigentia est libido inexplebilis. 1142. a
Indignatio in conclusione quomodo tractanda. 53. a *hujus* XV. *loci.* ibid.
Indiligentia. 987. a
Inductio, Græcè ἐπαγωγὴ *quid sit?* 47. a, b 186. b *Socrati ejusque assecla familiaru,* ibid.
Indus fluminum omnium maximus. 1189. b
In eadem navi esse, proverb. 680. a
Ineptus, nomen unde ducatur? 95. a *hoc verbum Græci non exprimunt.* ibid.
Inermus. 761. a
Inertes qui dicantur? 1073. a
In exordienda causa quid servandum? 3 b
Infantissimus. 9. b
Infantius, comparat. ab infans. 999. b
Ingenii acuti & hebetis differentia. 1144. a, b *Ingenii humani acies nulla tanta quæ penetrare in cœlum, terram intrare possit.* 1044. b
Ingenii magni est revocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. 1110. a
Ingenii nomine quæ comprehendantur. 1097 b
Ingenii nihil feracius præsertim iis, quæ disciplina exculta sunt. 168 b
Ingeniosè pro prudè qui dicantur. 1097 b
Inhospitalitas quid? 1143 b
Injussu 1114. a
Injustitiæ genera duo. 1267. a
Injustissimum est injustitia mercedem quærere. 1245. b
Inimicitia est ira ulciscendi tempus observans. 1143. a
Inimicitiæ tacitæ & occultæ magis timendæ, quam indictæ & apertæ. 346. b
Inimicitius. 691. b
In morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita optimus Medicus quæritur: in periculo aptis ut quæque causa difficillima est, ita deterrimus patronus quæritur. 377. a
Innocentia affectio animi qua nocere nemini. 1131. a
Ino, Cadmi filia, Græcis Leucothea, Romanis Matuta dicta. 1109. a 1198. a
In, præpositio, privat verbum eâ vi, quam haberet, si IN *præpositum non fuisset.* 187. a
In omni arte cujus usus non vulgaris, multa semper novitas nominum. 1074 a, b
In omni disciplina infirma est artis præceptio, sine exercitationis assiduitate. 22. a, b
In omnibus rebus est aliquid optimum etiamsi lateat. 167. b
In præstantibus rebus magna sunt ea quæ sunt optimis proxima. 165. a
In quo virtus sit, ei nihil deesse ad beate vivendum. paradox. Tull. 11. 1333 a
Insania quid significet? 1130. a
Insanitas. 1130 a
Insidiæ nullæ sunt occultiores, quàm ea quæ latent in simulatione officii, aut in aliqua necessitudinis nomine. 248 b
Insinuatio genus Exordiorum alterum. 2. b *quando eâ utendum?* ibid. & 42. a, b
Insinuatio & Principium uti differant? 3. b

Inspicu-

Insipientia, animi infanitas 1130. a *maximum malum.* 1138. a
In solum venire quodcunque in solum venit, ut dicitur. proverb. 1171. a
Intellectus figura exornationis verbor. 30 b
Intelligam imperato qui præstet 152. b
Intelligentia quid? 70. b
Intemperantia est omnium perturbationum fons. 1143. a
Interarescere. 1155 a
Interessa & porrecta, proverb. (Dicitur de ipso temporis articulo.) 862. b
Intermundia. 1068. b
Interrogatio, figura exornationis verborum. 26. b 29 b
Interrogatiuncula. 1084 a
Inventio Oratoris quid sit? 2. a 40 a, b *in sex partes orationis consumitur & in quas.* ibid *prima & difficillima est* 7. a
Invidentia. 1131. b 1132. b 1142 b *ut differat ab invidia.* 1131. b
Invidia virtutis comes. 29. a
Invita Minerva aliquid facere, proverb. 687. a 1277. b
Jocandi genus duplex. 1276. b
Jocus. vide facetiæ.
Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. 123 a
Jovem Lapidem jurare. 726. a
Joves plures diversi fuerunt. 1197. a, b *tres præcipui à Theologis nominantur.* 1198 b
Jovis Capitolini alia species, alia Ammonii Assii. 1173. a
Jovis Olympii simulacrum. 165. a
Jovis stella, Græcis Φαέθων. 1182. a
Jovis Vris fanum. 570. a
Iphigenia Aulidæ immolata, ut ejus sanguine hostium sanguis elicaretur. 1119 b
Ira, ejusque definitio. 1143. b *est initium insaniæ.* 1146. b
Iracundia & ira differunt, 1143 b
Iracundiæ definitio. 1130. b *cum maxime animum movet, tum diligentissimè linguam continenda* 985. b *est quasi cos fortitudinis secundum Peripateticos.* 1046. b
Iris dea Thaumante nata. 1144. b
Ironia quatenus ab Oratore usurpanda. 113. b
Irrausisset 92. a
Isara flumen. 755. b
Isis. 1198 a
Isocrates Aristotelis contemporaneus. 55. b *pudore à dicendo & ingenua timiditate refugit.* 94 b *magister omnium Oratorum, e cujus ludo, tanquam ex equo Trojano, meri principes exierunt.* 100 b *Orator suavis* 123. a 125. b *in Theopompo se frenos, in Ephoro calcaria adhibere dixit.* 123. b 153. a 869 a *primus orationem in versus distinxit.* 133. b 178. a *ejus domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam & officina dicendi patuit* 141. a 167 b *alias orationes scripsit, quibus in judiciis uterentur* 142. a *ejus Panegyricus* 167 b *librum ad Philippum Macedonem scripsit.* 178. a *Platoni æqualis, summus orator* 200 b *Panathenaicũ scripsit* XCIV. *annatus, vixitque quinquennio postea.* 167. b 1309 b
Istim. 889. a
Italia quondã referta erat Pythagoreis. 105. a
Ithaca, asperrimus saxulis tanquam nidulus, assixa 87. a
Iucunde acti labores. 1072. a
Iudex bonus nemo esse potest, qui suspicione certa non movetur. 334. a
in Judice quanam spectanda. 602. a
Judicatio quid? 41. b
Judicatum qui in Juridiciali causa constitutione. 10. a 61. a 70. b
Judicatum in negotio quid sit, idque triplex 46. b *quomodo infirmandum.* 350. b
Judicia omnia aut distrahendarum Controversiarum aut maleficiorum puniendorum causa reperta. 352. a
Judiciale causæ genus, 2. a 40. a 196. a, b & seqq. *multo difficillimum.* 7. a
Judicialis generis fines æquitas. 70. a
Judices & Arbitris discrimen. 228. b
Judicis quæstio, sive Judicatio, unde nascatur & constituatur in juridicali constitutione. 6 a
Judicis sapientis officium. 88. b 1291. a
Judicium veri, & finis bonorum, duo maxima in Philosophia. 1032. a
Jugulare civem, ne jure quidem quisquam bonus vult. 209. a
Jugulare plumbeo gladio, proverb 819. b
C. Julius, L. F. orator. 151. a
C Julii & L. Julii fratrum, capita in Rostris posita. 122 b
T. Junius, L. F. orator. 151. b
Juno unde sic dicta? 1183. a *est Jovis conjux & soror.* ibid. *Stoicis est aër interjectus inter mare & cælum.* ibid
Juno Lucina cur à parturientibus invocata. 1183. b
Junonis Monetæ unde sic dicta. 1215. b
Junonis Samiæ fanum. 249. b 321. b
Juno Sospita 442 b 1172. b *ejus templum restitutum Cæciliæ, Balearici filiæ, Sammio* 1215. a
Junonius puer. 1012. b
Jupiter id est juvans pater, à juvando sic dictus. 1183. a *Euripidi est æther* ibid.
Jupiter barbatus 1173. a *Feretrius.* 1016 b *Hospitalis.* 597. a 994. a *Minianus.* 747. b *Olympius.* 2125. a *Optimus Maximus, & cur ita dictus?* 1082. a 1183. a *Stator,* 416. a 610. b 665. a
Jurare morbum. 814 a
Juranos tenebatur sisienni falleret. 1047. b
Jure facta quomodo ab Oratore defendantur. 101. b
Jurgare. 1370. b
Jure nihil tam inimicum quàm vis. 354. b
Juridicialis constitutio 5. a & 41. a *hujus partes duæ, una absoluta, altera assumtiva.* ibid. *absoluta exemplum* ibid. *Assumtiva partes quatuor, concessio, remotio criminis, translatio & comparatio.* ibid & 5. b
Juridicialis causa constitutio bipertita 5. a 61. b *absoluta, quæ?* ibid. *assumtiva, quæ, ejusque partes quatuor.* 41. a 61. b 65 b
Juridicialis causa constitutio absoluta quomodo tractanda. 10. a
Juris civilis finis. 86. b *mira dilectatio & suavitas.* ibid.
Juris interpretatio, senectutis gloriosa. 87 a
Jurisconsulti domus, oraculum totius civitatis, 87. a
Jurisconsultus quis verè nominandus. 88. a
Jus applicationis, 85 b
Jus ex quibus partibus constet. 10. a
Jus naturâ, quid? 10. a 61. a 70. b *legis.* ibid. *consuetudine.* ibid. *judicati.* ibid. *æquo & bono.* ibid. b *ex pacto.* ibid.
Jus civile, quid? 358. b *est æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas.* 184. b
Jusjurandum religiosè à Romanis observatum. 1306. b
Justitia & Verecundia ut differant. 1276. a
Justitia quid? 16 b 70. b 194. b 195. a 1055. a 1197. a 1245 b 1266 b 1289 b 1101. b *hujus partibus quando utemur in dicendo.* 161 b 70. b 195. a
Justitia non potest servari nisi à forti & sapiente viro. 1101. b
Justitium. 356. a
Juventas Diis pocula ministrat. 1113. a
T. Juventius, orator. 151. a

K.

Karthaginis descriptio, 406 a
Karthaginienses fraudulenti & mendaces. 407. a
Karthago filia Herculis, ex Jove & Asteria nati. 1197. b

L.

Labare. 1082. b 1089 b 1114 b
Labor ejusque definitio. 1124. b
Laborare & dolere, ut differant. 1124. b
Laboriosa nonstatim præclara. 23 b
Lacænarum matronarum fortitudo & consuetudo vulnera filiorum in prælio casorum inspiciendi. 1350. b
Lacænæ virgines variis laboribus assuefactæ. 1124 b
Lacedæmones jusserunt nervos, quòd plures quam septem haberet, ex Timothei fidibus demi. 1253. b
Lacedæmone honestiss. domicilium senectutis. 1316. b
Lacedæmonii cujusdam ad mortem ducti scitum de mortis contemtu, 1117. b *alterius responsum gloriabundo hosti Persæ datum.* ibid.
Lacedæmonii in Thermopylis cæsi. 1117. b *LXX. annos unis moribus & nunquam mutatis legibus vixerunt.* 450 a *regibus suis in publico consilio augurem assessorem dederunt,* 1215. a
Lacedæmonii armorum sonitus in Herculis fano, &c. Lenæricam calamitatem portendit, 1213. a
Lacedæmoniorum adolescentium incredibilis contentio certandi. 1159 b
Lacedæmoniorum responsum ad minas regis Philippi. 1155. b
Lacena dictum de filio in prælio occiso. 1317. b

Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. 111. b

Lachryma nihil citius aresçit. 54. b *cujus dictum.* ibid.

Lachryma cito aresçit, præsertim in alienis malis. 193. b

Laconis vox ad Diagoram Rhodium, Nobilem Olympionicem. 1119. a *dictum ad mercatorem de multis navibus glorantem.* 1155 b

Lacydes philosophus Arcesila discipulus. 1030. b

Ladas cursor præstantissimus 23. a

C. Lælii & Scipionis collatio. 144 b *eorum memorabilis amicitia.* 1319. b 1321 b *otium quale?* 95 b

C. Lælius dicendi gloria præstitit, 77. b 105. a 123 a *ejus facetum dictum.* 114. b *eloquentia.* 144 b *augur.* 1194 a *cur sapiens dictus.* 1062. a *ei idem semper vultus, eademque frons.* 1275. b

C. Lælius & Q. Capio, Coss. 150. a

Lætiscere. 1113 b

Lætitia, quid, ejusque definitio. 1132. a, b 1142. a *ut differat à gaudio* ibid.

Lætitia est præsentium bonorum, libido futurorum. 1142. a

Laius apud Euripidem. 1149 a

Lamentatio est ægritudo cum ejulatu 1142 a

Lampsacum oppidum in Hellesponto. 250. b

Lampsacenorum laus. ibid.

Lanuvium, oppidum Italiæ. 960. b

Laodicea urbs. 774 b

Largitio fundum non habet, prov. 1291. b

Largitio est corruptela. 1291. a *ejus incommoda.* ibid.

Largitionem sequuntur rapinæ. 1291. b

Largorum genera duo, alteri prodigi, alteri liberales. 1291. b

Lartes Tolumnius, Rex Veientum, IV. legatos Rom. Fidem interemit. 636. b

Laternarius. 563. a

Latiar. 992. a

Latine dicendi prima maturitas in qua ætate exstiterit. 150. a

Latinè scire, non tam præclarum, quàm turpe nescire. 148. b

Latinitas elocutionis quid sit? 25. b *hujus vitia Solœcismus & barbarismus.* ibid.

Latmus mons Cariæ. 1116. b

Latona dea 1198. a *in urbe Delo Apollinem ac Dianam peperit.* 249. a

Laudabile quid sit? 17. a *cur à Recto separatum sit.* ibid.

Laudanda omnia quæ cum virtute conjuncta sunt, quæ vero cum vitiis, vituperanda. 194. b

Laudandi & vituperandi loci quomodo tractandi 118. a, b *&c.* 194 b & seqq.

Laudes clarorum virorum carminibus decantatæ in epulis à singulis convivis. 1141. a

Laureolam in mustaceo quærere. 864. a

Laus potest esse rerum externarum, & corporis & animi. 17. b *Rerum externarum quæ.* ibid. *corporis quæ?* ibid. *animi quæ?* 1. b

Laus vera uni virtuti debetur. 118. b

Laus ea jucundissima, quæ ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude viguerint. 802. b

Laus & charitas vitæ sine metu degendi præsidia firmissima. 1053. a

Lautumiæ, carcer Syracusanus. 245. b 334. b 342. a

Legati nomen ejusmodi esse debet, quod non modo inter socierum jura, sed etiam inter hostium tela incolume sit. 253. b

Legatio votiva. 846. b

Leges annales. 627 a

Leges cur inventæ & constitutæ. 1289. b 1290 a

Leges XII. tabull. furiosum rerum suarum dominum esse prohibuerunt. 1130 b

Leges duæ si inter se discrepent, quid agendum? 9 a

Leges frumentariæ 834 b *viæ.* 1252. b *Tabellariæ quatuor.* 1262. a

Legum civilium enumeratio. 1258. a, b

Legum comparatio cum Medicina. 49 a *omnes scriptæ Reip. causa.* ibid.

Legum contrariarum in legitima causa constitutione controversia. 4 b 9. b

Legum pontificiarum sive religiosarum catalogus. 1250. a, b

Legitima causa constitutio. 4. b 9. a, b *dividitur in sex partes.* 4. b

Legio Martia. 627. a *Quarta.* ibid.

Lentiscus triplici flore tria arandi tempora monstrat. 1205. b

Lentitudo. 1145. b

Lenocinari. 237. a

C. Lentulus Marcellinus, disertus. 156 b

Cn. Lentulus & L. Gellius Coss. 271. a

Cn. Lentulus orator. 155. b

L. Lentulus & C. Figulus Coss. 144. a

L. & P. Lentuli, oratores. 158. a

L. Lentulus eloquens. 144. a

P. Lentulus disertus 144. a 146. a 148. a 155. b

Leo, sidus cœleste. 1187. b

Leocorion delubrum apud Athenienses. 1198. a

Leonidæ ducis animosa oratio ad milites, se apud inferos sortè canaturos. 1117. b *fortitudo.* 1066. b 1071. a 1119. b

Leontium meretricula contra Theophrastum scribere ausa. 1174. a

M. Lepidus & L. Orestes, Coss. 146. a

Lepidus & Mancinus Coss. 146. a

M. Lepidi lepidum optatum. 114. b *responsum.* ibid. b

M. Lepidi laus. 626. a

Lepus, sidus cœleste. 1187. b

Lessus, lugubris. 1256. b

Leucas (quondam Neritus, urbs Leucadiæ peninsulæ.) 808. a

Leucippus philosophus dixit plenum & inane esse materiam mundi. 1044. a

Leucopetra, promontorium. 691. a

Leucothea sive Ino, ejusque filius Palæmon. 1197. a

Leuctrica calamitas. 1288. a

Leuctricæ pugnæ gloria sempiterna. 1118. b

Levi brachio aliquid agere prov. 853 b

Leviculus. 1162. b

Lex, ejusque definitio. 1242 a *Græcè à suum cuique tribuendo, nostris a legendo dicta.* ib.

Lex de furioso. 5. b 69. a *de parricida.* 5. a *de legato patris familiâs.* ibid. & 69. a, b *de hereditate patris familiâs qui intestatus moritur.* ibid. *de eo qui tyrannum occiderit.* 69. a *de tyranni occisi quinque cognatione proximis occidendis* 69 a *de naufrago* ibid. *de pecuniis repetundis.* 234. b 241. a 305. a 1294. a

Lex Ælutia 399. a *Ailia* 243. b 247. a *Ælia & Fusia.* 535 a 821. a *Ælia Sentia* 184. b *Agraria* 59. b 394 & seqq. 823. b 824 a *Alimentaria,* 735. a *ambitus.* 437. a 537. b *Annalis* 113. a *Apuleia.* 101 b 108. b *Aquilia.* 148. a *Atinia.* 256. a *Aurelia.* 989. a 1361. a *Cæcilia & Didia,* 483. a 484. a *Calpurnia.* 437. a 1360. b *Campana.* 834. a

Lex Cassia. 1324. a 1361. a *Centuriata.* 399. b *Cincia de donis & muneribus.* 1309. a *Collia.* 855. a *Cornelia Majestatis.* 566. a, b 689. b 255. b *Curiata.* 399. b 678 a 830. a 856. a 999. a 1003. b *Fabia de Sectatoribus.* 440. a *Fabia.* 411. b *Fufia de religione.* 819. b 853 b *de Testamentis.* 555. a *Gabinia.* 866 a 1324. b *Hieronica Siculorum.* 264. b 284. a 296. b *Iudiciaria.* 623. b *Julia de pecuniis repetundis.* 566. b 585. a 967. a *Julia de civitate Latinis danda.* 555. a 865. a 685. a 1003. b *Junia.* 853 b *Latoria.* 1201. a 1301. b *Licinia & Junia.* 536 b *Licinia & Mucia.* 143 a 1360. a *Lucinia* 399. a 733. a 853. b *Manilia.* 147. b 1246. b *Nummaria.* 255 b *Papia:* 559. a 832. b *Papiria.* 492 b *L. Pisonis de pecuniis repetundis.* 146. a *Plotia.* 1361. a *Pompeia.* 162 b 953. b *Porcia.* 411. b *Pupia.* 670. a 994 b *Remmia.* 218. b *Roscia.* 834. b *Rupilia Siculorum.* 270. b 261 b *Scantinia.* 738 a *Sempronia frumentaria.* 154 b 400. a 481. a 1135. b *Servilia.* 110. a 150. a 1362. b *Silvani & Carbonis.* 466. b *Sulla.* 361. b *Sumptuaria.* 746 b *Syracusanorum de Religione.* 274. b *Tabellaria L. Cassii.* 528. a *Terentia & Cassia frumentaria.* 332. a *Testamentaria.* 255. b *Titia.* 1252. b *Titia.* 433. a *Toria* 114 b *Valeria & Cornelia de proscriptione.* 224 b 409 a *Varia.* 161. a 735. a 1127. a 1362. a *Voconia de mulierum hereditatibus.* 555. b 255. b 1066. b 1310. a

Libare laudem nomini suo ex alienis laboribus. 23. a

Liber non est, qui non aliquando nihil agit. 95. b

Liber, Deus, Semele natus. 1109. a

Liber & Libera Cerere nati, unde sic dicti? 1182. b

Liberale nihil est quod non sit justum. 1270. a

Liberales qui dicantur? 1291. b

Liberalia, sacra. 778. b 869. a 903. b 959. b

Liberalitatis genera duo. 1270. b

Libertas quid? 397. b 1335. a

Libertatis ades. 1182. b

Libertatis recuperatio tam præclara ut ne mora in illa repetenda sit fugienda. 640. b

Libido qui, & ejus definitio. 1132. b 1142. a

T. Libo, Orator. 145. a
Librariolus. 554 b 966. a
Licentia, figura exornationis sententiarum. 31. b ea duplex. 31. b 32. a
Licentia templum. 1253. b
Licere dicimus id quod cuique conceditur. 1157. a
C. Licinius Calvus, orator. 159. a
C. Licinius Nerva desertus. 147. b
L. Licinius, Q. Mutius Coss. 274. a
P. Licinius Varus. 112. a
Ligures, montani & duri. 407. a
Ligurire μόρῳ satisfacere. 864. a
Ligurire, pro vehementer appetere. 483. b
Lingua Latina locupletior, quam Graca. 1050. a
Lingua ejus, usus in homine 1190. a 1191. b
Lisis fluv. 1247. b frigidissimus. ibid.
Litus proprie quid? 186. a
Littera multijuges. 957. a
Litteras vorare. 851. a
Litterula. 878. 964. b
Lituus auguratus insigne. 1207. b
Livius quando primo fabulam docuerit? 143. b 1105. b
Loca qui? 192. a
Loci argumentorum duplices & qui? 184. b
Loci artificiosa memoriæ 20. b quomodo comparandi & disponendi. ibid.
Loci circumstantia quæ in negotiorum gestione considerantur. 45. b
Loci communes unde dicti. 128. b 129. a
Loci communes in amplificatione conclusionis. 14. b 15. a in causa conjecturali. 8. b quotuplices & quomodo sigillatim tractandi. ibid & 9. a in legitima causa constitutione quomodo tractandi. 9. a
Loci communes rarò Orationi inducendi 59. a qui incidere solent in conjecturalem constitutionem. ibid.
Locorum ac rerum ordo & collocatio. 116. a hujus ratio duplex. ibid.
Locorum communium duo genera. 61. b
Locrensis pugna cum Crotoniatis ad Sagram fl. eo ipso die ludis Olympiæ audita est. 1177. b
Locus argumenti sedes. 184. b
Locus proprius accusatoris in causa conjecturali 8. b defensoris. ibid.
Logica. 1051. b 1234. a
Lolignes exultantes tempestatem marinam significant. 1233. b
Lomentum aut nitrum; proverb. 739. a
Longa subsellii judicatio. 692. a
Longe versus Ennio qui dicantur. 1257. b
Longinus. 92. a
Longulus; longulum iter. 979. a
Lotum habere. 728. a
C. Lucilius. 78. b
C. Lucilius, homo doctus. 95. b hujus dictum facetum de scriptu suis. ibid
L. Lucullus Balbus, eruditus. 149. b
Luciscere. 802. a 854. a
L. Lucilius Cæsar, & C. Marcius Figulus Coss. 814. b
Lucretia stuprata & seipsum interimens historia. 1067. a
Lucretii poemata lita sunt multis ingeniis humanibus, multa tamen arte. 994. a
Q. Lucretius Vispillo, orator. 151. a
Luctus ejus quæ desiderio. 1142. b
Lucullí laus insignis. 1018. a 1029. a. b
Ludi Apollinares 975. a Circenses. 313. a Gymnici. 1127. b Juventatis. 143. b Matris magnæ, qui & Megalesia dicti. 498. a Osci 722. b publici quales erant eorumque leges. 1253. a Victoriæ. 242. a Pompeji, votivi. ibid. plebeji. ibid.
Ludo & joco utendum sicut somno & quietibus cæteris. 1176. b
Luna, Græcis Diana 1198. b à lucendo nominata 1183. b eadem cum Lucina. ib. major quàm dimidia pars terræ 1186. b Solis annuos cursus mensibus spatiis consequitur. 1181. b ejus proximus accessus ad Solem tenuissimum lumen efficit, longissimus digressus plenissimum. ibid.
Lunæ tres visæ. 1215. a
Lunæ eclipsis quomodo fiat. 1186. b
Lunæ eclipsis in Leone Dario interitum, Alexandro autem victoriam portendit. 1217. b
Lupercí, Lupercalia. 540. b 541. a 612. b 652. a 994. b
Lupus in fabula. 950. b
Lupus ovium custos, proverb. 619. a
Lychnuchus. 1001. a
Lycon consolatio in malis. 1139. b
Lycurgus & Solon in numero eloquentium reponendi. 100. b
Lycurgus (superior) Lacedæmoniorum disciplinam legibus adstrinxit. 141. b
Lycurgus leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit. 86. b 1215. a
Lyncus. 742. a
Lyrici pedes. 178. b
Lysander Ephorus ob injurias privatorum possessionibus illatas à Lacedæmoniis expulsus. 1294. a
Lysias, Græcus Orator. 100. b 123. a 141. a 143. a 171. a 200. b
Lysias philosophus Peripateticus. 1094. b
Lysippus, statuarius præstantiss. 123. a 1039. b

M.

C. Macer, orator, Macrocolum. 156. a 974. b
Macte virtute. 972. b
Magi genus sapientum in Persis. 1214. b non humabant corpora, nisi à feris ante essent lanitata. 1118. b
Magistratibus imperandi, civibus obtemperandi modus præscribendus est. 1258. b
Magistratus officium. 31. b
Magistratus est lex loquens; lex autem, magistratus mutus. 1258. a
P. Magius, orator. 151. a
Magna est laus si superiores consilio vicisti, posterioribus exemplum atque auctoritatem reliquisti. 287. a
Magna laus & grata hominibus, unum hominem elaborare in ea scientia quæ sit profutura multis. 433. b
Magna vis est, magnum nomen, unum & idem sentientis senatus. 619. b
Magnam vim, magnam necessitatem, magnam religionem possidet paternus mater usque sanguinis 1219. b
Magnes ferrum ad se alliciat. 1214. a
Magnificentia, quid? 70. b
Magni interest quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum à loquatur puero. 153. b
Magonis Carthagin. libri de re Rustica. 91. a
Magorum portenta de diis. 1169. b
Majestatem minuere, quid? 10. a 59. b
Majestas reipublicæ quid sit? 29. a
Majestas, quid? & majestatem minuere quis dicatur? 105. b 197. a
Major est virtutis victoriæq; jucunditas, quàm ista voluptas quæ percipitur ex libidine & voluptate. 250. a
Majores omnes mulieres voluerunt esse in tutorum potestate propter infirmitatem consilii. 434. b in dominum de servo quæri noluerunt. 578. a
Mala fortuna ara. 1251. b
Male parta, male dilabuntur. 610. b
Malitia, & vitiositas quomodo differant. 1144. b
Malitia quid? 1201. a
Malleolus parricidii damnatus. 5. a
Malo emere quam rogare, proverb unde dictum? 310. b
Mammarum multitudo & paucitas in diversis animantibus unde sit? 1189. b
C. Mancini causa. 186. b propter invidiam fœderis sine auctoritate Senatus facti Numantinis deditur. 86. a 90. b 103. b 1306. b
Mandatarii malitiosi & negligentis crimen magnum, ejusque pœna. 223. b
Manilianæ venalium vendendorum leges 91. a
M. Manilius. 130. b 146. b
Manium jura quæ apud Roman. & quando iis parentaretur. 1255. b
M. Manlius ab adscensu Capitolii Gallos repulit 489. b necatus propter suspitionem regni appetendi. 615. b
Mantes, sacerdotes apud Athenienses 1215. a
Manum de tabula, proverb. 729. a
Manuum compositio & utilitas. 1191. b
M. Marcelli prælium ad Nolam. 130. b Syracusas summa cum moderatione cepit. 249. b ejus statua Syracusis. 269. b
M. Marcellus aditis auruli. 77. b
M. Marcellus quantus orator. 148. a 156. b
L. Marcius, M. Manilius Coss. 143. a
Q. Marcius, Cn. Servilius Coss. 144. a
Mare Atlanticum. 1373. a Magnum. ib.
Maria ventis agitata tepescunt. 1179. b
Maris & pop. Rom. comparatio. 306. a
Maris murmur ventos pranuntiat. 1205. b
Maris pulcritudo. 1186. b
C. Marius in bello civili crudelis in Q. Catulum. 1157. a hujus interitu VI. suos Consulatus obruit. ibid. ejus in Minturnensium paludibus delitescentis historia 521. b 1072. a ejus reliquiæ à Sulla victore dissipatæ. 1255. b augurium de reditu suo in patriam. 1216. a 1333. a
Marius Gratidianus Aurata adeis vendidit, manipium reticens, &c. 85. b
Marius & Flaccus Coss. 154. b
Q. Martii Regis fortitudo in ferenda filii morte. 1350. a
Marte nostro; proverb. 1298. b
Martem spirare. 966. b
Martiales, Martis ministri. 375. b

Martis stella, Græcis πυρόεις. 1182. a
Masinissa Regis sepultus viridis & vegeta. 1312 b
Mastruca. 1363. a
Mastrucatus. 548 b
Matellio Corinthius. 1335. b
Materia alicujus facultatis quid sit? 39. b
Mathematicæ studii difficultas. 74 a
Mathematicorum opinio de terra in medio mundi sita. 1110. a
Matuta Cadmi filia, Græcis Leucothea, qua & Ino. 1197. a
Mavors 1200. a *sic dictus qui magna verteret.* 1181. b
Maxima illecebra peccandi impunitatis spes. 576. b
Q. Maximus Verrucosus orator. 142. b 144. a
Maximus in Rep. modus est inopia rei pecuniariæ. 1009. b
Medea excusatio apud matronas Corinthi de suo discessu. 724 b
Medea, pro dea habita. 1198. a
Medea fabula. 965. a
Medici sinu, officium & materia. 39. b
Medici cum Oratore comparatio. 107. a
Medimnus Atticus V I. *modios Romanos complectebatur.* 1013 b
Megarici philosophi. 125 b *à quo sic dicti.* 1045. b *id bonum solum esse dicebant, quod esset unum & simile, & idem semper* ibid.
Melanthius Rhodius philosophus Academicus suavis. 1030. b
Melissus philosophus mundum dixit esse infinitum & immutabilem & fuisse semper & fore. 1044 a
Melita, insula. 321. b
Sp. Melius propter regni appetendi suspitionem necatus. 615. b
Membra orationis, κῶλα. 150. a
Membrorum in corpore humano usus. 1081. b
Membrum orationis quid sit? 27. a
C. & L. Memmii, oratores mediocres, accusatores acres. 148. a
C. Memmius, L. F. orator. 156. b
C. Memmii dictum facetum in Scaurum. 114. b
Memoria Oratoris quid sit? 2. a 40. a 70. b 191. b
Memoria Oratorii fundamentum. 200. a
Memoria thesaurus inventorum, atq; omnium partium Rhetoricæ custos 20. a *est duplex, naturalis & artificiosa.* ibid. *naturalis quæ?* ibid. *artificiosa quæ?* ibid. & 20. b *constat ex locis & imaginibus* 20. b
Memoria artificiosa utilitas, loci, & quomodo conciliandæ. 119. a, b *Rerum & Verborum.* ibid.
Memoria jucunda præteritorum malorum. 1072. a
Memoria omnium rerum thesaurus. 75. a *sine hac omnia in Oratore pereunt.* ibid.
Memoria Platoni est recordatio superioris vitæ. 1112. a, b
Memoria beneficium. 1031. a, b
Memoriola vacillare. 930. a
Menander, poëta Græcus. 1049. b
Menecles Alabandensis, orator Græcus. 101. a 162. b
Menedemi sententia de bono Oratore 79. a, b *disputabat nullam artem esse dicendi.* ib.
Menedemus Eretrius philosophus Eretriacis nomen dedit, 1045. b *omne bonum in mente & mentis actu posuit.* ibid.
Menippus Stratonicensis 162. a
Menœceus, oraculo edito, largitus est patriæ suum sanguinem. 1119. b
Mens, Fides, Virtus, Concordia, cur publice consecrata & dedicata fuerint? 1184. a
Mens in Capitolio dedicata. 1182. b
Mens humana. 113 b *movetur ipsa per se.* 1034 b *Platonis idea nominata.* 1024 b
Mens sensuum fons est. 1032. b
Mentis humanæ præstantia. 1097. b
Menses Siculorum & Græcorum. 274 b
Menses unde sic dicti. 1183. b
Mercatura quatenus ingenua & laudabilis. 1283. a
Mercedula. 87. a
Mercurius Argum dicitur interemisse, ob eamque causam ad Ægyptios profugus leges & literas iis tradidisse 1199. a *dicitur Ægyptius Thoth, & ex eo primus eorum mensis appellatus,* ibid.
Mercurii quinque hoc nomine, eorumque genus. 1199. a
Mercurii stella Græcis στίλβων. 1182. a
M. Messalla, orator. 156. b
M. Messalla, & M. Piso Coss. 818 a
Messana, urbs. 309 b
Metapontus Pythagoræ sedes. 1053 b
Metelli, Celer & Nepos, eloquentes. 156 b
Q. Metelli & Priami fortuna inter se comparata. 1115. b
Q. Metellus & L. Veturius Philo Coss 142. b
Q. Metellus Orator. 144. a *hujus quatuor filii consulares.* ibid.
Q. Metelli felicitas in liberis. 1103 a 1115. b
Q. Metellus Numidicus disertus. 148. a
Metellorum sepulcrum extra portam Capenam. 1107. a
Metonymia Grammaticorum. 171. b
Metrodorus Chius librum scripsit de Natura. 1038. a *Timocratem fratrem suum accusat quid dubitet, omnia, quæ ad beatam vitam pertinent, ne ne metiri.* 1175. b
Metrodori Scepsii divina memoria. 119 b
Metrodorus Stratonicæ philosophus. 1030. b
Metrodori sententia de vita beata. 1122. a 1070. b *dictum in fortunam.* 1154. a
Metus quid, ejus definitio. 1132. b 1148. a 1142. a
Midæ Phrygio, cum puer esset formicæ dormienti in os tritici grana ingesserunt. 1213. b
Militia Romana laboriosa. 1124 b
Milo Crotoniates bovem vivum ferens per stadium ingressus est. 1312. a *ejus senis querela de virium suarum defectu* 1311 b
Malvo est quasi naturale quoddam bellum cum cervo. 1189. a
Mimorum ethologorum est nimia imitatio. 111. b
Mina dialecticorum merces. 1041. a
Minerva custos urbis R 778. a *princeps & inventrix belli.* 1198 b 1200. a *sic dicta quod vel minueres vel minaretur.* 1183. b
Minerva pingus aliquid agere. 1321. b
Minerva cæsii oculi. 1173. a
Minervæ quinq; earumq; genealogia. 1199. b
Minime sibi quisque notus est. 123. b
Minos & Rhadamanthus, inferorum judices. 1106. b
Minus stultus est is, cui nihil in mentem venit quam ille, qui, quod stultè alteri venit in mentem, temperabat. 380. b
Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quam non multum differat in judicando. 135. b
Misericordia auditoris quibus modis commovenda. 15. b
Misericordia quid, ejusque definitio 1132. a 1142. b
Mithridates Asiam occupans Mucia non sustulit 266. b
Mnesarchus Panætii auditor. 76. b *oratore forenses dicebat esse operatos linguæ celeres & exercitatæ.* 79. a *philosophus Stoicus.* 1037. a, b
Modestia, quid? 16 b 70 b 1282. a 1157 a *modestiæ partibus quando utendum in dicendo.* ibid.
Modus negotii gesti, ejusque partes, prudentia & imprudentia. 45. b
Mœror, est ægritudo flebilis. 1142. b
Modus puniendi & ulciscendi. 1268. b
Molestia est ægritudo permanens. 1142. b
Molo Rhodius, dicendi magister. 156. b 162 a
Monere & monri, proprium est veræ amicitiæ. 1329. b
Moneta dea unde sic dicta. 1198. a 1226. a
Monstra unde sic dicta? 1215. a
Mens Sacer. 142. b
Mopsius, Argivorum rex & augur. 1214. a
Moralis, ἠθικὸν, pars philosophiæ quæ de moribus tractat. 1234. a
Morbi animi plures & perniciosiores quam corporis. 1129. b
Morborum animi sanatio. 1130. b
Morbus, ægrotatio, vitium animi & corporis quomodo inter se differant. 1144. a
Mores ex quibus rebus hominibus ingenerentur. 40. a
Morientium animus multò est divinior. 1211. b
Mortui moderatè lugendi. 1345. b
Mors turpis viro fortis non potest accidere, neq; immatura consulari nec misera sapienti 427. b *eam sapientes nunquam invitti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt.* 428. a
Mors in fuga fœda est; in victoria gloriosa. 659. a
Mors non miseranda quæ ob Remp. capitur. 664 b 665. a
Mors propriè quid? 1107. b 1108. b 1109. a *à malis abducit, non à bonis* 1115. b *omni ætati communis* 1317. a. *quibus maximè terribilis? malorum terminus.* 1344. b *omnibus amanda, carissimis etiam optanda.* ibid *mœsta, è Deorum voluntate pendet.* 1345. b *in præcipuis bonis numeranda.* 1348. a
Mors honesta sæpe vitam turpem exornat. 208. b
Mos hominum ut nolint eundem pluribus rebus

bus excellere. 144. b
Motus corporis in oratore, in quas partes distributus sit? 20 a in sermonis dignitate qualis debeat esse. ibid. in sermone demonstrationis qualis. ibid in narrationis sermone ibid in locationis sermone. ibid. in sermone contentionis. ibid. in distributionis & amplificationis sermone. ibid. in conquestione. ibid.
Motus, est animi incitatio ad aliquid, &c 192. a
Motus animorum cupitos. 1380 b
P Mucius. 88. b
Q Mucius Scævola juris civilis intelligentia præstitit. 84. b 87. a 146. a
Mugmari. 979. a
Mula partus. 1224 a
Mulieres cur facilius incorruptam linguæ antiquitatem conservent? 124 a apud Græcos in virorum convivio non accumbebant. 251. a
Mulieres bene olent, cùm nihil olent. 826 a
Mulierositas, Græcè φιλογυνεια. 1143. b
Mulli barbati. 1315 b
Mulorum & asinorum utilitas. 1192. b
Multitudo quod probat, hoc idem probandum docto. 152. a
L. & Sp. Mummii fratres, oratores. 145. a
L. Mummius Corinthum sustulit. 249. b 394. a
Mundi totius status, est incolumitatis humanæ causa. 134 a
Mundi fabrica eleganter describta. 1113. a, b 1167 a forma rotunda & globosa ibid
Mundum deorum providentia administrari, &c, 1184 a, b eorum majus, nec morbus. ibid. b omnium rerum, quæ naturâ administrantur sator & altor. 1185. a
Mundo nihil perfectius. 1180. b
Mundus ex quibus effectus. 1024. a, b
Mundus nonnullis philosophis Deus. 1167. b sapiens, animans. ibid.
Mundus omnis cur ad extremum ignescet. 1188. a
Mundus est quasi communis deorum atque hominum domus, aut urbs. 1192. a
Mumusculum levidense. 745. a
P. Murena, orator. 155. b
Musæ triplices diversæ, earumque genus ac nomina. 1198 b
Musici quondam iidem erant qui poeta 133. b
Myoparo navigium. 354. a 1369. a
Myro, statuarius præstantiss. 24. a 123 a 143. b
Myrmecides Deus minutorum opusculorum fabricator. 1044 b
Mysorum ultimus, proverb. 450. b
Mystagogi, qui? 324. b

N.

NÆnia cantus funebres. 1257. a
Nævius poeta plenus facetiarum. 114. b bellum Punicum descripsit 1260 b quando vixerit? 143. b 144. a quando mortuus. 143. a
Nævus quid? 1172 b
Narbo Martius, colonia Rom. 347. b
Narium usus, situs & structura. 1190. b
Nares earumque usus in homine. 1191. a, b
Narratio duplex negotiorum & personarum. 3. b 43. b Negotiorum triplex, Fabula, Historia, Argumentum. 3. b 43 b Personarum narratio qualis debeat esse. ibid
Narratio est præteritarum rerum aut præsentium. 192 b
Narratio accusatoris in causis conjecturalis qualis debeat esse. 7. a, b 198. a. defensoris qualis. ibid. in deliberativo genere qualis 17 a qualis in demonstrativo. 18 b
Narratio quando obsit & quando prosit 44. a
Narratio sit brevis, dilucida, verisimilis. 3 b 43. b narrationis brevis exemplum ibid dilucida qualis debeat esse. 4. a 43. b verisimilis, sive probabilis qualis ibid.
Narratio orationis. 117. b 191. a, b aperta & perspicua ib. quando narratione utendum. ib omnis orationis reliquæ fons. ib.
Narrationes orationis quales debeant esse. 3. b 173. b
Narrationum tria genera. 3. b & 43. a
Nasi situs & usus in homine. 1191 a
Nasica cognomen P. Scipionis, utique delictus cultum ob prudentiam. 1108. a
Nasica pecus ad Enotum. 1. 4. a
Natio dea, unde sic dicta & à quibus culta. 1198. a
Natura & Ingenium maximam vim ad dicendum afferunt. 81. a
Natura quid sit 1184. b blanda conciliatrix & quasi sui lena. 1172. a communis omnium parens. 1155. a
Natura omnis est conservatrix sui. 1085. a 1096. a ab interitu abhorret. 1081. a 1097
Natura exiguum vitæ curriculum circumscripsit nobis immensum gloriæ. 414. a nobis usuram vitæ dedit, tamquam pecuniæ. 1345. b ipsa de immortalitate tacite judicat. 1109. a paucis eget 1162. b
Natura consideratio & contemplatio est quoddam quasi pabulum animorum & ingeniorum. 1045. a
Natura definitio secundum Zenonem. 1182. a
Natura dona, animus & ingenii celeres motus. 81. a
Naturæ humanæ depravatio. 1019. a
Naturæ vis in bestiis. 1081. b
Naturalis. 1130. b
Naturales Isocratis discipuli. 100. b 133. b
Navigiola. 776. a
Nixa. 970. a
Ne ad solarium quidem idoneus. prov. 25. a
Necesse esse quid dicatur. 195 a
Necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis. 179. a
Necessitudo sive necessitas quid sit? 71. b est duplex, cum adjunctione, & absoluta. ib.
Nec sibi, nec alteri, proverb. 1289. a
Negantia, ἀποφατικὰ. 187. a
Negligentia diligens 17. a, b
Negotialis causa constitutio. 41. a 60. b
Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi iniquum ejurare, ubi negotientur 298. a
Negotiorum attributa, quæ? 45. a, b 58. a adjuncta, & quæ ea sint, 45. b de iis sigillatim. ibid. 58. a, b
Negotium salsum. 979. a
Negotium. 979. a 1000. a
Nemo alterius, qui sua confidit, virtuti invidet. 638. a
Nemo est tam agrestis, quem non sibi ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. 196. a
Nemo saltat sobrius. 412 b
Nemo unquam pœta neque orator fuit, qui quenquam meliorem quam se arbitraretur 962 a
Nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret. 1109. b
Neoptolemus paucis philosophatur apud Ennium. 105. a. 1110 a
Neoptolemi vita militaris atque occupata. 1120. a
Neptuni caruleus oculus 1173. a ejus promissum Thetidi optanti factum de meritu filii Hippolyti 1268. a
Neptunus Jovis frater, maris dominus 1183. b a nando sic dictus. ibid. 1200. a
Neptunus pro mari. 1184. b
Neronianum ridiculum in furatore, servo 112. a
Nervorum mirabilis implicatio in homine. 1190. b
Nequit: a unde dicta? 1131. b
Nescire, dulcius quam non scire. 176. b
Nescire, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. 173. a, b
Nestoris longa vita. 1312. a
Nestor sapiens. 1152. a
Nex. 28. a 573. a
Nibe pro Nive. 358. a
Nicander Colophonius, ab agro remotissimus, de re rustica, poetice ac [illegible] scripsit. 78. a
Nicetæ Syracusii opinio, cœlum stare, terram moveri. 1044. b
Nicomachi, Aristotelis filii, libri de moribus. 1094. b
Nicomachus, pictor præstantiss. 143. b
Nicomedes rex Asiæ. 250. b
Nihil est præcipue cuiquam dolendum in eo, quod accidit universis. 714. a
Nihil est profectò homini prudentia dulcius, quam ut cætera auferat, affert certè senectus. 1116. b
Nihil est tam informe, quàm ad summum imperium etiam acerbitatum naturæ adjungere. 985. b
Nihil est tam miserabile, quam ex beato miser. 193. b
Nihil est tam populare quàm bonitas. 295. b
Nihil est quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitæ reposcere eum, qui non possit suæ reddere. 235. a
Nihil est quod tam miseros faciat quàm scelus & impietas. 1091. b nihil est virtute formosius, nihil pulcrius, nihil amabilius. 745 b
Nihil incertius vulgo, nihil obscurius hominum voluntate. 436. a
Nihil mali est, Canes ibi quam plurimos esse, ubi multi observandi, multaque servanda. 221. b
Nihil præstantius quàm de republ. bene meri. 752. b
Nihil semper floret, ætas succedit ætati. 645. b
Nihil in vita magnopere expetendum, nisi fides & honestas. 467. a
Nihil tam sanctum, quod non aliquando

audacia violet. 270.a
Nebil lacryma catius areſcit. 15.b
Nilus Ægyptum irrigat & fertilem efficit. 1189 b
Nimium offendit magis quàm parum 178.b
Nioba cur lapidea fingatur? 1137 b
Q. Nobilior, eloquens. 144.a
Noctuabundus. 930.a
Nocturnæ pervigilationes in calendis dies ab Ariſtophane vexatæ. 1253.a
Nomen attributum perſonarum. 45.a
Nominatio, figura exornationis verborum. 30.a
Nomis Arcadum deus. 1199.a *idem qui Apollo.* ibid.
Non aqua, non ignis, pluribus locis utimur, quàm amicitia, 1322 a
Non omnibus dormio, prov. 729.a
Non oportet quemque traverſum unguem à rectâ conſcientia diſcedere. 946.a
Non poteſt in accuſando ſocios vere defendere is, qui cum reo criminum ſocietate conjunctus eſt 235 b
Non prohibere aquam profluentem, proverb. 1271.a
Non ſi ſolum gratus debet eſſe qui accepit beneficium, verum etiam is cui poteſtas accipiendi fuit. 551.b
Non ſolum nobis nati ſumus, ortuſque noſtri partem patria vindicat, partem amici, Plato. 1267.a
C. Norbanus. 107.a 108.b
Noſſe ſeipſum, cur Deo aſſignatum. 1094.b
Noſſe mores ei vitandi, caput eſt ad dicendum probabiliter. 118.a
Noſſe rempubl. caput eſt ad conſilium de rep. dandum. ibid.
Notatio quid ſit? 186.a
Notatio, figura exornationis ſententiar. 35.a
Notio quid? 186.a
Nulla eſt lata, ibi eſſe integrum ubi nemo eſt, qui aut poſſit, aut conetur corrumpere. 243.a,b
Nulla unquam auctoritas apud liberos eſt 764.a
Nullæ remedia, quæ vulneribus adhibentur, tam faciunt dolorem, quam quæ ſunt ſalutaria 1011. b 1012.a
Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat. 698.a
Numa Pompilius, qui multis annis ante Pythagoram vixit, Pythagoreus fuit, 105.a *ejus ſapientia.* 76.a *ſolarium ſolemnium fides ac tibiæ. Salisrum, verſus inſtituit,* 135. b *cum Egeria dea colloquutus eſt* 1240. a
Numerius Suffucius Prænęſtinus ſortium inventor. 1227. b
Numerus Oratorius quid ſit? 133 b 177.b 178 a,b 179 b
Numerus & numeroſum differunt 180. b 181. b
Nundinati Senatorium nomen. 274.a

O.

Obſtruſſam adhibere, 157.b
Obſcurum, cauſa genus. 42 a
Obſervantia quid? 61. a 70.b
Obſequium amicos, veritas odium parit 1329. b
Obtrectatio quid, ejuſq; definitio. 1142. b
Occaſio, quid ſit? 45.b *& quomodo à tempore differat.* ibid. *diſtribuitur in* 111. *genera, publicum, commune, ſingulare.* ibid. *Græcè καιρος.* 1282.a
Occatio. 1315. a *unde dicta?* ibid.
Occidione occidi. 802.a
Occupatio, figura exornationis verborum. 29.a
Cn. Octavius, conſularis. 84 b 151. a *legatus Laodiceæ à Leptimo occiſus.* 637.a
L. Octavius, & C. Aurelius, Coſſ. 258.a
L. Octavius Reatinus, orator. 156. a
M. Octavius, eloquens. 145. b
M. Octavius, Cn. F. Legem Sempronian frumentariam abrogavit 154.b
Oculi ſeu Speculatores in ſublimi collocati. 1190 b *ſunt animi indices.* 137. b *ad motus animorum declarandos à natura dati.* 138.a
Oculorum ſtructura mirifica. 1191 a *acies, pupula.* ibid. *palpebræ, tegumenta.* ibid.
Odire. 655.a
Odium eſt ira inveterata. 1143.a
Oedippus Sophoclis, 1093.a,b
Officia bellica. 1268.b 1269.a,b
Officia Magiſtratus. 1279. b *privatorum & civium.* ibid. *peregrinorum,* ibid.
Officiis definitio. 1265 a,b
Officium alicujus facultatis quid ſit, & ut à fine differat? 39 b
Officium, Græcè καθηκον. 979. b 1076.b 1265. a,b
Officium eſt, quod ita factum eſt, ut ejus facti probabilis ratio reddi poſſit, 1081.a
Officium nullum tam ſanctum, &c quòd non avaritia commmovere aut violare ſoleat, 206. a, b
Oileus apud Sophoclem mortem filii deplorans, 1138. b
Oleum & opera: De eodem oleo & opera exarare aliquid: proverb. 951. b
Oluſcula. 869. a
Olympias, urbs, à P. Servilio capta. 250 a
Omen, quid? 1215.b
Omnium bonorum variæ voces & obſervationes pro negotiorum varietate. 1215. b
Omne malum naſcens facile opprimitur, &c. 625. b
Omnes ſapientes liberos eſſe, & ſtultos omneis, ſervos. Paradox. Tull V. 1335 a
Omnes ſtultos inſanire. Paradox. Tull. IV. 1334 a
Omnia ferè quæ nunc concluſa ſunt artibus, quondâ diſperſa & diſſipata fuerunt. 86.b
Omnia humana tolerabilia ducenda. 932.b
Omnibus qui alterum in judicium Reip. causâ vocant quid providendum? 282.a
Omnibus rebus is, qui princeps in agendo eſt, ornatiſſimus & paratiſſimus eſſe debet, 236. b
Omnis inſtitutio, quæ à ratione ſuſcipitur debet à definitione proficiſci. 1265.a
Omnium bonarum artium ſicut arborum altitudo nos delectat, radices ſtirpesque non item. 175. b
Orantium rerum principia parva ſunt. 1100.b
Omnium eſt communis inimicus qui fuit hoſtis ſuorum. 248.a
Operam & oleum perdere. 722.b
L. Opimius Gracchi interfector, 147. b *laus & innocentia.* 532.a
Q. Opimii ſocius ad Egilium. 114.a
Opimiſſimus. 1047.a
Opinio, quid? 1142. b *dupliciter fallit hominem.* 56.b
Opinionum commenta delet dies: natura judicia confirmat. 1177. b
Opis ædes (in qua pecunia publica cum tribulis cuſtodiebatur.) 869.b 959.b 1182. b
Oportere, perfectionem officii declarat. 170.a
Opportuna quæcunque dicuntur, habent ſuum modum. 1079. b
Optimum unum eſt, & proximum eſt ſimillimum. 200. a
Optimum id quod rectiſſimum. 532.b
Optimus eſt portus pœnitenti mutatio conſilii. 646. b
Optimus quiſque maximè poſteritati ſervit. 1109. b
Oracula. 1208. a *unde dicta.* 189.a
Oracula Apollinis Delphici. 1230. b *ambiguum Cræſo datum,* ibid. *aliud Pyrrho.* 1231. a
Oratio quomodo formanda? 74. b 135. a *quomodo variando.* 50. a *modo maximè diſtinguatur & illuſtretur,* 59. a 191. a *multitudinis auribus eſt accommodanda, &c.* 105. a
Oratio ſuavis. 191. a *temperatiſſima quæ ſit?* 109. b *ornata quæ?* 128. a 129. b
Oratio in animis commovendis regnat. 174. a *voluptati auriam morigerari debet* 176. b *debet numeris eſſe adſtricta, & carere verſibus.* 179. a
Oratio numeroſa an omninò ſit ulla? 178. b *ea quando adhibenda.* 180. b
Oratio, ſimplex & gravis, ſententiis debet ornatior eſſe quàm verbis. 196. a *eſt conciliatrix humanæ ſocietatis,* 1243. a *interpres mentis.* ibid. b *flexanimæ atque omnium rerum regina.* 107. a
Oratio omnis Accuſatoris in duas partes diviſa. 371. a
Orationem quæ ornent imprimis. 113. a *eam condiunt verborum numerorumque jucunditas.* 179. a
Orationes, perſonarum attributum. 45. a
Orationis clauſulæ & interpuncta cur inventa? 133. b *habitus & color in tribus conſiſtit,* 135. b *varia lumina ſententiarum & verborum, eorumque enumeratio,* 136. a
Orationis amplificatio. 128. b *ornamenta.* 83. a *partes* IV. 74. b *vis magna, eaque duplex: altera contentionis, altera ſermonis.* 1280. b
Oratiuncula. 1197. b
Oratoria an ſit ars? 80. b 81. a *in quibus rebus verſetur.* 79. b 170. b
Oratoria facultatis rationes tres. 103. a
Oratori ira ad inveniendum neceſſaria, acumen, ratio & diligentia. 104. b
Orator Atticus quomodo informandus. 170. a
Orator ab eloquendo, & Græc ρητωρ, & Latine eloquens dicitur. 169. a
Orator plenus & perfectus quis? 77. b 12. b 91. a 92. b 127. a *tertia philoſophiæ pars, de vita & moribus,* Oratore

Oratori perdiscendæ. 72.a *causas quas acturus est penitus cognoscat.* 101.b *omni laude cumulatus qui habendus.* 75.a 200.a *sine multitudine audiente eloquens esse non potest.* 118.a *quanta memoria utilitas oratori.* 119.a,b *quomodo Latinè loquatur.* 124.a *non modo Dialecticis sit instructus, sed habeat philosophiæ notos & tractatos locos* 173.a *Physicorum ne sit ignarus.* ibid. *jus civile teneat.* ibid. *historias cognoscat.* ibid. *translationibus utatur, &c.* 174.b *qualis esse debeat?* 100.a *quomodo facetias tractare debeat.* 110.b *scurrilis dicacitas oratori fugienda.* 111.b *quomodo inventa tractare debeat?* 106.a *quomodo verba componere debeat.* 175.b *eligat bene sonantia.* 177.a *quomodo continuè verba fundere debeat.* 177.b *an in omnibus sermonis disputatione copiosissimè possit versari.* 76.b *in eo duæ summa laudes; una subtiliter disputandi ad docendum; altera, graviter agendi, &c.* 145.a

in Oratore oportere esse, inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. 2.a *hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione.* ibid.

Oratore perfecto nihil præclarius. 96.a

Oratorem à scurra quid distinguat. 111.b

Oratorem irasci minimè decet, simulare non dedecet. 1147.a

Oratorem maximè ornant χάριτες. 148.b

Oratores Asiatici quales? 142.a *Rhodii.* ibid. *Attici.* 159.b *inter se dissimiles.* ibid. *grandiloqui.* 166.a *tenues.* ibid. *mediocres.* ibid.

Oratores quot, totidem pene genera dicendi 123.b

Oratores statarii. 147.a

Oratores summi cur sæpe in dicendo commoveantur, causæ duæ. 81.b 82.a

Oratores veteres ante Isocratem omnium rerum definitionem cum dicendi ratione jungebant. 126.b

Oratori duplex materies ad probandum subjecta 102.a

Oratori fidem abrogat suspicio meditationis & artificii. 4.a 105.a

Oratori futuro quæ scitu necessaria. 88.b 125.a *memoria exercenda,* ibid. *Poëtæ legendi, historia cognoscenda, &c.* ibid. & 87.a 98.a

Oratori quid deceat videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. 170.a

Oratori quid diligenter providendum. 81.b 115.a *quid in perfecto requiratur* 116.a 82.a *quid præstandum, in judicio, concionibus, &c.* 76.b *quid scitu necessarium?* 77.a *tria hæc necessaria; docere delectare, movere.* 151.b 159.a *tria videnda; quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo.* 168.a *noverit argumentorum & rationum locos,* ibid.

Oratoris adolescentis comparatio cum vitiis luxuriantibus. 100.b *cum gladiatore & palæstrita* 136.a *cum tibicine.* 118.a

Oratoris caput quid? 79.b

Oratoris est movere risum. 111.a

Oratoris est primum invenire. 192.a

Oratoris laus maxima, audientium animos inflammare & flectere. 159.a

Oratoris mali comparatio cum Cornice, sive corvo. 127.a

Oratoris mores effingit oratio. 107.a

Oratoris officium. 2.a 4.a 82.b

Oratoris omnia alterius opinionibus, non scientia continentur 96.a *opus maximum ut faveat is qui audiet.* 106.b *in oratore multum adjuvant lenitas vocis, vultus, &c.* ibid.

Oratoris perfecti species 169.a

Oratoris vis maxima in quo consistat. 75.a 77.a,b 102.b 191.b *quid Oratori proprium.* ibid.

Oratoris vis in contentionibus ab imperitis plerumque eximit & victoria judicatur. 99.a

Oratoris vox, vultus & gestus quales esse debeant? 137.a 169.a

Oratorum bonorum duo genera, unum attenuate presseque; alterum sublate ampleque dicentium. 152.b

Oratorum eloquentiæ moderatrix auditorum prudentia 166.a

Oratorum Philosophorum ratio dicendi palæstræ magis & olei est, quàm civilis tubæ ac fori. 79.a

Oratorum Romanorum catalogus & encomia. 142.a.b

Orbi lacteus. 1372.a

P. Orbius, orator. 151.b

Orbona fanum ad Ædem Lævum. 1200.a

Orcus, Jovis & Neptuni frater. 1197.b

Ordinis definitio secundum Stoicos. 1282.b

Orestes & Pylades par amicorum. 1069.a 1056.b 1322.b

Orestes matrem interfecit. 4.b *quomodo eadem à se factam defendat.* 5.b 6.a

Orion, sidus cœleste. 1187.b

Orithyia per Aquilonem in cœlum sublata. 1240.a

Ornatus Oratorii comparatio cum picturarum coloribus. 135.a

Orpheus & Rhesus Musa matre nati. 1197.b

Orpheum numquam fuisse docet Aristoteles 1175.a

Osaces dux Parthorum à Cassio cæsus. 864.a

Ossium in homine mirabilis compages 1190.b

Ostenta dicuntur, quia res futuras ostendunt. 1215.a 1224.b

Ostrea & conchylia cum Luna crescunt & decrescunt. 1222.b

Otii fructus quis? 95.b

Otio litterato nihil dulcius. 1162.b

Otiolum. 733.a

Otium 397.b *subsidium bellicosum senectuti.* 92.a

Ova ovorum & apes apium similima. 1035.b

Ovium utilitas. 1192.b

P.

PAcorus, Orodis regis Parthorum filius 862.b

Pactum quid sit? 61.a 70.b

Pactis in jurediciali causa constitutione. 10.b

Pacuvius poëta Tragicus. 199.b *male locutus,* 157.b *ejus Antiopa.* 1049.b *Teucer.* 91.a

Pæon per oratorius, duplex. 134.b 179.a 179.b 182.a

Pagimula. 850.a

Palimpsestus. 727.a,b

Palmari. 761.b

Palpebræ, tegumenta oculorum. 1191.a

Palamedem multitudo suspitionum proditionis oppressit. 189.a

Pammenes orator Atheniensis. 172.a *vir longè eloquentissimus Græcia* 163.b

Pamphilus Platonis auditor. 1171.b

Panætius Atheniensis. 76.b 78.b

Panætius Stoicorum Princeps. 1042.a *scripsit de dolore patiendo.* 1086.a *de officiis.* 1396.a *mortalitatem animæ duabus rationibus probare conatur.* 1114.b

Panchrestum medicamentum. 299.b

Panthera remedium habent contra venenatam carnem quâ capi solent. 1189.a

Papius apud Rom. peregrines urbe prohibuit. 1300.a

L. Papirius Fragellanus, orator. 150.b

Paradoxa Tulliana maximè Stoica & Socratica. 1331.a,b

Paragoge inductio. 186.b

Paranomosia, quid? 112.b

Par quid sit? 61.a 70.b

Par est omnes omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiverunt. 165.a

Parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spolies alienam. 542.b

Pares cum paribus facillimè congregantur, proverb. 1308.b

Pariare. 926.a

Parietinæ reipubl. 696.b 1136.b

Parilia. 959.a

Parium, urbs Hellespontî: quæ etiam dicitur Pariana civitas. 790.b

Parmenides. 1038.a *Megaricorum disciplinæ philosophus.* 1045.b *ignem esse dixit, qui moveat terram, quæ ab eo formetur.* 1044.a *Deum appellavit Stephanem, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum.* 1168.a

Parricidarum supplicium, insus culleo, &c. 216.b 220.a

Pars quid sit? 46.a 86.b

Partes Orationis sex. 42.a

Partitio & divisio sunt differentiæ 185.b 186.a

Partitio rectè habita in causâ illustrem & perspicuam efficit totam orationem 44.a *hujus partes duæ.* ibid.

Partitionis brevitas 44.a,b *absolutio* 44.b *paucitas.* ibid. *quid vitandum in Partitione.* ibid.

Partus ancillæ sine in fructu habendus. 1050.a

Partus mulæ, incredibilis partus mulorum. 1208.b

Pasiphaë Soli & Perseïdæ nata, deorum numero habita, 1158.a *ejus fanum.* 1215.a *celebre propter vera somnia quæ in eo sibebant.* ibid.

Pastoris, apud Attium poëtam, qui navem nunquam ante viderat, admiratio. 1185.b

Falcata silicata 1332.b
Fati ab igne ignem capere si quis velit. 1271. a
Patientia quid? 70 b 194. b
Patre, ubi. 785 b
Patria communis omnium parens. 416 b
Patria caritas est omnino maxima. 752 a 1062 b dulcedo & amor. 87 a
Pauci pannosi linea laterna. prov. 848. a
L. Paulus & C. Marcellus Cos. 155 a
L. Paulus, Africani pater, eloquens. 144 a cecidit in Cannensi pugna cum exercitu 116. a
L. Paulli contra regem Persen profectum omne victoriæ è voce fistula Tertiæ. 1215 b 1227. b regem Persen vi & virtute superavit. 249 b 394 a Persa deprecantis in triumpho ducerctur, quid respondent 1164. a 1102. a ejus fortitudo in amissione duorum filiorum. 1350. a
Pavire 1226 b
Pavor est metus mentem loco movens. 1142. b
Pax. 397 b
Peccatus, ûs, masc. gen. 281. b
Pecua, plur. n. 31. a
Pecunia semper ab amplissimo quoque contemta. 603. a
Pedarii senatores. 814. a 825. b
Pedibus compensari pecuniam, Catonis dictum 451. a
Pelias recoctus. 1318 b
Pelopida: Ubi nec Pelopidarum, proverb. 730. a, b
Pelopis Neptunii equi per undas currus suspensos rapuisse dicuntur. 1128. b
Penates dii sic unde dicti. 1283. b hinc penetrales. ibid.
Pendere animi. 925. a 954 b
Penelopæ telam texere. 1040 b
Penicillus a pene dictus. 749. a
Pennus apud Romanos peregrinos turbe prohibuit 1300. a
Penus omne id quo vescuntur homines. 1183. b
Cn. Pompeii lanus. 366. a, b 367. a, b
Sex Pompejus, eruditus in Philosophia. 78 a
Perbacchari. 662. a
Perbenivolus. 797. a
Percepsset pro percepisset. 1305. a
Perduint. 965. a
Perfuga, qui Pyrrhum venem necare pollicitus erat, a Romanis Pyrrho redditus. 1269 b
Pergæ fanum antiquissimum Dianæ 249. b
Pericles Græcus Orator. 100. b eloquentissimus Athenis. 88. b 166 b 125. b in labris ejus Lepidum habitasse dixere veteres. 131. a de hoc Eupolis judicium 101. b ejus sepulcrum 1094. a intra quatriduum duobus filiis orbatus mirificam constantiam & fortitudinem ostendit. 1348 b
Perculosum provincias genus imperias existimari judicio. 308 a
Peripatetici philosophi qui & unde sic dicti? 76. b 1023. a 1043. a 1094. a statuunt permutationes animis nostris utiliter datas 1046 b
Peripatetici & Academici nomine differentes, re congruebant. 1023. a
Peripateticorum parens Aristoteles. 125. b 126. a
Peripateticorum & Stoicorum discrepantia de summo bono. 1023. a, b 1063. b 1079 a
Peripateticorum error de perturbationibus animi 1145. a, b iracundiam laudantes eam cotem fortitudinis esse dicunt. ibid. b
Periodus orationis est ambitus & comprehensio verborum. 150. a
Permissio figura exornationis verborum 29. b
Permutatio figura exornationis verb. 31. a ea dividitur in tres partes. ibid.
Pernecis causa. 225. a
Peroratio 190. b
Perorationes partes duæ, amplificatio & enumeratio. 193. a
Persa tota Græcia bellum inferentes & mille navibus Delum appellentes, Apollinis fanum violare noluerunt 249 a eorum Reges multas uxores habebant, quarum singulæ ornamenta singulis ex vitaribus imprabantur 291. b mortuos cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant diuturna. 1118. b nasturtio vesci soliti. 1070. b eorum victus frugalis. 1162. a
Perses rex à L. Paullo devictus. 249 b
Perseus, fidus cœlestis. 1187. b
Perseus, Philosophus Zenonis auditor. 1169. a ejus opinio de dies. ibid
Perseverantia, quid? 70. b
Persius. 95. b
Personarum attributa quæ. 45. a
Personicrepus, 177 a
Perturbationes Græcis πάθη inconvenienter morbi appellantur. 1141. b
Perturbationes animi præcipuæ quatuor Latitia libido; metus, ægritudo. 1078 a, b 1132. a, b
Perturbationis definitio. 1142. b
Pervelle. 814. a
Pervespere. 741. b
Petosiris. 1128. a 1206. a
Petiturire. 819. a
Petulantia unde dicta? 1370. b
Phœnix cur Achilli juvenis à Peleo patre comes datus ad bellum. 125. a
Phœthontis à Sole patre in currum sublati fabula. 1304. b
Phalaridis matris somnium, ejusque interpretatio. 1209 b
Phalaris tyrannus, 1288. a ejus tyranni taurus aneus 318. a 1159. b
Phalericus locus Athenis, ubi Demosthenes ad fluctum declamare solebat. 1093. b
Pherecydes, 97. b
Pherecydes, Pythagoræ magister, haustam aquam de jugi puteo videns, terræ motus prædixit. 1216. b 1222. a
Pherecydes Syrus primum dixit animos hominum semper ternos esse. 1110 a
Phidias statuarius 99. a. 1047. b 1087 b ejus simulacris nisil perfectius, 165. b sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ 1109. b
L. Philippus homo disertus atque eruditus. 116 b 150. b
Philippus Macedonum Rex. 1275. b quem doctorem Alexandri filio accivit 131. b ejus epistola ad Alexandrum filium 1291. a omnia castella expugnari posse dicebat, in qua modo asellus onustus auro adscendere posset. 821. a à Flaminino fugatus. 249. b
Philistus historicus Græcus. 100. b 98 a
Philo architectus. 78 a
Philo philosophus. 109. a
Philo princeps Academiæ Athenis, Romam fugiens, ibi Philosophiam docuit. 162. b Antiochi magister. 1022. b 1030. b
Philoctetæ ejulatus & gemitus 500. a 1071. a 1122 b dolores non ferendi. 1097. a
Philoctetæ turpe fuit tacere cum barbaris. 131. a, b.
Philodamus Lampsacenus ejusque filius, innocentes Verris impulsu securi percussi. 252. a
Philolaus, Archytæ Tarentini discipulus 131. a
Philosophia in tres partes distributa 78. a omnium laudatarum artium quasi procreatrix & parens 74 a, b 113. a prapotens & gloriosa, 86. a, b virtutis, efficit & bene viventi disciplinam continet. 568 b secundum Platonem donum Deorum, 1113. a est cultura animi 1121 b magistra vitæ, 1122 a vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrixq; vitiorum, &c. 1151. b Maximum munus humano generi à dits datum. 803. a nullum majus aut melius officium à Deo datum 1022 a 1032. a
Philosophia encomium. 1082. b & seq. 1247. a præstantia. 1346. a
Philosophi Academici & Peripatetici cur à Græcis politici philosophi appellati. 129 a
Philosophi plerique naturæ duce deos esse statuerunt. 1165. a
Philosophi veteres omnia varie disputata in suas artes collegerunt. 86 b
Philosophorum oratio mollis & umbratilis, &c. 169. b
Philosophorum Socraticorum discidium & familiæ dissentientes, 125. b
Philosophorum tota vita est commentatio mortis. 1114 a
Philosophum pictum nunquam vidisse, proverb. 1103. a
Philosophus quis vere dicatur? 88. a
Phormionis Peripatetici Oratio de Re Militari ad Hannibalem. 99. a, b
Phryges sero sapiunt, 726. b
Physica laus. 1082. b
Phryx plagis fit melior, proverb. 450 b
Pictores quidam non plus quam quatuor coloribus usi. 143. b
Pictoris illius decorum, qui cum immolanda esset Iphigenia, Agamemnonis caput obvolvendum putabat, quod summum dolorem penicillo adumbrare non posset. 170. a
Pietas quid? 61. a 70 b 512. b
Pietatis. 1193. b
Pigritia est metus consequentis laboris. 1142 b
Pilus: ne pilo quidem minus. 860. a 996. b
Pinna concha. 1081. b
Pinnoteres à concha custodia dictus. 1081. b
Pinna cum parva squilla solleris societatem comparandi sibi. 1198 b

Tindarius. 1073. a
Tindensium municipium oppidum Eleutheroliconum. 682. b 864. a 802. a
Piræum sing & *Piræa*, plurale, (oppidum ac portus propè Athenas.) 879. b
Pisces sidus cœleste. 1187. b
Piscium multitudo & suavitas. 1192. b
Pisistratus Homeri libros antea confusos sic disposuit ut nunc habemus 131. a 140. b 141. b
C. *Piso*, orator, 97. b 156. a 158. b
L. *Piso* trib. pleb. primus legem de pecuniis repetundis tulit. 146. a 305. a 316. a 350. b
L. *Piso Frugi*. 316 a contra legem frumentariam dixit. 1235. a
M. *Piso*, orator. 155. b
Pitt acus Athenis omnino accedere quem quam vetuit ad sinus aliorum. 1252 b
Placentia (Civitas Liguriæ.) 995. a
Planuvicula. 870. b
Platalea avis admirabilis natura in quærendo cibo. 1188. b 1189. a *Plato* in dicendo gravissimus & eloquentissimus. 147 a 76 b 165. b 169. a in Gorgia oratores irridet. ibid. divinitus locutus est 77. a 89 a hujus Ideæ. 165. b 1024 a commentitium finxit civitatem. ibid 89. b *Jovem*, ajunt Philosophi, si Græcè loquatur sic loqui? 147. a vocalium contursionem in oratione non vitavit. 175. b unus totius Græciæ doctissimus 585. b à Tullio appellatur: Deus ille noster. 853. a varius, multiplex & copiosus. 1023. a animi tres partes esse statuit, rationem, iram, cupiditatem. 1045. a censet, mundum esse factum à deo sempiternum, ex materia omnia in se recipiente. 1044. a omne judicium veritatis mentibus tribuit. 1047. a eum beatum dixit, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam veraque opiniones assequi possit. 1100. b dixit Philosophiam donum Deorum esse. 1113 a Ægyptum peragravit, ut à sacerdotibus barbaris numeros & cœlestia reciperet, &c. 1103. b potiùs è civitate, quam finxit, eduxit. 1123. b triplicem finxit animam. 1108. a iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. ibid. mundi formam statuit esse rotundam & quare? 1167. b deus philosophorum. 1180. a 1346. b motum statuit duplicem, alterum suum, alterum externum. ibid. voluptatem escam malorum vocabat. 1314. a LXXXI. ætatis anno mortuus est 1309. b
Platoni in cunis parvulo dormienti apes in labellis consederunt. 1213. b quid portenderit. ibid.
Platonis & Aristotelis & Stoicorum præcepta inter se comparata. 439. a
Platonis & Democriti locutio qualis sit? 169. b
Platonis liber Menon dictus. 1113. a statuit animum, antequam in corpus intret, rerum cognitione vigere. ibid.
Platonis deus in Timæo mundum ædificans. 1112. a 1167. a *epistola ad Dionis propinquos*. 1162. a *liber de animo*. 1108. a *locus de sapientiâ*. 1065. b
Platonis Phædrus. 166. a 1059. a opinio de diis 1168 a sententia de artium ingenuarum mutua connexione. 122. b 123. a *Timæus*. 1060. b
Plautus quando vixerit? 143. b quando mortuus. 143 a
Plauti Truculentus, Pseudolus. 1314. b
Plebei. 881. a
Plebei gignendi casu. 729. b 755 b
Plumbeus in physicis, &c. 1113 b
Plutonia terra in Asiâ mortifera. 1213. b
Pluvias metuo; rana enim ὑητορεύσιν. 969 a
Poeta sanctimus Oratori. 78. a
Poeta bonus nemo sine instammatione animorum & afflatu quasi furoris. 107. b
Poeta Cordubæ natus pingue quiddam & peregrinum sonans. 468. b
Poetæ boni pauci semper, sed pauciores boni Oratores 74. a quam dissimiles omnes inter se. 123. a ante Homerum fuerunt. 143. b in quo ab Oratoribus differant? 169. b sancti ab Ennio appellati 467. b
Poetarum encomium. 467. b & seqq. absurda figmenta de diis. 1169. a, b
Poetica & versus terminatione auritum, observatione prudentium inventa. 178. b
Poeticam serius Romani acceperunt. 1105. b
Pœni sœdifragi. 1269 a
Polemo Philosophus, 1046 a 1083 b statuit summum bonum, secundum naturam vivere. 1085. a *Xenocratis* discipulus 126. a
Polyænus Mathematicus. 1042. a
Polybius bonus auctor. 1306 b
Polycrates Samius felix appellatus. 1104 b annulum in mare projectum in præcordiis piscis invenit. ibid *tyrannus*. ibid. ab Oroete prætore Darii in crucem actus. ib.
Polycletus statuarius. 24. a 123. a 143. b 1047. b 1073. a *Herculem* finxit. 99. a
Polygnotus pictor præstantiss. 143. b
Polyphemus apud *Homerum* de cæcitate suâ conquerens ad aretem. 1164 a
Pomeridiana quadriga. 176. b
Cn. Pompeji ludi votivi. 242. a
Cn. Pompejus, eloquens. 151. a 156. a cum socero (Cæsare) bellum gerit 1115. a ejus calamitatis & infelix tandem exitus, ib. quale elogium Tullio observatum ab eo Remp. tribuerit 1274. a
Q. Pompejus, præt. urb. 84. b
Q. Pompejus Orator. 145. b
Q. Pompejus, A F. Bithynicus, orator 156. a
Pompilius imperator *Catonis* filium secundo militiæ sacramento obligavit. 1269. a
Cn. Pomponius, orator. 151. b & seqq.
Ponti angustia. 1111. a
M. Pontidius, orator. 156. b
Pontifices veteres propter sacrorum multitudinem tres viros epulones constituerit. 126. b
Pontifex maximus Annales conficiebat. 97. b
C. *Pontii Samnitis*, votum, ut Romani dona acciperent. 1294. a
Popilia publicè primum laudata. 97. a
P. *Popilius*, & C. filius, diserti. 145 b
C. *Popilius* à Gallis obsessus, exercitum eduxit impedimentis relictis, 5. b
C. *Popillius* legatus Antiochum regem virgulâ circumscribit. 635. a
M. *Popillius* seditionem populi sedat. 142. b flamen Carmentalis. ibid.
Populi officium. 31. b
Porca in sedere factendo tenebatur. 63. b
Porgens prorrigens, 1388. a
Porta Capena. 1107. a *Esquilina*. 114. a
Portenta, unde sic dicta? 1215. a
Portenta nulla. 1225. a
Portæus Neptuni. 1038 b
Posidonii constantia in morbo. 1127. b scripsit de natura deorum. 1176. b *Sphæram* mobilem, cœlestium corporum motus repræsentantem effecit. 1185. b
Postliminii ἐτυμολογία. 186. b
Postliminio redire quid sit? 186. a
Postliminium quibus negatur? 86. a
A. Postumius Castorem & Pollucem in acie sua contra hostes vidit præliantes 1194. b iis ædem in foro dedicavit. ibid.
Potentia, quid? 71. a
Præcertatio quid? 30. a
Præcisio, figura exornationis verbor. 30. a
Præclaræ mortes sunt imperatoriæ. 1071. a
Præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum. 1133. a
Præmia non sunt in ejus facto qui adeptus est, sed in ejus qui dedit. 553. b
Præmi petitio in Juridicali causa constitutione quomodo instituenda. 65 b
Præmii ratio in quatuor partes distributa: in beneficia, hominem, præmii genus, & facultates. 66. a
Præneſtina sortes. 1228. a
Præposita Græcis προηγμένα. 1092. a
Præsagire & præsagitio, quid? 1212. a
Prætoris edictum, lex annua. 256. b
Pragmatici jurisconsulti. 91. b
Πραγματικοὶ, ministri in judiciis Oratorum apud Græcos. 87. a
Praxiteles statuarius. 24. a
Prensare. 813. a
Priamus quinquaginta genuit liberos. 1115. b ad aram confugiens interemtus est. ibid. ejus arumnæ. 1351. a
Prima sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere. 165. a
Primis labris gustare. 1161. a
Principatus qui dam est in omnibus compositis quod Græci ἡγεμονικὸν appellant 1179. b
Principem octavum ducere. 1004 b
Principes mali in quo maximè peccent. 1262. a
Principium orationis, ejusque usus. 2. b 42. a tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus. 3. a
Principia dicendi qualia debeant esse. 116. b 117. a 196 a unde ducenda. ibid.
Principii nulla est origo. 1111. b
Principes cognitu multo facilius extrema intelliguntur. 372. b
Privantia, στερητικὰ. 187. a
Privata nulla sunt naturâ. 1261. a quot modis sint. ibid.
Prodagorus, summus magistratus. 315. a
Probabile, quid & quotuplex. 46. a
Probabile in causa conjecturali, ejusque divisio in causam & vitam. 7. a

Procacitas unde dicta. 1370 b
Proclus & Eurysthenes Lacedæmoniorum reges, fratres. 1228. a *dispares vita & rerum gestarum gloria.* ibid.
Procyon, sidus cœleste. 1188. a
Prodicus Chius dicendi magister. 140 a 130. b *ea, quæ prodessent hominum vitæ, in deorum numero habita esse dixit* 1176 a
Prodigi qui dicantur? 1291. b
Prodigia, unde sic dicta? 1215. a
Prometheï ad Caucasum religati fabula. 1123. a 1151. a *ignem mortalibus divisit.* 24 a.
Promissa quibus casibus non sint servanda 1268. a
Pronœa, providentia, anus satidica Stoicorum. 1167. a 1184. a
Pronominatio, figura exornationis verborum. 30. b
Pronuntiatio Oratoris quid sit? 2. a 40. a
Pronuntiatio Oratori maximè utilis. 18 b *dividitur in vocis figuram, & corporis motum.* 19 a
Pronuntiationem bonam quid perficiat? 20. a
Propositio pars argumentationis. 11. b
Propositiones quædam indigent approbatione, quædam non. 48. a
Propositum, Προθεσις. 189. b
Prora & puppis, proverb. 813. a
Proscriptionis formula. 483. a
Proserpina, eadem quæ Libera 322. a *ejus raptus.* ibid. *περσεφόνη dicta Græcis.* 1183. b *filia Cereris fruges semens.* ib
Protagoras Abderites, dicendi magister. 130. b 141. a *putavit id cuique verum esse, quod cuique videatur.* 1047. a *deos esse dubitavit, sint, non sint,* 1165. a 1168. a 1176. a *eâ de causa ab Athenienſibus urbe & agro exterminatus, ejusque libri combusti* 1171. a *rerum illustrium locos communes scripsit.* 142. a
Protogenes, pictor. 143. b
Providentia quid? 70. b
Providentiâ deorum mundum administrari, &c. 1184. a, b
Provincia locatoria. 966. a
Provocatio patrona civitatis ac vindex libertatis. 108. a
Prudentia, quid? 15. a 70. b *quando hujus partibus utendum in dicendo* ibid. *Græcis φρόνησις.* 1283. b *est vivendi ars,* 1095. a 1101. b *à providentia dicta.* 1217. a
Prusias Rex Bithyniæ. 1224. a
Psephisma. 445. a
Pseudethyrus. 266. b
Psychomantium. 1119. b
Ptolemæus rex Cypri cum omnibus à Pisone Cos publicatus. 522. a
Ptolomæo regi, panem cibarium in casa comedenti, jucundius eo nihil visum est. 1162. a
Puella nata brevis seditionem in populo, corruptelam & adulterium domi significavit. 1217. b
Pugio plumbeus. 1089 a
Pugna Cannensis. 221. b *ad Trasymenum lacum.* ibid. *ad Servilium lacum,* ibid.
Pugna Marathonia, 904. a
Pulcritudinis genera duo & quæ? 1280. a
Pulegio ad rixam uti, proverb, 813. a
Pullarii qui & unde dicti. 1213. a 1226. b
Pullius Numitor proditor Fregellanus. 1101. a
Pulmonum natura & usus in homine. 1190. a
Pupula, axis uvæ. 1191. a
Purgatio criminis, ejusque divisio in fortunam, imprudentiam, necessitatem. 5. b 41. a *quomodo singula tractanda.* 64. a, b
Putiscere. 1098. a
Pylades & Orestes paramicorum. 1069. a
Pyrrhi præclarum responsum de captivis gratis reddendis. 1269 a, b
Pyrrhones, philosophi. 125. b
Pyrrho, philosophus. 1045. b *ejus opinio de summo bono,* 1088. b
Pyriphlegethon fluv. infernalis. 1197. b
Pythagoras discipulus Pherecidæ Syri. 1056. a *statuit animum hominis sempiternum.* ibid. 1199. b 1145. b *vir præstantis sapientiæ & nobilitatis.* 1140. b *censuit Deum esse animum per naturam rerum omnem commeantem.* 1168. a *cum in Geometricâ aliquid novi invenisset, bovem Musis immolasse dicitur* 1202 b *vult in amicitiâ ut unum fiat ex pluribus.* 1271. b
Pythagoræ colloquium cum Leonte Phliasiorum Principe. 1152. a *vitam hominis cum mercatu in ludis Olympicis contulit.* ibid.
Pythagoræi, 76. b *cantu fidibusque mentes suas à cogitationibus ad tranquillitatem traducebant* 1141. a *volunt omnia profluxisse ex numeris & mathematicorum initiis.* 1044. a
Pythagoreorum responsum, IPSE DIXIT, *improbatur.* 1166. a
Pythagoricis cur interdictum ne faba vescerentur. 1211. b 1231. b
Pythii argentarii astuta vanitas in vendendo horto 1301. a
Pythia Delphica mens divino afflatu è terra concitata. 1208. b 1213. b

Q.

Quadrantaria. 545. a
Quadruplatores. 235. a
Quadriga Poëtica. 995. a
Quales in Rep. Principes, tales solent esse cives 675 a
Quæ vindicari in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. 283. a
Quæque res, ut est turpissima, ita maturissimè judicanda. 852. b
Quæstorum officium. 31. b
Quæsticulus, pro tuguriolo. 747. a 1222. b
Quæstio de diis in quatuor partes divisa. 1177 a
Quæstio quot partes habeat? 192. a
Quæstiones cognitionis tripertita. an sit, quid sit, quale sit? 189. b 193. b
Quæstionum alia divisæ in cognitionem & actionem, 192. b
Quæstionum, in quibus eloquentia versatur, genera duo, Infinitum & Certum. 97. a 189 b 193. b *quæstio quid?* 40. a
Quæstus genera duo, liberale & sordidum. 1283. a
Qualitates Græci ποιότητες. 1024. a 1177. b *alias principes sive simplicissimas, ignem, aquam, terram.* ib b *alias ex his ortas.* ib.
Quam quisque norit artem, in hac se exerceat. 1110. b
Quasilla. 617. a
Quatefacere. 1005. a
Quercus Dodonæa. 829 a
Quercus Mariana Romæ. 1239. b 1240. a
Quicum in tenebris, proverb. 1065. b
Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit. 724. b
Qui jus civile contemnit, is vinculis judiciorum, utilitatis, vitæque communis se vellit. 358. a
Qui pro capite dicebat, posteriore loco dicebat. 207. a
Qui semel à veritate exciderit, sic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perduci consuevit 231. b
Quinquatrus, pl. n. fœm. gen. 683. a
L. Quintio Cincinnato arante nuntiatum est, eum dictatorem esse factum. 1315. b
Quintus Fabius Labeo, Orator. 144. a
Quintus Maximus Verrucosus Orator 142. b
Quirinalia. 994. b
QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVMQVE SIT, *omnium voces.* 1215. b
Quod fore paratum est, id summum exsuperat Jovem. 1221. b
Quod honestum sit, id solum bonum esse, Paradox. I. Tull. 1332. a
Quoties, pro cujus. 732. a 738. b
Quo minus certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis Resp. fruis debet summi hominis vita atque virtute 369. b
Quo quisque est solertior, & ingeniosior, hoc docet irasundius & laboriosius. 230. b
Quot homines, tot sententiæ. 1050. b
Quousque, vocabuli, vis & significatio. 511. b 512. a

R.

Rabere. 1212. a
Rabula. 151. a
Ranarum marinarum admiranda natura in capiendis piscibus. 1189. a
Ranarum querela pluviarum prognostica. 1205. b
Ratio quid? 41. b *pars argumentationis.* 11. a
Ratio constitutione reperta statum quærendi. 5 b *causam facit & continet defensionem,* ibid.
Ratio expositionis vitiosa duplex, & utriusque exempla. 12. b 13. a
Rationis confirmatio. 11. b
Rationis firmamentum, quando quærendum, & quo modo constituatur, 6. a
Rationi nihil divinius, 1242. b *hac cura adolevit & perfecta est, sapientia dicitur.* ibid.
Ratiocinatio, quid? 56. a, b
Ratiocinatio, figura exornationis verborum. 26 b
Ratiocinationis controversia in legitima causæ constitutione. 5. a 10. a
Ratiocinatio in argumentatione, quid? 47. a *an tripertita, an quinquepertita.* ibid. *quinquepertita cur placeat Tullio.* ibid.

Raudu-

Randusiulum, 849. b 878. a 959. b
Reciperare. 771. b 794. b 718. a
Recordatio communis quasi legis & humanæ conditionis levat dolorem. 716. b
Rectoris Reipubl. officium. 1293. b
Rectum quid: *ejus divisio in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam* 16 a
Reduvia reduviam unxerat. 225. a
Refractariolus. 826. b
Regiæ laudes. 598. a
Regnum est dicere in quem velis, ac defendere quem velis. 480. a
Regum assiduè fortunæ facilè multarum opes ad misericordiam allicunt. 365. a
Regum apud omnes gentes constituendorum causa fuit justitiæ desiderium. 1289 b
M. Regulus, vide *M. Attilius Regulus*.
Res quorum res agitur. 117. a
Res, *non ii modò qui arguuntur*, *sed omnes quorum de re disceptatur* 106 b
Rei militaris virtus & præstantia. 433. b
Reipublicæ præfuturis duo Platonis præcepta observanda 1275 a
Reipublicæ rector & consilii publici autor quis habendus? 88. a
Reipubl. salus non sapius periclitanda in uno homine. 416 a
Relatio criminis in judiciali causa constitutione 41. a 62. b *quomodo tractanda*. ibid.
Religio, *quid?* 61. a 70. b
Religio populi Rom. divisa in sacra, *auspicia & moneta*. 1194. a
Religiosi unde sic dicti. 1184. a
Remedia contra amorem. 1149 b
Remigis cujusdam Rhodii in classe Coponii vaticinium de clade Pharsalica 1212. a, b
Remotio criminis in constitutione Juridiciali assumtiva. 5. b 41. a 63. a *quomodo tractanda*. 11. a, b
Repetitio, *figura exornationis verborum*. 26. a
Reprehensio, *quid?* 50 a
Repugnantium locus argumentationis. 187. a, b
Repuerascere. 95. a
Requies, *etii*. 1100. a
Rerum bonarum & malarum genera tria. 70. a, b 192. a
Rerum copia verborum copiam gignit. 130. a
Rerum publicarum naturales quædam conversiones. 1219. b
Rerum verborumq; judicium prudentiæ est vocum & numerorum aures judices sunt. 177. a
Res, *aut de vero*, *aut de recto*, *aut de nomine*. 173. b
Res eadem quomodo alii sit genus, *alii pars*. 40. b 44. b
Res familiares unde quærenda & quo pacto servanda. 1295. a
Res judicata quando vitiosè proferatur. 14 b
Resticæ inertissimæ, *non ratione aut labore*, *sed ventis & tempestatibus moderantur*. 308 b
Respublica quomodo debeat esse constituta 304. a
Res quadam ex tempore & ex consilio, *non ex sua natura considerande*. 72. a
Res Sicilla. 936. a
Rhetorica est artificiosa eloquentia. 39. b *officium ejus facultatis*. ibid. *finis*. ibid *est civilis scientiæ pars*. ibid. *materia*. ibid. *partes*. 40. a *sine assiduitate dicendi non multum juvat* 2. a
Rhetoribus arcessiri in historiis cur concessum? 141. b
Rhodiorum bellum cum Rege Mithridate. 278 a *statuam ejus inviolatam servant*, ibid.
Rhodii quidam mortem sex æqualibus suis mortem illis instantem denuntiat. 1211. b 1212. a
Rhythmus numerus oratorius. 169. b
Ridicula omnia non sunt facetа. 112. a
Ridicula ambigua sunt in primis acuta. ib
Ridiculis facete versus aliquando interponitur. 112. b
Ridiculorum Genera Oratore indigna quatuor. 112
Risus quid sit, *& unde sit?* 111. a *materies*. 111. a, b
Rivalitas. 1147. a
Roma semper eloquentia primas, *juris scientia secundas tenuit*. 175. a
Romani imperii in omnes gentes constituto, *incredibili dicendi studio flagraverunt*. 74 b *præ ceteris gentibus ingenio valuerunt*. ibid *Græcis in omni studiorum ac virtutum genere superiores*. 87. a 1105. a *in conviviis canebant ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus*. 1105. b *nihil in bello sine extis*, *domi sine auspiciis agebant*. 12. 5 a *Oratoriam artem celeriter complexi sunt*. 1106. a
Romanorum suavitas in Latino sermone. 124. a
Romanorum veterum continentia. 218. a *extremissimâ fortunâ reliquerunt*, ibid. *plus quàm cæteræ nationes*, *non modò armis*, *verum etiam consilio sapient aque valuere*. 219. b
Romanorum lenitas in hostes. 227. b
Romuli fax. 827. b
Romuli lituus. 1207. b *in Saliorum curia situs*, *cum ea deflagrasset*, *integer inventus est*. ibid. & 1227 a
Romuli sapientia in condenda Rep. Rom 76. a
Romulus idem qui Quirinus. 1183. a *urbis Romæ conditor ad Deos relatus*. 423. a 556. b *optimus augur*. 1216. a *auspicato urbem condidit*. 1204. a 1216. a *post excessum suum Proculo Julio dixit se deum esse & Quirinum vocari templumque sibi dedicari in eo loco jussit*. 1214. a
Romulus auspiciis, *& Numa sacris constitutis fundamenta jecere urbis Romæ* 1194. a
Romulus in colo cum diis agit ævum. 1109. a
Romulus lactens fulminis ictus. 1223. a
Roscius in scena proverb. 160. a
Roscius histrio. 82. a *hoc consecutus*, *ut in quo quisque artificio excelleret*, *is in suo genere Roscius diceretur*. ibid. *solebat dicere*, *se quo plus sibi ætatis accederet*, *eo tardiores tibicinis modos*, *&c. facturum* 91. b.
Roscius puer dormiens serpentis amplexu est complicatus. 1213. b *inde harufpices ei summam claritatem prædixerunt*. ibid.
S. Roscius pater, *municeps Amerinus*. 215. a *ad balneas Palatinas occisus*. ibid. b
Sex. Roscius filius, *à Tullio contra Chrysogonum in judicio & oratione defensus*. 214 a
Q. Roscius à Tullio contra C. Fannium Chæream, *&c. defensus*. 227.
Q. Roscii laus. 467. b
Rubores elicere alicui. 25. a
Q. Rubrius Varro vehemens accusator. 150. b
Rumoribus credi non oportet. 7. b
Rumusculi. 382. b
Rufia legem Annalem tulit. 113. a
C. Rusticellius Bononiensis orator. 150. b
Rustici cujusdam Romani somnium de præsule Ludorum. 1210. b 1211. a
Rura & casa 110. b 190. b 197. a
Rutiliæ fortitudo in ferendo filii C. Cottæ exilio & obitu. 1351. a
P. Rutilius Rufus, *homo doctus*. 89 b
P. Rutilius Rufus, 146. b *nimia animi ægritudine ob fratris*, *consulatum petentis*, *repulsam mortuus est*. 1145. a

S.

Sabazia sacra. 1199. b
Sabazius deus 1253. a
Sacerdotes publici munus. 1253. a
Sacra anni versaria juventutis. 823. a
Sacra Cereris. 559. a
Sacra nocturna mulierum. 1253. a
Sacrosanctum nihil esse potest, *nisi quod per populum plebemve sanctum est*. 557. a
Sacrum legere. 15. a
Sadala rex Asiæ. 250. b
Sagra: Certiora quàm illa quæ apud Sagam. proverb. 1194. b
Sagire, *quid?* 1212. a *hinc sagæ anus*, *& sagaces canes dicti* ibid.
Saguntini parentes suos liberos emori, *quàm servos vivere maluerunt*. 1334. a
Salacon. 729 a
Salaminii tropæi memoria sempiterna 1118. b
Salamis testis Themistoclis victoriæ. 1373. b
Sales in dicendo multum valent. 171. a *eorum genera duo* ibid.
Salinator Senensis præsto ludos Juventutis vovet 143 b
Salti multi modi simul edendi sunt, *ut amænitas munus expletum sit*. 1327. b
Salis satis est, *Samnitum partum*, proverb. 747 b
Salmacida spolia. 1272. a
Salus universa Reipubl. moderatione & sapientia perfecti Oratoris maxime continetur. 76. a
Salutes ædes. 1182 b
Sami Junonis Samiæ fanum. 249 b
Sanguem. 1097. a
Sanctio plus valet permissione. 9 b
Sanctitas est scientia colendorum deorum. 1176. a
Sani qui propriè dicantur. 1130. b
Sanitas corporis. 1144. a *animi*. ibid.
Samnio. 112. a
Sapiens quis? 1145. *an unquam stascatur?* 1134. b *fortis in perferendo dolore*.

dolore. 1128 a
Sapiens nullas mori miserum dixit, ne beato quidem 714. b *semper beatus.* 1156. b *an etiam in tormentis.* 1159. b 1160 a *dicitur Rex Dictator, diu spulcher, &c. solus scit uti omnibus.* 1083 a,b
Sapiens si algebu tremes. proverb. 114. b
Sapientes septem Graciæ. 131. a 1152. a
Sapientia, ejusque definitio. 1031 b 1147. a
Sapientia qua Græcè dicta sit? 125. b
Sapientia, animi sanitas. 1130. a
Sapientiare & nomine antiquo. 1152. a
Sapientia eloquentiæ, sicuti reliquarum rerum, fundamentum est. 169. a
Sapientia in se tota conversa est. 1077. a *quid complectatur.* ibid. *in tres partes distributa.* 1043. b *mater omnium bonarum artium.* 1246 b *hominem à natura incœptum perficit.* 1087. b
Sapientia sine eloquentia parum prodest civitatibus, eloquentia verò sine sapientia abest plerumque. 38. a
Sapientia artus atque nervi, non temere credere. 1340. b
Sapientia comparatio cum arte medendi & gubernandi. 1054. a
Sapientiæ laudes. 1054. a 1285. b *præstantia.* 1133. a
Sapientis est consilium suum explicare de maximis rebus. 117 b *tempori cedere.* 699. b
Sapientis est quidquid hominis accidere possit id præmeditari ferendum mediocriter si adveniat. 642. a
Sapientissimus est is, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem. 380. b
Sapientum veterum præcepta: TEMPORI PARERE. SEQUI DEUM, SE NOSCERE, & NIHIL NIMIS, 1082 b
Sardanapali, Syriæ regis, busto epigramma incisum. 1162. b *de hoc Aristotelis judicium.* ibid. 1072 a,b
Sardi venalem. proverb. 729. a
Sarta tecta tueri. 255. a 258 a 783. b
Sartum tectum conservare, de homine dicitur. 664 a 790. a
Saturdare. 206. b
Satis accipere. 208. a
Saturnalia. 864. a
Saturnus Latinis sic dictus quod saturetur annis. 1183. a *conversionem temporum continet: inde* Κρόνος *Græcè dictus à* χρόνος, ibid. *ex se natos comesse fingitur, quia consumit ætas temporum spatia.* ibid. *cur à Jove vinctus.* ibid.
Saturni stella Græcis φαίνων, 1182. a
L. Saturnini & Caponis controversia de lege frumentaria. 4. b
Saturninus trib. pl. publicè interfectus. 154. b 1197. b 1199. b
Suesianum & laudationum pleraque communia præcepta. 117. b
Scabilla. 545. b
P. Scævola, orator. 146. a
Q. Scævola jurisperitorum eloquentissimus. 83. b 149. a *vir sanctiss.* 217 a *pontif. max. ante Vestæ simulacrum trucidatus.* 1201. b
Scalmus. 152 b
Scammoneæ radix valet ad purgandum. 1206. b
M. Scaurus, orator. 146. b
M. Scaurus, vir regendæ reip. scientissimus 88. b
Scelerum promissio & in qui expectant pernitiosa, & in qui promittunt. 634 b
Sceptius Metrodorus ob memoriam celebris, 119. b 1112 b
Schemata sententiarum orationisque forma, sive verborum sententiarumque lumina, & ornamenta. 143. b
Scientia sola virtutum. 1031. b
Scientissimè. 1086. a
Scintillula virtutum. 1098. a
L. Scipio eloquens. 151. a *Antiochum regem devicit.* 249 b
P. Scipio pater unde Africanus cognominatus. 222 b *Annibalem vicit.* 1066. a 1102. a
P. Scipio Africanus (filius) eloquens. 144 a 147. b *Carthaginem Numantiamque delevit.* 318. a 318. b 319. a 394. a 438. b 1102. a *Corinthum statuam e pollicentibus, quid responderit?* 113. a *statuæ ipsi erectæ.* 869. b 870. a *facetum dictum in M. Flaccum.* 114 b *ejus situm de otio suo & solicitudine.* 1295 b
P. Scipio Nasica Corculum *appellatus* 144. a 153 b
Cn. & P. Scipiones in Hispaniis uno bello ceciderunt. 1116 a
Scipionum sepulcrum, extra portam Capenam. 1107. a
Scirpas dissolvere. 183. a
Scorpius sidus cœleste. 1187 b
Scribere ex arte quid? 23 b
Scripti & sententiæ controversia in legitimâ causæ constitutione. 4. b 9. b *quomodo Oratori tractandi.* 68 . b 102. a 41 b *hujus controversiæ loci communes.* 68. a b
Scriptum ambiguum quod sit. 9 .b
Scrupulus. 855 a
Scrupulum abeunti, proverb. 1092 b
Scurra facilius potest fieri dives quam pater familias. 209. b
Scylax Halicarnassæus, excellens in Astrologia prædictiones ex natali die rejecit. 1228. a
Scyron. 1042. a
Secum, secumque vivere, proverb. 1314 b
Securitas est vacuitas agritudinis. 1155. b
Sedecula. 851. a
Seditio unde sic dicta. 1371. b
Segesta, oppid. ab Æneâ conditum 317. b *in Selenia angues ad focum nundinantur.* 1225. b
Semisomnus. 722. a
Ti. & C. Sempronii eloquentissimi. 76. a
Sempronius nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit. ibid.
Senariolus. 1158 a
Senatusconsultum. 681. b
Senatus senati gignendi causa 234. b 1002. b
Senatus dictus a sembus. 1310. a
Senatus ejusjurandi. 31. b
Senatusconsultorum formula aliquot. 736. a
Senectus est vitæ occasus. 186. a *cur misera videatur.* 1310. a *jucunda, stipata studiis juventutis* 1311, b *naturâ loquacior.* 1315. b
Senectutis apex est auctoritas. 1316. a *fructus quis?* 1317. a
Senectutis arma quæ? 1309. a
Senex maturè fias, si diu velis esse senex. proverb. 1312. a
Senibus valetudinis ratio habenda. 1312 b
Senum officia. 1279. b
Sensus interpretes ac nuntii rerum. 1190. b *in capite tanquam in arce collocati.* ibid.
Sensus videndi acerrimus ex nostris sensibus. 119, b
Sensuum judicia vera. 1031. a
Sententia figura exornationis verborum. 27. a
Sepelendi ritus antiquissimus. 1255. b 1257. a
Sepulchra legens veteor ne memoriam perdam, proverb. 1311. a
Sepulchra vetustate fiunt sanctiora. 637. b
Sepulcrorum religio. 1255. b
Serapis. 1198. a
Sciphius insula. 1173. b
Sermo quid sit? 19. b *dividitur in quatuor partes, dignitatem, demonstrationem, narrationem, vocationem.* ibid. *de his partibus singillatim.* ibid.
Sermocinatio genus commutationis. 33. a *figura exornationis sententiar.* 35. b
Sermunculus. 944. a
Serpens, sidus cœleste. 1187. b
Serperastri. 879 b
Q. Sertorius. 151. a
Servilii gemini sibi similes. 1035. b
Servilionum sepulcrum extra portam Capenam. 1107. a
C. Servilius Glaucia, orator improbissimus. 154 b
P. Servilius Olympum urbem cepit. 250. a
Servius à pedibus. 891. a
Severitas salutaris vincit inanem speciem clementiæ. 1002. b
Sesseli herba qualis. 1189 a
Sextia tabula. 206 a
C. Sextius Calvinus Orator. 148. a
Sibylla Erythræa per furorem vaticinata est. 1208 a
Sibyllæ versus. 1230. a
Sicilia prima omnium provincia fuit appellata. 261. a *ejus dignitas, vetustas, &c.* ibid *calla penaria Resp & mutuæ pleb R. dicta.* ibid. *à Verre prætore per triennium misere vexata.* 233. a *Cereri & Liberæ cui sacra.* 322. a
Cn. Sicinius pestimus orator. 154. a 158. a
Siculi, Rhodii, Byzantii & prater cæteros Attici in ridiculis & facetis excelluerunt, 11. b
Siculi cujusdam salsum dictum de ficu. 114. a *aliud ad Scipionem prætorem.* ibid.
Siculi sestertium millies ob illatas injurias a Verre repetunt 234. b
Siculorum cæterorumque Græcorum mensis, 174. b
Siet plenum est sit imminutum. 176. b
Significatio figura exornationis sententiar. 36. a *quotupliciter ea fiat.* ibid.
Signum in causa conjecturali. 7. b *dividitur in* VI. *partes, locum, tempus, spatium, occasionem,*

nam, Ejem persistendi, & Ejem celandi. ibid. quomodo singula partes considerandæ. ibid.
Signum in negotio quid sit? 45. b quomodo instituatur. 50 b
Silva silva. 144 b
D. Silanus, orator. 156. a
M. Silanus diserus. 148 a
Silentium in auspiciis quid? 1226 b
Silenus Historiam Græcam de Hannibalis rebus gestis scripsit. 1110. a
Silen a Mida capti fabula. 1119. a 1344. b dixit, non nasci optimum esse: proximum quàm primum mori. ibid. & 1119. a
Silent leges inter arma. 573. b
Silus. 1172. b
Simia quam similis, turpissima bestia, nobis. Ennius. 1174. a
Simile vitiosum, quid sit. 14 b
Similiter cadens, figura exornationis verbor. 270 b
Similiter desinens figura exornationis verborum. 27. a
Similitudo, figura exornationis sententiarum. 34 a
Similitudo satietatis mater. 50 a
Similium locus Dialecticus. 186. b
Simonides Cejus artem memoriæ protulisse fertur 119. a ejus Grammone in Thessalia apud Scopam cenantis historia. ibid. ob memoriam celebris. 1112 b ejus distichon de Lacedæmoniis ad Thermopylas æsis. 1117. b responsum ad Hieronem tyrannum quærentem, quid aut quale esset deus. 1170. b somnium quo ob naufragium imminens, vetitus est navigare. 1211. a
Sine Cerere & Libero friget Venus. 1182. b
Sinope insula. 253. b
Sirenes Ulyssem invitantes apud Homerum. 1099. b
L. Sisenna vir doctus. 155. a
Sis prosi vis. 176 a
Sisyphi tabula. 1106 b
Sitella: Sitellam deferre. 1175. a
Siti qui dicantur. 1256. a
Sitire honores. 1000. b
Sittyba librorum, pro scorteis librorum integumentis 850 a
Societas conjugalis 1271. a principium urbis & seminarium reipublicæ. ibid. præstantissima quæ? ibid.
Societas humani generis à quo initio profecta? 1061. b 1101. b
Socrates fons & caput Philosophiæ 76. b 1059. a ejus dictum, omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes, improbatur. 78. a ejus dictum, de studio cognoscendæ virtutis. 87. a
Socratis Ironia, quâ in Platonis, Xenophontis, & Æschinis libris usus facetè & elegans 160. a 113 b augurium de Isocrate adolescente 168. a sæpe inductionibus usus 47. a 48. a quomodo in judicio capitis pro se ipso dixerit? 89. b oratione à Lysia oblata ad defensionem sui uti recusavit, &c. ibid. in omnibus fere Platonis libris exprimitur. 122, b ejus encomium. 125 b ipse nullam litteram sermonum suorum reliquit. ibid. in Gorgia oratores irridet. 160 a Græcis Oratoria doctoribus se opposuit. 141. a Periclem cæteris præstitisse oratoribus dicit, quod Anaxagoræ auditor fuerit. 166. a quos oratores in Phædro Platonis λογοδαιδάλους voces. 167. b primus philosophiam ad vitam communem adduxit. 1023 a ab Apolline omnium sapientissimus dictus, & quare. ibid. id unum scivit, nihil se scire ibid. & 1038. a ejus dictum; cibi condimentum esse famem possens sitim. 1070 b ratio differendi. 1106. b statuis dissere nihil aliud esse quàm recordari. 1112. a ejus constantia & animi magnitudo in judicio capitis. 1113 b 1114 a morientis verba. ibid ejus liber in quo moritur 1118. a responsum de sui sepultura ad Critonem. ibid. quomodo Alcibiadem confutatus sit. 1139 b primus Philosophiam devocavit è cœlo & in urbibus collocavit. 1151. b responsum apud Platonem in Gorgia de Archelao anne eum beatum putaret. 1155. a argumentatio elegans de virtute. 1156 a dictum cum videret in pompâ magnam vim auri & argenti ferri. 1161. a rogatus cur usque ad vesperum contentius ambularet quid responderit. 1162. a roganti cujatem se esse diceret mundanum respondit. 1163. a somnium de die quo moreretur. 1210 b causas tam falsorum quàm veracium somniorum affert ex Platonis politia. 1211. b
Socratis dæmonium 1217. b Xenophonti quærenti sequereturne Cyrum, quid respondent? ibid. execrari eum solebat qui primus utilitatem a naturâ sejunxisset. 1243. b
Socrati semper idem vultus eademque frons. 1275 b quam viam proximam & compendiariam ad gloriam esse dixerit, 1290 a sapientissimus Apollinis oraculo judicatur 1318. a ejus jam venenum bibituri sermo egregius de animi immortalitate. 1354 b
Sodes, prosi audes. 176. a
Sol assus, quem cœna non sequitur. 932 a
Sol astrorum obtinens principatum diem nobis efficit 1281. b ut & quatuor temporum mutationes. ibid.
Sol è mundo excidisse videtur. 904. a
Sol Græcis Apollo. 1198 b
Sol igneus & Oceani alitur humoribus. 1180. b
Sol nitidus & unctus, quem cœna sequitur. 932. a
Sol nocte visus. 1215. a
Soles quinque diversi, 1198. a
Soles duo visi. 1215 a
Solis magnitudo secundum Mathematicos. 1039. a 1185. b 1186. b
Sol unde sic dictus. 1183. b
Solacismus, quid? 25. b
Sollicitudo est ægritudo cum cogitatione 1142 b
Solon & Pisistratus quando floruerit? 141. b
Solon Athenensium legislator. 220. a interrogatus cur nullum supplicium in parricidam statuisset quid respondent? ibi mortuum, se lugeri postulat. 1119 b cur furere se simulaverit. 1277 b quid responderit interrogatus, quâ ope fretus Pisistrato tyranno tam audacter resisteret. 1317 b
Solonis leges 87. a dictum, Rempubl. duabus rebus contineri, præmio & pœna. 1006 b præcepium Crœso datum de beata vita. 1070. a lex de sumptu in funeribus minuendo. 1257. a gloria in constituendo Areopago 1273. b dictum se quotidie aliquid addiscentem senem fieri. 1311. b
in Solum & gemstum, proverb. 750. b
Solum sapientem esse divitem, Parad. x. Tull. vi 1336. a
Somnia quomodo fiant, eorum, ratio explicata 1231. a. b. auctoritas inanis. ibid. & 1233. b 1234. a falsa quomodo fiant. 1232. a
Somnantium divinationes quomodo fiant. 1217. a
Somniorum tam falsorum quam veracium causa. 1211. b
Somnium de ovo pendente ex fascia lecti cubicularis thesaurum defossum significavit. 1232. b
Somnus imago mortis. 1116. b
Sonivia. 716. a
Sopatri Halicarnassi innocentis à Verre damnati historia 268. b
Sophista ab Oratoribus ut differant? 169. b
Sophismata. 1038. a
Sophocles Periclis in Prætura collega. 1282. a à Pericle reprehensus quod alienæ suo officio diceret ibid. ad summam senectutem tragœdias fecit, ideoque, quod negligeret ejus studiorem familiarem, à filiis in judicium vocatus fuit. 1311. a quomodo à filiorum accusatione absolutus sit. ibid. jam senex rogatus num adhuc rebus Veneris uteretur quid respondent? 1314. a ejus Electra 1049. b somnium de patera aurea ex æde Herculis surrepta. 1210 b
Sordes, sing. num. 820. b
Sortes. 1210. a Latinè acervalis, ibid. captiosum & vitiosum genus interrogationis 1034 a 1040. a 1089. b unde nominatum. 1270. a
Sortes. 1208. a
Sortium tota ratio explicata 1227 b fallacia plena. ibid. origo inventarumque locus. ibid.
Soter, qui salutem dedit. 277. b
Spartacus (qui bellum servile excitavit.) 618. a
Spartiatæ pueri ad aram verberibus excipiebantur ad dolorem à teneris tolerandum. 1124. b 1159 b
Spes tota vincendi, ratiocinandi posita est in confirmatione & confutatione. 4 a
Speusippus Platonis sororis filius. 126. a 1083 b ejus opinio de diis. 1165. b
Spina differendi. 1092. b
Spondaus pes. 179. b
Sportellæ. 748. b

Spurinna haruspex Cæsaris mortem prædicit. 1217. b

Spurtatilicæ crimina. 157. b

C. Stajenus orator. 156. a *in manifesto facinore deprehensus pœnas legibus & judicio dedit.* 156. a *maleficium ipse sibi prodidit.* 189. a

Stasias Neapolitanus, nobilis Peripateticus 80. b 1202. b

Stataffare 1251. b

Statilius Taurus. 112. b

Statii Læti in Synephebis de arboribus posteritati serendis. 1109. a

Statuæ nummales. 113. a

Status, στάσις. 190. a

Stellæ errantes. 1182. a *earum multitudo & descriptio.* 1186. & seqq.

Stellæ naturâ flammeæ. 1188. a *vaporibus aquarum aluntur.* ibid.

Stellæ vagæ, sive errantes 1186. b

Stesichori Poetæ statua apud Thermitanos. 270. b

Sthenii Thermitani à Verre spoliati & innocenter damnati historia. 270. a

Stilbo optimus & præstantissimus dicendi effector ac magister. 83. b 92. a

Stilpo Megaricus philosophus multiverso & ebrioso. 1235. b *vitiosam naturam doctrina edomuit & compescuit.* ibid.

Stipendiarium vinum frigat 284. a

Stoici, eorumque laqueï. 76. b *Dialectica contenti. Topicen tamen reliquere.* 184. b *suo quamque rem nomine appellant* 749. a *nihil obscœnum nihil turpe dictu credunt.* 749. a *haruspicum augurum auspicia, ranulæ, somnia, visitationes defendunt* 1042. b *dicunt sensus ipsos assensus esse.* 1013. b *statuunt omnia peccata esse paria* 1046. b 1092. b *voluptatem desinunt. Sublatis enim animi sine ratione, opinantur se magno bono frui.* 1060. a

Stoici in quibus differant à Peripateticis. 1067. b *statuunt divina mente atque natura mundum administrari* 1084. b *deos magnos ajunt animos, semper negant* 1111. b *quomodo volantem assumserint* 1142. a *omnes insipientes insanos esse statuunt.* 1146. b

Stoicorum dumeta. 1043. a ἀμηχανία. 1076. b *confectaria brevia & acuta.* ibid. *oratio qualis?* 147. a *sententia de amore* 1149. a *opinio de mundo* 1044. a *opinio de summo bono, nihil esse nisi virtutem sive honestum* 1056. a 1063. b 1296. b *affirmant nullum esse pilum omnibus rebus talem qualis alius pilus, nec granum grano in omnibus simile.* 1019. a

Stomachari aliquid. 962. b

Stomachi fabricatio & usus. 1190. a

Stomachosiores litteræ. 694. b

in Stomachoridere 685. a

Strabo appellatives. 1172. b

Stratonici facetum dictum, de Alabando & Hercule 1198. b

Stratonis philosophi opinio de mundi ortu. 1044. b *opinio de deo.* 1168. b

Studium, quid? 57. b

Studium personarum attributum. 45. a

Stultè bis terque. 1001. a

Stulti malorum memoria torquentur. 1055. a *omnes miseri & nulli beati.* 1056. a, b

Stultitiæ excusationem non habet. 82. a

Stultitiâ nihil miserius. 1167. b

Stultitia deserit. 1130. b

Stultitiæ proprium est, aliena vitia cernere, suorum oblivisci. 1139. a

Sua quemque fama, suum facinus, suum scelus de sanitate ac mente aeturbat. 566. a

Suadæ dea. 142. b 97. b

Sua quemque fortuna pœnitet. 73. a

Suasiæ, & futurarum rerum. 190. b

Subaccusare. 953. a

Subactio, quid? 103. a

Subalbicerdum tempus. 974. b

Subarreganter. 1043. b

Subsitiva operæ. 120. a

Subcontumeliosè. 830. a

Subdubitare. 912. b

Subsidere. 970. a

Subdubitare. 959. b

Subgrandis. 996. b

Subjectio, figura exornationis verborum. 28. b

Subjectus. 200. a

Subjurgatio. 1060. a

Subturpiculus. 848. b

Suefacti prosuevisti. 804. a

Suffragia optimatibus sint nota, populo libera 1262. a, b

Sui animæ data pro salute ne putresceret 1098. a 1102. b

Sui cuique mores fortunam fingunt. 1015. a

Suis utilitas & facundias 1192. b

Sulla dictator, avaritia, luxuria, crudelitatis magister. 1083. a 1188. a

Sullaturire. 904. b

Sulpicius qualis Orator. 123. b 100. a *ei ferro vita erepta* 122. a

C. Sulpicius Gallus Orator. 144. a *ejus insignis fortitudo in ferenda filii morte.* 1350. a

P. Sulpicius, orator. 151. b 153. a

Ser. Sulpicius orator laudatur. 153. a 637. b

Summanus in fastigio Jovis opt. max fictilis fulmine dejectus 1206. a *ejus simulacri caput in Tiberi haruspicibus monstrantibus inventum.* ibid.

Summanus (quasi summœnianus, *propublico prostibulo. Mœri enim antiquè dicuntur mœnia: quod mœretrices ad mœnitorum fornices prostabant.*) 910. b

Summum jus, summa injuria, proverb. 1268. b

Superbè loquentia. 1144. b

Superlatio, figura exornationis verborum. 30. b

Superstitione qui imbutus est, quietus nunquam esse potest. 1056. a

Superstitiosi omnes ejicienda. 1234. a

Superstitiosi si quis appellatus. 1184. a

Suppedere. 749. b

Suppœnitet. 884. b

Suppudere. 896. a

Surditate beatam vitam non impediri. 1164. a

Sus docet, proverb 111. a

Sus Minervam, prov. 748. a 1023. a

Suspiciones quales separatim ex factis & negotio dijudicantur. 58. a *communiter quales* 58. b

Suffratus, à deæ. 821. a

Susque deque habere. 956. a

Syracusæ, urbs munitissima. 261. b *à M. Marcello captæ.* ibid. & 323. a *& harum situs & descriptio.* ibid.

Syri piscem venerantur. 1197. a

T.

TAbernaculum vitæ suæ in una Philosophia collocare. 126. b

Taciturnitas confessionem imitatur. 47. b

Tactus sensus. 1031. a

Tagax. 872. b

Tagis, è sulco terræ alitis impresso, existentu historia 1224. a *ab hoc Haruspicina ortum suum duxit.* ibid.

Tanagræa meretrix, cujus simulacrum P. Clodius L. bertatis signum esse voluit. 490. b

Tantali pœna apud inferos. 1144. b *fabula.* 1106. b

Tarandimotus, 799. b

Tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre. 102. a

Tarquinii Superbi somnium ejusque interpretatio. 1209. a, b *ei apex ab Aquilà impositus.* 1240. a *stuprum Lucretiæ illatum* 1249. a *nec se nec suos regere potuit,* 1083. a *cur regno expulsus.* 615. b 617. a *Porsennam & Octavium Mamilium contra patriam excitavit.* 904. a *cum in regnum restitui non posset Cumis senio & ægritudine confectus est.* 1132. b

Tarsus, urbs Ciliciæ. 863. b

L. Tarutius Firmanus in primis Chaldaicis rationibus eruditus. 1229. a *Romam dixit esse natam in jugo cum esset Luna, ejusque fata cecinit.* ibid.

Tauri pyla. 863. b

Taurus, mons. 684. a

Taurus qui Europam vexit. 1172. b

Taurus, sidus cæleste. 1187. b

Telamo, pulsus patriâ, exulans & egens, 1134. b *nullam colligi esse providentiam, & unde?* 1201. b

Telluris armamentarium. 499. a

Telluris Ædes. 600. a 997. b

Temperantia, quid? ejusque partes. 70. b 194. b

Temperantiæ definitio. 1014. b 1066. b 1201. b 1131. a 1143. a 1197. a

Temperies 747. b

Templum Concordiæ. 479. b *Honoris Virtutis.* 529. a

Tempora vim habent maximam. 197. b

Tempus pro Temporibus in capite. 36. b

Temporis circumstantiæ quæ considerandæ in negotiorum gestione. 45. b 58. b

Tempus, quid sit? 45. b

Tenasmus morbus intestinorum, 1017. a

Tenedia securis. 993. b

Tenedus urbs, à Tene condidore sic dicta. 249. a

Tenes apud Tenedios sanctissimus deus habitus, 249.a 1197.a

Terentia Andria, 1049 b loca de præmeditatione futurorum malorum 1133. a, b

Terinæus Elisius de filii morte conquestus, e Psychomantio causam ejus quæsivit. 1119.b quale responsum tulerit. ibid.

Terminalia. 648.b

Terra filius. 818.a

Terra fœcunditas. 1192. a

Terra, mater omnium. 392.a

Terra maximæ regiones inhabitabiles. 1167 b

Terræ motus maximi. 1213.b

Terræ situs, figura, ornatus divitiæ, elegantiæ depictæ 1186.b ejus & maris concinna compositio. ibid.

Terrarum variæ genera. 1213.b

Terripavium. 1226 b post terripudium dictum est. ibid

Terror quid, ejusque definitio. 1142.b

Testamenta & commendationes morientium unde oriantur? 1082. a

Testimonia duplicia, humana & divina. 189.a 192.a

Testimoniorum locus argumentandi. 189. a

Tetus efficium 31.b

Testudinum ovæ in terram edita terraque obruta, ipsa per sese nascuntur & educantur. 1189.b

Teucri dictum: Patria est, ubicunque bene est. 1161.a

Thales Milesius 131.a aquam statuit initium esse omnium rerum, & deum eam mentem quæ ex aquâ cuncta fingeret. 1043.b 1167.b omnem oleam, antequam florere cæpisset, in agro Milesio exemit, ob ubertatem quam prospexit. 1216.b primus defectionem Solis quæ Astyage regnante facta est, prædixit. ibid. ejus festum: homines existimare oportere, omnia quæ cernerentur, deorum esse plena. 1251.b

Theagenes Numantinus sibi suisque mortem attulit, ne in hostium potestatem venirent. 1347.a

Theatra totaræclamant. 135 b 178 b

Thelmessus Cariæ urbs, haruspicum disciplina excellens. 1214 b

Thermæ 568.a

Themistocles. 125.b Orator Græcus. 140.b hujus & Coriolani eadem fere ætas & fortuna 141.b imperator bello Persico servitute Græciam liberavit. 1324 b cum in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior 1106 a nocte in publico ambulans quærentibus quid responderit. 1145 b

Themistoclis gratissimum acroama virtutis suæ prædicatio. 468 a laus. 532.a

Themistoclis libri eguerunt. 1007.a

Themistocles memoria admirabilis. 1311.a factum: Malo vitam qui pecuniâ egeat, quam pecuniam qua viro. 1293.b responsum; Sepliio gloria ipsius detrectanti datum. 1309 a responsum ad Simonidem ipsum artem, memoriæ doctorum. 115.b 119,a 1072.a

Thensa. 283.a

Theodectes Aristotelis auditor. 178.a ob memoriam celebris. 1112.b

Theodorus Byzantius Orator qualis? 142.a

Theodorus Cyrenæus Lysimachorege crucè minitanti quid responderit. 1117 b 1164.a nullos deos esse censuit. 1165.a 1171.a 1176 a

Theopompus & Ephorus Isocratis discipuli. 98 a 100 b

Theopompus orator. 143.a vocales in collocatione verborum magno opere fugiens reprehenditur. 175.b

Theophrastus plurima de arte dicendi scripsit. 76. b 77.a Demetrii Phalerei præceptor. 141 a dixit Taurisium quendam actorem aversum solitum esse dicere 137.b laudatus ob eloquentiam. 169 a 1046.a 1083.b Athenis hospes ab anicula salutatus ob sonum vocis minus Attium. 150.b quid de laudibus orationis scripserit. 170 b scripsit de stirpibus è terrâ nascentibus 1094.b moriens naturam accusavit, quod cervis & cornicibus diuturnam, hominibus exiguam vitam dedisset. 1138.a elegantissimus omnium Philosophorum. 1154 a libris de vitabeato scripsit ibid. & 1094. b 1103 a enconstans in opinione de Deo 1168.b

Theophrasti laus. 1024.a dulcis eloquentia. 147.a liber de divitiis. 1291 b opimus de numerosa Oratione. 135 b sententia de verbis fidelis significatis. mutatis. 811 b

Theramenes, Græcus Orator. 125.b 700 b 141 a jussu xxx. tyrannorum venenum exhaurigns, Critiæ residuum propinavit. 1117.a 1351 a ei per hoc mortem auguratus quæ brevi conficura est. ibid.

Thesei præmeditatio futurarum miseriarum apud Euripidem 1133 a pugna cum tauro Marathonio. 1146 a

Theseus Neptuni filius. 1197 b 1201.b a Patre ter optandi potestatem habuit. ibid. Hippolytum filium suum perdidit ibid. Atticos ex agris migrare, & in Astu se conferre jussit. 1248 a

Thesis oratoria. 168.a

Thesis quid? 173 b

Thespiæ Cupidinis simulachro nobiles. 309 b

L. Thorius Lanuvinus, voluptatibus mirificè abundans. 1067.a in aste ob reipubl. interfectus. ibid. in rosa potas. ibid.

Thraces nascentibus liberis gemebant, morientibus lætabantur. 1344 b

Thrasymachus Chalcedonius. 130.b 141 a 125.a orator numerosus. 178 a

Thucydides orator 100 b 140.b 167 b 200.b ejus laus 97.b 160.a orationes quales fuerint? 167.a sententia de morte Themistoclis. 141 b

Thyestea exsecratio. 1118 a

Thyestius furor & impietas. 1149.b 1150.a

Timæus historicus eruditissimus. 98 a 162.b ejus dictum facetum de conflagratione templi Dianæ Ephesiæ. 1183.b

Timagoræ Epicuræi sententia de visione. 1038 b

Timanthes pictor. 143.b

Timon μισοπόνηρωπος, generis humani osor. 1143.b 1329.a

Timor est metus malî appropinquantis. 1142. b

Timotheus, Cononis imperatoris fil. Socratis discipulus. 131. a

Timothes, principis civitatis Atheniensis dictum de cœna Platonis. 1162. a

T. Tinca Placentinus. 150. b

Tiresias augur cæcus. 1164. a 1214. a 1219. b

Titi Pomponii Attici vita. 1013 a

C. Titius, eq. Rom. orator. 150.b

Sex. Titius orator. 154 b ab hujus gestu in dicendo saltatio quædam Titius nominata. 154 b

Titius Postumius, orator. 158. b

Tiucullones (sic dicti qui usuram exercebant.) 827. b

Toga pacis & otii insigne. 569. a

Topice, inveniendi ars. 184. b

Sp. Torius popularis orator. 148. a

Tormenesius. 1143. b

L. Torquatus, orator eloquentiss. 156. a, b & quidem πολιτικός. 158. a omni doctrina eruditus 1050. b a torquendo ostracismo sic cognominatus 1051. b 1086. a 1146. a ejus severitas in filium apud se per Macedonum legates accusatum ibid.

Toto corpore, atque omnibus unguibus, prov. 11. 7. a

Traductio, figura exornationis verborum. 26. a

Traheaspa fortitudo in ferendâ cade filii, à Cambyse ebrio sagitta transfixi. 1349. a

Trahimur omnes laudis studio & optimus quisq; maximè gloria ducitur. 468. b

Tramittere. 896 a

per Transennam adspicere. 84. a

Transgressio, figura exornationis verborum. 30 b

Transitare. 865. a

Transitio, figura exornationis verborum. 29. a

Translatio, figura exornationis verbor. 31 a

Translatio criminis in Judiciali constitutione quomodo tractanda 5. b 10. b

Translationis controversia in legitima causæ constitutione. 5. a 10. a

Translationes verborum 132 a, b 170. b

Translativa causa constitutio 40 b 41. b hujus inventor Hermagoras existimatur. 41. b 55. b ejus usus ib. exemplum. b.

Trapezophoron 728 b

Trasymachus Chalcedonius, dicendi magister. 141. a 167 b

Triarius, orator. 158 a 1050 b

Tribuni plebis ob quam causam creati 243. a Consulibus apud Romanos opponiti, & quam ob causam. 1260. a

Tribunitia potestas. 1260 b 1261. a

Tributa ornamenta pacis ac belli subsidia. 363. a quatenus civibus imperanda. 1293 b

Tricari cum aliquo. 961. b 968. a

Tripolemus semen hominis largissimus est 24. a

Tripudia solistima. 716 a 1221. a 1226. b

Vipudium. 1207. b
Tres taberna. 831. a
Tres, pro tres. 568. b 689 b
Tristitiam temporum hilaritate concave. 939 a
Triton maritimus quomodo pingatur. 1172. b
Triumphus justus ac verus quis? 657. a
Trochæus pes. 179. b eodem spatio quo choreus, cordax ab Aristot. dictus. ibid. temporibus & intervallis par est Jambo. ibid.
Troglodyta. 1228 a
Trophonius & Agamedes Delphicum templum extruxerunt. 1119. a 1344 b *ejus pro mercede quod esset optimum ab Apolline petentibus, post triduum data mors fuit.* ibid.
Trophonius. 1198 a
L. Tubulus ob rem judicandam pecunias cepit. 1065. b *instituta quæstione ob eam rem in exilium proficiscitur.* ibid. & 1201. a
C. Tuditanus orator. 145. b
M. Tullius & Servius Sulpicius Coss. 143 a
Tullius Molonis Rhodio operam dedit. 161. b *ut & Diodoro Stoico.* ibid. *primam causam pro Sex. Roscio dixit* 161 b *adolescens summa gracilitate & infirmitate corporis erat* ibid. *Athenis Antiochum philosophum audivit* 162 a *apud quos oratores sem. Asiæ exercuerit.* ibid *cum Hortensio oratore erat familiaris* b d. *sexto anno post Hortensium Cos. factus* ib b *post Hortensii mortem urbis eloquentia quasi tutor relictus* 163 a *qualiter causam pro Cæcina tractaverit* 172. a *in oratione pro lege Manilia quid egerit.* ibid. *pro Roscio.* 172 b *quam admirabilis fuerit in animis concitandis* 174 a *concinna terminationis verborum exemplum affert ex sua Miloniana.* 177 a *quadam ἀντιθέσει ex IV. Verrin. recenset.* 1010. b *Topica sua in ipsa navigatione conscripsit.* 184. a *quæstor in Sicilia fuit* 233 a *in Divinatione agit in Q. Cæcilium de accusatore in Verrem constituendo* 234 a *supplicia impiorum apud inferos fabulosa putat* 390. a *ejus orationes Philippicæ nominatæ quid contineant* 826. a, b *quos libros scripserit.* 1219. a, b *ejus dictum:* Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. 1274 a
Ser. Tullii sapientia in constituenda Rep. 762 a
Ser. Tullio dormienti caput arsisse visum 1217 b
L. Turius, orator. 156 a
Turpis fuga mortis, omni morte turpior. 635. b
Turpitudo cur vituperanda. 1345 a
Turpius est privatim cadere, quam publicè. 980. b
Tyba, locus cis Euphratem in Syria. 799 b
Tychæ Fortunæ fanum. 323. b
Tymbon, quidam 1257 a
Tyndaridæ fratres. 1009 a
Tyrannicidæ. 962 b 959. a
Tyrannorum liberi eodem supplicio, quo parentes, apud Græcos afficiebantur. 1008. a
Tyrotarichum, genus edulis vilioris. 960 a

V

Vada, locus inter Apenninum & Alpes. 766. a
Vada Volaterrana. 206. a
Vadari. 206. a 210. a 286 b
Vadimonium differre. 206. a *sistere.* ibid b *desistere.* 208. b *ad vadimonium venire.* 209. a
Vadimonium promittere. 286. b
L. Valerius Potitus plebem incitatam dicendo sedavit. 142 b
M. Valerius dictator plebis discordias dicendo sedavit & ob eam rem Maximus est appellatus. 142 b
P. Valerius exactis regibus primo anno consul fuit. 1010. a
Q. & D. Valerii Sorani, docti Græcis & Latinis litteris. 150. b
Q. Valerius Soranus litteratissimus togatorum. 124 a
Valetudo quomodo sustentetur. 12. 5 a
Vaporarium. 996. b
Vargula. 112. a
Varietas propriè quid? 1060. a
A Varii, judicis durioris scitum de testium multitudine. 1066. b
Q. Varius, orator. 81. b 151. b 134. b 161. a *Drusum ferro, Metellum veneno sustulit.* 1202. a
C. Varro 144. a *diligentissimus antiquitatis investigator.* 43 a *ejus sententia de morte Navii poëtæ.* ibid. *antiquitatis peritus* 153. a
Varronis thesauri. 765 b
Vasa Rosiaca. 869. a
Vaticinationes. 1217. a
Vaticano Castor & Pollux Persæ victum esse nuntiaverunt. 1194 b
Vectigal stipendiarium. 284. a
Vectigalia sunt nervi Reip. 364 a
Velis remisque, proverb. 2132 b
Velificare honoris suo. 396 b
Vena cava in homine. 1190. b
Ventris quatuor diversa. 1199 b
Veneris stella, Græcis Φώσφορος *dicitur.* 1182. a *Lucifer Latinè dicitur, cum antegreditur solem: cum subsequitur, Hesperus.* ibid
Venus dea 1183 b *sic dicta quod ad omnes veniret.* ibid.
Veneris servi 288 a
Veneris Cnidia pulcritudo. 207. a
Veneris Coa pulcritudo. 165. a 1207 a
Veneris Lubentinæ vocabulum conservatum. 1182. b
Venereus jactus quatuor talorum, 1207. b 1224. a
Ventorum materia & causa secundum Stoicos 1223 a
Ventriculus cordis ejusque usus in homine. 1190 b
Venus Coa. 2172. a
Venus 1200. a
Venustas unde dicta. 1183 b
Verba alia simplicia, alia conjuncta. 190. b *simplicia partim nativa, partim reputa.* ib.
Verba sunt aut propria, aut translata, aut novata, 132. a, b 180. a *inusitata quæ?* ibid. b *translata quando & quomodo utendum?* ibid. & 133. a, b
Verba aut de ambiguo, aut de contrario. 173. b
Verba usitata, quæ? 25. b *propria quæ* b d.
Verbi nulla vis sine re. 170. a
Verborum delectus, origo eloquentiæ. 157. a
Verborum ornatus duplex, unus simplicium, alter collocatorum. 170. b
Verborum ornatus neque posset inveniri non partitis expressa sententia, neque ea ulla sententia illustris sine luce verborum. 123. a
Verborum simplicium conjunctorumque luxuria communis, & quæ? 191. a
Verecundia definitio 195. a
Verecundia & Justitia ut differant? 1276. b
Virgilia, sidus cœleste. 1187. b
Verisimilia quatenus probent? 192. a
Veritas, quid? 61. a 70. b *in omni re vincit similitudinem.* 137. a *ejus luce nihil dulcius.* 1032. b
Verrea festa. 277. b
C. Verres simulacra sanctissima ex delubris religiosissimis sustulit. 233 a *depeculator ærarii, vexator Asiæ, atque Pamphyliæ, prædo juris urbani, &c.* 239. a *Quæstor Cn. Carbonis proditor.* 240. a *multa libidinosè, multa crudeliter in cives R. atque in socios multam Deos hominesq; nefariè fecit, &c.* 244. b *non fur, sed eversor: non adulter sed expugnator pudicitiæ: non sacrilegus, sed hostis sanctorum religionumque: non sicarius, sed crudelissimus carnifex civium, &c.* 245. a *monumenta M. Marcelli, & P. Africani abstulit.* ibid. b *Sicyone Athaia heminem ingenuum pecunias denegantem excruciavit fame.* 248. b 249. a *Athenis ædem Minervæ spoliavit.* 249. a & *Deli fanum Apollinis.* ibid. *imagines Deorum abstulit Chio, Erythris, Halicarnasso, Tenedo.* 249 a *Samo* ibid. *Aspendo.* ibid. *Pergæ.* ibid. b *spectator impurissimus.* 250. b *Philodami Lampsaceni filia vim afferre conatus.* ib d. & 251. a *tutor Malleoli pupilli iniquissimus.* 254. a *praturam emit.* 255. a *testamentum T. Annii Asselli resciditque filiaque ejus hereditatem eripiens, alteri addixit.* 255. b *quatu judex fuerit circa hereditates ab intestato adjudicandas.* 256. b *ad Chelidonis mercenarii vel-matem edicta composuit.* 257. a 258. b *plebem Rom. virgis cæsedit.* 341. b 342. a *quatu in pupillum P. Junii.* 258. a, b *Hejo Mamertino sacra Deosque penates cum bonis eripuit.* 262 b *nomine Veneris Erycinæ Q. Dioni hereditatem eripuit* 263. a. b *Sisipratem & Epicratem Agyrinenses vivi.* ibid. b *us & Heracli Syracusano* 264 b *Marcellum Syracusis sustulit.* 266 b *Verrea substituit,* ibid *Sopatrum innocentem condemnat.* 268. b 269. b *de Sthenii boni argentum*

rerum Cupidinem in monte Eryco posuit. 273. a *se Soteram Patronumque Syracusanorum inscribi voluit.* 277. b *Nymphodorum suspendi jubet.* 289. a *Antiocho regi candelabrum Iove dedicatum auferet.* 317. b

Versura aliquid solvere. 862. a

Versuram facere. 281. a 866. a

Versus verborum in oratione. 134. a

Versus senarii. 179. a

Versuti qui dicantur? 1195. b *ut differant a calidis.* ibid.

Versutiloquus. 177. a

Vertumni signum. 260. b

Vespa Terentii jocus in Titium. 112. b

Vesta Dea, custos rerum intimarum. 1183. b *Graecis εστια.* ibid.

Vestae sacris cur virgines attributae. 1252. a *ignis perpetuus* 430. a

Vestalis cujusdam somnium ab Homio descriptum. 1209. a

Via compendiaria ac proxima ad gloriam quae? 1290. a

Via Sacra 847. b *Vitularia.* 996. b

Viatores dicti qui senatores à villa in senatum accersebant. 1315. b

Victoria aedes. 1182. b

Vicus viola. 1202. a

Victus personarum attributum. 45. a

Vicipota. 1251. b

Vigilandum est semper, multa insidiae sunt bonis. 510. a

Vindemiola. 8. 6 b

Vindicatio. quid? 61. a 70. b

Vinulam rem habes. proverb. 854. a

Vinum memini, proverb. 1093. b

Vinum Falernum. 160. a

Vir bonus. 1503. a, b

Vir fortis. 1071. b *ejus munera duo maxima, mortis dolorisque contemtio.* ibid. & 1272. a 1274. a

Viri militaris officium. 1274. b

Vir quis vere putandus. 581, a

M. Virgilius orator. 151. a

L. Virginius propr. à manu filiam suam occidit, ne Appii Claudii libidini dederetur 1067. b

Virgo sidus coeleste 1187. a

Virgula divina suppeditare, prov. 1284. a

Viriatus Lusitanus latro. 1289. b

Viriditas: silva viridicata. 996 b

Viru equique, proverb. 1307 a

Viro bono & quieto civili nihil magis convenit, quam abesse a civilibus controversiis. 516 a

Virorum bonorum mentes divinae. 413 b

Virtus, ejusque definitio. 1144 b 1098 a *ejus quatuor partes.* 70. a, b *alti animum locum in homine & maximè excellentem tenet,* 1017. b *amicitiam gignit & continet.* 1322. a *ad beate vivendum sufficere ipsa se contenta* 1151. a, b 1152. b *vera in tempestate tranquilla est, in tenebris lucet, &* 512 b *nihil aliud quam in se perfecta & ad summum perducta natura.* 1242 b *non potest servire, semper & sua libera.* 89. a

Virtus omnis est mediocritas. 149. a

Virtute nihil servosius, nihil pulcrius, nihil amabilius. 961. a

Virtutes Imperatoriae. 365. b 366 b

Virtutes rerum omnium domina 1063 b

Virtutes cursus celeriter quam aetatis, 627. a *laus omnis in actione consistet.* 1266 b *opinio in homine plurimum valet.* 189 a *praestantia,* 1377 a *pulchritudo in hoste posita etiam delectat.* 569. b

Virtutis vis duplex, alia scientia, alia actionis, 194. b

Virtutum templum. 1182. b

Virtutum divisio. 118. b *omnium cognitio Oratori necessaria* ibid.

Virtutes in animo duplices, voluntariae & involuntariae. 1097. b

C. Visellius Varro vir doctus, 158. a

Vita beata, 1156 b *etiam in tormentis.* 1160 a

Vita hominis quomodo excutienda ab accusatore. 7. b *quomodo defendenda à defensore* ibid.

Vita hominum maximè vexatur ignoratione rerum bonarum & malarum. 1054. a *Vita à natura nobis brevis data est; at memoria bene redditа vita sempiterna.* 659 a

Vita, qua divitiis nostra, mors est. 1114. b

Vita vitalis, 1322. a 1345. a

Vita brevis cursus gloriae sempiternus 521 a

Vita humana comparatio cum actione histrionica. 1077. a

Vitae rusticae laus. 220 b

Vites à caulibus brassicisque refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere, 1183. b

Vitia quae quas virtutes videantur imitari. 195 a

Vitiosities quid? 1144. a, b

Vitis natura, generatio & cultura. 1098 a 1315. a *gemma.* ibid.

Vitium maximum in dicendo quid? 74. a, b

Vitium dictum quod sit vituperabile 1079. a

Vituperandi verbum dictum à vitio 1079. a

Ulysses insania simulatione militiam subterfugit 1305. a *sapiens.* 1152. a *ex Antilochi corpore telum eduxit.* 4 b *Ithacam patriam suam immortalitati anteposuit.* 1248. a

Ulyssis sanctata lamentatio. 1126 b

Umbra terra soli officiens, noctem efficit 1181 b

Unis & alteris litteris, 681. a 961, a

Unde, utrumque declarat. & ex quo loco & à quo loco. 360. a

Unguem transversum discedere. 946. a

Unguem transversum à stilo, prov. 729 a

Unus non potest in omnibus elocutionis partibus eniteri. 24. a

Vocalium crebra concursio in oratione vitanda 175 b

Vocem suam in quaestum conferre. 205. a

Vocis figura a quid sit? 19 a *dividitur in tres partes: magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem* ibid. *magnitudo quomodo comparetur* ibid. *firmitudo quomodo comparetur. adaugeatur & conservetur.* ibid. *mollitudo divisa in sermonem, contentionem, amplificationem* ibid. b

Vocis figura in dignitate sermonis qualis debeat esse. 19. b *in demonstratione.* ibid. *in narratione.* ibid. *in jocatione.* ibid. *in contentione,* ibid. *in communatione & distributione* ibid. *in amplificationibus cum cohortatione utemur, qualis?* ibid. *cum conquestione* 20 a *Vocis & orationis instrumenta in homine.* 1116. b

Vocis mutationes totidem, quot animorum. 168. b *mira natura.* 169. a

Vox Oratoris sedata sit in principio. 19. a *qualis per totam orationem esse debeat* ibid.

Volaterrae. 215. b 223. a

Voluntas, Graecis βουλησις. 1142. a *quomodo eam definiant Stoici.* ibid.

Voluptas esca malorum, 1314. a *imitatrix boni, malorum autem mater omnium.* 1245. a *non explet bona natura,* 1059. a *tollenda & exterminanda radicitus* 1062 b

Voluptates blandissimae domina 1239 a

Voluptatis definitio. 1059. b *varia qua dicatur.* ibid. *Graecis ηδονη.* 1060. a

Voluptatis partes, earumque descriptio 1142. b & seqq.

Voluptatis vocabulum consecratum. 1182. b

Voluptati duo subjiciuntur: laetitia in animo commotio suavis in corpore. 1060. b

Voluptatibus maximis omnibus in rebus fastidium esse finitimum. 128. b

Vox Oratoris qualis esse debeat? 137. a, b 138. a

Upis dea. 1199 a *eadem quae Diana.* ibid.

Urion Graecis Jupiter. 324. b

Uxorius, 1293 b

Utilenihil est, quod est injustum. 1286 a

Utilitas in civili consultatione bipertita, honesta & tuta. 16 a *tuta distribuitur, in vim & dolum.* ibid. *honesta, in rectum & laudabile.* ibid.

Utilitatis partes duae, Incolumitas & Potentia. 71. a

Ut sementem feceris, ita metes. 113 a

Vulcania insula. 1199. a

Vulcani quatuor diversi. 1199. a

Vulcanus claudus 1173. a

Vulgus ex veritate pauca, ex opinione multa aestimat. 230 a

Vulticulus. 962. a

Vulturii paludati, 524. a

Vultus saepe fallitur pietas. 217. a

Vultus animi est imago, indices oculi. 137. b 169. b *indicat mores.* 1243. a *ejus vim Graeci norunt, nomen omnino non habent.* ibid.

X.

Xantippe Socratis uxor. 1133. b *vultum mariti sui semper vidit eundem* ib.

Xenocles Adramyttenus. 162. a

Xenocrates Academicorum princeps. 125. b 1171. b 1083. b *dixit animum mentem esse nullo corpore.* 1045. a *ejus libri de naturae liquendi* 1047. a *dixit animum numerum esse, cujus vis maxima in natura esset* 1108 a *gravissimus philosophorum.* 1156 b *quinquaginta talenta ab Alexandro missa contemnens.* 1161 a, b *ejus libri de natura deorum.* 1168. b *deos octo esse statuit, & quos.* ib.

Xenophanes 1038. a *unum esse omnia dixit, neque id esse mutabile, & id esse deum.* 1044 a *princeps disciplinæ Megaricorum.* 1045 b *omne infinitum deum esse statuit* 1168. a *ejus portenta de Luna, eam habitari & esse terram multarum urbium & montium.* 1044 b

Xenophanes Colophonius divinationem funditus sustulit 1204 b

Xenophon Socraticus Historicus. 98 a *ejus sermo mellis dulcior, sed à forensi strepitu remotus.* 167. a *qualem se gesserit in sacris solemnibus nuntiatâ filii morte apud Mantineam* 1348 a

Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt. 169. a

Xenophontis libellus de rege Agesilao. 707. b *opinio de dis* 1168 a, b

Xenophontis Socratici cum Cyro minore militantis somnia. 1210 b *liber Oeconomicus inscriptus.* 1295 b *à Tullio è Græco in Latinum conversus.* ibid.

Xerxes inventi novam voluptatem proposuit. 1153. b *deorum immortalium aras & templa evertit.* 1176. a *omnia templa Graciæ inflammavit, & quade causa.* 1251. b *ejus expeditio in Græciam.* 1073. a

Z.

Zaleucus leges Locris scripsit. 870. a 1249 b

Zeno auctor disciplinæ Stoicorum. 172 b 439 a 1074. b *dialecticam pugno, eloquentiam palmæ comparavit.* ibid. & 1061. a *Socratem suorum Atticum fuisse dicebat.* 1174. a *Chrysippum nunquam nisi Chrysippum vocabat.* ibid. *quomodo naturam definierit* 1182. a *statuit solum finem bonorum esse honestum, quod ducitur à conciliatione naturæ.* 1046. a 1085. a *quid vocaverit* πρηγμάτιον, *quid* ἀπροηγμάτιον. 1080. b *gestus triplex, quo usum, assensum, & comprehensionem significabat.* 1047. b *gestus quo scientiam innuebat* ib. *quid per iecens malum intelligat.* 1139. a *quomodo perturbationes definierit.* 1142. a *philosophiam in treis partes divisit.* 1084 a *ignem dixit esse quintam naturam,* 1084 b *in una virtute positam beatæ vitam putat* 1045. a

Zenonis opinio de deo. 1168 b *de summo bono.* 1063 b *dictum magnificum* VIRTVS *ad beatè vivendum se ipsa contenta est.* 1203. a

Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther videtur summus Deus, mente præditus, rerumque regens. 1108. a 1045 a

Zeno Eleates omnia perpessus est potius quam confessos delendæ tyrannidis indicaret. 1126 b 1127. a 1202. a *Epicureorum cryphæus.* 1169. b

Zethi & Amphionis disputatio de Musica apud Pacuvium. 14. a

Zethus Pacuvianus philosophiæ bellum indixerat. 105. a

Zeugma, tis, (insula in Euphrate.) 994. a

Zeuxis Heracleotes pictor præstantissimus. 54. a 123. a 143. b 1047. b 1073. a *Helenæ simulacrum quomodo depinxerit.* ibid.

Zopyrus physiognomon. 1235 b *ejus judicium de Socratis vitiis.* ib. & 1150. a, b

Zoster (locus maritimus Græciæ,) 860. b

FINIS.

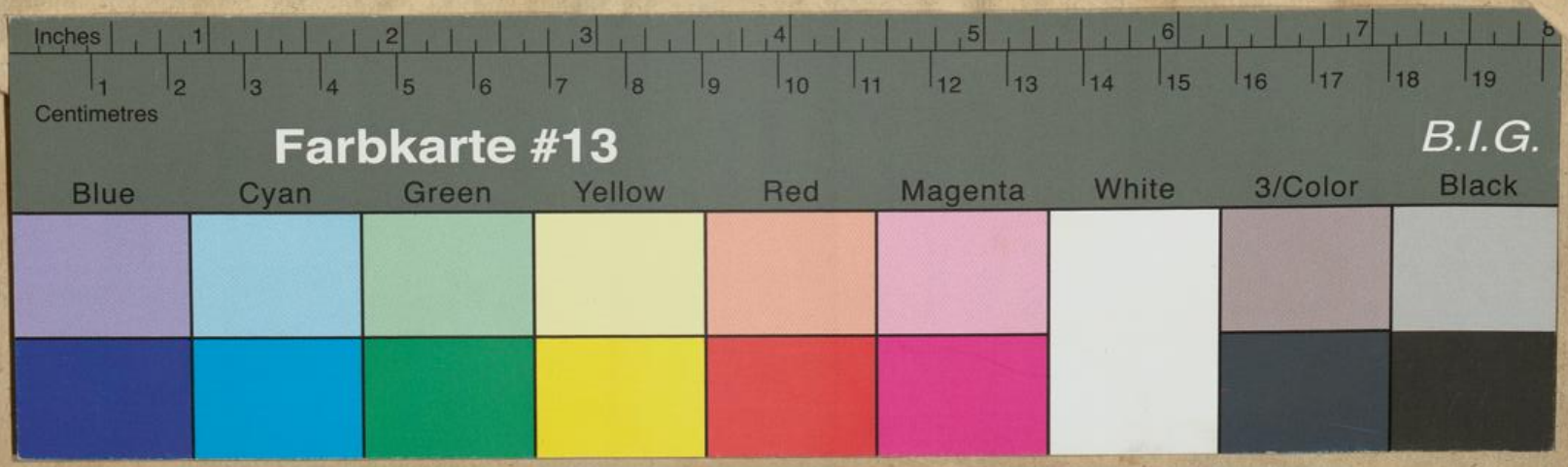
Inches
Centimetres
Farbkarte #13
B.I.G.
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black

Grauskala #13
C
Y
M
B.I.G.
A
M
B